3 9097 00959197 6

The Morris Rosen
Collection

Gift To
BRANDEIS UNIVERSITY
1952

THE FUTURE

דער צוקונפט

JAN. 1915

רעדאקטירט פון א. ליעסין

יאנואר

PJ5111
T7
v.201915

דער
נאמען

יצחק גאלדבערג

א״ז א גראנט׳ אז עס א״ז
אימער די בעסטע און
קאסט׳ניט טייערער
ווי א
נאכגעמאכטע

די צוקונפט

געגרינדעט אין 1892

א פאָלקס־ווייסנשאַפטליכע, ליטעראַריש־סאָציאַליסטישע מאָנאַטשריפט

1915

רעדאַקטירט פון א. ליעסין — אַרויסגעגעבן פון פאַרוואַלטונגס־קאָמיטעט

אינהאַלט־פערציכנים פאַר'ן יאָהר 1915

צייט־פראָגען

צום נייעם יאָהר. א. ליעסין 1
דער צאַריזם, די פאָלקסמאַסן און די אידן. פ. לוכמאַן 10
דייטשלאַנד און פראַנקרייך. דר. מאַקס גאָלדפאַרב 33
ברוך פון ארץ ישראל. י. היערי 50
די „פערראַל קאָמישאָן אַן אינדאָסטריעל רילויישאָנס". א. ליעסין 97
דער קריזיס און דער העטערס יוניאָן קויס. דר. מאַקס גאָלדפאַרב 103
גאַליציען אין פויער פון וועלט־קריעג (אַ ברעף פון עסטרייך). פעליקס קאָהן 110
וועמען מויבט מען דאָס מיט'ן „ליטעראַטי טעסט"? (אַ ברעף פון וואַשינגטאָן). ראובן פינק 122
די פריהערדיגע אידישע פארמערס און די ניוע. ב. גארין 157
וועך זאָל מנצח זיין? (צו אונזער מאַקסיק אין איטציגען מאָמענט). פ. ליעבמאַן 193
אַ ברעף פון דייטשלאנד. דר. נ. נאַחימסאָן 218
גאַליציען אין פויער פון וועלט־קריעג (צוויישטער ברעף). פעליקס קאָהן 227
פאַריז אין שאָטען פון גרויסע געשעהענישען (פראַגמענטען פון אַ טאָגעבוך). מ. פאַוולאָוויטש 240
דער 63טער קאָנגרעס און וואָס ער האָט אויפגעטהאָן. דר. נ. סטאָן 289
די פראַבלעמען פון סאָציאַליסטען ערב דער לאָנדאָנער קאָנפערענץ (א ברעף פון פאַריז). א. פעסקין 306
דאָס ארבייטער עטשעדיגונגס־געזעץ אין ניו יארק סטעיט. דר. נ. סטאָן 384
די אידען־ראַדע אין די מלחמה־לענדער און די „נאַציאָנאַלע ארבייטער־קאָמיטע".
דר. מ. גאָלדפאַרב 391
די מהחמה און די אידיש־פוילישע בעציהונגען. מ. באַריסאָוו 408
די פריוויוליגיע אין דער פראַנצויזישער ארמיע (ברוך פון פאריז). מ. פאַוולאָוויטש 423
די נויטיגע רעפארמען אין ארבייטער רינג (צו דער 15 קאָנווענשאָן פון א. ר.). דר. פ. ראָזענבלאַט 469
איטאַליען און די אַמעריקאַנער פרעסע. א. ליעסין 479
די מאַכט פון דער אידישער ארבייטער־בעוועגונג. (דער פראַטאָקאָל און די קלאָוק־מאַנופעקטשורערס). הלל ראָגאָף 483
אַן אָנגעוואָהנטאָגטע פראָגע (צו דער געשיכטע פון די אידיש־פוילישע בעציהונגען). פעליקס קאָהן 485
דאָס זינקען פון דער לוזיטאַניא (פון שמאַנדפונקט פון אינטערנאַציאָנאַלען רעכט).
דר. אל. סינטאָווסקי 494
דער פרענק־פראָצעס. א. ליעסין 575
ווילהעם דזשענינגס בריען. הלל ראָגאָף 587
די שלאַכט ביי אַרראַס (מ. גאַרקי'ס זוהן אויף שלאַכטפעלד). מ. פאַוולאָוויטש 599
ווי אַזוי די פוילישע מסירה איז צוגעגרויט געוואָרען. פעליק קאָהן 603
זאָל אונזער געשרייי דערהערט ווערען! א. ליעסין 675
ווילסאָן'ס לעצטע נאָטע און דער סכסוך צווישען אמעריקא און דייטשלאנד. הלל ראָגאָף 680
דער גרויסער ארבייטער־קאָמפף אין דער נאָדעל־אינדוסטריע. 1) ביי די קלאָוקמאַכער, ב.
שלעזינגער. 2) ביי די שניידער. דזשוויקאָב פענקין 683, 687
דער סוף פון „בורגפריעדען" אין דייטשלאַנד (אַ ברעף פון דייטשלאנד). דר. מ. נאחימסאָן. 696
וואָס מיר דארפען טהאָן און טהוען זיכ (צו דער קאָנווענשאָן פון דער נאַציאָנאַלער ארבייטער־
קאָמיטע). א. ליעסין 773
די פעדעראַל אינדאָסטריאל קאָמישאָן. קאָנגרעסמאן מאיר לאָנדאָן 775
מעקסיקע און קענזיג ראקפעלער. דזשאהן מאַריי 785
די פרענק־טראַגעדיע, די אידען און די נעגרען. א. ליעסין 788
קעיר האַרדי (מוט אַ בילד פון קעיר האַרדי). א. ליעסין 873
די גרויסע פערשוועדונג געגען די אידישע ארבייטער־פוהרער. ב. שלעזינגער 878
די פוילישע סאָציאַליסטען און די אידען (אַ ברעף פון פוילען). פעליקס קאָהן 897
זואָלל סטריט און די ארבייטער בעוועגונג אין מעקסיקע. דזשאהן מאַריי 927
קאמפיין - נאָטיצען. א. ליעסין 969
דויטשלאנד און דער באַנקראָט פון דער פוילישער מלוכה־פאָלוטיק. פעליקס קאָהן 997
ארץ ישראל און די אידישע האָפנונגען. שלום אש 1010

די וואַהל־רעזולטאַטן און וואָס מיר האָבן צו טהאָן (צו דער פראָגע וועגען מיליטאַריזם אין אמעריקא). מאיר לאָנדאָן 1069
די געווערקשאַפטן, די שניידער יוניאָן, דער שיקאַגאָ'ער שניידער סטרייק פאר דעם גערעכט פון דער א. פ. אף ל. קאַנווענשאָן. הלל ראגאף 1073
רוסלאַנד, ענגלאנד און אינדיען. א. ליעסין 1077
בוקער ט. וואַשינגטאָן, דער נעגערשער משה רבינו. ב. פייגענבוים 1088

סאָציאַל־פאָליטיק און סאָציאַל־וויסענשאפט

מלחמה און סאָציאַליזם (דאָס סאָציאַליסטישע פראָגראם צו פערהיטען מלחמות). מאררים הילקוויט 16
די אידישע ארבייטער־בעוועגונג אין יאהר 1914. הלל ראגאף 22
ווי פראנקרייך פיהרט די מלחמה נאך זשארעס'עם פלאן
(א בריף פון פראנקרייך). מ. פאוולאוויטש 26
מלחמה און סאָציאַליזם (די סאָציאַליסטישע מלחמה־טאקטיק). מאררים הילקוויט 116
דער אימפעריאליזם און דער וועלט־קריעג. וולאדימיר קאסאוווסקי 133
דער קלאסענקאמפף אמאל און היינט. מ. טערמאן 146
די ענגלישע און דייטשע יום־פאָליטיק און דאָס אינטערנאַציאָנאַלע רעכט. דר. אל. סינטאוווסקי 205
דער סאָציאַליזם און די מלחמה: ווי די סאָציאַליסטען האָבן בעטראכטעט די מלחמה. מ. הילקוויט 210
די ענגלישע יום־פאָליטיק און די פעראייניגטע שטאַטען. דר. אל. סינטאוווסקי 302
די רוסישע סאָציאַל־דעמאָקראטיע און די מלחמה. וול. קאסאוווסקי 308
מלחמה און סאָציאַליזם (די וואהרשיינליכע רעזולטאַטען פון דער מלחמה). מאררים הילקוויט .. 315
דער קלאסען־קאמפף אמאל און היינט.—די „פראלעטאריער" פון רוים. מ. טערמאן 335
די קאָנסטיטוציע און די ארבייטער (צו דער ערעפענונג פון דער קאָנסטיטוציאָנעלער קאָנווענשאָן
פון ניו יארק סטייט). י. מ. בודיש 395
דער אונטערגאַנג פון דער געזעלשאפט פון אלטערטום (בלעטלאך פון דער געשיכטע פון קלאסען־
קאמפף. מ. טערמאן 437
וואר רעגיערט ביי אונז .. די קאָנסטיטוציע אדער דאָס פאָלק? (צו דער קאָנסטיטוציאָנעלער
קאָנווענשאָן פון ניו יארק סטייט). י. מ. בודיש 498
ווי שטעלט מען אויף דעם אינטערנאַציאָנאַל? וולאדימיר קאסאוווסקי 507
וואָס די אידען קענען ערווארטען פון פריעדענס־קאָנגרעס. דר. י. בן־ישעיה 591, 709, 812
דער ציוניזם אין דעם איצטיגען מאָמענט. א. ליטווין 691
דאָס ניס פערדיענטע רייכטהום. י. מ. בודיש 728
די געבורטסווהענישען פון א נייעם אינטערנאַציאָנאַל. ב. פייגענבוים 793
דער ציוניזם אין איצטיגען מאָמענט. דר. פ. ראָזענבלאָם (בן־יקיר) 798
דער נייער אָבמאַך צווישען דער קלאָוקמאכער יוניאָן און דער מאַנופעקטשורערס אסאָסיאיישאָן.
דר. יצחק אייזיק הורוויטש 801
די נייע קאָנסטיטוציע פון ניו יארק סטייט. ב. פייגענבוים 890
די גרוסע ירושות און דער ירושה־שטייער. (צו דעם רעפאָרט פון דער אינדאָסטריעל קאָמישאָן.
י. מ. בודיש 894
רומענין, בולגאַריען און דער וועלט־קריעג. — די אידען־פראגע אין רומענין'ס אויסערליכער
פאָליטיק (לויט נייע דאָקומענטען). מ. פאוולאוויטש 901
דאָס פוילישע יודענטהום. א. י. 917
פופציג יאהר קאמפף פאר פרויען־רעכט. (צו דעם רעפערענדום וועגען פרויען־שטימרעכט אין
די איסטערן סטייטס). ב. וולאדעק 934
רוסלאַנד אין אויצטיגען מאָמענט און די אידישע אויסזיכטען. א זאק 975
בולגאריען דער שליסעל פון וועלט־קריעג. וואלאנטיאר 983
מיליטאריזם אין אמעריקא. דר. ש. פעסקין 988
די פילאָזאָפיע פון מר. פרענק וואָלש. (צו דעם רעפאָרט פון דער אינדאָסטריעל קאָמישאָן).
ל. ב. בודין 992
די אקטיוויטע ארמעע, דער רעזערוו און די מיליץ (די פאדערונגען פון די סאָציאַליסטען או וואָס
דער וועלט־קריעג לערעכט אונז). מ. פאוולאוויטש 1020
דער אינטערנאַציאָנאַל, דער מלחמה און דער אַנארכּא־סינדיקאַליזם אין פראנקרייך. א. בעער .. 1103
דער קריזיס פון אינטערנאַציאָנאַל און די אויפנאבע פון דער סאָציאַלדעמאָקראטיע. פ. אקסעלראד 1081
די סאָציאַלע רעפאָרם פון דער אינדאסטריעל קאָמישאָן. י. מ. בודיש 1091

געשיכטע, ביאָגראפיע, קולטור־פראָגען און נאַטור־וויסענשאפט

דער קינעמאַטאָגראף. דר. א. מירקין 43
די מאָדע אין מוזיק. י. פּירָאזשניקאָוו 59
דר. אַלעקסאַנדער כאָינסקי (דער לעצטער פון די „נאָראָדניקעס"). לעאָ דויטש 77
נאָהידאָ רות לאָצאָרוס (מיט'ן בילד). דר. אסתר לוריע 81
אונזער לעצטער מוזיקאַלישער גאון, קארל גאָלדמאַרק (מיט'ן בילד). י. פּירָאזשניקאָוו 173
די מלחמה אונטער'ן וואָסער, די סאָבמאַרינס (מיט צייכנונגען). מ. אברָאמאָוויטש 214, 322
דער קרומער שפּיגעל פון קאָפּיטאַליזם (דער מענש און די קאָפּיטאַליסטישע קולטור).
ג. ציפּעראָוויטש 258
היינע'ס מוטער און שוועסטער (מיט בילדער). דר. אסתר לוריע 268, 349
וויעדער וועגען לאָסאַל און די פרויען (אן עניפער געג. מ. ווינטשעווסקי). לעאָ דויטש 274

דער קרומער שפּיגעל פון קאַפּיטאַליזם (דער רייזע־ספּאָרט). ג. ציפּעראָוויטש..... — 341
די היינטיגע אַרטילעריע (מיט צייכנונגען). מ. אַבראַמאָוויטש..... 411
מיליטער־מוזיק אין פֿריעדען און קריעג. י. פּיראָשניקאָוו..... 521
לופט־שיפֿען און לופט־מאַשינען (מיט בילדער און צייכנונגען. מ. אַבראַמאָוויטש) 515, 718, 1116
די ערשטע דעמאָנסטראַנטן. פֿעלעטיצע שעפּטעל (פון דער סעריע „אידען אין דער רוסישער רע־
וואָלוציאָנערער בעוועגונג"). לעוו דויטש..... 623
דער קרומער שפּיגעל פון קאַפּיטאַליזם — וואָס מיר עסען אונטער דער קאַפּיטאַליסטישער הער־
שאפט. ג. ציפּעראָוויטש..... 630
גרויס אגולאר (מיט' בילד) — פון דער סעריע „בעריהמטע אידיש־ענגלישע און איריש־אמעריי־
קאַנער פרויען". דר. אסתר לוריע..... 664
דער ערשטער ישיבה־בחור אין דער רוסישער רעוואָלוציאָן. לעאָ דויטש..... 713
דאָס ערשטע בוך וועגען זשאַרעס'ען. מ. פֿאַוולאָוויטש..... 735
דער ערשטער אידישער סטודענט אין אַ פֿאַלוטישען פּראָצעס (פון דער סעריע „אידען אין דער
רוסישער רעוואָלוציאָנערער בעוועגונג"). לעאָ דויטש..... 829
אַנגאַ מאַריע גאָלדסמיד און יהודית מאַנטעפיאָרע (פון דער סעריע „בעריהמטע אידישע פרויען
אין אמעריקא און ענגלאנד"). דר. אסתר לוריע..... 835
די ערשטע אידישע סטודענטקע און פּראָפֿאַנדיסטקע, בעטי קאַמינסקי. (פון דער סעריע „אידען
אין דער רוסישער רעוואָלוציאָנערער בעוועגונג"). לעאָ דויטש..... 930
קלוידער און פּוץ אונטער דער קאַפּיטאַליסטישער געזעלשאפט. (פון דער סעריע „דער קרומער
שפּיגעל פון'ם קאַפּיטאַליזם"). ג. ציפּעראָוויטש..... 940
דער גלות תימן און דער בונדיסט דער משיח. (צו דער ארבייטער־פראגע אין ארץ ישראל). (מיט
בילדער). י. היערי..... 949
אַנגאַ ראָזענשטיין־טוראָבי (די רוסיש־אידישע מוטער פון דער אימאַליסטישער סאָציאל־דעמאָ־
קראטין). לעאָ דויטש..... 1014
דער קאָראָן, די טערקישע פרוי און איהר ערוואכונג. יחזקאל ראבינאָוויטש..... 1029
די ערשטע אידען טעראָריסטען. לעוו דויטש..... 1121
דער וויסטער גלות תימן אין ארץ ישראל. י. היערי..... 1125
עמי לעווי (פון דער סעריע בעריהמטע ענגליש־אַמעריקאַנישע פרויען). דר. אסתר לוריע..... 1150

ערצעהלונגען, סקיצען און ראַמאַנען

צוויי אלמנות. ז. ליבין..... 5
אין אַ רוסישער קאַזאַרמע (פון שאַלעבוך פון אַ אידישען סאָלדאט). סעמעל דיוקסעל..... 29
דער וועג צו זיך (ראַסיין). שלום אַש..... 38, 152, 233, 330, 441, 515
אליהו הנביא (איינאַקטער). פרץ הירשביין..... 65
די לעצטע מינוטען (אַ סצענע פון שלאַכטפעלד). אחמעד אַבדוללאַ..... 107
אביגיל (איין־אַקטער). דוד פּינסקי..... 125
חרטה. ב. ראַטהשטיין..... 163
גרונע. י. ד. בערקאָוויטש..... 199
א ליטווישׁ שטעדטעל. ל. קאָברין..... 221, 319, 419, 528, 596, 741, 818, 923, 1026, 1112
אין דעם מלחמה־פלאַנטער (אויגדריקע און שטימונגען). א. קאַרטאַזשינסקי..... 246
שאַטענס. י. אַפּאַטאָשו..... 263
אַכט זויגען מיר געווען. ז. ברכות..... 297
אויפ'ן גליטש (אַ בילד פון קינדערשען לעבען). אַלטער עפּשטיין..... 347
דער דזשענטלמאַן. י. ד. בערקאָוויטש..... 400
ליזע (ערצעהלונג פון טעאַטער לעבען). מ. אַדערשלעגער..... 430
שותפים. אברהם רייזען..... 491
אין האַרעם (אויגאַקטער). דוד פּינסקי..... 503
אַגיטאַטאָר. מרים קאַפּילאָוו..... 563
וואָס עס האַט זיי פון טויט געראַטעט. ז. ליבין..... 579
לאַנדסלויט (בילדער פון נייו יארקער אידישען לעבען). י. ד. בערקאָוויטש..... 608
צוויי שוף־שוועסטער. סעמעל דיוקסעל..... 636
„נאַטהינג באַט בויגעם". שלום אַש..... 700
אַ שוואַבע נאַטור. י. ד. בערקאָוויטש..... 722
די אַלטע (אַ בילד פון דער בחלה־צייט אין בעלגיען). יעקב קרעפליאַך..... 749
סאַלאַמאַן. א. ראַבאָי..... 759
בעבעלע (איינאַקטער). פרץ הירשביין..... 778
די שוואַרצע קאַץ. דוד פּינסקי..... 807
דער פּאָולערער מאַן. אברהם רייזען..... 832
אַ פערשפּעטיגטער פריהלינג. אַלטער עפּשטיין..... 840
אַ פרעמדער קלימאַט. שלום אַש..... 881
שעקספּיר ביי די ראַבער. ז. ברכות..... 911
דוביאַגאַ. (פון מויגע בעגעגענישען אין רוסישע טורמעס). י. ברילאַן..... 936, 1034
דער פּאַטריאָט (אַ בילד). י. ד. בערקאָוויטש..... 973
ראַזשינקעס מיט מאַנדלען (פּאַלקס־אידיליע). פרץ הירשביין..... 1002

132625

אויטאָרען-פּערצייכנים

אבראמאָוויטש מ. — 214, 411, 515, 718, 1116
אדלער י. — 250, 390, 1076
אדערשלעגער מ. — 430
אויערבאך אפרים — 893
אחמעד אבדולה — 107
איינהאָרן דוד — 102, 209, 340, 394, 877, 982, 1072
אלגין — 93, 166, 251, 363, 445, 558, 673, 753, 847, 1038, 1145
אפאטאשו — 263
אקסעלראד פ. — 1081
ארלין מאקס — 217
אש שלום — 38, 152, 233, 330, 441, 458, 515, 700, 881, 1010, 1095
באסין מ. — 800, 991,
באריסאָוו מ. — 408
בודין ל. ב. — 992
בודיש י. מ. — 395, 498, 728, 894, 1091
בן ישעיה י. דר. — 591, 709, 812
בעער א. — 1103
בערקאָוויטש י. ד. — 199, 400, 608, 722, 913
בערקאָוויסי קאָנראד — 1044
בריליאַן י. — 936, 1034
ברכות ב. — 967
ברכות ז. — 297, 911
גאלדפארב מאקס דר. — 33, 103, 391
גארין ב. — 72, 157, 354, 548, 659, 745, 858, 1063
גינזבורג א. דר. — 287, 455
גרינפעלד הענרי — 80, 996
דאליצקי מ. מ. — 15
דייטש לעאָ — 77, 274, 623, 713, 829, 930, 1014, 1121
דיקסעל סעמועל — 29, 141, 636
האלפער לייוויק — 374, 602
הורוויטש יצחק אייזיק דר. — 801
היינע היינריך — 121
הילקוויט מאָרים — 16, 116, 210, 315
היערי י. — 50, 949, 1125
הירשביין פּרץ — 65, 778, 1002
העלער משה — 770
וואלאנטיאר — 983
ווינטשעווסקי מ. — 534
וויקסעל ד. דר. — 862
וולאדעק ב. — 477, 934
זאלאָטאראוו ה. דר. — 88, 178
זאק א. — 75 9
טאפעל דוש. — 1055
טערמאן מ. — 146, 335, 437
י. א. — 917
יהואש — 695, 787
יפה יוסף — 25, 257
לאנדאָן מאיר — 775, 1069
לאנדוי זישא — 185, 552
לאזאוויק ל. — 279, 375, 464, 568, 668, 958
לוריע אסתר דר. — 81, 268, 349, 544, 664, 835, 1150
ליבין ז. — 5, 579
ליבמאן פּ. — 10, 143
ליטווין א. — 85, 186, 285, 368, 450, 691, 945, 1138
ליעסין א. — 1, 21, 97, 479, 575, 675, 773, 788, 873, 968, 969, 1077
מאיראָוויטש ווילִיאם — 1154
מאני לייב — 245
מארחיי דושאהן — 785, 927
מירקין א. דר. — 43
מנחם — 115, 213, 305
נאחימסאָן נ. דר. — 218, 696
ניגער ש. — 359, 553, 643
נייַמאן יוסף — 380, 1161
ניסענזאָהן א. — 658
סטאון נ. דר. — 289, 384
סינטאוווסקי אלי דר. — 205, 302, 494
עפשטיין אלטער — 347, 840, 1143
עפשטיין שכנא — 539, 655
פאדרוזשניק י. — 822
פאולאָוויטש מ. — 26, 240, 423, 599, 735, 901, 1020
פייגענבוים ב. — 793, 890, 1088
פינסקי דוד — 125, 503, 807
פינק ראובן — 122
פיראָוושניקאָוו י. י. — 59, 173, 521, 853, 1047
פענקין דושייקאָב — 687
פעסקין א. — 306
פעסקין ש. דר. — 988
פרץ י. ל. — 497
ציפּעראָוויטש נ. — 258, 341, 630, 940
קאָברין ל. — 221, 319, 419, 528, 596, 741, 818, 923, 1026, 1112
קאָהן פעליקס — 110, 485, 603, 897, 997
קאסאָווסקי וולאדימיר — 133, 308, 507
קארטאזשינסקי א. — 246
קארפילאָוו מרים — 503
קניזשניק זעלדע — 358
קרעפליאק יעקב — 749, 1135
ראבאי א. — 759
ראבינאָוויטש יחזקאל — 1029
ראבינאָוויטש ש. — 473
ראָגאָף הלל — 22, 483, 587, 680, 1073
ראָזענבלאט פ. דר. — 469, 798
ראטשטיין ב. — 163
ראסקין ס. — 764
רויזענבלאט ה. — 172, 410, 590
ר. ב. — 96, 192, 573, 870
רייוקין ב. — 963, 1060, 1158
רייזען אברהם — 491, 647, 831, 987
שווארץ י. י. — 76
שטאָק פראדעל — 58, 314, 557, 734

Vol. XX JANUARY, 1915 No. 1

א. ליעסין:

צום נייעם יאָהר!

דער צער פון דער וועלט איז נאָך קיין מאָל אין דער מענשליכער געשיכטע ניט געווען אַזוי טיף, ווי אין דעם איצטיגען מאָמענט, בעת מיר בעגלייטען דעם יאָהר 1914 אין דער אייביגקייט אַריין.

נאָך קיין מאָל איז די מענשהייט אויף אונזער ערד ניט געווען אַזוי גרויס אין צאָהל, ווי היינט צו טאָג, און נאָך קיין מאָל האָט זי אַזוי רייך, אַזוי מעכטיג, אַזוי פול ניט בעהערשט די נאַטור. נאָך קיין מאָל איז דער מענשליכער פאָרטשריט ניט געווען אַזוי וואונדערליך, די ווייסענשאפט — אַזוי הויך־ענטוויקעלט, די קולטור — אַזוי הערליך, אַזוי אלזייטיג, אַזוי פיעל־פארביג.

און אָט איז אַרויף אויף דער וועלט אַ גרויסער וואהנזין, אַ פינסטערער וואהנזין, און מיט אַ מאָל איז פון אַלץ געווָאָרען תוהו ובוהו!

האָבען עס צוליעב דעם די אַלע מענשען־מוטערס געבאָרען אין שמערץ און ער־צויגען אין אַנגסט די צעהנדליגע מיליאָנען מענשען־קינדער. כדי זיי זאָלען נאכהער, אַלע אין אַ בעשטימטער צייט, אַזוי ווי די ווילדע חיות, איינע די אַנדערע צושטעכען, צורייסען, צופיצלען?

האָבען מיר עס צוליעב דעם געשאפען אַזאַ פרעכטיגע קולטור, אַזאַ פיעל־פערצווייג־טע מענשליכע טהעטיגקייט, אַזעלכע בליהענדע און ריעזיגע שטעדט, כדי נאכהער, ווען עס וועט קלאפען די שטונדע, אויפצורייסען עס מיט פולווער, צו פערפליצען עס מיט קאָניגער בליי, צו פערוואנדלען עס אין אַ גיהנם?

האָבען עס צוליעב דעם די בעסטע מענשליכע מוחות אין פערלויף פון צעהנדליגע דורות אַזוי פיעל געמיהט זיך, אַנגעשטרענגט זיך, אויפגעאָפפערט זיך פאַר דער ווייסענשאפט, כדי צו שאפען ענדליך פאר'ן מלאך המות די ווירקזאמסטע געצייג פאַר מאַסען־מאָרד?

איז די קרוין פון אונזער וואונדערליכען פאָרטשריט ווירקליך די הארמאַטען־באָמבע, וואָס קען אויסלעגען מיט איין קלאפ אַ גאנצען רעגימענט און בעגיסען איהם מיט טויט, אַזוי ווי דער גערטנער בעגיסט דעם גאָרטען?

האָבען מיר עס צוליעב דעם אויסגעלערנט זיך אַזוי געשיקט, ווי דער לויתן, צו בעזיעגען די ים'ען, כדי אַוועקצושיקען צום אָבגרונד צעהנדליגע טויזענדער יונגע מענשען אלס שפייז פאר די ים־מאָנסטערס?

האָבען מיר עס צוליעב דעם אויסגעלערנט זיך אַזוי שטאָלין, ווי דער אַדלער, צו פליהען אין די וואָלקענס, כדי צו רעגענען פון דאָרט אויף אונזערע בריידער־מענשען מיט פערוויסטונג און פערניכטונג?

* * *

אזוי ווי דער ים־פאָהרער זעהט אַרום זיך נור כוואַליעם און כוואַליעם, אזוי זעהט איצט אַרום זיך די אונגליקליכע מענשהייט נור שלאכט־פעלדער און שלאכט־פעלדער — אין פערשיעדענע לענדער, אין פערשיעדענע טהיילען וועלט, איבער'ן לענג פון טויזענ־דער מיילען. און פול זיינען די שלאַכט־פעלדער מיט גאַנצע און צוריסענע קערפערם, קערפערם פון מענשען און פערד, אויסגעקרימטע אין אלערליי פאַזען, פערגליווערטע אין לעצטען טויט־קראמפף, קערפערם אָהן קעפ און קעפ אָהן קערפערם, אָפּגערישענע הענד און פיס, אַרויסגעלאַזענע געדערים, אויסגעקלאפטער מאַרך, לוזשעם בלוט, בלוט און בלוט. און איבער אלעם דעם שוועבט דער ווייסער ווינטער־טויט און פריהרט אויס דעם לעצטען שוואכען קרעכץ פון די שטערבענדע.

און מיר שטעלען זיך פאָר דעם פאר־אַ־יאָהריגען נייַ־יאָהר, און מיר שטעלען זיך פאָר די אַלע צושאַמענע און צושטאַכענע און צוריסענע, ווי זיי זיינען נאָך געווען גאנץ און געזונד; זיי זיינען נאָך געווען זיהן צו עלטערען, ברידער צו שוועסטער, מענער צו פרויען, פאַטערס צו קינדער. און דאָם בלוט, וואָם איז איצט אויסגעגאַסען, האָט נאָך געשפּיעלט אין די אַדערען מיט לעבענס־לוסט און יוגענד־קראפט, און דער מאַרך, וואָם איז איצט אויסגערונגען, איז נאָך פול געווען מיט בעגייסטערענדע אידעען, פּלענער און ערווארטונגען, און די הענד, וואָם זיינען איצט אָפּגערישען, האָבען געגלעט און גהאלזט און געצערטעלט, און די אויגען, וואָם טאַרטשען איצט פערגלעזערט, האָבען געשטראַהלט מיט גליק און האָפענונג.

איצט ליעגען זיי אַלע אויף די שלאַכט־פעלדער, אין פערשיעדענע לענדער, אין פער־שיעדענע וועלט־טהיילען, צושאַמענע, צושטאַכענע, צוריסענע. און ווייט־ווייט, אין טויזענדער דערפלאך און שטעדטלאך און שטעדט, שמאַכטען און וואַרטען, אין בייג־קעניש און ציטערניש און הונגער, טאַטעס, מאַמעס, שוועסטער, פרויען, קינדער, קליינע אונשולדיגע קינדערלאך. און זיי וועלען זיך שוין מעהר ניט דערוואַרטען צו זעהן זייערע ליעבע און טהייערע, וואָם מען האָט פון זיי אַזוי ברוטאַל אַוועקגעריסען אין צוריסען. קיין מאָל וועלען שוין מעהר די יתומים'לאך ניט זעהן זייערע פאַטערס און שפּייזער און בעשיצער — קיין מאָל ניט, קיין מאָל ניט!

און די פוסט־גראַוואַרענע פּלעצער פון די מיליאָנען געפאלענע וועלען שנעל אָנ־געפילט אַלץ מיט נייע מיליאָנען לעבעדיגע. איבער'ן לענג פון טויזענדער מיילען, אין די טיעפע און פייכטע טרענטשעס זיצען זיי, די בליטהען און דאָם לעבענס־בלוט פון די פעלקער; זיי זיצען אין אונבעשרייבליכער אָבקומענישן און וואַרטען אויף זייער רייהע — צו שיסען אָדער געשאָסען צו ווערען, צו שטעכען אָדער געשטאָכען צו ווערען. איינס פון די צוויי וועלען זיי מוזען דורכמאַכען. און אזוי צו אזוי, יעדער שאָם און יעדער שטאָך וועט דורכשיסען און דורכשטעכען ניט נור נאָך אַ מענשען־לעבען; דאָם וועט אויך דורכשיסען און דורכשטעכען נאָך אַ האַרץ פון אַן אלטען טאַטע, נאָך אַ האַרץ פון אַ מאַמע, וואָם וועט שוין קיין מאָל קיין טרייסט ניט געפינען. און נאָך אַ מאַן'ס אַ פרוי וועט ווערען אַ הילפלאָזע אלמנה, און נאָך קינדערלאָך פון אַ פאַטער וועלען ווערען עלענדע, בלאסע יתומים'לאך און יתומות'לאך, וואָם וועלען יאָהרען לאנג ווייַנען פאר אַ שטיקעל ברויט. און יאָהרען לאנג וועט נאָך דער שאָם אָדער דער שטאָך אָפּהילכען און אָפּרופען זיך אויף יעדען טריט און שריט פון זייער יתום'דיגען קינדערשען לעבען.

אַ פאָר צעהנדליג מיליאָנען מענשען האַלטען איצט אזוי אין איין שיסען און שטעכע איינע די אָנדערע. און מען פולווערט און מען פייערט — אונטער דער ערד און אויף דער ערד, פון די הימלען און פון די טיעפענישען פון די ים'ען.

אַ האלבע וועלט שטעהט שוין אין פלאמען. און צווישען די פיעלע מיליאָנען שיסער און שטעכער, פארביי די אַלע שלאכט־פעלדער, טראָגען זיך, אזוי ווי שאָטענס, גרויסע מאסען זקנים, פרויען און קינדער. נאקעטע, פערפראָרענע, פערהונגערטע,

נאָכגעפאָלגט פון סאָלדאטסקע קוילען און קראנקהייטען און מגפות, לויפען זיי אין טויט־שרעקעניש פון זייערע רואינירטע היימען, פון די ברענענדע שטעדט און דערפער. און דער פייער פלאָקערט זיך פאָנאַנדער אַלץ גרויזאָמער, און אויסגע׳שרפה׳ט ווערען אַלץ מעהר די מענשליכע הערצער, און א גאנצער אוקיאנוס פון העלישען האַס פער־פלייצט און דערטרינקט די אָרעמע מענשהייט.

*

* *

דאָס איז זי, די קאַפּיטאַליסטישע ציוויליזאַציאָן, וואָס ענטפלעקט זיך איצט מיט איהר ריכטיגען פנים פאר יעדען אייניציגען, וואָס האָט נור אויגען צו זעהן.

יאָהר־אין, יאָהר־אוים, יעדעס ניי־יאָהר, הערען מיר געוועהנליך דעם גרויסען לויב־געזאַנג, דעם הלל הגדול צו דער קאַפּיטאַליסטישער ציוויליזאַציאָן. די גלחים אין די קירכען, די רעדנער אויף די פלאַטפאָרמען, די צייטונגס־שרייבער אין די צייטונגען, און אַלע וואָס שטעהען אויפ׳ן גוט־בעצאָהלטען דיענסט פון די רייכע, און אַלע וואָס טראָגען זייערע נשמות אין די קעשענעס, און אַלע וואָס זיצען אויבען־אָן אויפ׳ן מאַלצייט פון לעבען, ריידען הויך און גרויס און בריט וועגען די גליקען, די וואָהלטאַטען און די בענשונגען פון אונזער ציוויליזירטען צוזאמענלעבען. וואָס זיינען זיי, אָבער, דיעזע גליקען און וואָהלטאַטען און בענשונגען — וואָס זיינען זיי אפילו אין א פריעדליכער, רוהיגער צייט?

די גליקען! דאָס זיינען די גליקען פון די וועניגע, וואָס ווערען געבויט אויף די אונגליקען פון די פיעלע. דאָס זיינען די פערמעגענס פון די מיליאָנען דאָלארס, וואָס וואַקסען אוים אויף דער אויסזויגונג, פערקריפלונג, פריהצייטיגען עלטער און פריה־צייטיגען טויט פון די מיליאָנען מענשען. די וואָהלטאַטען! דאָס זיינען די פוסטע קווייטען פון צדקה און מעשים טובים, מיט וועלכע די מיליאָנערען ווילען פערדעקען דעם אָבגרונד פון פאָלקס־עלענד, וואָס זיי אַליין גראָבען אַלץ טיעפער און פינסטערער. אויף זייערע טישען ווערען עס סערווירט די בלוטען און די פליישען פון די זעלבע לייטע, צו וועלכע זיי ווארפען עס צו די ברעקלאך — צדקות. די בענשונגען! דאָס זיינען די היסטעריע, די דיספעפסיע און שווינדזוכט פון א גאַנצער נאַציאָן. קרעכצען פון מיליאָנען פעראונגליקטע הערען זיך אויף די שמחות פון די גליקליכע, גאַנצע בית עלמין׳ס מיט מתים ליעגען אונטער׳ן סאָמעט און זייד און גאָלד און ברילליאַנטען פון די וואָהלטעטיגע. און וועז די מתים וואָלטען אויפגעשטאַנען, דאָן וואָלט עס געווען א גרויזאָמער קהל. לאַנגע, לאַנגע רייהען סקעלעטען וואָלטען זיך אויסגעשטעלט, וואָס וואָלטען געקלאָפט מיט די ביינער און געטרייסעלט מיט די פוסטען געגען די אונבעשטראָפטע מערדער זייערע.

אין די אינדוסטריעלע מלחמות פון די פעראיניגטע שטאָטען אַליין פאַלען טויט אַדער פערקריפעלט אַרום 550 טויזענד אַרבייטער יעהרליך. און יעדע מינען־עקספלאָזיאָן, וואָס מען קען פערמיידען, איז זיכער ניט וויניגער שוידערליך, איידער אַן עקספלאָזיאָן פון א האַרמאַטען־באָמבע, א טרייענגעל פייער איז ניט וויניגער שוידערליך. און ניט וויניגער שוידערליך זיינען די צעהנדליגע טויזענדער אַנדערע מיתות משונות פון די אַרבייטער אין די מינען און אויף די אייזענבאָהנען, אין די פעקטאָריס און אין די שפּיכער, וועלכע מען וואָלט געקענט פערמיידען, אויב נור די אַרבייטס־געבער וואָלטען געשטעלט דאָס מענשליכע לעבען העכער פון דעם דאָלאר.

און וער וויים די צאָהל פון די קרבנות פון פראָלעטאַרישע קראַנקהייטען צוליעב אונגעזונדע שאָפּ־בעדינגונגען, צוליעב קלעגליכע אַרבייטס־בעדינגונגען, צוליעב קורצע וווידזשעס און לאַנגע שטונדען? וער ציילט זיי, וער רעכענט זיי? וער ציילט און וער רעכענט זייערע אלמנות און יתומים? און דאָס שיקזאָל פון דיעזע קרבנות

איז נאָך פיעל טראָגישער. אָזעלכע קרבנות מאָטערן זיך און שטאַרבען לאָנגזאַם, אין דער שטיל, פון קיינעם ניט בעווייַנט, פון קיינעם ניט בעמערקט אפילו.

דאָס איז די שרעקליכע אונאָרדנונג פון דער קאַפּיטאַליסטישער אָרדנונג. דאָס זיינען די אינערליכע מלחמות, די שטילע, די פּערשטעלטע, אָבער ענטשיידענע, אונאויפהאָר־ליכע, וואָס געהען אָן איבעראל אין אונזער אינדוסטריעלען לעבען. און דאָס וואָס מיר זעהען אויף טריט און שריט אין יעדען וויינקעלע פון דער קאַפּיטאַליסטישער געזעלשאפט — דאָס זעהען מיר איצט אין אַ מורא'דיג־גראַנדיאָזען מאַסשטאַב אויך אין דער גוג ומגוג מלחמה. דאָ קעמפּפט מען שוין פאר אַזאַ ריעזיגען כאַפּ־לאָפּ, ווי דער וועלט־מאַרק. קאַפּיטאַליסטען פון איין גרופּע לענדער קעמפּפען געגען קאַפּיטאַ־ליסטען פון אַ צווייטער גרופּע לענדער, און דער אונערזעטליכער געלד־זאַק האָט זיך ניט אָפּגעשטעלט פאַר דעם פירכטערליכסטען וועלט־חורבן, אַבי נור זיינע אָפּעטיטען צו שטילען.

*

* *

מיר ציילען איצט 1914 יאָהר זייט דער געבורט פון דער יאָזום־לאָגענדע. מיט 900 יאָהר עלטער איז די אינדישע לאָגענדע וואָגען קרישנע, וועלכע די יאָזום־לאָגענדע האָט כמעט אין אַלע פּרטים קאָפּירט. און וואָס מיר זאָלען ניט דענקען וואָגען דעם היסטאָרישען, פאַנטאַסטישען אונזינן פון עוואַנגעליום — די מעשה'לאך וואָגען יאָזום' געבורט און יאָזום' טויט זיינען ריהרענד און ערהאַבען. אַ משיח, אָן ערלייזער פון דער מענשהייט, גאָטס אַ זוהן וואָרט געבאָרען אין אַלענדסטער אָרמוט, אין אַ שטאַל, און שטאַרבט מיט'ן שענדליכסטען און שרעקליכסטען טויט, צוגעקלאַפּט מיט נעגעל צו אַ קרייץ. ניט אומזיסט האָבען דיעזע מעשה'לאך אזוי צויבערהאַפט געפאַנגען די פאַנטאַזיע פון דער מענשהייט.

די רייכע און די גליקליכע האָבען עס אָבער גאָנץ אָנדערש אויסגעטייטשט. זיי האָבען דעם רעוואָלוציאָנערען אינהאַלט פון דער לאָגענדע אָפּגעשיקט אין הימעל און געמאַכט מיט די אָרעמע און די אונגליקליכע אַ פּשרה. די רייכע און די גליקליכע האָבען גענומען פאַר זיך די ערד און פאַר די אָרעמע און די אונגליקליכע האָבען זיי איבערגעלאָזען דעם הימעל. „דער קעמעל וועט גיכער דורכגעהן דורך אַ לעכעל פון אַ נאָדעל, איידער דער רייכער אין קעניגרייך פון הימעל!" און די רייכע און די גליקליכע זיינען העכסט צופריעדען געווען; זיי האָבען געלעבט אַ גוטען טאָג אויף דער ערד און וויניג געקימערט זיך וועגען הימעל.

מיר לעבען אָבער שוין אין יאָהר 1914, און די פּשרה וועלט אַלץ מעהר בטל. די אָרעמע און די אונגליקליכע ווילען שוין מעהר ניט וואַרטען אויף די גוטס פון הימעל; זיי ווילען שוין גלייך אויף דער ערד די גוטס גענייסען. און אַלץ שוועהרער קומט שוין אָן זייערע אנגסטען צו פערווייגען, זייערע צרות צו פערזינגען. מען מוז זיי שוין אַלץ זינגען פון ערדישע גוטס, וואָס די ציווילייזאַציאָן פון די רייכע און די גליקליכע בריינגט מיט זיך — פון ערדישען גענוס, פון ערדישען גליק. און די בלענדענדע נאָרעריי צורינט. די גוטס פון הימעל איז געווען אָן ענין, וואָס קיין לעבעדיגער מענש האָט ניט געקענט זעהן און נאָכזוכען. די גוטס פון דער ערד איז שוין אָבער אָפּען צו זעהן און נאָכצוזוכען פאַר אונז אַלעמען.

און וואָס זעהען מיר?

דער קאַפּיטאַליסטישער מאַלאָך אין פינסטערען שיין פון דעם וועלט־פלאָקער — דאָס איז די זעהונג, וואָס ענטפּלעקט זיך איצט, אין איהר פולער וועלט־אומפאַסענדער אימה'דיגקייט, פאַר דער אויפגעשוידערטער מענשהייט אויף'ן שוועל פון נייעם יאָהר.

ז. ליבין:

די צוויי אלמנות

(סקיצע)

יך קען צוויי אלמנות, ביידע זיינען זיי פרויען אין די מי־טעלערע יאָהרען, ביידע האָ־בען זיי פערלאָרען זייערע מע־נער אין איין און דער זעלבער צייט, מיט א יאָהר צעהן צוריק.

דיעזע צוויי אלמנות זיינען מיינע נאָהענטע פרייַנד. איך וויים וויי אזוי זיי לעבען, וויי אזוי זיי קומען דורך; איך קען זיי ביידען נאָך פון יענע צייטען, וועז זייערע מענער האָבען גע־לעבט; מיר זיינען גוט בעקאַנט געווען ביידען׳ס פאַמיליענ־לעבענס, וועלכע זיינען ביי ביידען גלייך געווען, ווייט ניט קיין גליקליכע. איך וויים זעהר גוט, וויי אזוי דיעזע צוויי אלמנות האָבען זיך דורכגעשלאָגען זייער שווערען וועג, זינט דער טויט האָט זייערע מענער צוגענומען. עס איז דאָ א מערקווירדיגע ריהרענדע עהנליכ־קייט אין זייער ביידען׳ס שווערען גורל, און וועז איך טראַכט וועגען איינער פון דיעזע אלמנות, קומט מיר גלייך אויף די געדאַנקען די צווייטע אלמנה; זיי ווערען תמיד ביידע צוזאַמענגע־קניפט אין מיינע רעיונות און איך טראַכט ביי זיך: — ווער פון דיעזע צוויי אלמנות איז גליק־ליכער, אָדער אונגליקליכער?

סאָפיע — אזוי הייסט איינע פון מיינע צוויי אלמנות. ניט קיין גליקליכען לעבען האָט סאָפיע פאַר איהר מאַן אָבגעלעבט, ניט קיין גלייכע פאַר איז זי מיט איהר מאַן געווען.

סאָפיע איז פון דער נאַטור א פרעהליכע, א לעבעדיגע, מיט א פייערדיגער, לוסטיגער נשמה; אזוי איז זי איצט און אזוי איז זי תמיד געווען.

סאָפיע׳ן און איהר מאַן האָט דאָס לעבען ניט אימער געשמייכעלט, עס זיינען ביי זיי געווען פערשיעדענע צייטען; מען איז אָרעם געווען, מען איז געווען פון דער שווארצסטער, ביטער־סטער נויט געפלאָגט. עס זיינען געווען צייטען, וועז מען האָט פישוט הונגער געליטען. סאָפיע איז אָבער אימער פערבליבען דיזעלבע לוסטיגע, דיזעלבע פרייַע נשמה; מיט איהר זאַרגלאָזען געלעבטער האָט די בראַווע פרוי איהרע ערגסטע צרות פערלאָכט און די יעניגע, וועלכע האָבען געקענט סאָפיע׳ן, פלעגען וועגען איהר א ווער־טעל זאָגען: „ווער? סאָפיע? איהר וועט קיין קויל ניט דורכנעהמען!“

נאָר שלמה, איהר מאַן, איז שוין נאָר אַן אַנ־דער מין מענש געווען; טאָקע פונקט דער היפוך פון זיין פרוי.

דאָס איז געווען א מענש פאַר זיך, א שווויי־געדיגער, אַן אומעטיגער, א פער׳חלומ׳טער; שטענדיג צוריקגעצויגען, שטענדיג אין זיך פער־באַרגען און בעהאַלטען, און עפעס האָט זיין אַנ־וועזענהייט תמיד עראינערט אָן א שווערען הערבסט־וואָלקען.

קיין נאַרעשער מאַן איז שלמה גראָדע ניט געווען; ער האָט זעהר זעלטען גערעדט, אָבער האָט ער שוין פון זיין מויל א וואָרט ארויסגע־לאָזט, איז אזא וואָרט געווען וויכטיג און פער־ביטערט שארף; ער איז געווען עפעס אזא מין אייגענאַרטיגער פילאָזאָף; אויף דעם לעבען האָט שלמה געקוקט וויי אויף אַן אָבקומעניש. און וואָס עלטער ער איז געוואָרען, אלץ מעהר האָט ער געווייכט פון אלעם, וואָס עס לעבט ארום איהם, ביז ער איז ענדליך אין א שווערער מעלאַנכאָליע פערזונקען געוואָרען.

און סאָפיע׳ס לעבען איז א פערשטערט לע־בען געווען... נאָר זי האָט שטענדיג געלאַכט און נור אַן אָנגעשטרענגטע אויפמערקזאַמקייט האָט געקענט אין סאָפיע׳ס געלעכטער צייטענווייז דערשפירען א פערשטיקטע, טיף פערבאָרגענע טרער.

אין איין שעהנעם טאָג האָט שלמה דער מע־לאַנכאָליקער זעלבסטמארד בעגאַנגען, איבערלא־זענדיג זיין סאָפיע אלס אלמנה און זייער פלא־רענס, זייער איינציג קינד, א מיידעלע פון א יאָהר צעהן, אלס יתומה׳לע.

און סאָפיע איז איינע פון מיינע צוויי בע־קאַנטע אלמנות.

עטעל — אזוי הייסט די צווייטע אלמנה. עטעל איז א הויכע, שעהנע, גראַציעזע פרוי, מיט א סימפּאַטישען קאָקעטיש־שטיפערישען פנים... אין עטעל׳ס בלויע פערטרויערטע אוי־גען ליגען א סך, א סך טיעפע סודות פערבאָר־גען. און וועז איהר קוקט זי אָן, אָט די עטלעז, טראַכט איהר ביי זיך אין הארצען: „אָט די וווייבעלע האָט אין איהרע אינגערע יאָהרען גע־מוזט א סך מענער־הערצער צוברעכען... אָט די בלויע אויגען זיינען עפעס גאָר ניט קיין גלאַטע אויגען, זיי האָבען אמאָל געמוזט גרויסע צרות אָנטהאָן.“

און מען מורמעלט טאָקע, אז אָט די עטעלע האָט דורכגעמאַכט א שטורעמדיגע יוגענד, ביז

דער שטורעם האָט זי אַהער צו די ברעגען פון דער נייער וועלט פערשלייַדערט.

איבערלאָזענדיג אַ פערגאַנגענהייט אויף יענער זייט ים, האָט די ברענענדיגע, פרעהליכע עטעל אויף אַ זעהר שענער, אפשר ווידער שטורעמיגער צוקונפט אַרויסגעקוקט, נאָר דערווייל איז זי אַוועק אין אַ שאָפּ אַרבייטן.

און דער סוועט־שאָפּ, און די אָנגלויפענדע יאָהרען האָבען עטעלן אביסעל בערוהיגט, און איהרע אלע הייסע חלומות האָבען זיך געענדיגט דערמיט, וואָס זי האָט ענדליך חתונה געהאַט מיט אַן אַרבייטער, אַן אָפּערייטאָר פון האַלזטיכער.

וועליע האָט געהייסען עטעל'ס מאַן — וועליע דער אָפּערייטאָר ביי האַלזטיכער.

זעהר ווייט פון אַ גליקליכען לעבען האָט אויך עטעל פאַר איהר מאַן אָבגעלעבט.

אייבּיגע אָרימקייט, אייבּיגע נויט, אַן אייבּיגע מלחמה פאַר'ן שטיקעל ברויט אָנגעפיהרט, אָבער דאָס אלעס איז גאָר נישט, צו אָרימקייט וועלט מען געוועהנט אין אַמעריקע!

אָבער וועליע דער אָפּערייטאָר איז געווען קערפּערליך ניט אייבעריג געזונד, און וואָס מעהר אַ יאָהר ער האָט געאַרבייט אין סוועט־שאָפּ, דעסטאָ מעהר איז זיין שוואַכער קערפער אייבער־געבראָכען געוואָרען.

און קערפּערליך שוואַכע מענשען זיינען אימער צורייצט, אימער פערביטערט, האָט וועליע דער האַלזטוך אָפּערייטאָר קיין גרויס תענוג זיין עטלען ניט פערשאַפט.

צו דעם איז וועליע אימער געווען זעהר אייפערזיכטיג צו זיין שעהנער פרוי און ער האָט מיט זיינע אייבּיגע פערדאַכטען, מיט זיין אייבּיגען בינדען זיך און טשעפּען זיך צו איהר, פינסטער געמאַכט עטעל'ס טעג און יאָהרען.

ניט קיין גליקליכען לעבען האָט עטעל פאַר איהר מאַן אָבגעלעבט.

און וועליע איז דערווייַלע אלץ קראַנקער און קראַנקער געוואָרען, ביז ער איז אין אַ ניו יאָרקער האָספּיטאַל פאַר שווינדזיכטיגע אויסגעמאַטגען. און דער פערשטאַרבענער אָפּערייטאָר האָט אין בערגעלאָזען זיין עטלען אלס אלמנה און זייער אייניגיג טעכטערל סיידי, אַ מיידעלע פון אַ יאָהר צעהן, אלס יתומה'לע...

גוטע פריינד האָבען זיך דערבאַרעמט איבער וועליע דעם אָפּערייטאָר'ס אלמנה, מען האָט אויסגעהאַלפען מיט עטליכע דאָלער, און ערגעץ־וואו אין האַרלעם האָט מען איהר געקויפט אַ קליין דעליקאַטעסען־סטאָרקע, און פון דער סטאָרקע ציהט עטעל די חיונה פאַר זיך מיט איהר קינד.

און סאָפּיע, שלמה דעם מעלאַנכאָליקער'ס אלמנה, איז אויך פון גוטע פריינד געהאָלפען געוואָרען; סאָפּיע'ן האָט מען בעזאָרגט, ניט מיט אַ דעליקאַטעסען, נור מיט אַ קענדי־סטאָרקע ערגעץ־וואו אין די בראָנקס, און פון דער קענדי־סטאָרקע ציהט שלמה'ס אלמנה די חיונה פאַר זיך און פאַר איהר קינד.

יאָהרען זיינען אַריבער. אויסגעוואַקסען איז פלאָרענס, סאָפּיע די אלמנה'ס אייניגיג טאָכטער, אַ שענע מויד געוואָרען, אַ ברונעטקע פול מיט דער מאַמע'ס פייער, לאַכט מיט דער מוטער'ס רייצענדען גלעטער; בלויז די אויגען האָט זי דעם פאָטער'ס — גרויסע, פערטרויערטע, טיף־שוואַרצע אויגען.

און פרעהליך און לעבעדיג איז אין סאָפּיע'ס קענדי־סטאָרקע. די מעהרסטע קאָסטומערס זיינען יונגע בחורים; ניט די סטאָרקע ציהט די דאָזיגע קונים, נאָר סאָפּיע'ס שענע טאָכטער ציהט זיי צו אין סטאָר אַריין... פרעהליך איז אין סטאָר!

אָבער סאָפּיע זעהט, אז די פרעהליכקייט אין איהר סטאָר וועט לאַנג ניט אָנהאַלטען; די מאַמע איז קיין נאָר ניט, זי זעהט שוין, אז איהר שענע פלאָרענס וועט קיין אלטע מויד ניט פערבליבען. און טיף ביי זיך אין הארצען שפּירט זי שוין בעציייטענס ווי עס רוקט זיך צו נעהנטער און נעהנטער יענער טאָג, וועו איינער פון דיעזע יונגע באַיִם, וועלכע עס חבר'ן זיך מיט פלאָרענס'ען, וועט אוועקנעהמען איהר טאָכטער, איהר איינציג קינד, איהר איינציג טרייסט אין לעבען, און זי, די מאַמע, וועט אליין בלייבען... איינע אליין אויף דער גאַנצער וועלט...

סאָפּיע האָט ליעב איהר טאָכטער, שמערצליך ליעב, ליעב ביז משוגעת. נעווייס וויינשט זי איהר אָכטער גליקליך צו זיין, נעווייס וויינשט זי איהר טאָכטער גליקליך צו פערהיראַטען... און דאָך, אָה, ווי זי האָט מורא דערפאָר... קאַלטע טראָפּען שוויים קומען אַרויס איבער איהר גאַנצען קערפער, וועו זי טראַכט וועגען יענעם טאָג, וועו איהר פלאָרענס וועט פערלאָזען איהר קענדי סטאָרקע און וועט מיט איהר מאַן אוועקגעהן, וועד וועסט וואוהין!....

און סאָפּיע שפּירט, און סאָפּיע בענרייפט, אז אָט דער טאָג, וועו איהר טאָכטער וועט אוועק פון איהר, קומט אַן אלץ נעהנטער, נעהנטער און נעהנטער.

סאָפּיע די אלמנה פיהלט זיך נאָך ניט זעהר אלט... עס זיינען דאָ מענער, וועלכע עס פערקוקען זיך אויף איהר; סאָפּיע פיהלט, אז פאַר איהר איז די גאַנצע וועלט נאָך ניט אויסגעשפּיעלט, און מורא האָבענדיג פאַר דעם עלענד, וואָס איהר ערוואַרטעט נאָך איהר טאָכטער'ס חתונה, דענקט די אלמנה, אז פאַר איהר איז גענוג קומען די צייט אַ צווייטען מאָל צו היראַטען!

און מיט עטלען, מיט דער שהנער, הויבער, גראַציעזער עטלען, מיט וועליע דעם אָפּעריי־טאָר'ס אלמנה, קומט פאַר טאָקע דיזעלבע גע־שיכטע ווי מיט סאָפּיע'ן, שלמה דעם מעלאַנכאָ־ליקער'ס אלמנה.

אויך אין עטעל׳ס דעליקאטעסען סטאַרקע איז זעהר פּרעהליך, זעהר לעבעדיג, ניט אזוי פון קאַסטימער, ווי פון די יונגע באַיִם פון דער גאַנצער נאַכבאַרשאַפט, וועלכע עם זוכען די נעזעלשאַפט פון עטעל׳ס טאַכטער.

א שעהנע מיידעל איז סיידי: הויך, גראַציעז, די מאַמע׳ס טיעפּע בלויע אויגען, די מאַמע׳ס פּערפּיהרערישער שמייכעל; קערפּערליך איז סיידי — די מאַמע מיט די ביינער; און די באַיִם פון דער גאַנצער אַרומיגער נאַכבאַרשאַפט זיינען משוגע פּאַר דער מיידעל.

סיידי איז אפילו ניט אזא פּייער, ניט אזא שטורעם, ווי איהר מאַמע איז געווען אין איהרע יאָהרען; דערווייל טרייבט זי פון זיך די באַיִם, זי שעהמט זיך גאָר פּאַר זיי, אָבער סיידי׳ס מוטער פערשטעהט, אז לאַנג וועט איהר טאַכטער איהרע באַיִם פון זיך ניט טרייבען, זי וועט פרי־הער אָדער שפּעטער אויפהערען צו שעהמען זיך פּאַר א באַי, און אויך עטעל זעהט פּאַר זיך דעם אַנקומען פון יענעם טאָג, וועו איהר סיידי וועט הייראַטען, וועט שווער מיט איהר מאַן, ווער ווייסט וואוהין!... און זי זעלבסט וועט פערבליבען אין איהר דעליקאטעסען־סטאַרקע א פערעלענדטע, א פערלאָזענע... און אויך די אַרימע עטעל׳ס הארץ בלייבט שטעהן פּאַר שרעק, וועו זי פערטראַכט זיך וועגען דעם עלענד, וואָס ערווארטעט איהר.

און אויך עטעל טראַכט וועגען הייראַטען א צווייטען מאָל!

עס איז אפילו אמת, אז עטעל איז שוין ווייט ניט די שעהנהייט, וועלכע זי איז אמאָל געווען; די יאָהרען און דאָס שווער לעבען האָבען אויף איהר שעהן פּנים א שטאַרקע חתימה געלאָזט; אָבער אין גאַנצען האָבען איהר די יאָהרען און די צרות ניט איבערגעבראָכען און עס זיינען דאָ גענוג מענער, וועלכע פּעררעכענען עטעלען אלם א שעהנע אלמנה; זיי אינטערעסירען זיך מיט איהר; און עטעל פיהלט, אז לענגער וואַרטען דאַרף זי ניט, אז עס איז גענומען די צייט פּאַר איהר א צווייטען מאָל צו הייראַטען...

און ביז יעצט איז עהנליך געווען דער שיקזאל פון מיינע צווויי בעקאַנטע אלמנות. אָבער איצט צושיידען זיך זייערע וועגען, און דאָס איז דער־פּאַר, ווייל זייערע טעכטער אונטערשיידען זיך אויך פון דער צווייטער מיט זייערע נשמות, מיט זייערע כאַראַקטערע.

וועגען פלאָרענס, סאַפּיע׳ס טאַכטער, זאָגט מען: „דאָס מיידעל איז א קלוגע, א פערשטענדיגע, פערשטעהט וואָס א געשעפט איז" און וועגען סיידי׳ן, עטעל׳ס טאַכטער, זאָגט מען: „זי איז אַן איינגעשפּאַרטע, א דעספּאַטקע, א „סעלפיש טהינג"...

און זאָגען זאָגט מען דאָס דערפּאַר, ווייל פלאָרענס האָט גאָרנישט דאָגעגען, אז די מוטער זאָל חתונה האָבען; וועהרענד סיידי ווייל פון דעם ניט ווייסען. דאָס מיידעל וועט פערצי־טערט, וועו מען דערמאָנט נאָר מיט א וואַרט וועגען דער בלויזער מעגליכקייט, אז איהר מאַמע וועט וועו־עס־איז א צווייטען מאָל הייראַטען.

און פרייגד און בעקאַנטע לעגען רחמנות אויף עטעלען איבער איהר שלעכטער, איבער איהר איינגעשפּאַרטער טאַכטער, וועהרענד וועגען סאַפּיען פיהלען זיך די פרייגד זיכערער און רו־היגער: האָט פאַרט א גוטע, א קלוגע טאַכטער, זי וועט דער מאַמען אין גאָרנישט שטערען. סאַפּיע וועט שוין געפּינען איהר צווייטען בע־שערטען. וועגען איהר איז מען רוהיג, א דאַנק דער גוטער טאַכטער איהרער.

* * *

איך קום אפּט אַריין צו עטעלען אין איהר דעליקאטעסען סטאַר, און איך בין אויך אַן אפּ־טער בעזוכער פון סאַפּיע׳ס קענדי סטאַר. און איין מאָל האָב איך ביינעוואוינט א סצענקע צווישען עטעלן און איהר איינגעשפּאַרטער, דעספּאַטישער טאַכטער:

אין סטאַר האָבען זיך געפונען מוטער און טאַכטער. ביידע האָבען מיך זעהר פרייגדליך בעגריסט, און מיר זיינען אלע דריי פערטיעפט געוואָרען אין א פרייגדליכען שמועס.

די גאַנצע ציים, וואָס מיר האָבען געהרעדט, האָט זיך סיידי אלץ געפונען נעבען איהר מוטער׳ס זייט, און די ערוואַקסענע טאַכטער האָט זיך אלץ „גלאַשטשעט" צו דער מוטער, עפּעס אזוי ווי זי וואָלט נאָך נאָר א קליין קינד געווען.

— וואָס איז, סיידעלע? — האָב איך גע־פרעגט דער מיידעל — האָסט הפּנים ליעב דער מאַמען, יעס?

— אויב איך האָב ליעב דער מאַמען? — האָט סיידי איבערגעפרעגט מיט א פרייגדליכען קינדערשען שמייכעל.

— יעס, אזוי קוקט עס אוים — ענטפער איך.

— „אי דאָנט נאָו!" — מאַכט סיידי, ווערט פערשעמט, און פלוצלינג דריקט זי צו צו איהר האַרצען די מאַמע׳ס קאָפּ און קושט עס שטאַרק און האַרציג.

— משוגע׳נע סיידי — מאַכט די מאַמע, און מיט א שטראַהלענדען פּנים קוקט זי אַן איהר טאַכטער.

— „מאי דיר ליטל מאַטהער" — טוליעט זיך די מיידעל צו איהר מוטער, און אין איהרע פּאָר איינפּאַכע ווערטער און אין איהר גאַנצען בענעהמען זיך פיהלט זיך אַן אונענדליכע ריה־רענדע ליעבע.

— אזוי ווי א בייבי איז זי נאָך, מיין גרוי־סע, מיין נאַרישע טאַכטער — חידוש׳ט זיך עטעל מיט איהר סיידי׳לען, און מוטער און קינד קוקען זיך אַן אין א שטומער ענטציקונג; בי ביידען שטראַהלען די פּנים׳ער, ביידע שווייי נאָר מען קען פיהלען ווי אין דיעזען שו

וועלן ביידען׳ס הערצער בעהעפט איינס צום צווייטען, בעהעפט מיט א שטראהלענדער און הייסער ליבע.

אין סטאָר איז א מאן אריינגעקומען, א מאן אין די מיטעלע יאָהרען. איך האָב דעם אריינ־קומענדיגען ניט געקענט, נור וועז עטעל האָט איהם בעגריסט און איהם אָנגערופען „מיסטער מירקין", האָב איך זיך דערמאָנט, דאָס מען האָט מיר אמאל דערצעהלט וועגען עטלען, אז צו איהר שדכנ׳ט זיך א לעבענס־פערזיכערונגס־אגענט, א ג׳ענט׳ער מאן, א גרויסער מירקין, און מיר האָט מיין הארץ געזאָגט, אז דאָס מוז זיין דערזעלבער מירקין.

מיין הארץ האָט מיר ניט אָבגענארט. באלד האָב איך געהאט די געלעגענהייט אין דעם צו איבערצייגען זיך.

דער מאן האָט געקויפט פאר אייניגע פענים סחורה אין סטאָר, איבערגעבעטען זיך מיט עטלען מיט אייניג פראגען, און גענומען מיט דער אלמנה וועלן צופיעל היימיש...

וואַרפענדיג א שנעלען זייטיגען בליק אויף איהר טאכטער, וועלכע איז איצט אָבגעטראָטען פון איהר מוטער אין א זייטיגען ווינקעל פון סטאָר, האָט די אלמנה מיט א פיעל־בעדייטענדען וואונק האָבגעסטאָפט דעם אָגענט פון זיין צופיעל פריינדליכען בענעהמען זיך מיט איהר.

און אויך דער אָגענט האָט געוואָרפען א זייטיגען, ניט איבעריגם פריינדליכען בליק אויף עטעל׳ס טאכטער, געזאָגט „גוד באי" צו דער אלמנה און איז ארויס פון סטאָר.

איך האָב זיך אומגעקוקט.

וואָס איז דאָ געשעהן מיט סיידי׳ן?

ווי מערקווירדיג די מיידעל האָט זיך פער־ענדערט פאר די פאָר מינוטען צייט, וואָס דער מאן איז אין סטאָר פערבליבען. פערשוואונדען געוואָרען איז איהר פריהערדיגע קינדערשע זאָרגלאָזע לוסטיגקייט, געשטאָנען איז זי איצט אין א ווינקעל פון סטאָר א פערשטילטע, א פער־שטומטע, דער פנים בלאָס און ערנסט, דער קאָפ געזונקען. די אויגען האָלב־פערמאכט, צו דער ערד געריכטעט. אויך עטעל איז אהינטער דעם „קאנטער" פון איהר סטאָרקע געבליבען שטעהן א פערשפיעלטע, א פערלאָרענע, א צומישטע.

שטיל איז געוואָרען אין סטאָר, שווער און שפאנענד שטיל.

—וואָס איז דער מעהר, סיידילע? — האָב איך אָבגערופען די מיידעל.

— אָה, נאטהינג! — האָט סיידי געענט־פער, און מיר האָט זיך געדאכט, אז אין איהר האלז האָבען זיך טרערען צוועקגעשטעלט.

— סיידילע האָט מורא, אז איך זאָל ניט חתונה האָבען אָט מיט דעם מאן, וועלכער איז דאָ איצט געווען — האָט עטעל צו מיר זיך געווענ־דעט, און א נערוועזער שמייכעל האָט דורכגעצי־טערט איבער איהרע ליפען.

— איך האָב ניט מורא. ווער זאָגט דאָס אז איך האָב מורא? — האָט סיידי כמעט ווי מיט א געוויין אויסגעפלאָצט, און זי איז פלוצים גע־ווארען אזוי נערוועז, דאָס איהר גאנצער קערפער האָט איהר געציטערט.

— וואָרום זשע ביזטו בייז געווארען? — האָט די מוטער געפרעגט.

— „אי הייט הים, דהאט מיסטער מירקין", אָה, ווי איך האָס איהם! — האָט סיידי פאר גרויס אויפרעגונג געשטיקט זיך מיט איהרע ווערטער.

— וואָרום? וואָס האָסטו צו איהם? — האָט עטעל געפרעגט.

— איך האָב דיר צעהן מאָל געזאָגט, אז ער זאָל מעהר אין סטאָר ניט אריינקומען — האָט סיידי, אָנשטאָט צו ענטפערען אויף איהר מו־טער׳ס פראָגע, געשריען מיט פערשטיקטען בעס.

— וואָרום, משוגענע טאָכטער מיינע? — האָט די מוטער אזוי ווי געבעטען זיך ביי איהר טאָכטער.

— „ביקאָוז" איך וויל ניט, איך וויל ניט!— האָט סיידי אָנגעקוקט איהר מוטער ארויסרופענ־דיג און פול מיט קינדער־שער „דעסטאָטיע".

— ביזט משוגע, סיידי!

— אָלרייט! — האָט די מיידעל געענטפערט דראָהענד, און זי איז האָסטיג צווישען אין דעם הינטערצימער פון סטאָר.

— האָט מורא אז איך זאָל חתונה האָבען — האָט עטעל צו מיר בעמערקט מיט א נערוועזען שמייכעל. — דערזעהט זי אז איך רעד אויס אן איבעריגען וואָרט מיט א מאן, ווערט זי א פער־ציטערטע, דעם טאטען׳ס כאראקטער ג׳ירש׳נט.

— אייער טאָכטער האָט איהר זעהר ליעב — האָב איך געענטפערט, ניט וויסענדיג וואָס עפעם אָנדערס צו זאָגען.

— און וועז איך נעהם צו איהר טענה׳ן — האָט עטעל צו מיר ווייטער גערעדט, — וועז איך נעהם איהר זאָגען: „סיידעלע, טאָכטער מיינע, ביזט דאָך עפעם ניט קיין בייבי, שוין צייט אז דו זאָלסט עפעם מעהר פערשטעהן... ביזט שוין, קיין עין־הרע, ביי מיר א גרויסע אויסגעוואקסענע; טאָכטער, גאָט וועט געבען, עס וועט זיך עפעינען דיין גלייבען, וועסט מיט מזל חתונה האָבען... וועסט זיך מסתמא אוועקגעהן מיט דיין מאן, וועלכען גאָט וועט דיר געבען... האָסטו א טראכט געטהאָן, וואָס וועט דאן זיין מיט דיין מאמען?"

— נו, וואָס ענטפערט זי אייער טאָכטער?— האָב איך עטלען איבערגעשלאָגען, פאר נייגע־ריגקייט און אונגעדולד צו דערוויסען זיך, וואָס סיידי ענטפערט, וועז איהר מאמע רעדט צו איהר אזוי.

— וועדט זי אָדער משוגע אוז וויל אוז רעדט צו מיר מעהר ניט, אָדער זי וואָרפט זיך

מיר אויפ'ן האלז און כאפט מיך קושען און ווייטען.

— אבער וואס ענטפערט זי? — האב איך עטלעך איבערגעשלאגען.

— ענטפערט זי, אז זי וועט קיינמאל ניט חתונה האבען; און אויב זי וועט יא חתונה האבען, וועט זי יעדענפאלס פון מיר קיינמאל ניט שיידען זיך.

די אלמנה איז אויף אייניגע סעקונדען פערטראכט געבליבען, און זי האט ווייטער גערעדט:

— דער מירקין איז א פיינער מאן, פערדיענט זעהר גוט, האט געלד, און מיך וועט ער פאר צעהן זעק ציבעלעם ניט אוועקגעבען... ער האט שוין צו מיר אייניגע מאל גאנץ אפען גערעדט... ער וועט מיך גליקליך מאכען... און וועז ניט מיין משוגע'נע סיידי, וואלט איך זיך אפשר טאקע צו זיינע ווערטער צוגעהערט... נאר די נארעשע טאכער מיינע, וויל פון דעם ניט הערען... איך זעה שוין, אז איך וועל קיינמאל ניט הייראטען.

אזוי האט גערעדט עטעל די אלמנה, און דאכט זיך, עס האט דאך געהייסען, אז זי בעקאגט זיך פאר מיר אויף איהר טאכטער, דאך איז לייכט געווען צו בעמערקען, אז פון יעדען וואָרט, וואס זי רעדט אוים, פיהלט זי איבער אן אונבעשרייבליכען פערגענוגן.

עטעל האט גענומען צו עטוואס צוהערען זיך... און איך האב בעמערקט אזוי ווי זי וואלט געווארען עפעס אונרוהיג. זי איז ארויס פון הינטער'ן „קאנטער", צוגעגאנגען נעהנטער צום צימער, וואוהין איהר טאכטער איז אוועק, און אזוי פערבליבענדיג אין סטאר, האט זי דורך דער אפענער טיהר אריינגעקוקט אין דעם הינטער־צימער; מיט א וואונק האט זי מיך צוגערופען צו זיך.

— איהר זעהט, וואס די משוגענע סיידי מיינע טהוט! — האט זי שטיל צו מיר גערעדט מעהר מיט'ן וואונק ווי מיט ווערטער.

איך האב אין צימער אריינגעקוקט און איך האב געזעהן ווי די מיידעל קוקט אריין אין א בילדער־אלבום און ווישט טערען פון די אויגען.

— דאס קוקט זי אויף איהר פאטערס בילד, — האט עטעל מיר ערקלערט, וואס איהר טאכטער טהוט — יעדעס מאל אזוי, וועז עס קומט נאר צו אז מין געשפרעך ווי דא איז אט ערשט פארגעקומען וועגען דעם מירקינען, לויפט זי אוועק אין רום, כאפט קוקען אויף איהר פאטערס בילד און פון די אויגען נעהמען זיך איהר טרערהרען גיסען... א מאדנע קינד.

מיר האט פון עטעל'ס ווערטער א קלאפ געטהאן איבער'ן הארצען.

* * *

און מיט אייניגע טעג שפעטער האב איך בעזוכט די צווייטע אלמנה; אין סאפיא'ס קענדי סטארקע בין איך געווען און איך האב בייגעוואוינט א סצענקע צווישען סאפיא'ן און איהר טאכטער, די מיידעל, וועלכע עס האט אז גוטען נאמען אלס א גוטע, א קלוגע מיידעל, וועלכע שטערט דער מאמען אין גארנישט, „וויל זי פערשטעהט א געשעפט".

איך האב אין סטארקע בלויז סאפיא'ן געטראפען, און וועז איך האב מיין בעקאנטער אלמנה געפרעגט אויף איהר טאכטער, האט זי אנשטאט אן ענטפער ארויסגעפלאצט מיט גרויס פרייד:

—איהר וויסט, מיר קומט דאך א מזל־טוב...

— האט אייער פלארענס א חתן געקראגען?

— האב איך געפרעגט, בעגרייפענדיג וואס סאפיא'ס מזל טוב בעדייטעט וואהרשיינליך.

— יעס, און א שעהנער און טאקע גאר א רייכער חתן, — האט די אלמנה'ס גזויכט אויפגעשוינט פאר פרייד.

— טאקע זעהר גוט, — האב איך געענטפערט און וויעדער געפרעגט:

— און וועז וועלען מיר הוליען אויף דער חתונה?

— דעם חתן ארט ניט כאטש באלד, — האט סאפיא געענטפערט.

— וואס זשע איז די מניעה? די כלה?

— דער כלה ארט אויך ניט כאטש מארגען צו דער חופה געהן — האט סאפיא געענטפערט, און נאך דעם ווי זי איז געבליבען אויף אייניגע סעקונדען פערטראכט, האט זי צוגעגעבען:

— נאר איהר קענט דאך מיין פלארענסען... א קלוגע מיידעל, א פראקטישע, וואלט זי וועלען פריהער מיך בעזארגען...

— וואס הייסט בעזארגען? — האב איך איבערגעפרעגט.

— אט זי וואלט וועלען, אז וועז זי וועט חתונה האבען און זי וועט אוועק צו איהר מאן, זאל דא בלייבען אויף איהר פלאץ אימיצער, ווער עס זאל מיר העלפען די סטאר צו אטענדען — האט סאפיא געענטפערט.

איך האב געוואלט עפעס פרעגען, נאר בעפאר איך האב צייט געהאט א וואָרט אויסצודענקען, איז אין סטאר פלארענס אריין.

די מיידעל איז אריינגעלאפען וויא א שטורמווינד, אויף מיר האט זי נאר א בליק געוואָרפען און אפילו ניט גערעכענט פאר נויטיג מיך צו בעגריסען; אויפגערעגט און צופריעדען איז זי צוגעלאפען צו דער מוטער און דערלאנגט איהר א בריעף:

— היער, מאמא, א בריעף פאר דיר, — האט פלארענס עפעס א גנב'ישען וואונק געטהאן צו דער מאמען.

— פון וועמען א בריעף? — האט די מוטער געפרעגט.

— „יו נאו", — האט פלארענס קאקעטיש

פיעלבעדייטענד געוואונקען צו איהר מוטער, — פון א פיין דזשענטעלמען...

— בערקאָוויטש? — האָט סאָפיא דערמאָנט אימיצען'ס א נאָמען און א פערשעהמטע רויט־קייט האָט זיך אויף איהר פּנים צושפּיעלט...

— יעס, מאָמע, דאָס איז ער, — האָט פּלאָ־רענס געענטפערט, און די מיידעל האָט געשיינט צו זיין פּוּל מיט ענטציקונג, פּוּל מיט שמחה.

— דו האָסט געלעזען דעם בריף? — האָט די מוטער ווייטער געפרעגט.

— געווים האָב איך געלעזען.

— ווּאָס שרייבט ער?

— עס איז אָלרייט, מאמא, — האָט פּלאָ־רענס געקלאפּט דער מאָמע איבער'ן פּלייצע, — עס איז אָלרייט, עס געהט א גאנג... מיסטער בערקאָוויטש איז פערליבט אין דיר...

— שווייג שוין, שווייג שוין, משוגענע! — האָט סאָפיא פערשעהמט און פערקאָרען איבער־געשלאָגען איהר טאָכטער, און זי האָט זיך פער־טיעפט אין לעזען דעם בריף.

— דיר קומט א מזל טוב, פלאָרענס! — האָב איך דערווייל געדערט צו סאָפיא'ס טאָכ־טער.

— יעס, סער, טהענק יו! — האָט פלאָרענס קאָקעטיש געענטפערט.

— עפּעס א נוטער חתן?

— אָה, וווהאָט איי לאָווּלי פּעללאָ! — האָט דער מיידעלס פּנים געשיינט פּאָר פּרייד און גליק.

פּלאָרענסעס מוטער האָט איבערגעלעזען דעם בריף און זי האָט זיך צוגאָכט עפּעס מיט א מאָדנעם נערוועזען געלעכטער.

— מיין טאָכטער רעדט דאָך מיר א שידוך— האָט סאָפיא געדערט צו מיר אימער לאָכענדיג— נו, ווי געפעלט עס אייך?

— איז דאָס אמת, פלאָרענס? — האָב איך געפרעגט דער מיידעל.

— סאָירטענלי! — האָט פלאָרענס געענט־פערט אָהן צערעמאָניעס. — איך געה חתונה האָבען... און גלייך נאָך דער חתונה וועל איך מיט מיין מאן אָפּרייזען נאָך די סאוטה, און עס קען זיין, אז מיר וועלען דאָרט פערבלייבען און קיין מאָל אין ניו יאָרק ניט צוריקקומען. נו, דענק איך: זאָל די מאָמע בעסער הייראטהען... זאָל זי אימיצען האָבען לעבען זיך!...

איך האָב א קוק געטהאָן אויף סאָפיא'ן... זי האָט אַלץ געשמייכעלט נערוועז און פער־שעהמט... נאָר פון דער אלמנה'ס יעצטיגען שמיי־כעל האָט מיר מיין הארץ געגומען וועה טהאָן...

* * *

און וועז נאָר איך טראכט וועגען איינער פון מיינע צווייי בעקאנטע אלמנות, קומט מיר גלייך אַרויף אויף די געדאנקען אויך די צווייטע אלמנה; זיי ווערען ביידע צוזאמענגעקניפט אין מיינע רעיונות, און איך טראכט ביי זיך: — וואר פון דיזעז צווייי אלמנות איז גליקליכער אָדער אונגליקליכער?

פּ. ליעבמאן:

דער צאריזם, די פּאליאקען און די אידען

(אָן ענטפער פּילפּ קראָנצ'ען און ק. זאָלעווסקי'ן)

בעת אין פּוילען איז פערעפענטליכט געוואָרען דער בעוואוסטער מאניפעסט צו די פּאָליאקען, און די פּוילישע פערמעגענדע קלאסען האָבען אין איין קול געזומען שרייען הורא לכבוד דעם רו־סישען צאריזם, — איז דערוויף, פערשטעהט זיך, געווען וועניג וואָס צו וואונדערען זיך. די פּוילי־שע בורזשואזיע האָט בכלל גאַנץ גוט געפיהלט זיך אונטער דער רוסישער רעגיערונג און האָט פּשוט געציטערט, אז רוסיש־פּוילען זאָל חס־ושלום ניט אבגעריסען ווערען פון רוסלאנד, און דערמיט גופא זאָל ניט איבערגעריסען ווערען די גאָלדענע קייט, וואָס האָט פּראַייניגט איהרע עכט־קאָפּיטאָליסטישע קעשענעס מיט'ן ווייטען רוסלענדער מארק. דאָס קליינבירגערטום האָט זיך אויף שוין ווי עס איז איינגעלעבט אונטער די פּוליגלען פּונ'ם רוסישען אָדלער, און אזוי ווי טיעפּע איבערקעהרענישען ברענגען אָט דעם קלאָס בלויז חורבנות, האָט ער בכלל מורא פּאר גרויסע נייעסען ווי פּאר פייער. און די פּריצים, די אמאליגע בונטאָווישטשיקעס, זיינען שוין פון לאנג אָן ניכטער געווארען, געווארען „רעאל־פּא־ליטיקער" (דער נאָמען פון דער פּריצישער פּארטיי אין רוסיש־פּוילען), און אויב זיי טראכטען נאָך יא וועגען וועלכע עס איז גרויסע נאציאנאלע פערספעקטיוון, זוכען זיי עס קודם כל אין וועל־רען — גרויסע קאפּיטאליסטען: פּאבריקאנטען, באנקירען א. ז. ו.

דאָס פּוילישע בירגערטום און זיין פּאָרשטע־הער, דאָס פּוילישע „קאָלא" אין דומע, האָמען שוין לאנג אויף אַלע אופנים געזוכט צו ווייזען, ווי אמת־לאיאל און איבערגעבען זיי זיינען ניט נור ב כ ל ל רוסלאנד, נאָר קאנקרעט אפילו דעם

צארישען רעזשים; שוין פון לאנג אן פלעגען זיי ביי יעדער געלעגענהייט אויסשטרעקען ביידע הענד אויף שלום צו דער רוסישער רעאקציע, די רעאקציע אבער פלעגט יעדעס מאל — געבען איבער די הענד. דערמאנט זיך נור די געשיכטע מיט די כסדר פערשמעלערטע געזעצ־פראיעקטען איבער די זעלבסטפערוואלטונג פון די פוילישע שטעדט: דאס איז געווען איין לאנגעס חוזק־מאכען פון די פוילישע נאציאנאלע שטרעבונגען; ס׳פלעגט כסדר אבגעשניטען ווערען נאך עפעס און נאך עפעס און אונטערגעטראגען ווערען פון דאס ניי די פאליאקען; די פוילישע דעפוטאטען פלעגען מסכים זיין צו יעדע נייע פערשמעלערונג פון דער פוילישער „זעלבסטפערוואלטונג", אבי נור מאכען שלום מיט דער רוסישער רעגיערונג; רייסט מען דאן ארויס דעם העלמער געגענד פון פוילען אלס פערגיטיגונג פאר די גרויסע צוקינפ־טיגע מתנה, די שטעדטישע זעלבסטפערוואלטונג; און לסוף, ווען חעלם איז שוין אויף אבגעריסען פון פוילען ווערט דער פראיעקט פון זעלבסט־פערוואלטונג פאר די פוילישע שטעדט דורך דער רוסישער רעאקציע אין נאנצען — אבגעוואלפען.

דאס הארץ פון פוילישען בירגערטום האט נעגאדט צו שליסען א פייערליכען שלום מיט דער רעאקציע, מ׳האט געזוכט א ווועלכען ניט איז א ו י ס ר ע ד, האט אבער די רעאקציע אפילו קיין אויסרעד דערצו אויך ניט געגעבען. און מיט אמאל איז פון די הויכע צארישע ספערען ארונ־טערגעפאלען דער מאניפעסט, — וואס איז דער חדוש, אז די פוילישע פרעסע, די „געזעלשאפט־ליכע מיינונג", כלל־טהוער און פאלקס־פערזאר־גער האבען אנגעהויבען שרייען הורא!?

אינ׳ם מאניפעסט איז פארען א רמז מכח די פעלקער, וואס די געשיכטע האט צונויפגעבונ־דען מיט פוילען. וועמען מיינט מען דערונטער? בלייבט א סוד. האט דא פאסירט די מעשה ווי מיט קעלמער מגיד, ווועלכער האט אמאל, נאך א שרעקליכען מוסר־זאגען דעם עולם, צוגעגעבען: „מיינען מיין איך קיינעם ניט; טאמער אבער מיינט עמיצער, אז איך מיין איהם, דאן זאל ער מיינען, אז איהם מיין איך טאקע". מיללא, אז מ׳זאגט־צו דעם עולם חבוט־הקבר און אלע שרע־קען פון גיהנום, דאן איז פערשטעהט זיך וועניג וואר געניגט צו גלויבען, אדער וועניגסטענס ארויסצוואווייזען, אז דאס מיינט מען איהם. דער מאניפעסט זאגט אבער צו פרייהייט און רעכ־טען; און אזעלכע, וואס שמאכטען נאך דעם, איז אין רוסלאנד און אין די פערשיעדענע טיילען פון פוילען פארען לרוב. מיינט נאטירליך יעדערער, אז דאס מיינט מען איהם, און טענה׳ט, אז דאס מיינט מען איהם. טענה׳ן אונזערע אידעלעך, אז דאס מיינט מען זיי. און וויבאלד, אז מ׳מיינט זיי, פרעהען זיי זיך אויף. — און אויך דאס איז, פערשטעהט זיך, קיין חדוש ניט. מענשען פער־גיסען זייער בלוט ווי וואסער; דרויי הונדערט טויזענד אידען געפינען זיך אין דער קעמפענ־דער רוסישער ארמעע; די מלחמה קומט־פאר אין די נעגענדען פון אידישען תחום, מ׳וועלט רואינירט ביז דער העכסטער, אדער ריכטיגער, ביז דער נידעריגסטער מדרגה. אלץ געהט קאפויר — שוין זשע נור די אידישע רעכטלאזיגקייט, די אידישע צרות וועלען בלייבען ווי פריהער?! דאס וואלט שוין געווען צו שרעקליך, דאס איז שוין פשוט אונמעגליך. גלויבט מען אויף בעסערע טעג. טענה׳ט מען, אז דער מאניפעסט מיינט אויך זיי. און מ׳פרעהט זיך מיט׳ן מאניפעסט — יעדעננפאלס לפנים.

מ׳פרעהט זיך אויך מיט׳ן מאניפעסט אין דער פראנצויזישער און ענגלישער פרעסע. און דערויף איז נאך וועניגער פאראן וואס צו וואונ־דערען זיך. דער רוסישער צאריזם, וועלכער איז א גאנץ גוטער מיליטעריסישער שותף, איז אבער לא עליכם א קנאפער מיוחס. דאס האט אפילו ניט געשטערט דעם שידוך, אבער דאך איז עס ניט קיין כבוד אין דער משפחה. עפעס האלט מען דאך אין איין טענה׳ן (און אפילו די סאציאלים־טישע „הומאניטע" פערטיידיגט מיט אלע כחות אט דעם שטאנדפונקט), אז דאס איז ניט פשוט א מלחמה, נור א קאמפף פון דער ציוויליזאציע געגען בארבארי, פון דער דעמאקראטיע געגען דעספאטיזם — און דארום אזא שמחה.

* * *

עס פרעהען זיך אבער אויך געוויסע פון אונ־זערע אידישע און פוילישע סאציאליסטען. אט גלויבט באמונה שלמה אינ׳ם פעלקער־בעפרייע־דען מאניפעסט, צום ביישפיעל פילסודסקי קראנץ.*) און אויב איהם קען מען נאך אפשר מוחל זיין זיין שמחה צולעב זיין וויטקויט פון אירופא, קומט אונטער ז א ל ע ו ס ק י און וויזט, אז ער גלויבט אויף און פרעהט זיך אויף.**)

לויט זיי קומט אוים, אז מיט׳ן מאניפעסט ווערט ניט נור צוריק אויפגעבויט און בעפרייט פוילען אליין, נור אז דאס איז סתם א התחלה פון דער גאולה אויף דער וועלט. אט זיינען זיערע אייגענע ווערטער:

„ווי אזוי וועט די דוסישע רעגירונג קענען געבען מעהר פרייהייט צו די פאלא־קען, ווי צו די רוסען גופא? — טענה׳ט פילסודסקי: „אויטאנאמיע פאר פוילען מיינט אויך שליסליך א ק א נ־ס ט י ט ו צ י ע פ א ר ד י נ א נ צ ע ר ו ס י ש ע א י מ פ ע ר י ע".

„וועו פוילען וועט בעקומען פיעל־ווינ־ציג אויטאנאמיע און די נאנצע רוסישע אימפעריע א קאנסטיטוציאן, וועט עס אויך

---

*) „צוקונפט", סעפטעמבער: „א בליק אויף די רעזולטאטען פון וועלט־קריעג".

**) „צוקונפט", אקטאבער: „צאר, פאליאקען און אידען".

זיין בעסער פאר אידען".

„עס איז דאך א כלל גדול, אז פרייהייט פאר די וועלט מיינט אויך פרייהייט פאר די אידען, אז וואס גלאטער און ברייטער מען מאכט דעם וועג פאר פראגרעס, אלץ בעסער איז עס פאר דעם אידישען פאלק" (אונטערגעשטריכען אומעטום דורך קראנץ'ן גופא. — פ. ל.).

אלזא, א גליק פאר פוילען, א גליק פאר רוסלאנד, א גליק פאר דער וועלט, א גליק אויך פאר'ן יודישען פאלק. דער פועל יוצא פון דעם איז — א סאציאליסטישעס הורא לכבוד דעם נצחון פון דעם צאר'ס ארמעען.

זאלעווסקי, פערשטעהט זיך, לאזט איבער דאס הורא־רופען פאר די בורזשואזע פאליטיקער; ער אליין גלויבט, אז דער פוילישער פראלעטאריאט וועט דעם צאריזם קיינמאל ניט מוחל־זיין זיין מערדעריש פאליטיק בנוגע צום ארבייטער־קלאס. אבער בנוגע צום מאניפעסט דריקט ער אוים כמעט דיזעלבע מיינונג, וואס קראנץ:

„שוין דער מאניפעסט אליין וועגען פוילישער אויטאנאמיע — שרייבט זאלעווסקי — איז א ברוך מיט'ן ביוראקראטיש־צענטראליסטישען פרינציפ, לויט וועלכען רוסלאנד וועט נאך ער היום רעגיערט. און די פערווירקליכונג פון דעם פערשפרעכען וואלט ארויסגערופען א בעוועגונג פאר אויטאנאמיע ביי אלע אנדערע נאציאנען, וואס בעוואוינען רוסלאנד, עס וואלט אויך פערשטארקט די דעמאקראטישע שטרעבונגען ביי דער רוסישער רעגיע־רונג וועט געצוואונגען זיין צו געהן נאך ווייטער אויף דעם וועג פון דעמאקראטיזירונג".

און זאלעווסקי קומט אויף אזא'ארט צום שלום, אז פאר'ן צאריזם:

„איז דער מאניפעסט פון נענעראליסימום אן אקט פון זעלבסט־ליקווידירונג".

* * *

אלזא, אויס צאריזם, נצחון פון דער דעמאקראטיע אין רוסלאנד, בעפרייאונג פון פוילען, אויטאנאמיע פאר אנדערע נאציאנען. פשוט מעשה נסים, א צויבער־געשיכטע, און אלץ וועט בעשאפען דורך דעם מאניפעסט צו די פאליאקען. ס'ארע וואונדערליכע קמיעה אט דער דאזיגער מאניפעסט!

וואהרום פרופט באמת א קוק־טאן אויף'ן מאניפעסט ניט וויי אויף א קמיעה, נור ווי אויף א געוועהנליכע הבטחה פונ'ם רוסישען צאריזם, איז וואס בלייבט דאן פון אלע פאנטאסטישע בנינים, וואס קראנץ און זאלעווסקי האבען געפרופט אויפבויען? — א האן זאל א קרעה טאן, ווי אלץ וועט מיט אמאל פערשוואונדען.

זייט וועז אבער האבען דאס די צאריסטישע הבטחות בעקומען אין די אויגען פון סאציאליסטען דעם וועדטה פון פערווירקליכטע פאקטען? פון וואנען האט מען עס גענומען, אז דער צאר גיט באמת, אדער נאך בעסער, אז דער צאר האט שוין ווירקליך געגעבען פוילען אויטאנאמיע?

„ווי אזוי וועט די רוסישע רעגיערונג קענען געבען מעהר פרייהייט צו די פאליאקען ווי צו די רוסען גופא?" פרעגט קראנץ, און גיט דעם צו, אז „אויטאנאמיע פאר פוילען מיינט אויך שליסליך א קאנסטיטוציע פאר די גאנצע רוסישע אימפעריע". נור אויב אזוי, מיין איך, איז פון דעם געדרונגען ניט דאס, אז די גאנצע אימפעריע מוז בעקומען א דעמאקראטישע קאנסטיטוציע, נור טאקי דאס, אז דער רוסישער צאריזם קען פוילען קיין אויטאנאמיע ניט געבען.

אזא שלום איז פאר א פשוט'ען בשר ודם, ניט קיין נביאות־זאגער, א סך איינפאכער; און פאר א מענשען, וואס האט מיט אמאל ניט אנגעהויבען גלויבען אין קמיעות, איז עס אויך א סך וואהרשיינליכער און נאטירליכער.

פרעגט מען אבער באלד א קלאר־קשיא: סטייטש, און וואס וועלען זאגען פראנקרייך און ענגלאנד? זיי האבען דאך עפעס אויף זיך גענומען א שטיק מאראלע אחריות פאר דעם גרוספירשט ניקאלאי'ס מאניפעסט, און די פערשפראכענע אויטאנאמיע פון פוילען האט דאך אויף אזא'נ'ארט בעקומען אינטערנאציאנאלע נאראנטיעס.

און דא איז באמת זיך צו וואונדערען, ווי ווייט עס דערגרייכט ביי מענשען דער זעלבסט־היפנאז, דאס גלויבען אין דעם, וואס וויל־זיך גלויבען.

ראשית, האבען די אפיציעלע פראנקרייך און ענגלאנד אויף זיך קיין שום אחריות פאר די אויטאנאמיע פון פוילען ניט גענומען.

צווייטענס, וויסען מיר גאנץ גוט, אז ניט סתם זשורנאליסטישע רייד־ערייען, וועלכע וועהרען מיט אבזיכט אונטערגעהאלטען און פערשפרייט, כדי דער עולם זאל אין זיי גלויבען, נור אפילו פייערליכע אפיציעלע אינטערנאציאנאלע טראקטאטען האבען אויף קיין שום ממשות ניט, וועז עס האנדעלט זיך וועגען אנגעלעגענהייטען פון אינדלידער פאליטיק. נאט אייך איין קליינעם ביישפיעל: אויף דעם בערלינער קאנגרעס, וועלכער האט אייגענטליך געשאפען די זעלבסטשטענדיגקייט פון רומענין, איז רומענין אינטערנאציאנאל פערפליכטעט געווארען צו געבען יודען גלייכבערעכטיגונג; די יודען זענען אבער דארטען נאך עד היום העכטלאז ניט וועניגער ווי אין רוסלאנד; נו, און וואס האבען דערצו געזאגט 36 יאהר נאכ־

אנאנד דיעזעלבע פראנקרייך און ענגלאנד, וועל־כע האבען דעם בערלינער טראקטאט אונטערגע־שריבען צוזאמען מיט רומעניען? — גאָרנישט! און אויב די קלייניע רומעניען האָט מען ניט געקענט צווינגען, און מ׳האָט אפילו ניט גע־פרובט צווינגען, אבצוהיטען א אינטערנאציא־נאלען טראקטאט בנוגע צו איהר אינערליכער פאליטיק, היינט וועט עס צווינגען די גרויסע און מעכטיגע רוסישע אימפעריע? וועט עס איהר צווינגען נאָך דעם, ווי זי וועט האבען אבגעהאלטען א נצחון איבער דייטש־לאנד, און אייראָפּע וועט אויף איהר קוקען ווי אויף די אויסלייזערין פון פראנקרייך און פון בעלגיען?

און דריטענס, פון וואנען האָט מען עס גע־נומען, אז די אָפּיציעלע פראנקרייך און ענג־לאנד פערלאנגען עס גאָר פונ׳ם צאָ־ריזם, ער זאָל געבען אויטאָנאָמיע פוילען און גלייכבערעכטיגונג יודען? — געווים, פאר מענשען, וואס זייער היסטאָרישער בליק געהט ניט ווייטער ווי קלעאָפּאטרעם נעזעל, קען טאקי אויסזעהען, אז „סענטימענטען", וואָס האבען הינטער זיך ניט קיין „אינטערעסען", שפילען א ענטשיידענע ראָלע אין דער פאליטיק און אין דער וועלט־געשיכטע בכלל. מיר ווייסען אבער, אז וועז די פראנצויזישע רעפובליק האָט צוליעב געווייסע עמיינזאמע אינטערעסען געשלאָסען א בונד מיט׳ן רוסישען צאריזם, האָט דער דאזיגער בונד געקענט אויף דער וועלט קומען בלויז ביי דעם איינציגען תנאי, יעדער צד זאָל זיך בליי־בען בעל־הבית ביי זיך: דו זיך אויטאָקראט ביי דיר און איך מיר רעפובליק ביי מיר. דאס־זעלבע בעת עדוארד איז נאָך די פאָגראָמען, שטראָף־עקספעדיציעס און קריעגספעלד־געריכ־טען אריינגעטרעטען אינ׳ם אָבמאָך מיט׳ן רוסי־שען צאר אין רעוועל: קיין שום טענות איינער צום צווייטען אין אנגעלעגענהייטען פון אינער־ליכער פאָליטיק. וועז ניט אָט די געגענזייטי־גע „טאָלעראנץ", וואָלט פאר קיין צד דער שידוך ניט געלוינט, — און די איצטיגע מלחמה וואָלט מסתמא נאר אויף דער וועלט ניט געווען. און ביי דער עדשטער געלעגענהייט, וועז אזא אריינמישונג וואָלט פארקומען, וועט אָהן שום ספק דער נאנצער דרייי־עק רוסלאנד־ענגלאנד־פראנקרייך באלד צופּלאצט וועדען. און טאקי דערפאר, וויייל „אויטאָנאָמיע פאר פוילען מיינט אויך א קאָנסטיטוציע פאר די נאנצע רוסישע אימפעריע". — קענען פראנקרייך און ענגלאנד דעם צאריזם נאָך אזא פאָדערונג ניט שטעלען.

* * *

און דער מאניפעסט? איז ער דען ניט ארויסגעגעבען געוואָרען אונטער דעם פראנצויזיש־ענגלישען איינפלום?

העכסט וואהרשיינליך, אז יא; אבער אָט דער מאניפעסט, וואס איז, ווי דעמאָנסטראטיוו, ארויסגעגעבען געוואָרען ניט דורך דעם צאר גופא און ניט דורך די רעגיערונג, נור דורך דעם הויפּט־קאָמאנדיר פון די רוסישע ארמעען, אזוי ווי דאָס וואָלט בעצם געווען א מיליטערישער ענין, — אָט דער מאניפעסט האָט געקענט פער־עפענטליכט ווערען הויפּטזעכליך טאקי דערפאר, ווייל פאקטיש צווינגט ער אויף א האר ניט צו ענדערען די אינערליכע פאָליטיק אין רוסלאנד און ספעציעל אפילו אין פוילען. וואָ־רום, ווי מיר זעהען אין דער ווירקליכ־קייט, ניט אין דער פאנטאזיע פון די, וואס נעהמען־אָן זייערע וואונשען פאר פאקטען, איז אין רוסלאנד די אינער־ליכע פאָליטיק טאקי אויף איין האָר ניט געענדערט גע־ווָארען צו גוטען, ניט בנוגע צו די פאָליאקען, ניט בנוגע צו יודען, ניט בנוגע צו דער דעמאָקראטישער בעוועגונג בכלל.

* * *

האָבענדיג פאר די אויגען, פון איין זייט, די הבטחות פון דעם מאניפעסט אוז, פון דער אנדערער, די נאנצע שרעקליכע געפענווען טיגע רוסישע ווירקליכקייט, דאַרף מען באמת בלינד זיין צו גלויבען, אז דער רוסישער צאריזם טרעט אליין צו צו זיין „זעלבסטליקווידירונג".

נאָר ווער עס הויבט אָן גלויבען אין קמיעות, דער מוז זיך אויף בעשאפען שמות און רוחות. צו אזעלכע מינים רוחות געהערן ניט נור די „סענטימענטען" נור אפילו אויך די „אינטערע־סען" ביי קראנץ׳ן. צו די שמות מוז פערער־כענט וועדען אויך זאלעווסקי׳ס „זעלבסטליק־ווידירונג" פון׳ם צאריזם.

וואָס בעדייט אָט דאָס וואָרט „זעלבסטליק־ווידירונג", וועז מ׳געהט צו איהם צו אָהן קבלה? — דער מאניפעסט פון׳ם געגעראליסימום איז ארויסגעגעבען געוואָרען באלד אין אָנפאנג מלחמה, וועז די מאָביליזאציע אפילו האָט נאָך געהאלטען אין אָנהויב; ער איז אלזא לכתחלה אריין אין קריעגס־פלאן פון׳ם צאריזם. עס קומט אויף אזא אדט אוים, אז ארויסגעהענדיג אויף מלחמה, האָט דער צאריזם געוואוסט, אז ער געהט זיך „ליקווידירען". און פונדעסטוווי־גען, מסתמא צוליעב קראנץ׳ם „סענטימענטען", האָט ער די מלחמה אָנגענומען. נור וואו זיי־נען מיר אויף דער וועלט? עפעם איז אלץ, אפילו דער צאריזם, מיט אמאל פער׳בשופ׳ט געוואָרען: צוליעב „סענטימענטאלע" גרינדען האָט דער צאריזם אָנגענומען די שרעקליכסטע מלחמה, וואָס דארף ראשית כל „ליקווידירען",

פערניכטען הייסט עס, זיין אייגענע ממשלה! נוד וועד עס האט ניט פערגעסען די שטראף־עקספעריציעס, די פאגראמען, די מעשה־בייליס, די רוסישע תליות, טורמעס און קאטארגעס, מיט איין וואָרט דעם רוסישען צעריזם, דעם איז דאך קלאר ווי דער טאג, אז דער צעריזם וועט גיכער הונדערט מאל שלימסען א בונד ניט נור מיט וויקהעלמ'ען, נאר אפילו מיט טייוועל אליין, מיט פוריטשקעוויטש'ען און קרנ־שעוואנען, מיט שצעגלאוויטאוו'ן און קאסא'ן, כאטש דורך טייכען בלוט און ימים טרהרען, אבי בשום אופן זיך ניט צו ליקווידירען!

צי איז עס ניט אהן אן ערך איינפאכער, נאטירליכער, ניט צו בויען קיין פער'כשופ'טע קופט־שלעסער אויף דעם מאניפעסט, נור זעהן אין איהם בלויז דאס וואס ער איז: אן אויפ־רוף צו דער בעפעלקערונג אין א קריטישען מא־מענט, אין דער צייט פון א גענעהליכער מלחמה. מען שיסט מיט הארמאטען; מען שיסט מיט מיטראליעזען; פארווארפ זאל מען ניט שיסען מיט קנאלענדיגע אויפרופען? שי־סען די דייטשען און די עסטרייכער מיט מאני־פעסטען פון זייער זייט; ענטפערט זיי דער צעריזם מיט'ן זעלביגען געוועהר. און דאס איז גאר.

* * *

און זייענדיג פאלקאם איבערצייגט, אז פון דעם מאניפעסט וועט זיך אויסלאזען דאס זעל־בע, וואס פון אנדערע מאניפעסטען פון'ס זעל־בען מין, וואונדער איך זיך ניט אויף די פאלש־קייט פון'ס צעריזם, נור פערקעהרט אויף זיין א פענהערציגקייט.

באמת, וואס וואלט איהם געשאדט, וועז ער וואלט אי צ ט, אין דער צייט פון מלחמה, ניט בלויז אויפ'ן וואָרט, נאר אפילו אין דער ווירקליכקייט אביסעל וועניגער גע־דריקט די פאליאקען, די אידען, די ארבייטער? —און פונדעסטוועגען זאגט ער לאו.

וואס וואלט איהם געשאדט, וועז ער וואלט חאטש אויפ'ן פאפיר, אין א מאניפעסט צוגעזאגט, אז מיט אויטאנאמיע פאר פוילען וועט קומען אויף א דעמאקראטישע קאנסטי־טוציע פאר רוסלאנד? — ער האט אבער אי־בערגעלאזען קראנין'ן און זאלעווסקי'ן די אויפ־גאבע עס אויסצוטיישען.

וואס וואלט איהם געשאדט, וועז ער וואלט, אויב ניט ארויסגעגעבען א ספעציעלען מאני־פעסט צו א י ד ע ן, דען לפחות דערמאנען זייער נאמען אין'ס מאניפעסט צו די פאליאקען? איך וועל זאגען נאך מעהר: וואס וואלט דעם צעריזם געשאדט, וועז ער וואלט אין דעם בעריהמטען מאניפעסט חאטש די פאליאקען גופא צוגעזאגט אויטאנאמיע? א פ י ל ו דאס האט ער אויך ניט געטאן.

וואָרום די גאנצע מעשה מיט דער הבטחה פון אויטאנאמיע פאר פוילען, וואס מ'האט צע־טרומייטעט איבער דער גאנצער וועלט, איז דאך באמת ניט מעהר ווי א מ י ס ט י פ י ק א־צ י ע. א י ן ם מ א נ י פ ע ס ט צ ו ד י פ א ל י א ק ע ן א י ז א פ י ל ו ד א ס ו ו א ָ ר ט „א ו י ט א נ א מ י ע" נ י ט א. דאָרט רעדט זיך בלויז וועגען „זעלבסטפערוואל־טונג". יעדער אייניגיגער וויים אָבער, אז אין רוסלאנד האבען „אויטאנאמיע" און „זעלבסט־פערוואלטונג" צוויי גאנץ פערשיעדענע בעדיי־טונגען.

נור אויב ניט אויטאנאמיע, איז אָבער די פאליאקען א'ם מאניפעסט געגעבען אן אנדע־רע, אויסערסט וויכטיגע הבטחה, די הבטחה צו פעראייניגען אלע דריי טיילען פון פוילען אונ־טער דעם צעפטער פון די ראמאנאוו'ס.

דאס איז געווים זעהר וויכטיג, און וועז דאס וואלט מקוים ווערען, וואלט דאס פאר פוילען האבען די גרעסטע בעדייטונג. ליידער אָבער מקים צו זיין אט ד י הבטחה, הענגט אב ניט פון צעריזם אליין, ניט בלויז פון זיין ווילען, נור אויך פון זיין מאכט: עס איז נאך א פראגע, צי ער וועט עס ק ע נ ע ן פערווירקליכען, צי ער וועט קענען אבריינסען פון דייטשלאנד און פון עסטרייך די איבעריגע צוויי טיילען פון פוילען. דאס איז איינס.

און צווייטענס, מיין איך: עס איז קיין שום ספק ניט, אז דער צעריזם וויל אָבנעהמען ביי עסטרייך גאליציען; עס איז נאך אָבער א גרויסער ספק, צי ער וויל אָבנעהמען ביי וויל־העלמען — פאזען.

די עסטרייכישע גאליציען איז פאר'ן צא־ריזם א דארן אין די אויגען: דארטען האבען די פ א ל י א ק ע ן זייער אויטאנאמיע, און קראקוי איז ביז היינטיגען טאג דער מקום מקלט פאר די רעוואלוציאנערען פון רוסיש־פוילען. אין גאליציען האט זיך דערשלאגען און דערשלאגט זיך אלץ מעהר פאליטישע העכט דאס ר ו ט ע־נ י ש ע פאלק; די רוטענישע שפראך איז אין מזרח־גאליציען א מלוכה־שפראך; אין מזרח־גאליציען וואקסט די צאהל רוטענישע גימנא־זיעס, אין לעמבערג זיינען שוין פארהן רוטעני־שע קאטעדרעס אויף דער אוניווערזיטעט. און אין דעם פאליטיש־קולטורעלען וואוקס פון'ם רו־טענישען פאלק אין גאליציען זעהט דער צעריזם א גענאהר פאר די גרויס־רוסישע אויבערהאנד אין רוסלאנד גופא, וואָרום אין רוסלאנד זיינען דאך פארהן 25 מיליאן רוטענער, וואס זייער שפראך (קליין־רוסיש) האט קיין שום העכטען ניט, וואס זייער קולטור וועלט געהודעט נאך מעהר אפילו ווי די אידישע, וויל דער צעריזם ווייל פון קיין רוטענישע (אוקראאינישע) קולטור ניט ווייסען, און ווייל מיט געוואלד איבערקנע־

טען די אוקראאינער אין עכטע גרויס־רוסען. די נאציאנאלע אויפלעבונג פון די רוטענער ווערט פון דער עסטרייכער אוקראאינע פערטראגען אין די רוסישע, און דאָ ענטשטעהט אן אפּאזיציאָנעלע נאציאנאלע בעווענונג. מוז דעריבער דער צאריזם פערניכטען דעם מקור נופא פון דער אוקראאינער בעווענונג, ד. ה. ער מוז פערכאַפען מזרח־גאליציען.

נור אויב די רוסישע רעאקציע איז פעראינטערעסירט צו פערכאפען גאליציען, איז זי לחלוטין ניט פעראינטערעסירט צוצונעהמען אויף פרייסיש־פוילען. ערשטענס, איז דאס א געגענד, וואס א העלפט פון איהר בעפעלקערונג איז געגענווערטיג א דייטשע, און פאר די רוסישע רעגיערונג איז גאָר ניט אזא גליק צו האָבען אויף דער פרייסישער גרענעץ א לאנד בעזעצט אין אזא גדויסער צאָהל מיט דייטשען. צווייטענס, וואלט דאס בעשאפען אין דייטשלאנד א שטענדיגען רעוואנש־געפיהל נעגען רוסלאנד, און די רוסישע רעגירונג איז אין דעם זעהר וועניג וואס פעראינטערעסירט, דערהויפט נאָך, אז אויב איצט האָט זיך דער אלרוסלענדער דעספּאָט צעקריענט מיט זיין „ליבען קוזען" פון דייטשלאנד, פערשטעהט דאָך אבער יעדער, אז אייביג קריגען זיך איז פאר זיי גאָר קיין עסק ניט, און פריהער אדער שפעטער וועלען זיי וויעדער וועלען גוטע בריידער.

מ'דארף דעריבער רעבענען, אז וועז דער צאריזם האלט אב א נצחון, וועט ער העכסטוואהרשיינליך פערכאפען בלויז גאליציען, אבער ניט פרייסיש־פוילען. וואס וועט דערפון ארויס־קומען פאר פוילען? — גאנץ פוילען וועט ניט פעראייניגט ווערען, אבער עס וועלען פערשווינדען די לעצטע רעשטען פון זעלבסטשטענדיגען פאליטישען לעבען, וואס פוילען האט נאָך היינט אין גאליציען: דער גאליציאנער סיים, די גאליציישע אויטאנאמיע, אבער אויך די צווייי פוילישע אוניווערזיטעטען — און דערפאר וועט פוילען בעקומען „זעלבסטפערוואלטונג" קויט דעם פראיעקט פון סטאליפינען און גראעמיקינען.

און אויב דאס זאל מקום ווערען, וועט מען צום צאריזם קיין שום טענות ניט קענען האבען: דאס וועט היסען, אז ער האט גערהאלטען וען וואָרט, אז ער האט ערפילט דאס, וואס ער האט אינ'ם מאניפעסט צוגעזאגט.

וואָרום קיין גרעסערע גליקען האט אפילו דער מאניפעסט אויך ניט פערשפראכען.

* * *

אט דערען דארפען מיר עס זעהן די „זעלבסטליקווידירונג" פון'ם צאריזם און די נייע גאלה פאר דער מענשהייט בכלל, פאר פוילען, און רוסלאנד בפרט.

געווים קען מען פערשידען אבשאצען היסטארישע ערשיינונגען, מ'קען אויך דערבי בעגעהן גרויסע טעותים. אבער אז אידישע און פוילישע סאציאליסטישע פיהרער זאלען קענען אזוי לייכט און אזוי גרונדליך פערגעסען די אמת'ע נאטור פון'ם רוסישען צאריזם, — דאס איז שוין א שטיקעל רעטעניש. און צוויישען די פערשיעדענע סאציאל־פסיכאלאגישע רעטענישען, וואס די איצטיגע מלחמה האט ארופען, גענהערט דאס אפשר ניט צו די וועניגסטע־אינטערעסאנטע.

מ. מ. דאליצקי:

צום נביא...

בן־אדם! אמר לה: את ארץ לא מטהרה... (יחזקאל כ"ב, כ"ד.)

אזוי האט גאָט גאזאגט צו מיר:
הויב אויף דיין שטים, דו מענשען־קינד!
ווען אויף די וועלט און פרעג ביי איהר,
און זאל איהר גאנצע הויז־געזינד
איהר ענטפער אוינמאל וויסען:
וויי לאנג וועט נאָך די מענשען־חיה
אלץ קברים גראבען פרישע, נייע
און ברודער־בלוט פערגיסען?!
דיין גאטהייט, מענש, האסט דו פערשפאט,
דיין קרוין — דיין שכל — רויט בעפלעקט,
דיין מענשען־וועדע אויסגעמעקט —
ניטא אין דיר דער פונק פון גאט...
מיין ערד, וואס איך פערטרויט האב דיר
און דיר געזאגט: מיין מענש, רעגיער,
דו ביזט פון היינט איהר אויבער־מאכט!
געווארען איז א פעלד פון שלאכט.
הויב אויף דיין שטים, דו מענשען־קינד!
רוף אוים און זאג דער וועלט איהר זינד
פאר רויב און מארד וואס זי בעגעהט,
פאר טויט און שרעק וואס זי פערשפרייט,
מיט ביקס, קאנאן און דינאמיט —
און ברענגט פערניכטונג טרוט אויף טריט...
א, שוויג ניט, נביא, שוויג ניט מעהר!
ווי פויער ברענען זאל דיין טרעהר,
ווי הויסע לאווא פון וואולקאן,
ווי פון הארמאטען קאָניג בלוי!
און פאלען זאל זי אין געצעלט
פון יעדען בייזען וועלט־טיראן,
וואס האט דורך ווילדער טיראניי,
צו דיעזער שאנד געברענט די וועלט!...

מאַרקס הילקוויט:

דער סאָציאליזם און די מלחמה

דאָס סאָציאַליסטישע פּראָגראַם צו פּערהיטען מלחמות *)

II

די סאָציאליסטען גלויבען, אז די מאָדערנע מלחמות ווערען ארויסגערופען דורך דער אינדוסטריעלער קאָנקורענץ פון די נאַציאָנען. פון־עם שטאַנדפונקט אויס וועלען מלחמות אָנהאַלטען אזוי לאַנג, ווי עס וועט עקזיסטירן דאָס קאַפּיטאַליסטישע סיסטעם, און זיי וועלען ערשט אויפהערען, ווען עס וועט איינגעפיהרט ווערען די סאָציאליסטישע אָרדנונג מיט איהר קאָאָפּעראַטיוון געזעלשאַפטליכען געביי און פּעדעראַציאָן פון ניט קאָנקורירענדע נאַציאָנען.

און כלומרשט אין איינקלאַנג מיט דיעזער טהעאָריע פערוואַרפען געווייסע סאָציאליסטען — מהרסטענס אזעלכע סאָציאליסטען, וועלכע זעהען ניט הינטער דעם בוכשטאַב דעם גייסט פון דער לעהרע — אַלע ספּעציפיש אָנטי־מיליטאַריסטישע מיטלען, וואָס קענען אָנגעוועדעט ווערען אין די גרעניצען פון היינטיגען אינדוסטריעלען סיסטעם.

אויף דעם אינטערנאַציאָנאַלען סאָציאליסטישען קאָנגרעס, וואָס איז אָבגעהאַלטען געווארען אין שטוטגארט אין 1907, האָט א גרופּע פראַנצויזישע דעלעגאַטען אויפגעפאָדערט דעם קאָנגרעס ארויסצוטרעטען מיט א דעקלאַראַציע.

איהר גרונד־געדאַנק קען אויסגעדריקט ווערען אזוי: בלויז "ער טריאומף פון סאָציאליזם קען פערזיכערען א דויערענדען פריעדען צווישען די נאַציאָנען און בלויז די עקזיסטענץ פון א שטאַרקער סאָציאליסטישער בעוועגונג קען אייניצאמען די קריגערישע נייגונגען פון די הערשענדע קלאסען. דער אויטאָר פון דער דעקלאַראַציע איז געווען זשול געד, דער אנגעזעהענסטער פראַנצויזישער מארקסיסט, און דעם ענטגעגענגעזעצטען שטאַנדפונקט האָט מיט קראפט פערטיידיגט זשאַן זשאָרעס, דער גרויסער רעדנער און פיהרער פון מעסיגען פליגעל פון פראַנצויזישען סאָציאליזם. „מען האָט אונז געזאָגט — האָט דער לעצטער געענטפערט, — אז יעדער קאמפף געגען מלחמות איז אומזיסט, ווייל דער קאפּיטאליזם רופט אונפערמיידליך ארויס מלחמות. אָבער דער קאפּיטאליזם ווייזט אויך ארויס א נייגונג וואָס מעהר צו פערשטארקען די עקספּלואַטאַציע און צו פערלענגערען די אר־בייטסצייט גאָר אָהן א סוף. דאָך קעמפּפען מיר פאר אן 8־שעה׳דיגען ארבייטסטאָג און מיט ער־פאָלג. מען האָט אונז ווייטער געזאָגט, אז מיר זאָלען בעסער ציעלען אונזערע ענטשיעדענסטע אטאקעס געגען קאפּיטאליזם. אָבער גלייכצייטיג בעקעמפּפען מיר אויך דעם קלעריקאליזם, וואָס מאכט אונטערטהעניג די ארבייטער מוחות צום קאפּיטאליסטישען סיסטעם, און מיר מוזען אויך בעקעמפּפען דעם מיליטאריזם און מלחמות, וואָס בעצווינגען די קעדפערס פון די ארבייטער, וואָס רייצען אויף די ארבייטער צו ווארפען זיך איינע אויף די אַנדערע, פערבלענדעט פון שאָווינזם, האס און צארן".

די איבערוועגענדע מאיאריטעט פון די שטוט־גארטער דעלעגאַטען האָט זיך געשטעלט אויף זשאָרעס׳ען שטאַנדפונקט, וואָס איז געווען מעהר אין איינקלאַנג מיט דער אלגעמיינער טאק־טיק פון מאָדערנעם סאָציאליזם, איידער דער שטאַנדפונקט פון געד׳ס גרופּע. די סאָציאליס־טען פון אונזער דור זיינען גאָר ניט געניגט רוהיג און געדולדיג זיך צוצוקוקען, ווי אונזער קאָרופּטע ציוויליזאַציאָן מאכט טאָג־טעגליך אָן אזוי פיעל חורבונית צווישען דער ליידענדער מענשהייט. זיי קענען זיך ניט טרייסטען מיט דער האָפענונג, אז אין מאָמענט וועט דער בעכער פון קאפּיטאליסטישער אונגערעכטיגקייט וועט איבערפליט ווערען, וועט פלוצלונג זיך בעווייזען די גערעכטע אָרדנונג פון קאָאָפּעראַטיוון צו־זאמענלעבען, ווי דער קעניגרייך פון הימעל, און אונזער זינדיגע וועלט וועט ווערען ווי ניי גע־בארען. זייער ענדליכער ציעל איז טאקע אוים־צוואוואַרצלען אלע סאָציאלע איבלען דורך א פאל־שטענדיגע ענדערונג אין גאנצען אינדוסטריעלען סיסטעם. אָבער גלייכצייטיג נעהמען זיי גע־ן אויף אויך היינט צו טאָג יעדע ערלייכטערונג און יעדע פערמינדערונג פון עלענד און אונטערדרי־קונג, צו וואָס זיי קענען זיך נור דערשאָפען. נאָך מעהר: די סאָציאליסטען גלויבען, אז יעדע ווירקליכע שערבעסערונג אין סאָציאלען עקאָנא־

*) דאָס איז דער צווייטער ארטיקעל פון דער סעריע, וואָס גיט. מ. היל־קוויט שרייבט ספּעציעל פאר דער „צוקונפט" און „מעטראָפּאליטאן".

מישען, פֿאַליטישען און מאַראַלען לעבען פון פֿאָלק איז ניט נור אַן אונמיטעלבארע הילפע, נור זי פיהרט אויך צו ווייטערע פערבעסערונגען, מאַבט א וועג פאר דער פערווירקליכונג פון זייער ענדליכען אידעאל. די סאָציאליסטישע פילאָזאָפיע איז גלייכצייטיג עוואָלוציאָנער און רעוואָלוציאָנער אין איהר כאַראַקטער.

כמעט יעדע סאָציאליסטישע פּארטיי אין דער וועלט האָט א פּראַקטישעס פּראָגראַם ווי אזוי אבצושוואכען די הערשענדע איבלען — סאָציאַלע, עקאָנאָמישע און פּאָליטישע — נאָך אין דער איצטיגער קאַפּיטאַליסטישער אָרדנונג, און פונקט אזוי האָט אויך די נאַנצע אָרגאַניזירטע אינטערנאַציאָנאַלע סאָציאליסטישע בעוועגונג אַרויסגעשטעלט א פּראַקטישע פּראָגראַם ווי אזוי טיילווייז אבצושוואכען די איבלען פון מלחמות נאָך אין איצטיגער סאָציאַלער סיסטעם.

די הויפּט מיטלען, וואָס די סאָציאליסטישע אַנטי־מלחמה פּראָגראַם שלאָגט פאָר, זיינען אינטערנאַציאָנאַלע פּריעדענס־אָבמאַכען—וועגען די פּאָלגענדע פונקטען: אַלע רעגיערונגען פערפליכטען זיך צו פערקלענערען זייערע בעוואָפנונגען; אַלע סכסוכים צווישען נאַציאָנען זאָלען איבער־נעגעבען וועלען צו שיעדסגעריכטען און א שטענדיגער אינטערנאַציאָנאַלער געריכט זאָל איינגעפיהרט ווערען. ווייטער שלאָגט דאָס פּראָגראַם פאָר: די אָבשאפונג פון עהיימער דיפּלאָמאטיע, און צולעצט: אין די לענדער, וואָס האָבען געצוואונגענע מיליטער־דינסט, זאָל ווייטער אלץ מעהר און מעהר פערקירצט ווערען דער דינסט־טערמין, מיט דעם צוועק אז די פּראָפּעסיאָנאַלע שטענדיגע ארמיי זאָל פערביטען ווערען מיט א סיסטעם פון פאָלקס־מיליץ.

פון די אלע אַנטי־מיליטאַריסטישע פּאָרשלעגע זייערע לייגען די סאָציאליסטען אמווייניג־סטען געווויכט אויף די פּריעדענס אָבמאַכען. די אינטערנאַציאָנאַלע אָבמאַכען לייהען פון דער זעלבער שוואַכקייט, ווי אלע „דזשענטלמענס אגרימענטס". דאָס זיינען פאָפּירענע אָבמאַכען. זיי ווערען ניט געשטיצט פון א קראָפט, וואָס שטעהט איבער די צדדים, וועלכע זיינען אריין אין אָבמאַך. די אָבמאַכען האָבען נור אזוי פיעל קראָפט, וויפיעל די אונטערצייכענטע פּארטייען גיבען זיי מיט זייער אייגענעם ווילען. דייטש־לאנד האָט קלאָר בעוויזען פאר דער נאַנצער וועלט, ווי דורכאוים וועלכע עם איז א פייער־ליכער נייטראליטעטס־אָבמאַך אין צייט פון אינטערנאַציאָנאַלען קריזיס.

איינזעהענדיג די דייטליכע שוואכקייט פון די פריוווילינע פּריעדענסאָבמאַכען האָבען די פּאָרטעגשריטענסטע פּראָפּאַגאַנדיסטען פון פּרידען די לעצטע צייט אַרויסגעוקט אין פּאָדער־גרונד די אידעע פון אן אינטערנאַציאָנאַלען פּרידענס־קאָנגרעס, וואָס זאָל בעזיצען די מאַכט דורכצופיהרען זיינע ענטשיידונגען. אזא קאָנגרעס זאָל געשאפען ווערען לויט דעם מוסטער פון די גע־ווהנליכע נאַציאָנאַלע אָדער סטייט קאָנגרעסען זאָל זיין גלייך צו זיי אין די וויכטיגסטע פונקטען — אין זיין אָרט פיהרען דעם פּראָצעס, אין זיינע פּרינציפּען און אין זיין מאַכט. יעדע נאַציאָן, וואָס האַלט, אז געגען איהר איז בע־גאנגען געוואָרען אן עולה, קען אריינברענגען א קלאָגע אין קאָנגרעס געגען דער נאַציאָן, וואָס איז די עולה בעגאנגען, ניט אכטענדיג אויף דעם צו די לעצטע איז צופרידען אָדער ניט צופרידען אַדיבערצוטראָגען דעם סכסוך אין קאָנגרעס. וועלן ער וועט ערהאַלטען אזא קלאָגע, זאָל דער קאָנגרעס אויפפאָדערען די אָנגעקלאָגטע נא־ציאָן צו ענטפערען אויף דער קלאָגע. דאן עקזא־מינירט ער די בעווייזע און די טענות פון ביידע צדדים און טראָגט אַרויס א בעשלוס אין אויי־קלאנג מיט די אלגעמיינע פּרינציפּען פון די אינ־טערנאַציאָנאַלע געזעצען און מיט די ספּעציפישע פונקטען פון אירגענד וועלכען אָבמאַך צווישען די צדדים. ביי א נאַציאָנאַלען אָדער סטייט געריכט וועלכע דאָס בייווואוינען פון די צדדים אין געריכט און די דורכפיהרונג פון דעם אור־טייל בעזאָרגט פון דער עקזעקוטיווער מאַכט פון דער רעגיערונג, פון איהר פּאָליס און מיליטער. געווהנליך, איז אפילו ניט נויטיג צו בריינגען אין בעווענונג דיעזע מאַכט. שוין דערפון אליין, וואָס אזא מאַכט איז דאָ און זי קען צו יעדע צייט גערופען ווערען צו הילף, איז גענוג, אז די צדדים זאָלען זיך אונטערוואַרפען דער ענטשיידונג פון געריכט. אויף אן עהנליכען אופן דארף אויך דער אינטערנאַציאָנאַלער געריכט בעזאָרגט ווערען מיט אן עקזעקוטיוון אָרגאן — מיט אן אינטער־נאַציאָנאַלער פּאָליס. לויט דיעזען פּלאן דארף יעדע נאַציאָן, וואָס אנערקענט דעם אינטערנא־ציאָנאַלען נעריכט, נעהמען אויף זיך צוצושטע־לען א טייל פון דער נויטיגער מיליטער־מאַכט, דורך וועלכער די ריכטער זאָלען קענען צווינגען אן אונגעהאָרכזאמע נאַציאָן צו אונטערוואַרפען זיך זייער ענטשיידונג.

די שוואכקייט פון דעם פּלאן, וואָס וואַרפט זיך אין די אויגען, בעשטעהט אין דעם, וואָס אָפּט וועלען די פעראינטערעסירטע צדדים גופא נערופען ווערען צו געבען די מיטלען זיך אליין צו דיסציפּלינירען. לאָמיר אָננעהמען, אז אן אינטערנאַציאָנאַלער נעריכט וואָלט עקזיסטירט פאר דעם אויסברוך פון דער איראָפּעאישער מלחמה, און אז אלע די לענדער, וואָס שטעהען איצט אין מלחמה, וואָלטען געווען אונטערוואָר־פען דעם אינטערנאַציאָנאַלען נעריכט. עסטרייך האָט אריינגעשיקט א שטרענגען אולטימאַטום סערביען. די קלייגע באַלקאַנישע מלוכה בע־טראכט אזא האַנדלונג אלס א פערגוואלטיגונג פון איהרע רעכטע און זי גיט איבער דעם נאַנצען סכסוך צום אינטערנאַציאָנאַלען נעריכט, מיט

דער פּאָדערונג, אז עסטרייך־אונגארן זאָל גע־ צוואונגען ווערן ניט צו בעגעהן קיין פיינדליכע האַנדלונג געגען סערביען אזוי לאַנג ווי דער סכסוך איז אין גאַריכט. דער גאַריכט לאָזט ארויס אן ענטשפּרעכענדע פערראַדנונג און עסט־ רייך איגנאָרירט עס. דער גאַריכט איז דאָן גע־ צוואונגען צו נעהמען זיך פאר עקסטרעמע מיט־ לען. ער פאָדערט אויף די אינטערנאַציאָנאלע פּאָליס דורכצופיהרען זיין בעפעהל מיט געוואלט. די מעכטע פון דרייַ־אַבמאַך — ענגלאַנד, רוס־ לאַנד און פראַנקרייך — וועלען מיט פערגעניגען נאָכקומען די פאָדערונג. די מעכטע פון דרייַ־ בונד און די, וואָס שטיצען זיי, וועלען זיך ניט וויסענדיג מאַכען פון דער פאָדערונג פון גע־ ריכט און וועלען פרובירען זייער מיליטעריש־ען גליק אין בונד מיט דער ווידערשפּעניגער עסט־ רייך. דער רעזולטאַט וואָלט געווען פונקט אזא מלחמה ווי די איצטיגע. אן אינטערנאַציאָנאלער גאריכט וואָלט געווען א ווירקזאמער אינסטרו־ מענט נור אין דעם פאל וען אלע נאציאָנען וואָל־ טען געווען פעדעראַטיוו פערבונדען אונטער א שטענדיגער פעראייניגטער רעגיערונג, און דאָס וואָלט אויך אמאָל ניט געהאָלפען, פונקט ווי דער סופּרעם קאָורט פון יונייטעד סטייטס האָט גארנישט געקענט טהאָן ניט צו דערלאָזען דעם בירגער־קריעג.

אויב אזוי, טו וואָס דארף מען איבערהויפּט זיך איינשטעלען פאר אינטערנאַציאָנאלע פריע־ דענס־אַבמאַכען? איז דער ענטפער: ווייל זיי ברייגעו פאָרט זייער טייל נוצען, ווי בעשרענקט ער מעג זיך זיין. רעדענדיג בכלל זיינען אַבמא־ כען ניט בכוח געווען צו פערהיטען סכסוכים פון א שארפערען און אלגעמיינערען כאראקטער. זיי האָבען זיך אַבער ארויסגעווויזען אלס פאסענדע אינסטרומענטען אויסצוגלייכען קלענערע אינ־ טערנאַציאָנאלע סכסוכים, און די מאַראלע פער־ פליכטונג, וואָס זיי לייגען ארויף אויף די נא־ ציאָנען, וואָס שטעהען אין אַבמאך, העלפט ארי־ בערצובויגען דעם וואָגשאָל פון פריעדען בעת זיי האָבען צו וועהלען צווישען קריעג און פריעדען.

אונטער געווענהליכע אומשטענדען, וועו די לאגע איז ניט צו געפעהרליך, וועט א מאַדערנע נאציאָן, וועו עס זאָל איהר אויסקומען צו ברע־ כען אן אַבמאך, וואָס זי האָט מיט אן אַנדער נאציאָן, זיך לייגנער קווייענקלען און זיך שלאָגען מיט דער דעה, אייַ־דער ווי וועו זי וואָלט גאר קיין אַבמאך ניט געהאט. די פריעדענס־אַבמאכען האָבען אויף א וויכטיגען ערציהערישען וועדטה. זיי פלאַנצען איין אין די מוחות פון פּאָלק אידע־ אלען פון פריעדען און טאָלעראַנץ, אנשטאָט קריגעריש־שאָווויניסטישע. זיי קענען מיט רעכט פערנעהמען א פלאַץ צווישען די כוחות, וואָס ארבייטען פאר א העכערע ציווילויזאציאָן.

* * *

עס איז ניטא אין דער פאָדערונג פון אינ־ טערנאציאָנאלע פריעדענס־אַבמאכען עטוואָס וואָס זאָל זיין ריכטיג סאָציאליסטישעס. עס איז א מיטל, נליַיך צו אלע מיטלען פון פּראקטישען סאָציאַליסטישען פּראָגראם, וואָס ווערט אויף אנגענומען פון פערשיעדענע רעפּאָרמערס. דער סאָציאליזם נעהמט ניט פאר זיך דעם מאַנאָפּאָל פון פּראָגרעס און פערווארפט ניט א וויכטיגען רעפאָרם־מיטעל אויף דעם גרונד נור, וואָס עס איז פּארמולירט אדער אָנגענומען פון אנדערע פּארטייען אדער טעאָריען.

שוין אן עטוואָס מעהר סאָציאליסטישען כא־ ראקטער טראָגען יענע מיטלען, וואָס זייער ציעל איז צו דעמאָקראטיזירען די אינטערנאציאָנאלע פּאָליטיק און דעם נאציאָנאלען שוץ. בעת אלע אנדערע פּאָליטישע אינסטיטוציאָנען פון אייראָ־ פּא זיינען נאָכגענאנגען — מעהר אדער וועניגער שנעל — דעם וואוקס פון דעמאָקראטיע און פאָלקס־אויפקלערונג און האָבען זיך אלץ מעהר און מעהר מאַדערניזירט, זיינען אָבער די וויכ־ טיגסטע מעטאָדען אייַנצוארדנען די אינטערנא־ ציאָנאלע בעציהונגען געבליבען אונפערענדערליך זייט דעם מיטעלאלטער. די אייראָפּעאישע די־ פּלאָמאטיע איז נאָך אלץ א מין מיסטעריעזע פּריסטער קונסט, א בעשעפטיגונג פאר אויסער־ וועהלטע אריסטאָקראטען. זייערע פערהאנד־ לונגען ווערען זאָרגפעלטיג בעהאלטען פון די אויגען פון פּאָלק. און וועו די פּראָפעסיאָנעלע דיפּלאָמאטען געלינגט אין א נאָווינע צו פער־ פּלאָנטערען די בעציהונגען צווישען פעלקער ביז צום העכסטען גראד, איז עס געוועהנליך אין דער מאכט פון איינצעלנע הערשער אנצורייצען מי־ ליאָנען מענשען איינע אויף די אנדערע, אז זיי זאָלען מיט דעם פריַיז פון הונדערטער טויזענ־ דער לעבענס דעם פּלאָנטער פאָנאנדערווויקלען.

די סאָציאליסטען פאָדערען, אז די דיפּלאָמא־ טישע פערהאנדלונגען זאָלען אָנגעהן אין פולער עפענטליכקייט און אז עס זאָל אונבעדינגט נוי־ טיג זיין די צושטימונג פון פּארלאָמענט, וועו אן אַבמאך ווערט געשלאָסען אדער קריעג ווערט ערקלעהרט. און דא דארף מען געדענקען, אז די סאָציאליסטען שטעהען פאר דאָס אונבע־ גרענצטע וואהלרעכט פון אלע דערוואקסענע בירגער — מענער און פרויען, — און דאָס מיינט, אז די סאָציאליסטען פאָדערען, אז קיין קריעג זאָל ניט ערקלערט ווערען אהן דער צו־ שטימונג פון די פרויען אזוי גוט ווי פון די מע־ נער פון דער נאציאָן — דורך די אויסערוועהלטע פּארשטעהער אין די נאציאָנאלע געזעצגעבונגס־ קערפּערשאפטען.

אבער נאָך פיעל וויכטיגער איז די רעפּאָרם פון דער מיליטערישער אָרגאניזאציאָן, וואָס די סאָציאליסטען שלאָגען פאָר. די סאָציאליסטען בעגרייפען זעהר גוט, אז עס וואָלט געווען אום־

זיסט און נאָריש צו פֿרעדיגען פֿאַלשטענדיגע ענטוואָפנונג פֿאר איין נאַציאָן כּל זמן איהרע שכנים און קאָנקורענטען פֿערבלייבען בעווא־פענט. זיי אַנערקענען אָפּען אז אונטער די עק־זיסטירענדע אומשטענדען דארף יעדע נאַציאָן זיין צופֿרידיגען איהר גאַנצקייט און אונאבהענגיקייט געגען דער איבעריגער וועלט און זי מוז דאָרום אויפהאַלטען א פּעסטע מיליטערישע אָרגאַניזאַציאָן. אָבער זיי זיינען געגען א פֿראָפּאָסיאָנעלער אָדער שטענדיגער אר־מיי, בעזונדערס געגען דעם סיסטעם פון צוואונגענער מיליטער־פֿליכט און לאנגע דיענסט־טערמינען, ווי זיי זיינען איינגעפיהרט אין די מעהרסטע אייראָפּאישע לענדער. דאָס אויפ־האלטען פון א שטענדיגער ארמיי מאכט א גרויס־סען טייל פון דער מענליכער בעפעלקערונג פון לאנד נוצלאָז אלס בירגער און פֿראָדוצירער; דאָס פרעמדט אָב דאָס מיליטער פון פּאָלק, פער־וואנדעלט עס אין אן אינסטרומענט פון אָנפאל, ניט פערגרעסערענדיג די שוץ־פעהיגקייט פון פּאָלק. דער סאָציאליסטישער אידעאל פון א מי־ליטערישער אָרגאַניזאַציאָן איז פּאָלקסמיליץ, און אלס איבערגאנג פון א שטענדיגער ארמיי צו פּאָלקסמיליץ רעקאָמענדירען זיי אלץ מעהר און מעהר צו פערקירצען דעם דיענסט־טערמין און צו מאכען די מיליטערישע איבונגען אלץ מעהר און מעהר אלגעמיין.

אין זומער פון 1913 האָט דער פֿראנצויזישער פֿאַרלאמענט דיסקוטירט דעם רעגיערונגס־פֿאָר־יעקט צו פערלענגערען דעם געוואוהנגענעם מי־ליטער־דיענסט פון 2 ביז 3 יאָהר. דיעזער פֿאָר־יעקט, וואָס איז געווען, ווי מען האָט בעהויפּטעט, אינספּירירט פון רוסלאנד, איז דורכגעאנגען גע־גען דער פעסטער אָפּאָזיציע פון די סאָציאליס־טישע דעפוטאטען. די דעבאטע אָרום דעם פֿראָיעקט איז געווען אויסערגעוועהנליך אינטע־רעסאנט און בעלעהרענד, און פיעלייכט דער מערקווירדיגסטער טייל פון איהר איז געווען די צוויי־טאָגיגע רעדע, וואָס זשאָרעס האָט געהאלטען געגען דעם רעגיערונגס־פֿראָיעקט און פאר דעם געגען־פֿראָיעקט פון די סאָציאליסטען — שטופענווייז צו פערקירצען דעם דיענסט־טערמין.

„אונזער פֿראָיעקט, מיינע הערען, — האָט זשאָרעס ערקלערט, — איז געציעלט צו פער־גרעסערען די שוץ־פעהיגקייט פון פראנקרייך. מיר, וואָס ווילען אז פראנקרייך זאָל דורכפיה־רען איהר גרויסע היסטאָרישע און מאָראלע מי־סיאָן אין דער וועלט; מיר, וואָס ווילען, אז די פֿאליטיק פון ראכע און אַוואנטורען זאָל אויף אייביג פערוואָרפען ווערען; מיר, וואָס ווילען דורך א דויערענדען פריעדען מאכען א וועג פאר א העכערע ציוויליזאַציאָן, וואו אן אומפאָסענ־דע דעמאָקראטיע און פרייהייט זאָלען זיין די בעלוינונג פאר די אלע גענואלט־טהאטען, פון וועלכע מיר האָבען זיך פֿרעדיגען צו איצט, — ווילען מיר אויך, אז אונזערע פרייהליכע כוונות זאָלען ניט אויסגעטייטשט ווערען אלס צייכען פון שרעק אָדער שוואכקייט פון אונזער פאָלק, וואָס איז כלומרשט ניט זיכער אין זיך.

„און ניט נאָר ווילען מיר ענטוויקלען ביז צום העכסטען גראד די פערטיידיגונגס־קראפט, די אונאבהענגיגקייט פון אונזער לאנד, מיר ווי־לען עס אָרגאַניזירען און צוגרייטען פאר פערטי־דיגונג אין פאל די ערגסטע היפּאָטעזען זאָלען מקוים ווערען — אין פאל פראנקרייך וועט זיך האָבען צו פערטיידיגען נאָר אליין, אָהן פֿרעמדע הילף און אָהן בונ־ס־חברים געגען אלע איהרע מענליכע שונאים.

„אָט דערפאר ווילען מיר רופען צום פאָטער־לאנד'ס דיענסט ניט אן אָרגאַניזירטע קלייניע קראפט און ניט א המון, וואָס איז גרויס און צושפּרייט, נור די גאַנצע מאסע פון פראַנצויזי־שע בירגער, די גאַנצע מאסע אָרגאַניזירטע, ge־בילדעטע, צוזאַמענגערבייטענדע, צוטיילטע און אָרגאַנישע איינהייטען, מיט שטענדיגע אָפּיצע־רען, מיט אָרטיגע רעקרוטירונגס־פונקטען און בריייטע מענליכקייטען פאר געמיינזאַמער האנד־לונג."

די מיליטעריש אָרגאַניזאַציאָן, פאר וועל־כער מיר סאָציאליסטען שטעהען, איז הויפּטזעכ־ליך בעגרינדעט אויף די פרינציפּען פון דער שווייצאָרישער נאַציאָנאל מיליץ. לויט דעם שווייצאָרישען סיסטעם וועלען אלע פיזיש געזונ־טע מענער, צווישען 20 און 48 יאָהר, נערעכענט אין מיליטעריש דיענסט און קענען אויפגעפּא־דערט וועלען אין צייט פון א נויט צו גיהן פער־טיידיגען דאָס לאנד. די הויפּט מאכט פון דער מיליץ, די ע ל י ט, איז צונויפגעשטעלט פין מענער אין עלטער פון 20 ביז 32 יאָהר. נאָך איהר קומט די l a n d w e h r, וועלכע בע־שטעהט פון מענער צווישען 33 און 41 יאָהר, און צולעצט קומט דער l a n d s t u r m — דאָס שליסט שוין איין אלע בירגער אין עלטער ביז 48 יאָהר, וועלכע זיינען צוליעב דער אָדער יע־נער אורזאכע אויסגעשלאָסען פון די ערשטע צוויי קלאָסען. די מיטגליעדער פון דעם עליט וועלען גערופען פאר קורצע מיליטעריש איבונ־גען איין מאל אין 2 יאָהר; פון לאנדוועהר — איין מאל אין 4 יאָהר. אונטער דיעזען סיסטעם קען די קלייניע שווייצאָרישע רעפובליק, וואָס איהר בעפעלקערונג איז אָרום 3½ מיליאָן, אַרויסשטעלען פאר איהר פערטיידיגונג אן אר־מעע פון 540 טויזענד מענער, בעת איהר גאַנצע־ מיליטערישער ביודזשעט בעטרעפט בלויז וואָ־סערע 7 מיליאָן יעהרליך. די סאָציאליסטען וויי־לען אויסבעסערען דאָס שווייצאָרישע סיסטעם דערמיט, וואָס זיי ווילען געבען דער מיליץ דאָס

רעכט אויסצוקלייבען איהרע אָפיצירן, און נאָך דערמיט וואָס זיי ווילען איינפיהרען אין די פאָלקסשולען מילימרישע איבונגען.

דער סאָציאַליסטישער פלאַן פון נאַציאָנאַלער מיליץ, אָרגאַניזירט אויף דעמאָקראַטישע פּרינציפּען, איז קריטיקירט געוואָרען פון מיליטעריסטישע אויטאָריטעטען — א מיליץ איז צו שוועריפעליג און צו ווייניג אויסגעלערנט פאר אן אנגריפענדע מלחמה. אָבער אין די אויגען פון די סאָציאַליסטען איז עס דוקא איהר הויפּט מעלה. די דעמאָקראַטישע מיליץ איז פריהער פון אלץ אן אינסטרומענט פון זעלבסטפערטיידיגונג, אזוי ווי א שטענדיגע ארמיע איז הויפּטזעכליך אן אינסטרומענט פון אָנפאל. א חוץ דעם שאפט אָב די פאָלקסמיליץ דעם אָנטאָגאָניזם צווישען פאָלק און שטאַט, צווישען ציווילער און מיליטעריסטישער מאַכט. די לעצטע קען ניט פערוואנדעלט ווערען אין א מיטעל פון די הערשענדע קלאסען צו אונטערדריקען די ארבייטער.

קיין אייניגער טייל פון דער סאָציאַליסטישער פריעדענס פּראָגראַם איז נאָך ניט אָנגענומען געוואָרען פון די אייראָפּעאישע נאַציאָנען, און דאָרום איז עס אויך ניט אויסגעפּרובירט געוואָרען ביי דער איצטיגער מלחמה. אויך וויפיעל דאָס וואָלט געווען ווירקזאם. אָבער עס איז אָן אונצוויפעלהאַרער פאקט, אז די מלחמה איז פאַרבעריטעט געוואָרען און ווערט געפיהרט פון נאַציאָנאַלן, וואָס האַלטען זיך פעסט אָן דעם קאָפיטאַליסטישען סיסטעם מיט זיין נאַציאָנאַלער און אינטערנאַציאָנאַלער קאָנקורענץ; אז די לענדער, וואָס שטעהען איצט אין מלחמה, זיינען ניט געווען פערבונדען צווישען זיך מיט אָבמאַכען ווען אלגעמיינעם שיעדס־ערייכט אָדער וועגען ענטוואפנונג, אָדער אין אלגעמיין וועגען אן אינטערנאַציאָנאַלען גערייכט, און אלע האַלטען זיי אויף פּראָפּאַסיאָנעלע שטענדיגע ארמעען.

און מיר האָבען א רעכט אָנצונעהמען, אז די מלחמה וואָלט קוים מעגליך געווען, ווען דייטשלאַנד, עסטרייך, רוסלאַנד און פראַנקרייך וואָלטען געווען סאָציאַל־דעמאָקראַטישע רעפּובליקען, און אז די מלחמה וואָלט ניט געהאט אזא ווילדען כאַראַקטער און זי וואָלט אזוי שוידערליך ניט אויסגעשפּרייט געוואָרען, ווען די קריעגס־פיהרענדע נאַציאָנען וואָלטען געווען פערבונדען צווישען זיך דורך געגענזייטיגע פריעדענס־אָבמאַכען און בעזונדערס ווען זייער מיליטעריש מאַכט וואָלט פּרעזענטירט געווען דורך א סיסטעם פון דעמאָקראַטישער מיליץ.

עס איז פאַראן א וויכטיגער מיטעל, אויף וועלכען די סאָציאַליסטען האָבען זיך אפשר צו ווענig אָבגעשטעלט אין זייער פּריעדענספּראָפּאַגאַנדא, — דאָס איז די אונטערדריקונג פון דעם טראָסט פון די וואפען־פאַבריקאַנטען, וועלכער האָט געקראָגען א כאַראַקטערישטישען צונאָמען — דער אינטערנאַציאָנאַלער מלחמה־טראָסט. אין פריהלינג פון 1913 האָט דר. ליבקנעכט, דער בעקאַנטער סאָציאַליסטישער מיטגליעד פון דעם דייטשען רייכסטאג, ארויסגערופען א אינטערנאַציאָנאַלע סענזאַציע מיט זיינע אויפדעקונגען וועגען די אינטימע בעציהונגען צווישען דייטשע און פראַנצויזישע וואפען־פאַבריקאַנטען און אין אַלגעמיין וועגען די מעטאָדען, ווי דיעזע אינדוסטריען פערזיכערען זיך טרייב. דיעזע אויפּפּערונגען האָבען געפיהרט צו אונטערזוכונגען אין אנדערע לענדער און די וועלט בעזיצט איצט מערקווירדיגע אינפאָרמאַציאָנען ווי אזוי עס געהט צו דער געשעפט פון צושטעלען די רעגירונגען מאַדערנע טויט־ און צושטערונג־מאשינען.

דער אינטערנאַציאָנאַלער מלחמה־טראָסט איז אפשר די פעסטעסטע, אם בעסטען ארגאַניזירטע און מעכטיגסטע אינדוסטריעלע קאָמבינאַציע אין דער וועלט. זי נעהמט ארום אלע וויכטיגע אונטערנעהמונגען אין קריעג־שיף־בוי און אין פאַבריקאַציאָן פון וואפען, ביקסען, האַרמאַטען, אויפּרייסונגס־שטאָפען און אנדערע מלחמה־אַרטיקלען אין ענגלאַנד, דייטשלאַנד, פראַנקרייך, איטאַליען, אזוי גוט ווי אין די פעראייניגטע שטאַטען. דער „הארוועי יונייטעד סטיל טראָסט" איז געווען צונויפגעשטעלט פון די הויפּט וואפען־פּראָדוצירענדע קאָרפּאָראַציאָנען אין ענגלאַנד, פון דער בעטלעהעם סטיל קאָמפּאַני און יונייטעד סטייטס, פון דער בעריהמטער דייטשער פירמע קרופּ, אויסער די הויפּט־פאַבריקאַנטען פון מלחמה־אַרטיקלען אין פראַנקרייך און איטאַליען. דער טראָסט איז פרייוויליג פערנאַנדערגעלאָזען געווארען אין 1913, אָבער די געמיינזאַמקייט פון אינטערעסען פון אלע וואפען־אונטערנעהמונגען פון דער וועלט עקזיסטירט נאָך. זיי בעקומען פון די רעגירונגען קאָנטראַקטען, וואָס בעטרעפען הונדערטער מיליאָנען יעהרליך און זיי צוטהיילען גוואַלדיגע פּראָפּיטען צווישען זייערע שער־האַלדערס, און דער גראַד פון זייער ערפאָלג הענגט אָב פון דעם מלחמה־סענטימענט פון די נאַציאָנען. מלחמות און צוגרייטונג צו מלחמות מיינט פאר זיי גאָלדענע צייטען און געוואלדיגע פּראָפּיטען; פריעדען מיינט פאר זיי, פערקערט, שטילשטאַנד אין ביזנעס. זייער אינטערעס איז צו פערשפּרייטען געפיהלען פון ענגען און פאַלשען פאַטריאָטיזם צווישען אלע נאַציאָנען. זייער שלוחים זיצען אין די רעגירונגס־ראָטען פון אלע אייראָפּעאישע לענדער; איהר טרעפט זיי צווישען די פיהרער פון אלע פּארטייען און צווישען די פּראָמינענטסטע מיטגליעדער פון די פלאָטען־ליגעס און ארמעע־קלובס.

דער ענגלישער סאָציאַליסט דוש. ט. וואָל־טאָן ניובאָלד האָט אָנגערופען 4 דירעקטאָרס פון וואפען־קאָמפּאניעס, וואס זיצען צווישען די לי־בעראלען פון לאָרדען־פּאַלאַטע און זעקס אין קאָנסערוואַטיוון צד; די הויז אָף קאָמאָנס האָט די עהרע צו צעהלען צווישען איהרע מיט־גליעדער א דוצענד דירעקטאָרען און א מאַסע שערהאָלדערס פון די וואפען־קאָמפּאניעס. דיע־זע העררען זיינען די ערשטע צו האַלטען ריהרע־דע און אויף פייערינג דרשות וועגען עכטען גע־פיהל פון פאַטריאָטיזם און וועגען פאַטערלאַנדס עהרע, וועלכע זיי רייסען זיך פערטיידיגען, און ביי געלעגענהייט וועלען זיי אויף אונטערקויפען די פּרעסע פון די פיינדליכע לענדער, יענע זאָל העצען געגען זייער אזוי הייס־געליעבטען פא־טערלאַנד — נאַטירליך, מיט דעם צוועק דאָס פאַטערלאַנד זאָל קומען צום שכל און איינזעהן, אז עס נויטיגט זיך אין שטארקע בעוואפנונגס־מיטלען, וואָס צו קויפען קריגט מען ביי זיי, ביי די פאַטריאָטען.

פון אלע שרעקליכע אבסורדען פון קאַפּיטא־ליסטישען פּראָפּיטען־סיסטעם איז דער שרעק־ליכסטער אָט די ערלויבנים, וואָס וועלט געגע־בען צו א גרופּע מענשען צו זאַמלען אונגעהויע־רען רייכטום דורכ'ן חורבן פון זייער פאַטערלאַנד און דורכ'ן מאַסענמאָרד פון זייערע מיטבירגער.

עס וועט זיין איינע פון די ערשטע אויפגאבען פון דער אינטערנאַציאָנאלער סאָציאַליסטישער בעוועגונג, גלייך ווי אירא־פּא וועט קומען צו זיך פון דעם איצטיגען קאַשמאַר, אָנצופּאנגען אן אקטיוויטעט און ענערגישע פּראָפּאגאנדא, אז די רע־גיערונגען זאלען איבערנעהמען אלע וואפען און אמוניציאָנס־פאַבריקען און אליין פּראָדוצירען די אלע מיטלען, וואָס זיינען נויטיג צו נאַציא־נאלער פערטהיידיגונג.

א חוץ די אויבען־דערמאָנטע לעקציאָן הא־בען די פורכטבארע געשעהעניסען פון די לעצטע מאָנאַטען ניט ארויסגעבראכט קיין נייע אידעען אָדער אידעאלען ווי אזוי דעם מלחמה־איבעל צו בעקעמפּפען. עס איז נאָרנישט פּאַרגעקומען, וואָס זאָל אונז מאכען צוויפלען אין סאָציאַליס־טישען אָנטי־מיליטאַריסטישען פּראָגראם. דעם איינציגען מוסר השכל, וואָס מיר סאָציאַליסטען דארפען לערנען פון דער גרויסער איראַפּאַי־שער קאטאסטראָפע, איז אָט וואָס — מיר דאַר־פען נאָך ערנסטער, נאָך אונערמיעדליכער, נאָך ענטשיעדענער ווי פריהער קעמפּפען פאַר דער פערווירקליכונג פון אונזער דערווייליגען פּרא־גראם, אזוי ווי פון אונזער ענדציעל.

וועגען דער סאָציאַליסטישער מלחמה־טאַק־טיק אין נעקסטען ארטיקעל.

א. ליעסין.

* * *

איך האָב א גאַנצע נאכט דיין לעבענס־בוך געבלעטערט,
און וויעדער האָט מיך טיף ערשיטערט און ערשטוינט
דער גרויסער בייזער וואונדער פון דיין וויסטען קיום;
און וויעדער האָב איך לאַנג, מיין פּאַלק, אויף דיר געווויינט.

קאַפּיטאל נאָך קאַפּיטאל — ס'רוישען היים פאַריבער
אלץ נייע טייכען טרערן, שטראָמען בלוט און בלוט;
איך הער פון יעדען בלאַט דעם ברום פון וויל־דען צורר,
עס ענטפערט יעדע שורה פעסט מיט קדושים־מוטה.

איך זעה געקוילעטע, דערשטיקטע און פערברענטע,
זיי טראָגען זיך פאַר מיר, פון נאָהענט און פון וויט;
עס הילכט מיר שוידערליך אין בלוט דער „שמע ישראל"
פון יעדען־יעדען לאַנד, פון יעדער־יעדער צייט.

און ס' ווערט מיין צימער פול מיט בלוטענדע געשפּענסטער,
זיי ציהען זיך צו מיר, זיי רינגלען מיך ארום,
אין בלאַסען מאַרטער־שיין, מיט'ן אויסדרוק פון דעם טויט־שמערץ —
אָה ליעבע, הייליגע! — זיי קוקען אָן מיך שטום...

עס דריקט זיך אויף די פויסט און פאַלט ארונטער מאַכטלאָז;
איך קען דאָ גאָרנישט טהאָן — נור וויינען אָהן א שיער!
נאָך וויסטע, וויסטע טערהערן אין דיין טרערהרען־אָבגרונד —
וואָס האָט עס פאר א וועדטה, אָה יאָמער־פאַלק, ביי דיר!

הלל ראגאף:

די אידישע ארבייטער בעוועגונג אין יאהר 1914

ער יאהר 1914 האט זיך אנגע־פאנגען מיט א קריזיס און האט זיך געענדיגט מיט א קריזיס. די גאנצע 12 מאנאטען האט א ביטערע סלעק געהערשט אין אלע טרייד־ זייט 1907 האבען די ארבייטער ניט דורכגעמאכט אזא שוועדע צייט.

ארבייטסלאזיגקייט איז דער גרעסטער מלאך־המות פאר יוניאנס. אידישע טריידס זיינען אין די לעצטע פינף־און־צוואנציג יאהר עטליכע מאל ארגאניזירט געווארען. אבער ווי נאר עס פלעגט אנקומען א קריזיס־יאהר פלעגען זיי צופאלען און פערשווינדען. דיעזען מאל האט עס אבער ניט פאסירט. דער קריזיס פון פערגאנגע־נעם יאהר האט די יוניאנס ניט צושלאגען. מאנכע ארגאניזאציאנען זיינען אבגעשוואכט גע־ווארען. מאנכע האבען געמוזט אבלעגען זייערע קעמפפע פאר ווייטערע אויסבעסערונגען אויף שפעטער; מאנכע האבען געמוזט איינגעהן אויף פשרות־מיט די בעלי־בתים. די יוניאנס זיינען אבער אלע גאנץ; זיי האלטען די טריידס אונ־טער זייער קאנטראל מיט א פעסטער האנד.

* * *

טראץ די שלעכטע צייט, האבען די גרעסטע אידישע יוניאנס געהאט דורכצומאכען געפערלי־כע קריזיסען. די קריזיסען זיינען געווען פערבונדען מיט אינערליכע קעמפפע, מיט ער־ביטערונג און צושפליטערונג אין די רייהען פון די ארבייטער גופא. אויבערהויפט איז דאס גע־ווען דער פאל אין דער קלאוקמאכער יוניאן.

דער אנפאנג פון דעם יאהר 1914 האט גע־פונען דעם אינערליכען קאמפף ביי די קלאוק־מאכער אין רעכטען שטורעם. געהייסען האט עס, אז מען קריעגט זיך איבער דעם, צי יצחק אייזיק הורוויטש, וועלכער איז דאן געווען דער טשיעף קלוירק פון דער יוניאן, זאל ווייטער בלייבען אין אמט אדער ניט. אבער דאס איז ניט געווען דער עיקר. דען הורוויטש איז געווען דער אויסדרוק פון א געוויסער אונצופריעדענ־הייט אין דער ארגאניזאציאן.

הורוויטש און זיינע הויפט־נענגער האבען פערלאזען די יוניאן. הורוויטש האט רעזיגנירט גלייך פון אנפאנג יאהר, זיינע הויפט־בעקעמפ־פער, די בעאמטע פון דער אינטערנישאנאל, זיינען אראבגעזעצט געווארען ביי דער קאנווענ־שאן מיט 6 מאנאטען שפעטער.

די פרינציפ־פראגען, וועלכע זיינען געווען הינטער דעם פערזענליכען קאמפף, זיינען אבער מיט דיעזער ענדערונג אין דעם פערסאנאל פון דער אדמיניסטראציאן ניט פערענטפערט געווא־רען. אין די דריי יאהר וואס דער פראטאקאל איז געווען אין קראפט האבען זיך אנגעזאמעלט געוויסע קריוודעם פון די ארבייטער געגען די מאנופעקטשורערס. דער פראטאקאל האט זיך ארויסגעוויזען שוואך אין געוויסע הינזיכטען. דער באארד איז גרייוועגס, צום ביישפיעל, וועל־כער האט געדארפט ענטשיידען אלע קלאסען פון קאמפליינטס צווישען ארבייטער און באסעס, האט געדיענט די אינטערעסען פון די באסעס. עס האט זיך אזוי ענטוויקעלט א סיסטעם פון סאב־מאנופעקטשורערס, פון וועלכע די ארבי־טער פון די גרויסע אינסייד פעקטאריס האבען זעהר פיעל געליטען. די בעהאנדלונג אין די שפעטער איז אויך געווארען ערגער און ערגער. באסעס האבען ארויסגעוויזען פאדרטיילי־קייט צו „געטרייע" הענד און גוטע יוניאן־לייט האבען פערלאזען די דושאבס.

בלויז איינעם פון די חסרונות איז געלונגען אין דעם גרעסטען טומעל אבצושאפען, מען האט אויסגעבעסערט דעם באארד אוו גרייוועגס דורך דעם, וואס מען האט פאר איהם אפאינטעט אן אונפארטייאישען טשערמאן; אלע אנדערע פרא־גען זיינען נאך אבער ניט געלעזט. די נייע פיה־רער פון דער ארגאניזאציאן האבען די אויפגא־בען אויפגענומען און, ווי עס זעהט אוים אין דיעזען מאמענט, געהען זיי אויפ'ן ריכטיגען וועג צו ערפאלג.

די נייע אדמיניסטרייישאן האט זיך גע־שטעלט אלס איהר הויפט־צוועק, צו פערשטאר־קערען די ארגאניזאציאן. די אלטע פיהרער האבען געזוכט צו פערבעסערען דעם פראטאקאל, דורך דיפלאמאטישע אונטערהאנדלונגען מיט די בעלי־בתים, דורך אויס'פשט'לען און אויסטיי־טשען דעם אבמאך צווישען די ארבייטער און די באסעס. די נייע פערוואלטער גלויבען ניט אין דיעזען סיסטעם; זיי גלויבען, אז א שטאר־קע יוניאן איז די איינציגע זאך, וואס קען ווער־קען אויף באסעס, דאס איז בעסער ווי פראטא־קאלען, ווי דיפלאמאטיע, ווי משפט'ען זיך פאר קאמיטעס.

אין דער קורצער צייט, וואס די נייע אדמי־ניסטראציאן איז אין מאכט, איז איהר געלונגען

צו מאַכען גרויסען פּאַרטשריט אין דיעזער ריכ־טונג. זי האָט אָרגאַניזירט די קלאָוקמאַכער אין פּיקאַדעלפּיע און אָהן אַ סטרײַק זאָגאָר גע־צוואונגען די באָסעס צו סעטלען מיט דער יוניאָן (פּאַר־יאָהרען האָבען די קלאָוקמאַכער אין פּיקא־דעלפּיע פּערלאָרען אַ לאַנגען פּערצווייפּעלטען סטרײַק, וואָס האָט אָנגעהאַלטען עטליכע מא־נאַטען). איצטער ארבייט זי שטאַרק צו אָרגא־ניזירען קלויזלאַנד, וואָס איז איינער פון די הויפּט־צענטרען פון דער קלאָוק אינדוסטריע. אין ניו יאָרק וועלען אויך אָנגעוועגדעט פער־שיעדענע מיטלען צו פערשטאַרקען די אָרגא־ניזאַציאָן.

* * *

דער קאַמפּף אין דער צווייטער גרויסער אינ־טערניישאָנאַל, אין די יונייטעד גאַרמענט וואָר־קערס אָוו אַמעריקאַ, קען מען כמעט נאָר ניט אָנ־רופען אַן אינעריכען קאַמפּף. גיכער איז עס געווען אַן אויפשטאַנד פון אַלע שניידער אָרגא־ניזאַציאָנען נעגען דער מאַשין, וואָס האָט יאָה־רען־לאַנג בעהערשט די אינטערניישאָנאַל. דיע־זער אויפשטאַנד איז געווען אַן אַלגעמיינער. אין די גרויסע צענטרען פון דער שניידער־אינדוס־טריע, ווי צום ביישפּיל, אין קליוולאַנד, שיקא־גא, ראָטשעסטער און באַלטימאָר זיינען אַלע לאַ־קאַלס צוגעשטאַנען צו דער אָפּאָזיציאָן. געבלי־בען טריי צו דער אָרגאַניזאַציאָן זיינען בלויז די מיטגלידער פון דער אָוועראָל אינדוסטריע, וועלכע שטאַהען אין הינזיכט פון אויפקלערונג און ארבייטערבעוואוסטזיין מיט טויזענד מדרגות נידעריגער ווי די שניידער, און וועלכע זיינען איינפאַך פערפיהרט און פֿאַרנאַרט געוואָרען פון דער מאַשין־חברה דורך בלבולים און העצען געגען די שניידער.

די שניידער זיינען אימער געווען אָפּען אין זייער אָפּאָזיציאָן צו דער מאַשין פון די יוניי־טעד גאַרמענט וואָרקערס. כל זמן אָבער זייערע לאָקאַלס זיינען געווען קלײן און שוואַך, האָט זייער אָפּאָזיציאָן קיין וועדע ניט געהאַט. די דזשענעראַל עקזעקוטיוו בעאַמטע האָבען זיך מיט דעם ניט נערעבענט. זינט דעם נרויסען דזשענעראַל סטרייק, וועו די שניידער יוניאָן איז געוואָרען גרוים און מעכטיג, איז אויך די אָפּא־זיציאָן צו די דזשענעראַל בעאַמטע שטאַרק אויסגעוואַקסען. דאָ איז ניט דער פּלאַץ אַרייניצו־גאָהן אין אייניצלהייטען. אַין אַלגעמיין בלויז וועלען מיר זאָגען, אז דער דזשענעראַל אָפּים איז אימער געווען צו קאָנסערוואַטיוו, צו אַלט־מאָדיש, צו גאָמפּערסיסטיש אין גייסט און פּיה־רונג, אז די שניידער־ארבייטער זאָלען מיט איהם קענען צופֿרידען זיין. די בעאַמטע פון דזשענעראַל אָפּים האָבען געקוקט אויף דער אָר־גאַניזאַציאָן ווי אויף א ביזנעס, א ביזנעס וואָס געהערט צו זיי פערזענליך. האָט זיך זיי געלוינט צו אָרגאַניזירען א לאָקאַל אין א טרייד, האָבען זיי עס געטהאָן; אויב ניט, האָבען זיי עס ניט געטהאָן. די שניידער איז באמת שווער געווען צו אָרגאַניזירען; מען האָט אויף זיי געמוזט אויסגעבען א סך געלד און אַוועקלעגען א סך מיה. פּאַר די בעאַמטע האָט, אַזאָז, פון ביזנעס־שטאַנדפּונקט, ניט געלוינט מיט אַזעלכע לייט זיך צו באַדערען. עס האָט געקאָסט צופיעל געלד און פּאַראורזאַכט צופיעל טראָבעל. זיי האָ־בען זיך אין גאַנצען אָבגעגעבען מיט די אָוועראָל מייקער, וועלכע בעשטעהען כמעט אין גאַנצען פון מיידלעך, עכטע „יענקיכעס", און וועלכע צאָהלען דיום און פאָלגען וואָס מען הייסט זיי און בעטען קיינמאָל ניט קיין דין וחשבון; ד י שניידער האָבען געמוזט קעמ־פען פאַר דער ערלויבעניס זיך אַליין צו אָרגאַניזירען.

וואָס איז דער וואונדער, וואָס אַזוי שנעל ווי די שניידער האָבען זיך גוט אָרגאַניזירט און האָבען זיך דערפיהלט אַלס א גרויסע מאַכט, האָ־בען זיי אָנגעפאַנגען א קאַמפּף, אַן אָפּענעם קאַמפּף געגען די בעאַמטע פון דער אינטער־נישאָנאַל? געטהאָן האָבען זיי עס אויף א גע־זעצליכען סיסטעמאַטישען אופן; זיי האָבען אַגיטירט אין זייערע לאָקאַלס, דאָס ביי דער קו־מענדער קאָנוואַנשאָן, וואָס האָט געדאַרפט אָב־געהאַלטען ווערען אין מאַנאַט אָקטאָבער אין נעשוויל, זאָלען די שניידער שטעהן פּאראייניגט געגען דער מאַשין און זאָלען ערוואַהלען פּראָג־רעסיווע, פּרינציפּיעלע מענשען, אַלס דזשענע־ראַל אָפּיסערס. די צאָהל פון די שניידער מיט־גלידער פון דער אינטערניישאָנאַל איז גרעסער ווי די צאָהל פון די געטרייע אָוועראָל־מייקערס. עס האָט אויסגעזעהן, אז די שניידער וועלען זייער קאַמפּף מוזען געווינען, אז זיי וועלען קאָנטראָלירען די קאָנוואַנשאָן און ערוואַהלען וועמען זיי וועלען וועלען.

אַן אָרגאַניזירטע מאַשין איז אָבער ניט אַזוי לייכט צו בעקעמפּפען. וועו רעדט נאָך, אז די מאַשין איז אָרגאַניזירט פּאַר ביזנעס, וועו זי האָט ניט אין זיך קיין סימן פון פּרינציפּ. די דזשע־נעראַל בעאַמטע האָבען צוישיקט אַגענטען, וועל־כע האָבען צווישען די אָוועראָל מייקער פער־שפּרייט די שוידערליכסטע בלבולים און העצעס געגען די שניידער. זיי האָבען זאָגאָר געטרויט אויפצוועקען דעם דאַסען־האָס (די אָוועראָל־מייקער זיינען אַלע קריסטען). און אויב דאָס איז וועניג געוואָרן, האָבען זיי דורך א לאָיערשען דריידעל, דורך די אויסטייטשונג פון א געוויסען פונקט אין דער קאָנסטיטושאָן אוועקגערויבט פון 90 פּראָצענט פון די שניידער מעמבערס דאָס רעכט צו שיקען פערטרעטער צו דער קאָנ־וועניאָן.

די שניידער לאָקאַלס האָבען געקעמפּפט

פאר זייערע רעכטע, זיי האבען געשיקט זייערע
געפֿסל׳טע דעלעגאטען צו דער קאנוועגשאן און׳
דאָרטען האבען זיי אלע מיטלען אנגעוועגדעט
צו קריגען גערעכטיגקייט. די אוועראל מייקרס
זיינען אבער געקומען מיט פער׳סם׳טע מוחות.
די שניידער האבען געזוכט א געלעגענהייט פאר־
צולעגען זייער קיים פאר דער קאנוועגשאן, א
געלעגענהייט צו איבערצייגען די ברידער דעלע־
גאטען, אז די דזשענעראל בעאמטע האבען זיי
אויף אן אונגעוצליכען אופן גע׳פסל׳ט. אבער
די מאשין האט זיי די געלעגענהייט ניט געגע־
בען. עס איז פאר די שניידער קיין אנדער אויס־
וועג ניט געבליבען ווי צו ערקלערען די קאנוועג־
שאן פון דער מאשין אלס ניט געוצליך און אר־
גאניזירען זיך אלס די געוצליכע קאנוועגשאן
פון די ווייטער גאַרמענט ווארקערס.

אין גאנצען איז נאך דער קאמפף ניט גע־
ענדיגט. די אלטע מאשין שרייט נאטירליך אלץ,
אז זי איז די אמת׳ע ווייטער גארמענט ווער־
קערס, און זיי זוכען דורך קאורט צו צווינגען
די שניידער־לאקאלס צוריקצוקומען צו זיי. אין
אזוינע פעלע קען דער געזעץ אבער וועניג וואס
אויפטהאן. אין ערנסטען פאל וועלען די שניי־
דער פון גאריכט געצוואונגען ווערען אויפצו־
געבען דעם נאמען „ווייטער גארמענט ווער־
קערס" און ארגאניזירען זיך אונטער אן אנדער
נאמען. דער געזעץ וועט אבער ניט קענען מא־
כען, אז די שניידער זאלען זיך אונטערוואַרפען
אונטער די הערשאפט פון א מאשין, וועלכע איז
איינע פון די ערנסטע צוויישען די קאנסערוא־
טיוסטע ווייטער־מאשינען.

* * *

א שווערער אינערליכער קאמפף איז אין
פערלויף פון יאהר פארגעקומען אין דער בעקער
ווייטער. מיר שרייבען איצטער וועגען דעם מיט
א פרעהליכען הארצען, ווייל, ווי עס ווייזט
אוים, איז עס ענדליך געלונגען אין דיעזער אר־
בייטער ארגאניזאציאן ארויסצוברענגען שלום
און אחדות.

די בעקער זיינען געווען די ערשטע, וואס
האבען צוויישען די אידישע ארבייטער ארויינגע־
בראכט דעם ווייטער־גריפסט נאך דעם שרעקליכען
קריזיס פון 1907. זייער וואונדערבארער קאמפף
אין 1909 און זייער מערקווירדיגער זיג האט
אויפגעווועקט אלע אנדערע טרייד׳ס צו א נייעם
לעבען און צו א נייער טהעטיגקייט. זיי האבען
דורכגעבראכען דעם וועג פאר א נייער עפאכע
אין דער געשיכטע פון אידישען טרייד־יוניאַ־
ניזם. אבער ליידער איז זייער גלענצענדער אנ־
פאנג פערדונקעלט געוואָרען דורך דעם שרעק־
ליכען ברודער־קאמפף, וואס עס האט זיך ביי זיי
אנגעפאנגען קורץ נאך זייער זיג. צוליעב דיע־
זען קאמפף האט די יוניאן פערלאָרען דעם קאנ־
טראל איבער דעם צושטאנד פון טרייד. ביז א
געוויסען גראד איז דיעזער צושטאנד עהנליך צו
דע ר פערפֿאקאנטערטער סאב־מאנופעקטשורער
פראגע, וואס האט אזוי פיעל צרות אנגעמאכט
אין דער קאוקמאכער יוניאן. דאס איז די קאנ־
קורענץ צווישען די קליינע באסעס און די גרוי־
סע, וואס טרייבט צו א קאנקורענץ צווישען די
ארבייטער אין די גרויסע שעפער מיט די אר־
בייטער אין די קלענערע שעפער. ביי די בעקער
איז צו דיעזען קאמפף נאך צוגעקומען אן אונ־
גליקליכער פערזונליכער עלעמענט. די בעקער־
באסעס זיינען צו נאהענטע מחותנים מיט די
ארבייטער און זיי האבען זייער ביזנעס קאנקור־
רענץ אריינגעטראגען אין דער יוניאן. די בעקער
טרייד איז אויך א קליינע. די ארבייטער דאר־
טען זיינען גוט בעקאנט אויף מיט די אנדערע,
זיי זיינען כמעט ווי אין פאמיליע. און דאס
האט אלזא מיטגעבראכט, אז ווען מען האט זיך
געגומען קריגען וועגען יוניאן־פראגען, איז מען
אויך צוריסען געווארען פערזונליך, מען איז
געווארען דם־שונאים. ווען קרובים צוקריגען
זיך, איז עס אימער ערגער, ווי ווען בלוין ווייטע
בעקאנטע קריגען זיך.

און עס איז ווירקליך געווען א גליק, אי פאר
די בעקער, אי פאר די ארבייטער פון אלע אנ־
דערע טרייד׳ס, וואס ענדליך הארען די בעקער
אוועקגעלעגט זייער געוועהר און בעגראבען זיי־
ערע וואפען. די אלטע פראגען, וואס האבען דעם
קאמפף פון אנפאנג ארויסגערופען, זיינען דער־
מיט ניט פערענטפערט געווארען. אבער זיינדיג
פעראיניגט און האבענדיג א שטארקע ארגא־
ניזאציאן, וועלען זיי קענען געפינען מיטלען ווי
אזוי זיי צו פערענטפערען. דערמיט וואס די אר־
בייטער האבען זיך געהאלטען אין אירן ארומ־
רייסען, האבען זיי געווים ניט לייכטער געמאכט
די לעזונג פון דער פראגע.

* * *

וועו מיר געהען אריבער צו די קלענערע
אידישע יוניאנס, זעהען מיר, אז די פיהרענדע
ראלע האט געשפיעלט די פעראיניגטע
אידישע געווערקשאפטען. די שלעכטע ציי־
טען האבען ניט אבגעשטעלט איהר טהעטיג־
קייט. זי איז אנגענאנגען מיט איהר געווהנ־
ליכער ארגאניזאציאנס־ארבייט. זי האט פער־
לאָרען אייניגע עלטערע יוניאנס; זיי זיינען
אונטערגענאנגען צוליעב דעם קריזיס, וואס די
באסעס האבען פערשטאנען אויסצונוצען פאר
זייער טובה. די געווערקשאפטען האט אבער
צוגעקראגען נייע יוניאנס, וואס זיינען מיט
איהר הילף אהגאניזירט געווארען. איצט גרייכט
די צאהל יוניאנס, וואס זיינען אנגעשלאסען אן
די געווערקשאפטען ביז 104, עטוואס וועניגער
ווי פאר א יאהרען.

* * *

אין פערבינדונג מיט די אידישע יוניאָנס און מיט זייער טהעטיגקייט שטעהט די אידישע סאָציאַליסטישע פעדעראַציאָן. די סאָציאַליסטישע פּאַרטיי האָט אַלס א טייל פון איהר פּראָגראַם — צו העלפען די יוניאָנס אין אַלע זייערע קעמפּפּע און אונטערנעהמונגען. אָבער בעת די אַלגעמיינע פּאַרטיי, דאָס הייסט די ענגליש-שפּרעכענדע אָרגאַניזאַציאָנען, מאכען דיעזען טייל פון פּראָגראַם אַלס דעם תפל, מאכט עס די אידישע פעדעראַציאָן אַלס דעם עיקר. ניט בלויז בעטייליגט זי זיך אין אַגיטירען פּאַר יוניאָניזם צוויישען אידישע אַרבייטער און העלפט זאמלען שטיצע פּאַר סטרייקערס, נאָר זי נעהמט א שטאַרקען אינטערעס אין די אינערליכע פּאַסירונגען פון די גרויסע יוניאָנס; זי זוכט צו ווערען א טייל פון דער אַלגעמיינער יוניאָן בעווועגונג.

אין דעם קאָמפּף, וואָס די שניידער האָבען געהאַט מיט זייער אַלטער דיקערט מאשין, האָט די אידישע פעדעראַציאָן א טיכטיגען אַנטייל גענומען. איהר בעסטער אַגיטאַטאָר, דער אַרגאַנייזער דר. מאַקס גאָלדפּאַרב, האָט גענומען אויף זיך די אויפּנאַבע אַרומצופּאָהרען און צו אַגיטירען צוויישען די שניידער אין גאַנצען לאַנד, זיי זאָלען זיך אַנשליסען אָן דער נייער אַדמיניסטראַציאָן. גענאַסע גאָלדפּאַרב האָט זיך מיט דער אַרבייט בעשעפטיגט גאַנצע זעקס וואָכען און האָט ווירקליך זעהר פיעל אויפּגעטהאָן. זיינע מיטינגען אין באַלטימאָר, אין פילאַדעלפיא און אין אַנדערע שטעדט האָבען געצויגען די אויפּמערקזאַמקייט פון די מאַסען שניידער איבער'ן לאַנד און אויך בעוואויגען די יונגע פּראָגרעסיוע אַרבייטער פון אַנדערע טריידס מיטצוהעלפען אין דיעזער בעווועגונג געגען דער ריקערט חברה.

די פעדעראַציאָן איז אויך געווען די ערשטע, וואָס האָט אַרויסגעלאָזען דעם אויפרוף פּאַר א פּאַלקס-קאָנפערענץ צו העלפען די אַרבייטס-לאָזע. אויף דיעזען אויפרוף האָבען זיך אָבגעזאַנדטען פון פיעלע יוניאָנס און אַרבייטער רינג ברענטשעס. די פּאַראייניגטע אידישע געווערקשאפּטען זאָגן, וואָס פּעהלט דיר, ליעבסטע לעבען?
זאָגן, און איך וועל דיר דאָס געבען;
ענטפערט זי: „מעהר ליעבע".

פּאָלק מיין, וואָס איז דיין פערלאַנגען?
זאָגן, און כ'וועל דיר אַלץ דערלאַנגען;
ענטפערט עס: „מעהר ליעבע".

זאָגן, וואָס פעהלט דיר, האָב קיין מורא,
פרעגט פון הימעל מיך דער בורא;
ענטפער איך: „מעהר ליעבע".

---

* * *

טען האָט זיך געשטעלט אין פערבינדונג מיט איהר און וויי עס ווייזט אויס, פון דעם, וואָס עס איז ביז איצט געטהאָן געוואָרען, און פון די פּלענער, וואָס ווערען אויסגעארבייט, וועט די קאָנפערענץ פיעל אויפטהאָן. דער קריזים פיהלט זיך שרעקליך שטאַרק אין דער אידישער גאַס, און עס איז די פליכט פון די אַרגאַניזירטע אידישע אַרבייטער צו טהאָן אַלעס פּאַר די לייהדענדע, וואָס עס איז נאָר מעגליך.

די אידישע סאָציאַליסטישע פעדעראַציאָן האָט אין אַלגעמיין געמאַכט גרויס פּאָרטשריט אין פערלויף פון פערגאַנגענעם יאָהר. די צאָהל פון איהרע מעמבערס איז געוואַקסען פּראָפּאָרציאָנאַל שטאַרקער, ווי אין די אַלגעמיינע סאָציאַליסטישע אָרגאַניזאַציאָנען. נייע בראַנטשעס זיינען אָרגאַניזירט געוואָרען איבער'ן גאַנצען לאַנד. די צאָהל בראַנטשעס גרייכט איצטער ביז 90 און פּערשפּרייט זיינען זיי איבער 70 שטעדט. די לייטעראַטור, וואָס די פעדעראַציאָן גיט אַרויס, ווערט פערשפּרייט אין פיעלע טויזענדער עקזעמפּלאָרען. די לעקטשורס פון איהרע אָרגאַנייזערס זיהען געפּאַקטע האַלס, וואו זיי ווערען נור אַראַנזשירט.

דער פאַקט איז, דאָס די גרויס פון דער אָרגאַניזאַציאָן און די שטענדיגע פערגרעסערונג און פערשפּרייטונג פון איהר טהעטיגקייט האָט איבערגעוואַקסען די מיטלען און די מאשינערי, דורך וועלכע איהר אַרבייט ווערט געטהאָן. איינע פון די הויפּט-פּראָבלעמען, וואָס שטעהט פּאַר דער אָרגאַניזאַציאָן איצטער, איז צו זעהן דיעזע מאשין צו פערגרעסערען און אויך צו פערגרעסערען די פערוואַלטונג און די אַלע אָרגאַנען, דורך וועלכע די אַרבייט ווערט געטהאָן.

די צוויי-וועכענטליכע צייטונג — דער „אידישער סאָציאַליסט" — וואָס די פעדעראַציאָן גיט אַרויס, גיט זיך אָב מיט אַלע אידישע אַרבייטער פּראַגען און מיט אָרגאַניזאַציאָנס-אַרבייט. אויך זי בעפּרייזיגט ניט די פּאָדערונג פון דער אָרגאַניזאַציאָן: פּאַר די אַרבייט, וואָס זי דאַרף טהאָן, האָט זי געדאַרפט ערשיינען צום וועניגסטענס יעדע וואָך.

מ. פאוולאוויטש:

ווי פראנקרייך פיהרט די מלחמה נאך זשארעס' פלאן

(א בריף פון פראנקרייך)

מיין ארטיקעל אין נאוועמבער־נומער „צו־קונפט"* האט געצויגען די אויפמערקזאמקייט פון די אידישע געזעלשאפטן, וואס זיינען אריינגעטראטן אין דעם אלם וואלאנטיארן אין דער פראנצויזישער ארמיע.**) זיי קומען צו מיר מיט פראגען. אין יענעם ארטיקעל האב איך געערדט וועגן דעם אונטערשיעד צווישען די צוויי טאקטיקען, דער פראנצויזישער און דער דייטשער. די פראנצויזישע טאקטיק שטאמט פון נאפאלעאנען און זי בעשטעהט אין דעם: צוערשט אויסגעפינען דורך א רייה לייכטע אוואנגארד־שלאכטען דעם שוואכסטען פונקט אין פראנט פון שונא'ס ארמיע און דאן זיך א וואקוה טהאן מיט דער הויפט־מאכט פון דער ארמיע אויף יענעם פונקט אום דורכצוברעכען און צו צו־שפאלטען דעם שונא'ס ארמיע אין אן ענט־שיידענער שלאכט. די דייטשע טאקטיק לעגט דעם הויפט־נעוויכט אויף דער אומגעהענדער פלאנקען־בעוועגונג, וואס זוכט ארומצורינגלען די פליגלען פון דעם שונא'ס ארמיע. שלאכ־טען ווערען אנגעהאלטען אויף דער גאנצער ליניע פון פראנט, אבער דורך דעם פלאנקען־מאנעווער איז דעם שונא'ס ארמיע געצוואונגען אלץ ווייטער און ווייטער אבצוטרעטען.

קומען צו מיר די חברים מיט א טענה. לויט ווי זיי פערשטעהען, האבען גראדע די פראנצויזען קיינמאל ניט אנגעוועגדעט אין דער מלחמה די פראנצויזישע טאקטיק. זיי לאזען איהר איבער פאר די דייטשען, וועלכע האבען חדשים־לאנג געמאכט פערצוויפעלטע און אומ־זיסטע פראבען דורכצורייסען און דורכצוברעכען דעם פראנצויזיש־ענגלישען פראנט.

די טענה איז א ריכטיגע, אבער אין מיין צוויייטען ארטיקעל וועגען דער שלאכט אויף דער מארנע האב איך אויף דעם אנגעוויעזען. די דייטשען זיינען דורך די אומשטענדען גע־וען געצוואונגען, געגען זייער אייגענעם ווילען, אנצואוועגדען די פראנצויזישע טאקטיק.

וויייטער פרעגען זיי מיך, אויב מען קען אנ־נעהמען, אז די איצטיגע מלחמה, וואס האט צושמעטערט אזוי פיעל פאַרשטעלונגען, זאל אויף האבען אונטערגעגראבען אונזער סאציא־ליסטישע טהעאריע וועגען מלחמה, מיליץ א. ז. וו. אמת, די טרויעריגע ווירקליכקייט האט בעוויזען, ווי פאלש עס זיינען געווען פיעלע פון אונזערע בעגריפען. צ. ב. ש., די סאציא־ליסטען זיינען, צוזאמען מיט פיעלע בורזשואזע געלעהרטע, געווען זיכער, אז אן איראפעאישע מלחמה קען שוין צוליעב ריין־עקאנאמישע און פינאנציעלע אורזאכען ניט געדויערען לענגער פון דריי מאנאטען. און אט ציהט זיך שוין די מלחמה 5 מאנאטען, און עס איז ניט צו זעהן, אז פינאנציעלע און עקאנאמישע אורזאכען זאל־לען בכח זיין פון זיך אליין אבצושטעלען אין גיכען די מלחמה. דאך, ניט קוקענדיג אויף איינצעלנע פעהלערען, איז דער אלגעמיינער סאציאליסטישער שטאנדפונקט וועגען מלחמה נאר בעשטעטינט נעווארען. איך וועל אן אנ־דערס מאל ריידען וועגען מיליץ. דא וויל איך אנווייזען אויף אן אנדער אינטערעסאנטען פאקט, וואס אפילו די פראנצויזישע סאציא־ליסטישע פרעסע פערשווייגט אויף אן אונפער־שטענדליכען אופן.

די פראנצויזישע טאקטיק איז ניט געווען גלאט אזוי א טהעאריע, א טראדיציע פון נא־פאלעאן'ס צייטען. זי איז געווען אין אייג־קלאנג מיט דעם נאנצען מלחמה־פלאן, וואס דער פראנצויזישער נענעראל־שטאב האט אויסגעאר־בייט אויף דעם פאל פון א בעוואפענטען צוזא־מענשטוים מיט דייטשלאנד. און דיעזער פלאן האט זיך ארויסגעווויזען פאר פאלש. מען קען כמעט זאגען, אז שוין פון סאמע ערשטען טאג פון דער מלחמה איז דער פראנצויזישער גענע־ראל־שטאב געצוואונגען געווען אבצוזאגען זיך

*) וואלאנטיאר (מ. פאוולאוויטש) — די ארי־מעען אויפ'ן שלאכט־פעלד, „צוקונפט", נאוועמבער.

**) ווי מיר זאלען זיך ניט פערהאלטען צו דער פראגע — צי עס איז אין אייגקלאנג מיט אונזער שטאנדפונקט, אז מיר סאציאליסטען זאלען געהן אלס פרייוויליגע אין דער מלחמה, צי קעמ־פפען מיט וואפען אין די הענד פאר איין אדער דעם אנדער צד — מוז מען אבער צוגעבען, אז זיי, די סאציאליסטען־וואלאנטיארען, דענקען בשום אופן ניט, אז זיי האבען געבראכען מיט זייערע פריהע־ריגע אידעען און מיט זייערע אלטע חברים. זיי קומען אויף די מיטינגען, וואס ווערען אייגע־רופען אין דער פאריזער רוסישער קאלאניע וועגען דער מלחמה — זיי קומען אין זייערע מיליטע־רישע מונדירען, בעטהיליגען זיך אין די דעבא־טען און פערטהיידיגען זייער שטאנדפונקט. דער־כיי שפיעלען זיך אב ריהרעגדע סצענען.

פון דעם פלאן, וואס ער האט פריהער אויסגע־
ארבייט און פאר וועלכען עס זיינען געשטאנען
אלע פראנצויזישע גענעראלען, און אננעהמען א
פלאן, וואס נאך א צייט פאר דער מלחמה האט
פערטיידיגט איין אינציגע פראנצויזישע צייי־
טונג. און דאס איז... די סאציאליסטישע „הו־
מאניטע".

מיר וועלען באלד זיך איבערצייגען, אז
גענעראל זשאפר האט גערע־
טעט פארזיכערט און גאנץ פראנק־
רייך א דאנק דעם, וואס ער
האט אננעוועדעט דעם פלאן
פון זשארעסען און זיין
פרוינד, קאפיטאן זשעראר.
דער זשעראר געפינט זיך איצט אין רעכטען
פייער, און ביז דער סאמע לעצטער צייט האט
ער געשריבען אין „הומאניטע" אונטער־
פסעדאנים קאלאנעל ראסל. וועלכע פראנצוי־
זישע רעגיערונג וואלט בעצייטענס אננעהמען
ניט נור דעם סאציאליסטישען פלאן,
נור אויך דעם סאציאליסטישען פלאן פון א
פאלקס־ארמיע, וואלט וויללהעלם אפילו ניט רי־
זיקירט אנצופאלען אויף פראנקרייך.

דער פראנצויזישער גענעראל־שטאב האט
געהאט אויסצוקלייבען איינעם פון די צוויי
פלענער: אדער דעם פלאן פון אנגריף און אג־
פאל: גלייך ווי די דייטשע מחנות טרעטען ארי־
בער דעם פראנצויזישען גרענעץ, זאל דער פראנ־
צויזישער הויפט־קאמאנדיר מיט אלע מאבי־
ליזירטע קרעפטען, וואס ער וועט בעווייזען צו־
צושטעלען צום גרענעץ, זיך א לאז טהאן אויף
זיי און אבוואהרפען צוריק אין אן ענטשיעדענער
שלאכט, אדער דעם פלאן פון אבוואהר און פער־
טיידיגונג — דעם פלאן, וואס דעם רוימער
פאבי קונקטאטאר (פאבי דער לאנגזאמער) האט
אנגעוועדעט אין דער מלחמה מיט דעם קאר־
טעגענישען הייל אונטער דער פיהרערשאפט פון
האניבאל און אויף דער רוסישער פעלד־מארשאל
קוטוזאוו געגען נאפאלעאנען.

„אונזער קריעגס־פלאן, — האט ג'טענה'ט
זשארעס און מיט איהם נאך אייניגע אנדערע,
— בעשטעהט אין דעם, מיר זאלען טהאן פונקט
פערקעהרט פון דעם, וואס אונזערע שונאים
ערוואהרטען פון אונז. די דייטשען ווילען
וואס גיכער אונז געבען די ענטשיידענע
שלאכט, דאס איז איז פאר זיי א פראגע פון
טויט און לעבען. דארף אונזער אויפגאבע זיין
פערקעהרט, וואס לענגער אבצויהען דעם מא־
מענט פון דער ענטשיידענער שלאכט. יעדער־
נעווינס פון צייט פערגרעסערט אונגעהייער
אונזערע שאנסען צו געווינען די מלחמה. זיי
ווילען אונז ארויסרופען אין שלאכט וואס שנע־
לער, דארפען מיר זי אבליגען אויף וואס שפע־
טער. זיי ווילען אונז געבען די שלאכט ביים
גרענעץ, דארפען מיר פערקעהרט איהר אננעה־
מען וואס וויטער פון גרענעץ. איז ווי באלד עס
ווערט פרינציפיעל אנגענומען, אז די פראנצוי־
זישע ארמעע זאל אבטרעטען פאר דער אריינ־
דרינגענדער דייטשער, טו פרעגט זיך, וואו זאל
פאקולטען די קאנצענטרירונג פון דער פראנצוי־
זישער ארמעע? אפשר גאר טיף אין פראנק־
רייך, ניעדיגער פון טייך לואר און נאך טיפער,
כדי אויף אזא אופן צו צווינגען די דייטשע
ארמעע, וואס לענגער אויסצוציהען איהר קאמו־
ניקאציאנס־ליניע, ד. ה. די הויפט־וועגען, אויף
וועלכע עס קומען צו פראוויאנט און פרישע
חיל, און דערמיט אויך צוברעקלען איה־
דע קרעפטען, ווייל גרויסע ארמעע־אבטיילונגען
דארפען איבערגעלאזען ווערען די קאמוניקאצי־
אנס לויגען צו שיצען. און דערווייל וועט
פראנקרייך אלץ מעהר קרעפטען. נייז, אזוי
טיף אבטרעטען וואלט געווען צו ריזיקאליש,
די עפענטליכע מיינונג וואלט פראטעסטירט. א
צו עקסטרעמער פלאן איז ניט פראקטיש. מען
דארף אננעהמען א מיטעל־פלאן — די קאנ־
צענטרירונג פון דער פראנ־
צויזישער ארמעע זאל פאקולי־
מען ארום מארנע, הונדערט
קילאמעטער פון גרענעץ.

אלזא, נאך א צייט פאר דער מלחמה האבען
אייניגע פראנצויזישע פובליציסטען געפאדערט,
אז אין פאל פון א דייטשען אנפאל, זאל די ער־
שטע ענטשיידענע שלאכט געגעבען ווערען
אויף דער מארנע, נאך א לאנגזאמען אבטרעטען
און נאך א רייהע־שלאכטען, וואס זייער אייני־
ציגער צוועק זאל זיין בלויז צו פערהאלטען די
דייטשע ארמעע און צו געווינען צייט.

דיעזער פלאן צו מאכען מארנע פאר דעם
קאנצענטרירונגס־פונקט פון דער פראנצויזישער
ארמעע איז שארף קריטיקירט געוואָרען פון
פיעלע אננעזעהענע מיטגליעדער פון פראנצויזי־
שען גענעראל שטאב. גענעראל זשילבער אין זיין
בוך „די מיליטרישע געזעצען און אנשטאלטען",
קאפיטאן סארב אין זיין ווערק „די טעאריע פון
נאציאנאלער פערטיידיגונג", רייבדען וועגען דיע־
זען פלאן כמעט אין טאן פון פערדאמונג.

און ווי ווייט עס לאזט זיך אורטיילען לויט
פריוואטע ידיעות און לויט דער גאנצער פראנ־
צויזישער מיליטערישער ליטעראטור און לויט
די אפיציעלע און אונאפיציעלע אויסגאבען פון
פראנצויזישען גענעראל־שטאב איז דיע־
זער פלאן פון אבטרעטען ביז
מארנע אפיציעל פערוואָרפען
געוואָרען. און צוליעב צווייערליי טעמים:
ערשטענס, צוליעב מיליטעריש־סטראטעגישע —

עס איז היינט אונגעהייער שווער אָנצופאנגען א שלאַכט און אָבטרעטען אין צייט פון שלאַכט־פעלד אָהן ריזיגע פערלוסטען, וואַרים די איצטיגע שלאַכט־בעדינגונגען מיט די מאַדערנע מילִיאָנענדיגע ארמעען איז מען־גליך דורכצופיהרען די טאַקטיק פון פאַבי קונקטאַטאָר.

פון דער אַנדערער זייט האָט עס אויך בעוויזען, אז טרָץ די פּעסימיסטישע נבֿיאות פון געניראל זשילבער און קאַפּיטאַן סארג און אַנדערע פּאַרשטעהער פון פראַנצויזישען גענעראל־שטאַב איז אזא אָבטרעטען ניט פערבונדען מיט קיין מאַדאַלער גפאהר פאר דער ארמעע און דער נאַציאָן, וויבאַלד זיי גלויבען פעסט, אז זיי קעמפֿען פאר א גערעכטער זאַך.

די מוטהיגע האַלטונג פון דער נאַציאָן, בעת די רייכסטע פראַנצויזישע פּראָווינצען זיינען איבערגעלאָזען געוואָרען פאר'ן שונא, האָט בעשטעטיגט די פאַראויסזאָגונגען פון'ם דעמאַקראַטישען גענעראל פּערסען און אויך פון זשאַרעסען. זשאַרעס האָט ערב דער מלחמה (זעה, צ. ב. ש., זיין בוך „די נייע אַרמעע") געוואַרענט די ארבייטער ניט צו שרעקען זיך טאָמער וועט דער פראַנצויזישער ארמעע אויסקומען אָבצוטרעטען אום צו קאַנצענטרירען די קרעפטען אויף א געוויסען מהלך פון גרענעץ. און דאָס איז אייגער פון זשאַרעסעס גדעסטע פערדינסטען, וואָס ער, ארויסטרעטענדיג געגען די אַלגעמיין אָנגענומענע אַנזיכטען, האָט מיט זייגע רעדען און ארטיקלען וועגען דער נייער אַדמעע צוגעגרייט די געזעלשאַפטליכע מיינונג צו דיעזען נסיון. דערמיט האָט ער ניט וועניג מיטגעהאָלפען — שוין נאָך זיין טויט — אויסצומיידען א פּאַניק, וועו עס זיינען אָנגעקומען די שוידערליכע נעשעהענישען, וואָס ער האָט פּאַראויסגעזעהן.

„אָבצוטרעטען צוליעב סטראַטעגישע צוועקען, אום צו קאַנצענטרירען די בעוואַפענטע קרעפטען פון דער נאציאָן אויף פּאַזיציעס, שוין פון פריהער צוגעגרייטע, וויבט פון גרענעץ — האָט זשאַרעס געשריעבען און גערעדט — פאַדערט אן אייזען־פעסטען מוט, אן אונערשיטערליכע רוהיגקייט. דאָס קען נאָר געבען דאָס בעוואוסטזיין, אז אן אונערכט איז בעגאַנגען געוואָרען נעגען דער נאציאָן." „די, וואָס ערקלעהרען, אז פראַנקרייך איז ניט פעהיג צו דיעזער העכערער פערטהיידיגונגס־פּאַרם, מאַכען אויף איהר א בלבול. ס'איז ניט אמת, אז איהר איינציגע גבורה איז אין גאוה'דיגען אָנפאַל."

די געשעהענישען האָבען בעוויזען, אז זשאַרעס האָט קיין טעות ניט געמאכט ניט אין זיין אָבשעצונג פון דער מאַדאַלער קראַפט פון דער פראַנצויזישער נאַציאָן און ניט אין זיין סטראַטעגישען פּלאַן.

מארנע, וואו עס איז געשטאַנען גרייט דער סטראַטעגישער רעזערוו, האָט בעוויזען, אז אויך ביי איצטיגע שלאַכט־בעדינגונגען מיט די מאַדערנע מילִיאָנענדיגע ארמעען איז מעגליך דורכצופיהרען די טאַקטיק פון פאַבי קונקטאַטאָר.

פון דער אַנדערער זייט האָט עס אויך בעוויזען, אז טרָץ די פּעסימיסטישע נבֿיאות פון געניראל זשילבער און קאַפּיטאַן סארג און אַנדערע פּאַרשטעהער פון פראַנצויזישען גענעראל־שטאַב איז אזא אָבטרעטען ניט פערבונדען מיט קיין מאַדאַלער גפאהר פאר דער ארמעע און דער נאַציאָן, וויבאַלד זיי גלויבען פעסט, אז זיי קעמפֿען פאר א גערעכטער זאַך.

די מוטהיגע האַלטונג פון דער נאַציאָן, בעת די רייכסטע פראַנצויזישע פּראָווינצען זיינען איבערגעלאָזען געוואָרען פאר'ן שונא, האָט בעשטעטיגט די פאַראויסזאָגונגען פון'ם דעמאַקראַטישען גענעראל פּערסען און אויך פון זשאַרעסען. זשאַרעס האָט ערב דער מלחמה (זעה, צ. ב. ש., זיין בוך „די נייע אַרמעע") געוואַרענט די ארבייטער ניט צו שרעקען זיך טאָמער וועט דער פראַנצויזישער ארמעע אויסקומען אָבצוטרעטען אום צו קאַנצענטרירען די קרעפטען אויף א געוויסען מהלך פון גרענעץ. און דאָס איז אייגער פון זשאַרעסעס גדעסטע פערדינסטען, וואָס ער, ארויסטרעטענדיג געגען די אַלגעמיין אָנגענומענע אַנזיכטען, האָט מיט זייגע רעדען און ארטיקלען וועגען דער נייער אַדמעע צוגעגרייט די געזעלשאַפטליכע מיינונג צו דיעזען נסיון. דערמיט האָט ער ניט וועניג מיטגעהאָלפען — שוין נאָך זיין טויט — אויסצומיידען א פּאַניק, וועו עס זיינען אָנגעקומען די שוידערליכע נעשעהענישען, וואָס ער האָט פּאַראויסגעזעהן.

„אָבצוטרעטען צוליעב סטראַטעגישע צוועקען, אום צו קאַנצענטרירען די בעוואַפענטע קרעפטען פון דער נאציאָן אויף פּאַזיציעס, שוין פון פריהער צוגעגרייטע, וויבט פון גרענעץ — האָט זשאַרעס געשריעבען און גערעדט — פאַדערט אן אייזען־פעסטען מוט, אן אונערשיטערליכע רוהיגקייט. דאָס קען נאָר געבען דאָס בעוואוסטזיין, אז אן אונערכט איז בעגאַנגען געוואָרען נעגען דער נאציאָן." „די, וואָס ערקלעהרען, אז פראַנקרייך איז ניט פעהיג צו דיעזער העכערער פערטהיידיגונגס־פּאַרם, מאַכען אויף איהר א בלבול. ס'איז ניט אמת, אז איהר איינציגע גבורה איז אין גאוה'דיגען אָנפאַל."

די געשעהענישען האָבען בעוויזען, אז זשאַרעס האָט קיין טעות ניט געמאכט ניט אין זיין אָבשעצונג פון דער מאַדאַלער קראַפט פון דער פראַנצויזישער נאַציאָן און ניט אין זיין סטראַטעגישען פּלאַן.

סעמועל דייקסעל.

אין א רוסישער קאזארמע

(טאָגע־בוך פון אַ אידישען סאָלדאט)

דעצעמבער.

מיר זיינען געפאָהרען לאַנג, שרעקליך לאַנג, ביי־טאָג און ביי־נאַכט זיינען פאר אונז גע־פלויגען פעלדער, וועלדער, דערפער, שטעדט — אלץ בעדעקט מיט קלאָרען, בלענדענדען שנעע. אָפט פלעגען מיר בלייבען שטעהן ביי גיוועסע סטאַנציעס, אום דורכצוקוקען „קוריער־צוגען" אָדער עסען מיטאג, פון וועלכען עס פלעגט, גע־וועהנליך, עקלען, און פאָהרען ווייטער. מיט יעדער מינוט, מיט יעדער סעקונדע, ווער איך אלץ ווייטער און ווייטער פערוואָרפען פון מיין היים, פון מיינע פרייַנדע, מיינע ליעבסטע, עס קלינגט נאָך אין מיינע אויערען זייער געווייַן, זייער לעצטער „זיי געזונד"...

טאַק־טאַק, טאַק־טאַק... קלאַפען אָהן אויפ־הער די רעדער, ערגעץ וואו ווייַנט א פידעל, לאַכט א גראַמאָניע, עס זינגען און גוואַלדעווען די הונדערטער פויערים, וואָס מען פיהרט, ווי מיך, געגען זייער ווילען, אין די שרעקליכע רו־סישע קאַזאַרמעס. דער מעכטיגער פייף פון לאָקאָמאָטיוו שנייַדט אלע ווייטע דורך די פראָסטיגע לופט, און מיט א טרויעריגען, פיי־פענדען אָבקלאַנג ענטפערען איהם פון אלע זיי־טען די פעלדער און וועלדער.

אונזער פאָיעזד איז זעהר א לאַנגער: פון 35־40 אָקסענע וואַגאָנעס און איין פאַסאָזשיר־וואַגאָן פאר די צווייַ אָפיצערען און אנדערע עלטסטע, וואס פיהרען אונז ביז'ן פלאַץ. איין אָקסענע וואַגאָנעס פיהרט מען אָקסען, פערד און נאַוואַבראַנצעס*). דאָס זיינען פוסטע הילצערנע וואַגאָנען־קעסטלעך, מיט צווייַ בריי־טע טיהרען אין דערמיט, איינע נעגען דער אנ־דערער, מיט טיפען פאָליצעס אויף צו שלאָפען. ביי די זייטען זיצען איז ניטאָ וואו. אויף יע־דען וואַגאָן איז אָנגעשריבען: „5 פערד, אָדער 40 מענשען", ניט מעהר. נאָר אין דער צייט וואס פערד לאָזט מען טאַקי ניט אריין מעהר ווי 5, זיי זאָלען זיך חלילה ניט צובריי־קווען, שטאָפט מען אָן אין יעדען וואַגאָן 50־60 מענשען און אַמאָל נאָך מעהר. טאַקי אין אמת'ן: מענשען זיינען דאָך ניט קיין פערד...

טאַק־טאַק, טאַק־טאַק... אין וואַגאָן איז פינסטער, דושנע, די לופט איז אָנגעפילט מיט'ן שווערען ריח פון שטיוועל און פערשוויצטע מענשליכע קערפערס. אין מיטען, אויף אן אויזערנער בעקע, שטעהט א רויט, פלאַמענדיג אויוועקע, און אַרום דעם שטופען זיך נאָוואַ־בראַנצעס, דערצאָהלען געשיכטעס, זינגען אדער שיקטען זיך.

די ערשטע עטליכע טעג, ניט קוקענדיג אויף די שרעקליכע פרעסט, פלעגט מען אונז גאָר ניט געבען צום הייצען. פיער טעג האָבען מיר געליי־טען קעלט, און אויף דעם פינפטען טאָג, ווען דער צוג האָט זיך אבגעשטעלט ביי א סטאַנציע, ווואו עס איז געלעגען א באַרג מיט קוילען, האָ־בען מיר זיך אלע א וואַרף געטהאָן צו איהם און אין 10 מינוט שפּעטער איז דאָס פלאַץ, ווואו ער האָט זיך געפונען, געווען ריין. און אזוי פלעגען מיר שוין ווייטער אויף טהאָן, ווען מען פלעגט אונז נאָר ניט געבען אויף צום הייצען.

אין אונזער וואַגאָן געפינען זיך 47 מענ־שען, 5 אידען: ראַסקין, גערשקאָוויטש, רויז־מאָן, גאָלד און איך; צוויי ציגיינער און די איבעריגע מאָלדאָוואַנעס פון בעסאַראַביע. אלע פון איין שטאָדט, פון דעם בעריהמטען קישע־ניאָוו. מיר, אידען, האָבען פערנומען א אוי־בערשטע פּאָליצע, ווואו מען קען אויף זיצען. מיר פלעגען זיך טיילען מיט'ן עסען, אויפ־עפענען די פערביטעדטע הערצער אייַנער פאר'ן אַנדערען און זיך טרייסטען. אין די קאַלטע נעכט, ווען דאָס אויוועלע פלעגט אויסגעהן און דורך די אלטע שינעלען, וואָס מען האָט אונז ארויסגענעבען, האָט געבלאָזען דער ווינט, פלע־גען מיר זיך ארומנעהמען, צודריקען זיך און ווארימען אייַנער דעם צווייַטען.

פון דעם ערשטען טאָג אָן האָט זיך אונזער וואַגאָן צוטיילט אויף דריי חלקים: 5 אידען אין א ציגיינער, וועלכער איז געשטאַנען פאר אונז, 7 כולגאַנעס, מיט מיטאָכינ'ען און פּעט־רָוו'ען אויף דער שפּיצע, און די איבעריגע — נייטראַלע, וועלכע פלעגען זיך פרעהליך מאכען פון אונזערע מחלוקות און געשרייען אין אונז אָבהאַלטען, ווען עס פלעגט שוין פערגעהן צו ווייט.

דער שטאַרקסטער צווישען אונז, אידען, איז געווען חיים ראַסקין. ער איז געווען פון מיטע־לען וואוקס, שמאָל נאָר פעסט געבויט, אן אמת'ע רוסישע נאָז, מיט טרויריגע אידישע אויגען. זיינע בעווגונגען זיינען געווען שנעל, אונער־וואַרטעט, און דער גאַנצער קערפער בעדעקט מיט א נעץ פון לויפענדע, מאַסיווע מוסקולען.

*) יונגע סאָלדאַטען.

דאָס וואָרט „זשיד" איז געווען פאר איהם די שרעקליכסטע בעלײדיגונג. ער פלעגט ניט ענטפערן, נאָר, ווי א צורייצטע חיה, זיך א וואָרף טהאָן אויפ'ן געגנער און „באגראָבען", ווי ער פלעגט זאָגען. פערשווייגען האָט ער ניט געקענט.

אויפ'ן דריטען טאָג רייזט איז שוין פאָרגעקומען א געשלעג: איינער א כולגאָן, פעאָדאָר, האָט דערלאנגט גערשקאָוויטש'ען א פאטש און איהם גערופען „זשיד", ווייל ער האָט איהם ניט געוואָלט אָפּטרעטען זיין פלאץ ביי דער טיהר. דאסקין, וועלכער איז דאמאָלסט געזעסען אויף דער אויבערשטער פּאָליצע, האָט גלייך א שפרונג געטהאָן אויפ'ן קריסט, און זיי זיינען ביידע געפאלען. די כוליגאנעס האָבען זיך א וואָרף געטהאָן אויף איהם, מיר אויף זיי, און עטליכע מינוט האָבען מיר זיך געוואלגערט אויף דר'ערד, געביסען, געקלאפט איינער דעם צווייטען, און ענדליך, ווען מיר האָבען איבערגעקאָמרט דעם קאָלטען אויוואן, האָבען די נייטראָלע אונז צונומען. אלע, סיי מיר, סיי דער צווייטער צד, זיינען ארוים מיט צודרא־פעטע פנים'ער, רויזמאָן מיט א בלאָה אויג און פעאָדאָר האָט זיך קוים אויפגעהויבען. גאנצע צווי שעה נאָך דעם זיינען מיר געזעסען אויף די פּאָליצעס, איינע אנטקעגען די צווייטע, און זיך געשאָלטען אויף וואָס די וועלט שטעהט.

כמעט אויף יעדער סטאנציע פלעגען אויף אונז וואָרטען קעסלען הייסע וואסער פאר טהע, אָהן גאלד. פאָרנאכט זיינען מיר שטעהן געבליבען ביי א קליינער סטאנציע, און זיך באלד א לאָז געטהאָן מיט די טשיניקעס נאָך וואסער.

פון אונז איז אוועק גאָלד, און דאסקין האָט איהם אָנגעזאגט, ער זאל ניט וואָרטען ביי די קעסלען, נאָר קויפען וואסער אין בופעט און באלד זיין צוריק, און אליין איז ער אונבע־מערקט ארוים דורך דער צווייטער טיהר. פון די כוליגאנעס איז אוועק פעטראוו מיט צווי טשיניקעס.

פעטראוו און מיטיאָכין, ביים קריגען זיך, פלעגען זיך בעריהמען, ווי זיי האָבען געשניטען די „פארכאטע זשידעס" אין קישיניאָווער פּאָ־גראָם, און ווי גוט זיי האָבען עקושט די שהנע „זשידאָוואָטשקעס".

מיר האָבען זיך צוואמענגעקליבען ביי דער צווייטער טיהר און געוואָרט. גיך אין אנגע־קומען גאָלד און נאָך איהם איז צווישען אונ־זערע פים דורכגעקראָכען דאסקין. מיר האָבען צוגערוקט די טיהר און זיך געמומען צו דער טהעע. באלד איז אין וואָגאָן געווארען א טר־מעל: פעטראוו איז געקומען א צובלוטיגטער, און דערצהלט, אז אימיצער איז אויף איהם אָנ־געפאלען, צושלאָגען איהם און צוגאָסען די וואָ־סער. אלע האָבען זיי אויסגעדרעהט די קעפ צו אונז, און מיטיאָכין האָט זיך אָבגעדרופען: „דאָס האָט דער זשיד דאסקין געטהאָן". „ניט אמת", האָט דאסקין קאָלטבלוטיג געענטפערט, „כ'בין אפילו ניט ארויסגענאנגען".

דער צוג איז דערווייל שוין געפאָהרען. זיי זיינען געבליבען אָהן טהע, און האָבען זיך ge־שושקעט וועגען עפעם אין ווינקעל.

אויף מאָרגען האָט פעטראָוו צוקקאָפט רויז־מאָנען דעם קאָפּ. בייד זיינען זיי געקומען צוליפען צוזאמען מיט צוקווועטשטע טשיניי־קעס, אָהן וואסער. עס וואָלט וויעדער אויסגע־בראָכען א געשלעג, נאָר די נייטראָקע האָבען ניט דערלאָזט, מורא האָבענדיג, מיר זאָלען דאָס צווייטע מאָל ניט צוברעכען דאָס אויווועלע.

דעם צווייטען גאנצען טאָג האָבען מיר ניט געטרונקען קיין טהע: די כוליגאנעס האָבען מורא געהאט צו פערלאָזען דעם וואָגאָן פאר אונז, און מיר פאר זיי. ענדליך איז פון זיי אווועק נאָך וואסער דער שטאָרקסטער — מי־טיאָכין, און פון אונז — דאסקין. זיי זיינען אווועק און צוריק געקומען, ניט אראָפּגעהמענדיג קיין אויג אייגער פון דעם צווייטען. מיר אין אונזערע געגנער זיינען געשטאָנען ביי דער טיהר, פארטיגע יעדע מינוט זיך אריינצואווער־פען אין א געשלעג.

עס זיינען אריבער שטיל עטליכע טעג. מען האָט זיך א פּאָר מאָל געוווערטעלט, נאָר ביידע צדדים האָבען זיך געהיט ניט צו פערטשעפען איינע די אנדערע.

נאָר איין מאָל אין א פארנאכט, מיר זיינען געווען דאמאָלסט שוין ניט ווייט פון אָרענבורג, איז מיטיאָכין ארונטער אויף א סטיישאָן און באלד געקומען צוריק מיט א גאנצען פּאָק פּאָ־גראָמען־ליטעראטור, וועלכע מען האָט ערלויבט צוטהיילען צווישען די נאָוואָבראָנצעס. ער האָט זיך גענומען דרשה'נען, ווי די זשידעס זיי־נען טרוכען, פערריטהער, טויגען צו גאָרניט, און אז יעדער קריסט קען אלע צייטען שלאָגען 5 זשידעס. דאסקין האָט זיך צוקאָכט און פאָר־געלעגט איהם צו שלאָגען זיך ניט מיט אלע 5 אידען, נאָר מיט איהם אליין. די נייטראָלע האָבען אונטערגעהאלטען דעם פּאָרשלאָג, און עס איז בעשלאָסען געווארען, אז מאָרגען, ביי דער ערשטער סטאנציע, זאל פאָרקומען דער געשלעג.

אויף מאָרגען, 11 אזייגער אין דער פריה, זיינען מיר געבליבען שטעהן ביי ביש־טאמאק, עטליכע סטאנציעס פאר אָרענבורג.

מיר זיינען שנעל ארוים, אויסגעקליעבען א שטיקעל פלאץ אָהן שנעע, מיטיאָכין און דאס־קין האָבען שנעל אראָפּגעווארפען פון זיך די פעלצלאָך און רעקלאָך, און דער געשלעג האָט זיך גלייך אנגעפאנגען. ארום איז שוין געשטא־

נען א גרויסער עולם. מיטיאָכין איז געווען העכער, געזונדטער פון דאָסקינ'ען, זיין קולאק האָט געשמעטערט; דאָסקין אבער איז געווען פלינקער און זיך בעסער געקענט שלאָגען. מיר, איידען, זיינען געשטאַנען מיט קלאַפענדע הערצער, מיט גליאַנצעווּאטע אויגען, פונקט ווי אונזער לעבען וואָלט געהאנגען אָן דעם, ווער עס וועט געווינען. מיטיאָכין איז אנגעפאלען, דאָסקין האָט זיך פערטיידיגט, ניט דורכלאָזענדיג קיין געלעגענהייט א קלאַפ צו טהאָן.

אזוי איז אריבער 10 מינוט. מיטיאָכין איז געווארען אביסעל מיעד. פלוצלונג האָט זיך דאָסקין א וואַרף געטהאָן אויף זיין געגנער, נאָר זיך אויסגעגליטשט און געפאלען. מיטיאָכין האָט א שפרונג געטהאָן צו איהם, דאָסקין איז שוין אבער געווען פון דער אנדער זייט. דער עולם האָט אויפגעהויבען א הורא. מיטיאָכין האָט געלאכט. עס זיינען אריבער נאָך א 5 מינוט. דאָסקין האָט געכאַפט עטליכע גוטע קלאַפ. דער עולם האָט זיך געוויצעלט. אונערוואַרטעט האָט דאָסקין געגעבען דעם זעלבען שפרונג ווי פריהער און מיט צוויי שטאַרקע קלאַפ פאר־קלעפט זיין געגנער די אויגען. מיטיאָכין איז געפאלען, האָט אבער בעוויעזען ארומצוכאַפען דאָסקינ'ען, און ביידע האָבען זיך גענומען ראנג־לען אויף דער ערד. די אויפרעגונג האָט דער־גרייכט די לעצטע שטופע. מיטיאָכין האָט מיט אלע כחות געדריקט דאָסקינ'ען צו זיך, פונקט ווי ער וואָלט איהם געוואלט צוברעכען, דאָסקין האָט אריינגעצויגען דעם קאַפ אין די אקסעל, בריייט צורוקט די פלייצעס, און דורך דער העמד האָט מען געזעהען, ווי עס בעווענען זיך זיינע מוסקולען. פלוצלונג האָט ער זיי מיט איין מאָל אבגעלאָזט, מיט א שנעלקייט פון א שלאַנג ארוים פון מיטיאָכינ'ס ארם און וויעדער צווויי מאָל דערלאַנגט איהם אין פנים אריין. פון מיטיאָכינ'ס נאָז האָט זיך בעוויעזען בלוט. דאָסקין איז אבגעשפרונגען אָן א זייט. מיטיאָכין האָט זיך אויפגעהויבען, אבגעווישט דאָם בלוט און באלד האָבען זיי זיך ווייטער גע־קייקעלט אויף דער ערד, גערייסען, געבייסען אייר־נער דעם צווייטען.

„אין די וואַנאָנעס גיך!" — האָבען אנגע־פאַנגען שרייען די עלטסטע. מען האָט די קעמפּפער צונומען, און מיר זיינען אוועק ווייטער.

עס איז שפעט ביי־נאכט. אלע שלאָפען. אויף דער טיהר צאַנקט און בעוועגט זיך אונרוהיג א קליין לעמפּעל. דאם אייוועלע גענהט אויס. די לופט איז פול מיט שאָטענס, כראָפען און קרעכצען. די שאָטענס בעוועגען זיך לאַנגזאם, זוכען עפעם צווישען די שלאָפענדע. איך קוק זיך איין אין זיי, און ליעבע טייערע ביקדער שוועבען פאר מיינע אויגען: א גרויסער עולם, פרוינד און בעקאנטע, זיינען געקומען מיך בעגלייטען. מען ווייזט, מען טרייסט, נאָר ער, מיין אלטער פאָטער, ווייזט ניט, נעהמט ניט אראָפ פון מיר זיינע אויגען, און שמייכעלט אזוי רחמנות'דיג, הילפלאָז... אָפט פילען זיך זיינע אויגען אָן מיט טרעהרען, אין ער זאָגט שטיל: „זאָרג ניט, מיר וועלען זיך נאָך זעהן!" א פייף, דער פּאָיעזד ריהרט זיך. איך בעמערק, ווי ער כאַפט זיך פאר זיין גרויען קאָפ, לויפט נאָך די וואַגאָנעס און שעפּטשעט: „זיי געזונד!.." טאק־טאק, טאק־טאק...

20טער דעצעמבער.

אויף דעם 18טען מעת־לעת זיינען מיר אָנ־געקומען צו דעם פלאץ. עס איז געווען ווייט, ווייט אין דער רוסישער אזיע, לעבען פערסישען גרענעץ, 4400 ווּאַרסט פון דער הויפּ. קיין שנעע האָבען מיר שוין עטליכע טעג ניט געזעהן, און עס איז געווען ווארים. מען האָט אונז אויסגעשטעלט, אויסגערופען די נעמען און אוועקגעפיהרט אין שטאָדט אריין. די שטאָדט איז געווען א קליינע, מיט נידעריגע אזיאטישע הייזקעס פון לוים, אָהן פענסטער, מיט פלאכע דעכער. לעבען דיעזע הייזקעס האָבען די רו־סישע שטיבער אויסגעזעהען ווי גאנצע געביי־דעס. אין די גאסען האָבען מיר באגעגענט „מארטען"*) אין קאָליהטע כאלאטען, מיט יאר־מאָלקעס, אדער גרויסע ווייסע טיכער אויף די געגאָלטע קעפ, פרויען מיט פערדעקטע געזיכ־טען, לאַנגע שורות קעמלען מיט איין עזעל אין דער שפּיצע, אפיצערען און א סך סאָלדאטען.

מיר שפּאַנען צו 6 מענשען אין א רייהע. הינטער אונז פיהרט מען אין אַרבא'ס**) אונזע־רע קעסטלעך. ביי די זייטען געהען צוויי אונ־טער־אָפיצערען, עטליכע עלטסטע, און שרייען: „ראז־דווא, ראז־דווא, ליוואי, פראוואי!..." נאָר די פים פלאַנטען זיך און קיינער הערט זיי ניט. „עי, זשידאָווסקאיא מאָרדע, קוק זיך ניט ארום, אז דו גיהסט!" — האָט אויף דאסקינ'ען אן אונטער־אָפיצער א געשרעה געטהאָן. דאס־קין האָט איהם שארף געענטפערט. דער אונ־טער־אָפיצער איז געבליבען שטעהן א פער־וואנדערטער און אָן זיין געזיכט האָב איך דער־זעהען, ווי אויסערגעווענליך אזא ענטפער איז און ווי גרויס עם דארף זיין פאר איהם די שטראָפ. „וואדט, כ'וועל דיר שוין וווייזען אין דער הויפּ!" — האָט דער אונטער־אָפיצער צו־געזאגט דאסקינ'ען, צייגענדיג זיין גראָבען קולאַק.

באלד האָט מען אונז אויסגעשטעלט אויף א גרויסען פלאץ, פאר'ן שטאב. עס זיינען אנ־

*) אייגנוואויגער פון טורקעסטאָן — מחמד'אנער.
**) אזיאטישע וואגענס, הויבע, אויף 2 רעדער.

געקומען צווי אפיצערען, אויסגערופען אונזערע נעמען, צואוואַרפען אונז אין ראָטעס נאָך דער וואוקס, און אוועק ווייטער. פון אונזער וואגאן זיינען 12 מענשען אריין אין דער ערשטער ראָטע. צוויישען זיי איך, ראסקין, גאָלד, פעטראָוו און מיטיאָכין. וועז אונזער פעלדפעבעל האָט אונז געזומען דורכקוקען, איז צו איהם צוגעגאנגען דער אונטער־אָפיצער, וואס ראסקין האָט איהם פריהער אָפּגעענטפערט, און איהם עפעס געזאגט, אָנצייגענדיג אויף איהם. וועז די אָפיצערען זיינען אוועק ווייטער, איז דער פעלדפעבעל גלייך צוגעגאנגען צו ראסקינ'ען, איהם אָנגעקוקט א ווייל און שארף געפרעגט: „זשידאָווסקאיא מאָרדא, דו ווייסט וואָס עם הייסט מיליטער־דיסציפלין?" און איידער ער האָט נאָך געקענט אָבענטפערען, האָט ער איהם דערלאנגט א קלאַפ מיט'ן קולאק אין פנים אריין. ראסקין האָט זיך א כאַפ געטהאָן בייס אויג, איז געשטאנען א ווייל, איך האָב געווארט ער זאָל זיך א וואָרף טהאָן אויפ'ן פעלדפעבעל. ער איז באלד אָבער ארוים פון די רייהען און גלייך צו צו די אָפיצערען, וועלכע האָבען געהאלטען אין אוועקגעהן. ער איז צוגעגאנגען צום נעהנטסטען און איהם עפעס געזאגט. באלד האָט מען א רוף געטהאָן דעם פעלדפעבעל. ראסקין האָט וויעדער פערנומען זיין פלאץ, און פון ווייטענס האָב איך בעמערקט, אז זיין אויג איז רויט און געשוואלען. דער פעלדפעבעל איז צוריקגעקומען א רוטער, און פון דעם בליק וואָס ער האָט א וואָרף געטהאָן אויף ראסקינ'ען, איז מיר קאלט געוואָרען. מען האָט אונז וויעדער אויסגעשטעלט אין רייהען און דער פעלדפעבעל האָט אונז אוועקגעפיהרט אין פעסטונג, וואו אונזער ראָטע איז געשטאנען... „ראזדוווש... ליעוואָ־פראוואָ!..." אזוי האָט זיך אָנגעפאנגען דער ערשטער טאָג פון מיין מיליטער־דיענסט...

דעם 22טען דעצעמבער.

עס איז שוין געווען פינסטער, וועז מיר זיינען שטעהן געבליבען פאר די הויבע וועגע און טויערען פון דער פעסטונג. מען האָט אונז אריינגעלאָזט, צוגעפיהרט צו א לאנגער, האלב־בעלויכטענער קאזארמע, פון וועלכער עס האָט זיך געטראָגען א גערויש פון הונדערטער שטימען, נאָך אמאָל אויסגערופען די נעמען און גע־הייסען אריינגעהן. מיט הארץ־קלאפענויש בין איך אריין אינוועניג און זיך גענומען ארומקוקען. פון אלע זייטען האָבען זיך צו אונז א לאָז געטהאָן אלטע סאלדאטען אין גענומען זוכען לאנדסלייט. „דעביאטא, די יונגע זיינען געקומען!... דאָס גרינוואַרג האָט מען געבראכט!..." האָט מען געשריען פון אלע זייטען. מיך, ראָסקינ'ען און גאָלד'ען האָבען פערנומען צו זיך די פיער אלטע סאָלדאטען (האָכמאן, מייעראָוויטש, שנייער און גוטמאן), וועלכע האָבען זיך דאָ גע־פונען, געבראכט טהעע און גענומען אלעם אוים־פרעגען. צוויי פון זיי זיינען געווען לאנדסלייט, אויך פון קישינאוו; איינעם האָב איך געקענט פון דער היים, מיר האָבען זיך צוקושט און זיך געפרעהט, ווי קינדער. באלד האָט מען געמאכט די „פראָוויערקא"*) און געהייסען זיך לעגען שלאָפען. די אידען האָבען אונז אָבגעטרעטען זייערע בעטלעך און נאָך לאנג בין איך געלעגען מיט אָפענע אויגען, זיך איינגעקוקט אין די צאנקענדיגע לעמפלעך, אין די שאטענס, צוגעהערט זיך צו די טריט פונ'ם „טשאסאָווי", **) וועלכער איז שטיל, מיט'ן ביקס אין האנד, גענגען איבער דער קאזארמע.

ביינאכט האָב איך זיך אויפגעכאפט, דערשראקען אָנגעקוקט די רייהען בעטלעך, דעם וועכטער, די שורות ביקסען, נאָר באלד געקומען צו זיך און צוריק פערגראָבען דעם קאָפ אין קישען. די שטערען זיינען נאָך געשטאנען אין הימעל, וועז מען האָט אונז אויפגעוועקט, געהייסען זיך שנעל אָנטהאָן און אוועקגעפיהרט אין באָד אריין.

פון קיין זאָך אין מיין לעבען, אפילו פון דעם ערשטען מיידעלשען קוס האָב איך ניט אזוי הנאה געהאט, ווי פון דער שמוציגער, ענגער באָד. 18 מעת־לעת זיינען מיר געלעגען, ווי הערינג אין א פאס, אין אן איבערגעפילטען וואגאָן, געשוויצט אין שמוץ און דאָס בייסען איז געווען ניט צום איבערטראָגען. מיר האָבען זיך געריבען די לייבער מיט שמאטעס, מיט שטיינער, געפארעט זיך מיט די זודיגע וואסער און געסווייסטשעט, געשריען פאר פערגעניגען. נאָך דער באָד האָט מען אונז ארויסגעגעבען רויטע לעדערנע הויזען, רעקלעך מיט שליפעס, היטעלעך כיט בלויע פאסען און שינעלען. צוריק אין פעסטונג זיינען מיר שוין געגאנגען אלס סאלדאטען. כ'האָב בעטראכט די רויטע הויזען, דעם שינעל און זיך זעלבסט ניט דערקענט, עס האָט זיך מיר געגלוסט לאכען אוז אפשר... ווייטען. צוריקגעהענדיג בין איך ערשטוינט געווארען, דערזעהענדיג דאָס ערשטע מאל אזוי נאָהענט די „טיאן־שאן" בערג מיט זייערע קלארע שנעע־בעדעקטע שפיצען. די זון האָט געהאלטען אין אויפגעהן, די וויסע שפיצען זיינען לאנגזאָם בענאָסען געווארען מיט רויטען גלאָד און געשפיעלט מיט אלערליי קאָליערן... פיאלעטבלויע שאטענס האָבען אָנגעפילט די ווייטע, הויבע דורכגאנגען און שפאלטען, און מיט יעדער מינוט אלץ בלייבער געווארען און זיך נידעריגער אראבגעלאָזט צו די וויסע, פוכיגע

*) אויסרופונג מיט די נעמען צו אלע זיינען דא.
**) וועכטער.

וואָלקענס אין גאָלדענע רעמלעך, וועלכע זיינען לאַנגזאַם געשוואָמען, טוליעדיג זיך צו די בערג. ווי ס פער'כשופ'טער האָב איך זיך ניט געקענט אָבריסען פון דאָם וואונדער־בילד און שפּעטער, וועו איך בין שוין געווען ס דיכטיגער סאָלדאַט, האָב איך ניט איין מאָל געליטען צרות דורך דער שהנקויט פון די בערג: איך פלעג זיך פערקוקען ביי דער „אוטשעניע"*), ניט דערערען דעם בעפעהל, צומישען די רייהען, אין שטעהן דערפּאָר „אונטער דער ביקס"**).

עטליכע טעג האָט מען אונז געלאָזען זיך אויסרוהען, אום ארומצוקוקען זיך. ראַסקינ'ען האָט דער פעלדפּעבעל באַלד אַוועקגעשיקט אין קיך, רייניגען קאַרטאָפּעל און טראָגען וואַסער. אויפ'ן דריטען טאָג האָב איך געפרובט בעטען פּאַר איהם דעם פעלדפּעבעל און געקראָגען ס קורצען ענטפער: „פּאַשאָל וואָן". און וועו איך האָב נאָך געפרובט עפעם זאָגען, האָט ער מיר געהייסען טראָגען וואַסער גלייך מיט ראַסקינ'ען. מיר האָבען געשלעפט די עמערס וואַסער, געלאָכט, נאָר אויפ'ן הארצען איז גאָר ניט געווען פרעהליך. ביי דער זייט איז געשטאַנען ס ביכטעל סאָלדאַטען און מיטיאָכין האָט דערצעהלט וויפיעל צרות די „זשידעס" טהוען אָן די קריסטען און געלאכט פון אונז. וועו מיר האָבען ענומען שלעפּען דאָם פעסעל וואַסער, האָט ראַסקין זיך שנעל ס בויג געטהאָן, אויפּגעהויבען ס פיינעם שטיין און, איידער איך האָב איהם געקענט שטערען, האָט זיך שוין מיטיאָכין געהאַלטען פּאַר דער זייט און געגוואַלדעוועט. די סאָלדאַטען האָבען געלאכט. ער איז גלייך אַוועק זיך זשאַלעווען און די ענדע איז געווען, דאָם ראַסקין האָט געדאַרפט נאָך דרעי טעג טראָגען וואַסער און מיטיאָכין איז געוואָרען דעם פעלדפּעבעל'ס „דענשטשיק".*)

*) לעהרע.

**) ס מיליטערישע שטראָף: מען מוז צוויי שעה שטעהן בעוועגלאָז מיט'ן ביקס אויף דער האַנד און שיגעל אויף די פּליוצעס.

*)דיענער.

(פּאַרטזעצונג פון מאַגעבוד אין נעקסטען נומער).

דר. מאָקס גאָלדפּאַרב

דיטשלאנד און פראנקרייך

די איצטיגע מלחמה און די מלחמה נעגען פראַנקרייך מיט 44 יאָהר צוריק.

ין דעם איצטיגען גרויסען איראָפּאישען פייער האָט זיך פרויסגעציגט, קלאָהר און דייטליך, אז דייטשלאנד שטעהט אין דעם צענטער פון דער ברענענדיגער שנאה פון אלע גרויסע לענדער. פערשטעהען מיר די שנאה, איהרע אורזאכען, פערשטעהען מיר אויך פון וואנען עם נעהמט זיך די לעגענדע וועגען דעם שרעקליכען דייטשען מיליטאריזם, וועלכער איז כלומרשט ס געפאהר פאר דער ציוויליזאציע. פאר איין גאנג מאכט עם אויך שוין ס סוף צום בלבול אויף דער דייטשער סאציאל־דעמאקראטיע, אז זי האָט כלומרשט פערראטהען די אינטערעסען פון דעם כאציאליסטישען אינטערנאציאנאל מיט איהר גוטהייסען דעם מלחמה־בודזשעט.

פון דער דייטש־פראנצויזישער מלחמה, וואָס איז פערעגדיגט געוואָרען אין מערץ 1877, ציהט זיך דער היסטאָרישער פאָדים וואָס האָט זיך איצט פערפלאָנטערט אין אלגעמיין־אייראָפּעאישען קנויל. די מלחמה איז געווען רייך מיט פערשיעדענע רעזולטאטען. זי האָט אונז געגעבען די פראנצויזישע קאָמונע, דעם פּאַרשפּיעל צו דער סאציאלער רעוואָלוציע; זי האָט אומגעוואָרפען דעם קייזער־שטוהל אין פראַנקרייך און זי האָט געשאפען דאָם מאַדערנע דייטשלאַנד — דייטשלאַנד מיט א וואונדערבאר רייכער קולטור, מיט א שטאַרקער אינדוסטריע און מעכטיגער סאציאל־דעמאקראטיע. מיר וועלען זיך אבער דא אפּשטעלען בלויז אויף יענע רעזולטאטען פון יענער מלחמה, וואָס האָבען א דירעקטע שייכות צו דער איצטיגער מלחמה. מיר וועלען געהן כסדר.

1.

דעם 15 יולי, 1870, האָט נאפּאָלעאָן, דער קייזער פון פראַנקרייך, אַדער ווי דער פּאָעט הוגה האָט איהם גערופען, — נאפּאָלעאָן דער קלייענער, ערקלערט מלחמה פרייסען.

דער אויסרייד איז געווען, ווי כמעט שטענדיג ביי גרויסע מלחמות, א קלייניגליכער. עס האט זיך געהאנדעלט וועגען א קעניג פאר שפאניען און מען האט גערעדט וועגען א קרוב פון דעם פריסישען קעניג. נאפאלעאן האט מורא גע־האט, אז דאס זאל חלילה ניט פערשטארקען דעם „דייטשען איינפלום" און ער האט געפא־דערט, אז דער פרינץ פון דער משפחה האהענ־צאלערן זאל זיך צוריקציהען. דער פרייסישער קעניג האט איינגעשטימט. ס'האט זיך גע־דוכט, אז דער גאנצער אינצידענט איז געענ־דיגט. האט אבער נאפאלעאן פערלאנגט אן אפיציעלע הבטחה פונ'ם פרייסישען קעניג, אז די קאנדידאטור וועט קיינמאל מעהר ניט גע־שטעלט ווערען. די פאדערונג האט שוין געקלונגען כמעט ווי אן ארויספאדערונג צום קריעג. דער קעניג האט אבגעזאגט אין א גאנץ קאטעגאר־שען טאן, און זיין קאנצלער ביסמארק, וועלכער האט געגלויבט, אז די מלחמה צווישען פראנק־רייך און פרייסען וועט בעשטימט זיך ענדיגען מיט א נצחון פון פרייסען, האט נאך דעם ענטפער אין א פיעל שארפערער פארם איבער־געגעבען צו דער פראנצויזישער רעגיערונג. נאפאלעאן איז געוואונען געווען צו רעדען פון אויבען אראפ מיט דייטשלאנד בכלל און מיט פרייסען בפרט. און ער האט זיך גיעפונען בעליידיגט מיט דעם טאן און מיט דעם אינ־האלט פון ביסמארק'ס תשובה. דאס איז גע־ווען דער פארמאלער אויסרייד פאר דער מלחמה־ערקלערונג, וואס האט געבראכט דאצו, אז דעם 2טען אויגוסט האט זיך די פראנצוי־זישע ארמעע מיט דער דייטשער בעגעגנט אויף דעם שלאכטפעלד. דעם 4טען אויגוסט איז שוין פארגעקומען אן אמת'ע שלאכט אויף צוויי פערשיעדענע פאזיציעס, ביים רחיין און ביים סאאר, און די צווייענדיגע שלאכט האט בעשלאסען דעם שיקזאל פון דעם פראנצויזישער ארמעע. די פראנצויזען זיינען צוקלאפט גע־ווארען ביים רחיין, וואו די דייטשען זיינען געווען 8 מאל שטארקער אין צאהל, זיי האבען אויך געליטען א מפלה ביי סאאר, וואו זיי האבען געהאט נעניג חיל און א פעסטע פאז־זיציע.

פון מפלה צו מפלה — דאס איז געווען דער טרויעריגער מארש פון דער פראנצויזישער ארמעע אין דער גאנצער צייט פון דער מלחמה. נור לאמיר געהן ווייטער. דעם 16טען אויגוסט קומט פאר א וויכטיגער געשלעג לעבען מעטץ. ער ענדיגט זיך כמעט אהן רעזולטאטען, נור דעם 17טען ווייזט זיך ארויס, אז דער פראנ־צויזישער גענעראל באזען ווייל זיך ניט צופיעל אנשטרענגען און ער לאזט זיך אומישנע בע־זיגען פון שונא. ווי עס האט זיך ארויסגע־ווייזן, האט דער דאזיגער גענעראל געהאפט, אז ווען נאפאלעאן וועט בעזיעגט ווערען, וועט ער פערנעה מען די כסא־מלוכה. די דייטשען ווידער זיינען אלין געקומען נעהענטער צו פאר־רין. נאפאלעאן האט מורא געהאט צו קומען אין פארין נאך די טרויעריגע נידערלאגעם און ער האט מיט זיין ארמעע זיך ניט צוגערוקט צו פאריז אום צו פערצאמען די דייטשען דעם וועג. ער האט אויפגענומען א שלאכט אין א שווערע פאזיציע, און די שלאכט האט געבראכט צו דער היסטארישער נידערלאגע ביי סעדאן פונ'ם 1טען סעפטעמבער. נאפאלעאן האט ארויסגע־האנגען דעם וויסען פלאג און האט זיך מיט פאלגענדע ווערטער געוועגדעט צום פריסישען קעניג: „הערר, מיין ברודער, איך האב ניט געקענט שטארבען צוויישען מיין חיל. איך גיב איבער מיין שוערד אין די הענד פון אייער מאיעסטעט. איך בין דער גוטער ברודער פון אייער מאיעסטעט".

פאריז האט אבער דערוויך ניט איינגע־שטימט. דעם 4טען סעפטעמבער איז א רעפוב־ליק ערקלערט געווארען און אין א קורצען משך צייט האט פאריז צונויפגעקליבען אן ארמעע פון 600 טויזענד מענשען און געשאפען נייע 1400 קאנאנען. אין נאמען פון דעם רעוואלו־ציאנערען פראלעטאריאט האט בלאנקי ער־קלערט, אז דער רעוואלוציאנערער פראלעטא־ריאט זאגט זיך צייטווייליג אף פון אלע בעזונדע־רע פאדערונגען און איז גרייט צו פערטיי־דיגען די רעגיערונג, אויב די רעגיערונג וועט פערטיידיגען די יונגע רעפובליק געגען דעם אויסערליכען שונא און געגען דער אינוועניגסטער רעאקציע. דאס איז אבער ניט געשעהן. דער פאלזיצענדער פון דער נייער רעגיערונג, גענעראל טראשו, האט מיט פער־אכטונג און מיסטרוען געקוקט אויף דעם בע־וואפענטען פאלק. דאס פאלק, ווידער, האט נאטירליך אנגעפאנגען צו בעציהען זיך מיט חשד צו דער נייער רעגיערונג. די רעפובליק פונ'ם 4טען סעפטעמבער איז פערוואנדעלט גע־ווארען אין דער פאריזער קאמונע, וועלכע האט ווירקליך געפיהרט א קאמפף געגען דער רעאק־ציע און געגען דעם אויסערליכען פיינד. די רעאקציע האט זיך אבער מיט דייטשלאנד פער־איניגט. דער ווידערשטאנד פון די פאריזער ארבייטער איז געבראכען געווארען און די פראנצויזישע בורזשואזיע רעפובליק האט בע־צאהלט דער פריסישער רעגיערונג 5 מיליארד פראנק און צווי פראווינצען: עלזאס — א חוץ בעלפאר — און לאטארינגען. דאס האט די פראנצויזישע בורזשואזיע בעצאהלט דערפאר, וואס די דייטשע סאלדאטען האבען איהר בע־פריים פונ'ם קיסר פון אויבען און פון דער רע־וואלוציאנערער קאמונע פון אונטען.

2.

עס איז קלאר ווי דער טאג, אז ניט די פראנג וועגען דעם שפאנישען טראן האט ארויס־גערופען די מלחמה. דער אויסרייד פאר דער

מלחמה איז שטענדיג אויף אזא מהלך פון איהר אמת'ער אורזאכע, ווי דער אמת פון ליגען. דעם ליגען ווייסען מיר שוין. לאמיר איצט פרוביערן מסביר זיין דעם אמת.

מארקס האט געשריעבען אין יאהר 1851: „זייט נאפאלעאן (דער ערשטער) האט פערניכטעט דייטשלאנד, איז די פאדערונג צו פאראיניגונג דאס צוישפיטערטע דייטשלאנד געווארן דער אלגעמיינער אויסדרוק פון אונצופריעדענהייט מיט דער עקזיסטירענדער אדרנונג". די פאדערונג איז געווען דאס שלאגווארט פון אלע בעוועגונגען אנהויבענדיג פון יאהר 1815. די פאראיניגונג פון דייטשלאנד איז אויך געווען די פאדערונג פון דער רעווא־לוציע פון 1848. אמת, פערשיעדענע עלעמענטען האבען זיך פערשיעדענארטיג פארגעשטעלט די פאראיניגונג. א טהייל האט געטרוימט וועגן א פעדעראלע רעפובליק, ווי אין דער שווייץ, אנדערע האבען זיך גענומען פאר א מוסטער די ערשטע פראנצויזישע רעפובליק. עס זיינען געווים אויך געווען אזעלכע, וואס האבען גע־וואלט פאראיניגונג אונטער דער אויבערהער־שאפט פון דעם פרייסישען קיסר — פאראיי־ניגונג אבער האבען אלע געוואלט, אין דאס איז דער בעסטער בעווייז, אז די וואקסענדע דייטשע בורזשואזיע האט זיך ווירקליך אין דער פאראיניגונג גענויגט. זי האט אבער ניט גהאט גענוג כוחות איהר וואונש צו פערווירק־ליכען. איהר רעוואלוציע פון 1848 איז צו־קלאפט געווארן און דאס, וואס נאפאלעאן איז געווארן דער קיסר פון פראנקרייך, האט אוועק־גענומען די האפנונג אויף א צווייטער רעווא־לוציע. דאס הייסט אבער ניט, אז דאס בע־דערפנים אין פאראיניגונג איז פערשוואונדען געווארן. די כוחות פון דער אלטער אדרנונג, די קסרים'לאך פון די קליינינקע דייטשע מלוכות מיט זייערע קלוגע און טיכטיגע משרתים, זיינען נאך געווען שטארק גענוג צו שטעלען זיך נעגען דער בעפריאונגס־בעווענונג. און איז דעם נצחון פון נאפאלעאן דעם 3טען איבער דער פראנצויזישער רעוואלוציע האבען זיי בעקומען א ווירקזאמע מאראלע שטיצע.

וואס מעהר אבער עס איז געווארקסען די דייטשע בורזשואזיע, אלין שטארקער האט זיך געפיהלט די נויטיגקייט פון פאראיניגונג. די צו־שפליטערונג פון דייטשלאנד האט הארמאנירט מיט דער צופוילטקייט פון דער פעאדאלער אדרנונג, זי האט נעגעבען א מעגליכקייט א פאר דוצענד קסרים'לאך צו פיהרען א פא־האזיטיש לעבען אויפ'ן קערפער פון צוריסענעם דייטשען פאלק. די צושפליטערונג האט זיך אבער געפונען אין א שארפען ווידערשפרוך מיט די בעדערפנים און פערהעלטניסע פון די אויפגעקומענע אינדוסטריעלע קלאסען. נאפא־לעאן האט פערשטאנען, אז דאס פאראיניגטע דייטשלאנד וועט ווערען א מעכטיגער און גע־פעהרליכער קאנקורענט. דערפאר האט ער מיט אלע זיינע כוחות זיך געשטעלט נעגען דער פאראייניגונג. בעוונדערס שטארק האט זיך געפיהלט די ווירקונג פון נאפאלעאנען נאך דעם ווי די רוסישע רעאקציע פון מזרח־זייט איז געשלאגען געווארען ביי סעווסטאפאל. עם האט זיך נאך דעם אנגעהויבען די בעפריאונגס־בעווענונג אין איטאליען און אויך אין דייטש־לאנד האט נענומען בלאזען א פריש ווינטעל. די ערשטע האבען דאן מארקס און ענגעלס אפען ארויסגעזאגט זייער מיינונג, אז נאפאלעאן שטעהט אין וועג פון דייטשלאנד'ס ענטוויק־לונג. דאס, וואס מארק און ענגעלס האבען ארויסגעזאגט, האבען געפיהלט כמעט אלע פארטגעשריטענע עלעמענטען אין דייטשלאנד. אן אויסנאהמע איז געווען לאסאל. זיין מיינונג איז געווען, אז נאפאלעאן איז בשום אופן ניט קיין געפאהר פאר דייטשלאנד, און בעגרינדעט האט ער איהר דערמיט, וואס נאפאלעאנ'ס רע־גיערונג וועט סיי־ווי־סיי מוזען פאלען אונטער דעם דרוק פון איהרע אייגענע ווידערשפרוכען. דאך האט ער אויך צוגעגעבען, אז „וועז מיר (דייטשען) וועלען אריינגעצויגען ווערען אין א גרויסער אויסערליכער מלחמה, וואלטען אין איהר געווים אומגעקומען די בעזונדערע רעגיערונגען: די סאקסאנישע, די באיערישע, די פרייסישע. און אזוי ווי א פעניקס וואלט זיך פון דעם אש אויפגעהויבען דאס שטארקע דייטשע פאלק".

מיר האבען שוין אויבען געזאגט, אז נא־פאלעאן האט געהאט געוונ אורזאכען מורא צו האבען פאר א פאראיניגטען דייטשלאנד. אין 1870 איז נאך נאפאלעאן געטריבען געווארען צו דער מלחמה צוליעב אינווענישסטע אורזא־כען. די אונצופריעדענהייט אין לאנד מיט זיין דעספאטישער רעגיערונג האט מיט יעדען טאג בעקומען אלץ א מעהר בעשטימטע און ארגאניזירטע פארם, און נאפאלעאן „דער קאר־ליק" האט בעשלאסען נאכצוטהאן נאפאלעאנען „דעם גרויסען" און בויען זיין טראן אויף די נצחונות פון זיין שווערד. דערביי האט ער אבער ניט בעמערקט, אז דייטשלאנד איז מורא'־דיג אויסגעוואקסען, און ער האט גענומען זור־כען אן אויסרייד אנצופאנגען א מלחמה מיט דייטשלאנד. ביסמארק ווידער, וועלכער האט אין זיין פראגראם אריינגעשריעבען: „די פער־אייניגונג פון דייטשלאנד מיט בלוט און אייזען" און וועלכער האט גענוויבט, אז די פאסענדע צייט איז פאר דייטשלאנד געקומען, האט מיט פערגניגען מיטגעהאלפען נאפאלעאנען דעם אויסרייד צו שאפען. אזוי איז די פראגע וועג־גען דעם שפאנישען קאנדידאט אויסגענוצט געווארען אום אויסצוקעמפפען דעם אלטען קאנפליקט, וואס איז געבליבען בירושה פון די מלחמות פון נאפאלעאן דעם ערשטען.

3.

דער זיעגרייכער מארש פון׳ם דייטשען חיל ווערט פערשטענדליך, ווען מיר געדענקען, אז אין דער מלחמה פון 1870—1871 האבען זיך בעגעגנט פנים־אל־פנים דאס ערוואכטע דייטשלאנד מיט דער פערפוילטער און קאורופּטירטער פּאליטישער מאשין פון נאפּאלעאנען, וועלכער איז געווען ארומגערינגעלט מיט ענגע־רע־לען—אלע פון דעם שניט פון דעם פעררעטער באזען. די אנגעקליבענע כוחות פון׳ם דייטשען פאלק, וואס האבען ביז אהער געהאט נור איין אויסווועג — אין דער פילזאפיע און אין דער וויסנשאפט, האבען זיך גערישען צו פראקטישער עקאנאמישער און פּאליטישער טהעטיג־קייט. אין דעם האלב־פּאדאלען דייטשלאנד, וואס איז בעהערשט געווען, לויט לאסאל׳ס אויסדרוק, פון עטליכע קעניגליכע משפחות, האבען זיי אזא טהעטיגקייט ניט געקענט ענט־וויקלען און די בורזשואזיע האט זיך מיט בע־זונדערער בעגייסטערונג ארייננעווארפען אין דער מלחמה, וועלכע האט איהר געזאלט געבען אויסערליכע אונאבהענגיקייט און אינערליכע פּאראיניגונג.

ביסמארק האט ריכטיג אבגעשעצט די לא־גע — א נייע צייט איז ווירקליך פאר דייטש־לאנד געקומען און דייטשלאנד האט מיט רעכט געקענט פרעטענדירען צו פערנעהמען אן אנ־געזעהנעם פלאץ אין דעם קאנצערט פון די גרויסע אייראפּאישע מעכטע. אבער אט וואס עס איז אינטערעסאנט צו פערצייכנען. די דייטשען האבען געשלאגען נאפּאלעאן׳ס ארמעע רעכטס און לינקס. זיי האבען געשלאגען וועז זיי זיינען געווען שטארק אין צאהל און וועז זיי זיינען געווען קלוג אין צאהל. זייער זיעג־רייכער מארש האט זיך אבער אבגעשטעלט, וועז אויף דעם פלאץ פון דער דעמארקליזירטער נאפּאלעאן׳ס ארמעע איז געקומען די בע־גייסטערטע ארמעע פון דעם פראנצויזישען פאלק — צוערשט אונטער גאמבעטא׳ן און נאכ־הער אונטער דער פראנצויזישער קאמונע. און עס איז שווער צו זאגען, וואס וואלט געווען, וועז די אפיציעלע פראנקרייך וואלט ניט פער־רעטען די העלדישע פראנצויזישע קאמונע.

ביסמארק איז געווען נערעכט, וועז ער האט געזאגט, אז „די פראנצויזישע רעגיערונג האט ארויסגעווייזען די טרויעריגסטע אונווייסענ־הייט, וואס מען קען זיך נור פארשטעלען — זי האט ניט געווואוסט די כוחות פון איהר נא־טענטען שכן". זי האט ניט געווואוסט דאס, וואס קיינע האט פערשטאנען נאך אין 1830 און אויך וואס גיזא האט געצויגען פראנקרייך׳ס אויפמערקזאמקייט אביסעל שפעטער. קיינע האט ג׳טענה׳ט צו די פראנצויזישע פאטריא־טען: „איהר שאצט אך צו נידריג די דייטשע קולטור. איהר פערשטעהט ניט, אז אזא פי־לאזאפיע ווי די דייטשע האט געקענט געבוירען און געשפייזט ווערען בלויז פון רייכע קוועלען. זאל זיין די קוועלען זיינען נאך אונטער דער ערד. זיי וועלען אבער מוזען אן אויסוועג גע־פינען אדער שאפען. זעהט איהר רויך, ג־ע־דענקט, אז עס איז ערגעץ אויך דא א פייער." דער פייער, וועלכען קינע האט בעמערקט נאך אין די 30ער יאהרען, איז ארויסגעשפרונגען מיט א שטארקער פלאם פריהער אין דער מלחמה מיט עסטרייך און שפעטער אין דער מלחמה מיט פראנקרייך. אין דעם פייער האט ביסמארק געקאווועט דאס אייזען, מיט וועלכען ער האט געבויט דאס נייע דייטשלאנד. און זשארעם איז געווען געראטען, וועז ער האט ערקלערט, אז ביסמארק „האט מיט אייזען און בלוט ג ע מ ו ז ט פערווירקליכען דאס, וואס די דייטשע בורזשואזיע האט פערפעהלט צו טהאן". ער האט ג ע מ ו ז ט דורכפיה־רען די פעראייניגונג פון דייטשלאנד. מיר האב־בען דאס וואהרט ג ע מ ו ז ט בעטאנט, וועיל ביסמארק איז בלויז געווען א בריה׳דיגער און ענערגישער שליח, וואס האט געארבייט אין אינקלאנג מיט די בעדערפניסע פון נייען דייטשלאנד.

4.

עס איז זעהר פערשפרייט די מיינונג, אז די דייטש־פראנצויזישע מלחמה האט אונז גע־לאזען בירושה דעם דייטשען מיליטאריזם. „אין יאהר 1870, זאגט זשארעם, זיינען ביידע פעל־קער בעזיעגט געוואָרען, וועיל די רעמאקראטיע פון ביידע לענדער האט זיך ארויסגעוויזען ניט דערוואקסען צו איהר אויפגאבע. מיר, פראנ־צויזען, זיינען בובישטעלליך בעזיעגט געוואָרען, אבער איהר, דייטשען, לידט נאך היינט פון די פאלגען פון אייער זיעג אין 1870, וואס האט אינגעפיהרט די ברוטאלע הערשאפט פון שווערד אין דייטשלאנד". אין דער ערלעה־רונג איז דא א שטיקעל אמת, ס׳פעהלט אבער אין איהר דער גאנצער אמת. דער זיעג אין 1870 האט איינגעפיהרט אין דייטשלאנד ניט בלויז די ברוטאלע הערשאפט פונ׳ם שוועדד. ער האט געבראכט אויך פאזיטיווע רעזולטאטען. נור איידער מיר וועלען די פאזיטיווע רעזולטא־טען בעטראכטען, וועלען מיר אונטערשטרייכען, אז אונזער בעציהונג צו מלחמות בכלל טאר אונז ניט שטערען צו זאגען דעם ג א נ צ ע ן אמת וועגען זייער אויפטהו אין דער מענשליכער געשיכטע. מיר וועלען דערמאהנען דעם לעזער די מוטהיגע און שהנע ווערטער פון פערדי־נאנד לאסאל:

„וויפיעל מאל איז מיר אויסגעקומען, בעת איך בין אין מיין שטילען קאבינעט פערנומען געווען מיט היסטאריש פארשונגען, צו ציהען איין און דעמזעלבען שלום: ווי טיף מיר וואלטען געשטעקט אין בארבארי, סיי מיר, סיי די גאנצע וועלט, וועז קנאה שנאה וואלטען

ניט געטריבען די רעגיערונגען איינצושפאנען זיך געגען זייער ווילען אין דעם יאך פון פראגרעס."

דעם פראגרעס האט אויך געדיענט די דייטש־פראנצויזישע מלחמה. און ניט נור בנוגע צו פראנקרייך, ווען זי האט מיטגעהאלפען שאפען די רעפובליק, נור אויך אין דייטשלאנד, אדער בעסער געזאגט טאקע אין דייטשלאנד. דער רעזולטאט פון דער מלחמה פאר דייטשלאנד איז בעשטאנען אין דעם, ווען די כוחות, וועלכע זיינען געקומען צום אויסדרוק אין דער צייט פון דער מלחמה, זיינען געבליבען די הערשענדע אויך נאך דער מלחמה. אמת, די פרייסישע יונקערס האבען פערהאלטען אין זייערע הענד א גרוים טהייל פון דער פאליטישער מאכט. די מאכט איז אבער דאך גאווען צו קליין צו שטארען דער וויטערער עקאנאמישער ענטוויקלונג. די פערשיידענע דייטשע פראווינצען זיינען פעראייניגט גאווארען און א גרוים פעלד פון פראקטישער טהעטיגקייט האט זיך געפעפנט פאר דעם דייטשען זשעניע, ווען האט ביז דאן געשוועבט אין די הימלען פון דער אבסטראקטער וויסענשאפט. די פער־אייניגונג האט מיט זיך געבראכט אלגעמיינע וואהלרעכט, און וואהלרעכט איז די ארענא פון פאליטישע טהעטיגקייט, די שוהלע פון פאליטישען בעווארטזיין. די קוואלען פון ענערגיע, ווען זיינען צעהנדליגער יאהרען גאווען בעגראבען, האבען מיט א מאל אן אויסוועג בעקומען. אין דעם משך פון א פאר יאהר איז פון דער מאנופאקטור און פון די וואהרשטאטען געבליבען א זכר — אויף זייער פלאץ איז די גרעסטע מאדערנסטע אינדוסטריע געשאפען גע־וואָרען. דייטשלאנד איז גאווארען דער פלאץ, וואו די נייסטע אינדוסטריעלע ערפינדונגען זיינען אנגעוואנדעט גאווארען. איהר קאמער־ציעלער שיפס־פערקעהר, איהר פערצווייגטע סיסטעם פון באהנען, איהרע ריעזיגע אינ־דוסטריעלע אונטערנעהמונגען זיינען גאווארען א מוסטער פאר אלע לענדער.

וואונדער זיינען אויך געשאפען גאווארען אויף געביעט פון פאליטישער טהעטיגקייט. אלע רעפובליקען מעגען מקנא זיין דייטשלאנד וואס שייך סאציאלע גיזעצגעבונג. אין די אקטיוויטעט פון דעם דייטשען זשעניע איז ניט שוואכער גאווארען אויף דעם גביעט פון ווי־סענשאפט, און אויף פעלד פון גיזעלשאפטלי־כער ארגאניזאציאנס־טהעטיגקייט פערנעהמט זי מיט רעכט דעם ערשטען פלאץ צווישען אלע קולטורלע מדינות.

דאס אומגליק איז אבער גאווען, וואס דייטשלאנד איז געקומען אויף דעם גרויסען וועלט־מארק א ביסעל צו שפעט. דייטשלאנד האט דארט געפונען פיעלע איינגעפונדעווען מלוכות, וואס האבען ניט גאווען אבטרעטען דעם פלאץ. דייטשלאנד'ס אינדוסטריע האט געמוזט אנפאנגען א פריעדליכע, נור א ענער־גישע קאנקורענץ אויף אלע מערק. דעם קומען־דיגען היסטאריקער וועט אנקומען זעהר גרינג צו בעווייזען, אז דייטשלאנד האט ניט נור רע־וואלוציאניזירט די רוסישע אינדוסטריע, נור אויך געטריעבען פאראוים די אינדוכטריעלע ענטוויקלונג פון פראנקרייך, ענגלאנד און אמע־ריקא.

דייטשלאנד האט אבער געפיהרט איהר קאנ־קורענץ אין א וועלט, וואו דאס לעצטע וואָרט געהערט דעם שוועדד. דער מארק געהערט ניט אזוי פיעל דער אינדוסטריע פון בילינגערען און בעסערן פראדוקט, ער געהערט דער אינ־דוסטריע, וואס קען זיך מאכען א וועג דורך קאנאנען. עס איז ניט קיין צופאל, וואס בים־מארק האט גליייך נאך דעם וויי דאס נייע דייטש־לאנד איז קאנסטיטואירט גאווארען, אנגעפאנ־גען זוכען לענדער, מיט וועלכע דייטשלאנד וואלט זיך געקענט פערבינדען אויף דעם פאל פון א מלחמה. עס איז פאר איהם גאווען קלאהר, אז דייטשלאנד'ס שונאים וועלען מיט פערגני־גען צוברעכען דייטשלאנד'ס אינדוסטריען מיט מילימערישער קראפט. ער האט גאווארט, אז ניט די לעצטע ראלע אין פאליטיק שפיעלען געפיהלען פון נקמה און פון קנאה.

דער דייטשער מיליטאריזם איז גאווען דער אונפערמיידליכער בעגלייטער פון דייטשען אינדוסטריאליזם. די נייע ענטוויקלונגס מדרגה האט בעשאפען פאר דייטשלאנד א געפעהרליכע פאליטישע לאגע צוווישען די לענדער, וואס האָ־בען גאווואלט בליבען די אינצייג־הערשענדע — פראנקרייך אויף דער יבישה, ענגלאנד אויפ'ן ים. פערדאמען דעם דייטשען מיליטאריזם הייסט פערדאמען דעם דייטשען קאפיטאליזם. דאס קען געטהון ווערען בלויז אין נאמען פונ'ם סאָ־ציאליזם, אבער בשום אופן ניט אין נאמען פון פראנקרייך'ס רעפובליק אדער ענגלאנד'ס דעמאקראטיע. די מלחמה געגען דייטשלאנד ווערט ניט געהייליגט פון קיין אידעאלען צווועק. פונקט ווי נאפאלעאן'ס מורא פאר דייטשלאנד'ס פעראייניגונג האט געפיהרט צו דער דייטש־פראנצויזישער מלחמה, אזוי אויך די שנאה פון פראנקרייך, די קנאה פון ענגלאנד, די שטרעבונג פון רוסלאנד זיך צו עפעריין פון דער אויבערהערשאפט פון דער דייטשער אינדוסטריע האבען איצט געפיהרט צו דער מלחמה פון די פעראייניגטע מלוכות געגען דייטשלאנד.

שלום אש

דער וועג צו זיך

ראמאן.

קאפיטעל 33.

גיפטיגע שלאנגען.

א גרויסע און שווערע אויפגאבע האט יאש בלום אויף זיך גענומען. די גרופּע פון זיין פּארטיי, וועלכע האט זיך פּאר קיין זאך נישט אָבגעשטעלט, אבי אויפצורודערן די וועלט אום מען זאל רעדען פון איהרע ראמאנטישע טהאטען — האט געקריגען א ידיעה, אז אזעלכע הויכגעשטעלטע פערזאָנען וועט זיך אויפהאלטען ביי איהרם א טאכטער, וועלכע איז א פרוי פון א רוסישען קאנסול, אין איינעם פון די אויסלענדישע אריסטאקראטישע באדעמערטען.

די הויכגעשטעלטע פערזאָנען, וועלכע האט פערנומען א הויכען פּאסטען, איז גראדע געווען א ליבעראל, דורכדעם האט זי זיך נישט געהיט און איז נישט געווען ארומגערינגעלט מיט שפּיאָנען ווי די אנדערע. נור דער ליבעראליזם פון דעם מיניסטער, האט יאש'ס פּאר־טיי אנערקענט, איז מעהר שעדליך און מעהר געפּעהרליך פּאר דער רעוואלוציע, ווי דער רע־אקציאָניזם פון די אנדערע הויכגעשטעלטע פערזאָנען. דער מיניסטער, וועלכער האט גע־וואלט בערוהיגען דאָם לאנד מיט זיין ליבעראליזם, האט עם קיינמאל נישט געמיינט אויפּ־ריכטיג און ער האט נור געזוכט צו פערבלענ־דען די אויגען, צו צוציהען די מעהר רוהיגע עלעמענטען צו דער רעגיערונג און די רעוואָ־לוציאָנערען צו אויסלירען. אייניגע פערזאָנען פון יאש'ס גרופּע האָבען בעשטימט אָבצורוי־מען די הויכגעשטעלטע פערזאָן פון וועג און אויסצופיהרען דעם פלאן אויף אייגענער האנד מיט די גלעדסטיטלען, וואָס זיי האָבען צוגענו־מען פון דעם פּאסט־טראנספּאָרט אויפ'ן קא־לישער וועג. צו דער טהאט האט זיך גריסען אינאייניעם מיט אנדערע אויף יאש. און זיין הראברע האלטען זיך ביים אנפאלען, זיין פראנצויזיש רעדען, וואָס איז אונבעדינגט נוי־טיג געווען אין פערקעהרען אין די הויכע הָ־טעלען, וואו די הויכגעשטעלטע פערזאָן וועט אייניגע אנדערע אויפּ־מערקזאם מאכען, האט ערוועקט צו איהם צוטרויען און ער האט עם זיך גענומען אויספיהרען אויף אייגענער האנד.

צוויי חברים זיינען אריסגעפּאהרען נאָכ־שפּירען די הויכגעשטעלטע פערזאָן, צו האָבען זי אויפ'ן אויג, און יאש איז דאָם דערווייל גע־פּאהרען קיין זאקאָפּאנע, געגומען זיין שעהנע ליטטוויטשקע אָבצופרעהען זיך מיט איהר פּאר'ן טויט.

די טהאט האט ערשט געזאָלט ווערען אויס־געפיהרט אין א פּאר וואָכען ערום, וואהרום עפּים אן אונגעריכטע מניעה האָט די הויכגעשטעלטע פערזאָן אויפגעהאלטען נאָך אין פּעטערבורג, וואו עם איז אונמעגליך געווען צו איהר צוצו־קומען. און יאש צייט געהאט דערווייל אָבצופרעהען זיך מיט מערי'ן. נור יאש בלום, וואָם איז אלע מאל גליקליך געווען אויף א „טהאט" און גערעדט זיך צו יעדע פּאזיטיווע ארבייט, דער יאש בלום, וואָם צוזאמען מיט די חברים, וועלכע זיי זיינען בעפאלען א פּאסט־וואָ־גען, א קאראָוול, האָט ער אריסגעווויזען אזא מוט און אזא אָפּפערונגס־ווילליגקייט, אז ער האָט פערוואונדערט און פערשעמט זיינע קריסטליכע פרייַנד — האָט זיך יעצט, וועלכע עם איז איהם אויסגעקומען אליין צו האנדלען אויף אייגענער פערַאנטוואָרטונג און מיט קיין בעטיילִיגונג פון די חברים, געפיהלט זיך מיט דער „טהאט" אונהיימיש און שלעכט. ער האָט מורא געהאט צו מאכען ביי זיך די שרעקליכע ענטפּלעקונג, אז צום ערשטען מאל אין זיין לעבען זאל ער אפּשר פּורכט האָבען פּאר'ן טויט. ער האָט פערזיכּערט דעם אנגסט פּאר דעם וואָם שטעהט איהם פּאר פון זיך, נור יעדעם מאל איז זי איהם וויידער געקומען.

אן אנדערם מאל האָט ער גאָר ניט גע־קלעהרט אייבער די פּאלגען, וואָם קענען ארויס־קומען פּאר איהם פון דער „טהאט". ער האָט נור געזאָהן די טהאט אליין און איז גליקליך געווען אייבער איהר. יעצט אָבער איז די טהאט אליין פערבאָרגען געווען פון איהם. זי האָט זיך ווי בעהאלטען הינטער די פּאלגען, וואָם וועלען ארויסקומען פון איהר, און ער זעהט נור דעם שוואַרצען אונענדליכען אבגרונד, צו וועלכען עם פיהרט איהם זיין וועג. און צום ערשטען מאל שרעקט איהם דער טויט, וואָם שטעהט הינטער דער טהאט.

צוערשט האָט ער נאָך ניט צוגעלאָזט דעם געדאנק צו זיך, פעריאָגט פון זיך יעדען חשד פון שוואכקייט, דערנאָך האָט ער געגומען נאָכ־קלעהרען פּאר וואָם איז דאָם אזוי, וואָם האָט זיך געענדערט אין איהם, און ער האָט געמאכט

די שרעקליכע ענטדעקונג, אז שולדיג איז אין זיין שוואקזייט די שהנע ליטווישקע, אז זי האט אים פער׳סמ׳ט מיט׳ן לעבן, מיט איהר ליעבע. און ער האט זי אנגעהויבן פיינד צו קריגן, געקלאהרט דערפאר נקמה צו נעהמן פון איהר, אויסצוטרינקן דעם נאנצן בעבר פון לוסט און תאוה, וואס שטעקט אין איהרע ביינער און זי לאזן שטהן אן אויסגעטרונקענע, אן אויסגעוויגענע און אוועקגעהן זיין וועג צו דער „טהאט".

מיט יעטווידער נאכט, וואס זיי האבן נעהאט הינטער זיך, האט זיך איהם נעדאכט, אז ער קומט נעהנטער צו צו זיין וועג — אוועק־צולויפן פון איהר און נעהן צו דער „טהאט", אבער וואס מעהר ער האט פון דעם בעבער נע־טרונקן, וואס מעהר עס זיינן נעפלאסן פון די שהנע ליטווישקע די קווצלען־שטראמן פון איהר ליעבע, וואס מעהר ער האט נענאסן פון זיי — דאס שוערער און פערוויקלטער איז איהם נעווארן דער וועג צו דער „טהאט". ער האט זיך איהם נעדאכט, אז זי שפרייט אוים אויף דעם וועג צו דער טהאט גיפטיגע שלאנגן, וואס זי שליידערט ארוים פון איהר ליעבע־קוואל.

דורכדעם האט ער זי פיינד נעהאט און נעווואלט נקמה נעהמען פון איהר—פאר זיין לע־בן — מיט איהר ליעבע... נור איין זאך האט ער נעפיהלט, אז ווי עס זאל נישט זיין — די טהאט מוז נעשעהן. עס איז נור א אבשלע־פעכיג, אבער עס וועט זיך ערוועקען אין איהם. ער וועט זיך צוזאמענענעהמען און איבערלאזן איהר בעס און בעבער און נעהן דארט, וואו די פליכט רופט איהם. און דאס מוז נעשעהן ווי אמגעשווינדסטען, און אויף דער מינוט האט ער יעדען טאג נעווארט.

דאס זיינען נעווען די גיפטיגע שלאנגן הינטער די רויטע רויזען אין רוים.

דערווייל האט יעדער טאג נעבראכט די הערליכע זון איבער׳ן איטאליענער הימעל. יע־דער טאג האט נעבראכט זיין לעבן און יעדע נאכט — איהר ליעבע. און דאס לעבן האט איהם ווי איינגעוויעגט, פערשלאפען און פערגע־סען נעמאכט פון דער טהאט, פון דער פליכט וואס ליגט אויף איהם.

ער האט זיך אנגע׳שבור׳ט מיט איהר ליע־בע און נקמה נענומען פון איהר, נעמיינט, אז אט־אט וועט ער זי איבערלאזן אין האטעל אליין מיט א בריעף און א פאר פראנק און אנט־לויפען. און נעוואגט האט ער זיך, אז מארגען וועט ער דאס טהון, איבערמארגען, — אבער דער מארגן און דער איבערמארגען זיינען נע־קומען און דאס לעבען האט זיך ווייטער נעגא־סען ווי אוים א קוואל. דענסמאל האט ער זי נאך מעהר אנגעהויבען פיינד צו קריגען און חושד געווען, אז זי איז באלש און זי ווייסט פון אלע נעדאנקען וועגען וואס ער קלעהרט; אז זי האט דאס געטהון אבזיכטליך, אבער איהר מינע און איהר פיהרען זיך זיינען געווען אזוי נאאיוו, אזוי אונווייסענד. זי האט טאקע ניט פער־שטאנען, וואס ס׳איז מיט דעם יונג. זי האט נור נעפיהלט, אז ער ליידט עפיס, אז ער טראגט עפיס אויף זיין נשמה, און זי האט אויף איהם רחמנות נעקריגען.

איינמאל איז דאס געווען אין פאלערמא, וואוהין זיי זיינען אנטלאפען, זוכענדיג זון. זיי זיינען נענאנגען ביים ברעג ים, וואו דער ים ווארפט פון זיך אזא בלאהליכען, דורכזיכטיגען שיין, אז מען זעהט אלעס, וואס עס טהוט זיך אויף זיין אונטערגרונד.

איבער דער גאס ציהט זיך א רייה לאסט־וועגען מיט טעאטראלישע דעקאראטיוו־נעמעל־דער און די מענשען וועלכע זיצען אויף די וועגען זעהען אוים, ווי זיי וואלטען געווען אוים די פיגורען פון די נעמעלדער.

נעהען זיי אזוי ביים ברעג און שוויגען. און דער יונג קלעהרט וועגען דעם, אז עס מוז דאך נעהמען א סוף. קומען זיי אן פאר אן אלטען פראנציסקאנער קלויסטער. זיצט אן אלטער מאנאך און ציהט אויף קרעלען אויף א שניר־ל און פרעגט זיי, אויב זיי ווילען ניט זעהן די סקלעפעם מיט די טויטע. זיי לאזען זיך אראב אין א גרוב. איבער א לאנגען, לאנ־גען קעלער, וואו עס ציהען זיך אווק נאנצענע נאסען, העכגען אין די נישע פון די וועגד טוי־טע מענשען אין זייער פאראדנע אנטהון, אזוי ווי זיי זיינען געווען ביים לעבן.

די אלטע בכבוד׳ע בעלי־בתים פון סיצי־ליען האבען זיך נאכ׳ן לעבען געלאזט אין זייערע פאראדנע מלבושים פערטריקענען און אויפהענ־גען זיך אויף די וועגד פון די מיללען־וויטע „סקלעפעם" פון דעם הייליגען פראנציס־קאנער קלויסטער אין פאלערמא. און דא הענ־גען זיי אלע פון דור־דורות מענער, ווייבער, קינדער, יונגע און אלטע, בחורים און בתולות אין די פאראדנע קליידער פון זייער צייט. אין זייערע פנימ׳ער האט זיך איינגעשניטען די לעצטע גרימאסע, וואס זיי האבען געמאכט ביי דער יציאת־נשמה.

מען זעהט ווי טייל, ראנגלענדיג זיך מיט׳ן טויט, האבען אויפגעפענט די מויל׳ער, ווי זיי וואלטען א גרוים פראטעסט־נעשרייי נע־וואלט פון זיך ארויסגעבען איבער די עולה וואס מען טהוט זיי, וואס די פרעמדע, אונבעקאנטע הענד שניידען זיי אב פון לעבען. אנדערע ווי־דער, איבערגעבענדיג זיך אין די ארעמס פון א נרויסער האפנונג און גלויבען, וואס זיי האבען נעזעהן אין זייערע וויזיאנען אין דער לעצטער מינוט, זיינען איינגעשלאפען מיט א שטיל שמייכלע אויף די ליפען. א טויל פון זיי האבען נאך די אויגען אפען און זייערע פנימ׳ער דריקען אוים שרעק און אנגסט פאר דעם אונ־

בעוואוסטען, וואָס זיי זעהען אין דער לעצטער מינוט.

א קינד האָבען זיי געזעהן הענגט צווישען די אלטע און עם זעהט אויס, ווי עס וואָלט נאָך די הענטלעך און די אויגען צו דער מוטער אויס־געשטרעקט בעטענדיג זיך: „ראַטעוועט מיך פון דעם, וואָס שלעפט מיך יעצט אין זיינע קאַלטע אָרעמס!“ . . . אויף א סך פון זיי זיינען שוין די געזיכטער און די קערפערס פער־טריקענט געווען און ארויסגעפאלען פון די פּאַ־ראַדנע רעק, פון די שטיוועל, פון די היטלען.

די מלבושים, געארבייט אויס א דוירנדען שטאָף, האָבען לענגער אויסגעהאלטען די צי־הן פון דער צייט, ווי דער פלייש־ און בלוט־שטאָף, אויס וועלכען עס איז אויסגעארבייט דער מענש־ליכער ארגאניזם. די מענשען זיינען צופאלען, די קליידער זיינען נאָך גאנץ געווען. מען האָט געקענט אָנזעהן, ווי אזוי עס שניידט זיך ארוים דער שארבען פון פערטריקענטען פלייש, ווי דאָס פלייש און הויט ווערען גערונצעלט, פער־וועלקט, פערטריקענט און געהען איין אין דעם ביין פון שארבען און סקעלעט.

און די סקלעפעס ציהען זיך איבער גאנצע גאסען. עס זעהט זיך אוים, ווי עס וואָלט גע־וועז א יאָהר־מארק פון טויטע. אזוי פיעל זיי־נען זיי זיך צוזאמענגעקומען. און די טויטע רעדען, שרייען, האנדלען. מען הערט זייער ברומען, זייערע גוואלדען, וואָס רייסען זיך ארוים פון די גרימאסען פון זייערע פּנימ'ער, פון זייערע דערשראָקענע אויגען, פון זייערע פערקרימטע, פערביסענע ליפּען. דער טויט רעדט אין דער טויטער שטאָדט און מען הערט זיין שרעקליכען ברום פון די ווינקלען ארוים.

יאָ האָט געשלעפט מערי'ן טיפער אין דעם סקלעפ ארויין, פערדרעהט זיך מיט איהר אין די קרומע געסלעך, וועלכע האָבען זיך געצויגען אין סקלעפ. אומעטום און איבעראל האָט דאָ דער טויט געלעבט און גערעדט. מען האָט ג־הערט זיין שטים, וואָס האָט געשריען פון די שרעקליכע געזיכטער, וואָס האָבען דאָ געהאנ־גען אויף די וועגע.

מערי האָט מורא געהאָט און גריסען זיך ארוים. יאָ האָט זי אבער ניט אבגעלאָזט. פעסט זי האלטענדיג ביי דער האנד, האָט ער זי טיפער, טיפער אין דעם סקלעפ אריינ־געצויגען און אנגעוויזען איהר אויף די שוידער־ליכסטע גרימאסען, אויף די עקעלריגסטע פּנימ'ער.

זי האָט אנגעהויבען מורא צו קריגען פאר איהם. עס האָט זיך איהר געדאכט, אז אויך ער קאָהר שוין דאָ אהער, אז ער אין איינער פון זיי, וועלכער איז אראָפּ פון דער וואנד און ער. האלט זי מיט דער קאלטער האנד און שלעפט זי טיף אין סקלעפ אריין.

און זי האָט זיך ארומגעקוקט אויף דעם טויט, וואָס קוקט פון די וועגע אראָפּ, אויף זיין בליק, בעז געזיכט און א שרעק איז זי בעפא־לען. זי האָט זיך געפיהלט איינזאם און פער־לאָזט אין דער טויטער שטאָדט דא; אז זי איז אויסגענומען פון טויט און וועט שוין נישט מער קענען ארויסקומען פון דאנען, אז זי וועט אויך ווערען אזוי ווי זיי. זי האָט געהאט דאָם געפיהל, אז זי טרינקט זיך דא אין טויט — האָט זי אנגעהויבען צו שרייען, צו רופען נאָך הילף. יאָ האָט זיך ווי אויפגעכאפט, ג־וואָלט זי בערוהיגען, ארויספיהרען — זי האָט מורא געהאט פאר איהם און ערופען נאָך הילף ביז מען איז געקומען און מען האָט זי ארוים־גענומען.

אבגעראטעוועט זיך, האָט זי פון דענסט־מאל אן געפיהלט אן עקעל צו איהם. זי האָט געוואָלט אנטלויפען פון איהם און אויינע אליין געהן אין די גאסען פון פאלערמא, נור זי האָט זיך געפונען פעראיינזאמט, אויינע אליין אויף דער וועלט און זי איז דאָך מיט איהם מיטגע־גאנגען א היים אין זייער האָטעל.

און ביינאכט, אז ער האָט זי געהאלטען א נאקעטע אויף זיינע הענד און בעטראכט איהר נאקעטען לייב, האָט ער געזעהן ווי דער שאר־בען און סקעלעט שניידט זיך אויף שוין ארוים פון איהר לייב. און דער טויט האָט איהם פער־סמ'ט דאָם לעבען און ער האָט נישט געקענט מעהר געניסען פון לעבען.

קאפיטעל 34.

א נייער געזאנג.

זייער לעבען איז געוואָרען אונערטרעגליך. מערי האָט געקלאָהרט וועגען זעלבסט־מאָרד, נור דאָם לעבען, וועלכעס זי האָט געפיהרט, ווי אין א שכרות, צווישען טויט־אנגסט און ליעבע — האָט זי אזוי קערפערליך אבגעשוואכט, אז זי האָט זיך געמוזט לעגען אין בעט אריין.

יאָ איז געוואָרען צו איהר זעהר צערט־ליך. ער איז געלאָפען און געבראכט א דאק־טאר. דער דאקטאָר האָט זי בעטראכט, דער־נאָך האָט ער פערטרויט יאָ'ן א סוד אויפ'ן אויער, פון וועלכען דער יונג איז צו ערשט בליק געוואָרען, דערנאָך רויט־פערשעהמט ווי א קינד, און א שרעק און א פרייד איז איהם בעפאלען און ער האָט ניט געוואוסט, וואָס עס טהוט זיך מיט איהם.

מערי איז געלעגען אין בעט בליק און דערשראָקען. איהרע אויגען זיינען געווען פער־חלומ'ט, ווי זי וואָלט געווען שוין אריינגענאנ־גען אין אנדער וועלט, און דאָם מויל איז געווען פערקרימט ווי צום וויינען.

און דער יונג איז געלעגען ביים בעט ווי א הונד, געקוקט איהרע בלייכע הענד און ג־שריען מיט פרייד, ווי עס וואָלט אויף איהם א גרוים גליק געקומען:

— מערי, מערי, איז עם וואהר ? ! איז עם וואהר ? ! . . .

עפּיס ווי דער הימעל ווּאלט זיך איהם געפענט. עט איז איהם מיט א מאל א גרויסע זאך קלאהר געווארען — זיין לעבען, זיין צוקונפט. פערשוואונדען איז פאר איהם דער אנגסט. די שווארצע גרוב פון טויט האט איהם נישט מעהר געדראהט אויף זיין וועג. עס איז איהם אלעס קלאהר און פערשטענדליך און גוט געווארען. ער האט זיך שוין פאר גארנישט געשראקען, און אויף אלעס איז ער בעריים געוועזן און געזוהען זיין זיכערקייט, און שטארק איז ער געווארען. און ער האלט איהר האנד און קוקט אויף איהר מיט גרויסע, גליקליכע אויגען :

— מערי, מערי ! איז עם וואהר ? !...

זי פערשטעהט נישט ווּאם עס איז מיט דעם יונג געווארען. זי האט נישט קיין צייט צו קלעהרען נאך וועגען איהם. איהר אליין איז עס נאך נישט קלאהר, ווּאם עס ווערט מיט איהר, צי זאל זי זיך פרעהען, אדער טרויעריג ווערען איבער דער בשורה, ווּאם דער דאקטאר האט איהר אנגעזאגט. עס ווערט איהר נור נייגעריג. דאם לעבען ווערט נייגעריג און אינטערעסאנט, און דאם איז גוט.

— מערי, מיר מוזען ווי אמשנעלסטען אפיציעל חתונה האבען. אפיציעל, פאר מענשען. ווי אמשנעלסטען !

זי האט איהם אנגעקוקט ווי פערוואונדערט. זי פערשטעהט נישט, ווּאם ער מיינט. און זי שמייבעלט לייכט, ווי זי ווּאלט גלוטן גלאבט פון איהם :

— פאר ווּאם אזוי באלד ? ווּאם איז געשעהן ?

— איך האב זעהר א נויטיגע זאך צו בעזאהרגען, מערי. איך וויים נישט ווי עם ווערט זיין. מיין קינד מוז האבען א פאטער, ווי אמשנעלסטען.

— אבער יאש ?

— מערי, עם איז זעהר וויכטיג. דו האסט א פאס, איך האב ביי מיר תמיד מיט א מעטרי־קע. איך טראג זי מיט מיר, ווייל ווי עס זאל ניט זיין, זאל מען שטענדיג וויסען מיין ריכטיגען נאמען, ניט ווי איך היים אויף די געמאכטע פעסער. מיר פאהרען נאך היינט קיין לאנדאן. דארט קריגט מען „שלוב" אמלייכטעסטען, אהנע יעדע צערעמאניעס. דאם מוז ווי אמשנעלסטען ווערען. איך ווּאל נישט פריהער רוהען, ביז איך ווּאל עס ניט האבען געטהון.

— אבער ווּאם איז געשעהן, יאש ?

— פרעג מיך נישט. איך וויים, ווּאם איך טהו.

און ער קלינגט אן און בעט די דעבנונג אן פרעגט זיך נאך אויפ'ן נאהנסטען ווּאג קיין לאנדאן און נעהמט גליך די זאכען צו פאקען,

— אבער ווּאם איז געשעהן ?

— גארנישט, מיין טייערע, — קושט דער יונג אזוי צערטליך איהרע הענד, ווי ער ווּאלט עס נאך קיינמאל ניט געטהון. און זיין צערטליכקייט צו איהר ווערט מיט א מאל גאנץ אנדערש. ער האט מורא צו קוקען שארף אויף איהר. ער לאזט זי נישט ארבייטען, בעווייל זי גען זיך.

— איך ווּאל עס שוין אלעס אליין טהון. דו זיין דא, מיין קליינער, שהנער מזרח־פוי־געל, דו ווּאם פערמאגסט די בהאלטענסטע ליעבע־אוצרות פון די ירושלים'ער טעכטער...

— אבער ווּאם איז געשעהן מיט איהם ?

ער איז שטילער געווארען און איז גווּאלטרען צו איהר מיט א מאל עפּיס אזוי, ווי דאם ווּאלט גאר ניט דער ווילדער יאש געווען, ווּאם האט זי אין די ווילדע נעכט ווי א שטורעם גענומען, ווּאם אין זיין ליעבע האט זיך געפיהלט א נקמה, א געשריי. ער איז ווי א צערטליכער פאטער געווארען, ווי אן עלטערער ברודער. אין זיין בליק האבען זיך קאנצענטריירט די טיפסטע געפיהלען פון זיין הארץ. און ער ווּיל זי קושען, בערוהיגען זי מיט זיין בליק.

צי האט דאם געמאכט אויף איהם אזא איינדרוק ? ווּאם זיינען אזעלכעם די מאנספערשוינען ? ווי קליינע קינדער זיינען זיי. און אלע זיינען זיי אונשולדיג. אין א מינוט פון זייער לעבען ווערען זיי קינדער, — טראכט זיך מערי.

אין א פאר טעג ארום זיינען זיי קיין לאנדאן אבגעפאהרען. דער יונג איז גליקליך געווען.

איבער'ן גאנצען וועג האט ער געפייפט. אויסגעפייפט אלע אפערעס און אפערעטעס און אזוי פריי און הויך געלאכט, אז דער סוד, אין וועלכען ער איז איבער דער גאנצער צייט געווען איינגעזונקען, איז צורונען גענווארען, ווי מען ווּאלט פון איהם א שרעקליכען טויט אוועטייל ארבייגענומען, ווי דער יונג ווּאלט ערשט יעצט צו לעבען אנגעהויבען.

ער האט איהר קיין בעווענונג נישט געלאזט טהון, געגומען א קופע ערשטער קלאס און געזויט זי, אז זי זאל ליגען. מערי'ן האט געפייניגט זיין צערטליכקייט און דאם ווּאם ער געהט אום מיט איהר, ווי מיט א קליין קראנק קינד, אבער דערביי האט זי געריייצט, געלאסצעט און געפרעהט זיין אונבעהאלפענקייט, זיינע צערטליכע געפיהלען, און ווי ער לויפט ארום אויף די סטאנציעס און ברענגט איהר צו טרינקען, ווי ער האלט זי פעסט און צערטליך אונטער'ן ארעם, אריינפיהרענדיג זי אין ווּאגאן־רעסטאראן, ווי ער קוקט איהר פאטערליך מיט א ליעבען שמייכעל אין די אויגען אריין.

ווּאם האט זיך דאם אין איהם געענדערט ? צי האט זיין פאטער ווערען אזוי געווירקט אויף

איהם ? וואָם מאנספערשוינען זיינען ! דאכט זיך — א רעוואָלוציאָנער, ווי קומען צו איהם די געפיהלען ? . . . און זי ? זי איז זיך דאָך נאָך אזוי נישט קלאָהר, און דאָם נייע געפיהל איז פאר איהר נאָך אזוי נייַ, אז זי וויסט נישט, וואָם דאָם איז. זי שרעקט זיך דערפאר, וואָם זי ווערט אנדערש, זי פערליערט עפּים, פערליערט און געווינט . . .

אָבער יאָ בלום איז יעצט גליקליך געווען. אַוועק איז מיט א מאָל די שרעק און דער אנגסט פאר'ן טויט. ער האָט קלאָהר געזעהן דעם וועג צו דער טהאָט, און די טהאָט איז יעצט ביי איהם אזוי זיכער געווען, ווי ער וואָלט מיט א מאָל געווען ווידער געפונען אין זיך דעם גלויבען. ער איז יאָ בלום און איהם איז איבערגעגעבען געוואָרען אויצופיהרען די טהאָט, און ער וועט דאָם אויספיהרען געווים און זיכער. זיין האַנד וועט נישט ציטערן, זיין האַרץ וועט נישט קלאָפען און מיט פרייד וועט ער געהן צום טויט, וואָם שטעהט נאָך דער טהאָט. נאָך איהם וועט לעבען זיין זוהן. זיין זוהן וועט שטאָלץ זיין מיט דעם פאָטערם טהאָט.

אַוועק זיינען מיט אמאָל די שלאנגען אויפ'ן וועג. די פערבלענדעטע גלעיבטסטע, דער סם פון זיין מוט, איז יעצט זיין ווייב. נאָך זיין טויט איז זיין זוהן, און די טהאָט פיהרט צום וועג פון רוהם.

אין אַכט טעג אָרום זיינען זיי שוין אפּיציעל מאן און ווייב געווען.

יאָ בלום האָט געבראכט זיין פרוי נאָך דער שווייץ, וואו ער האָט זי איינגעאָרדנעט פאר איהר וואוינונג אין אן ערשט־קלאסיגען פענסיאָן, הינטער ציוריך. געווען מיט איהר צוזאמען נאָך אכט־צעהן טעג. דורך דער צייט האָט ער זיך אַרויסגעווויזען אלס דער געטרייסטער צערטליכסטער מאן. ער איז געווען פרעהליך און גוט געשטימט. און ווען ער איז ארומגענגען מיט מערי'ן שפאציערן, האָט ער זי נישט געלאָזט פלינק גהן, נישט מאכען קיין שווערע בעווועגונג, איבער וואָם מערי האָט זעהר געלאכט.

זי האָט חוזק געמאכט פון איהם, זעהענדיג איהם אין אזא קאמישער ראָלע, וועלכע האָט גאָרנישט צוגעפאסט צו איהם. ער האָט זיך געלאָזט אויסלאכען, פערענטפערט מיט א וויץ און וווייטער זיך אזוי גפיהרט.

ער האָט דורך די צייט נישט אַרויסגעווויזען קיין אויפרעגונג, קיין נערוועזיטעט — אלעס איז פערשוואונדען.

איינמאל האָט ער געקריגען א טעלעגראמע, וועלכע ער האָט מערי'ן נישט געווייזען. דער יונג האָט דורכגעלייענט די טעלעגראמע, בעהאלטען זי און איז געבליבען אין דער זעלבער שטימונג וואָם פריהער. און מערי האָט קיין אורזאכע נישט געהאט נייגעריג צו וועהרען, אָדער אין איהם עפּים חושד צו זיין.

צו מאָרגענס אין דער פריה האָט מערי געפונען אין איהר שלאָפצימער א קליין בריוועל :

„איך מוז דיך פערלאָזען. איך ווייס נישט, אויב איך וועל דיך ווידערזעהן. וועסטו הערען פון מיר — זיי מיך דן לכף זכות. פאר פאָלי־צייַ, אז עס וועט אויסקומען, זאג דעם אמת : דו האָסט נישט געוואוסט פון מיינע געשעפטען. זאָל דאָם וואָם עס שטעהט פאָר געבוירען צו וועהרען זיין א זוהן, בעט איך דיך — רוף איהם יאָש. דעם פאָטער און די שוועסטער האָב איך שוין געשריעבען וועגען אונזער חתונה האָבען. דאָם טייל פערמעגענס, וואָם מיר קומט פון מיין מוטערס צד, געהט געוועלטיק אויבער פאר דיר מיט'ן קינד. אין שופלאָד וועסטו געפינען די סומע פון 20 טויזענד פוּנאנק דערווייל צו לעבען ביז דו וועסט דיך איינאָרדנען. איך האָף, אז דו וועסט אויסקומען מיט מיינע שוועסטער. זיי מוחל פאר די אומשטענדען. פאר דיין ליעבע דאנק איך דיר נישט. איינער גיט גאָרנישט דעם צווייטען, וועז ער האָט נישט פאר וואָם.

יאָש."

אז מערי האָט דורכגעלעזען דעם בריעף איז איהר אלץ מיט א מאָל קלאָר געוואָרען, און אויך דעם יונגם לעצטע טעג.

זי האָט זיך געפיהלט ווי מען וואָלט זי אויף דער גאַס אַרויסגעוואָרפען און די טהיר געווען הינטער איהר צוגעשלאָסען. נור זי איז עפּים נישט טרויעריג געווען און זי האָט זיך געוואונדערט פאר וואָם זי איז נישט טרויעריג. זי האָט געפיהלט, אז עפּים וואָם איז אבנעשטאָרבען און עפּים וואָם וועט געבוירען ביי איהר. און דאָם נייע, וואָם וועט געבוירען, איז אזוי נייַ, אזוי פרעמד און אזוי נאָהנט . . .

(פאָרטזעצונג קומט).

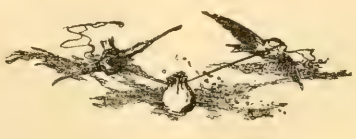

דר. א. מירקין

דער קינעמאַטאָגראַף

(„מואווינג פּיקטשורס").

עין איהר נעהמט אַ שטיקעל האַלב־גלײהענדע קויל און דרעהט שנעל די האַנד, דאַכט זיך אייך, אַז איהר זעהט אַ פּייערדיגען רייף. דעם קונץ האַט איהר מסתמא ניט איין מאָל געמאַכט, ווען איהר זייט געווען אַ אינגעל, און זעלבסטפערשטענד־ליך האַט איהר זיך ניט געקימערט זעהר צו דערגעהן דעם שכל דערפון; אייך איז פּיעלייכט. פּאַר ניט איינגעפאַלען, אַז דאָ ליעגט אַ שכל.

עס איז כדאי זיך אָבצושטעלען אויף דעם. די ערקלעהרונג פון דיעזען קונץ וועט אונז אַריינפיהרען אין די סודות פון „מואווינג פּיק־טשורס".

אונזער אויג איז אַ מין פאָטאָגראַפישער אפּאראט. ווען וועלכע עס איז זאַך בעווייזט זיך פאַר אונזער אויג, איז עס אקוראט, ווי עס וואָלט זיך בעוויעזען פאַר אַ פאָטאָגראַפישען אפּאראט — אויף דער הינטערשטער וועגטעל פון אויג־אפּפעל בעווייזט זיך גלייך אַ בילד. דורך דעם אויגען־נערוו ווערט דאָס בילד איבערגע־געבען צום מאַרק, וועלכער ענטוויקעלט און פּערריכט עס, ווי אַ ריכטיגער פאָטאָגראַף. אין שנעלקייט קען זיך מיט איהם קיין פאָטאָגראַף ניט פערגלייכען. א פערד, א פויגעל, א קויל, א בליץ — קיין זאַך איז ניט אזוי שנעל, אז אונ־זער בריה'דיגער „קאַדאַק" זאָל נישט בעווייזען צו כאַפּען דאָס בילד. אין דער ווירקליכקייט, אָבער, זעהען מיר ניט די זאכען אליין, נאָר זייערע בילדער. א משוגענער אינפאל פון א פראָפעסאָר, וועט איהר זאָגען. וואָס הייסט, מיר זעהען נאָר די בילדער, ניט זייערע אר־גינאַלען? אָבער אורטהיילט אליין: א זאַך האָט זיך געפונען נעבען אונזער אויג א טויזענטעל אדער זאָגאָר נאָך א קלענערען טהייל פון א סעקונדע, און איז גלייך פערשוואונדען — דאָך פאר א „גאנצען" פיער־און־צוואַנציגסטען טהייל פון א סעקונדע זעהען מיר איהר, א „גאנצען" פיער־און־צוואַנציגסטען טהייל פון א סעקונדע האלט דאָס אויג פאר זיך דאָס בילדעל, כאטש דער אריגינאל איז שוין פערשוואונדען. שנעל פאָטאָגראפירט זיך אָבּ א זאַך אין אונזער אויג, אָבער ניט אזוי שנעל ווערט זי פערשוואונדען. דיעזע מערקווירדיגע פעהיגקייט פון אונזער אויג צו זעהן א זאַך נאָכדעם ווי זי איז שוין פער־שוואונדען, הייסט „פערסיסטענס אָוו ווישאָן".

איצט לאָמיר זעהן, ווי אזוי מען קען דורך דעם ערקלעהרען דעם קונץ מיט דעם שטיקעל קויל.

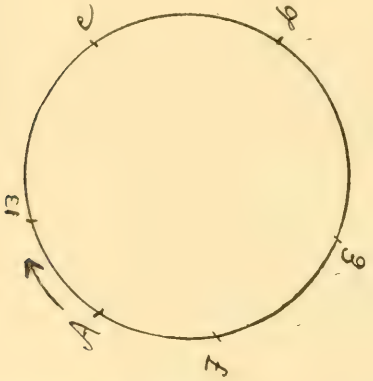

לאָמיר זיך פאָרשטעלען, אז דאָס קויל גע־פינט זיך אין דעם פונקט A פון דאנען לויפט זי איבער דעם גאנצען רייף, אין דער ריכטונג, וואָס איז אָנגעגעבען דורך דעם פייל. אונזער אויג זעהט דאָס קויל אין A איין־פיער און צוואַנציגסטעל פון א סעקונדע — אָבער אין משך פון דער צייט איז עס שוין דורכגע־לאָפען דעם גאנצען רייף; עס איז שוין געווען אין B. C. D. E. F. און אלע אנדערע פונקטען פין דעם רייף. אין יעדען פונקט האָט זיך דאָס קויל אָבפאָטאָגראפירט אין אונזער אויג, וועלכע זעהט עס אלזא גלייכצייטיג אין פערשיעדענע פונקטען — אקוראט ווי דער גאנ־צער רייף וואָלט געווען א פייערדיגער. ווי איהר זעהט, איז די ערקלעהרונג זעהר אן אייג־פאכע. אָבער כדי עס זאָל בייַ אונז ניט בלייַ־בען דער מינדעסטער ספּק, אז דאָס אויג, אונ־זער כלומרשט טרייער דיענער, דער ראיעלער אגענט צווישען אונז און דער אויסענווענט, איז ווירקליך שולדיג אין אָבנארריי, אין וועלכער מיר בעשולדיגען איהם, קענען מיר ברענגען נאָך א בעווייז.

אין א קיילעדיגען קאסטען געפינט זיך א טאָווע־בלאט, און דערויף זייכען געמאָלט בילדער פון א מאן, וואָס האַלט האָלץ, אין פער־שיעדענע פאזיציעס; אין איין בילד האלט ער

די האַק אין דער הויך, אין דער צווייטער האָט ער זי אַראָבגעלאָזען, אין דער דריטער נאָך מעהר אַראָבגעלאָזען, אין דער פיערטער איז ער אַריינ־געפאַהרען מיט דער האַק אין דאָם שטיק האָלץ, אין דער פינפטער הויבט ער אויף די האַק מיט דעם שטיק האָלץ, אין דער זעקסטער הויבט ער זי אויף נאָך העכער א. ז. וו. אין אויבערשטען דעק פון קאַסטען געפינען זיך אייניגע לענגליכע שמאָלע שפּאַלטען. דער קאַסטען קען זיך דרע־הען אויף אַן אַקס. וועז מען הויבט עס אָן צו דרעהען שנעל אוז איהר קוקט דורך די שפּאַלטען, וועז זיי געהען פּאַרבייי אייער אויג, דאַכט זיך אייך, אז איהר זעהט א לעבעדיגען מענשען האָקען האָלץ. דער „בלאָק" איז אזוי רעאַליס־טיש, אז איהר וואָנדערט זיך, וואָס איהר הערט דאָס האָקען אויף ניט. אורזאַכע: פּער־סיסטענס אָוו וויזשאָן.

אָט דערזעהט איהר דאָס ערסטע בילדעל — דער מאַן האַלט די האַק אין דער הויך. איהר זייט נאָך אונטער זיין אייגדרוק; עס דאַכט זיך אייך, אז עס שטעהט פּאַר אייער אויג, וועז אין דער אמת'ען איז עס שוין פּערשוואָנדען אוז זיין פּלאַץ האָט פּערנומען דאָס צווייטע בילד — דער מאַן מיט דער אַביסעל אַראָבגעלאָזענער האַק. צוערשט איז דאָס ערשטע בילד שטאַרק, דאָס צווייטע שוואַך, דאַן וועזט עס פּערקעהרט — דאָס ערשטע וועזט שוואַכער אוז שוואַכער, עס וועזט ב י ס ל ע כ ו ו י ז ז אויסגעלאָשען דורך דעם צווייטען, וועלכעם וועזט שטאַרקער אוז שטאַרקער — אזוי וויי די לבנה וועזט אין פּריהמאָרגען ב י ס ל ע כ ו ו י ז ז אויסגעלאָשען דורך דער זון — אוגז דאַכט זיך, אז מיר זעהען ב י ס ל ע כ ו ו י ז ז די האַק זיך אַראָבלאָזען פּון דער הויך אין דער צווייטער פּאָזיציאָן. דאָס זעלבע איז מיט די אַנדערע בילדער.

דער דערמאַנטער קאַסטען וווייזט אלזאָ דעם זעלבען קונץ, וויי דער איצטיגער קינעמאַטאָגראַף. דער אונטערשיעד איז דער, וואָס אין קאַסטען געפינען זיך געמאָלטע בילדער, אוז אין קינעמא־טאָגראַף זיינען זיי פּאָטאָגראַפּירט אויף צעלו־לאָיד. דער קאַסטען רופט זיך א „זואיטראָפּ" Zoetrope. ער איז געווען בעקאַנט נאָך אונזערע אור־אור־עלטערען אוז האָט געהאַט מעהר נעמען, ווי משה רבינו׳ס שווער יתרו — יעדער איינער, וואָס עס האָט זיך איהם אוים־געדאַכט, אז ער האָט געמאַכט אין איהם א פּער־בעסערונג, האָט איהם נערופען מיט א נייעם נאָמען, כדי די וועלט זאָל וו׳סען, אז עס איז דאָ א שפּאָגעל נייער אַפּאַראַט. וועז ביי מאַנכען פּערדרעהט זיך דער קאָפּ פון שטאָלץ, וועז ער דערמאָנט זיך, אין וואָס פּאַר א גרויסאַרטיגען יאָהרהונדערט ער לעבט — דראַטלאָזער טעלע־גראַף, עלעקטריציטעט, מאַווינג פּיקטשורס, גראַמאָפאָנען, סובמאַרינס, צעפּעלינס א. ז. וו., איז דאָס דערפּאַר, וויל אין זיין אונשולד וויים ער ניט, אז פּיעלע אזוי־גערופענע ערפינדונגען פון 19טען אוז 20טען יאָהרהונדערט זיינען גע־וועז בעקאַנט פון לאַנג אָן, אמת אין א רויהער פאָרם. אָבער כאָטש אונזערע אלטע האָבען אויך געקענט דעם קונץ — וווייזען לעבעדיגע בילדער, האָבען זיי ניט געמאַכט דערפון גרויס קאַפּיטאַל, דען ערשטענס זיינען זיי געווען פּערנומען צו פּיעל מיט געטליכע זאכען, אוז צווייטענס האָ־בען זיי ניט געוואוסט פון פאָטאָגראַפּיע. מאָלען בילדער דויערט פּיעל לענגער אוז איז פּיעל שווע־רער, ווי פאָטאָגראַפּירען. כדי צו וווייזען א מענשען, וואָס האָקט האָלץ, דאַרף מען האָבען וועניגסטענס 7 בילדער, היינט וויפּיעל דאַרף מען, אום פאָרצושטעלען א דראַמע?

די פאָטאָגראַפּיע איז ערפונדען געוואָרען אין די 40ער יאָהרען פון דעם פאָריגען יאָהר־הונדערט. צוערשט פלעגט עס דויערען 6—5 שטונדען, ביז אויף דער פלאַטע פלעגט זיך אראָפּנעהמען א בילד. 6—5 שטונדען זיצען פאר׳ן אפּאַראַט, אוז דאָס נאָך וועז די זון שיינט שטארק — קיין וואונדער, אז די פאָטאָגראַפּיע איז ניט געווען זעהר פּאָפולער אין די צייטען, וועז „דער גרעגדפאָטער האָט געהייראַטעט די גרעגדמוטער". וואָס מעהר די פאָטאָגראַפּישע קונסט האָט זיך ענטוויקעלט, אלץ וועניגער האָט געדויערט דאָס אראָבנעהמען. דער בעמיקע־איז דער טאַטע פון דער פאָטאָגראַפּיע. דער בעמיקער האָט בעמערקט, אז געווייסע שטאָפּען וועהרען פערענדערט אונטער דער ווירקונג פון ליכט־שטראַהלען. דאָס האָט ארויפגעפּיהרט אויף דעם גרעאַנק צו בענוצען אזוינע ליכט־עמפּינד־ליכע שטאָפּען פאר פאָטאָגראַפּישע צוועקען. דער בעמיקער האָט דאַן געפּרובט צו פערשטאר־קען די עמפּינדליכקייט — ד. ה. אָבקירצען די צייט, וואָס דאָס פאָטאָגראַפּירען דויערט. זיין אידעאַל איז געווען דאָס מענשליכע אויג — ד. ה. אויסגעפינען אזא פאָטאָגראַפּישע פלאַטע, וועלכע זאָל קענען אזוי שנעל אראָבנעהמען א בילד, ווי דאָס אויג. דעם אידעאַל האָט ער טאַקע ניט ערריייכט, אָבער ער איז צו איהם זעהר נאָהענט געקומען. וואָס איז שנעלער ווי א בליץ? און דאָך איז די קורצע צייט, וואָס ער דויערט, גענוג אום אראָבצונעהמען א בילד. א פּויגעל פליהט שנעל פארבי — און דאָך וועזט זיין בילד פערוועניגט אויף דער פלאַטע.

און מערקווירדיג זעהען אויס די פאָטאָגרא־פּיעס פון מענשען, חיות און איבערהויפּט זאכען, וואָס בעווענגען זיך זעהר שנעל. איינער אַן אמעריקאנער, מאיבריידזש, פון סאַן פראנציסקא, האָט אויפגעשטעלט אויף א היפּאָדראָם (אַן אָרט, וואו עס קומט פאר דאָס געיעג פון פערד) 24 פאָטאָגראַפּישע אפּאַראַטען, איינעם לעבען דעם אַנדערען, און געלאָזען א פערד לויפען פארבי. אין דעם מאָמענט, וואָס דער פערד איז פארבי־געלאָפען, פלעגט זיך אין ועדען אַפּאַראַט דורך

א ספּעציעלען מעכאניזם עפענען דער לאָדען פון פענסטערל און גלייך וויעדער צושליסען — אָבער אין דער צייט האָט זיך דער פערד בעי וויעזען אָבצופּאָטאָגראפירען. קוקענדיג אויף די בילדער, גלויבט זיך אייך נישט, אז זיי שטעלען פּאָר א לויפענדען פערד. דאָ שטעהט ער מיט איין פוס אויף דער ערד, און די איבעריגע דריי פים זיינען אין דער לופטען; דאָ דאַכט זיך אייך, אז ער האָט צובראָכען אָלע פיער פים און אָט ליגט ער שוין; דאָ וויעדער איז ער שוין געפאָלען און סטאַרעט זיך איצט אויפשטעהן. וועז מר. מאיבּרידזש האָט בעוויזען זיינע בילדער, האָט יעדער געמיינט, אז עס איז ניט מעהר ווי א שפּאָס; האָט ער זיי אַריינגעשטעלט אין דעם שוין בעשרייבענעם זואיטראָפּ און גענומען שנעל דרעהען דעם קאַסטען — און יעדערער האָט דערזעהן א לויפענדען פערד.

עס האָט זיך געדאַכט איצט, אז עס איז א קליניגקייט צו מאַכען לעבעדיגע בילדער, אָבער ביים פרוּבירען האָבען זיך אַרויסגעוויזען גרויסע שווירינגקייטען. צו פאָטאָגראפירען א לויפענדען פערד אין פערשיעדענע מאָמענטען, האָט מען געדארפט האָבען 24 אפּאַראטען. מען וואָלט זיך געקענט בענוגענען מיט איינעם, וועז אָבּ־ שטאָט גלאָז זאָל מען האָבען אזא מאַטעריאל, וואָס עס איז דורכזיכטיג, און מען קען עס וויק־ לען אויף א שפּול — דער פערד לויפט אנט־ קעגען דעם אפּאַראַט, וואו עס דרעהט זיך שנעל די שפּול. יעדען מאָמענט איז א פרישע שטי־ קעל פון דעם מאַטעריאל פאר דעם פענסטערעל. וועז צעלולאָיד איז געווארען מעהר פערבריי־ טעט, האָבען פיעלע אָנגעוויעזען, אז דאָס איז דער אידעאַלסטער מאַטעריאל פאר מאָמענט־פאָטאָ־ גראפיע. עס איז אָבער אַריבער א היבש צייט, איידער מען האָט געקענט קריגען דעם ריכטיגען כאַראַקטער, וועלכער האָט געדארפט זיין זעהר דין, וויי א פּיעל (פּילם זעהר א דינע הויט). די צעלולאָיד פאַבריקאַנטען האָבען זיך ניט גע־ וואָלט אָבגעבען מיט פאַבריצירען פון דעם עקס־ טרא סאָרט, דען די נאָכפראָגע איז ניט גענוג זעהר גרויס. איצט זיינען דאָ גרויסע פירמען, וואָס פּראָדוצירען נאָר דעם צעלולאָיד־פּילם אליין, און זייער ביזנעס וואקסט פון יאָהר צו יאָהר. די גרעסטע פירמע איז אן אמעריקא־ נישע — די איסטמאן קאָדאַק קא. פון ראָטשעס־ טער, ניו יאָרק סטייט (צעלולאָיד איבערהויפט איז ערפונדען געוואָרען פון אן אמעריקאנער.) זי פּראָדוצירט וועכענטליך דריי און א האַלב מיליאָן פוס אָדער אונגעפעהר 663 מייל פילמס. אָרום און אָרום וואָרט אין דער וועלט פּראָדו־ צירט 6 מיליאָן פוס — אונגעפעהר 1137 מייל.

נאָך דעם, ווי מיר זיינען בעקאַנט געוואָרען מיט דעם פרינציפּ פון די מואווינג־פּיקטשורס, וועט אונז נימ זיין שווער צו פערשטיין, ווי א מאָדערנער אפּאַראַט איז געבויט — א שנעל־ לויפענדעם פילם, אויף וועלכען עס פאָטאָגרא־ פירען זיך אָב די פערשיעדענע פאָזיציאָנען פון א קערפּער, וואָס האַלט זיך אין בעוועגונג. וועז די דאָזיגע פאָטאָגראפיעס נעהמען זיך שנעל טראָגען פאר אונזערע אויגען, בעקומען מיר דעם אייגדרוק פון א קערפּער אין בעוועגונג.

אָבער וועגען דעם אפּאַראַט גופא און וועגען דעם, ווי אזוי די בילדער ווערען געוואָרפען אויפ'ן לייוועגט און ווי אזוי עס ווערען פּראָדו־ צירט די פערשיעדענע קונצען, וואָס ווערען אייך געוויזען און וואָס קענען דאָך בשום אופן ניט זיין קיין פאָטאָגראפיעס פון ווירקליכע סצענען, — ווענען דעם אלץ וועלען מיר ריידען אין א בעזונדערען, ריין־טעכנישען ארטיקעל, און איצט וועלען מיר איבערגעהן צו דער מואווינג־פּיקטשור דראמא.

וועז איהר זיצט אין טהעאַטער בעקוועמליך אין אייער זיץ און קוקט אויף די בילדער און מען איז אייך מכבד מיט א דראמע אין דריי טהיילען און א קלענערע אין 2 און א קאָמעדיע און א פּארס און אלס צוגאָב נייעסען פון דער וואָך און דעסגלייכען — צווויי שטונדען אונ־ טערהאלט מען אייך פאר א ניקעל — מיינט איהר, אז דאָס איז דערפאר, ווייל „זיי" קאָסט דאָס ניט קיין געלד, — האָט איהר א גרויסען טעות. אין די אלע בילדער, וואָס איהר זעהט, ליגט אונגעהויער פיעל געלד און ארבייט און צייט און שכל און שארפזין. פאר די „מואווים" שרייבען די בעסטע שרייבער, ווייל קיין זשור־ נאל קען זיי אזוי גוט ניט בעצאָהלען; פאר זיי שפּיעלען די בעריהמטעסטע אַרטיסטען, זאָגאר אזוינע, וואָס נאָך מיט א קורצער צייט צוריק האָבען זיי געזאָגט? וואָס? מיר וועלען האָבען ביזנעס מיט די מואווינג פּיקטשורס? פּשע! — ווי א געבּאָרענער אריסטאָקראט רעדט פון אן אַקריטיקער.

די מואווינג פּיקטשורס פון היינט זיינען שוין ניט די מואווינג פּיקטשורס פון א מאָל. די צייטען זיינען אַוועק, וועז אין מיטען דרעי־ נען האָט זיך ביים העלד אָראָבגעקלעבט דאָס בעהדעל אָדער ביים טיגער פון אונטער דער פעל אריסגעוויעזען א פּאָר הויזען, און דוקא אָבגע־ ריבענע. היינט איז אלץ ראיעלער. א לייב איז א לייב פון לייבענלאַנד, א טיגער איז א טיגער; ער האָט ניט קיין טיגער־שטעלע דורך דער צייטונג געפונען און נעהמט ניט דערפאר צווויי דאָלאַר א טאָג. וועז איהר זעהט וויי די העלדין שטעהט, ארומגערינגעלט פון פייער, אין בעט זיך, מען זאָל איהר ראטעווען, און ברעכט די הענד, דארפט איהר וויסען, אז עס איז דאָ איבער וואָס צו ברעכען די הענד — וועז דער העלד איז צו לאַנגזאָם, וועלט פון זיין געליעב־ טער א ראָסטביפ. מען סטארעט זיך צו זיין אזוי רעאַליסטיש וויי מעגליך — מעג עס קאָס־

טען שוועדע געלדער. אייניגע פירמען האָבען עקסטרא פּאַבריקען אין קאַליפֿאָרניע, ווייל דאָרטען האָט מען אי דעם ים, אי די בערג, אי דעם מדבר. די, וואָס שרייבען פון אינדיאַנישען לעבען, האָבען פאַבריקען אין די וועסט. איינע פון די גרעסטע אַמעריקאַנער פירמען — זעלביג אין שיקאַגאָ און לאָס אַנדזשעלעס, קאַליפֿאָרניע — האָט אין שיקאַגאָ אליין איבער 7000 קאָמטיומען פון אלע פעלקער, וואָס האָבען א מאָל געלעבט און לעבען נאָך יעצט. וועג א גרויסע פירמע וויל פֿאַרשטעלען דאָס לעבען אין אַפּריקאַנישע וועלדער, וועט זי שיקען אַן עקסטרא עקספּעדיציע דאָרטען, סיידען זי געפינט נעהנטער אַן אָרט, וואָס איז שטארק עהנליך.

די מוזוי־לייט האָבען נערוועז ווי קיסרים: יענע ארט ניט א קאַפּ, וואָס מיליאָנען מענשען וועלען אויסגעקוילעט, אבי זיי זאָלען געווינען, זיי זאָלען בלייבען אין דער געשיכטע גרויס, בעריהמט, און די ארט ניט קיין קאַטאַסטראָפּע, אבי זייער פירמע זאָל האָבען דאָס סאַמע סענזאַציאָנעלסטע. און ביטערע יונגען זיינען זיי — קריכען אין רעכטען פייער. וועג אין מעסינא האָט זיך געטראָפען די ערד־ציטערניש, זיינען געווען אָנגעלאָפען קאָרעספּאָנדענטען און מוזוי־לייט. די לעצטע האָבען זיך געסטאַרעט אראָבצונעהמען אזעלכע הייזער, וואָס אט־אט פאַלען זיי איין, כדי, פערשטעהט איהר, צו גרעבען א ריכטיגען בילד פון אן ערד־ציטערניש. אין א מוזווינג פּיקטשור פאבריק האָט אויסגעבראָכען א פייער. עס איז געווען א סומאַטאָבא: אלע לויפען, שרייען, סטאַרען זיך לעשען דאָס פייער — דער מאן מיט דער קאמערא שטעהט און דרעהט דאָס הענטעל — וועג נאָך א מאָל אזא געלעגענהייט?! אן אנדער פירמע האָט זיך דערוואוסט, אז אין א פאבריק וויל מען צוואוארפען דעם קוימען — מען האָט זיך אונטערגענומען צוואוארפען עס אויף אייגענע הוצאות, אבי קענען דאָס פאַטאָגראַפירען. די עדיסאָן קאָ. האָט א מאָל געוואָלט האָבען א סצענע פון פאַלקס־אונרוהען — האָט זי ארויסגעשיקט מענשען און אָנגעזאָגט זיי זיך שלאָגען וואָס מעהר רעאַליסטיש. דער רעאַליזם איז דערגאַנגען אזוי ווייט, אז פאַליציי האָט זיך אריינגעמישט און אלעמען פערבעטען אין סטיישאָן. מען האָט זיך געסטאַרעט צו ערקלעהרען, אז עס איז פאר די „מוזווים", אבער די „בלויע רעקע" האָבען זיך ניט געלאָזען בלאָפען: ווי נאָר מען ארעסטירט זיי, גלייך — מיר זיינען מוזווי־לייט!

דורך דאָס יאָגען זיך נאָך רעאַליזמוס געשעהען ניט זעלטען אונגליקען. דער עולם זעהט אן אוויאַטאָר פליהען אויפ'ן עיראָפּלאַן און מאַכען פערשיעדענע קונצען. מיט א מאָל פאלט ער אראָפּ. אלע מיינען, אז ער מאכט זיך דאָס אזוי. עס האָט אבער פאַסירט א ווירקליכער אונגליק — ער איז ג'הרג'עט געווארען. א העלד שפּרינגט אראָפּ פון א הויכען בריק אין וואַסער און — קומט שוין קיינמאָל ניט צוריק. דער בעסטער אַרטיסט פון דער גרויסער פראַנצויזישער פירמע — „פאַטע ברידער" אין פּאַריז — מאַקס לינדער, א איד, נעהמט 40,000 דאָלאר א יאָהר. „אבער מיינט ניט", זאָגט ער, „אז איך נעהם דאָס געלד פאר אומזיסט; ניט איין מאָל שטעל איך מיין לעבען אין געפאהר; אויב איך בין נאָך ניט קיין קאַליקע, איז דאָס טאַקע א וואונדער. דאָ שפּרינג ארויף, דאָ טאַנץ אראָפּ, דאָ קריך אין פייער, דאָ ליג אָפּ אין וואַסער, דאָ וואַרפט מען דיך אראָפּ פון די טרעפּ, דאָ פליהסטו ארויס דורכ'ן פענסטער מיט א פּאָר פעטש במזומנים, דאָ וואַרפט מען דיך מעלער אין קאָפּ, דאָ בריהט מען דיך מיט קאָכעדיגע וואַסער — ווי רעבענט איהר, עס איז ווערטה דאָס געלד, וואָס איך קריג?"

אבער ביי דעם בעסטען וויליען צו זיין רעליסטיש, מוז מען אָפט אנקומען צום בקאָפּ, צו קונצען, וועג מען וויל פאַרשטעלען אונאַטיריכיב זאָלען אויפ'ן לייוועגד. מיט אזוינע קונצען זיינען רייך הויפּטזעכליך די קאָמעדיעס; א מאָל זיינען זיי געווען דאָס גאנצע פּראָגראַם, מיט וועלכען מען האָט מכבד געווען דאָס פובליקום; דאָן איז מען פיעל קיהלער געוואָרען, מען האָט אנגעהויבען פערראַנגען ערנסטערע זאכען — און די פירמען האָבען נאָך ניט געהאַט דאָגענגען, דען א גוטער קונץ קאָסט פיעל געלד, צייט און קאָפּ־דרעהענייש, כאָטש עס זיינען דאָ געווייסע רעגלען ווי דאָס צו טהאָן, אום צו קריגען א בעשטימטען קונץ.

אלזא, קונצען ווערען איצט געוויזען פיעל וועניגער ווי פריהער. דער עולם קומט ניט אין טהעאַטער צוליעב געלעבטער אליין — דאָס איז זיך אלרייט, אבער נאָר אלס א צולאָג, ניט אלס דער עיקר. וועג עס האָט געגלויבט, אז מען קען אָהן אויפהער מכבד זיין דאָס פובליקום מיט קאָמישע סצענקעלעך און אין די טהעאַטערס וועט מען זיך שטיקען, ווי ימים־נוראים אין שוהל, האָט זיך גלייך ארומגעזעהן, אז ער האָט געהאַט א ביטערען טעות.

ניין, ניט צוליעב דעם לאבען אליין געהט דער מענש צו א „שאָו". ער וויל זיך פערגעסען צייטענווייז אן זיין שאָפ, סטאָר, אן זיינע קלייניכיב טעגליכע דאגות. עס וויקט זיך א לאָך טהאָן, עס וויקט זיך אבער אויך א וויין טהאָן; עס וויקט זיך, אז דאָס האַרץ, וועלכעם איז פערגרעבט געוואָרען אין דעם אונבארעמהערציגען קאָמפּף צוליעב א שטיקעל ברויט, זאָל געריהרט ווערען, דער איז פון ענאַיזמוס זאָל צושמאָלצען ווערען פון דער וואַרימקייט פון מענשען־פרייַנדליכיב, אייידעלע געפיהלען. עס וויקט זיך זעהן די פאַנטאַזיעס, די אידעאַלען, וואָס זיינען

ניט פערווירקליכט געווארען אין לעבען, פער־ווירקליכט באטש אויפ'ן לייוועגד.

דאס מיידעל, וועמעס הארץ עס חלש'ט נאך ליעבע, פאמיליען־גליק, אן אייגענע הויז, קינדער און וועלכע דארף אנשטאט דעם אבקומען איהרע יאהרען איינע אליין, בייטאג אין דעם פער־האסטען שאפ אדער סטאר, ביי נאכט אין דעם נישט וועניגער פערהאסטען רום, אליין מיט איהרע טרויעריגע געדאנקען, אויסגעהענדיג נאך א פרייגדיכען וואכט, א צערטליכקייט כאטש פאר א ווייל, כאטש פאר א מאמענט, דיעזער מיידעל דאכט זיך, אז דאס איז זי אליין, וועמען דער יונגער, שהנער אריסטאקראט ער־קלעהרט זיך אין ליעבע — אט איז דאס אקוראט אזוי ווי זי האט זיך פארגעשטעלט — ער: שעהן, קלוג, עדעל, ניט אזוי ווי איהרע בעקאנטע באי־יעם מיט זייערע גראבע מאניערען און שמוציגע געדאנקען און נאך שמוציגערע ווערטער.

און קוקענדיג אויף דער זעלבער סצענע, דערמאנט זיך די פערהייראטהע ארבייטער־פרוי איהרע אייגענע יונגע יאהרען, וועלן זי איז נאך געווען דעם מאן'ס „סוויטהארט" און ער האט איהר געשווארען אייביגע ליעבע, האט צוגע־זאגט צו טראגען איהר אויף די הענד און בע־האנדעלט ווי א ווייטער א קאסטאמער, פון וועמען ער האפט צו קריגען א גוטען „טיפ". וועך האט דאמאלס געקלעהרט פון צוויי־דריי רומקעם אין דאון־טאון, און בילם, און קינדער, און מענערשע קאפריזען, און וואכען אהן „פיים" און וואשען וועש און סקראבען דעם פלאר, און אמאל נאך ארייננעהמען ארבייט פון אויטסייד אדער גאר געהן אין שאפ, וועלן דער מאן איז אהן ארבייט?

מען בעשולדיגט אפט די פילם־פאברי־קאנ־טען, אז זייערע בילדער זיינען בלויזער שונד, אז זייערע פרינצען און גראפען און גרעפינען און גלחים א. ז. ו., וועלכע קומען אזוי אפט פאר אויף דער סצענע, פערהאקען די מוחות פון די מאסען נאך מעהר מיט פראפאגאנדא־טהייל־נעהמען אין מיטעלאלטערליכע אידעען, פאר וועלכע עס איז שוין צייט פערשוואונדען צו ווערען. מען געהט נאך ווייטער און מען פערלאנגט, אז די מואווינג־פיקשטורס זאלען ווערען א מיטעל צו פראפאגאנדירען געוויסע אידעען, סאציאליסטי־שע אדער רעליגיעזע אדער נאטור־ווייסענשאפט־ליכע. כמעט אין אלע לענדער זיינען דא „באדדם אוו סענזארס", וועלכע זעהען, אז די „פלעיס" זאלען אבהיטען געוויסע דעגלעו און מאכען אן צרות די, וואס פאלגען זיי ניט. מען רעדט וועגען רעפארמירען די „מואווים". רע־פארמירען איז זעהר א גוטע זאך, נאר מען דארף זיך נעהמען ביי דעם ריכטיגען ענד — ביי די מאסען. ווען די טהעאטערס זאלען אנהויבען מכבד זיין זייערע בעזוכער כסדר מיט רעליגיע־זע, סאציאליסטישע, וויסענשאפטליכע בילדער, ווי אלטען זיי זיך געדארפט אין א קודצער צייט צומאכען. ערציהט די מאסען — און די פאב־ריקאנטען, וועלכע רעכענען זיך שטענדיג מיט דעם געשמאק פון די מאסען, וועלען צושטעלען בעסערע בילדער. עס איז אלטע מעשה: פיעל געשריי וועגען נאר ניט, כדי צו פערטוש־לען די מוחות. הערט איהר זיי, די בורזשואזע סאציאלע רעפארמער, איז אלץ קלאר און דייט־ליך: אדימקייט וויל מען טרינקט, פערדארבענ־הייט פון דער יוגענד — די מואווינג פיקטשורס.

די אונאטירליכקייט פון די מיסטע מוא־וויינג־דראמאס, זייער צו שטארק פערזיסטער מע־לאדראמאטיזם עקעלט א מענשען מיט מעהר אדער וועניגער ענטוויקעלטען געשמאק. ער פיהלט זיך בעליידיגט: צו דען האלטען די פיק־טשור־פירמעס די מאסען פאר אזוי אונווויסענד, פאר אזוי אונערפאהרען אין לעבען, זיי זאלען גלויבען, אז שטענדיג ווערט דער שלעכטער בע־שטראפט און גוטער בעלוינט? אין לעבען איז דאס זעהר זעלטען אזוי. א יונגער שאלאטאן פערפיהרט א ליעבע מיט א מיידעל פון זיין טא־טען'ס שאפ. — האט שוין אפט פאסירט, אז נאכדעם, ווי ער האט איהר רואינירט, זאל ער מיט איהר חתונה האבען און זיי זאלען אבלעבען גלויקליך זייערע יאהרען? און דאס, כאטש דער טאטע איז דאגעגען און יאגט איהם זאגאר פון שטוב ארויס? אין לעבען בלייבט דאס מיידעל רואינירט, און ניט דער שארלאטאן, ניט דער טאטע עסען זיך דערפון אף א שטיק הארץ. די טענה איז אפילו א גערעכטע, אבער וואס זאל מען טהאן, אז די מאסען פערלאנגען פארט, אז יעדע זאך זאל זיך ענדיגען מיט א זיעג פון דעם שוואבען, אונטערדריקטען, אז ניט געהען זיי אוועק טרויעריגע, אין א פעסימיסטישער שטימונג.

אין א בוך „ווי צו שרייבען מואווינג־פיק־טשור דראמאס" גיט דער פערפאסער פאלגענ־דע עצה: דער עיקר זעהט, אז אלץ זאל זיך ענדיגען אל־רייט. ווי באלד אז איהר וויסט, אז די מאסע וועט סימפאטיזירען מיט א גע־וויסע פערזאן, זעהט, אז זי זאל אבשניידען גוט: למען השם דער'הרג'עט איהר ניט, פער'סמ'ט ניט, פערברענט ניט, דערטרינקט ניט; טאמער פערגלוסט זיך אייך דוקא אזא עפעקט, זעהט ראטעווט א איהר גלייך אב. אז ניט וועט דאס פובליקום האבען שטארקען עגמת נפש און דע־ריבער ניט קומען אין טהעאטער".

דערין איז אן אינטערעסאנטער אונטערשיעד צווישען גרווהנליכע טהעאטערס און מואווים. שעקספיר קוילעט, שיסט, סמ'ט, מאכט משוגע זיינע העלדען — ער וויים פון קיין רחמנות — מעגען מיליאנען פרויען קריגען היסטעריקע, מי־ליאנען מענער עגמת נפש. א שעהן ביסעל מענשען קומען אום אין טראגעדיעס — א מאל טאקע גאר א... ס, בעזונדערס אין די היסטא־

רישע. אזא סימפּאַטישע פערזענליכקייט, ווי זשאַננא ד'אַרק, די בעריהמטע פּראַנצויזישע העלדין, וועלכע האָט גערַאטעוועט איהר פאָטער־לאַנד פון דער ענגלישער טיראַניי און איז דער־פאר פערברענט געוואָרען פון די ענגלענדער — זיי האָבען איהר בעשולדיגט, אזא זי איז א מכשפה; זיי האָבען זיך, הייסט עס, אַנגענומען נאָט'ס קריוודע, וועלכער האָט געזאָגט: מכשפה לא תחיה — א מכשפה זאָלסטו ניט לאָזען לעבען. שיללער'ן האָט געבלוטעט דאָס הארץ, ווען אין דעם ענד פון זיין בעקאַנטען טרויער־שפּיעל: „זשאַננא ד'אַרק" מוז ער איהר לאָזען שטאַרבען. דאָס אייניגע, וואָס ער האָט גע־קענט טהאָן, איז ענדערען איהר טויט: זי ווערט ניט פערברענט, נאָר זי טויטעט זיך אליין. דער מאַוויי־עולם וואָלט דאָס אָבער ניט אויסגעהאַל־טען — סטייטש! פּריהער ערוועקט מען אזא סימפּאַטיע, מען ווערט פערליעבט אין די העל־דין, ווי אַן 18־יעהריגער אינגעל, און נאָכהער אזא טרויעריגער סוף! ניין, פאר מאַוויים וואָלט דער סוף געענדערט געוואָרען: די העלדין ווערט בעפרייט, געוואָהנליך דורך איהר געליעבטען, וועלכער איז, פערשטעהט זיך, א הערצאָג אָדער גראף (זי איז געווען אַן איינפאַכע דאָרפּס־מיידעל), זיי האָבען ביידע חתונה און אלע זיי־נען צופריעדען.

דער פערפאַסער פון דעם נאָר־וואָס דער־מאָנטען בוך גיט אויך אַן עצה די שרייבער ניט אָבצולאָכען אין זייערע דראַמעס פון אירגענד וועלכער נאַציאָן: אידען, אייריש, דייטש, איטאַליענער א. ז. ו. דער פּרייז פון מאַווי־שאָוס איז אַווי קליין, אז דער אייגענטהימער קען זיך ניט ערלויבען צו פערליהרן בעזוכער, וועלכע קענען זיך געפינען בעליידיגט דורך א בילד, וואָס לאָכט פון זייער נאַציאָנאַליטעט. די „רעדעוודיגע" טהעאַטערס זיינען שוין ניט אזעלכע איבערקלייבער, און זיי דערפען עס אויך ניט. וועו מען שפּיעלט א פּיעסע, וואָס לאָכט פון אידען, זיינען די טהעאַטערס געפּאַקט. אי־דיש דראַמאַטורגען שרייבען העפליכע פּאַרא־דיעס אויף אידען, אידישע אַרטיסטען שפּיעלען עס און אידישע צושויער, צוזאַמען מיט אי־רישע, וועלען צוזעצט לאָכעדיג. פּראָטעסטען העלפען ניט אימער. אגב אורחא, אייריש הא־בען יא דורכגעפיהרט, אז פּיעסען, וואָס לאָכען פון זייער נאַציאָנאַליטעט, זיינען פערשוואונדען געוואָרען פון דער סצענע. אידען קענען אָדער ווילען עס ניט דורכפיהרען.

עם בלייבט אונז נאָך צו זאָגען אייניגע ווערטער וועגען די וויסענשאפטליכע מאַווים. באַמש די מאַסען גלהען אין טהעאַטער הויפט־זעלביך צו אמוזירען זיך, דאָך ווערען וויסען־שאפטליכע בילדער מעהר און מעהר פּאָפולער. הונדערטע ביכער און טויזענדער לעקטשורערס, ווי איינפאַך, קלאָר און לייכטפערשטענדליך זיי זאָלען ניט זיין, קענען ניט עררייכען זייער צוועק אין גאנצען, וועו זיי ווערען ניט איכוסטרירט דורך בילדער. א שטומעס בילד, וואָס וויזט דאָס לעבען פון ווילדע חיות אין אפריקא, אָדער־פון פיש אויפ'ן גרונד פון ים, אָדער פון פער־שיעדענע פעלקער, וועלכע זיינען אונז בעקאַנט נור נאָך דעם נאַמען, אָדער א בילד, וואָס וויזט ווי א מאשין, א שיף, א באַהן, אן עיראָפּלאַן ווערט געבויט, דערט אָהן ווערטער, און פּיעס דייטליכער ווי מיט ווערטער. די יעניגע, וואָס סטאַרען זיך צו פערשפּרייטען בילדונג און פער־טרייבען אונווויסענהייט, אָבערגלויבען און פאָר־אורטהייל, האָבען דאָ אַן אונגעהויער גרויסעס און פרוכטבאַרעס פעלד פאר זיך. די מאַווינג־פּיקטשורס זיינען זייער בעסטער און שטאַרק־סטער פערבינדעטער אין דער מלחמה נעגען פינסטערניש; און פינסטער איז נאָך דערווייל זעהר, וואָס מען זאָל זיך ניט אָנדערצעהלען פון די אויפטהוערס פון 20טען יאָהרהונדערט.

אלס א מעבטיגער אגיטאַציאָנס־מיטעל זיי־נען די מאַווינג־פּיקטשורס אנערקענט פון אלע שונאים און פרייַנד פון מאַווינג פּיקטשורס. דערווייל אָבער איז אין דיעזער ריכטונג ניט פיעל אויפגעטהאָן געוואָרען, דען די פאַבריקא־ציאָן פון וויכענשאפטליכע בילדער איז אָפט נאָך ניט מעגליך, און וועו יע, איז עס פערבונדען מיט גרויסע טעכנישע שווירינקייטען און גרויסע אויסגאַבען, פון וועלכע דער געוואָהנליכער מענש קען זיך קוים מאַכען א בעגריף. וועו ער זעהט אויפ'ן לייוועט דאָס ענטוויקלען זיך, לעבען, בליהען און פערוועלקען פון א פלאַנץ, אָדער וועו ער זעהט ווי אַן איי, וואָס א שמעטערלינג האָט געלעגט, ענטוויקעלט זיך צו א ווירימעל, און דער ווירימעל ווערט דאַן די בעקאַנטע רויפּע (גוסעניצע), וואָס מאַכט אָן אזוי פיעל שאדען זומער אין די גאַרטענס, פעלדער און וועלדער, און די רויפּע פערוואַנדעלט זיך אין א שמעטער־לינג — איז ער ענטציקט, פערפּאַלטערעסירט, דאַנקבאר און איבערצייגט, אז דאָ ליעגט א בריה'דיגער קונץ. א וויסענשאפטליכעס ביל־מוז אָבער זיין רעאַליסטיש, אָהן קונצען, וועו עס זאָל האָבען א ווערטה. כדי צו קריגען די נאָר־וואָס דערמאַנטע בילדער, האָט מען גע־דארפט מאַכען פיעלע פאָטאָגראַפיעס פון דער פלאַנצע אָדער דעם שמעטערלינג אין די פער־שיעדענע שטופען פון זייער ענטוויקלונג — יע־דען טאָג אָדער אפילו אייניגע מאָל אין טאָג — און דאָס אין משך פון א גאנצען זומער.

דער געלעהרטער, וועלכער האָט פריהער גע־קוקט אויף די מאַווים, וויי אויף שפּיעלצייג פאָר קינדער און אונגעבילדעטע מענשען, זעהט יעצט אין זיי דאָס בעסטע מיטעל צו דעמאַנסטרירען די וואונדער פון דער נאטור, וועלכע נאָר ער אליין האָט ביז אהער געקענט זעהן דורך דעם מיקראָסקאָפּ. יעדערער וויים, וואָס מיקראָבען

זיינען; יעדערער ווייס, אז זיי זיינען די אור־זאכע פון אלע קראנקהייטען: שווינדזוכט, ראק, כאלערא, טיפוס, דיפטעריט א. ז. ו. די מייסטע ווייסען דאס פון צייטונגען, וועלכע זיינען אין היינטיגע צייטען די הויפט־קוועלע פון ווייסען־שאפט פאר פיעלע; מאנכע האבען דעריבער זאגאר געלעזען אין ספעציעלע ביכער, אבער ווייסען ניט פיעל מעהר; זיי האבען געזעהן אבגעמאכט פינטעלעך און פאסקעלאך פון די פערשיעדענסטע פארמען, און דאס זיינען די מיקראבען, האט זיי דאס בוך פערזיכערט; זיי פרעסען דאס אויף לעבעדיגערהייט דעם ראק־אדער שווינדזוכט־קראנקען, זיי לעבען, קעמ־פען, האבען קינדער און שטארבען, ווי מיר, מענשען. עס לעזט זיך לייכט, גלויבט זיך אבער שוואר. דער מחבר פערזיכערט אונז, אז ער און אנדערע האבען דאס אלץ געזעהן דורכ'ן מיקראסקאפ, און יעדערער, וואס וועט זיך נעה־מען די מיה אריינצוקוקען אין דעם מיקראסקאפ, וועט זיך אבערצייגען, אז מען דערצעהלט איהם ניט קיין אויסגעטראכטע מעשיות. די מיה וואלטען זיך פיעלע גענומען, אבער וואו נעהמט מען דעם מיקראסקאפ?

איינעם א געלעהרטען, וועלכער האט פיעל געארבייט איבער די שלאפקראנקהייט — א קראנקהייט, וואס איז זעהר פערבריימעט אין גאווייסע גענענדען אין אפריקא, צ. ב. אין אר־גאנדא, וועלכע איז אונז אזוי פריינדליך אנגע־באטען געווארען פון דער ענגלישער רעגיערונג, איז געלונגען, נאך פיעל פרובירען, צו קריגען א לעבעדיגעם בילד פון דער טהעטיגקייט פון די מיקראבען, וועלכע פעראורזאכען די קראנק־הייט. די מיקראבען זיינען אריינגעלאזען גע־ווארען אין דאס בלוט פון א מויז. די נייעסטע וויסענשאפטליכע ענטדעקונג איז אויף אזא אופן דעם פאלק צוגעבראכט געווארען דורך מאוועינג פיקטשורס.

ווי בעקאנט, בעשטעהט דאס בלוט פון א וואסער־קלארע פליסיגקייט, אין וועלכער עס שוועמען ארום רויטע און ווייסע קערפערלעך. די ווייסע רופט מען ליוקאציטען — זיי זיינען פינף הונדערט מאל קלענער ווי די רויטע. זייער ראלע איז ניט צו דערקלעזען די מיקראבען אטא־קירען די רויטע קערפערלעך, די פריעדליכע, נוצליכע אבער וועהרלאזע בירגער. אין יעדען פון אונז געפינען זיך פערשיעדענע מיקראבען— די לופט איז פול מיט זיי, און מיט יעדען אייני־אטהעמען מאדשירען לעגיאנען פון דיעזע חברה־לייט אין אונזער קערפער.

מיט אייניגע יאהרען צוריק איז ערשיענען א פילם, וואס האט אנגעמאכט א געוואל־טיגע סענזאציע צווישען געלעהרטע זאגאר — דאס פילם ווייזט דאס לעבען פון די מיקראבען אין אונזער קערפער און זייערע מלחמות מיט אונזער רעגולערער ארמעע—די ליוקאציטען. ווי נאר די מיקראבען בעווייזען זיך אין גרייטען זיך צו מאכען אן איבערפאל אויף די פריעד־ליכע בעפעלקערונג — די רויטע קערפערלעך, ווערען זיי גלייך ארעסטירט, אויפ'ן ארט גע־לינטשט און אויפגענעסען „מיט הויט און ביי־נער". אין דער ווייסענשאפטליכער שפראך הייסט עס, אז די מיקראבען ווערען אסימילירט. עס איז אבער א ספק, אויב צווישען זיי זיינען דא זעהר פיעלע איבער־צייגטע אסימילאטארען, דען זיי ווהרען זיך מיט זייער גאנצער קראפט. אט רינגעלט ארום א באנדע מיקראבען א פאליס־מאן — א ליוקאציט. ער שטעקט אוים א פאר געזונטע „לאפעם", צוקוועטשט זיי ווי פלי־גען און עסט זיי אויף. דאס קומט איהם אבער אן זעהר שווער. די באנדיטען ווהרען זיך מיט אלע כחות; עס געהט אן אן אמת'ער קאמפף, א קאמפף אויף טויט און לעבען, דען וועז די מיקראבען זיינען, איז דער מענש פערלאָרען. און צו אפט זיינען זיי — ווען דער קערפער איז אבגעשוואכט אדער די מיקראבען זיינען צו פיעל, ווי אין דעם אויבענדערמאנטען פילם פון א מויז, וואס האט די שלאפקראנקהייט. דאס פילם ווייזט אונז, ווי צוערשט געהט אן א קאמפף צווישען די ליוקאציטען און די מיקרא־בען. די לעצטע געווינען שנעל און ווארפען זיך ארויף אויף די פריעדליכע בעפעלקערונג, די רויטע קערפערלעך. זיי ווארפען און שליי־דערען זיי ווי באלאם. דער ווייעדערשטאנד איז שנעל געבראכען, די מיקראבען טריאומפירען און די מויז שטארבט.

מיט דער צייט ווערען מיר זעהן אויפ'ן ליי־ווענד ווי דאס עסען ווערט פערדייהט אין אונ־זער קערפער, ווי פון א זאמען ענטוויקעלט זיך א מענש, ווי דאס לעבען הויבט זיך אן און ווי עס ענדיגט זיך. מיר ווערען זעהן, וואס עס קומט פאר אין אונזער קערפער, ווען מיר זיינען צ. ב. אין כעס, אדער דערשראקען, אדער ענ־טהוזיאסטיש, אדער מרה־שחורה'דיג, ווי עס איז בעקאנט, ווערען אונזערע געפיהלען און גע־דאנקען פעראורזאכט דורך געווייסע פערענדע־רונגען אין אונזער קערפער, און דער פאפולע־רער אויסדרוק: „דער מוח ארבייט" אדער „עס ציטערט דאס הארץ" זיינען ריכטיג פון ווייסע־שאפטליכען שטאנדפונקט, און אט דיעזע ער־בייט, דיעזעם „ציטערען" ווערען מיר קענען זעהן אויפ'ן לייווענד, זיצענדיג בעקווים אין אונזער טשער. דער שטארקסטער קראפ פאר דער אונווייסענהייט און דער שטארקסטער שטוים צו אויפקלעהרונג ווען קומען פון די מואווינג פיקטשורס.

י. הירש.

בריף פון ארץ ישראל

(ערשטער בריף)

אין דער נאכט פון תשעה־באב, וועו אלע מענער, פרויען און קינדער פון דער גאנצער קא־לאניע, זיינען אין שוהל פערזאמלט געווען, די שיף פון די פים אויסגעטהאן, אויף דער ערד געזעסען, ליכט אין די הענד געהאלטען און קינות געזאגט, איז א רייטער אין קאלאניע פון שטאדט אנגעקומען און די בשורה געבראכט פון דעם אנהויב פון דער וועלט־מלחמה. די טעלעגראמע, וועלכע איז אין שוהל פארגעלייענט געוואָרען, האט די גאנצע קאלאניע ווי א דונער דערשלאגען, יעדער איינער האט אויפגעהויבען דעם קאפ פון די קינות, אויפגעהערט טראכטען און זאגען וועגען דעם אלטען חורבן און פער־טראכט זיך וועגען דעם נייעם וועלט־חורבן. דער חזן האט פארטגעזעצט אזוי קלאגעדיג־טרויעריג, שטיל־הארציג זאגען וואָרט ביי וואָרט, מיט אזוי פיעל טעם די קינות. די ווערטער „היא ישבה בגוים לא מצאה מנוח" האבען הילכיג־שעהן אויפגעקלונגען צוויישען די וועגט פון קא־לאניע־שוהל. יא! שוין טויזענדער יאהרען ווי מיר זיצען צווישען די גוים־פעלקער, און אין זייער זכות לעבען מיר; און קיינמאל קיין רוה האט אונזער אומרוהיגע אידישע נשמה צווישען זיי געפונען. און איצט? אין דער דאזיגער וועלט־מלחמה, וועלען צאהנדליגער־טויזענדער, הונדערטער טויזענדער קינדער פון דעם „פאלק אהן א לאנד" זייער בלוט פערליירען. א ברוי־דער אנטקעגען אן אייגענעם ברודער וועט געהן; א ברודער וועט אן אייגענעם ברודער שטעכען, און אלם בעלוינונג פאר די פארגאסענע בלוט, פאר די פיעלע קרבנות וועלען זיי ווידער צו־זייט און צושפרייט זיין און ניט אימער וועלען זיי נאך האבען דאם רעכט צו וואוינען אין דעם לאנד, פאר וועלכען זיי פערגיסען אייי פיעל ימים בלוט.

מיט אזעלכע טרויעריגע געדאנקען בין איך געזעסען אין שוהל אויף דער ערד אין דער דא־זיגער חורבן־נאכט פון תשעה־באב, גלייך מיט אלע אידען, — ביז דער חזן האט אויפגעהערט קינות זאגען, ביז דער שמש האט אלע שוהל־לאמפען אויסגעלאשען. דאן בין איך ארוים אין גאס. די קאלאניסטען זיינען דערשלאגענע אי־בער די גאסען פון קאלאניע אדומגעגאנגען. א שרעקליכע אימה האט זיך, ווי א שוואדצע חמארע, אויף דער קאלאניע מיט אמאל אנגע־רוקט. די פראגע, וואם וועט דא זיין מיט אונז? איז ביי אלעמען אויף די ליפען געוועזען. וואם וועט זיין מיט אונז? — די ארבעבער, צוויישען וועלכע מיר וואוינען, זיינען ווילד, און זיי זיי־נען גרייט אלע מינוט אנצופאלען אויף די נישט־גלויביגע און מאכען א חורבן פון זיי און פון זייער גוטם! די טערקישע רעגירונג איז שוואך אונז צו פערטיידיגען! די מאכט פון די קאנסו־לאטען פון די פרעמדע רעגירונגען, אונטער וועל־מען'ס שוץ די מעהרסטע קאלאניסטען געפינען זיך, איז אבגעשוואכט געוואָרען. קיין געלד דער טערקישער רעגיערונג „באקשיש" צו געבען, הא־בען מיר נישט. דער בארן שיקט נישט, און דאם וועט דאך אויך איצט נישט העלפען. אונ־זערע קינדער האבען אונז פערלאזט און זיך צור־פאהרען אין צושפרייט אויף אלע שבעה־ימים. מיר דא זיינען אלט, קראנק און שוואך. וואם וועט זיין דא מיט אונז אין דער ווילדער אזוינ אין צייט פון אן אנפאל? מיט דער דאזיגער וועהטאגדיגער פראגע זיינען כמעט אלע קאלא־ניסטען די גאנצע נאכט איבער דער קאלאניע ארומגעגאנגען אין דער שטיל, דערשלאגען גע־רעדט, עצות געזוכט. און די ווילדע שאקאלען, פון יענער זייט פון די יהודה־בערג, וואם דארט געפינט זיך דער דארף „מודעים", וואו די חשמונאים ליגען, האבען אנגעהויבען אזוי שטארק־אומעטיג שרייען, אזעלכע יללות־גע־שרייען געלאזט הערען פון דארטען אין דער הויליגער מזרח־שטילקייט פון דער ארץ־ישראל־דיגער נאכט.

די טערקישע מאביליזאציע, וואם האט זיך די נאכט אנגעהויבען, האט אנגעמאכט א גרוי־סען חורבן אין אלע ארבישע דערפער. אלע פעהיגע יונגע געזונטע מענער, פערד און וועג־גען און גמלים זיינען צוגענומען געוואָרען. די תבואה איז טיילוויייז אויפ'ן פעלד און טיילוויייז אין שייער ניט בעארבייט געבליבען. די דאזיגע מאביליזאציע האט אויך ניט קיין קליינעם חורבן אנגעמאכט אין די אידישע קאלאניעס אין יהודה. אלע ארבישע ארבייטער פון די אידישע פעלדער פון יהודה האט די טערקישע רעגיערונג צו דער פאהן גערופען. אלע ארבישע קוטשערס, וואם

ארבייטען ביי די קאָלאָניסטישע וועגען און פערד, האָט די רעגיערונג צום דיענסט צוגענומען און די קאָלאָניע איז ווי פער׳יתום׳ט געבליבען אָהן די אַראַבישע ארבייטער. די קאָלאָניסטען קלאָגען אויף זייער חורבן: וואָר וועט איצט זייער פעלד אָפּערן, זייער תבואה זעען, זייערע וויינשטאָקען אַרומשניידען? דער וועה־געשריי פון די קאָלאָניסטען איז זעהר גרויס. נאָר מעהר פון אַלעמען האָט די טערקישע מאָביליזאַציע אָנגעריהרט אונזערע בנות־ציון, זייער וועהטאָג איז נאָך שטאַרקער: וואָר וועט זיי איצט די בהמות מעלקען? וואָר וועט זיי וואַסער ברענגען, וואָר וועט זיי קאַרטאָפּעל און־ציבעלע פון די געריטענער אויס־גראָבען? וואָר וועט פאַר זיי היהנער, אייער, און אַלערליי גרינס אין מארק אַריין ברענגען? וואָר וועט פאַר זיי טהאָן אַלע שטוב־ און פעלד־ארבייטען? און עס איז נאָר ניט געווען וואָר זאָל זיי טרייסטען אין דעם גרויסען אונגליק, וואָס האָט אַזוי פּלוצלינג אויסגעבראָכען! אַלע וועגען פון ציון האָבען מיט זיי מיטגעקלאָגט, מיט די בנות־ציון, מיטגעקלאָגט אויף די אַראַבישע „עבדי־אַללאַ", וועלכע זיינען אויף די דאָזיגע וועגען געגאַנגען, פערקאָזענדיג די אידישע פעלדער פון די אידישע קאָלאָניסטען, פערקאָזענדיג די אידישע הויפּען פון די אידישע קאָלאָניסטקעס אין ציון. דער חורבן איז געווען שרעקליך...

עם דערמאָנט זיך מיר א שעהנע מעשה מיט א אידישען נענעראל און אידישע סאָלדאַטען, א מעשה וועלכע האָט זיך געצויגען פון גלות רוסלאַנד ביז די ברעגען פון ירדן. דאָס האָט זיך פערלאָפען אין דעם היסטאָריען יאָהר פאַר אונזער פאָלק, 1905. אונזער אידישער נענעראל־שטאַב מיט דעם נענעראל אַליין זיינען געזעסען אין דער שטאָדט יעקאָטערינאָסלאַוו, אין רוסלאַנד, און די שלאָכט האָט געדאַרפט פאָרקומען ביי די ברעגען פון ירדן.

דאָס איז געווען אין א קליינער קאָלאָניע אין גליל, אויף דעם ברעג ירדן, וואו איף האָב דאָרט אויף יענע פעלדער אַלס פעלד־ארבייטער געאַרבייט. דער לעהרער פון קאָלאָניע, א ציוניסט, א סאָלדאַט פון נענעראל אוסישקינ׳ס ארמעע, האָט קוים געפֿוע׳ט ביי צעהן קאָלאָניסטען פון דער קאָלאָניע, אז זיי זאָלען צעהן אידישע ארבייטער פון רוסלאַנד צונעהמען אַלס ארבייטער אויף זייערע פעלדער, בעשיצען זייער האָב און גוטס פון די ווילדע אַראַבער. פון דעם ציוניסטישען שטאַנדפונקט הייסט דאָס, צעהן אידישע חילות, גבורי־ישראל, די וועלכע דאַרפען פאַר אונז איינגעהמען אונזער אַלט ארעס פאָטערלאַנד. דער לעהרער האָט באַלד וועגען דעם טעלעגראַפירט אין נענעראל־שטאַב, אין יעקאָטערינאָסלאַוו, צום נענעראל אוסישקין אַליין: „שיקט ארויס צעהן געזונדע יונגען, גוטע ציוניסטען, וועלכע זאָלען זיך, זאָלען זיין פעהיג צו ארבייטען די שווערע פעלד־ארבייט ביי־טאָג, און ביינאַכט גרייט זיין צו בעשיצען, מיט געווער אין האַנד, די קאָלאָניע פון די ווילדע אַראַבישע נאַכט־רויבער". פון דעם נענעראל אוסישקין אַליין איז אָנגעקומען באַלד אזא טעלעגראַמע: „נישט קיין צעהן, נאָר פיער הונדערט שיק איף דיר ארויס אנשי־חיל, ציוני־ציון, גבורי־ישראל אויף די פעלדער פון יהודה פערטיידיגען אונזער אַלט פאָטערלאַנד". ־ער לעהרער איז אויף זיינם בעשטאַנען: „נאָר צעהן געזונדע בחורים פון די פיער הונדערט קלייבט אוים און שיקט זיי וואָס גיכער אַהער, אויף דעם ברעג־ירדן" — האָט ער טעלעגראַפירט. און וויידער איז פון דעם נענעראל אוסישקין אַליין א צווייטער ענטפער אָנגעקומען, אז „ער איז גרייט פיער־הונדערט גבורי ישראל איהם ארויסצושיקען, נישט קיין צעהן".

טעלעגראַמען זיינען געפֿלויגען פון דעם לעהרער ביים ברעג ירדן צום נענעראל אוסישקין אין נענעראל־שטאַב אריין, אין יעקאָטערינאָסלאַוו. זיי האָבען זיך געדונגען וויי גאָט מיט אברהם׳ען פאַר די צאָהל צדיקים, וואָס געפינען זיך אין דער שטאָדט סדום, און עס איז געבליבען, אז דער נענעראל זאָל ארויסשיקען פופציהן אידישע בחורים, אידישע סאָלדאַטען.

דער נענעראל האָט דאַן א פלאַם־פייערדיגען אויפרוף ארויסגעלאָזט צו זיינע ציוני־ציון סאָלדאַטען, אז דאָס פאָטערלאַנד איז אין געפאַהר, א שטיין אין דער מדבר האָט דער אויפרוף געקענט ריהרען, ניט נאָר די ציוניסטישע הערצער פון די ציוני־ציון! און אויף דעם אויפרוף האָבען זיך פון די אַלע הונדערטער און טויזענדער גבורי ישראל אָבגערופען נאָר צוועלף... און פון די צוועלף זיינען נאָר גרייט געווען צו געהן אין ארץ־ישראל — אַכט... און אָט די ארמעע פון אַכט האָט דער נענעראל מיט א פלאַם־פייערדיגער רעדע ארויסבעגלייט פערטיידיגען אונזער אַלט פאָטערלאַנד...

אַכט יאָהר זיינען פערלאָפען פון יענער צייט: פון די אַכט גבורי־ישראל ביי דעם ברעג ירדן פֿעדלען שוין דריי אויף די רוישענדע גאַסען פון אַמעריקא, אין ניו יאָרק און שיקאַגא; צוויי זיינען צוריק פֿריקאַזשטשיקעס אין יעקאָטערינאָסלאַוו, פֿריקאַזשטשיקעס אין גאַלאַנטעריי קליידטען; איינער איז נעפֿאָהרען זיין גליק זוכען אין ארגענטינע; דער צווייטער אין אויסטראַליע און איינער האָט זיך קאָלאָניזירט, דורך דער הילף פון יק"א, און איז אין ארץ־ישראל א קאָלאָניסט געוואָרען, א קאָלאָניסט מיט א גרויסען דעפיציט יעדען יאָהר...

דאָס איז אין קורצען די טרויעריגע געשיכטע פון דעם „נענעראל אוסישקין מיט זיין ארמעע". עס וואָלט לעכערליף געווען, וועגן עס וואָלט אזוי טראַגיש נישט זיין. קען מען דען לאָכען פון זיך

פערשטעהן וואָס זיי האָבען דאָ אין לאנד פאר־אלייך? עס איז דאָך אונזער געגעראל, מיט אונ־זער ארמעע!

פאר דער וועלט קאָנען מיר אפילו אין אן עת צרה דריי הונדערט טויזענד אידישע סאָלדאַטען אַוועקשטעלען אויף די שלאַכטפעלדער, וועלן די וועלט צווינגט אונז דערצו, מקריב זיין זיי אויף דעם פרעמדען מזבח פאר דער וועלט־שחיטה. און פאר זיך, פאר אונז אליין, וועט זיין געזונ נאָר אכט, און פון די אכט נאָר איינער א קאָלא־ניסט מיט א יערהרליכען דעפיציט. עס טהוט וועה, אָבער עס איז אן אמת.

ביים באַרג לבנון, וואָס פון זיינע טענענבוי־מער איז דער בית־המקדש געבויט געוואָרען, און ביי דעם ים־סוף, וואָס גרעניצט אָב מצרים פון ארץ ישראל, דער ים־סוף, וועלכען די אידען זיינען איהם צופוס דורכגעגאַנגען, ביי די דאָזיגע ביידע פונקטען היטען אונזער אלט פאַטערלאַנד די צוויי שטארקע מלוכות — ענגלאַנד ביים מצרים־גרעניץ, פראַנקרייך ביים לבנון־גרעניץ. זייערע קריעגס־שיפען שטעהען און היטען אונז פון די ברעגען, גיבען אכטונג אז קיין בייז זאָל אונז ניט שאדען; היטען אונז אָב, טאָמער וועט חלילה די מחמד'אנער וועלט, וויַ א גרויסע כוואַ־ליע אויף דעם גרויסען ים, זיך א הויב טהאָן און אין דעם נאָמען פון מחמד'ען פערטיליגען אונז אלע, די ניט־גלויביגע. וועלן ניט די מורא פון די מחמד'אנער פאר די קאָנאָנען פון די דאָזיגע קריעגס־שיפען, וועד וועיסט וואָס עס וואָלט דאָ געווועזען פון אונז, פון אונז מיט אלע אונזערע „חשמונאים" פאַרטייען", „גבורי ישראל", „מכבים קדמונים" און „מכבים אחרונים".

די מורא פאר דעם אראבישען איבערפאל איז געוואָרען גרעסער פון טאָג צו טאָג. איז דער „וע" פון די פעראיניגטע קאָלאָניסטען אין יהודה געלאָפען אין ירושלים, אַוועקגעפיהרט דעם פאשא אין ירושלים צעהן טויזענד פראַנק א מתנה פון די אידישע קאָלאָניעס אויף א טערקי־שען ערפאָלאָן מיט דעם נאָמען „ישראל" און גע־בעטען פאר די געלד שוין ביים פאשא אין פאל פון אנפאל אויף דער קאָלאָניע. דער ירושלימ'ער פאשא האט, ווי געווהנליך, די צעהן טויזענד פראַנק צוגענומען, און קיין טערקישער ערפאָלאָן וועט אויף, ווי געווהנליך, ניט זיין. דעם שהנעם קלינגענדען נאָמען „ישראל" וועט ניט זיין אויף וואָס אנצוטשעפענען, צום שוץ פון דער קאָלאָניע וועט ער מן־הסתם ארבשיקען א פאר טערקישע קרומע חיילות....

נאָך דעם צוגעזאָגטען טערקישען שוץ זיינען דאָך נעכטען, אין דעם נאָמען פון דעם „וע", ארומגעגאַנגען צוויי אויסגעקליבענע פון הויז צו הויז, דאָס געווהר ביי יעדען איינעם אויסנע־פרובירט. די, וואָס האָבען קיין געווהר ניט ג־

פארשטעהן וואָס זיי האָבען דאָ אין לאנד פאר־אלייך? עס איז דאָך אונזער געגעראל, מיט אונ־זער ארמעע!

פאר דער וועלט קאָנען מיר אפילו אין אן עת צרה דריי הונדערט טויזענד אידישע סאָלדאַטען אַוועקשטעלען אויף די שלאַכטפעלדער, וועלן די וועלט צווינגט אונז דערצו, מקריב זיין זיי אויף דעם פרעמדען מזבח פאר דער וועלט־שחיטה. און פאר זיך, פאר אונז אליין, וועט זיין געזונ נאָר אכט, און פון די אכט נאָר איינער א קאָלא־ניסט מיט א יערהרליכען דעפיציט. עס טהוט וועה, אָבער עס איז אן אמת.

ביים באַרג לבנון, וואָס פון זיינע טענענבוי־מער איז דער בית־המקדש געבויט געוואָרען, און ביי דעם ים־סוף, וואָס גרעניצט אָב מצרים פון ארץ ישראל, דער ים־סוף, וועלכען די אידען זיינען איהם צופוס דורכגעגאַנגען, ביי די דאָזיגע ביידע פונקטען היטען אונזער אלט פאַטערלאַנד די צוויי שטארקע מלוכות — ענגלאַנד ביים מצרים־גרעניץ, פראַנקרייך ביים לבנון־גרעניץ. זייערע קריעגס־שיפען שטעהען און היטען אונז פון די ברעגען, גיבען אכטונג אז קיין בייז זאָל אונז ניט שאדען; היטען אונז אָב, טאָמער וועט חלילה די מחמד'אנער וועלט, וויַ א גרויסע כוואַ־ליע אויף דעם גרויסען ים, זיך א הויב טהאָן און אין דעם נאָמען פון מחמד'ען פערטיליגען אונז אלע, די ניט־גלויביגע. וועלן ניט די מורא פון די מחמד'אנער פאר די קאָנאָנען פון די דאָזיגע קריעגס־שיפען, וועד וועיסט וואָס עס וואָלט דאָ געווועזען פון אונז, פון אונז מיט אלע אונזערע „חשמונאים" פאַרטייען", „גבורי ישראל", „מכבים קדמונים" און „מכבים אחרונים".

די מורא פאר דעם אראבישען איבערפאל איז געוואָרען גרעסער פון טאָג צו טאָג. איז דער „וע" פון די פעראיניגטע קאָלאָניסטען אין יהודה געלאָפען אין ירושלים, אַוועקגעפיהרט דעם פאשא אין ירושלים צעהן טויזענד פראַנק א מתנה פון די אידישע קאָלאָניעס אויף א טערקי־שען ערפאָלאָן מיט דעם נאָמען „ישראל" און גע־בעטען פאר די געלד שוין ביים פאשא אין פאל פון אנפאל אויף דער קאָלאָניע. דער ירושלימ'ער פאשא האט, ווי געווהנליך, די צעהן טויזענד פראַנק צוגענומען, און קיין טערקישער ערפאָלאָן וועט אויף, ווי געווהנליך, ניט זיין. דעם שהנעם קלינגענדען נאָמען „ישראל" וועט ניט זיין אויף וואָס אנצוטשעפענען, צום שוץ פון דער קאָלאָניע וועט ער מן־הסתם ארבשיקען א פאר טערקישע קרומע חיילות....

נאָך דעם צוגעזאָגטען טערקישען שוץ זיינען דאָך נעכטען, אין דעם נאָמען פון דעם „וע", ארומגעגאַנגען צוויי אויסגעקליבענע פון הויז צו הויז, דאָס געווהר ביי יעדען איינעם אויסגע־פרובירט. די, וואָס האָבען קיין געווהר ניט ג־

האָט, איז ניי געווהר געגעבען געוואָרען, כדי גרייט צו זיין אין צייט פון אָנפאל. און וועגען דעם אָנפאל, אז ער וועט פאַרקומען, רעדען שוין די אראבער הויף. פון דן ביז באר־שבע טראָגען זיך שוין ארום אזעלכע קלאַנגען. די שנאה צו די ניט־גלויביגע וואקסט אלץ שטארקער און שטאר־קער פון טאָג צו טאָג. מיט אראבען אזעלכע קעפ געהען אלע ארום איבער דער קאָלאָניע.

עס איז איצט אָפגעריסען געוואָרען די פער־בינדונג פון דעם גלות מיט ארץ־ישראל; קיינע שיפען קומען נישט און געהען נישט אַוועק פון דאָרטען אהער און פון דאָנען אהין; דער גלות האָט אויפגעהערט געלד צו שיקען קיין ארץ־ישראל, אין ארץ־ישראל האָט זיך דער גאנצער לעבען אָפגעשטעלט. האלב־טויט און פערגלי־ווערט זיינען די מענשען אין ארץ־ישראל געוואָ־רען, סיי דער אלטער, פרום־ארטהאָדאָקסישער נשוב פון די הייליגע שטעדט ירושלים, חברון, צפת, טבריה, וואָס לעבט פון דער גלות־חלוקה, סיי דער נייער אפיקורסיש־ציוניסטישער ישוב פון תל־אָביב מיט די קאָלאָניעס, וואָס לעבען פון דער גלות־תמיכה. אלעס האָט זיך אָפגע־שטעלט, האלב־טויט געוואָרען. אין אלע אויגען זיינען וויערער געווענדעט צו די פאָסט־פייער־דיגע קול־קוראָס, און בעזונדערע שלוחים זיינען שוין אין גלות וועגען היזף געשיקט געוואָרען. און דער גלות, ווי שרעקליך זיין לאָגע זאָל נישט זיין, — 300 טויזענד אידישע קינדער שטע־הען אויף דעם שלאַכט־פעלד, אלע גלות־קינדער, און מען וועט דאָך מוזען זייערע פרויען און קינ־דער אויסהאלטען, — דאָך דער גלות וועט וויע־דער געלד און היזף פאר ארץ־ישראל פון זיינע לעצטע גראָשענס געבען. און ארץ־ישראל וועט נעהמען, און דערפאר וויעדער האָסען און פער־מאוס ען דעם גלות... אזוי איז דאָס און אזוי וועט דאָס זיין.

און די לאָגע פון די ארץ־ישראל'דיגע אידען איז טאקע שרעקליך. איך רייד נישט פון ירושלים מיט אלע איר יגע הייליגע שטעדט. דאָרט איז די נויט און דער הונגער שוין זעהר גרויס; אזוי שרייבען די ארטיגע צייטונגען. איך וויים נישט, איך בין וויים פון דאָרטען, איך געפין זיך אין א קאָלאָניע אין יהודה. אין קא־לאָניע ערוואַרטעט מען אויך א גרויסען הונגער, וועגן די מלחמה וועט זיך חס וחלילה א ביסעל מעהר פערציהען, און די קאָלאָניע גרייט זיך בעגעגענען דעם הונגער. אויף די לוקסוס־פראָ־דוקטען פון די אידישע קאָלאָניעס אין יהודה, וויי וויינטרויבען, מאנדלען, אראנזשען, איז איצט קיין סוחרים ניטא. וועגן קיין שיפען וועלען ניט קאָנען, וויי איצט, צוגעהן צו די ברעגען פון ארץ־ישראל, וועט מען אין די אראנזשען־גערטנער פון ארץ־ישראל שניידען די אראנזשען פון די בוי־

מער, ווייל מען מוז פון די בוימער זיי אַראָפּ־נעהמען, און מען יועט מיט די אַראַנזשען מיס־טיגען די פעלדער. דאָס איז דער תכלית פון די לוקסוס־פּראָדוקטען, און נאָר די דאָזיגע פּראָדוק־טען האָבען זיי. איצט אָבער דאַרף מען ווייַן, גערשטען, קאָרן — ברויט, און די אַרטיקלען זיינען זעהר וועניג אין די אידישע קאָלאָניעס אין יהודה דאָ. דאָ איז עס ביי די אַראַבער און די וער'ען פון די קאָלאָניעס זיינען געפּאָהרען הויַנט אין די אַראַבישע דערפער קויפען ווייַן, גערשטען און קאָרן, עס זאָל זיין ברויט געוגס פּאַר דער קאָלאָניע אין צייט פון הונגער.

קיין גאָלד־געלד איז אין די קאָלאָניעס אויך כמעט ניטאָ. די פּאָפּיר־געלד, וואָס די ציונים־טישע באַנק האָט אַרויסגעלאָזט כדי צו פערגרינ־גערען אַ ביסעל דעם שוערען קריזיס אין ארץ־ישראל, ווילען די אַראַבער נישט נעהמען אין האַנד אפילו. און עס געפינען זיך נאָר נישט וועניג אידעלעך, וואָס אפילו איצט, אין אַזאַ קריזיס־צייַט, האַנדלען זיי מיט די דאָזיגע פּאַ־פּירען, קויפען זיי אויס פּאַר ביליגער א. אַ. ו. אין קורצען, אידעלעך מאַכען אומעטום געשעפ־טען, אין אַלע לענדער, אפילו אין ארץ ישראל אויך; אין אַלע צייטען, אפילו אין אַזאַ מלחמה־צייט אויך. אידען זיינען אומעטום, אלע מאָל אי־דען. דאָס ביסעל גאָלד־געלד, וואָס ס'איז נאָך ווי נישט ווי ביי וועמען פערבליבען, געהט אויך אַוועק צו די אַראַבער פּאַר פּראָדוקטען און ביי די אידען בלייבט נאָר די פּאָפּיר־אָנווייזונג אויף געלד פון דער ציוניסטישער באנק, וואָס זיי טרא־גען זיך מיט דעם ארום און קיינער פון די נישט אידען וויל דאָס נישט נעהמען.

שטיל, געלאָסען, נאָרנישט ווי אין קיין אַזיא־טישען לאַנד, האָט זיך פערענדיגט די טערקישע מאַכיליזאַציע אין ארץ ישראל פון מענשען, פערד און גמלים. אומגליקליכע, אָרימע טערקיי! זי איז נאָך ניט אַריינגעשלעפּט געווָארען אין דער מלחמה, און שוין פּגר'ען אויס ביי איהר די פערד פּאַר הונגער. אין ירושלים האָבען זיי קיין וואָסער צום טרינקען, און די מענשען, וועל־כע מען האָט צונויפגערופען, האָט מען נישט וואָס עסען צו געבען. אָרימע, אומגליקליכע טערקיי! נעכטען האָט שוין די רעגיערונג אין אַלע שטעדט, דערפער און קאָלאָניעס פון לאַנד שאָף, ווייץ, גערשטען געפּאַדערט פון אַלעמען און גענומען.

די צונויפגערופענע סאָלדאַטען וועלען דער־וייל געשיקט צו דער פעסטונג „עכו" ביים ים און צום „וואדי־אל־ערישער" גרענץ פון מצרים. צו 4 סענט א טאָג גיט מען די סאָלדאַטען צו עסען. די גאַנצע לאַנד איז אין ערוואַרטונג; קיינער קאָן נאָר נישט וויסען וויַ לאַנג טערקיי וועט זיין נייטראל. שרעקליך־שטיל, לאַנג־דויערענד ציהט זיך דער גאַנצער הייסער זומער־דיגער טאָג אין קאָלאָניע, ביז דער שטאַרק ער־וואַרטעטער פּאַרנאַכט קומט אָן, וועַן דער דילי־זשאַנס, וואָס פּאָהרט אַלע טאָג אין שטאָדט, ברענגט די פּאָסט, די ירושלימ'ער צייטונגען מיט זייערע טעלעגראַמעס פון דער וועלט־מלחמה, און אַלע מענער, פרויען און קליינע קינדער אָפּילו בעפּאַלען דעם קאָלאָניע־פּאָסט־מייסטער און מען כאַפּט ביי איהם די צייטונגען פון די הענד. און די צייטונגס־נייעס? וועַן עס איז דעם טאָג ביי די ברענגען פון ארץ־ישראל אַ שיף פון מצרים דאָ, איז דאָ אַ וואָסער עס איז ידיעה פון דער מלחמה. וועַן קיין שיפען זיינען ניטאָ, וווייסען מיר דאָ גאָרנישט וואָס אויף דעם מלחמה־פּלאַץ טהוט זיך, אויסער די קאָנסולשע מעלדונגען. און עס קומט אויס נאָך יעדען קאָנסול, אַז בלויז זיין רעגיערונג זיינט, האַלט אין איין זיינגען.

די נאַכט האָבען מיר אין קאָלאָניע געזוהן די גרויסע פייערען־פּראָזשעקטאָרס פון די קריגס־שיפען, וועלכע זיינען אָנגעקומען און זיך אַוועק־געשטעלט ביי די ברענגען פון ארץ־ישראל. צוויי ענגלישע קריגס־שיפען זיינען כלומרשט צו־גאַסט אויף אַ וויזיט צום טערק געקומען, בעזו־כען איהם אין זיינע וואַסערען, זעהן וואָס מאַכט ער עפּעס אין לאַנד מיט זיין מאַביליזאַציע, אויך אַ ביסעל אָנשרעקען די גלויביגע מחמד'אַנער וועלט, און צו בערוהיגען די נישט־גלויביגע, די נישט־מחמד'אַנער אין ארץ־ישראל.

אָרימער, אומגליקליכער טערק! ווי ער שרעקט זיך פּאַר אַזעלכע אומגעריכטע, נישט קיין געבעטענע געסט. און ער האָט זיך דאָס וואָס צו שרעקען! פון זיין לאַנג־יאָהריגער מלוכה־ערפאָהרונג וויים ער שוין, אַז אַזעלכע אומגע־ריכטע, נישט קיין געבעטענע געסט ברענגען זיין לאַנד קיין גוטס נישט; ענגלאַנד איז אַזוי צו־גאַסט מיט איהרע קריגס־שיפען אָפּט א מאָל אין מצרים געקומען, אַזוי לאַנג וויזיטען געמאַכט, ביז זי איז דאָרט שטענדיג, שוין נישט אלס גאַסט פערבליבען, נאָר אלס אַ שכן, מאַהר בעל־הבית ווי שכן. דאָס איז געוועזען יאָהרען צו־ריק שוין לאַנג, און פון יענער צייט אָן זיינען צום טערק אָפּט אַזעלכע קריגס־שיפען־געסט געקומען בעזוכען און גאַנצע שטיקער לענדער, ווי שטיקער פלייש פון זיין קראַנקען לייב, ווי מיט קעסער גערייסען. יאָ, איך געדענק, נאָר נישט לאַנג האָבען מיינע אויגען אליין אַזעלכע אינגעווינשטע געסט ביי די ברענגען פון ארץ־ישראל געזוהן. מיט אַ פּאָר יאָהר צוריק איז דאָס געווען, אַ הודש פאַר דעם ווי איטאַליע האָט אַזוי אומפערשעהמט מיט גוואַלד טריפּאָלי פון טערקיי'ס קערפער אָנגעהויבען אָפּרייסען, זיינען אכט גרויסע קריגס־שיפען צו די ברענגען

פון ארץ־ישראל דאן צוגעקומען, מיט אן אויס־רייד כלומרשט די לאנד צו זעהן. די שיפען האבען געבראכט דעם אדמיראל פון דער גאנצער עסקאדרע, ער זאל א שטיין פאר א נייעם אי־טאליענישען האספיטאל אין ירושלים לעגען... כאטש ירושלים נויטיגט זיך גארנישט אין קיינע האספיטעלער. אין א חודש ארום נאך דעם דאָ־זיגען וויזיט האט די זעלבע עסקאדרע טריפאלי אנגעהויבען באמבאדירען...

נעכטען איז דער קאימאקאם פון דער שטאדט „יפו" ארויסגעפאהרען בעגריסען דעם ענגלישען אדמיראל אין נאמען פון דער טערקי־שער שטאדט „יפו". דאס מויל האט די אפי־ציעלע בעגריסונג געזאגט, אבער דאס הארץ? דאס הארץ פון דעם טערקישען קאימאקאם האט גאר אנדערש געהערט, גאר אנדערש.

די צוויי ענגלישע קריעגס־שיפען, וועלכע האבען אונזערע ארץ־ישראל ברעגען בעזוכט, זיי־נען צווישקענגנען און אין א פאר טעג ארום זיי־נען ווידער אנדערע געקומען. דעם צווק פון זיע־רע אפטע בעזוכען וויים דאָ קיינער נישט, נאר אלע גלויבען, אז וואן גאר אין א נאהענטען פריהמארגען וואן מיר וועלען זיך פון שאף אויפ־כאפען אין די שטעדט, דערפער און קאלאניעס פון ארץ־ישראל, וועט מען אונז מודיע זיין, וויי דער שמש איז מודיע דעם מת אין קבר: „מען איז מודיע אייך, ארץ־ישראל אידען, אז איהר זיינט שוין אונטערטהאנען פון דער גרויסער בריטישער מלוכה"...

דער ערשטער פערטעל מיליאן פראנק, וואס איז ארויסגעשיקט געוואָרען פון דער אידישער אמעריקא, זיינען נישט געשיקט געוואָרען צו העלפען די יונגע אלמנות און יתומים פון די גע'הרג'עטע אידישע סאלדאטען אויף די שלאכט־פעלדער פון רוסלאנד און עסטרייך... ניין! די סומע געלד איז ארויסגעשיקט געוואָרען פאר דער קליינער, אומבעדייטענדער צאהל אידען אין ארץ־ישראל, אין וועלכער עם קומט גאר קיין מלחמה נישט פאר דערווייל. נעכטען איז אנ־געקומען א פערטעל מיליאן גאלד־געלד פון אמע־ריקא אהער. עם איז באלד אויסגעקליבען גע־וואָרען א קאמיטעט אויף צוטהייליגען דאס געלד. 40 פראצענט איז בעשטימט געוואָרען פאר דער הייליגער שטאדט ירושלים, 20 פראצענט פאר די איבעריגע דריי הייליגע שטעדט פון ארץ־ישראל: חברון, צפת און טבריה, 20 פראצענט פאר דער ציוניסטישער שטאדט יפו און 20 פרא־צענט פאר די קאלאניעס. די דאזיגע סומע געלד איז ווי א טראפען אין ים פאר דעם נויט־בעדערפטיגען ארץ־ישראל. נאר די אידען פון גלות זיינען בני־רחמנים און זיי וועלען מן־הסתם אויף ווייטער אויך נישט פערגעסען ארץ־ישראל אידען, וועלכע זיינען אלע מאל שטארק נויט־בעדערפטיג, סיי אין מלחמה, סיי אין שטיל־צושטאנד.

מיט פויקען און טרומייטען איז נעכטען אויף די גאסען פון יפו און יר־שלים ערקלעהרט געוואָרען אין דעם נאמען פון דער טערקישער רעגיערונג, אז זי איז מבטל אלע אויסערגעווענ־ליכע רעכט, וואס די פרעמדע רעגיערונגען, זייע־רע קאנסולען און אונטערטהאנען האבען געהאט אין טערקיי, און אז זי, די טערקישע רעגיערונג, בעלויידיגט דערמיט נישט קיין רעגיערונג. פער־קהרט, זי איז גרייט צו שליסען א האנדעלס־אבמאך מיט יעדער רעגיערונג און די פרעמדע אונטערטהאנען וואס וואוינען אין טערקיי האבען נישט וואס מורא צו האבען. אין קורצע ווער־טער גערעדט איז דאס אזוי: די טערקישע רע־גיערונג האט געוואלט אויסנוצען דעם מאמענט, וועו אלע מלוכות זיינען פערנומען אויף דעם שלאכט־פעלד און האבען קיין צייט נישט זיך מיט איהר צו רעכענען, דערביבער האט זי די קאפיטולאציאָן אבגעשאפט. צי אפשר וויל זי פערטשעפען די פרעמדע מלוכות און אויף מלחמה ערקלעהרען?

די ערקלעהרונג האט געמאכט א שרעקליכען איינדרוק אויף אלע פרעמדע אונטערטהאנען פון ארץ־ישראל. דעם חורבן, וואס די טערקישע רעגיערונג קען אנמאכען ביי די פרעמדע אונ־טערטהאנען, וועו זי וועט דערצו א פרייע האנד האבען, איז זיך גאר נישט פארצושטעלען. אין גאנץ ארץ ישראל, וואס איז פול מיט פרעמדע אונטערטהאנען, איז מען אין איין שרעק, און מען וויים נישט וואס דער מארגענדיגער טאג וועט מיטברענגען.

וועו די פאלשע „גוטע בשורה" פון גלות־רוסלאנד האט אויף די פעלדער פון יהודה דער־גרייכט, אז רוסלאנד גיט גלייכע רעכט אידען, אז 247 אידען האט זי פאר אפיצירען אין דער ארמעע געמאכט און נאך און נאך, האבען א גרויסע טהייל פון חל־אביב'ער אידישע בירגער, פיעל קאלאניסטען און ארבייטער, זייערע וואנ־דער־פעלקלעך אנגעהויבען אויפצאקען און וואר־טען, אז די גוטע בשורה זאל בעשטעטיגט ווערען. דאן פערלאזען זיי דאס אלט־נייע פאטערלאנד ארץ־ישראל, וועגען וועלכען זיי האבען פריהער אזא רעש געמאכט, און פאהרען צוריק קיין גלות־רוסלאנד, פון וועלכען מען האט זיי נאך ניט לאנג צוריק ארויסגעבריקעט.

אט אזא על־פי־תנאי־פאלק זיינען מיר.

אידען וועז זיי פֿאהרען ערגעץ אין וועג אריין, האבען זיי זיך ליעב פֿארצובאריייטען אוז נעהמען א ביקעט אויף הין אוז צורוק, — מאלע וואס עס מאכט זיך?...

(צוויישער בריף)

דער אייביג שעהנער, קלאר־לויטערער, טיף־בלאהער ארץ־ישראל הימעל האט זיך אנגעהויבען בען מיט א מאל שטארק פערכמארע. פיעל געדיכטע וואלקענס האבען זיך אנגעהויבען אויף איהם אנרוקען פון אלע זייטען; עס איז פאר א גרויסען שטורם. די מלחמה־אטמאספערע פיהלט זיך שוין אין דער לופט אין גאנצען לאנד פון דן ביז באר־שבע. פון וואס פאר א זייט דער מלחמה־שטורם וועט אויסברעכען, צי פון מצרים זייט גרעניץ, פון ים סוף, צי פון די לבנון־בערג, וויים מען נאך נישט, נאר אז א שטארקער, גע־פעהרליכער שטורם וועט אויסברעכען, וואס וועט פערניכטען שטעדט, דערפער אוז מענשען — אין דעם איז שוין כמעט ווי גאר קיין שום ספק ניטא.

„אוירה דארץ־ישראל" איז שוין שטארק אנ־געפילט מיט חולוועד־רויך. אויף די בערג פון יהודה, וועלכע ליגען אין אזא שעהנעם, טרויע־ריגען, געהיימניספולען נעבעל, — אויף די דאָ־זיגע בערג פון יהודה, פון וועלכע דער גרויסער נביא ישעיהו האט אזוי שטארק הילכיג־שעהן אויסגעשריגען: „און עס וועט קומען א צייט, וועז אלע שווערדען וועלען איבערגעשמיעדט וועי־רען אין אקער־אייזענס, אלע שפיזען אין תבואה שנייד־מעסערס, און קיין איין פאלק אנטקעגען אן אנדער פאלק וועט קיינמאל מעהר קיין שווערד ניט הויבען, און די מלחמה־קונסט וועט מעהר נישט געלערענט ווערען" — אויף די דאזיגע בערג פון יהודה זיינען שוין אויסגעשטעלט געוואלדען קאנאנען און הארמאטען, אמת'ע שטאָ־לענע געפעהרליכע הארמאטען און קאנאנען, גע־מאכט אין די גרויסע געוועהר־פאבריקען פון דער „קרופ"־פירמע אין דייטשלאנד, וועלכע קאנען פערניכטען גאנצע דערפער מיט ארמאבער, גאנ־צע בעדואינער שבטים, און אויך נישט זשאלע־וועז קיין אידישע קאלאניעס.

יא, אוירה דארץ־ישראל איז שוין אנגע־זאפט מיט מלחמה־פולווער; דער שטורם קאן אויסברעכען פון טאג צו טאג.... אויף דער גאנצער לענג פון ים, פון וואדי־אל־ערוש אין דער מדבר ביז דער שטאדט עזה אין ארץ־ישראל, וואו שמשון האט א מאל זיינע גבורות ארויס־געצייגט, איז קאנצענטרירט און פאנאנדערגע־שטעלט געוואָרען א גרויסע טערקישע ארמעע אונטער דער פיהרונג און קאמאנדע פון דייטשע אפיצירען און קאמאנדירען.

צו די וויכדע בעדואינער־שבטים פון דער געגענד, וואס וואנדערען אום זייער גאנץ לעבען פון אין פלאץ אויף דעם צוויישטען, וועלכע אנ־ערקענען נישט קיין מלוכה, געהען אליין נישט און גיבען נישט זייערע קינדער אין דער ארמעע, וועלכע צאהלען נישט קיינע רעגיערונגס־צינזען, — צו זיי אויך האט זיך דער סולטאן דורך זיינע הייליגע שייכס געוואנדעט מיט א ברייף זיי זאָ־לען איהם העלפען זיך בעפרייען פון דעם יאך פון די פרעמדע. פיעלע בעדואינער האבען זיך זעהר גערן אפגערופען, געהן דעם סולטאן צו הילף, אויף זייערע אייגענע פערד און שקאפעס, מיט אייגענע געוועהר און אמוניציע.

עס האט א מורא אויף אלע דערפער אין קאלאניעס אנגעוואָרפען דאס דורכפאהרען פון די וויכדע בעדואינער־שבטים פון יענער זייט ירדן איבער די דערפער און די קאלאניעס פון יהודה צום מצרים־גרעניץ, וואו די הויפט טער־קישע ארמעע וועט קאנצענטרירט. מען האט אויף דער גיך די תבואות פון די שייערען ארא־פֿגענומען, אין די שפייכלערס בעהאלטען אויס מורא פאר די בעדואינער. פון נאכט צו נאכט ריכט מען זיך אין די קאלאניעס, אז די בעדו־אינער דארפען דורכגעהן. זיי קאנען די אלע קאלאניעס בהרף־עין חרוב מאכען. די גאנצע לופט פון ארץ ישראל איז אנגעזאפט מיט שטאר־קער שנאה צו פרעמדע אונטערטהאנען, סיי קריסטען, סיי אידען.

אין דער קליניטשקער קאלאניע „גדרה" פון די בילוצעם האט מען צוריק מיט א פאר נעכט א גאַרטען מיט מאנדעל־בוימער אויסגע־האקט. אויף דער פראנע פון בעל־הבית פון דעם גאַרטען ביים וועכטער, וואדרום האט ער דאס דערלאזט? האט דער וועכטער געענטפערט, זיי זיינען געווועזען א גאנצע מחנה און זיי הא־בען געזאגט: „גיב איבער דיין בעל־הבית, אז נאר אין גיכען וועלען מיר נישט נאר בוימער האקען, נאר אויך אלע קעפ פון די פרעמדע ביי אונז אין לאנד".

דער פחד אין די קאלאניעס איז זעהר גרויס. די מאכט פון די שטענדיגע פערטהיי־דיגער פון די קאלאניעס, די קאנסולאטען פון פרעמדע רעגיערונגען, איז איצט, נאך דער אב־שאפונג פון די קאפיטולאציעס, אין גאנצען אפגעשוואכט געוואָרען, און די קאלאניעס זיינען אונטער טערקישען שוץ, וואס עס איז נאר קיין שוץ נישט.

צו וואס די קראנקע פאנטאזיע פון דעם אריימען טערק קאן נאר דערגעהן! אין דעם אידישען שאטען, וואס בלאנדזשעט אזוי ארום אהנמעכטיג אויף די פעלדער פון יהודה און גליל,

האָט דער פעטער ישמעאל א שטארקען פּאָלק דערזעהן, וואָס געהט אָפּרייסען פון איהם א"י. אלע אידישע קאָלאָניעס אין לאַנד ווערען שוין פון דעם טערק בעטראכט אלס פעסטונגען, אין וועלכע די אידישע יוגענד, די אור־אייניקלעך פון דעם מכבי, ווערען געלערענט די מלחמה־קונסט. פּתח־תקוה, די דאָזיגע קאָלאָניע, איז נישט אַנ־דערש ווי די שטארקסטע אידישע פעסטונג, וואו דער אידישער נענעראל־שטאב געפינט זיך און פון וואַנען די בעפעהלען און געווער ווערען ארויסגעגעבען פּאר אלע אָפּיצירען און סאָל־דאטען. און אָט נעכטען איז געווען א גרויסע, שטרענגע רעגיערונגס־רעוויזיע פון דער טערקי־שער רעגיערונג אין דער קאָלאָניע פּתח־תקוה. מען האָט איבערגעקאהרט די גאַנצע קאָלאָניע, זוכענדיג געווער. און נאָך וואָס! לעבען דער שוהל האָט מען נאָך געוויסע אָנווייזונגען זיך אונטערגענראבען און דאָרט פיעל געווער גע־זוכט. גאַנצע גריבער האָט מען אויסגענראבען, לאַנג געגראבען זיך דאָרט און גרינדליך געזוכט, און געפונען... אלטע שמות, שוין האַלב צופויל־טע בלעטער פון אלטע צוריסענע גמרות און משניות, וועלכע דער שמש פון שוהל האָט דאָרט פערגראבען!

אומגליקליכער טערק! פאר וועמען שרעק־סטו זיך? פאר א שאָטען, וואָס איז נאָך קראַנ־קער, שוואכער פון דיר? ביי וועמען האָסטו געווער געזוכט? ביי דעם פּאָלק, וואָס האלט אזוי טהייער אלטע שמות? און פאר איהם האָס־טו זיך אזוי געשראָקען, ער זאָל פון דיר ארץ־ישראל נישט אָפּרייסען. אָרימער ישמעאל!

יום כפור צו נעילה האָבען זיך געשלאָסען, לויט דעם בעפעהל פון דער טערקישער רעגיע־רונג, אלע פרעמדע רעגיערונגס־פּאָסטען אין לאַנד. דעם טאָג האָט זיך נעענדיגט די הערשאפט פון פרעמדע רעגיערונגען אויף טערקיי. אלע שילדען פון די פרעמדע פּאָסטען זיינען אַראָפּ־גענומען גענוארען, אלע פּאָסט־קעסטלעך פון די וועגד זיינען אָפּגעריסען־גענוארען. פון דעם טאָג אָן וועט די טערקישע רעגיערונג אליין זיין די פערוואלטערין איבער איהרע אלע פּאָסטען אין לאַנד.

צו וועט זי פעהיג דערויף זיין? צו האָט זי די נויטיגע מענשען דערויף? און צו וועלען איהר אָנמרויען די פרעמדע רעגיערונגען זייערע פּאָסטען און געלד־וועכטהען, ביז זי וועט נישט איינלעגען צוויי הונדערט מיליאָן? דאָס וועט די נאָהענטע צייט ווייזען. דערווייל זיינען די פרעמדע רעגיערונגס־פּאָסטען געשלאָסען. טער־קישע פּאָליציי שטעהט ביים טיהר, לאָזט קיי־נעם נישט אריין, קיינע אָפּראציעס מאכען. די בריף, וועלכע זיינען שוין אָנגעקומען נאָך דער אָפּשאפונג פון דער קאָפּיטולאציע צו די פרעמדע פּאָסטען אין לאַנד, זיינען צו דער טערקישער פּאָסט נישט איבערגעגעבען געווארען. די בע־אמטע זיינען נאָך פון די פרעמדע פּאָסטען נישט ענטזאגט געווארען, די דירות נישט פערדונגען געווארען; די בעאמטע ווערט זייער געהאלט געצאָהלט און די הויפּט־פערוואלטער פערלאָזען נאָך נישט די לאַנד. זיי ווארטען אויף ידיעות פון זייערע הויפּט־רעגיערונגען וועגען דעם. עס איז זעהר מעגליך, אז א גרויסער פּאָליטישער סכסוך זאָל דערפון ארויסקומען, אזא סכסוך, וועלכער וועט דעם טערק אויף אין דער גרויסער וועלט־קריעג אריינציהען. און עס קאָן זיין, אז מיט דער כונה זיינען די פּאָסטען צוגענומען גענוארען און די קאָפּיטולאציע בטול געווארען.

דאָס איז שוין די פרוכט פון נאָך דער קא־פּיטולאציע, פון דער טערקישער אליין־הערשאפט אין לאַנד. א האלבען מיליאָן פראנק האָט וויע־דער א מאָל די טערקישע רעגיערונג ארויפּגע־לעגט אלס אָפּצאָהל־צינז אויף די דערפער און קאָלאָניעס פון ארץ־ישראל. די דאָזיגע סומע מוז אין צייט פון א וואָך אריינגעטראָגען וועדען מיט כסף מזומן, נישט קיין פאָפּירען. די סומע איז גאָר בעזונדער פון די פערד און וועגען, גמלים, שאָף, גערשטען און וויץ, וואָס די טער־קישע רעגיערונג האָט אזוי אונברחמנות'דיג אָהן א חשבון גענומען, גראָבירט אין אלע אראָבישע דערפער און אין די אידישע קאָלאָניעס. וועד עס וויים דעם צושמאנד פון די דערפער און די קאָלאָניעס פון ארץ־ישראל, דער קאָן נאָר ריכ־טיג אָפּשאצען וואָס פאר א קלאפ דאָס איז פאר דעם ארץ־ישראל'דיגען ישוב. און דער שרעק איז נאָך מעהר, וואָס מען וויים נישט צו מיט דער סומע איז מען שוין פטור, צו עם וועלען נאָך גרעסערע אין גיכען ארויפגעלעגט וועדען.

געבראכט דערצו האָט, וויי עס וויייזט אויס, דאָס, וואָס די אָרטיגע ארץ־ישראל'דיגע טער־קישע רעגיערונג האָט זיך דערוואוסט און דער־זעהן וויי די אמעריקאנער קריעגס־שיף איז צו־געפאָהרען צו די ברעגען פון ארץ־ישראל און אמעריקאנער סאָלדאטען אליין האָבען מיט הוילע שוועדען אראָפּגעטראָגען דאָס גאלד־געלד אין דער ציוניסטישער באנק אריין. דערפאר איז עס די סומע געלד ארויפּגעלעגט געווארען אויף דעם אָרימען ישוב אין ארץ ישראל. ביים אָרי־מען טערק זיינען גרויסע אויגען אויף געלד און רעכענען רעכענט ער, אז די אמעריקאנער שיף האָט פיעל מיליאָנען געבראכט פאר די אידען, און ער נויטיגט זיך טאקע אין די מטבעות.

די אָרימע דערפער און קאָלאָניעס, וועלכע זיינען נאָך פון פריהער אזוי איבער דער קאָפּ פערטרונקען אין חובות, וועלען מוזען פון די לעצטע גראָשענס, וואָס זיי דארפען אויף די פעל־

דער און געדטנער, די סומע בעצאהלען. און צום באראן ראטשילד אין פאריז וועגען הילף קאן מען זיך איצט נישט וואנדען; דער באראן ראטשילד האט איצט ענוג זיינע אייגענע צרות אין פראנקרייך און רוסלאנד, וואו ער שטעקט מיט זיין מזומן, און ווען אפילו מען וואלט זיך יא געקאנט איצט צו איהם וואנדען נאך הילף, איז נאך אויך א פראגע צו ער וואלט די הילף דערלאנגט. א חודש פאר דער מלחמה נאך האט זיך די קאלאניע, אין וועלכער איך געפין זיך, געווענדעט צום באראן ראטשילד מיט א ביטע ער זאל אויסלייהען אויף עטליכע יאהר מיט פראצענט די 70000 פראנק, וואס די קאלאניע האט זיך פערשולדיגט דורכפיהרענדיג א וואסער־לייטונג איבער דער גאנצער קאלאניע אין די הייזער צו די קאלאניסטען. דער באראן ראטשילד האט גאנץ פיין דער קאלאניע די דאזיגע ביטע ענטזאגט, און ער האט אזוי געזאגט: „זיי, די קאלאניסטען פון דער קאלאניע, איז ניט אנגעשטאנען, אז זייערע טעכטער זאלען בארווועסע ווי אונזער מוטער רבקה מיט דעם קרוג אויפ'ן קאפ וואסער פון ברונעם טראגען; וואסער־לייטונגען אין זייערע הייזער האבען זיי געוואלט,— זאלען זיי דאס מאכען אויפ'ן אייגענעם רעכענונג"... נאך אזא ענטפער איז שוין שווער וועגען נייע הלואות זיך וועגדען צו איהם.

ווי אויך א ווייסטען, פערווארפענעם אינזעל אין מיטען גרעסטען ים, פערגעסענע, פערלאזענע פון גאט און לייט, אפגעריסענע פון דער גאנצער וועלט, געפינען מיר זיך איצט אין ארץ־ישראל, זייט ס'איז בטול געווארען די הערשאפט פון פרעמדע אין לאנד, זייט עס זיינען פערמאכט געווארען פון דער טערקישער רעגירונג די פרעמדע פאסטען. פון דעם טאג אן, פון דעם 1טען אקטאבער, איז שוין קיין אירקפאעישע פאסט נישט אנגעקומען. די שיפען, וועלכע זיינען יא געקומען צו די ברעגען פון ארץ־ישראל פון אירקפא, האבען מיט זיך די פאסט געבראכט, נאר דער טערקישער פאסט האבען זיי נישט איבערגעגעבען און אוועקגעפיהרט צוריק די פאסט פון וואנען זיי האבען זי געבראכט.

דער סכסוך, וואס די אבשאפונג פון דער קאפיטולאציע האט פערשאפט צוויישען דעם טערק מיט די פרעמדע רעגיערונגען, ווערט אלץ שארפער. אלע ערווארטען שוין דעם טאג, ווען מלחמה וועט ערקלערט ווערען, וויל די טער־קישע פאר־מלחמה־גסיסה איז טויזענד מאל ערגער און שרעקליכער ווי די מלחמה אליין, וויל סיי ווי סיי ווען עס וועט לאנג דויערען די טער־קישע פאר־מלחמה־גסיסה, וועט זי במילא חרוב מאכען די גאנצע לאנד, איהרע אלע שטעדט און דערפער.

דער אידישער אהנמעכטיגער שאטען לאזט דער טערקישער רעגירונג אין ארץ־ישראל? נישט רוהען. נאך דער גרויסער אונטערזוכונג פון דער רעגיערונג אין פתח־תקוה, וואו זיי האבען געווהר און א פערשווערונג געגען דער טערקישער רעגיערונג געזוכט, איז נעכטען געווען נאך א פיעל גרעסערע אונטערזוכונג אין דער „גמנסיה־עברית" אין יפו, אין דער דאזיגער גמנסיה, וועלכע איז העברעאיש־טערקיש פאטריאמיש, אין וועלכער עס וועלען געלערנט אלע שבעים לשונות, טערקיש־און אראביש אפילו, נאר אין וועלכער קיין אידיש וואלט טאר נישט דערמאנט וועלען; אויף דער גמנסיה, וואס איהרע דירעק־טארען האבען אפגענעלאגען די טהירען ביי'ן טערקישען בילדונגס־מיניסטער, אז ער זאל זיי אריינענעהמען אונטער זיין השגחה, — אויף דער דאזיגער, אזוי שטרענג־פאטריאטישער גמנסיה איז אפילו אויך א חשד געפאלען.

א שטרענגע, לאנג־דויערענדע אונטער־זוכונג איז אין איהר געמאכט געווארען, אויף די בוידימער אפילו, אין אלע בתי־כסאות, גע־זוכט געווהר, זוהר שטארק געזוכט און ge־פונען... געפונען דאס, וואס אין פתח־תקוה — שמות, שמות, שמות... נישט קיין אלטע פון גמרות און משניות־שמות, ניין! נייע מאדערנע שמות האבען זיי דארט אין גמנסיה־עברית ge־פונען. „לא בחיל ולא בכח, כי אם ברוח".

דער שאטען פון די חשמונאים, פון יהודה המכבי און זיינע זיהן, וועלכע ליגען בעגראבען אין די בערג פון יהודה נישט ווייט פון די אידישע קאלאניעס, שרעקט נאך אלץ די טער־קישע רעגיערונג. דאס ביסל? זעלבסט־פערוואל־טונג, די אויטאנאמיע, וואס עקזיסטירט שוין 30 יאהר אין די אידישע קאלאניעס, ווערט איצט ביסלעכווייז, ביסלעכווייז געבראכען פון דער טערקישער רעגיערונג. אין די אידישע קאלא־ניעס, אין וועלכע עס זיינען קיין מחמד'אנער וועכטער ניטא, האט די רעגיערונג אריינגעשיקט צו צווויי מחמדאנער וועכטער, זיי געגעבען ge־וויסע דירעקטיוון, אז זיי זאלען גוט אכטונג געבען, האלטען אן אפען אויג אויף אלעם וואס עם קומט פאר אין די אידישע קאלאניעס. ge־וועהנליך וועלען פארלויפיג נישט קאנען פיעל שאדען דער זעלבסט־פערוואלטונג פון יעדער קא־לאניע די דאזיגע וועכטער, נאר אויב דאס איז אן אנהויב פון א געווישער סיסטעמאטישער אונ־טערדריקונג פון דער אידישער זעלבסטפערוואל־טונג אין די קאלאניעס, זאגט צו דער דאזיגער אנהויב זעהר טרויעריגע רעזולטאטען פאר דעם נייעם ישוב אין ארץ־ישראל.

עס איז קיין שום ספק נישטא, אז ווען די פרעמדע רעגיערונגען וועלען נאר מוחל זיין דער

טערקישער רעגיערונג די קאפּיטולאַציע, און די טערקישע רעגיערונג וועט האָבען א פּרייע האנד צו טהאָן אלץ וואָס זי וויל אָהן קיין שום קאָנטראָל, וועט זי געווינ חרוב מאכען אלע אידישע קאָלאָניעס אין ארץ־ישראל. נאכדעם ווי די רעגיערונג האָט צוגענומען אין די קאָלאָניעס פיעל פערד, וועגען און געשיר און אונגעהייער גרויסע סומען געלד, פאַדערט זי איצט וויעדער צוויי טויזענד קאנטאר האָלץ (א קאנטאר איז 17½ פוד) פאר דער ארמעע, און די האָלץ דארפען די קאָלאָניסטען אויף זייערע וועגען צושטעלען צו דער באהן. קיין וועלדער נאטירליכע זיינען אין ארץ־ישראל נישטא. עס זיינען נאָר לאָ די קליינע אקאליפטוס־וועלדלעך, וואָס פערהיטען פון פיבער, און דאָס הייסט, אז מען וועט מוזען אויסהאקען אלע קליינע וועלדלעך, וואָס געפינען זיך אין די קאָלאָניעס. אויף די קאָלאָניעס האָט די דאָזיגע וויילדע פאַדערונג פון האָלץ מעהר געווירקט צום ערגסטען ווי אלע ביז־אַהעריגע פאַדערונגען, ווייל נאָך אזא פאַדערונג איז מען שוין גאָר נישט זיכער, אז נאָך די האָלץ וועלען נישט זיין קיין אנדערע פאַדערונגען, ביז די רעגיערונג וועט אלעס, וואָס עס איז נאָר דא אין די קאָלאָניעס, צונעהמען.

יא! עס מעג די ציוניסטישע פּרעסע זיך גען וויפיעל זי וויל איהרע אָפּיציעלע, זעהר ביליגע לויב־געזאַנגען דער טערקישער רעגיערונג לכבוד דעם יום־טוב, וואָס די קאָפּיטולאציע פון די פרעמדע רעגיערונגען איז בטול געווארען; די קאָלאָניסטען אין ארץ־ישראל אין די קאָלאָניעס קרענקען שוין אוים דעם דאָזיגען יום־טוב, וואָס וועט פאר זיי זיין אן אמת'ער חורבן.

* * *

דער שעהנער, ריינער, טיף־קלאָרער ארץ־ישראל הימעל ווערט אלץ שטארקער און שטארקער פערחמארעט. ער איז אין נאנצען מיט שוואַצע וואָלקענס בעדעקט. א שטארקער שטורם, שוין כמעט אן אונפערמיידליכער, דערף די נאָהענטע טעג אויסברעכען. נאָך אלע סמנים ווייזט, אז אויסברעכענען וועט דער שטורם פון ים־סוף זייט, פון וואדי־אל־עריש, אין דער מדבר, ביי דעם מצרים־ארץ־ישראל־גרענעץ, און איבער־טראָגען וועט זיך דער שטורם אויף די פעלדער און טהאלען און בערג פון יהודה. די גאנצע לאַנד איז ווי דער ים פאר א גרויסען שטורם.

זאָל שוין קומען וואָס גיכער דער שטורם! דאָס וואַרטען אויף דעם שטורם, די טערקישע גסיסה, איז טויזענד מאָל ערגער ווי דער שרעק־ליכסטער שטורם...

פראַדעל שטאָק:

סאנעטען

I.

דיין גרינער הוט, ער איז דיר שעהן געשטאַנען,
האָסט ווי א שטאַלצער יעגער אויסגעזעהן
אין איהם, וואָס לאָזט אין ווילדען וואלד זיך געהן,
וואו ס'זיינען בייזע טיגערן פאראנען.

כ'האָב מורא ג'האָט—אָט הויבסטו אויף די ברעמען;
דיין בליק איז ווי ב'א הירש צושטאָקען, גרויס
און שעהן — ווען ר'ווערט בעיאָגט וואָלד איין
וואַלד אוים,
און וויסט נישט אין וועלכער זייט ער זאָל זיך
נעהמען. —

מיין יעגער דו, ווייל ער דיין פרייהייט רויבען
פון דיר? — די אויגען דיינע גרויס און שווארץ,
זיי ליגען מיר ווי טויבען אויפ'ן הארץ,

וואָס וואַרקען שטילע צערטליכע געזאנגען —
כ'וועל פיטערן אין הארצען דיינע טויבען...
מיין שטאַלצער יעגער, ווער האָט דיך געפאנגען?—

II.

מיליאָנען מענשען געהען דורך די גאַסען,
א יעדער האָט זיין אייגען „וועה" און „אך",
און אין די אויגען טראָגען זיי דעם יאָך,
און איך קען זיי נישט ליעבען און נישט האַסען.

און דאָך, האָב איך זיי נויטהיג, מיר צו מאָלען:
זיי שטעלען זיך רום א „באַרג סיני" אוים,
די שטאהסט אויף איהם — א נביא, שטאָלץ און
גרויס,
און ווילסט מיט נייע לוחות זיי בעצאָהלען

פאר זייער נישטיגקייט — און ס'פאלען פונקען
פון דיינע שווארצע גרויסע נביא־אויגען —
און זיי, זיי זיינען אלע צו דער ערד געזונקען,

און זי'רע מיעדע קעפ פאר דיר געבויגען,
און האָבען מיט דיין גיסט זיך אָנגעטרונקען,
וואָס איז צו יעדען אויפציגען געפלויגען. — —

די מאַדע אין מוזיק

די מאָדע איז זוי א נידעריגע טהיר: יעדער איינער איז מיט איהר אונצופריעדען, אבער דאָך מוז ער בויגען דעם קאָפּ. די מאָדע איז ניט דאָס וואָס מען רופט א מנהג; א מנהג וועלכע איך בעטראכט אלס א בית־עולם פון אלטע מוזיק־אינסטרומענטען, און אלע מאָל נעהמט מיך אן א געפיהל פון טיפען טרויער, קוקענדיג אויף די צאהלרייכע קאָלעקציאָנען פון אט די מוזיקאָלישע מתים. איך שטעל מיר פאָר, וויי וויי האָבען א מאָל געלעבט מיט אן אינהאלטסרייכען לעבען. יעדער איינער פון זיי האָט ניט אויך מאָל ארויסגערופען אין מענשליכע הערצער געפיהלען פון בעגייסטערונג, פון עקסטאַז, פון גליק — און יעצט זיינען זיי טויט וויי אלע טויטע, קיין לעבעדיגע מענשליכע האַנד ריהרט זיך צו זיי ניט צו, קיין אויגעניגער מענש דערמאָנט זיי גאָר ניט מיט א גוט וואָרט. עס שיינט, אז קיינער האָט גאָר קיין בעגריפף ניט וויי שעהן, וויי ערהאבען זיי האָבען א מאָל געזונגען. פיעקע פון זיי זיינען נאָך זייערע פּראכטפאָלע אויסערגיכע פּאָרמען פיעל שעהנער פון די היינטיגע אינסטרומענטען. בעאָבאכטענדיג זייערע רייכע פערציערונגען פון גאָלד, זילבער, פּערל און העלפאַנדבין, קען מען פערשטעהן, אז מען האָט זיי א מאָל געהאלטען זעהר טהייער און זיי האָבען געשפּיעלט א גרויסע ראָלע אין דעמאָקראַטיגען געזעלשאַפטליכען לעבען; אָבער יעצט זיינען זיי טויט, און קיינער, קיינער קען זיי ניט לעבעדיג מאַכען. דאָס טרויעריגסטע אין דעם איז דאָס, וואָס אָט די אלע פּראכטפאָלע אינסטרומענטען זיינען פערוואָרפען געוואָרען פון מענשען, ניט ווייל נייע, בעסערע אינסטרומענטען האָבען פערנומען זייער פּלאַץ, נאָר גאַנץ איינפאַך, ווייל די בלינדע און טויבע דעספּאָטישע מאָדע האָט אזוי געפאָדערט. און אָט אזוי זעהען מיר, אז די פּראכטפאָלע „וויאָלא ד'אַמאָרע" (די פיעדעל פון ליעבע) ליעגט אין מוזעאום אויפ'ן מוזיקאָלישען בית־עולם *) בעת די אָבשייליכע „באַנדזשאָ" און די „באַלאַלאַיקא" גרופירען ארום זיך די גלענצענדע יוגענד פון די אַמעריקאַנישע און רוסישע אוניווערזיטעטען. נאָר ביי דער מאָדע פרעגט מען קיין קשיה ניט.

גרויסע פערזענליכקייטען פון דער מוזיקאָלישער וועלט האָבען געפּרופט אָנצונעהמען אלערליי מיטלען וויעדער ארויסצורופען צום לעבען איניגע פון אָט די פּראָמינענטע מתים, אבער דאָס אלץ האָט קיין ערפאָלג ניט געהאַט. אזוי האָט מיט א יאָהר פופצעהן צוריק דער בעריהמטער פראנצויזישער קאָמפּאָזיטאָר, מאסענע, גרינדעט א ספּעציעלען מוזיקאָלישען פעראיין מיט'ן צוועק ארויסצורופען צום לעבען די בעסערע מינים פון די אָבגעשטאָרבענע מוזיקאָלישע אינסטרומענטען. ער האָט אויסגעקליבען פיער פון זיי: קלאַווסין, קווינטאַן, וויאָלא־די־גאַמבא און וויאָלא ד'אַמאָרע. (זיי ענטשפּרעכען מעהר אָדער וועניגער דעם מאָדערנעם זאָגענאַנטען.

*) מאַיערבּעער איז געווען דער לעצטער פון די קלאַסישע אָפּערא קאָמפּאָזיטאָרען, וואָס האָט געלעבען אין איינע פון זיינע אָפּערען א סאָלא דער וויאָלא ד'אַמאָרע.

אלע מאָל, וועו איך בעזוך דעם מעטראָפּאָליטען מוזעאום, פערפעהל איך ניט ארויינצוגעהן אין דער מוזיקאָלישער אָבטהיילונג, וועלכע איך בעטראכט אלס א בית־עולם פון אלטע מוזיק־אינסטרומענטען, און אלע מאָל נעהמט מיך אן א געפיהל פון טיפען טרויער, קוקענדיג אויף די צאהלרייכע קאָלעקציאָנען פון אָט די מוזיקאָלישע מתים. איך שטעל מיר פאָר, וויי וויי האָבען א מאָל געלעבט מיט אן אינהאלטסרייכען לעבען. יעדער איינער פון זיי האָט ניט אויך מאָל ארויסגערופען אין מענשליכע הערצער געפיהלען פון בעגייסטערונג, פון עקסטאַז, פון גליק — און יעצט זיינען זיי טויט וויי אלע טויטע, קיין לעבעדיגע מענשליכע האַנד ריהרט זיך צו זיי ניט צו, קיין אויגעניגער מענש דערמאָנט זיי גאָר ניט מיט א גוט וואָרט. עס שיינט, אז קיינער האָט גאָר קיין בעגריפף ניט וויי שעהן, וויי ערהאבען זיי האָבען א מאָל ג

בעוואוסט, פון וויאָלין, אלטאָ, טשעלקאָ און קלאַ־ווייר.) ער האָט אַנגאַזשירט פיער פּראָכטפאָלע ווירטואָזן זיי זאָלען זיך אויסלערנען שפּיעלן טען „קלאַווייר קוואַרטעט", וואָס בעשטעהט, ווי אויף אָט די אלט־כּייע אינסטרומענטען. ער האָט געביקדעט פון זיי אַ קוואַרטעט, וועלכען מען האָט דעמאָלט אין קאָטאָווע גערופען „דער תּחית המתים קוואַרטעט". און אָט דער אַנ־סאַמבל מיט זיינע גרויסע מיטלען און מיט זיין גרויסען נאָמען האָט אונטערנומען אַ קאָנצערט רייזע דורך גאַנץ איראָפּא; זיי האָבען אומעטום געהאַט אַ שטורמישען בייפאַל אוּן די גאַנצע אייראָפּעאישע פּרעסע האָט זיי געלויבט ביז'ן הימעל. איך האָב געהאַט דעם מזל צו הערען איינעם פון דיעזע קאָנצערטען. איך זאָג „דעם מזל", ווייל עס איז ווירקליך געווען איינער פון די גליקליכסטע מוזיקאַלישע מאָמענטען אין מיין לעבען. זיי האָבען געשפּיעלט אלטע קאָמפּאָזי־ציאָנען פון דער זעלבער תּקופה וועו די אינ־סטרומענטען האָבען געלעבט. איך האָב פּער־מאַכט די אויגען און האָב צוגעהערט מיט ענט־ציקונג. איך האָב מיר פאַרגעשטעלט אין מיין פאַנטאַזיע דאָס גאַנצע בילד פון יענער עפּאָכע און די געטליכע טענער האָבען געקלונגען ווי צאַרטע געפּיהלען פון מענשליכע הערצער פון יענער צייט. מיך האָט געוואָרפען אין פיבער פון אויפרעגונג, פון גליקזאליגקייט. מיר האָט זיך דעמאָלט עפּעס געוואָלט גלויבען, אז דער טויט איז אונמעכטיג... אָבער צו דער זעלבער ציים האָט אינוועניג ערגעץ טיפּ אין מיר דאָס האַרץ געווויינט. איך האָב אינסטינקטיוו גע־פּיהלט, אז דיעזע צויבער־אינסטרומענטען זינגען איצט זייער שוואַנען־ליעד פאַר זייער צווייטען טויט; און מיין האַרץ האָט מיך ניט געגאַרט. די קינסטלער האָבען זיך אומגעקאָרט צוריק אין פאַריז, און די אינסטרומענטען האָט מען אוועקגעלאָזט צוריק אין מוזיאום. און זיי ליע־גען דאָרטען וויידער טויט אויף זייער בית־עולם, און קיין מענשליכע האַנד ריהרט זיך ניט אָן צו זייערע סטרונעס. זיי האָט אמת געלונגען אויפ־צורודערן די גאַנצע מאָדערנע געזעלשאפט, אָבער דיעזע געזעלשאפט האָט פאַר זיי, ליידער, גאָר ניט געקענט טהאָן. זי איז, נעבאָך, ניט אונאבהענגיג: זי האָט אויף זיך זעהר אַ שטרענ־גע און זעהר אַ לעבעדיגע הערשערין, וואָס אינ־טערעסירט זיך ניט מיט טויטע. און דיעזע הערשערין איז — די מאָדע.

עס איז מערקווירדיג, דאָס זעהר אָפט קומט פאָר, דאָס פון אַ יעוויסער פאַמיליען־גרופּע פון אינסטרומענטען בעווייזט זיך די מאָדע אונגינ־סטיג גראָד צום בעסטען פון זיי און ער שטאַרבט אָב. אזא פאל האָט פאַסירט מיט דער פליייטע. פונקט אזוי ווי עס זיינען דאָ שטרייך־אינסטרו־מענטען פון פערשיעדענער גרויס, נעמליך: וויאָלין, אלטאָ, טשעלקאָ א. ז. וו., שוינקט אזוי האָבען אויך עקזיסטירט פערשיעדענע פליייטען. די אלטאָ־פליייט איז געווען די שוועכסטע פון זיי. פאר איהרע זיסע טענער האָט מען איהר אַ נאָ־מען געגעבען „פּלוט ד'אמור", ד. ה. „די פליייטע פון ליעבע". זי איז געווען ערפונדען אין פראַנקרייך, אָבער, ניט קוקענדיג אויף דעם, וואָס די פראַנצויזען זיינען אזעלכע גרויסע פער־עהרער פון אלץ וואָס געהערט צו „אמור", האָט די פראַנצויזישע מאָדע פערטריבען דעם אינ־סטרומענט און ער ליגט יעצט „בשלום על משכבו", אין מוזאום, אויפ'ן מוזיקאַלישען בית־עולם. — דאָס זעלבע האָט אויך פאַסירט מיט'ן „באריטאָן־קלאַרנעט" און מיט דער „גיטאַרע ד'אמאָרע" (די גיטאַרע פון ליעבע). זיי זיינען געווען די פיינסטע אין זייער משפּחה, אָבער די מאָדע האָט זיי בעשעהרט קורצע יאָהרען.

וועגען דער גיטאַרע לוינט זיך אָבצושטעלען אויף אַ ווייל. מוזיק־אינסטרומענטען מיט סטרונעס טהיילען זיך אויף צוויי סערייעס, נעמ־ליך: אזעלכע, וואָס מען שפּיעלט אויף זיי מיט אַ סמיטשיק, און אזעלכע, וואָס מען שפּיעלט אויף זיי נאָר מיט די פינגער. די קענינגען פון דער ערשטער סעריע איז די פיעדעל, און פון דער צווייטער — די גיטאַרע. דער, וואָס האָט קיינמאָל ניט גהערט אַ גוטען קינסטלער אויף דער גיטאַרע, קען אפילו קיין שוואַכען בעגריף ניט האָבען פון דער צויבער־פּראַכט פון דיעזען וואונדערבארען אינסטרומענט. ניט פיעלע ווייי־סען, אז דער גרעסטער וועלט־וויאָליניסט, פּא־גאַניני, איז אויך געווען דער גרעסטער וועלט־קינסטלער אויף דער גיטאַרע, און ער פלעגט קיינמאָל ניט קענען זאָגען גענוי וועלכען פון די צוויי אינסטרומענטען ער האָט מעהר ליעב. אין מוזיק, ווי בעוואוסט, שפּיעלט די הויפּט־ראָלע דאָס געהיימע, דאָס מיסטישע, און אין דיעזער הינזיכט האָבען די טענער פון קיין אַנ־דער אינסטרומענט ניט אזא גהעהיימניספאָלען, טרוימעריישען כאַראקטער, ווי די טענער פון דער גיטאַרע. פון פאַנאַניגס לייכטער האַנד האָט די גיטאַרע אַנגעפאַנגען צו שפּיעלען אַ גרויסע ראָלע אין די העכערע געזעלשאפטליכע און מו־זיקאַלישע קרייזען. אין פערלויף פון אייניג צעהנדליג יאָהר, אינ'ם אַנפאַנג פונ'ם 19טען יאָהרהונדערט, האָט מען אַנגעפאַנגען ארויסצו־געבען זאָגאָר ספּעציעלע מוזיקאַלישע זשורנאַלען פאר דער גיטאַרע, עס האָט זיך בעוויזען אַ גאַנ־צע רייהע פון נייע גרויסע גיטאַרע־ווירטואָזען, אזוי ווי צ. ב. ש., סיכרא, דעקערשענק, צימער־מאַן און נאָך פיעלע אַנדערע. אָבער דאָס אלץ האָט נעדויערט ניט לאַנג. עס האָט אַ בלאָז געטהאָן אַ נייער ווינטעל און אין די הויכע קרייזען האָט זיך אַנגעפאַנגען אַ גירוש אויף דער גיטאַרע. אין די טויזענדע קאָנצערטען,

וואָס קומען היינט פּאָר אַלע יאָהר, וועט איהר נעראָן אַלץ. וואָס איהר ווילט, און וואָס איהר ווילט ניט, אָבער ניט קיין גיטאַרע־קינסטלער. אין קיין קאָנסערוואַטאָריום פון אייראָפּא וועט איהר ניט געפינען קיין פּראָפעסאָר פון גיטאַרע. זי וועלט געבּרויכט נאָר אין די ניעדריגע פּאָלקס־שיכטען צו בעגלייטען וועלכע עס איז „רעג־טיים"־ליעדער. ניט קוקענדיג אויף דעם, וואָס פערהעלטניסמעסיג נאָר ניט לאַנג איז די גיטאַרע געווען דער ליעבלינג פון אַזעלכע מוזיקאַלישע היזען וווי פֿאַנאַניני און פּראַנץ שובערט, וועט אייך היינט יעדער מאָדערנער לירישּפּוט־מוזיקער זאָגען, אז פּאַר א בעל־חבּתּישׁ קינד איז זאָגאָר ניט אַנשטענדיג צו לערנען זיך שפּיעלען אויף דער גיטאַרע. — אָט דאָס איז די מאָדע!

ניט וועניגער בעלעהרענד איז דער ביישפּיעל מיט דעם אינסטרומענט, אין דער געשיכטע פון וועלכען מיר פּערזענלעך איז בעשעהרט געווען צו שפּיעלען א געוויסע ראָלע, איך מיין דאָ די ענגלישע קאָנצערטינא. נאָך אין אָנפֿאַנג פון דעם 19טען יאָהרהונדערט האָט מען אין די מו־זיקאַלישע קרייזען אָנגעפֿאַנגען צו בעגרייפֿען, אז, נאָך אַלעם, איז צווישען אַלע עקזיסטירענדע מוזיק־אינסטרומענטען קיין איינער ניטא, וואָס זאָל זיין צוגענגליך פֿאַר די ברייטע פּאָלקס־מאַסען, וועלכע האָבען וועניג צייט און קלייניע מיטלען אויף לערנען מוזיק. אין אַלע אייראָפּאַישע לענדער האָבען פערשיעדענע מוזיקער און פֿאַבריקאַנטען געפֿרופט ערפינדען א גוטען, אַלגעמיין צוגענגליכען מוזיק־אינסטרומענט, נאָר אָהן ערפֿאָלג. געווענליך פלעגט זיך דער אינ־סטרומענט ארויסווייזען אָדער צו שוער אָדער צו וועניג מוזיקאַליש. סוף כל סוף איז אין 1827טען יאָהר געלונגען דעם ענגלישען געלעהר־טען טשאַרלז ווייטסטאָן צו ערפינדען די קאָנ־צערטינא. די ענגלישע פּאָלקס־מאַסען האָבען גלייך דערפיהלט, וואָס פאר א בעדייטונג דיזער אינסטרומענט קען פאר זיי האָבען, און דער אינ־סטרומענט האָט זיך אָנגעפֿאַנגען צו פערשפּרייי־טען איבער'ן גאַנצען לאַנד. אָבער, ניט קוקען־דיג אויף זיין קאָמפּעטענטען ערפינדער און דעם פערהעלטניסמעסיג אונגעהויערען ערפאָלג פון'ם אינסטרומענט אליין, האָט געדויערט מעהר ווי אַכציג יאָהר, ביז אייגער פון די מאָדערנע ענג־לישע קאָמפּאָזיטאָרען האָט זיך ערלויבט אַרייי־צוברענגען די קאָנצערטינא אין אייגע פון זייגע סימפֿאָנישע קאָמפּאָזיציאָנען, און נאָך עד היום איז די קאָנצערטינא אין פיעל לענדער נאָך גאָר ניט בעקאַנט. און אין ענגלאַנד זעלבסט איז זי פערשפּרייט נאָר צווישען די פּאָלקס־מאַסען. די אריסטאָקראַטישע קרייזען, אָבער, האָבען נאָך אַלץ מורא טריף צו מאַכען זיך, בעריהרענדיג די קאָנצערטינא, אייידער די מאָדע וועט איהר אַראָפּטירען. אין אייגעם פון אזעלכע הייזער אין לאַנדאָן, וואו מיר איז אויסגעקומען צו שפּיעלען, האָט מיר אייגע פון די געסט, א דאָמע, גאַנץ אָפּען געזאָגט אז זי וואָלט זעהר געוואָלט זיך לערנען שפּיעלען אויף דיזען אינסטרו־מענט: „באָט איט איז נאָט פעשיאָנייבל".

אונזער זאָגענאַנטע „העכערע געזעלשאפט" האלט זיך פעסט אן דער מאָדע ניט נאָר בנוגע צו נייע אינסטרומענטען, נאָר אויך צו מעגליכע פערפאָלקאָמונגען אין אלטע. א זעהר כאַראַק־טעריסטישער פאַקט האָט פּאַסירט די לעצטע צייט מיט דער פיאַנאָ. ווי בעוואוסט, איז די פיאַנאָ דער הויפּט־אינסטרומענט פון דער מא־דערנער מוזיק; אָבער, צוגלייך מיט אלע אַנ־דערע זאכען אויף דער וועלט, איז די פיאַנאָ, פערשטעהט זיך, אויך ניט פאָלקאָמען. איהר גרעסטער חסרון בעשטעהט אין דעם, וואָס זי האָט ניט קיין לאַנגע זינגענדע טענער, ווי די פיעדעל און אלע בלאָז־אינסטרומענטען, וואָרים אין דעם זעלבען מאָמענט, וועו דער קלאַוויש פונ'ם פיאַנאָ וועלט בעריהרט, פאַנגט אן דער טאָן גלייך אָבצושטאַרבען, און דער שפּיעלער קען שוין אין איהם קיינע ענדערונגען ניט מא־כען, בעת אויף דער וויאָלינע, צ. ב. ש., כל זמן דער סמיטשיק בעוועגט זיך, קען דער שפּיעלער פערשטאַרקען אָדער אָבשוואַכען דעם טאָן און מאַכען אין איהם פערשיעדענע אקצענטען, ניו־אנסען און שאַטירונגען. צו בעזייטיגען אָט דעם גרויסען חסרון פון דער פיאַנאָ איז געלונגען דעם בעוואוסטען רוסישען קאָמפּאָזיטאָר און פיאַנא־ווירטואָז גלאַוואַטש. ער האָט מיט א יאָהר פוס־צעהן צוריק ערפונדען און צוגעפאַסט צו דער פיאַנאָ אזא אפּאַראָט, וואָס גיט דעם שפּיעלער די מעגליכקייט ארויסצובערענגען אויף דער פיא־נא לאַנגע נאָטען און צו בעהערשען זיי פונקט ווי אויף דער פיעדעל. צו דער זעלבער צייט, אָבער, וועדט די פיאַנאָ אליין דורך דיזען אפּא־ראט גאָר ניט געענדערט, און מען קען אויף איהר שפּיעלען אויף אויפ'ן געוועהנליכען אופן. גלאַוואַטש האָט געמאַכט מיט זיין פערבעסער־מער פיאַנאָ א קאָנצערט־רייזע דורך גאַנץ רוס־לאַנד. מיר האָט אָבגענאָלטען צו זיין אויף אייי־נעם פון דיזען קאָנצערטען און איך וועל איהם קיינמאל ניט פערגעסען. דער אייגדרוק, וואָס ער האָט געמאַכט מיט זיין שפּיעלען, איז געווען אונגעהויער. די אייגפאַכע אהטעגליכע פיאַנא האָט מיט דער הילף פון זיין אפּאַראט זיך פער־וואַנדעלט אין א צויבער־אינסטרומענט. אגב אורהא וויל איך בעמערקען, אז גלאַוואַטש אליין האָט צו יענער צייט געשפּיעלט אין רוסלאַנד זעהר א גרויסע ראָלע. ער איז געווען דער שף פון אלע רוסישע מיליטער־קאָפּעלען און איז

געווען דער ליעבלינג פון׳ם רוסישען קייזערליכען הויף. אָבער דאָך — האָט דאָס אלץ צוזאמען איהם גאָר ניט געהאָלפען. די מאָדע האָט זיין אינסטרומענט ניט אָנגענומען. יעצט איז גלאָ־וואָטש שוין געשטאָרבען און צוזאמען מיט איהם איז נעשטאָרבען זיין וואונדערבארע ערפינדונג. זי האָט אפילו ניט געהאט די עהרע צו בעקומען א פּלאץ אין מוזעאום, און פון זיין אינסטרו־מענט איז יעצט אין רוסלאנד אפילו קיין זכר ניט געבליבען.

איצט וויל איך אויפווייזען אויף א פאקט, וואָס אנבעלאנגט ספּעציעל צו אידען. נעהמענדיג אין בעטראכט די הויכע שטעלע, וואָס מיר פער־נעהמען אין מוזיק, איז גאנץ אונבעגרייפליך וואָס אידען האָבען קיינמאָל און נאָך ביז הייני־טיגען טאָג ניט ארויסגעוויזען די מינדסטע נייי־גונג צו דער פראָפעסיאָן פון אינסטרומענטען־מאכעריי. פיעלע אנדערע פעלקער שטאָלצירען מיט די נעמען פון זייערע גרויסע אינסטרומענ־טען־מאכער, אזעלכע צ. ב. ש. ווי גוואַרנעריוס, אמאטי, שטיינער, וויליאם, טורט און פיעלע אנ־דערע. אָבער צווישען זיי אלע וועט איהר ניט געפינען אפילו קיין איין אייניציגען נפש פון א אידישער אבשטאמונג. מ׳וואלט געקענט דענקען עם זאָל זיך א מאָל יא טרעפען, אז א איד זאָל ערפינדען א נייעם מוזיק־אינסטרומענט, וואָס זאָל אָנגענומען ווערען אין דער וועלט, וואלט דיעזער אינסטרומענט, און אויך זיין ערפינדער, בעדארפט זיין זעהר פאָפולער אין אידישע מוזי־קאלישע קרייזען. צום בעדויערען אָבער וויל די ווירקליכקייט דאָס ניט בעשטעטיגען.

איך וויל דאָס אילוסטרירען מיט א קורצער געשיכטע וועגען אן עכט אידישען מוזיק־אינ־סטרומענט, וואָס איז ערפונדען געוואָרען מיט א יאָהר 90 צוריק פון א גרויסען אידישען קינסט־לער מיט׳ן נאָמען מיכאל יוסף גוזיקאָוו. דיע־זער אינסטרומענט איז דעמאלט אין אידישע קרייזען געווען בעוואוסט מיט׳ן נאָמען „דער שטרויענער ציטבעל". אין זיין צייט האָט ער אָנגעמאכט א גרויסען רושם אין גאנץ איראָפּא; אָבער יעצט, ליידער, זעלטען וואָסער איד בכלל און וואָסער אידישער מוזיקער בפרט וויים עפעס וואָס צו זאָגען וועגען דיעזען אינסטרו־מענט און זיין ערפינדער. — דער פאקט איז אזוי אינטערעסאנט, דאָס איך וויל וועגען איהם איבערגעבען אייניגע וויכטיגע אייניצעלהייטען.

גוזיקאָוו איז געבאָרען געוואָרען אין 1809 אין שקלאָוו. זיין פאָטער איז געווען אן ארימער כלי־זמר, וואָס האָט געשפּיעלט אויף דער פליייט. גוזיקאָוו אליין האָט אויך די ערשטע צייט גע־שפּיעלט אויף דעם זעלבען אינסטרומענט, נאָר אזוי ווי ער האָט געהאט א שוואכע ברוסט, האָט דער דאָקטאָר איהם פערבאָטען צו שפּיעלען אויף וואָסער עס איז בלאָז־אינסטרומענט און אויף אויפ׳ן פיעדעל. גוזיקאָוו האָט אָבער געפּיהלט אין זיך א גרויסען מוזיקאלישען טאלאנט און האָט בשום אופן ניט געוואָלט אויפגעבען מוזיק. דאָס האָט איהם בעוואוינגען צו ערפינדען פאר זיך א נייעם אינסטרומענט, אויף וועלכען עס זאָל זיין פאר איהם אונשעדליך צו שפּיעלען. די אויסערליכע קאָנסטרוקציאָן פון דיעזען אינ־סטרומענט בעשטעהט פון א צימבעל־ארטיגע קלאָוויאטור פון טרוקענע הילצערנע ברעטעלעך, געשטימט נאָך דעם סדר פון די טענער פונ׳ם מוזיקאלישען אלף־בית. עס וועלען געשפּיעלט אויף זיי מיט צוויי הילצערנע האמערלעך, וועל־כע מען האלט אין ביידע הענד. און כדי דער קלאָנג פון די ברעטעלעך זאָל זיין הילכיגער, איז אונטער יעדער אייגער פון זיי אונטערגע־לעגט א דינינקער קוליקעל פון שטרוי, און דאָס פערבעסערט פיעל דעם רעזאָנאנס. אָט צוליעב דער איינצעלהייט האָט גוזיקאָוו א נאָמען גע־געבען זיין אינסטרומענט „דער שטרויענער ציטבעל". די טענער פון דיעזען אינסטרומענט זיינען וויייך, אָנגענעהם און גיבען די מעגליכקייט ארויסצואוווייזען א גרויסע טעכניק, א ריטהמי־שען געפּיהל און א מוזיקאלישען געשמאק.

גוזיקאָוו האָט געשפּיעלט אויף זיין אינ־סטרומענט וואונדערבאר. ער פלעגט מאכען אן אונגעהויערען איינדרוק ניט נאָר אויף דאָס גע־וועהנליכע פובליקום, נאָר אויך אויף די גרעסטע מוזיקער פון זיין צייט. אויף זיין ערשטען עפענטליכען קאָנצערט אין קיעוו האָט איהם גע־הערט דער וועלט־בעריהמטער וויאָליניסט ליפּי־סקי (קאָנקורענט פון פאגאניני) און איז געווען ענטציקט פון דעם אינסטרומענט און פון דעם שפּיעלער. אין זיין צווייטען קאָנצערט אין אדעס האָט גוזיקאָוו געמאכט אזא אונגעהויערען פוראָר, דאָס דער רוסישער געניראל־פעלד־מאר־שאל וואָראָנצאָוו האָט איהם גענומען אונטער זיין שוץ און האָט פאר איהם אראנזשירט א קאָנצערט־רייזע דורך גאנץ איראָפּא, וואו ער האָט בעזונדערס אויסגענומען בייים עסטרייכי־שען קייזער. צוליעב גוזיקאָוו׳ס אונגעהויערען ערפאָלג אין עסטרייך, וואו ער איז געבליבען א לענגערע צייט, האָט זיך דער אינסטרומענט פערשפּרייט דאָרט צוויישען פאָלק אין לאנד, און די טיראָלער פאָלקס־זינגער געברויכען איהם נאָך ביז היינטיגען טאָג אלס בעגלייטונג און סאָלא־אינסטרומענט. גאנץ אונפערשטענדליכערווייזע רופען זיי איהם דאָרט „די שטראָה־פיעדעל".

אין דער קלאסישער מוזיק איז דיעזער אינ־סטרומענט צום ערשטען מאָל געברויכט געווא־רען פון דעם פראנצוויזישען קאָמפּאָזיטאָר סען־סאנס אין זיין בעריהמטער שטיק „דאנס מא־קאבר" (טויטען־טאנץ).

דאָס וואונדערבארסטע וועגען דער אייגענ־ארטיגער פֿערזענליכקייט פון גוזיקאָוון איז דאָס, וואָס ער אליין, אלס מוזיקער, האָט אפילו קיין נאָטען ניט געקענט. ער פלעגט שפּיעלען אין זיינע קאָנצערטען אידישע, רוסישע און פּוי־לישע פאָלקס־ליעדער מיט וואריאציאָנען, וועלכע ער פלעגט אימפּראָוויזירען אויף אויסוועניג. — אפשר נאָך מעהר אינטערעסאַנט איז דאָס, וואָס ער פלעגט אין אלע זיינע קאָנצערטען, אפילו בײַם קייזערליכען הויף, ערשיינען אויף דער ביהנע געקלייידעט העכסט אידיש, אין א לאַנגער קאַפּאָטע מיט א טלית־קטן און מיט אלע אידישע מכשירים.

ער איז געשטאָרבען פון שווינדזוכט, א יונ־גערמאַן פון 29 יאָהר. צוווישען די אידישע פאָלקס־מאָסען פון יענער צייט האָט ער גע־שפּיעלט א ראָלע פון א לעגענדארישען מוזיקא־לישען העלד. מען פלעגט דערצעהלען פון איהם און פון זיין אינסטרומענט נסים ונפלאות. מען פלעגט דערצעהלען, אז גוזיקאָוו פלעגט נעהמען א קול שטרוי און פלעגט פון איהם ארויס־בעקומען הימלישע קולות; מען פלעגט זאָגאר דערצעהלען, אז אין די לאַנגע פינסטערע ווינ־טער־נעכט פלעגט ער שטרוינענער צימבעל אליין אָנפאַנגען צו שפּיעלען און וועקען זיין בעל־הבית פון שלאָף א. ז. ו.

דאָס אלץ איז געווים זעהר אינטערעסאַנט, אָבער מיין האַרץ פערקלעמט אין מיר פון וועה־טאָג, וועז איך דערמאָן זיך אָן דיעזען יונג־פערשטאַרבענעם געניאַלען אידישען ראַפסאָד. וואָס וווייסען פון איהם די איצטיגע אידישע מא־סען? אין וועלכען אידישען הויז וועט איהר איצט געפינען זיין ליעבלינג־אינסטרומענט? דאַרט ערגיץ אין אן עסטרייכישער פּראָווינץ שפּיעלען אויף איהם טירָאָלער פאָלקס־זינגער, אָבער זיין אייגען פאָלק, צו וועלכען ער איז גע־וען אזוי געטריי, האָט ניט געוואָלט קענען זיין אינסטרומענט און האָט יעצט אינגאַנצען פער־געסען אן איהם אליין.

עס איז מעגליך, אז אייניגע פון מיינע לעזער וועלען פֿרופּען פערענטפערען דעם אויבען־דער־מאָנטען פאָקט מיט'ן גענוועהנליכען תירוץ פון „עבדים היינו", ד. ה. מיט דער אלבעקאַנטער גלות־פּסיכאָלאָגיע, מאַנגעל פון פרייען נאַציא־נאַלען זעלבסט־בעווּאוסטזיין א. ד. ג. אָבער דאָס איז דורכאוים ניט ריכטיג. דער פאָלקענדער און אויך לעצטער ביישפּיעל, וואָס איך וועל דא גלייך ברענגען, בעלאַנגט צו דער גרעסטער אין דער וועלט פרייער רעפובליק.

ניט קוקענדיג אויף אלע אונגעהויערע אָנ־שטרענגונגען, וואָס אמעריקא מאכט צו פער־שפּרייטען די קענטנים פון מוזיק צוווישען די פאָלקס־מאסען, איז נאָך אָבער דיעזעם לאַנד, ביז איצט, ווי בעוואוסט, זעהר הינטערשטעליג אין דער הינזיכט אין פערגלייך מיט איירָאָפּא. אמעריקא האָט נאָך קיין וועלט־בעריהמטע קאָמ־פּאָזיטאָרען, און דעריבער איז איהר איינציגער בעדייטענדער קאָמפּאָזיטאָר, מאק־דאוול, אזוי פּאָפּולער דא אין לאַנד, ווי ער וואָלט קיינמאָל ניט געווען אין אייראָפּא. אין יעדען אמעריקא־נישען הויז, וואו עס שטעהט נאָר א פּיאַנאָ, וועט איהר געווים געפּינען אויף מאק־דאוול'ס קאָמפּאָזיציאָנען. און דאָס איז ווירקליך גאַנץ לאָגיש און גאַנץ רעכט. — אמעריקא, אויב ניט רעכענען די נעגערען, האָט נאָך ביז יעצט ניט קיין אייגענע פאָלקס־מוזיק און קיין אייגענע פאָלקס־אינסטרומענטען. דעריבער איז גאַנץ נאַטירליך צו דענקען, אז וועז א וואָסער עס איז אמעריקאַנער זאָל ערפינדען א גוטען מוזיק־אינ־סטרומענט, וואָלט דיעזער אינסטרומענט בע־דארפט האָבען דא אין לאַנד דעם גרעסטען ער־פאָלג. היינט שטעלט איך פאָר, אז נאָך מעהר ווי הונדערט יאָהר צוריק האָט איינער פון די גרעסטע מענער פון אמעריקא, ב נ י מ י ן פ ר א נ ק ל י ן, ערפונדען א וואונדערבארען מוזיקאַליישען אינסטרומענט, מיט'ן נאָמען „גלאַז־האַרמאָניקא". דיעזער אינסטרומענט האָט גלייך צוגעצויגען צו זיך די אויפמערקזאַם־קייט פון די גרעסטע אייראָפּאישע פּאַרשטע־הער פון דער מוזיקאַליישער וועלט. בעטאָוון, וואָגנער און נאָך אנדערע גרויסע קאָמפּאָזיטאָ־רען האָבען געשריעבען מוזיקאַליישע ווערק פאר דיעזען אינסטרומענט. איינער פון די גרעסטע קינסטלער אויף דער גלאַז־האַרמאָניקא איז גע־וען דער בעוואוסטער קאָמפּאָזיטאָר יאָהאן דו־סעק. דער איינדרוק, וואָס דיעזער אינסטרו־מענט פלעגט מאכען אויפ'ן פובליקום, איז גע־וען אזוי גרוים, אז מענשען מיט שוואכע נערוועז פלעגען זעהר אפט אין קאָנצערט ווייטען פון היסטעריקע. — און דאָך, ניט קוקענדיג אויף דאָס אלץ, איז דיעזער אינסטרומענט היינט צו טאָג אינגאַנצען פערגעסען ניט נאָר אין אי־ראָפּא, נאָר אויך דא אין אמעריקא.

דא ניט לאַנג איז מיר אויסגעקומען צו פער־ברענגען אן אוועגד אין א זעהר אינטעליגענטער קריסטליכער הויז פון עכטע אמעריקאַנער. צווי־שען די גאַסט זיינען געווען אויך אייניגע פאָר־שטעהער פון דער מוזיקאַליישער וועלט און דאָס גאַשפּרעך איז געווען וועגען מוזיק. איך האָב אָנגעפאַנגען עפּעם צו דערצעהלען וועגען פראַנק־לין'ס „גלאַז האַרמאָניקא" און שטעלט אייך פאָר, ווי ערשטוינט איך בין געווען, וועז איך האָב בעמערקט, אז קיין איין־איינציגער פון מיינע צוהערער האָט ניט דעם מינדסטען בע־גריף וועגען איהר. זיי זיינען געווען זעהר צו־

פּריעדען צו הערען פון מיר ד י נ י ס, אז זייער אייגענער בנימין פּראנקלין האָט צו אלע זיינע מעלות נאָך ערפונדען אזא אינטערעסאנטען מוזיקאלישען אינסטרומענט; זיי האָבען אָנגעפּאנגען מיט גרויס אינטערעס פּאנאנדער־צופּרעגען מיך וואו מען קען איהם זעהן, און זיי זיינען געווען זעהר פּערוואונדערט, אָבער אויך זעהר גליקליך, וועז איך האָב זיי געזאָגט, אז דאָ אין ניו יאָרק אין מעטראָפּאָליטען מוזעאום געפּינען זיך צוויי עקזעמפּלארען פון דיעזען אינסטרומענט.

איך קען זיך ניט איינהאלטען ניט איבער־צוגעבען מיינע לעזער אַ זעהר פּאטהעטישען צופּאל, וואָס איך האָב געהאט אין פּאריז אין פּערזונלעך מיט דיעזער אונגליקליכער „גלאָז־האַרמאָניקא". איך האָב וועגען איהר געלעזען נאָך אין מיינע יונגע יאָהרען, וועז איך האָב געשטודירט די געשיכטע פון מוזיק־אינסטרומענטען. זי האָט מיך זעהר פּראאינטערעסירט און איך האָב זעהר אַ לאנגע צייט געטרוימט צו האָבען די געלעגעניהייט ערגעץ־וואו עס איז צו בעקומען זיך מיט איהר. איך האָב געוואוסט, אז אין פּאריזער קאָנסערוואַטאָריום איז דאָ אַ ספּעציעלער מוזעאום פון אלטע מוזיק־אינסטרומענטען, און איך בין געווען זיכער, אז דאָרט קען מען זי זעהן. עס פּערשטעהט זיך, אז וועז מיר איז בעשעהרט געווען דעם ערשטען מאָל צו זיין אין פּאריז, איז מיין ערשטער ווייזט געווען צו בעזוכען דיעזען מוזעאום. ס׳איז געווען אַ שלאָקס־רעגען, אָבער דאָס האָט מיך ניט אָבגעהאלטען; איך האָב אָנגעטהאָן אַ רעגענמאנטעל און האָב נאָך געגומען דערצו אַ רעגענשירם און האָב זיך געלאָזען אין וועג. איך בין געקומען אהין נאָס, כאָטש אויסצודרעהען. אריינגעהענדיג אין פּאר־צימער, האָב איך אויסגעטהאָן מיין נאָסען רעגענמאנטעל און האָב איהם צוגאָמען מיט׳ן נאָסען רעגענשירם אוועק־געלענט אויף עפּעם אן אלטען צוברעכענעם קאָסטען, וואָס איז געשטאַנען לעבען טהיר. איך האָב גענומען אַ קאטאלאָג און האָב אָנגעפּאנגען צו זוכען, אָבער אזוי וויי איך האָב דאָרט ניט געפונען דאָס וואָס מיך האָט אינטערעסירט, האָב איך זיך געוועגדט צום בעאמטען, וואָס איז געזעסן אין פּאָרצימער, און האָב איהם געפּרעגט, אויב דיעזער אינסטרומענט געפּינט זיך ביי זיי אין מוזעאום. ער האָט אַ היבשע צייט געקלאפּהרט ביז ער האָט אויסגערופען:

— אָ, איך וויים שוין וואָס איהר מיינט. דאָס מוז זיין דער אינסטרומענט מיט גלעזערנע טעלערלעך. אָ, ער איז שוין זעהר אן אלטער שארבען, ער שטעהט דאָ לעבען טהיר. אט דאָרט מאָקע ליעגט אייער מאנטעל אויף איהם.

איך בין פּערציטערט געוואָרען. איך האָב מיך געפּיהלט טיף בעליידיגט אין מיינע בעסטע געפּיהלען. איך בין צוגעגאַנגען צום „אלטען שארבען" מיט אַ יראת הכבוד, האָב שנעל ארָאבגעווארפען פון איהם מיין רעגענמאנטעל און האָב געפּענט דעם קאסטען. די „גלאָז־האַרמאָניקא" איז דאָרט געלעגען אין אַ קרומער פּאָזע אונטער אַ דיקער שיכט פון גראָען שטויב. פּיעלע פון די גלעזערנע טעלערלעך זיינען געווען געפּלאָצט, אייניגע פון זיי זיינען זאָגאָר געווען צובראָכען, און עס איז געווען אונמעגליך ארויס־צובעקומען פון זיי אַ וואָסער עס איז קלאָנג. זי איז געווען שטום און טויט..

פון גרויס הארצווהטאָג האָב איך געוואָלט גלייך אוועקגעהן און גאָר ניט בעקומען דעם מוזעאום; אָבער דער ליעבענסווירדיגער פראנ־צויז האָט מיך אָנגעפּאנגען איינצורעדען און פערזיכערען, אז איך וועל דאָ זעהן פּיעל אינ־טערעסאנטע זאכען. איך האָב זיך געלאָזט איינרעדען און בין אריינגעגאנגען אין מוזעאום. דאָס איז געווען אַ גרויסער מאיעסטעטישער זאל אויסגעשטעלט פון ביידע זייטען מיט עלעגאנטע גלעזערנע אלמערס, פון וועלכע עס האָבען ארויס־געקוקט רייכע קאָלעקציאָנען פון מוזיק־אינסטרו־מענטען פון אלע אייראָפּאישע לענדער, וואָס שפּיעלען אַ וואָסער עס איז דאָס אלע אין דער וועלט־מוזיק. מיך האָט בעזאָנדערס אינטערעסירט צו זעהן אַ וואָסער עס איז סיסטעמאטישע זאמלונג פון רוסישע פּאָלקס־אינסטרומענטען, אָבער אין די אלמערס האָב איך זי ניט געפונען. מיך האָט דאָס זעהר נעוואָנדערט, ווייל דאָס איז געווען דער ערשטער זעהר פונ׳ם רוסיש־פּראָג־צויזישען „אלליאנס" און עס איז שווער געווען צו גלויבען, אז די פראנצויזען זאלען בעגעהן אזא גראָבען פעהלער, ניט פּאָרצושטעלען אין זייער נאציאָנאלען מוזעאום פון מוזיק אזא מו־זיקאלישע לאנד, ווי רוסלאנד, מיט וועלכער זיי האָבען נאָך דערצו אקאָרשט געשלאָסען אַ יחוס־שדוך. כ׳האָב אָנגעפּאנגען ארומצוקוקען זיך ארום און ארום און צו מיין ערשטוינען האָב איך דערזעהן אויף דער פראָנט־וואנד אויבען־אן אַ פּראכטפּאָלען סאמעטענעם טעפּיך אויסגעהאפּ־טעט אין רוסישען סטיל, און אין סאמע מיטען פון איהם איז געהאנגען איין אייניגער „רוסי־שער אינסטרומענט" מיט אַ גרויסער פראנצוי־זישער אויפשריפט אונטער איהם: „אינסטרומאן רום". דיעזער אינסטרומענט איז געווען ניט מעהר און ניט וועניגער ווי אַ יעגער־טרומייט, דורך וועלכער מען רופט צוזאמען די הינד אויפ׳ן יאגד. — — —

פּרץ הירשביין:

אליהו הנביא

(אַ דראַמע מעשה׳לע)

פּערזאָנען:

חיים־דוד, אַ דאָרפּס־מאַן.
כאַשע־דאָבע, זיין ווייב.
מאיר־פּיוועל, זיין אַלטער פּאָטער.
בעני־ליב, זיינע קינדער.
ציפּע־חנה, זיינע קינדער.
העני־פּיוועל, זיינע קינדער.
אורח.

ביי חיים דוד׳ן. ווינטער. שבת נאָך שלש־סעודות. אַ ווייס, אויסגעקאַלכט שטיבעל מיט צוויי פענסטערלאַך אין דער וואַנד רעכטס. לינקס, אַ באַק־אויון־אייוועגס. צווישען די אייוועגס אַ טיכער אין אַ צווייט קעמערל. אַ ביסעל ניעדריגער אַ טיכער אויף דער גאַס. אין שטוב איז שוין טונק־לאַך. בלויז דורך די פענסטערלעך בלאנקט דער שנעע. די מענער זיצען ביים טיש, כאַשע־דאָבע און ציפּע־חנה זיצען ביים אייוועג.

דער אורח (אונטערגעשפּאַרט דעם קאָפּ מיט בוידע הענט זינגט אַ ניגון פון זמירות. אַלע הערען זיך אויף.)

כאַשע דאָבע: אין שטאָדט זינגט מען זמירות, איז עס אַ חיות צו הערען.

חיים דוד: אין שטאָדט זינגט מען זומער מיט אַ זומערדיגען ניגון און ווינטער — מיט אַ ווינטערדיגען ניגון.

מאיר פּיוועל: ס׳איז געווענדט ווי קאַרטאָפּעל געראָטן ביי אונז אין גאָרטען. וואָס פאר אַ גערעטעניש אין דאָרף, אזא ניגון אין שטאָדט. כי, כי, כא....

כאַשע דאָבע: זאָל מיר גאָט נישט שטראָפען פאַר די רייד, אז כ׳קום אין שטאָדט אַריין, דאכט זיך מיר, אז מענשען געהען דאָרט מיט׳ן קאָפּ אראָפּ און מיט די פים אַרויף. פּפּוי זאָל עס ווערען!

ציפּע חנה: כי, כי, כי... די מיידען דאָרט געהען נישט ווי מענשען, נאָר דרעהען זיך, ווי מען וואָלט זיי נויטען פון קהל.

בעני ליב: קוקען אויס חתנים.

חיים דוד: שטיק פּויער! וואָס פלאָ־פּעלסטו? זיצט אַ פרעמדער מענש און קען מיר־נען, ווייסט ווער זייער טאַטע איז.

ציפּע חנה: כי, כי, כא, ווארען ס׳איז נישט אַן אמת?

מאיר פּיוועל (לאַכט גוטמוטהיג): ס׳איז אַ דור אויפגעשטאַנען. לאָקשען פערזוכט עס נאָר ערב־יום־כּפּור און דאָס אויף נישט קיין לעדערנע לאָקשען, כי, כי... דער רבי איז אַ טויג כאָטש קנעט פון איהם פארפעל, וואקסט אויס די צונג — נישט געשטויגען און נישט געפלויגען.

חיים דוד: וואָרען ער איז נישט געראכט? וואָס זאָגט איהר עפּעם, רב איד, צו היינטיגער וועלט?

אורח: (מיט אַ ניגון): צור משלו אכלנו, נו, נו, נו... (אַלע שווייגען און הערען דעם אורח׳ס זינגען. ער ענדיגט מיט אַ גרויסען גענין. דער גאַנצער עולם צוגענעצט זיך.)

חיים דוד: אין שטאָדט קען מען נאָך כאַפּען אַ מאָל אַ ניגון אויף.

כאַשע דאָבע (געניצט) וואָרען, אז מען זיצט אין דאָרף פערגעסט מען אַפילו אין גאָט, אין זיין הייליג געבאָט.

מאיר פּיוועל (צו בעני לייב׳ען): האַלט זיך ווי אַ מענש. וועט דיר איד פאר דיר עפּעס אַ שידוך אויסזוכען...

בעני ליב: כ׳וועל מיר שוין אַליין אויסזוכען. כ׳פאָהר מאָרגען אויף אַ יריד.

חיים דוד: עסט נישט שווייגען?!

בעני ליב: וואָס ווילסטו פון מיר? דער איד הערט אפילו נישט וואָס כ׳רעד. זעה נאָר אויף איהם, ווי שבת ווערט ער אַ גאנצער...

חיים דוד: עסט נישט שווייגען, קענסט ביי מיר כאַפּען פּעטש אַפילו אום שבת.

כאַשע דאָבע: אַ חרפּה און אַ שאנד. וואָס ווילסטו פון קינד? ער רעדט דאָך נאָר נישט.

מאיר פּיוועל: האָסטו דיר אַ דור. אז מען לאָזט עס לאַנג אומבריקעווען. מיר האָט מען געפּענטעט אז כ׳בין נאָך געווען אַ קיזשיק. און טאָקע מיט דער בייטש געכוואָשטשעט.

ציפּע חנה (שיסט אוים מיט אַ געלעכ־טער.)

כאַשע דאָבע: וואָס שוין וויעדער פאר אַ געלעכטער? קענסט נישט געהן אויף דער גאַס לאכען?

ציפּע חנה (פערשטאָפּט דאָס מויל מיט׳ן פויסט און לויפט ארויס אויף דער גאַס.)

חיים דוד (שפּרינגט אויף פון אָרט): איהר גליק וואָס זי איז ארויסגעלאָפען. (צום ווייב.) אַ שעהנע טאָכטער אויסגעהאָדעוועט.

כ א ש ע ד א ב ע : אזא יאָהר מיר וואָס בּאר א קינד עס איז. כ׳וועל־נישט בייטען צעהן שטאָדטוישע אויף איהר אינגער.

ח י י ם ד ו ד : שוין באלד ביז דער סטעליע גרוים.

כ א ש ע ד א ב ע : האָסטו געזעהן א ביסעל, נאָך די מיקך אויף די ליפּען. באשר קיין עין־הרע עס וואקסט... איז ארויסגעלאָפען אויף דער גאס, קען זיך נאָך חלילה פערקיהלען. (געהט צום פענסטער) דאָכט מיר שטערען זיינען שוין דאָ. מען קען שוין מעריב דאוונען.

א ו ר ח (זינגט און פּאטשט מיט די הענט צום טאקט. אלע הערען זיך צו.)

ח י י ם ד ו ד : רעכטע קינדער וואָלטען איבערגענומען אזא שעהנעם ניגון. (אויפ׳ן באק־איוועון וועדט א גערודער. העני פיגעל קוויטשעט, שרייט „א פּסיק!", „א פּסיק!").

כ א ש ע ד א ב ע : וואָס אי דאָרט?

ה ע נ י פ י י ג ע ל (אויפ׳ן איוועון) : די קאץ גראבעלט זיך, מאמע!

כ א ש ע ד א ב ע : וואָרף איהר ארָאָפּ!

ה ע נ י פ י י ג ע ל : זי לאָזט זיך נישט. אוי, זי גראבעלט זיך!

ח י י ם ד ו ד : איך וועל דיר באלד געבען א קאץ; איך וועל דיר באלד געבען א זיצען אויפ׳ן איוועון.

כ א ש ע ד א ב ע : קריך ארָאָב, מיין קינד, פון איוועון, וואָרען דער טאטע געהט נעהמען די בייטש.

ח י י ם ד ו ד : איך וועל דיר שוין באלד געבען א שפּיעלען זיך מיט א קאץ. (ער געפינט די בייטש און הויבט אָן כוואָשטשען דאָרט אין דער פינסטער.)

ה ע נ י פ י י ג ע ל (גוואלדעווענט אויפ׳ן איוועון) : מאמע, מאמעלע, מאמעלע... (א קאץ שפּרינגט ארָאָפּ פון איוועון און אנטלויפט.)

כ א ש ע ד א ב ע : וואָס ביזטו צוגע־שטאנען צום קינד. זעה נאָר, א פרעמדער מענש איז פאָרהאנען, איז ער גאָר משוגע געוואָרען. וויל זיך איבערנעהמען פאר א פרעמדען אידען מיט זיין פרומקייט.

ח י י ם ד ו ד (שלעפּט ארָאָפּ העני פיגלען פון איוועון) : א מויד א ביסעל! פופצעהן יאָהר איז עס אלט און ס׳איז שוין גרעסער פון דער מאמען. נא, געה צו דער מאמען. (ער וויל איהר נאָך א מאָל דערלאנגען מיט דער בייטש.)

ה ע נ י פ י י ג ע ל (באָפּט זיך ארויף דער מוטער אויפ׳ן האנד) : מאמע, מאמעלע, לאָז איהם נישט...

כ א ש ע ד א ב ע : זאלסט זיך נישט דערווענגען זי אָנצוריהרען — הערסט?

מ א י ר פ י י ו ע ל : כי, כי, כי, פיין אונטערגעשמיסען. האָסט דאָך כאָטש געקענט וואָרטען ביז נאָך הבדלה...

ח י י ם ד ו ד : איך קען נאָך הבדלה פערבעסערען.

א ו ר ח (געהט ארויס אויף דער גאס.)

כ א ש ע ד א ב ע : עפּעס א מאָדנער איה. א שווייגענדיגער. וואָס וויכטסטו זיך אזוי אויספיינען פאר איהם?

ח י י ם ד ו ד : ווי דען? דאָס הייסט א איה. שבת בעדארף מען קיין מיאום וואָרט נישט רעדען, פלאפּלען נישט געשטויגען און נישט געפלויגען. וואָלטען מיינע קינדער געווען עפּעס רעכטס, וואָלט ער געפונען וואָס צו רעדען מיט דעם. כ׳האָב א זוהן א בורילע.

ב ע נ י ל י י ב : טא פאר וואָס רעדסטו מיט איהם נישט?

ח י י ם ד ו ד : וואָס זאָגסטו?!

כ א ש ע ד א ב ע : וואָס וויכטסטו, דער זוהן זאָל טאקע זיין לייטישער פון טאטען און פון זיידען. א מענש זאָל זיך שטענדיג טשעפּען צו קינדער. דער ארימאן שווייגט, וויל ער האָט נישט פון וואָס צו רעדען. קיין עין־הרע א פיינער קייער. אז מען איז זאט, שווייגט מען.

ח י י ם ד ו ד : אָט, ווער ס׳פיהרט זיי פון וועג ארָאָפּ. די מאמע אליין איז נישט בע־סער.

ב ע נ י ל י י ב : נו גוט, מאטע, גיב מיר א כלה כאָטש מאָרגען.

כ א ש ע ד א ב ע : און ציפּע־חנה׳ן קענסטו אויך כאָטש מאָרגען אונטער דער חופּה פיהרען. קריג נאָר א שהנעם נדן פון איהרעט וועגען, וועט זיך נאָך א שטאָדטישער בחור אויך קוואָפּען.

מ א י ר פ י י ו ע ל : וועסטו טאקע, חיים דוד, נאָך הבדלה איבערשמועסען מיט׳ן אידען. אפשר האָט ער טאקע עפּעס א בחור פאָר׳ן מיידעל.

ח י י ם ד ו ד (קוקט אין פענסטער) : ער געהט אום אהין און צוריק די הענט פערלעגט אויף הינטען. ס׳איז איהם גאָר נישט קאלט. שוין לאנג אזא אידען נישט געזעהן. ס׳איז איהם גאָר ניט קאלט.

ב ע נ י ל י י ב : מזל־טוב!

ח י י ם ד ו ד : גראָבער יונג. האָסט כאָטש געהערט זיינע זמירות? (עס הערט זיך דרויסען א קוה מהוקען.) אָט האָסטו דיר!

כ א ש ע ד א ב ע : איך פערשטעה נישט, וואָס דו דרעהסט זיך ארום. מען דאוונט אָפּ מעריב, וועט מען דער קוה אויסמעלקען. כוועל־דאָרע איז היינט אין דער פריה נישט געקומען מעלקען.

מ א י ר פ י י ו ע ל : אז מען מעלקט א מאָל איבער א מאָל וועדט ס׳מילך פערפאלען.

ח י י ם ד ו ד (דאוונט מעריב ברומענדיג).

כ א ש ע ד א ב ע (הויבט אָן מיט א ניגון הויך) : נאָט פון אברהם, פון יצחק און פון יעקב, בעהיט און בעשירעם דיין כשר פאָלק

ישׂראל אין זיינעם נויט. טהוסט דאָך שפּייזען אויפֿ'ן וואנד די שוואבע פֿליג, אזוי זאָלסטו מיר נישט פֿערלאָזען. און אזוי ווי דעם אָקער מאכט מען דאָך פֿון אייזען, אזוי זאָלסטו מיר מיט מיין מאָן און מיינע קינדערלעך שפּייזען... (אויף דער גאס הערט זיך וויעדער די קוה שרייען. אַלע ווערען אויף אַ ווייל שטיל.)

צ י פּ ע ח נ ה (קומט אַריין.) דער אורח דאַוונט מעריב אויף דער גאס. דער בהמה האָט ס'מיקף אָנגעשפּאַרט. אין דער פּריה נישט געמאָלקען.

כ א ש ע ד א ָב ע (צו העני פֿייגלען): וואָס ביזטו ארויפֿגעקראָכען מיר אויפֿ'ן האנט. לאָז כ'וועל אָנצינדען אַ ליכט.

צ י פּ ע ח נ ה (צינדט אָן אַ ליכט און שרייט): גוט וואָך!

כ א ש ע ד א ָב ע: גוט וואָך, גוט יאָהר! נעזונטהן אַ מאָל ווי ס'האָט זיך איינגעקנורעט. געה, כ'האָב דיר נישט קיין כח צו האַלטען אויפֿ'ן האנד.

ה ע נ י פ י י ג ע ל (טוליעט זיך צו דער מוטער): ס'איז מיר אזוי קאַלט.

ח י י ם ד ו ד (שטעהט שמונה עשרה און קוקט אין פענסטער.)

ב ע נ י ל י י ב (מאַהלט דעם מעריב אויפֿ'ן חויכען קול.)

ח י י ם ד ו ד (שטעהט אוים שמונה עשרה): צום ערשטען מאָל זעה איך אזא אידען. עפּעס געפּעלט ער מיר נישט. אַ מענש זאָל קיין וואָרט נישט רעדען. קוקט אויף דער לבנה...

ה ע נ י פ י י ג ע ל: אז איך האָב איהם געזאָגט „גוט שבת" האָט ער מיר געזאָגט „גוט יאָהר".

כ א ש ע ד א ָב ע: ער האָט קיין עין־הרע פּיין געגעסען, נאָך אויסגעווישט מיט חלה דעם טעלער.

ח י י ם ד ו ד: שווייג שוין בעסער.

א ו ר ח (קומט אַריין): גוט וואָך, גוט וואָך!... (אַלע ענטפֿערען איהם „גוט יאָהר" און בעטראכטען איהם ווי זיי וואָלטען איהם צום ערשטען מאָל געזעהן.)

ה ע נ י פ י י ג ע ל (קריכט אַראָפּ פון דער מאָמע'ס האנט.)

א ו ר ח: אַ מיידעל טאָר זיך נישט שפּיי־לען מיט אַ קאַץ. (אַלע הערען זיך צו ווי ער רעדט).

ח י י ם ד ו ד: אָט אזוי ווי איהר זעהט, האָט עס נישט וואָס צו טהאָן. ברענג אַריין מילך, וועט מען מאכען הבדלה.

א ו ר ח: עס איז קיין בייז נישט אויף מילך צו מאכען הבדלה, נאָר ביי מיר איז נאָך דאָ אין זעקעל אַ ביסעל ווייַן. וועט סטייען אויף הבדלה. וואו איז ער, מיין זעקעל?

כ א ש ע ד א ָב ע: געה, ציפּע חנה, ברענג אַריין דעם אידען'ס זעקעל.

ה ע נ י פ י י ג ע ל (שלעפּט אַריין פון קעמערל דעם אידען'ס א זאק.)

ד ע ר א ו ר ח (זוכט אין זאק. ער בעקומט דאָרט אַ פּלעשעל מיט ווייַן): אויף דעם קען מען „בורא פּרי הגפן" מאכען... אָבער מיקף שאָדט אויך נישט.

מ א י ר פ י י ו ע ל: כי, כי, כא.... אין וועג איז גוט אַ גלעזעלע ווייַן. הבדלה איז רעכט איבער מיקף אויף... (ער שמעקט פון פּלע־שער.) שוין אַ ביסעלע זויערלעך.

ד ע ר א ו ר ח: מאכט הבדלה, מאכט הבדלה. כ'וויל נאָך היינט פון דאנען זיך אַרויס־קלייבען. (ער גיהט אַריין אין קעמעריל.)

כ א ש ע ד א ָב ע: זעה נאָר, ווי רעדעוו־דיג ער איז געוואָרען מיט אַ מאָל.

צ י פּ ע ח נ ה: אלע פרומע אידען שוויי־גען שבת?

ה ע נ י פ י י ג ע ל: כ'וועל אַ קוק טהאָן וואָס ער האָט אין זאק.

ח י י ם ד ו ד (טופּעט מיט'ן פוס): דו קריגסט באַלד איבער די הענט!

ב ע נ י ל י י ב: אָן עסק צו שלעפּען זיך מיט אזא פּאַק אויף די פּלייצעס.

מ א י ר פ י י ו ע ל: הייסט איהם, זאָל ער דאָ איבערנעכטיגען אויב ער וויל.

צ י פּ ע ח נ ה: אז ער האָט אָנגעהויבען צו רעדען, איז ער גאָר אַנאַנדער מענש געוואָרען. איך האָב שוין פּאַר איהם מורא געהאַט.

כ א ש ע ד א ָב ע: אַ פּרומער איד. מיין זיידע זאָל זיין אין גן־עדן האָט אויך שבת גע־שוויגען.

א ו ר ח (קומט אַרויס): כאַ־כא, כ'האָב מיין טאַבאַק־פּושקעלע נישט געקענט געפּינען. אז איך שמעק פּריהער נישט קיין טאַבאַק, הער איך נישט דעם ריח פון בשמים.

כ א ש ע ד א ָב ע: ביי אונז איז גאָר קיין בשמים נישטאָ פּאַר הבדלה.

א ו ר ח (זוכט אין זיין זעקעל און בעקומט פון דאָרט אַ הדס'על): כאַ־כא, אָט איז בשמים. און אָט איז אַ הבדלה. (ער בעקומט אַ דיקע גע־פלאָכטענע הבדלה. ער דערלאנגט העני פייגלען.) צינד עס נאָר אָן, טאַכטער, וועט דער טאַטע מאכען הבדלה.

צ י פּ ע ח נ ה: האלט די הבדלה איבער'ן קאָפּ, וועסטו האָבען אזא הויכען חתן.

ב ע נ י ל י י ב (פּער'גנב'עט זיך און פּרוב־ט מיט'ן פוס אַ ריהר טהאָן דעם זאק.)

א ו ר ח: נו, רב חיים־דוד, מאכט הבדלה.

ח י י ם ד ו ד: אפשר וועט דער אורח מאכען הבדלה.

מ א י ר פ י י ו ע ל: אנו טאקע, אי־בער דעם אייגענעם ווייַן.

א ו ר ח: דער בעל הבית בעדארף הבדלה מאכען.

מ א י ר פ י י ו ו ע ל : נאָמיר גאָר אין א נאָווינע הבדלה מאַכען. (ער מאַכט הבדלה אי־ בער דעם ווין. העני פּיוגעל האלט חוץ איבער'ן קאָפּ די הבדלה.)

ח י י ם ד ו ד (שמעקט פון הדם פערגאפּט. דער הֵדם געהט איבער פון האנד צו האנד. דער אל־ טער גיט יעדען צו פערזוכען פון הבדלה־ווין. דער עולם לעקט די ליפּען און פרובט דעם טעם פון ווין.)

א ו ר ח : און איצטער וועל איך מיר קליי־ בען אין וועג.

ח י י ם ד ו ד : איהר וועט וואַרטען ביז מאָרגען, פאָהר איך אין א דאָרף אַריין, וועל איך אייך אונטערפיהרען.

א ו ר ח : קיין ביז, קיין ביז. אז מען געהט צופוס, קומט מען גיבער.

כ א ש ע ד א ב ע : איך וועל אָנלעגען א פייער און אָבקאָכען עפּעס א זופּ צו טהאָן.

א ו ר ח : קיין עין הרע זאט. אזא שבת שוין לאַנג נישט געהאט. כ'בין מיטן מאָגען ביז מאָרגען פערזאָרגט.

צ י פ ע ח נ ה : איך וועל אויסמעלקען די בהמה, וועט דער איד א גלאָז מילך טרינקען.

א ו ר ח : ווער דאַרף עס נאָך מילך איצ־ טער? ס'וועט מיר שוין גענוג זיין.

ב ע נ י ל י י ב : איך וועל געהן אייג־ שפּאנען דעם פערד און דעם אידען אונטער־ פיהרען.

א ו ר ח : כא, כא, אויפ'ן דאַרף זיינען נאָך אידען פאַרהאַנען, כשר'ע עהרליכע קינדער פאר־ האַנען... (ער זוכט אין פּעקעל.)

כ א ש ע ד א ב ע : איהר וועט מוחל זיין די הבדלה מיט דעם ווין אַריינלעגען. (זי פּער־ פּראַפּט ס'פּלעשעל און דערלאַנגט דעם אורח.)

א ו ר ח : ס'פּלעשעל איז שוין לעדיג, טא צו וואָס זאָל איך נאָך עס טראָגען. די הבדלה לאָזט פאר זיך. אין שטאָרט קריג איך עס ביים שמש אין שוהל. זעהט איהר ס'הדס'ל וועל איך מיר נעהמען... א שעהנעם שבת געהאט...

ח י י ם ד ו ד : האָט איהר אפּשר עפּעס א שדוך פאר מיין זוהן?

ב ע נ י ל י י ב : איך האָב נאָך צייט, כ'קען מיין אָרט פאר ציפּע חנה'ן לאָזען.

צ י פ ע ח נ ה : כ'האָב נאָך צייט. כ'בין נאָך אין גאנצען זיעבצעהן יאָהר אלט.

כ א ש ע ד א ב ע : זאָל נאָר דער איד עפּעס רעכטס געפינען, וואָלט שוין צייט געווען.

מ א י ר פ י י ו ו ע ל : כי, כי, כא, גרייט נאָר א נדן אָן פאר איהר.

א ו ר ח (גריבעלט זיך אין פּעקעל) : ס'וועט שוין נדן אויף זיין. וועו מזל איז פאַרהאַן, וועו דער וואָס אין הימעל וואַרפט נאָר אָן אויג איז שוין מזל אויף פאַרהאַן.

ח י י ם ד ו ד : געה, בעני לייב, שפּאַן איין ס'פערד און לעג אין קעלנע אַריין גענוג היי, זאָל דעם אידען זיין וויך צו זיצען.

ב ע נ י ל י י ב (געהט אַרויס.)

ח י י ם ד ו ד : א לייטישער בחור. א ביסעל דאַרפיש. קיין דרך־ארץ נישט געהאט פאר'ן מלמד.

כ א ש ע ד א ב ע : זאָל מיר גאָט נישט שטראָפען פאר די רייד — געווען א נאָר א גרוי־ סער דער מלמד.

ה ע נ י פ י י ג ע ל : ער האָט א מאָל געוואָלט איינשפּאַנען דעם פערד, האָט ער איהם אַריינפּעפיהרט מיט'ן קאָפּ אין וואָגען. (לאַכט.)

צ י פ ע ח נ ה : אז ער האָט מיר מיר געלערענט, האָט ער געהאלטען אָפען די טיהר, מאָמער וועל איך איהם עפּעס אָבטהאָן. האָט ער מורא געהאַט. (לאַכט.)

א ו ר ח : מען טאָר נישט אזוי...

ח י י ם ד ו ד : לאָך נישט אזוי ; האָסט געזהן ווי ס'האָט זיך צולאַכט!

א ו ר ח : פון א מענשען חוזק מאַכען איז נישט רעכט... (פערנעהמט דעם פּעקעל.) נו, האָט איך א גוטע וואָך. דער רבונו של עולם וועט איך ממלא זיין און איהר וועט אייערע קינדער מגדל זיין לחופּה ולמעשים טובים. א איד בע־ דארף נאָר צופריעדען זיין מיט דעם וואָס ער האָט.

ב ע נ י ל י י ב (קומט אַריין) : עס קנאַקט דער פּראָסט. לאָמיר נאָר א פּעלצעל אָנטהאָן... איהר, רב איד, וועט כאפּען א פריהר.

א ו ר ח : איך וועל מיר געהן צופוס. אזא מנהג איז ביי מיר. שבת צונאַכטס געה איך צופוס.

מ א י ר פ י י ו ו ע ל : וואָלט בעסער דער אורח געבליבען ; א הייסען קאַרטאָפּעל מיט א ציבעלע... כי, כי, כא...

א ו ר ח (געזעגענט זיך) : אזוי איז מיין שטייגער ; זונטאָג בעדארף איך שוין אין אַן אַנדער שטאָדט זיין. מיט דער נייער וואָך א נייע שטאָדט און נייע אידען...

כ א ש ע ד א ב ע : טא נעהמט כאטש מיט עפּעס אויפ'ן וועג. (זי פּאקט איהם אַריין א גרויסע געפּלאַכטענע חלה אין זאק.)

א ו ר ח : כא־כא־כא ; וואָס וועלען אַנדערע אידען טהאָן? אזוי קנאַפּ אורחים פאַרהאַן. קען דאָך איין אורח אזוי פיעל גוטס נישט פער־ נעהמען.

ב ע נ י ל י י ב (נעהמט זיין פּעקעל) : אויב איהר ווילט נישט פאָהרען, טא וועל איך אייך ביז אויפ'ן רעכטען וועג אַרויספיהרען. הינ־ טער'ן דאַרף זיינען צוויי וועגען פאַרהאַן.

צ י פ ע ח נ ה : דאַרט קען מען זעהר גרינג פערבלאַנדזשען.

א ו ר ח : וואָס הייסט פאר אַן אַרימאַן בלאַנדזשען? ער בלאַנדזשעט, בלאַנדזשעט אוו געפינט א אידען. אט האָב איך דאָך אהער אויך פערבלאַנדזשעט. (ער לאכט גוטמוטהיג. ער מונ־

טערט אויך דעם גאנצען עולם מיט זיין רעדען אין פּרעהיסקויבט.)

כ א ש ע ד א ב ע (צו חיים דוד'ן): ווי מען קען עס א מענשען נישט דערקענען מיט אײן מאָל.

ה ע נ י פ י י ג ע ל: נעהם מיר אויך מיט, בעני־לייב.

ב ע נ י ל י י ב: ס'איז קאַלט, בלייב אין שטוב.

א ו ר ח: ס'קאַלט, קינד; ס'איז ווינטער אויף דער גאַס. בלייב אין שטוב און שפּיעל זיך נישט מעהר מיט קיין קאַץ; ווארעז א קאַץ גראבעלט אין מאָל, בלייבט א צייכען אויף צוויי מאָל. א גוטע וואָך. (ער געהט ארויס. בעני טראָגט איהם נאָך דעם פּעקיל. חיים־דוד אין מאיר־פּייוועל בעגלייטען איהם ארויס.)

כ א ש ע ד א ב ע: איך וועל געהן אויס־מעלקען די קוה. צינד מיר נאָר, העני פּייגעלע, די לאמטערנע אָן.

ה ע נ י פ י י ג ע ל (נעהמט אראָפּ פון וואנט א לאמטערנע מיט היצצערדנע רעמלאך און צינדט דאָרט אָן א ליכט.)

כ א ש ע ד א ב ע: ווי מען קען עס נאָר נישט א מענשען. רעדט אזעלכע קלוגע רייד.

צ י פּ ע ח נ ה: און דעם גאנצען שבת האָט ער געשוויגען און געגעסען.

כ א ש ע ד א ב ע: איך האָב איהם פער־גונען מיט'ן גאנצען הארצען. ווארעז וואָס האָב איך דען צו זשאַלעווען א מענשען ברויט?

צ י פּ ע ח נ ה: ווייסט פאר וואָס כ'האָב זיך פריהער אזוי צולאכט?

כ א ש ע ד א ב ע: ווייל ביזט א נאר. גוט וואָס ער האָט זיך נישט געמאכט ווי־סענדיג. ווי לאכט מען עם פון א פרעמדען מענשען?! קום וועסטו מיר צולייבטען. (געהען ביידע ארויס.)

ה ע נ י פ י י ג ע ל (בלייבט אַליין אין שטוב. זי קוקט אין פענסטער. עס זעהט זיך ווי מען גיהט פארבי מיט דער לאמטערנע. א פערד חירזשעט. זי גיהט צום טיש און בעטראכט די לע־דיגע פרעשער פון ווײַן, קוקט אנטקעגען ליכט. פרובט אויסגיסען די פּראָש איבער'ן גלעזעל אפשר וועט זיך נאָך פון דאָרטען ווײַן בעקומען. פאמעליך גיסט זיך דער ווײַן פון פרעשער ביז די גלעזעל וועדט פול. מיט בריים־געעפענטע אויגען פאַר וואונדער קוקט זי א מאָל אויפ'ן לעדיג פלעשעל און א מאָל אויף דעם גלעזעל. ענדליך, נאכדן פאַרזוכטויג פער־זוכט זי פון ווײַן און ס'פּנים איהרם לייכט אויף פאר תענוג. זי טרינקט אוים די גלעזעל ווײַן און נעהמט זיך וויעדער פאר'ן פלאש, זי ניגט איבער'ן גלעזעל די לעדיגע פלאש און באלד איז דאָס גלעזעל וויעדער פול. טרינקט וויעדער אוים. זי לויפט צום פענסטער און קוקט אויף דער גאס. קיינעם ניט זעהענדיג קומט זי וויעדער צום טיש און גיסט דעם ווײַן פון פלאש און טרינקט אַהן אויפהער. דער ווײַן צונעהמט איהר און זי הויבט אָן פרעהליך טאַנצען ווי א ציגע איבער'ן שטוב. ס'דערהערט זיך טריט. זי קריכט ארויף מיט גרויס מיה אויף דעם באַק־אייוועז, בעהאלט זיך דאָרט.)

מ א י ר פ י י ו ע ל (קומט אַריין. ס'איז איהם קאלט. ער קלאפט די העגט א ביסעל זיך צו דערוואַרימען. ער גיהט צום טיש און בעטראכט די פלאש פון ווײַן. גיסט זיך אָן א גלעזעל ווײַן און טרינקט אויס. לאכט זיך מיט דעם ווײַן. פרובט אָנגיסען נאָך א גלעזעל.)

ח י י ם ד ו ד (קומט אַריין): צופּוס איז ער נאָכגענאנגען דעם שליטען, האָט זיך נישט געוואָלט אויפזעצען. (ער מערקט דעם ווײַן אויפ'ן טיש.) וואָס איז דאָס? ס'פלעשעל איז דאָך לעדיג געווען.

מ א י ר פ י י ו ע ל (דערלאנגט דעם זוהן א גלעזעל ווײַן): מעגסט איהם פערזוכען. אין פלעשעל איז אליהו הנביא אריינגעקראכען.

ח י י ם ד ו ד (טרינקט): וואָס הייסט? פיינער ווײַן. ס'האָט דאָך אויסגעזעהן, אז די פלעשעל איז לעדיג. (ער גיסט אָן נאָך א גלעזעל. בעטראכט די פלאש און בליבט פערוואונדערט. דאָך טרינקט ער אוים און נעהמט גיסען ווועדער פון פלאש אין גלעזעל אַריין.)

צ י פּ ע ח נ ה (קומט אַריין. טראָגט אין ביידע הענד פאַרזוכטויג א פוהן שעפּער. אַוש מיט א שוים איז די מילך פון אויבען): נעהם עס, טאַטע, צו פון מיר. עפּעס דו בהמה האָט שוין לאַנג אַזוי פיעל מילך נישט געגעבען. די מאַמע האָט שוין באַלד נאָך א שעפּעל מילך אָנגעמאַל־קען. אָט דער טאָפּ ווועט שוין נעגוג זיין. (זי נעהמט ארויס פון אלמער א גרויסען טאָפּ און גיהט מיט איהם אַרויס.)

ח י י ם ד ו ד (שיסט אוים מיט א גלעלע־טער): ווּאָם איז דאָס, טאַטע? כא, כא, כא. ס'וועדט אין פלעשעל נאָך נישט ווינציגער.... כא, כא, כא, די פים הויבען זיך מיר אליין. פּישט, ס'אַראַ ווייַן! (ער טרינקט און וועדט אַלן פּרעהליכער.)

כ א ש ע ד א ב ע (קומט אַריין, טראָגט א פוילען טאָפּ מילך): מאַמעלעך מיינע. איך קען דאָך אונזער קוה נישט אויסמעלקען היינט. שוין דער דריטער טאָפּ פול און ס'איז נאָך קיין אנ־הויב נישט!

ח י י ם ד ו ד (טראָגט איהר צו א גלעזעל ווײַן): נא פערזוך, מאַך א ברכה בורא פּרי הגפן. ס'אי אמת'ער ווײַן. (זי האלט מיט בויידע העגט דעם טאָפּ מילך און טרינקט פון זיין האנד דעם ווײַן.)

מ א י ר פ י י ו ע ל: מחיה נפשות... וואָס זאָל עס בעדייטען?

כ א ש ע ד א ב ע: וואָס זשע שטעה איך מיט די מילך אין האנט. (שטעלט דעם טאָפּ מילך אַוועק אויף דער ערד און זוכט אוים נאָך צוויי לעדיגע טעפּלעך און גיהט אַרויס.)

צ י פּ ע ח נ ה (קומט אַריין, טראָגט א טאָפּ

מילך): אוי, כ׳האָב שוין קיין כח נישט. די הענט טהוען מיר שוין וועה. וואו זיינען נאָך כלים?...

מאיר פיוועלך: קום, טאָכטער, פערזוך פון דעם וויין. נאָ, געפין דיר אַ גלעזעל אויס. מען טאָר די פּלעשעל נישט איינלאָזען... (ער גיסט איהר אָן וויין.)

ציפּע חנה (טרינקט אויס אַ גלעזעל וויין): וווי עס שמעקט. דער אייגענער ריח וווי פון די בשמים...

מאיר פיוועלך: ס׳איז דאָך אליהו הנביא געווען... כי, כי, כא...

חיים דוד (פּלוצלונג): וואו איז ער? מען טאָר איהם נישט אָפּלאָזען... אוי־וואָ, אוי־וואָ...

כאשע דאָבע (קומט אַריין און שלעפּט אַ גרויסען טאָפּ מילך): אוי, כ׳האָב שוין קיין כח נישט... וואָס איז דאָ? מאַמעלעך! אליהו הנביא...

חיים דוד: אליהו הנביא דאָ געווען! אוי וואָ... נישט געטאָרט איהם אזוי ארויסלאָזען... יע, וואָס טוט מען מיט אזוי פיעל מילך?

מאיר פיוועלך: לאָז מען בעסער דעם וויין אויסצאָפּען... ברענג אריין ס׳פּעסעלע פון הויז, ס׳פּעסעלע פון וואַסער, וועט מען דעם וויין אריינצאָפּען.

חיים דוד (ברענגט אריין אַ פּעסעל פון הינטער׳ן טיהר. מען שטעלט עס אוועק נעבען טיש. דער אלטער שפּאַרט אָן די פּלאש אויפ׳ן טיש און דער וויין גיסט זיך אַהן אויפהער... אלע שטעהען אַרום דעם און קוקען פארגאפט...)

בעני ליב (קומט אריין. טראָגט דעם אַרימאן׳ס שאָק אויף די פּליצעס. אלע לויפען איהם אַנטקעגען).

כאשע דאָבע: וואו איז דער איד, מיין קינד? ס׳אי דאָך אליהו הנביא געווען! (זי הויבט אָן וווינען אויפ׳ן הויבען קול).

בעני ליב: וואָס, ער איז דען נישטאָ? כ׳האָב געמיינט אז ער האָט זיך אומגעקערט אהיים.

כאשע דאָבע (וווינענדיג): וואו איז ער?

בעני ליב (מיט׳ן פּעקיל אויפ׳ן פּליצע): איך בין געפאָהרען פּאַראוים און ער איז מיר הינטען נאָכגעגאַנגען. איך קוק מיר ארום — ער איז נישטאָ. געמיינט ער איז דאָ געבליבען...

ציפּע חנה: ס׳איז דאָך אליהו הנביא געווען... זעה וווי דער וויין גיסט זיך פון פּלאָש!

כאשע דאָבע: זעה, מיר קענען דאָך די קוה ניט אויסמעלקען; זעה וויפיעל מילך מיר האָבען שוין אָנגעמאָלקען.... (חיים דוד און מאיר פיוועל קוקען צום וויין).

בעני ליב: אוי, אוי אוי... דער פּעקיל וועט מיר אלץ שווערער! (ריסט די פּליצעצע אָפּ, דער פּעקיל פאלט איהם ווי אַ שוועריע משא אַראָפּ פון פּלייצע. אלע לאָזען זיך צו איהם, זעהן וואָס אינווענדיג איז. ציפּע חנה שטעקט אַריין די האַנט און כאַפּט אַרוים צוריק מיט שרעק).

חיים דוד: לאָז מיר. וואָס איז דאָרט אזעלכעס? (ער שטעקט אריין די האַנט אין זאָק און נעהמט אַרוים אַ הויפען רעגדלעך. ס׳וועט אַ שטיקעל געטומעל. אלע שטעקען די הענט אין זאק און בעקומען פון דאָרט ליכטיגע רעגדלעך).

כאשע דאָבע (וווינט נאָריש): אוי, וועה איז מיר, רעגדלעך!...

חיים דוד (צוטומלט): שטיק פערד! כלים דערלאַנגט. כל־זמן עס לאָזט זיך, בעדאַרף מען נעהמען.

כאשע דאָבע (דערלאַנגט טעלער, שיסלען, גלעזער, טעפּלאָך. די כלים וועהרען פול מיט רעגדלעך. זי זוכט אויס וואו נאָר עפּעס אַ כלי און דערלאַנגט. און פון זעפּעל נעהמט זיך אַלץ ניט אויס. אלע כלים זיינען שוין פול.)

כאשע דאָבע: אוי וועה איז מיר, מעהר קיין כלים שוין נישטאָ.

חיים דוד (שרייט): גים אויס די מילך! וועה בעדאַרף איצטער מילך האָבען? אזוי פיעל טעפּ מיט מילך פערנומען — גיסט אויס!

ציפּע חנה (טראָגט ארויס איין טאָפּ מיך נאָך דעם אַנדערען און ברענגט איהם צוריק אַ לעדיגען. ער וועהרט באלד מיט רעגדלעך אָנגעפילט. ביז דאָס גאנצע מילך וועהרט אויסגעגאָסען. וווי פער׳בשופ׳ט אַרבייט דער עולם.)

בעני ליב: וואָס וועט איצטער זיין? שוין וועהרער קיין כלים נישטאָ.

חיים דוד: גיסט דעם וויין אַרוים. לעדיגט אוים די פאָס. איך בעדאַרף קיין וויין נישט. אַ פאָס איצטער פערנעהמען מיט וויין — גיסט אויס!

מאיר פיוועלך: כי, כי, כא, גיסט דעם וויין נישט אויס. גיסט נישט אויס אינגאַנצען. אזא וויין קריגט מען נישט אזוי גיך; אזא וויין קריגט מען נישט פאָר געלד. איך היים ס׳פעסעל נישט ריהרען. וויין איז וויין. פון איהם הבדלה געמאכט.

חיים דוד: איך בעדאַרף קיין וויין נישט! קום, בעני, העלף מיר ארויסקאטשען ס׳פעסעל אויף דרויסען.

כאשע דאָבע: פאָלג מיר, חיים דוד, טשעפּע נישט דעם וויין. ס׳איז דאָך גאָט׳ס מתנה...

חיים דוד (מאַטערט זיך ארויסצוברענגען אויף דער גאס די פאס. בעני ליוב העלפּט איהם. אין אַ ווייל אַרום קומען זיי אַריין מיט דער לעדיגער פאס און נעהמען זיך צום זעקעל, אַבער דער זעקעל וועהרט מיט אַמאָל לעדיג. די לעצטע רעגדלעך פאלען פון איהם אַרוים, ווי נאָר

מען קעהרט דאָס זעקעל אויס. דער עולם ענטוישט. אַן אלגעמיינער אויסגעשריי: „נישטאָ מעהר"...)

כאשע דאבע: געזאָגט, מען זאָל דעם ווייַן נישט אויסגיסען. אפשר האָט מען איהם גאָר בעדאַרפט היטען. אוי, וועה, פערזינדיגט.

מאיר פיוועל: ס'איז אויך קידוש און אויך הבדלה דער ווייַן געווען. בעדאַרפט איהם שאָנעווען.

חיים דוד (נעהמט דאָס פּלעשעל און בעטראכט עס): עס וועט זיך נאָך גיסען. ס'איז דאָרט נאָך פּאַרהאַן. (ער בויגט אויף די פּלעשעל. עס טריפט נאָך אַ פּאָר טראָפּענס פון איהר און הערט אויף.)

בעני ליב: קיין ווייַן אויך מעהר נישטאָ! איך וואַל זיך זעצען רייטענדיג און איך וועל איהם נאָכיאָגען.

חיים דוד (אויפגערעגט): אז מען האָט קינדער העלצער! האָט איהר נישט געקענט נאָך כלים אריינברענגען?... עס שטעהען דאָך נאָך אויף דער גאַס אפשר צעהן טעפּלאָך לייַמענע... (ער פערמעסט זיך צו ציפּע חנה'ן.) וועד האָט דיר געבעטען דו זאָלסט געהן מעלקען דער קוה און די כלים פערנעהמען?!

מאיר פיוועל: שריי ניט; בייזער זיך נישט. זיי צופריעדען מיט דעם, וואָס דו האָסט. וועסט די קינדער קענען אויסגעבען צו לייטען. וועסט אין שטאָדט אריין קענען ארוים־ציהען. דעם ווייַן האָט מען נישט בעדאַרפט אויסגיסען... ס'איז געווען פּאר קידוש וועגען.

בעני ליב: קום, טאָטע, מיר וועלען זיך אויפזעצען רייטענדיג. מיר וועלען איהם דעריאָגען.

חיים דוד (דערלאַנגט איהם אַ פּאטש): ביזט קראנק געווען דעם עמער אריינברענגען?! ער הענגט אויפ'ן ברונעם. אַ גאנצער עמער רענדלעך האָט דאָך נאָך געקענט זיין.

בעני ליב (כמעט וויינענדיג): וואָס וויל־סטו פון מיר? וואָס בין איך שולדיג? וועז איך וואָלט דעם זעקעל נישט געבראכט, וואָלט דאָך גאָר נישט געווען.

חיים דוד (וויטענד): איך וועל איך אַלעמען די ביינער צוברעכען. האָרעווען אויף איך — איך קען שוין מעהר נישט.

מאיר פיוועל: וואָס איז מיט דיר, מיין זוהן? איך דערקען דאָך דיר נישט. בעסער זעה וואָס דו טהוסט. קענסט נאָך חלילה דאָס אויך אָנווהרען.

כאשע דאבע (פלוצלונג): וואו איז דאָס קינד? וואו איז העני פייגעל?! וועה איז מיר, וואו איז דאָס קינד?... (אַלע קוקען זיך אַרום צוישאָקען.)

בעני ליב: איך וויים ניט פאר וואָס און פאר וועז עס קומט מיר צו שלאָגען...

מאיר פיוועל: זי איז דאָך נאָר־וואָס געווען.

ציפּע חנה: זעהט, זי איז דאָך אויפ'ן אייוועז... (וועקט העני פייגלען.) שטעה אויף, פייגעלע... קום אַראָפּ פון אייוועז. זעה, וואָס מיר האָבען.

חיים דוד (ברומג'ט זיך): אייַדער אזעלכע קינדער, איז שוין גלייכער גאָרנישט.

ציפּע חנה: קריך אַראָפּ פון אייוועז; וועסטו זעהן וויפיעל רענדלעך מיר האָבען...

כאשע דאבע: זעה נאָר, פּונקט ווי אַ שטיין וואָלט זי איינגעשלאָפּען. קום אַראָפּ, קינד מיינס, קום אַראָפּ...

מאיר פיוועל (צו חיים דוד'ען): דו, קינד מיינס, זינדיגסט; אַ מענש בעדאַרף זיין צופריעדען.

חיים דוד: אוז איך בין נישט צופריעדען. איך האָב קינדער העלצער אוז בין נישט צופריעדען. איך וועל זיי פון שטוב ארויסיאָגען!

כאשע דאבע (וועקט העני פייגלען): קינד מיינס, קום אַראָפּ פון אייוועז...

חיים דוד (נעהמט דעם זאק): העלפט מיר עס אריינשיטען צוריק אין זעקעל אריין. אימיצער קען נאָך אריינקומען... גענה ארוים, בעני לייב, אוז זעה, אויב אימיצער גענהט נישט אַהער, אוז איהר העלפט מיר עס צוריק אין זעקעל אריינשיטען. (מיט ציטערענדע הענט הויבט ער אַן צו שיטען פון די פערשויידענע כלים די רענדלעך צוריק אין זאָק אריין.)

כאשע דאבע (וועקט העני פייגלען אויפ'ן אייוועז): וואָס איז מיט דעם קינד היינט?

בעני ליב (גענהט ארוים אויף דער גאס.)

חיים דוד (שרייט): קומט בעסער אַהער! גאָלד וואלגערט זיך אויף דער ערד. אימיצער קען אריינקומען, זיינען מיר פערפאַלענע. ס'פעהלט מיר מעהר נישט, אז די וועלט זאָל זיך דערווייסען, אז ביי מיר איז אַן אוצר פאראהנען...

(כאשע דאבע און ציפּע חנה נעהמען אַראָפּ פון אייוועז העני פייגלען.)

מאיר פיוועל (לעגט די רענדלעך אין זאק אריין און זינגט): אליהו הנביא, אליהו התשבי... אליהו הגלעדי... כי, כי, כא...

בעני ליב (קומט ארויין): דאבט זיך, אימיצער גענהט אַהער!

חיים דוד: פערשפּאַרט די טיהר און לעשט אויס די ליכט! (ער שפּרינגט אויף פון אָרט און לעשט אויס די ליכט.)

מאיר פיוועל: ווער גענהט, הא?

ציפּע חנה: איך הער וויַ עס סקרי־פּעט דער שנעע... אימיצער גענהט אהער...

חיים דוד: שא, שוויגט... פער־שפּארט דיר טיהר...

כאשע דאבע (וועקט העני פייגלען): שטעה אויף, קינד מיינס... שטעה אויף, קינד מיינס...

חיים דוד: איהר וועט ניט שווייגען צו נײַן!... ווּאַרען איך...

מאיר פיוועל: ששש.... (אַלע שווייגען מיט אַן אויסגעהאלטענעם אָטהעם.)

בעני ליב: איך הער קיינעם נישט.

כאשע דאבע: איך הער אויך קיינעם נישט.

ציפּע חנה: איך הער אויך קיינעם נישט. קום, בעני, לאָמיר אַרויסגעהן אויף דער גאַס.

כאשע דאבע: זיצט אין שטוב. מען טאָר איצטער נישט אַרויסגעהן... שטעה אויף, העני פייגעל... שטעה אויף, קינד מיינס...

חיים דוד: קיינער געהט נישט?... איהר הערט נישט?...

בעני ליב: ס'האָט זיך מיר אפשר נאָר אויסגעדאַכט.

כאשע דאבע (וועקט אוֹן רויסט העני פייגלען): גאָט מיין גאָט, וואָס איז מיט איהר? שטעה אויף!...

ציפּע חנה: לאָז, איך וועל איהר געבען א קניפּ. (טהוט עס.)

העני פיוגל (לאַכט זיך פאַנאַנדער אויפ'ן הויכען קול.)

חיים דוד: פערשטאָפּט איהר ס'מויל, זאָל זי נישט לאַכען אַזוי הויך.

כאשע דאבע: שמע ישראל! וואָס איז מיט דיר, מיין קינד?...

ציפּע חנה: כ'וועל איהר געבען נאָך א קניפּ, וועט זי שוין באַלד אָנהויבען צו ווייגען...

העני־פיוגל (לאַכט אויפ'ן הויכען קול.)

כאשע דאבע: צינדט אָן ליכט, וואָרום כ'האָב מורא צו זיצען אין דער פינסטער.

חיים דוד: שטילער זאָל זיין. איך וועל איהר באַלד דערשטויקען דאָרט טאָמער הערט זי נישט אויף צו לאַכען.

כאשע דאבע: כ'בעט אייך, קינדער, צינדט אָן א ליכט. מען הערט דאָך קיינעם נישט. מען זעהט דאָך קיינעם נישט.

בעני ליב (מאַכט ליכטיג מיט א מאַל): כ'האָב פאַר קיינעם קיין מורא נישט... לאָמיר זעהן, וואָס זי לאַכט אַזוי...

חיים דוד: פון זינען קען מען אַראָפּ. וואָס אי דאָס?... וואו ס'געלד... וואו ס'גאָלד? ס'אי דאָך... (ער נעהמט אָן א הויפען רענדלעך. עס לאָזט זיך גאָר אויס, אַז אויגפאַכע שווארצע שערבלאַך ליגען אין די כלים... ער נעהמט אָן א הויפען פון זאק — דאָס אייגענע.)

מאיר פיוועל: כי, כי, כא, שערבלאַך... (אַלע קוקען צו דעם ערשטוינטן.)

העני פיוגל (קומט אויף. קראצט זיך אין קאָפּ): אוי, האָט זיך מיר געחלומ'ט, אז די קאַץ האָט קעצעלאַך געהאַט, און די קליינע קעצעלאַך האָבען נאָך קעצעלאַך געהאַט. א פולע שטוב איז געוואָרען מיט קליינע קעצעלאַך. (זי לאַכט.)

חיים דוד (זוכט נערוועז צווישען די שערבלער, אפשר וועט ער כאָטש נאָך איין רענדעל־געפינען. נימא.)

מאיר פיוועל: כי, כי, כא. מען קען די שערבלאַך אויף דרויסען אַרויסשיטען.

כאשע דאבע: אויסגעאַסען דעם ווייַן, האָט מען גאָט'ס חסד אַרויסגעאַסען...

חיים דוד (קוקט אין די לעדיגע כלים. קראצט זיך אין קאָפּ און רעדט קיין וואָרט.)

העני פיוגל (האַלט זיך אָוש ביים בויך לאכענדיג.)

ב. גאָרין:

די געשיכטע פון דעם אידישען טהעאטער

Copyright by B. Gorin, 1915.

(צום 100-יאָהריגען יובילעאום פון א. ב. גאָטלאָבער)

אין א פריהערדיגען נומער, אין דעם קאַפּיטעל „די ערשטע אידישע דראמאטורגען אין רוסלאנד", האָב איך נאָך איבערגעגעבען דעם טרוקענעם פאקט אז אין 1838 האָט א. ב. גאָטלאָבער אָנגעשריבען א קאָמעדיע „דער דעקטוף" און ערקלערט, אז איך קאָן ניט רעדען וועגען דער דאָזיגער פּיעסע, ווייל איך האָב איהר ניט געזעהען. דאָס איז געווען אין אנקלאנג מיט'ן פרינציפּ, וואָס איך האָב זיך געשטעלט ביים שרייבען די געשיכטע פון דעם אידישען טהעאטער, ניט צו רעדען וועגען ווערק, וואָס איך האָב אליין ניט געזעהן.

אלם ביישפּיעל ווי אזוי מען קען זיך וועניג פערלאָזען אויף אנדערע, קאָן טאקע דינען „דער דעקטוף" גופא.

אין דעם קאַפּיטעל, וואו איך האָב דערמאָנט די דאָזיגע שטיק, האָב איך איבערגעגעבען דעם פאקט, אז זי איז געדרוקט געוואָרען מיט עטליכע צעהנדליג יאָהר שפּעטער ווי זי איז געשריבען געוואָרען, און איז ערשיינען אָהן דעם נאָמען פון דעם פערפאסער. אין דעם „קאַטאַ־

לאָג אָף היברו בוקם אין דהי בריטיש מוזאום", פון ס. וואן סטראטעם, וואָס איז ארויסגעגעבען געוואָרען אין לאָנדאָן אין 1894, געפינען מיר פאָלגענדעס:

וועלבלינסקיא יאָזעף, דער דעקטוף, אָדער צוויי חופות אין איין נאַכט, א קאָמעדיע אין דרייא אַקטין, וואַרשא, 1876.

דאָס הייסט, אז אין דעם דאָזיגען קאַטאַלאָג וועלט אָנגעגעבען, אז דער פערפאַסער פון דעם „דעקטוף" איז יאָזעף וועלבלינסקי.

דער דאָזיגער מיאוס'ער טעות שטאַמט דערפון וואָס דער נאָמען פון יאָזעף וועלבלינסקי וועלט אָנגעגעבען אויפ'ן שער אלם דער ארויסגעבער און אזוי ווי דער נאָמען פון דעם פערפאַסער איז דאָרטען אין גאַנצען אויסגעלאָזען, האָט וואן סטראטעם אָנגענומען, אז וועלבלינסקי איז דאָס דער מחבר.

די טעג איז מיר געלונגען צו קריגען די דערמאָנטע קאָמעדיע, און איך אייל זיך אויסצופילען דעם ליידיגען פלאַץ, וואָס איך האָב פריהער איבערגעלאָזט. דער „דעקטוף" איז איינער פון די וויכטיגסטע רינגען אין דער קייט פון דער ענטוויקלונג פון דער אידישער דראמא.

א. ב. גאָטלאָבער

די וויכטיגקייט פון דעם „דעקטוף" נעהמט זיך ניט פון א ליטעראריישען וועלטה, נאָר פון א געשיכטליכען. וועז מיר וועלען קומען צו גאָלדפאדען וועלען מיר זעהן דעם גרויסען איינפלום וואָס גאָטלאָבער האָט אויף איהם געהאט.

אין זיינע „זכרונות" דערצעהלט גאָטלאָבער, אז די קאָמעדיע דער „דעקטוף" האָט ער אָנגעשריבען אונטער דעם איינפלום פון „סערקעלע", וואָס דה. עטינגער האָט איהם פערזיכערט איבערגעליינט. דערפון דארף מען בשום אופן ניט דרינגען, אז דער „דעקטוף" האָט אויף וועלכען עם איז אופן עפעם א שייכות מיט „סערקעלע". ער האָט קיין זאָך פון עטינגער ניט געהאט, און דער „דעקטוף" איז געשריבען נאָר אויף אן אָנדער אופן, האָט נאָר אן אָנדער קאָנסטרוקציע און נאָר אָנדערע מאָטיוון.

א. ב. גאָטלאָבער איז דער ערשטער פון די אידישע דראמאטורגען אין רוסלאַנד, וועלכער האָט אויפגעהויבען דעם קאמפף פאר השכלה. ער איז אלט געווען קוים דריי און צוואַנציג יאָהר, וועז ער האָט אָנגעשריבען דעם „דעקטוף", און ער איז ערשט ארוים פון דעם חסידישען קרייז און איז נאָך געווען נאָר פריש אין דער השכלה. דער שארפער איבערגאנג פון חבד'ער שטיבעל צו די בערלינטשיקעם האָט איהם מעהר געטריבען ווי די אנדערע צום קאמפף מיט די אלטע מנהגים, און דערצו האָט ער נאָך געהאט פערזעהליכע חשבונות מיט די פאָרשטעהער פון חסידיזמום. דער זשיטאָמירער צדיק האָט זיך אריינגעמישט אין זיין פאמיליען לעבען און האָט מיט גוואלד אָבגעריסען פון איהם זיין יונגע וויבעל און זיין קינד, וועלכע ער האָט ליעב געהאט. דער צדיק האָט זיך דערוואוסט, אז דער יונגער גאָטלאָבער בעשעפטיגט זיך מיט טריף פסול'ען און אז ער איז אראָב פון דעם גלייכען דרך, און ער האָט גוזר געווען אויף גאָטלאָבער'ס שוועך, אז ער זאָל איהם פערטרייבען פון שטוב, און אויף גאָטלאָבער'ן, אז ער זאָל זיין וויב געבען א גט. דער וויילען פון דעם צדיק איז אויסגעפיהרט געוואָרען און דאָס האָט אָנגעפילט דאָס הארץ פון דעם יונגען משכיל מיט א גרויסער שנאה צו די חסידים און צו די רביים, און ער האָט זיך ארייגעוואָרפען אין קאמפף מיט א גרעסערען בערען, מיט א גרעסערען פייער וויי ער וואָלט עם געטהאָן אונטער אָנדערע אומשטענדען.

מיר האָבען שוין געזעהן, ווי אין דער ערשטער מאָדערנער אידישער דראמא איז וואָלפסזאָהן ארויסגעטראָטען אלם פערבינדענער געגנער געגען די פרומע, נור ער האָט זיין גאנצע פערביסענקייט אויסגענאָסען אויף א צבוע'אק, ווי ער וואָלט דערמיט וועלען וויזען, אז די השכלה קעמפפט נאָר מיט אזעלכע אידען, געגען וועלכע ינאי המלך האָט געוואָרנט, אָבער זי האָט נאָר ניט געגען אמת'ע פרומע.

פאר גאָטלאָבער'ן איז געווען וועניג צו קעמפפען מיט א צבוע'אק. ער האָט געזוכט צו אטאקירען דעם גאנצען בנין פון חסידיזמום און ער האָט דערפאר אָנגענומען די הויפט זיילען און אָנגעוואנדעט זיין גאנצע גבורה אייגצוווארפען זיי. ער האָט דערצו געבראוכט אלע מיטלען, אפילו שאנאָנעטקעם, וועלכע האָבען אין יענער צייט קיין שום זין ניט געהאט, וויל שאנאָנעטקעם זיינען געמיינט צום זינגען, און אין יענער צייט האָט א אידישער דראמאטורג אפילו ניט גע'חלום'ט צו זהען זיינע א שטיק געשפיעלט. דאָס העכסטע וואָס א אידישער דראמענשרייבער האָט געקענט האָפען איז געווען צו זהען זיין ווערק געדרוקט.

דער העלד פון דער קאָמעדיע איז ניט קיין קעמפפער פאר השכלה. ער פרעדיגט ניט און פראָפאַגאנדירט ניט, ווי וואָלפזאָהנ'ס העלד. ער איז א פרעהליכער בחור'ל, א ליץ, און קלייבט נחת וועז ער קען אָבטהאָן עפעם א שפיצעל. ער האָט אין זיך קיין זאָך ניט פון דעם קעמפפער; די ערשטע שטראהלען פון דער השכלה האָבען ביי איהם נאָר ארויסגערופען א פרייד צום לעבען. ער קלייבט אליין נחת פון זייער שיין און

וואַרימקייט און ער הויבט זיך ניט אָן צו קי־מערן וואָס זיינע מיטמענשען זיינען פערשטעקט אין פינסטערע לעכער און קאָנען דערפון קיין הנאה ניט האָבען. און אפילו וען זיינע מיט־מענשען זוכען צו צושטערען זיין גליק צוליעב זייער פינסטערקייט, פאלט איהם אויך ניט אײַן אַריינצוברענגען א שטראהל פון ליכט צו זיי, נאָר ער זוכט שפּאָס אין זייערע פינסטע־רע לעכער.

דער אינהאלט פון דעם „דעקטוף אָדער צוויי חופות אין איין נאכט" איז אזא:

יאָסעלע רב חזקל דער מאמא'ס זוהן איז פערליבט אין דער זעכצעהניעהריגער פרײַדלען, צלאל דעם רענדאַרס טאָכטער. נאָר חזקל האָט פאַר זיין זוהן אָבגעזוכט אַן אַנדער כלה, און צלאל האָט פאַר זיין טאָכטער געפונען אַן אַנדער חתן. יאָסעלעס כלה איז א בלינדע מיידל, נאָר זי איז א רב'ס א טאָכטער. און פרייַדלס חתן איז א בעזנאָסע, נאָר דערפאַר איז ער א מורה הוראה'ס א זוהן. זייערע חתונות זיינען בעשטימט אויף איינער און דער זעלביגער נאכט.

יאָסעלע וועהרט זיך ניט געגען זיינע על־טערען און קעמפּפט אויף ניט מיט פרייַדלס עלטערען, און ער נעהמט זיך אויף ניט צום האַרצען, וואָס מען שטערט איהם חתונה צו האָ־בען מיט זיין געליעבטער פרייַדלען. אין דעם טאָג, וען די חתונות דארפען זיין, איז ער גאַנץ לצנות'דיג אויפגעראַמט און פערברענגט גאַנץ פרעהליך מיט זיינע מחותנים, צווישען וועלכע עס איז אויך פאַרהאַן א גוטער איד און וועל־כער דערצעהלט נסים ונפלאות, וואָס ער האָט אַליין דערווייזען. פאַרנאכט, וען די מחותנים שטעלען זיך דאַוונען מנחה, גנב'עט יאָסעלע צו דעם גוטען אידען'ס קאַפּעליוש און ליולקע־ציביק און דער מחותנת'טעס א רויטע דאמאשקענע יופּע און כאַפט זיך אַרויס פון שטוב אַנגעטהאָן אין קיטעל און שטרײַמל.

פרייַדל'ס חתן דאַרף אַנקומען מיט די מחותנים פון אַן אַנדער שטעדטל. אַזוי ווי ער איז א בעזנאָסע, איז בעשלאָסען געווארען פרי־הער, אז ער זאָל טראָגען א דעקטוף אויפ'ן פנים, כדי די כלה זאָל ניט זעהן ביי דער חופּה זיין מום. יאָסעלע האָט שוין פריהער אָבגעמאכט מיט עזריאל דעם רענדאַרס משרת, אז וען ער וועט אַרויספאָהרען בעגעגענען דעם חתן, זאָל ער זיי אַרומפיהרען אין וועלדעל פאַר'ן שטעדטעל ביז עס וועט טונקעל וועהרען.

יאָסעלע טהוט אָן די רויטע יופּע און דעם קאַפּעליוש און לאָזט זיך אַוועק די מחותנים אַנט־קעגען. אין וועלדעל וואַרט ער אָב א ווייַלע, ביז ער זעהט, ווי דער חתן איז אַרונטער פון וואָגען צו דאַוונען מנחה. אַיידער די מחותנים דער־ווייזען אַרויסצושטייגען פון וואָגען, בעווייזט זיך יאָסעלע מיט דער לאָנגער ליולקע ציביק. ער טהוט א פּליעסק מיט די הענד, גיט א פּייף און שרייט מיט א משונה'דיג קול:

אהא! מיינע לייט זיינען דאָ! מיין מחותן־דעל!

און גיט וויעדער א פּליעסק און וויעדער א פּייף.

דער משרת עזריאל דערשרעקט זיך צום טויט און שרייט אויס:

— געוואלד, א טשאָרט! א שליכמאַץ אין זאָקען! שמע ישראל!

און מיט די וועהרטער אנטלויפט ער רייי־טענדיג.

דער אָרימער בעל־העגלה, וואָס האָט גע־פיהרט די מחותנים, דערהערט דעם געשריי, און לאָזט זיך לויפען מיט די פאַסאזשירען, און דער חתן בלייבט אַליין.

יאָסעלע פיהרט אַוועק דעם חתן צו דער בלינ־דער כלה און לאָזט איהם איבער פאַר'ן שטוב, און אַליין מיט'ן דעקטוף איבער'ן פנים איילט ער זיך צו זיין פרייַדלען, מיט וועלכער ער גענהט צו דער חופּה, און דאָס זעלבע קומט פאַר מיט דעם צווייטען חתן־כלה. דאָרטען וועהרט די חופּה מעגליך דורך די נסים פון דעם גוטען אידען.

דער פערפאַסער האָט זיך געדאַרפט אָנ־טהאָן א גרויסען כח צו מאַכען די צוויי חופות מעגליך אין איין נאכט. דערצו האָבען זיך גע־פאַדערט אַזוי פיעל נסים, וואָס קאָנען זעהר זעלטען פאַסירען.

די פּערזאָנען פון דער קאָמעדיע זיינען גע־שילדערט מעהר אָדער וועניגער מיט בעזונדערע פּנימ'ער. זיי זיינען ניט סתם מענשען, נאָר יעדער האָט לייכטער אָדער בולט'ער זיין אינ־דיווידואַליטעט. עזריאל דעם רענדאַרס משרת רעדט מיט א גראָבען דאַרפישען לשון, דער מורה הוראה רעדט ווי א תלמודיסט. פרייַדלע איז צייטענווייז א סענטימענטאַלע מיידל און צייי־טענווייז שפּרינגט אין איהר אַרויס די דאַרפס־מיידל. יאָסעלע איז א פּראָהליכער, לעבעדיגער בחור.

אין דער קאָמעדיע האָט גאַטלאָבער געווויזען, אז ער האָט דאָס אויג צו בעמערקען וואָס אַרום איהם טהוט זיך און דעם אויער צו הערען וואָס אַרום אוהם וועהרט געראַדט. אַלע זיינע פאַר־שוינען רעדען ניט נאָר מיט א מענשליכען לשון, נאָר זיי ברויכען די ריכטיגע וועהרטער, וואָס זיי דאַרפען זאָגען. נאָר אין דער זעלביגער צייט איז ער שטאַרק געווען אונטער דעם איינפלוס פון דער דעמאַלסדיגער סענטימענטאַלער ליטע־ראטור, און דאָס רופט זיך אָב אויף דער שיל־דערונג פון זיינע פאָזיטיוון פערזאָנען.

אזוי זהען מיר, למשל, אז דעם רעגדאר׳ס טאַכטער, פריידעלע, זינגט גאָר אין אַנהויב פון דעם ערשטען אקט א נאַכאהמונג נאָך שילער׳ס „אן דער סוועלע זאָס דער יונגע״:

ביי דעם קוואַל זיצט אַ אינגעל,
פלעכט פון צאַצקעס זיך אַ קרענצעל,
ער זעהט זי שווימען אויפ׳ן וואַסער,
די כוואַליעס טאַנצען זייער טענצעל.

גאָטלאָבער פערשטעהט, אז פריידעלע איז צו וויט פון שילער׳ן און ער אויפלט זיך באַלד צו בעוואַרענען אין א מאַנאַלאָג. וואָס ער גיט איהר אריין אין מויל, אז דאָס איז א ליעד, וואָס יאָ־סעלע האָט איהר געזונגען.

„פריידעלע: מיט וועלכען חן, מיט וואָס פאַר איין געפיחל האָט ער מיר דאָס שוינע לידעל געזונ־גען אקעגען אים וועלדיל באַם טויכעל. טרערען זיי־נען איהם אין די אויגען געשטאַנען, און מיר זיי־נען די טרערען ניט געשטאַנען אין די אויגען, נייז, זיי האָבען זיך ריקעסווייז געגאַסען, און מיט׳ן וואַ־סער האָט זיי וויט אַוועקגעטראָגען, און איך האָב געטראַכט ביי מיר: אַזוי וויי די טרערען וועלען זיך שוין ניט אומקעהרען, אַזוי קעהרען זיך אויך די יאָהרען ניט אום.״

די דאָזיגע סענטימענטאַלע מיידעל, וואָס רעדט מיט אזא שעהנער מליצה, געפינט נאָר אַן אַנדער דיבור, וועו יאָסעלע קומט אריין און זאָגט איהר, אז זיי וועלען מן הסתם ביידע חתונה האָ־בען, און פריידעלע מיינט, אז ער וועט חתונה האָבען מיט דער בלינדער כלה.

„פריידעלע: וואָס, מיט דער בלינדער קוה, מיט דער יאָסטשערקע, מיט דער מימעס טעכטעריל, מיט דעם רב׳ס זאָכערע, נו, און דו וועסט געהן צו דער פאָבערע?״

איך האָב שוין אויבען אויפמערקזאָם גע־מאכט, אז גאָטלאָבער האָט בשום אופן ניט גע־קאָנט האָבען קיין שום האָפנונג אין יענער צייט צו זעהן זיין קאָמעדיע געשפיעלט אויף א ביהנע און דאָך האָט ער אריינגעשטעלט אין דעם „דעק־טוך״ ליעדלעך און קופלעטען, וואָס האָבען קיין שום שייכות ניט מיט דער שטיק און וואָס מען האָקט אריין אין די היינטיגע פיעסען מיט דעם אינציגען צוועק, צו געפעלען וועלען די גא־ליאָרקע.

דער וויץ און דער הומאָר אין דער קאָמעדיע איז א גראָבליכער. דער בעל־עגלה וועו ער דער־זעהט דעם שליכמאין שרייט אוים: „שמאָס ישראל״. דער שמאָס דאַרף כאַראַקטעריזירען דעם אָנשמייסער, דעם בעל־עגלה. וועו דער בדחן בעזעצט דעם חתן און בלייבט שטעהן אויף א רגע ביים וואַרט „שמאַרצען״, וויל ער קאָן אזוי גיך ניט געפינען קיין גראָס, זאָגט איהם יאָסעלע אונטער אזעלכען, וואָס לאָזט זיך ניט דרוקען. דער חתן לעמעל איז א פאָנפאָטש, דער רב איז א זאהיקע. דאָס איז אלץ א ביליגער קאָמיזם, נאָר עס דאַרף ניט זיין דער מינדסטער צווייפעל, אז אונטער אַנדערע אומשטענדען וואָלט גאָטלאָבער געווארען דער פאָטער פון דער אידישער דראָמע. ער האָט געהאט דיזעלבע מעלות, וואָס האָבען זיך מיט עטליכע צעהנדליג יאָהר שפעטער ארוים־געוויזען אין גאָלדפאַדען.

די שפראַך אין דעם „דעקטוך״ איז א ריינער אידיש און די פאָזיטיוות פערזאָנען, וועו אפילו זיי לאָזען זיך אַוועק אין מליצה, רעדען אויך דעם זעלביגען ריינעם אידיש.

היינטיגען חודש ווערט הונדערט יאָהר ווי אברהם בער גאָטלאָבער איז געבאָרען געווארען (י״ה טבת, אין יאָהר תקע״ח). זיין געבורט־שטאָדט איז אלט קאָנסטאַנטין. זיין פאָטער איז דאָרטען געווען חזן און איז שוין אַביסעל געווען געכאָפט אין השכלה און ער האָט ניט איין מאָל געהערט, ווי דער פאָטער האָט חזק געמאכט פון גאָטס סטראפציעס און פון צבוע׳קעס. שפעטער אַביסעל האָט דער יונגער גאָטלאָבער אַבגעזוכט א שטאָדטישען משכיל מיט עטליכע השכלה־ביכער און יענער האָט איהם דערצעהלט די גאַנ־צע גרויסקייט פון משה מענדעלסזאָהן און פון זיין פרוינד לעסינג. ער האָט איהם אויך איבער־געגעבען דעם אינהאלט פון נאטהאַן דער ווייזע און ערקלערט איהם, וואָס איז דראמע און וואָס איז טהעאַטער.

וועו עס איז ארוים די גזרה צו נעהמען אידי־שע רעקרוטען, איז ער אַוועק אין אויסלאַנד און אין גאליציען האָט ער זיך בעקאַנט מיט די בע־וואוסטע אידישע משכילים פון יענער צייט און זיי האָבען אין איהם ערווועקט א נייעם גייסט.

גאָטלאָבער איז שפעטער געווארען איינער פון די גרעסטע זיילען פון השכלה. ער איז געווען א העברעאישער שרייבער, א רעדאקטאָר פון א העברעאישען זשורנאל, א דיכטער און האָט גע־האט א גרויסען שם אין דער העברעאישער ליטע־ראטור. און עס קאָן זיין, אז דער גאַנצער איינ־פלום וואָס דר. עטינגער האָט אויף איהם געהאט איז בעשטאַנען דערין, וואָס „סערקעלע״ האָט איהם בעוואויגען צו שרייבען אידיש. גאָטלאָבער האָט געשריבען פיעלע ארטיקלען און שירים אין אידיש.

י. י. שוואַרץ:

עמום

א.

איך בין קיין נביא נוט און שטאָם נוט פון נביאים—
מוט זונען־אויפגאַנג טרויב איך מוינע שאָף אין פעלד.
און רוהוג, שטיל, פערטראַכט, אין זונשיין און אין
שאָטען
אַזוי ווי ס׳קלאָרע וואַסער־פלום פערגעהט מוין וועלט.

איך גיה מיר שטיל אַרום מוין פיוגענבוים, מוין
טויטעלבוים,
וואָס הילען אוין אין גרוגע שאָטענס מוין געצעלט—
נור גאָט האָט פון די שאָף אַצוינד מיך אַבגעריסען
און האָט זיין וואָרט צו זאָגען אויך מיר אויסגע־
וועהלט...

ב.

„... עס קאָן דאָס לאַנד זיין וואָרט נוט מעהר פער־
טראָגען:
ער העצט דאָס שקלאַפען־פאָלק מוט גיפט און האַס...
ער טהוט ביי זיי אין האַרצען פונקען שלאָגען,
און גליהט די קאַלטע שטוינער אויף אין גאַס...

„און פוסטעז דראָהען מאַרמאָרנע פאַלאַצען,
און צייהנער קריצען, אויגען ברענען ווילד...
אַ טאָג, צי צוויי — און ס׳מוז דער צאָרען פֿלאַצען—
און ס׳וועט אין פיער זיין דאָס לאַנד פערהילט...״

ג.

... איהר, אויף עלפענבוינע בעטען,
וואו איהר זינקט ביז שפעט אין שלאָף;
איהר, וואָס רויבט די מיה פון צוויטען
און איהר לאַבט זיך אוים פון שטראָף;
איהר, וואָס קלויבט זיך אוים די בעסטע
פעטסטע לעמער פון די שאָף;
איהר, וואָס האָט, ווי דוד, פיעדלען,
אינסטרומענטען אויסגעטראַבט;
איהר, וואָס זויפט פון זילבער־בעכער
רויטען וויין ביז שפעט אין נאַכט;
מיט דעם בעסטען פרישסטען אויל
טהוט איהר אויער לייב טהאָן וואויל;
און אייך קימערט נוט דער בראָך
פון מוין פאָלק, און נוט זיין יאָך —
ס׳קומט דער גרויסער טאָג פון שטראָף,
קומען וועט אויף אייך אַ סוף!...

ד.

... אין דעם טאָג פון מוין גרויזאַמען צאָרען
וועט געהן יעדווידער אויינער פערלאָרען...
אויב איהר וועט אין דער ערד זיך פערשטעקען —
וועט פון דאָרטען מוין אויג אויך ענטפלעקען.
אויב אויף שפיצען פון פעלזען ענטרינען —
וועט אויך דאָרטען מוין האַנד אייך געפֿינען.
אויב צום גרונד פון די ים׳ען דערלאַנגען —
וועל איך דאָרט אויף אייך אַנשיקען שלאַנגען.
און געטריבען פון שונא, אין קייטען,
וועל איך שיקען דעם שוועהרד אייך צו טויטען...

ה.

אוי, כ׳בין מיעד פון אייער זינגען —
ס׳פאַלען מיר צו לאַסט די ליעדער!
און די קלאַנגען פון די האַרפען
זיינען לאַנג שוין מיר דערווידער...

אוי, די קלאַנגען פון די האַרפען
וועז דאָס פאָרעם פאָלק טהוט קלאָגען...
אוי, מיך שטיקט דער רויך פון ווירויך —
כ׳קאָן די פאַלשקייט נוט פערטראָגען!...

ו.

... עס וועט קומען אַ טאָג, זאָגט מיין גאָט,
וועט אַ הונגער דער וועלט׳ס האַרץ פערקלעמען...
נוט קיין הונגער נאָך ברויט און נאָך וואַסער, —
נור אַ הונגער גאָט׳ס וואָרט צו פערנעהמען.

און פון איין ווינקעל לאַנד צו דעם צווייטען,
וועט דער מענש מיט אַ שמאַטענדען זינען
אַרומוואַנדערען זוכען גאָט׳ס וואָרט —
און ער וועט דאָן דאָס וואָרט נוט געפינען...

אין דעם דאָזיגען טאָג, זאָגט מיין גאָט,
וועלען פול זיין מיט זוכער די וועגען...
און קיין אוינציגער שטראַהל אין דער פינסטער
וועט נוט גליהען מיט טרויסט זיי אַנטקעגען...

ז.

... און דער אַקערער וועט מיט דעם שניטער
זיך טרעפען אין פעלד...
און אַ גרויסע און מעכטיגע ליעד וועט
פערקלינגען די וועלט...
און אין קעלטער — די בלוטרויטע טרויבען
געטרעטען אין ווין.
און דער שיוער — מיט שמעקענדע קערנער
וועט אַנגעפילט זיין.
און די בערג וועלען טריפען מיט האָניג
און פֿליסען אין טהאָל.
און די שטעדט די פערוויסטע — אויפבליהען
אַזוי ווי אַמאָל!...

לעֶא דייטש:

דר. אלעקסאנדער כאטינסקי

(פון דער סעריע „אידען אין דער רוסישער רעוו. בעוו.")

יט צוויי אידען־מיטגליעדער פון דער געזעלשאפט „זעמליא אי וואליא" האבען מיר זיך שוין בעקענט — דאס זיינען זונ־דעלעוויטש און אפּטעקמאן. דער דריטער צו זיי איז געווען אלעקסאנדער כאטינסקי. געבארן איז ער אין א פערמעגליכער קויפמענישער פאמיליע אין סימפערא־פאל. ער האט גענדיגט די דאָרטיגע גימנאזיע מיט א גאלדענעם מעדאל — ער האט געהאט אויסגעצייכענטע פעהיגקייטען, בעזונדערס צו מאטעמאטיק. באלד נאכדעם איז ער אוועק אין פעטערבורג, וואו ער איז אנגענומען אין דער מעדיצינישן־כירורגישער אקאדעמיע, און דאָרט טרעפט ער זיך צונויף מיט אסיף אפּטעקמאנ'ען.

אפּטעקמאן איז געווען דער איינציגער, מיט וועמען כאטינסקי האט זיך בעפרייַנדעט, און ווי עם טרעפט אפט, זיינען ביידע פרייַנד גאר ניט געווען עהנליך איינער צום אנדערען — איינער איז געווען דער היפּוך פון דעם אנדערען. אפּטעקמאן אן אפענע נאטור, א טעמפּעראמענט — פוילער, וועלכער איז תמיד אין עפּעם פערקאכט. כאטינסקי — א פערשלאסענער אין זיך, א קאלטער, געזעצטער מענש. די חבר'שע קרייזלעך, מיט זייער טומלען זיך ארום פראגען, האבען איהם ניט געצויגען.

און דאך איז די קראפט פון דעם יונגען רוסישען סאציאליזם געווען אזוי גרויס, אז זי האט בעזיעגט אויך דיזען רוהיגען, סאלידען סטודענט, וואס האט זיך געשניטען אויף א גע־לעהרטען. פון 5טען קורס, ניט ענדיגענדיג די אקאדעמיע, געהט כאטינסקי אוועק אין פאלק— צוזאמען מיט פיעלע אנדערע.

אבער ניט אזוי ווי פיעלע אנדערע — איז ער אזוי גיך ענטוישט געווארען.

מעהרסטענס פלעגט זיך דאס ענדיגען אזוי: ווי נאָר דאס יונגוואָרג פלעגט איינזעהן, אז דעם פויער נעהמען ניט די רייד, אז אמאל קלערט ער ניט פיעל און פער'מסר'ט זיינע אויפ־קלערער צו „נאטשאלסטוו", פלעגט עם ווערען מורא'דיג סקעפּטיש און ענטלויפען פון דאָרף. כאטינסקי'ן איז אונמעגליך געווען ארויסצוריי־סען פון דאָרט — ער איז בוכשטעבליך געווען דער לעצטער פון די „געהער אין פאלק".

* * *

צווישען אונז רעוואָלוציאָנערען פון די 70ג' יאָהרען זיינען שטאַרק ענטוויקעלט געווען די געפיהלען פון חבר'שאפט. מיר זיינען איבער־געגעבען געווען אוינע צו די אנדערע ביז צו מסירת־נפש. מיר האָבען זיך געפיהלט פער־קניפט אין בלוט און פלייש, אלס טרעגער פון א נייער אידעע.

אז א חבר פלעגט אריינפאלען אין א צרה, אין געפענגנים צי אויף קאטאָרגע, און עס פלעגט זיין נאָר מעגליך איהם צו העלפען, פלעגען מיר ממש קריכען די זשאנדאַרמען אין די הענד אריין, אבי דעם חבר צו העלפען.

איינמאל נאָך אזא פאל האָב איך געהאט די געלעגענהייט זיך נעהנטער צו בעקענען מיט כאטינסקי'ן.

אין פריהלינג 1878 איז כאטינסקי אויף א קורצע צייט געקומען אין פעטערבורג. דאָ דער־וויסט ער זיך, אז אן אנגעזעהענער טהוער, דער ארבייטער פרעסניאקאוו, וועלכער איז ארעס־טירט געווען, דארף געפיהרט ווערען צום פער־הער אין „זשאנדאַרמען־פערוואלטונג". און ער פאלט אויף א פלאן, ווי פרעסניאקאוו'ן צו בעפרייען. זיין פלאן איז געווען, צו בענוצען זיך מיט דעם בעריהמטען „וואַרוואר" — דאס פערד, אויף וועלכען פעטער קראפּאטקין איז ענטלאפען. „וואַרוואר" האט בעלאנגט צו דער ארגאניזאציע. קוויאטקאווסקי'ן האט ער אנגע־טהאן אלס קוטשער און אליין האט ער זיך אוועקגעזעצט אלס „בארין" און האט זיך אוועק־געשטעלט מיט זיין קארעט נעבען „זשאנדאר־מען-פערוואלטונג". פרעסניאקאוו'ן איז געגע־בען געוואָרען צו וויסען וועגען דעם גאנצען פלאן, און ווען צוריקקעהרענדיג זיך פון פערהער האָט ער דערזעהן די קארעט, האט ער זיך גע־לאזען לויפען צו איהר, א זשאנדאַרם נאָך איהם. ביי דעם סאמע קארעט האָט ער איהם געכאפט. דאָ האָט כאָטינסקי מיט זיין גאנצער גבורה איהם א רים געטהאן צו זיך און וואַרוואר האָט אויסגעשאסען אין א גאלאפּ. פרעסניאקאוו איז אויף דערווייל געראטעט געוואָרען.

* * *

באלד נאכדעם האָב איך זיך מיט כאטינסקי'ן צונויפגעטראָפן. זיין בעשיידענער אויסזעהן האָט מיך איבערראשט — אין דעם מאן שטעקט דאָס אזא קאלטבלוטיגקייט, אזא מוטה! ער איז פאר מיר געווען א רעטעניש. עס איז מיר זעהר שווער געווען איהם צו „צובייסען", ווי מען זאָגט. די חברים האָבען איהם געהאלטען פאר א טיכטיגען „נאראָדניק", האָב איך געגלויבט, אז אט דער מענש ווייזט זיך ערשט ארויס, ווען ער איז אליין מיט זיך, ערגעץ אין א פערוואָרפען ווינקעל. אָבער באלד האָב איך געמוזט בייטען מיין מיינונג וועגען איהם.

איך האָב דעמאָלט נאָך ניט בעלאָנגט צו „זעמליא אי וואָליא", דאָך בין איך געווען אין די בעסטע בעציהונגען מיט אלע מיטגליעדער פון דער ארגאניזאציע, בעזונדערס נאָהענט בין איך געווארען מיט סערגעי קראָווטשינסקי (סטעפניאק).

איינמאָל אין דער פריה קומט ארויין צו מיר כאָטינסקי. זיין האלטונג, דער אויסדרוק פון זיין געזיכט, דער טאָן פון זיין שטימע — אלץ האָט עדות געזאָגט, אז עפעס אויסערגעווענליכעם האָט געמוזט טרעפען.

— וואָס איז געשעהן? — פרעג איך איהם.

און ער שעפטשעט מיר: — קומט ארויס פון דאָנען. — משמעות, ער האָט מורא פאר די שכנים, איבער'ן וועגעטאָל, טראכט איך זיך. מיר געהען ארויס און איך וויידערהאָל מיין פראָגע.

— קומט צום סקווער.

און צוקומענדיג אהין האָט ער זיך געמומען ארומקוקען. און וען ער האָט זיך איבערצייגט, אז ארום און ארום איז קיין לעבעדיגער נפש ניטאָ, שושקעט ער מיר אריין:

— עס איז געשעהן א גרויס אונגליק.

איך בין א פערציטערטער געווארען. קוקענדיג אויף זיין בלייכעם געזיכט, האָב איך ניט אנדערש זיך פאָרגעשטעלט, אז א גרויסער דורכפאל איז פאָרגעקומען, אז די גאנצע ארגאניזאציע איז חרוב געווארען.

— מאטערט ניט, רעדט, וואָס איז געשעהן?

— א קאנספיראָטיווער בריף איז אָנגעקומען, אז די חברים אין פעטראָפאָוולאָווסקי פעסטונג הונגערען שוין דעם זעקסטען טאָג — האָט ער ארויסגערעדט מיט א פערשטיקטער שטימע.

אפען געריידט, מיר איז לייכטער געווארען אויפ'ן הארצען. הונגער־סטרייק זיינען ניט געווען אזוי אין דער מאָדע ווי איצט, אָבער דעם טעם דערפון האָבען מיר שוין געווואוסט. און איך נעהם איהם טרייסטען. „אזא גוטע נשמה", טראכט איך בייַ זיך.

— ניין, איהר ווייסט ניט. סערגעי (קראָווטשינסקי), ווי נור ער האָט דורכגעלעזען דעם בריף, האָט זיך ארייַנגענומען אין קאָפּ, אז ער מוז שוין געהן טויטען געגנעראל מעזענצאָוו", וועלכער איז שולדיג אין די אלע צרות, וואָס אונזערע ארעסטירטע חברים שטעהען אויס.

מיר איז נאָך לייכטער געווארען אויפ'ן הארצען. איך בין דעמאָלט געווען א באקוניסט. און אטענטאט אויף מעזענצאָוו'ען, דער שוף פון די זשאנדארמען, דעם הויפט פון דער בעריהמטער דרייטער אָבטיילונג, דער זייל פון דער רעאקציע, האָט זעהר אפעלירט צו מיין הארצען. און דאָס איז אויך געווען קורץ נאָך דער פריי־שפרעכונג פון וואָרא זאסוליטש, וועלכע האָט געשאָסען אויף טרעפאָוו'ן. דאָס גאנצע לאנד האָט אויפגענומען די פריי־שפרעכונג מיט יובעל. און איך מאָך זיך נאָאיוו און פרעג:

— אָבער זאָגט זשע, וואָס פאר אן אונגליק איז געשעהן?

ער איז איבערראשט און ציהט די וועטער:

— דענקט איהר ניט, אז מעזענצאָוו פערריעט ניט, אז מיר זאָלען צוליעב איהם פערליהרן סערגעי'ן? אזא טאלאנט! מען וועט איהם דאָך הענגען. מיר אלע האָבען איהם געפרובט אָברעדען, אָבער ער וויל אונז ניט הערען. אפשר זאָלט איהר דורכדרעדען זיך מיט איהם? איהר זייט דאָך אזוי בעפרייַנדעט.

— אָבער ווי קען איך עס, אז מיר געפעלט גאָר זיין פלאן? איבריגענס — האָב איך א זאָג געטהאָן נאָך א מינוט קלערען — מען קען מאכען אזוי, אז אי מעזענצאָוו זאָל זיין געטויט, אי קראָווטשינסקי זאָל בלייבען גאנץ.

— אָבער ווי אזוי?

— אָט ווי, ער זאָל איהם ניט טויטען ביי איהם אין הויז, נור אויפ'ן גאס, און „וואָרווער" זאָל וואָרטען ניט ווייט.

דער פלאן איז איהם אויך געפעלען, און מיר זיינען תיכף אווענ צו די חברים אויף דער קאנספיראָטיווער קוואָרטיר, צו פערכאפען קראָווטשינסקי'ן נאָך אין צייט.

* * *

מיין פראיעקט איז אָנגענומען געווארען פון די חברים און איך בין אווענ אין שליחות צו קראָווטשינסקי'ן. מיין אויפגאבע איז ניט געווען פון די לייכטע. קראָווטשינסקי האָט מיך בעגענט מיט די ווערטער:

— וואָס, דו אויך מיט זיי? ווילסט מיך אודאי אָברעדען? אומזיסט!

איך ערקלער איהם מיין פלאן. ער נעהמט פראָטעסטירען: — וואָס הייסט, משלח זיין יענעם אויף יענער וועלט, און אליין זיך בעווּשרענען מיט א מענליכקייט זיך צו רעטען? ניין, דאָס איז ניט ריטערליש!

ער איז געווען א געווענענער ארטילעריעפיציער, אין איהם איז נאָך געווען פריש דער

מיליטעריישער בעגריף פון עהדע. ביי איהם האָט שטאַרק אויסגענומען וועדע זאסוליטש דערמיט, וואָס זי האָט אפילו ניט געפֿרוּבירט ענטלויפֿען. אויסגעשאָסען און צוועקגעלעגט דעם רעוואָלווער — נעהמט מיך! דאָס איז העלדישקייט!

כאָטינסקי איז געווען אויסער זיך, ווען ער האָט זיך דערוואוסט, אז קראַווטשינסקי וויל ניט איינגעהן אויף מיין פֿלאַן, און ער האָט געמוסען ארבייטן צוזאַמען מיט מיר צו ווירקען אויף קראַווטשינסקי'ן. ענדליך האָט קראַווטשינסקי נאָכגעגעבען, אָבער ער האָט אויסגענומען א תנאי, אז בעפֿאַלען וועט ער איהם ניט פֿון א זייט, נאָר פון פֿאַרנט — פֿנים אל פֿנים צום שונא — ריטעריש!

כאָטינסקי האָט צוזאַמען מיט אַנדערע פיעל געאַרבייט ביי דער פֿאַרבאַרייטונג פון אַטענטאַט. דעם 4טען אויגוסט איז מעזענצאָוו געטויטעט געוואָרען אין מיטען העלען טאָג, און קראַווטשינסקי האָט זיך גערעטעט.

ביי דיעזער געלעגענהייט האָב איך זיך טאָג־איין טאָג־אויס געטראָפען מיט כאָטינסקי'ן. איך האָב איהם נעהנטער דערקענט, אָבער דאָך איז ער מיר ניט נאָענ קלאָר געווען. איך האָב ניט געקענט פערשטעהן: וואָס רעדט אין איהם — צי זיין איבערגעבענהייט צום סאָציאַליזם, צי עפעס אן אַנדער ערהאבענער געפיהל. איין זאך איז קלאָר געווען, — אז ער איז די גוטסקייט אליין, אז חבר'שאפט שטעהט ביי איהם העכער פון אַלין.

* * *

ווען מען האָט זיך אין איהם מעהר ניט גענוטיגט, איז כאָטינסקי ווידער אוועק אין דאָרף, אין סאַראַטאָווער גובערניע, וואו די געזעלשאפט „זעמליא אי ווּאָליא" האָט „קאָלאָניזירט" פיעלע פון איהרע כיטגליעדער.

איך ווייס וועניג וועגען זיין דעמאָלסטיגער טהעטיגקייט. אגב, איז זי אומעטום געווען דיזעלבע. עס איז גיכער געווען א קולטורעלע אייזדער א רעוואָלוציאָנערע טהעטיגקייט. ער פלעגט מסתמא ניט פערפעהלען צו רעדען וועגען דער לאָגע פון פֿאָלק און וועגען די מיטלען, ווי אזוי עס קען זיך העלפען. זיינע געלאַסענע מאַנערען, זיין נעזעצטקייט און סאָלידעם אויסזעהן האָבען שטאַרק געמוזט אימפּאָנירען די פּויערים, און זיי פלעגען אפט אריינקומען פערבערענגען מיט'ן פעלדשער. און כאָטש ער איז געווען שטאַרק פאָפּולער צווישען דער פּויערישער בעפעלקערונג, האָט ער קיין שום חשד ניט געווענט ביי דער „נאַטשאַלסטוּוּאָ".

פיעלע הברים האָבען זיך מיאש געווען פון דער גאַנצער דאָרף־ארבייט; איינער נאָכ'ן אַנדערען האָבען זיי פערלאָזען די דערפֿער. עס זיינען פאַרגעקומען די בעריהמטע צוזאַמענפאָהרען אין ליפּעצק און וואָראָנעזש, די אַרגאַניזאַציע האָט זיך געשפּאַלטען אויף „טשאַרני פּערעדעל" און „נאַראָדנאיא וואָליא". כאָטינסקי האָט וועגען דעם געהאט ידיעות פון דער ערשטער האַנד, אָבער דאָס אַלץ האָט איהם ניט געצוואונגען צו פערקאָזען זיין פאַסטען. עס האָט זיך אַנגעהויבען זיין פאַסטען קאַמפּף פון א הייפּעלע טעראָריסטען, צו וועלכען די וועלט האָט זיך צוגעקוקט מיט בעוואונדערונג, די רעאַקציע האָט געבושעוועט, מען האָט אַנגעוועצט געגעראַלגובערנאַטאָרען אין די גובערניעס און אוריאַדניקעס אין די דערפער, עס האָבען זיך אַנגעהויבען ארעסטען לינקס און רעכטס — כאָטינסקי בלייבט אויפ'ן דאָרף, ער בלייבט דער א י ב צ י ג ע ר און דער ל ע צ ט ע ר פון די נאַראָדניקעס. מיר האָבען אָבער אזוי לאַנג אַרגומענטירט מיט איהם דורך ברייף, אז עס לוינט זיך ניט זיין זיצען דאָרט, ביז וואַנען ער האָט אונז נאָכגעגעבען. סוף יאָהר 1880. האָט דער „לעצטער נאַראָדניק" פערלאָזען דעם דאָרף.

פערלאָזענדיג זיין דאָרף, איז ער אַוועק אין דער שווייץ, וואו אויך איהר האָב זיך דעמאָלט געפונען.

* * *

אויסלאַנד איז פאַר אונז דעמאָלט געווען ווי סיביר. מיר האָבען געלעבט ווי פערשיקטע, מיר האָבען געלעבט מיט די אינטעדעסען פון רוסלאַנד. מיר פלעגען זיך צוזאַמענקומען בייס „טהעע" אָדער אין א ביליגען רעסטאָראַן און דעדען, ווי אזוי אייגצופיהרען די אַנארכיסטישע אַרדנונג אין רוסלאַנד.

אָבער אלעקסאַנדער האָט ניט געקענט לעבען אזוי ווי מיר אלע — אין שטענדיגער ערוואַרטונג — ווי אין א לאַגער ערב א שלאַכט. ער האָט געגאַרט נאָך פּראַקטישער טהעטיגקייט. ער פערלאָזט זשענעווע און פֿאָהרט קיין בערן, אום אָנצוקומען אין אוניווערזיטעט. ער האָט געהאָט בלויז צוויי סעמעסטרען צו ענדיגען אויף דאָקטאָר.

ער איז געווען ארבייטסזאם און מיט א פעסטען כאַראַקטער. ער איז לייכט איבערגעקומען די שווערigקייטען פון לערנען אין א פרעמדער שפּראַך. מיר פלעגען זיך דורכשרייבען, זעלטען זיך זעהן. עס זיינען אַנגעקומען די עקזאַמענס. ער האָט זיי אלע אויסגעהאלטען גלענצענד. פאַר דעם לעצטען עקזאַמען האָט ער זיך דערפיהלט שלעכט, אָבער דער עקזאַמען איז אויך אראָפ כשורה.

באלד זעהען מיר זיך און איך וואַר איבערראַשט פון זיין אומעטיגען פּנים.

— איך גראַטוליר אייך, אלעקסאַנדער!

— מיט וואָס?

— וואָם הייסט, איהר זייט ניט צופֿרידען? אָבער וואָם איז מיט אייך?

— עס איז געשען אַ גרויס אונגליק — אין זעלבען טאָן ווי פֿאַר מעזונצאָוו׳ס ערמאָרדונג. איך האָב זיך דערמאָנט און איך האָב אַ שמיי־כעל געטהאָן.

— נו, וואָם שוין וויעדער פֿאַר אַן אונגליק?

— איהר ווייסט דאָך, איך האָב בעקומען דעם דיפֿלאָם...

— איז דאָס דאָם אונגליק?

— אָבער דאָם ווייסט איהר ניט, אַז איך האָב פֿאַרגעשלאָגען פֿאַניע ליווישין צו ווערען מיין פֿרוי?

— וויסען האָב איך טאַקע ניט געוואוסט, אָבער איך האָב געקענט זיך ריכטען אויף דעם. וואָם, האָט זי אייער פֿאַרשלאָג ניט אָנגענומען?

— פערקעהרט, מיר זיינען שוין חתן־כלה.

— קומט דאָך אייך נאָך אמאָל מזל־טוב! אַ פיין מיידעל, איהר וועט בויד גליקליך זיין. אָבער גיכער, אייער אונגליק — איך זעה פערקעהרט, צוויי גליקען אויף אמאָל זיינען אייך בעשערט.

— אָט פון די צוויי גליקען נעהמט זיך טאַקע מיין אונגליק.

— אָבער וואָם אַזוינס איז געשען? אַך, אַלעקסאַנדער, איהר נעהמט דאָך די נשמה ארוים!

— פֿאַר׳ן לעצטען עקזאמען האָב איך זיך דערפיהלט שלעכט. דערנאָך בין איך ארומגע־גאַנגען מיט פֿאַניע׳ן און אַלץ געפיהלט זיך ניט גוט. האָב איך בעשלאָסען אַריינצוגעהן צו מיין פּראָפעסאָר און אָט איז זיין ענטפער: קאָלעגא, פון אייך דאַרף איך דאָך עס ניט בעהאַלטען, איך געפין ביי אייך דעם אָנהויב פון שווינדזוכט.

איך האָב איהם געזאמען טרייסטען, אַז מען קען עס נאָך פערכאַפען, אַז אונטער גינסטיגע אומשטענדען קען מען ציהען און ציהען...

איך האָב איהם געטרייסט, אָבער דאָס הארץ האָט אין מיר געפֿלאַצט: ער איז שוין געווען אַ דרייסיגער, ניט קיין שהנער, פֿאַניע איז געווען זיין ערשטע ליעבע, דאָ דאַרף ער ערשט גליקליך זיין — נאָ דיר שווינדזוכט...

עס זיינען געקומען די הייסע זומער־טעג, און אלעקסאנדער און פאניע האָבען זיך בעזעצט אין א דאָרף, אין א פֿרעמדטיגער געגענד, נעבען בע־ריהמטען אינטערלאקען. זיי האָבען מיך פער־בעטען צו זיך.

איך האָב איהם געפונען אין א מונטערער שטימונג — ער האָט אויך פיזיש אויסגעזע בעסער. דאָס לעבען אויפ׳ן דאָרף, אין דער נאָ־העמטקייט פון זיין יונגער שהנער פרוי, האָט איהם גוט געטאָן. ער האָט געמומען גלויבען, אז ער וועט נאָך אָבציהען אזוי עטליכע יאָהר.

— אין הערבסט לאָזען מיר זיך אַוועק קיין איטאַליען, אין פּריהלינג צוריק אין דער שווייץ — אזוי וועלען מיר וואַנדערען.

איך האָב זיך געזעגענט, אין דער האָפנונג, אז נעקסטען מאָל וועל איך איהם טרעפען ניט ערגער ווי איצט, אָבער עס איז אַנדערש בעשערט געווען.

אין מיטען ווינטער בעקום איך א טעלעגראָם פון פאניע׳ן: „קומט גליך אין קלאראן; אלעק־סאנדער האלט ביים שטאַרבען". איך האָב איהם שוין געפונען אין א גסיסה־צושטאנד.

צום לעבען איז ניט געווען. און דער ווינטער אין איטאַליען איז געווען א שטרענגער, האָט ער בעקומען די גאַלאָפּירענדע שווינדזוכט. וועג ער האָט דערהיהלט, אז זיינע לעצטע טעג קומען, איז ער בעשטאַנען אויף דעם, מען זאָל איהם פיהרען אין דער שווייץ — שטאַרבען האָט ער נעוואָלט צווישען חברים.

צום קבר האָבען איהם בעגליים אלע זיינע פריינד און חברים — צווישען אנדערע: פּלע־כאנאָוו, טיכאָמיראָוו, קראָווטשינסקי און אויך עטליכע אויסלענדישע סאציאַליסטען, ווי דער אנארכיסט און בעריהמטער געאָגראַף עליזע רעקלו.

קראָווטשינסקי, וועגען וועמעס זיכערקייט כאָטינסקי איז איינמאל אזוי פערזאָרגט געווען, האָט געזאָגט א וואָרט וועגען א שטילען לעבען, וואָם איז אַוועק אונבעמערקט, וועגען דעם מענשען, וואָם איז געווען פערשלאָסען אין זיך און געבליבען אונבעוואוסט, כאָטש פער־מאָגט האָט ער א גרויסע נשמה.

הענרי גרינפעלד:

מיין ליעבע

שטיל, ווי די בלומען אין לופט,
אַטהעמען אוים זייער דופט;
שטיל, ווי די שטערען פערגעה׳ן
טרוי׳ריג אין מאַרגענשטראהל׳ם חן—
שטיל איז מיין ליעבע צו איהר,
ליעבע אָהן שיער!

טיף, ווי דער הימעל ביינאכט,
ליעגט אין פער׳חלום׳טער פראַכט;
טיף, ווי דער סוד פון׳ם זיין,
רוימט צער אין הארץ מיר אַריין —
טיף איז מיין ליעבע צו איהר,
ליעבע אָהן שיער!

דר. אסתר לוריע

נאהידא רות לאצארוס

ות לאַצאַרוס אִדער נאַהידא רע־מי, ווי זי איז בעקאַנט אין דער דייטשער ליטעראַטור, שטאַמט פון אַ קריסטלכער פֿאַרמיליע. זי איז אַן עכטע דייטשקע, אַ הויך־געבילדעטע, הויך־בעגאַבטע דייטשע שריפטשטעלערין, וואָס האָט אָנגענומען דעם אידישען גלויבען. אין אונזערע צייטען, וועלע פיעלע בעריהמטע אידישע פרויען ענדיגען גראָדע מיט שמד, איז אַזאַ גר'טע ווירקליך אַ מערקווירדיגע ערשיינונג.

נאַהידא רות לאַצאַרוס

און דאָס מערקווירדיגסטע איז, וואָס נאַהידא האָט זיך מגייר געווען אויס רייַנער איבערצייגונג — אויס טיפער ליעבע צום יודענטהום און צום אידישען פֿאָלק. זי האָט געזעהן, ווי אידישקייט איז פערשפּאַטעט. און זי האָט גענומען פֿאַרשען די אורזאַכען פון דיזער פעראַכטונג. זי האָט פֿליסיג שטודירט די אידישע רעליגיאָן, די אַלטע און די נייע אידישע ליטעראַטור. זי האָט זיך זאָגאר אויסגעלערנט העברעאיש, כדי צו שטודירן די אידישע ספרים אין אָריגינאַל, אַזוי צוגלייך האָט די אַנטיסעמיטישע בעווע־גונג ארויסגעדופען אין איהר אַן אינטערעס צו דעם אידישען פֿאָלק — ניט בלויז צו אידיש־קייט, נאָר אויך צום לעבעדיגען אידען. זי האָט געהערט ערום און ערום, ווי מען האָט אַלין גע־רעדט וועגען די אידען מיט גיפטיגע שנאה. האָט זי זיך פּראַקטיזירט מיט'ן אידישען שיק־זאַל און גענומען זוכען די בעקאַנטשאפט פון אידען. און וואָס גרינדליכער זי האָט שטודירט די אידישע ספרים, אַלין מעהר אַכטונג האָט זי געפיהלט צו דער אַלטער אידישער אמונה. און וואָס נעהנטער זי האָט זיך צוגעקוקט צום אידישען לעבען, אַלין מעהר האָט זי זיך דורכ־גערדרונגען מיט ליעבע צו די אידען. אַן איבער־צייגטע אידין איז זי געוואָרען, און זי האָט בעשלאָסען אויף פּאַרמעל איבערצוגעהן אין דעם לאַגער פון די פערפאָלגטע, צו וועלכע זי האָט געווידמעט איהר גאַנצע אויפמערקזאַמקייט, איהר טאַלאַנט און איהרע פּעהיגקייטען.

נאַהידא רות לאַצאַרוס

עלטערען איז איהר אַבער פון קינדווייז אָן פֿרעמד געווען. דער צווייפעל האָט זי געפיי־ניגט צעהנדליגער יאָהרען. ערשט די בעקאַנט־שאפט מיט דער אידישער רעליגיאָן בעפריידיגט זי פון דעם צווייפעל. ווי זי מיינט, איז דער אידישער גלויבען געווען שוין לאַנג און אונבע־וואוסט פאַר איהר אַליין איהר אייגענער גלוי־בען. איהרע איבערלעבונגען שילדערט זי אין דער אויטאָביאָגראַפישער ערצעהלונג „איך האָב דיך געזוכט".

זי איז געבאָרען געוואָרען אין בערלין אין

יאהר 1849. זי איז געווען א פער׳חלומ׳ט קינד, וואס האט זעהר פריה אנגעהויבען צו זוכען אן ענטפער אויף נאטור־און לעבענס־ער־שיינונגען. זי האט פריה אנגעהויבען צו גלויבען אין גאט; אין איהר קינדערשער פאנטאזיע פלעגט זי איהם זעהן אין פערשיידענע :עשטאל־טען. גאט איז ביי איהר געווען דער סימבאל פון גוטסקייט און יושר. דאס לעבען אבער האט געצוואונגען דאס קינד אפט אין דעם צו צוויפלען. אזוי איז איהר אויסגעקומען פריה צו שיידען זיך פון דער קראנקער מוטער און צו לעבען ביי פרעמדע מענשען, ביי א קרובה א גרעפין. דאדורט האט זי זעהר ליעב געקראגען א אידישע דינענסט־מיידעל. די גוטע מיידעל אבער האט געלעבט אין דלות און אין פעראכ־מונג, איז געווען זעהר אומגליקליך. דאנעבען, אן אנדערע דינענסט־מיידעל, א קריסטליכע, א שלעכטע, א פאלשע, איז געווען פון אלעמען גע־ליעבט און האט זעהר גליקליך חתונה געהאט. איז דאס יושר? — האט זיך דאס קינד געפרעגט.

ביי דער גרעפין אין פאלצין האט זיך נאהי דא זעהר שלעכט געפיהלט. אמת, זי האט גע־לעבט אין גרוים וואויקטאג און רייכטהום; איהר האט אבער געפעהלט די ליעבע, די צארטקייט פון איהר מוטער, נאך וועלכער זי האט שרעק־ליך געבענקט. און אין די ביטערע מינוטען האט זי געפונען א טרייסט — עס איז איהר גאנץ צופעליג ארויסגעפאלען אין די הענד א ביבעל. און דער אלטער טעסטאמענט האט אויף איהר געמאכט א גוואלדיגען איינדרוק. איהר קינדערשע נשמה האט זיך מיט ליעבע אבגעשטעלט אויף די שילדערונגען פון דעם פא־מיליען־לעבען ביי די אמאליגע אידען — אויף דער מוטער, וואס שפיעלט אין אונזער חומש אזא גרויסע ראלע. די ריהרענדע בילדער פון הגר, שרה, רבקה, רחל, לאה, יוכבד און חנה האבען זי איינפאך בעצויבערט. די מוטער פון ביבעל האט געשטילט אין איהר די בענקשאפט צו דער אייגענער מוטער.

און אט צוליעב דעם איז זי פון אנפאנג אן געבליבען קאלט צו דעם נייעם טעסטאמענט, ווייל די מוטער שפיעלט אין איהם ניט קיין ראלע. יעזוס געהט אלס קינד אוועק פון זיין מוטער. וואן זי קומט צו איהם מיט זיינע ברי־דער, זאגט ער: „ווער איז מיין מוטער? ווער זיינען מיינע ברידער? איך קען אייך ניט!" אן אנדערש מאל זאגט ער צו דער מוטער: „אידין, וואס זאל איך מיט דיר טהאן?" זי פערשטעהט ניט, ווי אזוי מען קען פערגעטערען א מענשען, פאר וועלכען די מוטער האט קיין בעדייטונג ניט. אז עס איז פארן א פאלק, וואס גלויבט אין אלטען טעסטאמענט, האט זי נאך דאן ניט געוואוסט. פון דער אידישער דיענסטמיידעל האט זי א מאל געהערט, אז זי געהט אין סינאגאג. האט זי געפרעגט, וואס איז דאס אזוינס א סינאגאג. זעהענדיג אבער, אז די מיידעל וויל זיך ניט ארויינלאזען אין א געשפרעך וועגען דעם, איז זי ניט צוגעשטאנען.

שוין אין דער פריהסטער יוגענד האט זי ארויסגעוויזען אן ענטוויקעלטען געפיהל פון גע־רעכטיגקייט, ליעבע צו אמת, מיטגעפיהל צו פערפאלגטע, אן איידעלע, אבער פעסטע נאטור. די גרעפין האט געוואלט געווינען איהר צוטרו־אן ליעבע; זי האט געוואלט, אז נאהידא זאל פערגעסען אהן איהר מוטער. נאהידא איז ארומ־גערינגעלט געווען מיט גלאנץ און מיט לוקסוס, זי האט געהאט פון כל טוב. איהר איז עס אבער ניט אויסגענוגענג. איהר איז אבשיליך געווען די פאלשקייט און די פוסטקייט פון דער הויכער געזעלשאפט. זי האט גלייכגילטיג ניט געקענט צוזעהן אונגערעכטיגקייט. זי האט מיט דער גאנ־צער מאכט פון איהר קינדערשער זעלע רעוואל־טירט געגען דער גרעפין, הלמאי זי וויל ביי איהר רויבען די ליעבע צו דער מוטער. און איינמאל אין מיטען נאכט איז זי כמעט א נאקעטע אנט־לאפען פון פאלצין צו איהר ארעמער קראנקער מוטער.

בעת זי פאנגט אן צו לערנען רעליגיאן אין דער שולע, בלייבט זי גאנץ צומישט. מען דער־צעהלט איהר וועגען גאט דעם פאטער, גאט דעם זוהן, גאט דעם הייליגען גייסט. דאס קאן זי אבסאלוט ניט פערשטעהן.

אין דער שולע האט זי פיעל צרות צוליעב איהרע פראגען. עס קומט די צייט, וועו מען מוז זי קאנפירמירען. דער פאסטאר גיט זיך מיט איהר זעהר פיעל אב. עס איז אבער אומזיסט — זי פערשטעהט ניט די קריסטליכע רעליגיאן. עס געפינט זיך א פאסטאר, א פריינד פון איהרע עלטערען, וואס פראאינטערעסירט זיך מיט איהר. ער זוכט אלץ צו מאכען פון איהר א גלוי־ביגע קריסטין. ער לערנט מיט איהר, ער פרע־דיגט איהר, פערברענגט אויף דעם פיעל צייט, ער טהוט עס מיט גרוים געדולד און ליעבע. עס גיט זיך איהם אבער אויף ניט איין. זי אנער־קענט ניט, אז צוויישען גאט און מענשען זאל מען דארפען האבען א פערמיטלער — א גאט־מענש. זי זאגט דעם פאסטאר, אז דאס קען מען פערשטעהן נור אלס סימבאל, אבער ניט בוכ־שטעבליך. זי טענה׳ט, אז גאט אין געשטאלט פון א מענשען האט עקזיסטירט אין דער אינ־דישער און אין דער גריכישער מיטהאלאגיע, און מיר זיינען דאך ניט קיין היידען, מיר זיינען דאך פון דעם אויסגעוואקסען. דער אלטער טעס־טאמענט, מיינט זי, איז וויכטיגער פונ׳ם נייעם. דער פאסטאר געפינט, אז זי פערשטעהט אונטער גאט דעם אידישען גאט. די בעמערקונג מאכט אבער אויף איהר קיין אייגדרוק ניט. די אידען

קאָן זי ניט, מיט זייער רעליגיאָן איז זי ניט בע־קאַנט. דער פּאַסטאָר קען מיט איהר גאָר ניט מאַכען. ער בעדויערט עס פון טויפּען האַרצען, וויבל ער איז שטאַרק מיט דער פּראָטעסטאַנט־זעקטעשטענדיגער פּד יאָהריגער שיקערין.

נאָהידאַ ליעבט דעם לעהרער און וויל צוליעב איהם זאָגען א ליגען. זי איז שוין מרוצה אוב־טערצושרייבען זיך, אז זי איז איינפאַרשטאַנ־מיט דער קריסטליכער רעליגיאָן. דער פּאַסטאָר וויל דאָס אָבער ניט. זי בלייבט ניט קאָנפיר־מירט.

איהר לעבען גהט דערווייל זעהר אינטערע־סאַנט. זי ווערט א שוישפּיעלערין, שפּעטער א גערימטע מאַלערין, דאָן אויך א שריפטשטע־לערין (שרייבט דראַמען, ערצעהלונגען). זיי הא־בען ערפאָלג און זי ערווערבט א נאַמען. זי שרייבט אויך זשורנאַליסטיק. זי הא־ט חתונה מיט'ן שריפטשטעלער רעמי. ער איז געווען זעה־קראנק. און דאָס איז כאַראַקטעריסטיש פּאַר אזא נאַטור, ווי נאָהידא'ס: דערפּאַר אליין הא־ט זי איהם ליעב געקראָגען און איז מרוצה געווא־רען צו הייראָטהען מיט איהם. 8 יאָהר הא־ט זי מיט איהם אָבגעלעבט. זיין קראַנקהייט איז ג־ווא־רען אלץ שרעקליכער, אונערטרעגליכער. און זי איז געווען זיין בארמהערציגע שוועסטער, וועלכע איז אויך א מינוט פון זיין קראַנקען־בעט ניט אָבגעטרעטען. זי הא־ט פערווא־רפען איהר מאַלעריי, איהר שריפטשטעלעריש טהע־טיגקייט, זי הא־ט אפילו קיין צייט ניט געהא־ט צו נעהמען איהר גלעיבטע ביבעל אין האַנד. זי איז אלץ אומגעפּאָהרען מיט איהם פון איין קוראָרט צום צווייטען, ביז וואַנען ער איז ענד־ליך נאָך א לאַנגע אַנאַניע אויף איהרע הענד אויסגעאַנגען.

דאָס איז פּאַרגעקומען צום ענד פון די 80גער יאָהרען פון פּאַריגען יאָהרהונדערט. עס פלא־קערט זיך דאָן פונאַנדער די אַנטיסעמיטישע בע־וועגונג. און נאָהידא פּראַינטערעסירט זיך מיט די אידען. זי הויבט אָן צו שטודירען די אידען־פראַגע. זי איבערצייגט זיך, ווי אונגערעכט ווילד עס זיינען די אַנטיסעמיטישע טענות. און זי טרעט מוטהיג ארויס פאַר די פערפאָלגטע אי־דען. זי נעהמט זיך ליידענשאַפטליך צו לערנען די אידישע ליטעראַטור, די אידישע געשיכטע. א שטאַרקען אייגדרוק מאַכט אויף איהר „די רא־מאַנטיק פון אידישע מארטירער אין מיטעל־אלטער" פון שלייאַדן. זי וואַנדט זיך שריפטליך צו הערצבערג'ן, צום פערפאַסער פון „די אידישע פאַמיליען בריעף" נאָך עצות. ער פּראַינטערע־סירט זיך מיט דער קריסטליכער שריפטשטעלע־רין. ער רעקאָמענדירט איהר צו בעקענען זיך מיט אן אלטער פרומער אידישער פרוי.

צווישען ביידע פרויען הויבט זיך אָן א פּאָע־טישע בעציהונג. די אלטע פרומע פרוי פיהלט זיך פערקאָזען און עלענד; פון איהרע קינדער איז זי אין דעליגיעזער בעציהונג ווייט. ווי גליק־ליך איז זי דערפאָר, וואַן די יונגע קריסטין פער־שטעהט זי אזוי גוט. ביידע פרויען פּראַיניגט די ליעבע צום אינציגען גאָט.

נאָהידא רעמי (דער נאַמען פון ערשטען מאַן) פערטיעפט זיך אין שטודיום פון אידישען פּאָלק. זי פיהלט אָבער אליין, אז זי מוז זיך פערנעה־מען מיט דער זאַך סיסטעמאַטישער ווי ביז אהער. צופעליג ווערט זי בעקאַנט מיט דעם אידישען פּראָפעסאָר לאַצאַרוס. לאַצאַרוס איז א פּסיכאָלאָג, דער בעריהמטער בעגרינדער פון דער פעלקער־פּסיכאָלאָגיע. ער איז אָבער אויך אַן איבערגעבענער איד. ער הא־ט געשריבען ווע־גען דער אידישער עטיק און אויך וועגען אנדע־רע אידישע פראגען. ער הא־ט תמיד געהא־ט מוט ארויסצוטרעטען אקס איד אפילו אין אזעלכע צייטען, וואַן דער אַנטיסעמיטיזם הא־ט אלעם און אלעמען ארום איהם פערכאָפּט. לאַצאַרוס הא־ט זיך פּראַינטערעסירט מיט דער יונגער בע־גאַבטער קריסטין. ער איז געוואָרען איהר לעה־רער. זי הויבט אַן צו לערנען העברעאיש און שטודירט גרינדליך די אידישע געשיכטע. וועגען שרייבען עפּעס קלערט זי ניט. זי פערטיעפט זיך אין דער אידישער געשיכטע, וויל דאָס איז איהר אינטערעסאַנט. עס לאָזט זיך אָבער אוים אנדערש. א פערלעגער וועגדעט זיך צו לאַצא־רוס מיט א פאַרשלאָג אויפצושרייבען א בוך וועגען דער אידישער פרוי. ער הא־ט אָבער קיין צייט ניט, רעקאָמענדירט ער נאָהידא רעמי. ער מיינט, אז פון אלעמען, וועמען ער קען, אזי זי די איינציגע, וועלכע וועט דאָס מאַכען גוט. וואַן דאָס בוך איז פערטיג, הא־ט לאַצאַרוס אין איהם גיעפונגען איין פיהלער: עס פעהלט אין איהם גראָדע דער קאָפּיטעל וועגען דער אידישער מוטער. פערשטעהט זיך, נאָהידא נעהמט זיך מיט בעגייסטערונג שרייבען וועגען דער אידי־שער מוטער, און דאָס בוך איז פאַרטיג.

„די אידישע פרוי" (געשריבען דייטש און איבערזעצט אין אייניגע שפּראַכען) איז א בוך, וואָס שילדערט די אידישע פרוי פון די ביבלישע צייטען אַן ביז'ן היינטיגען טאָג. אין די ערשטע קאָפּיטעלע צייגט די פערפאַסערין, אז די לאַנג פון דער פרוי אז אימער געווען ביי די אידען בעסער, ווי ביי אַנדערע פעלקער אין די זעלבע צייטען. עס טרעטען ארוים פאַר אונז אויף דער סצענע די פאָעטישע ביבלישע געשטאַל־טען, די אידישע פרוי אין די שפּעטערע צייטען. די אידישע ווייב און מוטער זיינען פאַרגע־שטעלט אין שהנע, העלע, נאַטירליכע פארבען. עס פאַנגט אונז אָפט און בעצויבערט די העל־דישקייט און דאָס מארטירערטום פון דער אידי־

שער פרוי. אזוי, צום ביישפּיעל, דער רומישער קייזער טראיאנוס קומט אין סיריען און נעהמט אויסשלאכטען אלע אידישע מענער. די פרויען אבער ערלויבט ער אויסצוקלייבען איינס פון די צוויי: זיי קענען זיך איבערגעבען צו זיינע סאלדאטען און בלייבען לעבען, אדער שטארבען צוזאמען מיט זייערע מענער. אלע פרויען ביז איינע שטארבען צוזאמען מיט זייערע מענער. דאן קומען די העלדישע אידישע פרויען פון מיטעלאלטער. פיעלע פון זיי ערמונטערען די מענער און די זיהן צו שטארבען אלס מארטיר־ער, אבי ניט צו פערראטהען זייער אמונה. מיט גרויס העלדענמוטה קוקען זיי צו די שרעקליכע יסורים, די טויט־שמערצען פון זייערע זיהן און זייערע מענער.

אין די שפּעטערע צייטען, וועו דאס אידישע לעבען וועלט ליכטיגער, נעהמט די פרוי אנטיי־ל אין דער קולטור. נאך דעם ווי עס וועלט ערפונ־דען די קונסט צו דרוקען ביכער הויבען אן די אידישע פרויען פליייסיג צו ארבייטען אין די בוך־דרוקעריייען. מיט דער ענטדעקונג פון בוך־דרוקערי הויבט זיך אן א לעבעדיגע קולטורעלע טהעטיגקייט פון וועלכער עס שטעהען ניט אב אויך די אידישע פרויען. אייניגע פרויען שרייי־בען זאגאר ביכער פאר פרויען. עס ערשיינען פאר אונז אין פערשיעדענע לענדער בעריהמטע אידישע פרויען. וועו די פערפאסערין קומט צו די נייע צייטען, פיהלט זי שוין ניט מעהר קיין סימפאטיע צו דער אידישער פרוי. די אידישע פרוי איז שוין ניט מעהר רעליגיעז, און פאר דער פערפאסערין איז דאס יודענטום אין צוזא־מענהאנג מיט דער עטיק דאס שעהנסטע און דאס ערהאבענסטע. צו די אידיש־דייטשע בע־ריהמטע פרויען, וויי הענריעטע הערץ, דאראטעא מענדעלזאהן, ראהעל לעווין פיהלט די פערפא־סערין א האס, וויי־ל זיי האבען זיך גע'שמד'ט. זי קאן דאס זיי בישום אופן ניט פערגעבען. צו דער היינטיגער אידישער פרוי פיהלט די פערפא־סערין אויך זעהר וועניג סימפאטיע, וויי־ל זי איז ניט אידיש, ד. ה. פאר דער פערפאסערין, ניט פרום. זי גיפינט, אז די היינטיגע אידישע פרוי האט פערלארען דעם רעליגיעזען אינהאלט און איז גענליבען אינהאלטסלאז, פוסט.

„די אידישע פרוי" איז א גרינדליכעם און וועלטהפולעם בוך. עס איז אבער אין פיעלע הינ־זיכטען פאדטייאיש. די אידישע פרוי וועלט בע־טראכט פון א גאנץ ענגען שטאנדפונקט. פאר דער פערפאסערין זיינען די אידען א רעליגיעזער שטאם, און פון דיעזען שטאנדפונקט, זעלבסט־פערשטענדליך, איז וועו עס איז ניט רעליגיעז אדער עטיש אין גאנץ אלטען זין, דער איז שוין אויך ניט אידיש.

„די אידישע פרוי" איז געענדיגט און די פערפאסערין פערטיעפט זיך אין רעליגיעזען שטודיום פון יודענטום. דאס שטודיום מאכט זי גליקליך. זי גיפינט ענדליך אוים, אז דער אידי־שער גאט איז איהר גאט, דער גאט, וועלכען זי האט אזוי לאנג געזוכט. דאס איז דער גאט, וועלכער דארף ניט האבען קיין פערמיטלער צווי־שען זיך און דעם מענשען. זי וויל, אז אלע, און אויך די אידען אליין, זאלען זעהן דאס רייכטום פון זייער רעליגיאן. און נור פאר דיעזען צוועק נעהמט זי זיך צו שרייבען איהרע ביכער, זי בעטראכט עס אלס איהר לעבענס־אויפגאבע.

זי הויבט אן שרייבען „קולטור־שטודיען אי־בער דאס יודענטום". דער ערשטער באנד איז „דאס אידישע הויז". עס איז כאראקטעריס־טיש פאר דער פערפאסערין, וויי אויפמערקזאם זי שטעלט זיך אב אין דיעזען בוך אויך דער אידי־שער רעליגיאן. זי שטודירט די אידישע תפילות און גיפינט אין זיי דעם ענגען צוזאמענהאנג צווישען אידישען גאט און דאס אידישע הויז.

נאכהער ערשיינט איהר וועלק „הומאניטעט און יודענטום". איהרע לעצטע וועלק צייגען, אז די פערפאסערין בעזיצט גרויס וויסען אויפ'ן גיביט פון דער אידישער רעליגיאן, קולטור און גישיכטע. און בעת זי אנערקענט, אז דער אי־דישער גאט איז איהר גאט, בעשליסט זי צו וועלען א אידין.

אין דער פארעדע צו דער דריטער אויפ־לאגע פון דער „אידישע פרוי" זאגט זי: „וועו איך האב גישריבען דאס בוך בין איך גיווען א קריסטין, היינט בין איך א אידין! איך האב גימוזט וועלען א אידין... נאכדעם ווי איך בין דערנאנגען, וואס די אידישע רעליגיאן איז".

נאהידא וועלט א אידין; זי נעהמט אן דעם נאמען רות. רות איז א ביבלישע גישטאלט, זי איז א מואבית, האט חתונה פאר א איידען, און נאך זיין טויט וויל זי ניט פערלאזען איהר שווי־גערמוטער, זאגענדיג „דיין פאלק איז מיין פאלק, און דיין גאט איז מיין גאט".

אין דער זעלבער צייט וועלט איהר אלטער לעהרער, דער פראפעסאר לאצארוס (א זקן פון 70 יאהר) זעהר קראנק. זי טרעפט זיך מיט איהם צופעליג און טרעט שוין ניט אב פון זיין קראנ־קען־בעט. זי וועלט זיין בארמהארציגע שוועס־טער און האט מיט איהם נאכהער חתונה.

נאך זיין טויט גיט זי ארוים, צוזאמען מיט זיינעם א שילער, זיין לעבענסבעשרייבונג. ער האט איהר דערצעהלט זיין לעבען און פיעלעם איהר דיקטירט. ער האט געוואלט אז מען זאל זעהן אין איהם נאט בלויז א געלעהרטען, נאר אויך א אידען. און אין זיין לעבענסבעשרייבונג זעהען מיר טאקא א גרויסען געלעהרטען, א טהע־טיגע נאטור און אן איבערגעבענעם אידען, א נאציאנאליסט. רות לאצארוס לעבט נאך, און מיר ערווארטען נאך פון איהר וועלטהפולע אר־בייטען.

א. ליטווין:

איינער פון די בעסטע

(צום 25טען יאָהרציים פון מיכל גאָרדאָן, דעם פּאָלקסקעמפּפער און פּאָלקסדיכטער.)

ווי וואונדערליכע עפּאָכע פון „שטורם און דראַנג" איז דעם לעבען פון די רוסישע אידן, די מערקווירדיגע עפּאָכע, וואָס ווערט בעצייכענט בלויז מיט איין וואָרט „ח ש כ ל ה", אַ בעגריף, וואָס איז נאָך ביז הײַנט ניט קלאָר גענוג, בעהאַלט אין זיך אַ שפּרודעלדיגן קוואַל פון פרישען צאַפּעלדיגן לעבען, פול מיט יוגענד־קראַפט, פול מיט לעבענסלוסט און קאַמפּפּסלוסט, מיט אונשולדיגע קינדישע תמימות, מיט אַלע יסורים און גענוסען, מיט אַלע סתירות, הינריסענעס, שטרעבונגען און שטרויכלונגען פון אַן ערוואַכטער יוגענדליכער נשמה. וועט מיר קומען זיך צו נעהנטער צו יענער שרעקליכער און דאָך וואונדערשאַה־נער צייט — בעמערקען מיר אין רעכטען צענטער פון איהר סצענע, אַבער פּערזוקט אין הינטערגרונד און פערשטעלט מיט אַ סך אַנדערע פּערזאָנען, אַ געשטאַלט, פון וועל־כער עס וועהט אויף אונז באַלד מיט אַזאַ ליעבהארציגער וואַרימקייט, אַז מיר קענען זיך פון איהר ניט אָפּוואונדערען, מיר מוזען, ניט ווילענדיג, געבען זיך מיה, דורכצוקריכען מיט אונזער בליק די גרויסע צאָהל פּנים'ער, נעהנטע־רע צו אונז, שאַרפער קענטיגע, ווייל זיי זיינען גרעסער געצייכענט און וואַרפען זיך דעריבער מעהר אין די אויגען, ביז מיר קומען צו צו איהר, צו יענער פערדונקעלטער געשטאַלט, און קענען פערווייַלען אין איהר שטומער האַרציגער געזעל־שאַפט.

דאָס איז די געשטאַלט פון מ י כ ל ג א ר ד א ן.

מיכל גאָרדאָן איז אַ נאָמען, וואָס איז אונ־זער מאַסענויגענד, פאַר וועלכער איך שרייב מיינע איצטיגע פּאָלקלאָריסטישע בילדער, כמעט אין גאַנצען אונבעקאַנט, אזוי ווי עס זיינען איהר אונבעקאַנט די איבעריגע פּאָלקסזינגער־פּאָלקס־העלדען, וואָס האָבען אזוי פיעל געקעמפּפט און געליטען, אום ליכטיגער צו מאַכען אין די נשמות פון די אידישע מאַסען. דער נאָמען איז אָבער אפילו אין זיין צייט ניט געווען גענוג בעקאַנט. ער איז געווען פערדונקעלט פון אַנדערע נעמען. ניט דערפאַר, וואָס די פּערזאָן, וועלכע האָט גע־טראָגען דעם נאָמען „מיכל גאָרדאָן", האָט עס וועניגער פערדינט, נאָר דערפאַר, וואָס זי איז גע־ווען צו עניוות'דיג צו שטופּען זיך אין מזרח־וואַנד. שוין נאָר צו ענד פון זיין יסורים־פולען און וויערקונגספולען לעבען, האָט איינער פון זיינע פערעהרער געווואָהט אָנשרייבען זיין ביאָגראַפּיע און אָבדרוקען זיין בילד אין אַ אי־דישען זאַמעל־בוך. מיכל גאָרדאָן האָט זיך ביי איהם געבעטען, ער זאָל עס ניט טהאָן. „וואַר בין איך?" — האָט ער געזאָגט, — „מען זאָל מיין ביאָגראַפּיע מיט מיין בילד לאָזען דרוקען?".

מיכל גאָרדאָן

מיכל גאָרדאָן, ווי אַן אמת'ער פּאָלקסהעלד, האָט געלעבט און איז געשטאַרבען אַן אַ זייט פונ'ם גרוי־סען שליאַך פון קלינגענדיג מליצות און רעקלאַמע, מיט וועלכע אַנדערע, אַ סך ווינציגער בעדייטענדע פון איהם, האָבען זיך דורכגעבראָכען אַ וועג צו בעריהמטקייט. אַלס קול־טור־קעמפּפער קען ער געווים געשטעלט ווערען אין איין שורה מיט אייזיק מאיר דיק, וואָס איז, אין איין צייט מיט איהם, און פונקט אַזוי ווי ער, אַרונ־טער פון די הויכע לשון־קודש'דיגע מליצה־וואַל־קענס צום פּשוט'ען פאָלק און געוועדט מיט איהם אין זיין, אין דעם פאָלק'ס, פּשוט'ען לשון. נאָר ער האָט ניט אָנגענעצוויגען אויף זיך די אָפּיציעלע ראָלע פון אַ שתדלן פאַר דער פאָלקס־אויפקלע־רונג, האָט ניט קאַרעספּאָנדירט מיט מיניסטאַ־רען, ניט גע'חנפ'עט ניקאָלאַי'ס רעגירונג, ווי דאָס האָט געטהאָן דיק. ווי דאָס האָבען געטהאָן אנדערע אָפּיציעלע משכילים־שתדלנים פון זיין צייט. שטיל האָט ער געווירקט, ווי אַ מוראַשקע אין איהר מוראַוויינק, געווירקט אָבער שטאַרק און אָהן אויפהער, געווירקט זיין גאַנצען לעבען ביז'ן סאַמע טויט. ער איז געווען אַן ערציהער פון דער אידישער יוגענד, פון די אידעשע מאַסען,

ניט אין פּשוט׳ען, נאָר אין דעם סאָמע בריוטס־טען זין פּונ׳ם וואָרט.

מיכל גאָרדאָן האָט בעזעסען פּאָלקאָם די העברעאישע שפּראַך און איז געווען א דיכטער פון גאָטעם גנאָדען. אָבער אין העברעאיש האָט ער נאָר געשריבען א ווערק, וואָס איז געווען א קריטיק אויף א פּלפּול־ספּר. זיינע דיכטער־שטי־מונגען האָט ער געשריבען אין אידיש, אין דער־זעלבער שפּראַך, וואָס אין איהר האָט ער אַגי־טירט מינדליך זיינע אידעען דער יוגענד, אין דערזעלבער שפּראַך אין וועלכער ער האָט גע־רעדט, געדענקט. ער האָט עס ניט געטהאָן אויס פּרינציפּ. זיין בעציהונג צו אידיש איז געווען די־זעלבע, וואָס דיק׳ם, וואָס פון אַלע משכילים׳ם אין זיין צייט. פּונקט ווי זיי האָט ער זיך בעצוי־גען מיט פּערזאָנטונג צו „מאָמע־לשון". דאָס קען מען זעהן פון פּאָלגענדער סטראָפע אין זיין בע־ריהמטער ליעד „שטעה אויף מיין פּאָלק".

דו רייד ניט א לשון, וואָס קיינער פערשטעהט,
דיין לשון איז פרעמד, פערמישט, פערדרייט;
דאָס „לשון המדינה" איז קלאָר און ריין, —
דו רייד איהם, שרייב איהם, זאָל יעדער
פערשטעהן.

לאָמיר איהם ניט בעשולדיגען פּאַר אַזא בע־ציהונג צו דער שפּראַך, אין וועלכער ער האָט גע־דיכטעט זיינע ליעדער, וואָס פּאַר זיי איז ער אין פּאָלק בעריהמט, איז ער ביין פּאָלק בעליעבט געווארען. אין דעם ליגט די טראָגעדיע פון דעם אידעשען אינטעליגענט, ניט בלויז פון דער משכיל׳ישער פּערי׳אָדע. נאָך איצט זיינען דאָ בעריהמטע אידעשע ליטעראָטן, וואָס שרייבען אידעש פּאַר׳ן פּאָלק און רייַדען צווישען זיך אַן אַנדער שפּראַך. און אָט די שפּראַך האָלטען זיי פּאַר דער אמת׳ער אידעשער שפּראַך, פּאַר דער שפּראַך פון דער אידעשער צוקונפט. אין אָט דעם ליגט אונזער טראָגעדיע, די טראָגעדיע פונ׳ם גאַנצען אידעשען פּאָלק. וואָרום קיין גרעסערע טראָגעדיע, ווי פּערזאָנטונג צו דער אייגענער שפּראַך און קולטור קען ניט זיין.

דאָך, ווי פערעכטליך אָט די געברעכטע סטראָפע זאָל ניט קלינגען, איז זי ביי מיכל גאָר־דאָן מעהר ניט געווען, ווי א פּראָזע. אַלס אמת׳ער, זעהר בעגאַבטער פּאָלקסדיכטער, איז ער פּריהער פון אַלץ געווען א געזונדער נאַטור־מענש. וועהרענד זיין שוואָגער, דער בעריהמטער העברעאישער דיכטער יהודה ליב גאָרדאָן, האָט זיינע אידעשע ליעדער אפילו דעם נאָמען „ליע־דער" ניט געוואָלט געבען, רופענדיג זיי מיט׳ן פערעכטליכען נאָמען „שיחות חולין", ס׳הייסט: „וואָכעדיגע שמועסען", וועהרענד דיק שרייבט מיט א כיוון „דיטשמעריש" וועלענדיג „פער־איידעלען" זיין לשון און דעם לשון פונ׳ם פּאָלק; וועהרענד וועלוויל זבאַרזשער שרייבט צו יע־דען פון זיינע ליעדער א העברעאישע איבערזע־צונג און צונזער בראָקט ניט זעלטען אויך אַריין אין זיינע אידעשע ליעדער העברעאישע שירים — כדי „ריין" צו מאַכען, אַזוי צו זאָגען, זייער געווייסען, וואָס זיי פערלאָזען די „האַרינטע" „לשון־קודש" און טהוען זיך ערנידעריגען צו דער „דינסטמוייד" — זשאַרגאָן, — ניט מיכל גאָרדאָן אָב זיינע בעסטע שטימונגען און געדאַנקען נאָר דער „דינסט , דעם „מאָמע־לשון". ער דיכטעט אויף אידעש, ניט ווי די משכילים פון זיין צייט, וואָס האָבען זיך ארבּגעלאָזען צום פּאָלק, כדי עס צובילדען; אויך ניט ווי די „משכילים" פון אונזער צייט, ביי וועלכע דער זשארגאָן איז אויך בלויז א געוועהר צו פערשפּרייטען אין פּאָלק נייע אידעען. מיכל גאָרדאָן האָט געמוזט שרייבען אי־דעש, ווייל אידעש האָט ער געדרעדט, ווייל אין אידעש האָט ער געדענקט, ווייל מיט אידעשע ווערטער האָט זיך געמוזט ארויסרייסען דער קרעכץ פון ז י י ן נשמה און די קרעכצען פון דעם פּאָלק׳ם הערצער, פּאַר וועלכע זיין ליעד איז א טרייער אבקלאַנג געווען. ווי ער האָט געדרעדט און געטראַכט, אַזוי האָט ער געמוזט דיכטען. מעהר דיכטער, ווי א סך העברעאישע פּאָעטען פון זיין צייט, — האָט ער ניט געקענט שרייבען צוליעב „מליצה" און נאָר פּאַר איין טייל פון פּאָלק: פּאַר דער באַלעבאַטישער משכיל׳ישער יוגענד. ער האָט ענגומען פונ׳ם פּאָלק און האָט געגעבען צוריק דעם פּאָלק, דעם גאַנצען פּאָלק. איבערהויפּט אָבער די מאַסען און דעם אַרימען באַלעבאַטישען שטאַנד, וואָס ער אַליין איז גע־ווען א שטיק פון זיין, פון דעם פּאָלק׳ס בלוט און פלייש. מיכל גאָרדאָן האָט געזונגען זיינע ליע־דער, ניט ווי אַנדערע משכיל׳ישע פּאָעטען פון זיין צייט, אום צו בעקומען א נאָמען, אָדער ער־ווערבען א קאריערע: פון דער צייט, וועו זיינע ליעדער זיינען פון זיין פעדער אַרויס ביז דער צייט, וועו זיי זיינען אַרויס פון דרוק, אונטער זיין נאָמען, זיינען אַריבער צעהנדליגע יאָהרען. און זוכה געווען צו זעהן זיין ביכעל ליעדער גע־דרוקט האָט ער ערשט צו דער עלטער, א יאָהר אונגעפעהר פּאַר זיין טויט. פ א ר דעם זיינען מיכל גאָרדאָנ׳ס ליעדער אומגענאַנגען אין פּאָלק צעהנדליגע יאָהרען און א גרויסער טייל האָט ניט געוואוסט וועמען געהערען די קלעמעדיגע, ביי־סענדיגע און דאָך זיסע נגונים, מיט וועלכע ער האָט זיך געקוויקט. יעדע ליעד, וואָס מיכל גאָר־דאָן האָט ארויסגעלאָזען, איז געווען א פּראָטעסט געשריי אויף דעם פּאָלק׳ס וואונדען פון א צער־טע נשמה, וואָס איז ענג פערקניפּט מיט דער נשמה פונ׳ם פּאָלק. דערפּאַר האָט זיך זיין ליעד אזוי לייכט צוגענומען צום פּאָלק, אזוי בליץ־שנעל זיך פערשפּרייט אין אַלע ווינקעלעך פונ׳ם אידעשען תחום, פון איין עק צום אַנדערען. נאָר צוגזער׳ס ליעדער האָבען געהאַט אַזא האַסטיגען. גרויסען ערפּאָלג. מ׳האָט זיי געזונגען אין אַלע שיכטען פונ׳ם פּאָלק — קליין און גרויס, אַלט

און יונג. מיכל גאַרדאַן האָט זייַנע ליעדער ניט געזונגען, ניט אויף חתונות, ניט אין קאַפּע־הייזער און רעסטאָראַנען, ניט אויף הוליאַנקעס און אין לוסטיגע קאָמפּאַניעס, ווי די איבעריגע פּאָלקסזינגער פון זיין צייט. ער האָט פערפּאַסט א ליעד, צוגעפּאַסט דערצו א נגון, פּאַרגעלייענט ביי זיך אין שטוב אין דעם קליינעם קרייז פון זיינע תלמידים און פריינד. און די ליעד איז דעם זעלבען טאָג געוואָרען דער אייגענטום פון־ם פּאָלק. מיכל גאַרדאַן האָט זיי אָפּט געהערט זינגענדיג און האָט ניט געוואָגט זיך אריסצוגעבען, אַלס זייער טאַטע, ער זאָל ניט האָבען פון זיי קיין צרות און קיין חרפּה.

וואָרום מיכל גאַרדאַן איז געווען א פּאָלקס־קעמפּפער אין דעם בעסטען, אין דעם איידעל־סטען זין פון וואָרט. זיין פייל איז געווען שאַרף און גיפטיג. זי האָט געטראָפען אין דער פינפטער ריפּ. דער פיינד — די פינסטערנים פון־ם פּאָלק אין דער פּערזאָן פון זייַנע בעוואוסטע און אונ־בעוואוסטע פּאַרשטעהער, איז געווען שטאַרק גע־נוג, שטאַרקער פון אים. אויפּהויבען דעם קיוואר פון זיין פערשטעלטען פּנים איז געווען געפּעהר־ליך. אין בעסטען פאַל האָט ער געקענט גילטען פאַר א גראַמען־ און וואָרטעל־זאָגער. דערפּאַר האָט מיכל גאַרדאַן זיך ניט וועניגער געשראָקען.

ערשט צום ענד פון זיין לעבען, וועז ער האָט געזעהן, ווי עס האָבען זיך געיאָווען א גאַנצע רייהע ערנסטע שרייבער, וואָס האָבען אַזוי ווי ער, אָבגעגעבען דעם „זשאַרגאָן" די גאַנצע אָרער א וויכטיגען טייל פון זייער פעדער — און צווי־שען זיינען געווען אַזעלכע טאַלאַנטען ווי „מען־דעלי מוכר ספרים" און פרוג, האָט מיכל גאַרדאַן געוואָגט געבען זיינע קינדער א טאַטען און אָב־דרוקען זיין ביכעל ליעדער אונטער זיין אייגענעם נאָמען. דאָך, אפילו דאַן האָט ער ניט זוכה גע־ווען אנערקענט צו ווערען. איין מענש איז דאַן געווען, דער דיכטער פרוג, וואָס האָט פערשטא־נען צו שעצען דעם ווערטה פון מיכל גאַרדאַנ־ס האַרצגרייפענדע נגונים.

אָט ווי ער רופט זיך אָב אויף דעם ביכעל ליעדער, וואָס דער פּאָלקסדיכטער האָט איהם דעם נאַציאָנאַלען דיכטער געשיקט:

עס קאָכט, און עס זידט, און עס פליסט ווי א טויך
אויס יעדער זשאַרגאָנישער שורה ביי אייך,
ניטא קיין צעזור און קיין משקל ביים זמר
(זעמער),
דערפּאַר אָבער טרערען, כאָטש שעפּ מיט אַן עמער.
דערפּאַר אָבער ווייטאָג און טרויער און שמערץ,
דערצו מיט אַן אמת'ן אידעשען קרעבץ,
פון וועלכען א טויטער קען לעבעדיג ווערען,
א שטיין — זיך צוגיסען אין ביטערע טרערען.

אָט די וואַרימע האַרציגע אָנערקענונג פון דעם בעריהמטען נאַציאָנאַלען פּאָעט האָט דעם טאַלאַנטפולען פּאָלקס־דיכטער ניט לאַנג געקענט טרייסטען. אין דעמזעלבען „הויזפרוינד", וואו מיר בעגעגענען אָט די שעהנע סטראָפען, וואָס פרוג האָט געשריבען לכבוד מיכל גאַרדאַן, געפי־נען מיר טאַקע, אויפ'ן זעלביגען בלאַט, אין האַרצגרייפענדע פערזען, א הספּד פונ־ם זעלביגען דיכטער פרוג אויפ'ן קבר פון מיכל גאַרדאַן.

שלאָף זשע זיס אין דיין געצעלט,
ליבע, טייערע נשמה;
נעהם מיט זיך אויף יענער וועלט,
כאָטש אַן אייניציגע נחמה:
אַז דיין ליעד, דיין אידעש ליעד,
וועט נאָך לאַנגע יאָהרען קלינגען,
און וואו נאָר עס לעבט א איד,
וועט מען דייַנע ליעדער זינגען.

דעם דיכטער־ם וואונש איז ניט מקוים גע־וואָרען. דער אידעשער פּאָלק איז ניט דאַנקבאַר זייַנע העלדען, וואָס האָבען מיט איהם און פּאַר איהם געלעבט און געליטען. וועד פון דער אידע־שער יוגענד געדענקט דעם נאָמען מיכל גאַרדאַן, איינעם פון די שעהנסטע, איינעם פון די בעסטע נעמען, וואָס די געשיכטע פון די רוסישע אידען האָט וועז עס איז פערמאָגט? וועד פון זיי קען זינגען זייַנע האַרציגע נגונים, געווענט פון פלאַם און פון ליכט, וואָס טראָגען אונז איבער, ווי מיט א צויבער, אין דער וואונדערליכער וועלט פון אונזערע זיידעס און באָבעס, ניין! פון אונזערע טאַטעס און מאַמעס. און נאָר ניט זעלטען, איז דאָס טאַקע אונזער אייגענע וועלט. וואָרום א נאַנצע רייה פון ליעדער פון מיכל גאַרדאַן האָבען מעהר ווי א קולטור־היסטאָרישע בעדייטונג. זיי קענען נאָך זעהר גוט נוצען פאַר אונז אליין. אי־בערהויפּט זיין שפּראַך, זיין אידעש איז דער מוסטער פון א ריינעם מאַמע־לשון, אָהן א שפּור פון מליצה. זיין ליעד איז ניט שטרענג געמאַס־טען נאָכ'ן פּאָעטישען געזעץ. די פּאָלקסליעד איז קיינמאָל ניט איינגעצאַמט, ווי די ליעד פונ־ם מאָדערנעם פּאָעט, אין די ענגע גרעניצען פון צעזור, פון מעטער און גראָם. די פּאָלקסליעד איז פריי, ווי די ליעד פונ־ם פויגעל, ווי דער פּאָטש פון דער כוואַליע, ווי דער גערויש פונ־ם וואַלד, ווי דער ברויזען פונ־ם ווינד. אָבער פונקט ווי דער נאַטור־ם פרייַע זינגער האָבען זייער ריטם, זייער האַרמאָניע, אַזוי האָט אויף די אונ־געקינסטעלטע פּאָלקסליעד איהר האַרמאָניע און ריטם. די פּאָלקסליעד מעסט ניט איהר טאָן אויף א האָר. זי נעהמט אַריין אין איין טאָן אמאָל מיט א זילבע מעהר, אמאָל אפילו מיט צוויי, מיט דריי זילבען מעהר. אָבער זי האָט אָהן א ספק א ... געזעצען, וועלכע דעם פּאָלקסזינגער־ם געזונדער חוש טרעט זעלטען אריבער, וועז ער איז דערצו ניט געצוואונגען פון דעם שטורם, וואָס ברויזט אין זיין נשמה.

אָבער וועגען מיכל גאַרדאַן־ס פּאָעטישען שאפען און אויף וועגען זיין לעבען אין נעקסטען ארטיקעל.

דר. ה. זאלאטאראוו:

די אלטמאן קאלעקציע

אין מעטראפאליטען מוזאום פון קונסט

1.

א אידישער סוחר, פון די גרעסטע אין ניו יארק, פערהאוועט אין דעם הויף פון מיליאָנען־כאפערי, פערשלונגען מיט ריזיגע געשעפטען, טראגט דאך אין זיך א הייליגטהום, און פיעלייכט איז דאס נאך די ריכטיגע קדישי־קדשים פון זיין נשמה, און אט מיט דיזען הייליגטהום לעבט ער זיין אמת'ען לעבען, זיין גייסטיגען לעבען, זיין נשמה־יתירה־לעבען.

עם עלטערט זיך זיין פנים, עם גרויט זיך זיין האר און עם ווייסט זיך זיין קאפ, אבער תמיד בלישטשען די אויגען מיט א זעלטענער פרייד, מיט א קינדערשער בעגיסטערונג; ווייל טאג־אין טאג־אוים, יאהר־אין יאהר־אוים זאמלט ער אהער, אין זיין קדישי־קדשים, אלץ מעהר און מעהר בעגיסטערטע זעלטען פון קינסטלער; דאס זיינען טהיילען פון די נשמות פון די וואונדערבארע מייסטערס.

דער אידישער סוחר זאמלט אלץ און זאמלט בילדער און סטאטוען, ארבייטען פון גאלד, פארצעליי און קריסטאל פון די גרעסטע מיים־טערס פון אלע צייטען — זייער פרייד און זייער טרויער, זייער קלינגענדיג ליעד, געזונגען אין פארבען און קאלירען, אין בראנז און אין מארבעל, אין פעדעם פון גאלד און זייד — און עם פרעהט זיך די נשמה פון דעם סוחר און קוועלט אן און פערגעהט זיך התלהבות'דיג אין דעם כאר־געזאנג פון דער קונסט און די קינסטלער.

אט דער אידישער סוחר, וואס האט זיך געפרעהט ווי א קינד מיט זיינע געזאמעלטע אוצרות פון קונסט, איז געווען בענדזשאמין אלטמאן.

און בענדזשאמין אלטמאן האט געוואלט עטוואס אליין בעשאפען. איהם האט זיך געוואלט בעשאפען א קונסט־ווערק, עטוואס גרויסעם, וואס זאל פערכאפען דעם אטהעם פון מענשען; האט ער אוועקגענעבען די מיליאנען־ווערטהע קאלעקציע פון קונסט דער גאנצער וועלט — א געשאנק דעם מעטראפאליטען מוזאום פון קונסט.

מענשען ציהען זיך דארט איצט טאג־איין, טאג־אוים אין די טויזענדער און פרעהען זיך מיט דעם אייביגען און אייביג־שעהנעם — מיט דער קונסט. און עם דוכט זיך אזוי ווי די נישמה־יתירה פון דעם פערשטארבענעם סוחר שוועבט ארום דא אין דער הויף, שוועבט ערגעץ ארום צווישען די שנייענע וואלקענדלעך אין הימעל און קוקט אראב און פרעהט זיך מיט דער פרייד פון די טויזענדע מענשען, וואס געהען דורך די זאלען און גאלעריען פון דער וואונדער־ליכער אלטמאן־קאלעקציע אין דעם מעטראפא־ליטען מוזאום פון קונסט.

* * *

אלטמאן'ס קאלעקציע פון קונסט פערנעהמט אין מעטראפאליטען מוזאום נאר פינף צימער. פון זיי זיינען צוויי אבגעגעבען דער וואונדער־בארער זאמלונג פון מאהלערייי פון אלטע מייס־טערס. אין איין זאל געפינט זיך די מאהלערייי פון די גרויסע קינסטלער פון דער איטאליעני־שער, פלעמישער, דייטשער און שפאנישער רע־נעסאנס (אויפלעבונגס צייט). אין דעם צווייי־טען אויסשליסליך די קונסט־ווערק פון די חא־לענדישע מייסטערס פון דעם 17טען יאהרהונ־דערט. די איבעריגע דריי זאלען זיינען אבגע־געבען דער סקולפטור, דער כינעזישער פאיאנס און פארצעליי ארבייט און דער וואונדערבארער ארבייט אין גאלד, קריסטאל און ענעמאל פון דעם 15טען, 16טען און 17טען יאהרהונדערט. איבערהויפט געהערען צו דער אויפלעבונגס־צייט; צי יענער צייט, וועלן גאנץ אייראפא האט אויפגעוואכט ניט נאר צו דער שפפונג פון נייע קונסט־פארמען, נאר אויך צו נייע געדאנקען, נייע בעגריפען, צו א נייי לעבען.

* * *

אין דער אויפלעבונגס־צייט פון דעם 15טען און 16טען יאהרהונדערט איז כמעט דאס גאנצע לעבען אין איטאליען געווען אונטער דעם הער־שענדען איינפלום פון דער קאטוילישער קירכע. דעם שפפערישען גייסט פון די גרויסע געניא־לע קינסטלער האט די קאטוילישע קירכע אוים־געוצוצ אלם א וואפע צו בעקעמפפען אוז צו האלטען אין צוים דאס אירדישע לעבען, פער־שפרייטען דאס קירכענטהום און אויך איהר איי־גענע אונבעשרענקטע מאכט. און די קונסטען — די ארכיטעקטור, מאהלערייי און סקולפטור — האבען אונטער דעם לייטענדען איינפלום פון

רוים מעהרסטענטהיילס פערקערפערט אין די ער־
האבענסטע פאַרמען דאָס ביבקיש־חייליגע, מי־
פיש־קריסטליכע און אבערגלויבערישע.

וואָלט דאָס געווען דאָס איינציג כאַראקטע־
ריסטישע פון יענער עפּאָכע, וואָלט די קונסט
פון יענער צייט מיט איהר גאַנצער גרויסקייט
און טיעפּען רעליגיעזען ערנסט געווען א פּלאַץ
באַר דעם פּראַגרעסיוון מענשליכען גייסט. אַ־
שטאָט א קוואל פון שהנקייט, פּאָעזיע, בעגייס־
טערונג און געזונט, וואָלט די קונסט פון דער אי־
טאַליענישער רענעסאַנס געווען דאָס פינסטער־
סטע וויניקעל פון דער מענשליכער שעפּפערישעו
טהעטיגקייט. איז אָבער דאָס לעבען — דער
דראַנג פון דעם מענשן צו פרייד און געזונט,
געווען פיעל שטארקער, ווי יעדע עפּענטליכע
רעליגיע. דאָס כאַראקטעריסטישע פון דער גרי־
כיש־רוימישער וועלט און דער פּאָלקס־נשמה —
אט דאָס וואָס דאָס קריסטענטהום האָט מיט
פּראַכטונג געשטעמפּעלט אלס היידענישע, —
האָט גובר געווען דעם אָפּיציעלען קריסטענטהום
און די הערשאפט פון דער קאטוילישער קירכע.

די קינסטלער פון דער רענעסאַנס, אפילו די
טיף רעליגיעזע מייסטערס, האָבען דעם דראַנג
פון דער נשמה ניט געקענט ביישטעהן. זייער
וויעדערקעהר צו דער אלטער גריכישער טראדי־
ציע פון שהנקייט פון דעם קערפּער; זייער
פערקריסטליכונג פון דער גריכיש־רוימישער לע־
גענדע און לוסט צום לעבען האָט געמאַכט די
קונסט פון דער רענעסאַנס, אין גאַנצען גענומען,
פיעל מעהר היידעניש און לעבענסלוסטיג, ווי
מיסטיש־קריסטליך און חייליג.

דאָך געהט מען ארויס נאָר אויף א פּאָר
שטונדען אין די גאַלעריייען פון דער פיעל גרע־
סערער און רייכערער מאַרגאַן־קאָלעקציע פון
קונסט אין דעם זעלבען מעטראָפּאליטען מוזע־
אום, דערפיהלט מען באלד א שווערען דרוק פון
א טיף קריסטליכען רעליגיעזען כאַראקטער. די
מאַרגאַן־קאָלעקציע איז אָרעם אין בילדער, אָבער
אונגעהייער רייך אין אלע פּאַרמען פון דער דע־
קאָראטיוואר קונסט; רייך אין גאָלד און זילבער,
פּאָרצעליי און קריסטאל. אָבער געהן געהט מען
ארום צווישען הייליגע און מאַדאָנעס, קריסטוסען
און מאגדאלענעס, קירכען און מאָנאַסטירען, בית
עלמין'ס פון טויטליכען ערנסט.

ניט אזוי פיהלט זיך אין אלטמאן'ס קאָלעקציע.
בעוואוסטזיניג אָדער ניט האָט די אידישע נשמה
געזאמעלט פון די קונסט־אוצרות ניט דאָס גרויע,
קריסטליף רעליגיעזע, נאָר דאָס געזונספולע און
לעבענס־פריידיגע. פון זיין גרויסער קאָלעקציע
פון בילדער און פּאָרטרעטען שיינט ארוים דאָס
לעבען — דער מענש און זיין זעלע; אויף דער
הייטערער פּארבונג פון די וואונדערבארע פּא־
יאנסען און פּאַרצעלייען שפּיעלען זיך די
שטראהלען פון דער זון — און ארום און ארום
באדט זיך אלץ אין אייביגער לעבענס־פרייד.

געווייס זיינען אויך דאָ פּאַראַנען הייליגע און
מאדאָנעס, אָבער זיי זיינען געצעהלטע קונסט־
ווערק פון גרויסע מייסטערס, געזאמעלט אפּנים
נור צו מארקירען די פערשיעדענע שטופען פון
פּאָרטשריט פון דער רענעסאנס אין פערשיע־
דענע צייטען און לענדער.

אט איז א ביקדעלע אין דער אלטמאן־קאָ־
לעקציע פון דעם 15טען יאָהרהונדערט „דער
ודוי פון דעם הייליגען דזשעראָם" פון דעם גרוי־
סען באטיטשעלעי (1)*, איינער פון די פּאַרלוי־
פער פון די גרעסטע פלאָרענטינער: לעאָנארדא
דא ווינטשי, מיקעלאַנדזשעלא און ראפּאעל, וואָס
האָבען אין דעם 16טען יאָהרהונדערט שוין
פערענדיגט די איטאַליעניש רענעסאנס. די גאנ־
צע פלאָרענטינישע שולע פון מאהלערייי האָט זיך
אויסגעצייכענט ניט מיט איהר גרויסען שפּיעל
פון ליכט און פארבען, נאָר מיט איהר ערהא־
בענער צייכנונג און וואונדערליכער מאָדעלירונג
פון דער מענשליכער פיגור. באטיטשעלי איז
געווען איינער פון די גרעסטע מייסטערס פון
דעם שטריף, פון דער ליניע, וועלכע האָט אין
זיינע העכסט ארויסגעבראכט ניט נאָר דאָס קער־
פּערליכע, נור אויך דאָס גייסטיגע. אין דעם
בילדעל פון אלטמאן'ס קאָלעקציע ברענגט די
פּראכטפּאָלע בולט'ע צייכנונג פון די פיגורען
ארוים ניט נאָר די אינערליכע מורא פאר'ן טויט
און די ענגסטליכע האָפענונג אויף א הימלש לע־
בען פון דעם קראנקען אליין, נאָר אויך דעם
גרויסען ערנסט פון אלע טהיילנעמער אין דעם
ודוי — אן ערנסט, וועלכער פערוואנדעלט זיך
כמעט אין אן אירָאָניע פון דעם מייסטער איבער
דער גאַנצער פּראָצעדור.

אויף אנדרעא מאנטאנא'ס בילד פון דער
„הייליגער פאמיליע" (2), מייסטערש געמאָלען
אין האלב רעליף, מיט דעם נאָקעטען קריסטוס
ש ט א ה ע נ ד י ג אויף דעם שוים פון דער הייי־
ליגער מוטער, און דעם הייליגען יוסף אויף איין
זייט און מאריע מאגדאלענע אויף דער אנדערער,
מאכט ניט קיין אייגדרוק פון הייליגעם און רופט
ניט ארוים קיין געפיהלען פון ערהרפורכט. ווייל
מיט דער אייניציגער אויסנאהמע פון דעם לירוש־
וויכען טרויעריגען טאָן אין דעם געמעלד פון
מאגדאלענעם געזויכט אין אלעם איבעריגעם
פלייסיג, אירדיש, גשמיות'דיג.

אָבער נאָך בולט'ער קומט ארוים די הייד־
נישע צומישונג פון דעם פריידיגען און לעבענס־
לוסטיגען צו דעם הייליגען אין דעם גענואגטען
בילד פון האנס מעמלינג „די פער'קנס'ונג פון
דער הייליגער קאַטערינא" (2). מעמלינג און
אלברעכט דורער זיינען די צוויי גרעסטע מיים־
טער פון דער דייטשער רענעסאנס. מעמלינג
איז אייגער פון די גענויאלסטע צייכנער פון זיין

*) די ציפערען נומערירען די בילדער־ביילאגע,
וואָס קומט נאָך דעם אַרטיקעל.

ציט. זיינע פֿאַרטרעטן זיינען פֿראכטפֿאַלע צייכנונגען און טרייע, רעאַליסטישע אַבבילדונגען פון דעם מענשן, ווי דער „פֿאַרטרעט פון אַן אַלטען מאַן" (4) און דאָס פֿראכטפֿאַלע בילד פון „ליידי מאַרגאַרעט וויאט" (4). ער איז אין זיין קונסט אַ רעאַליסט — געווים, אַ רעאַליסט פון דעם 15טען יאָרהונדערט, און אין דער „פערקנס'ונג" איז ער נאָך אַ דיכטער־רעאַליסט. אין דעם הייליגען בילד טהוט אָן דאָס הייליגע קינד, וואָס ליגט אויפֿן שוים פון דער הייליגער מוטער, דעם קנס־מאָל רינג אויפֿן פינגער פון דער קניענדיגער קאַטהערינע. דאָך פֿאַסירט עס אַלעם אין אַ גאָרטען, אונטער דעם פֿרייען הימעל מיט אַ ביסעלע שענהנער לאַנדשאַפֿט אין הינטערגרונד; מיט אַ רייטער, וואָס פֿאָהרט פֿאַרביי; מיט מענשען, וואָס קוקען אַראָפּ פון אַ באַלקאָן; מיט בוימעלעך און צוויייגען און בלומען אַרום דער רויט־גאָלדענער חופּה; מיט מלאָכים'לעך וואָס זינגען און שפּיעלען אויף האַרפֿע און אַרגאַן; מיט מזל־טוב־ברכות, וואָס די הייליגע באַרבאַרע לייענט אַרויס פון איהר אָפּען ספֿר'ל, און מיט אַ פֿראכט פון פֿאַרבען און קאָליערן וואָס מינען זיך אין בייטען זיך אין שטילע ליכט־טאָנען און בעגיסען דאָס בילד מיט אַ ליבער לעבענס־פֿרייד־יגער זיסקייט.

אַ הייליג בילד — געווים, אָבער אַ לעבענס־פֿרייד־יגע!

* * *

אויב די פּלאַרענטינער מיסטערס פון דער רענעסאַנס זיינען געווען די גרויסע געניאַלע צייכנער און שעפּפער פון דער רעאַלער מענשליכער פיגור אין דער קונסט, זיינען די גרויסע וועניציאַנער מיסטערס געווען די שעפּפער פון דעם זוניגען, קאָליר־פּולען און פּריידיגען פון דעם לעבען — און ניט אומזיסט שרייבט מען צו די שעפּפונג פון דער זשאַנר־מאָלערייי — יענע הארציגע קונסט, וואָס מאָלט בילדלעך און ווינקלען פון דעם רעאַלען לעבען און פאַסט אויף די אידיליע פון דעם אינטימען צוזאַמענלעבען פון מענשען—ניט אומזיסט שרייבט מען עס צו דעם גרויסען וועניציאַנער מיסטער פון דעם 15טען יאָרהונדערט — דזשיאַרדזשאָן. אין אַלטמאַן'ס קאַלעקציע איז דאָ נאָר איין בילד פון איהם: „דאָס בילד פון א מאַן" (4). אָבער וואָס פֿאר א וואונדערבאר בילד! ווי עס שיינט די שטילע פּרייד פון לעבען פון די עדעלע סאַמעט־ווייכע שטריכען פון דעם פּנים — ווי עס שמייכלען גוטמוטהיג די אויגען. דער מאַן ציהט אַראָפּ מיט דער לינקער האַנד די העמטשקע פון דער רעכטער — א קליניגקייט נאָר — דאָך ווי די פֿאָזע העלפּט דעם ליכט און עס צוגיסט זיך אין־בער דעם גאַנצען און בעשיינט יעדען שטריך פון זיין וועזען.

„בארזא ד'אָסט" פון קאַסמאַטורע (3) איז א בילד שוין פון דער ענדע 15טען יאָרהונדערט און איז אַן אויסגעצייכענט שענהן געמאָלטער קאָפּ פון כמעט א קינד — אָבער מעהר גאָרניט. דערפֿאַר איז דער „פֿאַרטרעט פון א מאַן" (3) פון דירק בועטס דאָס גענויעסטע בילד פון איינעם פון די גרעסטע פלעמישע קינסטלער און טראָגט אריין אין דער מאהלעריי פון פֿאַרטרעטען יענע ערנסט־קייט און מענשליכע סימפּאַטיע, וואָס האָט גע־האָט אזא ווירקונג שפּעטער אויף דער פֿאַרטרע־טור פון די האָלענדישע מיסטערס.

אין אָנהויב פון דעם 17טען יאָהרהונדערט האָט שוין די איטאַליענישע מאהלעריי אָבגע־טראָטען איהר פֿלאַץ דער פלעמישער קונסט און אייגער פון איהרע גרויסמייסטערס פֿאַרטרעטיס־טען איז געווען אַנטאָני וואַן דייק — א שילער פון דעם גרעסטען פלעמישען קינסטלער פּיטער פֿאול רובענס. אָבער דער שילער האָט זיך צו־פּיעל אונטערשידען פון דעם מייסטער און אין דער פֿאַרטרעטור איז ער געווען דער גרויסער מייסטער אַליין. אמת, ניטאָ אין זיינע בילדער דעם מייסטער'ס טעמפּעראַמענט, די פולבלוטיג־קייט, לעבהאפטיגקייט און געשמאקע פארביג־קייט. דערפֿאַר אָבער פיהלט זיך אין דאָס אייידעלע פערפיינטע, דאָס קינסטלערישע עלע־גאַנטע, וואָס נעהט אָפּט איבער אין א לייכטער, קוים מערקבארער שמייכלענדיגער מעלאַנכאָליע.

זיין „לוקאס וואַן אופּעל" (5) איז איינע פון זיינע בעסטע בילדער — א מייסטערווערק. לו־קאס איז געמאָלען אין דעם מאָמענט, וועז ער הויבט זיך אויף פון זיין שטודיום ביים טיש. די האנד האָט זיך אַנגעשפּאַרט אָן ביינקער, און די פּאָזע וואָס די פיגור בעקומט דורך דעם איז א וואונדערבארע; די שטריכען פון דעם גוטען פּנים זיינען עלענאַנט געמאָלען, דאָס ליכט פֿראכטפֿאָל. קאָנצענטריט און צווישען דעם ליכט און שאָטען, דוכט זיך, שפּרייט זיך אוים, אויף דעם עטוואָס פערוואונדערטען געזיכט, אַן עטהערלייכטע הייטעלע פון מרה שחורה.

די גרעסטע דריי מאהלער פון דעם 17טען יאָהרהונדערט זיינען דער פלעמישער מייסטער רובענס, דער גרויסער האָלענדער רעמבראנדט און דיענאָ וועלאסקעץ — דער ערהאבענסטער קינסטלער פון דער שפּאַנישער מאהלעריי.

וועלאסקעץ איז דער גרויסער מאהלער פּיור ענד סימפּעל — דער מייסטער פון וואונ־דערליכער צייכענונג און וואונדערליכע פארבען.

אין דער אַלטמאַן־קאַלעקציע זיינען ניטאָ זיינע גרויסע וועלק, אָבער אין דעם ביסעלע וואָס איז דאָ זעהט זיך דער גרויסער מייסטער. א בילד פון קריסטוסען מיט די פּילגרימען פון עמאָוס איז א שטודיום פון זיינע אינגסטע יאָה־רען; א שטודיום פון נאטירליכע מאָדעלען, אָהן דעם מיסטישען אינהאלט פון דער לעגענדע. אָבער דער פֿראכטפֿאָלער פֿאַרטרעט פון „קעניג פּיליפּ" פון שפּאַניען (6) איז א מעכטיג בילד אין שוואַרצען מיט וועניג ליכט אויף די געזיכט־

ציגען. דערפאר אטהעמט יעדער שטריך מיט לעבען און מאכט און די גאנצע פיגור פון דעם יונגען קעניג איז גרויס, נאבעל און אימפאזאנט.

* * *

אין מיטען פון דעם 17טען יאהרהונדערט האט די האלענדישע מאהלעריי פערנומען דעם אויבען־אן אין דער קונסט פון אייראפא און צווישען איהרע מייסטער האט געלעבט און געאר־בייט אין ארימקייט, כמעט ניט אנערקענט פון זיין צייט, דער גרויסער גייסט און וואונדערבא־רער מייסטער — רעמבראנדט. רעמבראנדט איז פאר אלעמען א פאַרטרעטיסט. אין דער פאר־טרעטור, ווי אין דער מאהלעריי אין אלגעמיין, זיינען די וויכטיגסטע עלעמענטען די צייכנונג, די פארבען און דאס ליכט. נאר גענויהלטע מייסטערס פון דער קונסט זיינען געווען אימ־שטאנד צו פערבינדען די אלע עלעמענטען האר־מאניש אפילו אין זייערע מייסטערווערק. רעמ־בראנדט — א פראכטפאלער צייכנער — האט זיך אפטמאל ניט געקימערט וועגען דער צייכ־נונג. ניט אימער האט ער זיך אויף גענויהרט פאר די קאליערען און פארבען. רעמבראנדט איז געווען דער גרויסער קינסטלער פון ליכט, אבער אין דעם ליכט פון רעמבראנדט'ס בילדער באדט זיך די נשמה פון דעם מענשען. אויסדריקען זי אפילו אין גענויאלער צייכנונג און וואונדער־פארבען איז פאר איהם ניט גענוג, ווייל דאן שפיגעלט זי זיך נאר אב אין דעם אויגענבליק — אין דעם מאמענט פון גוטסקייט אדער בייזקייט, חכמה אדער נארישקייט, זי זינגט אבער ניט ארוים דאס ליעד פון איהר גאנצען וועזען — די לירויק פון איהר גאנצען לעבען. און דאס לעבען ציהט זיך דאך ווי א געזאנג; א מאל שטיל און געלאטען, אן אנדערם מאל שטורמיש און רעשיג; א מאל טרויעריג מיט טרעהרען פער־צויגען און א מאל פול מיט דער לעבענס־פרייד. ליכט דארף מען אויף איהר ווארפען; בונטע שטראמען ליכט, ביז דער קינסטלער וועט דער־טאפען דאס לירישע אין דער פאעמא פון דעם מענשען'ס לעבען און וועט עס אויסדריקען אין די שטריכען און פארבען פון זיין מייסטערווערק. אט דאס איז דאס געוואלטיג גרויסע, דאס רא־מאנטיש דיכטעריישע אין רעמבראנדטען.

אין דער האלענדישער מאהלעריי פון דער אלטמאל־מאלעקציע זיינען פאראן ניט וועניגער ווי דרייצעהן רעמבראנדטס. אייניע פון זיי — „די אלטע פרוי בעשניידט די נעגעל"(7)—וועלט מיט רעכט פעררעכענט, נאך דער „גילדיע", (The Syndics) פאר דאס 2טע בעסטע וועלק פון דעם מייסטער. און א וואונדערליך בילד איז עס. נאר דער גרויסער מייסטער האט גע־קענט אין דער גרינגער, נאטירליכער פאזע פון אן אלטער פרוי אזוי וואונדערליך קאנצענטרי־רען די שטראהלען פון דעם ליכט אויף איהר פנים און אויפדעקען איהר נשמה אין זיי. און עס זינגט. און עס זינגט זיך פון איהר נשמה אין שווימענדיגע כוואליעם פון קלאנגען ארוים, אי דאס גרינגע, אי דאס שווערע פון איהר לע־בען. א וואונדערליך בילד.

מיט דער זעלבער גרויסער קראפט זיינען אויך געמאלען „דער מאן מיט דעם רינג" (8) און „די פרוי מיט דער רויז". (9). אויך אויף ד י בילדער איז דאס ליכט דאס וואונדערליכסטע. דער מייסטער זוכט דערמיט די זעלבע. און ווי פיעל טיעפען טרויער ברענ־גען דאס ליכט און דער שאטען ארוים פון די קרענקליכע שטריכען און פערזאגטע אויגען פון דעם מאן. שטיל, אהן טענער זינגט זיך דאס א טרויער־ליעד.

ניט געלונגען איז דעם מייסטער „בת שבע נאך דער באד" (10). ניט שעהן און ניט גראציעז איז די גרויסע שעהנהייט פון ירושלים. ניט רייצענד איהר פרישער, נאקעטער קערפער מיט בשמים און אויל פארפומירט. די לעגענדע וויים צו דערצאהלען ווי שעהן זי איז געווען און ווי שטארק איהר נאקעטער קערפער האט גערייצט צו ליעבע און גענוס. דער מייסטער איז שול־דיג; ניט דעם ענטבלויזטען קערפער קען ער מאהלען, נאר די נשמה ענטבלויזען קען ער... אט אפילו אין די אלטע אבגעבליאקירטע אויגען פון דער „אלטער פרוי" (11) זינגט די עלטער איהר פערוויאענעט ליעד ארוים.

קינסטלער פון זיין צייט זיינען אויך אונטער זיין איינפלום געווען. ניקאאס מאעס אין זיין בילד „דאס מיידעל שויבט עפעל" (12) האט געמאלען אין מייסטער'ס סטיל. גוטע צייכענונג, אויסגעצייכענטע טעכניק, דאס ליכט ווי ביי דעם מייסטער קאנצענטרירט אין פראכטפאלע שאט־רונגען, אבער דער אויסדרוק פון דעם גאנצען איז נאר איהר טהאט — זי שויבט עפעל. מעהר זאגט דאס בילד ניט. עס זינגט ניט.

צווישען די מייסטער פון האלענדישער מאהלעריי אין רעמבראנדט צייט־עלטער פאר איהם און נאר א קורצע צייט אונטער זיין אויס־פלום איז געווען דער גרויסער קינסטלער — פראנס האלס. האלס איז דער מייסטער פון גרינגקייט, געשווינדיגקייט און פליסיגקייט. א פראכטפאלער צייכנער מיט א מערקווירדיגען געפיהל פאר קאליריט, אבער מיט א לעבעדיג־קייט, מיט א פרייד, וואס ער אליין און דער גאנצער האלענדישער מאהלעריי בעזיצט נאר. מען זאגט, אז ער איז דאס גאנצע לעבען געווען א שבור, אן ארימאן — א לעבע־יונג און אין די אינגערע יאהרען האט ער נאר געמאהלען דאס לעבען פון לוסט און ליעבע. אין דער אלטמאל־קאלעקציע האט ער דריי בילדער. פון זיי איז „די פרעהליכע געזעלשאפט" (13) א מיים־טערווערק. א פרעהליך ווייבעל זיצט אויף די קניע פון אן עלטערען מאן, וואס האט זי ארומ־גענומען און טוליעט זיך ליעבליך צו איהר. א

חבר פון דער זייט קוקט אויף איהר שמייכלענ־
דיג. זי קוקט אויף איהם און שמייכעלט אויף
צו — זיי האבען זיך פערשטאנען... א צווייטער
חבר פון דער זייט גענעצט שוין. אויפ'ן טיש
איז נאך דא גענוג צו עסען און צו טרינקען.
פאר נויטה, העננט נאך אויפ'ן אקסעל פון דעם
ליעבהאבער א גאנץ שניערעל מיט וואורשטלעך
און חזר־פיסלעך. און דאס גאנצע לעבט און
אטהעמט מיט פערשייטער פרייד; לוסט און
ליעבע שפיעלען זיך אין די וואונדערבארע פאר־
בען און ס'טונקט זיך די נשמה אין געגנוס.

אזוי אויך דאס בילד „לאָרד ראָמפּ און זיין
געליעבטע" (14). ראָמפּ איז שבור — שטעהט
ער ווי א שבור, מיט א קעלעשעקעל אין דער
אויפגעהויבענער האנד. זיין געליעבטע האלזט
איהם; זי איז אויך ניט ניכטער, און דער שבור
גלעט מיט זיין צוויייטער האנד די מאָדע פון
זיין הונט — און עס שלאָגט מיט לעבען, מיט
שברות און מיט לוסט.

* * *

פונקט ווי די גרויסע זאמלונג פון מאהלערי
אין דער אלטמאן־קאלעקציע, געהערען אויך איה־
רע אוצרות פון גאלד, קריסטאל און ענעמאל צו
דער אויפלעבונגס־צייט פון אירא̈פא. זיי זיי־
נען שטומע עדות פון דעם, וואס די קינסטלע־
רישע זשעניע פון בעלי־מלאכות קען בעשאפען.
פון די גאלדשמיעד אנטיקן פון דעם 16טען י. ה.
אין איטאליען ווערען די פראכט־ארבייטען פון
בענוועוענטינא טשעליני מיט רעכט בעטראכט
אלס די וואונדערבארסטע קונסט־ווערק. טשעליני
איז געווען א גאלדשמיעד, א גראווירער, א מאה־
לער — א קינסטלער פון פיעלע ארטען און אין
יעדער פון זיי איז ער געווען דער מייסטער פון
אן אויסגעצייכענטער טעכניק.

פון די פיער טהייערסטע גאלדשמיעד־ארבייי־
טען אין דער אלטמאן־קאלעקציע איז א קאפּע,
אדער אפשר א זאלץ־מעסטעל, אין גאלד און
ענעמאל פון וואונדערליכער צייכנונג און ערהא־
בענסטער קונסט־ארבייט (15) — בענעוועוענטינא
טשעליני'ס. די קאפּע איז אין גאנצען פון גאלד
און די פארמע פון דער שאלעכן פון א שעל־
פיש. באזירט איז זי אויף א פאנטאסטישען
דראקאן, וואס ליגט אליין אויף א טארטעל,
מייסטעריי־ס בעדעקט מיט ענעמאל אין שוואר־
צע און געלע קאליערן. אבער די הויפט־מיה
האט דער קינסטלער אוועקגעלעגט אויף דעם
ספינקס וואס שפרייט זיך אוים מיט זיינע פלי־
געל און עק פון איין זייט פון דעם ראנד. ער
איז וואונדערליך מאדעלירט און געפארבט מיט
בריליאנטענע קאליערן אין גרין, רויט און בלוי.
א גרויסער פערעל פאלט פון זיין ברוסט און
קלייניע פערעלעך שטעקען אין זיינע אויערען. א
וואונדערליך ווערק פון א קינסטלער בעל־מלאכה
און א גרויסער אוצר אין דער אלטמאן־קא־
לעקציע.

ניט וועניגער ווערטהפול אלס אוצרות פון
אלטער קונסט אין דער קאלעקציע זיינען די
פיעלע וואונדערליכע ענעמאל ארבייטען. ענע־
מאל איז אן אבגעקיהלטער פייסט פון נעפּול־
ווערטען גלאז, קאליערט מיט מעטאלענע פאר־
בען; אבער וואס פאר א פראכט־ארבייטען פון
קינסטלערישער צייכנונג און געמעלד האבען די
מייסטער בעלי־מלאכות געשאפען מיט איהר
אויף גאלד, זילבער און קופער. צו פיעל און
צו וואונדערבאר שעהן זיינען די ארבייטען פון
ענעמאל אין דער אלטמאן־קאלעקציע מען זאל
זיך קענען אבשטעלען אויף זיי אלע. אבער די
בעסטע און טהייערסטע ארבייטען פון זיי, אין
דעם 16טען יאהרהונדערט, האבען געשאפען די
איטאליענישע, דייטשע און איבערהויפט די
פראנצויזישע קינסטלער בעלי־מלאכות פון לי־
מאזש. צוויישען זיי איז דער גרעסטער מייסטער
געווען נאראדאן פענישאלד. זיין דרייבילד אין
קאלעקציע (15) פון ענעמאל איז א הויך בילד,
און שטעלט פאר דעם אנזאג פון קריסטוס'עס
געבורט אין מיטעל־בילד, זיין געבורט און בריח
— אויף די זייטען־בילדער. עס איז איינס פון
זיינע בעסטע; פון פראכטפאלער קינסטלערי־
שער קאמפאזיציע און וואַרימע, שפיעלענדיגע
פארבען און טונקעל־בלוי, פיאלעט און גרין.

אבער די מערקווירדיגסטע ארבייטען פון
קינסטלער בעלי־מלאכות אין דער קאלעקציע זיי־
נען די קריסטאל־ארבייטען(16). שטיין־קריסטאל
איז פון דער נאטור א ריינער, דורכזיכטיגער
קוואָרטץ פון שהנע קאליערן — ווייס, ברוין,
שוואַרץ און געל; און די קינסטלערישע אר־
בייטען פון דעם קריסטאל־שטיין, אפט געפאסט
אין גאלד, מיט געקראצטע און קאליערטע פיגו־
רען און בילדלעך, זיינען דאס וואונדערליך
שהנסטע און טהייערסטע פון די אלטע קונסט־
לער בעלי־מלאכות. און מען קען מיט רעכט ניט
זאגען וועלכע פון זיי זיינען די שהנסטע און
די בעסטע אין דער קאלעקציע — צו יענע
קאפּע פאר הייליגער וואסער מיט די שהען־גע־
מאהלטע בלומען־קראנצען אין גאלד געפאסטען
העננטעל, בעדעקט מיט ענעמאל פון די שהנסטע
קאליערן און בעצירט מיט בלוט־רויטע רובינען;
צו די פראכטפאלע דעקאריערטע רויזען וואסער־
וואזען, צו אפשר נאר די הויכע וואונדער־שהנע
לייכטער, בעצירט מיט חיות און פיגורען פון
איינגעפאסטען גאלד און זילבער; צו די טצעצע
מיט איהרע רייך־געשטיקטע גאלד־דעזיינס אין
בלענדענדע ענעמאל־פארבען, בעצירט מיט
טהייערע שטיינער — סאפירען, פערעל און רו־
בינען; צו ענדליך נאר דער וואונדערליכער קרוג
פון רויכיגען קריסטאל, וואס וועדט געשעצט
אזוי הויך פון קינסטלער־בעלי־מלאכות — אלץ
פערגעסענע, דאך דא געזאמעלטע פון א קינסט־
לער־זעעלע צו דער בעוואונדערונג און פרייד־יגען
גענוס פון אלע מענשען.

קעניג פיליפ דער 4טער פון שפאניען
פון וועלאסקעז.

מאלעריי פון פערשידענע לענדער און שוהלען.

ריא וידוי פון הייליגען דושעראם
פון באטיצעללי

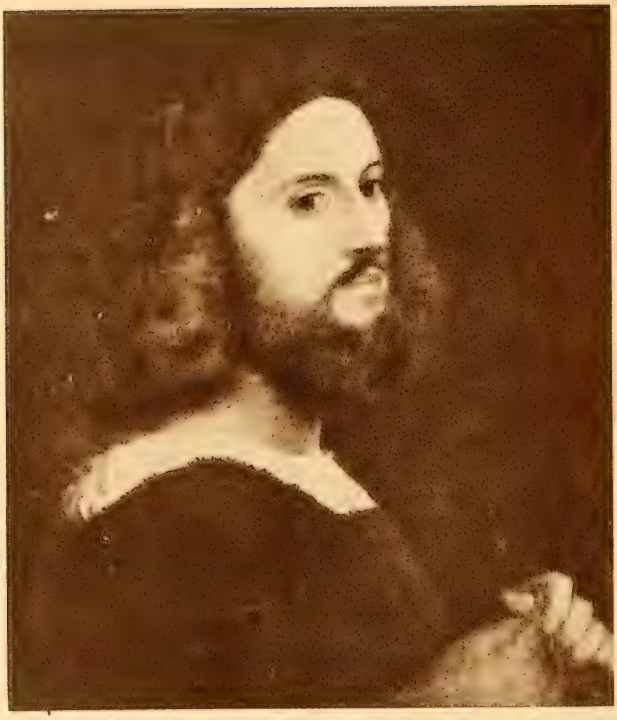

פארטרעט פון א מאן
פון זשארשיאו (נארדאן)

מארגארעט וויאט (ליידי ליע)
פון האנס האלביין.

האלענדישע מאלעריי.

אלטע פרוי שניידענדיג דיא נעגעל
פון רעמבראנדט.

די חייליגע משפּחה
פון אנדרייא מאנטעגנא.

דאס פערקנסיעס זיך פון דער חיילינער
פון האנס מעמלינג.

רובאם וואן אופעל
פון אנטאניא וואן דייק.

דער מאן מיט דעם רינג
פון דעמבראנדט.

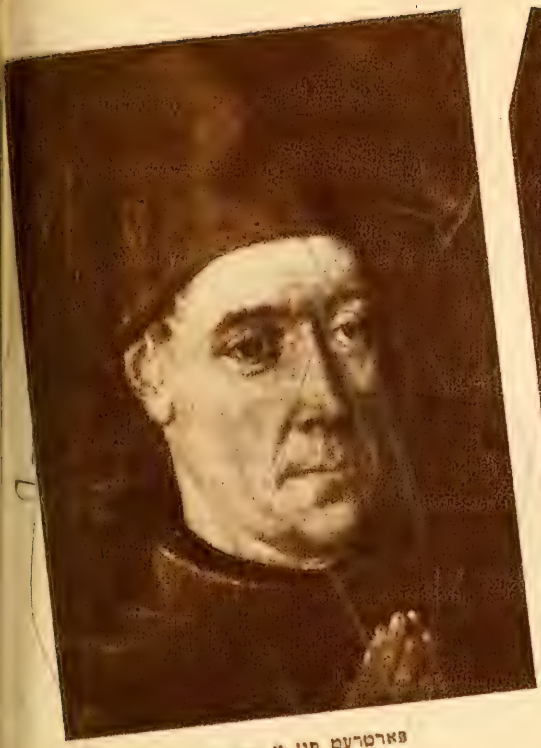

פארטרעט פון ז' מאן
פון רוירק באופמן.

באלא ריעסט
פון קאסטימא טורא.

פארטרעט פון אן אלטען מאן
פון האנס מעמלינג.

לארד ראסס מיט זיין נעליעבטער
פון פראנס האלס.

ריא פרוי מיט דער רויז
פון רעמבראנדט.

דאס מיידעל שיילענדיג אפעל
פון ניקאלאס מאעס.

נשר אוו ענעמאל קאשע
פוו בענוועגוסא צעלכיו

קריסמאל נשר אוו ענעמאל מאשע
איטשליעניש — 18טער יאהרהונדערט.

ענעמאל דרייביולד (טריפטוך)
פוו נאדראו פעניקאוד.

EU AMO SINCERA

ריא פרעהליכע נעזעלשאפט
מון פראנס האלס.

רויף—קאליערטער קריסטאלענער קרוג
דייטשעס—16טער יאהר־הונדערט.

רייכטער סוון קריסטאל נעגלעט אוון נעוויבערט
דייטשעס—16טער יאהר־הונדערט.

קריסטאלינע צונעדעקטע וואזע
איטאליענישס—16טער יאהרהונדערט.

רוזען וואסער וואזע סוון קריסטאל
איטאליענישס—16טער יאהרהונדערט.

ריא אלטע פרוי
פון רעמבראנדט.

אלגין:

אין דער ביכער וועלט

צוויי דראמען פון דוד פינסקי: „דער אייבּיגער איד" און „דער שטומער משיח".
(פערלאג מ. גורעוויטש, ניו יארק 1914.)

ען מוז זיך, אייגענטליך, וואונ־דערן, ווי וועניג אונזערע אי־דישע שריפטשטעלער אינטע־רעסירען זיך מיט דער אידי־שער געשיכטע. דאכט זיך, שווער צו גלויבּען רייכערען שטאף, טיעפערע טראגעדיעס, שארפערע זעעלען־קאנפליקטען און א פערשיי־דענארטיגערען פארבּען־שפיעל, ווי אין דער אי־דישער פערגאנגענהייט.

און וואס זהען מיר אין דער ווירקליכקייט? אחוץ שלום אש'ס „שבתאי צבי" און זיין האלב־פאנטאסטישער נאוועלע „אין א קארנאוואל־נאכט", אחוץ א פאר סקיצען ביי פרץ'ן און א פאר געדיכטע ביי ליעסינ'ען און מאריס ראזענ־פעלד'ען, וועט איהר כמעט ניט געפינען צוויישען די אידישע שרייבער היסטארישע אידישע טע־מען. צי איז דאס דערפאר, וואס אונזער ליטע־ראטור איז נאך צו יונג און האט ניט בעוויזען אנזעטיגען זיך מיט דעם שטאף פון דער היינ־טיגער, טאג־טעגליכער אידישער ווירקליכקייט; צי איז דאס דערפאר, וואס מיר האבען נאך ניט (אדער אזוי גוט ווי נאך ניט) קיין אידישען ראמאן — און גראד דער ראמאן איז די פאסענד־סטע פארם צו בעארבייטען היסטארישען שטאף.

און עס איז כאראקטעריסטיש, אז וועז עס איז פינסקי'ן ענג געווארען אין די פיער איילען פון דער היינטיגער אידישער גאס און זיין טא־לאנט האט גענומען זוכטן נייע וועגען און נייע מענשען מיט אונגעוועהנליכע נשמות און ניט־וואכעדיגע געפיהלען, האט איהם איינער פון די וועגען אוועקגעפירט צו דער אידישער געשיכטע.

די צוויי דראמען, וועלכע זיינען איצט ארויס אין בוך־פארם, זיינען נאך אויך ניט קיין היסטארישע דראמען אינ'ם אייגענטליכען זין פונ'ם ווארט: אין זיי פיגורירען ניט קיין בעקאנטע היסטארישע פערזאנען. דער „אייבי־גער איד" איז אויפגעבויט אויף א לעגענדע פון מדרש, דער „שטומער משיח" שפיעלט זיך אב אין צויבער־לאנד אילירישן, „וואוהין — ווי פינסקי דריקט זיך אויס — א סך דיכטער האבען שוין פערזעצט (אריבער־געטראגען) די קינ־דער פון זייערע פאנטאזיען". אבער דאך איז דאס אין די בידע דראמען א געוויסער טאן און א געוויסע פארב פון דער אידישער היסטארישער פערגאנגענהייט. און מען מוז זאגען: צוויישען די דראמאטישע ווערק, וואס זיינען די לעצטע צייט געשריבּען געווארען אין אידיש, מאכען די צוויי פינסקי'ס דראמען א בעזונדערס אנגענעה־מען איינדרוק. יעדענפאלס איז דאס אן ארי־גינעלער א י י נ פ א ל און א שטרעבונג צו נייע טעמען.

און דערפאר קומט פינסקי'ן א גרויסער יישר כח.

דער ליטעראריישער ווערטה פון די בידע דראמען איז ניט גלייך. דער „אייבּיגער איד" איז מעהר א לעגענדע איידער א דראמא. דאס איז כמעט ווי ניטא קיין זעעלען־קאמפף, ניטא קיין דראמאטישע האנדלונג. דער מאמענט איז אוים־געקליבּען דוקא זעהר גוט: עס איז די צייט פון חורבן בית שני; ירושלים איז שוין געפאלען, דער בית־המקדש צערשטערט, אבער די אייני־ווואונער פון דער קליינער שטאדט בירת ערבא ווייסען נאך ניט דערפון און ווארטען אין אונגע־דולד אויף ידיעות פון ירושלים. אזא מאמענט איז אויסגעצייכענט פאר א דראמאטישע האנד־לונג. אבער די האנדלונג פעהלט. דאס גאנצע שפיעל בעשטעהט אין דעם, וואס א פרעמדער קומט אין שטאדט אריין און זוכט א קינד מנחם בן חזקיהו, וואס, לויט א נבואה, האט עס גע־זאלט געבוירען ווערען אינ'ם טאג פונ'ם חורבן און וואס וועט ווערען דער אידישער משיח. פון אנהויב גלויבּען אהם ניט די שטאדט־איינוואוי־נער, גלויבּען אויך ניט, אז ירושלים איז געפא־לען. אבער באלד קומט א פרוי, וואס האט ווירק־ליך געבוירען אזא קינד, און די שטאדט איבער־צייגט זיך, אז דער פרעמדער האט באמת געזהען א נבואה. דער פרעמדער זאגט אן, אז מנחם וועט זיין א טרויסטער און א בויער, וואס וועט בעפריייען די אידן. ער רופט דאס פאלק צו געהן מיט אהם זהען וואונדער־קינד, דעם קומענדיגען גואל. אבער דא ווערען מיר געוואהר, אז א שטורם-ווינד איז געקומען און אויפגעהוי־בען דאס קינד און אוועקגעטראגען עם, און עס איז פערשוואונדען. דער פרעמדער פערוואנדעלט זיך אין אן אלטען מאן מיט ווייסע האר און

באָרד; דער עולם איז ערשטוינט און ערשיטערט, און דער אלטער מעלדעט: איך גיה זוכן משיח'ן; ער איז פערשוואונדען, אָבער ער איז ניט געשטאָרבען....

דער אלטער גיהט אוועק מיט אויפגעהויבענע הענד — א סימבאל פון דעם אייביגען וואנדערער, וועלכער גיהט טויזענדער יאָהרען זוכען זיין משיח'ן. „מיין אייביגער איד איז א ק ט י ו ו, — שרייבט דער פערפאסער אין זיין פאָררעדע, — ער מוז זוכען, ער מוז אַרומגיהן, ביז ער וועט משיח'ן געפינען".

דער „אייביגער איד" איז אלזא א סימבאל לישע זאך. דער הויפט־אינטערעס איז קאָנצענטרירט אין דער נ ש מ ה פון דעם אונבעקאנטען, אויף זיין מיסיע, אויף זיין גלויבען, אז ער מוז גיהן זוכען משיח'ן און אז ער וועט משיח'ן ג ע פ י נ ע ן. אָבער אין דעם וועלק, גראָד דעמאָלט, ווען עס הויבט זיך אָן דאָס אינטערעסאנטע קאפיטעל אין דער געשיכטע פון דעם נביא'ס נשמה, פערשווינדט דער מאן פון אונזערע אויגען. מיר וועלען דערויבער מוזען אנרופען דעם „אייביגען איד" מעהר א פ ר א ל א ג צו א טראגעדיע, ווי א ווירקליכע טראגעדיע, מעהר אן א י י נ ל י י ט ו נ ג צו דער געשיכטע פון משיח־זוכען, איידער א דראמאטישען גאנג־צעס. איבעריגענס האט דאָך אויך דער פערפאסער אויף דעם וועלק ווי אויף „די ערשטע אָבטיילונג פון א טעטראלאָגיע — פון א טראגעדיע אין פיער אָבטיילונגען, וועלכע בעהאנדעלט אייניגע מאָמענטען פון דעם משיח־זוכענישׂ פונ'ם גלות־פאָלק". אפשר וועלען מיר אין די וווייטערדיגע טיילען בעגעגענען דעם זעלביגען אונבעקאנטען ביי זיין ארבייט, ביי זיין קאמפף — און דעמאָלט וועט דער איינדרוק זיין א פערענדיגטער און א גאנצער. דאָס וועלק אין זיין איצטיגער געשטאלט האט אין זיך פיעלע אינטערעסאנטע אייניצעלהייטען און אויסערליכע לעבעדיגקויט. די מאסען־סצענעס זיינען זעהר גוט. אָבער איהר בלייבט דאָך פאָרט ביי דער פראגע: וואס וווייטער?

ניט אן ערך שטארקער און אויסגעהאלטענער און קינסטלעריש־העכער איז דאָס אנדערע וועלק — „דער שטומער משיח". דאָ האט איהר פאר זיך אן אמת'ע טראגעדיע — מיט לעבעדיגע פיגורען, מיט א פאקענדער סיטואציע, מיט א דראמאטישער ענטוויקלונג, מיט אן ערשיטערנדען זעלען־קאמפף. דאָס וועלק איז, אויף גענטליך, אויך האלב סימבאליש: דער קאמפף צווישען דעם משיח־אידעאל און דער ליעבע צו די גלות־לענדער איז פערקערפערט אין געשטאלטען.. אָבער די געשטאלטען זיינען ניט קיין אבסטראקציעס, נאר מ ע נ ש ע ן, וואס פיהלען און דענקען און ליידען.

די צענטראל־פיגור איז רב מנחם פניני — הויף־דאָקטאָר און שאצמייסטער ביים אילירישען קעניג. אין איין שהנעם פריהמארגען האָט דער אילירישער קעניג געלאָזען צונהמען ביי „זיינע" אידען זייער גאנצען פערמעגען און זיי אליין ארויסטרייבען פון זיין לאנד. דעם הויף־דאָקטאָר פניני האָט מען געפינינגט און איהם אבגעשניטען די צונג. ליגענדיג אין געפענגניש האָט ער א זהונג געהאט, א שטימע האָט צו איהם גערופען: „דו וועסט ארוים פון דאנען און ארויספיהרען די אידען פון גלות". ער קומט נאָכהער צו די אידען — בעגייסטערט מיט דעם אידעאל פון דעם היילינגען לאנד. ער קען ניט רעדען — ער קען נאר ארויסגעבען פון זיך אונבעשטימטע, אבגעריסענע קרעכצען־געשרייען, אָבער זיין גאנצע האלטונג, זיין קוק, זיין פיגור. זיינע בעוועגונגען מאכען אויפ'ן פאלק אן אונגעהיערען אייגדרוק. פאר א צונג דיענט איהם זיין טאכטער רחל, וועלכע איז אויך איבערגעגעבען דעם ציון־גלויבען. זי רעדט אנשטאט איהר פאטער, זי רופט דאָס פאלק צו פערלאָזען די גלות־לענדער און געהן אהיים, צוריק אין דעם אלטען לאנד, וועלכעם איהר פאטער האָט מיט הערליכע ליעדער בעזונגען. דאָס פאלק איז מסכים — אָבער נאר ביז א צייט. עס קומען באלד אן שלוחים פון אילירין: דער אלטער קעניג איז געשטארבען, דער נייער רופט די אידען צוריק אין זיין לאנד און זאגט זיי צו ישועות און נענאָד. די שטימונג פון די אידען ענדערט זיך. די נאהענטע היים שטויסט ארוים פון זייער הארץ די אלטע, וווייטע, אידעאלע. רחל, די טאכטער, אליין לעבט אויך איבער א שווערען קאמפף: איהר געליעבטער חתן הלל ציהט זיך צוריק קיין אילירין, דאָס לאנד, וואו ער האָט ליעב יעדען וויינקעל, יעדעם בערגעל און בלומעל. אין דער לעצטער מינוט געפינט זי אין זיך ניט די שטארקע רייד, וועלכע קענען נאָר שטאמען פון אן אייזערנעם גלויבען. זי רעדט אָהן פייער, אָהן הארץ. אָבער אפילו זי זאָל רעדען מיט מלאכים־צונגען, וואָלט אויך גאָר ניט געהאלפען: צו שטארק איז די מאכט פון דער גלות־היים, צו פערפיהרעריש וויינקט דאָס געוואוינטע לעבען אין דעם געוואוינטען נאָהענטען לאנד. די עדה פערלאָזט ר' מנחם פניני. דער גלויבען, אז ער איז א משיח, וווערט צושטערט. אגב איז דער גלויבען פריהער אויך ניט געווען פעסט. רב מנחם איז געבראָכען: איהם בלייבט נאָרניט, נאָר וואָרפען זיך אין ים אריין.

דאָס איז נאָר דער סקעלעט פון דער דראמא. דעם דאָזיגען סקעלעט האָט פינסקי אָנגעטהאָן אין הויט און פלייש. די סיטואציע איז פראכטפול: דער ערשטער אקט פאר'ן טויער פון דער שטאָדט, וואו די אידען פערזאמלען זיך בים־

לעכווייז, כדי צו פערקאָוען דאָס לאַנד; די פֿיין פון די פערוואָגעלטע אויסגעדריקט אין א רייה פיגורען, וועלכען זיינען קלאָר, שארף, פּראָס־טיש; די לעצטע סצענע מיט דעם צוקאָליעטשע־טען מנחם פּניני מאכט א געוואלדיגן אייג־דרוק. דער צווייטער אקט שפּיעלט זיך אָב אויפֿ'ן ברעג פון א ים, אינמיטען א לאַגער. די ליעבע פון רחל צו הלל בליהט זיך פונאַנדע־אויף דעם דאָזיגען הינטערגרונד, ווי א זעלטענע בלום. די סצענע מיט די קינדער, וועלכע שפּיע־לען זיך אונשולדיג ביים ברעג, טראָגט אריין א בעזונדערע וואַרימקייט. א גאַנצע בריטע פּא־נאָראַמע וויקעלט זיך פונאַנדער פֿאַר אונזערע אויגען — א פּאַנאָראַמע, וואו די שוואַרצע אי־דישע פּיגורען מיט'ן אייביגען טרויער אין די אויגען צייכנען זיך אויס בעזונדערס דייטליך. דער 3טער אקט—ווידער אויפ'ן ברעג ים; דעם קעניג'ס שלוחים קומען; די פערהאַנדלונגען מיט די אידען; די אידען'ס געמאכטע קאָלטקייט; די ברודזענדע פרייד נאָכדעם, וועו די קינדער רוי־סען די ערשטע איבער די שטילקייט; דעם קע־ניג'ס גנאָדע־ברירה צו מנחם'ען, מנחם'ס העכסט געלונגענער זשעסט, וועו ער צוריקט דעם גנאָדע־ברירה פאַר דעם גראָף אין די אויגען; נאָכדעם דער צורוק צו די אידען: פערגעסט ניט אייער הייליג לאַנד! נאָכדעם די פערצווייפ־לונג פונ'ם פערלאָזטען פיהרער און זיין טויט,— אלעס אזוי נאַטירליך און אזוי פול מיט ליכט און בעוועגונג.

אין די כאַראקטעדען ווי אין דער האַנד־לונג איז דאָ א סך אמת. דער רב ר' יוסף, דער לערנער, דער תלמודיסט, פאר וועמען א הארבע שאלה־ותשובה איז וויכטיגער פון אלצ־דינג אויף דער זינדיגער ערד און וועלכער געהט קיין ארץ־ישראל כדי צו לערנען דאָדט תורה אומגעשטערט, ניט כדי צו בויען דאָס לאַנד; דער אידישער אריסטאָקראט הלל דע קאַרדעי, וועלכער איז מיט אלע פעדימער פון זיין נשמה צוגעבונדען צו דעם שהנעם אילירין און וועל־כער הערט ניט אויף צו ליעבען דאָס בליהענדע לאַנד אפילו דאָן, וועו עס ווערט איהם א בייזע שטיף־מוטער; דער שטומער משיח פּניני, וועל־כער קאָן ניט ריידען, נאָר וועלכער מאכט צו־ליעב דעם נאָך א טראַגישערען, שמערצליכערען אייגדרוק; די יונגע, צארטע אידישע צנועה רחל, וועלכע איז גרייט אָבצוגעבען איהר ליעבע א קרבן פאַר דעם חוב צו איהר פאָלק און איהר פאָטער — די אלע כאַראקטערען זיינען ריכטיג, פאסען יעדער צו זיין פּערזאָן און צו זיין ראָלע.

וואָס ס'איז בעזונדערס אנגענעהם אין דעם ווערק, איז דאָס — וואָס ס'איז טאקע ג ע ש א־פ ע ן פ א ר א ב י ה נ ע, „עם בעט זיך" אויף דער ביהנע. פּינסקי האָט דאָ אָנגעשרי־בען ניט בלויז א רייהע מאָנאָלאָגען, ווי עס טהוען אייניגע אנדערע דראַמע־שרייבער, נר האָט געגעבען אן אַרגאַניש גאַנצע זאך, וואָס זאָ איהר לייענט זי, טראכט איהר זיך: ווי גוט וואָלט געווען צו זעהן דאָס אלעס אויף דער סצענע! ס'ארא רחבות פאר דעקאָראַטיוע קונסט, פאר קאָסטיומען (די האַנדלונג קומט פאַר אין יאָהר 1306), פאר מאסען־סצענעס, פאר בעוועגונג! ס'ארא געשטאלט א גוטע־ארטיסט קען שאפען פון דעם שטאַמלענדיגען מנחם פּניני, ס'ארא ליעבע גוטע אידישע טאַכ־טער קען געמאכט ווערען פון רחל'ען! היינט די זיטיגע פיגורען: די צווויי וועכטער, דער בעטלער, די עפענטליכע פרוי, דער משומר, דער בלינדער, די משוגענע — אלעס אזוי פארבען־רייך, אזוי צוגעפאסט צו דער ביהנע. היינט די קריסטען: דער גראָף, די טראַמפּייטער, וועלכע בילדען אזא העלען קאָנטראסט צו דער עדה אידען!

אָפט האָט איהר דעם איינדרוק, אז ס'טהוט אויף באַנג, וואָס די סצענעס זיינען צו קורץ, די האַנדלונג ערטערווייז כמעט צו סכעמאטיש. אָבער נאָכדעם זאָגט איהר זיך: ניין, דאָס דאַרף אזוי זיין. דער דראַמאטיקער האָט דאָ געגעבען אלצדינג, וואָס ס'איז נויטיג, כדי צו ווירקען אי אויף דער נשמה, אי אויף דער פאַנטאזיע, אי אויף אלע חושים פונ'ם צושויער. דער דראַמאטיקער האָט אלצדינג פאַראיסגעזוהן און אלצדינג אָנגעמערקט מיט זיין לעבעדיגען פּינ־זעל. איצט דאַרף ערשט קומען דאָס טהעאַטער און פערווירקליכען זיינע פֿלענער און ל א ז ע ן ל ע ב ע ן דאָס וואָס ער האָט בעשאפען.

צו וועט זיך געפּינען אזא טהעאַטער? מיר ווינשען פּינסקי'ן פון גאַנצע הארצען, אז ער זאָל געפּינען די נויטיגע ארטיסטען און דעם נויטיגען קינסטלעריזשען חוש ביי טהעאַטער־דעזישאַרען.

* * *

פּינסקי'ס דראַמען, וועלכע זיינען ערשיענען אין בוך־פאָרם, זיינען נאָר א טהייל פון זיינע דראַמאטישע ווערק, וואָס זיינען צוזייט און צו־ווארפען אין פערשיידענע צייט־שריפטען, און וואָס ניט אלע זיינען נאָך אפילו ערשיענען אין דרוק (אייניגע האָט דער שרייבער פון דיעזע ציילען געהאָט די געלעגענהייט צו הערען לייע־נען עפענטליך; דער „אוצר" איז פארהאַן אויף דייטש און ניטא אויף אידיש). פּינסקי'ס דרא־מאטישע שאפונגען פאר די לעצטע יאָהרען, ווי איבערהויפט די גאַנצע עוואָלוציע פון זיין שא־פען זיינען זעהר אינטערעסאַנט און פערדינענען בעהאַנדעלט צו ווערען ניט אין א קורצער רע־צענזיע. מיר האָפען נאָך אומצוקעהרען זיך צו דער דאָזיגער טהעמא.

ביבליאָגראַפיע

„געגענזייטיגע הילף ביי חיות און מענשן אלס א פאקטאָר פון ענטוויקלונג“, פון פּעטער קראָפּאָטקין, איבערזעצט פון דר. י. א. מע־ריסאָן, אַדויסגעגעבען פון דער „קראָפּאָטקין ליטעראַטור געזעלשאפט“, ניו יאָרק 1913.

מיט די פאַלגענדע שורות בין איך נאָטיריך ניט אויסען צו געבען אַן אָבשעצונג פון דעם ווערק, נור צו מאַכען אויפמערקזאם די לעזער, אַז דאָס בע־ווּאוסטע ווערק פון פּ. קראָפּאָטקין איז ערשיינען אין אידיש.

בלויז איין בעמערקונג: דאס ווערק שטעלט זיך די אויפגאָבע צו בעווייזען, אז די געגענזייטיגע הילף צווישען די פאַרשטעהער פון איין און דעמ־זעלבען מין האָט פונקט אזוי גרעדיעט דער פּראָ־גרעסיווער ענטוויקלונג פון דער חיות־וועלט, ווי דער דאַרווינישער קאָמפּף פאר עקזיסטענץ צווישען די מינים. צונויפגעשטעלט און צוזאמענגעקליי־בען זיינען די פאקטען, מען קען זאָגען, מיט א קינסטלערישען געשמאק. דער ווייסענשאפטליכער אונטערזוכער פּ. קראָפּאָטקין בעזיצט אָהן צווייפעל א שילדערונגס־טאַלאַנט. ער נעהמט דעם לעזער מיט זיין פּשוט'קייט און ערנסט, וואָס זיינען ביי איהם איינס. ווען ער קומט צום היינטיגען מענשען, וויים ער צו דערצעהלען אָהן א שיעור חנ'עוודיגע געשיכטען, אום צו אילוסטרירען זיין געדאַנק, אז די פריוט סאָלידאריטעט פון מענש צו מענש שפּילט נאָך עד היום אַ גרויסע ראָלע אין דער געזעלשאפט. די סאָלידאַריטעט ברעכט זיך דורך א ווּעג דורך אלע שטערונגען. זעהר גוט. אָבער תיכף נאָך דעם, ווי ער האָט איך בעגייסטערט מיט א ריהרענדע געשיכ־טע וועגען פּישער, וועלכע האָבען זיך געווארפען אין ים אריין בעת א שטורם צו רעטען זייערע ברידער, וואָס האָבען גלייכען שיף־ברוך, אדער וועגען ארימע לייט, וואָס גיבען זיך איינע די אַנדערע הלואות, כאָטש די נויט קלאָפּט צו זיי אין טהיר טאָג טעגליך, אָדער וועגען קינדער אין גאָס, וואָס וואַרענען איינע די אנדערע געגען געפאהרען, וויל ער אונז ווי צווינגען צום שלום, אז אָט די פריוע סאָלידאריטעט איז דאָס יענער בוה, וואָס וועט דורך זיך אַליין, אָהן די הילף פון אנדערע כוחות, איבערקעהרען די היינ־טיגע געזעלשאפט. אַנגענומען אפילו, אז דאָס איז אזוי. ער האָט אבער דעם שלום וויסענשאפטליך ניט בעגרינדעט. ער האָט ניט בעווייזען, ווי אזוי די סאָלידאריטעט ווערט א געזעלשאפטליכער בוה.

אָבער דאָך איז דאס ווערק אַ גרונד־ווערק, וואָס ווּיל אונז אויף אַ וויסענשאפטליכען ווּעג אַרויספּיהרען אין אַ געווּיסע ווּעלט־אָנשוי־אונג, און די איבערזעצונג פון אַזאָ ווערק איז אַ געווינס פאַר דער אידישער ליטעראַטור.

די אַרויסגעבער צייכענען זיך אַלס „די קראָ־פּאָטקין ליטעראַטור געזעלשאפט“. זיי ווילען שאפען אַ סאָציאַל־וויסענשאפטליכע ליטעראַטור אין אידיש — דאָס זאָגען זיי אין זייער פאַרעדעד. זיי ווילען בעריכטערען די אידישע ליטעראַטור מיט סאָציאַל־ווייסענשאפטליכע ווערק. ניט נור זיי אַגיטירען אין אַ געווּיסער שפּראָך, נור זיי זיינען פול מיט אַבטונג צו דער דאָזיגער שפּראָך, און אוים אַבטונג צו איהר נעהמען זיי זיך די מיה צו געבען אין איהר דאָס בעסטע, וואָס די אנארכיסטישע ליטעראַטור פערמאָגט.

ווי האָט דער איבערזעצער זיין אויפגאבע ער־פּילט? עס ווארפט זיך תיכף אין די אויגען, אז אַן אונגעהויערע שטיק אַרבייט איז אַרויסגעטאָן געווא־רען אין דער איבערזעצונג. ער איבערזעצט דעם גאַנצען זאַץ־בוי פון אַריגינאַל. מעגען צוואַנציג זאַצען פלעכטען און קיטלען אויבע אין די אַנדערע — זיי זיינען אלע דא, אין דער זעלבער אַרדנונג אויסגעשטעלט, פון ערשטען ביז'ן לעצטען. און נאָך מעהר — מיט דיזעלבע בעטאָנונגען ווי אין אַרי־גינאַל. כדי דער אויף אַזאָ אופן איבערגעגעבענער קאָמפּליצירטער זאַץ זאָל קלינגען אידיש, אַדער זאָל וועניגסטענס זיין לעזבאַר, מוז ער צוואַנציג מאָל איבערגעשריבען ווערען, דאַרפען געשאָפען ווערען נייע ווערטער־פערבינדונגען אַדער גאָר נייע ווערטער פון אָלטע וואָרצלען אדער צו אָלטע ווערטער דארפען צוגעגעבען ווערן נייע שאַטירונגען. דער פּועל־יוצא דערפון איז, אז ניט קוקענדיג אויף דעם, וואָס יע־דער טייל בעזונדער איז ריכטיג אידישליך איבער־געגעבען — דאָבט זיך ניטא וואָס אויסצוזעצן — קלינגט אָפּטמאָל דאָס גאנצע פרעמד...

ער האָט געשוואַרען טרייהייט צום אַריגינאַל. עס איז דא עטוואָס, וואָס שטעהט העכער פון דעם. אַמאָל איז גאָר אַ געווּיסע אונטרייהייט די פליכט פון דעם איבערזעצער. דער אידישער שרייבער רעדט פּאַרט צו אַן עולם, וואָס איז ניט פאַרבעריט אפילו דורך עלעמענטאַרע שול־בילדונג. יאָ פּאָפּולאַריזאַציע, ניט פּאָפּולאַריזאַציע — דער פּאָקט האָב בעשטימט זיך געמוזט אַברופען אויפ'ן גיסט פון אידיש. אי־דיש פערטראָגט ניט קיין קאָמפּליצירטען זאַץ־בוי. גלייך ווי ער הויבט אָן לעזען דעם זאַץ, דאַרף דעם אידישען לעזער קלאָר ווערען, וואו דער זאַץ ציעלט. דערצו איז נויטיג אַמאָל איבערקעהרען אַ זאַץ, אי־בערריסען איהם און אָנהויבען פון דאָס נייַ.

דר. מעריסאָן איז ניט אלע מאָל נאָכגעקומען דיעזער פאָדערונג — וואָס מעהר צו פעראיינפאַכען דעם זאץ. אין אַלגעמיין אָבער האָט ער מיט זיין איבערזעצונג דערגרייכט אַ העכערע שטופע, ווי די מעהרסטע אידישע איבערזעצער. די מעהרסטע זיי־נען ניט קיין איבערזעצער, נאָר איבערזאָגער...

ב. ר.

THE FUTURE

FEB. 1915

רעדאקטירט פון א. ליעסין

פעברואר

דער

נאמען

יצחק גאלדבערג

א״ז א גראנט׳ אז עס א״ז
אימער די בעסטע און
קאסט ניט טייערער
וויא
נאבנעמאכטע

Vol. XX FEBRUARY, 1915 No. 2

די „פעדעראל קאמישאן אן אינדאסטריאל ריליישאנס"

עת דיעזע צייליז ווערען גע־שריבען, זיצט נאָך די פעדע־ראל קאָמישאָן אָן אינדוסט־ריאל ריליישאָנס אין ניו יאָר־קער סיטי האָלל, רופט צום פערהער איין מולטי־מיליאָנער נאָכ'ן צווייטען, און פיהרט זיי דורך אונטער'ן רוט פון איהר אונטערזוכונג, אַזוי ווי דער פאַסטוך פיהרט דורך זיין סטאַדע. און כאָטש די קאָמישאָן האָלט נאָך אין רעכטען מיטען פון איהר ארבייט — אויף אַזוי ווייט קען מען שוין זאָגען: די וועגדונג, וואָס די קאָ־מישאָן האָט אָנגענומען אין איהר ארבייט, דער גייסט, אין וועלכען די אונטערזוכונגען ווערען געפיהרט, איז ריכטיג אָן איבערראשונג; דאָס איז אַ העכסט אונאנגענעהמע איבערראשונג פאר די אלע הערען, וואָס האָבען די קאָמישאָן גע־שאפען און איהר די מיטלען און מאַכט געגעבען.

געבאָרען געוואָרען איז די קאָמישאָן אין פו־לער פאָליטישער כשרות. דאָס קען מען דרינגען דערפון, וואָס אזא „בלאָנאָדיעזשנער" דזשענ־טעלמען, ווי עקס־פרעזידענט טעפט, איז געווען איהר טויף־פאָטער. געשטעלט אויף די פים האָט זי זיך שוין אין דער ווילסאָן־אַדמיניסטרייאָן; מען האָט אָבער אלץ נאָך געהאָפט, אז פון איהר וועט ארויסקומען אַ גוט שטיל קינד. אמת, די „סאָשיעל וואָירקערס" האָבען גע'פּוע'ל'ט, אז זי זאָל זיך ערלויבען צו קאָקעטירען אַ ביסעל מיט'ן פּראָגרעסיוויזם, מיט'ן ראַדיקליזם. דאָס האָט אָבער געזאָלט זיין אַ גאנץ אונשולדיגע קאָקעט־סטווּ, אַ גאנץ נוצליכע קאָקעטסטווּ; דאָס האָט בלויז געזאָלט ווייזען דעם גרויסען עולם, אז אין די הויכע פענסטער טראכט מען וועגען איהם, מען אינטערעסירט זיך מיט איהם, מען זאָרגט זיך וועגען איהם.

די קאָמישאָן האָט געזאָלט אויפהויבען אַ ביסעל דעם פּראָהאנג פון דער קאָפּיטאַליסטישער געזעלשאפט און אריינקוקען אין די געפעהרליכע, פעדראמטע פראגען. ווי געוועהנליך, האָט זיך דאָס געזאָלט אויסלאָזען אהן סכנות; זי האָט געזאָלט קומען בשלום, קוקען בשלום און אוועק־געהן בשלום, איבערלאָזענדיג דעם פּלאץ פאר אן אנדער קאָמישאָן, וואָס וואָלט וויעדער געקומען, געקוקט און אַוועקגעגאנגען בשלום.

ווי ביטער. מען האָט זיך געמארט!

* * *

מען האָט אַוועקגעזעצט די קאָמישאָן, כדי צו אונטערזוכען די בעציהונגען צווישען קאַפּי־טאַל און ארבייט. פערשטעהט זיך, מען האָט דערבי ערוואַרטעט, אז די קאָמישאָן וועט ארויסברענגען אקוראט דאָס, וואָס די קאַפּיטאַ־ליסטישע וועלט ווינשט אימער ארויסצוברענגען — אז די בעציהונגען צווישען קאַפּיטאַל און ארבייט קענען זיין די בעסטע, די פריינדליכסטע, די ליעבליכסטע. עס האָט זיך אָבער אויסגע־לאָזען פונקט דער היפוך. מיט יעדער זיצונג ברענגט די אונטערזוכונג ארוים קרעפטיג און קרעפטיגער, אז כל זמן איין קלאַס פון דער גע־זעלשאפט איז דער אויסזויגער און דער צוויי־טער קלאַס איז דער אויסגעזויגטער, קען קיינמאָל צווישען זיי קיין שלום און האַרמאָניע ניט זיין. יעדער מיליאָנער האָט זיך ערקלעהרט אלס אַ פריינד פון די ארבייטער; יעדער מיליאָנער האָט אָבער אויך געמוזט צוגעבען, אז ער איז נאָך אַ גרעסערער פריינד פון די דיוויידענדען, און ער וועט אימער אויפאָפּפערען די געזונד און לייב און לעבען פון די ארבייטער, איידער די דיוויידענדען. יעדער מיליאָנער האָט ער־קלעהרט, אז פאר'ן ארבייטער איז זעהר וויכטיג די יוניאָן צו האָבען; יעדער מיליאָנער האָט אָבער אויך געמוזט צוגעבען, אז פאר'ן קאַפּיטאַ־ליסט איז זעהר וויכטיג די יוניאָן צו פערניכ־טען, און כל זמן דער ארגאַניזירטער קאַפּיטאַל און ניט די ארגאַניזירטע ארבייט בעזיצט די פאָליטישע מאכט, וועט אימער דער קאַפּיטאַ־ליסט און ניט די ארבייטער האָבען די אויבער־האנד.

מען האָט אַוועקגעזעצט די קאָמישאָן, כדי אויסצוגעפינען די אורזאכען פון דער סאציאַלער אונרוהיגקייט. פערשטעהט זיך, דאָס האָט גע־זאָלט זיין בלויז א צערשמאָניע. די קאָמישאָן האָט אָבער אויפגענומען די אויפגאבע ערנסט און העפטיג, און זי זעלבסט איז געוואָרען א קוואל פון סאציאַלער אונרוהיגקייט. וואָס הונ־

דערטער אָרגאַניזאַטאָרן וואָלטן ניט געקענט אויפטהאָן, דאָס טהוט זי אויף אין יעדער זיצונג איהרער — גראָדע די סאָציאַלע אונרוהיגקייט צו פערגרעסערן און פערשטארקערן.

עס איז דאָ געשען דאָס זעלבע, וואָס אין געטהע׳ס געדיכט מיט׳ן מכשף׳ס לעהר־אינגעל. דער לעהר־אינגעל האָט ארויסגערופען די גייסטער און געהיימען זיי טראָגען וואָסער. ער האָט אָבער ניט געוואוסט דעם צויבער־וואָרט, ווי די גייסטער אָפּצושטעלען און צו פערטרייבען. און דאָס נאָכצע הויז איז פערטרונקען געוואָרען.

זיי קומען ארויס פּאַר דער קאָמישאָן איינע נאָך די אַנדערע, די גרויסע פינאַנץ־קעניגע, די אויבערהערשער פון אַמעריקא. און צוזאַמען מיט זיי קומען ארויס אין שיין פון דער עפענטליכקייט פאר׳ן אויפגערעגטען געווי׳סען פון דעם אַמעריקאַנער פאָלק די אַלע מעשים תעתועים זייערע, די אַלע שמוציגע און בלוטיגע משרתים, וואָס טהוען אָפּ פאר זיי די מעשים תעתועים. דאָס זיינען נאָכצע רעגימענטען פון רויט־העמטיגע מערדער, אין יוניפאָרמס און אָהן יוניפאָרמס, אין דער ראַלע פון סוּפּעראינטענדענטס און ענגנסטערס, פון מילין און סקעבס, וואָס בילדען אין דער רעפובליק זייער אייגענע ווילדע און אַלמעכטיגע מלוכה. דאָס זיינען גאָנצע ארמעען פערקויפטע, ביז׳ן בויך פערדאָרבענע נפשות אין דער פּאָליטיק און אין דער קירכע, אין דעם צדקה־אַנשטאַלט און אין דעם אוניווערזיטעט, וואָס פערפלייצען דאָס גאָנצע לאַנד מיט א ריכטיגען מבול פון קאָרופּציאָן. און יעדער אייניגיגער פון די פינאַנץ־קעניגע מוז אַלץ ווייטער און ווייטער צוגעבען, אז ער האָט נאָר ניט אָנגעפאַנגען צו ווייסען פון דעם, אז איהם האָט אינטערעסירט אין יעדער אונטערנעהמונג נאָר און דורכאויס די מיליאָנען דאָלארס, אָבער ניט די מיליאָנען לעבעדיגע מענשען, וואָס שאפען פאר איהם די מיליאָנען דאָלארס.

און די קאָמישאָן וואָרפט אַלץ איהרע זוך־שטראהלען, און וואו נאָר די שטראהלען פאלען, ענטפלעקען זיך סצענען איינע פון די אַנדערע שענדליכער, שרעקליכער — סצענען פון מאָסען־רויב און מאָסען־מאָרד, פון מאָסען־פערהונגע־רונג און מאָסען־פערפייניגונג. און זיי צאפלען זיך און זיי קאָרטשען זיך, די פינאַנץ־קעניגע, אונטער׳ן שטארקען ליכט, אין אָנגעזיכט פון די אַלע שענדליכקייטען און שרעקען.

און אין די שימפּפערייען אויף דער קאָמישאָן און איהר טשארמאַן, וואָס טראָגען זיך פון דער נאָכצער קאַפּיטאַליסטישער פּרעסע, הערט זיך דער נערוועזער געשריי פון דעם מכשף׳ס לעהר־אינגעל, מיט וועלכען ער זוכט אָפּצושטעלען די טהעטיגע גייסטער:

שטעהע! שטעהע!
דען ווייר האָבען
דייגע גאָבען
וואָהגעמעסען!
אַך, איך מערק׳ עס! וועהע! וועהע!
האָב׳ איך דאָך דאָס וואָרט פערגעסען!

די גייסטער שטעלען זיך אָבער ניט אָפּ. די קאָמישאָן גיהט אָן מיט איהרע אונטערזוכונגען אַלץ העפטיגער. און צו טהוט זיך דאָס מיט געווייסע אבזיכטען, אָדער דאָס קומט שוין ארויס ממילא — די קאָמישאָן וועלט אַלץ מעהר די בייזע סענזיישאָן פון טאָג. אזוי ווי א מעכטיגע שטריק וואָלט זיך דאָ ערגעץ־וואו אָפּגענריסען און א קלאפ געטהאָן מיט איין עק אויבער׳ן ארבייטער, אויפוועקענדיג איהם צום באוואוסטזיין און קאמפּף, און מיט׳ן צווייטען עק איבער׳ן קאַפּיטאַליסט, אויפרייצענדיג זיין פאנטאזיע מיט אַלערהיי שרעק־בילדער.

און די מולטי־מיליאָנערען קומען אַלץ צום פערהער און קומען, און די זוך־שטראהלען פאלען זיי און פאַלען, און אַלץ שמוציגער וועלען זיי ארויסגעשטעלט צוזאַמען מיט די משרתים זייערע, און אַלץ בלוטיגער ווערען אויפגעדעקט די מעשים תעתועים זייערע. און אַלץ אויפגערעגטער קוקט ארויס זיי אַנטקעגען דער גענוסטערס פון דעם אַמעריקאַנער פאָלק.

און די שימפּפערייען פון דער קאַפּיטאַליסטישער פּרעסע ווערען אַלץ נערוועזער. דער פּחד און די פערצווייפלונג פון דעם מכשף׳ס לעהר־אינגעל, וואָס פרופט זיך אָנגעהמען מיט קוראזש, הילכט אָפּ דאָ:

נייו, ניכט לענגער
קאָן איך׳ס לאַסען;
וויל איהן פאַסען.
דאס איזט טיקע!
אַך! נון ווירד מיר אימער בענגער!
וועלכע מינע! וועלכע בליקע!
* * *

מיר טראכטען וועגען דעם וואונדערליכען איינדרוק, וואָס עס מאַכט די אונטערזוכונג פון דער פעדעראל קאָמישאָן — וועגען די אונערווארטעט האלב־סאָציאַליסטישע ארויסטרעטונגען פון טשערמאַן וואָלש, וועגען דער נערוועזיטעט פון דער קאַפּיטאַליסטישער פּרעסע, וועגען דער עפּליך־הכנעה׳דיגער נאָכגעבּיגקייט פון די עדות די פינאַנץ־קעניגע, וועגען דער טיפער־ערנסטער אויפמערקזאמקייט פון דעם גרויסען עולם. און עס קומען אונז אויפ׳ן זין די טראַסט־אונטערזוכונגען מיט אייניגע יאָהר צוריק. וואָס פאר אן אונטערשיעד! וואָס פאר א פיעל־בע־דייטענדער אונטערשיעד!

אויף דאן פלעגען קומען צום פערהער פון דער אונטערזוכונגס־קאָמיטע פון קאָנגרעס טראַסט־מאַגנאַטען איינע נאָך די אַנדערע — פון דעם אויל־טראַסט און דעם שטאָהל־טראַסט און דעם טאַבאַק־טראַסט און די אַלע אַנדערע טראַסטס. דאן אָבער האָבען זיי שוין בשום

אופן ניט געהאַט דעם פּנים פֿון שולדיגע. זיי פֿלעגען ערשיינען מיט זיכערע, פּעסטע טריט, מיט שטאָלץ־אויפגעהויבענע קעפּ, גרויסע קאָיערס פֿון רעכטס, גרויסע קאָיערס פֿון לינקס, און דער גאַנצער שיין פֿון די הונדערטער מיליאָנען דאָלארס ארום אָרום. אָון אין זייערע אויסזאָגונגען האָט מען ניט געמערקט קיין צוויידייטיגקייט, קיין מורא. זיי האָבען זיך ערלויבט צו זיין אָפּענהערציג, צו אָפּענהערציג. זיי האָבען געפֿיהלט, אז זיי אָון ניט זייערע אָנקלאָגער האָלטען דאָס שיקזאָל פֿון לאַנד אין די הענד.

אָון אויף די אונטערזוכונגען האָט מען געקוקט ניט מעהר ווי אויף א מין נייעס ספּאָרט. אזוי האָבען אויף דעם געקוקט די טראָסט־מאַגנאַטען, אזוי האָט אויף דעם געקוקט די רעגירונג, אזוי האָט אויף דעם געקוקט אויך דאָס פּובליקום. אָון בעזונדערס קלאָר איז דאָס ארויס־געקומען נאָך דעם ווי דער סופֿרים קאָורט האָט צוגעלאָזט א האַנד צו דעם ענין.

איין וואַרטעל „ריזאָנייבעל" האָט דער סופֿרים קאָורט ארײַנגעשמוגלט אין זיינע ענטשיידונגען — אז אויב א טראָסט איז „ריזאָנייבעל", דאָן דאַרף מען איהם צוּרוּה לאָזען. אָון דיעזער וואַרטעל האָט געלאַנצט אין די וואָלקענס פֿון די אונטערזוכונגען, אזוי ווי א רעגען־בויגען, פֿאַר די אויגען פֿון די טראָסט־מאַגנאַטען — א צייכען, אז די וועלט וועט שוין ניט אונטערגעהן; מעגען זיך די טראָסט־מאַגנאַטען וויפֿיעל זינדיגען — זייער טראָסט וועט מען שוין קיין מאָל ניט חרוב מאַכען!

אָון דאָס פּובליקום האָט עס גאָנץ געגוי פֿערשטאַנען. פֿריהער האָבען נאָך כּאָטש נאַוווע לייט געטראַכט ביי זיך, אז מיר לעבען פֿאַרט אין א פֿרייען לאַנד, וואו מען פֿאַדערט דין וחשבון אפֿילו ביי די רייכסטע אָון מעכטיגסטע. נאָך דער ענטשיידונג פֿון דעם סופֿרים קאָורט איז שוין קיינער וועגען דעם ניט געגאַרט געווען. דין וחשבון האָט מען טאַקע געפֿאַדערט; פֿלעגט אָבער קומען צו דעם פּסק דין, דאָן פֿלעגט וועלען דערפֿון — גאָרנישט.

דער הויכער גערישט פֿלעגט זיך אָנכמורען גאָנץ פּינסטער; הינטער'ן פּינסטערען אָנגעזיכט האָט אָבער ארויסגעקוקט ביי איהם א גאָנץ מילדע, א גאָנץ חן'וודיגע מינע. מען פֿלעגט פּסק'ענען, אז דער טראָסט מוז זיך אויפֿלייזען; דערביי אָבער פֿלעגט מען איהם געבען 6 מאָנאַט צייט צו אָרגאַניזירען זיך פֿון דאָס ניי אָון צו וועלען „ריזאָנייבעל". אָון די פֿאַרטרען פֿון דעם טראָסט פֿלעגען משוגע'נערווייז נעהמען שטיין אויף דער בערזע. א טראָסט, וואָס קען איינשלינגען א וועלט, האָט שוין געקענט אייַנשלינגען אויף דעם וועלטל „ריזאָנייבעל"! די גרויסע קאָיערס פֿלעגען די צערעמאָניע הורכמאַכען, אָון דער טראָסט פֿלעגט ארויסקריגען זיין אָלערהעכסטען הכשר.

דאָס איז געווען דער אויפּטהו פון סופֿרים קאָורט!

וועז רוזוועלט איז ארויסגעקומען מיט א יאָהר 12 צוריק מיט זיין בעריהמטען אונטער־שיעד צוווישען די גוטע טראָסטס אָון די שלעכטע טראָסטס, האָט מען אויף דעם קיין גרויס געווייכט ניט געלעגט. רוזוועלט איז דאָן געווען פֿרעזידענט דורך דער קויל פון טשאָלגאָטש'ען; איהם האָט זיך זעהר געוואָלט א צווייטער טערמין דורך וואהלען אָון ניט דורך אַן אומגליקליכען צופֿאל. אָון דאָ זיינען אויפֿגעשטאַנען פּאַר איהם צווייי געשפּענסטער, וועלכע האָבען געריסען זיין צונג אָון זיין פֿעדער יעדער אלץ אין אַן אַנדער זייט — דאָס געשפּענסט פון די פּאָליטישענס, וואָס האָבען איהם געדאַרפט געבען די נאָמיניישאָן אָון וואָס זיינען געווען דורכאויס פֿערקויפט צו די טראָסטס, אָון דאָס געשפּענסט פון די פּאָלקס־מאַסען, וואָס האָבען געדארפט געבען איהם די עלעקשאָן אָון וואָס זיינען געווען ערביטערט געגען די טראָסטס. די שטימען פון די פּאָלקס־מאַסען עלעקטען, די פּאָליטישענס אָבער נאָמינירען, אָון וועז מען וועלט פֿריהער ניט נאָמינירט, דאָן קען מען ניט עלעקטעט וועלען. נון, האָט רוזוועלט אויסגעפונגען א פּישרה, וואָס האָט געזאָלט צופֿריעדענשטעלען בייד צדדים. דאָס איז געווען דער אונטערשיעד צווישען די גוטע טראָסטס, פֿאַר וועלכע עד האָט געהאַט נאָך וועלטער פון אויפמונטערונג, אָון צווישען די שלעכטע טראָסטס, פֿאַר וועלכע עד האָט געהאַט נאָך וועלטער פון פֿערדאמונג.

דאָס זיינען אָבער אלץ געווען קאַמפּליקדבורים, וועלכע האָבען בלויז אויפֿגעטרייסעלט די לופט אָון קיין רושם אין דער געזעצגעבונג ניט איבערגעלאָזען. דער אַנטי־טראָסט געזעץ איז געבליבען אין מאַכט, וויי פֿריהער. צו דער טראָסט איז א גוטער, צו א שלעכטער, צו ער איז „ריזאָנייבעל", צו ניט, צו האָט עד געשטיקט זיינע קאָנקורענטען אויף א ווילדען אופן, צו מיט א זיידענעם שנור — מען האָט אימער געקענט אָנווענדען געגען איהם דעם אַנטי־טראָסט געזעץ. אָון כאָטש די טראָסט־מאַגנאַטען האָבען זיך וועניג־וואָס צערעמאָניעט מיט די געזעצע, אָון כאָטש אונטער'ן שאָטען פון דעם אַנטי־טראָסט געזעץ זיינען עס גראָדע ארויסגעשפּרונגען די אַלמעכטיגע טראָסטס, האָבען זיי דאָך געפֿיהלט אפּטמאָל א געווּסע אונרוהיגקייט. אָון אומזיסט האָבען זיי געזוכט דורכצופֿיהרען אין קאָנגרעס אַן אמענדמענט צו דעם אַנטי־טראָסט־געזעץ, וואו עס זאָל נעמאַכט וועדען דער אונטערשיעד צווישען די גוטע אָון די שלעכטע טראָסטס. דאָס האָבען זיי בשום אופן ניט געמענט פּועל'ען.

די קאנגרעסלייט האבען ניט געוואגט דורכצופיהרען אזא אמענדמענט, וואם וואלט פאקטיש פערניכטעט דעם גאנצען געזעץ געגען די טראסטס. איין מאל וואלט דער געזעץ עמאכט אזא אונטערשיעד, דאן וואלטען שוין נאר קיין שלעכטע טראסטס אויף דער וועלט ניט געווען. אלע וואלטען זיי געווארען גוט און פיין אן „ריזאנייבעל". יעדער טראסט מיט זיינע מיליאנען דאלארס און גרויסע לאיערס און גרויסען איינפלום וואלט גאנץ לייכט איינגעקויפט זיך דעם הכשר. און די קאנגרעסלייט האבען ניט געוואגט צו קומען מיט אזא רעקארד פאר זייערע וועהלער. און ניט נאר די קאנגרעסלייט, נאר אפילו אזא קאנסערוואטיווער פרעזידענט, ווי טעפט, האט אפען צוגעגעבען, אז אזא אמענדמענט טאר ניט געמאכט ווערען, אז דער קאנגרעס קען אזא אמענדמענט ניט דורכלאזען.

און דאם וואם דער קאנגרעס און דער פרעזידענט האבען ניט געוואלט און ניט געקענט טהאן, דאם האבען געוואלט און געקענט און געטהאן די עטליכע ריכטער פון סופרים קאורט.

די געזעצגעבער און די פרעזידענטען ווערען נאך אלעמען ערוועהלט פון פאלק, זיי פיהלען א געווייסע פעראנטוואָרטליכקייט פאר'ן פאלק, און האבענדיג אימער פאר די אויגען די גרויסע ערביטערונג, וואם דאם פאלק טראגט געגען די טראסטס, האבען זיי זיך ניט ערלויבט צו געבען א טויט־קלאפ דעם אנטי־טראסט געזעץ, וואם איז סיי ווי סיי אין לעבען גאנץ שוואך דורכגעפיהרט געווארען. די ריכטער פון סופרים קאורט ווערען אבער ניט ערוועהלט; זיי ווערען אפאינטעט. און איין מאל ווערען זיי אפאינטעט, דאן האלטען זיי שוין זייער אמט אייפ'ן גאנצען לעבען. פאר קיינעם זיינען זיי ניט פעראנטוואָרטליך, פאר קיינעם האבען זיי קיין מורא ניט. זיי זיינען דורכאוים ניט פעראינטערעסירט אין דעם, אז די פאלקס־מאסען זאלען האבען צו זיי גוטע געפיהלען, ליעבע, אכטונג. און זיי האבען גענומען אויף אן עכטען סאמאדערזשאוועם אופן און אומגעווארפען דעם גאנצען געזעץ געגען די טראסטס.

און די אמעריקאנישע מיטעל־קלאסע, וואם קעמפפט בעזאנדערס היציג געגען די טראסטס, האט דאן דערפיהלט דאם זעלבע, וואם עם פיהלען געווייניגליך אם שוועדסטען בלויז די אריסטער — אז מיר זיינען מיט אלע אונזערע פרייהייטען דורכאוים מאכטלאז געגען די עטליכע אלטינקע סאמאדערזשצעם אין סופרים קאורט פון וואשינגטאן.

מיר, סאציאליסטען, זעהען אין די טראסטס נאדעד די נאטירליכע ענטוויקלונג פון דער קאפיטאליסטישער אדרנונג, וואם פיהרט אלץ ווייטער צו איהר זעלבסט־פערניכטונג. עס איז פארען, צום ביישפיעל, עטוואם גראנדיעזעם אין דער ענטוויקלונג פון א סטענדארד אויל קאמפאניע, ווי פון דעם אויל־טראסט איז געווארען אויך א געהילף־טראסט, א קופער־טראסט, א רוילראוד־טראסט, און די אלע טראסטס וואקסען צוזאמען אלץ מעכטיגער, און פערניכטען יעדע פרייע קאנקורענץ, און גרייטען־צו די פארמען פון דער צוקונפטיגער סאציאליסטישער אדרנונג.

די ריכטער פון סופרים קאורט וואלטען אבער מיט די הענד און מיט די פים אבגעטרייסעלט זיך פון אזא שטאנדפונקט. זיי האבען דא איינפאך געטאן דעם וויללען פון די טראסטס. די העכסטע ריכטער, וועלכע זיינען גערופען אויסצוטייטשען דעם געזעץ, האבען גענומען און פערניכטעט דעם געזעץ, וויל די טראסטס האבען עם פערלאנגט.

און דאם פובליקום האט עם געזעהן און געשוויגען אין אויסגעקוקט אין די טראסטס־אונטערזוכונגען נור אויף שפאנענדע נעהיימניסע פון ראקאפעלער'ס הויף, פון מארגאן'ס הויף, וואם אינטריגירען די פאנטאזיע, אזוי ווי די נעהיימניסע פון יעדען קעניגליכען הויף. און עם מאכט ניט אויס, וואם הינטער דיעזע נעהיימניסע האבען אריסגעקוקט גאנצע חורבונות, שטראמען טרעהרען און בלוט. סיי די טראסט־מאגנאטען און סיי די רעגיערונג און סיי דאם פובליקום — אלע האבען געוואוסט, אז פון די אונטערזוכונגען וועט גארנישט ארויסקומען, אז עם וועלען בלויז זיין שפאנענדע נעהיימניסע — און דאם אלעם.

* * *

מיר עראינערען זיך ווי אויף איינער פון די דאמאלסדיגע זיצונגען פון דער אונטערזוכונגס־קאמיטע איז ארויסגעטראטען מארגאן'ס א געוועזענער שותף און אויפגעדעקט מארגאן'ס ראלע אין דעם קריזיס פון 1908. ער האט גאנץ אפענהערציג דערצעהלט, ווי מארגאן האט ארויסגערופען דעם קריזיס, כדי חרוב צו מאכען אייניגע פון זיינע קאנקורענטען, און ווי מארגאן האט דעם קריזיס אנגעהאלטען און אלץ מעהר פערשארפט, כדי צו צושטיקען צום וואנד און אריינגעהמען נאכהער אין די הענד איינע פון די גרעסטע אייזען־קאמפאניעס, וואם האט ניט געוואלט צושטעהן צו מארגאן'ס שטאהל־טראסט.

דאָס איז געווען די שפּאַנענדסטע, די סענ־זאַציאָנעלסטע געהיימנים פון מאָרגאַן׳ס הויף. דאָס נאַנצע לאַנד האָט דאָ דערזעהן פּאַר זיך דעם ווילדען ראָמאַנס פון דער „שווארצער האַנד" אויף אַן אונגעהייערטן מאַסשטאַב. וועו אַרימער סיציליער טיוועל וויל זיך אָפּרעכענען מיט זיינעם א לאַנדסמאַן א בארבער, וואַרפט ער א באָמבע אין בארבער־שאָפּ און טרייסעלט אויף א נאַנצע טענעמענט־הויז. און וועו מאָרגאַן האָט זיך געוואָלט אָפּרעכענען מיט זיינע קאָנקורענטען, האָט ער געוואָרפען א באָמבע אין דעם נאַנצען געלט־סיסטעם, און איין שונא׳ס באַנק נאָכ׳ן צווייטען האָבען עקספלאָדירט. ער האָט דינאַמיטעוועט און אויפגערי־סען און פערקריפּעלט דעם נאַנצען אינדוסטריע־לען לעבען, און דאָס נאַנצע לאַנד איז פול געוואָרען מיט מאַסען־וואהנזין און מאַסען־זעלבסטמאָרד, מיט דער פינאַנציעלער רואינע פון הונדערטער טויזענדער און מיט ארבייטסלאָזיגקייט, און הונגער פון מיליאָנען און מיליאָנען מענשען.

און ווי משונה־וויסט דער עולם האָט עס דעם ענין אויפגענומען!

צו מאָרגאַן׳ס געוועזענער פּארטנער האָט דערצעהלט דעם אמת, צו ניט — דער איינדרוק איז ביי אלעמען געבליבען, אז אויב מאָרגאַן האָט אפילו ניט געטהאָן דאָס, וואָס מען האָט דערצעהלט וועגען איהם, האָט ער דאָס אָבער נעקענט טהאָן. און דאָס איז געווען זעהר ניצ־ליך פאר די מאָרגאַנס; דאָס איז די הויפּט זאַך, וואָס די מאָרגאַן׳ס דארפען האָבען. די „שווער־צע האַנד" מוז האָבען, אז מען זאָל פאר איהר מורא האָבען, זי פיהלט זיך דאַן זיכערער. וועו איהר וועט פרעגען דעם סיציליער באַרבער, הלמאי נעהמט ער ניט קיין נקמה און דערצעהלט ניט דער אָפּעריצי אלץ וואָס ער וויים וועגען זיי־נע פיינינגער, וועט ער אייך ענטפערן, אז ער טהוט עס ניט דערפאר וויל אייִדער־וואָס־וועו קען ער דערווייל קריגען א צווייטע באָמבע. וועו איהר וועט פרעגען אונטער פיער אויגען איינעם פון די הויכע רעגיערער אונזערע, פי־לייכט אפילו א ריכטער פון סופּרים קאָורט, הלמאי איז מען אזוי מילד צו די מאָרגאַנס, וועט מען אייך מענליך ענטפערן, אז אייִדער־וואָס־וועו קען מען דערווייל קריגען א צווייטע באָמ־בע, א צווייטען קריזיס.

אוו הילפלאָז, שוצלאָז האָט זיך געפיהלט דער גרויסער עולם געגען די מאָרגאַנס אוו זייער שווארצע האַנד. אוו בעת ער האָט געלעזען וועגען אזעלכע שוידערליכע געהיימניסע, האָט ער גאָרניט געפּלאַנעווועט אפילו נקמה צו נעה־מען. אָן דעם בייזען טיוועל נעהמט מען ניט קיין נקמה; מען זוכט נור איהם איבערצובעטען אוו זיין צאָרן איינצושטילען.

* * *

די סאַמאָדערזשצעס אין סופּרים קאָורט הא־בען זיך, ווי עס פּאַסט פאר סאַמאָדערזשצעס, אין די עטליכע יאָהר נישט א האָר געענדערט. אוו זייער רוט אוו קנוט פיהלען אם שמערצליכ־סטען נאָך אלץ די ארבייטער מאַסען. אוו אויך די מורא פאר׳ן מולטי־מיליאָנער אוו זיין שוואר־צע האַנד איז נאָך אלץ גרויס. זי האָט אָננע־כאָפּט, די מורא, אפילו פּרעזידענט ווילסאָן. מיט צוויי יאָהר צוריק האָט ווילסאָן געסטרא־שעט די דינאַמיטשיקעס אוו באַמבים־טעו פון מאָרגאַן׳ס חדר מיט א תליה, א העבערע נאָך פון המן׳ס תליה. איצט האָט ווילסאָן אויך מורא. דאָך, איז די ענדערונג, וואָס איז פאָרגעקומען אין די לעצטע עטליכע יאָהר, איבערראשענד. אוו אויף אן איבערראשענדען אופן דריקט זי זיך אויס אין דער איצטיגער אונטערזוכונג פון דער פעדעראל קאָמישאָן — אין דער האַלטונג פון פובליקום, פון דער פּרעסע, פון די עדות, די מולטי־מיליאָנערען, פון די אונטערזוכער זעלבסט.

דאָס איז דער פיעל־בעדייטענדער צייכען פון אונזער צייט — די צייט פון גרויסער נידער־טרעכטיגקייט אוו גרויסע אונרוהיגקייט, די צייט פון די ווילדסטע ארבייטער־פרעסענדע סופּרים קאָורט גזרות אוו א מיליאָן סאָציאַליסטישע שטימען, די צייט וועו מען בראָט אָפּ לעבעדי־גערהייט פרויען אוו קינדער פון סטרייקערס אוו וועו די פערשיכורטע אויפ׳ן מאַהלצייט פון לע־בען הויבען אָן ענדליך צו זעהן די שרעקליכע האַנד, וואָס שרייבט אויפ׳ן וואַנד:

„מנא מנא תקל ופרסין".

דוד אוינהאַרן:

* * *

1

אין ווילדען שטראָם פון בלוט שטיל פאַלען מויזע טרערען.
בעשוין זיי גאָט!
פון פרעמדען וועה קען מיר נישט גרויגער ווערען,
איך קען נאָר אין געשרייי פון ווילדען ווירבעל הערען:
די שטימע פון מיין פאָלק.

וואָס אַרט מיר דען די וועלט מיט איהרע לוידען;
זי מוז די שולדען צאָהלען!
איך האָב זיך נישט געטוילט מיט איהרע גרויסע פרוידען,
איך וויל נישט צוליעב איהר מיט מיין פאַמיליע שיידען,
און זיין אין גרויסען מיהל פון מענשען שטראָם צומאָהלען.

איך האָב די פולע ברוסט פון „פרידען" נישט געזוגען,
מיין בוים האָט זיך פון זייער פרוכטען נישט געבויגען,
מיין שאָף האָט זיך אויף זייער לאַנקעס נישט געפיטערט,
עס האָט זיין געראַטענייש מיך נישט דערפרעמדט די אויגען.
איצט, וויל איך נישט, מוין האַרץ זאָל זיין פאַר איהם ערביטערט!

וואו איז מיין פאָטערלאַנד, וואָס איך זאָל איהר בעווויינען?
און וועמעס העלדיש חיל זאָל איצט מיין ליעד בעקרוינען?!
וער האָט מיין זוכערהויט געציבענט אויף זיין פאָן?
דער בער פון צפון־לאַנד, דער אָדלער פון גערמאַניען?
דער וואַסערלייב, וואָס שיצט די מעכטיגע בריטאַניען?
צי דער דערשלאָגענער צופליקטער גאַליען־האָן?...

א פרעגט די טאָפאַליען פון דער פערווויסטער פוילען!
די שטיוענער פון גאַליציען וועלען אייך דערצעהלען,
די שטילע בירקען פונ׳ם אָרים ליטווויש לאַנד.
אויף וועמעס וואַפען האָט דען נישט מיין בלוט געשימערט?
און וועמעס האַנד האָט נישט מיין אָרעם שטוב צוטרימערט?!
וער האָט זיך נישט געזעטיגט מיט מיין שוועסטער׳ס שאַנד?!

מיין שטילע קעניגרייך, די אידישע קהילה,
אין טרערען דורכגעווויקט און אויסגעהילט אין תפלה,
זי האָט קיין וואָפען נישט חוץ יענע שטילע טרער:
וואָס נעמט ניר דורך דאָס בלוט און ברענט מיר אין דנ ביינער,
וואָס באַלט די הענד מיר אויף און דריקט מיר אויף די ציינער,
און שיקט א קללה יעדער האַנד וואָס טראָגט געוועהר.

מיין שטילע קעניגרייך, די אידישע קהילה!
די קוויענ, אַרימע, דערשראָקענע פאַמיליע,
ווי וואַלט איך איצט מיין לויב און בלוט פאַר איך געטוילט!
און אויב עס קען מיין בלוט מיט אויער בלוט נישט פליסען,
וואָס זאָל נוט אויפהערען מיין טרער פון אויג צו גיסען,
און בליבען זאָל מיין וואונד אויף אויבוג נישט פערהוילט!

2

דאָס בלוט פון קדושים פליסט אין מיינע אָדערען,
א טאָכטער פון מערטירער ביזטו, קינד,
מיר מוזען געהן אין וועלט און דאַרטען פאָדערען:
געראַבטוגקייט פאַר אַלן וואָס לוידט אַציונד.

די רוה לאָז אָב, מיין טייערע, איין אַנדערען,
נוט אונז געהערט פון פלאַנצונגען די פרייד.
דעם שטעקען נעם, מיין קינד, און לאָמיר וואַנדערען!
די וועלט איז ברויט, און פול מיט טיפען לייד.

אונז איז בעשערט די וויסטע פעלד צו אַקערען
פון מענשליך גיוסט און מענשליכען גמיטה;
מוט הייליג פלאָם דעם דאַרען סנה צופלאַקערען
נוט האַבענדיג די פרייד בשעת ער גליהט.

די גאַנצע וועלט מוט דערנער קראַנין בעקרוינענדיג
אַליין, אַיין זיך בוטען אוכטער זיי.
די גאַנצע וועלט מוט ליעבע גראַנין בעשענענדיג
פערגעהן אַליין אין דעם גת שמני וועה.

דערפאַר האָב גאָט די גאַנצע וועלט בעשענקענדיג
בעגנעדיגט אונז מוט יענעם טיפען בליק:
וואָס קען אין תהום פון לוידען זיך פערבענקענדיג
דערוועהן דעם גלאַנין פון וויטען גרויסען גליק.

דאָס בלוט פון קדושים פליסט אין מיינע אָדערען,
א טאָכטער פון מערטירער ביזטו, קינד,
מיר מוזען געהן אין וועלט און דאַרטען פאָדערען
געראַבטוגקייט פאַר אַלן וואָס לוידט אַציונד.

דר. מאקס גאלדפארב:

דער קריזים און די העטער'ס יוניאן קיים.

עשעהן איז דאָס, וואָס פיעלע האבען ערוואַרטעט: דער סוף־רים קאָורט איז געבליבען טריי צו זיך אליין און די הע־טערס יוניאָן דארף איצט בע־צאהלען די שעהנע סומע פון א פערטעל מיליאָן דאָלאָר דער־פאר וואָס זי האָט כלומרשט געשעריגט דעם „האנדעל צוויישען סטייטס" פון דער פירמע לעווי און קא. אין דענבורי, קאָנ. דער העכסטער בית־דין פונ'ס לאנד איז אין דער אנגעלעגענהייט נעגאנגען אויף אן אויסגעטראָטענעם וועג. שוין גאנץ לאנג האבען די ריכטער פון די פעראיינ־טע שטאָאטען בעשלאָסען אויסצונוצען דעם גע־זעץ, וואָס איז אין יאָהר 1890 געשאפען געוואָ־רען צו גונסטען פון די בריטע פאָלקס־מאסען— „דעם שערמאן אנטי־טראָסט געזעץ" — נעגען די יוניאָנס.

דער דריידעל איז געווען א גאנץ איינפאכער. דער געזעץ לויטעט: „יעדער קאָנטראָקט אדער פעראייניגונג, סיי אין דער פארם פון א טראָסט, סיי אין אנדער פארם, און יעדע פערשוו־רונג וואָס בעצוועקט צו הינדערען דעם האנדעל צוויישען פערשיעדענע סטייטס, אדער מיט פרעמדע פעלקער, ווערט ערקלערט אלס אונגע־זעצליך". כאָטש דער געזעץ איז אויסדריקליך גע־שאפען געוואָרען נעגען די טראָסטס, אבער פאר וואָס זאל א יוניאָן אויך ניט בעטראכט ווערען אלס אן אונגעזעצליכע פערשווערונג? אויך דעם גרונד פון אָט דעם געזעץ האָט דער סופרים קאורט נאָך מיט אכט יאָהר צוריק בעשלאָסען, אז די העטערס יוניאָן האָט געזינדיגט נעגען דעם שערמאן אנטי־טראָסט געזעץ און לאָגישער ווי־זע דארף זי בעשטראָפט ווערען אויף דעם גרונד פון דעמזעלבען געזעץ. דער פונקט ווענען בע־שטראָפונג לויטעט: „יעדער וואָס וועט געשע־דיגט ווערען פון אן אנדער פערזאָן אדער קער־פערשאפט אין זיין געשעפט אדער אויגענטום, דורך דעם וואָס די פערזאָן אדער קערפערשאפט וועט טהאָן עטוואָס, וואָס איז אין דעם געזעץ פערבאָטען געוואָרען אדער ערקלערט געוואָרען אלס אונגעזעצליך, קען קלאָגען אין א פעדעראַ־לען גערישט דרייי מאל אזוי פיעל, ווי דער שאדען וואָס ער האָט געליטטען בעטרעפט און אויך די גערישט־קאָסטען".

די פירמע לעווי און קא. האָט אויסגע־חשבון'ט, אז די יוניאָן האָט געשעדיגט איהר אינטערסטייט האנדעל אויף 74 טויזענד דאָלאר און זי האָט געפאדערט דריי מאל 74 טויזענד דאָלאר, א חוץ א שהנעם ביל פאר קאָורט און לאָיער־הוצאות, וואָס האָט בעטראָפען אין סך־הכל אריבער א פערטעל מיליאָן דאָלאר. די גאנצע אכט יאָהר, וואָס זיינען פאראיבער זייט דער ערשטער ענטשיידונג פונ'ס סופרים־קאָורט אין דער אנגעלעגענהייט, האָבען זיך ביידע צדדים געאמפערט בלויז איבער דער ס ו מ ע פונ'ס היזק, ווייל נעגען דעם פרינציפיעלען טהייל פון דער ענטשיידונג איז ניטא קיין וועג צו אפעלירען. געשעהן איז איצט דאָס, וואָס געשעהן האָט געמוזט. דער סופרים קאָורט האָט אויף די סומע בעשטעטיגט. ווי גרויס די סומע זאָל ניט זיין, צו וואָס פאר א טרויעריג רעזול־טאָטען זי זאָל ניט ברענגען, איז דאָך ניט דאָס דער עיקר. די גרויסע קלקה, וואָס ליעגט בע־האלטען אין דער לעצטער ענטשיידונג פונ'ס סו־פרים קאָורט, בעשטעהט אין דעם, וואָס דער שערמאן אנטי־טראָסט געזעץ ב ל י ב ט א געפערהרליכע געווהר נעגען די יוניאָנס אין זייער עקאָנאָמישען קאמפף. נאָר דאָס איז דאָך ניט ניי. מיר ווייסען דאָך שוין די ענטשיידונג קנאפע אכט יאָהר?! יע, די צרה איז אבער, וואָס נאָמפערס און זיינע חסידים האָבען לאנגע חדשים נעפייערט א נצחון און האָבען דערצעהלט די ארבייטער, אז דאָס געווהר איז שוין ארויס־געריסען פונ'ס שונא'ס הענד.

2.

אויך דער לעצטער קאָנווענשאָן פון דער אמעריקען פעדעריישאָן אוו לייבאָר האָט נאָמ־פערם ערקלערט, אז איצט האָבען די ארבייטער א געזעץ, וואָס גיט זיי אזוינע רעכטע, וואָס די ארבייטער האָבען דאָס פריהער אין ערגעץ ניט געהאט. דער געזעץ, וועגען וועלכען נאָמפערס האָט מיט אזא בעגייסטערונג גערעדט, איז דער בעריהמטער... קלעיטאָן אנטי־טראָסט געזעץ.

בעפאָר מיר געהען איבער צום געזעץ גופא, מוזען מיר בעמערקען, אז איבער דעם געזעץ זיי־נען אויף פיעלע סאָציאליסטען געשטרויכעלט גע־וואָרען. די שעהנע, קלינגענדע פראזען וועגען רעכט פון ארבייט האָבען אויף פון פיעלע סאָ־ציאליסטען דעם ריכטיגען אינהאלט פונ'ס גע־זעץ פערבאָרגען. (די „צוקונפט", דער „אידישער סאָציאליסט" און די „דייטשע פאָלקסצייטונג" האָבען גליך פון אנפאנג נעגומען א ריכטיגע שטעלונג). אין אמת'ן האָט דער קלעיטאָן־גע־זעץ גאנץ קנאפע ענדערונגען נעמאכט אין דער לאנע פון דעם ארבייטער. דער פונקט, וואָס האָט נעמאכט פיעלע ארבייטער־פיהרער צו טאָ־צען פאר שמחה, לויטעט: „די אנטי־טראָסט־נעזעצע זאלען ניט אויסגעטייטשט ווערען אזוי, אז זיי זאלען פערוועהרען די עקזיסטענץ פון אר־

בייטער־ארגאניזאציעס, אדער אז זיי זאלען פער־ווהרען אייניצעלנע מיטגליעדער פון אזעלכע ארגאניזאציעס אויסצופיהרען די ג ע ז ע ל י־כ ע צוועקען פון אזעלכע ארגאניזאציעס. אויך זאלען אזעלכע ארגאניזאציעס ניט בעטראכט אדער ערקלעהרט ווערען פאר אונגעזעצליכע פעראייניגונגען אדער פערשוורונגען, וואם שטעהען אונטער די אנטי־טראסט־געזעצען".

די פעדער, מיט וועלכער דער פרעזידענט פון די פעראייניגטע שטאטען וויל־סאן האט גע־חתמ'עט דעם קלעיטאן־געזעץ, איז געגעבען ג־ע־וואָרען א מתנה צום פרעזידענט פון דער אמע־ריקען פעדעריישאן אוו לייבאר. גאמפערס האלט געווים טהייער די שהנע מתנה. די ארבייטער אבער האבען גאנץ וועניג ג־ענאסען פון גזעץ.

שוין לאנג איז אווק די ציים, וועו מ'האט דא בעטראכט די יוניאן גופא אלס פערשוועו־רונג. דאם רעכט צו האבען יוניאנס האבען די ארבייטער אויסגעקעמפפט נאך בעפאר דעם קלעיטאן־געזעץ. די פראגע, וואם איז געשטאנען פאר די ארבייטער זינט דאם געריכט האט „אויסגעבריטערט" זייער רעכט (דאם איז דער אויסדרוק פונ'ם דזשאדזש פלעט, פאר וועמען די העטערס יוניאן קיים איז פאר־געקומען) — אט די פראגע איז בעשטאנען הויפטזעכליך אין דעם ווי אזוי זאל דער שערמאן אנטי־טראסט־געזעץ אויסגעקעמפפט ווערען און ו ו ע ל כ ע מ י ט ל ע ן ז י י נ ע ן ג ע ז ע צ ל י ך א י ן ד ע ם ע ק א נ א מ י ש ע ן ק א מ פ ף. די פראגע לאזט אויך דער קלעיטאן־געזעץ איבער פאר אונזערע ריכטער. זייערע מיינונגען, זייע־רע ענטשיידונגען וויסען מיר שוין פון גאנץ לאנג. די לעצטע ענטשיידונג וועגען דער העט־טערס יוניאן בעשטעטיגט נאר נאך א מאל, אז פון דעם גאנצען קלעיטאן־געזעץ איז ביי די אר־בייטער געבליבען די פעדער — מן הסתם א גאל־הענע — און דאם אויך נאר ביי זייער פיהרער. אמת, ווילסאן האט מיט שהנע ווערטער דעם גזעץ ארויסבעגלייט. ער האט געזאגט: ג־ע־רעכטיגקייט איז געגעבען געווארען צום ארביי־טער. די ארבייט איז שוין מעהר ניט א סחורה, און ער האט נאך צוגעגעבען אז דער גזעץ גיט דעם ארבייטער דאם רעכט צו שטעלען זיך ג־ע־גען יעדער פארם פון בייזווילליגקייט.

נאך „שהנער" זיינען געווען די ווערטער פון גאמפערס'ן. ער האט ג־ע'טענה'ט, אז דער גזעץ איז א „פרייהייטס בילל" פאר דעם ארי־בייטער, אז ער איז דער ענדליכער נצחון פון דער טאקטיק, וואם די אמעריקען פעדעריישאן אוו לייבאר פיהרט אן שוין קנאפע 9 יאהר, אנ־הויבענדיג פון 1906. אבער וואם פאר א ווערטה האבען די אלע שהנע און גוטע ווערטער, וועו דאם „לעבעדיגע לעבען", וועו די פ א ק ט ע ן מאכען חוזק פון די אלע גוטע פערשפרעכונגען און דער ארבייטער בלייבט טאקע א ס ה ו ר ה, וועמען פרייז ווערט בעשטימט פון דער קאנקו־רענץ, און דאם רעכט אויף ארבייט ווערט ג־ע־טראָטען מיט די פים? די ניי־אלטע ענטש־ידונג פונ'ם סופרים־קאורט שטעלט די אלט־נייע פרא־גע טאקע וועגען דער צוועקמעסיגקייט פון דער טאקטיק פון לייבאר, וועלכע איז ערשט מיט א פאאר מאנאטען צוריק ערקלעהרט געווארען אלס זיינגרייך. די אלט־נייע פראגע איז איצט פון בעזונדערס גרוים וויכטיגקייט און אינטערעס א דאנק דער אלט־נייער מגפה, וואם רופט זיך ארבייטסלאזיגקייט.

3.

אין וואם בעשטעהט אייגענטליך די ג־ע־בעניטע פאליטישע טאקטיק פון „ארגאניזד לייבאר"? מיר וועלען געבען דאם וואָרט צו די לייטענדע גיימסטער פון דער „זיעגרייבער" טאק־טיק.

„די עקאנאמישע ארגאניזאציע גיט קראפט; קראפט צו פערטהיידיגען די ארבייטער געגען עקאנאמישער עקספלואטאציע, קראפט צו שא־פען מעגליכקייטען פאר דער ווייטערער ענטוויק־לונג; קראפט צו שאפען זאכען, וואם מאכען דאם לעבען שהנער, גזוינטער און בעסער; קראפט צו קריגען א פ א ל י ט י ש ע פ ע ר־ט ר ע ט ו נ נ ג פ א ר ז י י ע ר א י ד ע א־ל ע ן א ו ן ד י א נ ע ר ק ע נ נ נ ג פ ו ן ז י י ע ר ע פ א ד ע ר ו נ ג ע ן מ צ ד ע ר ג ע ז ע צ ג ע ב ו נ נ ג". די מאכט צו קריגען א פאליטישע פערטרעטונג דארף אבער אויסג־נוצט ווערען אויף א שטרענג א ו נ פ א ר ט י י־א י ש ע ן ווע.

אט די טאקטיק וועלען מיר ריכטיג בעגרייי־פען, וועו מיר וועלען נעהמען אין אנבעטראכט, אז אין קיין לאנד, אפילו אין ענגלאנד, שפיעלען די גרויסע פאליטישע פארטייען ניט אזא ראלע, ווי דא אין די פעראייניגטע שטאטען. די פא־ליטישע פארטייען קאנטראלירען דא דאם עפענטליכע לעבען, אנהויבענדיג מיט די וואהלען פונ'ם פאליס־שעריף און ענדיגענדיג מיט דעם פרעזידענט. די פאליטישע פארטייען זיינען פעסט ארגאניזירט און זייער דיסציפלין וועדט פערקערפערט אין דער פרעזאן פונ'ם לידער, וועלכער איז דער באס פון דער פארטי. נישט דא איז דער פלאץ צו רעדען גענוי וועגען די פאליטישע פארטייען אין לאנד. איין זאך מוז אבער פעסטגעשטעלט ווערען: עס איז לעבער־ליך דא צו רעדען וועגען אן אונפארטיאישער פאליטיק. און באמת איז די גאנצע אונפאר־טיאישע פאליטיק בעשטאנען אין א שפיעל מיט די פערשיעדענע פארטייען. אזוי, צ. ב. ש., איז דער לעצטער בעריכט פון דער עקזעקוטיוו פון דעם א. פעד. אוו לייבאר א לויב־געזאנג צו דער דעמאקראטישער פארטי בכלל און צו איהר באס־נער־טרעגער, פרעזידענט ווילסאן, בפרט. און כל זמן מיר האבען דא א סאציליסטישע פארטי,

—און אזא פארטיי ווילען מיר האבען אזוי לאנג ווי ס׳וועט דויערען די קאפיטאליסטישע אָרד־נונג, — ווערט „ארגאניזיד לייבאר" פאקטיש פערוואנדעלט אין א מיטשטופער פון די קאפי־טאליסטישע פארטייען; עס ווערט פערוואנדעלט אין א קראפט, וואס ארבייט ג ע ג ע ן דער סאציאליסטישער פארטיי.

אבער ניט בלויז אין דעם בעשטעהט די צרה פון „אונפארטייישער" פאליטיק. די אמעריקען פערערייסען אזוי לייבאר האט, א דאנק איהר אונפארטייישקייט, אויף דעם פלאץ פון פאלי־טישען קאמפף אוועקגעשטעלט פאליטישע דיפ־לאמאטיע, אדער, בעסער געזאגט: פאליטישע שתדלנות, צו ווילכער די ארבייטער־בעוועגונג קען קיין שייכות ניט האבען. מען קען בייַ די ארבייטער ניט שאפען קיין בעגייסטערונג פאר א קאפיטאליסטישען פאליטישען בלויז דערפאר, וואס ער פערשפרעכט צו שטימען פאר עפעס אן ארבייטער־געזעץ. דער פאליטישער קאמפף איז אריבערגעטראגען געוואָרען פון דער בריי־טער פאליטישער ארענא אין דעם בעהאלטענעם חדר פון ס׳ קאפיטאליסטישען פאליטישען און דאָרט איז ער פון קאמפף אין דיפלאמאטיע פער־וואנדעלט געוואָרען. דאָרט ווערען כלומרשט רעפרעזענטירט די אמת׳ע ארבייטער־אידעאלען — אין אמת׳ען ווערט גאנץ אפט דאָרט פשוט פערקויפט דער ארבייטער־וואָטע. דער לייבאר־לידער, וואס פיהרט די אונטערהאנדלונגען, מ ו ז ריהמען און לויבען די רעזולטאטען פון זיין ארבייט. דער ארבייטער ווערט וואס וויי־טער אלץ מעהר אייגנעשלעפערט. דער ארבי־טער־לידער, ווען ער איז אפילו ערנסט און אויפריכטיג, ווערט וואס ווייטער אלץ מאכט־לאָזער. איהם בלייבט צו בענוגענען זיך מיט דער בילינגער חניפה פון׳ס פאליטישען און ער מוז נאָך דערצו פויקען וועגען ארבייטער־נצחונות. א ברירה האט ער?

באלד ווי דער בעשלום פון׳ס סופרים־קאָנרט אין דער העטערס יוניאן קיים איז דאן בעקאנט געוואָרען, האט גאמפערס צונויפגערופען א קאנ־פערענץ פון ארבייטער־פיהרער, כדי צו בעקעמ־פען די אנווענדונג פון׳ס שערמאן געזעץ געגען די ארבייטער־יוניאנס. יאָהרען זיינען פאראי־בער. ענדליך האט גאמפערס צום סוף פון׳ס פאריגען יאָהר ערקלעהרט: מיר האבען געזיגט. איז אבער געקומען דאס יאָהר 1915 און האט געענטפערט צו גאמפערס׳ען: דיפלאמאטיע קען בלויז ארויסברענגען שעהנע פערשפרעכונגען, אבער ניט קיין וויכטיגע טהאטזאכען.

און דערבייַ דערמאנען מיר זיך צוויי בייַ־שפיעלע פון דער ענגלישער עשיכטע. וועלן דאס העכסטע נעריכט אין ענגלאנד האט געוואלט ארויסרייסען די כלי־זיין בייַ די ענגלישע יונ־יאנס — אין דער טעהוויל אנגעלעגענהייט — האבען זיך די יוניאנס אין ענגלאנד ארגאניזירט אין א לייבאר פארטיי, וואס האט אויך דעם פעלד פון׳ס פאליטישען קאמפף גובר געווען די פערשוועהרונג פון׳ס גריכט. וועלן דאס ענגלישע גריכט האט שפעטער נעמאכט א פערזוך, דאס פאליטישע געוואלהר בייַ די יוניאנס צוועקצורוי־בען — אין דער אסבאָרן־ענטשיידונג — האבען די ארבייטער דעם קאמפף אויפגענומען און הא־בען געוואונען דאס רעכט צו האבען זייער פער־טרעטער אין פארלאמענט.

יע, די עקאנאמישע ארגאניזאציע גיט א גרויסע קראפט, די פאליטישע טאקטיק פון „אר־גאניזד לייבאר" פערשוועכט אבער די קראפט פאר׳ן טיוועל און איצט שטעהט דער אמערי־קאנער ארבייטער פאר אן ענטשיידונג, וואס האט כמעט ערגעץ קיין ביישפיעל ניט. און ער שטעהט מאכטלאָז, ווייל זיינע שטימען האט ער מיסטענם דעם קאפיטאליסטישען פאליטישען אוועקגעשענקט.

4.

מאכטלאָז שטעהט דער ארבייטער פאר דער ענטשיידונג פון׳ס סופרים־קאָורט פון די פער־איניגטע שטאטען; הילפלאָז איז ער געגען דעם בייזען וויכען פון׳ס געזעץ פון דער קאפי־טאליסטישער סיסטעם. די געזעלשאפטליכע סיסטעם פון פרייער קאנקורענץ האט אונז גע־בראכט א בלוטיגע מלחמה דאָרט און א שרעק־ליכען קריזיס דא. יע, מיר ווייסען, אז דער קריזיס מיט זיין בעגלייטער ארבייטסלאָזיגקייט זיינען אונפארמיידליך אונטער איצטיגער סיס־טעם, דאָך ווייסען מיר, אז פיעלעם קען געטהאָן ווערען צו שטילען די ליידען. וואס זעהען מיר אבער דא אין די פראיניגטע שטאטען? אין דער צייט, וועלן אין גאנץ אירא פא געהט אן א סיסטעמאטישער קאמפף פאר אלערליי סאציא־לע פערזיכערונג, א קאמפף וואס האט שוין גע־בראכט פיעלע גוטע רעזולטאטען אין פערשיע־דענע לענדער, האט זיך די אמעריקאן פעדע־ריישאָן אוו לייבאר קוים אויסגעקליבען אין ענדע 1914 צו „אפאינטען א קאמיטע צו פארשען די פראגע וועגען סאציאלער פערזיכערונג". עס קלינגט ווי א חוזק.

ס׳וועט ניט זיין איבערטריבען, וועלן מיר וועלען זאגען, אז אונזער קריזיס דא דויערט שוין העכער אלס א יאָהר און ס׳איז באמת צו בעוואונדערען די גלייכגילטיגקייט, וואס „ארגא־נייזד לייבאר" ווייזט ארוים צו דער שרעקליכער פראגע. אפילו די אפטימיסטען גיבען אפען צו, אז די ארבייטסלאָזיגקייט איז איצט בשום אופן ניט קלענער, ווי אין דער צייט פון דער גרויסער פאניק אין 8—1907. א ו ן ק י י ן ז א ך ו ו ע ר ט נ י ט ג ע ט ה א ן ד י מ כ ה צ ו ה י י ל ע ן א ד ע ר כ א ט ש א י ה ר ו ו ע ה ט א ג צ ו פ ע ר ק ל ע נ ע ר ע ן. די פאליטישענם פון „ארגאנייזד לייבאר" זיינען די גאנצע צייט געווען זעהר „ביזי"; זיי האבען

זיך געדרעהט אין דעם פּאַרצימער פון דעם קאָנ־גרעס צו שטופּען דעם געזעץ געגען אימיגרא־ציאָן. דערביי האָבען זיי פערגעסען וועגען דעם הונגער, וואָס האָט זיך שוין אריינגעריסען אין די הייזער פון הונדערטער טויזענדער ארבייטער. זייער טאַקטיק איז פערשטענדליך; זי איז זאָ־גאָר א געצוואונגענע: זיי מ ו ו ע ן דאָך עפּעס, פּאָליטישען קאַפּיטאַל ברענגען צו דער נעקסטער קאָנוועניאָן, און פּאָליטישען קאַפּיטאַל איז גרינ־גער צו שלאָגען, וויל מען געהט מ י ט די קאַ־פּיטאַליסטישע פּאָליטישענס, ווי ווען מען קעמפּפט ג ע ג ע ן די הערשענדע אינטערעסען. אונטער אזעלכע בעדינגונגען איז גאַנץ פּער־שטענדליך, וואָס די געזעצגעבענדע איינריכטונ־גען שווייגען אוו וואָס דער זאָרגער פּאַר אר־בייטסלאָזע אין ניו יאָרק, וואו מען צאָהלט איצט אריבער 500 טויזענד ארבייטסלאָזע, איז ג־נ־וואָרען דער טראָסט־פיהרער דזשאָדזש גערי...

אז עפּעס קען אויף דעם געביעט געטהאָן ווערען, האָבען אונז איצט נאָך א מאָל בעווייזען די דייטשע געווערקשאפטען. שיידעמאַן דער־צאָהלט אין דעם „פּאָרווערטס" פונ׳ם 17טען יא־נואר, אז בלויז פּאַר די ערשטע 17 וואָכען פון דער מלחמה האָט דער מעטאַל ארבייטער־פער־באַנד אויסגענעבען העכער א מיליאָן דאָלאַר צו שטיצען זיינע ארבייטסלאָזע מיטגלידער. אלע 48 יוניאָנס האָבען פונ׳ם 3טען אויגוסט ביז׳ן 31טען אָקטאָבער אויסגענעבען אן ערך פון דריי מיט א פערטעל מיליאָן דאָלאר. וואָס איז אָבער בעזונדער וויכטיג צו בעמערקען, איז פאָלגענ־דעס: די סאָציאַל־דעמאָקראָטישע פּאַרטיי צו זאַמען מיט די געווערקשאפטען האָבען אויסגע־ווירקט ביי דער רעגיערונג 50 מיליאָן דאָלאר פּאַר די נויטה־בעדירפטיגע, אין דער צייט וועז אונזערע נויטבעדערפטיגע דארפען נאָך צאָהלען אריבער א פערטעל מיליאָן דאָלאר פּאַר די ער־פאָלגען און נצחונות פון גאָמפּערס׳עם פּאָליטיק!

מיר מוזען, צו אונזער בעדויערען, בעמער־קען, אז אויך די אידישע יוניאָנס זיינען געבלי־בען גלייכגילטיג צו דער פראָגע וועגען אונזער ארבייטסלאָזיגקייט. ס׳איז א פאקט, אז בעזונ־דער שטארק לייַדען פונ׳ם איצטיגען קריזיס די אידישע ארבייטער, וועלכע געפינען זיך הויפט־זעלביך אין די סיזאָן־טרייַדס. זייער הונגער איז ווירקליך ניט צו בעשרייבען. דער הונגער איז גענוים ניט די שולד פון די יוניאָנס, אָבער ווי זאָלען מיר זיך ערקלעהרען זייער גלייכגיל־טיגקייט? אונטער אזעלכע אומשטענדען טאָר מען זיך אפילו ניט פערענטפערען דערמיט, וואָס די קאַסע איז לעדיג. אויב די יוניאָנס אליין קענען ניט העלפען, דארפען זיי דאָך פ א ד ע־ר ע ן הילף פונ׳ם לאנד, פונ׳ם שטאַאט און פון דער שטאָדט!

די אידישע סאָציאַליסטישע פעדעראציע האָט געמאכט א פּראָבע אזא בעווענונג צו שא־פען. דעם נויטיגען אפּקאנג האָט זי אָבער ניט געפונען. אן אלגעמיינע אנשטעקענדע גלייכ־גילטיגקייט הערשט אין דער אמעריקאנער ארבייטער־וועלט און די געלעגענהייט וועלט גלענ־צענד אויסגענוצט פון אונזערע געזעצגעבער און ריכטער; זיי טהוען זייער ארבייט סיסטעמא־טיש און ערפאָלגרייך, שפּייזענדיג די ארבייטער מיט שהנע ווערטער און פוסטע הבטחות...

5.

„בעסער שפּעטער, ווי קיינמאָל ניט" — בלייבט אונז איצט צו זאָגען וועגען דעם לעצטען בעשלוס פון דער אקציאָנס־קאָמיטע פון דער אמעריקאנער סאָציאַליסטישער פּארטיי. זי האָט בעשלאָסען צו פערוואנדלען דעם 12טען פעב־רואר — לינקאָלן דעי, דעם טאָג, וואָס סימבא־ליזירט מיט זיך פרייהייט און גערעכטיגקייט אין דער אמעריקאנער געשיכטע, אין א מעכ־טיגער דעמאָנסטראציאָן געגען ארבייטסלאָזיג־קייט און פאר סאָציאַלער פערזיכערונג. דער טאָג איז געווים גינסטיג אויסגעקליבען. אויך די אישיו איז א ברענענדיגע. אלעם רעדט דער־פאר, אז די אונטערנעהמונג וואָלט בעדארפט זיין אן ערפאָלג. איהר ערפאָלג וויעדער וואָלט געדארפט בעדייטען א נייע וועגנדונג אין דער פּאָליטיק פון אונזער ארבייטער בעווענונג. די ארבייטער האָבען שוין געוג ביטערע ערפאהרונג און זיי דארפען זיך שוין פערקירעווען אויף א נייעם וועג. דער פאָלקסטענדיגער דורכפאל פון „אונפּארטייאישער" פּאָליטיק איז איצט א פאקט, וואָס ווארפט זיך פּשוט אין די אויגען. דאָס לעבען זעלבסט פאדערט, מען זאָל די טאק־טיק איבערבייטען; עס ווייזט אויך, אין וואָס די נייע טאקטיק דארף בעשטעהן.

באלד ווי עס איז א מאָל דער פּסק וועגען א פערטעל מיליאָן דאָלאר שטראָף געגען די יוני־אָנס צום ערשטען מאָל ארויסגעטראָגען געווא־רען, האָט די נו־יאָרקער „סענטראל פעד. יוניאָן" פאָרגעשלאָגען צו גרינדען א פאָליטישע פּארטיי לויט דעם מוסטער פון דער ענגלישער ארבייטער־פּארטיי. איצט קען שוין געווים וועגען אזא פּארשלאָג קיין רער ניט זיין. מיר האָבען שוין איצט דא אזא ארבייטער־פּארטיי. דאָס איז די סאָציאַליסטישע פּארטיי; א פּארטיי, וואָס צעהלט א מיליאָן שטימען און וואָס איהר ווער־קונג וואקסט וואָס ווייטער אלץ שטארקער. נא־טענטער צו דער פּארטיי, — דאָס דארף זיין דער לאָגישער שלאָגווארט פון „ארגאניזיד לייבאר"; נאהענטער צו די יוניאָנס דארף ווערען די הויפט־אויפגאבע פון דער פּארטיי. במילא וועט שוין ווערען א סוף צו דער הינטער־קוליסען־דיפּלא־מאטיע, וואָס האָט געבראכט דעם ארבייטער בלויז צרות און שאנד. ברענענדע ארבייטער־פראגען שטעהען איצט אויפ׳ן טאגעס־ארדנונג. בלויז א ריינע, אויסגעהאלטענע קלאסען־פּאָלי־טיק קען די פראגען לעזען.

אחמעד אבדולא:

די לעצטע מינוטען

(א כצענע פון שראכטפערד). אידיש פון ז. לעווין.

פערזאנען:

קאפיטאן באריס פלאטקין, פון דער בולגארישער אינפאנטעריע.
קאפיטאן מעמעט אבדעראמאן טואטי, פון דער טערקישער קאוואלעריע.
קארפאראל נאדזי האניף, פון דער טערקישער קאוואלעריע.

(א שלאכטפעלד אין מאצעדאניען. זונען־אויפגאנג. דער הימעל איז בעזונדערס רא און אראנזש, און אזוי ווייט ווי די אויג קען זעהען, ליגען טויטע כאלדאטען, טערקישע און בולגארישע, טויטע פערד, צובראכענע רעדער און שטיקער פון וואפען. די ערד איז שטיקענדיג, אנגעפילט מיט א שרעפען געשרײ פון בלוט, פולווער און פויל פלויש).

פלאטקין און טואטי (ליגען אויפ'ן פעלד בויד טויטליך פערוואונדעט).

פלאטקין (קרעכצענדיג און זיך קערט־שענדיג פון יסורים): הויליגע מוטער... איך קען שוין דאס כיהר ניט אויסהאלטען.

טואטי (קעהרט לאנגזאם אום דעם קאפ צו פלאטקין'ן): וועסט עס מוזען אויסהאלטען, קאמעראד.

פלאטקין: ווער רעדט עס, א פרוינד?

טואטי: ניין, איך בעלאנג אין דער טערקישער קאוואלעריע, א קאפיטאן, מיין נאמען איז ניט וויכטיג, איך דענק, עס איז ניט נויטיג איצט די געווהנליכע צערעמאניע פון פאָרשטעלען זיך.

פלאטקין: קומט אריבער צו מיר און העלפט מיר אויס אביסעלע.

טואטי: טהוט מיר לייד, אבער...

פלאטקין (שלאגט איהם איבער): איהר זיינט אויך פערוואונדעט, הא? קענט איהר זיך ריהרען?

טואטי: ניט אזוי ווי מיר ווילט זיך. א פוס איז ביי מיר אין גאנצען צושאנען — העננט אויף א שטיקעל הויט — ניט מעהר ווי אן אנשטעל...

פלאטקין: מיך האט עס געטראפען אין ברוסט — אין דער רעכטער זייט. (קורצע פויזע) איהר הערט, קאמעראד, ערגעץ ניט ווייט פון דאנען געפינט זיך גאווים א טערקישער אמבולאנס... איך קען ניט רעדען א וואָרט טערקיש, און יעדער וואָרט טהוט א שטאָך מיין צושאנער ברוסט... קענט איהר זיי צורופען אהער?

טואטי: נישטאָ קיינער מעהר דאָ. וואָס קען אונז העלפען. די אבטהיילונג איז שוין לאנג אוועק פון דאנען, מיר ליגען דאָ פערשטעקט אין לעכער, און דארום האט מען אונז ניט בעמערקט. מסתמא אללאה'ס ווילען אזוי.

פלאטקין: גאט'ס קללה!... מיר זיינען פערלאָרען....

טואטי: יא, קאפיטאן, אזוי איז עס.

פלאטקין: אפשר, קענען מיר זיך ווי עס איז דאָך העלפען?

טואטי: איך טויג שוין צו גאָרנישט... אבגעשוואכט.... צופיעל בלוט פערלאָרען. די גאנצע נאכט האט עס מיר געדויערט אוועקצוקריכען זעקס ארשין — פון מיין בורער.

פלאטקין: פון אייער ברודער?

טואטי: יא. ער ליגט דאָרט א טויטער, א בראווער יונגערמאן.... די שרעקליכע היץ און שטיקענים — און פון איהם האט זיך אנגעפאנגען טראָגען אזא שוועכער געריך... כ'האב געמוזט אוועקקריכען — די גאנצע נאכט האט עס ביי מיר געגומען...

פלאטקין: און איך קען מיך אפילו פון אָרט ניט א ריהר טהאָן. ביי מיין יעדען ציה טהאָן דעם אטעם פייפט עס ביי מיר דורך די לונגען, און מיינע פים זיינען שווער, אזוי ווי א פעלז וואָלט געלעגען אויף זיי. איך קען ניט אומדרעהען מיין קאפ. איך קען אייך ניט זעהן. קענט איהר מיך זעהן?

טואטי: געווים. כ'קוק איצט אויף אייך.

פלאטקין: טו זאגט מיר, ווי ווייט זיינען מיר אויניער פון'ם אנדערען?

טואטי: אָרום דריי אָרשין אומגעפעהר. מיר קענען זיך אָבער אזוי ווענig העלפען אויניער דעם אנדערען פונקט ווי עס וואָלט געווען דריי טויזענד מיל צוויישען אונז בוידע.

(בוידע שווייגען עטליכע מינוט. פלאטקין זיפצט).

פלאטקין: איך בין הונגעריג. האט איהר אפשר וואס צו עסען?

טואטי: יא, עטליכע טרוקענע טייטלען. גיט אכטונג, איך ווארף עס צו לעבען אייך, איהר זאָלט עס קענען נעהמען מיט דער לינקער האנד. (ער ווארפט א הויפען טרוקענע טייטלען צו פלאטקין'ן, וועלכער נעהמט עס מיט זיין לינקער

האַנד און לעגט עס אין מויל אריין, און עסט עס אויכצוגוויז).

פ ל א ט ק י ן (קויענדיג): שהכנעם דאנק (לאַכט). איהר האָט איצט בעסער געטראָפען אין ציעל, ווי דאָרט ביי טשאטאלדזא.

ט ו א ט י (א בעלויבטגעסער) וואָס? (לאַנגע פויזע).

פ ל א ט ק י ן: הייסט עס, אז פאר אונז איז מעהר קיין האָפענונג ניטאָ, הא, קאפיטאן?

ט ו א ט י: סיידען דורך א נס קענען מיר נאָך געהאָלפען ווערען.

פ ל א ט ק י ן: איך וועל תפלה טהאָן.

ט ו א ט י: אויב איהר האָט נור הנאה דערפון.—

(פלאָטקין טורמעלט א געבעט עטליבע מינוט נאָכאַנאַנד. דאַן ווערט עס שטיל צווישען זיי. זיי רעדען קיין וואָרט ניט ארוים פאר א האַלבע שטונדע).

פ ל א ט ק י ן (פלוצלונג): העי, קאמעראד, זענט איהר שוין טויט?

ט ו א ט י: ניין, נאָך ניט.

פ ל א ט ק י ן: עס מוז שוין געווים זיין האַלבער טאָג.

ט ו א ט י: איך דענק, איהר האָט א טעות. ס'איז ניט מעהר ווי א האַלבע שטונדע זייט איך האָב געהאט דאָס פערגעניגען זיך צו בעקענען מיט אייך — און דאָס איז געווען אין זונען־אויפגאַנג.

פ ל א ט ק י ן: וואר פון אונז בייידע, דענקט איהר, וועט זיך פריהער אבגעזוגענען מיט דיעזער וועלט?

ט ו א ט י: איך רעכען, איך וועל זיין דער ערשטער. איך ריכט זיך יעדע מינוט צו קריגען דעם קאַלטען בראנד.

פ ל א ט ק י ן (נאָר א קורצען שטילשווייגען): איהר רעדט אויסגעצייכענט בולגאַריש, קאפיטאן. וואו האָט איהר זיך דאָס אויסגעלערנט?

ט ו א ט י: איך? צווי יאָהר האָב איך געוואוינט אין סאָפיא — שטודירט אין פאָליטעכניקום.

פ ל א ט ק י ן (איבערראַשט): וואָס איך הער? אויב אזוי, מוזט איהר דאָך געווים קענען פראָפעסאָר ניאפינאוו?

ט ו א ט י: געווים, קען איך איהם.

פ ל א ט ק י ן: א מאַדנע... ווייסט איהר —איך האָב חתונה געהאט מיט זיין טאָכטער— די קלייגע ליזאוועטא.

ט ו א ט י: איך נעדענק איהר זעהר גוט. איך האָב איהר אמאל געזעהען, ווען איך האָב בעזוכט איהר פאטער. א שעהן קינד געווען.

פ ל א ט ק י ן: זי איז א מלאך... און איהר קענט זיך נאָר ניט פארשטעלען, ווי זי ליעבט מיך, קאפיטאן. אז זי וואָלט געוואוסט, דאָס איך ליעג דא איצט אין מיין גסיסה, וואָלט זי עס ניט אויסגעהאלטען — זי וואָלט זיך דעם טויט געמאכט.

ט ו א ט י (צווייפעלט): דענקט איהר אזוי?

פ ל א ט ק י ן (מיט כעס): גלויבט איהר עס ניט? איך פערזיכער אייך, זי וועט בעגעהן זעלבסטמארד, ווען זי וועט זעהן מיין נאמען אין'ם ליסט פון די געטויטעטע אין דער מלחמה. איהר וועט זעהן!

ט ו א ט י (לאַכט): ענטשולדיגט, קאמעראד, איך גלויב ניט, אז איך וועל עס זעהן.... איך גלויב אויך ניט, אז אונזערע נעמען וועלען זיך געפינען צווישען די געטויטעטע; מען וועט אונז אריינשטעלען צווישען די פערפאלענע. דענקט איהר ניט אזוי?

פ ל א ט ק י ן: איהר זענט נערעכט! מיין ארימע ליזאוועטא! דאָס וועט נאָך זיין פאר איהר פיעל ערגער. זי וועט זיך טרויסטען מיט פאלשע האָפענונגען וואָכען, חדשים. (וויינט).

(פויזע).

פ ל א ט ק י ן: איך פיהל, ווי מיין גאנצער קערפער ווערט פאראַלויזירט. איך קען מעהר ניט בעוועגען מיינע פינגער. פערשאָלטען זאָל זיין דיעזע מלחמה! צוליעב וואָס שלאָגען מיר זיך, ווייל איך וויסען! נור דערפאר, ווייל אייך, פערפלוכטע טערקען, ווילט זיך דוקא האָבען מאַצעדאָניען.

ט ו א ט י: ניין, — ווייל איהר ווילט עס פון אונז אוועק'גנב'ענען!

פ ל א ט ק י ן: גוט, זאָל זיין אזוי, אלץ דאָסזעלבע שוין איצט. גאָט אין הימעל, צאר פערדינאַנד האָט געהאט נעגוג טעריטאריע — האָט זיך איהם פערוואָלט קריגען דיעזע שטיק ווייסטענים — צו וואָס? גלויבט מיר, וועלן איך בין געווען א קינד און פרעהליך און לוסטיג געשטיפט און געשפיעלט זיך ארום די קאַרנפעלדער, איז מיר גאָר ניט איינגעפאלען, אז איך וועל אמאל אויסהויבען מיין לעצטען אטהעם אין דיעזען מדבר — און אז מיין אריימע ליזאוועטא וועט מוזען בעגעהן זעלבסטמארד... (פויזע) צו וואָס? צוליעב וואָס? זאגט מיר, צוליעב וואָס שלאָגען מיר זיך און טויטען זיך?!

ט ו א ט י: איהר, קריסטען, האלט אין איין שטעלען פראגען, און אדער איהר קריגט גאָר קיין ענטפער ניט, אדער איהר קריגט עטליבע ענטפערס — וואָס דאָס איז נאָך ערגער. עס איז מלחמה — און מיר זיינען סאָלדאַטען — און מיר שטאַרבען. וואָס איז דא ניט צו פערשטעהן?

פ ל א ט ק י ן: יע — אבער מיר מוזען שטאַרבען צוליעב דיעזע פערשאָלטענע מצעדאָניען — דיעזען פערפלוכטען מדבר — וואו קיין זאָך וואקסט נאָרניט.

ט ו א ט י: ליעבער קאפיטאן, זאנאר אין א מדבר וועט וואקסען וויין, אויב איהר וועט עס נור גוט בעמיסטיגען. קוקט זיך גוט

אַרום זיך — איהר אוּן איך — אונזערע צו־
פּוילֶטע קאמעראדען.... אָה, דער מדבר ווערט
איצט גוט בעמיסטיגט מיט אונזער פליייש, אונ־
זער בלוט אוּן מאַרך... (לַאבט). אויב איינער
שטאַרבט נור פּאַר א געווּיסען ציעל, איז שוין
דאָס גופא א גוטע טהאט, אוּן אַחוץ דעם, אין דער
וועלט געפינען זיך אַזוי פיעל מענשען — וואָס
פּאַר א ווערדע האָבען מיר — איהר אוּן איך?
בעדענקט זיך נור, וויפיעל מילִיאָנען אוּן מילִיא־
נען עם וועלען געבאָרען ווערען נאָך אונז.

פּ ל אָ ט ק י ן: איך האָב ניט קיין קינ־
דער אוּן וואָס פּאַר א גליק ווּעט שוין זיין פּאַר
בולגאַריען, אז איך שטאַרב דאָ איצט? די
גלחים וועלען אָנגעהן מיט זייערע פּלוידערייען,
ווי אלע מאָל; די טשינאָוניקעס וועלען גנב'ע־
נען אוּן כאַראַוועוען, ווי אלע מאָל — אוּן די
קאַמעראַדען, וואָס וועלען האָבען דאָס גליק זיך
אומצוקעהרען צוריק אהיים, וועלען זיך בעריה־
מען מיט זייערע העלדישקייטען — מיך אָבער
ווּעט מען ניט דערמאָנען. מיינע עלטערען זיינען
שוין לאַנג טויט אוּן ליזאָוועטא ווּעט זיך אליין
מאַכען דעם טויט.

ט ו א ט י: יא, גערעכט, זו ווּעט זיך
אליין מאַכען דעם טויט. איצט, אָבער, קאַפּי־
טאַן, איז די צייט צו טראַכטען וועגען דעם איי־
גענעם לעבען — וואָס מען האָט אויפגעטהאָן
אויף דיעזער וועלט.

פּ ל אָ ט ק י ן (מיט א פערקרימטען געלעכ־
טער): וואָס? אויפגעטהאָן? אפשר טראַכטען
פון מיין ארבייט אין דער ארמיי? — נייע יור־
ניפאַרמס, „אבענדען" פּאַר יעלִיזאַוועטא'ן —
דערהויבען געוואָרען פון צאַר פערדינאַנד צו א
טשין — — מענש, ס'איז אלעם ווי קיינמאָל
ניט געווען. קיין שום ווערטה האָט עם איצט
ניט ביי מיר. קענט איהר זיך דען טרויסטען
מיט דעם, וואָס איהר האָט אמאָל גהאַט, וואָס
איהר האָט אמאָל אויפגעטהאָן?

ט ו א ט י: יא. איך ווייס, אז איך האָב
געטהאָן מיין פליכט אין לעבען און אויך מיט
מיין טויט. א חוץ דעם, האָב איך אויסגעפיהרט,
וואָס מיין אמונה פערלאַנגט פון מיר. דאָס איז
פאַר מיר גענוג.

פּ ל אָ ט ק י ן (וואַרטשעט): אלץ פאַר טער־
קיי.... אלץ פאַר דער האַלבער לבנה, הא?...

ט ו א ט י (געלאַסען): ניין. פאַר מיר
אליין. אויב איך האָב עפעס געלערנט, איז עס
געווען פאַר מיר אליין. אויך איך האָב עפעס
דערגרייכט, איז עס געווען פאַר מיר אליין; —
און ממילא שוין פאַר טערקיי, פאַר מיין אמונה.

פּ ל אָ ט ק י ן: און וואָס וועט ווערען
פון אייער ווייב?

ט ו א ט י: פאַר מיין אוועקגעהן אין
דער מלחמה האָב איך איהר געהיימען קויפען
איהר אלמנה־קלייד.

פּ ל אָ ט ק י ן: דענקט איהר, אז אויך זי
וועט זיך מאַכען דעם טויט, אזוי ווי ליזאַוועטא?

ט ו א ט י: ניין. זי וועט חתונה האָבען.
קיין קינדער האָבען מיר ניט. און אזוי פיעל
טערקען ווערען איצט אויסגע.הרג'עט אין דער
מלחמה — מוזען מיר האָבען א סך קינדער —
א סך זיהן — ווייעדער צו קעמפּפען — אין
עטליכע יאָהר אַרום — ווייעדער צו שטאַרבען
— אפשר געווינען. —

פּ ל אָ ט ק י ן: אָה, איהר האָפט נאָך
צוריק צו קריגען, וואָס איהר האָט פערלאָרען?

ט ו א ט י: געווּיס.

פּ ל אָ ט ק י ן: יא, איך פערשטעה; איהר
ליעבט אייער לאַנד, און איך ליעב מיינע. מוזען
מיר דען אָבער שטאַרבען אויפ'ן שלאַכטפעלד
אום דאָס צו איבערצייגען?

ט ו א ט י: דאָס איז די בעסטע אי־
בערצייגונג.

פּ ל אָ ט ק י ן: ניין. דאָס איז די לעצ־
טע איבערצייגונג.

ט ו א ט י: די לעצטע בלויז פאַר אונז
אליין. ס'וועלען אָבער קומען אנדערע נאָך אונז.

פּ ל אָ ט ק י ן (מיט א גסיסה־באַרכעל): אָה,
הייליגע מוטער... יעזוס.... (ער שטאַרבט).

ט ו א ט י (שרייט): אָה, קאַפּיטאַן, קאַפּי־
טאַן. (פויזע) אָה, ער איז טויט. איך האָב נע־
וואוסט, אז ער וועט אוועקגעהן פריהער פון מיר.
א קוּל דורכ'ן ברוסט — געווּיס — (שמייכעלט)
און מיר גלויבט זיך ניט, אז עליזאַוועטא וועט
זיך מאַכען דעם טויט... (פויזע). נאָך אלעמען,
וואָס איז די נפקה מינה... (לַאבט) מאַרנע מען־
שען, די קריסטען. —

(קאַרפּאַטי נאַדזי האַניער בעווייזט זיך,
ניט ווייט אוועק. טואַטי הערט זיינע טריט,
רופט איהם).

ט ו א ט י: הא, ווער גהט דארט? —

ה א נ י ע ק (לויפענדיג): כ'קום, כ'קום.

ט ו א ט י (קוקט איהם אָן): ס'לוינט זיך
ניט מיך צו שלעפען אין האַספּיטאַל, קאַרפּא־
טאַי. מיינע יסורים זיינען אָבער שרעקליכע. מיר
ווילט זיך שטאַרק רויכערען — האָט איהר א
סיגארעט ביי זיך?

ה א נ י ע ק: יא, קאַפּיטאַן. (ער דערלאַנגט
איהם א סיגארעט, טראַגט איהם אונטער פייער).

ט ו א ט י (רויכערענדיג): וואַרט אונטער
א ווייל ביז איך וועל אויסרויכערען דעם סי־
גאַרעט, דערנאָך (צייגט אויף האַניער'ס רעוואָל־
ווער) איהר וועט דאָך עס קענען טהאָן.... איהר
פערשטעהט, איך לייד שרעקליך, און ראַטעווען
מיך קען מען ניט —

(האַניער שאַקעלט מיט'ן קאָפּ אויף יא, פער־
פעסטיגט זיך אויף זיינע קנאַפּעל און לאָדט דעם רע־
וואָלווער.—טואַטי עגדיגט רויכערן זיין סיגארעט).

פעליקס קאן*)

גאליציען אין פייער פון וועלט־קריעג

(א בריעף פון עסטרייך.)

פאר דער בעפעלקערונג פון גאליציען איז דער קריעג ניט געקומען אומגעריכט. מען האט אויף איהם געווארט פון דעם מאמענט אן, וועו עסטרייך־אונגארן האט אנעקטירט די צוויי פראווינצען באסניען און הערצעגאווינע. פון דעמאלט אן איז דער קריעג געהאנגען אין דער לופטען, און האט געשטערט דעם גאנצען לעבען אין לאנד. עם האבען זיך אנגעהויבען טיילווייז מאביליזאציעס, וועלכע האבען אפגעריסען דעם פויער פון זיין אקער, דעם ארבייטער פון ווערשטאט און פאבריק. דאם אלץ האט דער־פיהרט דעם דלות, וועלכער איז אזוי אויך אין גאליציען א געווענליכער גאסט, ביז דער לעצ־טער מדרגה...

דורך דעם, וואס רוסלאנד האלט אונז שטענ־דיג אין מלחמה־שרעק, שטעלט עס בדלות דעם געגענד; אזוי לאנג־דויערענדער צושטאנד איז ערגער פאר א קריעג — האבען אין א קוק גע־טענה׳ט באנקירען און סוחרים, בעלי מלאכות און ארבייטער, דאקטוירים און אדוואקאטען, בעאמטע און פריוואטע אנגעשטעלטע. אין פלוג האט געקאנט אויסקומען, אז אלע שיכטען פון דער געזעלשאפט גארען נאך א קריעג. אין דער אמת׳ן איז די מעשה געווען ניט אזוי. די אלע טענות האבען נור אויסגעדריקט די אלגע־מיינע אונצופריעדענהייט מיט דעם צושטאנד פון אויסוואהרטען, וואס האט ביז לעצט רואי־נירט דעם גענצען און געשטערט דעם גאנצען ווירטשאפטליכען לעבען.

אן אויסנאהם אין דעם פרט זיינען געווען איינצעלנע פאליטישע גרופען, וועלכע האבען געהאלום׳ט וועגען דער זעלבסטשטענדיגקייט פון פוילען. און ווייל אט די גרופען זיינען אליין פאר זיך געווען מאכטלאז, האבען זיי געהאפט, אז זייערע חלומות קאנען פערווירקליכט ווערען אין דער צייט פון אן אלגעמיין־אייראפעאישען קריעג. די דאזיגע גרופען האבען זיך אפגעגע־בען א קלאהרען חשבון פון דעם גענאנטען, וואס צווישען די אינטערעסען פון רוסלאנד אוז פון עסטרייך אויפ׳ן באלקאנען; און אויף די שפאלטען פון זייער פרעסע האבען זיי דורכאוים אויפריכטיג פערזיכערט עסטרייך, אז דער וועג צום האלב־אינזעל ליגט דורך די ווייי־סעל, אז כל זמן די מאכט פון רוסלאנד וועט ניט געבראכען ווערען אויף די ברעגעס פונ׳ם גרוי־סען פוילישען טייך, וועט עסטרייך ניט קאנען לעזען די באלקאנען־פראגע אזוי, ווי עס לויגט באר זיינע אינטערעסען.

דאם, וואס די דאזיגע גרופען האבען זיך געהאלטען לאיאל בנוגע צו עסטרייך, איך וואלט אפילו זאגען, זייער עסטרייכישער פאטריא־טיזם האט זיך געדעקט מיט זייער פוילישען פאטריאטיזם. א צעמענט, וואס האט בעהעפט די ביידערליי פאטריאטיזמען אין איין גאנצע, איז געווען א קלאנג, קיינער וויים ניט פון וואו־נען ער האט זיך גענומען, אז עס איז פראנען א פראיעקט צו פערוואנדלען דעם איצטיגען עסטרייך־אונגארישען צווילינג אין א דריילינג, צו בעשאפען א עסטרייך־אונגארן־פוילישע מלוכה, אין וועלכע עס דארף אריין צוויישען אנ־דערע אויך קרוין־פוילען, נאכדעם ווי עסטרייך וועט עס אפגענהמען ביי רוסלאנד.

די אלע גרופעס זיינען געווען פערבונדען אין א „צייטווייליגע קאמיסיע פון די פעראי־ניגטע פארטייען, וואס שטעהען פאר אונאפ־הענגיקייט פון פוילען", אדער, ווי מען רופט עס אין פויליש „קאמיסיע טימטשאסאווא". אהין זיינען אריין די פערשיעדענסטע סאציאלע גרופען: די פוילישע פראגרעסיוע פארטי (אין גאליציען) — א קליינע גרופע ראדיקאלען, וואס פעראיניגט אונטער איהר פאהן אינטעלי־גענץ פון פערשיעדענע פראפעסיעס, און האט דורכגעפיהרט אין פארלאמענט צוויי דעפוטא־טען, איוונסקין און יסעוויטשען, מעהר ווי אלץ א דאנק דער הילף פון דער סאציאליסיטשער פארטי; די פוילישע דעמאקראטיע, אן אב־געשפאלטענער טייל פון דער נאציאנאל־דעמא־קראטיע, וועלכע וועלט אנגעפיהרט פון די דע־פוטאטען הערמאן, סטעפקאוויטש און פון דעם גענוועזענעם דעפוטאט באראך באטאליא, א פארטי, וואס ניט קוקענדיג אויף איהר נאמען פון אויך צו להכעיס איהר נאמען, פערטיידיגט זי די אינטערעסען פון דער גרויס־בורזשואזיע;

*) פעליקס קאן — מיטגליעד פון אלטען פוילי־שען פראלעטאריאט — פערבראכט לאנגע יאהרען אין סיביר און אויף קאטארגע, איצט אויבער פון די פראָ־מינענטסטע טהורי פון דער פ. פ. ס. ליעוויצע. ער איז געווען רעדאקטאר פון א לעגאלער טעגליכער צייטונג פון דער פ. פ. ס. אין 1905. אויטאר פון אויבגיג עטנאגראפישע ארבייטען און פיעלע פאליי־טישע בראשורען.

די פּאָלקס־פּאַרטיי (ליודאָווצעם) מיט איהר פיהרער, דעם בעוואוסטען פּאָליטישען העגדקער און פּשׂרה־מאַכער, דעפוטאַט סטאַפּינסקי; אוֹן לסוף די פּוילישע סאָציאַל־דעמאָקראַטישע פּאַרטיי מיט איהר פיהרער גענאָסע דאַשינסקי. צו די דאָזיגע גרופּען איז צוגעשטאַנען די אזוי גערופענע פראַקציע פון דער פּ. פּ. ס. — א היי־פּעל אָבגעשפּאָלטענע, וועלכע האָבען זיך געהאַלטען אָן דער ארבייטער־בעוועגונג אין דער האָפּנונג, אז זיי וועט געלינגען שטויסען דעם פּראָלע־טאַריאַט צום קאַמפּף פּאר אונאָפּהענגיקייט; א גרופּע, וועלכע דאַרף די אונאָפּהענגיקייט ניט צוליעב די אינטערעסען פון פּראָלעטאַ־ריאַט, נור פערקעהרט: אין דעם פּראָלעטאַ־אט זעהט זי א מיטעל צו דערגרייכען די אונ־אָפּהענגיקייט פון פוילען. צו די דאָזיגע גרופּען איז אויך צוגעשטאַנען דער נאַציאָנאַלער ארבייטער פעראיין, וועלכער האָט זיך געמאַכט א גרויסען און צוואמען מיט דעם אויך א טייל ערינען נאַמען אין די שטורם־יאָהרען 5-1905. דאָס האָט ער געגעבען די איניציאַטיוו צו א ברודער־מערדערישען קריעג צווישען ארבייטער מיט ארבייטער; זיינע מיטגליעדער האָבען דאָס געשאַפען און געשטאַכען ארבייטער, וואָס האָבען געהערט צו סאָציאַליסטישע אָרגאַניזאַציעס. כדי צו געבען זיי וואָס מעהר וויכטיגקייט, כדי צו מאַכען א גרעסערען איינדרוק אויף דעם עולם אין גאַליציען, האָט מען בעי־דארפט האָבען וואָס מעהר פּאָליטישע גרופּען פון רוסיש־פּוילען. און אזוי ווי דאָרטען זיינען ניט געווען אזעלכע, וואָס זאָלען וועלען צו־שטעהן צו דעם דאָזיגען בלאָק, פלעגען אונטער די פּראָקלאַמאַציעס פון דער צייטווייליגער קא־מיסיע פיגורירען חתימות פון אזעלכע לעגענ־דארע גרופּען, וואָס קיינער האָט קיינמאָל פון זיי ניט געהערט.

עס האָט זיך געבילדעט אן אָרקעסטער פון פּאַרטייען, וועלכע זיינען אין א געוועהנליכע צייט געגנער. און די ערשטע פידעל אין דעם דאָזיגען אָרקעסטער האָט געשפּיעלט די פּ. פּ. ס. ד. (דאַשינסקי׳ס פּאַרטיי) און איבערהויפּט די רעוואָלוציאָנערע פּראַקציע, וועלכע האָט געגע־בען א שלאָג־וואָרט — מילימאַריזירען די בע־פעלקערונג. איבער גאַנץ גאַליציען זיינען ג־ווען פערשפּרייט אפּטיילונגען פון די שיסער־פּראַיינען (שטשעלצעם); געניטע אינסטרוק־טאָרס האָבען געלערנט די ארבייטער־יוגענד און די סטודענטען מיליטער־קונסט. יעדע אנדערע טעטיגקייט, איבערהויפּט די ארבייט צו פער־טיפערען דעם קלאַסען־בעוואוסטזיין פון די פּראָלעטאַרישע מאַסען, וועלכע האָט זיך ביז אהער אין אייניגע עדטער געפיהרט, איז איצט אין גאַנצען פערשטיקט געוואָרען.

די אידעע וועגען קאַמפּף פאר אונאָפּהענגיג־קייט, די אידעע וועגען אפּרעכענען זיך מיט „מאַסקאַל" האָט אזוי וויט בעהערשט די מוחות, דאָס הגם דער נאַציאָנאַלער ארבייטער־פּראַיין האָט דורכאוים ניט חרטה געהאַט אויף זיינע אלטע חטאים, האָט מען איהם דאָך מוחל געווען זיין ברודער־מערדעריי און ער איז געזע־סען אין דער צייטווייליגער קאַמיסיע, וויי א גלייכבערעכטיגטער מיטגליעד נעבען דער סא־ציאַליסטישער פּאַרטיי. און די סאַציאַליסטי־שע פּאַרטיי גופּא האָט זיך כמעט ניט אבגערו־פען אויף דעם אנטיסעמיטישען שטורם, וואָס האָט דעמאָלט געוואלדעווען אין גאַנץ קרוין־פּוילען, אויף די ביז צו משוגעת בעזע ארוים־טרעטונגען געגען די „ליטוואקעס".

אזוי איז געווען די זאכלאַגע ביז דער מלחמה...

רוסלאַנד, דער שונא, וואס געגען איהם האָט מען ארגאַניזירט די מחנות שטשעלצעם, איז דאַמאָלט ביי אלעמען אויסגעקומען ווי עט־וואָס נישטיגעס, וואס קומט ניט אין רעכענונג, ווי א ריעז אויף ליימענע פיס, מיט וועלכען מען וועט קאַנען לייכט צו רעכט קומען. דאָס האָט אויסגעזעהען נאָך לייכטער צוליעב די אינע־וועניגסטע אונרוהען, אויף וועלכע מען האָט פון ווייטען געקוקט מיט גרויס אינטערעס; און גראָד אין דער צייט, וועו דער פראַנצווייזישער פּרעזידענט פּואַנקאַדע איז געווען צוגאַסט אין פּעטערבורג האָבען די אינוועניגסטע אונרוהען דערגרייכט די העכסטע מדרגה.

די קריעגס־ערקלעהרונג און די מאָביליזא־ציע האָבען דעם דאָזיגען ביולד אין גרונד ניט געביטען; זיי האָבען איהם נור צוגעגעבען אן אנדער קאַראַקטער. אין דער בעפעלקערונג האָט מען די ערשטע צייט ניט בעמערקט יענע קריעגס־היסטעריע, וועלכע איז אזוי געווענלי־אין אזעלכע צייטען. עדנסט, פערטיפט אין זיך האָבען מענשען אויף אוועקגעווארפען זייע פאַמיליעס און זיינען אוועק אויף די מאָביליזא־ציאָנס־פונקטען...

— ערגער וועט ניט זיין!..

אומגליקליכע! זיי האָבען נאָך ניט פער־זוכט די שרעקען פון ס׳קריעג, נאָך ניט געזעהען קיין דערפער אין פלאַמען גישטעקט, ניט ג־הערט דאָס דונערען פון די קאַנאָנען, די קרעכ־צען פון די פערוואונדעטע, די הערצרייסענדע קולות פון די פערגוואלדיגטע...

דעם שרייבער פון די שורות איז שוין ניט צום ערשטען מאָל אויסגעקומען צו בעאַבאַכטען א מאָביליזאַציע. איך האָב עס געזעהען אין רוסלאַנד, געזעהען אין סיביר... דעם מאָל האָט די מאָביליזאַציע געטראַגען דורכאוים אן אנדער כאַראַקטער... אין די ארבייטער־גאַסען, ספּע־ציעל אין די אידישע, איז דאָ אויך, ווי אין רוס־לאַנד, די לופט פול געווען מיט געוויין פון

פערלאָזענע ווייבער, קינדער און מוטערס; אבער די רעזערוויסטען האָבען זיך איינגעהאלטען פון טרערען; זיי האָבען געפאסט מוט און זיינען געגאנגען צו די מאָביליזיאציאנס־פונקטען מיט דעם בעווסטזיין, אז דאס איז נויטווענדיג, אז מען מוז ענדליך אריס פון דעם אונבאשטימטען צושטאנד, אין וועלכען מען האָט זיך איינגעשפּארט.

די שטאָדט לעמבערג האָט אומגעביטען איהר געשטאלט... אומעטום זיינען געשטאנען מענשען אין רעדלאך... אידען האָבען געשמועסט וועגען דער געפאהר פון רוסישען איבערפאל; מען האָט געערזט וועגען פּאָגראָמען, אָפט דערמאָנט דעם נאָמען ביילים; ארבייטער האָבען אויסגעמאָלט בילדער פון די גרויזאמקייטען, וואָס דער צאריזם וועט אריס, איבערגעצאהלט די קרבנות פון דער רעוואָלוציע. פּאר אלעמען איז געשטאנען דער צאריזם אין זיין גאנצער בלוטיג־בארבארישער מאיעסטעט. ניט רוס־לאנד, נור דער צאריזם. און ער האָט דאָס אזוי ווייט אלעמען פּראיניגט, אז הגם איך האָב זיך מיט דער פראגע אינטערעסירט, נאָכ־געפרעגט און זיך דערקונדיגט, האָב איך זיך דערוואוסט נור פון איין איינציגען רעזערוויסט, וועלכער האָט זיך ניט געשטעלט. אלע זיינען אלײן געגאנגען, אויב ניט מיט חשק, איז צום וועניגסטען מיט'ן בעווסטזיין, אז דאָס איז נויטווענדיג. אויך דער לעמבערגער קאָמיסאָריאט פון דער „צייטווייליגער קאָמיסיע" האָט ארויסגעווויזען א גוואלדיגע ענערגיע; ער האָט זעהר גוט אויסגענוצט די שטימונג, וועלכע האָט געהערשט אין אלע שיכטען פון דער געזעלשאפט; אין משך פון איניגע טעג זיינען ארויסגעוואקסען א סך קאָמיטעטען, מיליטערישע און פינאנציעלע, אן אבטיילונג פון דער אינטעגדאנטור. די ארבייט האָט פּשוט געברענט. אין קאָמענדאנטור (פערוואלטונג) פון די שטשעלצעס האָבען זיך א לאָז געטהאָן הונדערטער יונגע בחורים אָהן אונטערשיעד פון נאציאָן און רעליגיאָן, אָהן אונטערשיעד פון געזעלשאפטליכער לאגע און איבערצייגונגען...

די דעקלאראציע פון דער דייטשער סאציאל־דעמאָקראטיע, וועלכע געגאָסע האָבע איבערגעלייענט אינ'ם דייטשען פּארלאמענט, איז אפּגעדרוקט געווארען אין אלע צייטונגען מיט גרויסע אותיות, און זי האָט געמאכט א סך א גרעסערען איינדרוק, ווי מען איז געווהנהנט צו רעבענען. מענשען פון טהאָט, וועלכע זיינען אין יענען שווערען מאָמענט געווען פּראָפעסיאָנעל טייל צו זיצען מיט פערלעגטע הענד, וועלכע האָבען געהאלום'ט וועגען טעטיגקייט און זי ניט געקאָנט געפינען, האָבען פול געמאכט די ריי־הען פון די שטשעלצעס. אין די דאָזיגע רייהען האָבען זיך געפונען מיטגליעדער פון דער אידי־שער סאָציאל־דעמאָקראטישער פּארטיי (פונ'ם גאליציאנער בונד), פון דער פּ. ס. ד., פון דער פּ. פּ. ס. ליעוויצע. אפילו די ציוניסטען האָבען זיך אויך אונטערגעגעבען דער אלגעמיינער שטימונג און האָבען אנגעהויבען ארגאניזירען א ספּעציעל אידישען לעגיאָן. די אלגעמיינע בעגייסטערונג איז אריבער אויך אויף די רוטע־נער, וועלכע האָבען געבילדעט צוליעב דעם צוועק א בעזונדערע ארגאניזאציע און האָבען געשאפען א בעזונדערען רוטענישען שיסער־פּעראין, אויך מיט דעם אנטיל פון זייער סאָ־ציאל־דעמאָקראטישער פּארטיי. אבער ניט לאנג האָט די דאזיגע שטימונג געדויערט...

די נאציאנאל־דעמאָקראטען און די „פּאָלי־ליאקעס" (די שליאכטע פון פּאָדאָלער געגענד), וועלכע האָבען זיך ביז אהער געהאלטען אָן א זייט און האָבען געווען פערלאָרען יעדען אויג־פלום, האָבען איצט אנגעהויבען שטילערהייט זיך גראָבען אונטער דער צייטווייליגער קאָמי־סיע, כדי ווידער איינפלום צו געווינען. אָנ־וועגדעניג זייערע לאנגאניגע מיטלען, שרע־קענדיג די צענטראלע און ארטיגע אדמיניסטרא־ציע מיט א באָבע־מעשה, אז די סאציאליסטען פּלאנעווען כלומרישט א גאנצע איבערקערעניש, האָבען זיי פון איין זייט זיך דערשלאָגען א גאנ־צע רייהע רעפּרעסיעס געגען די שטשעלצעס; פון דער אנדער זייט ווידער האָבען זיי ארגאני־זירט זייער איגענעם „עכט־פּוילישען" „צענט־ראלען פּאָלקס־קאָמיטעט". נעכטען איז נאָך דער דאָזיגער קאָמיטעט געווען רוסאָפילישּ. היינט האָט ער זיך פלוצלונג אומגעואנדעלט און אנגעהויבען ברענען מיט א הייסען עסטריי־כישען פּאטריאטיזם... עס האָט זיך איבערגע־חזר'ט די זעלביגע געשיכטע, וואס אין 1863. געגען די „רוויטע" האָט מען אוועקגעשטעלט די „ווייסע", וועלכע זיינען געווען געשיקטער, ווייטזיכטיגער און האָבען אלעמאל געהאט סיי אין ווען, סיי ביים שטאטהאלטער פון גא־ליציען, גראף קאָרויטאָווסקי, אין פּאלאץ א סך מעהר פערבינדונגען, ווי די „רוויטע"... אין אן אנדער צייט וואָלט עס אריסגערופען צאָרן און אויפרעגונג. איצט איז אונטער דעם דרוק פון אויסען דער געפיהל פון צאָרן פערשטומט גע־וואָרן; זיין אָרט האָט פערנומען דער רוף צו אייניגקייט. די רויטע האָבען גאָר גיך זייער העלפען פאָרב פערלאָרען. דעם אָרט פון בע־פרייאונגס־שלאָגווורטער האָט פערנומען א העכסט נאציאָנאליסטישער שדים־טאנץ. דעם דריטען אויגוסט האָבען זיך אין קראָקוי, פער־אייניגט די „צייטווייליגע קאָמיסיע" מיט דעם „צענטראלען פּאָלקס־קאָמיטעט" און זיי האָבען צוזאמען געבילדעט א „אויבערשטען פּאָלקס־קאָמיטעט"; די שטשעלצעס האָט מען א נא־מען געגעבען „קייזער־קעניגליכער לעגיאָן",

אוועקגעשטעלט אונטער דער אלגעמיין־עסטרייכישער קאמאנדע; די טרוימער, וואס האבען געהאלומ'ט צו בעפרייען זייער פאטערלאנד, זיינען פערוואנדעלט געווארען אין אייגפאכע סאלדאטען. די וועלט פון חלומות האט פערנומען די הארטע ניט פערפוצטע ווירקליכקייט.

2.

די הארטע, ניט פערפוצטע ווירקליכקייט האט זיך באלד געגעבען צו פיהלען אויך יענעם טייל פון דער בעפעלקערונג, וועלכער האט וועגען קיין שום בעפרייאונג ניט געטרוימט, וועלכער האט נוד געגארט נאר נארמאלע לעבענס־בעדינגונגען, וויל די אומרוהיגע וואקעלדיגע לאגע, וואס פאר דעם קריעג, איז איהם דערגאנגען ביז'ן ביין. אפילו זייערע בעשיידענע האפענונגען איז אויך ניט בעשערט געווען מקוים צו ווערען. די שפייזער פון די פאמיליעס האבען נאך ניט בעווייזען זיך אנצוטהאן אין מונדיר און אוועק אויפ'ן שלאכטפעלד, ווי פון אומגעגענדען פון פאדוואלאטשישסק און בראד האבען אנגעהויבען זיך זאמלען אין לעמבערג אנטלאפענע, איבערהויפט אידען, מיט זייערע אדעמע מטלטלין, גליקליכע, וואס זיי האט זיך איינגעגעבען צו דערלאנגען ביז לעמבערג. זיי האבען פערלאזען זייער גאנצען אייגענם און זיינען אנטלאפען בייי־נאכט, אפט צו־פוס, בייי דער ליכט פון ברענענדיגע דערפער, וועו ארום האבען געקנאקט ביקסען, געשאסען מיט קוילען מיטראליעזען, געדונערט הארמאטעט.... מאנסבילען האבען פעראומערטע, פערטיפטע אין זייער צער זיך איינגעהאלטען. די ווייבער האבען געווויינט אויפ'ן קול. עם זיינען געווען נאך שרעקליכערע סצענעס. איך קאן נאך איצט ניט פערגעסען א פרויענצימער, וועלכע איז לאפען פון איין גרופע אנטלאפענע צו דער אנדערער און האט מיט פערצווייפלונג פאנאנדערגעפרעגט, צי וויים ווער ניט, צי האט ווער ניט געזעהען איהרען א אינגעל פון א יאהר זיעבען, וועלכער איז פערפאלען געווארען ערגיז וואו אויפ'ן וועג, שוין אויף דער זייט פון ראווא־רוסקא. קיינער האט ניט געזעהען; קיינער האט ניט געוואוסט. יעדערער איז געווען פערנומען מיט זיך אליין, מיט זיין אייגענעם אונגליק.

דאס אליין איז פאדגעקומען ארום וואקזאל, אין פאדשטאדט, נעבען דער זשאלקעווער ראגאטקע. דער עולם ארום די אנטלאפענע איז געוואקסען פון מינוט. דער פחד האט זיך אין א בערגענגעבען דער בעפעלקערונג. די אדמיניסטראציע, וועלכע האט אכטונג געגעבען, אז די בעפעלקערונג זאל חלילה ניט פערליערן די פאטריאטישע בעגייסטערונג, האט אויף יעדען טריט און שריט געשטערט און ניט צוגעלאזען קיין געזעמעל ארום די אנטלאפענע; דאס איז אבער וועניג וואס געהאלפען. די אונרוהיגע שטימונג איז געוואקסען.

די פריהערדיגע טענות: „ערגער וועט ניט זיין" זיינען פון זיך אליין אנטשווינגען געווארען. אויף אלע שולען האבען זיך בעווייזען גרויסע פאהנען און אויף זיי א רויטער, פונקט ווי מיט בלוט געשריבענער קרייץ בייי־נאכט. בעת אין שטאדט איז שטיל, האט מען אנגעהויבען פיהרען אהין פערוואונדעטע און קראנקע; פון אנפאנג נור צעהנדליגער; נאכהער שוין הונדערטער. אין עק שטאדט האט מען געפעפענט א ספעציעלע פסיחיאטרישע קראנקען־הויז, פאר מענשען פון מיליטער, וועלכע די קריעג־שרעקען האבען פון זינען געבראכט... די שטאדט האט אויסערליך נאך געהאט דעם זעלבען געשטאלט, ווי געווענליך; אין די טעאטערען און די קינאטאגראפען האט מען געגעבען פארשטעלונגען, אין די קאפע־הייזער איז ניט אנשוויגען געווארען די מוזיק, וועלכע האט אויפגעהאלטען די שטימונג אין פובליק מיט פאטריאטישע מארשען. און דאך איז דער פחד, דער גרויל געוואקסען פון מינוט צו מינוט. דער גרויל איז נאך שטארקער געווארען צוליעב די ידיעות פון שלאכט־פעלד, וועלכע פלעגען אריינדרינגען אין עולם; ידיעות וועגען נידערלאגען, וועגען פערראט...

די בעפעלקערונג, וואס איז געווען געשטימט מאסקווא־פיליש אדער, ווי מען רופט זיי דא, מאסקאלעפילען האבען דורך פאראוים אפגעדרעטע סיגנאלען געגעבען צו ווייסען די רוסישע מיליטער וועגען דער צאהל פון די עסטרייכער, וועגען זייער פאזיציע, און אינ'ם מאמענט פון שלאכט האבען זיי געשאסען אויף די עסטרייכער פון הינטען...

אין פלוג קאן עם אויסקומען משונה, ווי האט דאס די עסטרייכישע רעגיערונג, וועלכע האט דאך א גרויסע מיליטער־פאליציי אישע מאשין אויף צו פערהיטען זיך פון אזעלכע סיורפריזען, ווי האט זי עם פאהזעהען די דאזיגע לאנגיאהריגע טעטיגקייט פון דער שכנישער „פריינדליכער" מלוכה, וועלכע האט זיך גגרייט איהר צו זעצען אויפ'ן האלז...

דער ענטפער אויף דער דאזיגער פראגע איז זעהר פערווויקעלט. עסטרייך האט געטהאן אלץ, וואס מעגליך, צו דערשטיקען די מאסקווא־פילישע בעווענונג; אבער די דאזיגע „רוסישע" בעווענונג האט געצויגען איהר יניקה פון די קלאסען־אינטערעסען פון דער פוילישער שליאכטא, פון די פוילישע גוטסבעזיצער.

אין מזרח־גאליציען זיינען די פריצים — פאליאקען, די פוירים — רוטענער. דער קלאסען־געגענזאץ איז אריינגעשפארט אין נאציאנאלע ראהמען. קעמפענדיג פאר זייערע קלא־

סען־אינטערעסען, וויקלען זיך די פריצים אין א כשר־פאטריאטישען מאנטל פון קעמפער פאר דאם פאטערלאנד. די פויערים, וועלכע זיינען אין אייניגע ערטער אפילו אפגעשניטען פון וואסער פאר זייערע בהמות, — צווישען זיי און דעם טיף ליגען דעם פריצ׳ס פעלדער, — די דאזיגע פויערים זעהען די סיבה פון זייער עלענד אין זייער רוטענישעד אפשטאמונג. א דאנק דעם, דאס דאם, וואס איז אין גרונד א קלאסען־קאמפף, דא אננעמען נאציאנאלע פארמען. דא שטעלט מען ניט אוועק א פריץ געגען א פויער, וואס דארף זיך ביי איהם אנדינגען, נור א פאליאק געגען א רוטענער.

כדי אבצושוואכען דעם איינפלום פון די רוטענער, וואס ווערט אלץ שטארקער און שטארקער, האבען זיך די „פאדאליאקען" מיט דער הילף פון די פוילישע נאציאנאל־דעמאקראטען געלאזט אויף דעם אלטען אויסגעפרוירטען מיטעל: צוטייל און הערשעווע. מיט דער גוטווילינגער הילף פון דער ארטיגער אדמיניסטראציע,—דער שטאטהאלטער גראף פאטאצקי (ערמארדעט דורך דעם רוטענער סיטשינסקי) האט דא אויך צוגעלאזט זיין האנד — האבען אין דעם רוטענישען דארף אריינגעדרונגען מאסקאליפילישע פראפאגאנדיסטען. דעם פינסטערען רוטענישען פויער האט מען דערצאהלט מעשות, אז רוסלאנד איז א שטיין־רייכע לאנד, וואו עס איז פארנעגן א סך ערד, ניטא קיין ענגשאפט, דאס פאלק לעבט פריי און גערוים. די דאזיגע פראפאגאנדא, וועלכע איז רייף געשטיצט געווארען מיט רוסישע רובלעם, האט געהאט ערפאלג. די רוטענישע פויערים האבען זיך צושפאלטען אויף צוויי פיינדליכע לאגערען און זיי זיינען געווארען וועניגער געפערליך פאר די פריצים; און מעהר ווי דאס איז מען ניט אויסען געווען. פון דעם מאמענט אן, וועו די קלאסען־אינטערעסען פון די פוילישע פריצים האבען געפאדערט א צושפאלטונג צווישען די רוטענישע פויערים, איז דער עסטרייכישע פאטריאטיזם ביי די דאזיגע פריצים פערשוואונדען, ווי א חלום; די מלוכה־אינטערעסען האבען אפגעטראטען פאר די קלאסען־אינטערעסען. שוין פון לאנג האט זיך דער פערראט געמאכט א נעפט אין די פערשיעדענע פונקטען פון גאליציען; נור פון יענעם מאמענט אן האט ער זיך אנגעהויבען פאנאנדערוואקסען, צולעגען אין דער לענג און אין דער ברייט איבער׳ן גאנצען געגנד. אגענטען פון פראוואסלאווע און זעלבסטהערשונג האבען פערפלייצט גאליציען. עס האבען זיך בעווייזען צייטונגען („פריקארפאטסקאיא רום"), וואס קיינער האט ניט געוואוסט, וואו זיי נעהמען געלד־מיטלען; עס האבען זיך בעוויעזען בראשורען, צוגעשיקט פון דער בעוואוסטער פאטשייווער לאוורע. די פאליציי פלעגט שיעד ניט יעדען טאג כאפען רוסישע שפיאנען, וועלכע זיינען תמיד געשטאנען אין מעהר אדער וועניגער נאהענטער בעציהונג מיט דער מאסקוואפילישער ארגאניזאציע; דאס איז אבער געווען מעהר ניט ווי א טראפען אין ים... גאנץ גאליציען האט געזעהען די דאזיגע אונטערערדישע ארבייט רוסלאנד׳ס; אין דער ערשטער בעסטער שטאדט האט מען זיך לייכט געקאנט דערווייסען די נעמען און די פאמיליעס פון די מאסקוואפילישע טוער, וועלכע האבען וואס וויטער געארבייט אלץ מעהר אפען, זיך ניט געשטערט. ערשט וען דער שטורם האט אויסגעבראכען, וען אין בראדער און סאקאלער אויעזדען האבען זיך אנגעהויבען געפעכטען וען שלאכטען, און א טייל פון די ארטיגע פויערים האבען זיך אפען געשטעלט אויף רוסלאנד׳ס זייט, ערשט דאמאלסט האט די עסטרייכישע רעגיערונג אנגעהויבען הארט זיך אפצורעכענען מיט די קרבנות פון דער רוסאפילישער פראפאגאנדא. דער פערד איז שוין ניט געווען, האט מען געקאפט איבער׳ן שפאן. הונדערטער פינסטערע מענשען, וועלכע זיינען געווען שולדיג נור אין דעם, וואס זיי האבען גע׳חלום׳ט וועגען א שטיקעל ערד, זיינען געפאלען אונטער די קוילען פון די עסטרייכישע סאלדאטען האנדביי־האנד מיט אמת׳ע שפיאנען; אנדערע שמאכטען אין קאזעמאטען. טאג־טעגליך האט מען די דאזיגע אומגליקליכע נעפיהרט איבער די גאסען פון לעמבערג אין טיורמע אריין; און די בעפעלקערונג האט זיי בעגליימט מיט קללות און זלזולים, מיט קולות פון טיעפסטער פעראכטונג און עקעל. עס האט זיך ניט איינמאל געטראפען, אז דער המון האט דורכגערייסען די וואך, וואס האט זיי געפיהרט, און געשפיגען אויף די ארעסטאנטען און געזידעלט זיי מיט דעם לעצטע ווערטער. עס האבען געטראפען נאך שווידערהאפטערע סצענעס אויף. פאראויס פאר א גאנצע רייהע ארעסטירטע איז געגאנגען א רוטענישער גלח צוזאמענגעשמיעדט אין אייזן, מיט א גרויסען קרייץ אין דער האנד, וועלכע האבען דעם גלח גענוידען רוטענישען פויער. גרויסע מאסען האבען די דאזיגע טרויעריגע פראצעסיע בעגליימט. — יודאס! פערראטער! קריסטוס־פערקויפער! — האבען זיך געהערט קולות פון אלע זייטען. דער גלח איז געגאנגען שטאלץ אויפגעהויבען דעם קאפ, מיט א איראנישען שמייכעל אויף די ליפען; דער פויער האט געהאלטען די אויגען אראפגעלאזען צו דער ערד, און זיין פנים פלעגט זיך וועהמאג׳ליך פערקרימען ביי יעדען שימפווארט, ביי יעדען שפיי, וואס פלעגט איהם טרעפען... מיט אמאל האט זיך דער פויער אפגעשטעלט און מיט דער לינקער, מיט דער פערשמידטער האנד האט ער מיט׳ן גאנצען כח אראפגעלאזען דעם גלח א פאטש: אט האסטו דיר, מנוול! דאס האסטו אננערעדט! דיין ארבייט איז עס!..

די דאָזיגע שוידערהאפטע סצענע האָט געמאכט
א שטארקען איינדרוק אויף דעם המון, וואס
האָט געוואלדעוועט ארום. די קולות זיינען
אנשוויגען געווארען. דער גלח האָט אראָפגע־
לאָזען דעם קאָפּ; דער שמייכעל פון זיינע לי־
פען איז פערשוואונדען... איך האָב א קוק גע־
טהאָן ארום זיך: אויף דראָשקעס, אָננעטהאָן,
זיינען געפאָהרען פערשיעדענע נאַציאָנאל־דעמא־
קראטען, בעאמטע און פריוואט־מענשען. זיי
האָבען שוין בעווייזען זיך צו פערוואנדלען אין
הייסע עסטרייכישע פאַטריאָטען... אויף זיי
האָט קיינער ניט געשפּויגען, קיינער האָט זיי
אין פּנים ניט געפאַטשט, ניט געשימפּפט און
געשאָלטען...

(ווייטערעס אין די נעקסטע בריפֿ.)

מנחם:

ערד.

(מלחמה־באַלאַדע.)

דורך גאַסען פערלאָזטע אין פינסטערניש ברויט
א שטומפּיגער טומעל פון רעדער זיך שפּרויט,
ווי טויבער געקלאַנג פון א קויט.
עס האָט זיך פון וויטען דער פוינד אָנגעיאָגט,
אַרויס איז מיט וואָפען וועד וואַפען נור טראָגט,
און אַלטע אַנטלויפען פערצאָגט.

עס טרויסלט א פוהר איבער גריבער און שטיין.
צווישן אַלטע אין פוהר — און דורך קלאַפּענדע ציהן
פערשטיקט רויסט זיך אויס א געווין:
— ניט שוין האָב איך דאָס אויך ביי גאָט נישט
פערדינט,
אַז כ'זאָל אויף דער עלענדער עלטער אציכט
א קבר כאָטש זהען פון א קינד!

עס יאָמערט די אַלטע—און ס'ענטפערט דער מאַן:
— מסתמה איז דאָך אזא גזר־דין פאַרהאַן
פערוואָגעלט צו ווערן פון דאן.
עס יאָמערט די אַלטע: וואו קעהרען די טריט,
וועז ס'שטרויכלען די קניהען פון עלטער געשמיידט
און כ'הער, ווי די ערד מיך שוין ציהט?...

געשטיקטער די שטימע דעם אלטע'ס פון שרעק:
— אויב גלות בעשעהרט אויף די עלטערע טעג,
וועט גאָט אונז בעוויזען זיין וועג.
און ס'יאָמערט די אַלטע: וואָס דאַרף איך א הויז,
אז כ'האָב דאָ דעם טויט מיינע קינדער פון שוים
געטראָגען אין קבר ארוים?...

א גאָס נאָך א גאָס — און פון נאָכט פינסטער קוים
דערזעהט זיך אין שאטען און ברומען פון בוים
פון אלטען בית־עלמין די צוים.
— ווי וועט מיך פערטראָגען א ווילד־פרעמדע ערד,
אז די האָט מיין מאַרך פון די ביינער פערצעהרט,
מיט בלוט מיינס און לייב זיך דערנעהרט?...

אוי, קינדערלאָך מיינע, מיין בעטען פערגעהמט,
נעהמט צו אייער מאַמע, עס זאָל אין דער פרעמד
ניט בלייבען איהר קבר פערשעהמט!...

אוי, קינדערלאָך מיינע!... האַלט, פוהרמאן נור,
האַלט!..
און פלוצלינג פון פוהרער אַ רים מיט געוואַלד,
א וועה־רוף די פינסטערקייט שפּאלט:

— ניין, קינדערלאָך מיינע, איהר בליבט ניט אָהן
מיר!
פעסט האַלט זי דער אלטער, די הענד דריקט
ער איהר:
— וואָס איז דיר? וואָס טהוט זיך מיט דיר?
פעסט האַלט זי דער אלטער אין טרוקענע הענד.
— צו האָסטו די קינדערלאָך דען ניט דערקענט,
וואָס נורען זיך דאָרט ביי די וועגד?

אָט שטעהען זיי דאָך ביים בית־עלמין, ביים שוועל.
די אויגעלאָך קוקען אין פינסטערניש געל.
תכריכים'לאָך וויסער, ווי מעהל...
צו הערסטו ניט, נעכיך, דאָס ביטער געשריי:
ס'פערלאָזט אונז די מאמעניו, וועה איז אונז, וועה!
אוי לאָז מיך, לאָז מיך צו זיי.

פעסט האַלט זי דער אלטער, דער פוסט איהם ווי
האַרט!
עס ציטערט איהר קאָפּ אויף זיין ברוסט אָנגע־
שפּאַרט:
— איך געה שוין, וואַרט, קינדערלאָך, וואַרט!
פעסט האַלט זי דער אַלטער, דער פוהרמאן שנעל
טרייבט.
וואָס שטיקט איהם אין האַלז און אין אויגען זיך
קלייבט?
איהר קאָפּ אויף די קניה ביי איהם בליבט.

— אויב איך האָב עס, פאָטער, דעם בעכער פערפולט,
מיט פרייד וועל איך טראָגען די שטראָף פאר מיין
שולד,
נאָר איהר — איהר בעוויזט דיין גערולד
און שיין זי אין אומגליק, וואָס דו האָסט געשיקט!..
פעסט האַלט זי דער אלטער אין ארעמס געשטיקט—
איהר קאָפּ אויף די קניה ביי איהם בליבט.

מאַררים הילקוויט:

סאציאליזם און מלחמה

3.

די סאָציאַליסטישע מלחמה טאקטיק.

אין פּרינציפּ איז דער סאָציאַליזם געגען מלחמות צווישען נאציאָן און נאציאָן און אויך צווישען איין גרופּע און דער אַנדערער אין איין און דערזעלבער נאציאָן. דער סאָציאַליזם זוכט אָבצושאפען די אורזאכען פון עקאָנאָמישען אָנטאָגניזם צווישען מענש און מענש, צווישען קלאס און קלאס און צווישען נאציאָן און נאציאָן — דער סאָציאַליזם זוכט זיי אָבצושאפען דורך דער פערגעזעלשאפטליכונג פון די אינדוסטריען. דאָס וועט ברענגען דערצו, אז דער קאָנקורענץ־קאמפּף פאר עקזיסטענץ און פאר רייכטהום זאָל אויפהערען. דער סאָציאַליסטישער אידעאל איז א דויערנדער נאציאָנאלער און אינטערנאציאָנאלער פריעדען, וואָס זאָל ווערען גאראנטירט דורך א ווירקליכער אינטערעסען־גמיינזאמקייט פון אלע מענשען.

אָבער דיעזער ערהאבענער אידעאל מאכט די סאָציאַליסטען ניט בלינד צו דער טרויעריגער ווירקליכקייט פון היינטיגען טאָג. זיי וויסען, אז די הערשענדע סאָציאַלע און עקאָנאָמישע אָרדנונג איז גענרינדעט אויפ'ן פּרינציפּ פון רויב און אז אזוי לאַנג ווי דער קאַפּיטאַליזם האלט אן זיין הערשאפט, וועט דיעזע אָרדנונג מוזען פערבלייבען. דעם קאַפּיטאַליסטישען מלחמה־געשפּענסט קען מען ניט פערטרייבען מיט תפילות און מיט כישוף; מען קען איהם נאר בייקומען אין קאמפּף. און די סאָציאַליסטען נעהמען אויף דעם קאמפּף. זיי זיינען גרייט צו קעמפּפען פאר פריעדען.

די סאָציאַליסטען בעשאפען ניט און ווילען אויך ניט דעם קלאסען־קאמפּף. אָבער זיי קענען זיך ניט העלפען און זיי מוזען אָנערקענען דעם פאקט — אז א כראַנישע בירגער־מלחמה נעהט אן צווישען די ארבייטער און די בעלי־בתים אין יעדער מאָדערנער מדינה, און זיי זיי־נען געצוואונגען צו נעהמען א שטעלונג אין דיעזער מלחמה — מיט דעם צוועק אין גאנצען אָב־צושאפען די בירגער־מלחמות דורך דעם נצחון פון פּאָלק. פון דער אַנדער זייט אָנערקענען אויך די סאָציאַליסטען, אז אונטער די עקזיס־טירענדע בעדינגונגען זיינען אינטערנאציאָנאלע מלחמות אונפערמיידליך און אז די ארבייטער קענען זעלטען אָדער גאָר קיינמאָל ניט זיך אויס־היטען פון אריינגעשלעפּט צו ווערען אין זיי. נאָך מעהר: עס קען פאסירען, אז די ארבייטער זאָלען זיך פיהלען פערפליכטעט צו שטיצען אזעלכע מלחמות צוליעב זייערע קלאסען־אינטע־רעסען אָדער צוליעב די בריייטערע אינטערעסען פון דער ציוויליזאציאָן.

סאָציאַליסטען זיינען ניט קיין געשווארענע פאסיפיסטען. נאָך וועניגער זיינען זיי אנהענ־גער פון דער פילאָזאָפיע פון ניט ווערען זיך גענגען שלעכטס. זייער שטעלונג צו דער אָדער יענער מלחמה העננט אָב פון די אורזאכען, וואָס האָבען די מלחמה ארויסגערופען, פון די ציעלען, וואָס זי שטעלט זיך, און פון די רעזולטאטען, צו וועלכע זי קען בערענגען.

די סאָציאַליסטען אין כלל שטיצען מלחמות פאר נאציאָנאלע פרייהייט און אונאָבהענגיג־קייט. די וועלט־רעפובליק, פאר וועלכער זיי קעמפּפען, קען נאָר צו־שטאנד קומען אין א פע־דעראציאָן פון פריע און אונאבהענגיגע שטאא־טען, וואָס יעדער פון זיי האָט דורכגעפיהרט א פאלשטענדיגע אינדוסטריעלע און פּאָליטישע דעמאָקראטיע ביי זיך. אן אונטערווארפענעם לאנד מוז במילא זיין א לאנד פון שקלאפען; אזא לאנד איז א שטערונג פאר דעם אלגעמיי־נעם פּראָגרעס צו פּאָליטישער פרייהייט.

אזוי, צ. ב. ש., האָבען די סאָציאַליסטען אלע מאָל אונטערשטיצט די בעוועגונגען אויפ־צושטעלען צוריק די אויטאָנאָמיע פון פּוילען און די אונאבהענגיגקייט פון פינלאנד. די אינטער־נאציאָנאלע סאָציאַליסטישע קאָנגרעסען האָבען צוגעטהיילט צו די דעלעגאטען פון דיעזע לענ־דער די פּריווילעגיעם פון דעלעגאטען פון אונאב־הענגיג לענדער, נאטירליך וואָלטען די סאָציא־ליסטען פּארגעציויגען צו דערגרייכען אָט די אונ־אָבהענגיגקייט פון די נאציאָנען דורך פריעדליכע מיטלען, אָבער וען זיי וואָלטען געשטעלט גע־ווארען פאר דער ברירה — אויסצוקליבען צווי־שען פריעדען און קנעכטשאפט פון איין זייט און מלחמה און פרייהייט פון דער אנדערער, וואָלטען זיי נעווים אויסגעקליבען דאָס לעצטע.

*) דער ארטיקעל איז דער 3טער פון דער סע־יע „סאָציאַליזם און מלחמה", וואָס נעט. מ. הילקוויט שרייבט פּא דער „צוקונפט" און „מעטראָפּאָליטען".

און ניט נאָר סימפּאַטיזירען סאָציאַליסטען מיט די בעפרייאונגס־מלחמות, וואָס איין נאַציאָן פיהרט געגען די אַנדערע. אין יעדער ביר־גער־מלחמה, וואָס אַן אונטערדריקטער קלאַס פיהרט געגען אַן אונטערדריקער קלאַס, אין יע־דען קאַמפֿף פאַר פרייהייט און פֿראָגרעס, שטע־לען זיך די סאָציאַליסטען אַלעמאָל אויפֿ'ן צד פון די אונטערדריקטע, אויפֿ'ן צד פון פרייהייט און פֿראָגרעס.

אַזוי אין אונזער אייגענעם בירגער־קריעג זיינען די סימפּאַטיען פון דער יונגער סאָציא־ליסטישער בעוועגונג געווען אויסדריקליך אויף דער זייט פון דער צפון־אַרמעע. די סאָציאַליס־טישע אַרגאַניזאַציאָנען, וואָס זיינען צו יענער צייט צונויפגעשטעלט געווען הויפּטזעכליך פון דייטשע אימיגראַנטען, זיינען מעהרסטענס אין גאַנצען אויסגעלעדיגט געווארען, א דאַנק דעם, וואָס די מיטגליעדער האָבען זיך פערשריעבען אלס פרייוויליגע אין דער צפון־אַרמעע, און פיע־לע סאָציאַליסטישע פיהרער פון יענער צייט, אַזוי ווי אויגוסט ווילהלם, ראָבערט רָאַזע און דזשאָזעפֿ וויידעמייער, האָבען זיך שטאַרק אויס־געצייכענט אויף די שלאַכט־פעלדער.

די אינטערנאַציאָנאַלע ארבייטער־פֿעראייני־גונג, וואָס איז אקאָרשט אַרגאַניזירט געווארען אין ...דאָן, האָט דאַן געשיקט אַן ענטהוזיאַס־טישען בעגריסונגס־אַדרעס צו פרעזידענט לינ־קאָלן (דער אַדרעס איז געשריעבען פון קאַרל מאַרקס). אין יענעם היסטאָרישען דאָקומענט לעזען מיר פאָלגענדעס: וואָס אַן אליגאַרכיע פון 300,000 שקלאַפֿען־האַלטער האָט, צום ערשטען מאָל אין דער וועלט־געשיכטע, געוואגט אויפצו־הויבען א בונט מיט „שקלאַפֿערי" אויף זייער פאָהן; וואָס אין זעלבען אַנד, וואו מיט הונדערט יאָהר צוריק איז אויפגעקומען די אידעע פון דער גרויסער דעמאָקראַטישער רעפובליק—אין זעל־בען לאַנד, וואו צום ערשטען מאָל זיינען פֿרא־קלאַמירט געווארען די מענשען־רעכטע און פון וואָס דער שטוים איז געגעבען געווארען צו דער אייראָפּעאישער רעוואָלוציע פון ענדע פונ'ם 18טען יאָהרהונדערט; וואָס אין זעלבען לאַנד... פֿראָקלאַמירט די קאָנטר־רעוואָלוציאָן, אז „דאָס אייגענטהומס־רעכט אויפ'ן מענשען מוז ווערען דער ווינקעל־שטיין פון דער נייער געבויידע"— דאָן האָט דער ארבייטער־קלאַס פון אייראָפּא תיכף בעגריפֿען... אז דער בונט פון די שקלאַפען־האַלט ער איז אַן אויפּפּאַדערונג צום הייליגען קריעג פון אייגענטהום געגען ארבייט, אַבער אויך אַן אויפּפּאַדערונג צו די מענער פון אר־בייט, זיי זאָלען אָנפאַנגען דעם הייליגען קריעג פאר דער האָפענונג פון זייער צוקונפט, מענען אפילו אלע זיערע פריהערינע ערַאָבערונגען גע־שטעלט ווערען אין קאָהן אין דיעזען שרעקליכען סכסוך אויף יעדער זייט אטלאַנטיק."

מעגליך, אז אזא בירגער־קריעג ווי אונזערער זאָל זיך נאָך א מאָל וויעדערהאָלען אין א גרע־סערען מאַסטאַב און נאָך פֿאר מעהר דרינ־גענדע ציעלען. די קעמפּפע צווישען קאַפּיטאַל און ארבייט, צווישען פּלוטאָקראַטיע און פּאָלק, וואָס גהאלטן איצט אַן אויף דער גאַנצער וועלט, וועלען זיך אפשר פערענדיגען מיט אַן אמת'ען קאמפּף מיט וואָפען אין די הענד, אין איינער אַדער מעהרערע מדינות. וואו אוֹן וועו אזוינס זאָל ניט פאָרקומען, די סאָציאַליסטען פון אלע לענדער וועלען אָהן צווייפעל זיין צווישען די קעמפּפענדע אויף דער זייט פון ארבייט.

* * *

צווישען די מלחמות, וואָס פלעגען ארויס־רופען גיכער סימפּאַטיע איידער די פערדאמונג פון די סאָציאַליסטען, זיינען געווען ניט בלויז נאַציאָנאַלע אַדער פאָלקסקעמפּפע פאר פרייהייט און אונאבהענגיקייט. עס איז בעוואוסט, אז די סאָציאַליסטען זיינען אויף געווען צו גונסטען פון אַן אָנפאַל־קריעג, אויב זיי האָבען געהאט א גרונד צו גלויבען, אז אזא קריעג וועט דיענען דעם פאָרטשריט און דער ציוויליזאַציאָן. אזעלכע מלחמות קענען אָנגערופען ווערען די „קרייצציגע" אַדער די הייליגע מלחמות פון פרייהייט. אזוי צ. ב. ש. האָבען אין 1848 די ביידע יונגע גרינדער פון דער מאַדערנער סאָציא־ליסטישער פילאָסאָפיע, קאַרל מארקס און פריער־ריך ענגעלס, אויפגעפאַדערט צו אַן אלגעמיינעם קריעג פון דער רעוואָלוציאָנערער אייראָפּא גע־גען דער שטאַרקסטער פעסטונג פון דער רעאַק־ציע אין אייראָפּא — רוסלאַנד". אַבער וואָס מעהר די סאָציאַליסטישע און די ארבייטער־בעוועגונג פון יעדען לאַנד איז געוואקסען אין מאכט און אין צאָהל, אלץ שוואכער איז געווא־רען דער גלויבען, אז א פאָלק קען ערריכטן פּא־ליטישע פרייהייט דורך דער ארייַנמישונג פון א פרעמדער מאַכט. איצט, קען מען זאָגען, איז דיעזער שטאַנדפּונקט אין גאַנצען פערוואָרפען געווארען.

עס איז פאראן נאָך א סארט מלחמות, אויף וועלכע עס פאלט ניט די אלגעמיינע סאָציאַליס־טישע פערדאמונג פון מלחמות — דאָס זיינען די פערטיידיגונגס־מלחמות. א קליינע גרופּע פון עקסטרעמע סאָציאַליסטען, וואָס זייער שטאַרק־סטער און אנגעזעהנסטער וואָרט־פיהרער איז ביז ניט לאַנג געווען דער בעריהמטער פראנצויזישער „אנטי־פאטריאָטישער" סאָציאַליסט, גוסטאַוו הערווע, האָט ביטער געקעמפּפט געגען דיעזער אויסנאהמע. „די ארבייטער האָבען ניט קיין פא־טערלאַנד" — האָט ער געשטורמט. „יעדע מאַדערנע מדינה געפינט זיך אין בעזיץ פון איהר קאַפּיטאַליסטען קלאַס, וועלט פון איהם בע־הערשט פיזיש, מאָראַליש און פּאָליטיש. דער ארבייטער האָט ניט קיין אייגענטום און ניט קיין רעכט און איז ניט פעראינטערעסירט אין דער

אויפהאלטונג פון פאָטערלאנד". ס'איז אינטערעסאנט צו בעמערקן, אז ביים אויסברוך פון דער איצטיגער מלחמה האָט גוסטאוו האַוווע אָנגענומען די ענטשיעדענסטע, כמעט ווילד־פאַטריאָטישע שטעלונג צו גונסטען פון זיין פאָטערלאנד.

די סאָציאַליסטישע בעוועגונג אלס גאנצע האָט זיך קיינמאָל ניט פערהאלטען בעזונדערס פריינדליך צו דיעזען עקסטרעמען שטאנדפונקט. די סאָציאַליסטען פיהלען א טיפען עקל צו אלע פאַרמען פון וואולגארען און נאַרישען דזשינגא־פאטריאָטיזם, אָבער זיי זיינען ניט אנטי־פאטריאָטיש. זיי אנערקענען טאקע, אז היינט צו טאָג געפינען זיך אלע לענדער פון דער וועלט אין בעזיץ פון די קאַפּיטאַליסטישע קלאַסען, וועלכע בעהערשען און עקספלואַטירען זיי. אָבער די סאָציאַליסטען קעמפען דאָך די לענדער צו בעפרייען פון דיעזער דעמאָראַליזירענדער הערשאפט און איבערצוגעבען זיי צום פאָלק. זיי זיינען גאָר ניט געניגט אזוי לייכט אויפצוגעבען די פאָדערונגען פון די ארבייטער. זיי בעשטעהען אויף דעם רעכט פון די ארבייטער אויף דער ערד און איהרע רייכטהימער. „וואָס מיר בעקעמפען" — זאגט אויגוסט בעבעל — „איז ניט דאָס פאָטערלאנד, אלס אזעלכעס, ווייל דאָס פאָטערלאנד בעלאנגט צו די ארבייטער פיעל מעהר ווי צו די הערשענדע קלאסען — וואָס מיר בעקעמפען, זיינען די צוקונפט, וואָס זיינען בעשאפען געוואָרען אין די פאָטערלענדער לטובת די בעזיצענדע קלאסען... דאָס קולטורעלע לעבען פון א נאציאָן קען זיך נאָר פרייהייט און אונאבהענגיגקייט און דורך דער פערמיטלונג פון דעם מוטערשפראך". און זשאָן זשאָרעס גיט צו דעם צו: „הערווע ווייל צושטערען דאָס פאָטערלאנד. מיר אָבער ווילען פערגעזעלשאפטליכען דאָס פאָטערלאנד פאר דער טובה פון די ארבייטער. מיר פאָדערען, אז די פראָדוקציאָנס־מיטלען זאָלען פערוואנדעלט ווערען אין דאָס קאָלעקטיווע אייגענטהום פון פאָלק. ווייל דאָס פאָלק איז אן אוצר פון מענשליכען זשעניע און פראָגרעס, און דאָס וואָלט געווען שלעכט געדיענט די ארבייטער, ווען מיר זאָלען צושטערען דיעזע ווערטהפולע כלי פון מענשליכער קולטור".

דיעזע ווערטער פון זשאָרעס און בעבעל קלינגען אפשר א הארעלע מליצה'דיג. זיי זיינען אריסנגעזאָגט געוואָרען אין היץ פון א דעבאטע אויף אן אינטערנאַציאָנאַלען סאָציאַליסטישען קאָנגרעס. אין גרונד פון סאָציאַליסטישען בעגריף פון פאָטערלאנגט ליעגט ניט אזוי א מאָראַליש, ווי א גאנץ סאָליד מאטעריעלער מאטיוו. און די ריכטיגקייט פון דיעזען בעגריף האלט אויף אוים אין בעזוג צו אנדערע קלאסען פון דער בעפעלקערונג. דאָס פאָטערלאנד איז די עקאָנאָמישע איינהייט פון דער מאָדערנער געזעלשאפט. דאָס פאָטערלאנד לייפערט שפּייז און אלע איבעריגע עקזיסטענץ־מיטלען פאר זיינע איינוואוינער, און דאָרום איז עס פאָטערלאנד. די עלטסטע און ריכטיגסטע פארמעל פון אינטערנאַציאָנאַליזם: „וואו ברויט איז, דאָרט איז דאָס פאָטערלאנד", קען מיט נאָך מעהר רעכט איבערגעקעהרט ווערען אזוי: „וואו דאָס פאָטערלאנד איז, דאָרט איז ברויט". די ארבייטער פאָדערען מיט פולען רעכט דעם גאנצען פראָדוקט פון זייער ארבייט. דאָך געפינען זיי פאר ערטרעגליך צו ווערען בערויבט פון א טהייל פון זייער פראָדוקט, איידער פערטריבען צו ווערען פון הויז און פעלד און איבערגעלאָזען צו ווערען אויף הפקר. די בראוון בעלגישע ארבייטער האָבען האַרטנעקיג און ביטער געקעמפּט געגען זייערע עקספּלואַטאַטאָרס. אָבער די אמאליגע טעג פון געשניטענע ווייזשעם און לאנגע ארבייטס־שטונדען מוזען זיי איצט אויס־ווייזען וווי לויטערעם גליק אין פערגלייך מיט זייער איצטיגען היימלאָזען, הונגעריגען און ווייס־טען לעבען.

נאציאָנאלע און בירגער־מלחמות פאר אונאבהענגיגקייט און זעלבסט־בעפרייאונג אָדער „הייליגע מלחמות" פאר בעפרייען אנדערע פעלקער זיינען בכלל זעלטען און ווערען אלץ זעלטענער. אין דער לעצטער באלקאנישער מלחמה איז דער קאמפף פאר נאציאָנאלער אויטאָנאָמיע געווען נאָר א בייזאָך. די לעצטע גרויסע מלחמה, וואָס א נאציאָן האָט געפיהרט אויסשליסליך פאר איהר פאָליטישער אונאבהענגיגקייט, איז געווען די אמעריקאַנער רעוואָלוציאָן, שוין באלד מיט 150 יאָהר צוריק. די לעצטע בעדייטענדע איינערע מלחמות פאר דער בעפרייאונג פון אונטערדריקטע קלאסען זיינען געווען די בירגער־מלחמה אין יונייטעד סטייטס און דער אויפשטאנד פון פאריזער פראָלעטאריאט אין 1871. און וואָס שייך די הייליגע מלחמות פאר פרעמדע פרייהייט און פאר פראָגרעס, זיינען אזעלכע פארגעקומען בלויז אין דער איינבילדונג פון פאָליטישע פאנטאַזיאָרען.

און אפילו מלחמות, וואָס זיינען בעצם נאָר פאר נאציאָנאלער פערטהיידיגונג, האלטען אין פערשווינדען. די צייט ווען מחנות פון ווילדע אָדער האלב־ציוויליזירטע שבטים פלעגען ארום־וואַנדערען פון אָרט צו אָרט, איז אריבער. מאַדערנע נאציאָנען זיינען כמעט פערזיכערט געגען א פלוצלונגען און אונפראָווואָצירטען איבערפאל פון זייערע שכנים. דער דייטשער אָנפאל אויף בעלגיען איז פיעלייכט דער איינציגער בישפיעל פאר פיעלע און פיעלע יאָהרען, און די אלגעמיינע ענטרישטונג, וואָס דאָס האָט ארויסגענרופען אין דער נאנצער ציוויליזירטער וועלט,

בעווייזט, אז אזא אנפאל איז א זעלטענע אויס־נאהמע. אלם כלל ווערען מאַדערנע מהחמות געפיהרט ניט פאר אונאבהענגיגקייט און ניט פאר פראָגרעס און ניט פאר פערטהיידיגונג, נאר פאר עראָבערונג, פערכאפונג פון טעריטאָריע און פון אנדערע גוט־בערעכענטע מאַטעריעלע ציעלען. דירעקט אָדער אינדירעקט זיינען די לעצטע מלחמות, אין זייער גרויסער מעהרצאָהל, ארויסגערופען געווארען דורך דער קאָמערציעלער קאָנקורענץ. זיי ווערען געפיהרט צוליעב ריין־עקאָנאָמישען געווינס. דיעזע מלחמות צייכנען זיך אויס מיט זייער גרויליכען כאראקטער; זיי זיינען פשוט א רייהע קאלטבלוטיגע שחיטות, און זיי האָבען קיין שום פערענטפערונג ניט, אויסער דעם קאָמערציעלען פראָפיט. די אר־בייטער, נאטירליך, זיינען די ביטערסטע נעג־נער פון אזעלכע מלחמות, ווארים זיי ליפערען דאָך די מעהרסטע שטרייט־קרעפטען און ליידען די גרעסטע פערלוסטען, בעת דעם נוצען און דעם געווינס בעקומען די הערשענדע קלאסען.

מלחמות פון דעם סארט זיינען די אָפטסטע טע און די שעדליכסטע, און אזעלכע מלחמות האָבען דאָם די סאָציאָליסטען געמיינט, וועז זיי האָבען דיסקוטירט זייער שטעלונג צו מלחמה אויף זייערע צוהלרייכע נאציאָנאלע און אינ־טערנאציאָנאלע קאָנגרעסען. די קאָפיטאליסטי־שע מלחמה צוליעב דעם נאקעטען פראָפיט, די שמאָך און שאנדע פון דער מאַדערנער ציווילי־זאציאָן, האָט זיך זיי פארגעשטעלט אלס די אייג־ציגע מלחמה. אין זייערע רעזאָלוציאָנען וועגען דער פראגע האָבען זיי כמעט ווי ניט געפֿרופט אונטערשיידען צווישען מלחמה און מלחמה. די קאָפיטאליסטיש מלחמה, מאָדר צוליעב פּראָ־פיט, האָט פאר זיי געגאָלטען אלס די טיפּישע מלחמה און די מלחמה האָבען זיי דאָם פער־דאמט און בעקמפּפט, ניט בעשטימענדיג איהר געוני און ניט מאָבענדיג קיין אויסנאהמען.

פאקטיש איז געווען אנגענומען, אז די סא־ציאליסטען זיינען אבסאָלוט פיינדליך צו יעדער מלחמה, צו מלחמה אלם אזעלכע. די דיסקו־סיאָן פלעגט זיך געווענליך דרעהען ארום די פאָרמולירונג פון די פערהיטונגס־מיטלען.

עם וואָלט געווען פערהעלטנים־מעסיג א לייכטע זאך צו פאָרמולירען א פאָליטישע אנטי־מלחמה פּראָגראָם, די סאָציאליסטען אבער בעזי־צען נעגוג געזונדען פערשטאַנד צו בעגרייפען, אז דער הויפּט־וועהרטה פון זייער פאָליטישען פריע־דענס־פּראָגראָם איז אין זיין פּראָפאָגאנדיסטי־שער ווירקונג. זיי קענען דאָך ניט ארויפצווינ־גען זייער פּראָגראָם אויף די רעגיערונגען, ווייל זיי זיינען אין אלע געזעצגעבענדע קערפערשאפ־טען בלויז א מינאָריטעט. זיי וויסען, אז עם וועט נעהמען יאָהרען, אייהער זיי וועלען קומען צו דער מדרגה צו קענען קאָנטראָלירען די פאר־לאמענטען אָדער צו בעקהרען די ניט סאָציא־ליסטישע טהיילען פון דער בעפעלקערונג צו זייער שטאנדפונקט. און דערווייקע פערפינסטע־רען מלחמה־וואָלקענס דעם אייראָפּאישען הא־ריזאָנט. טו פרעגט זיך: וואָם האָבען די סא־ציאליסטען צו טהאָן אין פאל א מלחמה סטרא־שעט אויסצוברעכען אָדער ברעכט שוין טאקע אויס?

דער אינטערנאציאָנאלער סאָציאליסטישער קאָנגרעס, וואָם איז אבגעהאלטען געווארען אין שטוטגארט אין 1907, האָט ערקלעהרט: „דער קאָנגרעס בעטראכט עס אלס א פליכט פון אר־בייטער־קלאס און בעזונדערס פון זיינע פאר־שטעהער אין די פארלאמענטען צו בעקעמ־פּפען די בעוואפנונגען — אויף דער יבשה און אויפ'ן ים — מיט אלע מיטלען, וואָם שטעהען זיי צו געבאָט, און ניט צו בעוויליגען די געלד־פאָדערונגען פאר אזעלכע בעוואפנונגען; און אויף פאָדערט ער אויף צו ארבייטען דערפאר אז די יוגענד — די ארבייטער־יוגענד — זאל ערצויגען ווערען אין גייסט פון אינטערנאציא־נאלער בריידערליכקייט און סאָציאליזם און זאל דורכגעדרונגען ווערען מיט קלאסען־געפיהל און קלאסען־בעוואוסטזיין".

דער קאָנגרעס האָט אויף רעקאָמענדירט אנ־צופיהרען אן אלגעמיינע בריטע אנטי־מלחמה פראָפּאגאנדא אין צייט פון א מלחמה־געפאהר.

אבער וען אלע דיעזע מיטלען וועלען פער־פעהלען זייער ווירקונג, וען מלחמה וועט טראָץ דעם ערקלעהרט ווערען? מיט וואָם זאלען די סאָציאליסטען דארויף ענטפערען? דאָם איז פילייכט געווען די פערפּלאָנטערטסטע פראגע, וואָם א סאָציאליסטישע פערואמלונג האָט וועז עם איז געהאָט צו לעזען. און זי איז געבליבען אונגעלעזט.

די איינציגע בעשטימטע האנדלונג, וואָם איז פארגעשלאָגען געווארען אויף א סאָציאליס־טישען קאָנגרעס, איז דער ענגעראל סטרייק. שוין אין 1891 האָט דער האלענדישער סאָציא־ליסט, דאָמעלא ניווענהויז, וועלכער איז זייט דעם אריבער אין אנארכיסטישען לאגער, פער־טהיידיגט דעם ענגעראל־סטרייק פאר דעם אינ־טערנאציאָנאלען סאָציאליסטישען קאָנגרעס אין ברייסעל. זיין אידעע איז געווען זעהר איינ־פאך. וועז נאר די רעגיערונגען פון צוויי אָדער מעהר לענדער ערקלעהרען זיך ענגענזייטיג קריעג, דארפען די ארבייטער נאר אווועקלעגען זייערע אינסטרומענטן, און דער קריעג וועט זיין גע־בראכען אין סאמע אנפאנג. דיעזער פּארשלאג איז כסדר פארגעבראכט געווארען אויף אלע ווייז טערע אינטערנאציאָנאלע קאָנגרעסען, אבער יע־דעם מאל איז ער ניעדערגעשטימט געווארען מיט א גרויסער מאיאריטעט.

די סאָציאליסטען זיינען ניט געגען ענגעראל־סטרייק אין פרינציפ. זיי זהען אין איהם א מעגליכען הילפס־אינסטרומענט אין פאָליטישע

קעמפֿפּע. אָבער זיי בעטראַכטען איהם אלס א זעהר דעליקאַטען וואפֿען און פֿאר בעזונדערס ניט צוגעפֿאַסט און אפֿילו געפֿעהרליך אין פֿאל פון מלחמה. די ביז־איצטיגע ערפֿאַהרונג האָט בעוויזען, אז פֿאָליטישע סטרייקס זיינען נאָר דאן געווען ווירקזאם, וועז זיי פלעגען אויס־ברעכען פֿלוצלונג און אָננעהמען דעם כאראַקטער פון א רעוואָלוציאָנערען אויפֿשטאנד. נאָך דעם ערשטען ניט־צוגעגרייטען און אין העכסטען גראד עקספּלאָדירענדען געפֿאל סטרייק פון די רוסישע ארבייטער אין 1905 זיינען אלע ווייטערע פֿראָבען צוצוגרייטען און צו אָרגאַניזירען אזעלכע בעוועגונגען געווען העכסט ניט געלונגען. און א קאַפּיטאַליסטישע רעגיערונג קען זיך נאָר בעסערס ניט ווינשען, ווי אן ארבייטער־בונט, וואָס ציגט זיך ארויס שוואַך און אונ־אָרגאַניזירט. זי בעקומט אן אויסגעצייכענטען אויסרייד צו שיסען און צו ווארפען הונדערטער אין די געפֿענגניסען און צו דערשטיקען די בע־וועגונג, אָבט אויף פּיעלע און פּיעלע יאָהרען. א פֿאָליטישער גענעראל־סטרייק, וואָס איז אין פֿאָראויס גענפֿאַלענווען, קען נאָר דאן גלינגען, וען די גרעסטע מאיאָריטעט פון די ארבייטער אין לאנד איז אָרגאַניזירט פאר דעם, אָבער דאן איז אזא סטרייק גאָר איבעריג, ווייל אויב די ארבייטער זיינען אזוי שטארק און אזוי בע־וואוסטזיניג, קענען זיי איבערנעהמען די רעגיע־רונג אויפֿ'ן דירעקטען פֿאָליטישען וועג.

און אויב א נאציאָנאַלער גענעראל־סטרייק איז א וואפֿען, וואָס מען דארף פֿאַרזיכטיג גע־ברויכען, איז אן אינטערנאציאָנאַלער גענעראל־סטרייק, אלס מיטעל צו פֿערהיטען מלחמות, נאָך ריזיקאַלישער. וען די ארבייטער פון די קריעג־פֿיהרענדע לענדער זיינען אלע גלייך דיס־ציפֿלינירט און אָרגאַניזירט, איז א גלייכצייטי־גער סטרייק אין די בעטרעפענדע לענדער וע־ניגסטענס טהעאָרעטיש מעגליך. אָבער ווי זאָל זיין מיט א מלחמה, אין וועלכער עס זיינען פערוויקעלט ענגלאנד, דייטשלאנד און פראנק־רייך און אויך רוסלאנד, טערקיי און יאפאן? לאָמיר אננעהמען, אז בייס אויסברוך פון דער איצטיגער מלחמה וואָלטען די ארבייטער פון דייטשלאנד ארויס אין סטרייק אנשטאָט צו נעהמען זיך צו די וואפֿען און די ארבייטער פון רוסלאנד וואָלטען אריינגעמארשירט אין דייטש־לאנד אנשטאָט צו געהן אין סטרייק, וואָס וואָלט דאן געווען מיט דייטשלאנד און מיט די דייטשע ארבייטער?

און א חוץ אלעמען, סטראשען מיט א ענע־ראל־סטרייק, וועז די וואַרשטאַטען און פאב־ריקען זיינען במילא געשלאָסען און די אינדוס־טריען זיינען געבראכט געווארען אין א שטיל־שטאנד, איז דאָס לעכערליכסטע און אבסורדעס־טע, וואָס מען קען זיך פֿארשטעלען.

אויף דעם לעצטען אינטערנאציאָנאלען סא־ציאליסטישען קאָנגרעס, געהאלטען אין קאָפענ־האגען אין 1910, האָבען דער גוט־בעקאַנטער ענגלישער סאָציאַליסט קיר־האַרדיע און דער פראנצויזישער דעפוטאט וואיאן צוזאמען אריין־געבראכט די פאָלגענדע רעזאָלוציאָן אין נאָמען פון זייערע פּארטייען.

„צווישען די וואָפֿען, וואָס דארפען ge־ברויכט ווערען אום צו פערהיטען אָדער צו שטע־רען מלחמות, בעטראכט דער קאָנגרעס אלס בע־זונדערס צוועקמעסיג דעם ענגעראל־סטרייק פון אלע ארבייטער, איבערהויפט אין די אינדוס־טריען, וואָס שטעלען צו קריעגס־ארטיקלען (וואַ־פֿען, אמוניציע, טראנספּארט־מיטלען א. אז. וו.) און אויך די מעגליכקייט שטארקסטע האנדלונגען און אגיטאציע אין פֿאלק."

די רעזאָלוציאָן איז איבערגעלאָזען געוואָרען פאר'ן נעקסטען אינטערנאציאָנאלען קאָנגרעס, וואָס האָט געזאָלט פֿארקומען אין ווין אין אויי־גוסט פֿאריגען יאָהר. די מלחמה האָט צו נישט געמאכט דעם קאָנגרעס צוזאמען מיט דער רע־זעזאָלוציאָן. ביים אויסברוך פון דער מלחמה האָבען די סאָציאַליסטען פון די בעטרעפענדע לענדער ניט פערמאָגט קיין איינהייטליכען פאר־אוים־בעשטימטען פלאן. די אָרגאַניזירטע בע־וועגונג פון יעדען לאנד האָט געהאט פאר זיך אליין צו בעשליסען, וואָס פאר א שטעלונג זי זאָל נעהמען צו דער מלחמה לויט די אומשטענ־דען פון זייער לאנד. און מען דארף ניט בע־שולדיגען די סאָציאַליסטען אין קורצזיכטיגקייט אָדער מוטהלאָזיגקייט. מען קען זיי ניט בעשול־דיגען דערפאר, וואָס זיי האָט געפעהלט א בע־שטימטע פּראָגראם פאר אזא שוועכען מאָמענט, וועלכען מען האָט אייגענטליך דאָך געקענט פאָראויסזעהן. זיי האָבען פיעלע מאָל געמאכט ערנסטע פּראָבען צו פאָרמולירען אזא פלאן, אָבער די פּראָבלעם, מיט וועלכער זיי האָבען זיך צונויפֿגעשטויסען, איז באמת געווען אונלעזבאר. דיעזע אונלעזבארקייט נעהמט זיך פון דעם וויי־דערשפּרוך צווישען וויילען און מאכט, צווישען סאָציאַליסטישען אידעאל און קאַפּיטאַליסטישער ווירקליכקייט.

די קאַפּיטאַליסטישע סיסטעם האלט די פעלקער, קלאסען און איינצעלנע פעסט איינגע־קלעמט אין איהרע פֿאָליטישע און עקאָנאָמישע צוואנגען. אזוי לאנג ווי די שענדליכע סיסטעם האלט אויף איהר מאכט, קען קיין איינציגע גרו־פּע פון דער מענשהייט ניט אויסמיידען איהרע ווירקונגען. די סאָציאַליסטען און די ארבייטער וועלען פערבלייבען הילפלאָזע אָפּפער פון די קאַפּיטאַליסטישע מלחמות, ביז זיי וועלען אריין־קריגען אין זייערע הענד די קאָנטראָל איבער די רעגיערונגען פון זייערע לענדער.

(אין נעקסטען ארטיקעל וועלען מיר רעדען וועגען דעם, ווי אזוי די סאָציאַליסטען האָבען בעגעגענט די איצטיגע מלחמה.)

עזרא.

טעגליך געהט די וואונדערשיינהנע
סולטאַן'ס טאַכטער הין און הער אום
אַוועגד־ציוט ביו די פּאַנטאַנען,
וואו די וויוסע וואַסער פּלעשטשעט.

טעגליך שטעהט אַ שקלאַף אַ יונגער
אַוועגד ציוט ביו די פּאַנטאַנען,
וואו די וויוסע וואַסער פּלעשטשעט;
טעגליך ווערט ער בליך און בליוכער.

איין מאָל קומט די פּירסטין האַסטיג
צו איהם צו מיט רעשט ווערטער:
„ווי'ז דיין נאָמען ווייל איך ווייסען,
און דיין היימאט און דיין שבט!"

און עס זאגט דער שקלאף: „מין רופט מיך
מאהאָמעד, איך קום פון יעמען.
און איך שטאם פון יענע אזראָם,
וועלכע שטאַרבען, וען זיי ליעבען! (היינע)

ראזבן פינק:

וועמען מיינט מען דאס מיט'ן ליטעראסי טעסט?

(א בריף פון וואשינגטאן.)

ער בוירנעט אימיגרישאן ביל איז ענדליך דורכגעגאנגען מיט אן אונגלויבליך גרויסן וואוט. ער געפינט זיך שוין ביים פרעזידענט. צו פרעזידענט וויל סאן וועט דעם ביל אונטערשרייבען, צו ניט, דאס קען מען איצט אויף זיכער ניט וויסען, כאטש עס זיינען דא געוויסע אורזאכען צו גלויבען, אז דער פרעזידענט וועט דעם ביל וועטאָאירען.

אט דער דאזיגער „בוירנעט אימיגרישאן־ביל", ווי ער איז לעצטענס דורכגעפיהרט געווא־רען פערנעהמט ניט וועניגער ווי 64 זייטען (פון עטוואס א גרעסערען פארמאט ווי די „צו־קונפט"") און ענטהאלט גאנצע 39 הויפט־פונק־טען, מיט זעהר א סך אונווייכטיגערע פרטים. דער ביל האט די לעצטע צייט אנגעמאכט א רושם אין אמעריקא, און בעוונדערס אין דער אידישער אמעריקא, סיי ביי די קאנסערוואטי־וע, סיי ביי די ראדיקאלע. ווי איך וועל שפע־טער צייגען, וועלען מיר סאציאליסטען — בפרט נאך די יעניגע פון אונזער פארטיי, וואס זיינען געניי־גט צו דער „אינדאסטריעל וואירקערס" בע־וועגונג — אויך אנגעריהרט אויף א גרויסן שטייגער אין דיעזען ביל. אויף איין פאקט וועל־לען אבער אלע איינשטימען, אז די גרעסטע אטאקעס וואס די אימיגרישאן־פריינד פיהרען אן געגען דעם ביל, זיינען כמעט אהן אויסנאהמע געווענדעט געגען איין איינציגען פונקט — גע־גען דעם „ליטעררייסי טעסט". וועלכע שונאים פון פרייע אימיגרישאן וואלטען איינגעשטימט ארויסצואווארפען אט דעם איינציגען „ליטעריי־סי טעסט" פון דעם ביל, וואלטען די פריינד פון פרייער אימיגרישאן זיי מוחל געווען אלע אי־בעריגע 38 פונקטען און וואלטען איינגעשטימט זייער העפטיגען קאמפיין געגען דעם פארגעשלא־גענעם גועזעץ.

נאך מיין מיינונג אבער איז דער שווער־פונקט פון דעם נייעם ביל ניט אין „ליטעררייסי־טעסט". דער „ליטעררייסי טעסט" איז נאר אן אויסרייד. אין די טעמים, וואס וועלען אנגע־געבען אפיציעל פאר'ן „ליטעררייסי טעסט", זיי־נען ניט די אמת'ע; עס זיינען פארהאל־טענע טעמים, און ניט אין סענאט און ניט אין רעפרעזענטאנטען־הויז און ניט אין קיינע אנדע־רע אפיציעלע אין האלב־אפיציעלע קרייזען האט מען געהאט דעם מוטה אפען ארויסצוקומען מיט זיי.

זייענדיג דא אין וואשינגטאן און רעדענדיג גאנץ אפט מיט א סך פון די סענאטארס און קאנגרעסלייט און אנדערע אפיציעלע בעאמטע, האבען זיי עס אפילו אפט פאר מיר פארגע־בראכט, אבער ארויסגעהן מיט לשון אין קאנ־גרעס, אז אלע זאלען וויסען — דאס ניט.

עס זיינען פארען צוויי אורזאכען, וואס הא־בען געגעבען דעם ביל זיינע מעהרסטע אונטער־שטיצער אין קאנגרעס: די ערשטע אורזאכע איז א רעליגיעזע און די צווייטע א פאליטיש־עקאנאמישע:

ערשטענס: אויב איהר וועט זיך צוקוקען צו די רעפארטס פון דער אימיגרישאן ביורא פון די לעצטע צעהנדליג יאהרען, וועט איהר אוים־געפינען, אז גאר דער גרעסטער טהייל פון די אימיגראנטען, וואס קומען ארויין אין דיעזען לאנד, זיינען קאטאליקען, פון פערש־ידענע סעקטען. די גרויסע צאהל איטאליענער, גריכען, פוילישע, סלאוואקעס, מעקסיקאנער א. ז. וו. זיינען כמעט אלע קאטאלי־קען. די דאזיגע גרופען אימיגראנטען וויל מען פערקלענערען. וויעדער פאר די גרויסע צאהל אידען וואס קומען אן האט מען אויך קיין גרויסע ליעבע, אז מען זאל צוליעב זיי מאכען אן אויס־נאהמע. אמת, קאטאליש אימיגראנטען זיינען ניט קיין נייעס פאר אמעריקא. און ווען די אי־רישקאטוליש אימיגראנטען זיינען געווען זעהר גרוים אין צאהל, האט מען טאקע דעם פאקט גאנץ אפען פארגעבראכט און אפילו דים־קוטירט אין קאנגרעס. אבער היינט איז די צאהל פיעל גרעסער, בעוונדערס אין פערגלייך מיט די צאהל פראטעסטאנטען, וואס קומען דא אן די לעצטע צייט. די הויפ פראטעסטאנטען זעהען ווי די קאטאליש אמעריקאנער נעהמען צו ביסלעך אוועק ביי זיי די פאליטיש דושאבס אין כמעט אלע גרויסע אמעריקאנער שטעדט. זיי טענה'ן, און בעווייזען עס מיט סטאטיסטיקס און פאק־טען, אזוי אז איהר מוזט זיי גלויבען, אז די קא־טאליקען האלטען אין איין „אריינקריכען" אין דער אמעריקאנער רעגיערונג; ערשטענס אין די שטעדט, צוויי־טענס אין די שטאאטען און לעצטענס אין דער בעדעראלער רעגיערונג. זיי

ציטערען טאָמער, חס וחלילה, וועט טאָקע מיט דער צייט אַמעריקא ווערען ניט אַ פּראָסטעס־טאַנטיש, נאָר אַ קאַטאָליש לאַנד. די פּראָטעס־טאַנטען צייגען אויף, ווי די קאַטאָלישע קיר־כע, צוליעב איהרע אינטערעסען, זוכט בים־לעכווייז וויעדער צו פערבינדען דעם שטאָאַט מיט דער קירכע — מיט דער קאַטוילישער קירכע.

צו דיעזע אַלע בעשולדיגונגען זיינען אמת צו ניט, איז דאָ ניט די פראגע, אָבער דער פאקט בלייבט, אז מיליאָנען — פיעלע מיליאָנען, מעג איך זאָגען — אַמעריקאַנער בירגער פיהלען ביי זיך אין הארצען, אז דיעזע בעשולדיגונגען זיי־נען אמת, און אז אויב מען וועט זיך ניט כאַפּען בעצייטענס, וועט זיין „פּלשתים עליך אמערי־קא" — מיר וועלען האָבען קאַטאָלישע „פּא־טערס" אלס הערשער אין אמעריקא. זיי גלוי־בען, אז אלע ניט־קאַטאָליקען מוזען זיין אַרגא־ניזירט פונקט אזוי ווי די אַמעריקאַנער קאַטאָ־ליקען זיינען. ביי אָט יענע פּראָטעסטאַנטישע אַמעריקאַנער איז אַ איד פיעל ליעבער ווי אַ קא־טאָליק. זיי וועלען צו יעדער צייט גיכער וואו־טען פאר אַ אידישען קאַנדידאַט, ווי פאר אַ קא־טאָלישען. צו זייער שטאַנדפונקט איז אַ נערעכ־טער, צו ניט, דער פאקט איז, אז שטילערהייד וויסען ביי זיך די סענאַטאָרס און די קאָנגרעס־לייט, אז דאָס איז איינע פון די הויפּט־אורזא־כען, פאר וואָס זיי וואוטען פאר דעם ביל.

און גראָדע קומט אויס, אז דער „ליטעראיסי טעסט" איז ווי אַנגעמאַסטען פאר דיעזער בעווע־גונג, ווייל אַן אונבעשטרייטבארער פאקט איז עס פאַרט, אז די קאַטאָלישע עמיגראַנטען ליפע־רען וויייט־וויייט דעם גרעסטען פּראָצענט פון די בעזוגראַמטע אַדער „אילליטעראיטס".

און צווייטענס: ווי ס'איז בעקאַנט, שטיצט די „אַמעריקען פעדעריישאַן אַוו לייבאָר", מיט גאַמפּערס'ען בראש, זעהר שטארק אָט דעם „בוירעט אימיגריישאַן ביל". בעזונדערס „שטופּט" די „פעדעריישאַן" זעהר העפטיג דעם פיעל־דיסקוטירטען „ליטעראיסי טעסט". ביי דער „פעדעריישאַן" שפּיעלט שוין די רעליגיעזע פראגע קיין ראָלע ניט. זיי ארט ניט, וואָס מען לאָזט אריין אין אמעריקא צופיעל קאַטאָליקען; נאָר אַ סך פון די „פעדעריישאַן" בעאמטע זיינען טאָקע אליין קאַטאָליקען. דער אלגעמיינער גלויבען אין עקאַנאָמישען קאָנקורענץ שפּיעלט נאַטירליך אַ גרויסע ראָלע אין גאַמפּערס'עס אונ־טערשטיצונג פון דעם ביל. אַ סך פון די בע־אמטע פון דער „פעדעריישאַן", גלייך מיט זעהר פיעל אנדערע אמעריקאנער, גלויבען טאָקע, אז די איראָפּעאישע אימיגראַנטען נעהמען פּישוט צו אונזער שטיקער פּרנסה און אז אלע צרות קומען אָט פון יענע שלעפּערס, רחמנא לצלן.

אָט די דאָזיגע אורזאַכע שטעלט מען ארויס אָפּיציעל, אָבער הינטער דער אָפּיציעלער אור־זאַכע ליעגט אַ גאַנץ אַנדער אורזאַכע, וואָס מ'האָט מורא ארויסצורעכענען עפענטליך, און אָט וואָס: די „אַמעריקען פעדעריישאַן אַוו לייבאָר" האָט די לעצטע צייט געקראָגען אַ קאָנקורענט, אַ זעהר שטאַרקען און היציגען קאָנקורענט, אין דער פאַרמע פון די „אינדאָסטריעל וואָרקערס אַוו דהי וואָרלד". אָט די דאָזיגע „אינדאָסט־ריעל וואָרקערס בעווענונג" איז די לעצטע צייט געוואקסען וויי אויף הייווען. דיעזע ארגאַניזא־ציאָן האָט אָנגעפיהרט זעהר העפטיגע סטרייקס אין פערשיעדענע פלעצער; זי האָט אריינגע־קראָגען אַ סך אזעלכע מעמבערס, זעהר פיעל אויסוואנדערער וואָס די פעדעריישאַן האָט פּישוט ניט געקענט קריגען, און אויך גלאַט צוגענומען געוועזענע מעמבערס פון דער פעדעריישאַן.

איך מוז דאָ וויעדער ערקלעהרען, אז צו מיר שטימען איין מיט די „אינדאָסטריעל וואָרי־קערס" צו ניט, דאָס איז אַ גאַנץ אַנדער פראגע, און האָט ניט צו מהאָן מיט דעם פאקט, אז די „פעדעריישאַן" האָט אין די דאָזיגע „אינדאָסט־ריעל וואָרקערס" געזוהען אי אַ קאָנקורענט, און אַ חוצפּה דיגען קאָנקורענט, אי פּישוט אַ גע־פאהר פאר איהר צוקינפטיגער עקזיסטענץ. ס'איז וויעדער אַ פאקט, אז גאָר, גאָר אַ גרוי־סער טהייל פון די „אינדאָסטריעל וואָרקערס אַוו דהי וואָרלד" געהערען גראדע צו דעם קלאס אימיגראַנטען, וואָס האלטען לעצטענס אין אַנ־קומען (חוץ די אידען, נאַטירליך, כאָטש אַ סך פון זיי גיבען די „אינדאָסטריעל וואָרקערס" זייער מאַראַלע אונטערשטיצונג). און נאָך מעהר: אָט די דאָזיגע אימיגראַנטען, וואָס זיינען אַדער וועלען שפּעטער מעמבערס פון די „אינדאָסט־ריעל וואָרקערס", וועלען אַנגעריהרט וועלען פון דעם ליטעראיסי טעסט כמעט מעהר ווי אלע אַנ־דערע אימיגראַנטען. אי די אידען? די אידי־שע אימיגראַנטען וועלען, וועז ניט אזוי פיעל, דאָך אָבער אויך ליידען פון אָט דעם ליטעראיסי טעסט? נו, וועגען זיי האָבען די „פעדעריישאַן" פיהרערס גאָר אַן אַנדער חשבון. אמת, אַ סך פון זיי בעלאַנגען צו דער „פעדעריישאַן" און זיינען, אין אלגעמיין, גוטע יוניאָן־מעמבערס, איז אָבער מיט זיי גאָר אַן אַנדער צרה: זיי זיינען „בונטאַוושטשיקעס"... זיי ווערען נאָר סאָציאַליסטען, און האלטען אין איין פּראָטעס־טירען געגען די קאָנסערוואָטיווע און פערפוילטע טענדענצען פון דער פעדעריישאַן.

די לעצטע עטליכע יאָהר האָבען אָט די דאָ־זיגע סאָציאַליסטישע „פעדעריישאַן"־מעמבערס געוואלט אראָפּווארפען די סאמע־סאמע גדולים און אַוועקזעצען אויף זייער פלאַץ אויסגעשפּרא־כענע סאָציאַליסטען. די אידישע יוניאָנס זיי־נען כמעט שטענדיג סאָציאַליסטיש־געזאָנען, און דיעזע בעווענונג, צו מאכען די פעדעריישאַן פאר אַ סאָציאַליסטישע ארגאַניזאציאָן, וואָס האָב־דעלט ניט מיט די וואוטס פון איהרע מעמבערס

ביי יעדען עלעקשאָן, אָט דיעזע בעווענונג ווערט זעהר שטארק געשטיצט פון די אידישע יוניאָנס. דער פּועל יוצא דערפון איז, אז פון יעדען שטאנדפונקט לוינט זיך עס זעהר שטארק פּאר די „פּעדעריישאָן“ בעאָמטע, אז דער ביל זאָל דורכגעהן און ס׳איז אבלאָסוט נויטווענדיג, אז ער זאָל ענטהאלטען דעם בעקאנטן „ליטעראריסי טעסט“.

אָט אין דיעזע צווייי אורזאכען ליעגט דער הונד בעגראָבען. אונזערע פיהרערס אין קאָנגרעס — און אנדערשוואו — האָבען ניט דעם מוטה ארויסצוקומען מיט דעם אמת, וויל וואָס לוינט זיך עס זיי זיך איינצורייסען מיט קאָטאָלישע, אידישע און אנדערע וואוטערס, אז מען קען אלעם דורכפיהרען אזוי, אז א האָהן זאָל ניט קרעהען.

און אָט וואָס נאָך: מילא, וועגען דער קאָטאָלישער פּראָגע האָט אפילו קיין איין „געזעצ־מאכער“ ניט געהאט דעם מוטה צו דערמאָנען, כאָטש אין הארצען האָט דיעזע אורזאכע זיי גע־קוועטשט ביז גאָר. אָבער וועגען דער אנדערער פּראָגע זיינען די מוטהיגערע פון זיי, וועו אפילו געצעהלטע, יא ארויסגעקומען. זיי האָבען, פּער־שטעהט זיך, די מעשה ניט דערצעהלט אזוי אפּען און פּשוט ווי איך האָב זי דאָ פּאָרגעלעגט, אָבער צוויישען די שורות האָט מען עס אלעם געקענט לייענען. ניט איין מאָל איז דערמאָנט געווא־רען דער לאָורענסער סטרייק מיט זיינע בונטאָוו־שטשיקעס, דער פּעטערסאָנער סטרייק מיט זיי־נע „אינדאָסטריעלניקעס“, דער קאָלאָראדא־סטרייק און אנדערע. מיר סאָציאָליסטען האָ־בען אויך טאָקע גאָנץ פיין געקראָגען אונזער גאָב. ערשט פּאר צוויי וואָכען זיך א סע־נאַטאָר (איך גלויב, ס׳איז געווען דילינגהעם) צולאָזט מיט אן אטאקע אויף „די רויטע“, וואָס מען וואָלט אויך ניט געטאָרט אריינלאָזען, נאָך זיין מיינונג. נאָך מעהר, מען וואָלט געדארפט נעהמען די קארגע מיליאָנען וואוטערס פון לעצטען עלעקשאָן און זייערע מיליאָנען סימפּאטייזערס, און זיי צוריקשיקען פון וואנען זיי זיינען גע־קומען, און מיט זיי צוזאמען משלח זיין פון לאנד די געבּאָרענע אמעריקאנער סאָציאָליסטען אויך. אויך אנדערע האָבען אונז אטאקירט, כאָטש ניט אזוי שטארק. זיי האָבען אויך אָנגעוויעזען, אז פיעלע פון די ניי־אָנגעקומענע אימיגראנטען זיי־נען נאָך סאָציאָליסטען פון דער היים — יא, ס׳איז פּשוט א נס, אז לאָנדאָן׳ען האָט מען אונז נאָך ניט פּאָרגעווארפען... און מען האָט געמאכט די שטרענגסטע געזעצע געגען די יענינג, וואָס „גלויבען ניט אין אָרגאַניזירטער רעגיערונג“ אָדער די וואָס האלטען „פון אונגעזעצליכע צו־שטערונג פון אייגענטהום“. ניט נאָר אָט די אימיגראנטען, נאָר אפילו די, וואָס העלפען זיי, זייערע סאָסייעטיס, זייערע חברים; מיט איין וואָרט, דער וואָס האָט נאָר צו טהאָן מיט זיי, זאָל מען איהם שוין משלח זיין פון אמעריקא, אָדער — דעם וואָס מען קען ניט — שטרענג שטראפירען. דאָס הייסט, אז מען קען זיך פּשוט צוטשעפּען צו א סאָציאָליסט, וואָס קומט צו א מיטינג פון די „אינדאָסטריעל וואָירקערס“ אָדער פון אנארכיסטען, אָדער אפילו פּאר זיינע אייי־גענע פּאָליטישע איבערצייגונגען, נעהמען און ארויסשיקען, אויב מען וועט נאָר וועלען. איהר וויייסט דאָך, די פּאָליציי מאכט ניט קיין אונ־טערשיעד צווישען סאָציאָליסטען און סתם „היציגע קעפּ“, און די דזשאָדזשעס און אימי־גריישען בעאָמטע זיינען אויך פון דעם זעלבען טייג געקנאָטען און מיט די זעלבע סימפּאָטיען.

דער, וואָס הערט זיך צו צום סענטימענט דאָ אין וואשינגטאָן, דער וועט מיט מיר איינ־שטימען, אז מיין שרעק און וואָרנונג צו די אמעריקאנער סאָציאָליסטען זיינען גאָנץ גוט בעגרינדעט.

נאָך איין זאָך וויל איך, אז די לעזער זאָלען געדענקען: פיעלע פּאָליטישענס האָבען דאָ נאָך אן אנדער חשבון. דער „ליטעראָסי טעסט“ — האָבען מיר דאָ א סך סענאָטאָרס און קאָנגרעס־לייט אפּען מודה געווען — איז זעהר ניט וויכ־טיג. אייניגע מאָל האָבען זיי עס אויך אפּען ערקלעהרט אין קאָנגרעס. צו טענה׳ן מיט זיי אז דער אָדער יענער „טעסט“ איז אונגערעכט, ניט איידעל, ניט וויסענשאפּטליך, אָדער הינ־טערשטעליג אין אן אנדער בעציהונג — אזוי צו ארגומענטירען מיט די שונאים פון אימיגרייישאָן איז ארויסגעוואָרפען די צייט און די ענערגיע. קאָנגרעסמאן בוירנעט, דער פּאָטער פון דעם ביל, וואָס טראָגט טאָקע זיין נאָמען, האָט מיר גאָנץ אפּען ערקלעהרט, וויי אויך דעם פלאָר פון דעם רעפּרעזענטאַנטען־הויז, אז ער איז שטארק פּאר דעם „ליטעראיסי טעסט“ פּשוט און טאָקע נאָר דערפאר, וואָס ער האלט איהם פּאר א גו־טען מיטעל אויסצושליסען גאָר א גרויסען פּרא־צענט אימיגראנטען. די קאָמיטע, וואָס האָט געמאכט דעם ביל, האָט זיך פלוצלונג ניט ג־נומען און פערליעבט, מיר־ניט, דיר־ניט, אין א בילדונגס־עקזאָמען. ניין! זיי האָבען נאָר ג־זוכט א מיטעל ווי אויסצושליסען אימיגראנטען. דער „ליטעראיסי טעסט“ איז, ווי איהר זעהט, דערצו אָנגעמאָסטען: אי עס קלינגט שעהן און פיין — וואָס הייסט מען וויל נאָר גראמאָטע אימיגראנטען! — און עס וועט דיענען דעם צוועק. זיי אַארט ניט צו דער טעסט, אלס אזעלכער, איז גוט צו ניט — פּאר זייער צוועק קען קיין בעסערער ניט געבען.

אָט וועו איהר קוקט אויף דעם „בוירנעט אימיגריישאָן ביל“ פון דעם שטאנדפונקט, האָט איהר די גאנצע פילאָזאָפּיע פון אונזערע פּאָלי־טישענס אימיגראנטען־פּרעסער „אין א נוס־שא־לעכץ“, ווי דער ענגלישער זאָגט.

זונטאָג, יאנואר 10, 1914, וואשינגטאָן.

דוד פינסקי

אביגיל

(איין־אקטיער)

פערזאנען:

דוד
אביגיל
נבל, איהר מאן
יואב
אבישי
עשהאל
די זיהן פון צרויה, דוד'ס שוועסטער.
אביתר דער כהן
אחימלך דער חתיער
א יונג פון אביגיל'ס בעגלייטער
א יונג פון נבל'ס בעגלייטער
דוד'ס לייט, אביגיל'ס און נבל'ס קנעכט.

דוד'ס לאגער אין א פעלזען־פלאץ אין מדבר פארן. אויף א גרויסען שטיין, וועלכער געפינט זיך אין מיטען פלאץ, זיצט ד ו ד. מיט זיין שוועסט אויף די קני. פאר איהם אויף דער ערד זיצען י ו א ב, א ב י ת ר און א ח י מ ל ך. ע ש ה א ל ליגט אויסגעצויגען ביי זיינע פיס, כמעט בעריהרענדיג מיט'ן קאפ דוד'ס קני. ארום און ארום שטעהען, ליעגען און זיצען זיינע לייט — אויסגעמאטערטע, אויסגעהונגערטע; אי־בער זיי די שרפ'ענדיגע מיטאג־זון. אלע אויגען זיינען געוענדט נאך לינקס, ווי זיי וואלטען פון דארט אויף עמיצען געווארט.

ע ש ה א ל (צו אחימלך'ן, אויסשטרעקענ־דיג צו איהם ביידע, אין פויסטען געשלאסענע, הענד): טרעף, וואו האלט דאס שטיינדעל איך. טרעפסטו, האט נבל אונזער בקשה בע־פריעדיגט; טרעפסט דו נישט, האט ער פון דוד'ס ווערטער זיך נישט אויסגעמאכט.

א ח י מ ל ך (אנגערוקט): וועט עס מיר מיין הונגער שטילען?

ע ש ה א ל. דאס איז א צייט־פערטרייב, און איז דיין מאגען בייז, בערוהיג איהם מיט שפיעלען. ווילסטו נישט? — הם — אביתר, כהן, דו? דו ביזט דאך א טרעפער.

א ב י ת ר. האלט ברויט אין דיין פויסט, וועל איך שוין ריכטיג טרעפען.

ע ש ה א ל. דאס וואלט בעסער נאך א מויז. אך, איהר זייט מיר אלע אנגערוקטע מע־נער, מיט אייך איז נישט קיין שפיעל. (רוקט־צו דעם קאפ צו דוד'ן). וואס זיפצטו אזוי פער־קלערט, מיין פעטער? וואס טראכטסטו איצט? וואו וויילען דיינע גדאנקען? קוקסטו אין די פערגאנגענהייט? זעהסטו איצט די צו־קונפט? איך האב ליעב צו זעהן דיך פער־טראכט — איך האב קיין אייגענע גדאנקען נישט, ווייל איך ד י י נ ע טרעפען, און טראכט, און טראכט...

ד ו ד (לאכט שטיל אויף). הא־הא!

ע ש ה א ל. האסטו געטראכט פון שאול'ן איצט? אדער פון יונתן? אדער — אדער פון מיכל, דיין ווייב? — — אך, איך האב דיר וועה געטהאן! — — ווילסטו פיעלייכט דיין הארץ? (בייזער געלעכטער אין דעם ארום. עשהאל קרימט נאך דעם לאכען): הע־הע־הע... (צו דוד'ן): זינג עפעס פאר. (ווידער לאכען).

ד ו ד (לעגט אוועק זיין האנד אויף עשהאל'ס קאפ פול לאסקע).

י ו א ב. בעט איהם בעסער, ער זאל זיין שווערט אנגורטען. געדארפט מיך פריהער פאלגען. אנשטאט צו שיקען צעהן פון אונז, האבען מיר אלע געדארפט געהן, און אנשטאט בקשה־ווערטער נבל'ן פארצורעדען, האבען מיר געדארפט דארטען דורכרעדען זיך מיט איהם מיט אונזערע שפיזען. מיר וואלטען איצט ניט געזעסען און צוגעהערט זיך צו דער מוזיק פון אונזערע לעדיגע מאגענס.

(נעמורמעל: געווים — — — נאטיר־ליך — —— יא — — —).

י ו א ב. איך וויים פון בעטען ניט. מען זאל קיינמאל נארנישט בעטען.

א ח י מ ל ך. איך וואלט שוין בעסער געשיקט צו זיין ווייב. זי, זאגט מען, איז אזוי גוט, ווי שעהן. ער אבער איז אן אויס־וואורף.

ע ש ה א ל. ער וועט זיך נישט דערווע־גען אבצוואגען פאר דאס גוטס, וואס ער האט פון אונז געהאט.

י ו א ב. הא־הא־הא... אויך שאול האט פון אונז גוטס געהאט, שטענדיג גוטס געהאט, און אט — הא־הא — דארפען מיר זיין פער־וואגעלט אין מדבר פארן, פון הונגער ליידענד און פון דורשט. וועז מיר וואלטען אבער אב־געלאזען א מאל פון גוטס טהאן, וואלטען מיר איצט עדעיגענט דעם קעניג פון יהודה.

ד ו ד (שטרייכנג), יואב!

*) אויס „דוד המלך און זיינע וויבער", היסטארישעס שפיעל אין פינף אקטען. זעה „בת שבע", „צוקונפט", אפריל, 1913 און „מיכל", „צוקונפט", סעפטעמבער, 1914.

(געמורמעל: דעם קעניג פון יהודה — יא! דעם קעניג פון יהודה!)

ד ו ד. דערמאָנט דאָס וואָרט מיר נישט! כל זמן ער לעבט, איז שאול אונזער קעניג, און איך און קיינער, וואר איז מיר טרייַ, וועט איהם אַ האָר נישט קרימען. ער איז דער געזאַלבטער פון גאָט. צרויה'ס זוהן מיינט, ער איז מיר טרייַ און לויבט מיך, וועל ער רעדט מיר פון קעניגטום. ער וויים נישט, ווי ער בעלייַדיגט מיך.

י ו א ב. מיר וועלען אונז קיינמאל נישט פערשטעהן.

ד ו ד. דאָן שווייג און לעהרן דיך מיך צו בעגרייפען.

י ו א ב. ערקלער מיר דען, צו וואָס די צעהן שלוחים צו נבל'ן? ער איז דאָך ניט שאול, פון גאָט נישט געזאַלבט. צו וואָס די וווייכע שפּראַך און דער תפלה־לשון? „שלום דיר און פריעדען דיין הויז, און פריעדען מיט אַלץ, וואָס געהערט דיר!" און צום סוף נאָך: „דיין זוהן דוד"... פוי!

ד ו ד. דו ווילסט איך זאל קעניג ווערען אין יהודה, און פאַדערסט, איך זאל מיך בענעהמען ווי א רויבער.

י ו א ב. בענעהם דיך ווי א קעניג. פאַדער! בעפעהל! היים!

ד ו ד (שטרייַנג). דאָן היים איך דיר שווייגען. מאַך מיר די יונגענס נישט אונגלדוליג.

ע ש ה א ל. א י ך האָב געזאַלט גיין מיך האָסטו געדאַרפט שיקען, דעם פלינקפיסיגען. איך וואָלט שוין לאַנג געווען דאָ צוריק.

ש ט י מ ע ן (לינקס). זיי קומען! זיי קומען! — — זיי קומען מיט לעדיגע הענד!

י ו א ב. האַ־האַ־האַ! . . .

ד ו ד. מיט לעדיגע — — (גרייפט אַן זיין שווערד, שטעהט אויף פון שטיין און רופט צו די אַנקומענדיגע): געהט גיכער! איך וויל דעם ענטפער וויסען!

ש ט י מ ע ן. גיכער געהט! דוד ווייל דעם ענטפער וויסען!

א ב י ש י (און זייַנע לייט קומען אַן פון לינקס).

ד ו ד. איהר קומט מיט לעדיגען?

א ב י ש י. ווי דו זעהסט.

ד ו ד. האָט ער אפשר אויך וואָס נאָכגעשיקט?

א ב י ש י. זיין שפּאָט.

ד ו ד. דו האָסט געווים מיט עפּעם איהם בעלייַדיגט. דו האָסט דיין שארפע צונג נישט געקאָנט איינהאַלטען און, אייַדער דו האָסט אויפגעעפענט דיין מויל, האָסטו שוין דיין גלדוליג פערלאָרען. ביזט דאָך יואב'ס ברודער.

א ב י ש י. זיי אלע זיינען מיינע עדות. איך האָב וואָרט אין וואָרט איהם איבערגעגעבען בקשה, ווי דו האָסט זי מיר אָנגענאָגט. איך האָב זי מיר דעם גאנצען וועג געחזר'ט און אויך אַ בקשה־טאָן מיר איינגעלערנט. איך האָב קיין איין וואָרט פון דיינע נישט פערפעהלט — זיי זיינען מיינע עדות — און האָב קיין וואָרט נישט צוגעלעגט — זיי קאָנען דיר עס זאָגען. איך האָב מיין געדולד נישט פערלאָרען, אפילו ווען ער האָט דיך און אונז בעלייַדיגט — זאָג איך אמת, פריינד?

ד ב ע ג ל י י ט ע ר. לייַדער!

א ב י ש י. מיר האָבען דאָך אונזערע שוועדען בייַ זיך ניט געהאט, דו האָסט זיי בייַ אונז דאָך אוועקגענומען.

ד ו ד (אונגעדולדיג). דערצעהל!

א ב י ש י. מיר זיינען געקומען אין כרמל צו נבל'ן —

ג ע מ ו ר מ ע ל. נבל!... נבל!... נבל!.. און מנוול!...

ד ו ד. שטיל!

א ב י ש י. און איך האָב צו איהם געזאָגט: „מיר קומען צו דיר מיט א שלום־גרוס פון אונזער האר דוד דעם זוהן פון ישי." ער האָט זיין זוויער געזיכט גלייך זויערער געמאכט, אָבער איך האָב דיין אָנזאָג געדענקט, און איך האָב ווייטער גערעדט, און מיין שטימע איז אַ האָר ניט אונפריינדלייך געווארען: „אזוי האָט דוד אונז געהייסען דיר זאָגען. לעבען זאָלסטו — (וויעדער בייזער געמורמעל.) און שלום דיר און פריעדען דיין הויז, און פריעדען מיט אלץ, וואָס געהערט דיר."

י ו א ב (צולאכט זיך).

א ב י ש י. „איך האָב געהערט, אז דו שערסט יעצט דיין שאָף, טאָ זיי וויסען, אז דיינע פאַסטיכער זיינען געיוועזען מיט אונז, און מיר האָבען זיי נישט בעלייַדיגט, און גאָר נישט איז זיי פערלאָרען געגאנגען פאר דער צייט, וואָס זיי זיינען געווען אין כרמל. פרעג דיינע יונגענס און זיי ווילען דיר זאָגען. זאָלען דערפאר מיינע יונגענס געפינען חן אין דיינע אויגען, וויייל מיר קומען אין א גוטען טאָג. גיב נור וואָס דיינע הענד וועלען געפינען, צו דיינע קנעכט און צו דיין זוהן דוד."

י ו א ב. דיין זוהן זוד! דיין זוהן דוד!

א ב י ש י. אזוי האָב איך איהם געזאָגט, וואָרט אין וואָרט און מיט דעם אונטערטעניגסטען בקשה־טאָן. (צו די בעגלייטער.) איז עס נישט אמת?

א ב ע ג ל י י ט ע ר. מיר האָבען אונז געשעמט, אזוי בעטעלדיג האָט ער עס געמאכט.

א ב י ש י (ציוישען די ציינער). און ווי האָט עס געקאָכט אין מיר!

ד ו ד (אונגעדולדיג). און נו?

א ב י ש י. ער האָט זיך אָבגעקעהרט פון

אונז און איז מיט א בייזען ליפּען־טשמאק אוועקגענאנגען פון פאראכטונג.

ד ו ד (שלאגט־אויף מיט זיין שווערט).

א ב י ש י. ווארט, עם קומט נאך ערגער. מיר האבען אונז אראבגעלאזען אויף דער ערד און בעשלאסען, א קלערערען און ווערטער־רייכערען ענטפער אבצוואוורטען. און זעה — דער ענטפער איז אויך געקומען. מיר האבען זיך גוט אויסגערוהט פון אונזער גאנג, ווען ער האט אונזער בליק מעהר שוין נישט געקאנט פערטראגען, און איז מיט גרויסען כעס צו אונז צוגענאנגען און האט זיך בייז צושריען: „ווער איז דוד און ווער איז ישי־ס זוהן? עס מעהרען זיך יעצט די קנעכט, וועלכע שטעהען אויף גרעגען זייער האר!"

י ו א ב. ווי? דאס האט ער געזאגט?!

א ב י ש י. „און איך זאל נעמען מיין ברויט און מיין וואסער און מיין פלייש, וואס איך האב גע־שאכטען פאר מיינע שערער, און זאל עס אוועקגעבען צו מענשען, וועלכע איך ווייס נישט, פון וואנען זיי נעהמען זיך?..." (ווערט ענטשווינגען.)

ד ו ד (מיט הייזעריגער שטימע). נו, ווי־טער!

א ב י ש י. דאס איז אלץ. ער איז אוועק פון אונז, און מיר — מיר האבען דיך געפאלגט. מיר זיינען אוועק איהם נישט בעשטראפענדיג. — מיר האבען דאך אונזערע שווערדען — —

ד ו ד (שרייט אוים מיט זיין גאנצער קראפט). די שווערדען אנגורטען! (גרויסע בע־ווענונג אין לאגער. געוויש פון דעם איבערגע־חזר'טען בעפעהל און די אנגעגורטע שווערדען. צו יואב'ן, אנגורטענדיג דאס שווערד.) פיער־הונדערט געהען מיט, צוויי הונדערט וועלען בלייבען דא, דאס לאגער אונז צו היטען. קלייב אוים די שטארקערע, די וועניגער מיערע און הונגעריגע, און לאז זיי דא.

י ו א ב. וואס זאל דאס בעדייטען? דיין בעפעהל איז גאנץ פערקעהרט.

ד ו ד. דו וועסט מיך קיינמאל נישט פער־שטעהן. די מעהר מיערע און הונגעריגע מוזען די ערשטע דאך צום עסען קומען.

י ו א ב (קלאפט זיך אויפ'ן שטערן). בע־נריפען! (וועגדעט זיך צו אבישי, אחימלך און אביתר.) קומט, מיר קלייבען אונז די שטרייטער און די בלייבער אוים. (ער און זיי פערמישען זיך צווישען דעם עולם.)

ד ו ד. דער הונד! דער הונד! דער הונד!

ע ש ה א ל. ער וועט שוין מעהר אויף דיר נישט בילען.

ד ו ד. קיין שריט וועט וועט פון איהם און די זייניגע נישט בלייבען. טויט אלע! טויט אלע!

ע ש ה א ל. אויך זיין שהנע ווייב?

ד ו ד. טויט! טויט! מענער און פרויען, קיין געדעבענים זאל פון איהם נישט בלייבען! דער ארט אלין, וואו מיין בעלידיגונג איז ארויסגעזאגט געוואארען, מוז פערווויסט און חרוב ווערען! טויט! טויט! אלע און אלץ!

ש ט י מ ע ן. א קאראוואן קומט אן! — א קאראוואן קומט אן!

י ו א ב (איילט צו). א קאראוואן פון אייזלען, אנגעלאדען מיט עסענווארג, קומט אן —

ד ו ד. דורכלאזען! פאראבייגאזען! קיי־נעם נישט אנריהרען! מיר וועלען אונז היינט נאך זאט אנעסען מיט נבל'ס גוט און בלוט.

ע ט ל י כ ע י ו נ ג ע נ ס (לויפען אן און ווארפען זיך אויפ'ן געזיכט פאר דוד'ן).

ד ו ד. ווער זיינען דאס?

א ב י ת ר. לויפער פאר דעם קארוואן.

ד ו ד. שטעהט אויף. געהט בשלום אייער וועג.

א י ו נ ג. מיר זיינען געלאפען פאראוים דיר אנצוזאגען, אז אונזער הערען קומט.

ד ו ד. אייער הערען? ווער איז אייער הערען? קומט זי צו מיר?

ד ע ר י ו נ ג. צו דיר. זי איז אביניל, די פרוי פון נבל.

ד ו ד. ווי? ! אוועק פון מיר! נעהמט זיי אוועק פון מיר! טהוט זיי זייער רעכט (דרעהט אוועק דעם קאפ.)

ד י י ו נ ג ע נ ס (וואארפען זיך פאר איהם אויף די קני און כאפען זיך אן מיט געיאמער פאר זיינע קלייידער. דוד'ס מענשען וויללען זיי אוועקרייסען פון איהם).

ד ו ד (וועגדט זיך אום צו די יונגעגס). איך האב אומזיסט געהיט דאס זייניגע אין דעם מדבר און גארנישט איז נישט אוועקגענומען געוואארען פון איהם, און ער האט מיט שלעכטס בעצאהלט מיר פאר דאס גוטס.

א ב י ג ע ל (קומט אנגעריטען אויף איין אייזעל).

ד ו ד (בעמערקט זי נישט, רעדענדיג צו די פאר איהם פויזענדיגע קנעכט מיט א הער־העכערטער שטימע). זאל גאט אזוי טהאן דאס און נאך מעהר צו דוד'ס פיינד, אויב איך ווע בין אין הער פריה איבערלאזען פון די זייניגע כאטש איין לעבעדיגס... (בעמערקט פלוצלונג אביגיל, בלייבט שטעהן, ווי געטראפען פון איהר שהנהייט און ענדיגט גאנץ צומישט און אין א ניעדעריגען טאן.) כאטש — איין — מענ־ליך וועזען. (די ארומיגע בעמערקען זיין בליק און צומישטקייט. זיי קוקען זיך אום, דערזעהען אביגיל, טרעטען פערנאנדער, לאזען אב איהרע קנעכט, וועלכע ווארפען זיך צו איהר נאך שוין. עם ווערט שטיל.)

א ב י ג ע ל (רוקט זיך אראב פון איהר אייזעל און ציהט זיך אוים אויף איהר געזיכט האר־ט פאר דוד'ס פיס).

דוד (רוקט זיך פון איהר אָב).

אביגיל (רוקט זיך צו. א דריקענדיג שווייגען).

יואב (אַקאַנדירט פּלוצלינג אויס). צו נבל'ן! (בעוועגונג.)

אביגיל (הויבט זיך שנעל אויף אויף די קני. מיט אויסגעשפרייטע הענד צו דוד'ן). אָה, מיין האר, איך בין די שולדיגע!

דוד (אירַאָניש־בייז). האַ־אַ!

אביגיל. אה, לאָז דיין דיענסט רעדען צו דיינע אויערען! — אָה, הער אויס די רייד פון דיין דיענסט!

דוד. נבל מוז אומקומען!

אביגיל. אָה, זאָל דער האר נישט אויסמאכען זיך פון דעם שלעכטען מענשען, פון נבל'ן. ווי זיין נאָמען, אזוי איז ער. נבל הייסט ער און א נבלה צו בענעהן איז זיין גע־ווינהייט. האָסטו פון איהם אנדערש געקאָנט ערווארטען? האָסטו זיך געקאָנט ריכטען פון איהם אנדערש ווי אין אָבזאָג? אָבער איך —

דוד. האָסט דו אויך בעליידיגט מיינע מענשען און אָבגעשיקט זיי מיט לעדיגען?

אביגיל. אָה, איך, דיין דיענסט, האָב נישט געזעהן די יונגענס, וועלכע דו האָסט גע־שיקט.

דוד. איז דאָס דיין שולד?

אביגיל. אָה, מיין האר! אזוי וואהר, ווי גאָט לעבט, און אזוי וואהר, ווי דיין נשמה לעבט, ווי דו ביזט שוין נישט איין מאָל אָב־געהאלטען געווארען פון בלוט צו פערגיעסען און פון דעם, אז דיין אייגענע האנד זאָל דיר העלפען. איז נישט שאול אין דיין האנד געווען?

דוד. דער קעניג!

אביגיל. דיין גרעסטער פיינד, און דאָך האָסטו איהם נישט געטויט. און זאָלען אלע דיינע וועיטערע פיינד און וועלכע וויינשען דיר שלעכטס, קיין גרעסערען וועלטה נישט האָבען ווי נבל.

דוד. די לייז מוז איך צודריקען.

אביגיל. זעה די מתנה, וועלכע דיין דיענסט האָט געבראכט צו איהר האר: זאָל זי געגעבען ווערען צו די יונגענס, וועלכע דיע־נען דיר.

דוד. דו ווילסט מיך קויפען? ווילסט מיין בעליידיגונג מיט דיין מתנה אָבוויישען?

אביגיל. אָה, פערגיב די זינד פון דיין דיענסט! וואָרום גאָט וועט אויפשטעלען מיין האר א פעסט הויז, ווייל מיין האר פיהרט גאָטס מלחמות, דארף קיין שלעכטס אין דיר נישט געפונען וועלען דיין לעבען לאנג.

דוד. איך טהו קיין שלעכטס נישט, ווען איך בעשטראָפ.

אביגיל. אָה, לאָז עס צו גאָט! און ווען עמיצער וועט אויפשטעהן דיך צו פער־פאָלגען און דיין לעבען צו נעהמען, וועט די נשמה פון מיין האר זיין געבונדען אין דעם בונד פון לעבען מיט יהוה זיין גאָט, און די נשמה פון דיינע פיינד וועט געהן אין כף הקלע.

דוד. ווייב, וואָס פאר א שפראך פיהרסטו?!

אביגיל. און עס וועט זיין, ווען גאָט וועט טהאָן צו מיין האר דאָס גוטס, וואָס ער האָט דיר פערשפראָכען, צו מאכען דיך פאר א הער־שער איבער ישראל, וועט זיכער מיין האר נישט פערדרייסען, וואָס ער האָט קיין אומזיסט בלוט נישט פערגאָסען און וואָס זיין האנד אליין האָט איהם דאָ נישט געהאָלפען. און גאָט וועט דיר גוטס טהאָן, און דו וועסט געדענקען דיין דיענסט. (ציהט זיך אויס גאנץ אונמעכטיג אויפ'ן געזיכט מיט ווייט־פערנאנדערגעשפרייט־טע ארמס. איהרע קנעכט רוקען זיך צו איהר מיט א שטילען געיאָמער און גרויסען שרעק.)

דוד (מאכט א בעוועגונג אויפצוהעבען זי).

עשהאל (פערכאפט איהם דעם וועג, שטעלט זי אויף אויף די קני, לעגט ארויף איהר ארם ארום זיין האלז און שטעלט זי אויף).

יואב. די יונגענס וואָרטען, דוד. איך גיה מיט זיי.

דוד (ענטפערט נישט, נישט אראָב־נעהמענדיג די אויגען פון אביגיל),

אביגיל (שוידערט אויף ביי יואב'ס ווערטער, עפענט ווייט פערנאנדער די אויגען און קוקט אָן דוד'ן מיט שטומען געבעט).

דוד (נאָך א ווייל שטומען בעטראכ־טען זי). דו ביזט נישט — געשיקט —

אביגיל (הויבט אויף צו איהם מיט שרעק די הענד).

דוד. דו זאָגסט — דו ווילסט, איך זאָל...

אביגיל (ווייל זיך וויעדער ארָאָבלאָזען אויף די קני).

עשהאל (האלט זי אָב).

דוד (נאָך א ווייל שטומען קוקען). גע־בענשט זאָל זיין יהוה דער גאָט פון ישראל, וואָס האָט דיך היינט געשיקט צו מיר. און גע־בענשט דיינע רעד און געבענשט ביזט דו, וואָס דו האָסט מיך אָבגעהאלטען היינט פון בלוט־פערגוס און פון העלפען זיך מיט אייגענער האנד.

אביגיל (דערפרעהט, פריי אויפאט־מענדיג). אָה, מיין האר!

דוד. אָבער אזוי וואהר ווי גאָט לעבט, דער גאָט פון ישראל, וועלכער האָט מיך אָבגע־האלטען פון טהון דיר שלעכטס, אז אויב דו וואָלסט דיך נישט אונטערגעאיילט און נישט געקומען צו מיר, וואָלט ביי נבל'ן נישט אי־בערגעבליבען ביז אין דער פריה קיין איין... איין... מענליך וועזען.

אביגיל (לאָזט אראָב די אויגען,

עטעמט ארויס). געבענשט איז גאָט! — (הויבט אויף צו איהם די אויגען.) וועסטו מיין מתנה יעצט אָננעהמען פון מיר?

ד ו ד. מיט דאנק.

א ב י ג י ל. צוויי הונדערט לאבען ברויט האָב איך דיר געבראכט — וועט עס גענוג זיין? איך האָב דאָך נישט געוואוסט, ווי גרויס איז די צאָהל פון דיינע לייט — און צוויי קרוג ווײַן — די וועלען זיכער וועניג זיין. פינף צוגעגרייטע שעפסען, פינף מאָל מעהל, הונדערט ראָזינקעס־קוכען און צוויי הונדערט פייגען־קוכען — דאָס איז אלץ, וואָס איך האָב אין דער אייל געקאָנט ארויפלאָדען אויף די אייזלען.

ד ו ד. עס וועט גענוג זיין. (שרייט אוים.) יונגענס, עסען, מאכט א מאָהלצייט זיך! (מיט געשרייען און געמורמעל „עסען! עסען!" לאָזט זיך דער עולם לינקס צו אביגיל'ס אייזלען.)

י ו א ב (בייז). דער קלוגער נבל! מיט דעם ביסעל ווײַל ער דאָס גאנצע ראטעוועט.

א ב י ג י ל (דערשראָקען, צו דוד'ן). אָה, איך שווער דיר, נבל ווײַל ווייס נישט פון איין לאבען ברויט אפילו און אהנט נישט, אז איך בין דאָ ביי דיר.

ד ו ד. איך גלויב דיר, דו דארפסט דיך נישט שרעקען. יואב איז אונצופריעדען בלויז וואָס די געשיכטע איז אָהן בלוט אָבגענאָגען. (צו יואב'ן.) געה שטיל דיין דורסט מיט ווײַן. קאָנסט אויך מיין חלק האָבען.

י ו א ב (אָבגעהענדיג). און דו מיט וואָס ביזט זאט?

ע ש ה א ל (געהענדיג נאָך יואב'ן). באלד בין איך אויך גאנץ זאט.

ד ו ד (עסט זיך איין מיט די אויגען אין אביגיל'ען).

א ב י ג י ל (לאָזט אראָפּ די אויגען פערשהמט).

ד ו ד. איך האָב קיין שטוק דיר אָנצוקאָטען און נישט קיין טעפיך. אויף דעם שטיין בין איך פריהער געזעסען. ווילסטו איהם נישט?

א ב י ג י ל. זאָל מיין האָר זיצען, דיין דיענסט וועט שטעהן פאר איהם. דאָך דו ביזט הונגעריג, זאָג, וואָס ווילסטו האָבען און איך וועל דיך בעדיענען.

ד ו ד. איך בין זאט, וועז מיינע יונגענס האָבען וואָס צו עסען — און איך בין זאט, וועז — — זעז דיך דאָך, און איך בייַ דיר צופוסען. זעז דיך, אז נישט מוז איך אלץ שטעהן. — וואָרט, איך נעהם אראָב מיין פעל פון מיר און בריַיט עס אויפ'ן שטיין אוים —

א ב י ג י ל. אָה, ניין — דו דארפסט עס נישט — איך וועל אויך רייטען צוריק א היים.

ד ו ד (אויסשפרייטענדיג דאָס פעל אויבער'ן שטיין). דאָך, דאָך. — און דו וועסט דאָך ניט גלייך צוריק. וועסט אָבווארטען, ביז דיינע אייזלען וועלען אָבגעלאָדען ווערען, און מוזט דיך דאָך אויך פערוהען. אָדער בין איך דיר אונאנגענעהם און דו האָסט מורא פאר מיר?

א ב י ג י ל. אה, מיין האר! — איך וויל בלויז אהיים שנעל צוריק, נבל זאָל —

ד ו ד. דערמאָן מיר נבל'ן נישט, איך זאָל מיך אָן מיין כעס נישט דערמאָנען. קום זעץ דיך. (נעהמט זי אָן פאר א האנד און זעצט זי ארויף אויפ'ן שטיין. ער ציהט זיך אוים ביי איהר צופוסען, קוקט צו איהר ארויף, פרובט זי מיט זיינע אויגען.)

א ב י ג י ל (זיצט פערשעמט, פערלאָרען, קוקט ארום זיך מיט שנעלע בליקען, אָבשטעלענדיג זיי קורץ אויף דוד'ן, ווי זי וואָלט געוואָלט איהם גוט אָנקוקען, נאָר נישט דערוועגט זיך).

ד ו ד (רייסט איבער דאָס דריקענדיגע שווייגען, לאנגזאם רעדענדיג). דו הייסט דאָך אביגיל?

א ב י ג י ל. יא, מיין האר.

ד ו ד (ווי פאר זיך, לאסצענדיג דאָס וואָרט). א־בי־ג־יל.... (פאוזע.) אביגיל!...

א ב י ג י ל. וואָס, מיין האר?

ד ו ד. דער נאָמען קלינגט מיר שעהן.

א ב י ג י ל (מיט א שמייכעל). עס פרעהט מיך, וואָס מיין נאָמען געפעלט דיר.

ד ו ד. דיין נאָמען און — — (עסט זיך איין אין איהר מיט די אויגען.)

א ב י ג י ל (לאָזט אראָב איהרע אויגען).

ד ו ד (פלוצלונג). זאָג מיר, ליעבסטו דיין מאן?

א ב י ג י ל (פערליערט זיך גאנץ, ווײַל אויפשטעהן).

ד ו ד (האלט זי צוריק מיט א בעוועגונג פון זיין האנד. פאוזע). ליעבסטו איהם?

א ב י ג י ל (זאָגט ענדליך קוים ארויס). ער איז מיין מאן.

ד ו ד. איך האָב פריהער געזאָגט, ער איז א שלעכטער מענש.

א ב י ג י ל. מיינע עלטערען האָבען מיך איהם פאר א ווייב געגעבען.

ד ו ד. און דו ליעבסט איהם נישט. — פאר וואָס זאָל איך איהם אייגענטליך נישט בעשטראָפען? ער פערדיענט דעם טויט.

א ב י ג י ל (דערשראָקען). אָה!

ד ו ד. ווי? ליעבסט איהם דאָך!

א ב י ג י ל. ער איז מיין מאן.

ד ו ד. האַ־הא!

א ב י ג י ל. און מיין האָר דארף זיך ניט אויסמאכען פון אזעלכע פיינד.

ד ו ד. א וואָרים צוטרעט מען.

א ב י ג י ל. ניין, נישט טויטען! נישט טויטען!

ד ו ד. האהא! — ווי אייגענטליך האָסטו זיך דערוועגט צו מיר צו קומען?

אביגיל. איך האָב געוואוסט, דו קאַנסט פערגעבען דיינע פיינד.

דוד. און ווי, ווען איך וועל דיך נישט אַבלאָזען צוריק?

אביגיל (שפּרינגט אויף, גאַנץ דערשראָקען). אָה, מיין האַר!

דוד. פאר וואָס זאָל נבל האָבען אזא אבן־טוב? ווי קומט צום אויסוואורף אזא ווייב?

אביגיל. אָה, דו וועסט מיך אַבלאָזען!

דוד. צו דיין שלעכטען מאן?

אביגיל. צו מיין מאן. אָה, דו וועסט דאָך געגען גאָט נישט געהן און נישט עובר זיין אויף זייַנע געבאָטען.

דוד (פערגראָבט זיין געזיכט אין זיינע הענד).

אביגיל. דו ביזט גאָט'ס טרייער קנעכט און וועסט קיין גוואלט נישט געברויכען קעגען דער פרוי פון א פרעמדען.

דוד (שטעהט אויף). ביזט געדענקט. געה מיט פריעדען צו דיר א היים.

אביגיל (פערבויגט זיך טיף).

דוד (מיט א טרויעריגען שמייכעל). זעהסט, איך פאָלג דיר אין אלץ און האלט מיך עהרליך.

אביגיל (פערבויגט זיך ווידער טיף). איך וועל עס דיר נישט פערגעסען. (זיי קוקען זיך אָן מיט טרויעריגע, בענקעדיגע בליקען. פאוזע).

דוד. און מיך אויך נישט פערגעסען?

אביגיל (לאָזט אראָב דעם קאָפּ, רויט־ווערענדיג, און הויבט אָן אבצוגעהן אויף היינטען. — בעוועגונג לינקס. אביגיל'ס יונג לויפט אָן, געפאָלגט פון עשהאל'ן און נאָך אייניגע).

דער יונג. אָה, העררין, דיין מאַן נבל קומט!

אביגיל (ציטערט אויף). אָה, וועה!

דוד. דו ביזט אין מיין שוץ.

אביגיל. ער דארף מיך דאָ נישט געפינען.

דוד. אזוי האָסטו מורא פאר איהם?

אביגיל. ניין, פאר זיין געזונד האָב איך מורא און פאר זיין לעבען. ער איז דיק און פול־בלוטיג, וועו ער דערזעהט מיך דאָ און דערוויסט זיך, וואָס איך האָב געטהאָן צו זיין האָב און גוטס, קאָן עס איהם נאָך קראנק מאכען, קאָן עס איהם נאָך טויטען.

דוד. ער מוז עס דאָך שוין וויסען, אויב ער קומט אהער.

אביגיל. אָה, וואו בעהאלט איך מיך? — אָה, לאָז איהם מיך נישט זעהן און פערלייקען, בעהאלט פון איהם מיין מתנה!

דוד (צום יונג). ווי ווייט איז נבל נאָך פון דאנען? איך זעה איהם נאָך נישט אויפ'ן וועג.

דער יונג. ווייט נאָך. איך בין פאָראויס געלאָפען.

דוד (צו עשהאל'ן). לויף דורך דורך די רייהען פון אונזערע לייט און זאג זיי אָן, זיי זאָלען אויפהערען דאָם עסען און טרינקען. בעהאלט דאָם עסענווארג, פערשטעקט נבל'ס קנעבט אין אייערע רייהען, און וועו נבל קומט אָן, זיצט מיעד און אבגעמאטערט און לאָזט איהם רוהיג דורך, קיין האָר זאָל איהם נישט געקרימט ווערען.

עשהאל. פערלאָז דיך אויף מיר. דאָם שפּיעל וועט גוט אראָב. (געהט אוועק מיט'ן יונג און מיט די אנדערע).

דוד (צו אביגיל). דו בעהאלט דיך הינטער דעם שטיין. ער וועט דיך ניט דערזעהן.

אביגיל (אבטרעטענדיג הינטער'ן שטיין). אָה, איך זעה איהם שוין. דו זעהסט? דער דיקער, וועלכער רייט צוערשט פאר דער גאַנצער מחנה קנעכט.

דוד (זעצענדיג זיך אויפ'ן שטיין). ער זיצט נישט זיכער אויף זיין אייזעל. איך וואָלט שוועהרען, ער איז שיכור.

אביגיל. דו קאַנסט עם רוהיג. דאָם איז ער אָפט.

דוד (אָנבויגענדיג זיך צו איהר). און דער איז דיין מאן?

אביגיל. אזוי האָט גאָט געוואָלט.

דוד. און פאר זיין לעבען ציטערסטו?

אביגיל. איך האָב זיין לעבען שטענדיג אבגעהיט.

דוד. דו טרייע נשמה! — — און ווי שעהן דו ביזט. — — בעהאלט דיך נאָך נישט. ער איז נאָך ווייט. לאָז מיך דיך אָנקוקען. — אָט אזוי. — שטעה רוהיג. זיי דאָך נישט אזוי דערשראָקען. לאָז מיך קוקען אין דיינע אויגען. — רוהיג. — רוהיג. — ער איז נאָך ווייט. — ווי שעהן דו ביזט.

אביגיל (שרייט אויף). אָה! (ווייל זיך בעהאלטען.)

דוד (כאפט זי אָן). ניין, בעהאלט דיך נאָך נישט. ער איז נאָך ווייט, ווי דו זעהסט. אָדער ווילסטו פון מיר דיין שעהנהייט בעהאלטען? (קוקט זי שטארק אָן.)

אביגיל (בעהאלט דאָם געזיכט אויפ'ן שטיין).

דוד. אביגיל, לאָז נבל שטארבען.

אביגיל (דערשראָקען). אָה, ניין!

דוד. אביגיל, קוק מיך אָן.

אביגיל (מיט אראָבגעלאָזטע אויגען). איך וויל נישט שולדיג זיין אין זיין טויט. — אָה, ער איז נאָהנט שוין! אָה, שוואר מיר, אז דו וועסט איהם גאָרנישט טהאָן!

דוד (נאָך א לענגערן שווייגען). איך שוואר עם דיר.

א ב י ג י ל. ווי דאנק איך דיר! — ער זאל מיך דאָ נור נישט ענטדעקען!

ד ו ד. ער וועט דיך נישט ענטדעקען.

א ב י ג י ל (שרייט פלוצלונג אויף). אָה, ער איז אראָבנעפאלען פון דעם אייזעל! זיי האָבען איהם אראָבנעשלעפט! דיינע ליט — —

ד ו ד (שפרינגט אראָב פון שטיין). זיי וועלען עם מיר בעצאָהלען!

נ ב ל (קומט אַן, קוים האלטענדיג זיך אויף די פיס, ארומגערינגלט פון עשהאל'ן, אביתר'ן, אחימלך'ן און נאָך אייניגע, וועלבע מאכען פאר איהם קאמישע פערבויגונגען). א ב י ג י ל (לאָזט זיך שנעל אראָב הינטער'ן שטיין).

נ ב ל. בעטלער! הונגער־ליידער! הייר־שערעקען אויף פרעמדע פעלדער!

ד ו ד (שטרענג צו זיינע לייט). איהר האָט איהם אראָבגעווארפען פון זיין אייזעל?

ע ש ה א ל. ניין, דער הער איז אליין ארָאבנעפאלען. מיר זיינען צו איהם צוגעטראָטען און האָבען געבעטען, ער זאל אונז וואָס געבען, אונזער הונגער צו שטילען, האָט ער אונז געוואָלט שלאָגען און איז דערבי ארונטערגעפאלען. (מיט פערבויגונגען צו נבל'ן.) אָה, דער הער האָט זיך דאָך נישט וועה געטהאָן! דער הער האָט דאָך קיין שאָדען נישט געטהאָן זיינע גליעדער?

א ב י ת ר. וועה צו דעם אייזעל, וועל־כער האָט זיין הער נישט געקאָנט איינטראָגען! מיר וועלען איהם פערשטיניגען.

ד ו ד. טרעט אָב פון איהם!

ע ש ה א ל. מיר ווילען מעהר נישט, דער הער זאל אונז עטוואָס געבען, אז נישט וועלען מיר אויסגהען פון הונגער פאר איהם דאָ אין די אויגען.

נ ב ל. איהר האָט שוין לאנג געמעגט קרעפירען. פון מיר קריגט איהר נור מיט'ן שטאָק. אוועק, איהר גאסען־הינד! קייט די ערד, אויב איהר ווילט.

ע ש ה א ל און די א נ ד ע ר ע (מיט פערבויגונגען). אָה, האָב רחמנות!

נ ב ל (ווארפענדיג זיך אויף זיי מיט'ן שטאָק). מיט מיין שטאָק — גליייך וועט איהר דערפיהלען נבל'ס רחמנות! רחמנות אויף רויבער און גנבים, האהא!... איך שלאָג אייך איינס און שלאָג אייך צוויי.... (זיי צולויפען זיך פון איהם, ער נאָך זיי. גליייך קעהרט ער זיך אום און קוקט אַן דוד'ן.) און דו ביזט דאָס דער דוד? דו ביזט דאָס דער הויפט־בעטלער? זאל איך דיך אויך מיט'ן שטאָק? דו — איז מיין ווייב דאָ ביי דיר? מען האָט מיר דערצעהלט, זי איז צו דיר אַוועק מיט עסענווארג א סך. מען האָט מיר פאלש דערצעהלט — איך וועל די דערצעהלער די ציינער לאָזען אויס־שניידען. זיי האָבען מיר פאלש דערצעהלט — זיי האָבען אויסגעטראָבט א בלבול. איהר הונגער זאָל מיך דאָ נור נישט ענטדעקען! וויי פריהער בעטלט איהר אויף אלע וועגען... הונגער־ליידער... פוסטע בייכער... אָבער מיין ווייב — מיין ווייב וואו איז? זי איז אין דער היים ניטאָ... איך האָב מיין ווייב ערגעץ נישט געקאָנט גע־פינען... איז זי ביי דיר דאָ נישט געווען?... רעד, קנעכט, האָסטו מיין ווייב נישט געזעהן? העי, וואן איך טרעף זי דאָ ביי דיר!... פאר דיר דאָ אין די אויגען וואלט איך זי נאָקעט אויסגעטהאָן — דו האָסט מיין ווייב דאָך נאָ־קעט נישט געזעהן? איהר לייב איז זעהר זים צו קוסען, העהע!.

א ב י ג י ל (פון הינטער'ן שטיין). פוי!

נ ב ל (קוקט זיך ארום). הע? (מאכט א בעוועגונג צום שטיין.)

ד ו ד (שטעהט איהם אין וועג).

נ ב ל. העהע... איך וואלט זי דאָ נא־קעט אויסגעטהאָן און אויפ'ן הויליען לייב אָט מיט דעם שטאָק... איך טהו עס איהר אָבער סיי ווי סיי... זי איז אין דער היים נישט גע־וועזען... די זונה, די ארומשלעפערקע... אויפ'ן נאקעטען לייב מיט שטאָק און לעדער...

ד ו ד (כאפט איהם אַן פאר'ן האלז און הויבט איהם אַן צו ווארגען).

ע ש ה א ל, א ב י ת ר, א ח י מ ל ך (טרעטען צו און הויבען אַן צו שטעבען אין איהם מיט זייערע שווערדען).

א ב י ג י ל (הויבט זיך לאנגזאם אויף פון הינטער'ן שטיין, וועלענדיג זעהן, וואָס איז דאָס מיט אמאל אזוי שטיל געווארען, און אין גרוי־סען שרעק איבער דאָס, וואָס זי זעהט, עטעמט זי שטארק אויף, אינהאלטענדיג איין אויסגע־שריי, ארויפלעגענדיג די האנד אויפ'ן מויל).

ד ו ד (וואַרפט אָב פון זיך נבל'ן).

א ב י ג י ל (מיט די אויגען געווענדעט אויף נבל'ן, לאָזט זיך לאנגזאם ארָאב צוריק).

נ ב ל (פאלט פון דוד'ס שטויס אין זיין גאנצער גרויס, הויבט זיך אָבער באלד אויף, פיהרט זיך מיט דער האנד איבער'ן גזיכט, אויסזעהענדיג יעצט אויסגעניכטערט. צולעצט שטעלט ער אַן זיין בליק אויף דוד'ן און ארבייט זיך אריין אין א העלישען כעס, צונויפדריקענ־דיג די פויסטען). דו קענסט מיין ווייב!... זי איז דאָ ביי דיר געווען!... דו אשת־איש'ניק! דו אויסוואורף! דו קנעכט, וועלבען זיין הער האָט נישט גענוג געשמיסען!...

ע ש ה א ל, א ב י ת ר, א ח י מ ל ך (וואַרפען זיך אויף איהם מיט די שווערדען).

ד ו ד. צוריק! קיין הער זאל איהם נישט געקרימט ווערען! איך האָב'ס געשוואָרען!...

נ ב ל. דו פייגלינג! דו נאכט־רויבער! דו אנטלאָפענער שקלאף!

א ב י ג י ל (שפרינגט אויף). הער אויף! הער אויף! הער אויף צו זידלען איהם!...

נ ב ל (מיט אויסגעגלאָצטע אויגען). זי איז דאָ... זי איז דאָ ביי דיר...

א ב י ג י ל (טרעט לאַנגזאַם ארויס פון הינטער'ן שטיין מיט אראָבגעלאָזענע אויגען). ער האָט דיין דאַנק פערדיענט און דיין ברכה, נישט דיינע זידעלווערטער.

נ ב ל (גאַנץ אויסגעניכטערט). זי איז דאָ, די...

א ב י ג י ל. אויך מיך זידעל נישט. רוף מיך ניט קיין נעמען. איך בין דאָ פון דיינעט־ווענען. איך בין געקומען אַהער דיך אָבצוראַטעווען פון זיין נקמה. צו ראַטעווען דיין האָב און גוטס און אונזער אלעמענס לעבען.

נ ב ל. האָסטו דיך איהם געבראַכט פאר א מתנה?

ד ו ד (מאַכט א דראַהענדע בעוועגונג). א ב י ג י ל. ווי קאָנסטו אזוי רעדען? שעם דיך, מיר אזוינס צו זאָגען!

נ ב ל. ביזטו געקומען מיט לעדיגע הענד און גלאַטע ווערטער איהם איבערצובעטען?

א ב י ג י ל. איך האָב איהם מתנות גע־בראַכט.

נ ב ל. מתנות? אלזוֹ דאָך אמת!

א ב י ג י ל. אָה, רעג דיך נישט אויף, דאַרפסט נישט אזוי אין כעס ווערען.

נ ב ל. מתנות?!

א ב י ג י ל. א קליין ביסעל. איין אונבע־דייטענדען טהייל פון דעם, וואָם דו בעזיצסט.

נ ב ל. מתנות?! זאָג מיר, וועלכע, וואָס, וויפיעל?!

א ב י ג י ל. צוויי הונדערט לאַבען ברויט...

נ ב ל. צצצוויי ההההונדערט לאַבען?!...

— — ווייטער!...

א ב י ג י ל. צוויי קרוג ווין....

נ ב ל. נאָך!

א ב י ג י ל. פינף שעפסען...

נ ב ל. שעפסען!... שעפסען!... און נאָך?!

א ב י ג י ל. פינף מאָם מעהל...

נ ב ל. האָ!... פינף אלין... פינף... פינף מאָל פינף פיעלייכט!

א ב י ג י ל. אזוי וואַהר ווי גאָט לעבט...

נ ב ל. ווייטער! ווייטער! צעהל אויף אין גאַנצען! וואָם נאָך? וויפיעל אָקסען? וויפיעל בהמות? וויפיעל ציעגען? און מילך? און פוטער?...

א ב י ג י ל. אָה, ניין! אָה, ניין!... נאָרנישט פון די אלע זאַכען. נאָר נאָך הונדערט האָזינקעס קוכען און צוויי הונדערט.

נ ב ל. צצצוויי ההההונדערט?!... וואָם?!...

א ב י ג י ל. פייגענקוכען.

נ ב ל. פייגענקוכען! צוויי הונדערט פיי־גענקוכען! פייגענקוכען! פייגענקוכען! צוויי־הונדערט! דו... דו!...

א ב י ג י ל (מאַכט א בעוועגונג צו בע־האלטען זיך פאר איהם הינטער דוד'ן).

נ ב ל. דו!... (עם פערפעהלט איהם אטעם, עם שטיקט איהם, ער כאַפט זיך פאר'ן האלז).

ע ש ה א ל, א ב י ת ר, א ח י מ ל ך (רינגלען איהם ארום מיט ברויט און פלייש און קוכען און ווין, שטופען עם איהם אין עזיכט, שטעכען איהם מיט דעם אין די אויגען). זעהסט, דיין ברויט עסען מיר!... דיין ווין טרינקען מיר!... דיין פלייש.... דיין קוכען... דיין פייגענקוכען! פייגענקוכען! .

נ ב ל (גיט פלוצלונג א פאל אויף דער ערד).

א ב י ג י ל (שרייט דערשראָקען אויף און געהט צו איהם פאַרזיכטיג צו). נבל! (ער בע־וועגט זיך נישט און זי בויגט זיך איבער איהם איבער.) נבל! (זי לאָזט זיך אראָב אויף די קני און טאַפט ארום). נבל!... (דערשראָקען אומקוקענדיג זיך צו דוד'ן.) ער איז טויט!

ד ו ד (בויגט זיך אויך איבער). ער איז טויט. (שטיל, ווי פאר זיך.) געלויבט איז גאָט, וואָס ער האָט זיך אָבגערעכענט פאר מיין בע־ליידיגונג מיט נבל'ן און האָט מיך אָבגעהאל־טען פון שלעכטס. נבל'ס רשעות איז געפאלען אויף זיין קאָפּ. (צו אביגיל'ן.) דו קאָנסט אויך לויבען גאָט.

א ב י ג י ל. ער איז טויט.

ד ו ד. און דו ביזט פריי און אויסגעלייזט פון די הענד פון א רשע.

א ב י ג י ל. גאָט איז מיין עדות, איך האָב זיין טויט נישט געווינשט.

ד ו ד. דו גוטע, טרייע נשמה!

א ב י ג י ל. אָבער ער האָט דיך אזוי גע־זידעלט...

ד ו ד (לענט לאַנגזאַם ארויף זיין האנד אויף איהר קאָפּ און גלעט איהרע האָר).

א ב י ג י ל (צוקט צונויף און מאַכט צו די אויגען. באַלד עפענט זי זיי און קוקט אן דעם טויטען). איך שעם מיך, וואָם איך קאָן נישט ווייטען... ניין, איך קאָן אויך ווייטען...

ד ו ד (צו עשהאל'ן און זיינע חברים). נעהמט איהם אוועק, ברענגט איהם אויף זיין ערד ביים כרמל און בעגראָבט איהם דאָרט ביי זיינע עלטערן.

א ח י מ ל ך. איך וואָלט פאר הינט איהם...

ד ו ד. שטיל!...

ע ש ה א ל. א רחמנות אויף די הינד. אזא האַרטען מענש... (זיי טראָגען איהם אוועק.)

א ב י ג י ל (אויפשטעהענדיג, מיט טרע־רען). נבל!

ד ו ד. דו האָסט זיין נאָמען צום לעצ־טען מאָל אויסגעשפראָכען.

א ב י ג י ל (שאקעלט מיט'ן קאפ). ניין, ער איז מיין מאן —

ד ו ד. געווען. יעצט — ווי? — איך —

א ב י ג י ל (אויפהויבענדיג אויף איהר אויגען). ווילסט דו?

ד ו ד. זיין אָרט פערטרעטען.

א ב י ג י ל. אָה!

ד ו ד. ווילסטו מיין ווייב זיין? אויב'ס איז אמת, וואָס איך האָב פון דיינע אויגען ארויסגעליינט...

א ב י ג י ל (לאַזט אראָב דעם קאפ, בויגט זיך אלץ מעהר אין אן לאַזט זיך פלוצלונג אראָב פאר איהם אויף די קני). דיין דיענסט ווי? א דיענסט זיין צו וואשען די פים פון מיין האר'ס קנעכט.

ד ו ד (הויבט זי אויף און נעהמט זי אין זיינע ארמס). מיין ווייב! מיין פרומע טויב!

וולאדימיר קאסאווסקי

דער אימפעריאליזם און דער וועלט-קריעג

1.

י מלחמה, וואָס קומט איצט פאר און וואָס האָט פערוואנדעלט איראפּע אין איין גרויסען שלאכטפעלד, איז דער רייני־סטער אויסדרוק פון דער אימפעריאליסטישער אידעע. ווער עס וויל אויף א לעבע־דיגען ביישפיעל זיך בעקאנען מיט דעם, וואָס איז אזוינס אימפעריאליזם, דער דאָרף נאָר דורכבלעטערן די לאנג־יאָהריגע פאָרגעשיכטע פון דעם איצטיגען בלוטיגען צוזאמענשטוים.

נאָך דער מלחמה פון יאָהר 1870 הויבט זיך אן א נייער קאפּיטאל אין דער פאָליטיק פון די קאפּיטאליסטישע מלוכות. דער אינדוסטריעלער קאפּיטאל איז געווארען אזוי שטארק אויפ'ן קאנטינענט פון מערב־אייראָפּא, אז אונטער זיין דרוק האָבען די רעגיערונגען געמוזט אבזאָגען זיך פון פריי־האַנדעל און איינפיהרן א סיס־טעם פון שטארקע גרענעץ־אבצאָהלונגען. נאָר דעם אינדוסטריעלען קאפּיטאל איז געווען וויג־ניג צו פערזיכערן זיך דעם אייגענען, אינער־ליכען מארק; ער איז אזוי מעכטיג אויסגע־וואקסען, אז ער האָט זיך גענויטיגט אין נייע, אויסוועניגסטע מערק אויף צו פערקויפען דאר־טען זיינע סחורות, און אין נייע לענדער אויף ארויסצופיהרען אהין די איבעריגע, פרייע קא־פּיטאלען. אזוי איז ענטשטאנען די יאָגענדיש נאָך קאָלאָניען; אזוי האָט זיך אויסגעבילדעט א נייער מין פאָליטיק, די קאָלאָניאלע פאָליטיק, וואָס האָט שוין געטראָגען אין זיך דעם זאמען פון דער קומענדיגער וועלט־קאטאסטראָפּע.

די אלגעמיין־אייראָפּאישע מלחמה האָבען שוין פון לאנג־אן פאָראויסגעזאָגט די סאָציאל־דעמאָקראטען. די דאָזיגע מלחמה האָט שוין פאָראויסגעזהן קאָרל מארקס כמעט מיט 45 יאָהר צוריק. אין אן אויפרוף פון דעם ערש־טען אינטערנאציאָנאל מכח דעם דייטש־פראנ־צויזישען קריעג (דאטירט דעם 9טען סעפטעמ־בער 1870, צוזאמענגעשטעלט דורך קאָרל מארקס) וואָרענט דער צענטראל־ראטה, אז אויב כען וועט אָבריסען א שטיק פראנקרייך (מען האָט געהאט אין זינען אָבצונעהמען עלזאס־לאָט־רינגען), וועט עס ברענגען דערצו, אז פראנק־רייך וועט זיך ווארפען אין די ארעמס פון רוס־לאנד, דייטשלאנד וועט זיך מוזען אלץ מעהר בעוואָפענען, און סוף כל סוף וועט דערפון ארויסקומען א נייע מלחמה, אָבער שוין ניט א לאָקאליזירטער קריעג, ווי דער דייטש־פראנצוי־זישער, נאָר א צוזאמענשטוים פון די גערמאנען מיט די פעראייניגטע סלאווישע און לאטיינישע ראסען. די וואָרנונג האָט זיך ארויסגעוויזען פאר אן אמת'ע נביאות.

די מלוכות אין דער איצטיגער מלחמה זיי־נען ניט אזוי אייגפאָך גרופירט, ווי דאָס האָט זיך פאָרגעשטעלט מארקס: ענגלאנד און יאפאן, וואָס האלטען דעם צד פון רוסלאנד און פראנק־רייך, געהערען ניט צו דער סלאווישער און ניט צו דער לאטיינישער וועלט; פון דער אנדערער זייט איז אין דער איצטיגער מלחמה צוגעשטא־נען צום צווייבונד א מדינה, וואָס האָט קיין שום שייכות ניט מיט דער גערמאנישער ראסע, דאָס איז טערקיי.

די דאָזיגע גרופירונג איז, פערשטעהט זיך, ניט קיין צופעליגע זאך, זי ערקלערט זיך דער־מיט, וואָס זינט דער מלחמה פון 1870 האָבען די אינטערנאציאָנאלע פערהעלטנישען בעקומען גאָר אן אנדער פנים. וועו די ערשטע צייט האָט אויף די איראָפּעאישע פאָליטיק ארויפגעלעגט איהר שטעמפעל די אידעע פון „רעוואנש", פון נקמה־נעהמען אן דייטשלאנד פאר'ן אָבריסען עלזאס־לאָטרינגען, די אידעע, מיט וועלכער עס האָבען זיך ארומגעטראָגען די פראנצויזען, זיי־נען שפעטער צו איהר צוגעקומען א סך נייע סבות פון רייבונגען און רייסענישען צווישען די מלוכות.

א גרויסע ראָלע האָט אין דער וועלט־פּא־ליטיק פון אָנהויב געשפּיעלט ד ע ר ג ע ג ע נ־

זאץ צווישען ענגלאנד און רוסלאנד, וויל רוסלאנד האט געשטרעבט פון איין זייט צו פערכאפען די דורכגאנגען פון שווארצען צום מיטעלענדישען ים און דורך דעם צו געווינען איבער דעם גרויסען אנדעלס־וועג, וואס פיהרט אין אזיען, און פון דער אנדער זייט האט זי זיך אלץ נעהנטער צוגעזוכט צו דעם „טהייערסטען דימענט אין דער ענגלישער קרון", צו אינדיען. זינט פרי רוסלאנד האט בעקומען די גרויסע מפלה אינ'ם קריעג מיט יאפאן, האט זי אויפגעהערט צו זיין א געפאהר פאר ענגלאנד. עס איז אויפגעקומען א מאכט א סך א גרעפערליכערע פאר ענגלאנד'ס וועלט־ממשלה, דאם איז דייטשלאנד.

שוין סוף נייניצעהנטען יאהרהונדערט האבען זיך אנגעהויבען צו פערשאפען די בעציהונגען צוישען ענגלאנד און דייטשלאנד. אלץ בולט'ער האט זיך אנגעצייכענט דער געגענזאץ צווישען די קאפיטאליסטישע אינטערעסען פון ביידע מלוכות. דער יונגער קאפיטאליזם אין דייטשלאנד האט ארויסגעווויזען אזא געוואלטיגע אינערליכע קראפט, אז עס איז געווען קלאר, אז ענגלאנד וועט אין גיכען פערלירען איהר אויבען־אן אויף דער וועלט־ביהנע. אין דעם קלייניעם משך פון 5 יאהר, 1902־1907, איז דער אנדעלס־באלאנס פון דייטשלאנד אויסגעוואקסען פון 11 ביז 17 מיליארד; דער „נאציאנאלער" רייכטהום פון די דייטשען, וואס איז מיט צוואנציג יאהר צוריק געווען גלייך 200 מיליארד, האט שוין בעטראפען 350—400 מיליארד.

אין דער זעלבער צייט, ווי עס האבען קאלאסאל אויפגעבליהט אין דייטשלאנד די אינדוסטריען, דער אנדעל און דער רייכטהום, האט זי אויך אויסגעבויט א גרויסען פלאט און האט זיך שטארק בעפעסטיגט, למשל מיט'ן דורכפיהרען דעם צפון־קאנאל (קיליר קאנאל), וואס פערבינדט דעם באלטישען מיט דער נארד־זעא. ענגלאנד האט אלץ מעהר מורא בעקומען פאר איהר פלאץ אויפ'ן וועלט־מארק און אפילו פאר איהרע קאלאניעס אין אזיען און אפריקא.

כדי בעסער צו בעוואהרענען די דאזיגע קאלאניעס, האט זי געשטרעבט זיי צונויפצוציהען אין איין ריעזיגע טעריטאריע: דרום־אפריקא מיט עגיפעט און דורך אראביען מיט אינדיען; נאר דאס האט נאך מעהר פערשארפט איהרע בעציהונגען מיט דייטשלאנד, וויל דער פלאן האט געשטעלט אין געפאהר די דייטש־אפריקאנישע קאלאניעס און אפילו די פאזויציע פון דייטשלאנד אין קליין־אזיען (שוין דערפאר, וויל ער איז געווען פערבונדען מיט צוטהיילען טערקיי.)

אין יאהר 1911, בעת דעם קאנפליקט צווישען דייטשלאנד און פראנקרייך צוליעב מאראקא, איז ענגלאנד נאך מעהר אויפגערעגט געווארן, וויל זי האט דערזעהן, אז דייטשלאנד וויל בעקומען א שטיצפונקט געגען דעם ענגלישען פלאט אין מיטעלענדישען ים און אפשר גאר א פארט אויף דעם אטלאנטישען ברעג פון מאראקא, כדי בעת א מלחמה צו קענען ניט דערלאזען, ענגלאנד זאל אונטערהאלטען האנדעלס־בעציהונגען מיט דרום־אמעריקא און בפרט בעקומען פון דארטען לעבענסמיטלען.

דער מאראקאנער אינצידענט האט אויך בעווויזען, אז צווישען פראנקרייך און דייטשלאנד איז ענטשטאנען, אויסער דער רעוואנש־אידעע, נאך א קאמפף פון קאלאניאלע אינטערעסען, דהיינו אויף דעם צפון־אפריקאנישען ברעג, וואו פראנקרייך פיהרט שוין פון לאנג־אן א קאלאניאלע פאליטיק אין א גרויסען מאסשטאב און וואו, ווי מיר האבען געזעהן, אויך דייטשלאנד וויל זיך ארייננאפפען. דער מאראקאנער קאנפליקט האט זיך געענדיגט, ווי בעווואוסט, מיט א פשרה: דייטשלאנד האט בעקומען פון פראנקרייך, אלס אבטרעט־געצאהלט, א שטיק פראנצווזישע קאנגא. דאס האט פערגרעסערט דייטשלאנד'ס קאלאניאלע מאכט אין אפריקא און ממילא אויך איהרע רייבונגען מיט ענגלאנד.

די לעצטע יאהרען איז, אויסער דעם דייטש־ענגלישען געגענזאץ, אויפגעקומען נאך א ערנסטער געגענזאץ, דער דייטש־רוסישער. דער ארט, וואו עס שטויסען זיך צוזאמען רוסלאנד און דייטשלאנד, איז טערקיי, א לאנד, וואס ציהט צו צו זיך אלע גרויסע אייראפאישע מלוכות. רוסלאנד האט פון אייביגען זיך געריסען אויפ'ן נאהענטען מזרח. מיט א בעזונדערען אימפעט האט זי זיך אהין א לאז געטהאן נאכדעם, ווי יאפאן האט איהר אבגענומען פון ווייטען מזרח. אין טערקיי האט זיך רוסלאנד קודם כל געטראפען מיט עסטרייך, פאר וועמען די באלקאנען זיינען אלע מאל געווען אי א לאנד, פון וואנען מען קען ארבאב־שניידען פאר זיך שטיקער טעריטאריעס, אי א זעהר וויכטיגער מארק אויף צו פערקויפען איהרע אינדוסטריעלע פראדוקטען, וויל אזוי ווי איהר אינדוסטריע איז טעכניש לפי ערך אבגענשטאנען, איז איהר שווער צו בעקומען א צוטריט צו אנדערע מערק. א חוץ דעם, האט רוסלאנד שטענדיג געקלאגט וועגען צוטהיילען עסטרייך־אונגארן און פערכאפען גאליציען און בוקאווינא. דייטשלאנד פלעגט אלע מאל אונטהאלטען עסטרייך געגען רוסלאנד.

נאר רוסלאנד האט ניט נאר געשטרעבט צו בעקומען דעם שטארקסטען אינפלום אויף די באלקאנען. זי האט נאך געוואלט פערכאפען די ים־דורכגאנגען (באספאר און דארדאנעלען), קאנסטאנטינאפעל, דאס טערקישע רומעניען, בכלל אלע אייראפאישע און אזיאטישע לענדער, וואס ליגען ארום דעם שוואַרצען ים, און

האָם הייסט צוטהיילען טערקיי. דערצו טרייבט רוסלאַנד ניט נאָר די אוואנט־גאַרדיסטישע פּאָליטיק פון דער רוסישער ביוראקראטיע, נאָר אויך קאַפּיטאַליסטישע אינטערעסען. די רוסישע בורזשואזיע, אָנשטאָט אויפצוהויבען דעם אונגעהויער גרויסען אינערליכען מארק, האלט פאָר בעקוועמער צו זוכען אויסערליכע מערק און ארויפלעגען די האַנד אויף פּערסיען, מאַנגאָליען, באלקאנען. וווייטער איז דער פרייער ארויסגאנג פון שווארצען ים זעהר וויכטיג פאַר'ן רוסישען אויסען־האנדעל: גאנצע צוויי־דריטעל פון רוסישען עקספּאָרט געהען דורך די דרום־פּאָרטען און וווייטער דורך די ים־דורכגאנגען. וויי וויכטיג זיי זיינען פאַר רוסלאנד אין עקאָנאָמישען הינזיכט, האָט מען געקענט זעהן בעת דעם טערקיש־איטאליעניש קריעג, וועלן טערקיי האָט פערמאכט דעם באספּאָר און די דאַרדאנעלען; דאמאלס האָבען די רוסישע סוחרים געמאכט געוואלטען און געשריען, אז צו דער הערשאפט פון טערקיי איבער די ים־דורכגאנגען דארף גע־מאכט ווערען א סוף.

אינ'ם שטרעבען צו צוטהיילען טערקיי האָט רוסלאַנד בעגעגנעט א מעכטיגען געגנער, דייטש־לאנד, ווילכע ניט נאָר וואָם זי שטיצט עסטרייך אויפ'ן נאַהענטען מזרח, נאָר זי פירט נאָך דאָרטען א זעלבסטשטענדיגע פּאָליטיק. זי זעהט דורכצופיהרען אין טערקיי איהר קאַפּיטאַליסטישע העגעמאָניע און איז דעריבער פער־אינטערעסירט, טערקיי זאָל בלייבען טערימ־ריעל גאַניז און פּאָליטיש אונאבהענגיג. פער־שטעהט זיך, אז רוסלאנד האָט פּראָטעסטירט גע־גען אלץ, וואָם האָט געפיהרט צו דעם ציעל: זי האָט בעשולדיגט דייטשלאנד אין דעם, אז זי פערקויפט טערקיי קריעגס־שיפען, אז קרופ'ס פאבריקען שטעלען צו טערקיי ארטילעריע, אז דייטשע גענעראלען רעפאָרמירען די טערקישע ארמעע. בעזונדערס זיינען ענגלאנד און רוס־לאנד אויפגערעגט געווארען געגען דעם דייטשען אינפלוס אין טערקיי אין דעצעמבער 1913, וועז אין קאנסטאנטינאָפּאָל איז אנגעקומען מיט א ספּעציעלער מיסיע דער דייטשער גענעראל לימאן פאָן סאנדערס: די טערקישע רעגיערונג האָט איהם איבערגעגעבען צו רעאָרגאניזירען די טערקישע ארמעע און האָט איהם אפילו אוועק־געשטעלט בראש פון א קאָנסטאנטינאָפּאָלער ארמעע־קאָרפּוס.

די רוסישע פּאָליטיק בנוגע צו טערקיי איז אונטערגעהאלטען געווארען פון ענגלאנד, ווייל דער ענגליש־רוסישער גענעזאיז אויפ'ן נאַהענ־טען מזרח איז זעהר און זעהר אבגעשוואכט גע־ווארען. נאכדעם ווי ענגלאנד האָט זיך גוט אייגענפונדעוועט אויף דעם אינזעל קיפער און אין עגיפּטען און האָט אויף אזא אופן זיך בע־ווארענט די הערשאפט איבער דעם סועץ־קאנאל און דעם ים־ווענ צו אינדיען, האָבען פאר איהר פערלאָרען דעם פריהערדיגען ווערטה אי קאָנ־סטאנטינאָפּאָל אי די ים־דורכגאנגען, און זי איז גרויס אָבצוגעבען זיי דעם רוסישען צאריזם, אבי ער זאָל נאָר אוועקשטעלען זיך אין קליינאזיען געגען דייטשלאנד, וואָם האָט זיך פריינגעכאָפט אין מעסאָפּאָטאמיען און פערפיהרט דאָרטען אזא געפערליכען געשעפט, ווי די באגדאד־באהן, מיט וועלכער זי שטעלט אין סכנה דעם ענגלישען אימפּעריאליזם. איבריגענס, האלט ענגלאנד אונטער די רוסישע קליינאזיאטישע פלענער נאָר ביז א געווישען מאָם, מיט'ן בע־דינג, רוסלאנד זאָל ניט געהן טעריטאריעל אזוי ווייט, אז דאָם זאָל אנריהרען די לאגע פון ענג־לאנד ביים פערסישען ים־אויסגום.

דייטשלאנד האָט, פערקעהרט, זיך ניט גע־יאגט נאָך טעריטאריעס אין טערקיי און האָט זיך גאָר ניט געקענט יאגען: רוסלאנד און ענג־לאנד (און אין א געווישען זין אויך פראנקרייך און איטאליען!) גרענעצען מיט טערקיי און זיי־נען אימשטאנד צו פערטהיידיגען דעם חלק, וואָם זיי וואלטען בעקומען ביים צוטהיילען דאָם לאנד. דייטשלאנד אבער פערנעהמט אזא גע־גראפישע לאגע, אז זי האָט קיין שום טעריטא־ריעלע בעריהרונג ניט מיט טערקיי, איהר וואלט אויסגעקומען אזוי אונגעהויער שווער צו פער־טהיידיגען איהר טעריטאריע אין קליינאזיען, אז זי וואלט גאָרניט געקענט נעהמען אויף זיך אזא לאסט. זי האָט דעריבער נאָר געשטרעבט צו אזוינע בעדינגונגען, וואָם זיינען נויטיג, איהר קאַפּיטאל זאָל האָבען אין טערקיי די אויבער־הערשאפט. דעריבער איז זי געווען פּראַינטע־רעסירט אינ'ם אוועקשטעלען טערקיי אויף די פיס, וואָם איז געווען געגען די אינטערעסען פון דעם דריי־אָבמאָך. ענגלאנד און רוסלאנד האָבען געהאלטען פאָר'ן געפערליכסטען אין פּאָליטיק די שטרעבונג פון דייטשלאנד צו פער־פעסטיגען טערקיי און האָבען מיט דער גרעס־טער ענערגיע געארבייט געגען דעם.

טערקיי האָט זיך געווארפען אין די ארעמס פון דייטשלאנד, כדי צו ראטעווען איהר פּשוט'ע נאציאנאלע עקזיסטענץ, כדי ניט פערטיליגט צו ווערען אין גאנצען דורך די רוסיש־ענגליש־פראנצויזישע קאָאליציע.

די צוטהיילונג פון טערקיי, וועלכע עס פלא־נעווען, זינט דער טערקישער רעוואָלוציע פון יאהר 1908, דער דריי־אָבמאָך, וואלט געווען א גאנצע איבערקעהרעניש אין די מאכט־פער־העלטנישען פון די קאַפּיטאַליסטישע מלוכות: עס איז געווג אנצוואוויזען, אז אויב די ים־דורכגאנגען וועלען איבערגעהן צו רוסלאנד, וועט די בעדייטונג פון דער רוסישער דעספּאָטיע אינ'ם אייראָפּאישען „קאנצערט" גענוואלטיג אויסוואקסען, דעם רוסישען צאריזם וועט פיעל לייכטער ווערען אונטערצוואוואָרפען אייראָפּא אונטער זיין מיליטערישער דיקטאטור.

נאָך א וויכטיגער אומשטאנד האָט פּערשפּרעט דעם דייטש־רוסישען געגענזאַץ, דאָס זיינען די עקאָנאָמישע בעציִהונגען צווישען בייִדע לענדער. דייטשלאנד איז הויך אינדוסטריעל, רוסלאנד איז נאָך הויפּטזעכליך אגראריש, דער־ריבער האָט זיך צווישען זיי נויטווענדיגערהייד אויסגעבילדעט אזא פּערהעלטניש, אז דייטשלאנד פּלעגט בעקומען פון רוסלאנד לעבענס־מיטלען און רויה־שטאָף און פּלעגט איהר צו־שטעלען פּאַרטיגע פּאַבריק־פּראָדוקטען. אין דעם פּרט האָט דייטשלאנד פּערנומען דעם ערשטען פּלאַץ. לויט די אָנגאָבען פון דעם עסט־רייכישען גענעראל־קאָנסולאט אין מאָסקווע (געבראכט אין וויעגער „האנדעלס־מוזעאום"), האָט אין יאָהר 1913 דייטשלאנד בעקומען פון רוסלאנד סחורות אויף 452.6 מיליאָן רובעל און אהין אריינגעפיהרט אויף 642.8 מיליאָן, כמעט אויף 200 מיליאָן מעהר. דער אימפּאָרט פון דייטשלאנד איז מורא׳דיג שנעל געוואקסען: אין 1913טען יאָהר האָט ער בעטראָפּען מיט גאנצע 121.7 מיליאָן רובעל מעהר, איידער אין יאָהר 1912, אין דער צייט וועו דער אימפּאָרט פון א ל ע איבערינע לענדער אינאיינעם געגומען איז אויסגעוואקסען מעהר ניט ווי אויף 62.4 מיליאָן רובעל. דער אימפּאָרט פון דייטשלאנד האָט אויסגעמאכט מעהר ווי א העלפט (52.7 פּראָצענט) פון דעם גאנצען אימפּאָרט אין רוסלאנד.

אין די קעפּ פון די אידעאָלאָגען פון דער רוסישער בורזשואזיע האָט זיך די דאָזיגע פערהעלטניש אבגעשפּיגעלט אלס עקאָנאָמישע „מיטדערוועלטיגקייט" פון רוסלאנד, וועלכע, הייסט עס, איז געוואָרען א דייטשע „קאָלאָניע". מען האָט געשטרעבט אראָבצוואוואָרפען פון זיך דעם „עקאָנאָמישען יאָך" פון דייטשלאנד. דערצו אָבער דאַרף אין רוסלאנד זיך אומבייטען די פּראָפּאָרציע צווישען אינדוסטריע און לאנד־ווירטשאפט, רוסלאנד דאַרף ווערען א סך מעהר אינדוסטריאליזירט. דאָס איז אָן עקאָנאָמישער פּראָצעס און קען ניט פערווירקליכט ווערען מיט איין קלאַפּ, דורך נאכט. איז מען געפּאלען אויפ׳ן גדאנק אונטערצוטרייבען די עקאָנאָמיק מיט׳ן ביקס און שוועדד; מען האָפּט, אז אויב דייטשלאנד וועט מיליטעריש צוקלאפּט ווערען, וועט מען איהר קענען אָנטשעפּען אזא האנדעלס־אָבמאָך, וואָס וועט אפּילו פּאַר איהר זיין ניט קיין טובה, נאָר וועט דערפּאר זיין א גרויסע טובה פּאַר דער רוסישער בורזשואזיע. קיין וואונדער ניט, וואָס צווישען די אידעאָלאָגען פון דער רוסישער בורזשואזיע איז אלץ געוואקסען די גערמאָנאָפּאָבע און אלץ פּאָפּולערער געווא־רען די מלחמה מיט דייטשלאנד. ניט אומזיסט האָט מיט צווויי מאָנאַט פאַר׳ן קריעג (ענדע מאי) א רוסישער פּראָפעסאָר געשריבען אין דער דיי־טשער צייטשריפט „פּריסישע יאהרביכער", אז אין רוסלאנד פּאָדערט מען „פון אלע זייטען" די מלחמה מיט דייטשלאנד.

א גרויסער פּאָנטער האָט שטענדיג געהערשט ספּעציעל אויף דעם באלקאן האלב־אינזעל מיט זיין האלבע טוץ קליינע מלוכה׳לעך, וואָס האלטען אין איין רייסען זיך איינע מיט דער אנדערער. די רייסענישען פּלעגען אוים־נוצען פּאַר זייערע פּאָליטישע און עקאָנאָמישע פּלענער אלע גרויסע איראָפּעאישע מדינות. זיי פּלעגען אָנרייצען די מלוכה׳לעך און טערקיי איינע אויף די אנדערע, און אזוי ווי מיט דער העצע פּלעגען זיי זיך פּערנעהמען אי אייניג־וויז, אי אלס קאָאָליציעס (דער דרייי־אָבמאָך און דער דרייי־בונד), וואָס זיינען פּיינדליך איינע געגען דער אנדערער, פּלעגען זיך דערביי בע־קומען די פּערשיעדענסטע קאָמבינאציעס, די געפּעהרליכסטע פּאַר׳ן וועלט־פּריעדען.

אינ׳ם פּרט פון אינטריגעס האָט דעם ערש־טען פּלאַץ פּערנומען רוסלאנד; דער איינפלום אויף די באלקאנען איז איהר געווען נויטיג, אלס דער גרעסטער „סלאַווישער" מלוכה, כדי אונטערצוהאלטען ביי זיך אין דער היים דעם נאציאָנאליסטישען „עכט־רוסישען" קורס; וויי־טער צו פערשטאָפּען די מויל דער רוסישער בור־זשואזיע מיט א שטיקעל אויסערליכען מארק, און לסוף צו בעקומען געטרייע דיענער, די „סלא־ווישע" מלוכה׳לעך, אויף וועלכע זי זאָל זיך קע־נען שטיצען, וועו עס וועט מקוים ווערען איהר חלום און זי וועט בעקומען די ים־דורכגאנגען מיט דער וועלטשטאָדט „צארגראד".

פערגרעסערט דעם פּאָנטער האָט נאָך אי־טאליען. זי האָט קאָנקורירט מיט עסטרייך וועגען אלבאניען. זי האָט זיך ארומגעטראָגען מיט דער דעה אָבצורייסען פון עסטרייך די לענ־דער, וואָס זיינען א מאָל געווען איטאליעניש. זי האָפּט, אז ביים צוטהיילען טערקיי וועט אויף איהר חלק אויך עפּעס אָנקומען. פון דער אנדערער זייט האָט זי מורא פּאַר ענגלאנד און פראנקרייך, מיט וועלכע זי קומט אין בעריהד רונג אויפ׳ן מיטעלענדישען ים און אין צפון־אפריקא (נאָכ׳ן פערכאפּען טריפּאָליס). קיין וואונדער ניט, וואָס איטאליען איז אלע מאָל געווען בלויז א גאסט אינ׳ם דרייי־בונד, הגם אפּיציעל געהערט זי צו איהם. זי האָט זיך שטענדיג געקווייקט צווישען בייידע קאָאליי־ציעס (ענגליש־רוסיש־פראנצויזישע און דייטש־עסטרייכישע), וועלכע דיג אויסנוצען אי די אי יענע. דערביי האָט מען פון איטאליען געקענט ערווארטען אלערליי סיורפּריזען.

וואָס איז שייך די אינטערעסען פון דעם דרייי־אָבמאָך, געהען זיי זיך אויף פאנאנדער אין געוויסע פונקטען (ענגלאנד און רוסלאנד — אין פּערסיען און מיטעלאזיען; ענגלאנד און פראנק־רייך — אין אפריקא), נאָר די דאָזיגע מלוכות האָבען געפונען פאר מעגליך דערווייל אָבצו־

לעגען אן א זייט זייערע חשבונות און אייניג ארויסצוטרעטען געגען דעם געמיינזאמען פיינד דייטשלאנד, וואס איז אזוי מעכטיג געוואָרען אינ׳ם פּרט פון אינדוסטריע, האנדעל און מילי־טאריזם, אז זיי פיהלען זיך שטארק בעגרענצט אין זייערע אימפּעריאליסטישע אפּעטיטען.

צו די נעגענזאצען צווישען די אייראָפּעאישע מלוכות איז נאָך צוגעקומען דער קאמפּף פון דעם אייראָפּעאישען קאפּיטאליזם, וואס איהם פּאראוים געהט דייטשלאנד, מיט די קאפּיטא־ליזמען פון אמעריקא (פּעראייניגטע שטאאטען) און פון אזיען (יאפּאן). דער דאזיגער קאמפּף האט זיך שוין ארויסגעווויזען אין דער איצטיגער מלחמה: יאפּאן האט זיך אין איהר אריינגע־מישט.

די פּעראייניגטע שטאאטען פון צפון־אמע־ריקא זיינען געבליבען נייטראל, ערשטענס, ווייל זיי זיינען נאָך ניט מיליטעריש צוגעגרייט, און צווייטענס — דאָס איז די הויפּט־זאך — זיי ווילען אויסנוצען די איצטיגע מהומה אויף צו פערכאפּען דעם דרום־אמעריקאנישען מארק, און דאָס איז זעהר א פעטער ביינדעל, ווי מען קען זעהן פון דער האנדעלס־סטאטיסטיק: אין 1912 יאָהר האט דרום־אמעריקא בעקומען סחורות אויף 961 מיליאָן דאָלאר און ארויסגעפיהרט אויף 1177 מיליאָן דאָלאר; דערין האבען די פּעראייניגטע שטאאטען געהאט נאָר א קליינעם חלק: 150 מיליאָן אימפּאָרט און 250 מיליאָן עקספּאָרט; דאָס איבעריגע האט בעקומען אייר־ראָפּא, הויפּטזעכליך ענגלאנד און דייטשלאנד. מען זעהט, אז די פּעראייניגטע שטאאטען האָ־בען וואס צו געווינען.

דערמיט ערקלעהרט זיך, וואס זיי מאכען זיך כלא ידע, ווי יאפּאן בעל הבת׳עווען איצט אין דעם פּאסיפיק. פערכאפּענדיג קיאָ־טשאו און די דייטשע אינזלען, שטעלט יאפּאן אין א גרויסער געפאהר די נאכצע פּאזיציע פון די פער־אייניגטע שטאאטען אין אזיען: איהר האנדעל מיט כינא, איהרע אזיאטישע קאָלאָניעס (פּילי־פּינען, האוואיא), נאָך וועלכע עס נאהרט שוין לאנג יאפּאן. נאָר די פּעראייניגטע שטאאטען האבען איצט קיין אנדער ברירה ניט ווי רוהיג צוצוזעהן, ווי יאפּאן פערשטארקט זיך אויף דייטשלאנד׳ס חשבון. דער צוזאמענשטויס צווי־שען דעם אמעריקאנישען און אזיאטישען אימ־פּעריאליזם איז נאָך א קומענדיגע זאך.

עס פערשטעהט זיך, אז מיט דער איצטיגער מלחמה געגען דייטשלאנד איז נאָך ניט ליקווי־דירט דער געגענזאץ צווישען יאפּאן און אייראָ־פּא; דאָס איז מעהר ניט ווי אן אָנהויב פון ליקווידאציע. יאפּאן שטרעבט צו בעפריין כינא פון׳ם אייראָפּעאישען איינפלוס און אונ־טערצואוואַרפען זי אונטער זיין אייגענער העגע־מאָניע, כדי צו בעהערשען דעם גאוואלטיג־גרויי־סען כינעזישען מארק. אויסער דעם איז נאָך יאפּאן א גרויסער בעלן אויף געוויסע אייראָ־פּעאישע קאָלאָניעס, ווי די האָלענדישע זאָנדישע אינזלען און די פראנצויזישע אינדאָכינא: די ערשטע זיינען רייף אין נאפט, אין וועלכער עס נויטיגט זיך שטארק יאפּאן, וואס איז זעהר אָרים אין שטוינקויהלען; דאָס צווייטע לאנד איז אייגער פון די גרעסטע פּראָדוצענטען פון רייז, וואס איז דער וויכטיגסטער לעבענס־מיטעל אין אזיען.

אט אזוי איז ביסלעכווייז געוואקסען און זיך פערפּלאָנטערט דער מוראָ׳דיגער גרויסער קנויל, וואס ווערט איצט פאָנאנדערגעוויקעלט בידי־חזקה, דורך דעם וועלט־צוזאמענשטויס. די מלחמה, וואס שפּיעלט זיך איצט אָב פאר אונ־זערע אויגען, איז פאָרבעריטעט געוואָרען אין משך פון צוהנדליגע יאָהרען; זי איז א רעזול־טאט פון דער אימפּעריאליסטישער פּאָליטיק פון די קאפּיטאליסטישע מלוכות, א רעזולטאט פון זייער יאָגענדיש נאָך קאָלאָניעס. די איצטיגע מלחמה איז א קאמפּף פון פערשידענע אימ־פּעריאליזמען פאר די הערשאפט איבער דער וועלט, פאר׳ן צוטהיילען צווישען זיך די וועלט.

.2

דער קלאסיש רייניער אימפּעריאליסטישער כאראקטער פון דער איצטיגער מלחמה איז א קלאָרער בעוויזי, אז די פּראָבעם אנצוטשעפען איהר א „בעפריאונגס״־ציעל זיינען די גרעסטע שווינדלערי.

בעפריאונגס־מלחמות זיינען פאָרגעקומען אין א גרויסער צאָהל אין פאָריגען יאָהרהונדערט, וועז די ערוואכטע נאציאָנען האבען געשטרייטען פאר זייער בעשטימונגס־רעכט, פאר זייער פּא־ליטישע אונאבהענגיקייט. געווים, זיינען יענע מלחמות אויך ארויסגערופען געוואָרען דורך דער קאפּיטאליסטישער ענטוויקלונג, וואס האט גע־שטרעבט צונויפצושמידען די פעלקער אין נא־ציאָנאל־איינהייטליכע מלוכות; דאמאלס האט די בורזשואזיע נאָך געלעגט די גרעסטע געוויכט אויפ׳ן פערפעסטיגען דעם אינערליכען מארק, און דער בעסטער מיטעל דערצו איז געווען — אוועקשטעלען איהם אויף א נאציאָנאל־אייג־הייטליכען יסוד. פערזיכערען אבער דעם אי־נערליכען מארק האָט מען אָנדערש ניט געקענט, ווי ענטוויקלעניג די דעמאָקראטיע.

סוף 19טען יאָהרהונדערט האָט זיך די לאָגע געביטען. דעם קאפּיטאל איז געוואָרען ענג ביי זיך אין דער היים, און אויפ׳ן ערשטען פּלאן האָט זיך ארויסגערוקט די בעדערפניש נאָך אוי־סערליכע מערק. די בורזשואזיע האָט אָנגעהוי־בען אלץ מעהר צו שטרעבען צו פערכאפּען נייע טעריטאָריעס, ניט קוקענדיג דערויף, מיט וואס פאר אומות זיי זיינען בעפעלקערט.

וועז פריהער פלעגען מלחמות פאָרקומען אי־

בערהויפט צוליעב דער נאציאָנאלער אידעע, ד. ה. כדי צונויפצוגעהמען די טעריטאָריעס פון איין און דעם זעלבען פאָלק אין איין נאציאָנאלען מלוכה־אָרגאַניזם (די פעראייניגונג פון איטאליען, פון דייטשלאנד, די ביקדונג פון די באלקאן־מלוכות א. אז. וו.), פיהרען זיי זיך איצט אונטער דער פאָהן פון אימפעריאליזם, ד. ה. פון יאָגעניש נאָך קאָלאָניעס. די נאציאָנאלע אידעע איז געווען פערבונדען מיט דעמאָקראטיע, דער אימפעריאליזם איז, פערקעהרט, דורך און דורך אנטי־דעמאָקראטיש. ער איז געבויט אויף פערשקלאפען פרעמדע פעלקער און שטיקען די ארבייטער־מאסען ביי זיך אין דער היים, ער טראָגט אין זיך קיין שום פונק ניט פון בעפרייאונגס־געדאנק. די מלחמות — יאָפּאָניש־כינעזיש, איירָאָפּאיש־כינעזישע (דער „הונען־אָנפאל"), ענגליש־בורישע, רוסיש־יאָפּאָנישע, איטאליעניש־טערקישע — זיינען געווען ריין־אימפעריאליסטיש. אויך אזוי ריין־אימפעריאליסטיש איז דער איצטיגער וועלט־קריעג, — צו בעפרייאונגס־ציעלען האָט ער קיין שום שייכות ניט. *)

עס פערשטעהט זיך, אז מיר האָבען דאָ אין זינען נאָר די סוביעקטיווע פערלאנגען פון די קאָפּיטאָליסטישע דעגיערונגען און די בורזשואָזיע קלאָסען, וואָס שטעהען הינטער זיי. מען דארף עס ניט צונויפמישען מיט די אָביעקטיווע, פון אונזער ווילען אונאָבהענגיגע, רעזולטאטען פון דער מלחמה, וועלכע קענען זיין די פערשיעדענסטע, און עס קען נעמאָלט זיין, אייניגע פון זיי זאָלען האָבען א בעפרייענדען כאראקטער: עס קען אָבגעשוואכט ווערען דער רוסישער צאריזם, פערשמעלערט ווערען דער אייכפלום פון דעם פריצישען פעאָדאליזם אין דייטשלאנד, פון דער נאציאָנאליסטישער און קלעריקאלער רעאקציע אין פראנקרייך א. אז. וו. אָבער מיר רעדען דאָ ניט פון אָביעקטיווע רעזולטאטען, נאָר פון די סוביעקטיווע ציעלען, וואָס עס שטעלען דער מלחמה די, וואָס פיהרען איהר אָן, ד. ה. די אימפעריאליסטישע רעגיערונגען; אָט די דאָזיגע אויפגאבען זיינען אזוי ווייט פון בעפרייאונג, ווי הימעל פון ערד.

די בורזשואזע פרעסע, די בורזשואזע פאָליטיקער, די מלוכה־טהואר און מיניסטאָרען פון דעם דריי־אָבמאָך האלטען אין איין שריייען, אז דער ציעל פון דער מלחמה איז פערניכטען דעם דייטשען מיליטאריזם און מזכה זיין אייראָפּאָ מיט „פרידען און פרייהייט".

בעזונדערס משונה׳דיג איז, וואָס צווישען די דאָזיגע אימפעריאליסטישע אנטי־מיליטאָריסטען געפינט זיך אויך דער בולטדאָרשטיגער רוסישער צאריזם, וואָס איז מיט אין מאָגעווארען א „וועלט־בעפרייער". ניט נאָר די רוסישע ליטעראטען, נאָר אפילו די רוסישע דיפּלאָמאטיע, דאָס רוסישע מיליטער (די ציטונג „ארמייסקי וועסטניק"), די פראוואָסלאווע כלי קודש (דער אָרגאן פון סינאָד „קאָלאָקאָל") שווערען, אז זיי וועלען ניט רוהען, ביז וואָנען עס וועט קיין זכר ניט בלייבען פון׳ם „נעסט פון דעם דייטשען מיליטאריזם". אָט די חבריא בעמיהט עם זיך איינצוערעדען דעם עולם, אז „דער איצטיגער קריעג וועלט גע־פיהרט — דאָס האָט געשריבען דער סינאָדישער „קאָלאָקאָל"! — פאר פריהייט, גע־רעכטיגקייט און איבערהויפט פאר די בעסטע וועלט־אידעאלען", און האָט דעם ציעל אויס־צואוואָרצלען די „דייטש־וואנדאלישע אידעאלען". דער רוסישער צאריזם, וואָס קעמפּפט פאר די „בעסטע וועלט־אידעאלען" און געגען „וואנדאליזם", — קען מען דען טרייבען ער־גערע קאטאָווע?

אין ענגלאנד און פראנקרייך וויים מען גאנץ גוט, אז דער רוסישער צאריזם איז גע־בליבען עד־היום די ערגסטע פאָרם פון פאָליטישען דעספּאָטיזם. מען וויים, אז ער וויל־דעוועט איצט אין רוסלאנד נאָך פיעל מעהר, ווי פאר׳ן קריעג; מען וויים, אז ער שטיקט און וועלגט די ארבייטער־בעוועגונג, די פינלענ־דער און מיט נאָך אן אונערהערטערער אכזריות די אידען, וועלכע דאָם רוסישע מיליטער הענגט, שיסט, שמייסט, פערטרייבט און רא־בירט אין פוילען. מען וויים אויך, אז דער רוסישער צאריזם האָט דעם גרעסטען אימפער־יאליסטישען אפעטיט, אז ער וויל פערכאפען דעם ווייטען מזרח און דעם נאָהענטען מזרח, מיטעל־אזיען און קליינאזיען, אז דער דייטשער אימפעריאליזם, נעגען וועלכען מען שרייט אזוי, קען ביי איהם פעטשערעם הייצען. מען וויים דאָם אלץ גאנץ גוט, נאָר עס איז נויטיג צום שפּיעל ארויסצושטעלען דעם קרעציגען א. פערווילדעטען שותף אלס א זויבערען און אייר־לעלען דזשענטעלמען. דעריבער הערט מען ניט אויף צו פויקען, אז רוסלאנד איז ארויף אדער לכל הפחות גרייט זיך ארויפצוגעהן אויפ׳ן וועג פון „ליבעראלע רעפּאָרמען", אז די פאָליאקען, פינלענדער, אידען וועלען בעפרייט פון זייערע קייטען, און מען דערצעהלט נאָך אזוינע באָבע־מעשיות.

די אָנדערע צוויי שותפים — ענגלאנד און פראנקרייך — הגם זיי בעזיצען דעמאָקראטישע

*) דאָס, וואָס אין דער מלחמה בעטהיליגען זיך אויך סערביען און מאָנטענעגרא, וואָס שטעלען זיך נאציאָנאלע אויפגאבען, אין טערקיי, וואָס קעמפּפט פאר איהר נאציאָנאלע עקזיסטענץ, ענדערט גאָרנישט, וויייל דער כאראקטער פון דער איצטיגער מלחמה וועלט בעשטימט דורך דעם אינטערעסען־קאָמפּלעקס פון די צוויי גרויסע קאָאליציעס: דעם דריי־אָבמאָך פון איין זייט און דעם צוויי־בונד פון דער אַנדער זייט.

אינסטיטוציעס, זיינען פון דעסטוועגען אויך אַזוי וועניג „וועלט־בעפרייער", ווי דער רוסישער צאַריזם. ענגלאַנד און פראַנקרייך פיהלען אַ גרויסע אימפּעריאליסטישע פּאָליטיק, ד. ה. זיי אונטערוואַלגן, פערשקראַפען און רַאַטעוואָס אין אַלע וועלט־טהיילען מיט די שענסטע מיטלען קלייניע, שוואַכע פעלקער.

אימפּעריאליזם הייסט ניט נאָר פערקנעכטונג, נאָר אויך דאָס אויפּבליהען פון מיליטאַריזם. ענגלאַנד און פראַנקרייך קלעהרען גאָר ניט וועגען אַראָבנעהמען פון אירַאָפּא דעם מורא'דיגען יאָך פון בעוואָפנונגען אַדער צום וועניגסטען איהם פערקלענערן. זיי ווילען מעהר ניט אויפ'ן אָרט פונ'ם דייטשען מיליטאַריזם אויסשטעלען זייער אייגענעם מיליטאַריזם, דעם ענגלישען, דעם פראַנצויזישען. זיי ווילען דערשטיקען די דייטשע בורזשואַזיע, כדי די ענגלישע און די פראַנצויזישע בורזשואַזיען זאָלען קענען פרייער רַאַבידען די וועלט; זיי ווילען פערטיליגען זייער פעהיגסטען קאָנקורענט. זיי ווילען דורך די מאַכט פון געוואָהר פּטור ווערען פון דעם, וועלכען זיי זיינען ניט אימשטאַנד בייצוקומען אין אָפענעם עקאָנאָמישען קאַמפּף. דאָס איז זייער אמת'ער „בעפרייאונגס"־ציעל.

צום בעדויערן, זיינען דאָ סאָציאַליסטען— די גאַנצע פראַנצויזישע סאָציאַליסטישע פּאַרטיי און אַ סך סאָציאל־דעמאָקראַטען אין דייטשלאַנד, ענגלאַנד און אין נייטראַלע לענדער — וואָס חזר'ען איבער די פאַלשע רייד פון דער בורזשואַזיע אַדוואָקאַטען פון דעם דריי־אָבמאַך וועגען די „בעפרייאונגס־אויפגאַבען" פון דער איצטיגער מלחמה. דאָס איז שוין אַ געוונטרויגער פאַקט.

נאָך טרויעריגער איז, וואָס יענע רוסישע סאָציאל־דעמאָקראַטען, וועלכע גלויבען אין דער בעפרייאונגס־מיסיע פון דעם דריי־אָבמאַך, האָבען מיט אַ מאָל אינגאַנצען פערגעסען, וואָס איז אַזוינס דער רוסישער צאַריזם.

זיי האָבען פערגעסען, אַז אי דער גאַנצער אינטערנאַציאָנאַל, אי די רוסישע סאָציאל־דעמאָקראַטיע האָבען שטענדיג בעטראַכטט דעם רוסישען צאַריזם אלס דעם ערגסטען פיינד פון דעם אייראָפּעאישען פרידען און די גרעסטע געפאַהר פאַר די אייראָפּעאישע דעמאָקראַטיע, אַז די ערַאָבערונגס־פּאָליטיק פון דער רוסישער רעגיערונג, וועלכע שטרעבט צו וועלט־הערשאפט, וועז זי זאָל האָבען ערפאָלג, מוז פערשטאַרקען דעם דעספּאָטיזם אינווענדיג אַלאַנד און קען אויסווענדיג ברענגען דערצו — אַ פערספעקטיווע ממש אַ גליקליכע! — דער „געפאַנצערטער פויסט" זאָל פערביטען וועלען אויפ'ן קאָנטינענט אונטערגעשמידטען שטיוועל.

זיי האָבען פערגעסען, אַז דער קאַמפּף געגען דעם צאַרישען רעזשים איז פערבונדען מיט וויכטיגסטע פּאָליטישע אויפגאַבע פונ'ם רוסישען פּראָלעטאַריאַט, און אַז אָהן, וואָס שוואַכט אָב דעם צאַריזם אויסענווענדיג, שוואַכט אויך אָב די צאַרישטישע רעאַקציע אינווענדיג.

זיי האָבען אָפּילו פערגעסען, אַז אין פערגליך מיט רוסלאַנד איז דייטשלאַנד אַ לאַנד, וואו עס בליהען אָלערלייי פרייהייטען.

נאָר די דאָזיגע סאָציאל־דעמאָקראַטען, ווי זיי האָבען ניט פערמאַכט די אויגען אויפ'ן רוסישען צאַריזם, האָבען פאַרט ניט געקענט אויסמיידען אַ זעהר האַרבע קשיא: ווי שטעלט מען אַוועק די דעספּאָטישע מלוכה רוסלאַנד מיט די פריע מדינות ענגלאַנד און פראַנקרייך אונטער איין „בעפרייאונגס"־פאָהן?" אַרויסשטעלען דעם צאַר פאַר אַ „בעפרייער" — דערוויך זיינען, פערשטעהט זיך, ניט פעהיג געווען אפילו די פאַטריאָטיש געשטימטע סאָציאל־דעמאָקראַטען. האָט מען געפונען אַ סגולה, אַ מין צוטהייליונג פון ארבייט: ענגלאַנד און פראַנקרייך מיט בעלגיען קעמפּפען פאַר'ן „פּראָגרעס" און רוסלאַנד פאַר די „עקאָנאָמישע ענטוויקלונג". רוסלאַנד זאָל נאָר נאָך ניט נאָר זיי אַליין, נאָר גאַנץ אייראָפּאַ זאָל חס־וחלילה ניט ווערען אַ „קאָלאָניע" פון דייטשלאַנד.*) אַזוי רַאַטעווט איצט דער אימפּעריאליסטישער דריי־אָבמאַך, מיט'ן צאַר'ס הילף, די גאַנצע „ציוויליזאַציע": דעם קולטורעלען, פּאָליטישען און עקאָנאָמישען „פּראָגרעס".

מען דאַרף בעמערקען, אַז אונזערע סאָציאל־דעמאָקראַטישע רוסישע פּאַטריאָטען זיינען ניט אַריגינעל מיט זייער „בעפרייאונגס"־קאַנצעפּציע. אַז מען דאַרף אַראָבטרייסלען פון זיך דעם דייטש'ס עקאָנאָמישע „אפּוטרופּסות", „מינדיג" ווערען און דערשלאָגען זיך צו ווירטשאפטליכער „זעלבסטשטענדיגקייט". — טענהן שוין לאַנג די אידעאָלאָגען פון דער רוסישער בורזשואַזיע, סטרוּוע, טוגאַן־בּאַראַנאָווסקי וכדומה, און די אויפגעקלעהרטע העררען פון די פּעטערבורגער און מאָסקווער פּראַיינען פון פאַבריקאַנטען און זאַוואָדטשיקעס.

עס איז איבעריג צו בעווייזען, אַז הינטער די דאָזיגע פאַטריאָטישע רייד ליגען בעהאַלטען די פּשוט'ע פּראָפּיט־אינטערעסען פון'ם רוסישען קאַפּיטאַל, וועלכע מען בעמיהט זיך צו פערשלייערן מיט הויכע פראזען. אויך אַ ליטעראַרישען אוועגד אין פּעטערבורג, דעם 9(22)טען נאָוועמבער, האָט טוגאַן־בּאַראַנאָווסקי געזאָגט: דייטשלאַנד יאָגט זיך אין דער איצטיגער מלחמה בלויז נאָך אונטערנעהמער־פּראָפּיט, די

*) זעה די בריף פון פּלעכאַנאָוו אין פּעטערבורגער „רעטש" (נומער 265) און לאַנדאַנער „דזשאַסטיס" (פון 15טען אָקטאָבער) און אויך מאַסלאָוו'ס בריף אין „רוסקיא וועדאָמאָסטי".

פּערבינדעטע מלוכות — פּאַר אידעאַלע ווער־טהען.

וואָס פּאַר „אידעאַלע וועדטהען" דאָס זיי־נען, פּאַר וועלכע דער רוסישער צאַריזם לעגט זיך איצט אין דער לענג און אין דער בריים, איז לייבט צו זעהן פּונ׳ם אויפּרוף, וואָס עס האָבען דעם 1טען נאָוועמבער ארויסגעקאָזען די מאָסקווער סוחרים און פּאַבריקאַנטען צו דער רוסישער געזעלשאפט: באַיקאָטירט די גערמאַ־נישע און עסטרייכישע פּירמעס און האַלט־אונ־מער אונזער „פּאַטערלענדישע" קאָמערציע. דאָס איז דער־ אמת׳ער זין פון׳ די טענות וועגען בעפּרייען זיך פון „דייטשער קנעכטשאפט".

דער „אביעקטיווער" רעזולטאַט, וועלכער, ווי מען וויל אונז איינרעדען, וועט זיך בעקומען (אונאָבהענגיג פון די סובּיעקטיווע ציעלען פון די אימפּעריאַליסטישע רעגיערונגען) אין פּאַל, וועז דער דריי־אָבמאַך וועט זיעגען: די צו־שמעטערונג פונ׳ם מיליטאַריזם און דאָס בע־פּרייען איראָפּע פון דער געפּאַהר צו ווערען א דייטשע „קאָלאָניע", — איז אויף אזא אופן א פּשוט׳ער אידעאַלאָגישער שווינדעל צו פּערדע־קען די אפּעטיטען פון דער ענגליש־פּראַנצויזיש־רוסישער בורזשואזיע. אָט דעם סובּיעקטיוועז, אידעאָלאָגישען שווינדעל האָבען די פּאַטריא־טישע רוסישע סאָציאַל־דעמאָקראַטען אויפּריכ־טיג אָנגענומען פּאַר אַן „אָביעקטיוועז" אמת, פּאַרגעשטעלט אלס „אינטערעסען פון פּראָ־גרעס" און אויפּגעבויט אויף איהם די „סאָציאַל־דעמאָקראַטישע" טאַקטיק!

ווער עס געהט ארוים אין זיין טאַקטיק פון דער אזוי גערופּענער „עקאָנאָמישער ענטוויק־לונג", מיט וועלכער מען קען גערעכט מאַכען אלע שעהנע זאכען, ווי דאָס פערכאָפּען פּער־סיען, מאָנגאָליען א. אז. וו., דער מוז ציהען דערפון די פּראַקטישע קאָנסעקווענצען. אז מיר האָבען שוין טאקע דערלעבט, אז אייניגע פון די פּאַטריאָטישע סאָציאַל־דעמאָקראַטען רעדען שוין וועגען „צייטווייליגען שלום־מאכען" מיט דער צאַרישער רעגיערונג און באַמקען־צו צו איהרע ערפּאַבערונגס־פּלענער!

דאָס, וואָס דער רוסישער צאַריזם שפּי־געלט זיך איצט אזוי מאָדנע אָב אין די מוחות פון א טהייל רוסישע סאָציאַל־דעמאָקראַטען,*) איז בלי ספּק אייניגער פון די משונה׳דיגסטע רעזולטאַטען פון דער מלחמה.

מען דארף האָפּען, אז די געוואלד־טהאטען פון דער רוסישער רעגיערונג, וואָס מעהרען זיך מיט יעדען טאָג: דער אונערהערטער חורבן אויף אידען און פּוילען, די אַרגאַניזירונג פון מיליטעריש און ציווילע פּאָגראָמען געגען אי־דען, די פערוואַנדלונג פון פינלאַנד אין א רו־סישער גובערניע, דאָס וויסט־מאכען און אוים־ראָטען אלע פרייהייטען אין פערכאָפּען גאַלי־ציען, דער עזות׳דיגער אָנפאַל אויף די פּאָלי־טישע פּאַרשטעהערשאפט פון דעם רוסלענדי־שען פּראָלעטאַריאט דורכ׳ן אַרעסטירען פינף סאָציאַלדעמאָקראַטישע דעפּוטאַטען פון גאָס. דומע, מיט איין וואָרט דער ווילדער שרים־טאַנץ פון דער צאַרישער רעאַקציע, וואָס בענוצט זיך מיט׳ן קריעגס־צושטאַנד, כדי צו פערשטארקען ביז׳ן העכסטען גראד דעם אלטען נאַציאָנאַלים־טיש־אַנטיסעמיטישען קורס, — וועט סוף כל סוף ארויסהאַמערען פון די קעפּ פון די דאָזיגע סאָציאַל־דעמאָקראַטען זייער איינגעשפּארטען „פּאַטריאָטיזם".

---

*) עס וואָלט געווען א גרויסער טעות צו מיינען, אז דער פּאַטריאָטיזם, אויף וועלכען עס לויפט איצט א טהייל רוסישע סאָציאַלדעמאָקראַטען, איז פערבונדען מיט א בעשטימטער פּראַקטיאַנעלער ריכטונג. נייין, אין דעם פּאַטריאָטישען קאָר, וואָס זינגט שבחים דער „גערעכטער זאַך", דער זאַך פון „פּראָגרעס און ציוויליזאַציע", פּאַר וועלכע עס קעמפּפט כלומרשט דער אימפּעריאַליסטישער דריי־אַבמאַך, קען מען געפּינען סאָציאַל־דעמאָקראַטען מכל המינים: מענשעוויקעס, באַלשעוויקעס, פּלעכאַנאָוו־צעס א. אז. וו.

אין א רוסישער קאוארמע

(פון טאָג־בוך פון א אידישען סאָלדאָט.*)

דעם 24טען דעצעמבער.

פון היינט אָן האָט זיך אָנגעפאָנגען אונזער מיליטערישע „אָבראָזווּאָניע" (ביקדונג). מען לערנט אונז שטעהן, לויפען, געהן, דערען טראָכטען. מען האָט אונז צוועקגעריסען פון אונזער היים, אונזערע ליבעע, פערוואָרפען פאר טויזענדער מייל אין א ווייט לאנד, צווישען פרעמדע האַלב־ווילדע פעלקער, פערשפּאָרט אין א פעסטונג, אַרומגערינגעלט מיט „עלטסטע", שטרענג בעפעהלען צו פערגעסען אָן אייגענעם וויללען און חשק, פערבאָטען צו דענקען. נאָכדעם האָט מען אונז אַרויסגעגעבען ביקסען, געלערענט שיסען, דורכשטעכען מענשליכע פיגורען פון שטרוי, בייטאָג און ביינאכט גע'חזר'ט אלץ, אז די מיליטערישע „פאָהן", די מיליטעריש „שבועה" שטעהט העכער פון אלעם אין דער וועלט, אז קיין פאָטער איז קיין פאָטער, קיין ברודער קיין ברודער ניט, וועו די „שבועה" פאָדערט עס, אז מען טאָר קיין מוטער, קיין שוועסטער ניט שאָנעווען, וועו מען היסט זיי טויטען. און פאר דעם קלענסטען ניט פאָלגען, פאר הָאָבען אָן אייגענע מיינונג האָט מען געשראָקען מיט'ן טויט. קיין שריט, קיין טריט האָט מען ניט געטאָרט טהאָן אָהן ערלויבניש: אום צו גענהן אין שטאָדט מוז מען צוערשט פרעגען ביים „עלטסטען". אויב ער ערלויבט, קען מען גענהן צום קלענערען אונטער־אָפיציער, נאכהער צום עלטערען, און דאן ערשט צום פעלדפעבעל. אויב אייניער פון דער רייהע ערלויבט ניט, טאָר מען שוין ווייטער ניט גענהן בעטען. און אין אזעלכע אומשטענדען מוז מען לעבען 3 יאָהר, נאָנצע 3 יאָהר...

עס איז געווארען קאלט. אפט פאלט ארוים א שנעע. פון די בערג ציהט א קאלטער ווינד. א נאנצען טאָג פערברענגען מיר אין דרויסען, לויפענדיג, שפּרינגענדיג איבער גריבער, שטריק, קלעטערענדיג אויף די גלייכע וועגע; פארנאכט לעדענט מען אונז זינגען מיליטעריש פאלען מיר, ווי די הרוגים, אויף אונזערע גע־לעגערס.

דעם 25טען דעצעמבער.

היינט איז ראָשדעסטוואָ — „קריסטמאס". גאנץ פריה האָט מען אויסגעריניגט די קאזאר־מע, אויסגעהאנגען קאָליר־טע, פאפּירענע שפּי־צען, לאנטערנעלעך, אויבען אָן, לעבען די „אי־קאנעס", *) שטעהט א קריסטמעס־בוים, בע־האנגען מיט קאָליר־טע קייקלעך, מלאָכים, גיל־דענע נעס, שטערען, ליכטלעך און נאָך אזעלכע זאכען. ארום בוים שטופען זיך אין יום־טוב־דיגער שטימונג די סאָלדאָטען. ביי די וועגד שטעהען לאנגע, געדעקטע טישען, אויף זיי גאנצע שטיקער גערויכערטע חזרים, טעלער מיט קאָל־באָס און עטליכע עמערדיגע פלעשער מיט ברענפען. אלעס פרעהט די סאָלדאָטסקע הער־צער, נאָר מעהר בעגייסטערט זיינען זיי פאר דעם ברענפען: אלע ווייקע געהט אנאנדערער צו, גיט א גלעזל די פלאש, נעהמט ארויס די פּראָבקע און שמעקט מיט פערגעניגען. מיטיא־כין איז געוואָרען ביים פעלדפעבעל א גאנצער מאכער און א גוטער ברודער מיט די אונטער־אָפיציערען, ער גיבט מיט שטאָלץ איבער דער קאזארמע, שאפט זיך, פונקט ווי אן אלטער סאָל־דאט, מיט די יונגע, גענהט ניט אָפט אויף די „זאניאָטיעס" **) און לאָזט ניט דורך קיין אי־דען, ביז ער דערמאָנט איהם ניט, אז ער איז א „זשיד".

דעם 31טען דעצעמבער, 12 א זייגער ביינאכט.

מען פייערט דאָם ניי יאָהר. די קאזארמע גענהט אויף רעדלעך: מען שרייט, מען טרינקט, מען זינגט, מען טאנצט, דער קריסטמעס־בוים וואלגערט זיך א נאקעטער, אן אפּגעריסענער אין דער זייט, די לופט איז שטיקענד און פול מיט אלקאָהאָל. איך זיץ פערשטופט אין א פינסטער ווינקעל, לעבען מיר אויף א קעסטעל האָט זיך צוגעשפּאָרט ראסקין; גאָלד, וועלכער האָט געקראָגען א שלעכטען בריעף פון דער היים, ליעגט אויף מיין בעטעל און ווייגט שטיל. כ'האָב פערמאכט די אויגען און זיך דערמאָנט אָן אן אנדער אוועג, אויף א ניי־יאָהר אבענד, אין דער ווייטער היים, אין א קאמפּאניע יוגענד. מיר האָבען זיך פאָרזיכטיג צוזאמענגעקליבען, שטיל, נאָר מיט פייער גערעדט פון דער גאָל־דערנער פרייהייט, פון די וועגען, ווי צו רעטען דאָם „רוסישע פאָלק". מיר האָבען וועניג גע־טרונקען, מיר זיינען ווי שכור פון בעגייסטערונג. זי... איז אויף געווען און ניט אַראָפּגענומען פון מיר איהרע שפהנע אויגען... נאכהער זיינען מיר

*) זעה „צוקונפט", יאנואר, 1915.

*) היילוגע בילדער.
**) לעהרע.

בייד געגאנגען אהיים. עס איז געווען שפעט, די גאס, בעדעקט מיט שנעע, איז געשטאנען שטיל, ווי איינגעגעשלאפען, און עפעס געהיימ־ניספולעס האט געשוועבט אין דער לופט און מיט שרעק און טיעפער בענקשאפט אנגעפילט אונזערע הערצער. עס האט זיך געגלוסט וויי־נען, צודרייקען אימיצען צום הארצען, ליעבען און געליעבט זיין... כ׳האב זי ארומגענומען, טיף אריינגעקוקט אין איהרע אויגען און...

די קאזארמע האט געפילדערט, געגוואלדע־ווען, געטופען און געטאנצט... ראסקין האט שטארק געדריקט מיין האנד, גאלד האט שטיל געווויינט...

דעם 3טען יאנואר.

אין דער ראטע געפינט זיך א שטיקעל ביב־ליאטעק. כ׳האב געבעטען ערלויבניש צו נעהמען ביכער. דער פעלדפעבעל האט זיך צוגעזאגט: „כ׳וועל פון דיר מאכען א סאלדאט אהן ביכער", איז געווען דער ענטפער. ראסקינען דערגעהט מען די יאהרען: פון איין זייט דער פעלדפעבעל, פון דער צווייטער מיטיאכין מיט זיינע מסירות און בעלידיגונגען. ער ארבייט שווער די גאנ־צע צייט און קען ניט ארויס פון שטראף־ארביט. העלפען איהם לאזט מען ניט. שנייער און האכ־מאן האבען געפרופט בעטען פאר איהם דעם פעלדפעבעל. עס האט אבער ניט געהאלפען. ער האט זיך צובייזערט אויף זיי, געזאגט ער וועט איהם פארמוטשען ביז׳ן טויט אדער פער־טרייבען אין „דיסציפלינארני באטאליאן"*) און זיי, דערפאר וואס זיי מישען זיך אין ניט זייער זאך, האט ער פערבאטען א גאנצע וואך צו גיהן אין שטאדט ארײן. ראסקין שווייגט, נאר זיין שווייגען שרעקט מיך מעהר פון אן אנדערענס רעדען...

דעם 22טען יאנואר.

עס איז פאראנען א גרופע סאלדאטען, א מענשען 10—12, צוויששען זיי א צווייי אונטער־אפיציערען מיט מיטיאכינען און פעטראוון אויף דער שפיצע, וואס זייער ליעבסטע ארבייט איז זיך צו טשעפען צו די „זשידעס", טהאן זיי שפיצלעך און אויסלאכען ביי יעדער געלעגע־הייט. כמעט אלע אבענד, פאר דער „פראווער־קע", קלויבען זיך צוזאמען גרופעם סאלדאטען. עס געפינט זיך א פידעלע אדער א גארמאניקע און דער עולם טאנצט און פליעסקעט צו. די „עלטסטע" זיצען מיט שטאלץ ביי דער זייט און שעפען נחת. נעכטען בין איך געלעגען מיט ראסקינען אויף די בעטלעך און שטיל גערעדט. ביי א פענסטער פון דער צווייטער זייט זיינען געזעסען גאלד און מאיראוויטש, און ביי דער שיין פון א ליכט, געשריבען ברייף אהיים. ניט וויייט האט געשפיעלט א באלאלייקע און דאס „גרינוואראג" האט אויסגעקלאפט מיט די פיס

*) שטראף־אבטהיילונג.

בייד אמת׳ען „האפאק" *). פלוצלונג האב איך דערהערט ווי איינער פרעגט: „וואס טאנצען עפעס קיין מאל ניט אונזערע אידעלע?" „זשידעס!" האט מיטיאכין פערריכט. „ברענגט זיי אהער!" האט אפנים אן עלטסטער א זאג געטהאן, ווייל באלד האבען זיך דערהערט לוי־פענדע טריט. „גיבער, חיים, אויף דער ערד!... — האב איך א זאג געטהאן צו ראסקינען. — מיר האבען זיך שנעל אראפגעלאזט צוויששען די בעטלעך. די שלוחים זיינען אנגעלאפען, פון ווייטענס בעטראכט אונזערע בעטלעך, באלד געכאפט גאלד׳ען און מאיראוויטש׳ען און זיי אוועקגעשלעפט. פון ווייטענס האבען מיר גע־הערט געלעכטערס, געשרייען: זיי האבען זיך אפנים געבעטען, ניט געוואלט טאנצען. עס האט אבער ניט געהאלפען, און ווען דער אונטער־אפיציער האט זיי דערמאנט אן דער מיליטערי־שער דיסציפלין, האבען זיי געפאלגט. ווען זיי זיינען צוריקגעקומען האט מאיראוויטש גאר ניט פרעהליך געלאכט און באלד זיך אוועקגעלעגט אויפ׳ן בעטעל. גאלד האט זיך געזעצט ענדיגען די בריף און שטיל פאר זיך געלעזען דאס גע־שריבענע: „כ׳בעט דיך, מיין ליעבע און טהייע־רע פרוי, היט אף־אם קינד און זארג ניט פאר מיר: די דיענסט איז ניט אזוי שרעקליך ווי מען מיינט ביי אונז... זיי רוהיג, מיט גאט׳ס הילף וועלען מיר נאך זיין צוזאמען און..." ער האט שטיל, שטיל געווויינט, אנבויגענדיג דעם קאפ איבער דעם בריף.

דעם 1טען פעברואר.

אין דער פריה האט מיטיאכין מיר געהייסען ברענגען האלץ פאר׳ן פעלדפעבעל. כ׳האב זיך ענטשלאגט. און פארנאכט, ווי מען האט נאר אנגעצונדען א לאמפ, האט ראסקין איהם נאכ־געיאגט מיט א שטיק אייזען אין האנד איבער׳ן הויף. מיטיאכין איז אריין אין קאזארמע א בלייבער מיט א גוואלד, אז ראסקין האט איהם געוואלט קוילען. די סאלדאטען האבען געלאכט און מיר זיינען צוועק צו דער קיך. ראסקין האט געשניטען קארטאפעל און עפעס רוהיג דערצעהלט דעם קובער. ער ווייסט פון גארניט, ער איז אפילו פון קיך ניט ארויסגעגאנגען, — האט ער געענטפערט דעם עלטסטען, וואס איז געקומען אונטערזוכען די געשיכטע. מיטיאכין האט געשווארען, זיך גע׳צלמ׳ט, אז ראסקין איז איהם נאכגעלאפען. עס איז אבער פון דעם נאר ניט געוואהרען.

פון די אפענהערציגע געשפרעכען, וואס די סאלדאטען פיהרען צווישען זיך, האב איך זיך דערוואוסט, אז מעהר ווי 30 פראצענט פון זיי זיינען קראנק מיט וועגעריש קראנקהייטען, און וועז כ׳האב געפרופט דערצעהלען פון דעם דעם פעלדפעבעל און בעטען זיי אפצוטהיילען, האט

*) א טאנץ.

ער זיך צולאכט, געשיקט מיך צו אלע רוחות און בעשטראפט מיט א טאג וואסער טראגען דערפאר וואס כ׳האב אין דער פריה ניט גע־פאלגט מיטיאכינען און ניט געבראכט קיין האלץ פאר איהם.

דעם 10טען פעברואר.

עס ווילט זיך לאכען, טאנצען פאר פרייד: דאס רערעל האט זיך מיט א מאל א דרעה גע־טהאן גאר אין אנדער זייט... דער פעלד־פעבעל האט מיך געוואלט בעגראבען און איז אליין ארויס אין דר׳ערד. אין א פארנאכט, מיט צוויי טעג צוריק האט מיר פלוצלונג פער־גלוסט א ביסעל דורכצוקוקען די „אלגעברע״. (כ׳האב געבראכט מיט זיך אלע ביכער פונ׳ם 8טען קלאס גימנאזיע.) אפנים פעטראוו האט עס בעמערקט, נלייך דערצעהלט מיטיאכינען און ער באלד דעם פעלדפעבעל. דער פעלד־פעבעל איז ארוים פון זיין צימערעל, צוגעלאפען פין הינטען ארום, ארויסגעריסען דעם בוך פון מיין האנד און גענומען איהם פלייסיג דורכקו־קען. מיטיאכין האט דערווייל אויפגעעפענט מיין קעסטעל און ארויסגעשלעפט אלע ביכער און טעטראדען. אלעם האבען זיי מיט פרייד פערשלעפט צו זיך. אלע אידען, א חוץ ראס־קינען, זיינען אנגעפאלען אויף מיר: ווי האב איך גענוואגט צו האלטען ביי זיך אזוי פיעל ביכער אהן אן ערלויבניש? כ׳האב ניט געהאט פאר וואס מורא צו האבען, דאך בין איך גע־שטאנען א צוטומעלטער. ראסקין האט מיר שטיל פארגעלעגט צו ענטלויפען היינט צוזאמען. אויף מארגען, נאך דער „אוטשעניע״, האט דער פעלדפעבעל דערצעהלט אלעם דעם „ראטנע״ און דערלאנגט איהם די ביכער. די גאנצע ראטע האט גענוואוסט פון דער פאסירונג דורך מיטיא־כינען און האט געוואלט אונגעדולדיג. באלד האט מען מיך א רוף געטהאן. מיטיאכין מיט דער חברה האבען מיר נאכגעשמייכעלט. א האלבע שעה האט דער ראטנע זעהר פריינדליך גערעדט מיט מיר, מיך אלץ אויסגעפרעגט, בע־רוהיגט, און ענדליך געהייסען דעם פעלדפעבעל, יועלכער איז געשטאנען האלב צוטומעלט, אי־בערראשט. אריינטראגען מיין בעטעל אין „קאנ־צעליאריע״, *) ווייל כ׳וועל די ערשטע צייט ארויסהעלפען דעם איצטיגען שרייבער און נאכ־הער זעלבסט פיהרען די ביכער. כ׳האב גע־דאנקט און ארוים פול מיט פרייד. וואס עס איז דערנאך פאריעקומען, קען מען זיך שוין פארשטעלען.

דעם 20סטען פעברואר.

שוין די צוויטע וואך, אז איך בין אין „קאנ־צעליאריע״. דער אלטער שרייבער, וועלכער פלעגט שרייבען: „באבא״ מיט צוויי „יאטיען״, ווי דער ראטנע זאגט, האט אליין אפגעטראטען זיין פלאץ. אלעם איז אויף מיינע הענד, אלעם געהט צו רייז, שעהן, ריכטיג. איצט האב איך איין עלכיסטען איבער זיך: דעם פעלדפעבעל. די איבעריגע הינט קעהרען זיך ניט אן צו מיר. דער פעלדפעבעל איז א פשוט׳ער, ווייט ניט קיין קלוגער גוי, מיט וועלכען מען קען זעהר א סך מאכען. די אידען זיינען גליקליך, זייערע אויגען זיינען לעבעדיגער געווארען און ניט אזוי אפט ווי פריהער פערשוויגען זיי שוין איצט. דאס ווארט: „חוליגאן״ איז געווארען אן אפקלאנג פון דעם ווארט: „זשיד״. כ׳האב גע׳פועל׳ט ביי ראסקינען ער זאל קיינעם ניט ריהרען: איצט דארף מען אנדערש האנדלען.

דעם 18טען מערץ.

די גאנצע „קאנצעליאריע״ איז שוין אויף מיינע הענד. דער ראטנע איז זעהר צופריעדען, אפט נאך די „זאניאטיעס״ זיצען מיר און רעדען פון פערשיעדענע, זייטיגע זאכען. דער פעלד־פעבעל שטעהט אין דער זייט אויסגעצויגען ווי א סטרונע און דרעהט מיט די אויגען. איך עס צוזאמען מיט׳ן פעלדפעבעל און ער אליין און נאך א פאר אונטער־אפיציערען זיינען געווארען מיט מיר גאנצע גוטע־ברידער. כ׳האב גוט דורכגעקוקט די ביכער און געפונען עטליכע גע־פעלשטע ערטער. כ׳האב עס געוויזען דעם פעלדפעבעל. ער האט זיך צולאכט און געזאגט, אז עס איז גארניט, נאר כ׳האב בעמערקט, אז ער האט זיך דערשראקען. איצט שטעהט פאר מיר א גאנצע רייה מיט זאכען, וועלכע מוזען געטהאן ווערען: ראסקינען דארף מען אויפ־הערען צו פייניגען, מיטיאכין דארף ווערען אוים „דענשטשיק״ ביים פעלדפעבעל, אוים מאכער אין קאזארמע. דאן וועט זיך זיין רעדעל אידען־פרעסער זעלבסט צופאלען. ווי אזוי דאס דורכ־צופיהרען? אלע וועגען זיינען געווען גוט אין יענע אומשטענדען, אין וועלכע מיר האבען זיך דאמאלס געפונען. מיר האבען זיך ניט געקענט אבשטעלען פאר קיינע מיטלען, אום צו פער־טהיידיגען זיך. וועז אונזערע געגנער האבען זיך ניט אבגעשטעלט פאר קיינע מיטלען אויף אונז אנצופאלען. קען א ציוויליזירטער מענש גע־דענקען, אז רייסען מיט די נעגעל, בייסען מיט די צייהנער איז ניט שעהן, ניט איידעל, וועז א רויבער דריקט איהם זיין האלז?...

דעם 25סטען מערץ.

אלע טאג, נאך מיטאג, לערען איך מיט׳ן פעלדפעבעל אריפמעטיק און גראמאטיק. ער קוועלט ווי א קליין קינד פון זיינע פארטשריטע אן טרויעט צו האלטען עקזאמען אן קריגען א העכערען טשין. כ׳האב גע׳פועל׳ט, ער זאל מוחל זיין ראסקינען. כ׳האב איהם ארייננע־רופען, געהייסען בעטען ענטשולדיגונג — ער האט מיך געפאלגט. דער פעלדפעבעל האט איהם גוטמוטהיג אנגעשאלטען, דערצעהלט א

*) אפיס.

גאנצע געשיכטע פון דער מיליטערישער דיס־ציפלין, פון דער „שבועה" און שוין בעפרייט פון דער קיך־ארבייט. דאָס איז געווען דער ערשטער אבענד פון דער גאנצער צייט, וואָס דאסקין האָט ניט געשיילט קיין קארטאָפּעל. די אלטע אידישע סאלדאטען האָבען מיר דער־צעהלט, אז אייניגע אונטער־אפיציערען פיהרען אן אן אינטריגע געגען פעלדפעבעל; זיי ווילען איהם אראָפּווארפען און פערנעהמען זיין פלאץ. כ׳האָב זיי געהייסען גוט נאכשפירען.

דעם 9טען אפּריל.

נעכטען איז געווען אזא געשיכטע: כ׳האָב שוין ניט איין מאָל בעמערקט, אז וועז מען ברענגט עפּעס פּאר דער קיך, קארטאָפּעל, שמאלץ אדער פלייש, נעהמט דער פעלדפעבעל צו וועניגער ווי דער חשבון צייגט און קריגט דערפּאר אין דער האנד אריין פון דעם צושטער־לער. נעכטען האָט מען געבראכט א וואָגען מיט קארטאָפּעל און פּארנאכט האָט מיר האָכ־מאן דערצעהלט, אז צוויי אונטער־אפּיציערען האָבען עפּעס געשריבען צוזאמען א בריעף, זיך געשושקעט, נאכהער איז איינער פון זיי אוועק אין שטאָדט. מיר איז אריין אין קאָפּ, אז דער בריעף איז פּיעלייכט צום „ראָטנע" וועגען די קארטאָפּעל. כ׳האָב גלייך אריינגערופען דעם פעלדפעבעל און געפרעגט, צו די צאָהל פון די זעקלעך קארטאָפּעל איז געווען ריכטיג? צוערשט האָט ער זיך צושריגען אויף מיר, נאָר וועז כ׳האָב איהם ערקלעהרט, אז אויב ער וועט מיר ניט זאָגען דעם אמת, קען ער וועלען אויס פעלד־פעבעל, האָט ער זיך מודה געווען, אז מען האָט געבראכט וועניגער מיט 10 זעקלעך קארטאָפּעל. כ׳האָב איהם געזאָגט, אז דאכט זיך מען האָט איהם גע׳מסר׳ט אין גראָטהען שוין צו גהען אין שטאָדט אריין און אלעס מאכען גוט. ער האָט מיך געפּאָלגט און מיט א שטונדע שפּעטער איז אין קעלער שוין געלעגען די ריכטיגע צאָהל זעקלעך. אויף מאָרגען, נאָך דער „אוטשעניע", האָט דער ראָטנע זיך גהייסען פיהרען אין קע־לער און זעלבסט, מיט׳ן חשבון אין האנד, אי־בערגעצעהלט די זעקלעך. וועז דער ראָטנע איז אוועק האָט דער פעלדפעבעל מיך ארומגעבראכט קושען, און פון דאמאָלס אן פלעגט ער גארניט מהאָן איהן מיר. די וועגעריש־קראנקע סאָל־דאטען האָט מען אפּגעטהיילט אן א זייט, פּעט־ראָו עסט מיט זיי...

דעם 22טען אפּריל.

דאָס רעדעל אידען־פּרעסערס איז זיך צופּא־לען. מיטיאָכין איז שוין ניט מעהר דעם פעלד־פעבעל׳ס „דענשטשיק". געשעהן איז דאָס דער־פּאר, ווייל דאָס עסען, וואָס ער האָט איין מאָל געבראכט, האָט נעשמעקט מיט קעראָסין. ער האָט געשיקט נאָך אנדערע עסען און מיטיא־כינען געמאכט א פּאָר עכט־רוסישע „מי שברך׳ס" און געהייסען בלייבען אין קאזארמע. מיטיאָכין האָט געמאכט א גוואלד אויף די „זשידעס" (מיט א טאָג פריהער האָט ער אריינ־געגאָסען אין ראסקין׳ס קעסטעל א פלעשעלע טינט), פּארוואָס דער פעלדפעבעל האָט איהם בעשטראָפט מיט קיך־ארבייט אויף צוויי טאָג...

דעם 7טען מאי.

די בערג זיינען איינגעהיילט אין גרויע וואָל־קענס; עס גיסט א דריבענער רעגען, די הויבע, שטאָלצע טאָפּאָלען רוישען מעלאָדיש און שאָק־לען זיך לאנגזאם. דערווייל גהט אלעס גוט, ניט ערגער אויף וויי׳טער.

דעם 23טען מאי.

ניין שפּעט־געקומענע „נאָוואָבראנצעס" האָט דער פעלדפעבעל איבערגעגעבען גוטמאנען, ער זאָל פון זיי מאכען סאלדאטען. גוטמאן טרייבט זיי א גאנצען טאָג, יאָגט, שפּרינגט מיט זיי, ווייל אלץ זיי אויסלערנען גיכער און בעסער: דער ראָטנע האָט שוין לאנג איהם צוגעזאָגט צו מאכען פּאר אן עלטסטען, און באלד קומט די צייט, וועז מען קען עס טהאָן. צו קומען אהיים מיט א וויים בענדעל אויף די בלויע שליפּעס איז גוטמאן׳ס טרויס, פון וואָס ער הערט ניט אויף צו רעדען.

דעם 28טען מאי.

דעם 2טען יוני זיינען געווען אונזערע עקזא־מענס און דעם 5טען די שבועה. מען האָט צוזאמענגענקליבען אונזער גאנצען באטאליאָן און אלע אנדערע יונגע סאלדאטען אין פעסטונג, יעדער מיט זיין פּאָהן. דער „באטאליאָנני קא־מאנדיר" און גלח האָבען גהאלטען רעדעם פון דער הייליגקייט און וויכטיגקייט פון דער שבועה, ווי שרעקליך דער הימעל, די ערד און די מילימעריש געזעצען שטראָפּען פּאר א פער־ראטה, פּאר חלילה ניט פּאָלגען. נאכהער האָ־בען מיר אויפּגעהויבען די הענד, נאכגעזאָגט די שבועה־וואָרטער און אייניגוויי צוגעגאנגען און געקושט די פּאָהן. דער מיליטערישער גו־בערנאטאָר האָט אויף גהאלטען א רעדע וועגען די מערדער, די סטרייקער, אין וועלכע מיר מו־זען שיסען אָהן רחמנות; וועגען אנדערע אינ־וועניגסטע שונאים, די סאָציאליסטען, וועלכע זיינען אונטערגעקויפט פון אנדערע קיסרים צו פערניכטען די רוסישע מדינה, דעם פראָוא־סלאָווענעם גלויבען און צו דערשיסען דעם צאר... א. ז. ו. פון דעם טאָג אן זיינען מיר שוין גע־וואָרען אלטע סאלדאטען.

דעם 5טען יוני.

דער 4טער ראָטנע איז אוועקגעפאָהרען האלטען עקזאמען און זיין פלאץ האָט פערנומען גאָר א פרעמדער אפּיציער, א קליין מענשעלע מיט א קליין נשמה׳לע. כ׳האָב מורא פּאר צרות. דער נייער „ראָטנע" טרוימט, ווי עס ווייזט

אויס, צו פערבלייבען ביי אונז און וויל אלץ איבערמאכען. מיך האָט ער פיינט נאָר דער־פאר, וויל דער פריהערדיגער ראָטנער האָט מיך ליעב געהאט. ער האָט דורכגעקוקט די ביכער און זיך א קרים געטהאן. כ׳בין שוין צוויי מאָל געשטאנען „אונטער דער ביקס" פאר וועניג דרך־ארצ׳דיגע, ניט קיין „סאָלדאטסקע" ענטפערען.

דעם 12טען יוני.

היינט איז געקומען צו פאָהרען דער באטא־ליאָנני קאָמאַנדיר און בעפוילען אויסצושטעלען אונז אויפ׳ן פלאַץ: ער וויל האלטען א רעדע. מיט 5 מינוט שפעטער זיינען מיר שוין געשטאנען בעוועגלאָז אין די רייהען, איינגעהאלטען דעם אטהעם און „געגעסטן" דעם קאָמאַנדיר מיט די אויגען, ווי מען האָט אונז געהייסען. א שטונדע לאנג האָט ער גערעדט פון אונזער פליכט צום קיסר, צו דער „שבועה", צו דער הייליגער פאָהן, געשראָקען מיט׳ן טויט אויף דער וועלט און גיהנום אויף יענער וועלט פאר ניט פאָלגען, פאר זיך בונטעווען. ער האָט דער־צעהלט, אז אויף קאַווקאז האָט זיך צובונטעוועט א פאָלק סאָלדאטען און דערשאָסען אלע אפי־ציערען, גלייך ווי זיי וואלטען געווען הינד, בעט־לערם אדער „זשידעס"...

דעם 6טען יולי.

ניט געשריבען אזוי לאנג, וויל כ׳האָב זעהר שלעכט געפיהלט. דער ראָטנע האָט מיך פער־מוטשעט. וואָס איך טהו, געפעלט איהם ניט. ער זאָגט, איך טויג צו גאָרניט. „אויב אזוי, האָב איך איהם טיי מאָל געזענטפערט, מאכט מיך פאר אויס שרייבער". ער איז אין כעס געוואָרען; דאָס וועט ער טהאָן, וועז עס וועט זיך איהם אליין פערגלוסטען און פאר מיין חוצפה׳דיגען ענטפער זאָל איך שטעהן 5 טעג צו צווויי שעה טעגליך „אונטער דער ביקס". דיעזע וואָך בין איך שוין אויך צווויי מאָל גע־שטאנען „אונטער דער ביקס". דער פעלדפע־בעל פערהיט, פערלייכטערט מיר אויף וויפיעל עס איז נאָר מעגליך. די לעצטע וואָך איז גע־קומען א בעפעהל, אז מען זאָל ניט לאָזען זיך צוזאמענקלייבען אין א ראָטע מעהר ווי 5 אידען, און דאָרט, וואו עס גיפינט זיך שוין מעהר, זאָל מען זיי איבערפיהרען אין אנדערע שטעדט. דער אלטער ראָטנע האָט פאר זיין אוועקפאָהרען אוועקגעשיקט א פאפיער מיט די נעמען פון די סאָלדאטען און „עלטסטע", וואָס מען דארף הע־כערען אין „טשין". צווישען זיי איז אויך גע־וען גוטמאן. דער פאָלקאָוניק האָט איינגע־וויליגט און צורוקגעשיקט דאָס פאפיער. אָבער דער נייער ראָטנע האָט זיך בענוצט מיט׳ן בע־פעהל וועגען די איידען און מיט א פאָר טעג פאר דעם העכערן אין „טשין" האָט ער גוטמאנען און ראסקינען איבערגעפיהרט אין אן אנדער שטאָדט. מיר האָבען געווויינט ביים געזעגענען זיך: ראסקין וואָס ער שיידט זיך פון מיר און גוטמאן האָט בעווויינט זיין טרוים צו זיין נאָך ביים לעבען אן „עלטסטער" אין א רוסישער ראָטע.

דעם 17טען יולי.

וועז די סאָלדאטען זיינען קראנק, אָנשטאָט צו געהן צום דאָקטאָר, קומען זיי צו מיר, און כ׳קען זיי ניט איינרעדען אז כ׳וויים גאָרניט און מיין אפטיקעל איז ניט פאר זיי. יענע וואָך איז איינער, א קראנקער אויפ׳ן בויך, ארויז אין קאנצעליאריע אין מיין אבוועזענהייט, אָנגעגאָסען אין א גלאָז מיט וואסער 20 צייהן־טראָפען, גלייך עס אויסגעטרונקען און שפעטער דערצעהלט מיר אז ער פיהלט בעסער. מאָרגען־איבערמאָרגען דארף קומען א געניראל אויף א רעוויזיע. מען וואשט, מען קראצט, מען רייר־ניגט. דער ראָטנע האָט מיר אָנגעזאָגט, אז אויב דער גענעראל וועט פרעגען, זאָל איך זאָ־גען, אז איך בין א דייטש. כ׳האָב געוואָלט עפעס זאָגען, פרעגען. ער האָט ניט ערלויבט און נאָך א מאָל וויעדערהאָלט: „גדעניק־זשע, אז דו ביזט א דייטש!..." „טאק טאטשנאָ, א דייטש..." האָב איך געענטפערט און בין אוועק.

דעם 5טען אויגוסט.

ענדליך האָט מיר דער ראָטנע בעפוילען זיך ארויסצוקלייבען פון דער קאנצעליארע און וועז־רען אויס שרייבער. פון איין זייט איז א חרפה פאר די סאָלדאטען, פון דער צווייטער טהוט מיר הנאה. מיט עטליכע חדשים צוריק האָב איך געקראָגען אין שטאָדט בעקאנטע, גוט בע־פריינדעט געווארען און פלעג אפט קומען צו זיי. איצט האָט מיר דער ראָטנע אויף א וואָך פערבאָטען אין שטאָדט צו גיהן, וויל ער האָט מיך איין מאָל בעמערקט רעדען מיט אן אפי־ציער׳ס א פרוי, ביי וועלכען איך פלעג אפט זיין אין הויז... וועז מען דארף גיהן צו דער „אוטשעניע", שרייט ער: נו, ירושלים־פריצים, שטעלט זיך אויס!... די ראָטע לאכט און רעדט נאָך.

דעם 20טען אויגוסט.

כ׳בין בעגאנגען א נאָרישקייט: כ׳האָב דערצעהלט א בעקאנטע פרוי אין שטאָדט, ווי דער ראָטנע פערפאָלגט מיך. זי האָט איהם בע־גענעט, גוט דורכגע׳מוסר׳ט און געבעטען פאר מיר. פון דאמאָלס אן איז אונמעגליך אויסצו־האלטען: פאר יעדער קלייניגקייט שטעלט ער מיך אויף צווויי שעה „אונטער דער ביקס" און מאמערט מיך מיט׳ן טראָגען וואסער. די לעצ־טע וואָך האָט ער דערלאנגט א פאטש א סאָל־דאט פאר ניט גוט שטעהן, און אזוי ווי שלאָגען איז פערבאָטען, האָבען מיר אלע איהם צוגע־רעדט זיך צו זשאָלעווען צום דאָקטאָר. אויפ׳ן צווויטען טאָג איז מיטיאָכין גלייך אריין צום ראָטנע, האָט איהם אלעס דערצעהלט, אָנצייי־

געגדיג אויף מיר, ווי אויף דעם אנפיהרער. דער ראטנע האט מיך אריינגערופען און פשוט געזאגט, אז אויב דער געשלאגענער סאלדאט וועט זיך „זשאלעווען", מעג איך זיך געזעגענען מיט'ן לעבען; צוויי מאל א טאג, אין דער פריה און פארנאכט, שטעלט ער מיך אויף צוויי שעה „אונטער דער ביקס" און די איבעריגע צייט ארבייט איך אין קיך. מיטיאכין געהט מיט שטאלץ איבער דער קאזארמע. דער פעלדפעבעל האט מיר איין מאל געראטהען, כ'זאל פועל'ען ביי מיינע בעקאנטע אין שטאדט מען זאל מיך איבערפיהרען אין אן אנדער ראטע, אדער זיך מאכען קראנק, אניט בין איך א פערפאלענער. כ'האב זיך ניט געדארפט מאכען קראנק, איך בין געווען צובראכען פיזיש און גייסטיג, פערקיהלט זיך אויך א ביסעל און ענדליך צווענק צום דאקטאר. דער דאקטאר, וועלכער האט שוין עפעס געהערט פון מיר, האט מיך גוט בעטראכט און גלייך אבגעשיקט אין לאזארעט. דער ראטנע איז געווען אויסער זיך פון כעס, ווען ער האט זיך דערוואוסט, אז איך בין שוין אין האספיטאל. דערווייל האבען זיך מיינע פריינד אין שטאדט גענומען צו דער ארבייט און מיט 3 וואכען שפעטער האבען די דאקטוירים מיך בעפריט אויף א יאהר, און אין א וואך ארום בין איך שוין געשטאנען ביים צוג מיט א פאר פריינד און דאס הארץ האט געפלאטערט פון פרייד. כ'האב זיי געדריקט די הענד, געדאנקט און געשלונגען די טרעהרען. נאך עטליכע מינוט, דער גלאק גיט דעם דריטען קלונג, דער „פאיעזד" ריהרט זיך. איך מאך מיט דער האנד, שריי עפעס, טרעהרען פאלען געדיכט איינע נאך דער אנדערער. איך קוק אין פענסטער, געזעגען זיך מיט די ניעדריגע, אזיאטישע שטיבלעך, מיט די וואונדער־שעהנע בערג, וועלכע שמייכלען צו מיר דאס לעצטע מאל. אונטער די באלדענע שטראהלען פון דער אונטערגעהענדער זון, און איך טראכט פון די טויזענדער אידישע סאלדאטען, וועמען עס גינגט ניט אזוי גיך, ווי מיר, זיך ארויסצורייסען פון די פיינדליכע הענד; זיי מוזען טראגען א חוץ דער לאסט פון מיליטער־דיענסט, נאך דעם יאך פון זייער אידישקייט... „זייט מוטהיג, מיינע ברידער, בלייבט געזונד!.."

איך זעץ זיך מיעד און פערמאך די אויגען. „טאק־טאק, טאק־טאק" קלאפען די רעדער און קלינגען אפ אין מיין נשמה ווי א זיסע מוזיק: זיי פיהרען מיך צו מיין היים, צו מיינע פריינד, צו מיינע ליבסטע, גיבען מיר א מענליכקייט ווידער צו זיין א מענש מיט אייגענע געדאנקען, מיט אן אייגענעם ווילען... טאק־טאק, טאק־טאק...

מ. טערמאן:

דער קלאסען־קאמפף אמאל און היינט

1.

די קולטור פון אלטעריטום און איהר אונטערגאנג.

דאס „מאניפעסט פון דער קאמוניסטישער פארטיי" הויבט זיך אן מיט די פאלגענדע ווערטער: „די געשיכטע פון אלע געזעלשאפטען, וואס האבען עקזיסטירט ביז איצט, איז די געשיכטע פון קלאסענ־קעמפען." דער פריייער און דער שקלאף, דער פאטריציער און פלעבעער, דער פריץ און דער לייבאייגענער, דער מייסטער און דער פויל, קורץ, די אונטער־דריקער און די אונטער־דריקטע זיינען געשטענען אין א שטענדיגן געגענזאץ, איינע צו די אנדערע און האבען געפיהרט, דא אפען דא פער־דעקט, אן אונאויפהערליכען קאמפף, א קאמפף, וועלכער פלעגט זיך יעדעם מאל ענדיגען אדער

1.

די קולטור פון אלטעריטום און איהר אונטערגאנג.

דאס „מאניפעסט פון דער קאמוניסטישער פארטיי" הויבט זיך אן מיט די פאלגענדע ווערטער: „די געשיכטע פון אלע געזעלשאפטען, וואס האבען עקזיסטירט ביז איצט, איז די געשיכטע פון קלאסענ־קעמפען." דער פריייער און דער שקלאף, דער פאטריציער און פלעבעער, דער פריץ און דער לייבאייגענער, דער מייסטער און דער פויל, קורץ, די אונטער־דריקער און די אונטער־דריקטע זיינען געשטענען אין א שטענדיגן געגענזאץ, איינע צו די אנדערע און האבען געפיהרט, דא אפען דא פער־דעקט, אן אונאויפהערליכען קאמפף, א קאמפף, וועלכער פלעגט זיך יעדעם מאל ענדיגען אדער מיט א רעוואלוציאנערער איבערבויאונג פון דער גאנצער געזעלשאפט, אדער מיט דעם אונטער־גאנג פון אלע קעמפענדע קלאסען אינאיינעם".

דאס איז דער כלל פון דער געשיכטע, דער אלגעמיינער געזעץ פון געזעלשאפטליכער ענט־וויקלונג, וואס איז פעסטגעשטעלט געווארען פון מ א ר ק ס און ע נ ג ע ל ס. דיעזער געזעץ ווערט פארמולירט אויף אזא אופן: „זינט די מענשהייט האט אנגעהויבען פיהרען א היסטא־רישען לעבען, איז די הויפט טרייבקראפט פון געזעלשאפטליכער ענטוויקלונג געווארען — די קלאסען־געגענזאצען און קלאסען־קעמפע. און דיעזע קלאסען־געגענזאצען און קלאסען־קעמפע האבען אלע מאל געפיהרט צו אייניגע פון די צוויי פאלגען: אדער צו א סאציאלער רעוואלוציאן, ד. ה. דער אונטערדריקטער קלאס שטארקט זיך איבער דעם הערשענדען, רייסט ארויס די

ממשלה פון זיינע הענד און בויט איבער די ג־
זעלשאפט אויף א נייעם שטייגער, אדער זיי
האבען געפיהרט צום אונטערגאנג פון דער גאנ־
צער געזעלשאפט, ד. ה. אלע קלאסען ווערען אזוי
אבגעשוואכט דורך די געגענזאצען און קעמפען,
דאם זיי האבען מעהר קיין כח ניט צו עקזיס־
טירען און אלע אינאיינעם ווערען פערניכטעט.

אט דיעזע טעאריע פון געזעלשאפטליכער
ענטוויקלונג איז געווארען דער גרונד־געדאנק
פון וויסענשאפטליכען סאציאליזם און אויף
איהר בויט זיך דאם פראגראם און טאקטיק פון
אלע סאציאל־דעמאקראטישע פארטייען. איז
דיכטיג אט דיעזע טעאריע? ווערט זי בעשטע־
טיגט דורך היסטארישע פאקטען?

אין דער סעריע ארטיקלען איבער דעם
„קלאסען־קאמפף אמאל און היינט", וואם הויבט
זיך איצט אן צו דרוקען אין דער „צוקונפט",
וועלען מיר זיך אבשטעלען אויף די וויכטיגסטע
מאמענטען פון דער מענשליכער געשיכטע צו
זהען, אויף וויפיעל דער גרונד־געדאנק פון ווי־
סענשאפטליכען סאציאליזם איז ריכטיג אדער
ניט.

די געשיכטע פון דער מענשליכער ציווילי־
זאציאן טיילט זיך, ווי אלעמען איז בעווארסט,
אין דריי הויפט־פעריאדען: דאם אלטער־
טום, דער מיטלאלטער און די
נייצייט. דאם זיינען דריי בעזונדערע
פארמען פון דער געזעלשאפטליכער קולטור,
דריי בעזונדערע שטופען אין דעם גאנג פון דער
מענשליכער ענטוויקלונג. וואם זיינען די כא־
ראקטעריסטישע אייגענשאפטען פון דיעזע דריי
פעריאדען? ווי אזוי האבען זיך געענדיגט די
ערשטע צוויי פעריאדען פון דער מענשלי־
כער געשיכטע, דאם אלטערטום
מיטלאלטער, און ווי קען זיך ענדיגען
די לעצטע פעריאדע, אונזערע
צייט?

* * *

די לעצטע יאהרהונדערטע פון דער געשיכ־
טע פון אלטערטום כאראקטעריזירען זיך מיט א
זעלטענער אויפבליהונג פון דער מענשליכער
קולטור. דאם איז געווען די צייט פון „רויימישען
קייזערטום", וועו כמעט אלע ציוויליזירטע לענ־
דער פון יענער צייט זיינען געווארען טייל פון
דער גרויסער „רויימישער אימפעריע" און צווי־
שען זיי האבען אויפגעהערט מלחמות און צוזא־
מענשטויסען. די היסטאריקער רופען דיעזע צייט
— „דער גרויסער וועלט־פריעדען" און „וועלט־
רוה". דער אונטערשייד צווישען די רויימער,
וועלכע זיינען געווען דער הערשענדער עלע־
מענט, און די ארבערטע נאציאנעו, וועלכע
זיינען ביז איצט געווען זהער אונטערדריקט, איז
צו יענער צייט פערשוואונדען, און וועו דער־
קייזער קאראקאלא האט געשענקט דאם רעכט
פון „רויימישען בירגערטום" צו אלע פרעווינצען
פון לאנד, זיינען אלע אינווואוינער פון אלע
ציוויליזירטע לענדער פון אלטערטום (אויסער
די שקלאפען) געווארען גלייכבערעכטיגטע ביר־
גער אונטער דער מאכט און שוץ פון איין
מלוכה.

די רעגיערונג פון דיעזער מלוכה, דורך גע־
וויסע אומשטענדען, וועלכע מיר וועלען זהען אין
די וויטערע קאפיטלען, איז ניט געווען קיין ביו־
ראקראטישע דעספאטיע, וועלכע זאל זיך קענען
שטיצען אויף דאם מיליטער צו דערשטיקען יע־
דען פרייען געדאנק און בעווגונג. דאם גרויסע
רויימישע מיליטער, די בעריהמטע רויימישע לע־
גיאנען האבען געמוזט צו יענער צייט זיך עפפי־
נען ביי די וויטעסטע גרענעצען פון דער גרוי־
סער אימפעריע אויפצוהאלטען דעם דראנג פון
די בארבארען, און דעריבער זיינען די אינער־
ליכע פראווינצען געווען פריי פון זיי. אין גאנץ
גאליען (די היינטיגע פראנקרייך), ווי די הים־
טארישער דער־צעהלען, האבען אין יענער צייט
זיך געפונען בלויז 1200 רויימישע סאלדאטען,
אין גאנץ קליין־אזיען איז ניט געווען קיין סמן
פון רויימישען מיליטער און אין די גרויסע
שטעדט בכלל איז ניט געווען קיין איין רויימי־
שער סאלדאט.

און דער רעזולטאט דערפון איז געווען דאם,
וואם אין קיין צייט האט די ציוויליזירטע מענש־
הייט ניט גלעבט אין אזא רוהע און פריעדען,
ווי אין די לעצטע פאר הונדערט יאהר פון רוי־
מישען קייזערטום. צהנדליגער נאציאנען זיינען
צונויפגענאסען געווארען ווי אין איין קערפער־
שאפט און זיינען געווען צווישען זיך פערבונדען
ניט נור פאליטיש, נאר אויך עקאנאמיש און
קולטורעל. די גרויסע וועגען, וועלכע די רויימישע
רעגיערונג האט אמאל געבויט צולייעב מיליטע־
רישע צוועקען, האבען איצט געדיענט פיר דעם
ברייטסטעו פריעדליכען פערקעהר צווישען די
פעלקער. די גרויסע רויימישע פלאטע האט איצט
געדיענט צו בעפריען די ימים פון פיראטען און
ים־רויבער, און דורך דעם איז געווארען מעגליך
די ברייטסטע ענטוויקלונג פון האנדעל. און אויף
וויפיעל דער פערקעהר צווישען פערשיעדענע
פעלקער איז געווארען אלץ נעהנטער, אויף אזוי
פיעל איז אויך גרווארסטען די אלגעמיינע קול־
טור. יעדעם לאנד איז פול געווען מיט האנ־
דעלס־שטעדט, וואו עם האט געקאכט דאם לע־
בען, דאם מאטעריעלע און גייסטיגע שאפען,
און אומעטום האט געהערשט ניט נור די גריכיש־
רויימישע שטאטס־פערוואלטונג מיט איהרע
דעמאקראטישע אייגריכטונגען און בירגערליכע
גלייכבערעכטיגונג (געוועהנליך, ניט רעכענע־
דיג די שקלאפען), נאר אויך די גריכיש־רויימישע
שפראך, קונסט, וויסענשאפט און פילאזאפיע.

די ציערונג פון די גרויסע שטעדט איז געווען ניט נור זייערע רייכע טעמפּלען, פּאלאצען און צירקען, נאר אויך זייערע שולען, מוזיעען און אקאדעמיעס. די מענשלעכע ציוויליזאציע האט זיך אויפגעהויבען ביז די העכסטע שטופען.

דער רוסישער געלעהרטער טוגאן־באראנאווסקי בעשרייבט די ציוויליזאציע פון יענער צייט מיט די פאלגענדע ווערטער: „וואס איז אזוינס פאמפּע א, — א קליין, אונבעדייטענד דוימיש שטעדטעל, וואו עס האבען ניט געווואוינט קיין גרויסע גבירים! און דאך איז די מאלעריי אויף די וועגד פון די הייזער אין דיעזען שטעטעל געווען א קוואל פון בעגייסטערטען שאפען פאר דעם גרויסען קינסטלער פון אונזער צייט— ב ע ק ל י ן! ווער עס איז געווען אין פאמפּעא, דער ווייס, וואס פאר א שעהנקייט עס האט געהערשט אין שטוביגען לעבען פון אלטערטום. א געווואהנליך פאמפּאאישע הויז, מיט זייער בראנזענע און מארמארנע סטאטוען און ביוסטען, מיט דעם וואונדערליכען גלאנץ פון דער מאלעריי אויף די וועגד, מיט די מארמארנע זיילען און באסיינען, מיט די ארטיסטיש אויסגעארבייטע כלים און מעבעל, — אזא הויז דאכט זיך אונז איצט ווי א וואונדער פון דער קונסט, ווי א מוזעע פון אנטיקען, און ניט ווי א געווואהנליכע וואוינונג פון מענשען. אבער דאס איז געווען א געווואהנליכע וואוינונג פון פריוואטע מענשען"....

אזוי הויך איז געשטאנען די קולטור פון יענער צייט. אבער דיעזע גלענצענדע עפאכע אין דער געשיכטע פון דער מענשהייט האט זיך געענדיגט מיט א שרעקליכער קאטאסטראפע. גאנצע שטראמען פון בארבארישע פעלקער און שבטים, דריקענדיג און שטופענדיג איינע די אנדערע, האבען זיך ארייגגעריסען אין די גרענעצען פון דער גרויסער רוימישער מלוכה און האבען פערפלייצט כמעט אלע ציוויליזירטע לענדער און פראווינצען. איבער דעם הימעל פון דער גאנצער מענשהייט און פון דער גאנצער דאמאלסדיגער קולטור האט זיך פערצויגען א פינסטערע כמארע פון ווילדקייט און בארבארייי, א כמארע, וועלכע איז בעקאנט אין דער היסטאריע מיט דעם נאמען „די גרויסע פעלקער־וואנדערונג", און מיט וועלכער עס האט זיך אנגעהויבען די פינסטערע עפאכע פון די ערשטע צייטען פון מיטעלאלטער. עטליכע הונדערט יאהר האט געדויערט דער קאמפף אויף לעבען און טויט צווישען דער ציוויליזאציע פון דער רוימישער אימפעריע מיט דער בארבארייי פון די האלב־ווילדע גערמאנישע, קעלטישע און סלאווישע שבטים. ביידע עלעמענטען האבען א לאנגע צייט ניט אונטערגענעבען. אבער סוף כל סוף האט די בארבארייי גובר געווען. אויף דעם ארט פון די גרויסע, רייכע און קאבעדיגע שטעדט זיינען איבערגעבליבען חורבונות, פון אלע אקאדעמיעס, ביבליאטעקען און מוזיעען איז געווארען א תל, און פון דער בליהענדער קונסט, ליטעראטור און ווישענשאפט איז איבערגעבליבען נור א טרויעריגער אנדענקען.

ווי אזוי איז דאס געווען מעגליך? ווי אזוי האט די ציוויליזירטע געזעלשאפט פון יענער צייט ניט געקענט אבהאלטען דעם שטראם און דראנג פון די בארבארען? ווי אזוי האט בארבארייי בכלל געקענט גובר זיין קולטור?

דער פאקט פון גרויסע פעלקער־וואנדערונגען איז בכלל ניט קיין נייעס אין דער געשיכטע פון אלטערטום. דאס אלטערטום, בעזונדערס אין די ערשטע פערייאדען, — דאס איז יענע צייט, ווען דער גרעסטער טייל פעלקער און נאציאנען האבען זיך נאך געפונען אין צושטאנד פון שטענדיגער בעוועגונג און וואנדערונג. דער אפטער מאנגעל אין לעבענסמיטלען, צולייב דער שוואכער ענטוויקלונג פון דער פראדוקציאנקטעכניק פון יענער צייט, האט אפט געטריבען די אמאליגע פעלקער כסדר צו וואנדערען פון איין ארט אויפ'ן צווייטען. און דאס איז די הויפט אורזאכע פון אלע מלחמות און ערבערונגען, מיט וועלכע עס איז פול די געשיכטע פון אלטערטום. די פארצייטיגע אידען האבען פערניכטעט די כנענים און פערכאפט זייער לאנד. שפעטער האבען די פעלקער פון בכל און אשור פערניכטעט די אידישע מלוכה. נאך שפעטער האבען די פערסען פערניכטעט בכל און אשור, און אז. וו. אבער דאס אלץ איז געווען מעגליך נור ביי אזעלכע פעלקער, וועלכע האבען זיך געפונען כמעט אין דעם זעלבען צושטאנד פון קולטור. איינע אויף די אנדערע פלעגען אנפאלען, איינע מיט די אנדערע פלעגען שטרייטען, און דער נצחון איז אלע מאל געווען אויף יענער זייט, אויף וועלכער זייט עס איז געווען א גרעסערע מאסע מענשען.

אנדערש איז אבער געווען, ווען די שטרייטענדע צדדים האבען זיך געפונען נ י ט אין גלייכען צושטאנד פון קולטור, ווען א בארבארישע שעם פאלק פלעגט זיך אנשטויסען אן א צ י ו י ל י ז י ר ט ע ן. דא האט שוין ניט געהאלפען די גרויס פון דער מאסע, און געווען־נליך פלעגט דער נצחון זיין אויף דער זייט פון דעם קולטורעלען עלעמענט, טראץ דעם, וואס אין צאהל איז ער געווען פיעל וועניגער איידער בארבארישער. וואונדערליך זיינען די ערצהלונגען פון דער גרויסער גריכישער־פערסישער מלחמה! אויף די פעלדער פון מ א ר א פ א ן צושלאגט א קליינער גריכישער חיל פון עטליכע טויזענד מענשען אלע מחנות פון די פערסען, וועלכע זיינען געווען מעהר ווי 100,000 מענשען. נעבען דעם בערג־שפאלט ט ע ר מ א פ י ל ס שטעהט א קליינע גריכישע קאמפאניע פון עט־

ליכע הונדערט סאלדאטען און האלט אב א לאנ־
גע צייט די גאנצע ארמעע פון פערסישען קעניג
קסארקעס, וועלכע איז בעשטאנען — ווי מען
זאגט — פון מעהר ווי א מיליאן מענשען. נעבען
דעם אינזעל ס א ל א מ י ן קומט פאר א
גאנצען אויפ'ן ים, און דא צושלאגט די קלייני
ערשט אויפגעבויטע גריכישע פלאטע די ריעזיגע
פלאטע פון די פערסען. שפעטער רייסט זיך
אריין אלעקסאנדר מוקדון מיט 35,000 גריכען
אין אזיען און מיט דיעזער קליינער ארמעע
נעהמט ער איין די גאנצע פערסישע מלוכה,
כמעט א העלפט פון גאנץ אזיען!

ווי זשע איז געווען מעגליך, דאס צום סוף
פון אלטערטום האט אזא גרויסע, מעכטיגע און
הויך־ציוויליזירטע מלוכה, ווי די ר ו י מ י ש ע,
ניט געקענט ביישטעהן געגען דער פערפליצונג
פון בארבארען? ווי איז געווען מעגליך, דאס די
בעריהמטע רוימישע לעגיאנען, וועלכע האבען
פריהער איינגענומען אלע צ י ו י ל י ז י ר־
ט ע פעלקער פון יענער צייט, האבען ניט גע־
קענט איינהאלטען די ניט ארגאניזירטע און
שלעכט בעוואפענדע באנדעס פון די האלב
ווילדע פעלקער?

דער תירוץ איז, — ניט די בארבארישע
פעלקער האבען פערניכטעט די ציוויליזירטע
געזעלשאפט פון אלטערטום, נאר איהר אייגענע
שוואכקייט און פערדארבענקייט. די גאנצע
אויפבליהונג פון קולטור פון יענער צייט איז
געווען ניט מעהר ווי דער לעצטער בריטער
שיין פון א ליכטבל, וואס האט אינגאנצען אוים־
געברענט און האלט ביים פערלאשען ווערען. די
קלאסען־געגענזאצען און קלאסען־קעמפפע אין
דער דאמאלסדיגער געזעלשאפט האבען צו
יענער צייט זיך אזוי פערשארפט און זיינען
געווען אזוי אנגעוויגען, אז די גאנצע געזעל־
שאפטליכע ארדנונג האט שוין מעהר ניט ge־
קענט זיך האלטען. עס האט געמוזט פארקומען
א ס א צ י א ל ע ר ע ו ו א ל ו צ י א ן,
וועלכע וואלט בעניים די גאנצע געזעלשאפט
און וואלט איהר צוגעגעבען נייע קרעפטען.
אבער קיין כאציאלע רעוואלוציאן, ווי מיר ווע־
לען זעהן, האט ניט געקענט פארקומען, און
דערביבער האט די געשיכטע פון אלטערטום זיך
געעגדיגט מיט א שרעקליכער קאטאסטראפע.
די גאנצע געזעלשאפט מיט איהר גאנצער קול־
טור איז אונטערגעגאנגען.

2.

די קלאסען־געגענזאצען אין דער געזעלשאפט פון אלטערטום.

די גאנצע קולטור פון אלטערטהום, ווי עס
איז בעוואוסט, האט זיך געהאלטען אויף דער
סיסטעם פון ש ק ל א פ ע ר י, די סיסטעם,
וואו דער גרעסטער טהייל פון די ארבייטענדע
שיכטען איז בעשטאנען פון „רייד־ענדע אינסטרו־
מענטען", פון מענשען, וועלכע מען פלעגט קוי־
פען, פערקויפען און בעהאנדלען אזוי ווי אקסען
און פערד. דער שקלאף האט ניט געהאט קיינע
מענשליכע רעכטען, און זיין לעבען האט געהאט
א ווערטה נאר אויף אזוי פיעל, אויף וויפיעל
ער האט גערוינט דעם בעל־הבית, וועלכער האט
איהם געקויפט. דער בעל־הבית האט געהאט
רעכט צו טהאן מיט זיין שקלאף וואס ער וויל,
און אויב מאנכע געזעצען פלעגען פערבאטען צו
פייניגען דעם שקלאף צופיעל, איז דאס געווען
ניט דערפאר, וויייל דער שקלאף איז אויך א
מענש, נאר פשוט אוים „בל תשחית", מען זאל
ניט איבערפיהרען א חפץ, וואס האט געקאסט
געלד, אדער אין בעסטען פאל אוים „צער בעלי
חיים", אוים רחמנות אויף א לעבעדיגער בעשע־
פענים, ווי מאנכע געזעצען פערבאטען צו פיי־
ניגען צו פיעל א בהמה.

און דיעזע סיסטעם איז אין יענע צייטען
געווען אזוי טיף איינגעוואורצעלט אין לעבען און
אזוי פערשפרייט, אז קיינעם פון די בעסטע מענ־
שען פון יענער צייט, קיין פילאזאף, קיין מא־
ראל־פרעדיגער און קיין רעליגיאנס־לעהרער, איז
קיינמאל ניט איינגעפאלען צו פראקטעסטירען גע־
גען איהר. יעדער איינער האט געהאלטען, אז
אזא סיסטעם מ ו ז ז י ן, אז שקלאפעריי
איז א נאטירליכע און נויטיגע זאך.

דער גרויסער פילאזאף פריסטאטעל האט זיך
אפען אויסגעדריקט, אז „שקלאפעריי איז א
נויטיגע און גערעכטיגע זאך". אויף דעם זעל־
בען שטאנדפונקט זיינען אויך געשטאנען אלע
אנדערע חכמים פון יענער צייט. אפילו צווי־
שען די חכמי התלמוד געפינען מיר אויך, אז ר'
יהודה זאגט: „כל המשחרר את עבדו עובר
בעשה", דער וואס בעפרייט זיין שקלאף טהוט א
פערברעכען. אפילו דער גרויסער דענקער פלא־
טאן, דער ערשטער אויסגעשפראכענער סאציא־
ליסט, וועלכער האט געקעמפפט געגען פריוואט־
אייגענטהום און האט געשטרעבט אייניצופיהרען
א קאמוניסטישע ארדנונג, האט זיך ניט געקענט
פארשטעלען דיעזע ארדנונג, די „מלוכה פון פי־
לאזאפען", אהן שקלאפען.

און ניט נאר די חכמים און פילאזאפען פון
אלטערטהום האבען קיין ווארט ניט געפונען גע־
גען דער סיסטעם פון שקלאפעריי, נאר אפילו
די מאראל־פרעדיגער און די פארשטעהער פון
רעליגיאן האבען אויך קיינמאל ניט געפאדערט
די אבשאפונג פון שקלאפעריי. ניט אין תורת
משה, ניט אין די לעהרען פון קריסטענטהום,
ניט אין די לעהרען פון קיין אנדער רעליגיאן
קען מען ניט געפינען קיין פאדערונג, אז שקלא־
פעריי זאל ניט עקזיסטירען. אין בעסטען פאל

האבען זיי געפרעדיגט א מיכדערע בעציהונג צו די שקלאפען, אבער קיינמאל זיינען זיי שארף ניט ארויסגעטאטען געגען שקלאפערייי בכלל.

דא איז איצט ניט דער ארט אבצושטעלען זיך אויף די א ו ר ז א כ ע ן פון שקלאפערייי און פאר וואס זי איז געווען אזוי טיף אייי־גענוארצעקט אין לעבען פון אלטערטהום. די געשיכטע פון שקלאפערייי איז ניט איינע און די זעלבע ביי אלע נאציאנען און אין אלע צייטען. אבער אומעטום קען מען בעמערקען די ערשיי־נונג, אז וואס העכער עס איז געשטאנען די קול־טור פון דעם אדער יענעם לאנד אין דער אדער יענער צייט, אלץ גרעסער איז געווען די צאהל פון די שקלאפען און אלץ טרויעריגער איז גע־וען זייער לעבען. אין גריכענלאנד, למשל, אין דער שטאדט א ט ה ע ן, אויף 21,000 ביר־גער, האבען זיך געפונען 400,000 שקלאפען; אין דער שטאדט ק א ר י נ ט ה — 460,000, און אין ר ו י ם מיט די ארומיגע שטעדט — גאנ־צע מ י ל י א נ ע ן.*)

ווי זשע האט זיך געלעבט דיעזע שקלאפען, דעם הויפט־פראדוצירענדען עלעמענט פון דער געזעלשאפט צום ענדע פון אלטערטהום, אין דער צייט וואן די קולטור האט אויפגעבליהט ביז די העכסטע שטופען?

וו. לעקי, אין זיין בוך: „זיטען־געשיכטע פון אייראפא", בעשרייבט דעם לעבען פון די שקלאפען פון יענע צייטען מיט די פאלגענדע וואורטעלער: „שרעקליך איז געווען די לאגע פון די שקלאפען! אונערטרעגליך איז געווען זייער לעבען! יונגע און אלטע, מענער און פרויען, זיינען געווען געצוואונגען צו ארבייטען איבער די כחות, ביז זיי פאלען אין חלשות. די שקלא־פען, וועלכע האבען געארבייט אויף די פעלדער און אין די מעטאל־גרובען, פלעגט מען אפילו קיין קליידער ניט געבען און עסען פלעגען זיי איינמאל א טאג. מיסטעמס פלעגען זיי דעם גאנצען לעבען זיינן געשמידט אין קייטען, און אין פיעל שטעדט, ווי רוים, קארטאגא און ד. ג. פלעגט ביי יעדען טהויער פון שטוב — אנשטאט א הונד — שטעהן א שקלאף צוגעשמידט מיט א קייט. די שקלאפען פלעגט מען גאלען די קעפ און אויפ'ן באק אדער אויפ'ן שטערען פלעגט מען זיי מיט א היסען אייזען אויסברענען א חתימה. דאם עסען, וואס מען פלעגט געבען די שקלאפען, איז געווען אזוי שלעכט און אזוי וועניג, אז די שקלאפען, וועלכע פלעגען דרעהען מיהלשטיינער און מאהלען מעהל, פלעגט מען פערבינדען די הענד און די מייקער, כדי זיי זאלען ניט קענען שלינגען די מעהל. אויסגע־האַרעוועטע און קראנקע קנעכט פלעגט מען פער־קויפען פאר א קלייניגקייט צוואמען מיט אלטע שמאטעס. אין רוים אויף דער טייך טיבער איז געווען א וויסטער אינזעל, און דאַרטען פלעגען די רוימער איבערלאזען זייערע קראנקע קנעכט, אויב זיי פלעגט ניט געלינגען צו פערקויפען זיי. און טאמער פלעגט א שקלאף שטאַרבען אין הויז, פלעגט מען איהם פשוט ארויסווארפען אונטער'ן שטאדט צוואמען מיט אנדערע גע'פגר'טע נבלות. די בעשטראפונגען פאר יעדער מינדס־טער קלייניגקייט פלעגען זיין אונמענשליך. די שקלאפען פלעגט מען קרייציגען, ד. ה. צושלא־גען מיט נעגעל צו א שטיק האלץ. מען פלעגט פון זיי רייסען מיט אייזערנע קאמען שטיקער פלייש און לאזען זיי שטארבען אין שרעקליכע לאנג־דויערענדע יסורים. מען פלעגט דעם שקלאף אויפהענגען אין מיטען פעלד אויף פיער אייזערנע קייטען, כדי פויגלען זאלען איהם צו־פיקען לעבעדיגערהייד"...

אט אזוי האט זיך געלעבט די שקלאפען אין יענער „גלויקליכער" צייט פון „וועלט־פריעדען" און „וועלט־רוה"! וואס זשע פאר אן עלעמענט פון דער געזעלשאפט זיינען זיי געווען?

די שקלאפען זיינען על פי רוב געווען „באר־באַרען", מענשען פון פערמדע פעלקער, וועלכע מען האט געפאנגען אין מלחמות און צונויפגע־טריבען אין איטאליען און אין די פראווינצען אויף אונענדליכע צרות און יסורים. די רוימער מיט דער גאנצער רוימישער קולטור האבען זיי געהאסט פון טיעפען הארצען, ווי יעדער געפיי־ניגטער קען האסען זיין אכזרישען תליון. דער־צו נאך, ארבייטענדיג דעם גאנצען לעבען אונ־טער אזעלכע אונמענליכע בעדינגונגען, ווי לעקי שילדערט, זיינען זיי געווארען די ערגסטע אר־בייטער אין דער וועלט. דער שקלאף האט פיינד געהאט די ארבייט, פון וועלכע ער האט פאר זיך קיין שום נוצען ניט געזוהן, ער איז געווען אויף דעם העכסטען אופן פויל, גראב און פער'עקשנ'ט. זיין ארבייט איז געווען אזוי וועניג פראדוקטיוו, אז יעדער שקלאפען־הערר, וועלן ער פלעגט דאר־פען גיך און גוט פערפערטיגען א זאך, פלעגט זיך ניט קענען פערלאזען אויף זיינע שקלאפען. ער פלעגט מוזען דינגען פרייע מענשען און בע־צאהלען זיי זעהר טהייער.*) דער געזונד פון די

*) אויניג היסטאריקער, ווי בעלאך און אנ־דערע, זאגען אז דיעזע ציפערען בנוגע צו די גרו־בישע שטעדט זיינען אויבערטריבען. אבער בעלאך אליין האט אויסגערעכענט, אז אין יאהר 432 פאר קריסטוס'ע געבורט, איז די גאנצע בעפעלקערונג פון גריכענלאנד בעשטאנען פון 3,051,000 מענשען, און צווישען דיעזע מענשען האבען זיך געצעהלט 1,005,000 שקלאפען.

*) דאס איז געווען די הויפט אורזאכע, וואס די געזעצגעבונגען פון יענע צייטען פלעגען זעהר שאנעווען די פרייע ארבייטער און פערטיידיגען זייערע אינטערעסען. פרייע בעלי־מלאכות זיינען גע־ווען זעהר וועניג אין צאהל און מען פלעגט זיך אין זיי זעהר אפט נויטיגען.

שקלאפען, א דאנק דער שרעקליכער אונמענש־ליכער בעהאנדלונג, איז געווען אין טרויעריג־סטען צושטאנד. אין איינע פאר יאהר פלעגט דער שקלאף „אויסגעניצט" ווערען; ער פלעגט ווערען א קאליקע און שטארבען פאר דער צייט. דערצו פלעגען עפידעמישע קראנקהייטען צווי־שען די שקלאפען קיינמאל ניט אויפהערען, און זיי פלעגען גאנץ אפט אויסשטארבען אין די טויזענדער.

דאם איז געווען די לאגע פון די שקלאפען אין יענער צייט. גראד אין יענער צייט, וועו זיי זיינען געווארען דער הויפט־פראדוצירענדער עלעמענט פון דער געזעלשאפט, אהן וועלכען זי האט זיך ניט געקענט בעגעהן, זיינען זיי גע־ווארען אויף דעם עכסטען אופן פערדארבען פיזיש און גייסטיג, און אלע האבען אין זיי גע־זעהן א שרעקליכע סכנה פאר דער גאנצער עק־זיסטירענדער קולטור.

אין געגענזאץ צום קלאס ש ק ל א פ ע ן איז געשטאנען דער קלאס מ א ג נ א ט ע ן, שקלאפען־העררען, די הערשער און געוועלטיגער פון לאנד. איז דען נויטיג צו דערמאנען, אז די סיסטעם פון שקלאפערי, ווי זי איז געווען צום ענדע פון אלטערטהום, האט געווירקט אויף די שקלאפען־העררען אויף דעם שעדליכסטען אופן? די אויסגעלאסענקייט און פערדארבע־נ־קייט פון די גרויסע שקלאפען־העררען איז צו יענער צייט דערגאנגען ביז די לעצטע גרענצען. דאם גאנצע לעבען זייערע איז דורכגעגאנגען אין שרעקליכע פערשוועדונג, אונגעהויערע שכרות און איבערנאטירליכע פראסטיטוציאן. די היסטאריע פון יענער צייט האט אונז איבער־געלאזען אייניגע כאראקטעריסטישע ביישפיע־לען פון דער דאמאלסדיגער פערשוועדונג. קלאודיוס עזאפ, איינער פון די רוימישע מאג־נאטען, פלעגט עסען מאכלים, וועלכע פלעגען אבקאסטען צו 100,000 סעסטערציען (אונגע־פאהר 3000 דאלאר). די מאכלים פלעגט מען איהם צוגרייטען פון צונגען פון פויגעלאך, וועל־כע מען האט אויסגעלערענט רעדען. יעדע פויגעלע פלעגט קאסטען 6,000 סעסטערציען. זיין זוהן האט זיך געוואלטען, אז ער וועט אויסטרינ־קען דאם טהייערסטע גלעזעל וויין אין דער וועלט. ער האט צושטויסען א בריליאנט, וועל־כער האט געקאסט א מ י ל י א ן סעסטערציען. ארריינגעשאלטען עס אין א גלעזעל וויין און אויס־געטרונקען. דער רוימישער ארטיסט און זינגער ט י ג ע ל י ו ס האט פאר 5 טעג פערפרעסען און פערזויפען א מיליאן סעסטערציען. *)

*) מען דארף נאך האבען אין זינען ווי טייער איז נאך דעמאלט געווען גלעל, אום זיך פארצושטע־לען ווי גרויס עס איז געווען אזא פערשוועדונג. וויי די היסטאריקער דערצאהלען, איז גלעל אין יע־נער צייט נאך געווען אזוי טייער, אז פאר דער קלע־סטער מטבע פלעגט מען בעקומען פיעל פראדוקטען. א זאק וויין פון אונגעפעהר 100 פונט פלעגט קאס־טען אויף אונזערע גלעל 12 סענט, אן עמער וויין (אונג־פעהר 70 פונט) פלעגט קאסטען 9 סענט. דער פרייז פון א פעטען, אבגעקארמעטען חזיר איז געווען 5 דראכמען (85 סענט), פון א שעפס — 35 סענט און פון אן אקס — 1 דאלאר מיט 75 סענט...

אויסערגעוועהנליכע ארגיען, איבערנאטיר־ליכע שכרות און פראסטיטוציאן — דאס איז געווען דאס לעבען פון דער רוימישער אריסטאקראטיע צום סוף פון אלטהום. דער פרע־פעקט פון רוים, פיזאן, האט דערפאר בעקומען אזא הויכע שטעלע אין דער מקוכה, וויל ער איז געווען דער גרעסטער „טשעמפיאן" אין שכור'ען. ער האט געקענט זויפען וויין 2 טעג און 2 נעכט נאכאנאנד. נאך אין דער צייט פון יוליוס צעזאר האט זיך אויסגעביידעט אין רוים א „געזעלשאפט פאר פראסטיטוציאן", וועלכע האט אין זיך געצעהלט 7000 מיטגליעדער. ווער עס האט זיך געקענט אויסצייכנען אלס א גרוי־סער נואף פלעגט בעקומען א רייכע פרעמיע. וועו דער סענאט האט ענטדעקט דיעזע געזעל־שאפט און האט ארעסטירט הונדערטער פון אירע אנגעזעהענסטע מיטגליעדער האט זיך ארויס־געוויעזען, אז כמעט אלע פרויען, וואס זיינען גע־וועו מיטגליעדער פון דיעזער געזעלשאפט, האבען בעלאנגט צו די גרעסטע אריסטאקראטישע פאמיליען פון לאנד...

אט דאס זיינען געווען די צוויי הויפט־קלא־סען פון דער רוימישער געזעלשאפט: דער פרא־דוצירענדער קלאס — די ש ק ל א פ ע ן, און דער הערשענדער קלאס — די מ א ג נ א ט ע ן. ביידע קלאסען זיינען געפאלען ביז די ניעדריג־סטע שטופען פון פערדארבענקייט און ביידע זיינען געווארען א שטארקע שטערונג פאר דער וויויטערער ענטוויקלונג פון דער געזעלשאפט. צוויישען דיעזע ביידע קלאסען האט זיך געפונען דער מיטעל־קלאס, דאס „רוימישע פאלק", די אריסע און מיטעלע בעפעלקערונג פון פרייע בירגער. אין וואס פאר א לאגע האט זיך געפונען אט דיעזער מיטעל־קלאס? וואס פאר א פנים האט ער געהאט צום ענדע פון אלטערטהום?

וועגען דעם וועלען מיר זעהן אין נעקסטען ארטיקעל.

שלום אש

קאפיטעל 35.

אויפ'ן וועג צו דער טהאט.

יאש בלום איז צוגעפאהרען מיט זיין גרויס געפעק אין א אויטאמאביל פון באהנהאף צו דער ווילא „פרידענהיים", וואס איז געלעגש א ביסעל אויסער דער שטאדט אין א גרויסן קולטיווירטען פארק אין דעם שהנסטען טאל פון דער געגענד אין דער שווייצאריש־ער דייטש־לאנד, וואו עם הערשט דער אייבינגער פריהלינג.

די אויבערשטע ליפ איז ביי איהם יעצט געווען ראזירט. אנגעטהון אין א ברייטען ספארט־מאנטעל אין א אויטאמאביל־הוט, איז איהם שווערליך געווען צו דערקענען.

די שווייצער זיינען איהם אקענען געקומען, נאך זיי דער „מעטר ד'האטעל" אין א שווארצען וויזיטען־ראק, און יאש בלום האט געפרעגט אויף דער וואוינונג, וואס עם האט בעשטעלט טעלעגראפיש דער הראביא סאקא־לאווסקי פון גאליציען.

אז דער „מעטר ד'האטעל" האט דער־הערט, אז דאס איז דער הראביא אליין, האט ער זיך טיף פערבוינגען און מיט א לאקייאישע מינע איהם געפיהרט אין זיין אפארטמענט, וואס איז געווען רעזערווירט פאר איהם שוין אייניגע טעג און איז בעשטאנען פון א סא־לאן, שלאפציממער און באדע־צימער אויף דעם צווייטען שטאק מיט די פענסטער אין פארק ארויס.

דער הראביא איז געווען זעהר אן אנגע־זעהענער גאסט. ער האט בעשטעלט די וואו־נונג אויף א גאנצען מאנאט און נאך יעצט, אין שפעטען הערבסט, וועו דאס הויז איז נור געווען בעוואוינט פון זעהר א עלעגאנטעם פוב־ליקום, וואס האלט זיך אויף אין דעם באדע־ארט אין שפעטען הערבסט נאך דעם סעזאן, וועו עם איז שוין מעהר נישטא אזוי פיעל געסט.

דער „מעטר" האט איהם איבערגעגעבען די בריף און די טעלעגראמען, וואס זיינען אנגעקומען אויף דעם הראביא'ס נאמען ביז איצט. די בריף האבען אלע געטראגען אויף זיך די הערבען פון דער ערשטער פוילישער אריסטאקראטיע, וואס האט גערוינט צו דעם, כדי צו ערוועקען צוטרויען אין דעם אריסטא־קראטישען האטעל צו דעם אנגעקומענעם הראביא.

יאש האט זיך איבערגעטהון און אנגע־קלונגען. שטיל האט זיך אריינגעשלייכט א יונגער שהנער קעלנער אין קורצען פראק מיט ווייסע שטרימף און שוואַרצע שיך.

— אבער, עס זיינען נאך די „פייף א קלאקס" אין הויז ?

— יא צו טהיי קומען זיך די הערשאפטען צוזאמען אין דער גרויסער האלע. זיי האבען הערליכע מוזיק, זעהר א גוטען קוואַרטעט.

— גוט, ער קאן נעהן, ער ווינשט גאר נישט. יא, די ליסטע פון די געסט.

יאש האט געזומען די ליסטע, האט זי גע־האלטען אין האנד, נישט געאיילט זיך ארויינצו־קוקען און נאכגעפרעגט דעם קעלנער אויף א טענס־פלאץ.

— יא א טענס־פלאץ איז דא א הערלי־כער. זיי האבען פיעל יונגע ענגלישע הער־שאפט, וועלכע שפיעלען טענים.

יאש האט דערווייל דעם מאנאקל אנגעטון און דורכגעקוקט די ליסטע. דאס הארץ האט איהם געקלאפט. ער האט דערזעהן, די הויך־געשטעלטע פערזאן איז געווען פערשטעלט אונ־טער דעם נאמען : פאן מילהויזען מיט פרוי אוים פיטערסבורג.

יאש פרעגט דעם וואַרטענדען קעלנער :

— אבער, עס שפיעלט נאך טעאטער אין באדע־ארט ?

— יא, איינס איז נאך איבערגעבליבען— די אפערעטא. אבער די געסט פאהרען ליעבער מיט אויטאמאביל אין דער שטאדט — א האל־בע שטונדע — אין דער גרויסער אפער.

— מיסטער וואַרמס איז שוין לאנג דא ?

— זייט צוויי וואכען.

— און פאן מילהויזען ?

— פאריגע וואך אנגעקומען.

— איז עס נישט קיין יונגער הערר ?

— ניין, דאס איז שוין אן עלטערער הערר מיט אן עלטערער דאמע און זיי פערנעהמען א גרויסען אפארטמענט אין ערשטען שטאק.

— איז עס נישט מיין פרייגד ? — זאגט יאש ווי פאר זיך, אז דער קעלנער זאל הערען — גוט ער וועט די טהיי צוזאמען מיט אלע אין דער האלע טרינקען.

דער קעלנער פערלאזט דעם צימער. יאש

שלימט פלינק צו די טהיר נאָך איהם, לויפט צו צום קאסטען, נעהמט ארויס א פאטאגראַפיע, קוקט זיך גוט איין צו איהר און רעדט ווי צו זיך: „אזוי, הערר פאָן מילהויזען, ביסטו יעצט אין מיין האנד. איך האָב דיך ליעב. אוי ווי איך האָב דיך ליעב“ . . .

ער קוקט זיך גוט איין אין דער קארטע, שטודירט גוט דאָם געזיכט, דערנאָך פערפאקט ער זי און לעגט זי זיך אין זיין בוזים־טאש.

ער האָט פאמעליך זיך געזומען אנטהון צום טהיי. אז ער איז שוין געווען אין סמאָקינג, דעם מאנאקל אין אויג, קוקט ער זיך גוט איין אין שפיגעל. און ווי ער וואָלט געשמיסן כעלט צו זיך, פערגעניגען געהאט, וואָם ער זהט אוים אזוי אז דער טיוועל אליין וואָלט נישט חושד געווען דעם אריסטאקראטישען יונגען מאן אין די פלענער, וועלכע ער וויל יעצט אוים־פיהרן.

ער האָט ארויסגענומען פון זיין געפעק א קליינעם טאשען־ברוינינג, איבערגעקוקט איהם, ארויסגענומען דעם שליסעל, בעלאָדען איהם און צוריק אריינגעזעצט. בעהאלטען דעם ברוי־נינג אין א הינטערשטע קעשענע, איז ער אראָב אין די האלע אריין.

די האלע האָט מען ערשט וואָם געהאט געלופטערט. אין דער לופט האָט זיך געטראָגען דער פרישער גארטען־אָטעם, מיט וועלכע די גאנצע האלע איז יעצט פול געווען. אין דרוי־סען האָט שוין אָנגעהויבען צו טונקלען און קיהלער צו ווערען. אין אן עק האלע אונטער א גרויס בילד, א קאָפּיע פון וועלאסקעז׳ס „ארמי־דאל“, איז געווען דער אויוועג, אין וועלכען עם האָבען זיך געפלאקערט אייניגע שטיקער האלץ. עם זיינען געווען אויסגעשטעלט קליינע, רונ־דיגע טהיי־טישלעך סערווירט מיט די פיינסטע דעקעם אין רוסישען סטיל. די עלעקטרישע לאָמפּען האָבען זיך אָנגעהויבען אָנצינדען. די בלומען אויף די טישלעך האָבען פערשפרייט א יום־טוב׳דיגע שטימונג אין דער גרויסער אָבער איינצייטיג אינטימער האלע.

די מוזיקער האָבען געשטעלט זייערע אינ־סטרומענטען און די אָבגעריסענע טענער, וואָם האָבען זיך ארויסגעכאפט פון די פידלען, האָבען געבלאָנדזשעט איבער דעם לעדיגען זאל. עם זיינען געקומען אריינצולויפען די יונגע ענגלי־שע מיסעס אין די העל־בלאָנדע האָר, אין די וווייסע קליידלעך מיט די טענים־שטעקלעך אין די הענד. און זייער לויט לאָבען און ריידען האָבען אזוי געבלאָנדזשעט אין דער האלע, ווי די אָבגעריסענע טענער פון די פידלען, ווי דער שטראָהל פון זייערע העלע האָר.

יעש האָט זיך אוועקגעזעצט אין א טיע־פער פאטערשטוהל בייס אויוועג. פערלענט איין פום אויפ׳ן אנדערען, האָט ער גענומען בע־טראכטען דורך זיין מאָנאָקל די איינצעלנע גענטס, וואָם האָבען זיך אָנגעהויבען צו קלויבען ארום די טישלעך.

ער איז יעצט רוהיג געווען, אינגאנצען רוהיג און בעריירט אויף זיין טהאָט. און ער־טראכט האָט ער, וועגען מערי, וועגען דעם נייעם, וואָם דארף אָנקומען, וועגען איהר טראָגען.

יעצט דאָ, נאָהנט און אויף דעם וועג צו דער טהאָט, נאָך דעם, ווי זי האָט שוין געלעזען זיין בריעף, איז די טהאָט געווען בייַ איהם שוין אזוי ווי אויסגעפיהרט. דאָם לעבען, וואָם ער האָט א מאל געלעבט, האָט זיך שוין אָבגע־שניטען. מיט דעם בריעף, וואָם ער האָט אָב־געשריעבען צו מערי׳ן, האָט עם זיך געענדיגט, און ער האָט יעצט געקענט בעטראכטען. דאָם אלעם, וואָם האָט זיך מיט איהם אָבגעטהון די לעצטע חדשים, אלס גאנצעם. עם איז איהם געווען ווי א שהנער חלום און ער האָט אין זיך יעצט געשמייבעלט. עם האָט איהם א הנאה געטהון, וואָם עם איז איהם נאָך בעשערט געווען פאר זיין ענד מיטצולעבען דעם חלום. דער חלום איז שהן געווען — און אוים, ער איז נישט מעהר.

אָבער איז ער נישט מעהר ? פיהלט ער דען נישט, ווי עפּים האָט זיך אוים דעם חלום ארויסגעשפּינט און ציהט זיך ווייטער, און האָט א שייכות מיט איהם, און לויפט איהם נאָך ביז דאָ אהער, נאָכדעם ווי ער האָט זיך שוין ענטשלאָסען צו דער טהאָט, געשריבען דעם בריעף, און ער האלט זי שוין ביים אויספיה־רען ? פיהלט ער דען נישט, אז דאָרט טיף, טיף אין הארצען לעבט דער חלום ווייטער, און ער הויבט ערשט אָן צו לעבען און צו פאָדערן פון איהם זיין טייל אין דעם לעבען ?...

ער דערשרעקט זיך ביי דעם געדאנק. ניין, דער חלום מוז זיין צו ענד. דאָם לעבען, וואָם ער האָט געלעבט, האָט זיך געענדיגט. יעצט קעהר ער שוין צו קיינעם נישט — נישט צו זיך, נישט צו מערי׳ן, נישט צו דעם וואָם קומט נאָך מערי׳ן — ער קעהרט צו דער טהאָט.

די האלע איז געווארען וואָם א מאל מעהר בעלעבט. די געסט האָבען זיך געקליבען ארום די טישלעך און האָבען גערעדט, געלאכט און גערוישט, ווי די ביהנען ארום די בלומען.

עם זיינען מעהרסטענס געווען יונגע ענג־לענדערינס. הויבע, אויסגעצויגענע, ניכטערע ענגלישע יונגע־לייט, אָדער לאָנג־בייניגע אמע־ריקאנער. פיעלע דייטשען, אייניגע סלאָווישע פּעראייד־לטע גזויבטער. און יאש האָט גע־נומען בעטראכטען די געסט דורך זיין מאָנאָקל פון אין טישל צום צווייטען.

דער קעלנער האָט צוגערופן א טישל צו איהם, סערווירט פאר איהם טהיי. די מוזיק

האָט געשפּיעלט און ער האָט זיך געקענט רו־היג בעטראכטען די געסט, ווי ס מענש וואָס טראָגט זיך ַרום מיט די רוהיגסטע געדאנקען און איז דאָ געקומען אַברוהען. ער האָט זאָגאר פערפיהרט ס שמועס מיט זיין שכן, ס יונגען ענגלענדער, וואָס איז געזעסען ווי ער ביים אוי־וועז אין ס צווייטען פאָטער־שטוהל. אינדעם איז איהם ס שוידער דורכגעגאנגען דורך זיין לייב, די הענד האָבען איהם אָנגעהויבען צו צוקען און ער האָט ענערגישער אָנגעהויבען צו רעדען מיט זיין שכן. צווישען די געסט האָט ער בעמערקט פאָן מילהויזען. ס הויכער פאָרנעה־מער הערר, ס טיפיש סלאָווייש געזיכט מיט ס ציכטיג געשווירענעם באָרד, וועלכער האָט זיך צוטייליט אין צווויי שפּיצען, איז ער פאָראוים געגאנגען מיט זיין פאטריאַרכאַלישען רוהיגען גאנג און ווי ס שמייכעל איז אראָבגעפאלען פון זיינע גראָבע פלייישיגע ליפּען אין זיין גערייכ־טער גראָהער באָרד אריין. נאָך איהם איז נאָכ־געגאנגען זיין פרוי מיט ס סעמיטיש געזיכט, אין שוואַרצען אָנגעטהון, פיעל אינגער פון איהם און האָט עפּעס געערעדט צו איהם הויך ס פראַנ־צויזישע פראָזע, פון וועלכער עס איז שטעקען געבליבען אין יאָש'ס אויערען דאָס וואָרט „פּא־פּא", און ער האָט דאָס אונווויסענדיג ס פּאָר מאָל איבערגע'חזר'ט אין זיין זכרון. ביי זייער טישעל האָט זיך אויך אוועקגעזעצט ס יונג פּאָר. ס שעהנע יונגע דאָמע, אין וועלכער מען האָט גליייך דערקענט די טאָכטער פון דער פרוי מיט ס יונגען מאַן אין פראָק, מיט ס שמאָליג פראַנ־צויזיש בערדיל און שפּיציגע, קלוגע אויגען. אין דעם קלייניעם אָרדער, וואָס האָט זיך ַרויס־געווויזען פון ס וויינקעל אין פראָק, האָט יאש באָלד דערקענט אין איהם זיין אייידעם, דעם אמבאסאדאָר.

יאש האָט וווייטער געערעדט מיט זיין שכן דעם יונגען ענגלענדער פראנצויזיש וועגען גריינ־גע זאכען, וועגען ס רייזע מיט'ן אויטאָמאָביל איבער דייטשלאנד, און דערווייל זיך געמומען ענוי בעטראכטען זיין אפּפער. ער האָט שטו־דירט אלע בעווענונגען און מינעס פון דעם „פּאָן מילהויזען". ער האָט געזעהן זיין פּאָטערליך לעבעל, וואָס פערליירט זיך אין זיין געדיכטער באָרד, די קלייניע אויגען, וועלכע כאפּען זיך מיט מיה ארוים פון הינטער די געדיכטע ברע־מען, און זיין ציטערן מיט דער האנד, וועז ער רעדט. אלעם האָט איהם יעצט אין דעם „פּאָן מילהויזען" אינטערעסירט. עס האָט זיך איהם געדאכט, אז ער קען זיך שוין מיט איהם זעהר, זעהר לאנג און ער איז זיינער ס משפּחה און ער קעהר דאָרט אהין צוגעהן צו יענעם טישעל, ס קלאפּ טהאָן דעם „פּאָן מילהויזען" אויף די פלייצעם און צו זאָגען: „באָן זשור, פאפּא!" — אזוי הימיש, אזוי נאהנט איז איהם געווא־רען און אזא שייכות האָט ער שוין געפיהלט מיט דעם „פּאָן מילהויזען".

נאָך דעם זעלבען אוועג האָט זיך איהם געטראָפען א געלעגענהייט צו בעגעגענען זיך מיט דעם „פּאָן מילהויזען" אויג אין אויג און דוקא אין אזא אָרט, וואָס יאש בלום האָט גע־האלטען פאר דעם אויסדערוועהלטען אָרט, וואו עס איז צום בעסטען געווען זיך צו בעקענען מיט דעם מיניסטער . . .

אז יאש בלום איז ארויפגעגאנגען פאמע־ליך אויף די בריטע טרעפ אין דעם ליכטיגען, בריטען, אויסגעפוצטען קאָריאָר האָט ער זיך געטראכט: „וען מיר טרעפען זיך דאָ מיט דעם „פּאָן", א וואי"... און טאקע האָט זיך באלד פון אויבען דערהערט א שווערער טריט, א כראָפּען. יאש האָט געגעבען א קוק ארויף און דערקענט דעם „פּאָן" וואָס קומט איהם אקעגען. ער האָט זיך אומגעקוקט. קיינער איז נישט געווען אויף די טרעפּ. פון אונטען הערט זיך נאָך לאָבען און מוזיק. ער טאפּט אָן דעם רעווָאלווער, אין קאָפּ וועט ער אָנ־געצונדען, אין הארץ וועט עפּים ליכטיגער און פינסטער, וואָס ער האָט עס קיינמאל נישט גע־פיהלט. ער האלט דעם רעווָאלווער מיט דער האנד אין דער טאש און פּאָן מילהויזען איז שוין נעבען איהם. ער גיהט עפּים פערטראכט און עטעמט שווער. יאש קוקט אויף איהם. דער מיניסטער דערפיהלט דעם בליק, כאפּט אויף דעם קאָפּ, גיט א שארפען בליק אויף יאש'ן און, ווי עס וואלט זיך איהם געדאכט, אז ער האָט יאש'ן אָנגעטרעטען, גיט ער א ברום „פּאַרדאָן" אין דער באָרד אריין און גיהט וווייטער, פערטראכט און סאפּענדיג.

יאש'ן איז די פּערזאָן, וועלכע איז איהם ערשט פּאר א מינוט אזוי היימיש און נאָהנט געווען, פרעמד און אונבעקאנט געווָארען. ווי דער „פּאַרדאָן", וואָס דער מיניסטער האָט ארויסגעשטאמעלט, וואלט א וואנד געשטעלט צווישען איהם און דער אונבעקאנטער פּערזאָן, וועלכער ער וויל יעצט טויטען. ער האָט דערפיהלט עפּים א מענשליכע שטים אין דעם וואָרט „פּאַרדאָן" און ער האָט זיך ניט געפיהלט בכח יעצט אויסצופיהרען די „טהאָט".

ער האָט זיך פון דעם קיין געווויסענס־ביסע ניט געמאכט. ער האָט זיך געזאָגט, אז ער האָט דעם פּאָן מילהויזען אורלויב געגעבען אויף די היינטיגע נאכט, און אז ער האלט דעם מיניסטער אָנגעבונדען וויי א הונד אויפ'ן שנירעל. ער איז זיינער און ער וועט שוין פון זיינע הענד ניט ארויסקומען. און אָנקוקענ־דיג זיך אין שפּיגעל האָט ער צו זיך אלין געלאכט. עס איז איבער'ן סמאָקינג. עס איז אונאנגענעהם אָבצושפּיעלען אזא חתונה אין סמאָקינג.

וועז ער האָט ארויסגענומען די פּא־

טאָגראפיע פון פאַן מילהויזען, גוט זיך אויס־געקוקט און ג׳טענה׳ט צו דער פאָטאָגראפיע, שנעלענדיג איהר אין נאָז, כדי ער זאָל היי־מישער און נאַהנטער ווערען מיט דעם געזיכט: „וועסט פון מיינע הענד נישט מעהר ארויס־קומען . . . איך האָב דיך ליעב, פאַן מילהויזען, דיך ליעב, ליעב“ . . .

די נאַכט איז יאָש גוט געשלאָפען. עס האָט זיך איהם אנגענעהם ג׳חלומ׳ט מערי און דאָם ניי־געבוירענע, און ער איז נישטאָ און איז יאָ דאָ.

ער איז אויפגעשטאַנען א פרישער, אריינ־געווארפען זיך אין זיין ספּאָרט־קאָסטיום און איז ארוים אין פּאַרק.

עס איז געווען א הערליכער יעסען־טאָג, די רויטע בלעטער, וואָס זיינען געפאלען פון די בוימער, האָבען זיך געגלאַנצט אין דער זון. אין דער לופט האָט זיך געטראָגען דער ריח פון צייטיג אויבם. אן אנגענעהמער וויינד, געמישט מיט באָבע־יאַכנע שנורען, האָבען זיך געצויגען פון בוים צו בוים. אין פּארק זיינען ארומגעלאָפען די גאָלד־בלאָנדע ענגלישע מי־סעס און עס האָט געלאַכט זייער בריטע שפּראַך: „מיי דעער“, וועלכע זיי האָבען דאָם ארויסגעווארפען פון מויל ווי לאָקשען.

ער האָט בעגעגנט יענעם ענגלענדער, מיט וועלכען ער האָט זיך נעכטען בעקאַנט, מיסטער וואָרמס, און יענער האָט איהם אָנ־געבאָטען א שפּאציער צו מאַכען אויף פערד איבער׳ן וועג, וואָס יאָש האָט מיט פערגניגען אנגענומען.

איבערגעריטען זיך, אהיים געקומען, האָט איהם יענער ווידער אנגעבאָטען א טענים־פּאַר־טיע, פון וועלכער יאָש האָט זיך אבגעזאָגט. ער האָט אנגעהויבען צו פיהלען א ביסעל געווי־סען־ביסע. ער איז געקומען אהער אויספיהרען א „טהאט“. פּאַר זיינע נאַהנטע לעבט ער שוין נישט. ער האָט נישט קיין רעכט אויף איין מינוט עקזיסטענץ, וועו נישט פּאַר דער „טהאט“.

ער האָט זיך פערענטפערט, אז דאָם וואָס ער טהוט יעצט איז נויטיג פּאַר דער טהאט. מיט דעם האָט ער זיך אויבערפלעכליך בערו־היגט. אין הארץ האָט שוין אנגעהויבען צו גריבלען דער וואָרים, וועלכען יאָש האָט פער־שטיקט מיט אלע מעגליכקייטען, דער וואָרים: „דורכגעלאָזט די ערשטע געלעגנהייט“...

דעם גאנצען טאָג האָט זיך פאַן מילהוי־זען נישט געווויזען. יאָש איז אונרוהיג געווא־רען, אפשר איז ער אוועק. און מיט שרעק האָט ער בעמערקט, אז עפּעס אינערליך וואָלט ער געווא־לט, אז עס זאָל אזעלכעם געשעהן. ער האָט זיך פּאַרגעווארפען די מיאוס׳טע בעשולדיגונג און אבגעמאַכט ביי זיך אויס־צופיהרען די „טהאט“ ביי דער ערשטער גע־לעגענהייט.

ארויפגעהענדיג אויף די טרעפּ, האָט ער בעמערקט ביי דער טהיר פון מילהויזען גרוי־סע קאסטענס. דער קעלנער איז פון דאָרט ארוים מיט א טאַץ אין דער האנד. אינווויי־ניג איז ליכטיג געווען. ער האָט פערשטא־נען, אז פאַן מילהויזען איז נישט אוועק. פאר זיך האָט ער געמאכט א שמיכעלדיג געזיכט, אבער אין הארץ איז איהם בעפעלען די אנגסט פאר׳ן טויט.

דערווייל האָט זיך אזוי פלינק קיין גע־לעגנהייט נית געמאכט. מעהרסטענס האָט זיך „פאַן מילהויזען“ נישט געווויזען. און האָט ער זיך יאָ געווויזען צום „פייף־א־קלאָק“, איז ער געווען אין געזעלשאפט פון זיין פּרוי און טאָכטער. און בעשטימט האָט יאָש ביי זיך, אז די „טהאט“ מוז נור אויסגעפיהרט ווערען אויף דעם „פאַן“ אליין און קיין זייטיגע פערזאָן טאָר נישט ליידען דערביי.

און דאָם לעבען האָט דערווייל געטהון דאָם זייניגע. דאָם לעבען דאָ אין פאַנסיאָן איז געווען אזוי פערשידענארטיג און האָט יע־דען אויפגענבליק געבאָטען עפּעס אנדערש, דא א נייע בעקאַנטשאפט, א הערליכע אויסזיכט, א שפּאציער אויפ׳ן וואסער, א אויטאָמאביל־טור — אז עס האָט געמאכט פערגעסען אלע פליכטען. און יאָש האָט זיך אויף פער־געסען.

דאָם עסען האָט איהם גרויסארטיג גע־שמעקט, דער מיסטער וואָרמס האָט איהם גע־וויילט. ער האָט ליעב געהאט צו רייטען מיט איהם יעדען טאָג נאָכ׳ן עסען אויף די פּערד, און מעהרסטענס האָבען איהם פערוויילט די העל־בלאָנדע ענגלענדערינס. די „טהאט“ האָט זיך ווי עפּעס ארויסגעגליטשט פון דער האנד און עס איז געווארען ווי א אונאנגענעהמער חוב, וואָס מען דארף בעצאָהלען. ער האָט פערלוירען דעם טעם פון דער „טהאט“, עס איז איהם נאָר איבערגעבליבען די הויל, נאקעטע טהאט אליין, וועלכע ער האָט יעצט נישט פער־שטאנען און אבגעשלעפט זי פון איין טאָג אויפ׳ן צוויי־טען.

ביי נאַכט האָט ער געבענקט נאָך מערי׳ן און ער האָט זיך אנגעהויבען צו וואונדערן, פאר וואָס ער האָט זי נישט מיטגענומען. ער האָט זי זיך יעצט דערמאהנט און געזהן אינ־נאנצען. און וועו ער האָט בעמערקט, ווי אלע ערהאלטען יעדען מאָרגען בריעף און פרעהען זיך אויף זיי, האָט ער אנגעהויבען צו פיהלען דעם געברויך צו קריגען א בריעף פון מערי׳ן און צו שרייבען צו איהר.

נור איינמאל ביינאַכט האָט ער ניט געקענט שלאָפען און ער האָט געקלעהרט פון זיך און דערמאהנט זיך די ראָלע, וואָס ער שפּיעלט

יעצט, אז ער איז אייגענטלעך א פעררעטער, א פעררעטער אין פֿשוט'ן זין פון וואָרט. מען האָט איהם אָנפערטרויעט א הייליגע זאַך, וועלכע וואָלט זיין נאָמען איינגעשריעבען אויף שטענדיג אין דער געשיכטע פון דער רעווא־לוציע, און זיין קינד וואָלט שטאָלץ געווען אויף דעם טהאַט פון זיין פאָטער — און ער זיצט דאָ און גיט אוים דאָס געלט, לעבט א גוטען טאָג און אין דער טהאַט האָט ער פערגעסען.

ער האָט ביי זיך אָבגעמאַכט — מאָרגען מוז די טהאַט וועלן אויסגעפיהרט. זאָל ער זי נישט אויספיהרען, מוז ער מאָרגען שטאַר־בען. יעדענפאַלס איז דאָס די לעצטע נאַכט, וואָס ער ליגט דא אין בעט, די לעצטע פון זיין יעצטיגעס לעבען. נור קוים האָט ער ביי זיך דעם בעשלוס געפאַסט, איז איהם ווידער בע־פאַלען די אנגסט פון טויט. ער האָט געזוהן די ענד: בלוט אויפ'ן וווייסען העמד און סמא־קינג, געפאַנענשאפט, מיט שטעקענס שלאָגען איבער'ן קאָפּ, תליון, א גרוב — אלעס האָט ער געזוהן פאר די אויגען. אנגסטען זיינען איהם בעפאַלען און ער האָט דערפיהלט, אז ער איז נישט אימשטאַנד די „טהאַט" אויס־צופיהרען.

און ער האָט זי ווירקליך נישט אויסגע־פיהרט. כאָטש ער האָט געהאַט די געלעגען־הייט דערצו. ווי דאָס מזל וואָלט זיך מיט איהם געשפיעלט, האָט ער דוקא בעגעגענט דעם מאָרגענדיגען טאָג פאָן מילהויזען אייניג מאָל אין פאַרק שפאַציערען. ער האָט איהם אויפ'ן אויטאָמאָביל געטראָפען, ביים „פייף־א־קלאָק" — און יעדען צופאָל אָבגעלעגט אויף אן אנדערס מאָל. נור וועג עס איז געקומען דערצו, האָט די האַנד נישט געריינט און דאָס האַרץ האָט הנאה געהאַט דערפון.

און האָט ער געפרובט זיך אליין די קוי אין מוי אַרויסגעבען, האָט די האַנד אויך נישט געפאָלגט. וואָס ער האָט זיך ניט אוים־געזידעלט און וואָס ער האָט נישט געפרובט אויף די נעדאנקען ארויפצוברענגען די שרעק־ליכסטע בילדער פון זיין צוקונפט, ווי ער דרעהט זיך ארום אלס פעררעטער — האָט ער דאָך נישט געקענט קיין ענד מאַכען צו זיין לעבען. ער האָט יעדעם מאָל דערזעהן מערי'ס לייב, דעם פרישען ציטער, וואָס יאָגט פון איהר לייב, און דאָס האָט איהם ווי פער'סמ'ט און ער האָט געבענקט דערנאָך.

דאָס זיין וווייטער אין פענסיאָן איז פאר איהם געוואָרען אונערטרעגליך. ער האָט „פרידענהיים" פערלאָזט אהנע אויסצופיהרען די „טהאַט".

די חברים האָט ער מיטגעטיילט, אז ס'איז אונמעגליך געווען, נישט געמאַכט זיך קיין געלעגענהייט. ביי זיך האָט ער גע־וואוסט, אז ער איז א פעררעטער, נאָך ערגער — א פּחדן.

און פאר אזעלכען האָט ער זיך געהאַל־טען.

ער איז געפאָהרען נוקם זיין זיך אין מע־רי'ן. זיך נוקם זיין אין זיך זעלבסט און אין איהר. זאָל זי איהם זעהען, דעם פאָטער פון איהר קינד, נאָך דעם בריף וואָס ער האָט איהר געשריעבען — א פּחדן, א פעררעטער. און מיט איהם זאָל זי לעבען, קוקען אויף איהם און לעבען.

נור איין זאך האָט ער בעשטימט, אז דאָס, וואָס ער האָט געדארפט ארויסקומען פון זייער צוזאמען זיין, דאָס טאָר מעהר ניט זעהן די ליכטיגע שיין. ווייל דער פאטער זיינער איז א פעררעטער.

ער איז אהין געקומען אין פענסיאָן, וואו זי האָט נאָך דאָרט געוואוינט, אונטער ציריך. ער האָט געמיינט, אז מיט זיין וווייזען זיך יעצט פאר איהר, נאָך דעם בריף וואָס ער האָט איהר אָנגעשריבען, וועט ער אין איהר נקמה נעהמען. דאָס וועט זיין פאר איהר די גרעסטע שטראָף צו האָבען א געליעבטען א פּחדן. אָבער זי האָט קיין פערוואונדערונג ניט ארויסגע־וויזען אויף זיין פלוצלינגן קומען. זי האָט איהם עמפפאנגען מיט דעם זעלבען קיהלען שמייכעלע פון איהרע פערשארעטע אויגען, ווי עס וואָלט איהר גאָר קיין חידוש ניט געווען נישט זיין אוועקגעהן און נישט זיין צוריק קו־מען. און גלייכגילטיג איז זי געווען, מיט דער גלייכגילטיגקייט פון א מענשען, וואָס לעבט שוין גאָר, גאָר מיט עפּים אנדערש. עס אינ־טערעסירט איהר שוין גאָרנישט, נור דאָס נייע, די וועלט, וואָס שטעהט איהר פאָר.

ער האָט פלוצלונג דערזעהן די וואנד, וואָס שטעהט צווישען זיי, און דער יונג האָט געהאט דאָס געפיהל, אז ביידע האָבען זיי זיך געטרונ־קען, נור זי האָט זיך ארויפגעכאפט אויף א שיף און שווימט ווייטער, וויייטער צום ברעג, און איהם האָט זי איבערגעלאָזט אין ים טרענ־קענדיג זיך . . .

אין דערזעלבער נאכט האָט יאָש בלום גע־האָט א שרעקליכען חלום. ער האָט געזעהן א גרויס, גרויס בית־עולם. די גאנצע וועלט איז א בית־עולם, וואָס ציהט זיך בארג ארויף. און אלע מענשען געהען איבער דעם בארג, וואו אויף יעדען טריט און שריט שטעהט א מצבה. ערגיץ־וואו אויף דעם בארג ציהט זיך א ריכ־טיגער וועג, אן אויסגעטרעטענער וועג, נור די מענשען, וואָס קריכען אויף דעם בארג, האָבען פערלוירען דעם ריכטיגען וועג און זיי היפען איבער די שטיינער, איבער די מצבות. יעדעם מאָל פאלט אן אנדערער פון זיי און בלייבט ליגען. און די מענשען געהען וווייטער.

אויף דעם בית־הקברות־בארג קריכט ער אויף מיט מערי'ן. זיי האלטען זיך ביי די הענד אָן און געהען צוזאמען אויף דעם בארג, ארויף, ארויף. פלוצים איז ער אויף, ווי פיעלע אנ־דערע, נעבלִיבען לִיגען. און מערי האָט זיך אויסגעריסען פון איהם און געהט ווייטער. ער רופט איהר נאָך, ער שרייט איהר נאָך — זי הערט איהם נישט און געהט ווייטער, ווייטער מיט די מענשען אויף דעם בארג ארויף. ער בלִייבט אלִיין איבער. עם רוקט זיך צו א שטיל־ער, שרעקעגדער פארנאכט. דער הימעל און די לִופט ווערען ענג איבער זיין קאָפּ און זיי ווערען איינגעשלִונגען אין א שווארצער חמארע, וואָס איז אזוי שטיל ווי פאר א דונער.

און די כמארע געהט וואָס א מאל נעהנטער און נעהמט ארום זיין קאָפּ. אָט איז זי שוין אי־בער איהם. און ער קוקט זיך אום — אין א זייט שלִענגעלט זיך דער ריכטיגער וועג אויפ'ן בארג, און ער איז די גאנצע צייט געגאנגען נעבען וועג; און ער האָט ניט געוואוסט, אז דער ריכטיגער וועג איז דאָך אזוי נאָהנט ge־וועז. און איהם טהוט באנג, באנג . . .

אז ער איז אויפגעשטאנען אין דערפריה איז איהם א זאָך קלִאָהר געוואָרען — אז מערי טאָר נישט ווייטער גהען. די רעטונג פאר איהר טאָר נישט זיין. זי מוז מיט איהם טיילִען דעם שווארצען וואלִקען, וואָס דעקט צו זיין צוקונפט . . . (פאָרטזעצונג קומט.)

ב. גאָרין

די פריהעריגע אידישע פארמערס און די נייע

עצטען דעצעמבער איז אין ניו יאָרק אָבגעהאלטען געוואָרען די זעקסטע יעהרליכע קאָנ־וועגשאָן פון אידישע פאר־מערס אין אמעריקא.

עם וואָלט געווען א גרויס־סער טעות צו דענקען, אז די קאָנוועגשאָנס וועלען אָבגעהאלטען מיט'ן צוועק צו דעמאָנסטרירען פאר די אמעריקאנער, אז מיר האָבען דאָ אין לאנד אידישע פארמערס. דער פארמער, סיי דער אידישער און סיי דער גויאישער, איז ניט געוואוינט צוצוואוארפען שוואר פערהאָרעוועטע געלד אויף פוסטע זאכען. ביי איהם איז יעדער סענט א קרן, ווייל דער מזומנ'ער דאָלאָר איז ניט בנמצא אויף דער פארם. דער אידישער פארמער קימערט זיך זעהר וועניג, צו דער אמעריקאנער וועט וויסען פון זיין עקזיסטענץ צו ניט. איהם וועלט דער־פון ניט קאלטער און ניט וואָרימער. ער קומט צו דער קאָנוועגשאָן צוליעב זיינע אינטערעסען, און דער פאקט, אז די קאָנוועגשאָנס וועלען פינקטליך אָבגעהאלטען יעהרליך, הייסט עס אז זיי ברענגען איהם נוצען.

און טאקע עטליכע וויכטיגע זאכען זיינען אויפגעטהאָן געוואָרען צייט עס האָט זיך געגרינ־דעט די פערעריישאָן פון אידישע פארמערס, וועלכע האָט געמאכט מעגליך די קאָנוועגשאָנס. די איינקויף־ביוראָ איז געווען דער רעזולטאט פון די ערשטע פאר קאָנוועגשאָנס. די דאָזיגע ביוראָ קויפט אָגולנע זריעה, פערטיליזיער (כע־מישע בעמיסטינונג) און אלע אנדערע אזעלכע זאכען, וואָס זיינען נויטיג אויף א פארם, און דער פארמער קריגט זיי כמעט אויף די פרייזען פון דעם אָגולניק. און דערמיט שפּאָרט ער איין א שהענע פּאָר דאָלאָר.

און דאָ איז נאָך ניט אזוי דער נעווינם פון די עטליכע דאָלאָר, ווי די זיכערקייט צו קריגען די ראיעלע סחורה. עס האָט זעהר פיעל צו זאָ־גען פאר'ן פארמער צו די זריעה איז א נוטע צו א שלעכטע; די גאנצע גערעטעניש אויף דער פארם הענגט זעהר פיעל אָב אָן דעם. וועו דער פארמער קויפט זיין זריעה ביי דעם לאקאלען הענדלער, קאָן ער קיין מאָל ניט זיין זיכער, אז ער קריגט די ריכטיגע סחורה. וועו אָבער מען קויפט א סך אין א גרויסען געשעפט, איז די זיכערקייט א גרעסערע.

א צווייטער וויכטיגער אויפטהו איז די קאָ־אָפּעראטיוו פייער־אינשורענס. עס איז כמעט ניט אריבער קיין קאָנוועגשאָן, אז די פארמערס זאלען זיך ניט קלאָגען, אז די אינשורענס קאָמ־פאניעס דערגעהען זיי די יאָהרען. אין עטליכע גענעגדען האָבען די פייער אינשורענס קאָמפּא־ניעס אין גאנצען זיך אָבגעזאָגט צו אינשורען אידישע פארמס, און אין אנדערע געגענדען האָט מען גערעכענט זעהר א הויכען פּראָצענט פאר אינשורען אידישע פארמס. פיעלע האָבען גע־פיהלט ניט נאָר דעם וועהטאָג אין קעשענע נאָר אויף דעם גרויסען בזיון. די קריסטליכע שכנים האָבען אויף זיי געקוקט מיט פערדאכט און זייער לאָגע איז געוואָרען אוֹנערטרעגליך. דערצו דארף

מען האָבען אין זינען, אז וועז א פארם קאָן ניט קריגען קיין אינשורענס, דאַרף זיך דער פאר־מער זעגענען מיט איהר, ווייל געוועהנליך איז יעדע פארם פערמאָרטגיידזש, און דער וואָס האלט דעם מאָרטגיידזש וועט ניט ערלויבען, אז די פארם זאָל ניט זיין אינשורט.

די רדיפות פון די פייער־אינשורענס קאָמ־פאניעס האָט ארויסגערופען א ביטערע קלאָג אויף יעדער קאָנווענשאָן און אין 1913 האָט זיך געגרינדעט די קאָאָפּעראטיוו פייער אינשורענס צווישען די אידישע פארמערס אין די קעטס־קילס.

די אידישע פארמערס פון סאָליוועז און די ארומיגע געגענדען האָבען זיך צוזאַמענגענומען אן געגרינדעט אן אייגענע אינשורענס קאָמפּא־ניע. וועז עס מאכט זיך ביי איינעם פון די מיטגליעדער א פייער, דארפען אלע דעקען דעם היזק, יעדער לויט דער סומע אין וועלכער זיין פארם איז אינשורט. אין 1913 האָט די סומע אין וועלכער די אידישע פארמס זיינען געווען אינשורט בעטראָפען א קימא לן פון 658,845 דאָלאר. אין דעם יאָהר 1914 זיינען ארויסגע־נומען געוואָרען 351 פאָליסים און די סומע האָט בעטראָפען 808,675 דאָלאר. דער היזק פון פייער איז געווען זעהר א קליינער, און סך הכל מיט'ן היזק פון פייער און מיט אלע הוצאות וואָס זיינען פערבונדען מיט אינשורענס איז אויסגעצאָהלט געוואָרען די קליינע אונבעדייטע־די סומע פון 8,891 דאָלאר. און פאר די צוואַ־ציג מאָנאט, וואָס די קאָמפּאניע עקזיסטירט, האָבען די פארמערס געשפּארט א סומע פון צוויי און פופציג טויזענד דאָלאר.

דאָס האָט געפיהרט דערצו, אז די קריסט־ליכע שכנים האָבען געמאכט א גוואַלד, אז די אינשורענס קאָמפּאניעס בעראבעווען זיי. דער ביישפּיעל פון די אידישע פארמערס איז געווען זעהר א שלעכטער פאר די אינשורענס קאָמפּא־ניעס און זיי האָבען גלייך ארונטערגעלאָזט דעם פּראָצענט וואָס זיי האָבען גערעכענט פאר אינ־שורען.

נאָך אן אויפטהו פון דער פעדעריישאן זיי־נען די קאָאָפּעראטיוו קרעדיט יוניאָנס. א פארמער זעהט זיך זעלטען מיט מזומן, געווענ־ליך נאָר דאָן, וועז פון די פעלדער איז אלץ ארונ־טערגעקומען. ער האָט דעריבער צייטען וועז איהם געהט אוים די נשמה פאר עטליכע דאָלאר און די קליינע קרעדיט־יוניאָנס זיינען געשאפען געוואָרען צו העלפען די פארמערס מיט א קליי־נער הלואה. א טהייל פון דעם געלד איז ge־שאפען פון די פארמערס גופא און א טהייל פון דער דזשואיש אגריקאָלטשורעל סאָסייעטי.

דאָס אלץ ווייזט אזא איניציאטיווע, וואָס מען האָט ביז די לעצטע יאָהרען קיין מאָל ניט געזעהן צווישען די אידישע פארמערס, און מען קאָן זאָגען, אז דאָס צייכענט אן א נייע עפּאָכע אין אידישער פארמעריי.

דער אידישער פארמער ביי די לעצטע יאָה־רען האָט זיך גאָר ניט געקאָנט פארשטעלען, וואָס הייסט צו שטעהן אליין אויף זיינע אייגענע פיס. אויב עס זיינען געווען אידישע פארמערס, וואָס האָבען געבויט אויף זיך אליין, זיינען זיי געווען איינצעלנע און אויסנאהמען. דער דורכ־שניטליכער אידישער פארמער האָט שטענדיג אויסגעקוקט אויף זייטיגע הילף און האָט אלץ געהאָפט, אז עמיצער וועט פאר איהם עפּעס טהאָן. איך דערמאָן זיך דעם ערשטען קאָנפּע־רענץ פון די אידישע פארמערס מיט א יאָהר זעקס צוריק. דעלעגאטען זיינען זיך צוזאַמענ־געקומען פון אלע קאָלאָניעס און פון דעם ערש־טען ביז'ן לעצטען זיינען אלע געווען אונטער דעם פאלשען אייגדרוק, אז דאָ מאכט זיך א גע־לעגענהייט צו געווינען עפּעס פאר זייערע קאָ־לאָניעס פון א זייטיגען קוואל. זיי זיינען געווען אונטער דעם אייגדרוק, אז ניט זיי זיינען זיך צוזאַמענגעקומען, נאָר מען האָט זיי צוזאַמענ־גערופען; ניט זיי ווילען זיך בעראטהען ווי צו פערבעסערען זייער לאגע, נאָר אז עמיצער האָט בדעה עפּעס צו טהאָן פאר זיי. און יעדער איז געקומען פארטיג מיט א גאנצען צעטעל פאָדע־רונגען און איז געשטאנען אויף דער וואָך, אז ביי דער חלוקה זאָל מען איהם ניט פערזעהן.

איך געפּין דאָ נלייך פאר נויטיג צו וואר־נען די לעזער, אז ער זאָל בשום אופן ניט ציהען פון די עטליכע וועדטער א שלוס, אז דער אי־דישער פארמער אין אמעריקא איז געווען א מין ירושלים־איד, וואָס קוקט אוים זיינע אויגען אויף חלוקה. די אידישע פארמערס אין אמעריקא זיינען ניט געווען קיין חלוקה'ניקעס, נאָר שווע־רע אהבייטער, זאָגאָר מארטירער, מיט בלוטיגען שוויים האָבען זיי געארבייט און אויסגעשטאנען אזעלכע צרות, אזא דחקות, וואָס מען קאָן זיך נאָר ניט פארשטעלען, נאָר זיי האָבען געהאט דאָס אונגליק צו קריגען די ערשטע צייט א בי־סעל שטיצע, און דאָס איז געווען די אורזאך פון זייער שפּל'ען צושטאנד און מארטירעריי.

די אידישע קאָלאָניזאציע אין אמעריקא איז ענג פערבונדען מיט פילאנטראָפּיע. אידישע פי־לאנטראָפּישע פארמעריי האָט זיך אָנגעהויבען גלייך נאָך די ערשטע פּאָגראָמען אין רוסלאנד. די דאָזיגע פּאָגראָמען זיינען געקומען גאנץ אונ־ערוואַרטעט. די השכלה האָט דעמאָלט געהאל־טען אין סאמע מיטען חלומ'ען פון א גאָלדענער צייט פאר אידען און זי האָט דאָס געדארפט ברענגען צו א פערבריידערונג צווישען אלע רא־סען. די פּאָגראָמען האָבען געוויזען נאָר עפּעס אנדערש, נאָר די כהנים פון דער השכלה האָבען בשום אופן ניט געוואָלט גלויבען, אז זייער רפואה געגען אלע אידישע רדיפות האָט זיך ארויסגעוויזען צו זיין זעהר ניט קיין גראָפּענע.

זיי האָבען גיכער געזוכט א זכות אויף די פּאָ־
גראָמשטשיקעס, איידער צוצוגעבען, אז זיי, די
השכלה־פּרעדיגער, האָבען נעמאכט א טעות, און
זיי האָבען מצדיק געווען דעם דין אויף די פּאָ־
גראָמען דערמיט, וואָס זיי האָבען ערקלעהרט,
אז א פּאָלק וואָס לעבט פון שאכער־מאכערי און
האָט ניט קיין קלאָס ערד־אַרבייטער קאָן אנדערש
ניט בעטראכט ווערען ווי א פּאראזיטען־פּאָלק
און וועט אייביג ווערען געהאסט...

עס איז אמת, אז א פּראָפּאגאנדא פּאר ערד־
אַרבייט איז אָנגעגאנגען נאָך פּריהער צווישען
ציאָנאָלען כאראקטער און גלייך נאָך די ערשטע
פּאָגראָמען אין אָנהויב פון די אכציגער יאָהרען
אין דעם לעצטען יאָהרהונדערט האָט זיך אָנגע־
הויבען א בעוועגונג צו בעזעצען אידען אין קאָ־
לאָניעס אין יענע לענדער, ווואו אידען האָבען
זיך געמענגט בעשעפטיגען מיט ערד־אַרבייט.
אזעלכע קאָלאָניעס זיינען נעגרינדעט געוואָרען
און וועט אייביג ווערען געהאסט.

בעלנים צו ווערען ערד־אַרבייטער האָבען זיך
געפונען נענוג. נעווהנליך זיינען צווישען זיי
געווען פיעל מעהר אָדער וועניגער אינטעליגענ־

די דעלעגאטען צו דער לעצטער פּאַרמער־קאָנווענשאָן

איזען, נאָר דעמאָלט האָבען די פּראָפּאָגאנדיס־
טען ניט געוועבענט, אז דאָס איז נויטיג, כדי
אויסצואוואָרצלען די שנאה צו אידען.

עס גיהט דאָ אונז כלל וכלל ניט אָן, צו די
דאָזיגע טהעאָריע איז וויסענשאפטליך בעגרינ־
דעט אָדער זי איז געגריפען פון דער לופט.
וואָס אונז איז נויטיג איז צו פערשטעהן, ווי
אזוי אידישע פּארמערי האָט מיט עטליכע
צעהנדליג יאָהר צוריק אָנגענומען אזא אוננאָר־
מאלען פּנים.

אידישע פּארמערי האָט אָנגענומען א נא־

טען, וואָס האָבען אין דער אַרבייט געזעהן א
הויכען אידעאל און וואָס זיינען געווען גרייט
מקריב צו זיין אלץ פאר דעם וויידערגעבורט פון
דעם אידישען פּאָלק.

אין א משך פון קאָרגע צעהן יאָהר האָבען
זיך קאָלאָניעס בעוויעזען אין פערשיידענע
שטאָאטען אין דער וועסט און גליקליך זיינען
געווען יענע, וואָס האָבען געפֿאָצט דאָס ערש־
טע אָדער דאָס צווייטע יאָהר. אנדערע האָבען
זיך אָבגעמאטערט עטליכע יאָהר און האָבען גע־
האט א שווערע גסיסה. און בייס סוף פון די

אכציגער יאָהרען איז קיין אייניגע קאָלאָניע ניט געבליבען אין דער וועסט. זיי זיינען אלע אונטערגעגאנגען.

אלע יענע קאָלאָניעס זיינען געגרינדעט געוואָרען אויף פּילאָנטראָפּישע מיטלען. די מיטלען זיינען קיין מאָל ניט געווען גענוג און קיין מאָל ניט אין דער צייט. נאָר וען אפילו די קאָלאָניסטען וואָלטען געקריגען גרעסערע און בעסערע שטיצע איז אויף א גרויסער ספּק, צו עס וואָלט ניט געקומען צום זעלבען טרויעריגען סוף. עס איז געווען א מקח טעות פון בייד זייטען. די אינטעליגענטען זיינען געווען די ערשטע צו אנטלויפען פון די קאָלאָניעס. די פּאָעטישע פּאָרשטעלונגען וועגען דעם לעבען פון דעם ערד־אָרבייטער איז צורונען געוואָרען גלייך ביי דעם ערשטען אָנשטויסען זיך מיט דער ווירקליכקייט. די אינטעליגענטען האָבען באלד אייניגעזען, אז א פּאָרם הייסט ניט א גרינע לאָנקע, א וועלדעל, א טייכעלע, פויגעלעך, נאָר עס מיינט שווער און ביטער צו ארבייטען, וואוינען ערגעץ אין א קאָנורע, און האלב שטאַרבען פאר הונגער און וועלען אין נאנצען פערווילדעט. דער פרומער איד האָט נאָך ניכער אייניגעזען, אז מיט אידישקייט דאַרף ער זיך זעגענען. ער האָט דאָ ניט געהאט קיין שוהל, קיין שוחט, קיין מקוה און קיין זאָך ניט, אָהן וועלכע א פרומער איד קאָן זיך ניט בענעהן. עס זיינען געווען אזעלכע קאָלאָניעס, פון וואָנען מען פלעגט דאַרפען פאָהרען א מרחק פון פופציג מייל צו קויפען כשר׳ע פלייש אויף א יום טוב.

ווי שוין געזאָגט, זיינען פון די פיעלע קאָלאָניעס וואָס זיינען געגרינדעט געוואָרען אין דער וועסט אין די אכציגער יאָהרען מיט אזוי פיעל ענטהוזיאזם קיין שריט ופליט ניט געבליבען א משך פון צעהן יאָהר. נאָר דער חשק צו פּארמערייי איז דערפון ניט קלענער געוואָרען.

עס קאָן אויסווייזען זעלטזאָם, נאָר דאָס איז א פאקט, אז דעם אידען ציהט צו פּארמערייי. איך האָב שוין בענעגענט צווישען פּארמערס געוועזענע ביזנעסלייט, דאָקטוירים, שרייבער, אקטיאָרען, קאָרטען וואַרפער, מלמדים און דאָס־גלייכען. פון בעלי מלאָכה׳ס, ארבייטער איז דאָך אָבגערעדט. עס ציהט זיי צו דעם פּאָרמערשען לעבען, ניט קוקענדיג דאַרויף וואָס דער נעווען־עהנליכער נאַנג פון דער נעשיכטע איז פערקערט: פון דאַרף אין שטאָדט.

טא וואָרום ציהט עס דעם אידען יע צו פּארמעריי? דאָס איז פיעלייכט גראדע דערפּאר, ווייל דער איד איז א שטאָדט־קינד. ער זעהט אין דער פּאָרם בלויז איהרע שעהנע זייטען, די נאָהענטקייט צו דער נאַטור, די פרייקייט פון דאַרף־לעבען, אָבער ניט די שוועריקייטען, גראָבע, שמוציגע ארבייט, וואָס איז פערבונדען מיט פּארמעריי. דער אינטעליגענטער איד זעהט אין דער פּארמעריי די ביבלישע אידיליען, וואָס ער געדענקט נאָך פון חדר, דעם „איש תחת נפנו ותחת תאנתו". און דער פּראָסטערער איד זעהט אין דער פּארמעריי א מין פּריצעשאפט. דער היימישער פּויער איז טאקע ביים אידען נאָר ניט קיין יחסן; אין דעם היגען פּארמער זעהט ער אָבער א פּריץ, א פּאָסעסאָר. אין דער אלטער היים לעבט זיך דעם פּריץ זעהט גוט און ער פערנעהמט אין דער געזעלשאפט א הויכע שטעלונג.

און דער אפּרייטאָר און דער קרעמער טרוימען וועגען פּארם און מאָלען זיך אין זייער פּאָנטאזיע א בילד פון יענעם פּריץ אָדער פּאָסעסאָר, וואָס האָט געהאט א גוט ניט ווייט פון זייער שטעדטעל. און עס ווייזט זיי אויס, אז די געלעגענהייט האָט ענדליך אָנגעקלאפט אין זייער טהיר און זיי האָבען די מעגליכקייט אויף צו ווערען אזעלכע פּריצים.

און אזוי ווי דער דורכשניטליכער איד איז געוואוינט צו שטעלען אויף זיך; ער איז אין א חדר געאָנגען און גמרא געלערענט און דאָס קעפּעל געשארפט, פערלאָזט ער זיך אויף זיין שכל אפילו וען עס האָנדעלט זיך וועגען א זאָך, וואָס איז איהם לחלוטין פרעמד. מיט פּארמעריי איז ער אונבעקאנט, נאָר דאָס שטערט איהם גאָר ניט ער זאָל אליין אויסרעכענען די הכנסה פון א פּארם וען ער קוקט איהר אָן און אָנ׳חשבונ׳ען אזעלכע גליקען, וואָס זיינען ניט געשטויגען און ניט געפלויגען. ער קוקט אויף די פּראָדוקטען פון דער פּארם מיט די אויגען פון דעם שטאָדט־מאָן און די הכנסה וועלט אין זיינע אויגען צעהן מאָל גרעסער. ער קוקט אין א גאַרטען מיט אוגערקעס, מערען, רעטיך, ציבעלעם; ער זעהט א פעלד מיט קעפּלעך קרויט, א בוים מיט עפּעל אָדער בארענס אָדער פּיטשעס און אין זיין שטאָדטיגען קאָפּ שאצט ער גלייך אָב, וויפּיעל אזא גאַרטען, אזא פעלד, אזא בוים קאָן אריינטראָגען.

דערמיט ערקלעהרט זיך, פּאר וואָס אין אלע שיכטען פון דער אידישער געזעלשאפט בענגט מען א שטרעבונג צו פּארמעריי, און טאקע צוליעב די אויסגערעכענטע אורזאכען האָבען מיר א סך, א סך מעהר געווועזענע פּארמערס ווי אזעלכע וואָס זיינען געבליבען אויף די פּארמס. יעדען יאָהר קומען אידען פון שטאָדט און ווערען פּארמערס און יעדען יאָהר געהען אוועק אידען פון זייערע פּארמס און נעהמען זיך אין שטאָדט צוריק פּאר זייערע אלטע בעשעפטיגונגען.

דערמיט איז אָבער ניט גענוימינט צו זאָגען, אז פּארמעריי איז א גענארטע זאַך. פּארמעריי איז א גאנץ גוטע בעשעפטיגונג פּאר געווּיסע מענשען, אָבער ניט פּאר אלעמען. פּארמעריי איז נאָר גוט פּאר אזעלכע מענשען, וואָס ווילען פיהרען א שטילען און רוהיגען לעבען און יאָגען זיך ניט נאָך עשירות און זיינען צופריעדען צו ארבייטען, האַרעווען, פּראצעווען. פּארמעריי

טויג ניט פאר מענשען, וואָס קאָנען ניט אויס־קומען אָהן דעם געלויש פון דער גרויסער שטאָדט, וואָס זוכען לוקסוס, דאַרפען טהעאַטערס און דאָס גלייכען.

די פראַגע צו קאָן מען זיך נעהמען פאַר פאַרמעריי, וועלן מען וועלן ניט, מיט וואָס מען עסט עס, איז די סאַמע קלענסטע און אונבעדייטענדסטע. עס איז קיין צווייפעל ניט, אַז פאַרמעריי איז א נאַנצע קענטשאפט און וואָס איינער פערשטעהט זיך מעהר דערין, קאָן ער האָבען אַלץ מעהר ערפאָלג. נאָר דאָס איז געראַט וועגען וויסענשאפטליכער פאַרמעריי, און וואָס איז שייך צו פראַקטישער אַגריקולטור, האָט דער אידישער פאַרמער קיין סך ניט פערלאָרען, וואָס זיין טאַטע איז ניט געווען קיין אַרבייטער.

דער פאַרמער אין דער נאַנצער וועלט איז קאָנסערוואַטיוו און דער אמעריקאַנער פאַרמער איז ניט קיין אויסנאַהם. דער פאַרמער האַלט זיך פעסט ביי די מנהגים און מעטהאָדען, וואָס ער האָט געטראָפען און וויל פון זיי בשום אופן ניט אַבטרעטען. און פאַרמעריי איז היינט ניט די זעלביגע וואָס איז געווען א מאָל. עקספּערימענטען וועלען געמאַכט יעדען טאָג און די אַלטע מעטהאָדען וועלען פערבראַקירט און אָבגעשאפט און נייע מעטהאָדען און נייע דינגס וועלען איינגעפיהרט.

דער איינגעוואָרצעלטער פאַרמער וויל פון די נייע מעטהאָדען ניט הערען און לאָכט זיך אויס פון די נייע תורות. איהם קומט אויס וויזל, אז עפעס א שטאָדט־מאַן מיט ווייסע הענד, וועלכע ווייזען בעשיינפערליך, אז ער האָט קיין אַרבייט ניט געטהאָן, קומט איהם, דעם פאַרמער, וועמעס טאַטע איז געווען א פאַרמער און וועס זיידע איז געווען א פאַרמער, ווייזען, ווי מען דאַרף זייהען און וואָס מען דאַרף זייהען, וועלכע בהמות עס לוינט צו האַלטען און צו וועלכע מען לעגט צו, ווי מען דאַרף אומגעהן אַרום היהנער און דאָס גלייכען.

דער שטאָדטישער איד, וואָס נעהמט זיך צו פאַרמעריי, האָט ניט קיין שום פאַראורטייל געגען די נייע מעטהאָדען. די אַלטע מעטהאָדען זיינען ניט זיינע און זיי זיינען איהם פונקט אַזוי פרעמד, ווי די נייע. ער איז נרייט צו לערנען פון יעדען איינעם, און די אידישע פאַרמערס אלם א כלל נוצען אויס די ידיעות, וואָס זיי קאָנען קריגען פון די אַגריקולטורעלע עקספּערימענט סטיישאָנס.

דעם אידען שטעהט אויף ניט אין וועג די שוועכע ארבייט אויף דער פאַרם. עס שטערט דעם אידען נאָר ניט, וואָס ער האָט א פלאַכע ברוסט, שוואַכע מוסקולען און וויכע הענד. די ארבייט אויף דער פאַרם איז ניט אַזא, וואָס פאַדערט בעזונדערע גב[illegible], אלענפאלם פאַדערט זיך ניט קיין גבורה אויף אן אמעריקאַנער פאַרם, וואו די שווערסטע ארבייט ווערט געטהאָן מיט מאשינערי. א פאַרם פאַדערט א סך ארבייט, מען דארף האַרעווען, [illegible] אָבער קיין אייזערנע כחות דארף מען דערצו ניט האָבען.

דאָס אלץ איז נויטיג צו וויסען פאַר וואָס די שטרעבונג צו פאַרמעריי איז אָנגעגאַנגען די נאַנצע ציים פון די אַכציגער יאָהרען, ניט קיקענדיג דערויף, וואָס אין דער וועלט האָט געפאַצט איין קאָלאָניע נאָך דער צווייטער און דאָרטען האָט זיך פאַרמירט א גרויסער בית־עולם פון אידישע פאַרמס.

פילאַנטראָפישע פארמעריי איז אויך אָנגענאַנגען אין דער איסט, און טאַקע כמעט אין דער זעלביגער ציים, באלד נאָך די ערשטע פּאָגראָמען האָט זיך אין ניו דושוירזי געגרינדעט א קאָלאָניע פון רוסישע אידען, און אויף צו להכעים אלע רעכענונגען איז די דאָזיגע קאָלאָניע געבליבען ביז היינטיגען טאָג און געפינט זיך איצט אין א גוטען צושטאנד.

און געבליבען די דאָזיגע קאָלאָניע איז ניט דערפאַר, וואָס די פּיאָנערען זיינען דאָ געווען בעסערע ווי אין דער וועסט אָדער ווייל דאָ האָט מען וועניגער געדארפט ליידען, נאָר דערפאַר וואָס זי איז געווען נאָהענט פון א שטעדטעל און ניט וויט פון א גרויסער שטאָדט. מען דארף האָבען אין זינען, אז די ערשטע קאָלאָניסטען זיינען געווען פּיאָנערען. זיי האָבען ניט געפונען קיין פארטיגע פארמס, מען האָט זיי בעזאָרגט מיט וואַלדיגען לאַנד, און זיי האָבען דעם וואַלד געדארפט אויסהאקען און שאפען פארמס, און איידער אזא פארם ווערט געמאכט און קאָן געבען חיונה דעם פארמער געדויערט א לאנגע צייט, און איידער וואָס־וועט קומט אויס פשוט צו הונגערען. די הילף איז ניט געווען גענוג אויף וואָסער צו קאָשע און די קאָלאָניסטען האָבען זיך גראַטעוועט פון הונגער דער־מיט, וואָס זיי האָבען זיך געמוטען צו פאַבריק־ארבייט. ביי טאָג האָבען זיי געארבייט ביי דער מאשין און ביי נאכט אויף דער פארם און אויף אזא אופן אָנגעהאלטען זייערע עטליכע אקער לאנד.

אזעלכע קאָלאָניעס זיינען אין ניו דושוירזי געווען דריי: עליינס, ראָזענהיים און כרמל. די ערשטע און וויכטיגסטע איז געווען עליינס, און כדי צו געבען א ריכטיגערען בעגריף וועגען די צרות, מאַטערנים, פלאַגען און יסורים, וואָס די קאָלאָניסטען האָבען געדארפט אויסשטעהן, וועט נאָר זיין נענוג צו בעמערקען, אז איידער די אידען האָבען זיך בעזעצט אין כרמל, זיינען דאָרטען געווען דייטשע קאָלאָניסטען. די דייטשען וועלען נערעכענט פאַר די בעסטע פּיאָנערען און זיי האָבען דעם ביטערען קאמפף ניט אויסגעהאלטען און זיינען אנטלאָפען. די אידען וואָס האָבען פערנומען זייער פלאַץ האָבען דאָר־

טען געשאפען א קאלאניע, וועלכע האלט זיך נאך ביז היינטיגען טאג.

אין די דאזיגע פילאנטראפישע קאלאניעס, סיי אין דער וועסט און סיי אין דער איסט, איז דאס געשאפען געוואָרען א טיפ פון א אידישען פארמער, וועלכער איז געלעגען צוהען קלאפטער אין דער ארמה און וועלכער איז שטענדיג מיט ן ארויסגעשטעקטער אויער געלעגען צו דער ערד צו הערען צו עס קומט ניט פון ערגעץ היפה. אין דער זעלביגער צייט אבער איז ער בשום אופן ניט געווען קיין געפאלענער ביי זיך. ער האט שטענדיג געקוקט אויף זיך ווי אויף אייר־נעם, וואס האט זיך מקריב געווען פאר ן גליק פון זיין פאלק און וואס האט אויף זיך געזומען די שווערע ארבייט אויסצוטרעטען א וועג אין דער ווילדערנים, און וועו ער האט געזומען היפה האט ער עס פאר קיין פאל ניט געקאנט בעטראכ־טען ווי פערזענליכע היפה. דאס טהוט דער כלל פאר ן כלל און ער איז ניט מעהר ווי א שליח.

עטליכע יאהר פראבעם זיינען געווען געוג צו וווייזען, אז מיט פילאנטראפיע קאן מען ניט שאפען א קלאס ערד־ארבייטער. דער לעצטער פערזוך צו גרינדען א אידישע קאלאניע אין דזשוירזי איז געמאכט געוואָרען אויפ ן געלד פון דעם בארון הירש, און דער פועל יוצא דערפון איז געווען דאס בעוואוסטע אידישע שטעדטעל וואודבריין. אבער דעם שם האט געוואונען דאס שטעדטעל און ניט די קאלאניע.

נאך וואודבריין זיינען שוין מעהר קיין קא־לאניעס ניט געגרינדעט געוואָרען, און פון דע־מאלט אן האבען זיך געזומען בעזעצען שטאד־טישע אידען אויף פארטיגע פארמס אויף זייער אייגענעם רעכענונג. וועד עס האט געהאט די נויטיגע סומע געלד און איהם האט געוויגען צו א פארם ניט מחמת ער האט געשטרעבט צו ראטעווען דאס אידישע פאלק, נאר ווייל ער האט א פארם גערעכענט פאר א בעספרען תכלית, ווי צו ארבייטען אין א שאפ אדער אין א סטאר, האט אבגעזוכט א פארטיגע פארם און געקויפט איהר.

אידישע פארמערס זיינען איצט צוזייט און צושפרייט איבער גאנץ נארד אמעריקא, אין אייר־ניגע שטאטען אזוי ווענig, אפשר ניט מעהר ווי אין פאמיליע אין א שטאט, נאר מעהר אדער וועניגער געדיכט זיינען זיי גרופירט אין ניו יארק, ניו דזשוירזי, קאנעטיקוט און א ביספל שיטערער אין נארד דאקאטא, מאסאטשוזעטס און פענסילוווייניע. ביי היינטיגען טאג ווייסט מען ניט גענוי, ווייפיל אידישע פארמערס גע־פינען זיך אין די פראאייניגטע שטאטען. די דזשואיש אגריקולטשורעל סאסייעטי, וועלכע פיהרט אן איהר טהעטיגקייט צווישען אידישע פארמערס און איהר הויפט־אויפנאבע איז צו לייהען זיי געלד אויף קלייניע פראצענטען, איז ביז היינטיגען טאג נעקומען אין בעריהרונג מיט קארגע פיער טויזענד אידישע פארמערס, און מען רעכענט, אז די אמת׳ע צאהל אידישע פאר־מערס אין די פראאייניגטע שטאטען איז א בע־דייטענד גרעסערע.

דער וועדטה פון די אידישע פארמס, וואס מען ווייסט, בעטרעפט אן ערך פון א מיליאן דרייסיג. פיעל זיי זיינען דערויף שולדיג איז ניט אנגענעבען, נאר אין זאך איז זיכער, אז די סומע, וואס די אידישע פארמערס זיינען שול־דיג צו פילאנטראפישע ארגאניזאציעס, איז ניט מעהר ווי 700,000 דאלאר, דאס הייסט אן ערך פון צוויי פראצענט. מען דארף האבען אין זינען, אז וועו א אידישער פארמער בארגט געלד פון א פילאנטראפישע ארגאניזיציע, ווי פון דער דזשואיש אגריקולטשורעל סאסייעטי, דארף ער ניט נאר אויסצאהלען דעם קרן נאר אויך די פראצענטען, און די סאסייעטי איז גאנץ שטרענג אין אויפמאנען איהרע חובות. נור מען דארף אויך האבען אין זינען, אז די פילאנטראפיע בעשטעהט דערין, וואס די פראצענטען זיינען קלייניע, פיער פראצענט. ביז איצט וועו א פארמער האט נע־דארפט בארגען געלד פון א מלוה, האט מען ביי איהם געריסען גרויסע פראצענטען, וועלכע הא־בען אפט אויפגעפרעסען די גאנצע פארם. די ערשטע אידישע קאלאניע אין סויט דאקאטא, וועלכע האט געהייסען קרעמיע און וועלכע איז געגרינדעט געוואָרען פון מענשען וואס האבען געהאט זייער אייגענע געלד, איז אונטערגענאנ־גען ניט אזוי צוליעב דער העסישער פליגע, וואס האט דאס צווייטע יאהר אויפגעפרעסען די תבואה, ווי אויך ניט אזוי צוליעב דער טריקענים, וואס האט געמאכט א תל פון די פערד און בהמות, ווי צוליעב די גרויסע פראצענטען וואס די פארמערס זיינען געווען געצוואונגען צו צאה־לען, וועו זיי האבען זיך געזוכט צו ראטעווען און געבארגט געלד.

דער אמת׳ער וואוקס פון אידישע פארמערס אין די פראאייניגטע שטאטען האט זיך אנגע־הויבען אין די סאמע לעצטע יאהרען, וועו אי־דישע פארמעריי האט אויפגעהערט צו האבען אפטרופסים. די אידישע פארמערס פון די לעצ־טע יאהרען האבען זיך געזומען צו פארמעריי, וועו זיי האבען געהאט די נויטיגע סומע געלד. זיי האבען געקויפט פארטיגע פארמס, אהן הויכע אידעאלען, מיט דער איינציגער כונה צו מאכען א שטילען און רוהיגען לעבען. זייערע עטליכע אבגעשפארטע דאלאר, וואס זיי האבען אריינ־געלעגט אין דער פארם, האבען זיי געהאלטען מעהר צוגעבונדען צו דער ערד און פערגרינגערט זייער לאגע. זיי האבען געוואוסט, אז זיי דאר־פען שטעהן אויף זייערע אייגענע פים, און זיי האבען געזוכט אליין צו העלפען זיך.

פון אלע גרופען אידישע פארמערס, וואס זיינען צושפרייט איבער דעם גאנצען לאנד, צייכענען זיך אוים צוויי: איין גרופע איז ניט

ווייט פון הארטפאָרד, קאָנעטיקוט, און די צוויי־טע איז עטעלבאָרא, מאסאטשוזעטס.

די לעצטע גרופּע איז גאָר די אינגסטע. זי איז קוים אלט א צוויי־דריי יאָהר. די פארמס זיינען גאנץ געווענליכע און דאָך האָבען די ערשט־געווארענע פארמערס דערווייזען צו שטע־לען זיך אין דער ערשטער שורה פון אידישער פארמערייי. מען טרעפט דאָרטען פארמערס, וואָס האָבען אין אן ערשטוינענדער קורצער צייט ארויפגעארבייט אָרימע פארמס, אזוי אז זיי זיי־נען איצט וועדטה פון צעהן ביז פופצעהן טוי־זענד דאלאר.

נאָר די פערמענגליכסטע גרופּע פון אלע אי־דישע פארמערס איז אין עלינגטאָן, ניט ווייט פון הארטפאָרד. דאָרטען זעהט מען די שענ־סטע, בעסטע, רייכסטע אידישע פארמס. די דאָזיגע גרופּע איז נאָך קיין צעהן יאָהר ניט אלט, און די דאָרטיגע אידישע פארמערס האָבען א שם אין דער גאנצער ארומיגער נעגענד. פּראָ־פעסאָר קיינס פון דער מאסאטשוזעטס אגריקאל־טשורעל קאלעדזש, האָט זיך וועגען זיי אויסגע־דריקט, אז זיי פערלירען ניט, וועז מען פער־גלייכט זיי מיט די דייטשע, שווייצארישע און אמעריקאנישע שכנים. זייערע ממשות׳דיגע בנינים, זייערע מאָדערנע אייניריכטונגען און זייערע גרויסע סטאדעס בהמות ווייזען, אז זיי בענוגענען זיך ניט מיט נעווענליכער חיונה, נאָר זיי ערווארטען א היבשע הכנסה.

נעווענליך, ניט מען אָב ביי א קאָנוועגשאָן א בעריכט, ווי דאָס יאָהר איז נעווען אויף דער פאָרם. דער פריהערדיגער טיפ פון דעם אי־דישען פארמער, דער טיפ וואָס האָט זיך ענטווי־קעלט אין די פילאנטראָפישע קאָלאָניעס, האָט מורא געהאט צו דערצעהלען פון א נעריעטענישׂ אויף זיין פארם, אויב ער האָט נעהאט א גוטען יאָהר. ער האָט מורא געהאט צו דערצעהלען וועגען דעם, ווייל ער האָט נעווואוסט, אז אזוי גיך ווי מען וועט זיך דערפון דערווייסען אין די פילאנטראָפישע נעזעלשאפטען, וועט מען צו איהם קומען מאָנען אלטע חובות. דער איצטיגער פארמער, וועלכער האָט ערווארבען זיין פארם מיט זיין אייגענעם כח, מיט זיינע אייגענע מיט־לען, האָט דערפאר קיין מורא ניט און ער דער־צעהלט אפּען און פריי וועגען זיין ערפאָלג אויף דער פארם, אויב ער מאכט ערפאָלג.

בכלל זיינען דורכשניטליך אלע אידישע פארמערס אין א בעסערען מצב איצטער, ווי זיי זיינען געווען ביז מיט א זעקס־אכט יאָהר צוריק, נאָר עס איז שטענדיג ראטהזאם פאר׳ן שטאָד־טישען, וועז ער קומט צו א קאָנוועגשאָן פון פארמערס און הערט גוטע און פרעהליכע בע־ריכטען, אז ער זאָל דאָ האָבען אין זינען, אז פארמעריי איז א שווערע ארבייט און אז דער דורכשניטליכער פארמער קומט קוים דורך מיט זיין הוצאה, און ער איז העכסט צופריעדען, אז סוף יאָהר קאָן ער אָבצאָהלען די חובות, וואָס ער האָט נעמאכט דורכ׳ן יאָהר, און אריינטראָגען די ראטע פאר׳ן מאָרטגייידזש.

און מעהר ווי אלץ איז נויטיג פאר׳ן שטאָד־טישען צו נעדענקען, אז מיט ענטהוזיאזם און חלומות קאָן מען קיין פארמער ניט ווערען. דער ענטהוזיאזם וועבט זיך אויס, די חלומות פער־שווינדען, און אויב זיי זיינען נעווען דער יסוד פון דער פארם, וועט זי קיין שום ממשות ניט האָבען, און דער ענטהוזיאסט און דער טרוימער וועט זיך אין גיכען צוריקקעהרען מיט׳ן בייי־טשעל אין שטאָדט.

ב. ראטהשטיין.

חרטה

(ערצעהלונג)

אלט איך ניט איין אמאל", האָט געזאָגט צו מיר א בע־קאנטער אן אלטער מאן, „ווי וואָלט געווען, וועז מיר זאָ־לען קענען אונזער לעבען נאָכ־אמאל איבערלעבען — וועז מיר זאָלען כאָטש קענען כא־פען צוריק, און אויסבעסערען אונזערע פעהה־לער?"

— איך האָב אין מיינע יונגע יאָהרען געהאט א סך געלעבטע, — האָט דער אלטער געזאָגט מיט אויפרעגונג, רייבענדיג מיט די ציטעריגע הענד א שוועבעלע נאָך א שוועבעלע, און ביז ער פלעגט דערטראָגען דאָס ברענענדע שוועבעלע צו דער פיפקע, פלעגט עס זיך אויסלעשען, — פון מיינע אלע לעבעס זיינען אָבער פאראנען נור פיער, אויף וועלכע איך האָב קיין חרטה ניט:

די ערסטע לעבע איז געווען מיט דער מאמען. איהר מעגט לאָבען, אָבער איך רעכען עם דאָך אזוי.

איך מיין ניט דאָ די קינדישע לעבע וואָס א קינד פיהלט צו זיין מוטער, כאָטש איך האָב מיין מאמען זעהר און זעהר ליעב געהאט.

איך נעדענק נאָך ווי איך פלעג לעב האָ־

בען זיִ ארומצונעהמען בּיים האַלז, קוסען זיִ און טוליען זיך צו איהר. איך פֿלעג ליעב האָבען צו גלעטען איהרע ווייכע, גלאַטע באַקען, און עס ליעגט מיר נאָך אין טעם דער תענוג, וואָס איך פֿלעג האָבען דערפון.

דאָך רער איך דאָ פון יענער ליעבע ניט, וויִל זיִ איז מיר געווען אונבעוואוסט, און איך האָב זיִ ניט פערשטאַנען. וועו איך האָב שוין געקאָנט אַליין שטעהן אויף די פיס, האָב איך מיין מאַמען פערגעסען — פערגעסען אויף לאַנגע, לאַנגע יאָהרען.

נור וועו אן אנדערע האָט מיך בעטראָגען, און איך בין געשטאַנען מיט פערטערטע אויגען, בעריִיט פון בריק ארָאבצושפרינגען, האָב איך דערפיהלט ווי דער מאמע'ס צערטע, ווייבע ארעמס ציהען מיך צוריק. —

א מאַמע איז א מאַמע! אָהן טענות, אָהן פרעגען עפעס, האָט זי מיך ארומגענומען אזוי ווי אמאָל; געפרעהט זיך מיט מיר, געדריקט מיך צו זיך, געצערטעלט און געלאַסצעט מיך. און איך האָב אויף איהר בוזעם געווויינט.

זי האָט גאָרניט געוואָלט וויסען. זי האָט נור געגלעט מיר די האָר, און האָט אָבגעוווישט אלע מאָל א טרעהר נאָך א טרעהר.

דאן האָב איך געפיהלט ווי טהייער די מאמע איז מיר.

מיין פערצוויפֿלונג איז באַלד מיט די טרעהרען ארוים. די ליעבע צו יענער האָט זיך ביסלעבוויִיז פערביטען אויף האַס. איך האָב מיך שוין געשעמט צו טראַכטען פון איהר.

ליעב געהאַט האָב איך דאן נור די מאמען. איך האָב געפיהלט, אז קיינער קאן זיך צו איהר ניט פערגלייכען.

מיין צווייטע ליעבע איז געווען — ניט מיט יענער, וועלכע האָט מיך בעטראָגען, וויִל איך בין נאָך געווען צו נאַיוו און צו אונשולדיג צו פערשטעהן און צו גענישען; און ניט מיט דער, וועלכע איך האָב שפעטער בעטראָגען אָהן דעם מינדעסטען געפיהל אין הארץ; אויך ניט מיט יענע, וועלכע זיינען מיר אין פערשיעדענע צייטען געווען נאָר נאָהנט, און אָהן שום טענות צו מיר; און אויך ניט מיט די אלע, וועלכע איך האָב געוואָלט בעקומען און ניט געקאָנט.

מיין צווייטע ליעבע איז געווען מיט דער, וועלכע איך האָב פון אָנפאַנג אמגרינגסטען געשעצט — ניט וויִל זי האָט עס אזוי פערדיענט, נור וויִל די ליעבע האָט שוין דאן פאר מיר קיין הייליגעס אין זיך ניט געהאַט. איך בין שוין געוון זאט, מיעד, יאָגענדיג זיך נאָך געליעבטע, און איך האָב ניט פערשטאַנען איהר אמת'ן וועדטה.

מיין צווייטע ליעבע איז צו מיר געקומען אומגעריכט, פון מיר אונערוואַרטעט — אזוי ווי א הייליגע ענטפֿלעקונג האָט זי מיר א בלענד געטהאָן פאר די אויגען, און א ליכטיגער שטראַהל האָט איריננעדרונגען אין מיין גלייכגילטיג האַרץ.

דאָס איז געשעהן וועו זי האָט געדאַרפט ווערען א מוטער צו מיין קינד.

די היים האָט שוין לאַנג פאר מיר קיין רייִז ניט געהאט. כ'האָב מיך אָנגעהויבען דערמאָנען ווי אזוי מיינע אמאָליגע געליבטע פלעגען זיך האַלטען, ווי זיי פלעגען מיך רייצען, זוכען מיר צו געפעלען, און מיר פערגעניגען פערשאפען, און עס האָט מיך געצויגען צו זיי. איך האָב זיי אויפגעזוכט אייגציגוויז, און פון צייט צו צייט האָב איך אויך נייע בעקומען און האָב אָן דער היים פערגעסען.

נור וועו עס איז מיר איין טאָג קלאָהר געוואָרען, אז מיין פרוי וועט ווערען א מוטער, האָט זיך אלעס צווישען אונז אומגעענדערט. די רעזיגנאציאָן, מיט וועלכער זי האָט זיך בעמיהט צו צופאַסען זיך צו איהר נייער לאַנג, האָט צוגעצויגען מיין אויפמערקזאמקייט, און איך האָב מיך וועגען איהר פערטראַכט.

איך האָב איצט אָנגעהויבען בעמערקען, אז זי האָט א סך גוטע מעלות. א הייליגע שעהנקייט האָט גערוהט אויף איהר — ניט די שעהנקייט, וועלכע ציהט צו פון דערווייטען און רייצט די געפיהלען, נור וועלכע רופט ארוים אכטונג און איבערגעבענהייט, און דערמאָנט אָן די שטילע לייִדען פון מארטירער.

די דולדזאמקייט און די ליעבע וואָס זי האָט ארויסגעוויזען אין דער שוואַנגער־צייט, האָבען זי אויפגעהויבען הויך אין מיינע אויגען. געווויסענביסע, חרטה אויף מיינע זינד קעגען איהר, אויף מיין נאכלעסיגקייט און גלייכגילטיגקייט האָבען מיר געגריזעט דאָס הארץ. איך פלעג רויט ווערען פאר בושה ביי דער עראינערונג אָן מיין אונטרייהייט, און ווי וועניג איך האָב זי געשעצט און פערשטאַנען.

און איך בין מיך מודה: איך האָב מיך געפרעהט דערפאר וואָס זי האָט דאָס אלעס ניט געוואוסט — דעם גרויזאמען אמת ניט געוואוסט, ווי איך האָב געגלויבט.

זי איז מיר געווארען ליעבער, טהייערער מיט יעדען טאָג. זי פלעגט שטראַהלען מיט חן וועו מיר פלעגען צוזאמען פלאַנען די צוקונפט פון אונזער קינד. און אין מיר האָט זיך דאָס הארץ וואונדערבאר גערעגט — גערעגט ביז צום לאַכען און ווייִנען, וועו איך האָב ענדליך געפיהלט, אז זי איז גליקליך.

דאן האָב איך געפיהלט, אז איך ליעב.

די דריטע ליעבע איז געווען צו מיין קינד.

איך האָב געזעהען פאר מיינע אויגען ווי עס האָבען זיך געעפענט די קנאַפּסען פון לעבען. יעדעם ווינקעלע אין מיין הויז האָט געשטראַהלט

מיט זון־שיין, האָט נעאטהעמט מיט לעבענס־פרישקייט. א צויבער שטימעלע האָט מיין נאָמען ארויסגערעדט, אזוי ווי א זילבער־גלעקעלע ארויסגעקלינגען, און א קליין, פריש, ראָזיג פנים'על האָט מיט א זיסען געלעכטער געקוקט מיר אין די אויגען אריין, געגלעט מיך מיט די ווייכע הענדטלאָך. —

און פון דעם נענוס פלעגט מיין הארץ ווערן אָנגעפילט מיט אזוי פיעל פרייד, מיט אזוי פיעל גליק אז, אז — איך האָב מיך אָנגעהויבען שרעקען, אז דאָס גליק וועט ניט לאַנג געדויערן. איך ווייס ניט ווי אזוי דאָס איז געשען, אָבער דאָס הארץ פלעגט מיר אויסגעהן פאר שרעק. וועו איך פלעג זיין ווייט פון דער היים, פלעגט זיך מיר אין געדאַנקען מאָלען אלערליי שרעק־ליכע געשעהענישען מיט איהם.

און דיעזע מורא האָט מיך נאָך מעהר צו־געבונדען צו איהם. איך האָב אָנגעהויבען מורא צו האָבען צו לאָזען איהם אליין מיט דער מוטער, און איך פלעג אָפט אונטער פערשיעדענע אויס־ריידען בלייבען מיט איהם אין דער היים.

מיין פרוי האָט זיך אָנגעהויבען בעקלאָגען, אז איך ליעב זי ניט מעהר, אז איך פערגעס אָן איהר. „האָסט מיך שוין אזוי פיעל און אזוי פיעל טעג ניט געקוסט", פלעגט זי זאָגען שמייכ־לענדיג. נור מען האָט געקאָנט זעהן דעם ג־קרענקטען ערנסט הינטער דעם שמייכעל. און וועו איך פלעג זי דערמאָנען ווי דאָס קינד האָט זי ליעב און ווי אָפט עס קוסט זי, פלעגט זי זאָגען: „אך, דאָך זיינען דאָך גאָנץ אנדערע קוסען."

איך פלעג האָבען מיטלייד מיט איהר, אָבער איך האָב פאר איהר עפעס נאָר קיין ג־דאַנק ניט געהאַט.

מיין גרעסטער פערגניגען איז געווען צו פיהלען דעם קינד'ס קליינע ווייכע הענדטלאָך ארום מיין האלז, דאָס שטורכען מיך מיט זיינע קליינע פינגערלאָך, דעם בים פון זיינע פערלדי־גע ציינדעלאָך.

איך פלעג טראכטען און טראכטען איבער דאָס וואונדער — פאר מיינע אויגען האָט א מענשען־בלום זיך צובליהט און צואוואקסען; די גלידערלאָך אויסגעשפרייט, אויסגעפילט, אויסגערונדעט; דער קינדערשער שכל האָט זיך פערנאנדערגעווויקעלט; דאָס קינד איז געוואק־סען.

אָפט מאָל פלעג איך מיין פרוי צוליעב טהאָן און זי קוסען פון יוצא וועגען. איך פלעג מיך אָנשטרענגען זי זאָל ניט בעמערקען, אז איך צווינג מיך דאָס צו טהאָן, און איך פלעג מיך פיהלען פרייער וען דאָס איז געווען פאראי־בער. איך פלעג אין דעם קוס קיין טעם ניט פיהלען. איהר געגענווארט האָט מיך ניט ג־רייצט. וועו זי פלעגט זיך צודריקען צו מיר און איך האָב געפיהלט איהר קערפער, איהרע ווייכע, לויזע גלידער, פלעגט דאָס מיר נור העלפען דער־מאָנען מיך אָן אנדערע, ווארעמע פרויען־לייבער אָן וועלכע איך האָב שוין געהאַט פערגעסען.

פאר וואָס, פאר וואָס, האָט זי קיינמאָל אויף מיר ניט אויסגעאיבט אזא רייץ ווי אנדע־רע האָבען עם געטהאָן!

אין ניכען זיינען צוגעקומען נאָך קינדער, און די דאנות־פרנסה זיינען געווארען גרעסער. יעצט האָב איך שוין מעהר קיין צייט ניט געהאַט צו טראכטען. דאָס וואָס איך האָב פריהער אזוי בעוואונדערט האָב איך יעצט גלייכגילטיג דורכ־געלאָזען. מיינע קינדער זיינען אויפגעוואקסען, האָבען חתונה געהאַט, און איך האָב נאָך אלץ קיין צייט ניט געהאַט צו בעטראכטען ווי אזוי דאָס אלעס איז געשעהן, ביז איך האָב מיך איינמאָל דערפיהלט אונטער דעם אייגפלוס פון א ניי געפיהל, א נייע ליעבע — וועלכע איך וויל דאָ אָנרופען די פיערטע ליעבע.

מיין פיערטע ליעבע איז געווען מיט מיין אלטיטשקער.

דאָס איז געשעהן וועו מיין מוזינקע האָט חתונה געהאַט און איז פון מיין הויז אוועק.

וועו איך האָב מעהר ניט געהערט אין מיין הויז איהר שטיפען און לאָבען, איהר זינגען און שפרינגען, וועו מיר איז קלאָר געווארען אז מיין קינד'ס קול וועט איצט אן אנדער הויז פערקלינגען און פרעהליך מאָבען, האָב איך דער־פיהלט ווי עס פריערט מיך אין מיין הויז. קאַלט און פוסט איז געווארען מיין שטוב — קאַלט און פוסט איז מיין הארץ.

איך בין געגאנגען פון צימער צו צימער און האָב געלאָזט אין מיין זכרון דורכלויפען נאָכ־מאָל די אלע סצענען און בילדער וואָס איך האָב געזעהן וועו מיינע קינדער זיינען דאָ געווען. עס האָט מיך נעצויגען פון איין אָרט צום אנדערען, גליך ווי איך וואָלט געהאָפט זיי נאָך ערגעץ דאָ צו געפינען.

איינציגווייז האָבען זיי מיין הויז פערלאָ־זען — איינציגווייז, אלע, אלע זיינען זיי פון מיר אוועק.

אין דעם לעצטען צימער איז געוועסען מיין אלטיטשקע און האָט זיך נעיוישט די אויגען.

און עס איז געווען ווי איך וואָלט זי יעצט צום ערשטען מאָל נאָך יאָהרען און יאָהרען דערזעהן. דאָסזעלבע געפיהל פון חרטה פון אמאָל האָט מיך ווידער ארומגענאָפט: ווי האָב איך זי די אלע יאָהרען ניט בעמערקט? זי, וועלכע האָט מיך שטענדיג אין זין געהאַט — זי האָט געהאַט ליעבע אין הארץ פאר אונז אלע, בעת איך האָב נור נעקענט ליעבען אייניציגווייז.

מיר איז פרעהליך געווארען אין הארץ פון איהר אנווועזנהייט. די קינדער זיינען זיך

צוגאַנגען ? נו, יאָ ; אָבער זיי זיינען דאָך ביי מיר געווען בלויז אויף דערווייל, ביז זיי וועלען זיך זייער וועג אין לעבען אויסגעפינען. זיי האָבען איצט דעם וועג געפונען און זיינען שוועק, און מיר בריידע זיינען געבליבען אזוי ווי מיר זיינען געווען אויידער זיי זיינען צו אונז געקומען.

קוקענדיג אויף מיין אלטעטשקער האָב איך מיך דערמאָנט אָן פיעלעם, וואָס זי האָט אי־ בערגעלעבט און מיטגעמאכט פון דעם ערסטען קינד אָן. א געפיהל פון בעוואונדערונג און איבערגעבענהייט האָט מיך צו איהר צוגעצויגען, און איך האָב אין יענעם מאָמענט בעשלאָסען זי זאָל מעהר ניט דאַרפען צעהלען די טעג, וועו איך האָב זי געקוסט.

איך בין מודה, געפרעהט האָב איך מיך אפשר מעהר צוליעב מיין אייגענער טובה, וואָס איך האָב ערוואַרטעט דורך איהר. איך האָב זי געדארפט האָבען — איך האָב דאָך געדארפט עמיצען האָבען, וועלכער זאָל מיך אין זיין האָבען.

אָבער וואָס האָט דאָס דען געשאדט ? ווי אזוי האָט דאָס געקאָנט שטערען איהר גליק, אז זי האָט דאָס ניט געוואוסט, פונקט אזוי ווי זי האָט ניט געוואוסט, אז איך האָב זי א מאָל אין לעבען בעטראָגען.

ליידער אָבער האָט זי ניט לאַנג געלעבט נאָכדעם צו קאָנען געניסען די גליקליכע על־ טער, וואָס איך האָב ערוואַרטעט זי זאָל מיט מיר געניסען. זי איז געווען צוגעוואהנט זיך ארומצושלעפען טאָג און נאכט איבער'ן הויז, איז געווען פול אין יעדען ווינקעלע, אפילו וועו זי האָט עס ניט מעהר געדארפט. אויף מיינע לאַסקעם און צערטליכע געפיהלען פלעגט זי קוקען מיט א שמייכעל, און איך פלעג מיך דערפיהלען אזוי נאָריש ווי א קליין אינגעל וועו מען כאפט איהם טהאָן איין עברה.

ערסט נאָך איהר טויט האָב איך געזעהן, וואָס זי איז מיר געווען און וואָס איך האָב פער־ לאָרען. מיט א געבראָכען הארץ, און מיט חרטה אויף מיין געוויסען האָב איך זי צו אייביגער רוה אוועקבעגלייט. —

אך, וועו מיר וואָלטען נור געקענט צוריק־ כאָפען!—אין הארץ האָב איך ביי איהר טויזענד מאָל מחילה געבעטען, נור דאָס האָט דאָך מיין געוויסען ניט רויג געמאכט, כאטש איך גלויב נאָך ביז היינט אז זי האָט פון מיינע זינד ניט געוואוסט.

אלגין:

די אידישע ליריקער

דער צוועק פון דער סעריע ארטיקלען איז ניט אבצושאצען די היסטאָרישע בעדייטונג פון אונזערע גרעסערע ליריקער, ניט צו דערצעהלען, וואָס זיי האָבען אויפגעטהאָן פאר דער אידישער פּאָעזיע און דער אידישער שפּראָך, נאָר קלאָר צו מאכען, וואָס פאר א ווערט יעדערער פון זיי האָט אין היינטיגער צייט, פאר'ן מאָ־ דערנעם אידישער לעזער. אונזער ליטעראַ־ טור איז נאָך יונג, אָבער שוין האָבען מיר א סך אבגעטאָר, וואָס שטעהען אין קודש קדשים און וואָס מ'האָט מורא זיי אנצוריהרען צוליעב זייער היסטאָרישער ראָלע. אין דער סעריע ארטיקלען ווילען מיר בעטראכטען יעדען איינעם פון אונ־ זערע גדולים, אום אויסצוגעפינען, וואָס יעדער פון זיי קען זאָגען אונזער נשמה.

ש. פרוג.

1.

וויל מען פערשטעהן א דיכטער, איז אמאָל ניט איבעריג צו בעטראכטען, ווי האָט ער אליין געפוקט אויף זיין אַרבייט. געוועהנליך איז דאָס ניט שווער, ווייל דיכטער דערצעהלען נערן וועו־ גען זייערע מוזעס. פרוג איז, פערשטעהט זיך, ניט קיין אויסנאָהם. פרוג האָט אפשר מעהר ווי אנדערע ליעב צו דערצעהלען וועגען זיין דיכטע־ רישער טהעטיגקייט, פרוג האָט ליעב זיך צו ק ל א ג ע ן. אין איהם איז זעהר שטארק ענט־ וויקעלט דאָס, וואָס די העברעאישע פּאָעטען פלעגען אמאָל רופען „השתפּכות המשורר".

ווי זשע קוקט פרוג אויף זיין אויפגאבע אלס דיכטער?

אין א מינוט פון שטילער בענקשאפט נאָך פערגאַנגענער יוגענד און פערגאַנגענער קראפט דערצעהלט ער אונז:

„איך האָב געגלויבט: איך וועל מיין פאָלק
פון שלאָף ערוועקען און בעפריען;
זיין אלטע ברוסט, זיין אלטען גויסט
מיט קראפט בעפרישען און בעניען.

איך וועל איהם ציוגען, וואו עס ליעגט
דער רעכטער וועג, וואָס וועט איהם פיהרען
צו קראַפט און לעבען, ליכט און גליק,
זיין קאַפּ בעקרוינען און בעציערען".

צו דער דאָזיגער טהעמאַ קעהרט זיך פרוג אום ניט איינמאָל און ניט צוויי. ער האַלט אין איין אויסטענה'ן זיך מיט דעם אידישען פאָלק. ער, דער דיכטער, וויל וועקען און רופען און לערנען — און דאָס פאָלק איז טויב און בלינד און וויל ניט פערשטעהן. אין א ליעד צו מיכל גאָר-

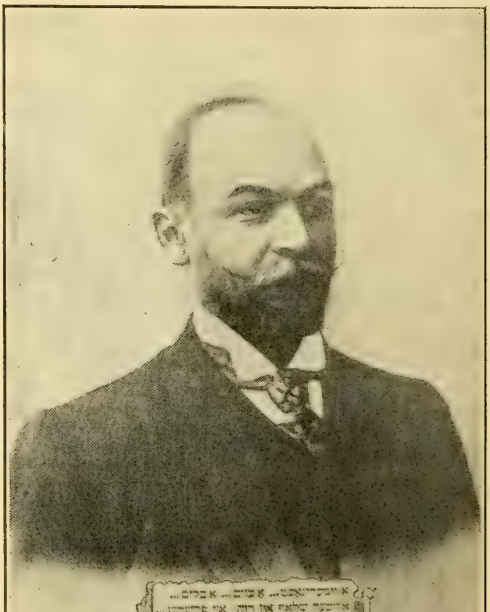

ש. פרוג

דאָן קלאָגט ער זיך, אז דער אידישער מוזע איז דאָך נאָר בעשערט איינס:

„צו כשר'ען הערצער, צו שייערען קאַפּ
און כאַפּען ניט זעלטען אין קללות, אי קלאַפּ..."

דאָס פאָלק וויל דעם דיכטער ניט הערען. עס קוקט אויף איהם ווי אויף א בייז וואונדער. אידען זיינען געוועהנט צו א מגיד, צו א בדחן, צו א פּאיאץ, אדער צו סליחות און קינות, וואו מען קען געשמאק אוי'קען און זיפצען. אי-דען זיינען געוועהנט צו א מעשה-ביכעל, וואָס זיי קויפען עס ביים פּאקען-טרעגער צו פערברענ-גען די צייט. אבער „וואָס וווייסט א איד, ווי קען א איד פערשטעהן, וואָס ס'טהוט זיך אין דעם דיכטער'ס הארץ?"

אט א די דילעמא בעשעפטיגט שטענדיג פרוג'ען: א ד ע ר — א ד ע ר. א ד ע ר „ציי-גען דעם ריכטיגען וועג, א ד ע ר זיין א בדחן; אדער „וועקען פון שלאָף" — אדער טרייבען לצנות; אדער „כשר'ען הערצער און שייערען קעפּ", אדער — אמוזירען דעם עולם.

וווייטער פון אט דער דילעמא איז פרוג ניט געגאַנגען. אז די אויפגאבע פון א דיכטער קען זיין ני ט דאָס, און ני ט דאָס; אז א דיכטער טאָר זיך איבערהויפט ניט שטעלען קיין אויפ-גאבע: לערנען, אויסאיידלען, אויפקלערען, אגי-טירען; אז א פּאַעט דארף און מוז זיין פריי צו פיהלען ווי עס פיהלט זיך און צו זינגען וועגען אלצדינג, וואָס עס וועקט זיך אין דער נשמה, ניט טראכטענדיג וועגען קיין אנדערע ציעלען אחוץ דעם איינעם ציעל צו וועקען אינ'ם לעזער אן אבקלאנג; — דאָס אלעם איז פרוג'ען פרעמד — לכל הפחות דעם א י ד י ש ע ן פרוג'ען. דאָרט, ביי די רוסען (גיכער: ביי די רוסיפיציר-טע אידען), האָט ער געהאט אן אנדער צורה. דארט האָט ער געקענט זיך פריי אבגעבען צו יע-דער בעוועגונג פון זיין נשמה, דארט האָט ער נערעדט ווי א גלייכער צו גלייכע. אהער, אין „תוכחה'ווקע, זלידניווקע, שחינ'עווקע, צפרדע'-עווקע", איז ער געקומען מיט א בעשטימטער אויפגאבע. דאָס אליין האָט שוין געשטעלט א געוויסע גרענץ פאר זיין פאַעטישען שאפען.

ביי פרוג'ען איז ניטא קיין פיצעל אכטונג צו דעם עולם פאר וועלכען עס איז איהם בע-שערט צו זינגען. אויף הונדערטערליי אופנים לאכט ער אב פון דעם אידישען לעזער. ניט מעהר אבשיי האָט ער אויף צו דעם ג ע צ י י ג, מיט וועלכען ער שאפט: צו דער אידישער שפראך. „א זקנה, א דארע, א קווארע, פער-חשכ'ט, פעריאמערט, אבגעריסען, אבגעשלי-סען", אנגעטהאן אין „אן אלטע, צוריסענע, צו-ביסענע, פערשמארעטע וואטובקע; איין ארבעל א געלער, דער אנדערער א בלויער · איין פאלע א ווייסע, פערקאפּעט מיט הבדלה-וואקס, מיט טשאלענט-ויוך און מיט נאך עפעס.... די אנדערע פאלע א שווארצע, פון אויבען ביז אראב בע-מאלט מיט פיפערנאטערס, וויזעלטירען, קאפּ-העהנער, מויל-אויזלען, מגן-דוד'לעך, לכבוד'לעך, לפּ"ק'לעך..." וווייסט איהר וואר דאָס איז — די „קראסאוויצע"? „דאָס איז זי, אונזער ליעבע, טייערע, אידישע זשארגאן-מוזע!"

אזוי האָט פרוג געקוקט אויף זיינע אידישע לעזער און אויף דער אידישער שפראך. דאָס האָט נעמוזט ארויפלעגען א שטעמפּעל אויף זיין גאנ-צער אידישער לירין.

.2

אויף רוסיש האָט פרוג געזונגען ווי דאָס האַרץ האָט איהם אונטערגעזאָגט. פריי ווי דער ווינד האָט אר זיך געשפּיעלט מיט די סטרונעס

פון זיין לירע. דאָרט איז אלצדינג געווען פאר איהם א טעמע: אי דער טרויער פון זיין האר־צען, אי די ליעבע יונגפרוי, וועלכע באָדט איהר מיידעל־קערפער אין זונען־שיין און דופט; אי די איינזאמקייט פון זיין נשמה, אי דער אלטער פּראָמעטעאוס, וועלכער האָט נעזיעגט איבער די שטאָלצע נעטער; אי די נויט און אָרימקייט פון עלענדע, אי די רייצענדע מוזיק אקאָרדען, וואָס קלינגען אין דער שטילקייט פון דער נאַכט ביים שטערען־שיין. דאָרט איז ער ביי זיך אין דער היים, אין זיין אייגענער סביבה. דאָרט גיט ער אלצדינג, וויפיעל ער פערמאָגט. פאר מעהר קענט איהר צו איהם קיין טענות ניט האָבען. מעהר האָט נאָט אליין איהם ניט געגעבען.

ד א, אין דער אידישער גאס, פערענדערט זיך זיין פאָעטישע נעשטאלט. אהער איז ער גע־קומען לכתחילה מיט א פאָראורטייל, מיט א גע־וויסער פארטיגער מיינונג. די מיינונג האָט ער אפילו אייניגע מאל ארויסגעזאָגט אין זיינע פובליציסטישע ארטיקלען, אבער נאָך מעהר קלינגט זי ארויס פון אלע זיינע פאָעטישע שא־פונגען אין אידיש. די מיינונג בעשטעהט אין דעם, אז דער אינטעליגענטערער, געבילדעטע־רער, מאָדערנער לעזער דארף ניט אנקומען צו אידיש: פאר איהם איז אפען א וועלט מיט פאָעזיע אין אנדערע שפראכען. זשארגאָן מוז, נעבאָך, לייענען דער, וואָס פערשטעהט ניט ניט העברעאיש, ניט רוסיש.

א מיינונג ניט קיין נייע. א שטימונג, וואָס איהר וועט געפינען ביי פיעלע אידישע שריפט־שטעלער און פובליציסטען.

צוליעב אָט דעם פאָראורטייל האָט פרוג פערזעהן אין דער אידישער גאס זעהר פיעל: ער האָט ניט בעמערקט דעם נעטרייסטען לעזער פון אידישער ליטעראטור—דעם אידישען אויפ־געקלערטען ארבייטער, מיט זיין אויסגעאיידעל־טער נשמה און פיינערען געשמאק; ער האָט ניט נעזעהן דעם מאָדערנעם אידישען אינטעליגענט, וועלכער האָט נעגוג רייכע גייסטיגע בעדערפ־נישען און קלייבט זיך דאָך ניט אוועקצוגעהן פון דער אידישער וועלט; ער האָט איבערהויפט פערגעסען, אז אפילו דער מיטעלמעסיגער אידי־שער לעזער האָט זיך שוין אויף אויפגעהויבען העכער פון די פרימיטיווע פאָרשטעלונגען און דעם גראָבי־אנסקען געשמאק פון א פארציטיגען שטערטעלדינען אידען.

וואָס זשע דען האָט ער געזוהען? פאר זיינע אויגען שטעהט נאכאנאנד איין טיפ: דאָס וואָס מען רופט אויף רוסיש „אבוואטעל", אויף אי־דיש (ניט נעגוג ריכטיג) — „דער איד פון א גאנץ יאָהר". דאָס איז דער מיטעלמעסיגער, גע־וועהנליכער פּראָסטער אידישער „בעל־הבית" — דער סוחר, דער קרעמער, דער בעל־מלאכה, די אידענע, — הכלל, די מאסע, וואָס האָט אמאל עפעם אביסעל געלערענט אין חדר, נאָר זי האָט זיך קיין העברעאיש ניט אויסגעלערענט...

די דאָזיגע מאסע האָט אבער אויך איהרע גייסטיגע בעדערפענישען. אויך צו איהר דארף מען רעדען מיט א פאָעטישער שפראך. אויך איהר נשמה קען מען ריהרען מיט שעהנע ביל־דער און געשטאלטען. מען דארף נאָר קענען צו איהר רעדען. מען דארף זיך נאָר אנידערשטע־לען מיט איהר אויף איין ברעטעל. מען דארף זיך אינגאנצען אריינלעבען אין איהר אידענע־וועלט.

די דאָזיגע אידענען־וועלט איז נעגוג בעקאנט. דער איד פון א גאנץ יאָהר איז קודם־כל א זיפ־צער, א קלאָגער: ער זיפצט אויף צרות־ישראל, ער בעווייגט די אידישע שוואכקייט און דער־שלאָגענקייט. דערצו איז ער א פעסימיסט: ער גלויבט ניט, אז ס'זאלען אמאל קומען ישועות אויף אידען, ער האָט זיך שוין נעגוג אָנגעהערט הבטחות און נעגוג מאל געהאָפט: אָט־אָט וועט ווערען בעסער, אבער בעסער איז ניט נעווארען. דעריבער האָט ער זיך אויסגעלערענט צו קוקען אויף אלע פּראָטייען און פּראָגראָמען און נעזעל־שאפטליכע ארבייט מיט בטול: עט, וואָס טומ־לען זיי זיך דאָרטען, סיי־ווי וועט דערפון נאָר ניט ווערען.

עס בענקט זיך אבער נאָך א בעסער לעבען. עס טרויסט זיך ניט ווילענדיג וועגען אזא ער־בייט וואָס זאָל פּאָרט ארויספיהרען מאפלה לאורה. דייטליך שטעלט מען זיך די ארבייט ניט פאָר, אבער טאקע צוליעב איהר אונקלארקייט איז זי אזוי שעהן, זי איז ארומגעוויקעלט מיט א שלייער פון פאָעזיע.

דערפאר האָט דער איד אין אנדער בענק־שאפט, מיט א מעהר דייטליכען אביעקט: ציון; די אלטע היים, די אלטע מוטער, די בערג פון דעם הייליגען לאנד, דאָס רוהיגע לעבען אויף דער אייגענער ערד. דאָס איז אייגענטליך ניט קיין ציוניזם: אונזער איד פון א גאנץ יאָהר איז צו פּראָקטיש אז ער זאָל באמת גלויבען אין דער בעפרייאונגס־קראפט פון'ם ציוניזם. דאָס איז מעהר א ראָמאנטישע טרויעריי צו דעם לעבען „אונטער זיין ווייגשטאק און זיין פייגענבוים", צו א רוהיגער עקזיסטענץ פון א פויער, וועלכער דארף ניט אנקומען צו קיינעם.

דער איד פון א גאנץ יאָהר האָט אבער ניט נאָר זיין בענקשאפט נאכ'ן עבר, נאָר אויך זיין שטאָלץ אין דער היינטיגער צייט — דאָס איז די הייליגע תורה. דער אידישער גאָט, די אידישע רעליגיאָן, דער „שמע ישראל" זיינען אין זיינע אויגען דאָס שעהנסטע, וואָס די מענשהייט פער־מאָגט. ער איז זיכער אז אין דעם פּרט איז דאָס אידישע פאָלק העכער פאר אלע אנדערע פעלקער.

געווען א צייט פון „שטורם און דראנג" אויך אין דעם לעבען פון אָט דעם סאָרט אידען: דאָס איז נעווען אין די „רויטע טעג", וועו ער האָט געהאָפט, אז ניט היינט מארגען וועלען „זיי", די

„שקצים", די שוואַרצע העמדלעך, זיך דערשלאָגען „פֿראַוועס" פֿאַר אידען: דעמאָלט איז ער גרייט געווען צו פֿלעסקען „בראַוואָ", ווען די „שקצים" האָבען געקעהרט וועלטען. דער סוף איז געווען, אַז זיי האָבען זיך קיין זאַך ניט דער־שלאָגען, און אויך אויף זיי קוקט ער מיט דעם זעלבען בטול, ווי אויף אַלע אַנדערע אידישע „טהורע".

גיבען מיר נאָך צו, אַז אין יעדער זאַך זוכט אַזא איד א „תכלית", אַז גוט איז אין זיינע אויגען נאָר אַזא ספר, וואָס לערענט און מוסר׳ט, און אַז אידיש איז ביי איהם א שפּראַך פון יאָקע און קיף, — וועלען מיר האָבען די הויפּט פונקטען פון דעם אידעג׳ס געדאַנקען־וועלט.

אָט פֿאַר דעם אידען האָט דאָס פֿרוג געשרי־בען, אין זיינע פיער אייגען האָט ער געלעבט און פון דעם דאָזיגען שמאָלען ווינקעל האָט ער ארויסגעקוקט אויף דער וועלט און די מענשען.

3.

די פֿאָעזיע האָט מיט פֿרוג׳ען אייגענטלעך געשפּיעלט א שלעכט שפּיעל. עס איז איהם ניט שטענדיג געלונגען אַריינצושפּאַרען זיין שעפּפע־רישע ארבייט אין אָט די שמאָלע ראַהמען. ער האָט מלחמה געהאַלטען — ניט מיט דעם „זשאר־גאָן", ווי ער מיינט — נאָר מיט זיך אַליין, כדי צו אַריינפּאַסען זיך אין דער אידישער וועלט, ווי ער האָט זי זיך פֿאַרגעשטעלט. וואָס זשע איז ארויסגעקומען? האָט דער דיכטער געזיגט, האָבען מיר ערהאַלטען ריינע, עדעלע פּאָעטישע ווערק, וואָס לייכטען מיט אַן אייביגער שעהנ־קייט; האָט דאָס פֿראַגראַם געזיגט, האָבען מיר בעקומען מיטעלמעסיגע, אָפּטמאָל דעקלאַמאַטא־רישע, אָפּטמאָל סענטימענטאַלע גלאַטע לידער, וואָס הונדערט פון זיי זיינען ניט ווערטה איין גוטע לירישע שורה.

בעזונדערס אָפּט האָט דער דיכטער געזיגט, וועלן ער איז געקומען צו דער נאַטור. דער חוש צו דער נאַטור, די פּהיזיקעיט צוזאַמענצו־שמעלצען זיך מיט נאָט׳ס וועלט איז אין איהם אזוי שטאַרק, אז דאָ ווערט ער אַן אַנדער מענש, אַדער ריכטיגער, ער קעהרט זיך אום צו זיך אַליין, דאָ בעקומט זיין ליעד נאָר אַנדערע, ווייי־כערע, צארטערע טענער, דאָ קלינגט אזא אינ־טימע אויפריכטיגע מוזיק. דאָ פּייערט די נשמה איהר אייגענעם חנ׳עוודיגען יום־טוב.

איהר געדענקט דאָס ליעד „שבועות":

„א כשוף־מאַכער איז די נאַכט,
די שטילע, בלאָהע נאַכט —
מיט צארטע פינגער האָט זי מיר
די אויגען צוגעמאַכט;

די אויגען מיר פערשלעפערט שטיל,
דאָס הארץ מיר אויפגעוועקט:
מיט ווייסע פליגלען, ווייך ווי זייד,
מיך ליעבליך צוגעדעקט.

דער ליעבער, גרינער יום־טוב געהט,
די לופט איז בלאָה און רוין:
אויף יעדען גרעזעלע שטראַהלט־אויף
א העלער איידעל־שטיין".

דאָס איז באמת א קלאַסיש ליעד. דער פּאָע־טישער טאַקט, די צניעות, די קלאַרקייט, דאָס גליקליכע פערהעלטעניש צווישען אינהאַלט און פֿאָרם, די בעזונדערע אַכטונג צו יעדען וואָרט מאַכען דאָס פֿאַר א מייסטער־ווערק, פֿאַר א מוסטער־ווערק אין דער אידישער ליטעראַטור.

און דאָס פֿאַסירט אָפּט מיט דעם פּאָעט, ווען ער שטעהט פֿנים אל פֿנים מיט דער נאַטור. אָבער אויך דאָ ווערט ער ניט אינגאַנצען בע־פרייט פון זיין פֿראַגראַם. „תוכחה׳ווקע, זליד־ניווקע" געהען נאָך איהם נאָך אי אין שטיל־טהאָל, אי אין בריטען פעלד, אי אונטער די גאָלדענע שטערען.

א זלידניווקער איד פערשטעהט ניט, צו וואָס דאָרף מען נאַטור־בילדער, נאַטור־ליריק.

פרוג קלאָגט זיך דערויף ניט איינמאָל:

„א זומער־נאַכט... א בוים... א בלום...
א זיסער שלאָף אין רוה, אין פריעדען...
דו נאָר, דו נאָר, דו אַלטער נאָר!
וואָס קעהר זיך אַן דאָס מיט א אידען?!"

נו, און אז דעם זלידניווקער אידען איז דאָס פרעמד, קען זיך פרוג אויך ניט אַבגעבען דער נאַטור מיט לייב און לעבען. וואָס־זשע לאָזט זיך אויס? שטעלט ער צו צו יעדען נאַטור־בילד א צוטשעפּענישׂ, א מין דרוש, א מוסר השכל; קומט שוין אויס, אז די נאַטור־בעשרייבונג איז נאָר אַן אויסרייד, נאָר אַן אָנהאַלט פאר דעם מוסר השכל; דאָס ערשטע, היסט עס, איז דער משל, דאָס צווייטע — דער נמשל. אזוי איז דאָס פערשטענדליך. אזוי קען ער דאָס פערדייען.

מיר רעדען דאָ ניט וועגען לירישע ליעדער, וואו די נאַטור דערוועקט אינ׳ס פּאָעט אַלערליי געפיהלען — פון אויגאַמקייט, פון שרעק, פון טרויער. אזוינע ליעדער געפינט איהר אויך אין פרוג׳ס רוסישער ליריק — און געגען זיי קען מען נאָר ניט האָבען. מיר מיינען דאָ ליעדער, וואו צו דער נאַטור־שילדערונג איז צוגעשטו־קעווען געריימטע פּובליציסטיק, אַגיטאַציע, פּשוט׳ער מוסר. די דאָזיגע צוטשעפּענישׂ איז אזוי איבעריג, אז איהר ווילט זי אָפּט אַבשניי־דען, ארויסוואַרפען, איבערלאָזען נאָר דאָס עכטע און שעהנע.

עס העלפט אָבער ניט: פרוג און זלידניווקע פיהרען א מלחמה, און זלידניווקע האלט פרוג׳ען פעסט, זי וועט איהם שוין ניט ארוים־לאָזען פון איהר הענד.

אָט איז די „סוכה". פון אָנהויב שטילע, אויף

ווייכע וועלען שווימענדע נאכט־שטימונג אין הערבסט, „מיט שטערענדלעך, צושאטענע ווי פיין־געשליפענע דימענטען אויף בלאהען הימעל־פראכט". די נאכט איז אזוי מילד, איהר ליעב אזוי מוטערליך־זיס: „שלאף רוהיג, שלאף, מיין קינד". איהר ווארט שוין: אט אט וועט פער־קלינגען דער לעצטער אקאד אין דער בלאהער וויייטקייט. אבער ניין, זלידניווקע פאדערט איהרס. דער פאעט דערמאנט זיך אן דעם מא־טעריאל, פון וועלכען די סוכה איז אויסגעבויט, און שוין פויקט ער אייך מיט ווערטער הארטע, ווי אבגעריבענע צעהנערס:

„דאס זאלץ־ברעטעל, די לאקשען־ברעט,
די לאפענע, די קאטשעלקע,
די מולטער און, הבלל,
דער גאנצער סאמע אידישער,
מאסיוועך, בעלי־בתישער
און פיינער מאטעריאל,
פון וועלכען עס איז אויסגעבויט
אין אלטען גלות־סטיל
דיין גרין־בעדעקט געצעלט."

און אזוי וויייטער, און אזוי וויייטער.

א מאסע יום־טוב ליעדער האט פרוג אנגע־שריבען. יעדעם פון זיי קען מען איינטיילען אין צוויי טיילען: בעשרייבונג און מוסר השכל, פאעזיע און פראזע. פון אנהויב געהט דאס שעה־נע, ליעבליכע שטימונגס־בילד, נאכדעם איז צו־געטשעפעט א „מאמר" וועגען אידען און זייער לאגע, וועגען אומגליקען, צרות, שלעק, אדער דער דיכטער הויבט אן אויסלאבען עפעס א שלעכטע מדה ביי אידען. פון אלע נאטור און יום־טוב ליעדער אין אלע דריי בענד האב איך געפונען נאר איין איינציגעס („פריהלינגס־ליעד" באנד 2, 89), וואו עס איז ניט צוגעטשעפעט קיין זייטיגע זאך צו דעם שעהנעם שטימונגס־בילד.

און ניט נאר דאס. די וועלט, די נאטור, די ימים־טובים, די ע־ראינערונג וועגען גרויסע הים־טאַרישע פאסירונגען גיבען דעם אידישען פרוג א געלעגנהייט צו דערמאנען הויפטזאכליך דעם אידישען שמערץ, דעם אידישען טרויער, די אי־דישע יתום'שאפט. געגען דעם וואלט מען, דאכט זיך, ניט געקענט האבען נאר ניט. איז דען דער פאעט שולדיג, וואס ער האט אזא שטימונג און ניט קיין אנדערע?

עפענט איהר אבער זיינע רוסישע ליעדער, געפינט איהר דאס ניט נאר שמערץ און וועה־טאג. אט שטעהט דער זינגער אויף א בארג איינ־מיטען סטעפ. ער איז ארויפגעפאהרען אהין אויף א היציגען, שנעלען פערד. דאס פערד איז אום־רוהיג, שלאגט מיט'ן פוס, קאכט מיט פרייהייט און דרייסטען מוטה, ווי זיך לאזען פארווערטס ווי דער ווינד, ווי דער שטורעם, אהן אן אב־האלט, אהן א ברעג. דער זינגער בעט זיך:

„דאס זאלץ־ברעטעל, די לאקשען־ברעט,
די לאפענע, די קאטשעלקע,
די מולטער און, הבלל,
דער גאנצער סאמע אידישער,
מאסיוועך, בעלי־בתישער
און פיינער מאטעריאל,
פון וועלכען עס איז אויסגעבויט
אין אלטען גלות־סטיל
דיין גרין־בעדעקט געצעלט."

און אזוי וויייטער, און אזוי וויייטער.

א מאסע יום־טוב ליעדער האט פרוג אנגע־שריבען. יעדעם פון זיי קען מען איינטיילען אין צוויי טיילען: בעשרייבונג און מוסר השכל, פאעזיע און פראזע. פון אנהויב געהט דאס שעה־נע, ליעבליכע שטימונגס־בילד, נאכדעם איז צו־געטשעפעט א „מאמר" וועגען אידען און זייער לאגע, וועגען אומגליקען, צרות, שלעק, אדער דער דיכטער הויבט אן אויסלאבען עפעס א שלעכטע מדה ביי אידען. פון אלע נאטור און יום־טוב ליעדער אין אלע דריי בענד האב איך געפונען נאר איין איינציגעס („פריהלינגס־ליעד" באנד 2, 89), וואו עס איז ניט צוגעטשעפעט קיין זייטיגע זאך צו דעם שעהנעם שטימונגס־בילד.

און ניט נאר דאס. די וועלט, די נאטור, די ימים־טובים, די ע־ראינערונג וועגען גרויסע הים־טאַרישע פאסירונגען גיבען דעם אידישען פרוג א געלעגנהייט צו דערמאנען הויפטזאכליך דעם אידישען שמערץ, דעם אידישען טרויער, די אי־דישע יתום'שאפט. געגען דעם וואלט מען, דאכט זיך, ניט געקענט האבען נאר ניט. איז דען דער פאעט שולדיג, וואס ער האט אזא שטימונג און ניט קיין אנדערע?

עפענט איהר אבער זיינע רוסישע ליעדער, געפינט איהר דאס ניט נאר שמערץ און וועה־טאג. אט שטעהט דער זינגער אויף א בארג איינ־מיטען סטעפ. ער איז ארויפגעפאהרען אהין אויף א היציגען, שנעלען פערד. דאס פערד איז אום־רוהיג, שלאגט מיט'ן פוס, קאכט מיט פרייהייט און דרייסטען מוטה, ווי זיך לאזען פארווערטס ווי דער ווינד, ווי דער שטורעם, אהן אן אב־האלט, אהן א ברעג. דער זינגער בעט זיך:

וואַרט, כ'ווי‌ל זיך זאט אָנקוקען, „כ'ווי‌ל קוקען אהן אויפהער אויפ'ן גרינעם סטעפּ, אויף דער בריי‌טקייט אהן א ברעג, כ'ווי‌ל דערצעלען די מענשען, ווי ליעב, ווי טהייער, ווי זים זי איז — די דאזיגע הייליגע פרייהייט, וואו ניטאָ דעם אויג קיין גרענץ, ניטאָ דעם הארצען קיין פער־באָט, ווי דעם שנעלען פלי‌געל פון אן אדלער אין די בערג"*).

אין דער אידישער לירי‌ק איז ביי פרוג'ען ניטאָ אזוינע מאָטיוון‌ען. פער וואָס? אפשר דערפער וואָס זיי זיינען ניטאָ אין דעם דיכ־טער'ס נשמה? ניין, דערפער וואָס אין זלידניווקע זיינען זיי ניט שכיח.

4.

פרוג האָט ניט פערשטאַנען, אז אויף אידיש קען מען זינגען אלצדינג, וואָס עס ווילט זיך, אז אויף דאָ וועלען זיך געפינען דאַנקבארע הערער. פרוג האָט געוואָלט זיין נאָר א פאָעט ביי זלידניווקער אידען. האָט ער ניט נאָר גע־מאכט זיך אליין פאר א קבצן. ער האָט זיך נאָך געמוזט אָנטהאָן א מאסקע — און די מאסקע איז אזוי צוגעוואקסען צו איהם, אז ער קען זי שוין ניט אויסטהאָן.

פרוג האָט זיך אליין פערוואַנדעלט אין א זלידניווקע־ אידען.

פרוג איז א היינטוועלטיגער מענש, אן אינ־טעליגענט און א פרייד‌ענקער. יעדענפאלם האָט ער ניט אין זיך דעם נאַיוועס גלויבען פון אונ־זערע זיידעם און עלטערזיידעם. תשובה, תפלה און צדקה זיינען ביי איהם געווים ניט די גרונד־זיי‌לען פון דעם מענשליכען לעבען. ער רעדט אבער מיט זלידניווקע. דאָרט קען מען נאָך גע־פינען מענשען, וואָס א דעקלאַמאציע וועגען גאָט און זיין תורה וועט זיי פערשאפען א נחת־רוח. וואָס זשע טהוט פרוג? פ ע ר ש ט ע ל ט ע ר ז י ך, אז ער אליין האָט אויך פון די אלע זא־כען א נחת־רוח, הערט ער ניט אויף נאכאנאנד צו באמקען וועגען תורה, וועגען „אלהי צבאות", וועגען „אמונה", וועגען „שמע ישראל".

„די אידישע טראַיקע — איהר קענט זי,
איהר וויי‌סט?
מיר האָבען אויף איהר א חזקה...
די אלטיטשקע אידישע טראַיקע—זי הייסט:
תשובה ותפלה וצדקה".

קומט שבועות, פערגליי‌סט אונזער פאָעט די אויגען צום הימעל און רופט מיט א צוקער־זיסער שטימע: „דער ליעבער גדינער יום־טוב געהט, זמן מתן־תורתנו!... און גאָט איז אן איין־איינציגער, זיין תורה'לע איז איינע!" זיצט ער ביים סדר, הויבט ער פייערליך א כוס „לכבוד

*) ווערטליכע איבערזעצונג. רוסישע ליעדער, באנד II, 135-136.

אונזער אלטער תורה — די ליעבע איינציגע מנורה".

און אזוי ווייטער.

זאל מען אונז נאר ניט פאלש פערשטעהן. דאָ רעדען מיר ניט וועגען דעם א י נ ה א ל ט פון דער לירית. עס איז זיך לייכט פאַרצושטעלען אן עכט־רעליגיעזען פאַטם, וואָס בעזונגט די תורה און די אמונה אזוי ווי א יונגער טרוימער בעזונגט זיין געליבטע. אזא לירית קען זיין שעהן און ערהאבען און וועט מיר, ניט־רעליגיעזע מענשען, וועלען זי לייענען, וועלען מיר ניט קענען פערלייקענען איהר פאַעטישען וערטה, און זי וועט ערגרייפען אונזער נשמה, כאטש מיר גלויבען ניט אין דעם, וואָס דער פאַעט גלויבט.

מיט פרוג'ען איז דאָך אבער עפעס אנדערש. פרוג גלויבט אליין ניט אין דעם, וואָס ער שרייבט. פרוג רעדט זיך נאר איין, אז „תורה — די איינציגע מנורה" קען דערוועקען ביי מענשען גוטע געפיהלען. מיר ווילען ניט זאָגען, אז פרוג טהוט דאָס מיט כיוון. אפשר איז דאָס נאר אזא צופאסען זיך צו זיין אוידיטאריום, ווי א שטייגער א גוטער רעדנער פאסט זיך צו צו זיין אויריטאריום, אליין ניט טראכטענדיג וועגען דעם. דאָס איז מעגליך, הגם דאָס איז וועניג וואהרשיינליך. יעדענפאלס קענען אין אזוינע ליעדער ניט ציטערן קיין ריינע, אויפריכטיגע געפיהלען. אינ'ם בעסטען פאל איז דאָס אבקלאנג פון פרעמדע געפיהלען, וואָס דער דיכטער שטעלט זיך זיי פאָר.

דערפון איז שוין קלאָר, אז פרוג קען ניט זיין א י נ ד י ו י ד ו ע ל אין אלע אזוינע ליעדער, וואו דאָס איז כמעט די גאנצע לירית זיינע, אחוץ וויניציגע אויסנאהמען, וואָס מען קען זיי איבערצעהלען אויף די פינגער). איך בעט אייך, ווי זאל ער זיין אינדיווידועל, אז דאָס איז נאָר ניט זיינע מאטיוון, אז דורך איהם רעדט נאָר א פרעמדע סביבה און א פרעמדע קולטור־שטופע. אינ'ם בעסטען פאל זיינען זיינע ליעדער ט י פ י ש: דאָס הייסט זיי דריקען אוים אין א מיטעלמעסיגער פאָרם די מיטעלמעסיגע עמפפינדונגען, וואָס א מיטעלמעסיגער שטעדטעלדיגער איד וואלט געקענט האבען.

דאָס אייגענע אין זיינע ציון־ליעדער. די בענקשאפט צו דעם אלטען היסטאָרישען לאנד ק ע ן זיין א גוטער שטאף פאר לירית. מען דארף אבער דאָס זאל זיין א י י ג ע נ ע בענקשאפט, א י נ ד י ו י ד ו ע ל א איבערלע־בונגען, אניט איז דאָס ניט קיין לירית. אין פרוג'ס ציון־ליעדער, ווי אין פיעלע אנדערע, איז פרוג ניטא, איז איבערהויפט קיין פערזאן ניטא. עס רעדט עפעס אן אונבעשטימטער דורכשניטס־מענש, דורכשניטס־איד.

עס איז אינטערעסאנט צו פערגלייכען פרוג'ס נאטור־שטימונגען מיט פרוג'ס ציון־ליעדער. דאָרט — יעדעס וואָרט בעזעלט, יעדער שורה דורכגעפיהלט, יעדעס בילד א לעבעדיגע אויסהייט. דא — קאזינא פראזען מיט קאזינא פערגלייכען, פאנאנדערגעקאזען אין גאנצע עמערס וועדטער. דעם דיכטער פעהלען פשוט בילדער, און אז ער כאפט זיך שוין אן עפעס א משל, וועט ער איהם אזוי גיך ניט אבלאזען.

אזוי איז געווען מיט דער אלגאריע „ציון־מאמע" און „ציון־אלמנה". אין באנד 2 אויף זייטע 7 לייענט איהר: „וואָס הערט זיך, ברודער, אין דער היים, וואָס מאכט די אלטע מ א מ ע?" אויף זייטע 9 „דער מ א מ ע'ס קלאג": „אויב דיר איז שווער, טא קום זשע אהער, קום, ק י נ ד מ י נ ס, אהיים, צו דיין מ א מ ע ן".

און אזוי ווייטער.

די דאזיגע ארימקייט אין פאַעטישע פערגלייכען איז ניט קיין צופאל: דאָרט וואו ס'איז ניטא קיין עכט געפיהל, דאָרט מוז אויך דער אויסדרוק הינקען.

די אלע ליעדער וועגען ציון, דאָס רופען צוריק אהיים, דאָס אגיטירען: „שטעה אויף, שטעה אויף, הויב אויף דיין גרויסע אלטע פאָהן, די פאָהן, די פאָהן פון ציון" — דאָס אלעס בעקומט א בעזונדערע בעלייכטונג, וועו מען דערמאָנט זיך, אז פרוג איז אייגענטליך קיין ציוניסט אויך ניט: אין א רייהע ליעדער האט ער אבגעלצ'ט און אבגע'חוזק'ט פון דער ציוניסטישער ארבייט, ווי פון יעדער אנדערער געזעלשאפטליכער ארבייט. וואָס זשע הייסט דאָס „קום, קינד מיינס, אהיים"? וואָס בעדייט דאָס „שטעה אויף צו ארבייטען פאר ציון"?

דאָס איז ניט מעהר ווי מ ל י צ ה. דעם זלידניווקער אידען לעבט זיך שווער. דער זלידניווקער איד קלאגט זיך:

„אויסגעדארט, אויסגעקוואָרט, וואהנען אין שכנות,
אין פרעמדע געדונגענע דירות,
דארט וואו געטאָגט — ניט ענענעכטיגט. ביי לייטען
און צאהלען זיי אייביגע שבירות".

דער זלידניווקער איד פאַכמאקעוועט: „ווי גוט, ווי זיס, ווי שעהן עס זיינען אן אייגען הויז, אן אייגען לאנד". דער זלידניווקער איד פערטראכט זיך אמאל: ווי גוט עס איז אונז געווען אין ציון, אויף אייגענע ערד, א בעל־הבית פאר זיך, ארץ זבת חלב ודבש...

נו, און אז אונזער איד פערטראכט זיך, קומט פרוג און לענט איבער אויף גלאטע גראמען דאָס וואָס יענער וואָלט געדארפט פיהלען. גיסען זיך שורות און סטראפען, קלינגענדיג, הילכיג — און לעדיג.

ה. רויזענבלאָט:

שפענדלאך

דער העקער זינגט פרעהלאך, די האָק זיינע בליצט;
דער דעמב דרימעלט רוהיג און חלום׳ט נאָך איצט
פון זילבערנע רעגענס, פון גאָלדענע שטערען,
פון וואַרעמע ווינטלאך אין אָנדערע ספערען...

דער העקער זינגט לוסטיג, עס בלישצעט די האָק;
עס דופטעט דאָס נאָקעטע דעמב־לייב געשמאָק;
און פייכט דער גערוך פון דער קאָרע, דער פעטער,
מישט אויס זיך מיט ריחות פון וועלקענדע בלעטער.

דער העקער זיפצט פרעהלאך, די האָק קלינגט צום טאָקט:
קלינג־קלאָנג — און דער דעמב פאָלט ארונטערגעהאָקט.
און אונטער זיין רוקען, געטראָמפלט, געטראָטען,
אין בושה בעהאָלט זיך זיין זיידענער שאָטען.

ניט איינמאָהל געפאָלען איז מיעד ביי זיין זוים
דער וואגלער, און רוהיג גע׳חלום׳ט זיין טרוים.
דער ליעבעס־קוש האָט דאָ ניט איינמאָהל געקלונגען
אין פריהלינג, פון טויזענדע פייגעל בעזונגען.

דער העקער זינגט האַרציג און ארבייט געשמאָק;
עס הילכט אין דער שטילקייט פון מאָרגען די האָק — —
פערקלונגענע קושען, חלומות און טענער,
צושפּליטערטע צווייגען... און שפּענער און שפּענער...

* * *

ס׳וועט קומען איין אַלטיטשקע, אַלטיטשקע באָבע,
געבויגען פון טראָגען איהר פּאָק עולם־הבא,
און ציטעריג קלייבען די טרוקענע שפענדלאך,
אַזוי ווי א קמצן קלייבט גאָלדענע רענדלאך.

— אוי, שפענדלאך, אוי, שפענדלאך! ווי וואויל און ווי טהייער
ביים קוימען, אין ראָזעווען פלאָם פון דעם פייער,
איהר וואָלענעם זאָק וועט די אַלטעטשקע שטריקען,
זיך קאָרטשען און זיס מיט דער וואָרעם זיך קוויקען.

און ציטערען וועלען די שפּיעזלאך און בליצען.
האַלב־דרימלענדיג וועט זיך די אַלטעטשקע זיצען,
און קוקען ווי ס׳שלענגעלט דער רויך זיך צום קוימען;
ווי ס׳פליהען די ראָזעווע פונקען — — און טרוימען...

י. פּירַאזשניקאָוו:

אונזער לעצטער מוזיקאַלישער גאון

ער נייער יאָהר האָט זיך אָנגעפאַנגען מיט א טרויעריגער געשעהענים און א זעהר גרויסען פערלוסט פאר דער אידישער קונסט. דעם 3טען יאַנואַר איז אין וויען געשטאָרבען דער לעצטער פון די אידישע גרויסע קאָמפּאָזיטאָרען, קאַרל גאָלדמאַרק, דער פּערפּאָסער פון דער וועלט־בעריהמטער ביבלישער אָפּערע „מלכת שבא" אדער „די קעניגין פון סאבא".

אין דער וועלט מוזיק, אין אלגעמיינעם, קומט איצט פאָר א גרויסער קריזיס, און ס'איז שווער צו זאָגען מיט וואָס עס וועט זיך ענדיגען. אַן ערנסטער בעאָבאכטער קען בעמערקען, אז בים־לעבוויין שטאַרבען אָב פערשיעדענע וויכטיגע בראַנשען פון דער מוזיק. אזוי זעהען מיר, אז עס איז כמעט אינגאַנצען אָבגעשטאָרבען די קונסט פון אינסטרומענטען־מאַכערי, וואָס איז געשטאַנען אזוי הויך אין 17טען און 18טען יאָהרהונדערט. די נעמען פון אמאטי, גוואַרנעריי און סטראַדיוואַריוס קלינגען יעצט כמעט לעגענדאַריש, און קיין איינציגער לעבעדיגער מענש פון אונזער פיעל בעריהמטען 20טען יאָהרהונדערט האָט ניט דעם מינדעסטען בעגריף, מיט וואָס פאר א מיטלען יענע גרויסע מייסטערס האָבען געשאַפען זייערע וואונדערבארע אינסטרומענטען. — אויסער אינסטרומענטען־מאַכערי, האָט זיך אויך אָבגעשטעלט דער געברויך פון א היבשער צאָהל מוזיק־אינסטרומענטען, און גראָדע פון די בעסטע, וואָס די מענשהייט האָט ווען עס איז געהאַט. — היינט קוקט זיך צו צו אונזערע מאָדערנע קאָנצערטען, און בעאָבאכטעט זייערע פּראָגראַמען, וועט איהר זעהן, אז עס ווערען געשפּיעלט כמעט אויסשליסליך ווערק פון לאנג פערשטאָרבענע קאָמפּאָזיטאָרען. פון צייט צו צייט וויזען זיך אייניגע קלייניגקייטען, אזוי גערופענע „בים־פּיעסען", אָבער קיינע גרויסע וויכטיגע ווערק.

דאָס זעלבע איז אויך צו בעמערקען אין דעם רעפערטואר פון דער אָפּערא. פּרופט דורכקוקען די פּראָגראַמען פון דער „מעטראָפּאָליטאַן אָפּערא הויז" פאר א גאנצען סעזאָן — איך צוווייפעל, אויב איהר וועט דאָרט געפינען מעהר ווי צוויי אָדער דריי אָפּערען פון קאָמפּאָזיטאָרען וואָס לעבען נאָך איצט. און וועז איהר וועט זיך דערמאָנען, אז אויף דער מאָדערנער דראַמאַטישער ביהנע, ניט קוקענדיג אויף איהר פערהעלטנים־מעסיגער אָרימקייט, הערט איהר דאָך אלע טאָג פּרישע ווערק פון לעבעדיגע מענשען, וועט איהר שוין אָנפאַנגען צו שפּירען, אז מיט דער מאָדערנער מוזיק איז עפּעס ניט גלאַט, איהר מוזט וועלען אַביסעל אונרוהיג...

נאָך אונרוהיגער וועט איהר ווערען, וועז איהר וועט זיך דערמאָנען, אז לערך מיט א יאָהר 50 צוריק האָט דאָס אידישע פאָלק געהאַט אויף דער מוזיקאַליישער וועלט אַרענא לעבעדיגע זעקס וועלט־בעריהמטע קאָמפּאָזיטאָרען, נעמליך: מענדעלסזאָהן, מעערבער, הלוי, אָפענבאָך, רובינשטיין און גאָלדמארק און היינט צו טאָג האָבען מיר פערלאָדען דעם לעצטען פון זיי און קיינע אנדערע זיינען אויף זייער אָרט ניט געקומען. — ווי עס וויזט זיך ארוים, זיינען אין דעם אידישען מוזיקאַלישען גייסט אויך פאָרגעקומען גרויסע ענדערונגען, און, לוידער, ניט צום גוטען.

און איהר וועט פערשטעהן, מיט וואָס פאר א האַרצוועהטאָג איך האָב זיך געמוסען שרייבען דיעזען נעקראָלאָג אויף אונזער לעצטען אָקאָרשט פערשטאָרבענעם מוזיקאַלישען גאון. נאָר מיר אלע לעבען יעצט אין אזא צייט, דאָס מען קען וועגען קיין זאך ניט שרייבען אָהן האַרצוועהטאָג, — אלזא, טהו איך זיך אַן א כח און שרייב...

דאָס גאַנצע לעבען פון קאַרל גאָלדמארק איז רייך מיט אונגעוועהנליכע אינטערעסאַנטע פאקטען. אָנפאַנגענדיג מיט דעם, וואָס זיין פאָטער, דאובן גאָלדמארק, האָט געהאט ניט מעהר און ניט וועניגער ווי 21 קינדער און דער צוקונפטיגער גרויסער קאָמפּאָזיטאָר איז געווען נאָך דער רייהע דער 18טער פון זיי. (דאָס מעג דיענען אלס נאָך אַן איבעריגער בעווייז קעגען דער בעוואוסטער פראַנצויזישער „צוויי־קינדער־סים־טעם"...) ער איז געבאָרען געוואָרען אין 1830טען יאָהר אין א קליינער אונגאַרישער שטעדטעל מיט'ן נאָמען קעשטעלי. זיין פאָטער איז געווען דער חזן פון דיעזער שטעדטעל, און פון איהם, אָהן צווייפעל, האָט דיעזער זוהן געירשה'ט זיין גע פעהיגקייטען און ליעבע צו מוזיק. קאַרל גאָלדמארק דערצעהלט אין איינעם פון זיינע בריעף צו א פריינד, אז אין דער צייט, וועז ער איז נאָך געווען א אינגעל, פלעגען בייז זיין פאָ־

טער אין הויז אלע שבת צואמענקומען די נכבדים פון שטעדטעל און ער, דער פאטער, פלעגט זיי טראקטירען מיט א שמעק טאבאק און מיט א „שמע־קולנו" אדער מיט א „נעריצך'ל", וועלכע ער פלעגט זינגען מיט גרויס התפעלות. עס איז געווען א פערגעניגען צו זעהן מיט וואס פאן אן עהרפורכט זיי פלעגען זיך צוהערען צום געזאנג. זיי פלעגען זיצען שטיל, פערטיעפט, מיט א פערהאלטענעם אטהעם...

דער קליינער קארל איז געווען א שעהן קינד, ער האט אויסגעזעהן זעהר סימפאטיש און איז געווען זעהר בעשיידען. דיעזע לעצטע אייגענ־שאפט האט געשפיעלט א גרויסע ראלע אין זיין לעבען; זי האט איהם געראטעט פון זעהר פיעל

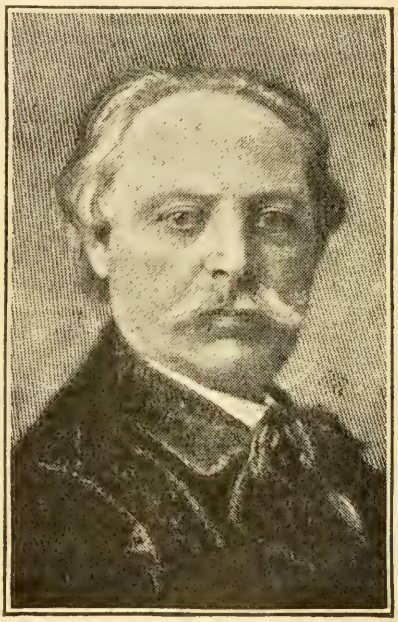

קארל גאלדמארק

קנאה און שנאה, מיט וועלכע די אדומיגע בע־שענקען געווען נליך יעדען גרויסען טאלאנט. זיינע ערשטע קינדערשע מוזיקאלישע שטרעבונ־גען האבען זיך אויסגעדריקט אין דעם, וואס ער פלעגט ערגעץ אויסשניידען פון א פארקאן א פוסטען בוזינאוון שטעקעלע און פלעגט פון איהם מאכען זיך א „פלייט", און אט אויף דיע־זער פלייט פלעגט ער פרופען שפיעלען אלע חזן'ישע נגונים וועלכע ער האט געקענט.

איינמאל, בעת ער איז אזוי געזעסען אויפ'ן גאס אונטער א בוים און האט געשפיעלט אויף זיין „פלייט", איז דורכגעגאנגען פערבי דער לעהרער פון דער פאלקס־שולע פון דיעזער שטעדטעל. ווי ער האט דערהערט דאס שפיע־לען און האט א קוק געטהאן אויף דעם קליניג־קען אינגעלע מיט זיין אונגעוועהנליכען אינסט־רומענט, האט ער זיך זעהר פעראינטערעסירט. ער האט זיך אבגעשטעלט און האט אנגעפאנגען פונאנדערצופרעגען איהם וואר זיינען זיינע על־טערען, און וואר האט איהם געגעבען זיין אינ־סטרומענט.

— מיין טאטע איז א חזן — האט געענט־פערט דער אינגעלע, — און דעם אינסטרומענט האב איך אליין געמאכט, וויל איך קען ניט בע־קומען קיין פיעדעל.

— קום מיט מיר, איך וועל דיר געבען א פיעדעל — האט צו איהם געזאגט דער לעהרער, וועלכער האט צופעליגער ווייזע אביסעל גע־שפיעלט אויפ'ן פיעדעל. ער האט אין זיין שולע געגעבען אונטערריכט אין כאר־געזאנג און האט געברויכט די פיעדעל אלס הילף־אינסטרומענט ביים זינגען; אבער אויסער דער פיעדעל, וועלכע ער האט געברויכט אין זיין כאר־קלאס, האט זיך ביי איהם אין דער היים, צום אינגעל'ס גליק, פערוואלגערט אן אלטער האלב־צובראכענער אינסטרומענט. ער האט געבראכט דעם אינגעל צו זיך אהיים, האט צורעכט געמאכט די אלטע פיעדעל, אנגעצויגען אויף איהר סטרונעס; ער האט געווייזען דעם אינגעל ווי צו האלטען זי, ווי צו האלטען דעם סמיטשיק, ווי צו האלטען די פינגער און האט צו איהם געזאגט:

— זעהסטו, איך שענק דיר אט די פיעדעל, נעהם איהר, געה אהיים און לערן זיך אויף איהר שפיעלען, נאר יעדע וואך מוזטו קומען צו מיר ווייזען, וואס דו האסט זיך אויסגעלערענט.

מלא שמחה איז דער אינגעל געלאפען אהיים מיט זיין נייעם אוצר און האט זיך געזומען ערנסט צום שפיעלען. זיין „פלייט" האט ער גלייך אוועקגעוואלפען, און מיט זיין פיעדעל פלעגט ער זיך ניט וועלען שיידען אפילו ביי דער נאכט. צו זיין גוטהארציגען לעהרער פלעגט ער פינקטליך קומען אלע וואך, און ווי וועניג דער לעהרער האט אליין ניט געקענט, האט איהם אבער דאך געלונגען אין א קורצער צייט צו ער־גרייכען מיט זיין תלמיד גלענצענדע רעזולטא־טען. סוף כל סוף האט דיעזען גוטען מענשען אבגענאלטען אריינצובעהנגען זיין שילער אלס סטיפענדיאט אין אדעסבורגער מוזיק־שולע, און פון דעמאלט אן פאנגט זיך אן די מוזיקאלישע קארירע פון דעם יונגען גאלדמארק.

צוועלף יאהר אלט, איז ער צום ערשטען מאל ארויסגעטראטען אין עפענטליכען קאנצערט; דער ערפאלג איז געווען אזוי גרויס, דאס זיינע לעהרער זיינען בעשטאנען אז זיין פאטער זאל אנוועגדען אלע קרעפטען און אוועקשיקען זיין וואנדערקינד אין וויענער קאנסערוואטאריום. און ער האט זיי געפאלגט.

אין וויען האט זיך מיט'ן יונגען גאלדמארק פעראינטערעסירט דער בעוואוסטער מוזיקאלי־שער פעדאגאג לעאפאלד יאנסא, און ער האט

געגומען אויף זיך צוצוגרייטען איהם צום עקזא־
מען אין קאנסערוואטאריום. ער האָט מיט איהם
געאַרבייט זעהר ערנסט און מיט גרויס ליעבע.
זיין גלענצענדער שילער האָט געמאַכט גרויס
פאָרטשריט און איז אַהן קיינע שווערִיגקייטען
אָנגענומען געוואָרען אין קאָנסערוואַטאָריום,
אַלס שילער פון דעם בעריהמטען וויאָלין פּראָ־
פעסאָר באָהם.

איך וויל דאָ אָנב אורחא אויפמערקזאם מא־
כען אויף א פאקט, וואָס דאָרף זיין אינטערע־
סאַנט צו וויסען פאר אַלעמען, און וואָס, לייִדער,
ניט אַלע וויִסען. נעמליך, אז וויִיט ניט אַלע
מענשליכע פעהיגקייטען וויִיזען זיך אַרויס קינד־
וויִיז, פיעלע פעהיגקייטען פאָנגען זיך אָן צו
ענטוויקלען ערשט אין די שפעטערע יאָהרען, און
קאַרל גאָלדמאַרק קען דיעזען אַלס א גלענצענ־
דער ביישפּיעל אין דיעזער הינזיכט. ער איז אַב־
געווען עטליכע יאָהר אין קאָנסערוואַטאָריום, ער
האָט געלערענט זעהר פליִיסיג און זעהר ערנסט,
(ער איז איבערהויפּט געווען זעהר ערנסט אין
אַלץ וואָס ער האָט געטהאָן אין לעבען), ער האָט
בעטראַכט זיין מוזיק אַלס א הייליגטום; אָבער
אונטער מוזיק האָט ער פערשטאַנען נור דאָס
שפּיעלען אויף דער וויאָלינע. אין פערלויף פון
א רייהע מיט יאָהרען האָט ער ניט ארויסגעווי־
זען די מינדעסטע נייגונג עפעס צו קאָמפּאָנירען.
זיינע ערשטע קאָמפּאָזיציאָנען האָט ער אָנגע־
פאַנגען צו שרייבען אז ער איז שוין געווען אַלט
22 יאָהר. און דאָך זעהען מיר אז, אַלס וויאָלי־
ניסט, איז ער סוף כל סוף פערבליבען ניט מעהר
אַלס א מיטעלמעסיגע קראַפט, בעת אַלס קאָמ־
פּאָזיטאָר פערנעהמט ער איינעם פון די ערשטע
פלעצער אין דער מאָדערנער מוזיק.

פריהער נאָך, אייִדער גאָלדמאַרק האָט זיך
געגומען צו קאָמפּאָזיציאָן, האָט אין דער וועלט־
געשיכטע פאַסירט א נעשעהענים, וועלכע האָט
איהם געצוואונגען צו פערלאָזען דאָס קאָנסער־
וואַטאָריום און אָבשטעלען זיך מיט זיין גאַנצער
מוזיקאַלישער אַרבייט, נעמליך: עס האָט אוים־
געבראָכען די רעוואָלוציאָן פון 1848טען יאָהר,
און גאָלדמאַרק האָט געמוזט געהן אין מיליטער־
דיענסט. די גאַנצע צייט פון זיין דיענסט איז
דורכגעגאַנגען פאר איהם גלאַט, אַהן קיינע אינ־
צידענטען; אָבער גלייך נאָכדעם וועז ער האָט
שוין געעגדיגט זיין טערמין און איז שוין געווען
בעפריִיט, האָט מיט איהם פאַסירט א זעלטענער
צופאַל. אין דער צייט פון דער רעוואָלוציאָן האָ־
בען די רעוואָלוציאָנערען געמאַכט א פערשוע־
רונג אויפ'ן עסטרייכישען מיליטער מיניסטער,
לאַ־טור, און האָבען איהם ערמאָרדעט. די רע־
גיערונג האָט אונטערנומען א שטרענגע אונ־
טערזוכונג און ס'האָט זיך ארויסגעוויזען אז
גאָלדמאַרק האָט אויך גענומען אַן אַנטייל אין
דיעזער פערשוורונג. עס פערשטעהט זיך, אז
מען האָט מיט איהם ניט געהאַט צו מאַכען קיין
לאַנגע מחזקות און מען האָט איהם צום פעראור־
טיילט געשאַסען צו ווערען. נאָר דער מענשהייט
איז ניט בעשערט געווען צו פערליערען אזא
גרויסע מוזיקאַלישע פערזענליכקייט, און זיינע
פרייִנד האָט געלונגען צו בעווייזען זיין אונשולד.
דער אמת איז געווען, אז צווישען די נעמען פון
די פערשווערער האָט זיך טאַקע ריכטיג געפונען
אויך גאָלדמאַרק'ס נאָמען, אָבער דאָס איז ג־
ווען זיין עלטערער ברודער, וועלכען עם האָט
אָבגעגאַלטען בעצייטענס צו ענטלויפען אין
אַמעריקא.

דיעזער ברודער איז אייגענטליך געווען די
הויפּט־שטיצע פון דער גאַנצער פאַמיליע פון די
גאָלדמאַרקס. ער האָט דאָס אויך אויסגעהאַלטען
זיין מוזיקאַלישען אינגערען ברודער אין קאָנ־
סערוואַטאָריום, און יעצט מיט זיין אָבפאָהרען
אין אַמעריקא איז די גאַנצע פאַמיליע און אויך
דער יונגער מוזיק־קינסטלער געבליבען אין א
נויט. קאַרל גאָלדמאַרק האָט זיך שוין ניט ג־
קענט צוריקקאָהרען אין קאָנסערוואַטאָריום און
האָט געמוזט אָננעהמען א שטעלע אין אַן אָפּע־
רעטען אָרקעסטער אין א קליין שטעדטעל. ער
האָט אין דיעזען אָרקעסטער געטראָגען דעם טי־
טול „קאַנצערטמייסטער" און האָט בעקומען א
גוואַלדיגע שכירות פון 8 דאָלאַר א מאָנאַט.

פונקט צו דיעזער צייט האָט קאַרל גאָלד־
מאַרק צום ערשטען מאָל דערפיהלט א נייגונג צו
דער קאָמפּאָזיטאָרישער טהעטיגקייט, און ער
האָט אָנגעפאַנגען צו בעפריעדיגען דיעזע נייִ־
גונג, אויף וויפיעל עס איז דעמאָלט געווען פאר
איהם מעגליך. א גאַנצען טאָג פלעגט ער ארומ־
לויפען איבער'ן שטאָדט געבען מוזיק שטונדען,
און אין אָבענד פלעגט ער שפּיעלען אין אָפּע־
רעטען אָרקעסטער. אָבער אין דער צייט פון די
אַנטדאָקטען צווישען איין אקט און דעם אַנדע־
רען, אָדער וועז אויף דער סצענע פלעגען פאָר־
קומען איינפאַכע געשפּרעכען אהן מוזיק, פלעגט
ער שטיל־ערהייט ביי זיך אויפ'ן פולט שרייבען
זיינע קאָמפּאָזיציאָנען. שפּעט ביי נאַכט פלעגט
ער זיי ברייִנגען אהיים און פלעגט אָנפאַנגען
זעהר אויפמערקזאם זיי איבערצוקוקען, קריטי־
קירען און פיעל מאָל איבעראַרבייטען. וועז עס
פלעגט אויסגעהן ביי איהם די ליכט, פלעגט ער
זיך לעגען אין זיין האַרטער בעט און פלעגט נאָך
לאַנג פאַרטזעצען זיין ארבייט אויף אויסוועניג.
וועז ער פלעגט שוין ווי עס איז ענטשלאָפען וועז־
רען, פלעגען איהם זיינע קאָמפּאָזיציאָנען קומען
צו חלום. און נאָך דעם אַלעם, אויף מאָרגען אין
דער פריה, אויב ער פלעגט נאָר האָבען האַלץ
אייִנצוהייצען זיין אויוועז, פלעגען, צוזאַמען מיט
די האַלץ, אַלע זיינע נעכטיגע קאָמפּאָזיציאָנען
פליהען אין פייער...

אט אזוי האָט געארבייט קארל גאָלדמארק.
ער איז געווען זעהר שטרענג צו זיך; ער האָט
געקוקט אויף זיין ארבייט ווי אויף א הייליגע

פליכט צו דער קונסט, צו דער מענשהייט, צו גאט. און דעריבער האט ער זיך אין פערלויף פון א רייהע מיט יאהרען ניט ערלויבט ארויסצולאזען אויף דער וועלט וועלכע עס איז פון זיינע קאמפאזיציאנען ביז ער האט ניט ערווארבען די זיכערהייט, אז ער איז שוין נעגוג קאמפעטענט אין זיין קונסט. ער האט אויך גוט פערשטאנען, אז קיין ארנסטע מוזיקאלישע קונסט איז ניט מעגליך אהן אן אלגעמיינער בילדונג, און ער האט אנגעוועגדט אלע זיינע קרעפטען צו ערווארבען דיעזע בילדונג. ער האט פיעל געלעזען, ער האט גוט געקענט פיער אייראפעאישע שפראכען: דייטש, פראנצויז, ענגליש און איטאליעניש; (אידיש און אונגאריש האט ער נעקענט פון געבורט). ער האט לאנג און טיכטיג געשטודירט פילאזאפיע. ער האט געהאט א פראכטפאלען ליטעראריש סטיל און איז נעוען איינער פון די בעסטע מוזיקאלישע קריטיקער פון זיין צייט.

פינף יאהר נאכאנאנד האט גאלדמארק קאמפאנירט און צו דערזעלבער צייט פערניכטעט זיינע ווערק (די גמרא זאגט אז גאט טהוט אויף אזוי: „הוא בהרא עולמות ומחריבם", ד. ה. ער שאפט וועלטען און מאכט זיי חרוב) און עס איז קיין צוויפעל ניט, אז צוויששען די אלע פערניכטעט קאמפאזיציאנען זיינען נעווען אויף פיעלע מיסטערווערק. ענדליך צום 27טען יאהר פון זיין לעבען איז ער צום ערשטען מאל ארויסגעטרעטען פאר דער וועלט אלס קאמפאזיטאר. דיעזער ערשטער דעביוט איז נעווען אריגינעל אין זיין ארט: ער האט צו דיעזען צווועק אראנזשירט א גרויסען קאנצערט אין וועלכען עס האבען אנטיל גענומען די בעסטע זינגער, אינסטרומענטען־ווירטואזען און אויך א גאנצער סימפאניע שער ארקעסטער, און די גאנצע פראגראם פון'ם קאנצערט איז בעשטאנען בלויז פון זיינע אייגענע קאמפאזיציאנען. דער קאנצערט האט נעהאט א קאלאסאלען בייפאל. די גאנצע וויענער פרעסע האט מיט איהם נעקאכט. די פרעסע פון אנדערע אייראפעאישע לענדער האט באלד אבגעקלונגען מיט א פאסענדען וויעדער־קול און גאלדמארק'ס נאמען איז גלייך נעווארען בעקאנט אין דער גאנצער וועלט.

בעזאנדערס האט דעמאלט אויסגענומען זיין יעצט פיעל בעריהמטע אוועדטורע „סאקונטאלא". דאס איז א מיסטעראהאפטע מוזיקאלישע אילוסטראציאן צו דער דראמא „סאקונטאלא" פון דעם אלט־אינדישען פאעט קאלידאסא, (פון דעם 6טען יאהרהונדערט). דאס ווערק איז נעשריבען אין דעם אריענטאלישען גייסט און איז דורכגעדרונגען מיט אן אונבעשרייבליכען מיסטישען צויבער. איינער פון די דעמאלסטיגע מוזיק־קריטיקער האט נעזאגט, אז דער דראמא פון קאלידאסא האט שוין צולייב דעם אליין נעלוינט צו לעבען 13 הונדערט יאהר, צו דערלעבען אזא מיסטערהאפטע מוזיקאלישע אילוסטראציאן.

דיעזער קאלאסאלער בייפאל האט אבער גאלדמארקען אין דאם מינדעסטע ניט פערשכור'ט, און ער האט פארטנעזעצט זיין ארבייט לאנגזאם, פארזיכטיג און געוויסענהאפט, פונקט ווי פריהער. ער האט בעשטימט צו פערלאזען זיין ארקעסטער און נעהמען זיך פלייסיג שטודירען די אפערא־קונסט. 8 יאהר נאכאנאנד האט ער אזוי נעארבייט.

עס איז ביי איהם נעווען בעשטימט, אז דער סוזשעט פון זיין ערשטער אפערא דארף זיין א אידישער און ער האט אנגעפאנגען צו קלערען וועגען דעם אויסוואהל. איינמאל איז ער אזוי נענאנגען שפאצירען איבער דער הויפטגאס פון וויען און האט דערזעהן אין א שוי־פענסטער פון א קראם א פראכטפאלען בילד, וואס שטעלט פאר ווי דער אידישער קעניג סאלאמאן בעגענעט אויף די טרעפ פון זיין פאלאץ די קענינין פון סאבא (מלכת שבא). דאס בילד האט אויף איהם געמאכט זעהר א גרויסען איינדרוק און ער האט פלוצלונג אויסגעשריען מיט גרויס פרייד: — „אט דאס איז מיין אידישע אפערא!".

אבער, ניט אזוי גיך טהוט זיך, ווי עס רעדט זיך. אויב מען ווייל האבען א ריכטיגע אידעע וועגען דעם, ווי געווייסענהאפט גאלדמארק האט זיך בעצוינגען צו זיין קונסט — איז נענוג צו בעמערקען דעם פאקט, אז נאך אלע זיינע אויבען דערמאהנטע אכט־יעהריגע פאראבעריי־טונגען צו דיעזער ארבייט, האט ביי איהם דאס שרייבען פון דיעזער אפערא וויעדער גענומען גאנצע זיעבען יאהר. ער האט יעדען אקט, יעדע סצענע, יעדע אריע און יעדען ארקעסטער־זאץ גע־שריעבען, איבערגעשריעבען און וויעדער אי־בערגעשריעבען, ביז ער פלענט זיין פאלקאמען צופריעדען. אין דיעזער הינזיכט איז גאלד־געשטאנען העכער אפילו פון מעערבער'ן, וועל־כער פלענט ארויסרופען בעוואונדערונג פאר זיין זארגפעלטיגער בעארבייטונג.

שלייסליך, איז „די קענינין פון סאבא" שוין פארטיג געווארען מיט אלע פליטערלעך. גאלד־מארק'ס גרעסטע אמביציאן איז בעשטאנען אין דעם, אז זי זאל צום ערשטען מאל אויפגעפיהרט ווערען אין דער קייזערליכער אפערא אין וויען, און ער האט גלייך אהין אווועקגעשיקט די נאנצע פארטיטור. ער האט מיט גרויס אונגעדולד גע־ווארט אויף אנ'ענטפער; אבער עס זיינען דורכגענאנגען טעג, וואכען און מאנאטען אוז ער האט קיין ענטפער ניט בעקומען. די אור־זאכע איז נעווען א נאנץ אייגפאכע: דער הויפט דירעקטאר פון דער וויענער קייזערליכער אפערא איז דעמאלט נעווען דער בעווואוסטער דירינענט הערבעק; מיט אייניגע יאהרען צו־ריק האט ער צוזאמען מיט קארל גאלדמארק אנ־

טייל נענומען אין א קאָמפּאָזיטאָרישען קאָנ־קורס, אין וועלכען עס איז געווען בעשטימט א פּרייז פון 800 גולדען, און דיעזען פּרייז האָט גראָד בעקומען קאַרל גאָלדמארק. נו, פּער־שטעהט זיך, אז יעצט האָט דער גרויסמוטיגער הערר הערבעק געפונען א נוטע געלעגענהייט אָב־צורעכענען זיך מיט זיין זיעגרייכען קאָנקורענט.

גאַנצע צוויי יאָהר זיינען דורכגעגאַנגען און גאָלדמארק האָט אלץ קיין ענטפער ניט בעקו־מען וועגען זיין „קאָנצערט פון סאבא." נאָט וויים וויפיעל יאָהר ער וואָלט נאָך בעדאַרפט וואַרטען, ווען עס זאָל ניט פּאַרקומען דער פּאָל־גענדער אינטערעסאַנטער צופּאָל, נעמליך: אין איינעם פון די פּעריאָדישע קאָנצערטען, וואָס פלעגען פּאַרקומען אין קייזערליכען הויף, האָט צופעלליגערווייזע געשפּיעלט א בעריהמטער פּיא־ניסט פון יענער צייט, אינגאַץ ברילל. צוויישען די פּיעסען, וואָס ער האָט געשפּילט אויף „בים", האָט איינע עפּעס א אַריינטאָלישע שטיק צו־געצוינגען די בעזאָנדערע אויפמערקזאמקייט פון דער קייזערליכער פאַמיליע. דער קייזער האָט צוגערופען דעם פּיאַניסט און האָט איהם גע־פרעגט, וואָס איז דער נאָמען פון דער שטיק וואָס ער האָט געשפּיעלט. ברילל האָט געענט־פערט:

— דאָס איז אַנ'אויסצוג פון א נאָך ניט אויפגעפּיהרטער אַריינטאָלישער אָפּערא מיט'ן נאָמען „די קעניגין פון סאבא", פון קאַרל גאָלד־מארק.

— איז דאָס ניט דער פערפאסער פון דער אָוווערטורע „סאקונטאלא"? — האָט געפרעגט דער קייזער, וועלכער איז געווען א גרויסער ליעבהאָבער פון מוזיק.

— יא־וואָהל! — האָט געענטפערט דער פּיאַניסט.

דער רעזולטאט פון דיעזער קליינער געשע־הענים איז געווען, דאָס „די קעניגין פון סאבא" איז אויפ'ן קייזערליכען בעפעהל גליך געווארען אויפגעפּיהרט אין דער וויענער קייזערליכער אָפּערא. דאָס איז געווען אין 1875 יאָהר.

דער ערפאָלג פון דער ערשטער פּאַרשטעלונג איז געווען קאָלאָסאל. דאָס נאַנצע פּובליקום איז געווען וויי עלעקטריזירט. מען האָט ארויס־גערופען דעם קאָמפּאָזיטאָר נאָך אָהן א סוף; מעהר ווי 40 מאָל האָט ער געמוזט אין דיעזען אבענד בעווייזען זיך אויף דער סצענע. די מו־זיקאַלישע פּרעסע האָט נעמאכט פון דיעזער גע־שעהענים א נאַנצען יום־טוב. מען האָט גע־שריבען נאַנצע קאָמענטאַרען אויף יעדער אייני־צעלנער מיזיקאַלישער פּראזע פון דיעזער אָפּע־רא, מען האָט אויפגעווויזען אלע איהרע פער־בארנענע שעהנהייטען, און מען האָט נעלויבט און געלויבט ביז'ן הימעל.

בעזאָנדערס האָט טריאומפירט די נאַנצע וויענער אידישע געזעלשאפט. זאָנאר אלטע אר־טאָדאָקסאלע אידען און אידענעם זיינען נענאנ־גען אין אָפּערא זעהען און הערען דעם נייעם וואונדער. אין די זיסע אַריענטאָלישע מעלאָדיען פון דער בעגעגענים פון שלמה־המלך מיט דער קעניגין פון סאבא האָבען זיי זיך לעבעדיג פאָר־געשטעלט דעם אָבקלאנג פון דער אלטער ביב־לישער דוד'ס הארפע און האָבען דערביי גע־זאָגט דעם בעוואוסטען פסוק: „דרך כוכב מיעקב" (עם האָט א שטערן ערשיינט ביי יעקב).

פּיעלע אנדערע קאָמפּאָזיטאָרען, אידישע און קריסטליכע, האָבען געשריבען אָפּערען אויף ביב־לישע סוושעטען. דער אלגעמיינער מוזיקאלי־שער וועלט פון דיעזע אלע אָפּערען מעג זיין ווי גרוים; נאָר צוויישען זיי און „די קעניגין פון סאבא" איז דאָך א גרויסער אונטערשיעד, נעמ־ליך: אין אלע אנדערע אָפּערען קענט איהר גע־פינען נור אייניצעלנע עכט אַריענטאָלישע אריעם און סצענעס, דער גרעסטער טייל אָבער פון די פאָסירונגע ן פון דער אָפּערא זיינען געוועהנליך פאַרגעשטעלט אין מאָדערנע מוזיקאלישע פאר־בען אין'ס אייראָפּעאישען סטיל. בעת „די קע־ניגין פון סאבא" איז פון אָנהויב ביז'ן סוף דורכגעדרונגען מיט'ן עכט־אַריענטאָלישען גייסט און דער צוהערער פיהלט די גאַנצע צייט, אז ער געפינט זיך אין א אמת'ער אלט־אידישער אט־מאָספערע. אין דיעזער הינזיכט האָט „די קע־ניגין פון סאבא" צו זיך קיין גלייכען ניט.

אין א קורצער צייט איז „די קעניגין פון סאבא" אויפגעפּיהרט געוואָרען אויף די אָפּערא ביהנען פון דער נאַנצער וועלט מיט א זעלטע־נעם ערפאָלג. דאָ אין ניו יארק האָט מען זי צום ערשטען מאָל פאַרגעשטעלט אין 1885 יאָהר. מען האָט זי געשפּיעלט 15 מאָל נאָכאַנאַנד און זי האָט געהאט דעם גרעסטען ערפאָלג פון יע־נעם סעזאָן. עס איז זעלבסטפערשטענדליך אז דעם גרעסטען בייפאל האָט זי געהאט אין איהר פאטערלאנד, אין אונגארן. שטעלט זיך פאָר אז אין אזא פערהעלטניסמעסיג ניט קיין גרויסע שטאָדט ווי בודאָפּעסט, האָט זי אויסגעהאלטען 175 פאָרשטעלונגען.

בעת „די קעניגין פון סאבא" איז אויפגע־פיהרט געוואָרען צום ערשטען מאָל, איז גאָלד־מארק שוין אלט געווען 45 יאָהר. נאָך דעם האָט ער אָנגעשריבען 6 אנדערע אָפּערען שוין אויף אנדערע, ניט אַריענטאָלישע, סוושעטען, נעמליך: 1) „מערלין", אין 1886 יאָהר; 2) „דער פּרעמדלינג", אין 1889 יאָהר; 3) „דאס העימ־כען אם הערד", אין 1896 יאָהר; 4) „דער קריגס־געפאנגענער", אין 1899 יאָהר; 5) „גיזא פון בערליכינגען", אין 1902 יאָהר, און 6) „ווינטער־מערכען", אין 1910 יאָהר, ד. ה. וועו ער איז שוין אלט געווען 80 יאָהר. אָבער ניט קוקענדיג אויף דעם, איז אפילו דיזע לעצטע אָפּערא דורכ־נעדרונגען מיט ליידענשאפט און יוגענדליכען

פּייער, פֿראָסט צו בעוואונדערען. איינער פון זיינע מוזיקאַלישע קריטיקער האָט געזאָגט אויף איהם אז זיין יוגענד האָט אָנגעפאַנגען מיט דער „קעניגין פון סאַבא" און האָט זיך קיינמאָל ניט געענדיגט.

אויסער אָפּערן האָט ער געשריבען אַלערליי אַנדערע מוזיקאַלישע ווערק; אַלע צוזאַמען מאַכען אַ קימאַלן פון לערך 60 קאָמפּאָזיציאָנען. אַלע פון זיי האָבען גרויס ערפאָלג, ווארים ער פלעגט שרייבען זעהר פּאָרזיכטיג, געווינסהאפט, און יעדע ווערק, אין וועלכער ער איז ניט געווען זיכער, פלעגט ער גאָר אָהן רחמנות פערניכטען. אָבער דאָך, נאָך ביז היינטיגען טאָג, ווען איינער דערמאָנט דעם נאָמען פון קאַרל גאָלדמאַרק, גיט ער געווענליך גלייך צו: „דאָס איז דער פערפאַסער פון „דער קעניגין פון סאַבא".

אַלס מענש איז ער איבעראַל געווען בעליעבט און געאַכטעט; ער האָט זיך מיט אַלעמען געהאַלטען פּראָסט און ליעבענסווירדיג, ער האָט קיינמאָל ניט מקנא געווען דעם ערפאָלג פון זיינע חברים. ער האָט זיך קיינמאָל ניט געיאָגט נאָך כבוד, ער האָט זיך זיין גאַנצען לעבען אָבגעווענדט פון קייזערליכע אָרדענס, פון עהרען טיטולען, פון די בעסטע שטעלען, וואָס מען האָט איהם פאָרגעלייגט אויף יעדען שריט און טריט. ער איז געווען זעהר אונצופרידען, וועז מיט אַ יאָהר פינף צוריק, צו זיין 80-יעהריגען יובילעאום, האָבען זיך, אָהן זיין ווייסען, אויף איהם אַ שאָט געטהאָן פון אלע זייטען עהרען־טיטולען פון פערשיעדענע אוניווערסיטעטען און מוזיק־פעראיינען.

ער איז געשטאָרבען אַ זקן פון 85 יאָהר. איך ווידערהאָל נאָך אמאָל, אז מיט זיין טויט האָבען מיר איצט פערלאָרען אונזער לעצטען גרויסען קאָמפּאָזיטאָר. גאָט וויים אויב עס וועלען אין אינזערע צייטען ביי אונז נאָך זיין אנדערע. נאָר אויב עס איז אונז נאָך יאָ בעשערט צו האָבען זיי, וועלען זיי וואהרשיינליך, אלס קינסטלער, געהען מיט נייע וועגען. אָבער דאָס מעגען מיר זיך ווינשען, אז, אלס מענשען, זאָלען זיי כאָטש וויפיעל עס איז זיין עהנליך צו דער רייניער, אידעאַלער פערזענליכקייט פון קאַרל גאָלדמארק.

דר. ה. זאָלאָטאַראָוו:

די אלטמאן קאלעקציע

II.

אין דער סקולפּטור ארבייט דער קינסטלער מיט טויטער מאַטעריע — מיט שטיין, בראָנז, לויים. און דאָס וואָס פאָר דעם מאָהלער איז די צייכענונג פון דעם בילד, דאָס איז פאר דעם סקולפּטאָר די מאָדעלירונג פון דער פיגור. אָבער וואָס שארפער און רעליעפנער עס זיינען די שטריכען און קאָנטורען פון דער מאָדעלירונג, אלץ שארפער בעטאָנען זיי, אפילו אין די הענט פון די בעסטע מייסטערס, ד י ר ע ע ל ע ט ו י ט ק י י ט פ ו ן ד ע ר מ א ט ע ר י ע, מיט וועלכער דער קינסטלער ארבייט. דערפאר האָבען די גרויסע מייסטערס פון דער סקולפּטור, אין אלע צייטען, געזוכט צו שאפען וועגען, אר־טען און פּאָרמען אין זייער קונסט, וועלכע זאָלען אָבשוואכען אָט די שארפע, טויטליכע רעאָליטעט פון דעם בראָנז און שטיין, און זאָלען וווייכער מאכען די שטריכען, לינדערען די האַרטקייט פון יעדען בויג פון דער פיגור — בעוועגליכער מאכען איהרע קאָנטורען, כדי מיט דעם רוח הקודש פון זייער שעפּפערישען קראפט צו קענען אריינבלאָזען אין איהר א נשמה און בעלעבען זי.

די אלטע גריכישע קונסט, האָט מען גלויבט, האָט דאָס שרייבט דורך דעם וואָס זי האָט געשאפען די אבסטראקטע, אָדער אידעאלע שהנקייט פון דער פּאָרמע. יענע ערהאבענע שהנקייט, וואָס האָט אפּעלירט צו דעם העכסטען [illegible]נהייטס געפיהל פון דעם מענשען און האָט אין דעם ענדס פון דער שהנקייט פאר־בלענדעט אלע אנדערע מעלות פון דער קונסט.

די מייסטער סקולפּטאָרען אָבער פון דער אי־טאליענישער רענעסאַנס, אין 15טען און טהייל־ווייז אויך אין 16טען יאהרהונדערט, אומקעה־רענדיג זיך צו דער אלטער גריכישער טראדיציע פון שהנקייט פון דער פּאָרם, זיינען מיט איהר אליין ניט געבליבען צופרידען. זי איז אויך פאר זיי געווען די ערהאבענסטע, בלענדענדע שהנ־קייט, אָבער דאָך א ט ו י ט ע ש ע ה נ־ק י י ט. זיי האָבען געזוכט אוים דעם קאָנקרע־טען מענשליכען געשטאלט צו שאפען ניט נור קערפערליכע שהנקייט — שהנקייט פון דער פּאָרם — נאָר אויך אָפּשפיגלען דעם אויסדרוק

„מאַדאָנא און קינד", פון לוקא דעלא ראביא.

פון דער מענשליכער זעלע אויף דעם האַרטען שטיין און בראָנז, שאפען א בעלעבטע—א ל ע ב ע ד י ג ע ש ע ה נ ק י י ט; און זיי האָבען געגלויבט צו ערלייכען זייער ציעל דורך דעם, וואָס זיי האָבען מעהרסטענטיילס מאַדעלירט זייערע בילדער און פיגורען ניט אין גאַנצע רונדע פאַרמען (אין פולען רעליעף), נור אין האַלבפאַרמען (אין נידעריגען רעליעף), דאָס הייסט אזוי, אז די מאַדעלירטע פיגור אַדער דאָס בילד איז אַרויסגעטרעטען נור טיילווייז פון דעם הינטערגרונד פון מארמאר, בראָנז אַדער ליים, און איז אָפטמאָל געווען נור א טייל פון א גרעסערען דעזיין פון א דעקאָראַטיוון כאַראַקטער. דער קאָנטראַסט, וואָס האָט זיך געבילדעט צווישען דעם הינטערגרונד און די מאַדעלירטע פיגורען, האָט געשאפען ליכט און שאַטירונג; דאָס גרעסערע דעקאָראַטיוון געמעלד — די אַטמאָספערע פון לעבען. שפעטער, אין דעם 16טען יאָהרהונדערט, איז דער גרויסער מיכעל אַנדזשעלאָ אויך מיט דער אַרט צו בעלעבען די טויטע מאַטעריע ניט געווען צופרידען. זיין גרויסער געניע האָט זיך אייגענע ווענען געשאפען, אָבער אין דער פריהסטער רענעסאַנס איז די מאַדעלירונג אין נידעריגען רעליעף און דער דעקאָראַטיווער כאַראַקטער פון דער סקולפטור געווען די אַרט וואָס האָט פאַראייניגט דאָס שטרעבען צו דער גריכישער שעהנקייט מיט דעם שטרעבען צו שאפען לעבען אין דער פאַרם.

* * *

די סקולפטור ארבייטען אין דער אלטמאן קאָלעקציע געהערען מעהרסטענטיילס צו דער איטאַליענישער רענעסאַנס צייט און זיינען קלייניגע קונסט־ווערק אין טעראַקאָטא, בראָנז אַדער מאַרמאָר, אין האַלב אַדער פולען רעליעף מאַדעלירט, וואַהרשיינליך נור אלס טהיילען פון גרעסערע דעקאָראַטיווע דעזיינס. אייניגע פיגורען פון בראָנז און מאַרמאָר געהערען דער פראַנצויזישער סקולפטור פון דעם 18טען יאָהרהונדערט, און נור געציילטע אייניגע צו קינסטלער פון אַנדערע פעלקער און לענדער. די גאַנצע קאָלעקציע איז ניט קיין גרויסע. אָבער אזוי ווי די וואונדערליכע קאָלעקציע פון די בילדער און דער מאַלעריי, געהערען אויך איהרע קונסט ווערק צו די גרויסע קינסטלער פון זייער צייט. אין אָנהויב פון דעם 15טען יאָהרהונדערט זיינען די גרויסע מייסטערס פון דער סקולפטור אין איטאַליען געווען די דריי פלאָרענטינער: גיבהערטי, דאָנאַטעלא און לוקא דעלא ראביא. דער ערשטער און עלטסטער, בעלעבט פון דעם גייסט פון דער גריכישער קונסט, האָט אין דער רויהער קונסט פון מיטעלאַלטער (אין דער גאָטישער קונסט) אריינגעטראָגען די וואונדערליכע שעהנקייט פון דער גריכישער פאָרם און האָט בעשאפען, אין נידעריגען רעליעף, א דעקאָראַטיווע סקולפטור פון בראָנז, וואָס האָט אין ריטהמישע קאדענצען אויסגעזונגען די סוזשעטען פון זיין ארבייט און האָט אין יענער צייט צו זיך קיין גלייכען ניט גהאַט. איהם איז אָבער נאָך אלץ געבליבען פּרעמד דאָס רעלעף פון דער מענשליכער זעלע. דאָס גרויסע רעלעף פון דעם לעבען האָט אריינגעבראַכט אין זיין קונסט דאָנאַטעלא — אפשר דער גרעסטער מייסטער פון יענער צייט. מיט

„דער יונגער יאָהאַן דער טויפער" פון מינא דא פיעזאלע.

דעם ברייטען שוואונג פון א גרויסען קינסטלער און דער זעהונג פון א נביא האָט זיין שעפּפערישער גייסט דורכגעדרונגען דעם מענשען און אנט־פּלעקט פּאר אונז דאָס לעבען. אָבער שוין צו אָפט זעהט ער אין דעם רעאלען פון דעם לע־בען דאָס טראגישע. אין זיין „מאדאָנא און קינד", אין דער אלטער קאָלעקציע, טרעט ארויס די אונאָנגענעהם דראמאטישע זייט פון זיין קונסט. זיין מא־דאָנא איז גיכער א מוטער, וואָס דריקט איהר קינד צו זיך מיט אזא ליעבע, ווייל זי האָט מורא פּאר אן אונגעזעהענער גיפאהר, וואָס קען פון איהר דאָס קינד צוועקרויבען, אייר־דער א הייליגע מוטער פון אן ערלעזער וואָס שטעהט איבער די שרעקען פון גיפאָהר. און אויב אפּילו אין דער פּאָרם פּאר־קערפּערט דאָנאטעלא די אלטע גריכישע שעהנקייט, פערלירט אָבער אָפּט זיין אינ־האלט דאָס לעבענלוסטיגע פון יענער וואונדערבארער אלטער קונסט.

דער גרויסער קינסטלער, וואָס האָט אויף דעם נאטיר־ליכסטען אופן דערגרייכט בי־דע, אי די שעהנקייט פון דער פּאָרמע, אי דאָס אויסדריקליך רעעלע פון דער זעלע, איז גע־וען לוקא דעלא ראביא. ער האָט גיעארבייט אין האלבען און נידעריגען רעליעף, אמאל אין שטיין, גע־וועהנליך אָבער אין ווייסער אָדער בלויליך קא־לירטער טעראקאטא, איבערגעצויגען מיט א דין הייטעלע פון ענעמאל, און איז געווען א וואונ־דערליכער קינסטלער. זיין „מאדאָנא און קינד", אין דער אלטמאן קאָלעקציע, איז ווייט ניט פון זיינע בעסטע קונסטווערק, אָבער אויך זי טראָגט ניט אויף זיך אפּילו קיין זכר פון רעליגיעזער הייליגקייט, קיין זכר פון מיסטישער געטליכ־קייט. זי איז פּשוט א מוטער מיט א קינד אויף דער האנד, אזוי פּראָכטפּאל מאָדעלירט, אז עס שלאָגט פון ביידע דאָס פּריידיגע בליהענדיגע לעבען — איבערהויפּט פון דער פיגור פון דעם פּיצעלע קינד. און אזוי איז אויך יעדעם אנ־דער וועדק וואָס לוקא האָט בעשאפען. ער האָט געדערפט בעציערען דעם דאָס אָדער דעם אל־טער פון א קלויסטער מיט די הייליגסטע לע־גענדען פון דעם קריסטענטום, האָט פון זיין

„פריעדען" פון אלעסאנדרא וויטארי־א

אין דער אלטמאן קאָלעקציע מיט דער מאדאָנא פון דאָנאטעלא, אָדער מיט דער „מאדאָנא און קינד" פון אנטאניא ראזעלינא. ראזעלינא איז ניט קיין גלייכען צו די צוויי גרוי־סע מייסטערס. אָבער — א שילער פון דאָנא־טעלא — איז ער דאָך א גרויסער קינסטלער אליין. זיין „מאדאָנא און קינד" פון געלבליך־ווייסער מארמאָר האָט אין הינטערגרונד א דע־קאָראציע פון מלאכים׳לאָך און איז געווים מא־דעלירט מיט גרויסער קונסט ניט נור אין די פי־גורען, נור אויך אין דער פיעל קאָמפּליצירטער דראפּירונג; ערטער ווייז איז זי נאָך בעגילדעט געווען, כדי ארויסצובערעגען א גרעסערען בעלע־בעגדען קאָנטראָסט, דאָך פּעהלט איהם גראָד דאָס לעבעדיגע — האָרט פערבלייבט דאָס טוי־טע פון דעם שטיין אין דעם בילד, איבער וועל־כען עס שוועבט דאָס אונבעשטימטע מיסטישע פון דעם סוזשעט.

מייסטערווערק אין מארמאָר אָדער אין ווייס־בלויליכער טע־ראקאטא ארויסגעשיינט דאָס היידענישע לעבעדיגע, דאָס רעעלע שעהנע און פריידיגע. ער איז דער ערשטער צווישען די גרויסע קינסטלער פון דער פריהסטער רענעסאנס, וואָס האָט אריינגעטראָגען דעם גרי־כישען גייסט אין דער איטא־ליענישער קונסט, און איז אויך געווען דער ערשטער, וואָס האָט געגלויבט אז די גרויסע קונסט, וואָס בעציערט די דאָמען פון אלטארען פון קלויסטערס, מעג אויך בעצי־רען אוז בעשעהנען די הייזער און היימען פון דעם פאָלק, אויסער גאָט׳ס הויז; און ער האָט געווידמעט זיינע עלטערע יאָהרען צו שאפען אזא מין ארט וויסע טעפּעריי, בעציערט מיט געמעלדער און קאָלירט מיט שטילע, וועלכע פארבען, וואָס איז געווען א פּראכט פּאר׳ן אויג און א פּרייד פאר דעם פּשוט׳ען מענשען אין זיין טאָג־טעגליכען לעבען — אין דעם לעבען אויסער די טויערן פון די קירכען און דעם מיס־טישען עהרפורכט פאר אל־טארען.

די איינפאכקייט, שעהנקייט און לעבענס־פריידיגקייט פון לוקאָ׳ס גרויסער קונסט בע־גריפט מען ערשט רעכט, ווען מען פערגלייכט זיין מאדאָנא

וואלטער פאטער, דער גרויסער ענגלישער קונסט־קענער און קריטיקער, אין זיינע סטודיען פון דער איטאליענישער רענעסאנס, בעצייכענט דעם לירישסטען סקולפטאר פון דעם 15טען יאהרה., מינא דא פיעזאלע, אלס דעם „רא־פאעל פון דער סקולפטור". אזא מיינונג מעג זיך זיין א היבש ביסעל איבערטריבען, אבער אז מינא איז געווען דער לירישער זינגער פון שעהנ־קייט, קען גאר קיין צווייפעל ניט זיין, וועז מען גיט נור א קוק אויף דעם וואונדערשעהנעם „ביוסט פון דעם יונגען יאהאן דעם טויפער". ניט נור איז די פיגור וואונדערליך מאדעלירט אין אלטען גריכישען סטיל; ניט נור ליגט אן אויס־דרוק פון קינדערשער ענטשלאסענהייט ארום די ווינקלען פון דעם מויל געמישט מיט א גוטמוטיג־קייט אין די איבעריגע שטריכען פון דעם פנים, נור עס קוקט נאך ארוים א ווארימע יוגענדליכע נשמה פון די אפענע קינדערשע אויגען, און דאס גאנצע אטעמט און לעבט.

* * *

צווישען די מייסטער קינסטלער אין דער סקולפטור פון דער שפעטערער רענעסאנס — אין דעם 16טען יאהרהונדערט, איז געווען דער גרויסער וועניציאנער סקולפטאר און ארכיטעקט יאקאפא סאנסאווינא. געבאָרען איז ער אפילו א פלאָרענטינער, אבער געארבייט האט ער דאס גאנצע לעבען אין דער ארכיטעקטור און סקולפ־

„צדקה", פון סאנסאווינא.

„די בעדערין", פון הודאן.

טור אין וועניציע. דאָרט האט ער געשאפען ניט נאָר גרויסע קונסטווערק, נור אויך אן אייגענעם סטיל, ארום וועלכען עם האבען זיך גרופירט די פאָרנעמסטע קינסטלער פון זיין צייט.

אין דער אלטמאן קאלעקציע זיינען פארא־ען עטליכע קונסט־ווערק אין דעם סטיל פון סאנ־סאווינא. אבער נור איינע — די סימבאליסטי־שע גרופע אין טונקעלער טעראקאטא, בעטיטעלט „צדקה", קען מען מיט זיכערהייט צושרייבען צום מייסטער אליין. און די גרופע איז ענוג. אין איהר שפיגעלט זיך אפ אין א קליינער מאס דאס וואס די רענעסאנס צייט האט דערגרייכט אין דער קונסט: די וואונדערבארע שהנקייט פון דער פארם און דער אויסדרוק פון דעם רע־עלען פולסירענדען לעבען אין איהרע פלאסטישע פיגורען. דער דעזיין פון סאנסאווינע'ס גרופע איז א גאנץ אייגנאכער: — צדקה — אין דער פארם פון א פרוי — זיצט מיט אין האנד אן אויסגעשטרעקטע און אפענע, בעת מיט דער אנ־דערער בעשיצט זי קליינע אונבעהילפליכע קינ־דערלעך, וואס טולין זיך הארציג צו איהר. דאס גאנצע איז וואונדערליך מאדעלירט און וואונ־דערליך בעלעבט. ניט וועניגער שהן און קינסט־לערישי־פליסיג מאדעלירט און בעלעבט זיינען די צווויי בראנז פיגורען אין דער קאלעקציע, פון דעם בעסטען שילער פון סאנסאווינא — אלעק־סאנדרא וויטאריא. די פיגורען זיינען סימבאלען פון „מלחמה" און „פרידען". פון זיי דריקט „פרידען" אויס דאס געמיטליכע און זאטע אין

„שכרות פון וויין", פון קלאדיאן.

דעם לעבען דורך א פולען בונט פון זאנגען אין איהר האנד — א רעאלער פיזישער סימבאל, — אבער דאס מונטערע און פרידליכע האט דער קינסטלער מיסטעריש אויסגעדריקט אין דער פראכטפאלער לוסטיגער פאזע פון דער פיגור — אין איהר גייסטיגען אויסדרוק.

* * *

פון די אייניגע פראנצויזישע סקולפטור אר־ביטען אין דער אלטמאן קאלעקציע זיינען די צוויי, „די בעדערין" פון דושאן אנטאניע הודאן און די „שכרות פון וויין" פון קלאד מיטשעל — קלאדיאן — די קינסטלעריש וויכטיגסטע און שעהנסטע. זיי דריקען אויס אם בעסטען דעם כאראקטער פון דער פראנצויזישער סקולפטור פון דעם 18טען יאהרהונדערט. הודאן איז דער גרויסער פראנצויזישער מייסטער פון יענער צייט, און זיין מארמאר סטאטוע „די בעדערין" איז איינע פון זיינע בעסטע קונסטווערק. „די בעדערין" איז א נאקעטע פרויען געשטאלט, פראכטפאל מאדעלירט אין וויכע גראציעזע שטריכען און איז דער אויסדרוק פון דעם שטאר־קען, אבער ערנסטען נאטוראליזם פון דעם קינסטלער. אריגינעל איז „די בעדערין" געווען איינע פון א גרופע. זי איז געזעסען אין א באסיין מיט וואסער, און א דיענסט — א ניגע־רין — מאדעלירט פון בליי — האט זי בענאסען מיט וואסער. אין דער צייט פון דער גרויסער פראנצויזישער רעוואלוציע איז די גרופע פאר־פאלען געוואָרען, אבער די מארמאר סטאטוע האט זיך שפעטער אבגעזוכט, און מיט א יאהר 15 צוריק איז זי געוואָרען איינע פון די ווערט־פולסטע קונסטווערק פון דער אלטמאן קאלעקציע.

קלאדיאן'ס שעפפערישער ענניע דריקט אוים גאר אן אנדער שטריך אין דעם כאראקטער פון דער פראנצויזישער סקולפטור פון יענער צייט. ער ארבייט אין קלייניע פיגורען פון טעראקאטא און איז דער גרויסער מייסטער פון דעם פאר־שייטען היידענישען גייסט אין דער פראנצויזי־שער קונסט. געווענליך ארבייט ער מיט מי־פאלאגישע פיגורען, און די גרופע „שכרות פון וויין", וווּ באקום — דער גאט פון וויין — פער־שכורט א סאטיר, איז איינע פון זיינע בעסטע קונסטווערק. און זי איז ווירקליך א וואונדער־שענע גרופע. די רעליעפענע מאדעלירונג און די וואונדערליכע שאטירונג פון די פיגורען; דער אויסדרוק פון ווידערשטאנד פון דעם סאטיר, און נאך מעהר — דער אויסדרוק פון בעוועגונג אין דער גרופע — רופט ארויס יענעם שטיפערישי־פארשייטען שפיעל פון לוסט, וויין און שכרות, וואס בעלעבט אזוי וואונדערליך די פיגורען פון דעם גאנצען בילד. אט דאס — דאס נאטורא־ליסטיש־ערנסטע און טיעפע, און דאס פערשיי־טע היידנישע, פערקערפערט אין שענע פאר־מעז, זיינען געווען די הויפט שטריכען פון דער

דער אבגאט „קואן יען" — כינעזישע פארצעלוי.

פראנצויזישער סקולפטור פון דעם 18טען יאהרהונדערט.

* * *

די זאמלונג פון כינעזישע פּארצעלייַ, אין דער אלטמאָדישקאָלעקציע, איז, צוליעב איהר קינסטלערישען אויסוואהל, אפשר די וואונדערליכסטע קאָלעקציע אין דער וועלט. מען קען קוים איבערגעבען דעם איינדרוק, וואָס זי מאכט; מען קען קוים אויסדריקען אין ווערטער די ווירקונג פון איהרע וואונדערליך קאָלירטע גענמעלדער און דעזיינס, פון איהרע צויבערדיגע נואנסען פון פּארבען, פון איהר גאנצער זוניגער, לעבענספרייד יגער קונסט. מען מוז זי זעהען צו קענען פיהלען אוּן אָבשאַצען איהר גרויסען קינסטלערישען ווערטה אוּן דעם גייסטיגען פערגעניגען וואָס מען גענישט פון איהר.

זי בעשטעהט, ווי אלע זאמלונגען פון כינעזישע פּארצעלייַ, פון גרויסע גלאזירטע אָדער ענעמאליירטע בלומען־טעפּ, צילינדרישע אוּן פיערעקיגע וואזענעס, אויסגעקיילעכדיגטע סלאָיעס, אלטע פּארצעלאיענע טעלער אוּן א קלייניע קאָלעקציע פון מיניאטור קונסט־ווערק פון גענקעלעך, פּארצעלייענע קמיע׳לעך, בשמים־פלעשעלעך אוּן טאבאק־פּושקעלעך — בעציערט מיט גאָלד, דימענטען אוּן פּערל— אָבער פון דער וואונדערבארסטער ארבייט. זי גהערט אויך צו דער עפּאָכע פון דעם האלב 17טען אוּן טהייל 18טען יאהרהונדערט, וועז די כינעזישע פּארצעלייַ אינדוסטריע אין צענטראל כינע האָט דערגרייכט איהר העכסטע שטופּע פון ענטוויקלונג, אוּן די קינסטלער בעל מלאכות האָבען געשאפען דאָס בעסטע אוּן ערהאבענסטע פון זייער קונסט. אוּן א וואונדערליכע קונסט איז דאָס גענוען. ניט

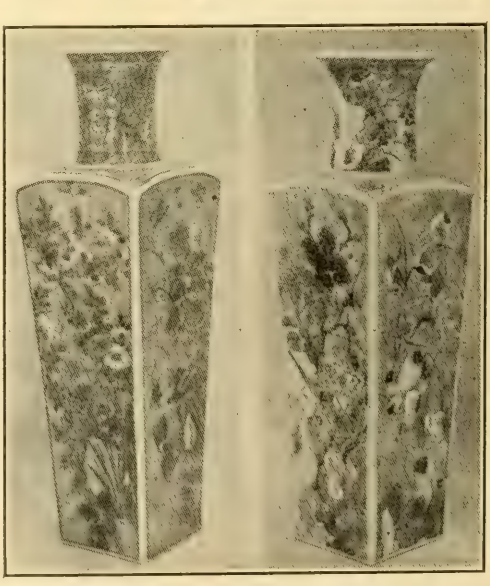

פיערעקיגע וואזענעס — מיט געלען אונטערגרונד.

א כלאָי אוּן א צילינדער־וואזענע — מיט שווארצען אונטערגרונד.

פאר איהר אוּן ניט נאָך איהר האָט דער מענשליכער גענוס — אין ערגעז ניט — ווידער גענשאפען דאָס וואָס יענע מייסטערס אוּן קינסטלער האָבען גענשאפען. דערפאר טראָגט זי אזא גרויסען אוּן וועדטה.

אין דער קאָלעקציע צוטיילען זיך די וואזענעס, בלומען־טעפּ אוּן־סלאָיעס אין אייגנפּארביגע אוּן פיעלפּארביגע. די איינפּארביגע זיינען קאָלירט ווייס אָדער רויט, גרין אָדער בלוי, אוּן האָבען ניט קיין שום געמעלד אויף זיך. זיי זיינען גלאזירט, אוּן אפּט אויך בעדעקט מיט א דינינקען ענעמאל אוּן אויף זייער אויבערפלאך שפּיגלען זיך אפּ זייערע וואונדערליכע קאָלירען — איבערהויפּט די טונקעל־רויטע קאָלירען. זיי פלאמען ארוים פון דער גלאזירטער אויבערפלאך אין טונקעלע אייגנהאלטענע פּארבען, שפּיגלען זיך אָבּ אין איהר געשליפענעם גלאנץ אוּן צוגיסען זיך אזוי ווי די לעצטע טונקעלע רויטקייט פון דער זון צוגיסט זיך אוּן שפּיגעלט זיך אפּ אין דעם לויטערען האריזאָנט, אונטער וועלכען זי האָט זיך ערשט געזעצט. ניט וועניגער שהען זיינען אויך די בלענדענדע שנעע־וויייסע וואזענעס, אוּן מיט א שטילען חן שטעהען, ווי פּערטראכט, די בלויע גרויסע בלומען־טעפּ. אָבער די שענסטע אוּן די וואונדערבארסטע זיינען דאָך די פיעל קאָלירטע פּארצעלייען.

זיי צוטיילען זיך אין פערשיידענע סאָרטען, אָדער פאמיליעס, נאָך דעם קאָליר פון דעם הינטערגרונד, אויף וועלכען דאָס געמעלד איז געמאכט. געוועהנליך איז דער אונטער־גרונד גרין, געל, שווארץ, רויט אָדער געל־רויט אוּן אויף איהם קומט דאָס פיעל־קאָלירטע געמעלד. אין פיעלע פון די וואזענעס אוּן סלאָיעס איז די הויפּט פיגור פון דעם געמעלד די שעהנע אוטהאָרן בלום, אָבער אויך אנדערע בלומען, בלעטעלעך אוּן צווייגעלעך, פייגעלעך אוּן זומער־

פייגעלאך קומען אריין אין די וואונדערליכע נע־
מעלדער. די זעלטענסטע וואזאנעס זיינען די
מיט א גרינעם אונטערגרונד און מיט שווארצע
און ווייסע קאלירטע געמעלדער. אפילו אין דער
אלטמאן קאלעקציע זיינען פאראן פון זיי נור
איינצעלנע. די צילינדרישע אוטהארן וואזאנע
און דער טעלער מיט דעם געמעלד פון חיות און
פליגעלאך אין ווייסע, שווארצע און גאלד־געלע
פארבען געמאלט אויף א גרינעם אונטערגרונד,
זיינען פון די זעלטענסטע פארצעליין. שעה־
נער און פול מיט א צארטען חן זיינען די פיער־
עקיגע וואזאנעס, מיט דעם פראכטפולען געמעלד
פון ווייסע און גאלד־רויטע בלומען, גרינע בלע־
טעלאך און צוויייגעלאך, פויגלאך און פליגעלאך,
וואונדערליך ענעמאלירט אויף א ווייכען גרעלען
אונטערגרונד. אבער זיכער שטארקער און אייני־
דרוקספולער זיינען די צילינדער וואזאנע און די
צוויי סלאיעס און גארניטורן מיט דעם דעקאר־
טיוען געמעלד פון ווייסע בלומען אויף א שווער־
צען אונטערגרונד. וואונדערליך שענן קאלאירט
מיט פראכט נואנסען פון ליכט און שאטירונג,
איז עס די שענסטע דעקאראטיוע קונסט פון
יענע גרויסע קינסטלער בעל מלאכות. אין זייער

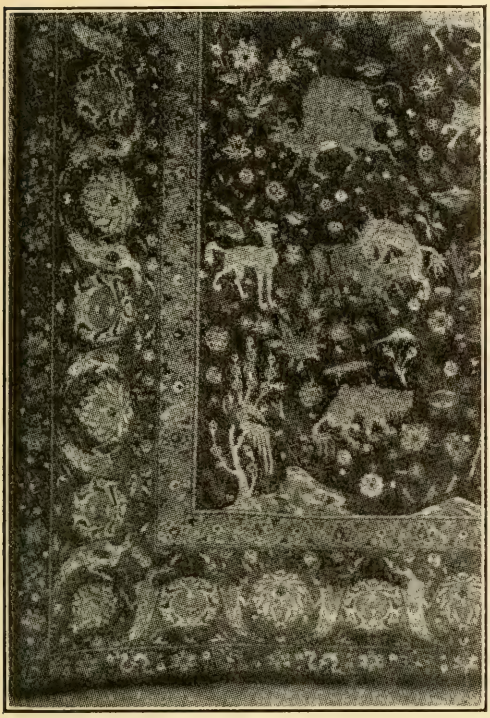

יאגד־טעפיך.

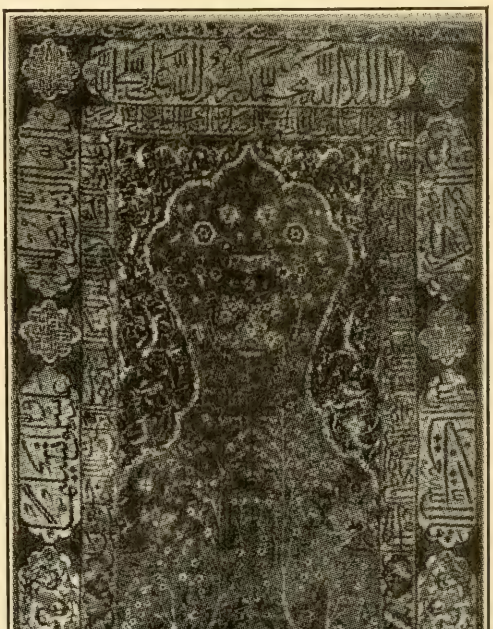

געבעט־טעפיך.

גאנצער זאמלונג זיינען אט די פארצעליין דאס
פרויידיגסטע פון דער גאנצער קאלעקציע. זיי
זיינען איהר גרעסטער און טייערסטער אוצר.
פון די מיניאטור־ארבייטען זיינען די געצקעס די
זארגפעלטיגסטע סקולפטור פון יענע כינעזישע
קינסטלער, ווי די געטין קואן יין וווייזט עס. זי
איז זאנדערבאר מאדעלירט, איבערהויפט אין
איהר דראפירונג, און איז א שטיק פון וואונ־
דערליכער פרימיטיוער קונסט.

ניט גרויס, אבער שעהן איז אויך די אלטמאן
קאלעקציע פון טעפיכער און מעבעל. די טעפי־
כער זיינען מיסטענס פארזישע און נור אייניגע
קומען פון אינדיע. אבער אלע כמעט געהערען
צו דער אריענטאלישער האנד־וועבערייי פון דעם
16טען יאהרהונדערט און זיינען דערפאר פון
גרויסען ווערטה. זייערע דעזיינס און געמעלדען
זיינען פערשיעדען. אין דעם טעפיך פון צענט־
ראל פערזיע, צום ביישפיעל, זיינען די בלומען
און קווייטען פון דעם געוועב כמעט אין אונבע־
שטימטער אונארדנונג צוואוארפען ארום א
צענטראלער צייכענונג, און פארקאהרט, אין דעם
שאהנעם אינדישען ראג זיינען די בלומען און
קווייטען נור די צענטראלע פיגורען פון א רע־
געלמעסיג סימעטריש געפלאכטענעם נעץ. אבער
ניט נור בלומען און קווייטען זיינען דער סוושעט
פון די געמעלדען. אין דעם פראכטפאלען דע־

זיין פון דעם זיידענעם מיטעל־פערזישען טעפּיך זיינען ניט נור בלומען די פינורען, נור אויך פער־שידענע מינים חיות, וואָס שיינען צו אנטלויפען פון הינט וואָס יאָגען זיי נאָך — און אויך פוי־געלעך זיינען פאַראַנען דאָ אין דעם ווייס.—דאָס גאַנצע שיינט צו האָבען די בעדייטונג פון א יאגד־טעפּיך, פונקט ווי דער נאָרד־פערזישער טע־פּיך מיט דעם נעמעלד פון א צענטראלער פינור און אויסציגע פון דעם קאָרפּען אין דער ראַהם און זוים, איז נעווים א תפילה־טעפּיך, וואָס האָט ערנעץ אין א טעמפּעל נעדיינט א פרומען קנעכט פון אהלאה'ס נביא צו זיצען מיט צונויפגעלעגטע פיס אויף איהם אין טיעפּען נעבעט.

די פארבען פון די טעפּיכער זיינען ניט תמיד שטילע, נעלאַסענע, רוהיגע. אויך דאָ דריקט זיך אָב זייער אַריענטאַלישער כאַראַקטער. די מיטעל־פערזישע טעפּיכער זיינען אין העל־נעלע אָדער רויטליכע פערבען נעווענט, מיט די בלומען, קווייי־טען און חיות אין פערשיעדענע קאָליריען — אָפטמאָל שוין צו שרייענדיגע. די נאָרד־פערזי־שע טעפּיכער זיינען פיעל נעלאַסענער און טונ־קעלער. די אינדישע — מיט א בעסערען אויס־וואָהל פון שטימונג אין די פארבען.

און דאָס אלטע שעהנע מעבעל — די צוויי נעשניצטע קאַמאָדען, און דער אויסערגעווענהנ־ליך שעהנער טיש, פון דער צייט פון דער פראַנ־צויזישער רענעסאַנס, האָבען זייער ווערטה אין דער אלטמאָן קאָלעקציע ניט צוליעב זייער אלט־קייט אליין. זייערע וואונדערליך נעשניצטע און אויסגעטאָקטע פיגורען און דער אויסערגעווענהנ־ליך שעהנער דעזיין פון זייער בעפּוצונג ברענגט זיי נעווים אין דער קאַטעגאָריע פון שעהנער קונסט, צו וועלכער עס נעהערט אויך דער שעה־נער ענגלישער שטוהל פון דעם 17טען יאהר־הונדערט, און אלע אין אייניעם פארענדיגען און זיינען אויך א קינסטלערישער טהיי? פון יענער וואונדערליכער קאָלעקציע פון קונסט, וואָס דער אידישער סוחר מי טדער קינסטלערישער נשמה — בענדזשאמין אלטמאן — האָט איבערגע־לאָזט אלס א ירושה פאר דער גאנצער וועלט.

זישאָ לאַנדוי:	ליעדער	פון יאָזעף אייכענדאָרף.

אָוונדיג שוין רוישט דער וואַלד...

אָוונדיג שוין רוישט דער וואַלד,
אַלץ נעהמט שטילער ווערען,
און אין הימעל וועט גאָט באַלד
אָנצינדען די שטערען;
וואו זאָלסט וועגדען זיך און קעהרען,
אָוונדיג שוין רוישט דער וואַלד.

אַלעס געהט זיך צו זיין רוה,
יעדער קלאַנג — פערגאנגען;
קוקט מיט שרעק דער וואנד'רער צו,
וואַלט אהיים געגאנגען,
דאָ אין וואַלד, מיט אַלע קלאַנגען,
האַרץ מיינס, דרימעל איין רוה.

לאָרעלײ.

עס איז שוין שפּעט, עס ווערט שוין קאַלט,
וואָס רייטסטו איינזאָם דורך דעם וואלד?
דער וואלד איז טיף, דו ביסט אַליין,
איך וועל מיט דיר צוזאַמען געהן.

„עס נאַרען מענער, כ'גלויב ניט דיר,
פון פיין איז ס'האַרץ צובראָכען מיר,
נאָר בלאַנדושען קולות הער און היין,
אנטלויף! דו ווייסט ניט, ווער איך בין."

דאָס פערד — פערפּוצט, אויך זי אַליין,
דער יונגער לויב — ווי וואונדערשעהן.
איצט קען איך דיך — גאָט שטעה מיר ביי! —
ביסט די מכשפה לאָרעליי.

„דו קענסט מיך גוט — פון בארג שוין לאַנג,
מיין שלאָם צום רהיין קוקט שטיל און באַנג.
איצט איז שוין שפּעט, באלד ווערט שוין קאַלט,
קומסט קיינמאָל מעהר אַרויס פון וואַלד."

אויפ'ן טויט פון מיין קינד.

די ווייטע זייגערס שלאָגען,
עס איז שוין טיעפּע נאַכט;
ווי פינסטער ברענט דאָס לעמפּעל,
דיין בעטעל איז געמאַכט.

דער ווינד א ווייענדיגער
נאָר גענהט אַרום דעם הויז,
מיר זיצען שטיל און אוינזאָם,
און האַרצען אָפּט אַרויס.

עס איז, ווי דו א שטילער,
געקלאפּט וואָלסט איצט אין טיר,
דו האָסט זיך נאָר פערבלאָנדזשעט,
קומסט מיד צוריק צו מיר.

א, טיר, נאַראָנים, בלאָנדזשען
אין פינסטערניש און שרעק,
וועו דו פון לאנג געפונגען
האָסט שוין אהיים דעם וועג.

א. ליטווין:

די אידישע פאָלקסשאפונג אין בילדער

מיכל גארדאן אַלס דיכטער און מענש

2.

די טעמעס, אויף וועלכע מיכל גאַרדאַן זיינגט, זיינען כמעט אַלע קאַמפֿאַ־מאַטיוון. דער דיכ־טער פון דער השכלה־עפּאָכע איז נאָך ניט פערזיגט צו פערבינדען די אינערליכע וואונדען מיט די אויסערליכע סבות: מיט דער אַלגעמיין פּאָלי־טישער לאָגע פון לאַנד, מיט די סאָציאַלע און עקאָנאָמישע און קולטורעלע בעדינגונגען פון׳ם ניט־אידישען לעבען. אין אַיין פונקט זיינען זיי דאָך אָבער געווען גערעכט. יעדע רעפֿאָרם מוז א מענש, ווי א פּאָלק אָנהויבען, פריהער פון אַלץ, פון זיך אַליין. מוז אָנהויבען ביי אַלע אומשטענ־דען, דערפאַר טאָקע איז זייער ווירקונג געווען אונגעהייער. וועו זיי זיינען ניט געווען אימ־שטאַנד אָנצוצייכענען דעם פּאָלק א בעשטימטע

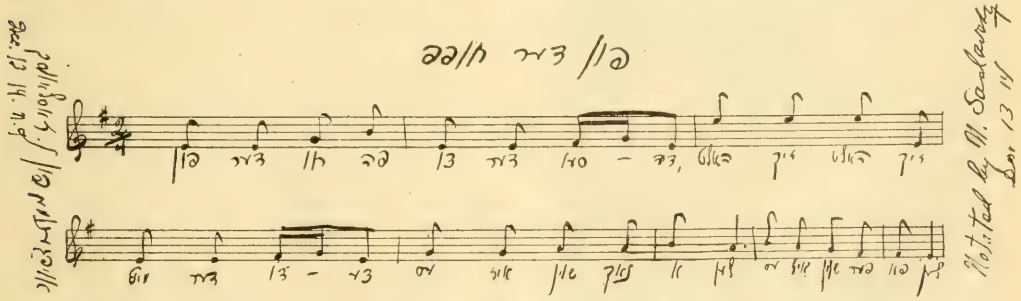

פּראָגראַם, וואָס זאָל איהם, דעם פּאָלק, וויזיזען ווי אזוי צו לעבען, האָבען זיי אַלענפאַלס גע־קענט פּאָלקאָם אָנווייזען ווי אזוי מ׳ד א ר ף נ י ט ל ע ב ע ן. זייער ווירקונג איז געווען א נעגאַטיוות. און דאָס איז נויטיג און נוצליך געווען.

די ערשטע ליעד פון מיכל גאַרדאַן („פון דער חופּה צו דער סעודה"), איז א מייסטער־שילדע־רונג פון דעם פּאָלק׳ס חורבן. אזוי ווי צוזער אין זיין „סנדק", נעהמט ער דורך דעם גאַנצען אידעשען לעבען פון וויגעל ביז צום קבר. ביי צוזער׳ן הויבט זיך דעם אידען׳ס שלים־מזל אָן פון סאַמע געבאָרען. ביי מיכל גאַרדאַן — פון דער חתונה. און ער איז געראַטן. די ניט־צוגע־גרייטקייט צו א פאַמיליען־לעבען, די לייכט־זיניקייט. מיט וועלכע אידען בעציהען זיך צו שדוכים, איז דער קוואל פון אַלע צרות. ער צו־טיילט דעם אידען׳ס פאַמיליען־טראַגעדיע אויף דריי טיילען: די יוגענד, די מיטעלע, די עלטערע יאָהרען. יעדע עפּאָכע הויבט זיך ביי איהם אָן פון דעם פאַרשפּיעל און צושפּיעל:

פון דער חופּה צו דער סעודה:
האַלט זיך, האַלט זיך מיט דער דודע!
עס איז שוין נאָך אַלעז,
עס איז שוין פאַרפאַלען...

דעם ערשטען יאָהר זיצט די פּאָר פּאָלק אויף קעסט. דער באַלעבעסעל קוועטשט די באַנק. אויפ׳ן צווייטען יאָהר איז שוין דאָ א נחת: שוין פּאַראַן א קינד מיט וועמען צו שפּיעלען. מען מוז האָבען אַן אָם. די וויבעל קען נאָר וויגען און זינגען, און... טראָגען וויטער. דער דריטער יאָהר נאָך א קינד. קיין רוהיגע שעה... צייכנ־

לעך... עין־הרע... „פערנאַנגען די ביינדלעך".

אויפ׳ן פירטען יאָהר איז „האַלב־קעסט". דאָס הייסט מ׳גיט די פּאָר פּאָלק נאָר עסען. אלע איבעריגע בעדערפענישען דאַרפען זיי זיך אַליין בעזאָרגען. ווי אזוי אבער און פון וואַנען? אז דער יונגערמאַן האָט די גאַנצע צייט עקזוועטשט די באַנק. דערווייל געהט דער שווער ארונטער פון מעמד. די שוויגער וואַרפט שוין אָפט אונטער דעם איידעם: „שלים־מזל". די וויב

איז קידער־וויידער;
לאָז איהר צורוה, זי טראָגט שוין וויעדער...
נאָך א פּאָר יאָהר

וואַקסט אוים א שוואָגער — א ביטערער יונג,
וואַקסט אוים א שוועגערין—עסט אוים די לונג,
מ׳ריסט זיך מיט דיר, באַלד דער, באַלד יענער,
זעהסט אוים, ווי אַן אינדיק צווישען העהנער.
מיט איין וואָרט, דעם שוואַר׳ס הויז איז
פול מלאכי חבלה,

דו האָסט פון יעדען דיין מפּלה,
דיין שוואר איז אַרום, ניטאָ דיר צו געבען ;
פערזעץ די צירונג, געה אַרויס מיט'ן לעבען.
אויפ'ן 5טען יאָהר געהט דער יונגערמאַן שוין
אַרויס אין גאַנצען
אין אַ שטיבעל אַ קליינע פול מיט וואַנצען,
דו און דיין ווייב, דרײַ קינדער ווי ריבען,
אַן אַם, אַ דינסט, אין אַלעמען זיעבען.

בעמערקט: אַחוץ דער אייגענער געזינדעל דאַרף מען נאָך האָבען אַן אַם און אַ דינסט!

„ערשט הויבט מען זיך אָן צו בעזינען" „עפּעם געשעפּט פּאַר זיך צו געפינען". מען ברעכט זיך דעם קאָפּ און מען ווייס ניט וואָס צו טהאָן פּאַר די ביסעל נדן.

צו פאָהרען קיין ריגאַ, צו פאָהרען קיין מעמעל,
אָבער ס'איז גלייכער אין דער היים אַ קרעמיל...

„אַריין אין קרעמיל פון אַלע געשעפּטען". מ'איז אַריינגעפאָהרען. שלעכט. מ'מוז ציהען דעם וועג. ער שטרענגט זיך אָן מיט אַלע קרעפּטען. אָבער עם העלפּט ניט. וואָרום

דיין ווייב קיין בריה, דו קיין מבין,
דער דלות געהט אויף אַזוי ווי אויף הייוונען.

ווייטער געהט אַלץ כסדר. איין קינד מאַזעלט. די אָנדערע פּאָקט. ער אַליין, „געווהנלעך ווי ביי אידען" „צו אַלע צרות קריגט ער מערי־דען". ווערט אָבגעלאָזען, דער רוקען געקרימט, געבויגען דער קאָפּ, פערשלומפּערט פון אויבען ביז אַראָב.

אזא תל איז געוואָרען פונ'ם באַלעבעסל אין איינע פינף יאָהר. „אויפ'ן זעקסטען יאָהר צו זיין הוצאה", „האָט זי אַ צווילינג מיט מזל ברכה'ניו", דאָ האַלט שוין נאָר ביי דאָם לעצט, „אָט יענעם פערקויפט און דאָם פערזעצט".

וואָס זאָל מען טהאָן?

עס הויבט זיך דער מוח,
צו טאָן אַן ארבייט ניטאָ קיין כח...
בלייבט נאָר איין זאַך: צו זוכען אַ שטערטעל
אין פּוילען, אין זאַמעט
און וועד דאַרט אַ פּרוש, אַדער אַ מלמד...

מיט מעהר טאַלאַנט און מעהר שרעקליכע פּארבען האָט קיין דיכטער ביי אונז ניט געשיל־דערט דעם עקאָנאָמישען חורבן פון אידעשען קליינבירגערליכען שטאַנד אין מיטען פון פּאַרי־גען יאָהרהונדערט. די ליעד האָט געמאַכט אַן אונגעהייערען איינדרוק. מ'האָט איהר געזונגען אומעטום. דער פּאָלק האָט זיך דערזעהן אין זיין ריכטיגען שפּיגעל. מ'האָט זיך מיט יעדען וואָרט געבריהט און נעבערנט און דאָך געקוויקט. וואָ־רום דאָ ווי אומעטום אין גאַרדאָנ'ס ליעדער האָט זיך ניט געפיהלט די שטראָפּרייד פון אַ מגיד, נאָר דער קרעכץ פון אַ פריינד, וואָס לעבט און ליידט מיט'ן פאָלק צוזאַמען.

דער טראָגעדיע פונ'ם אינערליכען אידעשען פאַמיליען־לעבען איז געווידמעט אַ גרויסער טייל פון גאַרדאָנ'ס ליעדער. און דאָס זיינען די בעס־טע און די שטארקסטע.

טיף ריהרענד איז די ליעד „ז—דע פּאר'ן גט". דער סוזשעט קען דינען פּאר אַ דראָמע — איינע פון די אייביגע דראָמעס אין אידעשען לעבען.

עס טהוט מיר זעהר לייד, וואָס דער פּלאָץ ערלויבט מיר ניט צו ברענגען די גאַנצע מיס־טערהאפטע פּאָלקסליעד. די דאָזיגע יונגע וועיבע בעלאַנגט אָבער ניט צו די שטומע פּאַסיוועס נא־טורען, וואָס גיבען זיך אונטער זייער שיקזאָל, אָפּפערען זייער פּערזענליכען לעבען צוליעב די קינדער. צוועלף יאָהר האָט זי געליטען, געטראָ־גען די יסורים פון אַ לעבען אַהן ליעבע. אָבער אויפ'ן דרייצענטען האָט איהר נשמה פּראָטעס־טירט.

מען האָט מיך געקוילעט גאָר אָהן אַ מעסער,
די שחיטה איז אָבער שטאַרקער און בעסער ;
דער טבעת קידושין, דער גאָלדענער רינג,
איז אַ שטאַרקער חלק, שניידט טיף און גרינג.

אָ, גאָלדענע רינג, דו אייזערנע קייט,
האָסט מיך געקאָוועט, האָסט מיך גענויט,
צו לעבען צוועלף פינסטערע יאָהר ביז היינט
מיט'ן מאַן, וואָס איך האָב איהם גאַנץ פיינט.

אוידער אַ לעבען מיט קוועל און מיט נויט,
איז פיעל מאָל בעסער דער ביטערער טויט,
אוידער ליידען צרות אין אַ ליכטיגער שטוב,
בעסער ליגען רוהיג אין פינצטערען גרוב.

זי האָט אַלץ געוואָרט. געמיינט: עס וועט זיך אַריבערקומען. „די שטאַרקע צייט וועט מאַכען נאָהענט, וואָס איז גאַנץ ווייט". זי האָט זיך אָבער געגאָרט.

עס פליהען די יאָהרען געשווינד פאַרבי,
שוין דאָ אַ קינד, שוין צווי און דריי,
דריי ליבע קינדער, דריי ליכטיגע שטערען,
איבער אייך וואַש איך מיך מיט מיינע טרערען.

איבער אייך האָב איך געליטען אַזוי פיעל,
איך האָב געליטען גאַנץ רוהיג און שטיל,
דריי גאָלדענע קיטען האָבען מיך געבונדען,
צו ליידען רוהיג מיינע גרויסע וואונדען.

זי קען שוין מעהר ניט ליידען. די צרות קענען איהר אַריינטרייבען אין גרוב. די קינדער וועלען בלייבען יתומים. וועט זיין בעסער פּאר זיי? שטאַרק איז איהר ליעבע צו איהרע קינדער. די מוטערליעבע קען אָבער ניט דעקען איהר פרויען־ליעבע, איהר פערזענליכע רעכט אויף גליק. און דערביי בעשליסט זי זיך בעסער גט'ן. דער לע־

בען וועט בלייבען א פערוואונדעטער, א צוריסענער, אבער דאָך וועט זי אויך עפּעס געווינען: די קינדער וועלען האָבען א מאמען און זי וועט האָבען איהרע קינדער.

צו דערזעלבער סעריע ליעדער בעלאַנגט „מיין דעה" און „דער גט". „מיין דעה" איז אירגענטליך אַן אויספּיהר פון די ביידע געבראַכטע ליעדער. כדי עס זאָל ניט קומען צו א קאַטאַסטראָפע ראַט דער דיכטער דער אידישער מיידעל, זי זאָל ניט התונה האָבען, ווי טאַטע און מאמע הייסען, נאָר זי זאָל אַליין אויסקלייבען. פריהער פון אַלץ זאָל זי זיהן דער חתן זאָל נעפעלען ניט בלויז טאַטע־מאמען און דער משפּחה, נאָר, דער עיקר, איהר אַליין. און אז ער וועט איהר געפעלען דאַרף זי פאָדערען נאָך א זאָך פון איהר זווג:

וועז דו זעהסט א חתן און דיר געפעלט דער קערן,
דאַרפסטו פרעגען: צו קען ער א ווייב דערנעהרען.

דעם שיקזאָל פון דער אידישער פרוי האָט מיכל גאַרדאָן געווידמעט זיינע בעסטע ליעדער. „דער גט" איז די טעמע פון נאָך א ליעד. אזוי ווי אין דער ערשטער אויבענגעבראַכטער ליעד, איז אויך אין דער צווייטער, די פרוי ניט די גע'גט'ע, נאָר פערקאַהרט — די וואָס וויל זיך גט'ען. דאָ איז שוין די סבה א בעשטימטע: דער מאַן איז אַוועק אין דער גרויסער שטאָדט, אין פאַלטאַווע — א שטאָדט, וואָס האָט א נאַמען ליטא פאַר אַן אפּיקורסישע, אזוי ווי אַדעם, וואו־הין ליטוואָקעם פלעגען זיך אַלע מאָל לאָזען זוכען פרנסה. אין פאַלטאַווע, אזוי ווי אין אַדעם, וואו־נען שוין פון לאַנג היינטמאָדישע אידען. וועז א ליטוואק וויל דאָרט פערדינען, מוז ער אויסטהאָן זיינע אַלטמאָדישע מלבושים, אויפּפיהרען זיך, ווי די פאַלטאַווער און אַדעסער אידען פיהרען זיך אויף. די ווייב און קינדער זיינען געבליבען אין דער היים. דאָרט אין ליטא שטערט זיי קיינער ניט צו פיהרען זיך אויפ'ן אַלטען שטייגער. אָבער צווישען מאַן און ווייב איז שוין א תהום. זי, די טרייע אידעשע טאָכטער, איז געבליבען איבערגעבען איהר מאַן. איהר האַרץ אָבער זיצטערט פאַר איהם. יעדען אידען, וואָס קומט פון יענע ווייטע מקומות, פרעגט זי אויס:

איהר זייט דאָך, רבי איד, אין פאַלטאַווע געווען,
האָט איהר דאָרטען מיין מאַן געזעהן?
מען זאָגט, מען זאָגט — א חרפּה אַן א זייט —
מען זאָגט, אַז ער איז געוואָרען פאַרשיידט.

ער געהט קורץ געקליידט, נאָך דער גוי'אישער מאָדע; גאַנצענע טעג אָהן א היטעל; לעגט זיך אָהן קריאת־שמע, שטעלט זיך שפּעט דאָוונען און פערפעהלט נאָר דעם לאַנגען „והוא רחום". איינער זאָגט איהר

אויך זיינע נאמנות
אַז זיין קליין בערדעל הענגט אויך אין סכנות...
איינעם, איהר מאַן'ס א פרייגד, האָט שוין
געטראָפען די צרות:
ער האָט מיט זיין בערדעל געשלאָגען כפּרות...

אין א צווייטען „ליעד פון דער באָרד" האָט שוין דיזעלבע צרה געטראָפען טאָקע מיט איהר אייגענעם מאַן. ער איז נעקומען אהיים אָהן א באָרד. די פרומע אידישע פרוי קען ניט פערשטעהן: צו וואָס האָט ער דאָס געטהאָן? די גאַלטע מאָרדע האָט איהם, ביי איהר אין די אויגען, אַבגעריסען פון כּלל ישראל.

די „ליעד פון דער באָרד" איז מעהר ווי א סאַטירע „צום לאַכען און שפּאַס צו מאַכען". אין איהר הומאָר פיהלט זיך אזא ווייכע און ריהרענדע תמימות! אין דעם געלעכטער פיהלט איהר זודיגע טרערען, טרערען ניט אויסגעוויינטע, זיפצען ניט אויסגעזיפצט. פיהלט זיך די דראַמע פון דער אידעשער פרוי, וועלכע האָט אויף א גאַנץ בעזונדער שטייגער דורכגעלעבט און דורכגעליטען דעם אידעשען פאַלק'ס גיימטיגען ערוואָכען, מיט אַלע זיינע וועהטאָגען און געגנסטען, מיט אַלע זיינע ליכט און שאָטען. פאַר איהר איז שאָטען געווען מעהר ווי ליכט און וועהטאָגען א סך מעהר, ווי געגנסטען.

די „ליעד פון דער באָרד" איז איינע פון די שעהנסטע פערל פון דעם אידישען פאַלקסלאָר. דערין וועט זיך דער לעזער לייכט איבערצייגען פון די עטליכע סטראָפען, וואָס איך ברענג דאָ.

פון אָנהויב וועלט זי, די ווייב, איבערראַשט, וועלט בייז, וועז זי דערזעהט דעם מאַן אָהן דער באָרד, די צירונג פון א פרומען אידען. זי טענה'ט מיט כעס:

... די באָרד זאָל מיר וועלען, עס מעג אונטער־
געהן די וועלט,
די באָרד זאָל מיר וועלען — ניט א האָר גע־
געפעהלט!...

באַלד אָבער קומט זי צו זיך, פערשטעהט, אז ס'איז פערפאַלען... בייזערען זיך העלפט ניט. און איהר צאָרן צוגיסט זיך אין א שטילען שמערץ:

צי האָט דיר די באָרד געטאָן א רעה,
צי האָט זי דיר געקאָסט עפּעס א הוצאה,
צי האָט זי ביי דיר געבעטען וועז עסען,
צי האָט זי דיר געשאַדט צו דיינע אינטערעסען,
געוואַלד, איך קען די באָרד ניט פערגעסען!

דאָ ניט לאַנג האָב איך געזעהן אין חלום
דיין גאַנצע בערדעלע עליה השלום;
איין האָר אַהין און איין האָר אַהער
און נעבען איהר ליגט א שאַרפע שערע.
געוואַלד, גיב מיר די בערדיל אַהער!

ב׳האָב שוין געזאָהן דאָס הייליגע אָרט,
וואו ס׳ליגען נעבאָך די האָר פון דיין באָרד.
אויפ׳ן בית הקברות גראָב איך אַ גריבעל,
איך וועל זיי בעגראָבען, אויף זיי מאַבען אַ
שטיבעל,
גוואַלד, בערדעלע, האָב ניט פאַראיבעל!

אויפ׳ן צווייטען פּלאַן, אָבער אויף צו די שעהנסטע לייעדער מיכל גאָרדאָנ׳ס, געהערען זיינע חסיד׳ישע סאַטירען („דער בארשטש", „די משקה", „מיין תשובה", „מיין וידוי", „איך קען ניט פּארשטיין", „א נייער מופת"). אָט די אַלע צייכענען זיך אויס מיט דער קלאָרער אונ־געקינסטלטער פּאָלקסשפּראַך. ער ברויכט אפילו א גראָבען וואָרט (דעם וואָרט פערשטעלט ער נאַטירלעך מיט פּינטעלעך) און מאַכט אונטען אַן אָנמערקונג, אז איהם אָרט ניט, וואָס די היינט־וועלטיגע מאַדאָמען וועלען פאַלען דערפון אין חלשות. דער אמת מוז פּארגעשטעלט ווערען ניט פערפּוצט, נאָר אזוי ווי ער איז. מיכל גאָרדאָן ס ט א ר ע ט זיך קיינמאָל ניט צו רייַדען מיט דעם פּאָלק׳ס שפּראַך. ער דאַרף זיך ניט סטא־רען. דאָס איז אין איהם נאַטירליך, ער איז אליין א שטיק פון פּאָלק. ער האָט ניט געלעבט אָבגע־ריסען פון די מאַסען, ווי א סך אַנדערע משכילים־אינטעליגענטען. ער האָט זיין גאַנצען לעבען פערלעבט אין פּאָלק. דעם פּאָלק׳ס וועהטאָגען זיינען ז י י נ ע געווען. „פון דער חופּה צו דער סעודה" איז זיין אייגענע ביאָגראַפּיע. אַן אויטאָביאָגראַפּישען כאַראַקטער האָבען אויך א גאַנצע רייהע אַנדערע ליעדער גאָרדאָנ׳ס. ער איז געבאָרען געווארען אויף דער ווילנער אידעשער נאַס. האָט געלערנט אין די ווילנער חדרים. שפּעטער — אין ראַמאַליעם קלויז, אָדער אין דעם גאון׳ס קלויז. איז געווען א וואויליער אינ־געל און דערצו פון אַן אלטער יחוס׳דיגער פאַמי־ליע. האָט זיך טאַקע גיך געפונען אויף איהם א בעלן. ער איז אָנגעקומען פאַר אַן איידעם צו די עלטערען פון דעם שפּעטער בערהמטען העברע־אישען דיכטער יהודה ליב גאָרדאָן. דער לעצטער רעדט אָפט אין זיינע שפּעטערדיגע בריפּ צום פּאָלקסדיכטער מיט גרויס דאַנקבאַרקייט וועגען דעם אונגעהויערען אינפלום, וואָס דער שוואָגער האָט אויף איהם געהאט.

„וועז ניט דו", שרייבט ער צו איהם אין איינעם פון זיינע בריפּ, „וואָלט איך איצט א קרעמער אָדער א באַנק־קוועטשער געווען". צווי־שען בייַדע שוואָגערס, בייַדע דיכטער, איז אַן ענגע פריינדשאפטליכע פערבינדונג געבליבען אויפ׳ן גאַנצען לעבען. בייַדענס וועגען האָבען זיך אָבער שארף צושיידט אין די שפּעטערדיגע יאָהרען. יהודה ליב גאָרדאָן איז געוואָרען וועלט־בעריהמט, אלס דער גרעסטער העברעאי־שער פּאָעט, האָט נעשפּיעלט א ראָלע אין פּע־טערבורג, אין דער אידישער אינטעליגענץ, האָט גוט פערדיענט, האָט אויסגעהאַדעוועט געשטו־דירטע קינדער, האָט זיך אליין און זיינע קינ־דער בעזאָרגט. קורץ: ער איז געווען א „מוצלח": האָט געקענט מאכען אי זיין ליטע־ראַרישע, אי זיין מאַטערעלע קאריערע. מיכל גאָרדאָן איז אָבער געבליבען א „לא יוצלח", א „שלימזל". געווען א נע ונד׳ניק, אן אָרימאַן, א קבצן זיין גאַנצען לעבען. אין עטליכע יאָהר ארום נאָך זיין התונה איז איהם די ווייב נע־שטאָרבען. שפּעטער א ביסעל האָט ער א צוויי־טע גענומען. מיט איהר האָט ער א סך יאָהרען פערלעבט. דאָס רוב איז ז י געווען די שפּיי־זערקע. ער האָט אומגעוואַנדערט: דאָ אן אק־ציזניק ביי בארען יוזל גינזבורג, וואָס האָט דע־מאָלט געהאט דעם אָטקוף פון בראנפען ביי דער רוסישער רעגיערונג; דאָ אויף א שטעל ביי בראָדסקי׳ן אין סמילע, אין שפּאָלע. אָט די ביידע ראָטשילדען פון די רוסישע אידען זיינען אליין משכילים געווען און האָבען געשטיצט די פריינד פון השכלה. דער דיכטער „יהלל" איז נאָך ביז היינטיגען טאָג אויף א שטעלע, טאקע אין דערזעלבער שפּאָלע, ביי אן אייניקעל פון יענעם בראָדסקי.

צו די עלטערע יאָהרען איז מיכל גאָרדאָן זיין צווייטע ווייב אָבגעשטאָרבען. ער האָט מיט איהר געהאט צווי קינדער. פון די ביידע איז געבליבען נאָר איין זוהן, וואָס האָט געשטודירט דאָקטאָר. מיט דעם טויט פון זיין ווייב איז זיין מאַטעריעלע לאגע געווארען זעהר שלעכט. זי — די ווייב — האָט איהם געהאָלפען טראָגען דעם יאָך פון פרנסה. ער האָט צו די עלטערע יאָהרען זיך געמוזט דערנעהרען פון מלמדות. איבערגענג האָט ער די מלמד׳ישע פרנסה גע־ברויכט מעהר אָדער וועניגער זיין גאַנצען לע־בען. ער איז אָבער ניט געווען בלויז א לעה־רער פון העברעאיש. דאָס איז געווען א פאָלקס־לעהרער לויט׳ן בערוף. פון זיין חדר זיינען ארויס הונדערטער תלמידים, ארויס גליך אין די שקאָלעס, אין די גימנאַזיעס. א סך פון זיי האָבען זיך ארויפגעארבייט אויף גלענצענדע קאריערעס פון דאָקטוירים, אדוואָקאטען, אינ־זשענערען און אנדערע דיפּלאָמירטע טיטולען. זיינען גרויס און רייך געווארען. און קיינער פון זיי האָט ניט דערמאָנט זייער אמאָליגען וועג־ווייזער און לעהרער, וואָס האָט זיינע על־טערע יאָהרען פערלעבט אין גרויס אָרימקייט, איינזאָם און פערלאָזען פון אלעמען. דער טרו־באָדור פון דער השכלה, דער גרויסער פּאָלקס־פריינד דערלעבט זיינע לעצטע טעג אין קיעווער שפּיטאָל. אז ער איז געשטאָרבען, האָט די אי־דישע פּרעסע פון יענער צייט, דער „המליץ" אין „הצפירה" ניט געפונען אפילו פאר נויטיג צו ווידמען דעם אַנדענקען פונ׳ם דיכטער א לענ־ראָלאָג פון עטליכע שורות. ערשט אין א יאָהר ארום געפינען מיר אין „הוין פריינד" (2טען

באנד) א קורצע אנמעלדונג וועגן מיכל גאַרדאַנס טויט — פון 13 שורות, אין דעם געוועהנליכען נוסח פון גוזמא׳דיג־אינגעלשע קאַרעספּאַנדענצ־ציעס. „די קיעווער אידען, — אזוי ענדיגט דער קורצער נעקראָלאָג, — פון גרויס ביז קליין, פון אָרעם ביז רייך האָבען אירע מיטבירגער (דעם ריכטער) מקבר געווען מיט גרויס כבוד, ווי אונזער א ליעבען פּאָלקס־פּאָעט".

אין אמת׳ען איז געווען פונקט דער היפוך. און דעם ביטערען אמת דערוויסען מיר זיך צו־פעליג, אַנשטויסענדיג זיך אויף א קאַרעספּאַנ־דענץ אין „המליץ" מיט א יאָהר שפּעטער גע־ווידמעט דעם אַנדענקען פונ׳ם פּאָלקס־דיכטער, פון זיינעם א חבר און פריינד, דעם העברעאי־שען שרייבער יצחק יעקב ווייסבערג. פּאַר וואָס האָט דערזעלבער ווייסבערג ניט געהאַלטען פּאַר נויטיג עס צו כעדען אונ׳ם זעלבען „המליץ" מיט א יאָהר פריהער, באלד נאָך זיין חבר׳ס טויט — דאָס בלייבט א קשיא. אלענפאלס איז אָט די קאַרעספּאַנדענץ, געדרוקט אין צוויי נו־מערן פון דער צייטונג, זעהר אינטערעסאַנט. זי איז כמעט די איינציגע קוועל וואָס גיט אינ־טערעסאַנטע ידיעות אויב ניט וועגן מיכל גאַר־דאַן׳ס לעבען און ווירקען, איז וועניגסטענס וויי־גען די לעצטע טעג פון דעם דיכטער׳ס לעבען.

„איינזאָם און פערלאָזען — שרייבט ווייס־בערג — איז ער געלעגען אָהן א שום חבר און פריינד. איינזאָם און עלענד איז ער גע־שטאָרבען אין שפּיטאָל און ביי זיין טויט איז ניט געווען קיין איין מענש פון זיין משפּחה, קיינער האָט ניט געוואוסט דעם טאָג פון זיין קבורה, וואָרום די אויפזעהער פון שפּיטאָל האָ־בען ניט געהאַלטען פּאַר נויטיג צו מעלדען וועי־גען זיין טויט אין דער עפענטליכקייט... ר׳ מיכל גאַרדאַן איז געווען א ריינע נשמה, האָט זיך געהאַלטען תמיד קליין ביי זיך. ער האָט שטענדיג פיינד געהאט צו רוקען זיך אויבען אַן... האָט זיך ניט געקענט מאַסקירען..."

אזוי זאָגט עדות וועגען איהם זיין פריינד. העכסט כאַראַקטעריסטיש איז דער ווייטערדי־גער עפּיזאָד, וואָס ווייסבערג ברענגט אין זיי־נע עראינערונגען וועגען די לעצטע טעג פונ׳ם דיכטער.

בשעת גאַרדאַן איז געלעגען אין שפּיטאָל (ער איז קראַנק געווען אויף א ראַק, קרעבס), איז מיט איהם צוזאַמען געלעגען אַן אלטער מאַן פון אַריבער 70 יאָהר, איינער ראָזענפעלד, א העברעאישער מחבר, וואָס איז געקומען אין קיעוו קלייבען פּרענומעראַנטען אויף זיין חבור אַנשטאָט געלד האָט ער אָבער געקראָגען א גע־פּעהרליכע קרענק, וואָס האָט אויף איהם גע־בראַכט אין שפּיטאָל אַריין. ער איז געווען גאַרדאַן׳ס א נאָהענטער בעקאַנטער. די דאָק־טוירים האָבען אָט דעם אלטען מחבר גלייך אָב־גענומען. דער אלטער האָט זיך דע־טערמינירט צוצוווינטערן. גאַר־דאַן, וועלכער האָט ביז דער לעצטער מינוט דערהאלטען זיין לייכטע הומאָריסטישע בעצי־הונג צום לעבען, האָט פון דעם וויינענדיגען אל־טען געלאכט. נאָר איינער! — מאכט ער צו איהם — וואָס וויינסטו, וואָס נעהמסטו זיך צום הארצען! וואָס האָסטו פון אזא ביטער לע־בען? און אז דו וועסט לעבען נאָך א מאָל אזוי פיעל, און אז דו וועסט נאָך אויפעסען טויזענ־דער טעלער פון אָט די שיטערע שפּיטאָל־קרופּ־ניק! ס׳איז אלץ איין טייוועל! דער סוף פון א בהמה איז — צו דער שחיטה און דער סוף פון א אידישען שרייבער איז צו שטארבען אין שפּיטאָל. אָדער ביזטו אפשר מיר מקנא? נאָך א וויילע קום איך אויך צו דיר און מאַרגען זויי־מען מיר ביידע אין איין מחיצה". דערבי האָט זיך מיכל גאַרדאַן שטארק צוגאַכט פאר אלעמען, וואָס זיינען געשטאַנען ארום. נאָר דער אונ־גליקליכער אלטער מחבר האָט זיך אויף אזא שטייגער ניט געלאָזט טריייסטען. עס האָט זיך איהם זעהר געוואָלט לעבען און ער איז צוגאַסען געוואָרען פון געווין, און אזוי... איז ער גע־שטאָרבען. גאַרדאַן האָט נאָך דעם געלעבט — דערצעהלט ווייטער ווייסבערג — ביז א האַלב יאָהר צייט. א מאָל בין איך איהם געקומען געוואָהר ווערען, דערצעהלט ער מיר די געשיכ־טע און צופלאַצט פון געלעבטער... אז איך דער־מאָן זיך איצט אַן יענעם געלעבטער, נעהמט מיך אַן א שרעק.

אָט אזא אייזערנעם מוטה האָט געהאט דער מענש! אייניגע וואָכען פּאַר׳ן טויט איז ער געפאַלען און צובראָכען א פוס. אז איך בין איהם וויעדער געקומען געוואָהר ווערען, האָט ער מיך בעגעגענט מיט א געלעכטער. „איך בין היינט", — מאַכט ער צו מיר, — אלט געוואָ־רען 66 יאָהר. האָט מיט מיר דער מלאך־המות געמאכט א שפּיעל, א שפּיעל געטהאַן אין „זעקס און זעכציג". איך האָב איהם אָבער בייגעקו־מען. דערזעהט ער, אז ער קען מיט מיר נאָר נישט מאכען האָט ער מיך אָנגעריהרט אַן דער לאָפּעטקע פונ׳ם דיך, ווי עס ווערט דערצעהלט אין חומש פון יעקב׳ן מיט׳ן מלאך, וואָס האָט זיך מיט איהם נעראַנגלט. אָט דעריבער הינק איך דאָס אויף א פוס און גיי אָנגעשפּאַרט אויף א שטעקען.

„אז ס׳פלעגט איהם אָבגעהן א ביסעל, פלעגט ער זיך אליין טריייסטען און געבען מוטה. הער, פלעגט ער זאָגען צו מיר א מאָל, דו ווייסט, אז די דאָקטוירים ווייסען נאָר נישט. די האָרץ זאגט מיר, אז דער פּאַטישער גייסט, וואָס לעבט אין מיר, וועט מיר געבען פרישע קרעפ־טען. א סימן האָסטו, אז אלע דיכטער לעבען לאנג אויף צו להכעיס זייערע גרויסע צרות. אין א מינוט ארום אָבער פלעגט ער שפּאַט מאכען

איבער זיך אַליין, איבער זיין לייכטזינניקייט און טרויערייען.

ליגענדיג אויפֿן קראנקען־בעט, — דער־צעהלט ווייטער ווייסבערג, — האָט ער ביז דער לעצטער מינוט ניט אויפגעהערט צו לעזען, צו לערנען, צו שרייבען בריפֿ, שירים. זיין טישעל איז תמיד געווען אָנגעלעגט מיט ביכער, צייטונגען, טינט און פעדער. ער האָט ניט אויפֿגעהערט צו רעדען איבער ביכער און אי־בער שרייבער, איבער דער נוצליכער און שעה־נער ליטעראטור."

די לעצטע פון גאָרדאָן'ס ביכער לויעדער (וואָס זיינען געדרוקט געוואָרען אַ יאָהר פֿאַר זיין טויט) בעשטעטיגען פֿאַלקאָם אָט די שיל־דערונג פון מיכל גאָרדאָן'ס אייזערנעם מוטה און גייסט, וואָס האָבען איהם ניט פערלאָזען ביז דעם לעצטען אָטהעם. „מיינע יאָהרען", „מיין לעבענס צייט" און „מיין צוואה", וואָס זיינען אָהן אַ ספֿק געשריבען געוואָרען שוין אין זיין קראנקען צושטאנד, אַ קורצע צייט פֿאַר דעם דיכטער'ס טויט, אָטהעמען מיט דער זעלבער דיכטערישער קראפֿט, ווי די בעסטע פון זיינע יוגענדליכע ליעדער. פול מיט טרויער און ענט־טוישונג אין זיין פֿערזענליכען לעבען, זיינען זיי אָבער פון דעסטוועגען ניט וועניגער אָפּטימים־טיש און פול מיט האָפענונג בנוגע צו זיינע אי־דעאַלען, צו זיין לעבענס־אויפגאָבע.

מיינע יאָהרען זענען פערשוואונדען
אַזוי געשווינד, ווי אַ וואַסערשטראָם,
און פול מיט צרות, פול מיט וואונדען
פֿאַלען זיי באַלד אַריין אין טיפֿען תהום.

די יונגע יאָהרען, די שענסטע טעג
צום שענעם פריהלינג גלייכט מען זיי,
זיי זיינען מיר מיט שמורם אַווּעק,
מיט שטאַרקע פֿרעסט, מיט גרויסען שניי.

עס זוזשעט דאָס טייבער, ווי זילבער קלאָר,
עס רוישט דער וואַלד, עס ברויזט דער ווינד;
ווייט מיר דאָס האַרץ, מיר דוכט זיך נאָר,
מען ווייסט, מען שרייט, אַי ווי, אַי ווינד.

זען צו מיין אויער קומט אַמאָל
אַ זיס געזאַנג פון אַ סאַלאָווי,
דוכט מיר איך הער אַ ביטער קול:
ער זיפֿצט, ער שרייט: אַי ווי, אַי ווי.

. . . . . .

וואָס פאר אַ קראפֿט, וואָס אַ טיפֿע עלענ־שער טאָן עס דרינגט אין אייער נשמה פון אָט די האַרצגרייפענדע פערזען!

נאָך אַ שטארקערען איינדרוק מאַכט די צווייטע ליעד „מיין לעבענס צייט", וואָס דער דיכטער האָט געשריבען שטאַהענדיג שוין מיט איין פוס אין קבר.

אַזוי ווי דורך אַן אָפּען טיר
אַרויס אין גאָס פון ענגען שטוב,
אַזוי גאַנץ רוהיג גיע איך מיר
אַראָפּ פון בעט אַריין אין גרוב.

. . . . . .

עס טוט אַמאָל פון ים אַ שפּריץ
אַ טראָפּען וואַסער פאַר'ן זונען שיין,
און פאַלט געשווינד אַזוי ווי אַ בליץ
צוריק אַראָפּ אין ים אַריין...

דאָך זיין לעצטע ליעד, זיין שוואַנען־ליעד, די „צוואה", איז שוין וויעדער פול מיט דעם מונטערען, געזונטען אָפּטימיזם פון אַ קעמפּפער.

אין פאָלגענדע אויפֿאַבע הארציגע פערזען ליעגט אויסגעדריקט די גאַנצע פֿראָגראַם פון דער השכלה, ווי עס האָבען איהר פערשטאַנען איהרע בעסטע פאָרשטעהער:

די גאַנצע וועלט איז גאָטעס הויז,
צום פֿריען לעבען איז זי בעשטעלט;
די אַלע מענשען קליין און גרויס,
איין פֿראַווע האָבען זיי אין דער וועלט.

אַ גיב אָב כבוד דעם אַרימאַן,
אַזוי ווי ער וואָלט זיין גאַנץ רייך;
פאַל ניט אַראָב פאַר'ן רייבען מאַן,
וואָרום אַלע מענשען זיינען גלייך.

מיר זעהען, אַלזאָ, ווי נאָהענט די אידעא־לען פון דער השכלה, פון דער גייסטיגער רע־וואָלוציע ביי אידען, זיינען צו אונזער מעהר צייטיגער עפּאָכע פון פאָליטישע און סאָציאַל־עקאָנאָמישע אידעאַלען. אונזער וועג איז ברייי־טער, אונזער פֿראָגראַם קלערער. אָבער אָהן זיי, אָהן יענע ערשטע שוואַלבען, וואָלטען מיר דעם וועג ניט געפונען. זיי האָבען דעם וועג פאַר אונז רײַן געמאכט פון שטיינער און דערנער. זיי האָבען דעם פונדאַמענט געלעגט פאַר דעם נייעם בנין פון אידישען פאָלק'ס אויפלעבונג.

נייניציג יאָהר איז אַוועק זינט מיכל גאָרדאָן, איינער פון יענע מוטהיגסטע פונדאַמענט־לעגער, איז געבאָרען געוואָרען, און דער 25טער יאָהר געהט נאָך זיין טרויעריגען מארטירער־טויט. לאָמיר זשע, די אייניקלעך, פערריכטען, וואָס אונזערע טאַטעס האָבען געפּהלט. לאָמיר דער־מאָנען צום גוטען דעם אַנדענקען פון דעם דאָ־זיגען העלד און מארטירער. זיינע ליעדער, זיין פריעדליכע, געוועהר אינ'ס קאמפּף פאר אַ בע־סערע ציקונפט פון דעם אידישען פאָלק, זיינען נאָר צום טהייל געדרוקט — און די זיינען איצט אַ זעלטענהייט. ס'איז נויטיג זיי צו זאַמלען און ארויסגעבען אין אַ ביליגער פאָלקס־אויס־גאַבע, צוזאַמען מיט אַ מעהר אויספיהרליכער ביאָגראפיע פונ'ס פאָלקס־דיכטער. די אידישע יוגענד דאַרף זיך לערנען צו שעצען איהרע אל־טע פרייַנד, ווי די נייע. צווישען אָט די פרייַנד און קעמפּפער פון דעם אידישען פאָלק'ס אויפ־לעבונג איז מיכל גאָרדאָן געווים איינער פון די בעסטע.

ביבליאָגראַפיע

„די פּוסטע קרעטשמע", אַ פּאָלקס־שטיק אין פּיער אַקטען, פון פּרץ הירשביין, ווילנא, תרע"ד.

„אונזער גלויבען", דראַמאַ אין פּיער אַקטען, פון שלום אש, ניו יאָרק, 1914.

אויף איין און דעמזעלבען סוזשעט לאָזט זיך בויען צעהנדליגע דראַמען. עס איז אַקוראַט ווי פון איין און דעמזעלבען שטאָף קאָן מען זיך דאָך נעהען פערשיעדענע בגדים. דערפאר דאַרף דער לעזער גאָר ניט אויפֿרעגט ווערען, ווען אָר ווען אויסגעפּינען מערקווירדיגע עהנליכקייטען צווישען „דער פּוסטער קרעטשמע" פון פּרץ הירשביין" און „אונזער גלויבען" פון שלום אש.

מען קען זאָגען, אַז ביידע דראַמען האָבען אַרויסגעשפּראָצט פון איין און דעמזעלבען קערנדעל. נאָר הירשביין האָט עס אָנגעפּופּען אַבערגלויבען, אַ פּאָלקס־איינרעדנוש, בעת אש האָט עס אָנגערופּען גרויבען, אידיש אמונה. דעם מייסטער'ס גייסט שפּיגעלט זיך אָב אין זיין ווערק. ביי הירשבייען העדשט די שטימונג — אָר ווייל אונז אַרויספּיהרען אין די פּער'כשופ'טע לופֿט, אין וועלכער עס וואנדלען אַרום די פּשוט'ע אידישע נשמות. ביי אש'ען העדשט די אידעע — אָר ווייל אונז בעווייזען, ווי־פיעל גבורה עס ברענגט אָרויס די אידישע אמונה בייס פּשוט'ען אידען, וועלכער וויים נאָר פון דער דאָזיגער אמונה אוינס: אַז אָר, דער איד, האָט אַן אויגענע אמונה.

דאָס קערנדעל פון הירשביין'ס דראַמאַ איז — אין דער פּוסטער קרעטשמע, וואָס שטעהט דאָרט, וואו עס געהען זיך פּאַנאַדער די וועגען, וואוינען „ניט־גוטע"; מען האָט אָפּט געהערט פון אינווענ־טאַפּערויין, געשריין. די קרעטשמע געהערט צו דעם ישובניק בענדעט, אַ האַרטען און אַ פּעסטען אידען. בענדעט האלט מלחמה מיט זיין שרעק — אָר ווייל אָבערעכען די קרעטשמע און אויפֿשטעלען אַ נייע, וואָס אָר ווייל געבען אַלס נדן זיין טאָכטער מייטע'ן. אָר ווען איהר חתונה מאַכען מיט לוי־בוש'ען, אַ קרעטשמער'ס אַ זוהן, אויף צו להכעיס זיין פּליימעניק איציק'ען, וועלכער ליובט זיין טאָכ־טער. אויף איציק'ען האָט אָר זיך פּער'ברוגז'ט צו־ליעב אַ פּאָר פּערד, וואָס מען האָט איהם אַרויסגע־פּיהרט פון שטאָל.

מייטע און איציק זיינען אַ פּאָר „ניט־גוטע". זיי ליעבען זיך און פּייניגען זיך. מייטע ליעבט איהם און פּאָלגט אָבער דעם טאַטען. איציק, אַ ווייל־דע ציגיינערשע נאַטור, איז בעליידיגט און מאַכט איהר דעם טויט.

אין דעם טאָג פון דער חתונה געשעהט אַ מאָדנע זאך: עס פּאָהרען אַן פּרעמדע סוהרים, אַלע איינס אין איינס מיט שווארצע לאנגע בערד. קומען מיט זייער קאַפּעליע, מיט זייער משקה, טהיילען איין דער כלה מתנות — גאָלד און זיידענס — לאָזען זיך אָוועק אין אַ ווילדען טאַנץ צוזאַמען מיט דעם גאנצען עולם. אין טומעל פיהרט איציק אַרויס די כלה, און די סוהרים פערשווינדען. דאָס איז אין די לעצט זוכען די כלה. זיי זיינען אין הויף שרעק. איציק און מייטע קומען אַן. אין זיי האָ־בען זיך צושפּיעלט די „ניט־גוטע". איציק קען איהר ניט מוהל זיין, וואָס זי איז געגאנגען צו דער חופּה מיט אַן אַנדערען. זיי שלאָגען און האלזען זיך. צולעצט טהוט ער איהר אָב אַ שפּיצעל — ער ברענגט איהר אַ האַלב נאַקטעט צו בענדעט'ען אין די הענד אַריין...

ניט אַנדערש, מייטען איז אַבגעטאַן געווארען אַ מין כישוף; זי וויל בשום אופן ניט געהן צו איהר מאַן. אין בענדעט'ס הויז איז אַ חורבן. ניט אַנדערש די „ניט־גוטע" נעהמען דאָס נקמה, וואָס מען האָט צושטערט זייער נעסט. בענדעט, אויבער־וועלטיגע פון שרעק, צינדט אונטער די אָבגעבויטע קרעטשמע און זיין אויגען הויז.

דאָ איז אַ פּאָלקס־לעגענדע פערוואנדעלט ג־ווארען אין אַ פּאָלקס־דראַמען. הירשביין האָט אָבער דאָ גליקליך אויסגעמיידען „צויבעריי", וואָס האָט געקענט אַ תל מאכען פון דער דראַמא אַלס דראַמא; ער זונדיגט ניט געגען דעם נאַטירליכען לויף פון די געשעהענישען. דער כישוף איז די טונקעלע אינסטינקטען פון די מענשען פון פּאָלק, זיירע נשמות זיינען פער'כישופ'טע: מען קוקט אויף אַלץ מיט פערוואונדערטע אויגען. סוהרים פון דער פּרעמד זיינען ניט גלאָט אַזוי זיך סוהרים — נאָר פערשטעלטע „ניט־גוטע".

ווער איז דער הויפּט־העלד? ער האָט געזאָלט זיין בענדעט. אָבער אין דריטען אקט, ווען מען לאָזט זיך אַוועק זוכען די כלה, פּעהלט ער כמעט אין גאנצען. דער העלד איז דאָ — דער וואקסענדער שרעק פון נאַיוויע צורודערטע נשמות. דאָס איז צו אַבסטראקט. די דראמע איז דאָ ווי איבערגעבראָכען. דאָס איז איהר אינטיגער חסרון. אַזוי איז זי אַ פּראָבטפולע דראמאַטישע אילוסטראציע צו אַ פּאָלקס־אַבערגלויבען.

דאָס איז הירשביינען געלונגען, וויל די קוועלע פון וואַנען הירשבין שעפּט, איז די שטימונג. זיין שאָפּען איז — דאָס איבערגיסען די שטימונג אין בילדער.

שלום אש'ס גבורה איז אין דעם מערקווירדיגען פאָעטישען שוואונג, מיט וועלכען ער נעהמט אויף און בעצווינגט רויגעם אידען־מאַטעריאל. די אמא־ליגע אידישע געצענדיגעריי (פּחח'ס טאָכטער) און דאָס נייע ארץ ישראל; די מאָדערנע אידישע אינטע־ליגענץ און דאָס אידישע לעבען אין אַמעריקא — ווי נאָר עטוואָס רעדט צו זיין גרעאנק, פערקערפערט ער עס שוין אין בילדער. — אַמאָל אויך בלייבט הענגען אויף זיי דאָס ניט בעאַרבייטע גרעאנקען־מאַטעריאל.

דאָס זעלבע זעהען מיר אויך דאָ — אין „אונ־זער גלויבען". אש'ס אויפגאבע איז געווען צו פער־בילדליכען דעם גלויבען פון אַ פּשוט'ען אידען. ער שאפט דעם געשטעל און זעצט אַריין זיינע פיגורען. א ישוב'ניק געגען אַ דאַרף פּוערים, וועלכע ווילען איהם צווינגען צו בייטען זיין אמונה. ווי אַזוי? ער האָט אַ טאָכטער, וועלכע פערליבט זיך אין אַ שייגען. ער וויל איהר אַבראָטעווען דערמיט, וואָס ער מאַכט זיין גאנץ פערמעגען צו געלד און קויפט זיך אַן איידים פון שטאָדט — אַ קינפּיגען רב. אָבער פון אונטער דער חופּה פיהרט איהר אַוועק איהר געליעבטער און שמדט איהר אָב. דאָ לויפען אויך אַן פרעמדע כלי־זמר און מאכען דעם טומעל און, פונקט ווי ביי הירשביינען, קומט עס פּאָר אין צוויישטען אקט.

דאָ איז געווען אַ געפּאהר, וועלכע שלום אש האָט ניט אויסגעמידען — די ג'עשמד'טע טאָכטער, דער שייגען דער געליעבטער און די פּוערים אין דאַרף זיינען שוין הונדערט מאָל איבערג'חזר'טע פיגורען. אש האָט זיי פּארטיגעריהיד אַריינגעזעצט אין זיין געשטעל. דערפאר קומט אוים, וואָס בעת די מעהרסטע אידישע געשטאלטען זיינען מערקווירדיג טיפיש, זיינען די איבעריגע מערקווירדיג פּוסט. און אויך די דראמאַ אלס גאנצע ליידט דערפון. — פון דריטען אקט מוז אש אָנציהען נייע פּרוזשינעס, (שלום אויף דער צוויי־נעקסטער זייט.)

די צוקונפט

MARCH, 1915 רעדאקטירט פון א. ליעסין יאנרג

פאַמפּיען אָליוו אָיל

צוגעגעבען צו אייער שפייזען וועט צוגעבען יאָהרען צו אייער לעבען. עס העלפט פּער־ייאונג, נעהרט אוּן בויט אויף אַ געזונדען קערפּער. פּרעגט אייער דאָק־טאָר. אַ פּולער האַלבער פּאינט — 25 סענט. בייַ אייער דיעלער.

דר. סעמועל וואַגנער

OPTOMETRIST

מיר פּאַסען צו אויגען־גלעזער
— צו רעדוצירטע פּרייזען —
28 Ave. C, Near 3rd Street, N. Y.

זייט איהר אויסער ארבייט?

איהר פֿלאגט זיך אוּן זייט פּערצווייפעלט?

סטאַפּט צווייפלען!

מיר האָבען פּאר אויך אַ גוטע פּראָפּאָזי־שאָן. עס מאכט ניט אוים וואו איהר וואָהנט, ווי קליין אָדער גרויס אויער שטאָדט איז —

איהר קענט מאַכען אַ לעבען

וועו איהר זאָלט נור וועלען.

איהר דארפט ניט איגנוועסטען קיין געלד אוּן דארפט ניט ארבייטען פּאר קיין באָס — איהר וועט זיין אייער אייגענער באָס.

אַ קלייַנע בייזעס אוּן אַ גוטע בייזעס מיט פּראָפּיט גענוג צו מאַכען אַ גלעזענעד לעבען ניט ארבייטענדיג שווער.

אלעס וואָס איהר דארפט, איז שרייבען אַ פּאָסטעל קארד מיט אייער אדרעס אוּן מיר וועלען אויך אלעס ערקלעהרען.

דאָס איז די אדרעסס:

AMERICAN NECKWEAR CO.
621 Broadway, New York, N. Y.

פּוילט זיך נוט, שרייבט נאָך הייַנט. איהר קענט דערבייַ גאָרניט פערלירען אוּן אַ סך געווינען.

אייערע בעקאַנטע מאכען ביי אונז אַ לעבען.—פּאַרוואָס ניט איהר?

וועו איהר וואָהנט אין נייו יאָרק, קענט איהר קומען פּערזענליך. אָפּיס אָפּען אַ נאָכ־מיטאָג.

אַ מיסטיק!

עס איז אַ מיסטייק וואָס מאַנכע מענשען זאָגען, אַז רהומאַטיזם אָדער קאָפּ־שמערצען קען מען ניט קורירען. מען דאַרף נור האָבען די ריכטיגע רפואה.

אויב איהר ליידעט שמערצען פּון רהומאַ־טיזם, קאָפּ־שמערצען אָדער קאָמבינאַ קלעהרט ניט פּיעל נור קויפּט גלייך א 10 סענטיגע באָטעלע

מעדושיק אויל

MAGIC OIL

אוּן רייבט איין דעם פּלאַץ וואָס טהוט אייך וועה איניגע מאָל, אוּן איהר וועט גלייך גע־האָלפּען ווערען.

מעדזשיק אויל האָט געהאָלפּען טויזענדע לייַדענדע אוּן עס וועט אייך אויך זיכער העלפּען.

דיעזע פּיקטשור מוז זיך געפּינען אויף יעדער באָ־טעל פּון ד ר י כ ט י ג ע מ ע ד ז ש י ק אוּ י ל

צו בעקומען אין אלע דראַג סטאָרס 10 אוּן 25 סענט א באָטעל.

אין פאל אייער דראַגיסט האָט ניט די ריכטיגע מעדזשיק אויל, שיקט אונז צו די פּרייז פּון אַ באָטעל אין קעש אָדער סטעמפּס אוּן מיר וועלען אייך אַרויסשיקען א באָטעל. אדרעסירט:

BLUE CROSS CHEMICAL CO.,
Dept. Z 436 Cherry St., New York.

שרייבט ריכטיג אייער אדרעס.

Vol. XX MARCH, 1915 No. 3

פּ. ליבמאן:

וועד זאָל מנצח זיין?

(צו אונזער טאַקטיק אין איצטיגען מאָמענט.)

אין ערשטען אויגענבליק קען אויסזעהן, אז ווען מיר שטעלען זיך, איז די גאנצע פראגע ניט קיין ערנסטע. און אָב וועט זיך געווינט גע־פינגן א ליז, וואָס וועט מיך אָבשיקען אין בית־המדרש הינטער'ן אויוון צו די בעריהמטע דיפּ־קאָמאטען פון חכמי־לעזשאנקע, זי י זאָלען מיר א תשובה געבען אויף מיין שאלה. קצנות שאדט אפשר טאקע ניט, ספּיקו אין דעם גענג־ווערטיגען דראמאטישען מאָמענט פון דער וועלט־געשיכטע; די פראגע איז אָבער גרעד אן ערנסטע, און טאקע פאר אונז, מיין איך, איז וויכטיג צו האָבען אויף איהר אן ענטפער.

וואָרום אויב מיר רעכענען, אז מיר, אלס סאָציאליסטען, אלס דעמאָקראטען, אלס אידען, זיינען פּראינטערעסירט, דאָס מנצח זאָל זיין אינ'ם וועלט־קריעג איין בעשטימטער צד, דאן דארף אונזער טאקטיק אין אונזער פּאָליטישער טהעטיגקייט און אינ'ם גענצלשאפטליכען לעבען בכלל זיין א גאנץ אנדערע, ווי ווען מיר וואָלטען ווינשען דעם נצחון פון דעם צווייטען צד. מיינען מיר, צ. ב., אז מיר זיינען פּראינטערעסירט אין דעם נצחון פון'ם „דריי־אָבמאך", דאן דארפען מיר קודם אבהאלטען זיך פון אלעם, וואָס קען דעם דריי־אָבמאך שאדען: מ'דארף אין אייראָ־פּא און אנדערשוואו ניט דערצוהלען וועגען אלע מעשים תעתועים, וואָס דער רוסישער צאריזם טהוט אָב אין איצטיגען מאָמענט, בענוצענדיג זיך גראָד מיט דער מלחמה; וואָרום אזא אגי־טאציע וועט דעם צאריזם געווינס איידעלער ניט מאכען, זי וועט אָבער אָבשוואכען דעם צוטרוי צו איהם ביי זעהר פיעלע פון די, וואָס קעמ־פּפען איצט צוזאמען מיט איהם; ביי הונ־דערטער טויזענדער מערב־אייראָפּאישע פּראָ־לעטאריער, וואָס פערגיסען מיט בעגייסטערונג זייער בלוט (הגם איצט שוין מיט פּיעל וועניגער ענטהוזיאזם ווי פריהער), קען אזא אגיטאציע אָבשוואכען דעם גלויבען אין דער הייליגקייט פון דער זאך, פאר וועלכע זיי קומט־אוים צו קעמ־פּפען, — און אויף אזא'ן ארט אונטערגראָבען די מאָראלישע כחות פון דער ארמעע. — אין די נייטראלע אייראָפּאישע לענדער, וואָס שמאכטען איצט אי פון ארבייטסלאָזיגקייט, אי פון יקרות, דארפען די סאָציאָליסטען בשום אופן ניט פּראָטעסטירען געגען דעם, וואָס ענגלאנד הונגערט אוים דאָס פּאָלק אומעטום; וואָרום וועד קען באמת גאראנטירען, אז פון דער אימ־פּאָרטירטער תבואה און אנדערע פּראָדוקטען וועט א גרעסערער אָדער א קלענערער חלק, אָפּען אָדער בעהאלטענערהייד, ניט ארויסגעפיהרט ווערען קיין דייטשלאנד? — אונזערע איטאליע־נער חברים, און דאָס זעלבע אפשר אויך די סאָ־ציאליסטען פון אנדערע נייטראלע לענדער, דאר־פען ניט נאר אָבשטעלען זייער אגיטאציע געגען אריינטרעטען אינ'ם וועלט־קריעג, נאר זיי דאר־פען אליין שטופּען זייערע רעגירונגען צו דער מלחמה, צו שטעלען זיך אקטיוו אויפ'ן צד פון'ם דריי־אָבמאך, כדי דורכדעם צו זיכערען זיין נצחון; מיר, אידישע סאָציאָליסטען, דארפען אָנוועגדען אלע אונזערע כחות אין דעם זין צו ווירקען אויף אונזערע חברים פון אנדערע לענ־דער, א. ז. ו.

פערקהרט, האלטען מיר, אלס סאָציאליס־טען, אלס דעמאָקראטען און אלס אידען, אז מיר דארפען ווינשען דעם נצחון פון דייטשלאנד אי־בער רוסלאנד — און איבער פראנקרייך און ענגלאנד, אויף וויפיעל זיי ארבייטען פאר'ן צא־ריזם און אויף וויפיעל זיי האָבען פערבונדען זייער זאך מיט דער זאך פון'ם צאריזם, — דאן, פערשטעהט זיך, דארף אונזער טאקטיק זיין פונקט דער היפוך פון דעם, וואָס איך האָב דא איצט אָנגעמערקט. מ'דארף, א חוץ דעם, ניט פאָנאנדערלאָזען די „העלדענטהאטען" פון די

דייטשען אין בעלגיען און פוילען, איבערלאזען פאר די דייטשען גופא די „אונבעקוועמע" פראגע וועגען דער ראלע פונ'ם פריסישען יונקער־טהום, א. ז. ו.

קורץ, אום צו בעשטימען אונזער טאקטיק אין איצטיגען מאמענט, מוזען מיר זיך פריהער זאגען: וואס ווילען מיר פון דער מלחמה? וואס פאר אן אויסגאנג איז פאר אונז געוואונשען?

* * *

אלזא, וועד זאל מנצח זיין, דער „צוויי־בונד" אדער דער „דריי־אבמאך"?

ניטא קיין איינהייטליכע מיינונג אויף וועגען דעם אינ'ם צושטערטען אינטערנאציאנאל. ס'זיינען פארען צווישען אונז, אינ'ם סאציא־ליסטיען לאגער, אי גערמאנאפילען און אוים־טראפילען, פון איין זייט, אי פראנקא־און אנגלא־פילען און אפילו רוסאפילען, פון דער צווייטער. די הויפט־מאטיוון, צוליעב וועלכע מען ווינשט דעם נצחון דעם אדער יענעם צד, זיינען אייגענטליך גאנץ איינפאכע. די פראנקא־און אנגלא־פילען טענה'ן, אז דער נצחון פון דייטש־לאנד וואלט בעדייטען דעם פולען טריאומף פון מיליטאריזם אין דער גאנצער וועלט און פון יונקערטהום אין דייטשלאנד גופא; און הערענ־דיג אט די טענה, מיין איך, מוז יעטוועדער ניט פערבלענדעטער מענש צוגעבען, אז זי איז זעהר און זעהר גערעכט. די גערמאנא־און אויסטרא־פילען טענה'ן וויעדער, אז דער נצחון פונ'ם צאריזם וואלט פערפעסטיגט דעם ערגסטען מין דעספאטיזם, וואס דער אינטערנאציאנאל האט ביז דער לעצטער מינוט ניט אויפגעהערט צו האלטען פאר די גרעסטע געפאהר פאר דעם וועלט־פריעדען און דער אינטערנאציאנאלער דע־מאקראטיע. און וועד נאך אזוי ווי מיר, אידישע סאציאליסטען פון רוסלאנד, וויים וואס פאר א ביטערער אמת עס שטעקט אין דעם לעצטען אר־גומענט.

אויף דער פראגע, וועמען נצחון דארפען מיר ווינשען? — מוזען מיר אלזא ענטפערען: — קיינעמס ניט.

* * *

און דאס איז ניט בלייז אן ענטפער, וואס פאלט אייך איין אין דער ערשטער מינוט. ניין, וואס מעהר איהר דענקט־נאך, איבערצייגט איהר זיך אלץ מעהר, אז דאס איז א ריכטיגער ענטפער, אז דאס איז דער א יינציגער ענטפער, וואס מיר קענען געבען אויף דער פראגע.

נעהמט די מיליטארישע גע־פאהר. מ'זאגט אונז, אז ווען דייטשלאנד גע־ווינט דעם קריעג, וועט עס זיין דער טריאומף פון מיליטאריזם. ריכטיג. און ווען רוסלאנד, פראנקרייך און ענגלאנד געווינען, וועט עס ניט בערענגען צום טריאומף פון מיליטאריזם? — די זיעגער, נאך אזא שרעקליכען קריעג, וועלען, פערשטעהט זיך, וועלען אויסנוצען זייער נצחון ווי ווייט ברייטער. שוין איצט, בעת דער דיי־טשער בער לעבט נאך און בייסט זיך יעדען־פאלס ניט ערגער ווי אנדערע, דארף מען זעהן וואס פאר אפעטיטען עס ווייזט ארויס די פרע־סע פון פראנקרייך און רוסלאנד. אין רוסלאנד וויל מען ניט מעהר און ניט וועניגער ווי פער־סיען, קליין־אזיען, קאנסטאנטינאפאל מיט די דארדאנעלען, גאליציען, א טהייל אונגארן און א טהייל פון די דרום־סלאווישע לענדער; די קליי־נע סלאווישע מלוכות מוזען זיך אונטערוואַרפען דער רוסישער העגעמאניע, ד. ה. ביסלעכווייז פערוואנדלען זיך אין וואסאלע מדינות פון דער רוסישער מלוכה. אין פראנקרייך שטעלט מען זיך שוין מעהר ניט צופריעדען מיט צפון־אפרי־קא, אלזשיר, טונים און מאראקא (וועלכען מען דארף נאך צום טהייל „בערוהיגען"), מיט אלע איבעריגע גרויסע און קליינע קאלאניעס אין אלע ברעגען וועלט; מ'וויל „צוריק ערווערבען דעם פלאץ, וואס פראנקרייך האט פאר דער מלחמה עטוואס געהאט פערלארען", מ'וויל א גרעסערע טעריטאריע אין איראפע, נייע קא־לאניעס אויף דעם מיטעל־לענדישען ים, אין אפ־ריקא, אויף דעם שטילען אקעאן. איך דארף אייך ניט דערצעהלען די „עקספאנסיאנס־פלענער" פון ענגלאנד. דער אפעטיט וואקסט בייס עסען. און ביי אזעלכע אפעטיטען וועט מען מוזען זיך אנשטויסען אויף יאפאן, וואס זיינע אפעטיטען וואקסען אויף, און וואק־סען ניט וועניגער ווי ביי די איראפעאישע מלוכות; מען וועט זיך מוזען אנשטויסען אויף די פעראיינגטע שטאטען, וועלכע ווילען אויף ניט זיין קיין קאזאק הנגזל; אויף חינא, וועלכע איז אויך ניט לייכט ארבצושלינגען; מ'וועט מוזען, אויסער דעם, זיך אנשטויסען איינע אויף די אנ־דערע, פונקט ווי דאס איז געווען אינ'ם באל־קאנישען קריעג.

און דייטשלאנד, דאס בעזיעגטע דייטשלאנד, וועלכען מ'וויל געבען אזא לעהרע, אז עס זאל האבען צו געדענקען, דאס ערניעדריגטע און אב־געשוואכטע דייטשלאנד, וועט דען פערגעסען אן איהר פריהערדיגען פלאץ אין דער וועלט? וועט זי ניט זוכען אויף אלע איפנים צוריקצוגעווינען די פערלארענע פראווינצען, די אויסגעצאהלטע קאנטריבוציעס, די צושטערטע פעסטונגען, דער־טרונקענע שיפען, אנגעוואַרענע האנדעלס־מערק, א. ז. ו., א. ז. ו.? דאס געפיהל פון רעוואנש, וואס האט פראנקרייך ניט געלאזען אבשטעהן פון דייטשלאנד'ס בעווילקונגען נאך דער מפלה פון 1870, וועט אויך אין דייטשלאנד, וועו עס זאל איצט בעקומען א מפלה, שטופען צו נייע

און נייע בעוואפנונגען. אויך אין דעם בעזיעג־טען דייטשלאנד וועט דער מיליטאריזם אויפ־בליהען נאך דער מלחמה ניט שוואכער, אויב ניט נאך שטארקער ווי ביי די זיעגער.

וועד עס זאל ניט מנצח זיין אין דער איצטיגער מלחמה, וועט דער זיעג אלץ זיין א נצחון פונ׳ם מיליטא־ריזם, א נצחון אויף דער גאנצער וועלט, סיי ביי די זיעגער, סיי ביי די בעזיגטע, סיי אפילו אין די לענדער, וואם זיינען איצט נייטראל.

פערקאהרט אבער וועט זיין, וועט קיינער זאל אינ׳ם וועלט־קריעג ניט זיעגען, וועו די איצ־טיגע שרעקליכע מלחמה זאל פאר די שטרייי־טענדע מלוכות זיך ענדיגען מיט גאר נישט, מיט א קאמפראמיס, וואו עס זאלען ניט זיין ניט קיין זיעגער, ניט קיין בעזיעגטע.

שטעלט אייך דערביי פאר די שטימונג פון די ברייטסטע שיכטען אין פולען זיך פון וואלד, די שטימונג פון די מיליאנען, וואם האב־בען פערנאמען זייער בלוט אויף די שלאכט־פעלדער, פון די צהנדליגער מיליאנען, וואם האבען דורך דער מלחמה אנגעווארען זייערע נאהענטסטע און טהייערסטע, זייערע האפנונגען און זייערע ברויטגעבער, וואם זיינען דורך איהר געווארען עקאנאמיש רואינירט, — בעת די מלחמה וועט זיך האבען געענדיגט מיט גאר־נישט! וואם וועט מען זיי ענטפערען, בעת זיי וועלען מיט עמפערונג א פרעג טהאן די רעדעל־פיהרער פון די איצטיגע מלוכות: צו וואם האט איהר געמאכט אזא שרעקליכע בלוט־באד, די שרעקליכסטע הריגה זייט מענשען עקזיסטירען אויף דער וועלט? וואם פאר א נוצען האבען געבראכט די מיליאנען מענשליכע קרבנות, וואם מיר האבען געבראכט אויפ׳ן מזבח פון מיליטא־ריזם?!

—

דאם וועט זיין דער פולסטער, דער טיעפסטער און דער בריי־סטער באנקראט פון דעם מי־ליטארizם. ניט פון דעם דייטשען, ניט פון פראנצויזישען און ניט פונ׳ם רוסישען מיליטא־ריזם, נאר פונ׳ם מיליטאריזם אין אלגע־מיין. וואהרום אומעטום וועט די לאגע זיין די זעלביגע — און נאר אלגעמיין, גלייכצייטיג אומעטום, קען זיין די מפלה פונ׳ם מיליטא־ריזם. וואהרום די מפלה זיינע אין איין לאנד בעדייטעט שוין א נצחון, אן אויבערהאנד און נייע אפעטיטען פאר׳ן מיליטאריזם פון אנ־דערע לענדער, און ממילא אויך פאר׳ן מיליטא־ריזם בכלל.

און אזוי ווי אין ערגעץ וועט ניט זיין קיין זיעגער, וועט דער פאלקס־צארן אין ערגעץ ניט קענען פערוואנדעלט ווערען אין א רעוואנש־געפיהל געגען אן אנדער פאלק, ניט קענען עקספלואטירט ווערען פאר שווי־ניסטישע צוועקען. דייטליכער ווי אלע מאל ווערען די איצט־קעמפענדע פעלקער דער־זההן, אז זיי זיינען באמת אחים בצרה, חברים וואם האט געטראפען דאם זעלבע אונענדליכע אונגליק. און בעת א נצחון פון איין צד, ווער דער צד זאל ניט זיין, וועט אויף לאנגע דורות צופלאקערען דעם שוויניזם אין אירא־פא, — וועט פערקאהרט די אינטער־נאציאנאלע נידערלאגע בע־דיטען א נצחון פונ׳ם אינ־טערנאציאנאליזם.

* * *

די מפלה פון מיליטאריזם, דער וואוקס פון אינטערנאציאנאליזם — צי איז שוין דאם גופא ניט א גרויסער נצחון פאר דער דעמאקרא־טיע בכלל, פאר די סאציאליסטישע בעוועגונג בפרט? — דאם איז אבער נאך ווייט ניט אלץ.

פאר יעדען איינציגען איז קלאר, אז דייטש־לאנד׳ס נצחון איבער פראנקרייך און ענגלאנד וואלט זיין א שרעקליכער קלאפ פאר דער דעמא־קראטיע און ממילא אויך פאר׳ן סאציאליזם. פון דער אנדער זייט, איז איבערויג אויסצוטייטשען, אז א נצחון פון רוסלאנד־פראנקרייך־ענגלאנד וואלט אין רוסלאנד אויף א לאנגע צייט פער־פעסטיגט די פאזיציעס פונ׳ם צארizם; דאם זיינען מודה אפילו די רוסאפילען, וועלכע, ווי פלעכאנאוו צ. ב., ווילען בלויז דערין זעהן „א קלענערעס בייז". — נאר נעהמט אין אנבע־טראכט אפילו דאם בעזיעגטע דייטשלאנד. דארטען, מיינט מען געוועהנליך, וואלט דעם פיינד׳ס נצחון געהאט א פראגרעסיווע בעדיי־טונג. און ווירקליך, א גרויסע מיליטעריש־מפלה וואלט בלי ספק אין אלע הינזיכטען גע־וען א שטארקער קלאפ פאר דעם פרייסישען יונקערטהום. צי וואלט דאם אבער באמת גע־וען א ישועה פאר דער סאציאליסטישער בע־וועגונג אין דייטשלאנד? — דערין מעג מען שטארק מסופק זיין.

ערשטענס, וועו דייטשלאנד וועדט בעזיעגט דורך פראנקרייך און ענגלאנד (און עסטרייך דורך רוסלאנד), וועט דאם פאר די בעזיעגטע לענדער ברענגען מיט זיך אויף א לאנגע צייט א שטוים צוריק אין זייע־ עקאנאמישער ענט־וויקלונג, און דאם וויעדער וועט מוזען אבשטע־לען אויף דעם סאציאלען וואוקס פונ׳ם דייטשען און עסטרייכישען ארבייטער־קלאס און פערהאל־טען די סאציאל־פאליטישע ענטוויקלונג פון דיע־זע לענדער בכלל. פלעכאנאוו האט דאם גאנץ גוט פערשטאנען, נאר געבראכט האט ער דאם

אָם גהונד, צוליעב וועלכען מ׳דארף ווינשען, אז ר ו ס ל א נ ד זאל די מלחמה ניט פערשפּיע־לען. ס׳איז אבער זעלבסטפערשטענדליך, אז אויב צוליעב דעם גרונד איז דער סאציאליזם פּראינטערעסירט רוסלאנד זאל ניט בעזיעגט ווערען דורך דייטשלאנד, איז ער ניט וועניגער פּראינטערעסירט אויך אין דעם, אז דייטש־לאנד און עסטרייך זאלען ניט ווערען בעזיעגט דורך פּראנקרייך, ענגלאנד און רוסלאנד.

נאָר דאָם איז נאָך אפשר ניט דער עיקר. אויב דער „דריי־אבמאך" וועט די מלחמה גע־ווינען, וועט ער, אויס פּהד פּאר א קינפּטיגען דייטשען רעוואנש, זעהן אזוי דערשאָגען דעם „דייטשען אימפּעריאליזם", אז ער זאל שוין נאכדעם אויף א לאנגע צייט ניט ק ע נ ע ן זיין געפּעהרליך. ס׳איז שוין היינט פּאר קיינעם קיין סוד ניט, אז דער צוועק פּונ׳ם דריי־אבמאך איז די צושטערונג פון דער דייטשער פּראייניג־טער מלוכה, צוברעקלען דייטשלאנד וויעדער, ווי פּאר דעם 1870טען יאָהר, אויף א גאָנצער מענגע אונאבהענגיגע מלוכה׳לעך. א בעווא־רונגס־מיטעל פּאר דעם דריי־אבמאך איז דאָם געווויס א ראדיקאלער. דאָם וועט אבער היי־סען בעגרעבען די דייטשע סאציאליסטישע בע־וועגונג אויף צעהנדליגער יאָהרען, ווארום ד י ה ויפּט־שטרעבונג פּונ׳ם דיי־טשען פּאלק וועט דעמאָלט ווערען די וויעדעראויפּשטע־לונג פון זיין נאציאנאלער אונ פּאליטישער איינהיים, וואָם זיינען איז דורך דעם אויסערליכען שונא צושמע־טערט געווארען.

ניט בלויז דייטשלאנדס נצחון, נאָר אויך דער נצחון א ב ע ר דייטשלאנד איז אזוא אין העכ־סטען גראד געפּעהרליך פּאר דעמאקראטיע און סאציאליזם. נאָר א י ן אויסגאנג בלייבט אונז צו ווינשען: קיינער זאל ניט מנצח זיין.

* * *

און אויך פּאר דעם גורל פון די קלענערע פעלקער וואלט די גלייכסטע זאך זיין, וועז די איצטיגע מלחמה זאל זיך ענדיגען מיט גאָרנישט.

דער דריי־אבמאך האלט, ווי בעוואוסט, אין איין טרומייטערען, אז ער פיהרט די מלחמה פּאר די פּרייהייט פון די קלענערע פעלקער, פּאר זייער בעפּרייאונג פון דער דייטשער געפּאהר און פון דער דייטשער אונטערדריקונג. יעדער, וועד עם קוקט אבער מיט אפענע אויגען אויף דעם, וואָם טהוט זיך איצט אויף דער וועלט, זעהט גאנץ גוט, אז אלע אהן אויסנאהם קלע־נערע פעלקער, וואָם זיינען אין דער מלחמה אריינגעשלעפּט געווארען, בעלגיען ווי סערביען, די פאליאקען ווי די אידען און ווי די אוקראי־נער, געפּינען זיך אלע צווישען דעם האמער און דער קאוואדלע; זיי זיינען אלע קרבנות פון דער אימפּעריאליסטישער קאנקורענץ צווישען די אייראפּאישע גרויסמעכטע. וואָם האָט גע־בראכט צום איצטיגען שרעקליכען צוזאמענ־שטויס, וואו פּיעקע קלענערע פעלקער קיעגען צובלוטיגטע, וואו זיי קענען נאָך זעהר פּיעל פּערליערען, פון וועלכען זיי קענען אָבער זעהר וועניג וואָם געווינען.

און וועז א י י ן צד פון די שטרייטענדע גרויסמעכטער זאל אבגיקטען צו בעזיעגען דעם צווייטען, וועז א י י ן צד זאל אויף אזא׳ן אָרט אויף א דויערענדען משך צייט וועלען דער אלייי־ניגער בעל־דעה אין דער וועלט, — דאן, וועלכער צד דאָם זאל ניט זיין, וועלען די ביטערע רעזול־טאטען דערפון באלד דערפיהלען אויף זיך די קליינע פעלקער, וואָם נעהמען איצט יא אן אנ־טהייל אין דער מלחמה און וואָם נעהמען אין איהר אפּילו קיין אנטהייל ניט. — געווינט דער „צווייי־בונד", פאלט באלד בעלגיען, און נאכדעם האלאנד און א דירעקטער אדער אינדירעק־טער פּארט מסתמא אויף דענעמארק; עס פאלט סערביען; עס וועט אויפ׳ס ניי צושניטען וועד־רען פּוילען, און די בעסטע, ענטוויקעלטסטע טהיילען איהרע, וואַרשא, פּיאטרקאָוואר און קא־לישער גובערניעס (די געגענדען צו מערב פון דער פּיליציע ביז דער ווייכסעל און מסתמא אפילו ביז׳ן נאַרעוו) וועלען איינגעשלונגען דורך פּרייסען און שטעהען אין געפּאהר גערמאניזירט צו ווערען, ווי דאָם איז שוין געשעהן מיט די פּריהערדיגע פּוילישע פּראווינצען, וואָם זיינען אריינגעפאלען צו פּרייסען אין די נעגעל. — געווינט ווידער דער „דריי־אבמאך", פאלען בעל־גיען, האלאנד און דענעמארק פּאקטיש אָרונטער אונטער דעם פּראטעקטאראט פון ענגלאנד און פראנקרייך, וועז מ׳זאל זיי דערבי אפילו גא־ראנטירען „זעלבסטשטענדיגקייט און גאנצקייט פון זייער טעריטאָריע", ווי דאָם האָט זיך אויס־געדריקט ענגלאנד אין דעם אקט גופא, אין וועל־כען זי ערקלעהרט פּארמעל איהר פּראטעקטא־ראט איבער עגיפּטען; די דרום־סלאָווישע לענ־דער פאלען אָרונטער, פּאקטיש אדער אפילו פּאר־מעל, אונטער דעם פּראטעקטאראט פון רוסלאנד; די וואקסענדע רוסישע געפּאהר, וואָם שטעהט ווי א שרעק־בילד פּאר שוועדען און נאָרוועגען, וועדט פּאר דיעזע לענדער א קריטישע טאג־פראגע; פּוילען פערליערט דאָם לעצט ביסעל פּאליטישע זעלבסטשטענדיגקייט, וואָם זי פער־מאגט נאָך היינט, די אויטאָנאמיע פון גאליציען, וועלכעם וועדט פערוואנדעלט אין א פערגרע־סערטער אויסגאבע פונ׳ם העלמער געגענד; דאָם 30־מיליאָנענדיגע אוקראינישע פּאלק פערליערט דעם איינציגען פונקט, וואו עם האָט נעהאָט די מעגליכקייט פערהעלטנים־מעסיג פרייי זיך צו ענטוויקלען פּאליטיש און קולטורעל, און וועדט אין גאנצען פערשלונגען דורך דעם גרויס־רוסי־

שען צוויי־קעפּיגען אָדלער, וואָס האָט זיך נע־
שטעלט פּאר א צוועק די אוקראַינישע נאַציָא־
נאַלע קולטור אויסצורַאַטען מיט'ן וואָרצעל גופא.

איז שוין דעריבער פּיעל גלייבער, קיין צד
זאָל ניט געווינען די אויבערהאַנד, כדי עס זאָל
בלייבן דער גלייכגעוויכט צווישען די קרעפּטען
פון די איירָאָפּעאישע גרויסמעכטער, ביי וועל־
בען עס לענען פּאָרט עקזיסטירען אויף די קלע־
נערע פעלקער. און נאָך דעם וועלט־קריעג,
וואָס וועט זיך האָבען געענדיגט מיט גָאַרנישט,
וועט זייער עקזיסטענץ זיין נאָך פּיעל מעהר גע־
זיכערט, ווי פּאַרי קריעג, אין דער צייט
פון „בעוואָפענטען פרידען" און וואָקסענדען
מיליטאריזם.

* * *

אויך דאָס אידישע פּאָלק דאַרף
זיךווינשען אזא אויסגאַנג פון דער מלחמה.

לכתחלה קען אויסקומען, אז פּאַר אידען איז
צו ווינשען בלויז איין זאַך — די מפּלה פון רום־
לאַנד. פּאַרוואָס ניט די מפּלה פון דייטשלאַנד
און עסטרייך, — איז קלאָר פון זיך אליין; איז
קלאָר שוין דערפּאַר, וואָס מיט דער מפּלה פון
עסטרייך פּאַלען אַרונטער א מיליאָן אידען, א
מיליאָן פּוקבערעכטיגטע מענשען, אונטער דער
נאַגאַיקע פון די קאָזאַקען און ווערען פערוואַנ־
דעלט אין א געגענשטאַנד פון רעכטסלאָזיגקייט
און פאָגראָמען, פון כל המינים פערפאָלגונגען,
בעלייִדיגונגען, ערניִדערונגען. עס איז ענגוג אין
זינען צו האָבען, וואָס דאָס רוסישע מיליטער
האָט אין א פּאָר חדשים געמאַכט פון גאַליציען
בכלל און גאַנץ בעזונדער פון דעם גאַליציאַנער
יודענטהום, ווי גאַנצע שטעדט און שטעדטלעך
זיינען פּשוט פערשוואונדען געוואָרען פון דער
אויבערפלאַך פון דער ערד, ווי מ'האָט דאָרט ג־
ברענט, גערָאַבירט, געמאַרדעוועט און געוואַלד־
דעוועט, ווי אין אזא גרויסע שטאָדט, ווי צ. ב.
בראָד, האָט מען, ווי עס גיט איבער די רעכטע
רוסישע פּרעסע, דעם אידישען טהייל שטאָדט
אזוי צושטערט, אז אפילו קיין וועג פון די
הייזער זיינען ניט געבליבען, דערפּאַר ווייל א
19־יאָהריגעם אידיש מיידל האָט אויסגעשאָסען
אין א קאָזאַקען־אָפיציער, א. ז. ווי, א. ז. ווי. —
עס איז ענגוג דאָס ניט צו פערגעסען — און ווער
עס ווייס דאָס, וועט עס שוין קיינמאָל ניט פער־
געסען — אז קיין איד זאָל נישט ווינשען די
אנעקסיע פון גאַליציען דורך רוסלאַנד.

און פון דעסטוועגען ווינשען די רוסלענדער
אידען בכלל אויך ניט, אז רוסלאַנד זאָל בעזיגט
ווערען. דאָס קען אויסקומען וואונדערבאַר,
דאָס איז אָבער א פאקט. און נאָך מעהר וואונ־
דערט מען זיך, בעת מען פערגלייכט די איצטיגע
שטימונג ביי די רוסלענדער אידען מיט זייער
שטימונג אין דער צייט פון דער מלחמה מיט
יאַפּאַן: דאַן האָבען אלע פון גאַנצען הארצען
געוואונשען רוסלאַנד א פּולע מפּלה; איצט איז
גאָר אַנדערש. און איך מיין, אז אויך וויפיעל
די אידישע בעפעלקערונג פון רוסלאַנד איז גע־
שטימט געגען רוסלאַנד'ס מפּלה, איז זי בעצם
ג ע ר ע כ ט.

וואָרום דאָ האַנדעלט זיך ניט וועגען אָפּ־
רייסען פון רוסלאַנד א שטיק מאַנדזשוריע אָדער
סאַכאַלין, וואָס געפינען זיך אויף יענעם ברעג
וועלט, הינטער די הרי הושך, און וואָס ליעגען
דעם אידען אין דער לינקער פּאה אויך ניט. דאָ
האַנדעלט זיך וועגען געענדען, וואָס זיינען
שטאַרק בעפעלקערט מיט אידען. בעת דעם
דעם קריעג מיט יאַפּאַן האָט מען געקלעהרט, אז
פאַניע בעקומט א קלאַפּ דאָרטען, אין אזיען,
וועט אונז נאָכדעם דאָ לייכטער ווערען צו אָטהע־
מען. איצט אָבער, וועז רוסלאַנד בעקומט די
מפּלה, דאַן געהט א גרויסער טהייל פון דער
אידישער בעפעלקערונג אַריבער צום דייטש.

— איז דאָך אודאי גוט, וועט עמיצער א
פרעג טהאָן; ביים דייטש האָט מען דאָך באַלד
אלע פּראָווען!

„פּראָווען" וועט מען דאָרטען האָבען,
מ'וועט אָבער ניט האָבען
וואָס צו עסען. כמעט די גאַנצע אינ־
דוסטריע פון פּוילען, די גרויסע ווי די קליינע,
ארבייט פאר'ן רוסלענדער מארק. דער גרויס־
האַנדעל לעבט אויף פונ'ם רוסלענדער מארק.
וועז פּוילען זאָל אבגעריסען ווערען פון רוסלאַנד,
קומט א חורבן צו דער אינדוסטריע און צום
גרויס־האַנדעל פון פּוילען; וואָרום ניט מיט די
דייטשע סחורות אויף דעם דייטשען מארק קע־
נען וואַרשא און לאָדז קאָנקורירען. רייסט אָב
וואַרשא און לאָדז פון רוסלאַנד, וועט דורכדעם
רואיניירט די אַרטיגע פאַבריקאַציע, וועלען
אַרויסגעווארפען אויף דער גאַס הונדערטער טוי־
זענדער אַרבייטער, אידישע און פּוילישע,
שטאַרבט פון הונגער אויף דער קליין־העגדלער,
וואָס לעבט פון דעם בורזשואזען אָדער פּראָלע־
טאַרישען עולם.

און אפילו פון נאָצ יאָנאַל־קולטור
רעלען שטאַנדפונקט, וואָלט דער נצחון פון
דייטשלאַנד געווען פאַר דעם אידישען פּאָלק א
גרויסע געפאַהר. די אידען בילדען היינט אין
רוסלאַנד א ענגוג גרויסע קאָמפּאַקטע מאַסע, זייער
נאַציאָנאַלער קיום זאָל זיין פּיעל־וועניג געווי־
כערט. וועז אָבער די גרעסטע צענטרען פון דער
אידישער בעפעלקערונג אין רוסלענדער מיטהה,
וואַרשא און פּיאָטרקאָוער גובערניע, זאָלען אי־
בערגעהן צו דייטשלאַנד, אָן אַנדערע טהיילען
פון פּוילען זאָלען איבערגעהן צו עסטרייך, דאַן
בייט זיך די לאָגע גאָר אין גאַנצען. יענער
טהייל אידישע בעפעלקערונג, וואָס וועט אריין־
פאַלען צו פרייסען, וועט בלי ספק גאָר אין גיכען
גערמאַניזירט ווערען, פערוואַנדעלט ווערען אין

„דייטשען פון מאזאאישען גלויבען"; דער גרעסטער צענטר פון אידישען פאלק אין מזרח־אייראפא וועט אויף אזא'ן ארט אין נאציאנאל־קולטורעלען זין אונטערגעהן. די אידישע בעפעלקערונג, וואס וועט בלייבען ביי רוסלאנד, וועט פערקלענערט ווערען אונגעפעהר אויף א דריטעל אדער אפשר נאך מעהר (אויב מ'זאל אבריישען אויף טהיילען פון קאוונער, גראדנער, וואהלינער און פאדאלער גובערניעס. די וויעדערשטאנדס־פעהיגקייט פון אידישען פאלק אין דער אונגעהויערער מלוכה, מיט איהר ראש־וואקסענדער בעפעלקערונג, וועט אהן אן ערך אבגעשוואכט ווערען. פאר דעם אידישען פאלק אין מזרח־אייראפא וועט אויף אזא'ן ארט אויסוואקסען די ערנסטע געפאהר אינגאנצען אונטערצוגעהן.

"וואלטען מיר פאר אידען געווכט בלויז ביר־גערליכע גלייכבערעכטיגונג, דאן וואלט דייטש־לאנד'ס נצחון געווען ווי געוואונשען: פון דעם אונגעוועדטיגען רוסלענדער יודענטהום וועט איין טהייל בעקומען גלייכבערעכטיגונג אין דייטש־לאנד, א צווייטער—אין עסטרייך, און די, וואס וועלען בלייבען אין רוסלאנד, וועלען אויך גיכער בעקומען „פראווע", טראקע דערפאר, ווייל זיי וועלען זיין אין א פיעל קלענערער צאהל ווי איצט. נעהמען מיר אבער אין אכט דאס אי־דישע פאלק, דאן מוז מען זאגען, אז דער נצחון פון דייטשלאנד וואלט עס לעבעדיגערהייד צושניטען אויף דרייען.

* * *

פון וועלכער זייט איהר נעהט ניט צו צו דער פראגע, דער ענטפער איז תמיד דערזעלביגער: אין די אינטערעסען פון אינטערנאציאנאלען פרידען, פון פערניכטען דעם מיליטאריזם, פון דער דעמאקראטיע, פון דער סאציאליסטישער בעוועגונג, פון דער פרייער ענטוויקלונג פון די קלענערע פעלקער בכלל און פונ'ם אידישען פאלק בפרט — דארף די מלחמה זיך ענדיגען אהן זיעגער און אהן בעזיעגטע.

עמיצער וועט אבער זאגען: יא, איהר זייט אפשר גערעכט; אזא אויסגאנג פון דער מלחמה וואלט טאקע געווען די בעסטע פון די עשר מכות; אזוי קען זיך דאך אבער די מלחמה ניט ענדיגען; עמיצער מוז דאך מנצח זיין. מיר דארפען אלזא אויסקלויבען דאס קלענערע בייז. וועמעס נצחון דארפען מיר האלטען פאר א קלענערעס בייז?

דערויף ענטפער איך וויעדער: קיינעמס ניט. — ס'איז ניטא און עס קען ניט זיין אזא חכם אויף דער וועלט, וואס זאל באמת קענען פאראויסזעהן, וואס וואלט זיין א גרעסערע קאטאסטראפע פאר דער וועלט, דער נצחון פון דייטשלאנד אדער דער נצחון פון רוסלאנד עט קאמפ. איינס איז זיכער: דער נצחון פון יעדען צד וועט זיין א שרעקליכע וועלט־קאטאסטראפע. און דעריבער, אויב פון פערשיעדענע בייזען וועלען מיר שוין יא מוזען אויסקלויבען איינס א קלענערעס, דאן וועט מען דארפען זוכען דאס „קלענערע בייז" גאר אין אנדער ריכטונג.

נאר קודם, איז נאך לחלוטין ניט בעוויזען, אז די מלחמה מוז זיך ענדיגען מיט עמיצענס נצחון. מ'קען, פערשטעהט זיך, ניט בעהויפטען, אז זי מוז זיך ענדיגען מיט גאַרנישט. אזא ענד איז אבער זעהר מעגליך. און בעת איהר קוקט זיך צו צו דעם, וואס עס קומט פאר אויפ'ן קריעגס־פלאץ שוין זייט פיעלע חדשים, קומט איהר צו דער איבערצייגונג, דאס אזא אויסגאנג איז ניט בלויז מעגליך, נאר גאנץ וואהרשיינליך.

זעלבסטפערשטענדליך, די לאגע אויף דער מלחמה קען זיך ראדיקאל ענדערען; „דער נצחון פאר קיינעם ניט" קען ווערען אן אונמעגליכקייט. דאן — און נאר דאן — וועלען מיר באמת זיין געצוואונגען צו קלויבען „א קלענערעס בייז". נאר אויב „דער נצחון פאר קיינעם ניט" וועט זיך שוין אין דער ווירקליכקייט ארויסווייזען פאר אן אונמעגליכער זאך, ד. ה. אויב איין צד וועט ענדגילטיג נעהמען די אויבערהאנד איבער דעם צווייטען, דאן וועט שוין ממילא אויף קיין זין ניט האבען די פראגע, וועלכען צד צו וויכשען דעם נצחון. דאס „קלענערע בייז" וועט מוזען נעווכט ווערען נאר ניט אין דער ריכטונג, נאר אין דעם — דער נצחון זאל ניט געטרייבען ווערען צו ווייט, דער זיעגער זאל דעם בעזיעגטען ניט דערשלאגען, ער זאל איהם ניט פלאגען אויף אזוי פיעל, אז די וואונדען זאלען מיט דער צייט ניט קענען געהיילט ווערען.

* * *

אזא בעציהונג צום עוועגטועלען אויסגאנג פונ'ם וועלט־קריעג האט אויך א סך פראקטישע מעלות פאר דער סאציאליסטישער און דעמאקראטישער אגיטאציע. איך וועל אנווייזען בלויז עטליכע פון זיי.

זי ברענגט אונז ניט אין וויעדערשפרוך מיט אונזער אלגעמיינער נעגאטיווער האלטונג צום קריעג בכלל; פערקעהרט, זי שטיצט אזא האלטונג. און דאס וואלט גע־וען אונמעגליך, ווען מיר וואלטען פערבונדען מיט'ן נצחון פון א געוויסען צד וועלכע ניט איז בעפרייאונגס־פערספעקטיוון.

זי לאזט אונז איבער די פולע פרייהייט צו קריטיקירען אהן שום נשיאות־פנים די אנטי־דעמאקראטישע, רעאקציאנערע שטרעבונגען און בארבארישע מעשים פון אלע קעמפענדע מלוכות; נאך מעהר, זי בעפעהלט אונז דאס צי טהאן. אויך דאס וואלט אונז אונמעגליך זיין, ווען מיר ווינשען דעם נצחון א געווישען צד.

זי ערלויבט אונז ארויסצושטעלען און פער־
טהיידיגען דעם קלאָרען און אָהן שום ספק פּאָ־
פולערען לאָזונג אויף בנוגע צום איצטיגען קריעג,
צום איצטיגען קריעג נאָך מעהר אפשר ווי צו
אלע אנדערע. אויב דאָס אייניציגע גוטס, וואָס
מ'קען ערווארטען פון דער געגענווערטיגער
מלחמה, איז דאָס, זי זאָל זיך ענדיגען מיט גאָר־
נישט, דאָן איז קלאָר, אז לענגער פערציהען זי
איז פשוט אן אומזין. דער לאָזונג פון סאציא־
ליזם און פון דער דעמאקראטיע בכלל דארף אל־
זא זיין: נידעדער מיט'ן וועלט־
קריעג! דעם באלדיגען פריע־
דען!

זי שאפט אויך דעם יסוד פון די פריעדענס־
בעדינגונגען. „אָהן זיעגער און אָהן בעזיעגטע"
בעדייטעט קאָנקרעט: אָהן אנעקסיעס, אָהן קאָנ־
טריבוציעס, אָהן בעגרענצונגען פאר די פּאָלי־
טישע זעלבסטשטענדיגקייט און די פרייע
זעלבסטבעשטימונג פון די שטרייטענדע לענ־
דער; אלזא, וויעדער אויפשטעלען דאָס פרייע
און נייטראלע בעלגיען, ניט אנריהרען די אויס־
הייט פון דייטשלאנד, א. ז. וו.

ניט זוכענדיג צו דערשטיקען קיינעם פון די
קעמפענדע צדדים, קען זי פערזיכערן
די סאציאליסטען פון אלע
לענדער. אזא האלטונג צום אויסגאנג פון
דער מלחמה קען אלזא מיטווירקען צו ריר
אויפצובויען דעם צושטערטען
אינטערנאציאנאל.

דעם 20סטען יאנואר, 1915.

י. ד. בערקאָוויטש

גרונע

א.

עם ערשטען טאָג שבועות צו־
מיטאָג, נאָך דער יום־טוב־
דיגער מילכיגער סעודה,
בשעת ביי שהם דעם בעקער
אין שטוב האָט מען געהאל־
טען אין רעכטען מיטען בענ־
שען, האָט זיך זיין עלטע־
רער זוהן אלטער פאָוואָליע ארויסגערוקט
פון טיש, פערקליבען זיך אין א ווינקעלע, ארוים־
גענומען פון קעשענע א קליין שפּיעגעלע, גע־
קוקט אין דעם מיט גרויס כונה און גענומען מא־
כען מאָדנע העויות מיט'ן האלז. אלטער איז
א געזונדער בחור, א רויטער, אן אָפּגעברענטער
פון דער זון, מיט א פּאָר שוואַרצינקע דינינקע
וואָנסעלעך, וואָס גלאנצען ביי איהם, פונקט ווי
מען וואלט זיי אויסגעשמירט מיט פעטם. נאָר
איין חסרון האָט ער — א לאנגען האלז, א לאנ־
גען און א רויטען, פאר וועלכען ער האָט בע־
קומען צוויישען זיינע חברים זעהר א מיאום צו־
נעמעניש: „גאנער". אט דער דאָזיגער רויטער
האלז פערפינסטערט איצט אלטער'ן זיינע
פרעהליכע ליכטיגע געדאנקען. צום אומגליק,
האָט ער נאָך איינגעהאנדעלט ערב יום־טוב
עפעס א מאָדנע מאנישקע מיט זעהר א קורצען
קאָלנער, מיט וועלכען ער קאָן איצט בשום אופן
נישט דורכקומען, נישט מיט גוטען, נישט מיט
בייזען: וויפיעל ער שלעפט איהם נישט ארויפ־
צו, אלץ ציהט ער ארָאפצו, אזוי אז עם בלייבט
נאָך גענוג האלז אויף לייטיש געלעכטער... פאר
גרויס ענגמת־נפש פינטלען ביי אלטער'ן די
אויגען אן עם בעגיסט איהם א שוויים פון קאָפ
ביז די פיס.

אין דער זעלבער צייט זיצט פרויד, די
מאמע, מיט אויפגעלעגטע הענד ביים טיש,
שעפטשעט שטיל דאָס בענשען און קוקט זיך צו
מיט א שמייכעלע צו איהר עלטערען זוהן.
פריידע איז איצט שטארק אויפגעלעגט און
וועט היינט ארָאפאכטען זיין כלה צו זיי אין
שטוב אריין, און זי וועט צום ערשטען מאל
אויף איהר לעבען זיך ארויסשטעלען פאר א
מחותנת'טע. סוף־כל־סוף האָט איהר דער אוי־
בערשטער געשענקט יאָהרען און געבראכט זי
אויף צו דעם. אמת, לכתחילה האָט איהר אפילו
דער שידוך ניט אזוי געשמעקט: ווי קומט
איהר אלטער, א מארק־העגדלער, א הארעפאם־
נער בחור און א פערדיענער, אָהן עין־הרע, צו
אזא פּאָרצעלייען פנימ'ע, אן אויסגעסטרָאצע־
טע ליסטעקראטקע מיט פודרע, מיט הענטש־
קעם? נאָר איצט זעהט זי דאָך, אז עם איז א
בעשערטע זאך, און ווייבאלד א בעשערטע זאך,
וועט זי דען גענהן זאגען א דעה דעם רבונו־של־
עולם, ער זאל פיהרען זיין וועלט לויט א י ה ר
שכל? אדרבה, נאָך אלע זאכען, איז זי איצט
דוקא צופריעדען, וואָס איהר אלטער האָט שכל
געהאט אויסצוכאפען אזא כלה, מיט א היטעלע,

מיט א וואוֿל אויפֿן פּנים. זאָלען שונאים צופּיקעט ווערען, קוקענדיג אויף איהם !...

דער טאַטע, שלום דער בעקער אַליין, זיצט אויבענאָן, מעשה בעל־הבית, זינגט די הרחמן׳ס פון בענשען און קוקט אויף זיין זוהן מיט א קאַלטען שמייכעל פון א טאַטע און פון א מענ־שען א געפֿרוּבטען, וואָס ווערט פון קיין זאַך נישט נתפּעל, ווייל דאָס אַלץ האָט ער שוין פון לאַנג געוואוסט. דאָס, וואָס אַלטער׳ס כּלה איז א מיידעל פון די היינטוועלטיגע מיידלעך, ערט איהם ווי די וואַנד, וואָרום שלום דער בעקער איז ניט דער מענש, וואָס זאָל זיך איבערשרעקען פאר א היטעלע מיט הענטשקעלעך מיט אַלע איבעריגע שמאָכטעם דאָרטען. בעט ביי איהם א געבאקטע ציבעלע פאַר׳ן גאנצען עסק ! שלום דער בעקער ווייסט „פון פּראקטיקע", אז אָט די שרה׳לֿ (אָדער סאָניע — ווי הייסט זי דאָרטען?), ווי נאָר זי וועט חתונה האָבען, וועט זי ארויס־שלאָגען פון קאָפּ אָט די אַלע נאָרישקייטען מיט אַלע קינדערשע זאכען און וועט, אם ירצה השם, ווערען אן עהרליכע, א כשר׳ע אידענע, ווי אַלע אידישע טעכטער. שלום האָט זיך זיין כלל : א מיידעל און א וויבעל זיינען גאָר צווויי בעזונ־דערע זאכען. זעהט איהר, דער מחותן — דאָ איז שוין גאָר אנדערע דבורים ! א מחותן א רעכטער בע־שטעהט קענען דרייצעהן היטעלעך מיט אכט־צעהן פּאָר הענטשקעס. דער מחותן משה זעל־דעם איז טאַקע, אמת, א איד א געדריקטער, א קבצן א איד, נאָר פון דעסטוועגען איז דאָך דאָס עפּעם מ ש ה ז ע ל ד ע ס, נישט אבי ווער ! א איד א למדן, מיט א זיל־בערנער עטרה, מיט משפּחה, מיט מעשיות. אן אנדערען וואָלט ער ניט אַוועקגענעבען זיין זוהן, א בחור, אזהן עין הרע, א פערדיינער, פאָר דרייי הונדערט קאר־בוינס, — און משה זעלדעם גיט ער יאָ אַוועק !

פּאַרטיג געוואָרען ווי־עס־איז מיט׳ן לאַנגען האַלז און מיט׳ן קורצען קאַלנער, האָט זיך אַל־טער גענומען די שיך פּוצען, געשפּיגען אין פּוש־קעלע מיט שוה־וואקס און פלייסיג געפיהרט מיט׳ן בערשטעל. דאָס האָט שוין פריידיג נישט געקאָנט פערליידען און האָט זיך אָפּגערופען :

— זעה נאָר, זעה נאָר ! אום יום־טוב ?! ער מיינט, וויבאַלד ער איז א חתן, איז שוין טאַקע הפקר א וועלט !

— וואָס זשע האָסט דו געמיינט — איך וועל אפשר אריינקומען צו סאָניען ווי א שלע־פּער ?

— ווי א שלעפּער ! וואָס זאָגסט דו צו דעם נייעם פּריץ ? א פּאָר נייע קאמאשען ענייהט ערב יום־טוב — הייסט דאָס ביי איהם „שלע־פּער" !

— נייע קאמאשען ! אודאי וואָלט ביי דיר רעכט געווען, איך זאָל געהן צו איהר אין א פּאָר גרויסע שטיוואָלעם !

דאָ איז שלום דער בעקער אויפגעשטאַנען פון טיש און אָפּגערופען זיך מיט א קאָלט אפּיקורסיש שמייכעלע, געמאכט דערביי מיט דער האנד צום טאקט :

— וואָס זשע איז דאָ דער אומגליק אזוי ? מיינסט טאַקע אין דער אמת׳ען, אז אויף שטי־וועל איז שוין היינט א חרם ? איך בין דיר ערב, אז אפילו אין „גרויסע שטיוואָלעם" וועט דיך דער מחותן אויך נישט דורכטרייבען.

— צו איהר ? צו סאָניען ? אין שטיוועל ?!

— אַלטער האָט אויפגעהויבען דעם קאָפּ, גע־זוכט מיט א פּאָר אָנגעצונדענע אויגען דעם טא־טען, בעת זיין פוס מיט׳ן אָפּגעפוצטען שוך איז געבליבען אויפ׳ן שטוהל. די דאָזיגע אָנגעצונ־דענע אויגען האָבען דייטלִיך גערעדט : „דו אַלטער איד וואָס דו ביזט ! ווי קומסט דו צו רעדען פון א ה ר ? דו האָסט דען א השגה אין אזעלכע זאכען ?"...

שלום דער בעקער האָט זיך אָבער ניט אונ־טערגענעבען. שטעהענדיג אין מיטען שטוב, די הענד פערלענגט אהינטער, האָט ער פּאוואָלי צור־געמאכט איין אויג, אָנגעשטעלט דאָס אנדערע אויג פון דער זייט אויפ׳ן זוהן, געקוקט אזוי א וויילע אויף איהם אָהן וועדטער, נאָר געשאָקעלט מיט׳ן קאָפּ, ווי אייגער, וואָס בעדויערט טיעף אין הארצען אן אומגליקליכען, און מיט א מאל האָט ער אויסגעשאָסען :

— פּרא־אָדם דו ! וואָס האָסט דו זיך איינ־געשמועסט, הא ? וואָס טראכסט דו זיך, נאַ־רישער בחור דו, לעקיש דו איינער ! מיינסט טאַקע, זי איז דאָרטען אויפגעהאָדעוועט געוואָ־רען אויף מארצעפּאָנעם ? מר־בר־רב־אשי׳ס א טאָכטער איז זי, צי וואָס ? א מיידעל ווי אַלע מיידלעך. און איהר טאַטע איז נעבעך א קבצן אין זיעבען פּאַלעס, ווי אַלע קבצנים. ניט ער־גער, כלעבען, פון שלום דעם בעקער... אלא וואָס דען ? זי הייסט „סאָניע" הייסט זי. עפּעם א קליניגקייט — „סא־נ־י־ע" ?...

אַלטער איז געבליבען שטעהן פאר׳ן טאַטען מיט צוטומלטע אויגען, ווי איינער, וואָס מען האָט איהם אָפּגענאָסען מיט קאַלט וואסער.

— זאָג מיר אָבער — פון וואַנען קענסט דו זי ? דו ווייסט דען, ווער זי איז און וואָס זי איז ?

— וואָס איז דא פארהאן צו ווייסען, שוטה דו ? א מיידעל !

ביי אַלטער׳ן האָבען זיך די אויגען וויעדער אָנגעצונדען :

— א מיידעל ! אַלץ איז ביי איהם א מיי־דעל ! ער מיינט דאָך אודאי, אז סאָניע איז גליוך צו אָט דער א ? — זאָגענדיג דאָס, האָט ער אָנגעווויזען מיט׳ן פינגער אויף זיין שוועס־טער, אויף גרונע׳ן. א מיידעל מיט א פערגרעבט פּנים, מיט א פּאָר באקען, וואָס זיינען גרייט יעדע מינוט רויט צו ווערען, אז מען גיט אויף

זיי אַ קוק. גרונע איז די גאַנצע צייט געזעסען ביים טיש אַן אָנגע׳ברוגז׳טע, מיט אַראָפּגעלאָזטע אויגען, און געקנאַטען קייקעלעך פון׳ם ברויט. ״ערפּהאָט, אז דער ברודער וויזט אַן מיט׳ן פינגער אויף איהר, איז זי קודם־כל שטאַרק רויט געוואָרען און נאָך טיפער אַראָפּגעלאָזט דעם קאָפּ צום טיש. דערנאָך, אז עס איז שוין געווען לאַחר המעשה, האָט זי פּאַמעק אויפגעהויבען איהרע קליינע גרינע אויגעלעך, אין וועלכע עס האָט איצט געברענט אַ וויבל פייערעל פון אַ צוריצטע חיה, און געזוכט מיט שטעכענדיגע בליקען איהר ברודער. דער ברודער איז שוין אָבער וויעדער אַרומגענאַנגען איבער דער שטוב מיט׳ן שפּיגעלע אין דער האַנד, געקוקט אין דעם, געשמייכעלט צו זיך אליין און, וויזט אויס, שטארק הנאה געהאט פון זיינע דינינקע שווארצינקע וואָנסלעך.

אין וויינקעל פון גרויסען חדר איז געשטאַנען אַ בריטע, אַ טיעפּע באַק־דייזשע, וואָס איז איצט, לכבוד יום־טוב, געווען איבערגעדעקט מיט אַ שטיק וווייסען ליינוואַנט, אַן אויסגעשמירטען פערטריקענטען טייג. אַרומדרעהענדיג זיך איבער דער שטוב, אינגאַנצען פערטיעפט אין דעם שפּיגעלע, האָט זיך אלטער אַנגעשלאָגען אַן דער דייזשע, און איז תיכף ארויפגעפאַלען מיט קולות אויף דער שוועסטער:

— מויד! וויפיעל מאל האָט מען דיר געזאָגט, דו זאלסט צונעהמען פון דאנען די דייזשע? ס׳איז דאָך אַ חרפּה אריינצוקומען אין שטוב אריין!

דערזעהן, אז די שוועסטער שווייגט און ריהרט זיך ניט פון אָרט, איז אלטער אריין אין רציחה:

— סטופּ! וואָס שווייגסט דו וואָס? זיצט אַ שטיק האלץ מיט אַ פּאָר באַקען און בלאָזט זיך!

— חתן... — האָט די בעליידיגטע גרונע אַ מורקע געטהאָן אונטער׳ן נאָז און זיך נוקם געווען דערמיט אַן איהר ברודער.

— „חתן, חתן"! קיין אַנדער חכמה וווייסט דאָס ניט! וואָס זאָגט איהר אויף אזא גראָבער מונד?

— נו־נו, שוין לאַנג שטיל געווען! — האָט זיך אריינגעמישט פרויד צו מאכען שלום צווישען די קינדער. זי איז צוגענאַנגען צו איהר זוהן, אַנגענומען איהם פאר אַ האַנד און געשטופט איהם מיט אַ וויך שמייכעלע פון אַ מאַמע אַ מחותנת׳טע: — געה דיר, געה דיר צו דיין סאָניען. ס׳איז ניט דיין עסק. מען וועט שוין דאָ אלץ טהאָן, וואָס מען דארף, אַהן דיר אויך. אָבער שטענדיג רייסען זיי זיך, ווי די קעץ!

די דאָזיגע לעצטע ווערטער זיינען געווען געציעלט צו איהר מאַן, וואָס האָט זיך אַוועקגעשטעלט מיט׳ן פּנים צום קאַמאָד, געלעטערט דאָרט דעם מחזור, געקוקט דעם פּידוש אויף די „אקדמות" און געקוועטשט מיט די פּלייצעס, ווי איינער זאָגט: „וואָס געהט עס מיך אָן? פון מיינעטוועגען, מעגען זיי זיך אראָפּגענהמען די קעפּ איינס דעם אַנדערען, און איך — נישט פון אָרט!"

גרונע האָט זיך דערווייל אויפגעהויבען פון טיש און איז אַרויס אין צווייטען חדר אַ ברוגז׳ע. דאָ האָט פריידע געזומען זאָגען מוסר איהר זוהן מיט׳ן זעלבען וווייכען שמייכעלע פון אַ מאַמע אַ מחותנת׳טע:

— איך וויים ניט, וואָס האָסט דו צום קינד? פערגעס ניט, אלטער, אז זי איז שוין, אָהן עין־הרע, נישט קיין מיידעלע. אָט־אָט וועט מען שוין דארפען זיך צוהערען צו אַ שידוך פאר איהר. און דו — גאָרנישט. גלאט דו טשעפּסט זיך צו איהר!

— אויך מיר אַ מיידעל! אַ שעהנע כלה וועט דאָס זיין, כאַ־כאַ! — אלטער האָט וויער דער אריינגעקוקט אַ צופריעדענער אין שפּיגעלע אריין און האָט זיך זעלבען קלויבען אַוועקגעהן. אויף דער שוועל האָט ער זיך אַן עפּעס דערמאָנט, געבליבען שטעהן אַ וויילע, געקוקט אויף דער מאַמע און געשווינגען.

— אויף וואָס זשע וואַרטסט דו? — האָט איהם פּריידע געפּרעגט.

— מאַמע... איך האָב געוואָלט... הייסט עס... מען האָט דאָך בעדארפט... איך מיין, כבוד פאר דער כלה, פאר סאָניען... האָסט עפּעס צוגעגרייט?

— צוגעגרייט, צוגעגרייט. ניט דיין עסק!

— וואָס... וואָס איז פארהאַן?

— וואָס איז דאָס דיין עסק? איך בין דאָך די מחותנת׳טע מיט גאָט׳ס הילף, ניט דו!

— מען האָט בעדארפט קויפען כאָטש אַ פּאָר פלעשלעך לימאָנאד.

— שוין! לעמינאד האָט זיך איהם שוין פערגלומט! אויף וואָס דארף איך לעמינאד? אבי נאָר אריינטרייבען אין איבעריגע הוצאות!

— נו, מאַמע... עס פאסט דאָך ניט! זי איז דאָך, סאָניע הייסט עס... מען קאָן דאָך זי ניט אַוועק׳פּטר׳ען מיט אַ גאָרנישט... ניט שעהן... דו מיינסט, אַ פּנים, זי איז זשעדנע אַ ביסעל לימאָנאד? ביי זיי אין קראָם איז דאָ געוגס פון די זאכען. נאָר וואָס זשע דען? גאָרנישט. עס איז ניט שעהן... ביי לייטען...

אויף דעם האָט פּריידע געענטפערט מיט אַ זים שמייכעלע:

— אדרבה, אז ביי דיין סאָניען אין קראָם איז דאָרטען פארהאן אָט די אלע גוטע זאכען, זאָל זי עס ברענגען מיט זיך אהער, וועט זי אונז פערשפּאָרען אויסברענגען געלד גלאט אויף גאָרנישט!

דאָ האָט זיך שלום דער בעקער פלוצים אַ רים געטהאָן פון דעם פּירוש אויף „אקדמות"

און זיך א קעהר געטהאן צום ווייב מיט א רוגזה:

— איך פערשטעה ניט, וואס זיינען דאס פאר א מאדנע דבורים, פערשטעה איך ניט! ווי היים־סט, ווי זשע? אז מען טהוט א שידוך מיט אזא מחותן און מען דארף האבען א פלעשעל לעמינאד, בלייבט מען ביי דעם ניט שטעהן!

— ניט איין פלעשעל, נאר דריי! — האט איהם אונטערגעכאפט אלטער מיט דאנקבארקייט.

— איז דריי! — האט שלום גרויסמוטהיג נאכגעגעבען.

אלטער איז צוגענאנגען צו דער טהיר פון צווייטען חדר און האט דארט אננגעקלאפט:

— גרונע! דו הערסט וואס מען רעדט צו דיר, מויד? גיעה צו שרהלאה'ן און נעהם דריי פלעשלעך לימאנאד. ריהר זיך!

— גיעה און נעהם! — האט זיך געלאזט הערען גרונע'ס ברוגז'ער ענטפער.

— סטויפ! דו ווילסט מיך וויעדער ארייננרעננען אין כעס?!

— נו־נו, שוין לאנג שטיל גיעווען! — פרידע איז צוגענאנגען צו דער טהיר און אפ־גשלעפט פון דארטען איהר זוהן. — גיעה דיר, גיעה דיר צו דיין סאניען. מען וועט שוין דא פאר איהר צוגרייטען לעמינאד אויך!

ב.

גרונע איז געזעסען ביים אפענעם פענסטער, אננגעשפארט דעם קאפ אויף ביידע הענד און ארויסגעקוקט אין גאס ארוים. אינוועניג אין שטוב איז געווען פרעהליך און טומעלדיג. פרידע איז געשטאנען ביים גרויסען בעקער־אויוועז א פערטאראמטע, א פערשוויצטע, אן אויסגעשמירטע און געפרעגעלט מילכיגע בלינצעס אויף דער פייער־פאן. די בלינצעס זידען און בלעזלען אויפ'ן פייער, און א וואריימער ריה פון געפרעגעלטע אייער אין פוטער טראגט זיך אום איבער דער שטוב. דאס קלייניוואר־ג שטעהט מיט דרך־ארץ פון דער ווייטען. זיי קוקען צו אויפמערקזאם צו דער מאמע'ס יעדען קעהר, שמעקען זשערנע דעם וואריימען ריח פון די אייער און הערען זיך איין נייגיעריג צום שיפען און בלעזלען פון די בלינצעס, וואס פרענלען זיך אויפ'ן פייער. דער עלטערער פון די אינגלעך קאן ניט ביישטעהן דעם נסיון צו זיין פון דער ווייטען ביי אזא וויכטיג פאסירונג, גנבה'ט ער זיך פאוואלינקע, שטעלט שטיל טריט צום אויוועז צו, שטרעקט אוים א האנד און וויל כלומרשט צורוקען א ברענענדיג שפענדעל, וואס האט זיך ארויסגעשארט פון אונטער דעם דרייפום. ער בעקומט אבער פון דער מאמען באלד בעצאהלט מיט א פאטש איבער דער האנד פאר דער דאזיגער גוטער כונה זיינער, און נאכ'ן פאטש קומט א שטורך אין זייט ארויין:

— אווק פון אויוועז, בחורעז דו! וואס פאר א שטאט איז דאס פאר אזא בחוריקא צו רייבען זיך ארום אויוועז און זיין א פערוואס־ריכע! קראנק איז אזא בר־מצוה־בחור'ע צו זעצען זיך ביים טיש און נעהמען א ספר אין האנד? מיר דאכט, פערקעהרט. אט באלד וועט אריינקומען די כלה, וועט זי דערזעהן: א אינגעלע זיצט און לערענט...

אין דרויסען איז וואלדים און זוניג און שטיל. פערבייי שלום דעם בעקער'ס שטוב געהט אום א כאליאסטרע מיידלעך, אננגעטהאן יום־טוב'דיג אין וויסע קלייד־לעך מיט לייכטע שאלען אויף די אקסלען. א ווייע דרעהען זיך די מיידלעך ניט ווייט פונ'ם פענסטער, וואו גרונע זיצט אן אננגעבלאזענע, זינגען עפעם א ליעדעל אונטער דער נאז, נעהמען זיך פאר די הענד, ווי צום טאנצען, און מיט א מאל בויגען אלע אן די קעפ איינם צום אנדערען, סוד'ען זיך עפעם צוויישען זיך מיט א שלעמיש שמייכעלע אין די אויגען — און אין דער מינוט ווערט די לויטערע שטיל־ע לופט פון דרויסען פערהיליכט פון א געזונד פרעהליך געלעכטער, וואס רייסט זיך ארוים פון א סך יונגע העלזער. גרונע דערפיהלט, אז דאס לאכט מען פון איהר, הויבט זי אן ציטערען אינוועניג פאר שנאה און פאר כעס.

פון שטענדיג אן טראגט גרונע אין הארצען א שנאה צו אט די פיינע בריות, די טענצערקעס און שפרינגערקעס, וואס געהען אום טאג־ווי־נאכט פוסטעפאס און טהוען א פינגער אין קאלט וואסער ניט ארייז. אין דער צייט, וואס זי הארעוועט גאנצע טעג, א רויטע, א פערשוויצ־טע, קנעט דעם טייג אין דער דייזשע און הערט אוים דער מאמע'ס קלאות און געשרייען, — אין דער זעלבער צייט זיצען זיך אט יענע מיידלעך זומער־לעב אויף די פריזבעס, אין קאלטען שאטען פון די הייזער, און באלאקען, און טרייבען קאטאוועס, און זינגען ליעדלעך. אדער מען נעהמט גאר און מען געהט אוועק צום טייך זיך באדען, מיט וויסע לייעבער פערוואהרפען אויף די אקסלען. אוי, ווי פיינד זי האט אט די דא־זיגע פארצעלייענע פנים'לעך מיט די איידעלע וויסע העמטלעך!

איין מיידל האט זיך אפגעטהיילט פון דער כאליאסטרע און איז צוגענאנגען נאהענט צום פענסטער. גרונע האט באלד אפגעקעהרט דעם קאפ אן דער זייט.

— גרונע, איהר אכט היינט ארא אלטער'ס כלה?

גרונע האט געשוויגען און איז שטארק רויט געוואהרען.

— וואס זשע שווייגסט דו, גרונע? מיינסט, ס'איז א סוד? די גאנצע גאס ווייסט דאך!

— וואס איז דאס אייער קאפ־וועהטאג! —

האָט גרונע אָפּגעהאקט מיט כעס און איז נאָך מער רויט געוואָרען.

— זעהט נאָר, זעהט נאָר, מיידלעך! די גאנז בלאָזט זיך!

— אי, לאָז זי בעסער צו־רוה! זי האָט נעבאך א שוואך האַרץ — זי איז מקנא דעם ברודער איהרען, דעם גאָנגער, וואָס ער נעהמט א כלה. זי ווילּ נעבעך אויך האָבען... א כלה!

די מיידלעך האָבען אויסגעשאָסען א געלעכטער. איינס פון זיי האָט געמאכט א ווייענדיג פּנים, געגומען דערבי קראצען איין אויער:

— מאָמע! גיב מיר אויך א כלה! למאי אלטער?...

גרונע האָט האַסטיג פערמאכט דאָס פענסטער, ציטערענדיג מיט אלע איבערם פּאָר כעס און בעליידיגונג. זי האָט זיך פערדראָסט ערגער אין א ווינקעל פון חדר, ווי זי וואָלט זוכען אן אָרט, וואו צו בעהאלטען זיך.

אין א ווייל ארום איז צוגעקומען צו איהר פון דער קיך די מאָמע, א שיינענדיגע, אן אויסגעשמירטע אין סאָזשע און פּוטער, און זיך אָנגעפּאָנען צו איהר מיט א בעזונדערער צערטליכקייט:

— גרונעלע, טאָכטערקע, קום גיס מיר אויף אויף די העגד. מען דאַרף דאָך שוין זיך צוגרייטען, וואָרום אט־אָט קומט זי...

גרונע איז נאָכגענאַנגען דער מאָמען אין קיך, אויפגענאָסען איהר האַרצען אויף די העגד מיט א שטומען ברוגז'ען פּנים. פּריידע, א ליכטיגע, א צופּריעדענע, האָט זיך גענוואָשען, צושמירט אויפ'ן פּנים די סאָזשע מיט דער פּוטער און בעת־מעשה צוגעקוקט זיך צו דער טאָכטער מיט איין אויג און געשטראָפט זי מיט גוטע, ווייכע רעד:

— זעה נאָר, דו האָסט נאָך נאָר ניט אָנגעטהאָן די נייע בלוזקע? אי, ניט גוט, ניט גוט, מיין טאָכטער. א מיידעל היינטיגע צייטען דארף האָבען אין זינען דאָס אויך. וואָס זשע? אט אזוי, ווי דו געהסט, ניט קיין פערקעמטע אפילו? ס'איז דאָך א חרפה, א בושה פאר סאָניע'ן... אמת, זי איז אויך ניט גראָף פאָטאָצקי'ס א טאָכטער, נאָר פון דעסטוועגען — פאָרט א געבילדעטע! עס שיינט דאָך אויף איהר איטליכס פּיצעלע, אָהן עין־הרע, אז זי זיצט אין קראָם. היינט איהר רעדען מיט א פּריץ — עפּעס א קלייניגקייט? און דו, משטיינס געזאָגט, א מויד...

גרונע גיסט־אויף דער מאָמע אויף די העגד און שווייגט מיט א פינסטער פּנים. די מאָמע וואָשט זיך געשווינד און רעדט אין איין אָטהעם:

— מען דאַרף זיך צואייליען א ביסעל, וואָרום אט־אָט קאָן זי אָנקומען. וואו האָסט דו אַוועקגעשטעלט די לעמינאד? וויפיעל קאָסט דאָס א פלעשעל, הא?

— אוי, מאָמע, כלעבען! — האָט אָנגעזאָגט דאָס עלטערע אינגעל, וואָס איז געשטאַנען ביים פענסטער. — דאכט זיך, זיי געהען!

— ווער? וואָס רעדסט דו? — האָט זיך פּריידע איבערגעשראָקען און איז צוגעלאָפּען צום פענסטער. — זיי? טאקע אין דער אמת'ען? אוי, גרונעלע, טאָכטערקע, גיבער א האנדטוך! וואו איז א האנדטוך וואו?

— א בחור מיט א מיידעל געהען, — האָט דאָס אינגעל געגעבען צו וויסען פון פענסטער.— ניין, ניט קיין מיידעל, נאָר א פּאניענקע... אין א הוט!

— גוואלד, גרונעלע, גיבער... — פּריידע איז ארומגעלאָפּען איבער דער שטוב א צוטומעלטע. — וואָס שטעהסט דו, ווי א שטיק האלץ? זעה נאָר א מויד — האָט זיך צוועקגעשטעלט און ריהרט זיך ניט פון אָרט! וועק אויף גיבער דעם טאטען! ניין, מען דארף ניט וועקען! וואָרט א ווייל! טהו אָן די נייע בלוזקע! גוואלד, וואָס שטעהסט דו, ווי א לייטענער גולם? די מויד וועט מיך היינט אריינלעגען א לעבעדיגע אין קבר אריין!...

גרונע איז געשטאַנען אין מיטען שטוב א צומישטע, ווי געטראָפען פון א דונער. פּריידע האָט זיך אַוועקגעשטעלט הינטער איהר זוהן, געקוקט אין פענסטער און זיך געווישט אין איילענישׁ מיט'ן האנדטוך.

— יא, דאָס איז טאקע זי, סאָניע... וואָס זאגסט דו צו אלטער'ן, לעבען זאל ער? טאקע א פּאניענקע, אָהן עין־הרע! נרנו, אלטער!...

אין א ווייל ארום האָט זיך געעפענט די טהיר און אין שטוב איז אריינגעקומען א הויכ־ווויקסיג מיידעל אין א גרויסען הוט מיט א ווייסען וואואל אויפ'ן פּנים. נאָך איהר איז נאָכגענגען אלטער, א רויטער, א פערשוויצטער, מיט א שהמענדיג שמייכעל אין די שוואַרצע גלאַנציגע אויגען.

— גוט יום־טוב, מחותנת'טע! אוף, ווי היים ס'איז מיר! — האָט די כלה פרעהליך א זאג געטהאָן, נאָך שטעהענדיג אויף דער שוועל.

— גוט יום־טוב, גוט יאָהר, טאָכטער! — האָט פּריידע געענטפערט און האָט באלד חרטה געהאַט: אפשר איז נאָך צו־פריה צו זאגען איהר „טאָכטער“?... זי האָט זיך ארומגעדרעהט א צוטומעלטע מיט'ן האנדטוך איבער דער שטוב, ניט געוואוסט, וואָס צו טהאָן מיט דעם. גרונע איז ערגעץ מיט א מאל נעלם געוואָרען. צום סוף האָט פּריידע ארויפגעכאפט אויף זיך א פאטשיילקע און זיך אוועקגעשטעלט ביים קאָמאָד — דער בעסטער, זיכערסטער ווינקעל פּאר איהר.

— וואָס, ס'איז טאקע, היימט עם, היים אין דרויסען? וואָלט אפשר...?

פּריידע איז וויעדער אריין אין א פערלעגענהייט, ניט געוואוסט, ווי זאל זי דאָ רעדען

מיט דער כלה — צי „דו", צי „איהר"? באלד אבער איז זי געפאלען אויף אן המצאה:

— איך מיין, הייסט עס, וויבאלד אז ס'איז היים, וואלט מען אפשר געקאנט טרינקען א ביסעל לעמינאד?... לעמינאד איז דאך, הייסט עס, דוקא א זומערדיגע זאך... ניט צו פערזיכ־דיגען, מיר האבען, הייסט עס, צוגעגרייט...

— שפעטער, שפעטער! — האט זי איבער־געשלאגען אין מיטען אלטער, וועלכער איז מאדנע רויט געוואָרען און פערקוקט דער כלה אין די אויגען מיט א רחמנות־פנים'על. די כלה האט דערווייל ארויפגענומען דעם הוט מיט'ן וואואל און ניט אויפגעהערט די גאנצע צייט צו רעדען. וועגדעגיג זיך א מאל צו אלטער'ן און א מאל צו דער מחותנת'טע:

— זעה נאר, ביי אייך איז דאך גאנץ שהן אין שטוב! וואו זשע איז דער מחותן, שלאפט? אוי, האב איך פיינד די אידען, וואס שלאפען! היים, היים. דו האסט דאך מיר געזאגט: ס'איז ניט ווייט? אה, אט איז דער מחותן אויך דא! גוט יום־טוב, מחותן! שוין אויסגעשלאפען זיך?

שלום דער בעקער האט זיך ארויסגערוקט פון פינסטערען אלקירעל, וואס האט געדיענט אלס שלאפצימער, געשמייכעלט מיט א פער־שלאפען פנים און געזשמורקעט מיט די אויגען קעגען דער זון. אלטער האט אומגעבאנדשעט מיט האלב־דערשראקענע, האלב־שמייכלענדיגע אויגען א מאל אויף דעם טאטען, א מאל אויף דער כלה. די כלה האט ניט אויפגעהערט צו רעדען:

— וויפיעל זשע האט איהר קליינווארג ארום און ארום? אט דער איז אויף אייערער? קום אריין צו אונז אין קראם נאך יום־טוב, וועסט דו כאפען א צוקערקע... ווי רופט מען דיך, עופה'לע מיינס?

— ער איז שוין אהן עין־הרע א בחור! — האט זיך פרויידע אויפגעשטעלט פאר איהר זוהן און געמאכט איין טראט פון איהר זיכערען וויג־קעל. — לערענט שוין, גאט צו דאנקען, גמרא...

— וואס זשע שעהמט ער זיך? שיקט איהם אוועק קיין וואַרשוי, וועט ער זיך דאָרט אויס־רייבען, וועט ער א מענש. איהר וואלט בעדארפט אנקוקען מיינע ברידער — אמת'ע וואַרשעווער „פאצעטען", מיט ליאקירטע שיך...

— עה, וואס טויג מיר וואַרשעוו! — האט שלום דער בעקער מבטל געמאכט די שטאדט וואַרשוי מיט א מאך פון דער האנד. — זאל ער בעסער זיצען דא אין בית־מדרש און לערנען, וועט זיין מעהר תכלית. דו בעסער, טאכטער־קע, זאג מיר אקראשט, וואס מאכט עפעם דער טאטע היינער, דער מחותן מיין איך?

— דער מחותן וואס מאכט? דער מחותן שלאפט!

— זאל ער שלאפען געזונטערהייד! נו, און דו אליין, כלה לעבען, וויסט דאך מסתמא עפעם נעהמען אין מויל ארויין? פרויידע, וואס שווייגסט דו, פרויידע? גיב עפעם ברכה מאכען. וואס זשע, פאסטען תעניתים איז געקומען אהער שרה'ל? איך מיוו סאניע, מיין איך — איך פערגעס אלץ, ווי מען רופט דיך דארטען ביי דיין אמת'ען נאמען...

— איך וויל נארנישט ניט, גארנישט ניט! — האט זיך די כלה אנגערופען אויף דער גיך.— איך דארף נישט קיין ברכה מאכען!

— עה, נארישקייט! — האט איהר שלום א מאך געטהאן מיט דער האנד. — וועסט מסתמא בעסער ווערען!

— איהר מיינט דאך, אז איך נעהם שוין און פאלג זי? — האט פרויידע א זאג געטהאן ברייט, מעשה מחותנת'טע, צו דער גאנצער שטוב, געמאכט דערביי נאך א טראט פאראויס פון איהר זיכערען ווינקעל. — גרונע, גיב אהער די לעמינאד. וואו איז ערגעץ גרונע?

פרויידע איז אריין אין צווייטען חדר. דא האט די כלה א פרעג געטהאן ביי אלטער'ן:

— ווער איז די גרונע? דאס איז דיין על־טערע שוועסטער? וואו זשע איז זי? בעהאלט זיך?

די טהיר פונ'ם צווייטען חדר איז געבליבען האלב־אפען, און באלד האט זיך געלאזט הערען פון דארטען א מאדנע צארנדיג שעפטשען, וועל־כעם איז עטליכע מאל איבערגעריסען געוואָרען דורך פרויידע'ס דייטליכער שטימע: „שטיק־האלץ!"... אלטער האט אומרוהיג אומגע־שפרייזט איבער דער שטוב. צום סוף איז גרונע ארויסגעשטופט געוואָרען פון צווייטען חדר און איז געבליבען שטהן אין מיטען שטוב א רויטע, א דערשראקענע, מיט א פאר הענד, וואס זיינען אין אזא געפערליכער מינוט איננאנצען איבע־ריג געווען. די כלה האט זי א ווייקע בעטראכט פון קאפ ביז די פיס און האט זיך מיט א מאל פערשטיקט דאס מויל. דערנאך איז זי אויפ־געשטאנען פון טיש מיט אן איינגעהאלטען ערנסט פנים און אויסגעשטרעקט גרונע'ן די האנד:

— גוט יום־טוב, באַרישניע! וואס מאכט איהר עפעם אין געזונד?

גרונע האט זיך נאך מעהר איבערגעשראקען און האט ניט געוואוסט, וואס זי האט דא צו טהאן. זי האט געמומען אפטרעטען אהינטער, ווי איינע וואס ראטעוועט זיך פון א סכנה, און האט זיך פלוצים אוועקגעזעצט אין מיטען שטוב אויף א בענקעל. די כלה האט זיך ווייעדער פערשטיקט דאס מויל.

פרויידע האט דערלאנגט צום טיש כבוד, און שלום דער בעקער האט זיך אוועקגעזעצט פיה־רען א געשפרעך מיט דער כלה וועגען דעם מחותן. אין דער זעלבער צייט איז אלטער צר־געגאנגען צום קאמאד, וואו גרונע איז געזעסען אויפ'ן בענקעל, געוואלט כלומרשט עפעם נעה־

מען דאַרטען, און ארויסגעצישעט פון די צייהן מיט א ציטערדיג קול פאר כעם:

— אוי, מויד, מוי־אוי־אויד!...

גרונע איז געזעסען מיט א שווייגענדיג פינסטער פנים און בעטראכט פון איהר בענקעל די כלה, די שלאנקע עלענאנטע כלה, מיט איהר גאלדען זייגערעל אויף דער ברוסט און מיט איהרע ווייסע הענטשקעלעך. די כלה וויעדער האט אויף געקוקט אויף גרונע'ן, געשאקעלט דערביי פאוואלי מיט'ן קאפ, ווי זי וואלט זי בעדויערען. א רגע האבען זיך ביידען'ס אויגען בעגעגענט — א שטארקע שנאה האט זיך פלוצים אנגעצונדען ביי גרונע'ן אין הארצען צו אט דער דאזיגער אויסגעפוצטער ליאלקע: זי האראוועט שווער איהרע גאנצע טעג און יאהרען, און אט די קומט עס נאכדעם אהער דרעהען זיך אויפ'ן קאראק!...

די כלה האט זיך אויפגעהויבען פון טיש און אנגענומען עלטער'ען פאר דער האנד:

— קום וויז מיר אייערע איבעריגע צימערען!

זיי זיינען ביידע ארויסגעגאנגען אין דעם צווייטען חדר אריין. נאך איידער די טהיר האט זיך צוגעמאכט הינטער זיי, האט זיך געלאזט הערען פון דאַרטען א הויך הילכיג געלעכטער מיט א קוויטש: „גוואלד, איך וועל דאס ניט אויסהאלטען!"... אלע אין שטוב האבען זיך פערוואונדערט איבערגעקוקט. פריידע האט א זאג געטהאן ווי צו זיך שטיל און ברוגז:

— א פרעהליכע נשמה...

באלד האט זיך די כלה וויעדער בעווייזען אין שטוב מיט א פאר לאבענדיגע אויגען, אין וועלכע די טרעהרען זיינען נאך געשטאנען. זי האט געזומען אומשפרייזען איבער דער שטוב, זינגענדיג עפעס א ליעדעל אונטער דער נאז, און בעטראכט די וואנד מיט דער סטעליע. פערבייגעהענדיג פארביי דעם קאמאד, האט זי בעמערקט, אז גרונע האט זיך עפעס פלוצלונג א הויב געטהאן פון בענקעל און האט זיך וויעדער אוועקגעזעצט. די כלה האט זיך אבגעשטעלט נעבען איהר און זי א פרעג געטהאן:

— איהר האט מיר עפעס געוואלט זאגען. באריישניע?

ביי גרונע'ן האבען אנגעהויבען ציטערען די ליפען.

— זי שעהמט זיך אודאי, — האט זיך פאר איהר ארויסגעשטעלט די מאמע.

— וואס הייסט — זי שעהמט זיך? זי איז דען אויסגעהאדעוועט געוואָרען אין דארף? ס'איז דאך שוין צייט איהר געבען א חתן!

גרונע האט זיך וויעדער אוועקגעשטעלט און אויסגענלאצט אויף דער כלה א פאר אויגען. זי האט קוים ארויסגערעדט:

— און איהר? און איהר?...

אין שטוב איז מיט א מאל געוואָרען מאדנע שטיל. אלע האבען זיך א הויב געטהאן פון די ערטער. די כלה האט געקוקט אויף גרונע'ן מיט א שמייכעלע און געפרעגט זי מיט א זיס קול:

— וואס, באריישניע, וואס ווילט איהר זאגען?

גרונע האט אפגעטראטען אהינטער, געקוקט אויף אלעמען מיט ווילדע אויגען פון א צורייצטער חיה. זי האט דערפיהלט, אז ס'איז איהר פינסטער געוואָרען אין די אויגען און די גאנצע וועלט איז פאר איהר פארפאלען.

— טפו!... — האט זי פלוצים א שפיי געטהאן דער כלה אין פנים אריין און איז ארויסגעלאפען פון שטוב.

דר. אלי סינטאווסקי:

די ענגלישע און דייטשע ים-פאליטיק און דאס אינטערנאציאנאלע רעכט

נאר אפט זעט די מלחמה האט אויסגעברא־כען האט מען דעם ארבייטער־קלאס פארגעווא־פען, אז דער אינטערנאציאנאליזם זייערער האט ניט אויסגעהאלטען די פראבע און האט זיך ארויסגעווויזען פאר מאכטלאז. מען טייטלט אלץ מיט די פינגער אויף דעם באנקראט פון אר־בייטער אינטערנאציאנאליזם. זאל מען אבער א קוק טהאן וואס איז געווארען פונ'ם קאפי־טאליסטישען אינטערנאציאנאליזם.

מיר מיינען דא דאס אינטערנאציאנאלע רעכט, וואס האט אינגאנצען צוזאמענגעבראכען. מיר וועלען זיך דא אפשטעלען נאר אויף די 2 ים־ערייקטען, וואס ענגלאנד האט ארויסגעלא־זען מיט מעהר אלס 3 מאנאט צוריק און דייטש־לאנד איצט ניט לאנג. מיר וועלען זעהן, ווי וויים די ביידע דערמאנטע רעגיערונגען, מיט זייערע פערבינדעטע, וועלכע רעפרעזענטירען כמעט די גאנצע ציוויליזירטע קאפיטאליסטישע וועלט, האבען זיך דא גערעכענט מיט די נעזע־צען און פארשריפטען פון אינטערנאציאנאלען רעכט.

דעם צווייטען נאוועמבער פון לעצטען יאהר

האָט די ענגלישע רעגיערונג ארויסגעלאָזן א בעפעהל, אין וועלכען זי האָט ערקלערט א גרויסען טהייל פון נאָרדזעע אלס מלחמה־פּלאַץ. זי האָט געוואָרנט די נייטראַלע מלוכות ניט צו שיקען אין יענע וואָסערן זייערע שיפען. זי האָט דורך דעם בעפעהל פאקטיש ארויפגעלעגט א בלאָקאדע אויף אלע דייטשע פּאָרטען. 3 מאָנאט שפּעטער, דעם 6טען פעברואר פון דעם יאהר, האָט וויידער די דייטשע רעגיערונג געלאָזט וויסען אלע מלוכות, אז זי ערקלערט אלס מלחמה־פּלאַץ א גרויסען טהייל פון ים ארום ענגלאַנד און פראַנקרייך. ס'האָבען דעריבער ניט נור די אַנדערע־שיפען פון די קריעג־פיהרענדע צדדים, נור אויך פון די נייטראַלע לענדער קיין רעכט ניט זיך צו בעווייזען אין יענע וואָסערן. אין פאַל א שיף וועט דאָרטען קומען, איז זי אין געפאָהר פערניכטעט צו ווערן פון סאָבמאַרינס.

דאָס אינטערנאַציאָנאַלע רעכט האָט ביז יעצט ניט געווואוסט פון אזא ערשיינונג אין ים־מלחמות. ס'זיינען בעקאַנט 2 אורזאַכען, וואָס גיבען א רעכט א קריעגפיהרענדע מלוכה ניט צו דערלאָזען א נייטראַלע מלוכה צו שיקען סחורות איהר שונא. און אויב די נייטראַלע מלוכה זוכט צוצושטעלען סחורה, קען זי די סחורה מאָנכעם מאָל אויף מיט'ן שיף קאָנפיסקירען.

1) וועז די סחורות, וואָס ווערען געפיהרט אויף א נייטראַלען שיף, געהען דירעקט פאר מלחמה־צוועקען און קאָנען דעריבער קלאַסיפיצירט ווערען אלס אבסאָלוטע קאָנטראַבאַנד.

2) וועז דער קריעג־פיהרענדער צד האָט ערקלערט א בלאָקאדע אויף אייניגע אדער עטליכע האָפענס פון שונא, און די בלאָקאדע איז בעקאַנט צום קאָפיטאַן פון נייטראַלען שיף, וועלכער פּראָבירט דאָך זיך אריינצופּען אין שונא'ס האָפען. אין דיעזען פאל האָט דער קריעג־פיהרענדע מלוכה, וואָס האָט בלאָקירט דעם האָפען, דאָס רעכט צו קאָנפיסקירען דעם שיף מיט דער סחורה אפילו וועז זיי געהערען צו א נייטראַלער מלוכה, און די סחורה איז אבסאָלוט כשר'ע, קיין קאָנטראַבאַנד.

דאָס אינטערנאַציאָנאַלע רעכט האָט אבער אויסגעארבייט געוויסע בעדינגונגען, וואָס דאָפען דערבייַ אבגעהיט ווערען.

די נייטראַלע מלוכות קאָנען פערלאָנגען פון דעם צד, וואָס בלאָקירט דעם האָפען:

1) די בלאָקאדע מוז זיך בעציהען בלויז אויף געוויסע פּאָרטען, וועגען וועלכע עס איז פריהער אפיציעל געמעלדעט געוואָרען צו אלע נייטראַלע מלוכות. מ'קען ניט בלאָקירען אויף אזא אופן א גאנצע געגענד, ניט אָנגעבענדיג ייַ נעמען פון די פּאָרטען.

2) די מלוכה, וואָס בלאָקירט דעם האָפען אדער מעהרערע האָפענס, מוז האַלטען א מחנה שיפען ארום דעם בלאָקירטען האָפען, וואָס זאָלען ווירקליך אָנהאַלטען די בלאָקאדע, און וואָס זאָלען פאַקטיש יעדען צוטריט צום פּאָרט מאַכען פאר נעפּעהרליך. די בלאָקירענדע שיפען דאַרפען זיך נעפינען אין געוויסע פלעצער, און טאָרען מיט זיך ניט פּאַרשטעלען א שווימענדיגען סקאַדראָן. זיי דאַרפען אויך שטעהן אזוי נאָהענט צום בלאָקירטען האָפען, אז ס'זאָל זיין אויף אן אמת שוואר פאר א שיף זיך אריינצוגנב'ענען אין האָפען.

אויב אייגע פון די בייַדע בעדינגונגען פעהלען, האָט א נייטראַלע מלוכה דאָס רעכט ניט צו קומען אויף די בלאָקאדע און צושטעלען סחורה מיט איהרע שיפען צו דעם בלאָקירטען פּאָרט, וויפיעל נור זי קען. ס'פערשטעהט זיך, אז די סחורה דארף ניט זיין קיין קריעגסקאָנטראַבאַנד. קאָנפיסקירט איינער פון די קריעגפיהרענדע צדדים אזא סחורה, ווערט דאָס אָנגענומען אלס א פיינדליכער אקט און די נייטראַלע מלוכה האָט א רעכט צו בעטראַכטען דאָס אלס אן אורזאַכע פאר קריעגס־ערקלעהרונג.

די בלאָקאדע האָט אויף אזא'ן אופן די פאָלגענדע סמנים:

זי בעציהט זיך אויף א פּאָרט אדער אייניגע פּאָרטען אדער אויף א גענוי בעצייכענטען פּלאַץ, וואו א טייף פאַלט אריין אין ים. דאָס ווייסט געוויסע פונקטען, וואָס בעלאָנגען צום שונא, קענען בלאָקירט ווערען, ניט אָבער דער ים, וואָס פיהרט צום שונא'ס פּאָרטען. דערצו מוז דער בלאָקירענדער צד האַלטען אזא פלאָטע, וואָס זאָל זיין פאַקטיש אימשטאַנד צו שטערען דעם אריינגאַנג אין דעם שונא'ס פּאָרטען.

די ענגלענדער און די דייטשען האָבען מיט זייערע צוויי ים־דעקרעטען אפיציעל ערקלערט א בלאָקאדע. זיי האָבען אבער ארויפגעלייגט די בלאָקאדע ניט אויף די פּאָרטען פון דעם שונא, נאָר אויף די וואָסערן, וואָס פיהרען צום שונא.

נאָך אין זייבצעהנטען יאָהרהונדערט האָבען די געלעהרטע פון אינטערנאַציאָנאַלען רעכט שטאַרק דיסקוטירט די פראַגע, צי דער ים איז פריי פאר אלעמען און קאָן דאָרום קיינמאָל ניט געמאַכט ווערען פאר דאָס אייגענטום פון איינעם אדער פערקאָהרט. די האַללענדער זיינען געווען דערפאר, אז דער ים קאָן ניט געהערען צו איין מלוכה, דער ים איז פריי און קאָן איינער־הויפט ניט ווערען בעטראַכט אלס דאָס אייגענטום פון איין געוויסען לאַנד, ווי צ. ב. ש. א טייף, וואָס פליסט אין די טעריטאָריע פון א מלוכה. קיין מלוכה האָט אויף אזא'ן אופן קיין רעכט ניט ארויפצולעגען צאָל אויף שיפען, וואָס געהען אין ים לעבען איהר טעריטאָריע; זי האָט אבער א רעכט דאָס צו טהאָן אויף שיפען, וואָס געהען דורך איהרע טייכען.

ענגלאַנד האָט דאָן געהאַלטען, אז דער ים קאָן

יא בעטראכט ווערען ווי א וואסער, וואס פליסט אין א טעריטאריע פון א מלוכה. זייט דעמאלט איז אבער אנערקענט פון אינטערנאציאנאלען רעכט, ווי אויך פון אלע רעגיערונגען, אז דער ים איז פריי און אז נור 3 מייל צום ברעג געהערט צו דער יבשה. דאס געפינט מען אין יעדען לעהר־בוך פון אינטערנאציאנאלען רעכט, סיי פון דייטשע, סיי פון ענגלישע אדער פראנצויזישע רעכטס־געלעהרטע, און דאס ווערט געלערנט אין יעדען אוניווערזיטעט מיט יעדען סטודענט, סיי דעם צוקונפטיגען שטאטסמאן און פאליטיקער, סיי דעם צוקונפטיגען אפיציר. האבען זיך אבער די פיהרער פון דער איצטיגער בלוטיגער מלחמה, די שטאטס־מענער און פאליטיקער, דערמיט געהערט צו?

ענגלאנד האט גלייך פון אנהויב געשפיעלט א היפאקריטישע ראלע. זי האט גלייך פון אנהויב געהויב פערזיכערט די וועלט, אז זי האט אויפגענומען די מלחמה נאר דערפאר, וויל דייטשלאנד האט געטראטען אויף דאס עלעמענטאר־סטע אינטערנאציאנאלע רעכט און געבראכען איהר הבטחה אבצוהיטען בעלגיען'ס נייטראליטעט. דיעזעלביגע היפאקריטישע פאליטיק זעהען מיר אין דעם ענגלישען ים־עדיקט פון 2טען נאוועמבער. דאס איז וויעדער די חטאים, וואס דייטשלאנד איז בעגאנגען געגען אינטערנאציאנאלען רעכט. אט די חטאים מאכען דאס בלוטיגען ענגלאנד'ס הארץ. די בריטישע דעקלאראציאן וועגען דער ים־בלאקאדע הויבט זיך אן מיט'ן פאלגענדען ארגומענט: די דייטשען האבען פאריגע וואך פאנאנדערגעלעגט מינען אין אפענעם ים אויף דעם הויפט וועג, וואס פיהרט פון אמעריקא קיין ליווערפול איבער דעם נארד זייט פון איהר לאנד. דאס איז א פערבראכען פון

געקענט נוצען און האָט זיי דעריבער פערהאל־טען. אָבער מען האָט די סכסוכים באלד אויס־געגליכען אין אַלץ איז געווארען כשר וישר. דער רעזולטאַט דערפון איז געווען, אז דייטשלאַנד, וואָס אימפּאָרטירט פערהעלטנים־מעסיג א סך וועניגער תבואה ווי ענגלאַנד, ווייל זי פּראָדו־צירט גרעסטענטיילס אליין תבואה, איז געווי־טיגט געווען אין א פּאָר מאָנאַט נאָך דער פער־עפענטליכונג פון ענגלישען ים־עדיקט, איבער־צונעהמען די קאָנטראָלע איבער דער קאָנסומ־ציאָן פון עסענווארג אין גאַנצען לאַנד. עס איז אויך שוין געווארען א גרויסער דוחק אין קופּער און באַווען, אלץ ארטיקלען וואָס ווערען זעהר פיעל געברויכט פאר שיס־מאַטעריאַלען. ענג־לאַנד, ווי מיר זעהען, האָט קיין וואָרט וועגען א בלאָקאַדע ניט דערמאָנט. דעם אינטערנאַציאָנא־לען רעכט ניט אָנגעריהרט אויף א האָר. אומגע־קעהרט, צוליעב די פּרינציפּען פון אינטערנא־ציאָנאַלען רעכט איז זי אריינגעטראָטען צוערשט אין מלחמה און נאָכהער ארויסגעלאָזען איהר ים עדיקט. און די פאָלגען דערפון זיינען געווען אזוי גלענצענד. די ווירקונג איז געווען ווי פון דער שטארקסטער בלאָקאַדע, פיעל שטארקער ווי נאַפּאָלעאָן׳ס בעריהמטע קאָנטינענטאַל בלאָקא־דע פון ענגלאַנד אין אַנהויב פון 19טען יאָהר־הונדערט.

א גאַנץ אַנדערע ראָלע איז אויסגעקומען צו שפּיעלען דייטשלאַנד. עפּעס אזוי ווי א מין אומגעקומפּערטער בארבאר האָט דייטשלאַנד, וועלכער זיך האָט אויסגעשטרעקט א פינגער, אלץ געטראָפען אין אויג פון אינטערנאַציאָנאַלען רעכט. אַנגעהויבען האָט זי די מלחמה מיט׳ן ברעכען די בעלגישע נייטראַליטעט, אויף ווי־טער איז זי געגאַנגען מיט דעם זעלבען וועג פון איבערטרעטען די געזעצען און די פּאַרשריפּטען פון אינטערנאַציאָנאַלען רעכט. דאָ האָט זי ארויפגעלעגט א קריעגס־קאָנטריבוציע אויף די בעלגישע שטעדט, וואָס איז געגען די געזעצען פון אינטערנאַציאָנאַלען רעכט, דאָ פערניכטעט זי בעלגישע שטעדט אָהן זעלכע אורזאַכען, וואָס זאָלען מאַכען אזא האַנדלונג געזעצליך, דאָ האָט זי וויעדער צושטערט היסטאָרישע געביי־דען און קונסט־אַנטיקען, און די אלע פערברע־כענס האָט זי איצט געקרוינט מיט איהר ים־עדיקט.

דער דעקרעט פון דייטשלאַנד, אז זי ער־קלעהרט אויפ׳ן ים א מלחמה־תחום, אָדער ווי דאָס הייסט אין דייטש א קריעגס־זאָנע, איז שוין גלייך פון אָנפאַנג ארויסגעקומען אומגע־לומפּערט. דעם פּשט וואָס דייטשלאַנד האָט גע־זוכט צו לערנען פון דעקרעט, און וועלכער האָט טאַקע ארונטערגענומען א סך פון זיין משונה־דיגקייט, האָט אָבער אלץ נאָך ניט בערוהיגט די נייטראָלע לענדער, און ווי בעקאַנט האָט אמע־ריקא געשיקט דייטשלאַנד א קאַטעגאָרישע וואָ[illegible] אויף דעם פאַל אויב דייטשלאַנד וועט אָנריהרען אן אמעריקאַנישע האַנדעלס־שיף.

דייטשלאַנד האָט אויך זיך געזעצט רייטען אויף דעם עזעל פון אינטערנאַציאָנאַלען רעכט. זי ערקלערט, אז ענגלאַנד האָט זיך בענוצט די לעצ־טע צייט מיט פלאָגען פון נייטראָלע לענדער, כדי אָבצונארען די דייטשע סאָבמאַרינס, און אזוי ווי די נייטראָלע מלוכות האָבען נעגען אזא האַנדלונג פון ענגלאַנד ניט פּראָטעסטירט — א זאָך וואָס זיי האָבען יא געדאַרפט טהאָן, — דעריבער ערקלערט דייטשלאַנד דעם גאַנצען גע־גענד, וואָס ענגלאַנד האָט דעמאָלט געהאַט אויס־געלאָזען פון איהר קריעגס־זאָנע — אלס פער־באָטען און דעריבער געפּעהרליך פאר די שיפען.

מען מוז צוגעבען, ווי מ׳זאָל ניט האַלטען פאר דייטשלאַנד, אז פון שטאַנדפונקט פון אינטערנא־ציאָנאַלען רעכט, איז זי אבסאָלוט אונגערעכט. דער נייער עדיקט וועט ניט שאפען קיין נייע פּא־ליטיק בנוגע ענגלאַנד גופא. ווי בעקאַנט, ווערט סיי ווי סיי ניט אנערקענט דאָס פּרינציפּ פון פרייוואָט־אייגענטום אין ים־שלאַכטען אָדער אי־בערהויפּט אויף ים.

דער עדיקט ריהרט אָן אינגאַנצען די נייט־ראָלע מלוכות. עס האַנדעלט זיך וועגען די שי־פען און סחורות פון די נייטראָלע לענדער. ער זוכט אָבער צו טרעפען ענגלאַנד, צו שעדיגען איהר מסחר, אָבצושטעלען איהר אימפּאָרט פון לעבענסמיטעל און פון די שטאָפען, וואָס זיינען נויטיג פאר דער פאַבריקאַציאָן פון קאַנאָנען, קריעגס־אמוניציאָן און געווארען.

וואָס אַנבאלאַנגט די נייטראָלע האַנדעלס־שיפען אָדער אפילו ענגלישע האַנדעלס־שיפען, איז דער ים־עדיקט אונגעוצליך אין פאָלגענדע פונקטען:

1. ער ערקלערט א בלאָקאַדע ניט אויף געווייסע פּאָרטען נור אויף א גאַנצען ים־שטריך, וואָס פיהרט צו די פּאָרטען. אין דעם חטא דארף אָבער ענגלאַנד געשטעלט ווערען אויף דעם אָנ־קלאָגע באַנק זייט ביי זייט מיט דייטשלאַנד.

2. דער עדיקט ערקלערט א בלאָקאַדע דורך סאָבמאַרינס, דאָס מיינט, ניט דורך א פלאָטע געווען אין צאָהל און מאַכט דורכצופיהרען די בלאָקאַדע, א פלאָטע וואָס געפינט זיך אויף א בעשטימטען פלאַץ, נור דורך איינציגע שיפלעך, וואָס האַלטען אין איין ארומשוויומען: דאָס אליין איז ניט אן אונגעוצליכער אקט, נור ער מאַכט די בלאָקאַדע פאר אונווירקזאם. אין פאַל אָבער אז א נייטראָלע שיף זאָל די בלאָקאַדע איגנא־ריהרן און דייטשלאַנד וועט פערניכטען די שיף אָדער איהר פערכאַפען, איז אזא האַנדלונג אב־סאָלוט אונגעוצליך.

אפילו מען זאָל אַננעהמען, אז דייטשלאַנד האָט א פולעם רעכט אזא מין בלאָקאַדע ארויפ־

צולעגען אויף אַ טייל פון אָפענעם ים און די ארויפגעלעגטע בלאָקאדע איז אַ גילטיגע אַ כשר'ע, האָט נאָך אלץ דייטשלאַנד ניט קיין רעכט צו הערטרינקען מיט סאָבמארינס די שיפען פון נייטראלע לענדער צוזאמען מיט זייערע מאנשאפטען. יעדער קריעג־פיהרענדער צד האָט אַ רעכט צו פערכאפען שיפען מיט קאָנטראבאנד, אדער אויפלכע וואָס וויללען זיך אריינרייסען אין בלאָקירטען האפען. די פערכאפּטע שיפען מוזען אָבער געבראכט ווערען פאר אַ פריז־גערישט, וואָס דארף ענטשיידען אויב דאָס פערכאפּען איז געווען גערעכטפערטיגט. די מאָנשאפט פון די נייטראלע שיפען טאָר אפילו ניט געמאכט ווערען פאר קריעגס־געפאנגענע, ווער רעדט שוין פון דערטרינקען זיי אזוי ווי מיין צוזאמען מיט די שיף!

אַ דייטשע צייטונג האָט אפילו פערשטאנען, אז עס ווערט זיין שווער צו געפינען טעמים מטהר צו זיין דעם שרץ און מאכען אזא מין בלאָקאדע פאר געזעצליך. זי ערקלערט דעריבער, אז דאָס איז נאָר אַ נייע פאָרמע פון קריעגס־טאקטיק און עס דארף נאָר ניט קלאָסיפיצירט ווערען אלס בלאָקאדע. ס'איז נאָנץ ריכטיג. די מאָדערנע קריעגס־טעכניק האָט ארויסגערופען נייע קריעגס־מעטאָדען. דאָס הייסט נאָך אָבער ניט, אז די נייטראלע לענדער ווערען צושטיימען צו אזעלכע מעטאָדען, וואָס ריהרען אָן זייערע אינטערעסען. די רעגירונג פון די פאריינטע שטאָטען איז גערעכט געווען, סיי פון פאָליטישען שטאַנדפונקט, סיי פון שטאַנדפונקט פון אינטערנאַציאָנאלען רעכט אין איהר פראָטעסט צו דייטשלאַנד. זי האָט דאָס אפילו געדארפט טהאָן מיט אייניגע מאָנאָט צוריק אין בעצוג צו ענגלאַנד. זי האָט דאָס ניט געטהאָן, וויל ווי עס שיינט זיינען טאקע איהרע סימפּאטיען מעהר אויף דער זייט פון ענגלאַנד. די אמעריקאַנער רעגירונג האָט דאָ געהאנדעלט נאָך דעם לאטייניישען שפריכוואָרט: „וואָס עס פּאסט פאר יופיטער פּאסט ניט פאר אן אָקס". די פּאַרטייאישקייט איז אביסעל צו בולט, און די דייטשע צייטונגען האָבען טענות, און זיי זיינען טאקע גערעכט.

דוד איינהאָרן:

צו א אידישער מאכטער

(סאָנעטען)

.1

מיין מזל האָט פאר מיר די גרענעצען צערייסען
און אלע וועגען פריי פאר מיינע פיס צעשפּרייט
און נאָכדעם מוט אַ האַק פון וואָרצעל מיך צושיידט
בכדי איך זאָל דער ערד'ס ערפּרישונג נישט ענטפלעהן.

נאָר טיף אין האַרץ ביי מיר בעפּריט פון יעדען
וויסען,
פון דיינם אַ צאַרטען בליק אין מיטען וועג פאַרזאָכט,
צואוואָקסען האָט זיך פריי די בלום פון ליעבע פרויד,
און ס'האָט אַ נייע קראָפט אין מיר געגומען פליסען.

די גאַנצע ערד איז איצט פאר מיר געוואָרען פריי,
אויף יעדען באָדען וועט מיין שטאַם איצט געבען
בריטהען,
דיין בליק וועט אומעדום מיך וואַרעמען געטריי,

דיין בליק וועט אומעדום פון שטורעם מיך פארהיטען,
און וועז עס וועט דער הערבסט פארציהען מיך
מיט בליי
דאָן וועל איך צו דיין פוס די פּריטער מיינע שיטען.

.2

פון דונקעל בלאָהען פלאָם איז אויסגעוועבט דיין העמד,
אַ בליכער שטערען שיינט אין נאַכט פון דיינע האָר,
דיין ברוסט, איז ווי דער שוים פון וואַסער וועלען קלאָהר,
דיין בליק, איז נאָהנט און דאָך ווי שטערען שימער פערמד.

די אָרעמס ליעגען בלויך, פון טיפען לוסט פארשעמט.
די שמאַכטענד וויסע פיס פארהיעלט אין שווארצען פלאר.
פון וויטען זינגט ענטציקט אַ שטילער אָוונָד כאָר
וואָס פלאַקערט אויף דאָם בלוט און מאַכט דעם גוף געדאנקען.

פון רויזען פעדד צושפּרייט דער ווינד אַ הויסען דופט,
דער וואַסער ברונען זומט און שפּריצט מיט פערעל שוים,
די שראַנקע פאַרמע שטאַרט אין הויס ענזיורצטען לופט,
די מירטע ציטערט שטיל, דער האַרבער שמאַכט געהויים,
דער אָוונָד ווינטעל גלעט, דער הויסער גראָז ער רופט,
די דרום נאַכט זאָגט צו איהר וואונדערבאַרען טרוים...

מאַררים הילקוויט:

סאציאליזם אין מלחמה

4.

ווי די סאָציאַליסטען האָבען בעגעגענט די מלחמה.

אין דעם קריטישען מאָמענט, וואס איז פאר־אויסגעגאנגען דער מלחמה־ערקלעהרונג פון עסטרייך־אונגארן צו דער קלייַנער סערביען, איז דער עסטרייכישער פארלאָמענט געווען פונאנ־דערגעלאָזען. ביי די דעפוטאטען האָט מען ניט נור ניט גיפרעגט, מען האָט זיי אפילו ניט גע־לאָזט וויסען וועגן וואָס אייגענטליך די דיפלא־מאטען פערהאנדלען דאָרטען; און ווען דעם 23טען יולי האָט די דאָפעלטע מאָנאַרכיע אריינ־גיוואָרפען דעם ברענענדען פאקעל אין דעם פול־ווער־מאָגאזין פון אייראָפּאָ מיט איהר היסטא־רישׂ־גיוואָרענעם אולטימאטום צו דער באלקא־נישער מלוכה, האָט דאָס פאָלק פון עסטרייך גע־האט זיך שוין צו רעכענען מיט א גיעשעהענעם פאקט.

די ערשטע צו פּראָטעסטירען זיינען גיוועזן די דייטש־רעדענדע סאציאליסטישע מיטגליי־דער פון עסטרייכישען פּארלאמענט:

„מיר זיינען איבערצייגט, — האָבען זיי ער־קלערט אין זייער מאניפעסט, — אז אלין, וואס עסטרייך־אונגארן פערלאנגט אום צו בעשיצען די גאנצקייט פון איהר טעריטאריע, האָט נעקענט דערגרייכט ווערען דורך פריעדליכע מיטלען, און ניט די מלוכה־נויטוועדיגקייט און ניט דער אנ־זעהן פון דער מלוכה האָבען עם געפאָדערט, אז מען זאָל דאַרפען פערלאָזען דעם וועג פון פריעד־ליכע אונטערהאנדלונגען. דאַרום ערקלערען מיר אין נאָמען פון ארבייטער־קלאס פון עסטרייך, אז מיר נעהמען ארונטער פון זיך די פעראנט־וואָרטליכקייט פאר דער מלחמה און פאר אלע איהרע שוועריע פאלגען...“

מיט צוויי טעג שפעטער, וועו עס איז קלאר גיוואָרען, אז דער עסטרייך־סערבישער סכסוך איז נור א מילדע אנצוהערעניש אויף א שרעקלי־כען וועלט־סכסוך, און דער אייראָפּעאישער הא־ריזאָנט האָט זיך ענדומען שנעל פערוויקלען מיט שוואַרצע מלחמה־וואָלקענס, האָבען די סאָציא־ליסטען פון דייטשלאנד אויפגעהויבען זייער וואַרענדע שטימע און האָבען אויפגעפאָדערט דעם דייטשען ארבייטער־קלאס צו ארגאניזירען צאהלרייכע און מעכטיגע דעמאָנסטראציאָנען אום צו וווייזען דער וועלט, אז „דער דייטשער ארבייטער איז ענטשלאָסען אויפצוהאלטען דעם פריעדען“.

ניט וועניגער ענטשיעדען און ניט וועניגער קרעפטיג אין טאָן זיינען די אָפּיציעלע דעקלא־ראציעם פון די סאָציאליסטישע פּארטייען פון פראנקרייך, בעלגיען, ענגלאנד, איטאליען און אלע אנדערע בעטראָפענע לענדער.

און צוליעצט, בעת אלע שלום־פּרעדיגער האָ־בען אין פערצווייפלונג ארַאבגעלאָזען די הענד, האָבען די מיטגליעדער פון אינטערנאציאָנאלען סאָציאליסטישען ביורא זיך פערזאמעלט אין בריסעל דעם 29טען יולי און האָבען וויעדער אמאָל אויפגעפאָדערט „די ארבייטער פון אלע בעטראָפענע לענדער ניט נאָר פּארטצוזוועצען, נאָר אויך צו פערשטארקען זייערע דעמאָנסטראציא־נען גענגען מלחמה און פאר פריעדען, פאר א פריעדליכען אויסגלייך פון דעם עסטרייך־סער־בישען סכסוך דורך א שיעדס־גערעכט“.

דאָס איז געווען דער לעצטער גרעסערע פאר פריעדען פון סאָציאליסטישען פּראָלעאַריאט פון אייראָפּאָ.

פאר אונז אין די נייטראלע לענדער איז עס געווען כמעט אונגלויבליך: ביז׳ן 31טען יולי האָ־בען די סאָציאליסטען פון אלע לענדער זיך גע־געבען גענענזייטיג שבועות אין ברידערליכקייט און סאָלידאריטעט; און אין די ערשטע טעג פון אויגוסט האָבען זיי שוין גענעמפּפט אייניע גענגען די אנדערע מיט וואָפען אין די הענד.

עס ווערט אנגענומען, אז אויף די שלאכט־פעלדער אין אייראָפּאָ שלאָגען זיך פון 2 ביז 3 מיליאָן סאָציאליסטען, און ניט גענוואונדענער־הייט. די סאָציאליסטישע דעפוטאטען האָבען אין דייטשלאנד געשטימט פאר די מלחמה־קרע־דיטען, אין בעלגיען און פראנקרייך זיינען זיי ארייגענטרעטען אין די רעגיערונגען, וואָס זיי־נען פאקטיש פערוואנדעלט געוואָרען אין קא־מיטעטען פאר נאציאנאלע פערטהיידיגונג. די מאסע האָט גלייך גוטגעהייסען די האנדלונגען פון זייערע פאָרשטעהער. די אָפּאָזיציע פון א טהייל סאָציאליסטישע פיהרער אין דייטשלאנד און ענגלאנד האָט ניט גענוגען קיין אָבקלאנג ביי דער מאסע. די סאָציאליסטישע פּרעסע אין

אָלע קריעג־פיהרענדע לענדער האָט זיך אויך גע־שטעלט אויפֿן שטאַנדפּונקט פון זייערע רעגיע־רונגען. די סאָציאַליסטען זיינען געגאַנגען אין קריעג, ווען ניט מיט ענטהוזיאַזם, דאָך אין דער איבערצייגונג, אַז זיי טהוען זייער פליכט. ווי לאַנג זיך דאָס ערקלעהרען?

די שטעלונג פון די בעלגישע סאָציאַליסטען פאָדערט ניט קיין פערענטפערונג. די גרעסטע לויבהאָבער פון שלום וועלען צוגעבען, אַז זיי זיינען פערפליכטעט געווען צו פערטהיידיגען די נייטראַליטעט און אונאָבהענגיקייט פון זייער לאַנד. כאָטש די בעלגיער איז פאַרגעשלאָגען געוואָרען א דאָפּערטע גראַנטיע, ווען זיי וועלען דורכקאָזען די דייטשע ארמעע, — אי די גאַנצקייט פון זייער טעריטאָריע וועט אָבגעהיט ווערען, אי פאַר דעם שאדען וועלען זיי בעפרי־דיגט ווערען, — דאָך וואָלטען די סאָציאַליסטען געווען צו טאַדלען זיי דערפאַר, וואָס זיי האָבען דעם פאַרשלאָג ניט אָנגענומען.

דאָס זעלבע איז אויך מיט פראַנקרייך: אויך די פראַנצויזישע טעריטאָריע איז געווען אין געפאַהר.

מען קוקט אויך מיט גאַנץ אויף יענע ענג־לישע סאָציאַליסטען, וואָס שטיצען זייער רע־גיערונג. די ענגלישע רעגיערונג שפּעלט דאָך גאָר א ריטערליכע ראָלע. זי שטעלט זיך איין פאַר די שוואַכערע און קלענערע נאַציאָנען.

וואָס איז שייך רוסלאַנד, סערביען, מאָנטא־נעגראָ, טערקיי, יאַפּאַן, איז די סאָציאַליסטישע בעוועגונג דאָרט אזוי אונבעדייטענד, אַז מען האָט קיינמאָל ניט געבויט אויף איהר איינפלוס און אויף איהר כח צו שטעלען זיך געגען א מלחמה.

פאָרווירפע ווערען געמאַכט — און זעהר ביטערע פאָרווירפע — געגען דער דייטשער און עסטרייכישער סאָציאַלדעמאָקראַטיע. סטרייטש, א דרייטל פון דער בעפעלקערונג פון דייטש־לאַנד איז סאָציאַליסטיש, און מען האָט זיך גע־ריכט אויף א שטארקע אָפּאָזיציע מצד די דיי־טשע און עסטרייכישע סאָציאַליסטען שוין אפילו נאָכדעם, ווי מלחמה איז ערקלעהרט געוואָרען. זיי האָבען אָבגענאַרט אלעמענס ערוואַרטונגען. האָבען זיי די פאָרווירפע פערדיענט?

פון די 111 סאָציאַליסטישע דעפּוטאַטען אין דייטשען רייכסטאַג זיינען ביי יענער היסטא־רישער זיצונג אַנווועזענד געווען 85. 15 זיינען נעווען נעגען און 70 פאַר גוטהייסען די קרע־דיטען, האָט די מאָיאָריטעט בעפאַלמעכטיגט דעם פאָרזיצענדען פון דער פראקציע הוגא האאזע אָבצוגעבען דער רעגיערונג אלע 85 שטי־מען — אזוי פיהרט זיך געווהנליך אין דער פראקציע.

כען האָט כאראקטעריזירט דיעזע האַנדלונג פון די דייטשע סאָציאַליסטישע פיהרער אלס „פּערראטה", ארויסגערופען דורך שרעקעדיגקייט אָדער קורצזיכטיגקייט, דורך דעם וואונש אויס־צוהיטען די פיזישע עקזיסטענץ פון דער פּאָרטיי אויפֿן חשבון פון איהר גיסטיגער און מאָראַ־לישער ווירדע.

די בעשולדיגונג איז גרונדלאָז. די, וואָס קענען די 50־יעהריגע געשיכטע פון דער דייטשער סאָציאַל־דעמאָקראַטיע — בעזונדערס איהר האַלטונג אין די 12 יאָהר פון אַנטי־סאָציאַליסטען־געזעץ, וויסען, אַז די דייטשע סאָ־ציאַליסטען פעהלט ניט קיין פיזישער און ניט קיין גיסטיגער מוטה. אין די רייהען פון דער דייטשער סאָציאַל־דעמאָקראַטיע טרעפט איהר וועטעראַנען, וואָס זיינען געשטאַנען ביי דער וויעגעלע פון דער בעוועגונג, און גאָר נייע מענ־שען פון יונגסטען דור, קאַלטבלוטיגע אָפּפּאָרטוי־ניסטען און היציגע רעוואָלוציאָנערען — לאָזט זיך דאָס גלויבען, אַז זיי אלע האָבען זיך מיט אמאָ איבערגעשראָקען?

מען וויל זיי ענטשולדיגען דערמיט, אַז זיי זיינען נעבאָך פערפיהרט געוואָרען. די רעגיערונג זאָל זיי האָבען אָבגענאַרט, אַז די רוסישע ארמעע איז שוין אריבערגעטראָטען דעם דייטשען גרע־נעץ. ניין, דאָס שיקט זיך אויך ניט. די סאָ־ציאַליסטען געדענקען נאָך גאַנץ גוט די פאַלשע דעפּעשע פון ביסמאַרק'ען, וואָס האָט געבראכט צו דעם דייטש־פראַנצויזישען קריעג פון 1870. און אגב, דעם 4טען אויגוסט, וועלן די אָבשטי־מונג איז פאָרגעקומען, איז שוין די מלחמה גע־וועלן אין גאַנג, און די סאָציאַליסטען וואָלטען ניט געוואָרען נערוועז דערפון, וואָס די רוסען זיינען אריבער דעם גרענעץ — פריהער אָדער שפּעטער האָט דאָס געקענט פאַסירען. ניין, די האַנדלונג פון די דייטשע סאָציאַליסטישע דע־פוטאַטען נויטיגט זיך אין א טיפערער ערקלעה־רונג.

וועלן די 70 אָדער 85 דייטשע דעפּוטאַטען וואָלטען רעפּרעזענטירט זיך אליין, וואָלט מען געקענט רייַדען וועגען זייער פערזענליכער קלוג־שאפט אָדער מוטה. אָבער זיי האָבען בלויז אויסגעדריקט די שטימונג פון דער מאַסע. 5 און א האַלב מיליאָן סאָציאַליסטען און סאָציא־ליסטישע וועהלער אין דייטשלאַנד און אין עסט־רייך האָבען זיך א וואַרף געטהאָן שטיצען זייע־רע רעגיערונגען, ווי נאָר מלחמה איז ערקלעהרט געוואָרען. דורך זיי האָט נערעדט אָן עלעמע־טארע קראפט. עס איז ניט געווען קיין בע־שלום, קיין בערעבענטע פאַליטיק — עס איז נע־שעהן א היסטאָרישער פאקט, און א פאקט קען מען ניט לויבען און ניט טאַדלען, א פאקט דאַרף מען פערשטעהן.

מען זאָגט, אַז די דייטשע סאָציאַליסטען האָבען דורכגעלאָזען א גלענצענדע געלעגענהייט אויפצוהויבען זיך געגען זייער רעגיערונג. גע־ווים. אָבער פונקט אזוי ווי די פראַנצויזישע און ענגלישע סאָציאַליסטען און ווי די אלע

פריעדען־פרעדיגער, הומאניסטען און קריסטען. שטעלט זיך פאָר א הערליך ביזד — אן אלגע־מיינער פראָטעסט פון אלע מענער פון מערך און האַרץ געגען די ווילדקייטען פון מלחמה; די פריעדען־ליעבענדע מענשהייט גיט זיך א לאָז אויף די העצער: פערשטומט!... אָבער, צום בעדויערען, ווערט געשיכטע געמאכט ניט פון לעגענדען, נאָר פון גרויע פאקטען; די מאסען ווערען געפיהרט ניט פון ווייטע, אבסטראקטע אידעאלען, נאָר פון אונמיטעלבארע אינטערעסען. ווען זיי שפירען געפאהר, האנדלען די מענשען ווי עס בעפעהלט זיי דער אינסטינקט פון זעלבסט־ערהאלטונג.

די סאציאליסטען פון בעלגיען און פראנקרייך ווערען אפלאָדירט, ווייל זיי העלפען זייערע רעגירונגען אין א פערטהיידיגונגס־קריעג געגען אָנגרייפענדע מאכט. נו, און די סאציאליסטען פון דייטשלאנד גלויבען אויך, אז זיי פערטהיידיגען זייער לאנד געגען דעם אנגריף פון רוסלאנד.

עס איז אן אנדער פראגע, צו האָבען זיי ריכטיג אָבגעשאצט די לאָגע. אבי זיי זיינען אויפריכטיג אין זייער גלויבען, האָבען זיי ניט פערברָאכען געגען די פרינציפען פון אינטערנאציאָנאל. דאָך ווערען זיי אליין נאָר פער־דאמט. דאָס איז דערפאר, ווייל אלע זיינען זיכער, אז דייטשלאנד איז דער אָנגרייפענדער צד. אָבער קען מען טאקע זיין אזוי זיכער אין דעם?

פון די ווייסע, געלע און אראנזשען־ביכער, וואָס די קריעג־פיהרענדע לענדער האָבען ארויס־געגעבען, קען מען ניט קלוג ווערען, ווער גרייפט דא אן און ווער פערטהיידיגט זיך. יעדע רע־גיערונג זוכט צו בעווייזען, אז זי פערטהיידיגט זיך בלויז און אָנגרייפען גרייפט אן איהר גע־נער.

עסטרייך איז געצוואונגען געווען צו שיקען א שטרענגען אולטימאטום צו סערביען, ווייל די גרויס־סערבישע פראָפאגאנדא איז געווען א גע־פאהר פאר איהר גאנצקייט. סערביען האָט בעוויזען איהר פריעדפערטיגקייט דערמיט, וואָס זי האָט אָנגענומען די הויפט־פונקטען פון עסטרייך'ס בעדינגונגען און איז גרייט געווען דעם גאנצען סכסוך איבערצוגעבען צו א שיעדס־געריכט. רוסלאנד, ווי לאָגיד דזשאָרדזש דריקט זיך אוים, „האט דאָך ניט געקענט בלייבען גלייכ־גילטיג, בעת עסטרייך ווערגט איהר קליינעם ברודערלע" און אגב ווי האָט זי דאָס געקענט דערלאָזען, אז עסטרייך זאָל ווערען די טאָן־גע־בערין אויף די באלקאנען? דייטשלאנד האָט דאָך ניט געקענט בלייבען פאָסיוו, ווען רוסלאנד מאָבילייזירט איהר ארמעע און בפרט, ווי דער קייזער ערקלערהרט עם אונז, ווען עסטרייך, איהר בונדם־חבר, „קעמפט פאר איהר שטעלונג אלס גרויסמאכט". בעלגיען און פראנקרייך זיינען פיזיש ארויסגעשלעפט געווארען אין דער מלחמה. ענגלאנד האָט דאָך ניט געקענט פערטראָגען ווי דייטשלאנד ברעכט די אינטערנאציאָנאלע אָב־מאכען, זוכט צו פערכאפען די פיהרערשאפט אין אייראפא אן צו געווינען די אויבערהאנד איבער ענגלאנד.

און דאָך, האָט יעדע פון די גרויס־מעכטע געהאט אין איהרע הענד דעם שליסעל צו פריע־דען. עסטרייך האָט זיך געקענט צופריעדענ־שטעלען מיט סערביען'ס אונטערטהעניגען ענט־פער. רוסלאנד, וואָס האָט געפיהרט סערביען'ס פאָליטיק, האָט זיך געקענט בערוהיגען, ווען זי האָט בעקומען עסטרייך'ס פערזיכערונג, אז סערביש טעריטאָריע וועט ניט געריהרט וועי־דען. דייטשלאנד האָט זהר לייכט געקענט בע־אינפלוסען איהר חבר, ער זאָל זיך לאָזען רויי־דען. ענגלאנד האָט נאָר געדארפט בעצייטענס מודיע זיין, אז זי וועט זיך אריינמישען. פראנק־רייך איז אויבערהויפט ניט געווען קיין צד אין דעם סכסוך.

אָבער מען האָט זיך געמוסען מאָבילייזירען. און די מאָבילייזאציאָן אין איין לאנד האָט ארויסגערופען די מאָבילייזאציאָן אין אנדערען. איין רעגיערונג האָט אויפגעפאָדערט די אנדערע אָבצושטעלען די מאָבילייזאציע, אָבער ניט טרויענדיג איינע דער אנדערער, האָט קיינע פון זיי זיך ניט אָבגעשטעלט.

און ווען עס האָט אויסגעבראכען דער קריעג, איז שווער געווען צו זאָגען, ווער האָט אנגע־פאנגען. רוסלאנד, דייטשלאנד, פראנקרייך האָ־בען גלייכצייטיג אריבערגעטראָטען זייערע גרע־נעצען און אריינגעדרונגען אין פרעמדע טערי־טאריעס. קיין ארמעע, אויסער דער בעלגישער, האָט ניט געקעמפפט בלויז ביי זיך אין דער היים.

ווער איז דא דער אנגרייפער?

און לאָמיר אפילו אננעהמען, אז א י י ן רע־גיערונג טראָגט מעהר שולד פאר דער מלחמה, בעפרייט דאָס דען די בעפעלקערונג פון קעמפפען געגען דעם אריינדרינגענדען שונא? וועט דען דער זיעגרייכער שונא זיך בענוגענען מיט בע־שטראפען די שולדיגע פארטייען? ער וועט זיך דאָך נוקם זיין אן פאלק — רואינירען זיינע שטעדט און דערפער, צושטערען זיינע היימען און צוטרעטען זיינע פעלדער, ארויפצווינגען אויף איהם א פרעמדע הערשאפט און שעדיגען דעם קאמפף פאר פאָליטישע און עקאָנאָמישע פרייהייט.

איז דען די נעפאהר פאר א לאנד קלענער, ווייל די מלחמה איז ארויסגערופען געווארען פון א בייזווילינגער רעגיערונג? וועלען די אייג־וואוינער פון א הויז זיך ניט שיצען געגען פייער, ווייל זיי ווייסען, אז דעם פייער האָט געמאכט דער בעל־הבית פון הויז? ניין, דער געזונדער לעבענס־אינסטינקט וועט זיי אונטערזוכען, אז פריהער דארף מען לעשען דעם פייער און דען

זיך רעבענען מיט'ן בעל־הבית. דער געזונטער לעבענס־אינסטינקט האָט אויך אונטערגעזאָגט די פעלקער זייער „מלחמה־ענטהוזיאזם".

די סאָציאַליסטען פון בעלגיען, פראנקרייך, דייטשלאנד, עסטרייך און סערביען שטיצען סאָ־ליידאר זייערע רעגירונגען, די סאָציאַליסטען אין ענגלאנד און רוסלאנד זיינען צוטהיילט און פיה־רען העפטיגע דיסקוסיאָנען צווישען זיך. דאָס איז ווייל די צוויי לענדער דראָהעט קיין ערנסטע געפאָהר ניט, אַז שטיקער פון זייער טעריטאָריע זאָל אָבגעריסען ווערען. די סאָציאַליסטען אין די נייטראַלע לענדער מעגען זיך פערגינען צו זיין אין גאנצען גענגן קריעג. די סאָציאַליסטען אין יונייטער סטייטס, וועלכע זיינען ווייט פון מלחמה־פֿלאַן אויף 4 טויזענד מייל, זיינען די פֿרינציפּיעלסטע קריטיקער פון די דייטשע סאָ־ציאַל־דעמאָקראטען.

עס איז קלאָר, אַז ניט טהעאָרעטישע גרינדע, נאָר די לעבענס־אינטערעסען דיקטירען יעדען טהייל פון אינטערנאַציאָנאַל זיין בעזונדערע שטעלונג צו דער מלחמה. קיין טהייל פון איהם האָט זיך ניט אומגעקערט מיט'ן רוקען צום אינטערנאַציאָנאַל. אפילו יענע מיטגליעדער זיינען, וואָס זיינען געצוואונגען געווען דורך די אומשטענדען ארויסצוטרעטען מיט וואָפען אייר־נע געגען די אָנדערע, גלויבען דאָך אין האַרצען, אַז ווען די מלחמה ווערט זיין געענדיגט, וועלען זיי וויעדער פאָרטזעצען זייער סאָליידאַרען קאַמפּף פאַר דעם וועלט־פריעדען, וואָס ווערט זיין בעפעסטיגט אויף דעם פונדאַמענט פון סאָ־ציאַלער גערעכטיגקייט.

פיזיש איז דער אינטערנאַציאָנאַל געבראָכען, אָבער גייסטיג און מאָראַליש בלייבט ער ווי געווען — אונערשיטערליך.

(דער נעקסטער און לעצטער אַרטיקעל וועט בע־האנדלען „די מעגליכע רעזולטאטען פון דער מלחמה".)

מנחם:

* * *

זונעדיגע פֿלעקען איבער וויסע העלזער,
זומערדיגע אָטעמס אונטער וויסען זייד,
שטילע צוזאַג־שמייכלען אין די מאָטע אויגען
האָבען מיינע בליקען מיר געמאַכט פערשיידט,
און בעוועגט די ליפּען די צובליהטע קעפּלעך
אין אַ נעץ פון וואָרטער אומצושפּינען לינד —
ד'האָב פאַר דיר געזינדיגט מיט אַ שוואָרע זינד.

ד'האָב פאַר וואָרטער לינדע, ווי אַ זומער־רעגען,
וואָס מאַכט זיימען שפּראָצען פון אַ וואַכסער בייט,
זיך געקוויפּט די ליבע פון די יונגע טעכטער
מיט פערבענקטע בליקען און בעגעהר בעגלייט,
ד'האָב זיי דורשט געצונדען אין די פרישע ליפּען,
ווי אַ פונק דעם גראָז אין הייסען זומער צינדט —
ד'האָב פאַר דיר געזינדיגט מיט אַ שוואָרע זינד.

נאָר דעם דורשט פון ליפּען, דעם בעגעהר פון בליקען
האָב איך נישט געלאָשען, האָב איך נישט געשטילט.
ס'האָט דיין בליק בעגלייט מיך אויף די זוממער־שטעגען,
ס'האָט אין אויגען־גליהען מיך דיין בליק פערהילט, —
ביז זיי האָבען שטילע מיך פערלאָזט אין גאָרען,
ווי ס'פערלאָזט אַ גרויסען אַ ענאַרטעם קינד —
ד'האָב פאַר דיר געזינדיגט מיט אַ שוואָרע זינד.

אַל דאָס הייסע גאָרען, וואָס דורך פרעמדע ליפּען
אָנגעצונדען, האָט מיר אינ'ם בלוט געוואָכט,
אַלע אָרעם־ציטערס, אַלע ליפּען־דורשטען,
אויפגעוועקט דורך פרעמדע, האָב איך דיר געבראָכט,
און די ליעבע־וואָרטער דיר פערטרויט, וואָס פרעמדע —
נישט אין מיינע אָרעמס — האָבען נישט פערדיענט —
ד'האָב פאַר דיר געזינדיגט מיט אַ שוואָרע זינד.

מ. אבראמאוויטש:

די מלחמה אונטער'ן וואסער

(ווי אזוי ווערט געבויט און ווי אזוי קעמפט אן אונטערוואסער-שיף.)

1. — דער מאשינאוער קריעג.

ען רופט דעם יעצטיגען קריעג ניט אומזיסט דער „מאשינאוער" קריעג". אזוי פיעל קריגס-„מאשינעס" האט נאך קיין איינציגער קריעג אין דער וועלט ניט געזעהן. אויפ'ן וואסער און אונטער'ן וואסער, אין דער לופט, אויף דער ערד און אונטער דער ערד, — אומעדום מאשינעס, מאשינעס און מאשינעס!... גייסטרייבע, ענגיאלע, קאמפליצירטע מאשינעס! און וואו מאשינעס— דארטען אויף אינזשינערען, מעכאניקער און אר־בייטער, און דעריבער וואלטען מיר מיט דעם גרעסטען רעכט קענען זאגען, אז דער היינטי־גער קריעג וועדט געפיהרט (אויף אלע זייטען!) פון אינזשענערען און טעכניש־געבילדעטע אר־בייטער. ניט סאלדאטען, נאר טעכניקער!

אן אינזשענער, ניט אן אפיציער, שיסט פון די נייע דייטשע קריעגס־הארמאטען. אן אינ־זשעניער, ניט א סאלדאט בויט די פעסטונגען און די ערד־בעפעסטיגונגען. אינזשענערען און ארבייטער — ניט סאלדאטען — בויען און פער־ריכטען די בריקען פאר די ארמעען, די 100,000 אויטאמאביליען, וואס געפינען זיך אין יעדער ארמעע, די פעלד־אייזענבאהנען, וואס וועדען אויפגעשטעלט אין עטליכע טעג, די לופט־שיפען און אראפלאנען, די באלאנען און די שיפען וכדומה וכדומה.

ניט אומזיסט האט דער טאלענטפולער רו־סישער שרייבער לעאניד אנדרעיעוו אין זיין דראמע „קעניג־הונגער" *) בעשרייבען, ווי די רעוואלוציאן פון די הונגעריגע וועדט אונטער־דריקט דורך אן אינזשענער. — ניט סאלדאטען קענען פארטיג ווערען אין א קריעג מיט דעם היינטיגען ארבייטער — נאר די בורזשואזע וויסענשאפט, די טעכניק און איהר פארשטע־הער — דער אינזשענער.

און דעריבער איז זעהר אינטערעסאנט און וויכטיג צו בעקומען א בעגריף וועגען דעם, מיט וועלכע טעכנישע מיטלען דער קריעג וועדט געפיהרט.

*) אויף אידיש אין דער אויסגעצייכענטער איבערזעצונג פון אלגין.

דאס היינטיגע מאל וויל איך אייך דערצעה־לען וועגען שיפען, וואס גענהען אונטער'ן וואס־סער.

2. — אביסעל פיזיקע.

אין דער בריסעלער ביבליאטעק געפינט זיך אן אלטע, אלטע פראנצויזישע כראניק פון דעם דרייצעהנטען יאהרהונדערט. די כראניק (פנקס) טראגט דעם נאמען: „די אמת'ע געשיכטע פון אלעקסאנדער מוקדון", און אין איהר ווערט דערצעהלט, ווי אזוי דער גרויסער קיסר האט זיך א מאל ארבעגלאזען אין א גלעזערנער פאס אויפ'ן גרונד פון ים. און עס ווערט טאקע באלד בעוויעזען אויף א בילד אויך, ווי אזוי די גרויסע „מאשינע" (דאס ערשטע אונטערוואסער־שיף!) האט אויסגעקוקט. (פיגור 1.) איהר זעהט אויבען אין א שיפעל צוויי קעניגע, אלעק־סאנדערס „אדיוטאנטען". אונטער'ן שיף איז „איינגעשפאנט" אין אייזערנע קייטען א — וואלפיש! און אונטער'ן וואלפיש הענגט אויף די זעלביגע קייטען א גלעזערנע פאס, און אין איהר זיצט בכבודו ובעצמו דער מעכטיגער קע־ניג. צוויי לאמפען ברענען אינ'ם פאס, כדי עס זאל איהם זיין ליכטיג און ער זאל קענען בע־סער דערזעהן די סודות פונ'ם ים: די מאדנע ים־חיות, די געהיימניספולע „ים־מענשען".

עס איז אייגענטליך א גרויסע עולה פון דעם אלטען נאאיוון מענש, וואס האט געשריעבען

פיג. 1. אלעקסאנדער'ס פאס.

די דאָזיגע נאַיוועַ כראַניקע און געמאַלט מיט די אַלטע נאַיוועַ פּארבען זיינע נאַיוועַ ביכער, — אז ער לאָזט אַלעקסאַנדער מוקדון אויסנוצען דעם „שיף" נאָר פּאַר פּריעדליכע צוועקען און ניט כדי צו דערטרינקען פּערסישע שיפען.

דעם דאָזיגען חטא וועלען מיר איהם פּערצייהען, ווייל וואָס ווילט איהר פון אַן אַלטען „בארבארישען" מענש פון 13טען יאָהרהונדערט. אָבער דער אַלטער מענש (זאָל ער מיר מוחל זיין!) בעגעהט ליידער נאָך אַ פּיעל שוועריגערען חטא בנוגע צו די געזעצען פון פיזיק.

די מעשה איז די, אז זיין שיף וואָלט ערשטענס פּאַר קיין שום אופן ניט „וועלען" אראָבזינקען אין ים אריין. און, צווייטענס, אויב איהר וואָלט איהם שוין ווי עס איז יאָ אראָבגעבראכט, וואָלט ער צופּלאַצען ווי אַ שאָלעכץ פון אַן איי!...

דער אַלטער מענש וואָלט זיך זעהר וואונדערען, אז ער וואָלט דאָס דערהערען. אָבער איך קען איהם ניט העלפען. די מעשה איז פּאַרט אַזוי. און אַלס אַן עדות וואָלט איך קענען ברענגען אָט טאַקע אַלעקסאַנדער'ס אַ צייט־געגאַסע, דעם בעריהמטען גריכישען פיל־אָזאָף ארכימעדעס.

לאָמיר דאָס ערקלעהרען.

וואַסער האָט בעשטימטען געוויכט, און טאָקע אַ גאַנץ גרויסען אויף: אַן עמער וואַסער וועגט אַ 30 פונט!

לעגט אַוועק עטליכע ביכער איינע אויף די אַנדערע. אויב יעדער בוך וועגט למשל 1 פונט, וועט דער צווייטער בוך טראָגען אויף זיך אַ מאַסע פון 1 פונט, דער דריטער — פון 2 פונט, דער צעהנטער — פון 9 פונט א. אז. וו. נעהמט אַנשטאָט ביכער פלאַכע שטיקער אייז, וועט וויעדער זיין די זעלביגע זאַך. דאָס סאַמע אונטערשטע שטיק וועט זיין שוועריר בעלאַדען, ד. ה. ער וועט זיך געפינען אונטער אַ שטאַרקע־רען דרוק, איידער דער אויבערשטער שטיק אייז, אָדער דער מיטעלסטער. לעגט די שטיקער אייז אריין אין אַ בלעכענעם קאַסטען און לאָזט זיי אין דער וואַרעם וועלען זיי וואַסער. צי וועט דאָס וואַסער אונטען (לעבען דעק פון קאַסטען, וואו ס'איז פריהער געווען דאָס אונטערשטע שטיק אייז!) ניט זיין שטאַרקער צוזאַמענגע־דריקט איידער דאָס וואַסער אויבען? פּער־שטעהט זיך, אז יא, ווייל די מישע פונ'ס אייז איז דאָך געבליבען שטעקען אינ'ס וואַסער! פון דערפון איז געדרונגען, אז וואָס טיעפער מען לאָזט זיך אראָב אין אַ וואַסער, אלץ גרעסער און גרעסער וועלט דער דרוק פונ'ס וואַסער, פּאַר דעם וואַסער נופּא און אויף פּאַר יעדען חפץ, וואָס מען לאָזט אריין אין דאָס וואַסער. לאָזט אראָב אַ זילבערנעם דאָלאַר (ליגענדיג) אויף 1 קלאַפּטער די טיעף. וועט אויף איהם דריקען אַ משא פון 15 פונט! פּאַר וואָס? ווייל אזוי פיעל וועט וועגען דער קלאַפּטער וואַסער, וואָס געפינט זיך אין דעם דאָזיגען דאָלאַר. דער דאָזיגער דרוק וועט וועלען אין דער טיעף פון 1 וויאַרסט 62½ פונט, און אין דער טיעף פון 5 וויאַרסט — 312 פוד!!

אויב אַלעקסאַנדער'ס פּאַס וואָלט האָבען אפילו 4 צאָלל דיקע וועגטלעך, וואָלט זי שוין אויף 15—10 קלאַפּטער די טיעף צוקוועטשט ווערען, ווי אַ פּוסטע איי דורך דעם שרעקליכען דרוק פונ'ס וואַסער. און אַלעקסאַנדער אליין אויף דערבי! זיין איינציגער גליק איז נאָר, אז „די גאַנצע מעשה איז אַ ליגען". די פּאַס איז קליגער ווי פּרימער און וועט אין דאָס וואַסער נאָר ניט וועלען קריכען! זי וועט בלייבען שוויימען פון אויבען אויף!

סטייטש, וועט מיך פרעגען דער אַלטער מענש (און אפשר אַ יונגער לעזער אויך!), סטייטש, גלאָז איז דאָך שווערער אידער וואַסער, און אַלעקסאַנדער זיצט דאָך נאָך דערצו אויף אינ'ס פאַס?!

נאָר דער תירוץ איז זעהר איינפאַך: יעדער „קערפּער", יעדער שטאָף „וועהרט זיך" געגען אַ „פּרעמדען" חפץ, וואָס וויל אין איהר אַריינדרינגען. דאָס האָלץ „וויל ניט" דעָר טשוואָק זאָל אין איהם אַריינדרינגען. די ערד וויל ניט „דערלאָזען צו זיך" דעם פלאָקען. דאָס וואַסער סטאַרעט זיך אויף ניט אַריינצולאָזען אין זיך (אָדער וויל אַרויסשטופּען פון זיך) דעם פרעמ־דען „עזות־פּנים", וואָס וויל ניט אַנדערש אַריין־קריכען אין וואַסער.

איז דער „פּרעמדער" חפץ גרינגער אידער דאָס וואַסער (האָלץ, קאָרק), שטופּט עם טאַקע איהם אַרויס, און דער פרעמדער בלייבט „ביי דער טהיר", ד. ה. ער שווימט פון אויבען־אויף. איז ער אָבער „שטאַרקער" (דאָס הייסט שווערער) איידער דאָס וואַסער (מעטאַל, שטיין, גלאָז) קען דאָס אָרימע וואַסער (בעלגיען!) נאָר ניט מאַכען און מוז אַריינלאָזען צו זיך דאָס חוצפּה'דיגע אייזערנע דייטשלאַנד.

גוט, אָבער גלאָז ז'דאָך שווערער ווי וואַסער? יאָ, אָבער די פאַס איז אַ פּוסטע, ניט קיין מאַסיוו. אָרט פערנעהמט זי אין וואַסער ענוי אזוי פיעל, ווי אַ מאַסיוו וואָלט פערנומען, אָבער וועגען וועגט זי דאָך פיעל וועניגער (נאָר דאָס וואָס די דינע וועגטלעך וועגען!). דערביבער וואָלט אַ מאַסיוו פאַס טאַקע דערטרונקען וועלען, אַ לעדיגע (אַ פּוסטע אינ־וועניג) אָבער ניט!

איך האָב אויסגערעכענט, אז די פאַס, אויב זי וואָלט זיין די גרויס ווי אַ קליינער צימער און האָבען וועגטלעך צו 4 צאָלל די דיק, וואָלט זי וועגען, מיט אַלעקסאַנדער'ן און מיט זיינע

לאָמפּען צוזאַמען 610—600 פּוד. און דאָס אַרויסגעשטופּטע וואַסער (אויף דעם אָרט, וואָס די פּאָס פערנעהמט) דאַרף וועגען מינדעסטענס 700 פּוד. הייסט דאָס, אז א קראפט פון 90 ביז 100 פּוד (מען רופט דיעזע קראפט „אַרויפּ־טרייב־קראפט") וועט ניט דערלאָזן די פּאָס צו זינקען אינ'ם ים, און די פּאָס וועט מוזן שווימען פון אויבען, ביז מען וועט אין איהר ניט אַרײַנלעגען אײַזען אָדער בלײַ אויף 100 פּוד.

דערפון וועלען שוין מיינע לעזער פערשטעהן

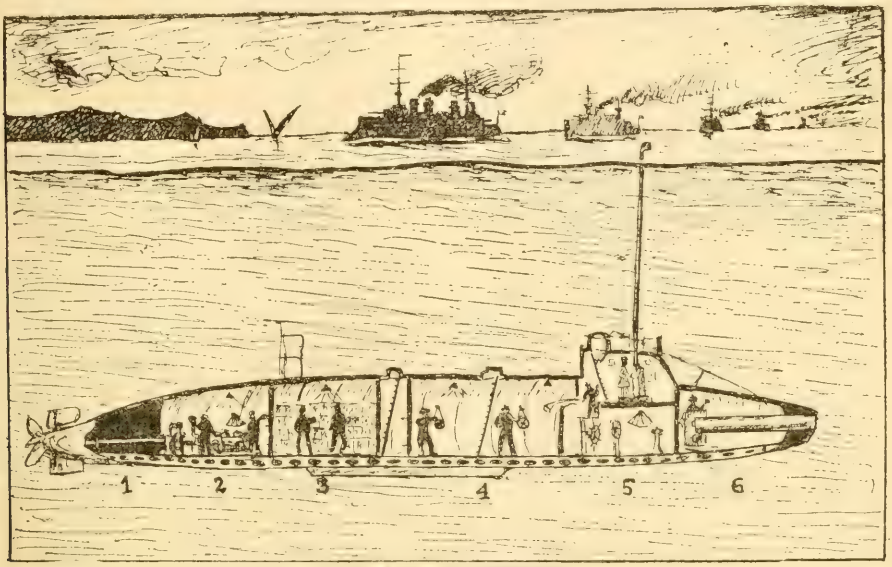

א מאָדערנע סאָבמאַרין.

די ערשטע אויפגאבע איז געלעזט געוואָרען דורך דעם, וואָס מען מאכט די שיפען פון שטאָר־קע שטאָלענע בלעך. (א לאנגע צייט פריהער האָבען די ערפינדער געמאכט זייערע שיפלעך פון האָלץ אָדער פון פּראָסטע אייזען, און דאָס האָט זעהר אָפט געבראכט צו קאטאסטראָפען.) די צווייטע שוויריגקייט (זינקען און זיך צוריק אויפהויבען) האָט מען בעזייטיגט אויף פערשוי־דענע אופנים. דער איינפאכסטער וועג דערצו איז — אָננעהמען אין דעם שיף וואסער. דאָס פּאָלגענדע זאכען: ערשטענס, ווי אזוי מען קען מאכען שיפען פון אייזען און שטאָל, אז זיי זאָלען זיך האלטען אויפ'ן וואסער, און דערביי נאָך טראָגען גרויסע משאות. און, צווייטענס, אז „דערטרונקען וועלען" אין וואסער איז א מאָל נאָר ניט אזא לייכטע שטיקעל ארבייט. בפרט נאָך, אז מען וויל האָבען די מעגליכקייט ארויפשווימען ארויף און זיך דערנאָך וויי־דער אראָבלאָזען און וויעדער ארויפשווימען, ווי אָפט דאָס הארץ גלוסט.

3. — דער „גוף" פון אַן אונטערוואסער־שיף און זיינע „פלוספעדערען".

אזוי ארום זיינען מיר געקומען צו זעהר וויכ־טיגע פראָבלעמען פון די אונטערוואסער־שיפען. ווי אזוי מאכט מען, ערשטענס, אז דאָס שיף זאָל זיין אזוי שטארק, אז דער דרוק פון וואסער זאָל איהם ניט צוקוועטשען, וועג ער לאָזט זיך אראָב טיעף.

צווייטענס, ווי אזוי מאכט מען, אז מען זאָל קענען זיך אראָבלאָזען אויפ'ן גרונד און אויפ־הויבען זיך צוריק אויף דער אויבערפלעכע.

ווי אזוי מען קען מאכען שיפען פון אייזען און שטאָל, אז זיי זאָלען זיך האלטען אויפ'ן וואסער, און דערביי נאָך טראָגען גרויסע משאות. און, צווייטענס, אז „דערטרונקען וועלען" אין וואסער איז א מאָל נאָר ניט אזא לייכטע שטיקעל ארבייט. בפרט נאָך, אז מען וויל האָבען די מעגליכקייט ארויפשווימען ארויף און זיך דערנאָך וויי־דער אראָבלאָזען און וויעדער ארויפשווימען, ווי אָפט דאָס הארץ גלוסט.

3. — דער „גוף" פון אַן אונטערוואסער־שיף און זיינע „פלוספעדערען".

אזוי ארום זיינען מיר געקומען צו זעהר וויכ־טיגע פראָבלעמען פון די אונטערוואסער־שיפען. ווי אזוי מאכט מען, ערשטענס, אז דאָס שיף זאָל זיין אזוי שטארק, אז דער דרוק פון וואסער זאָל איהם ניט צוקוועטשען, וועג ער לאָזט זיך אראָב טיעף.

צווייטענס, ווי אזוי מאכט מען, אז מען זאָל קענען זיך אראָבלאָזען אויפ'ן גרונד און אויפ־הויבען זיך צוריק אויף דער אויבערפלעכע.

די ערשטע אויפגאבע איז געלעזט געוואָרען דורך דעם, וואָס מען מאכט די שיפען פון שטאר־קע שטאָלענע בלעך. (א לאנגע צייט פריהער האָבען די ערפינדער געמאכט זייערע שיפלעך פון האָלץ אָדער פון פראָסטע אייזען, און דאָס האָט זעהר אָפט געבראכט צו קאטאסטראָפען.) די צווייטע שוויריגקייט (זינקען און זיך צוריק אויפהויבען) האָט מען בעזייטיגט אויף פערשוי־דענע אופנים. דער איינפאכסטער וועג דערצו איז — אָננעהמען אין דעם שיף וואסער. דאָס וואָסער נעהמט מען אריין אין בעזונדערע איי־זערנע „קאמערלעך", וואָס זיינען געמאכט אונ־טען אין שיף (למשל ביי די שיפען פון דעם ערפינדער האָלאנד א. ד. גל.), אָדער מען מאכט אין דעם שיף דאָפּעלטע וועגטלעך, ד. ה. א מין שטאָלענע „העמדעל". ארום און ארום דעם גאנ־צען שיף, און דאָס וואָסער לאָזט מען אריין אין דעם פּוסטען רוים צווישען די דאָפּעלע וועגטלעך. אריינלאָזען דאָס וואָסער קען מען נאָר פּשוט: מען עפענט אויף אייזערנע פענס־טערלעך, וועלכע מען קען דערנאָך צוריק צו־שליסען. מען קען דאָס וואָסער אויך אויספּאָמ־פּען מיט א פּאָמפּע. שפּעטער, אז מען דארף שוין דאָס וואָסער מעהר ניט, פּאָמפּעט מען איהם ארויס צוריק.

אזוי מאכט מען דאָס שיפעל שוועבעדיג. אָבער אזוי פיעל וואָסער, אז דאָס שיפעל זאָל אָנהויבען צ ו ז י נ ק ע ן, לאָזט מען ניט אריין, וויל דאָן וועט מען ניט קענען זיך גיך אויפהויבען, ד. ה. מען וועט מוזען וואַרטען ביז דאָס וואָסער וועט זיין צוריק ארויסגעפּאָמפּעט, און דאָס דויערט גאנץ לאנג. דעריבער מאכט

מען אזוי, אז דאָס שיפעל זאָל זיין א ב י ס ע ל לייכטער איידער דאָס וואַסער, ד. ה. ס'זאָל בליי־בען ביים שיף א געווייסע „ארויפטרייב־קראַפט".

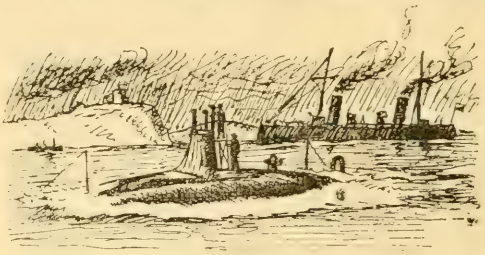

פיג. 3. אַן ענגלישע סאַבמאַרין.

איז ווי זשע לאָזט מען זיך פּאַרט אראָב אויפ'ן גרונד? אויף דערויף זיינען דאָ די „טיף־רודערען". יעדער, וואָס איז א מאָל געפּאָהרען אויף א שיפעל, ווייס, אז פון הינטען איז דאָ א רודער (אָדער א „רול"), ד. ה. א שטאַנדיג ברעטל, וואָס מען קען (מיט צוויי שטריקלעך אָדער אַנדערס) קערעווען אויף לינקס און אויף רעכטס. שטאַהט דאָס שיפעל אויף איין אָרט, מעגט איהר דרעהען דעם רודער ווי־פיעל איהר ווילט, די לאַגע פון'ם שיפעל וועט זיך דערפון ניט ענדערען. אָבער וועז דאָס שי־פעל האַלט אין פ ּ א ה ר ע ן און דאָס וואַסער שלאָגט זיך, רייבט זיך אָן זיינע זייטען, דענסט־מאָל איז די זאַך אַנדערש. שטאַהט דער רודער אין מיטען, ניט לינקס און ניט רעכטס, רייבט זיך דאָס וואַסער אָן איהם אויף פון בייד ע זיי־טען גלייך. גיט איהר אָבער דאָס ברעטל א דרעה אויף לינקס, שטעלט זיך דאָס ברעטל אויף דער לינקער זייט א ביסעל קרום צום וואַ־סער, דאָס וואַסער שלאָגט אין דאָס ברעטל פון ל י נ ק ס און יאָגט איהם אויף ר ע כ ט ס. גיט זיך דער גאַנצער הינטערשטער טהייל פון'ם שיף דורכדעם א דרעה אויף רעכטס און דער פּאַדערשטער טהייל (דער „נאָז") מוז זיך דרעהען אויף לינקס. דאָס הייסט, אז דאָס שיף וועט זיך א ווענדען טהאָן אויף לינקס.

גיט איהר אָבער דעם רודער א קעהר אויף רעכטס, „פערטשעפּעט" זיך דאָס שיפעל הינ־טען פון דער רעכטער זייט, גיט זיך דער הינ־טערשטער טהייל א רוק אויף לינקס און דער „נאָז" אויף רעכטס. דאָס שיף גיט זיך, הייסט דאָס, א קעהר אויף רעכטס.

די זעלביגע זאַך איז מיט די טיף־רודערס, אָדער טיף־שטויערס. דאָס זיינען צוויי פּאָר ר י ע ג ע ד י ג ע (ניט שטעהענדיגע) ברעט־לעך: 1 פּאָר פון פּאַרענט און איינע פון הינטען. וועז דאָס שיף שטעהט, ווירקען די דאָזיגע רו־דערס ניט. אַנדערש אָבער, וועז דאָס שיף פאָהרט. פערבויגט מען די פּאָדערשע ברעט־לעך מיט'ן „נאָז" אראָב און די הינטערשטע מיט'ן „נאָז" אַרויף, וועט דאָס שיף מוזען געהן מיט זיין „נאָז" אראָב, צום גרונד צו! פער־דרעהען מיר די רודערען פערקעהרט, וועט דאָס שיף געהן אויף אַרויף. שטעלען מיר אָב די מאַשין פונ'ם שיף, הערט תיכף אויף די וויר־קונג פון די רודערען, און דאָס שיף „דערמאַנט זיך", אז עס איז דאָך גרינגער אויסצוד דאָס וואַסער, און שווימט גלייך אַרויף.

דאָס איז זעהר גוט אין דער צייט, וועז אויף דעם שיף פאַסירט מיט דער מאַשין אָדער מיט זיין פּאַמפּע אן אונגליק. וועניגסטענס איז מען זיכער, אז מען וועט אַרויפשווימען אַרויף.

ווי דער לעזער זעהט זיינען די רודערען גע־מאַכט ווי די פלוסס־פעדערען ביי א פיש. און טאַקע דער גאַנצער „גוף" פונ'ם שיף איז גע־מאַכט עהנליך צו א פיש־קערפער אָדער צו א ציגאָר, ווייל אזא פאָרם לאָזט דעם שיף זיך אם שנעלסטען בעווענגען.

(ווייטערע קאַפּיטלען אין נעקסטען נומער.)

מאַקס אַרלין:

א ווינטער־נאַכט

וויסע שנעע־פּאַלאַצען,
זילבער־בלומען־שנעע;
שטערען און בריליאַנטען
פינקלען פיעל אין זיי.

שטערען און בריליאַנטען,
מראַמאָר און קריסטאַל;
זיי א וויסער חלום
שוועבט אין וואַלד און טהאָל.

זיי א וויסער חלום
שטיל אַרום אין פּראַכט, —
ערגעץ־וואו א גלעקל
בלאַנדזשעט אין דער נאַכט.

ערגעץ־וואו א גלעקל
בלאַנדזשעט אויפ'ן וועג, —
פאָהרען אין א שליטעל
יעגערס פון געיעג.

פאָהרען אין א שליטעל
אויפ'ן וועג דורך וואַלד;
זעהען זיי פון וויטען —
שוין א קרעטשמע באַלד!

זעהען זיי פון וויטען, —
שטיל אין צויבער־פּראַכט,
ערגעץ־וואו א פּייער
בלאַנדזשעט אין דער נאַכט.

דר. מ. נאָחימסאָן:

די פּאָליטישע לאָגע אין דייטשלאַנד

(דער דריטער בריעף פון דייטשלאַנד.)

עס זיינען פערגאַנגען אַן ערך זעקס חדשים, זינט די מלחמה האָט זיך אָנגעהויבען.

אָבער איז געקומען אַנדערש, ווי מ׳האָט ערוואַרטעט.

אין אָנהויב פון דער מלחמה האָט קיינער ניט געמיינט, אַז זי וועט דויערען אַזוי לאַנג. ניט די קריעגס־ווייסענשאפט, און אויך ניט די עקאָנאָמישע וויסענשאפט האָבען געהאלטען פּאַר מעגליך אַ לאַנג־דויערנדען וועלט־קריעג.

ווי זשע האָבען די געשעהענישען געווירקט אויף די שטימונג אין דייטשלאַנד?

מען מוז צוערשט קאָנסטאַטירען, אַז מען האָפט דאָרט אָבער אויך אַ נצחון. די האָפענונג אויף אַן ענדגילטיגען נצחון פון דייטשלאַנד איז דאָרט זעהר פעסט.

אמת, מ׳האָט זיך דערווייל אויסגעוואַרענט די געגנער אַנדערש צו שעצען. מ׳רעדט מיט דרך ארץ פון די ענגלענדער, וועלכע האָבען ארויסגעשטעלט אַ פעסטע און גוט־אויסגעבילדעטע אַרמעע. צו די רוסען און די סערבען בעציהט מען זיך איצט אויך אַנדערש, ווי צום אָנהויב פון דער מלחמה. מען האַלט זיי אָבער דאָך ניט גלייכווערטיג מיט די דייטשען; דערביי פערגעסט מען אָבער, אַז אויך די טערקען און די עסטרייכער קענען ניט ארויסשטעלען קיין אַרמעען פון זעהר גרויסען וואַרטה.

אויסער דעם האָפט מען, אַז דייטשלאַנד וועט סוף כל סוף מוזען מנצח זיין, ווייל דייטשלאַנד האָט אין זיין רשות גרעסערע רעזערוון פון מיליטעריש אויסגעלערנטע מענער, איידער זיינע געגנער. די מלחמה איז מגולגל געוואָרען אין אַ לאַנגען אויסמאַטערונגס־קריעג, און מנצח זיין מוז יענער, ווער ס׳האָט גרעסערע רעזערוון. מיט דעם אָבער, וואָס רוסלאַנד האָט אַן אונגעהויערען מענשען־מאַטעריאַל, רעכענט מען זיך וועניג. ערשטענס, האָט שוין רוסלאַנד פיעל מענשען פערלאָרען; צווייטענס, מוז באַלד אַנקומען אַ דוחק אין מוניציאָן. אַזוי זוכט מען די נחמה אוך מען רופט די בעפעלקערונג צו געדולד. אמת, עס פעהלט שוין וויים־ברויט, די מקחים אויף לעבענס־מיטלען זיינען ביסלעכווייז געשטיגען; אין גיכען וועט איבערהויפּט וועלען אַ דוחק אויף ברויט. מען וואַרט אָבער געדולדיג אוך מען האָפט לסוף אויך אַ נצחון.

דערביי וווייזט זיך ארוים, וואָס פאר אַ גרויסע בעדייטונג עס האָט דער „בורג־פריעדען" פאַר די קריעגס־פּאַרטיי.

פּראָפעסאָר האַנס דעלבריק שרייבט אין די פּריים־שיש יאָהר־ביכער, סעפּטעמבער, 1914: „ס׳איז ניט געגנוג צו דאָנקען די סאָציאַל־דעמאָקראַטען דערפאר, וואָס זיי האָבען אָבגעלעגט זייער פּראָגראַם אַן אַ זייט און מארשירען צוזאַמען אונטער דער נאַציאָנאַלער פאָהן. מ׳מוז זיך אויך קלאָר מאַכען וויי גרויס זייער פערדיעגסט איז דירעקט צוליעב זייער אַרגאַניזאַציע. אויב מיר וואָלטען ניט געהאט אזעלכע פעסטע אַרגאַניזאַציעס, וואָלט מען געמוזט ערוואַרטען ניט נאָר אַ פאַסיוון, נאָר אויך ערטעוויין אַן אַקטיוון וויעדערשטאַנד".

„און דוקא אינ׳ם איצטיגען מאָמענט, וען דער הונגער הויבט אַן צו קלאַפען אין די אָרבייטער־הייזער, און דער יאוש זיך אריינצוגנב׳ענען אין די הערצער, — רופט די פארטייפּרעסע, רופט שיידעמאַן צו געדולד... און באמת, דייטשלאַנד וואָלט ניט געקענט אויסהאַלטען אזוי לאַנג דעם געוואַלדיגען קריעק אָהן דער מיטווירקונג פון דער סאָצ. דעמאָקראַטיע."

די שטימונג פון דער בירגערליכער געזעלשאַפט איז שוואר פעסטצושטעלען. מ׳פּערזענט איצט פון דער מלחמה, פון די מלוכה־בעשטעלונגען און מען איז צום טהייל צופרידען. אויסער דעם טראָגט מען זיך ארום מיט די גרעסטע איבלוזיעס בנוגע צו די פאַלגען פון קריעג.

אויך וואָס נאָר האָפט מען ניט אין פאַל פון דייטשלאַנד׳ס נצחון!

אין אָנהויב פון דער מלחמה האָט מען פערלאַנגט, אַז דייטשלאַנד זאָל אַננעקטירען בעלגיען, צפון־פראַנקרייך, רוסיש־פוילען, אפשר נאָך אויך די באַלטישע פּראָווינצען א. ז. ו. דעם גרעסטען טהייל פון די פראַנצויזישע, בעלגישע און אַ טהייל פון די ענגלישע קאָלאָניעס. דער פיהרער פון די פריי־קאָנסערוואַטיוון פאָלק־צייטונג האָט אפילו געמיינט, אַז מ׳מוז צווינגען רוסלאַנד מאכען פאר דייטשלאַנד בנוגע צום צאָל־טעריף בעזונדערע הנחות. אזוי איז מען דאָס געווען פער׳שכור׳ט פון די ערשטע, שנעלע נצחונות פון דייטשען חיל. לעת עתה איז אַ ביסעל שטילער געוואָרען. מען רעדט שוין וועניגער פון די קינפטיגע גליקען. אין עסטרייך איז מען שוין נאָר אזוי פעסימיסטיש, אַז מען האָפט אפילו ניט צו בעקומען פון געגנער די הוצאות פון דער מלחמה.

דערפאַר וועלט מען אלץ אונרוהיגער אין די אַרבייטער־קרייזען. די נויט שטייגט פון טאָג צו טאָג. אמת, צוליעב די בעשטעלונגען פון דער קריעגס־פערוואַלטונג פיהלט זיך טאַקע ניט דער

מאנגעל אין בעשטעלונגען פון אויסלאנד. די מאָביליזירונג פון 5 ביז 6 מיליאָן מאן און דער אָבפאָהר פון לכל הפחות 1 מיליאָן אויסלענדישע ארבייטער האָבען שטארק פערקלענערט די ארבייטסקאָזיגקייט, אָבער די שכירות זיינען איצט ניעדריגער, און חוץ דעם קען א טהייל פון די פאַמיליען־מיטגליעדער ניט געפינען קיין פערדיענסט, האָט זיך די הכנסה פון דער ארבייטער־פאַמיליע שטארק פערקלענערט, בעת די מקחים פון די לעבענס־מיטלען האלטען אין שטייגען. א בירגערליכע צייטשריפט אפילו, די „סאָציאַלע פראקסים", בעמערקט, אז זי איז זעהר בעזארגט, וואָס מען יאָגט זיך אזוי האַסטיג נאָך פראָפיטען אין דער דאָזיגער שוועריר קריעגס־צייט און דערפון וואָס די שכירות ווערען אראבגעדריקט, בעת די מקחים הויבען זיך. קיין זאך, מיינט זי, קען ניט אזוי צושטערען די אחדות, די האַפנונג און דעם פערטרויען פון די בריטע פאָלקס־מאסען, ווי די איבערצייגונג, צו וועלכער דאָס פאָלק מוז קומען, אז די מלחמה איז א קוואל פון אונבעשרייבליכען עלענד פאר די פאָלקס־מאסען און אין דער זעלביגער צייט א מקור פון אונגעהויערען פערדינסט פאר אלערליי ספעקולאַנטען. אויך די גרויס־קאַפיטאַליסטישע „פראנקפורטער צייטונג" רעדט פון דעם אונ־ערטערגליכען וויעדערשפרוך, וואָס איינע ווערען אזוי נתעשר דורך דעם קריעג און טויזענדע ברענגען אזוינע שווערע קרבנות.

די דאָזיגע עקאָנאָמישע פאקטען מוזען מיט דער צייט ארויסווייזען זייער ווירקונג. צום בעדויערען סטאַרעט זיך דאָס צענטראַל־ארגאן פון די דייטשע פרייע געווערקשאפטען אָבצוי־האלטען דעם אויפוואָכען פון די מאסען פון דעם פאטריאָטישען היפנאָז אזוי לאנג, ווי נאָר מעג־ליך. די געזעלשאַפט־קאָמיסיע פון די געווערק־שאפטען שרייבט אין איהר יאָהר־בעריכט, אז די דייטשע פראָפעסיאָנעלע פעראיינען האָבען זיך פאר דער מלחמה געריכט אויף אויסנאהמס־נעזעצען; דער שאָם אָבער פון סעראיוואָ האָט בעשאפען נאָר אן אנדער לאגע. „אָנשטאָט פון סטרייקס און לאקאוטס איז אָנגעקומען דער ווירטשאפטליכער „בורגפריעדען", און גלייך נאָך דעם דער פאָליטישער שלום אויפ'ן געביעט פון דעם פארטיין־קאמפף". (און, אגב, אונטער דעם דרוק פון די געווערקשאפטס־פיהרער, וועלען מיר צוגעבען...). דאָן זינגט דער בעריכט שירה די אונטערנעהמער, הגם די גענעראל־קאָמיסיע וויים זעהר גוט, אז די שכירות ווערען אומעטום אראב־געדריקט. די צענטראלע ארגאניזאציע פון די געווערקשאפטען געהט אָבער נאָך ווייטער און מיינט, אז לעת עתה וועט מען אפילו אויך ניט קענען אין גאנצען אויסקומען אהן סטרייקס און לאקאוטס, אבער דאָך וועט מען לייכטער קענען דורכקומען, אויך וואָס די „ארבייטגעבער־צייטונג" האָט גלייך אבגעענטפערט, אז צוערשט זאלען די פראָפעסיאָנעלע פעראיינען אויפהערען צו פאָלגען די עצות פון די געווייסענלאָזע דע־מאגאגען; דאָס מיינט, אז די געווערקשאפטען מוזען אויפהערען זיך אנצונעהמען פאר די אינ־טערעסען פון די ארביטער־מאסען, כדי לייכטער דורכצוקומען מיט די ארביטס־געבער.

די דייטשע פראָפעסיאָנעלע פעראיינען האָבען אפט געשפּיעלט א רעאקציאָנערע ראָלע. מיט וואָס פאר א פאָליטישער פראָבלעם די פארטיי זאָל זיך ניט בעשעפטיגען, טרעטען איהר תמיד ארויס אנטקעגען די פראָפעסיאָנעלע פער־איינען, וועלכע האָבען מורא, אז אן ענדערונג אין דער לאגע וואָלט זיי נאָר געקענט שאדען ברענגען. די אָנגעשטעלטע אין דער פראָפעסיא־נעלער בעוועגונג, וועלכע האָבען זיך על פי נויט אין גאנצען ארייגעטהאָן אין זייער ספעציעלער ארבייט, האָבען אפטמאל פערלאָרען דאָס פער־שטענדנים פאר פאָליטישע פראגען. אזוי, למשל, וועז דער דייטשער „טעקסטיל־ארבייטער" בע־הויפטעט, אז דייטשלאנד נויטיגט זיך אין קא־לאָניעס, וואו מ'זאָל קענען פלאַנצען בויטוואָל, אזוי ווי דענסטמאָל וואָלט פאר דעם דייטשען ארבייטער בעסער געווען. האָט דען דער רוסי־שער, דער אמעריקאנער אדער אינדישער אך־בייטער א נוץ דערפון, וואָס זייערע לענדער האָבען אייגענע בוימוואָל־פלאַנטאציעס?

אָדער וועז דער מעטאַל־ארבייטער מיינט, אז דייטשלאנד מוז מנצח זיין, כדי צו בעקומען אן אבזאץ־מארק פאר זיינע פראָדוקטען, בעת די מלחמה קען גראדע פערקעהרט די אייראָפּאישע מערק פאר דייטשלאנד פערמאכען, אין פאל אויב די אנדערע מלוכות וועלען בעקומען א שווערע מפלה.

אָט אזוי זיינען די פראָפעסיאָנעלע ארגא־ניזאציעס געווען און געבליבען די טרעגער פון די אימפּעריאליסטישע אילוזיעס צוויישען די ארבייטער־מאסען. זיי זיינען דאָס אויך הויפט־זעכליך די יעניגע, וועלכע גיבען אכטונג אויף דעם „בורג־פריעדען" אין דער האָפנונג זיך אייני־צוהאלטען, ניט קוקענדיג אויף דער מלחמה און דעם קריזיס. אויך האָט די פאָליטישע ארגא־ניזאציע מיט איהר מיליאָנען־קאָסע איצט זעהר מורא ניט צו געבען דער רעגיערונג, וועלכע טהוט איצט פריי וואָס זי וויל, קיין מעגליכקייט צו קאָנפיסקאציע. די פאָליטישע ארגאניזאציע איז אָבער בויזאָמער. יעדע שטאָדט קען אין בע־שטימטע גרענצען האנדלען נאכ'ן אייגענעם פערשטאנד, און אויף אזא מין אופן טרעטען ארויס אלץ מעהר פארטיי־צייטונגען מיט א מעהר אדער וועניגער שארפער קריטיק. די רע־גיערונג האָט דערויף מיט רעפּרעסיעס געענט־פערט. זי האָט די צייטונגען געשטעלט אונטער א צענזור און אונטערדריקט יעדעס וואָרט פון

קריטיק. אין ס׳ קען שטעדט, ווי למשל אין בערלין, האמבורג און לייפּציג טרעטען פערשיע־דענע חברים ארויס אין געשלאָסענע פּארטיי־פערזאמלונגען געגען דער האלטונג פון דער פּראָקציע. נאָך דעם האָט מען אין סאָקסען אָב־געשאפט די פרייהייט פון דער פּרעסע און פון פערזאמלונגען און אין האמבורג האָט מען פער־באָטען די פּארטיי־פערזאמלונגען.

וואָס פּאר אַן אייגדרוק די דאָזיגע מיטעל מאכען אויף די ארבייטער קען מען ארויסזען פון אַן ארטיקעל אין „האמבורגער עכא", וועלכע איז דורכאוים פּאטריאָטיש געשטימט. „דאָס איז געווען", שרייבט די צייטונג, דעם 5טען יאנואר, „ניט קיין קלוגער פּאָליציי־שפּיצל, דיזער פערבאָט פון די בעצירקס־פערזאמלונגען, ניט קלוג, צוועקלאָז און שעדליך... שעדליך ניט פּאר אונזער פּארטיי־אָרגאַניזאַציע! די וויים, וויי זיך צו העלפען און וועט לייכט איבערקומען די אָרגאַניזאַציאָנס־שטערונגען; מיר זיינען שוין מיט שווערער זאכען פארטיי געוואָרען. אָבער דאָס אונבעגרינדעטע מיטעל וועט שעדליך, זיהר שעדליך ווירקען אויף דאָס פּאָלק און פּאָלקס־שטימונג. ווי? צו זאָל דען דער גרויסער קאַמפּף, וואָס וועט געפיהרט פון דייטשלאנד געגען די האלבע וועלט, צוליעב דעם געפיהרט ווערען כדי צו בעשאפען און בעשיצען א פּאָליציי־מלוכה?"

דאָס „עכא" האָט אפילו געמוזט אויף מאָר־גען זיך אָבזאָגען פון איהר אַנגריף און בעטען ביי דער פּאָליציי ענטשולדיגונג. דאָס פער־שטארקט אָבער בלויז די „שעדליכע" (אין דער אמת'ען אויסניכטערענדע) ווירקונג פון די דאָ־זיגע פּאָליציי־שפּיצלעך אויף דאָס בעוואוסטזיין פון די מאסען.

אזוי הויבט אָן אויפצוואכען די פּאָליטישע ארבייטער־בעוועגונג. די צאָהל פון די סאָציאָל־דעמאָקראטישע פּאָלקס־פערטרעטער, וואָס האָ־בען געשטימט דעם 2טען דעצעמבער געגען די קריעגס־קרעדיטען האָט געשטיגען אויף 17 (דעם 4טען אויגוסט זיינען דאָס געווען נאָר 12). ליעבקנעכט האָט אפילו אין רייכסטאָג גופא גע־שטימט געגען די קרעדיטען. אויף די דעגיע־רונג האָט אויפגעהערט זיך צו בעציהען מיט פערטרויען און הויבט אָן צו צושטערען די אי־ליוזיעס. וואָס וועט זיין, וועז די מלחמה דויי־ערט נאָך א האלב יאָהר!

אז דער פּועל־יוצא פון א נצחון וועט זיין די פערשטארקונג פון דער פּריסישער יונקער־הערשאפט, איז כמעט זיכער. אָבער דער קריעג ווירקט נאָך ווייט מעהר. א נאנצער מבול פון אימפּעריאליסטישע שרייבערייען האָט זיך א שאָט געטהאָן איבער גאנץ דייטשלאנד. די גאנצע בירגערליכע פּרעסע און וויסענשאפט האָט זיך אָבגעגעבען אין דיענסט צו דעם אימ־פּעריאליזמוס. די סאָציאָל־דעמאָקראטישע פּרע־סע, וואָס נאָר זי וואָלט געקענט ארויסטרעטען געגען דעם אימפּעריאליזם, איז צום טהייל אַליין ארונטערגעפאלען אונטער די אימפּעריאליסטישע אידעאָלאָגיע; הויפּטזעכליך איז זי אָבער זעהר בעגרענצט אין איהר פרייהייט. זי מוז די אָפּי־ציעלע בעריכטען פון וואָלף־ביורא נאָר אין דער פּאָרם איבערגעבען, אין וועלכער זיי זיינען איהר צוגעשטעלט געוואָרען, און דורך דעם בעקומט די רעגיערונג אַן אונגעהויערען איינפלוס אויף די דאָזיגע פּרעסע. צום טהייל זיינען די דיי־טשע חברים אזוי טערריזירט פון דער מיליטער־צענזור, אז די געגנער פון אימפּעריאליזם מוזען טאקע בפועל ממש אָפּטרעטען דעם פּלאַץ פּאר די אימפּעריאליסטען. למשל, טאָר מען ניט רעדען און שרייבען געגען אנעקסיעס, פּאר אָבער... יע. אפילו די „פראנקפורטער צייטונג" האָט אנטקעגען דעם פּראָטעסטירט, וואָס דער „בורג־פריעדען" וועלכע אָבגעהיט נאָר פון איין צד, בעת די קאָנסערוואָטיוון און די אימפּעריא־ליסטען נעהמען זיך די פרייהייט צו זאָגען אַלץ, וואָס זיי ווילען. אפשר צוליעב דעם מאכט איצט די סאָציאָל־דעמאָקראטישע פּרעסע אזא ניט גינסטיגען אייגדרוק. דאָס איז אויך די סיבה, צוליעב וועלכער די אימפּעריאליסטישע שטימונג געפינט אָנהענגער אפילו צווישען די פיהרענדע פּארטיי־חברים. וועז דאָס „האמבור־גער עכא" זעהט דעם וועלטה פון קאָלאָניעס אין דעם, וואָס די ארבייטער וועלען דערגרייכען דורך זיי העכערע שכירות; וועז לענש, דער פריהערדיגער רעדאקטאָר פון דער „לייפּציגער צייטונג" און דער איצטיגער רייכסטאָגס־אָבגע־אָרדנעטער בעהויפּטט, אז ענגלאנד'ס הער־שאפט איבער די ימים ברענגט איין פּאר ענגלאנד גוטע מערק, וועלכע וואָלטען אין אַנדער פאל אַרייניגעפאלען צו דייטשלאנד; וועז אַנדערע דייטשע חברים בעטאָנען, אז דער ארבייטער־קלאַס איז פּראַקטיש אין א ווירטשאפט־ליך גרעסערען און שטארקערען דייטשלאנד — איז דאָס שוין ניט מעהר קיין צייטווייליגער טעות, נאָר א סימן פון א טיפּען קריזיס, וועל־כער הויבט זיך אָן אין דער דייטשער סאָציאָל־דעמאָקראטיע.

מיר דאַרפען אָבער ניט צווייפלען וועגען דער צוקונפט פון אינטערנאַציאָנאל; מיר זיינען זי־כער, אז די דייטשע פּארטיי וועט זעהר גיך איבערשטעהן אויף דעם דאָזיגען קריזיס. זי וועט אָבער צוליעב דעם דאָזיגען קריזיס פער־לירען דעם אויבען־אָן אין דעם אינטערנאַציא־נאל. קיין נאַציאָן איז ביי היינטיגען טאָג ניט ראוי צו פערנעהמען דעם ערשטען פּלאַץ אין דער וועלט, און קיין פּארטיי — אין אינטערנאַציא־נאל.

ל. קאַבּרין:

דאָס ליטווישע שטעדטעל

(מיין אַלטע טאַטע־מאַמע געווידמעט)

I.

רגעזן אין דער ליטא איז געלע־
גען דאָס קליין שטעדטעל ב...
עם האָט גהאַט א בעפעלקע־
רונג פון א פּאָר הונדערט
הויזגעזינדען אידישע און פון
א פּאָר צעהנדליג קריסטליכע,
א מאַרק מיט קרעמלאַך; אַן
אַלטען, שוואַדצען פּויליישען קאַסטיאַל אין מי־
טען מאַרק; אַן אידישען אַפּטייקער, וועלכער
וואָלט ביי די דאָרטיגע אידען פּערדעבענט גע־
וען אַלס גוי, וועלן ער זאָל זיך ראש השנה און
יום כּפּור ניט וועזן אינ׳ם בית המדרש; א
אידישען לעהרער מיט זעהר א שעהנער כתב־
יד, וועלכער האָט געלערנט „צוקען" און „דרייי־
דלען" אויף אידיש און רוסיש אַלע מיידלאַך און
בחורים פונ׳ם שטעדטעל פיר 25 קאָפּיקעס א
חודש; א רב — אָדער ווי מען האָט איהם
דאָרט גערופען — א מ״צ; א פּאָר שוחטים;
א פּאָר מלוים (וואַכערניקעס); א פּאָר בעלי־
תפילה׳ס; א באָד און עטליכע בתי־מדרשים,
לחבדיל. עם האָט אויך גהאַט אַן אוריאַדניק, א
קיסר אין זיין מלוכה...

די דאָרטיגע אידען זיינען אַלע געווען „גע־
שעפטסלייט", האָבען געטויגען זייער חיונה פון
מסחור מיט׳ן פּויער, געלעבט אפילו זעהר
אַרעם, אָבער מיט גרויסען בטחון אין גאָט, ווי
זייערע אורעלטערען האָבען געלעבט. קיין גרע־
סערע חסדים ביי גאָט האָבען זיי ניט געבעטען
ווי נור, אז זייער אוריאַדניק זאָל א וויך האַרין
האָבען און זאָל וועלען נעהמען... און גאָט איז
טאַקע אַלע מאָל געווען אַן אַל מלא רחמים, האָט
ניט אָבגעטהאָן זיין חסד פון די דאָרטיגע אי־
דען און זיי צוגעשיקט אוריאַדניקעס מיט ווייכע
הערצער, און די דאָרטיגע אידען האָבען געגעבען
מיט שמחה און געלויבט און געדאַנקט זייער
גאָט פאַר דעם חסד, און עס איז א וואוי! לע־
בען ביי זיי געווען, א זיס, רוהיג לעבען!...
מען האָט געגעסען ברויט מיט קרופּניק, אמאָל
פערווייסטען און אמאָל „פּאַרעווען", אין מיטען
וואָך, און אויף שבת און יום־טוב האָט גאָט
אויך אמאָל צוגעשיקט א שטיקעל פיש און א
שטיקעל פלייש.

די וויבער פון די דאָרטיגע אידען זיינען
קיין עקרות ניט געווען, די מאַנסביליען זיינען
געווען היימישע און „פּרו ורבו" איז דאָך בכלל
א בפירוש׳ער געבאָט פון גאָט צו זיין פאָלק
ישראל, האָבען קיין קינדער די דאָרטיגע אידען
ניט געפעהלט, האָבען זיי „בן־זכר׳ם" געפּראַ־
ווט, „מזל־טוב׳ם", און געשיקט די אינגלאַך
אין חדר אַריין צו אַלטפּרענקישע מלמדים, וואו
זיי האָבען א טראָפען תורה און א סך שמיץ און
קלעפּ געבאָפּט, און פונ׳ם חדר אויפ׳ן מארק,
צי אין די אַרומיגע דערפער מסחור צו פיהרען...

די מיידלאַך האָבען זיי אינ׳ם שטוב געהאַל־
טען ביז צו דער חתונה. סיידען וועלן מען איז
שוין גאָר געווען געפאַלטען, האָט מען דאָס מיי־
דעל אין א גרויסע שטאָדט אוועקגעשיקט צו א
שניידערין, די מלאכה צו לערנען, אָדער א שטע־
לע פון א דיענסט אָנצונעהמען. בכלל אָבער
האָבען זיך די דאָרטיגע אידען צופריעדעלן גע־
לעבט, געוואוסט, אז עס איז דאָ א גוטער גאָט,
וואָס האָט געשפּייזט זייערע טאַטעס און זיי־
דעס, וואָס שפּייזט די גאַנצע וועלט, וועט ער
זיי אויך ניט פערלאָזען.

און האָט געדאַרפט א דאָרטיגער איד חתונה
מאַכען זיינם א קינד, האָט גאָט אויך געהאָל־
פען, צוגעשיקט איהם אויף דערויף, פיעל ער
האָט געדאַרפט, דורך א וועקסעל, דורך א הלואה
ביים וואַכערניק, און ס׳רוב דורך נסים ממש.
קורץ, קיין רוהיגערען און צופריעדענערען לע־
בען האָט מען זיך גאָר ווינשען ניט געדאַרפט...

די דאָזיגע רוהיגע צופריעדענהייט איז נור
געשטערט געוואָרען, וועו א נייער אוריאַדניק
איז אין דאָם שטעדטעל אָנגעקומען. דעמאָלט
האָט א פּאָר אָנגעכאַפּט די דאָרטיגע אידען.
מיט איינמאָל האָבען זיי זיך צונויפגעקאַרט־
שעט, דעם רוקען איינגעבויגען, געטראָטען
שטיל, אומגעקוקט זיך מיט שרעק אין די אויגען,
ווי פערפאַלגטע חיות, ביז עד האָט זיין ווייך
האַרץ ניט געוויזען... דעמאָלט ערשט האָבען זיי
דעם אָטעם אָבגעכאַפּט, האָבען וויעדער זייער
רוקען אויסגעגליייכט און געלעבט זיך ווייטער
רוהיג און צופריעדען מיט דעם גרויסען בטחון
אינ׳ם האַרצען...

די דאָזיגע רוהיגקייט איז אויך געשטערט
געוואָרען, וועו אימיצער איז אינ׳ם שטעדטעל
געשטאַרבען. דעמאָלט איז דאָם גאַנצע שטער־
טעל צו דער לויה אַרוים, אייגענע און פרעמדע,
פרייגד און פיינד, אוו די גאַנצע לופט איז פער־

טויבט געווען פון וויבערשע ילדות און טענות. נאָך מעהר האָט דאָס שטעדטעל געקלאָגט, בעת מען האָט די דאָרטיגע בחורים צום „פריזיוו" געפופען. דעמאָלט זיינען די מאָמעס אויפ'ן בית עלמין געלאָפען, האָבען אין די קברים פון זייער טויטע קרובים געקלאָפט און מיט פערצווייפעלטע קולות זיי געבעטען, צו ראַטעווען זייערע זיהן. איבער די גאַסען האָט זיך דעמאָלט א שרעקליכער יאָמער געטראָגען, אין די בתי־מדרשים האָט ער געהילכט, אין די הייזער...

און א סך פון די דאָזיגע זיהן זיינען קאַליקעס געווען, מיט אויסגעאָסענע קעפ, געבריכטע, הינקענדיגע, צוקרימטע, צוקריפעלטע, שווינדזיכטיגע, און זיי זיינען פערבראַקירט געוואָרען, „ריינע" אָרוים, מיט „וויסע ביליעטען", אין וועלכע עס איז אויסדריקליך געזאָגט געוואָרען, אז זיי זיינען מענשען „בראַק"...

און יענע בחורים, געזונדע און שטאַרקע, וואָס זיינען דיענען צוועק, — יענע, אז זיי האָבען זיך דערנאָך צוריקגעקאָהרט אין שטעדטעל פון'ם דיענסט, זיינען בעטראַכט געוואָרען פון די דאָרטיגע אידען אלס מעהר „בראַק" ווי די פערבראַקירטע קאַליקעס, און זיי, די דאָרטיגע טאַטעס, האָבען א סך גערנער אויסגעגעבען זייערע א טאָכטער פאַר א קאַליקע, ניט קיין געווועזענעס סאָלדאַט, ווי פאַר א געזונדען בחור, וואָס איז א סאָלדאַט געווען. עפעס האָט דער בחור אינ'ם דיענסט זיין אידישען פנים פערלאָרען; עפעס האָט ער זיך צוריקגעקאָהרט פון דער קאַזאַרמע גאָר א נייער מענש; עפעס איז ער אנדערש געגאַנגען, אנדערש גערעדט, אנדערש געקוקט, ווי דער געווועהנליכער בחור אינ'ם שטעדטעל... דערצו זיינען זיי געקומען פונ'ם דיענסט אויסגעלאָסענע און עס האָט א פאָר מאָל געטראָפען, אז די דאָזיגע אויסגעדיענטע סאָלדאַטען, צוריקגעקאָהרט זיך אין דאָס שטעדטעל, האָבען אראָבגעפיהרט אנשטענדיגע מיידלעך פונ'ם וועג, און איינע פון זיי האָט דערנאָך געמוזט ענטלויפען פונ'ם שטעדטעל א שוואַנגערע...

אמאל — אמאל האָט אויך געטראָפען, אז די רוהיגקייט אינ'ם שטעדטעל איז געשטערט געוואָרען פון אן אנדער זאַך, ווי למשל: פון א מהלוקה'לע צווישען די דאָרטיגע אידען איבער דעם מ"ז, איבער א שוחט, א חזן, דעם מרחץ, צי איבער עליות אין דעם בית־מדרש, להבדיל... לאַנג אָבער האָט אזא מחלוקה'לע געווועהנליך ניט געדויערט: אז דער גערעכטער און אונגערעכטער צד האָבען זיך גוט אָנגעפאַטשט און א פאָר מניינים פנים'ער זיינען צוקראַצט געוואָרען, און עטליכע צעהנדליג פינגער זיינען שיער ניט אָבגעבייסען געוואָרען, דאן האָט דער שווארכער צד אָבגעשטעקט דעם אוריאַדניק עטליכע ר"ט, און אז ער, דער אוריאַדניק, האָט גע־פסק'ענט, האָט א דאָרטיגער איד מסתמא די העזה ניט געהאַט, עובר צו זיין אויף זיין פסק־דין...

II.

זומער איז דאָס שטעדטעל איינגעטונקט גע־וועהן אין גרינס... איז געלעגען אין א טהאל, פון איין זייט אונטער א שוואַרצען וואַלד, וואָס האָט אויף איהם ארונטערגעקוקט פון א הויכען בארג מיט א געהיימניספולער מינע; פון דער אנדערער — אונטער אן אלטען פוילישען בית־עלמין אויף א גרינעם בערגעל, מיט הויכע מארמאָרנע מצבות, מיט טהייערע מאָנומענטען, וואו עס זיינען בענראָבען געווען די אמאליגע פוילישע שליאכצעס... דער דאָזיגער בית־עולם האָט אויך ארונטערגעקוקט אויף דאָס שטעדטעל נאָך מעהר געהיימניספול, ווי דער וואַלד דאָרט אויף דער אנדער זייט... דער הימעל איבער'ן שטעדטעל איז געווען קלאָר, אמאל אינגאַנצען טיף־בלוי, ווי א רוהיגער ים, און אמאל מיט רויטע אוזאָרען ארומגעזוימט. איז די זון אונטערגעגאַנגען, האָבען זיך מאָנכע פענסטער פון די הייזער מיט א רויט־פלאַמענדיג פייער אָנגעצונדען און אנדערע פענסטער האָבען דעמאָלט אין א דונקעלהייט געזונקען; און איז די זון אויפגעגאַנגען, האָט דער וואַלד אויפ'ן בארג געברענט, האָט דער גאָלדענער צלם פון דעם אלטען קאַסטיאָל אויפ'ן מארק געפינקעלט און די מצבות און די מאָנומענטען אויפ'ן אלטען פוילישען בית־עולם האָבען געגלאַנצט, ווי מיט גינגאָלד בעגאַסען, און כוואָליעם ווארעמע און ליכטיגע האָבען געשטראָמט איבער'ן שטעדטעל... און איז די לבנה איבער דעם דונקעלען וואַלד אויפגעגאַנגען, זיינען די קעפ ביי די בויער מיט א גלאַנציגען שטויב בעשאָטען געווען, האָט דאָס גאַנצע שטעדטעל מיט'ן מארק, מיט די דעכער, מיט'ן קאַסטיאָל, מיט'ן פוילישען בית־עלמין, ווי געפודערט אויסגעזעהן...

זומער איז לעבעדיגער געווען אין'ם שטעדטעל. אויף די בריים, שטויביגע, ניט־ברוקירטע גאַסען האָבען זיך אידישע קינדער געשפיעלט, אי איינגלאָך, אי מיידלאָך, באַרפוסע, מיט פערדרוהיגטע צורה'קעלעך, מאָנכע מיט אויפגעלאָפענע בייכלעך, אונטער א לאַנגען ארבע־כנפות, אָדער אונטער א פערברודיגט קלייד־עלע. די אינגלאָך, מיט די עקען פונ'ם העמד ארויסגעשטעקט פון די פלודערקעס, „כוואַסטען" רופען זיי דאָס דאָרט, האָבען ארומגעשפרונגען, ווי יונגע קעלבלאָך, האָבען זיך געשלאָגען איינער מיט'ן אנדערען, געוווינט איינער פון דעם אנדערען, אָדער געשפיעלט זיך אין קנעפלאָך. די מיידלאָך זיינען געזעסען אינ'ם זאמד, אָדער אויף די גרינע פריזשבעס און האָבען געוואַרפען צייכענס. די עלטערע אינגלאָך זיינען געזעסען אין די חדרים און פון די אָפענע פענסטער האָ־

בען זיך געטראָגען זייערע הילכיגע קול׳כלעך, וואָס האָבען געצויגען מיט א ניגון די ווערטער פון׳ם סדור, צי פון׳ם חומש, מיט׳ן רבי׳ן... די מאַמעס — אַנדערע פון זיי, וואָס זייערע מאַנסבילען האָבען די גאַנצע וואָך זיך איבער די דערפער געשלעפט, זיינען געזעסען אויף די פּריזשבעס און האָבען געלאַטעט און געגעהט, געצירעוועט זאָקען אויף א גלאָז, געשטריקט טישטוכער, און, ווייַדער, אַנדערע פון זיי, הענדלערקעס, זיינען געשטאַנען אין זייערע קרעמלעך, צי אויפ׳ן מארק נעבען א טישעל מיט ברויט, מיט פערשיידענע גראָשענע נאַשערייען, מיט קוואס... די טאַטעס — אַנדערע פון זיי זיינען גזעסען נעבען זייערע ווייבער אין די קרעמלעך, האָבען די אויגען אויף א קונה אויסגעקוקט און געזיפצט, און, ווייַדער, אַנדערע זיינען אין בית־מדרש גזעסען און האָבען געשמועסט וועגען „פאָליטיקע“... די ערוואַקסענע אידישע טעכטער, וואָס האָבען די שטוביגע ארבייט געטאָן, זיינען ארומגענאַנגען אַבגעלאָזען, אין פערדריפּעטע קלייַדלעך, א סך פון זיי אין שיך אויף נאַקעטע פים, און מאַנכע מיט פעדערן אין די האָר. איז פערבייגענאַנגען א בחור, האָט זיך אין אָפּענעם פענסטער בעוויזען א קאָפּ מיט צושויבערטע האָר, מיט שוואַרצע ברענענדיגע אויגען פון א אידישער טאַכטער. האָבען זיך בעגעגענט די שוואַרצע אויגען מיט דעם בחור׳ס, האָבען זיי זיך פערשעמט און אַבגעקערט, און א האַנד האָט זיך קאַנוואולסיוו א כאַפּ געטאָן צו פערריכטען די צושויבערטע האָר אויפ׳ן קאָפּ. דערנאָך, אז דער בחור איז פערשוואונדען, האָט זיך פונ׳ם אָפּענעם פענסטער א מיידעלשער געזאַנג דערהערט, אין וועלכען א מיידעלשע נשמה האָט איהר פערבאָרגענע בענקעניש אויסגעגאָסען...

III

נאָך אַנדערם האָבען אויסגעזוכען די אייגענע מיידלעך פרייטאג צו ליכט־בענשען, וועלכע זיינען פון באָד גענאַנגען מיט נאַסע בערד און פּאות, מיט רויטע, אויסגעפּארטע פּנים׳ער און מיט בעזימער אונטער די פּאַכוועס, און די מאַמעס האָבען אויפ׳ן מארק די קרעמלעך געשלאָסען; וועלכע זיינען די מיידלעך האָבען שוין גהאַט דעם שבת־קודש אין שטוב אַרייַנגעבראכט: דעם טשאָלענט גהאַט פּערדוקט און דעם אויוועז פער׳חתם־עט, די שבת׳דיגע יוך אונטער א קישען אַוועקגעשטעלט, די פּאָר־לאָגע מיט א גאָלדען אָמדעל בעשאָטען, דעם טיש מיט א ווייסען טישטוך בעדעקט, און אויף איין ברעג טיש א האַנד בלישצענדיגע לייכטער מיט ליכט אַוועקגעשטעלט און אויפ׳ן צווייטען — צווויי חלות אונטער א ווייסען האַנדטוך אַוועקגעלעגט און די לאָמפּען אָנגעגאָסען, — דעמאָלט האָבען די מיידלעך פון זיך אויך די וואָכעדיגקייט ארונטערגעוואַרפען, די פּנים׳ער זיינען געוואַשען געווען, אַבגעפּדישט און אויפ־געלעבט, די אויגען האָבען געבלישצעט פרייער, און אין די צעפּ פון די פערקאַמטע האָר זיינען פּאַרביגע שטענגעס אַריינגעפלאָכטען געווען, און אין זייערע געקראָכמעלטע, קאָלירטע קלייַדער האָבען דעמאָלט א סך פון די דאָזיגע אידישע מיידלעך אויסגעזוכען ווי באמת בעלעבט פון א נייער נשמה, פון א שבת׳דיגער נשמה, פון א נשמה יתירה...

די זון געהט אונטער. מאַנכע פענסטער פון די הייזער צינדען זיך אָן פלאַם־פייער און אויף מאַנכע צולעגען זיך דונקעלע שאָטענס. דער וואלד און דער פוילישער בית־עלמין זעהען אויס דונקעלער... מען בענשט ליכט אין די אידישע הייזער. נאָך ליכט־בענשען, וועלן טאַטע־מאַמע אין ברידער זיינען אין בית־מדרש אַוועק, וועזען זיך די מיידלעך אויף דער גאַס, שטעהען ארום די הייזער, רעדען מיט חבר׳טעס אדער שפּיע־לען זיך מיט זייער א קליינינקען ברודער׳ל, אדער שוועסטער׳ל... זיי האַלטען זיך דעמאָלט גאַנץ אַנדערס, און גענהט דעמאָלט פערבי א בעקאַנטער בחור, קוקען זיי אויף איהם דרייס־טער און זייערע שטימען קלינגען דעמאָלט פרייער, הילכענדיגער, חוצפּה׳דיגער...

זיי פיהלען זיך שבת׳דיג, זעהען אויס שבת׳־דיג, די גאַנצע סביבה ארום זיי האָט אַנגענטהאָן א שבת׳דיגען אויסזעהן... אַלע הייזער זיינען בעלויכטען, און דורך זיי ציהען זיך ליכטיגע, פרעהלעכע שטראַהלען פון די שבת־ליכט, ציהען זיך און רייסען זיך אין דרויסען ארויס און שטרייטען מיט די דונקעלע שאָטענס. וואָס די אַנקומענדיגע זומערדיגע נאַכט וואַרפט אויף דאָס שטעדטעל. און וואָס געדיכטער און דונ־קעלער עס צושפּרייטען זיך די דאָזיגע שאָטענס איבער׳ן שטעדטעל, אַלץ שטאַרקער און העלער רייסען זיך דורך די פענסטער פון די אידישע הייזער די שטראַהלען פון די שבת־ליכט, אַלץ פרעהלעכער און פייערליכער קוקען פון דאָרט ארויס די ליכטיגע אויגען פון דער מלכה שבת.

איבער׳ן מארק שוועבט אויף דער שבת־קודש. אַלצדינג איז דאָרט אזוי שטיל, אזוי רו־היג. די קרעמלעך זיינען צוגעשלאָסען, די טיש־לעך צוגענומען. קיין פערזאַרגטע אידישע פּנים׳ער זעהט מען איצט דאָרט ניט, קיין אי־דישען קרעכץ הערט מען ניט. שטיל. דער מארק שלאָפט, רוהט זיך אויס פון די וואָכעדיגע דאגות. די קריסטליכע היהנער מיט זייערע היהנדלעך, די קריסטליכע גענז און ענטלעך, וואָס האָבען דאָרט א גאַנצען טאָג אויפגעפּיקט פון דער ערד ארום די קרעמלעך און די טיש־לעך, זיינען אויך פון דאָרט אַוועק, אַיידער די נאַכט איז צוגעפאַלען, נור אידישע ציגען בלאָנ־קען נאָך דאָרט ארום צוויישען די קרעמלעך. אזוי

ווי קיינער טרייבט זיי איצט ניט, פיהלען זיי אויך דעם שבת־קודש, געהען זיך אזוי געלאָסען, אזוי רוהיג, פיהרען זיך אויף אזוי פריי: שטעלען זיך אין מיטען דערינען אָב און רייבען זיך אונגעשטערט דאָס בערדעל אָן טהיר פון א קרעמעל...

די נאָכט איז צוגעפאָלען. דער וואָלד און דער פּוילישער בית־עולם האָבען זיך עפּעס ווי צוועקגערוקט פונ׳ם שטעדטעל אין א דונקעל־הייט ערין... אויפ׳ן הימעל האָבען זיך שטערען אָנגעצונדען. זיי האָבען אויף אָנדערס עפּעס ווי אין מיטען וואָך געפינקעלט. פון די בתי־מדרשים געהען ערויס אידען. זיי געהען זיך געלאָסען מיט זייערע ווייבער און זיהן, מאָנכער מיט׳ן אויבער־בגד איבער די אקסלען, מאָנכער ביידע הענד פערלענגט אויפ׳ן רוקען, געהען זיך כער די הענד פערלענגט אויפ׳ן רוקען, געהען זיך פאָוואָלינ טריט־ביי־טריט, אזוי רוהיג, ווי קיין דאָגות וואָלטען גאָר אויף דער וועלט ניט געווען...

— גוט־שבת! — הילכט די גאָס מיט פייערלעכע שטימען.

— גוט־שבת! — הילכט אין די הייזער.

— גוט־שבת! — פלוסטערען, דאָכט זיך, די לעכטיגע פייערלעך דורך די פענסטער צו די פינקלענדיגע שטערן אויפ׳ן הימעל — גוט שבת!....

און באָלד האָט בעגריסט יעדער איד מיט א ניגון די גוטע מלאָכים אין זיין שטוב, וואָס זיינען געקומען צו איהם מיט דעם שבת־קודש צוזאמען. דאָס ווייב האָט איהם נאָכגעזונגען אין דער שטיל, אזוי די פרומע טאָכטער. און דער ראָזינקעס־ווייַן, אָדער דער זיסער ביער פון דעם קידוש־בעכער, פון וועלכען דאָס גאָנצע הויז־געזינד האָט פערזוכט, האָט אויך אלע טעמים געהאָט... און שפּעטער, וועז דער אייגענער איד האָט די זמירות געזונגען, האָט זיין קול געקלונגען אזוי בהרחבה׳דיג און די זיהן האָבען מיט איהם מיטגעזונגען, און דאָס ווייב און די טאָכטער האָבען אויך די זמירות נאָכגעזונגען אונטער דער נאָז אָדער אין די געדאַנקען... אלע זאָרגען זיינען פערגעסען געווען, וועז דער שבת־קודש איז אין שטעדטעל אָנגעקומען... געוועהט האָט דאָרט די אידישע נאָס, געוועהט האָט דאָס אידישע הויז, די אידישע נשמה האָט דאָרט געוועהט, וועז דער שבת איז געקומען...

IV

בעזונדער האָבען דעמאָלט אָבגעלעבט די אידישע מיידלעך. שבת־ביי־טאָג זיינען זיי שפּאַציערען אינ׳ם וואָלד געגאַנגען. צו פּאָר־וויי זיינען זיי אהין געגאַנגען, א חבר׳טע מיט א חבר׳טע, דאָרט האָבען זיי זיך אויסגעוצט אויף דעם גרינעם טעפּיך אינ׳ם דונקעלען שאָטען פון די בוימער. און צווישען די בוימער טראָגט זיך צו זיי א הילכענדיגער ליאָרם פון בעקאַנטע בחורים, וועלכע שפּיעלען זיך דאָרט אין „פּוטער־פּלעצלעך", אין פאַטשען אין די אלף־מחילות.... עלטערע אידען און אידענעס, וואָס זיינען אויך אהער ערויסגעקומען אויף שפּאַציער, זיצען אויפ׳ן גראָז מיט די פּנים׳ער צו די בחורים, קוקען זיך צו און לאָכען. די מיידלעך הויבען אָן צו זינגען א אידיש ליעדעל, וועלכע דאָרט שטיל ביי די בחורים, ווייזען זיי זיך באלד צווישען די בוימער, קוקען אויף די מיידלעך פון וויטען און שמייכלען אזוי נאָרישעווואָטע... די מיידלעך קעהרען אָב די אויגען פון זיי, פערריכטען אויף זיך די האָר, קוקען צו זיך אויפ׳ן שוים, טשיפּלען די גראָז ערום זיך און זינגען, און זינגען... דאָן כאַפּט אונטער איין בחור דאָס אייגענע ליעד, א צווייטער, א דריטער און באָלד אלע, אלע, און די שטימען פון די מיידלאָך און די בחורים צוברענגען זיך, פלעכטען זיך, לאָשצען זיך און קושען זיך... די עלטערע אידען און אידענעס זינגען אויך נאָך אונטער דער נאָז, און דער בלויער הימעל איבער די דונקעלע שפּיצען פון די בוימער זינגט, דאָכט זיך, אויך מיט זיי... עס שמעקט מיט געטריקענטע היי און מיט דזשעגעכץ אביסעלע, וויל טיפּ אינ׳ם וואָלד געפינט זיך א דזשענעכץ־פּאַבריק. בעווייזט זיך פון צווישען די בוימער א בעקאַנטער שייגעץ, וואָס ארבייט אויף דער דזשענעכץ־פּאַבריק, בלייבט ער שטעהן מיט א ברייטען שמייכעל אויפ׳ן פערגרעבטען פּליישיגען פּנים, הערט זיך צו צום געזאַנג, פּערריכט זיין שוואַרצע גלאַנציגע טשופּרינע אונטער׳ן היטעל, טהוט זיך א קראַץ אין פּאַטילניצע און לאָכט מיט געזונדע, ווייסע צייהן. דער־נאָך וועגדט ער זיך צו א מיידעל, וואָס קוקט אוים געזינטער, דיקער, און מאָכט: „אָך, סלאָוונאָ טי פּאָיאָש, חאיטשקא!" (דו זינגסט וואויל, חייקע!) און טהוט איהר א צופּ ביי דער ברוסט. גלייך וועדט א קוויטשעריי און א געלעכטער, די מיידלעך שפּרינגען אויף, ווי די נענז. די עלטערע אידען און אידענעס הויבען אָן צו מוסר׳ען דעם שייגעץ: שעהמען זאָל ער זיך, און די בחורים קוקען אויפ׳ן שייגעץ מיט עפּעס א מין קנאה און שמייכלען אזוי צומישט... דער שייגעץ צולאָכט זיך אויפ׳ן קול און גייט זיך אוועק וויטער זיין וועג. מעהר זינגט מען שוין ניט. די מיידלעך סוד׳ען זיך פערשעהמט, דריקען זיך מיט די אקסלען איינע צו דער אנדערער, טערטען איינע די אנדערע אויף די פּים, קנייפּען איינע די אנדערע, שטיקען אין זיך דאָס געלעכטער, לאָכען הויך, קוויטשען און קוקען פער׳גנב׳עט אויף די בחורים. די בחורים קוקען אויף זיי, בעזונדער אויף דער דיקער חייקע, וועלכע קוויטשעט העכער פון אלעמען, אויף איהר ברוסט, וואָס דער שייגעץ האָט בעריהרט,

און זיי לאַבען אויף, לאַבען אויפגעלעבטער, נערוועזער, און פֿלוצים הויבען זיי זיך אָן צו באַרען אינער מיט'ן אַנדערען, ווארפען איינער־דעם אַנדערען אָן דר'ערד, קייקלען זיך איבער'ן גראָז, ווייזען אַלערליי קונצען, געהען אויף די הענד, שטעלען זיך אויפ'ן קאָפּ און האַווקען, ווי די הינד... די מיידלעך לאַבען און קוויטשען, העבער, קייבעדיגער, און דער גאַנצער וואַלד הילכט... אַזוי ביז שלוש סעודות, דערנאָך צו־געהען זיי זיך אהיים...

V

זיי געהען דורך דעם מארק. צו פֿאַרווייז גע־הען זיי, זאַלבעדריט, זאַלבעפיערט, מיידלאַך בעזונדער, בחורים בעזונדער, און אי די, אי יענע זיינען נאָך אונטער דעם פרישען איינדרוק פון דער שטימונג אין וואַלד, און די גאַנצע צייט, וואָס זיי געהען, גיבען זיי זיך סיגנאַלען, די מיידלעך די בחורים, די בחורים די מיידלעך, קאָ־זען זיך הערען, לאָזען זיך פיהלען איינע די אַנדע־רע דורך א בליק, דורך א מינע, דורך א וואַרט, דורך א פֿלוצלונדיגען אויסגעשריי, דורך א פֿלוצ־לונגען קוויטש, דורך א געלעכטער און דורך א בעווענונג...

בעגעגענען דעמאָלט די מיידלעך א בעקאַנ־טען שייגעץ, גריסען זיי איהם אַזוי אונגעצוואונ־גען, אַזוי פריי, לאַבען זיי צו איהם, וויצלען זיי זיך מיט איהם, און שטעלט ער זיך אָב מיט זיי, שלעפט איהם מאַנכע פֿאַר די פֿאַלעם מיט גע־לעכטער, צופט איהם מאַנכע ביים אַרבעל, טהוט איהם מאַנכע א שטוים ביים אַקסעל, און יעדע לאַכט צו איהם, און יעדע איז בעריט מיט איהם צו שטיפען. אַזוי פריי ווי די דאָרטיגע אידישע מיידל האָט זיך דאָרט אמאל אויפ־גענפיהרט געגען א שייגעץ, האָט זי זיך געגען א אידישען בחור קיינמאל ניט אויפגענפיהרט. אפשר דערפאר, ווייל דער שייגעץ האָט זיך אויף אויפגענפיהרט געגען איהר אזוי פריי? אפשר דערפאר, ווייל צוויישען זיך און דעם שייגעץ האָט זי ניט געפיהלט יענע וואַנד, וועלכע זי האָט געפיהלט צווישען זיך און דעם אידישען בחור?...

די אידישע בחורים, אז זיי האָבען בעגעגענט דעמאָלט א בעקאַנטע בארפיסע שיקסע, האָבען זיי אויף מיט איהר געשפאָסט, האָבען זיי אמאל ביי איהר נעפרעגט, ווער האָט איהר די נאָז צובלוטיגט? האָט זי דאָן די נאָז מיט די קאָ־ראַווע פינגער געטאַפּט, געזוכט אויף זיי בלוט, דערנאָך זיך צולאַכט און געמאַכט צו זיי גוט־מוטיג: „די וועלף זאָלען אייך פרעסען!“ אָדער: „וועלט פערברענט!“ און אמאל האָבען זיי איהר געזאָגט, אז זי פערלירט די „ספּאָר־ניצע“, האָט זי זיך אבגעשטעלט, בעטאַפּט ארום זיך דאָס קלייד, געכאַפּט זיך, אז מען האָט זי אבגענארט, האָט זיך צולאַכט און גע־מאַכט צו זיי אַלץ גוטמוטיג: „די אויגען זאָלען אייך גוטמוטיג: „די אויגען זאָלען אייך ארויסקריכען!“ און אמאל, וועו זיי האָבען זיך ערלויבט מיט איהר נאָך א פרייערען שפּאַס, האָט זי זיי געענטפערט אויף דעם מיט א פּאַטש איבער די הענד און מיט א געלעכטער...

זיי, די אידישע בחורים, האָבען זיך אויך קיינמאל ניט ערלויבט צו שפּאַסען אַזוי פרעי מיט די אידישע מיידלעך, בפרט בפרהסיה, אין מיטען העלען טאָג...

דער מארק רוהט נאָך. די קראָמען זיינען פערשלאָסען, בעת דאָס אידישע יונגווארג טראָגט זיך מיט דעם קאָבעדיגען געפילדער פונ'ם וואַלד. די טהירען פונ'ם אלטען, שוואר־צען קאָסטיאָל זיינען שוין אָפען, מען גרייט זיך שוין דאָרט צום גאָטעסדיענסט... עטליכע פויע־רים און פויערטעס, אין וויסע סערמיאָגעס און לאָפּטיעס, זיינען געקומען פאַר פריה צום גא־טעסדיענסט פון די נאָהענטע דערפער, זיצען זיי אויף דער ערד נעבען קלויסטער און וואַרטען. די פויערים רויכערען פיפקעס, שפּייען און שווייי־גען. די פויערטעס, מיט וויסע און געבלומטע טיכלעך אויפ'ן קאָפּ, רעדען צווישען זיך שטיל, פער'סוד'עט... דערהערען זיי דעם הילכענדיגען געלעכטער פון די בעקאַנטע אידישע מיידלעך און בחורים, קוקען זיי זיך אום און גריסען צו זיי שטום מיט'ן קאָפּ.

און די פערבייגעהענדיגע אידישע מיידלעך ענטפערען זיי אויפ'ן גרום מיט לעבהאפטע מי־נעס, וואַרפען צו זיי פרעהליכע געשרייען: „זדאָרוע! זדאָרוע!“...

הינטער דעם קאָסטיאָל שפּרינגען ארום בו־טשאַנעס אויף זייערע לאַנגע פיס. דאָרט קוקט ארויס פון אן אָפענעם פענסטער א איד אין א יאַרמולקע, איינגעטונקט אין פערלערען, הפּנים עדשט פונ'ם בעט ארויס, גלעט זיך בהרחבה די באָרד, געגעצט בהרחבה און קנייטשט דעם שטערען. א צווייטער איד, מיט א געלער קאַל־טענוואַטער באָרד, אין א ווינטערדיגען קאָפּ־טען, פון אונטער וועלכען עס קוקען ארויס די־קע גלעץ ציצית, שטעהט נעבען טויער פון זיין הויז, קראַצט זיך אונטער דער העכטער פאַכווע מיט דער לינקער האַנד, קרימט זיך און איי־קעט: „אוי־וואַ, ס'רא היטץ, טאַטעלעך!“... א אידישע פרוי, אין א שבת'דיגען צופּעץ, לויפט ארויס פון שטוב און שרייט צו איהר איינגלי, ער זאָל ארויס אין שטוב, פרק זאָגען. און דאָרט זיצט א אידישע מאַמע מיט איהרע קלייגע קינ־דער אויף א פּריזשבע און דערצעהלט זיי מעשות ווענען שדים און רוחות, ווענען גוטע אידען און לאַמערוואוניקעס. א איד מיט פערקאַשערטע פּאַלעס יאָגט זיך נאָך זיין ציג און רופט זי: „דושיג! דושיג! דושיג!“... א צווייטער איד טרייבט א חזיר פון זיין טויער, וועלכער האָט דאָרט עפּעס דערשמעקט און נראָבט מיט זיין

שנויצע. דער איד מאַכט צו איהם מיט די הענד, שפּרינגט אונטער אויף די פֿיס, כאַפּט עפּעס פון דער ערד און שרייט: „האיוס! האיוס!".

דאָ און דאָרט ליעגט א ציעג אויף א פּריזש־בע, טהוט זיך א קראַץ דאָס בערדעל אָן רוקען, הויבט אויף דעם קאָפּ און פּאַנגט אָן צו קייען מיט'ן מויל. איבער א פּאַרקאַן אין דער הויך גיהט אַרום א קאַץ, ציהט זיך מיט'ן שלאַנקען רוקען, דרעהט מיט'ן עק, שאָקעלט מיט די דורכזיכטיגע, ליכטיגע אויערען, רייבט די וויי־סע וואַנצעס אָן איהרע לאַפּקעס און זשמורעט מיט די געלע אויגען. צוויי אידען גיהען פּערבי, ביידע, קענטיג, טיף פּערטהאָן אין ענין. ביידע טרעטען פּאַוואָליע, ביידע האַלטען די בערד אין די פויסטען און ביידע קנייטשען די שטערענס. מסתמא רעדען זיי וועגען „פּאָליטי־קע", וועגען ביסמארק און ביקאַנספיעלד, און אפּשר וועגען א טיעפּען ענין אין דער גמרא...

א יונגע אידישע מאַמע, אין שבת'דיגע מלבושים, זיצט אויף א פּריזשבע מיט אָן עופה'לע אויף די הענד, האַצקעט עס אונטער און זינגט, און לאַכט צו דעם אזוי גליקליך...

קליינע קינדערלאַך מיט אונגעוואַשענע צורה־קעלעך, געקאַמטע, שפּיעלען זיך אַרום די הויזער. די עקען, וואָס שטעקען אַרויס ביי די אינג־לעך פון די פּלודערקעס, זיינען נאָך וויים און ריין, די קליידלעך אויף די מיידעלעך זיינען נאָך ניט פערברודיגט...

דערזעהען די קינדער זייערע עלטערען, ברידער אָדער שוועסטער, וואָס קומען פונ'ם שפּאַציערען, וואַרפען זיי זיך צו זיי אַנטקעגען מיט פּריידיגע געשרייען, פאַלען צו צו זיי און דריקען זיך צו זייערע קניע. ביי דעם עלטערען ברודער און שוועסטער איז דער פּנים אויפגע־לעבט, פערשוויצט און די אויגען גלאַנצען אזוי פּרעהלאָך. מוסר'ט דעמאָלט, געווהנליך, דער טאַטע דעם זוהן: לויפט אַרום, אזא געזונדער אייוואַן, ער וואָלט בעסער פּרק געזאָגט! קוקט אויף איהם דעמאָלט, געווהנליך, די מאַמע און זיפּצט: ווי רויט, ווי געזונד, וועט שוין זיין א סאָלדאַט!...

און צו דער טאַכטער זאָגט דעמאָלט די מא־מע: אזא שיקסע, ווי זי איז פערשוויצט, מסתמא א וועלט געקאהרט! און דער טאַטע זאָגט אויף דעמאָלט, געווהנליך, אין א האר־בען טאָן: די באַקען דאַרף מען איהר אויספּא־טשען, דער שיקסע, זי זאָל געדענקען, אז זי איז א אידישע טאַכטער!...

און גלייך, ווי די טאַכטער, די „שיקסע", האָט זיך אָבגעקאהרט, קוועלען, געווהנליך, טאַטע־מאַמע און רעדען איינער צום אנדערן:

— וואָס פאַר א פּארשוין זי איז, קיין עין־הרע! וואָס פאַר א פּארשוין, שיינט ווי אלע זיעבען זונען!...

די זון זינקט. באַלד וועט זי אונטערגעהן. דער עולם צוגעהט זיך אין די בתי־מדרשים, מנחה דאַוונען. די טאַכטער בלייבט אין דער היים, האָט אָנגעטהאָן א פּאַרטוך אויף איהר שבת'דיגען קלייד און גרייט דעם טיש צו שלש־סעודות. זי גרייט דעם טיש און חלום'ט איהר מיידעלישען חלום... פון איהרע אויגען גלאַנצט ער ארויס, איבער איהרע באַקען רויטעלט ער זיך, איבער איהרע ליפּען שוועבט ער... א בחור זעהט זי, וואָס לויפט איבער'ן וואַלד מיט אזא אימפּעט, וואָס בארעט זיך מיט א צווייטען מיט אזא קראַפּט, מיט אזא קראַפּט...

און דער בחור, וואָס איז אַוועק אין בית־המדרש מנחה דאַוונען, טראַכט אויף פונ'ם וואַלד, פון די מיידלעך, חלום'ט פון זייערע פּנים'ער, פון זייערע אויגען, פון זייער געזאַנג, פון זייער לאַכען, און ער בענקט, בענקט...

מען איז געקומען פון מנחה אהיים. מען זיצט ארום טיש און מען עסט דעם שלש־סעודות. דער טאַטע הויבט אָן צו זינגען די זמירות. די זון איז אונטערגעגאַנגען. פלוצלונג הילכט אָב איבער'ן שטעדטעל א מעטאַלענער קלונג: בים־ם־ם! וואָס ציטערט דורך דער לופט אין א לאַנגען, לאַנגען טאָן... די שבת'דיגע נשמה יתירה טהוט זיך דעמאָלט א צאַפּעל ביי דעם דאַרטיגען אידען, אָן אומעט בעפאַלט זי, א בענקעניש...

דער גלאַק פונ'ם קאַסטיאָל הויבט אָן צו קלינגען נאַכאַנאַנד און הודיעט איבער'ן שטעד־טעל אין לאַנגע און קורצע טענער: בים־ם־ם! בים־ם־ם — קלינג — לאַנג — לינג! בים־ם־ם!

און עס מישען זיך די דאָזיגע פייערליכע, מעטאַלענע טענער מיט די דונקעלע שאַטענס, וואָס די נאַכט וואַרפט אויפ'ן שטעדטעל, און זיי רייסען זיך אַריין אין די אידישע הייזער, אין די אידישע נשמות, און זיי וועקען דאַרט שטאַרקער דעם אומעט, די בענקעניש, די וואָ־בעדיגע זאַרגען... עס זיפּצט דער איד, פער'־דאגה'ט זעהט אוים זיין ווייב, צוטראָגען און אומעטיג זיינע זיהן, טרויעריג זיינע טעכטער... נור מאַנכע פון די קלענערע קינדער פערטייט־שען דעם קלינגען פונ'ם גלאַק נאַכמאַכענדיג איהם: איינ־גע־זונ־קען זאָל־סטו וור־ע־ר־ע־ן! איינ־גע־זונ־קען...

שפּעטער א ווייל זיינען זיך די טאַטעס וויעדער צוגאַנגען אין בית־מדרש, מעריב דאַוו־נען. די אידישע הייזער זיינען אלע פינסטער. די אידישע טעכטער וואַרפען פון זיך ארונטער די שבת־בגדים, נעהמען ארויס די סטענגעס פון די האָר און זיפּצען אין דער פינסטערנים אריין. און דער גלאַק קלינגט וויעדער, און אזוי אומע־טיג הודיען זיינע קלאַנגען אין דער פינסטערנים, אזוי מרה־שחורה'דיג הילכען זיי אָב אין די אי־דישע פינסטערע הייזער, פון וועלכע דער שבת־קודש האָט ארויסגעצויגען...

אויפ'ן הימל האָבען זיך אָנגעצונדען די

שטערען. זיי פינקלען שוין ניט אזוי פרעהליך, ווי פרייטאג־צו־נאכטס...

אין די פענסטער פון די אידישע הייזער האבען זיך אומעטיגע פייערלעך בעווייזען... אויף דער גאס הערהערען זיך שטימען: „גוטע־וואך!" — „גוטע־וואך!" — פערזאגטע שטימען... און באלד הערהערט זיך פון יעדען הויז דאס הבדלה און דער „ויתן־לך". און נאך אין א ווייל ארום דאס הייזעריג קלינגען פון שלעסער אויפ'ן מארק, וואו די אידען און די אידענעס עפענען זייערע קראמען. דא און דארט דערהערט זיך א אידישער קרעכץ... נאך שבת — די נשמה יתידה האט ארויסגעצויגען, די וואכעדיגע נשמה איז אליין געבליבען, די זארגען האבען ערוואכט, די קאפדרעהענישען — נאך שבת!...

(וויטערע בילדער פון דער סעריע קומען.)

פעליקס קאן:

גאליציען אין פייער פון וועלט־קריעג

(צווייטער בריעף פון עסטרייך.)

I.

איך האב ניט איבערגעלעבט דעם פחד, וועלכער האט בעהערשט לעמבערג בעת די רוסען זיינען צוגעגאנגען נאהענט; איך האב ניט געוואהלען די שרעקליכע סצענעס בעת די בעפעלקערונג איז געלאפען, די שטיקעניש אין די צוגען, בעת מענשען זיינען געקראכען אויפ'ן דאך פון וואגאנען, אבי אנטלויפען; איך האב ניט איבערגעלעבט דעם מורא'דיגען פחד, וועלכער האבען פערגעסען אן קינדער, קינדער אן עלטערן, מענער אן זייערע ווייבער, בעת מענשען האבען מיט זייערע פויסטען זיך דערשלאגען אן ארט אין וואגאן, אבשטויסענדיג פרויען, אלטע לייט און יונגע קינדער... איך האב אויך ניט איבערגעלעבט דעם שרעקליכען שרעק פון יענע, וואס זיינען פערבליבען אין לעמבערג, וועלכע האבען ארויסגעשטעלט אין די פענסטער הייליגע בילדער, אפשר וועט דאס זיין א שוין... דאס רוסישע זיעגרייכע מיליטער האט זיך שוין געקויפט א נאמען פון פאגראמען־מאכער; די קריסטליכע בעפעלקערונג האט זיך געזוכט צו ראטעווען מיט דעם, וואס זי האט ארויסגעשטעלט הייליגע בילדער אין די פענסטער, און דערמיט גופא האט זי ארויסגעגעבען די אידישע בעפעלקערונג, אזוי ווי אנגעוויזען מיט'ן פינגער, וואו אידען וואהנען. איך בין אוועקגעפאהרען פון לעמבערג מיט עטליכע טעג פריהער, איידער די רוסען האבען די שטאדט בעזעצט, און איך האב דאס אלץ ניט איבערגעלעבט. קראקוי, וויעדער, וואוהין איך בין געפאהרען, איז געווען אין אלע פרטים א פאל־שטענדיגער קאנטראסט צו לעמבערג. אויף לעמבערג האט מען געווירקט. קראקוי האט אליין גע־ווירקט. דאס איז געווען די קיך, וואו מען האט געקאכט די היסע פאטריאטישע געריכטען, וועלכע מען האט פאנאנדערגעטאגען איבער גאנץ גאליציען. אין לעמבערג האט איהר אפשר געקאנט טרעפען א נאאיוו בעגייסטערונג אויך; אין קראקוי, צום וועניגסטענס אין די אנפיהרענדע ספערען, האט געהערשט פאליטיק, פאליטישע חשבונות, קאמבינאציעס, פשרות. דארטען איז ניט געווען די אויפריכטיגקייט, וועלכע האט בעגייסטערט אין לעמבערג. פון קאלישער גובערניע, וועלכע איז געווען בעזעצט פון עסטרייכישען מיליטער צוזאמען מיט די פוילישע שטשעלצעס, זיינען דערגאנגען ידיעות וועגען נויט און עלענד פון דער דארטיגער בעפעלקערונג; אין א סך ערטער איז ניט געווען קיין זאלץ, קיין פעטראלעאום (קעראסין); וואס די רוסישע מיליטער האט פאר איהר אוועקגעהאלטען ניט בעוויזען צו פערניכטען, דאס האבען גערעדעט האבען פאר זיך די עסטרייכישע און פוילישע לעגיאנען, וועלכע האבען איצט דעם געגענד בעזעצט; קיינער האט ניט געוארנט צו העלפען דער בעפעלקערונג. די פוילישע „קאמיסאדען" האבען זיך דאך אמאל צוגערעכענט צום פראלעטאריישען לאגער, און ערשט, אינ'ם מאמענט פון מלחמה, האבען זיי אין גאנצען אראפגעוואהרפען פון זיך דעם „צונאמען" סאציאליסט.

אט די „סאציאליסטען־נאציאנאליסטען", אדער ווי געוענסע זאליעווסקי רופט זיי: „סאציאליסטען־פאטריאטען" זיינען א ריין־פוילישע ערשיינונג, ארויסגערופען דורך ספעציעלע בעדינגונגען, דורך די צוטיילונג פון פערקנעכטונג פון פוילען; דאס איז א ערשיינונג, געגען וועלכער דער פראלעטאריישער בעוועגונג איז אויסגעקומען צו קעמפען א גאנצען פערטעל יאהר־הונדערט. איך מוז זיך דארום אויף דעם אבשטעלען, לפחות אין קורצען.

אין קרוין־פוילען האָט זיך די סאציאליס־טישע בעוועגונג אנגעהויבען אין מיטען די זיבע־ציגער יאהרען פונ׳ם פאריגען יאהרהונדערט. דאָס ערשטע אזוי גערופענע „ברוסעלער פראָ־גראם", ארויסגעגעבען אין 1878, האָט אין גאנ־צען ניט בעריהרט די פראגע וועגען דער זעלבסטשטענדיגקייט פון פוילען, אין גאנצען ניט פארמולירט קיין מינימום־פראגראם, אוו די בעציהונג צו דער רעגיערונג איז געווען בלויז ווי צו א מאכט, וואס פערטיידיגט די אינטערע סען פון די פערמעגליכע קלאסען. די גאנצע טעטינגקייט פון די דאמאלסטדיגע פוילישע סא־ציאליסטען איז געווען געווענדט נור אויף צו דערוועקען ביי די פוילישע מאסען דעם קלאסען־בעווואוסטזיין. באלד אבער האָט זיך געגען דער דאזיגער שטרעמונג אנגעהויבען א רעאקציע. דאָס איז געשעהן אונטער דעם איינפלום פון ספערען, וועלכע זיינען געשטאנען אויסער דע־ר־פראָלעטאריאט. נעבען דער אינטערנאציאנא־לער סאציאליסטישער שטרעמונג האָט אנגע־הויבען ארויסצוטרעטען אן אנדערע, א סאציא־ליסטיש־פאטריאטישע שטרעמונג. דער פאָר־שטעהער פון דער דאזיגער שטרעמונג באלעס־לאוו לימאנאווסקי — ער לעבט נאָך איצט אויף און האָט פאר דער גאנצער צייט אפילו אויף איין האָר זיינע אנזיכטען ניט געביטען — האָט אויף דעם אינטערנאציאנאלען סאציאליסטישען קאנגרעס אין חור פארגעלעגט דאָס פראגראם פון די סאציאליסטישע פאטריאטען. ארויסגע־הענדיג פון דעם, וואָס פוילען איז צוטהיילט אויף דריי טהיילען, זאָ יעדער טהייל געפינט זיך אין דורכאוים פערשיעדענע סאציאל־פאָלי־טישע בעדינגונגען, האָט לימאנאווסקי געדרונ־גען, זאָ אויסער דעם פראגראם, וואָס איז נוי־טיג פאר יעדען איינעם פון די דאזיגע טהיילען, מוז מען נאָך אויסארבייטען אן אלגעמיינע פראָ־גראם פון גאנץ פוילען; דערביי האָט ער פאר־געלעגט אזא פראגראם, וואָס זיין יסוד איז גע־וועז — פעראיינינגען די אלע דריי טהיילען פון פוילען אין איין גאנצען אונאבהענגיגען שטאַאט.

געגען דער דאזיגער פארלאגע לימאנאווסקיס האָט לודוויג וואריינסקי (איינער פון די, וואָס האבען שפעטער געגרינדעט די פארטיי „פראָ־לעטאריאט", איז פעראורטהיילט געווארען אין דעם פראצעס פון דער דאזיגער פארטיי און האָט אויסגעהויבט זיין לעבען אין די קאזעמאטען פון שליסעלבורגער פעסטונג), ארויינגעטראגען פאל־גענדע רעזאלויציע:

1) דער פוילישער פראָלעטאריאט דארף ארויינטרעטען אין די רייהען פון דער סאציא־לער, היוסט עם אינטערנאציאנאלער רעוואלו־ציאָן, אויניג מיט דעם פראָלעטאריאט פון דער גאנצער וועלט.

2) אָרגאניזירען און רופען דעם פוילישען פראָלעטאריאט צו אן אויפשטאנד פאר נאציא־נאלע אונאבהענגיגקייט קאָן ניט זיין די אויפ־גאבע פון די סאציאליסטען, ווייל זייער ציעל איז קלאסען־קאמפף און ניט נאציאָנאלער קאמפף. און וואָס איז נוגע דער נאציאָ־נאלער אונטערדרוקונג, איז עס נאר אן איינצעלהייט, א פרט וועלכע וועט געלעזט ווערען, בעת עס וועט געלעזט ווערען די אלגעמיי־נע סאציאלע פראגע.

3) בייַם אָרגאניזירען די מאסען מוז מען נעהמען אין אכט נאר עקאָנאָמישע און פאקטיש־פאָליטישע בעדינגונגען אליין, אבער ניט קיין נאציאָנאלע טראדיציעס.

4) יעדע פערבינדונג, יעדערליי אונטער־האנדלונגען צווישען די פוילישע סאציאליסטען מיט בורזשואזע אפילו העכסט ראדיקאלע פאט־ריאָטען, צוליעב וועלכער פראגע עס זאָל ניט זיין, און איבערהויפט צוליעב דער פראגע וועג־גען וויעדער אויפשטעלען א פוילישע אונאב־העניגע מלוכה, מוז גערעכענט ווערען פאר א געגענזאץ צו די אינטערעסען פונ׳ם פוילישען פראָלעטאריאט.*)

די ערשטע צייט — ביז 1892 — איז די אינטערנאציאָנאלע שטרעמונג געווען בעדיי־טענד שטארקער פאר דער פאטריאָטישער. דער קאמפף פאר דער בעפריאונג פונ׳ם פוילישען ארבייטער־קלאס האָט זיך געפיהרט צוזאמען מיט׳ן קאמפף פאר דער בעפריאונג פונ׳ם רו־סישען ארבייטער־קלאס — אויף דעם דאזיגען באדען איז צו שטאנד געקומען דער בעוואוס־טער אפמאך צווישען דער פוילישער פארטיי „פראָלעטאריאט" מיט דער רוסישער „נאראד־נאיא וואליא". אונטער דער דאזיגער פאהן, וועלכע איז איבערגעבליבען בצואה פון די פראָ־לעטאריאטצעס און איז אנגע׳חתמ׳עט געוואָרען מיט זייער בלוט, האָט זיך דער קאמפף גע־פיהרט א גאנצע רייהע יאהרען.

נאר אין אנפאנג פון די נייניציגער יאהרען, בעת דער „אוואנגארד פון דער אלגעמיין־אייר־פעאישער רעוואָלוציע", ווי קארל מארקס האָט גערופען די „נאראדנאיא וואליא", איז געווען אין גאנצען צובראכען דורך דער זעלבסטהער־שונג, און רוסלאנד האָט אויף לאנגע יאהרען בעהערשט א בית־עולם־שטילקייט, ערשט דע־מאלט איז אין פוילען אין דעם פרט דורכגע־בראכען געוואָרען א שפאלט. די טראדיציעס פונ׳ם קאמפף פאר דער אונאבהענגיגקייט פון פוילען האבען אויפגעלעבט מיט נייער קראפט, די בעוואוסטע ארטיקלען פון קארל מארקס און פרידריך ענגעלס, די שעפער פונ׳ם וויסען־שאפטליכען סאציאליזם, וועלכע האבען געלעזט גרויסע האפנונגען אויף די ווידערשטעלונג פון

*) זעה די צייטשריפט „פשעדסווויט" פאר 1881, נומער 5, זייטען 6—5.

פּוילען, ווי אויך אַ פּאַקטאָר, וואָס קאַן אָפּ־שוואַכען די רוסישע זעלבסטהערשונג, די דאָ־זיגע אַרטיקלען זיינען אויך ניט געבליבען אָהן אינפלוס, און די נאַציאָנאלע שטרעמונג האָט בעקומען די אויבערהאנד איבער דער אינטער־נאַציאָנאלער. עס האָט זיך אַרגאַניזירט די פּ. ס. (פּוילישע סאָציאַליסטישע פּאַרטיי), וועל־כע האָט אָנערקענט, אז דער נאָהענטסטער ציעל פון׳ם פּוילישען פֿרײַהעטסאַריאָט איז — צו ער־קעמפּפּען אן אונאבהענגיגע פּוילישע רעפּובליק, וועלכע זאָל פּעראייניגען אַלע דריי טהיילען פון פּוילען, דעם רוסישען, פּרויסישען און עסטריי־כישען.

געגען דער דאָזיגער שטרעמונג איז שפּע־טער אַרויסגעטראָטען די סאָציאַל־דעמאָקראַטיע פון קרוין־פּוילען און ליטע (פּ. ס. ד.), אָבער איהרע אַרויסטרעטונגען האָבען ניט געפּונען קיין אָבקלאַנג. נאָר וועז אין רוסלאַנד האָבען זיך אָנגעהויבען הערען די ערשטע דונערען פון דעם רעוואָלוציאָנערען שטורם, נאָר דעמאָלט האָט דאָס פּראָלעטאַרישע פּוילען, ווי אין די אַכצי־גער יאָהרען, אָנגעהויבען געהן האַנד אין האַנד מיט דעם פּראָלעטאַרישען רוסלאַנד, אין קאַמפּף מיט דער זעלבסטהערשונג. דעם שלאָג־וואָרט פון נאַציאָנאלען אויפשטאַנד האָט מען פערלאָ־זען. די אייבערגע בלוט־טריפענדע פּוילען־פּראָגע דארף געלעזט ווערען אויך אין אַנדער וועג, אויפ׳ן וועג פון קאַמפּף האַנד אין האַנד מיט דעם פּראָלעטאַריאָט פון די פערשיעדענסטע נאַציאָנעז, פון דער גאַנצער רוסישער מלוכה פאַר דעמאָקראַטיזירען רוסלאַנד; די דאָזיגע דעמאָקראַטיזירונג מוז ברענגען אויטאָנאָמיע פאַר פּוילען. עהנליכע ערשיינונגען אין פּרויי־סען און עסטרייך וועלען מיט דער צייט ברענ־גען דאָס צוואַנציג מיליאָניגע פּוילישע פּאָלק צו אַ פּאָלשטענדיגער פּאָליטישער אונאבהענ־גיגקייט אין אַ פּרייען פערבאַנד פון פּרייע פעל־קער. אזוי זיינען אין אלגעמיינע שטריכען פּאַר־מולירט געוואָרען די אנזיכטען פון דער פּ. ס. אויך איהר אכטען פּאַרטיי־קאָנגרעס.

די דאָזיגע אומענדערונג אין די אַנזיכטען האָט זיך אָנגעשטויסען אויך אַ פּראַקטיש מצד די פערביסענסטע אָנהענגער פון די פּריהערדיגע שלאָג־וואָרטער, וועלכע זיינען אזוי ווייט דורכ־געדרונגען געווען מיט די אידעען פון׳ם קאַמפּף פאַר אונאבהענגיגקייט, אז אָפּזאָגען זיך פון די דאָזיגע אידעען איז פאַר זיי געווען אונמעגליך. מען דארף אויך ניט פערגעסען, אז דאָס שלאָג־וואָרט, קאַמפּף פאַר אונאבהענגיגקייט, האָט אריינגעצויגען אין די רייהען פון דער פּאַרטיי אַ בעדייטענדע צאָהל מענשען, פּאַר וועלכע דער סאָציאַליזם האָט געשפּיעלט די צווייטע ראָלע, בעת די נאַציאָנאלע אונאבהענ־גיגקייט, וועלכע איז פאַר די סאָציאַליסטען גע־שטאַנען אויפ׳ן צווייטען אָרט, האָט ביי זיי פערנומען דעם ערשטען אָרט. קיו צער, אין די רייהען פון דער פּאַרטיי האָבען זיך געפונען אזעלכע עלעמענטען, וועלכע זיינען אין דער אמת׳ען געוועז נאָר דער עקסטרעמיסטישער פון׳ם ראַדיקאַלען פּאַטריאָטיזם. פּאַר די סאָציא־ליסטען איז דער אויפשטאַנד געווען נאָר אַ מ י ט ט ע ל; פּאַר די דאָזיגע עלעמענטען איז ער גע־ווען אַ ציעל. קיין חדוש ניט, וואָס זיי האָבען זיך אונפערמיידליך געמוזט אָפּשפּאַלטען פון דער פּאַרטיי... מיר לאָזען אַן אַ זייט די וויי־טערדיגע ענטוויקלונג פון דער פּ. פּ. ס., וועלכע האָט זיך ביסלעכווייז בעפרייט פון די נאַציאָ־נאַליסטישע טענדענצען; מיר וועלען נאָר אָנ־ווייזען אויף דעם, אז די אנזיכטען פון די נא־ציאָנאַליסטען האָבען געפונען אַ שטארקע שטי־צע אין דער פּ. פּ. ס. ד. פון גאַליציען, איז בע־זונדערס אין דעם טאַלענטפולען חבר איגנאַץ דאשינסקי, וועלכער האָט אין זיין אָפענעם בריף צו דעם צענטראַלען אַרבייטער־קאָמיטעט פון פּ. פּ. ס. פערזיכערט, אז די רוסישע מלוכה איז ניט אימשטאַנד צו בעשאַפען אין דער נא־ענטער צוקונפט בעדינגונגען פון קאָנסטיטו־ציאָנעלען לעבען, אז דעריבער מוז דער קאַמפּף פאַר פּאָליטישע פרייהייט אין פּוילען אָננעהמען די פּאָרם פון אַ בעוואָפענטען אויפשטאַנד פאַר די אונאבהענגיגקייט פון פּוילען און פאַר אָפּ־טהיילען פּוילען פון רוסלאַנד, אז אַן אלגעמיי־נער סטרייק איז פאַר פּוילען ניט קיין צוגע־פּאַסטער, פרעמדער קאַמפּפּס־מיטעל, אז מיט דעם, וואָס מען העלפט דער ניט צייטיגער רו־סישער בעוועגונג, שוואַכט מען אָפּ די פּוילישע בעוועגונג א. ד. גל. דער דאָזיגער אָפענער בריף האָט געשפּיעלט זעהר אַ גרויסע ראָלע, אָבער פונקט אַ פערקעהרטע, ווי דאשינסקי האָט ערוואַרט. דער פּאַרטיי־צוואַמענפּאַהר האָט אין אַ בעזונדערע רעזאָלוציע בעשטימט איין מאָל פּאַר אלע מאָל — דער וועג פון פּוילישען פּראָ־לעטאַריאָט איז דער געמיינזאַמער וועג מיט׳ן רוסישען פּראָלעטאַריאָט.

הגם די שפּאַלטונג איז נאָך אפיציעל ניט ערקלעהרט געוואָרען, דאָך אין גרונד גענומען האָבען פון יענעם מאָמענט אָן אונטער איין אל־געמיינעם נאָמען עקזיסטירט צוויי פּאַרטייען, וועלכע האָבען איינע מיט דער אַנדערער קיין שום שייכות ניט געהאַט און האָבען זיך ענט־וויקעלט אין צווייי דורכאוים געגענזעציכע וועג־דונגען, איינע אַ סאָציאַל־דעמאָקראַטישע, די אַנדערע אַ בלאַנקיסטישע. לויט די אנזיכטען פון דער לעצטער, איז די רעוואָלוציע אַ מורא־דיג גרויסער בונט, וואָס כאפט אַרום די פּאָלקס־מאַסען און וועט צוגעגרייט קאָנספּיראַטיוו דורך אן ארגאַניזאַציע פון געהיימע פערשוע־רער. דער ערפּאָלג פון דער רעוואָלוציע וועגדט

זיך אָן דעם, ווי וויט די ארבייטער־מאסען זיינען אויסגעלערנט אין מיליטער־קונסט, פון דעם כח, דער בויגזאמקייט און בעוואפענונג פון דער „מיליטערישער ארגאניזאציע" פונ׳ם פּראָלעטאריאט. אָט די „מיליטעריש ארגאניזאציע", אָט די קאָנספּיראַטיוו בונטאַרישע אר־מע — דאָס איז די איינציגע ערנסטע געוועהר פון דער רעוואָלוציע...

ביז א געוויסער צייט איז דער סאָציאַלים־טישען „צונאָמען" געווען פאר די דאָזיגע טהעור־נויטיג, כדי צוצוציהען די פּראָלעטאַרישע מא־סען; אָבער ווי עס האָט אויסגעבראָכען די מלחמה האָט מען דעם „צונאָמען" אַוועקגע־ווארפען, ווי אַן איבעריגען לעסטיגען באַלאַסט. צו קעמפּפען געגען רוסלאַנד, האָט מען חויז קא־נאָנען־פלייש, נאָך געדארפט האָבען געלד־מיט־לען; די רויטע פאָהן האָט געקאָנט אָפּשרעקען די פערמעגליכע קלאַסען; האָט מען זי אַוועק־געווארפען. די „סאָציאַליסטען", אלס אזעלכע, זיינען פערשוואונדען; זייער אָרט האָבען פער־נומען טאָקע די זעלביגע מענשען, אָבער שוין אלס נאַציאָנאַליסטען, וועלכע האָבען זיך גע־סטארעט צו געפינען חן אין די אויגען פון דער גאנצער בעפעלקערונג פון אלע איהרע קלאסען. צוליעב דעם האָט דער קאָמאַנדאַנט פון די פוי־לישע מיליטער, א געוועזענער אָנגעזעהענער טהעור פון פּ. פּ. ס., יאסיף פּילדוסקי, געמאַכט וויזיטען די קאַטוילישע גייסטליכע; צוליעב דעם האָבען די אידען, וואָס האָבען אַנטהייל גע־נומען אין דער דאָזיגער בעוועגונג, זיך בעזיי־טיגט פון יעדער מעהר אָנגעזעהענער ראָלע אין אַז. וו. פוילען איז אָפּגעגאַנגען מיט בלוט; פערלאָזען פון אלע דריי רעגיערונגען, פון דער רוסישער, פּרייסישער און עסטרייכישער, פער־וויסט און רוינירט אלס קריעגס־פלאַץ סיי פון די מיליטער, וועלכע איז אַבגעטראָטען, סיי פון די, וואָס איז אָנגעפאלען, פערוארטהיילט צום פייער און שווערד, האָט זיך פוילען געוויטיגט אין הילף; מען האָט בעדארפט צוריק אויפ־שטעלען און אָרגאַניזירען דעם לעבען, וועלכען די מלחמה האָט דעזאָרגאַניזירט און אין גאַנ־צען אָפּגעשטעלט. אָבער די קאָמיסאַרען פון דער פוילישער מיליטער איז דאָס ניט געלעגען אין קאָפּ. זיי זיינען געווען פערנומען מיט דער פראָגע וועגען די שילדען, וועגען אָרגאַניזירען א פעלד־זשאַנדארמעריע, וואָס זאָל פיהרען דעם פוילישען נאַציאָנאַלען גדאַנסק אויפ׳ן דרך הישר, וועגען ניט אריינלאָזען אין דעם געגנד, וואָס האָט זיך „בעפרייט" פונ׳ם רוסישען יאָך אזעלכע עלעמענטען, וואָס זייער נאַציאָנאַלע כשרות איז ניט אין גאנצען זיכער.

2.

אונז בלייבט איבער צו בעטראַכטען די וויכ־טיגסטע פראָגע: ווי האָט זיך בעצויגען צו דעם איצטיגען קריעג פוילען, ריכטיגער געזאָגט, קרוין פוילען, יענער גענגענד, וואָס פאר זיין בעפריי־אונג פונ׳ם רוסישען יאָך האָט געזאָרגט ניט בלויז גאליציען אליין, נאָר ווי עס איז צו זעהן פון דעם אויפרוף, וואָס די דייטשע און עסט־רייכישע אויבער־קאָמאַנדירען האָבען ארויסגע־לאָזען, אויך די ביידע מלוכות. איבער דער דאָ־זיגער פראָגע האָט מען פאר דער מלחמה זעהר שארף געשטריטען; די „פראקעך" און די גא־ליציאַנער סאָציאַליסטען האָבען זיך אינגאַנצען ניט גערעכענט מיט דער ווירקליכקייט, און ביי זיי איז קיין ספק ניט געווען, אז די הונדערט־יאָהריגע טראַדיציע האָט ניט געקאָנט פערשוויי־דען אָהן א שפור, און ווי נאָר די עסטרייכישע און, וואָס נאָך וויכטיגער, די פוילישע מיליטער וועט אריבערטרעטען דעם גרענעץ, וואָס טהיילט אָפּ קרוין־פוילען פון גאליציען, וועט גאנץ פוי־לען פון גרוים ביז קליין, אָהן אונטערשייד פון קלאסען, אויפהויבען די פאָהן פון אויפשטאנד. די ווירקליכקייט האָט צוקלאפט אלע האָפענונ־גען, געמאכט צו נישט אלע השבונות. די לע־זער וויסען די דעקלאראציע, וואָס דער דעפו־טאט יראָנסקי האָט איבערגעליינט אין דומע אין פעטערבורג אינ׳ם נאָמען פון דער פוילישער קאָלאָ, די אונטערהאנדלונגען, וואָס דער פיה־רער פון די נאַציאָנאַל־דעמאָקראַטען, ראמאן דמאָווסקי, האָט געפיהרט מיט דעם וואַרשעווער גענעראַל־גובערנאַטאָר זשילינסקי. די אונטער־האנדלונגען האָבען געבראכט דערצו, אז 69 פּאַרשטעהער פון פערשיעדענע פוילישע בילגער־ליכע גרופּען האָבען געשיקט דעם קייזער א דע־פעש, וואו זיי האָבען אויסגעדריקט זייערע טרייי־אונטערטהאַנישע געפיהלען, געבראכט צו רוסי־שע פאטריאָטישע דעמאָנסטראציעס, געמאכט פון די בעוואוסטע וואלוינצעס, וועלכע האָבען געשפּיעלט אויף די גאסען פון וואַרשע דעם פוי־לישען הימן: „יעשטשע פּאָלסקא ניא סגינעלא!" די וואלוינצעס, דאָס איז דאָך דער גווארדיע־פאָלק, וועלכער האָט זיך אזוי גראב אָפּגערע־כענט מיט די וואַרשעווער מאסען אין די יאָה־רען 1905 און 1906; דער פאָלק, וואָס זיין נאָמען דערוועקט אין וואַרשא נאָר האָס אין עקעל. מען קאָן מיינען, אז די אלע רוסיש־פאטריאָטישע מאניפעסטאציעס זיינען געווי געצוואונגענע. מען קאָן מיינען, אז דער פח פאר דעם רוסישען קנוט איז אזוי גראָב אָפּגערע־כל זמן דער דאָזיגער קנוט הענגט נאָך ביי די פאָליאקען איבער די קעפ, מאכען זיי אלערליי פאטריאָטישע קונצשטיק, פשוט אויס מורא. לייר־דער איז עס ניט אזוי! די פוילישע בורזשואזיע האָט, אפילו נאָכדעם, ווי די רוסען האָבען אָפּ־געטראָטען, אויך ניט געביטען איהר בעציהונג ניט צו דער מלחמה, ניט צו די קריעג־פיהרענדע מלוכות. דאָס האָבען געמוזט מודה זיין גראד יענע לייט, וועלכע האָבען די גאנצע צייט נע־

טענה'ט, אז די מעשה וועט זיין פונקט פּע־
קאהרט.

די לעצטע צייט האָט זיך געבילדעט א ספּע־
ציעלע אָרגאַניזאַציע צו ווירקען אויף דער גע־
זעלשאפטליכער מיינונג פּאר דייטשלאנד און
עסטרייך — „די פּוילישע פּאָלקס־אָרגאַניזא־
ציע", וועלכע איז מיטגעגאַנגען מיט דער דיי־
טשער און עסטרייכישער ארמעע און מיט די
פּוילישע לעגיאָנען, און אין די שטעדט, וואָס
די דאָזיגע מיליטער האָט בעזעצט, האָט זי אָר־
גאניזירט מיטינגען, אָגיטירט דערפאר, מען זאָל
זיך פּערשרייבען אין די לעגיאָנען, ארויסגעגע־
בען ספּעציעלע אָגיטאַציאָנס־אָרגאַנען. אין
איינעם פון די דאָזיגע אָרגאַנען, ארויסגעגעבען
אין לאָדז אונטער'ן נאָמען „צו געווער!"—לייט־
ענען מיר, „שרעקליך זיינען די חורבונות, וואָס
די לאַנג־איהריגע קנעכטשאפט האָט אָנגעמאכט
אין כאראקטער פון דער געזעלשאפט. שוין
אייניגע וואָכען זיינען צריבער פון דער צייט,
וואָס די מאַסקאַליען האָבען אַוועקגעוואָרפען
לאָדז. נאָר עס איז אַזוי וויי דער קנוט וואָלט
נאָך אַלץ הענגען איבער דער געזעלשאפט, אין
וועלכער ער רופט נאָך היינט אויף ארויס א
שרעקליכען שרעק. דער 5(18)טער אָקטאָבער,
דער געבורטסטאָג פון'ם רוסישען טהראָן־פּאָל־
גער, איז צופעליג צוזאַמענגעפאלען מיט דעם
טאָג, וועלן די פּוילישע לעגיאָנען און די פּאָר־
שטעהער פון דער פּוילישער נאַציאָנאלער אָר־
גאניזאַציע זיינען אריין אין לאָדז. און אָט דער
טאָג, וועלכער האָט בעדארפט צו זיין א נאציאָ־
נאלער יום טוב, וועלן די לאָדזער איינוואָהנער
וואָלטען פערמאָגט לפּחות איין טראָפּען טאָפּ־
פערקייט, איז אין דער אמת'ן געוואָרען א טאָג
פון שאנד. א סך הויז־בעזיצער האָבען ארויס־
געהאנגען אויף זייערע הייזער רוסישע פאָהנעם
צוליעב דעם געבורטסטאָג פון'ם רוסישען טראָן־
פאָלגער"...

אין סאָסנאָוויץ האָט די לאָיאַליטעט צו רוס־
לאנד און געוויסער מאַסען אויף דער פּחד נע־
בראכט צו נאָך מעהר טראגי־קאָמישע ערשיי־
נונגען. בעת מען האָט אָרגאַניזירט א קאָמי־
טעט צו פיהרען די שטאָדטישע אנגעלעגענהי־
טען, האָבען די אָרטיגע פּני זיך לאנג געוועהרט
און ניט געוואָלט דערלאָזען אין קאָמיטעט קיין
ארבייטער. אין שטאָדט זיינען איבערגעבליבען
דריי רוסישע בעאמטע. פּאר וואָס זיינען זיי
ניט צוואָמען מיט דער רוסישער מילי־
טער, וויים מען ניט. האָבען זיך סאַסנאָוויצער
פּני דערמאָנט אָן די דאָזיגע איבערגעבליבענע
און האָבען זיי איינגעלאָדען אין קאָמיטעט. פּאר
די לאנגע יאָהרען, וואָס די דריי בעאמטע האָ־
בען גערוינט אין פּוילען, האָבען זיי זיך קיין
פּויליש ניט אויסגעלערנט. איז כדי זיי זאָ־
לען קאָנען אנטהייל נעהמען אין בעטראכטען די
שטאָדט־זאכען, האָט דער קאָמיטעט בעשטימט,
אז די דעבאַטען זאָלען זיך פיהרען אויף רוסיש.
איז דאָס נאָך וועניג. דער דייטשער אדמיני־
סטראציע האָבען די דאָזיגע אינערגעבוירענע
רוסישע בעאמטע אויסגעזוכט פּערדעכטיג, האָט
זי זיי אַוועקגעשיקט אין דייטשלאנד, וואו זיי
זיינען אינטערנירט אלס געפאַנגענע. וואָס האָט
געטהאָן דער קאָמיטעט? וועגן הונגערנויג אר־
בייטער זיינען געקומען בעטען שטיצע פּאר זייע־
רע פערשמאַכטע פאמיליעס, האָט ער זיי אָבגע־
זאָגט: ניטא קיין געלד! איצט האָט ער אייני־
שטימיג בעשלאָסען: שיקען די דריי בעאמטע
אין די ערטער, וואו זיי געפינען זיך, צו הונ־
דערט רובעל א חודש יעדערען.

בכלל איז די שטימונג צווישען דער בור־
זשואזיע אזעלכע, אז א בעוואוסטער פּוילישער
שרייבער האָט זי אין דעם זעלביגען אָרגאָן „צו
געווהר!" פערגליכען צו א הונד, וואָס כל זמן
ער איז געזעסען אויפ'ן קויט, פלעגט ער זיך
וואַרפען מיט פערקריצטע צייהנער און ביקען
אויף זיינע בעדרייקער; אָבער ווי די קויט האָט
געפלאַצט, און דער הונד האָט עגדליך בעקומען
די מעגליכקייט זיך אָפּצורעכענען מיט זיינע
בעליידיגער, האָט ער ארומגעשמעקט די צורי־
סענע קייטן, אראָפּגעלאָזען דעם עק און איז אריין
צוריק אין זיין הינטיש לאָך: אזוי ווייט איז
ער געוואוינט געווען צו זיין קנעכטשאפט.

עס איז קיין ספּק ניט, אז די מורא פּאר
די רוסען, וואָס קאָנען זיך נאָך אומקעהרען צו־
ריק אין די פערלאָזענע שטעדט, די דאָזיגע מורא
האָט זעהר שטארק געווירקט אויף דער אויפ־
פיהרונג פון דער בורזשואזיע. אָבער נאָך וועי־
ניגער איז קיין ספּק ניט, אז דאָס האָט געווירקט
ניט מורא אליין. פונקט אזוי ווי רעבענענדיג
זיך מיט זייערע אייגענע קלאסען־אינטערעסען,
האָבען די פערמעגליכע קלאסען אין דייטשלאנד
און אין עסטרייך מיט זייער ברוסט פערטהיי־
דיגט די אינטערעסען פון דער האבסבורגער און
פון דער האהענצאָלערנער מלוכה; אזוי האָט
די בורזשואזיע אין קרוין־פּוילען אונטער'ן פלי־
געל פון רוסלאנד פערטהיידיגט דאָס רוסישע
פאָטערלאנד, ווייל דערמיט האָט זי פערטהיי־
דיגט איהרע אייגענע קלאסען־אינטערעסען. מען
דארף ניט פערגעסען, אז רוסלאנד און סיביר
שפּיעלען פאר פּוילען אין א בעריינטענדער מאָס
די ראָלע פון א קאָלאָניע, די ראָלע פון א מארק
אויף אָפּצוזעצען איהרע פּראָדוקטען, א מארק,
וועלכער שלינגט איין צוויי־דריטעל פון אלע
סחורות, וואָס פּוילען פּראָדוצירט. אָט איז די
סיבה, פאר וואָס די פּוילישע בורזשואזיע איז
געשטימט רוסיש־פאטריאָטיש. קיין בולט'ערען,
קיין אפענערען באנקראט פון דעם פּוילישען נא־
ציאָנאַליזם האָט מען אפילו אויסטראכטען ניט
געקאָנט. די בורזשואזיע פון אייגער און דער
זעלביגער נאציאָן פארבט אָפּ איהרע נאציאָנאלע
אידעאלען לויט דער מלוכה, צו וועלכער זי ג־

הערט און מיט וועלכער עס זיינען פערבונדען איהרע אינטערעסען. חברים, וועלכע האָבען די לעצטע צייט געארבייט אין דעם דאָמבראָווער קויהלען־ראיאָן, דערצאהלען, אז די דאָרטיגע בורזשואזיע שטעלט די פראגע אָפען: „דער נצחון פון דייטשלאנד קאָן ברענגען צו דעם, אז קרוין־פוילען זאָל אייבערגעהן צו פרייסען. דאָס וואָלט אָבגענומען ביי דער פוילישער אינדוסטריע איהר אָפזאץ־מארק, וואָלט געמאכט א נאנצע איבערקעהרעניש אין דער אינדוסטריע. היינט ווי אזוי זשע זאָלען מיר וויינשען רוסלאנד א מפלה? איהר, סאָציאליסטען, וועט זיך טרייסטען מיט די פאָליטישע רעכט, וואָס איהר וועט בעקומען: פרייהייט פון וואָרט, פערזאמלונגען, פעראיינען און סטרייקען. פאר אונז אָבער וועט עס נאָר הייסען נאָך א שוועכערען קאמפף מיט דעם ארבייטער־קלאַס."

אזוי בעציהט זיך די בורזשואזיע צו די קריעג־פיהרענדע צדדים.

די פּויערים זיינען א סך וועניגער בעוואוסט־זיניג. זיי זיינען דורכגעדרונגען מיט רעליגיע־זען געפיהל און וועלען ערצוינגען פון די גלחים אין שנאה צו דער אפקורסות, וואָס הייסט פרא־וואָלאָוויע, זיי האָבען פערזוכט אויף זייער אי־גענער הויט דעם טעם פון אדמיניסטראטיוון וויל־ליגן. וועגן ניט די ביטערע ערפאהרונג פון די אמאָליגע צייטען און וועגן ניט די אומגלי־קען פון דער מלחמה, וועלכע לעגען זיך מיט זייער גאנצער משא ביים פּויער אויפ'ן רוקען, וואָל־טען די פּויערים זיך גיכער געקאנט אפרופען אויף די שלאָגווערטער פון די נאציאָנאליסטען. אָבער דא האָט אויך די לעגיאָנסטען ניט גע־גליקט שוין פון דער ערשטער מינוט אָן. אין קיעלצער גובערניע, וואו די לעגאָניסטען האָבען ענערגיש אגיטירט, האָבען די פּויערים צונויפ־גערופען א פערזאמלונג, בעטראכט די פראגע און דורך זייערען א דעלעגאט, אן אלטען מאן, האָבען זיי אזוי געענטפערט: אויב איהר וועט אונז שוועכען, אז וואָס עס זאל ניט געשען, וועט די רוסען וועלען זיך אפילו אומקעהרען, וועט איהר ניט אוועקגעהן, ניט אָפּטרעטען און אי־בערלאָזען אונז אליין אויף די הייסע צעהנער פון די רוסען, נור איהר וועט בלייבען און טיילען מיט אונז אונזער גורל, אויב איהר וועט אונז אויף דעם שוועכען, וועלען מיר געהן נאָך אייך...

אזא צוזאָג, אזא שבועה האָבען די לעגיא־נסטען־שטושעלצעם ניט געקאנט געבען, און די פּויערים אין קרוין־פוילען האָבען אין די לעגיא־נען קיין אנטייל ניט גענומען. די פּויערים הא־בען קיין אנטייל ניט גענומען נאָך צוליעב דעם, וואס יעדע בעוועגונג צווישען די פּויערים איז אן אָפּקלאנג פון דער בעוועגונג אינ'ם ארבייטער־קלאַס, וועלכער איז א סך רעוואָלוציאָנערער און בעוועגליכער; און דער פראָלעטאריאָט, וועלכער ליידט פון דער מלחמה מעהר, ווי אלע אנדערע, איז געבליבען צו דער דאָזיגער מלחמה אין גאנ־צען נייטראל; ער האָט זיך ניט געשטעלט ניט אויף דער זייט פון'ם בלוטיגען צאריזם, ניט אויף דער זייט פון עסטרייך און דייטשלאנד, ניט אויף דער זייט פון די פוילישע לעגיאָנים־טען, וואס אין דעם נאָמען פון די נאציאָנאל־אידעאָלען האָבען זיי זיך פעראייניגט ניט בלויז מיט די שונאים פונ'ם ארבייטער־קלאַס, נור אויך מיט יענע ארגאניזאציעס, וועלכע זיינען ספעציעל צוליעב דעם בעשאפען געוואָרען, כדי צו דעזאָרגאניזירען די פראָלעטאריישע רייהען. חוץ דעם איז דער איצטיגער קריעג ניט געקו־מען פאר דעם פראָלעטאריאָט אומגעריכט. שוין נאָך דעם אינטערנאציאָנאלען קאנגרעס אין באָ־זל איז ארויס א פראָקלאמאציע אין טויזענדער עקזעמפלארען, אין וועלכער מען האָט דעם אר־בייטער־קלאַס אפריהער געוואָרנט פאר דער סכנה, וואס שטעהט איהם פאָר.

אין קרוין־פוילען האָט אויף אזא'ן אופן קיין איינציגער שיכט פון דער בעפעלקערונג זיך ניט געשטעלט אויף דער זייט פון די פרישׂ־געבאקע־נע „בעפרייער פונ'ם רוסישען יאָך", אויף דער זייט פון עסטרייך, דייטשלאנד, פון די פוילישע לעגיאָנען, וואס שטיצען די דאָזיגע צוויי מלוכות און האָבען אפילו ניט געזעהען ארויסצובעקומען לפחות פאָפירענע גאראנטיעס, אז וואס מען זאָגט איצטער צו, וועט מען שפעטער ניט פער־געסען. די פערמעגליכע קלאַסען אין פוילען האָבען זיך אָפען געשטעלט אויף דער זייט כון רוסלאנד, זיי זיינען געבליבען טרוי דער בעשיי־צערין פון זייערע קלאַסען־אינטערעסען — דער זעלבסטהערשונג; דער ארבייטער־קלאַס האָט זיך ניט געשטעלט ניט אויף איין צד, ניט אויף דעם אנדערען; ער האָט נור ענגער געשלאָסען זיינע רייהען און צוזאמען מיט'ן פראָלעטאריאָט פון גאנץ רוסלאנד גרייט ער זיך צו א נייער אטאקע אויף דער רוסישער זעלבסטהערשונג.

די געשלאָסענקייט פון די פראָלעטאריישע רייהען, וועגען וועלכע מיר רעדען, איז שוין ניט מעהר בלויז א פרומער וואונש, א זיסער חלום. דאָס איז שוין צום גליק א פאקט. אין דעם ער־שטען נומער „גלאָס ראָבאָטניטשי" (ארבייטער שטימע), וועלכער איז ארויס אין סאָסנאָוויץ דעם 12טען (25טען) אָקטאָבער, 1914, לייענען מיר אין דער ערקלעהרונג פון דער רעדאקציע אזוי:

„אין אונזער לאנד עקזיסטירען צוויי ארבייי־טער־פארטייען, וועלכע פערטיידיגען די קלאַסען־אינטערעסען פונ'ם פראָלעטאריאט און שטעהען אויפ'ן באדען פון מארקס' לעהרע — די פוילי־שע סאציאליסטישע פארטיי (פ. פ. ס. ליעוויצע) און די סאציאלדעמאקראטיע פון קרוין־פוילען און ליטע (פ. ס. ד.). די ענטוויקלונג האָט בים־לעכווייז צוגעגרייט זייער פעראייניגונג אין איין לאגער בעוואוסטזיניגע ארבייטער. דער ער־

שטער רעזולטאט פון דער מלחמה איז געווען א ענגערע דערנעהנטערונג צווישען די דאזיגע ביידע פארטייען אין דאמבראוער ראיאן, העכסט וואהרשיינליך, אויך אויף דעם גאנצען שטח פון קרוין־פוילען. די פעראייניגונג פון ביידע צווייגען פון אונזער קלאסען־בעוועגונג איז נאך ניט פערווירקליכט געווארען, ווייל אזא פעראייניגונג קאן דורכגעפיהרט ווערען נור דורך ביידע פארטייען, אלם גאנצע, און ניט דורך ארטיגע ארגאניזאציעס."

דער „גלאס האבאטניטשי" ווערט אויך ארויסגעגעבען פון ביידע פארטייען צוזאמען.

אויך אזא'ן אופן איז געמאכט געווארען א גרויסען שריט צו בעזייטיגען די שפאלטונג פון די ארבייטער־קרעפטען, וועלכע איז אזוי שעריף פאר דער בעוועגונג. דאס איבעריגע וועט שוין קומען!

וועגען דער טהעטיגקייט פון די פעראייניגטע פארטייען אין דער איצטיגער שוועריר צייט, וועגען דער בעציהונג פון דער „פאטערלענדישער" בורזשואזיע צו דער פעראייניגטער פראלעטאריישער ארמיע — אין א צווייטען ארטיקל.

שלום אש

דער וועג צו זיך

ראמאן.

קאפיטעל 36

מישע האט ניט געוואוסט די גאנצע צייט פון ראהעל'ן, מען האט איהם נישט צוגעלאזט צו איהר, און ער האט זיך ארומגעדרעהט ארום דעם האספיטאל, כאפען דארט א וואכט וועגען קינד, וועגען ראהעל'ן. וואהרום אויך ער האט געהאט דאס זעלבע געפיהל ווי ראהעל: דאס, וואס דאס קינד איז איבערגעגעבען גלוואכט צו זיי אין די הענד, איז נישט קיין איינפאכער צופאל, נור עפעס על פי כיון האט מען זיי אנפערטרויט א קינד פון פאלק. און דאס קינד איז א סימבאל פון אלע אנדערע אידישע קינדער. ער האט זיך דאך סוף־כל־סוף בערוהיגט, געזעהן, אז ער קען דא גארנישט מאכען און איז אוועק צוריק צו די אנדערע עמיגראנטען אין האטעל „וואר־שוי". איבריגענס האט ער דארט שוין געהאט געפונען א חבר, דאס איז געווען דער אלטער איד ר' שלמה חיים פון סלוצק, וואס האלט זיך אויך אין האטעל „וואהרשוי" שוין צייט וואכען און פיהלט זיך שוין דארט א גאנץ היימישער. ער וואהרט אויך די פאפיערען פון דער היים, געשטארבען איז ביי דעם אידען דאס ווייב, די קינדער זיינען אלע אויסגעוואנדעלט נאך אמעריקא, „איבערגלאזען ווי א שטיין אליין. די גאנצע שטאדט אויסגעוואנדעלט, ווי נור א יונג בוימעלע אנטלויפט עס. — וואס וועל איך אליין איבערבלייבען אין א גויאישע שטאדט, לייגען אויף א בית־עולם, קיינער וועט קיין קדיש ניט זאגען, קיינער וועט אויך קבר־אבות נישט קומען, אז די אלטע אידען, די בע־קאנטע, חברים, פרייַנד שטארבען אוים, דאס יונגוואלד אנטלויפט — ווייל איך אריבערפאה־רען קיין אמעריקא, זעהן וואס איז דאס דער נייער גלות בבל, וואס אידען האבען זיך אויסגע־קליבען. וואס וועדט דאס אוים זיי, אוים דעם נייעם דור וואס מיר פערטרויען אן דאס אמערי־קא, ווי האלט דאס דארט מיט'ן אידישקייט און וואס מאכען מיינע בנים דארט." אנגעקומען אין האטעל „וואהרשוי" האט מען דעם אידען פערהאלטען. א אדרעם האט ער אפילו צו זיי־נע קינדער יא געהאט, נור קיינער קען זי נישט איבערלעזען.

ביי אונז אין שטעדטעל קען זי נור אי־בערלעזען איינער דוד'ל שרייבער, אז ער שרייבט אן א בריעף אויף אט דער אדרעם דא וועט ער ניט אין ימים פערפאלען וועלען, ער קומט אן — און דא קענען זיי ניט איבערלעזען. קיינער נישט, אפילו די בעסטע שרייבער'ס, דארף מען דאך האבען דוד'ל שרייבער, — האט מען צו איהם א בריעף געשריעבען, אז ער זאל אנשרייבען דעם אדרעם אזוי, אז מען זאל איהם קענען איבערלעזען, און צו די קינדער אין אמע־ריקא אויף א פריוו אויב דער בריעף וועט אנ־קומען — און דערווייל האלט מען מיך דא אב."

דער איד איז געפאהרען מיט א בעקאנטע משפחה פון סלוצק. די משפחה האט מען דורכ־געלאזט, דעם איד האט מען איינגעהאלטען, וו־וואס איהם צוריקשיקען אין דעם שטעדטעל, וואס זיינען אוסגערונען פון איהם די אייב־וואוינער. אבער דער איד האט זיך גארנישט געמאכט דערוים. „וואס, זיי סטראשען מיך צו־ריקצושיקען? און איז דען דארט ביי אונז אין שטעדטעל גאט נישטא? דאך גאט איז אומע־טום — אפילו אין „האטעל וואהרשוי", אפילו

אין די שטאָדט דאָ, ביי די דייטשען איז אויך גאָט דאָ. און אז קוים געפינט זיך נור גאָט האָב איך שוין קיין מורא נישט." זאָגט דער אלטער איד. „אָט דאָס איז מיין רפואה, ווייזט ער אויפ'ן קליינעם תהילים'ל, דאָס איז מיין רע־צעפט, איך האָב נור מורא פאר אן אָרט וואו דאָרט געפינט זיך גאָט נישט. נור קוים איז נור א שטיקעל הימעל דאָ איבער'ן קאָפ געפינט זיך גאָט — האָב איך שוין פאר קיינעם קיין מורא נישט, קען מיר שוין קיינער קיין שלעכטס נישט טהאָן, אָהן זיין רצון."

אָט דער איד, וואָס האָט זיך מיט גאָרנישט אויסגעצייכענט פון הונדערטער, טויזענדער אנ־דערע אידן, איז איהם געווען א לעבעריג וואונ־דער פון אידישען פאָלק. וואָס איז דער כח אין וועלכען זיי גלויבען און וואָס זיינען זיי דאָס אזוי זיכער? וואר האָט זיי געגעבען די זיכער־הייט? און וואָס איז דער בעוויין? זיי בעדאר־פען נישט קיין נס. דאָס לעבען איז פאר זיי דער גרעסטער נס און מיט דעם גלויבען געהען זיי איבער דער וועלט.

דאָס „האָטעל וואַרשוי" האָט זיך יעדע וואָך אויסגעליידיגט און יעדע וואָך איז עס פול געווארען. יעדע באהן האָט נייע עמיגראנ־טען געבראכט, פון אלע עקען רוסלאנד, גאלי־ציען, רומעניען און אנדערע געגענדען און זיי־נען זיך אין איין פונקט צוזאמענגעקומען, אין „האָטעל וואַרשוי". דאָ האָט זיך איין איד מיט'ן צווייטען ערקענט. איין משפחה מיט דער צווי־טער, ברודערשאפט און פריינדשאפט געשלא־סען. די צרות האָבען זיי צוזאמענגעשמיעדט איין פעסטע קייט און עס איז נישט מעהר נע־וועז בעזונדערע מענשען, בעזונדערע משפחות וואָס האָבען זיך ביז איצט נישט געקענט. ניין, — עס האָט זיך געדאַכט, אז איין איד מיט'ן צווייטען איז משפחה, אז זיי האָבען זיך שוין ערגעז וואו אמאל געזעהן, געלעבט צוזאמען און דאָ האָבען זיי זיך נאכאמאל צוזאמענגעטראפען און מען בעגעגענט זיך ווי אלטע גוטע בעקאנ־טע. אזוי האָבען זיי זיך אינאיינעם געהאלטען. עצות זיך געגעבען, ג'סוד'לט זיך, אבגענארט צוזאמען דעם בעל־הבית און אין איינעם פלע־נער געמאכט אויף דער צוקונפט.

זיי האָבען זיך נישט געשראָקען פאר דעם וווייטען לאנד אין וועלכען זיי געהען, אמעריקא — עס איז דאָך שוין אזוי נאָהנט, ווי עס וואלט זייער ריכטיג היימאטה נעווען, האָט דאָך יע־דער דאָרט זיין ברודער, זיין משפחה, זיין פריינד, מיר פאָהרען דאָך קיין „אמעריקא"!

און אין דעם האָפען זיינען געלעגען די גרויסע שיפען און אין דיבער פון די שי־פען זיינען יעדע וואָך איינגעשלונגען געווארען די איינוואוינער פון „האָטעל וואַרשוי". עס איז עפעס געווען ווי א שיפען־שפייז, וואָס מען זאָ־מעלט אן אין „האָטעל וואַרשוי" פאר די גרויסע שיפען־חיות, געלאָפען פון מענשען־הענר וואָס שרעקען מיט זייער ווילד פייפען.

און אין די בייבער פון די חיות האָט א פאָלק זיך איבערגעשיפט פון איין לאנד אין צווייטען ארויז.

און וואר זיינען דאָס געווען די שניידער'ס און די שוסטער'ס, די פראָסטע גראָבע יונגען, וועלכע האָבען צום עהרשטען געווארפען זייער שלעבטע היים, נישט געשראָקען זיך פאר די ווילדקייט פון ימים, פאר דעם וווייטען פרעמדען לאנד, און האָבען זיך געלאָזט איבער מדינות, אויסצוגעפינען א נייע היים פאר זייער פאָלק?

וואר האָט געווען דעם מוטה אין זיי, אין די ערשראָקענע, צו פערלאָזען די פיער איילען פון זייער שטיקעל גלות, דעם אויבען פון בית־המדרש, די וואַרקשטעל אין דעם שטעדטלישען בית־עולם און צוגעהן איבער דער וועלט? וועל־כער פאָלקס־לעהרער האָט זיי דעם וועג אנגע־וויזען? וואר האָט זיי דאָס געהייסען טהאָן? צו האָט נישט גאָט'ס שטימע גערעדט אין זיי־ערע הערצער, ווי עס רעדט גאָט'ס שטימע דורכ'ן אינסטינקט פון יעדען לעבעדיגען צו ערהאלטען זיין לעבען?

ביי די האָפענס, ווי זיין נאציאָן שיפט זיך איבער פון איין מדינה אין דער צווייטער, דא אין דעם „האָטעל וואַרשוי" — אינ'ס שפייכ־לער פאר'ן אידישען פאָלק — האָט ער דערזעהן דאָס וואונדער. עס וואנדעלט זיין פאָלק און צופיהרט די גרענעצען פון איין מדינה אין דער צווייטער, עס גיט זיך איבער די הענד איבער די קעפ פון די פעלקער, וועלכע האָבען זיך אב־גענרענצט אין זייערע פיער איילען ערד, און עס בעשאפט אין נאציאָן איבער דער גאנצער וועלט, עס בינדט זיך צוזאמען, עס בעשאפט איין וועלט, ווי איין הימעל איז איבער זיי, איין ערד פאר דער חיה וואָס הייסט מענש.

איהם האָט זיך געדאַכט, אז ער הערט אונ־טער זיך דעם סלוצקער איד:

„ווייז מיר א שטיקעל ערד וואָס האָט נישט קיין הימעל איבער זיך, איז קוים האָט עס א הימעל איז דאָ גאָט, און אז גאָט איז דאָ, וואָס איז מורא צו האָבען? זיי וועלען אריבערקומען קיין אמעריקא, זיי וועלען איהם שוין געפינען דאָרט. זיי וועלען פאָהרען איבער'ן ים, ער איז איבער זיי. אפילו דאָ, אין די דייטשע שטעדט, וואָס עס דאכט זיך, אז עס איז שוין גארנישט דא, נור דער דייטש מיין זיי חכמה, אפילו דאָ אין „האָטעל וואַרשוי" — געפינט זיך גאָט אויך. און, גלויב מיר, אז אפילו דאָרט, דריבען פון וואנען מיר לויפען געפינט זיך אויך גאָט און, אז גאָט איז וויעדער דאָרט — וואָס לויפען מיר? פון וועמען לויפען מיר? און וואָס האָב איך מורא, אז זיי וועלען מיך צוריקשיקען, אז קוים געפינט זיך נור דאָרט גאָט האָב איך שוין קיין מורא."

קאַפּיטעל 37.

אין א פאָר טאָג ארום איז ראהעל צוריקגע־

קומען צו מישען, מען האָט זי נישט ערקענט. זי איז געווען געענדערט. א צופֿלאָמט געזיכט, די אויגען האָבען זיך בעהאַלטען טיף אריין אין די אויגען־זעקעלעך, וואָם זי האָט געהאט אונטער די ברעמען און דער וויים־אָפּעל האָט פון דאָרט ארויסגעקוקט מיט בענקשאפט. זי האָט זיך געוואָקעלט אויף די פים און שמייכלענדיג האָט זי זיך אוועקגעזעצט אויף דעם ערשטען בעסטען אָרט וואָם איז געווען צו זיצען. נור זי האָט נישט געמאכט קיין איינדרוק פון א קראנקע. זי איז עפּעם זעהר לייכט און נרינג געווָארען און עם האָט זיך געדאַכט, אז איהרע טריט ריהרען נישט אָן דעם דיל, נור זי שוועבט און איהר פּנים האָט א גאנץ גאנץ אנדערן אייגדרוק געקריגען, עפּעם א אונפערשטענדליך איידעלקייט איז געווען דערויף אויסגענאָסען און א אונפערשטענדליך גוטסקייט.

מען האָט זי בעדאַרפט באלד לייגען אין בעט אריין. מען האָט געזעהן, אז זי איז קראנק. עם איז געווען די העכסטע צייט אין האָספּיטאל אריין זי צו נעהמען, האָט מישע נישט געוואָלט. ער האָט מורא געהאט מען וועט איהם מעהר נישט צולאָזען צו איהר. אין „האָטעל וואַרשוי" האָבען זיי נישט געקענט בלייבען, עס איז געווען געפּעהרליך פאר די איבריגע עמיגראַנטען. מישע האָט זיך דאָך ארויסגעצויגען פון „האָטעל וואַרשוי", געדונגען א שטוב הינטער דער שטאָדט, ביי א דייטשקע, און דאָרט האָט ער אהין געבראכט רָאהעל. רָאהעל האָט אָבער נישט געוואָלט געהן אין בעט אריין. זי האָט נעשמיסן בעלט צו מישע'ן, אין איהרע אויגען איז נעלע־גען א פערפּיהרעריש־שער רייץ, ווי דאָמאָלס, וועו ער האָט זי געזעהן באלד זאָך נאָך דעם אומגליק וואָם האָט זיך מיט איהר געטראָפען. זי האָט ארומגענומען מישע'ס קאָפּ מיט ביידע הענד און געקוקט איהם גלייך אין די אויגען אריין און געזאָגט מיט א שמייכעל:

— מישע, מישע איך בין דאָך נאָרנישט קראנק, פערקעהרט מישע, איך בין געזונד; איך הויב דאָך ערשט אָן געזונד צו ווערען, מיר האָבען דאָך געפּונען אונזער ציעל, אונזער וועג. דו געדענקסט, מישע, וואָם דו האָסט מיר צוגע־זאָגט, וואָם מיר ביידע האָבען זיך צוגעזאָגט דאָמאָלט, אין דער נאַכט, אין דעם דייטשען שטעדטעל... דו געדענקסט, מישע, הייַנט וויים־עען מיר שוין וואָם מיר האָבען צו טהאָן, וואו עם ליגט דער וועג — ער איז דאָך אזוי נאָהנט געווען, אזוי נאָהנט... מישע, מישע זיי גלייק־לייך.

א פּלאָם פייער האָט אָנגעצונדען מישע'ן, ער האָט זיך אליין נישט געגלויבט, צייט דא־מאָלם האָבען זיי מיט איין ווָארט, מיט איין מי־נע נישט דערמאָנט די סצענע וואָם איז געווען צווישען זיי. ער האָט איהר געקוקט אין די אוי־גען אריין, ער האָט געזעהן, אז זי רעדט פון ווארימקייט. איהרע אויגען זיינען בעגאָסען מיט בלוט און איהר געזיכט פּלאָמט. אָבער דאָם געזיכט און די מינע זיינען געווען אזוי נאָרמאל, איהר האַלטען זיך בעהאַלטען טיף אריין אין די אויגען־זעקעלעך, וואָם זי האָט געהאט אונטער די ברעמען און דער וויים־אָפּעל האָט פון דאָרט ארויסגעקוקט מיט בענקשאפט. זי האָט זיך געוואָקעלט אויף די פים און שמייכלענ־דיג האָט זי זיך אוועקגעזעצט אויף דעם ערש־טען בעסטען אָרט וואָם איז געווען צו זיצען. נור זי האָט נישט געמאכט קיין איינדרוק פון א קראנקע. זי איז עפּעם זעהר לייכט און נרינג געוואָרען און עם האָט זיך געדאַכט, אז איהרע טריט ריהרען נישט אָן דעם דיל, נור זי שוועבט און איהר פּנים האָט א גאנץ גאנץ אנדערן אייג־דרוק געקריגען, עפּעם א אונפערשטענדליך איידעלקייט איז געווען דערויף אויסגענאָסען און א אונפערשטענדליך גוטסקייט.

מען האָט זי בעדאַרפט באלד לייגען אין בעט אריין. מען האָט געזעהן, אז זי איז קראנק. עם איז געווען די העכסטע צייט אין האָספּיטאל אריין זי צו נעהמען, האָט מישע נישט געוואָלט. ער האָט מורא געהאט מען וועט איהם מעהר נישט צולאָזען צו איהר. אין „האָטעל וואַרשוי" האָבען זיי נישט געקענט בלייבען, עס איז ge־וען געפּעהרליך פאר די איבריגע עמיגראַנטען. מישע האָט זיך דאָך ארויסגעצויגען פון „האָ־טעל וואַרשוי", געדונגען א שטוב הינטער דער שטאָדט, ביי א דייטשקע, און דאָרט האָט ער אהין געבראכט רָאהעל. רָאהעל האָט אָבער נישט געוואָלט געהן אין בעט אריין. זי האָט נעשמיי־כעלט צו מישע'ן, אין איהרע אויגען איז נעלע־גען א פערפּיהרעריש־שער רייץ, ווי דאָמאָלס, וועו ער האָט זי געזעהן באלד זאָך נאָך דעם אומגליק וואָם האָט זיך מיט איהר געטראָפען. זי האָט ארומגענומען מישע'ס קאָפּ מיט ביידע הענד און געקוקט איהם גלייך אין די אויגען אריין און געזאָגט מיט א שמייכעל:

— מישע, מישע איך בין דאָך נאָרנישט קראנק, פערקעהרט מישע, איך בין געזונד; איך הויב דאָך ערשט אָן געזונד צו ווערען, מיר האָ־בען דאָך געפּונען אונזער ציעל, אונזער וועג. דו געדענקסט, מישע, וואָם דו האָסט מיר צוגע־זאָגט, וואָם מיר ביידע האָבען זיך צוגעזאָגט דאָמאָלט, אין דער נאַכט, אין דעם דייטשען שטעדטעל... דו געדענקסט, מישע, הייַנט וויים־עען מיר שוין וואָם מיר האָבען צו טהאָן, וואו עם ליגט דער וועג — ער איז דאָך אזוי נאָהנט געווען, אזוי נאָהנט... מישע, מישע זיי גליק־ליך.

א פּלאָם פייער האָט אָנגעצונדען מישע'ן, ער האָט זיך אליין נישט געגלויבט, צייט דא־מאָלם האָבען זיי מיט איין ווָארט, מיט איין מי־נע נישט דערמאָנט די סצענע וואָם איז געווען צווישען זיי. ער האָט איהר געקוקט אין די אוי־גען אריין, ער האָט געזעהן, אז זי רעדט פון ווארימקייט. איהרע אויגען זיינען בעגאָסען מיט

א לאנגע צייט געווארימט אין זיך.

— אבער פון וואָם פאר א גליק רעדסטו, פון וואָם פאר אן אוצר? — פרעגט מישע.

— דו ווייסט נישט פון וואָם פאר א גליק — האָב איך דיר נאָך ביז איצט נישט דערצעהלט? — לאכט ראהעל גליקליך. — פון קליינע אידישע קינדער, שרייט אוים ראהעל מיט פרייד — פון קליינע אידישע קינדער, וואָם מיר וועלען זיך צונויפקלייבען, ווי פייגלאך אין פעלד. קליינע אידישע קינדער, וואָם די מאמעס האבען זיי פערלאָזט און מיר וועלען זיך זיי ערציהען. מיר וועלען צוריקפאָהרען אין אונזער שטעדטעל, מישע, דאָרט אין ראָוו, וואו דער טאטע וואוינט. און מיר וועלען צוזאמענגעהמען די קליינע אידישע קינדער פון ראָוו און מיר וועלען זיי פיהרען יעדען טאָג אין וואלד אריין און טאנצען מיט זיי צווישען די גרינע בוימעלאך, מיר וועלען ליעדער זינגען און אין בער די פעלדער געהען, די גוים וועלען זעהן אזוי פיעל קליינע אידישע קינדערלאך, געהען ציצה־כנפות'לאך אנגעטהאָן און מיט גרינקע צווייגעלאך אין די הענד איבער די גרינע פעלדער אין וואלד אריין — וועלען זיי לאבען אוים אונז — און מיר וועלען זיך אזוי פרעהען... מיר וועלען זיך א הייזעל בויען הינטער'ן וואלד ביים עק פון ראָוו. דאָרטען וועלען די קליינע אידישע קינדערלאך ארונטערקומען אונטער אונזער פענסטער און אריינקלאפען אין די שוי־בען אריין. וועלען מיר זיי אין שטיבעל צו אונז אריינענעהמען, איך וועל זיי העמדעלאך נעהען, העמדעלאך וואשען, פיאות'לאך לאָקען און מעשה'לאך דערצעהלען, וועז דו וועסט מיט זיי לערנען.

נישט אנדערש צו זיין, נישט בעסער נישט ערגער, נור אזוי ווי זיי זיינען אזוי זאָלען זיי בלייבען, מיט די צושראָקענע אויגעלאך, מיט די קינדישע פנים'לאך און מיט די גרויסע טלית־קטנ'ער. — דערנאָך וועט מען זיך אין צווייען נעהמען. צווייי אין צווייען און מיר וועלען א גאנצע לאנגע רייהע אידישע קינדערלאך געהן אין גרינעם פעלד אריין, קווייטעלאך, גאָלד אוי־געלאך און בלאָהע ליכטלאך קלויבען. איך וועל זיי ווייזען ווי די פייגעל בויען זיך נעסטען אין די צווייגען, ווי די מוראווקעס שלעפען זיך די בעלקענס מיט די קלעצער צונויף זייערע אוג־טער ערדישע הייזלאך צו בויען. און מיר וועלען זיך פרעהען מיט זיי, און מיר וועלען אינאיינעם צום וואסערעל געהן — באָדען זיך מיט זיי, אין וואסער פאטשען, און ליעב האָבען די קליינע אי־דישע קינדער.

מישע האָט זי אָנגעקוקט, ער איז געקו־מען צו דער איבערצייגונג אז זי רעדט פון קלאָה־רען זינען, אז זי האָט דאָם אלעם טיף דורכ־געקלעהרט, און ער איז נייגעריג וואָם האָט זי געבראכט צו דיזעלבע גראָנקען וואָם איהם:

— אבער, ראהעל, וועז האָסטו דאָם אלעם אזוי דורכגעקלעהרט?

—זעהסטו, מישע, ציהט זי איהם שטאַר־קער צו צו זיך, דאָרט אין שפיטאָל וועז איך בין געלעגען מיט דעם קליינעם מיידעלע, וואָם מיר ווייסען דאָך ס'מאָל נישט ווי זי הייסט, מיט דעם מיידעלע וואָם מיר האָבען דאָ געפונען און איך האָב עם דעם אלטען אידען איבער־געגעבען — איז מיר געקומען דאָם אויפ'ן זי־נען. איך האָב געקלעהרט פארוואָם מיר לויפען ארום איבער דער וועלט. פארוואָם מיר זיינען אין פאלעסטינא געפאהרען — און דאָרטען אין דערהיים וואָרטען דאָך אויף אונז די קליינע קינדערלאָך. מיר אלע זיינען זיך צולאָפען אי־בער דער וועלט עפעם זוכען און די קליינע קינדערלאָך האָבען מיר אויף קיינעם נישט אי־בערגעלאָזט. ווייסטו, וואָם מיר דאָכט זיך, מי־שע? מיר דאָכט זיך, אז מיר אנטלויפען דאָם פון אונז אליין. מיר האָבען זיך פיינד, פיינד אידען, פיינד אידישע קינדער, פיינד אונזער לעבען — דורך דעם לויפען מיר אוועק פון אונז, מיר מיינען אז מיר וועלען וואו ערגעץ אנ־דערש וואו געפינען אנדערע אידען, אנדערע אי־דישע קינדערלאָך, האָבען מיר אין דערהיים די איבערגעלאָזט אליין פערלאָזט — מיר טהוען נישט גוט, מישע, עס זיינען נישטאָ קיין אנדע־רע אידישע קינדערלאָך, נאָר די מיידעלע, וואָם מיר האָבען געפונען דאָ, און די אידישע קינדער־לאָך דאָרפען מיר ליעב האָבען. האָסטו זיי נישט ליעב, מישע, זאָג, האָסטו זיי פיינד, דורכ־דעם אנטלויפסטו פון זיי?

— אָבער, ראהעל, איך אנטלויף דאָך נישט פון זיי, נור פון דעם לאנד וואו מען שלאָגט זיי, מיר זיינען דאָך געגאנגען זוכען א לאנד וואו מען שלאָגט זיי נישט — דאָרט וועלען מיר אלע אראָבקומען — און דאָרט וועלען מיר אלע אינ־איינעם זיין. און דאָרט וועלען מיר די קליינע אידישע קינדערלאָך ליעב האָבען. ווי אזוי קען מען ליעב האָבען — ווי האָבען מיר צייט דע־רויף אז דער שונא שטעהט שטענדיג מיט'ן חלוף איבער'ן האלז?

— יא, מען שלאָגט זיי, מען שלאָגט זיי — זאָגט ראהעל אין טיעפען נאָכדענקען. און פלו־צים ווערט איהר פנים רויט פערשעמט, זי פער־שטעלט זיך מיט די הענד די אויגען און קיבערט אין די הענד אריין, און זאָגט פערשעמט: ווייסט, מישע, וואָם איך לאָך? מיר דאָכט זיך, מישע, זעהסטו, מיר דאָכט זיך, שטאָמעלט זי און זוכט ווערטער פערשעהמטערהייד, אז זיי, די קליינע אידישע קינדערלאָך... ניין, אלע זיי, אלע אידען זיינען גענליבען, ווי איך דא־מאָלט, דו ווייסט שוין... וועז די גוים האָבען מיך געשלאָגען... געשלאָגען האָבען זיי מיך, די האָר מיר אויסגעריסען, צובייגט מיך... נור דאָם... שלעכט'ס האָבען זיי מיר נישט גע־קענט טהאָן, איך האָב זיך נישט געלאָזט — שרייט אוים ראהעל, און האָקט אָב אין מיטען.

מישע איז בלייך געווארן, ער האט פער־ביסען די ליפן, איז געזעסען און האט ערגעץ וואו איינגעגעבערט זיין בליק אין א ווינקעל פון שטוב.

— און זעהסטו, מישע, זאגט ראהבי מיט'ן זעלבען פריהערדיגען שמייכעל: וואם טויג אונז דאם לעבען, אז די מענשען וועלען שטענדיג אזוי שלעכט זיין? וואם טויג די וועלט? וועסטו קע־נען זיצען אין דיין ווינקעל, און גערעכט זיין, און גוט זיין, און ליעב האבען און די וועלט וועט ארום און ארום שלעכט זיין און מענשען וועל־לען איינער דעם צווייטען שלעכטס טהאן. ניין, מישע, וויסטו, וואם מיר וואלטען טהאן? מיר וועלען ארויסגעהן פון אונזער ווינקעל און אנצינדען די וועלט; א גרויס, גרויס פייער, אלעם זאל פערברענט ווערען, מיר אויך, אונזער גערעכט ווינקעל אויך. מען דארף נישט צו לע־בען גוט און גערעכט אליין פאר זיך, אז די איבעריגע וועלט איז שלעכט, דארף אלעם, אלעם אונטערגעהן. איז עס נישט אזוי?

מישע האט אנגעכאפט איהרע הענד און טיעף אין זיין זיין פנים אייגענגראבען און לאנג: געשוויגען.

— פארוואם וויינסטו, מישע? צו פרעהען דארפסטו זיך, מיר זיינען דאך גליקליך. זעה, מישע, די גאנצע וועלט וועט זיך מיטפרעהען מיט אונזער גליק. זיי זיינען דאך נישט אזוי שלעכט, זיי זיינען דאך נור אזוי שלעכט פאר פערביטערטקייט. עס איז דאך זיי אויך נישט גוט — אבער מיר וועלען זיך שוין היינט אנ־הויבען ליעב צו האבען. אלע אונזערע קליינע אידישע קינדער, און אויך זייערע קליינע קינ־דער אין די פעלדער, און די וועלדער, אלע, אלע וועלען מיר ליעב האבען און פרעהען זיך מיט זיי. שוין היינט, שוין יעצט, ווען אלעם איז נאך אזוי טרויעריג, אזוי שלעכט — וועלען מיר אין דעם שלעכטקייט אנהויבען ליעב צו האבען, אנהויבען צו זינגען, זיי וועלען זעהען, אז מיר זינגען, אז מיר פרעהען זיך — וועלען זיי צו־ערשט אוים אונז לאבען, פערשעמען אפשר, נור דערנאך וועלען זיי אויך אנהויבען ליעב צו הא־בען, און צו פרעהען זיך מיט אונזערע פרייד — און מיטזינגען מיט אונז, עס זיינען דאך מענשען, מישע, — אין דער וועלט וואוינען מעל־שען, אומעטום, אומעטום וואוינען מענשען און אז מען האט מענשען ליעב האבען זיי אויך ליעב, און אז מענשען קושען זיך, פרעהען זיך, זינגען— פרעהען זיי זיך אויך און זינגען אויך...

עס איז אבער וואם אמאל ערנסטער גע־ווארען. מען האט עס נישט אנגעזעהן אן די קראנקע, נאר די קראנקע איז מיט יעדען טאג לייכטער געווארען און איז עפעם געווען אזוי, אז וואן זי ווייל קען זי פון בעט זיך אויפהויבען און ארויסגעגאנגען אויף די אויגען — און דאם יינגע מויל האט גלאבט, און טיילמאל האט זי אלעמען פערלאזט און איז ערגעץ וואו אין זיך אריינגענאנגען אויף נאנצע טעג, דאמאלט האט זי קיינעם ניט געזעהן. זי האט זיך גארנישט דא געפונען, — און וואן זי איז פון דארט צוריקגע־קומען האט זי זיך פערוואונדערט און נייגעריג צוגעקוקט צו דעם טרויעריגען מישען און צו די טרויעריגע אלטע דייטשקע, וואם זיצען נעבען איהר בעט. זי האט לייכט בעריהרט מיט איהר בלייבער, לייכטער האנד, וואם האט יעצט אוים־געזעהן וויא קראנקע בלום, מישעם קאפ, און א שמייכעל איז געפאלען אויף איהרע ליפען, ווי זי וואלט איהם בעדויערט, וואם ער קען נישט מיטגעהן וואו זי איז געווען...

דער דאקטאר האט ג'עצה'ט מישע'ן, אז מען זאל זי נעהמען אין האספיטאל אריין (אויב דאם האספיטאל וועט זי נור וועלען צונעהמען?) וויל דער קריזיס איז נאך נישט אריבער, און מען קען נישט וויסען מיט וואם עם וועט זיך ענדיגען! מישע האט זיך פערלוירען, ער האט נישט געוואוסט וואם צו טהאן. ער האט אהיים טעלעגראפירט צו דר. לייזעראוויטש. נור פון דער היים האט ער קיין ענטפער נישט געקריגען. ער האט מורא געהאט פאר'ן האספיטאל, ער האט געוואוסט ווי ראהבי האט דאם פיינד, אין צווייטענס, אפשר וועט מען איהם נישט צולא־זען. נור צום מעהרסטען האט איהם בערוהיגט ראהבי אליין. איהר בענעהמען און איהר אוים־זעהן זיינען געווען אזעלכע, אז עס איז זיך נישט געווען וואם צו שרעקען. געוועדט האט זי ווי א גזונטע און האט דאם געלעכטער געמאכט פון דעם דאקטאר'ס ערנסטע מינע, און אוים מי־שע'ן געלאכט וואם ער איז אזוי טרויעריג. אין עפעם זעהר א גרויסע פרייד שטעהט זיי בייידע פאר, און געהאלטען תמיד אין רעדען פון די פלענער פון די צוקונפט. ווי אזוי דאם וועט אויסזעהן זייער חדר, און זייער שפאציערען געהן מיט די קינדער איבער דעם פעלד וואם איז הינטער דעם ראוו, און האט פאר מישע'ן אוים־געזונגען אלע קינדער־לידער וואם זי האט גע־קאנט. אט די לידער וועט זי מיט די קינדער לערנען געהענדיג איבער'ן פעלד. און מישע'ן האט זיך געדאכט, אז דאם אלעם איז דאך אזוי וואהר, און וועט דאך געווים זיין, אז עס איז זיך נאר נישטא וואם צו שרעקען פאר די קראנ־קע. וואהרם ראהבי איז דאך טאקע גארנישט קראנק, זי ווערט נור וואם א טאג לייכטער, און וואריימער, און איהר פנים ווערט וואם א מאל אייד־עלע, אייד־עלער, אזוי אייד־על — אז עס דאכט זיך אז איהר געזיכט ווערט ווי א קינד, און זי איז שוין היינט ווי א קינד, און די אוי־גען ווערען ביי איהר גרעסער און הערשען אי־בער איהר פנים, איבער'ן בעט, איבער דער שטוב.

מישע האט געקויפט פיעל בלומען, עס איז דאמאלם די צייט געווען פון רויטען לאק און פון רויטע הערבסט־בלעטער, וועלכע ראהבי האט

אזוי געליעבט. ער האָט אָנגעקויפט זעהר פיעל רויטען לאָק און אַווענקגעשטעלט אויפ'ן פענסטער און איהר בעט האָט ער בעלעגט מיט רויטע בלומען־בלעטער און גאָלדענע העבסט־בלעטער.

די בלעטער האָבען זיך אויסגעמישט מיט איהר גאָלדען־האָהר און פון דעם קראַנץ האָט ארויסגעשיינט ראַהל'ס איידעלע געזיכט מיט די גרויסע אויגען, ווי א יונגער מלאך. און עס האָט זיך געדאַכט, אז ראַהל איז גאָר ניט קראַנק, לויגט גאָר ניט אין בעט, זי האָט זיך פערשטעלט פאר א מלאך, נור די רעצעפטען־פלעשלעך, וואָס שטעהען נעבען איהר בעט שטערען נור דאָס בילד. און א מאָל אין א פערנאַכט, וען די הערבסט־זון האָט בעלויכטען די הויבע צווייגען פון די בוימער, וואָס האָבען זיך אין פענסטער געווייזען, האָט טאַקע ראַהל מישען געבעטען, אז ער זאָל אַוועקנעהמען פון איהר בעט דאָס טישעל מיט די רעצעפטען, אז דאָס מאַכט זי קראַנק. מישא האָט איהר דאָס צוליעב געטהאָן. אין די שטוב זיינען געווען פול מיט בלומען־צווייגען, און ראַהל האָט געבעטען ביי מישען דעם גאָלדען לאָק פון פענסטער, וואָס ער האָט היינט אין דער פריה געקויפט. מישע האָט איהר דערלאַנגט, זי האָט צואַווּאַרפען די גאָלדענע בלימלעך וואָס האָבען געלויכטען מיט זייער וויבע סאַמעט־בלעטלעך, ווי קליינע לעבעדיגע קינדער־לייבעלעך — צוואַווּאַרפען איבער איהרע האָהר, איבער איהר נאַקעטע ברוסט און האַלז און אזוי האָט זי צוגעדופען מישען צו זיך און האָט איהם פלוצלינג געפרעגט:

—מישא, זעה איך נישט אוים ווי א כלה אין דעם טאָג פון איהר חתונה?

— ראַהל! — האָט מישע אָנגענומען איהר צוהיצטע האַנד.

— איך בין דאָך נאָך א כלה, מישא — האָט ראַהל געשמייכעלט — און יעדער טאָג איז ביי מיר דער חתונה־טאָג. זעהסטו, דענס מאָל, וען דו האָסט מיך פיינד געהאַט און האָסט מיט מיר חתונה געהאַט נור צוליעב רחמנות, ווייל דו האָסט עס געוואָלט צוליעב טהאָן מערי'ן, וואָס האָט דיך וועגען דעם געבעטען — בין איך נישט געווען דיין ווייב, ניין. נישט דו מיין מאַן און נישט איך דיין ווייב. נור צווי פרעמדע זיינען מיר געווען די גאַנצע צייט ביז די נאַכט, דו געדענקסט שוין, דאַרט, אינ'ם קליינעם דייטשען שטעדטעל, וואו מיר זיינען ביידע אליין געווען, דענסמאָל דאַרט אין דער נאַכט, אין דרויסען ביי דער ברונען, וואו איך האָב זיך געוואָלט אין וואַסער ווארפען, דאַרט בין איך ערשט דיין כלה געוואָרען. דאַרט האָב איך געזעהן דו האָסט מיך ליעב. און דו טהוסט עס ניט צוליעב מערי'ן. בין איך דעמאָלט דיין כלה געוואָרען, און פון דענסמאָלט אָן בין איך א כלה, און כ'האָב יעדען טאָג געווארט אויף דער חתונה.

— ראַהל, וואָס רעדסטו? געדענק אין גאָט, ראַהל! דער אויף, הער אויף, ווארים איך וועל משוגע ווערען.

— ניין, מישא, פארוואָס זאָל איך אויפ־הערען? פארוואָס וויל־סטו מיך נישט אויס־הערען? קוק ארויף צו מיר, בעהאַלט נישט דיין פנים אין מיינע הענד, ניין. קוק מיך אָן, מישא, קוק מיך אָן מיט דיינע אויגען גלייך אין מיינע, איך וויל דיר עפעס זאָגען, זאָגען זעהר א גע־נייטיגטע זאַך.

און זי האָט געגלעט זיין קאָפ מיט איהר האַנד.

— פון דענסמאָל אָן, מישא, בין איך דאָך דיין כלה, און יעדער טאָג איז געווען דער טאָג פון מיין חתונה. איך האָב געווארט אויף דיר דאַרט, אין ירושלים, אז דו זאָלסט קומען און מיר זאָגען: „ראַהל, איך האָב געפונען אונ־זער וועג, קום וועלען מיר חתונה האָבען". אזוי האָב איך געווארט יעדען טאָג.

און יעדען טאָג האָב איך זיך פארטיג גע־מאַכט חתונה צו האָבען. איך האָב זיך גע־וואַשען, מיין שהנסטע קלייד אָנגעטהאָן, און א פלעשעל חתונה־וויין ביי מיר אין שטיבעל אָנגענדיייט, און צוויי ליכט אויפ'ן טישעל אָנ־גענונדען און פארנאַכט בין איך ארויסגענאַנ־גען פון דער שטאַדט, דיר אנקענען צו געהן, אפשר קומסטו? געדענקסט, דענסמאָל, פריי־טאג אויף דער נאַכט, וועז דו ביזט אָנגעקומען קיין ירושלים האָסטו געפונען צוויי ליכטלעך אָנגעצונדען? ביזט א צייט נישט געקומען. בין איך אהיים געקומען, אויסגעלאַשען די ליכט און שלאָפען זיך געלייגט. און געווארט מיט אונ־געדולד אויפ'ן צווייטען טאָג, טאַמער וועסטו קומען, און דו ביזט אלץ נישט געקומען. נור דענסמאָל, וועז דו ביזט געקומען ביזטו אזוי טרויעריג און אזוי גלייקלעך געווען, און איך האָב געווארט, אז דו וועסט מיר עפעס זאָגען און דו האָסט מיר גארנישט געזאָגט, נור דו האָסט מיך גענומען און דו ביזט מיט מיר ערגעץ־וואו ווייטער געפאָהרען. איך האָב דיך גארנישט ג־פרעגט, ביזט דא, אין „האָטעל וואַרשוי", ביז מיר האָבען געפונען דאָס קינד. ווייסטו פאר־וואָס איך האָב זיך אזוי דערשראָקען, וועז איך האָב געזעהן דאָס קינד? — דאָס קינד האָט מיר געזאָגט, אז ס'איז געקומען דער טאָג פון מיין חתונה. אז איך האָב עס נור דערזעהן, האָב איך באַלד דערפיהלט, אז אט דאָס קינד וועט אונז אויף אייביג צוזאַמענבינדען.

זי האָט אָבגעהאַקט אין מיטען פאר שוואַ־קייט. מישע האָט זי יעצט שוין נישט איבער־געריסען. ער האָט איהר פערשטאַרט געקוקט גלייך אין די אויגען ארויס און ער האָט געהערט איהר שטום. איהר שטים איז מיט א מאָל שטילער געוואָרען, ווי זי וואָלט מורא געהאַט, אז די לופט זאָל איין וואַרט נישט אויסכאַפען

וואָם ווערט נערעדט צווישען זייערע ביידע נשמה. איהר שטים האָט געזונגען, ווי זי וואָלט נישט מיט'ן מויל און דורך ווערטער גערעדט, נאָר זי איז אַזוי שטיל געווען — ווי איהר נשמה וואָלט נערעדט צו מישע'ס.

— זעהסטו, מישע, דאָס האָט אונז דאָס קראַנקע קינד חתונה געמאַכט. ווייסטו פון וואָ־נען אויף וויים? זעהסטו, איך האָב מיר אַ סימן געמאַכט, איך האָב מיר געזאָגט, אז וועט קומען די ציים פון אונזער חתונה — וועל איך הערען הינטער אונזער פענסטער אַ געזאַנג ביינאַכט, און פון דענסמאָל אָן, ווען מיר האָבען דאָס קראַנקע קינד געפונען אין „האָטעל ווארשוי", פון דענסמאָל אָן הער איך ביינאַכט הינטער'ן לאָדען ווי מען זינגט. מיר דאַכט זיך, אז מיר זיינען שוין לאַנג אין דערהיים און מיר וואָונען אין אַ קליין הייזעל, הינטער דעם ראָוו ביים ראַנד פון וואַלד. דו ווייסט שוין וואָו, דאָרט ביים שנעע־פעלד, עס איז קיינער נישטאָ אין דעם הייזעל, נור איך מיט דיר — עס איז נאַכט, מיר זיצען ביידע אויף אין אונזער בעט און מיר ווארטען אויף עפעס — און פלוצים דערהערען מיר עס, פון הינטערן פענסטער, פון וואַלד ארויס זינגט, זינגען קינדישע שטימען אַ קינדער־ליעד, דאָסזעלבע ליעד וואָס איך האָב זיי בייטאָג אין וואַלד געלערנט, אָט דאָס ליעד זינגען זיי!...

און זי הערט זיך איין ווי זי וואָלט עפעס געשפּירט.

— הערסט, מישע, הערסט דאָס ליעד? אָט זינגט עס הינטער אונזער פענסטער — הערסט דאָס ליעד, דאָס ליעד זינגט שוין און מיר האָבען נאָך נישט חתונה געהאַט, יעצט דאַכט זיך מיר, וועלען מיר קיינמאָל שוין נישט חתונה האָבען. מישע— פאַלט זי ארויף אויף מישע'ס האַלז און הויבט אָן האַסטיג צו ווייגען.

אין א פּאָר טעג ארום איז זי פון מישע'ס הענד אזוי ווי א פויגעל ארויסגעפלויגען. מישע האָט אפילו נישט געדענקט וועגן. ער האָט אפי־לו ניט געווואוסט אָבער זי איז טויט. — זי האָט פונקט אזוי אויסגעזעהן ווי פריהער. זי איז געלעגען אויף איהר געלעגער, ארום איהר די רויטע בלימען־בלעטער ויט דעם גאַלדענעם מאָך פערשפּרייט, און אויף איהר פּנים איז געלעגען אויסגעגאַסען א איידעלקייט וואָס האָט ווייך געמאכט יעדעם האָרץ, די איידעלקייט פון טויט, וואָס ווייל שוין גארנישט און גיט אלעם. איהרע אויגען זיינען געווען פּאָפען און האָבען אריינגעקוקט אין א וועלט און געזעהן עפעס וואָס קיינער פון די לעבעדיגע האָט דאָס נישט געזעהן, און דאָס פערגעניגען פון זעהן האָט זיך אויסגעגאַסען אין איהר צערטליכקייט און ארום די ליפּען האָט גערוהט א שמייכעל פון החמנות, ווי זי וואָלט זיך ערבארימט אויף די אלע אומגלויביקע לעבעדיגע וואָס זעהען נישט די לויטערקייט וואָס זי און קענען נישט גענישען פון דער צערטליכער אידעלקייט וואָס זי זענען סט. אזוי האָט זי ארויסגעשיינט פון איהר געלעגער ווי א יונגע קיניגין וואָס קען מיט איהר שמייכעל און גוטסקייט לייטזעליג מאכען די וועלט — און זי האָט דאָס געטאָן. גארנישט האָט זי בעדארפט, גארנישט האָט איהר געפעהלט, זי איז געווען די רייכסטע פון אלע, וואָרום זי איז געווען די אידעלסטע פון אלע, און זי האָט בעשאַנקען אלע וואָס האָבען געקוקט אויף איהר, פון איהר רייכטהום — ווי די בלום בעשענקט אלע מיט איהר געשמאַק וואָס זי שיקט פון זיך. שטיל איז געווען ארום איהר ווי אין א הייליגקייט. די פלעשלאַך מע־דיצין און מענשליכע געברויכען וואָס האָבען געשטערט דאָס בילד פון איהר לעבען האָבען יעצט געפעהלט, ארום איהר זיינען געווען בלוי מען, רויטער גאַלדען־לאַק מיט רויטע בלומיגע הערבסט־בלעטער. דאָס טרויעריגע געזיכט פון מישען ביי איהר לעבען האָט זיך פערענדערט אין א רוהיגעם, שטאַלצעם און ערהאבענעם. ער האָט אויסגעזעהן ווי א יונגער כהן וואָס שטעהט ביי זיין הילליגטהום און האָט נישט פערשטאַנען די טרויעריגע בליקען וואָס מען האָט געשיט ארום איהם.

און אז דער אלטער סלוצקער איד פון „האָטעל וואַרשוי" האָט געהערט מישע'ס אומ־גליק, האָט ער זיך ארויסגעקריגען פון האָטעל און איז אוועק צו מישע'ן. דער אלטער איז אויך געלאָפען צום ראבינאט און איינגעאָר־דענט די קבורה. ער האָט מישע'ן ארויפגעלעגט זיין אלטע האַנד אויף דער פּליציע און גע־זאָגט:

— עס איז נישט קיין חלוק וואו דער מענש קומט צו קבר־ישראל, די גאנצע ערד געהער צו גאָט און וואו עס עפּינט זיך דער הימעל איבער'ן קאָפּ — דאָרט געפינט זיך גאָט.

מישע האָט געשמייכעלט דעם איד אין פּנים אריין. דערנאָך זיינען געקומען שווארצע אידען מיט שווארצע קאַפּאָטעס און שווארצע בערד און האָבען ראָהעל אוועקגעפיהרט אין א שווארצען וואָגען. מישע האָט נישט פערשטא־נען פארוואָס און וועג. און אז ער האָט געזעהן, ווי מ'לייגט זי אין דר'ערד אריין איז ער זיכער געווען, אז דאָס פאָרען זיך די אידען נישט ביי דער ריכטיגער ראָהעל — די ריכטיגע ראָהעל איז אוועקגעפלויגען פון זיי און געפינט זיך יעצט אין דעם קליינעם הייזעל דאָרט ביים „ראָוו" אין זייער שטעדטעל, וואוהין ער פאָהרט יעצט צו איהר. וועט דען נישט זיין אזוי ווי זי האָט געזאָגט:

א קליין הייזעל אין עק פון „ראָוו", הינ־טער דעם וואַלד, און קליינע אידישע קינדער־לאַך וועלען קומען אונטער'ן פענסטער און אריינקלאפען אין די שויבען.

(פאָרטזעצונג פאָלגט.)

מ. פּאַוולאַוויטש

פּאַריז אין שאַטען פון גרויסע געשעהניסען

(פּראַגמענטען פון א טאַגעבוך)

פּאַריז, דעם 5טען אויגוסט, 1914.

עכטען איז געווען די לויה פון זשאָרעס'ען. איבער דער שטאָדט מיט דער גרויסער פערגאַנגענהייט, דער הויפּט־שטאָדט פון פראַנקרייך, דאָס הארץ פון דער וועלט, איבער די גאַסען, וואָס זיינען איבערפילט מיט בעוואָפענטע בירגער אין מיליטעריש מונדיר, וועלכע האָבען אויך אין זייערע מונדירען ניט פערלאָרען זייער בירגער־אָנבליק—אָהן גע־מאכטער גאוה, אָהן קריגעריש מינעס, איבער די מחנות, וואָס קוקען אַזוי ערנסט, פערטיפט, איז אויפגענגענען די זון, די ליבע זון פון פא־ריז. און זשאָרעס וועט איהר שוין מעהר ניט אָנקוקען, זיין קול, אָפט אַזוי קלינגענדיג, הילי־כיג ווי דער קול פון פּאַריזער יונגוואַרג, אָפט אַזוי מוראַ'דיג מעכטיג ווי דאָס רעש'ען פון צוקאָכטען ים, איז אנשוויגען געוואָרען אויף שטענדיג. קיי־נער וועט מעהר ניט הערען די דונערן פון זיין אויפגערעגטען געמיט, קיינער וועט מעהר ניט זעהן די בליצען פון זיין צאָרן, וועו ער, אין פּאַרלאַמענט אָדער אויף א פּאָלקספערזאַמלונג פלעגט שטירמיש אַטאַקירען די רעאַקציע, וועל־כע טרייבט די פעלקער צו אלץ נייע און נייע בעוואָפנונגען, וועלכע שאפט געפּאהרליכע סכסוכים, וואָס זיינען טראָגעדיג מיט מלחמה און וועלט־שלאכטען. ערשט די טעג האָט זשא־רעס, אין בריסעל, שטאהענדיג אָרעם אין אָרעם מיט די דייטשע סאָציאַליסטען, גערופען דאָס אינטערנאַציאָנאלע פּראָלעטאריאט צו פערטי־דיגען דעם פריעדען אום יעדען פרייז און ער האָט אין „פּאָלקס־הויז" געהאלטען א רעדע, וואָס איז ווי אָנגעוועהט געווען פון דעם פּאָר־געפיהל פון נאָהענטען טויט, ער האָט זיך אליין איבערשטיגען. ער האָט גערעדט מיט אזא מאכט ווי קיינמאל ביז אהער, ווי קיינער ביז איהם, און דער, וואָס האָט געהערט זיין שוואַנען־ליעד, וועט זי ניט פערגעסען ביז זיין לעצטע שטונדע וועט שלאָגען. זשאָרעס' קול וועט איהם אלץ קלינ־גען אין דער נשמה, ווי אן אויפמוטערונג, ווי א צורוף פון האָפענונג און גלויבען, און ער וועט דערצעהלען וועגען דיעזער רעדע מיט פייער און מיט טרעהרען און מיט א ציטער... ערשט ניט לאנג האָט זשאָרעס גערעדט מיט שטאלץ און ענטציקונג, און א טיפע אינערליכע בעפרידי־גונג האָט דורכגעלויכטען דורך זיין געזיכט — גערעדט וועגען דעם, וואָס פאר א פרייד עס איז פאר איהם אז ער מיט וואיאַנ'ען און געד'ן האָבען אָנגענומען דעם מוטהיגען און ברידערלי־כען פּאָרשלאג פון די דייטשע סאָציאַליסטען צו־נויפצורופען אין פּאריז, אין די ערשטע טעג פון אויגוסט, אן אינטערנאַציאָנאלען קאָנגרעס פאר פריעדען, יא, פאר פריעדען. ביז זיין לעצטען אטעם־צוג האָט זיין טאַלאַנט זיך געקליגעלט, זיין הארץ זיך געשלאָגען, זיין מוח זיך געשארפט פאר זיין ציעל — פאר דער בעפרייאונג פון דער מענשהייט פון עקאָנאָמישער שקלאפערי, וואָס וועט זיין אויף איהר אויסלייזונג פון מלחמה־געשפענסט, און א מינוט פאר'ן טויט האָט ער געוואָגט צו זיינע פרייַנד, אז מען קען נאָך איין־היטען דעם פריעדען...

וואר איז ער דאָס, דער וואהנזיניגער פער־ברעכער, פון וואנען איז ער געקומען, דיעזער זוהן פון א פרוי, וואָס האָט געוואָגט אויפצו־הויבען זיין האנד און צו פערלעשען דאָס לעבען פון דעם יעניגען, וועלכער איז געווען דער שטאָלץ און די עהרע ניט נור פון פראַנקרייך'ס ארבייטער קלאַס, נור פון גאַנצען אינטערנאַציא־נאל, פון וואָס פאר א גיהנום אבגרונד איז ארויסגעשפרונגען דער פינסטערער גייסט, וועל־כער האָט אריינגעלייגט דעם וואָפען אין האנד פון א גייסטיג־בלינדען?

אה, וועו מען וואָלט געקענט ארויסנעהמען דעם מערדער פון זיין געפענגנים־קעמערל און דורכפיהרען איהם דורך די ארבייטער־קוואַרטא־לען אין קלישי, לעוואלוא פּעררע א. אז. וו. און אריינגעהן מיט איהם אין די בעשיידענע וואָהנונגען פון די פּראָלעטאריער און אָנווייזען איהם אויף די הונדערטער און הונדערטער פרויען, וואָס וויינען ביטער ניט אויף זייערע מענער און זיהן, וואָס זיינען נעכטען צוויק אין דער מלחמה, נאָר אויף דעם פריהצייטיג־אומגעקומענעם פיהרער, פאטער און לעהרער פון די ערניעדריגטע און אונטערדריקטע. אפשר ביי דעם אָנבליק פון אָט די טרעהרען, פון אָט דעם צער, וואָס לאָזט זיך ניט טרייסטען, וואָלט א שטראהל פון בעוואוסטזיין אריינגעדרונגען אין מוח פון דעם וואָהנזיניגען און ער וואָלט בע־גריפען, וויי שרעקליך, וויי שוידערליך זיין פער־ברעכען איז.

א קלאָה אויף די יעניגע, וועלכע האָבען מיט

רכילות, לויגענס און בלבולים כסדר געהעצט גע־
גען דעם אפֿאסטעל פון פריעדען און האבען
אריינגעלעגט דאס טויטענדע געוועהר אין די
הענד פון א וואהנזיניגען...

און ווי איך ענדיג אט די שורות, דערהע־
איך א קלונג און עס קומט אריין ח. ראפֿאפֿארט,
דער הויפט־רעדאקטאר פון דעם וואכענבלאט,
וואס האט אנגעהויבען ערשיינען ערב דער
מלחמה: „קאנטר לא גערר" (געגען דער מלחמה)
און ווי ענטפערענדיג אויף מיינע בעהאלטענע
געדאנקען שטרעקט ער אויס א נומער פון א
צייטונג און זאגט: זעהט, זעהט, אט ווער עס
האט ערכארדעט זשארעס'ען!

איך נעהם ביי ראפֿאפֿארט'ען דעם נומער
„לׂ'אקסיאן פראנסעז", פון 18טען יולי, וואס
איז ארויס מיט 2 וואכען פריהער פאר זשא־
רעס'עס ערמארדונג און גלייך נאכדעם אונזי־
ניגען, פראוואקאטאריישען לייט־ארטיקעל וועגען
דער „דייטשער שפיאנען־פירמע" מאזשי לעז
איך דעם ארטיקעל פון שארל מאראס וועגען
זשארעס'ען:

„זשול גער האט בעשולדיגט זשארעס'ען אין
שטאטס־פערראטה *). דאס איז זעהר גוט
געזאגט. אבער וואס דענקט ער וועלט טהאן זשול גער? וועט ער טאקע איבערריין־
אלע בעציהונגען מיט'ן פערראטער?

די „טאן" קריטיקירט, רוסט ארונטער,
פערדאמט דעם בונד פון די רעדיקאלען מיט
זשארעס'ען, אט דעם שונא פון דער גענעראלשאפט.
דאס איז אויך זעהר גוט, אבער וויי וועט איצט
האנדלען די „טאן"? וועט זי אויפהערען פא־
לעמיזירען און זיך אוים'טענה'ן מיט איהם?
אדער די „טאן" קלייבט זיך ביי דער ערשטער,
בעסטער גלעגענהייט פארשלאגען חבר'שאפט
זשארעס'ען, נו, כאטש וועגען דער פראגע פון
פראפארציאנעלע וואהלען?

א, וועז גער און „טאן" האלטען אן נאך
וועיטער פרייונדשאפט מיט א מענשען, וועלכען
זיי ערקלעהרען איינשטימיג פאר א פערדעטהער,
וועקט עס ניט אין אונז ניט קיין איבערראשונג,
ניט קיין צארן, ניט קיין פעראכטונג, ניט קיין
מיטלייד אפילו. מיר בענוגענען זיך דערווייל
דערמיט, וואס מיר זיהען די אויפמערקזאמקייט
פון דער גענעלשאפט אויף דיעזען פאקט, מיר
בעטען איהר זיך פערטראכטען איבער דיעזער
טרויעריגער ערשיינונג און מיר זיהען פאלגענ־
דען שלום: אט טאקע אין דעם, טאקע אין די
דאזיגע פראזען־פערדאמונגען, וואס וועלען בע־
גלייט מיט אינטימסטער, הערצליכסטער זא־
הענטקייט און מיט אקטיוון ארויסטרעטונגען
צוזאמען מיט די מענשען, וועמען מען האט
אקארשט פערדאמט — אט אין דעם איז דאס
וועזען פון איצטיגען רעפובליקאנישען רעזשים.

נאך פאר זיין ארויסטרעטונג אויפ'ן אויסער־
אדרעגטליבען סאציאליסטישען קאנגרעס איז
זשארעס בעגאנגען הונדערטער אזעלבע אקטען,
צו וועלבע עס וואלטען אויך געפאסט דיזעלבע
שענדליבע עפיטעטען, מיט וועלבע מען שטעמ־
פעלט זיינע איצטיגע ארויסטרעטונגען. ז ש א־
ר ע ס ד א ס א י ז ד י י ט ש ל א נ ד.
דאס וויים יעדערער. דאך, וען זשארעס טרעט
אויף אונטער א פאטריאטישער מאסקע אין
פארלאמענט, געפינט זיך ניט קיין איינציגער
דעפוטאט, קיין איינציגער זשורנאליסט, קיין
איינער צוויישען פובליקום, וואס זאל א שליידער
טהאן פערפוילטע עפעל אין פנים פון דעם דא־
זיגען בעדויערענסווערטהען סוביעקט, און וועז
מען בעשטימט איהם פאר א מיטגליעד אין דער
מיליטערישער קאמיסיע אדער וועז ער טרעט
אריין אין דער געמישטער אנקעטען־קאמיסיע
וועגען געזעראל־שטאב אדער מיליטעריש
ביוראס, געפינט זיך קיינער ניט, ווער עס זאל
איהם אויספייפען.

איינס פון די ביידע — אדער זשארעס פער־
דיענט ניט די עפיטעטען, מיט וועלבע עס בע־
שענקען איהם פון דער וויייטען די ליבעראלען
און די רעפובליקאנישע נאציאנאליסטען פון דער
פאלאטע, אדער, לויט אלע סמנים, די דאזיגע
העררען האבען יא א רעכט אזוי פערעכטליך צו
בעהאנדלען זשארעס'ען, ווי זיי טהוען עס אין
זייערע צייטונגען. אויב אזוי, דאן בעווייזען
די העפליכקייטען, מיט וועלבע זיי זיינען מכבד
אין דער עפענטליכקייט דעם דאזיגען פארשוין,
וועלבער האנדעלט מיט זיין פאטערלאנד, אז די
אויפפיהרונג פון דעם פעררעטער רעגט נאר ניט
אויף אזוי זיינע קריטיקען, ווי די לעצטע וויילען
דאס מאכען דעם אנשטעל פאר זייערע לעזער
און וועהלער. עס רעגט זיי ניט אויף אדער
דערפאר, וואס זיי האלטען ניט פערראטה צום
פאטערלאנד פאר אזא וויכטיגען פערברעכען,
אדער זיי נעהמען ניט ערנסט דאס, וואס קומט
פאר אין בורבאנער פאלאץ.

אט דאס איז דער היינטיגער רעזשים. נא־
ציאנאליסטישער פארלאמענטאריזם, סאציאליס־
טישער פארלאמענטאריזם — דאס איז נאר א
בוראנינע פון רוישיגע און קלינגענדע פראזען,
וואס די רערנער פערגעסען תיכף ווי זיי האבען
זיי ארויסגערעדט. „מיין טהייערער זשארעס"
— וועגדעט זיך צו איהם קאשען. „מיין זשא־
רעס" — לאסט־שעט איהם זשול גער. און דער
פאטריאט באזיר בערופט זיך אין די בלעטלעך,
וואס ער האט פערשפרייט אין זיין וואהל־בע־
צירק, אויף דעם צוטרויען און סימפאטיען פון
זשארעס'ען.

עקעלהאפטע זיטען, זיטען, וואס קענען פיה־
רען צום שטורץ פון פאטערלאנד, זיי זיינען נאך

*) זעלבסטפערשטענדליך, האט זשול גער, וועל־
כער האט גלייבט און געשעצט זשארעס'ען, קיינמאל
איהם ניט בעשולדיגט אין אזעלבעם.

געפעהרליכער פאר'ן לאנד ווי דער פאקט פון זשארעס'עס פערראטה. און נאר דערפאר, וואס מיר שטעמפלען מיט שאנדע דיעזע זיטען, וואס מיר זאגען זיך אז זיי צו פאלגען און צו דולדען אין בעזונדערס דעפאר, וואס ביי אונז זיינען ווערטער און טהאטען איינס, אז דערפאר האבען מיר געקראגען אזוי פיעל מעכטיגע שונאים. אבער די טרייהייט, פעסטקייט און די שטאנדהאפטיגקייט פון אונזערע פריינד, וואס געהען מיט אונז, שטאמט אויך פון דער זעלבער קוועלע, פון וואנען מיר שעפען אונזער קראפט. עס איז זיי בעוואוסט, אז אונזער פאליטיק בענוגענט זיך נישט מיט ווערטער. דעם רעאליזם פון אונזערע אידעען קומט נאך די ערנסטקייט פון אונזערע האנדלונגען."

זעהען מיר, גליך נאכ'ן לייט־ארטיקעל ווי־גען דער „פערראטהערישער" פירמע „מאזשי", וואס האט איהרע אבטיילונגען אין גאנץ פראנק־הייך און איהרע הויפט־ביוראס נעבען אלע וואך־זאלען, וואס שפירט אוים די פאזיציעס און די בעוועגונגען פון דער פראנצויזישער ארמעע, קומט אן ארטיקעל וועגען זשארעס'ען, דעם מיט־גליעד פון פראנצויזישען פארלאמענט, וואס דרינגט אריין אין די מיליטעריש קאמיסיע, דעם „סוביעקט", דעם „פארשוין", וועלכער פער־קויפט זיין רעדנערקראפט, זיין טאלאנט צו די דייטשען, ווי די פירמע מאזשי פערקויפט אויך צוליעב די דייטשע אינטערעסען פאלסיפיצירטע מילך.

„פערשטעהט איהר וואס זיי זאגען — קא־מענטירט מיר ראפפארט דעם ציטירטען אר־טיקעל, — זשארעס איז נאך זייער מיינונג נישט נור א דייטשער אגענט, דאס איז דייטשלאנד אליין, וואס האט זיך צולייגט אין פראנקרייך ווי ביי זיך אין דער היים, שפירט, שמעקט אלעס אוים, גנב'עט ארוים די מיליטעריש סעקרעטען, דעמאראליזירט די לעבענס־קרעפטען פון לאנד און גרייט צו א נייעם פאגראם אויף פראנקרייך, א שוידערליכערען נאך ווי אין 1871. און מערקט, — זאגט צו מיר ראפפארט ווייטער, — דעם שלום פון ארטיקעל, — אט די געהיימניספולע פראזען וועגען די טרייע פריינד, וועלכע זיינען גרייט צו פאלגען די אנווייזונגען פון דער צייטונג, אז עס איז נויטיג איבערצוגעהן צו ערנסטע טהאטען; פערבינדט דיעזע אנדייטונגען מיט די אפענע סטראשונגען צו לינקשטען, אבצוורעבענען זיך מיט איהם, וואס פלעגען זיך שיטען אויף זשארעס'ען, וועט איהר מיט מיר מסכים זיין, אז די ארמאדרונג פון זשארעס'ען איז ארגאניזירט געווארען פון א גאנצער באנדע און אז דער ארעסטירטער פערברעכער איז נור א בלינדע גע־צייג אין די הענד פון דיעזער באנדע".

און איך פערזענליך בין אויך זיכער אין דעם, אז די ארמאדרונג פון דעם פיהרער פון פראנ־צויזישען פראלעטאריאט איז ארגאניזירט פון דער שוואך־מאה'דיגער באנדע. אמת, איצט האבען די העצער אריין זיך דערשראקען פאר זייער פערברעכען, וועז זיי האבען דערזעהען פאר זיך א ביקד פון אלגעמיינעם טרויער און ענט־ריסטונג. די קאטאסטראפע האט אויפגעטרייר־סעלט דאס גאנצע לאנד. און די, וואס הא־בען נעכטען נאך געשטעמפעלט זשארעס'ן אלס פער־ראטהער, שרייבען הייט וועגען איהם, ווי וועג־גען א פייעריגען פאטריאט, וועלכער, כאטש ער איז אפשר געגאנגען אויף פאלשע וועגען, האט דאך געליעבט פראנקרייך ביז צום וואהנזין. אבער איז דען זשארעס ניט געבליבען טרויי צו זיך אליין ביז דער לעצטער מינוט און איז אויף א האר ניט אבגעטראטען פון זיין שטאנדפונקט? נאך א שטונדע פאר זיין טויט האט ער גע־שטראפט די מוטלאזיגקייט, די קורצזיכטיגקייט פון די מיניסטרארן און געטייטעלט אויף די אינטריגען פון דער אינטערנאציאנאלער דיפלא־מאטיע. און די באנדיטען פון „ל'אקסיאן פראנ־סעז", פון „פארי מידי" א. ז. וו., וועז זיי צוריי־סען זיך איצט לויבענדיג זשארעס'ן, טהוען זיי דאס ניט דערפאר, אום אבצואווישען די שפור פון זייער שותפות צום פערברעכען? און שוין זשע וועלען די פערברעכער בלייבען אונבעשטראפט? וועלען זיי אפילו ניט גערופען וועדען צום גע־ריכט פון דער עפענטליכער מיינונג?

זאל שווייגען די רעגיערונג, זאל שווייגען דאס לאנד, איך בין זיכער, אז די פראנצויזישע סאציאליסטען, וועז ניט איצט, אין דער דאזיגער טראגישער שטונדע, דאך אין גיכען, וועלען זיי זעהן אויסצופינען אלע שולדיגע אין דעם מארד און זיי צונאגלען צום שאנד־קלאץ. דאס איז זייער פליכט געגען זיך אליין, געגען זשא־רעס'ן, געגען פראנצויזישען פראלעטאריאט און געגען גאנצען אינטערנאציאנאל.

ווידער קלינגט דאס גלעקעל: דער קאנסיערזש בריינגט אריין די פאסט. איך לויף דורך מיט די אויגען די סאציאליסטישע צייטונגען פון דער פראווינץ. אלע צייטונגען זיינען האלב געווייד־מעט די מורא'דיגע אינטערנאציאנאלע נעשעהע־ניסען, דער מאביליזאציע, דער מלחמה און האלב דעם טויט פון זשארעס'ן. פון אלע ארטיקלען, וואס זיינען געווידמעט דעם אנדענקען פון דעם פאר דער צייט אומגעקומענעם חבר און פיהרער, ציהט מיין אויפמערקזאמקייט דער ארטיקעל פון דעפוטאט פרעסמאן, א מיטגליעד פון דער גע־דיסטישער פראקציע, געדרוקט אין דעם וועכענט־ליכען זשורנאל פון לימאזש „לע פטי לימוזען".

די אינטריגען פון דער רוסישער דיפלאמא־טיע האבען זיהר בעאונרוהיגט זשארעס'ן. אט וואס א. פרעסמאן, דער רעדאקטאר פון „פטי לימוזין", דערצעהלט אין דעם נומער פון 2טען אויגוסט, 1914, ד. ה. אויף מארגען נאך זשא־רעס'עס ערמארדונג, וועגען זשארעס'עס בליק

אויף די פאליטיק פון דער רוסישער דיפלאמאטיע און אויף איהר ראלע אין דעם אנקומענדן קריזיס. מיר וועלען נאך צוגעבען, אז וועז א. פרעסמאן האט געשריבען די פאלגענדע שורות, האט ער נאך ניט גענוגסט, אז זשארעס איז ערמארדעט. זשארעס איז ערמארדעט געווארן אין 2 טעג ארום ווי פרעסמאן איז אבגעפאהרן פון פאריז.

„אונטער דעם גערוישׂ פון צוג, וואס פיהרט מיך אב פון דער הויפטשטאדט, פערשרייב איך דיעזע שורות, אום צו טייען זיך מיט מיינע לעזער די איינדריקע, וואס איך פיהר אוועק פון פאריז.

ערשט זיינען מיר אלע געווען אין בורבאנער פאלאין און מיר האבען געווארט אויף נאכריכטען... די צייט, וען איך האב געדארפט פאהרען, איז אנגעקומען פריהער, איידער מיר האבען זיך וואס דערוואוסט. וואס וועלען זיין די נייעס אין א פאר מינוט ארום?...

מען זאגט, אז די דיפלאמאטישע בעציהונגען צוויישען רוסלאנד און עסטרייך זיינען איבערגעריסען געווארען, אבער די אפיציעלע מיטטיילונגען בעהויפטען, אז די אונטערהאנדלונגען צווישען די קאבינעטען פון אלע לענדער געהען נאך אן... לאמיר גלויבען די אפיציעלע מיטטיילונגען.

די לאגע איז זעהר ערנסט. אונזער קאלטבלוטיגער און וויטזיכטיגער זשארעס, וועלכער פערפירט קיינמאל ניט זיין אפטימיזם ביז דער לעצטער מינוט, בעהאלט ניט זיין אונרוהיגקייט. מיט דער צייטונג „פיגארא" אין דער האנד ערקלערט ער אונז: „פראנקרייך איז א שפיעלכעל אין רוסלאנד'ס הענד. אין דער נאכט פון מיטוואך אויף דאנערסטאג איז אונזער רעגיערונג שיער ניט בעשווינדעלט געווארען פון דער רוסישער. עס איז געווען גלייך נאכדעם, ווי די דייטשע רעגיערונג האט אויפגעפאדערט די רוסישע צו געבען אן ערקלערונג וועגען דער מאביליזאציע. אונזער רעגיערונג האט מען שוין פון פריהער געהאט וויסען וועגען דעם לעצטען פאקט, ד. ה. וועגען דער רוסישער מאביליזאציע. אבער די טעלעגראמען, וואס דער רוסישער גענדטער אין פאריז האט בעקומען פון זיין רעגיערונג, איז געווען צונויפגעשטעלט אין אזעלכע אויפדריקע, וואס האבען געלאזט שליסען, אז די דייטשע אריסטרעטונג טראגט א דראהענדען כאראקטער. אין דיעזען זין האט דער רוסישער געזאנדטער תיכף איבערגעגעבען די ידיעה אונזער אויסלענדישען מיניסטער, און אלס רעזולטאט זיינען אלע מיניסטארען אריסגעפאדערט געווארען דרוי אזייגער ביינאכט אין יעליסייפאלאין אויף א בעראטונג צום פרעזידענט פון דער רעפובליק און דארט זיינען שוין געמאכט געווארען די ערשטע טריט צו ערקלערען מיבילזאציע. עס האט געקענט געשעהן אזוינס, וואס מען וואלט שוין ניט געקענט אומקעהרען צוריק. וועז די פראדנונג וואלט פערווירקליכט געווארען, וואלט דייטשלאנד, זיך בערופענדיג אויף אונז, אליין זיך גענומען מאבילזירען.

דאס וואלט שוין געהייסען א מלחמה. עס וואלט פארגעקומען שוידערליכעס... און רוסלאנד וואלט געווען צופריידען. צום גליק זיינען אנגעקומען פינקטליכערע ידיעות, וואס האבען פעסטגעשטעלט דעם אמת'ן כאראקטער פון די פארגעקומענע פאקטען, וואס זיינען געווען וויט ניט אזוי דראהענד ווי די רוסישע רעגיערונג האט עס פארגעשטעלט. און עס איז געלונגען זיך אבצושטעלען אין צייט. דאס איז בלויז געווען א פאלשער מאנעוור פון דער רוסישער רעגיערונג.

און זשארעס האט נאך צוגעגעבען צו זיין ערצהלונג: „דאס איז אן עמס-דעפעשע פון דער לינקער זייט". און איבערגעהענדיג פון גרופע צו גרופע, האט זשארעס פאר יעדען אייגעם אויסגעדריקט זיין זארג, אז אונזער רעגיערונג זאל ניט אריינגעצויגען ווערען אין א פלאנטער פון דער רוסישער. און ער האט אויפגעפאדערט די ראטגעבער פון דער רעגירונג, זיי זאלען זעהן צו ווירקען אויף איהר און צו ווארנען ניט צו פערלירען זיך, ניט נאכצוגעבען דעם שרעק און אויף ניט דעם בייזען שפיעל פון דער רוסישער דיפלאמאטיע."

דאס איז די ערצהלונג פון דעם רעדאקטאר פון „לע פטי לימוזען" וועגען זשארעס' בליק אויף דער ראלע פון דער רוסישער דיפלאמאטיע אין דיעזער מלחמה. דיעזע ערצהלונג פון א. פרעסמאן שטימט פלקאם איין מיט מארסל קאשענס ארטיקעל אין „הומאניטע" פון זשארעס'ס לעצטע בעמיהונגען לטובת דעם פריע־דען.

נאך די אלע אויפדעקונגען וועלט פערשטענדליך, פארוואס זשארעס איז ערמארדעט געווארן...

12 ען זייגער בייטאג.

וואס איז דאס פאר א טומעל, וואס פאר א ווילדע נעשריייען אויפ'ן גאס? איך קוק ארויס דורכ'ן פענסטער, איך זעה א המון מענשן, איך הער פרויען קוויטשען, מענער געוואלדעווען, איך לויף ארויס פון הויז און מיש זיך אריין אין המון. „וואס איז דא אזוינס?" — פרעג איך די דערבייאינג. „דאס ברעכט מען די מילך־געווען בען פון מאזשי", ענטפערט מען מיר. „פאר וואס?", פרעג איך. „סטוייטש, איהר וויסט ניט?" — און מען קוקט אויף מיר, ווי אויף א מענשען, וואס איז פון הימעל אראבגעפאלען. — דאס איז דאך א דייטשע פירמע. אט די טעג האט מען ארעסטירט איהר הויפט דירעקטאר, וועלכער האט געזוכט צו אנטלויפען אין דער שווייץ אין א אויטאמאביל, וואו ער האט גע־האט בעהאלטען 40 מיליאן פראנק אין גאלד. און

וואָס פאר א געמיינהייט — לעגט צו א פרוי — נאָך אייערנעכטען האָט די פירמע פערקויפט 18 מיליאָן ליטר פער׳סמ׳טע מיקך". „איז דאָס מעג־ליך?" — שרייט אייגער אוים. — איהר פרעגט נאָך? — רופט זיך אן אַנדערער אָב — מיט דריי טעג צוריק זיינען פאַרגעקומען הונדערטער פעלע פון פערגיפטעטע קינדער. האָט מען די מילך אוועקגעטראָגען אין לאַבאָראַטאָריום, און מ׳האָט ענטדעקט סם. די גאַנצע, אָבער די גאַנצע מילך איז געווען פער׳סמ׳ט. פרויען דערצעהלען פון פאַקטען, וואָס זיי האָבען אליין „בייגעוואָהנט". אויף דער גאס „בראָקא" איז געשטאַרבען א קינד, אויף „מאַנפאַרנאַס" עטליכע קינדער. „די שמוציגע בעסטיעס" — שרייען אייניגע אוים מיט גרויל, אויפגעבראכט אויף דער רציחה פון די דייטשע אגענטען. איך מאַך זיך א וועג דורך׳ן המון. דער מילך־קראַם „מאזשי" איז צושטערט, די טהיר איז אויסגעבראכען, אלץ, וואָס איז אינ־וועניג געווען — א טיש, שטוהלען, א גרויסער מילך־צעבער, עמערס וועלגערן זיך אינמיטען גאס, מען הויבט זיי אויף און מען בענוצט זיך מיט זיי אלס שליידער־מאַטעריאל פאר וויי־טער צושטערונג. א פערהילכענדער געשרייי שטעהט אין דער לופטען. א מאן 25 — יונג־ווארג — זיינען די אמת׳ע מתעסקים; עס ווארפט זיך אין די אויגען אייגער א נעגער, ער קאַכט זיך מעהר פון אלעמען. ער איז משמעות דער אַנפיהרער. אין איין האַנד האלט ער א צע־טעלע — די אדרעסען פון די מאזשי־קראמען. דער המון שטעהט און קוקט אויף אָט דער צו־שטערונגס־ארבייט, בעטיליגט זיך ניט, אָבער האלט אין איין אונטערווארעמען די מחבלים. „אָבער וואו איז די אלטע פרוי וואָס פלעגט דאָ פערקויפען די מילך? — פרעגט אייגער נעבען מיר. — אָה, די אלטע מויז האָט זיך בעציי־טענס אָבגעטראָגען—ערקלערט דער קאַנסיערזש פון א דערבייאיגען הויז. אלע לאכען. „אָבער זי איז דאָך א פראַנצויזקע!" — קאָן זיך ניט בערוהיגען דער מאן נעבען מיר.

* * *

אויפגעשוידערט פון דער ערמאַרדונג און פון דער לויה פון זשאַרעס׳ען, אינגאַנצען פערשלונ־גען פון דעם גרעסטען וועגען דער קאטאַסטראָפע, האָב איך ניט בעמערקט וואָס טהוט זיך אויף די גאַסען פון פאַריז, ביז וואַנען די שענדליכע סצע־נעס האָבען זיך ניט אָבגעשפּיעלט נאָהענט פון מיין הויז. עס שטעלט זיך ארויס, אז אין פער־גלייך מיט די פאַריגע צווויי טעג, זיינען די סצע־נעס פון היינטיגען טאָג נאָר א שפּיעלכעל. איך גיעה ארום דעם בולוואר אראָגאָ, דעם באַסטיליען פּלאַץ, מיט די דערבייאיגע גאַסען, וואו עס איז צונויפגעפּראַפט די אידישע בעפעלקערונג, די גאַס רייוואלי — די ריוועלע־גאַס, ווי אונזערע לאַנדסלייט רופען זי — איך פאָהר דערנאָך אי־בער די גרויסע בולוואַרען, פון אלע אָבטיילונגען פון מאזשי איז געוואָרען א תל. פון די זויבערע געוועלבאך זיינען געבליעבען בלויז די ווענד, אויף די טראָטוארען בערג מיט פאַפּירלעך און גלאָז.

די פירמע מאזשי איז געגרינדעט פון א שווייצאַרישען פּראָפעסאָר. איצט געפינט זיך אין די הענד פון א סינדיקאט פון פראַנ־צויזישע קאַפּיטאַליסטען. זי ליפערט טעגליך אַרום 200,000 ליטר גוטע און ביליגע מילך צו דער בעפעלקערונג פון פאַריז. די קלענערע מילך־פירמעס איז שווער געווען מיט איהר צו קאָנקו־רירען, האָבען זיי געמומען פערשפּרייטען געגען איהר די פערשיעדענסטע בלבולים. די שטארק־סטע וואפע געגען דער פירמע האָט זיי געגעבען די פאַטריאָטישע פּרעסע מיט דעם קלאנג, וואָס זי האָט געמומען פערשפּרייטען, אז דאָס איז א דייטשע שפּיאָנען פירמע. אויף די פלאקאטען פון דער פירמע, וואָס זיינען אויסגעקלעפּט אין גאַנץ פראַנקרייך, ווערט געווהנליך אָנגעגעבען דורך ציפערען די דאטע ווען דער פלאקאט איז אָנגעקלעפּט (צ. ב., 1913—8—13 בעטייט: דעם 13טען אויגוסט פון יאָהר 1913). האָט די פּא־טריאָטישע פּרעסע געפּרובט אונפערשעמט אייני־שמועסען דעם עולם, אז דאָס זיינען געהיימע צייכענס פאר דער אריינדרינגענדער ארמעע פון שונא וועגען דער צאָהל פון סאַלדאטען, זייערע פּאָזיציעס, וועגען דעם כאראקטער פון דער גע־גענד א. ז. ו. ו. און דער עולם האָט געגלויבט, און ניט נור דער פּשוט׳ער עולם, נור אויך הויכגע־שטעלט ביוראקראטען, וועלכע פלעגען וואַרנען די רעגיערונג און אליין געבען פערארדנונגען די פלאקאטען ארונטערצוריסען...

וועז איך פערטראכט זיך וועגען אזעלכע פאקטען, בעהערשען ־ך פּעסימיסטישע געדאַנ־קען. ווי איז דאָס מעגליך, אז אין דעם לאנד פון די גרויסע רעוואָלוציאָנען, פון בירגערליכע פריי־הייטען, פון אלגעמיינער בילדונג, זיינען די מחות אזוי פויל, אונבעוועגליך, מאכטלאָז, אז זיי נעה־מען אויף אהן וויעדערשטאנד ניט געשטויגענע ניט געפּלויגענע בבא מעשיות. היינט, וואָס זאל מען זיך שוין וואונדערן אויפ׳ן רוסישען פּויער, וועלכער גלויבט מיט׳ן גאַנצען הארצען, אז אידען ברויכען קריסטליך בלוט.

געראכט איז געווען דעריניגער, וועלכער האָט געזאָגט, אז די נשמה פון א מאַדערנעם מענשען איז א פיעל־שטאָקיג הויז. אין סאמע אוי־בערשטען שטאָק הערשט די קולטור פון 20טען יאָהרהונדערט, אָבער אין די אונטערשטע שטאָ־קען הערשען די בעגריפּע פון 15טען און 16טען יאָהרהונדערט. און וועז די בעגריפּע פון אונטען ברעכען זיך דורך אמאל א וועג אין דער הויך, דוכט זיך אונז, אז אונזערע ווילדע אורעלטערן זיינען אויפגעשטאַנען פון די קברים.

אָט רעד איך מיט א זשורנאליסט, וואָס האָט

געענדיגט מאטעמאטישען פאקולטעט. ער גלויבט אין דער בבא מעשה פון די 40 מיליאָן פראַנק, וואָס זיינען אוועקגעפיהרט געוואָרען אין אויטאָמאָביל.

— ווי לייגט זיך דאָס אייך אויפ'ן שכל? — זאָג איך צו אים, מאכ א פשוט'ן אריפמעטישען חשבון — 40 מיליאָן פראַנק — דאָס איז 2 מיליאָן מטבעות, דאָס איז 12 טויזענד קילא. וואו וועט איהר נעהמען אזא אויטאָמאָביל? — 40 מיליאָן איז טאקע אביסעל האמעטנע, אָבער זיי האָבען דאָך אזעלכע גרויסע אויטאָמאָבילען... — נו, גוה טענה.

די פאָגראָמשציקעס האָבען זיך ווייט ניט בענוגענט מיט מאושי. עס האָבען געליטען אויך איניגע אידישע מאגאזינען, פון עלזאסער, פון פערזאָנען, וואָס האָבען דייטשע נעמען. אויף גאָבעלען האָט מען צוטראָגען א שוך־קראָם, וואָס האָט בעלאָנגט צו א רוסישען אידען. אזעלכע פעלע זיינען געווען ניט ווייניג. איז דען א וואונ־דער, וואָס די איבערגעשראָקענע קרעמער האָבען געמומען פרויסהענגען מודעות: „איך בין א רוסישער, מיין זוהן דיענט אין דער פראַנצויזישער ארמעע", „ איך בין א רומענער, ניט קיין דייטש". אפילו פראַנצויזען האָבען אָנגענומען פאָרזיכטס־מיטלען.

אין די אידישע קוואַרטאָלען, דערצאָהלט מען, האָט מען גמאַכט פראָבען ארויסצורופען א מאסען־פאָגראָם. איז דאָס אָן אמת אָדער די אויסבילדונג פון איבערגעשראָקענע מענשען, וויים איך ניט. די דערצאָהלער בעטען מען זאָל תיכוף שרייבען אין „הומאניטע", „לא געד סאיל" און אַנדערע צייטונגען וועגען דער גאָפאָהר, וואָס דראָהט דעם אידישען פראָלעטאריאָט. מען דארף זעהן צו רעדען מיט אימיצען.

6 א זייגער אין אָוועגד.

די פאָליציי האָט ארויסגעלאָזען א וואַרנונג, אז די רוהע־שטערער וועלען געמישפט ווערען לויט די געזעצען פון קריעגס־צייט. דיעזע וואַרנונג האָט געכאָבט דעם גהעריגען רושם.

בעסער שפעטער איידער קיינמאָל ניט.

12 א זייגער ביינאכט.

שפעט ביינאכט פאָהר איך צוריק ארויס אויף די גרויסע בולוואַרען. א מאָרגעס אויסזעהן האָבען איצט דיעזע הויפט־ארטעריין פון פאריז. געוועהנליך בעקויכטען פון מיליאָנען פיירען, איבערפיקט מיט א רוישיגען און לוסטיגען קאָס־מאָפאָליטישען פובליקום, האָבען היינט די גרויסע בולוואַרען פערלאָרען זייער יום־טוב'דיגען און זאָרגלאָזען כאראקטער. איך זעה ניט די הונדערטער אויסגעפוצטע און אָנגעפאַרבטע דאָמען פון „האלבוועלט", איך זעה ניט די טויזענדער מענער, וואָס זיינען זיך אָנגעלאָפען פון דער גאנצער וועלט, וואָס דרעהען זיך ארום פארבייי די קאָפעס אין זייער געיעג אויף פרויען־לייבער. די טומעלדיגע קאָפעס זיינען געשלאָסען, די פראכטפולע מאגאזינען, וואָס קוקען גע־וועהנליך מיט זייערע שיינענדע שפיעגעל־פענס־טער און לאָדען צו זיך אריין, האָבען ארָאבגע־לאָזען זייערע אייזערנע ברעמען און שטעהען ווי שטיינערנע, גלייכגילטיגע צו אלץ וואָס קומט פאָר פאָר זיי.

אָבער די גרויסע בולוואַרען, איינגעהילט אין האַלב דונקעל, שלאָפען ניט און רוהען ניט. פאָר די רעדאקציעס פון די צייטונגען שטעהען גע־דיכטע מאסען מענשען און דיסקוטירען מיט היץ וועגען די לעצטע נייעס. ענגלאַנד איז צוגע־שטאנען צו פראנקרייך. מען איז זיכער אין זיעג. מען איז פול גלויבען און ענטהוזיאזם. היינט דאָס ערשטע מאָל זעה איך ביי די גאסען־„פאָליטיקער" אזא געהויבענע שטימונג. דער מעכטיגער פלאָט פון ענגלאַנד וועט אָבשליסען דייטשלאַנד פון דער גאנצער וועלט און ארויס־רופען אן עקאָנאמישען קריזיס, וואָס וועט אויס־מאטערען און אָבשוואכען דאָס לאנד. היינט־מאָרגען וועט צו די פערבינדעטע אויף צושטעהן איטאַליען. פול גלויבען אין א גיכען נצחון, נעהמט דער עולם זיך פאנאנדערגעהן...

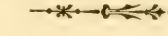

מאני לייב

אליין

ס'האָט די נאַכט ביי מיר געוואַכט,
ס'האָט די נאַכט ביי מיר געלאַכט,
וועז עס האָט מיין הארץ געווויינט
אַליין, אַליין, אַליין.

ס'האָב מיט פּיין מיין ווויין געמישט,
ס'האָב מיט ווויי מיין פּיין פערזיכט,
וועז עס האָט מיין הארץ געווויינט
אַליין, אַליין, אַליין.

וועז עס האָט דער טאָג געבלענדט,
ווויין אוז פּיין מיין הארץ געברענט, —
האָט מיין הארץ דאן שטיל געווויינט
אַליין, אַליין, אַליין.

א. קאַרטאַזשינסקי

אין דעם מלחמה־פּלאַנטער

(אייגנדריקע און שטימונגען)

1.

דאָס רוהיגע בעקוועמע בערלין, בערלין מיט זיין כמעט אייגנשלעפּערענדען ריטם — בערלין, ווּאָס איז אזוי אָפּט פערגליכען געוואָרען מיט א שפּהנעם, ערשט־קלאַסיגען האָטעל, איז ניט געווען צו דערקענען.

און טאַקע ווי אין א האָטעל, בשעת עס טרעפּט דאָרט א מין אומגליק, זיינען די שרעקען און די אויפרעגונגען אין בערלין א פּאָר טעג פּאָר דער מלחמה געווען אונבעשרייבליך. עס האָט אויסגעזעהן אזוי ווי בערלין וואָלט מיט א מאָל אונטערגעצונדען געוואָרען פון אלע פּיער זייטען און קיינער האָט ניט געוואוסט ווי צו דאטעווען זיך.

איך בין געשטאַנען צווישען די צהנדליגע טויזענדער ביי דעם קייזערליכען פּאַלאַץ און האָב געזהן וואָס פּאָר אַן איינדרוק די קורצע רעדע פון ווילהעלם האָט געמאַכט אויף זיי. — אונזערע שונאים האָבען אונז אָבגענאַרט, זיי פּאַלען אַן אויף אונז... קיינער האָט ניט געצוויפעלט אין דעם אמת פון דעם. און אז עס איז יא אזוי, דאַן זאָגען מיר זיך אָפּ פון פּערזעלבען גליק, פון רוה און זיינען גרייט אָפּצוגעבען אונזער לעבען פּאָר אונזער פּאָטער־לאנד.

דער פּראָפעסאָר, דער סוחר, דער ארבייטער — אלע האָבען געפּיהלט דאָס זעלבע. א ביטערער כעס האָט אָנגעכאפּט די בערלינער בעפעלקערונג אנטקעגען די, ווּאָס האָבען געבראכט צו א מלחמה און עס האָט זיך אָנגעהויבען די ווילדע נאָכיאָגעניששען ווי אויף ווילדע חיות אויף די רוסען און די פראַנצויזען, בעזונדערס אָבער אויף די רוסען.

2.

דער שטעטינער באהנהאף אין בערלין, פון וועלכע די צוגען פאָהרען אָב אין דעמעמאַרק, איז מיט א מאָל פערוואַנדעלט געוואָרען אין א מין לאַגער פון רוסישע.

טויזענדער קראַנקע, אלטע לייט, יונגע, אמת'ע רוסען, פּאַליאקען, אידען, אידען. מען שפּאַרט זיך אריין אין די צוגען, מען לאָזט איבער דעם באגאזש. עלטערען פערליערן זייערע קינדער, קינדער זייערע עלטערען, מענער ווערען אָפּגעריסען פון זייערע פרויען; מען רעדט אויף פערציג פערשיעדענע לשונות, מען שריַיט, מען ווייַנט.

גליקליך זיינען די, ווּאָס זיינען אריין אין צוג. ווער וויַיס צו וועלען די איבערגעבליבענע נאָך קענען פאָהרען?

דער צוג פאָהרט. אין יעדעם קופּע, ווּאָס עס זיצען געוועהנליך אכט מענשען, געפּינען זיך יעצט אכט און אכציג. עס איז א דערשטיקעניש. איינער א איד מיט א לאנגער, שוואַרצער באָרד שרייט הויך עפּעס מאָדנע ווערטער און עס שטעלט זיך באלד ארויס, אז ער איז פון שרעק משוגע געוואָרען. אין אן אנדערען ווינקעל ליגט אין חלשות א קראַנקע פרוי און קיינער קען איהר ניט העלפען.

די רייזע קיין קאָפּענהאגען, ווּאָס געדויערט געוועהנליך צוהן שעה, גערויערט דעם מאָל צוויי טעג.

צוויי טעג פּאָהרט מען אָהן עסען און אָהן טרינקען.

אויף יעדער סטאַנציע הערען זיך געוואַלדיגע געשריַיען און געוויַינען — מען בעט א טרונק וואַסער, א שטיקעל ברויט, א קאָפּ מילך פאר קינדער.

אין איין וואַגאָן איז געשטאַרבען א קינד, מען זאָגט פון הונגער, און די מוטער פון דעם קינד גיהט אראָב אויף אן אייזאַמער סטאַנציע און בלייבט ביי דעם קליינעם טויטען קערפּער.

האלב לעבעדיגע, שיער ניט אראָבגעגאַנגענע פון זינען, קומען מיר אָן קיין קאָפּענהאגען.

3.

דער קאָפּענהאגענער וואָקזאל, צום וואָרט געזאָגט, איינער פון די שענסטע וואָקזאלען אין גאַנץ אייראָפּא, איז געוואָרען מיט אמאָל א מקום־מקלט פּאָר די טויזענדער רוסישע, וואָס זיינען געקומען אהער פון דייטשלאַנד.

מיט אמאָל זיינען פערשוואונדען געוואָרען אלע געזעלשאפּטליכע, אינטעלעקטועלע און נאַציאָנאלע אונטערשיעדען צווישען די אלע אהער געקומענע.

רוסישע דוואָריאַנעס, בערזון־שפּיצלער, וואַרשויער קאָפּאָטניקעס, אדעסער וויַיבער, מאָסקווער אקטריסעס — אלץ האָט זיך צומישט, צופּלאַנטערט. די מייסטע אָהן געלד, אויף טויט איבערגעשראָקענע.

די ערשטע פּאָר טעג זיינען אלע געזעסען

טאָג און נאַכט אויף דעם וואָקזאַל, האָבען ניט געקאָנט און ניט געוואָלט פון אָרט זיך ריהרען. און די קאָפּענהאָגענער אָפּיציעלע קרייזען האָבען זיך בעצוויגען צו אַלע אָנגעקומענע מיט דער גרעסטער פריינדליכקייט. מען האָט זיי געגעבען קוואַרטיר, עסען און טרינקען.

קינדער־שולען און פּראַיינען זיינען פּערוואַנדעלט נעוואָרען אין הכנסת־אורחים'ס.

אין דער זעלבער צייט פֿלעגען פון דייטש־לאַנד צווויי מאָל אין טאָג אָנגעקומען צוגען מיט נייע טראַנספּאָרטען פון ענטלאָפענע רוסישע פון דייטשלאַנד. די שרעקליכסטע מעשיות האָבען צירקולירט צווישען דעם אָנגעקומענעם עולם.

דייטשע אָפּיצירען האָבען ערגעץ אויף א סטאַנציע דערשאָסען א רוסישען סטודענט, פערדעכטיגענדיג איהם, אז ער איז א רוסישער שפּיאָן. דייטשע מענער האָבען בעלויידיגט פרויען.

און אָט איז אָנגעקומען דער לעצטער צוג פון דייטשלאַנד מיט נאָר אַלטע לייט און פרויען, — די יונגע לייט זיינען פערהאַלטען געוואָרען פון די דייטשען.

דער דאָזיגער צוג איז אָנגעקומען ביינאַכט און די פינסטערע, דערשראָקענע געזיכטער פון די אָנגעקומענע, זייער הילפלאָזיגקייט, דער פערשטיינערטער פּחד אין זייערע אויגען האָבען דערמאָנט די וואַלפֿורגיס־נאַכט.

און פון יענער נאַכט האָבען יונגע פרויען און מיידלעך טאָג און נאַכט געבלאָנדזשעט איבער דעם וואָקזאַל, פערפאַלגט מיט עך היום און עס דוכט זיך מיר, אז זיי בלאָנדזשען נאָך היינט, בלאָנדזשען שטענדיג.

עס דוכט זיך מיר, אז דאָס דאָזיגע בילד איז געווען א מין סימבאָל פון דעם אידישען פאַלק.

4.

אמת, די דענער זיינען טאַקע זעהר גאַסט־פריינדליך, אַלע רוסישע, וואָס זיינען געקומען צו לויפען קיין קאָפּענהאָגען, האָבען טאַקע דאָ געפונען א ליכטיגען זונען־שיין. אָבער עס איז פּאָרט א פּרעמד לאַנד מיט א פרעמדען לשון, מיט פרעמדע מנהגים.

די קלייניע, אַלטע, שמאָלע מיטעלאַלטערליכע געסלעך דרינקען, און בפרט נאָך אז אויף יעדען שריט טרעפט מען אויסגעשטעלטע נייעס: — די דייטשען האָבען געגומען ליבוי, זיי פערכאַפֿען פינלאַנד; די פּאָליאָקען מאַכען א רעוואָלוציאָן. גיך, וואָס גיכער אַהיים!...

עס איז ניטאָ קיין פערבינדונג, מען וויים נאָך ניט וואו מען וועט פּאָהרען. עס איז פּאַרען א וועג איבער טאַרנעגאָ, נאָר דאָרטען וועט מען דאַרפען נעהן צופוס פופציג ווירסט, די רייזע קיין טאַרנעגאָ דאַרף געדויערען כמעט א וואָך.

מען קען פּאָהרען דורך סטאָקהאָלם, מיט א שיף, קיין פינלאַנד. אָבער דער ים איז פול מיט מינען, — עס איז סכנות נפשות.

מען האָט אָבער קיין מורא ניט. איבער טאַרנעגאָ, אָדער קיין פינלאַנד מיט א שיף, נאָר פּאָהרען. עס זיינען באמת גאָר ניטאָ אַזעלכע אורזאַכען, וואָס זאָלען אָבהאַלטען די פיעלע טויזענד־דער פון דעם וואונש צו פאָהרען.

מיר פּאָהרען ארויס אין אבענד; קיין לאָמפּען צינדט מען אויף אונזער שיף ניט אָן. דער שאָטען פון טויט שוועבט ארום אונז.

אויף דעם קלאָרען טיף־בלויען הימעל שיינט די לבנה און בעגיסט מיט איהר זילבערנעם גלאַנץ די שטרענגע קאָנטורען פון די פיאָרדען. פיער און צוואַנציג שעה געדויערט אונזער רייזע און אז מיר דערזעהען די ברעגען פון ראַאומא, פילט זיך אונזער הארץ אָן מיט פרייד.

מיר זיינען אין דער היים.

דער פינלענדישער לענדסמאַן איז אונז אבי־סעל פרעמד — ווי קומט ער צו אָן אמת'ן זשאַנ־דארם, נאָר מיר זיינען אָבער פּאָרט אין רוסלאַנד.

קיין שום פּאַרמאַליטעטען. קיינער פרעגט קיין פּאַספּאָרטען ניט. קיינער אונטערזוכט ניט די זאַכען. ניט אַנדערש, אז אין רוסלאַנד איז איצט פול מיט נסים.

א פּאָיעזד פון פערציג וואַגאָנען איז אָנגע־גרייט פאַר אונז. די וואַגאָנען זיינען פון דעם סאָרט, אויף וועלכע עס שטעהט אָנגעשריבען: „סאָראָק טשעלאָוויעק וואָסעם לאָשאַדעי", נאָר וועמען סרט דאָס?

דער פּאָיעזד רוקט זיך פּאָמעלעך און ציהט פון אונז די אָדערען. אויף די סטאַנציעס וואַרפען זיך אַלע צו די בופעטען און עס געדויערט קיין מינוט ניט, ווי זיי ווערען צוטראָגען. די שווייצ־זאָמע פינלענדער קוקען אונז אָן און שווייגען, שווייגען. ווער וויים וואָס זייער שווייגען בע־דייטעט?

אין טאָמערפאָרס אָנגעקומען, זעצט מען אונז אריבער אין אַנדערע וואַגאָנען. ווי אין א שוידערליכען חלום בעווייגען מיר זיך אַלע. און אָט הויבען זיך אָן צו בעווייזען אויף די סטאַנ־ציעס רוסישע סאָלדאַטען, אָפּיצערען. מיר וואַר־פען זיך צו זיי ווי צו אייגענע בריידער: וואָס הערט זיך אין רוסלאַנד, וואו האַלט עס מיט דער מלחמה?

די סאָלדאַטען שאָקלען מיט די קעפּ, די אָפּי־צערען שמייכלען און זאָגען, אז רוסלאַנד וועט מאַכען באַלד א סוף פון דייטשלאַנד.

אין די וואַגאָנעס איז פינסטער, מען ליגט

אויף די פּאָלען, אין די קאָריראָרען, אין די „טואַלעטען".

עס הערען זיך קינדער־געשרייען.

— נאטאַלקאַלים סודא זשידאָוויא, ניעלזיא פּראָיטי — שרייט מיט אמאָל אוים א הויבער מאן און זיין רוסיש קלינגט מיט א פּוילישען אקצענט.

ווי א קריטצען איבער גלאָז נאָך א שהנער האַרמאָניש־קלינגענדער מוזיק — אזוי האָבען געווירקט די פּאָר אונערוואַרטעטע, גראָבע ווער־טער אויף אלעמען אין אונזער וואָגאָן און איי־דער דער פּאָליאק האָט געהאט צייט זיך ארומ־צוזעהן — האָבען זיך א שאָט געטהאָן אויף איהם פּערזאָנטענדע ווערטער: — דו, זוהן פון א פערפּאָלגטען פּאָלק, קומסט איצט זידלען אי־דען, איצט, ווען מיר קעהרען זיך אום אהיים מיט די שהנסטע האָפנונגען?!

— איזביט יענע! — שרייט אוים אויפגע־רעגט א יונגערמאן מיט א גויאישען פּנים, — ווי עס שטעלט זיך שפּעטער ארויס א מאָסקווער ארצט, א איד.

די גראָבע בעשימפּפונג פון דעם פּאָליאק איז געווען ווי א לעפּעל סמאָלע אין א פעסעל מיט שהנעם, זאפּטיגען האָניג פון אונזערע האָפּ־נונגען. א גרופּע אידען האָט לאַנג ניט געקענט אויפהערען רעדען וועגען דעם אינצידענט און אָבזונדערענדיג זיך פון דעם איבעריגען עולם און שטעהענדיג אויף דער פּלאַטפּאָרם פונ'ם וואָגאָן האָבען זיי לאַנג, לאַנג גערעדט וועגען דעם, ווי אזוי וועט זיין די לאַגע פון אידען איצט אין רוסלאַנד.

די געדיכטע פינלענדישע וועלדער, פערבי וועלכע מיר זיינען געפאָהרען, האָבען, ווי עס האָט זיך אונז אויסגעוויזען, פערבאָרגען א סוד וועגען אלע אונזערע שאלות — זיי האָבען אָבער געשוויגען.

5.

טעריאָקי קאָוקאַלא. און אט זיינען מיר אויף דער רוסיש־פינלענדישער גרענץ בעלא־אָסטראָוו, אויף יענער גרענעץ, ווו איהר זיינט אין די געווהנליכע צייטען, אויב איהר וואויינט אין פינלאַנד אויף א דאטשע, ניט זיכער, אז אלץ וועט ביי אייך אראָבגעהן גלאַט.

ווער איז שוין ניט פערהאלטען געווארען אויף דער דאָזיגער גרענעץ? וואָס וועט זיין איצט?

ערשט גאָרנישט, מען פרעגט קיין פּאַספּאָר־טען ניט. די זשאַנדאַרמען זיינען אזוי העפליך. איין וואונדער נאָך דעם אנדערען.

באלד, באלד זיינען מיר אין פּעטערבורג.

דער פינלענדישער וואקזאל אין פּעטערבורג איז שוואַרץ פון מענשען. עס האָבען זיך דא צו־נויפגעקליבען טויזענדער און טויזענדער.

דאָס זיינען קרובים פון די, וואָס זיינען ge־וועזען אין דייטשלאַנד אויף די קורארטען, פער־טרעטער פון פערשיעדענע גענעלשאפטען.

— וואו זיינען דא פּאָליאקען? — שרייט אויינער, האלטענדיג א שילד מיט אן איבער־שריפט „אָנגניסקא פּאָלסקא".

פערטרעטער פון דער פּעטערבורגער אידי־שער געמיינדע זיינען אויך דא. מען בעקוקט אונז אלעמען, ווי גערעטעוועטע פון א גרויסער שרפה, אדער פון אן ערד־ציטערניש.

אין די גאסען פון פּעטערבורג געהען די זא־פּאסניע — ארבייטער, פּויערס. זיי געהען אָבער גאנץ אנדערש, ווי אין דער מלחמה מיט יאפּאן. זיי האלטען הויך די קעפּ, זייערע פּנים'ער זיינען פרעהליך, זייערע אויגען בליסטשען פון אויפ־רעגונג.

אויף די טראָמווייען באלעבאטעווען סטו־דענטן אָנשטאָט די קאָנדוקטאָרס, וועלכע זיינען אוועק אויף דער מלחמה.

עס ווארפען זיך אין די אויגען די פערמאכטע מאָגאָפּאָלקעס, ביער־הייזער, רעסטאָראַנען. די בעוועגונג אין די פּעטערבורגער גאסען זעהט אויס גאָר אנדערש ווי געווענליך. עס פיהלט זיך, אז די גאנצע פּעטערבורגער לופט איז דורכ־גערדונגען מיט דעם געדאנק וועגען דער מלחמה.

עס לויפען ארום די צייטונגס־פערקויפער, עס ווארפען זיך אין די אויגען די אויף דעם נעווסקי פּראָספּעקט אויסגעהאנגענע פרישע דע־פּעשען. אלץ וואָס רוסלאַנד האָט איבערגעלעבט פאר די לעצטע ניין יאָהר טראָגט זיך דורכ'ן מח. עס הויבען זיך אויף פראָגען, פראָגען, און דאָס האַרץ וויל גלויבען, וויל האָפען.

וואָס מאכט דאָס אוים? אויידער איך האָב נאָך צייט ארומצוקוקען זיך אין מיין צימער אין דעם האָטעל, קומט שוין אריין צו מיר דער פּאָס־פּאָרטיסט פון דעם האָטעל און פּאָדערט מיין פּאס. — גילטען דען נאָך איצט אלע אלטע פּאר־מאָליטעטען? איך האָב דאָך דא ניט לאַנג מיט א פּאָר שעה צוריק געזעהן, ווי עס האָט אוים־געזעהן אין בעלאָסטראָוו.

איך קען אין צימער ניט פערבלייבען און געה ארויס אין גאס.

פּעטערבורג איז פער'כשופּ'ט.

אָדער איך? — וויל ניט רוהען א וואָרים אין מיר.

אך, רוסלאַנד וועט וועלען אנדערש, איז שוין אנדערש. די מלחמה וועט איבערקעהרען דאָס אלטע, וועט אויפבויען א נייע רוסלאַנד.

מיינע אלטע קאָלעגען, וועלכע איך בעזוך תיכף, איבערראַשען מיר מיט זייער קאָלטקייט און זייער רעזאָנירען: — זיי האָלטען זיך איין פון א שטארקען גלויבען. זיי זיינען אויף אויפ־גערעגט, אָבער גאָר דורך אן אנדער סבה. זיי האָבען גאָר מורא פאר פּעטערבורג. דא איז מען

ניט זיכער, די בעפעסטיגונגען אַרום פּעטערבורג זיינען נאָך ניט געענדיגט און. וואַר ווייס וואָס עס קען זיך טרעפֿן.

וועגען דער לאַגע פון אידען זיינען זיי גאָר פּעסימיסטיש געשטימט. ווי קומט דאָס?

אָדער איז עס אמת, אַז פון דער זייט זעהט מען בעסער?

נאָר א מאַרנע זאָך, די פּעטערבורגער פּאָליציי האַלט אויף פּיעל פון דעם פּעסימיזם פון מיינע קאָלעגען. אויף מאַרגען וויי איך בין געקומען קיין פּעטערבורג, קומט צו מיר אַריין מיט א פּנים פון א מחבל אַן אַקאַדאַטשנער און בעט מיר איך זאָל היינט אַריינגעהן צום פּריסטאַוו.

וויעדער דער אַלטער אוטשאַסטאַק מיט די פּערשימעלטע וועגד, מיט דער דומפּיגער אוטשאַסטקאַווער לופט.

איך גיב אָב דעם פּריסטאַוו א בריטען שלום עליכם, איך רעד צו איהם וועגען די צרות, וואָס אידען מיט קריסטען אינאיינעם האָבען געמוזט אויסלייַדען אין דייטשלאַנד — ער הערט אָבער ניט מיינע רעד און זאָגט צו מיר בקיצור, איך זאָל ניט פערגעסען מאַרגען אַרויספאָהרען פון פּעטערבורג, ווייל אַלץ בלייבט בייַם אַלטען.

— ס׳טייטש בייַם אַלטען? — האָב איך זיך ניט געקענט איינהאַלטען. — עס שטעהט דאָך היינט בפּירוש אין די צייטונגען, אַז אויף א מיניסטאַרען־זיצונג האָט מען בעשלאָסען צו ערלויבען די אידען, וואָס קומען אָן קיין פּעטערבורג פון אויסלאַנד, צו פּערבלייבען צווייַ חדשים.

— די מיניסטאַרען־זיצונג האָט זיך געקענט בעשלייסען, — זאָגט זיך אָב מיין פּריסטאַוו מיט א געניטער קאַלטקייט — און מיר דאַרפען טהאָן, וואָס מען הייסט אונז.

איך הערקען דאָס אַלטע פּעטערבורג.

6.

כדי צו פאָהרען קיין מאָסקווע פון פּעטערבורג, דאַרף מען זיך בעזאָרגען מיט א בילעט מיט א פּאָר טעג פריהער. עס זעהט אוים, ווי מאָסען מענשען וואָלטען געלאָפּען אויף פון פּעטערבורג.

מאָסקווע מאַכט נאָך פּעטערבורג אַן ערפּרישענדען איינדרוק. עס איז מעהר הייַמיש, מעהר באַלעבאַטיש.

די שפּעטע הערבסט־זון שיינט טאַקע אין דער אמת׳ן, שיינט אוּן בעגיסט מיט איהרע גאָלדענע שטראַהלען די גרינע, ווייסע, רויטע קופּאָלען פון די קלויסטערס.

די גלאָקען קלינגען.

אין מאָסקווע איז די פּאַטריאָטישע אויפּרעגונג אַן אמת׳ע, פון הארץ אַרויסגעהענדיגע.

דאָ האָט זיך אָנגעצונדען מיט אַן אמת׳ען פייער די נשמה פון דעם פּאָלק, האָט זיך אָנגעצונדען אוּן ברענט פון אַלע זייטען, פערניכטענדיג די לאַנגווייליקייט, דעם אינדיפערענטיזם, שאָפּענדיג האָפּנונגען אוּן די שהנסטע טרוימען.

מיליאָנערען גיבען אַוועק אויף מלחמה־צוועקען זייער גאַנצען גוט אוּן האָב אוּן ניט בעפריידיגענדיג זיך דערמיט, געהען זיי אַוועק ווי פריווויליגע אויף דער מלחמה.

דאָס איז רוסלאַנד מיט איהר טיעף פּאַטריאָטישער נשמה. כמעט יעדער האָט געמוען צו זיך אַהיים א פּאַציענט.

פּראָסטע, איינפאַכע פרויען פון פּאָלק פלעגען אַרומגעהן איבער די שפּיטאָלען אוּן צוטיילען די פערוואוּנדעטע סאָלדאַטען עסען, טרינקען, וואש, רויכווּאַרג. פּאַר איין וועג האָט מען אויך געגעבען די דייטשען אוּן די עסטרייכער. — נאָט אייך, ליעבינקע, איהר זיינט ניט שולדיג, וואָס די מלחמה האָט זיך געטראָפען, א דייטש האָט אויך א נשמה.

קורסיסטקעס, סטודענטען האָבען זיך געשטעלט אין דיענסט פון דער מלחמה. בערהמטע שוישפּיעלער אוּן שוישפּיעלערינס, בעקאַנטע פּראָפעסאָרען, שריפּטשטעלער — אַלע האָבען געטהאָן פּאַר דער מלחמה.

אין א שהנעם זונען־טאָג האָבען זיי אַלע פערקויפט פלאָגען פון די פערבינדעטע, — דאָס איז געווען א געלד־זאַמלונג פּאַר דער מלחמה.

אוּן מאָסקווע מיט איהר בריטקייט האָט געשאָטען געלד אין זייערע פּושקעס אוּן פּאַר אַנדערהאַלבען טעג איז צונויפגעזאַמעלט געווָאָרען 350 טויזענד רובעל.

שעהן זיינען געווען די דאָזיגע טעג אין מאָסקווע.

אָבער אפּנים, אַז רוסלאַנד קען זעהר גרינג אַנגעצונדען אוּן אויפגעפלאַקערט ווערען, קען אָבער זעהר גיך אויסגעלאָשען ווערען אוּן מאָבען דאָס שהנע צו גאָרנישט. אַנשטאָט דעם שהנעם, מיט מענשענליעבע דורכגעדרונגענעם פּאַטריאָטיזם, איז באַלד ענטשטאַנען א שוואַרצהאַמאַ׳דיגע הוליגאַנסטוואָ.

ווי פון אונטער דער ערד האָבען זיך א לאַז געטהאָן אויף דעם פייער פון דעם רוסיש־נאַציאָנאַלען אויפלעבען אַלע שוואַרצע שאָטענס אוּן די שהנע חלומות זיינען פערוואַנדעלט געוואָרען מענשען־האס אוּן רויבעריי.

דאָס בילד פון דעם פּאַגראָם אין מאָסקווע אויף די דייטשען איז געווען אייגע פון די עקעלהאַפטסטע בלעטער אין דער געשיכטע פון רוסלאַנד.

אוּן די פּראָגרעסיווע עלעמענטען האָבען זיך אַרומגעזעהן, אַז דער המון אין רוסלאַנד איז נאָך ניט רייף פּאַר געזונדע נאַציאָנאַלע געדאַנקען. א טרויער אוּן א וועהטאָגדיגער ספּק האָט זיך אָנגעהויבען פיהלען אין דער פּראָגרעסיווער פּרעסע.

7.

איך פֿאָר איבער רוסלאַנד, בעזוך אייניגע שטעדט אין דרום־רוסלאַנד. עס פיהלט זיך אַ מיערקייט און נערוועזע אונרוה אין דער בעפעל־קערונג פון די שטעדט. מען איז מיער געוואָרען וואַרטענדיג אויף חסדים פון אויבען.

די שעהנסטע האָפענונגען האָבען זיך אַרויס־געשטעלט אַלס זייפען־בלאָזען. עס איז מיט אַמאָל אַנגעצונדען געוואָרען, האָט שטאַרק אויפגעפלאַ־קערט און איז מיט אַמאָל אויסגעלאָשען געוואָרען. דאָס איז רוסלאַנד.

די יום־טוב'דיגע טעג זיינען פערשוואונדען געוואָרען און רוסלאַנד האָט זיך וויעדער איינגע־טונקט אין דאָס וואָכעדיגע, אין די גרויע, שטוי־ביגע, דיפערענטע וואָכען־טעג.

אז איך האָב בעזוכט דאָס צווייטע מאָל מאָסקווע, האָט זי אויסגעזעהן גרוי און פאַרבלאָזט. — אַזוי ווי דאָס הויז פון אַן אַרעמאַן נאָך יום־טוב. אלץ אַרום און אַרום איז נאָך פינסטערער, נאָך עלענדער ווי שטענדיג.

שטאָט פּעטערבורג, בין איך געקומען קיין פּעטראָגראַד.

און עס האָט דאָ געשמעקט מיט בעלגראַ־, מיט סלאַווישען. און איך האָב געהערט זיפצען און יאָמערען: — אַך, קולטור איז פּאַרט א גרוי־סע זאַך. מיר זיינען אין רוסלאַנד.

און איך האָב געזעהן טרערען: — זאָגט דאַרטען, וואו איהר וועט זיין, וועגען דער אונ־מענשליכער לאַגע פון אונז, אידען אין רוסלאַנד.

אויף דער סטאַנציע טעריאקי זיינען געשטא־נען זשאַנדאַרמען, די אמאָליגע זשאַנדאַרמען, מיט רציחה'דיגע בליקען.

מען האָט ענוי אונטערזוכט די פּאַספּאָר־טען, איבערגעזוכט אויף דעם גראָבסטען אופן אלע זאכען.

דאָס איז רוסלאַנד, דאָס אלטע רוסלאַנד.

און אז איך בין געקומען קיין אויסלאַנד, האָב איך וויעדער, ווי אמאָל, טיעף אויפגעאָטעמט אין געפיהלט זיך גליקליך.

י. אַדלער

ש ב ת

אין שטעדטעל איז שבת, די שוהל איז בעלויכטען,
עס קוקען די פענסטער אין געסעל אריין;
די אַרים־געבויגענע אידישע שטיבלאַך,
זיי רוהען זיך אוים פון דער וואָכיגער פיין.

עס גיהען די אידען פון שוהל און זיי ריידען
פון ליעבליכען ווינטעל, וואָס לאַסטשעט און קיהלט,
פון היינטיגען מעריב, פונ'ם חזן דעם פיינעם,
וואָס ס'דאַכט, אין זיין האַלז דאַרט א פיעדעלע שפּיעלט.

די שטימען פערהילכען די געסלאַך, די שטילע,
די טיהרען, די לאַדענס זיי זיינען פערמאַכט;
עס אַטהעמט דאָס ווינטעל מיט עונג פון שבת
און פלאַטערט ארום אין די געסלאַך פערטראַכט...

דער עולם וועדט קלענער. די טהירען און טוי'רען
זיי שלינגען די אידען צו ביסלעך־וויז איין.
דער לעצטער „גוט שבת" פערגעהט אין דער לופטען —
אָט איז שוין דער טאַטע אין שטיבעל אריין.

„גוט שבת, גוט שבת!" — צוגיסט זיך זיין שטימע,
„גוט שבת" — עס ענטפערט די מאַמע איהם אָפּ;
און שבת'דיג קוקט זי בע'חנ'ט אויפ'ן טאַטען
און צניעות'דיג לאַזט זי די אויגען אראָפּ...

אַלגין:

די אידישע לירִיקער

ש. פרוג
(ישלום.*)

V.

פרוג האָט כסדר א וכוח מיט דעם פאָלק ישראל — מיט זיין פאָלק ישראל. די איי־דעו, זאָגט ער, פערלאנגען פון א דיכטער נאָר ער זאָל לאָבען.

„אי, לאָבען, אי, א חיות! שרייבט, הער פרוג!
געגוג אייך זיפצען, כ'לעבען, עס, געגוג!
א חכמה'לע, א פשט'ערע, א וויצעל,
קאָטאָווסקלעך מיט גראָמען אָהן א שיעור,
אזוי, אז יעדער אות זאָל טהאָן א קיצעל".

פרוג ענטפערט דערויף, אז ער וויל דאָס ניט און קען דאָס ניט: די הארפע איז דעם דיכטער געגעבען געווָארען, „ער זאָל אויף איהר שפּיעלען דאָס הייליגע ליעד פון האָפנונג און ליעבע, ער זאָל מיט זיין שפּיעלען ערוועקען די גוטע און רייַנע געפיהלען פון טרייהייט און ערהליכקייט, פרייַנדשאפט און פרייד". אָן אנדער מאָל רופט ער אויס מיט כעם:

„איך קען עס ניט, איך קען ניט, — וועה צו מיר!
איך קען קיין ווילדע, קרומע חנ'דלעך מאָבען,
איך קען ניט לאָבען, גוואלד—איך קען ניט לאָבען!"

פרוג איז אומגעדולדיג אנטקעגען דעם פאָלק ישראל: ערשטענס האָט קיינער ניט ליעב אזוי צו ווייַנען און זיפצען און קרעכצען, ווי גראָד דער איד פון א גאַנץ יאָהר, (און דאָס האָט פרוג דערמאָנט אין א פאָר ערטער). צווייטענס האָט פרוג אליין אויף ניט פיינט „א חכמה'לע, א פשט'לע, א וויצעל", און אין זיינע ליעדער האָט ער דוקא געמאכט „ווילדע, קרומע חנ'דלעך" — און נאָך ווי געמאכט!

פרוג'ס ליריק איז אין איהר גרעסטען טייל פּובליציסטישע ליריק. פון אַיין זייט ווערט געשיקדערט די שוואכקייט, די נעבעכדיג־קייט פון דעם אידישען געזעלשאפטליכען לע־בען, פון דער אנדערער זייט ווערען די אידען ג'מוסר'ט פאר זייערע שלעכטע פיהרעצעען, אדער צוזאמען ווערט געשריבען אין א טאָן פון בדחנות, פון גראָמען־מאכעריי, מיט קאטאָווע־לעך און מיט העויה'לעך און מיט גרימאסעלעך, אזוי ווי דאָס האָט ליעב דער זילדניווקער איד.

ווער זיינען די אידען? „א פאָלק פון אָבגע־שלאָגענע הושענות". וואָס פאר א פנים האָט דאָס אידישע לעבען? „עס האָט א פנים פון דרייַ שווארץ־יאָהר". ווואו ווואינט דער איד?" אין בלאָטע, אין שמוץ, אין חשך, צווישען דער יאָטקע און דער קלויז און דער מקוה, ווואו עס „טאנצען אויף די טרעפּ א כשר־טאָנץ א מנין זשאבעס". מיט וואָס פערנעהמט זיך א איד? ער האָנדעלט. ביי איהם „בעקומט איהר מעהל און באָב, א לולב מיט א טשאָלענט־טאָפּ, א פאָהן אויף שמחת־תורה... דער האָנדעל ברענט — מיט פּעך, מיט בלעך, מיט האָלץ, מיט פויגעל־מילך, מיט יקנה"ז, מיט צוועקעס, מיט קמיעות". ווער זיינען אידישע טהוער? „פרומע גאָט'ס סטראָפ־טשעס", „שפּיציגע יאָרמולקעס", „פּופּקעס גראָ־בע, פעטע, געפּעפסטעטע, געגלעטע", „קהל'שע פּאָלאָניקעס (קאָכלעפעל), שתדלנים און זאקאָני־קעס". ווואו לערנט זיך א איד אויס אלע שבעים חכמות? נו, נאָטירליך, אין חדר, פון'ס הומש:

„פון „קטורת" ווער איך א דראָגיסט,
א דאָקטאָר פון „מצורע",
פון „פּאה" ווער איך זעמלעמער,
א גאָלד־שמיד פון „„ויקהל",
פון „שקלים" א סטאָטיסטיקער
צו מאָבען דעם סך־הכל,
פון פּרשה „אמור" — סאָניטאָר,
„משפּטים" — א זאקאָניק..."

ווער זיינען אידישע געבילדעטע? אָט איז די :מאדאָם", די אריסטאָקראָטקע, וואָס קרימט זיך הערענדיג פון קוגעל, טשאָלענט, לאָטקע. אָט איז די „מאמזעל", וואָס אז איהר רעדט אידיש, קוקט זי אויף אייך ווי אויף א ווילדען חידוש. אָט איז א „אינטעליגענט", וואָס ווייסט ניט קיין צלם פאָר קיין אלף און קריכט דאָך ווערען א ראָבינער.

נו, און ווייטער? ווייטער גאָר ניט. קיין אנדערע טהוער, קיין אנדערע אידישע אינטעלי־גענטען, קיין אנדערע ערשיינונגען אין'ס אידי־שען לעבען האָט פרוג ניט געזעהען. פּאַרוואָס?

*) זעה פעברואר־נומער „צוקונפט".

ווייל דער זלידניווקער איז האָט פון זיי ניט קיין השגה. ווייל דאָס געפינט זיך א ו י ף י ע נ ע ר ז י י ט פון זלידניווקער וועלטעל.

וואר זשע איז שולדיג אין דער גרויסער אי־דישער נעבעכדיגקייט? קודם כל, פערשטעהט זיך, דער גוי, דער גוי סתם.

„עס שטעכט אין מוח, האַרצען...
עס שטעכט... אי, מאַמע, אי!
זעהסט, מיט א גרויסער טאַרבע
קומט אָן דער גרויסער גוי...

און שטיינער פליהען, פליהען
אין וועהמאָג־בעט צו מיר."

קיין אונטערשייד צווישען א גוטען גוי און א שלעכטען, צווישען א ראַדיקאַלען גוי און א רע־אקציאָנערען וווייסט ניט פרוג'ס פּובליציסטיק. אלע זיינען פון איין מין און אלע זיינען שונאי־ישראל. „די קרוין פון דער יונ'ישער נאַטור" בלייבט שטענדיג דער „דבר אחר". און דער דאָ־זיגער אַלמעכטיגער דבר־אחר טרעט מיט די פיס פראַנק און פריי די איניקלעך פון מתתיהו און שטויסט זיי מיט דער טריפה'נער מאַרדע אין די אויגען, און פריי וווי וואַסער טרינקט ער זייער בלוט.

שולדיג זיינען די גוים, אָבער אויך אויף די אידען פאַלט א טייל פון דער שולד, ווייל זיי אַליין זיינען אויך ניט פיין און ניט לייטיש.

אין פיעלע צעהנדליגער ליעדער רעבענט פרוג אויס די אידישע חסרונות און מוסר'ט דעם עולם ער זאָל זיין א מענש. די אידען האָ־בען צו שטאַרק ליעב דאָס גאַלדענע קאַלב:

„א טריט ניט צו טהאָן אָהן דעם גאָלדענעם יחסן;
ער איז אייער האַר, אייער פאַלקס־בעל־הבית...
מען גלעט איהם דעם רוקען, מען קוקט אין די אויגען,
מען שטופט איהם דעם הדס גלייך אונטער'ן נאָז,
מען גיט איהם אָב כבוד פון אלע פיער זייטען".

די אידען האָבען אויפגעהערט זיך גרויסען מיט יחוס; עס האָט שוין ביי אונז קיין וועדט ניט „דער וואַרצעל, דער שטאַם, די משפּחה". די אי־דען (סתם אידען, א ל ע אידען!) האַלטען אין איין זינגען „מה יפית". די אידען (א ל ע אידען) „קניהען, פּויזען פאר די פיס און קושען, לעקען יענע הענד, וואָס שלאָגען זיי, און קוקען מיט א זים חניפה־חנ'דעל אין יענעם מויל, וואָס שפּייט אין פּנים זיי". די אידען האָבען ליעב צו שריי־בען „דאַנאַסען" (מסירות) איינער אויפ'ן אנדע־רען. די אידען זיינען דאָס גאַנצע לעבען זייערם נאַכטאַנצער נאָך יענעם. און דער עיקר, דער תוך כל התוכות: דער איד פערשטעהט נאָר ניט, ער איז בלינד, ער איז עפּעם א שטיק ליימענער גולם. און ווידער ניט נאָר איינצעלנע מענשען, נאָר דאָס פאַלק, דאָס גאַנצע פאַלק!

„מיין פאַלק! שוואר זיינען דייטע זינד:
האָסט אַבגעלעבט אַזוי פיעל יאָהרען,
פערעלטערט, שוואַך און גראָה געוואָרען —
און ביזט נאָך אַלץ א חדר־קינד!..."

וואָס מען דאַרף טהאָן, ווי מען דארף אַנ־דערש לעבען — דאָס זאָגט אונז ניט דער פּוב־ליציסטישער דיכטער. דאָס קען ער ניט זאָ־גען, וויייל דערצו וואָלט מען געדארפט האָבען וועניגער בטלנות און מעהר וווירקליכען געזעל־שאפטליך־פּאָליטישען און סאָציאלען חוש. און דאָס איז דאָך גראד דאָס, וואָס ס'פעהלט אונ־זער „אידען פון א גאַנץ יאָהר". קומט דעריבער פרוג'ען אוים צו בעגנוגענען זיך מיט א ל ג ע־מ י י נ ע שמועסען, מיט אונבעשטימטע פער־שוואומענע פראזען. זינגט ער נאָכאַנאַנד „שטעה אויף, שטעה אויף, מיין פאַלק", רעדט ער וועגען דעם, אז אונז פעהלען „העלדען", דעקלאַמירט ער וועגען „פאַראוים, פאַראוים", וועגען אָנהוי־בען „א מענשען־לעבען פון דאָס נייי". אָבער וויייל הינטער אָט די ווערטער איז ניטא קיין בע־שטימטער אינהאַלט, וויייל אין'ם דיכטער'ס פאַנ־טאַזיע אליין מאַלט זיך ניט קיין דייטליכער ציעל, זיינען די אלע שמועסען ניט מעהר ווי מליצה — גלאַטע, קלינגענדיגע און פּוסטע.

מען וואַלט געקענט מיינען, אז דער ציוניזם איז פאר פרוג'ען א שטיקעל אָנהאַלט. רעדט ער דאָך אַזוי פיעל מאָל וועגען דער „מאַמע ציון", רופט ער דאָך זיך אומקאָהרען צוריק „אין דער אלטער היים". וועלן מען קוקט זיך אָבער צו נעהענטער, זעהט מען, אז אויך ציון איז א נע־בעלהאפטע מליצה אָהן א קאָנקרעטען אינהאַלט. וואָרום דער ציוניזם א ל ס ג ע ז א ל ש א פ ט ל י כ ע א ר ב י י ט דערוועקט פרוג'ס לצנות ניט וועניגער ווי יעדע אַנדערע געזעלאַפּטליכע און סאָציאַלע ארבייט ביי אידען. נענוג צו דערמא־נען חאַטשבי די „צווויי אסיפות", וואו די ציוניס־טען פאָהרען רייטענדיג אויף א שקל קיין ארץ ישראל.

די גאַנצע פּובליציסטיק אין פרוג'ס וועדק (און זי פערנעהמט אפשר ניין־צעהנטעל פון זיי־נע שריפטען) איז ניט בעלויכטען דורך די שטראַהלען פון א בעשטימטען א י ד ע א ל, איז ניט דיקטירט דורך א געוויסע געזעלשאפט־ליכע ר י כ ט ו נ ג. דאָס איז איבערהויפט ניט קיין געזעלשאפטליכע קריטיק, ניט קיין געזעל־שאפטליכע סאַטירע. דא ציטערט ניט דאָס אויפ־גערעגטע, עמפערטע סאָציאַלע געפיהל, דא ברענט ניט קיין מענשען'ס נשמה. דא קלינגט ניט דער אויפריכטיגער צארן, דער גאַליגער גע־לעכטער, די היסע פּראַכטונג און די ניט וועג־ניגער היסע ליעבע.

דאָס איז ניט קיין סאַטירע — דאָס איז חוזק. דאָס איז ניט קיין קריטיק — דאָס איז

לצנות. דאָ רעדט ניט קיין געזעלשאפט׳ס־מענש — דאָ רעדט אַ בדחן. און אַ בדחן וועהלט שטענדיג אויס דעם שטאַרק, וואָס זאָל זיין בעקאַנט און נאָהענט זיין עולם. פרוג׳ס עולם האָט ליעב צו לאַכען פון זיך אַליין און צו בענעגענען מיט אַ בּשׂמ׳ישען „עט" אַלצדינג וואָס מען פרובט אויפצוטהאָן אויף דעם פאָליטישען און סאָציאַלען גביעט ביי אידען. פרוג בעפרידיגט אָט דעם געשמאַק פון זיין עולם.

עס איז ניט אמת, אַז „זיין" פאָלק ישראל פערשטעהט איהם ניט. גראד אָט דער וכוח מיט׳ן „קורא נכבד" און דאָם קלאָגען זיך אויף דעם לעזער — דאָס אַליין איז אַ מאָדע ביי די זילדניווקער אידען. עס איז אַ מין גוטער טאָן. זיי לייענען וועגען דעם שרייבער אַז

„ער שרייבט דאָך, דאַבט זיך, מיט אַ פּען,
ער רעדט מיט אידען פּשוט אידיש,
און אידען קוקען פּאָרט אויף איהם
נאָך אַלץ ווי אויף אַ ווילדען חידוש". —

זיי לייענען דאָס און פּאָסמאַקעווען זיך און קווע־לען: ער שרייבט גוט, דער שייגעץ! ער טרעפט גלייך אין פּינטעל.

נאָך נעהענטער ווערט ער זיי, ווען ער הויבט זיך אָן קלאָגען, אז ער האָט ניט קיין פּרנסה. דאָס איז דאָך אזא וואויל אידישע טעמע: דאגת פּרנסה. קיין זאך מאַבט ניט אזוי נאָהענט איין אידען צום אַנדערען, ווי די שמועסען ווענען שלעבטע צייטען. נו, טהוט דער דיכטער אויס זיין כהן־מאַנטעל, נעהמט אראָב דעם לאָרבער־קראַנץ פון זיין קאָפּ, לענט אוועק די לירע אָן אַ זייט — און עס זיצט שוין פאר אויף אַ זילדניווקער איד מיט אַ צעקנייטשט בערדעל און דער־צעהלט צו אַ קאָמפּאניע זילדניווקער בעל־הבית׳לעך:

„מען לעקט פון מיר די פינגער,
עס קלינגט מיט מיר אַ וועלט;
חאָטש וואָס איז, דאַבט זיך, גרינגער —
מאַך ליעדלעך און נעהם געלט.

יא, איך מאָג זיין צופרידען,
ניט ערגער ביז׳ן טויט.
אוינם פעהלט נאָר, ליעבע אידען,
נאָר אוינם — דאָס שטיקעל ברויט.

ווער עס טהוט זיך אזוי אוים פאר׳ן עולם ביז׳ן העמד, דער טאָר זיך יעדענפאלס ניט קלאָ־גען, אז ער קען קיין חנ׳דלעך ניט מאַבען און אז דער עולם קען איהם ניט פערשטעהן.

VI.

געווען אמאָל אַ ראַמאן ביי אונזער אידען, אַ ראַמאן מיט טרוימען און האָפענונג און האַרץ־קראָפען, ווי געווהנליך ביי פערליעבטע. די דאַמע פון זיין הארצען איז געווען די רויטע פּאָהן. עס האָט זיך איהם געדאַכט: אָט קומען זיי, די פרייהייטס־קעמפּפער, און וועלען איהם אויסלעזען פון זיין ביטערער קנעכטשאפט און פ׳וועט איהם ווערען גרינגער צו לעבען.

האָט ער מיט שטאַרקען מיטגעפיהל זיך צו־געהערט און צוגעקוקט צו אלץ וואָס פ׳קומט פאָר אין די רעוואָלוציאָנערע רייהען. אליין איז ער, נאַטירליך, געשטאַנען פון דער ווייטען. פער־זענליך זיינען די קעמפּפער איהם נעווען פרעמד און אונפערשטענדליך, אָפט אפילו אונסימפּא־טיש, אָפט האָט ער געפיהלט צו זיי אַ מורא, נאָך אָפטער — אַ האַס. אָבער אויף דעם ר ע־ז ו ל טא ט פון זייער ארבייט האָט ער ארויסגעקוקט מיט אומגעדולד, און די ר ע־ו ו א ל ו צ י ע אלס אזעלכע האָט געהאט חן אוֹן לויטזעליגקייט אין זיינע אויגען.

עס פערשטעהט זיך, אז אויף פרוג האָט זיך אַבגערופען אויף אָט דעם ראַמאן פון זיין זילד־ניווקער צווילינג.

עס איז אזוי מערקווירדיג צו לייענען די פרייהייטס־ליעדער אינמיטען פרוג׳ס אַנדערע זאכען. עס איז אזא דיסאַנאַנס, עס קלעפט זיך אזוי ניט צו זיין אלגעמיינעם נאַגענדיג־קלאָגעדי־גען טאָן. נאָר איז דען ניט געווען אַ דיסאַנאַנס אין דער נשמה פון אונזערע קרעמער און הענד־לער זייער גאַנצער מיטגעפיהל צו דער רעוואָלו־ציאָנערער בעווענונג? האָט דאָס דען געפאַסט צו זייערע איבעריגע סימפּאַטיעס און צום גאַנצען טאָן פון זייער לעבען?

איהר לייענט אזוינע הילציג־רוישיגע סטרא־פען, ווי

„עס קלאַפּט דער פויק, די שופרות שאַלען,
עס וועהט און פלאַטערט אונזער פאָהן,
דער קאמפּף דער שרעקליכער, דער גרויסער,
ער גיהט נאָך ערשט, נור הויבט זיך אָן", —

איהר לייענט און וואונדערט זיך: פון וואַנען? אָבער טאַקי אין דעם זעלביגען ליעד געפינט איהר דעם תירוץ:

„קרבנות הייליגע און רוינע
פאַר אונזער פרייהייט, גליק און פרייד".

דער איד וויים: עס איז ניט זיין קאמפּף, עס איז זיי ער קאמפּף. זיי פאלען קרבנות —און ער וועט גענוסען גליק און פרייד. טאָ פאר וואָס זשע זאָל ער זיי ניט שענקען האָטש אַ האַרציג לויב־ליעד?

און אינטערעסאַנט איז צו בעמערקען, אז אין די עטליכע פרוג׳ס פרייהייטס־ליעדער איז דאָ מעהר אויפריכטיגקייט, מעהר וואַרימקייט, מעהר נעפיהל, ווי אין אַ סך אַנדערע. אפשר דערפאר, וויל דאָ האָט פאַרט דאָס לעבעדיגע לעבען אַרויינגעאַטהעמט היים אוֹן שטאַרק אין׳ם דיכ־

טער׳ס נשמה. דאָ איז שוין ניט געווען קיין מליצה, דאָ איז געשטאַנען פאר די אויגען אַ לע־בעדיגער, קאָנקרעטער, היים־געווינשטער און גע־האָפטער ציעל.

דאָ בעקומט אויך דעם דיכטער׳ס שטימע מעהר קלאנג און זאפט.

איינס פון די שענסטע פרייהייטס־לידער ביי אידען (און אפשר אויך ביי אַנדערע פעלקער) איז פרוג׳ס „פאָהן".

„ניט פון גאָלד־שטאָף, ניט פון זיידענם
איז די פאָהן געמאַכט;
אין אַ שרעקליכען געוויטער
אין אַ שטורעם־נאַכט

האָט גערוישט דאָם אַלטע שפּינראָד,
און די בלייכע נויט,
אין אַ פייכטען קעלער־ווינקעל,
ביי אַ חלב־קנויט,

האָט געווענט די גראָהע פּאָדים
ריין און שטויף און גוט
און געפּאַרבט זיי מיט די לעצטע
טראָפּען אייגען בלוט".

פרוג דערהויבט זיך דאָ אפט צו אַ שטאַר־קען פאַטאָם, צו אַ גליהענדען צאָרען. איהר קענט ניט פערגעסען די סטראָפען, וואו ער רופט צו אַ הייליגער, גרויסער נקמה, וואו ער רופט אראָבצוריסען די קייטען אפילו מיט דער אייז־גענער הויט, מיט דעם אייגענעם בלוט...

יא, געווען אַ ראַמאַן... אָבער גיך האָט ער זיך אויסגעוועבט. די רעוואָלוציע האָט ניט גע־זיעגט. דער איד איז געוואָרען ענטטויישט. איהם האָט זיך אָנגעהויבען דאכטען, אַז די רעוואָלו־ציאָנערען האָבען ניט גוט געהאנדעלט, אַז זיי אַליין זיינען שולדיג אין דער טפלה. די רעווא־לוציע האָט אָנגעהויבען אַרויסרופען ביי איהם אַ ביטערען, סאַרקאַסטישען שמייכעל.

און אויף פרוג האָט זיך געענדערט. איצט קלאָגט ער זיך שוין, אַז דער איד האָט געמאכט די רעוואָלוציע פ א ר י ע נ ע ם. „כ י ט ׳ ן לעט פעררוקען טשאָלענט אין ז י י ן אויוועג; אתרוג בענשען מ י ט ׳ ן פּאָליאָק אין ז י י ן סוכה; דאָ מיט דעם און דאָרט מיט יענעם כלים כשר׳ען אויף פּסח; מיט די הוילע העגד פון פייער קוילען שאַרען; זידען — קאָבצן — מיט׳ן שכן, מ י ט ׳ ן שכן; און אַליין?" פאר זיך אַליין ניט האָבען נאָר ניט. פרוג פערגעסט דערביי, אַז ערשט נעכטען זיינען דאָם געווען קעמפּפער „פאר א ו נ ז ע ר פרייהייט, גלייק און פרייד". ער טיילט דאָ די שטימונג פון אלע זיידניווקער אידען.

עם קומט אַ צייט וועז די „דגל מחנה השטרייקער" בעשטעהט ביי איהם שוין נאָר פון די בערשאדער טליתים־וועבער און די סלאָני־מער סופרים.

„אַנידערגעשטעלט זיך און סטאָפּ די מאַשינע!
אַ ריהר ניט צו טהאָן זיך, ווי מתים;
און זאָל אַקאָרשט פרופען אַ גאַנצע מדינה
בעגעהן זיך אָהן נייע טליתים."

דער חוזק־מאַכער שטופט אַרוים דעם פּריי־הייטס־דיכטער, און לצנות פערנעהמט וויעדער דעם אויבען־אָן. נאָר נאָך צוגעקומען נייער שטאָף פאר נייע בדחנות.

VII.

עם וואָלט ניט כדאי געווען צו ריידען אזוי פיעל וועגען פרוג׳ען, וועז הינטער דעם איד פון אַ גאנץ יאָהר וואָלט ניט געשטעקט דער גאָט־גע־בענשטער דיכטער, וועז אינמיטען גאנצע בערג פון בדחנ׳ישען מיסט וואָלט ניט פון צייט צו צייט אַ שיין געטהאָן אַ שטיק ריינע גאָלד.

מיר האָבען געזעהען, אז אין איין פּרט האָלט „שחינעווקע, יורה׳דעה׳וואָקע" מלחמה מיט׳ן דיכ־טער. דאָם איז דאָרט, וואו די נאָטור הויבט אָן וועבען איהרע זאנפטע מעלאָדיען אין זיין האר־צען. דאָרטען געהט דער דיכטער אויף אַ פּשרה: דעם ערשטען טייל פאר זיך, דעם צווייטען — פאר זילידניווקע; דער משל — פאָעזיע, דער נמשל — אַ האַרטער און טרוקענער ארטיקעל פון אַ צייטונג. ביידע צדדים זיינען צופרידען מיט דעם אויסגליייך; ניט צופרידען איז נאָר דער אינטעליגענטער מאָדערנער לעזער, וועלכער האָט אן אויער פאר יעדען מינדסטען דיסאָנאַנס און וועלכער מוז דורכגעהן אין פרוג׳ס ליעדער אַ גאנצען כף־הקלע: פון צארטער פערבענקטער מוזיק ביז צו דער בויך־רעדנעריי פון אַ קונצען־מאכער אין באלאגאן, פון דעם שטילסטען און ערהויבסטען ודוי פון אַ מענשליכער נשמה ביז צום בילגען ווייז פון אַ פלאסקערדריגע. דער מאָדערנער לעזער מוז שטארק צונויפדריקען די צייהן, וועז ער נעהמט זיך וואנדערן איבער פרוג׳ס לירִיק.

פּראָן אזוינע מאטיוועז, וואָם זילידניווקע האָט זיי פון אַנהויב אָן ניט געלאזט אויפקומען אין זיין אידישער פאָעזיע. וועז איהר ווילט קע־נען דעם ריכטיגען פרוג׳ען, מוזט איהר זיך דאָן וועגדען צו זיינע רוסישע ליעדער. אויב איהר האָט לכתחילה נאָר געקענט פרוג דעם אידען, וועט איהר ווערען ערשטוינט: איז דאָם דער אייגענער דיכטער?

„דו פערצוייבער מיך, דו פער׳כשוף מיך,
ברויז מיט שטורעם־קראפט אין דער זעעל ביי מיר!
כ׳וויל אַ ריעזען־קאמפף, כ׳וויל אַ פייער־פלאָם,
לעבען... לעבען לאָז!... מיט דעם גאַנצען הארץ

זיך פערזונקען טיף אין דעם זיסען שמערץ...

. . . . . .

מַך זשע שטאַרקער מיך און בעווֶאָפענען מיך
און מיט לעבען גיס מיר דאָס הארץ אָן פויל...*)

האָט איהר ווען געהערט אַזוינע טענער אין פרוג'ס א י ד י ש ע ר לירוק?

פרוג דער איד זאָגט זיך אָב פון א גאנצער רייה פאָעטישע איינפאלען, פון א גאנצער וועלט מיט שפּאָפערישע מאָטיוון. פרוג דער רוס איז אָפט פערליבט אין ז א כ ע ן; ביי איהם אין דער רוסישער אויסגאבע איז דאָ א גאנצע אב־טיילונג: „סטאַטוען און בילדער"; ער האָט ליעב צו דערצעהלען וועגען די געפיהלען, וואָס ס'רופט ביי איהם ארויס א גוטער בוך, א אינ־טערעסאַנטע בעגעגענישׂ; ער שפּיעלט זיך אמאָל, צו זיין אייגענעם פערגענגען, מיט פארבען און טענער. פרוג דער איד ווייסט נאָר איינס: ריי־דען וועגען אידען, און ניט וועגען דעם פּרט, נאָר וועגען כלל, און ניט גלאַט ריידען, נאָר אריינלעגען א געוויסען „נוצליכען" אינהאַלט. אזוי פערלאַנגט דאָס דער געשמאק און די השגה פון זילדנישוקע. עס איז דאָך אינטערעסאַנט צו בעמערקען, אז אין אלע פרוג'ס אידישע ליעדער איז ניטאָ קיין איין איינציגער ליעבעס־מאָטיוו!

פאַראן אָבער אויך געביעטען, וואו עס איז נאָר ניטאָ קיין געגענזאַץ צווישען פרוג'ען און זיין שטערנגען „באָם". דאָס איז דאָרט, וואו זייערע אויגען וועגדען זיך צום אידישען עבר, וואו עס ווערט אויפגעלעבט אין א ראָמאַנטישען שיין די פארצייטיגע אידישע וועלט. דאָ ווערט דאָך דער גענועהנליכער איד אליין אויף יום־טוב־דיג; דאָ קומט אין איהם ארויף די נשמה יתרה; דאָ איז זיין קודש קדשים, וואָס די פאַנטאזיע בעפעלקערט זי מיט די רייכסטע אוֹן פּרעכטיג־סטע געשטאַלטען.

דאָ האָבען מיר וויעדער פאָר זיך פרוג'ען דעם דיכטער, ווי ער אליין פיהלט און טרוימט. דאָ לייכטען פערעל, דאָ ווערען געפלאָכטען קרענץ פון גאָלדענע שטערען, דאָ ווערט דעם זינגער'ס שטימע אָפט אָנגעזאָפט מיט מעטאל און בריהט אייער נשמה.

אפשר די שהנסטע באַלאַדע אין דער אידי־שער ליטעראַטור איז „חתן־תורה". ווי מיט פיי־ערדיגע צייכענס קריצט זיך איין אין אייער גייסט דאָס בילד פון דעם אַלטען שמש, וועלכער שטעהט אויף פוֹן׳ם קבר, נעהמט ארויס די שטי־קער צוריסענע פּארמעט, צעווייקעלט זיי

„און ער לייענט... ווי רובינען
צווישען שנורען שוואַרצע פּערעל
גלאַנצען טראָפענס בלוט און גליהען,
ברענען דורך די שוואַרצע שורות..."

*) רוסישע ליעדער באַנד 2, ז. 179.

איינע פון די שהנסטע לעגענדען איז דעם „שמש׳ם טאַכטער". אָבער נאָך וואַרימער, נאָך ליעבליכער איז געשילדערט א פּאַרציטיגער איד אין „חמשה־עשר" — דער האַרציגער, טייערער אלטער, וואָס רופט ארויס א טיעפען זיפץ פונ׳ם דיכטער׳ס ברוסט:

„מיר האָבען אַלע אויך געקענט
און ניט פערשטאַנען אויך ניט איינער..."

און וואָס וועקט א ביינקשאַפט נאָך דער לאַנג פערשוואונדענער שהנקויט:

„וואו נעהמט מען — ניט די קראַפט, אַך, ניין—
די ט י ע פ ע פריוד פון אייער גלויבען".

דאָ איז דער דיכטער ניט צושפּאָלטען, ניט פער־שטעלט הינטער א מאסקע. דאָ איז ער — ער אליין ביז׳ן טיעפסטען קנייטש פון זיין נשמה.

און זייענדיג מיט זיך אליין, הויבט ער אָפט אָן רעידען מיט א שטאַרקער שפּראַך, מיט אן אומגעריכטען ערנסט, ווי א זוהן פון נביאים. אין שטאָהלענע פּאָ ען איז איינגעשמידט די לענג־דע פון נבוזראדן, וועלכער האָט געוואָלט מיט בלוט פערלעשען דאָס זודענדיגע בלוט פון נביאים. מיט א טיעפען האָס איז דורכגעגליהט די „שריפה", וואו איהר הערט די איינפאַכע און שטאַרקע ווערטער:

„איך בין אָהן בריוט געוואָרען זאָט,
איך בין אָהן וויין געוואָרען שכור..."

איהר לייענט דאָס — און אייך טהוט באַנג, וואָס אזא דיכטער־קוואל איז פערצאַמט דורך א מויער פון פאַלשע פּארשטעלונגען און בענריפען. און איהר קענט ניט פערשטעהן, ווי אזוי די איי־גענע פעדער, וועלכע איז אקארשט געווען איינ־געטונקט אין גאָלד און גיפט און פייער, וועט תיכף טאקי נעהמען שרייבען די מבוזה׳דיגסטע גראַמען.

VIII.

פרוג׳ס שפּראַך איז גלאַט. זי פליסט אָהן שטערונגען. דער פערז איז לייכט, שורות קיקלען זיך איינע נאָך דער אַנדערער. עס פערטשעפּעט זיך ניט אין ערגעץ.

אָבער אז איהר לייענט א שטיק צייט, הויבט איהר אייך אָן פיהלען אונבעקוועם — און איהר הויבט אָן נאָך עפּעס בענקען. וואָס איז דאָס? איהר דערמאַנט זיך דעם אינטערעסיירט צווישען מאשינאַווע מוזיק און דער מוזיק, וואָס איהר הערט פון לעבעדיגען שפּיעלער. אין די אויטאָ־מאטישע רעפטאַראַנען קענט איהר אמאל זעהן א פּאַרטעפיאַן, וואָס זיינע קלאַווישען ווערען בעוועגט דורך עלעקטרישע קראפט. דאָכט זיך: נאָר ניט שלעכט, דער מאָטיוו איז ריכטיג, ריט־מיש, גלאַט, עס געהט ווי א פוטער. וואָס פעהלט אָבער? א קליינינגקייט: לעבען. אין צווי מינוט אָרום וועט איהר זיך שוין פערשטעלען די אויע־רען און וועט בעטען: כאַטש ערגערע מוזיק, נאָר לעבעדיגע, אייגענע.

ניין־צעהנטעל פון פרוג׳ס ליעדער זיינען אזא מין אויטאמאטישע מוזיק. עס קאָסט איהם ניט קיין מיה, עס געהט ווי פון זיך. וואַרטער שטעלען זיך צו וואַרטער, שורות קייטלען זיך אָן שורות, גראַמען ענטפערען צו גראַמען — און א ליעד איז פאַרטיג. דער מאַסען־געשמאַק איז בעפריע־דיגט. דער מאַסען־מענש וואַט אפילו זיין ענט־ציקט.

וואָס פעהלט אָבער? ד י נ ש מ ה פ ו ן ד ע ר ש פ ר א ך. וואַרום ניט נאָר א וואַרק א גאַנצעם דאַרף זיין בעזעלט, אויך די שפּראַך האָט זיך איהר אייגען לעבען, איהר מיסטישע עקזיסטענץ. ווי אזוי צו מאַכען, אז די שפּראַך זאָל לעבען — דאָס קען קיינער ניט זאָגען, דאָס איז דער בעזונדערער סוד פון דער דיכטערישער שעפּפונג. אָבער פיהלען קען מען שטענדיג, וואו ס׳איז דאָ אין דער שפּראַך נשמה, און וואו זי איז נאָר אויטאָמאטיש.

איינס קען מען נאָר בעמערקען (אי דאָס נ ע ג א ט י ו ו): אָהן ליעבע איז ניט מעגליך קיין לעבעדיגע שפּראַך. די שפּראַך איז פונקט אזוי דעם דיכטער׳ס מאַטעריאַל, ווי די טענער — דער מאַטעריאַל פון דעם קאָמפּאָזיטאָר, ווי די פּאַר־בען דער מאַטעריאַל פון דעם מאָלער. א שלעכ־טער מוזיקער איז דער, וואָס איז ניט פערליעבט אין טענער, א שלעכטער מאָלער — דער וואָס איז גלייכגילטיג צו פּאַרבען.

נו, און פרוג? ע ר ה א ס ט ד א ך די אידישע שפּראַך; פּאַר איהם שמעקט זי דאָך מיט „ווילנער מאַרק און דינאַבורגער יאַטקעס". פּאַר איהם איז דאָך „זשארגאָן" א זידעל־וואַרט. ביי איהם אליין קומט דאָך אויס, אז ער האָט ניט געשריבען, נאָר „געבוסען און גערוסען דעם זשארגאָן". און ביי דער מיינונג איז ער געבליבען ביז׳ן היינטיגען טאָג.

איך בעט אייך: ווי זשע זאָל זיין שפּראַך זיין א י נ ט י מ? ווי זאָל אין איהר ציטערען דער אייגענארטיגער נשמה־טאָן? ווי זאָל זיך אין איהר וועבען דאָס אייגענסטע, דאָס חדרי־חדרים׳דיגסטע פון דעם דיכטער׳ס „איך"?

איך שטעל מיר פּאָר א מוזיקער, וואָס זיצט אמאָל און נעהמט איין אייניגען טאָן אויף זיין פיעדעל און הערט זיך אין איהם איין מיט א בעזונדערער צערטליכקייט: ז י י ן טאָן. און איך שטעל מיר פּאָר א דיכטער, וואָס איז גליק־ליך, וועז ער האָט געפונען א בעזונדערען אקאָרד פון וואַרטער, א בעזונדערס געלונגענעם אויס־דרוק.

פרוג ווייסט ניט פון אזוינע זאכען. וואַרטער איז וואַרטער, סטראָפען איז סטראָפען. געהט ניט איין וואַרט שטעלט מען אריין א צווייטעם, וואול־גאַריזירט דאָס אמאָל דאָס גאַנצע ליעד — א ווינציגע דאגה. אבי גלאַט. אָבנעקנאקט און פּאַרטיג.

ניין־צעהנטעל פון פרוג׳ס ליעדער זיינען אזא מין אויטאָמאטישע מוזיק. עס קאָסט איהם ניט קיין מיה, עס געהט ווי פון זיך. וואַרטער שטעלען זיך צו וואַרטער, שורות קייטלען זיך אָן שורות, גראַמען ענטפערען צו גראַמען — און א ליעד איז פאַרטיג. דער מאַסען־געשמאַק איז בעפריע־דיגט. דער מאַסען־מענש וואַט אפילו זיין ענט־ציקט.

וואָס פעהלט אָבער? ד י נ ש מ ה פ ו ן ד ע ר ש פ ר א ך. וואַרום ניט נאָר א וואַרק א גאַנצעם דאַרף זיין בעזעלט, אויך די שפּראַך האָט זיך איהר אייגען לעבען, איהר מיסטישע עקזיסטענץ. ווי אזוי צו מאַכען, אז די שפּראַך זאָל לעבען — דאָס קען קיינער ניט זאָגען, דאָס איז דער בעזונדערער סוד פון דער דיכטערישער שעפּפונג. אָבער פיהלען קען מען שטענדיג, וואו ס׳איז דאָ אין דער שפּראַך נשמה, און וואו זי איז נאָר אויטאָמאטיש.

איינס קען מען נאָר בעמערקען (אי דאָס נ ע ג א ט י ו ו): אָהן ליעבע איז ניט מעגליך קיין לעבעדיגע שפּראַך. די שפּראַך איז פונקט אזוי דעם דיכטער׳ס מאַטעריאַל, ווי די טענער — דער מאַטעריאַל פון דעם קאָמפּאָזיטאָר, ווי די פּאַר־בען דער מאַטעריאַל פון דעם מאָלער. א שלעכ־טער מוזיקער איז דער, וואָס איז ניט פערליעבט אין טענער, א שלעכטער מאָלער — דער וואָס איז גלייכגילטיג צו פּאַרבען.

נו, און פרוג? ע ר ה א ס ט ד א ך די אידישע שפּראַך; פּאַר איהם שמעקט זי דאָך מיט „ווילנער מאַרק און דינאַבורגער יאַטקעס". פּאַר איהם איז דאָך „זשארגאָן" א זידעל־וואַרט. ביי איהם אליין קומט דאָך אויס, אז ער האָט ניט געשריבען, נאָר „געבוסען און גערוסען דעם זשארגאָן". און ביי דער מיינונג איז ער געבליבען ביז׳ן היינטיגען טאָג.

איך בעט אייך: ווי זשע זאָל זיין שפּראַך זיין א י נ ט י מ? ווי זאָל אין איהר ציטערען דער אייגענארטיגער נשמה־טאָן? ווי זאָל זיך אין איהר וועבען דאָס אייגענסטע, דאָס חדרי־חדרים׳דיגסטע פון דעם דיכטער׳ס „איך"?

איך שטעל מיר פּאָר א מוזיקער, וואָס זיצט אמאָל און נעהמט איין אייניגען טאָן אויף זיין פיעדעל און הערט זיך אין איהם איין מיט א בעזונדערער צערטליכקייט: ז י י ן טאָן. און איך שטעל מיר פּאָר א דיכטער, וואָס איז גליק־ליך, וועז ער האָט געפונען א בעזונדערען אקאָרד פון וואַרטער, א בעזונדערס געלונגענעם אויס־דרוק.

פרוג ווייסט ניט פון אזוינע זאכען. וואַרטער איז וואַרטער, סטראָפען איז סטראָפען. געהט ניט איין וואַרט שטעלט מען אריין א צווייטעם, וואול־גאַריזירט דאָס אמאָל דאָס גאַנצע ליעד — א ווינציגע דאגה. אבי גלאַט. אָבנעקנאקט און פּאַרטיג.

אָט איז די בעשרייבונג פון גן־ערן — טיפּיש פאַר פרוג׳ען (און גראָד ניט פון די ערגסטע):

„וואַרים, פרישׂ, עס פּליהען פויגלען;
פּליהען, שוועבען, זינגען שירה;
וואונדער־שעהנע בוימער וואַקסען,
וואונדער־שעהנע בלומען בליהען
פון קריסטאַל, פון גאָלד און זילבער
שטעהען פּאַלאַצען און שלעסער —
אָבגעשפּיגעלט אין די רייניע,
זילבער־קלאָרע קוואַלען, שטראָמען."

גלאַט? א, געווים. פאַסיגע וועדטער? אודאי. וואונדער־שעהנע בוימער, וואונדער־שעהנע בלומען; פּאַלאַצען פון קריסטאַל; זילבער־קלאָרע קוואַלען. אלצדינג ווי עס דאַרף צו זיין, וועז מען בעשרייבט א גן־ערן. אָבער ווי לעדיג די וועד־טער זיינען! ווי קאַלט די שפּראַך! און ניט ווי־לענדיג טראַכט איהר זיך: זאָל זי שוין בעסער הינקען, אָבער לאָז זיך אין איהר שלאָגען א לע־בעדיגער אָדער.

פרוג האָט אזוי לאַנג „גערוסען און געבוסען" דעם זשארגאָן, ביז ער האָט זיך אויסגעארבייט אויף א שפּראַך־ווירטואָז, א שפּראַך־קינסטלער. אויף יעדער זאָך, אויף יעדע צרה שלא תבוא וועט ער אייך אויסשיטען א גאַנצען שטראָם גלאַטע, קיילעכדיגע, קלינגענדיגע גראַמען. ווילט איהר, וועט ער אייך אָבמעסטען צעהן שטראָפען, ווילט איהר — צוואַנציג אָדער נאָך מעהר. איהם איז גרינג. דאָס וואָס דער רוסישער דיכטער האָט אמאָל געזאגט: „ניטאָ קיין פיין קיין שווערער ווי די פיין פון וואַרט", דער שמערץ פון שאפען אן אדעקוואטען אויסדרוק פאר דער עמפּפינדונג, — דאָס איז איהם איננאַנצען פרעמד.

דעריבער קען ער זיין אזא גוטער נאַכמאַכער, אימיטאַטאָר. ער וועט זיך אייך אוועקזעצען און אב׳חוזק׳ען פון אידישע גראַמען: „טאַטע, שמא־טע; ציגען, פליגען; איצע, פּיצע, פּיצעריצע; קעפּעל, קנעפּעל, טעפּעל, וויף; אפיקומן, קוימען, רויף". ער וועט אייך איבערקרימען די אידישע מאַדערניסטען, שרייבענדיג א ליעבעס־אידיליע מיט אן אקאַמפּאניימענט: „די זשאבעס טאַנצען, די זשאבעס קוואקען" — און איבערקרימען גאָר ניט שלעכט. ער וועט זיך אייך אראבלאָזען ביז דער נידערינסטער וואולגאַריטעט, ביז „פּרעם, זויף און הוליע, חזיר" — און טאַקע באלד וועלען געהן סטראָפען פון גאָר א הויכען סטיל. איהם איז אלץ איינס. איהם איז לייכט. קיין שפּראַך־צניעות, קיין שפּראַך־אָדעל זוכט ניט ביי איהם. צניעות פערלאַנגט מען פון א געליעבטער כלה, ניט פון א קעבס־ווייב.

און דאָך... צוויישען א ים פון גלאַטע פערזען, אין א שטראָם פון לעדיגע „טרא־טא־טא, טרא־טא־טא" — דערהערט איהר פלוצים אן איינענעם טאָן, טהוט א בליץ־אויף אן

אינטימע מעלאדיע. דערפרעהט דאָס דעם אויער.
אט איז א בעשרייבונג פון דעם מדבר:

„דאַרטען, וואו די בלומען,
ווי פון שטאָהל און קופער
אויסגעגאָסען, דרעמלען
אין דער מדבר־היץ."

פיער שורות — און עס אטעמט אויף אייך שוין מיט דער צוגליהטער מדבר־לופט.
אט איז דער ווינטער שליט־ווען:

„אי, פערדעלעך־חיות! נו, זעץ זיך און פאָהר!—
מיט צאַצקעס געכאָקט איז דער שליטען,
צוויי פערד פון די זייטען—ווי הירשען א פאָר,
א לעמפערט, א ליב אין דער מיטען!"

אבער אויך דאָ איז ניטאָ די לעצטע אויפריכטיגקייט, די טיעפסטע אינטימקייט, וואָס מיר בענעגענען ביי אַנדערע דיכטער.

פרוג'ען האלט מען פאר „פאָלקסטימליך". דאָס איז ניט ריכטיג. פרוג'ען פעהלט גראָד די תמימות, די נאַאיוויטעט, די חן'עווינקייט פון דעם פאָלקס־שאפען. פרוג האָט אפילו ניט געפרובט שרייבען ליעדער אינ'ם פאָלקס־טאָן. דאָס איז ניט פאר איהם. אזא ליעד ווי ביאליק'ס „אונטער די גרינינקע בוימעלעך", אזא עכט־אידישען האַרציגען אויסגעשרייי, ווי „מיר זאָל זיין, אידישע קינדערלעך, פאר אייערע כשר'ע אויגעלעך" — וועט איהר ביי איהם ניט געפינען. זיין פאָלקסטימליכקייט בעשטעהט אין אן אנדער זאך. ער איז א פאָלקס־דיכטער, ווייל איהם פערשטעהט די בריטע מאסע, ווייל ער לייענט זיך גלאט און גרינג און ווייל מען דארף ניט פיעל נאכדענקען, כדי צו פערשטעהן די בעווענונגען פון זיין נשמה.

ס'וואָלט שוין אמאל צייט געווען, מען זאָל אנהויבען פערשטעהן, אז אזא „פאָלקסטימליכקייט" איז ניט די בעסטע רעקאָמענדאציע פאר א דיכטער.

יוסף יפה:

צו רוסלאנד

פערפאָלגסט אונז אהן אויפהער מיט שוועד און מיט פייער;
דו שענדעסט וואָס אונז איז אי הייליג, אי טייער,
און ווילסט ך'זאָל דיר בלייבען א זוהן א געטרייער
און געהען פאר דיר קעמפען מיט פרייד און געזאנג?
א רוסלאַנד, א רוסלאַנד, אומזיסט דיין פערלאַנג!

שוין לאַנג, ווי דו לאכסט אין די אייגענע הויפען
פון יענע מלוכות, וואָס לאזען זיך קויפען
און העלפען די שאַנד־טהאטען דיר צו פערגלעטען,
דאָך וועסט דו מיט חוצפה זיך אייביג נישט רעטען —
צו גרוים דיין אכזריות, גאָט וועט דיר נישט שיינקען,
דער איד וועט אויף אייביג מיט האָס דיך געדיינקען,
און וועה צו דעם יחיד, וואָס קעמפעט פאר דיין לאַנד,
און שאַנד צו דער אומה, וואָס רייכט דיר איהר האַנד!

איין זאך איז ביי מיר נאָר פאר דיר איצט פערבליבען,
און דאָס האָב איך דורות פיעל לאַנגזאם געקליבען,
און האלט עס גאַנץ טיף אין מיין הארצען בעהאלטען;
א קללה, וואָס רייסט זיך מיט שטורעם־געוואלטען;
א פלוך, וואָס ברילט שטארקער פון טויזענד קאַנאַנען;
א פלוך פון געפיניגטע זיעבען מיליאָנען,
דאָס האָב איך, און דאָס שיק איך, רוסלאַנד, צו דיר,
און ער וועט דיך טרעפען צי שפעטער, צי פריה'ר!

ג. ציפערארוויטש:

דער קרומער שפיגעל פון קאפיטאליזם

איינלייטונג

דער מענש און די קאפיטאליסטישע קולטור.

יבער די „נעגאטיוע זייטען" פון דער קאפיטאליסטישער קולטור האט מען געטוג גערעדט און געשריבען. געגען דער היינטיגער עקאנאמישער און געזעלשאפטליכער ארדנונג פיהרט זיך א שארפע קריטיק צווישען די פערשיידענסטע געזעלשאפטליכע שיכטען.

מאטעריאל פאר אזא קריטיק איז דא גענוג. ער ווארפט זיך אין די אויגען. גענוג צו דערמאנען די גרויסע ליידען פון די ריעזיגע ארבייטער־מאסען, וועלכע האבען צו טראגען אלע „נעגאטיוע" זייטען פון דער היינטיגער קולטור און פערזוכען זעהר ווענig פון איהרע „פאזיטיוע" זייטען. שוין די „זיידעס" פון דעם היינטיגען סאציאליזם, ווי שארל פוריע, סען־סימאן און אנדערע האבען געגעבען א גלענצענדע קריטיק פון דער קאפיטאליסטישער קולטור, אויף וויפיעל זי האט זיך געהאט ארויסגעווייזען אין זייערע צייטען. פון דעמאלט אן הערט דער מענשליכער געדאנק ניט אויף זיך אומצוקעהרען צו דער דאזיגער טעמא, וועלכע לאזט איהם ניט רוהען. עס טרעטען אפט ארוים דענקער און קינסטלער, וועלכע שטעהען נאר אן א זייט פון דעם סאציאליזם, און לאזען א שטיין אויף א שטיין ניט איבער אין דער קאפיטאליסטישער קולטור. געגוג אנצורופען אזויי נע נעמען ווי ראסקין, מארריס, לעוו טאלסטאי.

פערשיידען אבער זיינען די ווענגען, דורך וועלכע די דענקער גהען צו צו אט דער פראגע, פערשיעדען זיינען זייערע אויסגאנגס־פונקטען, און דעריבער איז אויך פערשיעדען דער אופן, ווי זיי פערהאלטען זיך צום היינטיגען קאפיטאליזם.

לעוו טאלסטאי און דזשאן ראסקין, צום ביישפיעל, רעדען ווענגען נארמאלע מענשליכע בעדערפענישען, וועלכע ווערען איבערגעפיהרט דורך דער היינטיגער קולטור. זיי האבען פאר די אויגען א בעשטימטען אידעאל פון א נארמאלען לעבען. דאס איז דאס פרימיטיוע געזונדע לעבען פון פארצייטען, טיילווייז דאס דארפישע לעבען פון היינטיגע צייטען, וואו עס זיינען נאך געבליבען א סך עלעמענטען פון אמאליגע עפאכען.

עס איז איבעריג צו רעדען, אז אזא קוק איז לחלוטין ניט היסטאריש. ער איז נאר מעגליך, ווען מען אידעאליזירט די פארגאנגענע צייטען, אדער ווען מען קוקט דורך ראזע בריקען אויפ'ן לעבען פון די היינטיגע ניט־ציוויליזירטע פעלקער, וועלכע זיינען מעהרסטענס גאר ניט בעקאנט דעם מאסען־מענשען פון די קולטורעלע מלוכות.

אין אמת'ן איז ניט אין די פריהערדיגע עפאכען, ניט ביי די היינטיגע האלב־ווילדע פעלקער ניטא דער גן־עדן, וואס חלום'ט זיך אונזערע דענקער. די עקאנאמישע און היסטארישע וויסענשאפטען זיינען שוין אויף אזוי פיעל ארייגעדרונגען אפילו צווישען די ברייטע וועניג געביל־דעטע מאסען, אז זיי זוכען שוין ניט אין דער פארגאנגענע לעבענס־פארמען א רפואה געגען די שלעכטיגקייטען פון היינט. זיי פער־שטעהען שוין, אז ווי „נעגאטיוו" עס זאלען ניט זיין די אדער יענע זייטען פון דער היינטיגער ארדנונג, יעדענפאלס דארף מען זיי ניט מעסטען מיט דער מאס פון אמאליגע קולטורען. דאס מעהרכען וועגען א „גאלדענער צייט" — א שעה־נע, אבער רעאקציאנערע לעגענדע, איז שוין לאנג פערשוואונדען. מיר ווייסען שוין, אז צוזאמען מיט דער עדעלער קולטור פון די גריכען האט גע־בליהט שקלאפערי, לעבען דעם ריטערטהום פון מיטעלאלטער האט געהערשט לייבאייגענשאפט, ארימקייט, דערשלאגענקייט פון די מאסען. יעדע פון די פערגאנגענע קולטורען איז געווען אויסגע־וועבט פון די בערשיידענע גענעזאצען, וועלכע דער געדאנק פון יענע צייטען האט שוין דעמאלט אויפגעפאסט אין די איינפאכע בעגריפען פון „פאזיטיוע" און „נעגאטיוע" זייטען.

די ענטוויקלונג פון די־עקאנאמישע און היס־טארישע וויסענשאפטען האט אויסגעפאסען א ניי ליכט אויף דער פראגע. מען פערשטעהט שוין, אז געפינען „נעגאטיוע" זייטען איז נאך וועניג, חלום'ען וועגען עפעס א „נארמאלען" לעבען אין די „אלטע, גוטע צייטען" איז אודאי ניט געווג. די עקאנאמישע און היסטארישע וויסענשאפטען לערנען צו פערשטעהן די היינטיגע קול־טור אזוי ווי זי איז. דאס טהוט דער מארקסיזם. אויף ער קריטיקירט די קאפיטאליסטישע קולטור, אבער ער שטעהט אויף גאר אן אנדער באדען. ער רעדט ניט וועגען א שטענדיגען נארמאלען

מענשען. ער ערקלערט, אז אזא מענש עק־זיסטירט נישט. די מענשהיכע בעדערפּע־נישען ענדערען זיך קוים דער צייט און קוים דעם אָרט. די מענשהיכע בעדערפּענישען האלטען זיך אין איין ענט־וויקלען. און אויב אזוי, שטעלט זיך שוין די פראגע: צי אָט די פערענדערונגען, וואָס א טאלסטאי אדער ראסקין האלט זיי פאר ניט־נאָרמאל, זיינען נאָר אפשר נאָר א נייע פאָרם פון מענשהיכע בעדערפּענישען, אָביעקטיוו אזוי גע־זעצ־ך ווי אלע אנדערע?

אין אמת'ן. דאָס לעבען שטעהט ניט. די מע־טאָדען, ווי אזוי עס ווערען בעפרידיגט מאטע־ריעלע און אפילו גייסטיגע בעדערפּענישען, ענ־דערען זיך זעהר שנעל. דאָס לעבען ווערט אלע־מאל קאָמפּליצירטער, רוקט ארוים אלץ מעהר פערוויקעלטע און פערשארפטע פראבלעמען. אין די קאָפּיטאליסטישע לענדער פערנעהמט דעם אויבענאָן די שטאָדטישע קולטור, וועלכע ענטוויי־קעלט זיך מיט א מורא'דיגער שנעלקייט. דאָס ווירקט אויף דעם מענשען, ארבייט־איבער זיין גוף און זיין פסיכיק, פערענדערט איהם, פאסט איהם צו צו נייע טעכנישע און סאציאלע בעדינ־גונגען. דער היינטיגער דורכשניטס־מענש איז שטארק פערשיעדען פון דעם דורכשניטס־מענשען אין מיטעלאלטער אדער אין דער גריכיש־רוימי־שער עפּאָכע. דאָס איז אָבער א געזעצליכע ער־שיינונג, א רעזולטאט פון א נאָו מאלער געזעצ־מעסיגער ענטוויקלונג פון דעם גאנצען לעבען. וועגען „אוננארמאל" קען מען דא ניט רעדען.

און דאָך איז דא עפּעס אזוינס אין דער היינ־טיגער קולטור, וואָס גיט א רעכט די אוטאָפּיס־טען צו רעדען וועגען אוננארמאלע ערשיינונגען. דער מענשליכער ארגאניזם, זיינע פיזישע און גייסטיגע קרעפטען, האָבען דאָך א בעשטימטע גרענעץ. ווי שטארק דער מענש זאל זיך ניט קע־נען צופאסען אין אלע אופנים, טאר מען דאָך ניט אריבערכאפּען א געוויסע מאָס. פערלאנגט מען אָבער פון איהם אריבער די כהות, לעגט מען אויף איהם ארויף א נייע, צו־שוועריע משא, און דערצו נאָך פלוצלונג, ניט־צוגעווענהנ־טערהייט, ערשיטערט דאָס אי דעם קערפּער, אי די נשמה. אין דער אלטער צייט און אין מיטעל־אלטער איז אזא ערשיטערונג געווען זעהר זעל־טען. דאָס ווירטשאפטליכע און סאציאלע לעבען האָט זיך געענדערט לאנגזאם. מענשען זיינען גע־ווען קאנסערוואטיוו, מורא געהאט פאר'ן נייעם. מ'האָט געארבייט לויט דיזעלבע מיטאָדען, וואָס די טאטעס און די זיידעס האָבען געארבייט, און די מיטאָדען זיינען געווען א לאנגזאהריגע געווהנשאפט, כמעט אן אינסטינקט. היינט איז נאָר אנדערש. היינט קומט די וויסען־שאפט און רעוואָלוציאָניזירט די פּראָדוקציאָן, פערכאפט יעדען טאג נייע צווייגען פון עקאָנא־מישען לעבען, און וואָרפט ארוים אומ'ברחמנות־דיג די אלטע ארבייטס־מעטאָדען און פערבייט זיי אויף נייערע, בעסערע, פערפיינערטע. די היינטיגע טעכנאָלאָגיע אינ'ם בריייטען זין פונ'ם וואָרט שאפט דאָס גאנצע לעבען אויף וויסען־שאפטליכע יסודות, און צוזאמען מיט דעם האלט זי אין איין פערענדערען און רעוואָלוציאָניזירען די מענשליכע פסיכיק.

אין אלגעמיין איז דאָס גאנצע היינטיגע לע־בען איין גרויסער קאמפּף פאר פּראָדוקציאָן און אָבזאץ־מארק. וואר עס פּראָדוצירט ביליגיער, וואר עס מאכט שענערע סחורה, דער וועט גיכער געפינען א קונה, דער וועט גיכער שלאָגען דעם קאָנקורענט. דערביבער סטארעט זיך יעדער איינער אריבערצויאָגען דעם צוויטען אי אין ביליגקייט, אי אין בעפריעדיגען דעם געשמאק פונ'ם קאָנסו־מענט. דאָס איז אָבער מעגליך נאָר דורך פערבע־סערען די פּראָדוקציאָנס־מעטאָדען, דורך איינ־פיהרען נייע. געהט א מורא'דיגע יאָגענישע אויפ'ן פּראָדוקציאָנס־געביעט. דאָס יאָגענישע האָט ניט קיין מאָס און קיין גרענעץ, ווי עס איז ניטא קיין גרענעץ צום אפּעטיט פון קאפּיטאל. סוף כל סוף האָט די ענטוויקלונג פון די היינטיגע ווירט־שאפטס־מעטאָדען אָנגענומען א כאראקטער פון עפּעס א שטורעמדיגען ווילד־פיעבערהאפּטען בלינדען פּראָצעס, וואו עס פערשווינדט שוין נאָר אינגאנצען דער ווילען פון דעם איינצעלנעם מענשען.

אָט די וואהנזיניג־שנעלע ענטוויקלונג האָט סוף כל סוף געמוזט קומען אין א צוזאמענשטוים מיט דעם מענשליכען ארגאניזם, מיט זיין פע־היגקייט זיך צוצופּאסען צום נייעם. א י ן א ל ג ע מ י י ן געארעדט האָט דער מענשליכער ארגאניזם זיך דוקא יא בעמיהט ניט צו בלייבען הינטערשטעליג, ער האָט זיך געפּסטארעט צו נעהן שריט ביי שריט מיט אלע רעוואָלוציאָנערע פערענדערונגען אין דער היינטיגער אינדוסטריע. דאָס קען אָבער ניט דערגרייכט ווערען אין אלע פּרטים. עס קומט א צייט, וועו די פיזישע און גייסטיגע קרעפטען פונ'ם מענשען קענען ניט דערשאָגען דעם גאנג פון דער פּראָדוקציאָן. די „קרוין פון דער נאטור" — דער מענש — ווערט א שקלאף פון די פערהעלטענישען, וואָס ער אליין האָט געשאפען. ער שפּאנט אן זיין ענער־גיע ביז'ן לעצטען גראד, ער זאָגט זיך אָב פון דעם נויטיגען אָברוה, ער ארבייט מיט פיעבער־האפּטער שנעלקייט, ער זעצט פון זיך די נשמה — סיי אין פיזישער, סיי אין גייסטיגער הינ־זיכט — און סוף כל סוף מוז ער זיך מודה זיין, אז עס געהט ניט, ער האָט ניט קיין כח, ער קען ניט אריבערשאָגען און ער קען ניט דערשאָגען דעם גאנג פון דער עקאָנאמישער ענטוויקלונג.

אָט אין דער הינזיכט איז מען נערעכט, וועו מען רעדט פון אוננארמאלע פערהעלטענישען.

עס קומט פֿאַר אַ קאָנפֿליקט צווישען דעם נאַר־מאַלען צושטאַנד פון מענשליכען אָרגאַניזם אין אַ בעשטימטער צייט און צווישען דער מאַטעריעלער סביבה, אין וועלכער אים קומט אויס צו לעבען. מען פערשפּאַרט זיך אומקומען אויף די לאַנג פערשוואונדענע צייטען, מען פערשפּאַרט אידעאַליזירען די אמאַליגע טרויעריגע ווירקליכקייט, כדי אייגצוזען, אז די היינטיגע קולטור האָט ניט נאָר געענדערט דעם מענשליכען אָרגאַניזם אין אַלגעמיין, נאָר אויך אַרויס־געוואָפען אין אים קראַנקהאַפטע, אונטערמאַלע ערשיינונגען.

שוין דאָם אַליין, וואָם דער היינטיגער שטאַדט־מענש איז ווייט פון דער נאַטור, פון פרייער לופט, פון בריייטע פעלדער, פון פרישע וועלדער, פון שענע לאַנדשאַפטען, פון רוה און פריעדען, — שוין דאָם אַליין שוואַכט אָב דעם אָרגאַניזם, פערקלענערט זיין לעבענס־ענערגיע. די גאַס פון דער שטאַדט, פערשמידט אין שטיין און אַספאַלט, איז ניט מעהר ווי אַ קאַנאַל, אין וועלכען עס פליסען שטראָמען פון מענשליכע לייבער. אין די בעסערע, גוט־איינגעאָרדענטע שטעדט וועט איהר געפינען פּאַרקען, אָבער ווי ווייט דאָם איז פון אַ ריכטיגען וואַלד מיט זיין פרישקייט און קיהלע שאָטענס! די אַלענ ציהען זיך אזוי לאַנגוויליג, ווי געאָמעטרישע צייכנונגען, און מאַכען נאָר מיעד דאָם אויג, דערבייי שיצען זיי אָפט זעהר וועניג פאַר דעם אָטעם פון דער אינדוסטריע־שטאַדט. אָנשטאָט טייכען און וואַסערפאַלען — באַסיינען און פאַנטאַזען, וועלכע זעהען גיכער אוים ווי אַ סימבאָל, וואָם דער־מאָנט נאָר אָן ווירקליכער נאַטור. אפילו דער הימעל איז צושניטען אויף בעשטימטע טיילען דורך די ליניען פון די גאַסען און די חויבע הייזער, און ווי ווייט דאָם איז פון אַ פּרייען בריי־טען הימעל מיט ענדלאָזע האָריזאָנטען! עס איז ניט קיין וואונדער, וואָם די קריטיקער פון היינטיגען לעבען שטעלען זיך אָב קודם כל אויף דער שעדליכער ווירקונג פון די גרויסע שטעדט אינ׳ם לעבען פון די מענשען.

די שטאַדט צווינגט דעם מענשען׳ס געדאַנק צו אַרבייטען, צו פֿולסירען מיט פּיעבערהאַפטער שנעלקייט; די מענשליכע פּסיכיק שטרענגט זיך אָן ביז גאָר. די שטאַדט רוהט ניט קיינמאָל. דאָם לעבען קאַכט אי בייטאָג, אי ביינאַכט. אפילו אין שלאָף מוז דער מענש ניט ווילענדיג הערען דאָם קלינגערייי פון די קאַרס, וועלכע יאָגען ביז שפּעט אין דער נאַכט. דאָם רעזולט פון אויטאָמאָביליען, דאָם קלאַפּעריי פון אונצעהליגע פוהרען, דאָם אונענדליכע גערויש, וואָם דערמאַנט אָן דעם ברומען פון א ים אין שטורעם, — דאָם אַלעס האַלט דעם מענשען׳ס פּסיכיק אין אַ שטענדיגער שפּאַנונג, דאָם פערלאַנגט פון איהם אַלץ נייע און גרעסערע אָנשטרענגונג, כדי צו דערהאַלטען דעם אָרגאַניזם. פון נאַנץ פריה פאַלט אַריין דער מענש אין דעם רשות פון דער קאַפּיטאַליסטישער מאַשין, וועלכע שלייפערט איהם פון אַ קאַר אין אָן עלעווייטער טריין, פון אַ טריין אין אַ סאָבווויי, פון דאָרט אין אַ פאַב־ריק, אַ קאַנטאָר, אַ מאַגאַזין, וואו ער בעשאַפט אַ גאַנצען טאָג פֿראַפּיט פּאַר׳ן קאַפּיטאַליסט. פון דעם רוישענדען וואַגאָן פאַלט ער גלייך אַריין אין די ריעזיגע געביידעם, וואָם זיינען פול מיט אַ רוישען, אַ הורזשען, אַ קלאַפּעריי און אַ פּיי־פען — טויב צו וועלען. ער אַרבייט, ווי וואַהנ־זיניג, ביי מאַשינען און אַפּאַראַטען, וואָם בע־וועגען זיך מורא׳דיג שנעל, און נאָך אַ טאָג אַר־בייט געהט די „קרוין פון דער נאַטור" אַרויס אָן אויסגעמוטשעטער, מיט אַ צוריטעלטער, אָבגע־שוואַכטער נערוון־סיסטעם. כדי צו קומען צו זיך, איז איהם שוין וועניג די פאַמיליע, די שטי־לע חיים. דער אָרגאַניזם האָט פערלוירען זיין גלייכגעוויכט, ער דאַרף האָבען עפּעס אַ שאַרפּע אויפרעגונג, כדי צו קומען אין אַ נאָרמאַלען צו־שטאַנד. און די שטאַדט־קולטור בעפרידיגט אָט די בערערפענישׂ. טהוט אַ קוק אין אַ גרויסער שטאַדט ביינאַכט: קאַפּעס, סאַלונס, שאַנטאַזען, מאַווינג פּיקטשורס — און אומעטום מענשליכע קערפּערס, מענשליכער שוויים און אַ ריח פון ווין און ביער און בראַנפען. אָט אזוי שטרעבט די שטאַדט צו בערוהיגען איהרע אָבגעשוואַכטע, פיזיש און נייסטיג רואינירטע קרבנות.

אין אונזערע וויטערדיגע אַרטיקלען וועלען מיר זעהן, ווי די דאָזיגע „מיטלען" שוואַכען און צוריטלען נאָך מעהר אָב דעם מענשליכען אָרגא־ניזם. איצט מוזען מיר נאָר דערמאָנען, אז די שטאַדט־קולטור דערגעהט שוין, דאַכט זיך, ביז איהר לעצטען גרענעץ. זי רופט שוין אַרויס גע־גען זיך דעם ענערגישסטען פֿראַטעסט צווישען פערשיעדענע שיכטען.

וואָם דאַרפט איהר מעהר: נעהמט די היינ־טיגע מלחמה. פערשיעדענע בעאַבאַכטער דער־צעהלען אונז וועגען אַ מערקווירדיגע ערשיינונג. די מלחמה האָט אויפגעוועקט ביים שטאַדט־מענש אזויכע אינסטינקטען און געפיהלען, וואָם זיינען שוין, דאַכט זיך, לאַנג ביי איהם געווען איינגעשלאָפען, וואָם די היינטיגע שטאַדט־קולטור האָט זיי געהאַט כמעט אינגאַנצען אויס־געמעקט פון זיין נשמה. ניט נור דער ארבייטער —קלוירק, פאַבריק־פערוואַלטער האָבען זיך פער־וואַנדעלט אין ווילדע, וואָם טויטען מיט אַ רוהיג געמיטה זייערע ברידער. זיי ווייזען דערביי אַרויס אַ מורא׳דיגען אינטערעס צו דער נייע־סביבה, אין וועלכער זיי קומט אוים צו לעבען. עס טהוט זיי הנאה צו געפינען זיך אַ לאַנגע צייט אונטער׳ן פרייען הימעל, עס געפעלט זיי דאָם לעבען פול מיט אַוואַנטורעס, מיט אונער־וואַרטעטע געשעהענישען. זיי בויען מיט פער־

נעניגען געצעלטען, זוכען פּאר זיך שפּייז, לאָזען זיך אין די געפּאַהרליכסטע אונטערנעהמונגען, כדי אויסצושפּאַנירען דעם שונא. הכלל, זיי געפּינען אין דער נייער לאגע א גאנצע מענגע אַזוינע עמפּפינדונגען, וואָס די שטאָדט האָט זיי זיי ניט געקענט געבען.

וואָס בעדייט דאָס? דער מענש האָט זיך אויף א ווייקע אָבגערוסען פון דעם קאָפּיטאַליסטישען לעבען, פון זיין אומדערבאַרעמדיגען אייזען און יאָגונג. דער מענש קען אָבכאַפּען דעם אָטהעם. ער קען אויף א רגע ברענגען זיין אָרגאַניזם אין גלייכגעוויכט, דורכדעם וואָס ער קומט אין בעריהרונג מיט דער נאטור. עס קומט פּאָר א ראשע ענדערונג אין זיין קערפּער און אין זיין פּסיכיק, און די נייע אומגעוועהנליכע סביבה דערוועקט די אלטע אינסטינקטען.

מיר ווילען ניט געהן זינגען קיין לויב־ליע־דער דער מלחמה, ווי דאָס טהוען די פּערטרע־טער פון די קאָפּיטאַליסטישע קלאַסען. מיר ווייסען, אז די מלחמה אליין האָט זיך היינטיגע צייטען פערוואַנדעלט אין א בעזונדערע אינדום־טריע, וועלכע בעהערשט דעם יחיד פונקט אזוי, ווי די פאַבריק־אינדוסטריע. די מלחמה רייסט פלוצלונג אָב דעם מענשען פון זיין ווירטשאפט־ליכער און סאציאלער סביבה, זי בעפרייט איהם פון דער מאשין, אָבער נור כדי צוצושמיעדען איהם צו דער קאַנאָנע. די מלחמה מאכט ניט געזונטער דעם מענשען און די מענשהייט. עס איז אָבער כאראקטעריסטיש, וואָס צווישען דער פריהערריגער קנעכטשאפט אין שטאָדט און דער נייער קנעכטשאפט אויפ'ן שלאַכט־פעלד ווייזען זיך אַרויס געוגג קלאָר די ווידערשפּרוכען, אין וועלכע עס לעבט דער היינטיגער מענש ביי גע־וועהנליכע צייטען.

די זעלביגע עמפּפינדונגען, נאָר אין א שווא־כערער פאָרם, בעהערשען דעם היינטיגען שטאָדט־מענש, וועו ער רייסט זיך אַרויס פון דעם שטאָדט־קעסעל צו די בערג, צו דער נאטור, צום דאָרספּס־לעבען. דער אָרגאַניזם נעהמט זיך תיכף ארבייטען, כדי אומצוקעהרען זיך דאָס פערלאָרענע גלייכגעוויכט, און דאָס דויערט אזוי לאנג, ביז די נייע „שטאָדטישע" אינסטינקטען, געטריבען דורך דער נויטוועדיגקייט צו פער־דיענען צום לעבען, וועלכען ניט צווינגען דעם מענשען זיך אומצוקעהרען און זיך ווייַדער אַרייַנצוואוארפען אין דעם שטאָדטישען הור־האָ.

עס פערשטעהט זיך, אז ביי דער היינטיגער סאציאלער אָרדנונג איז אזא בעפרייאונג פון דער שטאָדטישער מאשין נאָר א זעלטענע ער־שיינונג און דויערט נעוועהנליך ניט לאנג. די גרויסע מאסען פון די שטאָדטישע אייַנוואו־נער קענען זיך אזא לוקסוס איבערהויפּט ניט ערלויבען. אָבער לעבען לעבט אין די מאסען א טיפער פּראָטעסט געגען דער הערשאפט פון דער שטאָדט. אפשר וועט ניט יערער שטאָדט־מענש קענען דערצעהלען דייטליך, מיט וואָס די שטאָדט דריקט איהם, אָבער בעצם איז דאָס א פּראָטעסט פון דעם אָרגאַניזם, וואָס ווערט אזוי שרעקליך פערגעוואַלטיגט אויף שריט און טריט דורך דעם קאָפּיטאַליסטישען סיסטעם. דאָ רעדט דער ווידערשפּרוך צווישען דער בערך לאַנגזאַמער עקטווויקלונג פונ'ם מענשליכען אָר־גאַניזם און דער וואהנזיניג־שנעלער עקטווויקלונג פון די פּראָדוקטיוויע קרעפטען.

דערפון נעהמט זיך די שטרעבונג צו דער נאטור, צום דאָרף, די טיפּישע נייגונג פון היינ־טיגער צייט „אויסצוטהאָן" פון זיך דעם ציווי־ליזירטען מענשען, דער שטאַרקער אינטערעס צו דער אַנטיקער קולטור מיט איהר הארמאָנישער ענטוויקלונג פון אלע מענשליכע קרעפטען. דער־פון נעהמט זיך אויך דער וואקסענדער אינטע־רעס צו די אַנטיקע טענץ פון א איזידאָרא דאָנ־קאַן, צו דער ריטמישער גימנאסטיק פון א דאלק־ראָז, צו ספּאָרט, טוריזם און אז. וו.

מען דאַרף נאָך איינס ניט פערגעסען: אפילו וועו דער טוריסט פערלאָזט שוין די שטאָדט, בעפרייט ער זיך נאָך אלץ ניט פון די קאָפּיטא־ליסטישע צוואַנגען. אומעטום, וואו ער קעהרט זיך און וועגדט זיך: אויפ'ן וואָקזאל, אין וואַ־גאָן, אין האָטעל, ביי דער עקסקורסיע, אויפ'ן שיף, אין רעסטאָראן, — אומעטום פערפאָלגט איהם דאָס קאָפּיטאַליסטישע סיסטעם, אומעטום איז דער רייזענדער אן אָביעקט פון קאָפּיטא־ליסטישער עקספּלואַטאַציע. די רעקלאַמע, די עלעקטרישע קאר, די שטאָדטישע אָרדנונג פער־פאָלגט איהם ביז ווייט, ווייט אין די בערג, און קיין ווירקליכע בעפרייאונג איז איהם ניט בע־שערט.

נאָר איינצעלנע, זעהר רייכע מענשען, קע־נען זיך ווירקליך פערקלייבען אין אזוינע ניט־בעריהרטע ווינקלען, וואו זיי זאלען גאָר אין נאנצען זיך בעפרייען פון דער קאָפּיטאַליסטי־שער הערשאפט. די שטרעבונג פון דעם גע־וועהנליכען שטאָדט־מענש צום דאָרפּס־לעבען און צו איינזאמקייט אויפ'ן שוים פון דער נא־טור האָט זיך נאָך ניט אויסגעדריקט אין בע־שטימטע רעאלע פאָרמען. כדי דאָס זאל קענען פערווירקליכט ווערען אין א געניגענדער מאָם, דאַרף מען פריהער אָראַנזשירען די קאָפּיטא־ליסטישע פאָרמען פון מענשליכען צוזאמענלעבען.

די איצטיגע פאָרמען זיינען געגרינדעט אויף דער צוטהיילונג פון דער נעזעלשאפט אויף קלאַ־סען, און דאָס לענט אריף א בעזונדערען שטעמ־פּעל אויף דעם פּראָטעסט געגען די אוננאַטירלעל זייטען פון דער קאָפּיטאַליסטישער קולטור. דער קאָפּיטאַליזם דערוועקט אין די מאסען אן אונ־צופּריעדענהייט און א פערביטערונג געגען דער פערגוואַלטיגונג פון דעם מענשליכען אָרגאַניזם,

און דער קאַפּיטאַליזם נעהמט צו ביי די מאַסען די מעגליכקייט צו פערווירקליכען אָט דעם פּראָ־טעסט. דאָס איז אפשר דאָס אינטערעסאַנט־סטע אין דער גאַנצער ערשיינונג.

דער קאַפּיטאַליזם מאכט אָן אַ פּיזישען און גייסטיגען חורבן אין אַלע קלאַסען פון דער היינטיגער געזעלשאפט: סיי אין די אויבער־שטע צעהן טויזענד, סיי אין די אונטערשטע מיליאָנען. אי דאָ, אי דאָרט — דעגענעראַציע, שטיינערנדע צאָהל פון פערברעכען, זעלבסטמאָרד־דען, וואהנזין. אָבער די מיטלען, ווי עס ווערט געקעמפּפט געגען דעם, זיינען אויסערסט פער־שיידען. די רייכע קלאַסען האָבען אַ מעגליכ־קייט אויסצונוצען דעם קאַפּיטאַליזם גופּא, כדי אויפצושטעלען צוריק דאָס גלייכגעווויכט פון ארגאַניזם. די אָרימע קלאַסען האָבען דאָס ניט.

נעהמט אזא פראגע ווי נאהרונג. דער אר־גאַניזם, וואָס ארבייט אָנגעשטרענגט, דאַרף קודם כל האָבען נאָרמאַלע נאהרונג. דער קא־פּיטאַליסט איז מיט אזא נאהרונג בעווארענט. דער ארבייטער מוז עסען פאַלסיפיצירטע שפּיי־זען. ער בעקומט אויפ'ן טיש פיינע עסענווארג, וואָס זעהט דאכט זיך אויס גאָר ניט שלעכט, אָבער ווירקליך געבען דעם ארגאַניזם די קרעפ־טען, וואָס זיינען איהם נויטיג, איז אזא שפּייז ניט ביכולת.

דאָ האָבען מיר וויעדער איינע פון די זייטען פון דער קאַפּיטאַליסטישער ווירטשאפט. סחורות מאכט מען אזוינע, וואָס זאָלען פ ו ן א ו י ס ו ו ע נ י ג בעפריעדיגען דעם געשמאק פון די מאסען. אנדערש וועלען זיי ניט גע־פינען קיין קונה. אָבער אינוועניג זיינען זיי טאַנדעט, ביליגע זאכען, אָהן אַ רעכטען גע־ברויכס־ווערטה.

דאָס אייגענע איז מיט די נאהרונגס־פּראָ־דוקטען. וואָס ווייטער עס גיהט די קאַפּיטאַ־ליסטישע ענטוויקלונג, אלץ אָפּטער בעקומט דער אָרימער מענש אזוינע עסענווארג, וואָס האָבען נאָר אַ פּנים פון גוטע שפּייזען. אין דער אמת'ען איז דאָס סורראָגאַטען, פאַלסיפיצירטע פּראָדוקטען, ניט קיין ריכטיגע פלייש און ניט קיין ריכטיגע קאָנסערוון און ניט קיין ריכ־טיגע פוטער. פון אזא שפּייז קען דער אָרגא־ניזם געווים ניט ערווארבען זיין פערלאַרענע גלייכגעוויכט. מען קען זאָגען, אז דער קאַפּי־טאַליזם גיט דעם ארבייטער אָנשטאָט ברויט — שטיינער.

און דאָס אייגענע אומעטום, אויף אלע גע־ביטען פון דער היינטיגער קולטור. דער אר־בייטער זוכט מיטלען צו פערשטארקען זיין נער־ווען־סיסטעם — און דער קאַפּיטאַליסט רוקט איהם אונטער געפעלשטע זאכען. דער ארבי־טער וויל זיך אָנטהאָלטען ריין און עלענאנט, וויל דאָס ערוועקט אין דער נשמה יום־טוב'דיגע גע־פיהלען. דער קאַפּיטאַליזם גיט איהם נאָר די אויסוועניגסטע פּאַרם, דעם שניט, דעם ביליגען שיק, פערבייטענדיג וואָל אויף בוימוואָל, קעדער אויף אויל־קאַטה, ביין אויף צעלולאָיד, האָר — אויף האָלץ־שניצלעך און אז. וו. דער ארבי־טער וועגדט זיך צו דער קונסט, כדי דאָ אָבצו־רוהען אַ וויילע. דער קאַפּיטאַליזם רוקט איהם אונטער אנשטאָט בילדער—רעפּראָדוקציעס, אנ־שטאָט מוזיק — גראַמאָפּאָנען, אָנשטאָט טהעא־טער— מואווינג־פּיקטשורס א. אז. וו. אפילו אויף דעם געביעט פון געדאנק גיט דער קאַפּי־טאַליזם דעם ארבייטער נאָר אַ פּאַרם אָנשטאָט דעם אינהאלט, און דערביי נאָך זעהר אַ ביליגע פּאַרם. אַ ביישפּיעל: די היינטיגע פּרעסע און די היינטיגע ליטעראטור, וואָס איז בעשטימט פאר די מאסען.

אָט אזוי שטויסט דער ארבייטער זיך אָן אויף אַ וואנד, וואוהין ער קעהרט זיך און וועגדט זיך. אויב די היינטיגע קולטור האָט יא בע־שאפען אזוינע עלעמענטען, וואָס וואָלטען גע־קענט צוריקגעבען דעם ארגאַניזם זיינע פערלא־רענע קרעפטען, האָט דער ארבייטער צו זיי ניט קיין צוטריט. ער בעקומט זיי אין אַ געפעלש־טער פּאַרם, וואָס מאכען איהם נאָך שוואכער און העלפען רואינירען זיין פּסיכיק.

דערביבער מוז דער ארבייטער קומען צום אויספּיהר, אז ביי דער היינטיגער קאַפּיטאַלים־טישער ארדנונג איז איהם ניט מעגליך צוריק צו בעקומען דאָס גלייכגעוויכט פון זיין ארגאַניזם. אנשטאָט דער קאַפּיטאַליסטישער קולטור דאַרף איינגעפיהרט ווערען א סאָציאַליסטישע, וואו די נאַטור פונ'ם מענשען זאָל ניט ווערען פערגע־וואַלטיגט, נאָר וואו דער בעפרייטער מענש זאָל קענען איינפיהרען א הארמאָניע צווישען דער ענטוויקלונג פון דעם מענשליכען ארגאַניזם און דער ענטוויקלונג פון די פּראָדוקטיוון קרעפטען, וואָס דארפען בעפריעדיגען די בעדערעפנישען פונ'ם מענשען.

* * *

אין דער סעריע ארטיקלען וועלען מיר בע־טראכטען די פערשיידענע זייטען פון דער קאַפּי־טאַליסטישער קולטור פון אָט דעם שטאַנדפונקט. מיר וועלען געבען א בילד, ווי די געזונדע און שעהנע בעווענונגען פון מענשליכען קערפער און דער מענשליכער נשמה ווערען פערדארבען צו־ליעב דעם בלוטיגען גאָט קאַפּיטאַל; ווי ענערגיש און אָהן ערפאָלג די ארבייטער־מאסען פרובען געגען דעם קעמפּפען; ווי אין זיי דערוועקט זיך פון אָנהויב אן אונבעווואוסטער, דאן א קלאַרער בעווואוסטזיניגער פּראָטעסט געגען דעם גאַנצען היינטיגען געזעלשאפטליכען לעבען, און ווי דער קאַפּיטאַליזם דורך זיין צערשטערונגס־ארבייט גרייט צו די ארמעען, וואָס וועלען איהם אליין פערניכטען און אויף זיין אָרט אויפבויען א גרוי־סע צוקונפט, פול מיט ווירקליכער הארמאָניע און ווירקליכער שעהנקייט.

י. אָפאָטאָשו:

שאָטענס

ECI G.

I.

ווישען דעם שטאָדטישען טייך און א גרויסען פערוואקסענעם סאָד איז געשטאַנען אן אלטער צוויי טהורעמדריגער שלאָס מיט אבגעהאקטע שפיצען, ווי א חורבה. דער שלאָס איז געווען ארומגערינגעלט מיט א הויכען פּארקען פון אכט־עקיגע שטייגער, בערקט פון אלטקייט מיט מאָך, שוואמען און בוימער.

אין שלאָם האָט געוואוינט דער הראבּיע יעלענסקי—א גוי אָהן א גאָל, וואָם האָט מיט יאָהרען צוריק אויסגעבויט די שוהל, תמיד בעזאָרגט די שטאָדט־ארעמעלייט מיט האָלץ און קארטאָפּעל און די טויערען פון זיין שלאָם זיינען פאר יעדען געווען אָפען.

האָט מען די שווערע אייזערנע טויערען מיט אמאָל פערריגעלט און צוצוקומען צום שלאָם איז געווארען אונמעגליך — א מרה־שחורה ביז צו משוגעת האָט זיך פערקליבען אין פאלאַץ אריין.

די פאמיליע יעלענסקי, אוראייניקלעך פון פראנק'ען דעם משיח, איז בעשטאַנען פון אלטען גראָף, זיין פרוי, דעם זוהן מאטעאוש און דער טאכטער עטשע. די פראנקיסטען האָבען זיך משדך געווען נור צוויישען זיך — איז פון יאָהר צו יאָהר דער קרייז ענגער געווארען און די שדוכים האָט מען נאָך געשלאָסען אין די וויענגען. און אויסגעוואקסען איז א דור פון בלאָסע נאכטוואנדלער מיט טיפע שטערען־ווינקלען, וואו משוגעת און אייזערנער מוח זיינען געגאנגען האנד אין האנד.

עטשע'ס חתן איז דערטרונקען געוואָרען. איז זי — א בליק בויגיג מיידעל אין גרויען, ווי א שאטען, מיט שווארצע אומעדיגע אויגען, דינע פים און א לענגליך פּנים, ווי א הייליגע — פערזעסען.

און געטרויערט האָט עטשע'ס מיידעלישעס הארץ, שטארק געטרויערט, זיך געשארט ווי א שאטען איבער'ן שלאָם און געמאַהלט אויף גרויס עטיקער לייוועטס וואסערדיגע געשטאלטען. און אז דאָם איז איהר אויך דערעסען, האָט זי זיך פערקליבען אין איהר גרויסען צימער מיט די העל־גרינע טאפעטען פון סאמעט, געלענגען גאנצע טעג אויף דער אלטער, ווייבער אטאמאנע, איינגעאטהעמט דעם קיהנעגען ריח פון די שוועלע, ערטערווייז צושפאלטענע שטיקער מעבעל, געקוקט אויף די הויבע, שמאלע, ווי אין א גאטישען קלויסטער, פענסטער און מיט א ציטער געוארט, ווי מען ווארט אויף א געליעבטען, דער אוועק זאל קומען.

די שווארצע זיידענע האָר, דינער ווי שפּינוועבס, האָט זי צופאטעלט, בריים צוועפענט די אויגען, זיך איינגעקוקט ווי די לאנגע שאטענס האָבען זיך לאנגזאם דורכגעזייט דורך די מאטע שויבען און זיך צוליגט איבער די העלע סאמעטענע וועגד. און אז די שאטענס האָבען געהילט די וועגד, זיך געלעגט סנאָפען־ווייז איינער אויפ'ן צווייטען, ווי א שטיק אבגעבראכענע טרעפּ, זיך צונויפגענאָסען מיט דער שווארצער פוטריר־טער פאדלאגע — האָט זיך עטשע עטוואָם אויפגעהויבען פון דער אטמאָסע, זיך געטוליעט אין גרויע זיידענע שאלען, דורכגעווארפען מיט זילבערנע פעדים, און איהרע לאנגע, בויגיגע הענד מיט די בליכע עטוואָם צו־לאנגע פינגער, וואָם האָבען ארויסגעקוקט פון גרויע, בריים־גאפאלדעוועטע ארבעל — האָבען מיט אמאל געמאכט עטליכע בעוועגונגען אין דער לופט, ווי זי וואלט גענומען עטליכע אקארדען, און אויף דער וואנד האָבען זיך בעוויעזען בלומען און פויגעל.

איהר וויסער האלז האָט זיך געצויגען, גע־בויגען — האָט זיך דער האלז אויף דער וואנד מאהר געצויגען און אינגאנצען האָט זי אויסגעזאהן ווי א שפיציגער, גאטישער האלב־געווילב.

עטשע האָט א דרעה געטהאן מיט דער רעכטער האנד — און א בויגיג אינגעל מיט א שמאל, לאנג פּנים האָט זיך לייכט בעוואויגען אויפ'ן סאמעט; זי האָט א דרעה געטהאן מיט דער לינקער האנד — און א בויגיג מיידעל מיט נאָך א לענגערען און שמעלערען פּנים איז דעם אינגעל אנטקענען געקומען. און דאָם אינגעל איז געגאנגען צום מיידעל, און דאָם מיידעל איז געגאנגען צום אינגעל, און געדרעהט און געבויגען האָט זיך דאָם מיידעל, געדופען דעם אינגעל מיט די פים, מיט'ן קאָפּ, מיט'ן גאנצען מיידעלישען לייב, און דאָם בויגיגע אינגעל האָט זיך געקאָרטשעט, געדרעהט, געפאלטען אויפ'ן פּנים, זיך גריסען צום מיידעל, געוואָרען דינער און דינער און זיך צונויפגענאָסען מיט די שאטענס, מיט דער פוטריר־טער פאדלאגע.

טונקעלער איז געוואָרען אין צימער. און פון

די שווערע, געפאלדעווטע פּאַרטיערען, פון די אלטע אבגעשאפענע גאבעלענען, פון די טיפּע, אייגערהמטע פּאַרטרעטען, האבען זיך ענגומען טראגען וואסערדיגע געשטאלטען. און אין די ווינקלען האט זיך עפּעס געשארט, טעמפּ געקלימפּערט, ווי א טאנץ פון סקעלעטען. און א פּערשטיקט געווויין, ווי דאס געווויין פון א קליין קינד, ווען עס כאפּט זיך אויף אין א פינסטערער נאכט, ס'פּערריוסט די דיקע פיסלעך, ס'פּערריוסט די דיקע הענטלעך, פּערגעהט זיך, זוכט די מאמע, צי ווי דאס געווויין פון פּערליעבטע קעץ, האט אנגעיאגט אין טונקעלען צימער א שרעק.

עטשע'ן איז געוואָרען היימליכער, איז זי ארבעגעשפּרונגען פון דער אטמאסנע, געוואלט אנטקעגן־גיין די בעקאנטע געשטאלטען, האט זי מיט אמאל א צאפּעל געטהאן, ווי זי וואלט זיך איבערגעשראקען, געבליבען שטיין א הויכע, עטוואס א געבויגענע אין לויזע, גרויע קלייד־ער, דורכגעוואָרפען מיט זילבערנע פערדים, אין בריט געפאלדעווטע ארבעל און זיך פערקוקט אויף אן אלטען פיער־עקיגען גאבעלען. און געדאכט האט זיך, אז זי אליין איז א שאטען־געשטאלט, וואס איז נאר־וואס ארויס פון דעם אבגעבלאקעווטען גאבעלען און ווען באלד צורינען צוויישען די וואסערדיגע סילועטען.

עטשע האט געקוקט אויף דער „שכינה"

א ו ו א ט ש א.

די „שכינה" — א בויגיגע, א יונגע, מיט א לענגליך צושטראהלט פּנים, א האלב־נאקעטע, א האלב־געשליירטע אין דורכזיכטיגען, וויסען טוניק, איז געזעסען אויף טיף־האריגע קאוויך־רען, זיך געשפּילט מיט גרויסע שנורען פערעל און געשמייכעלט.

ארום איז געשטאנען אן עהרען־וואך פון זעקס „הייליגע שוועסטער", געהילט אין שוואר־צע, זיידענע פּלאַכטעס.

אידען מיט לאנגע בערד, ווייבער מיט צו־לאזטע האר, בחורים מיט געקרויזטע פּאות, מיידלעך מיט ארבעגעלאזטע צעפּ האבען פער־וואלפען האנד אויף אקסל, זיך געשלאסען אין א רד און, מיט האלב פערשמורעטע אויגען, געטאנצט ארום די „שכינה".

און וואס מעהר די „שכינה" האט זיך צו־שטראהלט, אלץ אונרוהיגער זיינען די „הייליגע שוועסטער" געוואָרען, זיך געשטעלט פון איין פוס אויפ'ן צוויי־טען, פונאנדערגעבלאזען די שוואַרצע זיידענע פּלאַכטעס, געריבט מיט די קליינע, ווייסע פיסלעך, מיט די רונדע, פוילע פּלייצעס.

און לעבעדיגער איז געוואָרען דער טאנץ, און ראשער האבען זיך געהויבען די פיס, און שטאר־קער האט מען פערקוועטשט די אויגען, דען צו קוקען אויף דער צושטראהלטער „מטרינותא" איז פונקט אזוי, ווי צו קוקען אויף דער צו־פּלאמטער זון.

און די „שכינה" האט זיך אלץ מעהר און מעהר צושטראהלט, געשיקט איהר השפּעה דורך פייערדיגע רויבען, געקושט — האבען זיך פּאר־לעך אבגעטיילט, זיך געצאַמ'ט — גאט פון אברהם, פון יצחק, פון יעקב, עפען אונזערע אוי־גען — זיך געקושט, געפּלאַכטען פון ליידענ־שאפט און זיך געוואָרפען פאר דער „מטרינותא".

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

עטשע האט זיך ארבגעקאזט אויף די קניע פאר אוואטשע'ס בילד, פערמאכט די אוי־גען און פון אלע וויינקלעלעך האבען זיך געגומען טראגען צו איהר יונגע מאמעס מיט קינדער אויף די הענד. די מאמעס האבען זיך צוזעצט ארום איהר און געגעבען צו זויגען די קינדער.

עטשע האט גענומען זוכען צוויישען די ברוס־טען איהר קינד, עס ניט געפונען און זיך שטיל אהן טרערען פונאנדערגעווויינט. און איהר מו־טער, די גרעפין, א האלב משוגע'נע, איז מיט אמאל אויסגעוואקסען ביי דער וואנד. זי האט זיך געשארט א קליינע, אן אויסגעארטע, מיט צונויפּגעלעגטע הענטלעך, געקוקט אויף דער טאכטער און געווויספּערט. די קליינע גרעפין האט זיך בעהאלטען אונטער'ן הימעל־בעט, פערבראַ־כען די הענטלעך און געקלאגט:

— פאר א זינד, פאר מיינם א זינד, איז דיין חתן, פיאטר, אומגעקומען! ווויין ניט, טאכטער אויף פערעלעך ליעגט ער — — גאלדענע פי־שעלעך־מלאכים'לעך היטען זיין נשמה — — ליכטלעך צינדען זיי — — די מלאכים'לעך — — די גאלדענע פישעלעך — — ווויין נישט, טאכטער — — פאר א זינד — — פאר מיינם א זינד! — — — — — — —

עטשע האט דערפיהלט פרעמדע טריט, האט זי צוטפענט איהרע גרויסע אויגען. און דערזעהן ווי א קליין קינד קריכט אריין אויף אלע פיער אין ציטער. דאס קינד האט זיך אבגעשטעלט, אויפגעהויבען דאס קעפּעל און ווי א קליין קע־צעל זיך נענומען אויסרייבען די אויגעלעך און געקוקט אויף עטשע'ן. עטשע האט געכאפּט דאס קינד אויף די הענד, עס גענומען קושען, האל־זען, צוקנעפּעלט איהר קלייד, געגעבען דעם קינד צו זויגען, איהם געהאלטען צוויישען די ברוסטען און געווויינט פון פרייד. דאס קינד האט זיך דער־שראקען און זיך צעווויינט. עטשע האט איהם צוגעהאלטען דאס מייכעל, האט דאס קינד נאך שטארקער געווויינט — האט זי זיך צולאכט, זיך צושאטען די האר, אויפגעטרענט מיט א מעסער די פעדערנע אונטער־דעק פון איהר בעט, אריינ־געשטופט דאס קינד צוויישען די פעדערען און עס צוריק פערנעהט. זי האט צוגעבעט דאס בעט ווי קיינמאל נאכנישט. וויידער געפאלען פאר דער „מטרינותא", איהר געדאנקט וואס זי האט זיך צוגעהערט צו איהר תפילה און איהר געשענקט א קינד.

און פון אונטער'ן הימעל־בעט האָט די קליינע גרעפּין אלץ אין איינעם געווען׳ספּערט:

— פּאר א זינד, פּאר מיינם א זינד! פּישלעך־מלאכים׳לעך ציגדען ליכטלעך איהם צוקאָפּענם — — אויף פּערלעך ליעגט ער — — פּאר א זינד, פּאר מיינם א זינד — — —

אין זאל איז ארויסגעלאָפּען מאטאָש, גע־זוכט די שוועסטער אין אלע ווינקעלעך, זי געפּו־נען פּאר'ן בילד א קניהענדע און געמומען שריין:

— עטשע, ווּאו האָסטו בעהאלטען דאָס קינד, ווּאו? ווּאָם שווייגסטו? משוגע'נע דו! ס'איז דאָך דער וועשינ'ס קינד!

עטשע איז געשטאנען אויף די קניען ווי אן אויסגעהאקטע, זיך קיין ריהר געטהאָן, פּערמאכט מיט ביידע הענד די אויגען און געווען זיבער אז דער ברודער זעהט זי ניט.

מאטאָש האָט געזעהן, אז די שוועסטער ריהרט זיך ניט, האָט ער מיט אן אמת א טראכט געטהאָן, אז טאָמער איז עס ניט זי, האָט איהר א גלעט געטהאָן מיט א פינגער איבער דער באק, צוועפענט דאָס מויל און קנויללענווייז, ווי א קעסעל לאָזט פּערע, האָט ער ארויסגעשליידערט אן אויסטערליש געלעכטער:

— הא, הא, הא! הא, הא, הא!! הא, הא, הא!!!

— דו לאכסט? ווּאָם לאכסטו? — האָט עטשע זיך געפּרעגט.

— דו ווייסט שוין גאָר ווּאָם כ'לאך!

— אסור!

— מאכסט זיך. זיי זיך מודה, דו ביזט עם געווען?

— אז כ'וויים ניט!

— דו ווייסט ניט, זאגסטו? גוט! גע־דענקסט, ווען כ'בין געווען אין פּאריז?

— אין פּאריז? הא, הא, הא! פּאריס איז דאָך גאָר אנטלאָפּען מיט דער שהנער העלענע. פּאר ווּאָם ענטלויפט מיט מיר קיינער ניט? כ'בין ניט שהן? — האָט עטשע קינדיש גע־זאגט, צונויפגענומען די צושאָטענע האָר, פּער־דרעהט זיך א קאָקס אין מיטען קאָפּ און קאָקע־טיש געקוקט אויפ'ן ברודער.

— אז ביזט מיט אן אמת משוגע! מען דארף דיך ארייגגעבען אין א משוגעים־הויז! איך דער־צעהל איהר וועגען פּאריז, מישט זי מיר אריין העקובע'ס זוהן. און ווייסט וער העקובע איז ג־ווען? אן אויסוואורף ווי אלע ווייבער! זיך פּער־קויפט פּאר גאלד, נישט געוואוסט ווּאָם ליעבע איז! און ווען ניט זי, ווּאלט די טראיעשע מלחמה ניט געווען.

— און איך האָב ליעב א מלחמה — האָט עטשע געשמייכעלט — דו נישט?

— האָסטו, שווייג! כ'האָב געוואלט עפּעם דערצעהלען, האָט זי מיך אינגאנצען צומישט. יא, פּליה איך אינמאל אזוי, און ביי מיין רעב־טע האנד בעגלייט מיך א היילינע שוועסטער און ביי מיין לינקער האנד בעגלייט מיך א היילינע שוועסטער. און מחנות ווייבער, מיידלעך קומען מיר ענטקעגען, פיהרען מיך אין טשענסטאכא־ווער קלויסטער. און דער קלויסטער האָט טויזענ־דער צימערען און די צימערען זיינען געפּאקט מיט וויבער און מיידלעך. און אין איינעם פון די צימערען האָב איך דערזעהן איהם, דעם הייר־ליגען יעקב יוסף פּראנק, אין א הויבען טורבאן מיט א קנופ אונטער'ן האלז. ער האָט געהאלטען אויף זיין שוים די היילינע אוואטשא. און א ליב־טינקייט האָט געשטראהלט פון זיי ביידען, מיר געבלענדט די אויגען. האָב איך דערזעהן א גרויס פענסטער פון איין שויב און דורכ'ן פענסטער — אן אבגרונד. א שוואַרצען אבגרונד, ווי דער שוואַרצער ים. און א בת־קול האָט זיך געטרא־גען פון איין עק וועלט צום צווייטען:

Nostro Signor abasharo!

האָט מיך אן אימה ארומגענומען, כ'האָב גע־עפענט די אויגען און כ'בין געשטאנען פּאר דער קירכע נאָטר־דאָם. ס'איז געווען פּארנאכט. אינ־וועניג איז כמעט קיינער נישט געווען אחוץ עט־ליכע הויכע ענגלענדער, ווּאָם האָבען זייערע הינד געלאָזען אין דרויסען און מיט זייערע שווערע שטיבלעטען האָבען זיי געשטערט די שטילקייט. די הייליגע זיינען ארויס פון די נישעס, אראָב פון די וועגד, פון די פענסטער און זיך דורכשפּא־צירט איבער דער קאלטער פּאדלאָגע.

— א סטאטוע — א נאָגע אין שוואַרצען, מיט א בלאָם לענגליך פּנים, פּונקט ווי דיינם, האָט מיך אזוי פּראאינטערעסירט, אז איך בין געשטאנען א לענגערע צייט און בעטראכט זי. די סטאטוע האָט געהאלטען אין דער האנד א זילבערן צדקה־שיסעלע — האָב איך ארייגגע־ווארפען דארט עטליכע מטבעות און כ'האָב שוין געוואלט אוועקגעהן, ווי כ'האָב ניט ווייט־דיג מיט דער האנד איהר א גלעט געטהאָן און צוגעלעגט מיינע ליפּען צו איהר שטערן. די נאָגע האָט א צאפּעל געטהאָן, מיך אנגעקוקט און ארויסגעלאָזט א געשריי. דו ביזט עם געווען, זיי זיך מודה?

— אודאי איך!

אויף דער שוועל איז געשטאנען די וועשין— א יונגע פּויערטע און זיך גערישען די האָר:

— טייערער פּאן, דערבארעם זיך, גיב מיר אָב ס'קינד!

מאטאָש האָט געמומען טרייסלען די שוועסטער:

— משוגע'נע, ס'זאל שוין זיין דאָס קינד!

עטשע האָט זיך דערשראקען און געווּיזען אויפ'ן בעט. מאטאָש האָט צוואורפען דאָס בעט, געהערט ווי דאָס קינד קרעכצעט, אויפגע־ריסען די דעק, עס ארויסגענומען א האלב־פער־חלש'טע און ארוים מיט דער וועשין.

אין צימער איז געווארען פינסטער. עטשע איז געבליבען שטעהן ביי דער וואנד א הויכע, עטוואָס א געבויגענע, ווי א גאָטישער האַלב־געוועלב, און אויסטערקיש אָהן טורערען געווינטן. ערגעץ וואו צעוויגט זיך פויל דער קלויסטער־גלאַק: בים־באַם! בים־באַם! באַלד הערען זיך צוערשט דינע, אַבגעהאַקטע, דערנאָך אַלץ שטאַרקערע טענער פון דער רוסישער צערקווע: דין! דין! דין! די טענער ווערען שטאַרקער, שטאַרקער, וויקלען דאַכט זיך איבערשטייגען אויף נע די צווייטע, מישען זיך אויס, טרייסלען די אַלטע שויבען פון האָם און הילכען אַב איבער דעם פינסטערען ציכער.

די קליינע גרעפין, די מאַמע, האָט זיך ארויסגעשאַרט פון אונטער'ן הימעל־בעט, צו צו דער טאַכטער, זיך געטוליעט ארום איהר קלייד ווי א קינד, פערבראַכען די הענטלעך און געווספערט:

— פאַר א זינד, טאַכטער, פאַר מיינם א זינד! אויף פערלעך ליגען ער — — פישעלעך־מלאַכים'לעך היטען איהם — — צינדען פאַר זיין נשמה גאָלדענע ליכטלעך — — פאַר א זינד, טאַכטער — — פאַר מיינם א זינד....

.2

עטשע איז לייכט געשלאָפען אין איהר שוואַרץ ביינערנעם הימעל־בעט, וואָס איז געשטאַנען אָנטקעגען פענסטער. איהר בלייכע האַנד, מיט די דינע בלייכע פינגער איז נאָכלעסיג געלעגען אויף דער גרין זיידענער קאָלדרע.

א פוילע לבנה האָט זיך געשפּאַרט דורכ'ן גאַטישען פענסטער מיט די קאָלירטע שויבען — האָבען זיך קאָלירטע שאַטענס צולעגט איבער די וועגד, איבער דער שוואַרצער פאָדלאָגע. א בלאַסער זילבערנער שטראהל האָט זיך געצויגען פון פענסטער צום הימעל־בעט, זיך פערפלאָנטערט אין עטשע'ס האָר, געקושט איהרע פערמאכטע אויגען, זיך פערג'נגב'עט הינטער'ן שוואַרץ־זיידענעם נאַכטהעמד און געווארעמט, געלעט ווי מיט לאַנגע שטרויס־פעדערען. און איהרע בלאַסע באַקען האָבען זיך געצונדען, געלאַשען מיט'ן אָבשיין פון פאָליירט זילבער און בלוטיגע רויזען.

א בענקשאפט האָט עטשע'ן ארומגענומען — האָט זי פערבראַכען אין שלאָף איהרע בלייכע הענד אין געציטערט. און די שאַטענס, ווי מאַסקירטע לצים, האָבען זיך געשארט פון די וועגד אויף דער פאָדלאָגע, פון דער פאָדלאָגע אויף די וועגד, פערשוואונדען און איבערגעלאָזט נאָך זיך א צושוואומענעם שאַטען. און דער זילבערנער שטראהל האָט געלעט, געווארעמט, זיך פערקליבען אויף די פערמאכטע אויגען־לעפּלעך — האָט עטשע דערזעהן א פיאַלעט אָבגרונד, דורכגענומען מיט מאַטע זילבערנע שטרייפען. אין אָבגרונד אויף בלייכע פערעל איז געשלאָפען פּיאַטר, אַזא פרישער. מלאכים־גאָלדענע־פישעלעך האָבען געצונדען פייערלעך, שטיל און טרויערריג געזונגען — האָט עטשע אָנגעקלאפט אין א גאָלדען פליגעלע:

— מיכאל'ע, מלאך'ע, זאָג פיאַטר'ן, אז כ'בין געקומען.

— ווי זאָל איך איהם זאָגען, שעהנע פרינצעסין, אז ער האָט זיך נישט־געהייסען וועקען.

עטשע האָט אריינגעשטעקט דאָס גאָלדענע מלאך'ע זיך אין די האָר און אָנגעקלאפט אין א צווייט גאָלדען פליגעלע:

— מלאכ'ע, מלאכ'ע, רוים איין פיאַטר'ן מיין נאַמען.

— ווי זאָל איך איהם איינרוימען, שעהנע פרינצעסין, אז ער האָט מיר געהייסען שווייגען.

דאָס מלאכ'ע איז שוין אויך געזעסען אין עטשע'ס האָר און זי האָט אָנגעקלאפט אין א דריט גאָלדען פליגעלע:

— מלאכ'ע, מלאכ'ע, זאָג פיאַטר'ן, אז כ'קען מעהר נישט וואַרטען!

— ווי זאָל איך איהם זאָגען, שעהנע פרינצעסין, אז — — —

און אייניציגווייז האָט עטשע אריינגעשטעקט אין איהרע צופאטעלטע האָר די גאָלדענע מלאכים'לעך, זיך אראָפגעלאָזט אויף די קניהען, צופוסענם פיאַטר'ן, גענומען זיין טויטע האַנד און געקוקט אין זיינע פערמאכטע אויגען. פיאַטר האָט אויגען צוגעטרייסלעלט, געעפענט די אויגען און געשמייכעלט:

— און איך וואַרט שוין אויף דיר אזוי לאַנג!

און דער זילבערנער שטראהל האָט געגלעט, געוואַרעמט, איינגעראָוימט סודות אין אויער, געוועקט פערשיעדענע פערלאַנגען — האָט עטשע מיט אמאל דערזעהן ווי א ריזע מיט איין־אויגקאָפּ שטעהט אין מיטען אָבגרונד, רייסט שטיקער פיאַלעט, שטיקער זילבער, דריוועלט עם, וועבט א שטראהל. און דער שטראהל, מיט זיין פיאַלעט־זילבערנעם צינגעל, פערקלייבט זיך אונטער די פאַכווערק, בריהט, שטעכט, וויקעלט זי ארום אין גאַנצען — האָט עטשע געציטערט, ניט געקענט מעהר אינליגען אין איהר שווארץ־ביינערנעם בעט, זיך אויפגעזעצט, פערביסען ביז צום בלוט די ליפּען און געווינט פון בענקשאפט, געווינט פון צער. קלינגענדע, ביינערנע קנאַכען האָבען זיך געשארט איבער סטרונעם אָנגעצויגען אויף א מיידעל'ס הארץ און טיפּ פון סאָר ארויס האָט זיך געטראָגען א שטיל געזאנג, א טויט געזאנג, זיין געזאנג:

אין דער פינסטער זיינען דיינע אויגען שעהנער,
ציטעריגער, בויגזאַמער ביזטו.
דאַמאָלס איז דיין קליינער פוס נאָך קלענער,
ציטעריגער, בויגזאַמער ביזטו.

אין דער פינסטער קלינגט דיין וויכע שטימע
וויכער,

ציטעריגער, בויגזאמער ביזטו.
דויגע פינגער ווערן בלייכער, ווייכער,
ציטעריגער, בויגזאמער ביזטו.

און ווי פון א פערבאַרגענער האנד געשטוי־סען, איז עטשע גיך אראָפּ פון בעט, געפּענט די גלעזערנע טהיר, וואָס פיהרט אין סאָד אריין און א בויגיגע, א באַרוועסע אין בלויזען שוואריץ־זיידענעם נאכט־העמד, מיט צושאָטענע האָר הינער פון שפּינוועבם. האָט זי זיך געשאַרט איבער'ן סאָד, מיטגעזונגען מיט א פערשטיקט קוק, ווי דער קלימפּער פון ביינער פון טויטע — ציטעריגער, בויגזאמער ביזטו — און געציטערט, געציטערט ווי נאָר א מיידעל קען ציטערען וועז זי דארף בעלאנגען דאָס ערשטע מאָל דעם מאן.

און די נאכט איז געווען אן אויסגעשטערנ־טע, א קבנה'יגע. און די בוימער געהיקט אין גרויען פון ביידע זייטען אלעע האָבען זיך ווי געבויגען, זיך צונויפגעקומען מיט די שפּיצען — און די אלעע האָט אויסגעזהען ווי א האלב־פינ־סטערער טונעל. א באַרוועסע האָט עטשע גע־שפּרייזט איבער דער זאמדיגער אלעע, איבער־געלאָזט הינטער זיך קיינע פוס־טריט און, ווי א פער'כשופ'טע, זיך איינגעהערט ווי ערגעץ דאָרט צווישען די בוימער וווינען פערליבטע קעץ. און די קעץ, ווי קליינע קינדער, זיינען זיך פערגאנגען העכער און העכער, זיך מיט א מאל אָפּגעריסען — האָט עטשע זיך אויף א רגע אָפּ־געשטעלט, צוועפענט איהרע דינע ליפּען, פער־קוועטשט די וויסע צייהן, זיך איינגעהערט, ווי די נאכט ארום איהר פּלאָפּעלט:

— ציטעריגער, בויגזאמער ביזטו! — —

מיט א מאל האָט עטשע געזומען ציטערען — דערפיהלט דאָס אייגענע הארץ. זי האָט אויס־געשטרעקט איהרע בלייכע הענד און ווי א יונגע סאמקע געזומען שמעקען מיט די נאז־פליעגעל. א רגע — און ער וועט ארויס פון דער צווייטער אלעע. א רגע — און זי וועט זיך וויעזען אין זיינע ארעמס.

פון א צווייטער אלעע איז איהר אנטקעגען געקומען מאטעאוש, א הויבער, א באַרוועסער אין א לאנג, שווארץ, זיידען נאכט־העמד מיט א גרויסען גאָלדענעם צלם אויפ'ן הארץ.

שטומע האָבען זיי זיך אָנגעזומען פאר די הענד און געשפּרייזט איבער'ן זאמד. זי האָט זיך געטולעט צו איהם, געפּיהלט די וואַרימקייט פון זיין לייב און א לייזענשאפטליכע מיעדקייט האָט זיך צוגאָסען איבער איהרע אלע גליעדער.

א שאטען איז אויסגעוואקסען צווישען זיי. האָט עטשע א פערצאפּעלטע ארומגעכאפּט מא־טאוש'ען:

— טהייערער פּיאָטר, כ'האָב מורא — — בעהאלט מיך — — אָט געהט אונז מאטעאוש נאָך!

מאטעאוש האָט זי געזומען אויף דער הענד, זי געטוליעט ווי א קליין קינד:

— אוואטשא — — מיין אוואטשא — —

די בוימער האָבען שלעפּעריג געוויספּערט, פער'שכור'ט, און די שאָטענס פון די בוימער האָ־בען זיך געפּלאָכטען אונטער דער בלייכער לבנה און אויסגעזהען ווי גרויע געשטאלטען. און טיעף אין גראז האָבען מיליאָנען בעשעפענישען זיך געפּאַרט, אָנגעפּילט די לופט מיט בקומען — האָט אלץ ארום דערפיהלט א מיעדקייט און לי־פּען האָבען געזוכט ליפּען.

— ביזט מיעד, פּיאָטר?

זיי האָבען זיך אוועקגעזעצט אויף א גע־פּלאָכטענע פון צווייגען באנק.

— דו ווייסט — האָט עטשא געוויספּערט — דו זעהסט אויס ווי מיין ברודער מאטעאוש.

— און דו — האָט מאטעאוש געענטפערט — ווי מיין שוועסטער עטשא.

שטומע, גליקליכע זיינען זיי געזעסען, ge־זשמורעט די אויגען — כוואליעם ליכט האָבען זיך געטראָגען איבער זייערע קעפּ און פון דעם ליכט האָט זיך ארויסגעשניטען דער גרויער שא־טען, געקוקט פער'עקשן'ט — האָט עטשע דער־זעהן איהר ברודער און פון שרעק ארומגעכאפּט מאטעאוש'ען. בייד האָבען זיך א ווארף גע־טהאָן אויפ'ן שאטען. און משוגע'נע, אין דרייען געבויגענע, האָבען הענד געזוכט הענד, ליפּען — ליפּען. און דער שטראהל מיט'ן פּיאָלעט־זיל־בערנעם צינגעל איז דורך ווי א בליץ, זיי פּאַרא־ליזירט — האָבען זיך שטיקער ליכט אָנגעשלא־גען אָן טענער כוואליעם און אלץ ארום האָט שווער און אָבגעהאקט געוויספּערט:

„ציטעריגער בויגזאמער ביזטו!" — —

— — — — — — — — — — — — — — — —

דר. אסתר לוריע:

היינע׳ס מוטער און שוועסטער

ער עס וויל דעם דיכטער פערשטעהן, מוז אין דיכטער׳ס לאנד געהן", זאגט געטהע. „אין זיין לאנד געהן", דאָס הייסט אויספארשען צוזאמען מיט די אויסערע אומשטענדען, וועלכע האבען געווירקט אויפ׳ן דיכטער, אויך די פערזענליכע אינפלוסן, אונטער וועלכע ער איז ערצויגען געוואָרען. און וואָר איז דאָ נעהנטער פאַר דער מוטער? עס איז דערפאַר דאָ א ספעציעלער זשאַנר פון ביאָגראפיען, מיט וועלכע געלערנטע גיבען זיך אָב — די ביאָגראפיען פון די מוטערס פון זשעניען. אין היינע׳ס לעבען שפיעלט, חוץ דער מוטער, א רָאלע אויך די שוועסטער, וועלכע איז מיט אייניגע יאָהר אינגער פאַר׳ן דיכטער, און מיט וועלכע ער חבר׳ט זיך אלם קינד, און וועלכע בלייבט איהם נאָהענט זיין גאַנצעס לעבען. די מוטער און די שוועסטער האָט ער בעזונגען אין זיינע ליעדער, געשילדערט אין זיינע פראָזאָאישע ווערק. די מוטער און די שוועסטער זיינען געווען די פערזענליכקייטען, ביי וועלכע ער האָט געפונען טרויסט און ליעבע אין די שווערע צייטען פון זיין שטורמישען לעבען.

די שוועסטער, וועלכע איז געשטאָרבען ערשט מיט 16 יאָהר צוריק, איז חוץ דעם געווען זיין לעבעדיגער ביאָגראף. צו איהר פלעגען קומען היינע׳ס פערעהרער נאָכצופרעגען זיך וועגען זיין לעבען. צו איהר פלעגען קומען ליטעראטור־היסטאָריקער נאָך ביאָגראפישען מאטעריאל. אויף היינע׳ס בעציהונגען צו דער מוטער און שוועסטער קוקען מיט׳ן גרעסטען רעספעקט אפילו זיינע פיינד, וועלכע זעהען געוועהנליך אין זיינע האַנדלונגען בלויז שמוציגע אבזיכטען. זיי פערענטפערען זיך אפילו, וואָס זיי האָבען אזוי אומגערעכט פאַר זיך אויסגעפונען אויך א סימפאַטישען שטריך ביי היינען. — דאָס איז, ערקלערען זיי, ניט היינע׳ס אייגענע מעלה, נור די מעלה פון אידען בכלל, פאַר וועלכע די פאַמיליע איז א הייליגטום.

אין די „רייזע בילדער" דערצעהלט היינע: „די שטאָדט דיסעלדאָרף איז זעהר שעהן, און וועז איינער טראכט וועגען איהר פון דער ווייטען, בעזאָנדערס וועז ער איז דאָרטען געבאָרען, ווערט איהם מאָדנע גוט אויפ׳ן האַרצען. איך בין דאָרטען געבאָרען, און איך האָב אלע מאל דעם געפיהל, ווי איך וואָלט מוזען אָט גלייך אהיים געהן. און וועז איך זאָג „אהיים געהן", מיין איך די פאלקער גאַם און דאָם הויז, וואו איך בין געבאָרען. דאָם הויז וועט מיט דער צייט בעריהמט זיין, און דער אלטער בעל־הבית׳טע האָב איך דערפאַר אָנגעזאָגט, אז זי זאָל דאָם הויז למען־השם ניט פערקויפען. דאָם געלד, וואָם זי וואָלט איצט געקראָגען פאַר דאָם געביידע, וואָלט אויסגעמאכט א פיעל קלענערע סומע ווי די, וואָם דאָם דיענסטמיידעל וועט אמאָל בעקומען פון די גרויסארטיגע מיט גרינע שלייערם פערדעקטע עננגלענדערקעס, וועז זי וועט זיי ארומפיהרען וועיזען דאָם הויז — דאָם צימער, אין וועלכען איך האָב דערזעהן די ליכטיגע וועלט, דעם היהנער־שטייג, וואו דער פאָטער פלעגט מיך איינשפאַרען, וועז איך פלעג נאשען וווינטרויבען, און אויך די ברוינע טהיר, אויף וועלכער די מוטער האָט מיך געלערנט שרייבען בוכשטאָבען מיט קרייד."

דיעזע וועהרטער, וואָס בליצען מיט דעם ריין היינישען וויץ, זיינען מקוים געוואָרען. ענגלענדערקעס קומען טאָקע בעקוקען דאָם הויז, וואו היינע איז געבאָרען. דאָם הויז אָבער געפינט זיך אין פריוואָטע הענד — עס איז ניט איינגעריכטעט, אזוי ווי געטהע׳ס הויז, אין דער זעלבער אָרדנונג, ווי דאָם איז געווען אמאָל, וועז דער דיכטער האָט דאָרט געוואוינט. און דאָם צימער, וועגען וועלכעם מען זאָגט אונז, אז היינע איז דאָרט געבאָרען, איז אפשר אן אנדער צימער.

און ווייטער דערצעהלט היינע אין די „רייזע בילדער": „וועז איך וועל מיט דער צייט וועהרען א בעריהמטער שריפטשטעלער, האָט זיך צוליעב דעם מיין מוטער ניט וועניג אָנגעליטען." און דאָם איז אמת. היינע׳ס מוטער איז ניט וועניג אויסגעשטאַנען צוליעב איהר בעריהמטען זוהן, וועלכער האָט איהר פערשאַפט אזוי פיעל פרייד און עהרע, אָבער אויך אזוי פיעל צער און לייד.

היינע׳ס מוטער, בעטי פאָן געלדערן, שטאַמט פון אן אָנגעזעהענער אידישער פאַמיליע, וואָס הויבט אן איהר עקזיסטענץ אין אונגארן אין 16טען יאָהרהונדערט. היינע האָט א טעות, וועז ער מיינט, אז זיינע אבות פון דער מוטער׳ס זייט שטאַמען פון דער רהיינישער געגנעד. פיעלע מיטגליעדער פון דער פאַמיליע געלדערן זיינען געווען אָנגעזעהענע געלעהרטע און קויפלייט

— כמעט אלע פון זיי פרומע אידען און אקטי־
וע טהוער אין דער אידישער געמיינדע. נאטיר־
ליך קען מען דאָ ניט אויסרעכענען היינע׳ס
גאנצען יחוס־צעטעל פון דער מוטער׳ס צד. מיר
וועלען זיך נאָר גאנץ קורץ אָבשטעלען אויף
בעטי׳ס זיידען. היינע׳ס עלטערזיידע, דאָס
הייסט לאָצאַרוס פאָן געלדערן, איז געווען אין
דיסעלדאָרף א הויף־ליפּראַנט. אזא שטעלע איז
פאר א אידען דעמאָלט געווען ריזיקאַליש, ווייל
ער האָט ניט געהאט די מעגליכקייט צו פיהרען
אונגעשטערט זיינע געשעפטען. לויט דעם יעזו־
איטישען געזעץ פון יענער צייט איז דעם אידען
געווען פערבאָטען פריי ארומצופאָהרען איבער׳ן
לאנד און אויך איז איהם געווען פערוועהרט צו
בלייבען אין א שטאָדט אזוי פיעל צייט, וויפיעל
עס איז געווען פאר איהם נויטיג, — צוליעב
דעם פלעגען אָפט דעם אידען׳ס געשעפטען רו־
אינירט ווערען, ווי דאָס האָט זיך געטראָפען
מיט היינע׳ס עלטערזיידען. זיין עלטער־באָבע
האָט פערקויפט איהר ציערונג, כדי איהר זוהן
— היינע׳ס זיידע — זאָל קענען ענדיגען זיינע
שטודיען. „איך בין געווען ניט דער ערשטער",
דערצעהלט היינע, „ווען׳כער האָט אויף דער או־
ניווערזיטעט בריליאַנטען אויפגענעסען און פע־
רעל פערצעהרט. דאָס זעלבע האָט אויך געטהאָן
מיין מוטער׳ס פאָטער, ווי זי האָט מיר אמאָל
דערצעהלט. די שטיינער, ווען׳כער האָבען געציערט
זיין מאָמע׳ס סדור, האָבען איהם אויפגעהאַלטען
אויף דער אוניווערזיטעט, ווען זיין פאָטער האָט
פערלאָרען זיין פערמעגען, — ער, ווען׳כער האָט
גע׳ירש׳ענט פון זיין פאָטער אזא רייכטום, פון
ווען׳כען די עלטער־מוהמע פלעגט מיר דערצעה־
לען פשוט נסים. עס איז מיר אלע מאָל פאַרגע־
קומען ווי א מעשה פון טויזענד און איין נאכט,
ווען די אלטע מוהמע פלעגט מיר דערצעהלען פון
די גרויסע פאַלאַצען, פון די פערזיישע דיוואַנעס,
פון דעם מאסיוון גאָלד און זילבער, ווען דער
פאָטער האָט פערלאָרען".

גאָטשאלק פאָן געלדערן, ווען׳כער איז ג־
ווארען א דאָקטאָר מיט דער הילף פון דער מא־
מע׳ס פערעל, איז בעטי׳ס פאָטער. ער האָט
פראָקטיצירט אין דיסעלדאָרף, ווו׳ו ער איז ג־
ווען אן אָנגעזעהענער ארצט און א טהעטיגער
מיטגליעד פון דער אידישער געמיינדע. זיינע
קינדער האָט ער געגעבען א גוטע ערציהונג. איין
זהן איז געווען, ווי זיין פאָטער, אן ארצט, און
היינע זאָגט וועגען זיי מיט וויץ: „דיסעלדאָרף
איז א שטאָדט אם רהין, דאָרט וואוינען 16000
מענשען, און חוץ דעם ליעגען דאָרט פיעל הונ־
דערט טויזענד בעגראָבען. און צוויישען זיי זיינען
דאָ אזעלכע, וועגען וועלכע מיין מוטער זאָגט,
אז עס וואָלט געווען א סך בעסער, ווען זיי וואָל־
טן נאָך געלעבט, צום ביישפּיעל, מיין עלטער־
זיידע און מיין פעטער, דער אלטער הערר פאָן
געלדערן און דער יונגער הערר פאָן געלדערן —
זיי ביידע זיינען געווען בעריהמטע דאָקטוירים,

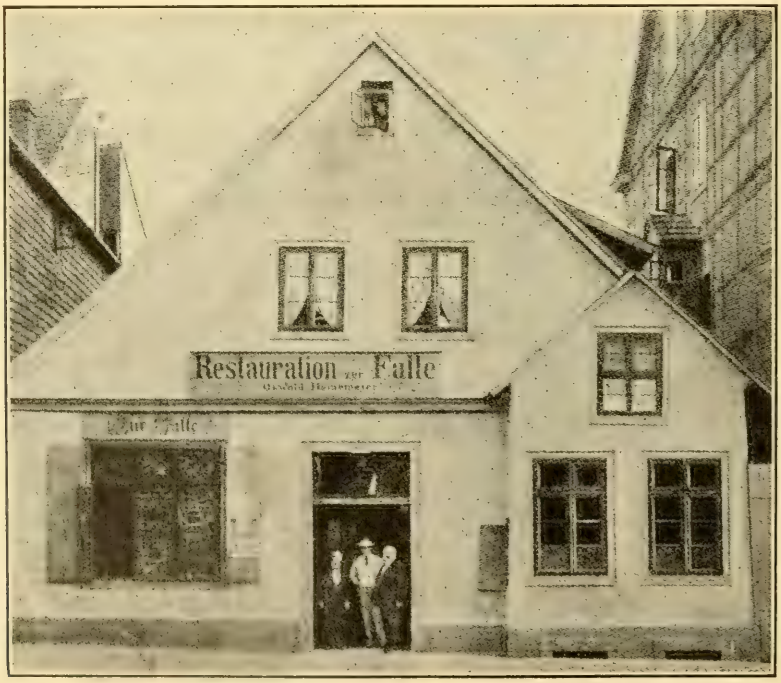

דאָס פאַמיליען־הויז פון די היינעס (אין ביקעבורג).

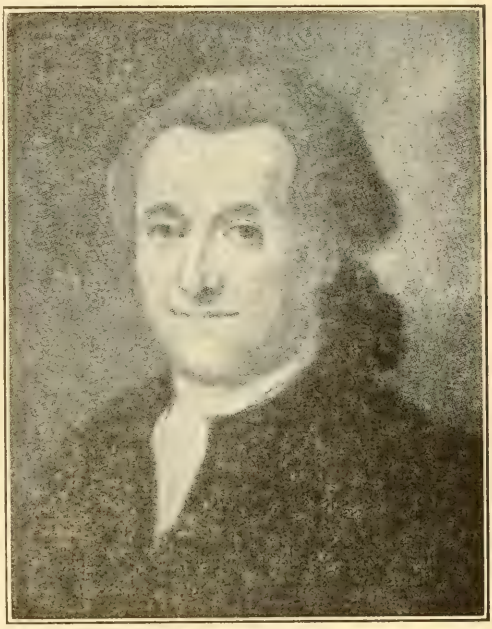

גאָטשאַלק פֿאָן געלדערן — היינע׳ס זיידע.

האָבען אַזוי פיעל מענשען גערַאטעוועט פון מויט און צום סוף האָבען זיי אַליין געמוזט שטאַרבען".

אָט ביי איינעם פון די בעריהמטע דאָקטוירים איז בעטי פאָן געלדערן געבאָרען געוואָרען — דעם 17טען נאָוועמבער 1771. זי איז גאָר באַלד געוואָרען דער שטאָלץ פון דער פאַמיליע, צוליעב איהר שעהנקייט, איהר כאַראַקטער און איהרע פעהיגקייטען. לאַטיין האָט זי געקענט ווי א געלעהרטער. זי פלעגט דעם אַלטען דאָקטאָר פאָרלעזען דיסערטאַציעס אין לאַטיין און אָפט איהם איבערראַשען מיט איהרע פראַגען. זי איז געווען איהר ברודער׳ס א חבר׳טע אין זיינע מעדיצינישע שטודיען. געווים, וועגען דעם אז זי זאָל אַליין שטודירען האָט פאַר א פרוי, מיט 125 יאָהר צוריק, ניט געקענט זיין קיין רעדע. אָבער זי איז מיטגעאַנגען מיט דעם פאָרטשריט פון איהר צייט און איז ניט אָבגעשטאַנען אין ענטוויקלונג פון די געבילדעטסטע מענער פון איהר דור.

זי איז געווען אַן אָנהענגערין פון רוסאָ. רוסאָ געהערט צו די פראַנצויזישע דענקער, וועלכע האָבען טאַראַטיש פאַרבעריטעט די פראַנצויזישע רעוואָלוציאָן, כאָטש פיעלע פון זיינע געדאַנקען שטימען ניט איין מיט די אידעען פון דער פראַנצויזישער רעוואָלוציאָן. דער אויסגאַנגס־פונקט פון רוסאָס לעהרע איז דער גראַנק, אז די קולטור האָט אַרויסגעבראַכט אין געזעלשאַפטליכען לעבען די סאָציאַלע אונגלייכהייט, וואָס איז די איינציגע אורזאַכע פון דעם מענשענ׳ס אונגליק. פון דאַנען קומט ער צום רעזולטאַט, אז מען דאַרף זיך דערווייטערען פון דער קולטור און צוריק אומקעהרען זיך צו דעם נאַטור־צושטאַנד. דאָס קען מען אָבער ניט מיט אַמאָל. דערצו קען מען נור קומען דורך א נייע ערציהונג. די דאָזיגע ערציהונג דאַרף ענטוויקלען די אינדיווידואַליטעט, זי דאַרף זיין אַן ערציהונג, וואָס זאָל אויפוועקען אונזערע געפיהלען. די קולטור האָט די געפיהלען איינגעשלעפערט. צוליעב דעם דאַרף מען ערציהען דעם איינצעלנעם אין איינזאַמקייט און פלאַנצען און האָדעווען אין איהם דאָס געפיהל.

אין דעם זין האָט היינע׳ס מוטער ניט גענט זיין רוסאָ׳ס אַנהענגערין, ווייל זי איז נעווען צו וועניג געפיהלס־מענש. „איהר שכל און איהרע עמפפינדונגען זיינען געווען די געזונדהייט אַליין, און ניט פון איהר האָב איך גערישנ׳ט די ליעבע צו דער פאַנטאַסטיק און דער ראָמאַנטיק" — זאָגט דער דיכטער אין זיינע מעמוארען.

דיעזע בעהויפטונג מוזען מיר אָבער ניט נעהמען אַזוי שטרענג, ווי מיר וועלען עס שפעטער זעהן.

רוסאָ׳ס שילערין איז זי געווען נאָר אויף אַזוי פיעל, אויף וויפיעל זי האָט איבערגענומען אייניגע גראַנקען פון זיין ערציהונגס־לעהרע. היינע דערצעהלט וועגען דעם ווייטער אין זיינע מעמוארען: „זי איז געווען רוסאָ׳ס שילערין,

היינע׳ס שוועסטער שאַרלאָטע.

דער יונגער היינע

האָט געלעזען זיין „עמיל" (זיין ראָמאַן, אין וועלכען ער ענטוויקעלט זיינע געדאַנקען וועגען ערציהונג), האָט אַליין געזוּכט איהרע קינדער, און די ערציהונגס־פּראָגען זיינען געווען איהרע ליעבלינגס־פּראָגען". חוץ רוסאָ'ס געדאַנקען וועגען ערציהונג האָט זי אין זיך איינגעזוּכט פּיעלע פון זיינע געדאַנקען בכלל. אזוי דריקט זיך צ. ב. די 24־יעהריגע בעטי אוים אין א בריוף, אז מען דאַרף זיך בעפּרייען פון דער עטיקעטע און פון די טראַדיציעס. זי האָט בעשלאָסען צו בלייבען א מיידעל, און האָט ניט געוואָלט הערען וועגען א שידוך. עס איז אָבער געקומען דער „בעשערטער", און עס האָט זיך אויסגעלאָזען אַנדערס, ווי בעטי האָט זיך פאָרגענומען. דער בעשערטער איז געווען סאַמסאָן הוינע.

און דאָ האָבען מיר א געלעגנהייט זיך צו בעקענען מיט בעטי'ס אונאבהענגיגען און ענערגישען כאַראַקטער, — דיעזע אונאבהענגיקייט האָט זי געווּיס איבערגעגבען איהר זוהן.

חתונה האָבען מיט סאַמסאָן הוינע איז איהר אָנגעקומען ניט לייכט, זי האָט געדאַרפט בעזיגען פּיעלע שטערונגען. עס האָט אין דייטשלאַנד נאָך דאַן גהערשט דער באַרבאַרישער גע־זעץ, לויט וועלכען א איד טאָר אין ערגעץ ניט וואוינען אָהן אַן ערלויבנים. דאָס ערלויבנים פלעגט אַרויסגעבען די אידישע געמיינדע אין איינקלאַנג מיט די רעגיערונגס־געזעצע. די אידישע געמיינדע פלעגט מאַכען שווערי־קייטען, מורא האָבענדיג פאַר דער קאָנקורענץ פון דעם נייַ־צוגעקומענעם מיטגליעד אָדער איינפאַך ניט וועלענדיג האָבען קיין אונבעמי־טעלטע מיטגליעדער. און אזוי ווי סאַמסאָן הוינע איז געווען אַרים, האָט די דיסעלדאָרפער געמיינדע איהם ניט געוואָלט אַרויסגעבען די נויטיגע שריפט. בעטי האָט פיעל געקעמפּפט מיט דער געמיינדע, מיט די ראַבינער, און ווען זי האָט ביי זיי נאָר ניט געקענט פּועל'ן, האָט זי זיך געווענדעט צו דער רעגיערונג, ביי וועלכע זי האָט אויסגעפיהרט. און ענדליך קען זי שרייבען צו א פריינדין: „איך האָב בעזיעגט מיינע שונאים. צוליעב מיין תנאים האָב איך מיך אַנגעלעבט א סך פיינד, אָבער הוינע בעצאָהלט מיר פאַר אַלעס מיט זיין ליעבע און טרייע."

סאַמסאָן הוינע שטאַמט פון א האַנאָווערישער פאַמיליע. אוינער פון זיינע אבות איז געווען א הומאָריסטישער פּאָעט און דער גרינדער פון דער העברעאישער דרוקערייַ אין אלטאָנא. סאַמסאָן הוינע איז געבאָרען אין האַנאָווער דעם 19טען אויגוסט 1764. מיט בעטי פאָן פעלדערן האָט ער חתונה געהאַט אין 1797. אונזער דיכטער הויניך הוינע איז געווען זייער ערשטעס קינד. וועהן ער איז געבאָרען ווייסען מיר ניט. אייניגע נעהמען אָן דאָס יאָהר 1797, אַנדערע וויעדער דאָס יאָהר 1799. הוינע'ס בי־אָגראַפען קריעגען און רייסען זיך אַרום וועגען דעם ביז'ן הוינטיגען טאָג. נאָר אייגענטליך איז דאָך דאָס ניט וויכטיג.

פערשיעדען איז געווען די גייסטיגע ענט־וויקלונג פון בעטי הוינע און איהר מאַן. זי איז געשטאַנען אין דער הינזיכט פיעל העכער. פער־שיעדען זיינען אויך געווען זייערע רעליגיעזע אנשויאונגען: זי איז געווען אַן אַטעאיסטקע, ער — א פרומער אָרטאָדאָקסישער איד. באַלד נאָך דער חתונה האָט ער זיך איינגעשריבען אין דער חברה תהלים פון דיסעלדאָרף, ניט א נע־וועהנליכע חברה תהלים, נאָר אזא, וואָס איהר אויפגאַבע איז געווען צו זאָגען תהלים פאַר די שווער קראַנקע. צו דער חברה פלעגען געהערען די פרימסטע אידען אין שטאָדט. אונטער דער וויירקונג פון זיין פרייזיניגער פרוי האָט זיך אָבער סאַמסאָן הוינע געענדערט. דאָס הויז האָ־בען די הוינעס דאָך געפיהרט רעליגיעז — טייל־וויז צוליעב געוואוינהייט, וויל דער פאָטער איז באמת געווען א רעליגיעזע נאַטור, וואָס האָט זיך ניט געלאָזט דערשטיקען פון דעם פרוי־זין, און טייל־וויז פאַר לייטען. און אונטער די אַלע פערשיעדענע אייַנפלוסען האָט זיך הוינע ערצויגען און די ווידערשפּרוכען פון זיין פאַמי־ליען־סביבה האָבען זיך שפּעטער אָבגעראָפען אויף זיין כאַראַקטער.

פרייזין און טראַדיציע האָבען שטענדיג גע־קעמפּפט אין הוינע'ס פאַמיליע. שוין פון די שפּעטערע יאָהרען דערצעהלט הוינע אין זיינע

מעמוארען: „איין מאל האָט זיין פּאָטער געהאַלטען פּאר מיר אַ לאַנגע רעדע, די לענגסטע, וועלכע ער האָט וועז עס איז געהאַלטען, און האָט אזוי געזאָגט: ‚מיין זוהן, דיין מוטער לאָזט דיך פילאָזאָפיע שטודירען, איך פון מיין זייט לייב ניט די פילאָזאָפיע, ווייל פילאָזאָפיע איז אטעאיזמום, און איך בין אַ קויפמאן און מוז מיין קאָפּ האָבען צו מייגע געשעפטען. דו קענסט זיין אַ פילאָזאָף, וויפיעל דו ווילסט, אָבער איך בעט דיך, דו זאָלסט ניט זאָגען אָפען, וואָס דו מיינסט, ווייל דו וואָלסט מיט דעם מיר גערבאכט שאַדען אין מיינע געשעפטען. וועז מיר נע קומדען וואָלטען דערגאַנגען, אז איך האָב אַ זוהן, וועלכער גלויבט ניט אין גאָט, דאַן וואָלטען די אידען ביי מיר געווים מיין וועלוועט ניט געקויפט, און זיי זיינען עהרליכע לייט, צאָהלען ראַיעל און האָבען אַ רעכט צו גלויבען אין גאָט. איך בין דיין פאָטער, און בין עלטער און עראַהרענער פון דיר. דו דארפסט מיר גאָר אָהן קשיות אויפֿן וואָרט גלויבען, וועז איך זאָג דיר, אז אטעאיזמום איז אַ גרויסע עבירה.“

די מוטער און דער פאָטער האָבען זיך אין היינעם פאַל ווי געביטען מיט די ראַלען. אזוי דערצעהלט דער דיכטער וועגען זיין פאָטער, אין „די מעמוארען פון דעם העררען שנאַבעלוואָפּסקי“: „מיין פאָטער איז געווען די גוטסקייט אַליין און איז אַ לאַנגע צייט געווען אַן אונגעוועהנליך שעהנער מאַן, דער קאָפּ געפודערט, הינטען אַ פיין געפלאָכטענער צאָפּ, וועלכער פלעגט ניט אַראָבהענגען, מעהר ניט בעפעסטיגט צום קאָפּ מיט אַ קאַם (דאָס איז געווען די מאָדע פון יענער צייט). זיינע הענד זיינען געווען שנעע־ווייס, און איך האָב זיי אָפט געקושט. עס דוכט זיך מיר, אז איך שמעק נאָך זייער זיסען גערוך, וועלכער שטעכט מיר די אויגען. איך האָב מיין פאָטער זעהר ליעב געהאַט, און איך האָב קיינמאָל ניט געגלויבט אז ער קען שטאַרבען.“

בכלל האָט זיך דער פאָטער זעהר וועניג אָבגעגעבען מיט דער ערציהונג פון זיינע קינדער. דאָס האָט ער איבערגעגעבען זיין פרוי. אין אייניגע הינזיכטען אָבער האָט דער פאָטער געווירקט אויפֿן פאָעט. ער פלעגט זיך פיעל אָבגעבען מיט צדקה און ער פלעגט וועלען, אז דער עלטערער זוהן זאָל זעהן ווי ער טיילט געלד ארימעלייט. „דאָ קען ער פיעל לערנען“, פלעגט דער פאָטער זאָגען. אָבער די ערציהערין איז פאָרט געווען די מוטער. אזוי דערצעהלט דער דיכטער אין זיינע מעמוארען: „זי האָט געשפיעלט די הויפט־ראָלע אין מיין ענטוויקלונג, זי האָט אויסגעארבייט דאָס פראָגראָם פון מיין שטודיום, און איהרע ערציהונגס־פלענער האָבען זיך אָנגעהויבען נאָך איידער איך בין געבאָרען.“

דאָך, ניט קוקענדיג אויף דעם, וואָס היינע'ס מוטער האָט געשפיעלט די הויפט־ראָלע אין היינע'ס ערציהונג, קאָן איינעם אויסווייזען, אז צווישען דער מוטער און דעם זוהן איז נאָר ניטאָ קיין עהנליכקייט. פערקעהרט, צווישען דעם פאָטער און דעם דיכטער וואַרפט זיך די עהנליכקייט אין די אויגען. דער סוחר סאַמסאָן היינע האָט מיט זיין כאַראַקטער זעהר שלעכט געפאַסט פאר אַ קויפמאן. ער איז געווען די זאַרגלאָזיגקייט אליין. לייכטזיניג ווי ער איז געווען, איז פאר איהם געווען זעהר שווער צו פערטראַכטען זיך וועגען מאַרגענדיגען טאָג, און דערפאר זיינען זיינע געשעפטען געגאַנגען צוגרונד. און דערצו איז ער געווען אַ גרויסער טרוימער. זיינע חלומות פלעגט ער אָנגעהמען פאר וואָהר — אזוי דערצעהלט דער פאָעט אין זיינע מעמוארען, אז דער פאָטער האָט איהם איינמאָל, בעת ער איז געקומען איהם זאָגען „גוט־מאָרגען“, אויפגענומען מיט גרויס בעגיים־טערונג: „איך בין מיט דיר זעהר צופריעדען, מיין זוהן! איך האָב געהאט וועגען דיר אזעלכע גוטע חלומות.“ און צוליעב די „גוטע חלומות“ פלעגט ער פערגעסען די פיעלע צרות, וואָס ער האָט געהאט פון דעם גרויסען שטיפער.

יאָ, עס איז געווען ניט קיין לייכטע זאַך צו ערציהען דעם לעבעדיגען, נערוועזען און אונגעוועהנליך פעהיגען איינגעל. שרייבען און לעזען האָט די מוטער איהם אליין געלערנט, דאַן האָט זי איהם געשיקט אין עפענטליכער שולע. מיט דעם אָבער האָט זי זיך ניט בענוגענט און האָט זיך געסטארעט צו געבען איהר היינריכ'ען א פיעל־זייטיגע ערציהונג. זי האָט איהם פרי־וואָט געלאָזט לערנען שפיעלען. אַליין איז זי געווען מוזיקאַליש, און האָט זיך מיט ליעבע אָבגענעבען מיט מוזיק. דער נערוועזער לעבעדיגער איינגעל האָט אָפט ניט געקענט פערטראָגען דאָס מאַנאָטאָנע שפיעלען פון גאַממען, כאָטש ער האָט ליעב געהאט די מוזיקאַליש מעלאָדיע, די קאָמפּאָזיציע. דער איינגעל האָט איבערהויפט ניט געהאט קיין געדולד צו לערנען. דערפאר פלעגט ער זיין מוזיק־שטונדע פערברענגען גאַנץ אריגינעל. די מוטער איז איינמאָל געווארען איבערראַשט, ווי שעהן איהר זוהן שפיעלט, און זי אויילט צו איהם אין צימער צו בעדאַנקען דעם לעהרער. זי זעהט אָבער, אז דער זוהן ליעגט זיך גאַנץ געמיטלעך אויסגעצויגען אויף דער סאָפע און הערט זיך אויפמערקזאם צו צו דעם לעהרער'ס שפיעלען. מיט דער מוטער'ס אָנקומען איז היינריך געווען זעהר אונצופריעדען און האָט מיט פערדרוס אויסגעשריען: „אָך, א שאַד, וואָס דו שטערסט מיר. די מוזיק העלפט מיר שאָפען דאָס געדיכט, וואָס איך האָב אין קאָפּ“ (ער האָט אָנגעהויבען צו דיכטען זעהר פריה). די מוטער האָט ענטזאָגט דעם לעהרער, און עס איז געווארען אויס מיט היינריך'ס אריגינעלע מוזיק־שטונדען.

שוין בעסער ווי מיט דער מוזיק איז געגאַנ־

גען מיט'ן צייכנען. היינע האָט געמאכט גאַנץ פיינע זאכען, מיט וועלכע די מוטער און דער לעהרער זיינען געווען שטאָלץ. מיט דעם טאנצען אָבער איז שוין ניט געגאנגען אזוי אייַ־אייַ. דער אינגעלע האָט ניט געהאט צו דעם קיין גרויס חשק. איין מאָל, וועו דער לעהרער האָט איהם שטארק דערעסען, האָט ער איהם געכאפט און ארויסגעווארפען דורכ'ן פענסטער, און מיט דעם געמאכט א ־ צו זיינע טאנץ־שטונדען.

דער אינגעלע איז אונטערגעווארפען. די מוטער, די ערציהערין, האָט זיך ערנסט פערטראכט, וואָס זי זאָל פון איהר זוהן מאכען. לאָמיר איצט זעהן, ווי די שיילערין פון רוסאָ, וועלכע איז „גאָר ניט געווען קיין געפיהלס־מענש", וועלכע איז געווען „די עזעונדהייט אַליין" — לויט היינעס אויסדרוק — דער געגענזאַץ פון איהר פער'הלוס'טען מאן —לאָמיר זעהן, ווי וועט זי איצט האנדלען?

„מיין מוטער", דערצעהלט היינע אין זיינע מעמוארען, „האָט איינפאך געהאט פחד פאר פאָלע־זיע, פלעגט ביי מיר ארויסרייסען יעדען ראַמאַן, וואָס זי פלעגט געפינען אין מיינע הענד, פלעגט מיך ניט לאָזען זעהן אין טהעאַטער, האָט מיר פערבאטען אנטייל נעהמען אין שפיעלען, האָט קאָנטראָלירט מיין בעקאנטשאפט, האָט זיך געבייזערט אויף די דיינסטען, וועו זיי פלעגען אין מיין אנווועזנהייט דערצעהלען שוידערהאפטע געשיכטעס, מיט אין וואַרט — זי האָט געטהאָן אלץ, וואָס זי האָט געקענט, כדי ארויסצוקאָמען פון מיר פאָלזיע און פאנטאזיע."

דאָס בילד איז נאטירליך איבערטריבען. היינע האָט דאָ איבערגעכאפט די מאָס. דער דיכטער, וועלענדיג מאכען דאָס בילד וואָס גאנצער, האָט א הארעלע געזונדיגט געגען אמת. היינע'ס מוטער האָט ליעב געהאט און האָט געהאט א געפיהל פאר פאָלזיע. זי איז געווען געטהע'ס א פערעהרערין, און האָט די קינדער בעקאנט גמאכט מיט די ווערק פון איהר ליעבלינג, און אויף פון אנדערע פאָלטען. היינע האָט דאָס בילד אין זיינע מעמוארען דערפאר נור איבערגעטריבען, וויל זיין מוטער האָט זיך אויסגעצייכענט מיט א בעזונדער סארט פראקטישייט, וואָס איז אין דער אמת'ן געווען וויים פון יעדע פראקטישקייט. זי וועט געבען איהר זוהן נור א „פראקטישע" בילדונג און זי טרוימט פאר איהם אוים די גלענצענדסטע קאריערע. אה, זי וועט זיך ניט בענוגענען מיט חלומות אליין!

זי האָט דעם זוהנ'ס שטודיום אלע מאָל צוגעפאסט צו איהרע פלענער, וואָס זיינען ווירקליך געווען חלומות; ערשטענס, זיינען זיי קיינמאָל ניט געווען אין איינקלאנג מיט היינע'ס נאטירליכע נייגונגען, און צווייטענס, איז קיין שום אויסזיכטען ניט געווען, אז זיי זאָלען וועו עס איז קענען פערווירקליכט וועדען.

וועגען זיין מוטער'ס פלענער דערצעהלט היינע אין זיינע מעמוארען: „צוערשט איז מיין מוטער פערליעבט געווען ביז עגטציקונג אין דער פראכט פון נאפאָלעאָנישען קייזערטום (דערמאָנט עס ניט היינע'ן נופא?). ווי שטארק האָט אויף איהר געווירקט דער פאָלגענדער פאקט! איהרע א פריינדין, די טאכטער פון אן אייזען־פאבריקאנט אין אונזער געגענד, איז געווארען א הערצאגין (דאָס פלעגט טרעפען אוכטער נאפאָלעאָנען), און יענע פלעגט דערצעהלען דעם מוטער וועגען די פיעלע שלאכטען, וואָס איהר מאן געוואונען, און אז ער וועט באלד ווערען א קעניג — אך! דאן האָט מיין מוטער געטרוימט וועגען די גאָלדענע עפאָלעטען און וועגען דעם כבוד, וואָס איך וועל האָבען אין דעם קייזערליכען הויף, וואו איך וועל דיינען. און דערצו האָב איך געמוזט צופאסען מיין שטוידיום. כאָטש מען האָט געזאָרגט אין ליצעאום פאר מאטעמאטישע שטודיען, און מען האָט מיך געקאָרמעט מיט געאָמעטריע, מיך געבאָדען אין אלגעברא און לאָגאריטמען, האָב איך נאָך גע־מוזט אין דיעזע גענענשטענדע נעהמען פריוואט לעקציעס, וועלכע זאָלען מיר געבען די מעגליכ־קייט צו ווערען א גרויסער סטראטעגיקער און אפישר אן אדמיניסטראטאָר פון די פראווינצען, וואָס איך וועל מיט דער צייט אבנעהמען ביי מיינע שונאים. דאָס קייזערטום אבער איז גע־פאָלען, און מיט איהם די גלענצענדע קאריערע, וועלכע מיין מוטער האָט פאר מיר געפלאנעוועט. די ספעציעלע מאטעמאטישע שטודיען האבען זיך אויף גאָט צו דאנקען געענדיגט.

„מיין מוטער אבער האָט זיך ניט בערוהיגט, זי האָט אנגעהויבען צו פלאנווען פאר איהר זוהן א גלענצענדע צוקונפט אין א גאנץ אנדער ריכטונג. ראטשילד'ס הויז, מיט וועלכע מיין פאטער האָט געהאט פערבינדונגען, האָט פונקט דאן אנגעהויבען איהרע גרויסע ספעקולאציעס, אויף אנדערע אינדוסטריע פירסטען האבען זיך אויפגעהויבען פאר אונזערע אויגען; מיין מוטער האָט דערפאר געמיינט, אז איצט האָט געשלאגען די שטונדע, אין וועלכער א בעדייטענדער קאָפּ קען אין דער אינדוסטריע אויפטהאן נסים און וועלט־מאכט (לייענט: געלט־מאכט). זי האָט דערפאר בעשלאָסען, אז איך זאָל וועלט־מאכט, און איך האָב געמוזט לערנען ענגליש, געאָגראפיע, בוכהאלטע־ריע — אלץ וויסענשאפטען וואָס האבען א שייכות צו האנדעל אויף דער יבשה און אויפ'ן ים. כדי צו קריגען א בעגריף פון וועקסל־געשעפט און פון קאָלאָניאל־וואָארען, האָב איך דער מאמען צוליעב געמוזט אָנקומען אין א באנק, און באלד אין א קאָלאָניאל־געשעפט — אין פראנקפורט. אין קאָנטאָר בין איך געווען דרייי וואכען, אין געשעפט 4. איך האָב זיך ווירקליך אויסגעלערענט אויסצושטעלען א וועק־סעל!...

„א בעריהמטער סוחר, ביי וועלכען איך האָב דאָס געזאָלט ווערען א מיליאָנער, האָט אָבער אויסגעפונען, אז איך האָב ניט קיין שום טא־לאנט דערצו, און איך בין מיט איהם געזעסן איינשטימיג. דערצו איז געקומען א האנדלס־קריזיס, און מיין פאָטער האָט פערלאָרען זיין פערמעגען צוזאמען מיט אנדערע סוחרים, האָ־בע די אינדוסטריעלע זייפענבלאָזען געפֿלאָצט נאָך גיכער ווי די אימפעריאליסטישע, און מיין מוטער האָט געמוזט זוכען פאר איהר זוהן אן אנדער קאריערע".

זי האָט בעמערקט, ווי מעכטיג די יורי־טען זיינען אין ענגלאנד, פראָנקרייך און אין דעם קאָנסטיטוציאָנעלען דייטשלאנד, בעזאָנ־דערס די אדוואָקאטען דורך זייער עפענטליכעם ארויסטרעטען — זיי פערנעהמען די הויפט־שטעלען אין דער רעגיערונג, און היינע נעהמט זיך ווירקליך שטודירען יוריספרודענץ לויט דער מוטער׳ס וואונש, און אויך ערפילענדיג טייווויי איהר וואונש, שמד׳ט ער זיך — אלץ צוליעב א גלענצענדער קאריערע.

מען קען ניט לייקענען, היינע׳ס מוטער איז געווען „פראקטיש", „הויליר פערשטאנד", אָבער דאָס אלץ איז אויך א מערקווירדיגען אופן ביי איהר געווען פערבונדען מיט דער משונה׳דיגסטער פאנטאסטיק.

דיעזע אלע שטריכען האָבען זיך אויך אי־בערגעגעבען היינע׳ן. מען קען איהם דורך זיין מוטער בעסער בעגרייפען ווי דורך זיין פאָטער. ער איז אפטמאל געווען שוין צו פראקטיש, און ער איז געווען פונקט אזוי אינטעלעקטועל, ווי גע־פיהלס־מענש,—האָט ער דען ניט אנגעשריבען די גלענצענדסטע געשיכטע פון דער דייטשער פילא־זאפיע? און וואָס איז היינע׳ס וויץ, וואָן ניט טיעפער שארפזין? און איבער זיין פער־שטאנד און וויץ פינקעלט די גאלדענע פאנטא־זיע, און אין דעם ליעגט היינע׳ס צויבער.

וועגען דער ראָלע, וואָס זיין מוטער האָט געשפּיעלט אין היינע׳ס וווייטערדיגען לעבען אוין אויך וועגען דעם איינפלוס, וואָס זיין שוועסטער האָט געהאָט אויף איהם, אין נעקסטען ארטיקעל.

לעא דויטש

וויעדער וועגען לאסאל און די פרויען

(אן ענטפער געג. מ. ווינטשעווסקי.)

עהרטער חבר! אין אייער אר־טיקעל, וואָס איז געריכטעט געגען מיין ארטיקעל וועגען לאסאל און די פרויען *), ער־קלעהרט איהר דעם פאקט, וואָס לעוו טאלסטאי האָט אין גאנצען אבגעלייקענט שעקס־פירען און זיינע ווערק דערמיט, וואָס ער, טאל־סטאי, האָט ניט גענומען אין בעטראכט ניט די צייט און ניט די אומשטענדען, אין וועלכע דער גרויסער ענגלישער דראמאטורג האָט געלעבט. דיעזע מעטאָדע, זאגט איהר, האָב איך זוך אנגעוועדעט אין בעצוג צו לאסאל'ען. איהר טהוט מיר אפילו א גרויס עהרע, וואָס איהר פיהרט מיך צוניוף מיט דעם גרויסען רוסישען שריפטשטעלער און לאָזט אונז ביידען געשטרו־כעלט ווערען אויף איין און דעמזעלבען פונקט, אבער איך מוז אייך זאגען, אז אין עצם וויט איהר ניט גערעכט ניט צו טאלסטאי און ניט צו מיר.

ל. טאלסטאי האָט ניט נאר געלייקענט די גע־ניאליטעט פון שעקספיר׳ן, נאר ער האָט איהם געהאלטען כמעט פאר נאָך וועניגער פון א מי־טעלמעסיגקייט. איך אָבער, כאָטש מיין ציעל איז ניט געווען אין יענעם ארטיקעל צו נעבען אן אלזייטיגע כאראקטעריסטיק פון לאסאל'ען, רוף זיך דאָך אָב וועגען איהם, ווי וועגען „אייי־נעם פון די בעגאבטעסטע, וואָס די מענשהייט האָט ווען עם איז פערמאָגט, ווי וועגען א גע־ניאלען פראקטיקער, גרויסען מאן און גרויסען סאציאליסט און שעפפער פון דער דייטשער אר־בייטער־בעווועגונג"; ווי וועגען א טיפען פיעלזייטיגען געלעהרטען, וועלכער האָט פער־אייניגט וויסען און שארפזין מיט וויץ־ענסקראפט און האנדלונגס־ענערגיע, וועלכער האָט געקאָנט מיט א מערקווירדיגער שנעלקייט זיך דורכגריב־לען דורך די פערפלאָנטערטסטע פראָבלעמען און וועלכער האָט דערצו זיך נאָך אויסגעציכענט מיט אן אויסערגעווענליכען פלייס". איך שטעל איהם גלייך צו מארקס'ען לויט דעם איינפלוס,

*) ל. דויטש, „פערדינאַנד לאַסאַל", „צוקונפט", אקטאָבער 1914; מ. ווינטשעווסקי, „לאַסאַל און די פרויען", „צוקונפט", דעצעמבער 1914.

וואָם ער האָט געהאַט א. ז. וו. איז דאָס עהנ־ליך צו דעם פערעכטליכען קוק פון טאָלסטאָי'ן אויף שעקספיר'ן?

אָבער איהר זייט אויך אונגערעכט אין בע־צוג צו טאָלסטאָי'ן. איהר ערקלעהרט זיך פאָלש די אורזאַכען, וואָם האָבען טאָלסטאָי'ן געבראַכט צו זיין שטאַנדפונקט. איהר בעהויפ־טעט, אז טאָלסטאָי'ס טעות נעהמט זיך דער־פון, וואָם ער האָט ניט גענומען אין בעטראַכט די ציייט און די אומשטענדען, אין וועלכע שעקס־פיר האָט געלעבט. נייין, ניט דערפון נעהמט זיך זיין טעות.

ווי בעקאַנט, האָט טאָלסטאָי די ערשטע צייט, וועו ער איז פערכאַפט געוואָרען פון זיין נייער רעליגיאָן, גענומען אָבליקעגען ניט נאָר די גרעסטע קינסטלער, נאָר אויך זיינע אייגענע ווערק. וואָם וועט איהר דאָ אויך זאָגען, אז ער האָט ניט גענומען אין בעטראַכט די צייט און די אומשטענדען, אין וועלכע ער אַליין האָט געלעבט?

אין זיין פיינדליכען פערהאלטען זיך צו קונסט איז ער טהיילוויייז זיך צונויפגענאַנגען מיט דעם בעריהמטען רוסישען קריטיקער און פובליציסט ד. פיסאַרעוו, וועלכער האָט אויך ניט געווואָלט אנערקענען קיין וועדטה אין שעקס־פיר'ן, פושקינ'ן א. ז. וו. אָבער דאָ קען מען אויך ניט זאָגען, אז דאָס איז דערפאָר, וואָם פיסאַרעוו האָט זיך ניט אריבערגעטראָגען אין זייער צייט. אָט האָט ער אויך זיין אייגענעם צייט־גענאָסע שצעדרינ'ן געראטהען אַנשטאָט צו שרייבען „נוצלאָזע" סאָטירען צו נעהמען זיך פאר א ניצליכערע ארבייט — וויי נעהען שטיוועל.

ניט נאָר טאָלסטאָי און פיסאַרעוו, נאָר יע־דער גביל־דעטער מענש וויים, אז א היסטאָרישע פּערזאָן, א כלל־טהוער, א שריפטשטעלער דארף מען בעטראכטען אין היסטאָרישער ליכט. אורזאַכען, פאר וואָס טאָלסטאָי, פיסאַרעוו און אייניגע אנדערע האָ־בען ניט גענאלטען פון מאנכע, וועלכע די וועלט בעטראכט פאר גרויסע, זיינען קאמפליצירט און פערשיערען, און דאָ איז ניט מיין אויפגאבע צו פערנעהמען זיך מיט זיי.

וווייטער אייער כאראקטעריסטיק פון די דייטשע אידען נאָך דעם יאָהר 1848, דוכט זיך מיר, האָט קיין שייכות ניט צו לאָסאל'ן, און דערפאר שוין אליין קען זי ניט דיענען צו ער־קלעהרען לאָסאל'ס פיעלע חסרונות. אזעלכע האָט ער געהאט; דאָס גיט איהר אליין צו. זיי־נע צייט־גענאָסען זאָגען פיעל מאל עדות וועגען דעם, אז לאָסאל'ס כאראקטער, מיט זיינע מעלות און חסרונות, האָט זיך געהאט איינגעשטעלט פאלקאם א צייט פריהער פאר דער רעוואלוציע פון 1848. וויי איך האָב אנגענמערקט אין מיין אר־טיקל אויפ'ן גרונד פון לאָסאל'ס טאגעבוך (יענע שטעלען אין טאגעבוך זיינען געשריעבען, וועו לאָסאל איז אלט געווען 16—19 יאָהר, ד. ה. אין יאָהר 1840), „קוקט פון טאגעבוך ארויס אן אנ־בליק, וואָם דערמאָנט זיהר און זיהר לאָסאל דעם געניאלען פראקטיקער".

וווייטער. איהר לאָזט אונז וויסען, אז אייר־ניגע חסרונות פון לאָסאל'ן קאָן מען ערקלעה־רען מיט „ראַטען־און נאַציאָנאלע אורזאַכען". דערמיט קאָן מען אויך ניט מסכים זיין: די ערקלעהרונג פלעגען געבען, וויי וווייט מיר איז בעקאַנט, די אנטיסעמיטען, וועלכע זיינען פיינד־ליך צו לאָסאל'ן. און דאָ טהוט איהר מיר א טובה און איהר גיט צו, אז איך בין גערעכט, וועו איך זאָג, אז לאָסאל האָט זיך געשעהמט מיט זיין אידישקייט. איך האָב אָבער אין מיין ארטיקל געזאָגט פונקט דעם הפוך דערפון. איינגעלווייז איז ער געווען א הייר־סער אידישער פּאַטריאָט. שפּעטער, האָב איך אָנגעוויזען, האָט ער קיינמאל ניט בעהאלטען, אז ער איז א איד. אז ער האָט ניט האָלט די אי־דען, איז עס נאָר דערפאר, וויייל זיי זיינען ניט ווערטה זייער גרויסע פערגאַנגענהייט. וווי קאָן מען ארויסלעזען דערפון, אז לאָסאל האָט זיך געשעהמט מיט זיין אידישקייט, הויב איך ניט אן צו פערשטעהן.

איהר בעהויפטעט, אז איך זאָל האָבען גע־זוכט צו ערניעדריגען לאָסאל'ן, פאָרשטעלען איהם גלייך צו א „היידעלבערגער שטודיאָזוס" א. ז. וו. דאָס איז ניט אזוי. מיין ציעל איז גע־ווען, וויי דאָס ווערט קאָר גלייך פון די ערשטע שורות פון מיין ארטיקל, צו וווייזען, וויי אזוי אָט דער מערקווירדיגער מענש, דער שעפּפער פון דער דייטשער ארבייטער־בעווענונג און א פּריוציפיעלער געגנער פון דועלען האָט זיך געלאָזט בעוואוסטזיניג אריינשלעפען אין א דועל." מיך האָט אינטערעסירט דאָס פסיכא־לאָגישע רעטענייש. איך האָב געזוכט צו ער־קלעהרען, וויי אזוי איז פריהצייטיג אומנזהי־איינער פון די פעהיגסטע, וואָם די מענשהייט האָט וועו עס איז פערמאָגט. דערפאר האָב איך געדארפט צוגלייך מיט זיינע מעלות אויך אָב־יעקטיוו אָנווייזען אויף זיינע חסרונות, וואָם הא־בען איהם געפיהרט צו זיין פריהצייטיגען טויט. און איך האָב אויך אָנגענעבען די אורזאַכע — דעם קרייז, וואו לאָסאל איז געבאָרען און ער־צויגען געוואָרען און וואָם האָט ארויסגערופען און קולטיווירט די אלע אייגענשאפטען פון זיין כאראקטער. איהר אָבער דערמאָנט ניט מיט א וואָרט וועגען דער אייגענטליכער אויפגאבע פון מיין ארטיקל, אויף וועלכער איך האָב דירעקט אָנגעוויעזען, און שטעלט זיך אָב אויף זייטיגע זאכען, וואָם האָבען מיט דעם עצם ארטיקל ניט צו טהאָן. אזוי צו קריטיקירען, דוכט מיר, איז ניט ריכטיג פון אייער זייט.

פאר מיין צווק האָב איך געדארפט דורכ־

נעהמען לאסאל'ס לעבען פון קינדהייט אן — נאטירליך, אויף וויפיעל דער פלאץ האט דאס ערלויבט; בענוצען זיך מיט אלע מעגליכע קוועלן, וואס איך האב נאר געקענט קריגען, אום אלזייטיג צו בעלייכטען זיין כאראקטער מיט זיי־נע מעלות און חסרונות. איהר אבער שטעלט פאר די זאך אזוי, אקוראט ווי איך וואלט גע־וואלט ארונטעררייסען לאסאל'ען, ארויסברענגען נאר זיינע פעהלערען, ניט רעכענענדיג זיך ניט מיט דער צייט, אין וועלכער ער האט געלעבט, ניט מיט'ן ארט א. ז. וו. איהר זייט מיך אפילו חושד, אז איך האב ניט ליעב לאסאל'ען. אבער פון וואנען האט איהר עס גענומען, געעהרטער חבר ווינטשעווסקי? איך האב זיך געהיט ניט צו לאזען אריינרייידען מיינע פערזענליכע ג־פיהלען אין מיין כאראקטעריסטיק פון לאסאל'ן. אבער איצט, אז איהר האט מיך אויפגעפאדערט, וועל איך זאגען:

פון מיין יוגענד אן איז לאסאל פאר מיר און מיינע חברים געווען איינער פון די בעסטע און בעליבטעסטע סאציאליסטען. נאטירליך, האב איך ניט פערמאכט די אויגען אויף די שלעכטע זייטען פון זיין כאראקטער און אויפפיהרונג. — זיי זיינען טאקע קיינמאל מיר ניט געפעלען געווען. און איצט, וועו איך האב געהאט פאר זיך א ספעציעלע אויפגאבע אויפצודעקען די אורזאכען, וואס האבען געפיהרט צו זיין טויט, האב איך זיי דאך ניט געקענט פערשווייגען. מיט וואס פאר א רעכט? וואלט איינער, וואס איז בעקאנט מיט לאסאל'ס ביאגראפיע, מיר ניט געקענט פארווארפען, אז איך האב אומישנע בעהאלטען פיעלעם און ניט אלץ דערצעהלט וו־גען די אומשטענדען, וואס האבען געבראכט צו דער קאטאסטראפע?

אי, וועט איהר פרעגען, פאר וואס גראדע האב איך זיך אבגעשטעלט אויף לאסאל'ס ליע־בעס־געשיכטען? גאנץ איינפאך: ווייל צוליעב א ליעבעס־געשיכטע איז לאסאל אומגעקומען. דאס, פערהאפ איך, וועט איהר דאך ניט לייקענען, אז לאסאל איז געשטארבען אין א דועל מיט א נישטיגען בחור צוליעב א נישטיגען מיי־דעל? אבער איהר אליין, ווי פערהאלט איהר זיך צו לאסאל'ען? איהר ערקלעהרט, אז „דער נייסטיגער גרינדער פון די היינטיגע סאציאל־דעמאקראטיע איז געווען אין א סך פרטים זעהר ניט סימפאטיש אלס מענש" (זייט 1264) און איך, פערקעהרט, האב אין מיין ארטיקעל גע־שריבען, אז ביי אלע זיינע חסרונות פלעגט לאסאל פערזענליך בעצויבערען. טו ווער פון אונז ביידע פערהאלט זיך מיט וועניגער ליעבע צו לאסאל'ען — איהר אדער איך?

און אין וויעדערשפרוך מיט דער אקארשט געבראכטער ערקלעהרונג אייערער, זאגט איהר וויטער, אז זיינע חסרונות זיינען ניט מעהר, ווי „א קראץ און א פלעק אין א מארמארנער סטאטוע". טאקע אזוי? איך גלויב אז ניט. קען א מארמארנע סטאטוע אומקומען צוליעב א קראץ און א פלעק? און לאסאל איז אומגע־קומען צוליעב זיינע חסרונות. אפילו די פרייונד־ליכסטע צו לאסאל'ען ביאגראפען זיינע גיבען צו, אז אומגעקומען וואלט ער סיי ווי סיי. וועו ניט די געשיכטע מיט העלענא פאן דעניגעס, טו, ווי פיעלע, וואס האבען איהם געקענט, בעהויפ־טען און ווי איך האב געשריבען אין מיין אר־טיקעל, וואלט זיך געמאכט אן אנדער פאל, וואס וואלט לאסאל'ען געבראכט צו דעם אונגליקליכען סוף. און קאן מען דען חסרונות, וואס פיהרען אונפערמיידליך צו א שוידערליכען סוף, אנרופען קראצען און פלעקען? איך דענק, אז ניט.

פערשטעהט זיך, איהר האט זיך אייער ער־קלעהרונג פאר וואס לאסאל איז אומגעקומען צו־ליעב א גאַרנישט. איהר זאגט, לאסאל האט זיך געפיהרט אזוי ווי אלע יונגע לייט פון זיין צייט, וואס זיינען געווען ווי ער רייך, שעהן און אונ־פערהייראטה. א חוץ דעם, מיינט איהר, דארף מען זיך רעכענען מיט דעם בליק אויף דועלען, וואס האט דעמאלס גענערשט. לאמיר דאס אלץ בעטראכטען.

אין דעם קרייז, וואו לאסאל האט זיך ארומ־געדרעהט, זאגט איהר, איז אזא אויפפיהרען זיך מיט פרויען געווען אן אנגענומענער מנהג. דאס איז דורכאוים ניט ריכטיג. איהר האט וואהר־שיינליך פערגעסען, פון וועמען דיעזער קרייז איז בעשטאנען. דאס איז געווען די סמעטענע פון דער קולטורעלער פראגרעסיווער דייטשער געזעלשאפט, — געלעהרטע, ליטעראטען, אדוואָ־קאטען, קינסטלער. איינער פון לאסאל'ס ביא־גראפען זאגט: „וואס עס האט אויסגעזייכענט לאסאל'ס אלע בעקאנטע, איז געווען דאס, וואס לויט זייערע גייסטיגע אייגענשאפטען, טאלאנ־טען און בילדונג זיינען זיי געשטאנען העכער פון מיטעלמעסינקייט" *). זיי האבען ניט נאר ניט געהאט קיין לויב־ווערטער פאר לאסאל'ען, וואס ער ניט זיך אזוי פיעל אב מיט זיינע דא־מען און זייער ליעבעס־שפיעל, נאר אייניגע פון זיי האבען איהם אפען אויסגעדריקט זייער אי־בערראשונג, ווי קען ער דאס ביי זיך פוּל'ען צו האבען צו טהאן מיט אזעלכע פוסטע בעשעפע־נישען. דערויף פלעגט ער ענטפערען: „אבער אז דאס שאפט מיר פערגניגען!"

איצט, די פראגע וועגען לאסאל'ס דועל. איהר בעהויפטעט, אז מארקס, ענגעלס און וואלף האבען צו דער צייט, וועו לאסאל האט געלעבט, אויף נאך ניט געקוקט אויף דועלען אזוי ווי מיר היינטיגע סאציאליסטען. און איהר דערצעהלט א געשיכטע מיט איינעם פאברויצע, וואס צוויישען איהם און לאסאל'ען איז שיער ניט פארנעקומען א דועל אין 1857. דיעזע בע־

*) מאקס קעגעל, „פערדינאנד לאסאל", ז. 28.

הויפטונג אייערע פאדערט אויך אייניגע אויס־בעסערונגען. ערשטענס מאכט איהר א טעות, אז די געשיכטע איז ערשט בעקאנט געוואָרען פון דער „נייער צייט" און פון דער קאָרעספּאָנ־דענץ צווישען מארקס און ענגעלס'ן, וואָס איז ניט קאַנג פערעפענטליכט געוואָרען ביי דיעט־צען. אויך איז ניט ריכטיג, אז די אורזאכען, וואָס האָבען געבראכט צו דיעזען צוזאמענ־שטויס, זיינען נאָך ניט אויפגעקלעהרט. וועגען דער גאנצער געשיכטע האָט אויספיהרליך גע־שריבען קענגעל נאָך אין 1889 אין זיין ביכעל, וואָס איז ארויס ביי דעם זעלבען דיעטצען.

דאָס איז נומער איינס. צווייטענס, איז דער פאקט, וואָס מארקס, ענגעלס און וואָלף האָ־בען ערנסט ארומגעראַדט די פראגע וועגען לא־סאל'ס דוקל, איז נאָך ניט קיין בעווייז, אז זיי האָבען אנדערש געקוקט אויף דעם ווי מיר היינט. אפילו לאסאל אליין האָט שוין ניט געהאלטען פון דוקלען. אט וואָס ער האָט דאמאָלס גע־שריבען צו מארקס'ן: „דאָס אזא מענשען ווי איך, וועלכער איז גרייט אזוי אָפט און מיט אזא קאלטבלוטיגקייט צו שיסען, ווי איינער זאָגט „גוט מאָרגען!" זאָל מען קענען מאכען א פּאָר־וואורף אין שרעקעדיגקייט! בעת דיעזער גע־דאנק שלעפט מיך אין איין זייט, כאפט מיך אָבער ארום פון דער אנדערער זייט א געפיהל פון אונענדליכער בושה ביי דעם געדאנק, אז איך וועל האנדלען געגען מיינע איבערצייגונגען צו־ליעב פּוסטער גאוה א. אז. וו."

איז, דאכט זיך, קלאָר, אז מארקס, ענגעלס און וואָלף, וועלכע זיינען אויך געווען פּרינ־ציפיעל געגען דוקלען, זאָלען דאָרפען וועגען דעם זיך דורכשרייבען. ווייל לאסאל, וועלכער האָט זיך ניט געוואָלט שלאָגען מיט פאבריצע, האָט ערהאלטן פון זיי אונטערשטיצונג — זיי זאָלען פאר איהם מאָטיווירען, פאר וואָס ער, לאסאל, דאַרף זיך ניט רעכענען מיט דעם, וואָס וועלען טראכטען וועגען איהם אזעלכע העררען ווי פאב־ריצע. אז עס קען זיך מאכען אויף אונ־זערע ציטען, אז סאציאליסטען זאָ־לען „ערנסט בעטראכטען" א פראגע אָנצונע־מען אָדער פערוואַרפען א דוקל, בעווייזט דער פאל, וואָס איז פאָרגעקומען ערשט פאָריגען יאָהר מיט מיין גוטען בעקאנטען, סאציאליסט און רעדאקטאָר פון „סאָוורעמעני מיר" — יאר־דאנסקי. וועגען דעם איז פיעל געריעדט געווא־רען אין דער רוסישער פּעריאָדישער פּרעסע.

נאָך דעם אלעמען קאָן מען זיך בערופען אויף דעם, ווי איהר טהוט דאָס, אז אין יענער צייט האָט מען אנדערש געקוקט אויף דוקלען? און צוליעב דעם זאָל עס האָבען לאסאל אומ־געקומען? ניין, מיר דאכט זיך פערקעהרט: וועו אין יאָהר 1858 האָט זיך לאסאל נאָך גע־קענט שלאָגען מיט דער דעה אָנצונעהמען א דוקל, האָט ער דען אין 1864 — אין יאָהר פון זיין העכסטען טריאומף — א רעכט געהאַט אליין ארויסצורופען אויף א דוקל?

* * *

איך האָב שוין איינמאָל אָנגעוויעזען, אז איהר האָט ארויסגעלייענט פון מיין ארטיקעל דאָס, וואָס דאָרט איז ניט געשטאנען. איצט וועל איך ברענגען נאָך אזא ביישפּיעל. איהר זאָגט: „דייטש האָט אָבער ניט רעכט, וועו ער זאָגט, אז צוליעב דער גרעפּין האָט לאסאל גע־נומען לעבען אין לוקסוס" (זייט 1268). אָבער איך האָב דאָס נאָרניט געזאָגט. ביי מיר שטעהט, אז דער אריסטאָקראַטישער קרייז, וואו לאסאל איז אריינגעפאלען, האָט נאָך פער־שטארקט די נייגונגען, וואָס ער האָט געהאט פון פריהער. דאָס איז ניט איינס און דאָס זעלבע. און תיכף געהט איהר מיך בעלערנען, אז לאסאל, וועלכער האָט געשטאמט פון רייכע עלטערען, איז פון זיינע יונגע יאָהרען געגייגט געוועו צו לוקסוס. אָבער דאָס איז דאָך טאקע, אויף וואָס איך ווייז אָן מיט א פּאָר שורות פריהער!

ווייטער בעקלאָגט איהר זיך אויף דעם „טאָן" פון מיין ארטיקעל — איהר געפינט, אז איך מאָך כלומרשט חיזק פון לאסאל'ן. מוז איך איהָ זאָ־גען, אז איך בין זעהר ווייט פון צו מאכען חיזק פון לאסאל'ן. אזוינס זאָגען הייסט ניט קע־נען מיך און ניט ווייסען ווי ערנסט איך בין אין מיינע ליטעראַרישע ארבייטען. צונויפשטעלעג־דיג פאקטען און ערקלעהרונגען פון לאסאל'ן גופא, האָב איך אין מיין ארטיקעל געוואכט צו ערקלעהרען זיינע האנדלונגען מיט זיין אונקאָנ־זעקווענץ, מיט די וויעדערשפּרוכען אין זיין כא־ראקטער און מיט זיין נייגונג צו איבערטרייבען. וועו איך טהו דאָס ניט, וואָלט איך געזינדיגט געגען אמת, וואָלט איך קיין ריכטיג ביזד ניט געגעבען וועגען אזא וויכטיגען עפיזאָד פון זיין לעבען. איהר זייט אליין מודה, אז דער עפיזאָד איז אייך בעקאנט נאָר לויט ווי עס גיט איבער איין צד — לאסאל. פון דעסטוועגען נעהמט איהר זיך אָן מיט מוטה און ציטירט מיר נאָך א מאָל איבער לאסאל'ס וידוי — צו וואָס? — און בעסערט מיך נאָך אוים און מאכט מיר נאָך פאָרווירפע, פאר וואָס איך האָב אזא און אזא פלאץ ניט געבראכט! ענטשולדיגט, חבר, איך האלט, אז אייער קריטישער „מעטאָד" איז ניט קיין ריכטיגער.

אָבער בעזונדערס שטארק פאלט איהר אָן אויף מיר פאר מיין ערקלעהרונג, אז אין 1860 איז אין דייטשלאנד נאָך ניט געווען קיין סאָ־ציאליסטישע פּארטיי, וואָס איהר פיהרער איז כלומרשט געווען לאסאל, ווי ער האָט זיך פאר־געשטעלט פאר דער רוסישער מיידעל סאָפיע סאָלנצעווא. איהר רעדט מיך אויס, אז איך „האָב

זיך צו דער זאך ניט גענומען מיט דעם ערנסט, וואם מען וואלט פון מיר געקענט ערווארטען", און איהר רעקאמענדירט מיר דורכצובלעטערען יענעם באנד פון „נאכאם", וואם מהרינג האט ארויסגעגעבען און וואו עם זיינען אבגעדרוקט אלע ברייף, וואם לאסאל האט געשריעבען צו מארקס און ענגעלס. דארטען רעדט זיך וועגען א „פארטיי".

אבער אז אין 1860 איז קיין „פארטיי" ניט געווען, פון וועלכער לאסאל זאל געווען זיין איהר הויפט, וועגען דעם זאגען עדות אין איין קול אלע היסטאריקער פון דער דייטשער ארבייטער־בעוועגונג.

„די פארטיי איז געווען ער (לאסאל), זיינע שטרעבונגען און זיינע פלענער" — זאגט בערנשטיין. — „די פארטיי איז בעשטאנען פון איהם אליין און אפילו אין זיינע אידעען האט זי נאך ניט געהאט קיין בעשטימטע פארם". *) נאך קלארער רעדט וועגען לאסאל'ס רופען זיך „דער הויפט פון א פארטיי" דער סעקרעטער פון „אל־געמיינעם דייטשען ארבייטער־פערבאנד" יוה. וואהלטייך: „ער (לאסאל) האט דאם געשריעבען אין 1860, ד. ה. אין א צייט, וועז פון סאציאליזם אין עפענטליכען לעבען פון דייטשלאנד איז נאך קיין שפור ניט געווען און די בירגערליכע פארט־רייטס־פארטיי האט איינציג און אליין בעהערשט די לאגע, און אין דיעזער פארטיי איז פאר לא־סאל'ן אונטער קיינע אומשטענדען קיין פלאץ ניט געווען. ער שטעלט זיך אפילו פאר פאר זיין געליעבטער אלס דער הויפט פון א פארטיי און ער רעדט מיט איהר אבער און וויעדער וע־גען זיין פארטיי. דיעזע באבע־מעשה האט ער, נאטירליך, אין 1860 נאר א רוסישער מיידל געקענט דערצעהלען... פאקטיש איז ער אין פאלק גאנץ נאר און גאנץ אונבעקאנט. און עם שיינט, אז שילדערענדיג פאר איהר אזוי מערקווירדיג זיין צוקונפט, האט לאסאל פשוט אנגעוועגדעט א נעווהנליך מיטעל צו געווינען א פרויען־הארץ." **)

איך וואלט געקאנט נאך אנדערע קוועלען אנפיהרען צו בעווייזען, אז אין 1860 האט פון אן ארבייטער־פארטיי קיין רעדע ניט געקענט זיין. אין בעסטען פאל קען מען זאגען, אז וועז לאסאל אין זיינע ברייף צו מארקס'ן ברויכט דעם אויסדרוק „אונזער פארטיי", איז עס אין זעלבען זין, ווי מיר זאגען: „אונזערע געזינונגס־גענאסען", „אונזער קרייז".

*) עדואַרד בערנשטיין, „פערדינאַנד לאַסאַל און זיין בעדייטונג אין דער געשיכטע פון דער סאַציאַל־דעמאָקראַטיע". באנד 1, ז. 32.

**) יוליוס וואהלטייך, „פערדינאַנד לאַסאַל און דער אַנפאַנג פון דער דייטשער ארבייטער בע־וועגונג", זייט 57—58, 1904.

ביז אהער איז געווען אייגנשטימיג אנגענו־מען, אז לאסאל האט מיט זיין אגיטאציע און פאַאַנאַנדא געהאנדעלט דעם גרונדשטיין פון א בריטער ארבייטער־בעוועגונג אין דייטשלאנד. אין דעם איז זיין גרויסער היסטאריישער פער־דיענסט. אבער דיעזע טהעטיגקייט זיינע האט ער ערשט אנגעהויבען אין 2 יאהר ארום, ערשט נאכדעם, ווי ער האט אין 1860 זיך ערקלערט פאר דעם „הויפט פון דער פארטיי", און איהר, וועלענדיג הייסט עם פערטהיידיגען לאסאל'ן פון מיין כלומרשט'דיגען אנפאל אויף איהם, נעהמט אוועק פון איהם דעם גאנצען פערדיענסט מיט אייער בעהויפטונג, אז שוין אין 1860, וועז לאסאל האט נאך ניט אנגעהויבען בעטהייליגען זיך אין דער ארבייטער בעוועגונג, האט שוין עקזיסטירט א סאציאליסטישע פארטיי, וואם צוויי פון איהרע פיהרער — מארקס און ענ־געלס — האבען געלעבט אין לאנדאן, און אייי־נער — לאסאל — אין דייטשלאנד. אויב עס איז טאקע אזוי, וואו איז לאסאל'ס פערדיענסט?

* * *

איך האב וויייט ניט אנגעוויעזען אויף אלע גרעסערע און קלענערע פערזעהענעם און פעהלער, וואם איך האב געפונען אין אייער ארטיקעל. נאר מיין בריף וואלט זיך שוין צופיעל צו־צויגען. פאר מיר איז גאר קיין צווייפעל ניט, אז איהר האט ניט געלעזען מיין ארטיקעל מיט דער געהעריגער אויפמערקזאמקייט און איהר האט דאהרום ניט בעמערקט, וואם פאר אן אויפ־גאבע איך האב זיך געשטעלט. אפט וויעדער־האלענדיג מיינע אייגענע ווערטער, הויבט איהר מיר אן צו ענטפערען — קלאר, אז איהר האט געהאט אין זינען ניט מיינעם, נאר עפעם גאר אן אנדער ארטיקעל. איהר האט, ווי עם ווייזט אויס, געמיינט, אז מיין ארטיקעל איז א יובי־לעאום־ארטיקעל, וואם זיין ציעל איז צו געבען אן אלזייטיגע אבשעצונג פון לאסאל'ס לעבען און טהעטיגקייט, ביי דער געלעגענהייט פון זיין 50־יאהריגען יאהרצייט. דאם קעפעל פון אר־טיקעל האט, משמעות, אייך אבגענארט, אבער דאם, ווי די רעדאקציע האט שוין ערקלעהרט, איז ניט מיין שולד געווען.

איהר זעהט, אומזיסט האט איהר מיר פאר־געוואַרפען, אז איך האב זיך בעציויגען ניט ערנסט צו דער אויפגאבע, וואם איך האב זיך געשטעלט. דערפאר איז אויך איבעריג דער חסד, וואם איהר טהוט מיט מיר, בעפרייענדיג מיך פון א „קרימינאל־פראצעס". איהר גיט מיר גוטע האפנונגען, אז „וועגען מיין לעבען וועט מען ניט אורטהיילען לויט מיין ארטיקעל וועגען לאסאל'ן". איך שעהם זיך אבער ניט מיט דעם ארטיקעל, ווייל, איך פערזיכער אייך, איך האב זיך בעציויגען צו מיין אויפגאבע גאנץ געווייסענהאפט, וואם איך ווינש אויך אלעמען פון גאנצען הארצען.

ל. לאזאוויק

די גריכישע קונסט

(פון דער סעריע „קאַפּיטעלאַך פון דער קונסט געשיכטע".)

אַם גריכישע פֿאָלק, אין פֿיע־לע פֿרטים דאָס ענטוויקעלט־סטע און גייסטרייכסטע פון אַלטערטום, האָט בעוואוינט אַ האַלב־אינזעל, פֿיעל קלע־נער ווי דער שטאָט נויאָרק. דער ברעג, אַזוי געבויגען און געבראָכען, אַז קיין טייל פון לאַנד איז ניט געווען וווייטער ווי אַ פּאָר צעהנדליג מייל פון ים, האָט געהאָט אויסגעצייכענטע האָפענס. און ניט ווייט פון לאַנד איז אויף אין זייט קליין־אַזיען, אויף דער צווייטער איטאַליען און אויף דער דריטער עגיפּטען. דיעזע נאָהענטע שכנות'שאפט פון ים און די גוטע האָפענס האָבען פֿריה ערוועקט אין די גריכען אַ וואַנדערלוסט און אַן אונטערנעה־מונגס־גייסט. די גריכען זיינען געקומען אַלץ אָפּטער און אָפּטער אין לעבהאַפטע בעציהונגען מיט די אַרומיגע פעלקער און דאָס האָט זיי גע־בראַכט ניט נאָר מאַטעריעלע נוצען, נור אויך גייסטיגע, ווייל אייניגע פעלקער זיינען געשטאַ־נען אויף אַ פּיעל העכערע שטופּע פון קולטור ווי די גריכען צו יענער צייט, ווען זיי זיינען צום ערשטען מאָל געקומען מיט זיי אין בעריהרונג.

אינוועניג איז דאָס לאַנד געווען רייך אין אַזעלכע פּראָדוקטען ווי פייגען, טייטלען, אָפּעל־סינען, אייבערטען, ווייץ א. אַ. וו., ווי אויך אין מעטאַלען: אייזען, קופּער, זילבער. בעזאָנ־דערס רייך איז אויך דאָס לאַנד געווען אין מאַר־מאָר־שטיין.

די בעשעפטיגונגען זיינען דאָרום אויך געווען פערשיעדען, אָבער דער מאַטעריעלער וואָהלזיין האָט זיך הויפּטזעכליך געשטיצט אויף דער שקלאַפּען־סיסטעם. די צאָהל פון שקלאַפען, צו־זאַמענגעשטעלט מעהרסטענס פון בעזיעגטע פרעמדע פעלקער, „בארבארען", איז געווען אַ פיעל גרעסערע ווי די צאָהל פון פרייע בירגער. דער פרייער גריך האָט געקוקט אויף זיי מיט פעראַכטונג און בעהאַנדעלט זיי ווי חיות און די רייכטימער, וואָס זיי האָבען איהם געשאַפען, האָבען איהם געגעבען די מעגליכקייט פריי צו ענטוויקלען אַלע זיינע פעהיגקייטען.

וואַרפענדיג אַ בליק אַרום זיך האָט דער גריך געקאָנט זעהן וואונדערשעהנע לאַנדשאַפטען, צויבעראַהאַפטע וועלדער, בארג און ים אייניגע־היקט אין אַ ריינער, דורכזיכטיגער אטמאָספע־רע. דער מילדער וואַרימער קלימאַט האָט גע־

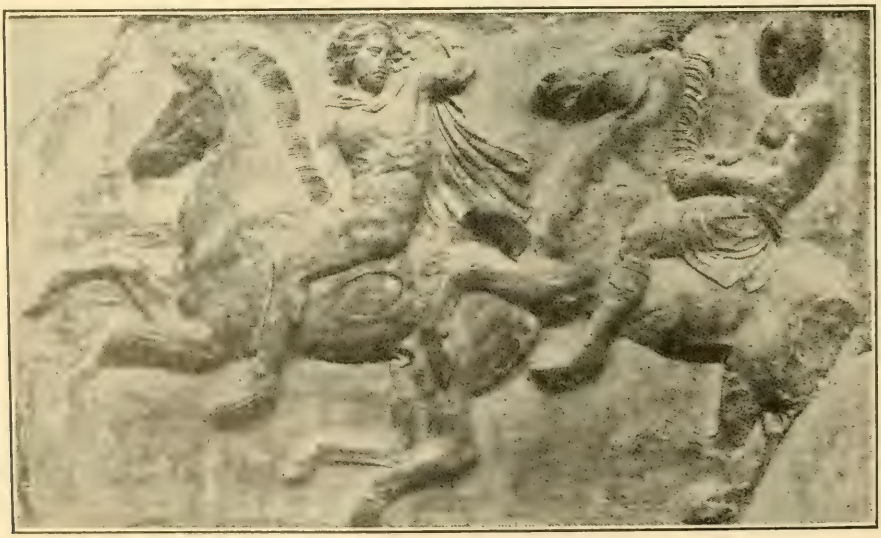

„די ריוטענדע אמהענער", פון פידיאס.

„דער דיסק־וואַרפער", פון מיראָן.

ווירקט ווי א כשוף אויף זיין פיזישער ענטוויק־לונג. פון דער בעריהרונג מיט די פערשיעדענע נאַטור־קרעפטען און ערשיינונגען צושפּיעלט זיך דעם גריך'ס רייכע און געזונדע פאַנטאַזיע און, ווערענדיג איינס מיט דער אַרומיגער נאַטור, לעבט ער זיך איין אין איהר אַזוי, אז יעדער בּאַרג, יעדער טהאָל, יעדע בעוועגונג פון דער נא־טור ווערט אָנגענומען פון איהם מיט לעבען און בעוואוסטזיין. ער בעזעצט די נאַטור מיט וועזענס, וואָס זיינען עהנליך צו איהם. געהט אויף די זון — איז עס אַפּאָלא, דער לייכטענדער גאָט אויף זיין רייטוואָגען; געהט אויף די לבנה — שוועבט עס דיאַנא, די צנועה'דיגע געטין, אויף איהר יאָגד; בעדעקען זיך די פעלדער מיט תבואה — שפּייזט עס די מוטער ערד, דעמעטער, איהרע ליעבלינגע. הינטער דעם וויעגען פון די בוימער, הינטער דעם מורמעל פון וואַסער־קווֹאל, הינטער דעם פּאַרב און דופט פון בלו־מען הערט ער דעם שפּיעל און געזאַנג פון די אייביג־יוגענדליכע נימפען, סאַטירען, דריאַדען א. אַז. וו.

און דער גריך זעלבסט איז פול מיט לעבענס־לוסט און רויהער קרעפטיגקייט. אָפּטע וואַנדע־רונגען, מלחמות מיט שונאים פון דרויסען, די שטענדיגע געפאַהר פון א שקלאַפען־אויפשטאַנד אינווייניג — דאָס אלעס האָט געבראַכט צו דעם אז די פיזישע ענטוויקלונג איז געוואָרען א נויט־וועניגקייט. די געזונטע און ערפרישענדע ארו־מיגע נאַטור האָט מיטגעווירקט און קערפּערליכע פּאָלקאָמענהייט איז געוואָרען א נאַציאָנאַלער און רעליגיעזער אידעאל, איהר פערעהרונג — א קולט. יעדער גריך האָט פּראַקטיש מיט זיין גיים־טיגער ערציהונג קולטיווירט זיין קערפּערליכע קראַפט און גראַציע. ספּעציעלע שוהלען זיינען געבויט געוואָרען פאר אלערליי אטהלעטישע און גימנאַסטישע איבונגען. אין דער פייערונג פון פיעלע יומים טובים האָבען אטהלעטישע איבונ־גען געשפּיעלט די הויפּט ראָלע. עטליכע טעג נאָכאַנאַנד האָט געדויערט די פייערונג. שלום איז פראַקטיש געוואָרען איבער'ן גאַנצען לאַנד און פון אלע זייטען האָבען זיך געצויגען טויזענדער מענשען — ארבייטער, קינסטלער, פילאָסאָפען, שטאַאַטסמענער — בייצואוואָהנען די וויכטיגע פאַסירונג. מיט דער גרעסטער ענט־ציקונג און געשפּאַנטקייט האָבען די פערזאַמעל־טע נאָכגעפאָלגט דאָס קרעפטיגע ראַנגלען זיך, דעם פלינקען לויף, דאָס ווילדע פליהען פון רויי־טער. אלע איינטיילנעהמער אין די שפּיעלען זיינען געווען נאקעט און האָבען געגעבען א גלענצענדע געזעגענהייט צו בעאָבאכטען דעם

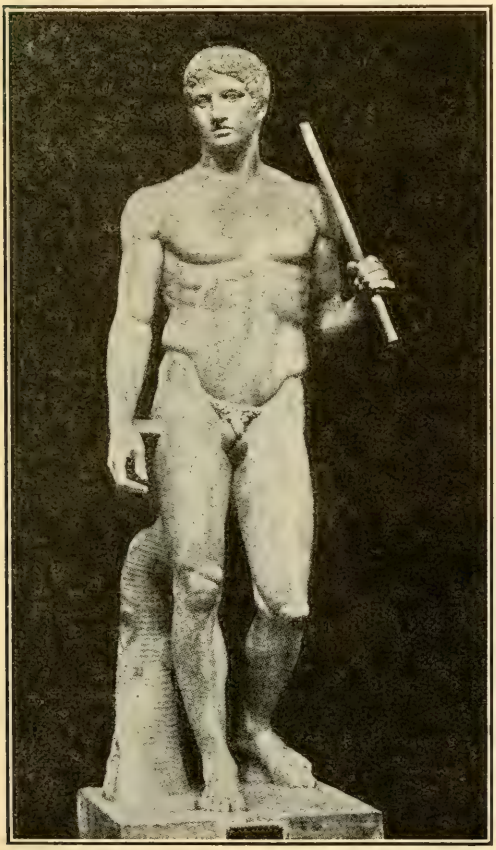

„דער שפּיעז־טרעגער", פון פּאָליקלעט.

מענשליכען קערפער אין זיין גאנצער סימעטרישער שהנהייט.

יעדער זיעגער איז אויפגענומען געוואָרען מיט'ן גרעסטען ענטוזיאזם. מען האָט איהם בעקרוינט מיט א לאָרבער קראנץ אין זיין גאנצער שבט איז געווען שטאָלץ אויף איהם. דיכטער האָבען איהם געווידמעט פּאָעמען און סקולפּטאָרען האָבען געשאפען פון איהם סטאטועס.

אין אזא אומגעבונג, אונטער אזעלכע וויר־קונגען האָט זיך ענטוויקעלט דער מענש, געזונט פיזיש און גייסטיג. ער האָט געלעבט אין איינקלאנג מיט זיינע נאטירליכע אינסטינקטען און נייגונגען און האָט פערמאָגט א וואונדערליכען זין פאר שהנהייט. די ליעבע צו שהנהייט איז געווען ניט נור אן עסטעטישער פערגעניגען, נור א עטהישע פליכט.

אין אכטען, זיבעטען און זעקסטען יאהרהונדערטע פאר קריסטוס זיינען די גריכען בעאיינפלוסט געוואָרען פון די אָריענטאלישע פעלקער, אין א משך אָבער פון עטוואָס מעהר ווי הונדערט יאָהר האָבען זיי זיך שטופענווייז דערהויבען צו דער העכסטער אייגענארטיגקייט.

טראָץ די שטענדיגע שטרייטיגקייטען צווישען די פערשיעדענע שבטים, האָבען די גריכען, צוליעב די אלגעמיינע מאטעריעלע אינטערעסען, צוליעב די געמיינזאמע שפּראָך, אבשטאמונג, רעליגיאָן, געפיהלט זיך פאר אן איינהייט אין געגענזאץ צו אלע „בארבארען", ווי זיי האָבען בעציכענט די פרעמדע, די ניט גריכען, און האָבען געקוקט אויף זיך ווי אויף אן אויסערוועהלטעם פאָלק. און וועז צאָהלרייכע האָרדען פון פערסיער האָבען אין פינפטען יאהרהונדער בפאלען דאָם לאנד, זיינען די גריכען ארויס געגען זיי פעראייניגט אלס א פאָלק און, קעמפּפענדיג לאנג און מוטהיג, האָט זיי זיך סוף כל סוף אייגעזעבען צו פערטרייבען דעם פיעל שטארקערען שונא. און דאן האָט זיך אָנגעהויבען די גלענצענדסטע עפּאָכע פון דער גריכישער געשיכטע, בעוואוסט אונטער דעם נאָמען די עפּאָכע פון פּעריקל, נאָך דעם נאָמען פון דעם גרויסען אטהענישען שטאטסמאן.

דער שטאָט אטהען, וועלכער איז געווען דער פיהרער פון די איבעריגע שטאָטען אין דיעזען פערטהיידיגונגס קריעג און וועלכער איז איצט געוואָרען דער פאָליטישער מיטעלפונקט, איז געלעגען אין רואינען. אויסנוצענדיג דיריכטהימער, וואָס מען האָט פארכאפט ביי די פערסיער, האָט מען זיך געזומען מיט דער גרעסטער פליסיגקייט די שטאָדט וועדער אויפצוריכטען. דאָס נאציאָנאלע לעבען האָט אָנגעהויבען שלאָגען מיט א האַסטיגען טעמפּא.

פּעריקל, דער לייטענדער גייסט פון יענער צייט, האָט געטהאָן אלץ, וואָס איז געווען אין זיינע קרעפטען פאר דער אויפבליהונג פון

„ניקע" — די זיעגעס־געטין.

שטאָט. צו זיין פריינד, דעם גרויסען סקולפּטאָר פידיאס, האָט ער איבערגעגעבען די אויפזיכט איבער אטהען'ס בעציערונג. און אונטער דער דירעקציאָן פון פידיאס און מיט דער מיטווירקונג פון פיעלע מייסטער זיינען כמעט טעגליך געשאפען געוואָרען אונפערגלייכליכע מיסטערווערק פון מאָהלערי, סקולפּטור און ארכיטעקטור. פיעלייכט דער פערל פון דיעזע אלע איז געווען דער פּארטהענאָן — א טעמפּעל פון דער גענטין אטהענא, די בעשיצערין פון'ס שטאָט אטהען. מאָהלער, סקולפּטאָרען, ארכיטעקטען — אלע האָבען זיך פעראייניגט און געשאפען די זעלטענע געבוידע.

דער פּארטהענאָן איז געשטאנען צווישען אנדערע געבוידעם אויף דעם פעלזיגען בארג אקראָפּאָל. פּראכטפּאָלע טרעפּ האָבען געפיהרט צו א ניט וועניגער פּראכטפּאָלען טהויער און דורך איהם אויפ'ן בארג, וואו הערשענדיג איבער אלע מאָנומענטען און געביידעם אויפ'ן הינטערגרונד פון ארומיגען לאנדשאפט האָט זיך רעליף אויפגעשניטען דער וואונדערליכער פּארטהענאָן. אלץ אין און ארום טעמפּעל איז געווען ווי א לויב־געזאנג צו אטהענא, דער גענטין פון חכמה און ארבייט און מוטה. און וויידמענדיג דיזען הימן צו דער גענטין, וועלכע איז געווען ניט

„ניאבא און איהר טאָכטער", פון סקאָפּאָס.

מעהר ווי דער סימבאָליזירטער גייסט פון שטאָאַט אַטהען, האָט דער גריך געזונגען אַ לויב־געזאַנג צו זיך זעלבסט און צו זיין אייגענעם גייסט, צו זיין אייגענער שעפּפונג.

דער גייסט פון טריאומף, די הארמאָניע פון דער זעעלע, דאָס עטהישע גלייכגעוויכט, וואָס האָט אויסגעצייכנט דעם פּעריאָד, האָט זיך אָבגעשפּיגעלט אין דער קונסט. אינדיווידועלע לייַדען און לייַדנשאפטען זיינען אלס טהעמען אויסגעמידען געוואָרען. אין אלגעמיין האָט דעם קינסטלער אינטערעסירט ניט אזוי דאָס כאראקטעריסטיש־אינדיווידועלע ווי דאָס טיפּיש נאַציאָנאלע, אָבער איבער אלץ איז די שהנע פאָרם געוואָנען דער הויפּט־צייל.

איינער פון זייערע גרעסטע קינסטלער איז געוואָן מיראָן, אַ ליעבהאָבער פון מענשליכען קערפּער אין ענערגישער בעוועגונג. זיינע סטאָטוען פון אטהלעטען האָבען בעציערט פיעלע גריכישע שטעדט. זיי זיינען געוואָן די פּאָפּולערסטע קונסטווערק. זיינע אטהלעטען זיינען אָבער ניט געוואָן בלויז קאָפּיעס פון דער נאַטור, נאָר אידעעלע טיפּען. דעם גריכישען קינסטלער האָט ניט בעפריעדיגט די נאַטור אַליין, שהן און פאָלקאָמען ווי זי זאָל ניט זיין. פלייסיג שטודירענדיג די ווירקליכקייט, האָט ער געזוכט און געקליבען די בעסערע פאָרמען און פערריכטענדיג איהרע דעפעקטען, האָט ער געפּראָווט בעשאפען יענעם אידעעלען טיפּ פון פאָלקאָמענהייט, וואָס די נאַטור האָט געהאַט, נאָך זיין מיינונג, בכוונה צו שאפען. די נאַטור שטרעבט צו פאָלקאָמענהייט.

דער „דיסק־ווארפער" איז א קאָפּיע פון איינעם פון מיראָן'ס פערלאָרענע ווערק. עס שטעלט פאָר דעם מאָמענט פאר דעם אָפּלאָזען פון דיסק (א דיסק איז א רונדע פלאטשיגע שטיק מעטאל, וואָס די אטהלעטען פלעגען ווארפען אויף א וויַיטע שטרעקע). די לינקע פוס עטוואָס אונטערגעבויגען, די רעכטע פעסט אָנגעשפּאָרט אין דער ערד, די האַנד אויסגעשטרעקט, רייסט זיך דער קערפּער פאָראוים. יעדער מוסקול איז שטייף און אָנגעשטרענגט — אין ערוואַרטונג. די גאַנצע ענערגיע איז קאָנצענטרירט אויף דעם נעקסטען מאָמענט. איין אויגענבליק — און דער דיסק ווערט בליץ־שנעל דורכשניידען די לופט און דער אטהלעט ווערט זיך אויסגלייכען שהן, מעכטיג און שטאָלץ.

א צווייטער סקולפּטאָר, דער גרעסטער פון אלטערטהום און פיעלייכט פון אלע צייטען, איז געווען דער דערמאָנטער פידיאס. ער איז ספּעציעל בעריהמט געווען דורך זיינע געטער־סטאָטוען, אין וועלכע ער האָט פערקערפּערט דעם פאָלקס־גלויבען אין זיין גאַנצער הערליכקייט. די רעליגיאָן פון גריך איז ניט געווען ענג־דאָגמאָטיש, פרעמד איבערהויפּט. פערקעהרט, זי איז געווען סאַנקניצאָנירט פון פערנונפט; די רעליגיאָן איז געווען א סאָרט איבערשריפט אויבער דעם פאָלק'ס אייגענע אידעען און אידעאָלען; אין איהר איז געווען אויסגעדריקט און פּראַקטיזירט דאָס העכסטע פון מענשליכער שעהנהייט, ווירדע און לעבענס־פרייד.

פידיאס בעריהמטעסטע ווערק זיינען געווען די סטאָטוען פון גאָט צעאוס און געטין אטהענא, ביידע פון קאָלאָסאָלען גרויס, געמאכט פון גאָלד און עלעפאַנטביין און בעציערט מיט בריליאַנטען. דער אייַנדרוק פון דיעזע סטאָטוען איז געווען גראַנדיז. די אלטע שרייבער ריהמען זיי מיט דער גרעסטער בעגייסטערונג. צום בעדויערן זיינען זיי, ווי אלע אַנדערע פידיאס ווערקע, פערלאָרען געגאַנגען. דאָך איז זיין רוהם ניט פערקלענערט געוואָרען א דאנק דעם וואָס די סקולפּטור־אַרבייטען פון פּאַרטהענאָן זיינען נעמאכט געווען אונטער זיין אויפזיכט. זייער אונפערגלייכליכע גרופּירונג איז מייסטערהאפט געפּלאַנט און זאָגט עדות ווען זיין אונווייפעלהאטע געניאַליטעט.

איינע פון דיעזע ארבייטען איז „די רייטענדע אטהענער". אויף פייערינע, אונגעדולדיגע, פּראכטפולע פערד רייטען געזונטע אטהלעטען, זיצענדיג מיט זיכערהייט, ווי געבאָרען אין זאָטעל. די פערד און די רייטער זיינען פון איין שטיק גענאָסען.

גלייכצייטיג מיט פידיאם האָט געלעבט פֿאַר־
לויקעט, בעוואוסט און בעוואונדערט אויף פֿאר
זיינע געטער און אַטהלעטן. די ערשטע זיינען
אלע פערפֿאָרען געגאנגען, פון די לעצטע זיינען
געבליבען אַ פּאָר קאָפּיעס. איינע פון זיי איז
„דער שפּיעז־טרעגער". שטודירענדיג אונער־
מיעדליך די נאַטור, האָט פֿאַליקלעט מעהר ווי
אַנדערע קינסטלער געווידמעט זיין וויסען און
טאַלאַנט דעם איין און אייניגען ציעל — אויף־
צוברויען אין דער סקולפּטור אַ טיף פון פּאָל־
קאָמענער פּראָפּאָרציאָן. ער האָט עס ערייכט
אין זיין „דער שפּיעז טרעגער". אַ יונגער אַט־
לעט מיט אַ מאַסיוון קאָפּ אויף אַ מוסקולוסען
לייב טראָגט אַ שפּיעז אויף די בריידע שולטע־
רען, ער שפּרייזט רוהיג און געלאַסען — אַ בילד
פון האַרמאָנישע פֿאָרמען און יוגענדליכער
קראָפט.

* * *

נאָך אַ קורצען פּעריאָד פון רוהיגען לעבען
און שאַפען איז דורך פערשיעדענע סכסוכים ער־
וועקט געוואָרען די אַלטע שנאה צווישען אייר־
לינג שטאַטען. עס האָט אויסגעבראָכען אַ בירר־
גער־קריעג. די איינהייט איז צושטערט געוואָ־
רען, די רוה איז פערשוואונדען. אַ פּיבערר־
שער דראַנג האָט דורכגעציטערט די לופֿט. די
קונסט האָט נאָך אלץ געבליהט, אָבער איהר
כאראקטער האָט זיך געביטען. עס האָט אָנגע־
הויבען פערשווינדען דאָס גראַנדיעזע; עס האָט
זיך אָנגענומען בעוויזען דאָס ליידענשאפטלי־
כע, אויסגעאייכטע, ראפינירטע. עס האָבען
זיך געביטען טהיילוויין אויף די סוושעטען.
דעם פּלאַץ פון די אַלערהעכסטע געטער צעאוס
און אַטהענאַ האָבען פערנומען באָקכוס, דער
גאָט פון ווין און שכרות, און וועגוס, די געטין
פון ליעבע און שהאנהייט. און די קונסט איז
שוין מעהר ניט ווי אַ כאָל פאַטראָניזירט גע־
וואָרען פון שטאַאַט; פּריוואַטע פערזאָנען —
מעצענאַטען — האָבען איהר געגומען אונטער
זייער השגחה.

דער קינסטלער, וועלכער האָט אויסגעציי־
כענט אָפּגעשפּיגעלט דעם גייסט פון דער צייט,
איז געווען סקאָפּאָס. אין „ניאָבא און איהר
טאָכטער", אַ קאָפּיע פון אַ טהייל פון זיינער
אַ גרופּע, זעהט מען די לעגענדאַרישע קעניגין,
וועלכע איז אַזוי גרויזאַם בעשטראָפט געוואָרען
פאר איהר הוצפּה צו פערגליכען איהרע קינדער
מיט די געטער אפּאָלא און דיאנא. דאָס
קינד, וועלכע איז צוגעפּאלען אין גרויס שרעק
צו דער מוטער, איז דאָס לעצטע פון איהרע
זיעבען זיהן און זיעבען טעכטער — די איבע־
ריגע האָבען די געטער שוין געטויטעט. מיט
שרעקליכען אנגסט ערוואַרט די מוטער דעם אונ־
בערמיידליכען כאָטעגט, וועו איהר לעצטעם
קינד וועט פון איהר אוועקגעריבט ווערען. אינ־
סטינקטיוו שטרעקט זי אוים איין האַנד צו שיי־
צען איהר קינד, מיט דער צווייטער פרעסט זי
עס צו צו איהר לייב. די אויפּפאַסונג איז
העכסט דראַמאַטיש און כאראקטעריסטיש פאר
דער צייט.

בעריהמטער נאָך פון סקאָפּאָס איז געווען
פּראַקסיטעל. זיין „הערמעס", אייגער פון די
וועניגע איבערגעבליבענע גריכישע אָריגינאַלען,
איז אויך אייגס פון די וואונדער אין דער
קונסט־וועלט. הערמעס, די געטער'ס שליח,
האַלט דעם יונגען באָקכוס אויף זיין האנד. אָנ־
געשפּאַרט אָן אַ בוים, קוקט ער ווייט און פער־
חלומ'ט. זיינע געטאָקטע געזיכטספּיגע זיינען
גייסטריך און איידעל, זיין קערפּער איז קרעפ־
טיג און צארט. אַ קוים בעמערקבארער שטיפּע־
רישער שמייכעל שפּיעלט אויף זיינע שעהנע
ליפּען און די גאַנצע פיגור איז ווי איינגעהילט
אין אַ שלייער פון פּאָעטישער שטימונג.

אַ קאָפּיע פון זיינס אַ צווייטעם ווערק איז
„דער פּאוון", אַ סאַטיר, — אייגער פון די
האַלב־געטליכע לוסטיגע וואַלד־און פעלד־בעשע־
פענישען, וואָס די גריכישע פאַנטאזיע האָט
ארויסגעבראכט. אין איין האנד אַ פליוט,
שטעהט ער זאָרגלאָז, אָנגעלעהנט אָן אַ בוים.
פון ביידע זייטען קאָפּ שטעקען ארוים זיינע
שפּיציגע אויערלעף — אַ צייכען פון זיין אָפּ־
שטאַמונג און אַ פערשייטעם שמייכעל בעלייכט
זיין געזיכט.

דער דריטער גרויסער סקולפּטאָר פון דיעזער
צייט איז געווען ליזיפּוס. אַזוי ווי פּאָליקלעט,
האָט ער זיך אויף פערנומען מיט דעם מענש־
ליכען קערפּער אין זיינע פּאָלקאָמענע פּראָפּאָר־
ציאָנען: זיין אידעע אָבער פון דיעזער האר־
מאָניע איז געווען גאַנץ פערשיידען פון פּאָלי־
קלעט'ס. די קערפּער פון זיינע אַטלעטען זיי־
נען לענגער, זייערע קעפּ קלענער, זייערע מוס־
קולען צארטער. זייער גאַנצער אויסזעהן מעהר
בעלויכטען פון מענשליכען געדאַנק, וועניגער
טהיריש, רויה. „דער מאַן מיט אַ שאַב־אייזען"
איז אַ קאָפּיע פון אייגעם פון זיינע פערלאָרענע
ווערק. דער אַטלעט שאַבט אָב פון זיך די זאַמד
און אויל, מיט וועלכע מען פלעגט זיך בעדעקען
פאר די איבונגען; זיין קלייגער אויסדרוקפולער
קאָפּ שטיצט זיך אויף אַ הויכען שלאַנקען קער־
פּער. ער איז פערטהאָן אין זיין ארבייט, אָבער
ער רוהט — עס שפּיעלט אין איהם אַ לייכטע
זאַרגהאָזיגקייט.

* * *

די אינע[illegible]ע סכסוכים, וואָס האָבען
וויייטער אלץ מעהר זיך פערשארפט, האָבען גע־
געבען אַ גלענצענדע גלעגענהייט דעם קעניג
פון מוקדון, פיליפּ, און זיין בעריהמטען זוהן
אלעקסאנדער צו עראָבערען גריכענלאנד און צו
רעגיערען איבער איהר מיט אַ שטארקער האנד.
אַ שילער פון דער גריכישער קולטור און אַ גרוי־
סער פערעהרער פון איהר קונסט, האָט אלעק־

סאנדער געשטיצט און פערשפרייט די גריכישע קונסט איבער זיין גאנצער ברייטען קענגרייך. איהר איינפלום האָט דערגרייכט עגיפטען און אינדיע און אפילו כינא. די קונסט איז געווא־רען מעהר פערשיעדענארטיג און סענזאציאנעל; די שטארקסטע אויפרעגונגען, די טיעפסטע אי־בערלעבונגען האבען געדיענט פאר סוזשעטען.

די קונסט האָט אויפגעבליהט אין פערשיי־דענע וועלט־צענטרען. איינער פון די גרעסטע איז געווארען רהאדאס. דאָרט האָט זיך געפו־נען די בעריהמטע סטאטוע „לאאקאאן מיט זיי־נע זיהן". דער פריסטער לאאקאאן האָט זיך פערזיכערט גענגען די גענטער אין דער טראיאנער מלחמה און זיי האבען אנגעשיקט די שלאנג איהם צו בעשטראפען. אונטער'ן בים פון שלאנג דרעהט זיך דער פאטער אין שרעקליכער אגאניע; ארומגערינעלט און איינגעקלעמט, ווי מיט אייזערנע קייטען ארומגעכאפט, רייסט דער אינגערער זוהן דעם שלאנג'ס קאפ אין א נוצ־לאזען פערזוך זיך צו בעפרייען. די שלענג גליטשען זיך און וויקלען זיך אלץ פעסטער און פעסטער ארום די קערפער, יעדעס גליעד פון וועלכע דריקט אוים איבערמענשליכע לייד־ען.

עהנליך אין גייסט איז „דער שטארבענדער גאלליער", א ווערק געשאפען אין דעם גרויסען קונסט־צענטער פערגאמאן. די סטאטוע שטעלט פאר איינעם פון יענע ווילדע גאלליער, וועלכע זיינען אנגעלאפען אין גרויסע מחנות, דראהענ־דיג די עקזיסטענץ פון דער גריכישער ציווילי־זאציאן. אונטערגעשניטען פון שונא'ס שווערד, רא־נגעלט זיך דער מעכטיגער בארבאר מיט'ן טויט, אין די לעצטע מינוטען פון טיעפסטער אגאניע. מיט די לעצטע כחות אנשפאַרענדיג זיך אויף דער האנד, זינקט ער אהנמעכטיג. זיינע פיזישע ליידען און זיינע נאציאנאלע שטריכען זיינען געכאפט מיט מיסטערהאפטען רעאליזם.

א סטאטוע, וואס האָט קריסטאַליזירט דעם טומעל־גייסט פון דער צייט, איז „ניקע", די געטין פון זיעג; זי איז געשטעלט געווארען צום אנדענקען פון אן ערפאלגרייכער ים־שלאכט. די געטין טראגט זיך שטורמיש פארואים, צושניי־דענדיג דעם ווינט, וואס שפיעלט מיט איהר קלייד און קנייטשט עס אין טויזענדער פאלדען איבער איהרע בולט'ע פארמען. אזוי לעבהאפט איז די פיגור, דאס עס דוכט זיך, אז מען קען הערען איהר אטהעם און הארץ־קלאפ.

פאר דער גאנצער צייט פון גריכענלאנד'ס אויפשוואונג און אונטערגאנג איז לאנגזאם גע־וואקסען א נייע מאכט — רום. אין יאהר 146 פאר קריסטוס האָט רום איינגענומען גריכע־לאנד. טויזענדער פון די בעסטע גריכישע קונסט־ווערק זיינען איבערגעפיהרט געווארען קיין רום. פיעלע גריכישע קינסטלער האבען זיך דאָרט בעזעצט. דורך רוים האָט די גריכי־שע קונסט וויייטער פערשפרייט איהר איינפלום, און דיעזער איינפלום לאזט זיך שפירען אין א שוואכערען אדער שטארקערען גראד אין פער־שיידענע צייטען און האָט דערגרייכט ביז צו אונזער צייט.

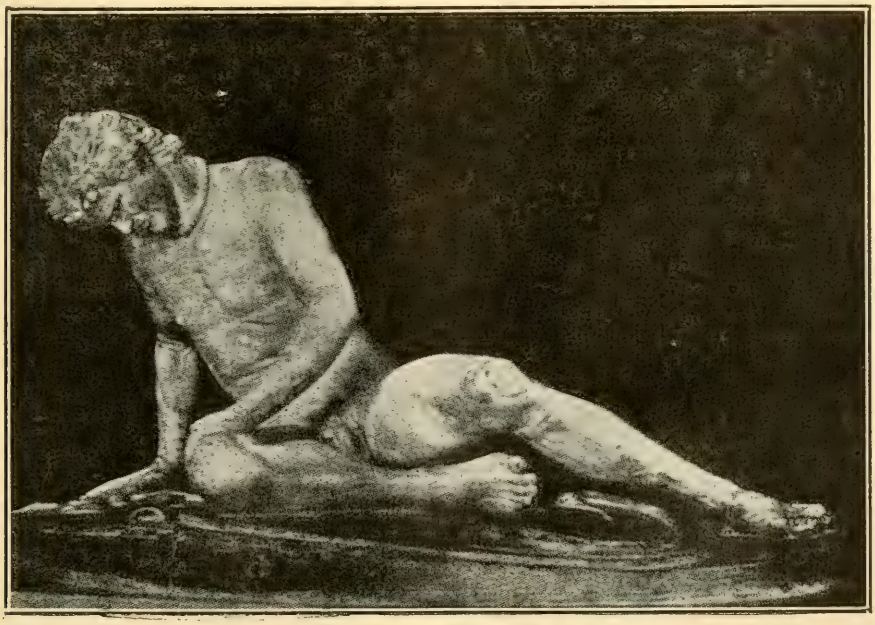

„דער שטארבענדער גאַלליער",

א. ליטווין:

די אידישע פאָלקסשאפונג אין בילדער

III וועלווייל זבאַרזשער.

ווישען אלע אידישע פאָלקסדיכטער פון דעם פאַריגען יאָהרהונדערט, איז וועלווייל זבאַרזשער, אָהן אַ ספק, די סאַמע אַריגינעלע, די סאַמע ארטיסטישע נאטור. ער איז נעבוירען אין זבארזש, אַ קליין שטעטל אין דער בוקאָווינע, האַרט ביי דער רוסישער גרענץ. פון זיינע ריהרענדע פערזען, וואָס ער האָט געשריבען אין העברעאיש אויף זיין פּאָטער'ס טויט, איז קענטיג, אז ער האָט געמוזט האָבען ניט גאָר קיין געוואָהנליכען פאָטער, און אז די ענטוויקלונג פון זיין טאַלאַנט און אַריגינעלקייט פון זיין נאטור האָט ער, אין אַ גרויסען גראַד, געהאָט צו פערדאַנקען זיין היימישער ספערע. דאָך איז אונז וועגען זיינע ערשטע קינדעריאָהרען און יוגענד גאָנץ וועניג בעקאַנט. זאָהר וועניג וויסען מיר אויך פון זיין שפּעטערן דיגען לעבען. עפּעס האָט זיין לעבען געטראָגען אַ לענגעדאַרען כאַראַקטער. נאָך פאַר זיין לעבען איז ער אַ לעבעריגע לענגעדע געווארען. זיין טיפּ אַריגינעלע, כמעט געניאַלע נאטור, האָט אלעמען בעצויבערט. וועלווייל זבארזשער איז ווי אַ ווינשפינגערעל געווען. ער האָט שטענדיג אומגעוואַנדערט. און וואוהין ער איז געקומען, דאָרט איז ער געווען ווי אַן אבן־טוב. קליין און גרויס, פריי און פרום, אַרעם און רייך — אלע האָבען געגאַרט וועלווילען צו זהען, וועלווילען צו הערען, צו הערען זיינע טיפּ ריהרענדע לירישע לידער און שמערצליך בייסענדע סאַטירען. עס איז שווער צו זאָגען, וואָס ער איז מעהר געווען: צי אַ לירייקער, צי אַ סאַטירייקער. ער איז געווען געקאָנטען פון דעם שטאָפּ, פון וועלכען ביי נאַרמאָלע בעדינגונגען קען אמאָל ארויסקומען אַ היינע; אין גאַליציאנער און בוקאָווינער גהעטאָ האָט פון איהם געקענט ווערען אַ בדחן.

וועלווייל האָט התונה געהאָט פריה, ווי גאָט און וו גוטע און פרומע לייט האָבען געבאָטען. ער האָט געזומען אַ זבארזשער מיידל, אַ פרומע, אַן אבערגלויבישע און אַן אונווויסענדע. ער איז שוין אָבער אין דער יוגענד געווען פערכאַפּט פון אָפּיקורסישע געדאַנקען. די ווייב האָט איהם ניט געקענט פערשטיהן. דער לעבען איז געווען אַ צו ריסענער און אין ניכען האָבען זיך די פּאָר פּאָלק ג'גט. דאָס איז געווען דער פאקט. די לעגענדע, ווי דער לעזער וועט שפּעטער זהען, האָט זיין התונה האָבען אביסעל פערפּוצט.

וועלווייל איז געווען אַן זבארזש אַ מלמד. אָבער ניט קיין פשוט'ער מלמד. ער האָט געלערענט מיט די קינדער תנ"ך מיט מענדעלסאָן'ס באור און דעם „תרגום אשכנזי" (דייטשע איבערזעצונג). אין חסיד'ישען רבי'ן האָט ער ניט גלויבט און אין דער פרייער צייט פלעגט ער מאַכען אויף איהם, אויפ'ן רבי'ן, ליעג'ען. דערצו איז ער געווען ניט פרום און, אלס זעלבסטשטענדיגע שטאָלצע נאטור, האָט ער זיך פאר'ן עולם ניט שטאַרק בעהאַלטען. זבארזש איז אָבער געווען אַ פאַנאַטיש־חסידיש־שטעדטעל. אַ געוויסע צייט האָט מען ניט געוואָגט איהם אָנצוריהרען, ווייל ער איז געווען פון אַ שעהנער באַלעבאַטישער משפּחה, ענדליך האָט שטעדטעל ניט געקענט פערטראָגען זיין אפּיקורסות, מ'האָט איהם פערמסר'ט ביין רב. דער רב האָט איהם נעשיקט רופען און צוויישען איהם און וועלווילען איז פאָרגעקומען אַזאַ כאראקטעריסטישע סצענע.

דער רב: דו, יונגאַטש אייגער, לייזאק אייגער, טריפ'ניאק, ו... לטאי, אפּיקורוס, עוכר ישראל! איבער דיר שטאַרבען קינפּעטאַרינס און קליינע קינדער! איבער דיר פערלענגערט גאָט דעם גלות...

וועלווייל: רבי, וואָס שרייט איהר, וואָס זידעלט איהר מיך, וואָס האָב איך אזוינס געטהאָן?

דער רב: סטייטש, דו פושע ישראל, דו פרעגסט נאָך: וואָס האָסטו געטהאָן? מ'זאָגט, אז דו נעהסט אום מיט אַ פרעמד וויבעל.

וועלווייל (קוועטשט מיט די פליצעס): אַ פרעמד וויבעל? וואָס רעדט איהר, רבי! איך קען איך ברענגען פון דער פאַליציי איהר געבורטשיין, אז זי איז אַ געבאָרענע אַ היגע... ניט קיין פרעמדע...

דער רב: סטייטש, דו יונגאַטש, מ'האָט געזאָגט, ווי דו האָסט אָנגעצונדען פרייטאג־צונאכט אַ ליכט.

וועלווייל: אמת, נור ווי איך האָב זיך דערמאָנט, אז ס'איז שבת, האָב איך דאָס ליכט תיכף פערלאָשען...

דער רב: ציגארען רויכערסטו אום שבת.

וועלווייל: איך — ציגארען? ! קיינמאָל ניט אויפ'ן לעבען! איך האָב אַ לולקע, האָב איך מיר שבת געקויכערט...

דער רב: די שטיוועל פוצסטו אום שבת!

וועלווייל: שטיוועל טאָר מען שוין אויך ניט פוצען?...

דער רב: ס'איז אַ מלאכה!...

וועלווייל: ביי אַזאַ קאַליקע, ווי איהר,

איז פּוצען שטיוועל א מלאכה. איך קען אבפּוצען צעהן פּאָר שטיוועל אין א פערטעל שעה. ביי מיר איז דאָס גאָר ניט קיין מלאכה.

פון אָט דעם געשפּרעך, וואָס האָט, נאטירליך, אויף א לעגענדארישען כאראקטער, איז צו זעהן, דעם שארפען סאטירישען טאָלאנט, וואָס האָט זיך שוין פריה ענטוויקעלט ביי דעם דיכטער.

זעלבסטפערשטענדליך, אז וועלוועל האָט ניט געקענט בלייבען לאנג אין שטעדטעל. די פער־פאָלגונגען פון איין זייט און די אינערליכע שטרעבונגען פון זיין ארטיסטישער נשמה פון דער אנדער זייט, האָבען איהם געשטויסען, נע־טריבען פון זיין היימישען נעסט, האָבען איהם געצוויגען אין דער וויטער וועלט אריין.

די וויטע, בריטע וועלט פּאר אן ענטוויקעל־טערען קליינשטעדטעלדיגען גאליציישען יונגען מאן, איז דעמאָלט געווען בראָד — די ירושלים פון גאליציען. בראָד, ווי דעם לעזער איז שוין בע־קאנט פון מיין פריהערדיגער בעריכ בראָדער׳ס כאראקטעריסטיק, איז געווען אין יענער צייט — מיט א 60—70 יאָהר צוריק — א שטאָדט פון לומדות, פון השכלה, פון פרנסה, פון א פריען, פרעהליכערען לעבען.

און אהין, אין בראָד, איז געקומען וועלוועל זבארזשער.

מיר ווייסען, אז נאָך זייענדיג א מלמד, לע־בענדיג אין זיין שטעדטעל זבארזש, האָט שוין וועלוועל פערפאסט ליעדלעך. דאָרט איז דאָס ביי איהם געווען א שפּיעל, א צייטפערטרייב. ער איז געווען א משכיל, א פריידענקער, האָט געקענט גוט העברעאיש, געלעזען די דייטשע ליטעראטור. פאר דעם ערוואכטען גייסט פון דעם טאָלאנטפו־לען דיכטער איז זיין שטעדטעל געווען צו ענג. בראָד איז שוין פון לאנג געווען א נעסט פון השכלה. דא האָט ער געקענט זיך מעהר פערפעק־קאמען אין בילדונג, האָט זיך געקענט פרייער אבגעבען זיין דיכטערישען טאָלאנט.

עס איז אבער אויך אין בראָד ניט געווען קיין מענש, וואָס זאָל פערשטעהן די טיעף־בעגאבטע, קאמפליצירטע נאטור פון דעם גרעסטען גאליציא־נישען דיכטער; וואָס זאָל איהם קענען דעם וועג וויזען צו א נארמאלער עבטוויקלונג פון זיינע אונגעוועהנליכע גייסטיגע פעהיגקייטען. דערצו איז אין דער נאטור פון דעם קינסטלער אליין גע־וועז צופיעל סתירות, צופיעל פייער און ליידענ־שאפט האָט געברויזט אין איהם, אז ער זאָל געהן מיט דעם נאטירליכען גאנג פון אנדערע רוהיגערע נאטורען. וועלוועל זבארזשער האָט ליעב געהאָט דאָס לעבען און מעהר פון אלץ די הריי פרעהליכע מתנות פון לעבען: ווייב, קרויען און געזאנג. פון וועלוועל זבארזשער האָט גע־קענט זיין אייגער פון די שענסטע אידישע דיכ־טער, און, צוזאמען דערמיט, אייגער פון די גרעס־טע קולטור־ און פרייהייטס־קעמפּפער ביי אידען, וועז ער וואָלט געהאט דעם ריכטיגען וועגווייזער. אבער, ווי א סך אידישע דיכטער, האָט ער זיך אליין געמוזט דורכשלאָגען א וועג, בלאנדזשענדיג און טאפּעגדיג. און זיין וועג, ווי דער וועג פון א פולע אנדערע אידישע טאלאנטען, איז פול גע־וועז מיט דערנער. זיין לעבען איז א טראגעדיע געווארען. די טראגעדיע איז נאָך שטארקער געווען דערפון, וואָס זי איז געווען ניט קיין מאטעריעלע, — עקאנאמיש האָט זבארזשער כמעט קיינמאָל ניט געליטען פון דעם מאמענט אן, וואָס ער איז נתגלה געווארען פאר א דיכטער, — זי איז געווען א גייסטיגע, א מאראלישע. זיין לעבען איז געווען א שטורמדיגער מאָנאָלאָג און אן אייביגע טרי־פענדע וואונד. אייביג אין לוסטיגער קאמפּאניע, אין דער געזעלשאפט פון פרויען, האָט ער זיין ליעד קיינמאָל ניט געזונגען אהן א גלאז ווין. קיין מארשאלאק, קיין בדחן איז ער אייגענטליך ניט געווען. אזוי ווי בעריכ בראָדער, האָט ער אויף חתונות קיין מאָל ניט געזונגען. אויסער אין מאָל, געצוואונגענערהייט אויף א חתונה פון גנבים, — ווי עס וועט שפּעטער דערצעהלט וע־רען. עס פלעגט טרעפען, אז מ׳פלעגט איהם מיט גרויס מיה איינבעטען, ער זאָל קומען אויף א וע־טשערע. האָט דאן א מארשאלאק געמוזט זיין בעזונדער. ער איז געווען צו שטאָלץ, ער זאָל קאָנ־קורירען מיט געוועהנליכע בדחנים און מארשא־ליקעס.

אז בראָד איז אונטערגעגאנגען איז וועלוועל, ווי זיין פאָרגענגער — בעריכ בראָדער, צוויק קיין רומעניען, וואָס איז דעמאָלט געווען פאר וואנדערלוסטיגע און גליק־זוכענדע אידישע יונגעלייט א מין קליין אמעריקא.

וועלוועל זבארזשער איז געווען א שהנער יונג, א העלד. ער איז תמיד געגאנגען נעט גע־קליידט: אין א שוואַרצען וויזיט־ראָק, אין א ווייסע גשפּרעסטע העמד, אין א צילינדער, אין האנדשוה. קיין פּארשטעלונגען פון זיינע ליעדער האָט ער קיינמאָל ניט געמאכט. קיין מימיק, קיין דראמאטישע עפעקטען — קיינמאָל ניט ג׳ע־ברויכט. ער איז געשטאנען ביי א טישעל, און האָט זיינע, אויפ׳ן ארט פערפאסטע ליעדער, דע־קלאמירט אדער געזונגען. אויפ׳ן טישעל האָבען געמוזט שטעהן צוויי ליכט און א פלאש ווין. זאָגענדיג, אדער זינגענדיג זיינע ליעדער, פלעגט ער אפט גיסען אין זיך דעם ווין א גלאז נאָך א גלאז. שבור איז וועלוועל קיינמאָל ניט געווען. ער האָט געקענט טרינקען.

די קאמפּאניע, אין וועלכער וועלוועל זשבאר־זשער האָט זיך תמיד געפונען, איז אין איהר גייסטיגער און מארשישער ענטוויקלונג געשטא־נען א סך נידעריגער פון דעם דיכטער. דאָס זיי־נען געווען, דאָס רוב, אידישע סוחרים פונ׳ם נייי־מארישען שניט. פון אמת׳ער השכלה האָבען זיי וועניג וואָס געהאלטען און געוואוסט. זיי האָבען

אויפגענומען איהר אויבערפלעכליכען גלאנץ און ניט איהר תוך. די פראגען פונ׳ם אידישען לעבען האבען זיי וועניג אינטערעסירט. זייער גאנצע אינערליכע וועלט איז געווען פערנומען מיט איין זאך — מיט מסחר. אין רומענין האבען דעמאלט אידישע סוחרים גוט פערדיענט. קומענדיג אהין פון גאליציען, פון דרום־רוסלאנד, צוליעב גע־שעפט, האבען זיי ליעב געהאט פריי און לוסטיג צו פערברענגען די צייט. דער דיכטער האט זיך געפיהלט אינזאם אין זייער קרייז. זייער וועלט איז געווען פרעמד זיינער. ער האט ניט געוונגען זיי „צום לאכען און שפאס מאכען". ער האט געוונגען פאר זיך, ווי דער פויגעל זינגט. ניט, ווי דער פרייער פויגעל, נאר — דער פויגעל אין שטויג. זיין ליעד האט ער קיינמאל ניט לאנג פער־טראכט. אי די וועלטער, אי דעם נגון האט ער כמעט שטענדיג פערפאסט אויפ׳ן ארט, אהן א שום הכנות. און וואס מעהר ער האט אין זיך געגאסען ווין, אלץ שטארקער, אלץ געפיהלפא־לער האט געשטרעמט פון זיין ברוסט זיין ליעד. און דאך איז די טעמא פון זיין ליעד קיינמאל ניט געווען קיין צופעליגע. יעדע טעמא איז געווען אן אנגעווהטאגטע פראגע פונ׳ם אידישען, פונ׳ם אלגעמיינעם לעבען. זיין ליעד איז געווען, אדער א שארפע בייסענדע סאטירע, אדער א טיפע עלעגיע, וואס האט בעקלאגט דעם אלמענשליכען אייביגען וועה. און אזוי אויפריכטיג איז געווען זיין אויגענער געפיהל, אזוי שטארק זיין לירישע קראפט, אז אפילו אט די ערנסטע, צו־ערנסטע טעמאס פון זיין ליעד האבען זיינע צוהערער בע־צויבערט. זיינע ליעדער זיינען געווהנליך זהר לאנגע. און דאך האבען די צוהערער מיט גע־שפאנטער אויפמערקזאמקייט געהארכט דעם דיכ־טער, האבען איהם ממש פערגעטערט. אזא קראפט האט ער בעזעסען אי אין זיין טאלאנט, אי אין זיין פערזאן.

פערשיעדענע לעגענדעם געהען ארום וועגען זבארזשער׳ן. ער איז געווען זהר גלייכגילטיג צו פרויען; יעדער ראמאן זיינער איז בעציערט מיט א לעגענדע; אויך אין דער לעגענדע פון דעם לעצטען ראמאן איז געווען א שטיק ווירק־ליכקייט. נאך זיינע יאהרעלאנגע אומוואנדערונ־גען איבער רומענין, עסטרייך, קאנסטאנטינא־פאל, האט ער זיך בעקענט מיט דער שהנער נייטאדען מלכה׳לע — און דאס איז געווען זיין לעצטער ראמאן. די שעהנע מלכה׳לע איז איהם געבליבען טרוי ביז צום ענד פון זיין לעבען. זי איז אליין געווען פון בוקארעסט (רומענין) און האט זיך שפעטער בעזעצט אין קאנסטאנטינא־פאל. זי האט אפנים גוט פערדיענט און איז גע־ווען פערמעגליך. זי האט פערזיסט דעם דיכ־טער׳ס לעצטע יאהרען. לויט ווי מיר האט דער־צאהלט א געוויסער פערעלמאן, אייניער פון די ארויגינעלע בראדער זקנים, איז די העלדין פון וועלווע׳ס לעצטען ראמאן געווען א געבילדעטע און רייכע פרוי. זי האט איהם געגעבען א פאר טויזענד רענדלעך נדן. ער האט געקענט דורכלע־בען רוהיג זיינע לעצטע יאהרען. נאר וועלווע האט ניט געקענט לעבען רוהיג. ער האט אומגע־וואנדערט ביז צו ענד פון זיין לעבען. אין זיינע לעצטע יאהרען, וועז זיין אייגענע שטים איז שוין שוואכער געווארען, האט ער, ווי זיין פארגענגער בעריל בראדער, צוגעברויכט אן אונטערהעפער, שלמה האט ער געהייסען. ער איז געווען א גוטער טענאר, נאר האט געהאט א קרומען פיסק. ווי דערזעלבער פערעלמאן האט מיר דערצעהלט האט וועלווע זבארזשער, ביי אזא אונגארמאלען נע־ונד לעבען, דערגרייכט אן עלטער פון עטליכע און זיבעציג יאהר. זיין לעצטע געליבטע מלכה׳לע האט איהם איבערגעלעבט און האט געשטעלט אויף זיין קבר א שהנע מצבה. פון איהם איז געבליבען, זאגט מען, א צואה, וועלכע ער האט געהייסען עפענען אין 50 יאהר פארם נאך זיין טויט. (וויטערעם אין נעקסטען נומער.)

דר. א. גינזבורג:

ביבליאגראפיע

"East and West", Monthly Magazine, No. 1, March, 1915, New York.

ענגליש־אידישע ציטשריפטען האבען מיר דא אין אמעריקא גענוג, אפשר נאך מעהר ווי נויטיג. דאס זיינען אבער אלץ אזעלכע אויסגאבען מיט וועל־כע אונזער קען האבען זהר וועניג סימפא־טיע. דאס זיינען אויסגאבען אהן שום ציעל און תכלית, אהן פרינציפען און אהן אירגענד וועלכע העכערע אויפגאבען. אין בעסטען פאל האבען זיי בלויז א לאקאלע בעדייטונג און אינען אויס א גאנץ קלייניעם אינכפלוס אויף דעם אלגעמיין אידישען לע־בען. על פי רוב בעגרענצען זיי זיך מיט זייערע אייגענע ענגע, קלייניכע קלייזעל־אינטערעסען: אוינער פערטרעט בלומרשט א פארטיי, דער אנדערער

א קהלה אדער אזוי א „קאנגרעגיישאן", א דריטער סתם א באפטע שתדלנים־פאליטיקאנטען, וועלכע זר־כען זיך ארויפצוארבייטען אדער אויסצושלאגען פאר ליטישען קאפיטאל. אוי׳ן חשבון פון כל־ישראל, זייער קולטורעלע, לישעראריש און עטישע בעדיי־טונג איז נאך וועניגער ווי נול.

איין אייניגיג אויסנאהמע צום גוטען שטעלמ מיט זיך פאר די „דזשואיש פובליקיישאן סאסייעטי", וועלכע טהוט זהר ניצליכע און גוטע ארבייט. אין דער צייט פון איהר עקזיסטענץ, האט זי שוין בע־וויזען צו איבערזעצען און אבצודרוקען אין עגגלי־שען א היבשע צאהל בעדייטענדע ווערק פון אידישע געלעהרטע און שרייבער, מיט וועלכע די אידיש־אמעריקאנער יוגענד איז אויף אזא אופן געווארען בעקאנט.

האָט אָבער די דאָזיגע „סאָסיויעטי" אוין גרויסען חסרון: זי האָט צופיעל רעוועריעד־דאָקטאָרען אין איהרע רייהען. עס זיינען די רעוועריעדס, וואָס זיינען דאָרטען די מאָן־געבער און דעה־זאָגער. זי דרוקט דאָרום בלויז אזעלכע ביכער אויף וועלכע די ענגאָנטע דאָקטאָרען גיבען זייער הסכמה... און כאָטש רעוועריעד קענען זיך זיין גאָנץ פייניע, גאָנץ עהרליכע און אפילו גאָנץ געבילדעטע מענשען, איז אָבער דער־פון נאָך ניט עדרונגען, אַז זיי מוזען זיך פערשטעהן אויף ליטעראָטור... און אַזוי האָט עס פאָסירט, דאָס וועהרעד קיינער האָט גאָר ניט וואָס אויסצוזעצען געגען די וויסענשאָפטליכע און היסטאָרישע ווערק, וואָס די געזעלשאפט האָט ארויסגעלאָזען, איז אָבער דער־דאגענען איהר ליטעראָרישער אויסוואהל זעהר א שוואָכער. איך ווייל דערמיט ניט זאָגען, אַז אין דעם איז שולדיג איהר ניט־פערשטעהן פון ליטעראטור; גיכער נעהמט זיך עס דערפון, וואָס זי, די געזעלשאפט, איז וועניג בעקאָנט מיט דער נייער העברעאישער און הויפּטזעכליך מיט דער אידישער ליטעראָטור. ניט זיועגדיג בעקאָנט מיט דיעזע בייד קוואלען, האָט זי פשוט ניט געהאט פון וואנען צו מאכען א בעספערען אויסוואהל.

די אויפגאבע פון דער „אויסט און וועסט" איז ניט אזוי בריוט ווי די דאָזיגע פון די „דזשואיש פובליקיישאָן סאָסייעטי". זי האָט ניט בדעה ארויס־צוגעבען ביכער און אבהאַנדלונגען איבער די זאָגע־נאָמטע „חכמת ישראל", איבער אידישע וויסענשאָפט און אידישע היסטאָריע. זי בענוגענט זיך מיט א קלע־נערע אָבער דערפאר א פיעל נעהנטערע און אין מאָ־כע בעציהונגען ווי־כטיגערע אויפגאבע — צו בעקע־נען דעם אידיש־ענגלישען לעזער הויפּטזעכליך מיט די בעספערע גייסטיגע פּראָדוקטען פון אונזערע בע־ספערע שרייבער אין פשוט'ען מאמע־לשון. זי האָט ניט בדעה בלויז צו בעווייזען פאָר אונזער אמעריקָ־נער יוגענד דעם גרויסען „עבר", די גרויסע פער־גאנגענהייט פון דעם אידישען פאָלק; זי ווייל איהם הויפּטזעכליך בעווייזען, אז מיט דעם „הוה", מיט דער בעגענווארט האָבען מיר זיך אויך ניט וואָס צו שעהמען. זי ווייל איהם לערנען ניט בלויז צו פער־הערליכען די פערגאנגענהייט פון פאָלק. נאָר אויך צו פערשטעהן און ליעבען זיין בעגענווארט. זי ווייל איהם בעווייזען, אַז דאָס יודענטום איז ניט אַ שעהנע פערבאַלזאמירטע מומיע, ווי דאָס ווילען פון איהם מאכען די פערשיעדענע רעווערענד־דאָקטאָרען, נאָר א לעבעדיגער אַרגאניזם, וואָס האָט אין זיך גופא בענוג לעבענספעהיגקייט און לעבענסקראפט און דארף ניט בלויז לעבען מיט דעם יחוס פון פערגאנגענע דורות, מיט זכות אבות. זי ווייל איהם בעווייזען, אז אויך אין יענע ענגע, אַרעמע, פינסטערע און שמוציגע „גהעטאָס", וואו דאָס אידישע פאָלק איז געזעסען, זי האָט אויך אין אירגענד וועלכע ענגלישע ציוויליזאציע אַדער זשורנאל, אויב זיי זיינען דרוקבאר... די „אוסט און וועסט" האָט זיך דאָך געשטעלט די אויפגאבע צו בע־קענען דער אידיש־אמעריקאָנער יוגענד מיט די אידישע שרייבער; ענגלישע שרייבער און אפילו ענגלישׂ־אידישע שרייבער דארפען ניט די „אוסט און וועסט".

דער ארטיקעל וועלכען קונסט ביי אידען איז אויך ניט קיין גערָאטענער. דער מחבר פערמעסט זיך גרויס און זאָגט גאנץ וועניג. דער וועהרטהער רעדאק־טאר דארף זיין פאַרזיכטיגער אין דער צוקונפט ביין אנטהמען מאטעריאל צום דרוקען. אזעלכע אבהאנד־לונגען דארפען געשריבען וועהרען פון פאר־מעגענע, וועלכע אַ חוץ וואָס זיי קענען זייער פאָר דארפען דער־צו אויך וויסען די אידישע געשיכטע און ליטעראָ־טור, און אויב מען קען זיי ניט קריגען, דרוקט מען זיי איבערהויפט ניט. מען איז ניט מחויב אריינצו־שפּאָרען אלעם אין ערשטען נומער.

אָבער דאָס זיינען רק פּעהלערען, וועלכע קענע; גאנץ לייכט פערהיט ווערען. די איבערזעצונגען זיי־נען על פּי רוב געמאכט גוט, און בלויז אין אַ פאָר ליעדלעך האָבען זיך די איבערזעצער ערלויבט צו זיין צו פריי. דאָס דארף אויך ניט געהאָן ווערען פון דער צוקונפט.

אין אַלגעמיין אָבער מאכט די „אוסט און וועסט" אַ גאנץ אַנגענעהמען אויסדרוק און ס'איז די פליכט פון יעדען אויעם פון אונז צו העלפען די אַרויס־געבער מיט ראטה און טהאט.

דאָס איז די אויפגאבע, וואָס די נייע ענגלישׂ־אידישע ציישריפט „אוסט און וועסט" האָט זיך גע־שטעלט. א גרויסע און א העכסט־ניצליכע אויפגאבע, וועגען דעם קענען גאָר קיין חלוקי דעות ניט זיין. עס שטעלט זיך בלויז די פראגע, צי וועט עס זיי, די ארויסגעבער, געלינגען? צי איז ניט די דאָזיגע אויפגאבע צו שווער פאר זייערע כחות?

דער ערשטער נומער מאכט א גאנץ גוטען אויס־דרוק. ניט ווייל ער איז אינגאנצען אָהן פעהלערען. חסרונות זיינען דאָ, אָבער מען זעהט גלייך, אַז דאָס זיינען חסרונות, וואָס קומען גיכער פון אונער־פאהרענקייט, פון „גרינקויט", פון ניט זיין גע־וואוינט צו דער דאָזיגער ארבייט, אויבער פון אלגע־מיינער אונפערשטעגדנים און אונפעהיגקויט.

דער אויסוואהל איז ניט אינגאנצען קיין גלוי־ענער. פּרץ, למשל, האָט אַנגעשריבען פיעל שטאר־קערע און בעספערע זאכען ווי „דאָס קראַנק אינגעל"; דאָס זעלבע קען מען אויך זאָגען וועגען רויזינ'ס „פונק קאָרטאָפּעל — א דראמא" — ווייט ניט פון זיינע בעספּע שאָפונגען. מען קען אפילו זאָגען, אַז דער רעדאַקטאָר איז ניט מחויב דוקא צו געבען די בעספע זאכען אין דעם ערשטען נומער, אַז דאָס קען גאנץ גוט געטהאָן ווערען אין די ווייטערדיגע נומערען. דאָס איז טאקע אמת, אָבער דאָס וואָלט אלץ גערעדט געווארען, ווען דער רעדאקטאָר וואָלט זיך מיט דיעזען אויסוואהל ניט געוועגדט צו אַן ענגלישען קריטיקער, וועלכער האָט זיך אויף דיעזען סמך אויסגעבויט גאנצע טעאָ־רייעס. אין אזא פאל האָט דער רעדאקטאָר געמעגט זיין פאַרזיכטיגער און טאקע געבען די סאמע בעספע, לכל הפחות דאָס כאַראקטערים־טישע.

מאכע אנדערע, זאכען האָבען אינגאנצען ניט גע־דארפט אַריינקומען. עס איז, צום ביישפּיעל, ניטאָ קיין גרונד פאר וואָס ליבערמאַן'ס זאכען זיינען אַריין. דער הערר ליבערמאַן מעג זיך זיין אַ גרויסער מאלאנס, א גרויסער דיכטער און ערצאהלער, אָבער ראשית האָט ער נאָך ניט בעווייזען, אז ער פערדיענט צו זיין אין אין קאָמפּאניע מיט פרץ, אש, רויזין, ליעסין, ראָזענפעלד, יהואש און זייער גלייכען. און שנית, איז ער איבערהויפּט ניט קיין אידישער שרייבער. ער האָט זיינע זאכען אַנגעשריבען אין אַרויגנאל אין ענגלישען, און ער האָט זיי געמעגט דרוקען אין אירגענד וועלכע ענגלישע ציטונג אַדער זשורנאל, אויב זיי זיינען דרוקבאר... די „אוסט און וועסט" האָט זיך דאָך געשטעלט די אויפגאבע צו בע־קענען דער אידיש־אמעריקאָנער יוגענד מיט די אידישע שרייבער; ענגלישע שרייבער און אפילו ענגלישׂ־אידישע שרייבער דארפען ניט די „אוסט און וועסט".

דער ארטיקעל וועלכען קונסט ביי אידען איז אויך ניט קיין גערָאטענער. דער מחבר פערמעסט זיך גרויס און זאָגט גאנץ וועניג. דער וועהרטהער רעדאק־טאר דארף זיין פאַרזיכטיגער אין דער צוקונפט ביין אנטהמען מאטעריאל צום דרוקען. אזעלכע אבהאנד־לונגען דארפען געשריבען וועהרען פון פאר־מעגענע, וועלכע אַ חוץ וואָס זיי קענען זייער פאָר דארפען דער־צו אויך וויסען די אידישע געשיכטע און ליטעראָ־טור, און אויב מען קען זיי ניט קריגען, דרוקט מען זיי איבערהויפּט ניט. מען איז ניט מחויב אריינצו־שפּאָרען אלעם אין ערשטען נומער.

אָבער דאָס זיינען רק פּעהלערען, וועלכע קענע; גאנץ לייכט פערהיט ווערען. די איבערזעצונגען זיי־נען על פּי רוב געמאכט גוט, און בלויז אין אַ פאָר ליעדלעך האָבען זיך די איבערזעצער ערלויבט צו זיין צו פריי. דאָס דארף אויך ניט געהאָן ווערען פון דער צוקונפט.

אין אַלגעמיין אָבער מאכט די „אוסט און וועסט" אַ גאנץ אַנגענעהמען אויסדרוק און ס'איז די פליכט פון יעדען אויעם פון אונז צו העלפען די אַרויס־געבער מיט ראטה און טהאט.

די צוקונפט

APRIL, 1915

ארויסגעגעבען פון „פארווערטס אסס׳ן"

אפריל

UNIVERSAL PREPARATORY SCHOOL

DR. S. SIMONS, Principal.

Enter College upon our diploma.
No Regents.
No other examinations.
Those discouraged by Regents, write to us.

116 SPRINGFIELD AVENUE,
NEWARK, N. J.

Send 2c stamp in writing for information

גיט בילם געשׂינטען אויף העלפט

רוכט ווערט פּערפעקטערט אין צוזויען פון אלנזערע ספּעשׂיעל

גיט לאמפּען אוו מענטעלס

דויזיג גרויסע גיט־לאמפּ קאמפּלעט, ווערטה $2.00, פיר בלויז —

98c

די בעסטע אימפּארטירטע מענטעלס $1.00 א דאזען. אנדערע מענטעלס צו 50 סענט א דאזען. בייס ארדערען דערמאנט צו איהר ווילט מענטעלס וואס בראנען אויף אדער ארומצער. איהר קאנט שיקען מאני־ארדערס אדער סבעמפּס. אלע ארדערס ווערען פונקטליך אטענדעד. מיר האבען אויך פראבאבלע טוויבע־לאמפּען פאר התונה־פרעזענטען. שרייבט אדער קומט נאך אויסקונפּטע.

GUARANTEE CHANDELIER CO.,
47 Norfolk St., New York City

15,000 מענשען

שטאַרבען יעהרליך אין יונגיטעד סטייטס פון העדעק־פּאָדערס! ווייל זיי ענטהאלטען די שעדליכסטע מע־דיצינען, ווערבע שוואבען אפּ דאס הארץ און די נער־ווען. מיר האבען א נייעס מוטעל צו קאפּ־שמערצען

וועלכעס ווערט גע־ברויכט נור אויסערליך און ווירקט שנעל און גוט. דיזעס מוטעל הייסט

"דושאפּ"

א פּאר טראפּען אוי־פּ א שטוקעל ווואטע, מען רייבט אוין דעם שמערץ־רען און אויגענבליק־ליך פערשווינדעט דאס קאפּ שמערצען.

פּרייז

25, 50 און $1.00.

פּאַרטאַ פּריי.

טרייעט דיזעס וואונדערבארעס מוטעל. געלד צוריק ווען עס העלפט נוט.

M. A. FEINBERG, Doctor of Pharmacy

259 E. Broadway, New York City.

זייט איהר אויפער אַרבייט?

העכער פון 30 „צוקונפט" לעזער זויבען שוין פון אונז אנגעשטעלט געווארען און מאבען איצט א העכען זונט מיר האבען אנגעפאנגען ארווערטייזען אין „צוקונפט".

וואָרום ניט איהר?

איהר דארפט נוט אינווועסטען קיין געלד און דארפט ניט ארבייטען פיר קיין באס — איהר קענט זיין אויער אויגענער באס.

אלעס וואס איהר דארפט, איז, שרייבען א פאסטעל קארד מיט אייער אדרעס און מיר וועלען אויך אלעס ערקלעהרען.

דאס איז די אדרעס:

AMERICAN NECKWEAR CO.

621 BROADWAY, NEW YORK CITY.

פּסח איז א סימבאל פון בעפרייאונג — זאל דאס אויך זיין אייער בעפרייאונג פון שטענדיגער מאטערנים און מורא פאר'ן מארגענדיגען טאג.

פּוילט זיך ניט — שרייבט היינט!

פאמפּיען אליוו אויל

צוגענעבען צו אייערע שפּייזען, ווען צוגעבען יאהרען צו אייער לעבען. עס איז נארהאפט, העלפט פערדייהונג און בויט אויף א געזונטען קערפער. א פּולער האלבער פּיינט 25 סענט. בייַ אייער דילער.

Vol. XX APRIL, 1915 No. 4

פ. ליבמאן:

דער 63טער קאנגרעס אין וואס ער האט אויפגעטהאן

1. — ארבייטער געזעצגעבונג.

עם 4טען מארטש האט זיך גע־שלאסען דער קאנגרעס פון די יונייטער סטייטס און מיט איהם האט זיך געענ־דיגט א העלפט פון דעם טער־מין פון פרעזידענט ווילסאן'ס אדמיניסטראציאן. די ערשטע צוויי יאהר פון א נייער אדמיניסטרא־ציאן זיינען געווען׳הנליך די וויכטיגסטע, ווייל אין דיעזער צייט פרובירט די פארטיי, וואס שטעהט ביים רודער פון דער רעגיערונג, דורכ־צופיהרען די געזעצע וואס זי האט פערשפרא־כען דעם פאלק אין דעם קעמפיין, דורך וועל־כען זי איז ערוועהלט געוואָרען. אויב דאס איז ווען עס איז ריכטיג געווען, איז עס איצט נאך ריכטיגער ווי אלעמאל, ווען דער דעמאקראטי־שער קאנגרעס האט זיך געטראפען פנים לפנים מיט א פיהרער וואס האט אן אייזערנעם ווילען, א קלוגען קאפ, א גרויסענהאפטע פערשטענד־נים פון זיינע פליכטען צום פאלק און א רדי־קאלען בליק אויף די צושטענדע אין לאנד — ער איז פעסט איבערצייגט, אז דאס קאנצענט־רירטע רייכטום פון דער קאפיטאליסטישער וועלט איז א געפאהר פאר דער פרייהייט פון אמעריקאנער פאלק.

דעם טאג נאכדעם ווי דער קאנגרעס האט זיך פערמאכט, האט דער „קאלל", דער ענגלי־שער ארגאן פון דער סאציאליסטישער פארטיי אין ניו יארק, אזוי געמאלדען וועגען דעם פאקט: „דער קאנגרעס שליסט זיך נאך צוויי יאהר פון ווערטהלאזען נארישען ארומשפיעלען זיך. די לאנגע זיצונג האט אבגעקאסט דעם לאנד 2 ביליאנען דאלאר און די נעזעצגעבער האבען דורכגעפיהרט נאר אזעלכע נעזעצע, וואס פאסען זייערע באסעס."

דאס איז א זהר קורצער און לייכטער וועג צו בעהאנדלען די פאליטיק פון לאנד. ליידער וועלען מיר ווייט מיט איהם ניט קומען. אז מיר זאלען ווירקליך האלטען פון דעם רעצעפט אז אלץ, וואס טראגט ניט אויף זיך דעם שטעמפעל פון דער סאציאליסטישער פארטיי, דארף פער־דאמט ווערען, וואלט אויסגעקומען אז עס קען איבערהויפט ניט זיין קיין שום פראגרעס ביז משיח וועט קומען און דער סאציאליזם וועט מקוים ווערען. וועו מען טראגט זיך נאך ארום מיט אזעלכע מיינונגען אין רוסלאנד, וואו די שוווערע לאפע פון דער זעלבסטהערשערישער רעגיערונג דריקט און שטיקט און מאכט דעם קלענסטען פארטשריט אפט אונמעגליך, איז דאס נאך פערשטענדליך, אבער דא אין אמעריקא, וואו דאס פאליטישע און געזעלשאפטליכע לע־בען שפריצט מיט ענערגיע און פיבערישער טהעטיגקייט, וואו נייע געדאנקען וועלען פער־ווירקליכט מיט וואונדערבארער שנעלקייט, וואו די פאליטישע און עקאנאמישע געשטאלט פון לאנד בייט זיך פון יאהר צו יאהר, דא צו האל־טען זיך ביי דער מיינונג, אז אלץ, וואס קומט פאר אויסערהאלב די רייהען פון דער סאציא־ליסטישער פארטיי, איז אדער וועדטהלאז אדער טריף, הייסט פערמאכען די אויגען אויף דער ווירקליכקייט און נארען זיך אליין.

דאס געזעץ וועגען מאטראזען
(„סיעמענס ביל".)

אויף דער זעלבער זייט, וואו דער „קאלל" האט געגעבען די אויבענדערמאכטע ערקלערונג, איז אבגעדרוקט א טעלעגראמע פון וואשינגטאן, אז דעם לעצטען טאג פון קאנגרעס האט דער פרעזידענט אונטערגעשריבען דעם סענאטאר לאפאלעט'ס „סיעמענס ביל". דיעזער נייער גע־זעץ, פאר וועלכען די אמעריקאנער מאטראזען־יוניאן האט אגיטירט און געארבייט צהנדליגער יאהרען און פלענט כסדר אויסגעפינען אז איה־רע אנשטרענגונגען האבען זיך אויסגעלאזט מיט

נאָרנישט, צוליעב דעם ווידערשטאַנד פון די מעכטיגע סטימשיפֿ קאַמפּאַניס, — אָט דער געזעץ איז איצט ענדליך אָנגענומען געוואָרן.

די מאַטראָזן זיינען דער איינציגער קלאַס אַרבייטער, וואָס ווערען בעהאַנדלט ווי קנעכט נאָך־ער־היום הזה אין אַלע לענדער פון דער וועלט. זיי האָבען ניט דאָס רעכט צו פערלאָזן דאָס שיף און צו ענטזאָגן זיך צו דיענען ביז זייער קאָנטראַקט מיט דער שיף־קאַמפּאַניע ענדיגט זיך. דער קאַפּיטאַן פון שיף האָט דאָס רעכט אָנצוטהאָן קייטען אויף די מאַטראָזן, אַדער צו שמייסען זיי, אַז זיי ענטזאָגען זיך איהם צו פאָלגען, וועז די שיף איז אויפֿ ים. יעדע רעגיערונג, אויך די אַמעריקאַנישע, איז לויט'ן געזעץ פערפֿליכטעט צו ארעסטירען די מאַטראָזן, וואָס פערלאָזן דאָס שיף נאָכדעם ווי עס קומט אין א פרעמדע שטאָדט, און אומ־קעהרען זיי געשמידטע אין קייטען צו זייער שיף. שטעלט זיך נאָר פאָר, וועז יעדער סופֿער־אינטענדענט אַדער פאַרמאַן פון א פאַבריק וואָלט געהאַט דאָס רעכט ארויפצולעגען קייטען, אַדער צו שמייסען, אַדער צו ארעסטירען זיינע ארבייטער, וועז זיי ענטזאָגען זיך צו ארבייטען פאר איהם, וועט איהר קריגען א בעגריף פון דער לאַגע פון די מאַטראָזן.

דער לאָפאָלעט ביל, וואָס דער פרעזידענט האָט נע'חתם'עט דעם 4טען מארטש נעגעגן די העפטיגע פראָטעסטען פון שיף־קאַמפּאניעס, וועלכע האָבען געפאָדערט אז ער זאָל איהם וועטירען (פערבאָטען), שאפט אָב די שקלאַ־פעריי, סיי פיר אַמעריקאַנער שיפען, סיי פיר אויסלענדישע שיפען, וועז זיי קומען אָן קיין אַמעריקא. דער פרעזידענט קריגט דעם בעפעהל אָבצושאפען אלע אָבמאָכען, וואָס די יוניטעד סטייטס האָט מיט אַנדערע לענדער, אויף וויי־פיעל דיעזע אָבמאָכען פערפֿליכטען די אמע־ריקאַנער רעגיערונג צו ארעסטירען די מאַט־ראָזן וואָס פערלאָזן אן אויסלענדישע שיף.

דורך דעם געזעץ קריגען די ים־ארבייטער ניט נאָר פערזונליכע פרייהייט, נאָר אויך די מעגליכקייט צו פערבעסערען זייער עקאָנאָמישע לאַגע. דורך דעם וואָס א דייטשער אַדער ענג־לישער מאַטראָז קען פערלאָזן זיין שיף נאָכדעם ווי עס קומט קיין ניו יאָרק, קריגט ער די מעג־ליכקייט צו סטרייקען פאר גרעסערע שכירות. דורך דעם הערט ער אויך אויף צו זיין א קאָ־קורענט פון דעם אַמעריקאַנער מאַטראָז, און אין לעצטען סך־הכל הייסט דאָס, אז אַמעריי־קאַנער שיפען וועלען ענדליך זיין אימשטאַנד צו קאָנקורירען מיט אויסלענדישע שיפען אין דעם וועלט־האַנדעל. די קאַפּיטאַליסטען האָבען נעוואָלט דעם זעלבען צוועק דערנרייכען אויף אן אַנדער וועג: די רעגיערונג זאָל זיך אונטער־נעהמען צו שטיצען זיי מיט סובסידיעס פון דעם געלט, וואָס ווערט ארויסגעקראָגען פון דעם פאָלק דורך טעקסעס (שטייערן), און אויך אז מען זאָל צולאָזען אָהן שום בעגרענצונגען די קאָנקורענץ פון בילינגערע ארבייטער, ווי צ. ב. די כינעזער. מיט אַנדערע ווערטער, די שיפס־קאַמפּאניעס האָבען נעוואָלט אויסגלייכען די קאָנקורענץ דורך דעם, אז מען זאָל ארונטער־דריקען די שכירות פון אמעריקאַנער ארבייטער צום אויסלענדישען „סטענדארד", בעת די אר־בייטער האָבען איצט נעקראָגען די מעגליכקייט אויסצוגלייכען די אינטערנאַציאָנאלע קאָנקו־רענץ דורך דעם, אז מען זאָל נעבען די אויס־לענדישע ארבייטער די נעלעגענהייט אויפצו־הויבען זייערע שכירות ביז צום אמעריקאַנער „סטענדארד".

ניט נאָר די לאַגע פון די שיף־ארבייטער וועט דורך דעם נייעם געזעץ פערבעסערט ווע־רען. עס איז דאָס ערשטע מאָל וואָס די זיבער־קייט פון די פאַסאַזשירען וואָס פאָהרען איבער'ן ים זאָל נענומען ווערען אין בעטראַכט פון גע־זעץ, כאָטש עס איז נאָך ווייט פון דעם וואָס עס דארף זיין. לויט דעם געזעץ, ווי ער איז דורכגענאַנגען, מוזען וועניגסטענס 65 פראָצ. פון אלע ארבייטער אויף יעדען שיף זיין ער־פאָהרענע מאַטראָזן, וואָס ווייסען ווי צו בע־נעהן זיך מיט דעם שיף און מיט די קליינע רעטונגס־שיפלעך אין פאַל פון א נעפאָהר, און ניט וועניגער פון 75 פראָצ. פון אלע ארבייטער מוזען פערשטעהן די שפראַך פון די אפיצירען פון שיף. ביז איצט איז ניט נעווען קיין געזעץ וואָס האָט רעגולירט דיעזען פונקט און טויזענ־דער און קינדער זיינען פערלאָרען געגאַנגען איבער דעם, וואָס די שיפס־קאַמפּאניעס, כדי אויינצו־שפּאָרען הוצאות, פלעגען געווענליך דינגען אויינפאַכע ארבייטער, וועלכע האָבען ניט נע־וואוסט ווי צו בעגעהן זיך מיט א שיף און וועל־כע פלעגען אויינגעהן צו ארבייטען פאר קלענערע שכירות.

ווי אלע ארבייטער־געזעצען, וואָס נעהען דורך א פאַרלאַמענט, וואו די מאיאריטעט האָט קאַפּיטאַליסטישע סימפּאַטיעס, האָט אויך דער לאַפאָלעט ביל נעמוזט דורכגעהן דורך דעם פראָצעס פון קאַמפּראָמיס און פערליערען פיעל וויכטיגע פונקטען, וואָס שיצען די ארבייטער און דאָס פובליקום פון דער עקספּלואַטאַציע פון די שיפס־קאַמפּאניעס. עס איז מערקווירדיג, וואָס די פונקטען וואָס שיצען די ארבייטער האָ־בען נעלייטען וועניגער פון דעם קאַמפּראָמיס מיט די קאָנסערוואַטיוון מיטגלידער פון דעם קאָנגרעס. ווי די פונקטען וואָס האָבען צו טהאָן מיט דער זיכערקייט פון פובליקום. אין דיעזען פאל האָט דאָס פאסירט, וויל די ארבייטער האָבען נוט פערשטאַנען וואָס זיי ווילען און האָבען אָננעווענדעט דעם נאַנצען דרוק פון זייער ארגאַניזירטער מאכט, בעת דאָס פובלי־

קום איז, ווי געווהנליך, געווען אונצופֿרידנקייט, אין דערפֿאר האָט עס געקראָגן זיין געווהנלי־כיכע מעדיצין: „דהי פּאָבליק בי דאמנד".

אזוי צ. ב. האָט לאָפּאָלעט געהאַט א פּונקט אין זיין ביל, אז נאָר אזעלכע שיף־ארבייטער זאָלען וועלן בעטראכט אלס ערפֿאהרענע, וואָס האָבען געדיענט ניט וועניגער ווי דריי יאָהר, ארבייטענדיג אויף דעק פון א שיף. דער ביל, ווי ער איז דורכגעגאנגען, רעכענט אין ארבייטער אלס אן ערפֿאהרענעם מאטראָז, וועלן ער האָט געדיענט נאָר איין יאָהר אויף א שיף אין אויב ער האָלט אוים א געוויסען עקזאמען.

נאָך ערגער איז מען זיך בעגאנגען מיט דעם פּונקט אין לאָפּאָלעט'ס ביל, וואָס האָט פֿאָר־געשריבען זעהר פּינקטליך, אז אלע שיפּס־דיענער זאָלען פון צייט צו צייט האָבען „דרילס" (איבונגען), ווי צו בעגעהן זיך מיט די רעטונגס־שיפלעך אויף דעם פּאל פון אן אונ־גליק מיט'ן שיף. דער ביל האָט פֿארגעשריבען שטראָף־געלד פֿאר דער שיפּס־קאָמפּאניע וואָס וואָלט ניט דורכגעפיהרט דעם פּונקט. אָט דער פּונקט איז אָבער ארויסגעפאלען אין דעם קאָמ־פֿראָמיס צווישען דעם הויז און דעם סענאט. און דאָס הייסט, אז אין פּאל פון געפּאהר, ווי מיט דעם שיף „טיטאניק", וועט די רעטונג פון די פּאסאזשירען זיין אין די הענד פון אונער־פּאהרענע וווייטערס און העלפֿערס אין קיף, וואָס ווערען ארויפֿגערופען אויפ'ן דעק אין דער לעצ־טער מינוט, בעת דאָס שיף האָלט אין אונטער־געהן.

מיט אלע זיינע חסרונות איז דער נייער געזעץ דאָך א גרויסער פֿאָרטשריט, אין פֿער־גלייך מיט פריהער. די ארבייטער האָבען גע־קראָגען כמעט אלץ וואָס זיי האָבען געפֿאָדערט פֿאר זיך, און דאָס פּובליקום אין אלגעמיין וועט אויף זיין מעהר זיכער מיט דעם לעבען, ווי ער איז געווען פריהער, כאטש עס פעהלט נאָך א סך אום צו מאכען דאָס לעבען אויף דעם ים פּאָלשטענדיג זיכער.

די בעשיצונג פון ארבייטער־רעכטע אין דעם קלייווילאנד סטוי־טראָסט גיזעץ

דער לאָפּאָלעט ביל האָט א שייכות נאָר צו איין טרייד, צו די שיפּס־ארבייטער. פון פיעל גרעסערער וויכטיגקייט פֿאר דער ארבייטער־קלאסע בכלל איז דער קלייטאן אנטי־טראָסט געזעץ, וועלכער איז דורכגעפיהרט געווארען מיט דעם צווועק צו פערבעסערען און צו פער־שטארקערען דעם אלטען שערמאן־געזעץ געגען די טראָסטס. דיעזער געזעץ, כאטש מען האָט איהם דורכגעפיהרט אין יאָהר 1890, וועלן די טראָסטס זיינען דערגאנגען די יאָהרען דעם נאכ־צען פאלק און די אניטאציאן נעגען זיי האָט נע־פלאקערט פון איין עק לאנד ביז דעם אנדערען, איז עס דאָך געבליבען א טויטער בוכשטאב ביז 1894. דעמאלט האָט די רעגירונג פון פרעז. קליוולאנד פלוצלונג זיך דערמאנט אן דעם געזעץ, אום צו פערשפּארען אין נעפענגנים יודזשען דעבס, וועלכער האָט פֿראָלויזירט די אינדוסטריע פון דעם גאנצען לאנד, ארויסרו־פענדיג דעם גרויסארטיגען סטרייק פון די אייזענבאהן־ארבייטער. כאטש דאָס געזעץ דער־מאנט ניט די ארבייטער און בעת די דעבאטען אין קאנגרעס, וועלן דאָס געזעץ איז דיסקוטירט געווארען, האָט מען נאָר גע'טענה'ט וועגען די טראָסטס און וועגען וואָלל סטריט, האָבען דאָך די קאָורטס אויסגע'פּשט'עלט, אז אזוי ווי דעבס האָט מיט זיין סטרייק געשטערט דעם האנדעל צווישען די שטאָטען, און דאָס איז דאָך פער־באָטען פון דעם אנטי־טראָסט געזעץ, קומט איהם דערפֿאר צו בעשטראָפען. אויף דעם אופן איז דער שערמאן־געזעץ, וואָס האָט געהאָט פֿאר זיין צווועק ארויפצולעגען א צוים אויף די מא־גנאטען פון קאפּיטאל, געווארען א שרעק־נעשפענסט פֿאר די ארבייטער. צוואנציג יאָהר איז פערגאנגען זינט די קאָורטס האָבען אבגע־טהאן דאָס שפּיטצעל דעם אמעריקאנער אר־בייטער־קלאס; די אמעריקאן פעדעריישאן אוו לייבאר האָט 20 יאָהר אגיטירט, ביז זי האָט געצוואונגען איינע פון די אלטע פּאָליטישע פּארטייען אומצוארבייטען דאָס געזעץ אזוי, אז עס זאָל ניט קענען אנגעוואנדעט ווערען גע־גען די ארבייטער. דאָס איז געווען איינע פון די וויכטיגע אורזאכען וואָס האָבען געטריבען די פעדעריישאן אבצוזאגען זיך פון איהר אלטען פּרינציפּ פון ניט אריינמישען זיך אין פּאָליטיק. פֿאר די לעצטע עלעקשאָנס פֿאר פרעזידענט אין 1912, האָבען זיך די פֿארשטעהער פון דער פעדעריישאן געווענדעט צו די קאנווענשאָנס פון די פערשיעדענע פּארטייען מיט דער פּאדע־רונג, אז זיי זאָלען ארייננעהמען אין זייערע פּלאטפֿארמעס א פונקט צו ענדערען דעם שערמאן־געזעץ. די רעפובליקאנער פּארטיי האָט זיך ענטזאגט דאָס צו טהאָן. אפילו די פּארטיי, וואָס רופט זיך „פּראָגרעסיוו", האָט זיך אויס־געדרעהט מיט אן ערקלעהרונג געגען אינ־דזשענקשאָנס אין סטרייקס. די דעמאקראטי־שע פּארטיי אבער האָט זיך קלאָר און דייטליך אויסגעשפּראָכען אין איהר פּלאטפֿארמע, אין דעם זין וווי די ארבייטער האָבען געפּאדערט. און דערפֿאר איז זי געווען אונטערשטיצט פון גאַמפּערס און זיין פעדעריישאן אין די וואהלען פון 1912.

און כאטש די קאפּיטאליסטישע ארגאניזא־ציעס האָבען אנגעוועדעט זייער גאנצען אויי־פלוס אויפ'ן קאנגרעס; כאטש זיי האָבען פער־וואָרפען דעם פּרעזידענט מיט פּראָטעסטען, פאדערענדיג פון איהם ער זאָל ארויפלעגען זיין וועטא אויף דעם געזעץ, וואָס לויט זייער מיי־נונג וועט אוועקשטעלען די ארבייטער אין א

פֿריווילֿיגערטער לאָגע, איז דער אמעגדמענט, וואָס גיט צוריק צו די אַרבייטער א טייל פון זייערע פּערלאָרענע רעכטע, אָנגענומען געוואָרען מיט א מאיאָריטעט פון 277 שטימען געגען 54 אין הויז און איינשטימיג אין סענאט. דאָס הייסט ניט, נאטירלֿיך, אז יעדער סענאטאָר איז געווען דערפֿאר, נאָר פּשוט, אז די געגנער פון די אַרבייטער־רעכטע האָבען געפּיהלט אז זייער קאַמפּף איז סיי־ווי־סיי פּערלאָרען און האָבען ניט געוואָלט האָבען אין זייער רעקאָרד די געגנערשאפט צום בילֿ.

די רעכטע, וואָס די אַרבייטער האָבען געוואָנען דורך דעם קלייטאָן אַנטי־טראָסט־געזעץ, זיינען אַזוי וויכטיג, אז מען מוז די הויפּט־פונקטען מעהר אויספיהרלֿיך בעטראַכטען. צוערשט קומט דער פונקט, וואָס שטעלט פעסט, אז אַן אַרבייטער־יוניאָן איז ניט קיין טראָסט. דאָס קען זיך אויסווייזען די לֿעזער פון „צוקונפט" אלס א זעלבסטפערשטענדלֿיכע זאַך. אָבער אז איהר וועט זיך דערמאָנען אַן דעבס'עם קיים מיט 20 יאָהר צוריק און אַן דעם, אז גאָר ניט לאַנג האָט דער סופּרים קאָורט פון די יוניייטעד סטייטס גע'פּסקע'נט, אז די העטערס יוניאָן מוז בעצאָהלען א געוויסען פּאַבריקאַנט פון העטס אַן ערך פון א פּערטעל מילֿיאָן דאָלֿאָר, דערפֿאר וואָס די יוניאָן האָט געשעדיגט זיין ביזנעס מיט דעם באַיקאָט אויף זיינע העטס, און דערמיט זאָל די יוניאָן האָבען געבראָכען דעם אַנטי־טראָסט געזעץ, וועט איהר פערשטעהן, אז אָהן דיעזער ענדע־רונג אין געזעץ וואָלט די טרייד־יוניאָן בעוועגונג געבלֿיבען פאַראָלֿיזירט. דער אמעגדמענט וועגען דעם פונקט, צוזאמען מיט די אַנדערע פונקטען וואָס מיר וועלֿען דערמאָנען, געהט אזוי ווייט אויף דעם וועג פון צוריקגעבען דעם אמעריקאַנער אַרבייטער זיינע רעכטע פון א פּריייען בירגער, וואָס די קאָורטס האָבען ביי איהם אַוועקגענומען, אז די אמעריקאַן פּעדעריישאַן אַוו לֿייבאָר האָט זיי א נאָמען געגעבען „א בילֿ אַוו רייטס" (א טשאַרטער פון רעכטע). עס איז וועהרט אז מען זאָל דעם אמעגדמענט איבער־געבען וואַרט פאר וואַרט. אָט ווי עס לֿויטעט אַרטיקעל 6 פון דעם גענזעץ:

אַרטיקעל 6. די אַרבייט פון יעדען מענשען איז ניט קיין שטיק סחורה, וואָס מען קען מיט איהר האַנדלֿען. קיין פונקט אין די אַנטי־טראָסט געזעצע זאָל ניט וועהרען פערטייטשט (א דירעקטער פערבאָט צו די קאָרטס זיי זאָלען ניט וואָגען וויעדער צו פערדרעהען דעם קלאָרען זין פון דעם גענזעץ), אז זיי פערבאָטען די עקזיסטענץ און די טהעטיגקייט פון אַרבייטער־אָדער פאַרמערס־אַרגאַניזאַציעס, וואָס זיינען געגרינדעט מיט דעם צוועק פון געגענזייטיגער הילֿף און וואָס האָבען ניט קיין אקציעס און וועהרען ניט אָנגעפּיהרט פאר פּראָפּיט. אויך זאָלען דיעזע געזעצע ניט וועהרען פערטייטשט אין דעם זין, אז זיי פערבאָטען די איינצעלֿנע מיטגלֿיעדער פון אַזעלכע אַרגאַניזאַציעס אויסצופּיהרען זייערע צוועקע אויף א געזעצלֿיכען אופן. און אזעלכע אַרגאַניזאַציעס און זייערע מעמבערס זאָלען ניט וועהרען ערקלֿעהרט אלס אונגעזעצלֿיכע פעראייניגונגען אָדער אלס קאָנספּיראַציעס צו שטערען דעם האַנדלֿ, וואָס זיינען פערבאָטען דורך די אַנטי־טראָסט געזעצע."

דאָ קומט דער אָנדער פונקט, וואָס איז ניט וועניגער וויכטיג, דער פונקט, וואָס גיט די אַרבייטער אויסדריקלֿיך דאָס רעכט צו סטרייקען, צו פּיקעטען און צו באָיקאָטירען און נעהמט אוועק פון די קאָרטס די מאכט אַרויסצולֿאָזען אינדזשאַנקשאָנס געגען אַרבייטער אין אזעלכע פעלֿע. דיעזער אַרטיקעל לֿויטעט אזוי:

אַרטיקעל 20. „...קיין איינהאלֿטענדער בעפעהל אָדער אינדזשאַנקשאָן זאָל ניט אַרויסגעלֿאָזען וועהרען, וואָס פערבאָט וועלֿכער ס'איז ניט פּאַרטאָן אָדער פּערזאָנען, סיי איינצינוועיז, סיי צוזאמען אויפצוגעבען וואָסערע ניט איז אַרבייטס־בעציהונגען, אָדער אויפצוהערען צו טהאָן יעדע סאָרט אַרבייט, אָדער צו רעקאָמענדירען אָדער צו ראטהען אָדער אייגצורעדען אַנדערע אויף א פּריעדלֿיכען אופן אזוינס צו טהאָן (דאָס איז דאָס רעכט צו סטרייקען.) אָדער צו גענפינען זיך אין א וואָסער ניט איז פלֿאַץ, וואו אזא פּאַרטאָן אָדער פּערזאָנען האָבען דאָס רעכט צו זיין, מיט דעם צוועק צו בעקומען אָדער מיטצוטהיילֿען ידיעות אָדער איינצורייידען אויף א פּריעדלֿיכען אופן אן אַנדער פּערזאָן צו אַרבייטען אָדער צו ענטאָגען צו אַרבייטען (דאָס איז דאָס רעכט צו פּיקעטען), אָדער אויפצוהערען צו האַנדלֿען אָדער צו בעשעפטיגען *) איינעם פון די צדדים אין א סכסוך אָדער צו רעקאָמענדירען אָדער איינצורעדען אויף א פּריעדלֿיכען אופן אָדער צו געבען אן עצה צו אַנדערע, אז זיי זאָלען אזוינס טהאָן (דאָס איז דאָס רעכט צו באָיקאָטירען).... און קיינע פון דיעזע האַנדלֿונגען זאָלען ניט וועהרען בעטראָכט אָדער פערטייטשט אלס פערברעכען געגען וואָס־סער־ניט־איז געזעץ פון די יוניייטעד סטייטס."

ביז איצט אז אַן אַרבייטער אָדער א בעאַמטער פון א יוניאָן האָט ניט געפּאָלֿגט א בעפעהל פון א דזשאָדזש, פלֿעגט דער דזשאָדזש איהם אַרייגוואַרפען אין געפענגנים פאר „קאָנטעמפּט אַוו קאָרט", דאָס הייסט פאר אַרוים־

*) דאָס וואָרט „בעשעפטיגען" שוינט צו לֿעגאַליזירען דעם „בלֿעקלֿיסט", דאָס הייסט דעם מנהג צו שטעלען די נעמען פון אַרבייטער, וואָס געפּעלֿען ניט די באָסעס אויף א שוואַרצען ליסט, וואָס וועלֿכע פערשהיילֿט צוויישען די באָסעס, כדי זיי זאָלען ניט געבען קיין אַרבייט אזעלכע אַרבייטער. ביז יעצט איז דאָס געווען געזעצלֿיך פערבאָטען.

וועיזען א פעראכטונג צום קאָרט. אונטער דעם נייעם געזעץ, אז א דושאדוש וועט שוין יא א מאל קענען ארויסלאזען א בעפעהל געגען אן ארבייטער־פיהרער, און דער ארבייטער־פיהרער וועט איהם ניט פאלגען, וועט דער דושאדוש ניט האבען דאם רעכט אליין איהם צו פער־משפט'ען צו געפענגניס. דער אנגעקלאגטער וועט איצט זיין בערעכטיגט צו פאדערען, אז ער זאל גע'משפט ווערען פון א דזשורי פון 12 לייטע, וואם ער אליין אדער זיין לאיער העלפט אויסצוקלייבען. ביז דער פראצעס קומט פאר מוז מען דעם אנגעקלאגטען ארויסלאזען אויף בייל.

אויך קריגט דער ארבייטער דאם רעכט צו אפעלירען צו א העכערען קאורט.

דאם איז דער בעריהמטער „ביל אוו רייטס", וואם די אמעריקאנער ארבייטער האבען געקרא־גען פון דעם קאנגרעס, וואם האט זיך יעצט נעשלאסען. הגם מען קען זאגען, אז אייגענע־ליך גיט עס די ארבייטער אזעלכע רעכט, וואם יעדער האט נעקענט מיינען, אז זיי האבען שוין במילא אלס פרייע בירגער. ווי דאם זאל ניט זיין, דער פאקט בלייבט, אז ביסלעכווייז, שטו־פענווייז האבען די קאָרטס נעהאט אוועקגענומען דיעזע רעכט פון די ארבייטער און האבען אויף אזא אופן פאראליזירט די ארבייטער־ארגאניזא־ציעס. די קאָרטס האבען מיט דער הילף פון דעם שערמאן־געזעץ נעהאט געבונדען די ער־בייטער הענט און פיס. און אהן דעם קלעיטאן־געזעץ וואלטען זיי נאך עד היום פערבליבען אין אזא הילפלאזע לאגע.*)

דער אנטי־אימיגרייישאן ביל

נאך א וויכטיגען אקט האט דער קאנגרעס דורכגעפיהרט אויף דער פאדערונג פון די ארבייטער יוניאנס, און דאם איז דער אימי־גריישאן ביל, וואם וואלט אויסגעשלאסען אלע אימיגראנטען וואם קענען ניט לעזען אפילו אויף זייער אייגענער שפראך, און וואלט אויף אנדערע וועגען נעמאכט פיעל שווערער פאר אימיגראנ־טען ארייננצוקומען אין לאנד. די מעהרסטע אי־דיעס ארבייטער זיינען וואַרשיינליך געגען אזא געזעץ. פערזענליך בין איך אויך געגען. דער פאקט איז אבער אז די אמעריקאנער יוניאנס זיינען ניט נאר פאר'ן געזעץ, נאר זיי האבען אויך שטארק פאר איהם געארבייט.

עס מוז דאהרום בעטראכטעט ווערען אלס א געזעץ, וואם דער קאנגרעס האט אנגענומען כדי צו ליעב צו טהאן דעם ארבייטער קלאס. פרעזידענט ווילסאן האט זיך אבער צוגע־הערט צו די פראטעסטען פון אידישע און אנדע־רע ארגאניזאציאנען און האט וועטירט (פער־באטען) דאם געזעץ ניט נור אויף דעם גרונד וואם ער איז געגען דעם „ליטעראסי טעסט" (דעם עקזאמען אין לעזען), נאר אויך דערפאר וואם דער אימיגריישאן ביל וואלט געווען אוים־געשלאסען רעווולוציאנערען, וואם קעמפפען גע־גען דעספאטיזם אין זייערע פאטערלאנדער, ווי די רוסישע רעווולוציאנערען צ. ב. וועו ניט דעם פרעזידענט'ס וועטא וואלטען טוויזענדער פון אידישע קרבנות פון דער מלחמה, וואם וועי־לען זיך אודאי א לאז טהאן אהער נאך דער מלחמה, גענוגן אויסגעשלאסען פון אמעריקא.

ניט־דורכגעפיהרטע ארבייטער בילס.

דאמיט ענדיגט זיך די ארבייטער־געזעצגע־בונג פון דעם לעצטען קאנגרעס. אייגענטליך האט דאם הויז דורכגעפיהרט נאך עטליכע וויכ־טיגע געזעצע, נאר זיי זיינען דערוואַרגען גענוג רען אין סענאט, וואו איין אינציגער סענאטאר איז אימשטאנדע אבצוהאלטען א געזעץ אין אזא קורצער זיצונג, ווי די לעצטע, איז געווען. ווייל ער האט דאם רעכט צו רייד'ען אזוי לאנג ווי ער ווייל און דערמיט צווינגט ער די מאיאריטעט נאכצוגעבען, כדי מען זאל קענען קומען צו א דיסקוסיאן וועגען אנדערע געזעצע. אזוי איז דאם געזעץ געגען קינדער־ארבייט, וואם איז אנ־גענומען געווארען אין הויז, אבגעשטעלט געוואָ־רען אין סענאט פון סענאטאר אוועי־מאן, פון נאָרד קאראליינא, וואו קינדער ווערען עקספלוא־טירט אין די קאטטען פעקטאָרים אהן שום בע־גרענצונג פון דעם סטייט.

אויך דעם זעלבען אופן איז דער ביל צו בעשאפען א „ביורא אף סייפטי", מיט דעם צוועק צו פערהיטען פאבריק ארבייטער פון גע־פעהרליכע מאשינען, אבגעשטעלט געווארען אין סענאט פון דעם זעלבען סענאטאר. אנדערע בילס, וואם האבען גהאט דעמזעלבען ביטערען סוף זיינען: א ביל צו פערבאטען דעם האנ־דעל צווישען די סטייטס מיט סחורה וואם ווערט געמאכט אין די שעפענגניסע; א ביל צו פער־באטען דאם אריינפיהרען פון אויסלאנד פון אזעלבע סחורות, א. ד. ג'ל.

עס האט זיך איצט אנגעפאנגען אן ערנסטע בעוועגונג צו ענדערען די רעגלען, לויט וועלבע עס ווערען געפיהרט די דעבאטען אין סענאט, אויף אזא אופן, אז איין רעפקציאנערער סענא־טאר זאל ניט האבען די מאכט צו שטעלען זיך אין וועג דער גרויסער מעהרהייט פון קאנגרעס. אגב איז דאם א שווערט מיט צוויי שארפען, ווייל אויף דעם זעלבען אופן קען א רעדיקאלער סענאטאר אבשטעלען אונטער עהנליכע אומ־שטענדען א ביל, וואם ווערט פערלאנגט פון א רעפקציאנערער מאיאריטעט.

*) געגען קלעיטאן־געזעץ, אלס ארבייטער־גע־זעץ, איז פארען מאנכעס אויסצוזעצען. זעה „צו־קונפט", יולי 1914, פעברואר 1915. — רעד.

2. אלגעמיינע געזעצגעבונג.

§ 1. חוץ דער ארבייטער געזעצגעבונג האָט דער קאָנגרעס דורכגעפיהרט א רייהע פון העכסט וויכטיגע געזעצע, וואָס האָבען א שיכות צום וואָהל פון ל׳אנד בכלל. עס איז זעלטען אז א קאָנגרעס זאָל אויפטהאָן אזוי פיעל ארבייט אין א קורצען טערמין פון 2 יאָהר. דאָס האָט דער לעצטער קאָנגרעס צו פערדאנקען דעם וואונדער־בארען איינפלום פון פרעזידענט ווילסאָן, ווען כער האָט איהם געפיהרט מיט א פעסטער האנד צו א בעשטימטען ציעל און האָט איהם כמעט ניט געלאָזט רוהען אין די צוויי יאָהר, וואָס ער איז געווען אין זיצונג. די גרויסע רעלע, וואָס דער פרעזידענט נעהמט שפיעלען אלץ מעהר און מעהר אין דער געזעצגעבונג, איז א העכסט אינ־טערעסאנטע ערשיינונג אין דעם פאָליטישען לע־בען פון אמעריקא. זי בעדייטעט א ראדיקאלע אומענדערונג אין דער פאקטישער קאָנסטיטו־ציאָן פון דעם ל׳אנד, וועלכע איז אימערצו אין אין אלע צייטען פיעל שטארקער פון דער פאָ־פירענער קאָנסטיטוציאָן. וועגען דעם וועלען מיר רעדען מעהר אויספיהרליך אין א בעזונדערען ארטיקעל. יעצט וועלען מיר געבען א קורצען איבערבליק איבער די וויכטיגסטע געזעצע פון 63טען קאָנגרעס אויסער די ארבייטער געזעצע.

דער טאַריף געזעץ.

אזוי באלד ווי דער פרעזידענט האָט איבער־גענומען זיין אמט אין מארטש 1913, האָט ער איינבערופען אן עקסטרא זיצונג פון קאָנגרעס, וועלכער וואָלט זיך אנדערש ניט פערזאמעלט ביז דעצעמבער. דיעזע זיצונג איז איינבערופען געווארען מיט דעם צוועק צו ענדערען דעם טא־ריף געזעץ לויט די פערשפרעכונגען פון דער דעמאקראטישער פארטיי אין דעם וואהל־קעמ־פיין. דאָ האָט זיך אבגעשפיעלט א ביטערער קאמפף צווישען דעם פרעזידענט אלס פיהרער פון דער ראדיקאלער ריכטונג אין דער דעמא־קראטישער פארטיי פון איין זייט און די פיה־רער פון די קאָנסערוואטיוע דעמאקראטען אין קאָנגרעס פון דער אנדער זייט. די ראדיקאלען האָבען געפאָדערט אזא גרויסע רעדוצירונג פון די טאריף־צאָלען, ווי נור מעגליך. זיי האָבען דערבי געהאט אין זינען אז דאָס וועט ארונטער־ברענגען די הויכע פרייזען אויף די לעבענס־מיט־לען, וואָס וועלען געגוצט פון די גרויסע מאסען פון פאָלק. דער קאָנסערוואטיווער, אָדער ריב־טיגער ערעדט, דער רעאקציאָנערער פליגעל, האָט געוואָלט אויפהאלטען די צאָלען אויף אזעלכע וויכטיגע פראָדוקטען ווי צוקער, תבואה, פלייש, וואָל, האָלץ א. ד. גל. וואָס שייך כמעט אלע דיעזע ארטיקלען, איז דער פרעזידענט ארויס א זיעגער. דער צאָל איז אין נאנצען ארונטערגענומען געווארען פון זיי. שטארק רע־דוצירט אָדער אויך אין נאנצען ארונטערגענומען געווארען אויף זאכען, וואָס ווערען געמאכט אין די פאבריקען און שעפער, ווי צ. ב. טוך, קלייד׳ער, שיך, מעבעל, געשיר און אלערליי זאכען פון אלגעמיינעם געברויך, פון פאָדקאָוועס ביז נייה־מאשינען און פארמער־ווערקצייג. אז מען דערמאָנט זיך, אז דאָס איז געווען די ערשטע ערנסטע רעדוצירונג פון טא־ריף אין מעהר ווי א האלבען יאָהרהונדערט, און אז דאָס געזעץ איז דורכגעפיהרט געווארען דורך דעם קאָנגרעס ניט נאָר געגען די שטימען פון די רעפובליקאנער, נאָר אויך געגען א שטארקער אפאָזיציע פון א גרויסען טהייל פון די דעמא־קראטישע מיטגליעדער גופא, וואָס זיינען ער־ווהלט געווארען פון אינדוסטריעלע דיסטריק־טען און האָבען מורא געהאט פאר דעם אויס־פלום פון די פאבריקאנטען אין זייערע דיסט־ריקטען, אז מען דערמאָנט זיך פון אלע דיעזע פאקטען און אויך ווי אזוי דער פרעזידענט האָט געצוואונגען די דעמאקראטישע קאָנגרעסלייט, מיט דער בייטש אין דער האנד, ווי די אמערי־קאָנער צייטונגען האָבען זיך אויסגעדריקט, צו האלטען זייערע פערשפרעכונגען, — ווען מען דערמאָנט זיך דאָס אלץ, איז זיין זיעג ווירקליך וואונדערבאר.

די גאלד און באנק־רעפארמע.

נאָכדעם ווי דער קאָנגרעס האָט אבגעארבייט דעם גאנצען פריהלינג און אבגעשוויצט דעם גאנצען זומער איבער דעם טאריף און האָט זיך שוין געקליבען צו נעהמען אברוה אויף א פאר מאָנאט, האָט דער פרעזידענט אריינגעווארפען א באמבע מיט זיין רעדע פאר׳ן קאָנגרעס, אין וועלכער ער האָט געפאדערט פון קאָנגרעס, ער זאָל זיך ניט צומאכען ביז ער וועט ניט דורכ־פיהרען א געזעץ, וואָס זאָל רעפארמירען די סיסטעם פון ארויסלאָזען פאפיער־געלד. ווי מיד, בייז און אונצופריעדען די קאָנגרעסלייט און סע־נאטארען זיינען ניט געווען, האָבען זיי דאָך געמוזט נאכגעבען דעם פרעזידענט׳ס וואונש אין בלייבען, ווי גוטע קינדער, אין חדר. דער „קוויררענסי ביל״, ווי דאָס געזעץ, וואָס האָט רעפארמירט אונזער גאלד און באנק־סיסטעם, איז בעקאנט, איז פון זעהר גרויסער וויכטיגקייט פאר דער אינדוסטריע פון אונזער לאנד אין דערפאר אינדירעקט אויך פאר די ארביי־טער. צו ערקלעהרען ווי עס קעהרט צו זיין, די נייע סיסטעם און איהר ווירקונג, וואָלט געווען נויטיג צו שרייבען א ספעציעלען ארטיקל אוו־גען דעם. מיר קענען דאָ נאָר אנדייטען דעם צוועק פון דעם געזעץ. אונטער דער אלטער סיסטעם האָבען איניגע פריוואט־באנקען געהאט דאָס רעכט ארויסצולאָזען פאפיער־געלד אונטער געווישע בעדינגונגען און אונטער דער קאָנטראָ־

לע פון דער רעגיערונג. די סיסטעם האָט אזוי געווירקט, אז ווען עס פלעגט קומען צו א קריזים און פאבריקאנטען און אנדערע ביזנעס־לייט האָבען זיך שטארק געוויטיגט אין געלד, זיינען די באנקען, אנשטאָט צו לייהען זיי מעהר געלד, געווען געצוואונגען צו פאדערען ביי די ביזנעס־לייט זיי זאלען צוריקצאהלען די אלטע חובות. דאָס פלעגט ארויסרופען א פאניק צווישען די ביזנעס־לייט, וואָס זיינען דורך דעם געווען גע־צוואונגען צי פערקויפען זייער סחורה פאר האלב אומזיסט, אבי צו קריגען געלד און ניט צו באנק־ראָטירען. דאָס אבער האָט נאָך פערערגערט זייער לאגע און טויזענדער האָבען באנקראָטירט סיי ווי סיי. נאָטירליך האָט זיך דאָס אבגע־רופען אויף דער לאגע פון די ארבייטער, וואָס האָבען פערלאָרען זייערע דזשאבס און אויף אזא אופן האָט זיך דער קריזים פערשפרייט אלץ ווייטער און ווייטער. אונטער דער נייער סיס־טעם ווערט נעגרינדעט א צענטראל־באנק פאר'ן גאנצען לאנד אונטער דער קאָנטראָלע פון דער רעגיערונג. דיעזע באנק, וועלכע איז בעקאנט אונטער דעם נאָמען פון פעדעראל רעזערוו באָארד, איז איצט די אייניגיג, וואָס האָט דאָס רעכט ארויסצולאָזען פאפיער־געלד. אז א קרי־זים זאָל איצט אויסברעכען, וועט די איינצעלנע באנק, אנשטאָט צו זיין נעצוואונגען צו פאדערען דאָס צוריקצאהלען פון די חובות פון איהרע קליענטען, פערקעהרט, אין שטאנד זיין צו לייהען זיי נאָך מעהר געלד, וויל זי וועט קענען נעה־מען זייערע נאָטעס (וועקסלען) צום רעזערוו־באָארד און באָרגען געלד פון דער באָארד אויף דיעזע נאָטעס. (דאָס הייסט דיסקאָנטירען די נאָטעס). אינדירעקט וועט דאָס זיין א הילף פאר די ארבייטער, וועלכע ליידען אם מעהר־סטען וען ביזנעס איז שלעכט און וען די פאב־ריקאנטען האָבען ניט מיט וואָס צו פיהרען זייערע פאבריקען. נאָטירליך וואָלט נעווען נאָך בעסער, וען מען וואָלט איינגעפיהרט אזא סיס־טעם, אז די רעגיערונג זאָל קומען צו הילף די ארבייטער דירעקט. אבער מיר ריידען איצט וועגען די אויפטהואונגען פון א דעמאָקראָטישען און ניט פון א סאָציאָליסטישען קאָנגרעס.

דער גרויסער געגען טראָסט.

דער דריטער וויכטיגער נעזען, וואָס דער דעמאָקראָטישער קאָנגרעס האָט אָנגענומען, איז דער קלעיטאָן אנטי־טראָסט נעזען, וועלכען מיר האָבען שוין דערמאָנט, אזוי וויט וויפיעל ער האָט א שייכות צו די ארבייטער.

דער הויפט־צוועק פון דעם נעזען איז אבער נעווען צו פערשטארקען די הענד פון דער רע־גיערונג נעגען די טראָסטס. די סאָציאָליסטישע פארטיי האָט זעהר וועניג סימפאטיע מיט נע־זעצען נעגען טראָסטס. זי בעטראכט די טראָסטס אלס א נאטירליכע ערשיינונג אין דער ענטוויק־לונג פון קאפיטאליזם און אלס אן איבערנאנג־שטופע פון פריוואטע קאפיטאליסטישע אונטער־נעהמונגען צו נאציאנאל־סאָציאליסטישע. אויף וי וויט דאָס קומט פאָר אויף א נאטירליכען אופן, דאָס הייסט דורך דער קאָנקורענץ פון די שטארקערע און גרעסערע אונטערנעהמונגען גע־גען די שוואכערע און קלענערע, וואָס קענען ניט פראָדוצירען אזוי ביליג, האָט די פארטיי נאָכ־רעכט, וען זי וויל ניט מען זאָל שטערען דעם נאנג פון דער נאטירליכער ענטוויקלונג פון דער קאפיטאליסטישער סיסטעם. דער פאקט איז אבער, אז זעהר פיעלע פון די טראָסטס האָבען זיך ניט ענטוויקעלט אויף דעם „נאטירליכען" אופן. אן אונטערנעהמונגס־לוסטיגער קאפיטא־ליסט קויפט אב א נעווייסע צאָהל פאבריקען. דאָס גיט איהם א קאָנטראָלע איבער די פרייזען פון די סחורות, וואָס דיעזע פאבריקען פראָדו־צירען; דאן נעהט ער צו די קלענערע פאבריי־קאנטען, ביי וועמען ער האָט נאָך ניט אבגע־קויפט זייערע פאבריקען, און פאדערט פון זיי זיי זאָלען זיך מיט איהם פעראייניגען אויף די בעדינגונגען, וואָס ער וועט זיי פאָרשרייבען.

נעווענליך גיבען די מעהרסטע נאָך, און אז עס נעפינען זיך א פאָר עקשנים, וואָס ווילען מעסטען זייערע כחות מיט איהם, נעהמט ער ארונטערלאָזען די פרייזען ביז זיי נעהען קא־פוט. איצט העבערט דער טראָסט די פרייזען נאָך מעהר ווי די קלייניע פאבריקאנטען און סוחרים פלעגען נעהמען. די נעשיכטע פון דער סטאנדארד אויל קאמפאניע, צום ביישפיעל, איז א נעשיכטע פון גראדע אזעלכע מעטהאדען, נאָר ראקעפעלער פלעגט זיך ניט בענוגענען מיט דעם. ער פלעגט אונטערקויפען די אייזענבאהנען, זיי זאָלען רעבענען זיינע קאָנקורענטען מעהר ווי זיי האָבען איהם נערעבענט פאָר טראנספּאָרטירען דעם קראָסין. זיינע אָגענטען האָבען זיך ניט אבגעשטעלט פון אונטערצינדען די אויל־טענקס (די רעזערוואוארען מיט קראָסין) פון זיינע קאָנקורענטען, אדער פון אונטערקויפען זייערע אָנגעשטעלטע אום אויסצוגעפינען זייערע סעק־רעטען. אט געגען אזעלכע האנדלונגען, וואָס זיינען פשוט'ע פערברעכענס, וועגדעט זיך דער קלעיטאָן ביל. עס איז א פראבע צו בעשטראָ־פען דעם רייכען פערברעכער אזוי גוט וויי דער אָרימער פערברעכער ווערט איצט בעשטראָפט, און צו זעלבער צייט צו בעפריין די יוניאָנס פון אונטער'ן רשות פון אנטי־טראָסט נעזען.

מיטלען נעגען מלחמות

וועו נאָר איינער פון דיעזע נעזעצע וואָלט נעווען דורכגענאנגען אין קאָנגרעס, וואָלט דאָס שוין אויף נעווען בעטראכטעט אלס א נרויסער אויפטהו ,לויט דער אָנגענומענעס נעווהנליכען מאָסשטאב. אבער די דורכפיהרונג פון אזוי פיעל ווירקליך העכסט וויכטיגע נעזעצע, וואָס

האָבען פאר זייער צווועק צו העלפען דעם אר־ בייטער און קלויענעם ביזנעסמאן, זיי זאָלען ניט דערוואַרגען וועלען אונטער דעם דרוק פון די מעכטיגע טראָסטס און גרויס־קאַפּיטאַל, איז אודאי א גרויסער פערדיענסט.

א חוץ דעם האָט דער 63טער קאָנגרעס דורכגעפיהרט הונדערטער אנדערע געזעצע פון קלענערער וויכטיגקייט אָדער געזעצע וואָס זיי־ נען גראדע אזוי וויכטיג, אָבער זיי האָבען ניט ארויסגערופען אזא שטארקען קאמפף אין קאָנ־ גרעס און דערפאר האָבען די צייטונגען וועניגער וועגען זיי געשריבען און דאָס פובליקום וויים פון זיי כמעט וויי גאָר נישט. אזוי, צ. ב., האָט דער סענאַט אָנגענומען 22 טריטים (אָבמאַכען) מיט 22 פערשיעדענע לענדער, דורך וועלכע די יונייטעד סטייטס פערפליכטעט זיך מיט דיעזע לענדער ניט צו געהן אין א מלחמה איינס מיט דעם אנדערען אין פאל פון א סכסוך, ביז זיי האָבען ניט אָנגעשטעלט א קאָמיסיע פון עקס־ פערטען אין דער פראָגע און נעגעבען דיעזער קאָמיסיע וועניגסטענס א יאָהר צייט צו בע־ טראכטען די פראָגע און צו געפינען א וועג אויסצוגלייכען זיך אויף א פריעדליכען אופן. א חוץ דעם האָט ווילסאָן פון דאָס ניי אונטער־ געשריעבען די ארביטרייישאָן טריטים מיט פיעלע לענדער, וואָס פערפליכטען אונז איבערצוגעבען צו א דריטען אונפארטייאישען צד צו ענטשיי־ דען אזעלכע שטרייט־פראָגען, וועגען וועלכע די צווויי לענדער קענען אליין ניט דורכקומען בשלום.

וועגן די אייראָפּאישע לענדער וואָלטען נע־ האָט אזעלכע טריטים צווישען זיך און וואָלטען זיי הילפיג אָבגעהיט, וואָלט אייראָפּא איצט ניט פערוואנדעלט געווארען אין א גיהנם, וואָס שלינגט איין טויזענדער מענשליכע קרבנות.

א רעגיערונגס אייזענבאהן.

נאָך אן אינטערעסאנטער ביל איז דער ביל פאר א רעגיערונגס אייזענבאהן אין אלאס־ קא. דאָס וועט זיין די ערשטע גרויסע באהן געבויט פון דער רעגיערונג פון די יונייטעד סטייטס. די דורכפיהרונג פון דעם געזעץ איז אייגענטליך דער פערדיענסט פון די פראָגרעסי־ וע מיטגליעדער פון דעם סענאט, וואָס האָבען געקעמפפט עטליכע יאָהר נאכאנאנד ארויסצו־ רייסען די אונגעהייערע נאטירליכע רייכטימער פון אלאסקא פון די הענד פון מארגאן און אונ־ זערע „אייגענע", די בני גוגענהיים, וועלכע הא־ בען שוין געהאט האלב פערכאפט דאָס רייכע וווייטע לאנד און האָבען אָנגעפאנגען דאָרט צו בויען זייער אייגענע אייזענבאהן.

בכלל האָט דער פרעזידענט, וואָס האלט זיך שטארק פאר די פרינציפען פון אינדיווידו־ עלער פרייהייט און אינדיווידועלער איניציאטי־ וע, ארויסגעוויזען א גאנץ שטארקע נייגונג צו אונטערשטיצען אונטערנעהמונגען, וואָס וועז זיי זיינען ניט ריין סאָציאליסטיש, האָבען זיי דאָך א סאָציאליסטישע טענדענץ. אזוי, צום בייי־ שפיעל, א חוץ דעם נעזעץ וועגען דער אלאסקא אייזענבאהן, האָט ער אָנגעפיהרט אן אונגעהייער האַרטנעקיגען קאמפף ניט נאָר נעגען די רעפוב־ ליקאנער מיטגליעדער פון סענאט, נאָר אויך גע־ גען די קאָנסערוואָטיוון סענאטארס פון זיין אייגענער פארטיי, בעמיהענדיג זיך מיט אלע כוחות דורכצופיהרען א נעזעץ אז די רעגיערונג זאל נעהן אין „די שיפינג ביזנעס", ווי זיינע נעגנער האָבען זיך אויסגעשפראָכען, דאָס הייסט אז די רעגיערונג זאל בויען און אייגקויפען פאר־ טיגע שיפען און טראנספארטירען סחורה און קאָנקורירען דירעקט מיט פריוואט שיפען און דערמיט צווינגען זיי ארונטערצולאָזען די אונ־ געהויער הויכע פראכט פרייזען וואָס זיי פאָדע־ רען איצט. דער ביל איז נישט דורכגענאנגען ניט דערפאר וואָס דער פרעזידענט האָט ניט נעקענט קרינען נענוג שטימען אין קאָנגרעס פאר זיין פלאַן, נאָר דערפאר וואָס די רעפובלי־ קאנער סענאטארס מיט די עטליכע אונצופרידע־ נע דעמאקראטען האָבען אָנגעפיהרט אן אב־ סטרוקציאָנס פאָליטיק מיט לאנגע רעדען און פוינטס אוו ארדער, ביז דער קאָנגרעס האָט זיך פערמאכט דעם 4טען מארטש. וועז די קאָנסטי־ טושאָן וואָלט ניט געפאָדערט אז דער קאָנגרעס זאָל זיך שלוסען דעם 4טען מארטש, אן וועז די סענאטארס וואָלטען ניט געהאט דאָס רעכט צו רעדען אהן אן עק, וואָלט דער ביל פאר רעגיערונגס־שיפען אודאי דורכגענאנגען.

אן אנדער נעזעץ מיט א סאָציאליסטישער טענדענץ, וואָס איז יא אָנגענומען געווארען אן איז שוין אין קראפט פיעלע חדשים, איז וועגען רעגיערונגס אינשורענס פאר שיפען, וואָס פאהרען איבער דעם ים. אין דיעזען פאל קאָנ־ קורירט אויך די רעגיערונג מיט פריוואטע אינ־ שורענס קאמפאניס. נאטירליך איז דיעזער נע־ זעץ ניט אָנגענומען געווארען, אום צופרידענ־ צושטעלען די סאָציאליסטען, נור וויל די מלחמה האָט אונז געטריבען דערצו, גראדע ווי זי האָט נעטריבען די ענגלישע רעגיערונג אי־ בערצונעהמען א סך אנדערע אונטערנעהמונגען, וואָס זיינען אין פריוואט הענד אין געווהנליכע צייטען. עס בלייבט איצט פאר די סאָציאליס־ טען אויסצונוצען די געלעגענהייט און אויפ־ קלארען דעם עולם, אז וועז עס לוינט זיך דער רעגיערונג אויסצוצאָהלען צהנדליגע מיליאָנען דאָלאר פון נעלד. וואָס קומט פון דעם גאנצען פאָלק, אויבערצונעהמען אזעלכע אונטערנעהמונ־ גען, כדי אויסצוהעלפען ביזנעס. דאָרף זיך עס אודאי און אודאי לוינען, וועז דאָס זאָל וועלען געטהאָן צוליעב דעם גאנצען פאָלק, אויף וועי־ מעם חשבון און מיט וועמעם פראָצע די רע־ גיערונגס אונטערנעהמונג וועלט אויסגעפיהרט.

ז. ברכות:

אכט זיינען מיר געווען.

(נאָכיצען פון א וואַנדערער)

אכט זיינען מיר געווען. אכט האָבען מיר ביי די טאטשקעס נעארבייט. אכט נעוונטע, פול לעבען און פרייד, האָבען מיר ביי די זאמד נעארבייט, בערג נענראָבען. אכט מונטערע, פרעהליכע חברה, האָבען מיר זיך פון אלע עקען וועלט פערזאמעלט, אינאיינעם נעארבייט. א נר, א תימנ'ער, פוילישע און ליטווישע אידען, אלעמען האָט אונז די ארבייט פעראייניגט. מיר אלע, אָננעקומענע פון אן אנדער קלימאט, סביבה און זיטען, האָבען נעארבייט אונטער די וואונ־דער־ליטערע יפו'ער הימלען, אונטער דעם וויי־כען נערויש פון דעם מיטעלענדישען מעער, וואָס האָט אונזערע, פון דער ארבייט צוהיצטע לייבער אין זיין וווייכער מחיה'דינער קאלטקייט איינגעוויקעלט.

אלע אכט האָבען מיר א נרויסען בארג נע־נראָבען און נאָך א נרעסערע נרוב פערשאָטען. דעם ארט פערנלייכט פאר הייזער און נאסען, וואו מיר וועלען ניט וואוינען און ניט זיין.

פלייסיג האָבען מיר די ארבייט נעטהאָן, פלינק זיינען מיר מיט די טאטשקעס איבער די שמאָלע ברעטער נעלאָפען. איינער דעם צוויי־טען טרייבט אונטער, מען לויפט, מען לאכט, מען שוויצט, מען פאלט אראָב, מען שטעהט אויף און מען לויפט ווייטער, און אזוי אלע טאָג, אלע טאָג.

נאָר איין טאָג, ווען מיר האָבען נעארבייט, איז צו אונז א מיידעל צונעקומען; א יונגע, א הויבע, ווי מען זאָנט בלוט און מילך; אויף איהר רונדינען, פולען נעזיכט האָבען זיך צוויי נרויסע אוינען נעזוהען. אוינען וואסערדינע, נאָר פונקען פלענען צייטענווייז דורכשפרינקלען אין זיי.

— שלום! — איז זי ארום אונז שטעהן נעבליבען.

— שלום, שלום! — האָבען מיר אלע אר־בייטענדיג נעענטפערט.

— ניט, איך וועל אייער טאטשקע פיהרען, — איז זי צו שמעונ'ען צונעגאנגען.

— פיהרט, — איז מיט א שמייכעל אויף זיין טונקעלען, מאָנערען פנים שמעון אָבנעטראָ־טען. נאָר זי האָט די טאטשקע אפילו ניט נע־קענט פון ארט ריהרען.

— מיינע איז נרינגער, מיינע איז נרינ־גער! — האָבען מיר אלע מיט א נעלעכטער אויפגעהויבען אונזערע טאטשקעס.

— מיינע איז נרינגער פון אלע, — האָט נחמן זיין טאטשקע אויסגעשאָטען און א לעדינע צו דער מיידעל צונעפיהרט. זי איז מיט א שמייכעל אָבגענאָגנען און נעשטאָנען פון דער ווייטען.

אלע האָבען ווייטער נעארבייט, איבער די ברעטער נעלאָפען... און טראָך... שמעון איז מיט זיין טאטשקע אראָבגעפאלען.

— אי, אי, אי, פערשעהמט אינגאנצען די קבוצה. וואָס וועט מען יעצט זאָגען? — האָבען אלע נעלאכט.

פערשעהמט האָט שמעון זיין טאטשקע אויפ־נעהויבען און מעהר האָט ער שוין ניט נעפיהרט ביז די מיידעל איז נעשטאָנען.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

און אלע טאָג קומט זי צונעהן. מיר ווייי־סען ניט, מיר פרענען ניט ווער זי איז און ווי זי הייסט. אפילו איינינע מאָל האָבען מיר זי יא פרענען נעוואָלט, נאָר עפעס ניט נעקענט. מיר האָבען אליין ניט נעוואוסט פארוואָס.

— זהובה! — האָט איינמאָל דער תימנ'ער אויסנעשריען, זעהענדיג ווי די זון האָט אָבנע־שיינט אין איהרע בלאָנדע האָר, און פון דאן אן האָט זי ביי אונז קיין אנדער נאָמען ניט נעהאָט. און ווען איינער פון אונז האָט נעזאָנט אז זי הייסט שפרינצע, זיינען מיר אלע אויף איהם שטארק ברוגז נעווען.

דעם תימנ'ער אראָביש ליעדעל און שמעון'ס פערטיפען זיך אין דער ארבייט — האָט אונז שטענדיג פון איהר קומען אָנגענאָגנט.

מיט פרעהליכע נעשרייען פלענען מיר זי בעגענגנען. יערער פון אונז איז צו איהר מיט דער טאטשקע נעלאָפען, פיהרען זי א ביסעל. נאָר נרעסטען טהייל פלענט זי אן א זייט זיצען און קוקען ווי מיר שוויצען אונטער דער שווע־רער ארבייט. און איין מאָל האָט זי מיט זיך א נאדעל און פאָדעם נעבראכט און פערנעהט ביי איינעם א צוריסענע העמד.

פלייסיג, מיט צווייענדיגער ענערניע, האָבען מיר דאן נעארבייט. מיר האָבען אליין ניט נע־וואוסט וואָס איז מיט אונז. די סיאָשען האָבען נעגען דער זון נעבלישטשעט און אהן אָברוה זיי־

נען מיר מיט די טאטשקעס נעלאָפען. און וועז אייגער פלעגט ארבפאלען, איז דאָס פאר יע־נעם די נרעסטע שאנדע נעווען. און מען פלעגט טאקע ניט ארבפאלען.

און זי זיצט אויף דעם נאלדענעם זאמד־בערגעל, וועלכער רינגעלט זי ארום ווי א קראנץ פון שטראהלען, און די ניט צוגעדעקטע האר לייכטען, שיינען אונטער די פייערדיגע זונען־שטראהלען.

— פאר וואס טהוט איהר ניט אן קיין הוט? איהר וועט נאך א זונען־שטיך בעקומען, — הא־בען מיר זי געווארענט. נאר זי האט נאר מיט איהר האנד געמאכט און איהרע אויגען האבען אויף אונז מיט אזא מילדקייט געקוקט, און אין זיי איז עפעס געווען נאך אזוינס, וואס האט אונז ווי דער האלב־טאגיגער ים־ווינטעל ארום־נענומען און געקיהלט אונזערע צוהיצטע קער־פערס. עס האט זיך געווילט צו איהר צוגעהן, זעצען זיך נעבען איהר און דערצעהלען אלץ, אלץ. פון וואנען יעדער איז און וואס יעדער פון אונז טראגט בעהאלטען טיף אין הארצען.

מיר פלעגען אויפהערען ארבייטען און אונ־טער אונזערע אכט פאר אויגען האט זי אין גאנ־צען געלייכט מיט א הימלישער שעהנהייט און אפשר... און לאנגזאם פלעגט זי דאן פון ארט אויפשטעהן און אוועקגעהן. לאנג, לאנג פלע־גען מיר איהר נאכקוקען.

און ארבייטען פלעגט זיך שוין ניט ווילען. די טאטשקעס פלעגען ארבפאלען, זינגען פלעגט מען שוין ניט, און מען פלעגט זיך אין איין קופע צוזעצען און רעידען פון זהובה. און שטענדיג פלעגט יעדער אנהויבען דערצעהלען פון דאָס, וואס עס איז פון אלץ טהייערער — פאטער, מו־טער, שוועסטער, ברידער, געליעבטע.

און מעהר פלעגט מען שוין ניט ארבייטען. אבער שמעון פלעגט די גאנצע צייט אן א זייט זיצען מיט'ן קאפ אין די הענט אנגעשפאַרט און איינהערענדיג זיך אין אונזערע שמועסען, האט ער מיט זיין בלויק געלאנדזשעט אין דער זייט וואו זהובה איז פערשוואונדען און אויף נחמן דער תמנ'ער פון דער צווייטער זייט איז געזעסען און האט אן ארבייט לייכטען זוכען. שיינע נרויסע אויגען לייכטען פרעהליך.

מיר האבען זיך אומגעקוקט און דערזעהן זהובה'ן, וועלכע איז צו אונז מיט לייכטע טריט געגאנגען. האסטיג האבען מיר זיך צו דער אר־בייט א וואַרף געטהאן. דער אומעט איז ווי מיט דער האנד אוועקגענומען געווארען. די טאטשקעס לויפען אויינע נאך דער צווייטער און מען זינגט, מען שרייט, מען יאגט איינער דעם צווייטען; נאר שמעון איז יעדער וווילע ארא־בפאלען מיט זיין טאטשקע.

— וואס איז מיט דיר? — שיין־עם פינפ־טען מאל ארבגעפאלען, — האבען מיר אלע געלאכט.

— אדיר הא, אדיר הא, אדירים עמך ישראל! — האט דער גר נעזונגען און אזוי שעל־מיש אויף שמעונ'ען צוגעוואונקען, אז מיר הא־בען זיך שטארק צולאכט. שמעון האט האסטיג נעארבייט.

— שלום! — איז זהובה פייערליך צוגע־קומען.

—שלום, שלום! וואס האט מען דאס אייך ניט געזעהן? — האבען מיר פרעהליך אלע אויסגעשריען.

— איך בין נעווען אין קאלאניע. אין וואס איז מיט איהם? — האט זי אנגעוויזען אויף שמעונ'ען, וועלכער האט זיין טאטשקע אנגע־שאטען, כאטש קיינער פון אונז האט ניט גע־פיהרט. די ברעגען פון דער ברייטער הוט הא־בען זיין פנים פערדעקט.

— שלום! — איז זי מיט א שמייכעל צו איהם צוגענאנגען.

מיט ברייט־אפענע אויגען האט שמעון אויף איהר נעקוקט. זיין געזיכט האט ווי א קראמפף נעצויגען.

— איהר זייט ניט נעזונד, שמעון?

— ניין, — האט ער קוים אויסגערעדט און נעווארפען א צארנדיגען בליק אויפ'ן נר, וועל־כער האט וויעדער זינגען אנגעהויבען.

— פיהרט מיך א ביסעל! — האט זי מיט א לייכטען נעבעט אויף דער טאטשקע אנגע־וויעזען.

— ער וועט אייך איבערקעהרען. איהר האט דאך נעזעהן, ווי ער פאלט ארא־ב יעדער וווילע מיט דער טאטשקע. קומט אין מיינער! — האט נחמן נעשריען. מיר אלע האבען איהם אונטערגעהאלטען און אלע א כאפ נעטהאן אונ־זערע טאטשקעס און זיי צו זהובה'ן צוגעפיהרט. ווי א צוטומלטער איז שמעון אונטער דעם מען אבנעשטופט. פריה האבען מיר די טעג די ארבייט נעווארפען.

אין א נאכמיטאג האט זיך דער תמנ'ער צוזונגען. — וואס האסט דו זיך צוזונגען? — זיינען מיר איהם אלע בעפאלען; נאר ער האט זיך ניט הערענדיג נעמאכט און אלץ לעבעדיגער נעזונגען און זיינע נרויסע אויגען לייכטען פרעהליך.

מיר האבען זיך אומגעקוקט און דערזעהן זהובה'ן, וועלכע איז צו אונז מיט לייכטע טריט נעגאנגען. האסטיג האבען מיר זיך צו דער אר־בייט א וואַרף געטהאן. דער אומעט איז ווי מיט דער האנד אוועקגענומען געווארען. די טאטשקעס לויפען אויינע נאך דער צווייטער און מען זינגט, מען שרייט, מען יאגט איינער דעם צווייטען; נאר שמעון איז יעדער וווילע ארא־בפאלען מיט זיין טאטשקע.

— וואס איז מיט דיר? — שיין־עם פינפ־טען מאל ארבגעפאלען, — האבען מיר אלע געלאכט.

— אדיר הא, אדיר הא, אדירים עמך ישראל! — האט דער גר נעזונגען און אזוי שעל־מיש אויף שמעונ'ען צוגעוואונקען, אז מיר הא־בען זיך שטארק צולאכט. שמעון האט האסטיג נעארבייט.

— שלום! — איז זהובה פייערליך צוגע־קומען.

—שלום, שלום! וואס האט מען דאס אייך ניט געזעהן? — האבען מיר פרעהליך אלע אויסגעשריען.

— איך בין נעווען אין קאלאניע. אין וואס איז מיט איהם? — האט זי אנגעוויזען אויף שמעונ'ען, וועלכער האט זיין טאטשקע אנגע־שאטען, כאטש קיינער פון אונז האט ניט גע־פיהרט. די ברעגען פון דער ברייטער הוט הא־בען זיין פנים פערדעקט.

— שלום! — איז זי מיט א שמייכעל צו איהם צוגענאנגען.

מיט ברייט־אפענע אויגען האט שמעון אויף איהר נעקוקט. זיין געזיכט האט ווי א קראמפף נעצויגען.

— איהר זייט ניט נעזונד, שמעון?

— ניין, — האט ער קוים אויסגערעדט און נעווארפען א צארנדיגען בליק אויפ'ן נר, וועל־כער האט וויעדער זינגען אנגעהויבען.

— פיהרט מיך א ביסעל! — האט זי מיט א לייכטען נעבעט אויף דער טאטשקע אנגע־וויעזען.

— ער וועט אייך איבערקעהרען. איהר האט דאך נעזעהן, ווי ער פאלט ארא־ב יעדער וווילע מיט דער טאטשקע. קומט אין מיינער! — האט נחמן נעשריען. מיר אלע האבען איהם אונטערגעהאלטען און אלע א כאפ נעטהאן אונ־זערע טאטשקעס און זיי צו זהובה'ן צוגעפיהרט.

ווי א צוטומלטער איז שמעון אונטער דעם

איין טאג איז זהובה ניט נעקומען. מיר האבען ארבייטען ניט נעקענט. מיר האבען אלעם איבערגעטראכט, פארוואס איז זי ניט גע־קומען. און וועז נחמן אדער דער גר פלעגען אנהויבען זינגען, פלעגען מיר מיינען, אז זהובה קומט. און אזוי איז דורכגענאנגען אייניג טעג.

שמעון האט אינגאנצען ניט נעארבייט. די גאנצע צייט איז ער נעזעסען, דעם שטרויענעם הוט אויפ'ן פנים אנגערוקט און נעשווינען. און אז מען האט נעוואלט אבנראבען דעם בערגעל זאמד, וואו זהובה פלעגט זיצען, האט ער אלע־

נערודער געשטאַנען. זיין געזיכט איז געוואָרען גראָה און זיינע באַקען־מוסקולען האָבען נעציטערט.

— נו, וואו איז אייער טאַטשקע? — האָט זי אַ ביסל מיט אונגעדולד צו איהם געזאָגט.

שמעון האָט אַ כאַפּ געטאָהן זיין טאַטשקע, אָבגעטרייסעלט גוט, פערשפּריצט דעם ראָק און זי האָט זיך אַריינגעזעצט.

— ער וועט איך איבערקעהרען!... גיב אַכטונג... דאָרטען ביי דער וועטקע, ביים סוף פונ׳ם קרש... — האָבען מיר איהם נאָכגעשריען. מנחם האָט אויף ניך אָנגעשאָטען אַ טאַטשקע און האָט זיך געלאָזט נאָך שמעון׳ען לויפען, שרייענדיג: היט די פים! היט די פים! שמעון איז גאָנץ קאָלטבלוטיג געבליבען שטעהן, געכאַפּט נחמן׳ם טאַטשקע און זי איבערגעקעהרט און אומגערן זיין העמד צוריסען. אַליין איז ער וויטער רוהיג געפאָהרען.

— געראַטן! געראַטן! — האָבען מיר אַלע אויסגעשריען צו דעם פערשעהמטען נחמן. שמעון איז שוין צוריקגעפאָהרען.

— איהר האָט נאָרניט מידא געהאַט? — האָבען מיר זי געפרעגט.

— מיט איהם האָב איך ניט מורא, — האָט זי מיט אַ שטאָלצען שמייכעל געענטפערט און איז אַוועק.

— קומט אַלע טאָג, קומט אַלע טאָג, מיר אַלע וועלען אייך פיהרען! — האָבען מיר איהר נאָכגעשריען.

פרעהליך האָט זי מיט איהר גאָלדענער קעפּעל געשאָקעלט.

שווייענדיג האָט שמעון געארבייט. אויף זיין טאַטשקע האָט ער שוין דעם טאָג מעהר קיין זאָמד ניט געפיהרט. אונז האָט ער גאָזאָגט, אז דער רעדעל פאַלט אַרויס.

נחמן איז זעהר ניט צופריעדען געווען, וואָס זהובה פאָהרט שטענדיג מיט שמעון׳ען און מיר פלעגען פון זיי ביידען לאָכען און שרייען:

— היי, נחמן, זינג דיין ליעדעל, זהובה נעהט... שמעון, טרייסעל אויס די טאַטשקע, דו זעהסט דען ניט ווער עס נעהט... האָסט דו נעבראכט אַ בצלאל־טעפּיך אונטערצובעטען?... מיר וועלען הייגט איהר בערגעל אונטערגראָבען... — און איין טאָג האָבען מיר אזוי פיעל געשריען און געלאַכט, אז שמעון האָט געוואָרפען די אַרבייט און איז אַוועקגענאַנגען. נאָר גליך האָט ער זיך צוריק אומגעקעהרט. און עפּעס אזוי ווי אן אומעט, אַ מרה־שחורה האָט געוואָרפען אויף אונז זיין אַוועקגעהן און אומקעהרען זיך; עפּעס אן אונבעשטימטער געפיהל האָט אַלעמען אַרומגענומען; מען איז עפּעס אונצופריעדען, כען נאָרט עפּעס, נאָר מען ווייס ניט וואָס, מען קען זיך ניט אָבגעבען קיין רעכנונג; די הארץ קלעמט מאָדנע און צייהט, אַהנמעכטיג העננען אַראָב די הענט, די אַרבייט געהט פויל, לאַנגזאַם; די זון ברענט אין די אויגען און יעדער ווייליע לויפט מען זיך בעהאַלטען אין שאָטען. די שטענדיגע פרעהליכקייט איז פערשוואַנדען, מען הערט קיין נעלעכטער און אז מען רעדט, איז אזוי ווי ברוגז, אָנגעלאָדען און אלעמענס נעזיכטער זיינען אזוי ווי פערזאָרגט. אַהן אן אויפהער פאַלען אַראָב די טאַטשקעס פון די ברעטער און די זון, ערגער אידער שטענדיג, שמייסט און שניידט מיט די הייסע זאָמד אין פנים, וואָס פילט אָן די אויערען און קנאַקט אין די צייהן. און אזוי עפּעס ניט היימליך רוישט דער ים. יעדער מינוט שטעלט מען זיך אזן מען פרענט וויפיעל א זייגער. מיט אונגעהויבן וואַרט מען, אז דער טאָג זאָל זיך ענדיגען.

נאָר שמעון האָט נאָר ניט געארבייט. ער איז געזעסען אָן א זייט און שווייגענדיג אייגענהערט זיך אין אונזער זיפצען און שימפּפען און ניט אָבגעווענדט זיין אויג פון דער לענג פון דער נאָס.

און ווי פריהער קומט צו געהן זהובה, נאָר מעהר בעט זי שוין ניט מען זאָל זי פיהרען, זייט זי האָט געזעהן ווי שמעון האָט איבערגעקעהרט נחמן׳ם טאַטשקע און זיין העמדעל צוריסען, נאָר זי זעצט זיך ניט ווייט פון שמעון׳ען אויף א קליין בערגעל זאמד.

עם שימערירען די גאָלדענע האָר און די ווייסע קלייידער און ווייט צוואַוואַרפט דער שטיפער, דער ווינטעל, די עקען פון דעם שאָל, וואָס איז ביי איהר אויפ׳ן קאָפּ אָנגעטהאָן.

ווי א ווייסער שוואַן זיצט זי אויף דעם בערגעל אָנגעשפּאַרט און קוקט אויף אונז מיט אזא מאָדנעם בליק, וואָס דריקט אוים אי א מיטלייד, א שרעקליך־הייסען, ניט אַרויסגעזאָגטען מיטלייד, אונטער וועלבען מיר האָבען געציטערט דערשפּירענדיג איהם אויף זיך, און אויף א מין שעצונג, אן אכטונג, א מורא האָט מען געקענט אויף איהר געזיכט לייענען. א שעצונג און א מורא צו עפּעס, וואָס זי קען דאָס ניט פערשטעהן, ניט בענרייפען, צו עפּעס משונה׳דיגעס, ווילדעס.

און אזוי איז געגאַנגען א טאָג נאָך א טאָג. איבער די גרויסע היצען האָבען מיר אָנגעהויבען אַרבייטען פון פינף אין דער פריה ביז צעהן פארמיטאָג און פון דריי נאָכמיטאָג ביז זעקס פארנאכט. זהובה האָט אויך די צייט פון איהר קומען געביטען. זי קומט שוין פארנאכט פאר׳ן אַוועקלעגען די ארבייט.

און ווי פריהער האָבען מיר פלייסיג געאַרבייט דעם ערשטען האַלבען טאָג, איידער זהובה פלעגט דאַרפען קומען. אָבער נאָר אַנדערש פלעגט זיין דער צווייטער האַלבער טאָג. ווי מיר פלעגען זיך נאָר שטעלען אַרבייטען און אָבפיהרען די ערשטע טאַטשקעס, פלעגט נחמן אָנ־

הויבען זינגען זיין אראבישען לידעל און מיר פלעגען זיך גלייך אנהויבען אומקוקען, ווי מיר וואלטען געזוכט וועמען, און מעהר פלעגט מען שוין ניט פיהרען.

— פינף טאטשקעס אבגעפיהרט און רוהען, — פלעגט בורטשענדיג שמעון בעמערקען. און ער אליין פלעגט די ארבייט ניט לעגען.

און מען נעהמט זיך ווייטער צו דער ארבייט. נאר די ארבייט גהט ניט. יעדער ווילל פאלען אראב די טאטשקעס. די ברעטער פערשיטען זיך מיט זאמד און מען איז איינער אויף דעם צווייטען ברוגז. די שיטער קענען ניט שיטען, די פיהרער ניט פיהרען.

— עה, נעהמט דער טייוול די נאנצע ארבייט! — שרייט אוים נחמן. און מען הויבט אויף די טאטשקעס, מען מאכט פון זיי ביידלעך און מען צולעגט זיך אין זייער שאטען אויפ'ן וואריעמען זאמד.

די זון ברענט נאך נעפעהרליך. אבער דער מיטאג־ווינטל בלאזט און פריעדליך שמייסט ער אונז מיט דעם זאמד־שטויב, וואס ער פער־כאפט מיט זיך פון די שפיצען זאמדיגע בערג.

אלע לייגען רוהיג. נאר נחמן הערט ניט אויף צו ברומען אונטער'ן נאז זיין אראביש לידעל. און שמעון לייגט אן א זייט, ווייט פון אלעמען, מיט'ן נעזיכט אויף די הענט אנגעפארט און קוקט ערגעץ אין דער וועלט ארויין און איבער זיין נעזיכט איז אזא מילדע רוהיג־קייט צונאמען, אז מיר זיינען איהם מקנא.

— האב קיין מורא, זיי ניט פערטראכט! — וועגדעט זיך צו איהם נחמן אויף אראביש, און פלוצים שרייט ער אוים מיט א גרויס געלעכטער: אט נעהט זי!

— וואו? וואס? עס איז נאך פריה, — זיינען מיר אלע פון אונזערע ערטער אויפגע־שפרונגען. נאר איין שמעון איז געבליבען ליגען, קוקענדיג אין דער לענג פון דער גאס און זיין נעזיכט איז עפעס בלאס געוואָרען.

— וואס קוקסט דו? ס'איז נאך פריה! — שרייט איהם צו דער נר און וואַרפט אויף איהם מיט זאמד.

פערשעהמט איז שמעון פון זיין ארט אויפ־נעשטאנען און האט זיך צו דער ארבייט נענומען מורמלענדיג:

— די זון נעהט שוין אונטער און מיר הא־בען נאך נארניט נעטהאן.

— זהובה נעהט! זהובה נעהט! — האט נחמן אנגעהויבען טאנצען און פאטשען מיט די הענד.

— וואו? וואו? — האבען מיר זיך אלע צו אונזערע טאטשקעס א וואַרף נעטהאן.

— וואס דען האט זיך שמעון געשטעלט ארבייטען? — האט ער ווייטער נעשריען. מיר האבען אויפגעהערט צו ארבייטען און אויף שמעון'ען געקוקט. נחמן האט ניט אויפגעהערט צו שרייען:

— שמעון, א טעפיך האסט דו געבראכט? דיין בת מלכה נעהט, זי וועט ניט וועלען פאה־רען אויף אזא טאטשקע... טרייסל זי נוט אוים.

— שמעון, וואס שטעהסט דו אזוי?... געה אין ועד און זאל מען דיר נעבען א נייע טאטש־קע... וואס שטעהסט דו ווי א נולם?... זי נעהט דאך... זי וועט דאך באלד וועלען דו זאלסט זי פיהרען... — האבען מיר פון אלע זייטען אונ־טערגעהאלטען נחמנ'ען, וועלכער איז איהם אין פנים געשפרונגען און ניט אויפגעהערט צו שרייען און פאטשען מיט די הענד.

שמעון האט ניט אויפגעהערט צו ארבייטען. ער האט נאר זיין קאפ אויפגעהויבען, אונז אלע־מען בעטראכט און האט ווייטער נעארבייט, אזוי ווי ניט איהם מיינט מען. דאס האט אונז נאך מעהר צוריצט.

נחמן האט ניט אויפגעהערט צו שפרינגען איהם אין פנים און שרייען און אין די הענט נעפאטשט: — זהובה, שמעון! שמעון, זהובה נעהט! שמעון, זהובה נעהט! חדידא, חדידא, חדידא, פיהר ניכער... לויף גיכער... חדידא, חדידא, ארבנעפאלען, ארבנעפאלען,—און מיר האבען איהם אויף אונטערגעהאלטען מיט אונ־זערע נעשרייען.

שמעון האט געשווינגען. אבער ווי נאר די נעשרייען האבען זיך פערשטארקט, איז ער אויף א ווילע שטעהן נעבליבען, אין אלע זייטען זיך אומגעקוקט, און מיט דעם פיאָש אין האנד, מיט'ן נאנצען קערפער זיך א ציה נעטהאן צו נחמנ'ען, נאר גלייך זיך אבגעהאלטען און האס־טיג, אזוי ווי ער וואלט געוואלט נעהמען נקמה פון דעם זאמד, זיך נענומען שטארקער ארבי־טען. זיינע אויגען האבען נעברענט און דער פנים איז אזוי ווי שוואַרץ געוואָרען.

מיר האבען אלץ מעהרער און מעהרער נע־שריען, נעטאנצט ארום איהם און אפילו די טאטשקע ארבנעשטופט. ער האט נארניט נע־זאגט, געלאזען די ארבייט און האט זיך אן א זייט, אויף א בערנעל נעזעצט, און צופעליג אויף דעם ארט וואו זהובה פלעגט זיצען.

— זעה, זעה! — האבען אלע מיט נרויס נעלעכטער אויסגעשריען, טייטענדיג אויף איהם מיט די פיננער.

— זהובה! — האט נחמן אויסגעשריען, און מיר אלע האבען זיך ווי פערשעהמטע צו דער ארבייט נענומען. נאר שמעון איז אויף זיין ארט נעזעסען מיט אן ארבנעלאזטען קאפ און מיט דער האנד האט ער זיך אין דעם זאמד נענריבעלט. שטיל, שוויינענדיג, האבען מיר אלע נעארבייט, וואַרפענדיג זייטינג בליקען אויף שמעון'ען. נחמן האט זיין ארבישע לידעל נעזונגען.

— שלום! — איז פרעהליך, מיט איהר

קלינגענדער שטים, ארום אונז זהובה שטעהן געבליבען.

— שלום, שלום! — האבען מיר אלע אין איין קול געענטפערט.

— שלום, שמעון! — זעה וואס איז מיט איהם? — האט זי זיך צו אונז געוואנדט, ניט האבענדיג פון איהם קיין ענטפער.

— ער איז עפעס היינט ניט געזונד, — האבען מיר ווייטער אין איין קול מיט א געלעכטער אויסגעשאסען.

— איהר זייט ניט געזונד? — איז זי צו איהם לייכט צוגענאנגען.

ווי פריהער, איז מיט אן איינגעבוינענעם קאפ שמעון געזעסען און זיך ניט נעריהרט.

— לאזט איהם צו־רוה, ער האט זיך אן זיין שוועסטער דערמאנט, — האט איינער אויסגעשריען אירגנש.

— ניין, אן זיין כלה, — האט א צווייטער אונטערגעכאפט — אן זיין געליעבטער... אן זיין קווינע... — האבען נאך איינינג מיט גרוים געלעכטער געשריען. און דא האט דער נר זינגען אנגעהויבען: אדיר הא, אדיר הא, אדירים עמך ישראל. נאך נידעריגער האט שמעון זיין קאפ אראבגעלאזען, און ניט ריידענדיג קיין וואָרט, איז זהובה אנטקעגען איהם געשטאנען. נאר עפעס א מאדנער, קראמפהאפטער שמייכעל האט זיך אויף איהר פנים געלענט און די פרעהליכקייט איז פערשוואונדען. אויף אונז האט זי אפילו ניט געקוקט.

— וואס איז מיט אייך? איהר זייט ניט נעזונד? — האט זי צו איהם אויסגערעדט, מיט אזא טאן, אז מיר האבען די ארבייט אוועקגעלענט און אונזערע קעפ צו זיי געקעהרט.

— זאגט, וואס איז מיט אייך? — האט זי ניט אויפגעהערט צו בעטען. — איהר האט א שלעכטען בריף בעקומען?

— היינט איז קיין שיף ניטא, — האט איינער פון אונז אונזער שטילקייט צוריסען.

— ער בענקט... — האט א צווייטער אונטערגעהאלטען.

— ער וויל אייך אין זיין טאטשקע פיהרען. איהר זייט שוין איינינג טעג ניט געפאהרען, איז ער אומעטיג, — האט נאך איינער נעזאגט. נאר זהובה האט אפילו אין אונזער זייט די קאפ ניט געקעהרט. זי האט ניט אויפגעהערט בעטען שמעון'ן, ער זאל איהר זאגען וואס איז מיט איהם.

מיט איינגעראבענע הענד אין די זאמד, איז שמעון געזעסען, און וועז ניט זיינע בעוועגונגען מיט די אקסלען, וואלט מען געקענט מיינען, אז ער שלאפט.

— שעהמסט זיך נאר ניט? א פריילין שטעהט לעבען איהם, און ער הויבט אפילו ניט אויף דעם קאפ! נו, נו! — האט דער נר אויסנעשריען און האט אנגעהויבען זינגען זיין „אדיר הא!".

ווי פון א שמיץ איז שמעון פון זיין אָרט האסטיג אויפגעשפרונגען. זהובה האט אויף הינטען א פאר טריט געמאכט. און ניט רייהדענדיג קיין וואָרט, איז ער פארבייגענאנגען זהובה'ן און האט זיך געשטעלט ארבייטען.

זהובה איז שטעהן געבליבען, מיט די פינגער בערעגען פון דעם ווייסען שארף איבערגעקליבען און איהר גאלדענע קעפעל האט זי אויף א זייט געהאלטען און אזוי קינדיש און מאכטלאז אויסגעזעהן, אז עס האט זיך נעוואלט צוגעהן, אננעהמען פאר איהרע קליינע מיט קורצע פינגער הענטלעך, נלעטען איהר איבער'ן קאפ און געבען איהר עפעס א זאך, אבי זי זאל נאר ניט ווייגען.

און שמעון איז אהן אן אויפהער מיט זיין טאטשקע נעלאפען. ער קוקט זיך אפילו ניט אום. אפט דארף מען די בערעטער אויף א נייעם אָרט איבערלענגן, צו א נייער גרוב. געשווינד כאפט ער איין קרש נאכ'ן צווייטען און מיט דער הילף פון די איבערינע, מאכט ער ניך די נייע וועג אין לויפט ווייטער מיט זיין טאטשקע, הויבט אן פערשיטען די גרוב, וועלכע איז טיף א צוויי מיט א האלבען מעטער. אלע שוויגען, מען לאכט שוין ניט.

זהובה האט זיך פון איהר אָרט ניט נעריהרט.

— קומט זעצט אייך אין מיין טאטשקע, איך וועל אייך פיהרען, מיינע איז די בעסטע, — האט נחמן שלמיש אויסגעשריען.

ווי פון שלאף האט זיך זהובה פון דעם בערגעל, וואו זי איז געשטאנען, צו אונז ארבגעלאזען. נאר פארבייגעהענדיג שמעון'ן איז זי שטעהן געבליבען.

— איהר וועט מיך פיהרען א ביסעל? — האט זי איהם שטיל נעפרעגט.

מיט דער אננעשאטענער טאטשקע איז שמעון שטעהן געבליבען, אבער גלייך האט ער מיט איהר זיך ווייטער פון אָרט נעריהרט, און די טאטשקע האט זיך פון דעם קרש ארבגעבראקט און א האלבע האט זי זיך אויסגעשאטען.

— קומט, איך וועל אייך פיהרען... היינט קען ער ניט פיהרען, ער איז ניט געזונד, — האט נחמן דער המנ'ער צו זהובה'ן געשריען. — ער וועט נאך אייך אויסקעהרען, איהר זעהט וואס פאר א טיעפע גרוב מען דארף פערשיטען... ער איז ברוגז... היינט וועט ער אייך ניט פיהרען... קומט זעצט זיך אין אונזערע טאטשקעס, מיר וועלען אייך פיהרען... — האבען מיר אלע געשריען און אויף שמעון'ן מיט די פינגער געטייט, וועלכער האט צוריק די טאטשקעס אויפ'ן קרש ארויפגעשטעלט, נאר גלייך וויטער ארבגענעפאלען...

— איהר זעהט, איהר זעהט?... ער איז ווייטער ארבגענעפאלען... ער קען ניט פיהרען...

— האָט ניט אויפגעהערט נחמן צו שרייען און מיר אַלע נאָך איהם.

— איהר זעהט?... היהד! ווייטער אַראָב־געפאַלען... וואָס איז מיט דיר, שמעון? דו דאַרפסט זיך לערנען פיהרען... דו וועסט דאָך באַלד זהובה'ן פיהרען... און דו וועסט מיט איהר אויף אַראָבפאַלען... וואָס וועט מען אויף אונז זאָגען?... הא, הא, ווייטער אַראָבגעפאַלען. הויב אויף די טאַטשקע פון גרוב! א מיאוס'ע זאַך... — האָבען מיר ניט אויפגעהערט צו שרייען און לאָבען, צוריצטע פון דעם וואָס זהובה האָט זיך אַפילו אין אונזער זייט ניט אומ־געקוקט און מיט א רויטליכען געזיכט, האָט זי נאָכגעקוקט שמעון'ן, וועלכער איז צוריק מיט זיין טאַטשקע געפאָהרען.

— איהר וועט מיך פיהרען? — האָט זי איהם געפרעגט, וועו ער האָט זיך דערנעהנטערט.

שמעון האָט זיך אויף אונז אומגעקוקט און דאַן ריין די טאַטשקע אויסגעטרייסלט, אונ־טערגעבעט זיין רעקל, און זי האָט זיך נעזעצט. אלץ האָט ער געטהאָן זעהר ערנסט און רוהיג. מי, זיינען מיט די פיאָשען אין האַנד געשטאַנען און געווארט ער זאָל זי פיהרען.

— אלא, וואָס שטעהען מיר? שיט אַן די טאַטשקעס, מיר וועלען פיהרען, — האָט מיט רציחה נחמן אויסגעשריען.

און שמעון האָט שטיל, געלאָסען, מיט דער טאַטשקע אָנגעהויבען פיהרען זהובה'ן זעהר פאַרזיכטיג, זי זאָל ניט אַראָבפאַלען.

— לינקס, לינקס! — האָבען מיר שרייען אָנגעהויבען, זעהענדיג ווי ביים איבערגאנג פון איין קרש אויפ'ן צווייטען, האָט ער געהאַלטען ביי אַראָבפאַלען.

— רעכטס, רעכט! — האָט אויך נחמן אָנ־געהויבען שרייען. — לינקס, לינקס, — האָבען מיר שוין נלאָט אַזוי געשריען. — היט, היט, באַלד פאַלסט דו אַראָב... ביי דעם סוף פונ'ם קרש... הידד! הידד! — האָבען מיר אלע שרייען אָנגעהויבען, וועו ער האָט זיך מיט דער טאַטשקע פונ'ם קרש אַראָבגערוקט. — מוזיק, מוזיק! — האָט נחמן ווייטער געשריען צו אלע־מען און אָנגעהויבען קלאַפען מיט א פיאָש. און גליידְ איז געוואָרען א קלאַפערייי מיט די פיאָשען אין די בלעכען און טאַטשקעס, א פייפעריי און א זינגעריי: לינקס, רעכטס, לינקס, רעכטס...

א צוטומלטע איז זהובה אין טאַטשקע ge־זעסען. שמעון מיט פעסט צונויפגעדריקטע צייהן און א געזיכט, אויף וועלכען עם האָבען זיך אלערליי פאַרבען געביטען, האָט די טאַטשקע געפיהרט.

ער האָט זיך מיט איהר צו אונז אומגע־קעהרט, א ווייל אָנגעקוקט מיט שארף־ברענענ־דע אויגען און זי ווייטער געפיהרט אונטער אונ־זער געשריי, קלאַפעריי, זינגעריי, פייפעריי, און וואָס ווייטער אלץ געשווינדער און געשווינדער. ער איז שוין געלאָפען מיט איהר און...

— אך!... — האָט זיך ביי אונז א געשריי אַרויסגערופען און מיר זיינען מיט אָפענע מיי־לער געבליבען שטעהן, ניט פערשטעהענדיג וואָס דא איז פאָרגעקומען.

שמעון איז ארום זיין איבערגעקערטער טאַטשקע געשטאַנען און זהובה האָט זיך גע־קייקלט איבער דעם בארג אָנגעשאָטענעם זאַמד אין גרוב אריין...

א ווייל האָט שמעון איהר נאָכגעקוקט און דערנאָך האַסטיג די טאַטשקע אין גרוב אריינ־געשליידערט און דראָהענדיג אונז מיט דער האַנד, איז ער געלאָפען פון אונז...

דעם טאָג האָבען מיר שוין מעהר ניט ge־ארבייט.

שמעון'ן האָבען מיר שוין מעהר ניט ge־זעהן.

דר. אל. סינטאָווסקי:

די ענגלישע ים־פאָליטיק און די פעראייניגטע שטאאטען

אלס ענטפער אויף די דייטשע ים־פאָליטיק, וואָס ציעלט אָבצושפאַרען דורך סאָבמאַרינס די ענגלישע האפענס — שיפען זאָלען ניט קענען ניט אריין און ניט אַרויסגעהן —האָט ענגלאַנד ערקלעהרט א פולע בלאָקאַדע אויף אלע דייטשע און עסטרייכישע האפענס.

סיי די דייטשע סיי די ענגלישע מעלדונג צו די נייטראַלע מלוכות מיידט אוים אָנצורופען דעם קינד מיט'ן ריכטיגען נאָמען, און ארוים־זאָגען קלאָר, אז זיי לייגען ארויף א בלאָקאַדע אויף דעם שונא'ס האפענס, כאָטש אין דער ווירקליכקייט זוכען ביידע קריעגספיהרענדע צרדים פאַקטיש צו בלאָקירען איינער דעם אַנדערען'ס האפען אַדער, ריכטיגער געזאָגט, ניט צוצולאָזען קיינע פערבינדונגען פון זייערע געגנער מיט נייטראַלע מלוכות.

ניט דורך א טעות און ניט אוים שנאה צום וואַרט היטען זיך די קריעג־פיהרענדע רעגיע־רונגען צו דערמאָנען דאָס וואַרט „בלאָקאַדע". אויב דאָס אינטערנאַציאָנאַלע רעכט אנערקענט

א בלאקאדע אלס א נעוועצמעסינען קריעגס־מיטעל, פערלאנגט אבער אויך דאס זעלבע איבטערנאציאנאלע רעכט, אז נעווייסע פונקטען זאלען אפגעהיט ווערען בנוגע צו דער בלאקאדע. די הויפט־פונקטען, וואס דאס רעכט פערלאנגט, זיינען: דער צד וואס ערקלעהרט די בלאקאדע זאל זיין שטארק גענוג די בלאקאדע פאקטיש דורכצופיהרען. דאס דארף זיין וויפיעל ניט איז א נאראנטיע ניט צו ערקלעהרען סתם אין דער וועלט אריין בלאקאדעס און אויך ניט צו פערשפרייטען די בלאקאדע אויף צו גרויסע שטרעקען. ביידע צדדים, סיי די דייטשען, סיי די ענגלענדער און פראנצויזען קענען אבער ניט דורכפיהרען א געוועלטיגע בלאקאדע ווי ס'ווערט פערלאנגט פון אינטערנאציאנאלען רעכט. זיי בעזיצען ביידע ניט דערצו די פאקטישע מיטלען. און דעריבער האבען זיי געמוזט דעם וואלט בלאקאדע ניט דערמאנען. וואלום וואלטען זיי ערקלעהרט א בלאקאדע און ניט געקענט נאכקומען די פאדערונגען פון אינטערנאציאנאלען רעכט בנוגע די מיטלען דורכצופיהרען די בלאקאדע, וואלטען די נייטראלע מלוכות געהאט א רעכט צו איגנאריירען די בלאקאדע, און אין פאל פון וועלכען ניט איז שאדען, וואס א נייטראלע מלוכה וואלט געליטען דורך דער בלאקאדע, וואלט זי עס געמענט בעטראכטען אלס א פיינדליכען אקט. קיינע פון די קריעגפיהרענדע מלוכות ווייל אבער ניט פערגרעסערען די צאהל פון איהרע געגנער..

איז דאס אבער ניט קיין בלאקאדע, טו וואס איז דאס?

מען האט געפרואווט קלאסיפיצירען די דייטשע סאבמארינים־פאליטיק אלס אן אקט פון זעלבסט־פערטהיידיגונג. ס'איז אבער ניט קיין געלונגענע קלאסיפיקאציאן. דאס רעכט אויף זעלבסט־פערטהיידיגונג גיט נאר א רעכט אויסצוגרייפען דאס אייגענטהומס־רעכט פון א דריטע פערזאן, וואס איז ניט בעטהיליגט אין שטרייט, אבער ניט צו שאדען איהם פערזעלביק. דורך די דייטשע סאבמארין־פאליטיק ווערען אבער אויך מענשען נעשעדיגט, בירגער פון נייטראלע לענדער ווערען דערטרונקען צוזאמען מיט די שיפען. דאס געהט שוין ארויס פון די גרענצען פון זעלבסט־פערטהיידיגונג.

די רעגירונג פון די פעראייניגטע שטאטען האט דעם 15טען מארטש געענטפערט דער רעגירונג פון די פעראייניגטע שטאטען מיט א נאטא, אין וועלכער זי ווייזט אן אויף אן „אדרעס אין קאונסיל", וואס איז ארויסגענעבען געווארען דעם זעלבען טאג. די ענגלישע רעגירונג ערקלעהרט, אז זי בעטראכט ניט איהר אקט אלס א בלאקאלע, נאר אלס א פרעסאליע, דאס הייסט אלס א גוואלד־מיטעל געגען דייטשלאנד פאר איהר זוכען צו צושטערען דעם מסחר מיט ענגלאנד. דעם נייעם ענג־

די ענגלישע מעלדונג וועגען פערבאט אריינצופיהרען נאכ'ן ערשטען מארטש לעבענס־מיטלען אדער ארויספיהרען פון זיי סחורות, וועט אבער האבען אן אנדער ווירקונג. ענגלאנד בעהערשט פאקטיש אלע ימים און אויספאסען אויף די פערדעכטיגע האנדעלס־שיפען וועט זי ניט מיט סאבמארינס נאר מיט געוואהנליכע שיפען. זי קען דעריבער בעסער אפהיטען, אז אויסערליך זאל פון אינטערנאציאנאלען רעכט ניט גענומערט ווערען א האר. אה, ענגלאנד זארגט זיך תמיד, אז דאס אינטערנאציאנאלע רעכט זאל ניט פערשוועכט ווערען. ענגלאנד בעקלאגט זיך רק, אז די דייטשען טרעטען מיט די פיס דאס אינטערנאציאנאלע רעכט; אין איהר ענטפער אויף דער אנפראגע פון דער וואשינגטאנער רעגיערונג מכח דעם ענגלישען ים־בעפעהל, פיהרט די ענגלישע רעגיערונג אן א גאנצען צעטעל פון חטאים, וואס דייטשלאנד זאל האבען בעגאנגען...

די נאטא, וואס די אמעריקאנער רעגיערונג האט דעם 5טען מארטש אריינגעשיקט דער ענגלישער רעגיערונג, בעציהט זיך אויף דעם פשט פון איהר לעצטען ים־בעפעהל, וואס איז אין אין פיעלע פונקטען זעהר ניט קלאר. שוין דער ערשטער זאץ פון דער ענגלישער מעלדונג איז אונפערשטענדליך. פון איין זייט נעהמט זיך ענגלאנד א רעכט אפצוהאלטען אלע שיפען, וואס זי וועט חושד זיין אז זיי געהען אין דייטשע פאדרטען אדער פיהרען סחורות פון דייטשלאנד. פון דער אנדער זייט ווערט אין ענגלישען בעריכט געמעלדעט, אז די שיפען מיט די סחורות וועלען נאר קאנפיסקירט ווערען אין פאל ס'וועט זיין גענוג גרונד דערצו.

די אמעריקאנער אנפראגע בעמערקט דערצו: דער ערשטער זאץ נעהמט זיך א רעכט, וואס קומט נאר א שטאאט דורך א בלאקאדע. דער לעצטער זאץ פערשפרעכט אזא בעהאנדלונג פון די שיפען און זייערע משאות, ווי אין פאל ווען א בלאקאדע עקזיסטירט נאר ניט. די אמעריקאנער רעגיערונג פערלאנגט פון ענגלאנד צו געבען איהר א קלארען פלאן, כדי זי זאל וויסען ווי זיך צו האלטען אין דער פראגע און אויסמיידען אומזיסטע שאדענס פאר די שיפען און זייערע משאות.

ענגלאנד האט דעם 15טען מארטש געענטפערט דער רעגיערונג פון די פעראייניגטע שטאאטען מיט א נאטא, אין וועלכער זי ווייזט אן אויף אן „אדרעס אין קאונסיל", וואס איז ארויסגענעבען געווארען דעם זעלבען טאג. די ענגלישע רעגיערונג ערקלעהרט, אז זי בעטראכט ניט איהר אקט אלס א בלאקאלע, נאר אלס א פרעסאליע, דאס הייסט אלס א גוואלד־מיטעל געגען דייטשלאנד פאר איהר זוכען צו צושטערען דעם מסחר מיט ענגלאנד. דעם נייעם ענג־

לישען בעפעהל גיט די נאָטע פאָלגענדע קלאָ־סיפיצירונג:

1) שיפען, וואָס נעהען דירעקט אין דייטשע פֿאַרטען. אויב זיי פיהרען קריעגס־קאָנטרא־באַנד, ווערען זיי בעהאַנדעלט ווי געווען־הנליך. די שיפען ווערען געבראכט פֿאר אַן ענגלישען פּריז־גערישט אוֹן יענער ענטשיידט, צו פיה־רען זיי ווירקליך קאָנטראַבאַנד. אויב יא, ווע־רען די סחורות קאָנפיסקירט. אויב אָבער די סחורה איז ניט קיין קאָנטראַבאַנד, קריגט די שיף א פּאַס צו אַן ענגלישען פֿאַרט, אין פֿאל זי האָט ניט געקריגען קיין פּאַס צו גענהן צו א נייטראַלען פֿאַרט אָדער צו א פֿאַרט פון אַן אַנ־דער פערבינדעטען, אוֹן די סחורה מוז דאָרטען אָפּגעלאָדט ווערען אוֹן געגעבען ווערען צו בע־האַלטען צו דעם מארשאל פון דעם פּריז־גע־ריכט. אויב די ענגלישע רעגיערונג דאַרף די סחורה האָבען, מעג זי די סחורה צוגענהמען אוֹן בעצאָהלען איהר ווערטה. אויב ניט, דאַרף דער פּריז־געריכט בעשטימען, ווי אוֹן וואו די סחורה דאַרף צוריקגעגעבען ווערען דעם אייגענטהימער.

2) שיפען, וואָס קומען דירעקט פון דייטשע פֿאַרטען. זיי ווערען בעהאַנדעלט אויפֿן זעל־ביגען אופן ווי די שיפען, וואָס נעהען צו די דייטשע פֿאַרטען. איין אויסנאהמע איז פֿאר זיי געמאכט: זיי קענען ניט קריגען אן ערלויב־נים צו גענהן צו א נייטראַלען פֿאַרט ווי די שי־פען, וועלכע גענהען אין די דייטשע פֿאַרטען. די אורזאכע איז דאָ, ווי ס'שיינט, ווייל אין ערש־טען פונקט זיינען די שיפען געלאָדען מיט סחורה פון נייטראַלע לענדער אָדער פון די לענ־דער פון אייגענעם צד; אין צווייטען פאל איז שוין די סחורה דייטשע. ס'איז דעריבער אויף פערשיעדען דער רעזולטאַט אין בעצוג צו דעם, וואָס די סחורה וועט אריינברענגען, אויב זי וועט פערקויפט ווערען לויט'ן אָרדער פון פּריז־געריכט. אין פאל דער פּריז־געריכט זאל אפילו צו'פסק'ענען דאָס געלד דעם אייגענטהימער, דאַרף דאָס איהם נאָר ארויסגעגעבען ווערען נאָכ'ן שלום.

די ענגלישע רעגיערונג האָט קלאָר געמאכט דורך איהר „אָרדער", ווי אזוי זי וועט זיך פער־האַלטען צו אלע סחורות אָהן אויסנאהמע, סיי כשר'ע סיי קאָנטראַבאַנד, וואָס נעהען צו דיי־טשע פֿאַרטען אָדער קומען פון דייטשע פֿאַר־טען. זי וועט בשום אופן ניט דערלאָזען — און זי גלויבט, אז זי האָט דאָס רעכט און די מאכט עס צו טהאָן — קיינע סחורות סיי אריינצוגעהן אין דייטשע פֿאַרטען, סיי ארויסצוגעהן פון זיי. זי האָט געקענט, פערזיכערט זי, ארויפֿלענגן א ריכטיגע, גוטצולייבע בלאָקאדע אויף דייטש־לאנד. זי טהוט עס אבער ניט, ווייל זי שאנע־וועט די נייטראַלע מלוכות. זי חזר'ט וויעדער איבער מיט א פרומע מינע, ווי זי טהוט עס יע־דעס מאל, וועז זי קריגט נאָר א גלעגענהייט דערצו, אז זי איז ניט אזוי ווי דייטשלאנד, וואָס וועגדט אן קריעגס־מיטלען, וואָס זיינען פון אינטערנאַציאָנאלען רעכט פערבאָטען. זי זוכט, פערקעהרט, אפילו זיך צוריקצוהאלטען פון אזא רעכט, וואָס קומט איהר על פי יושר און לכל הדעות — פון קאָנפיסקירען שיפען, וואָס וועלען זוכען זיך דורכצוברעכען דורך א בלאָקאדע. די רעגיערונג פון די פערייניגטע שטאָטען האָט אפילו אין איהר לעצטער נאָטע די ענגלישע רעגיערונג אויפמערקזאם געמאכט, דאָס זי — די ענגלישע רעגיערונג — קען ניט אוועקשטעלען א געזעצליכע בלאָקאדע צוליעב די דייטשע סאָבמארינס. א געזעצליכע בלאָקא־דע פֿאדערט, אז די שיפען, וואָס בלאָקירען א פֿאַרט, מוזען ערשטענס שטעהן נאָהענט צום פֿאַרט — ס'פערשטעהט זיך, ניט אזוי נאָהענט, אז די באַטערעען פון פֿאַרט זאלען קענען טרע־פען די שיפען — און מוזען שטעהן אויף אן אָרט, ניט פֿאַרשטעלען מיט זיך א שווימענדיגען סקאָדראָן. דאָס וואלט אָבער געגעבען די דיי־טשע סאָבמארינס די בעסטע געלעגענהייט צו „טארפידאָ'ן" די ענגלישע שיפען און זיי משלח צו זיין צום גרונד.

די רעגיערונג פון די פערייניגטע שטאָא־טען האָט דעריבער א פולען רעכט ניט צו אכטען אויף דער ענגלישער בלאָקאדע, וויל אפילו ענג־לאנד זאָל האנדלען ווי זי פערשפּרעכט און בע־צאָהלען פאר אלץ דעם פולען פריז, וועט דאָס דאָך אָנגרייפען איהר מסחר. וועז דעם פער־קויפער פון דער סחורה, וואָס נעהט צו די דייטשע פֿאַרטען, וואלט געלוינט צו פערקויפען זיין סחורה צו ענגלאנד, וואלט ער דאָך דאָס גע־טהאָן. פערקויפט ער דאָס אבער צו א דייטשער פירמע, בעווייזט עס, אז אזוי לוינט זיך בעסער פאר איהם. ס'איז אבער שווער אנצונעהמען, אז די רעגיערונג פון די פערייניגטע שטאָטען זאָל איצט נאָך א מאל פראָטעסטירען געגען ענג־לאנד'ס נייעם בעפעהל. זי וועט דאָס ניט טהאָן צוליעב צוויי אורזאכען. ערשטענס זיי־נען די סימפאטיען פון דער אמעריקאנער עפענט־ליכע מיינונג מעהר אויף דער זייט פון ענגלאנד און צווייטענס איז דאָס אונבעקוועם צוליעב די דייטשע סאבמארין־פאָליטיק. וועט מען שטע־רען ענגלאנד, וועט דאָס אויסקומען, אז מען זוכט צו העלפען דייטשלאנד.

וואָסערע מיטלען וואלט אמעריקא געקענט אָנוועגדען געגען ענגלאנד, אויב ענגלאנד וואלט אינגאַרירט איהר פראָטעסט, אין פאל די רע־גיערונג פון די פעראייניגטע שטאָטען זאָל שי־קען אזא פראָטעסט? ס'פערשטעהט זיך, אז ס'וואלט נעווען זעהר נאריש און ניט צוועקמע־סיג צו ברענגען צו א קריעג צווישען ענגלאנד און די פעראייניגטע שטאָטען. הגם האָבען־דיג קענעדע אזוי נאָהענט, וועלכע איז ניט גע־

נוג שטאַרק איצט צו שטעלען זיך נעגען די פער־
אייניגטע שטאַטען, וואָלט די רעפובליק גע־
קענט נעווינען א לייכטען זיעג. זי האָט אָבער
אַן אנדער מיטל, וואָס איז בעסער צוגעפאַסט
צום פאַל, און דאָס איז ארויפצולעגען אַן „עמ־
באַרגא" אויף לעבענס־מיטלען און וואָפען, וואָס
ווערען ארויסגעפיהרט פון דאַנען קיין ענגלאַנד.
ס'איז אפילו נעניג ארויפצולעגען א פערבאָט
ארויסצופיהרען וואָפען אליין. א פערבאָט
ארויסצופיהרען תבואה וואָלט אָנגעגריפען די
ברייטע מאַסען פון די אמעריקאַנער בעפעלקע־
רונג, דער וואָפען־פערבאָט וואָלט אָנגעגריפען
נאָר א קליין הייפעל פאַבריקאַנטען. פאַר ענג־
לאַנד קען דאָס אָבער האָבען זעהר א גרויסע
בעדייטונג, ווייל ענגלאַנד האָט ניט נעניג איי־
גענע וואָפען. ענגלאַנד איז ניט ווי דייטשלאַנד
אָדער פראַנקרייך, וואָס האָבען אַלץ אָנגעגרייט
פון יאָהרען און יאָהרען. זי מוז איצט קויפען
אַלץ וואָס זי דארף פאַר איהרע ארמעען, וואָס
זי האָלט כסדר אין פאַרמירען. אַן „עמבארגא"
ווערט אין אינטערנאַציאָנאַלען רעכט בעטראַכט
אלס פריעדליכער מיטל צו נויטען א צווייטען
צד צו טהאָן וואָס מ'פערלאַנגט. די רעגיערונג
פון די פעראייניגטע שטאַטען האָט שוין אפילו
אָנגעוועדעט אַז מיטל. ס'איז אָבער מעהר
ווי הונדערט יאָהר אין דעם. זי וועט וואהר־
שיינליך זיך ניט איילען איצט דיעזען מיטל
אָנצואוועדען.

מנחם:

* * *

לאָז מיר בעהעפטען אין דיינע די זינדיגע ליפען!
ס'גליהט אויף די ליפען דער זאַפט פון די ווייניגע וועדטער,
וועלכע עם האָט מיר דער היציגער זומער געשאַנקען
שכור צו מאַכען די בליקען פון יעדער בעגעהרטער —
גליהט ער און שכור'ט אליין מיך, ווי וויין, ווי געצעהרטער.
לאָז מיר מיין דורשט אין די קושען מיט דיינער פערקניפען —
ריין זאַלען וועדען פאַר דיר מיינע ליפען.

לאָז זיך נישט שליסען די גאַרענדע מיעדיגע אויגען!
ס'האַלטען די שווארצאַפּלען זייערע אַלץ נאָך געשטאַלטען
פרעמדע, אין זון אויסגעבאַדענע, מילד־ווייכע, צארטע,
טיפּ אויף די שפּיגלען אין בליהענדע בילדער געהאַלטען —
זאָל זיך אין הייץ פון דיין קושען מיין אויג־שפּיגעל שפּאַלטען,
אבגעבען, וואָס ער פערמאַגט, דיינע ליפען, וואָס זויגען —
ריין זאַלען וועדען פאַר דיר מיינע אויגען.

זעה, ווי עס נורעט זיך היים צו דיין אַקסעל מיין שטערען.
שוועד, פון די זינדיגע זעהענישען אָנגעלאַדען,
קומט ער, מיין מיעדיגער קאָפּ, צו דיין ברוסט, צו דיין ארים,
קלאַפּט, ווי א מיעדיגער וואַגלער צום הייפישען לאַדען.
לאָז איהם די זינד אינ'ם שטראַם פון דיין אָטעם אויסבאַדען,
לאָז איהם דאָס שלאַגען פון הארצען, פון דיינעם, בעשווערען —
דיך נאָר, דיין אָטעם אליין זאָל ער הערען.

און וועז עס וויקלען זיך ציטערדיג־קרעמפּפיג די גליעדער,
ווייס, אז דאָס וויקלען זיך גליעדער פון שטראַמיגען גלוסטען,
גלוסטען, פון אַנדערע גלוסטענדע גליעדער געצונדען —
פאַנג זיי, און זאָל זיך דער ציטער מיט דיינעם פערבינדען,
אויסשעפען, אויסזויגען, ביז איך וועל פאַלען א מיעדער,
מיעד, אָבער דיינער אינגאַנצען אָנידער...

א. פּעסקין:

די פראנצויזישע סאציאליסטען ערב דער לאנדאנער קאנפערענץ

(א בריף פון פּאריז.)

שעת מיין בריף וועט דערגעהן צו אייך וועט איהר שוין געווים האבען דעם טעלעגראפישען בעריכט וועגען דער לאנדאנער קאנפערענץ פון די סאציאליסטישע פּארטייען פון די פערבינדעטע מלוכות — דאס מיינט פון פראנקרייך, ענגלאנד, בעלגיען און רוסלאנד. צו וואס פאר א רעזולטאטען די קאנפערענץ זאל ניט ברענגען, איז אינטערעסאנט וויי די סאציאליסטען האבען זיך צו איהר געגרייט.

בעת מען האט אנגעהויבען צו רעדען וועגען דער קאפּענהאגענער קאנפערענץ און די בורזשואזע פּרעסע האט ארויסגעלאזען א קלאנג, אז די פראנצויזישע סאציאליסטען וועלען אין איהר אן אנטהייל נעהמען, האט די „הומאניטע" דעם קלאנג קאטעגאריש אבגעלייקענט. שפּעטער האט ביי דער זעלבער געלעגנהייט די ציי־טונג געמעלדעט, אז אין לאנדאן גרייט זיך צו א בראטהונג פון די פּארטייען פון די אלערלייי מלוכות. דאס איז געווען דעמאלט, וועו דער חבר וואנדערוועלדע איז געקומען און זיך בעראטהען מיט דער פּארטיי וועגען דעם ענין. נאך דעם האט די סאציאליסטישע פּרעסע וויי־דער געשווויגען, אבער די בורזשואזע האט זיך בערוהיגען ניט געקענט און האט אלץ געטענ'ט, אז די האלטונג פון די פראנצויזישע סאציאליסטען נעהמט אן א געפּאהרליכע וועג־דונג. די הכנות צו דער קאנפערענץ זיינען פאר־געקומען מאדנע בעל־הבתיש, אזוי אז ביז דעם לעצטען מאמענט האט מען טאקע ניט גע־וואוסט, צי מען מיינט דאס ערנסט אדער די גאנצע קאנפערענץ איז ניט געשטויגען און ניט געפלויגען.

די לאגע פון דער פּארטיי איז זעהר אן ערנסטע: בעת די דייטשע ארמעע איז אריין אין פראנקרייך, האט מען די סאציאליסטען פאר־געלעגט ארייגטרעטען אין מיניסטעריום. זיי האבען ניט אויסגעוויליגט, נאר וועו דער פיינד האט זיך מיט שנעלע טריט אנגעהויבען צו דערנעהנטערען צו פּאריז, זיינען די סאציא־ליסטען מסכים געווען ארייגצוגעהן אין מיניס־טעריום. געד און סאמבא זיינען אריין אין דער רעגיערונג אלס דעלעגירטע פון דער פּאר־טיי און אויף דער אחריות פון דער פּארטיי. צוויי כונות האבען זיי זיך דערבּיי געהאט. ערש־טענס, האבען זיי געוואלט, אז די ארבייט זאל אוועקגעשטעלט ווערען ווי אם בעסטען, אז עם זאלען אנגענומען ווערען אלע מעגליכע מיטלען, כדי דאס פאטערלאנד צו שיצען געגען דעם אויסערליכען שונא, אוו צווייטענס, שיצען די רעפּובליקאנישע אייניריכטונגען געגען די רעאק־ציאנערען.

ביידע ציעלען זיינען אזוי וויכטיג, אז יעדע סאציאליסטישע פּארטיי וואלט אונטער אזעלכע בעדינגונגען געמוזט האנדלען וויי די פראנצוי־זען. דאס האט פערשטאנען קאוטסקי, וועלכער האט אנערקענט, אז דאס איז דער פאל, וואס ער האט פּראוויסגעזעהן אין רעזאלוציע וועגען אנטהייל נעהמען פון סאציאליסטען אין א בור־זשואזען מיניסטעריום.

זעלבסטפערשטענדליך שטעקט אין דעם א געפאהר, זי בעשטעהט אין דעם, וואס די מיניס־טארען נעמען אויף זיך די פראנטווארטליכ־קייט פאר די גאנצע פּאליטיק פון קאבינעט, וואס די מיניסטארען הערען אויף צו קעמפּפען אוו הויבען זיך אן צוזופאסען. די געפאהר איז אם שטארקסטען דארט, וואו די פּארטיי איז שוואך אין שייכות צו ארגאניזאציאן, אוו אויך דארט, וואו זי האט גענאהרליכע טראדיציעס. אוו אייגענטליך אויב די פראנצויזישע פּארטיי איז נעשטרויכעלט געווארען אריינטרעטענדיג אין מיניסטעריום, איז ניט אזוי צוליעב דעם פאקט גופא — דאס האט זי געמוזט טהאן — ווי צו־ליעב די אויבענדערמאנטע סבות. די פּארטיי איז בכלל שוואך. בעת דער מלחמה איז זי נאך מעהר אבגעשוואכט געווארען, ווייל די יונגערע אוו טהעטיגערע עלעמענטען זיינען געווען מא־ביליזירט. ווייטער האבען די פראנצויזען נאך בירושה פון די רעוואלוציאנען, פון דער קאמונע די טראדיציע, אז זיי זיינען די בעפריייער פון דער וועלט. די געפאהר איז דא, אז צוליעב זייער נייער דאלע זאלען זיי אין גאנצען פער־געסען, אז נאך אלעמען זיינען זיי דאך סאציא־ליסטען.

אוו אזוי איז געשעהן. די פראנצויזישע סא־ציאליסטישע פּארטיי האט זיך געשטעלט אויפ'ן שטאנדפונקט, אז דער גאנצער קריעג מיט דייטשלאנד איז ניט בלויז א קריעג געגען

דעם שונא, וועלכער וויל פערניכטען די קולטור, דאָס רייכטהום, פּיעלייכט די אונ־אבהענגיקייט פון לאנד, וואָס מוז זיין טהייער פאר יעדען און וואָס איז אזוי וויכ־טיג און נוטיג פאר דער ענטוויקלונג פון סאָ־ציאליזמום. ניין, מען האָט נאָך געוואָלט, אז דער קריעג איז א בעפרייאונגס־קריעג געגען דייטש־לאנד, געגען דעם דייטשען אימפּעריאליזמום, מיליטאריזמום און אזוי וויטער — יא, געגען דעם אימפּעריאליזמום און מיליטאריזמום פון אלע פרעמדע רעגיערונגען, אבער ניט פון דער אייגענער.

מען קען ניט זאָגען, אז די פראנצויזישע פאר־טיי האָט ניט געזעהן די געפאהר. די צוויי מיניסטאָרען איהרע פּלענען נאָך אלץ אנטהיל־נעהמען אין די זיצונגען פון די אָנפיהרערנדע אייניריכטונגען פון דער פאָרטיי און ארבייטער אונטער דעם קאָנטראָל פון דער פּארטיי. די סאָציאליסטען האָבען נאָך אבער די מאכט ניט אין זייערע הענד און קאָנען בשום אופן ניט נעהמען אויף זיך די אחריות פאר דער גאנצער פאָליטיק פון דער רעגיערונג. די פראנצויזישע פּארטיי האָט עס יא געטהאָן; זיך האָט אויף זיך אָנגעהויבען קוקען וויי אויף א רעגיערונגס־פּארטיי. אייניער, א וויכטיגער מיטגליעד פון פּארלאמענט, האָט דאָס אפילו ארויסגעזאָגט פאר זיינע וועהלער. די פּארטיי האָט זיך נע־נומען פיהרען לויט אלע כללים פון א רעגיע־רונגס־פּארטיי.

איך לייקען ניט אָב די גרויסע פאָזיטיוויע ארבייט, וואָס די סאָציאליסטען האָבען אויפ־געטהאָן אין דער איצטיגער מלחמה־צייט. זייער אנטהיל נעהמען אין ארגאניזירען דעם אינערליכען לעבען פון לאנד איז ניט אונטער־צושעצען. דאָס האָט פיעל מיטגעבראכט צום פערשפּרייטען די סאָציאליסטישע געדאנקען. דאָ רעד איך נאָר וועגען איהרע האנדלונגען אין שייכות צו דער לאָנדאָנער קאָנפערענץ.

און אָט וואָס עס איז געשעהן פאר דער לאָנדאָנער קאָנפערענץ:

דעם 7טען פעברואר איז פארגעקומען די קאָנ־פערענץ פון דער פראנצויזישער פּארטיי, אום צו בעטראכטען די אלגעמיינע האלטונג פון דער פּארלאמענטאָרישער גרופּע. אין דער קאָנפע־רענץ האָבען אנטהיל גענומען די מיטגליעדער פון אָנפיהרענדע אייניריכטונגען, די דעפוטאטען און די סעקרעטארען אָדער פאָרשטעהער פון די פעדעראציעס. די קאָנפערענץ איז געווען גע־היים, מען וויים פון איהר נאָר דאָס, וואָס ס'איז אבגעדרוקט אין דעם אָפיציעלען אָרגאן פון דער פּארטיי, און אין אָפיציעלען בעריכט פון דער פּארטיי איז אנערקענט געוואָרען, אז אויף די פראנצויזישע קאָפּיטאליסטישע רעגיערונג קאָן פעררעכענט ווערען אלס אייניער פון די כחות, וואָס האָבען צוגעגרייט דעם קריעג. אָבער פון 29טען יולי אָן איז די פראנצויזישע רעגיערונג ריין פון יעדען פלעק!...

איבערצוגעבען דעם אינהאלט פון בעריכט וואָלט נעוועון צו לאנג. איך בין נאָר אויסען אָנצואווייזען, אז דער בעריכט איז געשטאנען כמעט אויפ'ן ריכטיגען שטאנדפונקט. אין די רעדעם, וואָס זיינען איבערגעדרוקט, איז אָבער דער טאָן ניט אויסגעהאלטען. הערווע האָט אין בעגייסטערונג אויסגעשריען: מיר דאַרפען וויייזען דער וועלט, אז די 500,000 פון אונזערע ברידער זיינען דער'הרג'עט געוואָרען פאר די בעפרייאונג פון די פעלקער. אפילו געד האָט געדעדט וועגען דעם, אז די סאָציאליסטען פיה־רען א קאמפּף פאר דער בעפרייאונג פון דער וועלט. ער האָט אָבער אויך צוגעגעבען, אז וועג מיר וועלען גובר זיין, און עס וועט פערשווינדען דער נאציאָנאלער קאמפּף, וועלען מיר קאָנען אָנגעהן מיט'ן ריינעם קלאסען־קאמפּף. סאמבא האָט אָנגעריהרט די פראגע וועגען שלום: מיר וויללען שלום, מיר וויללען אָבער ער זאָל זיין א דויערהאפטער, און דערפאר טאָר ער ניט גע־שלאָסען וועדען צו פריה. מיר פערטהיידיגען אונזער רעכט און די פרייהייט פון אייראָפּא, די אונאבהענגיקייט פון די פעלקער.

וואָס די מיניסטאָרען האָבען ניט דערזאָגט, האָבען דערדרעט די צייטונגען. מיר וויללען אויך, אז דער קריעג זאָל דויערען וואָס וועניגער, האָט געשריעבען וואיאן, און דוקא דערפאר וויי־לען מיר די נייטראָלע מלוכות זאָלען צוטרעטען צום קריעג. הערווע האָט אין ארטיקעל, פול בעגייסטערונג, וועדער געשריעבען וועגען דעם בעפרייאונגס־כאראקטער פון קריעג און ארויפגעלעגט און די לאָנדאָנער קאָנפערענץ דעם חוב פאָנאנדערצוטהיילען אייראָפּא.

די בורזשואזיע פרעסע האָט מהיילוויייז פער־שוויגען די פּארטיי־קאָנפערענץ, טהיילוויייז נאָר אינפאָרמירט זייערע לעזער וועגען איהר. אייי־ניגע רעאקציאָנערע צייטונגען האָבען זיך אָב־גערופען. זיי איז שטארק ניט געפעלען געוואָ־רען, וואָס געד האָט געדעדט וועגען קלאסען־קאמפּף נאכ'ן קריעג, און בכלל, פרעגען די צייי־טונגען, ווי אזוי פאָהרען דאָס מיניסטאָרען אויף אין אינטערנאציאָנאלע סאָציאליסטישע קאָנפע־רענץ? און וואָס וועט זיין, אויב די קאָנפערענץ וועט אָננעהמען ניט קיין פאסענדע רעזאָלו־ציעס? און זיי פאָדערען פון דער רעגיערונג א תשובה.

צום סוף נאָך אן אינטערעסאנטער פאקט:

די מלחמה האָט נעבראכט צו א דערנעהנ־טערונג פון די סאָציאליסטען מיט די סינדיקא־ליסטען. די דערנעהנטערונג איז דערגאנגען אזוי ווייט, אז צו דער לאָנדאָנער קאָנפערענץ זיינען אויסגעלייבען נעוואָרען 4 סינדיקאליסטען, און צווישען זיי אייניער, וועלכער שטעהט ניט אויף דער אפיציעלער פאזיציע פון דער פּארטיי.

וול. קאָסאָווסקי:

די רוסישע סאציאל-דעמאקראטיע און די מלחמה

מיינונגס-פערשידענהייטען.

די מלחמה האָט ארויסגערופען גרויסע מיינונגס-פערשיעדענהייטען צווישען די רוסישע סאָציאל-דעמאָקראטן. די דיפערענצען בעריהרען אלע מעהר אָדער וועניגער וויכטיגע פראגען, וואָס דער קריעג האָט אוועקגעשטעלט פאר'ן ארבייטער-קלאס: די פראגען וועגען דעם כאראקטער פון דער מלחמה (אימפעריאליזם אָדער „בעפרייאונג" פון נאציאנען), וועגען „פאטריאָטיזם" און בעשיצען דאָס „פאטערלאנד", וועגען „באנקראָט" ווירקליכען אָדער איינגעבילדעטען, פון'ם אינטערנאציאָנאל, וועגען די פערספעקטיוון פון דער וויטערדיגער געזעלשאפטליכער ענטוויקלונג, וועגען די לאָזונגען אין דעם איצטיגען מאָמענט א. אז. וו.

דער שטרייט אַרום די דאָזיגע פראגען האָט צומישט די פראקציאָנעלע קאָרטען און האָט פאראיינigt אנהענגער פון פערשיעדענע פראָקציעס אָדער צושיידט חברים פון איין און דער זעלבער פראקציע בנוגע צו דער מלחמה. געווים, זיינען די פראקציעס ניט צושטערט געווארען און עקזיסטירען נאָך ער היום, נאָר דער וועלט-שטורם, וואָס טראָגט זיך יעצט אַרום איבער דער אלטער אייראָפּא, האָט געמאכט אין זיי א גרוואָלטיגען ריס און בעשאפט נייע גרופירונגען, וואָס פערטראָגען זיך שווער מיט די אלטע פראקציאָנעלע קליישעס.

די סאָצ. דעמ. פראקציע פון דער גאָס. דומא.

א נעווייסע האלטונג צו דער מלחמה האָט די רוסלענדישע סאָציאל-דעמאָקראטיע אָנגענומען שוין אין עטליכע טעג אַרום נאָכ'ן ערקלערען דעם קריעג. דאָס איז פאָרגעקומען אין דער מלחמה-זיצונג פון דער גאָס. דומע, דעם 8טען אויגוסט פאָריגען יאָהר.

איהר פרינציפיעלען שטאָנדפונקט בנוגע צו דעם צוזאמענשטויס פון די אייראָפּאישע מלוכות האָט די ס. ד. פראקציע אַרויסגעזאגט אין א ספעציעלער דעקלאָראציע. די איצטיגע מלחמה, האָט זי ערקלערט, איז אַרויסגערופען געוואָרען דורך די „פערכאָפונגס-פאָליטיק", פאר וועלכע עם זיינען פראָנטוואָרטליך די רעגיערונגען פון אלע שטרייטענדע לענדער. דערמיט האָט די ס. ד. פראקציע פון אָנהויב אָן נעגעמען די ריכטיגע ליניע: זי האָט זיך שארף אָבגעטיילט אי פון דער רעגיערונג, אי פון די בורזשואזע פארטיען, וואָס האָבען די נאציע שולד אַרויפגעוואָרפען אויף דייטשלאנד און נעזעהען ריין צו וואשען אלע איבעריגע מלוכות, וועלכע זיינען כלומרשט גאָר בדעה ניט געווען אָנצופאָלען אָדער בעשיצען נור זייער קיום. זי האָט געזאגט: אלע זיינען שולדיג.

זי האָט בעצייכענט די מלחמה אלס א עקספאנסיוויע, אלס אימפעריאליסטישע, און האָט אויף אזא אופן איהר ניט אָנגענטשעפעט קיינע בעפרייאונגס-ציעלען. זי האָט ווייטער אויסגעדריקט איהר איבערצייגונג, אז נור אין דער אינטערנאציאָנאלער סאָלידאריטעט פון אלע ארבייטענדע מאסען וועט דער פראָלעטאריאט געפינען מיטלען צו מאכען וואָס גיכער א סוף צו דער מלחמה און אז די בעדינגונגען פון פריעדען דאָרפען אָבהייגיג זיין פון דעם ווילען פון פאָלק זעלבסט און ניט פון דער דיפלאָמאטיע.

אונטערצושטרייכלען דעם פרינציפ פון אינטערנאציאָנאליטעט און אויסגעהאלטענעם דעמאָקראטיזם איז געווים א זעלבסטפערשטענדליכע זאך מצד א ס. ד., אָבער ארויסזאָגען אָט דעם אלף-בית איז געווען וויכטיג אין א מאָמענט, וועלן איבער רוסלאנד האָבען זיך א גאָס געטהאָן די כוואליעם פון שאָוויניזם און מאָרד-פאטריאָטיזם.

די ס. צ. פראקציע האָט ניט געשטימט פאר די מלחמה-קרעדיטען און האָט דערמיט אויסגעדריקט, אז זי וויל קיין שום שייכות ניט האָבען צו דער מלחמה, וואָס עס פיהרט דער רעאקציאָנערער צאַריזם מיט דער צושטימונג פון דער רוסישער בורזשואזיע צוליעב ביוראָקראטיש-אימפיריעלע גלות. און וועג דער ס. ד. דעפוטאט מאָנקאוו האָט געבראכען די דיסציפלין און איז אין דומע ארויס געגען א געווייסען פונקט פון דער ס. ד. דעקלאראציע, האָט מען איהם אָהן שום טענות-ומענות ערקלערט פאר אויסגעשלאָסען פון דער פראקציע.

די בעפרייער.

גלייך פון אָנהויב מלחמה האָט זיך ביי א טייל רוסישע סאָציאָליסטען אויסגעבילדעט א גאנצע בעפרייאונגס-אידעאָלאָגיע. די דאָזיגע אידעאָלאָגיע איז ענטשטאנען אין איין און דערזעלבער צייט אין רוסלאנד און אין אויסלאנד, אין דער פאָליטישער עמיגראציע. אין רוסלאנד האָבען איהר ארויסגעדרוקט די סאָציאָלדעמאָקראטישע פובליציסטען אין די לעגאלע מארקסיסטישע זשורנאלען „סאָווריעמענני מיר" און „נאשא זאָריא", צוויישען זיי אנב דער בעוואוסטער ס. ד. שרייבער מאסלאָוו; אין אויסלאנד—פלעכאנאָוו.

וועגען דעם בורזשואזען תוך פון דער „בעפרייערי" האָב איך שוין נערעדט אין פעברואר-ביכער פון „צוקונפט". דאָ וועל איך אָנווייזען

אויף איהרע מעטאדאלאגישע און טאקטישע פעהלערן.

דער ערשטער פעהלער איז דאס בענוצען זיך מיט "עם מעטאד פון פראגנאזן, פון פאר־אויסזאגען. וואס פאר רעזולטאטען, צי פראגרעסיווע צי ניט פראגרעסיווע, עס וועלען זיך בעקומען פאר דער סאציאליסטישער בעוועגונג, אין פאל וואן עס וועט זיעגען די אדער יענע קאלליצע, קען איצט קיינער ניט זאגען מיט א גרויסער בעשטימטקייט, אזוי פערווויקעלט איז די לאגע. אויב מען נעהמט זיך אן צו זאגען נביאות, אז דער נצחון פון דעם דריי־אבמאך וועט בעשאפען פרייערע בעדינגונגען פאר'ן סאציאליזם, קען מען מיט דעם זעלבען ערפאלג בעווייזען, אז די מפלה פון דייטשלאנד וועט שטארק פערשמעלערן די באזע, אויף וועלכער עס איז אויסגעווקסען די בעוועגונג פון דעם ענטוויקעלטסטען טייל פון"ם פראלעטאריאט, פון"ם דייטשען. און דאס וועט געבען א מורא'דיגען קלאפ דער גאנצער אלוועלטליכער סאציאליסטישער בעוועגונג, און אז א חוץ דעם וועט נאך אין א גרויסער מאס פערשטארקט וועלען דער רוסישער צאריזם. ער וועט דריקען אויף די אייראפעאישע דעמאקראטיע מיט דעם נאנצען דרוק פון א שרעקליך גרויסער רעאקציאנער האלבאזיאטישער מלוכה, וואס האט אויסגעשפרייט איהרע רויב־פלינגלען אין אלע עקען וועלט. אזוי ווי מען קען דרעהען דעם פראגנאז אזוי און אזוי און זיך מאלען די פערשידענסטע פערספעקטיוון, וואלט נעווען דער גרעסטער פעהלער צו בויען די סאציאליסטישע טאקטיק אויף אזא ניט־זיכערען יסוד. און אט דעם פעהלער בעגעהען די בעפרייער.

ספעציעל די רוסישע בעפרייער פערגעסען נאך, אז אויב די עקאנאמישע ענטוויקלונג פון רוסלאנד וועט שטארק ליידען, ווי זיי בהויפטען, פון איהר מפלה אין דער מלחמה, קען דאך אויף דאס בעזיעגטע דייטשלאנד עקאנאמיש רויניירט ווערען, און וואס מען ווינשט ניט דעם רוסישען פראלעטאריאט דארף מען דאך אויך ניט ווינשען דעם דייטשען. ס'איז א פשוט'ע פאדערונג פון אינטערנאציאנאלער סאלידאריטעט.

דער צוויטער פעהלער, אין וועלכען עס האבען זיך פערפלאנטערט די בעפרייער, איז דער פלפול וועגען אנפאלענדע און זיך בעשיצענדע צדדים. אזוי ווי דייטשלאנד איז אנגעפאלען, חקרנ'ען זיי, דארף מען איהר „בעשטראפען" אין נאמען פון „רעכט און גערעכטיגקייט".

אז דער גדאנק ענטהאלט אין זיך קיין גוטען קערן ניט, ווארפט זיך פשוט אין די אויגען. ווער עס איז כאטש אביסל בעקאנט מיט דער פאדעשיכטע פון דער איצטיגער מלחמה, דער וויים, אז אלע אייראפעאישע מלוכות, אהן אויסנאהם, האבען מיט אלע מיטלען געטריבען אייראפא צו א קאטאסטראפע מיט'ן צוועק צו דערשטיקען די קאנקורענטען, וואס זיי־נען זיי געשטאנען אין וועג, און פערכאפען די ממשלה איבער דער וועלט. ווער עס האט געגע־בען דעם ערשטען שאס אין דעם געשלעג, צו וועלכען עס האבען זיך פון לאנג אן געגרייט די אימפעריאליסטישע רויבער, האט א קנאפע בע־דייטונג. אלע זיינען שולדיג, דאס איז א פאקט, וואס מיט קיינע בעפרייאונגס־קונצען וועט מען איהם ניט אויסמעקען פון דער היסטאריע.

און פון וועלן אן איז עס איבערהויפט גלוי־רען, אז דער פאקט אליין, וואס מען איז דער ערשטער אנגעפאלען, בעווייזט שוין, אז מען איז שולדיג און מען האט פערדינט די תלי'ה? שוין ניט צו רעדען וועגען דעם, אז דער אנפאל איז אפט דער בעסטער מיטעל זיך צו פערטיידיגען, איז נעגוג צו דערמאנען, אז סאציאליסטען האבען ביז אהער קיין מאל ניט ארויסגעטראגען אן אורטייל, זיך שטיצענדיג בלויז אויף דעם פארמעלען מאמענט וועגען אנפאל און פערטיידיגונג. אט האט איהר א ביישפיעל: בעת דעם באלקאנישען קריעג פון יאהר 1912 האט א גרוירער טייל סאציאליסטען סימפאטי־זירט מיט די „סלאווישע" מלוכה'לעך און ניט מיט טערקיי, הגם זיי זיינען געווען די אנפאלער, ווייל זיי, די סאציאליסטען, האבען געהאלטען, אז דער זיעג פון בולגאריען און איהרע פערבינ־דעטע איז נויטיג, די באלקאנישע פעלקער זאלען זיך קענען פרייער ענטוויקלען. דאס זעלבע איז אויך געווען בעת דעם רוסיש־יאפאנישען קריעג.

ווי מען זעהט, האבען מיט א גאר ניט לאנ־גער צייט צוריק די סאציאליסטען גוט פערשטא־נען, אז מען קען ניט בייס אבשאצען די לאגע אדרוסיגעהן פון ריין פארמעלע טעמים.

די טאקטישע פאזיציע פון די בעפרייער טראגט אויף זיך, פערשטעהט זיך, דעם שטעמ־פעל פון זייערע בעפרייערישע אילוזיעס; נאר אזוי ווי זיי האבען נאך דאס אלטע אינגאנצען ניט פערגעסען, קענען זיי ניט זיין קאנזעקווענט און פלאנטערען זיך כסדר.

קודם כל איז זעהר ניט קלאר זייער האלטונג בנוגע צו דער רוסישער רעגיערונג. וואלטען זיי געוואלט זיין אויסגעהאלטען ביז'ן סוף, וואלטען זיי געדארפט שטעהן פאר'ן שטיצעז דעם צא־ריזם, לכל הפחות פאר דעם, מען זאל איהם ניט שטערען, כל זמן עס דויערט די מלחמה: אויב דער דריי־אבמאך פיהרט א בעפרייאונגס־קאמפף, אויב דער אביעקטיווער היסטארישער פראצעס האט אויסדערווהלט די רעגיערונגען פון ענג־לאנד, פראנקרייך און רוסלאנד אלס טרעגער פון א בעפרייאונגס־מיסיע, דארף מען, אין נאמען פון „פראגרעס", זיי זיך ניט שטעלען אין וועג. אזוי טוען טאקי די פראנצויזישע סאציאליסטען, וואס האלטען אונטער מיט לייב און לעבען זייער בורזשואזע רעגיערונג.

ביי דעם וויים גרעסטען טייל בעפרייער איז

אין דער פראגע א גאנצער פלאַנטער: זיי זאָגען, אז מען דארף ניט אויפהערען צו קעמפען געגען די רעגיערונג, נאָר מען דארף אזוי קעמפען, אז דאָס זאָל איהר ניט שטערען צו פיהרען די מלחמה — א סטראַטעגיע, וואָס לייגט אויף א אינערלעכע סתירה, און קען, פערשטעהט זיך, ניט דורכגעפיהרט ווערען. פרובט מען ארויסצורייסען זיך פון דעם פלאַנטער מיט סאָפיזמען. למשל, א גרופע אָנהייניגער פון דער ריכטונג פון א בעוואוסטען פּעטערבורגער מארקסיסטישען זשורנאל האָט ארויסגעשטעלט אזא פארמול: „מען דארף ניט ווירקען געגען דעם קריעג", נאָר מען דארף „ווירקען געגען" די רעגיערונג. דאָס ווירקען געגען דעם קריעג פערטייטשען זיי אין'ם זין פון „ארגאניזירען אויפשטאַנדען אין'ם רוקען פון דער ארמיי", א פּשט, וואָס וועגען איהם, א חוץ אייניגע אָנהענגער פון לענין, קלערט נאָר קיינער ניט. צי דארף מען אָבער פיהרען איצט אן אגיטאַציע געגען די מלחמה, פאר'ן פערענדיגען איהר וואָס גיכער — און דאָ איז דאָך דער קערן פון דער פראגע וועגען „ווירקען געגען דעם קריעג" — וועגען דעם מאַכט די גרופע א שוויניג. זי זאָגט נור, אז מען דארף ניט שטימען פאר די קריענס־קרעריטען — א סתירה, וואָס שטעכט די אויגען, ווייל דאָס הייסט דאָך אין א געווייסען גראד ווירקען געגען דעם קריעג.

ניט וועניגער פערפלאַנטערט איז אויך ביי די בעפרייער די פראגע וועגען שלום. די פראַנצויזישע סאָציאַליסטען זיינען, ווי בעוואוסט, אין דער פראגע אויף אזוי קאָנזעקווענט, ווי אין אלע איבעריגע: אזוי ווי דער ציעל פון דער מלחמה איז צו צושמעטערען דעם דייטשען מיליטאריזם און בעפרייען אירלאַנד, דארף מען זיך שלאָגען „ביז'ן סוף". קיין „פריהצייטיגער" פריעדען דארף ניט געשלאָסען ווערען, מען דארף זעהן צוצויציהען צו דער מלחמה געגען דייטשלאַנד אלע מלוכות, וואָס זיינען נאָך געבליבען נייטראַל, און זיי לעגען פאָר צו ברייננגען אין אייראָפּא יאָפאַנישע מיליטער, און רופען צוצושטעהן צו דעם דריי־אַבמאַך איטאַליען, די באַלקאַנישע מלוכות, דעם גיהנום אליין. אויף אזא אופן וועט אפילו דער שטח, אויף וועלכען עס פיהרט זיך די מלחמה, גרעסער ווערען, נאָר דערפאר וועט די צייט, וואָס זי וועט דויערען, קלענער ווערען.

צו דער פילאָזאָפיע וועגען גרעסערען שטח און קלענערע צייט שטעהט נאָהענט אויך פלאַכאַניע: ער איז נאָך ניט אזוי דריסט צו פרעדיגען, אז מען דארף די גאנצע וועלט, הימעל און ערד, מאָביליזירען געגען דייטשלאַנד, נאָר ער הערט ניט אויף צו טענה'ן, אז איטאַליען דארף זיך איריינמישען אין דער מלחמה און העלפען אבזוהרהען די „דייטשע געפאהר". אין עצם איז עס דאָס זעלבע, וואָס עס זאָגען די פראַנצויזען, וואָרום אויב איטאַליען, טא פאר וואָס ניט אויך רומענין. בולגאַריע א. אז. וו.? די אנדערע פּועל'ן ניט ביי זיך צו געהן אזוי ווייט. למשל, די אויבען אָננעווייזענע גרופע האלט נאָר, ווי מיר האָבען נעזאָהען, אז עס איז שוין צייט אויפצוהויבען די פראגע וועגען שלום־מאַכען. לאָגיש איז עס פון זייער שטאַנדפונקט זעהר וועניג, וואָרום שליסען פריעדען שוין איצט, ווען דייטשלאַנד שטעהט נאָך פעסט אויף בויידע פיס, טא ווי אזוי וועט ערפילט ווערען די „בעפרייונגס־אויפגאבע — מאַכען א תל פון'ם דייטשען מיליטאריזם?

פיעל לאָגישער רעט זיך ארויסגעווייזען דער ס. ד. דעפוטאט מאנקאָוו, וואָס געהערט צו די בעפרייער. אויף דער דומע־זיצונג דעם 9טען פעברואר האָט ער אָפען ערקלערט, אז ער איז ניט מסכים מיט זיין פראקציע אין'ם פונקט פון שלום, ער האלט, אז כל זמן מען האָט ניט צוגעטראָגען דעם מיליטאריזם און די מאכט פון דייטשע יונקערס, טאָר דאָס וואָרט „שלום" אין בער אונזערע ליפען ניט קומען.

דער ארגאניזאציאָנס־קאָמיטעט.

הגם בנוגע צו די פראגען פון מלחמה גרופירען זיך די רוסישע סאָציאל־דעמאָקראטען בכלל ניט לויט די פראקציעס, פון דעסטוועגען וווייזט זיך נאָך אויך דאָ ארויס די פראקציאָנעלע טיילונג. אזוי האָבען אָננעגנומען א גאנץ פערשידענע שטעלונג צו דער מלחמה די צוויי צענטרען, וואָס האָבען זיך מיט עטליכע יאָהר צוריק געבילדעט אין דער רוסישער סאָציאל־דעמאָקראטיע: דער ארגאניזאציאָנס־קאָמיטעט און דער לענינשער צענטראל־קאָמיטעט.

זיין שטאַנדפונקט האָט דער ארגאניזאציאָנס־קאָמיטעט אויסגעדריקט אין א ספעציעלער דעקלעראציע, וואָס ער האָט צוגעשטעלט דער קאָפענהאגענער סאָציאליסטישער קאָנפערענץ פון יאָנואר היינטיגען יאָהר. ער האלט זיך פאר דער מיינונג, אז די מלחמה איז ארויסגערופען געוואָרען דורך די קאַפּיטאליסטישע קאָנקורענץ צוויישען איינצעלנע מלוכות, און פון דעם שטאַנדפונקט אנערקענט ער פאר ניט וויכטיג די פראגע וועגען דעם, ווער איז מעהר און ווער איז ווייניגער פעראנטוואָרטליך פאר די קאטאסטראָפע.

צי דארף מען פערבינדען דעם פּארטשריט פון דער דעמאָקראטיע און סאָציאליסטישער בעוועגונג און ממילא אויך די ס. ד. טאקטיק, מיט דעם „פראָגנאָז", מיט דעם נצחון אדער מפלה פון דער אדער יענער קאַאָליציע, וואָס פיהרען די מלחמה? ניין, ענטפערט דערויף דער א. ק., דאָס טאָר מען ניט, דערצו איז קיין שום גרונד ניטא: אויב מען זאָגט, אז דער זיעג פון דעם דריי־אַבמאַך איבער דייטשלאַנד וועט זיין לטובת דעם פראָגרעס פון דער מענשהייט, איז אויך ניט שווער צו בעווייזען, אז דער זיעג פון רוסלאַנד איבער דייטשלאַנד קען ברייננגען דער־צו, די רוסישע רעאקציע זאָל פערשטארקט ווערען און זיך שטעלען אין וועג דער אייראָפּעאי־

שער דעמאָקראטיע. ער טרעט דעריבער ארויס געגען די בעפריידער און זייער תורה.

ווייטער בעטראכט דער א. ק. פאר די ברע־נענדסטע אויפגאבע פון דער רוסלענדישער סא־ציאלדעמאָקראטיע דעם קאמפף נעגען דער רו־סישער רעגיערונג וועלכע האָט איצט צוריק איינ־גענפיהרט דעם פאר־קאָנסטיטוציאָנעלען אבסא־לוטיסטישען רעזשים. קעמפענדן איצט מיט אלע כחות פאר דעמאָקראטיזירען די רוסישע מלוכה־אהדנונג הייסט ווירקען פאר די אינטערעסען ניט נור פון דער רוסישער נאר אויך פון דער אינ־טערנאציאָנאלער ארבייטער בעוועגונג.

אין דער צייט ווען דער נרעסטער טייל רוסי־שע עמיגראנטען־סאציאלדעמאָקראטען בעוואור־פען מיט בלאָטע דעם אינטערנאציאָנאל און שרייען אז ער האָט צוטראטען אונטער די פים די פרינציפען פון סאציאליזם, אונטערשיידט זיך פון זיי דער א. ק. מיט א האלטונג, וועלכע טראגט אין זיך דעם שטעמפעל פון אן אמת בריידערלי־כער סאלידאריטעט. ער בעשולדיגט קיינעם ניט אין „פערראטה", ער קאנסטאטירט נור דעם טרויעריגען פאקט, וואָם די מלחמה האָט דער־ווייטערט איינע פון די אנדערע די סאציאלים־טישע פארטייען, און ער האלט פאר נויטיג צו זהען, זיי זאלען וויעדער בעקומען צוטרוי איינע צו די אנדערע, כדי דער אינטערנאציאָנאל זאל ווייטער אנהויבען פונקציאָנירן. אלס דעם ער־שטען שריט וויעדער אויפצושטעלען דעם אינ־טערנאציאָנאל האלט ער אן אינטערנאציאָנאלע סאציאליסטשע קאנפערענץ. לסוף אונטער־שטרייכעלט ער די נויטוועגדיגקייט וואָם ניכער צו פערענדיגען די מלחמה און שליסען שלום.

דער בריידערליכער טאָן פון דער ערקלערונג פון׳ם א. ק. ווערט פערשטענדליך, ווען מען האָט אין זינען, אז זי שטאמט פון חברים, וואָם ארבייטען אין רוסלאנד.

דער לעניניסער צענטראל־קאָמיטעט.

די לעניניסע פראקציע האָט פארמולירט איהר שטעלונג צו דער מלחמה אין דעם ארגאן „סאציאלדעמאָקראט", וואס די באלשעוויקעם גיבען ארויס אין אויסלאנד. דער אינטערנא־ציאָנאל, ערקלערט די גרופע, האָט באנקרא־טירט. די ארבייטער־פארטייען פון די אוירא־פאאישע הויפט־מלוכות „האָבען געדופען דעם ארבייטער קלאס צו פערשמעלצען זיין פאזיציע מיט דער פאזיציע פון די אימ־פעריאליסטישע רעגיערונגען". די פיהרער פון דעם סאציאליסטישען אינטערנאציאָנאל „הא־בען פערבינען דעם סאציאליזם אויף נאציא־נאליזם". די איינפלוסרייכע פארשטעהער פונ׳ם פראלעטאריאט און די בעדייטענדסטע ארגאנען פון דער סאציאליסטישער פרעסע אין דער איצטיגער אירא־פא שטעהען „אויף א שא־ווינסטיש־בורזשואזען און ליבעראלען, אבער ניט אויף א סאציאליסטישען שטאנדפונקט". די טעאָרעטיקער פונ׳ם אינטערנאציאָנאל, ווי קאוטסקי, גער, פלעכאנאוו, וואנדערוועלדע, האָבען זיך ארויסגעווייזען אלס „סאָציאל־שאָווי־ניסטען" און האלטען „געמיינע דרשות לטובת דעם בורזשואזען פאטריאָטיזם". „די פער־אנטוואָרטליכקויט פאר אָט דעם בעשמוצען דעם סאציאליזם פאלט קודם כל אויף די דייטשע סאציאלדעמאָקראטען, וועלכע זיינען געווען די שטארקסטע און אויסלוסרייכסטע פארטיי אינ׳ם אינטערנאציאָנאל".

דער באנקראָט פון׳ם אינטערנאציאָנאל איז ניט קיין צופעליגע זאך. ער האָט זיך פארבע־רייטעט אין משך פון צעהנדליגע יאהרען, בעת די ארבייטער פארטייען האָבען אינגאנצען פער־לאָזען דעם „אונלעגאלען" באָדען און האָבען געפיהרט לויטער א „פריעדליכע" און „לעגאלע" ארבייט. ניט די ארבייטער מאסען זיינען שול־דיג אין דעם קראך פון דעם אינטערנאציאָנאל, נאר די ארבייטער ביוראָקראטיע. פאר דער לאנגער צייט פון דער „פריעדליכער" עפאָכע האָבען זיך אנגעקליבען אין די סאציאליסטישע פארטייען „בערג פון קלייבורזשואזען, אפער־טוניסטישען מיסט". „די טשינאווניקעם פון די לעגאלע ארבייטער־פערטרעטונגען, די פארלא־מענטאריער און די איבעריגע אינטעליגענטען האָבען זיך בעלהבת׳יש איינגעאָרדענט אין דער לעגאלער מאסען־בעוועגונג" און געפיהרט א שענדליכע פאליטיק: זיי האָבען זיך אבגע־קהרט פון דער סאציאליסטישער העוואלוציע און זי פערביטען אויפ׳ן בורזשואזען רעפאָר־מיזם, זיי האָבען אבגעוואָרפען דעם קלאסען־קאמפף און דעם „בירגערקריג" און געפערדיגט דאָס צוזאמענארבייטען פון קלאסען; אונטער׳ן נאמען פון פאטריאָטיזם און בעשיצען דאס פאטערלאנד, האָבען זיי פערשפרייט דעם בור־זשואזען שאָוויניזם און אבגעליקענט דעם „פונדאמענטאלען סאציאליסטישען אמת", אז די ארבייטער האָבען קיין פאטערלאנד ניט, זיי האָבען זיך געמאכט אן „אבגאָט" פון דער לע־גאליטעט און האָבען אינגאנצען פערגעסען, אז עם זיינען דא צייטען, ווען דער פראלעטאריאט מוז זיך בענוצען מיט אונלעגאלע פאר־מען פון ארגאניזאציע און אגיטאציע, און אָט די צייט האָבען מיר איצט, ווען די בורזשואזיע נוצט־אוים דעם אויסנאהם־צושטאנד פון דער מלחמה אויף צו פערשטאָפען די מויל דעם אר־בייטער־קלאס. איבער דעם אנגעווויזענעם גע־גענזאץ צווישען די „אפפאָרטוניסטישע" אנפיה־רער און דער „רעוואָלוציאָנערער" מאסע איז דער אינטערנאציאָנאל געשטרויכעלט געווארען.

פאר דעם אינטערנאציאָנאלען פראלעטארי־אט שטעהט איצט די אויפנאבע „צו פערוואנד־לען די איצטיגע אימפעריאליסטישע מלחמה אין א בירגערקריעג", ווי דאָס האָבען געטאָן די

פראנצויזען אין יאהר 1871, ווען זיי האבען געגרינדעט די קאמונע; דאס איז איצט דער „אייניג ריכטיגער פראלעטאריישער לאזונג". כדי אבער צו ערפילען די דאזיגע אויפגאבע, מוז מען האבען א נייעם אינטערנאציאנאל, מען דארף צושפאלטען דעם אלטען אינטערנאציאנאל, אבטיילען דעם „מארקסיסטישען" טייל זיינעם פון דעם „אפארטוניסטישען" און פון אט די כשר'ע „מארקסיסטישע" עלעמענטען בילדען א דריטע אינטערנאציאנאלע פראיניגונג, וועלכע וועט שוין ארגאניזירען און דורכפיהרען דעם „בירגערקריעג".

די פילאזאפיע פון דעם לענינשען צ. ק. איז אויף א האר ניט אריגינעל. זי איז וואָרט ביי וואָרט געזומען פון די שריפטען פון א קליין הייפעל דייטשע „אולטרא־ראדיקאלען" (פאנעקוק און חברים), וועלכע זיינען נאך א צייט פאר דער מלחמה אנגעפאלען אויף די „אפיציעלע פיהרערשאפט" פון דער דייטשער סאציאל־דעמאקראטיע און האבען געבויט זייער קריטיק אויף אן אויסגעקלערטען געגענזאץ צווישען דעם „אפארטוניזם" פון די פיהרער און דעם „רעוואָלוציאנערען" גייסט פון דער מאסע. די דאזיגע קריטיק איז שוין לאנג גלענצענד צוקלאפט געוואָרען דורך ק. קאוטסקי. אריגינעל איז אין דער לענינשער „קריטיק" נור דער אויסערסט־גראבער טאן, אין וועלכען עם קלינגט דער עכט־רוסישער כלל: „אדער א קוש אין האנד אדער א זעץ אין די ציינער".

וואס איז שייך דעם „בירגער־קריעג", האט די איצטיגע מלחמה מיט אותות ומופתים בעוויזען, אז דער קאפיטאליזם איז נאך פיעל שטארקער, ווי מען האט גערעכענט, און אז די פריהערדיגע, זעהר פערשפרייטע מיינונג פון דער סאציאלדעמאקראטיע, אז אן אלגעמיין אויראפעאישער צוזאמענשטויס מוז אונפעראמיידליך אין קורצען אריבערגעהן אין א סאציאלע קאטאסטראפע, איז געווען ניט ריכטיג. אין ערגעץ וויזען איצט ניט ארויס די ארבייטער־מאסען קיין שום חשק ניט צו מאכען א „קאמונע", און עם זיינען קיין שום סמנים ניטא, וואס זאלען בעווייזען, אז זיי וועלען זיך גיכען בעקומען דערצו חשק.

מען דארף ניט פערגעסען, אז וועגן די לענינשע גרופע רעדט וועגען „בירגער־קריעג", פערשטעהט זי עס ניט אין ס' ברייטען, היסטאָרישען זין פון סאציאלער רעוואָלוציע, אויף וועלכע עם האט אלעמאל אנגעוויזען די אינטערנאציאנאלע סאציאל־דעמאקראטיע, זינט זי עקזיסטירט, נאר אין שמאלען, ספעציעלען זין פון א רעוואָלוציאנערער ארויסטרעטונג איצט בעת דער מלחמה, זי רופט דעם פראלעטאריאט איבערצוהזר'ן איצט אין אנ'אנדערער פאָרם און אין א נרעסערער מאס די פאריזער קאמונע. דערצו אבער פעהלען זיי היינטיגען טאג אלע אביעקטיוע און סוביעקטיוע בעדינגונגען.

וועגען דער מעטאדע צו לייזען דעם קאנפליקט אין די אינטערנאציאנאל דורך א צושפאלטונג איז גענוג אנצואווייזען, אז זי איז אן עכט רוסישע און איז אלעמאל געווען אייגער פון די גרעסטע אונגליקען פון דער רוסישער ארבייטער בעוועגונג. אט דעם אונגליק וויל מען איצט פעראלגעמיינערען און מזכה זיין מיט איהם דעם אלוועלטליכען פראלעטאריאט.

מיט דעם פ. ק. גייט זיך די לענינשע פראקציע צונויף דערין, וואס זי האלט פאר די וויכטיגסטע אויפגאבע פון דער סאציאלדעמאקראטיע אין רוסלאנד אין איצטיגען מאמענט דעם שארפסטען קאמפף געגען דעם צאריזם.

צווישען אלע מעגליכסטע אויסגאנגען פון דער מלחמה בעטראכט זי די מפלה פונ'ם צאריזם פאר דאס קלענערע בייז, וואס וועט זיין לטובת די אינטערעסען סיי פון דער רוסישער, סיי פון דער אלוועלטליכער ארבייטער בעוועגונג. זי האלט אויף פאר וויכטיגסטע צוטייל פון רוסלאנד געווען גרענעץ־לענדער און פערוואנדלען זיי אין זעלבסשטענדיגע מלוכות (פוילען, אוקראאינא וכדמה); אויף אזא אופן וועט רוסלאנד וועלען א מלוכה מיט א נאציאנאל־אייניהייטליכער בעפעלקערונג, א „גרויס־רוסישע" מלוכה, א „נאציאנאל־שטאט", ווי דאס פאדערט כלומרשט דער גאנג פון דער קאפיטאליסטישער ענטוויקלונג.

די טעאריע פון פערמאנענטער רעוואלוציע.

אין דער אויסלענדישער רוסישער עמיגראציע קען מען נעפינען נאך א סך מיינונגען אין בער דער מלחמה, וואס אונטערשיידען זיך פיעל וועניג פון די אויבען אנגעוויזענע. איינע פון דיעזע מיינונגען האט אין פיעלע הינזיכטען ארויפגעלעגט איהר שטעמפעל אויף די סאציאלדעמאקראטישע צייטונג, וואס געהט ארויס אין פאריז (פריהער אונטער'ן נאמען „נאשא סלאווא"). אויף איהר לוינט זיך אביסעל אבצושטעלען.

די הויפט־סבה פון דעם קריזיס, וואס מאכט איצט דורך דער סאציאליזם, זאגען די מחברים פון דער דאזיגער שיטה, איז דער קאנפליקט צווישען דער קאפיטאליסטישער קלאסע פון דער ארבייטער מאסען. דער אונגליק פון די דאזיגע מאסען בעשטעהט אין דעם, וואס זיי זיינען פערגליווערט געווארען אויף אזוינע קאמפפס־מעטאדען, וואס זיינען צוגעפאסט צו דער „פריעדליכער" ארבייט פון דעם צווייטען אינטערנאציאנאל, אבער פאסען שוין ניט פאר די איצטיגע שטורמדיגע, רעוואלויאנערע צייט. דאס בעוואוסטזיין פון די מאסען איז אבגעשטאנען פון דעם זיין, פון דעם אביעקטיוון לעבען. דאס איצטיגע מאסען־בעוואוסטזיין ענטשפרעכט דעם צושטאנד, וואס האלט אין פערשווינדען, דעם

נ ע כ ט ע ן. וואס געהט פון אונז שוועק, אבער שפּיגעלט ניט אָב דעם צושטאַנד, וואָס בילדעט זיך, דעם מ א ר ג ע ן, וואס קומט־אָן.

אין די געזעלשאַפטליכע פערהעלטנישען איז פארגעקומען א קריזיס, א ענטשיידענדער אומקערער, מיר זיינען אריינגעטרעטען אין א נייע פּאָכע פון קאַפּיטאַליסטישער ענטוויקלונג: דער אימפּעריאַליזם צוברעכט די ראַהמען פון נאַציאָנאַלער מלוכה און שטרעבט צו בילדען אן אלוועלטליכען אימפּעריאַליסטישען טראַסט. פאר צווויי מעכטיגע קאַפּיטאַליסטישע מלוכות איז שוין ניטאָ קיין פּלאַץ אויפ'ן קאַפּיטאַליסטישען ערד־קוגל, עס געהט־אָן א קאמפף פאר די הערשאַפט איבער דער וועלט, איינער פון די שטרייטענדע צדדים מוז בעצאָהלען מיט זיין לעבען (דייטשלאַנד אדער ענגלאַנד). מיר זיינען אריין אין א עפּאָכע פון אימפּעריאַליסטישע מלחמות מיט דער טענדענץ צו פערכאַפען די גאַנצע וועלט. אין די לעצטע פאַזע פון קאַפּיטאַליזם, אין די פאַזע פון סאָציאַלער רעוואָלוציע.

די טעאָרעטיקער פון סאָציאַליזם — קאַוטסקי און אנדערע — האָבען עס ניט פערשטאַנען און הערען ניט אויף צו פאַרמולירען די קאַנסעקווענטע שטרעבונגען, וואָס פון די ארבייטער־מאסען, שטרעבונגען, וואָס געהערען שוין דעם עבר, וואָס רוקט זיך פון אונז אלץ מעהר אָב. שולדיג אין דעם קראַך פונ'ם אינטערנאַציאָנאַל זיינען ניט די פיהרער, ווייל זיי זיינען זיך דאָך ניט פערנאַנדערגענאַנגען מיט די מאסען. שולדיג איז אויך ניט דער אָפּפּאָרטוניזם, ווייל אין איין מהנה מיט די אָפּפּאָרטוניסטען געפינען זיך די אָרטאָדאָקסאַלע מארקסיסטען (די געדיסטען, די ראַדיקאַלען אין דייטשלאַנד, היידמאַנ'ס גרופּע אין ענגלאַנד א. אז. וו.), און פערקאהרט. די ענגלישע אָפּפּאָרטוניסטען פון דער „אונאָבהיינגיגער ארבייטער פּאַרטיי" הערען ניט אויף צו אַגיטירען געגען דער מלחמה.

די צושפּאַלטונג פונ'ם אינטערנאַציאָנאַל וועט אונז אויף איין שריט ווייטער ניט בריינגען, ווייל די פּאַרטייען און די איבעריגע אר־בייטער־קאַלעקטיוון שפּיגלען פאַלקאַם אָב די שטימונג פון די מאסען. דאס, וואס מען דארף איצט טהאָן, איז ניט שפּאַלטען און צורייסען די מאסען מיט זייערע פיהרער, הגם זיי זיינען בענאַנגען א סך פעהלערען, נור רעפּאַרמירען דאס בעוואוסטזיין פון די מאסען, זעהן זיי צו בעווייזען, אז די אידעע פון פאטערלאַנד, פאר וועלכע זיי קעמפּפען, געהערט שוין דער פערגאַנגענהייט, ווייל דער וויטערדיגער גאנג פון קאַפּיטאַליזם צושטערט די נאַציאָנאַלע מלוכה און ממילא אויך די דאָזיגע אידעע. מען דארף געבען צו פערשטעהן די מאסען, אז מיר זיינען אריינגעטרעטען אין די פּאַזע פון סאָ־ציאַלער רעוואָלוציע און אז זיי בלייבט קיין אנדער ברירה ניט, ווי זיך אָבצוזוענענען מיט די אלטע אידעען, וואס האָבען זייער וואורצעל אין דער פערנאַנגענהייט.

מיר האָבען פאר זיך צוויי פּערספּעקטיוון: אַדער עס וועט זיך בילדען אַנ'אַלוועלטליכער אימפּעריאַליסטישער טראַסט, וואָס וועט פער־שמידען אין קייטען די פעלקער און מאכען די ארבייטער צו פשוט'ע שקלאַפען, אַדער עס וועט אָנקומען די סאָציאַלע רעוואָלוציע און אונז רא־טעווען פון דעם אונגליק.

מען קען ניט לייקענען: די סכעמע ציהט־צו דעם לעזער מיט איהרע ווייטע האָריזאָנטען, און אויפ'ן ערשטען בליק קען זיך איהם דוכטען, אז זי דריקט טאקי אוים דעם ווייטערדיגען גאנג פון דער געזעלשאפטליכער ענטוויקלונג. אין אמת'ן אָבער איז זי ניט געגרינדעט אויף פעסטע פאקטען, איז ווייט פון וויהרקליכען לע־בען, און דאָס בילד, וואָס זי מאַלט אונז אלס די נ א ה ע נ ט ס ט ע, א ו נ ז מ י ט ע ל ב א ד ע ר צ ו ק ו נ פ ט פון אונזער געזעלשאפט, איז ניט מעהר ווי א חלום. אין עצם איז זי ניט מעהר ווי די אלטע, גוט בעקאַנטע טעאָריע פון „פּערמאַנענטער רעוואָלוציע", וואָס מען האָט אויסגעקליגעלט אין רוסלאַנד בעת דער רעוואָ־לוציע פון 1905. דאמאָלס האָט מען איהר צו־געשניטען לויט די רוסישע פערהעלטנישען, איצט וועגדט מען איהר אָן אין אַנ'אַלוועלטלי־כען מאסשטאַב.

ערשטענס: עס איז א גרויסער טעות צו מיינען, אז דער איצטיגער קריעג איז שוין די גרעסטע גבורה'שאפט פון דער קאַפּיטאַליסטי־שער וועלט, אז מיט איהם געהט איהר שוין דער אלטעם אויס. דאָס איז א אילוזיע, ניט וועניגער שעדליך, ווי דער גלויבען פון די בעפרייער, אז מיט'ן זיעג פון דעם דריי־אבמאך וועט זיך אין דער צעווייטאַגטער אייראָפּאַ אנהויבען א גאַל־דענע צייט פון „פרייהייט". און ס'איז ניט ריכ־טיג, אז די איצטיגע מלחמה מוז זיך אונבעדינגט ענדיגען מיט'ן טויט פון איינע פון די צווויי גרוי־סע אימפּעריאַליסטישע מלוכות, וואָס קעמפּפען פאר די וועלט־ממשלה. דיר גאנג פון דער מלחמה בעווייזט, פערקאהרט, אז זיי זיינען ניט אימ־שטאַנד צו פערניכטען איינע די אנדערע. מען דארף אויך ניט פערגעסען אז חוץ דייטש־לאַנד און ענגלאַנד זיינען נאָך דאָ אימפּעריא־ליסטישע מלוכות, וואָס האָבען נאָך זייער וואָרט ניט געזאָגט. קודם כל זיינען דאָס די פעראיי־ניגטע שטאַאטען פון צפון־אַמעריקא.

צווייטענס. די אידעע פון פאַטערלאַנד איז פערבונדען מיט דער נאציע ניט אין עטנאַלאָגי־שען, נאר אין סאָציאַל־פּאָליטישען זין, ד. ה. מיט דער מלוכה. די אידעע פון פאַטערלאַנד גע־פינען מיר אין עסטרייך, וואָס איז בעפעלקערט מיט פיעלע נאציאָנאַלן, ווי אין פראַנקרייך, וואו

די בעפעלקערונג איז אין אלגעמיין א נא־ציאָנאל־אײנהייטליכע (אויב מען זאָל ניט רע־כענען די קאָלאָניעס). כל זמן עס עקזיסטירט די קאַפּיטאַליסטישע אָרדנונג, וועט די מענש־הייט נויטוועניגערהייט זיין צוריסען און פער־שפּאַרט אין איינצעלנע שטייגען, וואָס פיהרען צוויישען זיך א קאָנקורענץ־קאַמפּף.

דריטענס. אויב ניט נאָר די מאַסען, נאָר אויך די פיהרער — די פּראַקטיקער און טעא־רעטיקער און צוויישען זיי די שפּרפּסטע און גרעסטע קעפּ — לעבען מיט דער פערגאַנגענ־הייט און הויבען ניט אָן צו פערשטעהען די נייע בעדערפנישען, טא פון וואַנען וועט קומען די ישועה? וועו אין דער אָביעקטיווער ווירקליכ־קייט קומען פאָר גרויסע פערענדערונגען, מוזען זיי דאָך זיך אָבשפּיגלען קודם כל אין די קעפּ פון די פיהרער, וועלכע פאָרמולירין דאַן די נייע אידיען און טראָגען זיי אריין אין די מאַסען.

מיט דעם לענינשען „סאָציאַלדעמאָקראַט" געהט זיך דער „גאָלאָס" צוגוויף אין דעם, וואָס ער בעשולדיגט סיסס־אטיש אין „פּערראַט" דעם גאַנצען אינטערנאַציאָנאַל און פיהרט א בעזונ־דערם שׂרפע העצע נענען די דייטשע סאָציאַל־דעמאָקראַטיע. אויך כאראקטעריסטישער ביי־ביישפּיעל: נאָכדעם ווי דער בערלינער „פּאָר־וועדטס" איז געצוואונגען געווען זיך אונטערצו־שרייבען אונטער די פּאָדערונגען פון דער מילי־טער־צענזור, איז דער „גאָלאָס" (נומ׳ 23) ארויס מיט אזא אנפאל: „די סאָציאַלדעמאָ־קראַטיע, וואָס וואַרפט אָפּיציעל אוועק דאָס נע־וועהר פאָר'ן פיינד, וועלכער איז בעוואפענט פון קאָפּ ביז די פיס, די סאָציאַלדעמאָקראַטיע, וואָס ערקלערט, אז זי זאָגט זיך אָב פון קלאַסענ־קאַמפּף, וואָלט בעסער געטאָן, וועו זי וואָלט אָפּען אָנערקענט „דאָס וואָס איז", וואָלט צייט־ווייליג פונאַנדערגעלאָזען איהר אָרגאַניזאַציע, פערמאָכט איהרע אָרגאַנען... פאָר'ן אינטערנא־ציאָנאַלען סאָציאַליזם איז דער „פּאָרווערטס" אלענפאלס געשטאָרבען. זאָל ער ליגען אין זיין רוה!" קיין קאָמענטאַרען דערצו זיינען ניט נויטיג. דער הספּד און די עצה בעווייזען קלאָר, מיט וואָס פאר אַן'אלטפּרענקישען מאַסשטאַב מען געהט־צו צו דער מאָדערנער אייראָפּעאישער ארבייטער בעוועגונג.

פּראָדעל שטאָק:

געבאָט

וווי ס'נעהמט פון דער ערד די נייע שפּראָצונג בליהען,
באַהויכט פון יענע שטילע וואַרמע טעג,
וועו ווייסע וואָלקענדלעך ווי זייד זיך ציעהען,
און ס'זוכט דער פויגעל זיך אַהיים דעם וועג —

אַזוי זאָל אויפבליהען פון אַלטע וואונדען
דיין אויסגעלאָשען ליעד פון הארץ אַפּיר,
וואָס האָט מיט שטילער פרייד דיין אויג געצונדען
און האָט געמאַכט דיך גוט און ליעב צו דיר.

אַזוי זאָל אויפבליהען דאָס ליעד דאָס פרומע,
פאַרבאַרגען פון אַיעדען מענשענ׳ס בליק —
און דו זאָלסט זיך אַוועקלאָזען א שטומע,
און זאָלסט באַהאַלטען טיף אין דיר דאָס גליק.

און רוק אַראָב דעם שאָל אויף דיינע אויגען,
אַז מ׳זאָל קיין אַבשיין פון דיין גליק נישט זעהן
ביי דיר אין פנים — וויי א זאַנג געבויגען,
צו דער ערד פון שווערער פרוכט, דיין וועג זאָלסט געהן

און מיט דער ביהן גלייך לאָז דאָס הארץ נישט פליעהען
און אַנהענגען דיין האַניג יעדער זאָך,
און זים מאַכען, און אַנצינדען אין בליהען —
דעם האַניג און דאָס הארץ באַהאַלט, פּארמאַך.

און וועט די פרייד דיך אַנהויבען צו שטיקען
און ס'וועט זיך שפּארען ווילד אַרויס דער קוואָל,
פאַרקלעם די צייהן דאָס פרייד־קול צו דערשטיקען,
פאָל צו צור ערד און רוק אַראָב דעם שאָל...

מאַררים הילקוויט:

סאציאליזם און די מלחמה

V

אייניגע וואַהרשיינליכע רעזולטאַטן פון דער מלחמה.

זאָ וועלט־געשעהענים, ווי די איצטיגע מלחמה, קען ניט פֿאַרבלײַבן, ניט לאַנגדויִג נאָך זיך א טיפּע שפּור אין דער געשיכטע פון דער מענשלעכער ראַסע. די מלחמה האָט פֿלוצלינג אָבגעבראַכן אַלע אַלטע געוואוינהייטן און געדאַנקען, פֿראַבלעמען און קעמפֿען, און האָט זיי פֿערביטן מיט נייע בעגריפֿען און אידעאַלען. די אַלטע איראַפּאַ לייגט צושמעטערט אונטער דעם אייזערנעם קנאַפּל פון צוואַוילדעטען מלחמה־גאָט. א נייע איראַפּאַ, א נייע וועלט וועט אויפשטעהן פון די רואינען. וואָס פֿאַר אַן אויסזעהן וועט זי האָבן?

וועגען דער פֿראַגע לאָזט זיך פיעל ספּעקולירען, וואָס מיר ווילען אויסמיידען. די דערקטע רעזולטאַטען, אין זייערע אויסצעלהייטען, הענגען פיעל אָב פון דעם, ווי לאַנג די מלחמה וועט אָנהאַלטען און מיט וועמעס מפּלה און נצחון זי וועט זיך ענדיגן. פיעלע וויכטערע וויר־קונגען וועלען זיך ערשט אַרויסווייזען מיט דער צייט און זיי לאָזען זיך גאָר ניט פֿאַראויסזעהן. וואָס איז יאָ מעגליך, איז אָנצווויפֿלען אין ברייטע ליניען דעם כאַראַקטער פון דער גענצלעך שאַפּטלאָזער ענטוויקלונג, וואָס וועט זיך אָנהויבען נאָך אַן א דאַנק דער מלחמה. בפרט, וועמיר וועלען פֿאַרלאָזען דעם פעלד פון פּאָליטיק און מיר וועלען זיך פֿערנעמען מיט די אַלגעמיינע עקאָנאָמישע רעזולטאַטען פון דער מלחמה, זייען מיר כּמעט גאַראַנטירט פון טעות'ן. און די עקאָנאָמישע רעזולטאַטען זיינען די וויכטיגסטע, ווייל ווי די ערפֿאַהרונג האָט אונז געלערנט, רופֿען זיי זיך אָב אין פֿערלויף פון דער צייט אויפֿ'ן גאַנג פון סאָציאַלען, גייסטיגען און פּאָליטישען לעבען.

* * *

מען קאָן מיט זיכערהייט זאָגען, אַז דער עקאָנאָמישער גאַנג פון איראָפּאַ וועט ניט צוּ־שטערט ווערען דורך דער מלחמה, ווי גרויס עס זאָל ניט זיין דער אונמיטלבארער עקאָנאָמישער שאָדען, וואָס די מלחמה טהוט אָן. די עקאָ־נאָמישע מאַכט פון די מאַדערנע נאַציאָנען בעשטעהט ניט אין די אָנגעזאַמלטע רייכטימער: ניט אין די גאָלד פון די באַנקען, ניט אין די אָנגעגרייטע תבואות, קלייד־ער, הייז־ער אין בעלייטונגס־מאַטעריאַל א. ז. ו. ו. די מאַכט איז אין דעם גאַנצען אינדוסטריעלען סיסטעם: אין די פֿאַבריקען און די בערג־ווערק, וואָס זיינען בעזאָרגט מיט די נייעסטע אינסטרומענטען און מאַשינען, און וואו עס ווערען אָנגעוואַנדעט די וויסענשאַפּטליכסטע מעטאָדען; אין די אייזענ־באַהנען, שיפֿען, טעלעגראַפֿען און טעלעפֿאָנען; אין דער קראַפט פון דאַמפֿף און עלעקטריציטעט — מיט איין וואָרט, אין דעם גאַנצען אוצר פון מיטלען און וועגען פון פּראָדוקציאָן, פערקעהר און פערטיילונג.

וועל צ. ב. ש. אין אזא לאַנד, ווי די פֿעראיי־ניגטע שטאַאטען, זאָלען דורך א פֿלוצלינגער סיבה פערניכטעט ווערען אַלע פאַרטיגע סחורות און אַלץ, וואָס איז געשאַפֿען געוואָרען פאַר דער בעקוועמליכקייט פון לעבען, וואָלט עס געוּנומען ניט מעהר ווי אַיין יאָהר דאָס אַלץ צוריק אויפ־צושטעלען. — פיעל וויכטיגער אין עקאָנאָמישען לעבען איז די מאַשינערי, זי שפּיעלט די הויפּט־ראָלע.

אָבער דאָס איז נאָך ניט אַלץ. עס איז אויס־גערעכענט, אז די מאַשינערי נוצט זיך אויס און בייט זיך אָב יעדע צעהן יאָהר. קומט אויס, אז ווען עס זאָל חרוב ווערען די גאַנצע מאַשי־נערי פון א לאַנד, וואָלט עס געוּנומען נאָך פיעל וועניגער ווי צעהן יאָהר איהר צוריק אויפצו־שטעלען.

די מאַכט פון דער מאַדערנער אינדוסטריע רוהט ניט אזוי אויף א פיזישען פונדאַמענט, ווי אויף דער הערשאַפט פון מענשען איבער די נאַטור־קרעפטען, אויף די ערַאָבערונגען פון דער וויסענשאַפט, וואָס ווערען אָנגעוואַנדעט אין דער פֿראָדוקציאָן און פערקעהר. דיזען גייסטיגען קאַפּיטאַל פון דער מענשהייט קען ניט פערניכ־טען קיין פיזישע קאַטאַסטראָפֿע, מעג זי זיין פון אזא אונגעהייערער גרויס ווי איצטיגע וועלט־מלחמה.

מיר דאַרפען זיך ניט אַנידערשטעלען קלאָגען אויף דעם חורבן פון אונזער ציוויליזאַציע. מיר וויסען אפילו פון אומגעקומענע ציוויליזאַציעס — ווי די אַלטע ציוויליזאַציעס פון רוים, גרי־כענלאַנד און די נאָך עלטערע ציוויליזאַציעס פון

אזוין. דאָס קען ניט געשען מיט אונזער ציווי־
ליזאַציע. יענע זיינען געווען אינזלען אין א ים
פון וויכדערנים, אָזוינסען אין א וויסטען מדבר.
די וועלט ארום איז געווען פערזונקען אין בער־
בארי. אונזער ציוויליזאַציע שטיצט זיך אויף
אן אינדוסטריע, וואָס נעהמט ארום די גאנצע
וועלט. עס איז איין און דיזעלבע ציווילִיזאַציע
אין ענגלאַנד, פראַנקרייך, דייטשלאַנד, עסטרייך
און אפילו אין רוסלאַנד. דער אונטערשיעד איז
נור אין די גראַדען, אָבער ניט אין איהר עצם
כאראַקטער. מעג די מלחמה ענדערען די לאַנד־
קארטע פון איראָפּא, איבערוקען גרעניצען און
שאפען נייע פּאָליטישע איינהייטען, דער אלגע־
מיינער כאראַקטער פון דער ציווילִיזאַציע—מעג
מען זיכער—וועט זיך ניט ביטען. עס וועט
אפילו ניט פאַרקומען קיין פונדאַמענטאַלער ברוך
אין די לעבענס־בעדינגונגען פון וואָסער עס איז
נאציאָן — סיי א זיעעגרייכע, סיי א בעזיעגטע.

* * *

ווי אונגעהייער עס זאָל ניט זיין דער עקּ־
נאָמישער שאָדען, וואָס די מלחמה ברענגט טאָג־
טעגלִיך, — פּאָלִיטענדיג פּראַלִיזירען דאָס
עקאָנאָמישע לעבען וועט זי ניט. נאָך אלעמען,
ווערען די שלאַכטען אויסגעפּאָכטען אויף א פער־
העלטניסמעסיג קלייענעם טייל פון אייראָפּא.
דאָס גרויסע און ברייטע טיעפּ־רוסלאַנד, דער
גרעסטער טייל פון פראַנקרייך, די טעריטאָריעס
פון ענגלאַנד, דייטשלאַנד און עסטרייך זיינען
פיזיש פון דער מלחמה ניט בעריהרט. אַגריקול־
טור און די הויפּט־אינדוסטריען האָבען זיך
דאָרט ניט אינגאַנצען אָבגעשטעלט — די אר־
בייט געהט אָן וועט אפילו אין א פערקריפּעלטער
פאָרם. און וועט די מלחמה וועט זיין צו ענד.
וועט זיין ניט שווער וויידער צו בערענגען אין
בעוועגונג די רעדער פון דער אינדוסטריע. און
אלץ וועט זיין נאָכ'ן אלטען: די קאַפּיטאַלִיס־
טען וועלען זיך נעהמען יאָגען נאָך פּראָפּיט, און
אפשר מיט נאָך מעהר אפעטיט. די אָנגעוועה־
טאָגטע פּראָבלעמען וועלען וויעדער נעהמען דרי־
קען און די ארבייטער וועלען וויעדער אויפענע־
מען זייער עקאָנאָמישען און פּאָליטישען קאַמפּף.

די סכסוכים צווישען קאַפּיטאַל און ארבייט
האָבען נור אויף אזוי פיעל אויפגעהערט, אויף
וויפיעל דאָס עקאָנאָמישע לעבען איז אונטער־
דריקט. דער פריעדען צווישען די קלאַסען איז
נור געשלאָסען אויף א וויילע, פאר דעם צווק
פון נאציאָנאלער פערטיידיגונג, און וועז די
געפּאַהר וועט אריבער, איז אוים מיט דעם פריע־
דען. און פונקט אזוי ווי די מלחמה וועט דאָך סוף
כל סוף ניט פערניכטען די מאַשינערי פון אונזער
אינדוסטריעלען סיסטעם, וועט זי אויך ניט פער־
ניכטען די וואָפען, מיט וועלכע דאָס סיסטעם
האָט בעזארגט די ארבייטער — די יוניאָנס,
קאָאָפּעראַטיוון, די סאָציאַלִיסטישע פּארטייען.
די וועלען אפילו שווער לויידן, אָבער גאַנץ וועל־

לען זיי דאָך בלייבען, וואָרום זיי זיינען א
לעבענס־נויטוועניגקייט. און דער סאָציאַלער
קאַמפּף וועט געפּיהרט ווערען מיט נאָך מעהר
פערביטערטקייט ווי בעפאָר.

* * *

דאָס „צוריק־קומען" פון די אינדוסטריען
וועט זיין זעהר א פּינלִיכער פּראָצעס. עס וועט
אווק א שטיק צייט, א פּעריאָד פון אונבע־
שטימטער לענג — פון צופּאַסען זיך צו די נייע
בעדינגונגען, פון שווערען קאַמפּף און אָנשטרענ־
גונג. עס וועט זיין ווי נאָך א קריזיס. מען וועט
מוזען פון דאָס נייַ אָרגאַניזירען אונטערנעהמונ־
גען און אינדוסטריען, פון דאָס נייַ אויסגלייכען
די קרעפטען און איינשטעלען די בעציהונגען.
די ערשטע כפּרה וועלען זיין די קלייַנע פּאַברי־
קאַנטען און קרעמערלעך. וועז פאר דער מלחמה
האָבען זיי זיך ווי עס איז געהאלטען, וועלען זיי
איצט, אויסגעמאַטערט ביז גאָר, מוזען נאָכגע־
בען דעם שטארקערען — דעם גרויס־קאַפּיטא־
ליסט, און אלײן ארונטערזינקען צו דער שטופע
פון א פּשוט'ען אָנגעשטעלטען אָדער לוין־
ארבייטער. און אייראָפּא וועט נעהמען נאָכטהאָן
אמעריקא: די פּעראַיניגונג פון די אינדוסט־
ריען, די קאָנצענטראַציאָן פון קאַפּיטאַל, די אר־
גאַניזירונג פון טראַסטס וועט געשטעלט ווערען
אויף דער טאָגעסאָרדנונג. דער אייראָפּעאישער
קאַפּיטאַל וועט דערלויפען ביז זיין הויך־פונקט...
און די ארבייט?

* * *

די ארבייטער פון אייראָפּא וועלען האָבען
דורכצומאַכען דעם שווערסטען קריזיס אין זייער
געשיכטע. אין דייטשלאַנד, פראַנקרייך, עסטרייך
און רוסלאַנד זיינען די מעהרסטע ארבייטס־
פעהיגע מענער אווקגעריסען געוואָרען פון
זייערע בעשעפטיגונגען און געשיקט געוואָרען
צום פראָנט. זייערע „דזשאבס" וואָרטען ניט
אויף זיי. אויף וויפיעל עס וועלט נאָך געארבייט,
זיינען די „דזשאבס" שוין פערנומען, נייע וועלען
אזוי גיך ניט געשאפען ווערען. און וועז די אר־
מעען וועלען צוריקקומען פון די שלאַכטפעלדער,
וועלען זיי זיך פערוואַנדלען אין ארמעען פון
ארבייטסלאָוז. מען דארף נאָך געדענקען, אז ביי
דער רעאָרגאַניזירונג פון די אינדוסטריען, וועלען
איינגעפּיהרט ווערען פיעלע נייע, פאַלקאַמענערע
מאשינען און טויזענדער און טויזענדער ארבייי־
טער וועלען בלייבען איבעריגע „הענד". און
וועמען וועלען זיי האָבען געגען זיך אלס קאָנקו־
רענטען? — די פרויען, זייערע אייגענע וווייבער
און שוועסטערס. זיי האָבען איצט זיך געשטעלט
ארבייטען אנשטאָט די מענער, וואָס זיינען צוגע־
נומען געוואָרען. זיי האָבען זיך ארויסגעכאפט
אין א רייה בעשעפטיגונגען, אויף וועלכע די
מענער האָבען פריהער געהאט א מאָנאָפּאָל.
דורך דער צייט פון מלחמה וועלען זיי זיך אוים־
לערנען זייערע נייע פאַכען און וועלען קענען

פאָלשטענדיג פערבייטען די מענער. און די פאבריקאַנטען וועלען זיין צופרידען זיי צו האלטען, ווארים זיי וועלען ארבייטן פאר העקפט געלט. די פרויען וועלען זיך קאָמערען אָן זייערע „דזשאבס", ווייל יערע פון זיי וועט האָבען צו ערנעהרען אָדער א פאמיליע, וואָס איהר שפייזער איז אומגעקומען אויף שלאכט־פעלד, אָדער א פאמיליע, וואָס צעהלט איינעם אָדער עטליכע מיטגלידער קריפּעלם — צוקא־ליעטשעטע אויף די שלאכטפעלדער.

דער צושטאנד וועט זיין אונערטרעגליך. זייער אלטען קאמפף פאר סאציאלע גערעכטיג־קייט וועלען די ארבייטער איצט פיהרען מיט נאָך מעהר פייער, ווייל אן ענטוישונג, א פער־ביטערונג וועט זיך בעזעצען אין זייערע הערצער. פון זייער פאטריאטישען ענטוזיאזם וועט שוין קיין שפור ניט זיין. זייערע פאדערונגען וועלען איצט זיין שארפערע, ראדיקאלערע, ווייל פון די שלאכטפעלדער וועלען זיי זיך אומקעהרען מיט נאָך מעהר טענות צו די בעלי־בתים פון לעבען, מיט א ברייטערען קוק אויף די געזעלשאפטליכע פראבלעמען, מיט א טיפערע פערשטענדנים פאר די אורזאכען פון אלע איבלען.

* * *

די מלחמה האָט ארויסגערופען אייניגע מערקווירדיגע סאציאלע ערשייננונגען. אונטער דעם דרוק פון די אומשטענדען זיינען די רע־גיערונגען געוואוהנען געווען צו פערשוועכען די הייליגקייט פון פריוואט־אייגענטום און זיך שטעלען אויף שטאנדפונקט פון די סאציאלי־טען, אז אייגענטום מוז קאָנטראָלירט ווערען צו־ליעב דער טובה פון אלעמען. די פראָגרעסיוישע רעגיערונג האָט אבגעשטעלט די צאָהלונג פון רענט — דאָס מיינט, אז צייטווייליג זיינען די אונבעוועגליכע גיטער (לאָנד, הייזער) ארויסגע־נומען געווארען פון אונטער דעם רשות פון די בעזיצער. די דייטשע רעגיערונג האָט איבערגע־נומען אלע שפייז־פראָדוקטען און פערטיילט זיי לויט די בעדערפענישען פון פאלק. פיעלע שטעדט האָבען איינגעפיהרט א גאנץ פערצווייגטע סיס־טעם פון געזעלשאפטליכער הילף דורך ארבייט. דיזע אלע ראדיקאלע מיטלען זיינען, פערשטעהט זיך, בערעכענט אויף א קורצער צייט — ווי לאנג די מלחמה וועט אנהאלטען. אבער די אומשטענ־דען, וואָס האָבען געטריבען אנצוונעהמען אזעלכע מיטלען — די הונגער־נויט און די הילפלאָזיג־קייט פון דער מאסע — וועלען דויערען לענגער ווי די מלחמה. און וועז די רעגיערונגען וועלען גלייך נאָך דער מלחמה נעהמען צוריקציהען זייערע פערארדנונגען און וועידער איינפיהרען אלץ נאכ'ן אלטען — וועלען זיי זיך אנשטויסען אויף דעם פראָטעסט פון דער מאסע. און אחוץ דעם — ווי לאנג דיזעז מיטלען זאָלען ניט אנגע־וענדעט ווערען — דער בעווייז וועט געפעבען ווערען פאר די אויגען פון גאנצען פאלק, אז אפילו די ראדיקאלסטע פאָדערונגען פון די סאָ־ציאליסטען זיינען פראקטיש און מעגליך. דערפון קען נאָר געווינען דער סאציאליזם — די סאציא־ליסטישע בעוועגונג, די סאציאליסטישע ארגא־ניזאציאָן. און וועז דער סאציאליזם שטארקט זיך אין יעדען לאנד בעזונדער, מיינט עס אויך, אז עס וועלען בעפעסטיגט דער בונד, וואָס האלט צוזאמען די סאציאליסטען פון אלע לענדער — דער סאציאליסטישער אינטערנאציאָנאליזם.

* * *

וואָרום וואָס אייגענטליך פלעגט מען פער־שטעהן אונטער דעם סאציאליסטישען אינטער־נאציאָנאליזם, וועז ניט א געוויסע סומע פון אידעען און אייניגע אינסטיטוציאָנען, וואָס זיי־נען געשאפען געוואָרען פון די סאציאליסטישע פארטייען. מיר וועלען זיי אין קורצען צונויפ־געהמען אין פאלגענדע פונקטען:

1) איינע און דיזעלבע ציעלען און מעטא־דען פון די סאציאליסטישע פארטייען פון אלע לענדער;

2) דאָס פראקטישע צוזאמענארבייטען פון סאציאליסטישע און ארגאניזירטע ארבייטער פון אלע לענדער אין זייער טאג־טעגליכען פאליי־טישען און עקאָנאמישען קאמפף;

3) דער געמיינזאמער גלויבען, אז מיט דער צייט וועלען די גרעניצען, וואָס טיילען אב נא־ציאָן פון נאציאָן, אבגעווישט ווערען און עס וועט געגרינדעט ווערען א פריי פעדעראציאָן פון נאציאנען;

4) אן אינטערנאציאָנאלע סאציאליסטישע ארגאניזאציאָן אונטער'ן נאמען „די אינטערנא־ציאָנאלע סאציאליסטישע ביורא" מיט איהר הויפט־זיץ אין בריסעל (איצט צייטווייליג אי־בערגעטראגען אין האאג) און די פעריאדישע אינטערנאציאָנאלע סאציאליסטישע קאָנגרעסען.

דיעזע אלע פונקטען וועלען בלייבען ווי גע־וועז. עס וועט בלייבען דער אינטערנאציאָנאלער כאראקטער פון דער סאציאליסטישער פראָג־ראם — די אבשאפונג פון פריוואט־אייגענטום און די איינפיהרונג פון קאָלעקטיוועז אייגענטום ניט אין אין לאנד, נאר אין אלע לענדער; אויך די מעטאָדען וועלען בלייבען אינטערנאציאָנאל — זיי וואָרצלען אלע אין דעם פאליטישען און עקאָנאמישען קאמפף פון ארבייטער־קלאס.

און דאָ מוז געזאגט ווערען, אז פאקטיש איז דער אינטערנאציאָנאליזם פון אלע ארגאניזירטע ארבייטער גיכער פערווירקליכט געוואָרען אויף עקאָנאמישען, ווי אויף פאליטישען פעלד. און דאָס איז אויך פערשטענדליך. די פאליטיק איז אלע מאל צוגעמאסטען צו די בעדינגונגען פון יעדער בעזונדער פאליטישער איינהייט, זי איז נאציאָנאל בעשרענקט מיט די בעשטימטע גרע־נעצען פון יעדען לאנד. און נאך: די פאליטיק איז נאך אלץ א מאנאפאל פון די רעגיערונגען, פאליטיק ווערט געטריבען הינטער די קוליסען,

דורך די דיפלאמאטען, בסוד סודות פון פאלק. די פערטרעטער פון פאלק האבען וועניג וואס אריינצוזאגען אין די פאליטיק פון א לאנד. אנדערש איז אויפ'ן עקאנאמישען פעלד. די הויפט־אינדוסטריעלע אונטערנעהמונגען הא־בען אינטערנאציאנאלע בעלי־בתים. זייער טהע־טיגקייט גופא איז אינטערנאציאנאל — די פראדוקציאן וועלט פערטיילט אין פערשיעדענע לענדער, זייער מארק איז דער וועלט־מארק. דער קאפיטאל האט צוריסען די נאציאנאלע גרעניצען.

דער אינטערנאציאנאלער קאפיטאל האט אויך צוגעגעבען דער ארבייט אן אינטערנאציא־נאלען כאראקטער. די ארבייטער פון איין לאנד זיינען געשטעלט צו די ארבייטער פון אן אנדער לאנד, ווי די ארבייטער פון פערשיעדענע טיילען פון איין און דעם זעלבען לאנד. דיעזע איינהייטליכקייט ווערט נאך פערשטארקט דורך די שטענדיגע וואנדערונגען פון די ארבייטער פון לאנד צו לאנד. ארבייטער אין איין לאנד קענען זיך ניט דערשלאגען צו בעסע־רע בעדינגונגען ווען אין צווייטען לאנד ווערט געארבייט אונטער ערגערע בעדינגונגען. עס איז ניט קיין צופאל, וואס אין די לעצטע 20 יאהר זיינען געשאפען געווארען אזוי פיעל אינטערנא־ציאנאלע ארבייטער יוניאנס.

די מלחמה וועט ניט אבשטעלען דעם וואק־סענדען אינטערנאציאנאלען כאראקטער פון קא־פיטאל און פון ארבייט. זי וועט נאך צוהעלפען דעם פראצעס, וויל די מלחמה גופא איז א בונט פון אינטערנאציאנאלען קאפיטאל געגען די נא־ציאנאלע גרענעצען אין בעשרענקונגען. די נא־ציאנען קעמפען פאר זייער פלאץ אויפ'ן וועלט־מארק, כאטש איינגערעדט האבען זיי זיך, אז זיי קעמפען פאר פרינציפען און אידעאלען. מיט וואס די מלחמה זאל זיך ניט ענדיגען, איין רע־זולטאט איז זיכער — די גרעסערע אינטערנא־ציאנאלע בעוועגליכקייט פון קאפיטאל.

און דער אינטערנאציאנאל פון קאפיטאל וועט ווידער אויפשטעלען און בעפעסטיגען דעם צושטערטען אינטערנאציאנאל פון דער ארבייט.

דער וואקסענדער אינטערנאציאנאלער כא־ראקטער פון די עקאנאמישע אינטערעסען וועט פיעל שנעלער און ווירקזאמער דערנעהנטערען אונז צו א פעדעראציאן פון אלע נאציאנען, ווי מיליאנען מליצה'דיגע רעדען וועגען ברידערליכ־קייט און וועלט־פריעדען. עס איז א נארישקייט צו גלויבען, אז די גרויסע מאדערנע נאציאנען האבען זיך א וואפן געטהאן איינע אויף די אנ־דערע, וויל אזוי האט זיך פערוואלט א הייפעלע סואוועראנען. דאס האבען די זיך אלץ מעהר צעטהיילט אינדוסטריען א פאדער געטאן פאר זיך א בריטערן און פריירן רוים. די שמא־לע גרענעצען פון די נאציאנאלע טעריטאריעס זיינען ניט צונעפאסט צו דער נייער אינטערנא־ציאנאלער שטופע פון דער וועלט־ווירטשאפט. און פונקט אזוי ווי די פערשיעדענע מלוכה'לעך און מדינה'לעך האבען ביסלעכווייז—אנהויבענ־דיג פון מיטעלאלטער ביז'ן לעצטען יאהרהונ־דערט—אבגעטראטען דעם פלאץ פאר די גרויסע מאדערנע נאציאנאלע מדינות, אזוי וועלען אויך די לעצטע אבטרעטען דעם פלאץ פאר א פערע־ראציאן פון אלע אירפאפאישע נאציאנען. דער אינטערנאציאנאלער אידעאל פון סאציאליזם וועט אלץ מעהר און מעהר געווינען מאטעריעלען באדען אונטער זיך, און שוין צולעיב דעם אליין וועט ער אלץ ווערען ווירקזאמער און איינפלוס־רייכער.

זעהען מיר, אלזא, אז דער גייסט פון סא־ציאליסטישען אינטערנאציאנאל וועט פון דאס ניי אויפלעבען א פערשטארקטער און א געלויי־טערטער. וועט אויך די אלטע פאדם צוריק אויפגעשטעלט ווערען?

דאס איז פונקט אזוי ניט זיכער ווי ניט וויכטיג. אמת, אז די סאציאליסטען פון אייר־ראפא, וועלכע זיינען אריינגעצויגען געווארען אין א ברודער־קריעג, זיינען שטארק פערביטערט איינע געגען די אנדערע. דאך מערקען זיך סמנים, אז א געגענזייטיגע פערשטענדיגונג און פערגעבונג איז גאר ניט אויסגעשלאסען. עס איז שווער צו זאגען, וואס וועט זיין, וועז די מלחמה זאל אנהאלטען ווייטער. מעגליך, אז די פערביטערטקייט זאל זיך נאך פערשטארקען, ארער, פערקעהרט, א נייע וועגדונג אין די נע־שעהענישען זאל אבריסען די סאציאליסטען פון די רעגיערונגען און זיי פאראייניגען צווישען זיך אין א פעסטע אפאזיציע געגען דער ווייטער־דיגער פארטזעצונג פון קריעג. אזוי אז ביים שליסען פריעדען זאל די פאראייניגטע סא־ציאליסטען פארשטעלען מיט זיך א סאלידע מאכט, מיט וועלכער מען וועט זיך מוזען רע־כענען. און דערביי קען די איטציגע אינטער־נאציאנאלע סאציאליסטישע ביורא דיענען אלס פערמיטלער און די גאנצע אלטע ארגאניזאציאן זאל צוריק אויפגעשטעלט ווערען. אבער דאס זיינען אלץ טרעפענישען. די נאהענטע צוקונפט וועט שוין דעם ריכטיגען ענטפער אויף די פרא־גען געבען. אבער אין וואס איך צווייפעל גאר ניט, איז, אז די סאציאליסטישע בעוועגונג וועט איבערלעבען די מלחמה, אז זי וועט בעהאלטען אויך אויף ווייטער איהר אינטערנאציאנאלען כאראקטער און אז פריהער אדער שפעטער וועט דער ענטהוזיאזם פון געמיינזאמען קאמפף די סאציאליסטען ווידער פאראייניגען און פערברי־דערען אין איין ארגאניזאציאן. דער סאציאליס־טישער אינטערנאציאנאל מעג ענדערען זיין פארם, דער אינטערנאציאנאלער סאציאליזם אבער וועט ניט אומקומען — קיינמאל ניט.

ל. קאַבּרין:

די זומערדיגע טעג

(פון דער סעריע „א ליטוויש שטעדטעל").

VI

דער שבת אוועק, האָט דאָס שטעדטעל זיך וויעדער מיט א גרויער וואָכעדיגקייט בעדעקט. די טאָטעס און די מאַמעס זיינען וויעדער נעבען זייערע קרעמלעך און טישלעך אויפ'ן מארק גע־זעסען מיט ערנסטע, פער'דאגה'טע מינעס, און האָבען גע'חלום'ט זייערע וואָכעדיגע חלומות, אזוינע קלייניצינקע, טרויעריגע, אזוינע גרויע, אונבעדייטענדע און דאָך אזוינע גרויסע און וויכטיגע פאַר זיי אליין! .. דער וואַרעם, וואָס קריכט צווישען קברים אויף א בית־עולם, חלום'ט אפשר אויך חלומות, וועלכע זיינען עהנ־לעך צו זייערע. זעלטען האָבען זיי געלאָכט און האָבען זיי אמאל געלאַכט, האָט זייער געלעכטער געקלונגען קורץ און אָבגעהאקט, און א קרעכץ האָט זיך אין איהם נעהערט. נור איין מאָטעל חנה־דבורה'ס, דער „פאַליטיקער" פון'ס שטעד־טעל, א איד מיט א גאל, שפּיציג בערדעל און פלינקע, זשוואווע אויגען, וועלכער האָט פון מי־טען תמוז אן געטראָגען א וואַרימען שאל ארום האלז ביז נאָך יום־כפור, מחמת ער איז געווען א בעל־תפלה און האָט נעהיט זיין כלי פון א פערקיהלונג, — אָט דער דאָזיגער מאָטעל חנה־דבורה'ס איז געווען דער איינציגער פרעהליכער איד אויפ'ן מארק צווישען די קרעמער. „פאַלי־טיקע" איז געווען זיין זאָך, דא האָט ער זיך גע־פיהלט, ווי א פיש אינ'ם וואסער. ער איז אפט געזעסען פאר דער טהיר פון זיין קרעמעל מיט'ן שאל ארום האלז און האָט דערצעהלט זיינע שכנים די אנדערע קרעמער הויך אויפ'ן קול, אז ישראל ביקאָנספיעלד איז געווען א גרעסערער פאַליטיקער ווי ביסמארק אפילו אליין, דערפאר טאקע האָט ענגלאַנד די שלעסלען פונ'ם ים ביי זיך אין דער „קאזאטשיסטווא" און ניט דייטשלאַנד. און אז ענגלאַנד זאל וועלען, קען זי אבשלעסען דעם ים, און די גאנצע וועלט איז חרוב. ווי אזוי? גאנץ פשוט: ווי עס איז ידוע, האלט זיך די גאנצע וועלט אויפ'ן לויתן. וואו איז דער לויתן? אין דעם ים, פערשטעהט זיך. וואָרים דער לויתן איז א פיש, וואָס מוז בטבע לעבען אין וואסער. קיין טייך איז ניט גרויס נענוג פיר איהם, האָט נאָט פאר איהם בעשאַ־פען דעם ים הגדול. אבער היות ווי דער ים הגדול אפילו איז פאר איהם ניט גרויס נענוג געווען, האָט נאָט איהם געהייסען אריינענעהמען דעם עק אינ'ם מויל און זיך צונויפדרעהען, ווי א שלאנג. דער עק אליין זיינער איז אודאי אלף אלפים וויאַרסט די לענג. דערנאָך ערשט האָט נאָט אויך איהם די גאנצע ערד אָנגעשפּאַרט, אט א שטייגער, ווי מען שפּארט אן א הויז אויף א פונדאמענט. היינט מאָלט זיך אוים, אן ערך, אז, חלילה וחס, מען נעהמט און מען שליסט אָב דעם ים און דאָס וואסער טהוט זיך אזוי א פליוך ארויס ביז א טראָפען, וואָס וועט דעמאָלט טהאָן דער לויתן? אהן וואסער וועט ער דאָך ניט קע־נען לעבען? וועט ער זיך נעהמען צאפּלען און דרעהען, וועט דעם עק ארויסלאָזען פונ'ם מויל און — קאפּוט די גאנצע וועלט!... אט דערפאר טאקע האָט נאָט איבערגענעבען די שליסלען פונ'ם ים אונזער ישראל ביקאָנספיעלד, כדי ער זאל היטען דעם לויתן ביז משיח וועט קומען...

און יעדעם מאל אז די קרעמער און די קרעמערקעס האָבען איהם דאָס געהערט דער־צעהלען, האָבען זיי בעוואונדערט זיין שארפען מח, זיין טיפען וויסען און אויך די פער־דאגה'טע פנים'ער און אין די פערזאַרגטע אוי־גען האָט דאן א מינע פון נחת א לייכט געטהאָן, וואָס ביקאָנספיעלד איז געווען „אונזער" ישראל ביקאָנספיעלד...

פלוצים האָט זיך דאָרט אין מיטען דער דא־זיגער פאַליטיקע בעוויזען א פויער אין א ליי־וועטענעם העמד און אין לאפּטיעס, מיט א פייכטער קאָלטענעוואָטער באָרד, מיט צופּא־טעלטע האָר אונטער א נייעם היטעל מיט א דאשענק, נור־וואָס געקויפט ביי א קירזשנער.

און די קרעמער און די קרעמערקעס, וואָס האָבען זיך נאָר־וואָס געפּרעהט מיט „אונזער" ביקאָנספיעלד, האָבען גלייך אן איהם פערגעסען, פונקט ווי דער פאַליטיקער מאָטעל חנה־דבורה'ס אליין, און זיי אלע האָבען זיך צום פויער א וואַרף געטהאָן, פריהער פאר אלעמען מירקע אברהם־לייזער'ס, א לאַנגע, דארע אידענע מיט א גאל פנים און פערדרעהט טיכעל אויפ'ן קאָפּ, וועלכע איז בעקאַנט געווען אינ'ם שטעדטעל אלס א גרויסע הולטאיקע, מחמת איהר פייערדיג מענה־לשון און מחמת זי האָט זיך דעם גאנצען יאָהר ארומגע'הרג'עט מיט אלע קרעמער און קרעמערקעס צוליעב חיונה, און נאָך איהר דער פלינקער מאָטעל דער פאַליטיקער מיט'ן שאל ארום האלז, און דאן די אנדערע, האָבען איהם

אַנגעכאפט, דעם פֿויער, ווער ביי דיר פֿאַלעס פונ׳ם העמד, ווער ביי דיר ארבעט, ווער פון פֿאַרעאַהרען, ווי מיט צעהנדליגע יאהרען צוריק.

און ווי מיט צעהנדליגע יאהרען צוריק הענגט איצט אויך אמאל איבער׳ן וואלד, נאך א ביינאכטיגען וואלמען רעגען און פאר א היי־סען טאג, א נעבעל, און די ערשט אויפגעגאנגע־נע זון קוקט דורך איהם ארויס וויי א רויטער פלאם דורך פערשטויבטע שויבען פון א לאנ־טערנע; און ווען דער טאג איז זעהר היים, געהען איצט אויך אידישע אינגלאך און מאנכע ערוואקסענע אידישע מאנסבים זיך באדען אין דעם קליין טייכעל, וואס לויפט הינטער׳ן שטעדטעל, נעגען דעם אידישען בית עולם. דאן הילכט די לופט ארום טייכעל פון יונגע, שטיע־פערישע געשרייען און פון דעם יונגען וועלדעל דערביי פליהען ארויס פייגעלאך מיט א צו־שראקענעם פיפסען, פליהען ארויס, דערזעהען די נאקעטע קונדסים אינ׳ם טייכעל, קעהרען זיי זיך באלד צוריק און פערשווינדען אין זייער גרינער וועלטעל. און אויך יענער זייט טייכעל, אויפ׳ן בערגעל, וואו דער פאסטוך פיטערט זיי־נע בהומות הינטער די בוימער, הערט זיך דעם פאסטוך׳ס געזאנג און דאס בילען פון זיין הונד, און מען וויסט ניט, צי האווקעט ער פאר הנאה פון זיין בעל הבית׳עס זינגען, צי מחמת ער הערט דעם ליארם פונ׳ם טייכעל. און אנטקע־גען, אונטער׳ן פארקאן פונ׳ם אידישען בית עולם, זיצט אויפ׳ן גראז, ביידע קניע אויפנע־שטעלט אונטער א לאנגען געלבען ארבע כנפות, אין א צושפיעלעטען וואטאוון קאפטאן, ארע טראלע, דער קברות־מאן, א איד, מיט א רויטען, פערשוויצטען האלז אונטער א קורצער, אבער געדיכטער קאלטענוואטער שווארצער בארד, מיט א רויטער נאז און פערזשמורעטע אויגען, אין א היטעל מיט א צובראכענעם דא־שען. אינ׳ם מויל האלט ער א לאנגען ציביק, זייגט, טורקעט דערביי מיט א פינגער אין דער פיפקע און זשמורעט די אויגען אויף די נאקע־טע אינגלאך, וואס ארבייטען מעשים אינ׳ם טיי־כעל.

שטעהט א איד ביים ברעג טייכעל, האלט זיינעם א אינגעלע פאר א הענטעל און וויל איהם אריינשלעפען אין דאס וואסער. דער פו־זאטער אינגעלע, א יאהר זעקס אלט, רייסט זיך פון זיין טאטענס האנד, טאנצט אונטער אויף די פיסעלאך און שרייט:

— איך ווילל נ־ניט־ט! איך האב מורא! אי־אי, טא־א־טע!

דער טאטע נעהמט איהם אויף די הענד, און וען דער אינגעל הייבט אן זיך צו רייסען און שרייען העכער, האלט דער טאטע צו זיינע פיסע־לאך און לאזט זיך מיט איהם גענהן אין וואסער אריין. גלייך אבער טהוט ער זיך א כאפ צו־ריק: „אי קאלט!" — קעהרט זיך אום, לאזט ארונטער דעם אינגעל אויפ׳ן גראז און נעהט אַנגעכאפט, דעם פֿויער, ווער ביי דיר פֿאַלעס פונ׳ם העמד, ווער ביי דיר ארבעט, ווער פון פֿא־רענט און ווער פון הינטען, און יעדער און יעדע האט איהם צו זיך אין דאם קרעמעל געשלעפט מיט א געבעט, מיט א געשרייי, מיט קללות, שיעור ניט מיט טרערען. דער פֿויער זיך געראנגעלט, געדרעהט זיך אויף אלע זייטען, ארויסגעריסען זיך פון דעם, א שטויס געטאן יענע, און ווען זיין נייע היטעל איז ביי איהם פון דעם צופאטעלטען קאפ ארונטערגעפאלען, איז ער גאר מלא רציחה געווארען, האט א שפיי געטהאן מירקען, וואס האט איהם דאן ביים אר־בעל געשלעפט, אין פנים אריין און זי א שטויס געטהאן פון זיך, און זי האט פאר כעס א שפיי געטהאן מאטעל חנה־דבורה׳ס אין פנים אריין און ארונטערגעריסען ביי מאטעל׳ס ווייב דאם טיכעל פונ׳ם קאפ, און מאטעל׳ס ווייב האט זיך פאר צוטומלטקייט פערצווייפעלט ארויפגע־וואלפען אויף א דריטע קרעמערקע, ביז דער פֿויער האט א כאפ געטהאן זיין נייע היטעל פון דער ערד, א לאז געטהאן זיך לויפען און איז ארריינגעפאלען טאקע מירקע׳ן אין די ארעמס, וועלכע, מיט׳ן קאפטיכעל שוין אויפ׳ן אקסעל, אין איין ווייסען הייבעל, און פערסאפעט האט איהם פאַרט ארריינגעשלעפט צו זיך אין דאם קרע־מעל. דאן האבען זיך די קרעמער און די קרע־מערקעס וויעדער צוזעצט פאר די טיהרען פון זייערע קרעמלאך, געווישט זיך די פנים׳ער מיט די הויל׳ע הענד, פערריכט די ארונטערגעפאה־דענע טיכלאך און הייבלאך אויף די קעפ און מאטעל חנה־דברה׳ס דעם שאל אויפ׳ן האלז, האבען נאך א וויי׳ע געשאלטען איינער דעם אנדערען, איינע די אנדערע, און אלע מירקען, ביז דער פויער איז פון מירקעס קרעמעל ארויס מיט א פעקעל טאבאק און מיט נאך עפעס אין א זעקעל... דאן האבען זיי אלע איהם בע־גלייט מיט טרויעריגע אויגען און יעדער פון זיי האט געפרובט טרעפען מיט קנאה אינ׳ם האר־צען, פיעל האט פון איהם געלייזט, פיעל פרנסה מען האט אנגעווארען.

אזוי זיצען זיי פון אין דער פריה ביז שפעט ביינאכט פאר זייערע קרעמלאך און טישלאך אויפ׳ן מארק און היטען זייער חיונה, אומ־שטיינס געזאגט. בדענט די זון, טרייבט דער ווינד א היסען זאמדיגען שטויב אין פנים, אין די אויגען, — זיי זיצען...

עס וואלפט דער וואלד דונקעלע שאטענס אויפ׳ן שטעדטעל, זיי בעהעפטען זיך מיט די שאטענס, וואס ציהען זיך פונ׳ם פוילישען בית עולם אינ׳ם טהאל ארונטער. איין היסער טאג איז געשטארבען, א נייע קיהלערע נאכט איז אַנגעקומען. איין נאכט איז געשטארבען, א נייער היסער טאג איז געבארען געווארען און דאס לעבען אינ׳ם שטעדטעל איז ווי נעכטען, ווי פארגאהרען, ווי מיט צעהנדליגע יאהרען צו־ריק.

און ווי מיט צעהנדליגע יאהרען צוריק הענגט איצט אויך אמאל איבער׳ן וואלד, נאך א ביינאכטיגען וואלמען רעגען און פאר א היי־סען טאג, א נעבעל, און די ערשט אויפגעגאנגע־נע זון קוקט דורך איהם ארויס וויי א רויטער פלאם דורך פערשטויבטע שויבען פון א לאנ־טערנע; און ווען דער טאג איז זעהר היים, געהען איצט אויך אידישע אינגלאך און מאנכע ערוואקסענע אידישע מאנסבים זיך באדען אין דעם קליין טייכעל, וואס לויפט הינטער׳ן שטעדטעל, נעגען דעם אידישען בית עולם. דאן הילכט די לופט ארום טייכעל פון יונגע, שטיע־פערישע געשרייען און פון דעם יונגען וועלדעל דערביי פליהען ארויס פייגעלאך מיט א צו־שראקענעם פיפסען, פליהען ארויס, דערזעהען די נאקעטע קונדסים אינ׳ם טייכעל, קעהרען זיי זיך באלד צוריק און פערשווינדען אין זייער גרינער וועלטעל. און אויך יענער זייט טייכעל, אויפ׳ן בערגעל, וואו דער פאסטוך פיטערט זיי־נע בהומות הינטער די בוימער, הערט זיך דעם פאסטוך׳ס געזאנג און דאס בילען פון זיין הונד, און מען וויסט ניט, צי האווקעט ער פאר הנאה פון זיין בעל הבית׳עס זינגען, צי מחמת ער הערט דעם ליארם פונ׳ם טייכעל. און אנטקע־גען, אונטער׳ן פארקאן פונ׳ם אידישען בית עולם, זיצט אויפ׳ן גראז, בויידע קניע אויפנע־שטעלט אונטער א לאנגען געלבען ארבע כנפות, אין א צושפיעלעטען וואטאוון קאפטאן, ארע טראלע, דער קברות־מאן, א איד, מיט א רויטען, פערשוויצטען האלז אונטער א קורצער, אבער געדיכטער קאלטענוואטער שווארצער בארד, מיט א רויטער נאז און פערזשמורעטע אויגען, אין א היטעל מיט א צובראכענעם דא־שען. אינ׳ם מויל האלט ער א לאנגען ציביק, זייגט, טורקעט דערביי מיט א פינגער אין דער פיפקע און זשמורעט די אויגען אויף די נאקע־טע אינגלאך, וואס ארבייטען מעשים אינ׳ם טיי־כעל.

שטעהט א איד ביים ברעג טייכעל, האלט זיינעם א אינגעלע פאר א הענטעל און וויל איהם אריינשלעפען אין דאם וואסער. דער פו־זאטער אינגעלע, א יאהר זעקס אלט, רייסט זיך פון זיין טאטענס האנד, טאנצט אונטער אויף די פיסעלאך און שרייט:

— איך ווילל נ־ניט־ט! איך האב מורא! אי־אי, טא־א־טע!

דער טאטע נעהמט איהם אויף די הענד, און וען דער אינגעל הייבט אן זיך צו רייסען און שרייען העכער, האלט דער טאטע צו זיינע פיסע־לאך און לאזט זיך מיט איהם גענהן אין וואסער אריין. גלייך אבער טהוט ער זיך א כאפ צו־ריק: „אי קאלט!" — קעהרט זיך אום, לאזט ארונטער דעם אינגעל אויפ׳ן גראז און נעהט

שוין אליין אין טייך. ביים ברעג אָבער שטעלט ער זיך אָפּ, לענט ארויף אין האַנד אויף די האַרציגע ברוסט, די צוויטע פּערזוקט ער אונטער א פּאַכווע, שטעהט אזוי א ווייל, קוקט אויפֿן וואַסער, קוקט אויף די אינגלאַך, וואָס ווייזען דאַרט אלערליי קונצען, און מורמלט: „אמת'ע שרים, מחבלים!" דערנאָך אָבער שטעלט ער אריין אַפּריהער אין פּוס, פּערקרימט זיך: „א־אַי!" און מאַכט צו א אידן, וואָס באַדט זיך שוין דאַרט: „עפּעס דאָך גאָר קאַלט, הא?" ענטפערט יענער, „כ'ווייס!" פּערשטאָפּט זיך מיט ביידע הענד די אויערן, מאַכט צו די אויגן, טהוט זיך א זעץ אין דעם וואַסער אריין, אז מען זעהט נור אַרויס דאָס בי־סעל שווארצע האָאָר אויף זיין מוח, און כאַפּט זיך באַלד ארויס מיט א רויטען פּנים, נאַסער באָרד און פּאות און מיט אן אייקען, אזוי ווי ער וואַלט זיך אויפֿן פּאָל אין באָד געפּאַרעט... דער טאַטע פון דעם אינגעלע האָט שוין דערווויילע אריינגעשטעלט זיין צווויטע פּוס אין וואַסער. אָבער ארום איהם שטיפּען אינגלאַך, יאָגען זיך איינער נאָך'ן אנדערען, שטופּען איינער דעם אנדערען מיט'ן קאָפּ אינ'ם טייך, שפּריצען איי־נער אויפֿן אנדערן, קריגט ער אויך א שפּריץ, שפּרינגט ער אויף, שרייט: „איי, ראַסטאַנטען! איי מחבלים! איך'ל אייך דער'הרג'ענען! שקצים, שרצים, איהר קענט נאָך, חלילה, דער־טרינקען עמיצען, דאָ איז א טייך, ממזרים!" לאַבען די אינגלאַך, און מאַנכער פון זיי טהוט זיך א וואַרף אונטער'ן וואַסער, פּערשווינדעט, שטעקט ארויס פון דאַרט א פּוס, טויכט אויף דערנאָך איבער'ן וואַסער מיט א ראַזעווען, פּייכ־טען פּנים, צוגעמאַכטע אויגען און צוגעקלעבטע האָאָר אויפֿן שטערן. ער טהוט א שאַקעל מיט'ן קאָפּ און א טרייסעל מיט די אויערען, א פּאַרשט מיט די ליפּען און א געשריי אזוי לעבעדיג, אזוי פּרעהלאַך, און שווימט וויטער נאָך די אנ־דערע אינגלאַך, וואָס טראַגען זיך איבער'ן טייך אויף די רוקענס, קוליען זיך מיט אמאָל איבער, לעגען „קלאַפּטער", שווימען מיט „וואַסער־טריט".

שרייט יענער איד, וואָס באַדט זיך שוין דאַרט, צו דעם טאַטען פונ'ם אינגעלע, וואָס האָט זיך ערשט געבייזערט אויף די אינגלאַך, און וועלכער קלייבט זיך איצט צו טובל זיין:

— האָט איהר געזעהן, ווי מירקע'ס ווילדע בריאה מאַכט די קונצען, הא? ער וועט נאָך אמאָל דערטרונקען וועלן...

— זאָל ער נור מיטנעהמען זיין מאַמע'ן,— מאַכט דער טאַטע פונ'ם אינגעלע, רוקט אריין די פּינגער אין די אויערען, פּערמאַכט די אויגען און — פּליוף! — דאַנקען גאָט, אָפּגע־טובל'ט זיך! — א פּיהר געטהאָן די האַנד ארום די נאָסע באַרד, און דאָס וואַסער איז שוין מעהר ניט קאַלט...

און דאָס צנועה'דיגע אידישע מיידעל גנב'עט זיך איצט אויף צום טייכעל, וועלן קיינער איז דאַרט ניטאָ, גנב'עט זיך אויף די שפּיץ־פינגער מיט א חבר'טע, און די שווארצע אויגען קוקען זיך אום אויף אלע זייטען אונרוהיג, בעת זי וואַרפט ארונטער די קליידער פון איהרע וויי־סע כשר'ע גליעדער; און אז די זון האָט דער־זעהן איהר נאַקעטקייט, קאַרטשעט זיך צונויף דאָס מיידעל, בויגט זיך אויס, די הענד אויף דעם ראָזוועלן לייב אויסגעצויגען, שעהמט זיך פאר די ליכטיגקייט, פאר די זון, פאר דעם הי־מעל, פאר די ביימער, פאר די גאנצע ארומיגע גרינע און ליכטיגע וועלט. און געהט אזוי אין דאָס מורמלענדיג וואַסער אריין... און דער יונ־גער פּאַסטוך, פון בייסער פערשטעלט, קוקט איצט אויף ארונטער פונ'ם בערגעל, אויסגעצוי־גען אויפֿן בויך, דער שטעקעל פון דער בייטש אונטער זיין מאַרדע, אויף דאָס נאַקעטע אידי־שע מיידעל אינ'ם טייכעל, קוקט און שמייכעלט און שאַקעלט דעם קאָפּ. ביז ער האַלט ניט אויס, רוקט זיך ארויס פון צווישען די בוימער אויפֿן בויך און טהוט א רוף דאָס מיידעל ביי איהר נאָמען און צוהירזשעט זיך, ווי א יונגער זשע־רעבעץ... דאן טהוט זיך א כאַפּ דאָס אידישע מיידעל מיט א צושראַקענעם געשריי פּאר איהר חבר'טע און יענע פאר איהר, און ביידע לאָזען זיך ארונטער אין דעם וואַסער ביזן האַלז, קו־קען זיך אום מיט צושראַקענע אויגען אויפֿן פּאַסטוך, שרייען צו איהם, זידלען איהם. און וועלן יענער לאַבט נאָך העכער און העכער, היי־בען זיי אָן צו פּויזען אויף אלע פּיער פונ'ם טיי־כעל, די באַקען צופּלאַמט, די אויגען פער־שעהמט, קריבען אזוי צו צו זייערע קליידער, וויקלען זיך איין דעם, בויגען זיך צו ניער־ריג, ניעדריג צו דער ערד און טהוען זיך אזוי אָן. און אז זיי האָבען זיך אנגעטהאָן, שטעלען זיי זיך ביידע אוועק, מאַכען מיט די הענד צום פּאַסטוך אויפֿן בערגעל און זידלען איהם. ער האָט זיך אויף דאַרט אויפגעהייבען, פּאַכעט צו זיי מיט זיין לאַנגער בייטש, לאַבט און פייפט. דאן טהוען די חבר'טעס זיך מיט אמאָל א כאַפּ, צולאַבען זיך און לויפען אוועק אהיים.

און וועלן תשעה באב איז געקומען, האָט דאָס טייכעל איצט אויף געהערט, ווי מיט צעהנדלי־גע און צעהנדליגע יאָהרען צוריק שרעקליכע יללות פון דעם אידישען בית עולם אנטקעגען, וואו אידישע פרויען זיינען אויף די קברים פון זייערע קרובים געלעגען און האָבען געיאָמערט; וואו אידען מיט וויסע בערד זיינען געשטאַנען, דעם קאָפּ אנגעשפּאַרט אָן די מצבות פון זייערע פרויען, און האָבען געמורמלט, און וואו אידי־שע אינגלאַך, וואס אין זייערע הערצלאַך האָט דאָס יונג לעבען געשטיפט, ניט געוואָלט וויסען ניט פון קיין זאָרגען און ניט פון קיין טויט, האָ־

בען נעקלעטערט אויף די ביימער איבער די קבֿרים און נערישען זויערע עפּעל...

און קורץ פאר ימים נוראים איז איצט אויך, ווי מיט צעהנדליגע און צעהנדליגע יאָהרען צוריק, דער הימעל איבער'ן וואלד געהאַנגען א גרויער און א מרה שחורה'דיגער און פון דער דאָרטיגער גרויקייט האָט זיך צייטענווייז א בייזער, לאַנגער און קאָרטאַווער געשריי פון א ראָב געהערט, און אינ'ם שטעדטעל האָט גע־שמעקט מיט ארונטערגענומענער תבואה פון די ארומיגע פעלדער, מיט פארטיגע עפּעל פון די ארומיגע סעדער, מיט הערבסט פאר די דאָר־טיגע קריסטליכע שכנים און מיט שווערען או־מעט פון ראש השנה און יום כפּור פאר אלע דאָרטיגע אידען.

און אויף די פּנים'ער פון די קרעמער און קרעמערקעס איז געלעגען א פערטראכטע ערנסט־קייט, און יעדע הארץ איז צו גאָט'ס רחמים גע־וואנדעט געווען, א נייעס גוטען יאָהר, א כתיבה וחתימה טובה ביי גאָט געבעטען, און יעדע הארץ האָט פאר גאָט'ס צארן געציטערט...

און מען האָט קיין קלּות נישט געהערט און קיין זידלעריי: מען האָט מורא געהאַט צו שילטען, וואן אויפ'ן הימעל האָט מען זיך גע־גרייט צו שרייבען און צו חתמה'נען און אויף דער ערד — צו רייניגען זיך פון די זינד. יע־דער און יעדע האָט זיך בעמיהט צו בעגראָבען טיף אינ'ם הארצען די בייזע געפיהלען צום אַנדערען איבער די מורא'דיגע טעג...

ווי מיט צעהנדליגע און צעהנדליגע יאָהרען צוריק, איז אין דער דאָזיגער צייט דער פּחד פאר גאָט אינ'ם שטעדטעל געוואקסען פון טאָג צו טאָג, דער הימעל איבער'ן וואלד האָט זיך געדאכט איז פאר פּחד אזוי פינסטער און פער־מרה־שחורה'ט געווען, די זון האָט זיך פאר מורא בעהאלטען און דער וואלד און די גאנצע ארו־מיגע סביבה איז פאר שרעק אזוי פערכמורעט געווען.

די נעכט זיינען געווען שטאָק־פינסטער אָהן א לבנה; די הייזער, די קראָמען זיינען געלע־גען ווי אין א טיעפען שווארצען תהום, און די פייערלעך פון די פענסטער האָבען פון וויטען ארויסגעבלישטשעט, ווי בייזע אויגען פון וועלף אין א פינסטערען וואלד; און דער פוילישער בית עולם איז ווי א שווערע שטיק כמארע גע־האנגען איבער דאָם פערזונקענע שטעדטעל; און אן אומעטיגער רוישען פונ'ם וואלד האָט זיך דורך די פינסטערניש געטראָגען, און נאָכאנאנד האָבען זיך פונ'ם מארק בעוועגט דונקעלע שא־טענס מיט שווימענדיגע פייערלעך פון די אנ־געצונדענע לאנטערנעס, און שטילע טריט האָבען זיך געהערט, וואו די שאָטענס מיט די פייער־לעך האָבען זיך בעוועגט, און שטילע זיפצען, און אין דעם עלעם האָבען די דאָרטיגע אידען איצט די אָנקומענדיגע מורא'דיגע טעג געפיהלט.

מ. אבראמאָוויטש:

די מלחמה אינטער'ן וואסער

(ווי אזוי ווערט געבויט און ווי אזוי קעמפּפט אן אונטערוואָסער־שיף.)

4. — ווי בעוועגט זיך דאָס שיף? *)

ווייסען מיר שוין, ווי מען מאכט דעם שיף גופא און ווי מען קען מיט איהם זינקען און שטייגען. אָבער דאָס איז נאָך וועניג. ווי מאכט מען, מען זאָל קענען מיט איהם אויך פ א ה ר ע ן? און פאָהרען מוז מען וויים, און פאָהרען מוז מען שנעל, אויב מען וויל, אז אזא שיף זאָל קענען דיענען אלס א מלחמה־שיף, אלס א געפּעהרליכע געווער געגען די מעכטיגע דרעדנאָטס, די „שווימענדע פעסטונגען". די שיפס־הארמאטען שיסען אויף 12—10 וויאָרסט. די שלאכט צוויישען 2 פלאָטען הויבט זיך שוין אן מיט פולער קראפט, וועו זיי דערנעהנטערען זיך איינע צו די אנדערע אויף 5—6 וויאָרסט און די שנעלקייט פון די שיפען איז דאָך גרויס: בין 50—40 וויאָרסט א שעה!

דעריבער האלטען זיך די פיינדליכע פלאָטען געוועהנליך זעהר וויים איינע פון די אנדערע. אן אונטערוואָסער־שיף קומט אויס צו מא־כען פון זיין „סטאנציע" (און צוריק) נוטע עט־ליכע הונדערט וויאָרסט (אדער גאנצע טויזענד אפּטמאָל), בין ער „מאכט זיך צו" צו א פיינד־ליכען קריעגס־שיף. און די דאָזיגע שטרעקע מוז דאָס שיפּעל מאכען וואָס אם שנעלסטען, פערשטעהט זיך.

די ערפינדער פון די ערשטע שיפלעך האָבען אלס מאָטאָר (אלס טרייב־מאשינע) בענוצט די מענשליכע קראפט. — אט זעהט איהר למשל איינע פון די עלטסטע אונטערוואָסער־שיפלעך „די טוירטל" (רעפּענאקסא) פון בושנעל. (פיג.

*) זעה פאָריגען נומער „צוקונפט".

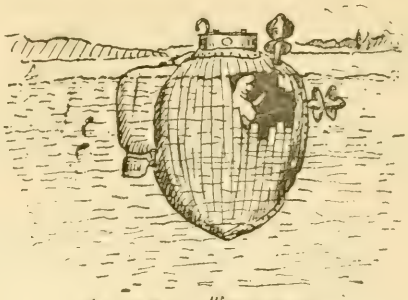

„די טוירטל" — פיגור 4.

4). דייוויד בושנעל, דער „טאַטע פון די אונטערוואַסער־שיפען", איז געווען אַן אַמעריקאַנער, וואָס האָט געוואָלט העלפען זיין לאַנד אין דעם בעפרייאונגס־קריעג, דעם קאַמפף געגען ענגלאַנד'ס פלאָטע. זיין שיף, וואָס איז געבויט געוואָרען אין יאָהר 1776, איז געמאַכט פון האָלץ. אונטען, רעכטס, זעהט איהר א פענס־טער, דורך וועלכען מען קען אַריינקלאַפען וואַסער אין דאָס שיפעל. אויבען געפינט זיך דער אייז־גאַנג, צוגעמאַכט מיט א טהירעל. כדי צו בע־וועגען דעם שיף, האָט בושנעל געמאַכט צוויי שרויפען: איינע טרייבט דאָס שיף פאָרווערטס, די צווייטע, די אויבערשטע שרויף, בעווען דאָס שיף אַרויף און אַראָפּ, בשעת עס געפינט זיך שוין אונטער'ן וואַסער.

בייַדע שרויפען וועלען געדרעהט מיט דער האַנד. אויף אזא אופן איז קיין וואונדער ניט, וואָס בושנעל האָט זיך תמיד געקלאָגט, אז ער קען פאַר קיין שיף ניט געפינען קיין „גוטען" מעכאַניקער; און אז ער האָט דענסטמאָל ענג־לאַנד'ס פלאָטע ניט פערניכטעט!

מיט דער צייט האָט מען אָבער ערפונדען גוטע, לייכטע דאַמפף־מאַשינעס, עלעקטרישע מאַשינעס און אין די לעצטע עטליכע צעהנדליג יאָהר אויף מאַטאָרען, וואָס ארבייטען מיט גאז, בענזין, קעראָסין א. אַ. וו. דורך דעם איז אויך די מאַטאָר־פראָגע פאַר אונזערע שיפלעך געלעזט געוואָרען, אָבער דאָך ניט אין גאַנצען. א מאַטאָר (א בענזין־מאַטאָר, למשל) איז אַן אויסגעצייכענטע זאַך פאַר אַטאַמביל, פאַר אַן עראָפּלאַן אָדער פאַר א געוועהנליכען קליי־נעם שיף. אזא מאַטאָר איז לייכט, שטאַרק און שפּאָרעוודיג. א מאַטאָר פון 100 פערד־קראָפט וועגט למשל אין גאַנצען א 300—200 פונט, 3—2 פונט א פערד!

אָבער אזא מאַטאָר, פערברענענדיג אין זיך, אין זיינע צילינדערס, בענזין אָדער קעראָסין, מוז „איינאַטהעמען" לופט און אויסאַטהעמען, און טאַקע נאָך מיט גרויס רעש אויף, — דעם פערברענטען בענזין־גאז וכדומה. כל זמן דאָס שיפעל איז אונטער'ן וואַסער, געהט עס גוט. איז אָבער דאָס שיפעל אונטער'ן וואַסער, וווערט דער מאַטאָר „דערשטיקט", „עס פערגעהט איהם דער אָטהעם". — זאָל מען די גאזען אַרויס־לאָזען אין שיפעל אַריין, ווערען די מאַטאָרען דערשטיקט!

איז מען געפאָלען אויף אזא פּלאַן: יעדעס שיפעל קריגט צוויי מאַטאָרען: אייגער א קע־ראָסינאָווען (אָדער בענזינאָווען) צו ארבייטען אויף דער אויבערפלאַך, און א צווייטען — אַן עלעקטרישען — צו ארבייטען אונטער'ן וואַסער. ביידע דרעהען דעם זעלביגען שרויף פונ'ם שיף. אזוי ארום האָט מען יעצט שיפען, וואָס קענען מאַכען א „נסיעה" פון 2—3 טויזענד וויאַרסט, ניט אריינגעהאנדיג אין א האַפען. די עלעקט־רישע מאַשינע ארבייט רוהיג און דאַרף קיין לופט ניט האָבען, אָבער זי האָט אַן אנדער חסרון: זי וועגט זעהר פיעל און גיט קיין גרויסע שנעלקייט ניט. *)

דעריבער געהט דאָס שיפעל אונ'פ'ן וואַסער גאַניץ שנעל (35—30 וויאַרסט א שעה), אָבער אונ ט ע ר'ן וואַסער (מיט עלעקטריע) גאַניץ לאַנגזאַם — בלויז 18—15 וויאַרסט!

די מאַטאָר־פראָגע איז אלזא נאָך עד היום א „קראַנקע פראָגע" און אינזשענערען ארבייטען שטארק, כדי אויפצובויען אזא מאַטאָר, וואָס זאָל ארבייטען אויפ'ן וואַסער און אונטער'ן וואַסער.

5. — די „לונגען" פונ'ם שיף.

(ווי אָטהעמען די מאַטראָזען אויף אַן אונטער־וואַסער־שיף?)

אָבער נאָך פיעלע אנדערע גרויסע שוויריג־קייטען טרעפען זיך ביים בויען פון א גוטען אונטערוואַסער־שיף. גוט, די עלעקטרישע מא־שינע קען אויסקומען אונטער'ן וואַסער א ה ן לופט, אָבער די מענשען?! מיט דער לופט, וואָס עפּעפּינט זיך אינוועניג אינ'ם שיף, קען מען דאָך לעבען נאָר גאָר א קורצע צייט. אַן ענט־פער אויף דערויף גיט וויעדער די הייַנטיגע טעכניק. לופט, ווי אלע גאזען, לאָזען זיך זעהר גוט צוזאַמענפּרעסען. מען קען, למשל, אין א קלייַנע כלי אריינפּאַמפּען, צוזאַמענפּרעסען אזוי פיעל לופט, וויפיעל עס געפּינט זיך אין א גאַנ־צען צימער. אמת, כדי אריינצוּפּאָנען די לופט אין דער כלי דאַרף מען האָבען שטארקע פּאַמפּ־מאַשינעס, אָבער דאָס פּעהלט ברוך השם ניט. און די כלי גופא מוז אויך זיין א שטאַלענע (און טאַקע פון די בעסטע שטאָל), אז ניט פּלאַצט זי. אָבער דאָס איז אויך א קלייניגקייט. און איהר קענט זיך היינטיגען טאָג קויפען א

*) די דאָזיגע עלעקטרישע מאַשינע איז ניט אזא, ווי אויף א קאר, למשל. די קאר קריגט די עלעקטרי דורכ'ן דראָט פון א „צענטראל־סטאַציאָן". אין ים אָבער זיינען קיין דראָטען נאָטירליך ניטא.

שטאלענע „באמבע" (א רעהר די לענג ביז 2 ארשין) מיט לופט, וואס וועט אייך קלעקען אויף פיעלע, פיעלע שעה. אבער פארזיכטיג מוז מען זיין. די לופט איז צוזאמענגעפרעסט מיט אזא מעכטיגער קראפט, אז וועז אזא רעהר פלאצט, האט זי די ווירקונג פון א ריכטיגע דינאמיט־באמבע!

אזעלכע „באמבעס" און א גאנצען אפפאראט, וואס פערטהיילט די לופט אין אלע צימערלעך פון'ם שיף און בעזארגט די וועגטילאציע, האט י ע צ ט יעדעם אונטערוואסער־שיף. און דער־ריבער קען זיך אזא שיף האלטען ביז 12—10 שעה אונטער'ן וואסער. אבער אז וועה איז דעם שיפעל, וועז דער פרעסלופט־אפפאראט, די „לונגען" זיינע, ווערען פערדארבען!

6. — די „אויגען" פון'ם שיף.

נאך א וויכטיגע פראגע מוזען מיר דא פערענטפערען. ווי אזוי ז ע ה ט דאס שיף, זייענדיג אונטער'ן וואסער?

וואס א י ן ו א ס ע ר ג ו פ א טהוט זיך, דאס קען מען זעהען דורך גלעזערנע פענסטערלעך (פון זעהר שטארקען, דיקען גלאז). אבער מען מוז דאך אויך וויסען וואס א ו י ף דעם וואסער טהוט זיך? וואו דער האפען איז, וואו די פיינדליכע שיפען שטעהען וכדומה.

אויף דערויף זיינען דא בעזונדערע „ספאק־טיוועס", לאנגע מעטאלענע רעהרען מיט פיעלע גלעזער אינווענויג, וואס האבען זעהר א גרויסע זעה־קראפט. דורך זיי קען מען זעהען אויף עט־ליכע מייל.

אזא ר... האט יעדער אונטערוואסער־שיף, און ניט איינע, נאר טאקי צוויי אדער דריי. דער אויבערשטער עק פון יעדער רעהר סטארטשעט ארויס פון'ם וואסער, דאס אונטערשטע גרייט אין'ם שיף און ענדיגט זיך ביי דעם טישעל פונ'ם קאפיטאן. און שטעהענדיג אינ'ם שיף, צוויי־דריי קלאפטער אונטער וואסער, זעהט דער קאפיטאן דורך זיין „מעכאנישער" אויג אלץ וואס אויף דער אויבערפלאך טהוט זיך. (פיגור 5.)

אזא רעהר רופט זיך „פעריסקאפ". און דער שפיטץ פון'ם פעריסקאפ איז אלץ, וואס דער שונא קען דערזעהן פון דעם אונטערוואסער־שיף. דערויבער איז קיין וואונדער ניט, וואס אויף יעדען קריעגשיף קוקען צעהנדליגע מענשען מיט די בעסטע בינאקלס אין אלע זייטען, צו דערזעהט מען ניט וואו סטארטשענדיג פון וואסער א שוואַרצען מעטאלענעם שטעקעלע. און אז מען דערזעהט איהם יע, ווערט דאס גאנצע שיף ווי פערציטערט, און צעהנדליגע הארמאטען שיסען אויף דאס „שטעקעל־אויג", כדי ב ל י נ ד צו מאכען די שרעקליכע „ים־חיה", וואס ברענגט מיט זיך טויט און אונגליק.

7. די „צייהן" פון'ם שיף.

איצט האט אונזער שיפעל שוין אלע וויכ־

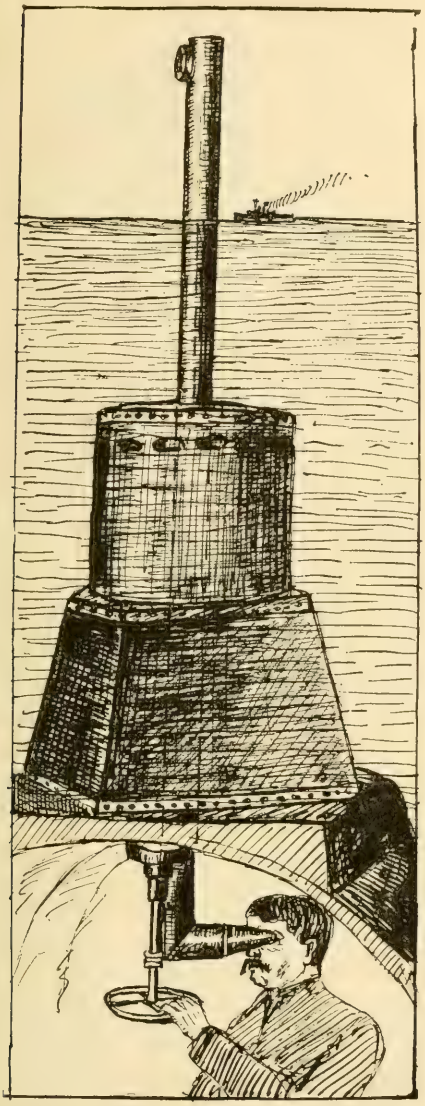

דער „פעריסקאפ" — פיגור 5.

טיגסטע אוברים, וואס אז „נפש" דארף האבען: א „גוף", א „הארץ" (מאטאר), „הענד" און „פיס" (די רודערס), „לונגען" צום אטעמען און „אויגען" צום זעהען.

אבער אזוי ווי אונזער „חיה" איז א ר ו י ב־טהיר, א מלחמה־חיה, פעהלט איהר נאך דאס ו ו י כ ט י ג ס ט ע, די שארפע „צייהן" — דאס געוועהר!

וואס איז דאס אייגענטליכע „געוועהר" פון'ם אונטער־וואסער שיף, זיין וואפען?

דאס איז די בעריהמטע „טארפידא".

שטעלט אייך פאר א לאנגען אייזערנעם צי־גאר אדער אן אייזערנעם „פיש", א 3—4 קלאפ־

טער די ליינג און א 20—25 צאָהל די בריט (פיגור 6.)

די טאַרפידאָ — פיגור 6.

דער דאָזיגער שרעקליכער פיש טראָגט אין זיין „קאָפּ" (1) ניט מעהר און ניט וועניגער ווי 7—8 פוד „שים־וואָטע", וואָס ווירקט שטאַרקער אייִדער דינאַמיט. די צווייטע אבטיילונג פון דער טאָרפידאָ איז א שטאָלענער קעסעל מיט מוראַ־דיג שטאַרק צוזאַמענגעפּרעסטע לופט. די דאָזיגע לופט בעוועגט מיט איהר קראפט א גאַנצע מאשינערי (אין אבטיילונגען 3-4-5), וואָס איז זעהר קאָמפּליצירט און בעשרייבען איהר דאָ איז קיין שום מעגליכקייט ניטא. געווג צו זאָגען, אז די מאשין ארבייט (דורך די געפּרעסטע לופט) מיט דער אונגעהויערער קראפט פון 160—200 „פערד־קראפט", אז זי בעוועגט די „שרויפען" פון דער טאָרפידאָ (אויף דעם „עק"—6) מיט אזא גיכקייט, אז די טאָרפידאָ מאַכט (אין אָנ־פאנג) איבער 60 וויאָרסט א שעה, און קען דורכ־לויפען א שטרעקע פון 5—6 וויאָרסט. און אויסער דעם: די מאשינערי פון דער טאָרפידאָ מאַכט פון זיך א ל י י ן (אָטאָמאטיש), אז די טאָרפידאָ זאָל נעהן אין א בעשטימ־טער ריכטונג, ניט לינקס און ניט רעכטס, און אויף א בעשטימטער טיפענעס, ניט העכער און ניט נידעריגער.

שטעלט מען פאר'ן שיסען די מאשינערי אין דער טאָרפידאָ איין, און לאָזט מען איהר אוועק, פליהט זי וויי א פייל פון בויגען, גלייך צו איהר ציעל, און קיין מאכט קען זי ניט לאָזען אבקי־רעווען זיך פון איהר וועג.

און אז זי שטויסט זיך אָן מיט איהר שפּי־ציגען „נאָז" אויף די וואַנד פון דעם פיינדליכען קו־ זיך, ווערען די 6—8 פוד „שים־וואָטע" אין א רגע אויפגעריסען און אין דער דיקער שטאָלענער וואַנד פון „דרעדנאָט" ווערט א גרויסע לאָך, און מיט רעש און געפילדער וואר־פען זיך די וואַסערען פון ים אריין אין דאָם פּערוואונדעטע אינגעווייד פונ'ם שיף...

די דאָזיגע טיפעלשע מאשין האָבען ערפונ־דען אינ'ם יאָהר 1867 לופּפּים און וווייטהער. פון יעמאָלט אָן זיינען זיי פיעל „פערבעסערט" געווארען, און עס איז פּשוט שווער זיך פאָרצו־שטעלען, וואָס פאר א שטיק ארבייט, וויפיעל גייסט, חכמה און „חריפה" עס לויגט אָט אין אזא „מאשינקע"!*) דאָם איז אָן עכטער וואונדער פון דער טעכנישער וויסענשאפט — אָבער ליי־דער צו וועלכען טרויערigען צווועק!...

יעדער אונטערוואסער שיפעל האָט בעזונדע־רע הארמאָטען אויף צו שיסען מיט טאָרפידאָס. די דאָזיגע הארמאָטען זיינען שטאָלענע רעהרען, וואָס געהען ארוים פון שיפעל דורך זיינע וועגד אויף ארוים צו צו.

אנשטאָט פּוקווער אָדער דינאַמיט שיסען די דאָזיגע הארמאָטען וויעדער מיט „פּרעס־לופט"! וויי דער לעזער זעהט, האָט אָהן פּרעס־לופט א יעצטיגע אונטערוואסער שיפעל גאָר קיין קיום ניט. די געפּרעסטע לופט שטויסט די טאָרפידאָ ארוים פון דער רעהר אין דאָם וואסער אריין און דערביי וועלען געעפענט די קראנעס פון דעם „לופטקעסעל" אין דער טאָרפידאָ גופּא. איהרע מאשינעס הויבען אָן אליין צו ארבייטען און צו טרייבען די טאָרפידאָ צו איהר ציעל.

8. — דאָם שיף אין גאַנצען.

אויפ'ן בילד (נומער 3) *) קענט איהר איצט זעהן דאָם גאַנצע אונטערוואסער־שיפעל. עס איז אונטער וואסער, זיין פּיראָסקאָפּ סטאַרטשט אויס. כדי איהר זאָלט זעהען, וואָס אינווייניג, אין דעם שיפעל טוט זיך, האָבען מיר איהם אָנ־געצייכענט אזוי, ווי ער וואָלט געווען א גלעזער־נער.

נומ. 1 בעווייזט אונז דעם רוים צווישען בויידע וועגלעך פון'ם שיפעל. דער רוים געהט ארום און ארום, און איז צוטיילט אויף פערשי־דענע קאמערלעך: אין אייגע פּאָמפּעט מען אָן וואסער, אין די אנדערע נעהמט מען אריין קע־רָאסין אָדער בענזין (פאר'ן מאָטאָר), אויך א. ז. וו. דורך דעם רוים 1 געהען דורך די וועלעלען צו דער שרויף און צו די רודערן פון'ם שיף.

אין דער אבטיילונג 2 זעהט איהר דעם מא־טאָר, און אין דער אבטיילונג 3 — די עלעקטרי־שע מאשינע. צווישען 3 און 4 איז דאָ א טרעפּעל וואָס פיהרט ארוים פון שיף, דורך א פענסטערל. דאָם פענסטערל איז אָבער איצט פעסט צוגע־מאכט. אין דער אבטיילונג 4 זעהט איהר מאט־רָאסען דרעהענדיג רעדער: פון די דאָזיגע רע־דער גענהען קייטען צו די רודערס, די געווענהלי־כע און די טיפּענען־רודערס. אין דער אבטיילונג 5 זיינען אונטען וויעדער פערשיעדענע רעדער, קאָמפּאָסען א. ז. וו., און אויבען שטעהט דער קאפּיטאן. אויפ'ן טישעל זעהט ער דאָם גאַנצע בילד פון'ם ים (דורכ'ן פּעריסקאָפּ). אויף די וועגע העננען קאַרטעס און פּלענער. ארום און ארום געפינען זיך פערשיעדענע טעלעפאָנען און אפּאַראטען, דורך וועלכע ער קען געבען זיינע

*) דערפאר קאָסט זי טאָקי 8000—5 דאָלאר א שטיק!

*) זעה פאַריגען נומער „צוקונפט".

בעפעהלען צו אלע מאטראסען אין אלע אבטיי־
לונגען.

אין אבטיילונג 6 זעהען מיר א טאַרפידא־
רעהר, וואָס איז גרייט אַרויסצושליידערען א
טאַרפידא. אין די אנדערע אבטיילונגען (הינ־
טען און פֿארענט פון אונזער בילד) וואלטען מיר
קענען זעהן נאָך צימערן (קעבינס) פאר די אפי־
צירען און מאטראסען, א קיך, אפֿאראטען פאר
געפֿרעסטע קופּט און ווענטילאציע, א סקלאד
פאר טאַרפידאָס, א טעלעגראף־צימער (טעלע־
גראף אהן דראָט, פערשטעהט זיך) און נאָך און
נאָך — א גאנצע קליינטשינקע שטעדטעל.

9. דער קאַמפֿף צווישען געוועהנליכע קריעגס־שיפֿען און אונטערוואסער־שיפֿען.

מיר האָבען שוין געזאָגט, אז א גרויסע
טאַרפידא קען דורכפֿליהען ביז 6—5 ווירסט.
אָבער אויף אזעלכע גרויסע שטרעקען איז שוין
שווער צו טרעפֿען אין דאָס פייגדליכע שיף,
אפילו וועז מען האָט ריכטיג געצילט. פאָלשטענ־
דיג זיכער קען מען אָבער טרעפֿען (וועז די לופּט
איז קלאָר) אויף א האלבען ווירסט ביז א
ווירסט. לאָזט דאָס שיף צו זיך צו דעם אונ־
טערוואסער־שיפֿעל נעהענטער ווי אויף א
ווירסט, קען מען זאָגען, אז עס איז פערלאָרען.

ווי אָבער וועהרט מען זיך געגען דעם?

אויף דערויף האָט מען וויעדער שטארק גע־
ארבייט. אָבער עס האָט זיך ביז אהער ניט
איינגעגעבען צו געפינען א זיכערען שוץ געגען
די אונטערוואסער־שיפֿען. בשעת די שיפֿען
שטעהען אין א האפֿען, קען מען דעם האפֿען
„פערשפֿארען", ד. ה. מען צאמט איבער דעם
איינגאנג אין דעם האפֿען מיט א שטארקען
שטאָלענעם נעץ, וואָס געהט אראָב ביז צום
גרונד. אדער מען מאכט אונטער'ן וואסער א
פֿארקאן פון שווימענדיגע מינעס (פיג. 7.) א
מינע איז אויף א מין „טאַרפידא", אָבער זי
בעווענגט זיך ניט. דאָס איז אן אייזערנע קויל,
אָנגעפילט מיט „שימוזאטע". אין גוטען מוטה
איז א מינע גרינגער פאר וואסער און וואָלט
דאַרפען שווימען פון אויבען. בינדט מען איהם
אָן מיט א דראָטענע שטריק אָן א שווערע שטיק
אייזען, האלט זי זיך אונטער'ן וואסער, אזוי
אז פון אויבען קען מען איהר ניט זעהן. שטויסט
זיך א פיינדליכע שיפֿעל אָן אָן א מינע, רייסט
די מינע אויף מיט א שרעקליכער קראפט. —
אָבער ווי טהוט מען, וועז דאָס שיף נעפינט
זיך ניט אין האפֿען?

מען האָט געפֿרואווט ארומרינגלען די שיפֿען
מיט א געדיכטע נעץ פון שטאָלענע דראָט, בדי
די טאַרפידא זאָל בלייבען שטעקען אינ'ם נעץ.
האָט מען אָבער אנגעהויבען בויען טאַרפידאָס,
וואָס האָבען אויפ'ן קאָפּ פֿארענט א ש ע ר,
וואָס ש נ י ד ט ד ו ר ך דאָס נעץ. אגב
מאכט אזא נעץ דעם גאנג פון שיף זעהר לאנג־
זאם.

דעריבער בלייבט נאָר איין מיטעל: פאָר־
זיכטיג זיין, גוט אויפּפאסען און בעצייטענס אָב־
טראָגען זיך, בענוצענדיג זיך דערמיט וואָס אן
אונטערוואסער־שיף געהט לאנגזאם. אזוי ווי
פון א הויכען אָרט זעהט מען וויייטער און טיע־
פער (אויף אונטער'ן וואסער קען מען זעהן
אויף עטליכע קלאפטער, אויב מען זאָל קוקען
פון א הויכען אָרט!), נעהמען די גרויסע שיפֿען
מיט זיך מיט א לופּט־באלאָן אנגעהענגט אויף
א קאנאט אָדער א „דיריזשאבל". אויף דעם
לופּט־באלאָן זיצען „קוקערס" און קוקען אוים
מיט שטארקע גלעזער.

בייגאכט בעהאלטען זיך די שיפֿען אינ'ם
האפֿען, וועמעס איינגאנג וועלט „פערשפֿארט"
אָדער דער ים פֿרום און פֿרום וועלט בעלויכטען
מיט מעכטיגע עלעקטרישע „שיין־וואָרפֿער".
פֿרום יעדען גרויסען שיף שווימט פאָראויס
און פון אלע זייטען פֿרום און פֿרום א גאנצע
סוויטע פון קלענערע לייכטערע שיפֿען, וואָס
בעווענגען זיך זעהר שנעל און טראָגען קלייניע
האַרמאטען אָדער וואַרפֿען טאַרפידאָס (איבער'ן
וואסער). דערזעהען זיי פון דער וויייטען רעם
פערישקאָפּ פון אן אונטערוואסער־שיף, וואַרפֿען

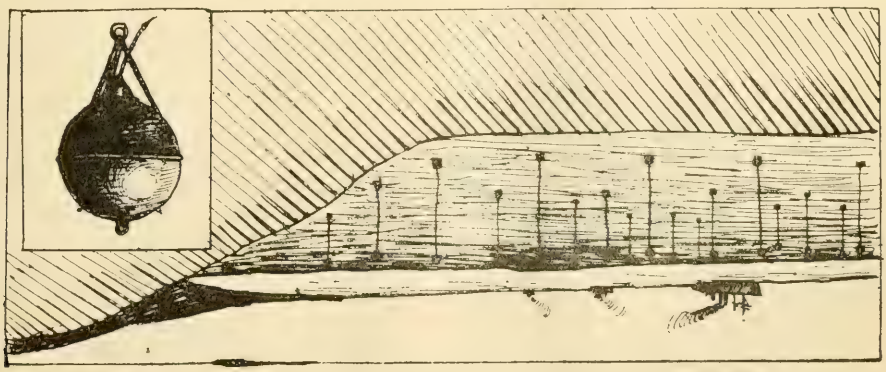

א פֿארקאן פון מינעס. פיגור 7. א מינע.

זיי זיך אויף איהם, (זייענדיג שנעלָער אייִדער) און סטאַרעווען זיך איהם א ר י ב ע ר צ ו־פ א ה ר ע ן, צושניידען איהם מיט זייערע שאַרפע שטאָלענע לייבער, אייִדער ער בעווייזט ארויסצולָאזען א טאַרפידָא. גאָר אזוי ווי א מאָל פלעגט פלעהווע ארומפאָהרען מיט א סווי־טע שפיאָנען, וואָס פלעגען זאָפארט ארעסטי־רען יעדען „פערדעכטיגען", אייִדער ער האָט נאָך געווָארפען זיין באָמבע.

און אזוי ווי די שפיאָנען האָבען ניט אייִ־געהיט פלעהווען געגען א באָמבע, אזוי קען מען ניט איינהיטען א „דרעדנאָט" געגען א טאַרפידָא פון אן אונטערוואָסער־שיפעל.

אז ער דערזעהט פון ווייטען א פיינדליכען קריעגס־שיף (און ער דערזעהט איהם ג ׳ כ ע ר אייִדער דאָס שיף זיין פּערִיסקאָפּ), ציהט ער אריין זיין פּערִיסקאָפּ טיף אין וואַסער אריין און פאָהרט ווייטער צו דעם שיף „בלינדער־הייט", האַלטענדיג זיין וועג „אויסוועניג" און אָנגרייטענדיג דערווייל א טאַרפידָא. און אז דער קאַפּיטאַן פון דעם אונטערוואָסער־שיף שעצט אָב, אז ער איז שוין גענוג נאָהענט גע־קומען צום שיף (אויף 250—200 קלאַפטער) שטעקט ער ארויס אויף א רגע זיין פּערִיסקאָפּ פון וואַסער, כדי צו איבערציגען זיך, אויב ער איז ריכטיג געפאָהרען, און — „שיסט" ארויס זיין טאַרפידָא. יעצט מאַכט שוין ניט, אויב מען האָט אויף דעם קריעגס־שיף יא דערזעהן דעם פּערִיסקאָפּ: עס איז שוין צו שפעט צו שיסען אויפ'ן אונטערוואָסער־מזיק; ער האָט שוין זיינע פורכטבָארע ארבייט אָבגעטהאָן...

אָט הערט, ווי דער קאַפּיטאַן פון דעם דיי־טשען אונטערוואָסער־שיפעל „או־9" בעשרייבט ווי אזוי ער האָט דעם 22טען סעפטעמבער „בע־גראָבען" אינ'ם ים 3 ענגלישע קרייצער (פּאַנ־צער־שיפען):

„10 מינוט אויף 7 אין דער פריה האָב איך דערזעהן גרויסע פיינדליכע שיפען. פון מיין האָפען בין איך דענסטמאָל געווען ווייטער אוי־דער 200 מייל (300 ווִיאַרסט). איך בין גע־פאָהרען טהיילוויוייז אונטער'ן וואַסער, האַלטענ־דיג דעם פערִיסקאָפּ אויף 5 פוס הויך.

„דערזעהענדיג די ענגלישע שיפען, האָב איך מיך תיכף ארָאבגעלָאזען אונטער'ן וואַסער און האָב זיך א לָאז געטהאָן אין מיטען פון די ערסטי שיפען.

„באַלד בין איך געווען אזוי נאָהענט, אז איך האָב געקענט לָאזען א טאַרפידָא. איך האָב אָבער געוואָלט „ארבייטען" אָבסאָלוט זיכער אין דעריבער בין איך אָבגעפאָהרען א ביסעלע צו־ריק, כדי אויסצוקלייבען א פאַסענדען פונקט אויף בעסער צו טרעפען.

„די ערשטע טאַרפידָא האָב איך געלָאזען אין דעם מיטעלסטען שיף („אבוקיר"). איך בין יעמָאלט געווען 12 פוס טיף אונטער'ן וואַ־סער. איך האָב זיך אויף א מינוט אויפגע־הויבען אויפ'ן אויבערפלאַך און האָב מיך אי־בערציגט, אז איך האָב גוט געטראָפען: א פאַנטאַן האָט זיך אויפגעהויבען פונ'ם וואַסער, א שטארקער רויך און א העלער פלאַם! א טהיי־ל פונ'ם שיף האָט נאָך ארויסגעסטארטשעט פונ'ם וואַסער (פיג. 8). די העלדישע מאַטראָסען

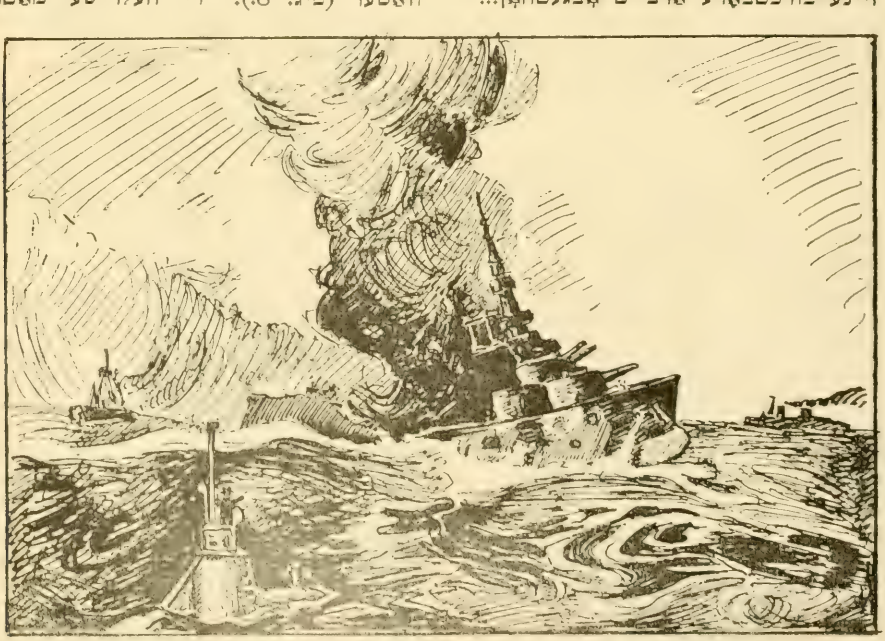

א שיף געטראָפען פון א „טאַרפידָא" — פיגור 8.

אויף דעם זינקענדען שיף האבען זיך ניט געקימערט אום זייער לעבען און האבען געשאסען אין אלע זייטען. אבער דעם אונטערוואסער־שיף האבען זיי ניט געזעהן.

„די אנדערע צוויי שיפען האבען זיך געווארפען ראטעווען די מאטראזען.

„דעמסטמאל האב איך מיך וויעדער ארײַנגעלאזען אונטער'ן וואסער און האב געגעבען א שאס אין דעם צווייטען שיף („האג"). און וויעדער געטראפען: דאס דריטע שיף האט דערפילט, אז דער שונא איז ערגעץ דא פון דער נאהענט.

„אז איך האב זיך וויעדער אויפגעהויבען ארויף, האב איך דערזעהן, ווי דאס דריטע שיף שיסט ווי משוגע פון אלע איהרע הארמאטען אין אלע 4 זייטען, ניט זעהענדיג און ניט וויסענדיג אוואו דער געפעהרליכער שונא געפינט זיך". דאס שיף וואלט זיך אפשר נעקענט ראטעווען, אויב עס וואלט גלייך אנטלאפען. אבער מען האט געוואלט ראטעווען די חברים פון די דערטרונקענע שיפען, און צום דריטען מאל האט זיך דאס דייטשע שיף ארײַנגעלאזען אראב, און מיט 2 טארפידאס נאך דער רייהע אויך געטראפען דאס דריטע שיף...

מיט דעם רוסישען שיף „פאלאדא" איז עס געגאנגען נאך אנדערש. דארטען האט מען דאס פיינדליכע שיף ג ע ז ע ה ן, מען האט אויף איהם געשאסען מיט אלע כחות — אבער שוואך איז צו טרעפען אין א פערספעקטיף, — און די „פאלאדא" איז אין עטליכע מינוט ארום געזונקען ווי א שטיין. —

פון אן אנדער דייטשער אונטערוואסער־שיף דערצעהלט מען, אז איהם האט זיך אויך געגעבען ארײַן־גנב־ענען זיך אין אן ענגלישען האפען, דורך לאנגע רייהען פון העננענדע מינעס, צוויישען ענגלישע קריעגס־שיפען. א גאנצע נאכט איז דאס שיפל אבגעלעגען זיך שטילינקערהייט אויפ'ן גרונד פון האפען אין עטליכע קלאפטער פון ענגלישע שיפען. און אין דער פריה, וען מען האט דעם האפען געעפענט, איז דאס שיפל ארויסגעשוואמען צו־ריק, דערטרינקענדיג „פערבייגעהענדיג" אן ענגלישען שיף.

און אן ענגלישע אונטער־וואסער־שיף איז דא ניט לאנג ארײַנגעגאנגען אין די דאר־דאנעלען, וואס זיינען „פערשפארט" מיט א דרייפאכע קייט פון טרעליכע מינעס, האט דארטען דערטרונקען א טארקישע קריעגס־שיף און איז „מיט מזל" געקומען צוריק „אהיים."

אזעלכע טהאטען פון אונטערוואסער־שיפען וואלט מען קענען ברענגען נאך פיעל מעהר. אבער דאס איז ניט נויטיג. דער קריעג האט זיך נאך ניט געענדיגט. קיין רעכטע ים־מלחמה האבען מיר נאך ביז יעצט ניט געהאט, און מיר קענען ניט וויסען, וואס מיר וועלען נאך דערזעהן פאר א „נסים ונפלאות". אבער איין זאך איז שוין יעצט קלאר: אין דעם אלטען שטרייט צווישען די „יונגע" — די חסידים פון אונטער־וואסער־שיפלעך, און די „אלטע" — די גרויסע־ענגער פון ריעזיגע דרעדנאוטען זיינען אף געבליבען די „יונגע".

די אונטערוואסער־שיפלעך זיינען שוין יעצט ניט קיין „קינדער־צאצקעס" (ווי די „אלטע" האבען געלאכט), נאר טאקע זעהר א געפעהרליכעס געווארען. און די מורא'דיגע גרויסע דרעדנאטען, די „שווימענדע פעסטונגען" מיט זייערע שרעקליכע הארמאטען בלייבט אפטמאל נאר צו נעהמען די „הענד אין די פיס" און צו מאכען א „ויברה".

10. די געשיכטע פון די אונטערוואסער־שיפען.

אינטערעסאנט איז איין זאך: ביז נאר די לעצטע צייט איז דער הויפט־געגנער פון אונטערוואסער־שיפען געווען — ענגלאנד! פון אלע גרויסע מעכטע האט ענגלאנד דאס לעצטע אנגעהויבען צו בויען אונטערוואסער־שיפען. און נאך נאר ניט אזוי לאנג, מיט א 60—50 יאהר צוריק, האבען די ענגלישע אדמיראלען שטאלץ ערקלעהרט: „אונטערוואסער־שיפלעך זיינען ניט קיין מאראלישע געווען. עהרליכע מענער קעמפפען אפען, פנים אל פנים, און ניט פערבעהאלטענערהייט אונטער'ן וואסער".

די מעשה פון דער דאזיגער „אויפפיהרונג" איז נאר פשוט: ענגלאנד איז ביז יעצט נאך די „הערשערין איבער די ימים", זי האט די שטארקסטע פלאטע אויף דער וועלט! וואס נוצט א י ה ר אונטערוואסער־שיפען? ענגען וועמען זאל ז י דערמיט קעמפפען? פאר די שוואכע פלאטען פון אנדערע מלוכות זיינען איהרע געווהנליכע שיפען אויך איבערגענוג. פערקאהרט: פאר ענגלאנד'ס קאנקורענטען וואלט א גוטער אונטערוואסער־שיפעל געווען גאר ווי געווואונשען.

אין בויען געווהנליכע גרויסע שלאכט־שיפען האט קיינער ניט געקענט אייניגען ענגלאנד מכמה טעמים: ווייל זי האט פריהער אנגעהויבען, ווייל זי האט די בעסטע פאבריקען, די בעסטע קוילען א. ז. ו. א. ז. ו.

אבער מיט גוטע אונטערוואסער־שיפען וואלט מען יא קענען אונטערגראבען ענגלאנד'ס ים־הערשאפט. וואס וואלטען איהר העלפען איהרע הונדערטע מעכטיגע שיפען אויב זי וואלט זיך מיט זיי בעהאלטען, ניט דערוועגענדיג זיך צוגעהן נאהענט צו די פיינדליכע האפענס?! —

און שטודירענדיג די ענטוויקלונג פון די אונטערוואסער־שיפען, מוז מען זאגען: די גאנצע געשיכטע פון די אונטערוואסער־שיפען איז א בלאט אין דער געשיכטע פון דעם קאמפף פון ענגלאנד'ס ים־הערשאפט!

מיט א 300 יאהר צוריק איז דער גרעסטער

ים־קאָנקורענט פון ענגלאנד געוועזען האָלאַנד. דער ערשטער ערפינדער פון אן אונטערוואסער־שיף (וואָס האָט טאקע געשוואומען אויף!) איז געווען א האָלענדער וועלכער, ענדע 16טן יאָרהונדערט (1620). אין אַנפאנג 18טן יאָרהונדערט האָט ענגלאנד געהאט צוויי הויפט־נעגנער: די נייע אמעריקאנישע רעפובליק, וואָס האָט געקעמפפט פאר איהר פרייהייט געגען ענגלאנד'ס טיראניי, און פראנקרייך, וואָס האָט געוואָלט פערניכטען ענגלאנד'ס ים־הערשאפט. און עפענט די נעכטע פון די אונטערוואסער־שיפען און איהר וועט געפינען אז די הויפט־ערפינדער פון אזעלכע שיפלעך זיינען געווען יעמאָלט פראנצויזען און אמעריקאנער (פולטאָן, דער בעריהמטער ערפינדער פונ'ם דאמפפשיף, בושנעל א. אז. וו.) איין צייט, בשעת דעם קרים־קריעג און נאָך שפעטער, האָט זיך אויך רוסלאנד ארומגענארגען מיט פלענער וועגען א שטארקען פלאָט צום קאמפף געגען ענגלאנד. און תיכף האָט איהר אויך רוסישע ערפינדער.

נאכדעם קומט ווידער פראנקרייך, און וויעדער אמעריקא און צום סוף די אינגסטע מלוכה, דייטשלאנד, וואָס איז באלד געוואָרען אויך אויפ'ן ים די שטארקסטע (נאָך ענגלאנד.)

די מעהרסטע און די בעסטע ערפינדער פון אונטערוואסער־שיפלעך האָבען געגעבען פראנקרייך און אמעריקא (די ערשטע — גוסטאוו זעדע, גובעט א. ז. וו. די צווייטע —מר. האָלאנד), גראָד אזוי ווי ניט לאנג ביי לופט־מאשינען. אבער די גרעסטע אנשטרענגונגען אויף אויפצובויען א שטארקע אונטערוואסער־פלאָטע האָט דאָך געמאכט, דוכט זיך, דייטשלאנד, וואָס איז שוין זייט 15—10 יאָהר דער בלוטיגסטער קאָנקורענט און שונא פון ענגלאנד.

אבער דייטשלאנד האָט ניט נאָר געבויט אונטערוואסער־שיפען. נאָך פיעל מעהר און פיעל פריהער האָט זי אויסגעבויט א שטארקע האנדעלס־און קריעגס־פלאָטע.

און אז ענגלאנד האָט דערזעהן אז זי קריגט אין דייטשלאנד א געפעהרליכען קאָנקורענט, האָט זי געזאָגט: „גוטע נאכט" צו איהר פריהערדיגער מאראל וועגען „עהרליכען" קאמפף און האָט זיך געמוטמעט מיט גרויס התמדה צו בויען אונטערוואסער־שיפען. און דער גרעסטער „רבי" פון אלע „אונטערוואסער־חסידים" אין אייראָפּא איז געווען איצט דוקא — דער ענגלישער אדמיראל סקאָטט. אזוי בייטען זיך די צייטען. א שהנער ביישפיעל, ווי אזוי פאָליטיק ווירקט אויף טעכניק און — מאראל...

11. די צוקונפט פון די אונטערוואסער־שיפען.

צור גלייכער צייט איז עס אויך אן ענטפער אויף דער פראגע, צו וועט די ענטוויקלונג פון די אונטערוואסער־שיפען ניט פערניכטען די משוגע'נע יאָגענישן נאָך גרויסע שיפען, וואָס דאָס מאכט בדלות אלע „קולטור־מלוכות". געווים וועלען זיך נאָך דעם יעצטיגען קריעג ענדערען די קריעגס־פלאָטען, אבער וועלווער וועלען זיי בשום אופן ניט ווערען, וויל די אונטערוואסער־שיפען און די טאָרפידאָס אליין ווערען אלין גרעסער און טהיערער. די ערשטע שיפען (נאָך מיט 15—10 יאָהר צוריק) האָבען געהאלטען 120—100 טאָנען. *) אין זיי פלענען קוים אריינקריכען 4—3 מענשען און זיי האָבען געקענט מאכען 10—9 וויאָרסט א שעה אונטער'ן וואסער. יעצט בויט מען שיפען פון 800 טאָנען און מיט א שנעלקייט פון 20 וויאָרסט א שעה אונטער'ן וואסער און 35 — איבער'ן וואסער, וואָס האָבען די לענג ביז 50 קלאפטער! און אזא „שיפעל" קאָסט שוין נאָר העלפט צו א מיליאָן דאלאר.

פריהער האָט אן אונטערוואסער־שיף קיין הארמאטען און קיין פאנצער ניט געהאט. זיין איינציג געווהר איז געווען די טארפידא. און די לעצטע פאר יאָהרען האָט מען זיך געמוטמען בויען שיפען, וואָס זאָלען זיין אי אונטערוואסער־שיפען, אי געוועהנליכע קריעגס־שיפען מיט הארמאטען, שטאָלענע פאנצערוועלט א. אז. וו. אין די צייטונגען האָט מען מיט א יאָהר 2 צוריק געשריעבען אז די רוסישע רעגיערונג בויט אן אונטערוואסער־שיף פון 7,500 טאָנען מיט א געפאנצערטען שטאָלענעם דעק 2 צאָל די דיק, מיט 36 טארפידא־רעהרען, 5 הארמאטען, קויל־ווארפער וכדומה. און א שנעלקייט וועט דאָס שיף האָבען — 45 וויאָרסט איבער וואסער.

ס'קען זיין, אז דאָס איז שטארק איבערטריבען, אבער אויב דאָס איז נאָך נישטא הויינט, וועט דאָס זיכער זיין מאָרגען, אויב... אויב מען וועט איבערהויפט ניט מאכען א סוף צו דער גאנצער יעצטיגער אָרדנונג.

זאָל נאָר פערבעסערט ווערען דער מאָטאָר, זאָל נאָר געלעזט ווערען די פראָגע וועגען א י י ן מאָטאָר (צום פאָהרען אי אונטער'ן אי איבער'ן וואסער) — און מיר וועלען האָבען „אונטערוואסער דרעדנאָטס" — גאנצע שוועמענדע „סקיי־סקרייפערס", וואָס וועלען קענען ברענגען טויט און שרעקען אי פון דער אבער־פלאָך פון ים אי פון זיינע טיעפענישען.

א שעהן בילד פאר די בורזשואזע פאנטאזיארען, וואָס האָפען, אז די ענטוויקלונג פון „קונסט און וויסענשאפט" וועט פון זיך אליין, אהן דעם „נאריישען סאציאליזם" ברענגען „ער מענשהייט גליק און פריעדען!

*) דאָס הויסט, אז דאָס שיף „שטופט ארויס" אזוי פיעל וואסער.

שלום אש

דריטער טהייל.

קאפיטעל 38.

פ א ר י ז.

יאש און מערי האבען זיך געקליבען קיין פאריז. אין א פאר טעג ארום זיינען זיי אב־געפאהרען. יאש האט געזאגט, אז ער האפט צו בעקומען א שטעל אלין קארעספאנ־דענט פון א פוילישע צייטונג, און זי האט זיך געמאכט אז זי גלויבט איהם, און אהן עקשנות האט זי זיך איינגעפאקט די זאכען און איז מיט איהם געפאהרען. דאם ערשטע וואם מען דארף טהאן, האט זיך יאש בלום גע־טראכט, איז זי ארויסצונעהמען פון דעם רוהי־גען פאמיליענדיגען פענסיאן, און זי ארייני־ברענגען קיין פאריז — „און אין פאריז וועלען מיר שוין זעהן.“ די גאנצע צייט, זינט ער איז אהיים געקומען, האבען זיי ביידע נאך נישט ווי נערעדט צו זיך. יאש בלום האט בעמערקט אז נישט זיין פלעצליך פערשווינדען וועלען, נישט זיין ערשיינען נאך דעם בריעף האט ארוים־גערופען ביי איהר פערוואונדערונג. זי איז גלייכגילטיג צו אלעם, און אייגענטליך אינטע־רעסירט איהר גאנץ וועניג ער און וואם ער טהוט, זי איז אין גאנצען פערנומען מיט זיך. אויפ'ן וועג, אין וואגאן האט ער געמאכט א פריוו צו רעדען מיט איהר וועגען דעם פארגעפאלענעם. — וואם, דו האסט טאקע גענומען מיין בריעף וואם איך האב דיר געלאזט, ערנסט? — פרעגט ער פלוצלונג פון דער הוילער הויט, און מען דערקענט באלד זיין געמאכט לעבעלן.

— א, געווים נישט. איך האב באלד פער־שטאנען, אז מן־הסתם האסט דו בעדארפט ער־נעץ וואו צו פאהרען. און דו האסט מיך געוואלט איבערשרעקען. — זאגט זי מיט דעם זעלבען סארט שמייכעלע וואם ער.

דער יונג האט באלד ארויסגענומען פון דער אנטווארט, אז זי וויים פון זיינע כונות, און זי איז בעריים מיט איהם מלחמה צו האל־טען. ער האט פערשטאנען, אז אזוי לייכט וועט דאם איהם נישט אנקומען זי מיט אריי־צושלעפען אין זיין גרוב. דאם האט איהם נאך מעהר נעערנערט, און ער האט בעשטימט זיין פלאן דורכצופיהרען אפילו מיט געוואלד, וועז מען וועט דארפען.

דערווייל איז ער געווען צו איהר גאנץ עלענאנט. צערטליך אפילו, נור עם איז אלעם צוגענאנגען אין שווייגען.

— קיין גוטער שפאס איז עם אפילו נישט געווען — האט זי נאך א לאנגע פויזע פלוצים געזאגט.

יאש בלום האט זי אנגעקוקט, ער האט א מינוט אנגעהויבען צו צווייפלען אויב זי זאגט דעם אמת מיט א כיון, אפשר גלויבט זי טאקע אין דעם וואם זי זאגט. ער האט אבער באלד בעמערקט דעם גנב'ישען בליק וואם זי שיקט ארוים טיף פון אונטער איהרע אויגען, ווי זי וואלט זיך געווען בעהאלטען אין אייני־געשלאסען שטיבעל, און פון דארט שמייכעלט זי ארוים צו איהם.

— איך זעה נישט אז דו זאלסט דיך האי־בען אזוי דערשראקען — זאגט ער ערנסט.

דאראוף האבען זיי שטיל געשווייגען א ווייל.

נור באלד איז דער אויג אנדערש געווא־רען.

— אבער, מערי, מיר וועלען זיך דאך נישט קריגען וועז מיר פאהרען קיין פאריז. פאריז, מערי, זאגט דיר דאם נאר נישט? — פיהלסט דו נישט, אז א גרויסער וואונש דיינער וועלט יעצט ערפילט. דו האסט דאך אזוי גע־וואלט פאהרען נאך פאריז.

— א, געווים, געווים.

— ווייסט דו וואם, מערי, איך וועל זיך נאר נעהמען צו לערנען. דאם גימנאזיום האב איך געענדיגט, איך וועל אריין אין דער סאר־באנע. א ביסעל געלד האבען מיר נאך. דער פאטער וועט אויך שיקען אביסעל געלד, — און דאם איבריגע וועל איך צו פערדיענען פון מיינע קארעספאנדענציעס. מערי, מיר וועלען אינאיינעם לעבען אין פאריז. איך וועל זיך לערנען. — מיר זיינען דאך נאך אזוי יונג, אונזער לעבען הויבט זיך דאך ערשט אן, נישט וואהר, מערי?

זי האט איהם אנגעקוקט און דערקענט ווי דער יונג מיינט עם ערנסט, ער אנטלויפט פון זיין תלוון. אזוי ווי א הונד נעבעך רייסט ער זיך פון דער קייט, האט זיך מערי געטראכט.

— געווים, יאש, וואם קען זיין גליקליכער און שהענער, ווי צו לעבען אין פאריז.

— ניט וואהר, מערי, בעגייסטערט זיך דער יונג, אין הארץ פון דער וועלט, פאריז איז

דאָך דאָס האַרץ פון דער וועלט. וואָס עס טהוט זיך נור אין עק וועלט, ציטערט צום ערשט דער ערשטער נערוו — דאָס האַרץ, פּאַריז. טהעאַטער, אויסשטעלונגען, אַלעס בעסטע אוז שעהנסטע וואָס די וועלט גיט ארוים—ברענגט זי נאָך פּאַריז. אַלע קינסטלער ברענגען דאָרט צום ערשט אַהין זייערע מייסטערווערק. דו הערסט די וועלט אז דו וואוינסט אין פּאַריז, גיט קיין טהייל, גיט קיין שטיקעל — נור די וועלט. מערי, מערי, ווי גליקליך בין איך, איך וועל לעבען מיט דיר אין פּאַריז, מיר וועלען זיך דינגען א קליין שטיבעל. דו ווייסט, אין פּאַריז זיינען נור דאָ, קליינע, נידריגע שטיבלאָך, ווייסט פאר וואָס, כדי דער מענש זאָל זיך קענען קאָנצענטרירען און זיך אינגאנצען אָבגעבען פּאַריז. אין פּאַריז וואוינט מען גיט אין די שטובען, נור אין פּאַריז, יעדער איינער האָט נור א שלאָפּצימער'ל, און א גאנצען טאָג איז מען אויף די בולוואַרען, אין די גערטנער — מען לעבט אין דעם סאַלאָן וואָס הייסט פּאַריז, — מערי, מערי, ביסטו נישט גליקליך?

זי האָט געזאָגן, אז דער יונג האָט זיך ווירקליך פערגעסען, זי האָט געוואָלט ווייטער שפּינען:

— יאָ, וועגען געלד מאַך דיר נישט קיין זאָרג, איבריגענס וועל איך פּרובירען זיך אי־בערצטעען מיט מיינע עלטערן, כאָטש, איך וויים נישט וואָס עס טהוט זיך מיט זיי, דאָך איך רעכען, אז מיין געלד וועל איך אויך האָבען.

דער יונג האָט איהר געקושט די הענד:

— און מיר וועלען זיך לעבען אין איינעם. דו מיינסט אין פּאַריז דארף מען גאָהן אין דער סאַרבאָנע זיך לערנען, די בולוואַר'ס לערנען, די גאַסען, אויף יעדען שריט און טריט האָסט דו די שעהנסטע מאָנומענטען. יעדער שטיין דערמאָנט דיר די געשיכטע פון דער וועלט. וואָלטער — נאַפּאָלעאָן — די גרויסע רעוואָלוציאָן. ווי א שטאָדט איז געשטאַנען און שטעהט אין צענטער פון דער וועלט דורך אזוי פיעל יאָהר הונדערטע. די קולטור פון די פּאַריזער גאָסען — לערנען, מערי!

— א געווים, יאָ, געווים.

נור פון איהרע אויגען איז נאָך נישט אויסגעלאָשען געוואָרען יענער שמייכעל, וועל־כער עס האָט יאָ בלום דערמאָנט אן זיין לאַנגע, און א מינוט האָט זיך איהם געדאכט אז זי לאכט אוים איהם...

אין די ערשטע פּאָר טעג האָבען זיי זיך טאָקע ביידע פערגעסען. פּאַריז האָט זיי אָנגעשיכורט, און זיי האָבען זיך ביידע ווי צוויי קינדער אַרומגעדרעהט איבער די בולוואַרען, איבער די נערטנער, איבער די פּלעטצער, און אזוי ווי עס וואָלט הינטער זיי גאָר נישט געשטאַנען און פאר זיי גאָר נישט געווען — האָבען זיי זיך נעפּרעהט מיט דעם לעבען, מיט דעם גליק און מיט זיי זונן פון פּאַריז. יעדער טאָג און יעדע שעה האָט זיי עפּעס נייעס געבראכט. דאָ א הערליכער מאָנומענט, וועל־כער בעהערשט א מארק, דאָ אן אלט היסטאָ־ריש הויז, נור דער עיקר דאָס לעבען אויף די בולוואַרען, די מאַסע מענשען וואָס שטראָמען ווי קוואַלען וואַסער. נאָנצענע טעג פּלענען זיי זיצען אין די קאַפּעען פאר דער טיהר, און פאר זיי פּלענט דורכגעהן גאַנץ פּאַריז, ניין, די גאַנ־צע וועלט.

פון די נעשיקטע פּאַריזער מיידלאָך, מיט די שלאַנגענדיגע לייבער, און פּערפיהרערישע פּיס ביז א פּאַרשטעהער פון א אזיאטיש פּאָלק וועלכען עס האָט אויך צוגעצויגען פּאַריז און ער איז פון זיין וויסטע געקומען זעהן די וועלט שטאָט.

געוואוינט האָבען זיי אין א קלייניעם, נור זעהר אין א עלענאַנטען האָטעל אין דער נאָהנט פון „נאָטער דאם". כאָטש מען האָט זיך ביידע נעהאָט אָבגערעדט אויפ'ן וועג צו מאכען עקא־נאָמיע, וואָרים מען וועט דאָך דאַרפען אויך „וויייטער", דאָך אז זיי זיינען אריינגעקומען פּאַריז אין קיינעם פון זיי ניט אייננעפּא־לען אייניצושפּאַרען. זיי האָבען ביידע נעהאָט דאָס געפיהל, אז פּאַריז איז פאר זיי דער לעצ־טער וואונש וואָס מען גיט נאָך דעם נעהאָנגע־נעם פאר דער תליה... כאָטש זיי האָבען בי־דע געזעהן צו פערשטיקען דאָס געפיהל מיט אמת'ער התפּעלות און געמאכטער פרייד...

דאָס האָטעל, אין וועלכען זיי האָבען נע־וואוינט, איז געווען אן אלט פּאַריזער הויז, — בלום האָט געוואוסט דערפון, — אין אמפּיר סטיל, און די מעבעל, וועלכע עס האָבען זיך געפונען אין זייער קליינעם ציממעריל איז אויך געווען אלטער אמפּיר. אין פענסטער האָבען זיי נעהאָט דעם טונקעלן שאָטען פון „נאָטער דאם" און זיי האָבען די טיי־וואָלים און די איליוזיאָנען אויף די דעכער פון „נאָטער דאם" נעקענט בעטראכטען פון זייער פענסטער. אז זיי האָבען זיך אויפגעהויבען אין דער פריה, זיינען זיי מיט'ן ברעג אראָבגענאַ־נגען לינקס דער סענע, און אָבגעשטעלט זיך ביי די שטענדער'ס מיט די אלטע ביכער, אלטע בילדער, וואָס שטעהען ביים קעע פון דער סענע. פיעלע בעקאַנטע, (ער זיינע, זי איהרע)— האָבען זיי אָנגעטראָפען יעדען מאָרגען אויף דעם שפּאַציר איבער דער לענג פון דער סענע, זיי זיינען געשטאַנען איינגעבויגען זוכענדיג צווי־שען די פיעלע ביכער, נור זיי האָבען זיך בע־האלטען פאר בעקאַנטע, מורא געהאט זיך צו טרעפען מיט זיי, און אויסגעמידען. עס האָט זיך זיי אויסגעדוכט אז ניט נור בעקאַנטע, נור אפּילו וויילד פרעמדע וויסען אויף וועך זיי זיי־נען, און מיט וואָס פאר געדאַנקען זיי געהען ארום... אזוי זיינען זיי נעגאַנגען אין דער לענג פון קעע — פּאַריז האָט זיך געשפּיגעלט

צו ביידע זייטען פון דער סענע. — און דער הימעל, דער הימעל וועלכער איז אוועק אויף מיילען ווייט — האָט זיך געדאַכט, אז ער ווערט אים ענד — דאָרט ווייט אויך איינגע־ שלונגען און פערפאַלען צווישען הויבע דעכער, גערטנער, פּלעטצער און די קאָמבען פון פּא־ ריז... אויף סט. זשערמאַן האָבען זיי זיך געמומען א געפּעל רעכטס, צו ריע באָנאָפּאַרט— צום לוּאוור צו. דאָ אויף דער ריע באָנאָפּאַרט האָבען זיי זיך אָבגעשטעלט פאר יעדען ג־ ווועלב, מיט אלטוואַרג און בעטראכט די אלטע מעבעל, די בראנזען, די אלטע גאבאלינען, פּאר־ צעלייען און שטיכען וואָס זיינען געווען ערויס־ געשטעלט אין די פענסטער. יעדעס פענסטער און יעדעס געשעפט איז געווען א זאמלונג פון מייסטערווערק, א פּראָבע וואָס פּאריז פער־ מאָגט. די אלטע זאכען אין די פענסטער האָ־ בען פערצעהלט פון דעם לעבען וואָס עס האָט זיך געפּיהרט דענסמאָל, וועז זיי זיינען געהאנ־ גען אין די וואוינונגען פון די אלטע בעלי־בתים פון פּאריז אין זייערע דורות. טהייל האָבען פערצעהלט פון פּהילִיפּס גוטע צייטען, וועז מאָליער האָט נאָך מיט זיין טרופּע אויבער פראנקרייך ארומגעוואנדערט. אנדערע האָבען פערצעהלט פון דאנטאָן און ראָבעספּיער, פון די גרויסע פרייהייט יום־טובים וואָס זיינען געפּייערט געוואָרען אין די „נאָטער־דאם“ און אויף „מארס׳ פעלד“. אנדערע האָבען פער־ צעהלט מיט זייער ברענז־גלעדענעם גלאַנץ, מיט זייערע שארפּע גליבּיכע לינייעס פון דעם גרויסען קייסער וואָס האָט די וועלט איינגענו־ מען און האָט געוואָלט בעשאפען איין קעניג־ רייך, איין אימפּעריום פון דער גאנצער וועלט און דעם וואונש זיינעם האָט זיין קינסטלער אין דעם קעניגליכען סטיל „אמפּיר“ אויסגע־ דריקט. טהייל האָבען פערצעהלט פון שפּעטער־ דיגע צייטען, וועז היינע, שאָפען און מיוסע האָ־ בען זיך צוזאמענגעקליבען אין סאלאָן פון די זשארזש סאנד. די זאכען האָבען אפשר נאָך גע־ הערט די שטים פון די געטליכע ראשעל, און גאר אנדערע אלטערטימליכקייטען האָבען פער־ צעהלט פון אלטע, אלטע צייטען פון טיפען מיטעל־אלטער, וועז פּאריז האָט זיך נאָך געפּו־ נען אויף דעם קליינעם אינזעל צווישען די סע־ נע און מען האָט נאָך געהאלטען דעם „נאָטער־ דאם“ אין בויען. אזוי האָבען זיי געוואנדעלט פון איין פענסטער צום צווייטען. יאָש בלום איז געווען ערענסט פערקליהרט, בעגיימטערט, אין די פענסטער פון די אלטע געוועלבען זיי־ נען געווען אויסגעשטעלט די דאָקומענטען פון דער געשיכטע פון דער וועלט. פון אָנפאנג אָן. פון אסירישע, עגיפּטישע און גריכישע אויסגרא־ בונגען, ביז צו דער צייט פון נאפּאָלעאָן דעם דריטען. טהייל זאכען האָבען איהם דערמאנט אין דעם גרויסען קייסער און די האָפנונג פון פּויליען וואָס עס איז געווען פערבונדען אין איהם — עס האָט זיך איהם געדאכט אז ער לעבט אין יענע צייטען און אָט באלד וועט דורכציהען דער פּוילישער לעגיאָן אין נאפּאָלעאָנ׳ס חייל, און וואָס טהוט ער דאָ? געפּינט ער זיך דען נישט צווישען די לעגיאָנען אונטער דאמ־ בעראווסקי׳ן... און ציהען מיר נישט פון אי־ טאליען צו בעפרייען פּויליען?

נור אינוועניג האָט עפּעם געגאָגט, און דער קאָפּ איז געווען ארומגענומען אין א פייערדיגען ראנד... ער האָט גאנץ גוט געפּיהלט דעם „חוב“ און דאָס קינדישע פערשפּיליען זיך, און עס האָט זיך איהם געדאכט, אז ווער זיצט דאָרט אין איהם און זאָגט איהם: „בחנום, בחנום, וועסט דיך פון מיין האנד נישט אַרויסקריגען.“

אבער ער האָט זיך געוואָלט פערגעסען. ער האָט זיך געזאָגט: עס וועט קומען די צייט, וועל איך זיין גרייט — יעצט בין איך פריי, לאָז מיך אָב, איך האָב מיין יוגענד און איך וויל זיך פרעהען. ער האָט געקוקט אויף מערי׳ן. זי איז געגאנגען נעבען איהם, און אויסגע־ הערט זיינע התפּעלות און זיינע אויסגעשרייען און איז געווען גלייכגילטיג. איז איהר דען נישט אלץ איינס, ווער עס גההט נעבען איהר — צי דאָרט אין פּעטערבורג — קאוואלסקי, אין בערלין — אדלער, אָדער דאָ — ער יאָש בלום? זי האָט איין מינוט נאָכגעקלעהרט. ניין, עס איז נישט אלץ איינס, דאָרט אין פּעטערבורג — איז עס אזוי אנדערש געווען — און דאָ איז עס אויך אנדערש. וואָס געהט איהר אָן דער פרעמדער מענש נעבען איהר? — נור זי האָט נישט קיין מורא, נישט קיין מורא פאר קיינעם, און פאר וואָס ער זאָל נישט קומען. — דאָס לעבען הויבט זיך ערשט אָן, עס הויבט זיך ערשט אָן. זי האָט זיך געפּיהלט רייף און שטאַרק.

מיטאג האָבען זיי געגעסען אין א רעסטא־ ראנט. פאר דער „קאָמעדיע“, אין א שעה ארום, האָבען זיי זיך שוין געפּונען אין לוקסענבורגער גאָרטען, וואו די שטודירענדע יוגענד און די מיידלעך האָבען שפּאציערט. דער גאָרטען איז פול געווען מיט יוגענד — פון קינדער, ביז חתנים בחורים. קיין אלטע האָט מען ניט ג־ זעהן. און זיי האָבען איינגענומען דעם גאָרטען מיט זייער לאָבען, פרייד און יוגענד, וואָס האָט זיך אויסגעגאָסען צווישען די בוימער, צווישען די בלומען, צווישען די מאָנומענטען. עס איז שוין געווען שפּעט אין הערבסט, און דער גאנ־ צער גאָרטען איז געווען ווי א הורג אין גאָלד, די בוימער האָבען געשאָטען פון זיך די גאָל־ דענע בלעטער, עס האָט זיך געדוכט, אז די גאנצע זון, וואָס האָט געלויכטען איבער דעם גאנצען זומער, איז איינגעזאָפּט און אויפּבע־ וואהרט געוואָרען אין די גאָלדענע בלעטער, און איצט שיטען פון זיך די צוויינען די בלעטער און זיי בעגיסען מיט גאָלד די מאנומענטען אין גאָרטען, די בוימער און יונגע בחורים מיט די מיידלעך. יאָש און מערי האָבען זיך דאָ, אין

דעם גאַרטען, צוווישען די יונענד נעפיהלט אם בעסטען. דאָ האָט יאש פון אלעם פערגעסען, און איז געווען נעטרעי און גוט צו מערי'ן — ווי פריהער, אמאל. די יונענד האָט אבגעוואשען די זאַרג פון זיין פנים, אבער ער האָט נישט נע־קענט איינזיצען, עס האָט איהם נעצוינגען פון איין אָרט צום צווייטען, ווי ער וואלט געוואָלט פֿאַריז מיט א מאל אויפגעסען, וואָרים דערנאָך וועט שוין קיין צייט ניט זיין. זיי האָבען נע־נומען אן אויטאָמאָביל און אין א שעה ארום האָבען זיי זיך שוין נעלאָזט מיט טויזענדער אנדערע אויטאָמאָבילען איבער די יעליסייסקע פעלדער. פֿאַריז איז געווען נור וואָס צוריק־געקומען פון די בעדער, פון די ברענען פון די ימים, אָנגעזאמלט אין זיך די זונען־שטראהלען, און איצט זיינען זיי דאָ פול מיט ליכט, מיט אָנגעזאמלטע כוחות, און בעריט זיך צוועקצו־געבען דעם אָנהויבענדען ווינטער סיזאָן. זיי לאָזען זיך אין די אויטאָמאָבילען, ווי רוישענדע וועלען, ווייט צוועק איבער די פעלדער און וועג־רען אלע פערשוואנדען אין דער טריאומף־ארקע, וואָס שטעהט אויפ'ן פלאַץ פון דער „גראנד ארמעע". און דורך דער ארקע שיט זיך דורך די זון, וואָס קומט פון וואלד און בענימט די פאַהרענדיגע אויטאָמאָבילען און די פוסגעהער מיט א רעגען־ליכט, וואָס צושיט זיך ווי א נעטץ איבער זייערע קעפ... און אלע לויפען און יאָגען און וועלען פערפאלען אין די נעטץ, וואָס וועלען פערשפרייט דאָרט אין עק — היג־טער נאפאלעאָנ'ס ארקע. און זיי, יאש און מערי זיינען אויף מיט זיי...

דער קאפע שאנטאן, די „בלויע מויז" אויף מאָנמארט איז געווען בענאָסען מיט צעבערם עלעקטרישעם ליכט אז מען האָט ארויסגעזעהן יעדעם ווינקעלע. ארום די טישלאָך זיינען גע־זעסען מענער, אלטע און יונגע, מיאוס'ע און שהענע, און האָבען געהאלטען נגונים, און האלב־נאקעטע מיידלאָך האָבען נעטאנצט צווישען די טישלאָך. דער עולם איז געזעסען טיף בהאל־טען אין די ווינקעלאָך, שכור פון שאמפאניער און אויפרעגענדע מוזיק, און זיך צוגעקוקט ווי די מיידלאָך מאכען די אויפרעגענדסטע בעווע־גונגען, בילדען די אויסגעלאָסענסטע פיגור־ביל־דער אין זייערע טענץ... עס האָבען נעטאנצט נאָך גאנץ אונענטוויקעלטע קינדער מיט שמאלע בייניערדיגע לייבער עהנליך צו אינגלאָך, זיי הא־בען זיך נעהאלטען ארומגענומען און געקושט זיך און גערונקען פון אין גלאז... אין זאל איז געווען וואָרים פון די צוהיצטע, שווי־צענדע לייבער, פון די אויפרעגענדע טענץ, פון דעם גיסענדיגען שאמפאניער און מוזיק... וואָס אמאל האָבען די טאנצענדע פֿאַרלאָך מעהר ארייננעצויגען דעם עולם אין זייערע טענץ, און ארום פיער פאַרטאָג, וועו עס האָט שוין אָנגע־הויבען צו גרויען פון פענסטער, און די עלעק־טרישע ליכטער האָבען שוין אָנגעהויבען האלב צו צאנקען — האָט זיך שוין אלעם אויסגעמישט אינאיינעם. די מיידלאָך פון שאנטאן מיט די מיידלאָך פון עולם. אלע זיינען שוין געווען שכור, אין די ביינער האָט זיך געגאָסען א צו־היצטער מאַרך, וואָס האָט אויפגעלייזט די גליע־דער. מען איז לייכט געוואָרען, די וועלט האָט געקריגען אן אנדער ליכט, און מען האָט ניט מעהר געווואוסט, צו מען לעבט אין חלום, אָדער אויף דער וואהר, און אלעם איז דאָן מותר געווען... איינער האָט זיך פאר'ן צווייטען ניט געשעהמט, מען איז געווען אויפריכטיג — און איינער האָט דעם צווייטען ליעב געקריגען. מע־נער האָבען געזעהן ווי פרעמדע קושען און האל־זען זייערע פרויען, זייערע געליעבטע און האָבען גוטיג צוגעשמייכעלט.... טהיי האָבען אלייו זייערע פרויען געוואָרפען אין פרעמדע ארעמס אין דער פערפיהרערישער שטימונג, אין דער פער־שיכור'טער ליכט וועו עס מישט זיך אוים דער גרויער מאָרגען־שיין וואָס קוקט אריין דורך די פענסטער מיט דער עלעקטרישער בעלייכ־טונג — אין די קאפע שאנטאנען...

יאש האָט זיין ווייב ארומגעשלעפט א גאנ־צע נאכט פון איין שאנטאן אין דער צווייטער. און ארום פיער פאַרטאָג, אין דער בין־השמשות'־ער שטימונג האָט ער זי ארויסגעבראכט אין דער „בלאָער מויז". זיי זיינען אויף געווען וויי דער אנדערער עולם שיכור און מיעד פון די פיעלע אויפרעגענדע אייגדריקען וואָס זיי האָבען גע־האָט דורך דער גאנצען נאכט אויף מאנמאטר. זיי האָבען זיך בעהאלטען אין א ווינקעלע און געהייסען ברענגען שאמפאניער. לאנגזאם גע־טרינקען, געשוויגען און צוגעקוקט זיך צו די טאנצענדע מיידלאָך.

זיי האָבען ביידע געקוקט אויף א מיידעל וואָס האָט זיך אלייו ארומגעדרעהט צווישען עולם און געזוכט מיט די אויגען א ריכטיגע פֿארטנערין. דאָס מיידעל איז געווען נאָך גאָר א יונגע, מיט א פריש קינדיש געזיכט, נור אוי־גען טיעף אייגעגראָבענע אונטער די ברעמען, וועלכע האָבען פון דאָרט ארויסגעקוקט פער־שארט און שיכור. אויף איהר נאקעט לייב האָט זי געהאַט ארויפגעגאָסען א שמאל ענג קלייד אוים קלייגע שוואַרצע קרעלען, וועלכעם איז איהר ניט צוגענאנגען און דורך דעם שפאלט האָט זיך ארויסגעווייזען איהר ברוין־בראָנזענדי־גער קערפער, וועלכער איז געווען אזוי פריש, און אזוי קאָבעדיג, ווי זי וואלט ערשט ארוים פון די שוימענדע וועלען פון ים. זי האָט שוין לענגם געקוקט אויף מערי'ן, פערשעמט, בעהאל־טענערהייד, ווי א אונשולדיגער בחור קוקט אויף זיין כלה. מערי האָט דאָס בעמערקט, און איז רויט און בלאַם געוואָרען.

דער יונג האָט דאָס אויף גוט בעמערקט, און ער איז בלייך געווען און געשוויגען. פלוצים רופט ער זיך אן צו מערי'ן:

— וויסט וועמען איך האָב היינט געטראָפן?

— איך וויים נישט, האָט מערי געזאָגט גלייכגילטיג און געוואָרפען גנב'שערהייד א בליק אויפ'ן מיידעל, — וועלכע איז אלץ גע־שטאַנען אין ווינקעל.

— קאָוואַלסקי'ן! — האָט דער יונג אויס־גערופן, ווי ער וואָלט געוואָלט עפּעס נקמה נעהמען.

מערי האָט אויפגעציטערט, זי האָט זיך אָבער באַלד בערוהיגט. זי האָט ניט געוואוסט, צו זי זאָל דעם יונג גלויבען אָדער ניט. צו זאָגט ער דאָס כדי זי אויפצורעגען. אָדער פערצעהלט ער איהר יעצט דעם אמת, ווייל ער איז אין אזא שטימונג.

— האָסט מיט איהם געהרעדט? — פרעגט זי גלייכגילטיג.

— ניין, ער איז נעגאַנגען מיט א דאַמע, האָב איך זיי ניט געוואָלט שטערן.

זי האָט צו איהם אַרויפגעקוקט פון די גנב'ישע אויגען. ווי זי וואָלט וועלען זאָגען: דיך פער־דריסט וואָס איך קוק אויפ'ן מיידעל, און האָט ערשט רעכט אָנגעהויבען צו קוקען אויף דעם מיידעל, און זיי האָבען זיך דורכגעשמייכעלט מיט די בליקען.

— זאָל איך זי צורופען? — פרעגט יאש מערין.

— יא.

באַלד איז זי צוגעקומען. ווי א יונגער העלד איז זי פערשעהמט, שמייכלענדיג מיט שטאַרקע נור שטילע טריט צוגעקומען צום טי־שעל. מערי האָט זיך פערשעהמט, דאָס האַרץ האָט ביי איהר געקלאפט. דאָס זעלבע אויך ביים מיידעל, דאָס מיידעל האָט זיך אוועקגעזעצט נעבען מערי'ן, יאש האָט איהר אָנגענאָסען שאמ־פאַניער. זיי האָבען גשוויגען.

— וואָס שווייגסטו, מערי, קוש זי, זעה וואָס פאַר א שעהנע ליפען זי האָט, — זאָגט דער יונג צו מערי'ן.

מערי האָט איהם בייז און רויטווערענדיג אָנגעקוקט. זי האָט איהם ווי געדראָהט מיט איהר בליק. פלוצים האָט זי זיך אומגעוואַנדעט צום מיידעל און האָט זי אָנגענומען ביי דער האַנד און פרייַנדליך איהר נעשמייכעלט אין פּנים אריין.

דאָס מיידעל האָט זי שטאַרק ארומגענומען מיט איהרע פרישע יונגע הענד, און לאַנג און טיף גקוקט איהר אין מויל אריין.

מערי האָט דרייסט און ארויספאַרערענדיג גקוקט אויף יאש'ן, און האָט יעצט אליין שוין ארומגענומען דאָס מיידעל, צוגעדריקט זיך צו איהר און זי לאַנג גקושט.

— קום טאַנצען, מיין פרייַנדין, — האָט מע־רי אָנגענומען דאָס אונבעקאַנטע מיידעל ביי דער האַנד, און אין א פאַר אויגענבליק זיינען זיי שוין פערשווינדען צווישען דעם טאַנצענדי־גען עולם, און שטאַרק זיך געשמיידט איינס צום צווייטען, און טיף זיך אין די אויגען גקוקט.

יאש איז געזעסען ביי זיין טישעל, פערלאָגט איין פוס אויפן צווייטען און ער איז זיי נאָכגע־לאָפען מיט זיינע בליקען. א פייערדיגע ראַנד האָט גאַבערענט זיין קאָפּ, עס האָט איהם געשווינ־דעלט פאר זיינע אויגען, אלעס האָט זיך ביי איהם אויסגעמישט. דער זאל, דאָס ליכט און די פּאַרלאַך, ער האָט געמיינט, אז עס איז א גיהנום, אלעס פאַלט אראָפּ אין א פייערדיגע גרוב, און מיט אלע פאלען זיי אויך מיט, ער און מערי.

נור פלוצים האָט ער זיך אויפגעהויבען, איז צוגעגאַנגען צו דעם פּאַרעל, און אָנגענומען מע־רי'ן ביי א האנד:

— קום אהיים.

— איך וויל נישט אהיים געהן, דאָ וויל איך זיין מיט דעם מיידעל.

— מערי, קום אהיים, געדענק אן גאָט, וואָס טהוסטו!

זי האָט איהם געלאַכט אין פּנים אריין. און ווי טריאומפירענד געזאָגט:

— יאש, וואָס טהוט זיך מיט דיר?

ער האָט זי פעסט ביי דער האַנד אָנגענו־מען און מיט גוואַלד פון דער מיידעל אוועקגע־נומען.

מערי האָט נאָך דעם קאָפּ ארונטערגעוואָר־וען און בעהאַפטען זיך מיט'ן מיידעל מיט די בליקען.

ער האָט זי ווי ארויסגעטראָגען פון זאל.

(פאָרטזעצונג קומט).

מ. טערמאן:

דער קלאסען-קאמפף אמאל און היינט

III

דער מיטעלקלאס פון דער אלט-רוימישער געזעלשאפט.

ין דעם פאריגען ארטיקעל אין „צוקונפט" וועגען „קלאסען-געגענזאצען און קלאסענקאמף אמאל און היינט" האבען מיר געשטעלט די פראגע: צי איז ריכטיג דער גרונד-געדאנק פון וויסענשאפטליכען סאציאליזם, אז די געשיכטע פון אלע מענשליכע געזעלשאפטען, וואס האבען עקזיסטירט ביז איצט, איז א געשיכטע פון קלאסענקאמפף, און יעדער קלאסענקאמפף ענדיגט זיך אדער מיט א סאציאלע רעוואלוציאן אדער מיט דעם אונטערגאנג פון אלע קעמפענדע קלאסען?

כדי צו איבערצייגען זיך אויף וויפיעל דיער כלל איז ריכטיג אדער ניט, האבען מיר זיך צוערשט אבגעשטעלט אויף דער ענדע-צייט פון אלטערטום, אום צו זעהן וויי אזוי דיעזע היסטארישע פעריאדע האט זיך געענדיגט. און דא האבען מיר זיך אנגעשטויסען אויף א זאנדערבארער ערשיינונג. די געזעלשאפט פון יענער צייט האט זיך אויפגעהויבען אויף זעהר א הויכער שטופע פון קולטור, אבער גראד אין יענער בליהונגס-צייט פון קולטור איז די גאנצע געזעלשאפט ווי פלוצלונג און אונערווארטעט כמעט פאלשטענדיג פערניכטעט געווארען און איז אראב פון דער היסטארישער סצענע.

און פערניכטעט געווארען איז יענע קולטור-רעלע געזעלשאפט דורך דעם שטראם פון באר-בארישע פעלקער, וועלכע האבען צום ענדע פון אלטערטום זיך אריינגעלאזען אין די גרעניצען פון דער גרויסער רוימישער אימפעריע. דיעזע ערשיינונג איז זעהר זאנדערבאר, ווייל מיר ווייסען פון היסטארישע פאקטען, אז יעדעס מאל, ווען עס טרעפט זיך א צוזאמענשטויס צוויישען א קולטורעלען עלעמענט מיט א בארבארישען איז אלע מאל גובר דער ק ו ל ט ו ר ע ל ע ר עלעמענט. און דעריבער האבען מיר געשטעלט די פראגע: ווי איז געווען מעגליך, דאס צום סוף פון אלטערטום איז כמעט די גאנצע קולטור-רעלע געזעלשאפט פערניכטעט געווארען דורך בארבארישע פעלקער און שבטים?

אויף דעם האבען מיר געענטפערט, אז ניט די בארבארען האבען פערניכטעט די העכסטע-דינע קולטורעלע געזעלשאפט, נאר זי איז אבגע-שטארבען דורך איהר אייגענע צופוילטקייט און בערדארבענקייט. די קלאסען געגענזאצען פון יענער צייט האבען דערפיהרט די געזעלשאפט צו אזא שטופע, וואו עס האט געמוזט פארקומען א סאציאלע רעוואלוציאן, אבער קיין סאציאלע רעוואלוציאן האט ניט געקענט פארקומען און דעריבער איז די גאנצע געזעלשאפט מיט אלע איהרע קלאסען אונטערגעגאנגען.

אין דעם פאריגען ארטיקעל האבען מיר כארעקטעריזירט בלויז די צוויי הויפט-קלאסען פון דער אלט-רוימישער געזעלשאפט: דעם פראדו-צירענדען קלאס—די שקלאפען—און דעם הער-שענדען קלאס — די גרויסע שקלאפען-העררען. מיר האבען געזעהן, אז אט די צוויי הויפט-קלאסען זיינען צום ענדע פון אלטערטום געווארען אזוי פערדארבען און דעגראדירט, דאס פון זיי האט מען בשום אופן ניט געקענט ערווארטען קיין רעטונג אין דער שטורעמדיגער צייט פון דער גרויסער „פעלקער-וואנדערונג".

איצט לאמיר זעהן וואס האט מיט זיך פאר-געשטעלט דער מיטעלקלאס פון דער אלט-רוימישער געזעלשאפט, דאס „רוימישע פאלק", די ארעמע פרייע בירגער.

די געשיכטע פון מיטעלקלאס אין דער אלט-רוימישער מלוכה שטעלט מיט זיך פאר א לאנ-גע געשיכטע פון נצחונות און נידערלאגען אין קאמפף פאר זעלבסטשטענדיגקייט און גלייכבע-רעכטיגונג. אין די ערשטע צייטען, בעת עס האט זיך נאך געגרינדעט די רוימישע מלוכה, האט דאס רוימישע פאלק זיך געפונען נאך אין א „האלב-בארבארישען" צושטאנד, ד. ה. אין א צושטאנד פון פאלשטענדיגער גלייכבערעכטי-גונג און דעמאקראטיע. דאס גאנצע רוימישע פאלק איז בעשטאנען פון דרעי שבטים. יעדער שבט איז געווען איינגעטיילט אין צעהן בע-זונדערע גרופען אדער „קוריעס" און יעדע „קוריע" איז בעשטאנען פון צעהן בעזונדערע משפחות. דער געזעלשאפטליכער גאנג פון די פארצייטיגע רוימער איז אלזא געווען ווי דער געזעלשאפטליכער גאנג פון די פארצייטיגע אידען, ד. ה. די פערבינדונג צוויישען מענשען איז געווען געבויט אויף „רובה'שאפט, אייגען-בלוט, און יעדער איינער האט געקענט זיין א רוימישער בירגער נור דאן, ווען ער איז געווען א מיטגליעד פון איינער פון די 300 רוימישע משפחות.

די פערוואלטונג פון אלע געזעלשאפטליכע ענינים איז געווען אויף ריין דעמאקראטישע יסודות. די עלטעסטע פון יעדער משפחה, („פאטריציער", פון דעם וואורט „פאטער—פא-

טער) פלעגען זיך צוזאמענקלויבען צו פערהאנדלען וועגען אלגעמיינע געזעלשאפטליכע פראגען. דאס איז געווען דער „סענאט", וועלכער איז בעשטאנען פון 300 מיטגלידער, לויט דער צאהל משפחות, פון וועלכע עס איז בעשטאנען דאס רוימישע פאלק. נאר בעשלוסען וועגען דיעזע פראגען פלעגט ניט דער „סענאט", נאר דאס גאנצע פאלק אויף די רעגעלמעסיגע פאלקס־פערזאמלונגען, וועלכע פלעגען פארקומען אויף דער „מארס־פעלד" אין רוים.

כל זמן די גאנצע רוימישע „מלוכה" איז בעשטאנען בלויז פון אט די 300 רוימישע משפחות, איז דאס לעבען געגאנגען גאנץ נארמאל און קיין אינערליכע רייבונגען זיינען ניט פארגעקומען. נאר דעם רוימישען פאלק, ווי אלע אנדערע פעלקער פון אלטערטום, איז אימער אויסגענומען צו האלטען מלחמות מיט די ארומיגע פעלקער און שבטים. אזוי ווי די רוימער פלעגען זעהר אפט זיעגען אין דיעזע מלחמות און פלעגען אלץ פערגרעסערען זייער לאנד און זייער בעפעלקערונג מיט צוגעקומענע בעזיעגטע פעלקער, איז דער רעזולטאט פון דיעזע זיעגע גענוען דאס, וואס אין עטליכע הונדערט יאהר ארום איז שוין דאס רוימישע פאלק בעשטאנען פון צוויי בעזונדערע, געזעלשאפטליכע עלעמענטען: די רוימישע בירגער, די קינדער פון די 300 אלט־רוימישע משפחות, וועלכע זיינען געווען דער הערשענדער עלעמענט, די פ א ט ר י צ י ע ר, און די איינגענומענע ארומיגע שבטים, וועלכע זיינען געווען דער אונטערגעוואָרפענער עלעמענט, די פ ל ע ב ע ע ר. די פלעבעער האבען אויף געהאט אייגענע ערד און זיינען עקאנאמיש געווען מעהר אדער וועניגער זעלבסטשטענדיג. זיי פלעגען צאהלען שטייערען אויף די הוצאות פון דער מלוכה און פלעגען געהן אויף מלחמה גלייך מיט די פאטריציער. אבער ניט בעלאנגענדיג צו די אלטע משפחות, פון וועלכע די רוימישע מלוכה האט זיך צוערשט צוזאמענגעשטעלט, האבען זיי ניט געקענט זיך רעכענען אלס רוימישע בירגער. זיי האבען ניט געקענט נעהמען קיין אנטייל אין די פאלקספערזאמלונגען און האבען קיין דעה ניט געהאט אין די ענינים פון דער מלוכה. קיינער פון זיי פלעגט ניט קענען בעשטימט ווערען צו אירגענד וועלכער געזעלשאפטליכער שטעלע, און אויסער דעם פלעגען זיי מוזען אבגעבען צו די פאטריציער, צום „רוימישען פאלק", דאס גאנצע רויב, וואס זיי פלעגען בריינגען מיט זיך נאך א זיעגרייכער מלחמה.

עם פערשטעהט זיך, אז ביי אזא צושטאנד האט גאמווזט זיך אנהויבען א שטארקער קלאסענקאמפף צווישען די פאטריציער און פלעבעער. דער קאמפף האט געדויערט א פאר הונדערט יאהר, ביז די פלעבעער, וועלכע זיינען געווען א וויכטיגער גליעד פון דער געזעלשאפט און עקאנאמיש נאמיש שטארק, האבען געזיעגט. עס איז פאר־געקומען א מין סאציאלע רעוואלוציאן, דורך וועלכער די געזעלשאפטליכע פערהעלטניסען האבען זיך ראדיקאל אומגעביטען. די אלטע פארם פון געזעלשאפטליכען לעבען, געבויט אויף קרובה'שאפט, אויף משפחות, קוריעס און שבטים, איז בטל געווארען, און די געזעלשאפט האט זיך איינגעארדענט אויף א נייעם פרינציפ, אויף דעם פרינציפ פון פריוואט־אייגענטהום.

דיעזע רעוואלוציאן איז בעקאנט אין דער געשיכטע אונטער דעם נאמען — די סאציאלע רעפארמען פון סערוויוס טוליום (576 יאהר פאר קריסטוס'עם געבורט), און דיעזע רעפארמען זיינען בעשטאנען אין פאלגענדעם:

די גאנצע רוימישע בעפעלקערונג, ניט קענדיג אויף דעם, צו וועלכער משפחה דער אדער יענער האט בעלאנגט, איז איינגעטיילט געווארען אין זעקס בעזונדערע קלאסען, לויט דעם גרויס פון פערמעגען וואס יעדער איינער האט געהאט. צום ערשטען קלאס האבען בעלאנגט די בירגער, וועלכע האבען פערמאגט ניט וועניגער פון 100 טויזענד „אס" (אונגעפעהר 3500 דאלאר); צום צווייטען קלאס האבען בעלאנגט די, וועלכע האבען פערמאגט ניט וועניגער פון 75 טויזענד אס (2625 דאלאר); צום דריטען קלאס די, וועלכע האבען פערמאגט 50 טויזענד אס (1750 דאלאר); צום פיערטען — 25 טויזענד אס (875 דאלאר); צום פינפטען—11 טויזענד אס (392 דאל.), און זעקסטען — די אלע, וועלכע האבען פערמאגט וועניגער פון דיעזער סומע אדער האבען גאר־נישט פערמאגט.

די פאלקספערזאמלונג, וועלכע פלעגט בעשליסען אלע ווייכטיגסטע געזעלשאפטליכע פראגען און פלעגט בעשטימען מענשען אויף פער־שיעדענע מלוכה־שטעלען, איז בעשטאנען שוין ניט פון גאנצען פאלק, נאר פון פארשטעהער פון די אויבענדערמאנטע 6 קלאסען. אזעלכע פאר־שטעהער, אדער ווי מ'האט זיי גערופען „צענטו־ריאנען", איז געווען 193. דער ערשטער קלאס, די רייכסטע, פלעגען שיקען 80 פארשטעהער, דער צווייטער — 22, דער דריטער, 20, דער פיערטער —22, דער פינפטער — 30 און דער זעקסטער, ד. ה. די גאנצע ארעמע בעפעלקערונג — בלויז איינעם. אויסער דעם האבען די סאמע רייכסטע, די „רייטער", געשיקט ספעציעל פון זיך נאך 18 פארשטעהער. אויף אזא אופן האבען די „רייטער" צוואמען מיט דעם הייפעלע רייכע פון דעם ערשטען קלאס געהאט אויף דער „פאלקספערזאמלונג" 98 שטימען, ד. ה. א מעהר־הייט שטימען געגען אלע קלאסען צוואמענגענו־מען, און דעריבער פלעגען אלע בעשלוסען און בעשטימונגען פון דער „פאלקספערזאמלונג" זיין אלע מאל צו גונסטען פון דעם סאמע רייכסטען עלעמענט פון דער בעפעלקערונג.

דאָס איז געווען דער ערשטער זיעג פון די פֿלעבעער איבער די פּאָטריציער. אייגענטלעך איז דאָס געווען ניט מעהר ווי א זיעג פון די רייכע עלעמענטען פון דער בעפעלקערונג איבער־דער יחוס'דיגער אריסטאָקראַטיע. אָבער אין עצם איז דאָ דורכגעפיהרט געוואָרען א גרויסער רעוואָלוציאָנערער פּרינציפּ. עס איז אָבגעשאפט געוואָרען די אלטע פּאָרם פון געזעלשאפט, געבויט אויף די יסודות פון קרובה'שאפט, וואו בירגערשאפט איז געווען פערבונדען מיט אָבשטאַמונג, און עס איז איינגעפיהרט געוואָרען א נייע געזעלשאפטליכע אָרדנונג, וואו א בירגער האָט געקענט זיין יעדער איינוואָהנער פון לאנד, אויב נאָר ער האָט פערמאָגט א געוויסען אייגענטום.

אָט דיעזער נייער פּרינציפּ האָט געמאכט מעגליך פאר די אָרעמערע פֿלעבעער אָנצופיהרען זויטער דעם קאמפּף און ערווערבען אויף פאר זיך געוויסע רעכטען. און סוף כל סוף איז אויך זיי געלונגען צו דערשלאָגען זיך צו א שטופּע, וואו זיי האָבען געקריגען א געוויסע פּאָליטישע מאכט. אין 80—70 יאָהר אהרום נאָך די רעפּאָרמען פון סערוויוס טוליום, נעמליך, אין יאָהר 494 פאר קריסטום'ס געבורט, האָבען זיי אויסגעקעמפּפט א נייע רעפּאָרם — דאָס אמט פון „פּאָלקסטריבונען". דיעזע פּאָלקס־טריבונען זיינען געווען ערווהלטע פּאָרשטעהער פון אָרעמען פּאָלק, אויף וועלכע עס איז געלעגען די פליכט צו פערטיידיגען די אָרעמע בעפעלקרונג געגען דעם וויליקיר פון דער הערשענדער מאכט. די פּאָלקס־טריבונען האָבען בעקומען דאָס רעכט אָבצושטעלען מיט זייער „וועטא" (איך ערלויב ניט) אפילו די בעשטימונגען פון סענאט, און שפּעטער פֿלעגען זיי, די פּאָרשטעהער פון די אָרעמע פֿלעבעער, שוין אויך זיצען אין סענאט און נעהמען אָנטייל אין אלע פערהאנדלונגען אין־בער פערשיעדענע מלוכה־פראגען.

נאָר דאָס אלעס איז געווען פריהער, איידער אין רוים און אין איטאליען בכלל האָבען זיך אָנגעקליבען מורא'דיגע מחנות שקלאפען. אָנדערש איז אָבער געווארען אין די שפּעטערדיגע צייטען, בעת אין לאנד איז איינגעפיהרט געוואָרען די גרויסע פּראָדוקציאָן מיט שקלאפען.

עס האָבען זיך געפּאָדערט פיעל שקלאפען, און קריגען האָט מען זיי געקענט הויפּטזעכליך דורך מלחמות. אין דער צייט פון דער רעפּובליק האָט דאָס רוימישע פּאָלק ניט אויפגעהערט צו פיהרען מלחמות און איינצונעהמען אין לאנד נאָך די אָנדערע. אָבער די לאסטען פון אזעלכע מלחמות פֿלעגען — ווי געווענליך — פאלען אויף די א ר ע מ ע שיכטען פון פּאָלק, אויף די פויערים און האנדווערקער. זיי פֿלעגען דאָר־פען צוישטעלען סאָלדאטען און זיי פֿלעגען אויך טראָגען דעם גרעסטען טייל פון די הוצאות, וואָס די מלחמות פֿלעגען פּאָדערען. פערקעהרט, נ ו צ ע ן פון דיעזע מלחמות האָבען זיי גאָר נאָכּט גאנץ וועניג. די קאָנטריבוציעס און די פּאָרטיעס שקלאפען, וואָס פֿלעגען זיך בעקומען אין רוים נאָך אזא מלחמה, פֿלעגען אריינפאלען ניט צו זיי, נאָר צום הערשענדען קלאס, צו די פּאָטריציער. און דערצו נאָך בעת עס איז בים־לעכווייז אייגענעפיהרט געוואָרען די גרויסע פּראָ־דוקציאָן מיט שקלאפען, האָט די פּראָדוקציאָן פון די קליינע פויערים און האנדווערקער ניט גע־קענט אויסהאלטען די קאָנקורענץ און זי האָט געמוזט בים־עכווייז אונטערגעהן. דער מיטעל־קלאס איז אלץ מעהר פערארעמט געוואָרען און איז אריינגעפאלען אין גרויסע שולדען צו די מאָנאָפּאָלען. די מאָנאָפּאָלען, וועלכע האָבען זיך פערהאלטען מיט גרוים פעראכטונג צו אירגענד וועלכער מלאכה און מסחר, האָבען ליעב געהאט נור אירן אָרט בעשעפּטיגונג — לייהען געלד אויף פּראָצענט. אין רוים פֿלעגען אזעלכע גרויסע בערייכטהייטען, ווי פאָמפּעיאוס, סולא, אָנטאָניוס און אפילו די גרויסע פּאָטריאָטען־רע־פובליקאָנער, ווי ברוטוס און קאסיוס, זיך ניט שעהמען צו רייסען פון זייערע אָרעמע בעלי־חובות 70 פּראָצענט א יאָהר.

און דער רעזולטאט פון דער פערארעמונג פון מיטעלקלאס איז געווען דאָס, וואָס דאָס קליינע אייגענטום איז אלץ מעהר און מעהר אונטערגענאגען. די קאָנצענטראציע פון ערד־אייגענטום, אָדער ווי מען האָט ראָם גערופען „לאטיפונדיען" (גרויסע מאיאָנטקעס), האָט אָנ־געהויבען צו זיין אזוי שנעל, דאָס נאָך מיט הונ־דערט יאָהר פאר קריסטום'ס געבורט איז שוין אין גאנץ איטאליען ניט געווען קיין אייַן ברע־קעל לאנד, וואָס זאָל בעלאנגען צו א פריי־פויער. דאָס גאנצע לאנד האָט בעלאנגט צו א צאָהל רייכע פאמיליען און איז געווען בעארבייט דורך שקלאפען. אין דער צייט פון קייזער אוגוסט האָט דאָס גאנצע לאנד פון דער רוימי־שער מלוכה פאקטיש בעלאנגט צו 8 אָדער 10 רייכע פאמיליעס, און אין דער צייט פון נעראָן האָט דער גרעסטער טייל פון צפון אפריקא, די איטיגע לעגדער אלזשיר, טונים און טריפּאָלי, בעלאנגט בלויז צו 6 מענשען.

אמת, ניט לייכט איז געווען פאר די רייכע מאגנאטען צו בעראבעווען דאָס פּאָלק. א לאנ־גע צייט האָבען די ארעמע פויערים און האנד־ווערקער געקעמפּפט פאר זייער אונאבהענגיג־קייט. עס זיינען פאָרגעקומען גרויסע פּאָלקס־בעווועגונגען געגען דער קאָנצענטראציאָן פון דער ערד, געגען די גרויסע „לאטיפונדיען". אין די יאָהרען 133—123 פאר קריסטום'ס געבורט איז פאָרגעקומען אין רוים איינע פון אזעלכע פּאָלקס־בעווועגונגען אונטער דער אָנפיהרונג פון די בע־ריהמטעסטע פּאָלקס־טריבונען, די ברידער טי־בעריוס און קאיוס ג ר א ק כ ו ס. דיעזע

פאלקס־טריבונען האבען אריינגעטראגען אין סע־נאט א געזעץ־פראיעקט, לויט וועלכען קיין רוי־מישער בירגער טאר ניט האבען מעהר ווי 500 „יוגער" ערד (אומגעפעהר 306 אקער) און א גרויסע פאמיליע טאר ניט האבען מעהר ווי 1000 יוגער. דאס איבעריגע לאנד, וואס נע־הערט צו די רייכע פאמיליען, זאל „נאציאנאלי־זירט" ווערען, ד. ה. זאל איבערגעהן צו דער מלוכה. די מלוכה פון איהר זייט זאל אט דאס נאציאנאליזירטע" לאנד צוטיילען צוויישען דער ארעמער פרייער בעפעלקערונג צו 300 יוגער אויף א מענשען. דיעזע פאדערונג האט ארויסגערופען אן אונגעהויערע בעוועגונג. עס זיינען פארגעקו־מען בלוטיגע צוזאמענשטויסען צוויישען די ארע־מע און רייכע שיכטען פון דער בעפעלקערונג. אבער סוף כל סוף האבען גובר געווען די רייכע, די גרויסע ערד־בעזיצער. דער געזעץ־פראיעקט איז דורכגעפאלען, ביידע גראכטען זיינען דער־הרג'עט געווארען, און די „אונרוהען" זיינען איינגעשטילט געווארען מיט בלוט און מערדע־רייען.

די לאגע פון מיטעלקלאס איז געווארען אלץ ערגער און ערגער. זעהר א גרויסע צאהל פויע־רים האבען מאסענווייז פערלאזען די דערפער און אנגעפילט די שטעדט, און דארטען האבען זיי אויסגעבילדעט דעם קלאס „רוימישע פראלעטא־ריער". אבער קיין ארבייט האבען דיעזע פרא־לעטאריער ערגעץ ניט געפונען. כמעט די גאנצע פראדוקציאן איז דורכגעפיהרט געווען דורך שקלאפען, און די פרייע רוימישע בירגער זיינען געווארען פשוט'ע בעטלער, וואס לעבען אויפ'ן פרעמדענס חשבון. אין דער צייט פון יוליוס צעזאר האבען אין רוים צווישען 450,000 אייני־וואהנער זיך געצעהלט 300,000 לומפען־פראלע־טאריער, וועלכע די רעגיערונג פלעגט דארפען געבען יעדען טאג אומזיסטען ברויט. אין דער צייט פון קייזער אורעליאנוס האבען ¾ פון דער פרייער רוימישער בעפעלקערונג געלעבט אויפ'ן חשבון פון דער מלוכה. צוגעווואהנעדיג זיך אין דעם משך פון דורות צו אומזיסטען ברויט, זיי־נען די „פראלעטאריער" געווארען איינפאכע פא־ראזיטען, וועלכע האבען געזונקען אלץ נידעריגער אין אבגרונד פון שמוץ און פערדארבענהייט.

אט דאס איז געווען די נעשיכטליכע ענט־וויקלונג פון רוימישען מיטעל־קלאס! די מיליא־נען פרייע און זעלבסטשטענדיגע פויערים און האנדווערקער זיינען, א דאנק דער סיסטעם פון שקלאפערייי, פערוואנדעלט געווארען אין בעט־לער און שנארער, וועלכע די רעגיערונג און די רייכע מאגנאטען פלעגען דארפען בעזארגען מיט אומזיסטען ברויט!

אבער בעזארגען אזעלכע מחנות פון הונגע־ריגע לעדיגגעהער מיט עסען, וואהנונג און קלי־דער איז געווען אונמעגליך אפילו פאר דער רוי־מישער רעגיערונג, און דער רעזולטאט דערפון איז געווען דאס, וואס דער רוימי־שע לומפענפראלעטאריער — ווי די היסטאר־קער בעשרייבען — האט פארגעשטעלט א שרעק־ליכען בילד. די נאסען, וואו זיי האבען געוואהנט, זיינען געווען אונגעהויער ענג און שמוציג, אין די הייזער איז אפט קיין פענסטער ניט געווען, און אין יעדען פינסטערען חדר'ל פלעגען אפט וואה־נען צוואמען עטליכע צעהנדליג מענשען, פרויען און מענער. הונגעריגע, אין צוריסענע קליידער, און אפט לחלוטין נאקעטע, פלעגען זיי גאנצע טעג שנארען איבער די גאסען, נאכלויפען נאך יעדען מאגאט, בעטען נדבות, און אלס „פרייע רוימישע בירגער" מיט שטימרעכט, פלעגען זיי פערקויפען זייערע שטימען בעת די וואהלען פון סענאטארען, קאנסולען, פרעפעקטען און ז. ו.; ווער עס פלעגט בעסער בעצאהלען, ווער עס פלעגט בעסער צופריעדען שטעלען אט די מאפע הונגעריגע פארזיטען, דער פלעגט בעקומען די בעסטע און רייכסטע שטעלען אין דער מלוכה.

און אונטערקויפען אט דיעזע מאסע, צופרי־דען שטעלען איהר און בעקומען איהרע שטימען פלעגט נור יענער מאגנאט, וועלכער פלעגט בע־סער אייהר די אנדערע ארגאניזירען די שרעק־ליכסטע און בלוטיגסטע פארשטעלונגען אין די צירקען. כמעט אין יעדער שטאדט פון דער גרוי־סער רוימישער מלוכה איז געווען א צירק, און די הויפט פארשטעלונגען אין צירק פלעגען בע־שטעהן אין דעם, וואס מען פלעגט דארט צונויפ־טרייבען בעזונדערע שקלאפען־גלאדיאטארען, וועלכע מען פלעגט צווינגען צו פעכטען מיט געווארען אין די הענד און שטעכען איינע די אנ־דערע. דארטען פלעגט מען אויך ארויסלאזען צורייצטע ווילדע חיות איינע אויף די אנדערע און אויך אויף מענשען. פאמפעאוס, בעת ער איז געווארען קאנסול, האט געגעבען אין רוימי־שען צירק א פארשטעלונג, וועלכע האט גע־דויערט 5 טעג. אויף דער „ארענא" זיינען ארויס־גלאזען געווארען 500 לייבען און 18 עלעפאנטען, און אין דיעזע 5 טעג האבען זיי צוריסען איינע די אנדערע און הונדערטער מענשען. די טויזענ־דער צושויער, וועלכע זיינען געזעסען 5 טעג נאכאנאנד אין צירק, האט מען די גאנצע צייט געטיילט געבעקס, פלייש און ווין. דער קייזער טראיאן האט ארגאניזירט א רייה פארשטעלונגען אין צירק, וועלכע האבען געדויערט 123 טעג. אין דיעזע פארשטעלונגען זיינען צוריסען און דערשטאכען געווארען 10,000 מענשען און 11,000 חיות.

* * *

אט דאס איז געווען דער צושטאנד פון די געזעלשאפטליכע פערהעלטניסען צום ענדע פון אלטערטהום! די קלאסען־געגענזאצען פון יענער צייט זיינען דערגאנגען ביז אזא שטופע, וואו אלע בעדינגונגען פון לעבען האבען געמוזט זיך שארף אומבייטען. עס האט זיך געפארערט א

סאציאלע רעוואלוציאן, ארבעטער־דיקטאטור אומבייטונג פון אלע נעוועלשאפטליכע פערהעלטניסען. די עקספלואטירטע און אונטערגעדריקטע קלאסען האבען געדארפט זיך אויפהויבען געגען זייערע הערשער און אונטערדריקער, ארויסרייסען די ממשלה פון זייערע הענד און איבערבויען די נעוועלשאפט אויף נייע יסודות. און קודם כל האט די סיסטעם פון שקלאפערי געדארפט אבגעשאפט ווערען.

ווער זייגען אבער געווען די אונטערגעדריקטע קלאסען? ווער האט געדארפט און געקענט זיך אויפהויבען געגען די דאמאלסדינע הערשער און אונטערדריקער?

אויף דעם ערשטען פלאץ זיינען געשטאנען די שקלאפען, דער פראדוצירענדער און אונגליקליכסטער טהייל פון דער דאמאלסדינער געזעלשאפט. האט אבער געקענט מאכען די סאציאלע רעוואלוציאן אזא עלעמענט, וועלכער איז ניט נאר געפאלען ביז די סאמע ניעדריגסטע שטופען פון פיזישער און גייסטיגער פערדארבענהייט, נאר וועלכער איז בכלל בעשטאנען פון פרעמדע בעזיעגטע בארבארען? וואס פאר א שייכות האבען געקענט האבען דיזע בארבארען, וועלכע עס האט אלע מאל נעצווינגען צוריק צו די טיפע ווועלדער פון זייער ווייטער היים, צו די סאציאלע און פאליטישע פראבלעמען פון דער רוימישער געזעלשאפט? *)

איז דערויף אפשר נעווען פעהיג דאס „רוימישע פאלק", די ארימע און אונטערדריקטע פראלעטאריער? אבער וואס איז צו יענער צייט געווען דאס רוימישע פאלק? זעהר א גרויסער טהייל פון איהם — די אלע הונדערטער טויזענדער לומפען־פראלעטאריער, וועלכע האבען אנגענפילט די שטערט און געלעבט על פי רוב אויפ'ן חשבון פון דער מלוכה — דיזעזר טהייל איז אויך געווען אזא פארזיט'ל, וואס האט געזוינט דאס בלוט פון די פראדוצירענדע עלע־מענטען, פונקט אזוי ווי די רייכע שקלאפען־העררען. און די אנדערע טהיילען פון דער ארי־מער בעפעלקערונג, די, וועלכע האבען נאך גע־האט די מעגליכקייט צו ציהען עטוואס חיונה פון זייער אייגענער ארבייט, זיינען דורך די דאמאלסדינע פערהעלטניסען געווען אזוי פער־פינסטערט, ניעדרגעשלאגען, פעסימיסטיש גע־זאנען און אברגלויבישׁ, דאס עס האט נעקענט בעשאפען ווערען א פסיכאלאגישער באדען פאר א נייער רעליגיאן (דער קריסטענטהום), אבער זיי האבען בשום אופן ניט נעקענט מאכען קיין סאציאלע רעוואלוציאן.

קיין סאציאלע רעוואלוציאן האט ניט גע־קענט פארקומען. אבער די געזעלשאפטליכע ארדנונג, א דאנק די שרעקליך פערשארפטע קלאסען־נעגענזאצען און קלאסען־קאמפף, האט זיך שוין אויף מעהר ניט נעקענט האלטען. און דעריבער איז פארגעקומען דער צווייטער פאל, וואס ווערט דערמאנט אין „מאניפעסט פון דער קאמוניסטישער פארטיי". אנשטאט א סאציא־לע רעוואלוציאן, וועלכע וואלט בעניית די ע ק־ז י ס ט י ר ע נ ד ע געזעלשאפט און וואלט ענטוויקעלט ווייטער די הויבע קולטור פון אל־טערטהום, זיינען אונטערגענאנגען „אלע קעמ־פענדע קלאסען אינאיינעם" און צוזאמען מיט זיי איז אויך פערניכטעט געוואָרען כמעט די גאנצע קולטור, וועלכע דיעזע קלאסען האבען בעשאפען. אנשטאט צו נעהן פארווערטס, האט די אייראפעאישע געזעלשאפט געמוזט מאכען זעהר א גרויסען טריט צוריק און ווידער אריין־פאלען אויף הונדערטער יאהרען אין אלגעמיינע פינסטערניש און בארבארי.

*) אמת, ניט אוין מאל איז גאנץ איטאליען מיט די ארומיגע געגענדען פערגאסען געוואָרען מיט בלוט פון מורא'דיגע אויפשטאנדען און בונטען פון די שקלאפען. אויף דעם אינזעל סיציליען, למשל, האבען זיך מיט אוין מאל אויפגעהויבען 200,000 שקלאפען און זייער אויפשטאנד האט געדויערט זיעבען יאהר נאכאנאנד. עטליכע מאל האבען זיי צו־שלאגען די רוימישע לעגיאנען און האבען פערגאסען דאס גאנצע לאנד מיט בלוט. אבער דאס איז ניט געווען קיין רעוואלוציאן. דאס איז געווען א בע־וואוסטלאזע פערניכטענדע אויפרעגונג פון א צו־רייצטער חיה, וועלכע האט זיך אבגעריסען פון קייט. קיינע בעוואוסטע ציעלען האט דיעזע בעוועגונג ניט געהאט, קיינע אלגעמיינע פאדערונגען האט זי ניט ארויסגעשטעלט. דאס איז געווען אויפפאר א „בונט", א בלוטיגער ענטפער אויף די מערדעריין פון די שקלאפען־העררען, און ווי יעדער בונט איז אויך דיעזער סוף כל סוף אויסגעשטילט געוואָרען און די לאגע איז געבליבען די זעלביגע. נאך שטארקער איז געווען דער אויפשטאנד פון די שקלאפען אונ־טער דער אנפיהרונג פון דעם בעריהמטען ספארטא־קום. דער אויפשטאנד איז געווען אזוי גרויס, דאס אין די מלחמות צווישען די שקלאפען און די רוי־מישע לעגיאנען זיינען אומגעקומען ביז 100,000 מענשען. עס זיינען צושטערט און פערניכטעט גע־וואָרען הונדערטער פעסטונגען, שטעדט און דערפער.

דוד אייזנהאַרן:

צו א אידישער טאָכטער

סאָנעטען

.3

וואָלט איך געקענט מיר דיר זיך זעלבסט פארהיעלען
גלויך ווי אַ דעמב מיט היסע זונען שטראָהלען,
דערטרינקען זיך אין דיינע קלאָהרע קוואַלען
מיט רויגעם האַרץ און אויפגעוויגטען ווילען...

מיט יעדען חוש בעגרייפען דיך און פיהלען
און ווי אַ שנעע אויף דיינע ליפען פאַלען,
צוגעהן אויף זיי ווי מעער־שוים אויף קאראלען
און מיט מיין טויט די גרויסע לוסט ערפילען.

גליה אויף דעם פּורפּור בראַנד פון דיינע באַקען!
דעם שווארצען פראַם צושויבער אויפ'ן נאַקען,
צושפּרייט דעם ווייסען פייער פון דיין אָרעם,

איך וויל אין זיי פארברענען מיינע גלידער
און נאָכדעם גלייך ווי פעניקס אויפשטעהן ווידער
מיט נייען גיסט און מיט בענייטען פארם...

.4

דו ביסט אין דיין פאַר מיר ערשיינען טרוימען:
דאָ מידל, דאָ ווילד, און דאָ פארהיעלט מיט וואונדער.
און יעדער טרוים געפאַסט האָט זיך בעזונדער
אין זונען שיין און דונקעל־בלאָהע רוימען.

דאָ האָט צווישען וויים צובליהטע בוימען,
ערשיינט פאַר מיר אַ ברונען שטיין אַ רונדער.
אַ סטאַדע שאָף, און דו ביסט דאָרט בעזונדער
געשטאַנען מיט אַ שמייכעל אַ געהיימען.

און פלוצלונג איז דאָס ערשטע בילד פארשוואונדען
און דו ביסט אין אַ קלויסטער היל אַרונטער,
די אויגען זיינען דיר געווען פארבונדען

און דאָך האָסטו געטראָטען פעסט און מונטער.
דאָס לעצטע בילד, און ברענט נישט מיינע וואונדען!
עס איז געווען פון בלוט און פלאַמען בונטער.

*) זעה פאַריגען נומער צוקונפט.

.5

ערשיין פאַר מיר מיט שמאַלץ, אין פּורפּור־קלייד
פערציערט,
דעם קאָפּ געהויבען הויך, מיט מלכות'דיגע טריט,
איך וויל דיר שרייען האָך! און פיהלען אין געמיטה
די ציוט ווען דו האָסט נאָך ביי מיר אין לאַנד
רעגירט.

עתליה, עס האָט מיר דיין שטרענגער בליק בעריהרט!
אזבל, אויף דיין פוס האָט זיך מיין פוס צוגליהט!
דיין צער, אַ מרים*) האָט דאָס בלוט אין מיר
צוזידט,
נקמה האָט מיין האַרץ און שטאָל מיין האַנד
דערשפּירט.

איך וויל דיר זיין אַ קנעכט און היטען דיין געצעלט
און שיצען דיר מיט לייב און שיצען דיר מיט זעל,
ערפילען אַלץ וואָס נאָר מיין קעניגין געפעלט,

און מיט אַ טיעפער פרויד פערנעהמען דיין בעפעהל,
און וועז דו וועסט אָהן קרוין זיך לאָזען אין
דער וועלט,
מיט דיר צוזאמען געהן און טרייסטען דיך אין
קוועל.

.6

ערלויב מיר, קינד, מחילה דיר צו בעטען:
פאַר דרייסט און מוטה וואָס איך האָב זיך געזומען
צו רויבען פריי די פראכט פון דיינע בלומען
און פאַסען עס אין אידיש סאָנעטען.

איך גלויב, מיין קינד, זיי וועלען זיך דאָך רעטען
פון פרעכען בליק און גלייך אַ תפילה קומען
צו יענעמס האַרץ וואָס האָט אַמאָל פערנומען
אַ מאַמעס טרייסט אין שוועסטערליכען גלעטען.

איך האָב אַמאָל געזעהן צווישען גאַסען
אַ הויליג בילד בעשיינט מיט שטילע ליבטער,
מיט רויגעם בליק און וואונדער שעהנע שטריכען.

פאַר איהר אַ שטראָם אַ פייערליכען בלאַסען
פון מענשען־העגד און בעטגדע גזיבטער,
און צו דעם בילד ביזטו, מיין קינד, געגליכען.

*) דעם קעניג הורדוס' פרוי

ג: ציפּעראָוויטש:

דער קרומער שפּיגעל פון קאַפּיטאַליזם

דער היינטיגער רייזע־ספּאָרט (טוריזם).

1.

שטאָדט און דאָרף. א רייזע אַמאָל און א רייזע היינט.

אַך צוריק מיט אייניגע צעהנדליג יאָהר פלעגט מען קוקען אויף א רייזע, בפרט נאָך אויף א ווייטע רייזע, גאָר ניט ווי אויף אַן אַנגענעהמע זאַך. אז עמיצער האָט געדאַרפט פאָהרען — איז ער געפאָהרען, א ברירה האָט ער געהאַט, אָבער פאָהרען צוליעב פערגעניגען — דערפון האָט מען דעמאָלט אזוי גוט ווי ניט געוואוסט. איינצעלנע אונרוהיגע מענשען, מיט א נאַטור פון א וואַנדער־פויגעל, פלעגען יא אַמאָל ליעב האָבען אַריבערפאָהרען פון אָרט צו אָרט, אָבער זיי זיינען געווען אַן אויסנאַהם, און געקוקט האָט מען אויף זיי ווי אויף אונאַרמאַלע. דאָס גאַנצע לעבען איז דעמאָלט געווען א רוהיגס, האַנדעל און אינדוסטריע זיינען געווען שוואַך ענטוויקעלט; די הויפּט בעשעפטיגונג איז געווען עדר־אַרבייט; איבער די מוחות האָבען געהערשט די אלטע פאַרציי־טיגע טראַדיציעס. דער מענש איז געווען פעס־טער צוגעבונדען צו זיין אָרט און האָט ניט גע־האָט קיין חשק צו וואַנדערען.

דערצו איז טאַקע ניט געווען מעגליך צו מאַכען א שנעלע רייזע, ווי היינטיגע צייטען. פאָהרען האָט מען געקענט נאָר אויף פערד, און דאָס הייסט, אז אין א קורצער צייט האָט מען ניט גע־קענט אריבערפאָהרען קיין גרויסע שטרעקען, סיידען א זעהר רייכער מאַן אָדער א הויכגע־שטעלטע פערזאָן. דער געווהנליכער רייזענדע־האָט זיך געמוזט שלעפּען לאַנגזאַם, בייטען די פערד אויף די סטאַנציעס, ווארטען, ביז מ׳וועט זיי אָנקאָרמען א. אז. וו.

א שריט פאָרווערטס אין דעם פּרט זיינען גע־ווען די אָמניבוסען, דיליזשאַנסען, אין וועלכע מ׳פלעגט איינשפּאַנען צו עטליכע פערד, בייטענדיג זיי זעהר אפט. אָבער אויף דעמאָלט האָט מען גערעכנט זיין א שטיק משוגע׳נער, כדי צו וועלען רייזען צוליעב דער רייזע גופא. דער גע־וועהנליכער מענש איז געפאָהרען נאָר דעמאָלט, וועז ער האָט נעמוזט.

ביסלעכווייז ענטוויקעלט זיך אָבער דער האַנ־דעל, פריהער צוויישען די שטעדט פון איין גע־גענד, נאָכדעם צוויישען די שטעדט פון איין לאַנד, שפּעטער צוויישען איין לאַנד און דעם צווייטען. דער אלטפרענקישער אָרט לעבען וועט ביסלעכ־וויז פערשוואונדען. די בעפעלקערונגס־מאַסען הויבען זיך אָן ריהרען. דער צובונד צו א בע־שטימטען אָרט וועט אלעמאָל שוואַכער. מעכ־טיג ענטוויקלען זיך די פּראָדוקטיוון קרעפּטען פון די לענדער. שוין אינ׳ם אָנהויב פון דעם 19טען יאָהרהונדערט זעהען מיר גרויסע שטעד־טישע צענטרען, וואָס זייער פּסיכאָלאָגיע איז זעהר שטאַרק פערשיידען פון דער דאָרפישער אָדער בכלל פּראָווינציעלער פּסיכאָלאָגיע.

עס בילדען זיך ביסלעכווייז צווי וועלטען. איינע איז פאַטריאַרכאַליש, איהר לעבען איז א שטילער, א לאַנגזאַמער, נאָהענט צו דער נאַטור, צווישען פעלדער און וועלדער. די אַנדערע קאָכט און ברויזט אין פיבערהאַפטער טהעטיגקייט, איהר גאַנצע נערוון־ענערגיע וועלט פערשוונ־דעט אויף אויסצוארבייטען אלץ נייע און נייע לעבענס־פאַרמען, אויף צו יאָגען זיך נאָך גליק און פערגעניגען. די נערוון וועלען דאָ אַנגע־שפּאַנט ביז דעם לעצטען גראַד, זייער טהעטיג־קייט איז אפט א קראַנקהאַפטע, און קראַנקהאַפט זיינען אויף די מיטלען צו בערוהיגען זיי.

דאָס דאָרף האָט צו וועניג נייעס. דאָרט איז יעדער טאָג עהנליך צום צווייטען. דאָרט איז א קלאַה — די אינטעניגקייט פון׳ם לעבען. איז שטאָדט, פערקעהרט, איז צו פיעל נייעס, צו שאַרף די איינדרוקען, צו שנעל בייטען זיך די פאַרמען, צו קאָמפּליצירט איז דאָס לעבען. דע־ריבער איז מען אין דאָרף אזוי זשעדנע צו יעדע נייע זאַך, אָבער ביז מען פאַסט זיך צו צו דעם נייעם געהט אַוועק א לאַנגע צייט. די שטאָדט, פערקעהרט, ליידט אונטער דער שווערער משא פון אלערליי נייאיגקייטען אויף אלע געביטען פון׳ם לעבען; די שטאָדט מיהט זיך צו בעפּריי־ען זיך פון זיי, צו אַברוקען זיי וואָס גיכער אָן א זייט, כדי ס׳זאָל זיין פּלאַץ פאַר נייע, נאָך שאַר־פערע אינדרוקען. סוף כל סוף מוז מען כסדר אריבערשפּרינגען פון איין איינדרוק צו א צווי־טען, א שאַרפערען, א שפּאַנענדערען, אניט וועט דאָס נערוון־סיסטעם גאָר אין גאַנצען זיך אָב־זאָגען צו אַרבייטען.

און דער פּועל־יוצא איז, אז עס ערוועקט זיך צוויישען די מענשען אָן עקעל צו דעם שטאָדטי־גען לעבען, צו דער מאָדערנער קולטור איבער־הויפּט. די שוואַכע, צורודערטע און צושרויפּטע שטאָדט־מענשען הויבט אָן ציהען צו דער נאַטור,

צו דעם ריח פון פעלדער און דעם ליבען פויגעל־געזאַנג.

פון די שמוציגע שענקען, פון די אָנגערויכערטע קאָפּעס, פון די ביליגע און טהייערע רעסטאָראַנען, פון די אַלע דושנע פערווייכלונגס־פּלעצער, וואו עס שמעקט מיט וויין און מענשליכען קערפּער, וואו די שמועסען זיינען צינישע און די בעוועגונגען פרעך, — פון די אַלע־וויינקעלעך ציהט עס די קנעכט פון דער היינטיגער שטאָדט אהין, אויף דער פריי, וואו ס'איז דאָ פרישע לופט, וואַסער און וואַלד, וואו מען זעהט ניט די לאַנגע לאַנגווייליגע גאַסען מיט די לאַנגע אַלץ־איינע שורות הייזער, מיט די אונעדליכע אַלץ־איינע טראַמווייען, מאַגאַזינען, אויטאָמאָביל־עס, לאַטערנעס, מיט די שטראַמען אַלץ־איינע מענשען אין די זעלביגע קליידער און מיט די זעלביגע היט אויף די קעפּ.

די אורזאַכע איז דאָ ניט די „פּאַלשקייט", ניט די „פּוסטקייט" פון דעם שטעדטישען לעבען. די אורזאַכע איז דאָס, וואָס דעם מענשענ'ס נערוון־סיסטעם, דעם מענשענ'ס פּסיכישע אָרגאַניזאַציע קען ניט דעריאָגען די שנעלע ענטוויקלונג פון די היינטיגע שטעדט. דער מענש איז פּשוט ניט צוגעפּאַסט צו דער וואַהנזיניגער שנעלקייט פון אזא ענטוויקלונג. די נערוון מוזען זיך אָב־רוהען, מוזן זוכען שפּייז פאַר זיך אין אַנדער סביבה, אויפ'ן שוים פון דער נאַטור.

אט אָ דער געזעגנטער צווישען דעם שנעלען וואוקס פון די היינטיגע שטאָדטישע פּראָדוקטיוע קרעפּטען און דער נאָך־ניט־צוגעפּאַסטער מענשליכער פּסיכיק בעשאפט די שטרעבונג צו וואַנדערן, צו בעזוכען דערפער, בערג און אין־בערהויפּט וועניג בעפעלקערטע ערטער. אַנטקעגן אט דער שטרעבונג קענען איצט ניט בייַ־שטעהן אפילו די אָרימע שיכטען פון דער שטאָדטישער בעפעלקערונג.

אין דער זעלביגער צייט וועלען אויך בעשאפען מענליכקייטען צו בעפריעדיגען אט די שטרעבונג. דאָס איז ניט קיין צופאל. אָהן דער אייזענבאַהן און דעם דאמפּף־שיף וואָלט איבער־הויפּט ניט געקענט פּאַרקומען אזא שנעלע צוטיילונג אויף שטאָדט און דאָרף. די אייזענבאַהן און דאָס דאמפּף־שיף האָבען אין א הויכען גראַד בייגעהאָלפען צו בילדען די היינטיגע שטאָדט. זיי האָבען אויך געגעבען דעם שטאָדט־מענש א מענליכקייט צו פערלאָזען די שטאָדט און זוכען ערפרישונג ביי דער נאַטור. זיי האָבען געמאַכט מענליך דעם מאָדערנעם ט ו ר י ז ם.

די אייזענבאַהן און דאָס דאמפּף־שיף מאַכען א נאַנצע איבערקעהרעניש אין די מוחות פון די מענשען. דאָס וויטע וועלט נאָהנט, דאָס שווער ליכט. פאַר א רייזע הערט מען אויף מורא צו האָבען. א רייזע איז שוין כמעט ניט פערבונדען מיט געפאָהר. מען זיצט אין וואַגאָן ווי אין אייגענע ציממער. עס פאָהרט זיך לייכט, בעקוועם. און דערביי פאָהרט מען איבער גרויסע שטרעקען אין זעהר א קורצע צייט.

דאָס אַלעס האָט געמאַכט מענליך די רייזע אַלס ספּאָרט. שוין אין סוף פונ'ם נייניצעהנטען יאָהרהונדערט האָבען מיר אַן ענטוויקעלטען טריזם. דאָס פהרען צוליעב פאָהרען, דאָס רייזען אַלס ציעל וועלט א געוועהנליכע ערשיינונג.

אָבער שוין פון אָנהויב אָן האָט דער קאָפּיטאַליזם אַרויפגעלעגט זיין האַנד אויפ'ן טוריזם און איהם אַראָבגעפיהרט פון [illegible] וועג.

.2

די אייזענבאַהן. דער אָטעל. טוריזם און קאָפּיטאַל.

דער טוריזם הויבט זיך אָן נאַטירליך אַלס אייזענבאַהן־טוריזם. האָט זיך אָבער באַלד אַרויסגעוויזען, אז דורך אזא טוריזם בעפריַיט זיך ניט דער מענש פון דער שטאָדט, נאָר, פער־קעהרט, די שטאָדט יאָגט איהם נאָך וואוהין ער פאָהרט.

די שטענדיגע אויפּלעגניש; דאָס אייביגע יאָגען זיך, כדי ניט צו פערשפּעטיגען דעם צוג; דאָס שטיקעניש און די ענגשאפט אויף די וואַק־זאַלען און אין די וואַגאָנעס, די אָנגעשפּאַנטע נערוועזע שטימונג, וועלן מען איז גרייט צו מאַכען דעם שכן א סקאַנדאַל פאַר אַן איבעריג פּעקל — דאָס אַלעס דערמאָנט זעהר שטאַרק אָן דעם פּיבערהאַפּטען לעבען פון דער שטאָדט. היינט דאָס שנעלע פאָהרען, וועלן אייגנדריקע ביי־טען זיך, בילדער שוועבען, דאָס אויג האָט קיין צייט ניט זיך אָבצושטעלען אויף עפּעס א לענ־גערע צייט, און דער מענש פאַלט אריין ווי אין א הינערפּלעט, — דאָס איז אויך א פּאַרטזעצונג פון דעם שטאָדטישען לעבען.

נאָר דאָס איז נאָך אַלץ ניט דער עיקר. וויכ־טיגער פאַר אַלץ איז דאָס, וואָס דער טוריסט פיהלט זיך ניט פריי: זיין לעבען איז רעגולירט, ער דאַרף קומען צו דער מינוט, אויפשטעהן צו דער מינוט, עסען צו דער מינוט. ער לעבט ווי א מאשין. און גראָד דאָס וויל ער דאָך פּטר'ען, וועלן ער פאָהרט אַרוים פון דער שטאָדט! איהם האָט דאָך אזוי שטאַרק דערעסען די איינטעניגע אַרבייט אין דער פאַבריק, אין קאַנטאָר, אין מאַגאַזין, וואו מען דאַרף אַלצדינג טהאָן צו דער מינוט, וואו אַלצדינג האָט א נומער, אַלצדינג איז רעגולירט ווי א גוטער זייגער, און וואו דער מענש אליין וועלט אויף ניט מעהר ווי א שטיק פון דעם מעכאַניזם. גראָד דאָס יאָגט דאָך איהם אַרוים פון דער שטאָדט!

היינט דאָס נערוויש, דאָס קלאָפען, דאָס פיי־פען פון דער אייזענבאַהן, דער אייביגער טומעל... וואָס בריטערע קרייזען ס'האָבען זיך א־

געהויבען אריינצוהען אין טוריזם, אלץ שטארקער האבען זיך אנגעהויבען ארויסווייזען אט־די שלעכטע זייטען פון דער אייזענבאהן־רייזע. דער קאפיטאליזם האט פון די טוריסטען פשוט געמאכט א גוטע „ביזנעס", און דער אריימער רייזענדער, אנשטאט צו אברוהען זיך פון דעם שטאדטישען לעבען, האט בעקומען א פייגע פארצייע פון דעם זעלביגען לעבען נאר אין אנדער געשטאלט.

גענוג צו דערמאנען כאטשבי אזא קאפיטאליסטישע אונטערנעהמונג, ווי די פירמע קוק, וועלכע האט אויסגעשפרייט איהרע אבטיילונגען איבער דער גאנצער וועלט און וועלכע איז בעקאנט יעדען טוריסט. די פירמע קוק איז אויך א מין פאבריק — א פאבריק צו אנשטאפען אייך מיט אייזדרוקען, ווי מען שטאפט אן ענדיק אויף פסח. דער פרינציפ איז: וואס מעהר אייזדוקען אין א מעגליכסט קורצער צייט.

נעהמט איהר נאר ביי קוק'ען א בילעט, ווערט איהר א מין שטיק סחורה, וואס האט שוין ניט קיין אייגענעם וויקען. אייך שלייפערט מען אין בער פון צוג צו צוג, פון האטעל צו האטעל (די האטעלען גע־הערען דער פירמע אדער שטעהען מיט איהר אין פערבינדונג); אייך גיט מען אין בער די דאמף־שיף־אגענטורען, אייך פיהרט מען וויעדער אריבער אויף דער אייזענבאהן, צו אייך שטעלט מען צו וועגווייזער און מען שטאפט אייך מיט מוזעען, גאלעריייען, דענקמעלער... און אלעם מאסענהאפט, פאר גאנצע גרופען צוזאמען, ניט רעכענענדיג זיך מיט אייער אייגענעם געשמאק און אייער אייגענער ענטוויקלונג. און אלעם גיך, בחפזון'דיג, אויף איין פוס, „האר־אף", ווייל די אייזענבאהן ווארט ניט, און אויף יעדען צוג איז דא א בעשטימטע מינוט.

איהר כאפט זיך פאר יעדען אייגדרוק, איהר וואלט א בעלן געווען איינהאלטען אין זכרון די שוועבענדע נאטור־בילדער, דאס איז אבער ניט מעגליך. צוזאמען מיט גאנצע טשערעדעם טריסטען לויפט איהר ארויף אויף די שפיצען בערג, פאלט אראב אין די מוזעען, און קומט איהר אהיים, איז ביי אייך אין קאפ נאר איין גרויסער תהו ובהו.

קוק — דאס איז דער מיטעלמעסיגער טוריזם פון היינטיגער צייט. פאר ניט קיין נדויסע סומע געלד בעקומט איהר פארטיגע פערעניגען, פאבריצירט אלס מאסען־פראדוקט, ווי איהר בעקומט א פערטיגען אנצוג. אבער דערביי פערשווינדט דאס אינדיווידועלע, פערשווינדט דאס וויכטיגסטע, וואס דער מענש זוכט, וועו ער רייזט איבער פרעמדע לענדער, צוויישען א נייער אונבעקאנטער נאטור.

אנשטאט „טוריזם" וואלט מען געקענט זאגען „קוקיזם" — וואלט דאס שוין אליין געגעבען א בילד פון דעם היינטיגען מאסען־טוריזם.

דער „קוקיזם" האט אבער אויך זיין גוטע זייט. ער וועקט די אבגעשטאנענע מאסען, לערנט זיי צו פערשטעהן די וועלט און די מענשען, קאהרט איבער די פסיכאלאגיע פון פראווינציעלע פערשימעלטע פערשוינען און ברענגט זיי אין בעריהרונג מיט דער ציוויליזאציע.

האנד אין האנד מיט „קוקיזם" גיהט די האטעל־אינדוסטריע פון היינטיגער צייט. די אמאליגע גאסט־פריינדליכקייט פון די מענשען, וואס זיינען געזעסען אויף זייער שטיקעל ערד און אלצדינג געהאט „אייגענס", ניט געקוויפטס, איז שוין קאנג פערשוואונדען פון דער וועלט. היינט איז אויפנעהמען רייזענדע געווארען א „ביזנעס", ווי אלע אנדערע. וועה עס האט געלד, דער קען זיך קויפען דעם אברוה אין א האטעל, וועה ניט — וועט אין ערגעץ קיין זאך ניט געפינען. א פראנצויזישער שריפטשטעלער, ד'אוועגאק, האט זיך ריכטיג אויסגעדריקט, אז די נאמאדען (וואנדער־שבטים) פון היינטיגער צייט טיילען זיך אויף צוויי קלאסען: די וואס האבען געלד און הייסען טוריסטען, די וואס האבען ניט קיין געלד און הייסען בראדיאגעס (טרעמפס).

דורך דער אייזענבאהן (צוזאמען מיט דער דאמף־שיף און דעם האטעל) האט דער קאפיטאליסטישער וועלט דעם טוריזם אין א בעזונדערע צוויייג פון אינדוסטריע.

אין יאהר 1877 האט די „אינטערנאציאנאלע שלאף־וואגאן געזעלשאפט" געהאט 50 וואגאנעס און בעקומען ריוח 500 טויזענד פראנק; אין יאהר 1890 האט זי שוין געהאט 250 וואגאנעס און 4 מיט דריי פערטעל מיליאן ריוח; אין יאהר 1909 האט זי פערמאגט 1150 וואגאנעס מיט א פראפיט פון 27 מיליאן. די „לוקס"־וואקאנעס פון דער געזעלשאפט פאהרען איבער די וויכטיגסטע לינייען פון אייראפא און אזיען. איהר קענט אין זיי פאהרען דירעקט פון מאסקווע ביז וולאדיוואסטאק, פון פאריז ביז קאנסטאנטינאפאל א. אז. וו. די זעלביגע געזעלשאפט פערמאגט אייגענע האטעלען פאר טוריסטען אין זעהר פיעלע שטעדט. די האטעלען זיינען אמת'ן פאלאצען, איינגעריכטעט מיט דעם גרעסטען לוקסוס, מיט א שטרעבונג צו בעפריעדיגען די פיינסטע בעדערפענישען פון דעם זעהר רייכען מאן. אבער ניט קוקענדיג אויף די אלע בעקוועמליכקייטען און ניט קוקענדיג אויף די ריעזיגע הוצאות וואס א רייזע אין די „לוקס"־וואגאנעס קאסט אב, פיהלט זיך דער רייזענדער ניט פריי. אויף ער איז, ווי יעדער געווענהנליכער טוריסט, ניט מעהר ווי רויהער מאטעריאל (אמת, טהייערער מאטעריאל) אין די הענד פון דער געזעלשאפט; אויף ער מוז זיך צופאסען צו דער צייט, וועו דער צוג געהט אב און קומט אן, און אויף ער מוז זיך אבזאגען פון פיעלע אזויינע זאכען, וואס וואלטען בעפריעדיגט זיין אינדיווידועלען

געשמאַק און זיינע פּערזענליכע נייגונגען. הגם די לאַגע פּאַר אזא רייזענדען איז ניט אין אַן ערך גינסטיגער, איידער די לאַגע פון א פּראָסטען טוריסט.

3.

דער בייסיקעל. דער אויטאָמאָביל. „פּריי ווי דער ווינד".

עס איז דעריבער קיין וואונדער ניט, וואָס דער אייזענבאַהן־ און האָטעל־טוריזם הויבט אָן ארויסצורופן אַן אונצופריעדענהייט אין די ברייטע שיכטען פון דער נעזעלשאפט. עס איז פּאַראַן א שטרעבונג צו בעפרייען זיך אין דעם פּרט פון דעם קאַפּיטאַליסטישען יאָך, וואָס עטמייבט דאָס, אייגענטליך, דעם מענשען פון דער שטאָדט ארוים אויפֿ'ן שוים פון דער נאַטור. ביי די העכערע קלאַסען איז די דאָזיגע שטרעבונג בעזונדערס שטאַרק. ביי זיי שפּיעלט אויך א גרויסע ראָלע דער וואונש ניט אויסצומישען זיך מיט דעם המון, ניט זיין גלייך מיט אַלע. ווי רייך א מענש זאָל ניט זיין, — אויפ'ן וואַקזאל ווערט ער דאָך אַן זיין יחוס: ער מוז פאָהרען אין אייַן צייט מיט אַלע, מוז פאָלגען דעם קאָנדוקטאָר, דעם קאָטראָליאָר, מוז היטען די אַלגעמיינע אָרדנונג, מוז זיצען מיט „אַבי ווער" אין אייַן וואַגאָן. דאָס איז דעם רייכען, נאַטירלעך, ניט צום הארצען.

איז איהם געקומען צו הילף א טעכנישע ערפינדונג, וואָס הט שוין געהאט פּאַר דער מענשהייט א ריעזיגע בעדייטונג און וואָס איהר ווערטה האָט מען נאָך ניט גענוג אָבגעשאַצט ביז אַהער. מיר מיינען דעם קלייניעם מאָטאָר, וועלכער ארבייט דורך קלייניע אויפּרייסונגען פון ברען־שטאָף (בענזאַלין, אלקאָהאָל), ווועלכער פערנעהמט זעהר א קליינעם פּלאַץ אין פערגלייך מיט א דאַמף־מאשין און ווועלכער קען דערבי ארויסווייזען א ריעזיגע קראַפט.

אזא מין מאָטאָר מאַכט א מערקווירדיגען איינדרוק. דאָס איז א וואונדער פון טעכניק, א ריכטיגע שטאָלענע הארץ, ווועלכע ארבייט אויסערסט פינקטליך, רוין, אונערמיידליך, ענטוויקעלט אַן אמת פיבערהאפטע טהעטיגקייט אין אין דער זעלביגער צייט איז דאָס שרעקליך פיהלבאר, שרעקליך געהאַרכזאם, אקוראט ווי ס'איז אין דעם בעהאלטען א בעוואוסטזיניג לעבען. א קלייניר מאָטאָר, מיט א שטארקייט פון דריי־פערטעל פערד־קראפט, וועגט אפט ניט מעהר ווי 20 פונט, מאַכט 1200 וועגדונגען אין איין מינוט, ענטוויקעלט א גיכקייט פון 25 מייל א שעה.

אזא מאָטאָר, קליין, בעקוועם און מעכטיג, געשפּייזט פון א ברען־שטאָף, וואָס איז לייכט צו פיהרען מיט זיך, פערנעהמט אזא קליינעם פּלאַץ, אז מען קען איהם אריינשטעלען אין יעדען וואָגען, אין יעדער קארעט, און יענע זאָלען ניט אָנווערען זייער לייכטקייט און שהנקייט.

אויך אזא אופן איז געשאפען געוואָרען דער אויטאָמאָביל און דער מאָטאָציקלעט. דעם אויטאָמאָביל איז דאָס בעשערט צו אינדיווידואַלי־זירען דעם טוריזם און צו בעפרייען איהם פון דעם יאָך פון קאַפּיטאַליסטישער הערשאפט.

אלע צוויייגען פון דער אינדוסטריע האָבען, ווי גוטע מאַמעס, געבראַכט אָט דעם אינגסטען קינד זייערען פון דעם שהנסטען און בעסטען. די מעטאַל־אינדוסטריע — וואונדערבארען שטאָף פאר זיינע דינע, אָבער מעכטיגע מוסקלען; די גומי־אינדוסטריע האָט ארומגעווי־קעלט זיינע רעדער מיט א ווייכען געווּעב, כדי צו פערהיטען איהם פאר יעדען שטוים אויף דעם וועג; די גלאָז־אינדוסטריע האָט איהם בעשענקט מיט געשליפענע שפּיגעל־פענסטער, קלאָר ווי קריסטאַל; די מאשין־אינדוסטריע האָט איהם געגעבען א וואונדערבארע שטאָהלענע הארץ, וואָס ארבייט מיט א מאַטעמאַטישער פּינקטליכקייט און מאכט איהם אויסזהן ווי א לעבעדיגע בעשעפענישׂ; די אויל־אינדוסטריע האָט פאר איהם אויסגעארבייט א מעכטיגע בע־וועגונגס־קראפט — געזאָלין, שטורמישע בלוט צו דערנעהרען זיין שטאָהלענעם קערפער.

די קולטור פון היינטיגער צייט איז איהם געקומען צו הילף דורך דער ענטוויקלונג פון שאַסעען. אלע מאַדערנע מלוכות זיינען היינט בע־דעקט מיט א נעץ פון גלאַטע, גוט אייננעריבענע שטיינערנע וועגען, איבער וועלכע דער אויטאָ־מאָביל טראָגט זיך מיט וואַהנזיניגער שנעלקייט. ער פערשפּאָרט דערבי מורא צו האָבען פאר גריבער און בלאָטעס. צוליעב דעם אויטאָמאָביל־פערקעהר האָט מען היינטיגע צייטען אָנגעהויבען זייערע וועגען, קלענערע וועגען, וועלכע זיינען פריהער געווען גאָר אינגאַנצען פערוואָרפען.

דער אויטאָמאָביל, דער מאָטאָציקלעט (און ביי וועניג־פערמעגליכע — דער געוועהנליכער בייסיקל) בעפרייען דעם טוריסט פון יעדען צוואַנג, פון יעדען זייטיגען וויללען. פאָהרענדיג אויף זיין שטאָהלענעם פערד אָדער אויף זיין „פּאָרד", „מערסעדעס" א. אז. וו., ווייסט דער היינטיגער טוריסט נאָר פון איין געזעץ — זיין אייגענער פערלאַנג. ער דארף זיך ניט איילען אָנצוקומען צום וואַקזאל אין א בעשטימטע צייט, ער דארף ניט שטעהן ביי דער קאסע, ער דארף ניט זיצען נעבען א פרעמדען מענשען, וואָס קען איהם זיין אונאַנגענעהם און פערמיאוס'ען איהם די גאַנצע רייזע; ער דארף ניט פאהרען גראַ־אהין, וואו דער אייזענבאהן פיהרט. ער איז זיך אליין א בעל־הבית. אויף זיין ראָד, אויף זיין גומענער שיינע, מיט דער הילף פון זיין מאָטאָר

טראָגט ער זיך אהין, וואוהין עס גלוסט זיין האַרץ.

מיט דעם היינטיגען אויטאָמאָביל קען מען פאָהרען ניט נאָר אויף גוטע, בעקוועמע וועגען. א פראָנצויזישער טוריסט, קוּאי באַצינע, האָט דאָ ניט לאַנג אַרויסגעזאָגט א בוך „פון פּעקין קיין פּאַריז אין אן אויטאָמאָביל". געווג א קוק צו טהאַן אויף די פּאַטאָגראַפיעס אין דעם בוך, כדי צו זעהן, וו פיעל אזא מאָדערנער אויטאָמאָביל קען אויבערטראָגען אפילו אויף שלעכטע, געפּעהרליכע וועגען.

וועט עס האָט געווג מיטלען און וויל ענטלויפען פון דער שטאָדט אויף א שטיק צייט, דער קען היינט אויסניצען דעם אויטאָמאָביל און וויטקליך געפינען אן אָברוה אין די פּעלדער ערטער, וויט פון די שטאָדטישע צענטרען, אין פעלד, אין וואַלד, אין די בערג, — אומעטום, וואו מען קען נאָך געפינען עכטע, ניט אויסגעטראָטענע, ניט געקינסטעלטע נאַטור. ערשט דער אויטאָמאָביל גיט דעם טוריזם די מעגליכקייט צו בעפריידיגען זיין דירעקטע אויפגאָבע — דערפרישען די נערוון נאָך דעם שטאָדטישען טומעל.

דער אויטאָמאָביל האָט שוין ענטוויקעלט אין געווסע שיכטען א מין בעזונדערע וואַנדערלוסט, אן אייגענארטיגע שטרעבונג צו טראָגען זיך פון אָרט צו אָרט. אין די ביכער וועגען אויטאָמאָביל־ספּאָרט וועלט אָט די שטימונג אנערקענט אלם א נייע זעהר פערשפּרייטע פסיכישע ערשיינונג.

אָט וויי פרעדעריק רעמאמיי שילדערט אָט די שטימונג אין זיין בוך „וועלאָסיפּעדיזם אן אויטאָמאָביליזם":

„טראָגען זיך וויט, צו אונבעקאַנטע ערטער, בלאָנדזשען אין געגענדען, וואו ס'איז נאָך ניט געווען ניט קיין פוסגעהער, ניט קיין רייטער; פערקלייבען זיך אין אזא העק, וואו מען וויסט נאָך ניט פון אייזענבאַהנען. פערלאָזען זיך נאָר אויף דער אייגענער קראַפט און פאָלגען נאָר די אייגענע פאַנטאזיע, — אָט וואָס ס איז אונז היינט געווארען מעגליך צו ליעב דעם וועלאָסיפּעד; דורך אים געפינען מ ר א בעפריידיגונג פאר דעם אלטען אינסטינקט, וואָס לעבט אינ'ם מענשען — וואנדערען."

דערזעלבער אויטאָר שרייבט וועגען אויטאָמאָביל: „די קראַפט און דאָס גליק פון אָט דעם נייעם געפיהל האָב איך געשפּירט א סך מאל אינ'ם משך פון מיין פּרעכטיגער רייזע, און איך בין שטענדיג געווען דאנקבאר דעם דאזיגען מיקרוווירדיגען בעוועגליכען הויז, דעם געהאָרכזאמען, פיינעם און איידעלען מעכאניזם — דעם אויטאָמאָביל.

„אָט דערפאר האָב איך ליעב מיין אויטאָמאָביל. ער איז א טייל פון מיין לעבען, דאָס לעבען פון מיין גייסט און פון מיין קונסט־געפיהל, און אחוץ דעם איז ער מיין בעשיצער, מיין געצעלט. ער איז פול מיט רייכטום, וועלכער בעניים זיך אלע וויילע... פאָהרענדיג אין אויטאָמאָביל, פיהל איך דאָס לעבען פון די זאכען און פון די לעבעדיגע בעשענישען מיט א בעזונדערער אָנגעשפּאַנטער קראַפט, מיט א צוויבערליכער דייטליכקייט, וועלכע וועלט נאָר פערשטאַרקט צוליעב דעם שנעלען לויף. דער אויטאָמאָביל איז פאר מיר טהייערער, ניצליכער, בעלעהרענדער, ווי מיין ביבליאָטעק, וואו די ביכער דרעמלען אין זייערע שראַנקען, ווי מיינע בילדער, וואָס בעדעקען די וועגד און רינגלען מיך ארום מיט דעם טויט פון זייערע אונבעוועגליכע הימלען, וואַסערען און פיגורען. דאָס אלעס גיט מיר מיין אויטאָמאָביל, אָבער נאָך אין א גרעסערער מאָס, וויל ביי איהם לעבט אלעס, אלעס ריהרט זיך, ענדערט זיך, שווימט פערבי אין זיין וואונדער־בארער, ענדלאָזער, גרענצלאָזער בעווועגונג..."

4.

דער אויטאָמאָביל און די הערשענדע קלאַסען. אויטאָמאָביל־עמיגראַציע אין א נייער פאָרם.

עס פערשטעהט זיך, אז דער טוריזם אלס גאנצעס, אפילו בעפרייט פון דער אייזענבאַהן און האָטעל־אינדוסטריע, בליבט דאָך פאָרט אונטער דער ווירקונג פון דער קאַפּיטאַליסטישער אָרדנונג.

דער בייסיקעל האָט געווים ביז א געווייסען גראַד דעמאָקראַטיזירט דעם טוריזם; דער אריסטאָקראַטיזירט דעם טוריזם; דער אריסטאָקראַט איז אָבער צו שטארק צוגעבונדען צו דעם אָרט פון זיין ארבייט און האָט צו וועניג צייט, אז ס'זאָל זיך קענען שטארק ענטוויקלען דער דעמאָקראַטישער טוריזם. דערפאר ענטוויקלען זיך די לעצטע צייט זעהר שנעל דער אָרים־טאָקראַטיש־בורזשואזער טוריזם, וועלכער האָט ווירקליך בעזיגט די גאנצע וועלט. דער דאָזיגער טוריזם טראָגט א דייטליכע קלאַסען־פּאָרם, אויף וועלכע ס'איז זיך כדאי אָבצושטעלען גענויער.

דער בעזיצער פונ'ם אויטאָמאָביל פיהלט זיך אָבגעשיידט פון די מאַסען. ער קען זיך אויף אזא אופן אָבצאַמען, אבשליסען פון דער ארומיגער וועלט, ער קען בעפריידיגען די שטענדיגע שטרעבונג פון די הערשענדע קלאַסען צו דער־וועקען מעהר דרך־ארין און מעהר אבשיי בייס פראַסטען עולם.

דער רייכער פיהלט זיך אין ערגעץ ניט אזוי „פריין", אזוי „הערשער", ווי בשעת ער זיצט אין אויטאָמאָביל. אין שטאָדט מוז ער זיך נאָך ווי ניט איז אייגהאלטען. פאָהרט ער אָבער ארוים אויפ'ן בריייטען וועג, הערט ער אויף מורא צו

האָבען פּאָר דער פּאָליציי, אזוי ווערט זיין אויטאָמאָביל באמת א ווילדער טיוווּעל. ס׳געהט ניט אריבער קיין טאָג, אז די פּרעסע זאָל ניט ברענגען ידיעות וועגען געטויטע און פערוואונדעטע דורך אריסטאָקראַטישע אויטאָמאָביל־פאָהרער, וועלכע קוקען, נאָטירלעך, אויף די פּוס־געהער מיט דער גרעסטער פּראַכטוּנג.

צוליעב דער גרויסער געשווינדיגקייט פון דער רייזע, קען דער אויטאָמאָביל כמעט שטענדיג ענטלויפען פון זיינע פערפאָלגער. דאָס מאכט דעם אריסטאָקראַטישען פאָהרער בעזונדערס ווילד. טהוט א קוק, ווי עס טראָגט זיך די מאשין איבער דעם דראָפּס־וועג, ווי זי הודשעט, ברומט און קלאַפּט, הויבט אויף גאנצע וואָלקענס שטויב. אלע פערבייגעהער און פערבייפאָהרער מוזען איהר אָבטרעטען דעם וועג, אניט וועט זי זיי ברענגען דעם טויט אָדער מאכען פּאר קאליקעס.

עס פערשטעהט זיך, אז דער אויטאָמאָביליסט קוקט זיך וועניג אום אויף די געגנט, היהנער, קעלבלעך, וואָס געפינען זיך אויפ׳ן וועג. ער פאָהרט איבער זיי אָהן א שום רחמנות. דאָס רופט ארויס א גיפטיגע שנאה פון די פויערים צו די אריסטאָקראַטישע אויטאָמאָביליסטען.

אין יאָהר 1906 האָבען אייניגע דעפוטאטען פון אריינגעטראָגען אין בעלגיישען פּאַרלאָמענט א געזעץ־פּראָיעקט וועגען דער פעראַנטוואָרטליכקייט פון די אויטאָמאָביל־בעזיצער און שאָפער פאָר דעם שאָדען, וואָס זיי ברענגען דורך זייער שנעלען פאָהרען. אין דעם מעמאָראַנדום צום געזעץ־פּראָיעקט לייענען מיר פּאָלגענדעס:

„אין גאנצען לאנד הערשט א שטאַרקער כעס געגען אלע אויטאָמאָביליסטען און דעם גאנצען ספּאָרט. ניט זעלטען זאָגען זיך די פויערים אָב צו העלפען א שאָפער, וואָס געפינט זיך אין א שווערער לאָגע; עס טרעפט אז מען זאָגט זיך אָב רופען דעם דאָקטאָר צו א פערוואונדעטען אויטאָמאָביליסט.

„עס טרעפט ניט אין מאָל, אז די פויערים לעגען אָן אויפ׳ן וועג צוועקעס, שטיקלעך גלאָז, שאַרפע שטיינדלעך, אויף וועלכע דער אויטאָמאָביל פאָהרט אָן ביינאכט און בעקומט געלע־כערטע שינעס. עס האָבען געטראָפען פאלען פין טייוווּעלשער נקמה מצד די פויערים פאר אריבערגעפאָהרענע הינד, געגז און — אפטמאל — קינדער.“

שוין דאָס אויסזעהן פון דעם אויטאָמאָביל מיט זיינע פאסאשירען קען קיין בעזונדער סימפּאטיע ניט דערוועקען. די גרויסע, בלענדענדע, היפּנאָטיזירענדע אויגען־לאָטערנעס; דער הילכיגער, אפטמאל בייזער, אפטמאל זיעגעס־שטאָלצער, אויפרעגענדער טרומייט; די פערזלוווערטע, זעלבסטבעוואוסטע, קאָלטע געזיכטער פון די פאסאשירען אין פוטערנע פעלצען מיט ריעזיגע בריללען אויף די אויגען... דאָס אלעס דערוועקט אי שרעק, אי האָס אין דעם פשוט׳ען עולם.

מיר זעהען אלזאָ, אז אויב די טעכניק האָט אלץ בעשאפען, וואָס ס׳איז נויטיג פאר א גענוגער ענטוויקלונג פון דעם טוריזם, האָט די סאָציאלע אָרדנונג אוועקגעלענט גרויסע שטרויכלונגען אויף זיין וועג און לאָזט איהם ניט געבען דאָס, וואָס מ׳וואָלט פון איהם פאָדערט ערווארטען.

די ענטויקלונג פון דעם וועלאָסיפעדיזם און אויטאָמאָביליזם בעפרייט דעם מענשען פון צוגעבונדען זיין צו איין בעשטימטען אָרט. דאָס וואָס די עמיגראַציע טהוט אויס ביטערער נויט, דאָס טהוט דער טוריזם צוליעב פערגענוגען. ווי די עמיגראַציע, רייסט ער אָב די מענשען פון זייערע אלטגעוויסענע ערטער, שלייפּדערט זיי אריבער אין נייע מקומות, שטעלט זיי פנים אל פנים מיט נייע געפאָרפישע, פאָליטישע און סאָציאלע פערהעלטנישען, וועקט אין זיי דאָס בעדערפּניש צו פערגלייכען, צו אָבשעצען, גיט נייעם שטאָף פאר דעם קריטישען געדאנק און זאָגט אונטער געוויסע רעזולטאטען.

ווי די עמיגראַציע, בעפרייט דער טוריזם פון נאציאנאלען און לאָקאלען פאטריאָטיזם און שאוויניזם, ווישט אָב דעם אונטערשייד צווישען מענשען פון פערשיידענע פעלקער. אין דעם פּרט האָט נאָך דער טוריזם פאר זיך א גרויסע צוקונפט. דער טוריזם גרייט־צו יענע בעזונדערע וואנדער־לוסט, וואָס, ווי מ׳קען שוין איצט פאָראויסזעהן, וועט זי מיט דער צייט שפּילען א גרויסע ראָלע צווישען די מענשען און געבען זיי־ערע פערהעלטענישען א געוויסען טאָן און א געוויסע פאָרב.

וואָרום נאָר דאן קען מען זיך פיהלען אלם ביהגער פון דער וועלט, וועו מ׳איז זיכער, אז מ׳וועט אומעטום געפינען א פריינדליכע אויפנאהמע און א זיכערען שוץ; וואָרום נאָר דאן קען מען זיך פיהלען אלם א גליעד פון דער גרויסער וועלט־משפּחה, וועו מען איז געוואוינט צו קוקען אויפ׳ן לעבען ניט פון די אייגענע אָב־צאמטע פיער אייגען, נאָר מיט אן אויג, וואָס כאפט אָרום די גאנצע וועלט. דער טוריזם בעשאפט עלעמענטען פון א י נ ט ע ר נ א צ י א נ א ל י ז ם, אָבער די דאָזיגע עלעמענטען וועלען ערשט דאן בעקומען זייער אמת׳ן וועדטה, וועו ס׳וועט בעזייטיגט ווערען די הויפּט־שטרויכלונג אויפ׳ן וועג פון דער געזעלשאפטליכער ענטוויקלונג.

כדי דער טוריזם זאָל ניט זיין א נעגייג אין די הענד פון די הערשענדע קלאסען, דאָרף מען פערניכטען די אונגלייכהייט צווישען מענשען. ערשט דאן וועט דער טוריזם וועלען איינס פון די מעכטיגסטע מיטלען פון אינטערנאציאנאלען פערקעהר.

אלטער עפשטיין:

אויפ'ן גליטש

(א בילד פון קינדערשטן לעבן)

— אי, א גליטש, אן אמת'ער שפּיגעל, ווי איך בין א איד, — זאגט מיר אן זרח'קע די שמחה, און אין הארצען גיט עס מיר א טיפּקע.

— וואו האסטו געזעהן? האסט זיך געגליטשט? — פרעג איך אין איין אטהעם. און מיט א מאל ווערט מיר דעם רבי'ס שטיבעלע ענג און פינסטער, און דער רבי אליין ווייזט מיר אוים ווי א גזלן, וואס האלט אונז געפאנגען; איך האב איהם פיינט און ווינש איהם ער זאל שטארבען.

— וועסט זיך געהן גליטשען? — פרעגט מיר זרח'קע. — און אליין זיך ניט אפּגעבענדיג קיין חשבון, ענטפער איך איהם, אז יע, אז איך וועל גענהן. ווי דען?

אבער מיר ווייסען בייידע, אז דאס איז זיך נאר איינגערעדט. וועהן האבען מיר צייט? אז שבת טאר מען ניט; אזוי האט דער טאטע אליין געזאגט. מען צוקריצט דעם אייז; דאס איז א מלאכה. און א גאנצע וואך לערנען מיר ביז שפּעט אין דער נאכט. עס איז אפילו יע דא א צייט, און טאקע אלע טאג. דאס איז בין מנחה למעריב וועהן דער רבי געהט אוועק אין מנין דאוונען. אבער עפּעס איז א מורא. יעדעס מאל וואס ער לאזט אונז איבער אליין זאגט ער אונז אן אז מיר זאלען זיצען רוהיג אויף אן ארט, ניט שטיפּען ווי שקצים, ניט איבערקעהרען די וועלט, ווארים ער וועט אונז די הויט אפּשינדען. אמת, וועה הערט איהם! ווי נאר מיר דערזעהען איהם דורכ'ן פענסטער טרעטענדיג אין טיעפּען שנעע, אנגעשפּארט אויפ'ן שטעקען, איינגעבויגען אין דרייען, ווערען מיר לעבעדיגע: קעהרען מיר איבער די שטיבעלע קאפּויר, קווייטשען, שרייען, זינגען און טאנצען. אין דער צייט זיצט די רבי'צין און ווינשט זיך דעם טויט. זי האט מורא די וועלען אייגענאלען, מיר'ן איהר די מעבעל צוברעכען. זי בעט זיך ביי אונז, ווי ביי גזלנים, מיר זאלען שטיפּען א ביסעלע שטילער. נאר וועה הערט איהר? נישקשה, זי וועט ניט אויסזאגען. זי איז א גוטע, שטילע, די רבי'צין. היינט האט זי אונז אליין געגעבען אן עצה:

— פאר וואס זאלט איהר זיך, קינדער, א ביסעלע ניט דורכלויפען אין דרויסען, זיך דורכלופטערען? נישקשה, עס וועט אייך נאר ניט שאדען.

— אי, א גליטש, אן אמת'ער שפּיגעל, ווי איך בין א איד, — זאגט מיר אן זרח'קע די שמחה, און אין הארצען גיט עס מיר א טיפּקע.

— וואו האסטו געזעהן? האסט זיך גליטשט? — פרעג איך אין איין אטהעם. און מיט א מאל ווערט מיר דעם רבי'ס שטיבעלע ענג און פינסטער, און דער רבי אליין ווייזט מיר אוים ווי א גזלן, וואס האלט אונז געפאנגען; איך האב איהם פיינט און ווינש איהם ער זאל שטארבען.

— וועסט זיך געהן גליטשען? — פרעגט מיר זרח'קע. — און אליין זיך ניט אפּגעבענדיג קיין חשבון, ענטפער איך איהם, אז יע, אז איך וועל גענהן. ווי דען?

אבער מיר ווייסען בייידע, אז דאס איז זיך נאר איינגערעדט. וועהן האבען מיר צייט? אז שבת טאר מען ניט; אזוי האט דער טאטע אליין געזאגט. מען צוקריצט דעם אייז; דאס איז א מלאכה. און א גאנצע וואך לערנען מיר ביז שפּעט אין דער נאכט. עס איז אפילו יע דא א צייט, און טאקע אלע טאג. דאס איז בין מנחה למעריב וועהן דער רבי געהט אוועק אין מנין דאוונען. אבער עפּעס איז א מורא. יעדעס מאל וואס ער לאזט אונז איבער אליין זאגט ער אונז אן אז מיר זאלען זיצען רוהיג אויף אן ארט, ניט שטיפּען ווי שקצים, ניט איבערקעהרען די וועלט, ווארים ער וועט אונז די הויט אפּשינדען. אמת, וועה הערט איהם! ווי נאר מיר דערזעהען איהם דורכ'ן פענסטער טרעטענדיג אין טיעפּען שנעע, אנגעשפּארט אויפ'ן שטעקען, איינגעבויגען אין דרייען, ווערען מיר לעבעדיגע: קעהרען מיר איבער די שטיבעלע קאפּויר, קווייטשען, שרייען, זינגען און טאנצען. אין דער צייט זיצט די רבי'צין און ווינשט זיך דעם טויט. זי האט מורא די וועלען אייגענאלען, מיר'ן איהר די מעבעל צוברעכען. זי בעט זיך ביי אונז, ווי ביי גזלנים, מיר זאלען שטיפּען א ביסעלע שטילער. נאר וועה הערט איהר? נישקשה, זי וועט ניט אויסזאגען. זי איז א גוטע, שטילע, די רבי'צין. היינט האט זי אונז אליין געגעבען אן עצה:

— פאר וואס זאלט איהר זיך, קינדער, א ביסעלע ניט דורכלויפען אין דרויסען, זיך דורכלופטערען? נישקשה, עס וועט אייך נאר ניט שאדען.

— אבער דער רבי? — האבען מיר אלע אויסגעשריען מיט אמאל.

— ער וועט ניט וויסען. וועה וועט עס איהם אויסזאגען?

ווי לופטיג, ווי פריי און גוט עס איז אויף דרויסען! ווייט און בריים איז די וועלט. דער גרויער, בלייענער, ווינטערדיגער הימעל איז בייס ברעג רויט-בעפּארבט, און די גאנצע לופט איז אנגענאסען מיט פראסט, מיט קעלט. און ווי מחיה'דיג דער ווינטעל גלעט און קנייפּט די באקען, די שפּיצען פון די אויערען. עס איז וויים אומעדום, אזוי אז עס בלענדט די אויגען. ווי פערגליווערט אין א ווייסען חלום שטעהט דער אלטער וואלד. דא און דארט טראגען זיך דורך סטייעם סארקעם, לייכט און רוהיג וויעגענדיג זיך אין דער הויכער פראסטיגער לופט. זיי שרייען, קראקען און לאזען זיך ארפּ ערגעץ ווייט, דארט וואו דער הימעל און די ערד קומען זיך צונויף.

— חברה, צום גליטש! גיכער, מיר'ן נאך פערשפּעטיגען! — שרייט פרויקע נעזעל.

— צום גליטש! צום גליטש! — שרייען מיר אלע אין איין קול, שפּרינגען און טאנצען, ווי די ווילדע.

* * *

ברייט לויגט פאר אונז די אזיערע: קויל־עבדיג ארום, וואו נאר דאס אויג פאלט, איז זי אלץ דא, די אזיערע. א גאנץ יאהר האבען מיר פאר איהר מורא, ווייל זי איז א בייזע און נעהמט צו אלע יאהר א קרבן. זי שרייט און טומלט ווי טאג אזוי נאכט. נאר איצט לויגט זי א פּערהלש'טע, א טויטע, מיט א דיקען פעל בעצויגען. מיט די מאנטעלעך אונזערע קעהרען מיר אוועק דעם שנעע, מאכען ריין דאס אייז. עס עפענט זיך פאר אונז אזוי ווי א בלויע, דיקע גלאז; עס גלאנצט און עס פינקעלט. אט האבע מיר שוין א לאנגע שטיק וועג אפּגערייניגט. מיר קוקען אויף דעם, און דאס הארץ צאפּעלט באר פרייד; עס איז אזוי גוט, אזוי פרעהליך.

— וועה גיט זיך דעם ערשטען גליטש? — פרעגט זרח'קע.

מיר קוקען זיך אלע איבער. טאקע, וועה זאל זיין דער ערשטער?

— איך! — שרייט אויפ פרויקע נעזעל. —

ער איז דער שטארקסטער, און מיר האָבען פאר איהם מורא.

ער געהט אָפּ צוואַנציג טריט אויף צוריק, גיט זיך א שאקל, א ציטער און ווי א פייל פון בויגן גיט ער זיך א לאָז איבער'ן גלאַנציגען אייז, וואָס קוקט אוים ווי א לאַנגער, אויסגעצויגענער שלאַנג. זססש... גיט עס א רויש און ער איז שוין אויף יענער זייט. באלד לויפט זרח'קע, נאכדעם פליה איך, און דער ווינטעל בייסט די באקען, צופט די אויערען און פייפט אזוי מחיה'דיג. ניטא קיין חדר, ניטא קיין רבי, עס איז אזוי גוט, אזוי פרייִ...

— אין חדר גיכער, אין חדר! — שרייט דוד'קע, דער עלטסטער תלמיד, וועלכער וועט שוין באלד אנהויבען לערנען גמרא. מיר האָבען פאר איהם גרויס דרך־ארץ און פאלגען איהם שטענדיג. — דער רבי קען קומען פון מעריב.

מיר קוקען זיך ארום. עס איז שוין טאקע גוט פינסטערלעך. דער רויטער פּאָס אויף דעם ראנד פון הימעל איז שוין טונקעל געוואָרען און פון וווייטען שיינען שוין די פייערלעך אין די שטיבער. אָהן אן אָטהעם לאָזען מיר זיך לויפען צוריק אין חדר אריין.

און אז דער רבי איז געקומען, האָט ער גאָר נישט געוואוסט, גאָר נישט פערשטאַנען. און שוין לאַנג, לאַנג אז מיר האָבען ניט אזוי גוט, אזוי פרום געלערענט און געדאַוועט ווי דעם אָוונד.

אָבער וואָס וואָלט טהאָן דער רבי, וועו ער וויים? אָך, וואָלט ער געשלאָגען. אָבער פאר וואָס, דאָס האָב איך געפרעגט דעם טאטען וועגען דעם:

— טאטע, מ'טאָר זיך ניט גליטשען?

— אודאי ניט.

— פאר וואָס?

— וויל מי צוריייסט די שטיוועלעך, און גלאט אזוי פאסט עס ניט. דאָס איז אן ארבייט פאר שקצים. א אידישער איינגעלע דארף לערנען.

— דו, אז דו ביזט געווען א קליין איינגעלע, האָסט זיך אויך ניט געגליטשט?

— איך, איך... אָבער וואָס ביזטו צוגעשטאַנען, דו שקאץ איינער!

ער איז ניט געווען אין כעס. ער האָט געשמייכעלט.

* * *

דעם אנדערען טאָג, קוים וואָס מיר האָבען זיך דערוואָרט דער רבי זאָל זיך ריהרען פון ארט. יעדע מינוט האָט זיך אויסגעצויגען ווי א יאָהר. מיר האָבען שלעכט געלערענט, אלע ווייל פער־געסען וואו מען האלט און געכאפט פעטש. אָבער דערוואָרט האָבען מיר זיך. אָט נעהט ער, ווי זיין שטייגער, איינגעבויגען, פאמעליך, הויבט די פים פארזיכטיג. מיר קוקען איהם נאָך. ווי נאָר ער פערקירעוועט זיך הינטער יאָשע שניי־דערם הויז, ניבען מיר זיך אלע מיט א מאָל א הויב אויף און לויפען אָהן אָטהעם דורך דער גוי'אישער גאס בארג אראָפּ צו דער אזיערע.

מיר געפינען אונזער גליטש. א ביסעלע נאָר איז ער פערשנעעט, פערצויגען אזוי ווי מיט א דינעם טיול. עס איז שטיל ארום און ארום, קיין רויש. מיר אלע שטעהען אין א קופּקע. אלע ווייל לויפט אן אנדערער ארויס, צולויפט זיך, און גיט א שוועב איבער'ן שארפען, גלאַטען גליטש. עס איז גרינג און גוט, עס דאָכט זיך אזוי ווי מען וואָלט אויף פליגלען זיך געטראָגען, אין דער לופטען געשוואומען, און אָט אזוי איינער נאָך דעם אנדערען. מען ווייזט פערשיעדענע קונצען: אָט פליהט איינער זיצענדיג די פים אונטער זיך און ווייזט אוים ווי א קליין שרעטעלע. אָט טראָגט זיך א צווייטער אויף איין פוס אָדער גאָר שמונה עשרה, ביידע פים צוזאמען געשטעלט. און אז מען פאלט, מען ציהט זיך אוים מיט'ן פנים ארויף, אָדער מיט'ן נאָז אראָפּ, שאדט עס אויך ניט — מען ווייזט ניט...

און די ציים, זי שטעהט ניט. בים'עכווייז ווערט דער הימעל אלץ טונקעלער, בלויער, און דער רויטער ראנד שווארצער. עס לאָזען זיך אראָפּ שאָטענס. זיי לענגען זיך אוים אויפ'ן ווייסען שנעע, אויף די בערג וואָס ארום. — —

— אזוי, אָט דאָס טהוט איהר בין מנחה למעריב, איהר שקצים איינע, הא?

אוי וועה, דער רבי. ער שטעהט אויף זיין שטעקען אנגעשפּאַרט, די גרויע, ווייסע באָרד אויפ'ן הארצען צושפּריט. ער קוקט אויף אונז מיט זיינע גרויסע, גרויע אויגען, קוקט און שווייגט, רעדט מעהר ניט אוים קיין וואָרט. מיר זיינען געבליבען שטעהן אלע צוזאמען אין איין קופּקעלע, ווי צושראָקענע שעפּעלעך, מורא געהאָט אויפצוהויבען די אויגען, א קוק צו טהאָן איינער אויף דעם אנדערען.

— וואָס האָט איהר געטהאָן? הא, וואָס שווייגט איהר?

נאָר עפּעס ניט בייז איז דעם רבי'נס קול. מיר קוקען אויף איהם. דער פּנים שמייכעלט און די אויגען קוקען אזוי גוט, אזוי הארציג.

— מיר'ן זיך געגליטשט — זאָגט פאר אונז אלעמען פרויקע. — ער האָט ניט קיין מורא פאר קיינעם; ער איז א גרויסער עזות־פּנים.

— אזוי, געגליטשט זיך. אבי איך האָב געמיינט, איהר האָט דאָ תהלים געזאָגט. געגליטשט זיך; נו, מיר'ן זעהן צו קאָנט איהר זיך גליטשען. לאָמיר אקאָרשט א קוק טהאָן.

מיר קוקען אויף איהם פערוואונדערט. וואָס הייסט דאָס? ער אליין הייסט זיך נאָר גליטשען. ער לאָכט עס מסתמא פון אונז. נאָר ער לאָזט ניט אָפּ; ער פאָדערט ניט אנדערש, מיר זאָלען איהם ווייזען, ווי אזוי מיר גליטשען זיך.

— אבער איהר'ט ניט שלאָגען? — פרעגט פרויקע און קוקט איהם אין די אויגען אריין.

— דאָס וועלען מיר נאָכדעם זעהן. נו, פרויקע, ווייז אקאָרשט וואָס דו קאָנסט.

און פרויקע לאָזט זיך ניט לאַנג בעטען, געהט אָפּ הינטערווייליעכטס, שפּייט אָן אין די הענד, צולויפט זיך, און ווי א שטורעם טראָגט ער זיך אריבער איבערן גליטש.

— אי אי, א קונדס, — טשמאָקעט דער רבי מיט די ליפּען.

— איך קאָן אויך! — שרייט בערעלע און בעווייזט דעם איינגענעם קונץ.

— איך אויך, איך אויך! — שרייען מיר אַלע אין איין קול, און טאַנצען ארום רבי'ן, הענגען זיך איהם אָן אויף די אָרעמס, און ער לאַכט, קוועלט גאָר אָן; און די שטילע פראָסטיגע לופט ווערט אָנגעפילט מיט אונזערע קולות. מיר שרייען, שפּרינגען און לויפען, און דער הימעל איז בלוי, די ערשטע שטערנדלעך בעווייזען זיך, טוקען זיך און פינטלען אין דער ווייטער בלויקייט און די שאָטענס לענגען זיך אַלץ געדיכטער, ענגער; און די ווייטע וועלט א קלאָרע, א ווייסע שיינט, פינקלט ענגען דעם בלויען פערהלומטען הימעל.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

און מיר זיינען שלום געוואָרען מיט'ן רבי'ן.

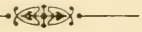

דר. אסתר לוריע

היינע'ס מוטער און שוועסטער

II.

ביים געווהנליכען מענשען, ווען ער קומט אין די יאָהרען, וועפט זיך אוים פון הארצען יענע בעזונדערע צערטליכע פערגעטערונג, וואָס מען פיהלט אין די קינדער־יאָהרען צו מוטער, פאָטער, שוועסטער און ברודער. דאָס איז ניט געווען דער פאל ביי היינע'ן. ער האָט זיינע בלוט־פערוואַנדטע זיין גאָנץ לעבען געליעבט מיט דעם טעם פון זיין קינדהייט. זיי זיינען געווען פאר איהם א קוואל פון פאָעטישער בעגייסטערונג. ער האָט זיי בעזונגען אין זיינע ליעדער. און אין דעם, וואָס זיי האָבען געהאט אזעלכע גליקליכע כאראקטערע, וואָס האָבען זיך געלאָזט פערגעטערען און בעזינגען, איז דאָ מעהר בעדייטונג, ווי אין דעם דירעקטען איינפלוס, וואָס זיי האָבען געהאט אויף היינע'ס פערזענליכקייט. מיר האָבען עס געזעהן פון היינע'ס בעציהונגען צו זיין מוטער און פאָטער, מיר וועלען עס איצט זעהן פון זיינע בעציהונגען צו זיין שוועסטער — שארלאָטע פאָן עמדען.

היינריך היינע האָט געהאט א שוועסטער און צוויי ברידער. די ברידער אבער זיינען געווען פיעל אינגער פון איהם, און דערפאר האָט ער זיך ג'חבר'ט מיט דער שוועסטער, וועלכע איז געווען די ערשטע אונטער איהם. די צוויי לעבעדיגע קינדער האָבען צוזאַמען איבערגעקערט א וועלט. אזוי דערצעהלט דער דיכטער אין זיין געדיכט „מיר זיינען בייד געווען קינדער", ווי ער מיט דער שוועסטער פלעגען קריכען צו די היהנער אין שטיינ, בעהאלטען זיך אונטער דאם שטרוי און קרעהען ווי די הענער. פאר א בא־

העלטענים האָט זיי אויך געדיענט אין א־טער קאסטען, וואו זיי איז געווען בעסער ווי אין די גרויסע צימערען, און וואו צו זיי פלעגט קומען צו גאסט די אלטע קאץ. זיי האָבען אָפּטמאָל אויך געשמועסט ווי אלטע לייט, און האָבען בע־קלאָגט די וועלט, אין וועלכער ליעבע און גלויבען זיינען פערשוואונדטן געווארען, און קאווע איז טייערער געווארען.

אלע קינדער־פריידען האָט היינע געטהיילט מיט זיין שוועסטער, און אלע מאל, ווען ער דער־מאָהנט זיך אן זיין קינדהייט, דערמאָהנט ער אויך זיין שוועסטער.

די קינדער האָבען ליעב געהאט צו שפּיעלען אין ריטהמען. דער ברודער איז געווען א גרע־סערער בריה אין דעם שפּיעל. איינמאל, וועלאָטע האָט ניט געקענט געפינען די נויטיגע ריטהמען, האָט זי פארגעלייגט דעם ברודער א נייעם שפּיעל: זיי וועלען בויען א טורם פון קאס־טענס; זי וועט זיצען אויבען, ווי א פּעע, און ער וועט פאר איהר מאכען ריטהמען. די קינדער האָבען געבויט א טורם. די שוועסטער איז אבער באלד אריינגעפאלען אין קאסטען. זי איז געווען שטיל, ווייל זי האָט מורא געהאט פאר קלעפּ — זי האָט צוריסען דאָס בעסטע קלייד. דער אכט־יאָהריגער אינגעל אבער האָט אנגעהויבען צו ווייגען, וועלען ער האָט דערזעהען, אז די שוועס־טער איז ניטא. די שוועסטער ווייל איהם בערו־היגען, און שרייט איהם פון קאסטען: „האָרי, איך לעב, אבער מיין קלייד איז צוריסען". וועלען די ערוואקסענע האָבען דאָס קינד ארויסגענומען פון די קאסטענס, האָט זיך דער אינגעל זעהר

היינע אין די מיטעלע יאָהרען

דערפרעהט. די פרייד האָט אר דאס גאנצע לע־בען ניט פעהגעסען.

די שוועסטער, מיט וועלכער היינע האָט נעחבר׳ט זיך אלס אינגעל, איז איהם געבליבען נאָהענט זיין גאנץ לעבען. וועז ער פאָהרט אָב פון דער היים שטודירען, שרייבט ער איהר אריין אין אלבום: „מיר קענען די מענשען אייגטיי־לען אין צווייי קלאסען: ערשטענס, די וואָס ליעבען אונז, און צווייטענס, וועלכע זאָגען אונז אפט, אז זיי ליעבען אונז.

מיך, ליעבע לאָטע, קענסט דו געווים צורע־כענען צו דעם ערשטען קלאס. איך בין צו דיר גוט מיט מיין גאנצען הארצען, ניט קוקענדיג אויף דעם, וואָס כ׳מאָך ניט דערפון קיין טומעל.

דער ברודער איז א סטודענט, ער פאָהרט פיעל ארום, לעבט אין געבילדעטע קרייזען; די שוועסטער בליבט אין דער היים, אין דעם ענ־גען קרייז פון דער פאמיליע, הערט ניט די פאר־לעזונגען פון די בעריהמטע פראָפעסאָרען — און פון דעסטוועגען וועלט זי ניט פערפרעמדעט פון איהר ברודער, ווי דאָס קומט אפט פאָר. זי לעזט אהן א שיער, און דערגרייכט דורך זעלבסט־בילדונג זעהר פיעל. איהר זיינען ניט פרעמד די גייסטיגע שטרעמונגען פון איהר צייט. די ערוואקסענע לאָטע, וועלכע האָט א שם פאר איהר שעהנהייט, וועלט אויף געריהמט פאר איהרע גייסטיגע מעלות. זי שטעהט אויף איצט ניט אָב פון איהר ברודער. די פריינדשאפט צווישען זיי וועלט אויף ניט שוואכער, וועז זי האָט התונה מיט א רייבען סוהר פון האמבורג. דער דיכטער האָט עס איהר דעם חתן געפונען. נאָך איהר התונה וועלט האמבורג זיין נייע היים. וועז זי וועלט א מוטער, בענקט ער שרעקליך נאָך איהרע קינדער. שוין זייענדיג מוטער שטעהט זי אויף ניט אָב פון די שטרעמונגען פון דער צייט. איהר הויז געהערט צו די גייסטרייכסטע. די ערנסטעסטע מענער זוכען איהר בעקאנט־שאפט. איינעם פון זיי, א דייטשען שריפט־שטעלער, היינע׳ס א פערבייסענעם פיינד, בעצוי־בערט זי מיט איהר טאקט, און ער פרעגט: „האָט איהר געלעזען די ביבעל?" זי קוקט פערוואונ־דערט. ער רעדט ווייטער: „קענט איהר די שטעלע, בין איך דער היטער פון מיין ברודער?"

פיעלע, נאטירליך, האָבען געזוכט איהר בע־קאנטשאפט צוליעב דעם, וואס זי איז היינע׳ס שוועסטער. אזוי דערצעהלט זי, אז אין די 20 יאָהרען, בעת זי איז געווען אין פראנקפורט, האָט ראטשילד פאר איהר געמאכט א באל. די געסט האָבען מיט גרויס אונגעדולד איהר ערווארטעט. דער דיענער לאָזט זי אריין מיט די וועלטער: „מאדאם היינע׳ס שוועסטער איז דא!" ער האָט געוואוסט, אז די, וועמען די געסט גארען אזוי צו זעהן, איז ניט באראָנעסע פאָן עמבדען, נור היי־נע׳ס שוועסטער.

איידער מיר וועלען זיך אומקעהרען צו היי־נע׳ס שוועסטער קיין האמבורג, וועלען מיר א קוק טהאָן, וואס עם הערט זיך ביי היינע׳ס על־טערן. דעם דיכטער׳ס פאָטער איז געשטאָרבען

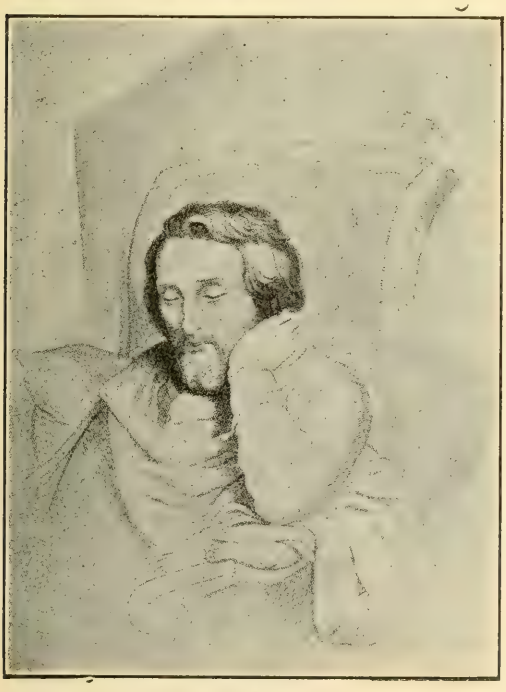

היינע אלס פופציגער

היינע'ס פרוי

אין 1828 יאהר. וועו דער פּאָטער איז קראַנק־ געוואָרען איז דער פּאָעט געוועו אין איטאַליען. ער איז שוין ניט געפּאָהרען קיין רוים, אין דער שטאָדט, וועלכע ער האָט יאָהרען־לאַנג גע־ טרוימט, ווייל ער האָט אָנגעהויבען שרעקליך בענקען נאָך זיין פּאָטער. עס איז אבער שוין געווען צו שפּעט, — דער דיכטער האָט איהם ניט געפּונגען מעהר.

אין היינע'ס ליעבע צו זיין פּאָטער, ווי אין יעדער אמת'ער ליעבע, איז דאָ עפּעס געהיימנים־ פּולעס. ער־האָט דעם פּאָטער'ס טוידט קיינמאָל זיך ניט געקענט פּארשטעלען. ער שרייבט צו זיינעם א פּריינד פּיעל שפּעטער: „ער איז גע־ וועו אן אויסגעצייכענטער מאַן, און איך האָב זיין טויט א לאַנגע צייט ניט געקענט פּארשטעהן, און ניט געקענט הייליען מיין וואונד. עס איז מאָדנע, וואָס מיר גלויבען ניט אין טויט פון א מענשען, וועו מיר זיינען ניט געוועו דערבי."

נאָך דעם פּאָטער'ס טויט בעזעצט זיך זיין מוטער אין האַמבורג לעבען איהר טאָכטער. איה־ רע מיטליען זיינען זעהר בעשרענקט, וועו נאָך א פּייער פּערליערט זי אן גאנצען איהר קליין פער־ מעגען. דעם דיכטער צוריייסט זיין הארץ, וועו ער דערמאָנט זיך אין וואם פּאר א אומשטענדען זיין מוטער לעבט. זי איז זעהר שטאַליק, זי געהט ערגעץ ניט אויס, ווייל אין איהרע צוויי קליינע צימערליעך האָט זיך ניט די מעגליכקייט צוזו־ נעהמען געסט.

3 יאָהר נאָך דעם פּאָטער'ס טויט פערלאָזט דער פּאָעט דייטשלאנד און בעזעצט זיך אין פּא־ ריז. די מוטער בענקט זעהר נאָכ'ן פּאָעט און ווייל צו איהם פּאָהרען, ניט קוקענדיג אויף די הוצאות און אויף דער וויייטקייט פון דער רייזע. דער ליעבענדער זוהן דערלאָזט אָבער ניט דערצו. ער שרייבט צו דער מוטער: „דו ווייסט גאנץ גוט, אז איך בין א געהאָרכזאמער זוהן, און אז איך ערפיל אלע דיינע ווינשע, וועו זיי זיינען נור ניט געפּעהרליך פאר דיין געזונד. איך קען ניט און ווייל ניט, דו זאָלסט פּאָהרען איבער'ן ים. וועו דו טהוסט דאָס, פּאָהר איך קיין עגיפּטען. איך ווייל צוליעב דיר דעם זומער אויף 6 טעג נאָך האַמבורג קומען". זיין וואָרט האָט דער דיכטער ניט געקענט האַלטען. ער האָט ניט וועניגער פאר דער מוטער געבענקט נאָך איהר. אין זיין געדיכט „די נאַכט־געדאנקען" קלאָגט ער, ווי ער קען ביי נאַכט ניט שלאָפען, וועו ער דערמאָהנט זיך אָן דייטשלאנד; ער מוז דאן ווייניגען וועגען זיין מוטער, וועלכע ער האָט ניט געזעהען 12 יאהר. די אלטע פרוי האָט איהם אזוי ליעב, און ער דערקענט נאָך איהר האַנדשריפט, אז איהר האַנד ציטערט, וועו זי שרייבט צום זוהן. „דייטשלאַנד וועט נאָך לאַנג עקזיסטירען, אויב מיין מוטער אָבער וועט לאַנג לעבען, ווער וויים?"

דער מוטער'ס און דער שוועסטער'ס בריעף האָבען מיר ליידער ניט. דער דיכטער, פּאר וועלכען די בריעף זיינען געווען הייליג, האָט זיי פערברענט, ניט וועלענדיג, אז די קריטיק זאָל זיך מיט זיי בעזוצען. היינע'ס בריעף צו דער מוטער און דער שוועסטער האָבען מיר יע. אויף אייניגע פון זיי וועלען מיר זיך אבשטעלען. זיי זיינען זעהר כאַראקטעריסטיש פאר היינע'ס בע־ ציהונגען צו די צוויי פרויען. אזוי שרייבט ער צו דער מוטער אין 1843:

„דיין שרייבען האָב איך ערהאַלטען, און איך דאנק דיר פאר די בעווייזע פון דיין מוטער־ ליעבע, וואם דו לאָזט מיך פיהלען ביי יעדער גע־ לעגענהייט; ווייל עס זיינען דאָ אויף דער וועלט אזוי פיעל שלעכטע מענשען, ווייל פאר מיין גוטסקייט, וואם איך טהו, בעצאָהלט מען מיט אונדאנקבארקייט, ווייל איך געפּין זיך אָפּט אין א שלעכטער שטימונג, איז פאר מיר א גרוי־ סע טרייסט, וואָם איך האָב אזא וואויליע מוטער".

צו דער שוועסטער שרייבט ער אין 1842 יאהר: „איך מוז דיר דאנקען פאר דיין טייע־ רען און גייסטרייכען בריעף. דו ביזט א פראכט־ פוליע פּערזאן. דו ווייסט, איך מאַך זעלטען קאָמפּליימענטען, אָבער דו, ליעבע לאָטע, פער־ דיענסט א גאנצען בארג. שרייב מיר אָפּט. דו ווייסט ניט, ווי דו מאכסט מיך פרעהליך און גליקליך! איך בין נייגיעריג, אויב דיין עלטע־ רע טאָכטער איז צו דיר עהנליך? אפשר האָט

זי דעם ווייכען כאראקטער פון איהר באבען?"

שארלאטע האט נעצאהלט דעם ברודער מיט דער זעלבער ליעבע — זי האט געליעבט ביז מסירת נפש—איהם, זיין גייסט און יעדע שורה, וואס איז ארויס פון זיין פערער, און זי האט עם בעוויעזען. איינמאל איז אין האמבורג אויס־געבראכען א גרויסער פייער. ביי דער מוטער זיינען געווען בעהאלטען דעם דיכטער'ס מאנו־סקריפטען. דער פייער איז געווען אין יענעם קווארטאל. שארלאטע לויפט אהין; די מוטער איז דאן ביי איהר, אבער זי האט מורא, די מא־נוסקריפטען זאלען ניט פערברענט ווערען. זי געהט אריין אין הויז, וואו עם שטעהען צוויי מענער און ראבעווען. זי געפינט אין זיך גענוג מוטה און בעט די גנבים צו עפענען א קאסטען.

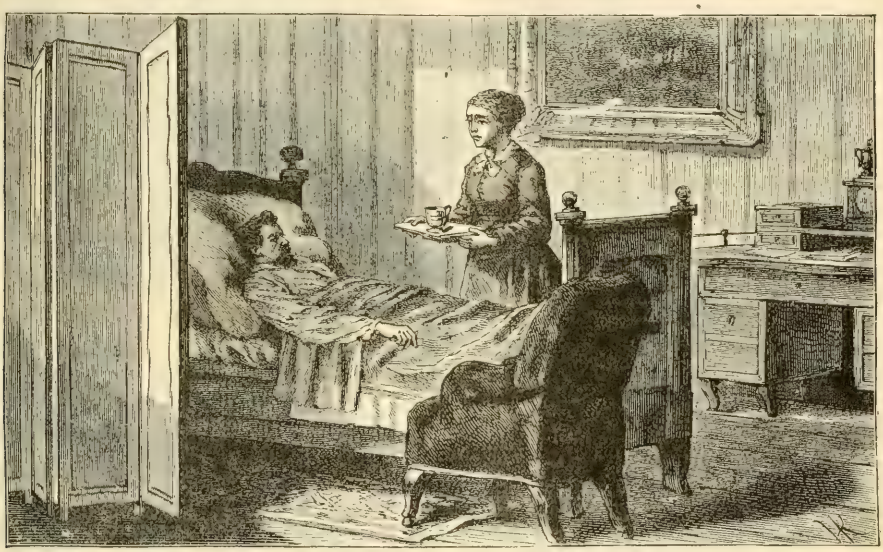

היינע אויפ'ן קראנקען־בעט

זיי טהוען דאס, מיינענדיג אז דארט געפינט זיך רייכטהום. דערזעהענדיג פאפיערען, טראגען זיי זיך אב. לאטע נעהמט די מאנוסקריפטען און לויפט מיט זיי. דער פייער פערשפרייט זיך. זי לויפט, האלטענדיג שטארק צוגעדריקט די פא־פיערען. אבער פון גרויס אנשטרענגונג און פון שטיקענדען רויך, חלש'ט זי אין מיטען גאס. וועז זי קומט צו זיך, געפינט זי ניט די פאפירען.

דער פערלוסט פון דיעזע מאנוסקריפטען איז א גרויסער שאד פאר דער ליטעראטור, איבער־הויפט אבער פאר אונז אידען. עס איז פער־פאלען געווארען דער ראמאן „רבי פאן באכא־ראך", א ראמאן פון דעם אידישען לעבען אין מיטעלאלטער. מיר האבען נאר פון דעם א פראכטפולען פראגמענט.

ביי דער מוטער צוגאסט איז דער פאעט זאך. וועז איך וועל דיך ניט מעהר האבען, וועל איך לייכטער קענען שטארבען. שארלאטע האט איהר מאן און קינדער. מיין פרוי האט א צו גלייקליכע נאטור, זי זאל מיך קענען לאנג בע־קלאגען.

אייניגע מאנאט פאר היינע'ס טויט איז זיין שוועסטער געפאהרען צו איהם צו גאסט. זי דערצעהלט: „זיין פרייד, וואס ער זעהט מיך, איז געווען אונבעשרייבליך. ביז שפעט אין אוועגד פלעג איך מוזען מיט איהם זיצען. יעדע נאכט פלעגט ער האבען אנפעלע. וועז איך פלעג לענגען מיין האנד אויף זיין שטערען, פלעגט איהם מאמענטאל ווערען לייכטער. מיין ברודער פלעגט זאגען, אז איך בעזיץ א זעלטענע מאג־נעטישע קראפט, וועלכע ער פיהלט אפילו וועז איך טרעט אריין שטיל אין זיין צימער".

היינע איז געשטארבען אין גרויסע ליידען

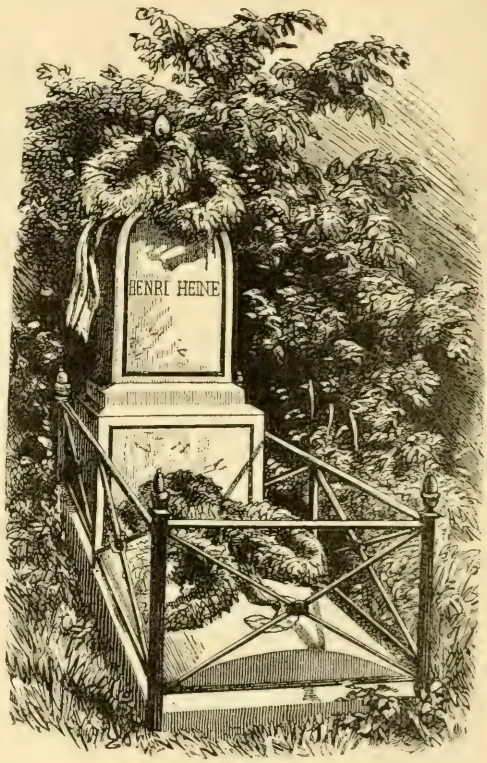

היינע׳ס קבר אין פּאריז

דעם 17טען פעברואר, 1856טען יאָהר. די מו־טער האָט זיין טויט אַוועקגעלעגט אין בעט. איהר געזונטער אָרגאַניזם האָט אָבער אויסגע־האַלטען דעם מאַראַלישען קלאַפּ, און זי האָט מיט 3 יאָהר איבערגעלעבט איהר גרויסען זוהן. זי איז געשטאָרבען אין האַמבורג, בעווײַנט פון איהר פאַמיליע און היינע׳ס פערעהרער; זיי זיי־נען געקומען אָבגעבען די לעצטע עהרע דער פרוי, וועלכע זיי האָבען אַזוי גוט געקענט פון דעם דיכטער׳ס ליעדער.

היינע׳ס שוועסטער האָט איבערגעלעבט איהר ברודער אויף גאַנצע 33 יאָהר. הונדערט יאָהר האָט זי געלעבט. 31 יאָהר נאָך דעם דיכטער׳ס טויט געהען צו איינמאָל אין דער פריה צו איהר הויז צוויי פרויען. זיי קלינגען שטארק. „ווער איז דאָ, די ווירטספרוי? — פרעגט א שטימע. „ניין". „ווער זשע?" — „די קייזערין פון עסטרייך!" די קייזערין, היינע׳ס פערעהרערין, איז נעקומען צו זיין שוועסטער נאָכפרעגען זיך וועגען זיין לעבען. היינע איז נעווען איהר ליעב־לינגס־פּאָעט. זי האָט פיעל מיה אַוועקגעלעגט צו שטעלען דעם פּאָעט א דענקמאָל אין זיין גע־בורטסשטאָדט, דיסעלדאָרף. וועז דאָס האָט זיך איהר ניט איינגעגעבען, האָט זי איהם דעם דענקמאָל געשטעלט אין איהר אייגענעם פּאַלאַץ, אין איטאַליען. אין א גרויסאַרטיגער געגענד שטעהט היינע׳ס דענקמאָל. דער פּאָעט זיצט מיט׳ן געזיכט צום ים, — צום ים, וועמעס שעהנסטער דיכטער ער איז אין דער וועלט־ליטעראטור; צום ים, וועלכען ער האָט ליעב געהאַט ווי זיין אייגענעם לעבען.

נאָך דער קייזערין האָט זיך דער עולם אָנ־געהויבען שיטען צו היינע׳ס שוועסטער. היינע׳ס ביאָגראַף, דער אידישער ליטעראטור־היסטאָרי־קער קאַרפּעלעס, איז געווען ביי איהר א קורצע צייט פּאַר איהר טויט. ער דערצעהלט: „זי געהט דורך די צימער גראַציעז, פלינקער פּאַר אן אַנדער יונגער מיידעל. וועז זי פערטיעפט זיך אין עראינערונגען, גלאַנצען איהרע אויגען מיט א יונגען פייער. זי האָט אין זיך עפּעס פון דעם ברודער׳ס סאַרקאַזם און שארפען ווּיץ". די אַלטע פלעגט ענטציקען איהרע געסט מיט איהר לעבעדיגען גייסט; זי האָט געוואוסט אַליין, וואָס עס טהוט זיך אין דער ליטעראטור און אין דער פּאָליטיק.

זי איז געשטאָרבען דעם 17טען אָקטאָבער, 1899טען יאָהר, אין האַמבורג. איינינג מאַנאַט נאָך איהר טויט האָט די ציוויליזירטע וועלט געפייערט דעם 100־יאָהרינען געבורטסטאָג פון דעם גרויסען דיכטער, פון איהר ברודער, איהר פרײַנד און איהר חבר.

היינע׳ס דענקמאָל אין ניו יאָרק

ב. גאָרין:

די געשיכטע פון אידישען טהעאטער

Copyright by B. Gorin

מענדעלי מוכר ספרים אלם דראַמאַטורג. — די בראָדער זינגער.

א חוץ עטינגער, אקסענפעלד, גאָטלאָבער האָבען נאָך אַנדערע געשריעבען טהעאטער שטיקער, איידער גאָלדפאַדען האָט געלעגט דעם ווינקעל־שטיין צום בנין פון דעם אידישען טהעאטער. אין די פערציגער און אין אָנהויב זיבעציגער יאָהרען פון דעם לעצטען יאָהרהונדערט האָבען זיך געדרוקט נאָך אַנדערע אידישע שטיקער. עם ווייזט אויס אז אין יענער צייט

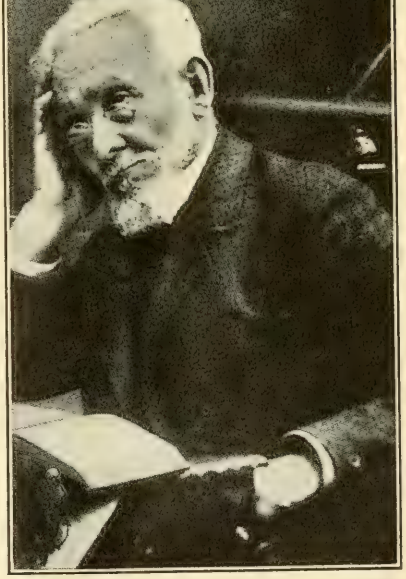

ש. י. אבראַמאָוויטש

האָט זיך אויף זיי בעויעזען א פאָדערונג. מיר האָבען געזעהן אין א פריהערדיגען ארטיקעל ווי שווער עס איז געווען פאר די אידישע דראַמאַטורגען אין רוסלאַנד צו דערווייזען, אז זייערע דראַמען זאָלען געדרוקט ווערען, און צעהנדליגע יאָהרען האָבען זיי זיך אָבגעהאַלטען מיט זייערע פיעסען און עס האָט זיך ניט געפונגען קיין בעלן אַרויסצוגעבען זיי. און ווען „סערקעלע" און דער „ערשטער אידישער רעקרוט", זיינען ענדליך ארויסגעגעבען געוואָרען אין סאַמע אָנהויב פון די זעכציגער יאָהרען, האָבען זיי זיך אלץ ניט געדרוקט אין רוסלאַנד. „סערקעלע" איז ארויסגעגעבען געוואָרען אין 1861 אין יאָהאַנניסבורג, דער „ערשטער אידישער רעקרוט" האָט זיך געדרוקט אין 1862 אין לייפציג. נור ווי עס ווייזט אויס האָט זיך דאַמאָלס געוויעזען א גרויסע פאָדערונג אויף א געדרוקטע דראַמאַטישע ליטעראַטור, ווייל באלד הויבען זיך אָן צו ווייזען ניט נור אָריגינעלע נור אויך בעארבייטע. אזוי האָט זיך אין 1866 אָבגעדרוקט „ר' חיימל דער קצין", איין טהעאטער אין 4 אקטען, בעארבייטעט נאָך ק... און אין 1868 „רחל'ע די זינגערין" איין טהעאטער אין 4 אקטען, בעארבייטעט נאָך ס. און ר. ק.

ביידע שטיקער זיינען איבערגעמאכט פון גוי'אישע נאַרישע פיעסען און האָבען קיין שום ווערטה ניט, קיין דראַמאַטישען און ניט קיין ליטעראַרישען. דער בעארבייטער איז געווען י. ב. פאַלקאָוויטש, און וואָס האָט איהם געטרייבען צו אזא ארבייט, ווען עס איז ניט געווען קיין האָפנונג צו שטעלען זיי אויף א ביהנע, איז אונפערשטענדליך.

אין 1874 האָט זיך אין ווילנא אָבגעדרוקט א שטיק מיט'ן נאָמען „די ווייבערשע קניפלאָך", איין טהעאטער־שפיעל אין 5 אקטען פון ל. לעווינזאָן. אין דעם זעלביגען יאָהר האָט זיך אויך געדרוקט „מכירת יוסף" פון אליקום צונזער. דאָס דאָזיגע פורים־שפיעל איז דאָס בעסטע פון דעם מין.

פון די אלע וואָס האָבען געשריעבען דראַמען אין די זעכציגער יאָהרען, פערדיענט ספעציעל דערמאָנט צו ווערען אונזער זיידע ש. י. אבראַמאָוויטש. אין 1869 איז ערשיענען זיין „טאקסע". זי איז איינגעטהיילט אין פינף אקטען, און יעדער אקט אין סצענען, נור דאָס איז ניט קיין דראַמע. דאָ איז נור גענומען די דראַמאַטישע פאָרם, אָבער דער אינהאַלט איז ניט קיין דראַמאַטישער. דאָ זיינען פארהאַנען מאָנאָלאָגען און דיאָלאָגען און ווייטער גאָר ניט. די שארפע סאטירע וואָס שפריצט פון אב־

ראַמאָוויטשעס פּעדער האָט זיך געפּאַסט פּאר א קאָמעדיע. דער ענין פון דער „טאַקסע" איז נעווען אזא וואָס האָט זיך ממש געבעטען פּאר סאַטירע אָדער הומאָר. דערפון האָט געקאָנט ארויסקומען א אידישער „רעוויזאָר". אָבער ש. י. אבראַמאָוויטש האָט אויפגעפּאַסט דעם ענין פון זעהר א טראַגישען שטאַנדפּונקט, און דער ענין איז צו וואָבעדיג פּאר טראַגעדיע.

דער אינהאַלט פון דער „טאַקסע" איז, ווי אזוי בעל־טובות פיהרען א שטאָדט פּאר דער נאָז, שינדען די הויט פון די אריסע מיט דער טאַקסע אויף פּלייש און ליכט און לעגען דאָס געלד צו זיך אין קעשענע. און די פּאָר שרייער וואָס קאָנען ניט צוזעהען די גרויסע עולות מוזען אנשוויגען ווערען. איינעם זעצט מען אריין אין תפיסה, און דער צווייטער גיט א מאָך מיט דער האַנד און פערלאָזט די שטאָדט.

די געשטאַלטען פון די פּאַרשוינען זיינען ניט ארויסגעבראַכט בולט. אַלע בעלי־טובות, אויסער איינעם, האָבען איין פּנים, און אַלע קבצנים האָבען איין פּנים. די ערשטע זיינען וועלף, שינדער, און די צווייטע זיינען שאָף.

דער גרויסער טאַלאָנט פון אבראַמאָוויטשען זעהט זיך לחלוטין ניט אָן אין דער „טאַקסע", נור זעלטען, זעלטען גיט א בליץ א פונק, אָבער די פונקען זיינען אזוי וועניג — אז זיי זעהען זיך כמעט ניט אָן.

אינטערעסאַנטע טיפּען האָבען געקאָנט ארויסקומען ר' אהרן קנעכטבאַרג און רבי איזיק זאַאיקע. דער ערשטער איז א ניט־גערַאַטענער קאַלעפּעל, און דער צווייטער איז אן עהרליכער איד, וואָס קאָן קיין עולה ניט פערשווייגען. אָבער זייערע געשטאַלטען זיינען נור אָנגעוואָרפען און ניט אויסגעאַרבייט.

די פּאָזיטיווע פּאַרשוינען פון דער „טאַקסע" זיינען שלמה אנקער און גדליה פינקהאָלף. זיי זיינען די פּאַרשוינען וואָס די השכלה האָט ארויסגעשטעלט צו בעקעמפּען די אלטע אָרדנונג אין דעם אידישען תחום און אוועקשטעלען דאָס אידישע לעבען אויף נייע געזונטע יסודות. שלמה אנקער איז א דיכטער וועלכער נעהמט זיך אזוי צום הארצען דעם טרויעריגען אידישען גורל, אז ער צורייסט זיינע שירים, וויל וועז די אידען זיינען אין א צרה דאַרף מען קיין קיין שירים ניט זינגען. גדליה פינקהאָלף איז א רב, דאָס הייסט א קאָזאַנער רב. זיי ביידע טרעטען ארויס אין קאַמפּף מיט די אַלע וועלף און שינדער, נור אידער דער קאַמפּף דערוואַרעמט זיך, אנטלויפט פינקהאָלף קיין פּעטערבורג און שטודירט אויס דאָקטאָר און מאכט זיך א פיינע קאריערע. שלמה אָנקער ענדיגט אויף דערמיט, וואָס ער פערלאָזט די שטאָדט, וואו ער האָט געקעמפּפט מיט די בעלי־טובות.

לויט שלמה אנקער וועלט געשיכדערט אין דער „טאַקסע", איז ער דער העלד, און הגם ער איז א העלד וואָס אנטלויפט פון שלאַכט־פעלד, דאַרף דאָס איהם צו קיין גנאי ניט געראַכענט ווערען. ער אנטלויפט ניט דערפאַר, וואָס ער האָט מורא, נור דערפאַר וואָס ער זעהט אין, אז זיין קאמפף איז אן אומזיסטער. אלע יענע פאר וועמען ער אָפּפערט זיינע כוחות, זיין ענערגיע, זיינע בעסטע יאָהרען, זיינען גרייט די ערשטע אויף איהם צו וואַרפען מיט שטיינער.

דאָס איז דער גרימצאָרן פון דעם משכיל, וועלכער איז געקומען מיט א בריטען הארצען, מיט גוטע מחשבות, מיט א וואַרעמען וואונש צו העלפען זיינע פינסטערע אָרימע ברידער און יענע, אנשטאָט א דאנק, האָבען זיך געשטעלט קוממיות. שפּעטער אין דער „קליאָטשע" האָט ער א סך א וווייטערען בליק און ער איז פיעל טיפער אריינגעדרונגען אין דער פסיכאָלאָגיע פון דער אידישער מאסע.

די העלדישקייט פון שלמה אנקער איז געווען דער אמת'ער אויסדרוק פון דער השכלה אין יענער צייט, נור אבראַמאָוויטש האָט זיך אפילו דאָמאָלט אויפגעהויבען א סך העכער פון זיינע חברים די משכילים, וויל אויב עמיצער איז דאָרטען העלדיש, איז דאָס זיכער קיין אנדערער, ווי דער פרומער איד, ר' אייזיק זאַאיקע. עס איז אמת, אז זיין קאמפף איז א גראָשענער, ער פיהרט א מלחמה מיט די שטאָדט בעלי־טובות, אז מען זאָל שעכטען גאַלגאַנסקע היהנער. די בעלי־טובות זיינען געגען גאַלגאַנסקע היהנער, און דער רב האָט זיך געמאַטערט ארויסצופּול'ען, אז גאַלגאַנסקע עופות זיינען פון דעם מין אָדלער און דעריבער טרפה, און אייזיק זאַאיקע האָט פערזעצט זיין שבת'דיגען בגד און איז אביסעל געפאָהרען און אביסעל געגאַנגען צופוס, ביז ער האָט דערקאַכען נאָך לעמבערג און געקאָגען דעם „מפרשי הים" און דאָרטען שוואַרץ אויף וויים געפונען, אז גאַלגאַנסקע היהנער זיינען כשר'ע עופות. און וועז די בעלי טובות קאָנען לענגער פון איהם ניט אויסהאַלטען און מען פּאקט איהם אריין אין תפיסה און מען באָט איהם אָן געלד, ער זאָל האַלטען זיין מויל פערמאַכט, שיקט ער דורך זיין ווייב זאָגען זיי:

„אייזיק נעריסט אייך פון אסטראָג! אייזיק וויל זיך ניט פערקויפען! אייזיק וויל שטאַרבען מיט דעם אמת! אייזיק וויל זיין די כפּרה פאר די אונגליקליכע נעבאך און קומען אויף יענער וועלט ריין! אייזיק וועט דאָרטען זוכען א סוד, א ספּראָווע, אויב עס וועט איהם ניט גראָטען צו בעפּינען עם אויף דער וועלט"...

אייזיק האָט שטאַרקע איבערצייגונגען און ער איז גרייט מקריב צו זיין זיין לעבען פאר זיי, און דערין בעשטעהט די אמת'ע העלדישקייט.

וועגען אבראַמאָוויטש'ס שפּראַך פּערשפּאַרט מען צו רעדען: אין דער „טאַקסע" ווערט געברויכט די זעלביגע שפּראַך ווי אין

זיינע אנדערע ווערק. שלמה אנקער און נדליה פינקהאלץ רעדען דעם אמת'ן אידישען אידיש.

עס איז אויך כדאי צו בעמערקען, אז אב־ראמאוויטש רופט ניט די „טאקסע" דראמע, אדער שוישפיעל, אדער טהעאטער שפיעל. ער רעדט וועגען דער „טאקסע" — ווי וועגען אן אמת'ע „מעשה", וואס איז פערלאפען אין גלופסק.

שפעטער האט אבראמאוויטש אן אנדער דראמע, נור וועגען דעם וועלען מיר רעדען וועז מיר וועלען קומען צו גאלדפאדען'ס עפאכע.

מיר זעהען אויף אזא אופן, אז א דראמא־טישע ליטעראטור איז שוין געווען, איידער גאלדפאדען האט געעפענט א טהעאטער, און וועז גאלדפאדען האט זיך בעוויעזען, איז שוין נעווען פארטיג א גאנצער אידישער רעפער־טואר.

די בראדער זינגער.

פון די פריהערדיגע ארטיקלען האבען מיר געזעהן — אז ניט נור האבען אידישע שרייבער אין רוסלאנד געשאפען פיעסען פון די ערשטע פאר צענדליג יאהרען פון דעם לעצטען יאהר־הונדערט, נור אויך פון צייט צו צייט זיינען געמאכט געווארען פערזוכען צו שפיעלען אי־דישע שטיקער אין א טהעאטער. אזא פערזוך איז געמאכט געווארען אין די דרייסיגער יאהרען, און אין אנהויב פון די פערציגער יאהרען איז ער ניט געלונגען; אזא פערזוך איז געמאכט געווארען אין די פופציגער יאהרען אין בערדיטשעוו און ער איז זעהר גוט געלונגען. אבער דאס האט דירעקט ניט געפיהרט צו דער גרינדונג פון דעם ערשטען שטענדיגען אידישען טהעאטער. ניט דירעקט האט דאס געווירקט צו שאפען א פאדערונג אויף אן אונטערהאלטונג, וואס האט געהאט א שייכות מיט טהעאטער.

אין די פופציגער יאהרען האט זיך בעווי־זען א נייער מין אונטערהאלטונג צווישען אי־דען, אן אונטערהאלטונג וואס האט נור געקאנט געמאלט זיין, וועז די שול און דער בית־המדרש און די קלויז האבען אויפגעהערט צו פערשפרייי־טען זייער גייסטיגע השפעה אויף א געווישען טהייל אידען. עס האבען זיך בעוויעזען, די אזוי גערופענע, „בראדער זינגער". מיט'ן נא־מען „בראדער זינגער" ווערט ניט געמיינט א בעשטימטע פערזאן אדער א בעשטימטע קאמ־פאניע, דאס איז א כלל־נאמען פאר די זינגער, וואס קענען אונטערהאלטען אידען מיט זייערע ליעדער און פרימיטיווע פארשטעלונגען אין די פופציגער, זעכציגער און זיבעציגער יאהרען, ביז גאלדפאדען האט זיך בעוויעזען, און וואס האט נעשטאמט פון בראד.

דאס זיינען געווען פראפעסיאנעלע זינגער, וואס האבען מיט חזנות נאר ניט נעהאט צו טהאן. זיי פלעגען זינגען אין לאקאלען, וואו

דער עולם איז נעוועסען פאר א נלאז וויין און משמח נעווען זיך. זיי האבען נעזונגען פערשיע־דענע לידעלעך, וואס האבען נעהאט א קאפע־שאנטאן כאראקטער, מיט דער מיסיק און תנועות, ווי אזעלכע ליעדלאך ווערען געווענה־ליך בענלייט אין א קאפע שאנטאן.

דער ערשטער פון די „בראדער זינגער" איז געווען יאקאווקע מיט א קאמפאניע פון דרייי אדער פיער פערזאן. ער איז געווען א כא־פער יונג און וועז מען האט איהם אבגענעבען פאר א סאלדאט, האט ער נעדיענט אין וויען. דארטען האט ער געזעהן דייטשע קאפע שאנ־טאנען און איהם איז איינגעפאלען, אז דערפון קען מען מאכען א פרנסה ביי אידען. א שטימע האט ער געהאט א גוטע, ער האט אויך געקאנט אליין פערפאסען ליעדלאך, און וועז ער האט זיך צוריקגעקהרט פון דיענסט, האט ער צו־זאמענגעשטעלט א קליינע קאמפאניע און זיי האבען נעזונגען אין לאקאלען.

שפעטער האט זיך בעוויעזען אפרים בראד־דער, ער איז נעווען מעהר אינטעליגענט. ער איז פריהער נעווען א בעל תפילה און האט נע־האט א גוטע שטימע. ער האט צוזאמענגע־שטעלט א קליינע קאמפאניע און האט אונטער־נעהאלטען דעם עולם מיט ליעדלאך, וואס הא־בען נעדארפט שילדערן דאס חסידישע לעבען. עס פערשטעהט זיך, אז די ליעדער זיינען בע־גלייט נעווארען מיט חסידישע האוואיעם און תנועות.

נאך שפעטער, ביים סוף אכציגער יאה־רען, האט זיך בעוויעזען משה קאפ, וועלכער האט נעהאט מעהר ערפאלג ווי אלע. ער פלענט זיך אקאמפאנירען אויף א הארמאניק. אין זיין קאמפאניע איז נעווען משה טייף, וועלכער איז שפעטער נעווען איינער פון די ערשטע אקטי־ארען און וועלכען איך וועל שפעטער דערמא־נען.

וואס נעהנטער צו די זיבעציגער יאהרען אלץ גרעסער איז נעווארען די צאהל פון אזעל־כע זינגער קאמפאניעס און זיי האבען זיך פער־שפרייט איבער גאליציען, רומענין און פון דארט קיין רוסלאנד. וואס ווייטער בעקומט די דאזיגע אונטערהאלטונג מעהר א פנים פון א פארשטעלונג. עס איז שוין ניט נענוג צו בע־גלייטען די ליעדלאך מיט תנועות און האווא־יעם. מען דארף שוין די ליעדלאך איינפלעכטען אין פראזע און עס זאל אויסקומען עפעס א היתר צום ליעדעל. די זינגער טרעטען ניט ארויס פאר'ן עולם ווי זיי שטעהען און נעהען, און האבען בעזונדערע מלבושים וואס זאלען פאסען צום כאראקטער פון דעם ליעדעל. האט דאס ליעדעל צו טהאן מיט חסידיזם, טהוט זיך אן דער זינגער ווי א חסיד, אין א לאנגער אט־לעסענע קאפאטע מיט א נארטעל, מיט א טלית קטן, מיט שיבעלאך און לאנגע זאקען. דערצו

פאָדערט זיך אויך א שטרייקע מיט א געווי־סען סאָרט פּאות, וואָס מען קען זעהן נור אויף דער ביהנע, מסתמא דערפאר וואָס אזוי געהען די חסידים אין גאַליציען און וואָס די אבי־אבות פון די זינגער זיינען געווען ברסלבער. האָט א ליעדל׳ געהאָט צו טהאָן מיט א דייטש, האָט זיך דער זינגער אריינגעווארפען אין א לאנגע פּאָר הויזען, קורצען רעקל׳ און געפּוצטע שיך. דערצו האָט מען שוין אויך געדאַרפט אביסעל גרימירען זיך, אלץ אויף א פּרימיטי־וועז אופן. ער פערשטעהט זיך, אז די זינגער זיינען נאָך ניט דערוואָקסען צו אזא הרחבה, אז זיי זאָלען האָבען דער האַנד שמינקע און א פּענזל׳ און פּודרע און א פּאַרוקמאַכער. אין אָב־געבראַנטע שוועבעלע איז געווען איבערגענוג צו מאכען שוואַרצע פּאַסען אויפ׳ן פּנים, און א רויט שטיקל׳ פּאַפּיער, אין וועלכען מען וויי־קעלט איין צוקערקעס, איז געווען די והיתר אָנצופּאַרבען א פּנים רויט.

ווי שוין געזאָגט, איז פּאר די ערשטע זינגער געווען נענוג צו בעגלייטען זייערע ליעד־קאָף מיט תנועות און האַוואיעס און שפּעטער איז שוין געוואָרען נויטהיג צו געבען די זינגער א פּתחון־פּה ארויסצוטרעטען מיט א ליעד, כדי עס זאָל ניט אויסקומען, אז מען שטעלט זיך אַוועק זינגען סתם אין דער וועלט אַריין. דאָס האָט מען דערוויזען דערמיט, וואָס די זינגער האָבען געהרעט אָדער פּאַרגעשטעלט עפּעס אזוינס וואָס האָט געהאט צו טהאָן מיט דעם ענין פון דעם ליעדל׳, און נאכדעם אז מען האָט דערצו צוגעפּיהרט ווי געהעריג איז, איז מען ארויס מיט׳ן ליעד.

אָט זיינען א פּאָר ביישפּיעלע פון די פּרימיטיוע פּאַרשטעלונגען, וואָס זיינען געגע־בען געווארען אין די וויין־קעלערען אין רומע־ניען און אין רוסלאַנד איידער גאָלדפּאַדען האָט זיך בעווייזען אויף דער ביהנע.

„דער גנב" איז א ליעד, וואָס איז געשריע־בען געווארען פון דעם בעוואוסטען פּאָלקס־דיכטער וועלווע׳ זבארזשער (עהרענקראנץ). א קאָמפּאניע זינגער האָבען געזומען דאָס ליעד און צוגעגעבען דערצו א סצענקע. א איד זיצט אויפ׳ן בעט און לייענט קריאת־שמע און וועט ער לעגט זיך שלאָפען, קומט אריין א גנב דורך׳ן פענסטער און פּאקט אין זאכען. דער איד כאפּט זיך אויף פון דעם געשריי און מאכט א גוואלד. דער גנב אנטלויפט, נור מען כאפּט איהם און וועט דער פּאָליסמאן פיהרט איהם אריין צוריק אין שטוב, שטעלט זיך דער גנב זינגען דאָס ליעד: „דער גנב".

„דער וכוח צווישען חסיד און דייטש" איז אייגע פון יענע ליעדער, וואָס זיינען געשאפען געווארען אין א גרויסער צאָהל׳ אין דער צייט פון השכלה. די זעלביגע קאָמפּאניע, וואָס האָט „פערזיינגערט" דעם „גנב" האָט דאָס זעלביגע געטהאָן מיט׳ן וכוח. עם וועלט פּאַרגעשטעלט, ווי א מלמד לערענט מיט א אינגעל׳ אין חדר און כאפּט זיך אז עס איז שוין צייט צו געהן דאוונען. ער געהט ארום פון שטוב און ער קעהרט זיך באלד צוריק אלם דייטש. פון דעם שמועס מיט׳ן אינגעל׳ ווייזט זיך ארויס, אז דער דייטש איז דעם מלמד׳ס א ברודער. ער איז מיט יאָהרען צוריק אוועקגעפאָהרען שטודי־רען און האָט זיך יעצט צוריקגעקעהרט אהיים. ער ערקלערט דעם אינגעל׳ די גרונדלאגען פון השכלה און לעגט חסידות אין דר׳ערד אריין. עס פערשטעהט זיך, אז ער רעדט דייטש, און דער אינגעל׳ פערשטעהט ניט א וואָרט, און אז ער איז פּאַרטיג מיט׳ן רעדען הויבט ער אָן צו זינ־גען א ליעד און דער אינגעל׳ ענטפערט איהם, און עס קומט ארויס א מין הועט.

די „פּראָזע", אָדער די ווערטער וואָס די זינגער האָבען גערעדט, איידער זיי זיינען צו־געקומען צום ליעד, איז ניט געווען קיין געשרי־בענע, דאָס האָבען די זינגער אליין פערפאַסט און האָבען עס גערעדט בעל׳ פּה. זיי האָבען גע־קאָנט בייטען די ווערטער, צוגעבען המצאות און טהאָן וואָס זיי האָבען געוואָלט.

דער עיקר בייַ אזא מין פּאַרשטעלונג זיי־נען געווען די ליעדער, און עס איז מערקווירדיג, הגם זייער מקור איז געווען א קאָפע שאַנטאַן זינגען, זיינען זיי אין יענע צייטען וועיט ניט געווען קיין קאָפע שאַנטאַנישע. די דאָזיגע ליעדער האָבען מיט זייער כאראקטער, מיט זייער גייסט, מיט זייער אינהאַלט אין נאנצען זיך אונטערשיידעט פון די ליעדלאָך, וואָס זיי־נען שפּעטער איינגעפּיהרט געווארען אין טהע־אטער אין אמעריקא. דאָס רוב ליעדער זיינען געווען פון א העכערען סאָרט. זיי זיינען געווען נעשריעבען פון וועלווע׳ זבארזשער, אליקום צונזער און אין אָנהויב פון די זיבעציגער יאָהרען פון גאָלדפּאַדען און לינעצקי. גאָלד־פאדענס ליעדער זיינען געזונגען געווארען אין רוסלאַנד, רומענין און גאליציען א סך פריהער, ווי ער האָט עפּעס געהאט צו טהאָן מיט טהע־אטער, און דער עולם האָט פון זיי געלעקט די פינגער. קאָפע שאַנטאַנישע זיינען מייסטענס געווען די דועטען.

פון די זינגער זיינען ניט נור די „ברא־דער" געווען מפורסמים. יעדע געזונד האָט גע־האָט איהרע סטארס. אין רוסלאַנד זיינען אין אָנהויב פון די זיבעציגער יאָהרען געווען די מפורסמים גראַדנער און פינקל׳. זייער הויפּט מקום מנוחה איז געווען אין אדעס און זיי האָ־בען עזונגען דאָרטען אין די וויין־קעלערען.

אין אדעס האָט שטארק אויסגענומען דאָס ליעד „דאָס אדעסער ווייבל׳". ווי אלע ליעדער פון דעם סאָרט אין יענער צייט, איז דאָס „אדע־סער ווייבל׳" געווען פערזעהן מיט פּראָזע, וואָס האָט נעדאַרפט רעכט מאכען דאָס זינגען. אין דער „אדעסער ווייבל׳" קומען אריין דריי פּער־זאָן. א חסיד, א דייטש, א לעהרער און א פּרוי.

עם איז פערשפּאָרט צו זאָגען, אז קיין פרויען האָבען דאמאָלט ניט געזונגען און ניט געשפּיעלט אין די לאָקאָלען. גראָדנער האָט זיך אָנגעטהאָן וויי א חסיד'ל, און פינקעל האָט זיך פערקליידט פאר א ווייבע'ל.

דער אינהאַלט פון „אדעסער ווייבע'ל" איז אזא:

א ווייבע'ל האָט געהאט א מאן א חסיד. ער איז געזעסען אין בית־המדרש און האָט געשבור'ט. א לעהרער איז אריינגעקומען. זי קלאָגט זיך פאר איהם, אז איהר מאן איז א לא יוצלח, א באנק־קוועטשער. דער מאן קומט און עם הויבט זיך אָן א קריעג צווישען איהם און איהר אין דער פאָרם פון א דועט:

ער. זאָג מיר, דו ווייבע'ל, דו שעהנע, דו פיינע,
וואָס זיינען דיר פערווייניט די אויגען דיינע?

זי. וואָס זאָל איך ניט ווייגען, אין דר' ערד ניט אריין,
איך האָב אזא חסיד, א פליאסקע א מאן.

אזוי זיינען געווען געבויעט אלע לויעדער, וואָס די זינגער האָבען געזינגען אין אָנהויב פון די זיעבעציגער יאָהרען, סיי אין רוסלאנד, סיי אין רומענין און סיי אין גאליציען. שטימען אלייין זיינען ניט געווען גענוג פאר די דאָזיגע לויעדער, די זינגער האָבען געדארפט קאָנען געבען א מין פאָרשטעלונג. וואָס לעבעדיגער אייר־נער האָט זיך אַרויסגעוויעזען אין אזא פאָר־שטעלונג, אלץ גרעסער איז געווארקסען זיין נאָמען צווישען די בעזוכער פון די ווייך־קעהלערען.

די פערשיעדענע קאָמפּאניעס, וואָס האָבען ארומגעווואָגעלט איבער די גרעסערע שטעדט אין רוסלאנד, רומענין האָבען געווויזען, אז עס האָט זיך שוין פאָרמירט א היבש פובליקום, וואָס לעקט די פינגער פון אזא מין אונטערנעה־מונג וואָס האָט א שייכות מיט א טהעאטער־פאָרשטעלונג, און צי טהעאטער איז געווען אין אידישען גייסט צי ניט, דער עולם האָט זיך שוין איבער אזעלבע פראגען ניט פערטראָכט און איז מיט א גרינגען הארצען געגאנגען זעהן און הערען די זינגער אין די ווייך־לאקאָלען.

אויך אזא אופן זעהען מיר, אז די נויטהי־גע שטיינער פאר א בנין פון א טהעאטער זיי־נען שוין געווען אָנגעגרייט און עם האָט זיך נור געפאדערט דער בוימייסטער, וואָס זאָל פערשטעהן, וואָס מען קאָן אויסבויען פון דעם גרייטען מאטעריאל.

זעלדע קניזשניק:

ליעדער

I

מיין מאן איז אין אמעריקא,
א זוהן איז אין באקו;
א צווייטער איז אין אפריקא,
א טאכטער — גאָט ווייס וואו!

פערשיקט איז זי, מיין פויגעלע,
פערטריבען פון איהר בוים,
און איך גיהה אום און חלום נאָר:
וואו איז, וואו איז מיין היים!

דער מאמע'ס הארץ איז אומעטום,
די נשמה רייסט און ציהט —
איך האָב, אוי, היימען גאָר א סך,
רוה אָבער האָב איך ניט!

II

און וועו דיין נשמה
אין קעלט האָט פערגליווערט,
א יאוש דיין הארץ האָט באוועבט,
זיי ווייסען, אז דאָס איז
דער גורל פון אלע,
וואָס האָבען צו ליבט דאָ געשטרעבט.

עם גרינען די דערנער
אין ווינטער אין קאלטען
און הויבען מיט שטאלץ אויף דעם קאָפּ;
פערלאָרען נאָר גיהען
די אויידעלסטע בלומען,
זיי שטאַרבען אין אסיען שוין אָפּ.

III

א, הייליגער בורא, שפּרייט אוים דיינע
פליגעל
און שיץ מיט דיין געטליכער מאכט
די וואַנדערער מיעדע, וואָס טראָגען זיך,
וואָגלען,
אויף אלערליי ים'ען פערשמאכט;

די שוועסטער און ברידער, די עלענדע גרים,
געיאָגט פון א מערדערשער האַנד,
וואָס שוויימען און שוויימען אין פרעמדע
מדינות,
און זוכען א היים און א לאַנד.

עס זאָל זיי דער הימעל בעהיטען, בעשיצען
פון אלע געפאָהרען אין וועג.
מיט זון און מיט בענשונג זאָל זיין זייער
שוויימען,
מיט גליק זייער קומען צום ברעג.

ש. ניגער:

געשפּרעכן וועגן דער נייער אידישער ליטעראטור

1.

ליטעראטור און קריעג.

די נייע אידישע ליטעראטור... עס וועקט אין מיר ספּקות דאָס וואָרט „נייע". איך האָב זי שוין געדאַרפט אפשר רופן א ל ט ע: איך קלייב זיך צו רעדען וועגן ווערק, וואָס זיינען ארויס נאָך פאר דער מלחמה; זיינען זיי דען ניט אלט, ניט אָבגעבאקען געוואָרען? מאכען דען די בלוטיגע שפורען פונ׳ם קריעג ניט קיין פּאָס, קיין גרענעץ צווישען דעם, וואָס פריהער איז געווען, פאר דער מלחמה, און דעם, וואָס עס וועט זיין דערנאָך? איך בין גרייט צו ענטפערן אי יאָ, אי ניין אויף דער דאָזיגער פראַגע, און איך הער, אזוי ווי צווישען מיינע געדאַנקען וואָלט פאָרגעקומען א מין אינוועניסטער דיאַלאָג.

א.

— האָט דער גאָט פון קריעג דען ניט אויפּגעמישט אינ׳ם פאָריגען יאָהר א ניי, גאָר א ניי בלאָט אינ׳ם בוך פון דער געשיכטע?

— געווויס.

— אָבער איז דען מעגליך, אז דאָס וואָס האָט אָנגעמאַכט אזא טומעל, אזא צערודערונג אין אלעמען׳ס לעבען, דאָס, וואָס האָט צעטרייסלט די יסודות פון דער פאָלקסווירטשאפט, פון דער פּאָליטיק, וואָס האָט אזוינע טיפּע און שווערע שינויים געמאַכט אין די בעציהונגען פון פאָלק און פאָלק, קלאַס און קלאַס, מענש און מענש — איז דען מעגליך, אז דאָס אלץ זאָל ניט צווינגען אונז ווארטען אויף עפּעס ניים און פרישס אויף פון דער ליטעראטור? איז דען מעגליך, אז די גייסטיגע פּראָדוקציע זאָל בלייבען די אייגענע, וואָס פריהער, וועלן אלץ ארום אין אַנדערש געוואָרען?

— צי איז אָבער א ל ץ ארום טאָקע אנדערש געוואָרען? וועלן אויבען איבער׳ן ים בלאָזען ווינטען, און שטורעמס שטורעמען, און דער אויבערפלאַך פונ׳ם וואַסער בויגט זיך און שווימט און שרייט מיט קולי־קולות ביז׳ן הימל — בלייבען דאן די אָבגרונטען אונטען ניט רוהיג, ווי געווען?

— יא, זיי בלייבען רוהיג.

— און די לעגענדארישע ים־קעניגין, וואָס זיצט דאָרט אויפ׳ן שטילען דעק און קלייבט און שנירט אויפ׳ן שנור די פּערל — שטעלט זי אָב איהר שטילע ארבייט. הערט זי אויף צו כישופ׳ען איהר כישוף, וועלן ערגעץ אויבען דאָרט טומעלט און רוישט?

— ניין?

— נון, איז די קונסט, די ליטעראטור דען ניט געגליכען צו אָט דער ים־קעניגין, וואָס זיצט דאָרט אונטען אין דער טיעפער טיעפּעניש פונ׳ם לעבען און קלייבט דאָרט די אייביגע פּערל פונ׳ם לעבענס־ים? אָדער זי איז געגליכען גאָר צו יענע אָרימע פויגלען, וואָס מיט זייערע פליגעלעך בעריהרען זיי נאָר דעם אויבערפלאַך פונ׳ם וואַסער? וואָס געהט איהר דען אָן, וואָס אויבען טוט זיך? וואָס אָרט איהר פאָר׳ן אויבערפלאַך, פאָר׳ן שוים פונ׳ם לעבען?

— אָבער דאָ שוימט ניט קיין וואַסער: עס גיסט זיך בלוט... און טרערען רינען; עס ווייַנען מאַמעס און קינדער...

— דער כוס פון טרערען איז קיינמאָל ניט לייַדיג געשטאַנען; און ער איז נאָך ניט פול... און בלוט? די ערד איז געוועהנט צו בלוט. שוין דעם ערשטען מענשען׳ס זוהן אויף דער ערד האָט דאָס בלוט פון זיין ברודער פאָרגאָסען.

— קין איז פארשאָלטען געוואָרען...

— און ער טוט דאָס זייניגע.

— שרייט דען ניט הבל׳ס בלוט פון דער ערד, וועלכע האָט עס אריינגעזויגען אין זיך?

— דאָס בלוט שרייט, אָבער די ערד שווייַגט: „און מאָרגען וועט די זון, ווי היינט, ווי נעכטען,
ווי אלע טאָג, א ליכטיגע ארויסגעהן
פון מזרח זייט, געמינערט ניט א האָר נישט,
און שאָ, און שטיל, און גלייך ווי נאָרנישט..."

די נאַטור האָט שוין ניט איינמאָל אונז „מיט מילדער האַנט געשענקט א צווילינג — א שחיטה מיט א פריהלינג; דער גאָרטען האָט געבליהט, די זון האָט געלויכטעט — און דער שוחט האָט ג׳ע׳שחט׳ען"... צוליעב דעם „שוחט" האָט נאָך דער פריהלינג קיינמאָל נישט אויפגעהערט צו בליהען און דער ווינטער צו רוהען אין זיין ווייסען רוה...

— אָבער עס בייטען זיך דאָך די צייטען?

— פאָר א ו נ ז בייטען זיי זיך, ניט פאר דער נאַטור. דור הולך ודור בא והארץ לעולם עומדת. נאָר דער מענש וויים פון דורות און נאָר ער האָט דער ערד געגעבען צייטען, תקופות, „געאָלאָגישע עפאָכעס"; זי וויים דערפון ניט; צי אזא תקופה, צי אן אנדערע, צי פאר א מלחמה, צי נאָך א מלחמה, — איהר איז

עס אלץ איינס, אט דער „גלייכגילטיגער נאטור".

— אבער דער קונסט איז ניט אלץ איינס: זי איז א מענשן־קינד, זי וויים פון טרויער און פרייד, פון נצחון און מפלה, פון האפענונג און יאוש. דער דיכטער שרייט פון וועהטאג און פון שרעק, וועו ער זעהט, אז „דער שוחט האט געשחט'ען" — און די זון האט געלויכטען...

— אבער ער הערט אויך דאן ניט אויף צו בעוואונדערן און צו בעזינגען אט די זון, אט דעם פריהלינג, אויב ער איז באמת א פאעט, אויב דער וועהטאג און דער שרעק האבען ניט אבגעטעמפט, נישט אבגעטויט אין איהם דעם חוש פון שענקייט, דאם געפיהל פון הארמאניע, די פעהיגקייט צו פארשטעהן די שטומע שפראך פון דער נאטור...

— און אויב יא? אויב דער בייזער לעבענס־געשריי, אויב די שטים פונ׳ם בלוט, וואם שרייט פון דער ערד ארויס, וועט אבנעמען דעם לשון ביים דיכטער, וועט איהם מאכען טויב צום האר־מאנישען געזאנג פון דער ערד, וואם איז אנגע־זאפט מיט בלוט, וועט איהם מאכען גלייכגילטיג צו דער „גלייכגילטיגער נאטור"? אויב אין דעם וועט בעשטעהן די וויזקונג פון דער נייער תקופה אויף דער קונסט?

— וועט עס זיין א ווירקונג ניט אויף דער קונסט, נאר אויף דעם פאקט פון איהר פאר־שווינדען. וועט עס הייסען, אז די קונסט איז ניט געוואקסן, ניט אז זי איז אן אנדערע געוואקס־רען. אהן נאטור איז ניטא קיין קונסט. אהן א פארשטאנד פאר דער נאטור איז ניטא קיין קונסט־פארשטאנד.

— מחמת די קונסט פאדערט פון דעם, וואם דיענט איהר, יענע רוהיגקייט און „גלייכגיל־טיגקייט", וועלכע איז פאראן בלויז אין דער נאטור און אין דער וואונדערליכער פעהיגקייט זיך צו בעהעפטען מיט איהר? מחמת יעדע אמת׳ע קונסט מוז זיין „אינטערעסענלויז", לויט קאנט, און „ווילענסריין", לויט שאפענהויער?

— און מחמת נאך א זאך. די קונסט מוז ניט נאר דעם „מעטאד" פון דער נאטור געברויכן: זי מוז די נאטור גופא האבען. אלע קונסט־ווערק, אחוץ די קרענקליכע און איינזייטיגע, האבען געהאט און וועלען האבען צוויי הויפט־טעמים: דעם מענשען — און די נאטור. די נאטור איז פאר יעדער קונסט דער פולסטער און פרישסטער בעגייסטערונגס־קוואל. דער קוואל האט זיך אבער נישט געביטען: פאר וואם זאל זיך אומבייטען די קונסט, וועלכע טרינקט פון איהם?

— ווייל אן אנדערער איז געוואקסן דער, וואם מאכט זי אנטרינקען פונ׳ם קוואל.

— דער קינסטלער?

— יא, דער קינסטלער.

— אבער דאם מוז דאך נאך ערשט בעווי־זען ווערען: דאם אנדערש־ווערען פונ׳ם קינסטלער איז דאם אנדערש־ווערען פון זיין קונסט, און מיר ווייסען נאך ניט, אז די קונסט וועט איצט, מחמת דעם וועלטקריג, מוזען וועי־רען אן אנדערע. מיר ווייסען עס, וועניגסטענס, ניט בנוגע צו איינער פון איהרע הויפטטעמעם — צו דער נאטור. אז די נאטור אליין האט זיך ניט געביטען און וועט זיך ניט בייטען, אז די זון וואלפט איהר שיין אויף אלע און אויף אלע־מען גלייך, אויפ׳ן גערעכטען, ווי אויפ׳ן אומגע־רעכטען, אויפ׳ן זיעגער און בעזיעגטען, אויף די פגרים, וואם ליגען אויפ׳ן פעלד, און אויף די קראהען, וואם עסען זיי — וועגען דעם איז קיין שטרייט ניטא. פרעגט זיך: פאר וואם מוז זיך בייטען דער קינסטלער, וועו די נאטור, וועלכע בעגייסטערט איהם, איז די אייגענע, וואם פריהער?

— די דאזיגע פראגע איז ניט שווער צו פארענטפערן. די נאטור בעגייסטערט דעם קינסטלער צו שאפען, אבער פריהער מוז ער זי „בעגייסטערן" — צו לעבען. ריכטי־גער: די נאטור גיט דעם קינסטלער בעגייסטע־רונג, אבער פריהער מוז ער איהר געבען גייסט, ער מוז אין איהר א נשמה אריינבלאזען...

— הייסט עס, אז די נאטור אהן דעם מענ־שען איז טויט, זי עקזיסטירט ניט אהן דעם מענשענס חושים...

— דאם איז אן אלגעמיינפילאזאפישע פרא־גע, וואם איז אהער ניט שייך. דא איז גענוג צו זאגען, אז דער קינסטלער הויבט אריין אין דער נאטור, וואם בעגייסטערט איהם, זיין אייגענעם לעבענס־הויך...

— וואם גיוט האט געזאגט: „דעם שענעם לאנדשאפט שאפען מיר אליין"?

— פאר אונזער ענין איז גענוג, וואם עס האט געזאגט אן אנדער פראנצויזישער שריפט־שטעלער, זאלא, וועלכער האט דוקא געפרעדיגט אין דער קונסט נאטוראליזם. ער, דוקא ער האט געזאגט, אז קונסט איז א שטיק נאטור, געזעהן דורך דעם טעמפערא־מענט פונ׳ם קינסטלער. וועו אפילו די נאטור אליין פאר זיך בייט זיך ניט, בייט זי זיך אין דער קונסט, אונטער דער ווירקונג פונ׳ם „טעמפעראמענט". דער גרונ־שטעדטישער מענש, צום ביישפיעל, זעהט — און מאלט — די נאטור אנדערש, ווי דער, וואם לעבט אין א דארפישער לופט. זיינט אין דער נייער איראפאישער ליטעראטור האט אנגעהויבען א גרויסע ראלע צו שפיעלען די מאדערנע שטאדט, האט זיך אין איהר בעוויזען, אינאיינעם מיט א נייעם טיפ מענשען, אויך א נייע נאטור. די נאטור, וואם ווערט בעזונגען פון

אן עמיל ווערהאַרן, איז שוין זעהר וועניג נע־ראָטען אין דער נאַטור, וואָס פלענט אָנפילען די פּאָעזיע אמאָל. היינט פּאַרוואָס זאָלען מיר ניט זיכער זיין, אז די נייע עלעמענטען, וועלכע דער קריעג וועט אַריינטראָגען אין דער נאַטור פונ׳ם קינסטלער, וועלען ווירקען בכלל אויף דער נאַטור, ווי ווייט זי וועט זיך „אָבשפּיגלען" אין דער נייער נאָך־מלחמה׳דיגער קונסט?

— יאָ, דער אויספּיהר איז א ריכטיגער. פון וואַנען איז אָבער געדרונגען, אז דער קריעג וועט מאַכען דעם קינסטלער פּאר אן אַנדער מענשען?

— דער קריעג וועט אונז מאַכען אלעמען פּאר אַנדערע מענשען — אין געוויסע פּרטים. אָבער פּריהער ווי אלץ וועט עס געשען מיט׳ן קינסטלער. ביי איהם זיינען שארפער די חושים, איידער ביי אונז, געווּאָהנליכע מענשען; ער האָט פונ׳ם ארומיגען לעבען מעהר איינדרוקען פּאר אַנדערע און אפילו די אימפּרעסיעס, וואָס ער בעקומט מיט אלעמען גלייך, זיינען ביי איהם שטאַרקער, אינטענסיוווער, קלערער, ווי ביי אַנדערע; ער מוז דער ערשטער דערפיהלען די אלע ענדערונגען, וואָס וועלען פּאַרקומען אינ׳ם לעבען בעת און נאָכ׳ן קריעג...

— צי וועלען אָבער די ענדערונגען זיין אזוי טיף, אזוי וויכטיג? צי לעבען מיר ניט אין א טעות, וועו מיר מיינען, אז די שפּורען פון א קאַטאַסטראָפע זיינען גלייך צו דעם ערשטען איינדרוק, וואָס זי מאַכט אויף אונז? צי ווערען די גרויסע קאַטאַסטראָפאַלע געשעהענישען ניט גיכער אפשר פארגעסען, אייר־דער יענע שטילע, פּאַמעכלעכדיגע לעבענס־פּראָצעסען, וואָס אפט מערקען מיר גאָר ניט, וועו זיי הויבען זיך אָן? אין די אידישע קוואַרטאַלען פון א קישינעוו, א האַמעל האָט מען שוין אפשר אין א יאהר ארום נאָך די געשעהענישען, וואָס זיינען דאָרט פּארגעקומען, ניט געזעהן קיין שפּורען פון די דאָזיגע געשעהענישען; א סאַן־פראַנציסקא אדער א מעסינא בויען זיך אַב צו־ריק און מען מערקט גאָר ניט, אז גאָר ניט לאַנג האָט די ערד דאָ געציטערט אונטער די פים און עס איז געווען אן איבערקעהרעניש פון סדום ועמורה. פּרובט אָבער קומען אין א שטאַדט, וואו איהר זייט ניט געווען א לענגערע צייט, וועט איהר גלייך דערפיהלען די רעזולטאַטען פון דער שטילער, פּאַמעלעכדיגער, בהדרגה׳דיגער ענטוויקלונג. עס איז דאָך א בעוואוסטע זאַך, אז די נייע אַרדענונג אין פראַנקרייך איז נעווען א רעזולטאַט ניט פון דער גרויסער פראַנצויזישער רעוואָלוציע, נאָר פון יענע קליינע, שטילע, פּאַראַרגענע „מאַלעקולארע" ענטוויקלונגס־פּראָצעסען, וועלכע האָבען זיך אנעהויבען א צייט פאר דער רעוואָלוציע און זיך געצויגען א צייט נאָך איהר. די רעוואָלוציע האָט נאָר אויפגעדעקט די דאָזיגע פּראָצעסען און געמאַכט, אז זיי זאָלען צוגעהן א ביסעל ניכער, אינטענסיוווער. אפשר וועט אזוי זיין אויך מיט דעם גרויסען, אייראָפּעאישען קריעג? אפשר וועט אויך ער בלויז אויפדעקען און בלויז שטארקער מאַכען יענע שטילע פּארבאָרגענע לעבענס־ענטוויקלונגען, וועלכע האָבען זיך שוין אָנגעהויבען פריהער און וועלכע וועלען נאָך מוזען געדויערן א צייט, ביז די רעזולטאַטען זיינ־ערע וועלען קלאָר און זיכער ווערען?

— אויף דער דאָזיגער פראַגע מוז מען געווים ענטפערן: יאָ. ס׳איז אָבער געוונג דאָס אליין, וואָס דער קריעג וועט פאר דער פאַמעליכ־דיגער ענטוויקלונג פון פארשיידענע לענדער און פעלקער שאפען נייע, גינסטיגערע אָדער, פאר־קעהרט, אומגינסטיגערע, תנאים. שוין דאָס אליין וועט פיהרען דערצו, אז דאָס לעבען פון מענשען און פעלקער וועט זיך אָבשפּיגלען אין דער ליטעראַטור.

— ניין, מיט דעם לעצטען אויספּיהר זיינען מיר נאָך נישט פאַרטיג. וואו שטעהט עס, אז די ליטעראַטור, די קונסט איז בלויז א שפּיעגעל פונ׳ם לעבען? וואו שטעהט עס, אז איהר ראָלע איז אזא פאַסיוו?

— נו, דאָס איז שוין בלויז א פראַגע פונ׳ם אויסדרוק. וועלען מיר ניט זאָגען: די קונסט איז א שפּיעגעל פונ׳ם לעבען; דאָס איז אן אלטער, נאָר געווים טאקע ניט קיין גערא־טענער אויסדרוק; וועלען מיר זאָגען: דאָס לעבען איז דער מאַטעריאל, וואָס די קונסט נעמט איהם אַריין אין זיך, כדי איהם איבערצוארבי־טען אין איהר פורעם און ארויסברענגען גאָר א נייע זאַך — א קונסטווערק. דער דאָזיגער „מא־טעריאל" וועט זיין אן אַנדערער נאָכ׳ן קריעג. און אויך דער מאַטעריאל קאָן דאָך האָ־בען א ווירקונג אויף דעם כאַראַקטער פונ׳ם ווערק, וואָס וועלט פון איהם בשאפען.

— זעהר אן אויסענווייניגסטע ווירקונג.

— ריכטיג. אָבער צוויישען דעם מאַטעריאל און דעם ווערק שטעהט דער מייסטער — דער קינסטלער.

— קעהרען מיר זיך, אלזאָ, אום צום קינסטלער?

— יאָ, מיר קעהרען זיך אום צו איהם. ער איז אין דער קונסט די אייניגיג אקטיווע קראפט. ווי „פריי" די קונסט זאָל ניט זיין — פון איהרע אייגענע אינווייניגסטע געזעצען פריי זיין קאָן זי ניט: איהר עצם פרייקייט איז דאָך נישט מעהר ווי א געזעץ פון איהר אינווייניג־סטער נאַטור; אזא געזעץ, אזא אינווייניגסטער מוז פאר איהר איז אָבער אויך — און קודם כל — די נאַטור פון דעם, וואָס שאפט זי. דער שעפער קאָן ניט געבען זיין שאפונג מעהר, ווי

פיעל ער אליין פערמאגט, און אויב אין זיין אייגענעם פארמעגען, אין זיין אייגענעם גייסט וועט פאַרקומען א פארענדערונג, וועט, בהסכם דערמיט, מוזען פארענדערט ווערען אויך דאָס ווערק, וואָס ער שאפט.

— און דער גייסט, די פסיכיק פונ׳ם קינסטלער וועט טאקע מוזען אין זיך אריננעהמען די אלע שינויים, וואָס דער קריעג וועט מאכען אינ׳ם ארומיגען לעבען.

— וועגען דעם האָבען מיר שוין געדרעט. נאָר מען מוז נאָך עפעס צוגעבען דערצו: די שפורען, וואָס דער גרויסער קריעג וועט איבער־לאָזען אינ׳ם לעבען, וועלען זיין שוואכער, בלא־סער, האָבען מיר געזאָגט, פון דעם ערשטען שטארקען אייndרוק, וואָס ער האָט געמאכט אויף אלעמען. פאר׳ן קינסטלער אָבער וועט נישט פארלאָרען גענהן אויף דער ערשטער העלער איינדרוק, און אין דער קונסט וועט א ו י ך ע ר זיך לאָזען פיהלען. אויף דער ליטעראטור וועט די מלחמה דערפאר נאָך מעהר אפשר ווירקען, ווי אויפ׳ן לעבען, איהרע סמנים וועלען אין דער ליטעראטור קענטיגער, שארפער — און דויערנ־דיגער זיין, אייdער אין לעבען. דער טראָגיא־שער קריעג איז אין דער ווירקליכקייט געווען אָדער נישט געווען — דאָס וויסען מיר ניט; זיינע שפורען אין דער געשיכטע זיינען כמעט ווי נישט קענטיג; נאָר דער פאקט, וואָס ער האָט געלעבט אמאל אינ׳ם בעוואוסטזיין פון א פאָלק און וואָס שפעטער איז ער געוואָרען אן ערשיינונג, א טאָט פון דער קונסט, פון דער — גריכישער און דערנאָך רוימישער — פ א ע ז י ע — דער דאָזיגער פאקט האָט איהם פ א ר א י י ־ ב י ג ט. די שפורען פונ׳ם פראנצויזיש־פרייסי־שען קריעג פיהלען זיך נאָך עד־היום אין דער לעבענסווירקליכקייט, נאָר דאָרט זיינען זיי שוין לאנג צונויפגעמישט מיט די רעזולטאטען פון אנדערע היסטאָרישע געשעהענישען: קלאָר און בולט זעהען מיר זיי, אָט די שפורען, אין די וועלט פון א מאַפאסאן, אין די בריעף פון א פלא־בער, אין דעם „טאגבוך" פון א דאָסטאָיעווסקי. און אויך איצט וועלען די סימנים פונ׳ם גרויסען וועלט־קריעג אין דער ליטעראטור געווים שאר־פער און קענטיגער און דויערנדיגער זיין. איידער אין לעבען.

— דאָס מוז מען צוגעבען. נאָר עס בלייבט אלץ די קשיא: צי איז עס פאר דער ליטעראטור אזוי וויכטיג? צי האָט עס א שייכות צום תוך, צום עיקר, צו דער טיעפער טיעפעניש פונ׳ם לעבען, צו יענער טיעפעניש, וואו די ליטעראטור זוכט איהרע אייביגע גייסטיגע פערל? צי זיי־נען די נייע מאָטיוון, די נייע שטימונגען, די נייע סיוזשעטען, וואָס דער קריעג וועט ארויי־ברענגען אין דער קונסט — מעהר ווי צייט־מאָטיוון און צייט־שטימונגען און צייט־טעמים? און צי זיינען פאר דער ליטעראטור, פאר דער קונסט ניט דער עיקר י ע נ ע פראגען און י ע נ ע רעטענישען, וואָס האָבען מיט דער צייט און מיט דעם אָרט ניט צו טהאָן — יענע פראגען און יענע מאָטיוון, וואָס זיינען שטענ־דיג געווען און וועלען שטענדיג זיין? צי זיינען פאר דער ליטעראטור ניט די הויפטזאך אזוינע אייביגע פראגען, ווי די פראגען פון לעבען און טויט, פון פרייהייט און נויטוועndיגקייט, פון סיבה און תכלית?

— געווים! א ליטעראטור שטעהט אלץ הע־כער, וואָס מעהר פלאץ אין איהר פארנעהמען די דאָזיגע אייביגע פראבלעמען פונ׳ם מענשלי־כען גייסט און פון דער נאטור...

— וואָס פאר א ווירקונג אָבער קאָן האָבען אויף די דאָזיגע פראגען דער קריעג, זיין גאנג און זיין אויסנאנג? וועלען נאָך דער מלחמה מענשען און פעלקער וועניגער דען ווי פריהער זיין אונטערגעוואָרפען דעם געזעץ פון לעבען און טויט? וועלען זיי קריגען דאן א שלי־סעל צו די רעטענישען פון דער וועלט? וועט זיי קלאָרער וועלען דער זין פונ׳ם לעבען? פון זייער אייגענעם קאמף? וועלען אויפהערען צו עקסיסטירען פאר זיי אזוינע בעגריפען, ווי גוט און שלעכט, שעהן און מיאוס? וועט בכלל עפעס צוקומען אָדער אָבקומען אין די הויפט־בעגריפען, אין די הויפטפאקטען פונ׳ם מענש־ליכען לעבען? וועט דען אונזער א י נ ו ו י ־ נ י ג ס ט ע נאטור ניט בלייבען פונקט אזוי אונפערענדערט, ווי די נאטור אָרום אונז?

— דאָס איז געווים א וויכטיגע פראגע. אָבער די דאָזיגע פאטאלע פראגע קאָן מען שטע־לען וועגען יעדער ענדערונג, וועגען יעדער ענט־וויקלונג פון דער ליטעראטור, ניט נאָר וועגען דער, וואָס קומט פאָר אונטער דער ווירקונג פון ספעציעלע מלחמה־געשעהענישען. דאָס איז א פראגע, וואָס ריהרט אָן דעם עצם בעגריף פון דער ענטוויקלונג, און ניט נאָר פון דער ליטע־ראטור ענטוויקלונג. „סוב ספעציע עטערני־טאטים" איז ניטא בכלל קיין געשיכטע; דער אייביגער יש, די סובסטאנץ, דאָס „דינג אן זיך" פונ׳ם לעבען ענדערט זיך ניט און ענטוויקעלט זיך ניט. אז מען רעדט וועגען ענדערונג און ענטוויקלונג פון זאכען, מיינט מען אונזער מ ע נ ש ל י כ ע אויפנעמונג פון די דאָזיגע זא־כען, אונזער אויפנעמען זיי אין צייט און רוים. אין די דאָזיגע גרעניצען אָבער קאָן מען רעדען אויך וועגען ענדערונג אין דער ליטעראטור, אין דער קונסט. ווי אייביג עס זאָל ניט זיין א גע־וויסער אינהאלט, וועט ער אין אונזער מענשלי־כען לעבען, פאר אונזערע מענשליכע השגות שטענדיג בייטען זיך, שטענדיג איבערגעהן פון איין געשטאלט צו אן אנדערער, פון איין פארם צו א צווייטער. אין דעם זין ענדערען זיך אויך

די אייביגע מאַטיוועז פון דער ליטעראַטור. יעדע תקופה לעבט אויבער אוּן בעלייבט די דאָזיגע אייביגע מאַטיוועז אויף איהר בעזונדער שטייגער, פון איהר בעזונדער שטאַנדפונקט, מיט דער הילף פון איהרע בעזונדערע ערפאַהרונגען. אין דעם דאָזיגען זין וועט די נייע לעבענס־תקופה, וואָס האָט זיך אָנגעהויבען מיט'ן גרויסען וועלט־קריעג, עפענען אויך אַ נייו קאַפּיטעל אין דער געשיכטע פון דער ליטעראַטור. ניט נאָר נייע סיוזשעטען, נייע טעמים — אַ נייע אינווייניג־סטע ערפאַהרונג, אַ נייע בעלייכטונג, אַ נייער ריטם וועט אָנפילען די ליטעראַטור, וואָס נאָך ער מלחמה.

(זייטערע קאַפּיטלען קומען)

אלגין:

מאָרים ראָזענפעלד

(פון דער סעריע „די אידישע לירייקער")

1.

יהר לייענט מאָרים ראָזענפעלד'ס לידער, איהר וואָלדערט פון בוך צו בוך, פון מאָטיוו צו מאָטיוו — און עפעס אַן אונאַנגענעהמע עמפּינדונג פערשטאַרקט זיך אַלץ מעהר אין אייער נשמה. וואָס איז דאָס? עס שוועבען פאַר אייך בילדער, עס ווערען אויפגעפיהרט געשטאַלטען, עס ווערען אוועקגעשטעלט פראַבלעמען, עס ווערט דערצעהלט אַ געשיכטע פון פרייד און פיין און טרויס און האַס און גליק, — און אייך ווערט אַלץ אונהיימליכער דאָס צו הערען. וואָס פעהלט? אַדער וואָס איז איבעריג? סוף כל סוף ווערען אייך די לידער אונערטרעגליך. איהר מוזט אָבכאפּען דעם עטהעם, איהר מוזט זיך בעפרייען פון עפעס אַ דריקענדער משא.

וואָס איז געשעהן?

עס איז דאָ אַלצדינג, וואָס צו אַ דיכטער גע־הער: פערשיידענארטיגע בילדער; אינטערע־סאַנטע שטימונגען; אַ געהאַרזאַמע שפּראַך; אַ קאַנטאַקט מיט דעם גאַנצען לעבען אוּן אַלצדינג. אוּן פונדעסטוועגען...

עס איז אייך שווער צו אַנאַליזירען דאָס אונאַנגענעהמע געפיהל. עס איז פונקט אַזוי ווי איהר האָט געזעהן אַ מענשען אַ שעהנעם, אַ קלוגען, אַ מעורב עם הבריות, אוּן דאָך איז געבליבען ביי אייך אין זכרון אַ שלעכטער בייגעשמאַק, אַן אונאַנגענעהמער נאָכקלאַנג. איהר ווייסט ניט פאַרוואָס, אָבער דער מענש געפעלט אייך ניט.

איהר פּרובט פאַנאַנדערצוקלייבען זיך אין אייער נשמה. וואָס מאַטערט אייך? איז דער דיכטער אפּשר ניט אויפריכטיג? שרייבט ער דאָס, וואָס ער פיהלט ניט? זיינען זיינע וואָרטער נאָר אַ לעדיגע מליצה? ניין, דאָס קענט איהר גראָד ניט זאָגען. העכסטענס, וועט איהר בעמערקען, אַז ער פיהלט ניט טיעף, ער פיהלט ניט שטאַרק, ער ווערט ניט ערשיטערט; זיינע איבערלעבונגען זיינען נאָר קלייניע, פויליע וואָלען אויף דער אויבערפלאַך פון אַ רוהיגען וואַסער. אָבער ניט דאָס אַפּאַרט אייך. מען קען זיין אַ בעאַבטער דיכטער — און זיך נעהרען נאָר מיט שאַטענס פון געפיהלען. מען קען זיין אַן אויסגעצייכענטער וואָרט־קינסטלער — און ניט פרופען אַרייגקוקען אי די טיעפע אָבגרונ־דען פון דעם מענשען'ס אינוועניגסטען „זיין". אויף אַזאַ דיכטער וועט איהר זאָגען: ער איז אויבערפלעכליך, ער איז אַ זומער־פויגעליע, וואָס וועט ניט דערלעבען דעם מאַרגעדיגען טאָג. אָבער דאָס פּריקרע, דריקענדע געפיהל וועט ער אין אייך ניט דערוועקען.

פון וואָס זשע נעהמט זיך דאָס פּאָרט?

איהר קענט ניט זאָגען, אַז ראָזענפעלד האָט ניט קיין פאַנטאַזיע. פערקערט. ער בעשאַפט אפט אינטערעסאַנטע בילדער, פאַקענדע סיטוא־ציעס. ער פּרובט אַרייגטראָגען לעבען אוּן בע־וועגונג אין אַלצדינג, צו וואָס ער ריהרט זיך צו. זיינע ביכער זיינען בעפעלקערט מיט אַ גאַנצע מיהנה פערשיידענארטיגע בעשעפענישען, קינ־דער פון זיין גייסט.

דערצו איז ראָזענפעלד אַ געזעלשאַפטס־מענש. ער לעבט מיט אונז אויף דער זינדיגער ערד אוּן רופט זיך אָב אויף אַלצדינג, וואָס ס'ערשיטערט דאָס געזעלשאַפטליכע עמפּינדען. ער וואַלט אונז דעריבער געדארפט זיין בעזונ־דערם נאָהענט.

אויב ער רופט פּאָרט אַרויס אונזער אונ־בעוואוסטען פּראָטעסט, איז דאָס ניט דערפּאַר, וואָס ס'פעהלען איהם די אַדער יענע עלעמענ־טען פון פּאָעטישער שאפונג. דאָס לייגט טיע־פער.

* * *

יעדער דיכטער זוכט מיטגעפיהל. ער וויל

דערוועקען אין אייך די זעלביגע עמפּפינדונגען, וואָס וועקען זיך אין זיין נשמה. ער וויל אייך איבערגעבן א טהיל פון זיין „איך". פּאַרהאַן דיכטער, וואָס איהר זיינט זיי דאַנקבאַר. איהר עפענט פּאַר זיי אייער האַרץ, און זייערע וואָר־טער פאַלען ווי טהוי אויף א פלאַנצונג. פּאַר־האַן דיכטער, וואָס איהר פערהאַלט זיך צו זיי גלייכגילטיג. אָבער מיט ראַזענפעלד'ן קעמפּפט איהר, ראַזענפעלד'ען וויל איהר ניט אַרײַנלאָזען צו זיך. און איהר זיינט גע־רעכט. וואָרום ראַזענפעלד'ס ליעדער ניט נאָר זיי מאַכען ניט רייכער אייער נשמה, נאָר זיי בערויבען זי פון דעם, וואָס ס'האָט אין איהר אורשפרינגליך געלעבט. איך קען זיי נאָר פער־גלייכען מיט א דאַמפף פון געווויסע כעמישע שטאָפען, וואָס מאַכען פאַנאַנדערפאַלען קאַמ־פליצירטע קערפער.

די עמפּפינדונג פון דעם מאַדערנעם מענ־שען איז אַן אויסערארדענטליך קאַמפּליצירטע ערשיינונג. ווי אין מוזיק איז ניטא קיין אייג־פאַכער, סימפּלער טאָן, נאָר יעדער טאָן איז בעגלייט פון א מאַסע אויבער־טענער, וועלכע קלינגען־מיט און גיבען דעם גרונד־טאָן א בע־זונדערע מוזיקאַלישע בעפאַרבונג, אַזוי איז ני־טא אין דער היינטיגער אינטעליגענטער פסי־כיק קיין איינפאַכע, אָבגעזונדערטע, סימפּלע עמפּפינדונגען. מיר קענען נאָך געהן וווייטער און זאָגען, אז די אויבער־טענער, די בעגלייט־אַקאָרדען פון דער עמפּפינדונג זיינען פּאַר אונז פיעל וויכטיגער, אַיידער איהר נרונד־טאָן. א נאַקעטע, בלויזע עמפּפינדונג איז די אָרימקייט אַליין. אַן אָבגעשוואַכטע עמפּפינדונג איז אַזוי עלעמענטאַר, אז זי איז א בעלײַדינונג פּאַר דעם מענשען. זי שטויסט אונז אָב. וואָס העכער עס איז ענטוויקעלט די פסיכיק, אַלץ מעהר איז די עמפּפינדונג איינגעהילט אין די מאַנטלען פון מיט־עמפּפינדונגען, אַלץ מעהר סטרונעם ציטערען אין דער נשמה ביי יעדען ריהר. די עמפּפינדונג ווערט דערפון ניט שוואַכער. זי ווערט נאָר ריינער, עדעלער, מענשליכער, שעה־נער. דערביבער דאַנקען מיר דאָך אַזוי א גוטען דיכטער, וויל ער דערוועקט אין אונז געפיהלס־אקאָרדען, וואָס האָבען פריהער אין אונז גע־דרעמעלט. דאָס מאַכט אונז רייכער.

אין ראַזענפעלד'ס ליעדער זעהען מיר מעהר־סטענס סימפּלע, עלעמענטאַרע געפיהלען. זיי האָבען ניט קיין אויבער־טענער, זיי האָבען ניט קיין שאַטירונגען, זיי זיינען מורא'דיג נאַקעט, און אין זייער נאַקעטקייט זיינען זיי וואולגאַר. מיט אָט דער נאַקעטקייט זייערער קענען מיר ניט איינשטימען. געגען זיי פּראָטעסטירט אונ־זער „איך". *)

*) ניט צוזאמענמישען אָט די נאַקעטקייט, אָט דעם סימפּליציזם מיט דער בעוואוסטזיניגער שטרע־בונג פון איניגע מאַדערנע קינסטלער צו זיין בכון פּרימיטיוו. יענער סימפּליציזם איז א ראַ־פיגירטער, א פּראַדוקט פון צו פּיל פערעדעלטער, פער־צערטעלטער גיוסטיגער קולטור, א רעאַקציע געגען אַזא קולטור. יענער פּרימיטיוויזם איז א עמויב־טער און א געוואַלטער, און ער קען קיינמאָל ניט זיין וואולגאַר, וויל הינטער איהם פיהלט זיך שטענדיג א מאַדערנע פיעל־טעניגע און פיעל־פאַר־ביגע נשמה. ראַזענפעלד, פערקעהרט, וויל זיין פערפיינערט און עדעל, און ער קען ניט. זיין סימפּליציזם איז ניט קיין סמן פון צו גרויסען גיוסטיגען רייכטהום, נאָר פערקעהרט — די אָרימ־קייט זעלבסט.

הונגער אלם אן עלעמענטארע עמפּפינדונג קען אפשר זיין אינטערעסאַנט פאר א פּסי־כיאטר. אָבער ניט פאר א קינסטלער. הונגער וועט ער איז די קראפט, וואָס רודערט אויף אלע פעדימער פון דער נשמה און מאכט וויבירירן יעדען נערוו — קען ער געבען שטאָף פאר דער שעהנסטער, וואונדערבארסטער פאָעמע (זעה דעם ביישפיעל פון האמסון). דער סימפּלער גע־שלעכטס־טריעב, אָבגעשונדען פון יעדען פּאָע־טישען מיט־עמפּפינדען, דערוועקט ניט אונזער סימפּאטיע, איז אונז ניט אינטערעסאַנט. דער זעלביגער טריעב איינגעהילט אין דעם מאַנטעל פון ליעבעס־בענקשאפט און ליעבעס־טרוימען גיט אונז א גאַנצע סימפאָניע, גיט אונז א שיר השירים.

דאָס אייגענע מיט פיזישער ארביט. דאָס וואָס א מענשען איז שווער צו זיצען ביי דער מאשין און ס'ברעכט איהם יעדער אבר, איז א סימפּלע עמפּפינדונג און איז אן און פאר זיך פונקט אזוי אינטערעסאַנט און פּאָעטיש־וויכ־טיג ווי א שטייגער צאָהן־וועהטאָג. איהר בע־דייטונג און איהר וועהרטה בעקומט אָט די פי־זישע מיעדיגקייט ערשט דורך די וועלטען פון געפיהלען, וואָס פלאַטערען און קלינגען און בלי־צען־אויף אָרום איהר. וואָרום נישט דאָ דער־זעהען מיר פאר זיך דעם מענשען, גאָט'ס קינד, די קרוין פון דער שעפּפונג.

ראַזענפעלד איז בעקאַנט מעהר פון אלצ־דינג דורך זיינע ארבייטס־ליעדער. קוקט איהר זיך צו זיי נעהנטער, געפינט איהר זיי נאָר דעם אויסדרוק פון סימפּלע געפיהלען.

דער בלייבער אפרייטאָר, וועלכער זיצט ביי דער מאשין, איז ניט מעהר ווי א מיעדער מענש. דער לוין־שקלאף, וועלכער קלאַגט זיך, אז ער האָט ניט קיין רוה, ער זעהט ניט קיין בוימער, ער ווייסט ניט פון באָדען זיך, ער האָט ניט קיין ווייסע העמד, ער קען זיך ניט אבקיהלען אין שאָטען פון א וואלד („פערצווייפלונג"), איז נאָך אויך נאָט ארויסגענאַנגען פונ'ם גדר פון עלעמענטארע געפיהלען. און אז דער זעל־ביגער אפרייטאָר נעהמט טראכטען, וואָס וווע־

לען טהאן ווייב און קינד וועז ער וועט שטאר־
בען („אין שאפ און אין דער היים"), און וועז
ער געהט שפאצירען מיט'ן אינגעלע און לייזדט,
ווייל ער קען איהם ניט קויפען קיין פרוכט און
קיין שפיל־כלעך („מיט מיין קינד"), און וועז
ער וועלט קראנק שפעטער מיט יאהרען און זיין
טעכטערעל ברענגט די ערשטע אלטיין־פערדיענ־
טע ווייזשעם, — זיינען דאם נאך אלץ די
זעלביגע סימפלע געפיהלען, וואו עם האט נאך
ניט א שיין געטהאן די לעבעדיגע, מענשליכע
נשמה אין איהר גאנצער פערשיידענהייט, אין
איהר גאנצען רייכטהום.

מאלט מען דאם עלעמענטארע, איז שוין
זעלבסטפערשטענדליך, אז ס'קען ניט זיין קיין
גרויסע אויסוואהל אין שטאף און אז די זעל־
ביגע זאך קומט אוים איבערצו'חוד'ען עטליכע
מאל. געפינט איהר טאקע, אז דעם ארבייי־
טער'ס נויט, מיידקייט, אונמעגליכקייט צו גע־
ניסען דאם לעבען וועלט ביי ראזענפעלד'ען בע־
האנדעלט אין צעהנדליגע לייעדער — און דער־
ביי קומען כמעט ניט צו קיין נייע שטריכען.
עם וועלט נאר איבערגעקייט דאם זעלביגע מיט
אנדערע — אפטמאל מיט עהנליכע — וועלטער.

און אזוי איז אויך מיט די קאמפפס־מא־
טיוען. עס איז אזוי פשוט, אזוי אדם־נאקעט
די עמפפינדונג פון האס צום רייכען, וועלכער
לעבט פון מיין פראצע. און עס איז אזוי עלע־
מענטאר דער ענטשלוס צו פעראייניגען זיך מיט
די איבעריגע ארבייטער, כדי אנצולערנען דעם
„באס". פאר יעדען ארבייטער בעזונדער איז
אפשר געווען שוואר צו דערטראכטען זיך צו אט
דעם איינפאכען געדאנק, היסטאריש איז דאם
אפשר געווען איינע פון די וויכטיגסטע ערווער־
בונגען אינ'ם מענשן'ס פסיכיק, אבער מיר, די
היינטיגע אינטעליגענטע לעזער, וויסען
דאך שוין דאם אלעם! און אפילו דער מיטעל־
מעסיגער ארבייטער וועט דא געפינען וועניגער,
ווי ער אליין האט איבערגעלעבט.

די גאנצע רייכע פיעלפארביגע וועלט פון
אינוועניגסטע און אויסווענדיגסטע קאנפליקטען,
די גרויסע שטורעמס, וואם טראגען זיך דורך
אין דעם מענשען'ס נשמה, די שטילע געזאנגען,
די שהמעווודיגע האפנונג, די פינסטערע פער־
צווייפלונג — דאם אלעם, וואם ס'שפיעלט זיך
אב אינ'ם ארבייטער מיט טויזענדער שאטירונ־
גען בשעת ער קעמפפט פאר א בעסער לעבען —
דאם אלעם פעהלט אין ראזענפעלד'ס ליעדער.
דעריבער פעהלט אויך דער אינדיווידואם, דער
ב ע ז ו נ ד ע ר ע ר מענש, דעריבער זיינען
אלע זיינע שנייידער און שוסטער עהנליך אי־
נער צום צווייטען, און דעריבער בעהערשט אונז
אזא אונאנגענעהמער געפיהל, וועז ער קומט צו
אונז מיט זיינע געשטאלטען. מיר דארפען דאם
ניט. עס איז אונז שוין לאנג בעקאנט. מיר
וויסען מ ע ה ר. דערמיט, וואם ער צווינגט
אונז אויף א רגע אויסצוהערען, וואם ער זאגט,
ציהט ער אונז אראב ניעדריגער, איידער די
מדרגה, וואו מיר זיינען געשטאנען, בלייבען
מיר אויף א וויילע ארימער, איידער מיר זיינען
פריהער נעווען.

און דאם אייגענע אויך אויף אלע אנדערע
געביעטען.

ראזענפעלד איז ניט נאר א דיכטער פון אר־
בייט, נאר אויך פון נאציאנאלע געפיהלען. דאם
איז וויעדער א נייע וועלט, טיעפער אוצר פון
עמפפינדונגען. גאט אין הימעל! וואם האט
דען ניט איבערגעלעבט דער מאדערנער איד, אין
וועלכע גיהנם'ס האט ער ניט ארייננעקוקט, צו
וועלכע הימלען האט ער זיך ניט דערהויבען.
וואם קען אונז דא דערצעהלען א מאדערנער
דיכטער מיט א נשמה, וואם רופט זיך אב אויף
אלצדינג.

און וואם זעהען מיר ביי ראזענפעלד'ען?
דער זעלביגער סימפליציזם, די זעלביגע
מגושם'דיגע ניט־אינדיווידואליזירטע עלעמענ־
טארע געפיהלען, וואם אלע וויסען דאם שוין
און קיינעם קען עם ניט ריהרען.

צוריק מיט א יאהר עלף (אין דער זאמ־
לונג פון 1904) האט ער „גענונגען" וועגען אידישען
גלות:

„און יעדער וואך
פערמעהרט מיין ברעך
אין בלוטיגע מדינות,
און יעדער טאג
פערמעהרט מיין קלאג
און ברענגט מיר נייע קינות".

צוריק מיט א יאהר צווויי (אין דער זאמ־
לונג פון 1912) האט ער געשריעבען:

„אך! וואם בלייבט אין טיעפען גלות איבער
פאר א לעבען פון אלצדינג בערויבט?
בלאנדזישען דורך דעם שיקזאל'ס טיעפע גריבער,
פון דעם שונא'ס שפאט־געשריי פערטויבט!
אנגעפילט האט זיך מיין גויסט מיט זאהרגען,
מיין נשמה איז געוואהרען מיעד.
הויסע גלות־טרעהרען האבען מיך געוואהרגען,
און איך האב געיאמערט אויפ'ן איד".

און ווי דעמאלט, אזוי איצט בלייבט איהם
די איינציגע טרייסט „ציון", די פשוט'ע ארץ
זבת חלב ודבש:

„וויעדער וועט דיין אהרוג שמעקען,
גלאנצען וועט דיין אפעלצין;
וויעדער וועט זיך גאט ערוועקען
און וועט ברענגען זיך אהין..."

און א מערקווירדיגע זאך: איהר מענט אייך
זיין א געזונער פונ'ם ציוניזם, איהר מענט זיין
ווי פיינדליך צו אזוינע שטימונגען, — וועז רא־
זענפעלד'ס זאגט דאם, אארט דאם אייך ניט.
עס צופט אייך ניט ביי דער נשמה, איהר האט
ניט קיין חשק מיט איהם צו פאלעמיזירען. עם

איז אייך פֿשוט ניט אינטערעסאַנט, עס דער־
געהט ניט צו אייך, עס איז צו סימפּל.

די טיעפּסטע מדרגה פון סימפּליציזם דער־
גרייכט אָבער ראָזענפעלד אין זיינע ליעבעס־
ליעדער. דאָ, וואו דיכטער וויקלען געוועהנליך
פּאַנאַנדער זייער גאַנצע פּאַרבען־פּראַכט, ער־
שיינט ער פּאַר אונז אין אזא נאַקעטקייט, אז
ס׳כאַפּט אונז אָן א שוידער. יעדעס פון די
פּערשיידענאַרטיגע ליעבעס־געפיהלען האָט ער
פערשטאַנען אזוי אָבצושיילען, בעראַבצווען,
אַרויסשטעלען אין זיין אורשפרינגליכער גרא־
קייט, אז איהר שפּירט אייניגע פון זיינע ליע־
דער ווי א פּערזענליכע בעליידיגונג.

נו, ווי קען מען לייענען אזא מין געדיכט:

„מיר טהוען, וואָס גאָט און לייט הייסען,
מיר טהוען, וואָס גאָט און לייט ווייסען,
מיר טהוען דאָס, וואָס אַלע לייט טהוען,
עס צווינגט אונז, מיר קענען ניט רוהען...
דאָס טהיט אויך דער רב און דער גלח,
ס׳איז קיינער פון אונז ניט קיין מלאך.
ווי וואויל און ווי גוט איז אונז בויידען"...

אָדער ווי געפעלט אייך אזא מין סטראָפע:

„דו נאַר! מיר פעהלט ניט קיין נשמה,
איך קען פערטראָג׳ן אָבער מעהרער לייב,
אזוי ווי דו ביזט אויפטער מיינע,
געפּיין איך דאָס ביי דיר, טהייער ווייב!"

און אזוי געהט דער דיכטער אויף אַלע וועג־
גען און שטעגען פון ליעבע, און פערסימפּעלט,
און שינדט אָב און פערשוועכט אלצדינג, וואָס
אנדערע האָבען געמאכט הייליג.

און דאָס טראַגישע דערביי איז, וואָס ער
מיינט דאָך דאָס אַלעס ערנסט און וואָס ער
פ י ה ל ט טאַקע אזוי. יא, ער פיהלט. דאָס
שפּירט איהר פון צוויישען די הינקענדיגע, אומ־
געלומפּערטע שורות. אָבער אזא סאָרט פיה־
לען איז דאָס, אז עס שאַקירט אייך, אז איהר
ווילט אנטלויפען, אז מיט יעדען נייעם ליעבעס־
ליעד וואַקסט דער פּראָטעסט אין אייך.

דער דיכטער איז ניט שולדיג: אזא נשמה
האָט ער. מיר זיינען אָבער אויך ניט שולדיג:
מיר פערלאַנגען דעם מענשען אין זיין אייגענ־
ארט און דעם מענשען אין זיין גרויסען שעהנ־
הייטס־רייכטהום.

אפשר זיינען נאָך דאָ מענשען, וואָס רא־
זענפעלד׳ס פּאָעזיע קען פּאַר זיי עפענען א
וועלט. עס זיינען אויך דאָ מענשען, וואָס זיי־
נען גליקליך, וועו זיי ווערען געוואָהר, אז אַלע
טייכען פלייסען אין ים. יעדען זיינס. מיר רייי־
דען אָבער וועגען דעם, וואָס א דיכטער קען
געבען א ו נ ז — די מאָדערנע לעזער מיט א
שטיקעל ליטעראַריש חוש.

* * *

און דאָך זיינען די סימפּלע ליעדער נאָך
די בעסטע אין ראָזענפעלד׳ס שאַפען. דאָ איז
ער נאָך אין זיין ספערע, אין הסכם מיט זיך
אליין. אייך קען ער זיין אונאַנגענעהם, ווי עס
איז אייך, א שטייגער, אונאַנגענעהם, וועו איהר
זעהט א וואויונונג אויסגעפּוצט מיט ביליגע גרא־
שעדיגע בילדער. איהר קענט אָבער ניט לייי־
קענען, אז דער וואָס האָט אויפגעהאַנגען די
בילדער האָט זיי געווים געהאַלטען פּאַר אינ־
טערעסאַנט. וועו ראָזענפעלד דערצעהלט אייך,
א שטייגער, ווי ער האָט זיך פערקויפט צום
זשורנאַליזם, און דערביי בעקאָנט ער זיך:

פּעק מיט שורות מוז איך שמירען
און פערשווארצען מיינע יאָהרען,
און איך קען ניט מעהר שטאַלצירען
מיט מיין קונסט, — איך בין פערלאָרען,

מעג דאָס אייך זיין פּריקרע. איהר מעגט זיך
פרענען, צו וואָס דאַרפט איהר וויסען די פער־
זענליכע קלייניע זאַרגען פון א ברוך אָדער א
זרח, — אָבער יעדענפאַלס וועט איהר מוזען
מודה זיין, אז ווער עס פיהלט אזוי, האָט אזוי
געמוזט שרייבען.

אן אנדער זאך איז, וועו ראָזענפעלד פרופט
זיך אויפהויבען א ביסעל העכער, פּרופט זיך
א לאָז טהאָן אין א וועלט פון קאַמפּליצירטע
געפיהלען. דאָ בעקומט זיך אן אונערטרעגלי־
כער דיסאָנאַנס, א שרעקליכער ריס צווישען
אינהאַלט און פאָרם. איהר לייענט און עס
מאַכט אויף אייך דעם זעלביגען אייגדרוק, ווי
עמיצער וואָלט דערצעהלט א פרעהליכע זאך
מיט אן אומעטיגען נגון אָדער ווי א בדחן וואָלט
מיט אַלע בדחנ׳שע קונצען געמאכט א הספד
איבער א טויטען.

וואָס דאַרפט איהר מעהר: ראָזענפעל־
שרייבט א ליעד „קדיש" — „א געדענק־ליעד
אויף זיין זעלביגען בן־יחיד", ווי ער דריקט זיך
אוים. ער דערצעהלט אונז, אז פון זיין זוהן
איז איהם געבליבען א גאַלדענער לאָק, א בילד
און א בוך. איהר האָט קיין גרונד ניט צו
צווייפלען, אז דער פאַטער טרויערט ווירקליך
נאָך זיין זוהן. אָבער זעהט, ווי ער דערצעהלט
דאָס:

„דער לאָק דערמאָנט מיר אָן דעם שעהנעם קאָפּ,
דאָס בילד — אָן דער געבענשטער, זיסער צורה,
דער בוך — אָן גייסט פול יוגענד, היץ און
גבורה,
דאָך ער איז, ווועה, פון לעבענס־שוים אַראָב"—
טויטע שורות, פ א ל ש ע שורות, אָהן דעם
מינדעסטען ציטער פון געפיהל, אָהן א שפור פון
האַרץ־וועה.

און אזוי איז דאָס אומעטום. קומט דער
גרויסער סטרייק פון די קלאָוקמייקערס. דער
דיכטער אליין, א געוועזענער שניידער, איז גע־
ווים בעגייסטערט. ער זעצט זיך שרייבען אן
אָדע, א זיגעס־געזאַנג צו די מאַנטעל־מאַכער.
איהר לייענט איבער די ערשטע צוויי סטראָפען:

די באַטאַליאָנען מאַנטעל־מאַכער
בעמאַנטלען זיך מיט מוטה און שטרויט,

זיי האָבען גאָר אַ לאַנגע צייט
בעמאַנטלט זיוערע פערלאָבער,
בעמאַנטלט און גענומאַכט זיי שענער.
איצט מאַנטלען זיי זיך זעלבסט אין שטאַלן;
— איהר וועט ניט האָקען אונז ווי האָלץ
און ניט צעווארפען אונז ווי שפענער,

איהר לייענט איבער און עס כאפט אייך אָן
א שרעק פאָר די איבעריגע 10 סטראָפען, וואָס
זיינען נאָך געבליבען, און איהר פערמאכט וואָס
גיכער דאָס בוך און נאָך א לאַנגער צייט שפירט
איהר זיך אזוי, אקוראט ווי איהר האָט א טרונק
געגעבען ים־וואסער.

וואָס איז דאָס? פעהלט עמפפינדונג? ניין.
עס איז די ניט־צוגעפאסטקייט צווישען אינ־
האַלט און פאָרם, צווישען וואָרט און איבער־
לעבונג.

פערבענקט זיך אמאל דעם דיכטער נאָך א
גרויסען מאַן, א פיהרער, א נביא. שרייבט ער
א ליעד: „וואו איז משה". מיינען מיינט ער
עס ביטער־ערנסט, אָבער לייענען לייענט זיך
עס ווי א חוזק, ווי א קאָמעדיאַנטען־טריק:

„גיט מיר משה'ן, יענעם משה'ן,
וועלכער האָט אמאל בעפרייט
שקלאַפען פון דעם שווארצען גושן
און ערצויגען זיי פאר לייט!

יענעם משה'ן גיט מיר ווידער,
יענעם נביא, יענעם העלד.
אַך, מיר האָבען „משה'ס", ברידער,
דאָך דער רעכטער משה פעהלט.
וואו איז משה?"

דאָכט זיך ניט דעם לעזער, אז דאָס איז א
פאראדיע? ניין. ראָזענפעלד מיינט עס טאקע
אויפ'ן רעכטען אמת. ער איז ניט שולדיג, וואָס
ביי איהם האָט די פאָרם בעקומען א פנים פון
חוזק.

אט זעצט ער זיך אוועק קלאָגען אויף דעם
טרייענגעל־פייער. ער איז ערשיטערט, ער ווי?
זיין שטארק און גליהענד און פערכאפען אייער
נשמה. אין וואָס קומט ארוים? ווי איבער־
נעקרימט:

„שוועסטער מיינע! יונגע שוועסטער!
מיינע יונגע ברידער!...
טרויערט, מיינע ליעדער!
יאָמערט און טרויערט!...
זעהט, ווי עס לויערט
פון טונקעלע נעסטער
דעם ארבייטער'ס טויט;
ווי ער האָלט זיין ברוין...
ווי ער גלאָצט ביי זיין טהיר,
ביי זיין אָרעם געצעלט —
וועה, וועה איז מיר!"

דער איינדרוק בעקומט זיך אזא, אז מיט
די וואָרטער וועט פערשוועכט דאָס אנ־
דענקען פון די אומגליקליכע קרבנות. ראָזענ־
פעלד'ס ליעדער זעהען אמאל אוים ווי א טיי־
וועלשער שפאס איבער דעם, וואָס ער האָט גע־
וואָלט מיט זיי אויסדריקען.

עס פערשטעהט זיך, אז וואו די פאָרם איז
אזוי אונאבהענגיג פונ'ס אינהאלט, קימערט
מען זיך שוין וועניג וועגען אויסגעהאלטענקייט,
וועגען שפראך־האַרמאָניע. ראָזענפעלד'ס ליע־
דער זיינען אויך גיך צונויפגעשטוקעוועט, צו־
נויפגעקלאפט פון וואָרטער, וואָס פאסען אפט
ניט איינס צום צווייטען. פעהלט אמאל אוים
א זילבע צום „משקל" — מאכט מען ניט קיין
שהיות: אַריינגעהאקט אן „אוי", אן „א" אדער
א „יא" — און ס'געהט. (פערגלייך: „דאָס האָט
געריסען מיר, יא, און געריסען" אויך זייטע
172 פון דעם „בוך פון ליעבע", אדער: „און
איך, יא, איך געה אוים נאָך דיר", אדער: „א
בוך, יא, א פערזיגעלטער", דאָרטען זייטע 132
און 133). פעהלט א גראם — שרייבט מען צו
צווייי אדער דריי איבעריגע שורות, וואָס קלע־
פען זיך ניט מיט'ן איבעריגען אינהאלט — און
פארטיג. זעלטען וועט איהר געפינען ביי רא־
זענפעלד'ען א ליעד, וואָס איהר זאָלט פיהלען,
אז ער האָט עס געשריבען מיט ליעבע, בע־
זונדערס אין די לעצטע יאָהרען.

* * *

געווען א צייט, וועו מאָרים ראָזענפעלד האָט
נאָך עפעס פערשפראָכען, וועו ענטהוזיאַסטען
האָבען אויף איהם געלעגט גרויסע האָפענונגען.
דאָס איז געווען אין די עהשטע יאָהרען פון זיין
דיכטעריישער ארבייט. אויך דעמאָלט האָט ער
שוין געטראָגען אין זיך די אלע אייגענשאפטען,
וואָס צייכענען אוים זיין פאָעזיע. אויך דע־
מאָלט האָבען ארויסגעסטארטשעט פון זיינע
ליעדער די נאקעטע, סימפלע געפיהלען, אויך
דעמאָלט האָבען זיינע וועדטער ניט שטענדיג
געפאסט צו דעם, וואָס ער האָט געוואָלט זאָגען,
און וואולגאר און גראָב האָט ער אויך דעמאָלט
געקענט זיין ביז ניט צום איבערטראָגען (פער־
גליך „מקוה כשרה" אין דער ערשטער זאמלונג,
פון 1904). אָבער געמערקט האָט זיך, אז ער
א ר ב י ט, אז ער גיט זיך מיה צו זיין לייטען־
גליך, אז ער וואָרימט אוים זיינע לידער אין
דער נשמה. אפט פלעגט זיך דאן ביי איהם
ארויסכאפען א גוט ליעד — ניט וועד וויסט
וואָס, ניט קיין געניאלע זאך, אָבער דאָך א ליעד,
וואָס מ'האָט עס געקענט לייענען מיט פערגע־
ניגען. אמאל — זעהר זעלטען — פלעגט איהם
דאן געלינגען צו דערהויבען זיך צו אמת'ען
לירייזם (ניט אָהן היינע'ס ווירקונג), ווי למשל
אין דעם פראכטפולען ליעד „איך ליעב דעם
ווינד, איך ליעב דעם ים" און איבערהויפט אין
דער גאַנצער סעריע „הערבסט־בלעטלאך". א
מאל פלעגט ער דאן האָבען א שטארקען פאַ־
טאָס, ווי אין דעם גוטען סאָנעט: „מיין פאָלק,
וואָס נאָך קענסטו פון מיר פערלאָנגען". דע־

מאָלט האָט זיך געפיהלט אין די ליעדער — אין א קלייניער צאָהל פון זיי — א געוויסע אכטונג צו דער אייגענער פּען און א שטרעבונג צו ריהרען די נשמה פונ׳ם לעזער. אין דער ערשטער זאמלונג פון ראָזענפעלד׳ס ליעדער קען מען געפינען אפשר א צעהנדליג, וואָס האָבען א בעדייטענדען פּאָעטישען ווערטה, הגם אויך דאָרטען בעגעגענט איהר אייגצעלנע שורות און ווערטער, וואָס שטערען דעם גוטען אייגדרוק.

יענע צייטען זיינען שוין אָבער לאַנג אַוועק. וואָס ווייטער בעגעגענט איהר ביי איהם אלץ וועניגער ליעבע צו דער דיכטונג און אלץ מעהר שטאָלץ מיט זיך אלס דיכטער. אָט דאָס שטעלען זיך אלליין אויף א פּיעדעסטאל ווירקט פּישוט אונערטרענגליך. (פערגלייך די בעהויפּטונג, אז ער האָט פון אלע זיינע ליעדער „א נאָמען אבגעשפּאָרט", אָדער די ערצעהלונג, ווי אזוי העראנדיג אדאָלף זאָנענטהאל׳ען פּאַרליינען זיי־נע ליעדער, האָט ער „ערשט פערשטאַנען וואָס ער האָט געשאפּט").

וואָס ווייטער, אלץ וועניגער נשמה, אלץ וועניגער אויפריכטיגקייט, אלץ מעהר פּיוט. איהר קענט איצט איבערליינען א נאנצען באַנד פון זיינע ליעדער — און ס׳וואָל קיין איינציגען מאָל ניט אָנריהרען אייער נשמה, ניט א הויך טהאָן אויף מיט אן אמת׳ען געפיהל. ווער רעדט שוין פון נ י י ע וועגען, פון א ר י נ י נ ע לע מעלאָדיען.

איין מעלה האָט אָבער איצט אויך מאָרים ראָזענפעלד: ער נעהמט שטענדיג א געוויסע קאָנקרעטע ט ע מ ע צו בעהאַנדלען. ער האָט נישקשה׳דיגע א י י נ פּ א ל ע ן, ער האָט שטענדיג א קלאָרען פּ ל א ן. און די טהעמע, דער פּלאָן, דער אינהאַלט פון דעם וואָס ער וויל זאָגען, איז פערשטענדליך פּאר דעם מאַסען־מענשען. דערין ליענט דער סוד פון זיין ער־פאָלג.

דער מאַסען־מענש קוקט שטענדיג נאָר אויף דעם אינהאַלט. איהם איז ניט וויכטיג, ו י י דער אקטיאָר שפּיעלט, ער הערט נאָר, ו א ס ער זאָגט, ו א ס ער שטעלט פּאָר: צו אן עהרליכען מענשען, צו אן אויסוואורף. דעם עהרליכען מענשען וועט ער אפּלאָדירען, אויף דעם אויסוואורף וועט ער אויסגיסען זיין צאָרן. דעם מאַסען־מענשען איז ניט וויכטיג, ו י י דער דיכטער זינגט. די מאַסע האָט געוועהנליך א קנאַפּען חוש צו דער פּאָרם. איז אָבער דאָ אן אינהאַלט, וואָס מען קען איהם אָנטאַפּען מיט די הענד, דערצו נאָך א מאָראַלישען אינהאַלט (א סאָציאַלער אָדער נאַציאָנאַלער), וועט זי אזא ליעד ליענען און הערען מיט מעהר פערגעניגן, איידער אן עכט־פּאָעטישע שעפּפונג. די מאַסע האָט, צום בעדויערן, ניט גער־האָט די מענליכקייט צו ענטוויקלען איהר חוש צו אמת׳ע, פּאָעטישע ווערטהען.

א. ליטווין:

די אידישע פאלקס-שאפונג אין בילדער

וועלוועל זבארזשער — די טהעמעס פון זיינע ליעדער

II.

צוויי כאראקטעריסטישע שטריכען געפינען מיר אין זבארזשער׳ס ליעדער. ערשטענס פעהלען אין זיי כמעט אן גאנצען די מאָטיוון אויף נאציאנאלע טהעמעס. טהעמעס, וואָס רייהרען וועגען דער היסטאָרישער אידישער פערגאנגענהייט און וואָס טרוימען פון דער אידישער צוקונפט, פון דער אידישער פאלקס־אויפלעבונג, ווי מיר בעמערקען דאָס זהר ביי צונזער׳ן און גאלדפאדענען, האָבען ניט קיין אבקלאנג אין זבארזשער׳ס ליעד. א קינד פון דער השכלה־עפּאָכע, בלייבט ער טריי די משכילישע אידעען זיין גאנצען לעבען. לויט דער משכילישער אויפפאסונג דאַרף דער איד שטרעבען צו זיין א מענש מיט אלע מענשען גלייך. ער דאַרף שטרעבען צו מענשען־רעכט, צו מענשען־גלייק, און דאָס איז פאר איהם פאלקאָם געגוג. דעריבער בעריהרען וועלוועל׳ס ליעדער נאָר די יעניגע פרויי־דען און ליידען, וואָס זיינען אלמענשליך, און זעלטען ספּעציפיש אידישע. נאָר די חסידים און גוטע אידען ווידמעט ער א גרויסען טהייל פון זיין בייסענדער סאטירע. ניט דערפאר, וואָס די „גוטע אידען" זיינען א ספּעציפיש אידישע וואונד, נאָר ווייל זיי זיינען לויט דעם דיכטער׳ס מיינונג, די הויפּט־שטערונג פאר דעם אידישען פאלק אויף דעם וועג צום פראָגרעס. דערצו דיענען זיי מיט זייערע לעכערליכע זיטען, אלס זהר דאנקבארער שטאָף פאר דעם דיכטער׳ס בייסענדער סאטירע. די גוטע אידען — דאָס זיינען די הויפּט־פיינד פון וועלוויל זבארזשער. אין זיי ציעלט ער זיינע גיפטיגסטע פייל׳ען. די פערפאלגונגען פון זיינע מעכטיגע נעגנער שרעקען איהם ניט. זבארזשער בעזיצט דעם זעלטענעם מוטה פון א העלדישען קעמפּפער. ער פאסט אויף דעם חסידיזם שמאל, ניט קולטור־נעשיכטליך, אבער דאָס איז שוין דער פעהלער פון אלע

משכילים. צום טהיל פעהלט זיי די רוהיגקייט פון א וויסענשאפטלעכען לעבענס־בעאבאכטער און פארשער. טהיילם זיינען זיי צו נאהענט צום ווירקונגס־קרייז פונ׳ם חסידיזם, פון די גוטע אידען. צופיעל ליידען האבען זיי געמוזט פון דעם חסידישען פאנאטיזם. זיין גאנצען צארן און שפאט גיסט אוים עהרענקראנץ אויף די רייכע, אויף די ארים־טאקראטישע גאליציאנער גוטע אידען, איבערהויפט פון דעם ריזשענער׳ס גזע. צו די ארימע גוטע אידען האט ער מיטליידיג, האט צו זיי אפילו אין א געוויסער מאס סימפאטיע, אלם צו אפפער פון זייער אייגענער דונקעלהייט. די סאריגורער גוטע אידען ווידמעט ער אפילו א ספעציעלע ווערק אונטער דעם נאמען „מקל חובלים", וואם דאם הייסט, — ניט

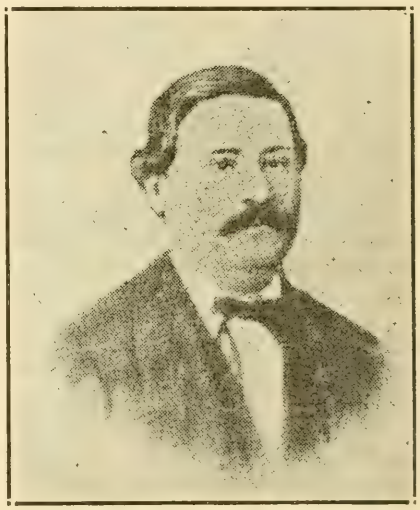

וועלוועל זבארזשער (וואלף עהרענקראנץ)

בוכשטעבליך פערטייטשט, — סאטירע, וואם שלאגט, וואם בייסט שמערצליך. וועהרענד אלע איבעריגע ליעדער גיט ער ארויס אין א זאמלונג אונטער דעם נאמען „מקל נועם" — ד. ה. סאטירע, וואם שאפט פערגעניגען. (מקל איז בוכשטעבליך — א שטעקען).

און ווירקליך: אלם צארטע, טיף ארטים־טישע נאטור, קען עהרענקראנץ ניט צארנען און בייסען אליין. אין זיין געלעכטער פיהלט זיך ניט קיין האסענדער שפאט, נאר דער וועהטאג און מיטליידיד פון א מיטפיהלענדען פריינד. אפילו אין די זעהר שארפע סאטירען פון „מקל חובלים" פיהלט איהר דעם דיכטער׳ס שטארקען מיטליידיד צום שיקזאל פון דעם רבי „רב בערענוי", דעם ריזשינער׳ס זוהן, וואם איז אויף דער עלטער פלוצלונג א פרייד־ענקער געוואָרען און האט דורך דעם געליטען א טראגישען סוף. די טראגעדיע פון דעם רבי ר׳ בערענוי איז איינע פון די מערק־ווירדיגסטע, פון די ריהרענדסטע אין דער גע־שיכטע פון הסידיזם. זי וואָרט נאך אויף איהר היסטאריקער, אויף דעם דראמאטורג, וואם זאל איהר נעהמען צום אינהאלט פון א היסטארישער דראמא. אין איהר צייט, מיט א 40 יאהר צוריק, האט ר׳ בערענוי׳ס דראמע אנגעמאכט א שטורם אין דער אידישער וועלט. דער שטורם איז אבער גיך פערשוואונדען. בלויז איין „המגיד", די העברעאישע צייטונג פון יענער צייט, און אין א קלייניעם העברעאישען ביכעל פון איינעם, וואם האט די טראגישע געשיכטע נעהמען אונטערזוכט און בעשריבען, איז געבליבען א שפור פון יענער טרויעריגער געשעהענים.

דער דיכטער עהרענקראנץ האט אויפגענומען ר׳ בערענוי׳ס דראמע אויף זיין שטייגער, האט זי אויסגענאסען אין פיער שארפע הארץ־גרייפענדע ליעדער, וועלכע מאכען אן אונגעהויערען איינדרוק מיט דעם לירישען טאן, וואם דרינגט דורך די דאזיגע סאטירע. כאטש אין אלגעמיין, ווי געזאגט, איז ניט קענטיג, אז זבארזשער זאל האבען אויפגעפאסט די דראמע פון דעם פרייזיניג גענוארענעם רבי׳ן אין איהר גאנצער טיעפקייט.

„מקל חובלים" בעשטעהט פון 4 טהיילען. אין 1טען טהיל ווערט געשילדערט, ווי ביים רבי׳ן ר׳ בערענוי ערוואכט דער געוויסען. ער פיהלט, אז די פאלאצען זיינע, די פירשטליכע ראלע, וואם דער רבי שפיעלט, איז ניט אייג־שטימיג מיט דעם אמת׳ען בעגריף פון א פאלקס־פיהרער און פאלקס־לעהרער.

עס איז נישט פון קיין משא ומתן
דאם וואם איך פערמאג;
עס איז נאר פון דעם טאטען,
עס איז נאר פון בעטראג.

און ער מעלדעט דעם עולם חסידים, וואם פאה־רען צו איהם:

זיי (די פאמיליע) האבען זיך אקעגען מיר פערשוואָרען,
זיי זאגען, אז איך בין משוגע;
איך בין קלאר ווי דער טאג,
מיין שכל איז נישט טריעב,
איך האב פיינד בעטראג,
איך האב נאר דעם אמת ליעב.
איך ווייל ניט איהר זאלט צו מיר לויפען;
איך פערלאנג נישט אייער געלד.
קיין עולם הבא וועט איהר ביי מיר נישט קויפען
און אויך נישט די וועלט.

אין זיין ערוואכטען געוויסען איז רבי בע־רעניו מקנא

דעם געמיינעם בעל מלאכה,
וואם ער ארבייט שווער
און האט קיין הצלחה.
איך בין מקנא דעם ארימען טרעגער,
איך בין מקנא דעם הויז־משרת,

וואָס פערדינט זיין ברויט אויפֿן עהרליכען שטייגער,
אויבער מיר, וואָס לעבען ווי די שרות.
טהוט אויך ברידער איבערלעגען,
צו טהוט איהר מיט דעם גוט?
אונזער גאַנצן פערמעגען איז נאָר אידיש בלוט.

און אַזוי ווייטער געהט דעם רבי ר' בערעניו'ס ודוי.

אין דעם צווייטען טהייל זאָגען קנות די סאַדיגורער חסידים.

לאָמיר זיך אָנטהאָן שוואַרצע קלייַדער,
לאָמיר געהן באַרפוס אָהן שיך און אָהן זאָקען;
לאָמיר אָנשיטען אש אַ יעדער
אויף די בּאַרד און פּאות און אויף די לאָקען.
לאָמיר שרייען, ווייגען צו גאָט און ברומען,
עס איז אונז ביטער און זעהר שלעכט,
אויף דעם שגרון, וואָס איז געקומען
אויף דעם רבי'ן רבי בערעניו גאָטעס קנעכט
און אַז וו.

די דאָזיגע „קינות" זיינען ניט אויף אַ האָר צוגעפּאַרבט. דאָס איז אַ טרייע אָבשפּיעגלונג פון דער ווירקליכקייט. דאָס „נתפּקר וועלען" פון דעם ריזשינער'ס זוהן האָט ווירקליך געטראָפען ווי אַ דונער די סאַדיגורער חסידים און האָט זיי געוואָרפען אין אַ פערצווייפעלטער שטימונג.

אין דעם 3טען טהייל רייצען זיך די אפּיקורסים מיט די חסידים. זיי מאַכען נאָך די „קנות" און בעציהען זיך צו זיי מיט שפּאָט. אין דעם זכות פון אונזער פרומען הייליגען טאַטען, וואָס האָט ניט געהאט קיין שום משא ומתן, זאָלסטו, גאָט ברוך הוא, אונזער תפילה דערהערען, זאָלסט אונזער ברודער רבי בערעניו אומקאָהרען.

זאָגען די אפּיקורסים: ניין, ניין!
רבי, די זאָך לאָז נאָר געהן!
עס ווייסט דאָך אַ יעדער זעהר גוט,
אַז פרום געווען איז דער טאַטע ניט.

דער 4טער הייליגט שטעלט פאָר אַ סצענע, ווי די ברידער גיסען אוים זייער האָרץ אויפֿן ריזשינער'ס קבר.

אַלע הימלען! עפּענט אויף פון גן עדן די טיר
אונזערע תפילות זאָלען געהן אַרויף צו דיר —
לאָז דיינע מלאָכים אַ מינוט אַליין,
און קוק דיר אום צו דיינע קינדער,
הער צו אונזער יאָמער און אונזער געוויין,
בעוויז אונז, טאַטע, דיינע וואונדער.
אַך איז אונז,
וועה איז אונז,
אַזאַ סבה ווער האָט געהערט;
אונזער כבוד,
אונזער מלוכה
האָט דער ב ע ר אונז פערשטערט.

די דאָזיגע פיער לייַדער אונטער דעם אלגעמיינעם נאָמען „מקל חובלים" האָבען אָנגעמאַכט אַ מורא'דיגען שטורם אין דער חסידישער וועלט. זיי זיינען באַלד געוואָרען אונגעהויער פּאָפּולער. מ'האָט זיי געזונגען אומעטום, אפילו אין סאַדיגור, אין טשארטקאָוו, אין די סאַמע רבי'אישע הויפען.

דער סאַדיגורער רבי, ר' בערעניו'ס עלטערער ברודער, האָט אַרויסגעגעבען אַ חרם אויף די לייַדלעך. די, וואָס מ'האָט געפאַקט, האָט מען פערברענט. דער חרם האָט געווירקט. מ'האָט די לייַדלעך מיט דער צייט אויפגעהערט צו זינגען. יעצט זיינען זיי אַ גרויסע זעלטענהייט, און אַ חוץ דער בערלינער קייזערליכער ביבליאָטעק און אַ פּאָר פּריוואָטע זאמלער פון זבאַרזשער'ס לייַדער זיינען זיי ערגעץ ניט צו געפינען. מיר איז געלונגען צו קריגען זיי צופעליג ביי אַ בלינדען זינגער אין גאַליציען, אַ העכסט אַריגינעלער טיפּ, דער איינציגער יורש פון וועלוועל זבארזשער'ס לייַד, וועלכער זינגט ניט קיין אַנדער זאַך, ווי נאָר די לייַדער פון זיין רבי'ן. וואָרים דער בלינדער בעטלער איז, אַ דאַנק זבארזשער'ס לייַדער, געוואָרען אויפגעקלעהרט און אַ פריידענקער.

ווי דער לעזער זעהט פון די אייניגע מוסטערען, וואָס איך האָב געבראכט, איז זבארזשער'ס קוק אויף דער דראמע פון דעם בעריהמטען רבי בערעניו אַן אויבערפלעכליכער, אַ משכילישער. ער איז ניט פעהיג געווען אויפצוהויבען זיך צו אַ קולטור־היסטאָרישען בליק אויף דעם חסידיזם און דעם רבייאיזם, צו אַ פסיכאָלאָגישען אַריינדרינגען טיעפער אין די סבות, וואָס האָבען אַרויסגערופען די דראמע, אין דער ווירקונג, וואָס זי האָט געהאַט, וואָס זי האָט געמוזט האָבען. אָבער דער טיף־סאַטירישער און צוזאַמען דערמיט טיף ריהרענדער טאָן, וואָס דרינגט דורך די אונגעקינסטעלטע פערזען, גיבען דאָך איבער די ריכטיג שטימונג, דעם שטאַרקען איינדרוק, וואָס אָט די פאַסירונג האָט געמאַכט דאָן אויף אַלעמען. אין אָט דער הינזיכט האָט אָט די בלייבע לייַדער־זאַמלונג אַ וויכטיגען קולטור־היסטאָרישען וועדטה.

סאַטירען איבער חסידים און „גוטע אידען" פערנעהמען אויך אַ וויכטיגען פּלאַץ אין זבארזשער'ס צווייטער זאַמלונג „מקל נועם". כאָטש ער רופט אָן אָט די סאַטירען מיט'ן נאָמען „אנגענעהמע", זיינען זיי דאָך ניט וועניגער בייסענד און שארף, ווי די פון „מקל חובלים". די לייַדער: „ווי אַזוי דער חסיד קומט פון וויין", „אז משיח וועט קומען", „ווי דער חסיד שפּעט אוים דעם טהעאַטער", „די גליקליכע גוטע אירען", „דאָס פּלאַטשיגע מוח'ל און דאָס גוטע קעפּעל", „דער חסיד מיט זיין ווייב אום שבת", „דער חסיד פאָהרט צום רבין", „ווי דער רבי פאָהרט אויפ'ן ים" האָבען אין זייער צייט גרויסע מאַכט אַ גוואַלדיגען רושם. מ'האָט זיי געזונגען אין יעדער שטוב. אין גאַליציען זינגט מען זיי נאָך איצט. זיי האָט זבארזשער, מעהרסטענס, צו פערדאַנקען זיין גוואַלדיגע פּאָפּולאַריטעט.

וייער אויפקלעהרענדע ווירקונג איז אויך געווען אונגעהייער גרויס. ניט וועניגער ווי די ביכער פון די בעריהמטע השכלה־קעמפֿער, האָבען זבארזשער׳ם הסידישע סאטירען בייגעטראָגען צו פערטרייבען אַבערגלויבען און פערשפֿרייטען ליכט צווישען דער אידישער יוגענד. אין אָט דער הינזיכט איז זבארזשער׳ם פערדינסט פֿאַר דער אויפקלעהרונג פונ׳ם אידישען פֿאָלק ניט קלענער פון דעם פערדינסט פון א יצחק ערטער, פֿרץ סמאָלענסקין, לינעצקי און אַנדערע קעמפֿער געגען די דונקלע זיטען פונ׳ם חסידיזם.

צו די שׂהנסטע פון די זבארזשער׳ם חסידישע סאטירען בעלאָנגט דאָס ליעד „ווי דער רבי פֿאָהרט אויפ׳ן ים". איהר קענט עס נאָך איצט אָפּט הערען זינגענדיג ביי די מאַסען פון גאַליציען און רוסלאַנד. אַלס אילוסטראַציע בערנג איך דאָ איין סטראָפע:

עס איז אַמאָל אויפ׳ן ים געפֿאָהרען
אונזער רבי דער בעל־נס,
א ווייטען וועג פון פיעלע יאָהרען
האָט ער געמאַבט אין איין מעת־לעת.
און אַז דער רבי פֿאָהרט אויפ׳ן ים,
פֿאָהרען זיינע חסידים מיט;
האָבען זיי געזעהן מן הסתם
וואָס קיין אַנדערער זעהט דאָס ניט.
די שיף איז געווען אין גרויס אחריות,
דער רבי האָט זי געראַטעוועט קוים,
און די אפֿיקורסים, די הולטאַיעס,
גלויבען אין דעם ניט — ימח שמם.

זבארזשער רופט זיך אָב אויף א גאַנצער רייהע פראָגען אין אידישען פֿאָלקס־לעבען. ער שילדערט זיינע פערשיעדענע דונקלע זייטען, מאָלט פערשיעדענע טיפּען, אזוי ווי אַנדערע פֿאָלקס־זינגער פון זיין צייט, מאָלט מיט א טיפּע קענטנים פון זיינע העלדען און צארטער סימפּאַטיע צו זיי. זיין שפּראַך איז ניט געקינסטעלט, ניט גע־הובעלט, און דאָך מאָדנע רייך אין קאָלירען, שטאַרק און שעהן. זיין פערז איז אויך ניט שטאַרק געמאַסטען. ער קימערט זיך ניט, דאָכט זיך, וועגען דער פֿאָרם, קלייבט ניט קיין ווער־טער, זאָרגט זיך ניט פיעל וועגען א פאַסיגען גראָם. און דאָך קומט דאָס גאַנצע אַרוים ביי איהם ווי געגאָסען. זיין הומאָר כאָפּט אייך גלייך אַריין אין זיין מאָכט און איהר לאָכט גלייך מיט איהם און אונטער אייער געלעכטער פיהלט איהר א פערבאָרגענעם וועה, דעם דיכ־טער׳ם וועה איז אונבעמערקט צוגאָמען מיט זיין געלעכטער איבערגענאַנגען פון זיין נשמה אין אייערער.

אזוינע הומאָריסטישע ליעדער זיינען אָבער בכלל ווענig אין עהרענקראַניז׳ם פאַעזיע. צו זיי בעלאָנגען „דער שדכן". „ווי די לצים זאָגען מינות" און א פאָר אַנדערע. דער נישסטער טהיל אָבער פון זיינע ליעדער זיינען שטיכוי־גען און יעדאָנקען וועגען די טיפּסטע אין פערוויקלטסטע פראָגען אין מענשענס לעבען. ער איז דער זינגער פון נשמה־לייִדען און וועלט־שמערץ. אין אָט דער הינזיכט האָט ער צו זיך קיין גלייכען צוויישען אַלע פאָלקס־זינגער און פֿאָלקס־דיכטער פאַר איהם און נאָך איהם. דערביי ברויכט ער אָפּט סימבאָלישע בילדער, וואָס דריקען אויסגעצייכענט אויס זיין שטימונג אָדער געדאַנק.

א בעזונדער פלאץ פערנעהמען און צו די בעסטע פון זיינע ליעדער געהערען די ליעדער, וואָס ענטפלעקען פאַר איך דעם דיכטער׳ם נשמה. איינע פון די בעסטע פון אָט דעם מין איז זיין ליעד „די נאכטיגאַל". אָט זיינען א פאָר סטראָפען פון דעם דאָזיגען ליעד:

ביטער איז מיר אַזוי ווי גאַל,
און אַזוי ווי גיפּט פון שלאַנגען,
קלאַגט און וויינט די נאַכטיגאַל,
ווי זי איז געווארען געפאַנגען.
איך וועל שוין ניט קענען די וועלט געניסען,
ביטער איז מיר און זויער;
מ׳וועט מיך שוין, אוי, באַלד פערשליסען
אין דער פינסטערער מויער.
איך זעה פון דער וויטען פויגעל פליהען,
איך קוק צו זיי מיט אויגען;
איך וואָלט זיי גערן נאַכגעטוען,
און אויך אַזוי הויך געפלויגען.
איך וואָלט אויך געוואָלט די וועלט געניסען
אַזוי גוט, ווי זיי;
מ׳וועט מיך אָבער באַלד פערשליסען, —
ווינד איז מיר און וועה.

אין די פאָלגענדע האַרצגרייפענדע פערזען דריקט אויס דער דיכטער דער נאַכטיגאַל׳ס שיק־זאל — דאָס איז זיין אייגענער, דעם דיכטער׳ם שיקזאל.

...זיס ווי צוקער איז דאָס לעבען,
אַז מ׳דאַרף נישט קיינעם הערען;
הוליען, שטיפּען, פליהען, שוועבען,
און עס קאָן נישט קיינער ווהערען.

— — — — — — — — — — — —

אין שטיוגעל שטעה איך מיט גרויס יסורים.
זיי ווילען מיך נאָך מוטשיען,
זיי מאַבען זיך א סעודת פורים,
און פערלאַנגען איך זאָל קווישען.
אה, ווי קען מען דאָס זינגען,
וען די צרות פרעסען;
איך בין דאָך אַבער דערצו געצוואונגען,
איך פערדין דערמיט דאָס עסען.

אין אָט דער ליעדל שפּיעגעלט זיך אָב דעם דיכטער׳ם שיקזאל. דאָס איז א בילד פון איהם אַליין.

עטוואָס מעהר אפּטימיסטיש איז דאָס ליעד „דער פֿאָלקסדיכטער". אמת, דעם דיכטער׳ם ליעדל איז א קנאפּ גאנגבארע סחורה אויפ׳ן מארק. ער קומט צום שניידער, שוסטער, שנע־קער — קיינער ווילּ ניט נעהמען די „סחורה".

דאָך איז איהם, וועז ער בעקלעהרט זיך, גוט, בעסער ווי דעם סוחר.

נגידים מיט אייער פארמעגען,
וואָם איז אייך קיינער גלייך;
וועז איך וויל מיך איבערלעגען,
בין איך גליקליכער פון אייך.

ער דאַרף ניט האַלטען קיין טערמין; זיין סחורה ווערט נישט צוגעלעגען; האָט ניט מורא פאר קיין רעגען, שלעכטען וועטער, וואסער, פייער.

וועז מען מאַהנט מיך דירה־געלד
און איך האָב נישט צו דער שעה,
גיהּ איך אויף דעם פריייען פעלד,
און גיפּין מיר דאַרט אַ רוה,
איך וואר מיר פלוצים באַלעבאָס
דאַרטען אויף דער פרייַע,
שפּאַציר מיר אום אינ׳ם גרינעם גראָז
און מאַך מיר ליעדער נייע.

זיין אייגענעם שיקזאָל, דעם שיקזאָל פון דעם וואַנדער־זינגער, פון דעם היימלאָזען, פערוואָגלעטען דיכטער זיינען געווידמעט אַ רייהע ליעדער, וואָם בעלאַנגען צו די שעהנסטע, צו די ריהרענדסטע.

אין דעם ליעד פון „דעם רייזענדען" זיהען מיר, ווי טיפּ דעם דיכטער האָט געקרענקט זיין האַלע פון אַ וואַנדערזינגער צווישען פרעמדע מענשען, וואָם האָבען ניט פערשטאַנען די ליידען פון דעם דיכטער׳ס נשמה, בשעת ער האָט זיי מיט זיינע ליעדער פרעהליך געמאכט.

מענש, דו מענש — קלאָגט ער זיך
דו וואַלגערסט זיך אום
פון שטאָדט צו שטאָדט

— — — — — — — — — — — — — — — —

דו האָסט דיר פאַרגעסמען אַ פלאָגע אַ שווערע,
וואָם דו פלאָגסט דיין קערפּער אוז דיין זעעל,
דו זוכסט דעם גליק, פערליערסט דיין עהרע,
אוז וואָם דו טוסט, שלאָגט דיך אַלצדינג נעבעך פעהל.
דו האָסט פערלאָרען דיין היים —
קלאָגט ער זיך ווייטער —
אוז וואַנדערסט אַרום אין אַ פרעמד אַרט,
איז דען ניטאָ קיין מביונים אויף דעם,
וואָם זאָלען פערשטעהן אַז איידעל וואַרט.

— — — — — — — — — — — — — — — —

וואָם אַרט דאָם יענע, וואָם דיך פערדרוסט,
אוז וואָם דיין האַרץ איז דיר אַזוי ביטער געקרענקט;
אוז צו דיינע טרעהרען, וואָם דו פערגיסט,
האָט דיר נאָר קיין אוינציגער זיפּץ ניט געשענקט.

אין דעם „עלענדען מענשען" פרעגט דער דיכטער אוים דעם וואַלד, דעם ים, די שעהנע לבנה, ענדליך — זיין אייגענע זעעלע, טאָמער וווייסען זיי —

וואו דער עלענדער זיך געפינט
צו רוהען, אוי, אַ געצעלט;
וואו רציחה האָט אויפגעהערט,
וואו קיין מענש האָט ניט געקלאָגט,
וואו קיין אויג האָט נישט געטרעהרט,
וואו מ׳קען זיך לעבען אין פריידען,
פון זאָרג אוז פון זינד איז מען פריי,
פון צרות אוז פון לוידען.

נאָר דער וואַלד, דער ים שטורמט,
די לבנה טהוט באַלד אין אַ וואַלקען פערגעהן
אוז אַלע ענטפערען איהם:
ניין, ניין,
מיר האָבען אַזאַ נ׳אָרט ניט געזעהן.

אַ בעציהונג צום דיכטער האָט אויך דאָס ליעד „דער טרעגער". .

עס גיהט אַן אַרימאַן אוז דרעהט זיך הין אוז הער; ער שרייט, ער וווינט, ס׳איז איהם צו טראָגען שווער.

— — — — — — — — — — — — — — — —

העגט אוז פיס געבונדען אוז בין זעהר קראנק,
אוז טראָג די שווערע משא אַזוי לאנג.
באַלד וווייזט זיך אַרויס, אַז ס׳איז ניט קיין פּשוט׳ער טרעגער. דאָס איז טאַקע דער דיכטער אַליין.

— — — — — — — — — — — — — — — —

אויף מיינע פּליצעם טראָג איך שוין זעכציג שווערע יאָהר,
אויף מיין קאָפּ טראָג איך מיין עלענד אוז מיין נויט.
אַך, די שווערע דאגה: וואו נעהמט מען אַ שטיקעל ברויט?...

אין דעם „אונצופריעדענעם" וועהט אויף אייך מיט די אייביגע פראגען פון „איוב" אוז „קהלת".

אין דעם גאָרטען פון דער נאָטור
שפּאַצירט אַ מאַן שוין פיעלע יאָהר.

ער האָט קיין רוה, ער געהט פון אָרט צו אָרט. מיר דערקענען אין איהם גלייך טאַקע דעם דיכטער אַליין — דעם אייביגען וואַנדערער. —

ער וווינט, ער גיסט מיט טרעהרען:
עס וויל איהם קיינער הערען.
ער זעהט אומעטום צרות אָהן אַ צאָהל אוז קלאָגט זיך:
אַך, וואו נעהמט מען דעם באַלעבאָס,
איך זאָל מיט איהם רעדען אַ וואָרט,
איך וויל איהם פרעגען: וואָם איז דאָס?
וואָם גיט ער ניט אַבטוגג אויף דעם אָרט?
וואר קען דאָס אויסשטעהן,
וואר קען דאָס אויסשטעהן
אַזאַ גאָרטען — אַ גן־עדן,
וואו קיין זאָך גאָר נישט פעהלט,
זאָל מען לעבען אין גרויסע לויידען,
מ׳זאָל נאָר תמיד זיין געקוועלט.

עס קוקט זיך צו צום גאָרטען: בלומען וועהרען פערשיידען בעהאנדעלט. צווישען די בלומען וואקסען הערנער, שטעכען זיי. קומען מענשען, פליקען אַב די בלומען פאר דער צייט. אַ שטורם קומט און רייסט אוים די שעהנסטע רויז.

די הערנער אַליין;
בליבען שטאָלץ שטעהן..

שטאָלץ און אַרויספֿאַרנדיג קלינגט דעם
דיכטער׳ס שטים, וועג ער וועגדט זיך צו גאָט:
איך פֿרעג דיך, גאָט, וואָס איז דאָס,
איך זעה נאָר זאַכען, וואָס מיר ניט געפֿעלט,
דו, גאָט, ביזט דער באַלעבאָס,
וואָס גיסטו ניט אַכטונג אויף דער וועלט?

נאָר אַזוי ווי „איוב" און „קהלת", גיט ער
זיך באַלד אונטער און ענטפֿערט מיט די וואָר-
טער פונ׳ם גלויבען, דעם אַלטען מאַן:
דו ווילסט וויסען גאָט׳ס פּלאַן?...

— — — — — — — — — —

וואָס דיר זעהט אויס שלעכט,
עס איז כלעבען אַלץ רעכט.
גאָט וויים, וואָס ער טהוט:
ער זיצט אין הימעל
און מאַכט אַלץ צום רימעל.

עס העלפּט ניט קיין חקירה׳ן. ער לאָזט
אַראָב די הענד און זאָגט מיט יאוש:
איך האָב שוין גאָר קיין טענה,
לאָז זיך גאָט טהאָן, וואָס ער וויל,
דאָס איז דאָך זיין וועלט און ניט מיינע.

א גאַנצע רייהע אַנדערע טיפֿע־עלעגישע ליע-
דער ווייזען, אז בשעת דער דיכטער האָט פֿרעה-
ליך געזונגען, פֿערגיסענדיג מיט גלעזער וויין
זיינע לידער, האָבען זיין הארץ געגאָסן די
פֿערוויקעלטסטע פֿראגען פונ׳ם פֿערפֿלאָנטערטען
מענשליכען לעבען.

דער פּלאָץ ערלויבט ליידער ניט אַבצושטע-
לען זיך לענגער אויף אַנדערע ליעדער פון אָט
דער ארט.

פֿאַר דעם פּסיכאָלאָגישען אַנאַליז פון זאַר-
זישער׳ס טאָלאַנט, וואָלט אַבער געווען זעהר וויכ-
טיג פֿאַנאַנדערקלייבען זיך אין די דאָזיגע טהע-
מעס און ערקלעהרען זיך: פֿאַר וואָס אָט דער,
דאָכט זיך, סאָמע פֿרעהליכער און זאָרגלאָזער פון
אַלע אידישע פֿאָלקס־דיכטער און דיכטער בכלל,
האָט זיך אַבגענעבען דוקא מיט די גרויסע פֿרא-
גען פון לעבען. זיינע לידער פון אָט דעם
מין זיינען ניט פֿשוט׳ע חקירות פון א בטלן, נאָר
אַן אויסגאָס פון אַן ערנסטען דענקער און א
טיפֿ פּיהלענדער און ליידענדער נשמה. זיי זיי-
נען אויך די שטארקסטע, די טאָלאַנטפֿולסטע
פון דעם דיכטער׳ס ווערק. יעדע שטעלונג פון
דער הארמאָניע אינ׳ם לעבען ריהרט אָן דעם
דיכטער אין די טיפֿסטע ווינקעלעך פון זיין
צארטער נשמה און ער מוז אויף דעם זיך אָב-
רופען מיט זיין ליעד. ער איז אָבער ניט קיין
היפּאָכאָנדריקער, ניט קיין קלאָגמוטער בטבע.
גאַנץ פֿערקעהרט, ווייל ער זוכט און ליעבט או-
מעטום דאָס שענע, דאָס הארמאָנישע; ווייל
ער האָט ליעב דאָס לעבען מיט זיינע פֿרייד־
און לוסטיגקייט, וואָלט ער וועלען, אז קיין זאך
זאָל ניט שטערען דעם מענשען׳ס גליק. און
וואו ער בעמערקט נאָר א קאַפּ פֿרייד, איז ער
איבערגליקליך און גיט זיך אָב קינדיש דעם פֿרוי-
דיגען שטראָם פונ׳ם לעבען.

און דערביבער: ווי די אויבען־געבראכטע ליע-
דער זיינען ניט דורכגעדרונגען מיט מעלאַנכא־
ליע, זיינען זיינע סאטירען און אַנדערע לירישע
ליעדער פול מיט שפֿרודעלנדער לעבענסלוסט,
פול מיט אָפּטימיזם. ווי צ. ב. „דער דאָקטאָר",
„ווי דער רבי פאָהרט אויפ׳ן ים" און איבערהויפּט
די חסידישע סאטירען.

צו די בעסטע פון זבארשער׳ס עלעגישע
ליעדער געהערען, א חוץ די אויבענדערמאַנטע,
„די פרייד", „די יוגענד", „דאָס אונגליק מיט׳ן
גליק", „דער מאַנומענט", „א רוח אין דער
וועלט", „אלעם קלאָגט, איינע זינגט" (די לעצטע
פעראיניגט א שטאַרקען ליריזם מיט א כמעט
פאָלקאָמענער טעכניק) און „דער גאָלדענער
אוהר", „די בלינדע יתומה", „דער בלינדער"
און „דער אַרימאַן". די לעצטע דריי ווערען
אויף די פערשיעדענסטע וואַריאַנטען געזונגען
פון אַלע אידישע בעטלער־זינגער אין דער וועלט.

א נויטיגען שטריך צו עהרענקראנץ׳ס פּאָע-
זיע דארף מען צוגעבען דאָס, וואָס זיינע לידער
זיינען אַלע אויף עשרים־בען אין העברעאיש. זיי-
נע העברעאישע לידער טראָגען שוין ניט דעם
כאראקטער פון פֿאָלקס־פּאָעזיע. דאָס זיינען
ניט פֿשוט׳ע איבערזעצונגען, נאָר פֿאָלקאָם
קינסטלעריש ווערק, און, לויט איניגע קריטי-
קער מיינען, בעלאַנגען זיי צו די פערל פון דער
העברעאישער פּאָעזיע. זבארזשער האָט שטארק
ליעב געהאַט די העברעאישע שפּראַך און האָט
געהאַלטען דעם העברעאישען מעקסט פון זיינע
לידער פאַר דעם עקר און די אידישע אַלם בייי-
זאַך. דאָס איז דערפאַר, וואָס צוליעב די העב-
רעאישע לידער האָט ער ג׳עש׳ט צוויישען די
העברעאישע ליטעראטען פון זיין צייט פאר א
„משורר", פאַר אן אמת׳ען דיכטער און האָט
צוליעב זיי גענאָסען כבוד און פריינדשאפט פון
די משכילים, וועהרענד זיינע אידישע לידלעך
זיינען, אמת, אַלע געלאָפּען הערען און מ׳האָט
איהם פאַר זיי גוט בעצאָהלט, אָבער זיי האָבען
דאָך איהם ניט געגעבען מעהר ווי דעם נאָמען
„בדחן". דעם דיכטער האָט דאָס זיין גאַנצען
לעבען טיפֿ געקרענקט און דאָס איז פיעלייכט
איינע פון די אורזאכען, פאַר וואָס דער גרעסטער
טהייל פון זיינע לידער זיינען דורכגעדרונגען
מיט וועהמאָג־שטימונג, וואָס דרינגט אויך טיפֿ
אין דער נשמה.

צעהנדליגע יאָהרען נאָך זבארזשערס טויט
האָט מען זיינע לידער אומעטום געזונגען און
נאכגעמאכט, גאַנץ אפט ניט וויסענדיג, וער איז
זייער פערפאסער. דער נאָמען „וואָלף עהרענ-
קראנץ" אדער „וועלוויל זבארזשער" איז כמעט
ווי פערגעסען געוואָרען. נאָר די לעצטע צייט,
וועו א סך ווערטהען אין אונזער אידישען לעבען
ווערען איבערגעשאצט, איז אויך אַנדערש גע-

וואַרען דער קוק אויף דאָס אידישע פאָלקסליעד ביי דער אידישער יוגענד. „מאַמע־לשון", מיט וועלכער מ'האָט זיך געשעמט, האָט אויפגעהערט צו זיין די שפּראַך בלויז פון דער דיענסט. זי איז ארויס פון קיך און קלייבט זיך ביסלעכווייז אַריין אין די שהנערע צימערען פון הויז. פערקלייבט זיך אפילו ניט זעלטען אין די גע־פוצטע זאַלען פון די נגידים. דאָס פאָלקס־ליעד איז געוואָרען טהייער דוקא ווייל די באָבע האָט עס געזונגען, ווייל דער באָבעם ליעד אין אַן אויסגעצייכענטער מיטעל צו בעקענען זיך מיט דער באָבען, מיט איהר אונגעקינסטעלטער נשמה, מיט איהר נאַיוועער וועלט־אויפפאסונג, מיט איהרע איבערלעבונגען, פריידען און ליידען.

יעצט, וען די „דיענסט", די פאָלקס־שפּראַך, איז אין דער וועלט־אנשויאונג פון דער יוגענד געוואָרען געהויבען, איז אויך דערהויבען געווא־רען דער דיכטער פון די פאָלקס־מאַסען און זייער ליעבלינג. און וען מ'רופט אָן די שעהנסטע נעמען פון יענע אונגעקינסטעלטע, אָבער שטארק בעגאַבטע דיכטער, וואָס האָבען געלעבט און גע־ליטען צוזאַמען מיט'ן פאָלק און אין זייערע ליע־דער פאַר אונז ענטפלעקט די אינערליכע וועלט פון דעם פאָלקס נשמה, פון זיין לעבען און שטרע־בען — מוז דערמאָנט ווערען וועלווען זבאר־זשער גאָר בעזונדער, דער סאַמע אָריגינעלער, דער סאַמע טאַלאַנטפולער פון יענע פאָלקס־דיכ־טער, וואָס זיינען געשטאַנען אויפ'ן שיידוועג צווישען דעם מארשאַליק, דעם אונבעוואוסטען ליעדעל־מאַכער און פרעהליך־מאַכער אויף חתונות, און דעם איצטיגען ליטעראַרישען פאַעטס, וועלכער איז בעקאַנט מיט דער טעכנישער קונסט פון פאַעזיע, האָט אריינגעקוקט אין די קלאַסי־קער פון דער אייראָפּאישער פאַעזיע און איז דאָך אין תוך פון זיינע פאָלקס־מאָטיוון א די־רעקטער יורש פון זיי, פון יענע אונגעקינסטעל־טע פאָלקס־דיכטער.

לייוויק האַלפּער:

* * *

אין גאַרטען פון חיות.

נאַכט און רעגען. אַלע חיות
שלאָפען שוין אין שטויג,
נאָר די ווענערקע — זי שפּרינגט נאָך,
זוכט א טרוקען צווייג.

לויזיג אַלע בענק און בוידלעך,
אַלע ווענען — נאַס;
קומען, זוכען א בעהאַלטונג
הייטלאַזע פון גאַס.

זעצט זיך אייגער אויף א בענקעל,
און פון פּנים — גיסט,
און די הענד — פונקט האָבען נאָר וואָס
זיך געשאַרט אין מיסט.

קוקען ערגעץ, ווי דורך גראַבען,
זיינע אויגען טויט...
און פון בוזום אויף די בלומען
פאלט — א שטיקעל ברויט...

נאַכט אין שאַטען. פון די בוימער
שיט א רעגען־שטויב,
און פון שלאָף מיט גוואַלדען פלוצלונג
גיט א שפּרונג דער לויב...

א חלום

איך האָב געזעהן אין חלום היינט מיין מאַמען
מיט אויסגעווייניגט אויגען.
אין קראָם איז זי געזעסען אויפ'ן גאַניק,
דער קאָפּ צום ערד געבויגען.

אין שוים געלעגען איז א קליינינקער מיין ברודער,
געזוכט די ברוסט צו זויגען,
און ס'האָט דאָס קינד קיין טראָפען מילך געפונען,—
די ברוסט איז אויסגעטרוקנט.

עס האָט דאָס קינד געווייניגט, געווייניגט — ביז וואַנען
איז שטום געבליבען ליגען.
די מאַמע האָט געהערט דעם קינד'ס געווייניגען,
געזעסען און געשווייגען...

א גוי מיט געלד אין האַנד אַריין אין קראָם איז,
געבעטען ברויט פערקויפען,
ער האָט געמויגט: די מאַמע וועט ווי שטענדיג
מיט פרייד אנטקעגען לויפען.

נאָר האָט פון אָרט די מאַמע ניט געריהרט זיך,
אַזוי ווי זי וואָלט שלאָפען, —
געגעבען נאָר א קוק אַזא א שטומען,
איז ער אין שרעק אנטלאָפען...

ל. לאזאוויק:

די גריכישע פוי־קונסט

(פון דער סעריע „קאפיטלאך פון דער קונסט געשיכטע".)

דאס, וואס איז פערבליבן פון גריכישע קונסטווערק, איז נאר א קליינער טהייל פון די אוצרות, וואס גריכענלאנד האט פערמאגט אין צייט פון איהר בליהונג.

צוערשט דער פאליטישער אונטערגאנג פון גריכענלאנד, נאכהער דער אנלויף פון די ווילדע גאטהען, צולעצט די פינסטערע מאכט פון מיטעלאלטערליכען קריסטענטהום — דאס אלץ האט געדיענט צו פערגרעסערן דעם חורבן פון דער גריכישער קולטור. בעזונדערס גרויס איז געווען דער חורבן אין דער קונסט.

פון דער מאלערייי זיינען געבליבען ניט מעהר ווי ענטהוזיאסטישע בעשרייבונגען און א פאר שלעכטע קאפיעס.

די סקולפטור האט שוין איבערגעלאזען עטוואס מעהר, אבער דאס איבערגעבליבענע קען קוים גענאו אין פערגליף מיט דעם, וואס איז פערלאלרן געגאנגען. חוץ דעם זיינען די וויכציגע עקזעמפליארען נאך שטארק בעשעדיגט. נאר אויף איין סטאטוע קען מען מיט זיכערהייט זאגען, אז זי איז די אריגינעלע ארבייט פון איינעם פון די גרויסע גריכישע סקולפטארן — דאס איז די סטאטוע „הערמעס" פון דעם סקולפטאר פראקסיטעל. אייניגע אנדערע ארבייטען זיינען פון קלענערע אדער גאר פון אונבעוואוסטע קינסטלער; נאך אנדערע זיינען אזעלכע, וואס האבען נעדיענט אלס בעציערונג פאר פערשיעדענע געבייודעס. די איבעריגע גרויסע צאהל סטאטועס, בעוואוסט צוויישען ברייטען עולם אלס גריכישע, זיינען רוימיש און שפעט־גריכישע קאפיעס.

ניט פיעל גליקליכער איז די ארכיטעקטור. די מעהרסטע געבייודעס זיינען צושטערט. פון אייניגע זיינען געבליבען נאר א פאר ווענט, פון אנדערע נאר א פאר זיילען. דאך האט דאך איינגענעבען, נאך אונערמיעדליכען פארשען, רעקאנסטרואירען — וויעדעראויפצובויען אייניגע פון די צוישטערטע געבייודעס. נאטירליך, אין פארמע פון מאדעל. איינע פון דיעזע איז דער פארטהענאן — דאס שהנסטע טעמפעל פון אלטערטהום.

* * *

דאס איז געווען אין מיטען פון פינפטען יאהרהונדערט בעפאר דער קריסטליכער צייטרעכענונג. דאס גריכישע פאלק האט נעפייערט זיין זיעג איבער די פערסיער. אלעם איז געווען גריייט פאר א רייכער קונסט־שאפונג. דער נאציאנאלער ענטהוזיאזם איז געווען גרויס. די רייכטהימער איבערפול; די טעכנישע געשיקליכקייט, די קראפט צו בעהערשען דעם טויטען מאטעריאל — פאלקאם. דער שהנסטע מאר־מאר־שטיין אין גרויסע מאסען. און דאס לעבען האט ווירקליך געהויבען און געברויזט מיט אן איבערפלום פון ענערגיע. אטהען'ס עטליכע טויזענד פרייע בירגער, גריכדליך בעקאנט מיט אלע שטאאטליכע אנגעלעגענהייטען, האבען פריי דיסקוטירט פערשיעדענע פלענער, געפאסט בעשלוסן, בעטהיליגט זיך אין וואהלען. זייער בירגערליכע טהעטיגקייט האבען זיי געשעצט פיעל העכער ווי אלע אנדערע און זעלבסט־אויפאפפערונג פאר'ן שטאאט איז געווען פערלעכענט פאר דער העכסטער פליכט. חוץ דעם איז יעדער פרייער אטהענער געווען פיעלזייטיג געבילדעט — קערפערליך און גייסטיג. ער איז געווען בעקאנט מיט פערשיעדענע ארטען אטהלעטישע שפיעלען, ער האט זיך געקענט בעטהיליגען אין א פילאסאפישען ויכוח און איז געווען א מבין אויף קונסט און ליטעראטור. און אין דעם פעריאד זיינען געשאפען געווארען אייניגע פון דער וועלט'ס שהנסטע פערלען אין דער דראמא, אין דער פילאסאפיע, אין דער סקולפטור, אין דער ארכיטעקטור. דעם העכסטען פונקט פון זייער קינסטלערישער געניאליטעט האבען זיי עררייכט אין די מאנומענטען און געבייודעס אויפ'ן בארג אקראפאליס. דער שהנסטער פון דיעזע אלע קונסט־ווערק איז אונצווייפעלהאפט געווען דער פארטהענאן.

דער אקראפאליס, דערהויבענדיג זיך איבער דער ארומיגער געגענד, איז געווען דער בעפעסטיגטער טהייל פון שטאאט אטהען. אין צייט פון מלחמה האבען זיך דא געקענט אפטהיילען די פרויען, קינדער און איבעריגע ניט־קעמפענדע מיטגלידער פון שטאאט. דא זיינען אויך געווען בעהאלטען דעם שטאאט'ס אוצרות און עם האבען זיך געפונען די וויכטיגסטע טעמפלען און מאנומענטען. די טעפמלען זיינען געווען די צענטרען פון גריכישען לעבען, וויייל זייער רעליגיאן איז געווען זייער אלטעגליכע ווירקליכקייט; די געטער — זייערע נאציאנאלע העלדען.

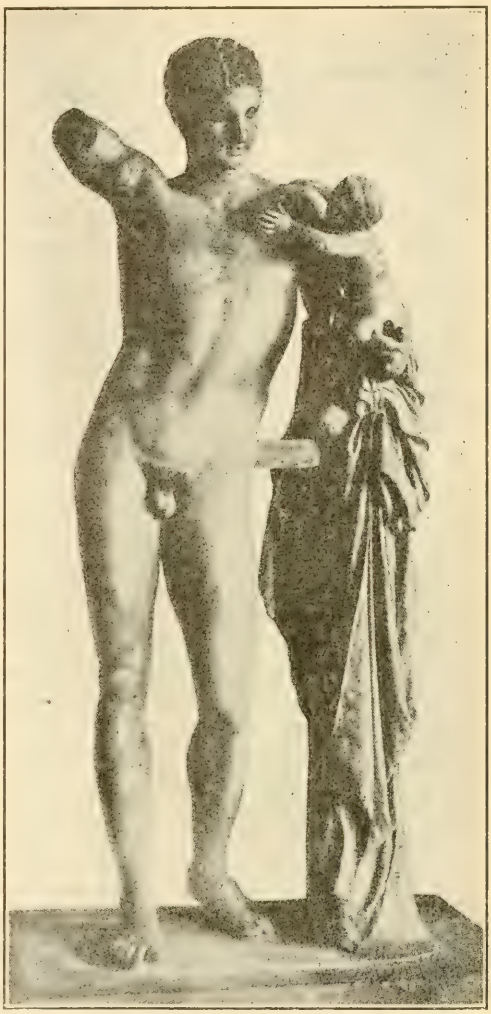

„הערמעס", פון פּראַקסיטעל

דער טעמפּעל פֿארטהענאָן איז בעשטאַנען פון א לענגליך פּיער־עקיגען זאל, וואָס איז געוון צוטהיילט אין צוויי. אין איין טהיל זיינען געוווען בעהאלטען פערשיעדענע הייליגטהימער און אוצרות, אין צווייטען טהיל איז געשטאַנען א סטאַטוע פון דער געטין אטהענא פון גרויסען סקולפּטאָר פידיאס. די סטאַטוע איז געווען איבער דרייסיג פוס די הויך, געמאַכט פון האָלץ און בעדעקט מיט א הייטצל פון ריינסטע גאָלד און עלפענבין־ביין און בעציערט מיט טהייערסטע בריליאַנטען. ביי די זייטען פון זאל האָבען זיך געהויבען צו זעקס זייל־ען, און פון דרויסען האָט א לאַנגע רייהע זייל־ען ארומגערינגעלט דעם גאַנצען טעמפּעל און געדיענט אלס שטיצע פאר'ן ניעדריגען דאַך. אונטער'ן דאַך איבער די זייל־ען זיך

געצויגען ארום און ארום א קאַרניז, דעקאָרירט מיט סקולפּטור. די פיעלע סקולפּטור־ארבייטען האָבען פּאַרגעשטעלט דער גענטין אטהענא'ס העלדענטהאַטען, פּאַסירונגען פון דער שטאַדט אטהען'ס געשיכטע און סימבאָלישע סצענען פון קאַמפּף צווישען בארבארען און ציוויליזאַציאָן. די פיגורען האָבען געביל־דעט א דריי־עק איבער יעדען קארניז. אויף איין דריי־עק איז פּאַרגעשטעלט געווען דער טאָג פון אטהענא'ס געבורט. אין אווינקעל דער סימבאָל פון דער אונטערגעהענדער לבנה, אין צווייטען די אויפגעהענדע זון און אין מיטען אטהענא און איהר פּאַטער צעאוס, און ניט וויט פון זיי אירים, די געטערם שליח, פליהענדיג—אויל־ט אנצוזאָגען די בשורה פון אטהענא'ס געבורט. אויפ'ן צוויי־טען דריי־עק איז פּאַרגעשטעלט געווען דער קאַמפּף צווישען דער געטין אטהענא און דעם ים־גאָט פּאסיעדאן. א סימבאָל פון גריכענ־לאַנד'ס וואקלען זיך צווישען אויסערליכען האַנ־דעל און אינערליכער ארבייט.

דיעזע לעצטע ארבייטען זיינען פון מיים־טערהאפטער קאַמפּאָזיציאָן און טעכניק. א זעלטענער ביישפּיעל פון זיי איז די גרופּע „די דריי געטינען". זיי זיצען רוהיג ווי פערטיעפט אין געשפּרעך, די געפּאַלדעטע קלייד־ער בעדעקען זייערע, זוי מיט לעבען פּולסירענדע, קערפּער אין א וואונדערליכער הארמאָניע.

נאָך איינע פון די אינטערעסאַנטסטע סקולפּטור־ארבייטען פון אלטערטהום איז דער פריעז — א לאַנגער באַנד פון סקולפּטור־פיגו־רען פון דער אויסערליכער זייט פון טעמפּעל. א טריאומף־צוג צו אטהענא'ס עהרע אין טאָג, ווען מען פלעגט פאר איהר ברענגען א הייליג קלייד — א קליד, וואָס עס האָבען געווענדט יונגע פרויענצימער פון די שעהנסטע משפּחות. אין ריטהמישער בעווענונג גאַלאָפּירען לעבהאפ־טע רייטער אויף פייערדיגע פערד; נאָך זיי פאָהרען אטהענער אין רייט־וואָגענס, מארשי־רען אלטע מענער און פרויען; א כאָר פליטען־שפּיעלער, מאַגיסטראטען; יונגע, גראַציעזע מיידלעך טראָגען וואזען. און אין קאָנטראַסט צו דער זיך בעווענדער מאַסע זיצען רוהיג די געטער אויפמערקזאם נאָכפּאָלגענדיג די פּראָצעסיאָן.

די פּראָפּאָרציאָנען צווישען דער לענג, בריים און הויך פון טעמפּעל און די הארמאָניע צווישען די טהיילען און דעם גאַנצען זיינען געווען אויסגעהאלטען מיט'ן פיינסטען עסטהעטישען געשמאַק, מיט דער שעהנסטער מאטישער פינקטליכקייט. די גאַנצע סקולפּטור־ארבייט איז אויף א העכסט־נעלונגענעם אופן געווען אונטערנעוואַרפען דער ארכיטעקטור, אדער נאָך בעסער: די סקולפּטור און די בוי־קונסט האָבען זיך צוזאַמענגעפּאסען אין איין

„די דריי געטינען".

האַרמאָנישעם גאנצעם. און דער טעמפּעל, אויפגעריכט פון דעם שׂהנסטען מארמאָר־שטיין מיט דער גרעסטער אייגפּאכקייט און פּאָלקאָ־מענע פּראָפּאָרציאָנען, איז געווען דער פּולסטער אויסדרוק פון דעם גריכישען זשעניע. צום בעדויערען איז פון דעם אָלעמען געבליבען נאָר א טרויעריגער אַנדענקען. נאָך דעם אונטער־גאנג פון פּרייען גריכענלאנד איז דער פּארטהע־נאָן בענוצט געוואָרען א לאנגע צייט אלס א קריסטליכע קירכע. ענדערונגען זיינען געמאכט געוואָרען, קריסטליכע בילדער האָבען בעדעקט די וואנט.

אין פּופּצעהנטען יאָהרהונדערט, וואן די טערקען האָבען פערכאפט אטהען, האָבען זיי דעם טעמפּעל אומגעוואנדעלט אין א מאהאמע־דאנער מאָשׁיי, מאכענדיג דערבי נייע ענדע־רונגען. אין זיעבצעהנטען יאָהרהונדערט, וואן די וואנעציאנער זיינען בעפאלען אטהען, האָט

אקראָפּאָליס.

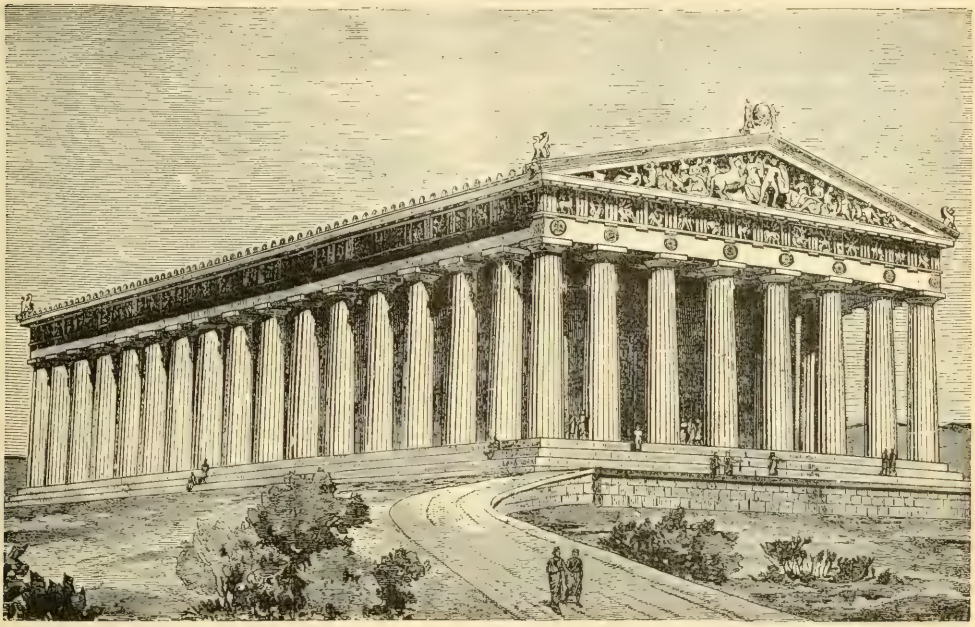

דער פּאַרטהענאָן

דער טהעאַטער פון דיאָניסיוס.

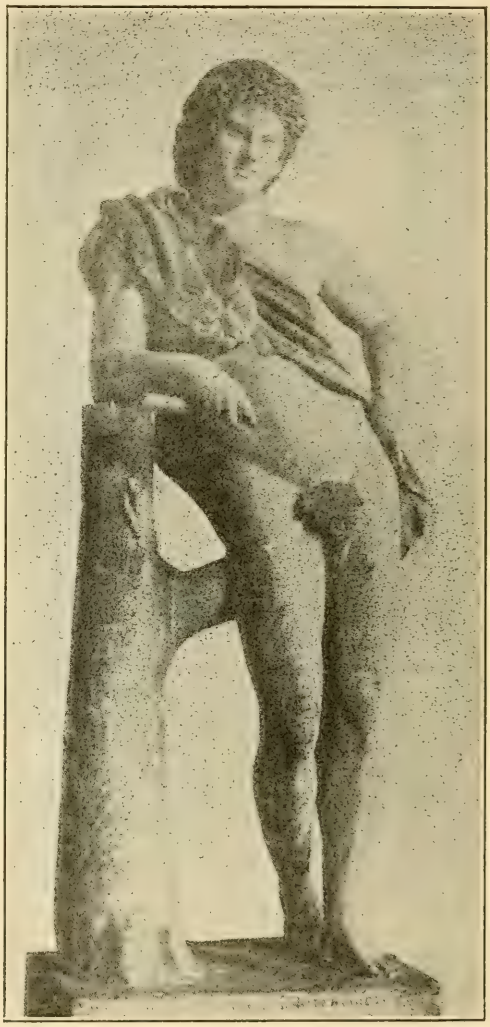

„סאַטיר" פון ליזיפּוס.

אן עקספּלאָזיאָן כמעט אין גאַנצען חרוב גע־מאכט די געביידע. די איבערגעבליבענע בע־שעדיגטע אָבער דאָך ווערטהפולע סקולפּטור־אַרבייטען זיינען איבערגעפיהרט געוואָרען אין 1802 קיין ענגלאַנד, וואו זיי געפינען זיך אויך יעצט. פון פּאַרטהענאָן זיינען פערבליבען ניט מעהר ווי רואינען, דאָך קומען נאָך איצט טוי־זענדער בעזוכער זיי צו בעוואונדערען.

די צווייטע נאָכ'ן פּאַרטהענאָן בעריהמטעס־טע געביידע פון אטהען איז געווען דער טהעא־טער פון דיאָניסיום אין אקראָפּאָל. דער גרי־כישער טהעאטער איז געווען א נאַציאָנאַלע און רעליגיעזע אינסטיטוציאָן. די פּאַרשטעלונגען זיינען פּאַרגעקומען אין די יומים טובים און האָ־בען גערויערט צו עטליכע טעג. דער טהעא־טער איז געווען אזוי גרויס, אז ער האָט געקענט אריינגענהמען א פּאָר צעהנדליג טויזענד מענ־שען — פּאַקטיש אלע פרייע בירגער פון גאנ־צען שטאַאט. געבויט געווען איז דער טהעא־טער אין דער פּאָרם פון א האלבען קרייז. לאנ־גע רייהען שטוהלען האָבען זיך געהויבען איינם איבער'ן צווייטען. קיין דאָך האָט דער טהעא־טער ניט געהאט און די פּאַרשטעלונגען זיינען פּאַרגעקומען בייטאָג. איבער'ן קאָפּ האָט זיך געשפּרייט דער לויטערער הימעל און אָרום האָ־בען זיך געצויגען די שהנסטע לאנדשאפטען. די פּאַרשטעלונגען זיינען געווען גלייכצייטיג אי נאָטעס־דינסטען, אי נאציאָנאלע געשעהענישען. דעם פערפּאַסער פון דער בעסטער דראמא פלעגט דער שטאַאט צוטהיילען א פּרייז, דער געווינער איז געווען פּערפעכטנט פאר א נאציאָ־נאלען העלד.

* * *

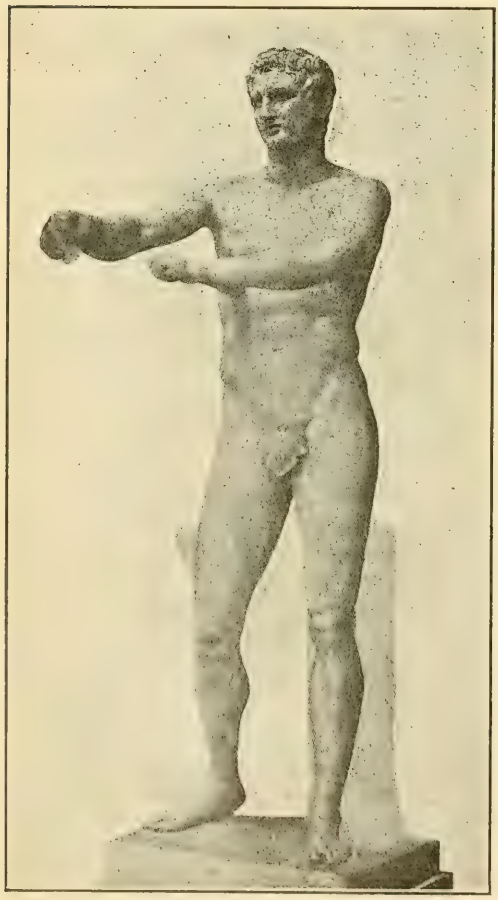

„אטלעט" פון פּראקסיטעל.

וועז די רוימער האָבען איינגענומען גרי־כענלאַנד האָבען זיי אָנגעהויבען איבערפיהרען צו זיך די גריכישע קונסט־ווערקע מאַסענווייז. אימפּעראַטאָרען, קאָנסולען, געניעראַלען — וועד עס האָט נאָר געקאָנט, האָט גענאַבירט די גרי־כישע קונסט־צענטרען מיט די גרעסטע אכזריות, ניט שאָנעווענדיג אפילו די היילינסטע פלעצער. פונקט ווי די זיעגרייכע רוימער פלעגען ברענ־גען מיט זיך פון ווייטע לענדער געפאַנגענע מענשען און חיות און אָנגעזאַמלטע אוצרות, נאָלד און עלפאַנטבין, אזוי אויך האָבען זיי געפיהרט אין זייערע טריאומף־ציגע צאָהלרייכע גריכישע קונסט־ווערק. די קונסט־ווערק פלעגט מען בענוצען צו בעציערען די שטאָדט רוים און אויך צו דעקאָרירען פּריוואַטע וואוינונגען. ווי שרעקליך דאָס האָט זיך ניט אָפּגערופען אויף דער גריכישער קונסט, האָט עס אָבער דאָך גע־האָלפען פּאַרטזעצען די גריכישע טראַדיציאָן אין רוים. אַנדערש איז געוואָרען אָבער, וועז קריס־טענטהום האָט זיך פערש־פּרייט און איז געוואָ־רען א מאַכט. דער היידען־גייסט פון לעבענס־לוסט איז געווען דער שטארקסטער געגענזאַץ צום קריסטליכען אַסקעטיזם. אין די גריכישע קונסט האָט ניט נאָר אויפגעהערט צו שפּיעלען א ראָלע אין לעבען, נאָר זי איז כמעט ווי אָפּ־געווישט געוואָרען פון דער ערד. ערשט נאָך פיעלע יאָהרהונדערטע, וועז אונטער'ן דרוק פון פערשיעדענע סאציאָלע אומשטענדען האָט זיך דער מענש אָנגעהויבען בעפרייען פון דער מי־טעל־אַלטערליכער פינסטערניש, איז וויעדער וואָך געוואָרען דער אינטערעס צו דער אַלט־גריכישער קולטור. דאָס איז נעשעהן אין דער ציים, וואָס איז בעקאַנט אַלס דער רענעסאַנס — איינע פון די גרעסטע קונסט־פּעריאָדען אין דער געשיכטע פון דער וועלט.

יוסף נייַמאַן:

ביבליאָגראַפיע

„דאָס אידישע יאָהרבוך 1915".

אַרויסגעגעבען פון דער אידישער סאָציאַליסטישער פעדעראַציע אין אַמעריקא.

עס איז אַ גוטע אידעע — אַרויסגעבען אַ סאָ־ציאַליסטישען יאָהרבוך פאר אידישע ארבייטער. צו אַזאַ יאָהרבוך וועלען אָבער געשטעלט בעזונדערע פאָ־דערונגען. פון איהם דאַרף מען פערלאַנגען גאָר ניט אַזא שטאָף, אוידער פון וועלכער ניט אַנדערער סאָ־ציאַליסטישער אַגיטאַציאָנס־שריפט.

א יאָהרבוך — דאָס איז א וועדק, וואָס ס'דאַרף ליגען אויפ'ן טיש פון דעם בעוואוסטזיניגען ארבי־טער א גאַנץ קיולעכדיג יאָהר. א וועדק, הייסט עס, וואו דער ארבייטער זאָל ניט נאָר דורכליינען די אַדער יענע גוטע אַדער שלעכטע אויבערבליקען, אַר־טיקלען און בעטראכטונגען, נאָר וואו ער זאָל בלע־טערן יעדעם מאָל, וועז ער דאַרף עפּעס וויסען, וועז עס ערווארטט זיך ביי איהם עפּעס א פראַגע בנוגע צו דער סאָציאַליסטישער און אויבערהויפּט געזעלשאַפּ־ליכער בעווענונג. דאָס יאָהרבוך דאַרף זיין דער סאָציאליסטישער חבר פון דעם ארבייטער אלע טעג פון א גאַנץ יאָהר.

די אַרטיקלען אין אזא יאָהרבוך דאַרפען, הייסט עס, ענטהאַלטען אין זיך, ערשטענס, דאָס אמת וויכ־טיגע, הויפּטזעכליכע, דאָס וואָס ס'איז מעהר ווי אלצדינג נויטיג צו וויסען. צווייטענס דארפען זיי אין א ליכטער פאַרם און אין קורצע וועדטער ענט־האַלטען א מאַסע ידיעות. מועט המחזיק את הטרובה — דאָס דאַרף זיין די חאַראַקטעריסטיק פון דעם מאַטעריאל אין אזא יאָהרבוך.

אז דאָס איז שווער—איז איבעריג צו רויידען. אז דערצו דאַרף מען האָבען בעזונדערס צוגעפאַסטע שרייבער — איז זעלבסטפערשטענדליך. מיר וועלען זיך דעריבער ניט וואונדערן, וואָס אין יאָהרבוך פון דער אידישער פעדעראַציע זיינען דאָ די אָדער יענע חסרונות. פערקהרט, מיר מוזען זיך וואונדערן, וואָס ביי קלייניע מיטלען און בערך ניט קיין בריייטע מעגליכקייטען איז דער פעדעראַציע דאָך גלונגען צו בעשאַפען א וועדק, וואָס איז אין אַלגעמיין צופרי־דענשטעלענד.

די בעסטע אַרטיקלען אין דעם יאָהרבוך זיינען אַב. ביזנאָ'ס וועגען דער „אַמעריקען פעדעריישאָן אָוו לייבאָר", מאָררים הילקוויט'ס וועגען דעם סאָ־ציאַליזם אין די פעראיניגטע שטאַטען, שבנא עפשטיין'ס וועגען דער אידישער סאָציאַליסטישער פעדעראַציע און י. ב. ביילין'ס וועגען די איבעריגע נאַציאָנאַלע פעדעראַציעס אין דער סאָציאליסטישער פּארטיי פון אמעריקע. הילקוויט'ס ארטיקעל איז אויבענטליך ניט ספעציעל געשריבען פאר'ן יאָהרבוך: ער איז אַרויסגענומען פון זיין אַגיטאַציאָנס־שריפט „דער סאָציאליזם, זיינע אורזאַכען, ציעלען און וועג־גען". ער איז אָבער גראָד דאָס, וואָס מען דארף האָבען: אין קורצע וועדטער געגעבען דעם תמצית, די קווינטעסענץ פון דעם, וואָס יעדער אויבער דאַרף וויסען וועגען דעם סאָציאַליזם אין די פעראיניגטע שטאַטען. א שאד נאָר: אָבוסעל צו האַרט און „אינטעליגענטיש" געשריבען. מעגליך אָבער, אז א טייל שולד פאלט אויף דעם איבערזעצער.

אויסגעצייכענט איז ביזנאָ'ס ארטיקעל, איך וואָלט געוואָגט: דאָס איז א מוסטערהאפטע אָב־האַנדלונג. אין א בילדער־רייכער שילדערונג, מיט א לייכטער און דאָך ניט וואולגאַרער שפּראַך וועדט

ערקלעהרט דער צוזאַמענהאנג צווישען דעם קאַפּיטאַליזם פון די פֿעראיינigטע שטאַטען און דעם איצטיגען חאַראַקטער פון דער „אַמעריקען פּעדעראַציאָן אָדער לייבאָר". דאָס איז ווירקליך אַ אַרויסטרעטנדער אַרטיקל, אַ גוטע אינלייטונג פֿאַר יעדען, ווער עס אינטערעסירט זיך מיט דער פראגע. וועלן די אַרויסגעבער וואָלטען צו דעם אַרטיקל צוגעגעבען נאָך אייניגס, וואו עס וואָלטען געווען געוויסע פּאַקטען, אינפֿאָרמאַציע וועגען דער „אַמעריקען פּעדעראַציאָן אָדער לייבאָר", איהר וואוקס, דער צאָהל פון איהרע מיטגליעדער, איהר אַרגאַניזאַציע און אַז. וו. וואָלט מען באמת קיין בעסערס ניט געקענט ווינשען. לויט דער פּעהלט אַזאַ צוויטער אַרטיקל.

דער דאָזיגער לעצטער מאַנגעל איז אויסגעמידען אין עפֿשטיין'ס און בוילין'ס אָבהאַנדלונגען. דאָ זיינען אי די אינפֿאָרמירענדע ידיעות, אי די אַרויסטרעטנדע אויבערבליקען גלויבליך קאַמבינירט, אַזוי אַז דער לעזער בעקומט אַ מעהר אָדער וועניגער קלאָרע פֿאַרשטעלונג וועגען די פראגען, וואָס ווערען בעראבט. עפֿשטיין'ס ארטיקעל איז נאָך געלונגען דורך זיין וויכער, לויכטער און קלאָרער שפּראך. עס וואָלט אפשר געווען נוטיג צו רוידען אַביסעל מעהר וועגען די מיוניסאפּערשיידענהייטען, וואָס עקזיסטירען אויס אין דער סאָציאַליסטישער פּעדעראַציע. נאָר צוריק רוידענדיג: אפשר איז בעסער פאר דעם צוועק פון'ס יאָהרבוך, אַז אָט די פראגען זאָלען דאָרט ניט פערנעהמען קיין צו גרויסען פּלאַץ. דערוויף איז דאָך דאָ די פֿרעסע.

אין יאָהרבוך זיינען פֿאַראן נאָך אויניגע אויספֿאַרמאַטיווע ארטיקלען, ווי דר. אַנגע אינגערמאַן'ס וועגען דער פרויען־בעוועגונג און בן־יקור'ס וועגען דעם ארבייטער־רינג. די ארטיקלען זיינען אַביסעל צו טרוקען און דער אינפֿאָרמאַטיווער שטאָף זייערער איז ניט בעלויכטען דורך אַלגעמויניע פרינציפּיעלע בעטראַכטונגען.

שוואַכער אויסדר די ארטיקלען זיינען די יאהרעס־אויבערזיכטען אונטער דעם אלגעמיינעם נאָמען: „דאָס יאָהר". עס איז אויפֿנעמליך אַ פראגע, צו קען מען אויף 3—4 זייטלעך געבען אַ גוטען אויבערבליק איבער אַזאַ זאַך, ווי „דאָס אידישע לעבען אין 1914", אָדער „די אידישע יוניאָן־בעוועגונג אין 1914". ניט ווילענדיג מוז מען דאָ זיין טרוקען, סבעמאַטיש, אין עכטוועדער צופּיעל אַנהויפען געשעהניסישן און פאַקטען, אָדער ארבייטערפֿאַען די מאַס אין אַלגעמיינע, וועניג בעגרינדעטע, בעטראַכטונגען. פון דער סעריע איבערזיכטען טויגט זיך בעזונדערס אויס צו גוטען ב. וואלדעק'ס „אמעריקע אין 1914" און סאָלוצקי'ס „אידישע יוניאָן־בעוועגונג". ב. וואלדעק'ס שפּראך וואָלט אָבער געמעגט זיין פּאר אַזאַ זאַמלונג אַביסעל פאפּולערער.

צו שלעכטען טויגט זיך אויס צוושען די יאָהרעס־אויבערזיכטען משה א. בין'ס: „די אידישע פֿרעסע אין 1914". אין אבטיילונג איז דאָס זעהר אַ פּראַנטוואַרטליכע, אַ טעמע זעהר אין אַנגעוועהטאַגטע. די פּעדעראַציע האָט געדארפט וויסען, אַז די פֿרעסע־פראגע אינטערעסירט די אידישע סאָציאַליסטישע אריבייטער גאָר אין אַ הויכען גראַד און ארום איהר קומען פֿאָר די פערבינדונגען, ביטערסטע דעבאַטען. האָט זי אַזאַ איבערבליק, ערשטענס, געדארפט בעשטעלען בויי אַן אייגענעם מענשען, אַזוינעם, וואָס געהערט צו איהרע רייהען; צווייטענס האָט זי געדארפט זעהן, אַז דער ארטיקעל זאָל ווירקליך זיין אַ וועג־ווייזער דעם אידישען ארבייטער צו פאַנאַדער־קלייבען זיך אין דער אידישער פּרעסע.

מיר זיינען, נאַטירליך, ניט געגען קריטיק. חסרונות זיינען דאָ אומעטום, און חסרונות טאָר מען ניט בעהאַלטען. אָבער וען אין אַ סאָציאַליסטישער אויסגאַבע וועלט קריטיקירט די סאָציאַליסטישע פּרעסע דארף דאָס דאָך געשעהן דורך סאָציאַליסטען ניט דורך פרעמדע. און ווידער דארף דאָס זיין אַ פרוינדשאפטליכע, זאכליכע און ערנסטע קריטיק, ניט בילליגער „קיבעיץ".

און וואָס זעהען מיר אין כין'ס ארטיקעל? זעכ־צעהן שורות זיינען דאָרט געווידמעט דעם „טאָגע־בלאט", זיעבעצעהן — דער „וואָרהייט" און נאָר 12 — דער „פֿאָרווערטס". וואָס זשע איז דער „פֿאָרווערטס" וועניגער וויכטיג פאר די אידישע ארבייטער, ווי „דאָס טאָגבלאט" און די „וואָרהייט"?

נאָר ניט דאָס איז דער עיקר. בשעת וועגען דעם „מארגען זשורנאַל", למשל, געפינט דער אויטאָר א גוט וואָרט, אז „ער האָט געפיהרט זיין נייעס־אבטיילונג בעסער, פינקטליכער און אנשטענדיגער, ווי אַלע אַנדערע ציטונגען", בשעת וועגען „טאָג" וועלט אַזאַ פרופט זיך אינפיהרען נייע מעטאָדען אין אידישען זשורנאַליזם און צייגט זיך ארוים פרוינדליך צו די ארבייטער־אינטערעסען", האָט מען אזא מיטצוטיילען וועגען „פֿאָרווערטס", ערשטענס, אז ער האָט אַנגעוואויזען זיין „געשריבענעם קאַלעדזש", צווייטענס, אַז „ווי פריהער שטעלט ער זיך פאָר אן אויפֿאַבע צו בעפרידיגען די נייגעריגקייט פון דעם אַמווענגסטען ענטוויקעלטען אידישען לעזער". מעהר נאָר ניט.

הויפּט שטעלט אויף פאָר, וואָס, אַ שטייגער, אַ מענש, וועלכער קען ניט די אַמעריקאַנישע פּרעסע, וואָלט בעקומען פאר אַ בעגריף וועגן איהר דורך כין'ס ארטיקעל. אַז דער „פֿאָרווערטס" איז א סאָציאַליסטישע און א יוניאַניסטישע ציטונג, אז דער „פֿאָרווערטס" איז אויך פון די קרעפּטען, וואָס האָבען אזוי צו אנדערש געהאַלפֿען אויפבויען די יודישע סאָציאַליסטישע בעוועגונג, אז דער „פֿאָרווערטס" איז דורך טויזענדער פעדים צוזויפֿגעקנופט מיט דער אידישער ארבייטער־מאַסע, — דאָס ווערט פערשוויגען. אַ קיבעיץ, אַ שטוים אין זויט — און פאַרטיג.

איז דאָס קריטיק? איז דאָס אן איבערזיכט? פאַסט דאָס פאָר אן ערנסטער סאָציאַליסטישער אויפֿגאַבע?

און דאָס איז אויגענע מוט די זשורנאַלען. די „אויטאָר" („ליטעראַטור און לעבען") — אַ נאָמען וועלט" (טיאַליסטישער זשורנאַל, וואָס האָט אַ קנאַפּע שיכות

צו דער ארבייטער־בעוועגונג, ווערט געלויבט אין היכעל אריין דערפאר ווּאָס „ער האָט זיך גענומען פערוואנדלען אין ען ערנסטען אמעריקאָנישׂ־אידישען מאָנאָט־שׂורנאַל מיט אַ קלאָהרער סאָציאליסטישער בעפארבונג", און ווּאָס ער פערנעהמט זיך „מיט ערנסטע פראָבלעמען". וועגען דער „צוקונפט", פער־קאָהרט, ווערט געזאָגט, אַז „דער זשורנאַל האָט פיינט צו פערנעהמען זיך מיט פראָבלעמען".

ווּאָס קען, אדרבא, דער ארבייטער־לעזער דערפון בעקומען פאר א בעגריף וועגען דעם וויכטיגסטען סאָציאָליסטישען מאָנאָט־זשורנאַל „צוקונפט"? דער לעזער וויסט דאָך, אפשר, ניט, אז „פראָבלעמען" היסט ביי מ. בין — נאָציאָנאָליסטישע פראָזעליטיזם, נאָציאָנאָליסטיש־ציוניסטישע קינה־זאָגעריי. דער ארבייטער האָט אָבער דאָס רעכט צו פערלאנגען, אז אַן איבערזיכט אין זיין יאָהרבוך זאָל איהם באמת געבען אן'ערנסטען ענטפער אויף דער פראָגע: ווּאָס זאָל ער לייענען און ווי ער זאָל זיך פערהאַלטען צו די אדער יענע צייטונגען און זשורנאַלען.

אין דעם פּונקט איז בין'ס אַרטיקעל דירעקט שעדליך.

* * *

לאָזט מען אָבער אַן אַ זייט דעם אוינציגען אַרטי־קעל, איז דאָס יאָהרבוך א גוטער אָנגעלעגטער גאָסט אין דער ליטעראַטור בכלל, אין דער סאָציאָליסטישער ליטעראטור בפרט.

אין די נעכסטע יאָהרען ווּאָלטען מיר געראָטען אריינצושטעלען מעהר אינפאָרמאַטיוון שטאָף: סטאַטיסטיק, קאָלעקטיוו, אָלגעמיינע ידיעות און אז. וו. דאָס ווּאָלט געמאַכט דאָס יאהרבוך אָנציהענדער פאר די ברייטע מאסען.

אַזאַ מאַטעריאַל, ווי די ביאָגראפיען פון די בע־ריהמטעסטע סאָציאליסטישע דענקער און פיהרער (מיט זייערע בילדער), ווּאָס מיר געפינען אין איצ־טיגען יאהרבוך, וועט געווים מיט דאָנק אויפגענומען ווערען דורך די לעזער. דאסגלייכען דער פרייהיים־קאָלענדער.

זאָל נאָר זיין ווּאָס מעהר אזוינע זאכען אין די יאהרביכער און זאָלען זיי זיין פינקטליכער רעדאַ־גירט. זייער ערפאָלג איז געזיכערט.

ערשיענען ! ערשיענען !

שוין פערטיג פון דרוק און גרייט צום אַרויסשיקען די גרויסע היסטאָרישע ווערק

— פון —

פילים קראַנץ

גאנץ אמעריקא

די געשיכטע פון אַלע לענדער אין דער נייער וועלט.

העכער 700 זייטען—125 בילדער און לאנד קארטען און אן אינדעקס געדרוקט אויפ'ן בעסטען בוך פאפּיער. געבונדען אין צוויי פראכט־בענד.

— ארויסגעגעבען פון —

די עדיוקיישאנאל קאָמיטע פון אַרבייטער רינג

פּרייז פיר בויד בעגדער פיר מעמבערס פון ארב. רינג, וועלכע אבאָנירען זיך דורך די ברענטשעס פון ארב. רינג, 1 דאלאר (אויסער פּאָרטאָ)

פיר ניט מיטגליעדער פון ארב. רינג איז דער פּרייז 2 דאלאר.

דער איינצעל פּערקויף איז איבערגעגעבען וועוואָרען צום „ליטעראַרישען פּערלאָג", 256 איסט בראָדוויי, נ. י.

אַלע אָרדערס פון די ברענטשעס זאָלען אדרעסירט ווערען:

Ed. Com. Workmens' Circle, 175 East Broadway, New York.

דער צוקונפט

דער

נאמען

יצחק גאלדבערג

איז א גאראנטי אז עס איז

אימער די בעסטע און

קאסטנים טייערער

ווי

נאבנמאכט

די צוקונפט

Vol. XX MAY, 1915 No. 5

צווישען די פיעלע און פיעלע שווערע שאדענס, וואס טויזענדער פון אונזערע ברידער און שוועסטער ליידען איצט, אין דער דאָזיגער אומגליקס־צייט, האָט דער שווערסטער שאדען געטראפען דאס גאנצע אידישע פאָלק — יצחק ליבוש פּרץ איז געשטאָרבען.

דאָס גאנצע אידישע פאָלק איז פעראָרימט געוואָרען, ווייל געשטאָרבען איז דער רייכסטער פון זיינע זיהן, דער מאן מיט'ן אוצר, מיט דער נשמה, וואָס פלעגט אנטיילען מיט רייכטום יעדען איינעם, וועלכער איז געקומען מיט איהר אין בעריהרונג. פּרץ איז געווען דער רייכסטער, ווייל ער האָט געהאט שענקען דעם גרעסטען צוטרויען און זיין צוטרויען האָט גערופען, געווען די פערבאָרגענע כוחות. זיין וואָרט איז א ברכה געווען פאר דער יוגער פרוכט פון דער אידישער ליטעראטור.

פון די אלע געבענשטע אידישע קינדער איז פּרץ אונז געווען דער ליעבסטער, ווייל ער איז געשטאנען אם נאָהענטסטען צו דער קוואל, פון וואנען אידיש טאלענט זויגט זיין חיות פון אייביג אן—דאָס איז די אידעלע, היילגע מענשליכקייט, דער מאָראלישער ענטוזיאזם. אין פּרץ'ן האָט דער אלטער אידישער ענטוזיאזם געהאט זיין פאָעטישע ווידערגעבורט. און ער אליין, וועלן נור ער פלעגט צופאלען צו דער דאזיגער קוואל, פלעגט יעדעס מאל זיך אומקערען א ווידער געבאָרענער אין א שפּאָגל־ניי געשטאלט, און מיר האָבען געזעהן פאר זיך א בלישצענדען, פיעל־געשטאלטיגען פּרץ'ן.

די „צוקונפט", וועלכע איז פון סאָמע איהר געבורט דורך פּרץ'ען צוגעקניפט צום הארץ פון דער אידישער ליטעראטור, פיהלט פיינליך דעם גרויסען פערלוסט. אלם צייטשריפט קען זי דעם וועהטאג געבען נור פאלגענדען אויסדרוק: צו ווייזען פּרץ'ען, דורך איהרע מיטארבייטער און מיטגליעדער פון דער רעדאקציאן, אין יעדער פון זיינע געשטאלטען און זאל דער לעזער צוניפנעמענדיג די אלע געשטאלטען, ארויסבעקומען פאר זיך די פיעל־געשטאלטיגע וואונדער־געשטאלט: פּרץ.

דיזער נומער „צוקונפט" און די נעקסטע נומערן וועלען זיין געווידמעט פּרץ'ס אנדענקען. מיר וועלען געבען א רייה אבהאנדלונגען וועגען פּרץ'ן: פּרץ אלס לירייקער, ערצעהלער, דראמאטיקער, דיכטער פון דער אידישער לעגענדע, העברעאישער שריפטשטעלער א. ז. ו. ו. און מיר ווינשען, אז דער לעזער, בעקענענדיג זיך מיט פּרץ'עס גייסטיגער פּערזאן, זאל קריגען דעם זעלבען גענוס, ווי די יעניגע, וועלכע האָבען די זכיה געהאט צו קענען זיין לעבעדיגע פּערזאן.

און זאל דאָס ווערק, וואָס פּרץ ווען טהאן נאך זיין טויט, זיין אזוי גרוים און נאך גרעסער, ווי דאס ווערק, וואס ער האָט געטהאן ביי זיין לעבען.

דר. נ. סטאן:

דאס ארבייטער ענטשעדיגונגס געזעץ אין סטייט ניו יארק

די לאגע פון די ארבייטער פאר דעם געזעץ.

ר רעפובליקאנער לעדזשיסלייטשור פון סטייט ניו יארק איז ערשט בעגאנגען א פערברעכען געגען דעם ארבייטער קלאס, פאר וועלכען זי וועט טהייער בעצאהלען אויב די ארבייטערס זכרון וועט נאר אויסהאלטען ביז נעקסטען נאוועמבער וועט נייע עלעקשאנס וועלען פארקומען. מיט איין קלאפ האט די לעדזשיסלייטשור אונטערגעהאקט די זיבלען, אויף וועלכע עס האט זיך געהאלטען דער נעזעץ פון ארבייטער־ענטשעדיגונג, וואס איז סך־הכל אלט נעווען איין יאהר. פון פעראוגליקטע ארבייטער אדער זייערע אלמנות און יתומים האט מען אוועקגענומען דעם שוץ, וואס זיי האבען געהאט דאס לעצטע יאהר אונטער דעם ענטשעדיגונגס־געזעץ.

אום צו פערשטעהן געווי וועגען וואס עס האנדעלט זיך דא, מוז איך אייך דערצעהלען א שטיקל אמעריקאנער געשיכטע, — א געשיכטע, וואס אילוסטרירט אמעריקאנער געזעץ מנהגים בכלל און דעם אופן ווי אזוי די געזעצע ווערן קאפויר אויסגעטייטשט וועז זיי ריהרען אן די אינטערעסען פון ארבייטער קלאס בפרט.

אמעריקא האט ג'ירש'עגט איהרע געזעץ־איניריכטונגען פון ענגלאנד, און ווי אין מוטער־לאנד אזוי זיינען אויך דא פאראן צוויי סארטען דינים: 1) דאס געשריעבענע געזעץ, וואס וועלכע אנגענומען פון די געזעצגעבענדע קערפערשאפטען — דאס הייסט פון קאנגרעס פון די פערשיעדענע סטייטס, און 2) דער פאלקס דין, אדער, דאס ניט־געשריעבענע געזעץ (קאמאן לאא), וואס בעשטעהט פון מנהגים און אלגעמיין אנערקענטע בעגריפען פון יושר, לויט וועלכע די ריכטער גיבען זייערע ענטשיידונגען אין אלע אנגעלעגענהייטען, איבער וועלכע עס איז ניטא קיין שריפטליכער געזעץ. נאך דעם ווי א דזשאדזש שטיצט זיך אויף א געוויסען מנהג, וועז ער גיט ארויס אן אורטהייל איבער א געווי־סען פאל, וועלכע זיין ענטשיידונג א מוסטער, אדער, ווי מען רופט עס, א פרעצעדענט פאר אנ־דערע דזשאדזשעס, וועלכע ריכטען זיך לויט דיע־זער ענטשיידונג אין זייערע אייגענע אורטהיי־לען איבער עהנליכע פעלע. אויף אזא אופן וועלכוועז אויפגעבויט דען דין וועגען א געווי־סען סארט ערשיינונגען, איבער וועלכען דאס פאלק און זיינע ערוועהלטע פארשטעהער האבען גאר ניט געהאט וואס צו זאגען. נאך מעהר, דער אמעריקאנער דזשאדזש בעמוגענט זיך ניט מיט די מנהגים פון אמעריקא גופא, נאר ער פער־קריכט אין די אלטע מנהגים פון דעם מוטער־לאנד, ענגלאנד, און אויף דעם אופן וועלכע אוז אפט ארויפגעלעגט די טויטע האנד פון אן ענגלישען דזשאדזש, וואס האט אמאל געפסק־ענט א שאלה מיט עטליכע הונדערט יאהר צו־ריק, כאטש אין ענגלאנד גופא האלט מען שוין פון לאנג ניט פון זיין דין; דארט האט מען שוין גאנץ לאנג איינגעפיהרט א נייעם שריפטליכען געזעץ אויף דער פאדערונג און לויט די נייע בע־דערפנישען פון ענגלישען פאלק.

גראד אזוי האט פאסירט דא, אין אמעריקא, מיט דער פראגע, ווי אזוי זאל אן ארבייטער וועלכע רען ענטשעדיגט וועז עס טרעפט זיך מיט איהם אן אונגליק ביי דער ארבייט. אין אלע אירגע־פעאישע לענדער זיינען שוין לאנג דא וועגען דעם גאנץ קלארע געזעצע, וואס פערטהיידיגען די אינטערעסען פון דעם ארבייטער און לאזען איהם ניט אויף הפקר פונקט דאן, וועז ער ליעגט א צו־הרג'עטער און דארף האבען א דאקטאר און מיטלען זיך צו היילען, שוין ניט רעדענדיג פון לעבענסמיטלען פאר זיין פאמיליע. דא אין אמע־ריקא זיינען אין די מעהרסטע פון די סטייטס נאך עד היום הזה ניט פארהאן אזעלכע געזעצע און אין סטייט ניו יארק איז דאס געווען דער פאל ביז פאר־א־יאהרען. און כל־זמן עס איז ניט גע־וועז קיין געזעץ האבען די דזשאדזשעס געפסק־ענט אויף זייער אייגענעם אופן, נאך דעם אל־טען ענגלישען מוסטער.

הערט א מעשה:

דער ארבייטער נעהמט אויף זיך די ריזיקע

אין יאהר 1837 האט געוואוינט אין ענג־לאנד א בוטשער מיט דעם נאמען פאולער. אי־נעמטליך איז ער געווען א בוטשער, ווי אלע טרפ'ע בוטשערס, און האט זיך מיט קיין שום בעזונדערע מעלות אדער חסרונות ניט אוים־געצייבענט, אבער צופליעב אן אונגליק וואס האט פאסירט מיט זיינעם א משרת וועט זיין נאמען בלייבען אויף אייביג אין דער געשיכטע פון דער ענגלישי־אמעריקאנער יוסטיץ. דער בוטשער פאולער האט געהאט צוויי משרתים, וואס פלע־גען אבפיהרען פלייש צו זיינע קאסטומער מיט א פערד און וואגען. דארף זיך טרעפען, אז איין

טאָג, וועו דער וואָגען איז געווען זעהר שווער אַנגעלאָדען מיט סחורה, האָט ער זיך איינגעבראָכען און דער מאן וואָס האָט געטריעבען דאָס פערד האָט זיך צוקאַליעטשעט א פוס. דער באָס האָט זיך ענטזאגט איהם צו ענטשעדיגען און דער מאן איז געגאַנגען איהם לאָדען אין קאָורט פאר זיין פיזישען שאָדען אויף דעם גרונד, וואָס דאָס אונגליק האָט איהם פאַסירט בעת ער האָט ער־פילט זיין פליכט צום באָס. עס איז אלזא גע־וועו דעם באָס'עס שולד, וואָס דער וואָגען איז ניט געווען שטאַרק גענוג אויסצוהאַלטען די שווערע לאַסט וואָס מ'האָט אויף איהם אַנגע־לענט אויף דעם בעפעהל פון באָס. די דזשורי, וואָס רעכענט זיך קיין מאל ניט מיט גועזעצען, און פסק'ענט גועווהנליך נאָך דעם פראָסטען מענשליכען פערשטאַנד און פשוט'ען מענשליכען יושר, האָט געפונען, אז דער מאן האָט רעכט און האָט ענטשיעדען, אז דער באָס דארף בעצאָהלען דעם מאן 100 פונט ($500). דער ריכטער האָט אַבער גאַנץ קאַלטבלוטיג ערקלעהרט, אז ער אנערקענט ניט די ענטשייזונג פון דער דזשורי. וועו דער אָרימער יונג האָט אַפּעלירט צו א הע־כערען קאָורט האָט דער העכערער דזשאַדזש אויך ענטשיעדען געגען איהם, ערקלעהרענדיג אז אן ארבייטער וועיסט גראָד אזוי גוט ווי זיין באָס פון דער נעפאַהר ביי דער ארבייט. „דער דיענער, זאגט דער בארמהערציגער ריכטער, איז ניט גע־צוואונגען צו ריזיקירען מיט זיין לעבען וועו ער דיענט זיין בעל הבית און האָט דאָס רעכט צו ענטזאגען זיך פון דעם דיענסט אויב ער דענקט, אז עס איז געפעהרליך."

א חוץ דעם, האָט דער דזשאַדזש צוגענעבען, זיינען דאָך די צוויי דיענער געפאַהרען צוזאַמען, האָט איינער געזאָלט ארויסקוקען פאר דעם אנ־דערן. א ניט, וועט אויסקומען, אז יעדעס מאל וועו עס פאַסירט עפּעס מיט אן ארבייטער צוליעב דעם, וואָס אן אנדער ארבייטער איז ניט געווען פאַרזיכטיג גענוג, וועט ער נעהן מאהנען פון באָס אויסיזס און אומנישט.

אזוי איז דער ענגלישער ארבייטער געבלי־בען מיט לויידיגע הענד און א צובראָכענעם פוס.

דיעזע ענטשיידונג פון אן ענגלישען ריכטער האָט געמאַכט דאָס לעבען פון טויזענדער און טויזענדער אמעריקאַנער ארבייטער און פאראוס־גליקט טויזענדער ארבייטער פאַמיליעס. זי האָט איינגעשפּארט מיליאָנען דאלאר פאר די פאַקטס פון די קאַפּיטאַליסטען אויף'ן חשבון פון טויזענדער ארימע אלמנות, וואָס זיינען געבליבען אהן א שטיקעל ברויט און אהן א דאך און זיינען געצוואונגען נעווען אנצוקומען צו די רייכע בעלי צדקות אום צו דערהאלטען די נשמה פון די קליי־נע יתומים ביז זיי וועלען א ביסעל אונטערוואק־סען און קענען געהן צו דער ארבייט און קאנקו־רירען מיט ערוואקסענע ארבייטער.

וועו דער ענגלישער דזשאַדש האָט גע־פסק'ענט, אז א מאן, וואָס טרייבט א פערד און וואָגען, דארף זיין פיראנטוואָרטליך פאר זיין אייגענער זיכערקייט, האָט זיך עס נאָך אפשר געקענט לעגען אויפ'ן שכל. וועו אָבער אונ־זערע בארמהערציגע אמעריקאנער שופטים האָ־בען זיך גענומען אויסצולעגען דיעזען דין און האָבען איהם געמומען אָנוועגדען ווייט און בריט אין דער איצטיגער צייט און אונטער אמעריקאַנער בעדינגונגען, האָבען זיי חוזק גע־מאכט אי פון מענשליכען פערשטאנד, אי פון מענשליכע גענפיהלען. טויזענדער און טויזענ־דער הילפלאָזע אלמנות און יתומים האָבען זיי פער'משפט צו עלענד און פלאָג.

שטעלט זיך פאָר אנשטאָט דעם ענגלישען בוטשער'ס פערד און וואָגען די אמעריקאנער אייזענבאהן מיט איהרע גרויסע, לאנגע טריינס, וואָס פליהען ווי א פייל פון בויגען און ביי וועלכע עס פאַדערען זיך טויזענדע און טויזענדע ארבייטער, צוזעעט און צושפּרייט אי־בער הונדערטער און טויזענדער מייל, אום צו טרייבען דעם טריין, לאָמיר זאָגען, פון ניו יארק קיין שיקאגא, אן ערך פון א טויזענד מייל. אויף פערשיעדענע פונקטען מוז זיך דער טריין אָפּשטעלען, אייניגע קארס מוזען ווערען אָבגעטשעפּעט פון דעם טריין, אום אי־בערצולאָזען די סחורה פאר די שטעדטלעך, וואָס געפינען זיך אויפ'ן וועג, אנדערע קארס ווערען צוגעטשעפּעט מיט סחורה פון יענע גע־נענדען א. פ. ו. ביז א פאָר יאָהר צוריק זיינען נאָך ניט געווען קיין אויטאָמאטישע מעכאניז־מען, אום צוזאמענצוטשעפּען די קארס, און טוי־זענדע אייזענבאהן־ארבייטער פלענען דער־הרג'עט אָדער פערקריפּעלט ווערען אויף זייער גאַנץ לעבען. אז אן ארבייטער האָט פראָבירט צו פערקלאָגען די אייזענבאהן קאָמפּאניע אום צו קריגען ענטשעדיגונג, האָט ער ראשית אויס־געפונען, אז לאָדען זיך אין אמעריקא איז א לוקסוס, וואָס נאָר נגידים קענען זיך פער־גינגען. אן ארבייטער איז געווהנליך א קבצן. ווער שמועסט נאָך, אז עס פאַסירט איהם אן אונגליק, וועו ער ווערט קראנק און מוז לעבען מיט זיין פאַמיליע פון די פאָר דאלאר, וואָס ער האָט אפשר אָבגעשפּארט אָדער פון הלואות אָדער נדבות. ביי אזעלכע אומשטענדען האָט דער ארבייטער איינפאך ניט קיין געלד אויף צו דינגען לאָיערס און איז געצוואונגען צו דינ־גען א לאָיער, וואָס נעהמט זיך אונטער צו פיהרען זיין קיים אונטער דער בעדינגונג, אז ער וועט קריגען א העלפט פון דעם, וואָס דער קאָורט וועט צו'פסק'ענען דעם ארבייטער.

דאן פאנגט זיך אן צו שלעפען די קיים, און עס נעהמט א פאָר יאָהר אייהר די קיים קומט פאָר אין קאָורט. דערוויל פלאגט זיך דער ארבייטער און זיין פאַמיליע און לעבט פון דער לופט. ענדליך קומט דער גרויסער יום־

הדין. דער לאָיער ברענגט עדות צו בעווייזען, ווי אזוי דאָס אונגליק האָט פּאסירט אָהן שום שולד פון דעם ארבייטער. ער צייגט, אז לויט די אָרדערס, וואָס דער ארבייטער האָט בעקומען, האָט ער געמוזט צוטשעפּען איין קאר צו דער אנדערער בשעת דער טריין האָט זיך בעווענט. „אזוי ?" — זאָגט דער קאָורט — „האָט דאָך דער ארבייטער פערשטאנען, אז דאָס איז געפּעהרליך און אז ער ריזיקירט מיט זיין לעבען וען ער טהוט דאָס, טאָ ווער האָט עס איהם געהייסען זיין א נאר? דער ארבייטער איז א פרייער בירגער און האָט דאָס רעכט צו ענטזאגען זיך פון א געפּעהרליכער ארבייט". מיט אנדערע ווערטער, דער אמעריקאנער דזשאָדזש טראָגט אריבער דעם אלטען ענגליש־שען דין פון א פערד און וואָגען אויף דער אמעריקאנער אייזענבאהן.

אן אנדער טיפּישער פאל. דער אינזשיניר פון טריין, וואָס לויפט מיט א שנעלקייט פון 60 מייל א שטונדע, — דאָס איז אזא שנעלקייט, אז וען איהר זיצט אין קאר און קוקט ארוים דורכ'ן פענסטער, נעהמט אייך שווינדלען אין די אויגען — מוז פון צייט צו צייט זיך ארויסבויגען און ארויסשטעקען דעם קאָפּ, אום צו זעהן וואוהין דער טריין פליהט. גראדע שטעהט א טעלעגראף־סלופּ אָדער אן אנדער זאך אזוי נאָהענט פון טרעק (די רעלסען), אז ער צוזעצט זיך דעם קאָפּ. פסק'ענט וויעדער דער קאורט, אז דער סלופּ אָדער בוים איז דאָך אימער דאָרט געשטאנען, האָט דער אינזשיניר געמוזט וויסען, אז עס איז א געפּאהר ארוים־צושטעקען דעם קאָפּ, און דערפאר קומט איהם ניט קיין ענטשעדיגונג פון דער אייזענבאהן קאמפּאניע.

דא אין אונזער אייגענעם סטייט ניו יאָרק זיינען פאָרגעקומען אפילו ערגערע ענטשיידונגען. די לעדזשיסלייטשור האָט דורכגעפּיהרט א געזעץ, אז געפּעהרליכע מאשינען זאָלען זיין צוגעדעקט אָדער ארומגעצאמט צו פערהיטען די ארבייטער. לאכט זיך אוים דער מאנופעקטשורער פון געזעץ און לאָזט קלייניע קינדער פערלירען פינגער און גאנצע הענד אָדער גאָר דאָס לעבען. זאָגט דער דזשאדזש, אז דער באָס האָט טאקע געבראכען דעם געזעץ, אבער, פערשטהט איהר מיך, די קינדער אָדער זייערע עלטערען האָבען דאָך גוואוסט, אז עס איז געפּעהרליך, האָבען זיי ניט געדארפט דאָרט ארבייטען; האָבען זיי זיך יא געשטעלט ארבייטען, האָבען זיי דערמיט גענומען אויף זיך די ריזיקע און האָבען ניט קיין רעכט אויף ענטשעדיגונג.

דער מיטארבייטער איז שולדיג

דאָס איז אלץ דער זעלבער סארט דין, וואָס הייסט אויף ענגליש: „אסאָמפּשאן אוו ריסק" (אננעהמען אויף זיך די ריזיקע). דאָס איז אבער ניט גענוג געווען, אום פאלשטענדיג צו בעשיצען די באָסישע פאקטעס פון די קלאגען פון פערקריפּעלטע ארבייטער אָדער זייערע אלמנות. פלוצלונג פלאצט דער קעסעל אויפ'ן קאקאמאטיוו און עס ווערט דער'הרג'עט דער אינזשעניר און אנדערע ארבייטער. ווי געווהנליך ענטזאגט זיך די אייזענבאהן קאמפּאניע צו ענטשעדיגען אויף א ריכטינען אופן די אלמנה פון דעם אינזשעניר און די אלמנה ברענגט א קלאגע אין קאורט. דאָס מאל קען מען שוין ניט זאָגען, אז דער אינזשיניר האָט געווואוסט, אז דער קעסעל איז ניט אין א גוטען צושטאנד און קען פלאצען. געפּינט מען א ניי דרייוועל. דער מעכאניקער אין אייזענבאהנשאפּ, וועלכער געפּינט זיך א פּאָר טויזענד מייל פון דעם פלאץ, וואו דער אונגליק האָט פּאסירט און וועלכען דער אינזשעניר האָט קיין מאל אין די אויגען ניט געזעהן, איז פּראנטווארטליך פאר דעם עקסידענט. וואָרים, זאָגט דער אויפּריכטיגער דזשאדזש, וען דער מעכאניקער וואָלט ריכטיג געטהאן זיין פליכט, וואָלט ער אויפּגעפּאסט אז דער קעסעל זאָל זיין אזוי גוט אז ער זאָל ניט פלאצען. און אזוי ווי דער ריכטער אין ענגלאנד אין יאָהר 1837 האָט געפסק'ענט, אז דער העלפער פון דעם בוטשער, וואָס איז געזעסען מיט איהם אוים'ן וואָגען, איז געווען פּראנטווארטליך פאר זיין חברס זיכערהייט, איז דאָס קלאָר ווי בלאָטע, אז דער מעכאניקער איז פּראנטווארטליך פאר זיין מיטארבייטער דעם אינזשעניר און דערפאר איז די אייזענבאהן קאמפּאניע ניט מחויב צו בעצאהלען אן אייניגע פּעני דער פאמיליע פון דעם ג'הרג'עטען אינזשעניר. דיעזער סארט דין איז בעקאנט אונטער דעם נאָמען „פעלאָו סערוואנט דאקטרין", דאָס הייסט דער דין פון געגענזייטיגער פּראנטווארטליכקייט פון אייניגע דיעזער פאר דעם אנדערען. מערקווירדיג דערביי איז, אז כאטש אין אמעריקאטער טאג־טעגליכען לשון רופט מען דעם באָס ארבייטסגעבער (עמפּלאָיער) און דעם ארבייטער רופט מען אָדער ארבייטער אָדער אנגעשטעלטער (עמפּלאָי), דאָך האלטען זיך די דזשאדזשעס אזוי שטארק ביים אלטען ענגלישען מנהג, אז זיי רופען נאָך אלץ דעם ארבייטסגעבער בעל הבית (מאסטער) און דעם ארבייטער משרת אָדער דיענער (סוירוואנט).

אז דער אויבען־דערמאָנטער פאל איז ניט קיין אויסנאהמס־פאל קען בעוויעזען ווערען מיט נאָך א פּאָר ביישפּיעלע. אויף יעדער אייזענבאהן ארבייטען פיעלע ארבייטער אויף די טרעקס (די רעלסען) פאר פערשיעדענע צוועקען. צוויישען זיי געפינען זיך אינספּעקטאָרס, וואָס דאָרפען אויפּפּאסען, אז די טרעקס זאָלען זיין אין גוטער אָרדנונג. האָט פאסירט א מאל אז דער אינספּעקטאָר האָט ניט בעמערקט (צוליעב נאכלעסיגקייט אָדער צוליעב

אן אנדער אורזאכע) אז די רעלסען זיינען ניט אין גוטער אָרדנונג און דער לאָקאָמאָטיוו איז אראָבגעפאלען ביים בריק און דער אינזשיניר איז דער׳הרג׳עט געוואָרען. פסק׳ענט דער דזשאדש, אז דער אינספעקטאָר איז א מיט־דיינער פון דעם אינזשעניר און דערפאר איז די קאָמפּאניע ניט פּראָנטוואָרטלעך צו ענט־שעדיגען זיין פאמיליע.

די דזשאדזשעס זיינען געגאנגען נאָך ווייטער און האָבען גע׳פסק׳ענט, אז אפילו א פאָרמאן, וואָס גיט אָרדערס צו די ארבייטער אין נאָמען פון דעם באָס צו טהאָן געפעהרליכע ארבייט, איז אויך א מיט־דיינער און דערמיט בעפריַיט ער דעם באָס פון פּראָנטוואָרטלעכ־קייט, ווען די ארבייטער ווערען דער׳הרג׳עט. אפילו ווען הונדערטער ארבייטער זיינען דער־הרג׳עט געוואָרען פון אן עקספּלאָזשיאָן פון קוי־לען־גאז אין א קויל־מיין, און עס איז בעוויע־זען געוואָרען אז די קאָמפּאניע האָט זעהר גוט געוואוסט פון דער געפאהר און די ארבייטער זיינען פּראָונלעיקט געוואָרען דורך דער קאָמ־פּאניע נאכלעסיגקייט און קארגשאפט, האָט דער ריכטער געהאלטען, אז אזוי ווי די עקס־פּלאָזשאָן האָט פאסירט וועו אַיינער פון די ארבייטער האָט אָנגעצונדען א ליכט, איז עס די שולד פון א מיט־דיינער און די קאָמפּאניע איז ניט פּראָנטוואָרטלעך. אי וואָס, די קאָמ־פּאניע איז שולדיג געווען אי מאראלישׂ אי גע־זעצלעך, וואָס זי האָט דערלאזען, אז עס זאל זיך אָנקלייבען דער טויטליכער גאז אין דער מיין, לענט זיך דאָס אָבער ניט דעם קלוגען ריכטער אויפ׳ן שכל.

דער ארבייטער מוז בעווייזען אז ער איז ניט געווען נאכלעסיג

עס פאסירען אָבער אונגליקען ביי ארבי־טער, וואו דער באָס קען בשום אופן ניט בע־ווייזען — ניט אז דער ארבייטער האָט גע־וואוסט פון דער געפאהר און האָט געטומען אויף זיך די ריזיקע, און אויך ניט אז זיינער א מיט־ארבייטער איז שולדיג דערין. האָבען די קאָורטס אויסגעטראכט א דריטען דרייטעל אונ־טער דעם נאָמען „קאָנטריביוטארי נעגלי־דזשענס", וועלכען מיר וועלען קורץ ערקלעה־רען.

אין א גוט געפיהרטער פאבריק פאסט אויף דער פּאָרמאן, אז די ארבייטער זאלען אזוי טיכ־טיג און שנעל ארבייטען ווי נאָר מעגליך. מען זעהט, אז ער זאל נישט פערלירען א מינוט צייט. אז ער דארף איבערציהען דעם בעלט (דעם רימען) פון איין ראד פון דער מאשין אויף אן אנדער ראד אדער אומבייטען איין צאָהן־ראד אויף אן אנדערען, צייגט מען איהם ווי דאָס צו טהאָן מיט איין שנעלען מאָך מיט דער האנד, ניט אבשטעלענדיג די מאשין. אן ארבייטער, וואָס וועט וואָגען אבצושטעלען די מאשין צוליעב אזא זאך, וועט לאנג ניט אָנ־האלטען זיין דזשאב און דער פּאָרמאן וועט פון איהם פּטור ווערען ביי דער ערשטער געלע־גענהייט. אָט אזוי געוואוינען זיך די ארבי־טער צו בעגעהן זיך מיט די מאשינען וועו זיי זיינען אין בעווועגונג. וואָס מעהר א מענש וועדט צו א זאך איינגעוואוינט, וועדט ער מיט איהר אלץ וועניגער און וועניגער פּאָרזיכטיג. וועד שמועסט ביים ענדע פון א לאנגען, שווע־רען טאָג אינטענסיווער ארבייט, וועו ער איז שוין אבגעשטאנען 10 אדער מעהר שטונדען אויף די פים. צו אבענד־צו בעווועגט זיך ניט די האנד מיט דער זעלבער שנעלקייט און גע־שיקטקייט ווי געווועהנליך און די אויגען קוקען ניט אזוי שארף און די אויפמערקזאמקייט איז שוין אבגעשוואכט. די מאשין אבער איז ניט מיעד. די רעדער דרעהען זיך ווי אימער אוו דער בעלט איז גראדע אזוי בעריַיט צו צוקווע־טשען דעם ארבייטערס האנד צו די רעדער. איין סעקונדע ניט דערקוקט... א קוויטש... און דער ארבייטער געזעגענט זיך מיט א פּאָר פינ־גער, אדער מיט א גאנצער האנד, אדער מיט זיין לעבען.

ווי געווועהנליך, ענטזאגט זיך דער באָס איהם אדער זיין פאמיליע אין פאל פון זיין טויט מיט וואָס עס איז צו העלפען. געהט מען אין קאָורט. קען דער לאָייער פון דעם פאב־ריקאנט ניט בעווייזען, אז עס איז געווען א פאל פון „אסאָמשאָן אָוו ריסק", אדער די שולד פון אן אנדער ארבייטער, פאדערט דער דזשאדזש, אז דער ארבייטער זאל בעווייזען אז דער אונגליק האָט ניט פאסירט דורך זיין אייג־גענער נאכלעסיגקייט. דאָס איז דאָס דריטע דרייטעל פאברייצירט פון די דזשאדזשעס אונ־טער דעם נאָמען „קאָנטריביוטארי נעגלי־דזשענס" (מיטשולדיגע נאכלעסיגקייט).

עס זיינען געווען פעלע אין ניו יארק סטייט וועו א דזשאדזש האָט גע׳פסק׳ענט, אז די אלמנה און יתומים פון אן ארבייטער, וואָס איז דער׳הרג׳עט געוואָרען ביי דער ארבייט, זאלען בלייבען אהן שום ענטשעדיגונג, וויל אזוי ווי דער ארבייטער איז טויט, איז ניט געווען וועד עס זאל בעווייזען אז ער האָט ניט בייגעטראָגען צו זיין טויט מיט זיין אייגענער נאכלעסיגקייט. מיט אנדערע ווערטער, אנשטאָט צו פאדערען דעם בעווייז פון אונשולדיגקייט פון דעם באָס, ווי עס פיהרט זיך איבעראל אין אייראָפּא, לענט מען ארויף די לאסט פון צוישטעלען בעווייזע אויף די פלייצעס פון דעם פערקריפעלטען אדער טויטען ארבייטער.

און ווי געזאגט, זיינען די דאָזיגע דריי דינים, וואָס האָבען געמאכט א תל פון טויזע־דער ארבייטער־פאמיליעס און וואָס די אמערי־קאנער דזשאדזשעס האָבען זיי אנגעווענדעט, ריכטענדיג זיך נאכ׳ן ענגליַישען מוסטער,

די דאזיגע דריי דינים זיינען שוין לאנג אב־ געשאפט אין ענגלאנד. זיי זיינען פערבליבען צו מאטערען דאס אמעריקאנער ארבייטער־פאלק לאנג נאך דעם ווי דער ארבייטער־קלאס אין ענגלאנד האט געצוואונען דעם ענגלישען פאר־ לאמענט אין 1880 דורכצופיהרען א געזעץ וואס פערזיכערט אן ענטשעדיגונג פאר יעדען פער־ אונגליקטען ארבייטער אדער פאר זיין פאמיליע אין פאל פון זיין טויט.

די הערצלאזע און געמיינע בעהאנדלונג פון ארבייטער קלאס דורך די קאורטס האט ארוים־ געופען ניט נאר די שטארקסטע פראטעסטען פון די טרייד־יוניאנס, נאר אויך פון אנשטענ־ דיגע מענשען פון אנדערע קלאסען. אין 1906 האט זיך געגרינדעט די „אמעריקען אסאסיאי־ שאן פאר לייבאר לעדזשיסלייישאן", וואס בע־ שטעהט מיטגלידער פון עקאנאמיסטען און אנ־ דערע פערזאנען, וועלכע אינטערעסירען זיך מיט דער לאגע פון דעם ארבייטער־קלאס. איי־ נער פון די ציעלען, וואס דיעזע ארגאניזאציאן האט זיך געשטעלט, איז געווען אבצושאפען די דריי בארבארישע דינים, וואס די דזשאדזשעס האבען איינגעפיהרט מכח ארבייטער ענטשעדי־ גונג אין פאל פון אונגליק, און פערביטען זיי מיט געזעצע וואס מען זאל דורכפיהרען אין קאנגרעס און אין די פערשיעדענע סטייטס. בעשרייבענדיג די שרעקליכע לאגע פון דן ארי־ בייטער אין הינזיכט פון זיכערקייט האט דער בעריכט פון דיעזער ארגאניזאציאן ספעציעל אויפמערקזאם געמאכט די עפענטליכע מיינונג פון אמעריקא אויף דעם פאקט, אז טויזענדער לעבענס קומען אום אין אמעריקא דורך דעם וואס די פאבריקאנטען וויסען אז א מענש־ ליכער לעבען איז ביליגער פון א מאשין. דער־ פאר האבען זיי קיין חשק ניט צו לאזען זיך קאסטען אויף מיטלען, מיט וועלכע מען קען פערהיטען פיעלע אונגליקען, ווי דאס איז דער־ פאל אין איראפא. אזוי, צ. ב., האט דער בעריכט אויפגעוויזען, אז פאר יעדען קוילען־ גרעבער, וואס ווערט דער'הרג'עט אין איראפא, ווערען דער'הרג'עט 4 קוילען־גרעבער אין אמע־ ריקא. 4000 קוילען־גרעבער ווערען דער־ הרג'עט אדער פערקריפעלט יעדעס יאהר אין דעם סטייט פענסילוויניא אליין, 10,000 עק־ סידענטס (אונגליקס־פעלע) קומען פאר יע־ דעס יאהר אין דער געגענד ארום דיעזער שטאדט פון סטייט פענסילוויניא. א גרויסער טהייל פון דיעזע צעהן טויזענד מענשען ווערט דער־ הרג'עט אויף טויט. 80 פראצענט אדער פיער־ פינפטעל פון דיעזער צאהל ארבייטער זיינען אין זייער בעסטער לעבענס־צייט, אונטער 40 יאהר. די ארבייטער, וואס בויען הייזער, וואס מאכען עלעקטרישע מאשינען און וואס ארבי־ טען אין אנדערע אינדוסטריין אויסער די איי־ זענבאהנען, ווערען געטויטעט מויזענדערווייז. מען קימערט זיך אזוי וועניג ווענען דעם, אז עס איז אפילו ניטא קיין געניוע סטאטיסטיק פון דער צאהל פון פאראונגליקטע ארבייטער. אבער די אסאסיאיישאן שעצט עס אב ניט וועניגער ווי א האלבער מיליאן ארבייטער א יאהר. דאס איז א העלפט פון דער צאהל מענ־ שען, וואס איז פערלארען געגאנגען אין די 4 יאהר בירגער־קריעג אין אמעריקא פאר דער בעפרייאונג פון די נעגערס. דאס הייסט אז אין פערלויף פון יעדע 10 יאהר קומען אום אדער ווערען פערקריפעלט ניט וועניגער ווי 5 מיליאן מענשען אין די פאראייניגטע שטאא־ טען, אדער כמעט אזוי פיעל ווי די גאנצע בע־ פעלקערונג פון בעלגיען. פון דיעזער אונגע־ הייער גרויסער צאהל פאראונגליקטע ארבייטער און ארבייטער־פאמיליען האט קוים א צוהנטעל געקראגען וויפיעל ניט איז געלד פון זייערע באסעס, און אין די מהרסטע פעלע איז די ענט־ שעדיגונג געווען לעבערליך קליין.

דאס ארבייטער ענטשעדיגונגס־געזעץ פון 1913.

דיעזע פאקטען און די אגיטאציאן, וואס זיי האבען ארויסגערופען, האבען ענדליך געבראכט א ראדיקאלע ענדערונג אין דער לאגע פון די ארבייטער אין אמעריקא. די ערשטע, וואס האט זיך אבגערופען אויף דעם, איז געווען די נאציאנאלע רעגיערונג אין וואשינגטאן, וועלכע האט אנגענומען אן ענטשעדיגונגס געזעץ אין יאהר 1908 פאר ארבייטער, וואס ווערען בע־ שעפטיגט דירעקט פון דער רעגיערונג. דעם ביישפיעל פון דער וואשינגטאנער רעגיערונג האבען געפאלגט 24 סטייטס, דאס הייסט א העלפט פון אלע סטייטס אין די פאראייניגטע שטאאטען. דער פרינציפ, אויף וועלכען אט די געזעצע שטיצען זיך אין כמעט אלע דיעזע סטייטס, איז, אז דער ארבייטער האט דאס רעכט אויף ענטשעדיגונג אין פאל פון אן עקסי־ דענט. אויף דיעזען אופן ווערען אבגעשאפט די דריי דריידלאך, וועלכע מיר האבען אויבען בע־ שריבען. אין מאנכע פון די סטייטס איז נאך די לאגע פון א פעראונגליקטען ארבייטער ווייט פון צו זיין אזוי גינסטיג ווי אין די פארטשריט־ליכע לענדער פון איראפא, אבער דאך איז זי בעסער ווי זי פלעגט זיין. מיר וועלען זיך דא אבשטעלען נאר אויף דעם ענטשעדיגונגס גע־ זעץ פון דעם סטייט ניו יארק.

די הויפט פונקטען פון דעם ניו יארק געזעץ זיינען פאלגענדע: אויב מיט אן ארבייטער פא־ סירט אן עקסידענט, קריגט ער פאר די ערשטע צוויי וואכען גארניט א חוץ דאקטאר און מעדי־ צין אדער בעהאנדלונג אין א האספיטאל. פער־ ציהט זיך די קראנקהייט לענגער ווי צוויי וואך, קריגט ער יעדע וואך צוויי דריטעל פון זיי־ נע געווענליכע שכירות אזוי לאנג ווי ער קען נאר ניט ארבייטען, נאר ניט מעהר ווי א סך

הכל פון 3,500 דאלאר. אויב ער איז פערקרי־פעלט אויף אייביג, צ. ב. ש. ער האט פערלאַרען ביידע הענד, פיס, אדער ביידע אויגען א. ז. וו., קריגט ער דיעזע צוויי דריטעל פון זיינע שכירות זיין גאנצען לעבען. טאמער האט ער געהאט אן עקסידענט, וואס מאכט איהם ניט אבסאלוט אונפעהיג צו דער ארבייט, קריגט ער צוויי־דרי־טעל פון זיינע שכירות נאר אויף א געוויסע צייט. צ. ב., אז ער פערלירט דעם גראבען פינ־גער, קומט איהם דיעזע סומע פאר 60 וואכען. פאר דעם צווייטען פינגער צוויי דריטעל פון זיי־נע וועכענטליכע שכירות פאר 46 וואכען. פאר דעם דריטען פינגער — 30 וואכען, פאר דעם פיערטען פינגער — 25 וואכען, און פאר דעם מיזינעץ — 15 וואכען. אזוי איז די זאך אויס־גערעכנט פאר יעדען גליעד פון דעם קערפער. פערלירט ער א האנד, קומט איהם דיעזע שכירות פאר 244 וואכען, דאס הייסט פאר 4 יאהר און 9 חדשים. פערלירט ער דעם נאנצען ארם, קומט איהם צוויי דריטעל שכירות פאר 312 וואכען, אדער פונקט 6 יאהר, א. ז. וו.

פערלירט דער ארבייטער דאס לעבען, קריגט זיין אלמנה אזוי לאנג ווי זי בלייבט לעבען און האט ניט נאך אמאל חתונה, 30 פראצענט (כמעט א דריטעל) פון זיינע וועכענטליכע שכירות און פאר יעדעם קינד, וואס איז וועניגער ווי 18 יאהר אלט, קריגט זי נאך 10 פראצענט, נאר דער סך הכל פאר דער גאנצער פאמיליע קען ניט איבערשטייגען צוויי דריטעל פון דעם פער־שטארבענעם׳ס שכירות.

דאס גיעזיץ האלט דעם פאבריקאנט פער־אנטוואָרטליך פאר די שכירות פון דעם פער־אונגליקטען ארבייטער. צו דער זעלבער צייט פערלאזט זיך ניט דער סטייט אויף קיינע ניסים. ביי א קליינעם באס קען ווערען, לאמיר זאגען, א גרויסער פייער, ווי אין דער טריינגל פעקטארי, ניט היינט געדאכט, און אז א סך פון זיינע אר־בייטער זאלען אומקומען, קען עס לייכט פאס־רען, אז ער זאל ניט זיין אימשטאנדע צו בע־צאהלען די ארבייטער אדער זיערע פאמיליעס וואס דאס גיעזיץ פאדערט. דערפאר צווינגט דאס גיעזיץ יעדען ארבייטסגעבער ער זאל זיך אינשורען (פערזיכערען) ענטוועדער בייס סטייט, אדער אין אן אינשורענס קאמפאני, אדער אין וואס פאר ניט איז אנדער גיעזעל־שאפט, וואס ווערט גוטגעהייסען פון דעם סטייט, און דיעזע אנשטאלטען זיינען דאן פערפליכטעט צו צאהלען דאס געלד צו די ארבייטער אדער צו זייערע פאמיליעס. אזוי וועניגסטענס האט גע׳וויטעט דאס גיעזיץ ביז יעצט.

וואס די יעצטיגע לעדזישלייטשור האט געטהאן מיט דעם גיעזיץ

איידער דאס גיעזיץ האט בעוויזען צו ווערען איין יאהר אלט, האבען זיך די רעפובליקאנער פאליטישענס, אונטער דעם איינפלוס פון די ריי־כע אינשורענס קאמפאנים, גענומען עס צו פער־קריפלען. גלאט נעמען און אברופען דאס גע־זעץ האבען זיי נאטירליך ניט געוואגט. נאר זיי האבען וואהרשיינליך עמיינט אז עס וועט זיי געלינגען אבצונארען דעם עולם מיט א פאר קליי־ניטשקע אמענדמענטס, וואס האבען דעם צוועק כלומרשט צו פערבעסערען דאס גיעזיץ.

ביז יעצט האט דאס גיעזיץ געפאדערט אז אין פאל פון אן אונגליק זאל די „קאמפענסיישאן קאמישאן" (די ענטשעדיגונגס קאמיסיע פון דעם סטייט ניו יארק) בעשליסען וויפיעל געלד דער ארבייטער אדער זיין פאמיליע זאל בעקומען. יעצט, אונטער דעם אויסרייד אז דער ארבייטער מוז נעבאך ווארטען צו לאנג ביז די קאמישאן גיט ארויס איהר בעשלוס, האט מען געענדערט דאס גיעזיץ אזוי, אז דער באס אליין קען זיך צוזאמענרייד־ען מיט דעם ארבייטער וויפיעל ער זאל איהם בעצאהלען. נאטירליך, האבען די אר־בייטער ארגאניזאציעס אויפגעהויבען א גרויסען פראטעסט געגען דעם, אויפ׳ן גרונד, אז דאס וועט איינפיהרען צוריק די אלטע צייטען וועו מען פלעגט דעם אונגליקליכען ארבייטער אדער זיין ארימע פרוי צווינגען צופרידענצושטעלען זיך דערמיט, וואס מען וועט זיי געבען.

אום צו פערטיידיגען זיך געגען דיעזע פרא־טעסטען, האבען די רעפובליקאנער מאכערס ארייננעשטעלט א פונקט, אז די קאמישאן מוז שפעטער בעשטעטיגען דעם אבמאך צווישען דעם ארבייטער און זיין באס, און אויב דער באס האט זיך ניט עהרליך בעגאנגען מיט דעם ארבייטער, קען ער בעשטראפט ווערען אויף 10 פראצענט פון דער סומע, וואס קומט דעם ארבייטער. דאכט זיך, אויב אזוי איז דאך אלעס ווידער גוט. אבער טאקע עס דאכט זיך נור אזוי. אין דער אמת׳ן איז דאס פשוט א געמיינער טריק. עס וועט געבען די מעגליכקייט די פאבריקאנטען אדער זייערע אינשורענס קאמפאנים צוצודרינקען דעם ארבייטער, וועו ער ליגט קראנק אין בעט און מאטערט זיך פון וועה־טאג און נויטיגט זיך אין געלד. לאמיר זאגען, למשל, אז מיט אן ארבייטער, וואס קריגט 18 דאלאר א וואך, האט פאסירט אן אומגליק, וואס מאכט איהם אין גאנצען ארבייטס־אונפעהיג. קומט איהם, לויט דעם גיעזיץ, צוויי דריטעל פון זיינע שכירות, דאס הייסט, 12 דאלאר א וואך. יעצט וועט קומען די אינשורענס קאמפאני, אין דעם נאמען פון דעם באס, און וועט אבמאכע, מיט דעם ארבייטער ער זאל זיך בעפרידיגען, לאמיר זאגען, מיט 8 דאלאר. מ׳וועט געבען דעם ארבייטער צו חתמ׳ענען א פאפיער, אז ער האט אבגעמאכט אויף 8 דאלאר א וואך, און כדי עס זאל אויסזעהען גיעזעצליך פאר דער קאמיישאן, וועט מען אנשרייבען, אז ער פלעגט קריגען אין דער פעקטארי 12 דאלאר (דערפאר קומט איהם צוויי־דריטעל פון דער סומע, נעמליך 8 דאלאר).

בלויז אין זעלטענע פעלע וועט די קאמישאן קע־
נען אויסגעפינען דעם אמת. דער אייניציגער
וועג אויסצוגעפינען וואלט געווען איבערצוקוקן
די ביכער פון דער פאבריק, וואו דער ארבייטער
אין געווען בעשעפטיגט. דאם געזעץ זאגט אבער,
אז די קאמישאן זאל איבערקוקען נאר דעם אב־
מאך צווישען דעם ארבייטער און יין בעל־
חבית. די טיהרען זיינען אויף אזא אופן בדרוך
געפאנגט באר שווויגדעל. נאטירלך, אז אן ער־
בייטער מערשטעהט זייער וועכט אוך קאנט זיך
נישט נארען וועט ער קריגען אן וואך עם קיינט
איהם. דעריבער בעשרייבען מיר דא אזוי
אויספיהרליך די איינצעלהייטען פון דעם גע־
זעץ. אבער דאם רוב ארבייטער ווייס זעהר אין־
וו בענד וון גען די געזעצע און דארויף רעבענען
די אינשורענס קאמפאניעס.

וועו די פאַרשטעהער פון די ארבייטער און
ארבייטער פרייוועלליכע ארגאניזאציאנען זיינען
געפאהרען קיין אלבאני און האבען אנגעצייגט
דעם גאווערנאר וויטמאן וויי אונגערעכט דאם
געזעצ איז צו די ארבייטער, האט ער
אנגעשטעלט א מינע פון איבערראשונג. ער
האט אדרבא געדענקט, אז די ענדערונגען אין
געזעץ זיינען געמאכט געווארען שפעציעל צוליעב
דעם טובה פון די ארבייטער, כדי זיי זאלען גי־
כער קענען קריגען זייער געלד. די ארבייטער
פאַרשטעהער האבען דארויף געענטפערט, אז אט
דעם ציעל האט מען געקענט לייכט דערגרייכען
מיט א קלייענעם אמענדמענט, וואס זאל ערלויבען
דעם באס געבען דעם ארבייטער א פאר דאלאר
אויף דעם חשבון ביז די קאמישאן וועט ענטשיי־
דען וויפיעל עם קומט איהם. מיט אט דעם
פאַרשלאג איז וויטמאן געווען זעהר צופרידען,
און אויף זיין בעפעהל האט די לעדזשיסלייטשור
גלייך דורכגעפיהרט אזא געזעץ. ווי ערשטוינט
איז אבער געווען דער עולם, וועו דער גאווערנאר
האט אונטערגעשריבען ביידע געזעצע און האט
אויך אזא אופן חוזק געמאכט פון די ארבייטער
און פון זיך אליין.

נאך א פונקט. לויט דעם געזעץ, ווי עס איז
געווען ביז יעצט, איז די אינשורענס קאמפאני
געווען פערפליכטעט צו צאהלען דעם ארבייטער
יעדע וואך דאם געלד, וואס די קאמישאן ענט־
שיידעט. יעצט מאכט דאם געזעץ דעם באס
פעראנטוואָרטליך דירעקט צום ארבייטער. מען
קען מיינען, אז דאם מאכט דאם געזעץ נאך
שטארקער צו גונסטען פון די ארבייטער. דאם
איז אבער א טעות. שטעלט אייך פאר א קלא־
דינג פאבריקאנט אין ניו יארק, וואס ביי איהם
זיינען אומגעקומען צוהן ארבייטער אין א
פייער. דער פאבריקאנט גיט אב זיין ביזנעס
און פאהרט צוועק קיין שיקאגא אדער סאן־
פראנציסקא. קענט איהר זיך פאַרשטעלען ווי
בעקוועם עס וועט זיין פאר איהם אבצושיקען
יעדע וואך דאם געלד צו די 10 אלמנות, וואס
וואוינען אין 10 פערשידענע פלעצער, און ווי
לייכט עס וועט זיין פאר דיעזע אונגליקליכע
אין מייסטענס אונווייסענדע פרויען צו קאלקע־
טירען דאם געלד? אבער אפילו לויט דעם
נייעם געזעץ בלייבט די אינשורענס קאמפאני
אין דער צווייטער קיים נאך אימער פעראנט־
וואָרטליך פאר דעם געלד, דאם הייסט אז סוף
כל סוף וועט זי מוזען אויסצאהלען דאם געלד צו
די ארבייטער אדער זייערע פאמיליעס, אויב
דער באס צאהלט ניט. נאר איידער וואס וועו
וועט עס אנמאכען פיעל צרות פאר די ארבייטער.

דאם איז דער רעקארד פון דער רעפובלי־
קאנער לעדזשיסלייטשור מיט דעם רעפובליקא־
נער גאווענאר אין בעצוג דעם וויכטיגסטען ge־
זעץ וואס האט געגומען אזוי פיעל מיה און יאה־
רען דורכצופיהרען צו גונסטען פון די ארבייטער.
דאם איז אבער נאר אן אילוסטראציאן צו זייער
שטעלונג צו דער גאנצער ארבייטער געזעצגע־
בונג פון וועלכער זיי זוכען צו מאכען א תל.

י. א ד ל ע ר :

א רויטער פריהלינג...

געקומען א פריהלינג א רויטער,
א פריהלינג א קאלטער, א טויטער,
וואס אטהעמט מיט אימה און טויט;
רויט זיינען די בערג און די טהאלען,
רויט זיינען די פעלדער געמאלען —
די קראהען בלויז זיינען ניט רויט...

אין בלוט איז דער פריהלינג געקומען,
מיט רויטע, מיט פלאמענדע בלומען
און רויט האט צובליהט זיך דער וואלד;
און רויט שפראצען אוים אלע גראזען,
און רויט אויך די ווינטלעך וואס בלאזען,
און רויט איז דער רעגען וואס פאלט...

דער טויט מיט דעם פריהלינג צוזאמען,
געבאָרען אין בלוטיגע ים'ען —
א צווילינג פון לעבען און טויט.
און רויט איז א יעטווידער צוויגעל,
און רויט איז א יעטווידער פויגעל,
אפילו זיין זמר איז רויט...

נאר רויטער און טויטער פון אלעם,
איז דארטען דאם בילד ביי די סקאלעם,
וואו ס'וואלגערט זיך אום א סכאלטט;
וואו רויט־רויטע רויזען דארט בליהען,
און ליכט פון דער זון אלע ציהען,
און דופטען מיט שטומען געבעט...

דר. מאקס גאלדפארב:

די אידען רעכטע אין די מלחמה־לענדער און די נאציאנאלע ארבייטער קאמיטע

אין גרויזאמען שיין פון דער איצטיגער מלחמה איז ווידער ארויסגעשוואומען די אלטע פראגע, בעסער געזאגט: די אלטע קללה פון דער אידישער רעכטלאזיגקייט. שוין די ערשטע טעג פון דער מלחמה האָט דער ווידערשפרוך פון דעם אידישען לעבען אין די מלחמה לענדער, און בעזונדערס אין רוסלאנד, זיך געוואָרפען אין די אויגען. פון איין זייט האָבען אונז די ציי־טונגען געבראכט איין אנצאל נאכריכטען ווע־גען דער העלדישקייט פון די אידישע סאָלדאטען אויף דעם שלאכטפעלד, פון דער צווייטער זייט איז דער איד פערבליבען דערזעלבער פאריא צווישען די רעכטלאָזע פעלקער אין רוסלאנד, ווי ביז דער מחלמה. אָט דעם ווידערשפרוך האָט מען אין אָנפאנג געשענקט וויניג אויפ־מערקזאמקייט. ער האָט אפילו געשיינט צו זיין נ א ט י ר ל י ך. מיר זיינען שוין געווועהנט פון נאציז לאנד, אז דער איד טראָגט אלע דיענסטען, די מיליטער דיענסט אריינגערעכענט — און אין דערזעלבער צייט בעקומט ער דערפאר קיי־נע רעכטע.דער ווידערשפרוך איז אבער געווארען היימלשרייענד נאכדעם, ווי עס האָבען זיך אָנ־געפאנגען די רוסישע נידערלאגען. די רוסישע רעגיערונג האָט שוין לאנג געמאכט דעם אידען פאר א שעיר לעזאזל. מיט דעם אידען פלעגט זי תמיד פערשטעקען אלע לעבער פון איהר אונ־פעהיגער אדמיניסטראציע. דאָס בלוט פון די אידען וועלט געגוצט אין רוסלאנד יעדעם מאל, ווען עס איז נויטיג צו לעשען דאָס פייער פון דער פאָלקסאונצופרידענהייט. דער בייליִם בלבול איז געווען ניט מעהר און ניט וועניגער ווי דער רעזולטאט פון דער מפלה אין דער אינוועניג־סטער פאָליטיק. די בעריהמטע פאָגראָמען פון 1905 האָבען נאכגעפאָלגט די קאפיטולאציע פון דער רוסישער רעגיערונג. — דעם מאניפעסט פון דעם 17טען אקטאָבער. דאָס מאל זיינען אבער די נידערלאגען פארגעקומען אין דער א ו י ס ע ר ל י כ ע ר מלחמה, אין די שלאכ־טען, אין וועלכע די אידען האָבען פראָפאָרציא־נעל גענומען ניט קיין קלענערען אנטייל, ווי די אמת'ע רוסען. דערפאר טאקי האָבען די ווילדע נקמה־אקטען פון דער רוסישער רעגי־רונג געגען דער פרידליכער אידישער בעפעל־קערונג אזוי שטארק אויפגערודערט דעם מענש־ליכען געווייסען. עס איז א פאקט, אז ניט קו־קענדיג אויף דער געצוואונגענער פרייהדשאפט פון די דעמאקראטישע לענדער מיט רוסלאנד, הערען זיך אויף דאָרט פון צייט צו צייט בע־שטימטע פראָטעסטען געגען דער בארבארישער פאָליטיק פון דער רוסישער רעגיערונג בנוגע צו די אידען. אין רוסלאנד גופא, וואו די אלגע־מיינע פאטריאָטישע שטימונג שיינט צו זיין אזוי פעסט, בעמערקען מיר אפילו אין די מע־סיגע קרייזען פון דער רוסישער געזעלשאפט אן אָפענע און בעשטימטע אונצופריעדענהייט מיט דער אידען פאָליטיק פון דער רעגיערונג און אויך א קלאָרע פאָדערונג פון רעכטע פאר אידען.

דער נייער בלבול אויף די אידען, אז זיי זיינען דייטשע שפיאָנען, וואָס פעראורזאכען די רוסישע מפלות, — און זיינע שוידערליכע און בלוטיגע פאָלגען האָבען געווים אם שטארקסטען אויפגערודערט די געפיהלען פון די אידען גופא. וויעדער איז עס קלאָר, אז די מלחמה וועט אוועקשטעלען אויף דעם טאגעסאָרדנונג פון דער איירָפעאישער פאָליטיק די נ א צ י א נ א ל ע פראגע, וועלכע שפיעלט אין דעם איצטיגען פעל־קער צוזאמענשטויס אזא גרויסע רָאָלע. עס איז דארום מעגליך און נויטוועגדיג, אז אויך די אידען פראגע זאָל אוועקגעשטעלט ווערען אין איהר פולער ברייטקייט און אזוי קלאָר און דייטליך, ווי נור מעגליך. אין דעם ארטיקעל וויליען מיר אין קורצע שטריכען אָנמערקען די וועגען און מיטלען פון דער אידישער ארבייטער בעוועגונג אין איהר קאמפף פאר אידען רעכטע, ווי אויך די מעגליכע פאָלגען פון דעם קאמפף.

I.

ווי בעקאנט, האָבען זיך די פיער צווייגען פון אונזער סאָציאליסטישער ארבייטער בעוועי־גונג, די פאראיניגטע אידישע געווערקשאפטען, דער ארבייטער רינג, די „פאָרווערטס" אסס'ן און די אידישע סאָציאליסטישע פעדעראציע פער־אייניגט און געגרינדעט א געמיינשאפטליכע נאציאָנאלע ארבייטער קאָמיטע פאר אידישע רעכטע אין די מלחמה לענדער. אָט די גרינדונג פון דער קאָמיטע צייגט אונז שוין אין א געווי־סען פרט די ריכטונג פון דער ארבייט. די גרונ־דער פון דער קאָמיטע האָבען, ווי עס ווייזט אוים, גערעכענט, אז אויך אין דער פראגע דארף די ארגאניזירטע ארבייטערשאפט „בעזונדער מארשירען", אויב אפילו זי וויל „שלאָגען צוזא־מען" מיט אנדערע אידישע גרופען. מיר גלויבען אז די טאקטיק איז א ריכטיגע און א צווועק־מעסיגע ניט נור פון דעם שטאנדפונקט פון די אינטערעסען פון דעם ארבייטער קאמפף, נור

אויף בעזונדערס פון דעם שטאנדפונקט פון יענע אידישע אינטערעסען, וואָס שטעהען איצט פאר אונז אויף דער טאגעסאָרדנונג.

עס איז שוין א גאנץ אלטער כלל, אז אין דער צייט פון א נאציאָנאלען אומגליק ווערט שטארקער דער רוף: „קינדער פון איין פאָלק, פאראייניגט אייך!" ניט שטענדיג איז דער רוף איין אויפריכטיגער; נאָך זעלטענער איז ער צוועקמעסיג. וואָרום דער טיעפער אָבגרונד צווישען די קלאסען אין דער היינטיגער געזעלשאפט קען מיט מליצה ניט פערשאָטען ווערען. עס מוז געקעמפּפט ווערען אפילו דאן, ווען עס דוכט זיך, אז די פערשיעדענע קלאסען דארפען געהן צוזאמען. כל זמן די פערשיעדענע קלאסען עקזיסטירען, מוזען זיי האָבען פערשיעדענע ווענען און מיטלען, אפילו ווען עס האנדלט זיך וועגען איינעם און דעמזעלבען צוועק. אין דייטשלאנד, למשל, וואו דער „בורג־פריעדען" שיינט צו זיין געשמידט מיט אייזען, זעהען מיר פאקטיש סמנים פון קלאסען־קאמפּף אויף שריט און טריט. דער גרויסער כוח, וואָס האלט איצט אויף אין יעדען לאנד דעם אזוי גערופענעם „שלום בית", איז דאָס ג ע ו א ל ט ה ר פון שונא. דאָס געוואלט שאפט א פיזישע אייניגקייט, צו וועלכער דער מענש איז בלויז א צוגאָב. די מלחמה שאפט אָפּ, ביז א געוויסען גראד, די געזעלשאפטליכע פערנאנדערטיילונג און שטעלט אויף איהר פלאץ א נייע קלאסיפיצירונג — לויט דעם סאָרט פון געוואלט. אויף דעם פלאץ פון ארבייטער, פאבריקאנטען, פריצים מיט זייערע סאָציאליסטישע, ליבעראלע און קלעריקאלע ש ט ר ע ב ו נ ג ע ן אין דער פרידליכער געזעלשאפט, שטעלט די מלחמה ארויף ארטילעריסטען, קאוואלעריסטען, לופט־פליהער, ים־שלעגער א. ז. ו. אָבער קיין אנדער כוח קען ניט ארויפצווינגען די פ י ז י ש ע אייניגקייט וואָס די מלחמה שאפט. אויף וואָלט די אייניגקייט ניט געבראכט די געווינשטע רעזולטאטען.

די ריכטיגקייט און צוועקמעסיגקייט פון דער קלאסען טאקטיק טרעט ארויס בעזונדערס קלאָהר ווען מיר בעטראכטען נעהענטער די נאציאָנאלע ארבייטער קאמיטע און איהר פלאט־פאָרם.

פון די פיער אנטיי נעהמער פון דער „נאציאָנאלער ארבייטער קאמיטע", זיינען דריי דירעקטע ארגאניזאציעס פון קלאסענקאמפּף (די פעראייניגטע אידישע געווערקשאפטען, די אידישע סאָציאליסטישע פעדעראציע און דער „פאָרווערטס" אסס'ן). אלע פיער וויעדער צוזאמען בילדען אזוי צו זאָגען די בעוואפנונג פון דעם אידישען ארבייטער־קאמפּף. די בעוואפנונג איז א גאנץ גרויסע און וויכטיגע. אזא בעוואפנונג ווערט אין איין שעה ניט בעשאפען. אין איהר ליעגט דער גאנצער כח און מוח פון דער אידישער ארבייטערשאפט אין אמעריקא. זי קען געווויס איצט מיט גרויס ערפאָלג אויסגענוצט ווערען פאר דעם קאמפּיין פאר אידען־רעכטע אין די מלחמה לענדער. נאָך מעהר, איצט אין דער צייט וועו די אידישע מאסען אויף יענער זייט ים האָבען דורכצומאכען אזא שווערען נסיון, מוז זי פאר דעם צוועק אויסגענוצט ווערען. זי טאָר אָבער בשום אופן ניט פערוואנדעלט ווערען אין א מאכטלאָזען מיטעל פון א געקינסטעלטען שלום בית.

אין דעם קאמפּף פאר אידען רעכטע האָט אויך דער פיערען פערבאנד, וואָס שטעלט צוזאמען די נאציאָנאלע ארבייטער קאָמיטע, זיינע וועגען אוז מיטלען. די וועגען און מיטלען זיינען גאנץ דייטליך אָנגעמערקט אין דער פלאט־פאָרמע פון דער ארבייטער קאָמיטע (די פלאט־פאָרמע איז געווען געדרוקט אין דעם „פאָרווערטס", אין דעם „אידישען סאָציאליסט" און אויך אין דער יוניאָן פרעסע). עס וועט דאָ פאר אונז זיין געגנוג זיך אָבצושטעלען בלויז אויף די דריי וויכטיגסטע פונקטען פון דער פלאטפאָרמע.

א) די נאציאָנאלע ארבייטער קאָמיטע שטיצט זיך אין איהר ארבייט אויף דער מיט־ווירקונג פון אלע סאָציאליסטישע פארטייען אין דער וועלט. פאר די לעזער פון דער „צוקונפט" דארף מען קיין סך צייט ניט פערלירען צו דערוויזען, אז די סאָציאליסטישע פארטייען וועלען האָבען זייער וואָרט, וועו דער גלאָק פון פריעדען וועט קלינגען. זיי וועלען אייגענטליך זיין די יעניגע — זיי זיינען שוין ביי דער ארבייט, — וואָס וועלען דעם פריעדענס־גלאָק אויסגיסען; זיי וועלען זיין די ערשטע צו ברענגען די פרעה־ליכע בשורה דער אויסגעמאטערטער מענשהייט. עס איז גאנץ פערשטענדליך, אז פאר אונז איז אזא פערבאנד — מיט די סאָציאליסטישע פאר־טיייען — נאטירליך און לאָגיש. פאר אונזערע דייטשע יהודים וויעדער איז אזא פערבאנד פיעל שרעקליכער, אונגאָטירליכער, ווי כדומה דער פערבאנד מיט רוסלאנד פאר דער פראנצויזישער רעפובליק.

ב) די נאציאָנאלע ארבייטער קאָמיטע וועט זוכען צו ווירקען אויף דער אמעריקאנער רעפובליק. זי פיהלט זיך דאָס בכוח צו טהאָן, ווייל זי פערטרעט די ארבייטער, וועלכע זיינען מיטבירער דער פון סאָציאליסטישען אינטערנאציאָנאל און אויך בירגער פון די פעראייניגטע שטאָאטען. אינטערעסאנט איז אָבער, אז איהר ערשטער שריט איז געווען — צו וועדען זיך צו דער אמעריקאנער סאָציאליסטישער פארטיי און צו דער אמעריקאן פעדעראציאָן אָוו ליבאָר. פאר דער נאציאָנאלער ארבייטער קאָמיטע איז אזא שריט גאנץ לאָגיש. די ארגאניזאציאָנען, וואָס בילדען די נאציאָנאלע ארבייטער קאָמיטע, זיי־נען ארגאנישע טהיילען פון די צווייי קאמפּפ־קערפערשאפטען. פאר די אידען אָבער פון דער אמעריקאן דזשואיש קאָמיטע זיינען הילקוויט און גאָמפּערס גאָר ניט קיין פאסענדע שותפים.

ג) די אידען פון דזשויקאָב שיף'ס שניט שרעקען זיך צו רעדען וועגען די אידען, ווי וועגען א נאציאָן. זיי מוזען נעביך צוליעב דעם שפּיעלען א ליעבע מיט דער אידישער רעליגיאָן, אָבער אלץ וואָס שמעקט מיט אידישע נאציאָנאלע פאָדערונגען איז פאר זיי טריף און פּסול. די נאציאָנאלע ארבייטער קאָמיטע האָט אָבער אויף איהר פאָהן אָנגעשריבען: פּולע פאָליטישע, בירגערליכע און נאציאָנאלע רעכטע פאר די אידען אין די מלחמה לעגדער.

אזוי זעהען מיר, אז דער בעשלום פון דער נאציאָנאלער ארבייטער קאָמיטע „בעזונדער צו מארשירען", איז ריכטיג, אויסגעהאלטען און צוועקמעסיג סיי פון ארגאניזאציאָנס שטאנדפונקט און סיי פּרינציפּיעל. דאָס שלייסט אָבער געווים ניט אוים די מעגליכקייט צו „שלאָגען צוזאמען". מיר וועלען געווים זיין צופרידען, אויב די בורזשואזע עלעמענטען וועלען אויף אן אויפריכטיגען וועג קעמפּפען מיט זייער מיטלען נעגען דעם אלגעמיינעם שונא — די אידישע רעכטלאָזיגקייט.

II.

די שווערסטע און פערפלאָנטערסטע פראגע, וואָס שטעהט פאר אונז, איז געווים די פראגע וועגען די אויסזיכטען פון דעם קעמפּיען. שוין לאנג איז ארויסגעזאָגט געוואָרען דער געדאנק, אז א מלחמה איז ווי א וואונדער־קעסטעל, אין וועלכען פיעלע אונערוואַרטעטע זאכען זיינען בעהאלטען. בעזונדערס ריכטיג איז דער געדאנק בנוגע צו דער איצטיגער מלחמה. פאָראויסצוזעהען דעם סוף פון דער איצטיגער מלחמה איז ניט נור שוואר, נור פּשוט אונמעגליך. בעזונדערס שוואר איז זיך פאָרשטעלען דעם אויסגאנג פון דער מלחמה פאר יענע טיילנעהמער איהרע, מיט וועלכע דאָס אידישע לעבען איז אזוי בלוטיג און טראגיש פערבונדען. איך מיין: רוסלאנד, עסטרייך און טערקיי. עס וואָלט געווים געווען געפעהרליך פאר אונז, וועז מיר וואָלטען זיך סתם אריינגעלאָזען אין נביאות זאָגען. ווי מיר זאָלען זיך ניט מיהען דורכצודרינגען די צוקונפט, זעהען מיר אלץ פאר זיך בלויז א רויטען טומאָן, אין וועלכען דער מארגען איז איינגעהילט. איך דענק אָבער, אז אין דעם רויטען טומאָן קענען מיר מיט מעהר אָדער וועניגער זיכערהייט אונטערשיידען איין פונקט — דעם קומענדען פריעדענס־קאָנגרעס. עס איז שוואר צו גלויבען, אז דער קומענדער פריעדענס־קאָנגרעס זאָל זיין א פּשוט'ער, געווענליכער דיפּלאָמאטען־זוזאמענפאָהר. די פעלקער האָבען זיך אריינגעווארפען אין דער מלחמה — ריכטיגער, זיי זיינען אריינגעצויגען געוואָרען — מיט זייער נאצען לייב און לעבען. שיקט זיך דען, אז די פעלקער וועלען בלייבען נלייכגילטיג אין דעם מאָמענט וועז דער סך הכל פון זייער בלוטיגער מלחמה וועט נעמאכט וועדען? פון דער צווייטער זייט לעגט זיך אויך ניט אויפ'ן שכל, אז צום שלום פון דער מלחמה זאָל אויפקומען א מאכט, וואָס זאָל זיך שטעלען העכער פון די פעלקער און זאָל אויף א ריין פאָרמעלען, יורידישען אופן בעשרענקען די קאָמפּעטענץ פון דעם קומענדען פריעדענס־קאָנפערענץ. מיר שיינט, אז דער קאָנגרעס וועט זיין דער מיטלפונקט, ארום וועלכען עס וועלען זיך קאָנצענטרירען די האָפענונגען פון די אויסגעמאַטערטע פעלקער. זיין מאָראָלישער כח און זיין פאקטישער כח וועט זיין אונגעהויער גרויס. די פראגען, וואָס די מלחמה האָט אויפגעוויקעלט, זיינען אזוי פערשיעדענארטיג און קאָמפּליצירט, אז דער סופּרים קאָורט פון די אלע שטרייטענדע פעלקער וועט מוזען האָבען אזא כח. אונטער אזוינע אומשטענדען דארף דער פריעדען־קאָנגרעס זיין דער הויפּט־פונקט, צו וועלכען עס זאָל זיך ציעלען אונזער קעמפּיין פאר אידען־רעכטע אין די מלחמה־לענדער. אלע כחות דארפען אָנגעשטרענגט ווערען, אלע קאנאלען דארפען אויסגענוצט ווערען צו בעאיינפלוסען דעם פריעדענס קאָנגרעס פאר די פאָדערונגען, וואָס זיינען אָנגעשריבען אויף דער פאָהן פון דער נאציאָנאלער ארבייטער קאָמיטע.

ווי געזאָגט, זעהט פאר זיך די נאציאָנאלע ארבייטער קאָמיטע צוויי וועגען, ווי אזוי צו ווירקען אויף דעם קומענדען פריעדענס־קאָנגרעס: דורך די אמעריקאנישע רעפובליק און דורך די סאָציאָליסטישע פּארטייען פון דער נאָצער וועלט. עס איז קיין שום צווייפעל ניט, אז די שטימע פון דער אמעריקאנער רעפובליק און פון די סאָציאָליסטישע פּארטייען וועט זיך שטארק לאָזען הערען אויף דעם קומענדען פריעדענס־קאָנגרעס. מען דארף אויך קוים צווייפלען אין דעם, אז סיי די רעפובליק און סיי די סאָציאָליסטישע פּארטייען וועלען זיך ניט אבזאָגען אויסצונוצען זייער איינפלוס פאר אונזערע פאָדערונגען, אויב, נאטירליך, דער קעמפּיין פאר די פאָדערונגען וועט געפיהרט ווערען מיט דער נויטיגער ענערגיע.

וועז מיר רעדען אזוי אָפּטימיסטיש וועגען דעם קומענדען פריעדענס־קאָנגרעס, פערגעסען מיר בשום אופן ניט דעם שיקזאָל פון דעם בעלינער טראקטאט בנוגע די אידען־רעכטע אין רומענין. בכלל זיינען מיר ניט גענויגט צו איבערשאצען די ווערטה פון „פּאָפּיערענע זאָלוציעס".מ'דארף אבער פון דער צווייטער זייט ניט פערגעסען, אז אין אלע מלחמה־לענדער, וואו די פראגע פון אידישע רעכטלאָזיגקייט שטעהט אויף דעם טאָגעס־אָרדנונג, שטעהען די אידען אין זייערע פאָדערונגען ניט אליין. די ארבייטער־בעוועגונג בפרט און די פאָרטגעשריטענע עלעמענטען בכלל שטיצען די אידישע פאָדערונגען. זאָל אונזער בעוועגונג ארום דעם פריעדענס־קאָנגרעס זיין אן ערפאָלג, וועט דאָס זיין א גרויסע שטיצע פאר דער בעפרייאונגס־בעוועגונג פון דער אידישער מלחמה וועט נעמאכט וועדען? פון דער

גונג געגען דער פינסטערער רעאקציע. און די ענטוויקלונג פון דער בעפרייאונגס־בעוועגונג בלייבט אויך איצט די אייניגיג אמת'ע און זיכערע גראנטיע פון די אידישע רעכטע. די נאציאנאלע ארבייטער קאמיטע געהט בעוואוסט־זיניג אויף דעם אינציג ריכטיגען וועג, אויף דעם וועג פון דער פערשטארקונג פון דער בעפרייאונגס־בעוועגונג און טאקע דערפאר גלויבען מיר, אז זי האט די בעסטע אויסזיכטען אויף אן אמת'ען ערפאלג.

(מיר וועלען האבען וועגען דער פראגע אן אויספיהרליכען ארטיקעל אין נעקסטען נומער „צוקונפט", וואס מיר האבען איצט, צוליעב דער קראנקהייט פון רעדאקטאר, ניט געקענט טהאן. — רער.).

דוד אייזענארן:

ליעדער

די ערוואכונג.

כ'האב אהן דיר דעם וויין געטרונקען,
און אין ערם שלאף פערזונקען.
וועך עס האט מיין שלאף געטוילט,
דאס וועט בלייבען ניט דערצעהלט....
איצטער בליהען פרישע רויזען,
קענסט בעפעהלען און ענטבלויזען,
באבום פיילען וועט די קריג,
ווידער פלאמען וועט מיין בליק.
גיכער, גיכער צינד דעם פיער!
זיין א יום טוב וועט א נייער,
פול מיט בשמים איז די לופט,
און די פלייטע ווידער רופט.
און ביים קושען און ביים לאבען
וועל איך אויף דאס נייי ערוואכען,
ליעבסטער, מעהר נישט דו וועסט זעהן,
וואס א נייי ערוואכטע קען!
דורך די לייבען געהט א שוידער,
וואהרט נישט, גיב מיר מיינע קלוידער,
לאז מיר ליעגען אויפ'ן בעט,
א, ווי גוט דער נאבט ווינד גלעט!
נא, די ארימס קוש און קיהל זיי!
און די באקען גלעט און שטיל זיי!
דעם צוקנייטשטען טיול ערווועק,
און מיין יונגע ברוסט ענטפלעק.
אך, די ארימס אויסגעצויגען,
קוים געפעסט מיינע אויגען.
רוישע פלעקען אויף מיין ברוסט,
האט מיר וועך אין שלאף געקוסט?
האט דען וועך מיין רוף פערנומען
און איז שטיל צו מיר געקומען?
עה, ערוואכט זיך מיינע פים!
באבום וויין איז שטארק און זים.
מארגען שטראהלען, מארגען שטראהלען,
האבען שטיל מיין לייב בעפאלען.
גיכער, ליעבסטער, גיב דעם קראנץ
פאר דעם נייי ערוואכונגס טאנץ...

זומער.

די שאטענס ביים שכן אין גארטען זיי זייגען
געוואלרען געדיכטער,
און הינטער איהם שוינען די ציטיגע זאנגען
ווי גאלדענע ליכטער.
די ערד איז פער'שכור'ט פון שטראלען און קלאנגען,
א, הארץ מיינס, פארוואס ביזטו ניכטער?!

ביים שכן אין גארטען צווישען די צוויגען
דארט זעה איך געזיכטער.
זיי ווינקען ארוים פון די בלעטער מיט אויגען
ווי פלאמענדע ליכטער,
דארט יאגט זיך אמאר אויפ'ן יאגד מיט זיין בויגען.
א הארץ מיינס, פארוואס ביסטו ניכטער?!

און ס'ענטפערט דאס הארץ מיר מיט טרעהרען אין שטימע:

„יא, ארימער דיכטער!
דיין אויביגער טרויער, עך האט מיר פארלאשען
די הערליכסטע ליכטער.
איך האב נאך די פרייד פון א קינד נישט גענאסען,
דערויבער בין איך אזוי ניכטער."

סאַנעט.

דרוי טרעפ פון שטיין אין פיער געשניצטע זיילען,—
פערהילט אין גרינס פון קלעטערענדע פלאַנצען...
א ווייסע וואנד, א טהיר בעציערט מיט קראנצען,
און איבער איהר געקריצט: „די הויז פון ווייליען"...

איך האב געזאגט: מיין קינד, מען דארף זיך היילען...
דו האסט געזאגט: ווי שעהן די בלעטער גלאנצען,
ווי ליעב אין זון די שמעטערלינגען טאנצען
און שיסען־אויף ווי בונטע בלומען פיילען...

איך האב געזאגט: דו הערסט די בעכער קלינגען!...
דו האסט געזאגט: ווי שעהן די פיגעל זינגען,
אט הער ווי ליעב עס שפיעלט דעם פאסטוך'ס פלייטע...

איך האב געהערט, און דאך צום הויז געצויגען.
און פלוצלונג האט ערשיינט פאר מיינע אויגען
מיט קנאבען־ברא א לאנגע קיט פון טויטע.

י. מ. בודיש:

די קאנסטיטוציע און די ארבייטער

(צו דער ערעפנונג פון דער קאנסטיטוציאנעלער קאנווענשאן פון ניו יארק סטעיט).

די קאנווענשאן, איהר אויפגאבע און בעדייטונג

עם זעקסטען אפריל האט זיך אין אלבאני פייערליך געעפנט די זיבעטע קאנסטיטוציאנעלע קאנווענשאן פון אונזער „עמפייר סטעיט". די קאנווענשאן דארף איבערקוקן די גרונד־געזעצען פון אונזער שטאאט. אויך איהר ווילט די שווערע און פעראנטוואָרטליכע אויפגאבע צו רעווידירן די קאנסטיטוציע, וואס בעשטימט די ארגאניזאציאנס־פארמען פון ניו יארקער שטאאט און רעגירונג. די קאנווענשאן דארף אויסגעפינען וואו און אויף וויפיעל די קאנסטיטוציע איז פערעלטערט געוואָרען; זי דארף אויסבעסערן די קאנסטיטוציע אזוי, אז זי זאל זיך מעהר צופאסען צו די נייע בעדינגונגען פון אונזער געזעלשאפטליכען און עקאנאמישען לעבען. די גרונד־געזעצען פון ניו יארק סטעיט האבען אפט אוועקגעשטעלט די געזעצגעבענדע קערפערשאפטען אין א הילפלאזער לאגע; די קאנווענשאן דארף אויסארבייטען און פארשלאגען דעם פאלק נייע גרונד־געזעצען. די איצטיגע קאנסטיטוציע פערקערפערט אין זיך די אינטערעסען און בעדערפנישען פון די וויכטיגסטע געזעלשאפטליכע גרופען, ווי זיי האבען זיך איינגעשטעלט מיט כמעט הונדערט יאהר צוריק. אין איהרע גרונד־יסודות און הויפט־פרינציפען איז די קאנסטיטוציע פון ניו יארק סטעיט ניט געענדערט געוואָרען זייט 1821.

פאר די פערגאנגענע הונדערט יאהר האט זיך אבער אונזער לעבען ראדיקאל געענדערט. א גאנצע רעוואָלוציע איז פאר דער צייט פאָרגעקומען אין די וועגען, מיטלען און מעטהאדען פון אונזער עקאנאמישער טהעטיגקייט. די וויכטיגסטע געזעלשאפטליכע גרופע, פון וועלכע די אמעליגע געזעלשאפט האט געשעפט כמעט איהר גאנצע מאכט און רייכטהום — די גרויסע לאנד־אייגענטהימער, אדער גוט־בעזיצער — האבען יעצט נאר א מינדערווערטהיגע בעדייטונג פאר אונזער לעבען און וואויגשטאנד. די מאכט פון קאפיטאל אין דער פארם פון געלד, בעוועגליכע גיטער און פאפיערען האט פאר דער צייט וויייט איבערגעשטיגען די מאכט פון לאנד־בעזיץ. דערצו זיינען אויסגעוואקסען נייע מעכטיגע געזעלשאפטליכען גרופען, — גרופען אינגאנצען אהן אייגענטהום, — וועמעס בעדייטונג פאר דעם וואוילשטאנד פון פאלק וועלט אלץ גרעסער און גרעסער. דיעזע נייע בעציהונגען צווישען די איינצעלנע גרופען פון דער געזעלשאפט, און ענדליך די נייע בעדערפנישען און אינטערעסען פאדערען פאר זיך ראדיקאל געענדערטע ארגאניזאציאנס־און רעגירונגס־פארמען.

די נויטוועגדיגקייט פון ראדיקאלע איך וואלט זאגען רעוואָלוציאנערע, ענדערונגען אין אונזערע קאנסטיטוציעס וועלט אנערקענט אפילו פון די סאמע קאנסערוואטיווע עלעמענטען פון אונזער געזעלשאפט. סענאטאר רוט איז דער זייל פון דעם רעכטען פליגעל פון דער רעפובליקאנער פארטיי. ער איז אפשר דער בעסטער וואָרט־פיהרער פון די סאמע רעכטע, „רעכט־דענקענדע" עלעמענטען פון דער געזעלשאפט. דער זעלבער סענאטאר איז עם דער פאָרויצענדער פון אונזער קאנסטיטוציאנעלער קאנווענשאן. און אט וואס סענאטאר רוט האט געהאט צו זאגען אין זיין ערשטער ערעפנונגס־רעדע אויף דער קאנווענשאן:

„די סאמע ערשטע פליכט, וואס ליגט אויף אונז, איז אויפמערקזאם דורכצוקוקען די גרונד־יסודות פון אונזער שטאאטס־רעגירונג אום אויסצוגעפינען אין וועלכע הינזיכטען די אייגענארדנעטע אינסטיטוציאנען זיינען ניט גענוגענד אדער ניט גוט צוגעפאסט אויף אויסצופיהרען די אויפגאבען פון א רעגירונג. גרויסע ענדערונגען זיינען פאָרגעקומען אין אינדוסטריעלען און סאציאלען לעבען פון שטאאט זייט דער לעצטער קאנווענשאן (1894). אום צו ערגרייכען דיזע ציעלען, וועלכע דארפען, ווי יעדער אייגנער דענקט, דערגרייכט ווערען, איז, ווי אונז דוכט זיך, נויטוועגדיג, אז די רעגירונג זאל זיך איינמישען אין א סך א גרעסערער מאס, ווי אין די פריהעריגע צייטען, אין דעם פערוויקעלטען און פערפלאנטערטען לעבען פון דעם פאלק. די ארבייט, וועלכע די רעגירונג דארף אונטערנעהמען, איז שטארק אויסגעואקסען סיי אין גרויס, סיי אין פערשיעדענארטיגקייט, און די מיינונג איז וויט פערשפרייט, אז אין פיעלע הינזיכטען איז די טהעטיגקייט פון דער רעגירונג וויייט איבערגעוואקסען איהרע ארגאניזאציאנס־פארמען".

ביי אזעלכע וויכטיגע אויפגאבען, וואס

שטעהען פאר דער קאַנוועגשאַן, וואָלט מען גע־
ראַפט ערוואַרטען אַן אַנגעשטרענגטען אינטע־
רעס צו איהר ארבייט אין דער געזעלשאפט.
היצינג דעבאַטען, שטורמישע מאַס־מיטינגען און
פלאַם־פייערדינג רעזאָלוציעס וואָלטען, דוכט
זיך, נעדאַרפט זיין א נאַטירליכע ערשיינונג פאר
א קאַנוועגשאַן צייט. א קלייניגקייט: א קאַנ־
סטיטוציאָנעלע איבערקאַהרעגיש. קאַזט זיך
אויס — נאַרנישט, שטיל און רוהיג. א פאַר צו־
פעליגע צייטונגס־ארטיקלען דאָ און דאָרט —
דאָס איז, ווי עס שיינט, אַלץ, וואָס די קאַנ־
וועגשאַן האָט ארויסגערופען.

דיעזע גלייכגילטיגקייט פון דער געזעלשאפט
ערקלעהרט זיך אפשר אַס בעסטען דורך דעם
טיפען אונצופרויען, וואָס הערשט איבערא־
בנונע צו דער קאַנוועגשאַן איז ארייגגעפאַלען אין די הענד
פון דער רעפובליקאַנער פארטיי. פון איהרע
168 מיטגלידער זיינען גאַנצע 116 רעפובליקא־
נער; די איבעריגע 52 זיינען דעמאָקראַטען; די
לינקערע פארטייען, די יעניגע וואָס שטע־
לען מיט זיך פאר די נייע אינטערעסען און בע־
דערפנישען אין לעבען פון פאָלק, זיינען איב־
גאַנצען ניט פערטרעטען אויף דער קאַנסטיטו־
ציאָנעלער קאַנוועגשאַן. ביי אזא מין צוזאַמענ־
שטעלונג פון דער קאַנוועגשאַן איז ווירקליך אונ־
מעגליך צו ערווארטען פון איהר ערנסטע רעזול־
טאַטען. דערצו האָט שוין דער באַם פון דער
רעפובליקאַנער פארטיי, מר. בארנעס, אונז גע־
געבען „נאַטיס"; ער האָט אונז געלאַזט מזכיר
ומודיע זיין אין פּראַוויס, אז מיר זאָלען זיך פון
איהם און זיין פארטיי אויף קיין ישועות ניט
ריכטען.

„איך גלויב, האָט ער ערקלעהרט, אז די קאַנ־
וועגשאַן וועט זיך ארויסזאָגען געגען דער אויס־
ברייטונג פון דער געזעצגעבערישער מאַכט... איך
בין פאר נאָך גרעסערע בעגרענצונגען פון אונ־
זער געזעצגעבערישער מאַכט, ווי די בעגרענצונ־
גען, וואָס עקזיסטירען איצט."

מיר האָבען זיך אַזוי לכתחילה אָבגעזאָגט
פון דער קאַנוועגשאַן און איהר ארבייט. מיר
האָבען זי פשוט אוועקגעמאכט מיט דער האַנד
און ביז א געווייסען גראד האָבען מיר געהאַט
רעכט. די קאַנסטיטוציאָנעלע קאַנוועגשאַן איז
ניט דער איניציגער וועג אויף אויסצובעסערען
אונזער קאַנסטיטוציע. אונזערע געזעצגעבערישע
הייזער — די אַסעמבלי און דער סענאַט —
האָבען רעכט צו יעדער צייט פאַרצושלאָגען דעם
פאָלק קאַנסטיטוציאָנעלע אויסבעסערונגען. אזא
וויכטיגע און ראַדיקאַלע אויסבעסערונג צו דער
קאַנסטיטוציע, ווי די, וואָס האָט מעגליך גע־
מאַכט דעם ענטשיידיגונגס־געזעץ (קאַמפענסי־
שאַן ביל) איז דורכגעפיהרט געוואָרען אָהן א
קאַנסטיטוציאָנעלער קאַנוועגשאַן. מען דאַרף
אָבער ניט פערגעסען דעם גרויסען און פּריי־
ציפיעלען אונטערשיעד צווישען דיעזע ביידע
מעטאָדען אויף דורכצופיהרען אויסבעסערונגען
צו דער קאַנסטיטוציע.

די געזעצגעבערישע הייזער קאַנען פּאַרשלאָ־
גען נאָר איינצעלנע אויסבעסערונגען. די אויס־
בעסערונגען, וואָס זיי פיהרען דורך, האָבען גע־
וועהנליך אין זיך נען א ספּעציעלען צוועק; זיי
דארפען נעבען אַן ענטפער אויף א ספּעציעלער
פראַגע. זיי זיינען, אַלזא, נאָר א מין לאַטע אויף
דער קאַנסטיטוציע, וועלכע ענדערט אָבער ניט
איהר גאַנצען אינהאַלט און כאַראקטער. אָפט־
מאָל ברענגען אזעלכע אויסבעסערונגען אַריין
וויעדערשפּרוכען אין דער קאַנסטיטוציע און שא־
פען א גינסטיגען באָדען פאר מיספערשטענד־
ניסע, פון וועלכע עס וואַקסען ארויס כל המינים
אויסטייטשונגען; אויסטייטשונגען, וואָס פער־
ניכטען א מאָל דעם גאַנצען זין און בעדייטונג
פון אַן אויסגעקעמפּפטער אויסבעסערונג. אַנ־
דערש איז מיט א קאַנסטיטוציאָנעלער קאַנוועג־
שאַן. ניט קיין איינצעלנע אויסבעסערונגען
אויף צו פערענטפערען דרינגענדע פראגען דארף
זי דורכפיהרען, נור זי דארף איבעראַרבייטען
די גאַנצע קאַנסטיטוציע לויט נייע אַלגעמיינע
פּרינציפּען. ניט פערריכטען דעם אַלטען בנין
דארף זי. איהר אויפּגאָבע איז צו בויען א נייעם
האַרמאָנישען בנין. די קאַנסטיטוציאָנעלע קאַנ־
וועגשאַן דארף, אַלזא, טיעפער אַרייגדרינגען אין
די עיקר־פראגען פון רעגיערונג, זי דארף קוקען
נאָר מיט א נייעם בליק אויף דעם בוי, דער
ארגאַניזאַציע, שטרעבונגען און טענדענצען פון
אונזער רעגיערונג — איהרע פאַרמען און אינ־
סטיטוציעס.

אין דעם זין האָט סענאַטאָר רוט ריכטיג אָב־
געשאַצט דעם ווערטה פון דער קאַנוועגשאַן. זיין
ערעפנונגס־רעדע, וועלכע מיר האָבען שוין איין
מאָל ציטירט, האָט ער פערענדיגט מיט פאָלגענ־
דע ווערטער:

„אונזער קאַנוועגשאַן איז גלייקליכער פון אַלע
פאַרינג קאַנוועגשאַנס, מיר זיינען געקומען צו
דיענען א געמיינדע, וועלכע איז אַליין בעגייס־
טערט מיט אַן אונגעהויערען אינטערעס צו די
פראגען, וועלכע מיר דארפען בעהאַנדלען; א
געמיינדע, וועלכע פערשטעהט די וויכטיגקייט
פון די פראגען, זוכט זיי צו דיסקוטירען, איז
בעריים צו מאכען פאַרשלעגע און מיטצוהעלפען
זיי צו פערענטפערען. אזא מין צושטאַנד איז
א פרעהליכער קול מבשר פאר דער צוקונפט,
וויל גלייכגילטיגקייט איז דער ערגסטער פיינד
פון דעמאָקראַטיע. א פאָלק, וואָס האָט א לע־
בעדיגען אינטערעס פאר די פראַבלעמען פון לע־
בען, וועט געווים פראַגרעסירען. אויב דורך
אונזער ערנסטען שטודירען, דורך אונזער פער־
שטענדנים פאר די פראקטישע אינטערעסען און
דורך אונזער געווייסענהאפטיגקייט (סינסעריטי)

דיסקוסיע פֿאר אונזער האר און הערשער — דעם זעלבסט־רעגיערענדן פּאָלק פון שטאַט, וועט אונזער קאָנווענשאָן ניט פערפעהלען צו ברענגען איהר נוצען און ערפילען איהרע אויפֿגאבען פֿאר אונזער דור, — אויב מיר זאָלען אפילו ניט אריינשרייבען קיין נייע שורה אין דער קאָנסטיטוציע".

אָבער אָט דיעזער חוב, צו ברענגען די דיסקוסיע צום זעלבסט רעגיערענדען פּאָלק לייגט פריהער פון אַלץ אויף דער געזעלשאפט אליין. די פערשיעדענע געזעלשאפטלעכע ארגאניזאציעס און די פֿרעסע זיינען פערפליכטעט אויסצונוצען די קאָנווענשאָן אום צו בעווייזען דעם פּאָלק אין א קלארער און דייטלעכער פֿאָרם אויף וויפיעל זיינע אינטערעסען און בעדערפנישען זיינען ענג פערבונדען און הענגען דירעקט אָב פון די גרונד פֿאָרמען פון אונזער געזעלשאפטלעכען לעבען, פון דעם בוי פון אונזער רעגיערונג און פון אונזערע קאָנסטיטוציאָנעלע איינריכטונגען. בעזונדערס איז דאָס וויכטיג פֿאר דעם בעזיצלאָזען ארבייטער־קלאס. די בעפעלקערונג, וואָס לעבט פון שכירות אָדער גהאַלט, מאכט יעצט אוים מעהר ווי א העלפט פון דער גאנצער ניו יארקער בעפעלקערונג. דיעזע בעזיצלאָזע מעהרהייט פון פּאָלק דארף זיך פריהער פון אַלץ אוים־לערנען צו פערשטעהן די קאָמפּליצירטע מאשינערי, וואָס ווערט בעשאפען פון דער קאָנסטיטוציע, און וואָס רופט זיך העגיערונג; דאן וועט זיי שוין וויסען ווי אזוי אייגצוארדנען דיזע מאשינערי אז זי זאָל דיענען אויף צו מאכען זייער אָרים און קלאָגעריג לעבען שהנער און רייכער.

די ערשטע ניו יארקער קאָנסטיטוציע פון 1777.

דער בעסטער וועג צו פערשטעהן די קאָנסטיטוציע איז זיך צו בעקענען מיט איהר ספר היהום, אָדער מיט איהר אבשטאמונג. פֿאר דעם פשוט'ען בשר ודם איז די קאָנסטיטוציע אליין מיט איהר צו טעכנישער, לאָיערשער שפראך מעהרסטענס א ספר החתום, א בוך מיט זיבעצן זינגלען, — פֿאר איהם איז עס אונגעהויער שווער ארויסצוקריכען אין איהר אמת'ען מיין און בעדייטונג. דיעזע שווירigקייט איז אבער לייכט איבערצוקומען, וועז מיר וועלען זיך צו די מיינונגען, שטרעבונגען און ציעלען פון די „פאטערס פון דער קאָנסטיטוציע". די דעבאטען, וועלכע האבען זיך געפיהרט אויף די ערשטע קאָנסטיטוציאָנעלע קאָנווענשאָנס, וואר־פען א העלפט ליכט אויף די נעבעלהאפטע פונקטען פון דער קאָנסטיטוציע.

די ערשטע ניו יארקער קאָנסטיטוציע איז אָנגענומען געוואָרען אויף דער ערשטער קאָנסטיטוציאָנעלער קאָנווענשאָן פון 1777. דאָס איז געווען סך הכל איין יאָהר נאָכדעם, ווי די דרייצהן קאָלאָניעס האבען פֿראָקלאָמירט זייער אונאבהענגיגקייט פון דער ענגלישער מאכט. יע־דע רעוואָלוציע רופט ארויס און מוז פון איהר זייט זיך שטיצען אויף דער בעגייסטערונג פון די מאסען. מיט ענגע, שמאָלע קלאסען־אינטערעסען איז אונמעגליך אויפצוהויבען דעם ענטהוזיאזם פון פּאָלק. יעדע רעוואָלוציע שטעלט דעריבער ארויס גרויסע און בריטע אידעאָלען, וועלכע געהען א סך ווייטער, ווי איהרע דירעקטע ציעלען און שׂטרעבונגען. די אמעריקאנער רעוואָלוציע געגען ענגלאנד איז געווען א רעוואָלוציע פון די פרייע אמעריקאנער גוטבעזיצער (די אזוי גערופענע „פרי־האָלדערס") געגען א מאכט, וואס האָט בעגרענצט זייער פולע און אב־סאָלוטע הערשאפט איבער'ן לאנד. זיי האָבען גע־וואָלט די רייכסהימער פון לאנד און די מעגליכ־קייטען, וואָס דאָס לאנד גיט, פֿאר זיך אליין, און האָבען זיך ניט געוואָלט טהיילען מיט די הערשער פון דעם וויייטען פרעמדען ענגלאנד.

אָבער די „דעקלאראציע פון אונאבהענגיג־קייט" (1776) רעדט ניט פון דיעזע אינטערע־סען. ווי שטאָלץ עם קלינגט איהר שפראך: זי ערקלעהרט, אז „אלע מענשען ווערען געבאָרען גליך (מיט גלייכע רעכט), אז זיי זיינען בע־שאנקען פון בעשעפער מיט געוויסע אייביגע (אינאליענייבל) רעכט, אז צו דיעזע אייביגע רעכט בעלאנגען דאָס רעכט צו לעבען, צו פרי־הייט און צו ארבייטען פֿאר דעם אייגענעם וואויל־שטאנד (פוירסיוט אוו העפּינעס), און אז צו פערזיכערען דיעזע רעכטע, ווערען איינגע־אָרדנעט צוויישען מענשען רעגיערונגען, וועלכע שעפען זייער געראכטע מאכט פון דער צושטי־מונג פון די רעגיערטע". וואָס קאָן נאָך זיין דייטלעכער אָדער קלארער? אלע מענשען זיי־נען גליך, אלע האבען גלייכע רעכטע און די צושטימונג פון יעדען איינעם איז נויטוועניג, אז די רעגיערונג זאָל פערמאָגען א גערעכטע מאכט.

די „אונאבהענגיגקייטס דעקלאראציע" איז אָנגענומען געוואָרען אין ניו יארק מיט ניט וועניגער ענטהוזיאזם, ווי אין אלע איבעריגע קא־לאָניעס. אָבער די קאָנסטיטוציאָנעלע קאָנוועני־שאָן מיט איין יאָהר שפעטער האָט קלאָר בע־וויזען, וויי וועניג מען האָט זיך פאקטיש גע־רעכענט מיט די שהענע, גהויבענע ווערטער פון דער דעקלאראציע. איהר מליצה'דיגע בלו־מען־שפראך האָט גדארפט געבען אן אויסדרוק פֿאר דעם אלגעמיינעם ענטהוזיאזם. קיינער אָבער האָט גאָר אפילו ערנסט ניט געקלעהרט צו מאכען איהרע פרינציפּען פֿאר די גרונד־זייטען פון פראקטישער פּאָליטיק.

די „פאטערס פון דער קאָנסטיטוציע" זאָר־גען כלל ניט וועגען דער פראקלאמירטער אל־געמיינער גליכהייט צווישען מענשען. אלע זייערע פעהיגקייטען וועגדען זיי אָן אויסצוטר־בייטען א קאָנסטיטוציע, וועלכע זאָל בעווארע־גען די אבסאָלוטע און אונבעגרענצטע הערשאפט פון די גרויסע גוט־בעזיצער איבער דעם לאנד

און פֿאָלק. און די „פֿאָטערס פון דער קאָנ־סטיטוציע", מיט כּמעט אַנדערהאַלבן הונדערט יאָהר צוריק, זיינען נאָך ניט געווען בעקאַנט מיט דער צוקערדיגער שפּראַך פון די מאָדערנע פּאָליטישענס. יעצט דערט מען אימער אין נאָ־מען פון פֿאָלק. די שוועריסטע קייטען, די גרעס־טע משא ווארפט מען יעצט אַרויף אויף דעם פֿאָלק און אַלץ אין נאָמען פון זיינע אינטערעסען טאָקע. צוליעב די אינטערעסען פון פֿאָלק דארף מען דאָס ערלויבען פרויען און קינדער צו אר־בייטן 72 שטונדן אַ וואָך, און אין די זעלבע פֿאָלקס־אינטערעסען דארף מען עס שאַפֿען אין אַמעריקא אַן אונגעהויערע ארמעע און פלאָטע, וועלכע דאָס פֿאָלק זאָל אויסהאַלטען מיט זיין בלוט און שוויים א. ז. וו. די אמאָליגע פּאָלי־טישענס זיינען נאָך ניט געווען אַזוי ענגיט אין דיעזער פראַזען־קונסט; זיי האָבען דעריבער געארעדט פֿשוט'ע און קלאָרע דבורים.

אין דעם ערשטען אָנוואָרף פון דער קאָנ־סטיטושאָן, ווי זי איז אָנגענומען געוואָרען אויף דער קאָנסטיטוציאָנעלער קאָנוועגשאָן פון 1777, איז אין דעם ארטיקעל וועגען סענאַט ערקלעהרט געוואָרען:

„און די קאָנוועגשאָן טהוט ווייטער פער־אָרדנען און ערקלעהרט, אַז די לאַסט פון אויפהאַלטען און בעשיצען דיעזען שטאַאַט לויגט פּאַר אַלע צייטען הויפּטזעכלעך אויף זיינע פרי־האַלדערס (גרויסע גוט־בעזיצער), און דעריבער דארפען זיי מיט רעכט האָבען אַ קאָנטראָלירענדע מאַכט איבער דער לע־דזשיסלייטשור (איבער די געזעצגעבערישע אַגענטאַלטען)."

אין דער ענדגילטיגער רעדאַקציע פון דער קאָנסטיטוציע פון 1777 איז דיעזע פרינציפּיע־לע ערקלעהרונג ארויסגעלאָזען געוואָרען. עס זיי־נען אָבער פערבליבען אַלע איינארדנונגען, וואָס האָבען ווירקליך איבערגעגעבען די אונבעגרענצ־טע מאַכט איבער דער רעגיערונג פון לאַנד אין די הענד פון די רייכע לאַנד־אייגענטהימער. שטימרעכט אין די עלעקשאָנס צו דער אסעמבלי האָבען נאָר פריהאַלדערס, וואָס האָבען נאָהאַט אַן אייגענע שטיקעל לאַנד אין דעם וועלט פון ניט וועניגער ווי 20 פונט שטערלינג (100 דאָלאַר), פריי פון וועלכע עס איז חובות; אין די וואהלען צום סענאַט האָבען שוין אָבער נא־האַט שטימרעכט נאָר אויפֿ לאַנד־אייגענטהי־מער, וועמעס פריהאַלד (גוט) איז וועלטה נא־וען ניט וועניגער ווי 100 פונט שטערלינג (500 דאָלאַר). פאַר יענע צייטען איז דאָס געווען אַן אונגעהויער פערמענגען. אינטערעסאַנט איז דערבי, אַז דיעזע בעגרענצונגען אין שטימרעכט זיינען געמאַכט געוואָרען נאָר פאַר וואָטערס; לויפען אין סענאַט האָט נעקאָנט יעדער פרי־האָלדער אָדער לאַנד־אייגענטהימער; אפילו די יענינע, וואָס האָבען ניט נהאַט קיין רעכט אַליין צו שטימען אין סענאַט עלעקשאָנס. די גאָר גרויסע גוט־בעזיצער האָבען געוואָלט נאָר קאָנטראָלירען די רעגיערונג; זיי האָבען אָבער כּלל ניט געוואָלט זיך פערפליכטען אָבצוגעבען זייער אייגענע ווערטהפולע צייט פאר די רע־גיערונגס־אַנגעלעגענהייטען.

דערפאר האָבען זיי אָבער זאָרגפעלטיג זיך בעוואָרענט, אז דער קאָנטראָל איבער דער רע־גיערונג זאָל בלייבען אבסאָלוט אין זייערע הענד. דורך דעם הויכען אייגענטהום־צענזוס פאר וואָטערס האָבען זיי קאָנטראָלירט טהייל־ווייז די אסעמבלי און פאָלשטענדיג דעם סענאַט. דערמיט אַליין שטעלען זיי זיך אָבער נאָך ניט צופֿריעדען. זיי ווילען זיך בעוואָרענען, אז אויך צווישען די בעאמטע פון שטאַאַט זאָלען זיך צו־פעליג ניט אריינכאַפּען קיין ניט ווינשענסווער־טהע עלעמענטען; דאָס גלייכען נעהמען זיי אָן מיטלען צו בעוואָרענען די געזעצגעבערישע אָג־שטאַלטען פון דעם דרוק פון דער געזעלשאפט־ליכער מיינונג. דאָס ערשטע ציעל ווערט דער־גרייכט דורך א „קאָנסיל אָוו אַפּאָינטמענט"; דאָס צווייטע דורך א „קאָנסיל אָוו רעוויזשאָן". דער „קאָנסיל אָוו אַפּאָינטמענט" איז בע־שטאַנען פון גאָווערנאָר און פיער סענאַטאָרס, וועלכע האָבען צוזאַמען געארפט בעשטימען אַלע די יניגיג בעאמטע פון שטאַאַט, וועלכע האָבען ניט נעארפט לויט דער קאָנסטיטוציע אויסערוועהלט ווערען פון די וואָטערס. דורך דיעזע פיער סענאַטאָרס האָבען, אַלזאָ, די גרויסע לאַנד־אייגענטהימער קאָנטראָלירט דאָס גאַנצע בעאמטענטהום פון שטאַאַט.

דער „קאָנסיל אָוו רעוויזשאָן" איז בעשטא־נען פון גאָווערנאָר, טשאַנסעלאָר און פון די ריכטער פון סופּרים קאָורט. דיעזער האַט גע־דארפט פערהיטען, אז עס זאָלען צופעליג ניט דורכגעפֿיהרט ווערן קיין געזעצען, וועלכע זיי־נען „געגען גייסט פון דער קאָנסטיטוציע" אָדער וועלכע זיינען „ניט אין הסכם מיט דעם וואויל און בעסטען פון דער געזעלשאפט". קיין גע־זעץ, וואָס איז דורכגעגאַנגען ביידע הייזער, האַט ניט געקאַנט בעקומען קיין געזעצליכע קראפט, אויסער דער „קאָנסיל אָוו רעוויזשאָן" האַט איהם ניט דורכגעקוקט און גוטגעהייסען. דער קאָנסיל האַט נעהאַט דאָס רעכט צו וויטאָאירען, אָדער אָבצושטעלען, יעדען אַנגענומענעם געזעץ, וועלכער האַט נאָכדעם געקאָנט אויסער־א־נייעס דורכגעפיהרט ווערען (איבער'ן וויטא) נאָר מיט א מעהרהייט פון צוויי־דריטעל פון בייידע היי־זער. דיעזע מאַשינעריע האַט אַלזאָ געשאפען א זיכערען וועהר־מיטעל נעגען יעדען מעגליכען דרוק פון דער געזעלשאפטליכער מיינונג אויף דער געזעצגעבונג.

* * *

די קאָנסטיטוציע פון 1777 שפּיגעלט אין זיך דייטליך אָב די פערשיעדענע גראַדען מאַכט פון די בעזונדערע געזעלשאפטליכע קלאַסען פון יענער צייט. די בעזיצלאָזע גרופּען פון דער בע־

פעלקערונג האבען נאך דעמאלט ניט געהאט קיין ערנסטע בעדייטונג אין לעבען פון פאלק; זיי זיינען שוין אפשר געווען נענוג צאהלרייך; זיי האבען אבער נאך מיט זיך ניט פארגעשטעלט קיין אייגענטלעכען קלאס, מיט א זעלבסטשטענ־דיגער קלאסען־כאראקטער און קלאסען־בע־וואוסטזיין. דער בעזיצלאזער, דער פרייער ביר־גער אהן ערד אדער פערמעגען, האט זיך אלײן בעטראכט אלס א צופעליג־אונלעכיכער אדער שלים־מזל'ניק; זיין שטרעבונג איז געווען ניט אויסצובעסערען אדער בעווארענען זיין לאגע, האבענדיג אין זינען, אז ער פערבלייבט שוין אזוי אין דעם בעזיצלאזען צושטאנד זיינעם; נאר ווי מענלעך שנעל זיך ארויפצוארבייטען צו אן אייגענעם פערמעגען. די מענלעכקייטען זיי־נען נאך דאן געווען אזוי פיעל, און דער וועג צום ערפאלג האט געשיינט צו זיין אזוי לייכט. עס איז אונמענלעך צו געפינען אין די פאליטישע דיספוסיעם פון יענער צייט וועלכען עס איז זכר פון בעזיצלאזען בירגער, ווי פון א בעזונדע־רער געזעלשאפטליכער גרופע, אדער ווי פון א פאליטישען עלעמענט. די בעזיצלאזע קלאסען זיינען אלזא אינגאנצען בעזייטיגט געווארען פון יעדען אנטהיל אדער צוטריט צו דער רעגיע־רונג פון שטאאט.

אבער אויסער די בעזיצלאזע איז נאך אן עלעמענט בעזייטיגט געווארען פון דער רעגיע־רונג. דאס זיינען געווען די געלד־קאפיטאלים־טען, די אייגענטהימער פון פעקטאריס, סחורות, שיפען, בכלל פון בעוועגליכע ניטער. אין ניו יארק איז נאך דיזעזר שטאדטישער קאפיטא־ליסטישער עלעמענט געווען דאן זעהר שוואך ענטוויקעלט. דער גאנצער שטאאט האט פער־מאגט נאר צוויי שטערט, ניו יארק און אלבאני. און די גרעסערע שטאדט ניו יארק האט מיט 13 יאהר שפעטער, אין ערשטען צענזוס פון 1790, געצעהלט נאר 49,401 איינוואוינער. און 13 יאהר האבען דאן געמיינט זעהר א פולע; די בעפעלקערונג האט נעהאלטען אין שנעלען וואק־סען, זי האט זיך געקאנט פאר דער צייט פער־דאפלען. אין 1777 האבען די פארשטעהער פון בעוועגליכען, שטאדטישען קאפיטאל געמוזט זיין נאך זעהר שוואך.

דיעזער עלעמענט האט אבער מיט זיך פער־קערפערט די צוקונפט; ער איז געוואקסען צו־זאמען מיט דער וויטערער ענטוויקלונג פון דער געזעלשאפט. זיי האבען דאן שוין אויסגעמאכט א קלאס, מיט אן אייגענער קלאסען־פסיכאלא־גיע, מיט אן אייגענער אידעאלאגיע און מיט א זעלבסטשטענדיגער פאליטיק. דערצו זיינען זיי אין אנדערע שטאאטען (ווי ווירדזשיניא און פענסילוואניא) דאן שוין געווען פיעל שטארקער ווי אין ניו יארק. זיי זיינען דאס געווען דער בעוועגליכער, אקטיווער עלעמענט, וואס האט צוזאמענגעבונדען די 13 בעזונדערע קאלאניעס אדער שטאאטען אין איין פעראייניגט לאנד, אין די „יוניטעד סטייטס". אויף דער ערשטער קאנווענשאן פון די פעראייניגטע שטאאטען, וואס איז זיך צוזאמענגעקומען מיט וועלכע צעהן יאהר נאך דער ניו יארקער, האבען שוין דיעזע עלעמענטען געשפיעלט די הויפט־ראלע. אומ־זיסט האט דער ווייטזיכטיגער מעדיסאן געוואר־נענט די קאנווענשאן געגען דיעזע געלד־קאפי־טאליסטען; קיינע בעגרענצונגען פון זייערע פאליטישע רעכט האט זיך איהם ניט איינגעגעבען דורכצופיהרען.

„נעהמענדיג די זאכען לויט זייער ווערט אלײן, — האט גע'טענה'ט מעדיסאן, — מוז מען בעטראכטען די פרי־האלדערס (גוט־בעזיצער) פון לאנד אלס די זיכערסטע הי־טערס פון רעפובליקאנער פרייהייט. אין דער צוקונפט וועט אבער א גרויסע מעהרהייט פון די בירגער בלייבען ניט נאר אהן ערד־אייגענטהום, נאר בכלל אהן וועלכען עס איז אייגענטהום. דיעזע עלעמענטען קאנען זיך אדער פראייניגען אונטער דעם דרוק פון זייער לאגע. אין דעם פאל וועט (אויב זיי זאלען האבען די מאכט אין זייערע הענד דורך שטימרעכט) *) דאס רעכט פון אייגען־טהום און פרייהייט זיין זעהר ניט זיכער אין זייערע הענד. אדער פערקעהרט, זיי קאנען וועלען א געזעיץ אין די הענד פון רייכטהום אדער אמביציע; אין לעצטען פאל וועט די געפאהר קומען פון דער צווויי־טער זייט."

אין ניו יארק סטייט לאזט זיך דיעזער שטאדטישער עלעמענט מיט דער צייט אלײן שטארקער פיהלען. אין 1810 פערמאגט שוין די שטאדט ניו יארק גאנצע 119,734 אייני־וואוינער, און אין 1830 דערגרייכט שוין איהר בעפעלקערונג 242,278. צו בילאנ הויבט ניו יארק אן פערנעהמען איהר פלאץ אלס דער וויכ־טיגסטער קאמערציעלער און אינדוסטריעלער צענטער פון גאנצען לאנד. אויף דער צווייטער ניו יארקער קאנסטיטוציאנעלער קאנווענשאן פון 1801 זיינען נאך קיינע וויכטיגע ענדערונגען אין דער קאנסטיטוציע ניט געמאכט געווארען. די לאגע בייט זיך אבער אין 1821, וועז די קאנסטיטוציע וועלט אבערגעארבייט לויט די אויפגעקומענע נייע פאדערונגען, און בעקומט כמעט איהר איצטיגען אויסזעהן.

אט וועגען דער קאנסטיטוציאנעלער קאנווע־נשאן פון 1821 און וועגען דער וויטערער ענט־וויקלונג פון דער קאנסטיטוציע פון ניו יארק סטייט ביז צו אונזער צייט — אין א צווייטען ארטיקעל.

*) די ווערטער „אויב זיי זאלען האבען די מאכט אין זייערע הענט דורך שטימרעכט" זיינען שפעטער אויסגעמעקט אין די פראטאקאלען.

י. ד. בערקאָוויטש:

דער דזשענטעלמאַן

I.

אָפּגעוואָלגערט זיך א יאָהר צעהן אין אמעריקא, אויסגעווען וואו די וועלט האָט אן עק, אויסגעשטאַנען אַלערליי צרות און לייד, האָט זיך איינמאָל חיים־וואָלף בערעזין פערבענקט אהיים. דאָס איז געווען אין א הייסען זומער־טאָג. חיים־וואָלף איז אריין מיט זיין פּעקעל סחורה אין א ביליגען רעסטאָראַן, דורכגענאַנגען אַלע טישלעך מיט די פערשוויצטע גלייכגילטיגע מיטאָג־עסערס, א מאָך געטהאָן אויף זיי מיט דער האַנד און זיך אָפּגעשטעלט ניט־וויים פון דיג ביים שפּיגעל, וואָס הענגט ניט־וויים פון דער טהיר. פונ׳ם שפּיגעל האָט איהם אָנט־קענענגעקוקט א געקנייטשט, בעוואקסען פּנים, שוואַרץ און אָנגעבּרענט פון דער זומערדיגער היץ, מיט א פּאָר טריבע פערזאָרגטע אויגען. שטעהענדיג אזוי א וויילע א מיעדער, אן אייניגעהויקערטער, האָט ער צופעליג בעמערקט, אז זיין שוואַרצע בּאָרד הויבט אָן צו ווערען גרויליך ביי די זייטען און זיינע קורץ־געשוירענע פּאות זיינען שוין מעהר גרוי ווי שוואַרץ. און מיט א מאָל איז איהם קלאָר געוואָרען, אז וואָס וועייטער און וועייטער וועלט ער אַלץ מעהר עהנליך אויף זיין טאַטען. פונקט אזוי האָט אויס־געזעהן זיין טאַטע אין די לעצטע יאָהרען, אייער ער איז געשטאָרבען. די זעלבע גרויע פּאות און שוואַרץ־גרויליכע בּאָרד, די זעלבע צוויי טיפּע קנייטשען פון בייידע זייטען נאָז, דער זעלבער פערשפּיצטער קוק מיט׳ן מיעדען גלאַנץ אין די אויגען. אפילו דאָס שטעהן זיינס איינגעהויקערט און פערזאָרגט איז אויף עהנליך אויף זיין טאַטע אין די לעצטע יאָהרען. דאָס האָט איהם מאָדנע איבערראַשט.

חיים־וואָלף האָט זיך אַראָפּגעלאָזט אויף א שטוהל, אוועקגעלענט דאָס פּעקעל סחורה פּאר די פּים און זיך שטאַרק פערטראַכט. געטראַכט האָט ער איצט וועגען אזעלכע זאַכען, וואָס ביז אהער האָט ער זיי אַלץ געטריבען, נישט צוגעלאָזט צו די געדאַנקען: וועגען זיין אומוואַנדערעווען אָהן א ציעל איבער די שטעדט און שטעדטלעך פון אמעריקא, וועגען זיין וועייב, פון וועמען ער איז אין די יונגע יאָהרען אנטלאָפען אהער, וועגען די צוויי קינדער, וואָס ער האָט איבערגעלאָזט מיט איהר, וועגען די היימישע קלייניגשטעדטלעריגע שכנים, וועגען דער נאָהענטער עלטער. צוזאַמען מיט דעם זיינען אַרוים־געשוואומען, ווי פון א געדיכטען נעבעל, וועייט לאַנג־פערגעסענע בילדער און געשטאַלטען: דאָס שטעדטעל מוראַוואַנקע מיט די בריטע קאַרטאָפּעל־גערטנער אויפ׳ן בּאַרג, דאָס שיטערע בּראָזווע וועלדעל אין טהאָל, דער אַלטער בית־עולם מיט׳ן טייך, מיט׳ן וווייסען טההרה־שטיבעל, מיט די קרומע ניעדריגע מצבות, וואָס זומער אונטער דער זון איז דאָרט אזוי גרין, אזוי רוהיג און זיכער און היימיש...

אין א חודש אַרום האָט חיים־וואָלף צונויפּ־געשלאָגען עטליכע דאָלאַר אויף א שיפּסקאָרטע, זיך אויסגעקליידט זומערדיג, איינגעהאַנדעלט א רעגען־מאַנטעל, איינגעפּאַקט אין טשעמאָדאַן א בּיסעל נייע וועש און א פּאָר ראָמאַנען־ביכלעך און איז אַוועק איינער אַליין צום שיף.

אהיים איז חיים־וואָלף אָננעקומען אָנהויב אלול, אין א קיהלען, קלאָרען פריהמאָרגען. די זון איז ערשט אַרויסגעשוואומען, א גרויסע, א גליהענדיגע, פון הינטער דעם בּאַרג, און איהרע רויטע שטראַהלען האָבען זיך געגאָסען אויף די האַלב־פּוסטע פערוועלקטע גערטנער, געשפּיגעלט זיך אין די קאַלטע פערכמורעטע קעפּלעך קרויט. אָם שטעדטעל האָט נאָך געשלאָפען, נאָר פון דער וווייטען האָט שוין געלאָזט הערען א הייזערינ קראָהען פון העהנער, א סקריפּען פון א ברונען־קלאַץ. דאָס גוי׳אישע פוהרעל, וואָס חיים־וואָלף האָט נעדונגען פון וואַסילי, האָט זיך פּאַמעליך געשלעפּט איבער די שמאָלע געס־לעך, געטראַסקעט אָן די שטיינער פון דעם אויס־געקרימטען ברוק. חיים־וואָלף איז געזעסען אין וואָגען און פערגאַפט געקוקט אויף די ניעד־ריגע אַלטע הייזלעך מיט די הויקערדיגע נאַניק־לעך, אויף די אויסגעקרימטע שטעלבלעך, אויף די פערעלטערטע פּאַרקאַנעס פון די נערטנער. עפּעס האָט איהם דאָס שטעדטעל אויסגעזעהן מאָדנע פרעמד, אזוי אַרים און קליין און פער־וואָרפען! און עס האָט איהם געוואונדערט, וויי אזוי איז דאָס פּלוצים געשעהן, וואָס ער האָט אוועקגעלאָזט וועייט הינטער זיך אזא גרויסע און רייכע וועלט און קומט איצט אין א העק, צו א וועייב, פון וועמען ער האָט מיט יאָהרען צוריק זיך קוים אַרויסגערעדט...

צוגעפּאַהרען נאָהענט צו זיין שטוב און דער־זעהן דעם ניעדריגען, שוין מיט מאָך פערשי־מעלטען דאַך און די קרומע צוגעמאַכטע לאָדענס אויף די פענסטער, האָט חיים־וואָלף דערפיהלט א הייסען שוידער איבער׳ן רוקען און די פּים האָבען איהם מאָדנע געציטערט בּיים אַראָפּקרי־כען פונ׳ם וואָגען. ער האָט נעוואַרט א וויילע ביז דאָס פוהרעל וועט אָפּפּאַהרען, דערנאָך האָט ער צוגעטראָגען דעם טשעמאָדאַן צו נאָכּ

ארויסגענומען א פאפיראָס און זיך אוועקגע־
שטעלט רויכערן. אינוועניג אין שטוב איז
געווען שטיל. חיים־וואלף האָט א טאפּ געטהאן
די קליאמקע פון טהיר, א קוק געטהאן אונטען
אויף דער קופּע שווארצע אש ביים גאניק, א
קוק געטהאן אויבען אויף דאָם פענסטערעל בון
פאַרהויז איבער'ן גאניק. א מאָל איז דאָם קליי־
נע פענסטערעל געווען האלב אויסגעבראָכען.
איצט איז דאָם געווען גאנץ און ארומגעקלאפּט
מיט א ניי אויסגעהעבלטע רעמעל.

„ווער האָט דאָם געקאָנט צו־רעכט מא־
כען?" — האָט זיך חיים־וואלף נעוואונדערט.
און מיט א מאָל איז איהם בעפאלען א פּחד,
טאָמער איז זיין ווייב שוין געשטאָרבען,
די קינדער זיינען ערגעץ אוועק און זיין שטוב
ווערט איצט בעוואוינט פון פרעמדע מענשען.
מיט דעם געדאַנק איז ער צוגעגאַנגען צו א פענ־
סטער, נעעפענט מיט ציטערניג הענד א לאָדען
און געזומען אריינקוקען אינווענוג אין שטוב
אריין. אין שטוב איז אָבער געווען שטיל און
פינסטער. אין דער פינסטערניש האָט זיך אלץ
אויסגעמישט צוזאמען, אויסער עפעם איין זאַך
א ווייסע, וואָם האָט ארויסגעשיינט ערגעץ פון
א ווינקל. חיים־וואלף האָט זיך נוט צוגע־
קוקט, ביז די ווייסע זאַך איז איהם דייטליך גע־
ווארען: דאָם איז געווען א מולטער מיט מעהל.
ער האָט אָנגעהויבען פּאוואָלי צו פּויקען אין
פענסטער:

— עפענט!

פון אינווענוג האָט קיינער נישט אָפּגעענט־
פערט. חיים־וואלף האָט אָפּגעוואַרט א ווייל,
וויעדער א מאָל זיך איינגעקוקט אין דער פינ־
סטערניש און געזומען פויקען שוין שטארקער:

— עפענט אויף!

ביי דער וואנד, נעבען פענסטער, האָט עפעס
א ציטער געטהאָן. פון דער דונקעלער מאסע
האָט זיך אויפגעהויבען א מיידעלשער קאָפּ מיט
שווארצע צוואוואַרפענע האָר, מיט נאקעטע ווייי־
סע אָרעמס. דער קאָפּ האָט א קוק געטהאָן אין
פענסטער מיט דערשראָקענע אויגען און איז
תיכף צוריקגעפאלען אין דער דונקעלהייט. באלד
אָבער האָט זיך דאָם מיידעלשע געזיכט וויעדער
בעוויעזען אין פענסטער, אָנגעקוקט א ווייל
חיים־וואלפ'ען מיט גרויסע אויגען, אראָפּגע־
שפּרונגען אויף דער ערד, זיך גלאָזט איבער'ן
ציימער אין ווייסען העמד און געזומען רופען
מיט א ציטערדיגען קול:

— מאמע, אוי... שטעה אויף ניכער... מא־
מע, שטעה אויף! אוי, זעה... ס'איז, דאכט
זיך, דער טאטע... דער טאטע איז געקומען!

אינווענוג, אין דער פינסטער, האָט זיך
עפעס געזומען ריהרען, רוקען זיך פון ארט.
עפעס א שווערע זאַך, א שטוהל ציי א בענקל,
איז געפאלען צו דער ערד. עם האָבען זיך דער־
הערט שטילע דערשראָקענע קולות:

— האָ? וואָם? ווער?... ווער זאָגט?
ווי אזוי?...

די טהיר האָט אויפגעפראלט, און נאָך איי־
דער חיים־וואלף האָט איבערגעטראָטען די
שוועל, איז איהם א יונג, הויכגעוואקסען מיידעל
געפאלען אויפ'ן האלז, ארומגעכאפט איהם דעם
קאָפּ מיט ווייכע וואריימע אָרעמס אויף צו
קושען.

— טאטע!... דאָם איז דער טאטע!...

דער האַרטער עלענד, וואָם האָט איהם גע־
פּרעסט אויפ'ן האַרצען צעהן יאָהר נאכאנאנד,
דער שטומער פערדראָם, די בעליידיגונגען, וואָם
האָבען זיך ביי איהם אָנגעקליבען דאַרטען, אין
דער גרויסער און רייכער וועלט, — דאָם אלץ
האָט זיך מיט א מאָל א ריהר געגעבען, צוא־
ווייקט געוואָרען און צורונען. חיים־וואלף איז
געשטאַנען פאר זיין דערוואקסענער טאכטער
מיט'ן טשעמאָדאן אין האנד, אן איינגעבויגע־
נער, אן איבערראשטער, און הייסע טרערהרען
האָבען זיך איהם געגאסען פון די אויגען. ער
האָט זיך דערפיהלט אזוי שוואך און געבראָכען,
אז ער האָט זיך געמוזט צוזעצען אויף א שטוהל.

— ביזט דאָ אויסגעוואקסען אזוי גרויס,
אסתר... — האָט ער א זאָג געטהאָן צו דער
מאכטער מיט א ווייכען שמייכעל, דורך טרערען.

— און איך האָב דיך גלייך דערקענט! —
האָט זיך אָפּגערופען אסתר, געקוקט אויפ'ן טא־
טען א שעהמעווידיגע, א גליקליכע, א צופלאָמ־
טע. זי האָט אויף דער ניך פערשפּילעט אויף
זיך דאָם קאָפּטעל, ארויסגעלאָפּען אין דרויסען
עפענען די לאָדען און איז באלד צוריק אריין,
אוועקגעשטעלט זיך וויעדער קוקען אויפ'ן טא־
טען מיט א שיינעניג פּנים.

— וואו זשע איז דיין... די מאמע וואו
איז? — האָט חיים־וואלף געפרעגט און זיך
אומגעקוקט אין שטוב.

אין דער מינוט האָט זיך ארויסגערוקט פּא־
מעליך פון הינטער'ן אויוועג א אידענע א קליי־
ניטשקע, א דארע, מיט א געלער פאטשייקע
אויפ'ן קאָפּ. די אידענע האָט מאָרנע געשמיי־
כעלט, געפּינטעלט מיט די אויסגעלאָשענע אוי־
גען און אלץ געטאָפּט זיך ביים אָפּענעם קאָפּ־
טעל, נעזוכט קנעפּלעך. קיין קנעפּלעך זיינען
אָבער ניט געווען, און פונ'ם העמד האָבען ארויס־
געקוקט די דארע אייניגעפאלענע בריסט. חיים־
וואלף האָט זיך אויפגעהויבען פון שטוהל, נאָר
ער האָט זיך באלד צוריק צוועקגעזעצט. ער
האָט שטום בעטראכט זיין ווייב, ווי זי קוויינ־
קעלט זיך, בייט די פיס, טאָפּט זיך מיט בייד
הענד ביי דער פאטשייקע, און דערביי פלאָמט
איהר א באק און די אונטערשטע ליפּ ציטערט
איהר מאָדנע, אזוי אז מען וויסט ניט, צי
שמייכעלט זי דאָם, אדער זי קלייבט זיך ווייגען.

— נו, וואָם זשע מאכסט דו עפעס, דבורה־
לאה? — האָט חיים־וואלף געפרעגט דאָם ווייב
ווייך, זיצענדיג אויפ'ן שטוהל.

די קלײנע איינגעדאַרטע אידענע האָט אַ ציטער געטהאָן, מאַרנע רויט געוואָרען און האָט קוים איינגעהאַלטען די טרעהרען, וואָס האָבען איהר נעשטיקט אין האַלדז. זי האָט זיך גע־פֿלייסט ארויסצוברענגען אַ שמייכעל אויפֿן פּנים, אַ טראָט געטהאָן נעהנטער צום מאַן, וויעדער־אַ מאָל צוריקט געמאַכט די האָר אונטער דער פּאַטשייקע און קוים ארויסגערעדט:

— עט, וואָס זאָל מען מאַכען?... איך ווייס?... ברוך השם... דערלעבט... אָט ביזט דו געקומען... מסתמא בין איך ווערטה געווען ב גאָט... ביזט דו שוין אויך אַלט געוואָרען, חיים־וואַלף, ברוך השם.. וואָס זשע...

זי האָט זיך אַוועקגעשטעלט אין מיטען שטוב אַ שהמעוודיגע, אַן אויפגערעגטע פון פרייד, צוזאַמענגענעלעגט די הענד אויפֿן בויך, געפּינטעלט מיט די אויסגעלאָשענע אויגען, אַלץ געקוקט אויפֿן מאַן, וואָס איז איהר אויסגע־קומען מאַדנע ניי און פרעמד מיט זיין זיצען און שווייגען, מיט זיינע קורצע מלבושים, מיט די גרויע האָר אין דער שווארצער באַרד און פּאות.

— און דאָס איז אָשר? — האָט חיים־וואַלף אַ פּרעג געטהאָן פֿלוצים אויף אַ בחור'ע פון אַ יאָהר פופצעהן, וואָס האָט זיך ארויסגע־רוקט פאַמעליך פון זייטיגען קעמערעל מיט אַ דערשראָקען פּנים.

— אודאי איז דאָס אָשר! — האָט זיך אָפּ־געפּען דאָס ווייב. — האָסט איהם דערקענט?

— געה־צו צום טאַטען. דאָס איז דאָך דער טאַטע! — האָט אסתר זיך געוועגדט צום ברו־דער און אַ ציה געטהאָן איהם ביים קאַלנער. דאָס בחור'ע האָט זיך אַוועקגעמאַכט פון איהר און איז געבליבען שטעהן מיט ארויפגעלאָזטע אויגען, אַ רויטער, אַ שטומער.

— נו, וואָס זשע שטעהסט דו פון ווייטען? — האָט זיך אָנגערופען צו איהם חיים־וואַלף און זיך אויפגעהויבען פון שטוהל. — קום אהער אַ ביסעל נעהנטער, גיב אָפּ שלום, שייק הענדס!

דאָס בחור'ע האָט אַ ווייַע געקוויינקעלט, דערנאָך איז ער צוגענאַנגען צום טאַטען מיט אַן ארויפגעלאָזטען קאָפּ, דערלאַנגט איהם אַ האַנד און נישט געקוקט איהם גלייך אין פּנים אַריין. חיים־וואַלף האָט אָנגענומען דעם זוהן בייַ די אקסלען און בעטראַכט איהם פון קאָפּ ביז פּיס.

— שוין אַ גרויסער באָי. נאָר עפּעס גאָר אַ גרינער... געהט אזוי אָפּגעריסען...

— וואָס זשע... — האָט זיך די מאַמע אַריינגעמישט, צוגענאַנגען צום טיש און אַוועק־גשטעלט זיך אָנטקעגען דעם מאַן מיט אַ רחמנות־שמייכעלע. — כלומרשט אַ בחור... אַ גאַרנישט, ברוך השם...

דאָס בחור'ע האָט אַ קוק געטהאָן בייַ אויף דער מאַמען, און זיך באַלד אויסגעדרעהט און פערקוקט זיך אין אַ ווינקעל.

— לערנט ער כאָטש אין סקוהל?

— ווער לערנען? וואו לערנען? משטיינס געזאָגט! טאַמער האָט ער עפּעס אמאָל יאָ גע־לערנט אין חדר, האָט ער דאָס שוין לאַנג פערגע־סען. מסתמא בין איך אזוי ווערט בייַ נאָט! געהט ארום, ברוך השם, שלינג און שלאַנג, ניט דאָס טהוט עפּעס, ניט דאָס פאַלגט עפּעס... וויפּיעל מאָל, מיינסט דו, האָב איך איהם געטריבען אין תלמוד־תורה? אַז ער וויל ניט! אָפּגעבען איהם וויייטער אין חדר האָב איך ניט פאר וואָס. פון וואַנען? פון וועלכע גליקען, משטיינס געזאָגט? פריהער, אַז דו האָסט נאָך צוגעשיקט אַ מאָל אַ צעהן־רובעלדיגע, פלעגט איך דאָס טאַקע אַוועק־געבען דעם רבי'ן פאר שכר־לימוד. דערנאָך ביזט דו דאָך אַנטשוויגען געוואָרען... בין איך איהם טאַקע שולדיג, שוין אָטאָ באַלד צוויי יאָהר, פאר אַ גאנצען זמן. צאָהל איך איהם אוים ביסלעכ־וויייז מיט ברוויט... איך באַק דאָך ברויט באַק איך, ברום השם... מסתמא בין איך אזוי ווערטה ביי גאָט...

— נו, און וואָס טהוט אסתר? ארבייט מסתמא אין שאָפּ?

— אודאי ארבייט זי! זי העלפט מיר טאַקע ביי מיין שהענער פרנסה, משטיינס געזאָגט... איך באַק דאָך כלומרשט ברויט באַק איך... וואָס זשע זאָל מען אַנדערש טהאָן? אודאי האָב איך זיך אויף דעם ניט נעריכט ביי מיין טאַטען... מוטשעט מען זיך מיט דער גאַל... אַ שהענער תכלית... און דאָ אַ קינד וואַקסט, שטעהט שוין באַלד אין שדוכים, נעבאַך אַ הויל, אַ נאַקעטע... וואָס זשע? ביי מיר איז דען ווי ביי לייטען?...

חיים־וואַלף איז געזעסען מיט אַ פינסטער דערשלאָגען פּנים און שטום בעטראַכט די שטוב, ווי זי האָט זיך מאַדנע ארומגעשלאָזט, די גרויסע דייזשע ביי דער לעזשאנקע, די צולעכערטע סטולייע, די פּאָליצע מיט'ן שווארצען שפּינוועבס... אלץ איז דאָ אזוי ארעם, אלט, אויסגעקרימט! יענע גרויסע, ליכטי־גע, רייכע וועלט, וואָס ער האָט פערלאָזט ווייט הינטער זיך, האָט איהם שוין איצט אויסגעזעהן, ווי אַ פערשוואונדענער שהנעם חלום, וואָס וועט זיך מעהר ניט איבער'חזר'ען.

— דו זוכסט אודאי דעם סאמָווער? — האָט איהם געפרעגט מיט אן אומעטיג שמייכעל דאָס ווייב, וואָס האָט פון איהם די גאַנצע צייט קיין אויג נישט ארָאָפּגע־נומען. — ניטאָ שוין קיין סאמָווער, ברוך השם... געדארפט נייהען דעם שהנעם תכשיט אַ פוטערעל... פערדיענט האָט ער דאָס ביי מיר אפילו ניט, נאָר וואָס זאָל מען טהאָן? איך וועל דאָך ניט לאָזען אַ קינד ווינטער אויפֿן פראָסט אַ נאַקעטען... אַ מאַמע איז דאָך ניט קיין טאַטע... מילא, איז אהן אַ סאמָווער! אין

אגב, וועז טרינקען מיר טהעע, משטיינס געזאגט? סיידען איצט, אז דו ביזט שוין, דאס קען נאָט, געקומען, און נאָך פון אזא ווייטען לאנד...

דאָ האָט זי זיך פלוצים א כאַפּ געטהאָן:

— זעה נאָר, וואָס שטעה איך דאָ און רעד? ביזט דאָך אודאי הונגעריג נאָך אזא וועג, און איך שטעה מיר אזוי! אז דער קאַפּ איז, ברוך השם, פערשלאָגען... אָט שוין הייַ איך איין אויוועז און שטעל־צו דעם ליאָק... אָדער אפשר ביזט דו נאָך ניט קיין געדאוועגטער?...

חיים־וואָלף האָט אָפּגעשוויגען, אויפגע שטאַנען פון שטוהל, זיך אויסגערעהט און צוועקגעשטעלט זיך קוקען אין פענסטער.

.2

די ערשטע טעג איז חיים־וואָלף'ס שטוב געווען פול מיט בעזוכער פון שטעדטעל, מאנסביל און ווייבער. וועד עס איז געקומען אָפּנעהמען א גרוס פון אמעריקא, און וועד עס איז אריינגעגאנגען גלאט אזוי, פון נייגעריגקייט וועגען, א קוק טהאָן אויפ'ן גאסט, ווי אויף א בייז וואונדער: ווי זעהט דאָס אויס א איד, וואָס איז פערפאלען געוואָרען גאנצע צעהן יאָהר אין אמעריקא און ניט געוואָלט שרייבען אפילו דעם ווייב וואָס ער טהוט דאָרטען?... די, וואָס זיינען געקומען אָפּנעהמען א גרוס, זיינען אויוק שטאַרק אונצופריעדען: חיים־וואָלף האָט זיך קיינמאל ניט בעגעגענט מיט זיינע מוראוואנקער שכנים אין אמעריקא און הויבט נישט אָן צו ווייסען פון זיי! די ווייבער פון די אמעריקאנער מאנען זיינען געווען אויפגעגאנגען און האָבען דאָס בשום אופן נישט גקאָנט פערשטעהן: סטייטיט, ווי איז מען דאָס אזא מענש? אָט קומען דאָך לייט פון אמעריקא און ברענגען אלעמען גריסען, און נישט נור גריסען אליין — מתנות ברענגט מען פאר פרעמדע ווייבער פון זייערע אמעריקאנער מאנען: פינגערלעך, אוירינגלעך, בראָשקעלעך... חיים־וואָלף איז געוועסען אויבענאָן ביים טיש אָן אָנגעמורעטער, א פרעמדער אין זיינע מאָדנע גרויע מלבושים מיט'ן ווייבען האָרינגען היטעל אויפ'ן קאָפּ, און האָט נאָר געקוועטשט מיט די פּליצעס:

— וואָס מיינט איהר, אמעריקא איז אייך מוראוואנקע? אמעריקא, יו נאָו, איז א גרויסע קאָונטרי. טויזענדער גרויסע שטעדט מיט מיליאָנען מענשען — נעה זוך דאָרטען מוראוואנקער לאנדסלייט! א חוץ דעם, האָב איך גלאט פיינד געהאט צו באדערען זיך מיט גרינע דזשענטלמענער. איך האָב דאָרט געהאט אנדערע ביזנעס צו אטענדען...

אזא לשון האָבען שוין די מוראוואנקער ווייבער ניט פערשטאנען. נאָר איין זאָך האָבען זיי יא ארויסגעטראָגען דערפון: אז חיים־וואָלף איז געבליבען דער זעלבער פראסטאדם, ווי געווען. א גרויסהאלטער און א שלעכטס דערצו. איהם האָט ניט געהאָלפען אפילו אמעריקא!

די נייגיערידע שכנים האָבען אלץ געוואָלט אויסטאָפּען ביי איהם, וויפיעל געלט ער האָט געבראכט צופיהרען. עפּים א קלייניגקייט: א מענש איז אָבגעווען אזא צייט אין דער גאָלדענער מדינה, נישט געשיקט דעם ווייב העכער פון א צעהנערל אמאל אויף פּסח — מסתמא האָט ער דאָרטען אָנגעשפּאָרט אוצרות! איז מען אָבער באלד דערגאנגען דעם סוד, אז מעהר ווי א טשעמאָדאן מיט אמעריקאנער העמדער, וואָס פערשפּילען זיך אין דער גאנצער לענג, ווי א קאפּאָטע, און א פינגערל פאר דער טאכטער, און א פּאָר שלייקעס פאר'ן זוהן, האָט חיים־וואָלף פון אמעריקא נישט געבראכט גארנישט. דערוואוסט האָט מען זיך דאָס פון מאיר־נחום דעם מעהליגען. יענער איז געקומען צו חיים־וואָלפ'ן אין שטוב מיט'ן בוך און בעוויזען איהם א לאנגען חשבון פון פאראיאָהרען, אז זיין ווייב איז איהם שולדיג פאר מעהל העכער פערציג קארבען. האָט חיים־וואָלף גארניט געוואָלט קוקען אין זיין זייט אפילו און געענטפערט, אז ער באקט ניט קיין ברויט און צאָהלט ניט קיין חובות פאר מעהל.

— אָבער דאָס איז דאָך אייער ווייב'ס חובות!

— וועט זי אייך צאָהלען! אי דאָן קער!..

די מוראוואנקער לייט האָבען אויף איהם א מאָך געטהאָן מיט דער האנד און איהם געלאָזט צורוגה.

שפּעטער אביסעל איז חיים־וואָלף ארויס אין שטעדטעל זוכען עפּים א בעשעפטיגונג. אמאָל יאָהרען, איידער ער איז אוועק קיין אמעריקא, האָט ער דאָ געהאנדעלט מיט האָלץ. נאָר איצט, אז די האָלץ־הענדלער זיינען דערגאנגען פון איהם, אז קיין געלד האָט ער ניט, האָבען זיי זיך אָבגעשאָקעלט פון איהם מיט אלערלייי תירוצים. חיים־וואָלף איז געקומען צוריק אהויב א צורייצטער, נעגומען שפּאנען איבער דער שטוב הין און צוריק מיט א פינסטער פנים און אלץ געטענט פאר זיך:

— מוראוואנקער דזשענטלמענער! ביזנעסלייט! אלרייטניקעס!...

דערנאָך האָט ער זיך פערקליבען אין אלקירעל, וואָס הינטער'ן אוועז, זיך אריינגעלעגט אין בעט אריין און אָבגעשלאָפען א גאנצען טאָג. פון דעמאָלט אָן איז ער געבליבען זיצען גאנצע טעג אין שטוב, געקוקט אין פענסטער, געשווייגען און גערויכערט א פּאָפּיראָס נאָך א פּאָפּיראָס. דערווייל האָט זיך אָנגערוקט דער ווינטער, אין דרויסען איז געוואָרען קאלט, און חיים־וואָלף איז נאָך אלץ אומגעגאנגען אין די זומערדיגע אמעריקאנער מלבושים מיט'ן האָרטען רעגען־מאנטל פון אויבען. דער עולם אין

שטעדטעל האָט געהאַט געגנוג צו לאכען פון דעם אמעריקאנעם קאָמעדיאנשטשיק. אויסמאל האָט זיין טאכטער אסתר, דער אייניציגער מענש אין שטוב, וועמען ער האָט ציגעלאָזט נאָהענט צו זיך, שוין מעהר ניט געקאָנט אויסהאלטען. זי איז צוגענאגען פֿאַרזיכטיג צום פענסטער מיט א פּעקעל בנדים אויף דער האנד און שעמעודיג א זאָג געטהאָן דעם פאָטער:

— טאַטע, אָט איז דיין אמאָליגע שבת־דיגע קאפּאָטע פון אלמער. נאָך גאָר א נייע...

חיים־וואָלף האָט פערוואונדערט אָננעקוקט די טאָכטער:

— אויף וואָס טויג מיר אין מיטען דרינען די שבת'דיגע קאפּאָטע?

— אזוי זיך... אויף אָנטהאָן.

— וואָס איז דאָס פאר א נייעס עפעס?

— אז אלע... זיי זאָגען אלע, אז ס'איז ניט שעהן דאָ צו געהן אזוי אָננעטהאָן. סע פאסט ניט...

ביי דער טאָכטער זיינען געשטאַנען טרעהרען אין די אויגען.

חיים־וואָלף איז געוואָרען אָננעצונדען. ער איז אויפגעשטאַנען, א כאַפּ עטהאָן דאָס פּעקעל בנדים און א שלייפער געטהאָן עס ווייט פון זיך.

— ווער זיינען דאָס די זאָגערס? הא? די מוראוואָנקער גרינהאָרנס אפשר? די היגע הינטער־אויוועגדיגע מלמדים, וואָס שעהנערס פון דער מוראוואָנקער בלאָטע האָבען זיי קיינמאל נישט געזעהן? און דו, נאריש קעלבעל, הערסט דאָס אלץ אוים און ווערסט נתפּעל פון זייערע רייד? ביזט דו דאָך טאקע א קעלבעל!...

ער האָט פערוויכערט א פאַפּירָאָס און געזומען שפּאַנען אין שטוב הין און צוריק אן אויפגערעגטער.

— כאַ־כא, ניטא ווער ס'זאָל לאכען! מיין אמעריקאנער סוס געפעלט ניט די היגע קליינטשטעדטיגע ספּאָרטס! א קאפּאָטע זאָל איך זיי אָנטהאָן, מיט א יארמעלקע, מיט א טלית־קטן!... הער זשע אוים, דו נארעלע! — האָט ער זיך געוועגדט צו דער מאָכטער שוין ווייכער. — טאָמער וועלען זיי דיר נאָך א מאָל פּרואווען דערמאָנען א ווארט. זאָלסט דו זיי זאָגען, אז דיין טאַטע איז אויסגעפאָהרען גאַנץ אמעריקא אין דער לענג און אין דער ברייט און וויסט שוין אליין, ווי צו זיין א דזשענטעלמאן! יעס מעם! אזוי טאקע זאָלסט דו זיי זאָגען... איך בין דאָ דער אייניציגער דזשענטעלמאן און וועל מיך ניט געהן לערנען קיין שכל ביי די גרינהאָרנס! דו מענסט זיי דערצעהלען, אז פּרעזידענט רוזוועלט אליין שעהמט זיך אויף ניט צו טראָגען אזא סוט, און דעם גאַווערנאָר פון סטייט אָהייאָ האָב איך אליין געזעהן מיט מיינע אויגען פאר צוויי־יאָהרען ווינטער אין א רענן־מאנטעל. אזוי זאָלסט דו זיי טאקע דערצעהלען. אָדער בעסער דערצעהל זיי גאָר נישט. שפּיי זיי אָן א פולען פנים, די אידיאָטען — און דהאָט'ס אלל!...

און חיים־וואָלף איז צוגענאגען צום וויכקעל, זיך אָנגעבוינגען און א שפּיי געטהאָן הויך, מיט האַרץ.

א ווייל איז ער געשטאַנען פערטראכט, גערויכערט דעם פאַפּירָאָס, געגרייזעלט זיך די וואָנסען. דערנאָך האָט ער זיך איינגעבוינגען אונטער'ן בענקעל, ארויסגעשלעפּט פון דאָרטען זיין משעמאָדאָן מיט וועש, וועלכע ער האָט געהאלטען בעזונדער, נישט דערלאָזען זיי אויסמישען מיט די שטובינע זאכען. צוועקנעשטעלט דעם טשעמאָדאָן אויף א שטוהל, האָט ער איהם פאַרזיכטיג אויפגעפענט, ווי מען עפענט אויף א טהייערע כלי.

— זיי געפעלט ניט די אמעריקאנער מאָדע געפעלט זיי ניט... דאָ האָבען זיי שעהנערס... וואָס דאַרפסט דו מעהר? נא זעה וועש, נא זעה העמדער! דו ביזט עפעס א מבין אויף אזעלכע וועש? זאָלען זיי מיר דאָ געבען כאָטש איין העמד אזא, וועל איך זיי אפּגילטען! אדרבא, גיב נאָר א טאפּ אויף טשיקאווסט אָט דאָס העמד. דאָס איז דאָך זייד! איידעל, דין און שטארק! צעהן יאָהר נאכאנאנד קאָן מען דאָס טראָגען!

די טאָכטער טהוט צוליעב דעם טאַטען און נעהמט פאַרזיכטיג טאפּען די אמעריקאנער העמדער.

— אום־הום! — גיט זי נאָך. — טאקע גוטע העמדער!

— גוטע? — פרעגט איבער חיים־וואָלף, אונצופריעדען פון אזא שוואכען קאָמפּלימענט. — אלץ הייסט ביי איהר גוטע! גוטע צו גוטע איז ניט גלייך! נא נעהם, טאפּ אָן מיט די פינגער ווי עס דארף צו זיין. און איצט, וויבאלד דו ביזט שוין יא אזא מבין, זאָג זשע מיר, ווי־פיעל, אשטייגער, וואָלסט דו בעצאָהלט פאר אזא מין העמד דא ביי אייך אין מוראוואָנקע?

די טאָכטער שמייכעלט אין פערלעגענהייט, נעהמט וויעדער א מאָל טאפּען די העמדער און טראכט, שלאָגט זיך מיט דער דעה, וויפיעל זאָל זי דא שאצען, כדי צופריעדען צו שטעלען דעם טאַטען?

— איך וויים? פאר אזא העמד דא אין מוראוואנקע דארף מען בעצאָהלען אפשר א קערבלאך פינף?

— און איך האָב בעצאָהלט — טרעף ווי־פיעל? פינף און זיעבעציג סענט! פינף און זיעבעציג אמעריקאנער קאפּיקעס פאר א זיידען העמד!

די טאָכטער שאקעלט מיט'ן קאָפּ, בעוואונדערט די מציאה, און ביי חיים־וואָלפ'ען שטראהלט דאָס געזיכט פון נצחון. ער בויגט זיך אן צום טשעמאָדאָן, לענט צונויף מיט א בעזונדער צערטליכקייט די העמדער, וואָס זיי־

נען איהם איצט פיעל ליעבער און טהייערער געווארען, און רעדט ווי צו זיך אליין שטיל, מיט א געפיהל פון טיעפער בענקשאפט:

— אוי איז דאָס א לאנד! אוי איז דאָרט א לעבען! אלץ בריוט און שטארק און פריי... היינט די מענשען... נאָר אנדערע מענשען! די היגע קליינשטעדטעלדיגע גרינהאָרנס וועלען דאָס קיינמאל נית פערשטעהן!...

פון דער נאָהענטער קיך, וואו דאָס ווייב איז פערטהאָן מית'ן בריוט באקען, הערט זיך איצט, ווי יענע קאָכט זיך עפעס און איז שטארק אין כעס. די קליינע דאָרע אידענע שטעהט דאָרטען ביים אויוון מיט א קאָטשערע די גליהענדיגע קויהלען מאָדנע גיך, ווי איינער וואָלט זי אונטערגעטרי־בען, סאָפעט שווער, כאָפט דעם אָטהעם, און הערט ווי צו זיך אליין אונטער דער נאָז אָפ־געהאקטע וועהטער:

— זעה נאָר זעה... ער האָט זיך צולעגט מיט דער טהייערער סחורה זיינער... אטלעס און זייד... זיין האָב און גוטס ווייזט ער... האָט וואָס צו ווייזען, ברוך השם... שמאטעס עטלי־כע... א העמד מיט א שפאלט... צעהן יאָהר אָפ־געווען אין שהענעם לאנד... פערפאלען געווארען דער טהייערער אוצר... ניט מע הערט, ניט מע זעהט... א בריוועל איין מאל אין א שמיטה... דריי נעצעהלטע וועהטער... קראנק געווארען וואהרענדיג... קוים דערלעבט דעם נחת... דאנ־קען נאָט, נעקומען... א פריץ מיט א טשעמא־דאן... נעבראכט... שמאטעס געבראכט... זיך אליין נאָר... וואו ווייב, וואו קינדער? א ווייב ניט קראנק צו האָרעווען... און זי, די נאָרישע מויד... קלייבט נחת פון טאטען... שפיגעלט זיך מית'ן פינגערעל... קווילט פון די העמדער... פאר א מאמען אהרט איהר נישט... לאָז זי זיך בראָטען ביים אויוון... עפעס א קלייניגקייט... פינף און זיבעציג שמענט!...

דערהערט אזעלכע דבורים, איז חיים־וואלף אנשוויגען געווארען און זיך וויעדער אוועקגע־זעצט צום פענסטער. און וויעדער האָט ער ארויסגעקוקט אין דרויסען א פינסטערער, א פערצאָרנטער, געריכטערט א פאפיראָס נאָך א פאפיראָס.

.3

עס זיינען אָנגעשטאָנען די קורצע, דונקעלע ווינטערדיגע טעג מיט די לאנגע ווינטערדיגע נעכט. רבונו של עולם! ווי טריב, ווי לאנג־ווייליג דאָס לעבען איז, ווי שווער און פינסטער ס'איז אויפ'ן האָרצען! אין דרויסען נעהמט־דורך א ביטערע נאסע קעלט. חמורנע דורכגע־וויקטע הייזלעך טוליען זיך איינס צום אנדע־רען. קליינשטעדטעלדיגע אָנגעפעלצטע אידען, אין אויסגעקאכענע קוטשמעס מיט וואָליקעס, לויפען אום פערצאָגטע, דערפרוירענע, טאנצען אויפ'ן פראסט, קלאפען זיך מיט די אָרעמס, רייבען זיך די רויטע אויערען, און לאָזען זיך ווייטער לויפען ערגעץ אין דער וועלט, טראָגען זיך אין דער זאוואָרוכע... און אין שטוב — א לאנגער שווארער אומעט, אָהן אן אויסגאנג, אָהן א שטראהל האָפנונג. ווייבער אין שווארע פאט־שייליעס, מיט רויטע געפרוירענע נעז, שטופען זיך אין קיך, קויפען ברויט, דינגען זיך, שווארען זיך, טענה'ן די זעלבע טענה פון נעכטען און פון אייערנעכטען, אז דער ברויט שמעקט מיט טוכ־לע. די שטוב, וואו מען גיט זיך א קעהר, איז פול מיט זעק מעהל, געלעכערטע, געלאטעטע. די פאדלאָגע גליטשיג פון בלאָטע און צוגאנ־גענעם שנעע, די פענסטער אָנגעפרוירען און דונקעל. און צו דעם אלעמען — דאָס ווייב, די ברויט־בעקערין, וואָס פערשפילעט נית אויף זיך דאָס קאָפטעל אפילו אום ווינטער. די דאָ־זיגע קליניטשקע אומגליקליכע אידענע, מיט איהר גאנצען האָוען, מיט איהר שווארער בי־טערער ארבייט, מיט איהר סאָפען פון מיער־קייט, מיט איהר רעדען פאר זיך אונטער דער נאָז, כאָפענדיג דעם אָטהעם — האָט אזוי דער־עסען חיים־וואלפ'ען, אז ער האָט זיך פערשאָל־טען דאָס געבירן. ער איז אלץ געוועסען ביים פענסטער מיט פערלעגטע הענד, ניט געטהאָן גאָרנישט, ניט ארויסגענאנגען אין ערגעץ, גע־געסען מיט שאנד און וועהטאג זיין ווייב'ס ברויט, צוגעהערט איהרע טענות צו גאָט, איהר קלאָגען און ווינינען, און געשווויגען שטום, און גערויכערט א פאפיראָס נאָך א פאפיראָס. אפט־מאל פלעגט ער אויפשטעהן אין דער פריה א פערביטערטער, מיט אן אָנגעלאדען זוייער גע־מיטה, פלעגט זיך אומדרעהען אין שטוב ווי א שאטען, א געפאלענער, אן איבעריגער, פערבי־טערען דאָס לעבען אי זיך, אי אנדערע, און אויסלאזען ענדליך דעם כעס צום ווייב און צום זוהן, וואָס געהט אויף ארום לעדיג, ווי ער. צום ווארמעס, וואָס זיין ווייב פלעגט איהם אונטער־טראָגען יענעם טאָג מיט א ברוגז, אָהן וועהטער, ווי איהר שטייגער איז, פלעגט ער זיך גאָרנישט צוריהרען, און דער הונגער האָט איהם נאָך מעהר געריצט.

— אָבער ווער בעט דיך, דו זאלסט מיר דאָ באקען ברויט? ווער פערלאנגט פון דיר, דו זאלסט אונז מפרנס זיין? א ברויטגעבערין ביי מיר געווארען, א שפייזערין! דו הערסט, וואָס מען רעדט צו דיר? איך ווייל ניט, דו זאלסט דאָ ביי מיר באקען ברויט! איך ווייל ניט, דו זאלסט ביי מיר דאָ ארבייטען! איין מאל פאר אלע מאל — איך ווייל ניט! געגוג! לאָז מיך אָפ, איך וועל צוגעהמען די קינדער, אווקפאָהרען מיט זיי — און געסעטצלט!...

אזוי גענהט ער אום אין שטוב און טענה'ט, שרייט כמעט. ער פיהלט אבער, אז דאָס זיי־נען נישט מעהר ווי פוסטע וועהטער, און קיינער

שרעקט זיך פֿאר זיי ניט איבער. פֿערקלייבט ער זיך שטיל־ערהייד, א דערשלאָגענער, היכ־טער'ן אוועזעו, לעגט זיך אַוועק אויפֿן בעט און שלאָפט דאָרט אָפֿ א גאַנצען טאָג אין די זאַכען.

שפּעטער, אז ער כאַפּט זיך אויף נאָך אזא געמוטשעטען שלאָף מיט שוועדע פֿערדרעהטע חלומות, זעהט ער, אז ס'איז שוין נאָכט און אין שטוב טשאדעט שוין דאָס קליינע פֿערדויבערטע לעמפּעל. ביים טיש זיצען זיין ווייב מיט דער טאָכטער ביי אן ארבייט, נעהען עפּעס, פֿער־צירעווען זאָקען אָדער פֿליקען פעדערען. ביידע שווייגן. דאָס ווייב זעהט איצט אוים רוהיגער ווי בייטאָג. אויף איהר אויסגעמוטשעט אויג־געדערט געזיכט איז אויסגעאָסען ווי א מין מיעדע הכנעה צו די צרות. אין שטוב שמעקט מיט אייגנעזייערטען טייג. ס'איז שטיל און דונקל. אין דער דונקעלהייט, אונטער דער פֿערדויבערטער סטעלי, זעהט אוים חיים־וואָלפֿ'ס הויבע געהויקערטע פּיגור, מיט'ן פֿער־שלאָפענעם ברוגז'ען פּנים, מיט די שוואַרצע, צושויבערטע האָר, ווי א רוח פון יענער וועלט. ער לאָזט זיך אראָפּ אויף א שטוהל א מיעדער, א פערשוויצטער פון שווערען שלאָף, שווייגט עטלעכע מינוט, קוקט פערטראכט און טרויעריג אין אין פֿינטל.

— אסתר, אפשר איז דאָ א גלאָז טהעע?— רופט ער זיך אָן פֿלוצים צו דער טאָכטער מיט א הייזעהיג קול.

— מאַמע, פֿארהאן טהעע? — פרעגט אי־בער די טאָכטער.

די מאַמע ענטפֿערט אָפּ מיט א ברוגז, אין וועלכען עס הערט זיך דאָך א בעהאלטענער וויי־כער טאָן, ווי זי וואָלט זיך פערענטפֿערען:

— טהעע נאָר! פון וואַנען זאָל זיין טהעע? איך האָב פערגעסען צושטעלען דעם ליאק אין אויוועז.

חיים־וואָלפֿ וויל שוין עפּעס ענטפֿערען זיין ווייב, נאָר אז ער גיט א קוק אויף איהר און דער־זעהט דעם שטיל־ען אונטערטהעניגען אומעט אויף איהר פּנים, האלט ער זיך איין און שווייגט. און וויעדער וועדט שטיל.

חיים־וואָלפֿ זיצט, רייבט זיך דעם שטערן, קראצט זיך אין פאַטילניצע. די נאַכט איז נאָך גרויס, און צו טהאָן איז נישטא וואָס. כאָטש נעהם און לעג זיך וויעדער אוועק שלאָפען! באלד דערמאַנט ער זיך אָן עפּעס, שטעהט אויף און שלעפּט ארויס פון אונטער'ן בענקעל דעם טשעמאַדאַן, בעקומט ארויס פון דאָרטען איינס פון די דאָמאַן־ביכלעך, וואָס ער האָט געבראכט מיט זיך פון אמעריקא, טהוט אָן די בריללען און זעצט זיך אוועק לייענען, טייטעלט מיט די פּינ־גער אויף די שורות. דער ראַמאַן איז דוקא זעהר אן אינטערעסאַנטער, נעהמט ביים האר־צען, די צרה איז אבער, וואָס חיים־וואָלפֿ האָט איהם שוין איבערגעלייענט זעקס מאָל, און ער וווייסט שוין אפּריהער, וואָס יעדער העלד האָט צו זאָגען און וואָס ער האָט צו טהאָן. אפּגע־לייענט עטלעכע בלעטלעך, וועדט ער מאַדנע מיעד, אין קאָפּ קריכען איהם אנדערע געדאַנ־קען, די אותיות פון ביכעל פֿינטלען איהם פאר די אויגען, די שורות גיסען זיך צוזאמען. בע־האלט ער צוריק דעם ראַמאַן, שטעלט זיך אוועק אין מיטען שטוב, ציהט זיך אוים די ביינער און געהניצט ביז צו טרעהרען. דערנאָך נעהמט ער שפּאַנען איבער דער שטוב הין און צוריק. שפּאַנענדיג אזוי, פערגעהט ער אין קיך אריין, שטעלט זיך דאָרט אָפּ ביים איינציגען פענס־טער, וועלכעם איז ניט פערפרויערען געוואָרען צוליעב דער היץ, וואָס שפּאַרט פונ'ם אויוועז אנטקעגען, און קוקט אריין אין דער פינסטערער נאכט. פון ווייטען, ערגעץ אין א הויף, זעהט זיך א וואָגען, בעלויכטען מיט א ברענענדיגען פאַקעל. דער פאַקעל פֿלאַטערט אין דער פינ־סטער, רויכערט, וואַרפט פון זיך ליכט און שאַ־טען, בעלייכט אויף א ווייל דאָ א פּנים, דאָ א פֿליציג פון עטליכע דונקעלע געשטאַלטען, וואָס דרעהען זיך ארום וואָגען. און מיט א מאָל טהוט זיך דער וואָגען א קעהר, דער פאַקעל ריהרט זיך און ציטערט, וואַרפט א העלען שיין אויף דער גאַס, אויף די גערטנער ארום, ענט־פּלעקט א ווייטע שטרעקע ערגעץ אין דער וועלט אריין. דער וואָגען פאַהרט אוועק, דער פאַקעל פערשווינדט, און עס וועדט צוריק שטאַק־פינ־סטער. חיים־וואָלפֿ'ען גיט עפּעס מאַדנע א ציה ביים האַרצען, ער ווייסט ניט פאַר וואָס און פאַר וועז. ער שטעהט עטליכע מינוט מיט טרעהרען אין די אויגען, א פערטראכטער, א פער'חלומ־טער, פערטראָגען אין אן אנדער וועלט. אז ער קומט אריין צוריק אין שטוב, זעצט ער זיך אוועק ביים טיש, אנטקעגען דעם ווייב מיט דער טאָכטער, און הויבט אָן אזא מין געשפּרעך:

— דעם ליאק, זאָגט זי, האָט זי פערגעסען צושטעלען אין אויוועז... נא־נא, דערלעבט יאָה־רען, אז מען דאַרף שוין ארויסקוקען אויפֿן הייליגען ליאק! דאָרטען ווייסט מען ניט פון קיין ליאקעם מיט קיין אויוועגס. דאָרטען, אז דו ווילסט טהעע, צי קאַווע, צי ביער, צי אפילו אייז־קרים, אז דיר פערגלוסט זיך, דארפסט דו ניט אָנקומען צו קיין ליאקעם און צו קיין פרעמדע לאָקעס. געהסט ארויס פון שטוב, פון טענעמענט־הויז הייסט דאָס, און אויף יעדען קאָרנער האָסט דו א ביער־סאַלון, אָדער א רעסטאָראן, אָדער גלאַט אזוי א לאָנטש־רום. געהסט דו אריין אהין—א פאַלאַץ, אויסגע־שטעלט מיט פיינע טישלעך, שעהן, ריין ציכ־טיג — א מחיה! זעצסט דו זיך אוועק ביי א טישעל, ווי א דזשענטעלמאן, גלייך מיט אלע־מען, טהוסט א קלאַפּ אין טישעל: „סעי, ווייי־טער!" — קומט באלד צולויפען א מאן, א שהנער, א הויכער, א געזונדער, מיט א גלאַטען

פּנים, אָהן וואָנסען, און אָנגעטהאָן איז ער אין א קורצען שווארצען סוט, א מין זשילעט אזא א פּיינע, מיט א ווייסען קאָלנער, און ער דערלאַנגט דיר די בעסטע מאכלים מיט די טהייערסטע געטראנקען, מיט די נעשמאקסטע קייקס... און דו זיצסט גלייך מיט אלע דזשענטעלמענער, ניטא דאָרטען קיין ריי־כע, קיין אָרימע, אלע גלייכע יחסנים. און דער ווייטער טרעט פון דיר ניט אָפּ. אלע ווילע שפּרינגט ער אונטער צו דיר און פרעגט: „וואָס נאָך ווילט איהר, דזשענטעלמאן?“...

— און ווי רעדען זיי דאָרטען, טאקע אייני־געלש?—פרעגט די טאכטער פּראַינטערעסירט.

— רעדען רעדט מען דאָרט ענגליש, נאָר ס'איז ניט שווער צו פערשטעהן, וואָרום ענג־ליש און אידיש זיינען כמעט אלץ איינס. נישט מעהר וואָס ענגליש קומט אוים א ביסעל ווייי־כער. צום ביישפּיעל: אז דו ווילסט זאָגען „גיב“ — זאָגסט דו „גיוו“... אויף א מאן זאָגט מען דאָרטען „מען“... נאָר דאָס איז נישט וויכ־טיג. דער עיקר איז דאָ ניט די שפּראָך, נאָר ווי אזוי מען פיהרט זיך דאָרטען, ווי אלץ איז דאָרט אזוי ריין און שעהן און אידעל. די ווייסע טישלעך, מיט די פּאַרצעלייענע מעלער, מיט די זילבערנע לעפּעל. היינט די מאכלים, די טהייערע נעטראנקען...

— פון דעסטוועגען רעכען איך, אז צו די אלע נוטע זאכען דארף מען האָבען נעלד. אומ־זיסט גיט מען דאָרטען אויך נישט... — בע־מערקט דאָס ווייב מיט א לייכט אפּיקורסיש שמייכעלע, וואָס נעהם נישט אראָפּ די נאָנצע צייט פון איהר פּנים.

חיים־וואָלף ווערט שטארק אויפגעבראכט, קוקט אָן א ווילע דאָס ווייב מיט בייזע אויגען און שיסט מיט אמאל אוים:

— בהמה!... זי האָט אין זינען נאָר איהרע זאכען! ווער רעדט דא איצט פון נעלד? מען רעדט דא דען פון נעלד רעדט מען? מע שמועסט דאָך פון דער נאַנצער פּאָליטיק, ווי אזוי מען־שען לעבען דאָרט בריית און פריי, נישט ווי דא, אין דער פינסטערער בלאָטע... דאָרט ווייסט מען נישט פון קיין בלאָטע אפילו. די נאסען זיינען אויסגעפּלאסטערט, קאָנסט זיך שפּאַציירען וויפיעל דאָס הארץ גלוסט, ווי ביי זיך אין שטוב. נאָר דאָרט דארף מען נארנישט שפּאַציערען — דאָרט פאָהרט מען. די קאָרס לויפען איבער דער נאַנצער שטאָדט, אויבען, איבער די היי־זער, און אונטען, אונטער דער ערד. דאָס הייסט דאָרטען: „סאָבווויי“. געהסט אריין אין סאָבווויי, בעצאָהלסט א ניקעל גלייך מיט־ן גרעסטען מיליאָנער, און מען פיהרט דיך אויס די נאַנצע שטאָדט. דו צולעגסט זיך, ווי א פריץ, אויף א ווייכער לאנגער סאָפקע, רוהסט אָפּ, און די קאָר פליהט, פליהט, קוים וואָס דו כאפּסט מיט־ן אויג. דערנאָך, אז דו קומסט צו פאָהרען און געהסט ארוים, דערזעהסט דו פאר זיך ברייטע גאסען מיט די שענסטע פּאַלאַצען...

דאָ, אז חיים־וואָלף נעהט ארויין אין הויכען עקסטאזי, הויבט אָן דאָס קנייטעלע פונ'ם פער־רויבערטען לעמפּעל צו טשאדען, דער פּלאָם זינקט פאַמעליך, און אויפ'ן טיש ווערט וואָס ווייטער אלץ פינסטערער. די טאכטער געהט אין קיך ארויין, טאפּט דאָרטען אין דער פינס־טער אָן לאָזט ווייסען, אז ס'איז נישטא קיין קעראָסען אין פּלאָש. ס'איז שוין שפּעט בייי־נאכט, די קלייטען אין גאָס זיינען שוין לאנג געשלאָסען. עס רעלפּט נישט, מען ווערט מוזען ווידער א כאָל זיך לעגען אין בעט אריין. דער דאָזיגער געדאַנק רייצט איהר חיים־וואָלפ'ען אויף אזוי פיעל, אז עס ווילט זיך איהם שרייען, טופּען מיט די פיס, אויסגיסען אויף וועמען עס איז זיין נאָנצען כעס. נאָר פון דעסטוועגען טהוט ער זיך אָן א כח און שווייגט און געהט שטיל און אונטערטהעניג צום געלעגער. די לופט אינ'ם פינסטערען אלקירעל, וואָס דיענט אלס שלאָפצימער, איז א געדיכטע, א שווערע, און די געדאנקען, וואָס פלאָנטערען זיך איצט ביי חיים־וואלפען אין מח, זיינען אויך געדיכטע און שווע־רע. עטליכע מינוט לייגט ער אויפ'ן בעט שטיל, אונבעוועגליך, דערנאָך הויבט ער ווידער אָן:

— קעראָסען... ווער ווייסט דאָרטען נעהן פון קעראָסען? ווער וועט זיך דארטען נעהן פאטש־קען די הענד מיט אזא מיאוסקייט? דארטען, אז מען ווילּ, סע זאָל זיין ליכטיג אין שטוב, איז דערויף פארהאן א נעז־קאָמפּאניע. די קאָמ־פּאניע זאָרנט שוין פאר דיר און שטעלט דיר צו ליכט, וויפיעל דאָס הארץ גלוסט. דו דארפסט נאָר אָנצינדען א מעטש און א דרעה טהאָן — וועדט דיר שוין ליכטיג אין אלע ווינקעלעך, נאָך ליכטיגער ווי בייטאָג... מען דארף דעקצי גארנישט רייך זיין — דער גרעסטער קבצן האָט ביי זיך אין שטוב נעז, פונקט ווי דער גרעס־טער מיליאָנער. דארטען זיינען אלע גלייך: דער מיליאָנער, דער ארבייטער, דער ניגער... אפילו דער פּרעזידענט אליין שטעהט אויך ניט העכער פון אנדערע. א קנאפּער יחסן. היינט ביזט דו פּרעזידענט, מאָרגען וועל איך זיין פּרעזידענט. איך בין אזא דזשענטעלמאן ווי דו... עס וועגדט זיך נאָר וועמען דאָס פּאָלק קלייבט אוים. און דאָס פּאָלק איז דארטען פריי, האָט פאר קיינעם קיין מורא נישט, לעבט בהרחבה, לעזט פייפערס, נעהט אין טיאייטער. היינט די פירות, וואָס דו קריגסט דארטען אויף די סטענדס, אלערליי פרוכטען...

חיים־וואָלף שטעלט זיך אפּ. עס פערכאפּט איהם דער אטהעם פון גרויס התפּעלות און בענקשאפט. ער ליגט א ווילע שטיל, מיט א פערקלעהמט הארץ, הערט זיך צו — דאָס ווייב שלאָפט שוין לאנג, אטהעמט שווער און חראָפּעט הויך אויף א קול.

מ. באַריסאָוו:

די מלחמה און די אידיש-פּוילישע בעציהונגען

1. די אורזאכען פון אַנטיסעמיטיזם.

מוראַ'דיג שטאַרקען קלאַפּ בעקומען די אלע, וואס האָבען אָפּטימיסטיש געקוקט אויף דער ענטוויקלונג פון דעם אידיש-פּוילישען סכסוך, וואָס דויערט שוין באַלד א צענדליג יאָהרען.

מען פלעגט זאָגען אין די אָקטאָבער טעג פון 1905, בעת די כוואַליע פון פּאָגראָמען האָט פערפלויצט גאנץ רוסלאנד, אז אין פוילען איז דאָס אונמעגליך. און אפילו די פוילישע אנטיסעמיטען פלעגען מיט שטאָלץ ערקלעהרען: אונזער פאָלק איז קולטורעל, צום רוסישען באַריזם איז ער ניט פעהיג, קיין פּאָגראָמען וועלען מיר ביי אונז ניט דערלאָזען. און קיין פּאָגראָמען זיינען טאקי דאן ניט געווען. און יעדער האָט גוט געוואוסט די פשוט'ע אורזאכע דערפון: דער פוילישער ארבייטער-קלאַס איז דאן געווען כמעט א דיקטאַטאָר, ער האָט ניט דערלאָזען צו קיין פּאָגראָמען.

עס זיינען פאַריבער צעהן יאָהר. די גאנצע צייט האָט נעארבייט די שאָוויניסטישע פּרעסע און האָט געזייהט דעם סם פון אנטיסעמיטיזם, מען האָט געהעצט אויף דעם אידען, ביז עס איז געקומען די מלחמה, וועלכע עפענט אזוי פיעל מענליכקייטען פאר י ע ד ע ן באַרבאַריזם. קיינער וואונדערט זיך ניט, וואס דאס רוסישע חיל מיט די אָפּיצירען בראַש דערלאָזען און נעהמען אזא טיכטיגען אנטייל אין מילימערישע און געווענליכע פּאָגראָמען. דאס איז שוין אן אלטע און געווענליכע טראַדיציע, וועלכע האָט ניט געקענט פערשווינדען צוליעב דעם, וואס א הייפעל נאַיווע פאַנטאַסטען האָבען געגלויבט אין דעם נייעם קורס אין רוסלאנד. נאָר די פוילישע מאַסע? וואו האָט זיך ביי איהר נעמען אזוי פיעל שנאה? פאר וואס איז געווארען מעגליך איצט דאס, וואס ס'איז ניט געווען מעגליך מיט 10 יאָהר צוריק? דאן האָט געהערשט דער ארבייטער-קלאַס, עס איז געווען א צייט פון רעוואָלוציע. דאס איז די אורזאכע. נאָר זאָגען נור דאָס הייסט געבען ניט קיין פולע ערקלעהרונג.

עס איז זעהר כאַראַקטעריסטיש א צווייטע ערשיינונג. די אָפּטימיסטען פלעגען אָפט זאָגען, אז די שנאה צו אידען איז א רעזולטאַט פון דער אונטערדריקונג, פון וועלכער עס ליידט דאס ג א נ צ ע פוילען. וועט קומען איהר בעפרייאונג, וועט לייכטער ווערען אויף דאס אידישע לעבען אין פוילען. וואס זשע זעהען מיר איצט? דער גרויס-פירסט לאָזט ארויס א מאניפעסט צום פוילישען פאָלק. אין אונקלאָרע וועלט זאָגט ער צו אונקלאָרע רעכטע. נאָר דאס פוילישע בירגערטום גלויבט, און רופט זיך אָפּ מיט ענטוזיאזם. מען איז זיכער, אז אָט באַלד קומט שוין די ישועה. און עס וואָלט זיך געקענט דוכטען, אז ביי אזעלכע פערספעקטיוון קען שוין אבגעשוואכט ווערען אויך דער אנטיסעמיטיזם. וואס זשע זעהען מיר? גראדע דיזעלבע קרייזען, דיזעלבע שיכטען, וואס גלויבען אין דער נאָהענטער ליכטיגער צוקונפט, גראדע זיי פיהרען דאס אויף איצט וויי פריהער דעם קאמפף געגען די אידען.

דער מאניפעסט פון אויבען האָט אבגעפרישט דעם איינפלוס פון די „נאַראָדאָוויצעם" אויפ'ן פוילישען פאָלק. זיי האָבען די גאנצע צייט געפונען צו געהן האָנד ביי האָנד מיט דער רוסישער רעאקציע און האָבען צוגעזאָגט, אז אזא טאקטיק וועט ברענגען רעכטע פאר פוילען, נאָר אנשטאט די רעכטע האָבען זיך אויף פוילען געשאָטען אלץ נייע און נייע רדיפות. איצט איז זיער יום-טוב: עס קומען ישועות פון אויבען, מיר זיינען נעווען גערעכט: די נאַראָדאָוויצעס ווערען ביי זיך פעסטער, ענטשלאָסענער. וואָקסט אבער דער איינפלוס פון די „נאַראָדאָוויצעם", מוז אונפערמיידליך וואקסען אויך דער אנטיסעמיטיזם, וויל פאר דער גאנצער עפּאָכע, וואָס פוילען לעבט איצט איבער, איז דער אנטיסעמיטיזם דער ריכטשנור פון דער גאנצער בורזשואזער פוילישער פאָליטיק. אנדערש קען דאס ניט זיין. און דאָ קומען מיר צו די אקגעמיינע אורזאכען פונ'ם פוילישען אנטיסעמיטיזם.

*
**

די אידישע בורזשואזע פרעסע, דער „היינט", דער „מאָמענט" און דער „נאָווי וואָסכאָד", האָלטען אין איין שריייען, אז די אידען זיינען שוואַך. אז מען רואינירט זיי, בעת אין דער אמת'ן איז די זאך גראדע פערקעהרט. ווי פאַראַדאָקסאל דאס זאָל ניט קלינגען. דער אנטיסעמיטיזם איז דערום אזוי אגרעסיוו, אזוי שטרייטענד. וויל ביידי אידען אין פוילען ליגט א מוראַ'דיג שטאַרקע עקאָנאָמישע מאַכט. עקאָנאָמיש הערשט אין דער פוילישער שטאָדט דער אידישער באַנקיר, דער אידישער סוחר, דער אידישער פאַבריקאַנט — איהם ארויסשטופען און פערנעהמען זיין

פּלאַץ שטרעבט דער אויפגעהענדער פּויערישער בורגשוא.

ווער עס איז נור בעקאנט מיט'ן עקאָנאָמישען לעבען פון פּויליען, דער וויים, וואס פּאר א גרויסע ראליע עס שפּיעלט דער אידישער קאפּיטאל אין עקאָנאָמישען לעבען פון לאנד. דער גאָר גרויסער קאפּיטאל איז אין א גרויסער מאָס אידיש און דייטש. דער מיטעלער — כמעט אויסשליסליך אידיש. אין האנדווערק שפּיעלט דער אידישער מיסטער כמעט דיעזעלבע ראָליע, וואָס דער פּויליישער, אויב ניט גרעסער, און איז האנדעל? פּויליען לעבט דערפון, וואס זיי איז ענג פערבונדען מיט די ווייטע אויסטיש רוסישע מערק. דער האנדעל מיט טיעף־רוסלאנד— דאס איז דער נערוו פונ'ם פּויליישען עקאָנאָמישען לעבען. ער ליענט אבער אויך אין די אידישע הענד. דער גרויסער, מיטעלער און קליינער הענדלער איז דער איד. אונטערפּיהרענדיג א סך־הכל, קען מען זאגען, אז דער אידישער קאפּיטאל, דער אידישער בורגשוא איז דער ארגאניזאטאָר פונ'ם גאנצען פּויליישען אינדוסטריעלען לעבען. איהם האָט עס פּאר די אויגען דאס גאנצע פּויליישע פּאלק, דער פּויליישער ארבייטער־קלאס. מען האָט שוין לאנג געוואנט, אז דער אנטיסעמיטיזם איז דער סאציאליזם פון די נאַרישע מאסען. אין פּויליען איז נאָך פּאראן פיעל מעהר גרונד, דער אנטיסעמיטיזם זאל פערכאפּען אויף די בריייטע פּאָלקס־מאסע.

פּאר די בורגשואזע שיכטען פון פּויליישען פּאָלק איז דאס פּראגראם קלאָר. וויליען זיי אויפקומען, מוזען זיי ארויסשטופּען דעם אידישען קאפּיטאל און פערנעהמען זיין פּלאַץ, קיין אנדער וועג האָבען זיי ניט, און דאָרום איז ניטא קיין שום פּלאַץ פּאר אפּטימיסטישע בליקען: דער אנטיסעמיטיזם וועט אויף א לאנגע עפּאָכע בליבען דאס הויפּט־פּראָגראם פון פּויליישען בורגשוא.

די פּאָליטיק איז אבער נור א מיטעל אין עקאָנאָמישען קאמפּף. פּאָליטישע הערשאפט דיענט דער בורגשואזיע נור צו פערשטאַרקען אדער דערשליאָגען זיך עקאָנאָמישע מאכט. דער פּויליישער בורגשוא וויל ארבּוואַרפען דעם רוסישען קאזאק, וואס בושעוועט אין פּויליען, און אליין איבערנעהמען די מאכט אין זיינע הענד. וואס טויג אבער איהם די אויטאָנאָמיע, אויב ער וועט די מאכט דארפען טיילען מיט'ן אידישען באנקיר, פאבריקאנט, סוחר? ער דארף די פּאָליטישע מאכט, כדי דורך איהר אבצושוואכען די עקאָנאָמישע מאכט פון די אידען. ווי זשע קען ער נאר פערטראגען דעם גדאנק פון אידישער גלייכבערעכטיגונג? וואס טויגען איהם די אלטע פּויליש טראדיציעס, אז זיי שטערען איהם אין זיין קאמפּף פאר פּאָליטישער הערשאפט?

די פּויליש „נאראָדאוויצעס" זיינען אפּענהערציג. איז געשטאַנען די פּראגע וועגען שטאַדטישער זעלבסטפערוואלטונג, האָבען זיי געפּאָדערט בעגרענצונגען פאר אידען. זיי זיינען גרייט געווען צו אָפּפּערן מיט די רעכטע פון דער פּויליישער שפּראך, אבי צו בעקומען אין זייערע הענד די מאכט און אויסנוצען איהר אין קאמפּף נעגען אידען. און גראדע דארום, וואס איצט האָט דאס לעבען געשטעלט די פּראגע וועגען דעם צוקונפט פון פּויליען אלס נאנצע, גראדע איצט, בעת מען דארף בעשטימען, ווער זאָל הערשען אין קינפטיגען פרייען פּויליען (ווער וויים נאָך נאר, צו זי וועט זיין פריי?), ווערט די פּראגע וועגען די אידען אין דער אמת'ן ברענענד.

2. דער עקאָנאָמישער באַקאָט.

דער אנטיסעמיטיזם האָט אונטער זיך נאנץ טיעפע עקאָנאָמישע אורזאכען און מוז אויף אזא אופן אין פּויליען אויף א לאנגע צייט פּראַיניגען אונטער זיין פּאָהן אלע שיכטען פון דער שטאָדטישער פּויליישער בעפעלקערונג, וואס בויט איהר עקזיסטענץ אויפ'ן קאָנקורענץ־קאמפּף. אין דארף מוז אויך דער אנטיסעמיטיזם געפינען אן אבקלאנג. דער רייכער פּויליישער פּויער איז אויך פּראַינטערעסירט דערין, דער איד זאָל ניט צוקומען אין דארף און ניט מאכען איהם קיין קאָנקורענץ. שוין דערום אליין קען ער ניט זיין געשטימט פיליאָסעמיטיש. זיין אנטיסעמיטיזם קען אבער ניט זיין אזוי אגרעסיוו, ווי דער שטאָדטישער. אנדערע אינטערעסען קענען איהם אָפּט טרייבען צו זוכען אין דעם אידען א בונדעס־גענאָסע.

אין שטאָדט איז אבער פּראַן אן ערנסטערע גפּאָהר, אז דער אנטיסעמיטיזם זאָל זיך בריייט פערשפּרייטען אויף אין דער ארבייטער־מאסע, אויף ווי פיעל זי איז נאָך ניט בעוואוסטזיניג און וועניג ארגאניזירט און איז נאָך פּהיג קליינע אינטערעסען פון היינטיגען טאָג צו שטעלען העכער פּאר די בריייטע קלאסען־אינטערעסען. מיר ווייסען, אז גאנץ אָפּט פּאסירען אין פּויליען סטרייקס, ווען נאנצע פּאבריקען ווארפען די ארבייט אויס פּראָטעסט נעגען דעם, וואס מען האָט צוגענומען עטליכע אידישע ארבייטער. פּויליען האָט שוין איבערגעלעבט אזא ערשיינונג מיט אייניגע צעהנדליג יאָהר צורוק, בעת דייטשע ארבייטער, וועלכע זיינען דאן נעווען די הערשער אויפ'ן פּאבריק, האָבען ניט נעוואָלט צולאָזען קיין פּויליישע ארבייטער. ביאליסטאָק האָט אין די פּריהערע יאָהרען אויך נעהאט צו טאָן מיט א עהנליכע ערשיינונג, בעת גרויסע מאסען פּויליישע ארבייטער האָבען מיט נעוואלד פערטריבען פון די פּאבריקען אלע פרויען. מיר זעהען פון דיי ביידע ביישפּיעלען, אז אין די רייהען פון דער ניט ארגאניזירטער ארבייטער־מאסע איז פּאראן פּלאַץ פאר'ן קאָנקורענץ־קאמפּף.

די מלחמה ברענגט מיט זיך א פערגרעסערונג פון דער דאזיגער נעפּאָהר. די פיינדליכע און „פריינדליכע" ארמעען, טרעטענדיג מיט זייערע שפּיס דעם פויליישען באָדען, טראָגען אריין א

חורבן אין גאנצען עקאָנאָמישען לעבען פון לאנד. די מלחמה רואינירט דעם דאָרף, זי גראבט אונטער די עקזיסטענץ פון קלייניעם און מיטעלען בעל־הבית. די מלחמה איז פאר פּויליען א מורא'דיגער עקאָנאָמישער קריזיס, וועלכער ברענגט מיט זיך די פאָלשטענדיגע פאָפּעריזירונג, פערארמונג פון דער בעפעלקערונג. די גרויסע עקאָנאָמישע אויפלעבונג, וואס מוז אונפערמיידליך אנקומען נאָכן קריעג אין אלע לענדער און אויך אין פּויליען, וועט געווייסערמאסען איינשלינגען די נייע פראָלעטאריזירטע מאסען. דער עקאָנאָמישער קאמפף און קאָנקורענץ וועט אבער אין דעם קלייניבירגערטום ניט פערקלע־

נערט ווערען, פערקעהרט ער וועט נאָך ווערען שארפער: זיין עקזיסטענץ וועט ווערען נאָך וועניגער זיכער, אידער פאר'ן קריעג.

נאָך מיט שטארקערען וואוטה וועט זיך פיהרען דער קאמפף ביי די טויערן פון פאבריק, צו וועלכע עם וועלען זיך א לאָז טהון סיי די אידישע, סיי די פּויליש פראָלעטאריזירטע מאסען.

ווי־זשע דארף זיין די בעציהונג פון דער ארבייטערשאפט אין פּויליען צו דעם נאציאָנאל־עקאָנאָמישען קאמפף, וואס הערשט אין פּויליען?

דעם ענטפער אויף דער פראגע וועלען מיר געבען אין אונזער נעקסטען ארטיקעל.

ה. רויזענבלאָט:

בליטהען

1. נאָך האלבע נאכט.

אויפגעשלוכצט, און מיט א פלאָטער
האָט דאָס לעמפעל זיך פערלאָשען.
ווי א קאָרען־זאנג א רייפער
פון א האָגעל אויסגעדראָשען,
וויעגט זיך א געדאנק, א לעצטער,
אין מיין מח קוים און ציטערט.
דונקעל פלאָטערען די שאטענס
פון לבנה־שיין בעפליטערט.

גרינג און גרינגער... איך אליין שוין,
דוכט מיר, פלאָטער אין דער לופטען;
שפּיר דעם קיהלען שטערען־שימער;
פיהל די פייכטע הימלען דופטען;
פיהל דאָס אטהעמען פון רויזען,
אין די קנאָספּען נאָך פערשלאָסען,
זים מיט האָניג אָנגעלאָדען,
פול מיט ריחות אָנגענאָסען.

שטילער... שטילער... ערגעץ הער איך
לייכטע באָלזאָם־טראָפען רינען;
בלייכע בוימער־בליטהען בליהען;
געלבליך־גרינע גרעזלעך גרינען;
פיהל דעם לעצטען שטערען שימער,
פיהל די ערשטע מאָרגען־שטראהלען,
הער דעם לעצטען נאָכט־טוי טריפען,
הער דעם ערשטען טאָג־שטויב פאלען...

בלייכער... העלער... שוין דאָס לעצטע
געלבע שטערענדעל פערלאָשען.
ווי א קאָרען־זאנג א רייפער
פון א האָגעל אויסגעדראָשען,
וויעגט זיך אין געדאנק א שאָטען
פון דער פריהלינגס־נאָכט דער בלויער—
ס'אטהעמט פייכט דער בלייכער מאָרגען,
און אין האָרץ געהט אויף דער טרויער...

2. דימאָנטען־שטויב.

די פריהלינג־נאָכט איז קוים פערשוואונדען.
פון ראָזען מאָרגען־שטראָהל געצונדען,
בליצט אויף מיין שויב דער טוי און ציטערט,
ווי דימאָנט־ברעקלעך, אָבגעשפּליטערט
פון דימאָנט־שטיין.

דער לעצטער שאָטען שוועבט בשלום,
אין אויג נאָך ציטערט מיר מיין חלום.
כ'מאָך צו צוריק די ברעמען שטייפער,
און זעה: — א יונגען דימאָנט־שלייפער
ביים שלייפער־טיש.

ער שלייפט—די דימאָנט־ברעקלעך בליצען.
ער שלייפט — די בלויע פונקען שפּריצען,
און ווערען אויף א ווייל פערשוואונדען,
און פינקלען ווידער אויף געצונדען
אין הימעלס־רוים.

אין דימאָנט־שטויב די נאָכט שוועבט
ליכטיג.
דער שלייפער אַרבייט פליגק און טיכטיג,
און פון זיין מאָרמער שטערען טריפען
איהם טראָפען, ווי דימאָנט געשליפען,
און פאָלען שטיל.

עם פאָלט א פונקען־שטויב פון אויבען,
און לעשט זיך בלוי אויף מיינע שויבען.
און אונטער מיינע ברעמען ציטערט
א דימאָנטעל, און ווערט צושפּליטערט,
און שפּריצט ארויס...

—דער פריהלינגס־חלום איז פערשוואונדען.
פון קאָרמען־רויטען שטראהל געצונדען,
א טראָפען טוי מיין שויב בעפּליטערט;
א רגע נור און ווערט צושפּליטערט
פון גאָס געוויש...

מ. אבראמאוויטש:

די היינטיגע ארטילעריע

א קאפיטעל „קולטור"-געשיכטע

1.

די געשיכטע פון פולווער און פייער־געווער

ער דער גרויסער „בעל טובה" איז געווען, וואס האט דער מענשהייט דאס „פייער געווער" געשאנקען, וויים מען נישט. אייניגע שרייבער רעכענען, אז דאס פולווער האט אויסגעטראכט (אדער ריכטיגער צופעליג געפונען) דער דייטשער מענדיש בערטאלט שוואריץ, וואס האט געלעבט אין נירנבערג אינ'ם 13טען יאהרהונדערט. אייניגע, דערצעהלט מען, איז דעם געלערנטען מענדיש אויסגעקומען צוזאמענצומישען אין א גרויסער שטוויסעל („סטופע") סעליטרע, קויהלען סאזשע און שוועבעל. פלוצלונג איז אין די שטוויסעל א פונק פייער אריינגעפאלען, און די גאנצע שטויסעל האט זיך אויפגעריסען מיט א שרעק־ליכען דונער, מיט פלאם און רויך. אז שוואריץ איז צו זיך געקומען, האט ער אנגעהויבען צו זוכען און צו פארשטען, און האט באלד אויסגע־פונען, אז די דאזיגע צוזאמענמישונג פון די דריי זאכען האט א שרעקליכע אויפרייסונגס־קראפט...

אזוי דערצעהלען די אלטע דייטשע ביכער.

צו איז דאס ריכטיג, צי ניט, ווייל אינ'ם יאהר 1241 האט אייראפא שוין געהערט דעם דונער פון ריכטיגע הארמאטען, און דאס זיינען געווען ניט דייטשע נאר... טאטערישע הארמאטען! *) מיט הונדערט יאהר שפעטער טרעפען מיר שוין זעהר פיעל הארמאטען אין אייראפא גופא. האלאנד, למשל, האט געהאט אינ'ם יאהר 1382 די בע־ריהמטע „משוגענע גרעטע", א הארמאט, וואס האט געהאט די לענג 2½ קלאפטער און האט געשאסען מיט שטיינערנע קויגלען צו 30 פוד. אינ'ם יאהר 1453, בשעת די טערקען האבען איינגענומען די אלטע גריכישע שטאדט קאנ־סטאנטינאפאל, האט דער סולטאן מוהאמעד דער צווייטער געלאזט אייגברעכען די שטארקע וועגד פון דער בעריהמטער שטאדט מיט א ריע־זיגען הארמאט.

דאס זיינען געווען אלץ מורא'דיג גרויסע און שווערע הארמאטען, וואס מען האט זיי נאר מיט גרוים מאטערניש געקאנט אריבערשלעפען פון איין ארט אויף דעם אנדערען. און געשאס־סען האבען זיי זעהר זעלטען, און פון איין שאס ביז'ן צווייטען פלעגט דויערען זעהר פיעל צייט. דעריבער האט מען זיך געסטארעוועט צו בויען אויף קלענערע הארמאטען, וועלכע מען זאל קענען מיטנעהמען מיט זיך אין דאס פעלד. אזוי האט מען אנגעהויבען צו טהיילען די הארמאטען אין „פעלד־הארמאטען און „בעלאגערונגס־הארמאטען" (צום איינעהמען פון פעסטונגען, „קרעפאסטען").

אינ'ם 15טען יאהרהונדערט געפינען מיר שוין אלערלייי מינים הארמאטען: ס'זיינען גע־וועזען אזעלכע, וואס זייער קויל האט געווענגען א פערטעל פונט, און געווען וויעדער אזעלכע, וואס פלענגען שיסען מיט קויגלען צו 30 פוד.

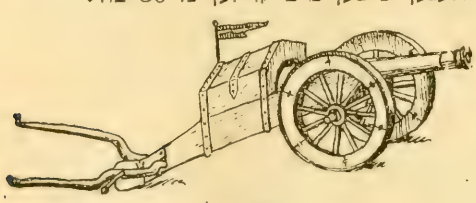

פיגור 1

די שמאלע, לאנגע הארמאטען (פיג. 1) פלע־גען די דייטשען רופען „ביקסען", „שלאנגען", „מויערבראכער", אדער „זינגער", „נאכטיגא־לען" און מיט אנדערע פאטעטישע נעמען. קורצע ברייטע הארמאטען, וואס פלענגען אויסזעהן ווי „סטופעס", שטויסלעך, האט מען גערופען „מערזער" (מארטירעס) אדער „ברומער" (פ. 2.)

מאכען די דאזיגע הארמאטען פלעגט מען גאר אמאל פון צוזאמענגעשמידטע לאנגע אייזערנע שטאבעס. כדי זיי זאלען בעסער האלטען, פלעגט מען אויף זיי נאך אנשמידען אייזערנע רייפען. שפעטער האט מען אבער אנגעהויבען די הארמאטען צו גיסען פון מעש אדער בראנזע. (אפטמאל פלעגט מען דערצו נעהמען די גלאקען פון קלייסטערס).

*) די טאטערען זיינען דענסטמאל געווען זעהר א מעכטיג פאלק, וואס האט געהאט אויסגענומען גאנץ רוסלאנד און א טהייל פון פוילען. די הארמאטען האט דאס טאטעריש פאלק, וואס איז געווען נאך האלב־ווילד, נישט אליין אויסגעטראכט, נאר איבער־גענומען מסתמא פון די אראבער, וואס זיינען יע־מאלט געווען דאס געבילדעטסטע פאלק אין דער וועלט.

אין שיסען פלעגט מען פון די דאָזיגע האר־מאטען מיט שפּיציגע אייזערנע פּיילען, מיט קיילעכדיגע שטיינער אדער מיט בלייענע, מע־שענע און אייזערנע קוילען.

אויך גאנץ קליינע הארמאטלעך האָט מען שוין דענסטמאל געמאכט. אזוי קליין, אז איין מענש זאל זיי קענען ארומטראגען מיט זיך. פון די דאָזיגע „האנד־הארמאטלעך" האָט זיך מיט דער צייט ענטוויקעלט דאָס האנד־געווער, די היינטיגע ביקסען, פיסטאָלעטען און רעוואָל־ווערען.

אינ׳ם משך פונ׳ם 16טען 17טע יאָהרהונ־דערט האָבען זיך די פייער־געווער (הארמא־טען און האנד־ביקסען) אזוי שטארק אויסגע־בעסערט און ענטוויקעלט, אז זיי האָבען ארויס־געשטופט אלע אנדערע „כלי־זיין", ווייל וואָס פאר א בעדייטונג האָט געקאָנט האָבען למשל א שיס־בויגען אדער א שפּיז אנטקעגען א הארי־מאט?

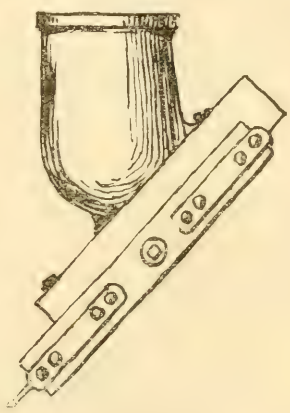

פיגור 2.

פאר די בעסטע און שטארקסטע מלחמה־לייט האָבע זיך אין אמאָליגע צייטען גערעכענט די „ריטער". דאָס זיינען געווען רייכע „אדעל־לייט", דוואריאנעס, וואָס האָבען זיך פון קינד־וויי אויף פערנומען נאָר מיט מלחמה און פלע־גען ארומפאָהרען מיט זייער דיענער רייטענדיג אויף שטאָלצע פערד און איינגעשמידט פון קאָפּ ביז צו די פים אין אן אייזערנעם פאנצער. די „ריטער" זיינען געווען דענסטמאל די שטארק־סטע מאכט אין אירָפּא און האָבען אויך גע־האט די גרעסטע שליטה אין אלע מלוכות.

אבער בשעת עס האָט זיך ענטוויקעלט דאָס „פייער־געווער" האָט שוין די גאנצע „געניט־קייט פון די ריטערס און זייער גאנצע „העלדיש־קייט" קיין שום ראָלע ניט געשפּיעלט. און געגען קוילען האָט קיין שום פאנצער ניט גע־קענט ראטעווען. דערביבער איז די אלטע מאכט פון די ריטער פערשוואונדען געווארען, און דאָס האָט געהאט זהר א גרויסע בעדייטונג ניט נאָר פאר מלחמה־ענינים, נאָר אויך פאר פאָליטיק.— די הויפּט־מאכט זיינען אציינד געווארען די „שי־סער" (וואָס שיסען מיט האנד־געווער אדער א י נ פּ א נ ט ע ר י ע) און די „הארמאטניקעס" (די „א ר ט י ל ע ר י ע"). וואר עס האָט גע־האט מעהר געלד אויף צו דינגען געוונדע שיסער און אויף צו „גיסען" גוטע הארמאטען, יענער פלעגט געווינען די מלחמות.

בעזונדערס וויכטיג איז מיט דער צייט גע־ווארען די ארטילעריע.

נאָפּאָלעאָן דער ערשטער, וואָס האָט גע־פיהרט אזוי פיעל מלחמות און איינגענומען אזוי פיעל לענדער, האָט זעהר גוט פערשטאנען די מאכט פון ארטילעריע און פלעגט אין גרויסע שלאַכטען „ארויסלאָזען" אויף דעם שונא ביז הונדערט הארמאטען אויף איין מאל.

דאָס איז געווען שוין „אויפ׳ן שוועל" פונ׳ם 19טען יאָהרהונדערט.

פון יעמאָלט אן האָט זיך די ארטילעריע ענט־וויקעלט אלץ מעהר און מעהר. עס איז בעשאָ־פען געווארען א גאנצע וויסענשאפט וועגען בויען הארמאטען, וועגען שיסען און צילעווען זיך. די ענטוויקלונג פון כעמיע האָט געבראכט צו דער ערפינדונג פון נייע מינים פולווער, וואָס האָבען געהאט א שטארקערע קראפט, איידער דאָס געווהנליכע פולווער (למשל, דינאמיט) אדער וועלכע האָבען געשאָסען אהן רויך. (דאָס איז זעהר וויכטיג, כדי דער שונא זאל מיינע הארמאטען ניט קענען אויסגעפינען!).

די ענטוויקלונג פון דאמפּף־מאשינען און דער גאנצער טעכניק האָט געגעבען די מעגליכ־קייט צו ארבייטען מיט אזעלכע מעטאָלען און אזעלכע מיטלען, וועגען וועלכע אונזערע זיידעס האָבען גאָר ניט גע׳חלומ׳ט. מען נעהמט איצט צו הארמאטען און צו קוילען אזא מין שטאָל, וואָס דאָס אמאָליגע אייזען אדער מעש איז אין פערגלייך מיט אייהם וויך ווי האָלץ.

דער הארמאט גופא איז געווארען א גאנצע מאשין, מיט צעהנדליגע רעדער, שרויפען און הענטלעך, וואָס ארבייט ענגער, ווי א זייגער.

די „ארטילעריסטען", די מענשען וואָס בע־דיענען די דאָזיגע מאשינען, מוזען זיין גענליל־דעטע ספּעציאליסטען, האלבע אדער גאנצע אינ־זשענערען.

דאָס הרג׳ענען פון מענשען איז געווארען א וויסענשאפט און דער הארמאט איז געווארען א וויסענשאפטליכעס ווערק.

2.

דער בוי פון א היינטיגען הארמאט

דער וויכטיגסטער טהייל פון א הארמאט איז זיין רעהר. זי ווערט געמאכט פון א בע־זונדערס הארטען שטאָל און האָט שטארקע, גראָבע וועגטלעך. פון איין עק איז די רעהר גאנץ אפען, פון דעם אנדערען פערשפּאָרט אדער

פערריגעלט מיט א שטארקע שטאָלענע טהירעל, וואָס רופט זיך „שלאָם". ווי‌ל מען דעם האר־מאָט אָנגאָדעווען, עפענט מען אויף דעם שלאָם און מען רוקט פריין אין די רעהר א „פאטראָן" (פיגור 3), ד. ה. א מעשענעם ציליגדער (א) (די „גילזע"), אין וועלכען עס געפינט זיך דער „פיסטאָן" (ב), דאָס פולווער (ד) און די קוי‌ל (ה), דערנאָך פערמאכט מען דעם „שלאָם" (פיג. 4) און מען גיט א ציה מיט דער הענטל (ג) די צינד־נאָדעל (ב), וואָס געהט דורך דורך דעם שלאָם (ד) אין די רעהר פריין און זיצט אויף א פעדער (א שפרוזשינע). די „נאָדעל" שלאָגט דורך דעם „פיסטאָן", אין וועלכען עס געפינט זיך „קנאַק־פולווער", דאָס הייסט אזא שטאָף, אז מען גיט איהם א שטארקען קלאַפ מיט א האַרטער זאַך, צינדט ער זיך אָן. דעריבער אז די „נאָדעל" שלאָגט דורך דעם „פיסטאָן, צינדט זיך דאָס „קנאַק־פולווער" אליין אָן און צינדט אויף אָן דאָס פולווער. דאָס פולווער „רייסט זיך אויף", ד. ה. עס בילדען זיך בשעת זיין ברענען הייסע גאזען, וואָס זוכען צו פער־שפרייטען זיך אין אלע זייטען מיט א מורא־דיגער קראפט, ווי אָן אונגעהייערע פרוזשינע. אזוי ווי פרום און ארום איז דער וועג פער־שפארט דורך די שטאָלענע וועגטלעך פון דער רעהר, און פון הינטען געפינט זיך א שטארקער „שלאָם", בלייבט פאר די גאזען נאָר אין וועג „צו פרייהייט": ארויסצושטופען די „פראָבקע", די קוי‌ל הייסט עס, דורך דעם אָפענעם עק...

אָבער די וועגטלעך פון דער רעהר זיינען אינוועניג ניט גלאט, נאָר „געשרויפט", ד. ה. אין זיי זיינען אויסגעטאָקט שרויפען־גענג, ווי אין א „גייקע", א שרויפען־מוטער (פיגור 4א). דעריבער מוז די קוי‌ל ניט פישט ארויסגעשטופט ווערען, נאָר טאקע „ארויסגעשרויפט" ווערען.

פיגור 4א

און די קראפט פון די פולווער־גאזען איז אזוי גרויס, אז די קוי‌ל ווערט ניט נאָר „ארויס־געשרויפט" פון דער רעהר, נאָר קריגט דערביי אזא מין „אימפעט", אז זי פליהט נאָך גאנצע ווירסטען ווייט. און דערביי „שרויפט" זי זיך אין דער לופטען אזוי, ווי זי האַט זיך גע־שרויפט אין דער רעהר. דאָס איז זעהר וויכ־טיג, ווי‌ל א „שרויפעדיגע" קוי‌ל פליהט בעסער, געשווינד און שטארקער, אידער א גלאטע קוי‌ל פון א גלאטע רעהר.

כדי די קוי‌ל זאָל זיך בעסער „ארויסשרוי־פען" אין דער לופט, ווערט זי געמאכט ניט קיי־לעכדיג, נאָר ש פ י צ י ג. (פיג. 3, ה).

די קוי‌ל איז ארויסגעשלויידערט. וואָס ווערט אָבער בשעת דעם שאָם מיט דער רעהר גופא? זי בלייבט אויף נישט אויף איין אָרט. די זעל־ביגע קראפט, וואָס האַט א שלויידער געטהאָן די קוי‌ל פ א ר ו ע ר ט ס, גיט א שטויס די רעהר ר י ק ו ע ר ט ס: די גאזען ווילען זיך דאָס אויסשפרייטען אין א‌לע זייטען!

דער דאָזיגער צוריקשטויס איז גאנץ שטארק. יעדערער, וואָס האַט געפרואווט שיסען פון א ביקס, ווייס דאָס. אז מ'זאָל זיך ניט היטען, קריגט מען גלייך א געשוואָלענע באק. ביי א הארמאט איז דער „צוריקשטויס" אזוי גרויס, אז דער גאנצער הארמאט (אויב ער שטעהט אויף רעדער) קייקעלט זיך אָב אויף עטליכע טריט צוריק. דאָס איז אָבער זעהר ניט בע־

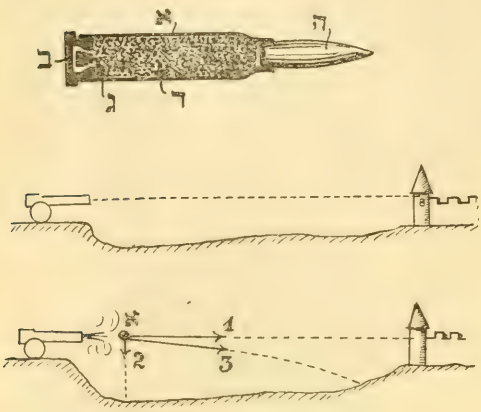

פיגורען 3, 6, 7 (פון אויבען נאָך אונטען).

קוועם, ווי‌ל מען מוז פון דאָם ניי איינשטעלען דעם הארמאט אויף זיין אלטע אָרט (כדי ריכ־טיג צו טרעפען!). דעריבער זוכט מען אָבצו־שוואָכען דעם „צוריקשטויס" און מ'מאכט גע־וועהנליך אזוי (פיגור 5): די רעהר (א) ווערט אויף די רעדער (ב) (אויף דעם „לאפעט") בע־פעסטיגט נישט פ ע ס ט, נאָר דורך א פעדער (ר), אזוי אז די רעהר קען זיך גליטשען (אויף „שליטעלעך" 1 און 2) פאָרווערטס און ריק־ווערטס. שיסט מען אויס, אזוי גיט זיך דאָס רעהר א גליטש ריקווערטס, ביז די פעדער האלט איהר נישט איין אָן ברענגט איהר נישט אויפ'ן אלטען אָרט. די רעדער אָבער בלייבען אויף אָן אָרט (בעזונדערס נאָך דורך דעם „נאָגעל" ג).

דאָס איז געדעדט וועגען הארמאטען, וואָס געפינען זיך אויף רעדער. אנדערע הארמאטען, וואָס „פאָהרען" נישט פרום, ווערען איינגע־שטעלט אויף בעזונדערע אייזערנע „געשטעלען" מיט פיעלע רעדער און צעהנדליגע שרויפען, כדי מען זאָל זיי קענען געניי איינשטעלען.

3.

די הויפּט־טיפּען פון די היינטיגע הארמאטען

אויסשיסען אליין איז נאָך וועניג. מען דארף נאָך טרעפען אויף. ווי די דייטשען חכמה־נען זיך: „געלד אליין מאכט נאָך ניט גליקליך, מען מוז עס נאָך האָבען אויף!“

אין פלוג וואָלט זיך דוכטען, אז עס איז גאָר ניט אזוי שוואר ריכטיג צו טרעפען אין דאָם ציעל. די קויל פליהט דאָך נאָכ'ן רעהר נאָך: וואוהין די רעהר ווייזט, אהין פליהט די קויל. הייסט דאָם, אז מען דארף נאָר ריכטיג איינ־שטעלען די רעהר פונ'ם הארמאט אָדער פון דער ביקס, אז זי זאָל געהן אקוראט צו דעם ציעל (פיגור 6). איהר האָט אָבער א גרויסען טעות, ליעבער לעזער, אויב איהר מיינט, אז די קויל וועט טאקע טרעפען אויף! מיר האָבען פער־געסען אויף „איין קלייניגקייט“! מיר האָבען פערגעסען, אז די קויל האָט א... ג ע ו ו י כ ט, אז זי וועגט עפעס, דאָם הייסט אז די קראפט פון „שוערקייט“ ציהט איהר צו דער ערד צו, ווי מיט א מאגנעט!

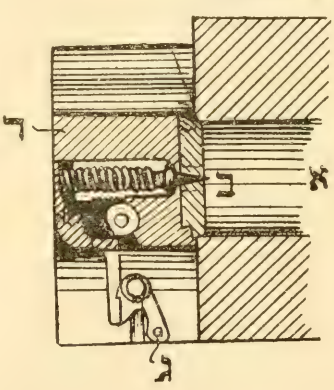

פיגור 4.

אין דער אמת'ען! שטעלט זיך פאָר א קויל, בשעת זי פליהט אַרוים פון דער רעהר פון א הארמאט (פיג. 7). די קראפט פון די פולווער־גאזען וועט איהר טרייבען צו דעם ציעל, ווי ס'בעווייזט דער פייל 1. דער כח פון „שוער־קייט“ וועט זי ציהען אראָב צו, אויף דער ערד (פייל 2). צווישען נשמות האָט אונזער אָרימע קויל. איינע א ה ע ל ד י ש ע, וואָס הייסט איהר — שלאָגען דעם שונא, טרעפען אין דאָם ציעל. די צווייטע — א ב ע ל־ ה ב ת י ש ע: געהן, לעג זיך שלאָפען, קריך ניט ווא מ'דארף ניט!

וואָס וועט אונזער קויל טהאָן? וואוהין וועט זי פליהען? — ווי אלע שוואכע בעשעפע־נישען: ניט אהין און ניט אהער, נאָר טאקע אויף א מיטעלוועג: א ביסעל אהין, א ביסעל אהער! זי וועט פליהען נאָך דעם פייל 3, (פיג. 7), נעהנטער צו דעם פייל 1, חייל די קראפט פון די פולווער־גאזען איז דאָך פיעל שטארקער, איידער די משא פון דער קויל. מיט אנדערע ווערטער, די קויל וועט ניט טרעפען אין דעם טהורם, נאָר וועט אראָבפאלען אויף דר'ערד פ א ר ' ן טהורעם.

דעריבער, אז מען וויל טאקע ריכטיג טרע־פען, מוז כּען דעם הארמאט איינשטעלען א ב י ס ע ל ה ע כ ע ר, כדי די קויל זאָל האָ־בען א ביסעל אָרט אויף „אראָבצופאלען“ אונ־טער דעם כח פון איהר משא.

מיט אנדערע ווערטער, די קויל פון א הער־מאט פליהט צו איהר ציעל נישט נאָך א גלייי־כער ליניע, נאָר אין א געקרימטער, א געבוי־גענער. דער וועג איהרער איז א בויגען (1, 2, 3 אין פיגור 8). דער בויגען קען זיין א פלא־כער (ווי 1) אָדער זעהר א קרומער (ווי 2 למשל). א געוועהנליכער הארמאט קען קיין זעהר קרומע „בויגענס“ ניט מאכען. דערצו נעהמט מען א קורצען הארמאט, א „שטויסעל“ אָדער א מער־טירע (ווי פיגור 2).

אין דער פראקטיק איז דאָם זעהר וויכטיג. וועז מיר ווילען למשל א ר י ב ע ר ש י ס ע ן איבער א הויכען בארג אין א טיעפען טהאל, אָדער איבער א הויכער געביידע וכדומה.

די „פלאָבע“ הארמאטען זיינען געווענליך זעהר לאנג, די מארטירעס פערקעהרט קורץ. פיגורען 9 און 10 בעווייזען אונז די „בויגענס“ פון ביידע סארטען הארמאטען און דעם אונ־טערשיעד צווישען א הארמאט און א מארטיל'ע, וואָס ביידע שיסען מיט גלייכע קויל'ען אויף א גלייכער וויטקייט. דערפון זעהען מיר, אז א מארטירע איז ג ר י נ ג ע ר פאר א הארמאט, און איז מעהר מסוגל צו זיין א „פעלד־געוועהר“.

צווישען די ביידע טיפּען: פלאָבער הארמאט און מארטירע געפינט זיך נאָך א דריטער — די „הויביצע“. דאָם איז האלב־הארמאט, האלב־מארטירע. אָדער ריכטיגער א הארמאט, וואָס לאָזט זיך בעסער איינשטעלען אויף „אריבער־שיסען“ איידער א געווענליכער הארמאט. יעדע פעלד־ארטילעריע האָט אלע דריי טיפּען, אבער פון פערשיידענער גרויס.

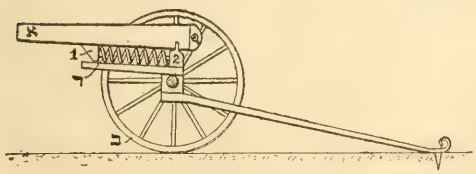

פיגור 5

4.

די קוילען פון א הארמאט. — גראנאטע, שראפנעל.

די אויסערליכע פארם פון א הייניטיגע קוילע האָבען מיר שוין געזעהן (פיגור 3): דאָס איז א ציליינדער מיט א שפיץ, עהנליך צו א הוט צוקער. דאָס איז סיי ביי א האנדגראנאטע, סיי ביי א הארמאט. (פיג. 11.)

נאָך דעם אינערליכען בוי זיינען דא ביי הייניטיגע הארמאטען 2 סאָרטען קוילען: גראנאטען און שראפנעל.

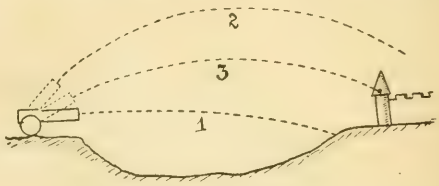

פיגור 8

א גראנאטע איז אייגענטליך א באָמבע, ד. ה. א מעטאַלענע קעסטעל, וואָס איז אינווענדיג אָנגעפילט מיט אן אויפרייסונגס־שטאָף: מעליניט, עקראזיט, לידדיט.

די „קעסטעל" ווערט געמאכט פון שטאָל, פון זעהר הארטע, בעזונדערס שטארקע שטאָל. די ווענטלעך פון דעם דאָזיגען קעסטעלע זיינען זעהר דיק, בעזונדערס דער שפיץ, ווייל א גראנאטע דארף אויפטהאָן צוווייערליי „ארבייט": ערשטענס, דורכשלאָגען (למשל א מויער) און צווייטענס אויפרייסען.

היינט פרעגט זיך, אָבער, ווי אזוי ווערט זיך דער שטאָלענער גוף פון א גראנאטע קענען „אריינשרויפען" אין דער „נשמה" פונ'ם האָרמאט? דערצו מאכט מען אזוי: די גראנאטע גופא מאכט מען אזוי שמאָל, אז זי זאָל קענען פריי דורכגעהן דורך דער רעהר, און אויף „אייניצושרויפען זיך" טהוט מען אויף דער גראנאטע אן אייגעם אָדער 2 רינגען פון ווייכע קופער (ק. אין פיגור 11, 12 און 13).

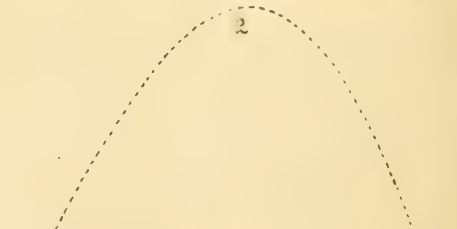

פיגור 9

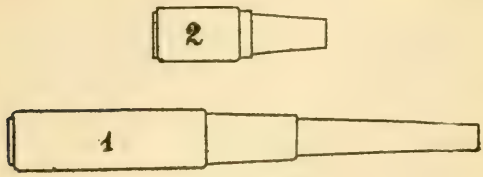

פיגור 10

וואָס זשע געפינט זיך אין דעם שטאָלענעם גוף (א) אינווענדיג (פיג. 12)? דער אויפרייסונגס־שטאָף (ב) און אן „אָנצינדער" (ג). דער דאָזיגער „אָנצינדער" איז א מין פיסטאָן(אָדער א קלייניע רעהרעל מיט א זייערס, וואָס האָט די טבע אָנצוצינדען דעם אויפרייסונג־שטאָף), וואָס צינדט זיך אן פון א שטארקען קלאפ. דעריבער בשעת די גראנאטע שלאָגט דורך מיט איהר

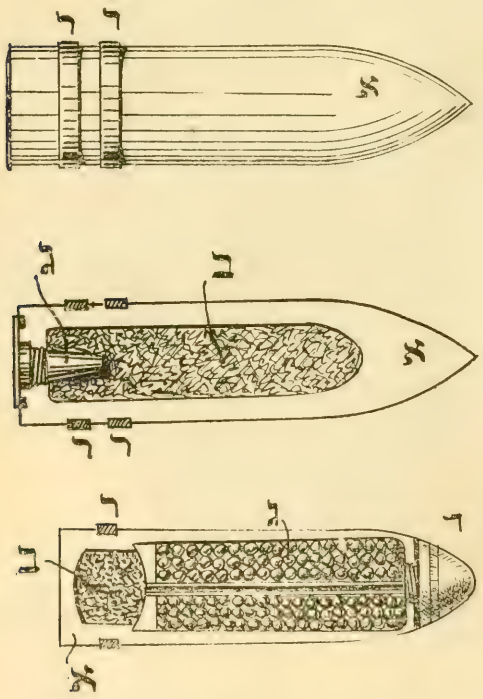

פיגורען 11, 12, 13 (פון אויבען נאָך אונטען)

שפיץ די שטארקע מויער (אָדער שטויסט זיך אן א שטאָלענעם פאנצער פון א פעסטונג), ווערט דער „אָנצינדער" אָנגעצונדען און מאכט די גראנאטע אויפרייסען זיך!

די ווירקונג פון די היינטיגע גראנאטעם איז שרעקליך. שוין א מיטעלע גראנאטע גראָבט אויס אין א וויבער ערד א גרוב, וואָס זעהט אויס ווי א לייקע און האָט אָנדערהאלבען קלאפטער די בריט און די טיעף, און אז זי טרעפט

אן אויף א הארטע זאך, צורייסט זיך דער שטאָ־ לענער גוף אויף טויזענד קלייניע שטיקעלעך און די שטיקעלעך, שארף ווי א מעסער, פליהען מיט א שרעקליכער קראפט אין אלע זייטען, צו־ מזיק׳ענדיג צעהנדליגער מענשען.

און וואָס די גאָר גרויסע גראנאטען קענען אויפטהאָן, דאָס קענט איהר זעהן אויף פיגור 16. איהר מוזט דערביי געדענקען, אז דאָס גאנצע געביידע איז געווען געמאכט פון בע־ טאָן *) און שטאָל!

גאָר אנדערש איז די ווירקונג פון א שראפנעל, וואָס רופט זיך אזוי נאָך דעם

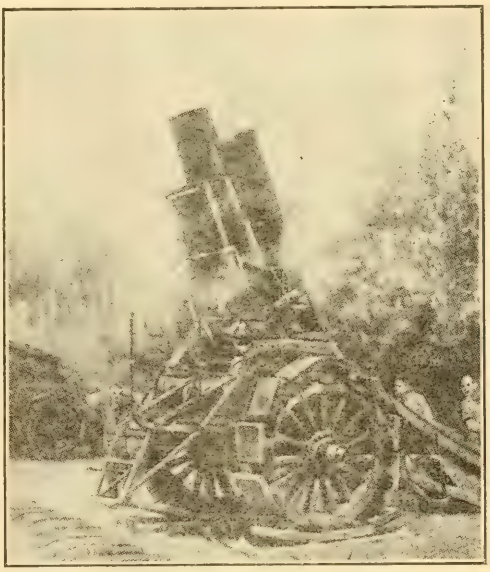

פיגור 14

ערפינדער, אן ענגלישען פאָלקאָוניק. די דאָ־ זיגע ערפינדונג איז געמאכט געוואָרען אינ׳ם יאָהר 1803, אָבער עס איז געווען טעכניש שווער דורכצופיהרען דעם „געניאָלען" געדאנקען, און ערשט די נייעסטע ענטוויקלונג פון דער טעכ־ ניק האָט געגעבען די מעגליכקייט צו מאכען „גוטע" שראפנעלס.

א שראפנעל (פיג. 13) זעהט פון אויסען אוים זעהר עהנליך צו א גראנאטע. אויך א שפיציגער שטאָלענער גוף (א) מיט א קופער־ נעם רינג (ב). אָבער די וועגטלעך זיינען גע־ מאכט זעהר דין און אינווענדיג זיינען געמאכט צוויי קאמערען: אין איינער (ב) געפינט זיך דאָס פולווער, אין דער צווייטער (ג) ליגען 250 ביז 400 גרויסע בלייענע קיילעבדיגע קוילען.

*) א מין צעמענט, וואָס איז מורא׳דיג פעסט און האַרט.

דורך דער קאמער ג געהט דורך א רעהר פונ׳ם שפיץ ד צו דעם פולווער ב. אין דעם שפיץ ד געפינט זיך אינווענדיג א מאשינקעלע, א מין זייגער מעכאניזם, וואָס מען קען איהם אייג־ שטעלען אויף א בעשטימטע צייט, ווי א וועג־ קער. דער דאָזיגער „וועקער" מוז ארבייטען זעהר גענוי, אויף דער סעקונדע. איצט וועלען מיר שוין פערשטעהן די ווירקונג פון א שראפ־ נעל. שטעלט אויף פאָר, אז די קויל מוז פלי־ הען ביז צו דער ציעל 57 סעקונדעס. (די אר־ טילעריסטען וויסען זעהר גענוי, וויפיעל צייט זייער קויל מוז פליהען אויף א בעשטימטע שטרעקע). שטעלט מען אין דעם וועקער, למשל, אויף 55 סעקונדעס און מען שיסט אוים. אין 55 סעקונדעס ארום, ד. ה. בשעת די שראפ־ נעל וועט זיך געפינען עטליכע קלאפטער א י־ ב ע ר׳ן ציעל (אין דער לופטען הויסט עם), וועט דער וועקער אָנצינדען א פיסטאָן און דער פיסטאָן וועט דורך די מיטעלסטע רעהרעל אָנ־ צינדען דאָס פולווער ב, און דער שראפנעל וועט זיך אויפרייסען, און אויף דעם שונא וועט פון הימעל מיט א שרעקליכער קראפט א האָגעל טהאָן א בלייענער האָגעל פון 400—300 קוילען! דאָס איז א שראפנעל!

מיט גראנאטעס שיסט מען מעהר אויף „טויטע" ציעלן (בעפעסטיגונגען, הארמאטען), מיט שראפנעלס אויף „לעבעדיגע", וואָס ווערען אָבער באלד אויך טויטע.

5.

די גרויס פון די היינטיגע הארמאטען.

די גרויס פון א הארמאט מעסט מען נאָך זיין „קאליבער", ד. ה. נאָך דעם דורכמעסער (דיאמעטער) פון זיין „נשמה" (אזוי רופען די דייטשען די לאָך פון דער רעהר). אז מען זאגט קאליבער 3 צאָל אדער 75 מילימעטער מיינט מען דערמיט, אז דעם הארמאט׳ס „נשמה" (אדער זיין קויל, דאָס איז דאָך גליך) האָט אין דורכמעסער 3 צאָל, אדער 75 מילימעטער. וואָס גרעסער דער קאליבער, דאָס גרעסער און שווערער ווערט דער הארמאט.

דערביבער רעדט מען וועגען לייכטע און שווערער ארטילעריע.

אין „פעלד" מוז האָבען נאָר לייכטע הארמאטען. נישט אלע מאָל קען מען פיהרען די הארמאטען מיט דער אייזענבאהן. נישט אלע מאָל האָט מען אפילו א גוטען שאָסיי. אפטמאָל מוז מען לויפען איבער וועלדער און איבער פעלדער, נאָר אהן א וועג. מען מוז עטליכע מאָל א טאָג אריבערשלעפען די האר־ מאטען פון איין אָרט אויפ׳ן אנדערען, כדי דער שונא זאָל ניט קענען געפינען אונזערע באטא־ ריעס. דערביבער איז לייכטקייט די הויפט־ מעלה פון א פעלד־ארטילעריע.

די פלאַטע פעלד־האַרמאָטען האָבען איצט כמעט אין אַלע גרויסע אַרמיעס דעם זעלביגען קאַליבער: 75 ביז 80 מיליִמעטער (אָן ערך 3 צאָל). דאָס זיינען לייכטע גיכע האַרמאָטען, וואָס שיסען ביז 30 שאָס א מינוט! — די הויביצעס און די מאַרטירעס זיינען אָבער ניט גלייך. די גרעסטע מאַרטירעס אינ׳ם היינטיגען קריעג האָבען די עסטרייכער און די דייטשען: די ערשטע מיט דעם קאַליבער 30½ דער. אויסשטעלען מוז מען זיי אויף א פּלאַטפאָרמע פון בעטאָן און דאָס נעהמט אָב גאַנץ פיעל צייט. פון איין שאָס ביז צום אַנדערען געהט דורך ביי די 42־ער א האַלבע שעה. דערי־בער שיסען די דייטשען מיט 2 מאַרטירעס אויף א מאָל, יעדע פערטעל שעה א שאָס. אזוי שרייבען וועניגסטענס די צייטונגען. די לענג פון זייערער א גראַנאַטע (מיט שראַפּנעלען שי־סען זיי ניט) איז אַנדערהאַלבען ארשין און די

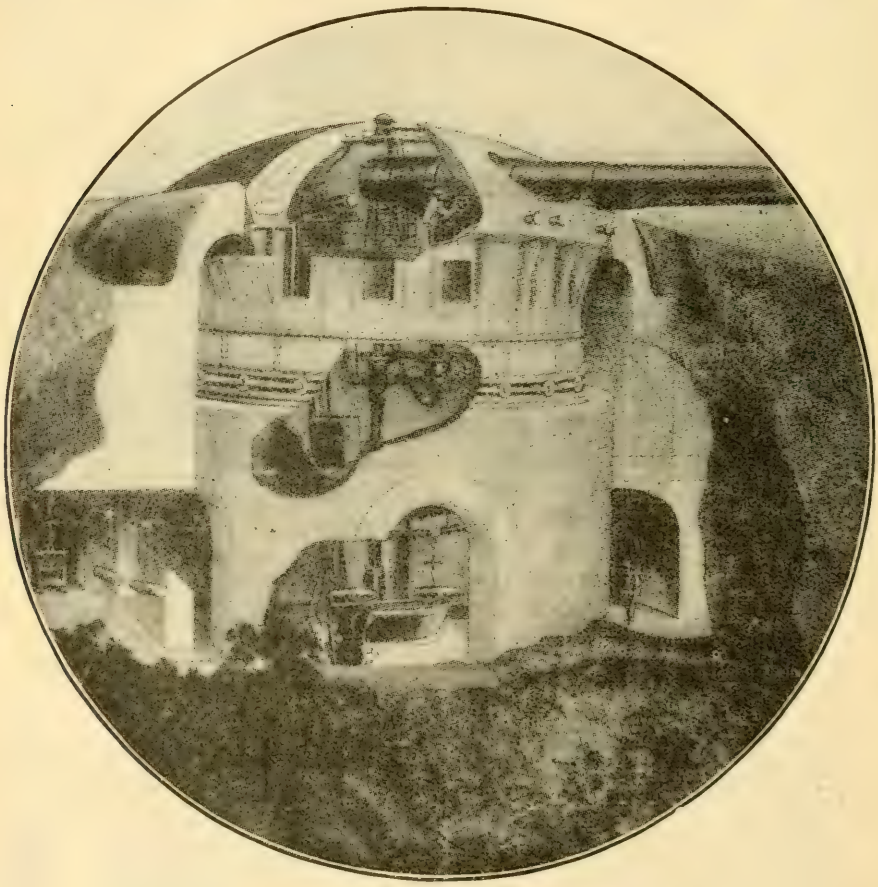

פיגור 15

סענטימעטער (מעהר ווי 12 צאָל), די צווייטע— די בעריהמטע „42ער" (16½ צאָל), וואָס האָבען איינגענומען לייעוש און אַנטווערפען.

איבער די דאָזיגע גרויסע מאַרטירעס איז אונז אייגענטליך וועניג וואָס בעקאַנט. אונגע־פעהר זעהען זיי אויס אזוי, ווי בעוויעזען אויף פיגור 14. מיר וויסען נאָר, אז זיי זיינען אזוי שווער, אז שלעפען קען מען זיי נאָר מיט זעהר א שטאַרקען מאָטאָר, צוטהיילט אויף 3 טהיילען: די רעהר בעזונדער און דאָס גע־שטעל מיט דער גאַנצער מאשינעריע אויף בעזונ־

ברייט, ווי מיר האָבען שוין געזאָגט 16½ צאָל. וועגען מוז אזא „צאַצקע" אן ערך א 50 פוד. וואָס פאר א חורבן אזא קויל קען אַנמאַכען האָ־בען די לעזער שוין געזעהן אויף פיגור 16, וואָס בעווייזט א צושטערטע פעסטונג אין פראַנקרייך (מאָבעזש) און פליהען קענען זיי ביז 14 וויאָרסט און גוט טרעפען אויף 9—8 וויאָרסט. ס׳פער־שטעהט זיך, אז ביי אזא שטרעקע קען מען דעם ציעל ניט זעהן, און מען מוז די ריכטונג אויס־רעכענען טהעאָרעטיש. כדי צו זעהן, אויב די גראַנאַטעס טרעפען, לאָזט מען אין א פּאָר

וויאַרסט נעהנטער צום ציעל ארויף א לופט־באַלאַן, וואָס איז אָנגעבונדען אָן א קאנאט. פון דאָרט קוקט מען אויף דאָס ציעל אין שטאַרקע גלעזער און מען טעלעפאָנירט דעם שיסער ווי עס נעהט.

די דאָזיגע 42ער זיינען שוין אייגענטלעך ניט קיין „פעלד"־האַרמאַט. זיי זיינען אזוי שווער, און זייער מאַשינערייע איז אזוי פערווייקעלט, אז זיי שטעהען שוין אויפ'ן גרענעץ פון פעסטונגס־האַרמאַטען, אָדער בעלאַגערונגס־האַרמאַטען. דער סאָרט האַרמאַטען נעהערט צו די, וואָס זיינען שוין נישט מסוגל „אַרומצופאָהרען". זיי שטעהען רוהיג אויף אן אָרט, און זיינען איינגעשטעלט ניט אויף רעדער (לאָפּעטעס), נאָר אויף בעזונדערע, זעהר קונציגע גשטעלען מיט צעהנדלינגער רעדער, שרויפען און הענטלעך.

די דאָזיגע שווערע האַרמאַטען זיינען גווען זעהר גרויס. ס'איז דאָ א פּאָר אזעלכע, וואָס שיסען (פלאַך!) ביז 25—20 וויאַרסט, און 16 צאָל קאַליבער איז ביי זיי קיין נויס ניט.

א פעסטונגס־האַרמאַט קען דער לעזער זעהן אויף פיג. 15. דאָס איז א גאַנצע קלייניע טויט־פאַבריק. אלץ וועט געאַרבייט מיט עלעקטריע, דאָס דרעהען פונ'ם מעכטיגען האַרמאַט, דאָס צילעווען, דאָס הויבען פון די שווערע קוילען, דאָס אָנלאָדעווען. כדי צו שיצען דעם טהייערען האַרמאַט פון דעם שונא'ם גראַנאַטען, פערבעהאלט מען איהם אין א שטאָלענעם טהורעם מיט פענסטערלעך. כדי מען זאָל קענען צילעווען אין אלע פיער זייטען, דרעהט זיך דער גאַנצער טהורעם צוזאַמען מיט דעם האַרמאַט. דער הויפּט־טהייל פונ'ם טהורעם געפינט זיך אונטער דער ערד, פערגאָסען אָרום און אָרום מיט בעטאָן. דער שונא זעהט פון ווייטען נאָר א קלייניקען, קיילעבדיגען דעכעלע. א קונציגע ארבייט, א שעהנער אויפטהו פון אינושינעריען זעהט איהר דאָ. און פאר'ן קריעג האָט זיך געדוכט, אז אזא טהורעם מעג פאַר קיין זאַך קיין מורא ניט האָבען. זיינען אָבער גקומען אָנדערע אינזשענערען און האָבען פאַר 10 וויאַרסט פון דעם טהורעם אַוועקגעשטעלט די גרויסע מאַרטירעס און נישט זעהנדיג, זעהר דורך מאַטעמאַטישע אויסרעכענונג, האָבען זיי פון דעם שטאָלענעם שטאָלצען טהורעם גענאַכט א חורבה. (פיגור 16).

ביי דער היינטיגע ארטילעריע זעהען מיר אָם בעסטען, אז דער היינטיגער קריעג איז אַן אינזשענערען־קריעג, א מאַשינען־קריעג. ארבייטער, וואָס געפינען זיך ביי דער שווערער אַרטילעריע, שרייבען אין זייערע בריפען: „מיר ארבייטען רוהיג, מיר זעהען אָרום זיך קיין שלאַכט נישט, קיין בלוט נישט. קיין פערוואָונדעטע נישט. גיך, פינקטלעך, געווי, ווי ביי א מעכטיגען דאַמפף־האַמער ארבייטען מיר, און עם דוכט זיך אונז אָפט, אז מיר ארבייטען אויף א גרויסע פאַבריק"...

א גרויסע פאַבריק...

וואָס וועט אין איהר געארבייט: א שווערד צו בעפרייען דעם אייביגען שלאָף, אָדער א נייע קייט, כדי פעסטער איינצושמידען איהם?

פיגור 16

ל. קאַבּרין:

ימים נוראים

(פון דער סעריע „א ליטווויש שטעדטעל").

7.

די עלטערע אינגלעך זיינען פרימער געווארן אין דער דאָזיגער צייט, האָבען גע־דאוועט מיט מעהר כוונה און זיך געהיט פאַר עבירות. בעזונדערס האָבען זיי זיך אָפּגעהיט פאַר אַזוינע עבירות, וואָס פאַר זיי האָט כרת־יאָהרען געקומט.

שטעהט א אינגלע און דאוועט. אין די נידריגע פענסטער פונ׳ם שטוב קומט אַריין פון דרויסען א גרויער פערוואָלקענטער אין־דער־פריה. דער אינגלע איז א יאָהר צעהן אלט, בלייך און מאָגער, אין פערלאָטעטע הויזען, פון וועלכע עם שטעקט ארויס א שמוציגער עק פונ׳ם העמד. ער האלט א סידור אין די הענד און דאוועט מיט כוונה הויך אויפ׳ן קול. קומט אַריין זיין מאַמע פון דרויסען פערהאוועט מיט א קערבעלע אין די הענד, א בלייך, קליין־געוויקסיג ווייבעל, נאָך נאָר א יונגם, מיט א פאַטשייע איבער די אקסלען און א טיכעל אויפ׳ן קאָפּ, פון אונטער וועלכען עם זעהט זיך קיין האָאָר נישט ארויס. זי טהוט א שטעל דאָס קערבעלע אויפ׳ן טיש און הויבט אָן ארויסצולעגען פון דאָרט לעקעבלעך, צעהלט זיי מיט א שפּטשען. איבערגעצעהלט, לעגט זי זיי צוריק אוים אין דאָס קערבעלע און קוקט זיך אום אונרוהיג אויף איהרע קלענערע קינדער, וואָס שלאָפען נאָך: איינס אין א וויעגעל און צוויי אויף א קאַנאַפּע. זי דאַרף לויפען אויפ׳ן מארק, ארויסשטעלען איהר טישעל. אלע שטעהען שוין דאָרט מסתמא נעבען זייערע טישלעך, און זי קען זיך נאָך נישט ארויסרייסען פונ׳ם שטוב, ווייל מען דארף די קינדער נאָך אָנטהאָן און געבען זיי עפּעם עסען אויף. איהר מאן איז אוועקגעפאָהרען אין דאַרף „אין קאָליעדע", וועט היינט אָדער מאָרגען מסתמא צוריקקומען מיט א ביסעל תבואה פון דאָרט. אנאנדער צייט וואָלט זי אָנגעהויבען צו שרייען און צו שילטען די קינדער, פאר וואָס זיי „פאָפּען" און לאָזען זיך איהר ניט ארויסרייסען פון שטוב. היינט אָבער, פאר ראש השנה, האָט זי מורא צו זיין בייז, און ווי עם מוטשעט איהר ניט די מחשבה, אז אפשר וועט זי אן דאָרט אויפ׳ן מארק לייזונג, טהוט זי זיך אָן א כח ניט צו זיין אין כעם, געהט צו צו די שלאָפענדיגע קינדער, גלעט זיי און וועקט זיי מיט אזוי פיעל גוטסקייט אין׳ם קול:

— קינדערלעך, שטעהט אויף! א גוטינקען, גוטינקען יאָהר זאָלט איהר האָבען, פייגעלאָך מיינע, איך פערשפּעטיג איבער אייך!...

און בעת זי איז דאָרט פערנומען מיט די קלענערע קינדער, וואָס זי האָט אויפגעוועקט, אָפּווישענדיג זיי די צורה׳קעלאָך מיט א נאַסען האנדטוך און זאָגענדיג מיט זיי „מודה אני", דאוועט דערווייל דער עלטסטער אינגל פון דעם סידור און כאַפּט יעדע וויילע א קוק אויף די לעקאָך׳לעך אין דעם קערבעל. זיי ציהען איהם צו זיך און טומלען זיין מוח. אין זיין קלייַן הערצעלע שלאָגען זיך אָרום דער יוצר הרע און דער יוצר טוב. „אזוי געשמאק. נעהם!" — טענה׳ט דער יוצר הרע. „מען טאָר ניט, דאָס איז גנבה, אזא עבירה פאַר ראש השנה און יום כפּור!" — ענטפערט דער יוצר טוב. און ער שטעלט זיך מיט׳ן רוקען צום קערבעלע, מאכט צו די אויגען און דאוועט העכער. „דו וועסט דערנאָך זאָגען דער מאַמען, וועסט ביי איהר מחילה בעטען. אזוי געשמאק, אזוי זים!" — לאָזט איהם ניט אָפּ דער יוצר הרע. ער דערמאָנט זיך אָן דעם לעקעבל, וואָס ער האָט שטילינקערהייד ארויסגענומען פאַר עטליכע וואָכען צוריק פונ׳ם קערבעלע, און פיהלט נאָך איצט דעם געשמאקען טעם אינ׳ם מויל. צום סוף בלייבט ביי איהם: ער וועט נעהמען נאָר דאָס מאָל און דערנאָך וועט ער דערצעהלען דער מאַמע׳ן און זי בעטען, זי זאָל איהם מוחל זיין.

ער גנב׳עט זיך צו הינטערווייליעכין צום טיש, די אויגען אויף דער מאַמע׳ן אויסגעשטעלט מיט מורא, טאָפּט אָן פון הינטען ארום דאָס קערבעלע, רוקט אהין אריין דאָס הענטעל, שלעפּט עס פאַרזיכטיג ארויס מיט א לעקעבל און בעהאלט עם פלינק אונטער׳ן ארבע כנפות אויף דאָס הויל הערצעל. דערנאָך דאוועט ער ווייטער, אבער שוין צוטומלט, נישט מיט אזא כוונה ווי פריהער..

די מאַמע מיט׳ן קערבעל איז אוועק. דער אינגל האָט אָפּגעדאוועט, איז ארוים מיט׳ן לעקעבל אויף דער גאס. ער געהט אין חדר און שפּירט דאָס לעקעבל שוין אויפ׳ן נאָקעטען בייכעל, וואו עם האָט זיך ארונטעהגערוקט אונטער׳ן ארבע כנפות. ער געהט און טראכט: עסען צי ניט? יאָ עסען! נישט עסען! אזוי

געשמאק! אָבער אַזאַ עבֿירה! צו לְהכעיס דעם יוצר הרע וועט ער נישט עסען, אָט דוקא ניט! אַזוי געשמאק, אַזוי זים! „איך'ל דערצאָהלען דער מאַמע: מאַמע, איך האָב א לעקעכל גע־נומען... „געמומען? גע'גנב'עט! גע'גנב'עט!— האָט ער זיך געמומען בייזערען אויף זיך אין די מחשבות — „דאָס איז גנבה! גוי, דו האָסט גע'גנב'עט פאר ראש השנה און יום כיפור!...“

ער דערזעהט פלוצים זיינעם א חבר, וואָס נעהט אויף אין דעם אייגענעם חדר, וואו ער — שלמה'קעלע „די ווילדע בריאה“. דאָס איז מירקע אברהם־לייזער'ס מיזיניקעל, א אינגל אין זיינע יאָהרען, מיט א צוקראַצט פּנים, א צוריסען היטעל אויפ'ן קאָפּ, א באַרוועסער און אויך מיט א שמוציגען עק פון די צוריסענע הויזען ארויסגעשטעקט. דער דאָזיגער שלמה־קעלע איז טאַקע א ווילדע בריאה. וואו א פּאר־קאַן, דאָרט קריכט ער. דערזעהט ער א ציעג, מוז ער אויף איהר פּאָהרען רייטענדיג. אויף א וואָגען מוז ער זיך אָנהענגען. דערזעהט ער א קינד מיט א נאַשערי, מוז ער עס ארויס־כאַפּען. קריכט אין די סעדער, עפּעל צו גנב'ע־נען. אין בית־מדרש שלאָגט ער זיך תמיד מיט די אַנדערע קינדער און נעהט שטענדיג ארום מיט א צוקראַצט פּנים. איצט, פּאר ימים נוראים, האָלט זיך שלמה'קעלע אויך גאָר אַנ־דערש, שטיל געוואָרען וויי א טויב.

שטעלט ער איהם אָפּ:

— שלמה'קעלע, איך האָב א לעקעכל!

— וואו?

— אָט דאָ!

ער טורקעט זיך אין דעם בויך.

— גיב א שטיקעלע!

— מען טאָר נישט...

— פּארוואָם?

— מען טאָר נישט...

— א לעקעכל טאָר מען נישט? פּאר וואָם?

— מען טאָר נישט... איך האָב געמומען שטילינקערהייט...

— אי! — טהוט זיך שלמה'קעלע א כאַפּ — פּאר ראש השנה? גנב!...

— נישט ביי א פרעמדען, ביי מיין מאַמען.

— אַלץ איינס א גנב... מען טאָר נישט. כדת יאָהרען קומט דערפּאר. פּרעג אפּילו דעם רבי'ן. געה, גיב אַוועק צוריק!

— איך האָב אַליין געוואָלט געהן און אָפּ־געבען צוריק. דערפּאר האָב איך דאָך דיר גע־זאָגט, אז מען טאָר נישט...

— עפּעס א גוטער לעקעכל? — פרעגט מיט א מאָל שלמה'קעלע — עס קאָרטשעט דיר עפּעס אויפצוועסען איהם, הא? גיב א קוק טהאָן!...

— מען טאָר נישט! — טהוט יענער א שאָקעל דעם קאָפּ — און לאָזט זיך שנעל לויפען צום מארק צו.

דאָרט שטעהט שוין זיין מאַמע ביי איהר טישעל מיט לעקעכלעך, קאָנפעקטען און קוואַס.

צוגעלאָפען צו איהר, שטעלט ער זיך אָפּ, שלעפט ארויס פון אונטער'ן ארבע כנפות דאָס לעקעכל, וואָס איז אָנגעוואַרעמט פון זיין לייב, דערלאַנגט זיין מאַמען און קוקט נישט אויף איהר.

— וואו האָסטו עס גענומען? — פרעגט זי, וועז דאָס לעקעכל איז שוין ביי איהר אין דער האַנד געווען.

— גענומען... — שטאַמעלט ער, ציהט אויס דעם מאָגערען אָרם נעגען פּנים, רייבט די נאָז אָן איהם און כליפּעט.

— וואָס וויינסטו?...

— איך האָב גענומען פון דיין קאשאָלקע— כליפּעט ער וויטער און זיין אויסגעצוינענער אָרם איז שוין נעגען זיין שטערן, און ער קוקט פון אונטער איהם אויף זיין מאַמע'ן מיט א פערקרימט פּנים און וואַרט אויף דעם פּאטש.

די מאַמע אָבער פאטשט איהם היינט נישט. אין אַן אַנדער ציים וואָלט זי איהם אָנגעפאטשט, שטיקער פלייש פון איהם נעריסען, מיט קללות איהם בעפאלען און מיט געשרייען: סטייטש, אזא בלוטזויגער, ביז וואַנען זי לייזט א קאָ־פּיקע... היינט האָט זי איהם נאָר אויסגערעדט: „נישט שעהן, זוהן מיינער, אַן עבירה, ערב ראש השנה... איך וואָלט דיר אַליין נעגעבען...“

און די דאָזיגע גוטע רייד אָנשטאָט דעם פּאטש, וואָס ער האָט ערווארטעט, האָבען איהם גאָר אין גאַנצען צונומען, און ער האָט זיך נאָך העכער צוואוויינט, רחמנות'דיגער, מיט אמת'ער חרטה אין הארצען.

דאַן האָט איהם די מאַמע ביידע באקען א גלעט געטהאָן: „שא, שא, דו וועסט שוין דאָס ווייטער נישט טהאָן“, אָפּגעווישט איהם מיט א פּאָלע פון איהר קלייד די נאָז, אריינגעשפּאַרט איהם דאָס לעקעכל אינ'ם העכסטע און נעזאָגט:

— נו, געה אין חדר, א זים יאָהר זאָלסטו האָבען!

און ער איז אַוועק פון איהר מיט שיינע־דיגע אויגלעך: אי קיין גנב איז ער נישט גע־ווען, קיין כרת־יאָהרען וועט ער ניט האָבען, אי א לעקעכל האָט ער געהאט.

פּאר שמחה האָט ער אזש געמומען פאברי־קעווען, ווי א יונג קעלבעל, און דער שמוציגער עק פונ'ם העמד האָט איהם פון הינטען נאָכ־געטאַנצט...

פּאר די קראַמען זיינען איצט געזעסען די קרעמער און די קרעמערקעס טיף פערטהאָן אין זיך.

א פויערטע מיט א יונגער שיקסע זיינען פערבייגענאַנגען, די פויערטע מיט א בלעכענער קערָאסין־כלי אין דער האַנד און די שיקסע מיט א לעדיגען זאק. ביידע האָבען געטראָגען אויפ'ן קאָפּ וויסע לייוועדענע טיכער און אויף די פּים לאפּטיעס. די קרעמער און די קרעמער־

קעם זיינען געבליבען זיצען אויף זייערע ערטער, ניט געריסען זיי אייגער פונ׳ם אַנדערען, ניט געשלאָגען זיך פּאר זיי, נאָר יעדער האָט זיי געוופען פון זיין פּלאַץ, און אַזוי שטיל, אַזוי הכנעה׳דיג, טאַקע נאָר ווי פּאר ראש השנה און יום כּפּור. און וועז די פּויערטע מיט דער שיקסע זיינען צו מאַטלען אין קרעמל אַריין, האָבען די קרעמער און די קרעמערקעס איינע צו די אַנדערע געוועדט:

מילא, ער איז אויך אַ איד... זאָל גאָט צו־שיקען אַלע אידען אַ גוטען נייעם יאָהר...

און מירקע, די הולטאַיקע, האָט אונטערגע־כאַפּט מיט אַן אויפריכטיגער, פּרומע מינע:

— אָמן, רבונו של עולם, אָמן!...

VIII

אַזוי האָבען אין דער דאָזיגער צייט, ביז איבער יום כּפּור, די דאָרטיגע אידען מיט זייערע ווייבער און קינדער זיך בעמיהט צו זיין בעסער און פּרימער, פּונקט ווי זייערע עלטערען און אורעלטערען מיט צעהנדליגע און צעהנדליגע יאָהרען צוריק, האָבען גערייניגט און גע׳כשר׳ט זייערע נשמות פון זינד, ווי זיי האָבען זייערע הייזער און כלים אויף פּסח גע׳כשר׳ט, און די בעזונדערע פּאר־יומים־נוראים׳דיגע שטימונג, אַזא געהיימניספולע און אַזא מורא׳דיגע, און אַזא פייערליכע, פול מיט גאָט׳ס אַנוועזנהייט, איז גענואקסען אין זיי און אַרום זיי אַלץ מעהר און מעהר...

* * *

עס געהט דער אַלטער שמש פונ׳ם אַלטען בית מדרש אין די פינסטערע נאַכט אַרויס, האַלט די אָנגעצונדענע לאַנטערנע געגען פּנים, וועלכע בעלייכטעט זיין לאַנגע וויסע בּאָרד, און זוכט דעם וועג צו די אידישע הייזער. אַן אַלטער מעטינער רוישען פון די בויטער טראָגט זיך פונ׳ם וואַלד דורך די פינסטערניש, דער שמש שטעלט זיך אָפּ נעבען אַ הויז, קלאָפּט אָן אין די לאָדענס און שרייט אוים מיט אַ קול, ווי פון יענער וועלט: „שטעהט אויף צו סליחות! שטעהט אויף צו סליחות!". געהט פון דעם הויז צו אַ צווייטען, צו אַ דריטען, קלאָפּט און רופט צו גאָט מיט זיין אונהיימליך קול אין דער פינסטערער נאַכט... און עס בעווייזען זיך פייערלעך אין די פינסטערע פענסטער און אַ שליאָפען פון בּאָרוועסע פּיס דערהערען זיך פון די הייזער, און אַ הוסטען. און שפּעטער אַ ווייל, וועז דעם שמש׳ס קול טראָגט זיך אויף אַ צווייטער גאַס, פון וועלכער עס הערט זיך איצט אויך אַ בייזער ביילעז פון הינט אויף די קריסטליכע הויפען, טרעטען ארוים פון די אי־דישע הייזער דונקעלע שאָטענס, אי גרעסערע, אי קלענערע, מיט לאַנטערנס, און בעווענען זיך מיט פערשלאָפענע טריט, מיט אַ הוסטען און זיפצען אין איין ריכטונג, צום בית מדרש, וועלכער שטעהט איצט אין גאַנצען בעלויכטען מיט אַ מין הייליגען שיין אין מיטען דער ארו־מיגער פינסטערניש... און אָט הילכט די פינ־סטערע נאַכט מיט אַ פּעראייניגטען געשרייי פון אידישע טאָטעס און קינדער, וואָס רייסט זיך פונ׳ם בית מדרש ארוים מיט אַ זיפצען און קרעכצען.

די הינט אויף די קריסטליכע הויפען הויבען אָן צו וואָיען...

* * *

ביז ערב יום כּפּור האָבען די דאָרטיגע אידען פּערגעבונג ביי גאָט אויף זייערע זינד געבעטען. און ערב יום כּפּור אין דער־פּריה, אין די בתי־מדרשים פערזאַמלט, האָבען זיי איינער ביים אַנדערען פערגעבונג גענבעטען. זינדיג האָבען זיך די דאָזיגע אָרימע אידען געפיהלט איינער געגען אַנדערען: געריסען דעם ביסען ברויט איינער ביים אַנדערען, געשלאָגען זיך פאר אַ קונה, געשאָלטען זיך, מקנה געווען... זיינען זיי פערזאַמלט געווען אין די בתי־מדרשים, האָבען מכבד געווען איינער דעם אַנדערען מיט בראַ־פען און לעקעך, מיט ערנסטע פייערליכע מינעס געבעטען מחילה איינער ביים אַנדערען און זיך צוגעוואונשען אַ גוטען יאָהר.

און דאָרט אויפ׳ן מארק איז די זינדיגע מירקע אברהם־לייזערס געגאַנגען פון קרעמל צו קרעמל, דער לאַנגער, דאַרער קערפּער איינגע־בויגט אונטער דער פאטשיילע, דאָס גלע פּנים צוקרימט, די אויגען רויט פון געווויין, האָט זיך אָפּגעשטעלט נעבען יעדען קרעמער, נעבען יעדער קרעמערקע, אַ קלאָפּ געטאָן זיך אינ׳ם האַרצען און ארויסגעקליפּט: „איך האָב געזינדיגט גע־גען אייך... איך בין אַ הולטאַיקע... זייט מיר מוחל, טהייערינ־קע!"...

און דער קרעמער האָט איהר געענטפערט מיט אַן ערנסטער, פייערליכער מינע:

— זייט מיר אויך מוחל, מירקע!...

און די קרעמערקע האָט איהר געענטפערט אויך מיט אַ כליפען:

— מירעלע־לעבען, זייט מיר אויך מוחל!... גאָט זאָל אונז אַלעמען מוחל זיין און אַ גוטען יאָהר זאָל ער אונז אַלעמען אָנ׳חתמ׳ענען!...

* * *

און פּארנאַכט נאָך דעם פערפאַסטען זיך, זיינען אַלע אידישע הייזער בעלויכטען געווען. לייכטער מיט סטעריגאַווע און וועקסענע ליכט האָבען אויף די קאַמאָדען און טישען געברענט און געוואַרפען איבער׳ן שטוב אַ בעזונדער פער־סוד׳עטען שיין... די טאַטעס האָבען מיט שטומע פייערליכע מינעס זייערע וויסע קיטלען אָנגע־טהאָן. די מאַמעס אין וויסע טשיפּיקעס און אין וויסע קלייד־לעך האָבען די טרעהרען גע־שלונגען, בעווילטיגט פון דער יום כּפּור־שטי־מונג, און ערנסט און פערטראַכט אויסגעזוהן.

כמעט אין יעדען אידישען הויז האָבען טאָטעס זייערע קינדער געבענשט, זיידעס זייערע אייניקלעך, איידער מען איז אין בית־מדרש געגאנגען...

ביי מירקע אברהם־לייזער'ס אין דעם אלטען שטיבעל מיט די פענסטער ניעדריג איבער דער גרינער פּריזבע, איז אויבען אָן געזעסען אויף א שטוהל איהר אלטער טאטע אברהם־לייזער דער קירזשנער, וועלכער האָט געוואוינט מיט איהר — א הויבער, דאַרער איד מיט א לאַנגער, וויסער באָרד און מיט א טיף־פערקלעהרטען פּנים פון פּאַרמעס־קאָליר. ער איז געזעסען אין א וויסען קיטל, וויי א מת פון יענער וועלט, די אויגען צוגעמאכט, די בלייכע הענד פון די בריסטע וויסע ארבעל ארויסגעשטעלט, און האָט געבענשט זיינע אייניקלעך, מירקע'ס קינדער, וואָס זיינען געשטאַנען אין מיטען שטוב אייגער הינטער'ן אָנדערען, פיער בחורים און דריי מיידלעך, דאָס עלטסטע מיידעל א יאָהר פיער און צוואַנציג, מיט פיער יאָהר עלטער פון דעם עלטסטען בחור, און דאָס קלענסטע א יאָהר זעקס אלט.

נעבען טיש, וואו ליכט האָבען געברענט, איז געשטאַנען מירקע אין א וויסען טשיפּיק און א וויסער קאַפּטע, האָט געקוקט, וויי דער אלטער טאטע בענשט איהרע קינדער און אויפ'ן שפּיץ פון איהר פערווויינטער נאָז האָט א טרערהר געציטערט, און איהר מאַן, משה־איצע דער מלמד, א קליין, דאַר אידעל מיט א רויט בערדעל און גרויסע רויטע ברעמען, אין אָן אטלעסענער זשופּיצע, איז געשטאַנען אין מיטען שטוב, דעם קאַפּ ארונטערגעלאָזט, די הענד הינטער דעם שווארצען גארטעל פּערקט, און האָט זיך גע־שאָקעלט.

וועו מירקע'ס עלטסטע טאָכטער, לאה'קע, א מיידעל מיט זומער־שפּרינקלעך אויפ'ן פּנים, רויטע האָאר און רויטע אויגען, האָט דעם קאַפּ אייגעבויגט אונטער דעם זיידעס'ס בלייבע הענד, האָט מירקע מיט א פאָלע פון איהר ווייסער קאַפּטע איהר פּנים פערשטעלט, געשטיקט איהרע טרערהרען און מיט'ן הארצען געבעטען: „א חתן זיי איהר מזכה, גאָטעניו, און נדן פאר איהר, א מיידעל אין יאָהרען!".. און איהר מאַן, משה־איצע, האָט דעם קאַפּ אויפגעהויבען, א קוק געטהאָן אויף דעם אייניגעבויגטען רויטען קאַפּ פון זיין טאָכטער, אויף וועלכען דעם אל־טען'ס בלייבע הענד פון די בריסטע וויסע אר־בעל האָבען געציטערט, זוידעם זייערע אייניק־לעך, איידער מען איז אין בית־מדרש געגאנגען...

ביי מירקע אברהם־לייזער'ס אין דעם אלטען שטיבעל מיט די פענסטער ניעדריג איבער דער גרינער פּריזבע, איז אויבען אָן געזעסען אויף א שטוהל איהר אלטער טאטע אברהם־לייזער דער קירזשנער, וועלכער האָט געוואוינט מיט איהר — א הויבער, דאַרער איד מיט א לאַנגער, וויסער באָרד און מיט א טיף־פערקלעהרטען פּנים פון פּאַרמעס־קאָליר. ער איז געזעסען אין א וויסען קיטל, וויי א מת פון יענער וועלט, די אויגען צוגעמאכט, די בלייבע הענד פון די בריסטע וויסע ארבעל ארויסגעשטעלט, און האָט געבענשט זיינע אייניקלעך, מירקע'ס קינדער, וואָס זיינען געשטאַנען אין מיטען שטוב אייגער הינטער'ן אָנדערען, פיער בחורים און דריי מיידלעך, דאָס עלטסטע מיידעל א יאָהר פיער און צוואַנציג, מיט פיער יאָהר עלטער פון דעם עלטסטען בחור, און דאָס קלענסטע א יאָהר זעקס אלט.

נעבען טיש, וואו ליכט האָבען געברענט, איז געשטאַנען מירקע אין א וויסען טשיפּיק און א וויסער קאַפּטע, האָט געקוקט, וויי דער אלטער טאטע בענשט איהרע קינדער און אויפ'ן שפּיץ פון איהר פערווויינטער נאָז האָט א טרערהר געציטערט, און איהר מאַן, משה־איצע דער מלמד, א קליין, דאַר אידעל מיט א רויט בערדעל און גרויסע רויטע ברעמען, אין אָן אטלעסענער זשופּיצע, איז געשטאַנען אין מיטען שטוב, דעם קאַפּ ארונטערגעלאָזט, די הענד הינטער דעם שווארצען גארטעל פּערקט, און האָט זיך גע־שאָקעלט.

וועו מירקע'ס עלטסטע טאָכטער, לאה'קע, א מיידעל מיט זומער־שפּרינקלעך אויפ'ן פּנים, רויטע האָאר און רויטע אויגען, האָט דעם קאַפּ אייגעבויגט אונטער דעם זיידעס'ס בלייבע הענד, האָט מירקע מיט א פאָלע פון איהר ווייסער קאַפּטע איהר פּנים פערשטעלט, געשטיקט איהרע טרערהרען און מיט'ן הארצען געבעטען: „א חתן זיי איהר מזכה, גאָטעניו, און נדן פאר איהר, א מיידעל אין יאָהרען!".. און איהר מאַן, משה־איצע, האָט דעם קאַפּ אויפגעהויבען, א קוק געטהאָן אויף דעם אייניגעבויגטען רויטען קאַפּ פון זיין טאָכטער, אויף וועלכען דעם אל־טען'ס בלייבע הענד פון די בריסטע וויסע אר־בעל האָבען געציטערט, זוידעם זייערע אייניק־לעך, איידער מען איז אין בית־מדרש געגאנגען...

ביי מירקע אברהם־לייזער'ס אין דעם אלטען שטיבעל מיט די פענסטער ניעדריג איבער דער גרינער פּריזבע, איז אויבען אָן געזעסען אויף א שטוהל איהר אלטער טאטע אברהם־לייזער דער קירזשנער, וועלכער האָט געוואוינט מיט איהר — א הויבער, דאַרער איד מיט א לאַנגער, וויסער באָרד און מיט א טיף־פערקלעהרטען פּנים פון פּאַרמעס־קאָליר. ער איז געזעסען אין א וויסען קיטל, וויי א מת פון יענער וועלט, די אויגען צוגעמאכט, די בלייבע הענד פון די בריסטע וויסע ארבעל ארויסגעשטעלט, און האָט געבענשט זיינע אייניקלעך, מירקע'ס קינדער, וואָס זיינען געשטאַנען אין מיטען שטוב אייגער הינטער'ן אָנדערען, פיער בחורים און דריי מיידלעך, דאָס עלטסטע מיידעל א יאָהר פיער און צוואַנציג, מיט פיער יאָהר עלטער פון דעם עלטסטען בחור, און דאָס קלענסטע א יאָהר זעקס אלט.

נעבען טיש, וואו ליכט האָבען געברענט, איז געשטאַנען מירקע אין א וויסען טשיפּיק און א וויסער קאַפּטע, האָט געקוקט, וויי דער אלטער טאטע בענשט איהרע קינדער און אויפ'ן שפּיץ פון איהר פערווויינטער נאָז האָט א טרערהר געציטערט, און איהר מאַן, משה־איצע דער מלמד, א קליין, דאַר אידעל מיט א רויט בערדעל און גרויסע רויטע ברעמען, אין אָן אטלעסענער זשופּיצע, איז געשטאַנען אין מיטען שטוב, דעם קאַפּ ארונטערגעלאָזט, די הענד הינטער דעם שווארצען גארטעל פּערקט, און האָט זיך גע־שאָקעלט.

וועו מירקע'ס עלטסטע טאָכטער, לאה'קע, א מיידעל מיט זומער־שפּרינקלעך אויפ'ן פּנים, רויטע האָאר און רויטע אויגען, האָט דעם קאַפּ אייגעבויגט אונטער דעם זיידעס'ס בלייבע הענד, האָט מירקע מיט א פאָלע פון איהר ווייסער קאַפּטע איהר פּנים פערשטעלט, געשטיקט איהרע טרערהרען און מיט'ן הארצען געבעטען: „א חתן זיי איהר מזכה, גאָטעניו, און נדן פאר איהר, א מיידעל אין יאָהרען!".. און איהר מאַן, משה־איצע, האָט דעם קאַפּ אויפגעהויבען, א קוק געטהאָן אויף דעם אייניגעבויגטען רויטען קאַפּ פון זיין טאָכטער, אויף וועלכען דעם אל־

כמעט אין יעדען אידישען הויז האָבען טאָטעס זייערע קינדער געבענשט, זיידעס זייערע אייניק־לעך, איידער מען איז אין בית־מדרש געגאנגען...

ביי מירקע אברהם־לייזער'ס אין דעם אלטען שטיבעל מיט די פענסטער ניעדריג איבער דער גרינער פּריזבע, איז אויבען אָן געזעסען אויף א שטוהל איהר אלטער טאטע אברהם־לייזער דער קירזשנער, וועלכער האָט געוואוינט מיט איהר — א הויבער, דאַרער איד מיט א לאַנגער, וויסער באָרד און מיט א טיף־פערקלעהרטען פּנים פון פּאַרמעס־קאָליר. ער איז געזעסען אין א וויסען קיטל, וויי א מת פון יענער וועלט, די אויגען צוגעמאכט, די בלייבע הענד פון די בריסטע וויסע ארבעל ארויסגעשטעלט, און האָט געבענשט זיינע אייניקלעך, מירקע'ס קינדער, וואָס זיינען געשטאַנען אין מיטען שטוב אייגער הינטער'ן אָנדערען, פיער בחורים און דריי מיידלעך, דאָס עלטסטע מיידעל א יאָהר פיער און צוואַנציג, מיט פיער יאָהר עלטער פון דעם עלטסטען בחור, און דאָס קלענסטע א יאָהר זעקס אלט.

נעבען טיש, וואו ליכט האָבען געברענט, איז געשטאַנען מירקע אין א וויסען טשיפּיק און א וויסער קאַפּטע, האָט געקוקט, וויי דער אלטער טאטע בענשט איהרע קינדער און אויפ'ן שפּיץ פון איהר פערווויינטער נאָז האָט א טרערהר געציטערט, און איהר מאַן, משה־איצע דער מלמד, א קליין, דאַר אידעל מיט א רויט בערדעל און גרויסע רויטע ברעמען, אין אָן אטלעסענער זשופּיצע, איז געשטאַנען אין מיטען שטוב, דעם קאַפּ ארונטערגעלאָזט, די הענד הינטער דעם שווארצען גארטעל פּערקט, און האָט זיך גע־שאָקעלט.

וועו מירקע'ס עלטסטע טאָכטער, לאה'קע, א מיידעל מיט זומער־שפּרינקלעך אויפ'ן פּנים, רויטע האָאר און רויטע אויגען, האָט דעם קאַפּ אייגעבויגט אונטער דעם זיידעס'ס בלייבע הענד, האָט מירקע מיט א פאָלע פון איהר ווייסער קאַפּטע איהר פּנים פערשטעלט, געשטיקט איהרע טרערהרען און מיט'ן הארצען געבעטען: „א חתן זיי איהר מזכה, גאָטעניו, און נדן פאר איהר, א מיידעל אין יאָהרען!".. און איהר מאַן, משה־איצע, האָט דעם קאַפּ אויפגעהויבען, א קוק געטהאָן אויף דעם אייניגעבויגטען רויטען קאַפּ פון זיין טאָכטער, אויף וועלכען דעם אל־

טען'ס בלייבע הענד פון די בריסטע וויסע ארבעל האָבען געציטערט, זוידעם זייערע אייניקלעך, איידער מען איז אין בית־מדרש געגאנגען...

ביי מירקע אברהם־לייזער'ס אין דעם אלטען שטיבעל מיט די פענסטער ניעדריג איבער דער גרינער פּריזבע, איז אויבען אָן געזעסען אויף א שטוהל איהר אלטער טאטע אברהם־לייזער דער קירזשנער, וועלכער האָט געוואוינט מיט איהר — א הויבער, דאַרער איד מיט א לאַנגער, וויסער באָרד און מיט א טיף־פערקלעהרטען פּנים פון פּאַרמעס־קאָליר. ער איז געזעסען אין א וויסען קיטל, וויי א מת פון יענער וועלט, די אויגען צוגעמאכט, די בלייבע הענד פון די בריסטע וויסע ארבעל ארויסגעשטעלט, און האָט געבענשט זיינע אייניקלעך, מירקע'ס קינדער, וואָס זיינען געשטאַנען אין מיטען שטוב אייגער הינטער'ן אָנדערען, פיער בחורים און דריי מיידלעך, דאָס עלטסטע מיידעל א יאָהר פיער און צוואַנציג, מיט פיער יאָהר עלטער פון דעם עלטסטען בחור, און דאָס קלענסטע א יאָהר זעקס אלט.

נעבען טיש, וואו ליכט האָבען געברענט, איז געשטאַנען מירקע אין א וויסען טשיפּיק און א וויסער קאַפּטע, האָט געקוקט, וויי דער אלטער טאטע בענשט איהרע קינדער און אויפ'ן שפּיץ פון איהר פערווויינטער נאָז האָט א טרערהר געציטערט, און איהר מאַן, משה־איצע דער מלמד, א קליין, דאַר אידעל מיט א רויט בערדעל און גרויסע רויטע ברעמען, אין אָן אטלעסענער זשופּיצע, איז געשטאַנען אין מיטען שטוב, דעם קאַפּ ארונטערגעלאָזט, די הענד הינטער דעם שווארצען גארטעל פּערקט, און האָט זיך גע־שאָקעלט.

וועו מירקע'ס עלטסטע טאָכטער, לאה'קע, א מיידעל מיט זומער־שפּרינקלעך אויפ'ן פּנים, רויטע האָאר און רויטע אויגען, האָט דעם קאַפּ אייגעבויגט אונטער דעם זיידעס'ס בלייבע הענד, האָט מירקע מיט א פאָלע פון איהר ווייסער קאַפּטע איהר פּנים פערשטעלט, געשטיקט איהרע טרערהרען און מיט'ן הארצען געבעטען: „א חתן זיי איהר מזכה, גאָטעניו, און נדן פאר איהר, א מיידעל אין יאָהרען!".. און איהר מאַן, משה־איצע, האָט דעם קאַפּ אויפגעהויבען, א קוק געטהאָן אויף דעם אייניגעבויגטען רויטען קאַפּ פון זיין טאָכטער, אויף וועלכען דעם אל־

* * *

און שפּעטער א וויילע זיינען זיי אלע אין די בתי־מדרשים. די גאַסען זיינען פּוסט. קיין קינד זעהט מען ניט אפילו אין דרויסען. דאָס גאנצע שטעדטעל מיט'ן וואלד אויפ'ן בארג און מיט דעם דונקעלדיגען הימעל פון אויבען קוקען אוים יום כפּור'דיג פער'סוד'עט...

מ. פֿאוולאוויטש

די פריוויליגיע אין דער פראַנצויזישער ארמיע

(פֿראַגמענטען פון א טאָגעבוך.)

פּאריז, זונטאָג, דעם 9טען אויגוסט.

היינט פריה איז געקומען צו מיר חבר נעס־טעראָוו, א געוועזענער דעפוטאט פון דער צוויי־טער דומע און איצט א מיטגליעד פון אונזער היענער גרופּע מענשעוויקעס. ער איז בעשעפּ־טיגט אויף א וואָפּען־פּאבריק.

תיכף נאָכ'ן „גוט מאָרגען" הויבט ער אָן: אונזער גרופּע האָט זיך געדאַרפט צוזאַמענקלײ־בען און אויסאַרבייטען א שטעלונג צו די גע־שעהענישן, וואָס שפּיעלען זיך אָב אַרום אונז. מיר מוזען דאָך איינמאָל פּאר אַלע מאָל וויסען וואָס מיר האָבען צו טהאָן. און ווייטער:

„איך גלויב, אז עס איז אונמעגליך צו בלײ־בען גלייכגילטיג און רוהיג. א געזונדער מענש טאָר ניט בלײבען זיצען אין דער היים, וען די גאנצע דערוואַקסענע בעפֿעלקערונג איז אַרוים אויפ'ן שלאַכטפעלד; מיר, די אַרויסגעטריבענע פון אונזער פאטערלאַנד, וועמען פראנקרייך האָט געגעבען שוץ און ברויט, מיר מוזען איהר קומען צו הילף אין צייט פון נויט, וען פראנק־רייך איז געצוואונגען זיך צו פערטהיידיגען גע־גען שונא. עס איז א שאנדע פּאר אונז, שטאַר־קע מאנסבילען, אַרומצודרעהען זיך צווישען שוואַכע פרויען און קינדער, וואָס זיינען דער־שלאָגען פּין צער".

נעסטעראָוו שילדערט פּאר מיר אין העלע פֿארבען די שטימונג אין די אַרבייטער־קוואַר־טאַלען. מען לאָזט אַן אויסלענדער — א רוסי־שען, אַן איטאַליענער, א בעלגיער — א גאַס ניט דורכגעהן. „אויף די פאבריקען זיינען בלויז פערבליבען אלטע לייט און אינגלעך — און איהר, וואָס פראנקרייך האָט אויף אויפגענומען אזוי גאסט־פריינדליך און געגעבען צו עסען ברויט, איהר וועט זיך טהיילען מיט דער אר־בייט מיט אלטע לייט און אינגלעך און דערנאָך וועט איהר געהן געניסען גליק אין אייערע וואַ־רימע פאמיליען־נעסטען!"

נעסטעראָוו דערצעהלט מיר וועגען א כא־ראקטעריסטישען פאקט, וואָס האָט מיט אידם געטראָפען שבת אָוונד, דעם ערשטען טאָג פון דער אלגעמיינער מאָביליזאציע: „איך בין גע־פאָהרען אויף מיין וועלאָסיפעד פון דער אר־בייט. מיר אנטקעגען האָבען זיך געשאָטען מחנות מענשען צו די מעריען, צו די פאָליצייי־צירקלען — לייענען דעם מאָביליזאציאָנס־בע־פעהל. פלוצלונג האָבען מיך אויפ'ן בולוואַר אויגוסט בלאַנקי ארומגערינגעלט א צעהנדליג פרויען, אַראָבגעשלעפּט פון וועלאָסיפעד. אהא, וואו פאָהרסטו? זעהסט ניט, אז אלע געהען צו דער מערעי? דו אנטלויפסט? — איך האָב זיך אין פלוג פערלאָרען און געקענט ענדיגען שלעכט. אָבער איך האָב זיך באלד געפאסט מוטה און אויסגעשריען: וואָס רעדט איהר, איך פאָהר דאָך שוין צורוק!... זיי האָבען מיך אָבגעלאָזען. אָבער איהר זעהט, חבר, אז אפילו שוין פון דעם שטאנדפונקט טאָר א וואפען־פע־היגער מאן, ניט קיין קאליקע, ניט בלייבען זיצען אין דער היים...

אויך מיין פרוי לאָזט מען ניט צו־רוה: די שכנות, די חבר'טעם פון פּאבריק, טענה'ן צו איהר: אי, אי, א גליקליכע דו ביזט. אונזערע מענער זיינען געגאנגען שטארבען פּאר פראנק־רייך, און דו וועסט זיך דאָ באָדען אין נחת...

און א חוץ אלעמען — ענדיגט נעסטעראָוו — געפּין איך, אז עס איז די פליכט פון אונז, רוסישע רעוואָלוציאָנערען, צו געהן פערטהיי־דיגען פראנקרייך געגען דייטשען מיליטאריזם. ווי די חברים זאָלען ניט בעשליסען, איך געה אין דער ארמיע. איך מיט חבר אנטאָן זיינען געווען ביים קריעגס־מיניסטער אין נאָמען פון קאָמיטעט פון רוסישע פּאליטישע עמיגראַנטען. מען האָט אונז אויפגענומען זהר גוט. מיר האָבען פערלאַנגט, אז אונז, רוסישע רעפובליקא־נער, זאָל מען געבען די מעגליכקייט צו פער־טהיידיגען פראנקרייך מיט וואפען אין די הענד. דער ענטפער איז געווען: „אייער פּאַרשלאָג איז אָנגענומען, אָבער איהר וועט מוזען וואַר־טען ביז'ן 21טען אויגוסט, וען די אלגעמיינע מאָביליזאציע וועט זיין געענדיגט. דעמאָלט וועלען מיר זעהן, ווי מיר זאָלען אויסנוצען אייך וואלאנטירען..."

„מיר מוזען וועגען דעם מעלדען דער בעפעל־קערונג, איהר ערקלעהרען פּאר וואָס מיר זיינען נאָך דאָ אויף די פּאריזער גאסען, בעת אויך די שלאכט־פעלדער וועלט פערגאָסען בראנצוזישע בלוט. מען מוז אייגרופען א פערזאמלונג און די פראגע אָרומרייטען; מען דארף אויך א קלעהר טהאָן וועגען דער לאָגע פון יענע, וואָס וועלען צולייעב די אָדער יענע פרינציפּיעלע אור־זאכען זיך ענטזאגען צו געהן פריוויליג אין מלחמה".

איך האָב נעסטעראָוו'ן געענטפערט, אז א פערזאמלונג איז נויטיג. די פראגע ריהרט אָן די גאנצע רוסישע קאָלאָניע און אויך די אידי־שע בעפעלקערונג אין באסטילישען קוואַרטאל. נעסטעראָוו האָט מיר אגב אורהא מיטגע־

טהייל‌ט וועגען דער מיסטערהאפטער אַרדנונג, וואָס הערשט אין פראנצויזישען קריעגס־מיניס־טעריום. „עס איז קענטיג, אז קיינער האָט זיך ניט פערלאָרען". די נאנצע מיליטערישע מא־שין ארבייט טיכטיג און פינקטליך ווי א זייגער.

איך מוז דאָ בעמערקען, אז חבר אנטאָן — א געוועזענער אָפיציער פון דער רוסישער אר־מעע — האָט ארויסגעטראָגען אן אנדער איינ־דרוק. איבערהויפט האָב איך בעמערקט, אז די רוסישע מיליטער־לייט, וואָס געפינען זיך דאָ, האלטען, אז פראנקרייך איז אבסאָלוט ניט צו־גערייט צו א מלחמה מיט דייטשלאנד. א בע־זונדערס שטארקען איינדרוק האָט געמאכט אויף מיר א געשפּרעך מיט'ן אָפיציער א—ד. איך האָב זיך בעגענעט מיט איהם אין רוסישען קאַנסולאָט. ער איז געקומען זיך נאָכפרעגען, ווי אזוי ער קען צוקומען צו דער רוסישער אר־מעע, אניט וועט ער קיין ברירה ניט האָבען און זיך פּאַרשלאָגען אין דער פראנצויזישער ארמעע. ער איז צוגענאָנגען צו מיר און זיך פאָרגע־שטעלט „איך ווייס, זאָגט ער צו מיר, אז איהר אינטערעסירט זיך מיט מיליטערישע פראגען..." ער האָט געמאכט אויף מיר דעם איינדרוק פון א העכסט־אינטעליגענטען מענשען. ער, דער הייסער רוסישער פאַטריאָט, קוקט זיהר פעסי־מיסטיש אויף דער לאָגע אין פראנקרייך. ניין, ניין, איהר וואָס איהר האָט געשריבען וועגען דער מיליטערישער און פינאנציעלער מאכט פון דייטשלאנד, איהר האָט נאָך קיין בעגריף ניט, וואָס פאר א מאכט דאָס איז. איך האָב דאָרט פערבראכט עטליכע יאָהר און איך זאָג אייך: עס איז א מורא'דיגע מאשין, א פאַלקאָמענער מלחמה־אינסטרומענט. שטעלט זיך פאָר, אז אין דייטשלאנד איז ניט נעווען קיין אייניציגע ערפינדונג, וואָס האָט א שייכות צו אייזען־באהנען, דאָס קריעגס־מיניסטעריום זאָל עס תיכף ניט איבערנעהמען און אויסנוצען פאר זיך. דאָס מיניסטעריום פערמאָגט 200 אקומו־לאַטאָר־וואָגאָנען. און ווי צאָהלרייך איז איהר לופט־פלאָטע...

— אָה, איך גלויב, אין דעם קען זיך פראנק־רייך פערגלייכען מיט דייטשלאנד.

— ניין, איהר האָט א טעות. פראנקרייך האָט א סך קונצען־מאכער, וואָס קענען פליהען מיט'ן קאָפּ אראָב. אָבער זי האָט ניט קיין מיליטעריש־נעשולטע אוויאטאָרס. מעגליך, אז פראנקרייך האָט א סך ערפּלאָנען, אָבער אָפּי־ציערען, וואָס זאָלען קענען פון אונטער די וואָל־קענס אויספּאָרשען די פאָזיציע פון פיינדליכען חיל, פון דער ערד, פון דער צאהל געווען און אויסגעפינען דעם שוואכסטען פונקט, אזעלכע אָפיציערען האָט פראנקרייך פערדאמט וועניג. די מלחמה וועט אונז נאָך געבען איבערראשענ־דע בעווייזען. איך האָב לאנג פערבראכט אין פראנקרייך און אין דייטשלאנד. כאָטש אלץ וואָס האָט א שייכות צו מיליטעריש ענינים וועלט אין דייטשלאנד ארומגערינגלט מיט דער שטארנגסטער געהיימנים, וויים איך, אז מיט די אלע מאנאוורעס ציעלט מען נאָר איינס — אויסצובילדען הונדערטע און הונדערטע אָפיציע־רען פאר ערפאהרענע אוויאטאָרס.

— וואָס זשע טהוען זיי אין פראנקרייך אין די מיליטערישע אוויאציאָנס־קרייזען? — פרעג איך.

— זיי טהוען נאָרנישט!...

איך האָב וועגען דעם געשפּרעך מיינעם מיט דעם אָפיציער א—ד — בעזונדערס וועגען גע־וויסע איינצעלהייטען, וואָס יענער האָט מיר מיטגעטהיילט — דערצעהלט חבר מארטאָווען און נאָך צווויי רוסישע זשורנאליסטען, איינער פון זיי, א מענש, וואָס האָט ליעב צו פערדעכ־טיגען אלץ און אלעמען, האָט צו מיר א זאָג געטהאָן:

— זעהט איהר דען ניט, אז אייער אָפּי־ציער איז א פשוט'ער רוסישער מיליטערישער אגענט, וועלכער פּאַרשט דייטשלאַנד'ס און פראנקרייך'ס מיליטערישע כחות, און ער האָט מיט אייך נאָר פערפיהרט א געשפּרעך, אום צו ווייסען אייער מיינונג וועגען פראנקרייך'ס מי־ליטערישער צוגעגרייטקייט?

מאָנטאג, דעם 10טען אויגוסט.

דער 9טער טאָג פון דער מאָביליזאציע. די פראנצויזישע סאציאליסטען, אנארכיסטען און אנארכא־סינדיקאליסטען פאָדערען אויף די פאלקס־מאסען און דעם פּראָלעטאריאט צו פער־געסען אלע אלטע חשבונות מיט די הערשענדע קלאסען און געדענקען נאָר איינס: אין דעם איצטיגען מאָמענט איז נאָר דאָ אין ציעל פאר אלעמען — ברעכען דעם אויסערליכען שונא, אויסראָטען דעם פרייסישען מיליטאריזם.

איך זעה אָבער, אז וועגען נאציאָנאלער אייני־הייט, וועגען אויפאָפּפערען די קלאסען־אינטע־רעסען צוליעב דער טובה פון פאטערלאנד רעדען מיט אויפריכטיגקייט בלוז די סאציאליסטען און אנארכא־סינדיקאליסטען. די רעוואָלוציאָנערען זיינען גרייט מוחל צו זיין די הערשענדע קלא־סען אלע זיערע פערברעכענס, זיי זיינען גרייט אפילו, ניט אנפרעגענדיג זיך ביי זייערע רוסישע חברים, צו שליעסען א דערווייליגען שלום מיט'ן צאריזם. און וואָס האָפען זיי צו דערגרייכען מיט אזא טאקטיק? זיי האָפען ניט מעהר און ניט וועניגער, אז די הערשענדע קלא־סען וועלען שפעטער זיך דער־מאנען וועגען דעם אויפאָפּ־פערונגס־גייסט, וואָס האָט ארומגעכאפט דעם פראָלעטער־יאט, וועלען איינזעהן, וואָס פאר אן אידעלקייט, וואָס פאר א העלדענמוטה עס איז

פערבאָרגען אין זייַן נשמה, און וועלען דאָך אַנדערש ניט קענען ווי בעלויבען אים דערפאר.

אָט וואָס עס שרייבט היינט די „באטיי סינדיקאליסט" — דער הויפּט־אָרגאַן פון די אַנאַרכאָ־סינדיקאליסטען, זיך וועגדעניג צו דער בורזשואזיע:

„איהר וועט זיך דאָך דערמאָנען, ווי אָט די דרייסטע לייט האָבען זיך אַוועקגעלאָזען צום גרענעץ מיט לידעדער און מיט טערהרען — מיט טערהרען, ווייל זיי זיינען בעגליט געווען פון די הערצרייסענדע געשריייען פון זייערע פרויען און קינדער, וועלכע זיינען פערבליבען אַהן אַ ביסען ברויט, אַהן שום מיטלען צום לעבען, ווייל פיעלע רעזערוויסטען האָבען ניט בעוויעזען אָבצונהמען זייערע וועבענטליכע שכירות.

„גערענקט, אז זייער הייסער וואונש צו פערטהיידיגען דאָס פאָטערלאַנד איז פערביטערט געוואָרן פון דעם גראַנק, אז זיי געהען טויטען מענשען, בריידער, צו וועלכע זיי האָבען נעכטען בדעה געהאַט אויסצושטרעקען אַ האַנד פאר אייביגער פריינדשאפט און זיי האָבען נאָך אַ גרעסערען אָפּפער געבראכט — זיי האָבען פערגעסען זייערע חשבונות מיט'ן צאַריזם, אונזער היינטיגען בונדס־חבר.

„אין דעם מאָמענט מאַכען זיי אַוועק מיט דער האַנד די פרעגע: „וועלען זיך נאָך אַלץ אונזערע ברידער מאָטערען אין די קאַלטע וויסטענישען פון סיבי?". זיי פערטרייבען פון זיך דעם גראַנק, אז מאָרגען וועלען זיי זיך דאַרפען שלאָגען אויף טויט און אויף לעבען מיט דעם הייַנטיגען פערבינדעטען זייערען; וועט איהר וועט זיך אָן דעם אַלץ דערמאָנען, בורזשוא, וועלען אייערע הערצער זיך דורכדרינגען מיט אַ גוטסקייט, מיט אַ העכערער גערעכטיגקייט און איהר וועט דאָך אייַנזעהן, אז גלייכהייט מוז פערנעהמען דעם פלאַץ פון אויטאָריטעט און עגאָאיזם מוז אָבטרעטען פאר סאָלידאַריטעט."

אָך, ווי נאָאיוו עס זיינען דיעזע גראַנקען פון אַ סינדיקאליסט וועגען סאָציאַלען פרידען, וואָס דאַרף אַרויסוואַקסען פון דער מלחמה, אָט דיעזע צורופען צו די רייכע און מעכטיגע, זיי זאָלען ווייך מאכען זייערע הערצער!... און אזעלכע קינדערייען דרוקען זיך טאָג־טעגלעך אין דער פראַנצויזישער סאָציאַליסטישער און אַנאַרכיסטישער פרעסע.

און בעת די אמאָליגע פייַעריגע רעוואָלוציאָנערען רופען צו נאָציאָנאַלער אייניגקייט און פערשטעקען וואָס ווייטער די רויטע פאָהן פון קלאַסען־קאמפף, אין נאָמען פון קאמפף און זיעג איבער'ן אויסערן שונא, דעם פרייסישען מיליטאַריזם — וויַיזען די רעאקציאָנערען גאָר קיין חשק ניט ארויס אוועקצולעגען זייערע וואפען און איבערצובעטען זיך מיט'ן אינערליכען שונא. זיי גיבען גאָר דייטליכע אָנצוהערענישען, אז זיי וועלען בלייבען „שטאַהן אויף דער וואַך". אָט, צ. ב. ש., פיהרען די רעכטע דעפוטאַטען און פיעלע פאָרשטעהער פון די ראַדיקאלע פאַרטייען אַן ענערגישע אונטערשרידישע אַגיטאַציע געגען די איינפיהרונג פון א בירנער־מילין, וועגען וועלכער מען האָט אָנגעהויבען שטארק צו רייַדען אין די טומעלדיגע טעג פון די פאָגראָמען אויף דער פירמע מאַשי און אנדערע מאַגאַזינען פון אויסלענדער. דער פאקט, וואָס די פאָליציי האָט נעקוקט דורך די פינגער אויף די שאנדטהאטען, וואָס זיינען אָפּגעטהאָן געוואָרען אין מיטען העלען טאָג, האָט אזוי אויפגעברענט אפילו גאָר ניט ראַדיקאל־געשטימטע פראַנצויזען, אז די פאָדערונג: „בירגער־מיליץ" איז געוואָרען דער לאָזונג פון טאָג. אָבער „בירגער־מיליץ" קען וועלען א וואָפען אין די הענד פון די סאָציאָליסטען און מען האָט זיך פערשוואָרען צו קעמפּפען געגען דעם מיט אַלע מיטלען.

אָבער חוץ דעם געהט די „אקסיאָן פראנסעז" נאָך אַלץ אָן מיט איהר בלבול־קאַמפאניע געגען דער „הומאַניטע" און די סאָציאָליסטען בכלל, אז זיי, די סאָציאָליסטען, האָט פערשמעקט דאָס דייטשע גאָלד. א בעווייז? — די סאָציאָליסטישע אַגיטאַציע געגען די פאָגראָמען אויף מאזשי!... און די ערנסטע „טאַן" שטיצט דאָס געמיינע רעאקציאָנערע בלעטל און גיט אָנצוהערעניען, אז איהר קלינגען פערדעכטיגט דרייַד פון די סאָציאָליסטען און אנארכיסטען וועגען נאָציאָנאַלער אייניגונג. אין א גיפטיגען אַרטיקעל ערקלעהרט די „טאַן", אז די סאָציאָליסטישע פאַרטיי, און בעזונדערס איהרע פיהרער, האָבען גאָר קיין רעכט ניט צו רייַדען וועגען זייערע פערדיענסטען אלס מיטהעלפער צו דער נאָציאָנאַלער פראַייניגונג. די צייטונג וויל האָבען, אז די סאָציאָליסטישע פארטיי און איהרע פיהרער זיינען געצוואונגען געווען אָנצושטימען א נייעם טאָן און אָנשטאָט צו רופען צום קלאַסען־קאמפף האָבען זיי געמוזט נעבעך נעהמען רייַדען וועגען נאָציאָנאַלען שלום און ליעבע צום פאָטערלאַנד נאָר דערפאר, וויל אלע פראַנצויזען, און פריהער פון אלע דער ארבייטער־קלאַס, זיינען פערכאפט געוואָרען פון א וואונדערען פאַטריאָטישען ענטהוזיאזם. א כוואלע פון צארן האָט זיך אויפגעהויבען פון דער טיפעניש פון דער פאָלקס־נשמה און האָט צושמעטערט און צוועקגעשוועגט די אלע צוימען, וואָס פערבראַכערישע קעמפּפען געגען דעם מיט אלע מיטלען.

ARCHIVE
http://Archivebeta.Sakhrit.com

געמאכט ריידען מיט אן אנדער צונג די דעפו־טאטן, ווען ער האט ערווארטלט מיט דריי מא־נאט צורוק. ווען האבען די דאזיגע הערדען צו ריהמען זיך מיט זייער אויפטהו? ניט זייער אויפטהו און ניט זיי קומט די עהרע; די פיה־רער חאבען זיך נאכגעשלעפט נאך זייער ארמעע. זאלען זיי גוט געדענקען, אז נאך קורץ פאר דער מלחמה האבען זיי געארבייט פאר א דריי־יעה־רינגן מיליטער־דיענסט. און די צייטונג גיט די סאציאליסטען אן עצה, זיי זאלען וועניגסטענס איצט זיין גוט און פרום, כדי מען זאל זיי מוחל זיין זייערע אלטע עבירות.

און וען איצט, אין אזא טראגישען מאמענט, וען דער שונא לויערט ביים שוועל, קען די רע־אקציאנערע און בורזשואזע פרעסע זיך ניט בע־רוהיגען און פאלט אן מיט חוצפה אויף די סא־ציאליסטען און סמ'ט לופט מיט בלבולים, קען מען זיך ניט איינריידען, אז נאכדעם ווי די מלחמה וועט זיין צו ענד, וועט מקום וועלען דער סאציאליסטישער גן־עדן און די הערשענדע קלא־סען וועלען אוים דאנקבארקייט בלויז בעגליקען דאס פאלק מיט אלערליי רעפארמען.

און איך האב ניט בעוויזען צו פערענדיגען דיעזע שורות, ווי דאס גלעקעל האט א קלונג גע־טהאן און איך האב זיך וויעדער א מאל פון א לעבעדיגען ביישפיעל איבערצייגט, ווי אזוי אונ־זערע חברים, די פראנצויזישע סאציאליסטען, האבען זיך אן אלץ פערגעסען און זיינען פער־שלונגן געווארען פון איין איינציגען געדאנק: צו ארגאניזירען אלע מיליטעריש כחות פון פראנקרייך, אום אבצואווהרען די אטאקע פון דעם אויסערן שונא.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

דאס איז געקומען שארף דיומא, דער געווע־זענער דעפוטאט פון דער פראווינץ אליע. ער איז אייניר פון די קאנזקווענטעסטע גערים־טען, אייניר פון די טאלענטפולסטע און גלענ־צענדסטע פארשטעהער פון דער מארקסיסטישער שולע אין פראנצויזישען סאציאליזם. אין מערץ פון יאהר 1913 האט איהם די פארלאמענטארישע סאציאליסטישע גרופע געשיקט קיין צפון־אפרי־קא אויסצופארשען די לאגע פון די פעלאכען — פראנצויזישע אונטערטהאנען. וועלן ער איז צו־ריקגעקומען, האט ער פערעפענטליכט א בוך אונ־טער'ן טיטעל: „בעפריידט די איינגעבארענע אין די קאלאניעס אדער זאגט זיך אין גאנצען אב פון קאלאניעס!". פון דעם טיטעל איז צו זעהן, אין וואס פאר א גייסט דאס בוך איז געשריבען. דאס בוך איז געווידמעט „די בעשיידענסטע פע־לאכען פון אפריקא, די ארימסטע קולים פון אזיע, די אבגעשטאנענע, שוואך־הויטיגע טרעגער אין אונזערע קאלאניעס, וועלכע וועלען קיין מאל ניט לעזען אט די שורות, אבער וועלכע טראגען דאך אין זייערע הערצער די קערנער פון דער גרויסער צוקונפט פון דער מענשהייט."

שארף דיומא איז נאך א יונגער מאן, טויג ניט צו מיליטער. אבער ער וויל דיענען זיין פאטערלאנד מיט וואס ער קען. ער וויים, אז פיעלע רוסישע עמיגראנטען וויזען אנקומען אין דער פראנצויזישער ארמעע, וויל ער זיי אין דעם בעהיקפיג זיין. זיין אידעע איז, אז די רוסישע פאליטישע עמיגראנטען זאלען בילדען אן אייי־גענע אבטהיילונג אונטער א בעזונדער אנפיה־רערשאפט. ער דענקט, אז וען די חברים וע־לען צוואוארפען ווערען אין פרשיעדענע רעגי־מענטען, וועט זייער טהעטיגקייט צושוואומען ווערען אוו וועט פארבי ניט בעמערקט. וען אבער זיי וועלען פארמירען א ספעציעלען בא־טאליאן, וועלען זיי זיך געווים אויסצייכנען, ארויסרופען צו זיך די גרעסטע בעוואונדרונג און דער נאמען פון דעם רוסישען רעוואלוציא־נער וועט שטארק געהויבען ווערען אין דער עפענטליכער מיינונג פון פראנקרייך. איך בין מיט איהם ניט איינשטימיג. איך האלט, אז וען מיר זאלען שוין שלום מאכען מיט דעם גע־דאנק, אז די רוסישע רעוואלוציאנערען זאלען געהן אלס פריוויליגע אין דער ארמעע, איז גלייי־כער, אז זיי זאלען וואס וועניגער זיך ארויס־שטעלען אלס א בעזונדער גרופע. אלע טהייל־כעלאך זאלען זיך צונופגיסען אין גרויסען ים; דאס וועט זיין געזונטער אי פאר די וואלאנ־טירען, אי פאר דער פראנצויזישער ארמעע. דיומא הערט ניט מיינע ארגומענטען און טענה'ט זיינס; ער איז איבערצייגט, אז פראנקרייך וועט ארויס א זיעגערין איבער דייטשקאנד. ער האט געבעטען זיינע פריינד, וואס זיינען אוועק אין מלחמה, זיי זאלען איהם שיקען אנזיכטס־קארט־לעך פון בערלין. איך וויים ניט צו ער שפאסט, אדער ער מיינט עס ערנסט.

איך געה מיט שארף דיומא צו חבר שאר, וועלכער איז דער פארשטעהער פון דער עמי־גראנטען־קאסע, אן אונפארטייאישע פעראייני־גונג פון אלע פאריזער עמיגראנטען. די קאסע פערנעהמט זיך אויף איצט מיט דער פראגע וועגען עמיגראנטען־וואלאנטירען. זאלבע־דריט לאזען מיר זיך אוועק אין דער עקזעקוטיוו־ביורא פון פעראייניגטען קאמיטעט פון דער רוסישער עמיגראציע — אן ארגאניזאציע, וואס איז גע־שאפען געוואארען צו פעראייניגען אויסצולעג פארזאגען און גרופען אין זייער הילפס־טהעטיג־קייט פאר דעם פראנצויזישען פאלק.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

די פראגע, יא אדער ניט געהן אין דער ער־מעע, האלט אין אויפרעגונג די רוסישע קאלאניע. ערגעץ ניט איז די אידעע פון סאציאליזם, פון ברידערשאפט צווישען די פראלעטאריער פון אלע לענדער, די ליעבע צום אלגעמיינעם פא־טערלאנד — דעם אינטערנאציאנאל — אזוי אייניגעמאקען אין הארצען, ווי אין די קרייזען פון די רוסישע פאליטישע עמיגראנטען.

ווי פיעל רעפעראטען עם זיינען דא געהאלטען געוואארען וועגען מאריניזם, מיליטאריזם און

אימפעריאליזם, וויפיעל מאל איז בעוויעזען גע־ווארן, אז די בערזען־ספעקולאַנטען — זיי טרייבען דאם די רעגיערונגען צו פערכאפען אלץ נייע און נייע טעריטאריעס, זיי העצען דאם און רייצען די פעלקער און שאפען אינטערנאציאנאלע קאנפליקטען. וויפיעל מאל איז אין „הומאניטע" און „באטיי סינדיקאליסט" — וואם ווערען געלעזען פון יעדען רוסישען עמיגראנט — אויפגעדעקט געווארען, אז די אינטריגען פון די פראנצויזישע פינאנץ־באראנען האבען ארייננגעצויגען פראנקרייך אין קאלאניאלע אוואנטיורען, פערווויקעלט איהר פאליטיק פרום אינדא־כינא, טונים, מאדאגאסקאר, צענטראל אפריקא און נאך און נאך טעריטאריעס, צו וועלכע עס זעהט זיך גאר קיין ברעג...

און פלוצלונג גיט א זעץ א דונער פון לויטערען הימעל און עס ברעכט אויס א וועלט־קאטאסטראפע. און דער פראנצויזישער פראלעטאריאט — מיט זיינע פארשטעהער — די אנארכא־סינדיקאליסטען: זשוא, מערהיים, גריפיעל; אנארכיסטען: מאלאטעסטא, זשאן גראוו; מארקסיסטען: זשול געד, בראק און קאמפער־מארעל, מיט'ן נעבטיגען אנטי־מיליטאריסט הערוע, וועלכער בעט זיך ביים קריעגס־מיניס־טער, מען זאל איהם אננעהמען אין דער ארמעע, — אט דער האריגער, טעמפעראמענטפולער פראנצויזישער פראלעטאריאט, וועלכער האט גע־צאפט זיין בלוט און געפעפערט צעהנדליגער טויזענדער לעבענס, וועו נאר עס האט איהם אויפגעשיינט א האפנונג, אז ער קען מיט איין געוואלט־שפרונג זיך דערנעהנטערען צום פראלעטאריאט פון דער וועלט — אט דער זעלבער פראנצויזישער פראלעטאריאט האט זיך איצט אויפגעהויבען ווי איין מענש אין א מורא'דיגער צארניגער בעוועגונג צו שיצען פראנקרייך,—ווי זי שטעהט און געהט מיט איהרע פינאנץ־טראסטען, בערזען־ספעקולאַנטען, מיט איהר אונער־זעטליכער גיעריגער בורזשואזיע, וועלכע שלייפערט די מאסען אין אינטערנאציאנאלע קאנפליקטען, וועו זי זעהט נאר א מעגליכקייט צו שלאגען פון דעם קאפיטאל. — אלע קריוודעם זיינען פערגעסען. דאם פאטערלאנד איז אין געפאהר! — הילכט עס אב אם שטארקסטען אין די פראלעטארישע קרייזען. די אויגען ברענען מיט בעגייסטערונג: ניט נאר דאם פאטערלאנד געהען זיי פערטהיידיגען, נאר די פרייהייט געגען געוואלט, דעמאקראטיע געגען דעספאטיזמום. ניין, דאם איז ניט קיין מלחמה פון עגאיסטישע אינטערעסען; א מלחמה פון א היפעלע יחסנים, וואם זיינען משוגע פון שטאלין; א מלחמה, וואם וועט איבערלאזען נאך זיך א דורשט נאך נקמה, וואם וועט פערזעהן דעם זאמען פון א נייער מלחמה; ניין, דאם איז א הייליגער קריעג פון אטאקירטע פעלקער, וועלכע האבען זיך אויפגעהויבען געגען דער פער־האסטער הערשאפט פון קייזערליכען זעבעל, א מלחמה פאר דער סאציאליסטישער און סינדי־קאליסטישער צוקונפט פון פראנצויזישען פראלעטאריאט, וועלכער וועט זיך אמאל אויפהויבען און צונעהמען פאר זיך די פאבריקען און די פעל־דער און אלץ, וואם די שעהנע פראנקרייך פער־מאגט, די שעהנע, לייבע, אייביגע פראנקרייך, וועלכע וועט געבען דעם לעצטען סיגנאל צום קאמפף מיט דער אלטער וועלט.

פאראוערטס, הברים, פאראוערטס צום קאמפף פאר די פרייהייט און פריעדען פון אלע פעל־קער! — רופען אויס די אנארכיסטען פון „טאן נואוא". וועו די גרויסע רעוואלוציאנערען בלאנקי און באקונין וואלטען געלעבט, וואלטען זיי די ערשטע געווען אויסצושרייען: — אין קאמפף, געהט זיך שלאגען מיט די דייטשען!... אייניגע רעדאקטערע פון „טאן נואוא" (ווי אנדרי האוש) — דער סאמע קאנזעקווענטסטער און סאמע ערנסטער אנארכיסטישער זשורנאל, וואם ווערט אם מעהרסטען געאכטעט און געלעזען פון די רוסישע אנארכיסטען, פערשרייבען זיך אלס וואלאנטירען אין דער פקטיווער ארמעע.

פיעלע רוסישע אנארכיסטען קענען זיך ניט אבוואונדערען פון זייערע טהעאריעטיקער. דער אנארכיסטישער פאטריאטיזם קומט זיי פאר אזוי אונבעגרייפליך, אזוי אונפערשטענדליך, און פיעלע רוסישע פאליטישע עמיגראנטען ווייסען ניט, ווי אזוי זאלען זיי צונויפבינדען אט די פראזען, וואם זיי הערען איצט פון אלע זייטען — פון געאכטעטע פארשטעהער פון פראנצויזישען פראלעטאריאט — מיט די אמאליגע רייד. וועגען דער מאכט פון די פינאנץ־באראנען, וועגען דער בערזען־הערשאפט, וועגען דער אלגעמיינער פאטערלאנד פון אלע פראלעטאריער, דעם אינטערנאציאנאל — אט די רייד, וואם זייבען אזוי פיעל מאל איבערגעזעצט פרעסע און אויף אלע ארבייטער־מיטינגען.

און אויף די רוסישע מיטינגען, אויף דער הויפט־קוואַרטיר פון דעם אזוי גערופענעם אונ־פארטייאישען קלוב, וואם איז אזוי טרויעריג בעריהמט מיט זיינע סקאנדאלען אויף די פאר־טיאישע בעלער, קען מען איצט הערען אט אזעל־כע דבורים: אויב די רוסישע רעוואלוציאנערען זאלען זיך שוין יא נעהמען צום ביקס, זאלען זיי זיך צילעווען אין דער פראנצויזישער בורזשוא־זיע, זאלען זיי געהן העלפען זיך בעפרייען דעם פראנצויזישען פראלעטאריאט, וועלכער וועט ניט היינט־מארגען אויפשטעלען בארריקאדען און ארקאהרען קאמונע.

אינער פון די דאזיגע „אנארכיסטען" פלא־פעלט ארויס דא אויף אן אפענעם מיטינג, וואו עס ווארפען זיך דורך אזוי פיעל אונבעקאנטע פנימ'ער, אז וועו ער בעקומט א ביקס, געהט ער דערשיסען דעם רוסישען געזאנדטען איז־וואלסקי'ן. דיעזער אומגעלומפערטער און אונ־

טער די אומשטענדען פערדעכטיגטער אויסגע־
שריי פון דעם ווילד־צוקאכטען רעדנער רופט
ארויס די אלגעמיינע ענטרויסטונג. „ארבּ פון
דער פּלאטפארמע, ווארפט איהם ארויס, דאס
איז פראווא־קאציע!" — שרייען חברים, ווען
געהערען צו פערשיעדענע ריכטונגען. „מען דארף
איהם צוברעכען רוק און לענד; ער איז א פּא־
ליציי־אגענט". מען בערוהיגט זיי. „ער איז
פשוט א נאר", פערטהיידיגט מען דעם רעדנער.
„א נאר, א נאר" — רופט זיך אבּ א אידישער
ארבייטער פון באסטילישען קווארטאל —
„אבער וועז די פראנצויזען וועלען צוליעב אזעל־
כע רייד מאכען א פּאגראם, וועט אט דער נאר
זיין קלוג נענוג צו בעהאלטען זיך און ער וועט
ארויס אונבעשעדיגט. מיר האבען געזוהען אזעל־
כע נאראנים. אזעלכע דערלאנגט מען איבער'ן
פּיסק". און דער באסטילישער ארבייטער לאזט
זיך ארויס מיט א פּאר פון זיינע חברים אויף
דער נאס, אבצואוואדטען דעם רעדנער און איהם
אנצולערנען. קוים וואס מען רעדט זיי איין,
זיי זאלען ניט מאכען קיין עסקים. זיי צו־
געהען זיך זעהר אונגערן.

און אין אמת'ען, וועז דו הערסט אזעלכע,
צום גליק זעלטענע, „טארארישטישע" דרשות,
ווייסטו טאקע ניט, צו דו האסט פאר זיך א
פּראווא־קאטאר, וועלכער וויל ארויסרופען א פּא־
גראם אין דער קאלאניע, אדער גלאט א שוטה,
וועלכער פערשטעהט ניט, אז דעם פראנצויזי־
שען פּראלעטאריאט ליעגט איצט ניט אין קאפּ
ניט קיין באריקאדען און ניט קיין צווייטע קא־
מונע און בפרט ניט קיין סאציאלע רעווא־לוציע.
עס איז איבערהויפּט א שאד, וואס מענשען,
וועלכע האבען קיין מאל קיין שייכות ניט גע־
האט צום אונפּארטייאישען קלוב, האבען איצט
קיין אנדער בירירה ניט און מוזען זיך פערזאמ־
לען אויף זיין הויפּט־קוואדטיר, וואו צו אלע
צייטען שוויבעלט און גריבעלט מיט אלערליי
פערדעכטיגע עלעמענטען.

דאך 99 פראצענט פון די רוסישע פּאליטי־
שע עמיגראנטען זיינען נאר ניט געוואדט בייז זיך
וועגען דער לאגע. זיי וויסען, אז דער פראנ־
צויזישער פּראלעטאריאט גרייט זיך ניט צו אן
אויפשטאנד, נור ער גרייט זיך ווי איין מענש צו
פערטהיידיגען די רעפובליק, וועלכע איז געטרא־
פען געווארען פון אזא אומגליק. די גאנצע רו־
סישע קאלאניע און אויך די גרויסע מעהרהייט
פון די רוסישע אנארכיסטען זעהט אין די פּרא־
וואצירענדע רייד א שפּיעל פון דער נעהיים־
פּאליציי, און אלע זיינען מיט דער מיינונג, אז
דער רעווא־לוציאנערער עמיגראנט קען ניט און
טאר ניט בלייבען גלייכגילטיג; ער איז מא־
ראליש פערפליכטעט לויט זיינע כחות און לויט
זיינע מעגליכקייטען צו העלפען פראנקרייך אין
אזא עת צרה. דאס גיבען אלע צו. די פראגע
איז נאר, אין וואס די הילפע זאל זיך אויס־
דריקען. שוין זשע וועלען די רוסישע סאציאל־
דעמאקראטען, סאציאליסטען־רעווא־לוציאנערען
און אנארכיסטען פרייוויליג נעהמען א ביקס אין
האנד און נעהן טויטען די דייטשע פּראלעטאר־
יער, וואס פיעלע פון זיי האבען זיך אודאי
ענטזאגט צו געהן אין דער מלחמה און די מעהר־
סטע זיינען נעגאנגען אונטער צוואנג? און ווי
עס זאל ניט זיין די האלטונג פון דער דייטשער
סאציאל־דעמאקראטיע, טארען די רוסישע רע־
וואלוציאנערען ניט פערראטהען זיך אליין, זייע־
רע פרינציפּען און זייער פערגאנגענהייט, און
געהן מארדען ברידער־פּראלעטאריער אין א
מלחמה, וואס איז ארויסגערופען פון און צוליעב
די אינטערעסען פון די הערשענדע קלאסען. ווי
די זאך זאל ניט זיין, ביי דער עקזעקוטיוו־קא־
מיטע פון דער עמיגראנטישער פערא־יניגונג
זיינען געשאפען געווארען דריי קאמיסיעס —
אן ארבייטס־קאמיסיע, וועלכע ארדנעט איין די
יענינג, וואס האבען זיך פערשריבען אויף גע־
זעלשאפטליך־נוציגע ארבייט, א ס א נ י ט א־
ר ע קאמיסיע — צו ארגאניזירען א סאניטארען
און האספּיטאל־אבטהיילונג און א וואלאנטי־
רען־קאמיסיע, וועלכע פערנעהמט זיך מיט אלע
פראגען, וואס זיינען פערבונדען מיט דעם פריי־
וויליגען ארייניטרעטען פון די עמיגראנטען אין
דער פראנצויזישער ארמיע.

בעזונדערס פיעל זיינען פאראן חברים,
וועלכע וויללען העלפען פראנקרייך אין איהר
מלחמה נעגען דייטשלאנד אלס סאניטארען אויף
די שלאכט־פעלדער — ביים איבערטראגען די
פערוואונדעטע, אלס ערצטע א. ז. ו. ווייטער
אלס טעכניקער, שאפערען, וועלכע זיינען אונ־
בעדינגט נויטיג אין א מאדערנער ארמיע, וועל־
כע האלט זיך אין איין בעוועגען.

א ספעציעלע קאמיסיע, צונויפּגעשטעלט
פון די חברים מענשעוויקעס אנטאן און דעם
געוועזענעם דעפוטאט נעסטעראוו, פון באל־
שעוויק אנטאנאוו־בריטמאן און פּארשטעהער פון
דער פּוילישער ס. ד.—חבר לעדער, איז אוועק
אין קריגס־מיניסטעריום אין בעגלייטונג פון סא־
ציאליסטישען דעפוטאט בריקע. מען מוז דא
בעמערקען, אז די גאנצע קאמיסיע, אויסער
חבר אנטאנען, זיינען פאר דעם, אז די עמי־
גראנטען זאלען געהן אלס וואלאנטירען. חבר
אנטאן, אליין א געוועזענער אפיציער, האלט,
אז די עמיגראנטען זאלען זיך בעטהיליגען אלס
סאניטארען, ערצטע א. ז. ו., זיי זאלען טהאן
די געפערהרליכסטע ארבייט אויף די שלאכט־
פעלדער, אבער וועלכע זאלען טראגען אונבע־
דינגט א פרעדליכען כאראקטער.

וועז די דעלעגאציע איז אנגעקומען אין דעם
קריעגס־מיניסטעריום און איז אריין אין עמ־
פפאנגס־צימער, האט זיך דארט אבגעשפּיעלט,
וויי חבר אנטאן גיט איבער, זעהר א קאמישע
סצענע. צו זיי איז צוגעשפּרונגען א העזה'די־

נער סוביעקטעל, לויט'ן אויסזעהן א פוסטער פראנט, אבער וועלכער האט זיך אנגעטהאן א כח צו האלטען זיך מיט מילימעטערישער ווירדע. דאס איז געווען איינער פאשקא וואלינעץ, וועלכער האט זיך נענומען צו ארגאניזירען א סלאווישען קאנפוס פון פרייוויליגע און וועלכער האט געדרוקט אויפרופען אין די צייטונגען צו אלע סלאוון, אז זיי זאלען זיך געהן פערשריי־בען אונטער זיין, וואלינעץ'עס, קאמאנדע. ווי „טאן", „פיגארא", „עקא דע פארי" און אנדערע צייטונגען טהיילען מיט, זאל דער דאזיגער סאש־קא זיין זעהר אן אנגעלענטער נאסט אין דעם קריעגס־מיניסטעריום און דער מיניסטער אליין האט איהם געדאנקט פאר זיין פאטריאטישען אויפטהו.

גלייך אין אנהויב פון דער מלחמה האט דער פאשקא וואלינעץ צונויפגערופען אונטער זיין פאראזיץ א סלאווישע פערזאמלונג אין „קא־פע אמעריקען" און האט אויפגעפאדערט אין זיין ערעפנונגס־רעדע די פערזאמלטע צו גענהן פערטהיידיגען פראנקרייך און די סלאווישע עהרע. צווישען פובליקום זיינען דערוויל פער־טהיילט געווארען בולעטינס מיט אזא אינ־האלט: „איך, דער אונטערצייכענטער, פער־פליכטע זיך צו גענהן דיענען פראנקרייך פאר דער גאנצער צייט פון מלחמה אין סלאווישען קאנפוס, פארמירט פון פאשקא וואלינעץ. דער קאנפוס וועט געשטעלט ווערען אונטער דעם בע־פעהל פון קריעגס־מיניסטער".

נאכ'ן מיטינג זיינען א טהיל פון די פער־זאמלטע אוועק דעמאנסטרירען איבער די בול־וארען, זינגענדיג „באזשע צאריא כראני" און „מארסעליעזע".

איז דען א חידוש, וואס א דאנק דעם טומעל, וואס ער האט אנגעמאכט, און נאך מעהר א דאנק זיין אויסגעצייכענטער פעהיגקייט זיך צו רעקלאמירען, זיינען די צייטונגען פול געווארען מיט דעם נאמען פאשקא וואלינעץ? אין איין טאג איז א מאן, וואס איז ניט בעקאנט געווען ניט אין רוסלאנד, ניט אין פראנקרייך און ניט אפילו אין דער פאריזער רוסישער קאלאניע, בעריהמט געווארען איבער גאנץ פראנקרייך. עס האט אויסגעזעהן, אז פראנקרייך'ס רעטונג איז ניט אין דער הילף פון רוסלאנד און ענגלאנד, נאר אין פאשקע'ס רוסיש־סערבישע וואלאנטי־רען. עס וואלט אינטערעסאנט געווען א קוק צו טהאן אויף דיעזען בעריהמער און בולווא־רען־העלד, וואס פאר א העלד דאס וועט זיין אויפ'ן שלאכטפעלד, אונטער'ן האנעל פון קוילען און גראנאטען.

אט דער פאשקא וואלינעץ, וועלכער האט זיך ארומגעדרעהט אין מיניסטערשען עמ־פפאנגס־צימער, איז גלייך מעשה אייגענער מענש צוגעפלויגען צו דער רוסישער דעלעגא־ציע: הא, וועגען וואס זייט איהר געקומען? און וועגן איהם איז גאנץ קאלט ערקלעהרט גע־וואָרען, אז דאס זיינען רוסישע רעוואלוציאנע־רען, שונאים פון צאריזם, געקומען פארלעגען זייער הילף פראנקרייך, איז ער אבגעשפרונגען ווי אן אבגעברהטער.

און וועג דער אומגעבעטענער פערמיטלער האט זיך אבגעטראגען, איז די דעלעגאציע, מיט בריקע אין דער שפיץ, ארויס צום קאבינעט די־רעקטאר, וועלכער האט זיי גאנץ שהען אויפ־גענומען. און דא האט זיך אבגעשפיעלט א צוויישע כאראקטערסטישע סצענע, וועלכע וויזט ווי טריי די רוסישע רעוואלוציאנערען זיי־נען געווען צו זיך אליין אפילו אין אזא מאמענט. בריקע האט אין נאמען פון דער דעלעגאציע ער־מאכט פאלגענדע ערקלעהרונג, אום אויסצומיי־דען יעדע מיספערשטענדנים: פאר אייך זיינען רוסישע פאליטישע עמיגראנטען און שונאים פון צארישען דעספאטיזם. זיי זיינען געקומען פאר־שלאגען זייער דיענסט צום לאנד, וואס האט זיי געגעבען א דערווייליגע היים. א טהיל ווילען זיין וואלונטירען, א טהיל סאניטארען, און א טהיל זיינען מנדב זייער ארבייטס־קראפט.

דער קאבינעט־דירעקטאר האט זיך טאקע שטארק א קרים געטהאן, דערהערענדיג אזא רע־קאמענדאציע — א קליניגקייט, שונאים פון אזא בוזים־פרוינד, ווי דער רוסישער צאר! — דאך האט ער געפונען פאר נויטיג צו פרעהען זיך און צו דאנקען גאר אהן א שיער און ער האט ענדליך ערקלעהרט, אז מען מוז אבווארטען ביז'ן סוף פון דער מאביליזאציע, דען וועט דאס מיניסטעריום בעטראכטען אלע אזעלכע פאר־שלעגע.

אזוי, וואַרטען ביז'ן 21סטען. היסט עס נאך 11 טעג. דאכט זיך, ניט פיעל, אבער די פא־ליטישע עמיגראציע וועלט נערווועז, רעגט זיך אויף מיט יעדער שטונדע אלץ מעהר. א טהיל שרייען, אז עס איז צו לאנג צו וואַרטען; א טהיל, אז עס איז צו וועניג צייט געבליבען אנ־צונעהמען א וואסער עס איז בעשלום. אבער דערווייל האט נאך קיינער קיין בעשלום ניט אנגענומען.

(וויייטערע פראגמענטען פון טאגעבוך קומען).

מ. אַדערשלעגער.

ליזע

א קאפּיטעל פון ראָמאַן: „זומערפוגעל".

דאָס איז געווען נאָך דער עהרען־פּאָרשטעלונג און באַנקעט פּאַר דעם יונגען „סטאר", גאָלדמאַן. ליזע געדענקט ניט, ווי אַזוי דאָס איז געשען. פון פּרעהליכען, רוישיגען באַנקעט איז זי אַרויס צוזאַמען מיט גאָלדמאַנען...

* * *

אָנגעטהאָן אין א לייכטער, לאַנגער קימאָנע, די האָהר אין אונאָרדנונג, איז ליזע אויף מאָרגען, צווישען טאָג און נאַכט, איינע שליין געזעסען אין איהר צימער ביים פענסטער. זי האָט אַרויסגעקוקט אויף די נאַקעטע פּערוו־נטערטע בוימער, אויף דעם פּוסטען מיט שנעע נאָך אָנגעפּלצטען שטיק פעלד און געטראַכט: ווי גוט וואָלט איהר געווען, וועז זי וואָלט איצט געקענט זיין צוזאַמען מיט גאָלדמאַנען ערגעץ אין רוס־לאַנד, וואו קיינער קען זיי ניט אין קיינער וויים זיי ניט. און פאָרגעשטעלט האָט זי זיך די גענד, א שטילע, א דאַרפישע... ערגעץ לעבען א שטיל פּער'חלומ'טען וועלדעל, אין פערשנעעטע פעלדער שטעהט זיך א קליין פּוויריש הייזעל מיט א שטרויעגעם דאַך; די פענסטער, קליינע, פערפּרוירענע — און אָט אין דעם הייזעלע לעבט זי מיט איהם... ווי אַן איינפאַכע פּוירעטע וואָלט זי זיך דאַרט געלעבט. אָהן לוקסוס, אָהן שטאַטטישען גלאַנץ... אינטערעסאַנט וואָלט פּאַר איהר געווען די שטאַדט בלויז אין די ווינטערדיגע אוועגדען. צוליעב דעם טהעאַטער, וואו גאָלדמאַן וואָלט געשפּיעלט. זי וואָלט זיך דאַן אָנגעטהאָן נאָך דער שטאַדטישער מאָדע, אַריינגעזעצט זיך מיט איהם זייט ביי זייט אין א שליטען און געפּאָהרען... די לופט איז קאַלט, פּראַסטיג; דער שליטען טראָגט זיי אונטער דעם פּרעהליכען בעקאַנטען גלעקעל־קלאַנג, איבער לאַנגע פּערשנעעטע וועגען, איבער בערג, טהאָלען... און נאַכט הער וויעדער אין דער היים: וויעדער אין דעם שטילען רוהיגען דאָרף־שטיבעל... און דאַרט איז איהר גליק, דאַרט איז איהר ענטציקונג...

עם איז אויך אַרויפגעשוואומען פאַר איהר, ווי אין א נעבעל, איהר היים, די עלטערן. די מוטער א מאָגערע, בייזליכע פּרוי מיט קורצ־זיכטיגע אויגען; דער פאָטער א גראָהער, שוויי־גענדיגער איד מיט א שטענדיג סוהר'ישער פּער־טראַכטקייט, נאָר קיין בענקשאַפט האָט זי צו זיי ניט געפּיהלט; זי האָט ניט געהאַט נאָך וואָס צו בענקען. די טאַטע־מאַמע האָבען ניט איבער־געלאָזט אין איהר עטוואָס אזעלכעס, וואָס זאָל זי ציהען צו זיי. זי האָט געוואוינט מיט זיי צוזאַמען און זיך שטענדיג געפּיהרט איהר אייגען וועלטעל, איהר אייגען לעבען. אָפטמאָל נאָר, וועז זי פלעגט אהיים קומען אין א שפּעטער נאַכט־שטונדע, פלעגט זי הערען ווי די מוטער מאַכט וועגען איהר פון בעט ארויס אן אונצו־פּריעדענע בעמערקונג:

— זי איז שוין דאָ קוים מיט צרות.

אָדער:

— הלואי עס זאָל זיך אויסלאָזען צום גוטען.

מאָדנע אונאַנגענעהמ איז איהר איצט אויס־געקומען דאָס דערמאָנען זיך אין אזעלכע מאָ־מענטען. עס איז שוין אָבער היינט געווען ביי איהר אזא טאָג. וואָס האָט זיך שוין היינט ניט איבערגעפלאַנטערט אין איהרע מחשבות? און אלין איז עפּעס פערמישט מיט אזא פיינליכער נאָגענישט...

אם שוועריסטען איז איהר געווען צו בעפריען זיך פון דער לעצטער איבערלעבונג מיט גאָלד־מאַ'ן. אויפגעכאַפּט זיך אין דער פריה, אין גאַנצען נאָך א פּאָר שטונדען אונרוהיגען שלאָף, האָט זי אין די ערשטע פּאָר סעקונדען ניט גע־וואוסט וואו זי איז אין דער וועלט. לעבען איהר איז געלעגען גאָלדמאַן אָן אויסגעצויגענער, איין האַנד פערוואָרפען איבער זיין צושויבערטען פער־ריסענעם קאָפּ, די ברוסט צוכראַסטעט, דאָס פּנים פערצויגען מיט א פערהאַרטעווטען שלאָף, און האָט געשניטען די פריהמאָרגענדיגע שטיל־קייט מיט זיין מאַנאָטאָנעם אָטהעמען... ווי שפּעט עס איז דאָן געווען האָט זי ניט געוואוסט און ניט געוואָלט וויסען. געוואָלט האָט זי נאָר וואָס שנעלער אנטלויפען פון דאָרט. זי איז ג־לעגען כמעט אין גאַנצען א נאַקעטע און זיך פערשעהמט פאַר זיך אליין. דורך די פערהאַנ־גענע פענסטער האָט זיך ווי מיט געוואָלד אריינ־גערישען דאָס גרויע טאָג־ליכט, אויפ'ן טיש האָט נאָך גאַברענט דער לאָמפּ מיט דעם רויטען אבא־זשור, געברענט עפּעס אזוי אומעטיג... און גע־דאַכט האָט זיך איהר, אז אלעס, — דער לאָמפּ, די צושטעלטע בלומען, דאָס מעבעל, — יעדער גענענשטאַנד וויים איהר בעהאלטענעם סוד און מוסר'ט זי אין דער שטיל:

— ניט שעהן פון דיר... ניט שעהן...

זי האָט דאָן קיין מינוט לענגער ניט געקענט איינלייגן. מיט פֿאַרויכטיגער איינגעהאַלטנקייט איז זי באַלד אַרונטער פון בעט, ווי עס איז אַרויפגעוואָרפען אויף זיך די קלייַדער און איז אַוועק אהיים, ווי אימיצער וואָלט איהר נאָכגעלאָפען מיט א שטעקן.

אין דעם זעלבען אָוונד איז אַרויפגעקומען צו איהר גאָלדמאַן. געקומען איז ער מיט א פּריש אויסגעשלאָפען פּנים, אויסגעפּוצט אין זיין שוואַרצען קאַראָלענעם פּעלץ און עם האָט זיך געשפּירט פון איהם א ריח פון פּאַרפום.

לייזע'ס צימער איז נאָך ניט געווען בעלויכטען. זי איז נאָך ווי פריהער געזעסען האַרט בייַם פענסטער, אַרויסגעקוקט מיט שטאַרע בלי־קען אין דער דרויסענ־יגער טונקעלהייט און אין איהר מח האָבען זיך נאָך אלץ געמישט אָבגערי־סענע, צופֿאַלנטערטע מחשבות.

— וואָם עפּעם אין דער פינסטער? — האָט גאָלדמאַן געפֿרעגט באַלד ווי ער איז אַריינגע־קומען. און ער האָט אָנגעצונדען ליכט.

בייַ לייזע'ן האָט שטאַרק געגומען קלאָפען דאָם האַרץ. גאָלדמאַן'ס בעזוך איז עפּעם איצט געווען פאַר איהר אזוי אונערוואַרטעט, אזוי ניט אין פלאַץ... און זיך שאָהמענדיג איהם צו קוקען אין פּנים אַריין, האָט זי געזאָגט מיט די אויגען צום פענסטער:

— איהר האָט איצט ניט בעדאַרפט קומען... איהר האָט ניט בעדאַרפט...

און נאָכ'ן קול פון די ווערטער איז שוין לייכט געווען צו דערקענען, ווי אָנגעוועהטאָגט עס איז איהר געווען אויפ'ן האַרצען.

גאָלדמאַן האָט זיך שווייגענדיג אַוועקגעזעצט נאָהענט לעבען איהר און עפּעם ניט געהאָט וואָס צו רעדען. גאָרנישט. ער איז געקומען זעהן וואָם זי מאַכט. ער האָט גאָר נישט געהערט אפּילו וועג זי איז אין דער פריה פון איהם אַוועק.

ער האָט דערביי אָנגענומען איהר האַנד און זי געגומען גלעטען. איהם איז איצט געפֿעלען אין איהר די בעהאַלטענע פערשעהמטקייט און ער האָט געהאָט דאָם געפיהל צו לאַסטשען זי ווי א קינד. פערדראָסען האָט איהם נאָר, וואָם ער איז א מענש, וואָם האָט זיך קיינמאָל ניט אין די הענד. ער איז שוין געווען אזא מענש, פאַר וועמען מיידלעך האָבען זיך בעדאַרפט היטען...

נאָר זיצענדיג איצט לעבען לייזע'ן האָט ער ניט געהאָט קיין שום פאַלשע געדאַנקען. פון די אלע פרויען, מיט וועלכע ער האָט שוין געהאָט צו טהאָן, איז איהם איצט לייזע געווען אם לייעבסטען.

— עם וואָלט אייך געפּאַסט איהר זאָלט נאָך זיין א קינד, — האָט ער אָנגעהויבען רעדען צו איהר ווייך. — נו נו, לייזעטשקע, זייט ניט אזוי מאָדנע — האָט ער זי געמומען ציהען צו זיך מיט ליעבשאפט — קוקט אויף מיר... קוקט אויף מיר מיט איירע שעהנע אויגען...

פון דער צוגעלאָזענקייט איז לייזע'ן נאָך שוועכער געוואָרען.

— איך בעט אייך, לאָזט מיך איצט אליין — האָט זי זיך ביי איהם געמומען בעטען מיט א ציטעריג קול און איהרע אויגען זיינען פערלאָפען מיט טרעהרען — לאָזט מיך...

און ניט קענענדיג זיך מעהר קאָנטראָלירען, האָט זי זיך נאָך מעהר אויסגעדרעהט מיט די פלייצעס צו איהם, פערשטעלט דאָם פּנים מיט ביידע הענד און זיך שטיל צוואוויינט אין פענסטער אריין.

2.

א מאָנאַט איז אַוועק אין פריהלינגס־רויש...

אין אָנפאַנג יוני איז שוין לייזע מיט גאָלד־מאַנ'ען געווען אין די מאָונטיינס. זי האָט געפּועלט ביי גאָלדמאַנען, אז אָנשטאָט צו קווא־טירען אין א פיעל בעזוכטען האָטעל, ווי ער האָט חשק געהאַט, זאָלען זיי בעסער פערפאָהרען ערגעץ אין א קליין איינפאַך פּאַרמער־הייזעל מיט וועניג מענשען וואו קיינער קען זיי ניט אין קיינער וויים זיי ניט.

— דו וועסט זעהן ווי אינטערעסאַנט עס וועט זיין — האָט זי איהם צוגערעדט. (זיי האָבען שוין דאָן געהאַט אויף דו) — מיר זיינען ווייט פון דעם שטאַדטישען לעבען, ווייט פון טומעל; מיר פערברענגען אליין אין די בערג, אין די גרעזער, לעבען א שטילען טייך ערגעץ... דו וועסט זעהן וואָם פאר אן אָנגענעהמען אָבּרוה דו וועסט האָבען.

און גאָלדמאַן האָט איהר צוליעב געטהאָן. סיי ווי האָט ער קיין חשק ניט געהאַט צו זיין מיט איהר צוזאַמען אין דעם פלאַץ, וואו ער האָט גערעכענט צו פאָהרען. דאָרט געפינט זיך א היבשע צאָהל פון זיינע ביהנען־קאָלעגען און עס וואָלט שוין געווען פון וואָם צו רעדען. מאָנכע פון זיינע פריינד האָבען איהם שוין אזוי אויך ניט איינמאָל אויסגערעדט מיט לצנות:

— האָסט זיך דערטאַפּט א פּרימאַדאָנעלע און לעבסט מיט איהר א טאָג...

אָדער:

— וואָם זשע, עס איז טאַקע עפּעם אן ערנ־סטע געשיכטע מיט איהר, אָדער בלויז א קאָנא־ריקעל אויף דערווייל?

אויף אזעלכע אָנצוהערענישען האָט גאָלדמאַן קיינמאָל ניט געפונען קיין קלאָרען ענטפער. גאָר נישט, וואָם איז דער אונטערשיעד? א בעקאָנטע, א גלייַעבטע. זאָל מען דאָם רופען ווי מען ווייל. וואָם דען האָט ער אין אמת'ן געהאַט צו ענט־פערען? ער קען עפּעם וויסען בעשטימט וואָם צווישען איהם און לייזען וועט זיך אמאָל אויס־לאָזען? דערווייל האָט ער צו איהר גאָרנישט און זי צו איהם אויך ניט.

און מיט דעם זעלבען לייכטען געדאנק האט ער זי מיטגענומען אויף זיין „וועקיישאן".

פערפֿאהרען זיינען זיי אין א שטילע אבנט־זונדערטע פֿארם, וואם איז טאקע געשטאנען ניט ווייט פון יענעם האטעל, וואו גאלדמאן האט געזאלט פֿאהרען. דאם צימער, וואם זיי האבען זיך אבגענומען, איז ליזע'ן בעזונדערס געפעלען געווארען צוליעב דעם, וואם עם האט זיך געפונען אין א צוגעשטעלטען נאך ניט פערענדיגטען פליגעל, און וואם איז אין פערגלייך מיט די איבריגע צימערען געווען זעהר איינפאך און מיט דארפישען געשמאק. די וועגט מיט דער סטעליע זיינען נאך געשטאנען אין זייער רויהען, נאקעטען האלץ; פון דעם דאך און פון די באלקענס האט זיך געטראגען אן אונאויפהערליכער טומעל פון פויגעל סוויסטשעריען, און דורך די פענסטער האט אריינגעקוקט א פרישער גרינער סאד מיט ווייטע זוניגע פעלדער, וואם האבען געאטהעמט מיט שעהנקייט און זומערדיגען לעבען.

— וועו מיינע בעקאנטע וואלטען א קוק געטהאן, וואם פאר א לאושיע איך האב זיך פערשאפט, וואלטען זיי געהאט פון וואם צו לאכען — האט גאלדמאן געמאכט א שפאסיגע בעמערקונג באלד ווי ער האט דערזעהן דאם צימער.

— מען דארף אלע מאל האנדלען נאך דעם אייגענעם געשמאק, — האט ליזע געענטפֿערט מיט צופֿריעדענהייט.

און שטעהן בלייבענדיג ביים פענסטער, מיט די אויגען צום סאד, האט זי צוגענעבען מיט ענטציקונג:

— זעה ווי שעהן דא איז. קען מען אין שטאדט זעהן אזעלכע הערליכע לאנדשאפטען? אך, איך פיהל זיך עפעס איצט אזוי פריי, אזוי לייכט...

און זי האט שוין דאן דעם גאנצען טאג ניט גערוהט. וואו נאר עס איז געפאלען איהר בליק, אהין האט עס זי געצויגען. גאטענו, ווי שעהן דא איז.

און ניט וויסענדיג אליין וואם מיט זיך צו טהאן, האט זי זיך נאכגעלאזט די צוויי לאנגע שוואהרצע צעפ און ווי א יונג, זארגלאז דארפס־מיידעל, אוועקגעלאזט זיך צוויישען די פרייע פעלדער און וועלדער. יעדע ווייל איז זי פערפאלען גוואהרען ערגעץ אין אנדערע ווילדערנישען, צווישען אנדערע גראז, און געהאלטען אין איין בעצירען דאס צימער מיט אן אנדער הויפען פרישע פעלד־בלומען, וואם זי האט געבראכט צוטראגען.

אם ליעבסטען איז איהר גוועזן דער שעהנער, גרויסער טייך. וואם האט זיך דארט געפונען נאהענט פון פארם. מאמינקע מיינע, ווי רייצענד דארט איז! עם וואלט איהר, דאכט זיך, ניט מיאום גוואהרען אבצוזיצען גאנצע טאג און קוקען אויפ'ן טייך.

— טהייערינקער, — איז זי צוגעשטאנען צו גאלדמאנען מיט א בעטענדער שטים — לאמיר מארגען אויפשטעהן גאנץ פריה און זיך ארויסלאזען דארט אויף א לאדקע. ווילסט?

גאלדמאן, וועלכער איז דאן כמעט דעם גאנצען טאג אבגעלעגען אן אויסגעצויגענער אויפ'ן בעט און זיך געהאלטען אין איין בעקאנגען, אז די רייזע האט אים אינגאנצען צובראכטן, האט גלייכגילטיג א קנייטש געטהאן מיט'ן שטערן און געזאגט מיט וועניג חשק:

— איך ווייס, אויב איך וועל קענען אויפשטעהן, וועלען מיר אפשר געהן. דערווייל ברעכט מיך יעדעם אבר.

נאכדעם האט ער נאך עפעס געמומלט בורטשען וועגען די הארטע, אונבעקווועמע געלעגערם, וואם מען גיט דא, וועגען די צובראכענע אידענעם, וואם האלטען זיך דא אויף; האט נעגענעצצט, געקרעכצט — ביז ער האט זיך ענדליך אומגעקערט מיט'ן פנים צו דער וואנט און איז אנטשלאפען געווארען אין א שווערען כראפען.

אויף מארגען איז ליזע אויפגעשאנען גאנץ פריה. דורך די אפענע פענסטער האט אריינגעשטראמט א פרישע שמעקענדיגע מארגען־לופט; עס האט געשומעט און געפילדערט א גאנצער כאר פון פויגעל און פעלד־זשוקעס — און דער הימעל, א ריינער, א בלאהער, מיט א רויטער, פלאם־פייערדיגער זון, וואם האט זיך ערשט אנגעהויבען ארויסקריכען פון איהר טיעפען בעלויכטענעם האריזאנט, האט געהאלטען אין איין דערצעהלען וואם פאר א שענער זומער־טאג היינט וועט זיין.

א פאר מאל האט זיך ליזע אריבערגעבויגען איבער גאלדמאנען און איהם געפרואווט וועקען:

— ווילסט נעהן צום טייך? — האט זי גערעדט צו איהם מיט איינגעהאלטענקייט — קום. זעה ווי שעהן עס איז. ווילסט?

נאר גאלדמאן, וואם איז שטענדיג געווואוינט געווען צו שלאפען ביז שפעט אין טאג אריין, איז געלעגען ווי א ג'הרג'עטער און אפילו די אויגען ניט געעפענט.

— לאז מיך צו־רוה! — האט ער בלויז אויסמאל אויסגעברומט מיט אן אונצופֿריעדענער גרימאסע — געה אליין. איך וויל נאך שלאפען.

און ער האט זיך ערשט מיט א פרישען אפע־טיט אינגענומען אונטער דער דעקע און ווייטער געשלאפען.

ליזע האט איהם מעהר ניט געווען. עם איז געווען קיהל, האט זי זיך אנגעטהאן א וויסען „סוועטער", וואם האט געשמאקפול ארומגענומען איהר דינע טאליע, און מיט די צוויי נאכגעלאזטע, פרישי־פערפלאכטענע צעפ, איז זי איינע אליין אוועק צום טייך.

א מילדע פער'חלומ'טע פריהמארגען שטיל־קייט האט דאן אויף דעם טייך געהוהט. פון די גרינע ברעגען ארום שלאגען דינע, דורכזיכטיגע טוי־וואלקענדלעך; עס לאזט זיך הערען

דער רוף פון א קוקאווקע, דאָס כעס'ען זיך ערגעץ פון א ווילדער קראָה — און וואו ניט וואו זיינען שוין צווייגען און קוסטעם דורכגעשאָסען פון די ערשטע זונען־שטראהלען.

ליזע איז שטאהן געבליבען מיט בריט־צור־עפענטע אויגען און געהאַט דאָס געפיהל ווי צו ווערען דאָ אין דער מינוט א טהייל פון דעם אַלעמען; פערפאַלען ווערען ערגעץ אין די ווילד־דענישען און קיינער, קיינער זאָל ניט וויסען וואו זי איז אהינגעקומען.

אין א פּאָר מינוט אַרום איז זי שוין געזעסען אין א לאַדקע און זיך איינע אַליין געטראָגען ווי א חלום איבער דעם שטילען וואַסער. לייבט און ריטהמיש האָט זי געווקט דעם טייך מיט די רודערס, שטיל און סודות'דיג האָבען צוגעפּילדערט די נאָכיאָגענדע כוואַליעלעך, און די וויים־גענילטע פיגור איהרע מיט די שוואַרצע, דיקע צעפּ האָבען געלאָכט אין דעם פרישען זומערדיגען פריהמאָרגען אַריין.

וען זי איז צוריקגעקומען פון טייך, איז ערשט געווען זיבעבען א זייגער. אויף דער וועראַנדע זיינען שוין געזעסען מאנכע פריה־אויפּ־געשטאַנענע פרויען אין זייערע בריטע דינע מארגען־מאנטלען, האָבען זיך שלעפּעריג געוויגט אויף די וויעג־שטוהלען. זיי האָבען גערעדט עפּעס צווישען זיך אהן חשק און געוואַרט מיט נלעזער אין די הענד אויף דער פרישער מילך, וואָס מען וועט באלד אַרויסברענגען.

ליזע, א צופלאַמטע מיט א גאנצען הויפען פרישע וואַסער־ליליען, וואָס זי האָט מיטגע־בראכט פון טייך, האָט פערבייגעהענדיג צוגע־שאָקעלט צו די זיצענדע א שטומען „גוט מאָר־גען" און איז אריין צו זיך אין ציממער.

מיט עטליכע מינוט שפּעטער איז זי געזעסען לעבען גאָלדמאנען אויפ'ן בעט און איהם קוים אויפגעריסען פון שלאָף, ער זאָל איהר צולייעב טהאָן און טרינקען א גלאָז מילך, וואָס זי האָט פאר איהם אַריינגעבראכט.

— טרינק, טהייערינקער — איז זי צוגע־שטאַנען צו איהם ווי צו א קינד — טרינק. זעה, פרישע מילך ערשט פון דער קוה. טרינק, עס איז זעהר געזונד.

דער שלאָפענדער האָט פריהער א פּאָר מאָל עפּעס אויסגעברומט אונפערשטענדליכעס, ge־כעס'ט זיך אז מען פערגינט איהם פּשוט ניט דאָס ביסעל שלאָף, און כדי זי זאָל זיך שוין א מאָל אָבטשעפען פון איהם און איהם נאָך לאָזען שלאָ־פען, האָט ער, זשמורענדיג מיט די אויגען, זיך אויפגעזעצט, אויסגעטרונקען די גלאָז מילך פון איהר האַנד און איז צוריקגעפאַלען ווי א שטיין.

— אָה, וואָס פאר א פוילער דו ביזט! — האָט זיך ליזע געברוגז'ט מיט כלומרשט'דיגען פּאַרוואורף — הייַנט דעם ערשטען פריהמאָרגען האסטו בעדארפט אויפשטעהן א ביסעל פריהער. איך בין שוין הייַנט געווזן בייַם טייך — האָט זי איהם אָננעהויבען דערצעהלען מיט שטראה־לענדע אויגען — געשיפט זיך אויף א לאַדקע. אך, ווי שעהן, ווי שעהן דאָרט איז! זעה די בלומען, וואָס איך האָב געבראכט. זעהסט, פרי־שע וואַסער־לילינ...

און זי האָט איהם צוגעטראָגען די ווייסע לילינ, פון וועלכע עם האָבען נאָך געטריפט די פרישע וואַסער־טראָפענס.

אַרום ניין א זייגער איז ערשט גאָלדמאָן אַרונטער פון בעט. בייַם אָנטהאָן זיך איז איהם עפּעס קיין זאך ניט איינגעגאַנגען. אין דער שיסעל וואַסער, וואו ער האָט זיך געוואַשען, האָט ער געטראָפען אַרומשווימען א פליעג, דאָס האָנד־טוך איז געלעגען אויף דער ערד און דער שפּיגעל איז עפּעס געווען אזא בילגער, אז א קוק טהוענדיג אין איהם, האָט ער אויסגעזהן ווי ער וואָלט געהאַט א צודרעהט פּנים... חוץ דעם איז עפּעס דאָס גאנצע אָנטהאָן זיך צוגעגאַנגען ביי איהם אָהן חשק און אָהן געשמאק. פאר דער גרויסאַרטיגער געזעלשאפט, מיט וועלכער ער גע־פינט זיך דאָ, איז רעכט ער זאָל אפילו געהן אָנ־געטהאָן ווי א שמאטעליעטניק.

און עס האָט איהם שוין בעצייטענס אָננע־הויבען צו לאַנגווילִיגען און ציהען צו יענעם זומער־פּלאַץ, וואו ער האָט אזוי פיעל פרייַנד און בעקאַנטע...

נאָכ'ן פריהשטיק איז ליזע מיט איהם ge־גאַנגען א ביסעל פאר א שפּאַציער. זי האָט זיך געסטאַרעט איהם צו פעראינטערעסירען אין די שעהנע לַיידענשאפטען, וואָס זיי איז געקומען פאר די אויגען, געפיהרט איהם צום טייך, און אויף אַלעמען געשטעלט איהם פראגען צו עס ge־פעלט איהם.

— אָה, יא. מען קאָן ניט זאָגען. די גאַנצע אומגעבונג איז דאָ ניט קיין מיאום'ע. דאָס אייניגיג איז נאָר די טויטקייט, וואָס הערשט דאָ אין דעם הויז.... עס וואָלט בעדארפט זיין עפּעס מעהר לעבען, מעהר בעקוועמלִיכקייט...

ליזע האָט זיך צולאכט:

— זעהסטו, און מיר וואָלט דאָ, דאכט זיך, קיינמאָל, קיינמאָל ניט מיאום געוואָרען צו זיין.

און זי האָט דערבי צופריעדען א נעהם ge־טהאָן זיין אַרעם און איהם מיט ליעבע א ציט געטהאָן צו זיך.

געהענדיג צוריק האָט זיך גאָלדמאָן'ען מיט א מאָל פערגלוסט צוצוגעהן א ביסעל צו יענעם זומער־פּלאַץ... אויב זי, ליזע, וויל, און עס איז איהר אינטערעסאַנט, קען זי אויך מיטגעהן. ער וויל זיך בלויז דורכגעהן א קוק טהאָן ווער עס געפינט זיך דאָרט; זעהן זיך מיט דעם, מיט יענעם; ער וועט וואהרשיינליך באלד זיין צוריק.

ליזע איז ניט געווזן דאגעגען ער זאָל געהן אליין. וואָס וועט זי דאָרט טהאָן? זי וועט זיך נאָך בעסער געהן א ביסעל שיפּען.

און זי האָט איהם נאָך אליין בענליט א שטיק אין וועג אריין.

גאָר אַן אַנדער לעבען האָט גאָלדמאַן גע־
טראָפען אין יענעם זומער־פּלאַץ. דאָס הויז, א
הויכס און א בריַיטס, געבויט אין דער פֿארמע
פון א סגל, איז געשטאַנען מיט דעם פֿאָדערשטען
פּליגל צו דער פראָנט פון א שטיק גרין־בעגראָ־
טען פּלאַץ מיט פערשיעדען־פֿאַרמיגע בלומען־
בייטען, מיט דיקע שאַטענדיגע בוימער. אויף
דער ווערַאנדע, מיט די וויַיס־געפֿאַרבטע שטא־
כעטלעך אוֹן רונדע בייכיגע זיַילען האָט געטו־
מלט ווי אויף א חתונה.

צוויישען די בעקאַנטע, מיט וועלכע דער אק־
טיאָר האָט זיך דאָרט געטראָפען, איז אויך גע־
ווען מיסס ברוין, א שעהנע, פול־ברוסטיגע פרוי
פון א יאָהר עטליכע אוֹן צוואַנציג, וואָס לויט מען
האָט דערצעהלט האָט זי שוין אמאל געהאַט א
מאַן אוֹן זיך גערופען צוריק אויף איהר מיידעל־
שען נאָמען. האָבענדיג דאָס גליק אָדער אוֹנ־
גליק צו זיין א שטיקעל זינגערין ערגעץ אין א
וואָדעוויל, פלעגט זי זיך פיהרען אויף דעם שניט
פון לייטישע אקטריסעס אוֹן געהאַלטען פאר א
כבוד, אז עפעס א לייטישער שוישפּיעלער האָט
זיך צו איהר געשאַרט...

צו גאָלדמאַנ'ען האָט זי א מאל געזאָגט אוֹנ־
טער פיער אויגען, כלומרשט אין שפּאַס:

— וועֿן איהר וואָלט ניט געהאַט ארום זיך
אזוי פיעל מיידלעך, וואָלט איך זיך אין אייך
פערליבט...

דערנאָך האָט זיך שוין גענומען ארומטראָגען
וועגען איהר ניט זעהר קיין שעהנע קלאַנגען...
אקטיאָרען מיט גרינגע קעפ אוֹן זינדיגע מחשבות
פלעגען זיך וועגען איהר אויסדריקען:

— דאָס איז א ברען פון א פרוי, די מיסס
ברוין...

דערזעהענדיג גאָלדמאַנ'ען, איז מיסס ברוין
שטעהן געבליבען אַנגעשפּאַרט אָן דער פּאַרענ־
טשע פון דער וועראַנדע אוֹן זיך געמאכט
כלומרשט, אז זי זעהט איהם ניט. זינט עס האָט
זיך אַנגעהויבען ביי איהם אזא לעבען מיט ליזע'ן
האָט זי געפיהרט מיט איהם א שטיקעל ברוגז...
נאָר לאַנג האלטען זיך איצט פון וויַיטען האָט
זי ניט געקענט. עס איז מיט א מאל צושוואומען
אין איהר אלע קריוודעם וואָס זי האָט צו איהם
געהאַט, אוֹן עס האָט זיך איהר פּשוט אויסגע־
לאזט דאָס חיות צו רעדען מיט איהם.

זי האָט א קוק געטהאָן צו איהם מיט א מינע,
ווי זי וואָלט איהם נאָר־וואָס דערזעהן אוֹן איהם
בענריסט מיט זעהר א צוגעלאָזענעם שמייכעל:

— וואָס מאַכט ער עפעס? זי איז שוין דאָ
באלד א וואָך. זי האָט טאַקע געהערט, אז ער,
גאָלדמאַן געפינט זיך דאָ ניט וויַיט. ווי קומט
עס וואָס ער האָט זיך אזוי אבגעזונדערט? ער
איז געוואָרען א בעל־תשובה?...

— גאָרנישט, — האָט דער אקטיאָר געענט־
פערט פערלעגען אוֹן געשמייכעלט. — וואָס
עפעס בעל־תשובה?

אוֹן עס האָט איהם שוין ניט געלאָזט אַוועק־
געהן. עס האָט איהם נערייצט איהר פּוּלער
געפאַקטער קערפּער, די רונדע פליישיגע גליעדער,
וואָס האָבען זיך אזוי יצר־הרע'דיג געפּאַרמט
אין דעם דינעם מאַרגען־מאַנטעל מיט די קורצע
ארבעל... אוֹן וואָס מעהר ער האָט אויף איהר
געקוקט אלץ תאוה'דיגער האָט איהם געצויגען
צו איהר.

— קומט א ביסעל! — האָט ער זי מעשה
אלטער־בעקאַנטער א ציה געטהאָן ביי דער האַנד
צו געהן.

נאָר די דאָמע האָט זיך כלומרשט ניט גע־
איילט.

— געהט, זאָל זיך אייך ניט גלוסטען קיין
צרות — האָט זי איהם נערייצט מיט א שעל־
מישען בליק. — אייער ליזעטשקע קען נאָך
אמאל ווערען אייפערזיכטיג...

— וואָס דרעהט איהר א קאָפּ מיט פּוסטע
זאכען — האָט דער שוישפּיעלער אונטערגע־
כאַפּט דרייסט — איהר ווילט א ביסעל געהן,
קומט, אז ניט דאַרף מען ניט.

— ניט איצט, — איז שוין דאָס „פּריַילַיין"
געווָאָרען ווייכער, — ס'איז איצט דאָ צופיעל
אויגען... קומט צו שפּעטער, נאָכמיטאָג...

דערווייל האָט זיך מיט דעם אקטיאָר בע־
גריסט עפעס איינער א בעקאַנטער, א צווייטער,
א דריטער און עס איז געווָאָרען אַן אלגעמיינער
געשפּרעך וועגען דעם קומענדען טהעאַטער־סיזאָן.

ביים מיטאָג איז גאָלדמאַן געזעסען לעבען
ליזע'ן ווי א פערשלאָפענער און קיין זאַך פון די
מאכלים זיינען איהם ניט געפעלען. צו דעם
פּאַרשפּייז האָט ער זיך אפילו ניט צוגעריהרט,
אין דער זוּפ האָט ער געהאַלטען אין איין שיטען
זאלץ אוֹן פעפער אוֹן דאָס פליישׁ מיט דעם קאָמ־
פּאָט האָט ער ניט מעהר ווי פערזוכט.

— דיר שמעקט ניט דאָס עסען? — האָט
איהם ליזע געפרעגט א בעזאָרגטע.

— אז קיין זאַך האָט דאָ קיין טעם ניט, —
האָט ער זיך געקרימט. — קיין לייטיש ביסעל
זוּפ, קיין לייטיש שטיקעל פליישׁ. — עט...

אוֹן ער האָט זיך דער ערשטער אויפגעהויבען
פון טיש, איז ארוים אויף דער וועראַנדע אוֹן
זיך פערריכערט א ציגאַר.

באלד איז אויך ארויסגעקומען ליזע. עס
האָט זי שוין ניט געלאָזט רוהען, וואָס גאָלדמאַן
האָט אזוי וועניג געגעסען אוֹן עס איז איהר
שוין אלץ אויף פערגאַנגען דער אפעטיט.

— וויַיסט וואָס, — איז זי צוגעקומען צו
איהם מיט א לעצטען ביסען אין מויל — איך
וועל אריינגעהן אין קיך אוֹן דיר מאכען עפעס
א גוטע זאַך. ווילסט?

גאָלדמאַן האָט זיך ענטזאגט. ער ווּיל נאָר
נישט. ער דאַרף איצט גראָדע נאָך א מאל צו־
געהן צו יענעם פּאַרם זיך זעהן מיט עפעס א
בעקאַנטען וועגען טהעאַטער, ווּעט ער שוין
מסתמא דאָרט עפעס עסען.

— אַהין וועט ער געהן עסען, — האָט זיך לײזע געיאָמערט. — פֿאַר יעדען איז דאָ גוט, נאָר פֿאַר דיר נישט.

— לײזעטשקע, דו שווייג בעסער! — האָט ער איהר איבערגעשלאָגען כלומרשט מיט גוטען מוטה.

און לויט די בעטאָנונג פון די וועלטער, איז אויסגעקומען, אז זי, לײזע, איז די גאַנצע שולדיגע; אז זי האָט איהם דאָס אהער פערשלעפּט און דורך איהר האָט ער פון קיין שום זאַך קיין הנאה נישט.

— נו, קיין קאָנטראַקט האָט מען דאָך דאָ מיט קיינעם ניט געמאַכט, — האָט זי ערווידערט מיט דערשלאָגענקייט — מיר מוזען ניט דוקא זיין דאָ.

נאָכדעם איז געוואָרען שטיל. גאָלדמאַן איז נאָך א צווי מינוט געשטאַנען און מיט פערטראַכטקייט געדויכערט דעם ציגער, נאכהער האָט ער זיך עפּעם אָנגעהויבען צופּייפען מיט'ן מויל, איז זיך אזוי לאַנגזאַם ארונטער פון דער וועראַנדע און אָהן וועלטער זיך אַוועקגעלאָזט צו יענעם פּאַרם.

3.

מיט א האַלבע שטונדע שפּעטער האָט לײזע געמומען איהר זון־שירעם און זיך אויף אַוועקגעלאָזט צו יענעם זומער־פּאַלאַץ. געגאַנגען איז זי אָהין מיט דעם גרעאַנץ צו טרעפען זיך מיט גאָלדמאַנען, און זעהן, אויב ער וויל, קאָן זי בעשטעהן מען זאָל דאַרט נעהמען א צימער. עס איז איהר שוין איצט גלווען אלץ איינס, דאָ אַדער דאָרט. סיי ווי סיי פעהלט שוין איצט עפּעס. צולײעב גאָלדמאַן'ס קריוודען זיך, איז שוין עפּעס ניט דאָס וואָס זי האָט זיך פאָרגעשטעלט...

צוגעקומען צום הויז, איז זי א ווייַלע שטעהן געבליבען פון וויַיטען און זיך אַרומגעקוקט מיט זוכענדע בליקען.

א שטילע, נאכמיטאָגדיגע פערשלאָפענקייט האָט דאָן אַרום דעם הויז געהערשט. אונטער א בוים ערגעץ איז געזעסען א קאָמפּאַניע בייַ א קאַרטן־שפּיעל, אויף דער וועראַנדע האָבען זיך עפּעס געלאַנגווייליגט עטליכע מיטגלידער־יעהריגע פרויען מיט זאַטע פּנימ'ער, און די שטילקייט האָט נאָך דערצעהלט פון דעם זאַטען מאָלצייט, וואָס די מענשען האָבען דאָ ניט לאַנג צוריק אָבגעגעסען, און פון דעם פּרעהליכען טומעל, וואָס דאָס יונגווארג האָט מיט זיך מיטגענומען ערגעץ אויף זייערע שפּאַציר־נעגנ.

— ענטשולדיגט, — האָט לײזע אָבגעשטעלט עפּעס א יונגען מאַן, וואָס האָט איהר אויסגעזעהן בעקאַנט ערגעץ פון די טהעאַטער־קרייזען — האָט איהר אפשר געוואָהן דאָ ערגעץ מיסטער גאָלדמאַן?

און יענער האָט איהר שוין אלעם קלאָר געמאַכט.

— מיסטער גאָלדמאַן? געווים האָט ער איהם געזאָהן. אָט נאָר וואָס איז ער דאָ געשטאַנען מיט מיסס ברוין... אויב ער האָט קיין טעות ניט, זיינען זיי אַוועק דאָרט מיט יענעם וועג, וואָס פיהרט צום וועלדעל...

לײזע האָט צוליעב עפּעס געמומען בייסען א נאָגעל פון א פּינגער, געקוקט א ווייַלע מיט פערטראַכטקייט אין דער ריכטונג, וואו עס איז געקומען דאָס וועלדעק, און זיך שטיל צוריקגעקומען צהיים.

פּאַרנאַכט, וען די זון האָט שוין געהאַלטען בייַם פערגעהן, איז ערשט גאָלדמאַן צוריקגעקומען. לײזע, בייַ וועלכער דער גאנצער נאָכמיטאָג איז שוין היינט אַוועק פול מיט פערדרוס און ביטערקייט, איז איצט געזעסען בייַם פענסטער דעם קאָפּ אָנגעלעהנט אויף אַן עלענבויגען און זיך געלאַנגווייליגט. דער גרעאנק, אז גאָלדמאַן האָט זיך דאָרט געטראָפען מיט מיסס ברוין האָט זי אינגאַנצען צוטריסעלט. עס איז שוין בייַ איהר ניט געווען קיין סוד, וועל יענע איז, און זי האָט ניט געוואָלט ער זאָל מיט איהר האָבען צו טהאָן. זי האָט זיך שוין גענוג אָנגעהערט פון איהר. זי איז ניט מעהר ווי א נייערדיגע, אַן אויסגעלאַסענע... און וואָס לענגער עס האָט זיך פערצויגען גאָלדמאַן'ס אַבוועזענהייט אלץ פערדראָסיגער איז איהר געוואָרען. קענענדיג איהם מיט זיינע שוואַכקייטען צו פרויען, האָט איהר עפּעס דאָס הארץ געזאָגט, אז יענע וועט איהם שוין דאָרט פּראָנריניגען, פערפלעקטן. און דאָס האָט זי געעקעלט.

צוריקגעקומען איז גאָלדמאַן מיט דער זעלבער אָנגעצויגענקייט ווי עס וואָלט מיט איהם די גאנצע צייט פון זיין אַבוועזענהייט ניט פאָרגעקומען קיין שום ענדערונג.

— איך האָב געמיינט, מיר וועלען דאָרט קענען קריגען א צימער, — האָט ער זיך נאָכלעסיג אַוועקגעזעצט אויפ'ן ראַנד פון בעט און געזאָגט מיט א מינע, ווי די זאָרג וועגען א צימער וואָלט איהם שטאַרק בעאונרוהיגט, און אז נאָר צוליעב דעם האָט ער דאָס אַוועקגעגעבען דעם גאנצען נאָכמיטאָג.

— נו, ניטא? — האָט איהם לײזע איבערגעפרעגט מיט ערנסט.

— ניין. דערווייל נישט. אפשר מיט א פּאָר טעג שפּעטער.

און ער האָט איהר דערביי געגעבען אָנצוהערען, אז פאָר זיך אלײן וואָלט ער דאָרט דערווייל געקענט האָבען א גאנץ גוט געלעגער. עס איז איהם אָבער ניט אָנגענעהם צוליעב איהר, לײזע'ן.

— דאָס מאכט ניט, — האָט איהם לײזע ארויסגעהאָלפען און איהרע אויגען זיינען שוין בעצייטענס פערלאָפען מיט טרערען. — מיר איז דאָ גאנץ גוט. צוליעב מיר דאַרפסטו זיך ניט שטערען...

— מיר איז דאָס ווירקליך אונאַנגענעהם — האָט ער זיך פערענטפערט — דו דאַרפסט דאָס אַליין פערשטיין. איז דאָס פאַר מיר אַ וואָהנונג? איז דאָס פאַר מיר אַ געלעגער?...

און ער האָט זיך דערווייל ענומען איינפאַקען זיין נאַכט־העמד, דעם מאַרגען־מאַנטל און אַנדערע זאַכען, וואָס ער האָט בעדאַרפט האָבען צו דער האַנד.

ביי ליזע'ן האָט שטארק ענומען קלאַפען דאָס האַרץ.

— איך וויים אַליין ניט, — האָט זי געזאָגט פער'חושכ'ט מיט די אויגען צום פענסטער — דו האָסט זיך עפּעס אין נאַנצען איבערגעבעטען צו מיר.

ביי די ווערטער האָבען איהרע ליפּען אַ ציטער געטהאָן און זי האָט זיך שטיל צוואַויינט.

דאָס געוויין האָט נאָכדמאַנען ארויסגעבראכט אַ ביסעל פון נעדולד.

— זעהסטו, אז מען וויינט, האָב איך זעהר ליעב, — האָט ער געזאָגט מיט בעהאַלטענער איראָניע.

— אז דו ביזט אַ מענש אָהן אַ האַרץ! — האָט זיך ליזע נאָך מעהר צויאָמערט.

— איך בעט דיך, ליזעטשקע, ברענג מיך ניט ארוים פון נעדולד, — איז ער שוין געוואָרען ערנסטער. — דו לאָז מיך בעסער נעהן מיין וועג. וואָס וויילסטו? ווער טשעפעט דיך?

ליזע האָט איהם נאָך געהאַט אַ סך צו זאָגען וואָס זי ווייל און אַ סך פאַרווירפע צו מאַכען. זי איז אָבער געווען צו פערביטערט. עס איז שוין אַזוי אויך געווען געגען איהר שטאַלץ, וואָס עס איז דערגאַנגען אַזוי וויים, ער זאָל זעהן ווי זי ווייַנט...

און זי האָט זיך מיט אַמאָל אויפגעהויבען און געזאָגט מיט אַן אויסדרוק, ווי עס וואָלט איהר שוין געווען אַלץ איינס וואָס עס זאָל ניט פאַרקומען:

— נו, געזונ. איך ווייל שוין איצט גאָרניט. דו קענסט זיך געהן וואו דו ווילסט און מיט וועמען דו ווילסט.

גאָלדמאַן האָט איהר וויעדער עפּעס געענטפערט, און כדי איבערצולאָזען אויף איהר דעם איינדרוק אז ער איז דער גערעכטער, איז ער נאָך לאַנג געשטאַנען איבער איהר און גערעדט און גערעדט... ער האָט איהר געהאַלטען אין איין פאַרווארפען, אז זי איז אַן עגאָאיסטקע, אז זי גלויבט איהם ניט, אז ער איז אַ צובראכענער מענש, אז ער מוז האָבען אַ ליטיש געלעגער, און געענדיגט:

— אַך, ווי איך האָס אָט די פאַלשע, וויי־בערישע סענטימענטאַליטעט!

און ער איז אַוועק אין כעס אויף זיך אַליין נאָך וואָס ער איז נאָר אינגאַנצען אהער גקומען מיט איהר.

נאָך זיין אַוועקגעהן איז ליזע לאַנג געלעגען אויפ'ן בעט און געווויינט. פריהער האָט זי געטראכט, אז זי האָט שוין ניט נאָך וואָס צו לעבען; אז דאָס לעבען איהרם איז שוין אַ צו־בראָכענס, אַ צוריסענס... דערנאָך האָבען זי די געדאַנקען פערטראָגען צו פערשיידענע פערעהרער און געליעבטע, וואָס האָבען זיך ארום איהר געדרעהט, און זי האָט איינגעזעהן, אז אין פערגלייך מיט זיי איז גאָלדמאַן אַ מענש מיט ניט קיין שעהנער נשמה...

און עס האָט זי אָנגענומען אַ בענקשאפט ערגעז אין אַ שטיל, רוהיג ווינקעל, וואו זי זאָל קענען ארָאבווארפען פון זיך אַלעס, אַלעס, וואָס זי האָט ביז איצט איבערגעלעבט, און זיין אַליין, אַליין מיט זיך.

———

צומאָרגענס איז ליזע אויפגעשטאַנען מיט אַ קאָפּ־וועהטאָג און מיט רויטע, ניט אויסגעשלאָפענע אויגען. ווי אויף להכעים האָט נאָך ערגעז די נאַנצע נאַכט ניט אויפגעהערט צו בילען אַ הונד און זי ניט געלאָזט צומאַכען קיין אויג. עס איז געווען מאָדנע; אזוי איז זי קיינמאָל ניט קיין שרעקעדיגע און דאָס מאָל זיינען איהר עפּעס געקראָכען אין קאָפּ אריין די נארישסטע געדאַנקען און געווארפען אויף איהר אַ פּחד. זי האָט זיך, צום ביישפּיעל, פאָרגעשטעלט, אז דער הונד, וואָס בילט דאָרט, דאָרף זיין אַ משונה'דיג גרויסער און אַ שווארצער מיט בייז־פינקעלדיגע אויגען, און עס איז מעגליך ער זאָל פלוצלונג קומער אהער צוקריכען און זיך נעהמען דראפען מיט די לאַפּעם דעם אָפּענעם פענסטער...

און זי האָט זיך טאַקע אויפגעהויבען פונ'ם געלעגען מיט אַ קלאַפענדען האַרץ און צוגעמאַכט די פענסטער.

נאָכדעם איז זי וויעדער אָבגעלעגען אַ שטיק צייט מיט אָפּענע אויגען. פון ערגעריש און פערדרוס האָט זי וויעדער געווויינט, און וועז זי איז ענדליך אנטשלאָפען גאָר, האָבען זיך איהר געהאַלטען אין איין פלאַנטערען וויילדע, משונה'דיגע חלומות.

וועז זי האָט זיך אויפגעהויבען פון בעט, איז שוין געווען נייז אַ זייגער. פון מיעדקייט איז זי נאָך עטליכע מינוט געזעסען אונבעוועגליך אויפ'ן ראַנד פון בעט מיט אַראָבגעלאָזענע נאַקעטע פיס, און האָט זיך אַליין פיינט געהאַט. חוץ דעם קאָפּ־וועהטאָג האָט זי געפיהלט עפּעס אַ מאַדנע נודנעקייט אויפ'ן הארצען און זי האָט געטראכט, אז מיט איהר איז עפּעס ניט גלאַט, אז זי וועט אָדער אריינפאַלען אין עפּעס אַן ערנסטער קראנקהייט, אז ניט וועט זי גאָר ארונטער פון זיינען...

און אַלעס, די וועגט, דער סופיט, די גרינע צוויייגן, וואָס האָבען אריינגעקוקט דורך די פענסטער, די נעכטיגע, שוין האַלב פער'חלש'טע בלומען וואָס זיינען נאָך געשטאַנען אין אַ גלאָזאַסער — אַלעס האָט איצט געקוקט אויף איהר מיט שפּאָט און זי גערייצט:

— האסט געמאכט א טעות... האסט געמאכט א טעות...

ארויפגעוואָרפען אויף זיך ווי עס איז די קימאָנע און אריינגעשטעלט די פים אָהן זאָקען אין א פּאָר צוקנעפּלטע שיך, איז זי ארויס א ביסל אין דרויסען. עס איז געווען א פּאַרנער, נעבעלדיגער פריהמאָרגען און די זון האָט גע־שיינט ווי דורך א זיפּ... אָהן א ציעל איז ליזע פריהער אריין אין עס־צימער, געשטילט זיך מיט עפּעם די נודנעקייט, נאכהער האָט זי אפשר א שעה נאכאנאנד, ווי זי שטעהט און געהט, איינע אליין ארומגעבלאָנדזשעט אין די פייכטע גרע־זער, האָט געטראכט, געלאַנגווייליגט זיך... צו־לעצט האָט זי אנגענומען א פער'עקשנ'טען אויס־דרוק און געזאָגט צו זיך אליין:

— נו, געזונ. צווישען מיר און גאָלדמאַנען האָט זיך אלעס געענדיגט.

און זי איז באלד אריין אין צימער, געזומען פּאַקען איהרע זאכען און בעשלאָסען נאָך אין דעם זעלבען נאָכמיטאָג צוריקצופּאָהרען אין ניו יאָרק.

מיט א צווי שטונדען פּאַר איהר אוועק־פאָהרען, האָט זי נאָך גאָלדמאַנען בלויז איינמאל געזוהען. זי האָט בעמערקט, ווי ער איז פלוצלונג צוגעקומען צום פּאַרם מיט א קליין פערד און וועגעלע וואָס ער האָט אליין אנגעטריבען, ג־רעדט עפּעם פריהער מיט'ן פּאַרמער, נאכהער איז ער אריין אין צימער און ארויסגעטראָגען פון דאָרט זיינע זאכען. זי האָט דאן ניט גע־קענט זיין אין זיין נאָהענטקייט, האָט זי זיך ארומגעדרעהט אין דרויסען. זי האָט געהערט, ווי ער רופט זי, רעדט עפּעם צו איהר, זי האָט זיך אָבער ניט וויסענדיג געמאכט. זי האָט איהם אפילו גליך אין פּנים אריין ניט געקענט קוקען. א פערגליווערטע קאלטקייט האָט זי דאן צו איהם געפיהלט. ער איז איהר אין דער מינוט געווען פרעמד און ניט געווען אין איהר קיין שום פערדרוס, קיין שום בענקשאפט; זי האָט אין איהם נאָרנישט געהאט און נאָרנישט פער־לאָרען...

שפּעטער ערשט האָט זי זיך וויעדער דער־פיהלט אין איהר נאנצען עלענד, אין איהר גאנ־צער געבראָכענקייט. דאָס איז געווען, ווען זי איז געפאָהרען צוריק. זי האָט געזוהען די זעלבע בערג, די זעלבע לאנדשאפטען... ערשט מיט צוויי טעג צודיק האָט דאָס אלעס געקוקט אויף איהר מיט אזוי פיעל ליעבע, מיט אזוי פיעל פער־שפּרעכונגען... איצט האָט זיך אלעס געענדיגט... בלויז חורבות האָט זי פאר זיך געזוהען; חורבות, אינעטער וועלכע עס איז בעגראָבען געוואָרען אלעס, וואָס זי האָט פערמאָגט, אלעס, אלעס...

און א פרישער וועהטאָג האָט ארומגענומען איהר פערוואונדעטע נשמה און פרישע טרעהרען האָבען זיך געגאָסען פון איהרע אויגען.

מ. טערמאן:

דער אונטערגאנג פון דער געזעלשאפט פון אלטערטהום

(4טער ארטיקעל פון דער סעריע: דער קלאַסענקאמפּף אמאל און היינט).

די געזעלשאפט פון אלטערטהום איז אב־גשטאָרבען מיט אן אונאָטירליכען טויט. עס זיינען איבערגעריסען געוואָרען כמעט אלע לע־בענס־נערווען פון דער דאמאלסדיגער קולטור, און דער מענשהייט איז אויסגעקומען אנצוהוי־בען איהר גשיכטע כמעט וויעדער פון אנהויב.

און מערקווירדיג איז דער פאקט, וואָס די סיסטעם פון שקלאַפערייי, וועלכע האָט בעשא־פען אין דער דאמאלסדיגער געזעלשאפט אזעל־כע קלאַסען־נעגענזאצען, מאכענדיג אין דער זעל־בער צייט אונמעגליך אירגענד וועלכע סאציאלע רעוואָלוציאָן, — אָט דיעזע סיסטעם האָט אנגע־הויבען פון זיך אבשטאַרבען נאָך אויידער די נע־זעלשאפט פון אלטערטהום איז אונטערגענאנ־גען! אין די לעצטע צייטען פון אלטערטהום איז די צאָהל פון די שקלאַפען ניט נאָר גרוי־רען אלץ קלענער און קלענער, נאָר אפילו די שקלאַפען־העררען אליין האָבען אנגעהויבען בע־פרייען זייערע שקלאַפען מאסענווייז. וואָס בע־דייטעט דיעזער פאקט? איז דאָס אפשר ג־וועז א סאציאלע רעוואָלוציאָן פון אויבען? אויב די אונטערשטע עקספּלואָטירטע שיכטען פון דער רוימישער געזעלשאפט זיינען געווען שוואך און הילפלאָז — איז אפשר דער הערשענדער קלאַס פלוצלונג געוואָרען גוט און פרום און האָט חרטה געהאט אויף זיינע זינד?

עס פערשטעהט זיך, אז די זאך איז געווען ניט אזוי. די פערדאָרבענע און זיטענלאָזע מאנ־נאטען האָבען זיך גאנץ וועניג געקימערט וועגען דער צוקונפט פון דער געזעלשאפט. און אויב זיי אליין האָבען אנגעהויבען בעפרייען גאנצע מאסען פון זיערע שקלאַפען, איז דיעזער פאקט ניט געווען קיין סמן פון א סאציאלער רעוואָ־לוציאָן, נאָר אויף אן אויסדרוק פון דער שוואכ־

קייט און אונטערגאנג פון דער דאמאלסדיגער גרעזלשאפט.

די סיסטעם פון שקלאפערי, וועלכע האט דערפיהרט די קלאסען־גרעגענזאצן פון דער אלט־רוימישער גרעזלשאפט ביז דער העכסטער שטופע, האט אנגרהויבען אבשטארבען נאך אין דיער גרעזלשאפט. אבער דאס האט איהר שוין ניט גרהאלפען פון אונטערגאנג. און די אורזאכ דערפון איז גרווען פאלגענדעס:

קיין מלוכה האט ניט גרפיהרט אזוי פיעל מלחמות, ווי די א ל ט ־ ר ו י מ י ש ע. דאס האבען גרפאדערט די אינטערעסען פון דער דאמאלסדיגער פראדוקציאן, וועלכע איז גרווען גרבויט אויף דער סיסטעם פון שקלאפערי. וואס מעהר עס איז גרוואקסען די פראדוקציאן, וואס העכער עס איז גרשטאנען די ציוויליזאציע, אלץ מעהר האט מען זיך גרנויטיגט אין ארבייטגרנדע הרנד, אין שקלאפען, און דער הויפט־מיטל צו בעקומען שקלאפען זיינען גרווען — די מלחמות. נאך יעדער מלחמה פלגט מען ברנגען אין די רוימישע שטרדט גאנצע מחנות גרפאנגרנע מנשען וועלכע מען פלגט פרקויפען פאר שקלאפען. דער פרייז אויף זיי פלגט נאך יעדער גרוסער מלחמה ווערען זהר ביליג, אפט פלגט ער דרגרהן ביז 4—3 דאלאר פאר א שקלאף, און דאס האט גרגרבען א מגליכקייט צו ענט־וויקלען די גרזעלשאפטליכע פראדוקציאן ביז א הויכער מדרגה.

אבער ניט אייביג האט מען גרקרנט פיהרען גרוסע זיגרריכע מלחמות. שטרנדיג מלחמות פארערען א שטרנדיגע גוט־ארגאניזירטע און דיסציפלינירטע ארמרע. כל זמן דער רוימישער מיטל־קלאס און בעזונדערס דער פויערס־שטאנד איז נאך גרווען א גרזונדער און שטארקר גליעד פון דער גרזעלשאפט, האט ער גרקנט פון זיך אויסטהיילן גרנוג סאלדאטן, וועלכע האבען אויסגרבילדעט די בעריהמטע רוימישע לגיאנען. יעדער סאלדאט איז גרווען א הייסער רוימישער פאטריאט. זיין ליבע צום פאטרלאנד און זיין פראבטונג צו יעדרן ניט־רוימער האט איהם אימער עמאכט פאר א העלד אויף דער מלחמה־פעלד, און דאס איז גרווען די הויפט־אורזאכע פון די גרוסע גבורות און נצחונות פון די רוימישע לגיאנען. אבער דיזע שטרנדיגע גבורות און נצחונות פון די רוימישע לגיאנען, מאכרנדיג אלץ גרעסער און רייכער די רוימישע מלוכה, האבען פון דער אנדער זיט גרווירקט אין דער ריכטונג, וואס דער פויערס־שטאנד איז אלץ מעהר ארויסגרשטופט גרווארן דורך דער גרוסער פראדוקציאן מיט שקלאפען. און בעת דיזער שטאנד איז אין גאנצרן פרארימט גרווארן און האט אויסגרבילדעט דעם קלאס לומפען־פראלעטאריער־פראזיטען, וועלכע זיינען גרווארן אונגרהויער פערדארבען קרפרליך און מראליש, איז אויסגרטריקנט גרווארן דער קוואל, פון וועלכען עס האבען זיך גרנומען אין משך פון הונדערטר יאהרן גוטע און העלדישע סאלדאטן. דער רוימישער מיטל־קלאס האט שוין ניט גרקנט געבען גרנוג סאלדאטן, וויפיעל עס האבען זיך גרפאדערט אין די לגיאנען. די סאלדאטן גופא זיינען שוין ניט גרווען יגרע שטארקע און צו דיסציפלין פרהיגע פויערים פון די אמאליגע צייטרן. די לגיאנען האבען זיך שוין גרמוזט אנפילען מיט פערשיידענע עלמרנטען פון פרעמדע פעלקר, וועלכע זיינען גרווען גאניז ווענig דורכגרדרונגען מיט די גרפיהלען פון רוימישען פאטריאטיזם, און די הויבע מעלות פון דער רוימישער ארמרע האבען אנגרהויבען שנעל פערשווינדען.

דאס מיליטער איז אלץ מהר פערדארבען גרווארן, און פונקט ווי אלע קלאסען פון דער פרייער רוימישער בעפעלקרונג זיינען די סאלדאטן גרווארן די שרלימסטע פארזויטען און בלוט־זויגרר. די סאלדאטן פלגט מען דינגען צום מיליטער־דיענסט, און וואס מהר זיי זיינען גרווארן גרטוינט, וואס מהר זיי זיינען גרווארן פערדארבען, אלץ מהר האט מען זיי גרצאהלט. ווי די היסטאריקר דערצהלען, פלגען די סאלדאטן אין דער צייט פון יוליוס צעזאר מווזען האבען אויגרנג כלי־זיין, דערפאר פלגט יעדער סאלדאט בעקומען א חזן עסען 225 דינארן (אונגרפהר 50 דאלאר) א יאהר. דאס אליין איז גרווען זהר א גרוסע גרהאלט, דערמאנרנדיג זיך ווי טהייער דעמאלט איז גרווען גלד און ווי ביליג עס זיינען גרווען אלער־לייי פראדוקטן. נאר זייער גרהאלט איז אלץ גרשטיגען. אין דער צייט פון קייזער דאמאציאן האט מען זיי שוין גרצאהלט 300 דינארן א יאהר, און שפעטער האט מען זיי ניט נאר פערהעכרט דאס גרהאלט, נאר מען האט זיי אויך אנגרהויבען ארויסצוגרבען כלי־זיין אומזיסט, אויפ'ן חשבון פון דער מלוכה. דערצו פלגט יעדער סאלדאט ביים ענדיגען דאס מיליטער־דיענסט בעקומען מיט איין מאל א גרוסע סומע גרלד. אין דער צייט פון קייזער אוגוסט פלגט דיזע סומע אפט דערגרהן ביז 3000 דינארן, און שפעטרר, אין די צייטרן פון קייזער קראקאלא, איז זי שוין דערגאנגרן ביז 5000 דינארן און מרהר.

נאר ניט קוקענדיג אויף די אלע ווינארעם, האט קיין רעכטער מנש ניט גרוואלט נרהן אין מיליטער־דיענסט. אמת, די צאהל סאלדאטן איז אלץ גרוואקסן. אין דער צייט פון אוגוסט איז די רוימישע ארמרע בעשטאנרן פון 300,000 סאלדאטן, און שפעטרר איז זי אויסגרוואקסן ביז 650,000. אבער זהר ווענig רוימישע בירגרר האבען זיך אין יענרר צייט גרפונרן אין דיזער גרוסער ארמרע. שוין דער קייזר טיבעריום האט ערקלהרט אין סענאט,

אז די רעגיערונג איז געצוואונגען אנצופילען די לעגיאנען מיט „לומפען און אויסוואורפען".*)

ביי אזעלכע בעדינגונגען איז געווארן אונמעגליך צו פיהרען גרויסע מלחמות, ווי אמאל. אזעלכע מלחמות זייגען געווארן זעהר זעלטען און שפעטער האבען זיי כמעט אינגאנצען אויפגעהערט. עס האט זיך אנגעהויבען די צייט פון גרויסען „וועלט־פריעדען", וועלכער האט געדויערט א פאר הונדערט יאהר און איז געווען די גלענצענדסטע צייט אין דער געשיכטע פון אלטערטהום. אבער פון דעם מאמענט זינט עס האבען אויפגעהערט מלחמות, האבען אויך אויפגעהערט צוזוקומען פרישע מחנות שקלאפען. גוטע און ארבייטס־פעהיגע קנעכט און דינסטען זיינען געווארן זעהר טהייער און גאנץ אפט פלעגט זייער פריי דערגרהן ביז הונדערטער און טויזענדער דאלארס. קיין נאטירליכע פערגרעסערונג פון דער שקלאפישער בעפעלקרונג האט צוליעב די שרעקליכע עקספלואטאציע ניט געקענט זיין. פערקעהרט, די שקלאפען פלעגען אויסשטארבען מאסענווייז און זייער צאהל איז אלץ געווארן קלענער. דערצו זייגען די שקלאפען, וועלכע זיינען אין דעם משך פון עטליכע דורות ניט בענייט געווארן מיט פרישע און שטארקע עלעמענטען פון ערשט־גע־פאנגענע בארבארן, געווען אויך דעם העכסטען אופן שוואך, פערדארבען און אונפעהיג צו דער ארבייט; זיי זיינען געווארן איבעריג אין דער ווירטשאפט און עס האט זיך פישוט ניט גע־לוינט צו האלטען זיי און געבען זיי עסען.

אט אין יענער צייט האבען די רייכע שקלא־פען־העררען אנגעהויבען ווערען גוט און פרום. פון אלע זייטען זיינען ארויסגעטראטען מארא־ליסטען און מוסר־זאגער, וועלכע האבען אנגע־הויבען פרעדיגען געגען שקלאפערייי. פיעלע מאגנאטען האבען אנגעהויבען „בעפרייען" זייער קנעכט, ד. ה. ארבייטערפען פון זיך די לאסט צו בעזאהלען די „טויגעניכטסען" מיט עסען, קלייידער און וואהנונג. צו די גרויסע מאסען הונגעריגע „פרייע" לומפען־פראלעטאריער זיי־נען צוגעקומען טויזענדער „בעפרייטע" שקלא־פען, וועלכע האבען ניט געהאט מיט וואס א טאג איבערצולעבען און האבען פערגרעסערט די אונגעהויערע צאהל פון שנארער און פארא־זיטען.

* * *

די סיסטעם פון שקלאפערייי האט פון זיך אליין שוין אנגעהויבען אבשטארבען. אבער דאס איז ניט געווען קיין סמן פון וויעדער־אויפ־לעבונג פון רומישען פאלק, נאר פערקעהרט, א סמן פון זיין שוואכקייט און נאהענטען אונטער־גאנג. די מאסען־בעפרייאונג פון די שקלאפען האט שוין ניט געקענט ראטעווען די אלט־רומישע געזעלשאפט און די גאנצקייט פון איהר קולטור.

און נאך מעהר. איהר האט ניט געקענט ראטעווען אפילו דער נייער פ ו י ע ר י ם־קלאס, וואס האט זיך אנגעהויבען אויסבילדען אין דער רומישער אימפעריע צום ענדע פון אלטערטהום, אין יענער צייט, וועו די גרוי־סע פראדוקציאן מיט שקלאפען האט מעהר ניט געקענט אנגעהן.

דיעזער נייער קלאס פויערים, וואס האט גע־זאלט ראטעווען די אונטערגעהענדע רומישע געזעלשאפט, — דאס איז דער בעוואוסטער „רומישער קאלאנאט", אן ארט פ א נ ש ט ש י ז־נ ע, וואס האט טהייל־וויז פערנומען דעם אָרט פון דער אבשטארבענדער שקלאפערי.

ניט בעקומענדיג קיין פרישע פארטיעם שקלאפען און בעפרייענדיג די אלטע קנעכט, וועלכע האבען ניט געטוויגט צו דער ארבייט, זיינען ביי פיעלע מאגנאטען אויסענגעלייבען גרויסע מאיאנטקעם פון ניט בעארבייטע ערד. אייניגע מאגנאטען האבען פרובירט איבערבי־טען די ווירטשאפט. אנשטאט ערד־ארבייט האבען זיי אנגעהויבען אינפיהרען פ י ה צ ו כ ט, וועלכע פאדערט וועניגער מענשליכע הענד. די פעלדער, אויף וועלכע עס האבען גע־וואקסען תבואות, זיינען פערוואנדעלט גרויסע לאנקעס מיט גראז, אויף וועלכע עס האב־בען זיך געפיטערט גרויסע טשערעדעס פון שאף און רינדער. אבער ניט אלע ערד־בעזיצער האב־בען געקענט אזוי טהאן, און בכלל קען מען ניט ערפילען דעם מאנגעל אין ברויט מיט מילך און פלייש. נויטיגענדיג זיך אין ארבייטענדע הענד און ניט קענענדיג בעקומען נייע שקלאפען, האב־בען די רייכע ערד־בעזיצער אנגעהויבען צוציהען ארבייטער אויף אן אנדער שטייגער.

זיי האבען אנגעהויבען צוציהען צו דער ערד־ארבייט פ ר י י ע ב י ר ג ע ר. בענוצענדיג זיך מיט דעם, וואס דאס לאנד איז געווען פער־פלייצט מיט צעהנדליג טויזענדער ארבייטסלאזע אביונים, ווי אויך מיט מאסען בארבארן, וועל־כע האבען געזוכט ערד, וואו זיך צו בעזעצען (דאס איז שוין געווען אין די צייטען פון דער גרויסער „פעלקער־וואנדערונג"), האבען זיי אנ־געהויבען צו בעזעצען זיי אויף זייערע לעדיגע ערד מיט דעם תנאי, אז זיי זאלען דערפאר בעארבייטען דעם מאגנאט'ס פעלדער אדער זיי זאלען איהם צוישטעלען יעדעם יאהר א בעשטימ־טע צאהל פארטיגע פראדוקטען, ווי ברויט, פלייש, קלייידער א. ד. גל. אט די סיסטעם פון צוביזדען זיי צו דער „לאטיפונדיע", האט אין

*) דאס איז אויך געווען אייניג פון די אור־זאכען, וואס אויף די סאלדאטען פון יענער צייט האט מען ניט געקענט זיך פערלאזען אויפצוהאלטען די אדדנונג אין לאנד. דערויבער זיינען אין די גרויסע שטעדט און בכלל אין די קולטורעלע צענט־רען געווען זעהר וועניג סאלדאטען. אין דאס גאנצע מיליטער האט מען געהאלטען ארום די וויעט גרע־נצען אין שטענדיגע צוזאמענשטויסען מיט די באר־בארישע פעלקער אין שכנים.

דער רויטישער געזעלשאפט געטראָגען דעם נאָמען „קאָלאָנאט" און די נייע פּויערים־פאנ־שטשיזניקעם האָבען זיך גערופען „קאָלאָנען".

די מאָגנאטען האָבען צוגעצויגען „קאָלאָנען" פון פערשיעדענע שיכטען פון דער בעפעלקערונג. דאָ זיינען געווען אביונים און שנאָרער פון די רויטישע „פּראָלעטאריער", פריי־אָבגעלאָזענע ווי אויך ניט בעפריוטע שקלאפען, בארבארען פון גערמאַנישע און קעלטישע שבטים, וועלכע האָבען צו יענער צייט שוין פערפלייצט גאַנצע גענדען פון דער רויטישער מלוכה, און אויך פריַיע בירגער פון די מיטעלע קלאַסען, וועלכע האָבען אָנגענומען דעם תנאי צו בעזעצען זיך אויף דעם מאָגנאט'ס לאנד אויף 8 צייט ניט וועניגער פון 30 יאָהר. די „קאָלאָנען" האָט זיך אין יענע צייטען געלעבט ניט שלעכט. זיי האָבען אייגענטהום און געקענט עס איבערלאָזען זיי ארטיגע בעפעלקערונג פון די פראָווינצען אויף איהר אייגענע אחריות, זי זאָל זיך אליין פערטהיידיגען. און דער רעזולטאט דערפון איז געווען דאָס, וואָס גאַנצע שטעדט און דערפער האָבען זיך אלץ מעהר אונטערגעגעבען אונטער דעם רשות און געוואלטיגקייט פון די נאָהענטע מאָגנאטען און קריעגס־פיהרער, וועלכע האָבען אליין ארגאניזירט ארמעען, כדי אָבצושלאָגען דעם שונא. דיעזע מאָגנאטען און קריעגס־פיהרער האָבען ביסלעכווייז איבערגענומען אויף די פונקציאָנען פון אדמיניסטראטאָרען און ריכטער, און אויף אזא אופן זיינען זיי פאקטיש געוואָרען זעלבסטהערשענדע קעניגען אין זייערע פּראָווינצען.

נאָר א לאַנגע צייט האָט זיך די רויטישע מלוכה נאָך אלץ געהאלטען אלס א פאָליטישע גאַנצע, וויל פיעלע בארבארישע קריעגס־פיהרער און מיניסטאָרען, וועלכע זיינען געווען אין דיענסט ביים רויטישען קייזער, זיינען געווען הייסע רויטישע פאַטריאָטען און האָבען געקעמפּפט מיט אלע מיטלען געגען פערשיעדענע שטרעמונגען פאַנאַנדערצוריסען די גרויסע רויטישע אימפּעריע. בעת דער גרויסער בעוועגונג פון די בארבארישע וועסט־גאָטען אונטער דער אָנפיהרונג פון בעריהמטען אלאַריך, וועלכע האָט אָבגעריסען גרויסע פּראָווינצען פון דער רויטישער מלוכה, איז געגען זיי געשטאַנען דער בארבאר סטילוכאָן, דער דאמאלסדינער הויפּט־מיניסטער פון רום. און ער האָט צוויי מאל ארויסגעטריבען די וועסט־גאָטען פון איטאליען.

נאָר דאָס אלץ איז געווען בלויז פון דער אויסערליכער זייט. פון אינוועניג איז די הויפּט־בעפעלקערונג פון לאַנד שוין בעשטאַנען פון בארבארען. די גאַנצע רויטישע קולטור איז שוין געווען דורכגעדרונגען מיט בארבארישע עלעמענטען. ביסלעכווייז איז זי כמעט אינגאַנצען ארָאבנעטראטען פון דער היסטאָרישער סצענע, און סוף כל סוף איז די גרויסע רויטישע אימפּעריע צוריסען געוואָרען אויף צעהנדליינער בארבארישע מלוכות.

אויף בעזונדערע שטיקער.

און די בעפעלקערונג פון אָט די געגענדען וואָלט ניט ארויסגעטראָטען געגען אזא אויפּהרונג פון די „קונגען" און „הערצאָגען", וויל פאקטיש זיינען די בעזונדערע געגענדען שוין געווען לאַנג אָבגעריסען פון דער צענטראַלער רעגיערונג און זיינען געווען מעהר אָדער ווייניגער זעלבסטשטענדיג. די צענטראַלע רעגירונג איז געווען אזוי אָבגעשוואכט, דאָס זי האָט ניט געקענט פערטהיידיגען די בעפעלקערונג גענען די אלץ נייע און נייע פערפלייצונגען פון בארבארישע פעלקער. זי האָט איבערגעלאָזען די ארטיגע בעפעלקערונג פון די פראָווינצען אויף איהר אייגענע אחריות, זי זאָל זיך אליין פערטהיידיגען. און דער רעזולטאט דערפון איז געווען דאָס, וואָס גאַנצע שטעדט און דערפער האָבען זיך אלץ מעהר אונטערגעגעבען אונטער דעם רשות און געוואלטיגקייט פון די נאָהענטע מאָגנאטען און קריעגס־פיהרער, וועלכע האָבען זיך ארגאניזירט ארמעען, כדי אָבצושלאָגען דעם שונא. דיעזע מאָגנאטען און קריעגס־פיהרער האָבען ביסלעכווייז איבערגענומען אויף די פונקציאָנען פון אדמיניסטראטאָרען און ריכטער, און אויף אזא אופן זיינען זי פאקטיש געוואָרען זעלבסטהערשענדע קעניגען אין זייערע פּראָווינצען.

נאָר א לאַנגע צייט האָט זיך די רויטישע מלוכה נאָך אלץ געהאלטען אלס א פאָליטישע גאַנצע, וויל פיעלע בארבארישע קריעגס־פיהרער און מיניסטאָרען, וועלכע זיינען געווען אין דיענסט ביים רויטישען קייזער, זיינען געווען הייסע רויטישע פאַטריאָטען און האָבען געקעמפּפט מיט אלע מיטלען געגען פערשיעדענע שטרעמונגען פאַנאַנדערצוריסען די גרויסע רויטישע אימפּעריע. בעת דער גרויסער בעוועגונג פון די בארבארישע וועסט־גאָטען אונטער דער אָנפיהרונג פון בעריהמטען אלאַריך, וועלכע האָט אָבגעריסען גרויסע פּראָווינצען פון דער רויטישער מלוכה, איז געגען זיי געשטאַנען דער בארבאר סטילוכאָן, דער דאמאלסדינער הויפּט־מיניסטער פון רום. און ער האָט צוויי מאל ארויסגעטריבען די וועסט־גאָטען פון איטאליען.

נאָר דאָס אלץ איז געווען בלויז פון דער אויסערליכער זייט. פון אינוועניג איז די הויפּט־בעפעלקערונג פון לאַנד שוין בעשטאַנען פון בארבארען. די גאַנצע רויטישע קולטור איז שוין געווען דורכגעדרונגען מיט בארבארישע עלעמענטען. ביסלעכווייז איז זי כמעט אינגאַנצען ארָאבנעטראטען פון דער היסטאָרישער סצענע, און סוף כל סוף איז די גרויסע רויטישע אימפּעריע צוריסען געוואָרען אויף צעהנדליינער בארבארישע מלוכות.

שלום עש

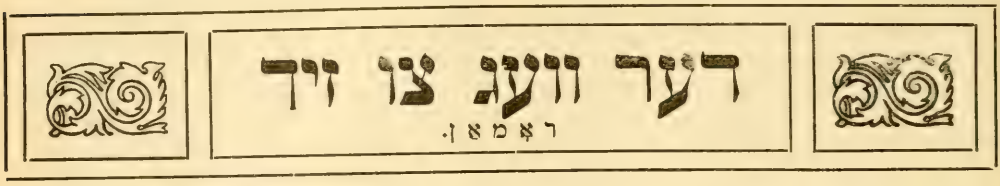

דער וועג צו זיך

ראמאן.

קאפיטעל 39.

יעש און מערי זיינען ארויס פון קאפע־שאנ־טאן.

אין דרויסען האָט געבלאָזען א פרישער מאַרגען־ווינד, וועלכער האָט זיי ארומגענומען און אויסגעוויעט און אויסגעבאַדען אלע זייערע גליידער אין חלום פון שכרות. פאריז איז געווען איינגעהילט אין א פערשלייערטען רויט־פיאלע־טיגען הויף, וואָס האָט ווי א פערשלייערטער שאל געוויעט איבער'ן הימעל. אלעס איז גע־ווען צוגאָסען אין דעם שלייער, עס האָט זיך געדאַכט, אז די הייזער, די לאַנגע טונקעלע גאס וואָס ציהט זיך, די גאַס־לאמטערנעס, וואָס הוי־בען אָן זיך אויסצוגלייכען אין דעם מאַרגען־גרוי, זיינען אלע ניט אויף דער וואָהר, נור ווי אילוזי־אַנען און אלעס איז געמאַכט אויס וואָלקען — און צולאָזען זיך און געהען אויף און מישען זיך אויס מיט דעם רויט־פיאלעטעגדיגען. די בייסער האָבען זיך ווי געוויגט, און אלעס, די הייזער, די גאַס, די לאַמטערנעס און די דראָש־קעס מיט די פערד וואָס זיינען געשטאַנען אויף דער גאַס האָט זיך געדאַכט הויבען אָן צוריקצו־קומען פון אָן אַנדער וועלט, פון דער נאַכט, אין אונזער וועלט אריין. זיי האָבען בייידע געשווי־גען, און מורא געהאט יעצט צו זיין אלײן — און דאָך געוואָלט זיין אלײן. זיי האָבען זי אויפ־געוצט אויף א איין־שפאַנער, און אנשטאט אהיים צו פאָהרען האָט יאש געהייסען דעם קו־טשער פאָהרען אין די „האלען" ווי מען ברענגט אריינצופיהרען פון די אומגעבונג פון פאריז גרינוואַרג און בלומען פאר פאריז. אויפ'ן וועג האָבען זיי אָנגעטראָפען גאנצע בוידען מיט גרינוואַרג. א וואָגען מיט פרישע רויטע מערען, א גאנצער וואָגען מיט רעטעבער, מיט גרינעם סאלאט, אדער רויטע רויזען. דאָס גרינוואַרג איז אזוי פריש געווען וויי די נאכט פון וועלכע די וועגען פאָהרען ארויס, — און עס האָט זיי א גרוס אבגעגעבען פון אן אנדער וועלט. זיי זיינען פערטרונקען געווארען צווישען גרין־וואַרג. זיי זיינען געגאַנגען צווישען אלעמען רויטע מערען, ציבעלעס, רעטעבער, סאלאטען, באַאַנען, גרי־נע ארבעס שויטען. איין וואַנד איז געשטאַנען מיט טאָמאַטען וואָס האָט אויסגעזוהען ווי א רויטע זונען־וואַנד; פון דער צווייטער זייט איז געשטאַנען א וואַנד מיט גרינע יונגע ראיש־חודש רעטעבלאָך. פון דעם אלעם האָט געטריפט דער טויה, און עס איז געזונד געווען און פריש ווי די מוטער ערד האָט דאָס ארויסגעגעבען. עס האָט געיאָגט פון דעם גרינוואַרג א פרישער הויך פון ערד און זיין, וואָס האָט זיי אָבגע־טובל'ט פון די צוהיצטע לייבער, פון שאמפאַ־ניער גערוש און שטיקענדע תאוה־לופט מיט וועלכע זיי האָבען זיך אומגעטראָגען א גאנצע נאכט אין די קאפע שאנטאנען. באלד זיינען זיי אריין אין די אלעען פון די בלומען. אויף דער ערד זיינען געלעגען ווי מאסען קלייניע קינדער אין וויסע און רויטע העמדלאָך אָנגעטהאָן — רויטע רויזען און וויסע רויזען. געפרעסט האָט זיך אין רויז צו דער צווייטער און געקושט זיך מיט זיירע זיידענע קאלטע לייבלאָך וועלכע זיינען נאָס געווען פון טויה... גאנצע אלעמן האָט זיך געצויגען די רויטע, וויסע רויזען־וועלט. קערענדיג זיינען געווען די לייבלאָך פון די רויזען־קינדער; איינס האָרט געוויקעלט צום צווייטען האָט דאָס געגעבען פון זיך דעם גע־זונדען קינדישען רויזען־געשמאק. זיי זיינען אריין אין די אלעע פון די וויסע מארגאריט־קעס וואס האָבען אויסגעזוהען אין דער קופע ווי אלעע פון קינדישע אויגען. אן אלעע פיילבען וואָס האָבען געציטערט פאר פרישקייט, און מורא גע־האט מ'זאל זיך נישט צו זיי צו ריהרען. א גאס פון גאלע פעלד־בלומלאך וועלכע האָבען אויס־געזוהען וויי קינדישע הענדטלאך האָבען זיי גע־פליקט — און א גאס פון וויים בלאָע וואסער־לילייען, וואָס האָבען אין זיך נאך געהאט דאָס געהיימנים פון וואסער, פון וועלכע מען האָט זיי ארויסגעריסען. גאלע גאלד אייגעלאך האָבען זיך אויסגעמישט אין איינעם מיט „משה רבינו'ס שיבעלאך". און פון די פעלדער מיט גרינס און קווייטען האָט געיאָגט דער אטהעם פון זונן און ערד, און אין דעם אטהעם האָבען זיך יאש און מערי גע־טובל'ט, געריינגט, אויסגעבאדען זיי־ערע לייבער און זייערע נשמות פון קאבארעטען־לופט, און פון שווייס פון צוהיצטע קערפער...

יאש האָט אָנגעקויפט פולע הענד מיט רויזען און פרישע פייגלבען. מערי האָט איינגע־נאַרעט איהר פנים צווישען די וויבע קאלטע פייגלבען־לייבלאך, און אין זייער קיהלקייט אָב־געוואשען די קושען פון דעם מיידעל אין קאבא־רעט...

מערי איז באלד מיעד געוואָרען פון דעם

רוישענדען לעבען און האָט זיך געמוזט לייגען אויף א פּאָר טעג אין בעט אריין. יאָ, אש בלום איז געווארען אונגעדולדיג, ער האָט זיך אליין ארומגעדרעהט אויף די בולוואַרען און האָט באלד בעמערקט, אז דאָס פּאַריזער שכרות פון וועלכער ער האָט זיך די ערשטע טעג אָנגעשיכור׳ט איז אויף שוין דורך. ער וועדט ניכטער, די לאַנג שטעהט איהם קלאָהר פאר די אויגען, און וואָס וויייטער... וועט ער טאָקע וואַרטען ביז צום סוף, ביז דאָס גאנצע געלד וועט זיך האָבען געענדיגט, — און ער וועט געהן ווי א גנב צי דער תליה. מען וועט איהם שלעפּען. אָדער, אפשר איז גלייבער ניט צו וואַרטען אויפ׳ן תליון, נור ווי א מאן, אליין אן ענדע צו מאכען פון דעם לעבען. וועט ער אויף דאָ זיך אבשלעפּען פּען ווי דאָרט אין „פּרידענהיים", און וויייטער און וויייטער לעבען אין שאנד, אלס פערדעטהער און פּחדן, ניט קענען זיך ווייזען פאר די חברים און דער משפּחה, די שוועסטער זאָלען זיך שעהמען מיט איהם? ער, יאָ, פון די בלומ׳ס, לעבען אלס פּחדן, אלס פערדעטהער? ווי נידע־ריג איז ער געפאלען, ניין. עס וועט נישט זיין. דאָס וויים ער וועט נישט זיין. אבער נישט וואר־טען אויפ׳ן תליון נישט וואַרטען אויף די לעצ־טע מינוט, ניין, מען דארף אוועקגעהן — וועז דער טיש איז נאָך געגרייט און דאָס וויין אין גלאָז, מען דארף אוועקגעהן מיט פרייד, ווי א מאן, ווי יאָש בלום דארף אוועקגעהן.

אבער טיעף אין הארץ האָט ער געפיהלט, אז דאָס זיינען אלץ וועדטער. אזוי ווי דאָרט אין „פּרידענהיים", אזוי אויף דאָ נאָרט ער זיך אב. דאָס לעבען נאָרט איהם אריין אין לעבען אריין. ער פיהלט אין הארץ גאנץ גוט, אז אין אמת׳ן האָט ער פערדרום געהאט וואס מערי פאָהרט מיט איהם מיט און לעבט מיט איהם מיט דאָס רוישענדע לעבען, אז אין הארץ האָט ער מורא, אז עס זאָל „איהם" נישט שאדען; אז ער טהוט נור דאָס, כדי זיך פאר „איהם" צו פער־ענטפערן, אבער אין אמת׳ן נאָרט ער „יענעם" אב. ער לאָזט ניט מערי׳ן מאכען קיין שוועדע בעווענונגען. ער האָט זי נישט גלאָזט טאנצען מיט׳ן מיידעל אין דער „בלאָער מויז" וויל, ער האָט מורא געהאט, אז עס זאָל „איהם" ניט שא־דען... און דאָס האָט ער זי אליין אָנגעדעדט, אז זי זאָל זיך לענען אויף א פּאָר טעג אין בעט אריין, דאָס אלעס האָט ער געטהאָן, כדי עס זאָל נישט שאדען דאָס וואָס שטעהט פאר... ער ליעבט דאָס וואָס עס שטעהט פאר, וויל עס איז זיינס... זיין אייגענס... גאָר נישט איז ביז יעצט געווענזען זיין אייגענס. אלעס איז געווען פרעמדעס, אנדערעס, בשותפות׳דיגעס, — נור דאָס איז זיין אייגענס.

נור אזוי לאנג ווי דאָס איז — וועט ער גאָר נישט קענען טהאָן, עס וועט איהם נישט לאזען, מען דארף מאכען אן ענד פון דעם. דורכאוים, ער האָט זיך דערשראָקען פאר די וועדטער. ליעבער פון דער וועלט אן ענד, איידער פון דעם.

ער האָט זיך דעם טאָג א גאנצען טאָג ארומגעדרעהט אויף די בולוואַרען, ער האָט נישט געוואלט זעהן מערי׳ן. פאַרנאכט איז ער אוועק אויף סט. מישעל, אין דעם קוואַרטאל פון די סטודענטען. ביי א טישעל פאר א קאָפּע האָט ער דערזעהן קאָלעגען פון דערהיים, ער האָט דערזעהן צוויישען זיי דעם ראבין, און פלוצים האָט ער דערזעהן די שוועסטער׳ס חתן, סטאַך. דאָס פלעצליכע ערשיינען פון סטאַך אין פּאריז האָט איהם אין אלץ געמאכט פערגעסען. ער איז צוגענאנגען צו די חברים, און געזאָגט א הויכען „גוט אבענד" און ארויפגעלעגט די האנד אויף סטאַך׳ס אקסלען. די חברים האָבען זיך אומגע־קוקט און דערזעהן יאָש׳ן, זיינען זיי פלוצים שטיל געוואָרען, אוועקגעבויגען די קעפּ און זיך געמאכט וויי זיי וואָלטען איהם נישט בעמערקט. עס איז געווען א פיינליכע מינוט. סטאַך האָט זיך אויפגעהויבען און מיטגערופען יאָש׳ן. און זיינען ביידע אוועקגענאנגען אויפ׳ן בולוואר.

— ווי קומסט דו פלוצים דאָ אהער? איז מאטילדע אויך דאָ? סטאַך האָט איהם נישט אבגעענטפערט, מען האָט געהערט ווי זיין הארץ קלאָפּט. ענדליך האָט ער איהם געזאָגט:

— יאָש, דו ווייסט וואָס מען רעדט אויף דיר?

— איך ווייס, איך ווייס, וואָס זיי האָבען געשריבען אין „טשערוואַני שטאַנדאַר", אז איך האָב פערשוועגדעט פּאַרטיי־גלט, אז איך בין א פּחדן, אז איך בין א פעררעטער, א פּראוואַ־קאטאָר, וואָס דו ווילסט! — האָט יאָש געזאָגט אין א געמאכטען שמייכעל.

— יאָש, דאָ איז נישטאָ פון וואָס צו לאַ־כען. וואָס האָסטו בעשטימט צו טהאָן?

— גאָרנישט.

— און קלערסטו אזוי ווייטער צו לעבען מיט דער שאנד?

— אז זיי ווילען, זאָלען זיי בעשטימען א משפּט, איך וועל זיי אויפווייזען, אז איך האָב נישט געקענט אנדערש.

— און דאָס געלד?

— דאָס געלד, דאָס געלד — איך האָב געטהאָן דאָס, וואָס איך האָב געפונען פאר נויטיג.

— יאָש, וואָס רעדסטו!

דער יונג האָט שטיל געשוויגען.

— ביז די זאָך וועט ווערען קלאָר, קען איך מיט דיר נישט פערקעהרען. דו פערשטעהסט... זיי מוחל. און ער איז אוועק פון איהם.

דער יונג איז געבליבען אליין. לאנג האָט ער זיך אומגעדרעהט אויף די בולוואַרען. ער איז אוועק מיט׳ן שטראָם מענשען און איז אָנגע־קומען אויף מאנמארט. ער איז דאָרט אריין אין דער קלייענער קאפע־שאנטאן. עס איז געווען זעהר ליכטיג, דער עולם איז ארום געזעסען, גע־טרונקען שאמפאניער, און צוגעזעהן זיך צו די

אויסגעלאסענע טענק. ער האָט זיך אויך אַוועק־
געזעצט ביי א טישעל און געהייסען זיך דער־
לאַנגען שאמפאַניער. באַלד איז נעבען איהם
אויסגעוואַקסען א מיידעל, האָט זיך נעבען איהם
אַוועקגעזעצט. ער האָט זי צוערשט ניט בע־
מערקט, זי האָט זיך אונטערגע'גנב'עט הינטער
איהם, געקוקט איהם אין פּנים אריין און גע־
פרענט אויף מערי'ן... ער האָט זי אַבגעשטויסען
פון זיך, בעצאַהלט, געגומען א וואַגען און איז
אהיים געפאַהרען.

מערי איז געשלאָפען. ער האָט זי אויפ־
געוועקט פון דעם שלאָף מיט זיין רעש'דיגען
אריינקומען. מערי האָט זיך אַרומגעקוקט פער־
וואונדערט און דערשראָקען. דער יונג זאָגט צו
איהר:

— מערי, טהו דיך אַן, קום מיר וועלען
פאָהרען אויף מאנמארט.

מערי פערשטעהט נאָך ניט גוט זיינע
ווערטער.

— מערי, קום מיט מיר, איך וויל מיט דיר
געהן צו דער „בלויער מויז", דאָרט וואו מיר זיי־
נען געווען, דו ווייסט שוין וואו. איך וויל, אז
דו זאָלסט טאַנצען היינט מיט דער מיידעל, א סך
טאַנצען. מערי, קום! וואָס שלאָפסטו, אין
פּאריז שלאָפסטו?

זי האָט פערשטאַנען זיין גאַנצען מיין און
איז בערייט געווען מלחמה צו האַלטען מיט
אַלע מיטלען. זי האָט זיך נאָך געהאַלטען אין
איבערלעגען, וואָס פּאַרא טאקטיק זי זאָל אַנ־
פיהרען מיט דעם יונג. זי האָט זיך געריכט
דערויף, אז ער וועט איהר דאָס פּאַרלעגען. זי
האָט גאַנץ גוט געוואוסט, אז דער יונג קעמפּפט
מיט זיך, אז דאָס אייניציגע וואָס ער פערמאָגט
איצט, איז דאָס קינד, וואָס שטעהט איהר פאָר.
דאָס האָט ער ליעב מעהר פון זיין לעבען, מעהר
פון זיין שאַנד, און מיט דעם האָט זי איהם
אין דער האַנד און קען מאַכען מיט איהם, וואָס
זי וויל. און, אַהנע צו רעדען א וואָרט, איז
זי ארויס פון בעט:

— איך דאַנק דיר, וואָס דו ביזט געקומען
נאָך מיר, מיר איז שוין אויך געווארען לאַנג־
ווייליג צו בלייבען אין דער היים, אָט בין איך
באַלד אָנגעטהאָן. נור דו מוזט מיך היינט
לאָזען טאַנצען — האָט זי ארונטערגעוואָרפען
איהר קאַפּ צו איהם — דו הערסט, נישט ווי
דעמאָלסט.

זי האָט זיך פלינק אָנגעטהאָן. דער יונג
האָט געשוויגען, געווען פערקלערט. זי איז פלינק
אראָפּ פון די טרעפּ. דער יונג איז אָבער באַלד
איהר נאָכגעלאָפען, האָט זי איינגעהאַלטען, גע־
קוקט איהר אין די אויגען אריין און געפרעגט:

— מערי, וואָס טהוסט דו?

זי האָט איהם גלייך אנטקעגען געקוקט און
געענטפערט:

— איך וויים, וואָס דו מיינסט, נור דענק
נישט, אז איך וויל האָבען דאָס קינד, איך וויל
עס אויך נישט, אויך נישט האָבען.

—וואָס ווילסטו טהאָן?

— איך וויל אזוי לאַנג טאַנצען, טאַנצען
ביז איך ווערל קראַנק ווערען.

ער האָט זי פעסט ביי דער האַנד אָנגע־
נומען:

— דו ווענסט עס נישט טהאָן.

— נעווים ווערל איך עס טהאָן, דו ווילסט
דאָך אויך, אז איך זאָל עס טהאָן.

— ניין, איך וויל עס נישט — האָט דער
יונג אויסגעשריען.

דער פערשלאָפענער פּאַרטיער האָט געקוקט
אויף איהם פערוואונדערט.

— איך וויל עס נישט, מערי!

— וויל א י ך עס טהאָן, וועסט מיך
נישט איינהאַלטען.

— איך ווערל דיך נישט לאָזען טאַנצען.
קום מיט מיר ארויף, די מינוט ארויף. און ער
האָט זי ווי א פויגעל געכאַפּט און געשלעפּט זי
אויף די טרעפּ.

— ווערל איך אן אַנדער מיטעל געפינען,
ווערל איך איבער די טרעפּ שפּרינגען. עס זיינען
דאָ פיעל מיטלען. איבריגענס בין איך שוין
ביי א דאָקטאָר געווען.

— מערי, וואָס דערמטו, וועסט עס נישט
טהאָן!

— נעווים ווערל איך עס טהאָן. מיין נישט,
אז עס איז מיר לייכט מיט דעם. איך וויל פון
דעם פּטור ווערען.

זיי זיינען צוריק אין צימער אריינגעקומען.

עס איז געווען פינסטער, נור פון דרויסען
האָט זיך געזעהן א שיין פון א גאַס־לאַמטערנע,
וואָס האָט בעלויכטען זייער צימער. זיי האָ־
בען קיין ליכט נישט אָנגעצונדען. דער יונג
האָט פלינק צוגעשלאָסען די טהיר הינטער זיך,
אַוועקגעזעצט זיך אין דער פינסטער און גע־
שוויגען.

פלוצלונג איז דער יונג געפאַלען צו איהרע
פיס, ער האָט זי ביי די פיס ארומגענומען און
געבעטען זיך:

— מערי, דו ווענסט עס נישט טהאָן, שווער
מיר אז דו ווענסט עס ניט טהאָן. איך וויים אז
דו האָסט מיך נישט ליעב געהאַט, האָסט אין דיין
לעבען עפּעס אנדערש, איך האָב נאָר נישט אין
מיין לעבען מעהר, איך מוז שטאַרבען. איך וויל
שטאַרבען, איך קען נישט לעבען אין שאַנד. איך
וויים נישט אויב איך וועל קענען שטאַרבען,
איך האָב קיין כח נישט מעהר, דו האָסט מיר
דעם כח אָבגענומען. איך וועל אפשר אין דער
וויימער וועלט געהן און לעבען אונטער א פרעמ־
דען נאָמען, ווענסט קיינמאָל נישט הערען פון
מיר, נור זאָג מיר צו, אז דאָס, דאָס, די שפּור
פון מיר וועט איבערבלייבען, אז דו ווענסט עס

נישט פערניכטען, זאָג מיר צו — איך בין אזוי יונג, נאָך אזוי יונג און מוז אוועק און איך וויל אז עס זאָל עפעס פון מיר אויף דער וועלט אי־בערבלייבען, איך וועל מעהר כח האָבען דענס־מאָל צו שטאַרבען אז איך וועל וויסען אז עפעס וועט נאָך מיר בלייבען, אז מיין לעבען איז נישט אָהן א שפּור אדורך — זאָג מיר צו, שוואר מיר צו, אז דו וועסט עס דערהאַלטען.

זי איז געזעסען ווי פערגלייווערט, און גע־שוויגען. אין דער מינוט האָט זי ווירקליך פיינד געהאַט דאָס וואָס שטעהט איהר פאָר. און איז ביי זיך זיכער געווען אז זי וועט אָבווישען יעדען שפּור, וואָס קומט ארויס פון דעם פאַטער דא...

און דער יונג ליגט נאָך צו איהרע פיס און בעט זיך:

— מערי, מערי, זאָג מיר צו, דו וועסט נישט מעהר וויסען פון מיר. אזוי ווי איך געה ארויס פון דער טיהר קום איך נישט מעהר צו־ריק. מיר וועט זיין לייכטער ארויסצוגעהן פון דאנען אז איך וועל וויסען, אז עס בלייבט עפעס איבער נאָך מיר מערי! איך מוז א ו ו ע ק, נאָך היינטיגע נאַכט אווענק, איך קען נישט מעהר, זאָג צו — — — — — — — — — — — — — —

נאָך אין דער נאַכט איז דער יונג פער־שוואונדען און זי האָט אפילו נישט געוואוסט ווען ער איז אוועק. זי איז געפאַלען א מיעדע און איז איינגעשלאָפען. אויפגעהויבען זיך האָט זי איהם מעהר שוין ניט געטראָפען.

נאָך א פאָר טעג איז זי אין האַטעל געבלי־בען. זי האָט געוואַרט אפשר וועט זי הערען פון איהם. זי האָט נאָר נישט מעהר געהערט. פון האַטעל האָט זי עמוזט ארוים. עס האָט געקאָסט טייער, און נאָך די לעצטע רעכענונג איז איהר איבערגעבליבען וועניג געלד. זי האָט אָנגעהויבען צו קלעהרען וואָס וויטער צו טהאָן. זי האָט נישט געוזהען קיין אויסגאַנג פון דער לאַ־גע. אין פאַריז צו זיטצען האָט נישט קיין טעם, צו וואָס? און זי וועט אויפפאַלענד. א פרוי אליין, שוואַנגערנדיג (מען האָט שוין אָנגעהויבען צו בעמערקען, כאָטש וויפיעל זי האָט נישט גע־פרואווט צו בעהאַלטען...) אָבער וואו אהין?

זי האָט זיך איבערגעצויגען אין א קלענערען און א ביליגער'ן האַטעל אויף דער זעלבער גאַס, נאַנצע טעג איז זי געלעגען אויפ'ן בעט, פערשלאָ־סען די טיהר און אויפגעציטערט ביי יעדען טריט וואָס האָט זיך געהערט הינטער די טיהר. עס האָט זיך איהר אלץ געדאַכט, אז מען קומט נאָך איהר, און מען וועט זי מיטנעהמען דאָרט וואו יאָש בלום איז יעצט.

— און וואו איז ער יעצט? איז ער טויט? איהר האָט זיך געדאַכט, אז ער איז נישט גע־שטאַרבען. וואָלט ער געוון טויט — וואָלט דאָך עפעס געמוזט געשעהן, אפשר וואָלט ער געקומען אָנזאָגען, אז ער איז טויט. אדער זי וואָלט אונרו־היג געוון, אדער קיינס פון די זאַכען איז נישט געשעהן. די זון האָט געשיינט ווייטער יעדען טאָג, און ביי נאַכט איז פינסטער געוון, ער איז געווים נישט טויט, איבער איהם האָט זי נישט וואָס צו קלערען. צו קלערען האָט זי איבער זיך. בעשטימט האָט זי געהאַט, אויסצורייסען פון זיך אלע סענטימענטען און אן ענדע צו מאַכען פון דעם וואָס האָט זי געברַאכט אין דער לאָגע. זי איז נישט צו דעם דאָ, כדי אָבצוהיטען עפעס יענעמ'ס א אָנדענקען... — און אלס אזעלכע, נור אָבצוהיטען זיין אנדענקען האָט ער זי בע־טראַכט. דאָס האָט זי בפירוש ארויסגעזוהען פון זיין פיהרען זיך מיט איהר און פון זיינע לעצ־טע וועהרטער, און טאקע דערפאר, וואָס ער האָט זי געבעטען, וואָס ער האָט זי געוואָלט צו דעם בעשטימען — האָט זי זיך געוואָלט פון דעם בע־פרייען. די ערשטע זאַך מוז איך פון דעם לויז וועהרען. נישט אויס נקמה, נור פאר זיך. פאר זיך. וואו וועל איך מיך דערמיט אהין טהאָן?

זי האָט אָנגעהויבען צו קלאָהרען וועגען א דאָקטאָר. קיינע בעקאַנטע האָט זי נישט געהאַט מיט וועמען זיך מישב צו זיין, און די וועלכע זיינען יא געוון וואָלט זי נישט געוואָלט מיט זיי איבער דעם רעדען — האָט זי געוואַרט אויף א נס. דערווייל, איז וואָס א טאָג שפּעטער געוואָ־רען, און דאָס געלד האָט זיך אויף אויסגעלאָזט.

עס האָט שוין געהאַלטען דערביי, אז זי האָט אלעס וואָס עס איז נור געוון צו פער־זעטצען, פערזעטצט. געבליבען זיינען נור קלייר־דער און וועש, מיט וועלכע זי האָט זיך נישט געקענט שיידען, און אפילו אויב יא — וואָלט זי אויך אין פאריז דערוויף נישט געפונען קיין קונה. אהיים פאהרען צום טאטען אין אזא הולך? זי האָט נישט מורא געהאַט פאר'ן געוואָלד וואָס וועט וועלען, פאר דער שאַנד פון דער שטאַדט און פאר'ן צער פון טאַטע־מאמע, נור זי האָט זיך דערמאַנט אָן דעם רחמנות וואָס זי וועט ערוועקען צו זיך.

קיינמאָל, קיינמאָל נישט, שטאַרבען אין די גאַסען, און נישט דאָס.

זי האָט גוט געדענקט וואָס יאש האָט דאמאָלט געזאָגט אין קאבארעט אז ער האָט נעזוהען קאָוואַלסקי'ן. זי איז נעוון זיכער אז יאש האָט זי אָבגענארט. נעריצט זיך, דאָך האָט זי דאָס געהאַלטען פאר א שטיקעל האָפענונג, אפשר יא.

יאש האָט זי אמאָל געפיהרט אויף מאַנ־פאַרנאַם, און האָט איהר אָננעוויזען א קאפע, וואו די פויליש קינסטלער פערקאהרען. זי האָט דאמאָלט עפעס ווי „אויף יעדען פאל" גוט אויפבעוואהרט דעם נאָמען פון קאפע. יאש אליין איז נישט אהין אריין, ער האָט מורא געהאַט צו טרעפען זיך מיט בעקאַנטע. זי האָט זיך יעצט דערמאַנט אָן דעם אָרט, און איז יעדען פארנאכט דאָרט אהין, פערביישפּאַצירט די גאַס. זי האָט פון גאָר נישט געקלאָהרט, גאָר נישט געהאפט

צו געפינען, נור זי האָט דאָרט יעדע פּאַרנאַכט אהין שפּאַצירט, ווייל דאָס אָרט איז איהר מעהר נאָהענט געווען ווי יעדעס אנדערע. אַמאָל אין א פּאַרנאַכט, וועז זי איז דורך די קאפּע, איז איהר אין די אויגען געפאַלען א בעקאנט געזיכט. זי האָט זיך צום ערשט נישט פּערוואונדערט, אזוי ווי עס וואָלט געווען א נאטירליכע זאך. זי האָט זיך דאָך באַלד אָבגעשטעלט פּאר הארץ קלאַפּונג. אין א עק פון קאפּע האָט זי בעמערקט קאוואַלקסקי'ן. ער זיצט ארומגערינגעלט מיט א גאנצע חברה בעקאנטע און פיהרט אָן זעהר א לעבעדיג גשפּרעך. זי האָט געקוקט אויף זיין געזיכט, די מינע זיינע איז דאָך איהר אזוי בעקאנט געווען. דאַכט זיך ווי זי וואָלט איהם ערשט פערלאָזט און הארף נור אהין געהן צו איהם. ער האָט זיך דאָך גאָר ניט געענדערט — האָט זי מיט א קלאַפּענדען הארץ צו זיך געזאגט, ווי ער וואָלט ערשט פון פּעטערבורג דא אהערגעקומען. ראַזירט, אויסגעפראַנטעוועט, און פערקרימט די אויבער־שטע ליפּ. לאַבענדיג. נעבען איהם האָט זי אבער נאָך נוט בעמערקט באַלד דאָס מיידעל. זי האָט גענפיהלט אז דאָס איז יעצט קאוואַלסקי'ס גע־ליעבטע. פון ערשטען אויגענבליק האָט זי מעהר געקוקט אויפ'ן מיידעל ווי אויף איהם. זי האָט זי גוט דורכשטודירט. דאָס מיידעל איז געווען יונג און שעהן, מיט שוואַרצע טרויעריגע אויי־גען און א איידעלע קיהן. זי האָט זיך געזעהן אין דעם מיידעל, וועז זי איז אמאָל מיט איהם אזוי געזעסען אין פּעטערבורג. זי האָט דערקענט אין זיין מינע און זיין לאבען, אז ער איז פער־ליעבט און גליקליך. און וועז ער האָט געקוקט אויפ'ן מיידעל און וועז ער האָט נערעדט צו איהר — האָט זי דערקענט יענעם פערלעגענע שמייכעלע אין זיינע ליפּען פון דאמאָלט וועז ער האָט נערעדט צו איהר. זי האָט זיך ווי א וואָלט פיניגען, האָט זי זיך אויסגעקליבען א בהאַלטען אָרט הינטער א טיהר פון א געוועלב און האָט פון דאָרט בעטראַכט די נאַנצע צייט. לאַנג איז זי נעשטאַנען, זי האָט נישט געוואָלט פריהער אוועקגעהן ביז זי וועט נישט געוואָהר ווערען זיין אדרעס. צום סוף האָבען זיי זיך אויפגעהויבען און אוועק, עס איז נאכט געווא רען, און עס האָט זיך געקליבען אויף רעגען, פּא ריז האָט זיך געאייקט אין די רעסטאַראַנען מי־טאָג עסען. און צווישען די מענג קאוואַלסקי מיט'ן מיידעל. מערי א שטיק הינטער זיי. זיי זיינען פערשוואונדען אין איינע פון די קלייגע נור קינסטלערישע רעסטאַראַנען, וואָס גענפינט זיך אויף מאַנפּאַרנאַס. זי האָט זיך נעדרעהט פאר דער טיהר, אויף דער גאס זיי אבגעוואַרט. עס האָט גענאַסען א רעגען, זי האָט נישט גע־וואָלט אוועק — טאָמער פערליערט זי זיי אוים דעם אויג. זי האָט לאַנג געווארט און איז דורכ־גענעצט געוואָרען אין רעגען. צום סוף זיינען זיי ארויס, זי האָט מורא געהאַט אז זיי זאָלען נישט נעהמען קיין וואָגען. צום גליק האָט ער נישט נעגומען קיין וואָגען, ער איז נור גענאַנגען מיט דעם מיידעל אין רעגען, און זייער לאבען האָט אבגעקלונגען איבער דער גאס. זיי זיינען ווידער ארויס אין א קאפע־הויז איבערוואַרטען דעם רעגען. מערי וואַרט אונטער דער טיהר. צום סוף האָט דאָך דער רעגען אויפגעהערט און זיי האָ־בען זיך געזאָצט איבער דער גאס. מערי האָט זיי געהאַט אויפ'ן אויג. זיי זיינען פערשוואונדען אין א געסעל, און אריין אין א הויז, און מערי איז געוואָהר געוואָרען זיין אדרעס.

(שלום אין נעקסטען נומער).

אלגין:

פּרין דער ליריקער

(פון דער סעריע „די אידישע ליריקער")

אין דער גאנצער פּרין'ס ליריק איז ניטא קיין אייגיגער חסיד'ישער מאָטיוו און קיין אייגיגע לעגענדע (אויב ניט רעבענען די תלמיד'ישע „רבי חנינא בן דוסא"). זעהר וועי־נig פּלאַץ פערנעהמט דאָרט אויך די באַלאַדע: אחוז „אין קבר" איז דא נאָך איין „מאַניש" — מעהר א סאַטירישע שטיפערי, ווי א באַלאַדע. פון דעם גאנצען גענוועב פון פּאָלק'ס שאפען, וואָס ציהט זיך דורך די איבעריגע פּרין'ס ווערק, געפינען מיר אין זיין ליריק אזוי נוט ווי גאָר ניט.

דערפון איז שוין קלאָר, אז אין דער ליריק איז ניטא דער גאנצער פּרין. וואָלט עמיצער גע־וואָלט אויסטהיילען די לירישע זאכען און פון זיי אליין זיך בילדען א פּאַרשטעלונג וועגען דיכטער, וואָלט דאָס בילד אַרויסגעקומען פער־שוואומען און מטושטש. פּרין'ס אייגענאַרטיג־קייט ליינט אויף אן אנדער פעלד. גיכער שוין וואָלט מען געקענט אנטאַפען דעם דופק פון זיין שאפען אין א „גאַלדענער קייט" אדער אין די איבעריגע מיסטישע דראמען און דרא־מאטישע פראגמענטען, איידער אין דער ליריק.

און פונדעסטוועגען איז פּאַרט נויטיג אויס־צוטיילען די ליריק און זי בעטראכטען בעזונ־דער. דאָס איז דערפאר, ווייל זי בילדעט גע־וויסערמאסען א וועלט פאר זיך. אין איהר זיי־

נען אייניגע מאַטיוון אויסגעדריקט ענערגי־
שער, פּויער, פּאָלקאָמענער, אייזדער אין די פּרא־
זאַאישע ווערק. און ווייזדער געפינען מיר אין
איהר אַזוינע מאַטיוון, ווָאָם אין די אידערייגע
ווערק זיינען זיי ניטאָ, און ווָאָם פּרץ ערשיינט
אין זיי אין אַ אומגעריכטער בעלייכטונג.

* * *

עם ווָאָלט געווען אַ דאנקבארע אויפנאבע
אויסצופֿאָרשען, אין וועלכע פּאָלען און אויס
וועלכען אינווענידסטען דראנג פֿלענט פּרץ פון
צייט צו צייט איבערגעהן צו לירעק. דאָם ווָאָלט
אפשר געגעבען אַ שליסעל צו פיעלע פּראָבלע־
מען פון זיין מערקווירדיגער קינסטלער־נאַטור.
לייזדער האָבען מיר נאָך צו וועניג מאַטעריאַלען
וועגען זיין פּערזאָן און זיין אינווענידסטען לי־
בען, אז אזא ארבייט זאָל זיין מעגליך. איינס
קען מען אָבער אָנמערקען שוין איצט: צו דער
לירעק האָט פּרץ'ען געצויגען בעזונדערס אין די
לעצטע יאָהרען, דער וואונש צו זיין מיט זיך
אַליין, מיט זיך איינאַנצען.

מיר ווילען דערמיט ניט זאָגען, אז אין די
איבעריגע צווייגע פון זיין שאפען איז פּרץ ניט
געווען אויפריכטיג. דאָרטען איז איהם אָבער
אויסגעקומען מעהרסטענטהיילס צו ס ט י ל י־
ז י ר ע ן, צו שרייבען אינ'ם גיסט און אין
דער געדאַנקען־אַרט פון די פּארצייטיגע אידען.
אמת, אויך דאָרט בלייבט ער ניט אינגאַנצען
בעהאַלטען הינטער זיינע „העלדען". יוחנן, דער
מלמד, למשל, איז ביי איהם צו א גרויסער פּקח.
ער פערשטעהט צו פיעל, ער איז צו א ה י י נ ט־
ו ו ע ל ט י ג ע ר חקרן, אז איהר זאָלט הינ־
טער איהם ניט פיהלען פּרץ דעם דענקער. אפילו
דורך רב שלמה'ן אין דער „גאָלדענער קייט",
מיט זיין פילאָזאָפיע פון „שבת'דיגע, יום־טוב־
דיגע, נשמה יתרה'דיגע אידען", קוקט ארויס
פּרץ דער מאָדערנים'ט, וועלכער טרויעט וועגען
א גאנצען מענשען און א גאנצער מענשהייט.
דאָס איז דאָך אייגענטלייך געווען דער צ ו ו ע ק,
צוליעב וואָס פּרץ האָט געשאפען די אלע זא־
כען. אָבער דאָך איז איהם אויסגעקומען אין
זיינע חסידישע מעשה'לעך און אין זיינע
פאָלקסטהימליכע געשיכטע צו קוקען דורך די
אויגען פון א פערגאנגענער צייט, צו רייזדען מיט
דער שפּראַך פון א פערשוואונדענער עפּאָכע.
ער האָט דערביי, פערשטעהט זיך, ניט געוואָלט
זיין „נאטור־געטרייי" און האָט בשום אופן ניט
אין זינען געהאַט צו פערקערפּערען די „היס־
טאָרישע ווירקליכקייט" ווי זי איז געווען. אָבער
סטיליזאציע בלייבט דאָך פּאָרט אזא ארט שרייי־
בען, וואו דער דיכטער מוז איינשרענקען זיך
אַליין, מוז זיך האַלטען אין געוויסע ראמען.

איז אָבער פּרץ געווען צו רייך מיט בילדער,
געדאַנקען, שטימונגען, זוכענישען, זיין גייסט
האָט צו שטארק געפּלאקערט אלע צייטען, אז
ער זאָל קענען בלייבען אין ראמען. פלענט ער
זיך אוועקלאזען זוכען אנדערע אויסדרוקס־פּאר־
מען. האָט ער געשאפען אזוינע זאכען, וואָס
די ליטעראַרישע קלאַסיפיקאַציע וועט זיך לאַנג
ברעכען דעם קאָפּ, וואוהין זי זאָל זיי צורעכע־
נען: „קלאַץ־געשיכטען", „די רויז", „וואָס
הייסט נשמה" — האלב פעליעטאָן, האלב גע־
דיכט אין פּראָזא, אלעס צוזאמען א שנירעל
קאַליידאָסקאָפּישע בילדער, א שפּיעל פון בע־
טראכטונגען און וואונקען און געדאנקען.

האָט אבער, קענטיג, אויך אָט דאָס שפּיעל
ניט אינגאנצען בעפרידיגט פּרץ'ען. פלענט ער
מאכען לירישע פּראָבען.

פון אָנפאנג, אין די ערשטע צעהן־פופצעהן
יאָהר פון זיין שרייבען אידיש, האָט פּרץ, ווייזט
אויס, זיך איבערהויפּט געהאַלטען פאר א פּראָ־
פעסיאָנעלען לירייקער, פאר איינעם, וואָס זיין
ארבייט ווערט נאטירליך אויסגעדריקט אין לית־
דער (איז דאָך דאָס ערשטע אידישע ווערק זיינס
געווען „מאָנישׂ", א באַלאדע אין גראמען).
שפּעטער האָט דאָס אויבערגעוויכט ביי איהם
געוואונען די פּראָזא, און צו דער לירייק פלענט
ער זיך אומקעהרען נאר זעלטען. פאר די לעצ־
טע יאָהרען קען מען אָנרעכענען נאר איינצעלנע
פּרץ'עס לירישע זאכען. און גראָד אין זיי דער־
גרייכט ער צו אזא טיעפען פאטאָהאָם און צו אזא
ערגרייפענדער אויסדרוקס־פּאָרם, וואָס מאכט
זיי פאר די פּאָלקאָמענסטע פון זיינע ווערק.

און דאָך מוז בעמערקט ווערען, אז פּרץ איז
ניט קיין לירעדער־שרייבער אינ'ם אייגענטליכען
זין פונ'ם וואָרט. ער איז ניט מסוגל צו זיין
געבונדען צו דער פּאָרם. ער האָט אפשר נאָר
קיין צייט ניט געהאַט צו טראכטען וועגען א
וואויל־קלינגענדיגען אויסדרוק. ער איז איבער־
הויפּט ניט פעהיג געווען צו געהן אין שפּאן פון
א געוויסען ריטהם. דערביבער איז אין זיינע
לידער אזא שטענדיגער קאמפּף צווישען ריטהם
און אריטהמיע; דערביבער איז זיין שפּראַך אזוי
אונגלייך, אזוי שפּרינגענדיג, אקוראט ווי אויפ'ן
וועג ביי איהם לינגען כסדר בערגלעך און גרי־
בער. ריכטיגער וואָלט געווען צו זאָגען, אז זיין
שפּראַך ב ר ע כ ט ז י ך, וועלט איבערגעריסען
דורך אונבעשטימטע פויזעס, כדי וויעדער צו
ערשיינען פּאר אונז אין איהר אומרוהיגען פול־
סירען. איהר וועט כמעט ניט געפינען ביי
פּרץ'ען א לידל, וואו דער טאָן און דער כאראק־
טער זאָל זיין אויסגעהאַלטען פונ'ם ערשטען
ביז'ן לעצטען וואָרט. און געפינט איהר דאָס
שוין יאָ, מוזט איהר זיך זאָגען, אז דאָס האָט
ניט געהערט צו די בעסערע אין פּרץ'עס לירייק.

אזוי זיינען זיינע אייניגע לידער מיט בילדער,
געדאַנקען, שטימונגען, זוכענישען, זיין גייסט
האָט צו שטארק געפּלאקערט אלע צייטען, אז

מאַנען הירשבייג'ען, זיי דערמאָנען די רוסישע מאַדערניסטען. זיי זיינען מעלאָדיש, זייער ריטהם פּליסט גלאַט, אָבער אין זיי איז דאָ אַ סך מעלאָדעקלאַמאַציע, און צו פּרץ'ס איבע־ריגע ווערק פּאַסען זיי זעהר ווענig. מען פיהלט, פּרץ האָט זיך דאָ צוגעפּאַסט צו דעם סטיל, ניט דעם סטיל צו זיך.

דאָרט, ווו פּרץ האָט געוואָלט ניט אַראָב־לאָזען זיך און ניט סטיליזירען, איז איהם גע־ווען שווער בייצוקומען די שפּראַך. ער האָט מיט איהר געהאַלטען אין איין קעמפּפען. ער האָט ניט געקענט אַרייגלעגען אין איהר אַלעם, וואָס ער האָט געהאַט צו זאָגען. עס איז איהם גענוג וועניג ווערטער, וועניג רייכטהום פון פאַרמען. ער האָט אַלע מאָל צוריסען דעם מאַ־טעל פון דער שפּראַך.

אפשר קען מען איהם אין דעם פּרט פער־גלייכען מיט בעטהאָווענען, ווי עס האָט איהם געמאַלט אַ רוסישער שריפּטשטעלער. בעטהאָ־ווענען האָבען ניט צופּריעדענגעשטעלט די מו־זיקאַלישע אינסטרומענטען, וואָס האָבען עקזיס־טירט אין זיין צייט. ער האָט אין זיי ניט גע־פונען גענוג מעגליכקייט אויסצודריקען דעם גאַנצען בריייטען מוזיקאַלישען שוואונג פון זיין פאַנטאַזיע. ער איז געווען פערביטערט אויף דעם „קנעכט", דעם אינסטרומענטען־מייסטער, וואָס ס'איז איהם ניט איינגעפאַלען צוצומאַכען נאָך אַן איבעריגע סטרונע. ער האָט געפּיהרט אַ שטרייט געגען דער אונגעניגענדער מוזיקאַלי־שער „מאַטעריע" אינ'ם נאָמען פונ'ם מוזיקאַ־לישען „גייסט".

דער דאָזיגער קאמפּף ערקלערט אונז אפשר, פאַרוואָס פּרץ האָט דאָך ניט געקענט בלייבען אַ לאַנגע צייט אויפ'ן פעלד פון ליעדער. איהם איז אויך דאָ געווען ענג. איהם האָט געדריקט די ראַהם פון ווערטער.

און אַזוי האָט ער געהאַלטען אין איין זוכען און פערוואַרפען און ווידער אויפנעהמען און ווידער פערלאָזען. און עס וואונדערט אונז גאָר ניט, וואָס אַלעמאָל, וועז פּרץ קומט צוריק צו דער ליריק, זעהען מיר איהם אין אַ נייער פאָרם, מיט נייע מאַטיוועז. „דער גרויס־ער פּראָבען־מיסטער" האָט איהם אָנגערופען אַ אידישער קריטיקער.

* * *

די גרעסטע אינהייטליכקייט מערקט זיך נאָך אין זיינע סאַטירישע ליעדער, וואָס שטאַ־מען הויפּטזעכליך פון דער ערשטער צייט, פון זיין ליטעראַרישער טהעטיגקייט. דאָ האָבען מיר פאַר אונז פּרץ דעם שטראָפער, פּרץ דעם פּראָטעסטאַנט געגען אונווייסנהייט, אונטער־טהענigקייט, שיואכקייט, דעם קעמפּפער געגען אונגערעכטigקייט אין סאָציאַלען לעבען. ער לאַכט פון די „נאַכט־וועכטער", די פּרומע פאַלקס־פיהרער, וואָס ווילען האַלטען דאָס פאַלק אין דער פינסטער; ער שפּעט פון דער אמונה, וואָס האַלט אין איהרע הענד געבונדען די חכמה און וואָס איז גרייט צו פערברענען אויפ'ן שיטערהויפען דעם אמת, אויב ער וועט פּרופען אויפּדעקען אַ פאַלשקייט; ער שיט בי־טערע סאַרקאַזמען אויף די נעבעדיגע קרבנות, וואָס פאַלגען דעם בעפעהל פון די שטאַרקע . . .

אַלטע מאַטיוועז. זיי קען מען געפינען אין אַלע ווערק פון די משכילים. וועגען זיי האָבען „געזונגען" אויך אַנדערע, נייערע, דיכטער. אָבער אין פּרץ'ס ליעדער בעקומען זיי אַן אונ־ערוואַרטעטע פרישקייט, אַן אייגענאַרטיג לע־בען. דער דיכטער אָפּערירט מיט אַבסטראַק־ציעס. ער האָט אָבער די אַבסטראַקציעס בע־צייכנעט מיט דעם זאַפט פון זיינע נערוועז — איז אין זיי אַרייגעקומען אַ ניי לעבען.

בעטראַכט נאָר „דעם לייב'ס לויה". דער לייב איז קראנק. דער גרויסער טרעגער פון דער וואַלד־אידעע האַלט ביי דער גסיסה. דער וואלד איז פערציטערט, די חיות זיינען אַלע טרויעריג: זייער הערשער, זייער שטרענגער מושל געהט פון זיי אוועק.

„ביי די חיות שטאַרט דאָס בלוט,
און דער זאַפט — ביי בוימער,
אין בערגאָגע גיסט דער בער
טרעהרען גאַנצע אויגען"...

דורך עטליכע ווערטער ווערט בעשאַפען אַ גאַנץ בילד. דער קאָמיזם פון דער לאַגע טרעט אַרויס דייטליך. און אָט נעהמט דער לייב זאָ־גען ודוי:

„גראָבע, פרומע טרעהרען פאַלען
אויף די אַלטע בעק,
אויפ'ן מעבר־יבוק וועלט
פון איטליכען אַ פּלעק".

די בוימער שאַקלען מיט די קעפּ און פרע־גען זיך: וואר וועט האָבען דעם זכות, פון זיך אַן אָרון'דעל פאַר'ן צדיק צו געבען? די פעלזען קרעכצען: וואר פון זיי וועט צושטעלען די מצבה? טעפּ פליהען אין דער לופטען, ברעכען זיך אויף שטיקלעך: ווילען דעם צדיק לעגען שערבלעך אויף די אויגען. דער פלאַקס אין די פעלדער האָט אַ טענה: פאַר וואָס איהם נישט נעהמען אויף תכריכים?

„בראָזעם זיפצען, דעמבעם קרעכצען,
אַז עס פלאַצט די קאָרע,
אין די ווינטען, דאָבט זיך, וואָיען
הינט אַ גאַנצע סוואָרע..."

דאָס בילד איז פאַלקאָמען. עס איז אַ בור־לעסק, אַ שארזש. ער איז אָבער דורכגעפיהרט מיט אַ גרויסער מייסטערשאפט. דאָס בילד "שניידט זיך אין זכרון.

אין זיינע סאַטירישע ליעדער דערגרייכט פּרץ אָפט צו אַן אויסערגעוועהנליכער קראפט פון עקספּרעסיע. די ליניען צייכענען זיך ביי איהם שארף, די קאָנטורען אויסגעפיילט בולט.

מאַי — נאָר ער איז אין טאָלעדאָ געווען,
און דאָרט איז ניט היימלעך די נאַכט...
עס ציטערט דער הימל... לבנה און שטערען
שווימען דערשראָקען, פּערשמאַכט...

מאַי — נאָר ער איז אין טאָלעדאָ געווען,
וואו פּרעכע מאַרמאָרנע ריזען
שטעכען מיט חוצפּה דעם הימל דעם בלאָהען
מיט גאָלדנע, קרויציגע שפּיזען.

מאַי — נאָר עס סוד'ען זיך דאָ ניט קיין בלומען,
די גלאָקען — זיי מאַכען זיי טויב!...
עס טראָגט דער זעפּיר נאָר אַ פּוי פון נשרפים,
פון אויטאָ־דא־פּעען דעם שטויב!

די ווערטער גיבען דאָ מעהר, ווי עס איז ענטהאַלטען אין זייער דירעקטען זין. די ווער־טער גיבען דעם ר י ט ה ם פון דער פּריהלינגס־נאַכט אין דער אינקוויזיציע־שטאָדט טאָלעדאָ. עפּעס דורך א וואונדערבארען שאפונגס־סוד ווערט אריינגעטראָגען אין די געוועהנליכע ווער־טער א הויך פון אָט דעם אַלטען היסטאָרישען פּלאַץ, וואו צלם'ער שטעכען דעם הימל ווי שפּיזען.

די זעלבּיגע אונגעוועהנליכע אויסדרוקס־קראפט בעגעגענען מיר אויך אין פּרץ'עס איי־גענטליכע ארבייטער־ליעדער. מ'האָט פיעל גע־שריבען וועגען א נייטאָרין ביים וואַרשטאַט. אבער ס'ארא פרישקייט און אויפריכטיגקייט און אייגענארטיגקייט אין דעם גאַנצן פון דעם מיידעל:

„בלאָם איז דאָס זיידענציג, פונקט ווי מיין פּנים'ל,
דורכזיכטיג־דין, ווי מיין הויט...
ריהרט מען עס, קרעכצט עס „אוי", פונקט מיינע
ביינדעלעך"...

אָדער וויפיעל בילדליכקייט עס איז דאָ אין די ווערטער וועגען „ליפּען", וואָס שיילען זיך, ברענען פון אייביגע זאָרגען". אין דעם ליעד וועגען די צוויי ברידער, פון וועלכע איינער האָט געצאפּט ביים צווייטען בלוט, האָט פּרץ ניט מורא געהאַט צו דערצעהלען, ווי דאָס ווערט געטהאָן:

„א שטאָך מיט א נאָדעל—דו האָסט שוין א קרעל".

די גאַנצע סעריע ליעדער „ביי א פּרעמדען חופּה־קלייד" — די גראַציעזע, קאָפּריזנע, דופּ־טיגע מישונג פון ריטהמען, קלאַנגען, מעלאָדיזן, מאָטיוון געהערט צו די שעהנסטע פון ארבייט־טער־לירוק. פּרץ'ען איז דאָ אויפ'ן בעסטען אופן געלונגען צו פערשיניגען דאָס טבסטראָק־טע מיט דעם קאָנקרעטען, דאָס אלגעמיינע מיט דעם אינדיווידועלען.

דאָס איז דאָך אייגענטליך געווען די גאנצע אויפגאבע פון פּרץ'עס שאפען.

* * *

שוואכער זיינען זיינע ליעבעס־מאָטיוון און נאָך שוואכער זיינע אבערזעצונגען פון די נביאים און פון נאדסאָן. שוין אָט די קאָמבי־נאציע: אבערזעצונגען פון ישעיה און יחזקאל און אבערזעצונגען פון דעם סענטימענטאל־ווייכען, באַנאַל־פּער'חלומ'טען רוסישען דיכטער נאדסאָן — זיינען אזוי כאראקטעריסטיש פּאר פּרץ'עס אייביגען טאפּען, זוכען און פּראבירען. פּרץ איז אבער ניט געווען קיין אבערזעצער. צו אן אבערזעצונג דארף מען קודם כל האבען א פּאלקאָמענע הערשאפט אבער דער שפּראך. די פּאָרם דארף זיך געבען פון זיך אליין. דאָס איז ביי פּרץ'ן ניט געווען. דערצו האָט פּרץ אבערהויפט ניט געקענט אריינלעבען זיך אין יענעמ'ס גייסטיגער אטמאָספערע. אפשר דער־פּאַר זיינען איהם אויך ניט געלונגען זיינע ליע־בעס־ליעדער, וועלכע ער האָט געוויסערמאַסען נאכגעדיכטעט נאָך היינע'ן. פּארהאָן דיכטער, וואָס קענען זיך אזוי אנשטעקען מיט יענעמס א שטימונג, אז זי זאָל ווערען זייער אייגענע און געפינען נאכדעם אן אויסנעצייכענטען אויס־דרוק. פּרץ האָט ניט געהערט צו זייער סארט. פּרץ האָט זיך געפיהלט גוט אין דער גייסטיגער אטמאָספערע פון א גאנצען פּאלק, וויל דאָ איז פּאר איהם געווען א רחבות. אבער אריינלעבען זיך אינ'ם גייסט פון א יחיד, מעג דער יחיד זיין אפילו א ישעיה אדער א יחזקאל, דאָס האָט ער ניט געקענט.

זיינען טאקע זיינע אבערזעצונגען פון די נביאים אין אלגעמיין ניט אויסגעהאלטען. עס פעהלט זיי די וואונדערבארע איינפאכקייט און קארגקייט אין ווערטער. יחזקאל'ס „הוי, רועי ישראל" קומט ביי איהם אויס:

„אַיי די מערדער, אַיי די הירטען,
עס וועט זיין צו זיי א קלאָג.
אַיי די מערדער, אַי די הירטען,
עס וועט קומען אויער שטראָף!
וויל זיי האָבען זיך געפּאַשעט
זיך געפּאַשעט, ניט די שאָף!"

דערפאר וען ער האָט געפרופט ניט נאָכ־דיכטען, ניט אבערזעצען, נאָר פריי שאפען אויף א טהעמע פון תנ"ך, האָבען זיך בעקומען ווערק, וואָס קענען אפשר קאָנקורירען מיט די נביאים אין זייער שטארקייט. אהער געהערט קודם כל דאָס ליעד „פון יחזקאל":

„עס שלייכט צו א שטאָדט בויגאָבט
די שווערד!
נאָר אויפ'ן טהורעם דער וועכטער וואָבט —
ער הערט!
און בלאָזט טראָמפּויט
און שמעטערט מיט מאָבט,
עס ציטערט די נאָבט,
דאָס פּאָלק ערוואָבט — — —
דער שונא געהט, דער שונא געהט!
און כ'פלאָקערט אויף די שלאָבט..."

שוואכער, אבער פול מיט אן איינגעפּרעס־טען אינוועניגסטען פייער, איז דאָס ליעד אויף

דער טהעמע: „מי זה בא מבצרה, חמוץ בגדים מאדום" (ישעיה ס"ג). דאָ איז פֿאַרהאַן אַ גרויסער, בעשיידענער, ניט שרייענדיגער, נאָר טיף אין די ביינער איינגעגעסענער פֿאטאָם.

צו די שוואכערע זאכען וועט מען אויך מוזען צוריקבענען די לעגענדע „רבי חנינא בן דוסא" און דעם לאַנגען, צוטויגענעם מאַנאָלאָג „דער בעל עגלה". אין די ביידע זאכען האָט פֿרץ געוואָלט זיין פֿאָלקסטהימליכקייט אין לירוק איז אָבער פאר איהם געווען פונקט אזוי אונעררייכבאר, ווי אַ גוטע פֿאָטעטשע איבערזעצונג. אפילו אין די „פֿאָלקסטהימליכע געשיכטען" האָט דאָך פֿרץ ניט געקענט אינגאנצען פערשטעלען זיין „איך". אין לירוק, אין לידער איז דאָס איהם אודאי ניט געווען מעגליך. דער רוהיגער, קינדיש־נאַיווער, פֿליסענדער טאָן פון דער פֿאָלקס־דיכטונג, וועלכע שטעלט זיך אָב אויף קלייניגקייטען און חזר'ט איבער דאָס זעלבע עטליכע מאָל, — ווי האָט דאָס געפֿאסט צו פֿרץ'ס האָסטיגער, אייביג אייליגדיגער, נערוועזער נאטור?

„מאָניש" — דאָס איז אַן אנדער זאַך. דאָ האָט פֿרץ אפילו ניט געוואָלט זיין פֿאָלקסטהימליך. דאָ דערצעהלט אַ מאָדערנער אינטעליגענט אַ געשיכטע פון אַ „ער" און אַ „זי" אין אַ בעשטימטער סאָציאַלער סביבה. דאָ איז דאָס לעגענדארע מעהר אַ שפאָס, ווי אַן ערנסט. דער דיכטער ווילֿ צוגעבען זיין ערצעהלונג אַ „לאָקאַלע בעפארבונג", קומט ביי איהם אויס אַ לילית מיט אַ בארג ארט, מיט אַ עסקאדראָן שדים מיט די אלע זיעבען זאכען. דערביי לאכט ער אליין גוטמוטיג און די הערער זיינען מיט זיין שפאס צופריעדען. סוף כל סוף איז דאָך אין „מאָניש" בעארבייט די אייביגע טעמע פון אדם מיט חוה'ן, די זעלביגע, וואָס איז מיט אזוי פיעל קונסט בעהאנדעלט געוואָרען אין אַן אנדערער פרץ'ס פאָעמע „ער און זי". און די טעמע בעגעגענט זיך אין דער אידישער לעגענדע זעהר זעלטען.

* * *

ווילֿ מען בעטראכטען פרץ'ן דעם ליריקער אין אלגעמיין, מוז מען זיך זאָגען, אז ער האָט אין די ערשטע יאָהרען אַלץ געזוכט זיין אייגען לירישע פעלד און ניט געקענט געפינען. אָט איז דאָס סאָציאַלע עמפֿערונג, אָט איז דאָס שטילע רחמנות. אָט וויעדער אַ הומאָריסטישע טרויעריגע אויף היינע'ס מאניר, דאן וויעדער אַ מאָטיוו פון בענקשאפט, פון פערצווייפלונג, וווייטער אַן אלעגאָריע וועגען דעם מענש אין דער וועלט („אַ טעאטער איז די וועלט, גאָט איז רעזישיסער — ס'שטיק איז פיין, — לידער איז דער טייוועל דער סופלער, די בודע איז דאָס שוואכע הארץ") — און שפעטער אַ פערזוך אין'ס גייסט פון פֿאָלקס־דיכטונג. אויף יעדען פון די געביעטען בעשאפט פרץ אייניגע בעדיי־

טענדע לידער, אַ צוויי—דריי אמת געניאלע, דאָ און דאָרט גיט אַ שפּריץ מיט פייער, אַ לייכט ווי אַ בליץ אין דער פינסטער, אַ שמעק מיט וואונדערבארער פאָעטישער אימפּרעסיאָן. אָבער ניט אלעם געלינגט איהם. אפט בעקומען זיך גאָר שוואכע זאכען. איהר זעהט: דער דיכטער איז ניט צופריעדען. ער וועט דאָ ניט בליבען. ער וועט דאָס פעלד ניט קולטיווירען. און דער לעזער אַליין איז אויך ניט צופרידען: ער פיהלט, אז דאָס איז ניט די אייגענטליכע פרץ'ס ארבייט.

און אזוי דערווייטערט זיך פרץ אלץ מעהר פון דער לירוק. מיר בעגעגענען ביי איהם אייניגע לירישע פראָבען אין זיינע דראמען, בעזונדערס אין „בייאַבט אויפֿ'ן אלטען מארק", אָבער דאָרט האָבען זיי ניט קיין זעלבסטשטענדיגע בעדייטונג. פרץ ווערט אלץ מעהר ערצעהלער, סטילייזאטאָר, ענטדעקער פון הויכע מאָראלישע ווערטען אין דעם אוצר פון דעם פאָלק'ס גלויבען און פֿאָלק'ס פֿאעזיע.

אָבער גראד אין דער צייט, ווען עס דאבט זיך: ער איז נאָר ווייט אַוועק, רייסען זיך ביי איהם אַרויס איינצעלנע לירישע ווערק, וואָס טראָגען שוין גאָר אַ נייעם כאראקטער. דאָס איז אַ ודוי פון אַ נשמה, וואָס האָט געלעבט און געוזכט און האָט דערפיהלט דעם נאָהענטען סוף און האָט מורא פאר דעם סוף און פרעגט זיך: צו וואָס איז געווען דאָס גאנצע?

דאָ האָבען מיר פאר אונז שוין ניט דעם שפּיעלענדען, נאָר דעם לידענדען פּרץ'ן; ניט דעם יונגען מאַן, נאָר דעם רייפען מענשען; ניט די פראָבע, נאָר דעם אויסגום פון אַ ערשיטערטער נשמה.

„ווען דער טויט פערשפּרויט
זיינע ווייסע פליגעל איבער בארג און טהאל...
די אויסגעבליכטע נשמה, אָהן קלאַנג און פאַרב,
אָהן האָפענונג און פרייד,
פריהרט ביז'ן טיעפֿסטען .און ציטערט...
און פערשניטע הערצער קלאַפען שטיל, שטיל,
שטערבליך מיעד און ווי פער'סם'ט...

און דאָס בלוט אין ד'אדערן קיהלט;
און שווער ווי בליי פאַלען די ברעמען,
איבער מיעדע, ווייס־אָנגעזאַפּטע אויגען,
און בלאַסע, ווייסע ליפּען ציטערן, פרעגען:
האָבען ווירקליך בלומען אמאָל געבליהט?
האָבען ווירקליך רויזען אמאָל געשמעקט?"

פון דעם דיכטער'ס מיעדע אויגען קוקט אַרויס דער וועלט־שמערץ. עס דאבט זיך: ער אַטלויפט פון זיינע איבעריגע שאפונגען, כדי דאָ אונגעשטערט צו דערצעהלען די געשיכטע פון זיין זעלען־פיין, פון דעם וועלט־פיין. דאָ איז ער מיט זיך, פאר

זיך. ער קוקט זיך אַרום: מאין יבוא עזרי? ער האָפּט נאָך אויף עמיצען: איז דאָס ליעבע? איז דאָס פּריינדשאפט?

„...קום צו מיר,
זאָל דיין אָטעם אָן רויזען דערמאָנען...
און איך וועל פיהלען און גלויבען,
און גאָר אַרויס צו דער וועלט מיט אַ בשורה:
פּאַראַדאָן! פּאַראַדאָן!

אָבער אָן אָבזאָג, אַ שטילער יאוש קלינגט אַרויס פון צוויישען די שורות.

און וויעדער טהוט עס אַ ברויז־אויף אין׳ם דיכטער׳ס הארץ: לעבען! געניסען! שלינגען די וועלט!

ציטער, זיסער פלאַמען־שווים!
פלאַם און פלאַמער, ווילדע רויז!
נאָר אויל דיר, אויל!
עס שטעקט זיך שוין אַ האַנד אַרויס
דיך אָבצופליקען!

און באלד טאקי וועדט וויעדער פערשפּרייט דער טונקעלער וואלקען. „נאכט. אַ הויליער בוים אין פעלד. איינזאם, שטום און בלינד". און שטום און בלינד ליעגט דעם דיכטער׳ס האַרץ, ביז עס וועדט ניט בעלויכטען מיט אַ בלאַס־מיעדען טאָג פון ערינערונג, —אַ פאַלש ליכט, וואָס קען נאָר גלאַנצען, אָבער ניט וואַרימען. כאפּט דער דיכטער זיך אָן דעם שטראהל, רופט צוריק אַרויס פון דער פערגאַנגענהייט די אלטע ציטי, די אלטע היים:

„אומשולדיג־שטיל־היימישע נאכט,
כ׳וויל מיך וואַשען ריין
אין דיינע שטיל־ציטעריגע וועלען;
אין דיין שטיל־ציטעריגער זילבער־נעץ
היל מיך אויף...
כ׳וויל צוריק זיין דיין אַמאָליג קינד,
דיין אַמאָליג ריין גלויביג קינד —
דערצעהל עפּעס, דערצעהל..."

אָבער קען די אלטע צייט אָבוויישען די קנייטשען פון׳ם פּנים, אַריינגיסען יונג בלוט אין די אָדערן? קען זי פערענטפערן די גרויסע פראגע: צו וואָס?

אין נידעריגע, שטיל־וויבריגע, אָבער זעהר בריטע אַקאָרדען קלינגט פּרץ׳עס ליעד פון די לעצטע יאָהרען. עס קלינגט זעלטען, ווי יעדע הייליגקייט, וואָס ענטפלעקט ניט איהר מיסטעריע יעדען טאָג. עס קלינגט ווי אַן ארגעל־שפּיעל אין אַ לעדיגער אלטער קירכע. די זון שיינט אַריין דורך פארביגע שויבען, אַ מאטע דעמערונג איז אויסגעשפּרייט צווישען די זיילען, קלוגע אלטע בילדער מיט בערוהיגטע אויגען קוקען פון די טונקעלע וואנד, און אַ פייערליכע שטילקייט שפּרייט זיך אין דעם הויכען רוים.

„זייט געזונט!
טרויעמען רופט מען נישט צוריק...
און פערהילכט אַ טאָג,
קען ער נישט איבערקלינגען....
צוויי מאָל פליה׳ט דערזעלבער שאָטען נישט אַדורך!.."

האָט שוין דעמאָלט פּרץ געפיהלט די פליגעל פון׳ם טויט?

און מיר האָבען איהם אלע געהאלטען פאר אַזוי יונג...

א. ליטווין:

פּרץ דער דיכטער פון דער אידישער לעגענדע

יך וויים ניט, צי מ׳קען גענוי צוטהיילען פּרץ׳עס ליטעראַרישע טהעטיגקייט אין בעשטימטע עפּאָכען. דאָס פעלד פון פּרץ׳עס ווירקען איז תמיד געווען גרויס. אויף אלע געביטען פון ליטעראַרישען שאפען האָט ער שטענדיג געפּרואווט זיין פּעדער. ער איז געווען דיכטער, פּובליציסט, דראַמאטורג, קריטיקער, היסטאָריקער, פעליעטאָניסט, פּאָפּולער־וויסענשאפטליכער שריפטשטעלער. ניט אין אלע געביטען איז ער געווען גרויס, נאָר אין אלע געביטען איז ער געווען אריגינעל. פּרץ איז געווען ניט בלויז אַ שריפּטשטעלער, נאָר אַן אָריגינאַלער. דאָס האָט ער בעקומען בירושה פון דער משכילישער עפּאָכע, צו וועלכער ער האָט בעלאנגט מיט דער ערשטער פעריאָדע פון זיין שאפען. פּרץ איז דערצו געווען אַ צו וואולקאַנישע נאטור, ער זאָל זיך קענען איינשליסען אין איין ווינקעל פון׳ם ליטעראַרישען שאפען. אחוץ דעם האָט די אידישע ליטעראַטור אין אָנהויב פון איהר ענטוויקלונג ניט ערלויבט דעם לוקסוס: אויסקליבען זיך אַ ווינקעל און אין יענעם ווינקעל ארבייטען. נאָך איצט איז עס פאר איהר ניט גאָר מעגליך. דער שרייבער, וואָס האָט נאָך דערצו פערנומען אַ גרויסען אָרט אין דער אידישער ליטעראַטור, האָט געמוזט אויף פערשידענע אר־

טען ענטפערען אויף פערשיעדענע פראגען פונ׳ם אידישען לעבען. וואָרום זיין א אידישער שרייבער האָט שטענדיג געהייסען זיין א קעמפּפער. אָט די אידעלע טראַריצע פון דער השכלה איז, אין דעם בעסערען טהייל פון די אידישע שריפטשטעלער, געבליבען ביז היינטיגען טאָג. איהר איז אויך געווען טריי פּרץ.

צו דער ערשטער פּעריאָדע פון זיין לויטער־ראַרישען שאַפען, מיט וועלכער ער ציהט אויף זיך די אויפּמערקזאַמקייט פון דער דעמאָקראַטישער אידישער יוגענד, ווערט איהר ליבלינג, איז אָהן א ספק, די יעניגע פון די י ו נ ־ ט ו ב ב ל ע ט ל א ך. מיט זייער שארפען, סאַטירישען טאָן, מיט דעם שפּרודעלדיגען אינהאַלט פון די לעבעדיגע פראגען, וואָס זיי האָבען תמיד בעריהרט; מיט דער לעבענס־לוסטיגקייט און דאָך ערנסטקייט פון זייערע טהעמעס — איז זייער ווירקונג גרעווען אונגעהויער אויף דער באַלעבאַטישער יוגענד. נאָך מעהר — אויף דער יונגער מאַסע, וואָס איז שוין גרעווען אריינגעכאַפט אין שטראָם פון דער רעוואָלוציאָנערער בעוועגונג. די ערשיינונג פון פּרץ׳עס א „יום־טוב בלעטל" האָט מען אין דער אידישער גאַס בעגעגנט מיט דער גרעסטער שמחה. אָהן פּרץ׳עס א „בלעטל" איז דער יום־טוב קיין יום־טוב ניט געווען. דער בלעטל האָט געמאַכט צו דענקען, געווען דעבאַטען און טאַקע בעלעהרט אויף. אויף פּרץ׳עס „בלעטלאָך" וועט זיך דאַרפען אַבּ־שטעלען דער קומענדער קולטור־היסטאָרישער פּאַרשער פון יענער העכסט אינטערעסאַנטער עפּאָכע.

דאָך פּאַר פּרץ׳עס שאַפען, פּאַר דער אידישער ליטעראַטור האָבען מעהר בעדייטונג זיינע זאַמעל־ביכער, וואָס ער לאָזט ארוים פון צייט צו צייט. זיינע זאַמעל־ביכער זיינען אויף אזוי לעבעדיג, אינטערעסאַנט און צייטמעסיג, ווי די פלוג־בלעטלאָך. נאָר זיי טראָגען שוין אַן ערנסטערען כאַראקטער. איבערהויפּט אין זיי הויבט אַן נתגלה צו ווערען פּרץ פון דער צוקונפט; דער פּרץ, וואָס איז שפּעטער געוואָרען דער טאַן־גיבער אין דער אידישער ליטעראַטור, וועלכע ער האָט ערצויגען, לייטיש געמאַכט און דעם שעהנסטען טהייל אין איהר אריינגעוועבט. אין די זאַמעלביכער קומען שוין אריין זיינע גרעסערע און וויכטיגערע זאַכען. איבערהויפּט: די קרוין פון זיין שאַפונג, די אידישע לעגענדע אין דער געשטאַלט פון פּאָלקסטימליכע און ספּעציעל חסידישע מעשיות — איבערגעדיכטעט אין דער נשמה פון דעם קינסטלער.

די קינסטלעריש־איבערגעדיכטעטע אידישע לעגענדע — אָט דאָס איז אייגענטליך פּרץ, דער פּרץ, וואָס איז געוואָרען דער הערשער איבער די גייסטער פון דער אידישער יוגענד.

וועגן איך זאָג „איבערגעדיכטעט" מיין איך ניט, אז ער האָט געגנומען דעם סוזשעט פון דער לעגענדע און האָט איהר אריינגעטהאָן אין א מאָדערן קינסטלעריש ווערק. א שטייגער: ווי שעקספּיר האָט פון א פּאָלקס־מעשה זיין „האַמלעט" און גהעטע פון א לעגענדע זיין „פּאוסט" בעשאַפען. ניין, פּרץ האָט אונז די סאַמע לעגענדע דערצעהלט. ממש דערצעהלט, אזוי ווי עס דערצעהלט זי דער חסיד, דער פּשוט׳ער פרומער איה. אָבער, ווי ס׳איז ידוע, איז ניט יעדער חסיד און ניט יעדער פרומער איד מסוגל איבערצונעהמען מעשיות פונ׳ם רבי׳ן, תופס צו זיין זיי, און איבערגעבען, ווי געהערט, אז זיי זאָלען שלאָגען אין פּינטל. דערצו זיינען זוכה נאָר „יחידי סגולה", די וואָס האָבען א הייליגען „נצוץ" אין זייער נשמה. און פּרץ האָט אונז דערצעהלט די פּאָלקס־מעשה, אָט ווי די אויס־דערוועהלטע דערצעהלען, ניט צוגעגעבען און ניט אראָבגענומען א וואָרט, א „קוצי של יוד".

נאָכצומאַכען די אונגעקינסטלטקייט פון דעם פּאָלקס־קינסטלער — דערצו פּאַדערט זיך די העכסטע שטופע פון קונסט. ביי די „אומות העולם" זעהען מיר עהנליכע שאַפונג ביי די „ברידער גרים" — די איבערדיכטער פון דער דייטשער פּאָלקס־מעשה; ביי פּושקינען אין דער מעשה וועגען א „פישער און א פיש", ביי לער־מאָנטאָוו׳ען אין דער מעשה פונ׳ם „קופּיעץ קאַ־לאָשניקאָוו".

נאָר פּרץ האָט אונז ניט בלויז קינסטלעריש איבערגעגעבען די פּאָלקס־מעשה. ער האָט אונז זי איבערדערצעהלט מיט דער התלהבות פון א חסיד, מיט דעם ברען פון א גלויביגען, נאַטיר־ליך, פון אזא גלויביגען ווי ער שילדערט אין זיין „יוחנן דער מלמד". דורך פּרץ׳עס מעשה־לע קוקט ארוים זיין אונענדליכע ליעבע צו דעם העלד פון דער מעשה׳לע, צום פּאָלק, וואָס האָט זי בעשאַפען; צו די אייביגע אידעאַלען, וואָס שטראהלען דורך איהר, אבשפּיעגלענדיג זיך אין דער פּאַרם פון דעם קינדיש־נאַיוון פּאָלקס־גלויבען, אין וועלכען עס ליעגט דאָך בעהאַלטען די העכסטע פילאָזאָפּיע פונ׳ם לעבען. אין איהר ליעגט אויך בעהאַלטען די גאנצע נשמה פונ׳ם פּאָלק אין אלע איהרע איבערלעבונגען. דער דיכטער, ווי דער פּאַרשער, דער היסטאָריקער, און דער דראַמאַטורג, דער סאָציאָלאָג ווי דער עקאָנאָמיסט, דער פּשוט׳ער לעזער ווי דער העכסטער אינטעלליגענט, — יעדער שעפּט פון אָט דעם נשמה־קוואַל פונ׳ם פּאָלק דאָס, וואָס פּאַר איהם איז נויטיג. דער דענקענדער לעזער נעהמט דאָס אלעס צוזאַמען.

פּאַר פּרץ׳ן האָט מען ביי אונז נעקוקט אויף דער פּאָלקס־לעגענדע ווי אויף א נאַרישער באָבע־מעשה, וואָס נאָר פּאַר אלטע וויבער און בית־המדרש־בטלנים פּאַסט זיך דערמיט צו פּערנעהמען. פּרץ איז געווען דער ערשטער, וואָס האָט אונז געצוואונגען אראָבצוטרייסלען פון זיך דעם שימעל פון דער לומדות־משכילישער

ווּעלט־אַנשויאונג. ער האָט אונזער קוק אויפֿן לעבען ברייטער און טיפֿער געמאכט. ער האָט אונז דער ערשטער געוויזען, אז שעהנקייט איז ניט בלויז דרויסען, אויסער אונז, נאָר אויך אינ־וועניג, אין אונז; אז ניט מיר אַליין פערשטעהען און פיהלען דעם אמת פונ׳ם לעבען. דאָס האָ־בען פערשטאַנען און געפיהלט אויך אונזערע טאַטעס און זיידעס. אזוי ווי מיר, האָבען זיי אויך דעם אמת געזוכט, געליטען פאַר איהם, קרבנות פאַר איהם געבראכט. אלא וואָס דען? דאָס אַלץ — אויך זייער שטייגער. צום זעל־בען אינהאלט האָבען זיי אַן אנדער שפּראַך גע־ברויכט. ניט די וואָס מיר רעידען. מיר האָבען די שפּראַך ניט פערשטאַנען. דורך דעם זיינען זיי — די אמת־זוכער פון פריהערדיגע דורות — אונז פרעמד געבליבען.

פּרין האָט אונז געלערנט זייער שפּראַך צו פערשטעהן. דורך דעם האָט ער אונז געגעבען דעם שליסעל צו זייערע נשמות. דורך דעם האָט ער די טאַטעס מיט די קינדער פּראַייניגט. האָט שלום געמאכט צווישען דעם הוה מיט דעם עבר. דורך דעם האָט ער אונזער אייגענע נשמה גאנצער געמאכט. וואָרום ניט פערשטעהנדיג דעם עבר קען מען ניט גענפינען דעם וועג צו דער צוקונפט. ———

מיט דער פראנצויזישער רעוואָלוציע ענדע 18טען יאָהרהונדערט הויבט זיך אָן א נייּ בלאַט אינ׳ם לעבען פון די אירראָפּאַישע פעלקער. די רעוואָלוציע וועלט דערשטיקט. אָבער דאָס, וואָס זי האָט געפלאַנצט, טראָגט פרוכט. די פעלקער ערוואַכען, בעקומען א שטים, שטרעבען צו בויען זייער אייגענעם לעבען מיט אייגענע הענד. מען קען זאָגען, אז די אמת׳ע היסטאָריע פון די פעל־קער הויבט זיך אָן מיט דער פראנצויזישער רעוואָלוציע.

אויף די מערב־אייראָפּאַישע פעלקער ווירקט זי דירעקט. אויף מזרח־אייראָפּא אָבער ווירקט זי אויף, כאָטש אינדירעקט, פערשפּע־טיגט.

רוסלאַנד און פוילען טשוכען זיך אויף. די רעגיערונגען, די הערשענדע קלאַסען קוקען מיט שרעק אויף אייראָפּא׳ס ערוואַכען, נעהמען אָן אלע מיטלען ניט צו דערלאַזען קיין שום לופט־צוג צו זיך פון יענע „פערדאַמטע" אפיקורסישע ווינטען, וואָס וועהען אויף יענער זייט גרענעץ. אָבער די אונרוהיגקייט פון די הערשער רופט זיך אַב אין פאַלק. דאָס פאַלק שטויסט זיך אָן, ווערט אויף אונרוהיג. עס שפּירט די נייע ווינטען. ער הויבט אָן ערוואַכען, כאָטש ניט אין גאנצען. עס ערוואַכט צוערשט דער געדאַנק.

אויף א גוטער סימן.

אין אידישען גהעטא פון ליטא און פוילען־ייסען זיך אויף אריין די נייע ווינטען און ווער־קען אויף אויף א צוויפּאַכען שטייגער. א טהייל נעהמט זיי אויף גערן, אנדערע שרעקען זיך פאַר זיי, פערשפּאַרען טהיר און פענסטער. השכלה און חסידות — ביידע קומען אין אייַן צייט. ביידע זיינען אָן אינדירעקטער רעזולטאַט פון יענע ווינטען, וואָס שלאָגען זיך דאָ אָב אויף א גאַנץ בעזונדער שטייגער. דער תוך איז אָבער אייַנער: אין אידישען גהעטא האָט ערוואַכט דער געדאַנק. אי די השכלה, אי די חסידות, ווי פערשיעדען זיי זיינען ניט לויט זייער אינ־האלט, שטאַמען ביידע פון אייַן מקור: פון דער גייסטיגער רעוואָלוציע אינ׳ם לעבען פונ׳ם פוי־לישען און ליטווישען גהעטא.

אָט די גייסטיגע רעוואָלוציע איז אָבער אויך א פּראָדוקט פון די גרויסע ענדערונגען אינ׳ם אינערליכען לעבען פונ׳ם גהעטא.

פּאָליטיש איז דאָס לעבען אין רוסלאַנד און פוילען שטארק צוריקגעשטאַנען. דא דריקט זיך בנוגע צו אידען אוים אין א גאַנצער רייהע גזרות און רעכט־בעגרענצונגען. מאַטעריעל ווערט אָבער — געגען דעם ווילען פון די פוי־לישע און שפּעטער רוסישע באַלעבאַטים פונ׳ם גהעטא — די אידישע לאַגע שטארק פערבע־סערט. מורא האָבענדיג פאַר די נייע אידעען פון אייראָפּא, האָבען אָבער די רוסישע און פוי־לישע רעאקציאָנערען שטארק חושק צו די מא־טעריעלע גיטער, וואָס די אייראָפּאַישע קולטור שאַפט. דער אַנדערל הויבט זיך אָן צו ענט־ווילקלען. די אידען זיינען כמעט דער אייניציגער אַנדערל־קלאַס. בשעת די רוסישע רעגיערונג גיט ארוים שטרענגע געזעצען געגען קאַנטראַ־באַנדע, געהען די הויפּדאַמען, בשעת דער קיסר פאָהרט דורך אין א אידישער שטאָדט, און קוי־פען אין געהיים אין א אידישער קלייט טאַקע די זעלבע „לינקע" סחורה. וואָרים די אידען זיינען כמעט די אייניציגע, וואָס האָבען האנ־דעלס־פערבינדונגען מיט אייראָפּא און ברענגען פון דאָרט לוקסוס־אַרטיקלען פאַר די „שררות".

מיט דעם איבערגאנג פון די פוילישע און ליטווישע אידען אונטער רוסלאַנד׳ס הערשאפט ווערט זייער עקאָנאָמישע לאַגע בעסער. זיי בעקומען די מעגליכקייט צו פערבינדען מיט האַנדעל טיף ראַסיי און סיביר מיט אייראָפּא. זיי ווערען כמעט די אייניציגע עקספּאַרטירער פון די רויהע סחורות, וואָס רוסלאַנד פּראָדו־צירט — קיין אויסלאַנד.

דאָס בעשאפט א פערמעגענדען אידישען האַנדעלס־קלאַס. די אויטאָנאָמע אידישע גע־מיינדע, לעבענדיג כמעט אונגעשטערט אין איהר אינערליכער פיהרונג, האָט די מעגליכקייט זיך האַסטיג צו ענטוויקלען. וויל טאַטעס זיינען אין שטאַנד צו האלטען א לאַנגע צייט קינדער און קינדס־קינדער אויף קעסט; וויל זיהן און איידעמס זיינען ניט געצוואונגען צו זאָרגען פאַר חיונה, האָבען עס פארטיג ביי טאַטע־מאַמען, אָדער ביי שווער און שוויגער — ענטוויקעלט זיך ביי אידען לומדות. יונגע לייט מיט פעהיג־

קייטען און טאָאנט קענען זיך אָבגעבען מיט גייסטיגען שטודיום. עס ענטוויקעלט זיך אַ בעזונדער קלאַס — אַ גייסטיגע אַריסטאָקראַטיע. די גייסטיגע קולטור, וואָס שאַפט זיך, איז אָבער ניט אַ דירעקטער פֿראָדוקט פון׳ם עקאָנאָמישען אידישען לעבען. דער האנדעל קען זיך בעגעהן אָהן לומדות. אַ ראיה: די פרוי, וואָס איז גאָנץ אונווויסענד אין איהר רעליגיע־זער ערציהונג, פערנעהמט דעם ווינטיגסטען פּלאַץ אין עקאָנאָמישען לעבען. דער פרוי גע־ווארענער גייסט, אַ דאנק דעם עקאָנאָמישען וואויליגשטאנד, פֿאָדערט שפּייז. די ארומיגע פּריצישע סביבה, די גוי׳אישע קולטור, קען ניט בעפריעדיגען אָט די בעדערפענים. די גראָבע פּריצישע תאוות, זייער פויל אויסגעלאָסען לע־בען, געבויט אויף שקלאַפֿהייט, קען ניט דיענען דעם אידען פאַר אַ מוסטער. נעהמט ער זיך צו זיין אַלטער קולטור און פאַסט זי צו צו זיין לעבען. אָדער ריכטיגער: וויל צופאַסען זיין לעבען צו איהר. די קולטור אָבער פון אַן אנדער יאָהרטויזנד, פון אַן אנדער קלימאַט, פון אנדערע סאָציאַלע און עקאָנאָמישע בעדינגונגען קען ניט זיין קיין וועגווייזערין אין פאַקטישען לעבען. און די לומדות דיענט אייגענטלעך אלס אַ סוראָגאַט פונ׳ם לעבען, אַ „בימוס" פון אמת׳ער געזונדער קולטור. און זי דיענט באמת נאָר אלס אַ מיטעל צו ראטעווען דעם גייסט פון ווייסטקייט, אַ מיטעל צו שארפען דעם מוח; דיענט אויף אלס אַ צייט־פערטרייב. עס ענט־ווקעלט זיך דער פּלפּול — אַ מין ספּאָרט. דאָך אין דער אַלטער קולטור, וואָס ווערט אַ סך ער־לייכטערט דורך דער איינפיהרונג פון בוכדרו־קערייַ, איז אויך דאָ אן עלעמענט, וואָס פאַסט זיך פאַר אלע צייטען. דאָס איז איהר פאָעזיע און עטהיק. די גרויסע גייסטער, די הויכע מא־ראַלישע פערזענלייכקייטען פון דער אַלטער קול־טור זיינען פעהיג צו ווירקען דורך יאָהרטויזנ־דע. און די אַלטע קולטור ווירקט ניט בלויז אויף שארפען דעם מוח, נאָר אויך אויף מאָבען איהם דענקען, ענטוויקעלט אַ שטארקע מאָרא־לישע פערזענלייכקייט.

אָט די ערשיינונג טרעט נאָך בולט׳ער ארויס, וועו עס ענטשטעהט אַ קאָמפּף צווישען חסידות און לומדות. דאָס איז אייגענטלעך אַ קאָמפּף צווישען דעם „ישוב" און דעם „כרך", צווישען שטעדטל און שטאָדט. די לומדות ענטוויקעלט זיך מעהר אין שטאָדט, וואו דער האנדעל איז ברייטער, וואו די בעפעלקערונג איז פערמעגנ־דער. עס ענטוויקעלט זיך דאָרט פאַמיליאַך אַ בורזשואָזער קלאַס, וואָס גיט אַ מעגליכקייט דער ענטוויקלונג פון אַ גייסטיגער אריסטאָקרא־טיע — אַ קלאַס מענשען, וואָס זיינען בעפריַיט פון פיזישער ארבייט און קענען זיך אין נאָ־צען אָבגעבען גייסטיגען שטודיום און — גיים־טיגען ספּאָרט.

אַנדערש איז אין דאָרף און אין דער שטעד־טעל. דאָ לעבט אַ פּשוט׳ערע אידישע בעפעל־קערונג. אמת, כמעט יעדער איד איז דאָ אויך אָדער אַ קרעטשמער אָדער אַ הענדלער. אָבער יעדער איד האָט אַ גאָרטען, אַ שטיקעל פעלד, בעארבייט עס, אויב ניט אין גאַנצען אַליין, איז צום טהייל מיט אייגענע הענד; לעבט, אין אַלגעמיין, אַן אייגפאַך לעבען נאָהענט צו דער נאַטור, צו דער מוטער ערד. דער אידישער ישוב׳ניק איז אָבער אין גייסטיגער ענטוויקלונג אַ סך העכער אי פאר זיין שכן, דעם גויאישען פּויער, אי פאר׳ן פּריץ, פון וועמען זיין לעבען הענגט אָב. דער פּויער איז אַ שקלאַף און דער איד האָט די פסיכאָלאָגיע פון אַ פרייען בירגער. ער געפינט זיך אויף עקאָנאָמיש אין אַ סך גינסטיגערע בעדינגונגען, ווי דער פּויער. דער אידישער קרעטשמער איז זעהר אָפט דעם פּויער׳ס לעהרער פון סאָציאַלען לעבען, ער איז זיין וועגווייזער און מוסטער אין מאָראַלישען לעבען. דאָס איז איצט מודה די וויים־רוסישע אינטעליגענץ, וואָס ערקלעהרט, אז זינט די „מא־נאָפּאָל" האָט פערנומען דעם פּלאַץ פון דעם אידישען שענקער איז דער פּויער סאָציאַל גע־וואָרען אונבעהאָפענער און כאַראַקטער מעהר געזונקען. דער קליינשטעדטלדיגער און דאָר־פישער איד איז געשטאַנען אין אַ שטענדיגער פערבינדונג מיט׳ן שטאָדטיגען. די קולטורעלע בעדירפנים פון דעם שטאָדטיגען אידען זיינען געוואָרען זיינע בעדערפניסען. ער האָט אָבער זיי ניט געקענט אננעהמען אין דער טרוקענער פאָרם פון אידישער פרומקייט. די לומדות פונ׳ם שטאָדטיגען אידען איז פאַר׳ן פּשוט׳ערען, גע־זינטערען נאָטור־אידען פונ׳ם דאָרף געווען צו טרוקען. אלס נאָטור־קינד האָט ער געפאָדערט וועניגער פּלפּול און מעהר פאָעזיע.

אָט די פאָדערונג האָט פאַלקאָם בעפרידיגט די חסידות. אַנשטאָט די ספּרים, האָט די חסידות אַוועקגעשטעלט דעם מענשען און האָט, אין קאָמפּף מיט די לומדות, אויסגעאר־בייט, ווי געזאָגט, אַ מאָראַליש שטארקע פער־זענלייכקייט. אין דעם „גוטען אידען" (בע־מערקט: די חסידות שטעלט אלס מאָדעל ניט דעם פרומען, נאָר דעם גוטען אידען) האָט די חסידות, אין איהר אורשפרינגליכער פאָרם, געווויעזען אַ גרויסען פאָרטשריט. וואו ס׳איז פאַראן אַ לידער איז דאָ אן אנהענגער־שאפט, איז דאָ אן ארגאַניזירטער סאָציאַלער לעבען. דער „גוטער איד" איז, אין אידעאַל, דער אמת׳ער פאָלקס־העלד, די שטאָרקסטע, די פעהיגסטע פערזענלייכקייט. אָבער איהר ווערטה איז מעהר געלעגען אין איהר מאָראַלישער גרויס־קייט. דער „גוטער איד" האָט אין געגענוואַרט צום למדן — דעם רב — געהאָרפט ניט אזוי לערנען פון ספּרים ווי אזוי צו זיין אן ערליכער איד, נאָר דיענען מיט זיין אייגענער

פֿערזענליכקייט דערצו אַלס מוסטער. דער עיקר אָבער: ער האָט געדאַרפט ניט זיצען ביחידות אין זיין שטיבעל טאָג און נאַכט איבער די חיי־ליגע ספֿרים, נאָר זיין צווישען פֿאָלק, זיין מיט־פֿאָלק — אין איינעם אין פֿרייד און אין לייד. דאָס פֿאָלק האָט פֿאַר זיך שטענדיג געזוכט דעם מענשען, דעם מוסטער, און האָט, אונבע־מערקט פֿאַר זיך, נאָכגעטהאָן דעם מוסטער... דער חסיד האָט שטענדיג געהאַט פֿאַר אַ מוס־טער ביי זיך דעם רבי'ן. ניט וואָס דער רבי האָט געזאָגט, נאָר וואָס ער איז געווען, איז ביי דעם חסיד טהיירער געווען.

נאָר אין קאַמפֿף מיט דער „חסידות" איז אויך די „לומדות" אָבגעפֿרישט געוואָרען. דער קאַמפֿף האָט אויך אין מתנגד'ישען לאַגער מיט־געווירקט דער אויסבילדונג פֿון אַ שארף־אָריגי־נעלער פֿערזענליכקייט.

און אונטער די בעזונדערע פֿאָליטישע און עקאָנאָמישע בעדינגונגען, פֿערפֿלאָכטען מיט דער אָלטער קולטור, האָט אין פּוילישען, ליטווישען און גאַליציאנער גהעטאָ אויסגעאַרבייט אַ מערקווירדיג סאָציאַלעס לעבען מיט אַ הונ־דערט און פֿופציג יאָהר צוריק. דאָס לעבען פֿון אונזערע זיידעס איז נאָך ניט גענוג אויס־געפֿאָרשט, כמעט גאָר ניט אויסגעפֿאָרשט. גע־בליבען איז נאָר די לעגענדע, וואָס דאָרף דיענען אָלס מאַטעריאַל פֿאַר דער היסטאָריע. פֿרץ האָט דער ערשטער פֿון דער אידישער אינטעלי־גענץ, פֿון די אידישע דיכטער, פֿערשטאַנען אַריינצוקוקען טיעף אין דער ניט־לאַנגיגער אי־דישער פֿערגאַנגענהייט. איך זאָג: ניט לאַנגי־גער, וויַיל פֿרץ'ן אינטערעסירט וועניג די נאָר אַלטע אידישע לעגענדע. זי איז פֿון איהם צו ווייט. די לעגענדע פֿונ'ם רוסישען און פּוי־לישען גהעטאָ איז איהם נעהנטער. זי איז פֿאַר איהם אַ לעבעדיגע. עס לעבט נאָך די שפֿראַך פֿון דער לעגענדע. עס לעבט נאָך ערטערווייז דער העלד איהרער.

וואָרום פֿרץ איז ניט קיין דיכטער לשם דיכטונג; קיין קינסטלער לשם קונסט. פֿרץ איז אַ קעמפֿפער; פֿרץ איז אַ מענש פונ'ם לעבען און מוז דיענען דעם לעבען. פֿרץ האָט פֿריהער פֿון אַלץ ליעב דאָס לעבען. ער איז דאָרטען, וואו עס שלאָגט מעהר דער שפֿרודעל פונ'ם לע־בען. דעריבער איז אזוי צוואוואָרפען זיין פֿעו. דעריבער וואַרפט ער זיך אין אַלע זייטען. אמאל גיט ער זיך אַ וואַרף אין טומעל פֿון דער מארק־שרייערי. באַלד אָבער כאַפּט ער זיך, אז ניט דאָרט איז דאָס אמת'ע לעבען און פֿערלאָזט דעם פּלאַץ. פֿרץ בליבט פֿרץ.

אין דער „שטרייטעל" פֿערליערט זיך פֿרץ. אין „אויב ניט העכער", אין „דעם גלגול פֿון אַ נגון" געפֿינט ער זיך וויעדער. די „שטרייטעל" איז אַ פּלאַץ וואַרק, כאָטש דער סטיל, די פֿאָרם איז דאָך אימער פֿרץ'עס. מיט דער „שטרייטעל" גיט ער אָב דאָס לעצטע צינז דער השכלה אוֹן, אין דערזעלבער צייט, מאַכט ער אַ חנ'דעל דער מאָדערן געוואָרענער „פֿרייער ליעבע". אין „מאָנישׂ" טרעט אַרויס פֿרץ אין זיין גאַנצער גרויס, אוֹן באַלד טאַקע, אין דעם זעלבען „מא־נישׂ", אין צווייטען טהייל — וואו עס טרעט אַרויס דער „דאָט'ש" דער פֿאָדריאָטשיק מיט זיין טאַכטער „מאַריע", פֿאַלט ער אַנידער צו אַ נאַכמאַכער פֿון יהודא ליב גראַדאָן („קוצי של יוד"), פֿאַר וועלכען ער איז העכער מיט צעהן קעפּ.

נאָר די „שטרייטעל" און „מאָנישׂ" חזר'ען זיך מעהר ניט איבער ביי פֿרץ'ן. דערפֿאַר גיט ער אונז „אויב ניט העכער", אוֹן, דער עיקר, דעם „גלגול פֿון אַ נגון" אין צעהנדליגע, אין הונדערטער וואריאַציעס. אויב איהר ווילט גע־בען אַ קריטישע אָבשאַצונג פֿון פֿרץ'עס חסידי־שע און בכלל פֿאָלקסטימליכע מעשיות, דאַן ברויכט איהר צו נעהמען אָט די צוויי: „אויב ניט העכער" און דעם „גלגול פֿון אַ נגון". אין זיי ליעגט, אזוי צו זאָגען, דער תוך, די פֿילאָ־זאָפּיע פֿון אַלע זיינע מעשה'לעך. דער העלד פֿון פֿרץ'עס פֿאָלקס־מעשה איז דער פֿאָלקס־אי־דעאַליסט, דער מענש מיט דער ברייטער נשמה, מיט דער טיעף פיהלענדער האַרץ, מיט דער פֿשוט'ער וועלט־אויספֿאַסונג, אין וועלכער עס ליעגט אָבער דער אמת, וויַיל זי איז פֿשוט, וויַיל זי שטאַמט מעהר פֿון האַרץ, ווי פֿון קאָפּ. דער תוך פֿון דעם פֿאָלקס־אידעאַליסט'ס וועלט־אויפ־פֿאַסונג איז די אונענדליכע ליעבע צום פֿאָלק, צום אָרימען פֿשוט'ען פֿאָלק. די פֿאָרם, אין וועלכער אָט די ליעבע דריקט זיך אויס, איז ניט וויכטיג. דער עיקר איז דער תוך — די ליעבע אַליין. וואו עס פעהלט דער תוך, די ליעבע, איז די שעהנסטע טהאָריע און דער גרעסטער אַראַטאָרישער טאַלאַנט — אַ נול. דער סאַמע־וועג רבי פֿלעגט אויפֿשטעהן ביינאַכט, אַנטהאָן אַ פּויערשען פּעלץ מיט גראָבע שטיוועל, נעהמען אַ שטעקען און אַוועק צו אַ געוויסען זומפּיגען אָרט, הינטער סאַפֿאָוו, וואָס איז געווען אַ „טויי־פעלס־אינזעל" פֿאר די באַלעגאַלעס און העלפען אַ גאַנצע נאַכט די באַלעגאַלעס מיט די פּערד אַרויסקריכען פון זומפּ. דעם סאַסעווער'ס אור־אור־אייניקלעך פון אונזער דור, וואָס האָבען גע־ירשנ'ט די נשמה פונ'ם עלטער זיידען, וואָלטען געווויס, אַנשטאָט צו העלפען שלעפען פונ'ם זומפּ די פערד מיט די וואָגענס, זוכען אַ מיטעל אויסצוטריקענען די בלאָטע, עס זאָל זיי פער־שפּאַרען די מאַטערנעס. די וועגען פונ'ם זיידען מיט'ן אייניקל זיינען פערשיעדען; זייער נשמה־שטאָף איז אָבער דער זעלבער. אין דער קוואַליטעט איז קיין שום אונטערשיעד ניטאָ צווישען דעם פֿאָלקס־אידעאַליסט, וואָס האָט גע־לעבט מיט דורות צוריק, און דעם פֿאָלקס־פֿרייגד פון אונזער צייט מיט זיין מאָדערנער וועלט־

אנשויאונג און מאדערנע מיטלען צו העלפען דעם פאלק.

פרץ האט ליעב געהאט די רעוואלוציאנערע אידישע יוגענד. אבער ניט פאר איהרע רעווא־לוציאנערע טהעאריעס, נאר פאר איהר קראפט, פאר איהר ליעבע צום פאלק. ריכטיגער: פאר דער קראפט פון איהר ליעבע צום פאלק, פאר איהרע התלהבות, פאר דער מסירת נפש איהרער.

אריינקוקענדיג טיפער אין דער נשמה פון דער יוגענד, האט ער געפונען איהר שורש אין דער נשמה פון די זיידעס. געפונען האט ער דאס, שטודירענדיג די אידישע לעגענדע פון ניט לאנג, וואס ווייזט אונז אזוי פיעל מוסטערען פון איידעלער ליעבע צום ארימען פאלק, פון זעלבסט־אפפערונג פאר דאס גליק פונ׳ם פאלק.

איבערדיכטענדיג די דאזיגע לעגעדען האט פרץ, אויסדריקענדיג זיך מיט דעם לשון פון חסידות, „מתקן" געווען פאר די יונגע די נשמות פון די זיידעס, שטעלענדיג זיי מיט זיין קינסט־לעריש טאלאנט אין זייער אמת׳ער ליכט. צו דער זעלבער צייט האט ער געגעבען א „תיקון" די נשמות פון די יונגע, זיי געווייזען זייער שורש, גאנץ געמאכט דעם רים, וואס האט פריהער צושפאלטען זייערע נשמות.

אט פאר וואס די בעסטע אידישע יוגענד איז אזוי דאנקבאר דעם נאר וואס געשידענעם דיכטער, און פיהלט אזוי שמערצליך דעם גרוי־סען פערלוסט.

אין איצטיגען שרעקליכען מאמענט, וען א סך פון אונזערע איידעלע נשמות זיינען פול מיט יאוש, איז דאך אזוי נויטיג א מענש, וואס זאל קענען ווירקען אויף זיי, געבען זיי א „תיקון". און דער וואס האט געוואוסט דעם וועג צו די נשמות דער וואס האט געטרייסט און געהיילט זיי אין פריהערדיגע צווייפלונגס־מאמענטען, ליעגט אליין מיט א צובראכען הארץ...

און מיר קוקען זיך מיט פערצווייפלונג ארום אוז זעהען, אז קיינער, קיינער איז ניטא, וואס זאל אונז איהם פערבייטען.

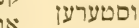

דר. א. גינזבורג:

פרץ אלס העברעאישער דיכטער

פאר די מעהרסטע פון די אידישע לעזער איז פרץ בלויז בעקאנט געווען אלס א אידישער שריפטשטעלער.

דאס איז אבער א טעות, און א שעדליכער טעות דערצו, ווייל דאס ניט א פאלשע השגה פון פרץ׳ן. פ ר ץ האט אנגעפאנגען זיין קאר־יערע אלס ליטעראט אין דער העברעאישער לי־טעראטור.

ווי דאס רוב פון אונזערע בעסערע און על־טערע שריפטשטעלער האט אויך פרץ געקרא־גען א ריין אידישע ערציהונג: פריהער תלמוד, שפעטער די נייע העברעאישע ליטעראטור און ערשט צום לעצט אלגעמיינע בילדונג און די לי־טעראטורען פון די אומות העולם.

און אנדערש האט עס אויך ניט געקענט זיין. פרץ וואלט ניט געווען דאס וואס ער איז גע־ווען, ווען ער וואלט ניט געהאט געקראגען די ערציהונג וואס ער האט געקראגען. ער וואלט אונז ניט געקענט געבען ניט זיין „גאלדענע קייט", ניט „ר׳ יוחנן מלמד׳ם מעשה׳לעך", ניט זיינע „פאלקסטיכיכע געשיכטען", ווען ער וואלט אליין ניט געקראגען זיין יניקה פון יע־נעם אור־אלטען, טיעף־איינגעווארצעלטען בוים, פון וועלכען די אלע שפעטערדיגע טראדיציאנען און מעשה׳לעך זיינען בלויז צווייגען און בלימע־לעך.

איינער קען זיין א צייטונגס־„האנד", נאך איינער מעג „לייט־ארטיקלעוועז" יעדען טאג, א דריטער מעג אפילו שרייבען וויסענשאפט און פילאזאפיע אויף אידיש אהנע צו זיין בעקאנט מיט דער אידישער געשיכטע, מיט דער אלטער און נייער העברעאישער ליטעראטור; אבער קיינער קען ניט זיין א ליטעראט אין העכערען זין פון ווארט, א שאפענדער גייסט, וואו ער אליין איז ניט דורכגעדרונגען מיט דער טראדי־ציע פון דעם לעבען פון וועלכען ער שרייבט. ער מוז עס אליין דורכלעבען אין זיך, ער מוז אליין זיין א טהייל דערפון, ער מוז אליין זיין א רינ־געלע אין יענע לאנגע קייט פון דורות. דאס איז אמת אפילו בנוגע צו די אנדערע פעלקער, פיעל מעהר אבער ביי אונז אידען ביי וועמען די טרא־דיציע שפיעלט א גרעסערע ראלע ווי ביי זיי, וויייל צוליעב אונזער צרה׳דיגען גלות־לעבען איז די טראדיציע דער אייניציגער ארט, וואו דער פאלקס־גייסט מיט אלע זיינע אייגענטהימליכ־קייטען קען זיך אם בעסטען אויסדריקען.

און די אידישע טראדיציע איז אין אַלטע. זי פאַנגט זיך אָן פון יענע גרויז־גרויע צייטן, וואו פאקט און דיכטונג גיהען האַנד ביי האַנד; זי פאַנגט זיך אָן פון די „אָבות" און דעם בארג סיני, ציהט זיך דורך די נביאים, אנשי כנסת הגדולה, משנה און תלמוד, די מיטעל־אַלטער ליכע ליטעראטור ביז היינטיגען טאָג. איין לאַנגע גאַלדענע קייט מיט פערשיעדענע קלענערע און גרעסערע רינגעלעך. און אום צו זיין א פּרץ איז נויטיג אַליין צו זיין א רינגעלע אין איהר. מען דארף זיין ביכולת ארומפאַסען, אין דער מחשבה וועניגסטענס, די גאַנצע קייט אין איהר גאַנצע לענג. דערצו איז נויטיג צו זיין — אַן העברעער.

פּרץ איז געווען אַן העברעער אין זיין גייסט, אפילו אין זיין ארט שרייבען אידיש. ער האָט געשריבען אויף א אידיש, וואָס די עמי־הארצים רופען א „זשומדישען", א אידיש וואָס איז ניט פערטייטשמעריש, זיכער ניט אמעריקאַניזירט. און כאָטש ער איז געווען איינער פון די אַנטיי־נעהמער אין דעם „טשערנאָוויצער קאָנפּערענץ", האָט ער דאָך געוואוסט, אז די אידישע טראדיציע פאַנגט זיך אָן פון בארג סיני, ניט פון דער דערמאַנטער גאַליציאַנישער שטאָדט... ער האָט אפשר געגלויבט, אז טשערנאָוויטץ איז א נייע רינגעל אין דער אַלטער קייט, אָבער ער האָט זיכער ניט געמיינט אריבער צו טראָגען אהין דעם בארג סיני...

* * *

זיין ערשטער ליטעראַרישער ארויסטריט איז געווען מיט א ליעד אין דעם העברעאישען זשורנאַל „השחר" פון דעם יאָהר 1876, אַלזאָ מיט ניין און דרייסיג יאָהר צוריק. ער איז, הייסט עס, דאמאָלס געווען א יונגער מאַן פון פינף און צוואַנציג יאָהר, ניט צו יונג אין פערגלייך מיט אַנדערע אידישע שרייבער. א פּנים, אז פּרץ האָט זיך לאַנג מישב געווען, ביז ער האָט בעשלאָסען ארויסצוקומען אין דער עפענטליכקייט מיט זיינע גייסטיגע קינדער...

מיט א יאָהר שפּעטער, אין 1877, האָט ער צוזאמען מיט דעם בעקאַנטען מאַטהעמאַטיקער ליכטענפעלד ארויסגענעבען א ביכעל אונטער דעם נאָמען „ספּורים בשיר ושירים שונים" (ער־צעהלונגען אין ליעדער און פערשיעדענע ליע־דער).

דאָ איז ניט דער פּלאַץ צו געבען אַן אבשא־צונג איבער דעם ליטעראַרישען ווערטה פון יע־נע פּרץ'ס ליעדער. ס'איז אָבער אינטערעסאַנט צו בעמערקען די זאָנדערבארע צונויפּ־פאָרונג פון אלטען, טרויקענעם מאַטהעמאַטיקער מיט־ן יונגען, פאַעטישען פּרץ. ביידע שרייבען זיי ליע־דער, און די קריטיק (השחר תרע"ז) געפינט, אז ליכטענפעלד שטעהט העכער אלם פּרץ, כאָטש אין דער אמת'ן זיינען ליכטענפעלד'ס „ליעדער" ניט פיעל בעסער ווי די געווענליכע „פּיוט" און „אין קוצין" ליטעראטור. דאָס נעהמט זיך דערפון, וואָס די העברעאישע ליטעראטור איז דאמאָלס נאָך געווען א קאַמפּף ליטעראטור, וואו די הויפּט זאַך איז געווען די טענדענץ, צו בע־קעמפּפען די „פינסטערנים" און זינגען שבחים לכבוד די „השכלה". ליכטענפעלד'ס ליעדער זיי־נען געשריבען אין דיזער טענדענץ, און דערפאר אַליין שטעהען זיי שוין העכער אין די אויגען פון דעם דאמאָלסדיגען קריטיקער. פּרץ'ס, דאָנעגען, זיינען מעהר קינסטלעריש, און דאָס איז געווען זייער חסרון... פונקט דאָס זעלבע האָט פאַסירט שפּעטער אין דער אידישער ליטעראטור, וואו די „ליעדער" און „ערצעהלונגען" פון, למשל, ע ד ע ל ש ט א ט, האָבען פאר א געוויסע צייט געהאַט א גרעסערע בעדייטונג אין די אויגען פון די מאָדערנע כישכילים, די „ראדיקאַלען", יוי די ליטעראַרישע ארבייטען פון א פ ר ץ, א ש אַדער ר י י ז ע ן. יעדער דור מיט זיינע טענ־דענצען...

שוין אין יענע ליעדער קען מען ארויסזהן דעם שפּעטערדיגען פּרץ, דעם צערט־פיהלענדען פּרץ, וועמען עס גיהען אַן מעהר די אונגערעכ־טיגקייטען פון סאציאַלען לעבען, די אַלע ליידען און צרות וואָס ער זעהט ארום זיך, ווי די „פינ־סטערנים". ער לאכט דאַרטען אויף אָב פון דער אונווויסענהייט, פון דעם בלינדען אבער־גלויבען, אבער דער הויפּט־מאַטיוו זיינער איז די אונגע־רעכטיגקייט אין אלע איהרע פאָרמען.

לֹא יִשְׂמַח בְּחַיָּיו הַמְשׂוֹרֵר לְנַפְשׁ,
נַפְשׁוֹ לוֹ מָכָה וְרוּחוֹ נִכְאָה,
וְעֶצֶבֶת וַעֲנָנָה, וְתַלְמוּם עַל מֵצַח.
כָּל עָמָל וְיָגוֹן — יְגוֹנוֹ וְעָמְלוֹ
לֵב יִרְחַשׁ, עַיִן רוֹאָה אֵם נִפְלוֹ בְּגוֹרָלוֹ.
שׁוֹכְנֵי הֵיכָלִים, רָאשֵׁי הַמַּטּוֹת
נְטוּלֵי הַכֹּף וְאָדוֹנֵי הַזָּהָב
הֵן מֵעוֹלָם לֹא חִבְּקָתַם אִשְׁפַּתּוֹת
הַתִּדְעוּ מָה מַחְסוֹר? תָּבִינוּ מָה רָעָב?

(ניט פּרעהליך איז דעם פּאָעט'ס לעבען, ער איז שטענדיג פערביטערט, שטענדיג דערשלאָגען. טרויער אויפ'ן פּנים, קאַרצעס אויפ'ן שטערן. אלעמעס צרות, אלעמעס פלאָגען, זיינען די צרות פון דעם וואָס איז געבענשט מיט אן אויג וואָס זעהט און מיט א פיהלענדעם הארץ.

איהר רייכע, איהר אָנגעזעהענע לייט, איהר וואָס וואוינט און פאַלאַצען און האָט זילבער און גאָלד, וואָס וויסט איהר וואָס אָרימקייט איז? צו קענט איהר פערשטעהן הונגער?).

די ערשטע העברעאישע ערצעהלונגען פון פּרץ'ן זיינען אָבגעדרוקט געוואָרען אין „האסיף" תרמ"ו, אַלזאָ מיט ניין יאָהר שפּעטער, ווי די אויבען־דערמאַנטע ליעדער. ניין יאָהר כסדר האָט ער גאָר נישט געדרוקט, עטוואָס אזעלכעס, וואָס שיינט צו זיין אונמעגליך אין היינטיגע צייטען... צי איז עס געווען דערפאר, וואָס עס איז ניט געווען וואו צו דרוקען, צי אפשר דער־

פאר, ווייל פֿרץ אלײן האָט געריכטעט, אז זיינע שרייבעריין זיינען נאָך ניט רייף גענוג, דאָס קען מען ניט וויסען. עס לעגט זיך ניט אויפֿן שכל, אז פֿרץ זאָל גאָר ניט האָבען געשריבען אין דער דאָזיגער צייט. העכסט וואהרשיינלעך איז ער געווען ווי דער כביכול, להבדיל, — ער האָט בעשאפֿען און חרוב געמאכט וועלטען... געשריבען און פערניכטעט...

אין דעם האסיף תרמ"ו געפינען זיך זיינע דריי ערצעהלונגען, וועלכע זיינען זעהר כאראקטעריסטיש פאר פֿרץ'ן. איהר זעהט שוין אין זיי ארוים דעם שפּעטערדיגען גרויסען פֿרץ, כאָטש די טעכניק איז נאָך ניט אזוי אויסגעארבייט.

די ערשטע ער־עהלונג הייסט „אף על פּי שחטא ישראל הוא" (כאָטש ער האָט געזונדיגט, איז ער דאָך א איד). דאָס איז א ביסעלע מאטירע געגען אסימילאציאָן און די אסימילאטאָרען. דאָרטען ווערט בעשריבען א איד, וואָס איז אוועק ווייט, ווייט פון זיין פֿאָלק, וויים ניט און ווייל ניט וויסען פון אידען און אידישקייט. דאָך, פאר'ן טוידט דערשרעקט ער זיך, און בעט זיך רחמים, אז מען זאָל איהם ניט בעגראָבען הינטערען פֿארקען...

די צווייטע ערצעהלונג הייסט „הדבוק והמשוגע". דאָס איז אן אלעגארישע ערצעהלונג, וואו דאָס אידישע פֿאָלק ווערט פֿארגעשטעלט אלס א בעזעסענער און וועמען אלערליי מיני דאָקטאָרען (גאָר ווי היינט) ווילען העלפען מיט אלערליי ווילדע מיטלען. מעהר אבער ווי פון דעם „דבוק" לייגט נעבעך דער חולה פון זיינע דאָקטאָרען (ווידער אמאל גאָר ווי היינט). דער מחבר האָפט, אז דער חולה וועט געזונד ווערען, אזוי שנעל ווי ער וועט פּטור ווערען פון זיינע בעלי עצות. די טענדענץ איז אויך געגען אסימילאציאָן:

„יבוא יום ויוכח יענקעל וכת דליה לדעת כי עוד לא הגיחו את ירדן הדעת אל פיהם. עוד ישבו המומחים הגדולים והאפיקורסים הקטנים לארץ ויבכו ויאמרו: קחו אותנו אתכם אל בית הספר, כי לא למדנו עוד מיומה".

(עם וועט נאָך קומען די צייט, ווען יענקעל דער רופא מיט זיין נאצער חברותא וועלען קומען צו דער איבערצייגונג, אז נאָך ניט אלעם וויסען זיי. די גרויסע מומחה'ס און די קלייניע אפּיקורסים וועלען נאָך קומען וויינענדיג און בעטען: נעהמט אונז מיט אייך אין חדר אריין, וויל מיר האָבען נאָך גאָר ניט געלערענט.)

אין די דריטע ערצעהלונג „הצטדקות הנאשם" (די פערטהייריגונג) וועלט איבערגעגעבען די פערטהייריגונג פון א פאָטער, וועלכער האָט ערמאָרדעט זיין טאָכטער, וואָס האָט זיך געוואָלט שמד'ען און ווערען א מעטרעסע פון עפּעם א קריסטליכען אויסוואורף. נאָכדעם ווי דער פאָטער האלט אָב זיין פערטהייריגונגס־רעדע, ענדיגט פֿרץ: „זאָלען די לעזער זיין די ריכטער". אין דיזע אלע דריי ערצעהלונגען זעהט מען אם שטארקסטען ארוים פֿרץ'ס שנאה צו דער אסימילאציאָן און זיין טיעפען נאציאָנאליזם.

די אידישע טאָכטער, וועלכע איז פערפרעמדט צו איהר פאָלק און לאָזט זיך פערבלענדען פון דעם גלאנץ פון אן אפיציערסקען גאלדענעם קנעפּעל, איז ביי פֿרץ'ן דאָן געווען אן אנגעוועהטאָגטע טהעמא. אין דעם זעלבען יאָהר דרוקט ער אָב אין כנסת ישראל זיין ליעד „לעלמה עבריה והיא מתנברה" (די פערפרעמדטע אידישע טאָכטער).

יפה, יפה־פיה, את עלמה עבריה
עיניך השחורות, כוכבים מזהירים!
על ראשך תלתלים — יתנשאו בגלים
את הוד עלומים, את שיר השירים!
אך, הה, עלמה עבריה
את לנו נכריה.

— — — — — — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — — — — —

כי..... שכור חדל אישים
כיתד נאמן תקוע בלבבך
כי לבך תאב כפתורי הזהב
הוא חלומך בלילות על משכבך
הה עלמה עבריה
את לנו נכריה

(שעהן, שעהן ביסטו, אידישע טאָכטער. דיינע אויגען די שוואַרצע, לייכטענדע שטערען. די האָר אויף דיין קאָפּ הויבען זיך ווי כוואליעס. דו פֿראָכט פון יוגענד, דו לעבעדיגער שיר השירים. אבער, אך, אידישע טאָכטער, אונז ביסטו פרעמד.

ערגעץ א שבור, א גארנישט האָט געפאנגען דיין הארץ, זיינע גאלדענע קנעפּלעך האָבען דיר פערדרעהט דעם קאָפּ און וועגען איהם טראכסטו ווי טאָג אזוי נאכט. אך, אידישע טאָכטער, אונז ביסטו פרעמד).

אבער שוין אפילו שפּעטער, ווען פֿרץ האָט זיך אבגעגעבען מיט דער אידישער ליטעראטור, האָט ער אויך ניט אין גאנצען פערגעסען זיין אלטע ליעבע — די העברעאישע שפּראָך און די העברעאישע ליטעראטור. אין 1894 דרוקט ער אָב אין האסיף זיין פסיכאלאגישע ערצעהלונג „ליל זועה" (א נאכט פון שרעקען), וועלכע איז שפּעטער איבערגעזעצט געווארען אין אידיש פון א. פ ר ו מ ק י ן.

אין דעם זעלבען יאָהר גיט ער ארוים א קליין ביכעל מיט דעם נאָמען „העוגב", דער ערשטער ביכעל אין העברעאיש, וואָס גיט זיך אָב בלויז מיט ליעבע ליעדער. ש"ב ש ו ו א ר צ־ב ע ר ג שרייבט דאָרט אן אינלייטונג, וואו

ער טרייסט דעם העברעאישען פּובליקום אויף דעם פערלוסט פון דעם בעריהמטען העברעאישען פּאעט י ה ו ד ה ל ו ב ג ר א ד א ן. שווארצבערג געפינט, אז פּריץ איז ווירדיג גענוג און גרויס גענוג צו זיין דער ממלא מקום פון פערשטאָרבענעם גראדאָן, אז ער קען זיצען אויף זיין שטוהל. צי ער איז געווען אזוי גרוים ווי יהודה ליב גראדאָן צי גרעסער, איז דאָ ניט די פראגע. עס איז אבער אינטערעסאַנט, אז נאָך אין 1894 איז פּריץ'ס אמביציע געווען צו זיין א שטערען אין דער העברעאישער ליטעראטור, טראָץ דעם ווען ער האָט זיך שוין געהאט גענומען צו אידיש. עס איז דאמאָלס, אפּנים, ווען ער האָט געפיהלט וועגען אידיש, אז:

„אַנדערש וואָלט מיין ליעד געקלינגען
כ'זאָל פּאר גויים גוי'ש זינגען
נישט פּאר אידען, נישט „זשארגאָן" —
קיין רעכטען קלאַנג, קיין רעכטען טאָן!
ס'האָט פּאר ליעבע, פּאר געפיהל
נישט קיין פּאסענד וואָרט, קיין סטיל...

אין זיינע העברעאישע ליעדער פון יענער צייט, געפינט זיך אי דער פּאסענדער וואָרט, אי דער סטיל; אָט איז זיין ערשטע ליעד אין העוגב:

יחד עם כל הנצנים
נעורה שושנת לבבי;
וברן כוכבי בוקר וערב,
השתפכה גם שירת עוגבי...
ובהשמיע קולו הזמיר,
נמס לבבי בדמעותי;
ועת נרדם הטבע מסביב,
נעורי כל חלומותי.

(צוזאמען מיט אלע בלומען האָט אויך מיין הארצענס רָאזע ערוואכט; און וען אלע פּויגלען זינגען האָט זיך אויך מיין ליעבעס־ליעד צוגאָסען. און וען דער נאכטיגאל האָט זיינע טרעלען געלאזט הערען איז מיין הארץ אין מיינע טרהרען צושמאלצן; און וען די נאָטור ארום טהוט דרעמלען, דאן זיינען מיינע חלומות וואך).

א זאמלונג פון זיינע בעסערע ווערק זיינען אויך ארויסגעגעבען געוואָרען אין העברעאיש (כתבים נבחרים), אבער וועגען יענע וויל איך דאָ ניט ריידען, וויל זיי געפינען זיך אויך אין אידיש. זיי בעלאנגען שוין צו דער צייט, וען פּריץ איז געוואָרען א אידישער שרייבער. וען איך רייד דאָ פון פּריץ'ן אלס העברעאישען שריפטשטעלער האָב איך אין זין בלויז יענע ווערק, וואָס ער האָט לכתחילה געשריבען אין העברעאיש און בלויז יענע עפּאָכע פון זיין לי־טעראריישער קאריערע, וען ער האָט געשריבען נאָר אין העברעאיש. און שוין יענע ווערק אליין זיינען געגנג, אום אבצוגעבען פּריץ'ן א גאנץ בכבוד'ען פּלאַץ צוויישען די בעסערע העברעאישע שרייבער.

ש ל ו ם א ש.

מיין ערשטע בעקאנטשאפט מיט פּריץ'ן

רץ סמאָלענסקי און יצחק ער־טער האָבען געבראָכען שפּאָל־טען אין דער אמונה פון דעם חסידישען פרומען בחור. דאָס הפּקרות האָט געבראכט צו דעם, אז דער פּשוט'ער שכל האָט אנגעהויבען צו קריטי־קירען די „לאָגיק", וואָס ליעגט אין דער „גזרה־שוה" און „קל וחומר". דער עין־יעקב און דער תנ"ך, וואָס זיינען איבערגעבליבען, האָט מען נאָר בעגעהרט אין די בין־השמשות'דיגע שטי־מונגען, אבער קיין תכלית איז עס דאָך נישט געווען... „בערנפעלד" און דער „השלמות האדם" זיינען נאָר געווען א נאש, אבער דאָס הארץ איז געבליבען לעדיג... דורך מענדעלסאָן'ס איבער־זעצונג פון תנ"ך איז מען געקומען צו די דייטשע קלאסיקער, שילער, קערנער, גהעטע, אויך צו שעקספּיר'ן אין דייטש. אבער דאָס איז דאָך אלעס געווען ספּרים חצונים; דאָס ארט, וואָס האָט פערנומען די אמונה מיט דער האָפענונג אויף משיח'ן — איז ווייטער געבליבען לעדיג. און קיין תמצית איז ניט געווען, וואָס זאָל זיין א תכלית פאר זיך. לשון קודש, פּוילישע גרא־מאטיק, א ביסעל חשבון'ן, דייטש לערנען — דאָס זיינען נאָר געווען וועגען צום ציעל. אבער דער תכלית אליין וואו איז? — איז דאָס הארץ געווען לעדיג און געבענקט נאָך וואָס מען האָט אליין ניט געוואוסט וואָס דאָס איז, און יונג איז מען, און מען מוז דאָך האָבען עפּעס, מיט וואָס צו לעבען!

פּאלט אראָב אין שטעדטל א יונגערמאן פון לאָדז און ברענגט מיט דאָס „שטרוימל" און „באָנטשע שוויג" פון פּריץ. פּריץ'ן האָט מען שוין געלערנט אמאל אויף אויסוועניג, פון „עוגב", נישט צוליעב די ליעבעס־שירים, נאָר צוליעב דעם לשון. און דאָ „זשארגאָן" נאָר! מעשה־ביכלעך, וואָס די מוידען און די געזעלען־יונגען נעהמען בייַם מוכר־ספּרים פאר דריי קאָפּיקעס א וואָך — „אויסצולעזען"!

דורכגעלעזען און געקומען אונטער א

שטארקען אײנדרוק; דריי זאכען דערפון ארבּ־
געלערענט. ערשטענס, דאָס לשון; מען דאַרף
נישט ווארטען ביז מען וועט שרײבען דייטש
לויט גראמאטיק, אויך נישט לשון קודש על פּי
הכּמת הדקדוק, דענסטמאל וועט עס ברענט אונ־
טער דער האנד צו זוכען דאָס לשון קודש'ע
ווארט „עם וועלט טונקעל". מען נעהמט פּשוט
און מען שרײבט דאָס פֿראָסטע לשון, וואָס איך
און וואָס אלע ארום מיר רעדען. דאָס צוויטע,
די מעשה. נישט א מעשה פון באַראָנען מיט
גזלנים, ווי ביי שילער און קערנער; אויך נישט
פון שרעקליכע אידען, רויבער־באַנדעס, ווי ביי
סמאָלענסקי'ן, אדער פון ארץ־ישראל אידען, אין
„אמנון און תמר" ביי מפו'ן, נאָר א מעשה פון
היינט, פון מענשען, וואָס איך קען און וואָס איך
זעה יעדען טאָג. און עס דאַכט זיך מיר: אט
דאָס קען איך דאָך אויך. אט נעהם איך די
פעדער און שרײב. און דאָס דריטע —
דער עיקר, דער רעזון, וואָס שטעקט אונטער
דער מעשה. עס איז נישט גלאט א מעשה, נאָר
עפּעס א גרויסע גערעכטיגקייט פֿאדערט פֿרץ
פאַר די העלדען פון זיינע מעשיות, פאַר דעם
מיידעל, וואָס „דער הימעל איז איהר חופה גע־
ווען", און פאַר באַנטשע'ן, וואָס ער האָט גע־
שוויגען דאָס נאנצע לעבען. די נערעכטיגקייט,
וואָס פֿרץ פֿאדערט פאַר די מענשען פון זיינע
מעשיות, איז מיר נעהנטער געווען ווי די גערעכ־
טיגקייטען, וואָס עס פֿאדערען די נביאים פאַר
יהוה'ן...

און פון דענסטמאל אן איז מיין זעהנזוכט —
צענעלניאנע נומער 1, די אדרעס פון פֿרץ'ען,
וועלכע עס איז געווען אבגעדרוקט אויפ'ן „שער"
פון ביכעל.

אין א יאָהר ארום איז מיין וואונש ערפילט
געוואָרען. מיט'ן שיף, וואָס נעהט פון וועלאָצ־
לאווק איבער דער ווייכסעל, בין איך קיין וואר־
שא אַווק, און א שהנעם זומערדיגער נאַכ־
מיטאָג האָב איך זיך נעפונען אויף צענעלניאנע
נומער 1 הינטער פֿרץ'ס טהיר.

א פאַר מאל בין איך ארויפנעגאנגען אויף
די טרעפּען און אראָב. דאָס הארץ האָט מיר
געקלאפט. צום סוף האָב איך מיר דאָך מוטה
נעמאכט, אנגעקלונגען אין דער טהיר, אויף וועל־
כער עס איז געווען אנגעקלאפט דאָס מעשענע
טאוועלע: „י. ל. פרץ. פון 3 ביז 5."

עס האָט מיר שוין באַנג נעטהאן און כ'האָב
נעוואָלט אראָבלויפען, אבער עס איז שוין געווען
צו שפּעט; עס האָבען זיך הערהערט טריט. די
טהיר האָט זיך נעעפענט און פאַר מיר איז נע־
שטאנען י. ל. פרץ, עהנליך צו דער פאטאגראפיע
מיט'ן פוטערן היטעל, וואָס איז אין ביכעל
„העזגב", נאָר עטוואָס עלטער.

— צו ווען?

— פּה שוכן י. ל. פרץ? — פרעג איך אויף
לשון קודש. — איך האָב מיר נישט געקענט
פאָרשטעלען אין די דענסמאלדיגע צייט צו רע־
דען צו אזא מענש ווי פרץ אין פּשוט'ען אידיש.

— פּה, פּה, — שמייכעלט פרץ אין זיינע
דיקע גרויסע וואָנצעס און פיהרט מיך אריין אין
דער שטוב נאָכ'ן קאָרידאָר, וואָס איז געווען זיין
קאַבינעט.

אין א ווינקעל ביים פענסטער איז געזעסען
א בלייכער יונגערמאן מיט א טרויעריג, פער־
טראכט, אויסגעמאטערט געזיכט און געהאלטען
א געשריעבען העפט אין דער האנד.

— וואָס ווילט איהר?

— חפץ אני לדבר לאדוני, כי... — שטאמעל
איך ווייטער אין לשון קודש...

— אפשר וועט איך אין אידיש זיין לייכ־
טער צו רעדען, — זאָגט צו מיר פרץ.

— איך האָב מיטגעבראכט א זאַך, וואָס
איך האָב אָנגעשריעבען אין לשון קודש, וואָלט
איך געוואָלט ויסען...

— אזוי זאָגט. גוט. זעצט אייך דערווייל
אווק און הערט, — ווייזט ער מיר אן אויף א
שטוהל.

איך זעץ זיך אווק, און דער בלייכער יונ־
גערמאן נעהמט ווייטער לעזען פון דעם העפט
ארויס, וואָס עס זעהט זיך אויס אז איך האָב
איהם געהאָט אונטערבראָכען מיט מיין אריינ־
קומען, און פרץ זיצט הינטער'ן טיש און הערט
זיך צו מיט פערמאכטע אויגען.

דער יונגערמאן האָט פאַרגעלעזען א מעשה
ווי מען האָקט אוים בוימער אין א וואלד און
א קינד מיט גרויסע אויגען הערט זיך איין צום
פאלען פון די בוימער. די שפּראך און דער טאָן
פון דער דערצעהלונג האָט מיך אזוי בערוישט,
אז איך בין געזעסען ווי א צוגעשמידטער און
אויסגעהאָרכט. עס האָט זיך מיר נעדאכט, אז
איך זעה דעם וואלד און הער דאָס רוישען פון
די בוימער, נאָר אם שטארקסטען האָט אויף מיר
געווירקט די שטימע פון דעם יונגעמאן מיט'ן
געפייניגטען געזיכט. אין דער שטימע איז גע־
לעגען אזא מין אויפריכטיגער און ערנסטער טאָן,
אז עס האָט מיך נעריהרט ביז צו טרההרען. דער
יונגערמאן איז געווען — נאָמבערג, וועלכער
האָט פאַרגעלעזען פאַר פרץ'ן זיין ערצעהלונג
„די אויגען".

אז נאָמבערג האָט נעהאָט געענדיגט, האָט
זיך פרץ געוועגדעט צו מיר:

— און וואָס האָט איהר געבראכט?

פערשעהמט און דערשראָקען האָב איך
ארויסגעצויגען פון טאש עפּעס א שטימונגס־זאַך,
וואָס איך האָב אָנגעשריעבען אויף לשון קודש,
און איבערגענעבען דאָס פרץ'ן, וויסענדיג ווי
קינדיש דאָס איז און אויף וויפיעל ניעדריגער
דאָס שטעהט פון דעם. וואָס נאָמבערג האָט
איצט נעהאָט פאַרגעלעזען.

פרץ האָט עס דורכגעקוקט מיט די אויגען.
מיין האַנדשריפט איז נענוג שווער געווען אוי

דערצו האָב איך נאָך געשריבען העברעאיש מיט פּעהלער.

פּרינ האָט עס אַוועקגעלעגט, א ווייל נאָכ־געקלעהרט און דערנאָך געזאָגט צו מיר:

— עפּעס איז יאָ פּאַראַן דערין. נאָר וואָס איהר ווילט זאָגען קענט איהר נישט, ווייל עס פּעהלט אייך אוים לשון. פּאָהרט אהיים און שרייבט עפּעס אָן אין לשון, וואָס איהר קענט אַלעס אין איהם אַרויסזאָגען, אין אידיש, שיקט עס מיר אַריין, וועל איך וויסען, וואָס איהר האָט צו זאָגען.

איך בין נישט געבליבען געפּאַלען ביי מיר. פּאַר וואָס וויים איך נישט.

— איהר רויכערט? נעהמט א פּאַפּיראָס!

— דערלאַנגט ער מיר פון פּאַפּיראָסען־טעשעק.

איך נעהם די פּאַפּיראָס און האַלט זי אין דער האַנד און וויים נישט מיט איהר וואָס צו טהאָן. אויסרויכערן פּרינ׳ס פּאַפּיראָס? איך האָב זי געוואָלט בעהאַלטען.

— פון וואַנען זייט איהר? פון גרויס־פּוי־לען, פון קוטנא, זאָגט איהר? פּוילען הויבט זיך אָן אַבצורופען! — וועגדעט ער זיך צו נאָמ־בערג׳ען.

— פּאַר וואָס רויכערט איהר נישט די צי־גאַרעט? — פרעגט ער מיך, בעמערקענדיג, אז איך האַלט דעם ציגאַרעט און וויים נישט מיט איהר וואָס צו טהאָן.

— אייער ציגאַרעט אויסרויכערן? — זאָג איך פערשהמט. — איך ווייל איהם בעהאַלטען.

— א ציגאַרעט איז געמאַכט צו רויכערן, נישט צו בעהאַלטען, — גיט ער מיר פייער.

באַלד וויזט זיך דאָס וויב פון דער צוויי־טער שטוב און ווינקט נאָך פּרינ׳ן. דאָס מיטאָג איז פערטיג.

— נו, אז איהר וועט עפּעס האָבען, שיקט מיר אַריין; איך וועל אייך ענטפערען, — גע־זאגענט זיך פּרינ מיט מיר און מיט נאָמבערג׳ען.

— קומט מיט מיר. איהר ווילט טרינקען טהעע? — זאָגט צו מיר נאָמבערג, אַראָבגע־הענדיג פון די טערפּען.

מיר זיינען געגאַנגען איבער די וואַרשאַווער גאַסען, וואָס איך האָב צום ערשטען מאָל גע־זעהן. אומעטום זיך אָבגעשטעלט פּאַר נייגע־ריגקייט. און נאָמבערג האָט מיך אויסגעפרעגט אויפ׳ן וועג פון דער פּראָוויניץ, פון וועלכער איך קום.

ער האָט געוואוינט אויך פּאַוויא גאַס, אויפ׳ן דריטען שטאָק אין א קלײן שטיבעל. דאָרט האָט ער מיך אַרײַנגעפיהרט און געמאַכט טהעע אויפ׳ן מאַשינדעל.

באַלד איז אַרײַנגעקומען א צווייטער יונגער־מאַן, א הויכער און א דאַרער, האָט געהאַלטען עפּעס אונטער׳ן אַרעם, און געפרעגט נאָמבערג׳ען נייגעריג:

— נו, וואָס האָט ער געזאָגט? געפּעלען פּרינ׳ען „די אויגען“?

דער יונגערמאַן האָט גערעדט ליטוויש, וואָס מען האָט עס זעלטען געהערט ביי אונז אין די פּראָווינץ שטעדטלעך.

— א נייער טאַלאַנט, געקומען פון דער פּראָ־ווינץ, — שטעלט מיך פּאָר נאָמבערג. — דאָס איז אברהם רייזען. איהר האָט געהערט פון איהם? — א אידישער שרייבער.

— אברהם רייזען! — רוף איך אוים מיט בעגייסטערונג. — איך האָב געהאַט געלעזען זיין געדיכט „מאי קא משמע לן?“, וואָס ער האָט געהאַט אָבגעדרוקט אין א זאַמלבוך, וועלכעם האָט געמאַכט אויף מיר א שטארקען אייגדרוק, און כ׳האָב שוין געקענט אייניגע פון זיינע זא־כען, וועלכע ער האָט אָבגעדרוקט אין „יוד“, וואָס האָט אָנגעהויבען דעמסטמאָל צו ערשיינען.

— א נייער טאַלאַנט! — פרעהט זיך רייז־זען. — וואָס שרייבט איהר? לידער, ערצעה־לונגען?

— ער שרייבט לשון קודש, — זאָגט נאָמ־בערג.

— שרייבט בעסער אידיש, וועט אייך דאָס פּאַלק לעזען און פערשטעהן, — הויבט מיך אָן רייזען צו אַגיטירען. נו, הערט מען עפּעס אויף דער פּראָווינץ פון מיין „צוואַנציגסטען יאָהר־הונדערט“? וואָס, נאָך נישט געזעהן? דאָ האָט איהר אָן עקזעמפּליאַר. דאָ דרוקט זיך נאָמבערג צום ערשטען מאָל. א גרויסער טאַלאַנט. נאָט אייך און ווייזט עס ביי אייך, — שטעקט מיר רייזען אַריין אָן עקזעמפּליאַר „צוואַנציגסטער יאָהרהונדערט“, וואָס ער האָט געהאַט אין פּע־קל. אין פּעקל איז אָבער אויך געווען ברויט, פּוטער און הערינג. מען האָט עס אויסגעלעגט אויפ׳ן טיש און חברה בעטען מיך מיטעסען, ווי אָן אייגענעם.

— שעהמט אייך נישט. עסט מיט. דאָ זיינען מיר אַלע אייגענע, — בעט מיך רייזען. נאָמבערג, פּאַר וואָס בעטסטו איהם נישט, ער זאָל דעם טהעע טרינקען? — מוסר׳ט ער נאָמ־בערג׳ען.

— עס שטעהט אויפ׳ן טיש; אז ער וויל, זאָל ער טרינקען; אז ער וויל נישט, איז נישט. דאָ בעט מען קיינעם נישט, — זאָגט נאָמבערג קאַלט.

— דו ביזט א שלעכטער! קומט, יונגערמאַן, טרינקט מיט אונז!

מיר איז אזוי געפּעלען צוויישען די נייע חברים, וואָס איך האָב מיר היינט געפונען, אז איך האָב מיר געטראכט, איך וועל שוין נישט אהיים פאָהרען; איך וועל דאָ בלייבען מיט זיי. פון דער היים בין איך אָבער געווען אַוועקגע־פאָהרען, קיינעם נישט זאָגענדיג קיין וואָרט, און כ׳האָב נאָר נישט געהאַט מיטגענומען מיט זיך. דעם זעלבען אַוועגד בין איך צוריקגעפאָהרען

מיט דער ווייכסע׳ אין מיין שטעדטע׳ אריין.

אָנגעשריעבען א זאָך אין אידיש — „מאָטע׳". און דאָס אריינגעשיקט אין „צעגע׳־ניאָנע נומער 1". נאָר עס געהען דורך וואָכען, חדשים, איך קוק מיר די אויגען אויס, און פון „צעגע׳ניאָנע נומ. 1" איז, „אין קו׳ ואין עונה".

נאָר איינזיצען אין שטעדטע׳ האָב איך שוין נישט געקענט, ארומגענגען אַליין איבער די פע׳דער שפּאַצירען און געבענקט נאָך ווארשא. און איך מוז מיך מודה זיין, אַז געבענקט האָט זיך מיר מעהר נאָך פּאַוויא (עם הייסט צו די נייע חברים, נאָמבערג און רייזען, וואָס כ׳האָב דאָרט געפונען) איידער נאָך צעגע׳ניאָנע נומ׳ 1.

אָבגעווארט די ימים־טובים. דער סכות איז דורך אין טרויעריגקייט און צום זמן בין איך קיין ווארשא אַריינגעקומען אויף שטענדיג צו פערבי׳ייבען. „יעבר עלי מה" — איך בלייב. אויף פּאַוויא האָב איך שוין קיינעם נישט גע־פונען; נאָמבערג און רייזען האָבען זיך געהאָט ארויסגעצויגען. וואוהין, ווייסט קיין מענש נישט. אָבער „צעגע׳ניאָנע נומער 1" איז אַן אייזערנע אדרעס. א שבת נאָכמיטאָג שטעה איך וויעדער אונטער פרי׳ע׳ס טהיר. דאָס מאָ׳ מיט וועניגער האַרין־קלאפען. ביי מיר אין טאָש „מאָטע׳ע" און „משה", צוויי מעשיות, אָנגע־שריעבען אויף א לשון, וואָס איך פערשטעה יעדעס וואָרט און וויס עס ווי ארויסצורעדען.

ביי פרי׳ן האָב איך געפונען די צוויי חברים, נאָמבערג און רייזען, און פיע׳ אַנדערע מענשען. דער אלטער דינענזאָהן זיצט און מאַכט פאָפּיראָסען; דר. לוריע, דער רעדאַקטאָר פון „יוד", און נאָך אַנדערע.

דאָס מאָ׳ נעהמט מיך פרי׳ צו ווי אַן אלטען בעקאַנטען.

— צוריקגעקומען? — שמייכע׳ט ער.

— אַז איהר האָט נישט אָבגענעמפערט, האָב איך דאָך געמוזט אַליין קומען נאָך דער אנט־וואָרט, — זאָג איך מיט מעהר דריסטקייט.

— זוער קען לעזען אייער האַנדשריפט! — זאָגט פרי׳ און נעהמט מיין כתב־יד, וואָס ליעגט ביי איהם אָנגעגרייט אויפ׳ן טיש. זעהט זיך אויס, אַז ער האָט זיך געמיהט עס צו לעזען און נישט געקענט. ער גיט עס מיר אין דער האַנד אריין. — זיינט איהר געקומען, נעהמט און לעזט עס אליין פאר.

— איך האָב אייך געוואָלט ענטפערען, האָט איהר מיין אדרעס נישט אָנגענעבען, — לאָכט דער אלטייר דינענזאָהן. — אויף וואָס פאר אַז אדרעס זאָל מען אייך שרייבען?

איך זיך מיין אדרעס אויפ׳ן כתב־יד. טאָקע געהאָט פערגעסען אָנצוגעבען אַן אדרעס.

— וואָס איז דער חלום, לאָז ער עס אליין לייזען. — זאָגט פרי׳, און רופט דעם עולם אַר־זאמען. „עולם, א נייער טאָלאָנט!" — שטעלט ער מיך פאָר.

איך האָב זיך אַוועקגעזעצט און אָנגעהויבען צו לעזען. מיין שפּראַך איז געווען א גרויס־פּוילישע און די אויסשפּראַכע אַזעלכע, אַז נאָר פּוילישע האָבען מיך געקענט פערשטעהן, די ליטוואָקעס שווער.

— נעהמט און דרוקט עס אָב אין אייער צייטונג! — גיט איבער פרי׳ מיין כתב־יד דר. לוריע׳ן, דעם רעדאַקטאָר פון „יוד", נאָכדעם ווי כ׳האָב געהאט געענדיגט לעזען.

איך האָב אָנגעקוקט פרי׳ע׳ן און אָנגעקוקט דר. לוריע׳ן, ווי ער נעהמט צו דעם מאַנוסקריפּט און זאָגט צו מיר:

— קומט מרויך מאָרגען אין רעדאַקציע נאָך האַנאָראַר.

איך האָב מיינע אויגען און אויערען נישט געגלויבט; איך האָב געמיינט, עס געשעהט א וואונדער.

— האָט איהר נאָך עטוואָס?

— נאָך אַן ערצעהלונג — „משה׳ל׳ע".

— לעזט עס.

— און דאָס קענט איהר אויך אָבדרוקען, — זאָגט פרי׳, איבערגעבענדיג דר. לוריע׳ן דעם מאַנוסקריפּט.

— דאָס וועל איך אָבדרוקען פריהער; עס געפעלט מיר בעסער, — זאָגט דר. לוריע.

און אַזוי איז טאָקע געווען. „משה׳ל׳ע" איז געווען די ערשטע זאָך, וואָס איך האָב אָבגע־דרוקט אין יאָהר 1897, נאָכ סכות, אין „יוד".

און צו־מאָרגענס האָב איך געקראָגען די ער־שטע פיער רובל׳ האַנאָראַר פאַר אידישע ליטע־ראטור.

געוואוינט האָב איך מיט רייזע׳ען, און יע־דען טאָג זיך געזעהן מיט נאָמבערג׳ען. יעדע זאָך, וואָס איינער פון אונז האָט אָנגעשריעבען, האָבען מיר פאָרגעל׳עזען צוערשט צוויישען אונז, און פריהער אין דרוק נישט אָבגעגעבען, ביז מען האָט עס נישט געהאט פאָרגעל׳עזען פרי׳ע׳ן. טהיי׳למאָל האָט ער געפרואווט עצות צו געבען, ווי צו ענדערען און אָנגעגעבען דעם טעם פאר וואָס. אָבער ער האָט פיע׳ געהאַלטען פון די, וואָס האַרכען, איהם נישט און האָבען אַן אייגע־נע מיינונג, און נישט ליעב געהאט יענע, וועלכע זיינען איהם בלינדערהייד נאָכגענאַנגען.

איין גרויסע מעלה איז געווען אין פרי׳ע׳ן, וואָס האָט איהם געהאָלפען ארויסצופינען די נייע טאַלאַנטען; ער האָט געהערט די נישמה פון יעדער זאָך. וואָס מען האָט איהם פאָרגע־ל׳עזען. און דאָס אייגענטלי׳ך האָט ער געזוכט. און קוים האָט ער נאָר פערנומען די נשמה פון דער זאָך, האָט ער מיט׳ע׳ל געווען אויף פיע׳ל אוי־חערלי׳כע פיהלער, וועלכע זיינען נאָכימען צו־ליעב טעכניישער אונווויסענהייט. דאָס האָט איהם נישבראכט דערצו, אַז ער האָט דערפיהלט וואָס איז אייגענס, נייעס, און וואָס איז אוים־

געלערנטעם. פרץ האָט פיעל אָנגענגער צוריק־
געשיקט, וועלכע האָבען בעזעסען א רייפע פאָר־
מע. ער האָט פיינט געהאַט ביי אַן אָנהענגער
די רייפקייט און ליעב געהאַט דעם פריהלינגס־
ווינד, וואָס וועט ארויס פון די פרישקייט, וועו
זי בלאָנדזעט נאָך. איך ווייס פון אזעלכע, וועל־
כע פרץ האָט צוריקגעשיקט, און זיי האָבען זיך
דערנאָך געדרוקט און ערפאָלג געהאַט. נאָר
קיינמאָל זיינען די מענשען נישט ווייטער גע־
גאַנגען פון מיטעלמעסיגקייט, פון דעם אויסגע־
פאָהרענעם וועג, אין וועלכען זיי האָבען זיך
אריינגעכאפּט פון ערשטען טריט — און די
מיטעלמעסיגקייט האָט פרץ געהאַסט און פיינט
געהאַט דאָס גאַנצע לעבען.

יעדען צווייטען, דריטען טאָג פלעגען מיר
קומט צו איהם — נאָמבערג, רייזען און איך.
און דער טאָג, וואָס מיר זיינען געגאַנגען צו
פרץ'ן, איז געווען א יום־טוב, און מען האָט
געווארט אויף דעם טאָג, ווי א אינגעל ווארט
אויף שבת. געשריעבען האָט יעדער פון אונז
דאָן צימלעך פיעל; יעדער וואָך א סקיצע. קיין
אָרט וואו צו דרוקען איז נישט געווען. די
אייניציגע צייטונג איז געווען די וואָכענשריפט
„דער יוד", וואָס האָט געבראכט אין יעדען נו־
מער א סקיצע, א ליעד און א גרעסערע ערצעה־
לונג, וואָס איז געגאַנגען אין פּאָרטזעצונג. אין
„יוד" האָבען בעשטענדיג מיטגעאַרבייט מענדעלי
מוכר ספרים, פרץ, שלום עליכם (אין יעדען נו־
מער, פרוג, ראָוניצקי, בן־עמי *) עס איז וועניג
אָרט געבליבען פאָר די יונגע. דער אייניציגער
בעשיצער אונזערער איז געווען פרץ. ער האָט
זיך געמיהט, אז מען זאָל אונזערע זאכען אָב־
דרוקען און אפּטמאָל נישט געווָאָלט אָבגעבען
זיינע ערצעהלונגען, כדי עס זאָל מעהר פלאַץ זיין
פאָר די יונגע. איך געדענק, אז דר. לוריע האָט
זיך אמאָל געהאַט געבעטען ביי איהם א חסידי־
שע מעשה'לע, וואָס ער האָט געהאַט פאַרגע־
לעזען. פרץ האָט אָבער געוואוסט, אז עס ליגען
ביי איהם מיינע און נאָמבערג'ס ערצעהלונגען,
און פריהער ניט אָבגענגעבען זיין ערצעהלונג, ביז
דער רעדאַקטאָר האָט די יונגע נישט געהאַט אָב־
גערדוקט.

נאָר געווארט האָבען מיר אויף שבת.

שבת זיינען מיר אלע געקומען צו פרץ'ן.
פערבליבען ביי איהם ביז שפעט אין אוועגד.
א חוץ די יונגע, דינענזאהן און דר. לוריע, פלעגט
זיך אפט געפינען א גאסט, וואָס איז דורכ־
געפאָהרען וואַרשא, וואָרים וועד פון די אידישע
טהוערס אָדער שריפטשטעלער, וואָס זיינען נאָר
געווען אין וואַרשא, איז שבת ניט געקומען צו
פרץ'ן? אזוי ארום האָט מען זיך ביי פרץ'ן
אין שטוב געקענט בעקענען מיט אלע, וואָס אר־
בייטען אויפ'ן אידישען געביעט. די שטוב „צע־
געלניאנע נומער 1" איז געווארען א צענטער פאר
דעם אידישען רעדיקאלען געדאנק. דארט איז
געווארען געלעגט דער פונדאמענט פון דער
נייער אידישער ליטעראטור נישט אלין מיטעל,
נאר אלס צווועק פאר זיך. פון דער שטוב איז
ארוים דער געדאנק פון אידיש. די פאָעטישע
וויעדערגעבורט פון חסידיזם, די ליעבע צום
פאָלקס־ליעד און פאָלקס־מעשה'לע.

אין די שבת'דיגע פארנאכטען זיינען מיר
געזעסען אין דער טונקעלהייט און מיר האָבען
געזונגען די פאָלקס־ליעדער. בעגייסטערט פון
דעם טיעפען געפיהל, וועלכעם עס דריקט זיך
אוים אין אידישען פאָלקס־ליעד און דער אוינ־
פאכער פאָרם, האָט פרץ אונז געלערנט זעהן די
טיעפענייש פון דער אידישער נשמה. עס איז
דאן ערשיינען אין פעטערבורג א זאמלונג פון
פאָלקס־ליעדער, נאָר אָהן נאָטען. א טהייל פון
אונז האָבען געדענקט די נגונים פון דער הייס,
אָדער מיר האָבען זיי אויפגעזוכט פון די וואר־
שאווער הויפען און געבראכט זיי צו פרץ'ן
שבת. און עס איז געווארען „א גלגול פון א
נגון"; דאָס ליעד פון גאס האָט אין פרץ'ס
שטוב אָבגעקלונגען הויליג און אונז אריינגע־
בראכט אין אן ערהויבענער שטימונג אין די
שבת'דיגע פארנאכטען. דענסטמאָל האָט אויך
פרץ אנגעשריעבען זיין הערליכע עפּעי איבער
דעם פאָלקס־ליעד, „דאָס אידישע לעבען לויט'ן
פאָלקס־ליעד".

דער אנהויב פון די פאָלקס־ליעדער אין
פרץ'ס שטוב איז געווארען אויף אזא אופן.

אז מען האָט געהאַט פרץ'ן ארעסטירט.
האָט נאָמבערג אנגעשריעבען א ליעד „עס יאָ־
גען, עס לויפען שוואַרצע וואָלקען". צו דעם
ליעד האָט ער צוגעפאָסט א מעלאָדיע. דאָס
ליעד איז געווארען צום ערשטען מאָל געזונגען
ביי פרץ'ן אין שטוב אין די שבת'דיגע פאר־
נאכטען, וועו מיר זיינען זיך צוזאמענגעקומען.
פון דארט איז עס ארוים אין גאס. אין א פאר
וואכען ארום האָט מען עס שוין געהערט זינגען
אין די ווערקשטעלען און אין די פאבריקען. מען
האָט נישט געוואוסט ווער עס איז דער מחבר;
עס איז געווארען א פאָלקס־ליעד. פון דענסט־
מאָל אן האָבען מיר אנגעהויבען זינגען פאָלקס־
ליעדער ביי פרץ'ן יעדען שבת. יעדער האָט
געזונגען די מאָטיוון, וואָס ער האָט געהערט
און געקענט; פרץ האָט זיי פערשריבען. דער־
נאָך איז געבראַרען געווארען דער געדאנק, אז מען
זאָל זאמלען די פאָלקס־ליעדער. דענסמאָל האָט

*) די ארויסגעבער פון „יוד"—„אחיאסף" איז
אייגענטליך געווען א העברעאיש־ציוניסטישער פער־
לאג, אין וועמעם שפיצע עס איז געשטאנען אחד־
העם, און זיי זיינען גאר נישט געווען דערפאר, אז
עס זאָל זיך ענטוויקלען א אידישע ליטעראטור, נאר
די ליטעראטור האָט געהאלטען דענסטמאָל איז שפרא־
צען און זי האָט זיך אריינגעריסען דארט, וואו מען
האָט זי נישט געבעטען.

זיך אויך געהאט בעוויעזען א יונגערמאן, וואס ער איז ארומגעפאהרען אין דער פראווינץ און געזאמעלט פאלקס־ליעדער. דאס איז געווען כהן, וועלכער האט דערנאך די פאלקס־ליעדער ארויסגענעבען דא אין ניו יארק. פרץ האט דעם יונגענמאן עמפפאנגען מיט בעגיים־טערונג: און אויפגעמונטערט איהם ווייטער צו זאמלען די פאלקס־ליעדער. אם העכסטען האט פרץ ליעב געהאט א חסידיש ליעד אהן ווערטער, וועלכעם איז נאר בעשטאנען פון איין וואָרט:

רבינו,
אוי, אוי, רבינו!

דאס וואָרט האט זיך איבערגע׳חזר׳ט און דער נגון האלט אין איין שטייגערן.

דאס ליעד האבען מיר געזונגען ביי פרץ׳ען יעדען שבת. פרץ האט עס אזוי ליעב געהאט, אז וען ער איז ארויף און ארבענאנגען איבער זיין שטוב קלעהרענדיג, האט ער שטענדיג גע־מורמעלט דאס ליעד. דאס ליעד איז נישט ארא־ פון זיינע ליפען ביז זיינע לעצטע טעג.

דעם ווינטער, וואס איך בין אריינגעקומען צום ערשטען מאל אין ווארשא, האט זיך גע־גרייט פרץ׳עס פופציג יהריגער יובילעאום. דינענזאהן האט צוזאמענגעשאפט א קאמיטעט, וואס האט ארויסגעגעבען די שריפטען פון פרץ אין איין באנד. ל״ג בעומר איז געווען פרץ׳ס יובילעאום. אזא בעגיים־טערונג האט ווארשא נאך נישט געזעהן. ביי אונז, ביי די יונגע, איז עס ווירקליך געווען א גרויסער, גרויסער יום־טוב. מיר האבען זיך צוזאמענגענומען און גע־קויפט פרץ׳ען א גאלדענע פעדער. ער האט זיך מיט דער מתנה זעהר געפרעהט. ביים באנקעט האט מען אונז, די יונגווארג, צווישן־ געזעצט גאנץ פון הינטען; אויבען־אן זיינען געזעסען די בכבוד׳ע בעלי־בתים און די מיט־גליעדער פון דער גמינע, וואו פרץ האט נעאר־ בייט. פרץ איז אריינגעקומען, האט אונז אויפ־ געזוכט, און צווישן־ געזעצט אונז ביי זיין טיש, זאגענדיג: „דאס זיינען מיינע ריכטיגע מחותנים״.

ער האט מיר געשאנקען צו זיין יובילעאום זיינע שריפטען מיט פאלגענדען אויפשריפט:

„עם פיקט אן איי,
עם פיקט גאר שטארק.
וער וויים —
א קראה, צי אן אדלער?

„א קראה, צי אן אדלער?״ — זאג איך מיר יעדעם מאל, וען איך שרייב עפעם אדער וען איך טהו עפעם...

איך ווייל נאך בערענען פאלגענדען עפיזאד. אין טאג פון יובילעאום, וען אין זיין שטוב זיינען געווען פערזאמעלט די פני העיר מיט די מיטגליעדער פון דער גמינע איהם גראטולירען אלס מיטארבייטער פון דער גמינע (נישט פון דער אידישער ליטעראטור), זיינען אריינגעקו־ מען צוויי יונגע לייט. נאך זייער אויסזעהן האט מען דערקענט ארבייטער. זיי האבען געבעטען פרץ׳ען, אז ער זאל אריינגעהן מיט זיי אין א בעזונדער שטוב. פרץ האט איבערגעבעטען דעם קאמיטעט מיט די פני־העיר און איז אריין אין א בעזונדערער שטוב מיט די צוויי ארבייטער. באלד איז ער ארויסגעקומען מיט בלישטשענדע אויגען און א פלאמענדען געזיכט, אין די הענד האט ער געהאלטען א בוך. די ארבייטער זיי־ נען אהינטער, אן פרץ רופט אוים מיט בעגייס־ טערונג:

— ווייסט איהר, ווער דאס איז געווען? א דעלענאציע פון „בונד״! זיי האבען מיר גע־ שיקט אן אפיציעלע בעגריסונג מיט אט דער מתנה! — ווייזט ער שטאלץ אויף בוך.

די פני העיר און די דעלענאטען פון קאמי־ טעט זיינען בלייך געווארען פאר שרעק, געקוקט אויף דער טהיר וואו ארויסצוקומען. דאס וואָרט „בונד״ האט געשמעקט מיט סיביר און תליה.

די אפיציעלע בעגריסונג, וועלכע האט גע־ טראגען דעם שטעמפעל פון „בונד״, האט די־ נענזאהן פערברענט ביי דעם ברענדיגען ליכט, וואס איז געשטאנען אויפ׳ן טיש, כדי אז די „אכראנע״ זאל עס נישט געפינען ביי פרץ׳ען. דאס בוך האט פרץ בעהאלטען טיף צווישען זיינע טהייערסטע מאנוסקריפטען און עס איז איהם געווען הייליג דאס גאנצע לעבען.

דאס בוך איז געווען אן עקזעמפליאר פון זיין פאלקס־ביבליאטהעק, וואס האט זיך גע־ האט אויפגעהאלטען אין די ווארשעווער פעס־ טונג „צעהנטער פאוויליאן״, וואו עס איז אי־ בערגעגאנגען פון איין פאליטישען ארעסטירטען צום צווייטען אין געהיים. די בלעטער פון בוך זיינען געווען פערפעט, אויסגעשמירט און צו־ ריסען פון אויסגעלעזענקייט. פיעלע אותיות פון בוך זיינען געווען אונטערגעשטריכען מיט בלויישטיפט. די אונטערגעשטריכענע אותיות האבען צוזאמענגעשטעלט מיטטהיילונגען, וועל־ כע איין ארעסטירטער האט מיטגעטהיילט דעם צווייטען.

ל. לאזאוויק:

דער רענעסאנס

(פון דער סעריע „קאפיטעלאך פון דער קונסט גישיכטע".)

ין די אומגלויבליכע צייטן פון מיטעלאלטער, די צייטן פון ווילדהייט און פינסטערניש, פון גרויסע הונגערס און מגפות, פון שטענדיגע אי־נערליכע מהומות, און אפטע איבערפאלן פון באַרבארי־שע פעלקער — אין יענע אומגלויבליכע צייטן האָבען די מענשען שטענדיג געהאלטן די אוי־גען צום הימל. די קירכע האָט געהערשט דעספּאָטיש. דער רעליגיעזער פאנאטיזם האָט אָנגענומען די פינסטערסטע פארמען. מען האָט געגלויבט אין די אונזיניגסטע וואונדער, מען האָט געזען שדים אין יעדער ווינקל און פער־דעכטיגט כשוף אין יעדען מענשען.

און ערשט וועו דער חושך פון דער פעאדא־לער סיסטעם האָט אָנגעהויבען צו פערשווינדען און עס האָבען זיך אָנגעפאנגען צו ענטוויקלען די פרייע שטעדט, האָט צוריק געקומען אויפ־לעבען פיעלעם און שהנעם פון דער אלטער אַנטיקער וועלט. מיט זייערע פערשיעדענע אַרבייטער־צעכען, מיט זייערע פיעלע בירגער־ליכע חברות, מיט זייער זעלבסט־פערוואלטונג און שטארקען דעמאקראטישען גייסט זיינען די שטעדט געוואָרען לעבהאפטע צענטרען פון האנ־דעל און אינדוסטריע. די מאטעריעלע לאגע האָט זיך פיעל פערבעסערט. און זיכער מיט זיין אלטגליכער עקזיסטענץ, האָט דער שטאָדט בירגער אָבגעקהרט זיין בליק פון הימעל צו דער ערד און די ערד איז ניט מעהר געווען קיין טרעהרן־טהאל, נאָר א פרוכטבארער גארטן— א בליהענדער, רייצענדער גארטן. דאָם ער־דישע לעבען האָט פיעלפארביג אויפגעשיינט. אָט דיעזע וואונדערליכע צייט האָט מען א נא־מען געגעבען „די רענעסאנס", די וויעדערגע־בורטס־צייט. מיט דעם נאָמען האָט מען בע־צייכענט די וויעדערגעבורט פון דער גריכיש־רוימישער קולטור — די ערוואכונג פון דער מענשהייט נאָך איהר לאַנגען מיטעלאלטערלי־כען שלאָף.

און ניט נאָר אין דער קונסט און אין דער ליטעראטור — דער נייער גייסט, די גרויסע ענדערונגען האָבען זיך געפיהלט איבעראל, אויף אלע געביעטען פון מענשליכער טהעטיגקייט. עס זיינען פאָרגעקומען עקאָנאָמישע און פּאָלי־טישע ענדערונגען, עס זיינען ענטדעקט געוואָ־רען נייע לענדער, עס זיינען געמאכט געוואָרען פיעלע וויסענשאפטליכע ענטדעקונגען און ערפינ־דונגען, עס זיינען געפונען געוואָרען פיעלע ווער־קע פון דער קלאסישער קונסט און ליטעראטור. די דאמאלס ערפונדענע דרוק־קונסט האָט בריית פערשפרייט די נייע בילדונג און גע־שמאקט דעם נייעם גייסט.

אויך די נייע קונסט איז געווען נאָר איין צווייג פון דעם שפּראָצענדען און בליהענדען בוים. אין א קורצער צייט איז די קונסט גע־שטיגען צו אן אונגעהייערער הויך און האָט בע־רייכערט די וועלט מיט אונשעצבארע מיסטער־ווערקע. אין איהר ענטוויקלונג האָט זי אוים־געצייכענט אָפּגעשפּיגעלט דעם בעפרייאונגס־גייסט, דעם וואקסענדען אינטערעס צו דער אל־טעגליכער ווירקליכקייט, די געלעהרזאמקייט, ווי די ליעבע צו שעהנהייט.

* * *

שוין אין דרייצעהנטען יאהרהונדערט בע־מערקט זיך אן אויפלעבען אין דער קונסט. נ י ק א ל א פ י ז א נ א האָט אייניגע פון זיינע סקולפטור־ארבייטען פאר א קלייסטער געמאכט אין אפענער נאכאהמונג צו דער רוימישער קונסט. דאָם איז געווען זעהר געוואגט פאר זיין צייט, ווייל די רוימישע קונסטווערקע זיי־נען דאן געווען געהאסט און פעראכטעט פאר זייער געצענדיענערשען כאראקטער. וועו פיזא־נא האָט זיי געזומען פאר א מוסטער, האָט ער געבראכען מיט דער אָנגענומענער טראדיציאן. זיין האנדלונג איז געווען דארום א וויכטיגער שריט פאָרווערטס.

נאָך א וויכטיגערען שריט פאָרווערטס האָט געמאכט דזשיאטא (1336—1276). אזוי וויי מיט פיזאנא פאנגט זיך אן דער אינטערעס צו דער אלטער קלאסישער קונסט, אזוי פאנגט זיך אן מיט דזשיאטטא דאָם שטודיום פון דער נאטור. שוואך אין טעכניק, וויסען פון אנא־טאמיע און ליכט און שאטען, איז ער אבער וואונדערליך אין זיינע קאמפאזיציאנען און אין זיין הארציגער נאיוויטעט. זיין ליעבע צו דער אלטעגליכער ווירקליכקייט שיינט ארויס פון אלע זיינע בילדער; מיט איין פוס שטעהט ער נאָך

אין מיטגלאָטער, מיט דער צווייטער אָבער איז ער שוין אריינגעטראָטן אין דער נייער וועלט.

א גוטער ביישפּיעל פון זיין קונסט, — א ביישפּיעל, וועלכער בעווייזט זיינע מעלות און הסרונות, איז „דאָס אנטלויפן פון יענגיפּטען". אויס מורא מען זאָל יעזוס'ען ניט באָפּען אין טויטען, אנטלויפט די הייליגע משפּחה פון פּאַלעסטינא קיין יענגיפּטען. פּאַראַוויס שפּאַנט יוסף, אַנווייזענדיג דעם וועג. ער האָט אומגעקערט דעם קאָפּ, צו זעהן אויב אלעם איז אין אָרדנונג. נאָך איהם פיהרט א אינגל אין אייזעל, אויף וועלכען עם רייט מרים, צערטליך ארומנעהמענדיג איהר הייליג קינד. פון הינטען פּאַלגען צווויי פּאַרשוינען, ערנסט פערנומען אין נעשפּרעך. דער וועג איז א בערגיגער און שווער, אָבער א הימלישער שליח איז דאָ, גרייט זיי צו ערמונטערן.

אין דער מייסטערישער בעאָבאכטונגסקראפט, מיט וועלכער ער דייטעט אָן די האנדלונגען פון די פּערשיעדענע פּערזאָנען, אין דער נאטירליכער גרופּירונג, וואָס בינדט צוזאמען יעדע פּערזאָן מיט די אלע איבעריגע, איז דזשיאטטא מיללען וויט פון אלע פּריהעריגע מאהלער.

אויף די סקולפּטור איז ניט געשטאַנען אויף אן אָרט. ל אָר ע נ צ א ג ה י ב ע ר ט י (1455—1381) איז געגאנגען אין זיין שטודיום פון דער נאטור נאָך וויטער פון דזשיאטטא. זיין הויפּט־ארבייט איז די סקולפּטור (באַרעליעף) אויף די צווי טהירען פון דער באפּטיסטיריאום (א טויף־קלייסטער) אין פלאָרענציע. די טהירען זיינען צוטהיילט אין פיער־עקיגע פּאַנעלען און אין יעדע פון דיעזע געפּינט זיך א בילד, וואָס אילוסטרירט א געוויסען טהיל פון דער ביבעל. פופציג יאָהר האָט גהיבערטי געארבייט אויף די טהירען. זייער שעהנקייט איז אונבעשרייבליך. מיקעל אנדזשעלא, דער גרעסטער סקולפּטאָר פון רענעסאנס, האָט געזאגט אויף אייניגער פון די טהירען, אז זי איז ווערטה צו שטעהן בייס אריינגאנג פון גן־עדן. גהיבערטי איז געווען א מייסטער פון קאָמפּאָזיציאָן און פּערספּעקטיוע (די קונסט צו ווייזען אויף פלעכע די נאָהענטקייט און וויטקייט פון זאכען). אין אייניגע פון זיינע כמעט פלאכע סקולפּטור ארבייטען (באַרעליעפען) זעהט מען מענשען, לאנדשאפטען, געביידעם אויף מיללען און מיללען וויט.

נאָך וויטער אויפ'ן וועג פון רעאליזם איז גענאנגען דאנאטעללא (1466—1386). ער איז געווען גלייכצייטיג א גרויסער ליעבהאבער פון דער נאטור און א גרויסער קענער פון דער אלטער קונסט. די נאטור האָט איהם געציגען אם שטארקסטען און ער איז געווארען אן עקסטרעמער רעאליסט. דער גלענצענדסטער פּאַרטרעט־ביוסט פון ניקאָלא אוזאנא דריקט אויסגעצייכנט אוים די אייגענשאפּטען פון זיין קונסט. דאנאטעללא איז אויך געווען דער ערשטער סקולפּטאָר פון רענעסאנס, וועלכער האָט רעאליסטיש פּאַרגעשטעלט דעם נאקעטען מענשליכען קערפּער — דעם קערפּער, וועלכען די

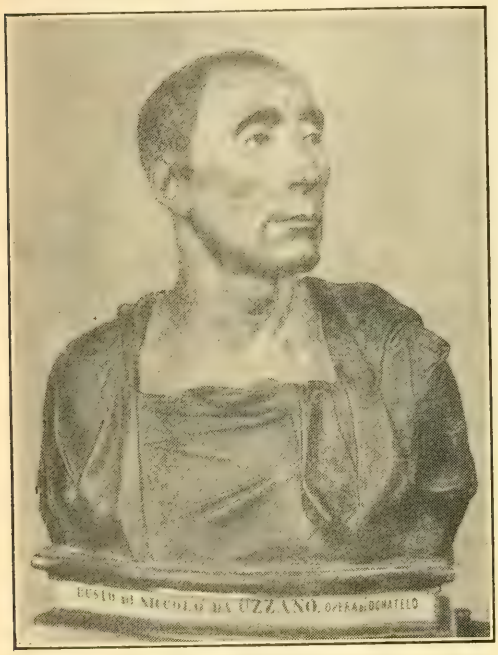

„ניקאָלא אוזאנא", פון דאָנאטעללא.

מיטעלאלטערליכע אנשויאונג האָט אזוי פּעראכטעט.

אין דער מאהלעריי האָט זיך די זעלבע טענדענץ געמערקט ביי מ א ס א ט ש י א (1401—1422). אזוי ווי דאנאטעללא איז ער געווען א טיעפער קענער פון דער נאטור און אן עקסטרעמער רעאליסט; ווי דאנאטעללא אין דער סקולפּטור, אזוי האָט ער אין דער מאהלעריי דער ערשטער רעאליסטיש געמאהלען דעם נאקעטען מענשליכען קערפּער. ער איז ווייט געגאנגען אין זיין שטודיום פון שאטען און ליכט און פון אינדיווידועלען כאראקטער־אויסדרוק. זיינע פיגורען קוקען ניט אוים אזוי פלאך ווי ביי די מעהרסטע פריהעריגע מאהלער, נאָר זיי זיינען פול מיט לעבען און בעווענונג. מאסאטשיא האָט אויך דער ערשטער פערשטאנען איבערצוגעבען די ווירקונג פון דער אטמאספערע אויף די פיגורען: וואָס נעהנטער א פיגור, זאָל זי אויסקומען אלץ דייטליכער; וואָס ווייטער — אלץ נעבעלהאפטער. איינע פון זיינע כאראקטעריסטישע ארבייטער איז „די פערטרייבונג פון גן־עדן". אין זאָרג און אין אנגסט געהען אָדם

און חוה פון א וועלט פול מיט גליק אין א וועלט פול מיט ליידען. חוה, הילפלאָז און דערשלאָגען, הויבט אויף איהר ווייניגדיג געזיכט צום הימעל און פאר שאנדע און ערניעדרינונג פערדעקט אָדם זיין געזיכט. מאסמאטשיא האָט געלעבט בלויז זיעבען און צוואנציג יאָהר, אָבער אזוי גרויס איז געווען זיין קראפט, דאָם ער האָט בעאיינפלוסט די גרעסטע מייסטער פון רענעסאנס.

אייגער פון די אייגענארטיגסטע קינסטלער פון יענער צייט איז געווען ב א ט ט י ס ט ש ע ל י (1446—1510). זיין העכסט עמפפינדליכע נאטור האָט אין זיך פעראייניגט א טיעפען רעליגיעזען נעפיהל מיט א ליידענשאפטליכע ליעבע צום היידענטהום. אויפגעטרייסלט פון דער שטורמישער אומגעבונג, געדריקט פון דעם אייביגען נעגענזאַץ צווישען דער קריסטליכער אסקעטיזם און געצענדיענארשער לעבענסלוסט, בעשאפט באטיטשעלליס א וועלט פון שטיל־פרייד און זיסער בענקענישּ. איינע פון זיינע בעסטע בילדער איז „פרילינג". אלעס איז בעגאָסען מיט א בעצויבערענדען חן, מיט אן איידעלער וויבקייט. א שטילער וואָרימער ווינט בלאָזט ערפרישענד, דער אוועקגעהענדער ווינטער זענט זיך מיט'ן אָנקומענדען פרילינג, מיט דער פראכטפאָלער לאָנקע, מיט די פראכטפאָלע בוימער. פאָראויס שוועבט פלאָרא און בעדעקט די גראָז מיט וואונדערליכע בלומען. וועגוס גריסט די אויפלעבונג פון דער נאטור, און אין די בוימער־געוועלבען איבער איהר גרייט אָן דער פערשייטער אמור זיינע וואפען. די דריי פרילינגס־מאָנאטען וויעגען זיך אין צויבערליכען טאנץ און ביי דער זייט שטעהט מערקורי און פערטרייבט די לעצטע ווינטער־וואָלקענס. די בוימער, די גראָז, די פיגורען, די בלומען — אלע שאלען און זינגען אין ריטהמישען שוואונג. די ליניען פלעכטען זיך צוזאמען אין אידעלע מעלאָדיען, אין רייכע ניואנסען, אין אן אמת'ען פרילינגס־געזאנג.

אין דער וועלט פון קונסט איז באטיטשעלי געבליבען בעוואוסט אלס אייגער פון די גרעסטע מייסטער פון דער ליניע.

* * *

אזוי זיינען ביסלעכווייז פערענטפערט געווארען פיעלע שווערע קונסט־פראבלעמען. די קונסט־טעכניק האָט בעהערשט די פאָרם, די פארב, די ליניע, פערספעקטיוו א. אז. וו., די קערענדלעך, וועלכע פיואנא און דזשיאטטא האָבען פערזעעט, האָבען געבראכט פרוכט. אין א ברייטען שטראָם, וואָס האָט געפינקעלט און געשימערט מיט טויזענדער פארבען, האָבען זיך געצויגען אונפערגלייכליכע מייסטערווערקע. עס איז געווען די צייט פון דעם „הויך רענעסאנס".

אויפ'ן שוועל פון דיעזער גלענצענדער עפּאכע איז געשטאנען לעאָנארדא דא ווינ־

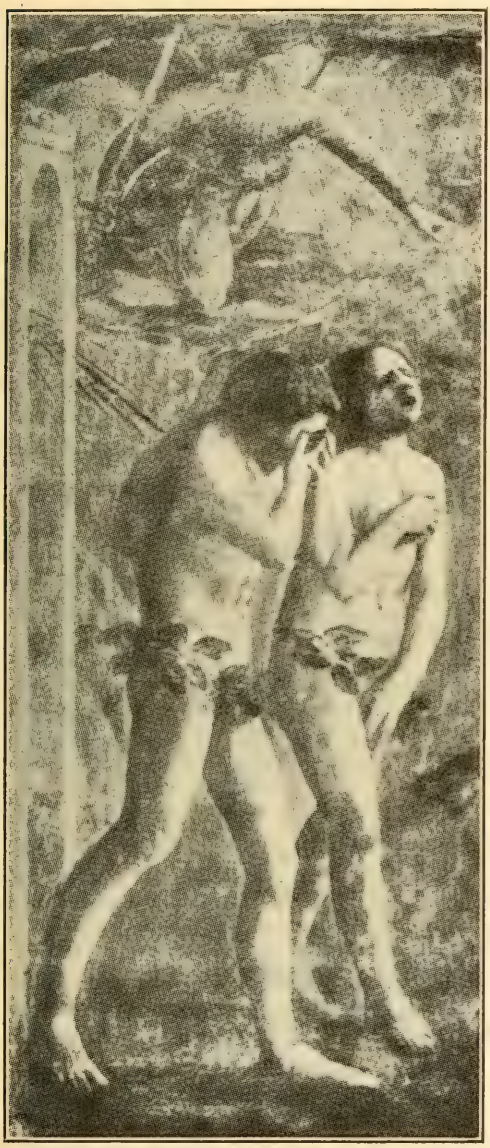

„אדם וחוה", פון מאסמאטשיא.

ט שי (1457—1510), אהן צווייפעל אייגער פון די וואונדערבארסטע מענשען אין דער גאנצער וועלט־געשיכטע. די רענעסאנס־זון האָט געשפיעלט אין איהם ווי אין א רענען־בויגען מיט אלע איהרע פארבען. די נאטור האָט איהם בעשאנקען מיט אלעם, וואָס א מענשען־קינד קען בעגעהרען: א שענהן צוציהענדעם אויסזעהן, אן אטלעטישען קערפער־בוי, א פיזישע קראפט, וועלכע האָט שווערע אייזען־שטיקער געבויגען, א שארפען ווייז, און א מאגנעטישע פערזענלייכקייט, וועלכע האָט בעצויבערט אלע, מיט וועמען

„פריהלינג", פון באטיטשעלי.

ער איז געקומען אין בעריהרונג. זיין אלטאמער פאסענדער זשענציע און זיין ברייטעם וויסען זיי־נען אבסאלוט שטוינענד. קיין פארם פון קונסט, קיין צוויג פון וויסענשאפט, קיין געביעט פון קולטור איז איהם ניט געווען פרעמד. ער איז געווען א מאהלער, א סקולפטאר, א מוזיקער, א פאעט, אן אינזשעניר, א מאטעמאטיקער, א פי־לאזאף, ער האט געפארשט און געשריבען וועגען כעמיע, פיזיק, אסטראנאמיע. ווי געטריבען פון אן אינערליכען דראנג, איז ער געשפרונגען פון גענגענשטאנד צו גענגענשטאנד, אונערמיעדליך זוכענדיג אלץ נייע וועגען, נייע מיטלען, נייע ווילטען.

אויך אין דער קונסט שטעהט ער מיט פיעלע קעפ העכער פון אלע פריהערדינע מאהלער. זיינע ווינציג איבערגעליבענע ווערק זיינען פערעל פון זעלטענער צייכנונג, וואונדערליכער קאמפא־זיציאן און טיפען פסיכאלאגישען אנאליז.

זיין הויפט־ווערק „דער לעצטער אוונד־מאלצייט" איז געמאהלען אויף א וואנט פון א קלויסטער. קריסטום עסט דאס לעצטע מאל מיט זיינע אפאסטאלען; ער האט נאר וואס גע־מאכט די פראפעצייאונג, אז צווישען זיי געפינט זיך איינער, וועלכער וועט איהם פערראטהען. זיינע ווערטער האבען זיך ווי א שטורם ארייג־גערישען אין דער פריעדליכער געזעלשאפט. דער עפעקט איז גאנץ אלדיג. טרויער, פראטעסט, פערדרום, בעדויערונג, שרעק, אפליקענונג זיינען אויסגעדריקט אויף די פערשיעדענע געזיכטער לויט זייער אינדיווידועלען טעמפעראמענט. די אפאסטאלען זיינען צובראכען אין גרופען, צו דריי, אין דער פארם פון א פיראמיד און די גרופען פלעכטען זיך צוזאמען ווי א קראנץ און פיהרען דאס אויג אונבעמערקט צום צענטער, וואו עס זיצט קריסטום. אויסגעשטרעקט די הענט ווי ער וואלט וועלען מיט בעדויערען בע־שטעטיגען דעם אמת פון זיינע וועדטער. יעדע פערזאן אין דיעזען בילד איז א טיפער כאראק־טער־שטודיום, יעדער טהייל פון דער קאמפא־זיציע איז שטרענג געפלאנעוועט אלס א טהייל פון א הארמאנישען גאנצען.

זיינע א צווייטע בילד איז „לא דזשיאקאנ־דא" אדער „מאנא ליזא". דיעזע בילד איז ספע־ציעל ברייט בעוואוסט געווארען ניט לאנג צו־ריק, וועז מען האט איהר אויף א געהיימנים־פולען אופן צוגע'גנב'עט פון לוואוור. מען זאגט, אז דא ווינטשי האט אויף דעם בילד געארבייט פיער יאהר, און איז ערשט נאך דעם געבליבען אונצופריעדען. דער פארטרעט איז א זעלטענעם קונסט־ווערק. א טרויערישע אטמאספערע הילט איין דאס גאנצע בילד. פער'חלום'טע, גלעטענדע אויגען שיינען ארויס פון דעם ערים־טאקראטישען. שטאלצען קאפ און א געהיימנים־פאלער רעטזעלהאפטער שמייכעל בעלייכט דאס צארטע געזיכט. די ווייבע, דעליקאטע הענט, די שהנסטע איז דער קונסט — זיינען אייג־פאך צוזאמענגעלעגט. אלץ איז אזוי וויך מא־דעלירט: קיין שארפער שטריך, קיין גראבע

ליניע. און דער הינטערגרונד מיט די זאָנדער־בארג פעלזען, טהאָלען און שטראָמען מאכט נאָך שטארקער דעם טרוימערישען כאראקטער פון דעם גאַנצען.

דער איינפלוס פון דא ווינטשי אויף זיין צייט איז געווען אונגעהויער. נאָך איהם האָט געפאָלגט א רייהע פון אזעלכע ריעזען־פיגורען, ווי מיקעל אַנדזשעלאָ, ראפאעל, טיציאן.

„מאָנא ליזא", פון דא־ווינטשי.

„דער אבענדמאהל", פון דא־ווינטשי.

דר. פ. ראָזענבלאַט:

די נויטיגע רעפֿארמען אין דעם ארבייטער רינג

(צו דער 15טער קאָנוועניאָן פון ארבייטער רינג).

דעם צווייטען מאי וועט זיך אין שיקאגא עפענען דער פופצעהנטער יעהרליכער קאָנווענשאָן פון ארבייטער רינג. זעקס הונדערט און נייניג דעלעגאטן, וואָס פערטרעטען פינף הונדערט און פופציג ברענטשעס פון פיער און דרייסיג שטאָמען פון דיעזען לאנד און פון קענעדע, וועלען זיך פערזאמלען אין דעם פראכטפאָלען וועסט סייד אודיטאָריום, אפֿצונעהמען דין וחשבון פון די פערוואלטער פון דעם גרויסען ארבייטער אָרדען, און צו מאכען וויכטיגע בעשלוסן וועגען דער צוקונפטיגער טהעטיגקייט פון דעם ארבייטער רינג.

די פראגען וואָס וועלען פערהאנדעלט ווערען אויף דער קאָנוועניאָן זיינען פון דער גרעסטער וויכטיגקייט פאר דער עקזיסטענץ פון דעם אָרדען. עס איז ניט נויטיג זיך אפֿצושטעלען אויף דער געשיכטע פון דעם ארבייטער רינג, ווי אזוי ער איז פון אין ברענטש, וואָס איז געגרינדעט געווארען אין ניו יאָרק צוריק מיט דריי און צוואנציג יאָהר, אויסגעוואקסען אין א ריזיג־מעכטיגע אינסטיטוציאָן. די „צוקונפט" האָט צוריק מיט אייניגע יאָהר געהאט אן ארטיקעל פון געגנאָסע א. לייעסין איבער דער ענטוויקלונג פון דעם ארבייטער רינג. עס איז שווער צו צוזעצען עטוואָס וואָס וואָלט געקענט מעהר בעלייכטען די אורזאכען וואָס האָבען געהאָלפען דעם ארב. רינג צו ווערען דער פערשפּרייטער פון ליכט און אויפקלעהרונג ביי די אידישע ארבייטער מאסען. פון דעם פעראיין וואָס איז געשאפען געווארען מיט דעם צווועק צו געבען „געגענווייטיגע אונטערשטיצונג דער מיטגליעדער אין אלע נאָטה אונד אונגליקספאלען", ווי די קאָנסטיטוציאָן פון דער פעראיין האָט געלויטעט, איז אויסגעוואקסען די אָרגאניזאציאָן, וועלכע נעהמט ארום פופציג טויזענד אידישע ארבייטער אין א רינג פון סאָליראריטעט און בריידערליכקייט. עס איז ניט פאראן קיין צווייפעל, אז די גרינדער פון דעם אָרדען האָבען אפילו אין זייערע בעסטע האָפענונגען ניט געטרויעט, אז דער ארבייטער רינג וועט אין אזא קורצער צייט פערנעהמען אזא בכבודיגען פלאץ אין דער אלגעמיינער ארבייטער בעוועגונג, און אז ער וועט ווערען דער איינפלוסרייכסטער קולטור־טרעגער צווישען די אידען אין אמעריקא.

פון דעם ערשטען טאָג פון זיין געבורט, איז דער ארבייטער רינג געווען בעשעפטיגט ניט נור מיט דער פראגע ווי אזוי צו פערלייכטערען די עקאָנאָמישע לאגע פון זיינע מיטגליעדער, נור אויך מיט קולטור ארבייט. יאָהרען לאנג האָט דער אָרדען כמעט ווי געצוואונגען די מעמבערס צו אינטערעסירען זיך מיט פראגען פון בילדונג און קולטור. מען קען דאָס יעצט אין נחת דערצעהלען, אז ווען די „צוקונפט" איז געווען אין אָרימע הענד, האָט דער ארבייטער רינג ארויפגעלייגט א ספּעציעלען טעקס אויף יעדען מיטגליעד פאר דעם זשורנאל. דער ארבייטער רינג האָט אייניגעפלאנצט אין די הערצער פון זיינע מיטגליעדער אמת'ע ליעבע צו פרייהייט און געטיגקייט. עס איז ניט פאראיבער קיין קאנוועניאָן, אויף וועלכער פערשיעדענע ארבייטער, סאָציאליסטישע און רעוואָלוציאָנערע אָרגאניזאציאָנען האָבען ניט געקראָגען שטיצע מיט א פולער האנד. דער ארבייטער רינג האָט ערצויגען צהנדליגע טויזענדער אידישע ארבייטער אין דעם גייסט פון סאָציאליזמוס און קלאסען־קאמפף.

עס איז דאָרום קיין וואונדער, וואָס דער ארבייטער רינג האָט אלץ מעהר און מעהר זיך אינטערעסירט מיט אלע בעווועגונגען, וואָס זיינען פערבונדען מיט דעם פראָגרעס פון דער מענשהייט אין אלגעמיין, און פון דעם ארבייטער־קלאס בעזאָנדערס. יעדע בעווועגונג פאר פרייהייט, סיי אין דיעזען לאנד און סיי אין אנדערע לענדער, האָט געקראָגען וויכטיגע שטיצע פון אלע מעמבערס פון דעם ארבייטער רינג.

דער ארבייטער רינג איז געגרינדעט געווארען פון אייניגע ארבייטער. איהר וועט אומזיסט זוכען די נעמען פון „גדולים" און סאָציאליסטישע פיהרער צווישען די וואָס האָבען אונטערגעשריבען די ערשטע קאָנסטיטוציאָן פון דעם ארבייטער רינג. זעהר וועניג וואָרטעס־פיהרער זיינען צוגעשטאנען אפילו דאָן, ווען די „צווייגען" פון בראנץ 1 האָבען זיך אנגעהויבען צו פערשפּרייטען פון שטאָדט צו שטאָדט. דער באָדען, אוים וועלכען די צווייגען פון דעם רינג האָבען געצויגען זייער קראפט איז געווען א געזונטער, די פרינציפּען, אוים וועלכע דער אָרדען איז געבויט געווארען, האָבען געמוזט אפּעלירען צו די אויפגעקלעהרטע טהיילען פון דעם ארבייטער זיינען אזוי רייך.

עס איז אבער פאראן איין פונקט, וועלכער מוז אונטערשטראָכען ווערען. דיעזער פונקט איז דאָס די מעהרסטע מעמבערס האָבען נאָך ניט

איינגעזעהען, אז דער ארבייטער רינג איז, אויסער א קולטור־טרעגער און פערשפּרייטער פון ליכט און אויפקלערונג, אויך א געגענזייטיגע אינשורענס קאמפּאניע. די גרינדער פון דעם ארבייטער רינג זיינען געווען אידעאליסטן, וואָס האָבען געקעמפּפט פאר א בעסערע און עהרליכערע געזעלשאפט. זיי האָבען געקעמפּפט פאר דער סאציאלער רעוואָלוציאָן, און זיי האָבען געהאָפט, אז זיי אליין וועלען דערלעבען צו זעהן דאָס געבענשטע לאנד, וואו עס וועט ניט זיין קיין „חאר און קנעכט". די סאציאליסטישע פיהרער פון די 80־ער און 90־ער יאָהרען האָבען מיט גרויס אויטאָריטעט געלערנט זייערע אנהענגער, אז די סאציאלע רעוואָלוציאָן איז בלויז א פראגע פון יאָהרען. דער ארבייטער רינג איז געווען איבערצייגט, אז „נויט און אפּטע קראנקהייטען זיינען א געווהנליכע ערשיינונג אין דעם לעבען פון דעם ארבייטער בלויז צולייב דער הערשענדער געזעלשאפטליכער אָרדנונג", און ער האָט זיך דאָרום אונטערגענומען „צו פערווירקליכען די אידעען פון בעפריינען די ארבייטער", און אזוי שנעל ווי מעגליך, צו ענדערען די איצטיגע געזעלשאפטליכע אָרדנונג. דער קאפּיטאליזמוס האָט זיך ארויסגעצייגט פיעל שטארקער ווי די אידישע סאציאליסטישע לעהרער האָבען געדענקט. עס פערשטעהט זיך, אז ווען מען האָפּט אויף א גאנץ שנעלע ערלייזונג פון דער איצטיגער אָרדנונג, איז ניט נויטיג צו קוקען אין דער גאנץ־ווייטער צוקונפט. דאָס איז געווען די אורזאכע, וואָרום דער ארבייטער רינג האָט געמוזט פאר דער קורצער צייט פון זיין עקזיסטענץ אייניגע מאָל ענדערען די קאָנסטיטוציאָן און די פאָרמע פון פערוואלטונג. דער ארבייטער רינג איז געטריבען געוואָרען דורך דער קראפט פון לעבען צוצופּאסען זיך צו די איצטיגע אומשטענדען.

דער ארבייטער רינג האָט אבער ביז יעצט זיך גאָר ניט בעפרייט פון דעם פאלשען גדאנק, אז דער אָרדען איז בלויז א צייט־ווייליגער. האָפענדיג אויף די סאציאלע רעוואָלוציאָן, וועלכע וועט אינפיהרען גערעכטיגקייט און אבשאפען נויט, האָבען די מעמבערס פון ארבייטער־רינג זיך ניט שטארק געזאָרגט, אז דער אָרדען זאָל געפיהרט ווערען אויף א וויסענשאפטליכען אופן. ביי יעדער קאָנווענשאָן האָבען די פערוואלטער און די דעלעגאטען רעקאָמענדירט און אָנגענומען, וויפיעל די מעמבערס זאָלען צאָהלען יעדען קוואָרטאל פאר זייערע אינשורענס. די אסעסמענטס זיינען געמאכט געוואָרען ניט אויף דעם גרונד פון אירגענד וועלכע וויסענשאפטליכע אונטערזוכונגען, נאָר גלאט אין דער וועלט אריין. מען מוז געבען קרעדיט די אלטע פיהרער פון דעם אָרדען, וועלכע האָבען זיך גערגט, אז א געוויסער רעזערוו פאָנד זאָל געשאפען ווערען פאר דער זיכערהייט פון די מעמבערס. דער פאָנד איז געוואקסען פון יאָהר צו יאָהר, און ער בעטרעפט יעצט איבער$315,000. דאָס איז אָבער ניט גענוג. מען קען האָבען א גרויסען רעזערוו פאָנד, און ער זאָל דאָך ניט מאכען זיכער די אינשורענס פון די מעמבערס. א רעזערוו פאָנד האָט א בעדייטונג בלויז דאן, ווען ער ווערט געזאמעלט אויף אזא אופן, אז די יעהרליכע פרעמיומס אָדער אסעסמענטס, וואָס די מעמבערס צאָהלען, דעקען דעם גאנצען פערלוסט וואָס דער אָרדען האָט דורך דעם וואָס ער צאָהלט אוים טויטען בענעפיט צו די יורשים פון די פערשטאָרבענע מעמבערס, און עס בלייבט נאָך איבער גענוג, אום צו פערזיכערען, אז די מעמבערס, וואָס וועלען שטאָרבען שפּעטער מיט פיעלע יאָהרען, וועלען אויך קריגען זייער געזעצליכען בענעפיט. מיר האָבען אָנגענקליבען א גאנץ שהנעם רעזערוו־פאָנד. מיר האָבען דאָס אָבער געקענט טהאָן בלויז דערפאר, ווייל אונזער מעמבערס זיינען נאָך גאנץ יונג און די שטערבליכקייט פון יעדען טויזענד איז, פערהעלטנים־מעסיג, א גאנץ קליינע.

דער ארבייטער רינג ווערט אָבער עלטער פון יאָהר צו יאָהר. מיר האָבען קנאפּע פופציג טויזענד מעמבערס. מיר ווערען, אָלזא, יעדען יאָהר עלטער מיט אונגעפעהר פופציג טויזענד יאָהר. די סטאטיסטישע אונטערזוכונגען צייגען, אז אין 1911 איז דער דורכשניטליכער לעבען פון א מאן אין די פּראאיניגטע שטאָאטען געווען 39 יאָהר מיט צוויי חדשים, און פון א פרוי 40 יאָהר מיט זיבען חדשים. אָנגעהמענדיג, אָלזא, אז דער דורכשניטליכער לעבען פון א מענשען אין די פּראאיניגטע שטאָאטען איז 40 יאָהר, גרייטען מיר אָלזא צו יעדען יאָהר פאר דעם מלאך המות אונגעפעהר צוועלף הונדערט מעמבערס. דאָס הייסט, מיט אַנדערע ווערטער, אז עס איז צו ערוואַרטען, אז שפּעטער מיט עטליכע יאָהר, וועלען די מעמבערס פון ארבייטער רינג וועלען ווערען עלטער, וועלען מיר זיין געצוואונגען צו צאָהלען יעדען יאָהר טויטען בענעפיט פאר טויזענדער מעמבערס. עס איז, אָלזא, אבסאָלוט דרינגענד צו וויסען, אויב די אסעסמענטס וואָס מיר צאָהלען איין פאר דעם טויטען בענעפיט פאָנד וועלען זיין גענוג צו דעקען דאָס פערלוסט, וואָס מיר וועלען האָבען דורך דעם טויט פון אונזערע מעמבערס שפּעטער מיט עטליכע יאָהר.

דאָס איז א פראגע, וועלכע מוז פערענטפערט ווערען פריהער פון אלעס. מיר זיינען זיכער, אז אָהן זיין קולטור טהעטיגקייט וואָלט דער ארבייטער רינג ניט געהאט קיין גרעסערע בעדייטונג ווי אירגענד וועלכער אנדערער אידישער אָרדען. עס איז די „נשמה", וואָס מאכט דעם ארבייטער רינג אזוי טהייער און בעלויבט ביי אלע פאָרטגעשריטענע קלאסען. מען מוז אָבער אויך אין זינען האָבען די נשמיות פון דעם ארבייטער רינג. מען מוז געדענקען, אז אויב דער

ארבייטער רינג וועט זיין אין א געפאהר, אז ער וועט אין דער צוקונפט ניט קענען אויסהאלטען די לאסט פון צאהלען טויטען בענעפיט אין צייט, וועט דער אַרדענס מוזען פאלען, ווי אנדערע אי־דישע אַרדענס זיינען געפאלען זייט די לעצטע עטליכע יאהר.

די עקזעקוטיוו קאמיטע האט זיך גרינדליך בעשעפטיגט מיט דיעזער פראגע. איינער פון די בעריהמטעסטע אינשורענס עקספערטען האט אונטערזוכט דעם פינאנציעלען צושטאנד פון אר־בייטער רינג, און אויסגערעכענט וויפיעל מיר וועלען דארפען צאהלען יעדען יאהר טויטען בע־נעפיט אין דער צוקונפט. עס איז פעסטגעשטעלט געוואָרען, אז דער ארבייטער רינג שטעהט יעצט אויף א זיכערען באָדען. אין דער זעלבער צייט זיינען אַבער די איצטיגע אסעסמענטס אין קיין פאל ניט גענוג, אום צו פערזיכערען דעם אר־דען אויף שפּעטער מיט יאהרען. דאָס איז דער־פאר, וויבל די מעמבערס צאהלען זייערע אסעס־מענטס יעדער גלייך. א מעמבער פון צוואנציג יאהר צאהלט פונקט אזוי פיעל ווי א מעמבער פון פערציג יאהר. דאָס איז נעגען אלע געזעצען פון דער אינשורענס וויסענשאפט.

יעדע אינשורענס קאמפאני האט א געוויסע טאבעלע, וועלכע בעשטימט, וויפיעל יעדע פער־זאָן, וואָס נעהמט ארויס אן אינשורענס פאליסי, דאַרף צאהלען יעדען יאהר. די אינשורענס קאמ־פאניס האבען, פון לאנגער ערפאהרונג און ווי־סענשאפטליכע אונטערזוכונגען, אויסגערעכענט פינקטליך דעם דורכשניטס עלטער פון א מענ־שען. וועז אן אינשורענס קאמפאניע נעהמט ארייז א מאן, רעכענט זי דארום אויס, וויפיעל יאהר דער מאן האט נאך א וואהרשיינליכע מענ־ליכקייט צו לעבען. אויב דער מאן, וואָס אינ־שורט זיך, איז אלט צוואנציג יאהר, אוז ער האט נאך דארום א וואהרשיינליכע מענליכקייט צו לעבען פינף אוז פערציג אוז א האלב יאהר, דאַרף ער צאהלען יעדען יאהר וועניגער ווי א מאן וואָס איז אלט דרייסיג יאהר, אוז ער האט נאך א וואהרשיינליכע מענליכקייט צו לעבען בלויז נאך 37 יאהר מיט דריי מאנאטען. עס פערשטעהט זיך, אז קיינער וויים ניט אויף זיכער, אז דער מאן פון צוואנציג יאהר וועט לעבען נאך פינף אוז פערציג יאהר, אוז אז דער 30 יעהריגער מאן וועט לעבען בלויז 37 יאהר. עס שטארבען יעדען יאהר טויזענדער אוז טויזענדער יונגע לייט אוז יונגע פרויען, וועלכע האבען צוריק מיט א קור־צער צייט ניט געהאט קיין חשד, אז זיי וועלען שטארבען אזוי יונג. אבער טאקע דערפאר, וויבל די קאמפאניע קען ניט וויסען ווער עס וועט לע־בען וועניגער אוז ווער עס וועט לעבען מהר וויי דער דורכשניט עלטער, מוז די קאמפאניע זיך פיהרען לויט א בעיטימטער וויסענשאפטליכער טאבעלע. אויב דער מאן, וואָס אינשורט זיך אויף טויזענד דאלאר, וועט שטארבען שפּעטער מיט א יאהר אדער צוויי, וועט, נאטירליך, די אינשורענס קאמפאניע פערליערן כמעט די גאנ־צע טויזענד דאלאר. דערפאר אבער קען מענליך זיין, אז אן אנדערער, וואָס וועט זיך אינשורען אויף דער זעלבער סומע אין דער זעלבער צייט, וועט לעבען פיעל מעהר ווי דער דורכשניט על־טער, אוז זיינע פרעמיומס וועלען דאָרום דעקען דעם שאדען וואָס די קאמפאניע האט געליטטען דורך דעם טויט פון דעם ערשטען מאן.

דער הויפט פרינציפ, אויף וועלכען די אינ־שורענס קאמפאניעס פערזיכערען דאָס לעבען פון זייערע פאליסי האלדערס איז, אז יעדער זאל בעצאהלען די ווירקליכע קאס־טען פון אינשורענס. דאָס הייסט, אז יעדער זאל איינצאהלען פונקט אזוי פיעל געלט, אויף וויפיעל ער נעהמט ארויס א פאליסי. יעדער מאן צאהלט איין א געוויסע סומע געלט; דאָס געלד ווערט אינוועסטעט און עס בריינגט ארויס א גע־וויסען פראָפיט. די יעהרליכע איינצאהלונגען, צוזאמען מיט דעם פראָפיט וואָס די קאמפאניע קריגט אויף דעם געלד, מוזען דעקען די סומע וועלכע די קאמפאניע וועט מוזען צאהלען נאך דעם טויט פון דעם פאליסי האלדער. דער מאן וואָס אינשורט זיך קלייבט פשוט געלד ביי דער קאמפאניע. מען קען קלייבען געלד אין סיי־ווינגס בענק, אבער דער מאן וואָס קלייבט דאָס געלד פאר זיין פאמיליע איז ניט זיכער, אז ער וועט לעבען לאנג גענוג, אום אבצושפּארען א גע־ניגענדע סומע געלד. עס איז דארום, אלזא, בע־סער צו קלייבען דאָס געלד אין אן אינשורענס קאמפאניע אזוי, אז אין פאל פון טויט וועט די פאמיליע קריגען די פערשפּראכענע סומע, אהן אונטערשיעד, צי ער וועט לעבען לאנג אדער ניט. די איינצאהלונגען וואָס דער פאליסי האל־דער מאכט יעדען יאהר זיינען, אלזא, ניט מעהר ווי דעפאזיטס אויף דער סומע, וועלכע ער האט א מעגליכקייט אבצושפּארען. עס פערשטעהט זיך דארום, אז א יונגער מאן וואָס האפט נאך צו לעבען פופציג יאהר, און ער וויל אפשפּארען טויזענד דאלער פאר זיין פאמיליע, דאַרף מא־כען יעדען יאהר א קלענערען דעפאזיט ווי א מאן וואָס איז אלט פופציג יאהר, וועלכער קען, אונטער די בעסטע אומשטענדען, האפען צו לע־בען נאך צוואנציג אדער פינף און צוואנציג יאהר. די ערשטע זאך, אלזא, וואָס די אינשו־רענס קאמפאניע פרעגט דעם מאן וואָס וויל זיך אינשורען איז, ווי אלט ער איז, און דער מאן צאהלט זיינע יעהרליכע דעפאזיטס אדער „פרע־מיומס" לויט זיינע יאהרען.

דאָס איז אבער ניט דער פאל מיט די מעהר־סטע אַרדענס, און אויף ניט מיט דעם ארביי־טער רינג. מיר מאכען ניט קיין אונטערשיעד, ווי אלט א מעמבער איז, סיידען ער איז עלטער פון פערציג יאהר. יעדער געזונטער מענש אין עלטער פון 18 ביז 40 יאהר, וואָס איז איינשטי־מיג מיט די פרינציפען פון ארבייטער רינג,

ווערט אָנגענומען אַלס מעמבער אויף גלייכע בע־
דינגונגען. יעדער צאָהלט גלייך יעדען קוואר־
טאַל, אַהן אונטערשיעד פון זיינע יאָהרען. דאָס
הייסט מיט אַנדערע ווערטער, אַז די יאָהרליכע
דעפּאָזיטס פון א יונגען מאַן פון 18 יאָהר, וואָס
פערזיכערט זיך אויף פיער הונדערט דאָלער, זיי־
נען פונקט אַזוי גרויס ווי די יאָהרליכע דעפּא־
זיטס פון א מאַן וואָס איז אַלט 40 יאָהר. וועג
מיר נעהמען אַריין א מעמבער רעכענען מיר ניט
אויס, ווי לאַנג ער האָט א וואַרשיינליכע מעג־
ליכקייט צו לעבען, און אויב זיינע יאָהרליכע דע־
פּאָזיטס וועלען ווירקליך דעקען די סומע וואָס
מיר פערשפּרעכען איהם אויסצוצאָהלען נאָך זיין
טויט.

דיעזער צושטאַנד איז זיהר אוּן זיהר א גע־
פֿעהרליכער פאַר דער צוקונפט פון אונזער אָר־
דען. די פערוואַלטענדע קאָמיטעט האָבען דאָרום
בעשלאָסען אויפצופּאָדערען די קאָנווענאַן אָנ־
צוגעהמען אוּן אַרויסשיקען אויף א רעפערענדום
דעם פּלאַן, וועלכער איז אויסגעאַרבייט געוואָרען
פון דעם אינשורענס קאָמפּערט, אז די אָסעסס־
מענטס פון טויטען בענעפיט זאָלען אין דער צו־
קונפט גענאַכט ווערען לויט וויסענשאַפטליכע
רייטס, וואָס זיינען בעקאַנט אונטער דעם נא־
מען פ ר א ט ו י ר נ א ל ר י י ט ס. לויט
דיעזען פּלאַן, וועלען די מעמבערס ניט דאַרפען
צאָהלען אַלע גלייך, נאָר יעדער לויט זיינע יאָה־
רען. אין דער זעלבער צייט ווערט אָבער רעקא־
מענדירט, אום צו זיין געראַטען צו די עלטערע
מעמבערס, אז די איצטיגע מיטגלידער פון אָר־
בייטער רינג זאָלען דאַרפען צאָהלען, ניט ווי זיי
וועלען זיין אַלט וען די סיסטעם פון פּראַטויר־
נאַל רייטס וועט אַריין אין קראַפט, נאָר ווי זיי
זיינען אַלט גענוג וען זיי זיינען אַריין אַלס
מעמבערס אין דעם אַרבייטער רינג.

דאָס איז די הויפּט פּראָגע, מיט וועלכער
די קאָנווענשאַן וועט זיך מוזען בעשעפטיגען, אוּן
וועלכע וועט אונבעדינגט מוזען געלייזט ווערען.
עס איז כדאי צו בעמערקען, אז דער אַרבייטער
רינג, פונקט ווי אַלע אַנדערע אָרדענס, וועט גע־
צוואונגען ווערען אָנצונעהמען פּראַטוירנאַל
רייטס פון דעם גענוג. די מעהרסטע שטאַא־
טען פון דיעזען לאַנד האָבען שוין יעצט א גע־
זעץ, וועלכער פערבאט פּראַטוירנאַל סאָסייעטס
צו טהאָן אירגענד וועלכע ביזנעס, סיידען זיי
זיינען גענרינדעט אויף דער סיסטעם פון פּרא־
טוירנאַל רייטס. עס זיינען שוין יעצט פאַראַן
פיעלע שטאַאטען, אין וועלכע דער אַרבייטער
רינג, פונקט ווי אַנדערע אָרדענס, קענען ניט
גרינדען קיינע ברענטשעס. אַזא גענוג וועט
אַריין אין קראַפט אין 1917 אין אַלע שטאַאטען.
דאָס הייסט, אז שפּעטער מיט א יאָהר אָדער
צוויי, וועלען די אָרדענס זיין געצוואונגען אייני־
צופיהרען פּראַטוירנאַל רייטס, צי זיי וועלען
דאָס וועלען אָדער ניט. עס איז אָבער פיעל בע־
סער און געזונטער, אז דיעזע סיסטעם זאָל אָנגע־
נומען ווערען פון אַרבייטער רינג טאַקע באַלד,
און ניט וואַרטען אויף שפּעטער מיט א יאָהר
אָדער צוויי. אונזער פינאַנציעלער צושטאַנד איז
אזעלכער, וועלכער ערלויבט אונז צו מאַכען די
רעפֿאָרמע אויף אַזא וועג, אז די עלטערע מעמ־
בערס זאָלען ניט דאַרפען פיעל ליידען. דער־
דורכשניט עלטער פון די מעמבערס פון אַרביי־
טער רינג איז יעצט דריסיג און א האַלב יאָהר.
אַזוי ווי די עקזעקוטיוו קאָמיטע רעקאָמענדירט,
אז די מעמבערס זאָלען דאַרפען צאָהלען לויט די
יאָהרען וואָס זיי זיינען אַלט געווען ווען זיי זיי־
נען אַריינגעקומען אַלס מעמבערס, הייסט דאָס,
אז דער דורכשניט עלטער פון די מעמבערס איז
א פיעל קלענערער, און די אָסעסמענטס וועלען
דאַרום ניט זיין קיין שווערע לאַסט אויף די מעמ־
בערס. זאָל מען דאָס אָבער פערלאָזען „אין דער
לאַנגער באַנק", און ערלויבען די מעמבערס צו
צאָהלען פאַר זייער טויטען בענעפיט ווי זיי חָא־
בען עצאָהלט ביז יעצט, וועט דער דעפיציט וועג־
רען פיעל גרעסער, און עס וועט זיין פיעל שווע־
רער צו געבען די יעצטיגע מעמבערס די פּריווי־
לעגיע, וועלכע מען גיט זיי יעצט. אום צו דע־
קען דעם גרויסען דעפיציט וואָס וועט זיך אָנ־
זאַמלען אין א יאָהר אָדער צוויי, וועלען די יעצ־
טיגע מעמבערס ניט קענען זיין מיוחסים, און זיי
וועלען מוזען צאָהלען ווי נייע מעמבערס.

עס פערשטעהט זיך, אז די פּראָגע פון פּרא־
טוירנאַל רייטס, כאָטש זי איז די וויכטיגסטע,
איז אָבער ניט די איינציגע, וועלכע וועט מוזען
געלייזט ווערען אויף דער קאָנווענשאָן. די לעל־
גאַטען וועלען זיך מוזען אויף בעשעפטיגען מיט
דער פּראָגע פון קראַנקען בענעפיט. אין 1914
האָט דער אַרבייטער רינג אויסגעצאָהלט
$144,534 קראַנקען בענעפיט. דער דזשענעראַל
אָפיס האָט אונטערזוכט די קראַנקען בענעפיט
פּראָגע פאַר די לעצטע אַכט יאָהר. עס איז
פעסטגעשטעלט געוואָרען, אז גרויסע סומען
קראַנקען בענעפיט זיינען אויסגעצאָהלט געוואָ־
רען גראָד אין אזעלכע מאָמענטען, וועג עס זיי־
נען אָנגענאַנגען גרויסע סטרייקס, אָדער וועג עס
האָט געהערשט אַלגעמיינע אַרבייטסלאָזיגקייט.
עס האָט זיך אַרויסגעוויזען, אז גראָד דאַן וועג
א גרויסער סטרייק אין אָנגענאַנגען איז א גע־
סער אינדוסטריע, איז די גרעסטע צאָהל קראַנ־
קען בענעפיט אויסגעצאָהלט געוואָרען צו אזעל־
כע מעמבערס וואָס זיינען געווען בעשעפטיגט
אין יענער אינדוסטריע. עס איז קיין צוויפּעל,
אז עס איז פאַראַן א גרויסער שייכות צווישען
סטרייקס אוּן סיק סערטיפיקייטס. דער אַרבי־
טער רינג האָט ניט קיין פּאַנד פאַר סטרייק בע־
נעפיט אָדער פאַר אַרבייטסלאָזיגקייט. א גע־
וויסע צאָהל מעמבערס מיסברויכען פּשוט די
פּאָנדס פון דעם אַרבייטער רינג. עס איז אַן
עולה אָנצוגעבען זיך אַלס קראַנק, נור דערפאַר,

וויי מען געהט ארום אָהן ארבייט. מען מוז האָבען א פעסטע קאָנטראָל איבער דער ארט און וווייזט וויי אזוי סיק־סערטיפיקייטס וועלען ארויס־געגעבען צו מעמבערס. עס איז נויטיג צו איינפיהרען געוויסע רעפארמען אין דעם קראַנקען בענעפיט דעפּארטמענט פון דזשענעראָל אָפּיס אויף אזא אופן, אז די דאָקטוירים וואָס גיבען ארויס סיק סערטיפיקייטס זאָלען שטעהן אונטער דער דירעקטער אויפזיכט פון דעם דזשענעראָל אָפּיס, און ניט פון איינצעלנע ברענטשעס.

אונזער ארבייטער אַרדען האָט אין אונגעהויער גרויסע פעראַנטוואָרטליכקייט צו די קנאַפּע פונקציג טויזענד מעמבערס, צו וועלכע ער האָט פערשפּראָבען אינשורענס אויף דער סומע פון $13,753,200. דיזע פעראַנטוואָרטליכקייט מוז גרינדליך פערהאַנדעלט ווערען אויף דער קאָנווענשאָן, צוזאַמען מיט אַלע אַנדערע פראַגען וואָס ריהרען אָן די צוקונפט פון דעם ארבייטער רינג.

מיט א געפיהל פון שטאָלץ פאר די נאָבעלע טהעטיגקייט וועלכער דער ארבייטער רינג האָט געלייסטעט אין דער פערגאַנגענהייט, און מיט פולער האָפענונג אויף א גלענצענדע צוקונפט פון דעם גרויסען אידישען ארבייטער אַרדען, בענרי־סען מיר די פופצהנטע יהרליכע קאָנווענשאָן פון ארבייטער רינג, און וויינשען איהר ערפאָלג אין איהר ארבייט פאר דעם וואָהל און בעסטען פון דעם אַרדען.

ש. ראַבינאָוויטש:

מיכאַיל לערמאנטאָוו

(צו זיין 100־יעהריגען יובילעאום).

ערמאָנטאָוו שטעהט איינזאם צווישען די גרויסע רוסישע דיכטער. מערקווירדיג איז זיין פּאָעזיע, זיין פערזענליכקייט און מערקווירדיג טראַגיש איז זיין שיקזאָל. בעגעבנט האָט ער זיין טויט, וועז די בלימעלעך פון לעבען הויבען ערשט אָן אנפילען די לופט מיט זייער דופטיגען ריח — צום 26טען יאָהר האָט זיך דער פּאָדים פון זיין לעבען איבערגעריסען. נאָר זיין גרויזאַמע טראַגעדיע ליעגט ניט אין זיין פריהצייטיגען טויט — זיין מערקווירדיג־טראַגישער שיקזאָל איז זיין פריהצייטיגער געבורטה. צו פריה איז ער געקומען צו אונז. ער האָט גע־דארפט געבאָרען ווערען אם וועניגסטענס מיט א הונדערט יאָהר שפּעטער.

מיכאַיל לערמאנטאָוו.

און זיין טראַגעדיע האָט צו זיך קיין עהנליכעם ניט אין דער גאנצער מענשליכער גע־שיכטע. לערמאָנטאָוו, איינער פון יענע פּאָעטען, וועלכע די נאטור שענקט דער מענשהייט איינמאָל אין א טויזענד יאָהר, איינע פון די רייכסטע פערזענליכקייטען, וואָס די וועלט פער־מאָגט, האָט ניט געווואוסט פון קיין מענשליכע ליעבע ניט פאר זיין קורצען לעבען און ניט נאָך זיין טויט. ניט קיין ליעבע האָט ער בענגענט, נאָר האַס, פיינדשאפט, שימפּפערי. און יאָהרען זיינען פאראיבער, צעהנדליגע יאָהרען, און רוסלאַנד האָט נאָך איהם אלץ ניט פערשטאנען. און מען האָט געמאָהלען זיין בילד מיט די שוואַרצעסטע פארבען און מען האָט בעשמוצט זיין נאָמען. איצט, 75 יאָהר נאָך זיין טויט, הויבט ערשט אָן די רוסישע געזעלשאפט צו פערשטעהן, „וואָס פאר א גרויסער שכל עם איז

רעמאָלט אויסגעלאָשען געוואָרען און וואָס פאר א גרויס הארץ עס האָט אויפגעהערט צו קלאָפען."

לערמאַנטאָוו, ווי געזאָגט, איז געפאַלען א טוויטער, וועו איהם איז געגאנגען דער 26טער יאָהר.

וווייסט איהר וואָס דאָס מיינט? דאָס מיינט א דאנטע אָהן דער „געטלעכער קאָמעדיע"; א געטהע אָהן דער ענדע פון דעם ערשטען טהייל און נאָר אין גאנצען אָהן דעם צווייטען טהייל „פאוסט"; דאָס מיינט א פושקין אָהן דעם צווייטען טהייל „יעוועני אָנייגין" און אָהן פיעלע אַנדערע זיינע בעריהמטע ווערק; א טאָלסטאָי אָהן זיין „מלחמה און שלום"; א דאָסטאיעווסקי אָהן זיין „פערברעכען און שטראָף". דאָס מיינט, אז אָט די אַלע בעריהמטע פערזענלעכקייטען, מיט וועמען די מענשהייט שטאָלצירט, זיינען צום 26טען יאָהר פון זייער לעבען נאָר בעריהמט ניט געווען.

מיר וווייסען וועגען לערמאַנטאָוו'ס פערזענלעכען לעבען זעהר וועניג. ער האָט נאָך זיך איבערגעלאָזען פערזענלעכעם ניט מעהר ווי עטלעכע בריוף. נאָר מיר האָבען פאר זיך פיעל וויכטיגערע דאָקומענטען, פון וועלכע לערמאָנטאָוו'ס נשמה קוקט אַרויס מיט איהר נאנצער אייגענארטיגקייט, אין וועלכער עס שפיגעלט זיך אָפ די פיעלפאַרביגקייט, די פערשיעדענארטיגקייט פון זיין נאטור. לערמאָנטאָוו איז א סוביעקטיווער פאָעט אין דעם פולען זין פון דעם וואָרט. ניט נאָר זיינע לירישע לידער, אויך זיינע פאָעמען, ווי, למשל, „דעמאָן", „מצירי", און זיינע ערצעהלונגען, ווי, צום ביישפיעל, „געראי נאשאווא" וואָרעמענ", און זיינע דראמען, ווי „ארבענין" — אָטהעמען מיט דעם גייסט פון זיין „איך", מיט אַלע זיינע געגענזאצען און וויעדערשפרוכען. דא הערט איהר דעם ביטערען פעסימיזם, די פערצווייפלונג, דעם יאוש פון א האמלעט און דא — די קלאנגען פון לעבענס־פרייד, לעבענס־לוסטיגקייט פון דעם אמאָליגען עפיקורעער. מיט א מאָל הערט איהר א גלייכגילטיגע נאָטע, אן אינדיפערענטיזם צו אַלע און צו אַלין, און פלוצלונג פערשווינדעט דאָס און עס דונערט מעפיסטאָפעלעס געלעכטער, דער בייזער אָפלאָבען פון די קלייניע מענשעלעך.

די ארומיגע האָבען אין דעם דיכטער נעזעהן א משונה'דינע בריאה, אן אייביגען אומרוה. פרעמד איז אָר זיי אַלם מענש נעווען, אויך זיין פאָעזיע האָט זיי מאָדנע, אוננאָטירליך געקלונגען. ניט אנדערש ווי ער מאכט זיך. ער וויל זיך האלטען העכער, גרעסער פאר אונז, און זיי האָבען איהם פיינט געקראָגען.

ער אָבער איגנאָרירט זיי. שטאָלץ, מיט אן אויפגעהויבענעם קאָפ, פלעגט ער זיי פארביי־געהן און מיט אן אויסערליכער גלייכגילטיגקייט. אָבער זיין הארץ האָט ניט איינמאָל געבלוטינט. און עס קומען איהם אַלץ אָפטער און אָפטער טרויעריגע געדאנקען, און עס בעהערשט איהם א זיכערהייט, אז זיין לעבען וועט זיך איבערהאקען פריה און זיין ענדע וועט זיין טראגיש. אין 1831 — וועו ער איז געווען אַלט 17 — האָט ער אויף זיך נביאות געזאָגט:

„איך וויים מיין שיקזאָל, מיין ענדע,
א בלוטיגער קבר וואָרט אויף מיר..."

און אין 1837 האָט ער נאָך קלעהרער געפיהלט, אז זיין טויט איז נאָהענט:

„עס וועט קומען די בלוטיגע שטונדע
„און איך וועל פאַלען..."

ווי עס איז בעוואוסט, איז זיין נביאות מקוים געוואָרען. אין איין זאָך האָט ער אָבער געהאָט א ביטערען טעות: ער האָט געגלויבט, אז נאָכ'ן טויט וועט ער ווערען בעליעבט פון די אַלע, וואָס האָבען איהם געשימפפט פאר'ן לעבען. אחרי מות חביב. עס האָט זיך אָבער אַרויסגעוויעזען, אז ער האָט געדארפט געבאָרען ווערען אם וועניגסטענס מיט א הונדערט יאָהר שפעטער.

* * *

„וועו די „הויכע פענסטער" — דערצעהלט באראטינסקי — „האָבען דערהערט וועגען לערמאָנטאָוו'ס טראגישען טויט, זיינען זיי אויפגעשפרונגען פון פרייד. „רעכט־אויף איהם" — האָבען זיי אויסגעשריען — א הונט איז ווערטה זיין הינטישען טויט!"

עס וואָלט אויסגעקוקט מאָדנע, וועו עס וואָלט אנדערש געשעהן. די וואָס שטעהען אַרום טהראָן האָבען אין דעם גרויסען דיכטער נעזעהן זייער אייביגען שונא. זיין אומרוה האָט אויף זיי שרעק געוואָרפען. לערמאָנטאָוו, וועו ער איז געווען 23 יאָהר, האָט אויפגערודערט גאנץ רוסלאנד מיט זיין בעריהמטער לירע וועגען פוש־קין'ס טויט. דאָרט האָט ער מיט פייערדיגען צאָרן געוואָרענט די „אויסוואורפען", די „הענקערס פון פרייהייט", אז זייער צייט וועט קומען און אז זיי וועלען „מיט זייער גאנצער שווארצער בלוט ניט אָפוואשען די רייגע בלוט פון דיכטער..." אזא דיכטער האָט, נאטירליך, פון די הענקער ניט געקענט עריוואַרטען קיין לויבע, קיין אכטונג.

וואָס עס וואונדערט אייך איז אָבער דאָס, וואָס די בעסטע מענשען פון יענער צייט, אנערקענטע כלל־טהוער, און אויך גרויסע טאָלענטען, האָבען ניט פערשטאנען די נשמה פון דעם דיכטער און, צו וויילענדיג צו ניט וויילענדיג, האָבען אויך זיי געוואָרפען שמוץ אויף איהם... פלעטניעוו האָט זיך אויסגעדריקט וועגען לערמאָנטאָוו'ן אזוי: „לערמאָנטאָוו איז פשוט א פאָקוסניק, וועלכער מיט פערשיעדענע גרימאסען סטאָרעט זיך נאכצומאכען פושקינען און באראנען". פערגעסט ניט, אז פלעטניעוו איז גע־

וועז דער בעסטער פרײַנד פון זשוקאָווסקי, פּוש־קין און גאָגאָל. און גאָגאָל? אין זײַן אַרטי־קעל וועגען דער רוסישער פּאָעזיע האָט ער אַוועקגעשטעלט לערמאָנטאָוו'ן פּיעל ניעדרי־גער ווי... יאזיקאָוו'ן. דער בעריהמטער דע־קאַבריסט לאָרער, וועלכער האָט זיך מיט אים בעגעגנט אויף קאַווקאַז, האָט געגעבען וועגען לערמאָנטאָוו'ן אַזא סאָרט מיינונג: „א קאָלטער, א נערוועזער מענש, וואָס האָט פיינט די גאַנצע מענשהייט". מעהר איבערראַשענד פון אַלץ איז אָבער, וואָס אַפילו טורגענייעוו האָט זיך ניט אויפגעהויבען העכער פון די אַלע קריטיקער, וואָס אויף ער האָט שלעכט פער־שטאַנען דעם גרויסען דיכטער. און טורגענייעוו איז אים געמאָלען ווי „א משונה'דיגע בריאה, א מענש מיט א טייפעלשען ענאַיזם, וואָס האָט אימער פיינט געהאַט מענשען און אימער אַבגעלאַכט פון מענשען, וועלכער איז איינגעליעבט אין זיך אַליין און האַלט זיך גרויס ביז צו זעלבסט־פערגעטערונג".

און ביז דער סאַמע לעצטער צייט ַאיז לער־מאָנטאָוו פאַר פיעלע אונפערשטענדליך און אונ־ערקלערלעך. פאַר וולאַדימיר סאָלאָוויאָוו און מערעזשקאָווסקי איז ער אין גאַנצען ניט קיין מענשליכעם וועזען. זיי האָבען אין איהם נע־זעהן א בעשעפּענישׂ, וועלכע בעזיצט אַן איבער־נאַטירליכע קראפט. „א מענשליכער פּנים, אָבער ניט קיין מענש — שרייבט מערעזשקאָוו־סקי — ניט קיין נעוועהנליכעם וועזען. א מעטאַפֿער, וואָס איז אַראָבגעפאַלען צו אונז פון אונבעוואוסטע הימלען". און וולאַדימיר סא־לאָוויעוו מיינט גאַנץ ערנסט, וועז ער זאָגט, אז לערמאָנטאָוו האָט געהאַט „די פּאַהינקייט אַרויי־צוקומען אין דעם ניט־מענשליכען לעבען", און דערבי האָט ער צוגענעבען, אז „גוטעם איז נאָר ניט פערבליבען אין לערמאָנטאָוו'ס נשמה".

אלזא, וואָס איז לערמאָנטאָוו? ניט קיין מענש, ניט קיין מלאך — א שד, א טייפעל, א מכשף?

* * *

אָבער דאָך איז נאָך פאַר זיין לעבען נעוועז איינער, וועלכער האָט איהם פאַלקאָם פערשטא־נען, און וועז ער האָט איהם פערשטאַנען, האָט ער איהם ליעב געקראַנען, ער האָט איהם פער־געטערט. אָט דער איינער געהערט אויף צו די מערקווירדיגע רוסישע זשענייען. דאָס איז דער בעריהמטער רוסישער קריטיקער וויסאַריאָן בע־לינסקי.

וועז ער האָט דעם דיכטער נעזעהן צום ער־שטען מאָל, האָט אויף ער אַרויסגעטראַגען וועי־נען איהם ניט קיין נוטע מיינונג. צום צוויי־טען מאָל איז דער גרויסער קריטיקער נעקומען פון איהם אין התפעלות. „סאַרא טיפּער, סאַרא שטאַרקער גייסט — שרייבט בעלינסקי אין א בריף צו באַטקינ'ען. — יעדעם וואַרט זויגס איז ער אַליין. אין איהם שפּיגעלט זיך אָפּ די טיפּקייט, די גאַנצקייט פון זיין נאַטור. איך פילל זיך אַזוי קלײַן פאַר איהם... איך פער־געטער איהם, איך אַנערקען מיין אייגענע קלײַנ־קייט"...

דער בעריהמטער קריטיקער האָט דאָ ריכטיג אָפּגעשאַצט די נאַטור פון דעם גרויסען דיכטער. ער איז אָבער צו זיך נעוועז אונגערעכט. נאָר דאָס איז אגב אורחא. און אָט וואָס בעלינסקי שרייבט וועגען לערמאָנטאָוו'ס פּאָעזיע:

„יע, ווי עס וווייזט אויס, איז לערמאָנטאָוו א פּאָעט פון א גאַנץ אַנדער עפּאָכע. זיין פּאָע־זיע איז א נייער רינג אין דער קייט פון אונזער נעזעלשאפט. אין זיין טרויער וועט יעדער דער־קענען זיין אייגענעם טרויער, אין זיין נשמה וועט יעדער דערקענען זיין אייגענע נשמה. יע־דער וועט אין איהם זעהן ניט נאָר א פּאָעט, נאָר אויך א מענשען, א ברודער. בעטראכטענ־דיג איהם פאר א וועזען ניט אַן ערך העכער פון זיך, וועט יעדער דאָך אין דער זעלבער צייט פיהלען זיין נאַהענטקייט מיט איהם."

דאָ האָט בעלינסקי ניט געטראָפען. מען האָט אין לערמאָנטאָוו'ן נעזעהן אַלץ וואָס איהר ווילט, אָבער ניט קיין מענשען.

* * *

פּושקין און לערמאָנטאָוו! צוויי גרויסע שיינעדע שטערען אויף דעם פינסטערען רוסי־שען הימעל. ביידע זיינען אויף אַן עהנליכען אופן ערמאָרדעט געוואָרען. בייזענם לעבענס־פונקען זיינען אויסגעלאָשען געוואָרען, וועז זיי זיינען נעווען אין זייערע בליהענדע יאָהרען. ווי פערשיעדען אָבער זייער שיקזאל איז! „גאַנץ רוסלאַנד, — שרייבט פּושקין'ס ביאָגראַף, — האָט געוויינט אויף דעם גרויסען דיכטער'ס טויט. צהנדליגער טויזענדער מענשען זיינען נעקומען בוקען זיך צו זיין שטויב". נאָך מעהר: „אויך דער קיסר איז נעווען זעהר פערביטערט, וועז ער האָט דערהערט וועגען דעם טויט פון דעם גרויסען זשעניע. ער האָט בעפעהלען אסיגנירען צעהן טויזענד רובל אויף זיין לויה און 50 טויזענד רובל אויף ארויסגעבען דעם דיכטער'ס יוערק..." און לערמאָנטאָוו? אפילו איצט, 75 יאָהר נאָך זיין טויט, געפינען זיך מאַנכע, אויף וועמען זיין נאָמען ווארפט ארויף א שרעק. ווארום זיינען זיי, עהנליכע אין לעבענם־שיקזאל?

ווייל זיי זיינען צוויי פערשיעדענע טיפּען, ווייל איינער איז דער היפוך פון דעם אַנדערען.

פאר פּושקינ'ען איז די וועלט א גן־עדן. אין יעדער זאך געפינט ער איהר שטראהלענדע וויט. זיין ליעד איז אימער שעהן, מוזיקאַליש, גלאט, און איהר פיהלט, אז דער דיכטער קלייבט פער־גענינגען פון דעם שעהנעם ריטהם פון זיינע

ליעדער. א מאל הערט איהר פון איהם אויך טרויעריגע ליעדער, אבער דער טרויער איז א שעהנער, אן עדעלער, ווי א פערטראכטע טרויע־ריגע מינע פון א חנ'עוודיגער מיידעל.

און לערמאנטאוו?

פאר איהם איז דער לעבען — דער פערזענ־ליכער, דער געזעלשאפטליכער — געווען א גיהנם. ער האט צו שטארק געפיהלט די פער־גרעבטקייט, די פערדארבענקייט, די אינהאלט־לאזיגקייט פון דער פערשקלאפטער רוסלאנד און א הייליגער צארן האט אין איהם געברענט. און דאם, וואם ער האט געפיהלט, וואם ער האט איבערגעלעבט, האט ער אויסגעגאסען אין זיין שאפען.

„אט די שורות — שרייבט בעלינסקי וועג־גען לערמאנטאוו'ס ליעד „דימא" — זיינען אנ־געשריעבען געווארען מיט בלוט. זיי זיינען ארויס פון דער טיפענעניש פון א בעלידיגטען גייסט. דאם איז א יאמער, א קרעכץ פון א מענשען, פאר וועמען א לעבען אהן אן אינהאלט איז טויזענד מאל ערגער פון א פיזישען טויט." און וועגען זיין ליעד „אי אומעטיג, אי טרויע־ריג" שרייבט בעלינסקי: „שרעקליך איז די פערשטיקטע קבר־שטימע פון אונטערארידישע ליידען... פון איהר וועלט פערציטערט די מענש־ליכע נאטור, עס פערגליווערט די בלוט אין די אדערען. און די פריהעריגע, ליכטיגע גע־שטאלט פון לעבען שטעלט זיך פאר, ווי א העס־ליכער סקעלעט, וועלכער שטיקט און ווערגט אונז אין זיינע ביינענע ארעמס... דאם איז א לויה־ניגון נאכ'ן גאנצען לעבען..."

דאם פערשקלאפטע רוסישע לעבען האט פער'סם'ט לערמאנטאוו'ען, וועלכען ער איז נאך א אינגעל געווען.

„וואם טויג אונז, — שרייבט דער 14־יעה־ריגער לערמאנטאוו, — אונזער וויסענשאפט, אונזערע מאלאנטען, אונזער הייסע ליעבע צו פרייהייט, אז מיר קענען זיך מיט זיי ניט בע־נוצען? מיר, קינדער פון צפון, פונקט ווי די פלאנצונגען דא, בליהען ניט לאנג, פערוועלקען שנעל. און עס שטיקט דיך אין דיין פאטער־לאנד, און עס נאגט דיר דיין זעעלע..."

אבער ניט אימער בעהערשען איהם די לויה־נגונים. אפט הערט איהר מעכטיגע, בעגייס־טערטע קאמפפס־ליעדער. אט וועלדעט זיך דער דיכטער צו די איינוואוינער פון נאווגארד: „פארוואם זייט איהר אזוי ארמפגעפאלען ביי זיך? פארוואם? אויך אייער טיראן, פונקט ווי אלע טיראנען, וועט פאלען!" און אט וועלט דער דיכטער בעגייסטערט פון דער פראנצויזי־שער רעוואלוציאן פון 1830. „איהר, שטאלצע, זייט וויעדער אין קאמפף ארויסגעטראטען פאר דער אונאבהענגיקייט פון אייער לאנד; און וויעדער איז די זעלבסטהערשענדע מאכט נעפא־לען, און וויעדער האט אויפגעפלאטערט די פאהן פון דער בלוטיגער פרייהייט..."

אין זיין בעריהמטען ליעד: „אויף פושקינ'ס טויט" סטראשעט דער דיכטער די הערשענדע קליקע מיט „יבא יומו", אז ניט אימער וועלען זיי געווען, אז עס וועט דאך נעהמען א סוף צו זייער ממשלה. דעם פאטע האט מען דערפאר, אלס שטראף, אוועקגעשיקט אויף קאווקאז.

* * *

אין זיין פאטמא „דעמאן" און אין זיין רא־מאן „געראי נאשעווא וורעמעני" (דער העלד פון אונזער צייט), האט לערמאנטאוו אריינגעלעגט דאם איניגסטע, דאם טיפסטע פון זיין נשמה. אין „דעמאן" וואנדערט א פערזינדיגטער מלאך איינזאם הונדערטער יאהרען לאנג. זיין שטראף האט ער געקראנגן פון גאט, דערפאר וואם ער איז אפגעפאלען פון גאט. אין גאט האט איהם געהייסען וואנ־דערען אהן א שיעור, אהן א סוף. און דער „דעמאן" איז פערביטערט געגען גאט און געגען מענשען, וועמען ער האסט ווי קארליקעס־בעשעפענישען. וואו ער קומט, וואו ער שטעלט זיך אפ, ברענגט ער טויט, פערווייסטונג. אבער איהם אפרט דאם ניט. זיין הארץ איז פוסט און קאלט. ער פליהט איבער קאווקאז. די נאטור כשופ'ט דאם אויג; דער „דעמאן" ווילּ קוקען מיט פראכטונג אויף דעם. דאם איז דאך „גאט'ס ווערק" — דער גאט, געגען וועמען ער האט רעוואלטירט. אבער עם פער'גנב'עט זיך אין איהם דער יאוש. ער הויבט אן מקנא צו זיין אפילו די קליינע מענשעלעך מיט זייערע קליינע נחת'ען און שמחות. מיט אמאל שטעלט זיך אפ דער דעמאן. ער וועדט איבערראשט. ער האט געזהען א מערקווירדיגע שעהנהייט. דאם איז די גרוזינקע טאמארא. און דעם דע־מאן'ס הארץ וועדט פול מיט ליעבע. איהם דוכט זיך, אז ער איז נייגעבארן; ער איז בעריים צו האלזען און קושען די גאנצע וועלט. אט, אט, און איהם דוכט זיך, אז ער וועט אב־רוהען פון זיין אייביגען וואנדערען. און עם וועדט איהם לייכט אויפ'ן הארצען און פון זיינע אויגען שטראהלט א ווייכקייט, א הארציקייט.

און דא קומט דער טראגישער מאמענט. טאמארא, נאכדעם ווי איהר חתן איז ערמארדעט געווארען, געהט אוועק אין א קלויסטער. דער דעמאן געהט אהין און קוקט א בעציבערטער אין טאמארא'ס צימער אריין. אבער א מלאך שטעהט ביין טהיר און הייסט איהם אוועקגעהן פון דאנען. דא — זאגט דער מלאך — זיינען הייליגע, ריינע, און ער טאר זיך ניט גיפינען מיט זיי צוזאמען. און וויעדער וועדט דער דעמאן דער אלטער דעמאן. א קאמפף ברעכט אוים צוויישען איהם און דעם מלאך. האם און צארן האבען איהם וויידער בעהערשט.

דער מלאך, א בעזיגטער, איז אוועקגעפלויגען אויפ'ן הימל און דער דעמאן טראגט ווייטער צו די מענשען טויט און פערוויסטונג.

די פאמא, מיט איהר מוזיקאלישען קלאנג, מיט איהרע פראכטפאלע נאטור־שילדערונגען, האט צו זיך קיין עהנליכעם ניט אין דער רוסישער ליטעראטור. אויף „דעמאן" האט לער־מאנטאוו געארבייט יאהרען־לאנג. ער האט עם געשריבען, איבערגעשריבען און וויעדער גע־שריבען. די געשטאלט פונ'ם „דעמאן" האט פאר איהם אנגעהויבען צו שוועבען נאך דאן, וועו ער איז א אינגל געווען, וועו ער איז נע־וען אלט 14 יאהר.

אין „נאראי נאשעוואָ וורעמעני" איז דער „דעמאן" א לעבעדיגע, רעאליסטישע פיגור, פע־טשארין. ער האסט די ארומיגע מענשען. ער פיהרט לעבעם. ער קומט אין בעריהרונג מיט איינער, מיט א צווייטער און מיט א דריטער. אבער ווי נאר ער דערגרייכט זיין ציעל, אזוי ווארפט ער זיי אוועק. ער לאכט אפ מיט דעם ביטערסטען סארקאזם פון יעדען איינעם. ער טהוט דאס ניט ווייל ער איז א שלעכטער. פער־קעהרט, ער האט א ווייכע, לעבענדע הארץ. ער טהוט דאס, ווייל דער לעבען איז אזוי פוסט און קאלט, ווייל מענשען זיינען אזוי נארישע און פאלש. און אפט שטילערהייט רייסט זיך ביי איהם ארויס א טרערה. און זיין הארץ בענקט נאך לעבע, נאך צערטליכקייט. אבער די „שוואכקייט" פערשווינדט, און פעטשארין איז ווידער דער זעלבער.

איצט איז קלאר, פארוואס מען האט לער־מאנטאוו'ען אזוי ניט געליעבט, און פאר וואס ער איז אין זיין צייט נעווען פאר אלעמען אזא רעטענישׂ.

* * *

דאס איז נעווען אין יולי, 1841. לערמאנ־טאוו איז דאן אלט נעווען 26 יאהר. איינער א מארטינאוו רופט ארויס לערמאנטאוו'ען אויף א דועל. לערמאנטאוו ענטזאגט זיך ניט. „מיר — דערצעהלט פירסט וואסילטשיקאוו — האבען אפגעמאסטען 30 טריט, אוועקגעשטעלט א באריער. די געגנער האבען זיך דערנעהנט איינע צו די אנדערע אויף 10 טריט. מען האט יעדען פון זיי געגעבען א געלאדענעם פיסטא־לעט. לערמאנטאוו איז צוגעגאנגען צום באר־יער, האט אויפגעהויבען דעם פיסטאליעט אין דער הויך און מיט זיין ארבעל האט ער פער־שטעלט זיין פנים. ער האט ניט געשאסען. איך וועל קיין מאל ניט פערגעסען דעם רוהיגען, כמעט פרעהליכען אויסדרוק, וואס האט גע־שפיעלט אויף דעם דיכטער'ס געזיכט, שטעהענ־דיג געגען אן אנגעלאדענעם פיסטאלעט. מאר־טינאוו איז שנעל צוגעגאנגען צום באריער און אויסגעשאסען..." און לערמאנטאוו'ס לעבען איז אויסגעלאשען געווארען.

* * *

לערמאנטאוו'ס וואונדערליכער, רעטהזעל־האפטער גייסט האט געפונען א בילדליכען אויסדרוק אין זיין ליעד „דער זעגעל": *)

„א ווייסער זעגעל, טראגט זיך אויינזאם
אין בלאהען נעבעל טוי פון מעער.

— — — — — — — — — — — — — — —

עס פייפט דער ווינד, די וועלען שפיעלען,
דער מאסט־בוים קרעכצט און רייסט די שטריק.
א, ניט פון גליק איז ער אנטלאפען,
און ניט ער לויפט אציגד צו גליק.
א קלאהרער שטראם בעגלייט אויהם אונטען
און אויבער אויהם די גאלדענע שיין.
נאר ער זוכט אומרוהיג דעם שטורם,
ווי ס'וואלט די רוה אין שטורם זיין."

*) דאס ליעד איז איבערזעצט פון סענאלאוויטש.

ב. וולאדעק:

די מאכט פון רעאליזם

(ז. ליבין'ס געזעהלטע ווערק, ארויסגעגעבען פון „פארוועדטס", צווייי בענדער).

די אייניגיע זאך וואס איז ניט נאטירליך און ניט ליבי'ש אין ליבין'ס צוויי בענדער סקי־צען איז זיין פארטרעט ביים אנפאנג פון ערשטען באנד. אויסגעפוצט און אויסגעצוואגט, זיצט ער אין א פאטער־שטוהל, אין האנד אויפ'ן קניה און די צוויייטע אויפ'ן שטוהל, פוקט ווי ער וואלט זיך געקליבען צו שיקען זיין „פיקטשע" אין ווארף, אדער צו א כלה. ער ערשיינט ניט אין גאנצען אזוי אין זיינע סקיצען, וועלכע זיינען אויסערליך, אין פארמע און בעארבייטונג אפט שוין צו אויפפאך. זיי האבען געקענט זיין פיעל מעהר געטאקט און פיעל ראפינירטער. ביי א ליטעראריש־ען פיין־שמעקער וועט אפטמאל שטארק ניט נושא חן זיין זיין גליכגול־טיגקייט צו אויסערליכען פוין.

אבער זיי ענטהאלטען אין זיך א שטיק לעבען, א שטיק אמת, און דאס גיט זיי צו א ווערטה, וואס קיינע סטיל־נאכלעסיגקייטען קענען עס פון דעם ניט אוועקצעהמען!

זעהר אפט לעזט איהר א וועלט ניט איז סקיצע זיינע, און זי לאזט ניט אויף אייך קיין שום אויב־דרוק. איהר וואונדערט זיך צו וואס ליבין האט עס געשריבען און צו וואס ער שטעלט עס אריין צווישען זיינע „געוועהלטע" ווערק, אבער לאנג נאך דעם ווי איהר האט די סקיצע אויבערגעלעזען און פערגעסען, שווימט זי ווידער אויף אין אייער זכרון

אין שארפע בולט'ע שטריכען. וואו איז דער סוד? ער איז אין דעם, וואָס אלע ליבין'ס מענשען זיינען ניט קיין אויסגעטראכטע, נור לעבעדיגע. זיי מעגען זיין גרוי, דערשלאָגען, ארעם, לעבערליך, קלייניליך, אונאויטערעסאנט, אָבער זיי ל ע ב ע ן. איהר וויסט אַז אָט די מענשען זיינען ניט דריי אָדער צעהן אָדער הונדערט, נור אַ מ י ל י אָ ן, און נאָכדעם ווי איהר האָט זיך מיט זיינע העלדען בעקענט, אפשר נור אין צוויי אָדער דריי זויטלעך, ווילט זיך אייך שוין אָנרופען מיט ליבין'ס נעמען אייערע בעקאנטע ארטייטער, גראָסערי־לויט, אינשורענס אידזשענטס א. ז. וו.

אין דעם זין איז ליבין מערקווירדיג, און אין דעם זינן איז ער אונזער טשעכאָוו. איהם פעהלט טשעכאָוו'ס ליעבע צו זיינע העלדען און טשעכאָוו'ס סטיל, אָבער ער פערמאָגט זיין אונגעהויערען כח אין כאַראַקטעריזירען פאר אונז אַ מענשען דורך איין אינצידענט, דורך איין וואונק, דורך איין וואָרט. דער פּלאַן פון אַ רעצענזיע ערלויבט ניט איבערצודרוקען און עס צו דערווייזען, אָבער ס'איז גענוג פאר אויגעם אינטיגע סקיצען איבערצולעזען, אום צו פיהלען אַז ער איז בעריכטערט געוואָרען מיט אַ צאָהל פון נייע בעקאנטשאפטען און נייע סיטואציאָנען.

אָט איז הירש דער קאפענמאכער. ער פייערט דעם צעהן־יעהריגען יובילעאום פון זיין שקלאפערייי אין סוועט־שאפ מיט אַן עקסטרא ביסעל ביער, — אַ סקיצע וואָס בעט זיך זיין אילוסטריירט מיט עטליכע ציכנונגען. אָט איז מר. בוכהאַלץ, וועלכער מאכט אוים נויט זיינעם אַ ברודער ארבייטער פאר אַ גנב, און בלייבט אַזוי הילפלאָז וויי אימער; אָט איז העסיל דער העמדיל־נייהער. ער גיט זיין יונגען גערָאטענעם זוהן דעם ערשטען לעסאָן אויף דער קאָטערינקע ווי אַזוי אַליין צו נעהען העמדלאך; אָט איז ליבט דער טויבער, וועלכער פערשלאָפט אַ גאַנצען יום־כפּור אין שאפ, וויל עס איז זיין אויסציגער שאַנס זיך דורכצושלאָפען; אָט איז חיים גארבער, וועלכער האָט מיט אַמאָל עקראָגען ליכטיגע רומס, וויל די נעקסטע טעניעמענט־הויז האָט מען אַראָבגעוואָרפען, און וועלכער מוז דאָך די ליכטיגע רומס פערלאָזען, וויל על חשבון פון דער ליכטיגקייט האָט דער לעצדלאָרד געהעכערט די רענט...

און אָט אַ רייהע בעקאנטע און סימפּאטישע ארטייטער־פרויען. די עלטערע מויידל ראָאזאַ, וועלכע איז גערן חתונה האָבען כאָטש מיט דעם ערגסטען פון איהרע אַמאָליגע „פּאָקלאָניקעס", און איז אָבער שוין צו אַלט און אויסגעארבייט אפילו איהם צו בעצויבערן; מיס באָגדאַנאָוו, וועלכע בלייבט דורך אַ צופאל אין דעם הויז פון אַ בעקאנטען, און איז זשעדנע נאָך זיין לויעבע, אָבער ער ענטזאגט זיך פון איהר אוים אונבעגרינדעטען שטאָלץ; בערטהא, וועלכע וועדט שטילערהייט געמוטשעט פון מאַן, פרובט ווידער אַוועקגעהן צו דער ארבייט, אָבער זעהט אַז צו דעם האָט זי שוין קיין כחות, און אז זי וועט אויך אויף וויטער דארפען לייהען און שווייגען, א. ז. וו.

די אינטערעסאנטסטע אבטיילונג פון בוך אָבער, שטאָט 690.

און די וועלכע גיט ליבינ'ען אם מיסטען קרעדיט איז די אבטיילונג „דער אייביגער איד". ליבין האָט קיין שום מעגליכקייט ניט אויסצודריקען זיינע פאָעטישע געפיהלען און אידעאָליסטישע נייגונגען דורך די מענשען פון שאפ און סטאָר. ליבין וויים אַז די אידעאלען וועלכע זיי האָבען געהאט, האָט דער וויכער פון לעבען צופליקט, און פון זיינע אלע ארטייטער טיפּען איז דאָ נור אייגער אַ „אידעאָליסט", וועמענס אידעאָל עס זיינען די צווויי לאָסט, וואָס ער האָט אין די בראָנקס, און ביי וועלכע ער שטעהט אָב זיין גאנצע לעדיגע צייט אין שטומער ענטציקונג. אין שאפ און אין גראָסערי זיינען פאַרלויפיג נאָך קיין אידעאָליסטען נוט אויסגעוואקסען. איז אום צו שילדערן די מעהר פאָעטישע און מעהר ריהרענדע מענשען האָט ליבין אויסגעקליבען דעם עלטערן אידען, וועלכער איז מיסטענס ביי קונדער אויף קעסט, און וועלכען פאָלגליך די ניו יאָרקער „צוויי־ליזאציע" האָט נאָך ניט פאלקאָם דערשטיקט. אין דער אבטיילונג זיינען דאָ אפשר טעמען, וואָס בעטען זיך פאר גרעסערע און ענטוויקלע שילדערונגען. „די שוהל און קירך", אָדער „אַ היימישער תענית", צום ביישפּיעל. האָבען געקענט בעשאפען וויכטיגיבע טיפּען, וועו ליבין וואָלט, וויי זיין שטייגער איז, זיך ניט אַזוי גאָוויל.

דאָס ערשטע איז וועגען אַן אַלטען אידען, וועלכער איז פאלקאָם ענטוישט אין דער אמעריקאנער אידישער שוהל מיט איהר וואָכעדיגקייט און וועלכער וועדט גאריהרט און געטרויסט פון די קלאנגען פון אַ פּראָוואסלאָווענער קירכע, וועלכע דערמאָנען איהם אָן זיין היימישען שטעדטעל. דער „היימישער תענית" ווידער דערצעהלט פון דעם אלטען ריוולין, וועלכער איז אַוועק אין שוהל פאסטען אַ תענית, וויל דער רב פון זיין שטעדטעל אין רוסלאנד, שרייבט מען איהם, האָט גוזר תענית געווען אוים מורא פאר אַ פּאָגראָם.... „דער פלעק אין בריף", „אַ געראָם צו קיינעם ניט", „די צוויי ריוינקוי־טען", „ר' קלמן און פעט" — זיי זיינען אלץ פון דערזעלבער שטימונג.

עס וואָלט נאטירליך געווען צופיעל צו ערוואַרטען אַז פון אַצויג סקיצען זאָל יעדע איינע זיין ליטעראָטור אין בעסטען זין פון וואָרט. עס זיינען דאָ אין בויד בענדער, איבערהויפּט אין דעם צוויטען, אַ היבש ביסעל פּסולת, וועלכע איז אונפערמידליך, און וועלכע גיט דאָך די מעגליכקייט צו פערגליכען וואָס ליבין איז וועו ער שרייבט, וויל ער דארף „צושטעלען" אַ סקיצע, און וואָס ער איז, וועו ער איז ליבין, דער שרייבער מיט דעם שארפען אויג און מיט דעם כח צו שילדערן דאָס לעבען און מענשען אַזוי, אַז אלע זאָלען אין דעם זעהן דאָס וויכטיגסטע.

פעהלער אויסבעסערונג.

אויף זייט 469, אין דר. פ. ראָזענבלאט'ס אַרטיקל „די נויטיגע רעפּארמען אין ארבייטער רינג", די דריטע שורה פון אָנהויב, דארף שטעהן 96 אָנ־

דער צוקונפט

JUNE, 1915

דער

נאמען

יצחק גאלדבערג

אי"ז א גאראנטי אז עס אי"ז

אימער די בעסטע און

קאסט ניט טייערער

ווי א

נאכגעמאכטע

Vol. XX JUNE, 1915 No. 6

א. ליעסין:

אימאליען און די אמעריקאנער פרעסע

יט איינער יאָהר צוריק, בעת איטאַליען האָט זיך ערוויפֿגעוואָרפען אויף טערקיי און אַוועקגע'גזל'ט טריפּאָלי, האָט א טהייל פון דער אַמעריקאַנער פּרעסע אויסגעדריקט די היסטע סימפּאַטיע צו די איטאַליענער. הויפּטזעכליך האָבען זיך אויסגעוויכענט די הויפּט־צייטונגען. דער חשבון איז געווען אויבען אויף: איטאַליענער זיינען פּאַראַן אין אַמעריקע זעהר פּיעל, בעזאָנדערס אין די גרויסע שטעדט, וואו הויפּט גיט אַרויס זיינע צייטונגען און זיינע פּאַרטייען. דאָגעגען, טערקען זיינען פּאַראַן אין אַמעריקע גאָנץ ווייניג און זיי זיינען אויף ווייניגער אַסימילירט, אייידער די איטאַליענער. עס האָט זיך געלוינט, אַלזאָ, צו האַלטען מיט איטאַליען. און אזוי ווי די איטאַליענער זיינען נאָך דערצו קריסטען און די טערקען זיינען מאָהמאָדאַנער, האָט מען עס געקענט טהאָן אויף א ריכטיגען גאָטספּורכטיגען אופן.

מען האָט געקענט מיינען, נאָך די אַלע צייטונגס־שרייבעריין, אז די איטאַליענישע רעגיערונג האָט אויפגענומען די מלחמה געגען טערקיי נור און דורכאויס צוליעב די ריינסטע און פּרומסטע צוועקען. איטאַליען איז דאָ ניט צוגעשטאַנען צו טערקיי, אזוי ווי א גזלן אין וואַלד, מיט א מעסער צום גאַרגעל, און אַוועקגעכאפּט א פּרעמדע לאַנד. חס ושלום! איטאַליען איז דאָ בעגייסטערט געווען פּאַר די ערהאַבענסטע אינטערעסען פון קריסטענטהום! און דאָס איז גאָר ניט געווען קיין מלחמה. דאָס איז געווען א הייליגער קרייץ־צוג, וואָס האָט געזאַלט בעפרייען די אונטערדריקטע קריסטען פון פּיסטערען מאַהמאַדאַנישען יאָך.

און דאָס האָט מען זיך ניט געשעמט צו שרייבען וועגען אזא דורך און דורך מאַהמאַדאַנישער מדינה, ווי טריפּאָלי. „דאָס האַרץ פון דער קריסטליכער וועלט איז מיט איטאַליען!" — האָט מען אויסגערופען מיט התלהבות. און די איטאַליענישע פּרעסע, וואָס האָט אָפּגעטהאָן די באַנדיטען־ארבייט אין טריפּאָלי, האָט מען ערקלערט אלס די „גלאָרריייכער פּרעסע פון יעזוס'ן און בעפרייאונג."

* * *

איצט האָט שוין איטאַליען אויפגענומען די מלחמה ניט געגען מאַהמאַדאַנער, נור געגען גוטע קריסטען, געגען דער קאַטוילישסטער צווישען די מלוכות, דער טרייסטער טאָכטער פון דער קירכע. די פּרעסע האַלט אָבער אויף איצט מיט איטאַליען — ניט בלויז די הויפּט־פּרעסע, נור כמעט די גאַנצע אַמעריקאַנער פּרעסע. און די התלהבות ווערט דאָ אויפגעבלאָזען נאָך שטאַרקער. און די צוועקען, צוליעב וועלכע מען בלאָזט עס אויף די התלהבות, זיינען נאָך געווייסענלאָזער. און די צבועצ'סטוואָ הינטער דעם גאַנצען ענין קוקט ארוים נאָך העסליכער, נאָך עקעלהאַפטער.

ניט דער וואונש אריינצוכאַפּען נאָך עטליכע טויזענד לעזער ברענט עס שוין איצט אין דער התלהבות פון די צייטונגען; עס הילכט דאָ אָפּ און עס הודזשעט דער טריאומפּף פון דעם גלעטזאק — דער גאַנצער פינסטערער טריאומפּף פון די חלפנים, וואָס האַלטען איצט אין איין אויסבייטען מיליאָנען לעבענס אויף מיליאָנען דאָלארס. דאָס איז דער נייטראַליטעט פאַבריקאַנט, וואָס שטעלט צו איצט פאר די שלאַכט־פעלדער אין אייראָפּא די אַלע מיטלען פון טויט און פערוויסטונג, מיט וועלכע די צעהנדליגע מיליאָנען מענשען פערניכטען עס איינע די אַנדערע. דאָס איז דער נייטראַליטעט באַנקיר, וואָס מאַביליזירט עס איצט די ביליאָנען־דאָלאָר הלואות, א ביטערען דורות־לאַנג דריקענדען יאָך אויפ'ן לעבען פון די לעבען־געבליבענע, כדי צו צאָהלען די מארד־געצייג מאַנופּעקטשורערס פאר'ן טויט פון די געטויטעטע. דאָס איז דער נייטראַליטעט פיטאַליסט אין אַלגעמיין, דער בעגליקטער און ענטציקטער, פאר וועלכען דער מלאך המות קאָשטעט עס איצט אַוועק מיליאָנען בליהענדע לעבענס און קאָשטעט אוים פאר איהם, אויף די רוינען פון די וויכטיגסטע קאָנקורענטען פון די

שטרייטענדע פּעלקער, נייע און גרויסע וועגען צו דעם וועלט־מארק, צו דעם וועלט־האַנדעל.

עס איז קיין ספק ניט אז דער וועלט־קריעג וועט איצט צוליעב איטאַליען נאָך לענגער פּערצויגען ווערען. די אָפּגעשוואכטע, א רעכט בי־סעל צוקלאַפּבע מלוכות פון דעם דרייאַבמאַך האַבען צוגעקראַגען אין איטאַליען א פּרישען און וויכטיגען אַרויסהעלפער — פּרישע דריי מיליאָן יונגע מענשען אויף פּולווער־פּלייש. און מר. עדוואַרד גרעי, דער איידעלער פּאַרקעמפּפער פאר דער ציוויליזאַציאָן געגען דייטשען באַרבאַריזם, וועט זיך וויעדער אָננעהמען מיט מוטה און שטאַלץ, און וויעדער וועלען מיר הערען דעם הויך־ווירדיגען רוף, אז „מען טאָר ניט אַרייַנלייגען דעם שווערד אין שייד און רייַדען וועגען שלום, כל זמן דייטשלאַנד וועט ניט ליעגען אויף דער ערד א צושמעטערטע אזוי, דאָס זי זאָל שוין מעהר קיין תקומה ניט האָבען". דייטשלאַנד איז אָבער נאָך געזונ שטאַרק, עס האָט נאָך גאָר ניט בדעה צו לייגען זיך אויף דער ערד א צושמעטערטע. וועט די מלחמה אָנגעהן אָלץ העלישער וויייטער און וויייטער, און די נייטראַלע פאַבריקאַנטען וועלען אָלץ אין גרעסערע מאַסען מאַנופּעקטשורען די געצייג פון טויט און פערווויסטונג, און די נייטראַלע באַקירצן וועלען אָלץ אין א גרעסערען מאַסשטאַב מאַביליזירען די הלואות, און די נייטראַלע קאַפּיטאַליסטען אין אַלגעמיין וועלען אָלץ דאנקבאַרער אויפהויבען די אויגען צום מלאָך המות, וואָס מאַכט אזוי גרונטיג תחת חרב די וויכטיגסטע קאָנקורענטען זייערע פון די שטרייטענדע פּעלקער.

און די אַלע באַנקירען און פאַבריקאַנטען און די אַלע מלאָך המות־פּאַרטנערס און מיתה משונה־אַדיוטאַנטען בעגריסען איצט מיט ליכטיגע פּריידען, דורך די פּעדערן פון זייערע מענשען אין דער פּרעסע, דעם איטאַליענישן פאָלק. און וויעדער הערען מיר — דיעזען מאָל שוין — כמעט פון דער גאַנצער אמעריקאַנער פּרעסע — אז איטאַליען איז אויך אין דיעזען קריעג בעגיסטערט פאר די ערהאַבענסטע אידעאַלען, אויב ניט פון קריסטענטהום, איז פון דער ציווילייזאַציאָן! און דאָס איז גאָר ניט קיין מלחמה, נור א הייליגער קרייץ־צוג, וואָס דאַרף בעפרייען די וועלט פון פינסטערען דייטשען יאָך. און די איטאַליענישע ארמעע, וואָס פערמעסט זיך אזוי העלדיש אַרייַנצושטעכען א מעסער אין רוקען פון א פּראַוונגליקטען, מיט בלוט אָפּגעלאָפּענעם, אויסגעמוטשעטען פרויענד, וועלט ערקלערט אלס די „גלאָרריכע ארמעע פון געלעכטיגקייט און מענשליכקייט, פון בעפרייאונג און אידעאַליזם."

* *
*

33 יאָהר איז איטאַליען געשטאַנען אין בונד מיט דייטשלאַנד און עסטרייך. אמת, מען וויייזט אָן, אז די לעצטע יאָהרען זיינען פאַרגעקומען אין דער וועלט־פאָליטיק וויכטיגע ענדערונגען, וואָס האָבען דעם דרייבונד אָפּגעשוואכט. צום ביישפּיעל, די „פּראַנצוויזישע גענפאהר", וואָס האָט געטריבען איטאַליען אין די ארעמס פון דייטשלאַנד, איז פערשוואונדען. פראַנקרייך, וואָס האָט אמאל געשטיצט די ממשלה פון פּאַפּסט אין רוים, איז שוין לאַנג געוואָרען אוים מחותן מיט דער קאַטוליישער קירכע. וויייטער, ענגלאַנד, מיט וועלכען איטאַליען האָט אימער געוואָלט און עמוזט לעבען בשלום, איז גראדע אַריין אין א בונד מיט פראַנקרייך און רוסלאַנד געגען דייטשלאַנד און עסטרייך. דיעזע ענדערונגען אָבער האָבען זיך שוין דייטליך ארויסגעוויעזען אויף אין יאָהר 1913, און פון דעסטוועגען האָט דאָן איטאַליען וויעדער בענייט דעם בונד מיט דייטשלאַנד און עסטרייך. איטאַליען האָט זיך פערפליכטעט צו שטעהן אין דעם דרייבונד נאָך 8 יאָהר.

און אָט די לייטע, וואָס געפינען ניט געגונ שטאַרקע וועלטער צו פערדאמען דייטשלאַנד, הלמאי די דייטשע רעגיערונג האָט געבראָכען א פּאר־דריי־און־אַכציג־יאָהריגע הבטחה צו היטען די נייטראַליטעט פון בעלגיען, אָט די זעלבע לייטע זינגען עס איצט אזעלכע בעגיסטערטע לויב־געזאַנגען צו דער איטאַליענישער רעגיערונג גראדע דערפאר וואָס זי האָט אזוי פערראַטהעריש אָפּגעבראָכען דעם פאר־אַנדערהאַלבען־יאָהריגען אָפּמאַך מיט דייטשלאַנד און עסטרייך, און גראדע בעת עסטרייך און דייטשלאַנד גפינען זיך אין אזא קריטישער לאַגע ווארפט זי זיך ארויף אויף זיי צו דערעגדיגען זיי.

אין פערלויף פון די 33 יאָהר, וואָס איטאַליען איז געשטאַנען אין דרייבונד, האָט זי דאָס לאַנד ענטוויקעלט און גרויסען פּאַרטשריט געמאכט. דער דרייבונד האָט גאַראַנטירט איטאַליען'ס גאַנצקייט און זיכערהייט פון אויסערליכע שונאים, און די איטאַליענער האָבען גהאַט די פולע מעגליכקייט צו וואקסען און מעכטיג ווערען אין פריעדען, צו לעגען זייער הויפּט־אויפּמערקזאַמקייט אויף דער אינערליכער ענטוויקלונג פון לאַנד. איטאַליען האָט זיך אלץ מעהר און מעהר קאַפּיטאַליסטיש ענטוויקעלט, און עס האָט דאָ פאַסירט דאָס, וואָס עס פאַסירט אין יעדען קאַפּיטאַליסטיש־ענטוויקעלטען לאַנד און וואָס איז אייגענטליך די אורזאכע פון די אורזאכען פון די אלע מלחמות. די קויף־קראפט פון די איטאַליענישע ארבייטער־מאַסען איז געוואקסען פיעל לאַנגזאמער, איידער די איטאַליענישע אינדוסטריע, און דער אינערליכער מארק איז פאר דער וואקסענדער אינדוסטריע געווארען קליין און קלענער, ענג און ענגער. מיט אַנדערע וועלטער, דאָס פאַלק האָט פראַדוצירט פיעל מעהר, איידער מען האָט

33 יאָהר איז איטאַליען געשטאַנען

איהם געלאזט פערברויכען; א גרויסען טהיל פון די פרוכט פון זיין ארבייט האט מען ביי איהם אוועקגערויבט. און אט דאס אוועקגעגרויבטע האט מען דאך געדארפט ערגעץ־וואו פערקויפען. האט מען געמוזט זוכען אויסער־ליבע מערק און קאלאניעס. דער איטאליענישער קאפיטאל איז אבער אויפגעקומען צו שפעט. די בעסטע מערק און קאלאניעס זיינען שוין פערכאפט געווארן. און אומזיסט האט מען געטריבען דעם פאלק, ביז וועלכען מען האט די פרוכט פון זיין ארבייט אוועקגערויבט, מלחמה צו האלטען אין אלערלי אפריקאנישע ווילדערניסען, כדי צו עראבערן נייע מערק און דאס אוועקגערויבטע דארט צו פערקויפען. איין מלחמה (אין אביסיניען) האט זיך געענדיגט פאר איטאליען מיט א מיאוס'ער מפלה. די צווייטע מלחמה (אין טריפאלי) האט איטאליען יע נעאונגען. דער זיעג האט אבער געקענט שפייזען נאר דעם שטאלץ פון די איטאליענישע מארד־פאטריאטען; דאס האט אבער ניט געקענט בעפריעדיגען די וואקסענדע אפעטיטען פון די איטאליענישע געלד־זעק.

און דא אנטקעגען, אין נאהענטסטער שכנות, ליגט און רופט און ציהט דער באל־קאנישער ברעג פון אדריאטישען ים, וואו אי־טאליען האט געקענט האבען די בעסטע און נא־טירליכסטע מערק. דארט געווארטיגט אבער פאליטיש און עקאנאמיש דער פריינד עסטרייך. וויטער, אין דער טערקישער מלוכה, האט זיך איינגעפונדעוועט דער פריינד דייטשלאנד. און וועו דער וועלט־קריעג האט אויסגעבראכען, האט איטאליען בריים אויפגעעפענט די הונגע־ריגע אויגען. אמת, די 33 יאהריגע פרייהיר־שאפט מיט דייטשלאנד און עסטרייך האט פיעל מיטגעווירקט, אז איטאליען זאל גרויס און שטארק ווערען. די גרויסקייט און שטארקייט קען מען אבער איצט אויסנוצען, כדי די מיעדע, מיט די לעצטע כחות שטרייטענדע, פון פיעלע און מעכטיגע שונאים ארומגערינגעלטע פרייהיר פון הינטען ניעדערצושלאגען און די לענדער און מערק זייערע ביים אדריאטישען ים אוועקצו־נעהמען.

און איטאליען האט דעם נסיון ניט אויס־געהאלטען.

„בעפרייט אייערע אונטערדריקטע ברידער, וואס קרעכצען אונטער דעם עסטרייכישען יאך!" — דאס איז דער רוף, מיט וועלכען די איטאליענישע רעגיערונג זוכט אויפצופייערען די פאלקס־מאסען צום קריעג. פערשטעהט זיך, די איטאליענישע רעגיערונג כוזו האבען דעם ליגען, וואס איז אזוי געמיין, ווי געמיין עס איז דער איטאליענישער פערראטה. צו וואס אבער דארף האבען דעם געמיינעם ליגען די אמעריקאנער פרעסע? אט, צום ביישפיעל, די „ניו יארק טיימס" (אנדערע צייטונגען בלאפען נאך ווילדער) פערגיסט אזעלכע ביטערע טרעהרען אויף דעם שיקזאל פון די אונטערדריקטע איטאליענער אין עסטרייך און דערבי זוכט זי אויפצו־קלעהרען דעם אמעריקאנער עולם, אז „גאנץ איסטריען מוז ווערען אויסגעלייזט, און אויך די איטאליענישע בעפעלקערונג פון דאלמאטיען, און אט דערפאר איז נויטיג געווען די מלחמה."

דער אמת איז, אז עס איז פארען נאר אין געגענד אין עסטרייך, וואו די בעפעלקערונג איז א ריין איטאליענישע. דאס איז טרענט, דער זידליכער טהיל פון טירול. און אט דעם טהיל פון טירול האט עס איצט עסטרייך מיט'ן גוטען ווילען געווארט אפגענבען צו איטאליען. טרענט איז אבער אן ארימע, בערגיגע פראווינץ, וואס איז וויכטיג הויפטזעכליך פון סטראטעגישען שטאנדפונקט. און ניט דאס איז געווען דער גליהענדער פערלאנג, וואס די איטאליענישע בורזשואזיע האט אזוי לאנג ארומגעטראגען אין געהיימנים פון איהר געמיטה. דער איטאליע־נישער בורזשואזיע וואלט זיך געווארט האבען דעם גאנצען מזרח־ברעג פון אדריאטישען ים, בעזאנדערס איסטריען און דאלמאטיען מיט זייערע פיעלע און וויכטיגע האפענס און אינז־לען. די גרויסע מאיאריטעט פון דער בעפעל־קערונג איז אבער דארט א סלאווישע — א קראאטיש־סלאווענישע; זי איז לאיאל צו עסט־רייך און האלט אין אירן קעמפפען געגען דעם איטאליענישען אייגפלוס. און וועו מען רעדט, אז איטאליען גהט עם איצט „אויסלייזען" איס־טריען און דאלמאטיען, איז עס אייגפאך צבועצסטווא פון נידערגיסטען סארט.

אין דאלמאטיען זיינען די איטאליענער ניט מעהר ווי צוויי פראצענט פון דער אלגעמיינער בעפעלקערונג, בעת די קראאטען צעהלען דארט א קאמפאקטע מאסע פון 96 פראצענט. אין איסטריען צעהלען די איטאליענער 30 פראצענט, בעת די סלאווענען און די קראאטען צעהלען די איבעריגע 70 פראצענט. אין דער שטאדט טריעסט זיינען די איטאליענער אין מאיאריטעט; אויסערן שטאדט, אין די פארשטעדט און די דערפער, זיינען זיי שוין אבער אין מינא־ריטעט. און אפילו אין דער פראווינץ גאריז־גראדיסקא, וואס ליגט צווישען טריעסט און דעם איטאליענישען גרענעץ, צעהלען די איטא־ליענער ניט מעהר ווי א דריטעל פון דער בעפעל־קערונג. און אט אין די אלע פראווינצען זיינען די איטאליענער בשום אופן ניט די אונטער־דריקטע; אין געגענטהייל, זיי זיינען עס גראדע די אונטערדריקער, סיי פאליטיש און סיי עקא־נאמיש. ניט אין מאל זיינען שוין פארגעקומען צווישען זיי און די סלאווען צוזאמענשטויסונגען, זעהר ביטערע, זעהר בלוטיגע. די איטאליענער זיינען עם געווהנליך די שטאדטישע קאפיטא־ליסטען און די שטאדטישע טשינאווניקעס; זיי זיינען אויך די פראצענטניקעס און די העגדלער

אין די דערפער, וואס שטעלען די פרייזען אויף די פראדוקטען פון דער דארף־ווירטשאפט. דער פיערטער מיליאן איטאליענער, וואס איז צושפרייט איבער די אלע פראווינצען, ווייל אויך אויפדריקען אויף דער בעפעלקערונג איבער־גוואלד די איטאליענישע שפראך און די איטאליענישע שולע. זייענדיג אין דער מינאריטעט, בהערשען זיי פון דעסטוועגען דורך אלערלי ערלויבטע און ניט ערלויבטע מיטלען דעם לאנד־טאג און האלטען אין זייערע הענד די אדמיניסטראציע. און דער עקאנאמישער קאמפף גיט צו דעם נאציאנאלען קאמפף א בעזאנדערע פערביסענהייט, א בעזאנדערען ברען.

קען מען זיך שוין פארשטעלען, ווי 98 פראצענט פון דער בעפעלקערונג אין דאלמאטיען און 70 פראצענט פון דער בעפעלקערונג אין איסטריען און די צאהלרייכע סלאוון פון טריעסט און גאריץ־גראדיסקא וועלען עס אויפנעהמען די בשורה פון זייער „אויסלייזונג", פון זייער „בעפרייאונג". און אט פאר דער „אויסלייזונג" און פאר דער „בעפרייאונג" האט זיך עס אויטאליען 9 מאנאטען לאנג געדונגען מיט די מלוכות פון דעם דריי־אבמאך און ענדליך אויסגעדונגען.

די „ניו יארק טיימס" האט די טעג אפגעדרוקט א לאנגע ערקלעהרונג וועגען דער איטאליענישער רעגיערונג, וואו עס ווערט פייערליך פערזיכערט, אז איטאליען איז ארייננעשפרונגען אין דער מלחמה געגען דייטשלאנד און עסטרייך נאר שוין אויס מיטלייד צו דער אומגליקליכער סערביען. הייסט עס, אז די אויסלייזונג פון איסטריען און דאלמאטיען בערעכטיגט נאך ניט איטאליען׳ס פערראטה, און מען האט דא אויך געמוזט ארויסבראקען די אומגליקליכע סערביען, וואס איז איצט, נעקסט צו דער אומגליקליכער בעלגיען, דער סענטימענטאלסטער פונקט אין די הערצער פון דעם אמעריקאנער עולם.

און דאס ווערט געשריבען אהן חרפה און אהן בושה, בעת עס איז אלגעמיין בעקאנט, דאס סערביען איז גראדע די גאנצע צייט ביטער געגען איטאליען׳ס ארויסשפרינגען אין דער מלחמה צו העלפען די מלוכות פון דריי־אבמאך. סערביען אליין האט נאר דעם גרויסען אפעטיט „אויסצולייזען" דאלמאטיען און מאנצע אנדערע וויכטיגע פונקטען אויפ׳ן אדריאטישען מזרח־ברעג. סערביען איז זאגאר געגאנגען אזוי ווייט, דאס זי האט געסטראשעט שלום צו מאכען מיט עסטרייך, אויב נאר מען וועט אננעהמען איטאליען׳ס הילפע. און אזוי ווי הינטער סערביען שטעהט רוסלאנד, איז דער עסק צוגעגאנגען גאנץ שווער. די דיפלאמאטיע מיט איטאליען איז אנגעגאנגען גאנצע 9 מאנאט. ערשט נאך די לעצטע רוסישע מפלות אין גאליציען האט מען זיך ארומגעזעהן, אז מען מוז אום יעדען פרייז קויפען איטאליען׳ס הילפע, און סערביען, ד. ה. רוסלאנד, האט שוין געמוזט מרוצה זיין און פערבייסען די ליפען און שווייגען.

* * *

ווי מיר זעהען, איז איטאליען׳ס הילפע פשוט געקויפט געוואָרען. דער פרייז איז דא די פערשקלאפונג פון 98 פראצענט פון דער בעפעלקערונג אין דאלמאטיען, פון 70 פראצענט פון דער בעפעלקערונג אין איסטריען; דער פרייז איז דא אויך די פערשקלאפונג פון אלבאניען און פיעלייכט אויך דערצו א גרויסען טהייל פון טערקישען קליין־אזיען. און אט די פערשקלאפונג פון פעלקער, וואס האבען לאנג און האר־נעקיג געקעמפפט פאר זייער אונאבהענגיגקייט, ווערט עס איצט אין דער אמעריקאנער פרעסע געלויבט און געהויבען אלס א גרויסער אויפטהו פון אויסלייזונג און בעפרייאונג.

ניין מאנאטען נאכאנאנד איז אנגענאנגען דער שאכער־מאכער, די דינגעניש. דאס איז גענוגען דאס עקעלהאפטעסטע, דאס ניעדערטרעכ־טיגסטע אין אונזער עקעלהאפטער און ניעדער־טרעכטיגער צייט. קאלטבלוטיג־צינישי האט די איטאליענישע רעגיערונג און די איטאליענישע בורזשואזיע ניין מאנאט נאכאנאנד געדונגען זיך און געשאכערט מיט מיליאנען יונגע לעבענס, מיט׳ן בלוט און גוט פון וויסטע, אונווייסענדען פאלק, וועלכען מען האט גערייצט און געהעצט און געפולווערט, דאס ער האט ניט געוואוסט אויף וואסער וועלט ער איז. און אט דאס עקעלהאפטעסטע און דאס ניעדערטרעכטיגסטע ווערט עס אין דער אמעריקאנער פרעסע ארויס־געשטעלט אלס דאס שענסטע און דאס העכ־סטע, וואס די מענשליכע נשמה קען נאר ארויס־ברענגען.

עס קומט אונז דערביי אויפ׳ן זינען א גע־וויסע מעשה׳לע. אין א קאפע־הויז אין בערלין איז געזעסען א קאמפאניע פרויען און קינדער אין שווארצען. דאס זיינען געווען אלמנות און יתומים, וואס האבען פערלארען די מענער און די פאטערס אין די שלאכט־פעלדער. זיי זיינען אלע געזעסען פעראומערטע, פערווויינטע און שטיל בערעדט וועגען דער מלחמה און גע־קרעכצט. „וען וועט עס שוין נעהמען א סוף!" — האט זיך ביי עמיצען ארויסגעריסען. וען פלוצלונג האט זיך אויפגעהויבען פון א דערביי־איגען טישעל א מאן, האט זיך שכור פאנאנדער־געלאכט און אויסגערופען: „איך וואלט וויל־שען, אז די מלחמה זאל זיך קיינמאל ניט ענ־דיגען. איך בין א זאטעל־מאכער און איך פער־דיען שטיקער געלד!"

און אט דער נעלעכטער פון שכור׳ען זאטעל־מאכער הילכט עס ארויס פאר אונז און גרילצט אונז פון יעדען ווינקעל אין דער אמעריקאנער פרעסע.

הלל ראַגאַף:

די מאַכט פון דער אידישער ארבייטער בעווענונג

(דער פּראַמאַקאַל און די קלאוק־מאַנופּעקטשורערס)

ער וועג, אויף וועלכען די גרויסע מאַנופּעקטשורערס זיינען נעגאנגען די גאנצע צייט, וואָס דער פּראַטאַקאַל איז געווען אין מאכט, און ספּעציעל אין די לעצטע פּאָר יאָהר, האָט געמוזט פיהרען סוף כל סוף צו דער אָפּבערעכונג פון פּראַטאַקאַל.

די גרויסע מאנופּעקטשורערס האָבען קיין מאָל ניט געוואָלט פערשטעהן, אז אין איין העכסט וויכטיגען פונקט האָבען זיי און די ארבייטער געהאט א געמיינשאפטליכען אינטערעס. זיי האָבען ניט געוואָלט פערשטעהן, אז די הויפּט־צרה, פון וועלכע די קלאָוק־טרייד לייַדט, די האַלז־שנייַדענדע קאָנקורענץ פון די מילבען־באַסעלאָך, איז פונקט אזוי שעדליך פאר די ארבייטער ווי פאר די גרויסע בעלי־בתים. וועו די גרויסע אַסאָסיאיישאָן וואָלט דאָס בעגריפען, וואָלט איהר גאנצע בעציהונג צו דער יוניאָן אין די פערגאנגענע פינף יאָהר געווען גאָר אַן אַנדערע, און עס וואָלט העכסט וואהרשיינליך ניט געקומען צו אזא טרויעריגען סוף.

מיר ווייַסען גלויבען, אז די אורזאכע, פאר וואָס די גרויסע אַסאָסיאיישאָן האָט אזוי בי־טער געקעמפּפט געגען יעדער אויסבעסערונג, וואָס די יוניאָן האָט געפּאָדערט, איז געווען די מורא, די אויסבעסערונג זאָל ניט לייכטער מאַכען פאר די קליינע באַסעס צו קאָנקורירען מיט די מעמבערס פון דער אַסאָסיאיישאָן. מיר ווייַסען גלויבען, אז אויף אָט די מורא האָט עס געטריבען די אַסאָסיאיישאָן סוף כל סוף אין גאנצען אָפּצוברעכען דעם פּראַטאַקאַל. אָבער דאָס בעווייזט נאָר, ווי שלעכט זיי האָבען פער־שטאנען די גאנצע סיטואַציאָן.

עס איז נאָר דא איין וועג, ווי אזוי די קאָנ־קורענץ פון די קליינע באַסעס קען אָפּגעשאפט ווערען — און דאָס איז דורך א מעכטיגע יונ־יאָן. דער קליינער באָס וואָלט שוין לאַנג קיין קיום ניט געהאט, ווען ער וואָלט געמוזט לעבען זיינע ארבייטער א גרויסען, גראָסמען, לופּטיגען שאפּ מיט אלע מאָדערנע פערהיטונגס־מיטלען געגען פייער, קראַנקהייט און אונגליקס־פעלע. ער וואָלט מיט זיין קאָנקורענץ ניט געקענט אָנגעהן, ווען ער וואָלט געמוזט צאָהלען גוטע פּרייזען, פונקט אזוינע פּרייזען, ווי עס צאָהלט דער גרויסער מאנופּעקטשורער אויף פינפּטע עווענוי. ער וואָלט ניט געקענט אַרייַנדרינגען ווייט אין מארק אריין, ווען ער וואָלט געמוזט געבען זיינע ארבייטער די זעלבע פרייהייטען, פּריוווילעגיעס און רעכט, ווי דער גרויסער באָס גיט זיי. און דאָס אלץ אויספיהרען קען בלויז א יוניאָן, א שטארקע יוניאָן, וואָס האָט די מאכט צו קאָנטראָלירען פּאָלשטענדיג דעם גאנצען טרייד.

די גרויסע באָסעס האָבען עס געדארפט פערשטעהן. זיי האָבען געדארפט דער יוניאָן בעהילפיג זיין אין איהרע בעמיהונגען צו אָר־גאניזירען דעם טרייד, אָבער ליידער האָבען זיי די גאנצע צייט געהאנדעלט פונקט פערקעהרט. זיי האָבען אלע מיטלען, אנשטענדיגע און אונ־אנשטענדיגע, עהרליכע און אונעהרליכע, אָנ־געווענדעט, די יוניאָן זאָל איהר ציעל ניט קענען דערגרייכען.

דאָס, וואָס האָט אם מעהרסטען געשטערט דער יוניאָן אַרייַנצוקריגען דעם גאנצען טרייד אונטער איהר קאָנטראָל, איז געווען די סאָב־מאנופּעקטשורינג מכה. אָבער די סאָב־מאנו־פּעקטשורערס זיינען אויפגעהאלטען און געהא־דעווענט געוואָרען פון די גרויסע פינפּטע עווענוי מאנופּעקטשורערס, און ווען די יוניאָן האָט אָנ־געפאנגען דעם קאמפּף געגען די סאָב־מאנופּעק־טשורערס, האָבען די גרויסע באָסעס זיך אויפ־געשטעלט און זיינען בערייט געווען צו ער־קלעהרען קריעג דער יוניאָן.

דאָס פּראָגראַם און די פּלענער, וואָס די יוניאָן־אדמיניסטריישאָן האָט לעצטענס אויס־געארבייט, האָבען געציעלט צו איינס—די קליי־נע שעפּער זאָלען אין בעצוג צו ארבייטס־בעדינ־גונגען געבראכט ווערען אויף דער זעלבער שטו־פע, אויף וועלכער עס שטעהען די גרויסע פעק־טאָרים. די יוניאָן־אדמיניסטריישאָן האָט גע־וואוסט, אז דעם ציעל וועט זיין שווער צו פער־ווירקליכען, אָבער דאָס האָבען געפאָדערט די אינטערעסען פון אלע ארבייטער אין טרייד. זיינען געקומען די גרויסע מאנופּעקטשורערס און האָבען זיך געשטעלט אין וועג דער יוניאָן. עס איז ביי זיי ווי א כלל געווארען צו זיין גע־גען אלץ, פאר וואָס די יוניאָן קעמפּפט. און דא האָט נאָך געווירקט דער איינגעוואָרצעלטער אָבערגלויבען, אז דער קאמפּף פון דער יוניאָן געגען די סאָב־מאנופּעקטשורערס וועט זיי, די גרויסע באָסעס, אָבשוואכען אין זייער קאָנקור־רענץ־מלחמה געגען די קליינע באָסעס.

מיר פערשטעהען זייער פסיכאָלאָגיע. זיי האָבען זיך נעבאָך געפונען אין א פערלעגענ־הייט. צווויי וועגען זיינען פאר זיי אָפּען ge־וועז: אייַנער, צו העלפען דער יוניאָן צו קאָנ־

טראָלירען די קלייניע שעפּער; און דער צוויי־טער — צו שטארקען די קלייניע שעפּער געגען דער יוניאָן. אין ביידע, אין קלייניעם שאפּ און אין דער יוניאָן, זעהען די גרויסע מאנופּעק־טשורערס שונאים. די יוניאָן פערגרעסערט זייערע הוצאות אין פּעקטאָרי; דער קלייניער באָס פערקלענערט זייער אייגנקונפּט אויפֿן מארק. ביזנעס לייט מיט א וויטען טיפּען בליק זיינען אונזערע קלאָוק־מאנופּעקטשורערס ניט; איבערהויפּט ניט די, וועלכע שטעהען אין שפּיץ פון דער אַסאָסיאיישאָן. אלזא, האָבען זיי מורא געהאט צו ריזיקירען; זיי האָבען מורא געהאט נאָכצוגעבען דער יוניאָן איצטער, און זיך פערלאָזען אויף דעם, אז שפּעטער וועט דער יוניאָן זיך איינגעבען דורכצופּירען אירער פּראָ־גראם — איבערצונעהמען די קאָנטראָלע אי־בער'ן גאנצען טרייד. אגב, האָבען זיי אויך חושד געווען די יוניאָן, אז קומענדיג צו מאכט, וועט זי אויך ביי זיי, די גרויסע מאנופּעקטשו־רערס, ארויסצווינגען בעסערע בעדינגונגען.

די מיינונג פון מאנכע פיהרער פון דער אינטערנייַשאָנאל און פון דער קלאָוקמאכער יוניאָן איז, אז די בעלי בתים זיינען וויליג ניט איניג צווישען זיך אין דעם שריט, וואָס די אַסאָסיאיישאָן האָט גענומען. זיי וווייזען אָן, אז די איצטיגע אַדמיניסטרייישאָן פון דער אַסאָ־סיאיישאָן איז אין די הענד פון די אויפגעקו־מענע באָסעס; מאנופּעקטשורערס, וואָס זיינען נאָך ניט אין גאנצען אריבער דעם גרענעץ, וואָס ליגט צווישען די אמת גרויסע און די אמת־קלייניע. דיעזע באָסעס, זייענדיג אליין נאָך טהיילווייז אויף דער אנדער זייט גרענעץ, פער־שטעהען נאָך ניט ריכטיג וויי געפּאהרליך דער קלייניער באָס איז פאר דעם גרויסען מאנופּעק־טשורער. זיי געדענקען אָבער גאָר גוט, וויי די יוניאָן האָט מיט זיי געקעמפּפט, וועז זיי האָבען געזוכט זיך ארויפּצוארבייטען אויף דעם בלוט און שוויים פון זייערע ארבייטער. דיע־זער קלאָס באָסעס זיינען אימער געווען די בי־טערסטע שונאים פון דער יוניאָן. און עס איז גאנץ נאטירליך, אז זיי זאָלען האנדלען, ווי זיי האָבען געהאנדעלט. דער וואונדער איז נאָר, וואָס די גרויסע מאנופּעקטשורערס האָבען ער־לויבט, אז דיעזע לייט זאָלען וועלען די הער־שער איבער דער אַסאָסיאיישאָן. עס פרעגט זיך צי האָבען זיי עס געטהאָן בכיוון און האָ־בען דערמיט גוטגעהייסען די נייע פאָליסי, אדער א גאנץ זייטיגע זאך האָט מיטגעבראכט די ענדערונג, עפּעס אזוינס, וואָס האָט מעהר צו טהאָן מיט די אינערליכע פאַסירונגען אין דער אַסאָסיאיישאָן, ווי מיט די בעציהונגען צווישען דער אַסאָסיאיישאָן און דער יוניאָן.

די וווייטערע געשעהעניסען אין דעם צוזא־מענשטויס צווישען דער יוניאָן און דער אַסאָ־סיאיישאָן העכגען פיעל אָב פון דעם, ווי עס וועלען זיך איינשטעלען די בעציהונגען אין דער אַסאָסיאיישאָן גופא.

וואָס דער יוניאָן אָבעלאָנגט, האָט זי זיך דורך דער גאנצער פאַסירונג ערוואָרבען פיעל, זעהר פיעל קרעדיט. די ענטשלאָסענהייט און געלאָסענהייט, מיט וועלכער זי האָט געפּיהרט די אונטערהאנדלונגען די לעצטע קריטישע טעג, די אָרט און וויזע, ווי אזוי האָט די נייע סיטוא־ציאָן בעגעגענט, די מעטהאָדען און פּלענער, וואָס זי אַרבייט איצטער אויס, די פעסטקייט, מיט וועלכער זי האלט אונטער איהר קאָנטראָל די גאנצע יוניאָן — דאָס אלץ איז ממש צו בעוואונדערן.

מיר האָבען שוין לאנג קאָרעגירט דעם אל־טען אָפּגענומענעם בעגריף וועגען דעם אידישען יוניאָן־מאן — אז ער איז גוט בלויז אלס סטרייי־קער, אָבער מעהר ניט. די לעצטע עטליכע יאָהר האָבען בעווייזען, אז דער אידישער אר־בייטער קען זיין אן אויסגעציבנטער אָרגאני־זאציאָנס־מענש אין אלע הינזיכטען. ער וויים וי צו סטרייקען און ער וויים ווי צו האלטען זיך פריעדליך אונטער דער דיסציפּלין פון א יוניאָן; ער וויים ווי צו פיהרען זיינע נויטיגע אָרגאניזאציאָנס־געשעפטען — צו צאהלען דיום רעגעלמעסיג, צו ערוועהלען בעאמטע, צו דיס־קוטירען יוניאָן־פראגען און צו בעשטימען פּא־ליסים. ער איז אפשר ניט אזוי געהאָרכזאם, ניט אזוי „מאשינמעסיג", ווי דער קריסטליכער יוניאָן־מאן פון דעם קאָנסערוואטיוון סאָרט. צייטענווייז „קיקט" ער א ביסעל און שרעקט זיך ניט צו רויידען געגען זיינע פיהרער. אָבער דאָס איז גיכער א מעלה ווי א חסרון. און די קלאָוקמאָכער וועלען פערהעכענט פאר די אינ־טעליגענטסטע צווישען די אידישע ארבייטער. אויף זיי זיינען געריכטעט די בליקען פון אלע אנדערע אָרגאניזירטע אידישע ארבייטער. עס איז דאָרום א דאָפּפּעלטע פרייד צו זעהן, ווי בע־וואוסטזיניג, ווי בעטראכט זייער איצטיגע האנדלונג איז. גלייך אין ערשטען מאָמענט, וועז עס איז בעקאנט געווארען, אז די באָסעס האָבען דעם פראָטאָקאָל אָבגעבראָכען און אין דער לופט האָט גענומען שמעקען מיט פולווער, זיינען אלע מיינונגס־פערשיעדענהייטען, אלע צווישטיגקייטען צווישען די צעהנדליגע טויזענ־דער ארבייטער ווי אָבגעמעקט געווארען. עס זיינען פערגעסען געווארען אלע קריוודעס, וואָס זיינען געבליבען א ירושה פון די פאר א יאָה־ריגע און פאר צוויי־יאָהריגע מחלוקות.

עס איז קיין צווייפּעל ניט, אז די דיפּלא־מאטען פון דער באָסעס אַסאָסיאיישאָן, וועלכע האָבען געראטהען אָבצוברעכען דעם פּראָטאָקאָל, האָבען פיעל האָפענונג געלעגט אויף די קריגע־ריינג, וואָס זיינען אָנגענאָמענען אין די רייהען פון דער יוניאָן מיט איבער א יאָהר צוריק. זיי האָבען וואהרשיינליך געדענקט, אז מיט דעם

נייעם טראָבעל וועלען די אלטע מחלוקות אָב־געפרישט ווערען.

דאָס איז געווען איין טעות, וואָס די באָסעס, די גרויסע מאנופעקטשורערס האָבען געמאכט. זיי האָבען זיך אויף אָבגענאַרט אין זייער חשבון, אז איצט איז עס די שעת הכושר אויפצוטרעטען געגען דער יוניאָן, ווייל די עפענטליכע מיינונג ווען זיין אויף זייער זייט. זיי האָבען וואהרשיינליך גערעכנט, אז דעם דיסטריקט אטוירני'ס אטאקעס אויף די פיהרער פון די אידישע יוניאָנס און הויפטזעכליך אויף די פיהרער פון דער קלאָוקמאכער יוניאָן ווען וועלען ווירקען אויף דעם אמעריקאנער עולם צו פער'מיאוס'ען אין זיינע אויגען די אידישע יוניאָנס. און דער עולם וועט געבען געראטען די באָסעס, ווען זיי וועלען איבערריסען די בעציהונגען מיט דער קלאָוקמאכער יוניאָן און אָפּברעכען דעם פריעדענס־פראָטאָקאָל.

אויסגעלאזען האָט זיך אָבער גאנץ אנדערש: די ארעסטען פון די יוניאָן־פיהרער האָבען אויפ'ן ברייטען אמעריקאנער עולם א קלויענעם אייננדרוק געמאכט, טראָץ אלע אנשטרענגונגען פון דיסטריקט אטוירני. און אויסער דעם האָבען אפילו די יוניאָן־פיינדליכסטע ציוטונגען ניט פערבונדען די אָפּברעכונג פון פראָטאָקאָל מיט די ארעסטען. דער איינציגער, וואָס האָט זיך בעמיהט אויפמערקזאם צו מאכען אויף דער שייכות פון די בוידע פאַסירונגען, איז געווען דער פרעזידענט פון דער מאנופעקטשורערס אסאָסיאיישאָן, אָבער זיינע ווערטער זיינען פארבי אונבעמערקט.

וואָס וועט איצטער זיין? וואָס וועט אין די נעקסטע עטליכע מאָנאטען געשען אין דער קלאָוקס־טרייד? דעם ענטפער אויף דעם וועלען דארפען געבען די באָסעס, ניט די ארביי־טער. אלע וועגדט זיך אן זייער האנדלונג. די יוניאָן האָט אימער געהאט צו האנדלען מעהר מיט אינדעפענדענט, ווי מיט אסאָסיאיישאָן־באָסעס. זי וויים ווי צו בעגעהן זיך מיט א באָס, ווי איהם צו קאָנטראָלירען אונטער אלע אומשטענדען, צי ער איז אינדעפענדענט. אויב די מא־נופעקטשורערס וועלען ניט ארויסטרעטען אין פעראייניגטען קאמפף געגען זייערע ארבייטער, וועט די יוניאָן אנגעהן מיט דער דורכפיהרונג פון איהר פראָגראם וועגען אויסבעסערען די לאגע פון די ארבייטער אזוי, ווי זי האָט עס געפלאנט צו טהאָן מיט דער אסאָסיאיישאָן. אויב אָבער די מאנופעקטשורערס וועלען זיך **שטעלען נעגען ריעזען פראָגראם** און וועלען אויפטרעטען געגען דער יוניאָן אלס א פעראיי־ניגטע פיינדליכע מאכט, דאן וועלען די ארביי־טער דעם קאמפף מיט זיי אויפנעהמען, זיי זיינען גרייט דערצו.

די נעקסטע פאָר מאָנאטען וועלען אָט די פראגע לייזען.

פּעליקס קאַהן

אן אנגעוועהטאגטע פראגע

(צו דער געשיכטע פון די אידיש־פוילישע בעציהונגען)

[redacted] פראגע וועגען די פוילישע־אידישע בעציהונגען גיט אראָפ פון די צייטונגס־שפאלטען און וועדט אזוי ווי פריהער פערדרעהט און פער־קעהרט אויסגעלעגט: אין דער רוסישער פרעסע אנ־דערש ווי אין דער פוילישער און אין דער אי־דישער וויעדער גאנץ אנדערש. און וועז דער לעזער לייענט די ארטיקלען אין די רוסישע און אידישע ציוטונגען און הערט אלע טויזענדער פאקטען וועגען דער שנאה, וואָס די פאָליאקען וויזען ארויס צו די אידען, ארבייט זיך ביי איהם אויס א מיינונג, אז די פאָליאקען זיינען א פאָלק, ביי וועלכען די ווילדסטע שנאה צו אידען איז א מין בעזונדערע אייגענשאפט. ערנ־סטע פובליציסטען פאלען יעצט — אונטער דער ווירקונג פון די אכזריות'דיגע רדיפות אויף אי־דען — אונטער דער אלגעמיינער שטימונג, מי־שען צוגויף אין אין קעסעל ערשיינונגען, וועלכע האָבען אין זייער עצם גופא קיין שום גמיינ־זאמעס און העלפען גאנץ אפט, אָהן זייער ווי־לען, אייגווארצלען די מיינונג, אז די פאָליאקען זיינען אן אנטיסעמיטיש פאָלק „פאר עקסע־לענץ".

האלטענדיג פאר זעהר וויכטיג צו ענטפלע־קען דעם עצם פון דער יעצטיגער אנטיסעמיטי־שער בעוועגונג אין פוילען און אויפצוווייזען דעם סאציאלען גרונד פון דער דאזיגער ערשיי־נונג און — אויף וויפיעל דאָס איז מעגליך —

אויך געבען א ריכטיגערען בעגריף וועגען די טהיילען פון דער בעפעלקערונג, וואס זיינען די טרעגער און פערשפרייטער פון דעם אנטיסעמיטיזם, — האב איך בעשלאסען פאַרצולעגען דעם לעזער די פאלגענדע שורות.

.1

לויט די נייעסטע פאַרשונגען הויבט זיך אן דער ערשטער שטראם פון אידישער אימיגראציע אין פוילען שוין אין 9טען יאהרהונדערט, נאך פאר דער גרינדונג פון דער פוילישער מלוכה. נאך דעם ערשטען שטראם קומען נייע, אנדערע, און אין דעם 12טען יאהרהונדערט בילדען שוין די אידען אזא שטארקען קאנטינגענט פון דער בעפעלקערונג, אז דער פוילישער קעניג, מיעשקא דער אלטער, (1117—1173) האט געמוזט ארויסגעבען א גאנצע רייהע געזעצען, וועלכע האבען פון איין זייט געדארפט גאראנטירען די רעכט פון די אידישע אימיגראנטען, פון דער אנדערער — פארמולירען זייער חוב צו דער מלוכה און צו די פערשיעדענע שיכטען פון דער פוילישער בעפעלקערונג. די פעסטשטעלונג פון דעם דאזיגען פאקט האט אין דעם איצטיגען מאמענט בלויז אן אקאדעמישע בעדייטונג. אויב די „ליבעראלע" „פראוודא", וועלכע האט זיך ביז ערשט נישט לאנג געראכענט פאר'ן פראגרעסיווסטען ארגאן פון דער פוילישער פערסע, האט די העזה צו שרייבען, אז עס איז געקומען די צייט, וועו די אידען וועלען מוזען וויעדער נעהמען דעם וואנדער־שטעקען און פערלאזען דאס „גאסט־פריינדליכע" פוילען; אויב דער פיהרער פון די פוילישע פאזיטיוויסטען, אלכסנדר שוויעגטאכאוסקי, קען האבען די חוצפה אין נומער 1 פון „הומאניסטא פאלסקי" פון היינטיגען יאהר צו שרייבען, אז „פאר דעם גאנצען היסטארישען לעבען פון די אידען איז אפשר ניטא קיין בעסער איבערצייגענדער בעוויים פון זייער אונדאנקבארקייט, וויי זייער איצטיגע בעציהונג צו די פאלאקען, צו דעמזעלבען פאלק, וואס האט אמאל די אידען אויפגענומען און בעשיצט אונטער זיין דאך, און האט שפעטער פערלאָרען די מאכט....."; אויב דער זעלבער שוויעגטאכאוסקי שרייבט אויס מיט צארן, אז „די אמאליגע „בעלי־הבתים" האבען, קענטיג, נישט געקענט האבען דעם חשד, וואס פאר א געברויך עם וועלען מאכען די „אורחים" אין א משך פון א פאר הונדערט יאהר (!) פון דער בריטהערציקייט אדער נארישקייט פון די „בעלי־הבתים..."; אויב צו אזעלכע שלוסען קומט אפילו די בלומר'שט „ליבעראלע פרעסע", אויב די בעגרי־פען „בעלי־הבתים", „אורחים" וועלען פון איהר מיט אזא ערנסטע מינע אויסגעדריקט, — איז ניט נור כדאי, נור אומבעדינגט נויטיג פעסט־צושטעלען די היסטארישע געשעהענישען און קלאר און דייטליך פארמולירען זייער בעדיי־טונג.

די אידען האבען זיך אנגעהויבען צו בעזע־צען אויף דער טעריטאריע פון איצטיגען פוילען נאך פאר דער גרינדונג פון דער פוילישער מלוכה און אין דעם צוועלפטען יאהרהונדערט בילדען זיי שוין א שטארק און פעסט בעזעצטען טהיילפון דער בעפעלקערונג. די אידישע בעפעלקערונג וואוינט אלזא אויף דער דאזיגער ערד פונקט אזוי לאנג, ווי די פוילישע. ביי אזעלכע בעדינגונגען קען גאר מעהר נישט זיין קיין רייד פון „תושבים" און „אנגעקומענע", פון „בעלי־הבתים" און „אורחים". עס איז געווען און בלייבט עד היום בלויז א מינדערהייט, אין א מערהייט, ציי געפעלט דאס יא, ציי נישט די אלטע אדער פריש אויפגעקומענע אנטיסעמיטען...

די אייביגע רדיפות און צרות, וואס די אידען איז אויסגעקומען צו ליידען אין גאנץ אייראפא, דער אייביגער פחד, וואס האט איבער זיי געהאנגען, אז זיי קענען צו יעדער צייט פערטרייבען ווערען אדער זיי וועלען מוזען אנטלויפען פון די בעוואוינטע ערטער, — דאס האט געווירקט אזוי, אז זיי האבען זיך נישט פערזהען מיט אונבעוועגליכען אייגענטום און פלעגען דעריבער זייער גאנצע האב און גוטס האלטען גרייט אין פארטאטווער פאַרם אדער אין פארם פון טיערע עדעלמעטאלען. א דאנק דעם. וואס זייער אייגענטום איז בעשטאנען אויס גאלד און זילבער־ציערונג, אדער אויס גאלד און זילבער־געלד און ווי אויך אלס א יוצא מזה די ארט פראפעסיע — צו זיין פערמיטלער אין דעם מסחר און אין דעם אויסטויש אדער צו געבען הלוואות — האבען זיך אין פוילען פאר די אידען ברייט אויפגעמאכט די טויערען. פוילען האט נאך דאמאלס ניט געהאט קיין בירגערטום. אין די הענד פונ'ם אדעל און דער אקערבוי, — זיך קאנצענטרירט די ערד און דער אקערבוי, — די מלאכה, דער מסחר, דער קרעדיט און די פרייע פראפעסיעס האבען זיך געפונען ביי די אידען און די דייטשען. אבער אזוי ווי די דייטשען האבען בעקומען געשענקט בעזונדערע רעכט, האבען זיי זיך באלד אבגעצאמט פון די אידען דורך געשלאסענע צעבען; פאר די אידען זיינען דעריבער איבערגעבליבען נור די מלאכות, וועלכע זיינען געלעגען אויסער די גרענעצען פון די צעך־סטאטוטען.

די בעציהונגען צווישען די פאליאקען און אידען האבען אנגענומען א פארם פון קאסטען־בעציהונגען. די „זשעטש פאסאליטא" האט נור די יחסנים, די איידעלע, — די שליאכטע, אנ־ערקענט פאר פרייע בירגער, די איבעריגע בע־פעלקערונג איז געווען בעגרענצט אין איהרע רעכט. פערשטעהט זיך, אז די בעגרענצונגען האבען זיך בעצויגען אויך אויף אידען. זייער לאנג איז נישט געווען ערגער, ווי די לאנג פון די פוי־

ערים, צום טייל אפילו בעסער. די פוילישע קע־
ניגע און מאגנאטן, וועלכע האבען שטענדיג
געדארפט א סך גאלד און האבען דעריבער גע־
מוזט אנקומען צו די אידען נאך הלואות, האבען
דערפאר זיי ניט געשטערט אויפצומאהנען ביי
דער בעפעלקערונג די חובות מיט די פראצענ־
טען. און אז די אויסגעמאטערטע בעפעלקערונג
פלעגט פאר כעס אנפאלען אויף די אידען, פלע־
גען זייערע שטארקסטע בעשיצער און מליצי־
יושר זיין די קעניגע און מאגנאטן, די זעלבע,
וועלכע פלעגען אונ'ברחמנות'דיג אויפהאלטען
די יסודות פון דער דאמאלסדיגער סאציאלער
ארדנונג. ניט קוקענדיג אויף דעם אלעם, זיי־
נען די אידען געווען א טייל פונ'ם גאנצען, אויף
וועלכען עס האט זיך געהאלטען די סאציאלע
ארדנונג אין פוילען; איך וואלט אפילו זאגען:
די אידען זיינען געווען א גאנץ אויסגעשפראכע־
נער שטאנד, אמת, אבגעזונדערט פון אנדערע
דורך שפראך, אמונה, קולטור...

די פראגע וועגען דער אידישער נאציע האט
צו יענע צייטען אין פוילען נישט עקזיסטירט;
די פראגע איז נישט אויפגעוועקט געווארען הן
פון איין צד, הן פון אנדערען. די שליאכטע
האט געקוקט אויף אלע אידען ווי אויף די יענק־
לעם פון מיצקעוויטשען: „זשיד פאטשטשיווי
אויטשיזנע יאקע פאלאק קאכאל“ — (דער
עהרליכער איד האט ליעב געהאט דאס „פאטער־
לאנד“ אלס פאלאק). דער אידישער מא־
סע ווידער איז אויך קיינמאל נישט געקומען
אויפ'ן זין, אז עס קען אין דעם פרט זיין וועלכער
ניט איז ספק, שוין דערפאר, ווייל זי האט גע־
האט די וויטעסטע אויטאנאמיע. „די אידישע
געזעלשאפט אין די שטעדט, שרייבט דער בע־
וואוסטער היסטאריקער וולאד. גראבענסקי,*)
האט אין איהרע אינערליכע ענינים זיך אליין
פערוואלטעט דורך א פערזאמלונג פון עלטעסטע
— דעם קהל. דער קהל, וועלכער איז בעשטאנען
אוים מענשען, אויסגעוועהלט פון דער גאנצער
קהילה, פלעגט ארויפלעגען אויף יעדען מיט־
גליעד פון דער גמינע א געוויסען עטאט פאר די
מיכוה'שע אבצאהלונגען, איז געווען בעל־הבית
איבער אלע ענינים, וועלכע זיינען נוגע געווען
די אידען, פלעגט קלייבען געלד פאר קהל'שע
איינריכטונגען, האט געבויט שולען, בתי־
מדרשים, חדרים, האשפיטעלער, בית־עלמין'ס
א. ז. וו. בלויז אין קרימינעלע ענינים און אין
פאל פון א יורידישען סכסוך צווישען א איד און
א קריסט, פלעגען זיך די אידען משפט'ן אין די
פוילישע קרוין־גערימטען.“

די פראגע וועגען דער אידישער נאציע איז
אויפגעקומען אין פוילען ערשט דאמאלס, וועז
זי איז געשטעלט געווארען אויפ'ן סדר היום אין
מערב־איראפא, ד. ה. אין פראנקרייך אין סוף

*) זעה „דזשעיע נאראדו פאלסקיעגא“, ערש־
טער טייל, זייט 176.

פון אכטצעהנטען און אנהויב ניינצעהנטען יאהר־
הונדערט.

ווי בעוואוסט, בשעת מען האט אין פראנק־
רייך אויף דער זיצונג פון דער נאציאנאלער פער־
זאמלונג דעם 21טען דעצעמבער 1789 אנגענומען
דעם נעזעץ, לויט וועלכען מען טאר קיינעם נישט
בעגרענצען דאס רעכט פון „אקטיוונע“ בירגער־
טום צוליעב זיין פראפעסיע אדער אמונה, האט
קלערמאן טאנער, דער פערטרעטער פון דער דא־
זיגער פארמעל, מודיע געווען: „די אידען, אלס
נאציע, דארף מען אין אלעם אבזאגען, אבער די
אידען אלס מענשען, דארף מען צו אלעם צולאס־
זען“. 18 יאהר שפעטער, שוין אין דער צייט פון
נאפאלעאן דעם 1טען, איז די פראגע צום ערש־
טען מאל אויפגעוועקט געווארען. דער אידישער
בורזשואזיע איז אפען געשטעלט געווארען די
פראגע: וועט זיינען זיי — א רעליגיעזע געמיינ־
דע אדער א בעזונדערע נאציע? און די אידישע
בורזשואזיע, דיקטירט דורך די קלאסען־אינטע־
רעסען, כדי פטור צו ווערען פון די אויסנאהמגע־
זעצען, וועלכע האבען בעגרענצט איהר פרייהייט,
האט, נישט טראכטעגדיג, ערקלערט, אז אלס נא־
ציע בעטראכט זי זיך פאר פראנצויז.

גאנץ עהנליך איז אויך צוגענאנגען אין פוי־
לען. אין די שטעדט, וועלכע האבען געהערט צו
דער קאטוילישער געזעלשאפט, ווי אויך אין די
קעניגליכע און פירסטליכע שטעדט און שטעדט־
לעך, וועלכע האבען געהאט בעזונדערע פריווי־
לעגיעם, איז די אידען געווען פערבאטען צו
וואוינען. א חוץ דעם האט דאס בירגערטום (פוי־
ליש אסימילירטע דייטשען) געצוואונגען די אי־
דען מסכים צו זיין אויף פערשיעדענע בעגרענ־
צונגען סיי אין מסחר, סיי אין מלאכה. זיי האב־
בען ניט געטארט אנטייל־הנעהמען אין דער
שטאדטישער פערוואלטונג, אין די צעבען א.
ז. וו.

כדי פטור צו ווערען פון די אלע גזרות, האט
די אידישע בורזשואזיע אין פוילען, וואס האט
אלץ מעהר און מעהר פערלאנגען איהר גייסטיגע
צוגעהעריגקייט צו די אידישע מאסען און איז
געווען פערקניפט מיט טויזענדער פעדים מיט
דער פוילישער בורזשואזיע, נאכגעמאכט דעם
ביישפיעל פון איהרע ברידער אין פראנקרייך
און איז געווארען אלס נאציע פוילישע.

נור בעת אין פראנקרייך איז אויף די פראגע
וועגען דער אידישער נאציע ענגע געווען דער
אויבענגעראכטער ענטפער פון דער בורזשוא־
זיע, ווייל אין פראנקרייך איז פשוט ניט געווען
קיין בריטע אידישע מאסע, האט אין פוילען די
דאזיגע מאסע עקזיסטירט און געלעבט איהר
אייגענארטיגעם לעבען, אבגעשלאסען און
אבגעזונדערט פון דער איבעריגער סביבה. אין
דעם גזעלשאפטליכען לעבען פונ'ם לאנד האט
זי קיין אנטייל ניט גענומען און וועגען איהר

עקזיסטענץ האבען די הערשענדע קלאסען אין פוילען כמעט ווי נישט געוואוסט.

2.

די לאגע אין פוילען בכלל און די בעציהונגען צווישען די פאליאקען און אידען בפרט האבען זיך אין אנהויב פון די 60-ער יאהרען אונטער דער ווירקונג פון א גאנצער רייה געשעהניסען ראדיקאל אומגעביטען: דאס זיינען געווען די אבשאפונג פון אבצאהלגרענעצען פאר סחורות צווישען פוילען און רוסלאנד, די בעפרייאונג פון די פויערים אין רוסלאנד אין 1861, דער פוילישער אויפשטאנד (פאווסטאניע) פון 1863 יאהר מיט די רעפרעסיעס, וועלכע האבען זיך דערנאך א שיט געגעבען, און דאס אנטיילען די פוילישע פויערים מיט ערד אין 1864 יאהר.

נאך אין די 20-ער יאהרען פון׳ם פאריגען יאהרהונדערט האבען אין פוילען אנגעהויבען אויפצוקומען און צו ענטוויקלען זיך שטארקע אינדוסטריעצענטרען, אזוי אז אין אנהויב פון די 60-ער יאהרען האבען אזעלכע צענטרען, ווי לאדז מיט זגערזש און פאביאניץ, טאמאשאוו, זשיראַרדאוו, דער דאמבראווער קוילענגרובען־ראיאן שוין געהאט א גרויסען שם.

די פויערים־רעפארמע פון 1861 יאהר און רוסלאנד׳ס איבערגאנג פון א נאטוראליכער צו א געלדווירטשאפט און די אבשאפונג צו זעלבער צייט פון די גרענעצען צווישען פוילען און רוסלאנד האבען שטארק א שטויס געטאן דער ענטוויקלונג פון אינדוסטריע און האנדעל, עפענדיג פאר דער פוילישער אינדוסטריע דעם רוסישען מארק. דאס אנטיילען די פויערים מיט ערד מיט דעם קלארען חשבון די שליאכטע, אלס אן אונרוהיגען עלעמענט, מאטעריעל צו רואינירען; דאס חרוב מאכען פון פריצישע גיטער, די קאנטריבוציעס, וועלכע זיינען ארויפגעלעגט געווארען אויף די „פאווסטאנצעס" אלס שטראף, דאס פערטרייבען פון דיענסט א סך מענשען, — דאס אלעס האט געברענגט דערצו, אז טויזענדער, וועלכע צעהנדליגער טויזענדער פון פוילישע פאמיליעס זיינען בדיל־הדל געווארען און האבען דעריבער געמוזט זוכען נייע וועגען, נייע מיטלען פאר זייער חיונה... דער בעוואוסטער היסטאריקער ט. קארזאן ווייזט אן דערויף, אז פאר דער צוטיילונג פון פוילען איז אין דער „זשעטש פאספאליטא" געווען 725.000 פריצים, וועלכע האבען בעזעסען 6,365.000 פויערים־נפשות. אויף יעדען אדעליגען איז אויסגעקומען אינגאנצען 8—9 נפשות. אין קרוין־פוילען האט זיך קאנצענטרירט אי די גאנץ גרויסע און רייכע שליאכטע, אי די קליינע, ארימע. אויף יעדען פון די לעצטע איז דערבער אוסגעקומען נור צו א פאר נפשות. און ביי דעם קלענסטען קריזים פלעגט זי שנעל רואינירט ווערען. די רייכע שליאכטע איז נאך דעם שטורם אדער געבליבען פעסט אויף איהר פאסטען, פיהרענדיג ווייטער איהר ערד־ווירטשאפט, נור מיט א נייעם פערבעסערטען סיסטעם, אדער זי האט פערשטארקט די רייהען פון דער גרויסבורזשואזיע. בלויז א קליינער טייל פון די רואינירטע פריצים איז אריבער אין די ריי־הען פון׳ם פראלעטאריאט און האט דערנאך גע־שפיעלט א גרויסע ראלע אין דער ארבייטער בע־וועגונג. די הויפטמאסע פון דער פעראריימטער שליאכטע האט זיך געגעבען א וואהרע צום האנדעל, צו דער קליינאינדוסטריע, צו די פרייע פראפעסיעס...

נור אט די בעשעפטיגונגען זיינען שוין גע־וואן שטארק בעזעצט הויפטזעכליך פון אידען. אזוינאך איז צום ערשטען מאל געשאפען געווא־רען דער באדען פאר סכסוכים....

דא איז כדאי צו בעמערקען, אז אויב די פוילישע נאציאנאליסטען האלטען די אידען אין פוילען פאר „טעריטאריאלע איינוואנדערער" קענען די אידען מיט א גרעסערען רעכט האלטען די פאליאקען פאר סאציאלע איינוואנדערער, וועלכע האבען זיך אין די 60-ער יאהרען אריינגעריסען אין געביעט פון אידישער בעשעפטיגונג, מיט וועלכער עס פלעגען זיך נור אידען און שוין פון גאר אלטע צייטען פערנעהמען.

נור מיט דעם אליין איז דער קריזים נאך נישט אויסגעשעפט.

די ענטוויקלונג פון דעם קאנטינענטאלהאנדעל צווישען איראפא און מזרח, פאר וועלכען וואהרשע איז געווארען א וויכטיגער פונקט; רוסלאנד׳ס ארויסטרעטען אויפ׳ן וועג צו א בריי־טער האנדעלספאליטיק, וואס פיהרט צו א שנעלען אומענדערען זיך פון דער גאנצער רוסישער מלוכה אין איין גרויסען עקאנאמישען ארגאניזם; צום סוף, די מורא׳דיגע עקאנאמישע ענטוויקלונג פון דייטשלאנד, וואס האט זיך גראד דעמאלט פעראייניגט און געשטרעבט זיך אויס־צובריטען, — דאס אלעס האט מיטגעהאלפען דער שטארקער עקאנאמישער ענטוויקלונג פון קרוין־פוילען. נור די אייגענע סיבות אבער האבען צו דער זעלבער צייט אויף מיטגעווירקט, אז פוילען זאל פערלירען איהר זעלבסטשטענדיגען כאראקטער. פוילען האט אויפגעהערט צו זיין אן אבגעזונדערטער עקאנאמישער ארגאניזם און איז געווארען א טייל פון דער רוסישער מלוכה. פוילען׳ס אינטערעסען זיינען געווארען אבהענגיג פון די האנדעלסטראקטאטען, וועלכע רוסלאנד לענדער, פון די אייזענבאהנטארifen, פון דעם אבצאהלסיסטעם; די פוילישע אינדוסטריע ווערט אבהענגיג פון דעם רוסישען מארק און אויף פון די מערק, וועלכע רוסלאנד נעהמט איין מיטעל־אזיען; דערצו קומט נאך צו די אבהענגיקייט פון דעם פוילישען געלד־מארק פון בערלין. אין דער פראגע, וועלכע אינטערעסירט אונז, זיינען

א חוץ די שוין אויבען דערמאַנטע קאַנקורענץ פֿאַרגעקומען נאָך צוויי ערשיינונגען.

אַזוי לאַנג ווי פּויליען האָט בעהאַלטען איהר עקאַנאָמישע זעלבסטשטענדיגקייט, זיינען די אידען אויף אַלע מדרגות פון דער געזעלשאַפט־לעבער לייטער שטאַרק אָבהענגיג געווען פון דער פּויליישער בעפעלקערונג. ווי אָבער די דאָזיגע זעלבסטשטענדיגקייט איז פערלאָרען געגאַנגען, האָבען די אידען, אָדער ריכטיגער, די אידישע בורזשואזיע, וואָס האָט אין איהרע הענד קאָנצענטרירט דעם טראַנזיטהאַנדעל און די אינדוסטריע פאַר דעם אויספוהר קיין רוסלאַנד, סיביר און מיטעלאַזיאַטישע מדינות, זיך באַלד בעפריט פון דער אָבהענגיגקייט. און די פּויליש בורזשואזיע, הויפּטזעלעך יענע טיילען איהרע, וועלכע האָבען זיך געביל־דעט פון דער דעקלאַסירטער שליאַכטע, האָט שטאַרק מקנא געווען דעם פעטען ביסען, וואָס האָט זיך געפונען ביי די אידען. די פּאָליאקען האָבען אָבער צום ערשטען מאָל דערפיהלט זייער שוואַכקייט געגען דעם אידען, וואָס האָט זיך ביז איצט געלאָזט זיך ערניעדריגען און אליין זיך ערניעדריגט. ביי דער אידישער בורזשואזיע האָט דאָן זיך אויפּגעווארט דאָס עפּיהל פון אייגענער ווירדע. דער איד האָט אויפגעהערט צו זיין דאָס, וואָס איז אין גאַליציען עד היום בעוואוסט אונטער דעם נאָמען „מאַשקע דער איד", וואָס חנפ'עט דעם פּריץ; דער איד האָט דערפיהלט דעם כח פון געלד, האָט אויפגעהערט צו בעריהמען זיך דער־מיט, אז ער איז נאָר נישט עהנליך צו אַ איד, האָט אויפגעהערט צו בויגען און בוקען זיך, איז געוואָרען אונאַבהענגיג, האָט געפאַדערט פאַר זיך אַ בעהאַנדלונג, ווי פאַר אַ גלייכען פון אַ גלייכן. גלייכצייטיג האָט די ענטוויקלונג פון קאַפּיטאַליזם אין פּויליען אָנגעהויבען אריינצוציהען אין קעסל פון געזעלשאַפטליכען לעבען אויף די שיכטען, וועלכע האָבען ביז איצט גע־לעבט ערגיין־וואו אין אָבגרונד ווי אן אָבקומע־ניש — און צום ערשטען מאָל טרעט ארוים אויף דער סצענע פון געזעלשאַפטליכען לעבען די גרא־הע, דערשלאָגענע אידישע מאסע... און דאָ איז ווידער צום ערשטען מאָל קלאָר געווארען, אז די אסימילאציע האָט נור אָנגעריהרט די אויבערש־טע שפּיצען פון יודענטום, אז די גרויסע אידישע מאסע האָט געלעבט און געפּיהרט וווייטער אין איינגאַרטיג לעבען, אז זי רעדט נישט קיין פּויליש, נור האָט איהר אייגענע שפּראַך, אז די פּויליש קולטור איז איהר נאָר אינגאַנצען פרעמד... בקיצור, אז די אידען זיינען פאָלק אין אַ פאָלק.

כדי אָבער צוציהען דאָס אידישע פאָלק צו דער אַלגעמיין מענשליכער קולטור, איז נויטיג געווען צו וועגדען זיך צו איהם מיט אַ געדרוקט וואָרט אין זיין אייגענער שפּראַך, נישט אין דער פּויליישער, נור אין דער אידישער שפּראַך. צו דער קאַנקורענץ אין דער אינדוסטריע, מסחור, פּרייע פּראָפעסיעס איז צוגעקומען די שפּראַך־קאַנקורענץ, די קאַנקורענץ פון שריפטשטעלער, זשורנאַליסטען און ד. גל.

3.

אָבער „ניט אזוי גלאַט טהוט זיך, ווי עס רעדט זיך"... יאָהרען, גאַנצע צעהנדליגע יאָה־רען שטאַרקען זיך די סאַציאַלע רייבונגען און גרייטען־צו דעם באָדען פאַר אן אויפּרייס, און נור אייניגיגע קלייניע אויפבליצען זאָגען אונז אָן, אז דער קאַנפליקט קומט אָן, אז ער נעהע־טערט זיך.

אזעלכע דונערן, וועלכע האָבען אָנגעזאָגט, אז עס קומט א מורא'דיג געוויטער, זיינען גע־וען די פאָגראָמען אויף אידען אין אָנהויב די 80־ער יאָהרען פון פאָריגען יאָהרהונדערט און אונגעפעהר אויף דאַמאָלסט דער ערשטער אנטי־סעמיטישער צרגאן אין פּויליען, די „ראַלא" פון יאן יעלענסקי, וואָס האָט אָבער נישט געפונען קיין שטאַרקען אָבקלאַנג אין די בריייטע קרייזען פון דער פּויליישער געזעלשאַפט.

א מעהר שארפען שטוים צום ארויסטרעטען געגען די אידען האָט געגעבען די פראַגע וועגען די „ליטוואָקעם". דאָס איז אן אויסדרוק, וואָס עם האָבען אויסגעקלעהרט ניט די פאָלאַקען, נאָר די פּויליש אידען. אונטער דעם דאָזיגען נאַמען זיינען בעוואוסט די פרייווילינג אויף די גע־צוואונגענע אידישע אויסוואַנדערער פון רוס־לאַנד, וועלכע זיינען אין רעליגיעזע פראגען פרייגעזאָנענער ווי די אָרטיגע אידען, נור וועל־כע זיינען — און דאָס איז אם וויכטיגסטען — ריהרעוודיגער און מעהר אונטערנעהמונגספע־היג ווי די אָרטיגע, אָפט אויך פערמעגליכער, — מענשען, וואָס קענען א סך בעסער ווי די פּוי־לישע אידען די בעדינגונגען און פאַדערונגען פון רוסישען מארק. געפעהרליכע קאַנקורענטען פאַר די פּויליש אידען, האָבען זיי ביי די לעצ־טע אין אָנהויב ארויסגערופען א שטאַרקע אונ־צופריעדענהייט. מיט דער צייט האָבען זיך אויף די „ליטוואָקעם" א לאַז געטהאָן אויך די פיה־רענדע פּויליש ספּערען, אויסגיסענדיג אויף זיי דעם גאַנצען כעס, וועלכער האָט זיך ביי זיי אָנ־געזאַמעלט אין משך פון צעהנדליגע יאָהרען גע־גען אידען איבערהויפט. דאָביי האָבען אָפט אייני־צעלנע פערטרעטער פון דער אידישער גרויס־בורזשואזיע, דיקטירט דורך מאטעריעלע אינטע־רעסען און כדי נושא חן צו זיין ביי דער רוסי־שער רעגירונג, אונטערגעהאַלטען די רוסיפיקא־טאָרישע טענדענצען פון דער רוסישער מאכט. דאָס האָט געקענט און געמוזט ארויסרופען א אונצופריעדענהייט געגען די אָט פּערזאָנען... די פראגען אָבער — צי איז דען א סך אזעלכע הערדען פּראַנען צווישען די פרייווילינג און ג־ציואונצענע איינוואַנדערער? וויפיעל הונדערטע און אפשר טויזענדע אביונים קומט דען אוים אויף איין בורזשוק, וועלכע איז ניט מדקדק אין

די פערשיעדענע מיטלען? צי קען דען איבערהויפט לויגען אין קאפ די רוסיפיקאציע ביי די דאזיגע ארימע לייט, וועלכע עס קוועלט שטענדיג די אייביגע דאגה: ווי לעבט מען א דורך דעם מארגענדיגען טאג? — אט די פראגען האט מען נישט אויפגעוועקט און נישט פערענטפערט האט מען זיי נישט דערפאר, ווייל עפעם בעסערס ווי „ליטוואקעס" האט מען גאר נישט געקענט אויסקלערען!

און עס האט זיך אנגעהויבען א העצעריי! אין די רייהען פון די קעמפפער געגען די „ליטוואקעס" זיינען אריין „פאטריאטען" פון אלע שאטירונגען, פון נאציאנאל-דעמאקראטען אן ביז די מיטגליעדער פון דער רעוואלוציאנערער פראקציע פ. פ. ס., וועלכע האבען זיך בעטראכט פאר סאציאליסטען. נור בשעת נאאיוועס פאלקטיקער פון פערשיעדענע לאגערען האבען אויפריכטיג געגלויבט, אז דער קאמפף ווערט געפיהרט אויסשליסליך געגען אידען-רוסיפיקאטארען, האט אבער אין פארטיי, די פוילישע נאציאנאל-דעמאקראטישע פארטיי — די פערטרעטערין פון די אינטערעסען פון קליינבירגערטום — זיך אבגעגעבען א קלארען דין וחשבון אין איהרע מעשים, שטרעבונגען, ציעלען און איז אהן אויפהער געגאנגען צו איהר אנגעמערקטען ציעל.

אין דעם פראגראם, וועלכער איז פון דער דאזיגער פארטיי ארויסגעגעבען געווארען אין 1903 אין קראקא, איז פארען א פיעלבעדייטענדער § 12, וועלכער זאגט:

„דעם אידישען עלעמענט, וועלכער האט ניט קיין אינגען טעריטאריום נור איז אין א גרעסערער אדער קלענערער מאס אויסגעמישט מיט דער פוילישער בעפעלקערונג אויפ'ן גאנצען שטח פון לאנד, אנערקענט נישט די נאציאנאל-דעמאקראטישע פארטיי פאר א פאליטישער נאציע, קעמפפט געגען אלע איהריגע בעשטרעבונגען צו א פאליטישער ארגאניזאציע און פאדערט, אז ער זאל נדיג זיין אין אייגענעם ווילען (אונזער קורסיוו) אונטערצוגעבען זיך דער קולטורעלער אסימילאציע מיט די פאליאקען, צי נישט, אונבעדינגט זיין אבהענגיג פון די אינטערעסען פון פוילישען פאלק".

די אידען וועלען אייגעטיילט אין דריי קאטעגאריעס.

די ערשטע קאטעגאריע איז — „אנהענגער פון דער צענטראלער רעגירונג". זיי מוז מען ארויסשטופען פון אלע ספערען פון עקאנאמישען און סאציאלען לעבען... די נאציאנאל-דעמאקראטען, וועלכע זיינען אייגענטליך אליין „אנהענגער פון דער צענטראלער רעגירונג", האבען געוואוסט מיט וואס פאר א אויסדרוק זיי קענען געווינען דאס הארץ פון פוילישען בירגערטום. פיהלענדיג זיך אלץ מעהר און מעהר געדריקט, מחמת דער ענטוויקלונג פון'ם קאפיטאליזם, און נעגייגט צו זעהן אין דער אידישער קאנקורענץ די סיבה פון זיין שלעכטער לאגע, וועט דאס פוילישע קלייניבירגערטום געפינען אין דעם פונקט אן אידעאלאגישע בעגרינדונג פאר זיין אנטיסעמיטיזם, עס האט בעקומען א „פאטריאטישען" גרונד פאר די ארויסטרעטונגען געגען די אידען. און כדי עס זאל חם וחלילה נישט איינפאלען אמאל דעם פוילישען בירגערטום אנדערש אויסצולעגען דעם אויסדרוק, איז געווארען איינגעפיהרט א צווייטע קאטעגאריע: „איניפערענטע צו דער פוילישער נאציאנאלער זאך". אזעלכע האט מען רעקאמענדירט ארויס-צוטרייבען פון ד י צווייגען פון דער אינדוסטריע און געזעלשאפטליכען לעבען, אין וועלכע זיי „קענען שאדען ברענגען" די אינטערעסען פון'ם פוילישען פאלק...

דא איז שוין די גאנצע מאסע פון דער אידישער בעפעלקערונג אריינגעפאלען אין חרם, — און כדי עס זאל ביי קיינעם נישט זיין מעהר קיין צווייפעל אין דעם, האט מען איינגעפיהרט א דריטע קאטעגאריע אידען, וועלכע מען האט די „עבירה", וואס זיי זיינען אידען, געשענקט; דאס איז די קאטעגאריע אידען, וועלכע זיינען נישט נור צונויפגענאסען מיט דער פוילישער געזעלשאפט, נור „טיילען די בעשטרעבונגען אבצושוואכען דעם אידישען עלעמענט".

ווי מען זעהט, איז דער פאליטישער פראגראם פון דעם אנטיסעמיטיזם שוין אין 1903 פארמולירט געווארען. עס איז געבליבען נור דער לעצטער שריט — פערבריטען איהם אין דער מאסע פון קליינבירגערטום, ארגאניזירען דעם אנטיסעמיטישען חיל און פיהרען איהם אין קאמפף... די בעדינגונגען זיינען געווען גינסטיג, פלעווע'ס רעזשים האט אין א בעדייטענדער מאס גארנטירט ערפאלג. נור דאס האט זיך נור אזוי אויסגעדוכט. אין אמת'ן איז דער מאמענט געווען דורכגלאזט... די מוטנע כוואליעם פון קישיניעווער און האמעלער פאגראמען זיינען שוין געווען אווקגעשוואומען, און אין לופטען האט זיך שוין געלאזט הערען דאס דונערן — א סימן פון נאהנטען געווייטער, וואס דארף ריין מאכען די לופט... פוילענס פראלעטאריאט, וועלכער האט אין 1905 אויף דער שוועל פון פוילען מעכטיג איינגעהאלטען די פאגראמען אויף אירען, האט שוין געהאט א צו בעדייטענדע קראפט, אז די נאציאנאל-דעמאקראטיע זאל וואגען אפען ארויסצוטרעטען מיט אזא פראגראם, און די פאהן פון אנטיסעמיטיזם האט מען איינגעווייקעלט און בהאלטען ביז אויף בעסערע צייטען. און אט די בעסערע, גינסטיגערע צייטען זיינען געקומען נאכדעם ווי די רוסישע רעוואלוציע איז דערשטיקט געווארען.

(צווייטער ארטיקעל קומט.)

אברהם רייזען:

שותפים

(נאווע׳עטע)

אליה יונהס׳ הייזעל איז געווען ווי א סך הייזעלעך אין שטעדטעל: א הילצערנעס, א קליינס, און דער דאָך איז געווען געדעקט מיט שינדלען. די פענסטער זיינען נאָך קלענער געווען ווי די פענסטער פון די שטעדטעלשע הייזלעך. א דאנק די קליינע פענסטער מיט די קליינטשיקע שטיבעלעך האָט דאָס הייזעל אויסגעזעהן ווי א גוי׳שע, לחבדיל.

און דאָך האָט מען דאָס הייזע׳ גערופען: דאָס גאָלדענע הייזעל.

און א סך בעלי בתים פלעגען זיך מיט׳ן דאָזיגען הייזעלע בענשען!

— ניט קיין הייזעל איז דאָס — א שפע! פלעגען די בעלי בתים אונטערזיפצען.

— ווען איך פערמעג אזא הייזעלע וואָלט איך שוין ניט געהאָט וואָס צו זאָרגען! — פלעגט א מעהר בעל מקנא צוהאלפען.

— א קליניגקייט! דאָס לעצטע הייזעל אין אזא געגענד!

און אָט דערין טאָקע איז בעשטאַנען די מזל ברכה פון הייזעל: דאָס לעצטע אין גאָס! און נאָך וואָס פאַר א גאָס. די רייכסטע דערפער לייגען צוויי און צוישפרייט אין דעם דאָזיגען געגענד. דערפער לרוב, און די פויערים פון די דאָזיגע דערפער זיינען עפעס ניט אבי וועלכע. אמת׳ע בעלי גופים, מיט פעלדער און פיה און היהנער און פיש. יאָ מיט פיש, ווייל אין יענער געגענד געפינען זיך טייכען און די טייכען פערמעגען די בעסטע פיש!

און וואוהין פאָלען אריין די תבואות, די קעלבער, די היהנער, די אייער, די טרוקענע יאגדעס, די שוועמלעך און די פיש, וואָס די פויערים פיהרען אין שטעדטעל אריין?

צו אליה יונהס. זיין שטיבעל איז די לעצטע אין גאָס און די ערשטע ביי׳ן אריינפאָהר אין שטעדטעל.

א קליניגקייט אזא ברכה!

אזוי האָבען געמיינט די שטעדטילשע בעלי ביקא׳ס.

אין אמת׳ען אָבער איז אליה יונהס גליק ניט אזוי גרוים געווען.

אמת, דאָס שטיבעל איז געווען א גאָלדענעס, ווי זיי האָבען עס גערופען, אָבער הינטער אליה יונהס הייזעל איז געווען נאָך א הייזעל, די זעלבע גרוים ווי זיינע, און דער שפייכלער, וואָס דאָס שטיבעל האָט געהאט, איז געווען נאָך א גרעסערעס.

דאָס דאָזיגע „הייזעל" האָט אויך געהאַנדעלט. אָבער אזוי ווי דאָס איז געווען ניט דאָס לעצטע נאָר דאָס צווייטע, האָט עס ניט געהאט אזא נאָמען, ווי דאָס גאָלדענע.

עס איז אויך א ברכה. אָבער ווי קומט דאָס צום לעצטען הייזעל אין גאָס, צו אליה יונהס׳!

אין דער אמת׳ן אָבער האָט דאָס צווייטע הייזעל געמאַכט בעסערע געשעפטען.

ערשטענס, איז איהר בעל הבית, וועלווייל ליימעס, געווען א פראָסטער געזונטער איד און דערצו האָט ער געהאט א בן׳אָק, יענקעלע, וועלכער האָט געקענט א פוהר מיט גוואלד ברענגען צו זייער שפייכלער.

אליה יונהס איז געווען דער היפך, א איד א חלוש, א שטיקעל תלמיד חכם און געזומען האָט ער דעם פויער מעהר מיט גמרא וועדטלעך, וואָס ער פלעגט ווי עס איז מסביר זיין אויף גוי׳אישׁ, עהדער מיט כח.

קיין זיהן, וויעדער, האָט ער ניט געהאט; אנשטאָט זיהן האָט ער פערמעגט דריי טעכטער, זיינען צוויי געווען שוין אויסגענעבען אין אנדערע שטעדטלעך און די איינגסטע טאָכטער, ביילקע, איז געווען א צו עדעלע מיידעל, אז זי זאָל העלפען דעם טאָטען שלעפען די פוהרען, ווי וועלווייל׳ס בן׳אָק, יענקעלע...

אזוי פלעגען די בעסטע פויער מיט זייערע תבואות און אנדערע סחורות אריינפאָלען צו וועלווייל ליימעס. אליה יונהס פלעגט בלויז האָבען די עלטערע פויערים, וועלכע האָבען געהאַלטען פון איהם און האָבען איהם פשוט ניט געקאָנט אָנזאָגען.

אָבער וועלווייל ליימעס׳ אויגען זיינען צו גרויסע געווען, און אפילו די דאָזיגע פויערים ביי וועלכע אליה יונהס האָט תמיד אָבגעהאַנדעלט די סחורות, האָט ער אויך געווען׳לט אוועקנעהמען.

פשוט מיט גוואלד.

ער נעהמט דאָס פערד פאר׳ן צוים, דער בן׳אָק — פאר די לייצעם און מען שלעפט דעם וואָגען צו זיך.

אליה יונהס רופט צו הילף זיין טאָכטער:

— ביילקע, וואָס שטעהסטו?

און בייל׳קע, אן אויסגעפוצטע, מיט צוויי שעהנפערפלאַכטענע צעפּ, שטעהט ווי א בת־מלכה און וויים ניט וואָס זי זאָל אַנהויבען צו טהאָן. איהר יונג מיידעלשע הארץ ווערט אויפ־געריבט און זי פאלט אן איידעל אויף וועל־ווי׳ם בנ׳אָק:

— פע, יענקעלע! עס איז ניט שעהן! פון אונזער הויז נעהמסטו צו א פוהר.

וועלוועל׳ם בנ׳אָק אבער ווערט ניט נתפּעל, ער שטעלט אויף איהר אוים זיינע צוויי גרויסע גראָהע אויגען, נעהמט די הענד אין די באָקעס און רייצט זיך:

— וואָס זאגט איהר צו דער פּריצ׳טע! — און צולאַכט זיך אויפ׳ן קול.

בייל׳קע ווערט נאָך מעהר אויפגערעגט, נאָר זידלען זיך וועט זי ניט. זי וועט מיט אזא גרא־בען יונג איהר מויל ניט אומרירן מאַכען.

און זי קעהרט זיך אָב מיט כעס און קוקט שוין ניט מעהר אין זיין זייט.

דערפאר האָט איהר גאָט נעהאלפען און עס איז אָנגעפאַהרען א פוהר פול מיט זעק, און צווי־שען די זעק ליעגט א קאלב, און פון פאָרענט און פון הינטען פון וואָגען זיינען אָנגעשטעלט קער־בעליך מיט כל טוב: פיש, אייער, היהנער און טרוקענע שוועמלאָך.

די פוהר געהערט צום אלטען אנטאָש; ער וועט וועלוולען זיין סחורה ניט פארקויפען אפילו וועו ער גיעט איהם צוויי מאל טייערער. דאָם איז א פויער מיט א כאראקטער. פריינדשאפט שטעהט ביי איהם העכער ווי געלד.

וועלוועל׳ם און זיין בנ׳אָק ווייסען עס, אבער דערזעהענדיג די פוהר מיט כל טוב, קען דאָך יענקעלע ניט ביישטעהען דעם נסיון און ער פרובט אנצומאכען א בייז לעבען צוויישען אנ־טאָש׳ן און אליה יונהם:

— ער וועט דיך אויסנארען, דער אלטער! אבער דער פויער שמייכעלט גוטמוטיג און ענטפערט:

— איך וויים, אבער איך ווייל ער זאָל אן מיר פערדיענען, ער איז א גוטער איד דער אליה און זיין טעכטערל׳ איז אן אמת׳ע פאנענקא...

וועלוועל׳ם ווערט נאָך מעהר ליעבען. ער ריהמט זיין ערנסטען שונא — בייל׳קע׳ן... ער שפּייט אוים און לאָזט זיך נאָך אנדערע פוהרען, שרייענדיג:

— העי, לודזי, אהער, צו מיר, דער אלטער וועט אייך אויסנארען, זיין טעכטערל׳ וועט אייך בדלות שטעלען.

און שרייענדיג קוקט ער זיך אום צו בייל׳קען און שטעלט איהר אוים א צונג...

בייל׳קען קומט ארויין פאר בעלידיגונג דאָם בלוט אין פּנים, אבער דאָם מאכט נאָך איהר שעהנער און בליהענדער, דער אלטער אנטאָש גיעט איהר א גלעזל אביבער׳ן קאָפּ און זאגט:

— האַרדי חלאָפּצע! שעלמא!

איינמאל איז דערזעלבער אנטאָש אנגעפאָה־רען מיט א פולגעפאקטער פוהר. אויסער תבואות, א קאלב, היהנער און אייער און פיש, האָט די פוהר פערמאגט א פולען זאק מיט וואָל...

אז וועלוועל׳ם האָט דערזעהן וויי דער אלטער פויער פאָהרט צו אליה יונהם׳ הייזעל׳ האָט ער זיך א לאָז געטהאָן צום וואָגען און אנטאפענדיג אין זאק די וואָל׳ איז ער פערברענט געוואָרען פאר קנאה. ער האָט וויל׳ד אויסגעשריען:

— יענקעל׳, ער האָט וואָל...

דערהערט וואָל׳, א סחורה וואָס איז ניט אזוי בנמצא און וואָס איז כלו רוח, האָט יענקעל׳ מיט׳ן פאָטער בעשלאָסען מיט די בליקען, אז די וואָל׳ מוזען זיי אבקויפען...

— פערקויף די וואָל׳ אונז! — האָט זיך וועלוויל׳ געבעטען.

— דו קריגסט פינף רובל׳ א פוד! — האָט יענקעלע פון זיין זייט צוגערופען.

— באָט ניט אן אזוי פיעל! — האָט וועל־ווי׳ זיין זוהן ארויינגעשושקעט...

באלד איז ארויסגעגאנגען פון שפייכלער אליה מיט בייל׳קען.

— דזיען דאברי, אנטאָש! — האבען זיי איהם בויידע בעגריסט, נישט קימערענדיג זיך וועגען די צוויי קאנקורענטען.

בייל׳קע איז צוגעגאנגען צום וואָגען און גליך אנגעטאפט די וואָל׳.

— האסט היינט וואָל׳ אויך געבראכט, אנ־טאָש! — האָט זי זיך נאָך פרייענדליכער גע־וענדט, און צוגעוואָרפען פון דער זייט א טרא־ציגען בליק צו יענקעלען, ווי געזאגט:

— זעהסטו, אפילו וואָל... און דו ווער צו פלאצט.

יענקיל׳ האָט עס דערפיהלט. זיין צארען, וואָס האָט געברענט אינוועניג, איז ארויס אין א פלאם:

— די וואָל׳ וועל׳ איך צונעהמען, אז די וועלט וועט זיך עקען...

— אדרבא, נעהם! — האָט זיך בייל׳קע געריצט, — קריגסט א מעדאל׳, אויב ער פער־קויפט דיר...

איז שוין וועלוויל׳ אויך אן אנגעצונדענער געוואָרען:

— וואָס מיינסטו, דו ביזט ביי אנטאָש׳ן א בת יחידה, אדער דו האָסט איהם א כישוף אבגעטהאָן?

די לעצטע פראזע האָט ער געזאגט אויף גוי׳איש כדי אנצושרעקען דעם אלטען פויער.

דער פויער האָט אבער גוטמוטיג געשמיי־כעלט, האָט געריבען דעם שטערען, געהויבען די שוועכע מיץ פון קאָפּ און קוקענדיג דא אויף בייל׳קען, דא אויף יענקעלען און נאכדעם אויף אליה יונהם און וועלוולין האָט ער פלוצים אוים־געשריען בעגייסטערט פון א גליקליכען איינפאל:

— מענשען! ברידער! וואָס מיר איז אייַנגעפאַלען...

און וועראַנדיג זיך פּערזענלעכער פון דעם אייַנפאַל האָט ער קוים אויסגעראַדט:

— איך שענק אייך, בייַלקען און יענקלען, דעם זאַק וואָל און וועט חתן־כלה.

בייַלקע האָט אַראָבגעלאָזט דעם קאָפּ, יענקעל האָט זיך אַ ברוגז'ער אַבגעקערט אָן אַ זייט, אַליה יונהם און וועלווי׳ל האָבען זיך מאַדנע אַרגעקוקט, ווי געזאָגט: וואָס אַ גוי קען אייַנפאַלען...

אויב דער שדוך איז גלייך אויפ'ן אָרט ניט געשלאָסען געוואָרען, האָט אָבער דער פּויער אויסגעפיהרט, אַז דער זאַק וואָל איז געקויפט געוואָרען בשותפות.

אויף מאָרגען איז יענקל׳ס אַריין צו אַליה יונהם וועגען צוטהיילען זיך.

אַליה יונהם איז אָבער אין שטוב ניט געוון. בייַלקע איז געזעסען בייַ׳ן טיש און געטאָן עפּיס אַ הויזיגע אַרבייט.

דערזעהענדיג יענקלען האָט זי זיך צושמייכעלט.

— איך בין געקומען זיך צוטהיילען מיט׳ן וואָל! — האָט ער אַ ברוגז׳ער אויסגעברומט.

— איז וואָס ביזטו ברוגז! — האָט בייַלקע פּרייער געשמייכעלט און איהם אַריינגעקוקט גלייך אין די אויגען.

יענקל איז פון דער פּראָגע געוואָרען דריימטער, האָט אויפגעהויבען די אויגען און דאָס ערשטע מאָל דערזעהן בייַלקען ניט ווי אַ קאָנקורענטקע, נאָר ווי אַ שעהנע מיידעל.

„אך, סאַראַ שעהנקייט זי איז!" האָט ער שיער ניט אויסגעשריען.

ער איז געוואָרען פּרעהליך און דרייסט.

ער איז צו איהר צוגענאַנגען נאָהענטער און איהר אַ קיצעל געטהאָן אין אָפּענעם האַלז, ווי ער איז געווענהנט געווען צו טהאָן עס מיט אַ מאַנכער שיקסע...

בייַלקע איז אָבער קיין שיקסע ניט געווען. זי האָט איהם אָבגעשטופּט מיט אַ מאָדנעם חנ׳דל׳ען און בעפּעהל׳ענד אויסגערופען:

— אָהן די הענד, יענקל! . .

יענקל איז בלי זיך וויידער אַראָבגעפאַלען, נעקוקט אויף בייַלקע׳ס חנ׳עוודיגען פּנים אין ניט געוואוסט וואָס צו זאָגען איהר.

— איז וואָס־זשע וויילסטו, יענקל! — איז בייַלקע צוריק פּריינדליך געוואָרען און האָט איהם שוין קענטיג דעם קיצעל אין גאַנצען מוחל געווען.

— די וואָל צוטהיילען זיך! — האָט ער גראָב, ווי אין כעס, אויסגערופען.

— די וואָל צוטהיילען זיך! — האָט בייַלקע איבערגעקרימט זיין גראָבען טאָן, — אַז אזוי דען רעדט מען מיט אַ „בארישניע", האָ, יענקל!

דערווייל איז אָנגעקומען אַליה יונהם...

דערזעהענדיג יענקלען מיט זיין טאַכטער אַליין איז ער ווי מבולבל געוואָרען און האָט גאָרנישט פּערשטאַנען, געקוקט און געוואונקען צו בייַלקען, ווי בייַ׳ן עסען, פּאר דער „המוצא"...

בייַלקע האָט פּערשטאַנען דעם וואונק און האָט ערקלערט:

— ער איז געקומען צוטהיילען זיך דעם וואָל... און האָט זיך אזוי צולאַכט, אַז יענקל איז אַ פּערשעהמטער, אָהן אַ וואָרט צו זאָגען, אַרויסגעלאָפען פון שטוב...

אין אַ פּאָר טעג אַרום איז ער אָבער וויידער געקומען, און וויידער איז אַליה יונהם ניט געוון אין שטוב.

— וואָס וועט זיין מיט׳ן וואָל?...

— וועלכע ציגע? — האָט זיך בייַלקע גע־וויצעלט...

— וואָס מיינסטו, איך וועל דיר לאָזען דעם וואָל?! — האָט ער געבייזערט און גערעדט אויף זיין גראָבען קול...

— אָט געה שוין געה — האָט זי איהם כלומרשט געטריעבען, אָבער באַלד האָט זי אויף איהם אויפגעהויבען איהרע אויגען און זיך לייַב צושמייכעלט.

— וועסט אפשר, יענקל, טרינקען אַ גלאָז טהעע? . .

— לאָמיר זיך פּריהער צוטהיילען מיט דעם וואָל! — האָט ער ארויסגעפּראַלט.

און זיך אַוועקגעזעצט.

— אָט אזוי, זיי אַ מענש! — האָט בייַלקע גלאַכט און איז צו איהם נאָהענטער צוגענאַנגען.

יענקל איז וויידער דרייסט געוואָרען. ער האָט זיך שוין מכין געווען מיט׳ן מיטלסטען פינגער צו איהר אָפּענער קלאָרער האַלז...

— זיי ניט קיין גראָבער יונג! — האָט זי אויף איהם אָנגעשריען.

ער האָט זיך פּאר איהר געשריי דערשראָקען, איז אויפגעשטאַנען און האָט בייז אויסגעברומט:

— לאָמיר זיך צוטהיילען די וואָל! . .

— וועסט צייט האָבען איבער אכטאָג...

דער קינפּטיגער מאַרקס־טאָג איז אַריבער בשלום. יענקל האָט שוין מעהר קיין פּוהרען פון אַליה יונהם הייזעל ניט געשלעפּט. דער טאַטע אַליין, יועלווי׳ל, האָט אויך שטיל׳ער גערופען די גויים.

נאָכ׳ן מארק איז וויידער יענקל אַריין צו אַליה יונהם...

דעמאָלט איז שוין אַליה יונהם געווען אין שטוב.

— וואָס וועסטו זאָגען גוטעס, יענקעלע? זיין!

— ער וויל זיך צוטיילען די וואָל! — האָט ביילקע געמאָלדען פאר יענקלען און האָט אויס־געשאָסען מיט א הילכיגען געלעכטער...

— איז וואָס פאר א געלעכטער! — האָט אליה יונהם געשמייכעלט — אַוואָדע צוטיילען זיך... געהט, קינדערלייך, און צוטיילט זיך.

זיי זיינען אַריין דורכ'ן הויזטיר אין שפייכ־לער. דער זאק וואָל איז געלעגען אָן אבגעבונ־דענער.

— דאָ פעהלט! — האָט יענקיל אויסגע־שריען.

— ביזט א נאר! — האָט ביילקע איהם גוטמוטהיג געטאדעלט — ווילסט זיך טאקע צו־טהיילען.

— אַוואָדע — האָט ער שוואָך אויסגערעדט און געקוקט אויף ביילקע'ס ווייסען האלז...

— אָבער דאָ פעהלט שוין א ביסעל — האָט ביילקע געשמייכעלט.

— ווי אזוי? — האָט יענקיל געפאָרשט.

— איך האָב אויסגעשפונען א ביסעל...

— האָסט נישט געהאט קיין פראַווע... עס איז שותפות'שע...

— איך האָב אויסגעשטריקט א פאָר הענטש־קעס, — האָט זי זיך וויעדער גערייצט.

— האָסט ניט געהאט קיין פראַווע! — האָט ער זיך געבייזערט — עס איז שותפות'שע.

— א פאָר הענטשקעס! וואָלסט זעהן, מיט פינגער.

— וועלען זיין די הענטשקעס אויך אויף שותפות, — האָט יענקיל פאַרגעשלאָגען.

— ביזט א נאר! — האָט ביילקע זיך גוט־מוטהיג געבייזערט — עס איז פאר א זעהר גרויסער האנד.

— נו. מיין האנד איז א גרויסע! — האָט יענקיל מיט שמחה אויסגעשטעלט זיין האנד...

— איז דאָס טאקי פאר דיר... האָט בייל־קע זיך צולאכט און איז ארויסגעלאָפען פון שפייכ־לער צוריק אין שטוב אריין.

יענקיל נאָך איהר.

אליה יונהם איז שוין וויעדער ארוים. בייל־קע איז געבליעבען מיט יענקלען אין הויז.

זי האָט איהם דערלאנגט די הענטשקעס:

— מעסט אָן!

ער האָט מיט א שטראהלענדען געזיכט גע־נומען ארויפציהען אויף זיינע גרויסע הענד־י פאָר הענטשקעס...

— דו ווייסט, ביילקע, — האָט ער פלוצים, בעגייסטערט פון א אידעע, אויסגערופען...

— וואָס?

— מיר וועלען זיין איצט שותפים אויף שטענדיג...

— געווים! — האָט ביילקע מסכים געווען.

— און אויף אונזער חתונה וועלען מיר אייני־לאדען אנטאָש'ן...

— ניט אַנדערש! האָט זיך ביילקע צולאכט

— מיר וועלען איהם זעצען אויבען אָן...

דר. אל. סינטאַווסקי:

דאָס זינקען פון דער לוזיטאניא

(פון שטאַנדפונקט פון אינטערנאַציאָנאַלען רעכט)

ווען דייטשלאנד האָט דעם 6טען מארטש ערקלערט, אז זי איז בערייט דורך איהרע סאָב־מארינס ניט צוצולאָזען קיינע שיפען צו די ענגלישע האפענס, האָט מען געוואוסט, אז פרי־הער אדער שפעטער וועט מוזען קומען צו א סכסוך צווישען דייטשלאנד און די פעראייניגטע שטאַאטען. עס זיינען קוים אריבער זייט דאן דריי מאָנאט, און דער סכסוך האָט ווירקליך אויסגעבראכען. די ענגלישע שיף לוזיטאניא, וועלכע האָט געהאט אונטער איהרע 1580 פא־סאזשירען ביז א 200 אמעריקאנער בירגער, איז געזונקען געוואָרען דורך א טארפידא פון א דייטשען שיף מיט דעם גרעסטען טייל פון איהרע פאסאזשירען און איהר מאנשפט. אויף אריבער הונדערט אמעריקאנער האָבען דערביי פערלאָרען זייערע לעבענס. און ניט איינפאכע בשר ודם'ס, נאר אזעלכע פערזענליכקייטען, ווי וואנדער־בילד, פראהמאן א. ז. ו.

די רעגיערונג פון די פעראייניגטע שטאַאטען האָט שוין געשיקט דייטשלאנד א נאָטע, וואָס איז שוין פיעל מעהר ווי א געוועהנליכער פרא־טעסט. מיט קלאָרע דבורים האָט זי פערלאנגט, דאָס דייטשלאנד זאָל מאכען, אויף וויפיעל דאָס וועט זיך לאָזען, דעם שאדען פון די אמעריקא־

נער בירגער און אפֿשטעלען גליך איהר סאב־מארין טהעטיגקייט, אום צו פערמיידען אזעלכע אומגליקען אין דער צוקונפט.

די פֿרעסע האט זיך צוטיילט. די צייטונגען, וואס האלטען מיט די פערבינדעטע — מיט פראנקרייך, ענגלאנד און רוסלאנד — ד. ה. פראקטיש די גאנצע ענגליש־אמעריקאנישע פֿרעסע — האט אויפגעהויבען א מורא'דיגען געשרייי. פאר אזא שוידערליכען פערברעכען קומט דייטשלאנד פֿשוט אפֿגעמעקט צו ווערען פון דער ערד. די דייטש־אמעריקאנישע פֿרעסע ווייזט האט די דייטשע סאבמארין־אטאקע אויף די לוזיטאניא געראטעפערטיגט. אי מענשליכע קרבנות? — די פאסאזשירען זיינען געווארנט געווען, זיי זיינען געפאהרען אויף אייגענער רי־זיקע.

מיר וועלען פֿרובירען פאנאנדערפלאנטערען די פראגע, ארויסגעהענדיג פון די כללים פון אינטערנאציאנאלען רעכט.

מיר וועלען פארמולירען די פראגע אזוי: ערשטענס — צו האט דייטשלאנד גהאט א רעכט צו פערוועהרען די שיפען סיי פון נייטראלע מלוכות, סיי פון איהר שונא דורכצוגהען די קריעגס־זאנע, און צווייטענס, צי האט זי גע־האט א רעכט צו דערטרינקען א שיף מיט פֿא־סאזשירען, וועז דאס שיף, ניט קוקענדיג אויפֿן פערבאט, איז פארט אריינגעשוואמען אין די וואסערן פון דער קריעגס־זאנע?

נאך די געזעצען און מנהגים פון אינטער־נאציאנאלען רעכט האט יעדע מלוכה, וואס פיהרט קריעג, א רעכט ארויפצולייגען א בלאקא־דע אויף יעדען האפען פון איהר שונא און דער־מיט פערוועהרען אפֿילו שיפען פון נייטראלע לענדער אריינצוגעהן אין דעם בלאקירטען הא־פען. וועז א נייטראלעם שיף ווערט געכאפט אריינגענ'ענענדיג זיך אין דעם בלאקירטען הא־פען האט דער צד וואס האט ארויפגעלייגט די בלאקאדע א רעכט דאס שיף צו בעהאנדלען ווי איהר שונא'ס א שיף און קאנפיסקירען עס, און אונטער געוויסע אומשטענדען דאס שיף אפילו צו זינקען. די בלאקאדע, אום רעס־פעקטירט צו ווערען, מוז אבער זיין געזעצליך. זי מוז בלאקירען די האפענס אזוי, אז עס זאל פאקטיש אונמעגליך זיין פאר א פרעמדע שיף זיך דורכצו'גנב'ענען, און צוזעם דארפען די שי־פען, וואס פיהרען דורך די בלאקאדע, ניט פֿאר־שטעלען מיט זיך קיין שוויימענדען עסקאדראן. ווי מיר האבען שוין אנגעוויזען אין א פאר פון אונזערע פריהערדיגע ארטיקלען, האט מען אונ־טער קיינע אומשטענדען די דייטש־ע קריעגס־זאנע ניט געקענט בריינגען אונטער די בעצייכ־נונג פון א געזעצליכע און גילטיגע בלאקאדע, ערשטענס וויייל דייטשלאנד האט דעם פערבאט ארויפגעלייגט ניט אויף די האפענס, נאר אויף דעם ים. צווייטענס, קען מען קיין בלאקאדע מיט סאבמארינס ניט פיהרען.

דערפון איז צו זעהן, אז אויף דער ערשטער פראגע, צו דייטשלאנד האט א רעכט געהאט צו פערבאטען שיפען פון נייטראלע מלוכות אריינ־צוקומען אין די וואסערן, וואס דער דייטשער דעקלערט האט בעצייכענט אלס קריעגס־זאנע, מוז געענטפערט ווערען מיט ניין. דייטשלאנד אליין האט זיך אפילו אזא רעכט ניט ענגומען. דער דעקרעט האט ניט פארבאמטן שיפען צו קומען אין די וואסערן סיי פון קריעגס־זאנע, נור האט זיי געוואארנט, אז זיי זאלען בעסער דארטען ניט קומען, וויייל ט'איז דא פאר זיי א גפֿאהר אויפ־געריסען צו ווערען סיי פון מינעס סיי פון סאב־מארינס. די סאבמארינס קענען מאכען א טעות אדער וועלען דאס טהאן בכיון, וויייל די ענגלישע שיפען בענוצען זיך מיט פלאגען פון נייטראלע לענדער אבצונארען די דייטשע סאבמארינס. דייטשלאנד האט אויך קיין רעכט ניט געהאט צו לאזען שוויימען מינעס אין אן ארט וואס גע־הערט ניט צו די טעריטאריעלע וואסערן פון איהר שונא (בלויז 3 מייל פון ברעג ווערען צו־געראכענט צו טעריטאריאלע וואסערן, דאס אי־בעריגע וואסער איז הפקר).

אויף דער אנדער פראגע, צו האט דייטש־לאנד גהאט א רעכט, נאכדעם ווי זי האט גע־ווארנט אמעריקא וועגען דער ערקלערטער קרי־עגס־זאנע, צו דערטרינקען דאס שיף, וואס האט עובר גוועזען אויף דעם פערבאט, מוז אויך גע־ענטפערט ווערען מיט ניין. דייטשלאנד האט ניט קיין רעכט צו דערטרינקען א שיף מיט מענשען. וואלט זי דאס געטהאן נאר מיט די בירגער פון לאנד, מיט וועלכען זי שטעהט אין קריעג, וואלט דאס אויף גוועזען געגען יושר און מענשליכקייט. אבער וואר וואלט זיך דאס גענומען צוא הארצען? אמעריקא האט דאך ניט פראטעסטירט געגען די בלוט־פערגליווערענדע מאדד טהאטען פון די ווילדע קאזאקען אין פוי־לען און גאליציען, וואס זיינען געגען אלע כללים פון אינטערנאציאנאלען רעכט און עלעמענטארע מענשליכקייט. ערשט וועז די האנדלונגען פון א קריעגפיהרענדען צד גרייפען אן א נייטראלע מלוכה, דאמאלס פיהלט זיך די מלוכה ניט נאר פערפליכטעט צו פראטעסטירען, נאר זי זוכט אויך צו נויטען דעם שולדיגען צד צו רעספעק־טירען איהרע רעכטע.

אויף די וואארנונג פון דעם דייטשען אמבא־סאדאר ניט צו פאהרען אויף די ענגלישע שיפען קען ניט דיענען פאר א רעכטפערטיגונג פאר דער דערטרינקונג פון די לוזיטאניא. וויבאלד דייטשלאנד האט קיין רעכט ניט געהאט צו פער־באטען אמעריקאנער צו פאהרען אויף ענגלישע שיפען אדער צו ענגלישע האפענס, האט דייטשלאנד במילא אויך קיין רעכט ניט געהאט אפילו צו וואארנען ניט צו פאהרען. אומגעקהרט:

אזוי וואָלט דייטשלאַנד זיך געקענט פערענטפערן, אז ס׳איז געווען א טעות אָדער דער קאַפּיטאַן האָט ניט געוואוסט, אז אמעריקאַנער זיינען געפאָהרען אויפ׳ן שיף. דאָס וואַרנען בעווייזט אָבער, אז אלץ איז רעגולירט געווארען דורך די דייטשע צענטראלע רעגיערונג און די פולע פערענטוואָרטליכקייט פאלט ניט אויפ׳ן קאַפּיטאַן פון סאַבמארין, נור אויף די דייטשע רעגיערונג.

אויסער אלע געזעצען פון אינטערנאַציאָנאַלען רעכט האָט דייטשלאַנד קיין רעכט ניט געהאט צו שטעלען אין געפאַהר דאָס לעבען פון די אמעריקאַנער פּאַסאַזשירען אויפ׳ן גרונד פון א טריטי, וואָס איז נאָך אין 1828 אבגעשלאָסען געוואָרען צווישען פּרייסען און די פעראייניגטע שטאַטען. דייטשלאַנד אליין האָט זיך בערופען אויף דעם, וועז עס האָט זיך געהאַנדעלט וועגען די צושטערונג דורך דעם דייטשען רעגירונג איצט פערלאַנגט דאָס די וואשינגטאָנער רעגיערונג זאל זיך צופרידענשטעלען מיט געלד בלויז פיר דעם וועדטה פון די קארגא פון דעם צושטערטען אמעריקאַנער שיף. און דערמיט וואָס דייטשלאַנד האָט איצט אָנגעפיהרט די אלטע טריטי פון 1828, האָט זי שוין אנערקענט די זעלביגע טריטי, און איז דאָרום געבונדען דורך איהרע אייגענע פערפליכטונגען אין דער טריטי. לויט דעם ארטיקעל 12 פון דער טריטי האָט אמעריקא א פולען רעכט צו שיקען איהרע שיפען צו די האפענס אויף פון יענעם לאנד, מיט וועלכען פרייסען וועט שטעהן אין קריעג. די אמעריקאַנער האָבען אלזא געהאט א פולען רעכט צו פאָהרען אין די ענגלישע האפענס. דייטשלאַנד האָט זיך דורך די טריטי מתחייב געווועזען זיי ניט צו שטערען אין דעם. דייטשלאַנד האָט זיי נאָרניט געטאָרט וואַרנען ניט צו פאָהרען. יעדענפאלס האָט זי מיט איהר וואַרנונג ניט געקענט מאכען געזעצליך אן אקט, וואָס איז אין עצם אונגעזעצליך, און וואָס די אמעריקאַנער זיינען געפאָהרען אויף אן ענגלישען שיף, האָט נאָך אין קיין פאל ניט געגעבען די דייטשען א רעכט צו דערטרינקען דאָס שיף מיט די מענשען. אפילו אין פאל וועז דאָס דערטרינקען פון דעם שונא׳ס א שיף אָדער פון א נייטראַלער מלוכה ווערט בעטראכט אלס געזעצליך, מוז אבגעהיט ווערען די פאָדערונג פון אינטערנאַציאָנאַלען רעכט, וואָס פערלאַנגט אז איידער א שיף ווערט דערטרונקען מוז די מאנשאפט פון איהם ארַאפּגענומען ווערען און וועגען איהר זיכערקייט מוז געזאָרגט ווערען. דאָס האָט דער סאַבמארין אין דעם פאל ניט געטהאָן. זי וואָלט עס אויך ניט געקענט טהאָן, וויל ס׳וואָלטען איהר געפעהלט די פאקטישע מיטלען דערצו. זי איז ניט נענוג גרויס אריינצונעהמען אין זיך אזוי פיעל מענשען. זי האָט אויך דער לוזיטאַניא ניט געקענט געבעטן קיין צייט צענוג אלזא צו ראטעווען איהר פאַסאַזשירען און מאנשאפט.

פיעלע האָבען געזוכט צו פערטיידיגען דייטשלאַנד׳ס האנדלונג אין בעזוג צו לוזיטאַניא מיט׳ן ארגומענט, אז דאָס שיף האָט געפיהרט וואפען און אמוניציאָן. דער ארגומענט איז אָבער א שוואכער. די פּראָדוקטען זיינען אָהן צוויפעל קאָנטראבאנד. דאָס גיט אָבער דייטשלאַנד נור א רעכט צו קאָנפיסקירען די סחורה און אויך דאָס שיף, אויב אפילו עס געהערט צו א בירגער פון א נייטראלע לאנד. עס גיט אָבער קיין רעכט ניט צו דערטרינקען די מענשען, וועלכע פאָהרען אויף דעם שיף. חוץ דעם האָבען די דייטשען פריהער דאָס שיף ניט דורכגעזוכט, קען דאָרום די בעהויפטונג, אז די לוזיטאַניא האָט געפיהרט קאָנטראבאנד, ניט אָנגענומען ווערען אלס א געזעצליך גילטיגער בעווייז. אָבער דער ארגומענט געהערט איבערהויפט ניט צום ענין. דייטשלאַנד האָט געהאט א פולען רעכט צו זינקען די לוזיטאַניא, וויל זי געהערט צו ענגלישע בירגער, און ווי מיר ווייסען, ווערט יעדעם אייגענטום פון א בירגער פון שונא אויפ׳ן ים קלאַסיפיצירט אלס פיינדליכע סחורה, וואָס מעג צוגעשטערט ווערען. דאָס פיהרען פון אמוניציאָן גיט נאָך אָבער בשום אופן ניט קיין רעכט צו דערטרינקען די מענשען פון שיף און ניט אזוי פון נייטראלע נור אפילו דעם שונא׳ס בירגער אויף ניט. און וואָלט דייטשלאַנד געגעבען געגוג צייט די מענשען פון שיף זיך צו ראטעווען, וואָלט די רעגיערונג פון די פּראַייזיגטע שטאַטען נאָר קיין רעכט ניט געהאט אפילו צו פּראָטעסטירען, וויל די לוזיטאַניא געהערט צו אן ענגלישע געזעלשאפט

אמעריקאנער קאָסטאָם אינספּעקטאָר האָט אונטערזוכט דאָס שיף פאר'ן אָפּרייזען און האָט קיין הארמאָטען און קאנאָנען ניט געזעהען, אויף קיינער פון די פּאסאזשירען ניט. אפילו אויב דאָס שיף וואָלט געווען אין גאנצען געלאָדען מיט קריעגס אמוניציאָן וואָלט עס דורך דעם נאָך ניט געווארען א קריעגס־שיף. ס'וואָלט געבליבען א שיף מיט געווענליכער קאָנטראבאנד.

עס איז דאָ איין פונקט, וועלכער קען פערקלענערן דייטשלאנד'ס שולד, און דאָס איז אויב עס זאָל בעווייזען ווערען, אז דייטשלאנד'ס סאָבמארין האָט נאָר געשיקט איין טאָרפידא אין דער לוזיטאניא, וואָס האָט נאָר געקענט שעדיגען דעם שיף, אָבער ניט זינקען. אויב דאָס זאָל ווירקליך אזוי געווען זיין, איז דאָס שנעלע זינקען פון דער לוזיטאניא צו פערדאנקען דער עקספּלאָזיאָן פון דעם אויפרייסונגס־שטאָף, וואָס זאָל זיך האָבען געפונען אויף דער לוזיטאניא און איז געווען בעשטימט פאר ענגלאנד.

דייטשלאנד'ס שולד אין דעם טויט פון די פיעלע אמעריקאנער פּאסאזשירען וואָלט אויף אזא'ן אופן געווען ניט קיין דירעקטע, נור אן אינדירעקטע, און א גרויסען טייל פון פּראָנט־וואָרטליכקייט וואָלט געמוזט אויף איבערגעטראָגען ווערען אויף ענגלאנד.

מיר גלויבען, אז ס'וועט פיעל לייכטער זיין, ווי פיעלע נעהמען עס אָן, צו קומען צו א פערשטענדנים מיט דייטשלאנד. אין די אמעריקאנער נאָטע צו דייטשלאנד געפינען מיר אפילו פאָלגענדעס: „די רעגיערונג פון די פּראַייניגטע שטאָטען ווינשט דעריבער צו ציהען מיט דעם גרעסטען ערנסט די אויפמערקזאמקייט פון דער קייזערליכער דייטשער רעגיערונג צו דעם פאקט, אז דאָס, וואָס מיר האָבען אויסצוזעצען געגען איהר איצטיגער מעטאָדע צו אטאקירען דעם מסחר פון איהר שונא, איז פאָלגענדעס: ס'איז פראקטיש אונמעגליך צו געברויכען סאָבמארינס אום צו צושטערען דעם שונא'ס מסחר, ווייל דאָס געהט להיפוך צו אלע געזעצען פון פערנונפט, גערעכטיגקייט און להיפוך צו אלע, וואָס דער מאָדערנער זין אנערקענט פאר מאָראליש נויטוועניג".

עס מאכט דעם איינדרוק, ווי די אמעריקאנער רעגיערונג וואָלט וועלען אז דייטשלאנד זאָל אי־בערהויפט אויפגעבען איהר סאָבמארין טהעטיג־קייט. אין דער אמת'ן זוכט נור אמעריקא אז איהרע בירגער זאָלען ניט פערטרונקען ווערען דורך די דייטשע סאָבמארינס. ס'האנדעלט זיך נאָר מען זאָל געבען א מעגליכקייט אויף ווייטער אין אן עהנליכען פאל די מאנשאפט זיך צו ראטעווען. און ביז די לוזיטאניא איז דאָס מעהרסטענס טאקי געווען דער פאל.

אויף איז גאנץ מעגליך, אז די צייטונגען האָבען אבזיכטליך אויפגעהויבען אזא ליארם וועגען דעם פאל לוזיטאניא, כדי שטארקער צו מאכען די אגיטאציע פון פערגרעסערען די אמעריקאנער ארמעע און נייוויי. די אגיטאציע האָט מען שוין אָנגעהויבען נאָך מיט א צייט פריהער, און עס איז זעהר מעגליך, אז זי ווערט געפיהרט נאָר ניט לשם פאטריאָטיזם.

מיט איין וואָרט, ניט דער טאָן פון דער אמעריקאנער נאָטע און ניט דער געפילדער אין די צייטונגען דארפען אונז צווינגען צום שלום, אז די בעציהונגען צווישען דייטשלאנד און די פּראַייניגטע שטאָטען קענען זיך אין דעם איצטיגען מאָמענט פערענדערען פיעל צום שלעכטען.

* * *

א ברוינער וואָלקען־שטיק
אונטער'ן הימעל דעם בלאָהען
שוועבט און — טראָכט:

וויסט, וויניגסטענס, דער
וואָס טרייבט,
וואָס יאָגט מיט דער געהיימער פליגעל־
בעוועגונג,

וואוהין ער טרייבט?

יאָגט ער אונטער די זונן,
וויל ער כ'זאָל צופליעסען
אין א רעגען־שפּריי,
טרענקען די דורשטיגע ערד
פרויסרופען ברויט און — בלומען?

אדער אין שלאָגם רעגען צוגיעסען,
און אויפ'ן גרויסען יום־טוב,
גרויסען פריהלינג־טאָג,
שייערן, שוועבען אוף ריניגען
די זינדיגע ערד?

אדער וועלט אין מיר א דונער געבאָרען?
אויף ו ע מ ע ן? אויף וואָס?
. . . . . .
אזוי שוועבט אונטער'ן הימעל דעם בלאָהען
א ברוינער וואָלקען־שטיק און טראָכט...

*) אויף וויפיעל מיר וויסען, איז אָט דאָס ליעד פון פרץ'ן ערגעץ ניט געווען גערדרוקט. עס איז געשריעבען געוואָרען אין דזשולאי, 1908, אויף א פאָסטאָל קאָרד צו ב. וולאָדעק. —רעד.

י. מ. בודיש:

וועד רעגיערט ביי אונז—די קאנסטיטוציע אדער דאָס פאלק?

(צו דער קאָנסטיטוציאָנעלער קאָנווענשאָן פון ניו יאָרק סטייט.)

דאָס אלגעמיינע שטימרעכט און די „פּאָטערס פון דער קאָנסטיטוציע".

אין א פּאָריגען ארטיקל*) האָבען מיר געזאָגט ווי וועניג דעמאָקראטיש די רעגיערונג פון ניו יאָרק סטייט איז געווען לויט אונזער ערשטער קאָנסטיטוציע פון 1777. ניט נאָר די בעזיצאָזע קלאסען, נאָר אפילו די פּאָרשטעהער פון בעוועלקיכען קאפיטאל האָבען דאן ניט געקאָנט האָבען קיין שום איינפלום אויף דער רעגירונג. די גאנצע מאכט איז קאָנצענטרירט געווארען אין די הענט פון דעם שטאַרקסטען קלאס פון יענער צייט, אין די הענד פון די גרויסע לאַנד-אייגענטהימער. ביסליכווייז אבער ענדערט זיך די לאגע. די שטאָדטישע בעפעלקערונג און דער שטאָדטישער קאפיטאל געווינט אלץ מעהר די אויבערהאנד אין דעם ווירטשאפטליכען לעבען פון לאנד. מיט וועלכע 50 יאהר שפּעטער, אויף דער דריטער קאָנסטיטוציאָנעלער קאָנווענשאָן, אין 1821 מוז שוין די קאָנסטיטוציע ראדיקאל אמענדירט ווערען; זי בעקומט דאן כמעט איהר איצטיגען אויסזעהען.

צוערשט ווערט דער אייגענטהומס-ציגז פאר וואוטערס שטארק פערקלענערט און אזוי אומגעענדערט, אז בעזיצער פון בעוועלקיכען קאפיטאל זאָלען בעקומען גלייכע רעכטע מיט די לאנד-אייגענטהימער. אבער אייגענטהום-בעגרענצונגען בנוגע צו שטימרעכט האָבען בכלל באלד אבגעלעבט זייער צייט. צוליעב'ן ביישפּיעל פון אלגעמיינעם שטימרעכט פאר'ן גאנצען לאנד און צוליעב די פראקטישע שווירigקייטען דורכצופיהרען אזעלכע אייגענטהום-בעגרענצונגען, ווערט זאָלען צופריעדען שטעלען אלע פערמעגענדע קלאסען, — האָבען די אייגענטלע שטאַטען סוף כל סוף אויך עמוזט איבערגעהן צום געפערליכען אלגעמיינעם שטימרעכט. אין 1845, אויף דער דריטער ניו יאָרקער קאָנסטיטוציאָנעלער קאָנווענשאָן, ווערען ענדליך אלע בעגרענצונגען פון שטימרעכט אבגעשאפט.

די „פּאָטערס פון דער קאָנסטיטוציע" האָבען אבער גוט פערשטאנען די געפאהר, וואָס אלגעמיינעם שטימרעכט ברענגט מיט זיך פאר זייערע אינטערעסען, און זיי האָבען געשאפען ערנסטע מיטלען אויף זיך צו וואַרנען געגען דיזער געפאהר. דער ניו יאָרקער פּאָרשטעהער אויף דער ערשטער יונייטער סטייטס קאָנסטיטוציאָנעלער קאָנווענשאָן (1787) — דער בעוואוסטער האמילטאָן — האָט אפשר אם בעסטען אויסגעדריקט די אלגעמיינע שטימונג פון די „פּאָטערס".

„יעדע געזעלשאפט, — ערקלעהרט האמילטאָן, — צוטהיילט זיך אין די וועניגע און אין די פיעלע. די ערשטע זיינען דייבע און די לייטישע (יהום'דיגע — וועלל באָרן), די צווייטע זיינען די מאסען פון פאָלק. מען בעהויפּטעט, אז די שטימע פון פאָלק איז גאָט'ס שטימע. אָבער ווי אָפט מען האָט דיזעזען אמת ניט איבערגע'חזר'ט און ווי אלגעמיין עס איז ניט געווען דער גלויבען אין איהם, — איז ער אָבער דאָך פאקטיש ניט ריכטיג. דאָס פאָלק איז רעבעליש (טוירבולענט) און נעגייגט צו ענדרונגען; זיי דענקען און בעשליסען זעלטען געערעכט. גיט דעריבער דעם ערשטען קלאס א דייטליכען און שטענדיגען טהיל אין דער רעגיערונג. ער וועט ארויפלעגען א צוים אויף דער אונרוהיגקייט און אונבעשטענדיגקייט פון צווייטען קלאס, און אזוי ווי דער ערשטער קלאס קאן ניט בעקומען קיין שום טובה פאר זיך דורך אן ענדרונג, וועט ער שטענדיג אנהאלטען א גוטע רעגיערונג... און בלויז א שטאנדהאפטיגע, פעסטע קערפּערשאפט קאן אייניזויטען די אונפערשהמטקייט פון א דעמאָקראטיע".

נאָך שארפער און קלארער האָט דעם זעלבען גרונדאנק אויסגעדריקט טשאנסעלאָר קענט אויף דער ניו יאָרקער קאָנסטיטוציאָנעלער קאָנווענשאָן פון 1821.

„די טענדענץ פון אלגעמיינעם שטימרעכט — האָט ערקלעהרט טשאנסעלאָר קענט — איז מקריב צו זיין די רעכט פון אייגענטהום צו די פרינציפּען פון פרייהיט. דאָס איז א שטענדיגע טענדענץ אין דער מענשליכער נעזעלשאפט, און די געשיכטע פון יעדען דור בעשטעטיגט דאָס; עס איז א טענדענץ, אז די ארימע זאָלען גלוסטען נאָך דעם רויב פון די רייכע און זאָלען שטרעבען צו בעקומען א טהיל דערפון; און עס איז די טענדענץ

*) זעה „צוקונפט", מאי, „די קאָנסטיטוציע אין די אַרביטפּער".

פון בעל־חוב צו זעהן אבצושוואכען אין אויסצומיידען די פערפליכטונגען פון קאנטראקטען (אבמאכונגען)... עס פאדערט זיך א שטארקע און וואכזאמע רעגיערונג אויף צו בעקעמפען דיעזע טענדענץ... דער שטאאט איז א געוועלשאפט צו פערטהיידיגען אייגענטהום פונקט אזוי פיעל, ווי צו פערטהיידיגען דאס לעבען; און דער יעניגער, וואס טראגט אריין ביזוץ איין סענט אין אלגעמיינעם פאנד, דארף ניט האבען די זעלבע רעכט און איינפלום אויף צו פערוואלטען די אייגענטהומס־אנגעלעגענהייטען פון דער שותפות, ווי דער יעניגער, וואס טראגט אריין זיינע טויזענדער."

די הערשענדע קלאסען זיינען, אלזא, שאפענדיג די קאנסטיטוציע בכלל ניט בעגייסטערט געווען פאר די אבסטראקטע הויכע פרינציפען פון גלייכע, אייביגע רעכט פאר אלע און יעדען. פונקט פערקערט, זיי האבען אויסדריקליך און ציעלבעווואוסט געוווכט מיטלען, ווי אזוי צו בעוואהרענען זייער מאכט און הערשאפט געגען „דער אונפערשעהמטקייט פון דעמאקראטיע", ווי אזוי צו בעוואהרענען זייער רייכטהום און אייגענטהום געגען דער טענדענץ פון די ארימע צו „גלוסטען נאך דעם רויב פון די רייכע" און געגען זייער שטרעבען צו בעקומען א טהייל דערפון.

בעגרענצען דאס שטימרעכט מיט אן אייגענטהום־צענזוס איז אבער געוואהרען אונמעגליך דאס אלגעמיינע שטימרעכט איז געווען אונפערמיידליך. די פיעלע, די בעזיצלאזע, האבען אלזא בעקומען א דירעקטען איינפלום און ווירקונג אויף דער רעגיערונג פון לאנד. עס איז אלזא נעבליבען נאר איין וועג צו בעוואהרענען זיך געגען ניט וויינשענסווערטהע ענדערונגען אין דעם בוי און אינהארדנונג פון דער געזעלשאפט. דיעזער וועג איז בעשטאנען אין דעם, אז מען זאל מאכען די רעגיערונג מאכטלאז.

מען מוז צוגעבען, אז די „פאטערס פון דער קאנסטיטוציע" זיינען געווען אויסערגעווענליך ערפאלגרייך אין זייער ארבייט. בלויז דורך צוויי לפנים גאנץ אונשולדיגע אינסטיטוציאנען האבען זיי ארויפגעלעגט א פעסטען צוים אויף דער געזעלשאפטליכער עגטווילקונג, פון וועלכען מיר קאנען זיך נאך ביז איצט ניט בעפרייען. נאך עד היום האבען מיר א מאכטלאזע רעגיערונגס־מאשין. דאס אלגעמיינע שטימרעכט איז נאך ביז צו היינטיגען טאג פערכליבען אייגענטליך א ווערטהלאזעם געווארען אין דער הענד פון פאלק; דאס פאלק איז ניט אימשטאנד אויסצובעסערען מיט דיעזען געווארען זיין לאנג. דאס פאלק רעגיערט נאר אויף צו כלומרשט; די רעגיערונגס־מאשין איז אזוי איינגעארדנעט, אז דאס פאלק קען קיינמאל ניט געפינען קיין פאסענדען ענטפער אויף די פראבלעמען און פראגען, נויטען און בעדערפנישען, וואס דאס לעבען רוקט ארויס...

דיעזע צוויי אייגענארטיגע אינסטיטוציאנען זיינען: 1) די אזוי גערופענע גראנטיעס פון פרייהייטען, אדער „ביל אוו רייטס", און 2) די בעריהמטע „צוטהיילונג פון מאכט".

דער „ביל אוו רייטס".

דער „ביל אוו רייטס" שטאמט פון גאר אלטע צייטען. די חכמים אין הלכות דת ודין, די גרויסע יוריסטען, פיהרען זיין ספר היחוס אזש פון דער „מאגנא טשארטא", וואס די ענגלישע בראנען האבען נאך א בלוטיגער רעוואלוציע ארויסגעריסען בייַ זייער דעספאטישען קעניג יאהאן, נאך אין 1215. די „מאגנא טשארטא" (אדער דער גרויסער פרייהייטס־בריף) האט גשאפען געוויסע גראנטיעס, וואס האבען געזיכערט דאס לעבען, פרייהייט און אייגענטהום פון די בראנען געגען דער אונבעגרענצטער דעספאטישער מאכט פון קעניג. אונטער דעם דרוק פון ווייטערע גרויסע פרייהייטס בעווענונגען אין ענגלאנד האט די „מאגנא טשארטא" זיך ענטוויקעלט אין דעם בעריהמטען „האבעאס קארפוס עקט" פון 1679, וועלכער האט גראנטירט דיעזעלבע פרייהייטען פאר דער גאנצער בעפעלקערונג. שפעטער זיינען דיעזע פרייהייטס־גראנטיעס אויבערגעטראגען געווארען אין די אמעריקאנער קאלאניעס. ניו יארק שטאאט האט בעקומען זיין „טשארטער אוו לי־בערטיעס ענד פריווילעדזשעס" אין 1683. פון דיעזען „בריף פון פרייהייטען און פריווילעגיעס" האט זיך ענטוויקעלט דער „ביל אוו רייטס" פון אונזער קאנסטיטוציע.

ווי מיר זעהען, האט דער „ביל אוו רייטס" א העכסט פראגרעסיווע און רעוואלוציאנערע אבשטאמונג. אבער צייטען בייטען זיך. דאס, וואס איז אמאל געווען א מיטל פון פראגרעס איז איצט געווארען א מיטל פון רעאקציע. אמאל האט דער „ביל אוו רייטס" געדינט אויף צו בעגרענצען די מאכט פון דער קלייניר מינדערהייט אין די אינטערעסען פון דער גרויסער מעהרהייט; די מאכט פון דעם א י נ ע ם, פון קעניג, אין די אינטערעסען פון די מ ע ה ר ע ר ע בראנען; די מאכט פון די ו ו ע נ י ג ע, פון דעם קעניג מיט די בראנען צוזאמען אין ענגלאנד אדער פון דעם גאווערנאר רעגיערונג אין די קאלאניעס, אין די אינטערעסען פון די פ י ע ל ע, פון גאנצען פאלק. דער „ביל אוו רייטס" האט געדינט צו בעשיצען דאס פאלק געגען דעם דעספאטיזם פון קעניג; דער האט געזיכערט דעם פאלק, אז דעם ק ע נ י ג ס רעגיערונג זאל ניט קאנען אבנעהמען בייַ די ברגער זייער לעבען, פרייהייט און אייגענטהום, אהן וועלכען עס איז נערעכטען גרונד.

דאָס איז אלץ געווען אמאל. איצט האָט דער „בילל אָוו רייטס" בעקומען א פונקט פער־קעהרטע בעדייטונג. דאָס אלגעמיינע שטימ־רעכט האָט פערוואנדעלט דעם קעניג׳ס רעגיע־רונג אין דער רעגיערונג פון פאלק. די רעגיערונגס־מאכט ליעגט איצט, אם וועניג־סטען פרינציפיעל, אין די הענט פון גאנצען פאלק. די פרייהייטס־גאראנטיעס דיענען דע־ריבער יעצט אויך צו בעגרענצען די מאכט פון דער גרויסער מערהייט אין די אינטערעסען פון דער קליינער מינ־דערהייט; זיי בעגרענצען די מאכט פון גאנצען פאלק אין די אינטערעסען פון א קליי־נעם הויפעלע קאפיטאליסטען. פון פרייהייטס־גאראנטיעס האבען זיי זיך פערוואנדעלט אין גאראנטיעס פון עקספלואטאציאנס פרייהייט.

און באמת. דער זעקסטער פונקט פון ער־שטען ארטיקעל פון דער ניו יארקער סטייט קאנ־סטיטוציע לעזט זיך אין איין טייל אזוי: „ביי קיין פערזאן טאר ניט אבגענומען ווערען זיין לעבען, פרייהייט אדער אייגענטהום אהן דעם געהעריגען געזעצליכען פראצעס; דאסגליכען טאר מען ניט אוועקנעהמען קיין פריוואט אייי־גענטהום פאר געזעלשאפטליכע נוצען אהן א גערעכטער בעלוינונג". ווי אונשולדיג עס קלינ־גען דיעזע פראזען! אבער לאמיר זעהן, וואס בעדייטען דיעזע קאנסטיטוציאנעלע גאראנטיעס אין דער פראקטיק.

די פרייהייט גאראנטיע

דער ניו יארקער קאורט אוו אפיעלס — די העכסטע גערייכטס־מאכט אין שטאאט*) — האָט אויסגעמייטשט די דערמאנטע פרייי־הייטס־גאראנטיע פון דער קאנסטיטוציע אין דעם זין, „אז יעדער בירגער האָט א רעכט צו זיין פריי אין דער אויסנוצונג פון זיינע פעהיג־קייטען אין אלע מעגליכע געזעצליכע אופנים; צו לעבען און ארבייטען וואו ער ווייל; פער־דינען זיין ברויט פון געזעצליכער פרנסה; צו פערנעהמען זיך מיט יעדער ארבייט־בעשעפטי־גונג, און צו מאכען צוליעב דיעזע ציעלען וועל־כען עס איז קאנטראקט, ווי ער געפינט פאר פא־סיג, נויטיג אדער וויכטיג".

די פרייהייטס־גאראנטיע מיינט, אלזא, ניט בלויז צו זיין פריי פון א אונגערעכטען ארעסט; עס מיינט פיעל מעהר די „פרייהייט" צו לעבען און ארבייטען אונטער יעדע מעגליכע בעדינ־גונגען, אויף וועלכע דער ארבייטער קאן נור אונטער דעם דרוק פון הונגער און נויט „פריי־וויליג" אויסשטימען. איהר פערשטעהט, דער שטאאט גאראנטירט אין זיין קאנסטיטוציע דעם ארבייטער די פולע פרייהייט צו מאכען מיט דעם אונטערנעהמער יעדען בעליעביגען קאנטראקט. אויב דער ארבייטער איז גריייט צו ארבייטען כאטש 24 שטונדען א טאג, אויב ער שטימט צו צו בעקומען דערפאר גראשענדיגע שכירות, אויב ער רעדט ניט אויס אין זיין קאנטראקט, אז מען זאל איהם צאהלען די שכירות יעדע וואך, — איז דאס קיינעמס דאגה ניט. דערוויך איז ער א פרייער בירגער, וועמען די קאנסטיטוציע גא־ראנטירט די פרייהייט צו מאכען וואס נור פאר א קאנטראקט ער געפינט „פאר פאסיג, נויטיג אדער וויכטיג".

דאָס פאלק איז, אלזא, געבליעבען מאכטלאז אבצושאפען אפילו נור די ערגסטע, די שרעק־ליכסטע פארמען פון עקספלואטאציע. יעדער ארבייטער געזעץ, וואס האָט אויף וועלכען ניט איז אופן בעגרענצט דיעזע קאנטראקטען־פריי־הייט פון דעם ארבייטער, איז אימער ערקלעהרט געווארען אלס אונקאנסטיטוציאנעל און פאלג־ליך בטל געווארען, אבגעשאפט געווארען דורך די קאורטס. מיר וועלען זיך אבשטעלען נאי אויף א פאר ביישפיעלען.

כמעט אין אלע לענדער זיינען פאראן געזע־צען, וואס דארפען פערהיטען דעם ארבייטער פון פאלשקייטען אדער פערדרעהענישען אין ארבי־טער קאנטראקט. עס וועלט למשל פערוואהרט צו צאהלען דעם ארבייטער זיינע ווידזשעס מיט סחורה. עס וועלט ערלויבט דעם ארבייטער זיך אבצוזאגען פון א נעמאכטען קאנטראקט, אויב ער געפינט שפעטער אויס, אז ער לויגט זיך ניט פאר איהם; ער דארף בלויז געבען דעם באס נאטים מיט זיעבען טעג פאראויס. עס איז לייכט איינצוזעהן, אויף וויפיעל אזעלכע און עהנליכע שוץ געזעצען זיינען וויכטיג פאר דעם ארבייטער, וועלכער קאן דאך ניט זיין קיין מומחה אין הלכות קאנטראקטען. ביי אונז זיי־נען אזעלכע געזעצען דערווייל דורכאוים אונ־מעגליך. זיי וואלטען ממילא געווען אונקאנסטי־טוציאנעל און פאלגליך קראפטלאז.

נאך וועניגער מעגליך זיינען יעצט לויט דער קאנסטיטוציע די מעהר וויכטיגע ארבי־טער געזעצען. איהר קאנט יעצט ניט בעגרע־צען געזעצליך דעם ארבייטס־טאג; איהר קאנט ניט שאפען קיין געזעצען וועגען יום־טוב אדער זונטאג רוהע, איהר טארט ניט פאדערען, אז דער ארבייטסגעבער זאל מוזען צאהלען זיינע ארבי־טער ניט וועניגער ווי א געזעצליכע מינימום וווידזש, — בכלל איהר קאנט ניט בעקעמפפען אפילו די ערגסטע און ניעדריגסטע פארמען פון עקספלואטאציע, וויל דאס וואלט געווען א בע־גרענצונג פון דער גאראנטירטער קאנטראקטען־פרייהייט פון די בירגער (לייען: פון דער גא־ראנטירטער עקספלואטאציאנס־פרייהייט פון די אונטערנעהמער).

*) אין פראגען וועגען דער אויסטויטשונג פון דער סטייט קאנסטיטוציע קאן מען ניט אפעלירען צום סופרים קאורט פון די יוניטעד סטייטס. אגב שטעהט דער לעצטער אויף דעמזעלבען שטאנדפונקט.

נאָך מיט אַכט יאָהר צוריק האָט דער ניו יארקער קאָורט אוו אפּיעלס ערקלעהרט אלס אונ־קאָנסטיטוציאָנעל א נעזעץ, וואס האָט פערבאָ־טען פרויען ארבייט אין פעקטאָריעס פון צעהן אזייגער בייַ־נאַכט ביז זעקס אזייגער פאַרטאָג, ניט קוקענדיג אויף די שרעקליכע געפאהרען, מיט וועלכע די נאַכט־ארבייט איז אָפט פערבונ־דען, ניט נאָר פאר דעם געזונד, נאָר אויך פאר דער מאָראל פון דער פרוי.*)

די אייגענטהום גאַראַנטיע

אָבער די פרייהייט־גאראנטיע איז ניט די איניציגע פעסטונג פון די רייכע אויף צו בעשי־צען זייער רויב געגען „דער אונפערשעהמטקייט פון דער דעמאָקראטיע". ניט קיין קלענערע און אפשר נאָך א גרעסערע דיענסט טהוט פאר זיי די אייגענטהום גאראנטיע פון אונזער „בילל אוו רייט".

דער אויבען ציטירטער זעקסטער פונקט פון אונזער קאָנסטיטוציע פערוועהרט אָבצו־נעהמען אייגענטהום אָהן דעם נויטיגען גענעצ־ליכען פּראָצעס. דאסגלייכען איז פערבאָטען אָבצונעהמען פריוואָטען אייגענטהום פאר גע־זעלשאפטליכע נוצען אָהן „גערעכטער בעלוי־נונג". וואָס „גענעצליכער פּראָצעס" און „גע־רעכטע בעלוינונג" מיינען, ווייסט גענוי קיינער ניט. די גרעסטע ספּעציאליסטען זיינען דערין ניט איינשטימיג, און אפילו די קאָורטס אליין האָבען שוין צעהנדליגער מאָל זיך ווידערשפּרא־כען אין דער אויסטייטשונג פון דיעזע מיסטע־ריעזע פאדערונגען פון אונזער קאָנסטיטוציע. אגב, זיינען פאר דעם פּשוט'ען בירגער דיעזע אלע לאיערשע חלוקי דעות און אויסטייטשונגען לחלוטין ניט ווייטיג. די ברייטע שיכטען פון דער נעזעלשאפט קאָנען און דארפען זיך אינטע־רעסירען נאָר דערמיט, וואס פאר א פּראקטישע אנווענדונג דיעזע אייגענטהום גאראנטיע האָט בעקומען.

אָט די פּראקטישע אנווענדונג פון דעם טייל פון דער קאָנסטיטוציע האָט דעם פאָלק זעהר טייער געקאָסט. כמעט יעדער נעזעץ וואס איז נערייכטעט אויף אויסצובעסערען די לאגע פון די גרויסע פאָלקס־מאסען שטויסט זיך אן אן דער אייגענטהום־גאראנטיע. שוין ניט צו רעדען וועגען סאציאלער פערזיכערונג געגען קראנק־הייט, אלטקייט אָדער ארבייטסלאָזיגקייט. און טאקע: צווינגען די בעזיצענדע קלאסען צו מאכען איינצאהלונגען פאר אזא מין פערזיכערונגס־סיסטעם וואלט דאך געהייסען ממש אָבצונעה־מען ביי זיי זייער אייגענטהום. אפילו אויף דורכצופיהרען דעם „ענטשעדיגונגם נעזעץ", וואס איז אייגענטליך א פערזיכערונג געגען געשעפּטס־ריזיקע, פונקט ווי פייער־פערזיכערונג, האָט זיך געפּאָדערט א ספּעציעלע קאָנסטיטוציאָנעלע אויסבעסערונג. דאס גלייכען איז נויטיג געווען דורכצופיהרען א ספּעציעלע קאָנסטיטוציאָנעלע אויסבעסערונג, אום צו מאכען מעגליך פאר דעם שטאאט צו רעגולירען די ארבייטס־בעדינגונגען ביי קאָנטראקטאָרס, וואס נעהמען ארבייט טאקע פון שטאאט אליין. ווי רייך דער שטאאט איז ניט געווען גרייט צו בעלוינען זיינע קאָנטראק־טאָרס, האָט ער דאָך, בעפאָר דער ספּעציעלער אויסבעסערונג צו דער קאָנסטיטוציע, ניט גע־האט קיין רעכט צו בענרענצען כאָטש וויפיעל עס איז זייער איבערמעסיגע עקספּלואָטאציע.

די צוטהיילונג פון דער מאכט.

דער אויפמערקזאמער לעזער וועט מיר דאָ אפשר שטעלען די פראגע: נאָך אלעמען איז דאָך די קאָנסטיטוציע ניט תורה מסיני. מען קען דאָך זי אויסבעסערן. דאָס פאָלק האָט דאָך דאָס אלגעמיינע שטימרעכט. פארוואָס נעהמט ניט דאָס פאָלק זיין מזל אין זיינע אייגענע הענט?

זעלבסטפערשטענדליך, א גרויסע בעדייטונג האָט דאָ די טראדיציע, דער גוטער נאָמען, וואס אונזער דעמאָקראטיע האָט. אָט ערקלעהרט, למשל, דער פּאָרזיצענדער פון דער איצטיגער קאָנוונשאָן, אז „באָטש מיר (די קאָנוונשאָן) בעמיהען זיך צו צופּאסען די מאשינערייע פון דער רעגיערונג צו די געענדערטע בעדינגונגען, דארפען מיר דאָך אנהאלטען אויף וויכטער די סומע פון רעכט און פרייהייטען, וועלכע זיינען אויסגעוואקסען אין לאנגע הונדערטער יאָהרען פון פּאָליטישער און געריכטליכער ענטוויקלונג. און אונטער וועלכע מיר זיינען אזוי לאנג געווען נעבעגנשט מיט פריעדען, אָרדנונג, געריכטיגקייט און אינדיווידועלער פרייהייט און געלענגהיי־טען". דער אומגליק איז וואָס צופיעל בירגער לעבען נאָך אין דעם נאאיוון גלויבען, אז די „רעכט און פרייהייט" פון דעם „בילל אוו רייטס" מיינען טאקע באמת רעכט און פרייהייט פאר זיי!

אָבער נאָך אלעמען איז ניט דיעזע טראדיציע אליין, און אפילו ניט אונזער גוטער נאָמען פער־אנטוואָרטליך פאר אונזער צורוקשטענדיגקייט. א פיעל גרעסערע בעדייטונג האָט די מאשינע־ריע פון אונזער רעגיערונג. דאָס פאָלק איז די אלעהעכסטע מאכט אין שטאאט. דאָס פאָלק קען אָבער ניט רעגיערען אליין. עס מוז געשא־פען ווערען א מאשינעריע, דורך וועלכער דער ווילען פון פאָלק זאל געפינען זיין אויסדרוק. אָט דיעזע מאשינערייע איז ביי אונז אזוי אייג־נעאָרדענט, אז דער ווילען פון פאָלק קען נור זעלטען, נור אין גליקליכע צופעלע אויסגעדריקט ווערען אין א נעזעץ.

מיר אונטערשיידען געוועהנליך דריי פער־

*) אונטער דעם דרוק פון דער גענעלשאפטליכער מיינונג האָט דערזעלבער קאָורט נאָר וואָס אנערקענט א עהנליכען נעזעץ, וואָס איז דורכגעפיהרט גענוי־רען אין 1913, אלס קאָנסטיטוציאָנעל.

שיעדענע פונקציעס פון א רעגיערונג: 1. דאָס שאפען פון געזעצען, 2) דאָס דורכפיהרען פון די געזעצען און 3) דאָס אויסטייטשען פון די געזעצען. דיעזע דריי פונקציעס וועלען געווענליך אויסגעפיהרט דורך דריי בעזונדערע, ספעציעל ערוועלטע ארגאנען פון פאָלק: 1) פון דער געזעצגעבונג (אסעמבלי און סענאט); 2) פון בעאמטע און 3) פון די קאָורטס.

אין די אייראָפּעאישע לענדער זיינען דיעזע דריי טיילען פון דער רעגיערונגס מאשינעריע איינג פערבונדען צווישען זיך. אויסער דעם פערנעמט די געזעצגעבונג איבעראל דעם אויבען אָן. די אייראָפּעאישע מיניסטאָרען וועלען זיך קיינמאל ניט קענען ערלויבען געהן אָדער האנדלען געגען דעם ווילען פון די פאַרשטעהער פון פאָלק. דריקט דער פאַרלאמענט אויס זיין אונצופרידענהייט צו א מיניסטעריום, מוז דאָס לעצטע רעזיגנירען. פון דער צווייטער זייט זיינען די מיניסטאָרען אימער די אנערקענטע לידערס אין דער געזעצגעבעריישער טהעטיגקייט פון דעם פאַרלאמענט. זיי האָבען אין די הענד די פאקטען; זיי זיינען בעאָנט מיט דער לאגע. זיי ארבייטען צום גרעסטען טייל אויס די געזעצפּראָיעקטען; זיי פערטיידיגען זיי בעפאָר די אויסערוועלטע פאַרשטעהער פון פאָלק מאכען די נויטיגע ערקלערונגען און מוזען ענדליך צו יעדער צייט ענטפערען אויף פראגען פון יעדען איינעם דעפוטאט וועגען דער גענעריגער אויס־פיהרונג פון די געזעצען.

דאָסגלייכען זיינען די קאָורטס אין אייראָפּא א טהייל פון דער רעגיערונגס מאשינעריע. זיי זיינען אונטערגעוואָרפען דעם פאַרלאמענט אָדער די אויסערוועלטע פאַרשטעהער פון פאָלק. יעדעס נייעס געזעץ שאפט דערמיט אליין אָב די אלע אלטע פערשימעלטע געזעצען, וואָס שטעהען מיט איהם אין ווידערשפּרוך. קיין קאָורט וועט זיך אין אייראָפּא ניט ערלויבען אויס רייגע קאָנסטיטוציאָנעלע גרינדען מבטל צו זיין א געזעץ, וואָס דריקט מיט זיך אויס דעם דייטלי־כען ווילען פון פאָלק.

אנדערש איז די לאגע ביי אונז. יעדער טייל פון דער רעגיערונגס מאשינעריע איז זיך א בעזונדערע מלוכה פאר זיך. דאָס הויסט ביי אונז די „צוטיילונג פון דער מאכט". דער גאָוווערנאָר מיט זיין קאבינעט איז פעראנטוואָרטליך דירעקט צום פאָלק פאר דעם אויספיהרען פון די געזעצען. ניט ער דארף, ניט ער קען אָבגעבען א רעכענונג פאר זיינע מעשים די אויסערוועלטע פאַרשטעהער פון פאָלק. ער האָט אפילו קיין רעכט ניט זיך צו בעטיליגען אין דעם בעטראכטען אָדער אין דעם צוזאמענשטעלען פון געזעץ־פראָיעקטען. ער טאָר זאָגאר ניט זיין פשוט אנווענדעך אין די געזעצגעבערישע הייזער בעת געזעצפראָיעקטען ווערען דאָרטען בעטראכט. דאָס צוטרויען אָדער ניט צוטרויען פון דעח אסעמבלי און סענאט דארף ניט איהם, ניט זיינע בעאמטע כלל ניט אנגעהן.

פון דער צווייטער זייט זיינען די געזעצגעבערישע הייזער א מלוכה פאר זיך. זיי דארפען אליין צוזאמענשטעלען, ייערע געזעצפראָיעקטען. יעדער אסעמבלימען קען זיך אריינטראָגען אזוי פיעל געזעצפראָיעקטען וויפיעל ער וויל אליין. ניט האָבענדיג קיין געניטע לידערשיפ פון פעראנטוואָרטליכע רעגיערונגס־פאַרשטעהער, מוזען זיך די אונערפאהרענע אסעמבלי לייט אָדער פערלירען אין אן אונצעהליגער מאסע פון פערשיעדענע געזעצפראָיעקטען, פון וועלכע עס איז זיי אונמעגליך צו סיפצוקריכען, אָדער זיי מוזען זיך אונטערוואָרפען דער פיהרערשאפט פון ניט פעראנטוואָרטליכע פאָלקס־פּלאַטפארמען, וועלכע האָבען אין זיינען נאָר זייערע אייגענע אינטערעסען און כלל ניט די אינטערעסען פון פאָלק.

דער פאקט איז, אז אין די ביידע הייזער פון אונזער געזעצגעבונג, אין סענאט און אסעמבלי — וועלען פאר די קורצע דריי מאָנאטען, וואָס זיי זיצען יהרליך, בעטראכט ניט וועניגער ווי דריי טויזענד געזעצפראָיעקטען; פון זיי וועלען גאנצע טויזענד אין דורכשניט גוטגעהייסען אוי איבערגעשיקט צום גאָווערנאָר. מאָלט זיך אויס אייער לאגע, וועלכע איהר זאָלט אויסערוועלטע וועלען אין דער אסעמבלי — וואָלט איהר אונטער אזעלכע אומשטענדען געקענט האָבען פיעל אויפצוטהאָן אפילו ביים בעסטען ווילען?

ענדליך, טאָמער שוויבט שוין אמאל ארויס אן אלגעמיינער, וויכטיגער געזעץ פון דעם מבול פון דער רוטינער בעדייטונגסלאָזער ארבייט פון אונזערע געזעצגעבערישע הייזער, — קומט דער קאָורט און ערקלעהרט איהם אלס ניט קאָנסטיטוציאָנעל. דער קאָורט איז זיך א מלוכה פאר זיך. דער קאָורט אוו אפיעלס וועלט אויסגעקלעבען זיך אויף 14 יאהר. זיינע אלטע ריכטער לעבען אימער מיט די זכרונות און טראדיציעס פון פערגאנגענעם דור. מיט די נויטען פון פאָלק און זיינע בעדירפנישען קענען זיי אן ווילען זיך ניט רעכענען; זיי האָבען בכלל נאָר א זהר שוואכע אהנונג וועגען דיעזע פאָלקס נויטען. דער אייגענצלנער געזעץ פאר זיי איז די קאָנסטיטוציע מיט די טויזענדער בענדער פון לאיערשע פשט'לעך און דרייד'לאך, וואָס זיינען אויף איהר אנגעשריבען געוואָרען.

אט דיעזע „צוטהייל'ונג פון דער מאכט" איז אונזער רעגיערונגס מאשינעריע איז ניט קיין קלענערע שטערונג פאר אונזער געזעלשאפטליכען פראָגרעס און ענטוויקלונג ווי דער „בייל אוו רייטס" פון דער קאָנסטיטוציע. צוואמען בילדען זיי א מעכאניזם, וואָס איז ווי ספעציעל געשאפען פען געוואָרען אום צו מאכען אונזער דעמאָקראטיע מאכטלאָז.

דוד פּינסקי :

אין האַרעם*) :-:

Copyright, 1915, by David Pinski

פּערזאָנען :

דוד. זיינע ווייבער — מיכל, בת שבע, אביגיל, אחינעם, מעכה, חגית, אביטל, עגלה, בת שוע און נאָך ניין. צוהן קעבס־ווייבער. חושי. א דיענער.

דער גרויסער האַרעם־זאל. — לינקס אונטער א חופּה דוד'ס טראָן, צו וועלכען עס פּיהרען ארויף מיט א טרעפּ איבערגעדעקטע טרעפּלעך. לינקס און רעכטס פון איהם, אין האלבען קרייז, זיץ־בעטלעך פאר די ווייבער, אנטקעגען — א טרעפּ־בעדעקטע פּלאטפאָרמע פאר די קעבסווייבער. די וועגד זיינען בעדעקט מיט שווערע טעפּיכער. — רעכטס הינטען עפענט זיך א טרעפּ, און אוינע נאָך דער אנדערער העבען־אָן אריינצוקומען דוד'ס צוהן קעבסווייבער, וועלכע ער האָט איבערגעלאָזען צו היטען דעם פּאַלאַץ און וועלכע זיינען געשענדעט געוואָרען פון אבישלום'ען : פערטרויערטע געשטאלטען, די קעפּ אראָבגעלאָזען ; מאנכע פון זיי ווייגען. זיי טרעגען ארויף אויף דער פּלאטפאָרמע און לאָזען זיך אראָב אויף די קני, אין ווארטענדיגער שטעלונג, מיט'ן געזיכט צום טראָן. באלד העבען־אָן אריינצוקומען די ווייבער, אויך אוינע נאָך דער אנדערער, געפיהרט פון מיכל, בת שבע, אביגיל, אבטצהן אין צאָהל. זיי צוזעצען זיך אויף די זיצבעטלעך רעכטס און לינקס פון טהראָן, און נעמליך רעכטס : מיכל, אביגיל, מעכה, אביטל, בת שוע און נאָך פיער ; לינקס . בת שבע, אחינעם, חגית, עגלה און נאָך פינף. אחינעם, די מוטער פון דעם דורך אבישלום געטויטעטען אמנון, און מעכה, די מוטער פון אבישלום, זיינען אָנגעטהאָן אין שוואַרצען.

א ב י ג י ל. שוועסטער מעכה, און דו, שוועסטער אחינעם, פאר וואָס זייט איהר געקומען אָנגעטהאָן אין שוואַרצען ?

מ ע כ ה. דו פרעגסט ?

א ח י נ ע ם. איך וועל מיין טויטען זוהן קיינמאָל נישט פערגעסען.

א ב י ג י ל. דאָך אונזער מאן דער קעניג ווייל יום־טוב'ען אונזער אומקעהר צוריק אין ירושלים און וועט קיין טרוייער ארום זיך נישט וועלען זעהן.

מ ע כ ה. זיין פרייד איז מיין טרויער.

איך קאָן מיך נישט פרעהען מיט דעם אומקעהר. מיך קאָסט ער מיין זוהן, מיין אבישלום.

א ח י נ ע ם. און אויך מיר פרישט ער אויף די וואונדען. מיין אמנון שטעהט מיר אויף פאָר מיינע אויגען.

מ ע כ ה (ביטער אויפלאכענדיג). אויך דעם נאָך קלאָגען !

א ח י נ ע ם. אויך דעם ?! ער איז געווען דער ערסט־געבאָרענער זוהן פון קעניג דוד און איז קיין פאָטער־פערפאָלגער נישט געווען !

מ ע כ ה. דער פערגוואלטיגער פון מיין טאָכטער !

א ח י נ ע ם. ער האָט עס געטהאָן אין רויש פון לויידענשאפט, פער'כשופ'ט נאָכן פון דיין טאָכטער'ס שענהייט. דאָס האָט ער געהאָט אין זיין בלוט פון זיין קעניגליכען פאָטער. דאָך וואָס זיין מערדער, דיין אבישלום, האָט געקאָנט טהאָן, מיט קאַלטען בלוט, געטריבען פון נקמה און ווידערשפּענסטיגקייט, דאָס ציי־גען אָן דיר די דאָזיגע צעהן טרויערינע געשטאַל־טען. (די קעבסווייבער קאָרטשען זיך נאָך מעהר אויף.) וועגן מיין זוהן — —

מ ע כ ה. די סיבה פון אַלע צרות איז דיין זוהן. אָן אויסוואורף איז ער געווען און ווי אָן אויסוואורף האָט ער געהאַנדעלט.

א ח י נ ע ם (אויפשטעהענדיג, שטרענג). דו ווען מיין טויטען זוהן, דעם קעניג'ס ערשט־געבאָרענעם, נישט רופען אויסוואורף, הערסטו !

מ ע כ ה. ער האָט מיר מיינע צוויי קינ־דער פערניכטעט. מיין תמר פינסטערט יעצט נאָך אָב איהר לעבען און מיין אבישלום — מיין אבישלום —

א ח י נ ע ם (וויעדער זעצענדיג זיך). ער האָט זיך אַליין בענראָבען, דער אויפשטעהער נעגען פאָטער און קעניג. זיין נאָמען וועט אייביג זיין פערשאַלטען.

מ ע כ ה (שפרינגט אויף). וואָס האָסטו געזאָגט ?

א ב י ג י ל. רוהיג, שוועסטער ! יעדען מאָמענט קאָן דער קעניג אריינקומען. לאָזט די טויטע רוהיג שלאָפען אין זייערע קברים. דאָס געשעהענע וועט איהר נישט אונגעשעהען מאכען. יהוה'ס ווילען איז דאָך אויף דערביי געווען. און איך זאָג אייך, איהר האָט נישט געדארפט אהער אין טרויער קומען.

מ ע כ ה (וויידער זיצענדיג). מיין אבישלום !

פערזאָנען :

דוד. זיינע ווייבער — מיכל, בת שבע, אביגיל, אחינעם, מעכה, חגית, אביטל, עגלה, בת שוע און נאָך ניין. צוהן קעבס־ווייבער. חושי. א דיענער.

דער גרויסער האַרעם־זאל. — לינקס אונטער א חופּה דוד'ס טראָן, צו וועלכען עס פיהרען ארויף מיט א טרעפּ איבערגעדעקטע טרעפּלעך. לינקס און רעכטס פון איהם, אין האלבען קרייז, זיץ־בעטלעך פאר די ווייבער, אנטקעגען — א טרעפּ־בעדעקטע פּלאטפאָרמע פאר די קעבסווייבער. די וועגד זיינען בעדעקט מיט שווערע טעפּיכער. — רעכטס הינטען עפענט זיך א טרעפּ, און אוינע נאָך דער אנדערער העבען־אָן אריינצוקומען דוד'ס צוהן קעבסווייבער, וועלכע ער האָט איבערגעלאָזען צו היטען דעם פּאַלאַץ און וועלכע זיינען געשענדעט געוואָרען פון אבישלום'ען : פערטרויערטע געשטאלטען, די קעפּ אראָבגעלאָזען ; מאנכע פון זיי ווייגען. זיי טרעגען ארויף אויף דער פּלאטפאָרמע און לאָזען זיך אראָב אויף די קני, אין ווארטענדיגער שטעלונג, מיט'ן געזיכט צום טראָן. באלד העבען־אָן אריינצוקומען די ווייבער, אויך אוינע נאָך דער אנדערער, געפיהרט פון מיכל, בת שבע, אביגיל, אבטצהן אין צאָהל. זיי צוזעצען זיך אויף די זיצבעטלעך רעכטס און לינקס פון טהראָן, און נעמליך רעכטס : מיכל, אביגיל, מעכה, אביטל, בת שוע און נאָך פיער ; לינקס . בת שבע, אחינעם, חגית, עגלה און נאָך פינף. אחינעם, די מוטער פון דעם דורך אבישלום געטויטעטען אמנון, און מעכה, די מוטער פון אבישלום, זיינען אָנגעטהאָן אין שוואַרצען.

א ב י ג י ל. שוועסטער מעכה, און דו, שוועסטער אחינעם, פאר וואָס זייט איהר געקומען אָנגעטהאָן אין שוואַרצען ?

מ ע כ ה. דו פרעגסט ?

א ח י נ ע ם. איך וועל מיין טויטען זוהן קיינמאָל נישט פערגעסען.

א ב י ג י ל. דאָך אונזער מאן דער קעניג ווייל יום־טוב'ען אונזער אומקעהר צוריק אין ירושלים און וועט קיין טרוייער ארום זיך נישט וועלען זעהן.

מ ע כ ה. זיין פרייד איז מיין טרויער.

---

*) אויס „דוד המלך און זיינע ווייבער", היס־טאָרישעס שפּיעל אין פינף אקטען. זעהe „בת שבע", „צוקונפט", אַפּריל, 1913, „מיכל", „צוקונפט", סעפּטעמבער, 1914, און „אביגיל", „צוקונפט", פעברואר, 1915.

מיין אבישלום! מיין זוהן! מיין אייניציגער! זיין נאָמען וועט אייביג זיין פערשאָלטען!! דער שענסטער מאַן איז ער געווען אין גאַנץ ישראל, ער האָט אין שהנהייט צו זיך קיין גלייכען נישט געהאט. פון די פים ביז'ן קאָפּ איז קיין אייַן פעהלער אין אים נישט געווען, יעדעס גליעד אין אים איז געווען א לויב־געזאַנג צו גאָט. זיין הָרוואוקס — ווער האָט נאָך וועַן אזא געזען? אבגעשאָרען, האָבען זיינע האָר צוויי הונדערט שקל געוואָגען נאָך דעם קעניגס וואָג. אוֹן ער איז טויט!

א ח י נ ע ם. ווי זאָל איך שוין מיין אמנון'ען בעקלאָגען? וועַן ער וואָלט געלעבט, וואָלט ער אלם בכור דעם קעניגס טראָן געירש'נט אוֹן קעניג געווארען איבער יהודה אוֹן ישראל.

ב ת ש ב ע (לאָכט אויף). הא הא!

מ ע כ ה. מיין אבישלום איז ביים קעניגס לעבען קעניג שוין געווארען.

א ח י נ ע ם. דער מורד! בעריהם דיך נאָר דערמיט פאַר דעם קעניג, וועַן ער וועט קומען.

ח ג י ת (צו בת שבע'ן). דו האָסט אויפגעלאכט, שוועסטער בת שבע. — וואָס מיינט דען דיין געלעכטער? מאָג איך'ס וויסען?

ב ת ש ב ע. אזוי זיך אין געדאנקען.

ח ג י ת. דו האָסט זיי שלעכט פערבאָרגען, דיינע געדאנקען. איך קען זיי.

ב ת ש ב ע. וואָס טהוט דיין פרעגען דען, שוועסטער חגית?

ח ג י ת. דו דענקסט, דיין שלמה וועט קעניג ווערען.

ב ת ש ב ע. איך דענק מיר, וואָס איך דענק.

ח ג י ת. דו מאַך נאָר נישט קיין טעות. מיין אדניהו איז יעצט דער נאָהנטסטער יורש פון דעם קעניג'ס טראָן.

א ב י ג ל. דו האָסט מיין כלאב נאנץ פערגעסען, שוועסטער חגית. ער איז נאָך אמנון'ען דער עלטסטער. דאָך וואָס דארפט איהר אייך שוין טהיילען. דער קעניג לעבט נאָך. אוֹן דאָס זייט וויסען: וועמען ער וועט וועלען, יענער וועט קעניג זיין נאָך אים.

ב ת ש ב ע. דאָס דענק איך.

ח ג י ת. מיין אדניהו איז נישט מיאוסער פאר אבישלום'ען אוֹן נאָך אבישלום'ען קומט אים דער טראָן.

א ב י ט ל. וועַן פאר שהנקייט זאָל מען קרוינען, דאן מוז מיין שפטיה קעניג זיין.

ע ג ל ה. איך גלויב, אז יעמאָלט קומט מיין יתרעם'ען די קרוין.

מ י כ ל (טרויעריג). האהא, ווי מען טהייַלט זיך מיט מיין פאָטערס ירושה, אוֹן איך, די עקרה, קאָן קיין וואָרט נישט אריינרעדען. האהא!... (צו די אנדערע וויבער.) וואָס שווייגט איהר? איהר האָט דאָך איוך זיהן אוֹן שהנהע. (צו אייגער נעבען אביטל.) בת־שוע, דו: שמוע מוז קעניג זיין! (צו א צווייטער נעבען בת שוע.) אוֹן דו רוף יבחר אויס! (צו דער דריטער.) אוֹן דו: אלישע דאָך געווינס! (וועגדט זיך נאָך לינקס.) אוֹן פאר וואָס נישט נפג אָדער יפיע? אלישמע? אלידע? אליפלט? שטעהט, מאַמעס, פאר די רעכט פון אייערע זיהן! איהר זייט אלע גלייך דעם קעניגס וווייבער, אוֹן אייערע זיהן זיינען דעם קעניגס זיהן, די אבשטאָמונג פון דוד'ס לענדען! האהא!

ב ת ש ב ע. נאטירליך, וועַן חגית וועט אויפשטעלען איהר אדניהו...

ח ג י ת (מיט שטאָלצער פעראכטונג). אייערע זיהן זיינען דאָך בלויז קנעכט ביי מיין אדניהו.

ד י ו י ב ע ר (מיט דער אויסנאהמע פון מיכל, בת שבע, אביגיל, אחינעם אוֹן מעכה, שפרינגען אויף מיט קולות אוֹן ליארם אוֹן טרעטען צו חגית צו). קנעכט?! — דעם קעניגס זיהן?! די העזה! זי איז משוגע! זי רעדט ווי איינע פון דעם מארק! דאָס מוז דער קעניג וויסען!

א ב י ג ל (שטעהט־אויף אוֹן פרואווט זיך די וווייבער צו בערוהיגען אוֹן פערנאנדערנעהמען). שטיל דאָך, שוועסטער, זייט דאָך רוהיג!

ד ו ד (קומט אריין אין הינטערגרונד דורך א פערנאַדערגעעפענטען טעפּיך, בלייבט שטעהן אוֹן בעקוקט די גרופּע שרייערקעס).

ד י ק ע ס ו ו י ב ע ר (בעמערקען איהם אוֹן זיהען זיך אויס פאַר איהם אויף די געזיכטער. פלוצלונג ווערט שטיל. די וווייבער האָבען בעמערקט דעם קעניג. זיי טרעטען אָב שנעל יעדע צו איהר בעטעל אוֹן לאָזען זיך אַראָב אויף די קני אוֹן ציהען זיך אויס אויף די פּנים'ער. מיכל אוֹן בת שבע בלייבען שטעהן מיט א טיעפער פערבויגונג.)

ד ו ד (געהט לאנגזאם אָב פון טעפּיך). שטעהט אויף! זעצט זיך!

ד י ו י ב ע ר (שטעהען אויף אוֹן צוזעצען זיך; די שרייערקעס — פערשעהמט, פערלאָרען, מיט אַראָבגעלאָזטע קעפּ.)

ד י ק ע ס ו ו י ב ע ר (בלייבען אויף זייערע קני).

ד ו ד (געהט ארויף אויף זיין טראָן, זעצט זיך אוֹן בעקוקט די וווייבער). אזוי האָט איהר מיך אָבגעווארט? איז דאָס אייער אויפנעהם? וואָס איז געווען דאָס שרייען? וואָס איז דאָס אזוינס, וואָס איך דארף וויסען? — רעד דו, מיכל!

מ י כ ל (שטאָלץ). מיך האָסטו נישט גערעט. איך בין צווישען די שרייערקעס נישט געווען.

ח ג י ת. האָט בלויז צום שרייען אויפגערייצט.

ד ו ד (צו חגית). דיך האָב איך נישט געבעטען רעדען. (צו אביגיל.) ווילסטו מיר נישט זאָגען, וואָס דאָס שרייען איז געווען?

א ב י ג ל. אָה, קעניג, יעצט איז עס

שטיל, פערגעס אויך דו דאָס שרייען אזן לאָז אונז פרעהען זיך מיט דעם אומקעהר צוריק אהיים.

ד ו ד. דאָך איך בין נייגיעריג. דערף איך מיין נייגיעריקייט נישט שטילען? זאָל איך נישט וויסען, וואָס איך דערף?

א ב י ג י ל. אָה, קעניג!

ד ו ד. זאָג דו עס מיר, בת שבע.

ב ת ש ב ע. א נארישקייט בלויז, מיין קעניג. א נאריש וואָרט איז ארויסגעזאָגט געוואָרן. דאַרפסט נישט האָבען קיין פּאַראיבעל.

ד ו ד. די הקדמה איז גוט. יעצט בין איך נייגיעריג נאָך מעהר. בין א י ך געוועזען די אורזאך פון די קולות? איז דאָס נארישע וואָרט געגען מיר געפאלען? (פּראָטעסט־בעווע־גונג פון בת שבע'ן, אביגיל'ן אזן נאָך עטליכע.) רעד וויטער, בת שבע, האָסט אויסגעצייכענט אָנגעהויבען.

ב ת ש ב ע. אויך איך בין צווישען די שרייערקעס נישט געווועזען — — —

ד ו ד (אונגעדולדיג). דאָך! דאָך! אביטל, דיין שטימע איז עס געווועזען. זאָג מיר, וואָס מוז איך אזוינס וויסען.

א ב י ט ל. עס האָט חגית אָנגערופען אונזערע זיהן איהר אדניה'ס קנעכט.

ד ו ד. דאָס איז א בעליידיגונג. גאָנץ נעווים. ווי קומסטו, חגית, דאָס צו זאָגען? זיינען זייערע זיהן נישט מיינע זיהן? זיינען זיי מיר וועניגער ווי אדניה?

ח ג י ת. מ י ר איז ע ר פיעל מעהר.

ע ג ל ה. זי זעהט אין איהם דעם יורש פון דיין טראָן.

ד ו ד. אזוי? — אזוי. — יעצט וויים איך אלץ. יעצט שטעל איך מיר די גאנצע זאך צוזאמען. — איהר זעהט מיך א טויטען שוין —

ד י ו י ב ע ר. אָה, ניין!

ד ו ד. און קומט איהר אייך צונויף, צוטהיילט איהר די ירושה.

א ב י ג י ל. דארפסט נישט ביטער וועהרן, קעניג. דאָס איז צום ערשטען מאָל —

ד ו ד. רוהיג, אביגיל. פערענטפער קיינעם נישט אזן גאָרנישט. רוהיג, טויב, יעצט פיהר איך דאָס וואָרט. (קוקט אָן די וויבער מיט א ביטערען שמייכעל אויף די ליפּען.) מאָמעם! — איך זעה אלטע מאָמעס נאָר פאר מיר, וואו זיינען מיינע וויבער? מאָמעם! מאָמעם! וואָס זייט איהר מיר? וואָס בין איך אייך? איך בין געגאנגען צו אייך און האָב אייערע יאָהרען פערגעסען. און פלוצלונג — אזוי פיעל אלטקייט! און אזוי פיעל קעלט! דאָס זייט איהר, ווילכע האָט מיר אזוי פיעל פריידען פערשאפט און שטארקער מיין הארץ געמאכט מיר שלאָגען? מיכל, ווי זעהסטו אויס! אלט און צו אייז פערגלייווערט.

מ י כ ל. איך ווינש, איך זאָל שוין טויט זיין. דאָן בין איך בעפריים פון מיין ערניעדערונג.

ד ו ד. דיין ערניעדערונג?

מ י כ ל. א גאנץ ווינציגער טהיל אין דוד'ס לעבען צו הייסען.

ד ו ד. און דו האָסט געוואָלט זיין מיין אלץ.

מ י כ ל. מיכל, קעניג שאול'ס טאָכטער, האָט זיך אין איהר ליעבע נישט געוואָלט טהיילען אפילו מיט גאָט.

ד ו ד. יא, יא. — דאָך ביזטו אוועק צו פּלטי דעם זוהן פון ליש דעם גלים'ער.

מ י כ ל (מיט כעס). דו ווייסט אלץ, מיין פאָטער האָט מיך איהם אוועקגענעבען! און אויסער דעם —

ד ו ד. אויסער דעם? —

מ י כ ל. האָסטו דיך שוין געהאט פערפיהרט מיט אנדערע צווייי. (צייגט אָן אויף אביגיל און אחינעם.)

ד ו ד. ביידע גרויסע שענהייטען. ווי האָב איך געקאָנט זיי דורכלאָזען פאר מיר?

מ י כ ל. יעצט ווילסטו וויציג ווערען. דאָס איז דיין ענטפער מיר. און איך זאָל דיך נישט — —

ד ו ד. פערצאָהלען? רעד'ס ארויס!

מ י כ ל (דרעהט אוועק דעם קאָפּ).

ד ו ד. האהא! אזוי פיעל שענהייט האָב איך איהר געזאָלט אלס קרבן ברענגען — אה, וואָס וואָלט איך דאן פערלאָרען! יעדע אייניציגע פון אייך איז פאר מיר געווועזען דער אָנהויב פון א נייעם לעבען, יעדע נייע ליעבע א נייער פריהלינג, פול אויפלעבונג און געזאנג. אביגיל, דו געדענקסט? ביים ערשטען בליק אויף דיר האָב איך מיין הארץ פערלאָרען. דיין נאָמען אליין האָט מיך שוין צוגעצויגען, און פון דיינע אויגען זיינען שטראהלען ווי פייער־שטריק ארויסגעגאנגען און האָבען מיך צו דיר צוגעצויגען, צוגעבונדען. איך האָב מיך אוועק־רייסען נישט געקאָנט און — נישט געוואָלט. גאָט האָט דיך און מיך צונויפגעבראכט — ווי האָט מיכל געקאָנט דאָ שטעהן צווישען? און ווי שעהן ביזטו געווועזען, אחינעם — די שעהנ־סטע בלום ביזטו געווועזען אין יזרעאל. האָב איך דיך געקאָנט לאָזען אונגעפליקט? איך וואָלט א זינד בעגאנגען. און דו, מעכה, דו וואנדערשעהנע קעניגס טאָכטער — — — דו האָסט מיר אויך דעם שעהנסטען זוהן גענעבען.

מ ע כ ה (צואוויינט זיך.)

ד ו ד. ווין נישט, ווין נישט. דיין זוהן איז שוין גענוג בעווויינט געווארען. פאר וואָס ביזטו אין טרויער אָהער געקומען? אויך דו, אחינעם, ווי קומסטו צום אלטען טרויער־קלייד? דאָס אלטע מאכט דיך עלטער נאָך. אָה, מאָמעם! מאָמעם! — אויך דו, בת שבע, דו אויס־ברוך פון מיין לויידענשאפט, ביזט בלויז מאָמע יעצט.

ב ת ש ב ע. און באָבע שוין, מיט אייר־

ניקלעך א סך. דאָך ערלויב מיר דיר צו זאָגען: אויך דו ביזט אינגער נישט געוואָרען.

ד ו ד. האהאַ... בין גרוי, גאַנץ גרוי. גרוי דער באָרד, דער קאָפּ גרוי, קנייטשיג דאָס גע־זיכט. אָה, יא, איך בין נישט מעהר דער יונגער דוד, נישט מעהר דער בלאָנדער העלד. (שטעהט אויף.) דאָך! (זיהט זיך אויס, שטעלט אויס די ברוסט און געהט אַראָב די טרעפּ מיט פעסטע שריט, מיט געשיקטער, יוגענדליכער בעוועגונג שטעלט ער זיך פאר די ווייבער.) דאָך — בין איך נאָך מאַן! דאָס גרויע האָר ביי מיר איז נאָך קיין אייז און שנעע נישט. איך בין נאָך נישט פערגלייווערט און פערפראָרען. מיין האַרץ און בלוט, זיי ברענען נאָך מיט א זודיגען פייער, און אַלערליי פערלאַנגען רוישען נאָך אין מיר.

מ י כ ל. זייט פֿרעהליך, קעניג דוד וועט זיך נעהמען נייע ווייבער!

ד ו ד. דו האָסט'ס געזאָגט. פאר די לעצטע יאָהר האָב איך מיך נישט פעראיננט, איך הויב עס אָן צו פיהלען. אבישלום, דער האָט מיך פיעל געקאָסט, העהע... א פיינד פון מיין איינענעם הויז, ווי דער נביא האָט מיר פערשפּראָכען. דאָס איז דער פּרייז, וועלכען איך האָב פאר דיר בעצאָהלט, בת שבע.

ב ת ש ב ע. בין איך איהם נישט ווערטה געווען?

ד ו ד. האהאהא. דו ביזט! דו ביזט!... אָה, איך דאַנק אייך אַלעמען פאר די גרויסע פרייד, וועלכע איהר האָט מיר פערשאפט, און איך דאַנק אויך נאָט, וואָס ער האָט אייך מיר אין מיין וועג געשיקט — א הערליכער בוקעט פון בלומען. דאָך — דאָך גלייך אויך ווי די שעהנסטע בלומען זייט איהר שוין פער־וועלקט געוואָרען. אָבער איך בין געבליבען דער פליקער. מיט גרויע האָר און קנייטשיגען געזיכט — דאָך נאָך פליקער, בלומען־רייסער. אָה, איך בין נאָך מאַן, און ווייל ליי־דענשאפט און פייער ארום זיך, איך ווייל מיין מאַן־צייט אין לוסטיגקייט פערברענגען. מיינע יונגע קעבסווייבער, איך לאָז אייך איין צום טאַנץ. (ער לויפט צוריק ארויף אויף זיין טראָן. שטעהענדיג דאָרטען, פאטשט ער אין די העגד צום צייבען.)

א ד י ע נ ע ר (קומט ארויין דורכ'ן טעפּיך אין הינטערגרונד און ציהט זיך אוים אויפ'ן גע־זיכט.)

ד ו ד. מוזיק וויל איך, היים אויפשפּיעלען צום טאַנץ, ווילד און היים און לייידענשאפטליך. איך וויל א ווילד־פייעריגען טאַנץ זעהן.

ד ע ר ד י ע נ ע ר (שטעהט־אויף און רוקט זיך ארוים.)

ד י ק ע ב ס ו ו י י ב ע ר (זייענן דער־ווייטלע אויפגעשטאַנען, אָבער זייענן גאַנץ איבער ראשט פון דער אויסלאדונג און שטעהען גאַנץ פער־לאָרען. — הינטער'ן טעפּיך הויבט אָן א ווילדע טאַנץ־מוזיק).

ד ו ד (צו די קעבסווייבער.) נו? וואָס זוי פערצאָגט? טאַנצט!

ד י ק ע ב ס ו ו י י ב ע ר. אָה, קעניג!

ד ו ד. טאַנצט, ווען איך האָב אייך גע־הייסען!

ד י ק ע ב ס ו ו י י ב ע ר (געהען צוראָב פון דער פּלאטפאָרמע און הויבען אָן צו טאַנצען. צווישט אונטשלאָסען, ביסלעכווייז פערגעסען זיי זיך און געהען איבער אין פייער און לויטענשאפט.)

ד ו ד (קוקט־צו זייער טאַנץ און קערפּער־בעווועגונג מיט הונגעריגע, פערשלינגענדיגע בלי־קען. פלוצלונג שפרינגט ער אויף). הערט אויף! הערט אויף! מיר ווערט נאַנץ שווינדליג! געהט! אבישלום האָט אייך געשענדעט און איהר זייט טויט פאר מיר! געהט, איהר האָט צום לעצטען מאָל געטאַנצט פאר אייער קעניג!

ד י ק ע ב ס ו ו י י ב ע ר (ציהען זיך אוים אויף די געזיכטער). אָה, קעניג!

ד ו ד. איהר זייט מיר א גרויסער שאָד, איהר יונגע ווייבער. דאָך דאָס מוז זיין. איהר קריגט פאר זיך א בעזונדער היים, און מיך ווען איהר מעהר נישט זעהן. געהט — אלמנות חיות!

ד י ק ע ב ס ו ו י י ב ע ר (געהען צוזאַמען נאָך רעכטס טיט איינגעהאלטענעם געווייר.)

ד ו ד. א שאָד אזויפיעל יונגע ווייבער! די נוגה, און פועה, און מרומית — וואָס פאר א הערליכקייט! — יא. — נו, יעצט בין איך מיט אייך אַליין געבליבען. ווער פון אייך האָט יוגענד נאָך אין קערפּער? ווער פון אייך וויל שווינדליג מאכען אייער מאן? — — ניין! ניין! געהט! איך וויל אַליין יעצט זיין.

ד י ו י י ב ע ר (הויבען אָן ארויסצוגעהן מיט טיעפער פערבייגונג אין אומגעקעהרטער אָרד־נונג, ווי זיי זיינען געקומען).

מ י כ ל (די לעצטע, בלייבט נאָך שטעהן ביים טעפּיך, קוקט אָן דוד'ן מיט קאָפּשאָקלען, צולאָבט זיך מיט חוזק און געהט אוועק).

ד ו ד (זיצט א ווילע גאַנץ איינגעגראָבען אין טראָן און זעהט פיעל עלטער אוים. דאן פאטשט ער אין די העגד.)

(דער דיענער קומט אַריין און ציהט זיך אוים אויפ'ן געזיכט).

ד ו ד. שיק מיר חושי'ן אַריין.

ד ע ר ד י ע נ ע ר (שטעהט אויף און רוקט זיך ארוים.)

ד ו ד (געהט אַראָב פון טראָן און הויבט אָן ארומצוגעהן איבער'ן צימער, ווי עס וואָלט איהם געפראָרען).

ח ו ש י (קומט אַריין אין הינטערגרונד, מיט טיעפער פערבייגונג). האָסט געוואָלט וואָס, מיין קעניג?

ד ו ד. חושי, מיר איז קאַלט.

ח ו ש י (מיט א לוסטיגען שמייכעל אויף די ליפּען און אין די אויגען, טראָגט לאנגזאם די האנד צום באָרד.). פאָרהאנג.

וולאדימיר קאסאווסקי:

ווי שטעלט מען אויף דעם אינטערנאציאנאל?

1.

די פראגע וועגען אויפשטעלען דעם אינטערנאציאנאל בעשעפטיגט שוין פון־לאנג־צן די סאציאליסטען פון די לענדער, וואס זיינען נאך געבליבען נייטראל אין דער איצטיגער מלחמה. די פראגע איז געשטאנען אויף די סאציאליסטישע בעראטונגען אין לוגאנא און קאפענהאגען. אויפצוטהאן וואס ניט איז ממשות'דיגעם אין דעם ענין האט זיך זיי אבער ניט איינגעגעבען. די סבה איז קלאר: דער בעסטער ווילען פון די נייטראלע איז מאכטלאז דארטען, וואו אלץ וועגדט זיך קודם כל פון די סאציאליסטען, וואס גהערען צו די קעמפענדע צדדים. כל זמן אט די סאציאליסטען וויזען ניט ארוים קיין חשק צו געבען זיך איבערן גרענעץ איינע די אנדערע די הענד, וועט דער וואגען פונ'ם אינטערנאציאנאל זיך ניט ריהרען פון ארט.

אינ'ם.פרט פון אויסגלייכען צווישען זיך די סאציאליסטען האט מען געלעגט האפנונגען אויף דער סאציאליסטישער קאנפערענץ אין לאנדאן. די דאזיגע קאנפערענץ האט צוגעצויגען צו זיך די אלגעמיינע אויפמערקזאמקייט, ווייל זי איז געווען די ערשטע פראבע צונויפצוקלייבען אויף אן אסיפה ניט די נייטראלע, נאר די סאציאליסטען פון די לענדער, וועלכע שטעהען אין רעכטען ברען פון דער מלחמה.

די לאנדאנער קאנפערענץ איז געווען זעהר בעלעהרענד. זי האט געוויזען, ווי מען דארף נישט צוטרעטען צום אויפשטעלען דעם אינטערנאציאנאל. דעריבער מוזען מיר זיך אויף איהר אבשטעלען איידער מיר וועלען צוגעהן צו דער עצם־פראגע. בעטראכטענדיג די ניט גלונגענע פראבע פון דער לאנדאנער קאנפערענץ, וועלען מיר לייכטער געפינען דעם ריכטיגען וועג, מיט וועלכען מיר דארפען גהען.

2.

וועז עם איז אויפגעקומען דער פלאן פון א בעראטונג צווישען די סאציאליסטען פון די דרייי־אבמאך־מדינות, האט מען זיך אין דער פראגע וועגען איהר בעדייטונג צוטיילט. איינע האבען גענזהען אין דער קאנפערענץ דעם ערשטען בעדייטענדען שריט אויפ'ן וועג צום בענייטען אינטערנאציאנאל, די אנדערע, פערקעהרט, האבען גמיינט, אז דער אויפטהו וועט אונז נאך אב־ווארפען צוריק פון אונזער ציעל. די נבואה פון די אפטימיסטען איז ניט מקוים געווארען. די אויפטהור פון דער קאנפערענץ האבען גאר ניט גענהאט אין זיינען העלפען אויפצושטעלען דעם אינטערנאציאנאל; זיי האבען זיך געשטעלט א ציעל, וואס האט גארנישט צו טהאן מיט'ן אינטערנאציאנאליזם.

ווער עם זיינען געווען די ארגאניזאטארען פון דער לאנדאנער קאנפערענץ איז שווער פעסטצושטעלען. מען זאגט, אז דעם עסק האט דורכגעפיהרט די ענגלישע „ארבייטער פארטיי"; דאס איז די פארטיי, וואס שטיצט זיך אויף די טרייד־יוניאנס און שטעהט אין מלחמה־פראגען נאהענט צו דעם אזוי גערופענעם פראנצויזישען שטאנדפונקט. ווי די מעשה זאל ניט זיין, איינס איז אבער זיכער: די אמת'ע אויפטהור פון דער קאנפערענץ, די וואס האבען אין איהר די נשמה ארייגגעבלאזען, זיינען געווען די פראנצויזישע סאציאליסטען.

א וואך פאר דער לאנדאנער קאנפערענץ איז אין פאריז אבגעהאלטען געווארען א בעראטונג פון די סעקרעטארען פון דער פראנצויזישער סאציאליסטישער פארטיי אינאיינעם מיט איהר צענטראלען קאמיטעט און מיט דער סאציאליסטישער גרופע פונ'ם פארלאמענט. אויף דער בעראטונג האט דער בעדייטענדסטער פיהרער פונ'ם פראנצויזישען סאציאליזם, דער איצטיגער מיניסטער געד, אנגעציייכענט, אין וואס עם דארף בעשטעהען די אויפגאבע פון דער לאנדאנער קאנפערענץ.

אין לאנדאן, האט ער געזאגט, דארפען מיר פאר דער גאנצער וועלט פעסטשטעלען: די מלחמה מוז דערפיהרט ווערען ביז'ן סוף, אזוי אז פון דעם דייטשען מילימעטאריזם זאל קיין זכר ניט בלייבען. כל זמן מיר האבען דאס ניט דערגרייכט, קען קיין רייד ניט זיין וועגען שלום מאכען. מיר דארפען פערשטאפען די אויערן און זיך ניט צוהערען צו די טענות, אז דאס לאנד איז פערמאטערט; א פריהצייטיגער פריעדען וואלט מעהר ניט געווען ווי א וואפענשטילשטאנד, א געפעהרליכע מלחמה־אברוה צוויישען די פעלקער.

מיר האלטען מלחמה ניט געגען דעם דייטשען פאלק. אדרבה, מיר זיינען גרייט איהם צו געבען די האנד, ווי נאר ער וועט שלאגען כפרות מיט זיין קייזער און מיט דעם פריסישען מיליטארימוס. געדם תנאי בעדייט, אז קודם כל דארפען די דייטשען מאכען ביי זיך א רעוואלוציע און אינפיהרען א רעפובליק, דאן וועלען די פראנצויזישע סאציאליסטען זיי געבען א בריי־טען שלום־עליכם. ניט קיין שלעכטע המצאה! א גליק וואס רוסלאנד איז ניט געגען פראנקרייך, וועז ניט וואלט מען געפאדערט פון די רו־

סיש׳ע סאָציאַליסטען, זיי זאָלען זיך בענוצען מיט דעם, וואָס די סאָלדאַטען זיינען פערנומען אין די טרענטשען, אום אָבצושאָפען דעם צאַריזם און פּראָקלאַמירען א דעמאָקראַטיש׳ע רעפּובליק, דערנאָך וועט מען מיט זיי רעדען.

ווייטער, האָט געד געזאָגט, דאַרפען מיר אויסנוצען דעם זיג׳ע איבער דייטשלאַנד, כדי צו „בעפרייען" די נאַציאָנאַן, אַזוי אז די „בעפרייטע" אייראָפּא זאָל מעהר ניט לויידען פון נאַציאָנאַלע סכסוכים, און אין איהר זאָל זיך קענען פיהרען דער קלאַסענקאַמפּף אין זיין רייגסטער פּאָרם. אויף אַזא אופן גלויבען די פראַנצויזיש׳ע סאָציאַליסטען, אז דער נצחון פון די אַליאירטע מלוכות וועט ברענגען צו דעם נס, אז די נאַציאָנאַלע פראַגע וועט ענדגילטיג געלייזט ווערען נאָך אין די ראַמען פון דער קאַפּיטאַליסטישער געזעלשאַפט.

לסוף, דאַרף מען אין לאָנדאָן בעטאָנען, אז דער היינטיגער זיג פון דעם דריי־אַבמאַך וועט זיין אי א נויטוועניגע בעדינגונג אי א פּאָר־שפּיעל צו דעם מאַרגענדיגען נצחון פון דעם סאָציאַליזם, צום איבערבויען די אַלטע אייראָפּא אויף סאָציאַליסטיש׳ע יסודות.

אָט די פּראָגראַם, וואָס געד האָט אָנגעמערקט אין פּאריז, האָט מען אין אַלע איהרע הויפּט־טיילען דורכגעפיהרט אין לאָנדאָן.

וועו מען קוקט זיך צו צו דער דאָזיגער פּראָגראַם, ווערט מען פּשוט נשתומם פון דעם נאַיוויטעט גלויבען, מיט וועלכען זי איז דורך און דורך דורכגעזאָפּט. כדי צו פערשטעהן דאָס, וואָס עס איז פאַרגעקומען אין לאָנדאָן, מוז מען זיך אָבגעבען א קלאַרען דין־וחשבון אין דער בע־פרייאונגס אידעאַלאָגיע, וואָס האָט פערכאָפּט אין איהרע נעצען די פראַנצויזיש׳ע סאָציאַליס־טען און וואָס האָט אַרויפּגעלאָקט איהר פאַנטאַס־טישען שטעמפּעל אויף די לאָנדאָנער קאָנפע־רענץ.

3.

אין דייטשלאַנד, ווי בעוואוסט, איז אויך אויפגעקומען א מין בעפרייאונגס־לעגענדע, אָבער זי איז ניט מעהר ווי א קינדערשפּיעל לגבי דעם פראַנצויזישען חלום. אין דייטשלאַנד האָט מען געגלויבט, אז דער צוויי־בונד וועט פערניכטען דעם צאריזם, אז די דייטשע סאָל־דאטען וועלען אריבערגעהן דעם רוסישען גרע־נעיז מיט דער רעוואָלוציאָנערער מיסיע צו בע־פרייען דאָס רוסישע פּאָלק פון פּאָליטישער שקלאַפּעריי.

דער חלום האָט זיך געשטיצט אויף דער השערה, וואָס עס האָבען אמאָל ארויסגעזאָגט מאַרקס און ענגעלס, אז אייראָפּא קען נאָך אויסקומען צו פיהרען א בעפרייאונגס־מלחמה נעגען דעם רוסישען צאריזם; מען האָט געהאָט פאַר זיך די מיינונג, וועלכע האָט זיך אייניג־שטעלט אינ׳ם אינטערנאַציאָנאַל, אז די צארישע רעאקציע איז די גרעסטע סכנה פאר׳ן וועלט־פרידעדן און פאר דער אייראָפּאישער דעמאָ־קראטיע. דער חלום איז אָבער אין גיכען צערו־נען געוואָרען: אין א מאָנאַט אָדער צוויי נאָך דעם, ווי דער קריעג איז אויסגעבראָכען, איז פון איהם אין דער דייטשער ס. ד. פּרעסע אָדער גאַרנישט אָדער נור א שוואכער אָבקלאַנג פער־בליבען. די אָנפיהרענדע אינרישטונגען פון דער דייטשער סאָציאַלדעמאָקראטיע האָבען צו איהם בכלל קיין מאָל קיין שייכות ניט געהאַט: אין דער דעקלאַראַציע פון דער ס. ד. פראקציע, וואָס זי האָט אָבגעגעבען אינ׳ם רייכסטאָג דעם 4טען אויגוסט, רעדט זיך ניט וועגען בעפרייען רוס־לאַנד פון צאריזם, נאָר וועגען בעפרייען דייטש־לאַנד פון די רוסישע קאָזאקען, וועגען ארוים־ווארפען דעם רוסישען חיל, וואָס האָט געהאַל־טען ביים פערפלייצען פּרייסען.

דאָס וואָס די בעפרייאונגס־לעגענדע האָט אזוי שלעכט אָבגעשניטען ביי די דייטשען, ער־קלעהרט זיך הויפּטזעכליך דערמיט, וואָס זי איז געווען פרעמד דער היסטאָרישער פערגאַנגע־הייט פון דעם דייטשען פאָלק. א חוץ דעם איז זי געשטאַנען אין א הימלשרייענדען ווידער־שפּרוך מיט די טראדיציעס און שטרעבונגען פון דער פעאַדאַל־מיליטאַריסטישער קאַסטע, וואָס פיהרט־אַן דעם קריעג און האָט אַלעמאָל אונטער־געשטיצט דעם צאריזם; די לעגענדע האָט אויך זעהר וועניג געפאַסט צו דער נייסטינער פיזיק־נאָמיע פונ׳ם דייטשען סאָציאַלדעמאָקראַט, וואָס איז א ניכטערער, מארקסיסטיש־גוט געשולטער קאָפּ, פריי פון ראַמאַנטישע חלומות.*)

*) אום אויסצומיידען מיספערשטענדניסען, מוז מען בעמערקען, אז הגם די מיינונג, אז דייטש־לאַנד פיהרט א בעפרייאונגס־קאַמפּף געגען רוסלאַנד, האָט גיך פערלאָרען יעדען קרעדיט אין דער דייטשער סאָציאַלדעמאָקראַטיע, זיינען פאָרט ביי איניגע דיי־טשע ס. ד. פובליציסטען איבערגעבליבען שטאַרקע בעפרייאונגס־אילוזיעס וועגען די מעג־ליכקייטען רעזולטאַטען פון דער מלחמה. למשל, דער בעוואוסטער ס. ד. שרייבער לענש, וואָס געהערט צו דער „ראדיקאַלער" ריכטונג, האָט ניט לאַנג אין א בראשור געשילדערט די בריטיע האַרי־זאָנטען, וואָס וועלען זיך עפענען, וועו דער צוויי־בונד וועט מנצח זיין: די סאָציאַלדעמאָקראטיע וועט זיך שטורעמדיג עמטוויקלען אין די אַנגלאָ־סאקסישע לענדער און די ארבייטער בעוועגונג וועט אומעטום אויפבליהען, פראנקרייך און דייטשלאַנד וועלען זיך אויפ׳ן בעסטען אופן אויסגליכען, די בעוואפנונגען וועלען בעגרענעצט ווערען און די אַרמיי וועט רע־פּארמירט ווערען אינ׳ם גייסט פון פאָלקס־מיליץ, צענ־טראל־אייראָפּא וועט זיך עמטוויקלען אין דער ריכ־טונג פון פריהייט, דער צאריזם וועט פאלען. פער־קלהרט, זיעגט דער דריי־אַבמאַך, וועט זיך בעקומען דער היפּך פון דעם; אין אייראָפּא וועט ווערען חושך־מצרים.

אין פראנקרייך, פערקעהרט, האָט דער בע־ פרייאונגס־מיף פון ערשטען טאָג פון דער מלחמה פערפעסטעט דעם פראנצויזישען סאָציאָליזם, זיין פֿרעסע, זיינע אינריכטונגען, זיינע פיהרער, די ארבייטער־מאסען, און פאר די גאנצע אכט חדשים, וואָס דער קריעג דויערט, האָט זיך עס אלץ טיפער און טיפער איינגעגראָבען אין די מוחות; נור געצעהלטע סאָציאָליסטען הויבען אָן צו צוויפלען אין דער ריכטיגקייט פון דעם מיף, זיי זיינען אָבער אזוי וועניג און האָבען אזא קליינעם איינפלוס, אז זייער שטים הערט זיך נאָר ניט.

דאָס, וואָס די בעפרייאונגס־לעגענדע האָט זיך ארויסגעווויזען אין פראנקרייך אזוי שטארק און פעסט, ערקלערט זיך דערמיט, וואָס זי האָט איהרע טיפע וואָרצלען אין דער פראנצויזישער היסטאָריע. די טראדיציעס פון דער גרויסער פראנצויזישער רעוואָלוציע בעהערשען נאָך עד היום די מוחות פון די פראנצויזישע סאָציאָליסטען אָהן אונטערשיעד פון ריכטונג, צי זיי זיינען בלאַנקיסטען, זשאָרעסיסטען אָדער גערדיסטען. אזוי ווי מיט מעהר פון הונדערט יאָהר צוריק האָט די פראנצויזישע רעוואָלוציע אונטער דעם קנעל פון הארמאָטען פערשפרייט די פריי־ הייט איבער דער פעאָדאלער און מאָנארכישער וועלט, אזוי, גלויבען די פראנצויזישע סאָציא־ ליסטען, וועט אויך איצט דער דריי־אָבמאך ברענגען אויפֿן שפיץ פון באיאָנעט דער צעווועה־ טאָגטער אייראָפּא „פרייהייט און געראָבטיג־ קייט". זיי גלויבען, אז די ראָלע, וואָס האָט אמאל געשפּיעלט דער פאריזער רעוואָלוציאָנע־ רער קאָנווענט, די ראָלע פון א מאָבט, וואָס צו־ שמעטערט טראָנען פון דעספּאָטען, וועט פראנק־ רייך נאָך אמאל אויף זיך נעהמען.

מען איז אזוי פערבלענדט, אז מען ווייל נאָר ניט זעהן, וועמען מען פערטרויט עס דאָ די שלימות פון א וועלט־בעפרייער. דאָס איז די איצטיגע פראנצויזישע רעפובליק, וואָס בעהאלט אפילו ניט איהר רעאקציאָנערען, קלעריקאל־נאַ־ ציאָנאָליסטישען פנים—די רעפובליק, וואָס איה־ רע פיהרער זיינען די גרעסטע, געפעהרליכסטע און קאָרופּטעסטע אוואנטיוריסטען, ווי בריאן און מיליעראן. אָט די רעפובליק פון דעם גראָבען געווינסנלאָזען גלעדיאָטאָר־בייטעל וועט עס אונז עפע־ נען דעם הימעל, וואָס פיהרט אין דעם סאָציא־ ליסטישען גן־עדן, און שבחים וועלען דאצו זינגען דער רוסישער צאר, דער בלוטיגסטער טיראן פון דער וועלט, דער פייניגער פון דער אונענד־ ליך גרויסער רוסישער מדינה, און דער ענגלי־ שער דזשאן בול, וואָס געווען־טיגט, ווי דער לע־ גענדארער רוסישער סאָלאָוויי־ראזאָיניק, אי־ בער אלע ים־וועגען און האלט אונטער זיין גע־ פאנצערטער פיאטע דאָס אונגלויבליכע אינדיען מיט זיינע הונדערטע מיליאָנען פער'חושך'טע שקלאָפען.

איין אומשטאנד האָט נאָך פערשטארקט די בעפרייאונגס־אידעאָלאָגיע, וואָס איז איבערנע־ בליבען בירושה פון דער גרויסער פראנצויזישער רעוואָלוציע: די פראנצויזישע סאָציאָליסטען בענוצען זיך מיט דיזער אידעאָלאָגיע, כדי אויפ־ צוהויבען די ענערגיע פונ'ם חיל.

דער פראנצויזישער סאָלדאט, ווי דער פראנ־ צויז בכלל, בעזיצט ניט די פעסטקייט און איינ־ געשפּארטקייט, וועלכע זיינען נויטיג אין דער איצטיגער מלחמה, וואָס איז הויפּטזעכליך גע־ בויט אויפֿן אויסמאָטערען דעם שונא. וואו עס פעהלט דעם פראנצויז ארגאניזאציע, פרובט ער זיך העלפען מיט אימפּראָווויזאציע, ענטוזיאזם פערנעהמט ביי איהם דעם אָרט פון אויסגעהאל־ טענקייט. דער פראנצויז געהט אין פייער מיט בעוואוסטזיין, אז ער פערטיידיגט זיין פאָטער־ לאנד, דאָס „בילד־שענע" פראנקרייך, ווי ער דריקט זיך אויס. דאָס אָבער האָלטען די פראנ־ צויזישע סאָציאָליסטען נאָך פאר וועניג. כדי אויפצוהויבען ווי געהעריג די ענערגיע און נאָך מעהר צו עלעקטריזירען דעם פראנצויזישען סאָלדאט, בעמיהען זיי זיך איהם צו ווייזען א העל־ליכטיגע צוקונפט, זיי גיבען איהם צו פער־ שטעהן, אז אויב ער וועט זיעגען, וועלען צו־ שטויבט ווערען די טראָנען פון די אלמעכטיגע טיראנען און עס וועלען זיך א שאָקעל טהאָן די וועגט פון דעם קאפּיטאָליסטישען יריחו.

דער זיעג פון דעם דריי־אָבמאך וועט ברענ־ גען די אלוועלטליכע רעפובליק. די אלטע לאָ־ זונג פון דער גרויסער פראנצויזישער רעוואָלו־ ציע: „פרייהייט, גלייכהייט און בריידערליכ־ קייט" וועט ענדליך אנהויבען מקוים צו ווערען, און דאָס איז אזא הויבער פרייז, אז פאר איהם לוינט זיך אויסצושטעהן אלע צרות פון דער מלחמה. אויף אז אופן נוצען אוים די פראנצוי־ זישע סאָציאָליסטען דעם בעפרייאונגס־מיף פאר מיליטאריסטישע צוועקען, כדי צו פערגרעסערען די ווידערשטאנדם־קראפט פון דער פראנצויזי־ שער ארמיי.

עס וואָלט אָבער גענוגן א טעות צו מיינען, אז די פראנצויזישע סאָציאָליסטען נאָרען אָב בעוואוסטזיניג דעם עולם. ניין, זיי גלויבען טא־ קע אויפריכטיג אין דער בעפרייאונגס־שלימות פון דעם דריי־אָבמאך, און דער דאָזיגער גלויבען האָט פערכאפט די ניכטערסטע קעפּ. אָט האָט איהר א ביישפּיעל: דער בעוואוסטער בעלגישער סאָציאָליסט אנרי דע מאן איז א העכסט געשיי־ טער מענש און פונדעסטוועגען האָט ער ניט לאנג געשריבען אין „הומאניטע", אז די בעלגי־ שע סאָציאָליסטען (און ער צווישען זיי), אקוראט ווי זייערע פראנצויזישע חברים, וואָלטען זיך ניט געשלאָגען מיט אזא בעגייסטערונג, אויב זיי וואָלטען ניט געווען איבערצייגט, אז דער זיעג פון די אליאירטע וועט מאכען א סוף צו דעם מיליטאריזם און צו אלע מלחמות.

אָט דער גלויבען וועלכע נאָך פערפעסטיגט דורך א מין זעלבסטהיפנאָז. גלייך פון ערשטען

טאָג פון דער מלחמה הערען די פראנצוויזישע סאָציאליסטען ניט אויף צו טענה'ן, אז אָט דאָס בייז קומט פון דעם דייטשען מיליטאריזם. קוקט איבער די „הומאניטע", דעם צענטראל אָרגאן פון דער פראנצוויזישער סאָציאליסטישער פּארטיי, פאר די אכט חדשים פונ'ם קריעג, און קיין אנדער געדאנק וועט איהר דאָרט ניט גע־פינען. מען קען מיינען, אז די פראנצוויזישע סאָ־ציאליסטען האָבען אלץ פערגעסען, און זייער גאנצער גייסטיגער קאפּיטאל בעשטעהט איצט ניט מעהר ווי פון א קלייניטשקער דאָרער אידעע וועגען דער אלוועלטליכער שעדליכקייט פונ'ם דייטשען מיליטאריזם. וועגען וואָס זיי זאָלען ניט רעדען, איז ווי אמת'ע מאניאקען, מוזען זיי ענדיגען מיט'ן פזמון וועגען דייטשען מילי־טאריזם, וועלכען מען דארף מיט'ן וואָרצעל אויסרייסען. זיי האָבען זיך אזוי איינגעלעבט אין דעם געדאנק און חזר'ן איהם אזוי אפט אי־בער, אז מיט זיי האָט זיך געטראָפען דאָס זעל־בע, וואָס מיט'ן העלד פון גארשינם ערצעהלונג „די רויטע בלום". דער דייטשער מיליטאריזם איז פאר זיי געוואָרען א מין „רויטע בלום", וואָס האָט אין זיך איינגעזאפט די אלוועלטליכע שלעכטס, און ווי גארשינם מאניאק גלויבען זיי, אז עס איז נעוונ אראָבצוריסען און צוטרעטען די דאָזיגע געוועקס, כדי אויף דער ערד זאָל וועל־רען שלום ושלוה און אויפ'ן הימעל זאָל זיך בע־וויזען די זון פון פרייהייט און גערעכטיגקייט.

זינט די ציוויליזירטע וועלט עקזיסטירט, האָט מען קוים געזעהן, אז א פאנטאסטישער חלום, וואָס זיין פאלשקייט שטעכט ממש די אוי־גען, זאָל בעקומען אזא צויבער־מאכט איבער די מענשען. און מען מוז מודה זיין, אז די בעלי־בתים פון דעם דריי־אָבמאָך, די רעגירונגען און די בורזשואזע קלאסען, האָבען מיט זייער פּראק־טישען חוש אויפ'ן בעסטען אופן בענריפען די מורא'דיגע קראפט פון דעם בעפריאונגס־שקר און נוצען איהם קונציג אויס, כדי צו שטעלען דעם ענטוזיאזם און די ענערגיע פון די פאָלקס־מאסען אין דיענסט פאר זייערע רויבערישע ציעלען.

4.

די פראנצוויזען האָבען די בעפריאונגס־לע־גענדע אריבערגעבראכט אין לאנדאן און איהר געמאכט פאר די בעווּעגענדע קראפט פון דער אינטערנאציאָנאלער אסיפה; ווי א רויטער פא־דים, ציהט זי זיך דורך די בעשלוסען פון דער קאָנפערענץ.

דעם מיטלפונקט, אין וועלכען עם זיינען זיך צונויפגענאנגען אלע פעדים פון דער קאָנפערענץ, האָט געבילדעט דער בעוואוסטער לאזונג, אז די מלחמה דארף דערפיהרט ווערען „ביז'ן סוף". אמת, די קאָנפערענץ האָט איהם אנגענומען אין א מילדערער פאָרם: „ביז'ן נצחון". אין עצם אָבער איז עס דאָס זעלבע. כדי צו בעזיעגען דייטשלאנד, וואָס וועט זיך וועהרען ביז דער לעצטער מענליכקייט, און בעזיעגען אויף אזוי פיעל, אז מען זאָל קענען פערווירקליכען די ברייטע „בעפריאונגס"־פלענער, וואָס מען האָט אנגעצייכענט אין לאנדאן, וועט מען זיך מוזען שלאָגען טאקע ביז'ן סוף, ביז וואנען דייטש־לאנד וועט ליעגען ניט טויט ניט לעבעדיג אויף ד'ערדע.

דאָס, וואָס דער לאזונג, אפילו אין זיין שוואַ־כערער פאָרמולירונג, איז ווי צוויי טראָפען וואַ־סער עהנליך צו דער מיליטעריישער אויפגאבע פונ'ם דריי־אָבמאָך, האָט אויף א האָר ניט גע־שראָקען די קאָנפערענץ: אז מען נעהמט א טהע־טיגען אנטיל אינ'ם קריעג — און די לאָנדאָנער קאָנפערענץ האָט געגעבען דארויף איהר הסכם: מיר, סאָציאליסטען, פיהרען די מלחמה א. אז. וו., — מוז מען גענהן האָנד ביי האָנד מיט די מלאכי־חבלה.

און מען וועט מוזען געהן מיט זיי ביז דעם גרענעץ, וועלכען ז י י וועלען האלטען פאר נויטיג, וויל דער דריי־אָבמאָך, און ניט די סא־ציאליסטען, פיהרט־אן דעם קריעג. אויב דער דריי־אָבמאָך וועט וועלען און קענען געהן אזוי ווייט, ווי דאָס לעגען־פאָר די פיהרענדע אָרגא־נען פון דער פראנצוויזישער גרוים־בורזשואזיע, „טאן" וכדומה, — צערשטערען די פאָליטישע איינהייט פון דייטשלאנד, אבנעהמען ביי איהר דעם לינקען ברעג ריין, ארויפלעגען אויף איהר עקאָנאָמישע קייטען א. אז. וו., — וועלען די פראנצוויזישע און אנדערע סאָציאליסטען, וואָס הערען ניט אויף צו שווערען טרייהייט זייערע רעגיערונגען, געגען דעם גאָרנישט ניט קענען מאכען.

דערביבער האָבען קיין שום ממשות ניט די שעהנע רייד פון דער קאָנפערענץ, אז זי שטרעבט ניט צו רואינירען פאָליטיש און עקאָנאָמיש דייטשלאנד, אז זי איז געגען עראָבערונגען און אז דער קאמפף פיהרט זיך געגען די רעגירונגען, ניט געגען די פעלקער. דאָס זיינען די רייד, מיט וועלכע מען איז געווען בדעה זיך אבצוגערע־נעצען פון די עכט־שאָוויניסטישע עלעמענטען צווישען דער בורזשואזיע. דאָס זיינען אבער ניט מעהר ווי פוסטע פראזען, וועלכע מיר האָבען שוין פריהער ניט איין מאל געהערט פון די בור־זשואזע מיניסטאָרען, ווי וויוויאני, אסקווית, לאוד דזשארדזש, פראזען, מיט וועלכע די דא־זיגע מלוכה־פיהרער וויל־לען בעווייזען, אז זיי הא־בען כלומר'שט נישט געמיינזאמעם מיט די אוי־בענאנגעוויזענע רויבערישע פלענער פון דער נא־ציאנאליסטיש־רעאקציאנערער פרעסע.

אויף די איבערגיע בעשלוסען פון דער קאָנ־פערענץ לוינט זיך ניט אבצושטעלען. די „בע־פרייאונג" פון די נאציאנען, צוליעב וואָס מען גרייט זיך ראדיקאל איבערמאכען די גאנצע קאָרטע פון איראָפּא, די אלוועלטליכע רעפוב־ליק („די פעראייניגטע שטאָטען פון איראָפּא

און פון דער גאנצער וועלט") זיינען בלויז פרטים אויף צו פערשטארקען דעם הויפט־שלאגווארט פון דער קאנפערענץ: קעמפפען ביז'ן סוף.

ווי מיר זעהען, האט די לאנדאנער קאנפערענץ אוועקגעשטעלט פאר די סאציאליסטען א ריין מיליטאריסטישע אויפגאבע מיט'ן ציעל צו פערענטפערען און צו פערשטארקען זייער קריעגס־פאויציע. די אויפגאבע האט מען בעפוצט מיט'ן גאנצען גלאנץ פון דעם בעפריי־אונגס־מיף.

דעם זין פון דער לאנדאנער קאנפערענץ האבען גוט פערשטאנען די פראנצויזישע סאציאליסטען. איהרע רעזולטאטען שאצען זיי טאקע אב פון מיליטאריסטישען שטאנדפונקט, פונ'ם שטאנדפונקט, ווי בעסער צו ארגאניזירען די מלחמה. למשל, קאמפאר־מארעל, א בעוואוסטער פיהרער פונ'ם פראנצויזישען סאציאליזם, האט ערקלערט, אז די לאנדאנער קאנפערענץ האט גע־האט „איין איניציגען, בעגרענעצטען ציעל — אריינצוטראגען א געוויסען סדר און א בעשטימ־טען פלאן אין די געמיינזאמע טהעטיגקייט פון די אלייאירטע סאציאליסטען, אויף וויפיעל עס איז שייך צו דער מלחמה". אין דעם אייגענעם גייסט האבען געשריבען וועגען דער קאנפערענץ די איבעריגע פיהרער, ווי וואיאן, רענאדעל, מארסעל קאשען. אויך וואנדערוועלדע, וואס איז געווען דער הויפט־מחבר פון די לאנדאנער רע־זאלוציעס און דער רעפערענט אויף דער קאנ־פערענץ, האט זיי אויסגעטייטשט — אין א בריף אין „הומאניטע" דעם 28טען מערץ — אין דעם זין, אז „קודם כל דארף צוקלאפט וועי־רען דער גערמאנישער אימפעריאליזם, אז דער קריעג דארף דערפיהרט ווערען ביז'ן סוף".

די לאנדאנער קאנפערענץ איז ניט נאר ניט געווען קיין טובה, נאר פערקעהרט א גרויסע רעה פאר'ן אינטערנאציאנאל. די דייטשע פאלקס־מאסען האבען דערזעהן, אז ניט נור די רעגירונ־גען און די בורזשואזיע, נאר אויך די סאציאליס־טען, הינטער וועלכע עס שטעהען די ארבייטער, פרעדיגען דעם קריעג ביז'ן סוף. דאס האט זיך געמוזט אבשפיגלען אין זייערע קעפ אלס א נרויסע סכנה פאר זייער נאציאנאלער עקזיס־טענץ און פערשטארקען זייער ווילען זיך צו פערטיידיגען ביז'ן לעצטען טראפען בלוט. די בעציהונגען אינ'ם אינטערנאציאנאל האבען זיך געמוזט נאך מעהר פערשארפען. די אגיטאציע פאר פריעדען, וואס איז איצט דער העכסטער חוב פון דער סאציאלדעמאקראטיע, האט בעקו־מען א קלאפ אויף ביידע זייטען פון די וואגעזאלן. די פראנצויזישע סאציאליסטען האבען בעקומען א נייעם הסכם אויף זייערע רייד וועגען קעמפ־פען „ביז'ן סוף" און זיי פראפאגאנדירען איצט דעם דאזיגען לאזונג, זיך שטיצענדיג אויפ'ן אויטאריטעט פון א אינטערנאציאנאלער קאנ־פערענץ. און יענע דייטשע סאציאלדעמאקרא־טען, וואס האבען בעטאנט די נויטיגקייט „דורכ־צוהאלטען", האבען איצט נאך העכער אויפגע־הויבען זייער שטים.

דאס, וואס די לאנדאנער קאנפערענץ איז פונ'ם אינטערנאציאנאלען שטאנדפונקט דורכ־געפאלען, איז, פערשטעהט זיך, ניט קיין צופע־ליגע זאך. די פראגע וועגען קריעג און שלום, וואס איז געשטאנען אין לאנדאן, איז אן אלגע־מיינע. אין איהר זיינען פעראינטערעסירט די סאציאליסטען פון א ל ע קעמפפענדע פעל־קער. אהן דעם אנטייל פון א ל ע צדדים קען זי ניט געלייזט וועדען און נ י ט א פ י ל ו א ו ו ע ק ג ע ש ט ע ל ט ו ו ע ר ן. שטע־הענדיג פאר אוא אלגעמיינע פראגע, האבען די ארגאניזאטארען פון דער קאנפערענץ פונדעסט־ווענגען געפונען פאר מעגליך זיך אבצוגרענעצען פון א טייל אינטערנאציאנאל און גרופירען די אנטיילנעהמער פון דער אסיפה אויף אין זייט פון דער ליניע, וואס שיידט פונאנדער די קריעגס־קאלאיציעס. אין א פראגע, וואס האט א שייכות צו דעם גאנצען אינטערנאציאנאל, האבען זיי צוטיילט די סאציאליסטען לויט די קעמ־פפענדע צדדים און צונויפגעקליבען בלויז די, וואס געהערען צו די לענדער פונ'ם דריי־אב־מאך.

פאר וואס האבען זיי אנגענומען אוא פאל־שען ארגאניזאציאנספרינציפ? וויל זיי האבען זיך געשטעלט א ספעציעלע אויפגאבע — בע־סער צו ארגאניזירען די מלחמה, אן אויפגאבע, וועלכע איז דירעקט געווענדעט נעגען א טייל אינטערנאציאנאל. דעם טייל האט מען געמוזט אויסשליסען. די ארגאניזאציע איז אויף אזא אופן געווען שטארנג צוגעפאסט צו דעם ציעל. זייענדיג אזוי אינזזיטיג צוזאמענגעשטעלט, האט זיך די קאנפערענץ געדארפט בלויז אין דעם שטח פון די פראגען, וואס אינטערעסירען דעם דריי־אבמאך, און איז אין גאנצען אריינ־געצויגען געווארען אינ'ם נעץ פון דעם בעפריי־אונגס־שקר. אלע פראבעם ארויפצופיהרען די קאנפערענץ אויף אן אנדער וועג וואלטען דע־ריבער געווען אומזיסט.

אויסצומיידען דעם גורל פון דער לאנדא־נער קאנפערענץ איז דא בלויז איין מיטעל: איין מאל פאר אלע מאל אבזאגען זיך פון ארגאניזי־רען אינטערנאציאנאלע צוזאמענפאהרען לויט די קריעגס־קאלאיציעס אין פראגען, וואס קענען געלייזט וועדען בלויז מיט די קרעפטען פון דעם גאנצען אינטערנאציאנאל. ביי אזא צוזאמע־שטעלונג פון אינטערנאציאנאלע אסיפות וועט זיין אונמעגליך אנצוטשעפען זיי איינזזיטיגע ציעלען, וואס ווידערשפרעכען דעם פרינציפ פון אינטערנאציאנאלער סאלידאריטעט.

5.

אויפ'ן וועג פון אויפשטעלען דעם אינטער־נאציאנאל זיינען אנגעווארפען פיעל שטיינער. איינעם פון זיי, לכל הפחות, און ווייט ניט דעם

קלענסטען, זיינען מיר אימשטאנד אָבצוראמען. דאָס איז די ספּעציפּישע פּ ס י כ א ל ׳ א ג י ע, וואָס האָט זיך אויסגעארבייט פאר דער צייט פון דער מלחמה. צווישען די סאָציאַליסטען פון די קעמפּפענדע קאָאַליציעס איז אויסגעוואקסען א וואנט פון מורא׳דיגען אונצופרי, וואָס שטערט זיי צו דערלאַנגען זיך די הענד. קאָנפערענצען פון לאָנדאָנער שניט פערפעסטיגען נור די וואנט. מיר מוזען איהר זעהן דורכברעכען. כדי דאָס צו דערגרייכען, מוזען מיר זיך מיט אַלע קרעפטען וואהרען געגען אסיפות א לא לאָנדאָן און אויסמיידען אלצדינג, וואָס זאָל זיי פערשאפען כאָטש א שאָטען פון אויטאָריטעט. פערקאהרט, מיר דארפען זיך בעמיהען, די ארבייטער זאָלען זיך פון זיי אָבקעהרען, ווי פון שעדליכע אונטער־נעהמונגען, וואָס טראָגען אריין אין זייערע ריי־הען מחלוקות און צושפּאלטונג.

מיר דארפען קלאָר מאכען די ארבייטער דעם פשוט׳ען גדאנק, אז דער אינטערעס פון דעם זומף, אין וועלכען ער ליגט, איז אוועק־זעצען די דייטשע און פראנצויזישע סאָציאַליס־טען ביי איין טיש און נויטען זיי געמיינזאם צו בעקעמפען די לאגע.

מען זאגט, אז דאָס איז אן׳אונמעגליכע זאך, וויל זיי וויללען ניט רעדען איינע מיט די אנדערע. די טענה איז א פאלשע. א היסטאָרישער ביי־שפּיל וועט העלפען קלאָר צו מאכען אונזער גדאנק.

אין די זיעביציגער און אכטציגער יאָהרען פון פּאריגען יאָהרהונדערט האָט די עסטרייכישע ארבייטער בעוועגונג געליטען פון א טיעפער צו־שפּאלטונג. די ביידע פראקציעס פון דער סאָ־ציאַלדעמאָקראטיע — „ראדיקאַלע" און „מעסי־גע", ווי זיי האָבען זיך גערופען — זיינען גע־וען ווילד־פרעמד איינע די אנדערע און האָבען זיך טראקטירט מיט די שענדליכסטע זלזולים, ווי סאָציאַל־רויבער, פאָליציי־סאָציאַליסטען וכדומה. פונדעסטוועגען, אז די אויסערע בעדינ־גונגען האָבען זיך געענדערט און די פעראייני־גונג איז געווארען א זאך, אהן וועלכער מען האָט זיך ניט געקענט ריהרען פון אָרט, האָבען זיך די „ראדיקאַלע" און „מעסיגע" אוועקגעזעצט ביי איין טיש און געמאכט שלום. פערשטעהט זיך, אז א לאַנגע צייט פריהער האָט זיך געפיהרט אן אַיטאַציע פאר פעראייניגונג. מיר קענען פון דעם אראָבנעהמען א מוסר. מיר דארפען איצט זיך פערנעהמען מיט׳ן צוגרייטען די מוחות, און דאן קענען מיר זיין זיכער, אז וען די צייט וועט קומען, וועלען מיר געפינען די פראנצויזישע און די דייטשע חברים ביי איין טיש. וועלען מיר אָבער די פאָרבערייטונגס־ארבייט פערנאכלע־סיגען, קען געמאָלט זיין, אז מיר זאָלען דורכ־לאָזען דעם גינסטיגען מאָמענט פאר פעראייני־גונג.

מען זאגט וויטער: כדי אויפצושטעלען דעם אינטערנאציאָנאל, איז וועניג פארטיג צו ווערען מיט דער שעדליכער פסיכאָלאָגיע. פיעל ווייכטי־גער איז אָבצוראמען די נאָך שעדליכערע א י ־ד ע א ל א ג י ע, וואָס איז בעשאפען געוואָרען א דאנק דעם קריעג. די טענה איז נאָך א פיעל פאלשערע, ווי די ערשטע.

אלע סאָציאַליסטישע פארטייען האָבען גע־זינדיגט. אומעטום האָבען זיך אויסגעביליגט איבלוזיעס, פאלשע פארשטעלונגען, אידעען, וועל־כע מיר האלטען פאר שעדליך. אָבער מיינען, אז מען קען זיי בעזייטיגען מיט דרשות, און צוטרעטען צו דער פעראייניגונג נאָכדעם, ווי די מוחות וועלען אויסגעליטערט ווערען, איז נאָאיוו און קינדיש. געווים דארף מען אויפדע־קען די בעגאנגענע פעהלערען און זעהן אויסצו־גליכען דאָס סאָציאַליסטישע בעוואוסטזיין, דאָס איז א נויטוועניגע אידעען־ארבייט, וואָס טאָר זיך אויף א מינוט ניט אָבשטעלען. אָבער מען דארף ניט פערגעסען, אז דער בעסטער, שארפסטער און ווירקזאמסטער קריטיקער איז פאָרט די ערפאהרונג, די געזעלשאפטליכע ענט־וויקלונג, בעזונדערס וען עס האנדעלט זיך וע־גען געזעלשאפטליכע קאָלעקטיוען, צו וועלכע עס געהערען פּארטייען.

אָט האָט איהר א פרישען ביישפּיעל בנוגע צו דער דייטשער סאָציאַלדעמאָקראטיע. פער־גליכט די דעקלאראציעס פון דער ס. ד. פראק־ציע אין רייכסטאג פון 4טען אויגוסט און 2טען דעצעמבער פון אין זייט מיט דער ערקלערונג פון 10טען מערץ פון דער אנדערער זייט, און איהר וועט געפינען א געוואלדיגע פערענדע־רונג. די לעצטע דעקלאראציע איז דורכגעדרונ־גען מיט׳ן אפאָזיציאָנעלען גייסט און שטעלט־פאָר א שארפע קריטיק פון דער רעגירונגס־פאָ־ליטיק און א קלארע מאניפעסטאציע פון פריע־דענס־ווילען. די אומשטענדען האָבען זיך געבי־טען, און די סאָציאַלדעמאָקראטיע האָט געפונען איהר אלטע שפּראך און האָט מחלל געווען דעם הייליגען „בורג־פריעדען".

די דעקלאראציע, ווי אויך אנדערע פאקטען — די שארפע רעדעם פון די ס. ד. פיהרער אין דער מערץ־זיצונג פון׳ם רייכסטאג, די מאסען־אָבהאַלטונגען ביים אָבשטימען דעם ביודזשעט, די אונצופריעדענהייט מיט דער האלטונג פון דער מעהרהייט פון דער ס. ד. פראקציע — בע־וויזען קלאָר, אז די דייטשע סאָציאַלדעמאָקרא־טיע מאכט דורך א טאקטישע עוואָלוציע אונטער דעם דרוק פון דער פערענדערטער לאגע. לוידער קען מען דאָס זעלבע ניט זאגען וועגען די פראנ־צויזישע סאָציאַליסטען, אין זייער האלטונג בע־מערקט זיך קיין שום ענדערונג ניט. נאָר זיי ערוואַרט אן ערוואָכונג א ביטערע און שרעקלי־כע, ווי יעדע ערוואָכונג פון א זיסען, גאלדענעם חלום, וואָס איז הימעלווייט פון דער גראָבער, שמוציגער ווירקליכקייט. נאָר די ערוואָכונג וועט

קומען. דער וויטערדיגער גאנג פון די פאסירונגען וועט זיי אויסניכטערען.

ווי אונזיניג עס איז צו מאכען דאס רעפאָרמירען פון דער אידעאָלאָגיע פאר א נויטוועגדיגע בעדינגונג פונ׳ם אויפשטעלען דעם אינטערנאציאָנאל, ווייזט זיך ארויס נאָך קלאָרער, ווען מען שטעלט די פראגע: אויף וואָס פאר א אידעישען יסוד איז ווינשענסווערטה אוועקצושטעלען די פעראיינינונג? אויף די פראגע קען קיין קלאָרען ענטפער ניט געבען אפילו די וואָס האלטען זיך פאר די אינצינגע צדיקים אינ׳ם אינטערנאציאָנאל און גרויסען זיך, אז זיי האבען קיין מאָל ניט בענאנגען קיין חלול־השם, אין דער צייט וועו די גאנצע סאציאליסטישע וועלט איז, לויט זייער מיינונג, אריינגעפאלען אין „סאציאל־שאָוויניזם״.

וואָס ענטפערען די דאזיגע צדיקים? זיי שטאמלען עפעס וועגען דעם, אז מען דארף פעראיינינגען צווישען זיך די „סאציאלדעמאקראטען־אינטערנאציאָנאליסטען״. אז דער ענטפער גיט קיין שום אידעאישע מאָס ניט, איז קלאָר פון זיך אליין, וואָרים אין דעם בעגריף סאציאלדעמאקראטיזם געהט דאָך שוין ממילא אריין די אידעע פון אינטערנאציאָנאליזם.

פארוואָס די לייט רוקען איצט ארויס אזא אינהאלטלאָזע פארמעל, איז ניט שווער צו פערשטעהן. פאר׳ן קריעג האבען זיי געטענה׳ט, אז מען דארף ארויסווארפען פון אינטערנאציאָנאל די אפּאָרטוניסטען. דער קריעג האָט אבער אזוי צומישט די קארטען, אז צווישען די סאציאליסטען, וואָס פערנעהמען א ריכטיגע שטעלונג צו איהם, געפינען מיר אי אפּאָרטוניסטען אי רעוואָלוציאָנערע מארקסיסטען, און פערקעהרט: צווישען די אנהענגער פון פאל־שען שטאנדפונקט געפינען זיך אויך בויידע מינים. די טהייליגונג אויף „כשר׳ע״ און „ניט כשר׳ע״ סאציאלדעמאקראטען פאלט שוין ניט צונויף מיט דער אידעאישער ליניע, וואָס שויידט פאנאנדער דעם אפּאָרטוניזם און דעם רעוואָלוציאָנערען מארקסיזם.

פון דעם איז געדרונגען, אז דעם קריטעריום אויף אויפשטעלען דעם אינטערנאציאָנאל קען מען ניט זוכען אין דער אידעאָלאָגיע. די פראָבע צו בילדען דעם אינטערנאציאָנאל פון „סאציאל־דעמאקראטען - אינטערנאציאָנאליס־טען״ בעדייט, אז מען וויל צונויפנעהמען פון אלע סאציאליסטישע פארטייען די עלעמענטען, וואָס געפינען זיך אין אפּאָזיציע, און פון זיי צוזאמענשטעלען א נייע אינטערנאציאָנאל פראיינינונג. אויף אזא אופן וואָלט מען בעקומען בלויז א סעקטע, א קאריקאטור פון אינטערנאציאָנאל, אהן שום בעדייטונג און אייגענפלום.

אן אינטערנאציאָנאל, ד. ה. א פראיינינונג, וואָס זאָל אויסדריקען די אינטערעסען, די שטרעבונגען און דעם ווילען פון אלוועלטליכען פראָלעטאריאט, קען מען ניט צונויפשטעלען פון אייניצלנע ארויסגעכאפטע פערזאָנען, ווי גוט און פרום זיי זאָלען ניט זיין. דער מעטהאד פון צושפאלטען טויג לחלוטין ניט. מעהר ווי צו פערווירקלעכען פון די סאציאליסטישע קרעפטען קען ער ניט ברענגען.

דעם אינטערנאציאָנאל קען מען אויפשטעלען מעהר ניט ווי פון די זעלבע עלעמענטען, פון וועלכע ער איז ביז אהער בעשטאנען: פון די אלטע פארטייען, פון די היסטארישע אויסגעווארפענע קאָלעקטיוועו, וועלכע האבען זיך ענטוויקעלט פון די ארבייטער־מאסען, זיינען מיט זיי גרויס געוואָרען, דורכגעגאנגען מיט זיי דעם שטיינערנעם וועג פון בלוטיגען קאמפף און האָבען זיך מיט זיי צונויפגעגאָסען. זיי זיינען בעגאנגען פעהלערען, וואָס זיינען גאנץ נאטירליך אין דער שווערסטער לאגע, אין וועלכע די היסטאריע האָט זיי אוועקגעשטעלט, די וויטערדיגע ארבייטער בעווענונג וועט אויסגלייכען די ליניע פון זייער אויפפיהרונג. זיי לוידען פון אן אינערען קאמפף, יעדע פארטיי וועט איהם דורכלעבען פאר זיך און אויף איהר אייגענעם שטייגער.

6.

די אויפגאבע, מיט וועלכער עס וועט זיך דארפען פערנעהמען דער אויפגעשטעלטער אינטערנאציאָנאל, איז — ארגאניזירען די אגיטאציע פאר פריעדען. וועגען קאנקרעטע פריעדענס־בעדינגונגען האָט קיין זין ניט צו ברעכען זיך די קאָפּ. איינס איז אבער קלאָר: די בעדינגונגען דארפען זיין אזעלכע, אז זיי זאָלען גאראנטירען א שלום, וואָס זאָל זיין וואָס פעסטער און וואָס לענגער אנהאלטען. דאָס דארף זיין אונזער קריטעריאום אין דער פראגע.

עס זיינען דאָ ניט וועניג סאציאלדעמאקראטען, וואָס הגם זיי זיינען שארפע געגנער פון דער בעפריאונגס־אידעאָלאָגיע, געהען זיי זיך פונדעסטוועגען צונויף מיט די „בעפריער״ אין איין פונקט. דאָס איז די פראגע וועגען די אזוי גערופענע „היסטאָרישע שטרייטיגע לענדער״. זיי מיינען, אז די פראגע איז אין דער איצטיגער מלחמה אוועקגעשטעלט געוואָרען, און מיר דארפען שטרעבען, די פעלקער זאָלען בעקומען די מעגליכקייט זיך פריי ארויסצוזאָגען דורך א דעמאָקראטיש ארגאניזירטען רעפערענדום, צו וועלכען מלוכה־ארגאניזם זיי ווילען אנגעהערען אדער בכלל ווי זיי ווילען זיך פאליטיש איינאָרדנען. דאָס איז אן אילוזיע, וואָס האָט אונטער זיך קיין שום באדען ניט, און וואָס קען נאָר האבען די וווירקונג, אז די סאציאליסטישע פארטייען פון די קעמפפענדע צדדים וועלען קיין מאָל ניט קענען מושוה ווערען בנוגע צו די פריעדענס־בעדינגונגען.

קודם כל איז דער בעגריף „היסטאָריש שטרייטיגע לענדער" אַן אונבעשטימטער, א פערשוואומענער. „שטרייטיג" זיינען ניט נאָר די טערריטאָריעס, אויף וועלכע עס טייטלען דער דריי־אָבמאַך און נאָך איהם די „בעפרייער". אזוינע פרעמדשפראכיגע פראָווינצען, אויף וועלכע די אָדער יענע מלוכה האָט א „היסטאָרישען רעכט", וועט איהר געפינען אינ׳ם צווייי־בונד, ביים דריי־אָבמאַך, אין די נייטראַלע לענדער, אומעטום, וואו איהר זאָלט זיך ניט געבען א קעהר. און עס פערשטעהט זיך פאר וואָס: וויל אַלע מלוכות האָבען זיך היסטאָריש אויס־געבילדעט דורך געוואלט, דורך רויבעריי, דורך אָבריסען שטיקער נאציאָנאַלע טעריטאָריעס פון איין מדינה און צושטוקעווען זיי צו אַן אַנדערער.

דעריבער, וויל מען זיך פערנעהמען מיט׳ן לעזען די פראָגע וועגען „שטרייטיגע" לענדער, מוז מען צוטרעטען צו א ראַדיקאַלער אָפּפראציע: מען מוז ערקלעהרען א געגנראַלע מאָבילזיאציע פון טעריטאָריעס אין אלוועלטלעכען מאסשטאב, שניידען און פיצלען די קארטע פון איראָפּאָ און אפילו פון דער גאנצער וועלט, און מיט דער ארבייט, וועלן זי זאָל זיין מעגליך, וועט מען קיין מאָל ניט פארטיג ווערען, און מען וואָלט ארויסגערופען אַן אונענדליכע רייהע פון נייע מלחמות.

ווייטער דער רעפערענדום. געווים, א גוטער, דעמאָקראטישער מיטל. צי האָט ער אָבער א האפט ביי די איצטיגע פערהעלטניסען? יעדער פון אונז פערשטעהט גאנץ גוט, אז אויב א וועלכע ניט איז קאָאַליציע וועט זיינגען, וועט זי, אויב זי וועט עס קענען און געפינען פאַר נויטיג, אָהן שום טענות ומענות אנעקסירען ביד חזקה די „שטרייטיגע" לענדער. זי וועט זיך קימערען וועגען דעם וויל׳ען פון דער בעפעלקערונג ניט מעהר, ווי וועגען פאר א יאָהריגען שנעע. און אויב דער זיעגער וועט שוין יא איינוויליגען פאָרצונעהמען א מין פלעביסציט, איז וואָס פאר א פּנים וועט ער האָבען אונטער דעם מיליטעריישען טעראָר פון א פרעמדער מאכט? עס וואָלט דאָך געווען קינדיש צו מיינען, אז רוסלאנד, האָבענדיג די מאכט צוזונעהמען גאליציען, וועט צייטווייליג ארויספיהרען פון דאָרטען דעם רוסישען חיל מיט דער רוסישער אדמיניסטראציע און וועט זאָגען צו דער בעפעלקערונג: מאכט זיך פריי א רעפערענדום און וואָס איהר וועט בעשליסען, וועל איך פאָלגען.

די סאָציאַלדעמאָקראטיע קען זיך ניט שטעלען אויפ׳ן אוטאָפּיסטישען שטאנדפונקט וועגען פערריכטען די היסטאָרישע אונגערעכטיגקייטען. אונזער ציעל איז נאָרניט צו „בעפרייען" די נאציאָנען אינ׳ם גייסט פון דיקריעגס־קאָאַליציעס. מיר האלטען איבערהויפט ניט. אז דער קריעג זאָל איצט זיין א מיטל וועמען עס איז צו בעפרייען. מיר מיינען, אז די פאָלקס־מאסען אין די „שטרייטיגע" לענדער זעהען גאָר ניט זייער ישועה אין דעם, מען זאָל זיי ארויסנעהמען פון איין מלוכה און אריינווארפען אין אַנדערע. דאָס, וואָס זיי ווילען, איז א בריטע אויטאָנאָמיע, וואָס זאָל זיי געבען די מעגליכקייט זיך פריי צו ענטוויקלען אין דער מלוכה, וואו זיי געפינען זיך, און מעהר פערלאנגען זיי ניט. צו אזא אויטאָנאָמיע קאָמפּף, אָבער ניט אנעקסיעס.

די אויפגאבע, וועלכע עס שטעהט איצט פאר דער סאָציאַלדעמאָקראטיע, איז ווירקען, דער פריעדען זאָל זיין גע־בוירט אויף וואָס פעסטערע יסודות. א דויערנדער פריעדען — אָט אין וואָס עס נויטיגט זיך איצט די אינטערנאַציאָנאַלע ארבייטער־בעוועגונג. פון דעם שטאנדפונקט מוז זי זיך ענטשלאָסען ארויסזאָגען גענגען וועלכע ניט איז אנעקסיע.

סיעס, וואָרים יעדע אנעקסיע פלאָנצט איין די אידעע פון רעוואנש, פון נקמה נעהמען, לאָזט איבער דעם פעסטען בעשלוס צוריקצובעקומען דאָס, וואָס מען האָט מיט געוואלט אבגענומען, פיהרט צו נייע בעוואָפנונגען...

געווים, וועלן דער קריעג וועט ברענגען דערצו, אז די בעפעלקערונג פון א וועלכער ניט איז „שטרייטיגע" טעריטאָריע וועט ארויסשטעלען, אָהן א שום אויסערליכען צוואנג, די פאָדערונג, מען זאָל איהר לאָזען פריי צו בעשליסען, ווי זאָל זי זיך אין מלוכה׳יש־רעכטליכען הינזיכט אויף וווייטער איינאָרדנען, וועט אזא פערלאנג פאָלקאָם ענטשפרעכען די פרינציפען פון דעמאָקראטיע, און אויב ער וועט דורכגעפיהרט ווערען, וועט קיין אויפריכטיגער דעמאָקראט געגען דעם גאָר ניט האָבען, אדרבה ער וועט עס בעטראכטען אלס א נצחון פון פראָגרעס און אלס א גראנטיע פון שלום. קיין אבשיי צו דער וועלט־קארטע האָבען מיר ניט און די עקזיסטירענדע מלוכה־גרענעצען האלטען מיר ניט פאר הייליג, מען זאָל זיי ניט קענען אנריהרען.

אויב א געוויסע בעפעלקערונג וועט אויף אזא ארט פערווירקליכען איהר זעלבסטבעשטימונגס־רעכט, וועט זיך דאָס על־כן בעקומען אלס אן אבי עקטיווער רעזולטאט פון דער מלחמה, אָבער אלס א ציעל שטעלען מיר זיך ניט אזוינע מיני בעפרייאונגס־אקטען.

אונזער ציעל איז נאָר זהען, די מלחמה זאָל זיך וואָס גיכער ענדיגען און עס זאָל געשלאָסען ווערען א דויערנדער פריעדען אָהן שום אנעקסיעס. דאָס איז די פריעדענס־פלאטפאָרם, אויף וועלכער עס קענען זיך פאראייניגען אלע סאָציאַליסטישע פארטייען.

שלום אש:

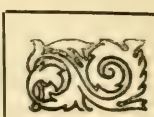

דער וועג צו זיך

ר א מ א ן.

קאפיטעל 40.

א גאנצע נאכט האָט מערי זיך געפיניגט: וואָס זאָל זי אָנהויבען צו טהאָן?

זי מוז פּטור ווערען פון דעם אונגליק אין וועלכען יאָש בלום האָט זי אריינגעבראכט. זי מוז זיך בעפרייען, דערנאָך וועט זי שוין זעהן, אין דעם וועט איהר בעהילפיג זיין קאָוואלסקי. געווים וועט ער דאָס טהאָן. און גאָר נישט מעהר פערלאָנגט זי פון איהם, זי איז נישט אייפער־זיכטיג. קיינע סצענעס. זי האָט איהם פריהער אויפגעהערט צו ליעבען ווי ער זי — וואָס פאר א רעכט האָט זי אויף איהם? און וועגען דעם קען זי זיך מיט איהם דורכרעדען. פאר איהם איז זיך נישט דאָ וואָס צו שעמען. ער וועט עס פער־שטעהן. און געווים וועט ער אלעם אנוועגדען אין בעסטען אָרדנונג. ער איז א דושענטעלמאן. זי וועט איהם אָנשרייבען א בריעף, אז זי וויל זיך זעהן מיט איהם, בעשטימען איהם א נאכט. שרייבען איהם בפירוש, קיינע לִיעבעס־סצענעס, נור אריינצוהעלפען אין א נויט. זי וועט איהם דאָס געבען אָנצוהערן אין א בריעף, עס איז זיך נישטאָ וואָס צו שעמען, ער וועט עס פערשטעהן. און פאר זיך, גאָט, וואָס געהט איהר יעצט אָן קאָוואלסקי. — זי מוז זיך העלפען פריי ווערען.

פיעל מאָל האָט זי אָנגעהויבען שרייבען דעם בריעף און נישט געקענט געפינען די ריכ־טיגע פאָרם. זי האָט איהם דאָך אָנגעשריעבען בלינדערהייט, און ווי א פּראָפעסיאָנעלטע האָט זי איהם אוועקגעלעגט אויף דער פּאָסט. נאָך דעם בריעף איז זי רוהיגער געוואָרען, נאָך איז גאָר נישט פערפאָלגען, עס וועט זיך אלעם איינגערד־נען, און קוים וועט זי פריי ווערען פון „דעם" הויבט זיך אָן דאָס לִעבען אויפ׳ס נייִ. זי איז דאָך נאָך אזוי יונג, דאָס לִעבען איז אזוי לאנג. וואָס בינדט זי מיט יאָש בלום? זי האָט איהם קיינמאָל נישט געליעבט, און וועט קיינמאָל נישט לִיעב האָבען דאָס וואָס קומט ארויס פון איהם... עס איז גלייכער. מיט דעם בערוהיגטען גע־דאנק איז זי איינגעשלאָפען. אויפגעהויבען זיך שוין נאָך האלבען טאָג. זי האָט זיך בעדאַרפט טרעפען מיט איהם אין א גרויסע קאפע פאר דער אָפּערא ארום דריי א זייגער. זי איז איבערגעבליי־בען אין דער היים ביז נאָך מיטאג כדי זי זאָל נישט מיעד זיין. אָנגעטהאָן זיך, געמיהט זיך מיט אלע מעגליכקייטען נאָך צו בעהאלטען דאָס וואָס האָט זיך שוין נישט געלאָזט בעהאלטען; עס איז נאָך צייט געווען איבערצוגעהן זיך צו פוס.

פלוצים, ווי זי געהט אזוי איבער א בול־וואַר, ווערפט זיך איהר איהר בילד אין די אוי־גען. זי האָט זיך דערשראָקען און אבגעשטעלט זיך. עס איז געווען א גרויסער שפיגעל אין א טיהר שויב פאר א גרויסען מאָגאזין וואָס האָט איהר געוויעזען איהר בילד. זי האָט זיך דערשרא־קען דערפאר. כאָטש זי האָט אזוי גוט געקענט איהר געזיכט און בעמערקט די ענדערונג פון טאָג צו טאָג, נור דאָ האָט זי זיך געזעהן אין גאנ־צען מיט אמאָל. דאָס טראָגען איז שוין נישט געווען צו בעהאלטען, עס האָט זיך ארויסגעוויע־זען פון איהר לויזען זשאקעט, און דאָס געזיכט איז דורך דעם רעש׳ענדען לִעבען אין די לעצטע פאָר וואָכען געוואָרען אזוי געענדערט! צוויי געלבע פלעקען האָבען זיך ארונטערגע־גנב׳עט אונטער די אויגען און זיטצען דאָרט ווי צוויי שלעכטע סמנים.

די אויגען האָבען איהר ארויסגעשטארט, וואָס האָט אָנגעזאָגט אז דאָס הארץ האָט זעהר פיעל געליטען אין די לעצטע צייט — זי האָט זיך אָנגעהויבען צו פערגלייכען מיט דעם מיי־דעל וואָס זי האָט געזעהן נעכטען נעבען איהם און זי האָט בעמערקט, אז דאָס געזיכט ווערט בלייך.

נור וואָס האָט זי אממיינסטען געשטערט זיינען געווען איהר קלייד־ונג. זי איז געווען צו ראפינירט אז זי זאָל נישט בעמערקען, אז אין דעם אלעם, אין די געלבע פלעקען אונטער די אויגען, און די שווערע בעווענונג און דאָס וואָס מען זעהט אָן איהר טראָגען, ליגט א געוויסער ריין... ווייבליכעם וואָס מאכט די מענער צערטליך. נור די קלייד־ער, די קלייד־ער זיינען ווירקליך געווען צו אלט. דער זיידענער זשאקעט איז געווען אָבגענפלעקט, דאָס זיידען האָט גע־שווישטשעט און ער האָט זיך געקאָרטשעט אויף איהר, און פון איהם האָט זיך אָהן גראציע ארויסגעשניטען דער הויבער בויך. און דאָס איז געווען אָרימליך און האָט ערווקט רחמנות־געפיהל...

ניין, אזוי זאָל ער מיך ניט זעהן!

זי האָט אָנגעהויבען פלינק צוריקצוגעהן, זי

איז אבער דאך נייגעריג געווען צו זען אויב ער ווארט אויף איהר. זי איז אריבער אויף דער צווייטער זייט טראטואר, אריין אין א הויז, און פון דארט איהם געזוכט, צווישען די פיעלע זי־ צענדע. זי האט איהם בעמערקט.

זי איז פלינק אוועק. זי איז פערבייא א ג־ שעפט מיט בלומען, איז איהר עפעס איינגעפא־ לען. זי איז אריין האט געקויפט פאר'ן גאנצען גלעזל וואס איז איהר נאך איבערגעבליבען רוי־ טע רויזען און האט זיי איהם אהיים געשיקט.

פאר ביידע, פאר איהם מיט איהר.

זי האט אהיים טעלעגראפירט צום פאטער נאך גלעזל, אהיים צו פאהרען, איינגעשלאסען זיך אין איהר צימערל ביז דאס גלעזל איז נישט אנגעקומען און איינגעגראבען זיך אין די קי־ שענס. אין די פאר טעג איז איהר גאנץ לעבען דורכגעגאנגען פאר איהר.

קאפיטעל 41.

מישא איז פערפאהרען צו דר. לייזעראוויטש האט ער געפונען ביי זיין געווהנליכע בעשעפטיגונג, ארומגערינגעלט מיט קראנקע וווייבער, מיט קינדער און אלטע אידען פון ראוו. דער דר. האט אפילו ניט קיין צייט געהאט איהם צו בעגריסען. די ערשטע פאר טעג האט ער מיט מישא'ן וועניג וואס געערדט, און צו די גרויסע איבערראשונג פון מישא'ן האט ער איהם גאר נישט געפרעגט וועגען רא־ העל, נישט וועגען איהר טויט, נישט וועגען דער סבה הערפון, און וואו זי ליגט בעגראבען (כאטש מישא האט מיטגעטיילט דעם דר. פון דעם אומ־ גליק טעלעגראפיש). מישא האט געהאט דאס גע־ פיהל אזוי ווי דר. לייזעראוויטש איז עפעס בייז אויף איהם און מיידט מיט א כיון אויס יעדעם געשפרעך מיט איהם, און ער האט זיך געפיהלט איבריג ביי איהם אין הויז, און עס איז געווען ווי דר. לייזעראוויטש גיט איהם דאס צו פער־ שטעהן מיט זיין שווייגען און אויסמיידען איהם.

די היים האט ער אויך געמיעדען. אין דער היים איז געווען אונערטרעגליך. די מוטער האט איהם געהאלטען אין איין בעווייגען, אין איין בעדויערען, און דעם טרויער האט מען אננעזעהן איז ניט אזוי אויף דעם טויטען — נור אויף דעם וואס עס וועט דער סוף זיין פון איהם, פון מי־ שא'ן. דער פאטער איז געווען פערייאגט אין זייגע געשעפטען. די עסקים זיינען זעהר שלעכט געווארען נאך די קריזיס־יאהרען. אין זיינע אויערן האט אבגעקלונגען דאס ווארט „באנ־ קראט". מען האט עס אויף אננעזעהן אין דער שטוב ביי זיי, און ביים פעטער; (דער פעטער איז גאר עפעס דורך דער צייט עובר בטל געווא־ רען. זיצט א גאנצען טאג אין שטוב און קריגט זיך מיט דער מוהמע וועגען קלייניגקייטען); דעם פאטער זיינען האלט נאך אויף דאס ארומלויפען ארום די עסקים. אבער פון זיין מינע האט ער אויך באלד בעמערקט די נייע זארג וואס איז איהם צוגעקומען: מישא, וואס וועט פון איהם דער סוף זיין? און איז ער גענאנגען איבער דער גאס האט זיך איהם נעהערט הינטער זיך רע־ דען: „אט דאס נעהט לייזער זילבערבערג'ס בן, א יונג פון אייניגע און צוואנציג יאהר — האט גענומען א ווייבעל און איז מיט איהר אוים נע־ וועז וואו די וועלט האט אן עק, אין פאלעסטינא געווען — נאך אמעריקא געוואלט פאהרען, קא־ ליע געמאכט נור דעם פאטער'ס גלעזל, און דאס ווייבעל בעגראבען ערגעץ אויפ'ן וועג. יעצט איז ער צוריק געקומען און זיצט אויף דעם אדימען שווער'ס קארג."

און פאר אזעלכען האט ער זיך נעהאלטען, ער האט זיך גערעכענט שולדיג אין ראהעל'ס טויט. ער האט זי ארויסגענומען פון דער היים און איז גלאפען מיט איהר איבער דער וועלט זוכען. וואס האט ער נעזוכט? און פאר וועמעס גלעזל האט ער נעזוכט? פאר'ן פאטער'ס, ביז ער האט דאס ביסעל גלעזל, דעם נדן אויסגעגע־ בען — און דאס ווייבעל בעגראבען — און יעצט איז ער צוריקגעקומען מיט נאר נישט, און דרעהט זיך ארום איבער דער שטאדט פוסט און פאס.

נור מיט אמאל איז דאס גאנץ אנדערש נע־ ווארען.

דאס האט זיך נעמאכט אויף דעם ווייסען פעלד שנעע אויף וועלכען ער איז געגאנגען אליין שפאצירען הינטער דער שטאדט. אז מישא איז אהיים נעקומען אין זיין שטעדטעל האט שוין דער שנעע גהאט צוגעדעקט אלעס. און דער ראוו איז גלעגען א בעשנעעטער אין זיין נראבען און דער געפרוירענער ווייסער הימעל־פעלץ האט צוגעדעקט די גאנצע שאנד פון ראוו. אלע הייז־ לאך האבען מיט אמאל אויסגעזעהן אנדערש, ריינער און בכבוד'ער, אין ווייסע פעלצען — און די דעכער אין ווייסע היטלען. הינטער דעם ראוו, פאר'ן וואלד האט זיך נעצויגען א גרויסע ברייטע לאנקע, אויף וועלכע אין זומער האבען די קינדער פון ראוו ארומגעווארגעלט זיך צווי־ שען די בהמות און צינען פון דער שטאדט. פון איין זייט האט זי גהיט דער טונקעלער וואלד — און פון דער צווייטער זייט האט זי זיך געצויגען אין הימעל אריין — מיט גאר נישט געווען פערשטעלט און בענרענעצט — און הינ־ טער איהר האבען זיך נור אין נעבעל אויסגע־ מישט די בערגער פון יענער זייט טייך. יעצט אין שנעע — איז די לאנקע געווען איין שטיק און האט זיך געבלינקט מיט זיין ווייסקייט אין דער זון ווי א שפיגעל ים. וואס ווייטער אריין אין דער לאנקע איז דער שנעע געווען ווייסער און העלער. דא און דארט האבען געבלאנדזשעט טונקעלע פלעקען אויפ'ן שנעע־פעלד, וואס די וואלקען פון הימעל האבען פערטונקעלט מיט זייערע שאטענס. נאר א סך זונען־פלעקען הא־ בען דא און דארט אויפגעלויכטען, און זיי האבען אויף דר'ערד אויסגעזעהן ווי די וואל־ קען אין דער הויך. דער וואלד האט מיט זיינע

שוואַרצע בוימען געוואָרפען א פּיאָלעט־שאָטען אויף דער שנעע — און געהיט איהם ווי א גע־טרייער שומר, אז קיינער זאָל נישט אומרירן מא־כען די הערליכקייטען וועלכע זיינען פון הימעל אראָבגעפאלען.

אויף דער לאָנקע איז מישא אָפט מאָל פערפאלען געוואָרען. נאָנצע טעג האָט ער דאָ גע־בלאָנדזשעט אין די ערשטע צייט וועז ער איז צוריקגעקומען, און איז אָנטלאָפען פון די בייזע טרויעריגע און רחמנות'דיגע בליקען וואָס זיינען געוואָרען געוואָרפען צו איהם פון אלע זייטען, פון זיינע נאָהענטסטע. דאָ איז ער אָנטלאָפען פון זיין געווייסען. און דאָ אויף דער לאָנקע איז זי צוריקגעקומען צו איהם — ראָהעל. זי איז ארוים פון די וויסקייט און איז אזוי לייכט צוריקגעקו־מען ווי זי איז אוועקגעפלויגען. ער האָט זי אזוי קלאָהר געזעהן נעבען זיך, אזוי נאָהנט געפיהלט, אז עס איז איהם א וואונדער געווארען, פאר וואָס איז ער נידערגעשלאָגען געווען, פאר וואָס ער האָט זיך פערלוירן. פערקערט, דאָס לעבען הויבט זיך דאָך ערשט אן — און ער האָט מיט אָמאָל דערזעהן דעם וויטען ברייטען וועג — וואָס איז ער האָט געזעהן נעבען איהר אין די לעצטע מינוט — און וואָס איז אויף א ווייל אוועק. איצט איז ער וויעדער דאָ — דער וויטער בריי־טער וועג — וואָס פיהרט ווי דאָס שנעע־פעלד אין די ליכט אריין.

און פון דאמאָלט אן איז עס אנדערש גע־ווארען.

עפעס א וואונדערליכע זאך האָט ער גע־טראָכט, נעהענדיג אויף דעם שנעע־פעלד. ביים לעבען דאָכט זיך האָט ער זי קיינמאָל נישט גע־פיהלט. וואָס ער האָט נישט געפריוט נענעהנען זיך צו איהר איז זי פערשוואונדען פון איהם — אוועקגענאנגען אין זיך אריין. זי איז געגאנגען נעבען איהם ווי א שאָטען, וואָס איז פערשטומט, ווייל ער לעבט אין אן אנדערע וועלט — און מיר זעהען נור זיין שפיגעל שיין... ערשט האָרט פאר'ן טויט האָבען זיי זיך אָנגעהויבען צו נענעהנען איינער צום צווייטען. ער האָט גע־פיהלט וויי עס בינדט זיך עפעס צווישען זיי. זיי־ערע נשמות ווערען געהיילט און פון די הייליגע שטראהלט עפעס ארוים א ליכט וואָס וועבט זיי צוזאמען. קומט דער טויט און רייסט עס איבער. אין די ערשטע פאר טעג נאָך איהר טויט האָט ער זיך געפיהלט פערלאָזט פון איהר, ווי ער וואָלט זי פערלאָרען. פעראיינזאמט איז ער גע־ווען אין דער וועלט, און האָט נעקלערט דערי־בער, וואָס איז דאָס ליכט, וואָס וועבט זיך צווישען נשמות און בינדט זיי צוזא־מען? פיהלט מען דען נישט אין דעם ליכט דעם בעווייז פון דעם עקזיסטענץ פון אונזערע נשמות? הערט מען דען נישט דאָס קלאפען פון דעם „הארץ" פון דער נשמה אין אזא ליכט? און זעהט מען דען נישט די שעפּערישע קראפט וואָס שטעקט אין אונזערע נשמות בייז זייער בעהעפטען זיך? און פאר וואָס קען אן אויסערליכער וויללען קומען און פון דעם אלעם א תל מאכען, און דו שטעהסט דערבייי, דו זעהסט צו ווי עס שטארבט אָב א טייל פון דיין נשמה און קענסט גאָר נישט טהאָן — ניט הייללען, ניט לעבעדיג מאכען? וועד איז דער העבערער, שלעכטער „וויללען", וואָס טהוט דאָס? און פאר וואָס טהוט ער עס? און מיט א מאָל איז ווי זי וואָלט צוריקגעקומען. — און עס איז איהם פערשטענדליך געוואָרען דער טויט פון ראהעל'ען. אין דעם טויט האָט זי זיך דאָך איהם אין גאנצען אוועקגעגעבען — זי האָט חתונה געהאַט מיט איהם אין איהר טויט. אמאָל, וועז זי האָט געלעבט, איז ער געווען ווייט פון איהר, און האָט ער זי זיך געוואָלט פּארשטעלען, האָט ער זי קיינמאָל ניט געזעהן פערבונדען מיט זיך. זי איז געווען אליין, בעזונדער — איינגע־פאסט צווישען די מענשען אין דעם אָרט, אין וועלכען זי געפינט זיך. און איצט איז עס עפעס אנדערש געוואָרען. זי איז אין גאנצען נעבען איהם. וויל ער זי נעהמען — קומט זי עפעס אריבער צו פליהען. אויף קיין אָרט, צווישען קיינע מענשען, אין קיין געהיימניס שטעקט זי נישט. זי וויים פון אלעם וואָס ער טהוט און פיהלט. ער דארף עס איהר נאָר נישט זאָגען, זי קלערט עס מיט איהם צוזאמען. זיי פער־שטעהען דאָס בייזע אָהן א וואָרט צו רעדען. און וועז ער געהט אדורך דאָס געסעל, און די קרעמער זיצען איינגעוויקעלט אין זייערע גרא־בע פוטערס, אריינגעשטעקט די הענד אין די ארבעל און קוקען אויף איהם דורך זייערע טרי־בע מערב'דיגע שויבען און לאָכען איהם אויס, וואָס ער איז צוריקגעקומען מיט נאָרנישט, דאָכט זיך איהם, אז דאָס לאָכען זיי אויס זיי ביידע — איהם און ראָהעל, וואָס געהט נעבען איהם. און זיי ביידע שמייכלען אין זיך און מאכען זיך לוסטיג איבער די אָהן־קונים'דיגע קרעמער.

אין אן אבענד, וועז ער איז אהיים גע־קומען צו זיינע עלטערן, און דער פאָטער האָט בעמערקט אן אנדער פנים אויף איהם, האָט ער זיך איבערגעוואונקען מיט'ן ווייב און האָט געוואָגט גאנץ דעליקאט א פרעג צו טהאָן:

— מישא, קלערסטו זיך צו עפעס נעהמען? דאָס וואָלט דיך געווען צערשטרויעט פון דיינע טרויעריגע געדאנקען.

האָט מישא געענטפערט גאנץ גלייכגילטיג:

— יא, איך האָב שוין בעשטימט. איך האָב שוין אוועקגעשיקט צום „פאפעטשיטעל" א בית־שריפט, איך עפען מיר אויף א חדר אין ראָוו.

— וואָס? — האָט דער פאָטער געפרעגט דערשראָקען ווי ער וואָלט זיינע אויערן ניט גע־גלויבט — רעבענסט גאָר צו ווערען א מלמד, א מלמד אין ראָוו?

— פאר וואָס נישט קיין מלמד, איז עס נישט אזא פרנסה ווי יעדע אנדערע?

— דו הערסט, מלכה, דיין זוהן ווערט א מלמד—זאגט דער פאטער אין דער בארד אריין.

און די ווייב ווינקט איהם איבער, אז ער זאל נישט רעדען, ווי איינער זאגט: „ער איז קראנק. מען טאר זיך נישט מיט איהם שפּאַרען...“

דער פאטער האט זי פערשטאנען, געשווי־גען, און מיט די אקסל׳ן געשאקעלט. אז דר. לייזערזאוויטש האט געהערט וואס מישא האט בע־שטימט, איז ער גאר מיט אמאל אן אנדער מענש געווארען. ער האט זיך אזוי גאר אנגעהויבען צו קעמען זיינע פערלאזענע, האלב אויסגעקראכע־נע לאקען, וואס ער האט עס שוין נישט געטהאן פון יאהרען לאנג. ער האט מישא'ן געשאפט געלד, אויסגעזוכט א דירה אביסל הינטער דער שטאדט, געהאלפען די דירה אייניכטען, דעם טיש, אן אלטע טאבליצע אראפּגעשלעפּט פון בוידעם וואס ער האט אמאל אויף איהר זיינע קינדער געלערנט. און אויסגעזוכט די פאסענדע קינדער צווישען די אייניוואוינער פון „ראוו“. ער האט זיי אלעמען געקענט מיט׳ן נאמען, טאטע מאמא געקענט — ער האט זיי אלעמען געהאל־פען ערציהען, ביי אלע קראנקהייטען געוווען, און דערצאהלט מישא'ן די געוואנהייטען פון יע־דען קינד בעזונדער. אמאל אויף דער נאכט זיי־נען זיי שפּעט אויפגעזעסען, וואס דער דאקטאר האט עס ביז יעצט קיינמאל ניט געטהאן. מישא האט איהם קלאהר געלייגט זיין פראגראם, וואס ער ווי׳ל איינפיהרען אין זיין חדר און דערביי פיעל׳ געערדט וועגען פעדאגאגיק מיט וועלכע ער האט זיך לעצטענס זעהר אינטערעסירט און פיעל׳ דעריבער געלעזען. דער דאקטאר האלכט אויס, האלכט אויס, צום סוף רופט ער זיך אן:

— צו אידישע קינדער טויג דאס אלעס גאר נישט. פאר זיי איז דאך גאר ניט קיין פע־דאגאגיק געשריבען. מיט זיי דארף מען מיט הארץ צוגעהן, נישט לויט׳ן בוך, נור מיט ליעבע, מיט ליעבע וועסט דו מיט זיי אויסמאכען. מען דארף זיי ליעב האבען, דאס איז די ערשטע זאך. זיי דערפיהלען עס באלד וואר עס האט זיי ליעב, און דער וואס האט זיי ליעב קען מיט זיי אלעס טהאן. וואהרים זיי אלע, דאס גאנצע אידישע פאלק, איז איין קראנקער געפיניגטער יתום, און די קינדער דערפיהלען דאס מיט דער מוטער׳ס מילך, זיי זיינען אין דעם יתום׳קייט אריינגע־וואקסען — דורך דעם דארפען זיי מעהר ליע־בע און מעהר צערטליכקייט ווי אלע אנדערע קינדער, וואהרים נור מיט דעם קען מען זיי היי־לען.—און נאך א מינוט שווייגען רופט ער זיך ווידער אן, ערגעץ וואו אוועקקוקענדיג אן א זייט:

— איך האב דיך נישט געפרעגט וועגען איהר, ווי אזוי און וועז, עס איז דיין זאך. נור זעהסטו, אז מיינע איז מיר געשטאדבען, האב איך מיר דעם „ראוו“ פאר מיין ווייב געמאכט, און וועז מיינע קינדער זיינען מיר געשטאדבען, האב איך מיר זיי... נו, וואס שטעהסטו און גלאצסט, געה שלאפען! א גוטע נאכט! — שרייט אוים פלוצלונג דער דאקטאר און געהט ארויז צו זיך אין צימער און האקט די טהיר הינטער זיך.

א פאר טעג נאכדעם האט דער דר. אויס־געמיעדען מישא'ס בליק, און געביזערט זיך אויף דער גאנצער וועלט...

אבער די שטאדט האט געהאט א געשיכטע, עס האט געקלונגען. אז מען האט געטראפען מישא'ן מיט די קינדער אין וויסען שנעע־בעלד ארויסגעהן שפאצירען — האט מען איהם נאכ־גערשריגען, און א נאמען האט מען זיי ביידען, ליזערא־וויטשען מיט מישא'ן, גענעבען. „דער שווער מיט׳ן איידעם“.

קאפּיטעל 42.

— געהערט נייעס? זילבערבערג׳ס טאכ־טער איז דאך צוריקגעקומען פון דער וועלט.

— און וואס איז דער מעהר?

— זי האט עפעס מיטגעבראכט א פּעקעל.

— א טרפה צו א כשר׳ס?

— וואס איז דער חילוק, אבי דער אלטער וועט א זיידע וועלען.

— וועל איז דער פאטער?

— זי וויסט אליין נישט. — איינעם האט זי גאליעבט און צום צווייטען האט זי זיך גע־שדכן׳ט — פון וועמען דאס קינד איז וויסט זי ניט.

— נו, עס וועט נישט פערפאלען וועלען. עס בלייבט אין דער משפּחה.

אזעלכע געשפּרעכען האט מען געקענט הע־רען פאר יעדען צווייטען געוועלבעל אין שטעד־טעל נאך מערי׳ס צוריקקומען. די שטאדט האט געקלונגען, קיינער האט זי נאך נישט געזעהן, זי האט זיך אויף דער גאס נישט געוויזען, און וועגען איהר פאטער און מוטער זיינען לעגע־דען ארומגענגען.

— דער אלטער איז דאך אנטלאפען פאר חרפה.

— וואוהין?

— אין די בעדער ארויס האט ער שוין קיין געלד נישט, איז ער צו א שרייבער איז א וואלד ארויסגעפאהרען.

— זי האט עס געהאלפען דעם טאטען אן עק מאכען פון די פּאר גילדען.

— נו, זי האט עפעס פאר דעם געלד מיט־געבראכט, כאטש נישט בחנם עס אויסגעגע־בען...

אין דער היים איז דערווייל געזעסען מערי ווי א שוטה. אהיים געקומען איז זי א קראנקע און א צובראכענע, און האט באלד זיך געמוזט אין בעט לעגען. די מוטער האט עס באלד בע־מערקט, דערציטערט געווארען, מורא געהאט דעם מאן צו זאגען, און איז געלאפען צו די שוועגערין, מישא'ס מוטער, און האט איהר דעם „גרויסען בראך“ דערצאהלט. די שוועגערין האט

עם ניט געוואלט גלויבען, איז געקומען, איבער־צייגט זיך, און איז אהיים צוועק א פלאם רויטע פאר בושה, און דעם מאן אין דער צווייטער שטוב אריינגערופען און דעם „סוד" פערטרויט. באלד איז עם אויך דער פאטער געווארן. מען האט נישט געוואוסט צו זי האט חופה וקדושין געגומען. דער פעטער לייזער האט געטענה׳ט מיט׳ן ברודער, אז ער זאל אריינגעהן צו איהר און מאכען א שמועס וועגען דעם, עס איז זיך נישטא וואס צו שעמען — די מוטער האט זיך אבער פאר דער שוועל אוועקגעלייגט מיט א געוויין, אז דאס קינד איז קראנק, אז זי קען זיך א מעשה אנטהאן, מען דארף אבווארטען. דערווייל איז מען אין שטאדט געוואהר געווארן, מען האט אנגעהויבען צו ריידען דערפון אין די געוועלבלעך. די זילבערבערג׳ס האבען זיך געשעמט די נאז אין די גאס ארויסצוא־ווייזען. ר׳ לייזער איז אוועק צו זיינע געשעפ־טען, און מערי׳ס פאטער האט זיך מיטגענומען אפאר ספרים׳לאך אין רייזע־זעקעל און איז גע־פאהרען אין וואלד ארײן אויף א פאר טעג.

דערווייל האבען מערי אלע געמידען, די שוועגערין, מישא׳ס מוטער, האט אויפגעהערט ארויפצוגעהן. און פון דער משפחה האט מען זיך דערווייטערט און מערי איז נור איבערגעבליבען מיט דער מוטער אין די גרויסע הויל׳ע שטובען, פון וועלכע זי איז איבריגענם זעהר צופריעדען געווען.

מישא איז אויך געווארן צו גליק מיט אנדערע פון מערי׳ס אהיים קומען, עס איז שוין געווען א שטיק שפעטערדיגע צייט ווי ער האט געהאט דאס חדר אפען — און ער איז שוין גאנץ צורויק געזונד און רוהיג געווארען פון די ארבייט.

די ערשטע פאר טעג אז ער האט געהערט פון די „נייעס", האט ער מורא געהאט זי נישט צו שטערען אין איהר איצטיגען צושטאנד. און אפשר ווייל זי איהם גאר נישט זעהן. נור גע־הערט פון דעם רעש ווען איז געווארען אין דער שטאדט, און פון דעם גערודער אין דער משפחה —האט ער זיך געפיהלט פערפליכטעט באלד זיך צו וויזען אין פעטער׳ס הויז. די מומע האט איהם צוגענומען ווי א משיח׳ן, און ג׳סוד׳ע׳לט זיך מיט איהם אין די ווינקעלאך, אז ער זאל געוואהר ווערען „ווען עס איז?" וואהרום איהם וועט זי זאגען. מישא האט געשמייכעלט אין די בריל׳ען און געענטפערט: „ער ווייסט נישט אויב זי וויל איהם זעהן?" די מוטער איז אריין — און מערי האט איהם אריינגעבעטען.

ער האט זי געפונען גאר נישט געענדערט, אדרבה עם האט זיך איהם געדאכט, אז דאס טראגען פאסט איהר זעהר, — זי איז שעהנער געווארען, און אזא רוהיגער גליקליכער שמיי־כעל בעלייכטעט זי — און ער האט גאר נישט פערשטאנען דעם רעש ווען איז געווארען. עם האט זיך איהם געדאכט, אז פערקעהרט, אז אלע דארפען זיך פרעהען ווען אויף מערי׳ן איז גע־קומען אזא גליק.

זי האט איהם צוגענומען קאלטליך, האט זיך מישא׳ן געדאכט. ער האט עם זיך ער־קלעהרט מיט איהר יעצטיגען צושטאנד. זי איז געזעסען אויף א וואקעל שטוהל און גאר נישט געמיהט זיך צו בעהאלטען איהר „שאנד". און ג׳ערעדט האבען זיי וועגען ארץ־ישראל. איבער־הויפט האט מערי איהם גיעפרעגט — און ער האט געענטפערט, און איינער האט דעם צוויי־טענם לעבען מיט קיין ווארט נישט אנגערירהרט.

ביים אוועקגעהן האט איהם מערי פלוצים גיעפרעגט:

— דו האסט געעפענט א חדר פאר קינ־דער?

— יא.

— און א סך קינדער?

— דערווייל אייניגע, נישטא קיין בעל־פערם.

— ווילסט מיר ווייזען דיין חדר?

— גיוויס.

— געהסט דארט יעצט אהין?

— יא.

— און וואלסט מיך געוואלט באלד יעצט מיטנעהמען?

— מיט פערגעניגען.

— טו געה ארויס, איך וועל זיך פלינק אנטהאן.

ער איז ארויס, די מומע איז איהם בע־פאלען מיט פראגען, ער האט איהר גאר נישט געהאסט צו ענטפערן.

פלוצים עפענט זיך מערי׳ס טהיר, און מע־רי רופט אריין מישא׳ן, זי איז שוין געווען אנגעטהאן אין קלייד — און מען האט איהר יעצט מעהר אנגעזעהן ווי פריהער.

— וועסט דיך נישט שעהמען מיט מיר צו גיעהן איבער דער גאס, מישא? — פרעגט זי מיט יענעם שמייכעלע וואס איז מישא׳ן געווען אזוי בעקאנט.

מישא האט גאר נישט אבגעענטפערט, ער האט פערלעגען געשמייכעלט, צום סוף האט ער גיזאגט:

— אדרבא, מיט א מוטער איז מעהר כבוד.

— ניט וואהר?... — האט זי נאך געוואלט עפעס זאגען און איז פערשוויגען.

מערי׳ס מוטער האט צו איהרע גרויסע צרות דערזעהן ווי מערי טהוט זיך אן ארויסצו־געהן. זי האט זי נישט געוואגט אייניצהאלטען, און צום ערשטען מאל האט זיך מערי געוויזען אין גאס מיט מישא׳ן.

עס איז געווען א גליוך, און א קוקעריי פון די פענסטער און פון די געוועלבלעך ארויס, און זי איז געגאנגען פאמעליך, טריט ביי טריט, און מיט א געווסע מיעסטעטישע מוטערליכע רוהיגקייט האט זי געוויזען די וועלט דאס גליק וואס די נאטור האט איהר געשאנקען. ווי זי

וואלט געווען א כהנ׳טע און טראגט דעם פאלק די ברכה. מיט אזא אינערליכען שטאלץ האט זי איהר מוטערליכעם געווייזען...

דאם חדר איז איהר זעהר געפעלען. אויפ׳ן וועג האט זי געקויפט שאקאלאד און זי האט די קינדער צוטיילט. געפרעהט זיך מיט די קינדער און מיט בעזונדערע ליעבע האט זי זיי אלע ארום זיך געקליבען און זיי עפעם דערצעהלט. מערי ארום די קינדער האט איצט נאר אנדערש אויס־געזעהן. עס איז געווארען פערשטענדליך איהר טראגען — און אין דעם קראנץ פון די קינדער האט עס איהר זעהר געפאסט. מישא האט נע־קוקט אויף איהר מיט א צופריעדענער מינע. אין דער מוטערליכער פאזע האט ער זי נאך קיינמאל נישט געזעהן, און ער האט זיך קיינמאל ניט גע־קענט פארשטעלען, און דאך איז עס אזוי נא־טירליך און אזוי זעלבסט פערשטענדליך.

— וועסט מיר ערלויבען עפטער צו בעזו־כען דיין חדר, מישא? — האט זי איהם ge־פרעגט ביים אוועקגעהן.

— געווים.

— איך וועל דיר אביסעל מיטהעלפען, דו וועסט נאר נישט נעגען דעם האבען?

— —אדרבה, נור דו, יעצט אין דיין צו־שטאנד... וועט עס נישט זיין צו שווער פאר דיר? — האט מישא געפרעגט פערלעגען.

— פערקעהרט, מישא, איך וויל זיך ביי זיי לערנען וויי א מוטער צו זיין. — האט זי אויך פערלעגען אבגעענטפערט, און א נאטיר־ליכע רויטקייט האט זי בעגאסען.

זיי האבען זיך ביידע פערשעהמט ווי קינ־דער, ווי אמאל, אמאל אין אנהויב.

קאפיטעל 43.

עס איז געווען א הערליכער טאג. די זון האט זיך ווי א ליכטיגער באלעם געקולערט אי־בער דעם ווייטען בריטען שניי־פעלד און אויפ־געפלאקערט אין א העלעם בלענדענדעם ליכט א האלבען שניי־פעלד. עס האט זיך געדאכט, אז דארט אין יענע העלקייט איז דער שניי צוגאסען געוואלרען אין א הימעל וואסער. מישא מיט זיי־נע תלמידים האבען זיך ארומגעקולערט אין שניי, אליין שוין געווען פון קאפ ביז צו די פים אין שניי — וואם די תלמידים האבען איהם בעשאטען. האט ער זיך געיאגט נאך זיי אין א רונדיגע ראד. דאם שטיק פעלד אויף וועלכען מישא מיט זיינע תלמידים האבען זיך געשפיעלט האט אויסגעזעהן ווי א מלחמה־פעלד. האלבע פעטער־שניער׳ם האבען זיך ארומגעוואלגערט, טהייל האט געפעהלט די העגט, אנדערע דער קאפ אבגעהאקט. און נאר אנדערע פעטער־שניי־ער׳ם האבען געהאלטען ערשט אין בעשאפען ווערען. טהייל זיינען שוין געווען פערטיג, און טהייל האבען שוין געדיענט צום ציעל אין וועל־כע די קינדער האבען זייערע שניי באלעמ׳ם געשאפען. אביסעל ווייטער אויף א שניי־שלי־טעלע איז געזעסען מערי און צוגעקוקט זיך צו דער סצענע. עפעם וואם האט זי געקלאהרט, עפעם נישט — נור דאם וויסקייט האט זי מיעד געמאכט. זי האט איהרע אויגען צוגעמאכט — און א רוהיגקייט איז זי בעפאלען וואם האט איהר גוט געטהאן.

מישא האט געקוקט אין דער זון אריין — אין דעם טהייל פעלד וואם האט געפלאקערט אין דעם זונען־שיין. ער האט געהאט דאם ge־פיהל, אז ראהעל איז נאר וואם דא געווען און זי איז אוועק אין יענעם טהייל שניי־פעלד, פון וואנען עם לייכט זיך אזוי, פון דארט קוקט זי זיך צו צו זיינע שפיעלען, און באלד וועט זי ערשיינען און וועט איהם הינטען ארום די אוי־גען פערשטעלען מיט איהרע ביידע הענד און פרעגען: „טרעף וואר עס איז דא?" דאם ge־פיהל איז ביי איהם געווען אזוי וואהר און אזוי נאטירליך, אז וועז דאם וואלט ווירקליך געשעהן, וואלט ער זיך נאר נישט געוואונדערט. און טיילמאל האט ער זיך עפעם אינסטינקטיוו אומגעדרעהט, געקוקט אויב זי שטעהט נישט זיך אונטער זיין רוקען. ער האט זי געפיהלט נעבען זיך, צווישען די קינדער. אמאל דא, אמאל דארט — אזוי האט זי זיך יעדען אויגענ־בליק דורכגעשלייכט דורך איהם מיט איהר ווייס קליד, מיט איהר לויכטענדעם לייב...

אז זיי האבען געהאלטען ביים אהיים געהן, איז ער צו צו מערי׳ן. ער האט זי געטראפען נאך זיצענדיג אויפ׳ן שניי־שליטען מיט פער־מאכטע אויגען.

— וואם, דו שלאפסט? — האט ער לייכט געפרעגט.

— ניין, — האט מערי די אויגען אויפגע־עפענט, דער שניי בלענדט מיך.

באלד קוקט זי איהם אן, און זאגט:

— ווייסט וועגען וואם איך האב ge־קלערט, מישא? דאם אלעם איז דאך אזוי נאהנט געווען. אזוי נעבען אונז — און מיר האבען ניט געוואוסט דערפון.

— וואם איז נאהנט געווען? — פרעגט מישא.

— דאם דא — ווייזט זי אויפ׳ן שניי, אויף די קינדער ארום זיך. מישא האט געקוקט אין דעם בעלויכטענדען טהייל פעלד אריין, פון וואנען עם האט זיך דאם לייכט געגאסען און געזאגט ווי פאר זיך:

— עס האט געפעהלט דאם לייכט...

זי האט איהם נישט פערשטאנען און נישט איבערגעפרעגט.

י. פּירַאזשניקאָוו:

מיליטער-מוזיק

אין קריעג און פריעדען

יר קענען יעצט אין אזא זאַנ־ דערבאַרער צייט, אין וועלכער דער הויפּט־ אינטערעס פון דער גאַנצער מענשלעכער גע־ זעלשאפט האָט זיך קאָנצענ־ טרירט נאָר אין איין פּונקט, נעמליך, אין דער גרויסער־ וועלט מלחמה וואָס קומט יעצט פאָר. אָבער צייט־ טונגען און אָפּילו זשורנאַלען זיינען פול נאָר מיט דער מלחמה און מיט אָפּילו, וואָס האָט א וואָסער עס איז שייכות צו איהר. מיט מיין יעצטיגען אַרטיקעל וויל איך אויך ניט מאַכען קיין אויס־ נאַהמע. און וועל מיטטהיילען מיינע לעזער אייר־ ניגע אינטערעסאַנטע היסטאָרישע פאקטען וועג־ גען מיליטער־מוזיק אין אלגעמיין. און וועגען דער וויכטיגער ראָלע וואָס זי שפּיעלט אין דער צייט פון מלחמה, ווי אויך אין דער צייט פון פריעדען.

די ערשטע אינסטרומענטען, וואָס זיינען גע־ ברויכט געוואָרען פאר מיליטערישע צוועקען, זיינען געווען: דער פויק, דער האָרן (שופר) און די טראָמפּעטע. אין נאַנץ אוראַלטע צייטען פלעגען די טענער פון דעם פויק אַרויפוואַרפען א שרעק אויף מענשען און אַרויסרופען פערשיע־ דענע אַבערגלויבערישע בעציהונגען צו איהם. אין די מיליטעריש קריזען פון יענער צייט פלעגט דער פויק בעטראכט ווערען ווי א מין אָבנאָט, וועמעס אַנווענדונהייט אליין פלעגט זיין נענוג צו מאַכען גלויבען די סאָלדאַטען, אז זיי ערוואַרטעט א זיכערער זיג. דער פויק פלעגט שפּיעלען אין יענע אַרמיעס אזא ראָלע, ווי שפּע־ טער ביי די אידען האָבען געשפּיעלט דער משכן און די לוחות וועלכע די אידישע אַרמיעס פלע־ גען אויף פיהרען מיט זיך אין שלאַכט, כדי צו ערמוטיגען די קעמפּער.

נאָכ'ן פויק, האָבען אייניג פון די אלטע פעלקער, צווישען זיי אויך אידען, אָנגענאַנגען צו נעבראויכען דעם האָרן, (שופר), פון וועלכען עס האָט זיך אם ענדע נעביל־דעט די טראָמ־ פעטע. נאָך מיט פיער טויזענד יאָהר צוריק זיינען אין דער עניפּטישער ארמיע געבראויכט געוואָרען טראָמפּעטען פון פערשיעדענע גרויס און פערשיעדענער ארט. די אלטע גריכען פלע־ גען ניט ליעב האָבען דעם האָרן און פלעגען בעטראַכטען יעדע „הערער־טרענערישע" אר־ מיע אלס א בארבארישע. טראָמפּעטען פלעגען זיי געברויכען נאָר פאר סינגאלען; אָבער דעם מיליטערישען מארש פלעגען זיי שפּיעלען אויף פלייטען. נאָך זייער מיינונג נאָך, פלעגען די מילדע, ווייכע טענער פון די פלייטען בערוהי־ גען די סאָלדאטען און מאכען זיי פעהיג צו העלדישע אונטערנעהמונגען.

די טראָמפּעטע פלעגט אין יענע צייטען ארויפוואַרפען א שרעק אויף מענשען נאָך מעהר ווי דער פויק, און מען האָט איהר אויך גלייך אָנגעפאנגען צו פערגעטערען. מען פלעגט גלויבען אז געגען די טענער פון דער טראָמפּעטע קען קיין מענש און קיין זאָך ניט בייסטעהן, און אויב אן ארמיע האָט נאָר טראָמפּעטען, מוז זי זיגען. אויף די אלע געצענדינערישע פעלקער איז, אייגענטליך, קיין חידוש ניט; וואָס עס איז יא א גרויסער חידוש איז דאָס, וואָס מיר געפינען אייניגע שטעלען אין דער ביבעל, וועלכע צייגען קלאָר, אז דיעזער אבער־ גלויבען וועגען דער טראָמפּעטע איז געווען שטאַרק פערשפּרייט אויף צווישען די אידען פון יענער צייט. אזוי געפינען מיר אין דעם קא־ פּיטעל י"ג פון דברי הימים ב' די געשיכטע וויי אביה, דער קעניג פון יהודה, האָט געדאַרפט געהן אין מלחמה געגען ירבעם, דעם קעניג פון ישראל. איידער די שלאַכט האָט זיך אָנגעפאַנ־ גען איז אביה אַרויפגענאַנגען אויף א הויכען בארג און האָט זיך געוועדעט מיט א רעדע צו דער פיינדליכער ארמיע. ער האָט געוואַרענט זיינע פיינד אז פאר זיי לויפט ניט אָנצופאַנגען א שלאַכט אין וועלכער זיי מוזען פערלירען: „וואָרים — האָט ער געזאָגט — מיר האָבען מיט אונז גאָט און זיינע כהנים א ו ן ד י ש א ל ל־ ט ר א מ פ ע ט ע ן צ ו ש א ל ל ע ן א ו י ף א י י ך". וווייטער וועלט דאָרט דער־ צאהלט, אז די שלאַכט צווישען זיי האָט זיך דאָך אָנגעפאַנגען, און אזוי ווי ירבעם'ס ארמיע איז געווען צוויי מאל אזוי גרויס, האָט איהם געלונגען ארומצורינגלען זיין שונא פון אלע זייטען; אָבער ווי נאָר מען האָט אין אביה'ס ארמיע בעמערקט די גרויסע געפאהר, האָבען די כהנים גלייך אָנגעפאַנגען צו בלאָזען אין די טראָמפּעטען, און די פיינדליכע ארמיע איז באלד אנטלאָפען.

געווים, אין דעם זעלבען זין דארפען מיר

אויף פערשטעהן די ביבליש געשיכטע וועגן דעם, ווי די טענער פון טראָמפּעטען האָבען פּאראוזאכט, אז די מויערען פון דער שטאָדט יריחו זאָלען פּלוצלונג איינפאַלען.

די טראָמפּעטע האָט דאן איבערא׳ געשפּילט די ראָלע פון א מין אלמעכטיגען טאָיסמאן, מען פלעגט זיך צו איהר בעציהען ווי צו א הייליגטום, מען פלעגט איהר געברויכען בייס גאָטעס־דיענסט, בייס ברייננגען קרבנות, ביי א שבועה און ביי אלערליי פייערליכע אנגעלעגנהייטען. די „חצצרות התרומה" פלעגען אלע מאל פּערערבענט ווערען ביי אידען צווישען די „כלי־הקודש". איך מיין אז וועו א פרומער איד, שוין פון היינטיגע צייטען, פיהלט, ווי א שוידער געהט דורך דורך זיין לייב, ווען ער הערט דעם קול פון שופר, האָט ער דאָס טיפלווייז בירושה נאָך פון זיינע אורעלטערען, וואָס האָבען געגלויבט אין דער הילף פון דער מאכט פון דער טראָמפּעטע.

די פערערהונג פון מיליטעריש מוזיק איז סטרומענטען, בעזונדערס פון דעם פויק איז די טראָמפּעטע, האָט געדויערט אין דער וועלט־געשיכטע זעהר א לאנגע צייט — איניגע טויזענד יאהר. — איהרע לעצטע שפּורען זעהען מיר נאָך כמעט אין אונזערע צייטען, נעמליך אין 16טען און 17טען יאהרהונדערט. אום צו געבען מיינע לעזער א קלארען בעגריף וועגן דעם, ווי איך דא ברייננגען א רייהע זעהר אינטערעסאנטע היסטאָרישע פאקטען:

אין פערלויף פון די צוויי אויבענדערמאָנטע יאהרהונדערטע פלעגט דער פויק בעטראכטעט וועדען אין די ענגלישע, פראנצויזישע און דייטשע ארמעען פאר א הייליגטום, פונקט ווי די מיליטעריש פאָהן. און ניט נור דער פויק, נאָר אויך דער פויקענשלעגער פלעגט בעטראכטעט וועדען אלם א הייליגע פערזאָן. שלאָגען, אדער זאָגאר בעליידיגען א פויקענשלעגער פלעגט פערלעבענט וועדען אלם דאָס נידערטראכטיגסטע פערברעכען. אין מלחמה צייט פלעגט זיין די גרעסטע עהרע פאר א רעגימענט, וועו איהם פלעגט געלינגען צו נעהמען געפאנגען א פויק פון דעם פיינדליכען לאגער; אבער אין אזא פאל פלעגט זיין די „הייליגע פליכט" פון דעם פויקענשלעגער גיכער צו לאָזען זיך טויטען, איידער לאָזען זיין פויק אדער זיך אליין געפאנגען צו וועדען. בעזאָנדערס אין דער ארטילעריע פלעגט מען אבגעבען דעם פויק זעהר פיעל כבוד: מען פלעגט איהם פיהרען אין א ספּעציעלע פּאראדנער קארעטע, אין וועלכער עס זיינען געווען אייננעשפאנט זעקס ווייסע פערד און ער פלעגט זיין צוגעדעקט מיט א טייערען זיידענעם איבערצוג. דער פויקענשלעגער, וואָס הייס

ס׳איז אינטערעסאַנט, דאָס פון דער גאַנצער טראַמפּעטען פאַמיליע האָט דעם גרעסטען כבוד געהאַט דער טראַמבאָן. א געוויסע צייט איז געווען ערלויבט צו שפּילען אויפ׳ן טראַמבאָן, אויסער פאר מיליטעריש צוועקן, נאָר פּערזענלעך פאר׳ן קענ׳ג אָדער אין קירכע אין דער צייט פון גאָטעס דיענסט.

די פערעהרונג פון מיליטעריש מוזיק אינסטרומענטען האָט אָנגעהאַלטען אין דער גרעסטער סיכטע זעהר א לאַנגע צייט, ביז עס זיינען געקומען די פוריטאַנער, די ערשטע גרינדער פון דער יעצטיגער פרעסביטעריאַנער קירכע אין ענגלאַנד, וועלכע האָבען זיך בעצויגען פיינדליך צו מוזיק אין אלגעמיינען. זיי זיינען געווען פאַנאַטיש פרום, און האָבען בעטראַכט מוזיק אלס א שעדליכע קראַפט, וואָס ערוועקט אין דעם מענשען גרויסע לייַדענשאַפטען. די ערשטע צייט האָבען זיי ניט געקענט אָננעהמען קיינע וויכטיגע מאַטעריאלען אין דיעזער ריכטונג, וואָרום זיי זיינען אליין געווען פערפאלגט. שפּעטער אָבער, אין קראָמוועלס צייטען, וועלן זיי האָבען בעקומען די אויבערמאַכט, האָבען זיי זיך גלייך געזונומען צו זייער גרויסער פרוימער ארבייט: אויסצורָאטען די מוזיקאַלישע קונסט פון לאַנד. אויסער רעליגיעזע הימנען, איז ניט געווען ערלויבט צו זינגען וועלכע עס איז אָנדערע לייַדער אָדער מוזיקאַלישע קאָמפאָזיציאָנען. אלע פּראָפעסיאָנאלע באַלאַדען זינגער פלעגט מען ארעסטירען אין די גאַסען און אויפ׳ן מיטען וועג. בעזאָנדערס שטרענג איז געווען פערבאָטען דער געברויך פון וועלכע עס איז מוזיק־אינסטרומענטען; מען פלעגט זיי אויסזוכען פון אונטער דער ערד און מאַסענווייז פערברענען; איין גאָט וויים, וויפיעל טהייערע אונשעצבארע אינסטרומענטען עס זיינען דעמאָלט פערניכטעט געווארען. אָבער די פוריטאַנישע פרומאַקעס האָבען ענערגיש פאָרטגעזעצט זייערע מעשים טובים, און די אָנהענגער פון זייער קירכע האָבען שוין אומעטום איבער׳ן גאַנצען לאַנד אָנגעפאַנגען צו פרעהען זיך איבער דער אויסזיכט אין גיכען בעפרייט צו ווערען אויף אימער פון דער טייפעלשער מוזיקאַלישער קונסט. אָבער, ווי עס ווייזט אויס, האָט דער טייפעל גהאַט א צד אין דער משפּחה, און אז עס איז געקומען צו דער פערניכטונג פון די מיליטעריש מוזיק־אינסטרומענטען, האָט זיך די גאַנצע מיליטעריש פערזונאַליטעט געשטעלט אנטקעגען, אין האָט געזאָגט, אז דורך דער פערניכטונג פון דיעזע אינסטרומענטען וועט דער גייסט פון דער ארמעע אינגאַנצען אבגעשוואַכט ווערען, און אין פאל עס זאָל אין גיכען אויסברעכען א מלחמה, וועט דאָס פאָטערלאַנד זיין אין א גרויסער געפאַהר.— און אָט אזוי האָט די מיליטער־מוזיק אין פערלויף פון א לאַנגער צייט געשפּילט די ראלע פון א „מקום מקלט" פאר דער ארימער, פערפאָלגטער מוזיקאַלישער קונסט אין ענגלאַנד.

ווי נאָר עס האָט אויפגעהערט די אַבערגלויבישע פערעהרונג פון מיליטעריש מוזיק־אינסטרומענטען, האָט זיך אָנגעפאַנגען די אמת׳ע ענטוויקלונג פון מיליטער־מוזיק. און איך מוז זאָגען, אז די מיליטער־מוזיק מעג זיך רעכענען באַר א גרויסער יחסנ׳טע אין דער געשיכטע פון דער מוזיקאַלישער קונסט. זי האָט זעהר פיעל אויפגעטהאָן, און טהוט נאָך אויף ביז היינטיגען טאָג, פאר דער ענטוויקלונג און פערשפּרייטונג פון דער מאַרנער מוזיק. די בעסטע ווינדאינסטרומענטען, וואָס שאפען דעם רייכטום פון טאָן־קאָליערן אין דער מאַדערנער קלאַסישיסער סימפאָניע, זיינען ערפונדען געוואָרען פון מוזיקער פון מיליטער־קאַפעלען, און טאקע אין דיעזע קאַפעלען זיינען זיי אויסגעפּרואווט און פערבעסערט געוואָרען. עס איז ווערטה צו בעמערקען, אז דער רייכסטער פון די ווינד־אינסטרומענטען, דער קלאַרנעט, איז ערפונדען געוואָרען פון איינעם א מיליטער־מוזיקער, דעננער, (אין 1690טען יאָהר) און מעהר ווי 50 יאָהר איז דיעזער פּראַכטפאָלער אינסטרומענט געברויכט געוואָרען בלויז אין מיליטער־קאַפעלען ביז די קלאַסישע קאָמפּאָזיטאָרען האָבען זיך אָנגעשטויסען. אז זיי קענען איהם געברויכען מיט קאָלאַסאַלען ערפאָלג אינ׳ם סימפאָנישען אָרקעסטער.*)

די מיליטער־מוזיק קלינגט אינ׳ם פרייען לופט פיעל בעסער, ווי יעדער שטרייך אָרקעסטער; דערביבער, וועלן מען דאָרף שפּיעלען אין א פּאַרק, אין א גאָרטען, אָדער אין אלגעמיין אין א וואַסער עס איז אָפענעס פּלאַץ, געברויכט מען געווענהלעך מיליטער־מוזיק. איך וועל שוין ניט זאָגען וועגען דעם אז אין אלע אָנגעלעגענהייטען, וועלן מען דאָרף מאַרשירען איבער די גאַסען מיט מוזיק, קען גאָר דער סימפאָנישער שטרייך אָרקעסטער ניט געברויכט ווערען, וואָרעם אזעלכע אינסטרומענטען ווי די טשעלאָ, די האָרף און דער קאָנטראַבאַס מאַכען דאָס אונמעגליך. און אָט אזוי זעהען מיר, אז כמעט אין אלע קלייניע שטעדט און שטעדטלעך פון רוסלאַנד און זאָנאָר אויף פון גאַנץ אייראָפּא וואָלטען די פּאָלקס־מאַסען קיינמאָל ניט געהאט מעגליכקייט צו הערען וועלכע עס איז אָנשטענדיגע אָנסאַמבל־מוזיק, וועלן ניט די מיליטער־קאַפעלען.

צווישען אלע אייראָפּאַישע פעלקער שפּיעלען די ערשטע ראלע אין דער ענטוויקלונג פון דער מיליטער־מוזיק די דייטשען און די פראַנצויזען. עס איז אינטערעסאַנט צו בעמערקען,

*) מאירבעער און הלוי זיינען געווען די ערשטע, וואָס האָבען אָנגעפאַנגען צו געברויכען דעם מיליטער־ישען באַס־קלאַרנעט אין אָפּערא אָרקעסטער.

דאָס דוקא די נרעסטע מאַנאַרכען פון דיעזע לענדער, נעמליך: פּריעדריך דער גרויסער און נאַפּאָלעאָן דער ערשטער זיינען געווען די ערשטע, וועלכע האָבען אַנערקענט, וואָס פּאַר א גרויסע וויכטיגע עם קען האָבען גוטע מיליטער־מוזיק אויפ'ן גייסט פון דער ארמיע. זיי זיינען געווען די ערשטע, וועלכע האָבען אַרויסגעבראכט אין מיליטער־קאַפּעלען אַלע בעסטע פון די נייַ־ערפונדענע בלאָז־אינסטרומענטען. זיי האָבען געגרינדעט ספּעציעלע שולען פאַר מיליטער־מוזיק.*) זיי האָבען אַנגעוויזן אַלע מיטלען צו ברענגען דיעזע קונסט צו איהר מעגליך העכסטער שטופע און צו מאַכען איהר פּאָפּולער צווישען די פּאָלקס־מאַסען. צו ביסלעכווייז האָט די מיליטער־מוזיק אַנגעפּאַנגען אַריינצוגרעהן אין דער מאָדע און עס האָבען זיך אַנגעפּאַנגען צו ביקדען פּריוואָטע ליעבהאָבערישע מיליטער־קאַפּעלען, וועלכע האָבען זיהר פּיעל מיטגעווירקט צו ערווועקען אין פּאָלק די ליעבע צו מוזיק.**)

אַלע אַנדערע אייראָפּעאישע לענדער זיינען אין דיעזער הינזיכט צו ביסלעכווייז נאָכגעגאַנגען, נאָר נאָך דייטשלאַנד און פראַנקרייך, און מען מוז זאָגען דעם אמת, אז צווישען זיי פער־נעהמט רוסלאַנד זיהר א הויכע שטעלע. מעהר פון אַלעמען איז אָבגעשטאַנען ענגלאַנד. אויב דאָס איז געווען צולויב איהר פּוריטאַנישער פרומקייט, אַדער צולויב דעם וואָס ביי איהרע רעגיערענדע קלאַסען האָט געפּעהלט עפּעס א מוזיקאַלישע סטרונע — דאָס איז שווער צו זאָגען; נאָר ווי די זאָך איז, די ענגלישע מיליטער־מוזיק איז ביז די לעצטע עטליכע צעהנדליג יאָהר געווען די ערגסטע אין אייראָפּא. און ניט איין מאָל האָט זי געהאַט צולויב דעם גרויסע בזיונות. אזוי לעזען מיר אין די מעמואַרען פון איינעם אַן ענגלישען אָפיציער, אז אין דער צייט וועו ער איז אַריינגעטראָטען מיט זיין רעגימענט אין פּאַריז אין 1814טען יאָהר, צוזאַמען מיט די אייראָפּאַישע ארמעען, וואָס זיינען געוועו פּעראַייניגט געגען נאַפּאָלעאָנען, האָט איהם נעפּלאָמט דער פּנים פון שאַנד, הערענדיג ווי אָבשייליך זיין רעגימענט האָט געשפּיעלט, אין פערגלייך מיט דער מוזיק פון אַנדערע אייראָפּאַישע רעגימענטען. זאָגאַר שפּעטער אין 1853 אין אָנפאַנג פון דער קאַמפּאַניע פון קרים, וועו די קעניגין וויקטאָריא האָט געאַרדנעט אַן אַלגעמיינע פּאַראַדע פאַר אַלע רעגימענטען וואָס דאַרפען געהן אין מלחמה — האָבען די מיליטער־קאַפּעלען ניט געהאַט קיין מיליטעריש קאַפּעלמייסטערען; פּריוואָטע, איינפאַכע, קלאָגעדינע מוזיקער אין ציווילקלייידער האָבען געמוזט ארויסטרעטען אלס מיליטער־דירעגענטען אין דיעזער היסטאָרישער פּאַראַדע.

נאָר דאָס לעצטערליכסטע אין דיעזער הינזיכט האָט פּאַסירט אין 1830טען יאָהר מיט דעם ענגלישען גראַף קאַדאָגאַן, וועלכער איז צו יענער צייט געשיקט געוואָרען אלס אמבאַסאַדאָר אין פּעטערסבורג. גלייך נאָך דעם ווי ער האָט זיך פאַרגעשטעלט אין קייזערליכען הויף, האָט איהם דער דעמאָלסדיגער רוסישער קייזער ניקאָלאַי דער ערשטער איינגעלאַדען אויף א באל. אויף דיעזען באל איז דער ענגלישער אמבאַסאַדאָר געווען ערשטוינט צו הערען ווי די רוסישע מיליטעריש האַף־קאַפּעלע שפּיעלט זעהר שעהנע קלאַסישע זאכען, און האָט אויסגעדריקט זיין בעווונדערונג ניקאָלאַיען.

— דאָס איז דערפאר — האָט איהם געזאָגט ניקאָלאַי, וועלכער איז געווען זעהר א פּעהיגער מוזיקער — ווייל איך האָב אָקאַרשט איינגעפּיהרט אין די מיליטער־קאַפּעלען נייע מעסינג־אינסטרומענטען מיט קלאַפּאַנעס, וואָס גיבען די מעגליכקייט צו שפּיעלען אלע כראָמאַטישע האַלבע טענער פון דעם מוזיקאַלישער אלפּאַבעט. האָט איהר דען ניט אזעלכע אינסטרומענטען אין ענגלאַנד?

— ניין — האָט געענטפערט דער אמבאַסאַדאָר.

— אויב אזוי — האָט געזאָגט ניקאָלאַי — קען איך אייך צושיקען אין לאָנדאָן אלס א מתנה א גאַנצען קאָמפּלעקט פון אזעלכע אינסטרומענטען, נאָר מיט דער בעדינגונג, אז מען זאָל דעם מאַכאַניזם פון דיעזע אינסטרומענטען האַלטען דאַרט בסוד, און אלע מאָל, וועו מען וועט דאַרפען שפּיעלען אויף זיי עפּענטליך, זאָל מען די אינסטרומענטען צודעקען מיט א דינינקער דעקע, כדי מען זאָל די קלאַפּאַנעס ניט זעהן.

דער אמבאַסאַדאָר האָט אָנגענומען די מתנה, און אויף די בעדינגונג, וועלכע איז אין לאָנדאָן א לאַנגע צייט שטרענג אָבגעהיט געוואָרען. — אָבער דאָס אינטערעסאַנטע דערבי איז דאָס, וואָס אָט די זעלבע קלאַפּאַנעס פאַר מעסינג־אינסטרומענטען זיינען נאָך מיט 40 יאָהר פריהער, ערפונדען געוואָרען פון א לאָנדאָנער אייריש־מאַן מיט'ן נאָמען קלאַגגעט; נאָר די ענגלישע מיליטעריש פערוואַלטונג איז געווען אזוי מיזיקאַליש, וואָס זי האָט, נעבעך, פון דעם גאָר ניט געוואוסט.

איך האָב שוין פריהער דערצעהלט, אז נאָך אין אָנפאַנג פונ'ם 17טען יאָהרהונדערט זיינען די מיליטער־מוזיקער געווען די געביל־דעטסטע און אָנגעזעהענסטע מיטגליעדער פון דער ענגלישער ארמעע. היינט שטעלט אייך פאַר, אז ניט

---

*) פון איינער פון אזעלכע שולען פאַר מיליטער־מוזיק אין פּאַריז האָט זיך מיט דער צייט רעפּארמירט די יעצטיגע וועלט־בעריהמטע פּאַריזער קאָנסערוואַטאָריום.

**) דער בעריהמטער אַסטראָנאָם הערשעל איז אויך א געווסיס צייט געווען א פריוויליגער קאַפּעלמייסטער פון א מיליטער־קאַפּעלע.

מעהר ווי מיט הונדערט יאהר שפעטער האט די מאנשאפט פון די ענגלישע מיליטער־קאפעלען פארגעשטעלט מיט זיך די ניעדריגסטע קלאסע פון לאנד. זיי פלעגען פערברענגען נאנצע טעג אין די שענקען און ביער־הייזער, און עס פלעגט זיין זעהר שווער צו פערזאמלען זיי אלעמען צום שפיעלען ניכטערערהייד. אלע מיטלען, וואס עס זיינען געווען אנגעוענדט געגען דעם, האבען ניט גענאקפען; נאר איין איינציגער מיטעל האט אויף א געווייסער צייט געהאט א ווירקונג. דיעזער מיטעל איז בעשטאנען אין דעם, דאס מען פלעגט זיי אנטהאן אין זעהר לעכערליכע פאיאצען־קלייידער, כדי זיי זאלען זיך שעהמען צו גיהן אין אזעלכע קלייידער אין די שענקען.— ווי איהר זעהט, מיינע לעזער, אין דער געשיכטע קען מען קיינמאל ניט ווייסען, וואס עס וועט זיין מאָרגען...

עס איז ווערטה אבצושטעלען זיך ספעציעל אויף דער יעצטיגער לאגע פון דער מיליטער־מוזיק אין רוסלאנד, ווייל זי ענטהאלט אייניגע כאראקטעריסטישע איינצעלהייטען, וואס זיינען נוגע אידען.

רוסלאנד, אין אלגעמיין, פערנעהמט אין דער מאדערנער מוזיקאלישער קונסט זעהר א הויכען פלאץ; מען קען כמעט זאגען, אז די לעצטע פאר צעהנדליג יאהר שטעהט זי אן דער שפיצע פון דער אייראפעאישער מוזיק. נעווייס קען מען דאס ניט זאגען וועגען איהר מיליטער־מוזיק; אבער אויף אין דיעזער הינזיכט איז זי מעהר אדער וועניגער מיט לייטען גלייך. עס איז נענוג צו זאגען, אז אויף דער לעצטער פאריזער וועלט־אויסשטעלונג איז פארגעקומען א קאנקורס פון אייראפעאישע מיליטער־קאפעלען, און רוסלאנד האט בעקומען דעם צווייטען פרייז. אבער ווי די זאך איז, האט רוסלאנד זיך ניט מיט וואס צו בעריהמען אין דיעזער הינזיכט צוליעב נאר אן אנדער אורזאכע: גוטע 90 פראצענט דירינענטען פון די רוסישע מיליטער־קאפעלען זיינען ניט קיין רוסען. אס מיסטען זיינען זיי דייטשען אדער טשעכען. זאגאר די ערשטע שטעלע פון א גענעראל־דירעקטאר פון אלע מיליטער־קאפעלען פון דער רוסישער גווארדיע האט צוערשט פערטראטען א דייטש (וואורם), און נאך איהם — א טשעך (גלאוואטי). וואס אנבאלאנגט אידען, האט די אנטיסעמיטישע רוסישע רעגיערונג זעהר פאריזיכטיג געזעהן זיי אויסצומיידען; אבער דאך האט דאס איהר ניט אינגאנצען געלונגען: עס האבען זיך געפונען אין דער רוסישער ארמעע אייניגע ליבעראלע קאמאנדירען, וועלכע האבען געהאט דעם מוטה אייניצולאדען פאר זייערע קאפעלען אידישע דירינענטען. איך, פערזענליך, וויים ניט מעהר ווי פון פיער, און אייניער פון די פיער בין איך אליין. כ'האב פערטראטען דיעזע שטעלע אין פארלויף פון צעהן יאהר אין צוויי פארשיעדענע רעגימענטען; פאר דיעזער צייט האב איך געהאט די מעגליכקייט צו מאכען א גאנצע רייהע פון זעהר אינטערעסאנטע אינפארמאציאלע עקספעדימענטען, און אנצוזאמלען א רייכען פסיכאלאגישען און פערגאנגישען מאטעריאל אין דער מוזיק־אונטערריכטונג. אין פארלויף פון דיעזער טהעטיגקייט בין איך צום ערשטען מאל געקומען צו דער זעהר וויכטיגער אביערצייגונג, אז די מוזיק איז בשום אופן ניט קיין אריסטאקראטישע קונסט, נאר א פאלקס־קונסט, וואס איז צוגענגליך פאר יעדען איינעם, אפילו פאר'ן איינפאכסטען מענשען. מען דארף נאר וויסען, ווי צוצוטרעטען צו איהר.

מיין קאפעלע איז בעשאנען פון 50 מאן, צווישען וועלכע עס זיינען געווען נאר עטליכע אידען, און אויך נאר אזעלכע וואס זיינען געווען פאך־מוזיקער, איידער זיי זיינען אנגעקומען צו מיר אין דיענסט. אלע אביערליגע אבער זיינען געווען פראסטע אונווייסענדע פויערים, וואס האבען ניט געקענט אביערלעזען אפילו קיין איין גערדוקט ווארט.

עס איז אן אינטערעסאנטער פאקט: די זעלבע רוסישע רעגיערונג, וואס בעציהט זיך אזוי עכט אנטיסעמיטיש צו אידישע מיליטער־דיריגענטען, איז אין דער זעלבער צייט ניט נאר נאכלעסיג, נאר זאגאר זעהר פעראינטערעסירט צו האבען וואס מעהר אידישע פאך־מוזיקער אלס פראסטע מוזיקאנטען אין די מיליטער־קאפעלען. ווי נאר מען גיט אף אין סאלדאטען א וואסער עס איז אידישען כלי־זמר, בעקומט גלייך דער וואינסקי נאטשאלניק פון יענעם אוטשאסטאק מאסען בריף פון פארשיעדענע קאמאנדירען, אין וועלכע יעדער איינער פון זיי בעט רחמים, אז מען זאל דיעזען אידישען כלי־זמר צושיקען צו איהם אין זיין רעגימענט.

כדי מיינע לעזער זאלען קענען בעגריפען פון וואנען עס נעהמט זיך די אויבען־דערמאנטע אידען־פרייהדשאפט אין דער רוסישער ארמעע, וויל איך דא איבערגעבען א קאמישען, אבער זעהר כאראקטעריסטישען פאקט פון מיין מיליטערישער טהעטיגקייט. דיעזער פאקט אילוסטרירט קלאר, פון וואס פאר א מאטעריאל עס קומט אוים צו בילדען א רוסישע מיליטער־קאפעלע.

עס איז בעוואוסט, אז א רוסישער סאלדאט דארף ענטפערען אויף יעדער פראגע זעהר קאטעגאריש, „יא!" אדער „ניין!" אינ'ם פאל אבער, וען ער איז ניט זעהר זיכער מיט זיין תשובה, וועט ער קיינמאל ניט זאגען: „מיר דאכט זיך", אדער „איך מיין", נאר ער וועט איך ענטפערען זעהר קאטעגאריש: ניקאק ניע מאגו זנאט'" (דאס קען איך בשום אופן ניט וויסען).—איך בין שוין, נאטירליך, געווען זעהר

געווואוינט צו דיעזער פרעזע, און האָב אַלע מאָל געווואוסט פאַראוים וועו דער סאָלדאַט וועט מיר זי זאָגען. נאָר איין מאָל האָב איך געהאַט א טעות, און אָט וועגען דעם פאַל טאָקע וויל איך אייך יעצט דערצעהלען.

אַלס מיליטער־דיריגענט האָב איך שוין גע־וואוסט, אז וועו א רוסישער סאָלדאַט לערנט עפּעס אוים פון נאָטען, קען ער דאָס נאָר אויף דעם זעלבען שטיקעל פּאָפּיער, אויף וועלכען ער האָט דאָס געלערנט. פּרואווט איהם איבער־שרייבען דאָס זעלבע אויף אַן אַנדער שטיקעל פּאָפּיער, וויים ער שוין ניט פון וואָס צו זאָגען. איינמאָל, ביים שטודירען מיט די סאָלדאטען, רוף איך אַרוים איינעם פון זיי, און פרעג איהם, וויי היים א געווייסע נאָטע אין זיין מוזיק־בוך; ער ענטפערט מיר ריכטיג. נאָך דעם נעהם איך אוו שרייב איהם אַן די זעלבע נאָטע אויף אַן אַנדער שטיקעל פּאָפּיער אוו פרעג איהם וויעדער וויי זי היים; אָבער דאָ וויים ער שוין ניט. — כדי צו וווייזען איהם, אז דאָס שטיקעל פּאָפּיער מעג זיך בייטען אָבער די נאָטע בלייבט די זעל־בע, האָב איך אויסגעזוכט א מיטעל, אין וועל־כען איך בין געווען זיכער, אז דאָס וועט איהם שוין איבערצייגען איין מאָל פּאר אַלע מאָל, נעמליך: איך האָב איהם געהייסען זעצען זיך אויף א שטוהל אוו האָב איהם געפרעגט:

— ווי רופט מען דיך?

— איוואַנאוו, וואַשע בלאַנאָדיע (יור האָנאָר.)

— יעצט זעץ זיך אויף אַן אַנדער שטוהל. ער האָט זיך איבערגעזעצט.

— נו זאָג מיר, ווי רופט מען דיך יעצט?

— ניקאַק ניע מאָגו זנאַט, וואַשע בלאַנאָ־דאָדיע!

יעצט, מיינע לעזער, פערשטעהט איהר שוין, פון וואָנען עם נעהמט זיך אין דער רוסישער ארמעע די ליעבע צו אידישע כלי־זמר... היינט שטעלט אייך פאָר, אז מיט אזעלכע חכמים האָב איך געדארפט נעהמען אַנטהיל אין א מוזיקא־ליישען קאָנקורס; איך האָב געשפּיעלט מיט זיי די רהאַפּסאָדיע פון ליסט אוו האָב בעקומען דעם ערשטען פּריז.

דער אויבען־דערמאָנטער פאקט קען אין יע־דען פאַל דיענען אלס נאָך אַן איבעריגער בעווייז אז די מוזיק איז א פאַלשטענדיג דעמאָקראַטישע קונסט, אוו נאָר דעם צו פערדאנקען זיינען די רוסישע מיליטער־קאַפּעלען אימשטאַנד צו פער־נעהמען זייער יעצטיגען בכבוד'ען פּלאַץ אין אייראָפּא, אוו אויסצופילען א זעהר הויכע מו־זיקאַלישע מיסיאָן; זייענדיג די איינציגע פער־שפּרייטער פון מוזיק איבעראַל אין זייער אוי־גענעם לאַנד.

עס איז אינטערעסאַנט צו בעמערקען, אז די צאָהל פון די מוזיקאַנטען אין די רוסישע מיליי־טער־קאַפּעלען דערגרייכט ביז זעכציג טויזענד (דאָס איז כמעט די צאָהל פון דער גאַנצער לאַנד־ארמעע אין די פּאראייניגטע שטאַטען) אוו די רוסישע מיליטער־דאָקטוירים בעהויפּטען, אז א־ן יענע רעגימענטען, וואו עס איז ניטא קיין מיליי־טער־מוזיק, שטעהט די מאָראַל פון די טאָלדא־טען אוו אָפּיציערען אויף א פּיעל נידעדריגערער שטופע.

עס איז וועדטה צו בעמערקען, אז אין דער ענטוויקלונג פון דער מאָדערנער מיליטער־מוזיק האָט אויף א היבשען חלק אזא הינטערשטעליגע לאַנד ווי טערקיי. כמעט אלע אם מיסטען כא־ראקטעריסטישע שלאַג־אינסטרומענטען, ווי צום ביישפּיעל: דער טריאַנגעל, דער קימבאל פּויק, דער טאַמבורין, דער בונטשוק מיט גלעקעלעך א. ד. גל. זיינען געוונמען ביי די טערקען. דיי־זע שלאַג־אינסטרומענטען האָבען צוגעגעבען דער מיליטער־קאַפּעלע א געוויסען שיק אוו האָבען איהר געמאכט זעהר בעליעבט ביי די פאָלקס־מאסען. די זאַגענאַנטע „טערקישע מוזיק־קא־פּעלע" איז אריין אין מאָדע, אוו מען האָט זי, אזוי ווי יעדע זאך וואָס געהט אריין אין מאָדע, זאָגאר אָנגעפאַנגען צו מיסברויכען. פּריעדריך דער גרויסער איז נעווען דער ערשטער פון די אייראָפּעאישע מאָנאַרכען, וואָס האָט אָנגעפאַנ־גען צו געברויכען אין זיינע מיליטער־קאַפּעלען טערקישע שלאַג־אינסטרומענטען, אוו פון זיין לייכטער האַנד האָבען זיי זיך שנעל פערשפּרייט אין אלע אַנדערע אייראָפּעאישע ארמעען. מעהר ווי אומעטום איז דעמאָלט נעווואָרען די מאָדע אויף זיי אין ענגלאַנד. עס איז אויסגעקומען אזוי, אז פונקט אין יענער צייט האָט גליק צום ערשטען מאָל אויפגעפּיהרט אין לאַנדאָן אייניע פון זיינע נייע קלאַסישע אָפּערען; אָבער זי האָט קיין ערפאָלג ניט געהאַט. אויף דאָס האָט יע־מאָלט אייניר פון די בערימטע מוזיק־קריטיקער געזאָגט, אז גליק איז אַליין שולדיג. וואָרים אויב ער האָט געוואָלט רעכענען אויף אַן ער־פאָלג אין לאַנדאָן, האָט ער בעדארפט געבען אין זיין אָפּערא וועניגער קלאַסישע, אָבער מעהר „טערקישע מוזיק"...

וויי די זאך איז, אָבער ס'איז א פאקט, אז די טערקישע שלאַג־אינסטרומענטען זיינען היינט צו טאָג אָנגענומען ניט נאָר אין דער מיליטער־קאַפּעלע, נאָר אויך אין דעם מאָדער־נעם סימפאָנישען אָרקעסטער.

אין פערלויף פון דעם 19טען יאָהרהונדערט זיינען אויף געמאכט געוואָרען פערשיעדענע עקספּעריימענטען צו בילדען מיליטער־קאַפּעלען פון אונגעוועהנליכע אייגענארטיגע אינסטרומע־טען. אזוי צ. ב. ש. עקזיסטירען אין סקאָט־לאַנד מיליטער־קאַפּעלען, וואָס זיינען צוזאמענ־געשטעלט בלויז פון „לייער־פּלייטען" (באג־פּייפּס). אין רוסלאַנד זיינען דאָ קאַפּעלען פון

„האָלץ האָרן בלעזער" (ראָזשעטשניקי). איינעם פון אזעלכע עקספּערימענטן האָב איך אליין געמאַכט אין פערלויף פון דעם לעצטן זומער פון מיין דיענסט אין דער רוסישער ארמיע, נעמלעך: איך האָב צוזאַמענגעשטעלט א נאַנצע מיליטער־קאַפּעלע פון אַקאַרינאַס (ליימענע פלייטן). נאָך דער מוזיק פון דיעזער אייגענאַרטיגער קאַפּעלע פלעגען די סאָלדאַטן פון מיין רעגימענט אלע טאָג מארשירן און די אָפּיצערן זיינען געווען זעהר צופריעדן. די מעלה פון דיעזע אינסטרומענטן פאַר דער מיליטער בעשטעהט אין דעם, דאָס זיי זיינען זעהר קליין און דער סאָלדאַט קען האלטן זיין אינסטרומענט אין קעשענע. איך וויים, אז נאָך דעם וויּ איך בין ארויסגעטראָטן פון דער רוסישער ארמיע האָבן די אָפּיצערן פון מיין רעגימענט געפאָדערט פון מיין נאָכפאלגער, אז ער זאל פאַרטוען מיין עקספּערימענט מיט דער „ליי־מענער טאשען־קאַפּעלע"; אָבער וואָס פון איהר איז איצט געוואָרן וויים איך ניט.

די מוזיק־קאַפּעלע האָט פאַר דער מיליטער א דאָפּעלטע בעדייטונג: א טעכנישע און א מאָראַלע. איהר טעכנישע בעדייטונג בעשטעהט אין דעם, צו מאַכען מעגליך פאַר גרויסע גרופּען פון סאָלדאַטען צו מארשירען גלייכצייטיג מיט איין און דער זעלבער שנעליגקייט און אין דעם זעלבען רהיטמום, וואָס עס איז זעהר וויכטיג פאַר מיליטעריש צוועקען. אָבער נאָך פיעל וויכטיגער איז די מאָראַלע בעדייטונג, ד. ה. די גרויסע ווירקונג, וואָס די מיליטער־מוזיק האָט אויף דעם גייסט פון די סאָלדאַטען. דער פראַנצויזישער געלעהרטען לעבאָן זאָגט, אז די מענשליכע פסיכיק איז א דאָפּעלטע, נעמליך: אן אינדיווידועלע און א מאַסען־פסיכיק. יעדער איינצעלנער מענש, וועלן ער גאָר נעפינט זיך צווישען א גרויסער מאַסע, קען אין גאָר גרויסע אנגעלעגענהייטען איבערלעבען אזעלכע מעכטיגע געפיהלען פון בעגייסטערונג, פון וועלכע ער וואָלט, ביי דער זעלבער אנגעלעגענהייט, אפילו קיין בעגריף ניט געהאַט, וועלן ער זאל נאָר זיין אליין. די אויפגאבע פון דער מיליטער־מוזיק איז ארויסצורופען ביי די סאָלדאַטען אזעלכע געפיהלען, און זי טהוט עס וויּרקליך אזוי גלענצענד, וויּ קיין אנדער מיטעל וואָלט ניט געווען אימשטאַנד דאָס צו טהאָן. לאַרד וועלינגטאָן, דער הויפּט־קאַמאַנדיר פון דער ענגלישער ארמיע אין 1809טען יאָהר, דערצעהלט וועגען א געוויסער שלאַכט, אז וועלן ער האָט בעמערקט, אז זיינע סאָלדאַטען זיינען שוין אויסגעמאַטערט און פאַנגען שוין אן אָבצוטרעטען, האָט ער ארויסגעשיקט פאַראויס די מיליטער־קאַפּעלע און האָט זיי געהיסען שפּיעלען די נאציאָנאלע הימנע. דאָס האָט זעהר ערמונטערט די סאָלדאַטען. זיי האָבען זיך מיט א מאל א ווארף געטהאָן אין א האַסטיגער אטאקע, און האָבען לאַנדאָן א ספּעציעלע געזעלשאפט מיט'ן צווועק געוואונען די שלאַכט. דאָס זעלבע דערצעהלען אויך די פראַנצויזישע מיליטער־היסטאָריקער וועגען דער קאַמפּאניע פון קרים (6—1853), אז אין פיעלע פון די באַאַנטע־אטאקען, אין וועלכע די פראַנצויזישע ארמיע האָט געזיגט אי־בער דער רוסישער, האָבען די פראַנצויזען גע־האט צו פערדאַנקען זייער זיעג זייערע מילי־טער־קאַפּעלען ניט וועניגער וויּ זייערע באַיאָ־נעטען.

שארפער און טיפער וויּ אלע האָט זיך וועגען דער בעדייטונג פון מיליטער־מוזיק אויס־גערדריקט דער בעריהמטער רוסישער פעלד־מאר־שאל סוואוָראָוו. עס איז איהם איינמאל פאַרגעשטאַנען זעהר א וויכטיגע שלאַכט, און, כדי צו פערגרעסערען די צאָהל פון דער מיליטער, האָבען זיינע גענעראלען איהם פאַרגע־שלאָגען צוזאַמענצורופען אלע מיליטערישע מוזיק־קאַפּעלען פון דער ארמיע און לאָזען זיי אין שלאַכט וויּ אייגפאכע סאָלדאטען.

— „גאָט בעוואָהר!" — האָט סוואוָראָוו אויסגעשריען. — וויּיסט איהר דען ניט, אז יעדע מיליטער־קאַפּעלע פערדאָפּעלט איהר רע־גימענט?!"

די מיליטער־געשיכטע וויים פון פיעלע אזעלכע שלאַכטען, אין וועלכע די מוזיק האָט גאָהלפען צו געווינען די שלאַכט; נאָר, וויּ עס וויּיזט אויס, זיינען דאָס אלץ יעצט שוין ניט מעהר וויּ פאקטען פון דער פערגאַנגענהייט. אין די מאָדערנע שלאַכטען איז דער גערויש אזוי גרויס, אז עס איז גאָר אונמעגליך צו הערען וועלכע עס איז מוזיק. אין פערלויף פון מיין דיענסט אין דער רוסישער ארמיע, איז מיר אויסגעקומען צו נעהמען אן אנטהיל מיט מיין מיליטער־קאַפּעלע אין גרויסע מאַנעווערן, אין וועלכע עס האָבען זיך בעטהיליגט צוויי „פּיינד־ליכע" קאַרפוסען. איך געדענק, אז וועלן עס האָט זיך אָנגעפאַנגען די כלומר'שטע „געזעלשאַ־אטאקע", האָט זיך די שיסערייּ פון ביקסען און הארמאַטען צוזאַמענגענאַסען אין איין מעכטיגען אונאויפהערליכען שטורם־געפּילדער, אין וועל־כען עס איז אונמעגליך געווען צו אונטערשיידען אן איינצעלנעם שאָפּ אפילו פון א הארמאטע. עס פערשטעהט זיך, אז אין אזא פאל איז די מוזיק אינגאַנצען איבעריג.

אָבער דאָך האָט די מיליטער־מוזיק נאָך ביז היינטיגען טאָג זעהר א גרויסע בעדייטונג פאַר די סאָלדאַטען אין דער צייט פון רוהע; איהר מיסיאָן איז צו אונטערהאלטען אין זיי א מונ־טערע, פרעהליכע שטימונג. און עס פערשטעהט זיך, אז פאר מענשען, וואָס האָבען די אויסזיכט אלע מינוט צו בעגעגנען דעם טויט, איז אזא ארמונטערענדער מיטעל זעהר וויכטיג. מיט איניגע וואָכען צוריק איז געווען אין די ציי־טונגען, אז דער בעריהמטער ענגלישער שריפט־שטעלער קיפּלינג, האָט יעצט געגרינדעט אין

געטהאָן אין א האַסטיגער אטאקע, און האָבען לאַנדאָן א ספּעציעלע געזעלשאפט מיט'ן צוועק

צו לייסטען פאר דער ענגלישער ארמעע גוטע מיליטער־קאפּעלען. אלס פּאָעט און פּסיכאָלאָג, וויים ער גאנץ גוט וואָס פאר א גרויסע בעדייטונג דאָס קען האָבען פאר די אָרימע סאָלדאטען וואָס ליעגען מאָנאטען לאנג אין די טרענטשעס. אבר אורחא איז אינטערעסאנט צו בעמערקען, אז אן אנצוהערעניש אויף דער זעלבער פּסיכאָלאָגיע געפינען מיר אין דער גמרא, נעמליך: אויפ'ן געוויסען פּסוק: „ואהבת לרעך כמוך" (האָב ליעב דיין חבר ווי זיך אליין) מאכט די גמרא „ברור לו מיתה יפה" (זאָלסט פאר איהם אויסווועלען אן אנגענעהמען טויט)...

דער נאָמען „מיליטער־קאפּעלע" בעדייטעט יעצט ניט נאר אזא קאפּעלע, וואָס איז צוזאמענגעשטעלט פון סאָלדאטען און פאר מיליטעריש צווועקען, נאר אין אלגעמיין א קאָפּעלע פון בלאָז־אינסטרומענטען. אזא קאפּעלע האָט די מעלה (וואָס קיין שטרייך־ארקעסטער האָט ניט) וואָס זי קען אין יעדען וועטער שפּיעלען אין דער פרייער לופט, און דאָס גיט די מעגליכקייט פאר גרויסע פאָלקס־מאסען צו הערען מוזיק. די לעצטע עטליכע צעהנדליג יאָהר האָבען זיך אין איראָפּא אנגעפאנגען צו בילדען אומעטום ליעבהאָבערישע מיליטער־קאפּעלען. עס זיינען דאָ פיעלע שטעדט, בעזאָנדערס אין דייטשלאנד און איטאליען, וואָס האלטען אוים אויף זייער אייגענעם רעכענונג א שטאָדטישע מיליטער־קאפּעלע, וועלכע האָט צו שפּיעלען ביי אלע פאָסענדע אנגעלעגנהייטען אין די פּארקען און אין אלע פּלעצער, וואו עס פערזאמלען זיך פאָלקס־מאסען. און דער עולם קלייבט פון איהר פיעל נחת.

די מיליטער־מוזיק איז פון אייביג אן געווען דער ליעבלינג פון די ברייטע דעמאָקראטישע שיכטען פון פאָלק; (די זאָגענאנטע אריסטאָקראטען האָבען זיך אויף איהר אלע מאָל א בייסעם געבלאָזען). אזוי זעהען מיר, אז נאָך דער גרויסער פראנצויזישער רעוואָלוציאָן זיינען אלע סימפאָניישע קאָנצערטען און אויך די „גראנד אָפּעראָ" געווארען פּוסט און לעער. אויף אלע פּארקדען, וואָס די פאָלקס־מאסען האָבען דעמאָלט אראנזשירט צו פייערען זייער יום־טוב פון פרייהייט, האָט אומעטום פרעהליך געהילכט נאָר די מיליטער־מוזיק, פאר וועלכער די בעסטע קאָמפּאָזיטאָרען פון יענער צייט האָבען דעמאָלט פערפאסט פּאָפּולערע מייסטערווערק צום שפּיעלען. און נאָך ביז היינטיגען טאָג קען די זאָגענאנטע „מיליטער קאפּעלע" בעטראכט ווערען אלס דער העכסט־דעמאָקראטישער מוזיק־אנסאמבל, וואָס העלפט מעהר ווי אלע אנדערע צו פערשפּרייטען דעם מוזיקאליישען געשמאק צווישען די פאָלקס־מאסען.

מיר וועלען איהר נאָר ווינשען, אז אין דער צוקונפט זאל זי מעהר ניט דארפען שפּיעלען מיט דער בענליטונג פון ביקסען און קאנאנען.

ל. קאָברין:

די תשובה-טעג

(פון דער סעריע „א ליטווש שטעדטעל").

IX

אינ'ם בית מדרש איז היים און שטיקענד. הונדערטע וועקסענע ליכט ברענען אויף די טישען אין ליימענע טעפּלאָך און פון זיי ציהען זיך פון אלע און אין אלע זייטען לאנגע, שמאָלע, ציטערענדיגע, ברענענדיגע צינגעלעך און פילען אן די לופט מיט א ווארימען זיסליכען גערוך פון וואָקס און מיט א שטיקענדען גערוך פון צושמאלצענעם חלב.

צעהנדליגע ברענענדיגע הענג־לייכטער און לאמפּען גיסען זייער שיין אויף די מענשען אין די וויסע קיטלען, וואָס שאָקלען זיך און קרעכצען און יאָמערען, און פערטומלען מיט זייערע געשרייען די ילדות, וואָס טראָגען זיך פון דער ווייבערשער שוהל...

פאר דעם עמוד שטעהט מאָטעל־חנה־דבורה'ס, ניט מאָטעל דער אָרימער קרעמער פון א גאנץ יאָהר, וואָס שלאָגט זיך ארום אויפ'ן מארק פאר א קאָפּיקע לייזונג, נאָר אנאנדער טאָטעל, דער שליח ציבור, וועלכער וויינט אוים ביי נאָכט פערגעבונג אויף די זינד פון כלל ישראל. מאָטעל'ס רייכע נשמה, וועלכע האָט זיך אָפּגעטהיילט פון איהר אָרימען, גראָשענעם גוף, שטעהט איצט פאר דעם עמוד, אין דעם וויסען קיטעל, דער קאָפּ אונטער'ן טלית אָפּגעווארפען אהינטער, דער בעגייסטערטער פּנים מיט די פערגלאָצטע אויגען פּעררייסען ארויף, ביידע הענד אויסגעשטעלט נעגען די ליכט, וואָס ברענען היינטער'ן עמוד, און טענה'ט, און בעט זיך, און ווייגט אזוי האַרציג, מיט אזוי פיעל געפיהל:

— א, סלח נא לעון העם הזה — פערגיב דו די זינד פון דעם דאָזיגען פאָלק, כי גדול חסדיך — ווארים גרויס איז דיין גנאָד...

און א העכערער קרעכצען ענטפערט איהם,

און א העבערער יאָמער, און א האַקען אין די וועגט, אויף די סטענדערס, א זעצען זיך אין דער ברוסט, און א פּאטשען אין די הענט, און יקלות פון דער וויבערשער שוהל, און דינע קול׳כעלעך פון די אינגלעך, וואָס שטעהען נעבען זייערע טאטעס און זיידעס, קוקען אריין אין די מחזרים און שפּירען גאָט און די מלאָכים, וואָס קוקען אויף זיי ארונטער פון דער וויטער הויכקייט, און די דאָזיגע אלע קולות ברעכען דורך די וועגט פונ׳ם בית מדרש, רייסען זיך אין דעם פערׂסוד׳עטען דונקעלען דרויסען ארויס און טראָגען זיך העט צום הימעל ארויף...

אָט שטעהט אן אלטער איד, מיט א ברייטער, ווייסער באָרד, ביידע הענט אָנגעשפּאַרט אָן דער וואַנד, די אויגען פערמאַכט, שאָקעלט דעם אלטען קאָפּ אונטער׳ן טלית און ווייניט אזוי געברָאכען, אזוי רחמנות׳דיג; און דאָרט ביי דער וואַנט שאָקעלט זיך א לאַנגע פיגור הין און צוריק, רעכט און לינקס, און כליפּעט. און מיט א מאָל טהוט ער א פּאטש אין די הענט און שרייט אויס מיט אן אימפּעדיגען קול: ״ג־וואַ־א־לד!״ אזוי ווי ער וואָלט זיך מיט א מאָל דערמאָנט אן א שרעקליכער עבירה, וואָס ער איז בענאנגען...

— טאטעניו, וועה וועה! טאטעניו! וועה, וועה! — ניסט זיך מאָטעל׳ס ווייניגדיגער טענאָר...

— אי־אי־אי־א־א! — שרייט פון א ווינקל משה־איצע דעם מלמד מיט זיין קוויטשעדיגען קול, וואָס ווערט אונטערגעבאָפּט פון אלעמען אי דא, אי אין דער וויבערשער שוהל, מיט א זיפצען און כליפּען און יללות.

נעבען דער טהיר שטעהט דער אפּטייקער פונ׳ם שטעדטעל, א בלאָנדער יונגער מאן אין בריללען, צופּט מיט דינע, וויייסע פינגער דאָס בלאָנד בערדעל ביי דער אונטערשטער ליפּ, האלט א קליין מחזר׳ל אין די הענט, קוקט אריין און בעוועגט לאנגזאם מיט די וואַנצעס; שטעהט נעבען איהם דער לעהרער פונ׳ם שטעטעל, א הויכער בחור מיט קופּקעלעך שווארצע האָאר דא און דאָרט אויף די באקען, דא און דאָרט אויף דער מאָרדע, מיט א פערשמירטען שווארצען קראגען, האלט א פינגער אין דער נאָז, דרעהט איהם מיט א פערטראכטער מינע און זאָגט שטיל און געלאָסען פון א מחזר. פון צייט צו צייט הויבט ער זיך אָן צו שאָקלען, דאָן נעהמט ער ארויס דעם פינגער פון דער נאָז, און זאָגט מיט התלהבות די תפילות. באלד אָבער טהוט ער זיך א כאַפּ, שאָקעלט זיך ניט מעהר, פעררוקט וויעדער דעם פינגער אין נאָז אריין און זאָגט וויעדער שטיל. ער שעהמט זיך פאר דעם אפּטייקער, ביי וועמען ער נעהמט ביכער און צייטונגען צום לעזען, צו דאוונען מיט התלהבות, ווי איהם וואָלט זיך געגלוסט. ער וויל, אז דער אפּטייקער זאל איהם האלטען פאר אן „אויפגעקלעהרטען", זאָגט ער די תפילות געלאָסען און שטיל, און ווי זיין טבע איז תמיד געווען, בעת ער האָט געלאָסען געוועדט אָדער געלעזען, האָט ער מיט׳ן פינגער אין דער נאָז געדרעהט...

אָבער אין א ווייל ארום, פערכאפט פון דער ארומיגער שטימונג, רוקט ער זיך אָפּ פון דעם אפּטייקער, שטעלט זיך אין א ווינקל, נעהמט וויעדער ארויס דעם פינגער פון דער נאָז, צושאָקעלט זיך וויעדער מיט התלהבות און זיין קרעכצענדיגער קול גיסט זיך צונויף מיט די קולות פון די איבעריגע און טראָגט זיך מיט זיי צוזאמען אוועק צום הימעל...

* * *

שטיל איז אין דעם שטעדטעל יום כפּור נאכט. דורך די דונקעלהייט טראָגט זיך דאָס דונקעלע פליסטערען פונ׳ם וואלד, און מיט אזא פרייד פליסטערט ער.

אין די אידישע הייזער טראָגט זיך א זיפצען פון די געלעגערס. די ליכט אין די לייכטער צאנקען, געהען אויס. קוקט א מאמע פון איהר געלעגער אויף דאָס צאנקענדע ליכט מיט שרעק אינ׳ם הארצען: עס איז אויסגעגאנגען— וועה, צי האָט זיך א נשמה, חלילה, ניט פערלאָשען?...

* * *

און אויף מאָרגען דעם גאנצען טאָג איז אין׳ם שטעדטעל שטיל ווי אויף א בית עולם. אלע זיינען אין די בתי מדרשים, אויסער די מיידלעך און די קליינע קינדער, וועלכע זיצען פערשפּאַרט אין די הייזער. די מיידלעך פאָסטען אויף, און בליפּ און ערנסט זיינען זייערע פּנים׳ער און זייערע הערצער זיינען אויף צו גאָט געווענדעט... אויפ׳ן מארק זעהט מען ניט קיין לעבעדיגען מענשען. די פויערים וווייסען אויף, אז דער אידישער „סטראָשני פּראזדניק", דער מורא׳דיגער יום טוב, איז אינ׳ם שטעדטעל, קומען זיי ניט. נאָר אידישע ציעגען בלאנקען דאָרט ארום הונגעריגע צוויישען די קראָמען, וויל מען האָט זיי היינט אויף עסען און טרינקען ניט גענגעבען, און קריסטליכע גענז און ענטלעך זיצען דאָרט אויף די פּוכאָווע בייכער, די פּיסלעך אונטער זיך, מאנכע פון זיי גראבלענדיג מיט׳ן שנאבעל אונטער׳ן פליגעל; און היהנער מיט געלינקע היהנדעלעך גראָבען זיך דאָרט אין די קופּקעלעך מיסט...

און די בתי מדרשים זיפצען, כליפּען, שרייען צום הימעל... אויף די טישען ברענען נאָך פון נעכטען די גרויסע וועקסענע ליכט אין די לייכטער כלים. עס דריקען די אידען אין די קיטלען די ברענענדיגע שטערענס צו די קיהלע וועגד, קלאפּען זיך אין די הערצער און כליפּען שטילערהייד. עס קלאפּען די אידען אויף די סטענדערס, פאטשען אין די הענט, שאָקלען זיך מיט התלהבות און שרייען, אנדערע שוין הייזער. עס פאלען די אידען כורעים אויף די קניע, דריקען די שטערענס צו דער פּאדלאָגע און בע־

טען, בעטען... עס טראָגט זיך א יאָמער פון דער ווייבערשער שוהל... עס כאפּען אונטער די אי־דען דעם סקארבאָווען „שטייגער" פון דעם בעל־תפילה, צושאָקלען זיך און העלפען איהם אונטער מיט ווייגעדיגע טענער:

— אי־אי־אי!...

* * *

מען זאָגט שוין נעילה... באלד וועלען זיך די טויערען פון געבעט אויפ'ן הימעל צומאכען, און דער עולם, וואָס האָט זייט נעכטען פאר־נאכט נאָר נישט אין מויל געהאט און פיהלט זיך זעהר אָפּגעשוואכט, נעהמט צונויף זיינע לעצטע כחות, אום צו לאָזען זיך נאָך הערען, כל זמן די טויערען אויפ'ן הימעל זיינען נאָך אָפען...

מאָטעל־חנה־דבורה'ס שטעהט פאר דעם עמוד און די פים בויגען זיך ביי איהם אונטער פאר שוואכקייט. ער איז הייזעריג, אָבער ער האָט נאָך טרעהרען אין דעם האַרציגען אידי־שען קרעכץ, טראָגט זיך איצט זיין הייזעריגער קול פול קרעכצען און געוויין. שמערעל דער שוסטער, א ברייטער, קורצער איד, מיט א שווארץ גרויליך בערדעל און פערווייגטע, רויטע אויגען, וועלכער קען אלע זיינע „שטיקלעך" און האָט א געשמאקען באריטאָן, רוקט זיך איצט צו נעהנטער צום עמוד פון הינטער יענער זייט בימה, וואו ער האָט זיין „שטאָדט", און הויבט אָן אונטערצוהעלפען. הוזשעט זיין באריטאָן איבער'ן בית־מדרש ווי א גלאָק, און מאָטעל אליין ווערט אויף לעבעדיגער, און זיין קול, דאָבט זיך, ווערט לויטערער, און דער גאנצער עולם קרעכצט...

נאָך דער נעילה'דיגער שמונה עשרה טהוט עפּעס פלוצים ווי א ווייה א פריש ווינטעלע איבער'ן בית מדרש — באלד איז שוין נאָך יום־כפור... ביי א סך ווייזט זיך א פרעהליכע מינע אויף די בלייכע פנים'ער. די אינגלעך הויבען אָן צו שטיפען, ווי די זון פון הינטער א וואלקען טרעט ארויס פאר זיי דער פרעהליכער שמחת־תורה מיט די באָנערען און די הקפות און די טענץ. דער לעהרער פונ'ס שטעדטעל שטעהט שוין נעבען דעם אָפּטייקער און רעדט מיט איהם וועגען טורגעניעוו'ס האָמאָן „אָטצי אי דיעטי", וואָס ער האָט ביי איהם מיט עטליכע טעג צוריק געליהען.

נאָך נעילה פיהלען די מיסטע אזוי ווי בע־פרייט זיך פון עפּעס א זעהר שוועריגן פּראָצעס פאר א שטרענגען ריכטער. אויף די הערצער וועלט עפּעס אזוי גרינג. די אויסגעלייטערטע נשמה קעהרט זיך צוריק צו איהר גוף, וועלכע איז איצט נאָך פון די וואָכעדיגע זאָרגען אויס־געטאָן. מען ווייגט שוין ניט מעהר. די אוי־גען ברענען, די פּנים'ער זיינען בלייך און די פים זיינען אָפּגעשוואכט פאר הונגער און פאר אזוי לאנג תפילה טהאָן און דאָך איז א פרעה־ליכע מינע צוגאָסען איבער די דאָזיגע בלייכע געזיכטער. שמערעל דער שוסטער, וועלכער האָט האָלט דעם „כוס", הלוט'ט שוין איצט פון דער פלעשעל, וואָס ער האָט אָנגעגרייט ערב יום־כפור פאר נאָך דעם תענית...

דעם מעריב האָט מען אָפּגעכאפּט, און וועג דער עולם איז פון די בתי־מדרשים געגאנגען מיט שלעפּענדיגע טריט, די קיטלען אונטער'ן אָרם און די ווייבער און די קינדער מיט די מחזורים ביי דער זייט, האָט שוין אין דער דונ־קעלער לופט דער יום־כפור־פּחד מעהר ניט גע־שוועבט און אָרום די הייזער זיינען געשטאנען מיידלעך און קינדער מיט פרעהליכע מינעס און האָבען גע־וואָרט אויף זייערע טאָטע־מאָמע.

און שפּעטער, וועג פונ'ס מארק, וואו מען האָט די קראָמען געעפענט, האָט זיך דערהערט דאָס קלינגען פון די שלעסער, האָט עס ניט גע־קלונגען אזוי פערזאָרגט און וואָכעדיג ווי אין א געוועהנליכער נאָבט נאָך שבת... אויף מאָנבע הויפען האָט מען פערד געשפּאנט: די ישוב־ניקעס, וואָס זיינען אויף יום כפור אין דאָס שטעדטעל געקומען, האָבען זיך אהיים געקליבען מיט זייערע וויבער און קינדער, און אנדערע דאָרטיגע אידען האָבען זיך אין די דערפער גע־קליבען מיט זייער סחורה...

אין זיין שטיבעל אויף א ניעדריגען בענקעל איז געזעסען שמערעל דער שוסטער, וואָס האָט אויסגעטרונקען א העלפט פון זיין פלעשעל, האָט געהאלטען א קאמאש אויף א קאָפּוט, וועלכע ער האָט געניהטּ פאר בערל־איצע דעם וואָכער־ניק, געקלאפּט אויף איהם מיט א האמער און געזונגען א פרעהליכען ניגון. און זיין געשמא־קער באריטאָן האָט זיך גערייסען פון דעם האלב־פינסטערען שטיבעל, וואָס איז בעלויכטען גע־וען פון א רויכיגען לעמפּעל. אין דרויסען ארוים, געהודיעט איבער'ן שטעדטעל און איז פערלאָרען געגאנגען אין דער פינסטערניש צוויישען די פייערלעך פון די קרעמלעך אויפ'ן מארק און צוויישען דעם דונקעלען רוישען פונ'ם וואלד.

— אי־אי־טי־רא, אי־אי־אי! אי־טי־רי־רא. אי־אי־אי! — האָט געהודיעט זיין פרעהליכער ניגון דורך דער דונקעלהייט פונ'ם שטעדטעל.— אי־טי־רי־רא, פום־פום־פום!...

X.

אויף מאָרגען איז לעבעדיג אינ'ם שטעדטעל, די אינגלעך, וואָס זיינען איצט ביז דעם נייעם זמן פריי פונ'ם חדר, לעבען א גוטען טאָג. שלמה'קעלע, מירקע'ס „וויילד בריאה", איז צו־געגאנגען מיט א גאנצער חברה אינגלעך מיט ארויסגעשטעקטע עקען פון די הויזען צו א פאר־קען, איבער וועלכען צווייגען פון בויסער מיט די לעצטע רויטע עפּעל זיינען אָרונטערגעהאנ־גען. און איין אינגל האָט זיך איינגעבויגט. שלמה'קעלע האָט מיט זיינע נייע שיך ביי יע־נעם אויפ'ן רוקען זיך געשטעלט, מיט די הענד אן דעם פּאָרקען זיך אָנגעכאפּט און געטומען

קריכען ארויף. און וועז זייגע הענד האָבען זיך אָנגעכאַפּט אָן דער אויבערשטער ברעט פון׳ם פֿאַרקען, האָט זיך פּלוצים א גרויסע, רויטע האנד בעווייזען פון יענער זייט פֿאַרקען און א כאַפּ געטהאָן זיין הענטעל. שלמה׳קעלע האָט געזומען שרייען און דריגעווען מיט די פיסלעך. גלייך האָבען זיינע חברים זיך אָבגעטראָגען, איבער־יאָגענדיג זיך איינער דעם אַנדערען און פֿאַכעג־דיג צושראָקען מיט די עקען פון הינטען. שלמה׳קעלע איז געהאַנגען אויפ׳ן פֿאַרקען, האָט געשריען „אי, מאמע!" און זיך גאריסען פון דער גרויסער רויטער האנד. און באלד האָט זיך דאָרט בעווייזען פון יענער זייט אויפ׳ן פֿאַרקען א בייזער, גאדיכט־בעוואקסענער פנים מיט ברייטע אקסלען פון א קריסט. ער האָט ארונ־טערגעכאַפּט ביי שלמה׳קעלען דאָם נייע היטעל פון׳ם קאַפּ, אָנגאריסען גוט איהם די אויערען און איהם ארונטערגעווארפען פון׳ם פֿאַרקען. שלמה׳קעלע איז געפאלען מיט די קניע אין דעם זאמד, האָט זיך גלייך אויפגעהויבען, ארויפגעלאָפען בייד העגדלעך אויפ׳ן הייל־קאַפּ און זיך געלאָזט לויפען מיט א געוויין: „אי מאמע, מיין נייע היטעל! אי, מאמע, מיין נייע היטעל!" ער איז פערבייגעלאָפען זייגע חברים, זיי האָבען איהם געדופען, ער האָט זיך אָבער ניט אָבגעשטעלט, איז געלאָפען מיט די הענד אויפ׳ן הייל־ען קעפּעל און האָט געווייגט מיט אזא צער: „מיין נייע היטעל, מאמע!"....

צוויי פויערשע וועגלעך זיינען פערבייגע־פאָהרען. חברה האָט זיך אָנגעהאַנגען פון הינ־טען, ביז איינער פון זיי האָט געקראַנען א שמיץ פון דעם פויער מיט דער בייטש. דאָן זיינען זיי פון די וועגלעך ארונטערגעשפרונגען. דאָ אין דאָרט האָבען אינגלעך אין קנעפלעך געשפּיעלט. דאָ און דאָרט האָבען זיך אינגלעך געשלאָגען, געשטיפט, געקעהרט וועלטען. די ציגען האָבען קיין רוה ניט געהאַט, האָבען זיי זיך בעהאלטען פון די שטיעפער אין די הויפען. עס זיינען געלאָ־פען מיט א געשריי די גענז איבער די גאַסען. עס האָבען זיך בעהאלטען די היהנער מיט די היהנ־דעלעך אין די הייזער, אין די קאטוכען אונטער׳ן אויוועז. עס זיינען ארונטערגעלאָפען די הינט פון די קריסטליכע הויפען מיט א בייזען בילען... ביז מען האָט זיך גענומען צו די סוכות אויף די הויפען. דאן האָבען די אינגלעך געהאַלפען זייע־רע טאטעס און עלטערע ברידער צונויפצושטע־לען די סוכה. מען האָט גאריסען פלעקער פון די פלויטען; מען האָט זיי געשלאָגען אין דער ערד אריין. מען האָט געשלעפט ברעטער און מען האָט געקלאפט און געהאמערט. א לעבעדיגע וועלט איז דאָם געווען פאר די אינגלעך! דעם אינגעל׳ם בעקלעך האָבען געפלאמט, זיינע אוי־געלעך האָבען געברענט, און זיין הערצעלע איז אזוי פער׳יוב־טוב׳ט געווען, בעת ער האָט געהאַ־רעוועט אויף דער סוכה. ..

* * *

אין דער פינסטערער נאכט בעווענען זיך שאַטענס מיט שווימענדיגע פייערלעך פון לאַנ־טערנעס צו א הויז מיט בעלויכטענע פענסטער, וואָס שטעהט אין מיטען מארק. אין דעם הויז, ביי א טיש, אויף וועלכען עס שטעהט א סאַמא־וואר, זיצט בעריל־איצע דער וואָכערניק, א הוי־כער איד, מיט א רויטען קאַרק און א בריייטער באָרד, אין אן אטלעסענער זופּעצע. עס קומט אריין א איד מיט א לאַנטערנע און א פּעקעלע אונטער׳ן אָרעם, קומט אריין שטיל, ניט־דרייסט און אזוי ווי פערשעמט שטעלט ער די לאַנטערנע אַוועק אויף דער ערד, דערלאַנגט דאָם פּעקעלע בערעל־איצען און טהוט א זיפּץ. בערעל־איצע צונעהמט דאָם פּעקעל, טהוט א קוק — א פּאָר לייכטער און א בעכער — פערשליסט דאָם אין קאַמאָד און דערלאַנגט דעם איד׳ען א פּאָר רובעל.

— א פרעהליכען יום־טוב זאָלען מיר אלע האָבען, — מאכט דער איד, טהוט א זיפּץ, נעהמט די לאַנטערנע פון דער ערד און געהט זיך אַרויס.

ער אַוועק, קומט אריין א אידענע מיט א פּאַטשייעלע איבער׳ן קאַפּ און א לאַנטערנע אי־בער׳ן האנד. זי לאָזט די לאַנטערנע הינטער דער טהיר נעבען שוועל, געהט צו צום טיש, וואו בערעל־איצע זיצט, טהוט א מאָך מיט׳ן קאַפּ, וויקעלט ארויס פון אונטער דער פאַטשייעלע די האנד מיט א טיכעלע, נעהמט ארויס פונ׳ם טי־כעלע א פּאָר אלטמאדישע אויערינגלעך און דערלאַנגט איהם מיט א זיפּץ. קריגט זי א פּאָר רובעל און זאָגט:

— נו, א דאנק דעם אויבערשטען, ער פער־לאָזט ניט. א שטייגער, וואָס טהוט מען, אז קיין אויערינגלעך וואלטען ניט געווען, חלילה? צי, זאל ער אויסהיטען, מען פערקרענקט זיי, הא? א גוטער גאָט, ער פערלאָזט ניט! עס וועט זיין א יום־טוב ווי ביי לייטען!... א פרעהליכען יום־טוב אייך און אונז אלע, ר׳ בעריל־איצע!...

זי כאַפּט איהר לאַנטערנע און גענהט ארויס.

און נאָך איהר קומען אנדערע אידען און אידענעס, עלטערע און אינגערע, אלע מיט לאַנ־טערנעס און פּעקלעך, אלע מיט א מין פערשעמ־טען שמייכעל, קריגען ביי איהם די פאָר רובעל, ווינשען איהם מיט א זיפּץ א פרעהליכען יום־טוב און גענהען ארויס.

ווי אָרעם דער דאָרטיגער איד איז ניט גע־וועז, יום־טיב איז ביי איהם געווען יום־טוב...

XI

נאָך די ערשטע טעג פון סכות האָט א רעגען גענומען גיסען. דער וואלד האָט געקרעכצט, דאָס גרינע לעבען האָט דאָרט גע׳גוסס׳ט, די בייזע געשריייען פון די ראָבען האָבען זיך עפּטער גע־הערט, פון די בוימער אין די סעדער זיינען די לעצטע עפּעל ארונטערגעפאלען אויף דאָם פייב־

טע, וועלקענדיגע גראָז, און די גאַסען האָבען זיך אין טייכען בלאָטעם געמומען וווייקען.. און איז נעבען א הייז די בלאָטע געווען א גרויסע, האָט מען דאָרט א ברעט איבער דער בלאָטע צוועג־נעלעגט, א „קלאַדקע" — ווי מען האָט עס דאָרט גערופען — און מען האָט איבער דעם גע־שפרייזט, מאַנכע מיידלעך אין דעם טאַטע־נ'ס שטיוועל, די קליידלעך הויך פערקאָשערט, מאַנ־כע קרעמערקעס אין ווינטערדיגע קאָפּטעס, מאַנ־כע קרעמער אין ווינטערדיגע אויבערמאַנטלען. די אינגלעך האָבען געהערט דעם רעגען, ווי די קאַץ; זיי איז געווען פרעהליך — אין חדר האָ־בען זיי ניט געדאַרפט נעהן, און דער פרעהליכער שמחת־תורה האָט געדאַרפט באלד אָנקומען — איז טאַקע פאַר זיי געווען חי־געלעבט! זיינען ארומגעשפרונגען אין די בלאָטעס, און ווען דאָס וואַסער איז אין קאַנאַוו געלאָפען מיט א רוי־שען, האָבען זיי דאָרט „שיפען" און „אָקרענ־טען" געלאָזט, האָבען זיך נעיאָגט נאָך זייערע אָקרענטען אין דער בלאָטע, נאַסע ווי די העה־נער, דורכגעווייקט פונ'ם קאָפּ ביז צו די פיס, און האָט אימיצער פון זיי א הוסט געטהאָן, איז עס אויך ניט געווען זיין דאגה!... א פויערשער וואָגען איז דורכגעפאָהרען. א פויער מיט א נא־סען זאָק איבער'ן קאָפּ איז געזעסען צוזאַמענ־געהויקערט אונטער'ן רעגען. דאָס קליין, דאָר פערדעל, נאָס און מיט אַן אָרונטערגעלאָזטען קאָפּ, איז געלאָפען שלעפּ־שלעפּ איבער דער בלאָטיגער גאַס. דער וואָגען האָט זיך געטרייי־סעלט און איבער זיינע רעדער האָט די בלאָטע געשפרונגען און געשפריצט מיט א שיפען. אויף א פּרישבע אונטער נידעריגע פענסטער פון אַן אלט הייזעל איז געלעגען א ווייסע ציגע צונויפ־געדרעהט, דאָס בערדעל אַריינגעגראָבען אין דעם נאַסען רוקען, און האָט געקוקט מיט האַלב־אָפּענע אויגען אזוי אונמוטהיג אויפ'ן רעגען. נעבען א טוייער איז געלעגען אין טיפער בלאָ־טע א ברודנער חזיר און האָט געברוקעט. און דאָרט איז געלאָפען מיט א מיאוקען א נאַסע שוואַרצע קאַץ, האָט זיך אָבגעשטעלט נעבען א הויז, אומגעקוקט זיך אויף דעם טוייער מיט א נאָך מעהר רחמנות'דיגען מיאוקען און איז אוועקגעלאָפען וווייטער. הפּנים זי האָט עפּעס געזוכט, אפשר האָט מען די קינדער פון איהר היינט אוועקגענומען און זי איז איצט געלאָפען מיט א רחמנות'דיגען געוויין און זיי געזוכט אין דעם רעגען... א געלער הונד איז פונ'ם מארק געלאָפען, דעם קאָפּ אזוי אונמוטהיג ארונטער־געלאָזט, איז שטעהן געבליבען נעבען א הויז מיט א גאַרטען, האָט אויפגעבלאָזען די געל־האַריגע פעל און ארויסגעטרייסעלט דעם רעגען. דערנאָך איז ער פערשוואונדען הינטער'ן גאַרטען.

נאָר די אינגלעך זיינען געווען פרעהליך און לעבעדיג אונטער דעם דאָזיגען אומעטיגען הערבסט־רעגען, אונטער דעם דאָזיגען קלאַגעדי־גען הימעל, די אינגלעך, וואָס אין זייערע נשמה'־לעך האָט שוין נעהולעיעט דער פרעהליכער שמחת־תורה...

* * *

א גאַנצע מחנה אינגלעך מיט מעסערלעך אין די קעשענעס זיינען פאַרטאָג ארויסגעגאַ־נגען פונ'ם שטעדטעל צום קלייניעם וועלדעל, וואָס איז געשטאַנען בייס טייכעל געגען אידי־שען בית־עולם, הושענות אָנצוריסען. אין דער לופטען הענגט א דיקער חושך. עס הערען זיך די פרעהליכע קול'כעלעך פון די אינגלעך און דאָס שליאָפען פון זייערע פיס דורך די בלאָטעס. שלמה'קעלע, די ווילדע בריאה, געהט אין פאָר־אויס מיט א לאַנטערנע. ער איז זייער אָנפיה־רער און דערפאַר טראָגט ער די איינציגע לאַנ־טערנע, וועלכע ער האָט אוועקגענומען ביי אידי־נעם א אינגעל, וואָס האָט געהיסען זאמקע. די אינגלעך רעדען אלע צוזאַמען, איבערשלאָגענדיג אייניער דעם אנדערען:

— טאָמער וועלען די שקצים אונז בעפאַ־לען, זאָלען מיר זיך שטעלען...

— און דרעלעווען זיי...

— פאַראיאָהרען האָט ביי מיר מיטקאַ'ס שנץ ארויסגעכאַפּט דאָס היטעל!

— קינדער, די היטלען זאָלען מיר גלייך ארויפּכאַפּען און בעהאלטען...

— קינדער, טאָמער וועט טורזע בעפאַלען?

— זאָלען מיר גלייך זאָגען דעם פסוק...

— און פערוואַרפען איהם מיט שטיינער — שרייט די ווילדע בריאה — און די פיס איהם אונטערהאקען...

— איך האָב מורא, אזא בייזער כלב...

— דאַרפסט ניט מורא האָבען, וועסט שוין זעהן, וואָס איך'ל טהאָן! ך'האָב ניט מורא פאר קיין כלב! — בעריהמט זיך די ווילדע בריאה.

זיי זיינען שוין אונטער'ן שטעדטעל, וואו די קריסטען וואוינען. אין יענע הייזער זיינען שוין די איינוואוינער אויפגעשטאַנען און פיי־ערלעך קוקען דורך די פענסטער אין די פינס־טערנים ארויס.

פלוצים שפרינגט ארויס פון א הויף דורך דער פינסטערניש א הונד מיט א צוריצטען בילען... די ווילדע בריאה טהוט א געשריי „אי, מאמע!" און בלייבט שטעהן פאר שרעק מיט דער בערענדיגער לאַנטערנע נעגען דעם הונד, וואָס רוקט ארויס זיין וויסען גרויסען קאָפּ מיט בערענדיגע אויגען פון דער פינסטערניש, בילט און פערשווינדעט צוריק אין די פינסטערניש און רוקט וויעדער ארויס דעם קאָפּ. די גאַנצע מחנה אינגלעך שטעהט ווי צוגעוואקסען צו דער ערד, האָט מורא זיך פונ'ם ארט זיך א ריהר צו טהאָן, ניט אין פאַראויס און ניט צוריק, און קוקט אהין, וואו דער וויסער קאָפּ פונ'ם הונד מיט די ברענענדיגע אויגען שוויסט פון דער פינס־טערנים ארויס מיט א בילען און וועדט צוריק

אין איהם פּערשוואונדען, ווי אין א שווארצער כוואלירע. דערנאָך הויבט אָן איין אינגעל מיט אמאָל צו שפּטשען דעם פּסוק: „איך בין יעקב, דו ביזט עשו, וועסטו מיך בייסען, וועלען שדים דיך צוריייסען" און די איבעריגע אלע כאפּען איהם אונטער. דער הונד האָט זיך אפּנים דערשראָקען פּאר דעם אונגעוועהנליכען שפּטשען פון די דאָזיגע אלע איינגלעך אין מיטען דער ארומיגער פינסטערניש, האָט ער א וואַיע גטהאָן און איז פערשוואונדען. דאָן ערשט טהוט זיך די מחנה א לאָז ווייטער, אפּריהער שטיל, דערנאָך וויעדער מיט קולות און געלעכטער. יעדער פון זיי בעריהמט זיך איצט, אז ער האָט פּריהער אָנגעהויבען דעם פּסוק און לאכען פון דער וויילדער בריי", וואָס ער האָט זיך אזוי דערשראָקען. די ווילדע בריאה שעהמט זיך, עס שטעהט איהם ניט אָן, וואָס ער איז אזוי געפּאָלען ביי זיינע חברים, פערענטפערט ער זיך:

— מיר האָט זיך אויסגעוויזען, אז דאָס איז ניט קיין הונד, נאָר עפּעס כ'וויים?....

און ווען דאָס העלפּט ניט, זוכט ער ביי זיי אויסצונעהמען מיט א מעשה, וואָס ער האָט נעכטען פון זיין מאמען געהערט. ער מאכט:

— שא, קינדער, האָט איהר געהערט וועגען ראָטשילד'ס חזיר?

— ראָטשילד'ס חזיר? ער עסט חזיר?

— ער איז דאָך אויך א איד?

— ראָטשילד עסט ניט קיין חזיר!

— ער עסט ניט קיין חזיר, כזב ושקר!

— אודאי עסט ער ניט קיין חזיר — שרייט שלמה'קע די ווילדע בריאה — ער האָט אָבער א טאָכטער מיט א חזיר'שער צורה, מיט „ליצען" און זי כרוקעט: כרוק־כרוק! כרוק־כרוק!...

— טאקי?

— זאָל איך אזוי לעבען. מיין מאמע האָט דאָס אליין דערצעהלט, — שרייט אוים די ווילדע בריאה — זיין ווייב האָט זיך פערקוקט אויף א חזיר און זי האָט געבאָרען א טאָכטער, וואָס איז האלב־מענש און האלב־חזיר, מיט „ליצען", מיט... מיט... א חזיר, אט טאקי א חזיר!...

— אי־אי־אי! א חזיר? טאקע א חזיר? הייסט דאָס א חזיר טאקי? נו?...

— נו? האָט ער דאָך מילי־מילי־מילי־מילי־אָנען — דערצעהלט ווייטער שלמה'קע — האָט ער ארויסגעשיקט שדכנים איבער דער גאנצער וועלט, צו זוכען א חתן פּאר איהר, ווייל קיינער זי ניט נעהמען פיר קיין כלה. ער גיט נדן מילי־מילי־מילי־מילי־אָנען און קיינער ווייל ניט...

— אי־אי־אי!...

— מיין מאמע זאָגט, אז מיין ברודער אהרן דארף זי נעהמען פיר א כלה און איהר צורה וועט זי האלטען פערדעקט; און מיין טאטע ווייל אויך, מיין ברודער אהרן זאָל זי נעהמען פיר א כלה, איך נור ווייל ניט. איכ'ל זיך דארפען שעהמען. כרוק! כרוק! כרוק! און אז זי וועט דאר־פען אָנשיילטען מיין ברודער, צי מיך, וועט זי זיך אזוי שילטען: א כאָלערע דיך אין די ביינער אריין — כרוק־כרוק! אז אויסגערונען, אויס־געשוואומען זאָלסטו ווערען — כרוק־כרוק! כרוק־כרוק!

— כרוק־כרוק! כרוק־כרוק! כרוק! — האָבען אלע אונטערגעכאפט מיט פרעהליכע קולות און געשריען.

די פינסטערניש אין דער לופטען ווערט גרויער. ווייט־ווייט ערגעץ הינטערן טייכעל קרעהט א האָהן, באלד א צווייטער פון אן אנדער זייט, און דערנאָך דערהערט זיך א „קוקוקרעקו" פון אלע זייטען, אי פון דעם שטעדטעל, אי פון ווייט דארט הינטערן וועלדעל און טיכעל, אי לאנגע, אויסגעצויגענע, זיכערע „קוקוקרעקוס" פון אלטע העהנער, אי קורצע, דינינקע, געכאפּטע, ווי צושראָקענע, פון יונגע העהנער...

פון דער גרויקייט שניידט זיך ארויס דער אידישער בית־עולם מיט זיינע בוימער און מצבות געגען טייכעל, וואָס בלישטשעט שוין אויך ארויס מיט א זילבער־שיין פון דער גרויקייט און מורמלט... די אינגלעך וועלען פּלוצים ענטשוויגען און קוקען זיך אום מיט מורא אויפ'ן אידישען בית־עולם, און שלמה'קעלען ווייזט זיך אוים, אז פון דארט קוקט אויף איהם זיין צוויי־יאָהריגע שוועסטער'ל עטעלע, וואָס איז פּאר צווויי יאָהרען געשטאָרבען. מיט שרעק דרעהט ער אוועק דעם קאָפּ און רוקט זיך צו נעהנטער צו זיינע חברים.

אָט זיינען זיי שוין אין דעם שיטערען וועלדעל. דער טאָג הויבט אָן ארויסצוקוקען, וויי א שווינדזיכטיגער קוקט ער ארויס, און דער רויטער ברעג אויפ'ן הימעל איז אויך עפּעס, ווי די רויטע פּאָרב אויף א שווינדזיכטיגען פּנים. שלמה'קעלע פערלעשט די לאנטערנע. דערנאָך טהוט ער זיך א נעהם מיט די איבעריגע אינגלעך צו שנייידען מיט די מעסערלעך און צו רייסען די הושענות, וואָס זיינען נאָס פון דעם נעכטיגען רעגען און פון דעם היינטיגען טהוי. אויף די וועלקענדע צוויייגען פון די בויבער הענגען טהוי־טראָפּען, ווי א שפּינוועבס. אזוינע טראָפּענס לויגען אויף אויף דעם וועלקענדען גראָז. דאָרט שטעהט א גרוי פויגעלע אויף א צווייגל, טרויסעלט איהרע פליגעלעך, וויל מסתמא די פייכט־קייט פון זיך ארונטערטריייסלען און פּיפּסעט אזוי רחמנות'דיג און פערבענקט. בענקט מסתמא נאָך דעם גרינעם זומער, וואָס גוסס'ט, נאָך דער ליכטיגער, וואַרעמער זון, און וואָר ווייסט? — אפשר נאָך א קינד, וואָס דער פינסטערער, בייזער הערבסט האָט דער'הרג'עט.

א שווארצער ראָב איז דורכגעפלויגען מיט א קראָקען און ווי מיט נצחון האָט זיך זיין בייזער געשריי זיך געטראָגען אין דעם וועלקענדען, ווי ער וואָלט זיך מיט דעם נאָהענטען ארומיגען טויט געפרעהט.

מ. ווינטשעווסקי:

פּרץ אין אמעריקא

עווים, אויסער אין גייסט, ווי מען רופט דאָס, איז ער ביי אונז קיינמאָל ניט געווען.

מיט א פּאָאָר יאָהר צוריק האָט אים געהאָלטען דער־ביי, אָבער דערפון איז נאָר נישט געוואָרען. די וואר־שויער גמינע, פּאר וועלכע פּרץ האָט געאָר־בייט, פון איהר ציהענדיג זיין הויפּט־פּרנסה, האָט איהם ניט געקענט געבען קיין לענגערען אורלויב ווי אויף זעקס וואָכען, און אזוי ווי דער הין־און צוריקפּאָהרען אליין וואָלט אַוועק־גענומען א העלפט פון דער צייט, איז נאָך א קורצע קאָרעספּאָנדענץ בעשלאָסען געוואָרען, אז די רייזע זאָל אָבגעלאָזט ווערען. געהאָפּט האָט מען, אז ער זאָל מיט דער צייט זיך קענען אין גאנצען בעפרייען פון זיינע „ציפערען" און זאָל קענען צו אונז אריבערקומען אויף עטליכע חדשים, כדי צו קענען בעזוכען יעדע שטאָדט און יעדע שטעדטעל אין אמעריקא, וואו זיין נאָמען איז דאָן, ווי אימער, ארויסגערעדט גע־וואָרען מיט עהרפורכט און מיט ליבעב — ברחילו ורחימא — און דאָס, פערשטעהט זיך, הייסט אומעטום איבער'ן גאנצען לאנד.

ביי אייניגע פון אונז איז דיעזע האָפענונג געגאָנגען נאָך ווייטער: מיר האָבען געזעהן אין חלום פּרץ'ען אליין א תושב אין דער נייער וועלט, וואו ער לעבט אוים זיינע יאָהרען, דער־גרייבענדיג א שעהנעם, הויבען עלטער — א שטייגער ווי מענדעלי מוכר ספּרים אין רוס־לאנד — אין דעם גרויסען, ברייטען קרייז פון דער נייער אידישער קאָלאָניזאציע.

פּריש, געזונד און מונטער, סיי אין גוף, סיי אין גייסט, ווי ער איז שטענדיג געווען, האָט מען געהאָט א רעכט צו ערווארטען אז פּרץ וועט זיין אונזערער אין צייט פון עטליכע יאָהר.

נו, דערפון איז נאָר נישט געוואָרען. אויי־דער עס האָט געקענט זיין א רייד פון זיין בע־פריינען זיך פון דאגות־פּרנסה, האָט זיך אונטער־געדרעהט די איצטיגע וועלט־מלחמה און זיין קומען אהער איז געווארען צוערשט א שווערע זאך און שפּעטער אן אונמענליכקייט, ווייל אין זיין פאר־דער־צייטיגען טויט האָט דער גרויסער בלוטיגער מאסענמאָרד דעם שווערסטען, גרעס־טען חלק.

אָבער אויב עס איז ניטא פּיעל מעהר צו רעדען וועגען פּרץ'ען אין אמעריקא אינ'ם פּי־זישען זין — הגם די אויבענדערמאָנטע קא־רעספּאָנדענץ איז ניט אונאינטערעסאנט — איז דאָ פּיעל צו זאָגען וועגען פּרץ'עם גייסטיגען שייכות מיט אונזער ליעבער מדינה.

עטוואָס דערפון וועט דאָ געזאָגט ווערען איצט, מעהר שפּעטער, אפשר פון אַנדערע, קאָמ־פּעטענטערע שרייבער.

פאר דער צייט פון די גרויסע אימיגראציע איז די רוסיש־אידישע בעפעלקערונג פון אמע־ריקא בכלל און ניו יאָרק בפרט געווען זעהר אונבעדייטענד. זי איז געווען דייטש־אידיש, האָלענדיש־אידיש אפשר נאָך אין א העכערען ערך ווי רוסיש־פוילישׁ־און־רומענישׁ־אידיש. ערשט אין דעם אָנהויב פון די 80יגער יאָהרען, נאָך די ערשטע פּאָגראָמען אין רוסלאנד, האָט זיך אָנגעפּאנגען א רוסיש־אידישע אימיגראציע, וואָס האָט שוין געהאט, חוץ עלעמען, א מאסען־כאראקטער.

מיט דעם מאסען־כאראקטער פון דער איינ־וואנדערונג האָט זיך אויף געענדערט דער גיים־טיגער פרצוף־פנים, די גייסטיגע פיזיאָנאָמיע, פון דער אידישער בעפעלקערונג.

אויגוסט בעבעל, אין זיין בראשורע וועגען — און, פערשטעהט זיך, נעגען — דעם דיי־טשען אנטיסעמיטיזמוס, מאכט שוין אויפמערק־זאם אויף דעם פאקט, אז אין די לענדער, וואו אידען געפינען זיך אין קלייניע צאהלען, זיינען זיי מייסטענס העכלער, געלד־וועקסלער און פּראָפעסיאָנעלע מענשען; בעת דאָרטען, וואו זיי געפינען זיך אין גרויסע מאסען, זיינען זיי די האַנדווערקער און די ארבייטער אין אלע מלאכות — מיט פּראָפעסיאָנעלע, העכלער און געלד־פערמיטלער אלס א וועניגער וויכטיגען טהייל פון דער בעפעלקערונג, דאָס הייסט אין צאהל.

זעלבסטפערשטענדליך איז אויך, אז אן אר־בייטער־בעפעלקערונג, דאָס הייסט, אזוינע, אין וועלכער די ארבייטער בילדען די גרויסע מא־סע, איז בטבע וועניגער נעגייגט צו אסימילא־ציע, ווי אן ערב־רב, קליין אין צאהל, פון סוהרים, קרעמער, לעהרער, דאָקטוירים און אר־וואָקאטען, וואָס שטעלט מיט זיך פאר א קליי־נעם טהייל פון דעם אָרטיגען מיטעל־קלאס. דאָס קומט פּשוט דערפון וואָס דער אידישער מיטעל־קלאס, סיי אין מסחור, סיי אין פּראָפע־סיעס, איז געצוואונגען אנצוטהאן א פּרעמדע

צורה, דעם פּנים פון דעם הערשענדען מיטעל־קלאס פון דער מדינה, כדי צו קענען קאָנקורירען מיט איהם. צוליעב דעמזעלבען גרונד איז ער געצוואונגען ניט נאָר אַראָפּצונעהמען פון זיך דעם „צלם אלקים", נאָר אויך אזוי ווייט ווי עס לאָזט זיך, צו פערלייקענען זיין אידישע אָבשטאמונג און אלע יענע כאראקטעריסטישע שטריכען, אין וועלכע זיין נאַציאָנאַליטעט, אָדער זיין ראַסע ציינען זיך אַרויס.

דאָס אלץ איז פאַר דעם ארבייטער ניט נויטיג און דער פּועל יוצא דערפון איז, אז ער בלייבט נעהנטער צו זיין מקור, אז ער בלייבט א איד און דאָס אונאבהענגיג דערפון צי ער איז פרום אָדער ניט. ער בלייבט עם אויך אפילו אין דעם צוויטען דור וואָס האָדעוועט זיך שוין אין אַ אמעריקאנישער שול און וואָס רעדט שוין אידיש „ווי א גוי".

אָבער מיר רעדען דאָ, פערשטעהט זיך, וועגען דעם ערשטען דור.

דיעזער האָט דורך די אכציגער יאָהרען (פון 1882 ביז 1891) זיך בישלעכווייז געקלערט און קריסטאַליזירט, אויסבילדענדיג אלץ מעהר און מעהר א גרויסען ארבייטער־קלאס, וואָס איז געווען אידיש אין זיינע געוואונהייטען און זיין טראדיציעס, און האָט פאַר זיין אויסבילדונג און פאַר זיין שייכות מיט די איבעריגע טהיילען פון דער בעפעלקערונג בעדארפט אידישע ארגאנען, אידישע ביכער, א אידישע דראמא א. אז. וו.

דער ארבייטער־קלאס האָט אָבער מעהר געטהאָן ווי ארויסרופען א אידישע ליטעראטור. ער האָט געהאט אן אינדיווידועלטען איינפלוס אויף דעם האַלב אסימילירטען אידישען מיטעלקלאס.

צוצוקומען צום ארבייטער, האָט דער דאָקטאָר, דער אפטייקער, דער אדוואָקאט, דער סוהר געמוזט זיך דערנעהנטערען צו איהם, וויעדער רעדען זיין לשון, זיך ארומדרעהען אין זיינע קרייזען, בעלאנגען צו אלע זיינע פערייאנען, לעבען, בקיצור, דעם ארבייטער'ס לעבען. צייטענווייז, ערטערווייז, האָט דער יחסן פונ'ם מיטעלקלאס „אין דער היים" זיך געמוזט ארויפּלאָזען צו וועלטן, שפּעטער אויסנוצענדיג זיין היימישע האַלב־בילדונג צו וועלטן אן אינטעליגענט, וואָס מאכט א לעבען אלס פּראָפעסיאָנעלער מענש, וועלכע איהם האָט זיך איינגעגעבען צו קריגען ערגעץ א דיפּלאָם.

דאָס איז אָבער איצט פאַר אונז ניט דער עיקר. וואָס אונז אינטערעסירט אין דיעזען צוזאַמענהאנג מעהר, איז דער פאקט, אז דער דאָזיגער אינטעליגענט איז געוואָרען דער ליפּעראנט פון גייסטיגע שפּייז, וועלכע האָט זיך געיאָוועט א גרויסער פערלאנג אויף אזא סחורה.

אין דער אידישער ליטעראטור, וואָס די מאסען־איינוואַנדערונג האָט ארויסגערופען, איז ער, דער אינטעליגענט, געווָאָרען דער זינגער, דער זאָגער, דער שרייבער, דער שפּיעלער, דער גאזעטשיק און דער קריטיקער.

און מיר זעהען אין די גאנצע צייט פון די אכציגער יאָהרען בעת די דאָזיגע לאגע קריסטאַליזירט זיך, ווי עס ווערען געמאכט פערשיעדענע פּראָוואָזען צו בעשאפען גייסטיגע נאהרונג פאר'ן פאָלק, אָבער עס געהט ווי געמאטערט. דער היגער מיטעלקלאס הוילט זיך צו ווערען וואָס גיבער אסימילירט, אמעריקאניש, „א מענש מיט אלעמען צוגלייך", בעת דער ארבייטער ציהט נאָך זיין הויפּט־יניקה פון די עלטערע קאָלאָניזאַציע אין ענגלאנד, ספּעציעל, פון לאָנדאָן.

ערשט אין די נייניציגער יאָהרען, וועגן די היגע ארבייטער־מאסען האָבען שוין א בעשטימטען כאראקטער מיט א שהען ביסעל קלאסענבעווואוסטזיין, ווערט דער פערלאנג צו האָבען אייגענע ליטעראטור פאר'ן טעגליכען גרויס, אז מען קען שוין מעהר ניט אויסקומען מיט אימפּאָרטירטע גייסטיגע סחורה.

און אזוי ווערט דאָ אין דעם יאָהר 1891 ניט בלויז א סאציאל־דעמאָקראטישע ארבייטער־צייטונג, נאָר אויך אן אנארכיסטישע „פרייע ארבייטער שטימע" (די ערשטע, מיין איך, וואו די הויפּט וואָרט־פיהרער זיינען געוועזען אן אנארכיסטן, קאטץ, אפטייקער און אנדערע).

דאָ איז ניט דער אָרט אריינצוגעהן אין די פראגע: וואָס האָט נויטיג געמאכט גלייך פון אָנהויב צוויי צייטונגען, זעהענדיג, אז אפילו איינע האָט קאָם־קאָם געקענט האָבען א קיום. עס בליבט אָבער א טהאטזאך, אז אזוי גיך ווי די „ארבייטער צייטונג" איז געגרינדעט געוואָרען, האָט זי געהאט א קאָנקורענטקא און דאָס אונטער די פאַלגענדע מערקווירדיגע פערהעלטניסע:

ביידע אין אייניעם האָבען געגען זיך געהאט די „מעשה־ביכלעך".

די ליפּעראנטען פון דעם ארבייטער'ס גייסטיגע שפּייז, וואָס האָבען אין דעם סאָרט סחורה דערשמעקט א ביסעל ריווח, חוץ א בכבוד'ע פרנסה, האָבען ארויסגענומען ביי די עטליכע, אונפּראקטישע אידעאַליסטען דעם ווינד פון די זעגלען און דער ליטערארישער מארק איז אזוי פערפלייצט געוואָרען מיט „וואונדערבארע" קאָמאנען, א פּעני אָדער א ניקעל א שטיק, אז דער „קאמפּף אומ'ס דאזיין" פון די נייע בלעטער איז געוואָרען זעהר שווער, חוץ וואָס ער איז נאטירליך געווען שווער פון אָנהויב אן, לויט דעם כלל, אז כל התחלות קשות.

און אין דעם ראדיקאַלען לאָגער זיינען טאַקע יעמאַלט געווען ניט פיעל מעהר ווי אין דעם רייבערען, קאָנסערוואטיוון „מעשה־בי־כעל"־לאגער אין דעם פּרט פון בעלעטרים־טישע ליטעראטור. אפילו פון לאָנדאָן זיינען אהער

אָנגעקומען העכסטענס האַלב־געלונגענע איבער־זעצונגען פון דער וועלט־ליטעראַטור. מ'שטיינט געזאָגט, אייניגע פון זיי זיינען געווען מיינע.

די „ארבייטער צייטונג" — וועגען דער „פרייער ארבייטער שטימע" וויים איך וועניגער — האָט געפיהרט א קאמפף אויף לעבען און טויט מיט די מעשה־ביכלעך. דער קאמפף איז בעשטאַנען אין א מינדליכע פראָפאַגאַנדא געגען די מגפה פון די מעשה־ביכלעך. חוץ דעם זיינען כסדר אימפאַרטירט געוואָרען אהער אלע וואָס האָבען געהאט א שטיקעל נאָמען אין ענגלאַנד און דערביי האָט מען אלם געגען־גיפט געגומען דרוקען „שפאַנענדע ראָמאַנען" פון אנדערע שפראַכען.

עס איז אָבער, קענטיג, געווען דער וואונש צו געבען עפעם בעסערס, וועו מען זאל עס נור קריגען.

אונטער דעם פסעודאָנים „פלאי" האָט אין 1891 אָנגעפאַנגען צו שרייבען י. ל. פרץ.

איך וועל קיינמאל ניט פערגעסען דעם איינדרוק, וואָס זיין ערשטע מעשה'לע האָט אויף מיך געמאכט.

געווען בין איך נאָך דאָן אין לאָנדאָן און פון אלץ, וואָס איז געקומען פון אמעריקא, האָט מיך אייגענטליך נאָר אינטערעסירט די ארבייטער־בעוועגונג. קיין גרויסער מאמין אין די אייביגקייט פון אונזער אידישע ליטעראַטור בין איך ניט געווען און פערזעלבסט האָב איך געפיהרט א שטילען „פלוירט" מיט דער ענגלישער שפראַך, האָפענדיג זיך ווי עס איז צו נאַטורלייזירען אין דזשאהן בולס ליטעראַטור. אלם א בעלעטריסט, שטעלט זיך פאָר!

און מיט א מאל קריג איך די „ארבייטער־צייטונג" און געפין דאָרטען א מעשה'לע, וואָס פערכאַפט מיר דעם אטעם.

דאָס איז געווען, אויב איך האָב ניט קיין טעות, פרי'עס „ער שפיעלט פאָר'ן טייוועל". קודם, די אייגענארטיגקייט. אזא אריגינעלע, לאקאַנישע ארט פון דערצעהלען א מעשה האָב איך ביז דאָן נאָר געהאט געזהען ביי דעם אמעריקאנישען שרייבער ברעט האַרט און אין די פאָאר אייניציגע, ווינציגע סקיצען, וואָס מיר האָבען בירושה פון לודוויג בערנע.

דאָן זיין אידיש! מיר האָט עס אפילו גע־גרילצט אין די אויערן, ווי דאָס דאַרף זיין דער פאל וועו מען איז א ליטוואק פון דער יאר־מעלקע ביז די קנעכלעך און צו אייך רעדט מען ווארשעווער אידיש געמישט מיט א האַרעלע טייטש.

אָבער וועו איך האָב די דאָזיגע סקיצע אי־בערגעלייענט א צוויייטען מאל, האָב איך אָנ־געהויבען הנאה צו האָבע אפילו פון דעם לשון, צולייב די שהנקייט, די קורצקייט, די בויג־זאמקייט פון פרי'עס סטיל.

פלאי האָט ער פאר מיר דאָן געהייסען און דאָס מיסטעריעזע, וואָס שטעקט אין יעדען פסעוודאָנים בדרך כלל, איז נאָך גרעסער גע־ווארען דורך דעם נאָמען פלאי.

„ושמי פלאי" — האָט דער מלאך געזאָגט צו שמשון'ס פאָטער; ושמי פלאי — האָט גע־זאָגט דער נייער שרייבער, און געמיינט האָט ער צו בעהאלטען הינטער'ן פסעודאָנים די ערשטע אותיות פון זיין נאָמען: יצחק (אריה) ליב פרץ.

א קורצע צייט שפעטער איז געגרינדעט גע־ווארען די „צוקונפט" און פרץ איז געווארען א מיטארבייטער פונ'ם זשורנאל און זיין נאָמען ביי אונז איז געוואקסען פון יאָהר צו יאָהר ביז מיר איז בעשעערט געווארען די זכיה צו דרוקען אין דער „צוקונפט" זיין „גאלדענע קייט", וואָס דאָס איז איצט געווען פשוט א זאך, וואָס אפילו אן אריימער זשורנאל (און ארעם זיינען מיר דאָן געווען אויף א שטייגער!) האָט זיך שוין געמעגט פערגינען, מחמת דער נאָמען פרץ האָט שוין געהאט א געוויסען כישוף פאר אונזערע לעזער, צי זיי האָבען פערשטאַנען זיין דראמא צי ניט.

דער אמת פערלאַנגט, אז דאָ זאל געמאכט ווערען א קורצער אָבשטעל צולויעב די פאלגענ־דע בעמערקונג:

פרץ האָט יעדענפאלס ביי אונז אין אמע־ריקא ניט געהאט קיין נאָכמאכער: ער האָט ניט געמאכט, וואָס מען רופט „שולע", ווי דאָס וואלט געדארפט זיין דער פאל, נעהמענדיג אין בעטראכט זיין גרויסע פאָפולאריטעט.

„נאָכאהמונג — זאָגט דער ענגלענדער — איז די אויפריכטיגסטע פאָרם פון בעוואונדער־רונג."

און געווהנליך ווערען דוקא שרייבער מיט אן אריגינעלען סטיל, אדער אן אויסערגעווהנ־ליכע מאניער נאָכגעמאכט, צי דער נאָכאהמער טהוט עס בעווארסטזיניג אדער ניט.

ביי אונז, אזוי ווייט ווי איך וויים, האָט פרץ קיין שולע ניט געמאכט, ניט אלם סקיצען־שרייבער, ניט אלם פאָעט און ניט אלם פוב־ליציסט.

איהר וועט זאָגען: מען האָט איהם ניט נאָכגעמאכט, ווייל מען האָט ניט געקענט. אפשר. דאָס פערענטפערט אָבער בלויז די פראגע: ווארום קיינער האָט עס ניט געטהאן, ניט — ווארום קיינער האָט ניט געפרואווט.

מיר לעגט זיך אויפ'ן שכל, אז די מעשה איז אזוי געווען:

פרץ האָט אפשר פאר זיך געהאט, בעת ער איז ארויסגעטראָטען אויף דער ארענא פון דער אידישער ליטעראַטור, א לעזער האלב משכיל, האלם ארעם בחור, וואָס איז אפשר מנולל גע־ווארען אין א פאַרמאסטערע, אָבער האָט נאָך אלץ געהאט אין זיך א שהען ביסל חומש מיט רש"י, אפשר א פרק משניות, אמאל זאָגאר א בלאט גמרא מיט א לאנג שוין אויסגעשוויצטען

„יש לישב בדוחק" אין ערגעץ א מהרש"א.

דער הינגער בעלעטריסט, מיט אַנדערע צרות ארום וועלכע עם וועט באלד געראדט ווערען, האָט געהאט פאר זיך א גרויסען ארבייטער־עולם. צו איהם האָט מען, ווילענדיג, ניט ווי־לענדיג געמוזט רעדען קלאָרע דיבורים. שוין ניט רעדענדיג דערפון, וואָס דאָ איז ניט נויטיג געווען צו שרייבען אזוי אז מענשען זאָלען לייענען צווישען די שורות, ווי דאָס איז געווא־רען כמעט א צווייטע נאטור ביי שרייבער אין רוסלאנד, פוילען און ליטא אין יענע יאָהרען.

דער פראָצעס פון צוקייען און אריינלעגען אין מויל איז דאָ, פערשטעהט זיך, שטארק איבערטריבען געווארען. עס איז אָבער קיין צווייפעל ניטא, אז ביז א געוויסען גראד איז דאָס נויטיג געווען, דערהויפט אין יענע צייטען ווען דער אמעריקאַנער טהיל פון דער אידי־שער בעלעטריסטיק האָט זיך אַנגעהויבען צו לאָזען מערקען אין אונזער ליטעראטור.

און אזוי איז עס געקומען, אז אפילו ב. נאָרין, וואָס איז צו אונז געקומען אין דעם אַנ־הויב פון די 90יגער יאָהרען — טאקע, דאָכט זיך, פון וואַרשוי — א גרויסער בעוואונדערער פון י. ל. פרץ, האָט אין זיינע סקיצען ארויס־געוויזען וועניג וואָס פון פרץ'עם אייגנפלום אויף איהם. אויב אימיצער האָט זיך ערטער־וויז געלאָזט פיהלען אלם מאָדעל, איז דאָס ביי איהם גיכער געווען מאָפּאסאן.

און ווער רעדט פון יעקב נאָרדין (דעם סקי־צען־שרייבער), לאָמיר קאָברין און ז. ליבין, וואָס האָבען געמאכט זייער ערשטען פערבויג פאר אונזער עולם אין דערזעלבער צייט!

אין דעם „אמת", וואָס איז ערשיינען אין 1895 אין באָסטאָן אונטער מיין רעדאקציע, האָב איך געדרוקט ערצעהלונגען פון די דערמאָנטע פיער שרייבער. נאָרדין'ס „אויף דער מאָמע'ס קבר", נאָרין'ס „פערעלע די גבאי'טע", ליבין'ס „מאָנעם" און, ספעציעל, קאָברין'ס „מאָטקע פייפעל", וואָס האָט אויף מיר געמאכט זעהר א שטארקען איינדרוק.

ביי קיינעם פון זיי האָט זיך ניט געמערקט פרץ'עם איינפלום, אָבער אָט וואָס עם האָט זיך יא געמערקט און זעהר שטארק, לאָמיך אייך זאָגען.

דאָס איז געווען א מין בושה פאר א גרויסע פערזעלביקייט אין דער ליטעראַרישער ספערע.

פרץ'עם ערשיינען אויף אונזער ארענא האָט געהאט די ווירקונג פון א רייכען מאָס בעזוך אין אן ארימע פאמיליע. עפעס ווילענדיג — ניט ווילענדיג, האָט מען שוין מעהר ניט דעם מוטה ארומצוגעהן ניט פערקעמט, ניט געווא־שען, אין א לעבערדיגע קאָפּאָטע אין א שטוב, וואו עס געפינט זיך דער נגיד, ער אליין, פער־שטעהט איהר... מען ווייס, אז האָבען וועט מען פון איהם קנאָפ־וואָס און אז אפילו לאָהר מאה שנים וועט מען פון איהם גארנישט ירשה־נען, דער עיקר ווייל זיין מלבוש איז ניט נאָך אונזער מאָס צוגעשניטען, אפשר, אויב איהר ווילט, טאקע א ביסעלע ניט היימיש אויף. אָבער, ווי זאָגען מיר? מען „בעהייוט" זיך, מען האָט אבשיי פאר דעם גביר און מען איז ציבטיגער אין דער קלייד־ונג, ווי אַרעם זי זאָל ניט זיין, זויבערער אינ'ם לשון, ווי הפקר די וועלט ארום אונז זאָל ניט זיין. שש...! ער איז אין שטוב.

און דאָ איז דער פּלאץ צו. זאָגען א וואָרט מכח די „אַנדערע צרות", פון אונזערע היגע בעלעטריסטען, ארום וועלכע איך האָב צוגע־זאָגט צו רעדען. די גערעכטיגקייט פרלאַנגט עס.

אונזער אידיש־אמעריקאַנישע ליטעראטור, וועלכע איז סתם קיינמאָל נאָך ניט ערנסט און כדבעי בעטראכט געווארען, ליידט אויף א דאָ־פעלטען אופן.

ערשטענס, פעהלט איהר א באָדען אונטער די פיס. אין דער נייער וועלט איז ביז איצט נאָך ניטא קיין ניו יארקער, אדער פילאדעלפיער, אדער באָסטאָנער איד, א שטייגער ווי אין דער היים איז דאָ א בערדיטשעווער, א וואַהלינער, א מינסקער איד. ניו יארק, פילאדעלפיא און באָסטאָן זיינען ערטער, וואו אידען האָבען זיך פון ערגיץ אַנ'אנדער ארט אריינגעקרושקעט ניט וואו אידען וואוינען פון דורות, און דורות מיט א לאָקאָלע פיזאָנאָמיע און אָפּט א לאָקא־לען אקצענט.

עס איז דערפאר שווער בילדליך צו שאפען היגע טיפען, — טיפען וואָס זאָלען זיין בולט, קלאָר אויסגעפרעגט, שארף געציכענט.

וואָס פאָסירט?

אויפאָך דאָס, אז אזוי לאַנג ווי אונזערע הי־גע שרייבער מאָלען עראינערונגען, עקספּלואַטי־רען, אזוי צו זאָגען, זייער אייגענע יוגענד, פון יענער זייט ים, קומט ביי זיי ארויס א גאנצער, פאָלקאָמענער, לעבעדיגער טיפ מיט הויט און פלייש און ביינער; קומט איהר אָבער צו א היגען טיפ אפילו אין די בעסטע פון אונזערע לאָקאָלע שילדערונגען איז עס שוין ניט מעהר ווי א „קאָמפּאזיט פיקטשור", וואו דער פנים איז ניט פון איין בעשטימטע פערזאָן, נור צו־נויפגעשטעלט פון עטליכע, ווי איהר זעהט אויף קאמפּאניראטע פאטאגראפיעס.

וואָס איז א בראַנזוויללער איד? וואָס איז א הארטפּארדער? וואָס איז א שיקאַגאָער? אפילו אן אמת קליין שטעדטעלדינער איד, פער־גליכען מיט א גרויס־שטאָדטיגען איד איז דאָ אונמעגליך אלס א קלאָר געצייכענטע פערזאָן, פעהלט אָבער דער לאָקאלער קאָלאָריט, פעהלט כמעט דער טיפ. ניט נור סתם־מענשען זיינען אין דער קונסט ניטא, נור אפילו ניט סתם־אידען.

צווויי ביישפיעלע פון הונדערטער:

ביי נאָרדינען, אין די פיעסען אזוי גוט ווי

אין די סקיצען, איז יעדער היימישער טיפּ דאָס לעבן אַליין. ניט אַזוי די אַמעריקאַנישע. קומט פּאַר זיין אַקט אָדער זיין מעשה'לע אין אַמעריקאַ, איז די פּאַרגעשטעלטע, אָדער דערצעהלטע זאַך אפשר נאָך אינטערעסאַנטער ווי די, וואָס שפּיעלט זיך אָב אין רוסלאַנד, אָבער די טיפּען זיינען שוין ניט אַזוי קלאָר, ניט אַזוי בולט. הערשעלע דובראָווניער און בצלאל ראַפּאַפּאָרט, למשל, זיינען גאַנץ אנדערע פּערזאָנען ווי אַפּאַלאָן זאַנענשיין אָדער דר. גאָלדענווייזער. עס ווילט זיך געהן וויטער, נור מען מוז זיך צוריק־האַלטען.

נאָך א ביישפּיעל. מיר איז אויסגעקומען צו דרוקען פון קאָבריענען חוץ „מאַטקע פייפּעל" אויך — צוויישען אנדערע זאכען — „אין א שטורעמדיגע נאכט". עס איז קיין צווייפּעל ניטא, אז פון די ביידע איז די צווייטע דאָס וויכטיגערע ווערק, שוין גאָר ניט צו רעדען דערפון, וואָס עס איז צייטיגער: געשריבען מיט א יאָהר 13—12 שפּעטער, נאָכדעם ווי דער פערפאַסער האָט שוין אונז געהאַט געגעבען מעהרערע דראַמען, און קיין זאך העלפּט ניט אזוי צו מאַכען אַן ערצעהלונג אינטערעסאַנט, ווי א לאַנגע אי־בונג אין דראַמאַטישע ארבייט.

פונדעסטוועגען איז „מאַטקע פייפּעל" לע־בעדיגער, אמת'ער, גרעסער און איינדרוקספּו־לער, פּשוט דערפּאר, ווייל מאַטקע איז אן אינ־דיווידועלער פּאַרטרעט אין א קלאָרערע סיטוא־ציע, בעת דער בחור, וואָס שפּיעלט די העלדע־ראָלע, סיי ער, סיי די העלדין — איז, אָדער זיי־נען, סתם־מענשען, סתם אין דער וועלט אריין און, ווי ביי איוב'ן — ווילט איהר, ווייסט איהר אויף זיינע צרות, ווילט איהר, זאגט איהר: עט! די גאנצע מעשה איז לא היה ולא נברא אלא משל היה.

גוט אויסגעטראכט, שהן בעשריבען, מיט פייערפלאַמען בעלויכטען, אָבער די מענשען!... ווער וויים זיי? צי זיינען גאָר דא אזעלכע... אין זכרון בליבט א שהנע זאך, אָבער די טיפּען פּהלען. אָט, מאַטקע פייפּעל... איהם האָט יע־דער לעזער דערקענט ביין ערשטען בליק. אויך ווערט אזא מעשה ניט אויסגעטראכט. אָה ניין! דיעזע לאַנג ענדערט זיך מיט דער צייט אין דער זעלביגער פּראָפּאָרציע ווי עס דיסטיליירט זיך און בילדעט זיך אוים אונזער אמעריקאַנער אידישקייט אלס א גליעד אינ'ם אלוועלטליכען יודענטום. אפשר וועט קיין מאל דא ניט זיין קיין אַרטיג־אינדיווידועלער ניו־יאָרקער, אָדער באַל־טימאָרער איד ווי פון יענער זייט איז פּאראן א גראדנער און א מאהיעלווער, אָבער עס וואקסט לכל הפּחות דער אמעריקאנער איד.

אין דער צייט וועלן פּרץ'עס זון איז דא אויפ־געגאנגען ביי אונז, איז געווען ניט מעהר ווי נאטירליך, אז מען זאל זיך ניט שטארק צערע־מאניען מיט'ן לעזענדען פובליקום, אז מען זאל די אמעריקאניש אידישע ליטעראטור בעהאנד־לען ווי א געווהנליכע מיליך־קוה, וואָס גיט דער־צו נאָך זעהר וועניג מיליך.

און די יונגע אנפאנגענדע בעלעטריסטען האָ־בען דאן געקענט אוועקגעהן אויף דעם וועג פון די עלטערע, ווייל ווי זיי וואָלטען ניט געשריבען, וואָלט דאָס אלץ געווען א פּאַרטשריט לגבי די „ראָמאַנענשרייבער", וואָס זיי האָבען געפונען פּאר זיך, ווען מען וואָלט ניט מיט אמאל גע־וואָהר געווארען, אז עס איז דא אן איירא־פּעער צווישען אונז, א מאן, וואָס נעהמט זיך און די אידישע ליטעראטור ערנסט, און שיינט צו זא־גען: אייזיק מאיר דיק און זיין צייט זיינען בי־דע טויט, היינט דארף מען שרייבען אזוי, אז מען זאל זיך ניט דערפען שעהמען פאר טורגע־נעוו'ס „זאפיסקי אכאטניקא" און פאר גיו דע מאפּאסאן (דאָס היסט, וועלן מען שרייבט ניט לאנגע מעשיות, נור קליינע מעשה'לעך) אָדער פּאר טשעכאָוו'ען.

עס איז קיין צווייפּעל ניטא, אז פּרץ איז מעהר בעוואונדערט ווי געלעזען געווארען אין אונזער אמעריטשקע, אָבער דאָס נור פון דעם גרויסען עולם. צווישען די שרייבער איז ער אפשר מעהר געלעזען געווארען ביי אונז ווי ער־גיץ אנ'אנדערער. אידישע שרייבער דא לייענען ניט איינער דעם אנדערען און מען האָט גע־דארפט האָבען א פּרץ, כדי צו צווינגען כאטש איין קאָלעגע אין האַנד אריינצונעהמען.

און פּרץ האָט אויף אונזער ליטעראטור גע־ווירקט אין אן אנדער פּרט.

די ירושה פון דער השכלה, וועלכע איז גע־וען דא, ווי אומעטום, אסימילאציע אין א כפל־שמונה'דיגען פאָרמאט, האָט מיט זיך געבראכט א פּראַכטונג צו זיך, א פּראַכטונג, הייסט דאָס, צו זיך ווי מען האָט אויסגעזעהן איידער מען איז „ציוויליזירט" געווארען, א פּראַכטונג צום געווזעגענעם איך.

אונזערע יונגע בעלעטריסטען זיינען געווען אויפגעוואקסענע אין א סביבה וואו דער איד אלס איד איז געווען א פּראַכטעטער סוביעקט, אן אנאכראניזם אין דער מענשהייט. א קאָפּ, מיט א יארמלקע אדער א שטריימל אויף זיך, איז געווען א גלגלת וואס איז ניט מיטגעצעהלט ג־ווארען, בעת מען האָט זיך גענומען צו א סקאז־קע פון מענשען, מי טמענשליכע געפיהלען מיט דענקענדע מוחות.

ווער וויים, וואו אונזערע יונגע שרייבער וואָלטען פּארקראָכען, וועלן ניט דאָס נייע וואָרט, וואָס איז אהער געקומען פון וואַרשוי איידער אימיצער האָט נאָך דא געהערט פון שלום עליכם'ען און ווער רעדט פון רייזען, אש אָדער הירשביין, וואָס זיינען דאן געווען נאָר־וואָס אין די וויים וועלט אריינגעקומען).

געוואָגט מוז דא ווערען, אז אין דעם פּרט איז פּרץ'עס איינפלוס ניט געווען דער איינצי־גער. מעכטיג האָט דא אויף געווירקט יעקב גאָר־דין, ביי וועלכען יעדער שטארקער, סימפּאַטי־

שער טיפ איז פון אנהויב אן געווען א עכט־אי־דישער. איך קען זיך דאָ אויף דעם לאנג ניט אָב־שטעלען, אָבער דערמאָנען וועל איך נור, אז הונ־דערטער אפיקורסים האָבען פערגאָסען טרעהרען בעת מירעלע אפרת — צו נעהמען איין אייג־ציגען ביישפּיעל — האָט נעמאכט אן אל מלא רחמים נאָך איהר פערשטאָרבענעם מאן. און מעהר ווי איין „פרייד־ענקער", אָהן גרויס שייכות סיי צו פרייהייט, סיי צום דענקען, אָבער לכלוטין אויסגעטרויבערט פון דער גאנצער אי־דישקייט אין זיין סיסטעם, האָט מיט דער זעל־בער מירעלען מיטגעזופצט די מוצאי־שבת וועהר־טער: „גאָ—אָט פון אברהם, פון יצחק, און פון יעקב... !"

פיעל האָט גאָרדין דער אסימילאנט געטאָן געגען דער אסימילאציע. ניט וועניגער האָט אין די קינדער יאָהרען פון אונזער ליטעראטור אויפ־געטאָן י. ל. פּרץ.

* * *

דאָס איז פּרץ'עס פערגאנגענהייט אין אמע־ריקא. וואָס קען מען ערוואַרטען פון דער צו־קונפט?

וועהר וויים...

איך וויים איין זאך, און דאָס אויף קלאָר, און כדי דאָס קלאָר ארויסצובערענגען, וועל איך אָנווייזען אויף איין פאקט.

די ידיעה פון פּרץ'עס טויט איז דאָ אָנגע־קומען דעם 6טען אפּריל, שביעי של פסח.

יענעם טאָג האָט אמעריקא געקראָגען צו ווי־סען נאָך א בשורה — א פּרעהליכע פאר אמע־ריקא.

אין קובא האָט א וויסער בויאן „געשלאָגען" א שווארצען בויאן; א וויסער פייטער האָט בע־זיגט א נעגער.

דער נעגער האָט געהאלטען די „טשעמפּיאָנ־שיפּ פון דער וועלט" אכט יאָהר, קיין וויסער האָט איהם ניט געקענט גובר זיין, וויפיעל עם האָבען ניט געפּרובט.

איז איצט געקומען די ישועה פאר די וויסע וועלט, פאר די קויקאזישע ראסע און אין דעם 26טען „ראונד" האָט וויים בעזיגט שווארץ.

די בשורה וועגען דעם איז, ווי געזאָגט, אהער־געקומען דעמזעלביגען טאָג וואָס אונזער פּרץ איז געשטאָרבען.

און וואָלט איהר דאָן געגומען א צענזוס, וואָלט איהר אויסגעפונען, אז פאר יעדעם אי־דיש־קינד אין אמעריקא, וואָס האָט עפּעם גע־וואוסט פון פּרץ'ן, זיינען געווען וועניגסטענס 200, וואָס האָבען אין אלע איינצעלהייטען גע־קענט בעשרייבען דעם קאמפּף צווישען די צוויי בויאנעס.

וואָס קען מען ערוואַרטען פון דער צו־קונפט?

וועהר וויים... אפשר וועט ביי אונז אמאל אויך, און דאָס אין אונזער זין, וויים בעזיעגען שווארץ...

שבנא עפשטיין:

י. ל. פּרץ און די אידישע ארביימער

I.

י. ל. פּרץ האָט געגומען שרייבען אידיש, וויל ער האָט געוואָלט בילדען, אויפקלערען די פאלקמאסען. ער איז אָבער צוגעטראָטען צו זיין אויפקלערונגס־ארבייט גאר אויף אן אנדער אופן און מיט אנדערע אידעען אייידער זיינע פארגענגער און צייט־גענאסען.

יענע האָבען אויך אָנגעהויבען צו שרייבען אידיש, כדי דאָס פאלק זאל זיי פערשטעהן. זיי האָבען זיך אָבער בעצויגען צו אידיש, אדער ווי זיי האָבען עס גערופען „זשארגאָן", מיט פער־אכטונג. זיי האָבען עס ניט געהאלטען פאר קיין שפּראך. דורך דעם „זשארגאָן" האָבען זיי גע־פּרעדיגט די פערניכטונג פון „זשארגאָן" גופא. אנשטאָט דעם האָבען זיי געשטרעבט אויינצו־פיהרען אין לעבען העברעאיש און די לאנדס־שפּראך. נור אויף אזא אופן, האָבען זיי גע־דאנקט, וועט דער „המון" געניסען די פרוכט פון בילדונג און וויסענשאפט.

פּרץ האָט זיך בעצויגען צו אידיש מיט דער גרעסטער אכטונג אלס צו דער נאָטירליכער פאלקס־שפּראך, וועלכע מען דארף אויספויינערען, כדי זי זאל ווערען דער קוואל פון אמת'ער קונסט, פון אמת'ער פאעזיע. ער איז זאגאר געווען אוי־נער פון די ערשטע אין דער העברעאישער לי־טעראטור, וועלכער האָט אנגעוויזען אויף דער אונגעהויער גרויסער קולטורעלער בעדייטונג פון „זשארגאָן", אויף איהר טיפער לעבענס־קראפט. זיין פאעמע „מנגנות הזמן" אין העברעאישען זאמלבוך „האסיף" איז געווען א גלענצענדע פערטיידיגונג געגען דעם אנפאל פון אונזער אינטעליגענץ, סיי דער שאוויניסטישער, סיי דער אסימילאטאָרישער, אויף אידיש. העברע־איש איז פאר איהם געווען בלויז טייער אלס די

שפראך פון די נביאים, פון אונזער גרויסער היסטאָרישער פערגאַנגענהייט.

שוין אין זיין ערשטען אידישען ארטיקעל מיט'ן נאָמען „בילדונג", לאָבט פרץ אויס אונזערע אינטעליגענטן־פאַנאַטיקער, „וואָס מיינען אז איבער נאַכט קען מען א שפראך לעבעדיג מאַכען"; ער לאָבט אויס „די בטלנים, וואס וועלן דערפרעהט, ווען זיי זעהען א העברעאישען ראָמאַן; וואָס קריגען קעלבערנע התלהבות פון א העברעאישען וואַנד־קאַלענדאַר". ער גלויבט אפילו ניט, אז ווען דאָס גאנצע פאָלק זאָל רעדן העברעאיש, זאָלען מיר דערפון האָבען א „ציוויליזאַציע". „נור דער פאַנאַטישער שאַוויניזם — זאָגט ער — קען אויף דעם רעכענען". ער איז אָבער איבערצייגט, אז פון „זשארגאָן" קען אויסווואקסען „א ציוויליזאַציע", וויל זי איז די שפראך פון אונזער געגענווארט, די שפראך, וואס עס רעדט דאָס גאנצע פאָלק.

אין דעם זעלבען ארטיקעל זאָגט פרץ: „קיין שפראך איז אן און פיר זיך ניט הייליג, ניט גוט, ניט שלעכט; די שפראך איז נור א מיטעל איינער זאָל דעם אַנדערען פערשטעהן און געבילדעטע מענשען זאָלען אויף די אונגעבילדעטע ווירקען". ער פערשטעהט אָבער אויך, וויי ווייט וויכטיג עס איז פאר'ן פאָלק צו וויסען די לאַנדס שפראך, כדי צו גענישען די פרוכט פון דער ארויסמיגער קולטור. ער דריקט זיך דאָרט אויס: „עס וואָלט בעסער געווען מיר זאָלען דארפען נור איין שפראך, על כל פנים נור צוויי, מיר מוזען אָבער קענען אלע דריי". פון די אלע דריי שפראכען איז אָבער פאר איהם אידיש די צוועקמעסיגסטע, די נאַטירליכסטע, די נויטיגסטע פאר דער גייסטיגער ענטוויקלונג פון'ם פאָלק. אין אן אנדער ארטיקעל מיט'ן נאָמען „וואָס וויל מיר?", געשריבען מיט צוויי יאָהר שפעטער, לאַבט ער אויס אויפ'ן שארפסטען אופן אונזערע אינטעליגענטען, וועלכע רופען מיט פעראַכטונג דאָס איינפאכע פאָלק „המון עם", וועלכע צווייפלען צו אידיש איז א שפראך. דעם גאנצען וכוח וועגען דעם בעצייכענט ער אלס „אלטע בטלנישע־פילאָזאָפישע מיסט".

פרץ'ס בעציהונג צו אידיש איז, אלזא, דורכגעדרונגען מיט א טיפען דעמאָקראטיזם. ער קוקט ניט אויף די פאָלקס־מאסען פון אויבען אראָב, ער גענהט „אין פאָלק", וויל ער ליעבט איהם, וויל ער וויל זיך צונויפגיסען מיט איהם און מאכען זיין לעבען ליכטיגער, שענער, ברייטער. ער קומט דעריבער ניט צו איהם אלס מוסר־זאָגער, וויי זיינע פאַרגענגער אָדער צייט־גענאָסען, וועלכע האָבען מיט גוואלד געוואָלט ארויפדריקען אויפ'ן „המון" זייערע בטלנ'ישע אנזיכטען. אלס ריינער קינסטלער טרעט ער ארויס אין דער אידישער ליטעראטור, אלס קינסטלער, וועלכער וועקט אין די מאסען דאָס בענעהר צו שענהייט, וועלכער פיינערט אויס זייער גע־שמאק. ער וועגדט זיך ניט צו די מאסען אלס אן „אתה בחרתנו ק", אז אידען זיינען אן אויסדערוועהלט פאָלק, נאָר אלס איינער, וואָס גלויבט אז אלע פעלקער זיינען גלייך.

מיט אלע חושים פון זיין נשמה גלויבט פרץ, אז „די צוקונפט, ווי ער דריקט זיך אויס אין ארטיקעל „בילדונג", איז א טיגעל, אין וועלכען אלע מעטאלען וועלען זיך צושמעלצען און עס וועט ווערען א גאלדענע צייט; ניט די אונווויסענדע צייט פון גן־עדן־הקדמון, פון וועלכער עס האָט זיך אויף רוססאָ'ן גע'חלום'ט, נור די גאָלדענע צייט, פון וועלכער ישעיה זאָגט נביאות: „די גאנצע ערד וועט פול ווערען מיט קענען גאָט, ווי דער ים איז מיט וואסערן פול. עס וועט אין פאָלק נעגען צווייטען ניט אויפהויבען קיין שווערד, מען וועט שוין קיין קריעג ניט לערנען". ער האָפט, שרייבט ער אין ארטיקעל „וואָס וויל מיר?", „אז די צוקונפט וועט זיין דער אלגעמיין־מענשליכער שפייכלער, אין וועלכען עס וועלען אריינקומען אלע וויצען, די גאנצע תבואה; א שפייכלער, וואָס וועט שפייזען אלע גלייך, שפייזען יעדען אומגעפרעגט, ווער זיין זיידע איז געווען, און ניט נעקוקט, פון וואָס פאר א פארב זיין הויט איז"...

מיט אָט דעם גלויבען און מיט אָט דער האָפנונג קומט פרץ אין דער אידישער ליטעראטור און ער לאָזט וויסען דער וועלט: „מיר וויל'ן די אלגעמיין־מענשליכע פאָהן ניט ארויסלאָזען פון דער האַנד און מיר וויל'ן ניט זיען קיין שאַוויניסטיש־ווילדע קרויט, קיין פאַנאַטישע דערנער און ניט דעם פעלז פון בטלנ'ישער פילאָזאָפיע". „מיר וויל'ן דער איד זאָל זיך פיהלען אלס מענש, ער זאָל אנטוויל נעהמען אין אלעם, וואָס מענשליך איז, מענשליך לעבען און שטרעבען, און — ב ע ל י י ד י ג ט, זאָל ער זיך פיהלען בעלייידיגט אלס מענש"...

זייענדיג דורכגעדרונגען מיט אזעלכע אידעען, האָט פרץ ניט נעקוקט, וויי זיינע פארגענגער און צייט־גענאָסען, אויף דאָס אידישע פאָלק, ווי אויף אן אינהייטליכער, אונדיפערענצירטער מאסע. פאר איהם איז דאס אידישע פאָלק נעווען א לעבעדינער ארגאַניזם, צוזאמענגעשטעלט פון פערשיעדענע יחידים, גרופען און קלאָסען מיט זייערע בעזונדערע אינטערעסען, געפיהלען און שטרעבונגען. פרץ האָט נעגלויבט אין דער לעבענס־קראפט פון די מאסען און ניט נעקלאָגט אויף גלות השכינה, אויף דער טרויעריגען שיקזאָל פון אריימען פאָלק ישראל, וועלכער איז אייביג נע ונד, ווי דאס האָט נעטהאָן מענדעלע מוכר ספרים. איהם האָט דאָס אידישע לעבען ניט אויסנעזוהן בלויז אלס גרויסע טאַרבע, ווי דעם זיידען פון דער אידישער ליטעראטור. די אידען זיינען פיר איהם ניט נעווען בלויז ווינד־מענשען, ווי פאר שלום עליכם'ן. ער האָט אונז ניט נערופען צו־

ריק צו דער אלטער פערגאנגענהייט, אין דעם היילִיגען לאנד פון אונזערע אבות, ווי פרוג.

נעקומען איז פֿרץ צום פאלק אלס אייראפֿעער, אנגעזופט מיט דער וועלט־קולטור, אנגעהויבט מיט די פרייהייטס־אידעען פון דער נייער צייט. אויב עס זיינען אבער נאך ביי איהם פערבליבען שטריכען פון דער השכלה־עפאכע, האט ער זיך פון זיי גיך בעפרייט, גלייך ווי ער איז נעקומען אין נאהענטער בערהרונג מיט די אונטערדריקטע פאלקס־מאסען.

טיף האט ער אריינגעדרונגען אין די נשמות פון די קליינינקע מענשעלעך, פון די שטיל, געדולדיגע הארעפאשניקעס און ער האט אנגעהויבען צו בענרייפען, אז ניט די השכלה קען זיי בעפרייען פון זייער יאך, אז ניט זי קען זייער פינסטער לעבען ליכטיגער מאכען. עפעס גרויסעס מוז געשען אין אונזער וועלטל, א גאנצע איבערקערעניש מוז פארקומען אין דער פסיכאלאגיע פון די מאסען, כדי זיי זאלען וועלן דעם די טרענער פון א שהנער און ליכטיגער צוקונפט.

האט פֿרץ זיין גאנץ לעבען נעארבייט פאר אט דער צוקונפט; און ער האט מעהר ווי אלע אנדערע אידישע קינסטלער בייגעטראגען, אז די גרויסע איבערקערעניש זאל פארקומען, אז דאס אידישע לעבען זאל ווערען פול מיט פרא־טעסט, מיט קאמפפס־לוסט...

2.

וועז פֿרץ האט אנגעהויבען צו שרייבען אידיש, איז נאך קיין אידישע ארבייטער־בעווע־גונג אין רוסלאנד ניט נעווען. א טייל פון דער אידישער אינטעלִיגענץ איז שוין נעווען אנגע־הויבט מיט סאציאלִיזם; דער אידישער בעל־מלאכה איז נאך אבער נעווען פערזונקען אין פאנאטיזם און האט קיין אהנונג ניט נעהאט וועגען סאציאלִיזם, וועגען דער נויטיגקייט צו זיין ארגאניזירט. פֿרץ זאגט זיך דאן אב פון „חבת ציון" און שטעהט צו צו דער אידישער סאציאלִיסטישער אינטעלִיגענץ, וויל ער פיהלט מיט זיין גרויסען גייסט, אז נור דער סאציא־לִיזם קען בעפרייען די אידישע מאסען פון זייער אונטערדריקונג און מאכען זיי פאר מענשען גלייך. ער וועלט זאגאר דער וואלט־פיהרער פון אט דער אינטעלִיגענץ.

קיין אידישע סאציאלִיסטישע פארטיי איז נאך דאן ניט נעווען. אין פוילען האט שוין עק־זיסטירט די פוילישע סאציאלִיסטישע פארטיי (פ. פ. ס.), וועלכע איז נעווען דורכגעדרונגען מיט די אידעען פון דער „נאראדנאיא וואליא". די פ. פ. ס. איז פאר פֿרץ'ן נעווען אפילו צו וועניג אידיש, דאך האט ער געהאלפען מיט אלעם מעגליכען איהרע אידישע פיהרער צו פערשפרייטען די סאציאלִיסטישע אידעען צווישען די אידישע מאסען, ער וואלט זיך דאן ארײן אין דער פובליציסטיק, ער שרייבט פֿר־טיקלען, וויסענשאפטליכע פאפולאריזאציעס, פעליטאנען, ער רופט דאס פאלק צו בילדונג, צו אקטיוויטעט. אין יענער צייט לאזט ער עס ארויס זיינע „יום טוב־בלעטלעך", וועלכע מאכען א גאנצע עפאכע אין דער אידישער ליטעראטור.

וועז עס גרינדעט זיך דער „בונד", שטעהט פֿרץ נאהענט צו איהם. ער געפינט זיך אין ענ־גע בעציהונגען מיט דער בונדישער אינטעלי־גענץ; ער טרעט ארוים פאר'ן „בונד" אפט מיט אונלענגלע רעפעראטען און פארלעזונגען און בעציהט זיך מיט אן אמת'ער יראת הכבוד צו דעם ערוואכטען אידישען ארבייטער. פרענט איהם אן ארבייטער א פראגע, פיהלט ער זיך גלייקליך; ער זעהט מיט זיינע אייגענע אויגען, ווי זיין ארבייט ברענגט גוטע פרוכט, און זיין מהע־טיגקייט ווערט נאך אנגעשטרענגטער, ענטו־זיאסטישער.*) די „יום טוב־בלעטלעך" ווערען דאן פערשפרייט צווישען די מאסען. מען לעזט זיי אין די ארבייטער קרייזלעך, מען דיסקוטירט זיי אויף די „בירזשעס". יעדע שורה אין זיי ווערט שטודירט, געלערנט מיט'ן גרעסטען ערנסט. פערשטלטערהייט מיט א סך פינטע־לעך ווערען דאָרט, ארויסגעזאגט ריין סאציא־לִיסטישע געדאנקען, און מען שעצט די „יום טוב־בלעטלעך" ניט וועניגער ווי די אונלענגלע ביכלעך מיט די שווארצע טאוולען. פון דאן אן פיהלט פֿרץ א טיפע ליעבע צום „בונד", און אין יאהר 1905 ערקלערט ער עפענטליך אין דער פרעסע, אז די איינציגע פארטיי, וועלכער ער סימפאטיזירט, איז דער „בונד".

עס איז ניטא קיין אין וויכטיג קולטורלע אונטערנעהמונג, אויף וועלכער דער „בונד" זאל פֿרץ'ן אינלאדען און ער זאל זיך אבזאגען. וועז נאך די „פרייע טעג" גרינדעט זיך אין וואַרשע א פאלקס־אוניווערסיטעט און עס עפענען זיך אבענד־שולען פאר ארבייטער, לויט דער אינצי־אטיוו פונ'ס „בונד", נעהמט פֿרץ אין זיי אן אקטיוועז אנטייל. ער שטימט אפילו אין צו פאהרען אין אייניגע שטעדט ארויסצוטרעטען אויף אונטערנעהמונגען פונ'ס „בונד" אויף אנ־צופיהרען די וואהלקאמפאניע פון דער צווייטער „גאסודארסטוועגער דומע". אין די לעצטע יאה־רען ווערט ער, אמת, וויניט פונ'ס „בונד", אבער ביי יעדער גלעגענהייט ערקלערט ער, אז דער „בונד" איז איהם שטענדיג נאהענט, נאהענטער פון אלע אנדערע אידישע פארטייען, אז זיין ליעבע צו איהם איז געבליבען דיזעלבע, ווי פרי־הער.

אין יאהר 1899 ווערט פֿרץ זאגאר ארעסטירט

*) די ערשטע אונלענגלע פערזאמלונג, וואס דער שרייבער פון די ציילען האט בייגעוואוינט, איז געווען פֿרץ'ס א רעפעראט אין וואַרשוי וועגען דער עקסטרעמיסטישער פון רעליגיאן.

ש. ע.

פּאר זיין צו נאָהענטער מחותנ'שאפט מיט דער אידישער ארבייטער בעוועגונג. ער זיצט דאָן אָב דריי מאָנאטען אין וואַרשעווער ציטאדעל פּיר זיין ארויסטרעטען מיט א פּאָר־עזונג אויף א כלומר'שטען „תנאים". ער קומט אָבער ארויס פון ציטאדעל נאָך קאמפּפּלוסטיגער, נאָך מעהר בערייט צו ארבייטען פּיר דער אָנגעפּאנגענער זאַך. זיין טעלענט איז אין פּולען בליהען, זיין ווירקונג אויף די ראדיקאלע קרייזען איז אונגעהויער. פּרץ איז דאָן דער גאָט פון די אידישע בעוואוסטזיניגע ארבייטער און דער נאציאָנאל־רעוואָלוציאָנערער אינטעליגענץ. אויף זיינם א וואָרט וואַרט מען דאָן מיט'ן גרעסטען אונגעדולד. זיין יעדע נייע ערצעהלונג וועקט איינפאך געשלונגען. מען לעזט אין די שורות און צווישען די שורות, מען וויל זיך אין די פּיעלע פּינטע־לעך דערגראָבען ביז'ן עצם, ארויסלעזען פון זיי, וואָס דער קינסטלער האָט ניט געוואָלט אָדער ניט געקאָנט דערזאָגען צוליעב פערשיעדענע אורזאכען...

אין יענער צייט שאפט פּרץ כמעט הויפּט־זעכליך רעאָליסטישע זאכען, אין וועלכע עס וועלט געשילדערט דאָס אָרימע אידישע לעבען, אָדער קאמפּפּס־מאָטיוון אין ליעדער און פּרָזא, און זיין איינפלום אויף די לעזער וואקסט וואָס פון טאָג. ביי די פרומע איז ער טריף, ווי חזיר; עס בעציהען זיך צו איהם מיט א פּאר־דאכט זאָגאר די היינטוועלטיגע נאציאָנאליס־טען פון ציוניסטישען לאגער. ער איז פאר זיי צו ראדיקאל, צו רעוואָלוציאָנער.

3

אין פּרץ'ס רעאליסטישע זאכען פערנעהמען דעם אויבענאָן די אידישע ארבייטס־מענשען, וואָס פערדיענען זעהר שווער זייער ברויט; זיי בילדען מיט זיך א גאנץ בעזונדערע וועלטעל, מיט איהרע ליידען און פרייד, מיט איהרע דאגות און האָפענונגען, און עס וואקסט פאר אונז אויס א מערקווירדיג־רייכע פאנאראמע פון דעם אידישען דלות. דעם דלות זעהען מיר דאָ ניט אין זיין נאקעטער געשטאלט, ווי אזוי ער ווירקט אויף דער אויסערליכער אומגעבונג, נאָר ווי אזוי ער שפּיגעלט זיך אָב אויף דער פּסי־כאָלאָגיע פון זיינע טרעגער, ווי אזוי ער רופט זיך אָב אויף זייער אינערליך וועזען, ווי ער דרינגט דורך זייערע נשמות...

שוין אין זיין ערשטער ערצעהלונג דער „משולח" ענטדעקט פאר אונז פּרץ די גאנצע שעהנע, צארטע נשמה פון אָרימען אידישען האריפּאשניק. שמריה דער ניקאָלאיוווסקער סאָלדאט פיהרט זיין גאנץ לעבען זעהר א טרויע־ריגע עקזיסטענץ. געוונג האָט ער זיך אָנגעלייטען פאר זיין פינף און צוואנציגער יאָהריגער „סלוזשבע", ארבייט ער נאָך מיט'ן גאָל אויף אויף דער פריי צו פערדיענען זיין ברויט. ער געהט מיט פערשיעדענע שליחות פאר די סוהרים פון שטאָדט; קיין מאָל ווייס ער ניט פון קיין רוה, ער זאָל ניט דארפען זאָרגען פאר'ן מאָר־גענדיגען טאָג, כאָטש ער טראָגט מיט זיך גרוי־סע סומען געלד. ער איז אָבער די ארעמסטליכקייט אלין, און ער וועט א פּרעמדענם אפילו א האָר ניט ריהרען. געהט ער דאָם אין א ווינטערדיגער, פּראָסטיגער נאכט מיט א שליחות צו א פּריץ פון א שכנות'שער דאָרף.

שמריה איז שוין אלט זיעבציג יאָהר, און זיינע כוחות זיינען שוואך, אויסגעארבייט. ער איז אינזאם, ווי א שטיין. זיין אלטע, וועלבע ער האָט געליעבט מיט'ן גאנצען הארצען, איז טויט; די קינדער האָבען איהם פערלאָזען, און אין וועג דערמאנט ער זיך אן דעם אלעם. ער פיהלט, אז דער אָטהעם וועדט איהם אלץ קיר־צער, אז די פים בויגען זיך איהם אונטער. ער גיט זיך צו קוראָזש און געהט ווייטער; ער וויל זיך ניט אונטערגעבען און זעצען זיך אביסעל אָבערוהען. דער ניקאָלאיוווסקער סאָלדאט איז אין גרעסערע פרעסט געגאנגען מיילענווייז צו פוס. ער טראָגט דאָך מיט זיך פּרעמד געלד; קען ער נאָך אנשלאָפען וועדען און מען וועט עס ביי איהם ארוים'גנב'ענען. אם ענדע וועדט ער אָבער אזוי אָבגעשוואכט, אז ער מוז זיך צוזעצען אויף א בערגעל שנעע. דער פּראָסט נעהמט איהם ארום, דרינגט דורך אלע זיינע גליעדער און ער וועדט פערפרוירען. אויף מאָרגען געפינט מען איהם א טויטען מיט דער האַנד אויף דער בוזים־קעשענע, וואו עס איז געלעגען דאָם פרעמ־דע געלד, וואָם ער האָט געטראָגען מיט זיך.

דער אלטער אומגליקליכער משולח איז, אל־זא, געבליבען טריי צו זיך אלין. אפילו אין די לעצטע מינוטען פון זיין לעבען היט ער דאָם פרעמדע, דאָם אָנגעטרויטע צו איהם, ווי דאָם אויג פון קאָפּ.

א טיפּען מיטגעפיהל דערוועקט אין אונ־זערע הערצער אָט דער גרייז־גרויער אונווויסענ־דער, פערגרעבטער ארבייטס־מאן מיט זיין אי־דעאלער עהרליכקייט, מיט זיין וואריימען הארץ. די ערצעהלונג האָט ניט ביי איין ארבייטער ארויסגערופען טרעהרען, און ער האָט זיך געשטעלט די פראגע, פאר וואָם איז אזוי גרוי־זאם איינגעאָרדנעט אונזער לעבען, אז אזעלבע אונשולדיגע ארבייטס־לייט, ווי שמריה, מוזען אזוי טראגיש אומקומען צוליעב נויט, צוליעב שרעקליכער אָרימקייט, וויל זיי מוזען אויף זיך שלעפּען א שוועכען יאָך, ארבייטען איבער די כוחות...

מיט אָט דער רחמנות־בעציהונג צו די אונ־טערדריקטע ארבייטס־מענשען זיינען דורכגע־דרונגען די מעהרסטע פּרץ'ס ווערק. אפילו צו דעם ערניעדריגטען, ניעדערגעשלאָגענעם, אומ־גליקליכען „באָנציע שווייג" בעציהט ער זיך מיט מיטלייד. מיט לעבעדיגע פארבען שילדערט דער קינסטלער די אלע בעליידיגונגען, יסורים און פיין, וואָם דער אָרימער טרעגער און קוטשער האָט אויסצושטעהן. ער וויזט אונז, ווי וויט דער שרעקליכער דלות טעמפּט אפּט אָב די ניער־ריגע פאלקס־שיכטען, און זיין הארץ בלוטעט,

וואָס דאָס לעבען איז אזוי אונ'ברחמנות'דיג צו די דאָזיגע שיכטען, אז פאר זיי איז ניטאָ קיין העבערעם גליק ווי „צו האָבען אלע טאָג אין דער פריה א הייסע בולקע מיט פרישער פוטער". א טיעפע איראָניע איז „באָנציע שווייג", א ביטער שפּאס, און דער דיכטער דייטעט אָן, אז אזוי דארף ניט זיין, אזוי טאָר ניט זיין, אזעלבע „באָנציע שווייגם" זיינען אן אונאָרמאלע ערשיינונג...

נאָך ערגער זיינען אָבער די מענער, וואָס הינען אָב א גאַנצען טאָג אין בית המדרש, זאָרגען וועגען עולם הבא, און זייערע ווייבער אַרבייטען פאר זיי, האלטען זיי אוים מיט זייערע אָרימע פערדינסטען. „באָנציע שווייג" איז טאקי אן אונאָרמאלער טיפ; ער לעבט אָבער ניט אויפ'ן חשבון פון א צווייטען. ער געהט אין שפּאן פונ'ם לעבען, ווי אן אמת'ע שקאפע, און ער איז אונז סימפאטיש מיט זיין ארבייטסזאמקייט, ניט קוקענדיג דארויף, וואָס ער איז פערגרעבט און טעמפּ. די טויגעניכצען — די מענער, וואָס זיינען מוכה זייערע ווייבער מיט עולם הבא, זיינען אָבער אמת'ע פאראזיטען און זיי רופען ארויס די גרעסטע פעראכטונג. טרויעריג איז די לאָגע פון בריינע'ן אין דער ערצעהלונג „מענדעל ברוינעס", פון דער פרוי אין „א כעס פון א אידענע", פון שרה רבקה אין „דעם רבינו'ס ציבוק", פון חנה און איהר שוועגערין חנה גיטעל אין „פּעקעל ברוף". אלע ארבייטען זיי, ווי עזלען, האָבען ניט קיין מינוט פרייע צייט, און זייערע מענער קימערט עס וועניג. זיי האלטען זיך פאר יחסנים, זיי וועלען עס זיצען אין גן עדן אויפ'ן שטוהל, און זייערע דיענערינס וועלען זיין זייערע פוסבענקעלעך...

אמת, ביי אייניגע פון זיי, ווי ביי דער פרוי פון „א כעס פון א אידענע" און בי די ווייבער פון „פּעקעל ברוף" רייסט זיך ארויס א פּראָטעסט געגען זייערע מענער, געגען זייער פערשקלאפונג; דער פּראָטעסט איז אָבער נאָך זעהר א שוואכער. עס פעהלט זיי דער אינערלי־כער שטאלץ, דאָס בעוואוסטזיין, אז זיי זיינען עפעס, אז זיי האָבען א בעדייטונג אין לעבען. זיי שטרעבען צו א העכער לעבען, דאָ אויף דער ערד קענען זיי דאָס ניט עררייכען, איז זייער גאנצע האָפענונג אויף יענער וועלט, אויף עולם הבא, און דאָס קען זיי געבען דער מאן מיט זיין לערנען תורה. שטעלען זיי זיך צופריעדען מיט אלץ...

די פרוי איז אָבער ניט אלע מאל די שקלאפין פון מאן; זי איז עס מעהר ניט ביי די עולם הבא'ניקעס, אָבער ניט ביי די ארבייטס־מענשען. חיים דער טרעגער אין דער ערצעהלונג „שלום בית" בעציהט זיך גאנץ אנדערש צו זיין ווייב חנה. ער איז דער פערדיענער און חנה פיהרט די הויז־ווירטשאפט, און זיי בעציהען זיך אויי־נער צום צווייטען ווי גלייכע צו גלייכע.

אט די אלע טיפען זיינען אָבער אין גרונד גענומען לופט־מענשען; זיי האָבען ניט קיין בעשטימטע בעשעפטיגונג. איינער איז היינט א טרעגער, מאָרגען א פוהרמאן, א וועכטער, אי־בערמאָרגען א וואסער־פיהרער און איבערַאכטאָג גאָר א משולח אָדער א שמש. זיי אלע שטעהען ניט זיכער אויף זייערע פיס, זיי מוזען אָנקומען צו יענעמ'ס לאסקע, ווייל אלץ איז ביי זיי צופעליג, דעריבער בעמערקט זיך ביי זיי אזא הכנעה־דיגקייט, אז אונטערווארפענהייט צום שיקזאל. אנדערש איז מיט'ן בעל־מלאכה; ער האָט א באָדען אונטער די פיס; ער האָט אן ארבייט, וועלכע ער ליעבט; מענשען מוזען אָנקומען צו איהם. דעריבער איז ביי איהם דאָ א אינערלי־כער שטאלץ, דעריבער לעבט אין איהם א נא־טירליכער פּראָטעסט־געפיהל. אונבעוואוסט פאר זיך אליין פיהלט דער בעל־מלאכה זיין מאכט, אז ער פערנעהמט א וויכטיגען אָרט אין דער געמיינדע; בעציהט ער זיך אביסעל קריטיש צו די רייכע, צו די רעדעל־פיהרער, האָט ער א סקעפּטישען קוק אויף די פיהרונגען פונ'ם לע־בען.

(וויייטערעם אין נעקסטען נומער).

דר. אסתר לוריע.

די פרויען־טיפען ביי פּריז'ן

„דאָס שעהנסטע פון אַלע שטייגבילדער אין גאַרטען איז וועגנס — די גריכישע געטין פון שעהנהייט. פון וועיסען מארמאָר, אויף א גרינ־ליך־בלאָנקען פיעדעסטאל, שטעהט די שעהנע געטין און קוקט מיט איהר פריי־אָפענע אויגען אויף א טעראסע מיט פרישע רויזען און ליליען.

אין דער אַלטער בעווייזט זיך א ניינצעהן־יאָהריג מיידעל. איהר געזיכט שטראהלט מיט פרייד, די אויגען שפּריצען מיט פרישען געזונ־דען לעבען.

זי געהט צו צו וועגנס.

מוטוויליג שפּרינגט זי ארויף אויפ'ן פּיע־דעסטאל — זי איז איין גרוים מיט דער געטין. דאָס פּרעהט זי, זי נעהמט ארום מיט דער אלא־באסטער־האַנד דעם מארמאָרענעם געטליכען האַלז, לעגט צו איהרע פרישע, קרעלענע ליפּען צו די געטליכע.

אַזוי שטעהט זי א ווייל. און וועג עס נעהט דורך פּרעגט זיך:

וועלכע איז שעהנער? צי די פון שטיין, צי די פון פלייש?"

„אונטער א דיקע בלאָנקע שוויב, אין א אויס־שטעלונג פון א מאָדע־מאַגאזין, שטעהט א שעהנהייט, בעהאנגען מיט מאָדע־זאכען, אויס־געקלעפט פון וואקס.

די ליפּען זיינען אונאַטירליך רויט, ווי ערשט פריש און צופיעל געפּארבט; דאָס גע־זיכט איז געלבליך־מאַט, די ברייט־געעפענטע אויגען — שטאַר, אָהן א בליק; אַם שרעקליכ־סטען זיינען דאָך די ברעמען: א רייהע פון שטייפע האָר, וואָס שטעהען אויפן וויט פון צוויטען...

אינוועניג, אין האלב פערדונקעלטען לאַדען, קויפען דאמען אלערליי בענדער.

— פרייליין, — מאַכט די דיקע מאדאם צום לאַדען־מיידעל, — נעהמען זי נאָך ארוים די קארמין־בענדער פון דער אויסשטעלונג.

דאָס מיידעל פאַלגט.

איהר גאנג איז מיעד און וואקעלדיג; מיט אַנשטרענגונג עפענט זי ברייט די רויטליכע אוי־גען, דאָס געזיכט איז שעהן, נאָר מאט, געל און אבגעלעבט; די ליפּען — רויט, נאָר, קענטיג, פריש געפארבט.

זי עפענט דאָס פענסטער, בויגט זיך איבער דאָס וואקסענע בילד און זוכט די בענדער. זו־כענדיג, פערטראכט זי זיך, און פערקוקט זיך אין דער לופט ארויין, אויף נאָר נישט...

אַזוי שטעהט זי א ווייל און וועג עס נעהט דורך אין נאם פרעגט זיך:

— וועלכע איז שרעקליכער? די פון וואקס, צי די פון פלייש?"

זעלטען שטעלט אונז פּרץ פאָר די שעהנע וועגנס, וועלכע שטראהלט מיט פרייד און שפּריצט מיט גענונדען, פרישען לעבען; דער־פאר שילדערט ער אזוי אָפט די אידישע פרוי, וועלכע די נאַטור האָט בעשאַנקען מיט שעהנ־קייט, וועלכע וועדט אָבער זעהר פריה אויסגע־מאַטערט פון דעם שווערען לעבען, פון די ריין אידישע צרות.

אָט די צרות פון דער אידישער פרוי וועדט פּרץ ניט מיעד צו שילדערן — איהרע ליידען זעהט ער אומעטום: אין קעהלערשטוב, ביי דער רבי'צין אין קאמער, אין די רייכע אידישע הוי־זער. פּרץ'ס אידישע נשמה האָט ליעב די אידישע פרוי בכלל, און דערפאר שטעלט ער זיך ניט אָב דוקא אויף דער פרוי פון זיין סביבה. און אויך דערפאר זיינען פּרץ'ס פרויען־טיפּען ניט דוקא יענע פרויען־געשטאַלטען, וועלכע האָבען גע־שפּיעלט א ראָלע אין זיין פערזונליכען לעבען. פיעלע דיכטער שילדערן תמיד אין זייערע ווערק איינע און די זעלבע פרוי — זייער גע־ליעבטע, וועלכע זיי שטעלען פאָר אין פערשיי־דענע געשטאַלטען. פּרץ'ס געליעבטע אָבער איז, ווי געזאגט, די אידישע פרוי בכלל, וועלכע ער מאָלט אין זיינע ווערק אין פערשיידענע ניואַנ־סען, אלע מאל אָבער כמעט אין איין גרונדטאָן — און דער גרונדטאָן איז די צרות פון דער אידישער פרוי.

אויב מען זאל פערשטעהן אונטער עמאַניסי־פּאציע פון דער פרוי איהר בעטייליגונג אין פראקטישען, עקאָנאָמישען לעבען, האָט זיך די דאָזיגע עמאַנסיפּאציע ביי אונז אידן אָנגעהוי־בען פריהער ווי ביי אַנדערע פעלקער. (אזא עמא־ניסיפּאציע פון דער פרוי קומט פאָר ביי די פּוי־ערים פון אַלע פעלקער). זי איז אבער א פער־קעהרטע. זי בעשטעהט אין דעם, וואָס די פרוי איז אָפּט די פערדיענערין. די אידישע פרוי איז די אשת חיל; אויף איהר ליענען אלע זאָר־גען, איהר דרעהט דער קאָפּ וועגען חיונה. דער

מאן אבער איז פריי פון די אלע קאפדרעהעניש; ער לעבט אין בית המדרש און פערנעהמט זיך מיט קהלשע זאכען, אדער ער טוט גלאט ניט צום פראקטישען לעבען, ווייל די ערציהונג און דאם אידישע לעבען האט איהם צו דעם ניט פארבערייטעט, און האט איהם געמאכט פאר א שלימזלניק. יא, געווים, — די פאליטיש־עקאנאמישע און די רעליגיעזע בעדינגונגען האבען דאם געשאפען דעם טיפ פון דעם אידישען מאן — דעם שלימזלניק, און די אידישע פרוי — די אשת חיל.

דיזע טיפען זיינען נאך ליידער ניט אבגע־שטארבען, כאטש זיי ווערען אלץ זעלטענער. און אט די אונגליקליכע אידישע פרוי „וואם פעראיי־גיגט אין זיך דעם ברויטגעבער, די מוטער און די בעל־הבית'טע" שילדערט אונז פרץ אזוי אפט. ער איראניזירט איבער דעם מאן, דעם ליידיגגע־הער. איראניש קלינגען שוין אליין די מענערישע נעמען „מענדעל ברייגעס", „חיים ברוך שרה רבקה'ס". א ברייגה, א שרה־רבקה דארף קאר־מענען די קינדער און דעם מאן. זי איז שרעקליך פערנומען, האט אפילו ניט קיין צייט אבצוועסען; דעם מאן אבער היט זי ווי די אויגען פון קאפ. אליין געהט זי אוים, ווי א ליכט, דער מאן אבער ווערט פעטער. אויף איהר הארעוואניע קוקט זי אבער ווי אויף א גאנץ געוועהנליכע זאך. איהר גרעסטער פערגעניגען איז צו קוקען, ווי דער מאן לערנט אין בית־המדרש. וועז שרה רבקה קומט ארײן אין בית־המדרש מיט א טאפ ארבעם „קוקט זי בכלל נישט אין זיין זייט ארײן, זי וויל נישט זעהן ווי די שכינה רוהט איבער זיין לער־נען; זאלען זיך איהרע אויגען נישט פאשען אויף דער וועלט. אלץ — מראכט זי — דארט! דארט, אויף יענער וועלט! אין הארץ פיהלט זי דאך א וואכמקייט, א נחת".

איין אשת חיל טראגט אריבער איהר שווער לעבען שטיל, אן אנדערע אבער גיסט אוים איהר שווער הארץ אין זידלעריין און קללות. דאם ארימע לעבען, די שווערע הארוואניע פון דער פרוי, וואם טראגט אויף איהרע פלייצעס דעם גאנצען יאך פון לעבען, מאכט פון דער אידישער אשת חיל א כעס'דיגע בעסטיע, וועלכע מאכט דעם מאן און די קינדער צעהן מאל א טאג דעם טויט. אט די דאזיגע טיפען שטעלט אונז פרץ פאר אזוי קינסטלעריש, אזוי פסיכאלאגיש ריכ־טיג, אז ניט קוקענדיג אויף זייער אויסערליכע פערגרעבטקייט, מוזען מיר זיי מיטפיהלען. מיר בעשולדיגען ניט די אידענע, וואם וויל זיך הענ־גען פון כעס, — מיר זעהען קלאר, אז זי איז נישט שולדיג, אז דאם ביטערע לעבען האט זי פער'סמ'ט מיט פערצווייפלונג. אפילו איהרע קאמישע כאראקטער־שטריכען זיינען פאר אונז אין דער זעלבער צייט טראגיש — אלץ צוליעב איין אורזאכע: שווער איז דאם לעבען פון דער אידישער אשת חיל.

געטהע זאגט, אז עם איז זעהר שווער דאם רעאלע לעבען פארצושטעלען פאעטיש. ער מיינט מיט דעם אז עם איז שווער אין דעם פראזאאי־שען, אלטענליכען לעבען אויסצופינגען פאעטי־שע מאמענטען. דאם איז אין דער אמת'ן שווער, דאם איז אבער אויך זעהר נויטיג. עס איז וויכ־טיג, אז דאם פינסטערע, ארימע מענשליכע לע־בען זאל בעלויכטען וועלען מיט פרייד און חן, און דאם טהוט די צויבער־קראפט פון דעם דיכ־טער. און אין דיזער הינזיכט איז פרץ ווירקליך גרוים. אין די סאמע פינסטערע ווינקעלעך פון אידישען לעבען האט פרץ אויסגעפונען אזוי פיעל אמת'ע פאעזיע. אזוי שטעלט אונז פרץ פאר א קאהלערשטוב, אין וועלכער עס וואווינען אינינג־פאמיליעס. עס איז דארטען גענוג ענג און גאנץ שמוציג. די ווייבער רייסען זיך איינע מיט די אנדערע און מיט זייערע מענער, מען ליידט הונ־גער — עס איז מיט איין ווארט גאנץ ביטער אין דער גרויסער קאהלערשטוב.

וואם אבער האט דער פאעט דערזעהן? עס איז שוין גאנץ שפעט. אלע שלאפען שוין, מעהר ניט איין וונגע פאר איז נאך וואך. די ווייבעל וואכט געוועהנליך מיט דעם עסען אויף איהר מאן, וועלכער קומט אהיים שפעט, כדי ער זאל קענען עסען צוזאמען מיט דער פרוי. עס פאסט ניט פאר א אידישען וונגען מאן צו עסען אליין, בפרט נאך פאר א מלמד. אויף דאם וונגע פאר ליידט פון ארימקייט. דער מלמד פערדיענט וועג־ניג, און האט נאך דערצו חובות. מען וועט מו־זען ליידען הונגער. די פרוי בערוהיגט דעם מאן, זי וועט איהם העלפען — זי וועט פערקויפען צי־בעלעם. זיי גיבען איינע די אנדערע צו מוט. עס איז זיי גוט אפילו אהן פערדיענסט. דאם איז יעצט, וועז זיי זיינען נאך ניט אין גאנצען אוים־געמאטערט, וועז עס זיינען נאך ניטא קיין קינ־דער, וועלכע שרייען וועז זיי ווילען עסען. אפשר וועט דאן די פרוי ניט זשאלעווען דעם מאן קיין קללות, און אפשר וועט אויך דענסטמאל ביי זיי הערשען שלום. וואהרום אויך אזעלכע בילדער שילדערט אונז פרץ, וואו אלטע לייט לעבען אין ארימקייט און גליקליך.

* * *

פון איין זייט קענען מיר אידען שטאלצירען מיט אונזער שהנעם פאמיליען־לעבען, און מיר קענען זיך ריהמען, אז מיר שטעהען אין דעם פרט העכער פון אנדערע פעלקער. פון דער אנ־דערער זייט אבער האט אונזער פאמיליען־לעבען אויך א טונקעלע זייט, די פערגעטערונג פון דער פאמיליע נעהמט אפט אן א קאריקאטור־פארם. ביים בריתמען עולם לעבט נאך ליידער די אנשויאונג, אז מען מוז די קינדער גאנץ יונג חתונה מאכען. דיזע אנשויאונג פיהרט מען דורך אין לעבען, אבסאלוט ניט רעכענענדיג זיך מיט די רעאלע אומשטענדען. מען מאכט חתונה יונגע לייט, וועלכע זיינען אין גאנצען ניט פעהיג צום פראקטישען לעבען; זיי עסען קעסט ביי די אר־

מע עלטערען, וועלכע האָבען אלײן ניט מיט וואָס דורכצולעבען א טאָג. דיזע טרויעריגע בילדער האָט פרץ ניט געקענט גלייכגילטיג פאָרבייגיען. ער שטעלט אונז אָפט פאָר די אונגליקליכע אידישע פרוי, וועלכע איז א קרבן פון א צו פריהע חתונה.

אָט שילדערט אונז פרץ א פרוי פון וואַרשוי, וועלכע האָט חתונה אין א קליין פערווארפען שטעדטיל. זי איז געבילדעט. דער מאן ווייסט ניט, מיט וואָס מען עסט דאָס, ער האָט קיין שום בעגריף ניט אין זיין פרוי. „זי זאָגט, דערצעהלט ער, אז זי קען שפּיעלען, נישט אויף א פּיעדעל, נאָר עפּעס אויף אן אַנדערע מאָדנע כלי". ווי אזוי די אונגליקליכע פרוי לעבט, דערצעהלט אונז א קריסט, וואָס וואוינט אַנטקעגען.

„...עס איז געווען א זעלטענע ערשיינונג... שטעל דיר פאָר — א שעהנהייט, א בילד אין א ברודיגע רעם, ווי נור א אידיש פענסטער קען זיין אין א קליין שטעדטיל, אונטער א שרעקליך אויסגעקרימטען דאך... שטעל דיר פאָר, א פאָר טרויעריגע, טרוימעריש פייכטע אויגען אויף איי' אלאבאסטער וויים פּנים, און — אונטער א הארבאנד !... שטונדענלאַנג פלעגט זי שטעהן געבויגען איבערן פענסטער פערבראכען די הענד, און טרויעריג געקוקט אויף אונז, אדער אויף די שטערן אין הימעל, און שלינגען די טרעהרען ! מיר האָבען געזעהן, אז זי איז שטענדיג אלײן, עלענד, שטענדיג פערטרויערט, פערבענקט, איהר אונגליק איז איהר געווען אויסגענאָסען אויפ'ן בלאסען פּנים... זי איז זיכער געקומען עד גענ פון דער פרעמד, פון א בעסערער, פרייערער הויז. זי האָט זיכער געבענקט ערגען ווייט, ווייט אוועק. זי האָט אויך געוואָלט לעבען, לײע־בען און גענייבט זיין... ניין, זאָגט וואָס איהר וויל, עס מערפט זיך צוויישען אייך אָפט די עולה, איהר פערקויפט אייערע טעכטער... אמת מיט דער צייט געוואָהנען זיי זיך צו, מיט דער צייט פערגעסען זיי... זיי זיינען פרום, זיי זיינען גוט, און געדולדיג... נור וויר קען איבערצעהלען די ביטערע טרעהרען, וואָס פאלען אויף זייער פערשוואַרצט פּנים, איידער דאָס אויג ווערט אויסגעטריקענט ? ווער קען אויסרעכענען ווי־פיעל קלעם עס טהוט אין הארץ, איידער עס גע־וואָהנט זיך אָבצושטאַרבען לעבעדיגערהייט ? אן פאר וואָס קומט עס זיי, צי ווירקליך ווייל זיי זיינען גוט און פרום ?

דו זאָלסט קענען דעם וויבעל'ס מאן ! א געלעניש... איינגעהויקערט... צוויי מאל געזעהן אין טאָג האָב איך איהם : אין דער פריה ארויס־געהן, ביי דער נאכט אהיים קומען...

אן עולה"....

ווער עס איז ניט געווען אין פוילען, קען מיי־נען אז דאָס ערשט געשילדערטע בילד איז נאָר א הויל פאנטאזיע פון פאָעט; אז אין דער ווירקליכקייט קומען אזעלכע זאכען גאָר ניט פאָר. אין וואַרשא, און אויך אין אנדערע פוילישע שטעדט, טרעפט מען לוידער שבת זעהר אָפט א שעהנע יונגע פרוי אויסגעפוצט מיט גרויס געשמאק, צו וואָס די אידישע פרוי־ען אין פוילען פערשטעהען זיך אזוי גוט. און הינטער איהר שלעפט זיך א יונגער מאן אנגע־טהאָן אין לאנגע קליידער.

און ניט נאָר אין גאם איז דער מאן הינטער דער פרוי — ער איז אויך אין לעבען הינטער איהר. זי איז אָפט ערצוגען געוואָרען אויף דער מאדערנער אייראָפּעאישער לייטעראטור, ער אין בית המדרש. דער מאן איז איהר גאנץ פרעמד. ווער ווייס ווי לאנג ווערט נאך אנהאלטען די דא־זיגע פאמיליע־טראגעדיע, אין וועלכער דער אי־דישער פרוי קומט אויס צו שפּיעלען די הויפט־ראָלע !

* * *

וואָס טהוט ביי פרץ'ן די אידישע מיידעל ? א גרויסער טייל פון זיי טהוט גאָר ניט. עס איז א שאנדע פאר א כלה־מויד עפּעס צו טהאָן. די ביטערע נויט אָבער איז דער בעסטער רבי, זי צווינגט די אידישע מוטער אבצוטרעטען פון די אלטע טראדיציעס און שיקען די טעכטער צו פערדיענען דאָס שטיקעל ברויט. — דאָס געפינט זי אָפט אלס דיענסטמיידעל. אויף א שטעלע איז אויך איהר לעבען ניט זיס : אָפטמאל פאלט זי אריין צו גראָבע מענשען, וועלכע וויסען נור, וויי אויסצוזויגען ביי דער ארימער מיידעל איהר קרעפטען, — אויך קיין קלעפ זשאלעווטע מען ניט. אָפטמאל פאלט די אידישע מיידעל אריין גראד אין עהרליכע הענד — איז אָבער דאָ אן אנדערע צרה. די לייט באנקראָטירען פון זייערע „גוטע" אידישע געשעפטען און האָבען איינפאך ניט מיט וואָס צו בעצאָהלען זייער דיענסטמיידעל. די פראצע פון דער ארימער מיי־דעל געהט אין גאנצען פערלאָרען.

די ארימע אידישע מיידעל הויבט זיך אן צו לערנען אן ארביט, אָפט בעהאלטערהייד — פרעמדע טאָרען דערפון ניט וויסען, וויל עס קען שאדען דעם פאָטער אין זיינע „גלענצענדע" געשעפטען. און וויפיעל פערדיענט דאָס ארימע מיידעל ? ביי אונז, אין די אידישע געגענדען פון רוסלאנד בעקומט דאך א מיידעל אזעלכע לע־כערליך קליינע שכירות, מיט וועלכע מען וויים ניט, וואָס פריהער אנצוהויבען. עס איז אזוי ביטער, אז די ארימע מיידלאך ווינשען זיך אָפט דעם טויט.

„עס איז פארהאן א שטיבעלע .
אויך א שטילער גאס !
ס'האָט קיין טהיר, קיין פענסטערל —
אויבּיג שטיל און נאָס !

כאָטש מען צאָהלט קיין דירה־געלד,
וואַרפט מען ניט ארויס !
דאָרטען רוה'ן אויך אויבּיג שוין
די ביינדעלעך זיך אויס!

פון קיין שטעפּען ווייס מען נישט,
עס ווערט שוין נישט געזייהט...
צום שמיבעלע קומט איטליכער
אויף אויבּיג שוין בעקליידט."

מיר וועלען פערלאָזען די אָרימע אידישע הייזער, און וועלען זעהן, ווי פּרץ שילדערט די רייכע אידישע פרוי. דער דיכטער קען נישט אוועקגעהן פון די אידישע צרות — ער זעהט זיי אין די רייכע הייזער אזוי גוט ווי אין די אָרימע שטיבלאָך. דאָרטען לייגט מען פון פּוסט־קייט, דאָ פון נויט. דאָרטען ווערט מען משוגע פון ליידיגגעהן, דאָ ארבייט מען זיך איבער. כדי טיפּער צו שילדערן די פּוסטקייט פון דער רייכער פרוי, שטעלט אונז פּרץ פאָר א קינדער־לאָזע גביר'טע. דער מאן פאָהרט א סך אָרום געשעפטלעך, און די פרוי וויסט ניט, וואָס אָנ־צוהויבען אין דער קלייניר שטעדטיל. פריינד האָט זי ניט — עס פאסט איהר ניט זיך צו חבר'ן מיט אבי וועמען. דער מאן שיקט איהר פעלץ אויף א פוטער — האָט זי ארבייט — מען דארף אויפנעהען דעם בגד. זי נעהמט א שניי־דער אין הויז, א לעבעדיגען יונג, וועלכער לעבט אָרים, אָבער גליקלעך. ער האָט ליעב זיין ווייב, זינגט גאנצענע טעג. וועז עס איז דאָ פּרנסה איז געווים גוט, וועז עס איז ניטאָ, איז אויך גוט. די אנווועזנהייט פון דעם יונגען, גליקלי־כען מענשען ערוועקט אין דער פרוי נייע פער־לאנגען. זי הויבט אָן צו בענקען נאָך אן אנדער לעבען. זי פיהלט נאָך מעהר איהר איינזאמקייט אן פּוסטקייט. זי וועלט משוגע אויף א מאָדנע משוגעת — א שמייכעל קרימט אוים איהרע ליפּען, וואָס וועלען אזוי פערגליווערט שמייכ־לענדיג. דאָס איז דער שמייכעל, וועלכען זי האָט ניט געקענט דערגרייכען, וועז זי איז געווען געזונד.

ניט וועניג ארַאָנזירט פּרץ איבער די רייכע אידישע פרויען, וועלכע מאכען זיך, אז זיי שטרעבען צו הויכע אידעאלען, און אז זיי וועלען דערשטיקט אין זייער רייכקייט. אין דער אמת'ן זיינען זיי פּוסט און באנאל. מיר וועלען בערע־גען אן אויסגעצייכענטען ביישפּיעל:

„אויף א גאָלד געשטיקטער סאָפּא לייגט א בלאָסע דאמע אין א העל זיידען קלייד.

דורך די שווערע גארדינען פאלט א מאטער שיין אויף איהרע קלייניר שמאלע ליפּען, וואָס קרימען זיך אויף א שווערען זיפּץ. אין די טיע־פּע בלאָהע אויגען בעווייזען זיך טרערהרן.....

עס איז איהר נישט גוט... ניט דאָס האָט זי געמיינט!

לייבע האָט זי געוואָלט, אידעאלען האָט זי געזוכט... און ער גיט איהר בריליאנטען און פא־לאצען... דערדו ער מיט איהר פון געלד־זאָ־כען... פון פּאראדען... קיינער פערשטעהט זי נישט; נישט ער — דער מאן, נישט זיינע, נישט איהרע געפּטן...

און דאָס הארץ איהר'ס בענקט! עס קלעמט, עס פיהלט זיך פּרעמד אין דער וועלט פון געלד, פון זילבער, גאָלד און בריליאנטען... עס רייסט זיך צו אידעאלען, צו... צו... צו...

עס איז איהר ווירקליך נישט גוט, כאָטש זי קען ניט אָנרופען מיט'ן נאָמען דאָס, וואָס פעהלט איהר.

זי שטרעקט אוים די ווייסע בלאנקע האנד, און ריהרט דאָס גלעקעל אויפ'ן טיש צוקאָפּענם. עס בעווייזט זיך דאָס שטובען־מיידעל.

— א טאסע קאפע! — בעפעהלט די דאמע.

דאָס מיידעל פערשווינדט און קומט צוריק מיט א כינעזיש פּאָרצעלייענער טאסע אויף א שווער זילבערנער טאץ. דער פיינער געלוך פון פייגען קאפע מישט זיך אוים מיט'ן לייכטען גיאצינטען גערוך אין צימער.

געהענדיג צו דער סאָפּא, פערטשעפּעט זי זיך דאָס שטובען־מיידעל אן א פערבויגענעם עק פון טערקישען דיוואן און — פאלט.

עס הערט זיך א טויבער קלאנג פון דער גע־פאלענער טאץ און פּלאצענדער טאסע.

— שוויין! — שפּרינגט אויף און שרייט די דאמע".

פערשיעדענארטיג זיינען פּרץ'ס פרויענטי־פּען: מיר האָבען דאָ די געוועלבערקע, פּרוישע־קופּקע, דיענסטמיידעל, ארבייטערקע, רבי'צען, די פּוסטע רייכע פרוי. עס פעהלט אָבער ביי איהם די אידישע אקטיוועז פרוי פון די מיטעלע און רייכע קלאסען. עס פעהלט דער טיפּ פון דער אידישער פּראָפעסיאָנעלער פרוי און דער טיפּ פון דער אידישער סאציאליסטקע. דאָס ערקלערט זיך לייכט דערמיט, וואָס די אידישע אינטעלי־גענטקע האָט זיך ערשט נישט לאנג אָנגעהויי־בען אינטערעסירען מיט דעם אידישען לעבען, און די אידישע ליטעראטור האָט ערשט די לעצ־טע צייט אָנגעהויבען איהר פּארצושטעלען.

לייבע איז אין לעבען פון די בריייטע אידי־שע מאסען א זעלטענהייט. ביי אונז אידען וועט איהר ניט זעהן אזא ערשיינונג, וועלכע מיר איז אויסגעקומען צו זעהן ביי קריסטען. א 55 יאָה־ריגע פרוי האָט ערהאלטען פון איהרעם נאָך עלטערען מאן א בריעף — צו איהר געבורטס־טאג, א בריעף, אין וועלכען עס זיינען געווען ארַייננעלעגט פערשיעדענע בליימעלאָך. מיט יע־דער בלום האָט דער מאן אויף א פערשיעדענעם אופן געזוכט אויסצודריקען די נשמה פון זיין פרוי, מיט וועלכער ער לעבט איבער 30 יאָהר. ער איז אן איינפאכער גוטסבעזיצער — קען זיך קוים אונטערשרייבען. ביי אידען וועלען מיר דאָס ניט געפינען, און דערפאר האָט אונ־זער אידישע ליטעראטור פון אנהויב ניט גע־שילדערט די ליבע און גאנץ פאָמעליך איז זי געקומען דערצו. פּרץ שילדערט די ליבע, די פרויענליבע זעלטען דירעקט, מיהרסטענס אינ־דירעקט. געשילדערט וועלט אייגענטליך די ליע־

בע פון אַ מאַן, פון איהם דערגעהען מיר וועגען דער פרויען־ליעבע. דאָס טהוט פּרץ אפשר דערפּאר, ווייל די אידישע פרוי איז די לעבעדיגסטע פון די פרויען. זי רעדט ניט וועגען איהר ליעבע. איהר טיעפּע ליעבע אָבער בעגייסטערט אַזוי איהר גאַליעבטען, דאָס אין איהר אַנווועזענהייט וויל זיך איהם זינגען — אַ נגון וואַרט ביי איהם בעשאפען — דאָס ליעד וועגען דער אידישער פרוי. אין קאַרגע פּאָעטישע ווערטער בעזינגט פּרץ איהר ליעבע. וואַרום זאָלטען שעהן איז די ליעבע פון אַ אידישע מיידל, ביי וואָלכער דער אייבינער פרויען־נעפיהל לעבט טיף אין איהר נשמה, גאַנץ אונבעוואוסט פאר איהר אַליין.

* * *

ב. גאַרין:

וואַרשע און אַדעם

(פּרץ און זיינע ערשטע קריטיקער.)

ערזענליך האָב איך בעקאַנט מיט י. ל. פּרץ אין 1891, באַלד נאָכדעם ווי עס איז ארויס פון דרוק דער ערשטער באַנד פון דער אידישער ביבליאָטהעק.

אין וואַרשא זיינען דעמאָלט נעווען עטליכע געצעהלטע אידישע שריבער, און הגם אונטער'ן וואַרט אידישע מיין איך אזעלכע, וואָס האָבען איך אַבגענעבען הויפּטזעכליך מיט אידיש און ניט מיט העברעאיש, זיינען אויך העברעאישע שרייבער נעווען גאַנץ וועניג. ארום דער „הצפירה" זיינען נעווען גרופּירט עטליכע שרייבער, נאָר זעלטן סלאַניפסקי איז שוין נעווען אַ זקן און איז ערגעץ ניט גקומען; נחום סאָקאָלאָוו האָט זיך נאָר אינטערעסירט מיט זיין צייטונג און נעהאָלטען זיך ווייט פון אַנדערע שרייבער און די אויבעריגע האָבען קיין גרויסע בעדייטונג ניט נעהאַט.

און אידישע שרייבער זיינען נעווען נאָך וועניגער. דינעזאָהן האָט זיך דעמאָלט נעקלעבען אַוועקצופאָהרען פון וואַרשא, ספּעקטאָר איז האַרטען ניט נעווען, און אז מען האָט נעדאַרפט אָנהויבען צו רעכענען די אידישע שרייבער אין וואַרשא, האָט מען אָנגעהויבען מיט פּרץ'ען און נעענדיגט מיט פּרץ'ען.

ווי אַרים דער קרייז פון אידישע שרייבער אין וואַרשא איז דעמאָלט נעווען קאַן מען זאָהן דערפון, וואָס איך האָב אַ מאָל נערעדט מיט פּרץ'ען וועגען גרינדען אַ קלוב פון אידישע שרייבער, האָט ער זיך אָנגערופען:

— מיט וועמען וועלען מיר נעהן צום טיש? מיט כהנבסקי'ן? זינגער'ן? וועגען וואָס וועלען מיר מיט זיי רעדען?

עס איז כאַראקטעריסטיש, וואָס די צוויי דערמאָנטע פּערזאָנען זיינען נעווען העברעאישע שרייבער, און דאָס האָט נעהייסען, אז ווען אפילו עס זאָלען זיך צוזאַמענענעהמען די אידישע שרייבער מיט די העברעאישע וועט ניט זיין מיט וועמען זיך צוזאַמענצוקומען.

עס איז איבעריג צו זאָגען, אז וואַרשא איז דעמאָלט ניט נעווען קיין צענטער פון אידישע שרייבער. דער צענטער איז דעמאָלט נעווען אין אדעס. דאָרטען זיינען נעווען דער זיידע (מענדעלי מוכר ספרים), דער אייניקעל (שלום עליכם) און דער פעטער (בר קציון) און פיעלע שרייבער פון אַ קלענערען ראנג. שוין די נעמען „זיידע", „אייניקעל" און „פעטער" ווייזען אויף דער עקזיסטענץ פון אַ נאַנצער פאַמיליע שרייבער. אַ צענטער פון שרייבער קאָן זיין נאָר דאָרטען, וואו עס נעפינט זיך די סמעטענע פון דער ליטעראַטור און די דערמאָנטע דריי שרייבער זיינען נעווען דאָס אויבערשטע פון שטויסעל אין דער אידישער ליטעראַטור.

פּרץ איז דערווייל נעווען כמעט איינער אליין אין וואַרשא און פאַר דער גרויסער מאַסע איז דער נאָמען פּרץ נעווען נאָך אין נאַנצען פרעמד, און די אידישע אינטעליגענץ, וואָס האָט זיך צופעליג אַנגעשטויסען אויף זיינע ווערק, האָט מיט גרויס בעוואונדערונג געפרעגט: „ווער איז פּרץ?" דערווייל האָט ער נאָך נעהאַט זעהר אַן ענגען קרייז, וואו מען האָט איהם אויף די הענד געטראָגען. נאָר מען האָט ניט נעדארפט זייז קיין איבערגעשפּיצטער חכם צו זעהן, אז דער

מאַרגען בעלאַנגט צו איהם און דער צענטער פון דער אידישער ליטעראַטור וועט ווערען אַרום איהם.

און שוין דעמאָלט ווען איך האָב זיך צום ערשטען מאָל בענעגנט מיט פּרץ, האָט זיך שוין ארויסגעווייזען די קנאת סופרים צווישען אדעם און ווארשא. אויב די אידישע אינטעליגענץ האָט זיך געריבען די אויגן און ניט געוואָלט גלויבען, אז אזא טאַלאַנט ווי פּרץ'עס האָט זיך בעווייזען אין דער אידישער ליטעראַטור, האָט מען אין אַדעס ניט נאָר ניט געפּרעהט זיך מיט דעם וואונדערבארען געווינס, נאָר מען האָט איהם קוים געוואָלט אנערקענען. און וועז מיר זאָלען אַננעהמען, אז שלום עליכם האָט ריכטיג אויסגעדריקט דעם גייסט פון דעם אַדעסער צענטער, איז די שטעלונג דאַרטען געווען א פיינדליכע צו פּרץ'ען.

מיט עטליכע יאָהר פריהער ווי עס איז ערשינען די אידישע ביבליאָטהעק אונטער דער רעדאַקציע פון י. ל. פּרץ, האָט שלום עליכם אַננעהויבען ארויסצוגעבען א זאמלבוך אונטער'ן נאָמען די אידישע פּאָלקס־ביבליאָטהעק. ווי מיר האָבען פערשטאַנען, האָט זיך שלום עליכם דערצו נענומען ניט מיט דעם צוועק צו מאכען דערפון א פערדיענסט, נאָר בייצוטראָגען וויפיעל ער האָט געקאָנט צו דער אָרימער אידישער ליטעראַטור. ער איז דעמאָלט געווען רייך און ער האָט זיך ארויסגערופען צו צאָהלען גרויסע פרייזען פאַר יענער צייט פאַר אלץ וואָס איז אריין אין זיין ביבליאָטהעק. אויב איך האָב קיין טעות ניט, האָט ער געצאָהלט צעהן קאָפּיקעס א שורה פאַר פּרָאָזע און צוואַנציג קאָפּיקעס פאַר פּאָעזיע און אזעלכע פרייזען זיינען דעמאָלט ניט נעהערט געווארען אין דער אידישער ליטעראַטור. און דאָס האָט דייטליך געוויזען, אז ער איז ניט אויסגען געווען קיין פערדיענסטען מיט זיין פּאָלקס־ביבליאָטהעק.

פּרץ האָט צוגעשיקט שלום עליכם'ען א גאנצען בינטעל כתבים און ער האָט פון דאַרטען אויסגעקליבען די באַלאַדע „מאַניש" און צוויי סקיצען דער „חעלמער מלמד" און „וועגום און שולמית". שלום עליכם האָט ניט נאָר ניט געכאפט פון זיי קיין התפעלות, נאָר ער האָט זיי בעטראכט פאַר גאנץ געווענליכע זאכען. פּרץ איז דעמאָלט געווען כמעט א פּנים חדשות אין דער אידישער ליטעראַטור (א זאמלונג פון איינענע העברעאישע ווערק האָט ער שוין ארויסגעגעבען מיט א סך יאָהרען פריהער, נאָר זיי האָבען קיין רושם ניט געמאכט). א חוץ דעם האָט ער אלס רעדאַקטאָר זיך נענומען דאָס רעכט אויסצובעסערען זיי און איבערצומאכען וואָס איהם איז ניט געפעלען געווארען. פּרץ איז דערפון געווען זעהר נעקרענקט. דערצו זיינען צו איהם אננעקומען פאַטשטעון, אז שלום עליכם האָט די פעהיגקייט צו ווערען נתפעל פון זאכען, וואָס נעפינען חן אין זיינע אויגען. אזוי האָט מען, למשל, דערצעהלט פּרץ'ען אין מיין נענגסטען וואַרט (און דאָס איז שוין געווען אין עטליכע יאָהר ארום), ווי שלום עליכם איז ארויס פון די כלים, ווען ער האָט געקריגען פון דוד פרישמאַנען זיין פּאָעמע „אופיר", וועלכע האָט זיך געדרוקט אין דעם זעלביגען באַנד צוזאַמען מיט „מאַניש", און זיין התפעלות פון „אופיר" איז געווען אזוי גרוים, אז ער האָט גלייך געלאָזט טעלעגראפירען פרישמאַנען: „אופיר שיקט דער־ווייל הונדערט רובל און מעהר שפּעטער". מען האָט דערצעהלט יאקבי, אז ארום און ארום האָט ער פרישמאַנען געשיקט פאַר דער דערמאָנטער פּאָעמע פינף הונדערט רובעל, בשעת פאַר „מאַניש" האָט ער בעצאָהלט עפּעס א חוזק.

פּרץ'ען איז די פראגע פון געלד זעהר וועניג אַננעגאַנגען, נאָר די מעשה מיט „אופיר" האָט געוויעזען, אז שלום עליכם האָט זיין „מאַניש" ארונטעסנעמאכט מיט דער האַנד און דאָס האָט צוגעשאָטען זאָלץ צו זיינע וואונדען.

צו דער צייט פון מיין ערשטער בעקאַנטשאפט מיט פּרץ'ען האָט שוין אן אָפּענע שנאה געהאלטען ביים אויסברעכען צווישען וואַרשא און אַדעס. ווי געזאָגט, האָט די גרויסע מאַסע נאָך ניט געוואוסט אפילו וועגען פּרץ'ען און די אידישע אינטעליגענץ האָט געפרעגט „ווער איז פּרץ?", נאָר אין דעם ענגען קרייז פון ליטעראַטור־מבינים האָט מען איהם שוין פערגעטערט און ממש אויף די הענד געטראָגען. אין די פאָר יאָהר צווישען דער „פּאָלקס ביבליאָטהעק" און „אידישער ביבליאָטהעק" איז שוין פּרץ'עס רעפוטאציע אלס שרייבער פעסטגעשטעלט געווארען בין ביי די מבינים און ביי זיי איז שוין ניט געווען דער מינדסטער ספק, וואו דער צענטער פון דער אידישער ליטעראַטור וועט זיין. און פּרץ האָט שוין אזוי פעסט געפיהלט א באַדען אונטער זיינע פיס, אז ער האָט זיך נעקאָנט ערלויבען אַנצונעהמען די הענדשקע, וואָס איז איהם געווארפען געווארען פון אַדעס.

ער האָט באלד געלאָזט איבערדרוקען „מאַניש" אין א בעזונדער בראשור מיט א בעמערקונג, פאַר וואָס ער איז דאָס געצוואונגען צו טהאָן. ער האָט אין דער בעמערקונג דערצעהלט, אז אין דער פּאָלקס־ביבליאָטהעק איז די באַלאַדע ערשיינען ניט ווי ער האָט זי געשריעבען. זיין רעפוטאציע איז שוין געווען אזוי גרוים, אז די פרייהייט, וואָס א רעדאקטאָר האָט זיך נומען אויסצובעסערען זיינס א ווערק, האָט נעדאַרפט וואַרפען א שאָטען אויפ'ן רעדאקטאָר און ניט אויף זיין ווערק.

שלום עליכם האָט זיך אן דעם אננעקאפט צו ווייזען. אז ווארשא האט זיך ניט מיט וואָס איבערצוטהמען. דער צווייטער באַנד פון זיין פאָלקס־ביבליאָטהעק איז געווען דער לעצטער, און קיינע אידישע פּעריאָדישע שריפטען זיינען

דעמאָקט שוין מעהר ניט געווען. ער האָט ארויסגעלאָזען א פּאָגראָם, וואָס האָט געהיי־סען, אויב איך האָב קיין טעות ניט, „קול מבשר" און האָט דאָרטען שארף קריטיקירט פּריץ'ען.

לאַנגזאַם און אונבעמערקט ווייזט זיך א נייער דור שרייבער, וואָס גרופּירט זיך אַרום פּריץ'ען, און וואָס איז נאָך וויכטיגער, עס ווערט געשאפען א ליטעראַרישע אטמאָספערע אַרום פּריץ'ען. וועלכער אידישער שרייבער עס קומט קיין וואַרשא, מוז קומען צו פּריץ'ען און דורכ־געדרונגען ווערען מיט דער דאָזיגער אטמאָ־ספערע.

און וואָס איז געווען די דאָזיגע אטמאָ־ספערע?

וועז א שרייבער האָט זיך דורכגעדרונגען מיט דער דאָזיגער אטמאָספערע, האָט ער גע־שטרעבט צו שאפען דאָס בעסטע, וואָס ער האָט אין זיך פערמאָגט, און ער האָט געוואוסט, אז ער איז דערהויבען צו א מדרגה, אויף וועלכער ניט יעדער מענש איז זוכה צו שטעהן. דער בעוואוסטזיין פון זיין העכערער מדרגה האָט איהם קיין מאָל ניט ערלויבט צו פערשוועבען זיין כהונה און אויסבייטען איהר אויף קליין־געלד. ער האָט ניט געדארפט אויסקוקען די אויגען אויף אנערקענונג פון דעם לעזער־פובלי־קום, ער האָט די אנערקענונג געפונען גלייך אין פּריץ'ען. און די דאָזיגע אנערקע־נונג איז איהם געווען טהייערער און ער האָט זיך אויף איהר אלץ מעהר געקענט פערלאָזען, ווי אויף דעם גרויסען לעזער־פובליקום. אין פּריץ'ען ענגען קרייז האָט מען פון חניפה ניט געוואוסט. מען איז געווען דורך און דורך דורכ־געדרונגען, אז מען האָט צו טהאָן מיט קונסט און ניט מיט קיין פּערזאָן.

אין די נעקראָלאָגען, וואָס זיינען ביז איצט ערשיענען אויף פּריץ'ען טויט, האָט מען פיעל מאָל דערמאָנט „רבי און תלמידים". דאָס קאָן מאכען א פאלשען איינדרוק. דער בעגריף פון א רבי'ן מיט תלמידים איז — אז דער רבי זאָגט און די תלמידים הערען, דער רבי איז דער אויטאָריטעט און די תלמידים בוקען זיך צו אלץ וואָס ער זאָגט. דער רבי, ווי א קעניג, קאָן קיין פעהלער ניט מאכען און זיין אויפגאבע איז צו פערריכטען די פעהלערען פון די תלמידים.

דאָס איז נ י ט געווען די אטמאָספערע, וואָס פּריץ האָט אַרום זיך געשאפען.

ווי קליין א שרייבער איז ניט געווען וועז ער איז ארייננעקומען צו פּריץ'ען, נאָר קוים איז ער פון איהם אנערקענט געוואָרען פאר אן אמת'ען טאלאנט, איז פערשוואונדען געוואָרען יעדע אונגלייכהייט צווישען זיי. די בעציהונ־גען זיינען געוואָרען ווי פון חברים און ניט ווי פון א רבי'ן מיט תלמידים. די יונגע שרייבער האָבען פאר איהם געלייענט וואָס זיי האָבען געשאפען און אויסגעהערט זיין מיינונג און ער האָט פאר זיי געלייענט, וואָס ער האָט געשאפען, און געוואָרט אויף זייער מיינונג.

און סיי זיין מיינונג וועגען זייערע ווערק און סיי זייער מיינונג וועגען זיינע ווערק איז ארויסגעזאגט געוואָרען פריי, אָהן א שום ריק־זיכט, און קיינער האָט זיך ניט געפונען בעלייי־דיגט, וועז די מיינונג איז געווען ניט קיין גוטע. יעדער האָט גאָר אנדערש ניט געקאָנט ערוואר־טען, אז דאָ, אין דער אטמאָספערע, זאָל יעדער זאָך אָבגעשאָצט ווערען נאָך איהר ריכטיגען ווערטה.

עס פערשטעהט זיך, אז די מיינונג איז ניט געווען קיין בינדענדע. דאָס האָט בשום אופן ניט געהייסען, אז דער שרייבער דארף נעהמען די סקיצע אָדער די ערצעהלונג אָדער דאָס ליעד אָדער דעם ארטיקל און צורייסען עס נאָר דער־פאר, וואָס די מיינונג פון דעם ענגען קרייז איז געווען ניט קיין גוטע. דער שרייבער האָט גע־מאָגט האָבען זיין אייגענע מיינונג און האַלטען זיך ביי איהר.

און ווי גענאָגט, איז פּריץ דערפון ניט געווען אויסגעשלאָסען. מען האָט גראָד אזוי קריטי־קירט זיינע א זאָך, ווי ער האָט קריטיקירט אן אנדערענס, און טאקע דערפאר וואָס עס איז אפט אויסגעקומען צו הערען א שלעכטע מיינונג, איז די אטמאָספערע געווען א לייכטערע און דער בעוואוסטזיין, אז מען דיענט די אינטערעסען פון קונסט, איז דערפון געווען שטארקער.

און די דאָזיגע אטמאָספערע האָט נאָר גע־קענט געשאפען וועהרען אַרום פּריץ'ען און ניט אַרום קיין אנדערען. פּריץ האָט ניט געוואוסט פון קיינע קלייזלעך אין ליטעראטור. איהם האָט ניט געאָרט, צו וואָס פאר א קלייזל א שרייבער בעלאנגט; איהם האָט אויף ניט גע־קימערט, אין וואָס פאר א ליטעראַרישער שול דער שרייבער דאווענט; איהם זיינען ניט אנ־גענאנגען די ריכטונגען אין וועלכע א שרייבער גehט; עס איז נאָר געווען א פראָגע פון טאלאנט און ווייטער האָט קיין זאך ניט אויסגעמאכט.

ער אליין האָט צו קיין ליטעראַרישער שול ניט בעלאנגט. איהר וועט ביי איהם געפינען עכט רעאליסטישע סקיצען, ראָמאנטישע ערצעה־לונגען, סימבאָליסטישע מעשה'לעך — אלע ריכטונגען פון דער ליטעראטור שפּיגלען זיך אָב אין זיינע ווערק.

פיעלע האָבען א טעות און רעכענען, אז מיט דער ענטוויקלונג פון זיין טאלאנט איז פּריץ אי־בערגענאנגען פון איין ליטעראַרישער שול צו א צווייטער. מיר איז די טעג אויסגעקומען צו לייענען, ווי א קריטיקער האָט ערקלערט, אז פּריץ האָט אנגעהויבען זיין ליטעראַרישע קאריע־רע אלס רעאליסט און איז געוואָרען א נעא־ראָמאנטיקער און אזוי ווייטער. דאָס איז אין איינקלאנג מיט דער אנגענומענער מיינונג אין די לעצטע יאָהרען אויף דער אידישער גאס, אז

די ליטעראַרישע שולן האָבען מדרגות פון ניעד־ריגער און העכער. די רעאַליסטישע שול, למשל, שטעהט אויף א ניעדריגער מדרגה, דער נעאָ־ראָמאַנטיציזם שטעהט אויף א העכערער מדרגה און אַזוי ווייטער. לויט אַזא מין אָב־שאַצונג פון ליטעראַטור, איז דער שכל מחייב, אַז אַזא טאַלאַנט ווי פּרץ'עס האָט זיך געהויבען און ענטוויקעלט פון א ניעדריגער מדרגה צו א העכערער און ער האָט אָנגעהויבען פון רעאַליזם און האָט געענדיגט מיט די לעצטע ריכטונגען אין ליטעראַטור.

הגם דאָס איז ניט נוגע צו מיין ענין, דאָך רעכען איך ניט פאַר איבעריג צו זאָגען וועגען דעם עטלעכע וועלטער.

א ליטעראַרישע שול איז ניט מעהר ווי א פּאַרט און א טאַלאַנט וועלט ניט גרעסער און ניט קלענער ווען ער דריקט זיך אויס אין איין פּאַרט צו אין א צווייטער. די פּאַרט האָט ניט קיינע מדרגות און א שרייבער פון א נעאָ־רא־מאַנטישער שול שטעהט בשום אופן ניט העכער פון א רעאַליסטישען שרייבער און א רעאַליס־טישער שרייבער בויגט בשום אופן ניט דעם קאָפּ פאַר א נעאָ־ראָמאַנטיקער אָדער סימבא־ליסט אָדער אימפּרעסיאָניסט אָדער וואָס פאַר א סאָרט איסט. אין יעדער ליטעראַרישער שול איז די הויפּט־זאַך דער טאַלאַנט, און דער טא־לאַנט האָט זיינע מדרגות פון נידריגער און העכער.

עס טרעפט אָפט ביי א שרייבער, אז א נע־וויסע פּאַרט פאַסט זיך ניט פאַר די בילדער, וואָס שוועבען אין זיין מאַרק, און ער זוכט פאַר זיי אַן אַנדער פּאַרט. אָבער וועז ער געפינט די אַנדערע פּאַרט הייסט נאָך ניט, אז ער האָט זיך אויפגעהויבען אויף א העכערער מדרגה, דאָס הייסט נאָר אז ער האָט געפונען א פּא־סענדערע פּאַרט פאַר געווייסע בילדער.

פּרץ, ווי הויפּטמאַן, אַנדרעיעוו און אַנדערע, האָט זיך ניט געהאַלטען ביי קיין בעשטימטער שול און האָט זיך פון קיין ליטעראַרישער שול קיין מאָל ניט אָבגעזאָגט. ער האָט פריהער און שפּעטער געשריעבען סיי רעאַליסטישע און סיי ראָמאַנטישע און סיי סימבאַליסטישע בילדער. דאָס האָט זיך געווענדט אָן די בילדער און ניט נאָך דער ענטוויקלונג פון זיין טאַלאַנט.

וועז פּרץ האָט זיך געווייזען אין דער אידי־שער ליטעראַטור, איז זיין טאַלאַנט שוין געווען אין דער פולער ענטוויקלונג. זיין באַלאַדע „מא־ניש" איז פון זיינע ערשטע ווערק אין אידיש און „מאַניש" איז בשום אופן ניט קיין רעאַליס־טישע ווערק. דאָס „שטריימל" איז אודאי ניט קיין רעאַליסטישע סקיצע און דאָס איז גע־שריעבען געווארען אויב ניט פאַר איז אין דער זעלביגער צייט וואָס „דאָס גליק אין קעלער־שטוב". די לעצטע איז אזוי רעאַליסטיש ווי דער שטרענגסטער רעאַליסט קאָן פאַדערען. אין דער זעקביגער צייט איז פון זיין פעדער ארויס „ער שפּיעלט פאַר'ן טייוועל", וואָס האָט מיט'ן רעאַלזם גאָר ניט צו טהאָן.

פּרץ האָט ניט געוועהן קיין שום גרויסקייט און קיין שום קלייניקייט, קיין שום העכערקייט און קיין שום ניעדריגקייט אין די פערשיעדענע ליטעראַרישע שולען גופא, און א דאנק דעם איז זיין השפּעה געווען אזוי גרויס אויף די יונגע שרייבער און ער האָט ריכטיג געקאָנט אָבשאַצען א טאַלאַנט.

עס האָט לאַנג ניט געדויערט, אז מען זאָל זיך איבערצייגען, אז וואַרשא פערנעהמט דעם פּלאַץ פון אַדעם און אז פּרץ וועלט דער צענטער פון אידישע שרייבער.

מען דאַרף אָבער ניט מיינען, אז דאָס איז צוגעגאַנגען אזוי גרינג און שטיל. באַלד האָט זיך בעוויזען דוד פרישמאַן און האָט זיך אונ־טערגעגורט די לענדען און זיך אונטערגענומען ארונטערצושטופּען פּרץ'ן פון זיין הויכקייט. ער האָט ארויסגעלאָזט א בראָשור מיט'ן נאָמען „לאָקשען" און האָט אָבגעשמיסען פּרץ'ן. ער האָט ניט געוואגט אוועקצונעהמען ביי פּרץ'ן אין גאַנצען זיין טאַלאַנט, נאָר דאָס וואָס ער האָט איהם געלאָזט איז געווען אזוי וועניג, אז אפּילו א קליינער שרייבערל וואָלט דערויף ניט געקאָנט שטעהן.

איך האָב די בראָשור צייט דעמאָלט ניט געוזהן און דאָס איז שוין א קיימא לן פון עט־ליכע און צוואַנציג יאָהר. נאָר איך געדענק, ווי פרישמאַן האָט „דערווייזען", פאַר וואָס מען האָט אזא טעות אין פּרץ'ן. וועז א שרייבער האָט קיין טאַלאַנט ניט, קאָן מען עס גרינג דער־זעהן. וועז א שרייבער האָט טאַלאַנט, איז עס אויך גרינג צו זעהן, נאָר שווער איז צו בעשטי־מען, וועז א שרייבער האָט אַן אכט־חלק, א זעכ־צעהנט־חלק, א פיער און זעכציגט־חלק פון א טאַלאַנט. און דאָס איז פּרץ. ער האָט עפּעס א שמיץ פון א טאַלאַנט און אז אָך און וועה איז דער אידישער ליטעראַטור אז אזא רעכענט זיך פאַר א שרייבער.

דאָס זיינען ניט די ריכטיגע וועלטער, נאָר דאָס איז דער תמצית פון די „לאָקשען", מיט וועלכע דוד פרישמאַן איז ארויסגעקומען שמיי־סען פּרץ'ן. דערצו האָט ער גענומען עטליכע בריליאַנטענע זאכען פּרץ'עס און האָט פון זיי געמאכט חוזק־חזקות.

פרישמאַן האָט געגעבען דעם סיגנאַל און פון אלע לעכער זיינען ארויסגעקראָכען פערביטער־טע שרייבערלעך מיט גרויסע אמביציעס און וועניג אַנערקענונג און א וואַרף געטהאָן זיך אויף פּרץ'ן. מען האָט אויף איהם גענאָסען פּעך און שוועבעל און אויב פרישמאַן האָט איהם נאָך איבערגעלאָזט א פיער און זעכציגט־חלק טאַלאַנט, האָבען זיי דאָ וועניג פון איהם אויך אוועקגענומען.

און דאָס האָט געווירקט אויף די האַלב־אינ־ טעליגענטע לעזער. זיי האָבען איצט ניט גע־ קאָנט מוחל זיין פֿרי'ען פֿאר די אַנדערע פֿאַרמען פון זיין שאַפען אַ חוץ דער רעאַליסטישער, וועל־ כע זיינען זיי געווען אונפערשטענדליך. אונטער דעם דרוק פון די אינטעליגענטע לעזער האָבען זיי אויך געמאַכט התּפּעלות און האָבען געוואָלט גלויבען, אַז זיי זעהען דאָרטען פערבאָרגענע טיעפע סודות, נאָר קוים האָט פרישמאַן אָבגע־ לאָבט פון יענעם אָרט שרייבען, הייסט עס אַז קיין סתרי תורה איז שוין דאָרטען ניטאָ און זייער פאָרטגעשריטענקייט און גוטער געשמאַק וועט ניט לַיידען, וועו זיי וועלען אָפּען זאָגען אַז פֿרי וווייסט אַליין ניט וואָס ער שרייבט. עס האָט זיך אָנגעהויבען אַזא חוכא וטלולא, אַז די גרעסטע רעפוטאַציע האָט געקאָנט דער'הרג'עט ווערען.

נאָר דער שטורם איז אַריבער און מעהר האָט שוין קיינער ניט דיספוטירט פרי'עס פּלאַץ. ער האָט פערנומען דעם סאָמע אויבען־אָן אין דער אידישער לִיטעראַטור און אַ גאַנצער דור נייע שרייבער איז אויסגעוואקסען אונטער זיין השגחה און זיין צומוטהיגונג און ביז ער האָט פערמאַכט זיינע אויגען. אויף אייביג איז ער ער־ בליבען דער צענטער פון די אידישע שרייבער און דער בעגעהר און וואונש פון יעדען, וואָס האָט אַ פעדער געהאַלטען אין האַנד, איז געווען צו זעהן פרי'ען און אויסדריקען איהם אָדער קריגען פון איהם אַנערקענונג.

זישאַ לאַנדוי

באַלאַדען

פון לודוויג אוֹלאַנד.

I.

דער שענקערינס טעכטערל

דרוי וואַנדערער וואַנדערען איבער דעם רהיין,
זיי געהען אַלע אין אַ שענק אריין:

„בעל־הבית'טע, האָט איהר גוטען בִיר און ווַיין?
און וואו קען איצט אייער טעכטערל זיין?"

„ס'איז פֿריש און קלאָר מיין ווַיין און בִיר,
מיין טאָכטער איז געשטאָרבען מיר

און באַלד וועט איהר לויה זיין."
זיי זיינען אין דער שטוב אריין.

דער ערשטער דעקט איהר פּנים אָב
און שאָקעלט טרויעריג דעם קאָפּ:

„וועו איך וואָלט פריהער דיך געזעהן,
געליעבט וואָלסטו פון מיר געווען.

דער צווייטער דעקט זי צו צוריק,
זיין פּנים — בלאַס און פיוכט זיין בליק:

„כ'האָב דיך געליעבט אַזוי פיעל יאָהר
און איצט געשטאָרבען ביסטו נאָר".

דער דריטער דעקט זי ווידער אָב
און קושט איהר מויל, און קושט איהר קאָפּ:

„כ'בין מרוי געווען און טרוי דיר זיין
וועל איך אויך ביז'ן גרוב אריין".

II.

די נקמה

אַ קנעכט האָט דערשטאָבען זיין אויבעלעז הער,
אַ ריטער צו ווערען, ווי ווילט זיך איהם זעהר.

ער שטעכט איהם אַ מעסער אין האַרצען אריין,
דעם קערפער דעם טויטען געוואָרפען אין רהיין.

און טהוט אָן דעם פּאַנצער און טהוט אָן די שווערד,
לאָזט רייטענדיג זיך אויפ'ן ריטערשטן פערד.

און ווען ער ווייל שפּרינגען אַריבער דער בריק,
שטעלט זיך דאָס פערד און עס שטויסט איהם צוריק.

ער דריקט איין די שפּאָרען; דאָס פערד וואַרפט איהם גלייך
אַראָפּ אין'ס טיפען און רוישיגען טייך.

און פֿרואווט ער זיך רעטען און זינקט ער נאָך מעהר.
דער ריטערשטער פּאַנצער פּאר איהם איז צו שווער.

ש. ניגער:

געשפּרעכען וועגען דער נייער אידישער ליטעראטור

ליטעראטור און קריעג.
2*).

— אלזא, די נייע לעבענס־תקופה, וואס האָט זיך אָנגעהויבען מיט'ן גרויסען וועלט־קריעג, וועט עפענען אויך א ניי קאפּיטעל אין דער געשיכטע פון דער ליטעראטור. ניט נאָר נייע סוזשעטען, נייע טהעמעס — א נייע אינווע־ניגסטע ערפאהרונג, א נייע בעלייכטונג, א נייער ריטהם וועט אָנפילען די ליטעראטור, וואָס נאָך דער מלחמה.

— זיינען שוין דען ניט געווען צעהנדליגער, הונדערטער מלחמות?

— יעדע פון זיי האָט, לפי ערך צו דער רא־לע, וואָס זי האָט געשפּיעלט אינ'ם לעבען פון פאָלק, געהאט טאקע א געוויסע ווירקונג אויף דער ליטעראטור.

— ווי א היסטאָרישע עראינערונג? ווי א פאָטריאָטישער מאָטיוו?

— ניין, אויך ווי א אונמיטעלבארע איבער־לעבענש, ווי אן ערפאהרונג פונ'ם פאָלקס און דעם דיכטערס פסיכיק. וועג ניט זיינע אונמיטעל־בארע מיליטעריש עיינדריקען, וואָלט טאָלסטאָי ניט אויפגעשריבען זיין „היסטאָרישען" ראָמאן „קריעג און פריעדען"; לערמאָנטאָוו'ס פאָעזיע וואָלט געווען נאָר אן אנדערע וועג ניט זיין קאוו־קאזער מלחמה־לעבען . . .

— אבער דאָס זיינען דאָך אלץ ראיות פון אייניגיג שרייבער, דערצו נאָך פון שרייבער — אפיציערען, פון שרייבער — קריעגסלייט. דער היינטיגער קריעג זאָל ווירקען אבער אויף דער ליטעראטור א י נ ג א נ צ ע ן, אויף אלע אי־הי־רע אנטהיילנעהמער?

— יע. ווארום דער היינטיגער קריעג האָט אויך דאָס לעבען א י נ ג א נ צ ע ן ארום־געגומען — אין יעדען פאָלק בעזונדער האָט ער, ווי א מעכטיגער וואלד־בראנד אלע טהיילען, אלע צווייגען און אלע ווארצלען פונ'ם לעבען אינ'ם קאָך פון זיין פייערשטורעם אריינגענומען. קיין „איינער אין שטאָדט און קיין צוויי אין א שטאָם" זיינען ניט געבליבען, וואָס זאָלען ניט פיהלען די נאָהענטקייט פונ'ם פלאקער. נעהענטער אבער ווי אלע צום ריעזיגען קאָמפּף — אויב ניט לייבליך, איז גייסטיג, פסיכיש נעהענטער שטעהען די גייסטיגע פיהרער פון די פעלקער, די שרייבער, די דיכטער . . . די נייע קאָלעקטיוויע ערפאהרונג פונ'ם נאנצען פאָלק, פון אלע דיכטער, וועט זיך מוזען, אלזא, געבען צו פיהלען אין דער ג א נ צ ע ר ליטעראטור . . .

— אין וואָס בעשטעהט אָט די נייע ערפאה־רונג?

— דאָס לאָזט זיך נאָך נישט אויסטייטשען.

— ווייל דער קריעג איז נאָך ניט צו ענדע?

— אויך דאָן, ווען עס וועט נעהמען אן עק מיט איהם, ווען עס נישט זיין אזא לייכטע אויפ־גאבע.

— פארוואָס?

— ווייל אינ'ם קריעגס־פראָצעס נעהמען אן אָנטהייל א סך צדדים. ביי יעדען פאָלק וועלען די נייע עלעמענטען, וואָס די מלחמה וועט אריינ־ברענגען אין זיין לעבען, אין זיין פסיכיק, אנ־דערש קאָמבינירט ווערען.

— ווירקט דען דער פ ר א צ ע ס פונ'ם קריעג ניט אויף אלעמען גלייך?

— פון יעדען קריעג?

— פון יעדען קריעג ניט. אין יעדען גע־וועהנטליכען קריעג קאָן אמאל זיין א חילוק צווי־שען די ציעלען, צולייב וועלכע דער אדער יענער צד פיהרט דעם קריעג, ווי אויך צווישען די מיט־לען, וועלכע דער אדער יענער צד נעבראוכט.

— און אינ'ם היינטיגען קריעג?

— אינ'ם היינטיגען פעלקער־קאמפף האָבען זיך פ ס י כ א ל א ג י ש די ציעלען און די מיטלען כמעט אזוי גוט ווי אויסגענלייכט זיך. צי ריכטיג, צי פאלש—נאָר פאר זיך אליין, סוב־יעקטיוו, בעטראכט יעדעס פון די פעלקער דעם קאמפף, אין וועלכען עס איז אריינגעצויגען גע־ווארען, ווי א קאמפף פאר זיין פאטערלאנד און זיין פרייהייט, און פאר יעדען איינעם איז עס דאריבער א קאמפף „אויף לעבען און אויף טויט". און אז מען קוקט זיך צו, זעהט מען, אז כמעט אומעטום ביי אלע פעלקער ווירקט דער היינטיגער קריעג אויף אין גלייכען ט א־פ ע ל ט ע ן שטייגער: אומעטום בויט ער בריקען און עפענט אבגרונדען, אומעטום פאר־בינדט ער — און צושיידט: פארבינדט די איי־גענע און די פרייונד, ברייטער מאכענדיג דעם אבגרונד צווישען די פרעמדע און די פיינד; אר־מעטום וועקט ער אינ'ם מענשען די חיה רעה אנטקעגען דעם שונא און מאכט, פארקעהרט, מענשליכער, סאציאלער, פעראנטוואָרטליכער די חיה, וואָס אין אונז, בנוגע צום אייגענעם צד.

— יע, דער נאנג פונ'ם קריעג ווירקט אפשר גלייך אויף דער נשמה ביי אלע פעלקער.

— און דער אויסנאנג?

— דער אויסנאנג, פארשטעהט זיך, ניט. אין דעם צד, וואָס זיענט, מוז לאָזען דעם קריעג גאָר

*) זעה „צוק." אפריל, 1915.

אנדערע שפּורען, ווי אין דעם בייגעקומענעם צד. דערפאר מוז אויך אין דער ליטעראטור די ווירקונג פון׳ם קריעג ביי איין צד זיין איינע, ביי דעם אנדערן — אן אנדערע.

— קאנקרעט ?

— קאנקרעט לאזט זיך עס זעהר שווער זאגען. דאם וואלט היימען נביאות זאגען. נאר די סברה איז מחייב, אז אין דער ליטעראטור פון די פעלקער, וואם וועלען פון׳ם מעכטיגען קריג ארוים געקרוינט מיט דער קרוין פון נצחון און וואם וועלען בעקומען א דאנק דעם נייע מעגליכקייטען פון ענטוויקלונג און פראגרעם אין אלע ספערען פון זייער לעבען—די סברה איז מחייב, אז ביי די דאזיגע פעלקער דארפען פארשטארקט ווערען נאך דער מלחמה יענע „דינאמישע" און „פוטוריסטישע" (ניט אינ׳ם ענגען זין פון דער שולע „פוטוריזם") טענדענצען, וואם האבען זיך אנגעהויבען צו ווייזען אין דער אירפאפּעאישער ליטעראטור פאר דער לעצטער צייט, ווי א סימן און ווי א סימפּטאם פון נייע צילען און נייע וועגען אינ׳ם לעבען פון די אייראפּעאישע פעלקער. פערקארט, דער צד, וואם וועט כאפּען די מפּלה, וועט געשטארט ווערען אין דער פריי־ער ענטוויקלונג פון זייער לעבענס־כחות, וועט אריינפאלען אין עצבות און וועט זוכען א טרייסט אין זיין אומגליק,—ער דארף קריגען גאר א בע־זונדער גוסט צו דער „נעאראמאנטישער" און „מיסטיש־רעליגיעזער" שטימונג, וואם האט אין די לעצטע פאר צעהנדליג יאהר בעווייזען צו פאר־כאפּען א בעדייטענדען טייל פון דער „מיד־גע־וואָרענער" אייראפּאישער אינטעליגענץ און אייראפּאישער ליטעראטור.

— דאם איז די געווענטליכע סכעמע, נאר קענען איהר לאזט זיך פיל זאגען. דער נעאָרא־מאנטיזם איז אויסגעווואקסען. קאן זיין, דוקא ווי א רעאקציע, ווי א שווייגענדיגער פּראטעסט קע־גען יענער מעכאניזירונג פון׳ם מאטעריעלען און גייסטיגען לעבען, וועלכע עם האט געבראכט מיט זיך די „הויבענטווייקלונג" פון׳ם האנדעל, פון דער אינדוסטריע און פון דער טעכניק. עס איז אפשר גאר ניט קיין צופאל, וואם דער „נעאָ־רא־מאנטיזם" האט זיך פאר דער לעצטער צייט גע־שטארקט דוקא אין דער ליטעראטור פון דייטש־לאנד, כאטש — אדער אפשר טאקע וויל — דארטען האט דער טעכנישער, מעכאנישער פּרא־גרעס דערגרייכט אזא הויכע מדרגה פאר׳ן לעע־טען פּעריאד. עס איז אלזא, ניט אויסגעשלאסען, אז דוקא דארט, וואו דער נצחון איבער׳ן שונא וועט פריי מאכען דעם וועג פאר דער מאדערנער קאפּיטאליסטישער ענטוויקלונג, — עס איז ניט אויסגעשלאסען, אז דוקא דארט זאל בעשאפען ווערען א מעגליכקייט, א מוז פאר דעם ראמאנ־טיזם, ווי פאר א קענען־גיפט צו דער אינדוס־טריעלער מעכאניזירונג פונ׳ם לעבען.

— הייסט עס, אז פראגרעסיווע לעבענס־טענדענצען קאנען זיך איינלעבען מיט א קאנ־סערוואטיוואר ריכטונג אין דער ליטעראטור ?

— גאווים.

— הייסט עם דען ניט פארלייקענען די ווירקונג פונ׳ם לעבען אויף דער ליטעראטור ?

— דאם איז נישט קיין פארלייקענונג — דאם איז בלויז א בעשטימטע אויסטייטשונג פון דער ווירקונג, וואם דאם לעבען האט אויף דער ליטעראטור. דאם איז אן אנצוהערענויש, אז די דאזיגע ווירקונג איז ניט מחויב צו זיין א דירעק־טע און אן אפענע, זי קאן זיין אויך פארשטעלט.

— אלזא, איז די פריהער דערמאנטע סכע־מע פון נצחון — פראגרעס (דינאמיזם, פוטו־ריזם), מפּלה — קאנסערוואטיזם (ראמאנטיזם) אין דער ליטעראטור — נישט מעהר ווי . . . א סכעמע ?

— אויך בנוגע צום לעבען איז עס נישט מעהר ווי א סכעמע. אויך אינ׳ם לעבען איז א נצחון אויפ׳ן שלאכטפעלד ניט תמיד א זיג פון די אינווייניגסטע כחות, פון די ענטוויקלונגס־מעגליכקייטען פונ׳ם לאנד. און, פארקאהרט, א מפּלה קאן אויך אמאל אינ׳ם לעבען פיהרען דער־צו, אז דאם פאלק זאל, אנשטאט ארבעטספאלען בייַ זיך, — זיך פלוצלונג אויפשטעלען און מיט די לעצטע כחות, מיט דעם לעצטען מוט, מיט „דעם מוט פון יאוש" זיך נעמען גרייטען צו א נייעם קאמפף פאר דער צוקונפט. שוין ניט אייז־מאל האט פאסירט אין דער געשיכטע, אז די טיפסטע דערנידערונג פון א פאלק האט געפיהרט צו דער פלוצלונגדיגער אויפריכטונג און אנ־שטרענגונג פון אלע זיינע כחות . . .

— אלזא, איז ניט כדאי צו בויען סכעמעס און מאכען השערות וועגען דער קאנקרעטער פארם, וואם עס וועלען אננעהמען אין דער לי־טעראטור נאכ׳ן קריעג די נייע לעבענס־ערפאה־רונגען און לעבענס־ציעלען ?

— ניין, ניט כדאי, ס׳איז גענוג פעסטצו־שטעלען, אז די שפּורען פונ׳ם קריג, וועלכע זיי זאלען ניט זיין, וועלען אין דער אדער יענער פארם זיך געבען צו פיהלען אין דער ליטעראטור פון יעדען פאלק.

ב.

— און אויך אין דער יודישער ליטעראטור ?

— אויך אין דער יודישער ליטעראטור. אויך אין איהר מוזען קענטיג זיין די בלוטיגע סימנים פון דער וועלט־דראמא, וואם מיר לעבען איבער גלייך מיט אלעמען, און די טיפע שפּורען פון די אלע טראגישע נסיונות, וואם מיר האבען געהאט אויסצושטעהן. אויך זי וועט האבען צו דערצעה־לען פון די נייע עלעמענטען, די נייע וואונדען און נייע כחות, וואם דער קריג און זיינע רעזולטאטען וועלען אריינברענגען אין אונזער לעבען, אין אונ־זער פסיכיק. פארוואם זאל זי זיין אנדערש פון אנדערע ליטעראטורען ? פארוואם זאל זי זיין אן אויסנאם ?

— דערפאר, וואָס זיי א י ז, לייַדער, אַן אויסנאַם.

— מיט וואָס — מיט איהר יונגקייט ?

— מיט איהר „גרינקייט". זי איז נאָך א „גרינע", זי האָט זיך נאָך ניט איינגעפונדעוועט, זי האָט זיך נאָך ניט איינגעבירגערט אינ'ם יור־דישען לעבען. זי פארנעמט נאָך אינ'ם לעבען ניט דעם אָרט, וואָס אַנדערע ליטעראַטורען פאר־נעמען.

— אָבער דאָס לעבען פארנעמט אין איהר אזא אָרט, ווי אין אַנדערע ליטעראַטורען.

— אויך ניט. זי איז א ליטעראַטור נאָך אַלץ פון איין טייל פונ'ם יודישען פאָלק, פון די יודי־שע פאָלקסמאסען, און אויך דאָס לעבען פון אָט דעם טייל האָט זי נאָך נישט צייט געהאַט אינ־גאנצען אין זיך אריינצונעמען.

— אָבער זי ווייזט ארויס א טענדענץ ארום־צונעמען וואָס וויייטער אַלץ מעהר און מעהר זיי־טען פון אָט דעם לעבען.

— דערווייל איז עס נאָר א טענדענץ.

— וועלכע שטאַרקט זיך אַלץ מעהר.

— וועלכע איז נאָך אָבער ניט גענוג שטאַרק. די יודישע ליטעראַטען, אַחוץ א פאָר אויסנאַמען, מאַכען נאָך אַלץ דעם איינדרוק, ווי וועז זיי וואָל־טען געווען אָבגעשיידט, אָבגעריסען פונ'ם לעבען, וואָס קאָכט ארום און האַלט אין איין כוואַליען זיך, אין איין בייטען די קאָלירען. די יודישע שרייבער זיינען נאָך אַלץ אזוי ווי פרושים, יושבי אוהל'ניקעם. זעלטען ווער עס קריכט ארויס פון זיינע ד' אמות. ווער עס איז געקומען פון קלויז, פון עקסטערן־צימערל, בלייבט אין דער לופט פון דעם קלויז, פונ'ם עקסטערן־צימערל ; ווער עס איז געזעסען ביים ווארשטאַט, זעהט ניט פיל וויייטער פונ'ם ווארשטאַט . . . (די סיבות דער־פון — דאָס איז אן אנדערע פראגע).

— אָבער וואָס געהערט עס צום ענין ? וואָס האָט עס צו טון מיט דער פראגע, צי וועט די יו־דישע ליטעראַטור ווערען אן עכא פון די מעכ־טיגע קריעגס־קלאַנגען.

— דאָס האָט זעהר און זעהר צו טהאָן מיט דער דאָזיגער פראגע. א ליטעראַטור, וואָס הערט זיך ניט צו גענוג צום לעבען, קאָן בלייַ־בען טויב אפילו צו די שרייענדיגסטע שטימען זיינע. פאר אזא ליטעראַטור קאָן זיין אמאָל אַלץ איינס — פ א ר, ב ע ת אָדער נ א ך א ווי־לט־קריעג ; זי קאָן זיך בעהאַלטען אין א ווינ־קעלע, „עד יעבור זעם", און דערנאָך צוריק אומ־קעהרען זיך צום שטעדטעל, צום חסיד, צו דער בית־מדרש־לויריק, צו דער עקסטערן־דראמע... ווער קאָן אונז ערב זיין, אז דאָס וועט ניט נעשעהן ?

— דער קריעג גיט אונז די ערבות, די בלו־טיגע ערבות. דער רעש פון די הארמאטען האָט אַלע שלאָפעדיגע אויפגעוועקט. דער פייער פון די שרפות האָט אַלע ווינקעלעך בעלויכטען, אַלע פערבאָרגענע און פערוואָרפענע ווינקעלעך. ווער פון אונז קאָן נאָך שלאָפערייג זיין ? ווער פון אונז האָט זיך ניט דערפיהלט ווי א שרייפעלע פון עפעס א מעכטיגער, א ריזיגער מאַשין, — ווי עפעס א שרייפעלע, וואָס בלייבענדיג אַליין אונבעוועגליך, דרעהט זיך עס דאָך אינאיינעם מיט דער גאנצער מאַשין ? ווער פון אונזערע כתריאַלעווקער קאָן נאָך בלייבען אין די ענגע, שטיקענדיגע ד' אמות פון כתריאַלעווקע ? און צו ווער כתריאַלעווקע גופא ניט ווערען א נייע כתריאַלעווקע ? עס איז געשעהן א וואונדער און „מוהאמעד איז געקומען צום בארג" ? די וועלט, די גרויסע וועלט, א י י ר א פ א, האָט זיך אין איינעם מיט'ן קריעג אריינגעריסען אין די זיע־בען מאָל פערשלאָסענע טויערען פון יריחו — מאזעפעווקע ! צי וועלען די וועלט פון אָט דעם אידישען יריחו ניט פאַלען ביי די קרעפטיגע קלאנגען פון די וועלט־שופרות ? מען זאגט, אז מען דארף זיך ריכטען, אז אפילו דער פויליש־אידישער קיבוץ, אָט דאָס געזונטע קערנדעל אין דער צופוילטער שאַלעכץ, — וועט זיך א ריהר, א טשובע טהאָן פון אונטער די וועהטאַג־דיגע קלעפּ פונ'ם קריעגס־האמער.

— נאָר מחמת אָט דעם אויסענוויניגסטען שטויס ?

— אויך מחמת אן אינעווייניגסטער סיבה. צום פויליש־יודישען געטא האָבען זיך א ציה גע־טאָן פערדים, שטארקע און קלעפיגע פערדים, פונ'ם רוסלענדישען יודישען קיבוץ : פריהער פלעגען „ליטוואקעס" פאָהרען קיין פויליען זוכען געשעפט, א שטעלע, ארבייט — זיי פלעגען פאָהרען נ ע־מ ע ן ; איצט פאָהרען פון זיי אנדערע אהין ג ע ב ע ן, דערלאנגען הילף ; פריהער פלעגען רוסישע יודען קומען אָפט קיין פויליען, די פויליי־שע יודען אָבער פלעגען זיך ניט ריהרען פון אָרט, איצט מוזען, אין פיין און שרעק, הונדערטער, טויזענדער פויליש־יודישע משפחות פארלאָזען זייערע ערטער און פארוואָגעלט ווערען קיין לי־טע, קיין רוסלאנד . . .

— דאָס איז פאר זיי א קאטאסטראָפע . . .

— אָבער דוקא אזוינע קאטאסטראָפעס מא־כען אן איבערקערעניש אינ'ם לעבען, אין דער פסיכיק פונ'ם פאָלק. דער פויליש־יודישער קיבוץ, וואָס האָט זיך איצט פיזיש א ריהר גע־טאָן פון אָרט, וועט זיך אויך גייסטיג מוזען א ריהר געבען. די נאָהענטערע בעריהרונג, וועלכע ער האָט איצט, צי ער ווייל צי ניט, מיט די מעהר ענטוויקעלטע, מיט די מעהר ריהרעוודיגע „רוסי־שע" יודען, וועט נישט געהן פאר איהם פארלאָ־רען.

— און די „רוסישע" יודען גופא ?

— אויך זייערע האריזאָנטען מוזען ברייטער ווערען. אויך זיי מוזען אָנהויבען טיפער פיהלען ווי פריהער, אז קאבצאנסק איז ניט פאר זיך א וועלט, נאָר א פונקט, א פינטעלע אויף דער נעא־

גראפישער קאַרטע פון דעם לאַנד, פון אייראָפּא, פון דער גאַנצער וועלט. אויך זייער רינגעלע מוז איצט מעהר ווי אַלע מאָל פארפלאָכטען ווערען אין דער קייט פון די וועלט־געשעהעניסען. סוף כל סוף וועלען זיי זיך דאָך מוזען דערפיהלען ניט נאָר ווי קרבנות, נאָר אויך ווי אָנטייל־נעמער פון די גרויסע היסטאָרישע פּאַסירונגען.

און אַז זיי וועלען זיך פּאַרט ניט דערפיהלען ווי אָנטייל־נעמער, ווי פאקטאָרען פאר דעם וועלט־לעבען ?

— שוין דאָם אַליין וואָם דער יוד ב ע ־ ק ע נ ט זיך מעהר מיט דער וועלט, אַדאַנק דער מלחמה, וואָם יעדען טאָג הערט ער פון אַלץ נייע מקומות, פון אַלץ נייע בעציהונגען, פון אַלץ נייע פארבינדונגען און צוזאַמענשטויסען צווישען פעלקער און מלוכות, — שוין דאָם אַליין מאַכט בריטער זיין האַריזאָנט, ווייטער זיין בליק. „מענדיל טוראָק", (מענדעלי דער טערק), אָט דער קליינשטעטעלדיגער אונטעראויוואָג־פּאָליטיקער, וואָם אַנ—סקי בעשרייבט איהם אין איינע פון זיינע רוסישע ערצעהלונגען — האָט אויף מיר שטענדיג געמאַכט דעם אייגדרוק פון א מענשען, וועלכער האָט דאָך א בריטעריגע „קרייז אינטערעסען", אייגדער די איבעריגע כת־רילעווקער. מעגען זיינע השגות פון דער וועלט זיין ווי נאַאיוו, ווי אונטעראויוועגדיג, ווי פאר־דרעהט — ער האָט דאָך שוין עפּעס א שטיקעל שייכות צו דער וועלט און וויים, אז הינטער זיין שטעטעל לאָזט זיך ניט אַראָב דער הימעל אויף דער ערד. בנימין השלישי, וועלכער לאָזט זיך אַוועק זוכען די רויטע יודעלעך הינטער דעם טיף סמבטיון, אַדער גנילאָפּיאָטעווקע, האָט דאָך אין זיך שוין עפּעס א מין ניצוץ פון די אמת'ע „נוסעים", פון די ערשטע צוויי בנימינ'ס, און איז דאָך שוין ניט אזוי טעמפּ, ווי זיין חבר סענ־דערל די יודענע . . . אונזערע בנימין השלישי'ס און מענדיל טערקם האָבען אין „יענע טעג" און אויף געהעגדיג אין חדר פון דער יודישער פּרע־סע, וועלכע האָט זיך פון דאן אָן געזומען מעה־רען, א שטאַרקע פּעולה געהאַט, נאָר זיי האָבען נאָך פיל צו לערנען, און עס איז קלאָר, אז דער איצטיגער וועלט־קריג וועט זיין פאר זיי א גוטע שולע. דאָם וואָם די פּרעסע האָט אויפגעטאָן אין יאָהרען, וועט ער בעווייזען אויפצוטאָן אין חדשים און וואָכען . . . א ריזיגען פּראָזשעקטאָר האָט ער אָנגעשטעלט קעגען אונז, און מיר אַלע געפינען זיך אינ'ם שטח פון זיין בליטיגער, בלענ־דענדער שיין . . . איז מעגליך, אז די ליטעראטור אונזערע זאָל זיך אזוי טיף פארשטעקען אין איהר ווינקעלע און בלייבען אין שאָטען ? איז מעגליך, אז זי זאָל טויב בלייבען צו א וועלט־געשריי, וואָם אפילו אין דעם פארוואָרפענסטען יודישען געסעל האָט ער שוין אָבגעהילכט, ווי א דונער ? איז מעגליך, אז זי זאָל שטום בלייבען און ניט אָב־רופען זיך אויף אָט די נייע, רוישיגע קלאַנגען ?

— אָבער ווי קאַנען זיי זיך אָברופען אין איהר ?

— אזוי ווי אין לעבען. אזוי ווי פון דאָרט, אזוי קאַנען זיי אויך פון דאנען, פון דער ליטע־ראטור, פארטרייבען דעם געטאָ־דיבוק, דעם דיבוק פון אָבגעשלאָסענקייט און וועלט־פרעמד־קייט, אזוי ווי אהין, אזוי קאַנען זיי, די נייע, רוי־שיגע קלאַנגען, אויף אהער, אין דער ליטעראטור, אריינברענגען נייע בעגריפען, נייע געפיהלען און געדאנקען, נייע שילדערונגס־אָביעקטען, א נייע בריטקייט פונ'ם קוק, א נייע ווייטקייט פונ'ם האָריזאָנט . . .

— הייסט עס, אז די הויפּט־ווירקונג פונ'ם קריג וועט נעהן אין דער ב ר י ט ?

— יע, אין דער בריט. טיפקייט אין שאפען קומט ס'רוב פון אינעווייניג, ניט פון דרויסען...

— און אין דער בריט הייסט אין דער אל־געמיין־מענשליכער בריט ?

— אויך דאָם ספּעציעל יודישע לעבען וועט מוזען פון מעהר זייטען ארומגעבאַפט ווערען. נאָר דאָם וועט זיין א רעזולטאַט פון די בריטער גע־וואָרענע א ל ג ע מ י י נ ע האָריזאָנטען. פריהער ווי אַלץ דארף די פּעולה פונ'ם וועלט־קריג בעשטעהן אין אָט דעם ווייטער מאַכען די אלגעמיינע פּערספּעקטיוון.

— קאָן מען זיין זיכער אין דעם ?

— עס איז פאראן א בעווייז, א גענוג קאָנ־קרעטער.

— דהיינו ?

— דער יודישער ארבייטער.

— דער, וואָם מען זאָגט אויף איהם, אז ער איז „בעוואוסטזיניג" ?

— יע, דער. וואר וויים ניט, אז ער איז דאָם קינד פון דעם יודישען המון, פון אָט דעם אייבי־גען קאַלעקטיוון עם־הארץ פון דער יודישער נאַם ?

— און פונדעסטוועגען ?

— און פונדעסטוועגען איז קיין שום ספק ניטא, אז דער קרייז פון די א ל ג ע מ י י נ ע מ ע נ ש ל י כ ע אינטערעסען איז ביי איהם בריטער, אייגדער ביי דעם יודישען בעל־הבית.

— פון וואנען איז עס געדרונגען ?

— טאַקע פון דער ליטעראטור, וואָם וואַרט פאר איהם בעשאפען ספּעציעל. לייענט די בע־ריהמטע „בראָשורען" ; דערמאָנט זיך נאָר אָן די נעמען, וואָם זיי טראָגען . . .

— פון „בראָשורען" איז קיין ראיה ניט.

— לייענט דעם ליטעראַרישען סאַציאַליסטי־שען זשורנאַל „צוקונפט", וואָם וועלט פאר־שפּרייט אין אמעריקא אין פיל טויזענדער עק־זעמפּלאַרען. זעהט די טעמעס, וואָם וועלען דאָרט בעארבייט : דורכאוים אלגעמיין־פּאָליטישע, אלגעמיין־סאציאלע, אלגעמיין־קולטורעלע פּרא־גען . . .

— פון וואנען זשע נעמט זיך עס ?

— דאָס נעמט זיך גאַנץ פּשוט דערפון, וואָס דער „בעוואוסטזיניגער" טייל פון דעם יודישען ארבייטער־קלאַס האָט זיך, פונקט אַזוי ווי די „העבערע" קלאַסען פון׳ם אידישען פאָלק, פרי־הער פאַר אַנדערע גענומען בעפרייען פון דער גהעטאָ־פסיכאָלאָגיע.

— און דאָ — פון נאַציאָנאַליזאַציע . . . נאָר דאָס געהערט ניט צו אונזער ענין. דער עיקר איז, וואָס דער יודישער ארבייטער האָט זיך אָנ־געהויבען צו פיהלען, ווי אַ טייל, ווי אַ מיטגליד, ווי אַ חבר פון׳ם אַלוועלטליכען פראָלעטאַריאַט. דער עיקר איז, וואָס ער, דער ארבייטער, האָט גע־נומען פארשטאַנען, אז זיינע אינטערעסען זיינען, אין אַ סך זעהר וויכטיגע פּרטים, די אינטערעסען, פון אַ גאַנצען, א י . ב ע ר די גרענעצען פון איין נאַציע זיך פארשפרייטענדיגען, ס א צ י ־ א ל י ז ם קלאַס, אז זיין פראָגע איז די פראָגע פון א וועלט, זיין אידעאל — א וועלט־אי־דעאל . . .

— אָבער דער געוועהנטליכער „יוד פון א גאַנץ יאָהר" געפינט זיך דאָך ניט אין דער לאַגע?

— אמת. אָבער דער געטאָ־דיבוק וועט אויך אין איהם ניט זיצען אייביג. אויך ער זוכט שוין צו בעפרייען זיך פון איהם. און איינס פון די מעכטיגסטע און האַסטיגסטע בעפרייאונגס־מיטלען וועט זיין דער וועלט־קריעג. ער וועט מיט גוואַלד אונז אויפּרייסען די אויגען און ווייזען אונז דאָס לאַנד, וואָס פאר איהם וועלט אונ־זער בלוט פארגאָסען, און וועזען אונז די וועלט, וואָס מיר זיינען איצט, מעהר ווי אַלעמאָל, א רינגלע אין איהר קייט, א כח צווישען איהרע כחות, א פאַקטאָר פון איהר לעבען און ענט־וויקלונג...

— און דאָס וועט מוזען וויקען אויך אונזער ליטעראַטור?

— יאָ, דאָס וועט אויך זי אַרויסרייסען פון איהר ענגער כתריליעווקע, פון איהרע געטאָ־ד׳ אמות... (שלום קומט.)

פֿראַדיל שטאַק:

דעם פאַסטוך׳ס ליעד

וועט הערט דעם שטיין אין אָבגרונד,
וועט ס׳פאַלט אהין אריין?
וועט הערט דעם קרעכץ פון הארצען,
וואָס שלינגט די טרערען אויין?

דו גאָט, וואָס האַסט געעפענט
די זאַנגען איבער נאַכט,
און האַסט די שטילע ווינדען
אין פעלד צו זיי געבראכט,

קום זאָג, ווי זאָל איך טראָגען
די אומגערעכטע שטראָף,
קום זאָג, ווי זאָל איך קלאָגען
נאָך מיינע יונגע שאָף?

קום זאָג, ווי זאָל איך שעלטען
די שארפע צייהן פון די ,
וואָס האָבען תל געמאַכט איצט
פון לאנגער נויט און מיה.

און אָבגעלאָזט צו ווינדען
די פעטע ווייכע וואָל,
און אָבגעלאָזט צו ווינדען
דאָס לעצטע שטילע קול?

וועט רינען איבער בוימער
דער סאָק, ווי רויטער וויין,
פון צייטיג־פולע קאָרשען
אין גרינעם גראָז אריין.

און ס׳וועט די האַנד נישט גלוסטען
צו רייסען אויפ׳ן וועג
אין פעלד אריין די קאָרשען,
און בינדען דורך די טעג

אין לענגליך־רונדע בונטען
ווי טרויבען אויף א באַנד —
נור וואַקלען וועט דער פאַסטוך
פערלאָזט פון לאַנד צו לאַנד.

און וועט ער וואו באַגגענען
א וויסע בלום אין וועג,
דאן וועט ער זיך דערמאנען
אַן יענע שהנע טעג,

וועז ס׳האָט דאָס וויסע לעמיל
די פייכטע וואַרמע זייד
פון נייגעבוירנעם קעפּיל
געטוליעט צו זיין זייט.

דו גאָט, וואָס האַסט אין רעגען
אַן אָבדאָך איהם באַשערט,
פארוואָס האַסטו זיך איצטער
פון פאַסטוך אָבגערהרט? —

שפּיעל, שפּיעל מיין אָרים פייפעל
אין פרעמדען פעלד אַצינד,
ס׳וועט טראָגען דיינע ליעדער
צוריק אהיים דער ווינד...

אַלגין:

א. ליעסין אלם דיכטער

(פון דער סעריע „אידישע לירִיקער" *)

1.

מיר, אידן, זיינען אַן ערנסטע אומה. מיר האָבען ניט געווָאוסט פון העלֶענישען לייכטזִין, פון וואַקכישער לוסט, פון געטלִיכער שטיפערייַ, פון מיטעלאַלטערלִיכע לִיעבעס־זינגער. עפּעס ווערט דערצעהלט אין הייליגע ספּרים, אז א מאָל אין ארץ־ישׂראל פלעגען אידישע טעכטער טאַנצען יום־כּפּור אין די ווייַנגערטנער און זיך בעגעגענען מיט יונגע לִיט און רופען: „בחור, שא נא עיניך", אבער דאָס איז דאָך געווען צוריק מיט טויזנטער יאָהרען, און דאָס איז אזוי ווייט, אז עס גלוויבט זיך קוים.

מיר, אידן, האָבען לִיעב דעם תוך, דעם רעיון. דער חומר, די פּאָרם, די שאָלעכץ איז אונז ניט וויכטיג. מיר זיינען ניט קיין געצענ־דיענער. מיר האָבען זיך ניט געמאכט קיין בילד־דער. מיר האָבען זיך נאָך, דאכט זיך, עד היום ניט אויסגעלערענט קוקען אויף א זאַך און בע־וואונדערען זי נאָר דערפּאר, וואָס זי איז דאָ. דער „מאי קא משמע לן" האָט זיך אונז אייר־געגעסען אין בלוט און אין די ביינער. ניט אומזיסט האָבען אידישע דיכטער אין א משך פון א טויזענד יאָהר געדיכטעט אלץ אזוינע טיעף־ערנסטע זאכען, וואָס מען קען זיי אריינ־שטעלען — און מען האָט זיי טאקע אריינגע־שטעלט — אין די תפלות.

און מיר אידען זיינען א מרה־שחורה'דיגע אומה. אין אונזערע נגונים איז דאָ אזוי פיעל אומעט. אפילו אין אונזער פרייד איז בעהאל־טען אזא לאַנג־יאָהריגער וועהטאָג. אפילו אין דער נבואה פון דער צוקונפט הערט זיך א אי־דישער קרעכץ.

דאָס אלץ איז ניט ניי. אָבער דאָס דער־פיהלט איהר מיט א נייער קראפט, וועז איהר לייענט לִיעסין'ס לִיעדער. לִיעסין איז אין זיין פּאָעזיע א מערקווירדיג־טיפּישער איד, א זוהן פון דורות למדנים. איהר הערט זיך איין אין זיינע דיכטונגען, און עפּעס דורך א מערקווור־דיגע אסאָציאַציע שווימען ארויף פּאַר אייערע אויגען אידען מיט ווייסע בערד, מיט שטרענגע אויגען, מיט אַראָפּגעהאנגענע ברעמען, אידען אין טליתים מיט שוואַרצע עטרות, אָנגעבויגען איבער גרויסע ספּרים, ברומענדיג אַן אלטען נגון.

דאָס וויל ניט זאָגען, אז לִיעסין גיט אונז בילדער פון פּארצייטיגע אידען, אָדער אז ער פּרואווט שרייבען אינ'ם גייסט פון דעם אמא־לִיגען למדן, ווי, א שטייגער, פּרץ. דאָס גראָד ניט. פּרעקעהרט, לִיעסין איז א הייַנטיגער, א מענש לִיעדער פון אונז זיינע לִיעדער זיינען לִיעדער פון אונזער צייט. די עהנלִיכקייט לִיעגט נאָר אין דעם, ווי לִיעסין בעצייכנט זיך צו זיין פּאָע־זיע, וואס פּאר אויפגאבען ער שטעלט זיך אלַיין, וואָס ער דערצעהלט און וואָס ער פּערשווייגט אין זיינע לִיעדער.

ביי לִיעסינ'ען איז די פּאָעזיע — א גע־זעלשאפטלִיכע אַרבייט, א געזעל־שאפטלִיכע דיענסט פון א מענשען, וואס האָט דערפיהלט, אז ער האָט א כח צו וועקען אָב־קלאנגען אין מענשלִיכע הערצער. דער פּאָעט איז ביי איהם ניט קיין זינג־פויגעל, וואָס ווערט פּערשׂכור'ט דורך דעם כשוף פון זיינע אייגענע טרעלען; ניט קיין זומער־פויגעלע, וואָס באָדט זיך אין ליכט און וואַרימקייט און פלאטערט פון בלימעל צו בלימעל. דער פּאָעט איז אַן אוס־דערוועהלטער, א מענש מיט א פּאָהן אין האנד, א מאן וואָס האָט עפּעס ערנסטעס און וויכ־טיגעס און נויטיגעס צו דערצעהלען זיין פּאָלק. ניט מיט א הארפע קומט דער דיכטער (דאָס וואַרט „הארפע" ווערט, אגב, קיין איינציג מאָל ניט דערמאַנט אין לִיעסין'ס לירִיק, — א זאָך, וואָס איהר וועט ניט געפינען ביי אידישע דיכ־טער); ער קומט מיט לוחות. אפשר ניט פון שטיין זיינען די לוחות געמאכט, אָבער פון פּאַרמעט — שוין געווִיס. ער דארף רופען אהין,

„וואו גרויס און הייליג איז דאָס פיהלען,
און גליקליך איז דער שמערץ,
און ס'וויסט פון גרענצען ניט דער ווילען,
און ס'וויסט פון אומעט ניט דאָס הערץ."

אויב ניט רופען, איז כאָטש דערצעהלען אזוינס, וואָס זאָל דערוועקען אינ'ם מענשען א בענק־שאפט נאָך א בעסערער וועלט; אויב ניט דאָס, איז כאָטש איבערגעבען א טיף און בעדייטענד געפיהל, וואָס ס'איז כדאי, אז אנדערע זאָלען עם מיטפיהלען.

אָט אין דעם בעזונדערען כאַראקטער פון לִיעסין'ס פּאָעזיע וווייזט זיך אזוי דייטלִיך ארויס

---

*) א זאמלונג פון לִיעסין'ס לִיעדער איז פּאר־טיג צום דרוק און וועט ערשיינען אין פּערלאג „פּארווערטס". דאָס, וואָס די זאַמלונג איז נאָך ניט ארויס, האָט ניט געקענט דיענען פּאר מיר אלס גרונד, אז איך זאָל ארויסלאָזען לִיעסינ'ען פון מיין סעריע „אידישע לירִיקער", ווי עס דארף אויך ניט שטע־רען דער אומשטאנד, וואָס לִיעסין איז גראדע דער רעדאַקטאָר פון „צוקונפט".

אלגין.

זיין „אידישקייט". לויסין ווייסט ניט פון „שיחת חולין", פון „דברים בטלים"; ער ווייסט ניט פון שפּיעלען זיך מיט ווערטער, פון צערטלען זיך מיט קלאנגען. ער איז א היפוך פון קינדיש. ער איז א איד, א אידישער פּאעט.

דערמיט ווערט ערקלעהרט א גאנצע רייה פון זיינע אייגענשאפטען.

לויסין גיט זיך ניט אָב יעדער פארבייאיי־לענדער שטימונג, יעדען מאמענטאל־פערשווינ־דענדען לייכטען איינדרוק. אימפּרעסיאָניזם איז איהם פרעמד. דאָם הייסט ניט, אז עם שוועבען ניט דורך אין זיין נשמה טויזענדער שטימונגען־שאָטענס. א רמז אויף דעם קענט איהר זאָגאר געפינען אין אייניגע פון זיינע לויעדער. ער גיט זיך אָבער ניט אָב דערמיט. ער איז דאָך א פּאָעט ניט פאר זיך, נאָר פאר אלע. וואָס ער דערצעהלט, איז קלאָר, דייטלעך, אויסגעקריסטאלליזירט, האָט בעשטימטע קאָנטו־רען, איז אָנגענטהאָן אין אן אדעקוואטע לויטערע שפּראך. לויסין מאטערט זיך ניט צו כאפּען אין פערקערפערען דאָם אירראציאָנאלע, אלצ־דינג וואָס ער שרייבט איז פאלקאָם בעוואוסט אין פאלקאָם קלאָר. אין דעם פּרט דערנעהנ־טערט ער זיך צו די אידישע קלאסיקער פון דעם שפּאָנישען פּעריאָד: רבי יהודה הלוי, רבי שלמה אבן גבירול, וועלכע האָבען געווים אויף איהם געהאט א שטארקע ווירקונג.

לויסין איז ניט סוביעקטיוו. ער מאכט ניט זיין אייגענע פסיכיק פאר א געזעץ. ער שטעלט ניט ארויס אויפ'ן פאָדער־גרונד זיין „איך". ער האלט ניט, אז וואָס ער לעבט איבער, מוז זיין וויכטיג פאר אלעמען. ער דער־צעהלט אזוינס, וואָס האָט אן אלגעמיין־גילטי־גען ווערטה. ער גיט איבער אזוינע שטימונגען, וואָס קענען איבערגעזעצט ווערען אין דער שפּראך פון מארא־ל. אויב ער זאָגט „איך", מיינט ער ניט: „איך, דער איינציגער, וועל־כער חזר'ט זיך ניט איבער", נאָר „איך — דער זוהן פון מיין פאָלק, דאָס גליעד פון דער קעמ־פּענדער מענשהייט, די נשמה, וואָס איז צו־נויפגעבונדען מיט אלע גרויסע און שעהנע אי־דעאלען פון מיין צייט; איך — דער ענטפּלע־קער, וואָס קומט אויפקלעהרען די מיט־מענשען וועגען דעם, וואָס ביי זיי אלײן אין הארצען וועבט זיך".

„און זאָלען זיך טראָגען די ליעדער
אין מעכטיגע, שטורטישע טענצער,
און אויפהויבען הויך די נשמה
אלע פרייער, אלע העכער, אלע שעהנער.

און זאָלען זיך פערלען די טרעהרען
איז הייסע, אין גליהענדע רייטמען,
און דורכלויבטען זאָל דאָ די יוגענד
מיט גרויסע, מיט שטראהלענדע טרויטמען."

„איך" איז דאָ איינער פון פיעלע, ריכטי־גער — איינער פון אלע. אמת, א בענאבטע־רער, א רייכערער, אבער דאָך זייער גליבען, זייער בלוט און פלייש. אזוי ווי „איך", דאר־פען פיהלען און קענען פיהלען אלע בעסערע, יעדער פון מיין פאָלק, פון מיין צייט; איך בין ניט „מיינער", איך בין זיערער.

און אז א מענש איז ניט „פאר זיך", האָט ער א גרעסער פעראנטוואָרטונגס־געפיהל, האָט ער מעהר טאקט, וועט ער מורא האָבען אָנצו־ריהרען אזוינס, וואָס ס'איז ביי יעדען איינעם דאָס אינטימסטע, דאָס חדרי־חדרים'דיגסטע, מיט וואָס ער וועט זיך אָפּט ניט טהיילען אפילו מיט א פרויינד. בעשאפט זיך א זעלטענע צניעות. אין לויסין'ס ליריק, בעזונדערס אין די לויעבעס־מאָטיוון, איז דאָ אזא צוריקגעהאל־טענקייט, אזא, וואָלט איך זאָגען, שעהמעוודיג־קייט, ווי מיר געפינען זי נאָר אין אלטען אידי־שען פאמיליען־לעבען. אויב איהר ווילט, איז קיין אייגענטליכע לויעבעס־ליריק ביי לויסינען נאָר ניטא. ס'איז דאָ נאָר א שטילע בענק־שאפט נאָך דעם „פרויינד", דעם „ווייטען פרויינד". מעהר, משמעות, וועט א איד ניט דערצעהלען עפענטליך פון זיין לויעבע צו א פרוי.

און די זעלביגע צנוע'דיגקייט ווייזט זיך ארויס נאָך אין אן אנדער פרט. ל ו י ע ס י ן א י ז נ י ט פּ א ט ע ט י ש. ביי דעם שטארקסטען געפיהל־אויסברוך בלייבט ער אייני־געהאלטען, געברויכט ער ניט קיין הילכיג ווער־טער. עס מעג ביי איהם גליהען אינוועניג דער שטארקסטער פייער, אויסערליך וועט ער זיך ניט פאנאנדערשרייבען, וועט ער ניט מאכען שטארק מיט די הענד און זיך ניט קלאפּען אין דער ברוסט. ער ה י ט זיך מיט א וואָרט. ער קנאקט ניט. דערביבער וואָרפט ער זיך ניט אין די אויגען. מען דארף זיך גוט אויסהערען אין לויסין'ס לויעדער. מען דארף נעהן צו א י ה ם. ער צו אייך וועט געווים ניט קריכען.

און רעדט ער שוין צו אייך, האָט ער אייך צו זאָגען עפּעס וויכטיגעס. מיט קלייניגקייטען מיט שטיפערייען, מיט „לויעבע נוצלאָזיגקייטען" וויל ער ניט פערנעהמען אייער צייט און אייער אויפמערקזאמקייט. די וועלט איז אזוי גרויס און דאָס לעבען האָט אזוי פיעל מעכטיגע פּראָ־בלעמען! דער מענש איז געקומען אויף דער ערד מיט א הייליגער מיסיע, און נאָר דאָס איז וועהרטה אונזער אינטערעס, וואָס ס'האָט א שייכות צו דער דאָזיגער מיסיע.

ביי לויסינ'ען איז דאָס ניט קיין פּראָגראם. ער קען ניט אנדערש. ער וואָלט אפשר אלײן געוואָלט זיין פונקעלדיג, און שוימענדיג, און שטיפערייש־לייכטזיניג. עס גהעט אבער נישט. ניט אומזיסט איז ער פון וואָלזשינער ישיבה גליוך אריבערגענאנגען צום סאציאליזם און פונ'ם חושן־משפט צום „קאפיטאל" פון מארקס. און ניט אומזיסט איז ער דער אייניציגער פון אונזערע ווירקליכע ליריקער, וואָס האָט אלע יאהרען געטהאָן געזעלשאפטליכע ארבייט, —

געטהאן מיט'ן הארץ־בלוט און מיט אמת אידישער עקשנות.

2.

א גרויסען פּלאץ פערנעהמט ביי ליעסינען די נאטור. מען וואָלט זיך געקענט וואונדערען, ווי קומט צו א אידישען דיכטער א ליעבע צו דער נאטור. מען וואָלט זיך אָבער מיט דעם זעלביגען רעכט געקענט וואונדערען, ווי קומען, א שטייגער, צו יהודה הלוי די מערקווירדיגע ים־ליעדער, וועלכע שיינען מיט אונשטערבלעכער שעהנקייט. מען וואָלט געקענט ווייטער און פרעגען, ווי קומט צו דוד המלך א „ברכי נפשי" אדער א קאפיטעל כ"ט אין תהלים. דער תירוץ איז, אז אי ביים זינגער פון תהלים, אי ביי יהודה הלוי איז די נאטור געווען א קוואל פון ערהאבענע שטימונגען, א פערקערפערונג און א בעווענונגס־קראפט פון הויכע הייליגע געפילען. אין די ים־ליעדער ציטערט די בענקשאפט נאָך דעם הייליגען לאנד, אין ברכי נפשי — די עהרפורכט פאר דער וועלט־האר־מאניע, אין תהלים קאפיטעל כ"ט ערשיינט פאר אונז דער גאָט פון שטורעם אין זיין וואונדער־בארער שעהנקייט און מאכט. די נאטור איז דאָ צונויפגעוועבט מיט דעם מענשען'ס גייסט, מיט זיינע אידעאָלען.

דאָם איז דער אידישער שטריך: זוכען אין דער נאטור א סטימולום פאר הויכע געפיה־לען, און גראָר דעם דאָזיגען שטריך געפינען מיר אויסגעדריקט בעזונדערס דייטליך ביים איד ליעסין.

די נאטור איז ביי איהם ניט גלאט א טויטע וועלט, ניט אפילו א לעבעדיגע וועלט, וועלכע איז בעזעלט מיט איהר אייגענער נשמה. ניין, זי איז א טהייל פון'ם דיכטער'ס איך; זי האָט גאָר ניט קיין אָביעקטיוון לעבען, זי לעבט אין איהם, מיט איהם, דורך איהם. וועו ער זאָגט אייך, אז אין א לבנה־נאכט

„די שטראהלען — זיי פּאָלען
אויף בערג און אויף טהאָלען,
אויף פעלדער און וועלדער
און הילען זיי איין
אין צארטע פערקלערטקייט,
אין טהוי־לייכטען טרויער,
אין וויכען, אין בלייכען,
אין בלאָהליכען שיין", —

איז דאָם ניט די נאטור פאר זיך, נאָר דער אקארד פון געפיהלען, וואָם קלינגען מיט איהר מיט אויף א געהיימנים־פולען אופן. עס גיסט זיך א חלום פון די לופטיגע וועלען, פון טיפען לאזור־ים אין די פערצאָנטע נשמות: „ער גיסט אין זיי זיסקייט פון זעלטענע וועלטען, פון הימ־לישער מילדקייט און פריעדען און פרייד."

די נאטור איז דאָ. זי איז רעאל, אָבער דאָם איז א מערקווירדיגע רעאליטעט: זי איז נאָר א פערבריטערטע און בעריכערטע מענש־ליכע נשמה. זי איז אין גאנצען אייגענעשלאָסען אינ'ם דיכטער'ס הארץ, און ציטערט אין איהר עפעס אויף, זיינען דאָם גאָר די פערשיידענסטע סטרונעס פון אָט דעם הארצען.

אָט איז דאָם שעהנע ליעד „ערוואכונג", מיט דעם וואונדערבארען מאָטטא: „ברן יחד כוכבי בוקר". ס'איז א נאכט, א שטילע נאכט, א כישוף־נאכט. „טויזענדער שטערען, בעגליקטע ענטציקטע", זינגען הימלישע ליעדער. „שלאנק און הארמאָניש, אויף טויזענטער שטראהלען, טראָגט זיך דער הימלישער כאָר". וועמען די שירה ערגרייפט, ריהרט ער זיך און וואכט אויף. „צוווישען די בוימער כאפט־אויף זיך דאָם וויינ־טען, לויבליך, פער'חלומ'ט און ווייך; איבער די צוויייגען געהט רוישענד א תפלה ציטריג ארויף אין דער הויך". עס כאפט זיך אויף דער פויגעל און שיט זיינע טרעלען; עס כאפט זיך אויף דאָם גרעזעל און גיסט זיין ארָאמאט; עס כאפט זיך ענדליך אויף דער דיכטער און וואנ־דעלט אינמיטען דער נאכט.

„זילבערנע שטראהלען בעפאלען די שאָטענס,
ציהען זיי איבער מיט שיין;
זילבערנע ריימען בעפאָלען דעם דיכטער,
קלינגען און שלינגען איהם איין."

און אלעם גיסט זיך צוזאמען: ריימען און דופ־טען און שטראהלען און טרעלען:

לבנה און שטערען, די ערד און די הימלען,
אלץ ביז דעם מינדעסטען שטויב
גיסט זיך צוזאמען אין הארצען ביים דיכטער
געשלייך אין שירה און לויב".

נשמה און גאָטהייט אומארמען זיך, פעראיי־ניגען זיך, און דאָם הארץ טריפט מיט לעבע אָהן א סוף:

„ליעבע צו אלץ, וואָם דורכ'ן שטח פון וועלט־אלל
אין דער נאָטור איז צושפּרייט;
ליעבע צו אלץ, וואָם האָט אָטהעם און לעבען,
ליעבע צו אלץ, וואָם איז טויט"...

עם פערשטעהט זיך, אז ביי אזא נאָטור־אויפפאסונג איז שוין דעם דיכטער ניט מעגליך צו מאָלען אייגצעלהייטען, צו זיין פערליעבט אין א בעזונדערע פארב, א בעזונדערע ליניע. לעסין'ס נאָטור איז געוויסערמאסען אן אב־סטראקטע, א ענערגעטיזירטע: ניט איין בוים, נאָר דער גאנצער וואלד; ניט אָט דיזע בלום, נאָר „בלומען" אויבערהויפט; אָפטמאָל אפילו ניט בוימער און בלומען און ווינטען און פאר־בען, נאָר די „נאָטור" אין אלגעמיין. בשעת לעסין רעדט וועגען דער נאָטור, איז זיין אויג געוועגדעט ניט אין דרויסען ארוים, נאָר אינ־וועניג, אין זיך אריין. די פארבען נעהמט ער פון די שטימונגען, וואָם ער לעבט אויבער, ניט פון דער אביעקטיוואר וועלט.

אָט איז אן אונרוהיגע פריהלינגס־נאכט:

„די בייזע, די ברומענדע נאכט,
די לאנגע, די שלאָפלאָזע נאכט,
די נאכט פון א דונקעלען פריהלינג א קאלטען,

זי קלאפט מיר אין פענסטער מיט קרעכצען און גוואלטען,
מיט שטורמוישען רעגען און גרויסען געפּילדער,
אלץ ווילדער און ווילדער,
אזוי ווי א העלישע מאכט
וואלט טיף אין איהר חשך געלעגען בעהאלטען.
די בייזע, די שלאפלאזע נאכט —
זי האט מיך משוגע געמאכט!"

דא זיינען דא עפּיטעטען: „בייזע", „ברומענדע", „לאנגע", „שלאפלאזע", „דונקעל", „קאלט", „פינסטער", דא זיינען דא „קרעכצען", „געוואלטען", „געפּילדער", „א העלישע מאכט", — אלץ סובייעקטיוויע סמנים. און נאר איין מאל ווערט דערמאנט דער „שטורמוישער רעגען". קיין אנדערע סמנים, ווי א שטייגער, די לאדען, ווי זיי קלאפּען, אדער א צוויייג פון א בוים, ווי זי קוקט אריין אין פענסטער, אדער די שויב, ווי זי ציטערט, אדער אפשר גאר דער בליץ, דער דונער און אנדערע אזוינע „מאטער־יעלע" זאכען ווערען ניט געגעבען. ליעסין'ס נאטור קען ווערען געזעהן און געפיהלט מיט האלב־געשלאסענע אויגען. אדער אפשר איז דאס דערפאר, וואס ער איז א קינד פון א גרויסער שטאדט?

און ווייל זי איז א טהייל פון דעם דיכטער'ס „איך", און ווייל אט דער „איך" איז שטענדיג אומרוהיג, שטענדיג זוכענדיג, שטענדיג בעגייסטערט פון אידעען און ערשיטערט פון איבערלעבונגען, איז אויך די נאטור פול מיט בעוועגונג, מיט קאמפּף, מיט טראגישע קאנפליקטען. „אור וחושך" האלטען צווישען זיך מלחמה „און ס'צאפּעלט די זון זיך אין לאפּע פון וואלקען".

דער אוועג אויפ'ן ים שפּרייט זיך ניט, ווי געווהנליך, נאר ער „פונקעלט און דונקעלט און שפּיעלט"; וואסער און זון האבען צווישען זיך א שטארקען וכוח, און דאס וואסער, וועו דאס שיף פאהרט דורך, הויבט זיך עס און פאלט אראב, „און קרעכצט און קלאגט דורך פונקען און דורך רויך". און אז עס קומט דער הערבסט, איז דא אזוי פיעל שמערץ און אומרוה ארום און ארום:

„און דער אבענד איז ווילד און פּראומערט,
און דאס הארץ איז מיט אנגסט איבערפּילט,
און די וואלקענס — זיי יאגען דערשראקען,
אין געהיימנים און חשך פּערהילט;
און דער הימעל איז פול מיט בעוועגונג,
פול בהלה און פינסטערע מאכט"...

און אנדערש קען דאך דאס ניט זיין: אט די הערבסט־נאטור, פול מיט בהלה און סוד, טראגט דאך אין זיך א וויכטיגען געדאנק, א קוק אויף די פערענדערונגען אין דער מענשליכער געשיכטע:

„אזוי פליהען די טעג און די יאהרען
דורך די טהאלען פון יאמער און פיין;
אזוי טראגען זיך דורות נאך דורות
אין דעם אייביגען גאנישט ארויין".

די נאטור איז א גרויסע מיסטעריע, וואו יעדע סצענע איז פול מיט בעדייטונג. און דער דיכטער איז א כהן־גדול, וואס וויסט דעם זין און די כונה פון דער גרויסער מיסטעריע אין אלע איהרע טהייל־ען.

3.

פון דער נאטור ביז צו די מענשען איז ביי ליעסינען איין שפּאן, אפילו קיין שפּאן אויך ניט. ס'איז דאך איינס און דאס זעלביגע. דאָרט דער מענש איז דער נאטור. דא — דער אייגענער מענש, נאר פארזיך.

מענשען! — דאס הויסט אבער אזוינע, וואס ס'איז כדאי וועגען זיי צו רעידען. פּאראן גאנצע מיליאנען, וואס זיינען ניט אינטערעסאנט. איבערהויפט די גאנצע מאטעריעלע סביבה זייערע איז ניט אזוי וויכטיג. דאס הויסט, וויכטיג איז זי יא, מען מוז זאגען קעמפּפען פאר א בעסערען מאטעריעלען לעבען, אבער דער דיכטער האט דא ניט אויף וואס אבצושטעלען זיך. נו, געהאַרעוועט, נו, ארים, הונגעריג, עס טהוען וועה די ביינער — וועה וויסט דאס ניט?

זעהט איהר, אן אנדער זאך איז שוין נשמה. אבער אויך א נשמה צו א נשמה איז ניט גלייך. פּאראן טוצען־נשמות, גלאטע, אבגעהובעלטע; וועגען זיי איז ניטא וואס צו רייד־ען. פּארהאן אבער דימענטען, זעלטענע שטיינער; מעג זיין אונגעשליפענע, מעג זיין פערדונקעלטע, אבער דאך אן אבן־טוב!

אט זיצט זיך א איד א קרעמער, אן עני, א דלפון, אין א וויסט אידיש געסעל, און וואוהנט אויף א קונה. אין דרויסען איז פינסטער און נאס. דעם קרעמער איז קאלט און אומעטיג. אבער טהוט א קוק, וואס פּאר א חלומות ער חלומ'ט! וועגען א אידישען קעניגרייך, „א מלוכה פון גאונים, א מלוכה פון מלכים אליין"; וועגען גרויסע, ריזיגע מעשים, וועגען א גאוואלדיגען שטרייט פון א אידישען חיל געגען שונא, א שטרייט פון לייבען, פון העלדען, פון גבורים. אהא! אט דער קרעמער איז גאר ניט אזא קבצן, ווי אייך דאכט זיך!

און אז אין „שמחת בית השואבה" לאזען זיך אידען אוועק טאנצען — אט די „כשל ברך'ס", „גאט'ס קאזאקען", מיט די צוטרייסעלטע פאות, מיט די לאנגע טלית קטן'ס, מיט די פאטשייל־עם אין די הינטערשטע קעשענעס, און זיי שטעלען פאלקעם

...און מען קנאקט
מיט די פינגער, מיט די צינגער,
און מען האפּקט אוים צום טאקט:
„יחבואנו בצל ידו
תחת כנפי השכינה", —

איז דאס ניט קיין פישוט'ער טאנץ: אידען זיינען דאך שכור ניט פון ווין!

„יאָהרען טויזענט בענקען, גאָרען
הילכען אָב דאָ אין דעם שאָלען;
נשמות רייסען זיך און שפּארען,
קיימען ברעכען, תפיסות פאָלען.
וויסטע אידישע נשמות,
אָנגעזעטיגט דורך מיט צרות,
אָנגעליטען אין מלחמות
מיט די אלע יצר הרע'ס,
רייסען זיך ארויס מיט שטורעם,
פרויי פון חומר און פון מורא,
פרויי פון ערד און פון יסורים,
באָמבאַרדירען היים דעם בורא:
„יחביאנו בצל ידו
„תחת כנפי השכינה".

דעם דיכטער ציהט צום העלדישען, צו די אמת־גרויסע קעמפּפער, וואָס האָבען אין זייערע מעשים פערווירקליכט דאָס ציעל פונ'ם לעבען, די כונה פון דער שעפּפונג. עס איז אלץ איינס, פאר וואָס מען קעמפּפט, אבי דאָס זאָל זיין א גרויסע אידעע. רב עקיבא, וואָס שטארבט פאר זיין „אחד", איז ניט וועניגער שעהן און ער־האבען, ווי דער שמיעד, וואָס טראָגט זיין לע־בען אוועק אין דער רוסישער רעוואָלוציע. אין ביידע האָט די מענשהייט דערגרייכט איהרע העכסטע שפּיצען.

דאָס לעבען מוז וועלען דורכגעלעבט, אויס־געלעבט ביז'ן לעצטען טראָפען. ניט דערוויף איז דאָס געגעבען געוואָרען, כדי ס'זאָל זיין רוהיג און גליקליך און רייך. דער דיכטער ליעבט „דעם לעבען דעם שלעכטען, ווי ביטער עם דריקט איהם זיין לאסט, אזוי ווי מען ליעבט א געליעבטע אויף דאן, וועלן זי פייניגט און האסט". דאָס ציעל פונ'ם לעבען איז, משמעות, אין עפּעם העכערם, ווי מאטעריעלע גליק. דאָס ציעל פונ'ם לעבען איז קאמפף.

אין דער אידישער פערגאנגענהייט, אין דער טויזענד־יאָהריגער אידישער געשיכטע האָט דער דיכטער געוואהלן אזא מין קאמפף, אזא מין העלדישקייט. וויעדער און וויעדער קעהרט ער זיך אום צום אידישען עבר. מיט וועלטער, שטארקע און איינפאכע, וואָס דרינגען טיעף אריין אין דער נשמה, דערצעהלט ער אונז וועל־גען זיין צובונד צום פאָלק.

„און טראכט איך, מיין פאָלק, פון דיין פינסטערען עבר,

דאָן פאנגט אזוי מעכטיג דאָס הערץ
די פראכט פון דיין דאָרען־קראנץ צווישען די פעלקער,
דיין טויזענטער־יאָהריגער שמערץ.

און טראכט איך, מיין פאָלק, פון דער ליכטיגער צוקונפט,

דאָן וועלט אזוי שווער, אזוי באנג —
צו וועמטו פערשווינדען אין גליק? טאָ צו וואָס זשע
די ליידען יאָהרטויזענטע לאנג?

אין דער אידישער געשיכטע געפינט ער דעם גרויסען פאטאָס, דעם ריעזיגען אפּטימיזם, וואָס איז אין זיינע אויגען די גרעסטע מאָראלישע גבורה. אין ערגעץ איז ער ניט אזוי קראפט־פול, אזוי איבערצייגענד, אזוי ער אליין, ווי אין די ליעדער, וואו ער דערצעהלט וועגען מענשען, וואָס געהען צום טויט „מיט א מילד־ענטציקטער, הימלישר־העלער מינע, געליטערט אין דעם טויט־שמערץ, לויכטענד ווי די שכינה". קיין ליעד ווירקט ניט אזוי אנשטעקענד מיט זיין אייג־פאכקייט און טיעפען גלויבען, ווי די ליכטיגע נבואה פון „צום נייעם יאָהר", — א מין מאָ־דערנער, סאָציאָלישסטישער „והיה באחרית הימים", וועלן

„דער מענשליכער זוהן וועט ארויסגאהן בעפּרויט פון ערביטערטען מאנגעל און פינסטערען שטרויס,
און דערפיהלען אין ווייסטער, פערפּוינגטער ברוסט גאנצע אוצרות מיט לעבען און ליעבע און לוסט...
און דערוואַרעמט, ערמוטערט, ענטציקט און בעהארצט
וועט ער צופאלען היים צו דער מוטער—דער ערד..."

מ'האָט א סך מאָל געהערט און געשריבען די וועלטער, אָבער אין ערגעץ אָטהעמען זיי ניט מיט אזא פרישקייט און יוגענד און איבער־צייגונג, ווי אין דעם ליעד, וואָס איז געשריבען געוואָרען צורוק מיט 19 יאָהר.

און די זעלביגע אונענדליכע, צערטליכע, שהמעוודיגע און ענטציקטע ליעבע קלינגט אין דעם פראגמענט „מיין ריטער" — דעם אָנהויב פון א פּאָעמע וועגען א שמיעד, וואָס שטעהט אין דער קוזשנע און שמיעדט קינזשאלען פאר די רעוואָלוציאָנערען און קומט דערנאָך אליין אום אין שטרייט. וויפיעל מונטערקייט און יוגענדליכע האָפנונג און שטראהלענדער יובל־געזאנג קלינגט אין אזוינע שורות, וואו איהר הערט, דאכט זיך, דאָס קלאפען פון האמערם איבער א קאוואדלע:

„עס האָבען די אויזענס געגליהט,
געגליהט און געגליהט;
ער האָט די קינזשאלען געשמידט,
געשמידט און געשמידט.
עס האָט אין די אויזענס געגליהט די נקמה,
די הייליגע, רויט;
געקלאפּט האָט דער האמער צום טאקט דער נשמה:
פערדאַרבען און טויט!
פערדאַרבען און טויט די גזלנים!
פערדאַרבען און טויט די תלינים!

אין דער אידישער ליטעראטור זיינען דאָ וועניג אזוינע לעבענס־פולע ליעדער. מען קען זיי איבערצעהלען אויף די פינגער.

4.

ליעסין האָט אָנגעהויבען דרוקען זיך צורוק מיט א יאָהר 22 און די גרעסטע צאָהל ליעדער — אפשר ניין צעהנטעל פון זיי — געהערען צו די ערשטע פינף יאָהר פון זיין שאפען. אין די לעצטע 10—8 יאָהר האָט ער אָנגעשריבען אפשר 4—5 ליעדער. ער האָט פשוט קיין צייט ניט געהאַט: ער האָט אָבגעגעבען אלע זיינע

קרעפטען דער פובליציסטיק. צו דאָם האָט ג ע ד א ר פ ט זיין אזוי, פרעגען מיר ניט. יע־דענפאלס האָט ער כמעט אלע ליעדער אָנגעשריע־בען ביז 1897—1898. דאָם פיהלט זיך אין זייער שפראך.

עס איז גאָר קיין שום ספק ניט, אז ער האָט א שפראך־געפיהל און א גוט־ענטווי־קעלטען אויער. זיין שפראך איז צייטענווייז צארט, מילד, וויך, צייטענווייז שטארק און קרעפטיג. עס איז דאָ די ריכטיגע בעציהונג צווישען ריטהם און אינהאלט. עס בעגעגענען זיך אפט שורות, וואס גיבען איבער די קלאנגען פון דער אויסען־וועלט (פערגלייך דאָם קלאפען פונ׳ם האמער אין דער ליעדער ציטאטע).

אבער דאָך קען מען ניט זאגען, אז די שפראך איז אומעטום גוט. ליעסין קימערט זיך וועניג וועגען וואָרט, וועגען אויסדרוק. געפינט ער אויפ׳ן שטעל א געלונגענעם וואָרט, איז גוט. ניט — בענוגענט ער זיך מיט א וועניגער פאַ־סענדען. וועגען בעארבייטען די ליעדער איז גאָר קיין רייד ניט.

מיר מיינען דאָ ניט ראטהען עמיצען, מען זאל שוויצען איבער ליעדער. מיר וויסען: ביי א גוטען פאָעט גיסט דאָם ליעד זיך אויס פון זיך. אבער וועלן ס׳האָט זיך שוין אויס־געגאסען, דאַרף מען עס ערשט בעארבייטען, ארומפיילען, ארומרייניגען, אז ס׳זאל האבען א פנים. דאָם האבען געטהאן די גרעסטע דיכטער. ליעסין טהוט דאָם ניט.

און דער עיקר: ער האָט ניט דורכגעמאכט מיט דעם יונגען דור שרייבער די ענטוויקלונג פון אידיש אין די לעצטע יאָהרען. עס איז דאָך צוגעקומען אזא וועלט מיט פאַרמען, אויס־דריקע, רייזמען, ריטהמען. ליעסין האָט אבער די לעצטע צייט אזוי וועניג געשריעבען... זיין ליעדער־שפראך איז כמעט געבליבען די פון צו־ריק מיט 15 יאָהר. און דאָם איז א שאָד.

מיר רעכענען, אז ס׳איז איצט אויך ניט שפעט. וועלן איהר לייענט אייניגע פון זיינע זאכען אדער זיינע איבערזעצונגען (פון וואָלט ווהיטמאן, פון נעקראסאָוו, פון טיוטשעוו) האָט איהר די עמפפינדונג, אז ער וואָלט גע קענט זיין א שפראך־קינסטלער. ער דארף נאָר וועלען...

און איין זאך מעגען איהם ווינשען, מעגען זיך ווינשען אלע פרוינד פון דער אידישער ליטעראטור: ער זאל ניט פערנאכלעסיגען זיין ליריק, ער זאל שרייבען.

מרים קארפילאוו:

דער אניטאָר

לטקע איז געזעסען און גע־טראכט אז איצט, אויב עס וואָלט זיך איהר געמאכט מיט וועמען, וואָלט זי שוין חתונה געהאט. איהר האָט שוין דער־עסען די איינזאמקייט, דאָם לעבען צווישען פרעמדע מענ־שען. עס האָט זיך געוואָלט א היים.

עפעס, האָט זי געקלערט, פעהלט איהר וואס זאל איהר העלפען צוזאמענקומען זיך נעהענטער מיט מענשען. פאר די יעניגע, וועלכע געפעלען איהר ניט, מאכט זי קיין אנשטרייננונג זיי צו געפעלען, און וועלט איהר שוין אייגער יא געפע־לען, בעהאלט זי דאָם פון איהם און אנדערע, ווי עפעס א פערבערעבען. אנשטאָט צו שמייכלען צו איהם, קוקט זי אוועק אן א זייט, אנשטאָט זאגען עפעס גוטעס, זאגט זי בייזעס, שטעביגעס אדער זי שווייגט גאָר.

עס זיינען פאראן מענער וואס זי געפעלט זיי זעהר און זעהר. זיי איהר — אויך. זיינען זיי פערהייראטעט. נור צוברעבען א פאמיליע וויל זי ניט, א רחמנות אויף די וווייבער; זיך לייבען מיט זיי אזוי, איז גאָר ניט קיין תכלית. עס לוינט זיך ניט.

עס זיינען אויך פאראן אזעלכע, וואס וואָל־טען מיט איהר זעהר וועלען חתונה האבען וועז זיי וואָלטען געהאט מיט וואס. מיט איהר היי־ראטען, זאגען זיי, דארף מען האבען א סך געלד, וויל אזא מיידעל וויי זי איז וועדטה מען זאל איהר גבעבען א רייכע היים און דאָם וועלען זיי איהר קיינמאל מיט זייערע פערדיענסטען ניט קענען פערשאפען.

אייניגע וויללען לעבען א לעבען אין פרייע לייבע, וואס איז אויף דער ריכטיגער שפראך, דענקט זי, א ו מ ז י ס ט ע לייבע, דאָם וויל זי ניט. קיינער פון איהר משפחה (זי קומט פון א שהנע משפחה) האָט ניט געלעבט אין פרייע לייבע, צו וואס זאל זי זיך עפעס ארוים־כאפען? וואס זיי זיינען אויף דער אנדער זייט ים און זי דא — דאָם מאכט ניט. קיין ליגען וואָלט זי זיי ניט קענען און ניט וועלען שרייבען.

און דער אמת וואָלט זיי זעהר וועה טהאָן. זי איז זיי זעהר טייער.

איהרע בעקאנטע האָבען זי געהאלטען פאר אַן אַרעמטליבע, עהרליכע, קלוגע מיידעלע. א פּאָאר פּלעגען וועגען איהר זאָגען — שוין צו ז ע הר א מיידעל.

זי האָט זיך שוין געהאט אַבגעזאָגט פון דער גרויסער ליעבע, פון וועלכער זי האָט אזוי גע־טרוימט אמאל. ביי איהר איז שוין רעכט סימ־פּאטיע, נויגונג, פרייִנדשאפט. אפשר זאָל זי ווי מאנכע אַרימע, אין שאָפ פערלאָרענע מיידלאָך, אַנכאפען זיך אַן אבי וועמען,אבי האָבען א „סטע־די דזשאב" אלם א דיענסט ביי א קבצן? אזוי ווייט איז עס נאָך ניט דערגאנגען, א „דזשאב" האָט זי אליין א גוטען (גוט וואָס זי איז געוואָ־רען א דעזיינערין). דערצו האָט זי אַנגענרייט „אויף א רענעדיגען טאָג". זי לעבט ניט שנא־רעריש, זי שפאָרט ניט פון זיך, זי העלפט נאָך אַנדערע, איז התונה האָבען בלויז צוליעב ענדע־רען דעם נאָמען אַדער פערקירצערען זיך די יאָה־רען — ווייל זי ניט און וועט ניט.

דאָס אלץ האָט אלטקע היינט איבערגע־טראכט צום הונדערטען מאל, און אין הארצען האָט זיך איהר געגומען גליווערען א הארט גע־פיהל, וואָס אָט אָט, האָט זי געשפּירט, וועט עס זיך צוגעהן און אויסגיסען זיך אין טרעהרען..

עס איז געווען דער ערשטער פריהלינגס אַבענד. דער בוך איז איהר פון די הענד גע־פאלען, און זי האָט געוואוסט, אז זי וועט זיך שוין אין הויז קיין אָרט ניט געפינען. האָט זי זיך צוגעפוצט און אין סטריט אַראָפּ. עס איז נאָך גע־וען פריה, אָרום 8 אזייגער. ארומגעהן לאנג אליין האָט זיך ניט געוואָלט, האָט זי, דערזעהנע־דיג אדוואַרטייזט א קאָנצערט מיט א ליטעראַרי־שען אוועגד, מיט נעמען פון קרעפטען אָהן א צאָהל, געקויפט א טיקעט און איז אריין אין האל.

ביי דער ערשטער בעריהמטהיי האָט זי שוין געפיהלט ווי אוועקצוגעהן, אזוי ג ו ט איז דאָס געווען... דער צווייטער נומער אויף דער פּרא־גראם איז געווען אביסעל בעסער, צום דריטען האָט זי געקלאַפּט וואָלט מען זיך ווי עס איז קענען צוגעוואוינען; צום 4טען האָט זי בע־שלאָסען דאס צום אָנהויב פון 5טען אקט געהט זי אוועק.

וועו זי האָט זיך דערנעהענט צום טיהר, האָט איהר א יונגער מאן פערשטעלט דעם וועג און געפרעגט:

— זייט איהר, זייט איהר ניט די וועמען איך וויל זעהן? א י ן ך רופט מען אלטע, יע?

זי האָט איהם אַבגעמאָסטען מיט איהר קוק. ער איז געווען הויך, אביסעל העכער פון איהר, א בלאָנדער, וויים גענוג עם זאָל זיך אנזעהן דאָס ער איז געווען ניט איינגעוואשען. זיינע אויגען זיינען געווען פארזשמורעט און אונטער פּענסנע. דער נאָז האָט זיך געצויגען אין א גלייכע ליניע פון שטערן און עטוואָס געווען צוגעבויגען צו דער אויבערשטער ליפּ. די אונטערשטע ליפּ איז געווען אביסעל ארויסגעשטאָטען און דאָס האָט איהם צוגעגעבען אן אויסדרוק פון נאכלעסיגקייט, עקשנות אַדער קאפריז. די נעגעל פון די פינגער אויף די הענד, מיט וועלכע ער האָט פערריכט די פענסנע אויפ'ן נאָז, זיינען געווען „געטרימט" מיט — בלאָטע...

— ווער זיינט איהר? — האָט זי איהם גע־פרעגט.

— איך בין מר. מאָרס, דאקטאָר מאָרס. איף יו פליזז! אלזא, זיינט איהר דאָס די, וועלכע איך זוך? מען האָט זי מיר אונטער די אויגען פאָרגעשטעלט: א הויכע, א גראציעזע, מיט שווארצע האָר, רויטע ליפּען, גוטע אויגען, מיט איין וואָרט א שהנע מיידעל!

— האָבענדיג די אלע סמנים פון איהר אויס־זעהען, דארפט איהר זי קענען געפינען, זוכט נאָך...

— אָבער איך האָב זי דאָך שוין געפונען.

— וועלל?

— איך וויל מיט איהר, מיט אייך הייסט דאָס, ריידען. פאר וואָס געהט איהר אזוי גיך אוועק? וואוהין געהט איהר? — אויב איך מעג פרעגען.

— אין סטריט.

— געה איך מיט, ערלויבט?

זי האָט א ווייל א טראכט געטהאָן, און א מאָל געטהאָן מיט'ן קאָפּ, קלערענדיג: זאָל ער גיהן, וועמען אַפרט דאָס!

— קומט אין פּאַרק, — האָט ער ארויסגע־הענדיג געזאגט.

— אין וועלכען פּארק? אין העסטער פּארק?

— און מיט וואָס איז שלעכט העסטער פּארק? אָבער אז איהר ווילט ניט, איז קומט גלאט אזוי, אין דער וועלט אריין!

און זיי זיינען אוועק אין דער וועלט אריין. עס האָט געשמעקט מיט מאי, א וואַרים ווינטל האָט געקיהלט איהר צוהיצט פנים. זי האָט געשפּירט אויף זיך זיין אויפמערקזאם־דורכדרינג־ליכען בליק. זי האָט זיך דערפיהלט גרינג אויפ'ן האַרצען, גרינג אויף די פים און זי האָט צוגע־שמייכעלט צו אלע די וואָס זיי האָבען בעגעגענט, און וועלכע האָבען אויף איהר עפעס מיט בעזאָנ־דערע בליקען געקוקט. איהר האָט געדאכט, אז אין די אויגען פון מהרערע האָט געשיינט א „ליעבע־פערלאַנגט" אנאנסע. א מחנה איינזאמע האָט אויפגעלעבט מיט'ן פריהלינג, ארויסגעקרא־כען פון די גרויסע קאסטענס, די טענעמענט הויי־זער, זוכען לעבען, בעגעגענען דער נאטור'ס ער־וואכונג.

די אויגען פון די פרויען, מיידלאָך האָבען געקוקט מיט מעהר ערנסט און פערטראכטקייט ווי די אויגען פון די מענער. „זי" האָט געזוכט דריי איז איינעם: געליעבטען. מאן און פאטער. וועו „ער" נור איינע: די געליעבטע...

צייטונגם פערקויפער האָבען אויסגערופען די נעמען פון די ערשטע אַרויסגעקומענע שוין מאָר־גענדיגע צייטונגען, און זיינען מיט זיי אַרומגע־לאָפען ווי אין פאַניק צווישען עולם,וואס די פער־שיעדענע אַמיוזמענט פּלעצער אין סטריט האָבען אַרויסגעשפּייט. פיעלע האָבען געקויפט די צייּ־טונגען בלויז די „באָאיס", אנדערע זיינען געבליבען גלייכגילטיג צום טומל און געשרייען, זיי איז גאָר ווי ניט אָנגענאַנגען וויפיעל נאָך טויזענדער מענשען זיינען דאָרט וואו אין יוראָפּ אין דער מלחמה געפאלען.

דר. מאָרס האָט געלאַכט: ער קומט פון פוי־לען, פון א שטאָדט, וואָס ליעגט איצט אין דייט־שע הענד, איז ער ה. ד. איצט א דייטש, און זי — א רוסס. זיי ביידע בעלאַנגען צו פיינדליכע לאַגערען.

— זאָגט מיר, — האָט זי איהם געבעטען, שענקענדיג ווייניג אויפמערקזאמקייט צו זיינע פלוידערייען, — ווער האָט אייך געשיקט מיך פרעגען אויב אייך בין אייך?

— מיין האַרץ...

— ערנסט, זאָגט ווער?

— דאָס איז א סוד.

—אויב אזוי, וויל אייך עס וויסען. ווער?

— וועלל, וועלל, מוז אייך דאָס זאָגען? אלל־רייט, זאָל זיין אזוי: איינער וואָס איז אין אייך פערליעבט. ער זעהט אייך אפט פון דער ווייּ־טענס, בעוואונדערט אייך, פערגעטערט! ער וואָלט זיך זעהר געווואָלט מיט אייך בעקענען, צו־געהן ריידען, נאָר ער וואָגט ניט. האָב אייך עס גע־טהאָן פאר איהם. און בין זעהר צופרידען, צי־פרידען פאר זיך, וואָרום זאָגען אייך דעם אמת, זייט איהר מיר זעהר געפעלען. אויך אזוי ווייט געפעלען, אז אייך וועל שוין יענעם אויסמיידען... ווייל זיין ליעבע צו אייך מאכט מיך אייפערזיכ־טיג.

— ווי רופט מען יענעם?..

— פיין, דאס איז פיין. וועז אייך רייד צו אייך אזוי פיעל וועגען זיך, פרעגט איהר גאָר נאָך אויך יענעם!

— איז ער א שעהנער?...

— איהר ליעבט שעהנע?

— זעהר.

— טהוט מיר לייד...

— וואס איז?

— ווייל איך בין עס ניט?—זי האָט עס ניט געפּייקענט. אין א ווייּע ארום האָט זי גע־פרעגט:

— זייט איהר טאקע א דאקטאר?

— יע, אין דריטען יאָהר.

— אָה, נאָך ניט קיין געענדיגטער...

— דעם „טיטול" דאקטאר — האָט ער ער־קלערט, — האָט ער נאָך פון פריהער, איידער ער האָט אָנגעפאַנגען שטודירען מעדיצין, נאָך פון דער שוויייץ, וואו ער האָט געענדיגט אויך דאק־טאר כעמיע. ער האָט נאָך טיטולען און דיפּלא־מען מיט מעדאַלען פאר אויסצייכנונגען אין קונסט, מוזיק, אגריקולטור. אין א יאָהר ארום, וועז ער וועט ענדיגען, וועט ער מאכען א רייזע ארום דער וועלט. ער אין שוין אויסען געווען א וועלט. וואָלט זי מיט איהם וועלען פאָהרען זאָל זי וועלען. איהם שטעהט פאָר א גרויסע צוקונפט. ער וואָלט זי וועלען מיט אימיצען טיי־לען, פאר וואָס זאָל דאָס ניט זיין מיט איהר? זי געפעלט איהם. איין זאך נאָר. זי איז אביסל צו קלאָסט, מיט ווייניג טעמפּעראַמענט, אדער זי מאכט זיך דאָס אזוי? ער וועט עס שוין אויס־געפינען... וויל זי זיך ניט צוזעצען א וויילע אפּ־רוהען פון גאנג?

זיי זיינען געווען נעבען א פּאַרק, א פריייע באנק האָט דאָרט ווי געווארט אויף זיי. זיי האָ־בען זיך געזעצט. ער האָט מיט זיין האנד ארומ־גענומען איהר טאליע.

— דאָס דארף מען ניט, — האָט זי זיין האנד פון זיך אוועקגענומען. ער האָט זי ארומ־גענומען נאָך אמאל, זי האָט זי ווייטער אָבגע־וואָרפען פון זיך, אזוי איין מאל נאָכ'ן אנדערן, ביז זיי האָבען זיך צולאכט, און זיין האנד איז שוין געבליבען אזוי ווי ער האָט געוואָלט.

— איצט וויל איך אייך א קוש טאָן, — האָט ער געזאגט.

— דאָס טאָר מען ניט.

— דאָס דארף מען ניט און דאָס טאָר מען ניט. וואָס איז דאָס, וואָס? — זעהט, — האָט ער איהר געוויזען. — עס איז אזוי שעהן ארום אונז, בוימער, פויגעל, ליעבענדע פּאָרלאָך. עס איז פריהלינג, די לופט איז אָנגעפילט מיט ליעבע.

— טאָ קושט אייך די לופט...

* * *

וועז זיי זיינען געקומען צו דער הויז, וואו זי האָט געוואוינט, איז שוין געווען זעהר שפעט. ער האָט אויסגעווירקט זי זאָל צושטימען, ער זאָל קומען מאָרגען זי זעהן ביי איהר אין ציימער. דאָרט, האָט ער איהר צוגעזאָגט, וועט זי איהם ערשט דערקענען.

זי האָט זיך שטארק געריבען די ליפּען, די האָלדז פון די צייכענס, וואָס זיין „גוד באי" האָט איבערגעלאָזען...

* * *

אויף מאָרגען פארנאכט — איז ער געקומען. ער איז געווען איינגעוואשען ביז אן „אינטש" איבער'ן איבערגעקהרטען אויפ'ן אנדערען זייט קאָלנער, געטראגען אויף זיך אן אנדער סוט, נאָר אונטער די נעגעל איז געווען די זעלבע בלאָ־טע.

— א דאקטאר! — האָט זי זיך א טראכט געטהאָן — נו!

— זיצט — האָט זי איהם אָנגעוויזען אויפ'ן שטוהל בייים טיש. דער טיש איז געווען האָלב פערנומען מיט ביכער, וואָס זיינען שוין ניט געקראכען אין ביכער שראנק.

ער האָט ניט אַראָבגענומען פון איהר די אויגען, זיך געזעצט און אוועקגעלעגט א פּע־קעלע, וואָס ער האָט מיט זיך געבראכט.

— וואָס איז דאָס?

— טייטלען מיט ראָזינקעס. ס'איז זעהר געזונד פאר'ן מאָגען. איהר עסט דאָס וועג? וויל איהר?

— ניין. טהענקס. איך האָב ניט ליעב אויס־צושמירען זיך די הענד איך וויל ניט בעקומען קיין קלעפּיגע פינגער.

ער האָט צונומען דאָס פּעקעלע, דערפון אַליין געגעסען און בעטראכט דעם צימער. וויי־פּיעל צאָהלט זי?

— 10 דאָלאר א מאָנט.

— טייער. און וואָס זיינען דאָס פאר מענ־שען. „אינטעליגענטע?" ער האָט פּיינד „אינ־טעליגענטע".

— אינטעליגענטע — האָט זי געשמייכעלט — אזוי וועניגסטענס, האָבען זיי זיך אדוואר־טייזט, האַנדלען מיט פאַנאַגראפּפּ, איין זוהן, דער עלטערער, „געהט אויף דענטיסט" דער צוויייטער אויף — קוליעם: א קאַליקע. איין פּום האָט ער קירצער, דערפאר איז ביי איהם די אַנדערע לענגער. א טאַכטער האָבען זיי, א „טעלעפאָן גוירל", א גאַנץ שענע מיידעל, א „סטייליש", קוקט אוים ווי אַראָב ערשט פון א „פעשאַן־בוק". שפּיעלט פּיאַנאָ. זי איז פול מיט — טומעל. די עלטערען זיינען רוסישע פּא־טריאָטען, די קינדער — אמעריקאַנער. איהר, דער „בראדערקע", וואָס פערהאלט זיך צוויישען די צוויי לענדער נייטראל, קומט אוים אפט צוויישען די שטרייטענדע צדדים מאכען שלום.

—געהט זי, היסט דאָס, אריין צו זיי?

— אה יעס, זי מוז דאָך, ווי האָט א שלי־סעל צום טהיר פון קיך; וועז זי דארף זיך געהן וואשען — געהט זי. נאָר אמאָל אז זי פוילט זיך צו שלימסלן, קייטעלט זי אָב די טהיר צום פראַנטרום און געהט דורך די רומס.

— זיינען ה. ד. די אלע נויטיגע אימפּרוווי־מענט—ביי זיי! עס איז דאָך ניט בעקוועם. ווי אז אימיצער קומט צו אייך? — האָט ער גע־פרעגט. — א שטייגער, וועז די פינגער קלע־פּען זיך פון ראָזינקעס מיט טייטלען און מען וויל זיי צוואושען?

— צו מיר קומט מען זעהר זעלטען, כמעט נאָר ניט.

— איהר ווילט זאָגען דאָס איך בין דער אייניציגער? ווירקליך? דאָס פרעהט מיך. עס גלויבט זיך מיר קוים. איהר וויסט, איך האָב פון אייך ג'הלומ'ט די נאַנצע נאכט. איך האָב מיך עטליכע מאל אויפגעכאפּט, זיך אוועקגע־זעצט אויפ'ן בעט, אויסגעשטרעקט מיינע אַרמס און גערופען צו אייך: קום, קום! פאר־וואָס דערווייטערט איהר זיך אזוי? זעצט זיך נאָהענט צו מיר. אזוי וי אין פאַרק. זיי אַרט דאָך ניט אז מען זיצט ביי אייך? וויסט איהר דאָס איהר זייט זעהר שעהן געוואקסען? טהוט אוים דעם קאָרסעט. צו וואָס דארפט איהר עס? האלט זיך פריי! ביי אייך מוז זיין לאנגע האָר, ניט רייסט זיך אוועק! ווירקליך, איהר זייט גאָר ניט גאסטפרייונדליך. איהר לעזט א סך, ווי איך זעה, איך קען אייך געבען ביכער גוטע צום לעזען, אזעלכע וואָס מען קען ניט קריגען אין קיין ליבערערי. זעהר אינטערעסאנט און בע־לעהרענד. ס'וועט אייך מאכען קאָמפּעטענט אין דער פראגע פון ליעבע. וויסט איהר, אז די גרעסטע מענשען זיינען ווי די קליינע קינדער וועז זיי ליעבען? אָט נעהמט שאָפּען, דזשאַרדזש זאנד, דזשאַרדזש עליאָט און נאָך א סך, א סך אזעלכע, יעס, אונטער דער הויט זיינען אלע מענער ברידער און אלע פרויען — שוועסטער. איהר ווילט איך זאָל שוין אוועקגעהן?

— עס איז שוין שפּעט. 11טע שטונדע...

— גליקליכע צעהלען ניט די שטונדען. איהר האָט מורא וואָס וועלען זיי, אייערע אינטעלי־גענטע זאָגען? וואָס געהט עס אונז אָן. אָט וואָס אייער צימער האָט ניט קיין וואסער איז ניט גוט. איך וואָלט וועלען צוואושען די הענד. א צימער דארף זיין מיט „אימפּרוווומענטס".

ער האָט זיך געשטעלט, געזעצט, זיך דורכ־געגאנגען, בעטראכט דעם צימער און איז ניט וויילענדיג נאָך א גיכען זעגענען זיך, צוזאָגענדיג מאָרגען וויייטער קומען, שנעל אוועק.

אזוי איז דאָס צוגעגאנגען א 5—6 אוועג־דען. ער פלעגט קומען מיט ראָזינקעס, טייט־לען אדער פייגען, דערצעהלען זיינע חלומות, רייזען, אגיטירען פאר פרייע ליעבע, אויסזוכען אלערליי גאנגען וווי עס צו אילוסטרירען, זאָגען, אז ער פיהלט ווי צו זיצען שפּעט. גאָר שפּעט — זיך שטעלען, זעצען, דורכגעהן, בעטראכטען דעם צימער, א שפּיי טהאָן מיט אונצופריעדענהייט אין בלומען־טעפּעלדיגען „ספּיטון" און אוועק. — —

אין אוועג איז ער אריינגעקומען מיט א יום־טוב'דיגען שמייכעלע און האָט זיך געהייסען גראַטולירען, — היינט איז זיין געבורטסטאָג,— האָט ער איהר גליק געמעלדעט.

זי האָט זיך נאָר ניט רעריכט ער זאָל קומען, און זי איז געווען אַנגעטהאָן אין א לאַנגע יאפאַנעזישע קאמאנע, די האָר פערפלאַכטען אין א צאָפּ. איהר איז געווען אור־מעדיג. זי האָט געלעזען אוים געוואָהנהייט און בעטראכט וועגען די פוסטקייט אין לעבען. פאר וואָס אז זי האָט זיך שוין געטראָפען מיט איינעם וואָס איז א דאָקטאָר, אן אגריקולטוריסט, א כע־מיקער און א וואָס ניט? — פאר וואָס זאָל זיך איהר הארץ איהר נשמה ניט אברופען אויף זיינע וועגען. — וויל — האָט זי זיך געענט־פערט — דאָס זיינען בלויז וועגען, אבער אן אנדערע אויף איהר גלויבט אין זיי ניט, אבער אן אנדערע אויף איהר ארט וואָלט זיך אין זיי געווים מאכען גלויבען.

שפּיעלען א ראָלע אָלס פערלִיעבטע, פערוויי־
ארייניציהען איהם אין חתונה האָבען אין דעם
נאָך — וואָס עס וואָלט זיין — וואָלט זיין. דאָס
וואָלט שוין די צייט געווייזען שפּעטער. יעדער
אנפאנג איז שווער, אָבער אז מען הויבט שוין
אָן צו לעבען לעבט מען! —

אָבער זי קען זיך ניט נאָרען. זי פיהלט, עפּעס
א שנאה אין איהר — געגען עמיצען, געגען זיך
— טהוט איהר אָן צרות. מאכט זי אזוי צו רייד־
דען און האנדלען, דאָס זי לעגט זיך אלין מער־
אין כיעהר שטיינער אויפ'ן וועג צום לעבען. פאר־
פאלגען.

זיין אונערוואַרטעטער קלאפ אין טהיר האָט
זי אזוי ווי דערפרעהט און דערשראָקען. ער האָט
אויסגעקוקט פרישׁ, לעבעדיג. נאָר וואָס נאָך א
שייוו, נאָך א שפּאציער. ער האָט אריינגעכאפּט
איהרע הענד, זי גוט אָנגעקוקט און געוואָג ענט־
ציקט:

— אָט אזוי האָט ער זי געוואָלט זיהן!
פּראכטפאָל! אזוי האָט ער זי געזעהן אין חלום,
א וואונדערלִיכע יאפאנקע. בלומען נאָר פעהלען
איהר אָט דאָ און דאָ אין איהרע האָר.

ער האָט געכאפּט פון טישׁעל א פּאָר בלומען
און איהר זיי אין די האָר אריינגעשטעקט; „געי־
שא, מיין געישא!"

ער האָט געכאפּט איהרע בליקען אויף די
מאָט־ווייסע שויבען פון פּראָנטרום־טהיר, הינ־
טער וועלכע עס האָבען זיך געזעהן שאָטענס.

— וואָס איז דאָס? — האָט ער עס פּרא־
נענד אָנגעקוקט.

— דאס איז — די געזעלשאפטליכע מויי־
נונג...

— איך אויף אייער אָרט וואָלט עס פער־
האַנגען. מאכט א דונקעלען געריכטען פּאָרהאנג
פון אויבען ביז אראָב, אז זיי זאָלען קיין זאך
ניט קענען זעהן.

— וואָס זעהן? — איז זי רויט געוואָרען —
ס'איז יע דאָ ניטא וואָס צו זעהן. — און ווי צו
איבערצייגען זי אין דעם האָט ער זי צוגעצויגען
צו זיך צו קושען.

זי האָט איהם לייכט אָבגעשטופּט.

— זייט ניט אזוי שלעכט צו מיר, בעזאָנ־
דערם היינט. איך בין דאָך היינט געבאָרען גע־
וואָרען, ווי קענט איהר דאָס אזוי פערגעסען
א בייבי? האָט א הארץ, האָט רחמנות. נו, איהוט
מיך כאָטש א גלעט — האָט ער געמורמלט אי־ר
הענד און זי געפיהרט זיך איבער זיין געזיכט.
זי האָט א שמייכעל געטהאָן. דאס האָט איהם
דערפרעהט און ער האָט ווייטער, ווי זי האָט עס
אָנגערופען, גע'בעבט.

ער האָט געכאפּט איהר רעגען מאנטעל זיין
געמומען קריכען אויפ'ן שטוהל פערהענגען. ער
האָט עס ביי איהם פון די הענד ארויסגערי.
— ווילט איהר ה. ד. אז מען זאָל זיהן! —
האָני ער אונצופריעדען אויסגערופען.

— יע, זאָל מען קוקען און זעהן, אז ו'איז
ניטא וואָס צו זעהן.

— אָבער אז עס וועט זיין?..

— עט וועט ניט זיין.

זיי האָבען זיך אָנגעקוקט ווי די הענער.

— געהט שוין אוועק פון דאנען. — האָט
זי איהם אָנגעוויזען וואו די טהיר איז.

ער האָט זיך נאָך בעקוועמער איינגעזעצט
און געמומען וואַרפען פון פאקעט ראָזינקעס צו
זיך אין מויל.

— געהט אוועק.

— לאיק פאָן! — האָט ער זיך נאָך גע־
רייצט. הינטער'ן טהיר האָט זיך געהערט א
שושקעריי...

— אָלל־רייט! — האָט זי פערביסען די לי־
פּען און זיך געשטעלט ביים פענסטער ארויס־
קוקען אין גאס.

זיי האָבען געשוויגען. ער האָט זיך געשטעלט,
זיך דורכגעגאנגען עטליכע טריט איבער'ן צי־
מער, געוואָג אונגעדולדיג... זי איז דאָס געוואָג
צופריעדען צו זעהן: „אָט וועט ער, ווי ער האָט
געטהאָן אלע אָוועק, נאָך אזא מין „עקספערטיז",
וואַרפען א פערעכטליכען בליק אויף דעם צי־
מער און אוועק..."

— גוד־נאיט! — האָט ער הויך געזאָגט,
אז די שאָטענס הינטער'ן טהיר האָבען א צי־
טער געטהאָן.

— גוד־נאיט! — האָט זי גערן געענטפערט,
און אָבגעהענדיג מיט אמאָל פון כעס אויף איהם
האָט זי איהם געשענקט א גוטען שמייכעל,
קלייבענדיג זיך, נאָך זיין אוועקגעהן פאר זיך
אביסעל צו לאכען...

ער האָט געגעבען א שפּרייז צום טהיר, זי
געעפענט, שטארק א פּאָר מאָל צוגעטופּעט, זיך
אריינגעכאפּט צוריק, צוגעמאכט די טהיר מיט
א קלאפ, פערשלאָסען און — איינגעדרעהט די
גע...

ער האָט זי, אן ערשטוינטע פון דער פּלוצ־
לִיכקייט ווי דאס איז געשעהן, אריינגעכאפּט
אין זיינע אָרמס, זי געשטיקט, געקושט, ווי גע־
וואָלט צוברעכען זי... זי האָט זיך געוואָרפען,
געביסען, אָבגעשלאָגען זיך פון איהם מיט די
פויסטען און פול מיט כעס און פערביסענעם
שווייגען זיך געשטעלט ביים פענסטער.

— דו וועסט ארויספאלען! —

— שווייגט...

אין פּראָנטרום האָבען זיך געעפענט פענס־
טער; — דאָס האָבען זיי אראָבגעקוקט אויב
ער איז טאקע אוועק — האָט זי פערשטאנען.

ער האָט זי וווייטער אריינגעכאפּט אין זיינע
הענד און זי אָנשטאט ראנגלען זיך ווי פריהער,
האָט נאָר רוהיג געבעטען:

— לאָזט מיך אָב אויף א רגע.

— צו וואָס?

— איך דארף.

— אלל־רייט.

וועו זי איז געווען אויף דער אנדער זייט טהיר, האָט זי א זאָג געטהאָן: איך בין ניטאָ. — און זיך פערלאָרען אין דער פינסטערניש פון האָל.

ער האָט זיך נאָך איהר מיט געמאכטע רוהיגקייט געלאָזט געהן.

עפעס בעוועגט זיך אויף די טרעפ ארויף — דאָס איז זי. שטיל, ווי א גנב איז ער איהר נאכגענאנגען און האסטיג אויסגעשטרעקט די האנד זי אנצוכאפען. א צושראקענע קאץ האָט זיך פון דאָרט אריס געטהאָן. און ניט וויסענדיג וואוהין, פון שלאָף, צו לויפען, זיך געמומען וואָרפען און פלאָנטערען אונטער זיינע פיס, ער איז אונטערגעשפרונגען ניט ארויפצוטרעטען אויף איהר, ארויפגעטראָטען אויף די צובונדענע בענדלאָך פון זיינע שיך, זיך אויסגעלויטשט פון ערשטען טרעפ — געזוכט מיט די הענד אָן וואָס זיך אבצוהאלטען פון פאלען, געטראָפען מיט זיי אין דער לופט און זיך אראבגעקייקעלט פון אלע טרעפ.

ל. לאזאוויק:

דער הויך-רענעסאנס

(פון דער סעריע „קאפיטעל פון דער קונסט-געשיכטע".)

אין מיטעלאלטער, בעפאָר דעם רענעסאנס, איז די קונסט געווען אונטער דער קאָנטראָלע און אין דער היענסט פון דער קירכע. די מאהלערייי, די סקולפטור און אפילו די ארכיטעקטור זיינען געווען א מיטעל ערשטענס צו בעקאָנען די אונענטוויקעלטע מאסע מיט דער ביבעל און דער קריסטליכער לעגענדע און צווייטענס צו בעפעסטיגען דאָס רעליגיעזע גלויבען און צו פערפלאָנצען דאָס רעליגיעזע געפיהל. אין די צייטען פון רענעסאנס האָט זיך די קונסט לאנגזאם און שטענדיג בעפרייט פון דיעזער קאָנטראָלע. נייע אומשטענדען האָבען ארויסגערופען צום לעבען די פרייע, שטארקע לעבענס־דורשטיגע פערזענלייכקייט מיט איהרע ריין מענשליכע אינטערעסען און ריין ערדישע פערגענגענעם. דער נייער גייסט האָט געפאָדערט אויסדרוק און די קונסט האָט דיעזע פאָדערונג בעפריעדיגט. מיט איהר רעאליסטישער וועגדונג האָט זי אויפגעמונטערט דעם כמעט אָפגשטאָרבענעם אינטערעס צו דער אלטעגלייכער ווירקליכקייט; מיט אויפגעלעבטען אינטערעס צו דער קונסט פון אלטערטהום האָט אויף אויפגעלעבט דער חוש פאר שעהנקייט און לעבענספרייד.

אין הוך־רענעסאנס, וועו די קונסט האָט דערגרייכט איהר העכסטע שטופע, זיינען שוין דער רעאליזם מיט'ן קלאסיציזם געווען פעסט פעראייניגט. דער קינסטלער האָט גלעזעט דעם הויפט געוויכט אויף בילדליכקייט, אונאָפהענגיג פון דעם וואָס האָט געדיענט אלס טהעמא — רעליגיע, היסטאריע אדער עפעס אנדערש. דעם קינסטלער'ס אידעאל איז געווען די שעהנהייט אין אלע איהרע פאָרמען: בעוועגונג, גרופירונג, קאָלאָריט, כאראקטער־שילדערונג א. אז. וו.

דער זאנדערבארסטער און פיעליכט אויך דער גרעסטער קינסטלער פון רענעסאנס איז געווען מ י ק ע ל־א נ ד ז שׁ ע ל א (1563—1475), א בעגאבטער פאָעט און אינזשענער, א מאהלער, סקולפטור און ארכיטעקט פון ערשטען ראנג, האָט זיך זיין אייגענארטיגע אינדיווידואליטעט וואונדערלעך אויסגעטהיילט אפילו צווישען די ריעזען־פיגורען פון זיין צייט. אימפולסיוו, אונגעדולדיג און מיט א וואולקאנישען טעמפעראמענט, האָט ער זיך איבערגעקריעגט מיט די מעהרסטע קינסטלער פון זיין צייט. איינזאם און אָפגעזונדערט האָט ער זיך אינגאנצען אָפגעגעבען צו זיין קונסט. זיין מערקווירדיגע פאנטאזיע און זיין גוואלדיגע ענערגיע האָבען איהם געפיהרט צו אזעלכע קאָמפאָזיציאנען אונטערנעהמונגען, וועלכע ער האָט זעלטען וועו פערענדיגט. מיט דעם גאנצען פייער פון זיין זעלע האָט ער געליבט די פרייהייט, די שעהנהייט, די זיטליכקייט, בעת ארום זיך האָט ער געזעהן דעם וואקסענדען אבסאָלוטיזם און די אלגמיינע אויסגלאסענהייט. אין זיינע הערליכע פאָעמען קלינגט דער אומעט פון זיין לעבצענדען הארץ און אין זיינע בילדער און סטאטוען הילכט אָפ דער דונער פון זיין פראָטעסטירענדען גייסט. צוליעב זיין שטאָלצען און אויפגערעגטען כאראקטער האָבען איהם זיינע מעהרסטע צייט־גענאָסען ניט גלייבט; דערפאר האָבען זיי זיך אלע געבוויגען פאר זיין קונסט. און אויך פאר איהם אליין איז די קונסט געווען די אייניציגע ספערע, וואו זיין רייכע פאנטאזיע האָט געפונען אן אויסדרוק. דער מענשליכער קערפער איז געווען פאר איהם אן אונערשעפליכער קוואל פון בע־

גייסטערונג און זעהר וועניג קינסטלער האבען אזוי גרינדליך געקאנט דיעזען קערפער, אזוי מייסטערהאפט איהם געלונגען פאר קינסטלערישע צוועקען.

זיינע ערשטע בעדייטענדע ווערק, די „פיעטא" — דער טויטער קריסטום אויף מרים'ס שויס, און דער קאלאסאלער דוד המלך האבען איהם גלייך אלס צוועקגעשטעלט צוויישען די ערשטע מייסטער אין דער סקולפטור. דער בעריהמטער מיסטער, פאפסט יולי דער צווייטער, האט בעשטעלט ביי איהם א מאנומענט — א דענקמאל אויף זיין קבר.

מיקעל אנדזשעלא האט זיך אריינגעוואלפען אין דער ארבייט מיט זיין געוועהנליכען עקסטאזיס, האט געמאכט אן אונגעהויער גרויסען פלאן. דאך, אין פיערציג יאהר נאכדעם האט ער דעם דענקמאל געלאזען קוים אן אנגעהויבענעם. די אונגעוועהנליכע גרויס פון פלאן, ווי אויך די פערשיידענע שטערונגען האבען איהם אפטמאל אפגעריסען פון דיעזער ארבייט. וואס דער מאנומענט האט געקאנט זיין, קען מען קוים זיך פארשטעלען. די וועלט-בעריהמטע סטאטוע „משה" איז א טהייל פון דעם ווינציג איבערגעבליבענעם.

משה, דער מעכטיגער נביא, געזעצגעבער און פאלקס-פיהרער, איז נאר וואס ארונטער פון בארג סיני. עס רוהט נאך אויף איהם די שכינה. און וואס האט ער דערזעהן? דאס אויסערוועהלטע און ערלייזטע פאלק האט זיך וויעדער גענומען בוקען צום גאלדענעם קאלב. א גרימצארן האט אויפגעשטורמט אין משה'ן. זיינע צייהן זיינען צוזאמענגעקוועטשט, זיינע אויגען שפריצען פונקען. אט וועט ער אויפשפרינגען אין זיין גאנצען טיטאניישען גרוים און זיין צארן וועט אויסברעכען.

וועז מיקעל אנדזשעלא איז שוין אלט געוואן איבער דרייסיג יאהר האט ער געמאכט זיין ערשטעס גרויסעס ווערק אין דער מאהלערייי. דער זעלבער פאפסט יולי'וס האט איהם אייניגעלאדען צו דעקאריערן דעם סופיט פון דער סיקסטיניישער קאפעלע. פיער יאהר האט מיי־קעל אנדזשעלא אינטענסיוו, אונערמיידליך געארבייט און וועז ער האט געענדיגט איז דאס ווערק אזוי מייסטערהאפט געווען, דאס ער האט באלד פערנומען א פלאץ אין די רייהען פון די גרעסטע מאהלער פון זיין צייט.

אין צענטער, אין לענג פון סופיט, זיינען געמאהלען נייז בילדער פון בראשית. מיט א מעכטיגען אימפעט רייסט זיך גאט אריין אין דער תהו ובהו. ער צוטהיילט ליכט און שאטען און בעשאפט די לבנה און די זון. ער צוטהיילט הימעל און ערד און בעשאפט דעם מענשען. אדם וועזרט בעזעלט מיט אונשטערבליכען גייסט. אין ערוואכענדען און וואקסענדען בעוואוסטזיין שטרעקט ער אויס זיין האנד און קעהרט אום זיין קאפ צו גאט. זיין פראכט־

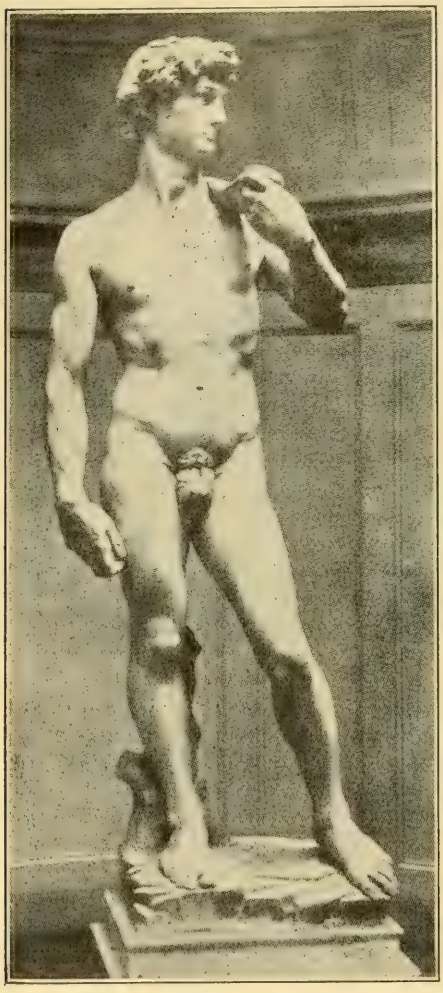

„דוד המלך", פון מיקעל אנדזשעלא.

פאל ענטוויקעלטער און אונפערגלייכליך שעהנער קערפער בעווייזט דעם מעכטיגען אורקוואל פון די אנקומענדע דורות. ער בעמערקט ניט דאס פון אונטער גאט'ס מאנטעל קוקט נייגעריג אויף איהם חוה. אדם וועזרט אנטשלאפען און פון זיין ריפ בעשאפט גאט חוה'ן. אט עסט זי שוין פון עץ הדעת און גיט די דאזוגע פרוכט אדם'ן. ביידע דערזעהען זייער נאקעטקייט. זיי בעגרייפען זייערע זינד און האבען חרטה, אבער עס איז שוין צו שפעט און זיי וועזרען פערטריבען פון גן עדן. עס ענטוויקלען זיך די זינדיגע און פערדארבענע דורות און גאט בעשטראפט זיי דורכ'ן מבול. און אין דער וויי־טער צוקונפט וועט זיך בעווייזען צוויישען נח'ס אור־קינדער דער משיח, וועלכער וועט פיהרען די מענשהייט צו איהר ענדליכער ערלייזונג.

אויף דעם געבויגענעם טהייל פון סופיט,

די „סיקסטינישע מאדאנא", פון ראפאעל.

אויף ביידע זייטען פון צענטער, זיינען געמאלען די אידישע נביאים און די נביאות־סיווילען פון דער היידען־וועלט, ביידע פון וועלכע האבען לויט דעם דאמאלסדיגען גלויבען, פאראויסגעזאגט דאס אנקומען פון משיח'ן, דאס הייסט פון יעזום'ן.

די פערשיעדענע עפיזאדען פון דער ביבעל, די נביאים און די סיווילען זיינען יעדער בעזונדער זעהר אריגינעל כאראקטעריזירט, ספעציעל די געשטאלטען פון די נביאים. זיי זיינען די בעסטע בילדער פון די גרויסע גייסטער וואס די קונסט האט געשאפען. די גאנצע דעקאראציאן איז העכסט קינסטלעריש איינגעפאסט אין ארכיטעקטור קאלאנען.

וועז מיקעל־אנדזשעלא איז אלט געווארען ארום פופציג יאהר, האט די בעריהמטע הערשער־משפחה מעדיטשי בעשטעלט ביי איהם א מאזאלעאום. מיקעל אנדזשעלא האט אליין אויפגעבויט פאר דעם צוועק א קלויסטערעל, אין וועלכער עם האבען געדארפט אריינגעהן דענקמעלער פון אלע מיטגלידער פון דער משפחה. געמאכט האט ער נאר צוויי, און דיעזע זיינען אויף ניט פערענדיגט. טראץ דעם רעכענען זיי זיך צווישען זיינע בעסטע ווערק. דזשוליאנא און לארענצא מעדיטשי, און ספעציעל די פיער דעקאראטיווע פיגורען — טאג, נאכט, מארגען, דעמערונג זיינען וואונדערבאר אין זייער אויספאכקויט.

שוין אין זיינע זעכציגער יאהרען האט מיקעל אנדזשעלא זיך גענומען צו דעקארירען די אלטאר־וואנד פון דעם זעלבען סיקסטינישען קלויסטערעל, וואו ער האט געארבייט דרייסיג יאהר פאר דעם. ארום אכט יאהר האט ער געווידמעט דיעזער ארבייט. די גאלליקייט, וועלכע האט זיך אין איהם אנגעזאמעלט דורך אלע זיינע לאנגע יאהרען, דער בראנד, וועלכער האט איהם פערצעהרט זיין גאנצעם לעבען, האבען דא אויסגעבראכען אין א העלישען פייער. דאס בילד שילדערט דעם יום הדין, וועז יעזום בעשטראפט די פערשאלטענע זינדער. די ציטערענדע הייליגע זוכען געטליכע שוץ. די מענגע פון די זינדיגע רייסען זיך אוז ראנגלען זיך אין ווילדען גערודער אוז מיט צוזאמענגעקרעמפפטע קערפער אין שרעקליכער אגאניע. דער איינדרוק איז אזוי שוידערליך, דאס פיעלע האבען דאס בילד פערגליכען מיט'ן גיהנום פון דאנטע'ס „הייליגער קאמעדיע".

ביז די לעצטע יאהרען איז זיין געניאלע פאנטאזיע ניט אפגעשוואכט געווארען. שוין אין הויכען אלטער האט ער געארבייט אויף דער קירכע פון פאפסט, די בעריהמטע קירכע פון הייליגען פעטער, און האט אין איהר איבערגעלאזען אייניע פון די גרעסטע ארבייטען אין דער ארכיטעקטור פון רענעסאנס.

דער שטארקסטער קאנטראסט צו מיקעל־אנדזשעלא איז געווען דער גרויסער קינסטלער ראפאעל (1520—1483). מיט א שטילען און ווייכען כאראקטער, קאלטבלוטיג, גלאסען, צופריעדען מיט דעם לעבען, צופריעדען מיט דער סביבה, איז ער געווען א ליבלינג ביי דער רייכער, לוסטיגער, פערגעניגען־ליעבענדער גזלשאפט. אין זיינע ווערקע שפיגעלט זיך

„די היראט פון דער הויליגער קאטערינא", פון קאררעדזשיא.

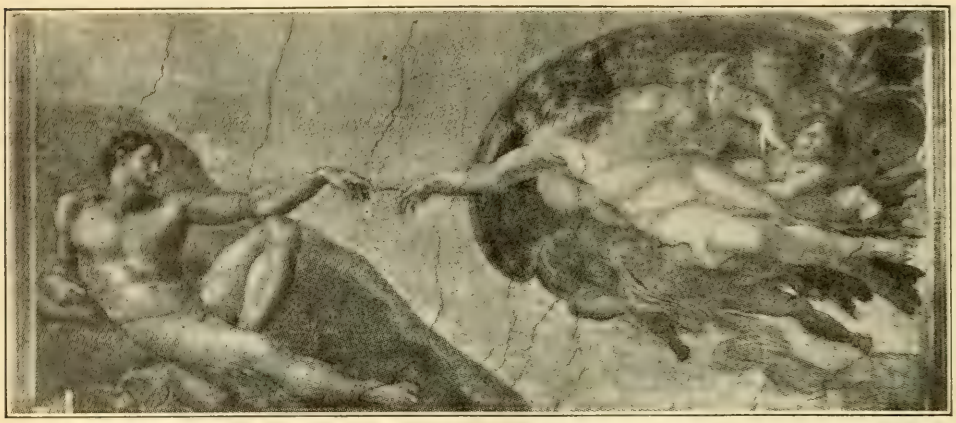

„די בעשאַפונג פון מענשען", פון מיקעל אַנדזשעלאָ.

אָפּ די רוהיגקייט פון זיין טעמפּעראַמענט. יע־דער בעדייטענדער קינסטלער פון זיין צייט האָט אויף איהם געהאט אַן איינפלוס. דאָך ער הויבט זיך אַריבער איבער די מעהרסטע פון זיי דורך דער קראפט פון זיין רייכער פאַנ־טאַזיע. ער האָט געהאט א זעלטענע פעהיג־קייט צו אראַנזשירען זיינע פיגורען אין וואונ־דערליכער גרופּירונג און צו פערבינדען אָלע טהיילען פון א בילד אין ערהאבענער האר־מאָניע.

„די סיקסטינישע מאַדאָנא" איז א גוטער ביישפּיעל פון זיין קונסט. עם הויבט זיך אויף דער פאַרהאנג און עם ערעפענט זיך דאָס הער־ליכע בילד. ווי אַן אייגליטונגס־אקאָרד קלינגט אָפּ דאָס שאָלען פון די צאָהלרייכע מלאכים־לעך אויפ'ן הינטערגרונד. די מאַדאָנא שוועבט מיט יעזום'ן אויף די הענד און זייערע בליקען זיינען געווענדעט וויט אין דער אונענדליכקייט. אויף איין זייט קניעט פאפּסט סיקסטוס און קוקט ארויף צו דער מאַדאָנא אין רעליגיעזען עקסטאַז. אויף דער צווייטער זייט שטעהט די הייליגע בארבארא, בעלויכטען מיט הימלישער גלויזעליגקייט. אונטען קוקען ארויף די מלאכים'לעך. זייער בליק איז ערנסט און פער־טראכט. דאָס אויג פון צושויער פאַלגט נאָך אונבעמערקבאר דעם בליק פון סיקסטוס ארויף צו דער מאַדאָנא, וועלכע מיטגעצויגען דורכ'ן פלאטערענדען מאנטל צו בארבארא, וועגדעט זיך מיט בארבארא'ס קוק ארונטער צו די מלאכים'לעך און שטייגט מיט זייער בליק וויע־דער ארויף. אזוי וועלען אלע פיגורען פער אייניגט אין א האַרמאָנישער שטימונג, און די פאַרם פון בילד פערשטארקט נאָך דיזע שטי־מונג.

די מאַדאָנא מיט'ן קינד זיינען אייגעפאסט אזוי וויי אין אַוואָל־פאַרם, און דערפאר קומט אויס וויי זיי וואָלטען לייכט אומגעשוועבט. די צוויי הייליגע וועלדער זיינען אין פאַרם פון א דרייעק, פון א פיראמיד, און דאָס גיט זיי צו פסטקייט און רוה. אויף זיינען זיי פון בייי־דע זייטען העכסט סימעטריש אויסגעשטעלט.

אזוי בעהעפטען זיך די פאַרמען, פעראייי־ניגט זיך די שטימונג. ווינציג קינסטלער האָ־בען אזוי גוט פערשטאנען דעם סוד פון קאָמ־פאָזיציאָן פון ראפאעל.

אם שטארקסטען איז ראפאעל געווען אין דעקאָראטיוו קונסט — די קונסט צו בעציערען אלערליי געבוידעם: קירכען, פאלאצען, שטאָדט־הייזער א. ז. ו. איבערהויפט האָבען זיך אוים־געצייכענט זיינע דעקאָראטיוו ארבייטען פאר יוליום דעם צווייטען אין דעם וואטיקאן. אויף איין וואנט איז „דיספוטא", א בילד פון טהעא־לאָגיע, די דרייאיניגקייט, אפּאסטאלען, פרא־פעטען א. אז. ו. אין הימל; פאטערס פון דער קירכע, קאַרדינאלען, הייליגע אויף דער ערד. אויף א צווייטער וואנט איז „אטהענס שולע", א בילד פון פילאָסאָפיע. ארום א שהא־נעם טעמפּעל זיינען פערזאמלט סאָקראטעס, פלאטאָן, אריסטאָטעל, דיאָגענעס און פיעלע אנדערע שיינענדע גייסטער. אייניגע זיינען פערנומען אין לעבהאפטען געשפּרעך; אנדערע הערען זיך צו. אויף א דריטען וואנט איז „פארנאסוס", א בילד פון פאָעזיע. אויף אן אפענער לאָנקע געפינט זיך דער געטליכער אפּאלא מיט די מוזען וויי אויך די אונשטערב־ליכע פאָעטען: האָמער, ווירגיל, דאנטע און אנדערע. אויף א פערטער וואנט איז „יורים־פרודענץ", א בילד פון געזעץ. אין די איבע־ריגע צימערען זיינען בילדער פון היסטאריע, קריסטליכע לעגענדע א. אז. ו.

חוץ דעם האט ראפאעל א גרויסע צאהל בילד־דער אויף קלאסישע טעמאס וויי אויך פיעלע גלענצענדע פּארטרעטען.

פערשיעדען פון מיקעל־אנדזשעלא און ראפאעל איז געווען דער העכסט אויסגעצייכנטער קאָררעדזשיא (1494—1534).

שטימונגספול און אינטים, בעצויבערען זיינע בילדער ווי א ליעבליכער טרוים. זיי זיינען בעגאסען מיט א שפּיעל פון ליכט און שאטען, וואָס האָט צו זיך קיין גלייכען אין דער אי־טאליעניישער מאהלעריי.

איינע פון זיינע בעסטע בילדער איז „די היראט פון דער הייליגער קאטערינא.“ עס איז א חלום אבער ניט פון הימעל, נאָר פון דער ערד. עס איז א שענע ליעבליכע פאמיליען סצענע. א גליקליכע מוטער האלט אויף איהר שוים א שפּיעלענדיג, לוסטיג פולבלוטיג קינד. ביי דער זייט שטעהען צוויי פּראַכטערעסירטע צושויער. שעהן זיינען די עדעלע געזיכטער, שעהן זיינען די צארטע הענד, שעהן איז די ארומיגע נאטור.

* * *

די קונסט האָט אָנגהויבען אבצושטאַרבען אין אלע טהיילען פון איטאליען. דער אבסאָלוטיזם און דער פאנאטיזם, וואָס האָבען זיך דאן געשטארקט, האָבען פערשטעהט זיך ניט געקענט ערמוטהיגען די קונסט. אין איין פלאץ נאָר, אין וועניציע, האָט די קונסט נאָך גלייהט. וועניציע, די וואונדערשעהנע שטאָדט אויף וואסער, וואו די גאסען זיינען קאנאלען, איז געווען די אייניגע שטאָדט, וואו בירגער ליבע פרייהייטען האָבען זיך נאָך ערהאלטען. וועניציע האָט געפיהרט א לעבהאפטען האנדעל מיט אָריענט, פון וואנען זי האָט בעצויגען די טהייערסטע שטייניגער, די רייכסטע זיידען, די שענסטע טעפּיכער.

עס איז דארום קיין וואונדער, וואָס זייער קונסט איז דורכגעדרונגען מיט אָפּטימיזם און וואָס זייערע קינסטלער זיינען געווען די גרעסטע קאָלאָריסטען, די גרעסטע פארבען־מייסטער פון רענעסאנס.

דער ערשטער געניאלער קינסטלער פון הוך־רענעסאנס אין וועניציע איז געווען דזשאָרדזשיאן (1474-1510). וויך און אויגל איז זיין צייכנונג, זאנפט און הל אין זיינע פארבען, לירישע אין זיין שטימונג.

זיין „שלאָפענדע וועניס“ איז אייגע פון די שענסטע פרויען־פיגורען אין דער קונסט פון רענעסאנס. די צארטע פאָרמען פון איהר שלאנקען אלבאסטער־קערפער זיינען ווי אויסגעהוילט אין א דופטיגער פראכט. פון דער אָרומיגער לאנדשאפט וועהט מיט דער ליבליכקייט פון א פריהלינגס־וויינטאג. ווי אין איהר אייגענעם עלעמענט רוהט וועניס אויף דער שוים פון דער נאטור. בויידע זיינען גלייך בעצויבערענד.

א צוויייטער מייסטער פון וועניציע איז גיוון טיציאן (1487—1576) דורך די פיעלע יאהרען פון קינסטלערישער טהעטיגקייט האָט

„לאוויניא“ פון טיציאן.

ער, ווי ראפאעל, איבערגעלאזען זעהר א גרויסע צאהל בילדער אויף פערשיעדענע טהעמעס; צוויישען זיי פיעלע גלענצענדע פּאָרטרעטען. זיינע מעהרסטע בילדער צייכענען זיך אוים מיט רייכער בעפארבונג און פיעלע רעכענען טיציאנען פאר'ן גרעסטען קאָלאָריסט פון רענעסאנס.

אין זיין בילד „דער צינז גראָשען“ מאָהלט ער דעם מאָמענט, וועו דער היפּאָקריטישער פרושי דער־לאנגט יעזוס'ען די מטבע. וועט יעזוס זאָגען, אז די צינזען דארף מען צעזאָר'ן יא צאָהלען, וועט זיך דאָס אונטערדריקטע פּאָלק פון איהם אָפּקעהרען; וועט ער זאָגען, אז די צינזען דארף מען ניט צאָהלען, וועט צעזאָר איהם בעשטראָפען. דער קאָנטראסט צווישען בויידע טיפּען פון בילד איז מייסטערהאפט אויסגעהאלטען אין יעדען דעטאל. יעזוס מיט זיין אָפּען אויפריכטיג געזיכט, מיט אויגען וועלכע קוקען דורכדרינגענד, פערצייהענד, בעצויבערענד, און געגענאיבער דער פרושי מיט דעם כיטרען אויסדרוק אויף זיין פּנים און דעם אונטערטהעניג אָנגעבויגענעם קאָפּ; דער אונטערשיעד אין די הענד, אין די האָר און לייב — אלעס איז אויפגעפאסט און בעהאנדעלט מיט גרויסער קראפט און אָריגינאליטעט.

טיציאן'ס בעגאבטעסטער שילער איז געווען טינטאָרעטטא (1594—1518). אימפּולסיוו און פייערדיג, ווי מיקעל אנדזשעלא, כאטש איהם האָט געפעהלט דעם לעצטענם גייסטרייכקייט, האָט ער זיך אויף געגומען צו רייע־

זיגע ארבייטען, וועלכע ער האָט אָפט ניט פער־
ענדיגט. זיין „פּאראדיז", אויף וועלכען עס
געפינען זיך ארום זעקס הונדערט פיגורען, איז
די גרעסטע וואנט־בילד אין דער וועלט. די
סקולפּא די סאן ראקקא, אַ פּלאץ, וואו פערשיע־
דענע אַרבייטער־צעכען פּלעגען אָפּהאלטען זייע־
רע פערזאמלונגען, רעכענט זיך פּאַר איינער
פון די טהייערסטע געביידעס אין איטאַליען און
נאָר דורכדעם וואָס טינטארעטא האָט איהר
דעקאָרירט מיט איבער פופציג גרויסע בילדער.
דער לעצטער גרויסער קינסטלער פון וועלכ־

ציע איז געווען ווערא נעזע (1588—1528).
זיינע וועלקע שפּיגלען אָפּ דעם גלאַנץ און
פּראכט פון דער לוקסוס־לעבענדער וועלעציע.
ער האָט פראיביגט אין זיינע בילדער די רייכע
סאָלאָנען, די פרעהליכע באנקעטען, די עלעגאנ־
טע געזעלשאפטן.

ווי ראפּאעל, איז ער געווען בעזונדערס גרויס
אין דעקאָראציאָן. אָבער ער האָט ניט געהאט
ראפּאעל'ס שוואונג פון פאנטאזיע. ער האָט
איהם אָבער איבערגעשטיגען אין זיין פּאַרבען־
האַרמאניע, וואָס בלענדעט דאָס אויג.

פּרץ אויף דער ביהנע

„א פּריהמאַרגען", „נאָך קבורה", „שוועס־טער", אויפגעפיהרט פון יעקב בן עמי, אין „נייבאַרהוד פּלעיהאַוז", גרעניד סט., ניו יארק.

פּרץ איז ניט געווען קיין דראמאטורג פון גע־
וועהנליכען שניט, וועלכער פערבינדט אַ סוזשעט,
צואוויקעלט און פערוויקעלט איהם, ברענגט איהם ווי־
דער צונויף אין איין מיטעלפּונקט, ציהט איהם אָן
שטאַרק, שטאַרק, ביז וואנען ער פּלאצט און לעזט זיך
אויף. אַ געניטער דראמאטורג, וועלכער ליפערט
גאנצבארע סהורה אויפ'ן טעאטער־מארק, טהוט אַזוי:
ער טרייבט צונויף מיט אַ בייטש אין האנד געשע־
העניסען און צווינגט זיי זיך צוזאמענצושטויסען
און צושמעטערען איינס דאָס אנדערע. פּרץ איז ניט
געווען אַזאַ דראמאטורג.

פּרץ האָט מיטגעמאַכט די נייעסטע פּראָבען צו
רעפּאָרמירען דאָס טעאטער שטוק. ער האָט געשאפען
אין טשעכאָוו'ס אַרט: בילדער ווערען אַראָבגעבומען
פון אַ מענשליכען לעבען אין פּערשיעדענע צייט־
פּונקטען, און זיי ווערען געבראכט פאר'ן לעזער און
צושויער אונטער אַ לייכטער בעגלייטונג פון געשעהע־
ניסען. מיט „וואָס אין פידעלע שטעקט" גיט ער
אונז אין דיעזער אַרט אַ טעאַטראליש־עפּעקטפולע זאַך,
וואָס וואָלט געקענט געווירקט ווערען פון דער ביהנע
מיט גרויס ערפאָלג. און נאָכגעבענדיג דעם גייסט פון
דער צייט, האָט פּרץ אויך געשאפען א רייה סימבאָלי־
שע דראמען, אין וועלכע דער העלד איז דער קעמפּפענ־
דער מענשליכער גייסט, וועלכער זוכט ערלייזט צו
ווערען, און די געשעהענישען זיינען שפּיגלען, וואו
די וועלט אין איהרע טהואונגען וויזען זיך צוזאמען
מיט די בעהאלטענע כונות, וואָס שטעקען אין זיי.
און פּרץ האָט אונז געגעבען סצענען אין רייז פּרץ'ס
אַרט, פון וועלכע די אויפגעפיהרטע דריי איין־אַק־
טער — „א פּריהמאַרגען", „שוועסטער" און „נאָך
קבורה" — אויגענשליך בלויז די ערשטע צוויי —
זיינען כאַראקטעריסטישע בוישפּיעלע.

דער בעסטער וועג צו ערקלערען די אויגענארטיג־
קייט פון דיעזע אויגאקטערס איז אָנצונעהמען, אפשר
צוזאמען מיט פּרץ'ן, אַז יעדער מאָמענט פון מענשלי־
כען לעבען שליסט אַ טראגעדיע. דער אָנהויב און
דער סוף און דער לויף פון די געשעהענישען, וואָס
פיהרען צום טראגישען סוף, זיינען פערוויקעלט און
פערפלאָכטערט אין אַ מאסע איבריגע אויגצעלהייטען,
וואָס בעהאלטען די טראגעדיע פון מענשליכען אויג.
דאָס אויג זעהט נאָר אַ טעמפּען עלענד אָהן אַן אָנהויב
און אָהן אַ סוף. די אויפגאבע פון דעם קינסטלער איז
די טראגעדיע צו אנטפּלעקען, צו דיסטיליירען די גע־
שעהענישען, אָבצוזונדערן יענע פון זיי, וואָס פער־
עגדיגען זיך אין דעם אויסגעקליבענעם מאָמענט. דאָס
האָט געטהאָן פּרץ אין זיינע אויגאקטערס.

אין „א פּריהמאַרגען" איז ענגומען דער מאָמענט
פון ערוואכונג אין הויז פון אַן אָרימער אידישער
פאַמיליע — א פאַמיליע פון דריי דורות. דער עלענד
און דאָס פּלאָגענדיש געהען איבער פון דור צו דור און
פערבינדען פערפינסטערען און פער'מיאוסן דאָס
לעבען. דער אלטער 70־יעהריגער מנשה איז שוין
אן אויסגעליטערטער דורך די ליידען און דורך די
יאהרען. די קללה, וואָס רוהט אויף יעדען אידען,
האָט זיך פון איהם אָבגעטהאָן, און אין איהם האָט
זיך אָבגעשטעלט דער אייבּיגער איד, דער הייליגער
און עהרליכער, וועלכער איז פערבאָרגען אין יעדען
אָרימען און זינדיגען אידען. דער זוהן חיים איז
דערווייל נאָך אַן אָרימער און א זינדיגער, דער
הייליגער און עהרליכער איז אָנגעטהאָן אין דער פער־
שאָלטענער הויט פון אַ הענדלער מיט אַלטווארג. דער
אינגסטער דור איז פון איין זייט — אַן ארבייטערין,
אַ נייטאָרין, די יונגע לעבענסלוסטיגע רבקה; פון
דער אנדער זייט די פערקערפּערונג פון גע'ירשנ'טען
עלענד — די שוואכזיניגע לאה.

וועלכע פעדים האָט דער פּאָעט דורכגעוואָרפען
דורך דאָס בילד צו פערבינדען עס אין איין גאַנצעס?
מיר דערווייסען זיך, אַז די מוטער דארף הייבט אויב־
קוויפען פאר מאדאם פּימסענהאָלץ, וועלכע גיט אויס
איהר טאָכטער פאר דעם יונגען גאָלדשטיין. גאָלד־

שטויין? — כאָפּט זיך אויף די עלטערע טאָכטער רבקה, — וועלכער גאָלדשטיין? ווי זעהט ער אויס? ווי איז זיין נאָמען? — אין איהרע פּראָגען הערט זיך די פערצווייפלונג פון אַן אָבגעאַרטער האָפענונג. גאָלדשטיין איז דאָס דער יעניגער, וועלכער האָט געדארפט אָנפילען מיט פרויד איהר דורשטיגע הארץ. זי פאלט אין שלוכצען צוריק אויפ'ן געלעגער. דער קלוגער זיידע פערשטעהט: דאָס אונגליק האָט געטראָפען די יעניגע, וועלכע האָט געגארט נאָך גליק.

אַ צוויט פעדימעל: דער טאָטע האָנדעלט אַ מציאה ביי אַ פּריצה און ווייל אוסנארען דאָס קנופּעל, וואָס מען קלייבט פאר דער שוואכזיניגער טאָכטער לאה. די מוטער שטעלט זיך איין פאר איהר קינד. ניין, דאָס געלד טאָר מען ניט ריהרען, דאָס איז איהר רפואה געלד, אך, נחת פון קינדער איז דאָס וועה־טאָגען זיך פאר דאָס אומגליקליכסטע קינד! און וועז די שוועסטער בלויבען אַליין, געהט צו די שוואכזיניגע לאה צו דער שלוכצענדער שוועסטער און דערצעהלט איהר, אַז אַ יונגערמאַן פון גאַסט־הויז האָט זי אריינגערופען, געקושט איהר די בריסט און געזעגען א זילבערנעם רובעל, און מאָרגען האָט ער צוגעאָגט צו געבען נאָך א זילבערנעם רובעל.

געזונ. דער זילבערנער רובעל שליסט די טראַגעדיע. ער האָט פערקנופט דעם עלענד פון דער פאַמיליע — פערקערפערט אין דער גיסטיג־קראנקער— מיט דעם לעבענסדורשט פון אינגערן דור, דער עלטערער טאָכטער. בויזע זיינען זיי אַ רויב פאר די גליקליכע.

די „שוועסטער" איז אַ בעגעגניש פון דרייי שוועסטער. די עלטערע, א פרומע טראדיציאָנעלע אידישע טאָכטער, אַן אלמנה נאָך אַ שוחט. זי מוז אַנקומען צו די צוויי אינגערע, וועלכע דיענען אויף שטעלען. מען רעדט אויף זיי שלעכטס. זי וואָלט ביי זיי גאָרנישט געזומען, וועז ניט דאָס קליין צדיק'ל, איהר קינד, דער קינפטיגער רב. דאָס, וואָס זיי גיבען, איז דאָך פרעמדע, גע'גנב'ענע ביי די באַלעבאָטעס. אָבער זי וואַרפט די מחנות צו דער ערד און אנטלויפט וועז זי מערקט בולט'ע סמנים פון זינדיגע אויף דער צוויטער שוועסטער. יענע האָט זיך געליבט מיט אַ פעלשער־יונג.

די דריטע, די אינגסטע, האָט נאָך ניט אויסגעטרונקען די ליבע ביז'ן גרונד. איהר געליבטער, דער שוסטער־יונג, איז אַ בחור גאָר אן אנטיק. זי איז העזה'דיג און זוכט זיין ליבע. זאָל ער נור וואַרטען אויף איהר, זי וועט באַלד צוריק קומען. בלייבט דער שוסטער־יונג מיט דער צווייטער שוועסטער, און הערט א געשפּרעך:

ל א ה: אַז דער יצר הרע וועט דיך בעפאלען, זרח...

ז ר ח: איז וואָס? וואָס?

ל א ה: מאך זי נישט אומגליקליך, זרח... ענטלויף דעמאָלט פון איהר... און...

ז ר ח: און וואָס, לאה, וואָס?

ל א ה: און קום צו מיר... איך בין שוין — אַ פערפאלענע... לאָמיד שוין א קרבן זיין פאר איהר... דאָס בילד איז געשלאָסען. די עלטסטע שוועסטער, די רחמנות'דיגע מאַמע, און די אינגערע, די הונגרי־גע נאָך לויבע, בויזע זיינען זיי פּראַיניגט אין דער צווייטער, דער פערפיהרטער.

אויפצופיהרען פּרץ'עס איינאַקטערס פערלאנגט מעהר, ווי די געוועהנליכע ביהנען־מיטלען — דאָ האָט איהר ניט די אוינגע'חזר'טע ביהנען־טיפען, די אוינגעפאָהרענע געגנ און רייד, דאָ פאַדערט זיך אַ מאָס אינטעליגענץ, וואָס שטעהט אויף דער אידעען־הויך פון דעם אויטאָר: יעדע בעוועגונג, יעדע מינע דארף זיין דורכגעטראכט, דורכגעדרונגען מיט דער כונה פון דעם גאנצען. בן עמי, וועלכער האָט די אויסאַקטערס סצענירט, האָט זיין אויפגאבע פאַלשטענדיג בעצוואונגען: ער אליין, אַלס מנשה, אין „אַ פּריה־מאָרגען" האָט גלייך מיט'ן ערשטען אויפטריט זיי־נעם אַריינגעפיהרט דעם צושויער אין דער רעכטער שטימונג און האָט געוועדעט די אויפמערקזאמקייט פון צושויער צום מיטעלפונקט פון דער דראמא, ניט בענוצענדיג זיך מיט קיינע אויסערליכע עפעקטען.

אויך די טרופּע, וואָס ער האָט צונויפגעשטעלט מעהרסטענס פון ניט פּראָפעסיאָנעלע אַקטיאָרען, האָט געגעבען מעהר וויפיעל אַ געוועהנליכע אידישע אַקטיאָרען־טרופּע גיט — זי האָט געגעבען פּרץ'ן אין זיין וועלק. פּרץ'עס גיסט האָט געשוועבט צווישען צושויערזאל און דער ביהנע.

ביים פּובליקום און ביי די... קריטיקער האָט בעזונדערס אויסגענומען דער איינאַקטער „נאָך קבורה". א יונגע אלמנה, אומקהרענדיג זיך פון בית עולם, לעבט איבער אין איהר צוהיצטען געמיט די אַלע יאָהרען פון צוזאמען. זיין מיט איהר מאן. צונויפגעשטעלט איז עס אין גיסט פון די „מאַנאָלאָגען פון משוגעים"; צונויפגעשפילטע איהרען־אסאָציאציעס, בעשאָטען פון אַ ענגיטער האַנד, דאָ און דאָרט, מיט פאָעטישען שטויב.

דער ביהנען־ערפאָלג פון אזעלכע מאַנאָלאָגען העננט מעהרסטענס אָב פון דער אויפפיהרונג. און מאדאם שניצער, וועלכע האָט געשפּילט די אלמנה, האָט געהאַט אין דער ראָלע איהר טריאומפּף. איהר שפּיעלען האָט ניט אַבגעשלאָגען מיט וואָכעדיגער טעאַטראַלישקייט. איהר שמייכעל, איהר קרעכץ און אפילו איהר קאָקעטעריי האָט געהיליגט אַ כשר'ער יונג־וויבעלשער. אידישער חן. זי טראָגט אריין גוטען שטאָף אין אידישען טעאַטער־שפּיעל. און גוט, וואָס איהר ערשיינען צום ערשטען מאָל אויף דער ביהנע איז צונויפגעפאָלגן מיט א דרויליגן־אויפפיהרונג פון פּרץ'ן פאר א ניו יארקער אידישען פובליקום.

מיר זיינען געזעסען אין דעם „נייבאָרהוד פּלייהויז" און שטאַרק מקנא געווען די „באַיִם" און „גורלס" פון דער איסט סייד, וועלכע קומען אַהער געוווהנליך צו זעהן גוטע ליטעראַרישע ענגלישע דראמע. שוין זשע נויטיגט זיך ניט דאָס אידיש, אזוי גוט ווי דאס ענגליש, אויב ניט מעהר, אין א ליטעראַרישער ביהנע?

די צוקונפט

JULY, 1915

אהייסגענעבען פון „בארוועהרטם אכט׳ן״
רעדאקטירט פון א. ליעסין.

דער

נאמען

יצחק גאלדבערג

א״ז א גראנט׳ אז עס א״ז
אימער די בעסטע און
קאסט ניט טייערער
ווי א
נאכנעמיאכטע

Vol. XX JULY, 1915 No. 7

א. ליעסין:

דער פרענק־פראצעס

וויב מען האָט נאָך געצוויי־פעלט, צו דער פרענק־פראָצעס איז ווירקליך פאַרגעקומען אונ־טער'ן פלאַם־פייער דרוק פון א ווילדען, וואהנזינגען, בלוטדורשטיגען המון, האָט מען עס איצט אין דזשאָר־דזשיא גאנץ קלאָר בעוויעזען. אויב מען האָט נאָך געדארפט האָבען בעווייזען, אז דער פרענק־אורטהיל איז געווען א לינטש־אורטהייל, האָ־בען עס איצט די בירגער פון דזשאָרדזשיא מיט א פולער האנד געליפערט. די פיעלע טויזנ־דער, וואָס האָבען געברענט די פאַרטרעטען פון גאָווערנאָר סלייטאָן און געשטורעמט זיין הויז און גערישען זיך צו לינטשען איהם, זיינען פיע־לע טויזענדער אזעלכע נייע בעווייזע.

גאָווערנאָר סלייטאָן האָט זיך געהאלטען פאַרזיכטיג־שטרענג אין די גרענעצען פון זיינע קאָנסטיטוציאָנעלע רעכטע. ער האָט געהאט פונקט אזא רעכט פרענק'ען פון דער תליה צו רעטען, ווי די דזשורי האָט געהאט א רעכט פרענק'ען צו דער תליה צו שיקען. פערשטעהט זיך, וואָלט דער גאָווערנאָר געהאט וועניגער מוטה און וועניגער געוויסען, דאן וואָלט אלץ אראָפּ שטיל און פיין. דער איד וואָלט א דער־ווארנענער געוויעזט זיך אויף דער תליה, די אלע גוטע דזשאָרדזישיער בירגער וואָלטען צופריעדען געבליבען, און פראָקוראָר דאַרסי וואָלט וויעדער געקענט אנצייגען, אז דער פרענק־פראָצעס האָט אין דזשאָרדזשיא קיין אויפרעגונג ניט ארוים־גערופען, אז דער משפט איז צוגעגאנגען רוהיג און געזעצליך און די מאסען אויף די גאסען האָ־בען זיך דאָ ניט געמישט. ציפעליגערווייזע האָט אבער דזשאָרדזישיא געהאט א גאָווערנאָר, וואָס איז יא בעזעסען דעם מוטה און דעם גע־וויסען, און איז עס בעזעסען פיעל־פיעל מעהר, איידער די דזשאָרדזשיער דזשורים און די דזשאָרדזשיער דזשאָדזשעס. און אָט דער צו־פאל, וואָס האָט גערעטעט פרענק'ען דאָס לעב־בען, האָט אויף אויפגעדעקט די גאנצע טיפע־ניש פון דעם תהום פון ראסען־האס, פון עכט־ווילד־סויטהערן ראסען־האס, וואָס האָט געפינ־סטערט הינטער דעם פרענק־פראָצעס.

* * *

אין זיין ערקלעהרונג, וואָרום ער קען ניט און טאָר ניט שיקען פרענק'ען אויף דער תליה, האָט גאָווערנאָר סלייטאָן געזוכט אלץ צו פער־ענטפערען די האלטונג פון זיינע לאנדסלייט אין דעם פרענק־פראָצעס. נאטירליך, דאָס האָט גע־מוזט געטהאָן ווערען אויפ'ן חשבון פון דעם ארעמען פרענק. און כאָטש דער גאָווערנאָר האָט ארגומענטירט, אז פרענק'ס שולד איז אויף ריכטיג ניט בעווייזען געווארען, האָט ער דאָך אויסגעמאכט געגען פרענק'ען א קיים א פיעל שטארקערע נאָך אין מאנכע פרטים, איידער אפילו די קיים, וואָס פראָקוראָר דארסי האָט אויסגעמאכט. און דער גאָווערנאָר איז דורכ־אוים בעשטאנען, אז פרענק'ס אידישע אבשטא־מונג האָט אויפ'ן פראָצעס קיין ווירקונג ניט גע־האט, אז ראסען־האס האָט די ליכטיגע אויגען פון דער דזשאָרדזשיער גערעכטיגקייט ניט פער־דונקעלט, אז פרענק איז פעראורטהיילט געווא־רען ניט אלס איד, נאר אלס פערברעכער.

אנדערש אבער האָט שוין גאָווערנאָר סלייי־טאָן געפיהלט מיט עטליכע טעג שפעטער; אנ־דערש האָט ער געדענקט נאכדעם ווי ער האָט פערבראכט עטליכע אונרוהיגע שלאפלאָזע נעכט אין געפאהר פאר זיין לעבען און פאר די לע־בענס פון זיינע ליעבסטע און נאָהענטסטע; אנ־דערש האָט ער גערעדט נאכדעם ווי ער איז גע־צוואונגען געווען צו טהאָן דאָס, וואָס ביז איצט האָט נאָך קיין גאָווערנאָר אין די פעראייניגטע שטאאטען ניט געדארפט טהאָן — ארויסרופען גאנצע רעגימענטען צו פערטהיידיגען זיך געגען די בירגער פון אייגענעם סטייט.

דאָס איז געווען פאָריגען שבת אויף די צע־רעמאָניעס לכבוד דעם נייעם גאָווערנאָר, וואָס איז אריינגעטראָטען אין אמט. ארום און ארום אויף די גאסען האָט געבושעוועט א בלוטדור־שטיגער המון. אין לופטען איז געשטאנען איין מישוגע'נער אויסגעשריי: „ניעדער מיט'ן פער־רעטהער סלייטאָן! טויט צו דעם פעררעטהער,

רינטשט דעם פּערדעטהער!" דאָס האָבען געבו־
שוועט און געוואָלדעוועט די אַלע גוטע בירגער
פון דזשאָרדזשיא, וועלכע גאָווערנאָר סייטאָן
האָט מיט עטליכע טעג פריהער אין זיין ער־
קלעהרונג אַזוי פּעהיג און שעהן פערגעטפּערט.
און אָט אין מיטען פון דעם וויכדען געפּיכדער
האָט ער זיך אויפגעהויבען, א טרויעריגער, א
פער׳חושך׳טער, א פערעלטערטער, און געזאָגט:

„מיט צוויי טויזענד יאָהר צוריק, אין א
בעריהמטען פּראָצעס אין פֿאָלעסטינא, האָט א
גאָווערנאָר געוואָשען די הענד און איבערגעגעבען
א אידען צום המון. צוויי טויזענד יאָהר וועלט
דער נאָמען פון יענעם גאָווערנאָר געפּלוכט. אויב
היינט צו טאָג וואָלט אן אנדער איד געלעגען
אין קבר צוליעב מיר, ציליעב א גאָווערנאָר, וואָס
האָט ניט געוואָלט טהאָן זיין פליכט, דאן וואָלט
איך מיין לעבען לאנג געפיהלט זיין בלוט אויף
מיינע הענד; דאן וואָלט איך זיך בעטראכט
פאר א מערדער צוליעב פייגהייט".

* * *

עס איז זיכער, אז אין דעם פרענק־פּראָצעס
האָט געשפּיעלט א ראָלע פרענק׳ס געבורטס־גע־
גענד, אזוי ווי פרענק׳ס בעשעפטיגונג. אלם
נאָרטהערנער און אלם רייכער פערוואלטער פון
א פאבריק, וואו עס זיינען בעשעפטיגט געווען
יונגע וויבסע מיידלעך, איז פרענק געווען א גוטע
ציעל־בערעט פאר די פיילען פון אזעלכע דעמא־
גאָגען, ווי טאָמי וואטסאָן. עס איז אָבער אויך
זיכער, אז פרענק׳ען דעם נאָרטהערנער און דעם
קאָפּיטאַליסט, אויב נאָר ער וואָלט ניט געווען
נאָך דערצו א איד, וואָלט מען בשום אופן אזא
פּראָצעס ניט געמאכט און אזא אורטהייל ניט
ארויסגעטראָגען.

די לעצטע טעג האָט מען פיעל גערעדט וע־
גען באָיקאָט־קאָרטלעך אין דזשאָרדזשיא, וואו
עס ווערט קרעפטיג אָגיטירט, אז מען זאל ניט
קויפען ביי אידען. מעגליך, אז דאָס איז די
אָרבייט פון קריסטליכע קרעמער, וואָס וויללען
שעדיגען זייערע אידישע קאָנקורענטען. עס איז
אויך מעגליך, אז דאָס איז די אָרבייט סתם פון
גוטע דזשאָרדזשיער בירגער, פון יענע ענערגישע
בירגער, צום ביישפּיעל, וואָס האָבען געשווארען
אויפן קבר פון דער ערמאָדעטער מערי פייגין,
ביי לבנה און שטערען, אז זיי מוזען פון פרענק׳ען
נקמה נעהמען. און אזוי ווי גויים זאָגען דאָך
אימער: כל ישראל ערבים, און אזוי ווי פרענק
זעלבסט איז דאָך איצט אונטער שלאָס און רי־
געל און א שטארקער וואָך, זוכען זיי דערווייל
נקמה צו נעהמען אן די אידישע קרעמער. אזוי,
צו אזוי, דזשאָרדזשיא איז אבער נאָך אלץ ניט
פּויללען, און א דזשאָרדזשיער באָיקאָט קען נא־
טירליך בשום אופן ניט אויסהאלטען קיין פער־
גליך מיט דעם פּויללישען באָיקאָט.

דאָך מוז מען צוגעבען, אז א געוויסע עהנ־
ליכקייט צווישען מאָנכע סויטהערן סטייטס און
צווישען פּויללען איז יא פאראן. און איינטראכ־
טענדיג זיך אין דיעזער עהנליכקייט, קען מען
זייכטער פערשטעהן, וויי אזוי האָט עס אין דער
פרייער אמעריקא געקענט פּאָרקומען אזא מין
פרענק־פּראָצעס.

אזוי ווי פּויללען איז ניט לאנג נאָך בעשטאנען
הויפּטזעכליך פון פויערים און פריצים, פון טעמ־
פּע, דערשלאָגענע כלאָפּעס, וואָס האָבען נאָר גע־
וואוסט צו שקלאפען און צו ארבייטען, און פון
פויללענצער בעל גאוה׳ס, וואָס האָבען געקוקט
מיט דער טיפּסטער פעראכטונג אויף יעדער
ארבייט, אזוי זעהען מיר אויך אין פיעלע גע־
גענדען אין דער סאוטה פון איין זייט די טעמפּע,
דערשלאָגענע נעגערען, וואָס האלטען נאָך איצט
אויך אין איין שקלאפען און ארבייטען, און פון
דער צווייטער זייט די איניקלעך פון די אמא־
ליגע שקלאפען־האלטער, די פויללענצער און בעל
גאוה׳ס, וואָס קוקען מיט דער טיפּסטער פער־
אכטונג אויף יעדער ארבייט.

און אזוי ווי אין פּויללען איז דער איד אַוועק־
געשטעלט געוואָרען צווישען דעם פּריץ און דעם
כלאָפּ, עפּסקּלוּאטירענדיג די פויללקייט פון דעם
ערשטען און די דערשלאָגענקייט פון דעם צווייט־
טען, אזוי זעהען מיר אויך אין פיעלע נעגענדען
אין דער סויטה, ווי דער איד שטעלט זיך אַוועק
צווישען דעם וויסען פּוסטען יחסן און דעם פער־
שקלאפטען אומגליקליכען נעגער, עפּסקּלוּאטי־
רענדיג די פויללקייט פון דעם ערשטען און די
דערשלאָגענקייט פון דעם צווייטען. און אזוי
ווי אמעריקא איז דאָס לאנד פון אונבעשרענקטע
מעגליכקייטען, מאכען די אידען אוים דאבי
גאָר ניט שלעכט. די יהודים, וואָס האָבען
אהין פיעל פריהער אויסגעוואנדערט, האלטען
אין זייערע הענד די גרויסע געשעפטען, אויך
דעם הויפּט־געשעפט פון דער סויטה — דעם
קאטאן־געשעפט. און אפילו די נעכטיגע אימי־
גראנטען, די אידען פון מזרח אייראָפּא, צוליעב
דער אונבעשרענקטער מעגליכקייט צו עפּסקּלוא־
טירען דעם נעגער, ארבייטען זיך דאָרט ארויף
שנעל און שנעלער.

די שנאה צום נעגער, וועלכען דער וויסער
ווייל אלץ נאָך איינהאלטען אין אונטערטהעניגער
שקלאפערי, איז אין דער סויטה אזוי גרויס,
דאָס עס קומט שוין אן גאנץ וועניג שנאה אויפן
אידישען חלק. עס קומט אבער דאָך אן.

דער איניקל פון די אמאליגע שטאלצע
שקלאפען־האלטער, אזוי ווי דער איניקל פון
דער אלטער יאסנא־וויעלמאָזשנער פאנאָוויע,
וואָס ווייל אויך אונטער׳ן קאפּיטאליזם בלייבען
בייס אויבען־אן אויפן מאלציייט פון לעבען און
קען עס ניט אויספיהרען — אָט דיעזער איי־
ניקל וועגדט זיך עס מיט׳ן הונגעריגען בליק,
פול קנאה, צום פרעמדען אויפגעקומענעם אידען.
און וואָס אָרימער עס ווערט דער איניקל פון
די אמאליגע שקלאפען־האלטער און וואָס
רייכער עס ווערט דער איינגעוואנדערטער איד,
אלץ מהר און אלץ בייזער פערשפּרייט זיך

דאָרט א שלעכט־געפיהלט צום אידען. דער ווייסער אָריימער יחכן ווערט אונטער קיינע אומשטענדען ניט ערניעדריגען זיך צו ווערען אַן ארבייטער, און ווען דער הונגער דריקט איהם צו, שיקט ער אין פאבריק זיין פרוי און קינד. און אלץ אָפטער קומט עס אוים צו זיין א פאבריק, וואָס בעלאנגט צו א אידען.

און טרעפט אין אזא פאבריק א מעשה מערי פייגין, דאָן ווערט שוין גאנץ נאטירליך דער אויסברוך פון אזא פרענק־פּראָצעס מיט אלע זיינע עכט־פּוילישע אנטיסעמיטישע שרעקען און קלאָפּער־געשריי.

* * *

אונזער איינציגע און עלענדע טרייסט איז, וואָס ניט אימער זיינען מיר אימשטאנד צו שמיעדען אליין אונזער אייגענעם שיקזאל, וואָס ניט אימער האָבען מיר די מעגליכקייט צו מאכען אליין אונזער אייגענע היסטאָריע. אנדערע טהוען עס פאר אונז, און מיר קענען זיך ניט העלפען. דאָס איז אונזער גלות־טראגיזם. מען צווינגט אונז צו זיין דאָס, וואָס מיר מוזען זיין אין פערשיעדענע צייטען און אין פערשיעדענע לענדער, צו רעוואָלוציאָנערען, צו פּראָצענטנידקעם, צו בעסער, צו ערגער פון אנדערע, בעת מיר וואָלטען געוואָלט זיין נאָר גלייך מיט אלע־מען. פערשטעהט זיך, אונז, אידישע סאָציאָליסטען, וואָלט געווען פיעל אנגענעהמער, אז מיר זאָלען זיין כאָטש א נאציאָן פון שנייידער אין ניו יאָרק און שיקאגא, איידער א נאציאָן פון נעגער־זויגער אין דושאָרדזישא און טעקסעס. די אידישע צרות אין דער אלטער וועלט ווערען אָבער אלץ שוידערליכער, די אימיגראציאָן געהט אָן אלץ ראשער, די גהעטאָס אין ניו יאָרק און שיקאגא ווערען אלץ מעהר איבערפילט, און די אנטרונענע פון דער גהעטא און פון דער שנייד־דערוי פרעגען קיינעס׳ס מיינונג ניט. זיי זוכען דעם דאָלאָר איבעראל נאָר וואו זיי קענען איהם געפינען.

דער פרענק־פּראָצעס האָט אָבער אונז אלע־מען אויפגעטרייסעלט — אין ניו יאָרק, ווי אין דושאָרדזישא, אין שיקאגא, ווי אין טעקסעס. מען האָט דאָ ניט פערפאָלגט אין א אידען דעם עקספּלואָטאָטאָר, נאָר אין אן עקספּלואָטאָטאָר דעם אידען. און אידען ווערן דאָך אזוי אָפט פערפאָלגט גאנץ אונשולדיג, און פרענק איז אויך העכסט וואהרשיינליך פערפאָלגט געוואָרען גאנץ אונשולדיג. אזוי האָבען געפיהלט מיליאָנען קריסטען און אזוי האָבען אויך געפיהלט אלע אידען.

מיר האָבען געהערט ריידענדיג, אז די אידען האָבען געמאכט פון דעם פּראָצעס צופיעל א אידישען ענין. פונקט אזוי האָבען אין פראנק־רייך געטענ׳ט די אידישע געלד־זעק אין אנגלאנד פון דעם דרייפוס־פּראָצעס. און ווי אונז־אנגענעהם עס זיינען אונז די אידישע געלד־זעק אין אמעריקא — מוזען מיר אָבער צוגעבען: אין דעם פרענק־פּראָצעס האָבען זיי פון אָנפאנג אָן געשטעלט זיך אויפ׳ן ריכטיגען שטאנדפונקט. אין דער ריכטיג פרייער לופט פון אמעריקא קען ניט געדייהען אזא העסליכער מה יפית־גייסט אפילו צווישען די אידישע געלד־זעק.

מיר האָבען שוין אמאל געשריעבען ווענען דעם. מיר קענען, פערשטעהט זיך, ניט צווינגען די גויים, אז זיי זאלען אונז ליעב האָבען. און מיר קענען זיכער ניט צווינגען די גויים צו ליעבשאפט בעת מיר פערדיענען גראָדע פיינד־שאפט. מיר קענען אָבער און מיר מוזען צווינגען די גויים, אז זייער פיינדשאפט זאל זיך ניט אויסדריקען אויף אזא פינסטערען אופן אין א פרענק־פּראָצעס.

מיר קענען ניט קעמפּפען נעגען אן אנטיסעמיטישען סענטימענט; מיר קענען אָבער און מיר מוזען קעמפּפען נעגען אנטיסעמיטישע טהאטען. מיר קענען ניט קעמפּפען נעגען א אידען־פיינדליכער שטימונג; מיר קענען אָבער און מיר מוזען קעמפּפען נעגען אידען־פיינדליכע נעזעצען. און מיר דארפען אימער האָבען זינען, אז אנטיסעמיטישע טהאטען און אנטיסעמיטישע נעזעצען זיינען אפט ניט די פאלגען, נאָר די אורזאכען פון אנטיסעמיטישע סענטימענטען און שטימונגען. די אידישע גזירות אין רוסלאנד, צום ביישפיעל, ווירקען צו שאפען די שלעכטע נעפיהלען ניט אזוי פון די אידען צו די רוסען, ווי גראָדע להיפוך — פון די רוסען צו די אידען. די נעגער־קאָרס אין אמעריקא ווירקען צו שאפען די שלעכטע נעפיהלען ניט אזוי פון די נעגערען צו די ווייסע, ווי גראָדע להיפוך — פון די ווייסע צו די נעגערען. די אנטי־אידישע אויסנאהמ־נעזעצע אין רוסלאנד שאפען עס דעם סענטימענט, וואָס שאפט פאָגראָמשטשיקעס. די אנטי־נעגערשע דזשים קראָו נעזעצע אין אמעריקא שאפען עס דעם סענטימענט, וואָס שאפט לינטשערס.

נעווים קענען מיר ניט מאכען יעדען פּראצעס פון א אידישען יחיד פאר אן ענין פון אידישען כלל. און עס וואָלט נעווען אייגנאפאָר פערברעכעריש אנצונעהמען זיך פאר א נע׳משפט׳ען אידען בעת מיר פיהלען אז ער איז שולדיג. איין אייניגיגער אזא אננעהמען זיך קען אונז ברענגען מעהר שאנד און שאדען, איידער הונדערטער אידישע פערברעכענס. עס וואָלט אָבער אויך נעווען ניט וועניגער פערברעכעריש

צו בלייבען גלייכגילטיג פון ווייטען, בעת מיר האָבען געגוג אורזאכען צו דענקען אז מען משפט דאָ און מען פער׳משפט אן אונשולדיגען אידען און נאָר דערפאר ווייל ער איז א איד.

דאָס איז געווען דער פאל מיט דעם פרענק־פראַצעס. די אידען פון אמעריקא האָבען געפילט, אז דאָס איז ניט געווען קיין משפט, נאָר א לינטשערי — א לינטשערי פון א העכסט־וואהרשיינליך אונשולדיגען אידען נאָר דערפאר וויל ער איז א איד. און מיר אלע אין אמעריקא האָבען אינסטינקטיוו געפילט וואס פאר א קלאפ עס וואלט געווען פאר אונז אלעמען, אויב די דזשאָרדזשיער אידען־שנאה וואלט מען אזוי אונגליקליך ערלויבט אויסצודריקען זיך אין א דזשאָרדזשיער אידען־לינטשערי — אז א זיעג אין דזשאָרדזשיא איז אויך א זיעג פון אידישען כלל, אז א ניעדערלאגע אין דזשאָרדזשיא איז א ניעדערלאגע פון אידישען כלל. און עס מאכט ניט אויס, וואס מען וועט איצט אין דזשאָרדזשיא אויף דער הויסער מינוט פילדערען און פייערען; טאקע דאָרט גופא וועט מען אונז שפעטער דערפאר רעספעקטירען. און די אידען אין אמעריקא, מיט דער פולער סימפאטיע און מיט דער פולער הילפע פון אלע רעכט־דענקענדע קריסטען, האָבען זיך געשטעלט צווישען פרענק׳ען און דער תליה, און זיי האָבען געזיגט.

און וואר קען דאָ פיהלען אזוי טיף די מאָראלישע צופריעדענהייט, ווי גראדע מיר, אידישע סאציאליסטען — ניט נאָר אלס אידען, ניט נאָר אלס סאציאליסטען, נאָר אלס אידישע סאציאליסטען, וועלכע קענען א טראָט ניט טהאָן אויפ׳ן ברייטען וועג פון אונזער ליכטיגער אגיטאציאָן, ניט אנשטויסענדיג זיך יעדע וויילע אויף אלערליי פינסטערע שרעקען פון אידען־שנאה ארום און ארום.

* * *

מיר, אידען, פלעגען אמאל מוזען צאָהלען ספעציעלע שטייערן, „יודען־שטייערן" פלעגט מען עס רופען, שטייערן דערפאר וואס מען דולדעט אונז אויף דער וועלט. און מיר זיינען פון דיעזע שטייערן ניט פטור אויך איצט, אזוי ווי מיט פיעלע יאָהרהונדערטע צוריק. איצט דאַרף מען שוין די שטייערן ניט צאָהלען אין האַרטע מזומנים; מיר מוזען זיי אָבער צאָהלען אין אנדערע און אין די פערשיעדענסטע פאָרמען. דער אידישער שילער, צום ביישפיל, מוז זיין דער בעסטער שילער, דער אידישער יוניאן־מאן מוז זיין דער טרייסטער יוניאן־מאן, דער אידישער רעוואָלוציאָנער מוז זיין דער איבער־געבענסטער רעוואָלוציאָנער.

און דער אידישער גע׳משפט׳ער דאַרף צוטשטעלען די גרינדליכסטע בעווייזע פון זיין אונשולד. ניט דער פראָקוראָר מוז צושטעלען די בעווייזע פון זיין שולד, נאָר דער גע׳משפט׳ער מוז צושטעלען די בעווייזע פון זיין אונשולד, און וואָס שוועכער עס איז די בעשולדיגונג, אלץ גרינדליכער מוזען זיין די בעווייזע.

גאָווערנאָר סלייטאָן האָט דערפון פריהער ניט געוואוסט. ער האָט ניט געוואָלט אננעהמען, אז פרענק וועלט דאָ גע׳משפט אלס איד, און ער האָט אויך ניט געוואָלט אננעהמען, אז פרענק מוז דאָ בעווייזען און גרינדליך בעווייזען זיין אונשולד. אזוי ווי ביי יעדען משפט, האָט ער געדענקט, דאַרף דאָ נאָר דער פראָקוראָר בעווייזען פרענק׳ס שולד. און וויבאלד דער פראָקוראָר האָט עס ניט געקענט טהאָן, האָט דער גאָווערנאָר געדענקט, אז ער מעג דאָ פרעי אויסנוצען זיין קאָנסטיטוציאָנעלע רעכט און דעם טויט־אורטהייל אומוואָרפען. ווי ביטער אבער דער גוטער און בראַווער גאָווערנאָר האָט זיך געמאַרט!

גאָווערנאָר סלייטאָן אליין, וויל ער האָט זיך נאָר מתחבר געווען מיט אידען, האָט שוין געמוזט צאָהלען אויף אזא שמערציכען אופן אין פערלויף פון א גאנצער שרעקליכער וואָך דעם ספעציעלען יודען־שטייער. און וואר וויים וויפיעל ער וועט נאָך מוזען צאָהלען און צאָהלען.

און דאָך איז דער איד אויף דער תליה ניט ארויף. פרענק איז געבליבען ביים לעבען, אזוי ווי עס וואָלט געבליבען ביים לעבען א קריסט אויף זיין פלאץ — טאקע דערפאר, וויל דער פראָקוראָר האָט ניט געקענט בעווייזען זיין שולד. די אידען פון אמעריקא, מיט דער פולער הילפע און פולער סימפאטיע פון אלע רעכט־דענקענדע קריסטען, האָבען אויפגענומען דעם קאמפף געגען דיעזען אונגערעכטען, אכזריות־דיגען, וויילדען יודען־שטייער, און זיי האָבען דעם קאמפף געוואונען.

און אין דער איצטיגער סומנער און שוואַר־צער ציים, וואָס אונזער פאלק לעבט איבער, איז עס פאר אונז א שטראהל פון טרייסט — אן עלענדער, א קלענליכער, אבער דאָך א שטראהל פון טרייסט.

ז. ליבין:

וואם עם האָט זיי פון טויטגערעטעט

יין „וועקיישאן". האָב איך יע־נעם זומער פערבראכט אין מיסטער לעווין'ס באָרדינג הויז אין גלען־ווייל.

גלען־ווייל איז א צוי־בער־שעהנע ווילעדזש אין די „קעסטקיל־מאונטיינס", בע־וואוסט און בעריהמט איבער א מערקווירדיג וואונדערליך־שעהנעם וואסער־פאל, וועלכער גיסט זיך אין דיעזען פער'חלומ'טען בערג־דער־פעל.

איין מאל שפאציערענדיג צווזאמען מיט נאך אייניגע זומער־באָרדער פון אונזער האָטעל אי־בער דעם איינזאמען זאמדיגען וועג, וועלכער עם פיהרט פון גלען־ווייל צו „ראק־היל", א צוווי־טען דערבייאיגען „ווילעדזש", איז מיין אויפ־מערקזאמקייט געצויגען געוואָרען אויף א געווי־סען זעהר שעהן בעארבייטן פארם, וועלכער האָט זיך געפונען אויף דיעזען אינזאמען וועג.

אלע געבוידעם פון דיזען פארם זיינען געווען שעהן און כמעט מיט א ספעציעלען געשמאק אויסגעפארבט און אויסגעפוצט. די גרויע „לאנ־קעם" ביי בוידע זייטען פונ'ם פארם זיינען גע־וען ציכטיג און שעהן „געטענדט"; עם האָט זיך געראכט, ווי דיזע גרויע „לאנקעם" וואלטען געווען צוויי נאטור־קינדער, וועלכע ס'וועלען אימער געקאמט, געפוצט און געצערטעלט פון א געטרייער איבערגעבענער מוטער־ליכער האנד.

די אייניגע בוימער, וועלכע האָבען ארומגע־רינגעלט דעם פארם, האָבען דעם זעלבען אייב־דרוק געמאכט ווי די גרויע לאנקעם, איבער וועלכע זייערע וויייטע דיק־בעבלעטערטע צוויי־גען האָבען וווייטע פערטרוימערטע שאטענס גע־וואָרפען.

אויף דיזע בוימער, וועלכע האָבען געמאכט דעם איינדרוק, עפעם אזוי ווי זיי וואלטען גע־קוקט אויף דער ארומיגער וועלטעלע מיט שטאלץ און הרחבה, אויף דיזע בוימער האָבען דערצעהלט, אז זיי וועלען געצערטעלט און אויפ־געפאסט פון א געטרייער ערפאהרענער האנד.

עם איז געווען א פערגעניגען אנצוקוקען דעם ווייטען בריטען שעהנעם גרינס־גראָטען, וועלכער האָט זיך אוועקגעצויגען וויט אהינטע־רען פארם; עם איז געווען א פערגעניגען אנ־צוקוקען דעם וואסער־פאל בייט פארם, די „שקירטעם" אנגעהאקטע האלץ, וועלכע זיינען געווען אויסגעלעגט אין ריכטיג אויסגעצעהלטע קופקעלעך.

אלעם וואם עם האָט זיך נור געפונען ארום דיזען פארם האָט געשיינט און געשפיעגעלט, אלעם האָט דערצעהלט וועגען מערקווירדיגער פינקטליכקייט, וועגען אונערמיעדליכער בעאר־בייטונג.

דער גאנצער פארם האָט אויסגעקוקט ווי א שעהנער פון דער נאטור געבענשטער גן עדן.

מיינע מיט־שפאציערענדע באָרדער זיינען ווייטער אויף זייער וועג געגאנגען. און פון דער ווייטען האָבען זיי מיך אייניגע מאל גערופען, איך זאל מיט זיי ווייטער מיטגעהן; איך האָב אָבער מיינע בליקען נישט געקענט אָברייסען פון דעם שעהנעם פארם, און איך בין געבליבען שטעהן אזוי אייגער אליין א פערגאפטער, א פערלאָרענער אין ענטציקונג.

פון א הינטער־טהיר פונ'ם פארם־הויז איז ארויסגעקומען א פרוי אין די מיטעלע יאָהרען. און עם איז געווען גענוג מיין בליק צו וואַרפען אויף דיזער פרוי אום אין איהר צו דערקענען א אידישע טאָכטער.

די פרוי איז געווען געקליידעט אייגפאך פארמעריש, זי האָט אין איהרע בוידע הענד געטראָגען צוויי בלעכערנע עמער אָנגעפילט מיט שפייז פיר די היהנער.

אט איז זי אריין אין דער דראָטענער ארומ־צאמונג וואו די היהנער האָבען זיך געפונען, און זי האָט געמומען צוואוארפען די שפייז.

מיט א ווילדען היהנערשען געפילדער האָבען געמומען פון אלע זייטען צוזאמענפליהען און צו־זאמענלויפען היהנער און העהנער. און די מיט־גליעדער פון דער באפעדערטער מלוכה האָבען רעש'דיג און שטיפעריש אויף דעם היהנערשען שטייגער זיך צוגעכאפט צו דער שפייז, וועלכע די פארמער־פרוי האָט צו זיי כסדר געוואָרפען און צוטריילעלט פון איהרע צוויי בלעכערנע עמער.

גלויבענדיג, אז דיזע פרוי איז די ווירטהין פון דעם מערקווירדיג שעהנעם פארם, וועלכער האָט מיך אזוי ענטציקט, און טראכטענדיג, אז ־יזער פרוי'ס פליהיגע הענד האָט וואהרשיינ־ליך פיעל וואם צו טהאָן מיט דער מזל און ברכה, וואם איז אזוי ווי צוגאָסען איבער

דיזען געבענשטען וויינקעלע, האָט דיזע פאר־מער־פרוי פאר מיר געקראָגען א ספּעציעלען אינטערעס און איך האָב איהר בעטראכט מיט א בעזונדער אויפמערקזאמקייט.

אין איהר קערפּערליכען געבוי איז די פרוי געווען הויך געוואקסען. הויך אזוי ווי א הויכער טאָפּל בוים. לויט איהר הויכקייט איז זי געווען ווייט ניט דיק. און ווען דיזע הויך און שהן געבויטע פרוי וואָלט געווען לייטיש געקלייידעט, וואָלט זי געווים אויסגעקוקט זעהר שלאנק און גראציעז, אָבער אזוי ווי קיין קאָר־סעט האָט זי אויף זיך ניט געטראָגען און איהר בריייטע ברוין דונקעלע קלייד, און איבער דער קלייד דער בריייטער שווארצער פארטוך, האָבען איהר פיגור קיין צו גרויסען חן ניט געקענט צוגעבען, האָט זי אויסגעקוקט אלעם ווי איהר ווילט נור ניט ווייבערליך־גראציעז.

איהר פנים איז געווען פערבווינט און עפּעם אזוי ווי פערהארטעוועט, הפּנים פון דעם שטענדיגען ארבייטען און דעם שטענדיגען גע־פינען זיך אויף דער פרייער לופט אונטער דעם פרייען הימעל, אונטער די שטראהלען פון דער ליכטיגער זון. דעם זעלבען אייגדרוק האָבען גע־מאכט איהרע הענד אויבער וועלכע די „סלייווס" זיינען געווען הויך ארויפגעקאשערט. פערבווינ־טע מענערליך־מוסקולעזע, שטאַרקע, קרעפּטיגע, אָבער ווייט ניט קיין ווייבליך־שעהנע הענד.

דאָס איז אָבער געווען דער ערשטער אייני־דרוק. וואָס לענגער איך האָב בעטראכט דיזע פרוי, אלץ אינטערעסאַנטער, אלץ שעהנער און רייצענדער איז זי געווארען פאר מיר.

און וואָס לענגער איך האָב בעטראכט דיזע געזונטע פאַרמער־פרוי, אלץ שטארקער האָב איך געפיהלט דעם איינדרוק, ווי דיזע פרוי וואָלט געווען א לעבעדיגער טייל פון דעם פארם, וועלכער האָט מיין הארץ אָנגעפילט מיט אזוי פיעל ענטציקונג.

ניין! נישט נור פון דעם פארם איז דיזע פרוי א לעבעדיגער טייל געווען נור אויך פון דער גאַנצער ארומיגער צויבערליך שעהנער אומגע־גענד.

איהר שטאָלצער מענטיגער קערפּער האָט מיט זיך שטארק אראינערט די ארומיגע שטאָל־צע מענטיגע בערג; איהר פערבווינטער, פער־ברענטער געזיכט האָט אראינערט אין דער פריי־ער שטאַרקער זון פון דיזער ווייטער פרייער אָפענער געגענד, און איהרע שווארצע טיפּע אויגען זיינען געווען פול מיט לעבעדענשאַפּטלי־כע טרויעמען, פול מיט רייץ צו לעבען, פול מיט יענעם כישוף, מיט וועלכען עס זיינען אָנגע־פילט די פאַנטאַסטיש־צויבערליכע נעכט אין די בערג.

און וואָס לענגער איך האָב בעטראכט דיזע פאַרם־פרויען, אלץ אינטערעסאַנטער, אלץ שעה־נער, אלץ רייצענדער איז זי אזוי ווי אויסגע־וואקסען פאר מיינע אויגען.

פון אהינטער'ן וואלד, וועלכער האָט זיך אוועקגעצויגען אהינטער'ן פארק, ווייט ווען די אויג האָט נאָר געקענט כאפען, האָבען זיך בע־ווייזען עטליכע שעהנע פעטע בהמות, און נאָך דעם, ווי די בהמות זיינען געלאָפען, האָט מען געקענט פערשטעהן, אז אימיצער טרייבט זיי אן; און באלד טאקע איז אהינטער די ע־טריבענע בהמות פון וואלד ארויסגעקומען א בלאָנדער מאן פון א יאָהר עטליכע און דרייסיג, אין וועלכען עס איז געווען ניט שווער צו דער־קענען אן אייגפאכען פוילישען פויער־יונג.

דער פאַליאק האָט אריינגעטריבען די בהמות אין שטאל ארויין, און גלייך איז ער צו־געקומען צו דער פרוי, וועלכע האָט געטהיילט די היהנער.

דאָס איז געווען א געזונדער, קרעפּטיגער, אייגפאַכער פויער־יונג, אין וועמען מען האָט נאָך יעדער בעווענונג זייגער געקענט שפּירען אן אונבנדליכע פליסיגקייט, אן אונערמיעדלי־כע אויבערגעבענהייט צו אלעם וואָס ער טהוט נאָר.

די אידישע פרוי און דער פוילישער גוי האָ־בען וועגען עטוואָס גענומען רעדען; זיי האָ־בען גערעדט פויליש און איך האָב ניט געקענט פערשטעהן דעם אינהאלט פון זייער געשפּרעך; אוים בלויזער נייגעריגקייט האָב איך אָבער אויפמערקזאם אויפגעפאסט אויף דאָס בענעה־מען זיך פון דאָס פאַרעל, בשעת זייער איבער־רעדען זיך, און מיר האָט זיך גערעכט, אז איך בעמערק, דאָס צו דער צייט וואָס דיזעזע צוויי פערהאלטען זיך זעהר אינטים, זעהר פאמיליאר צווישען זיך, האָבען זיי פאר עפּעם מורא מיט זייער בענעהמען זיך.

נאָך זייער איבערקוקען זיך איז אויך גע־וען ניט שווער צו דערקענען, אז זייערע בייי־דענם הערצער גלייך זיינען פול מיט ענטציקונג און ליעבע איינם צום צווייטען. צו דער זעל־בער צייט האָט מען געקענט בעמערקען, אז דיעזע ליעבע זייערע איז ניט קיין פרייע.

אויפ'ן וווייטען וועג האָט זיך בעווייעזען א שטויב און באלד האָט מען געקענט זעהן, ווי אימיצער קומט צופאָהרען אלץ נעהנטער און נעהנטער צום פארם צו.

די אידישע פרוי און דער פוילישער גוי האָ־בען ביידע גלייך געקוקט אויפ'ן וווייטען וועג, וואו די פוהר האָט זיך בעווייעזען; און איך האָב לייכט געקענט בעמערקען, אז זיי האָבען ביידע גלייך געמומען פיהלען זיך שווער און ניט אנגענעהם. וועז די פוהר האָט זיך דער־נעהנטערט, זיינען זיי עפּעם אזוי ווי אינסטינק־טיוו אפּגעטראָטען איינם פונ'ם צוווייטען. די פרוי האָט איהרע בליקען צו דר'ערד ארונטער־געלאָזען און דער פאַליאק איז עפּעם אזוי ווי

ענטוישט און פערביטערט אַוועק אין שטאָל, וואוהין ער האָט פריהער די בהמות אַרייגגע־ טריבען.

צום פֿאַרם איז ענדליך צוגעפֿאַהרען די פֿוהר, וועלכע, ווי עס האָט געשיינט, איז פֿאַר עפּעם געווען שטאַרק ניט צום הארצען דער אידישער פרוי און דעם פֿוילישען גוי.

די פוהר איז געווען אָנגעלאָדען מיט פער־ שיעדענע פֿארמערשע נויטוועניגקייטען, וועל־ כע זיינען וואהרשיינליך געווען איינגעקויפט אין שטאָדט.

איך האָב א קוק געטהאָן אויף דעם מאן, וועלכער איז מיט דער פוהר צום פֿאַרם צוגע־ פֿאַהרען, און ער איז פֿאַר מיר שוין פון דעם ערשטען בליק אָן א רעטענישׂ געווארען.

דער מאן איז געווען זעהר א הויכער און זעהר א דארער. אָנגעטהאָן איז ער געווען אין „אַווראָלם", אזוי ווי עס איז אָנגעטהאָן א גע־ וועהנליכער פֿארמער, און דאָך האָט מען גע־ קענט גליך בעמערקען, אז דער פֿארמער איז עפּעם קיין פֿארמער ניט.

פון אונטער דער פערשטויבטער פֿארמער־ שער העטקע, וועלכע ער האָט געטראָגען אויף זיין קאָפּ, זיינען ארונטערגעהאנגען לאנגע, גע־ דיכטע, שווארצע, האַלב־גענרייזעלטע האָאר. און נאָך זיין זעהר בלאסען, גלאט־גערא׳ירטען פנים נאָך, און לויט זיינע טיעפע, ברוינע, פער־ טרויטע אויגען נאָך האָט מען געקענט טרעפען, אז דיעזער מאן מוז זיין א אידישער אינטע־ ליגענט, און ער שיינט צו זיין מעהר פאָעט, מעהר טרוימער, ווי ער איז פארמער.

דער מאן איז ארונטער פון וואָגען, אויפ־ געהאנגען דעם פערד אויף זיין פערדעשען קאָפּ א טאַרבעלע מיט האָבער, גריהעט זיך א ווייל צוויישען די פערשידענע סחורות, וועלכע זיי־ נען אויפ׳ן וואָגען געלעגען, און געהענדיג זעהר לאנגזאם, ניט געאיילט, איז ער צוגעקומען צו דער פרוי, וועלכע האָט נאָך אימער די היהנער געשפּייזט.

און צוקוקענדיג ווי אזוי דער מאן אין די פֿארמערשע קלייידער און מיט׳ן פּאָעטישען פנים האָט דאָס אלעס אפּגעטהאָן, צוקוקענדיג ווי לאנגזאם, ווי אונגעאיילט ער איז פון וואָגען ארונטערגעקראָכען, ווי פערשלאָפען און „סלאָו" ער האָט דעם פערד די האָבער געגעבען, ווי אזוי ער האָט זיך גריהעט צוויישען די פער־ שיעדענע סחורות אויפ׳ן וואָגען, ווי אזוי ער האָט געפֿרובירט איניגע זאכען אויפהויבען און ניט געקענט, און ווי אזוי ער האָט זיך דערביי יעדער וויילע אפּגעעטהעמט, עפּעם אזוי ווי ער וואָלט גאנצע בערג איבערגעקראָכען, האָט מען גליך געקענט זעהן, אז דאָ האָט מען צו טהאָן מיט א מאן, וועלכער פאסט זיך זעהר וועניג פאר פֿארמעריי און וועלכער, ווי עס שיינט, האָט איבערהויפּט ניט קיין כח און ניט קיין מוטה צו לעבען אויף דער וועלט.

דער מאן האָט עטוואָס געזאָגט צו דער פרוי אין דער היהנער־פערצאמונג, נאָר ער האָט נערעדט אזוי שטיל, אז איך האָב גארנישט גע־ קענט הערען פון דעם, וואָס ער האָט געזאָגט.

די פרוי איז שטילשווייגענדיג גליך אין הויז אַוועק, און איך האָב געזעהן, ווי דער מאן האָט איהר בעגליייט מיט זיינע בליקען, ביז זי איז פון זיינע אויגען פערשוואונדען געוואָרען, און אויף דעם קראנקען מאן׳ס געזיכט איז געווען צום לעזען א ים מיט פערצווייפלונג, א ים מיט ענטוישונג, א ים מיט נשמה־יסורים.

— סטאַניסלאָוו! — האָט דער מאן אויס־ געשריען מיט א צורייצטער, נערוועזער שטימע.

פון שטאָל איז גליך אַרויסגעקומען דער געזונדער פוילישער גוי, און נישט אויסרעדענ־ דיג קיין איין וואָרט, איז דער פּאָליאק אַוועק צום וואָגען און געגומען ארונטערנעהמען די סחורה.

און אזוי שטעהענדיג ביים פֿארם און טראַכ־ טענדיג וועגען די דריי פערזאָנען, מיט וועלכע איך האָב זיך בעקאנט בלויז מיט מיין אָנקוקען זיי, האָב איך געפיהלט, אז ליעזע דריי פערשיע־ דענע מענשען דאָ מוזען זיין פערמישט עפּעם אין א טיעפער טראגעדיע. איך האָב געפיהלט, אז דאָ, אויף דעם שהנעם שטילען פארם, מוז זיך אפּשפּיגלען א געהיימער ראָמאן, א דראמא, פול מיט פערבאָטענער ליעבע, אייפערזוכט, לייי־ דען און שטילען קאמפּף.

און איך בין בעהערשט געוואָרען פון א טיעפער נייגעריגקייט צו דערוויסען זיך, וואָס דאָ אויף דעם פֿארם קומט פאָר.

איך בין אַוועק אין מיין וועג, אָנגעיאָגט מיינע מיט־באָרדער, און האָב זיי געמומען פא־ נאַנדערפרעגען וועגען דער פארם, וועלכער האָט אזוי שטארק געריצט מיין נייגעריגקייט; און פון די פערשיעדענע אנטוואָרטען, וועלכע איך האָב אויף מיין נאכפרעגען זיך געקראָגען, האָב איך זיך נאָר דערוואוסט, אז דער נאָמען פון דעם קראנקען איז ראטנער און ער איז דער אייגענטהימער פון דעם פֿארם; די עזונדע פרוי האָט איז זיין ווייב און דער פוילישער גוי איז א געדונגענער ארבייטער אויפ׳ן פארם.

דאָס, וואָס איך האָב זיך דערוואוסט פון מיינע מיט־באָרדער, האָט פאר מיר נאָכנישט בעדייטעט, ווייל אייגענטליך האָב איך פון דעם בליוזען אָנקוקען די דריי בעטרעפענדע פערזא־ נען געקענט לייכט פערשטעהן, אז דער קראנ־ קער, פערטרוימטער מאן און די עזונדע פרוי זיינען מאן און ווייב, אז זיי זיינען דאָס די פערוואלטער פון׳ם פארם און דער פּאָליאק איז זייער ארבייטער; דאָס, וואָס איך האָב זיך דערוואוסט דעם פֿארמער׳ס נאָמען, האָט נא־ טירליך פאר מיר קיין שום בעדייטונג ניט גע־

קענט האָבען, און מיין נייגעריגקייט איז אויף דאָס מינדסטע ניט געזעטיגט געוואָרען פון די אויסקינפטע, וועלכע איך האָב געקראָגען פון מיינע מיט־בּאָרדער.

דער מיסטער לעווין, דער אייגענטהימער און פערוואלטער פון דער גלענדוויל־בּאָרדינג הויז, וואו איך בין איינגעשטאנען, איז מיט מיר געווען זעהר בעפריינדעט; מיר האָבען זיך זייט יאָהרען געקענט פון ניו יאָרק, וואו ער האָט א מאָל געהאלטען א ביכער־סטאָר און וואו איך בין זיינער א קאָסטומער געווען.

אָט דער לעווין, אויף וויפיל איך האָב איהם געקענט, האָט מיר מיט פיל־עם עהנליכעם דערמאָנט אָן דעם קראנקען פּאָעט־פּארמער, מיט וועמעם שיקזאל איך בין יעצט אזוי בּער־אינטערעסירט געווארען.

דיעזער לעווין איז אויך געווען מעהר בעל־חלום ווי פּארמער. דאָס איז געווען א שטאָד־טישער מענש, וועלכער האָט נע'חלומ'ט וועגען א פּארם ווי וועגען א שעהנעם אידעאל; א מאן, וועלכער האָט געהאט קורצזיכטיגע אויגען פון צופיל לעזען, און וויסע, אויסגעצערטעלטע הענד, וועלכע האָבען קיין מאָל קיין שוועכע ארבייט בעריהרט, א מאן, וועמען זיינע שעהנע חלומות האָבען אויף א פּארם פערטריבען, און ער האָט גליך, צו זיין גרעסטער פערצווייפ־לונג, דערזעהן, אז פון חלומות ביז דער ווירק־ליכקייט ליגען אויסגעשפרייט א טיעפער אָפּ־גרונד.

און די שעהנע חלומות וועגען גרינע לאָנ־קעם און שעהנע וועלדער האָבען זיך פערוואנ־דעלט אין א ים פון „נאָוטס", וועקסלען, „מארט־גיידזשעס" און פון דעם פּארם איז געוואָרען א בּארדינג־הויז.

א איד איז פערקראָכען ניט אין זיין וועל־טעלע. מען מאטערט זיך אין דער גרעסטער אָפּקומענישׂ צווישען די הויכע קאלטע שטאלצע בערג — אין אזא מין לאגע האָט זיך געפונען מיסטער לעווין, דער אייגענטהימער און פער־וואלטער פון דער בּארדינג־הויז, וואו איך בין איינגעשטאנען.

און מיין הארץ האָט מיר געזאָגט, אז אזעל־כע צוויי פערזאָנען ווי עס זיינען געווען דער לעווין און דער קראנקער פּארמער פון דעם שעהנעם פּארם, וועלכע זיינען שכנים, מוזען וואהרשיינליך זיין בעפריינדעט צווישען זיך, און איך האָב פּאָלגליך געהאָפט דורך דיעזען לעווינען פיעל צו דערוויסען זיך וועגען דעם ענין, וועלכער האָט מיך פּראָאינטערעסירט.

מיינע האָפנונגען האָבען מיך נישט אָפּגע־נארט, און וועז איך האָב געפרעגט דעם ווירטה פון אוגזער בּארדינג־הויז: „מיסטער לעווין, קענט איהר אָט דעם מאן פון דעם שעהנעם פּארם, וועלכער געפינט זיך דאָ אויפ'ן וועג וואו מען געהט צו „ראק היל", ראטנער הייסט ער?" — האָט מיר מיין ווירטה גליך געענט־פערט.

— געווים קען איך איהם. מיר זיינען דאָ אזוי ווי צווייי ברידער.

מיין ווירטה'ס ענטפער האָט מיך גליך איבערצייגט, אז איך האָב זיך אין מיינע רעכע־נונגען ניט אָפּגענארט און איך האָב וויעדער געפרעגט:

— וואָס פאר א מין מענש איז ער, אָט דער ראטנער?

— זעהר אן אונגליכליכער מענש, — האָט לעווין געענטפערט קורץ אָבער פיעל־בעדייטענד.

אום אָנצוגעהן וווייטער מיט'ן געשפּרעך, האָב איך וויעדער געזאָגט:

— וועז מען קוקט איהם אָן, אָט דיעזען ראטנער'ן, קוקט ער עפּעם גאָר ניט אוים ווי צו זיין א פּארמער, און פון דעסטוועגען איז זיין פּארם אזוי זעלטען שעהן בעארבייט.

— נישט ער איז דער פּארמער, — האָט לעווין געענטפערט. — זיין פרוי און א פּאָליאק, וועלכער ארבייט ביי זיי, האָבען דאָס אלעם אויפגענאָמען.

— עפּעם מאכט ער דעם איינדרוק, אזוי ווי ער וואלט א פּאָעט געווען, — האָב איך וויעדער בעמערקט.

— וועל, — האָט לעווין אויף מיין בע־מערקונג געענטפערט, — א פּאָעט אדער ניט קיין פּאָעט, יעדענפאלס איז ער א מאן, וואָס האָט א מאָל אין א בוך ארריינגעקוקט, וואָס האָט אמאָל נע'חלומ'ט וועגען עפּעם.

— די הויכע, שווארץ'חנ'עוודיגע געזונטע פרוי, וועלכע איך האָב געזעהן אויף דער פּארם, איז דאָס זיין פרוי?

— יעס, דאָס איז זיין פרוי.

— וואָס איז זי פאר א מין מענש?

— אן איינפאכע פרוי. קען ניט שרייבען און אפילו ניט לעזען; א טאכטער פון א פּראָס־טען שוסטער.

— ווי קומען אזעלכע צוויי איינם צום צווייטען?

— דער ראטנער קומט פון א קליין ליט־וויש שטעדטעל, וואו ער איז א ישיבה־בחור געווען, — האָט מיין ווירטה ערקלעהרט, — אין דער מיידעל האָט זיך דער ישיבה־בחור פערליעבט פאר איהר כח, איינפאכקייט און שעהנקייט. זי איז א מאָל זעהר א שעהנע גע־וען. זיי האָבען חתונה געהאט און נאָך ניו יאָרק געקומען. דאָ האָט דער ישיבה־בחור ער־קראָגען אן אמביציע צום לערנען זיך און שטור־דירען. ער האָט געוואָלט דאָקטאָר ווערען. ער איז אָבער קראנק געוואָרען אויף שווינדזוכט. פרויענד האָבען אויסגעהאלפען און מען האָט פאר איהם געקויפט אָט דאָ אין גלענווייל דעם פּארם. זיין פרוי איז פאר דעם פּארם געווען ווי געוואונשען. ער זעלבסט האָט אָבער צו

נאר נישט געטויגט, און פון דעם פּאַרס וואָלט געווארען א וויסטער סוף. האָט מען צוגע־נומען א פּויליש־ען ארבייטער. און אזוי געהט עס, — האָט דערענדיגט לעווין זיין דערצעהלען און פאר עפעס איז ער אויף א לענגערע ווייל געבליבען שוועך פערטראכט.

— וועל, דער פּאַרס איז זעהר א גערָאטע־נער, זעהר א שעהנער, — האָב איך בעמערקט, וועלענדיג וויטער דעם געשפּרעך אָנפיהרען.

— אָבער אָט אויף דיזעזען זעהר שעהנעם פּאַרס וועט א מאָל זעהר א גרויסער אונגלויק געשען, — האָט דער וויטרה פון אונזער באָר־דינג־הויז עפּעס אזוי וויי אונגערן אויסגערעדט זיך, און עטוואָס געהיימניספּאָלעם און זעהר ערנסטעם האָט זיך אויף זיין פּנים פערשפּרייט.

איך האָב מיין וויטרה אָנגעקוקט נייגעריג און מיט א פראגע־צייכען.

לעווין האָט מיך אָבגעפיהרט אָן א זייט, וואו קיינער האָט אונז ניט געקענט הערען, און ער האָט מיך געפרעגט עפּעס מיט אזא געהיימ־ניספּולער שטימע:

— האָט איהר דאָרט אויף דעם פּאַרס בע־מערקט דעם פויליש־ען גוי?

— יעס, איך האָב איהם געזעהן.

— די מיסעס ראטנער האָט איהר דאָך אויך געזעהן?

— יעס, אזא געזונטע פרוי.

— נעדענקט וואָס איך זאָג אייך דאָ — האָט לעווין ארומגעקוקט זיך פאַרזיכטיג און זעהר געהיימניספּאָל — נעדענקט, וואָס לעווין האָט אייך א מאָל געזאָגט: עס וועט קומען א טאָג, וועו אָט די צווויי וועט מען געפינען אויפ'ן פּאַרס דער'הרג'עטע.

— איז דאָ עפּעס א ראַמאן? — האָב איך געפרעגט.

— אוו נאָך וואָס פאר א ראַמאן!

— צווישען אָט דעם ראטנערס פרוי אוו־עם פּאָליאק?

— יעס. די צווויי זיינען צו נאָהענט צווי־שען זיך.

— אוו ווער וועט זיי דער'הרג'ענען? אָט דער ראטנער?

— יעס, מיין פריינד, דאָס איז נאָר קיין שפּאס ניט, — איז לעווין געוואָרען אַלץ מעהר און מעהר געהיימניספּאָל, אַלץ מעהר און מעהר ערנסט, — דאָס וועט געשעהן. דאָס וועט גע־ווים געשעהן. איך קען דעם אונגלויקליכען ראטנער'ען. איך ווייס וועלכע גדענקען ער האָט, איך ווייס וועלכע צרות ער טראָגט אויפ'ן הארצען. געדענקט, עס וועט אן אונגלויק, א גרויסער אונגלויק געשעהן. דער מאן האָט ביי זיך א ביקס. וועו עס איז וועלען פעהלען צווויי קויל־ען אין דעם ביקס, און אויף זיין פּאַרס וועט מען געפינען צווויי טויטע מענשען.

— אָבער וועו ער פערדעכטיגט, אז צווי־שען זיי? פרוי און דעם ארבייטער פון זיין פּאַרס זיינען די בעציהונגען ניט קיין ריינע, וואָרום שיקט ער ניט אוועק דעם פּאָליאק? — האָב איך געפרעגט.

— אז איהר זאָלט פערשטעהן, וואָרום דאָס איז אזוי, — האָט לעווין געפּראָווט פערענט־פערען מיין ריכטיגע פראגע, — דען דאַרפט איהר גוט קענען אָט דעם ראטנער'ען. ער איז א מאָדנער מענש. עפּעס ניט קיין געווענליכער. ער איז צו שטאָלץ פאר אז זאָך, ווי אווענקצו־שיקען אן ארבייטער, וויל ער פערדעכטיגט איהם מיט זיין פרוי, און צו דעם איז ער אין זיינע פערדאכטען ניט אין גאנצען זיכער. ער וואָרט אויף עפּעס... אויף עטוואָס שרעקליכעס. און וועו עס וועט אזוי טרעפען, אז ער וועט אויסגעפינען דאָס וואָס ער זוכט, וועט געשעהן אן אונגלויק; ער וועט צו זיי ביידען א סוף מאכען. איך וויים זיינע געדאנקען. איך וויים וואָס עס לויגט איהם אויפ'ן הארצען.

דער וויטרה פון אונזער באַרדינג־הויז האָט מיר דערצעהלט נאָך פיעלע כאראקטעריסטישע פאקטען פון די ראטנערס לעבען, און פונקט ווי מיין דערצעהלער בין איך שוין יעצט זיכער געווען, אז עס מוז ווירקליך קומען אזא טאָג, וועו אויף דעם אויסערגעווענליך פרעכטיג שעהנעם פּאַרס, וועלכער געפינט זיך אויף דעם וועג פון גלענווייל נאָך ראָקהיל, וועט זיך אָפּשפּיעלען א בלוטיגע טראגעדיע, און לויט דעם אַלעם, וואָס איך האָב זיך דערוואוסט וועו־גען דעם אונגלויקליכען ראטנער'ען, איז ביי מיר קיין שום צווייפעל ניט געווען, אז דער בעטרא־גענער מאן וועט געווים ערמאָרדען זיין אונגע־טרייע פרוי צוזאמען מיט איהר געליעבטען, דעם ארבייטער פון זיין פּאַרס.

איך האָב יעצט אזוי גוט בעגריפען די טרא־געדיע פון דיזעזען אונגלויקליכען, קראנקען, שווינדזיכטיגען מאן. מיר האָט זיך געדאכט, איך בעגריף דעם גאנצען העלישען פייער פון אייפערזוכט, וועלכער עס ברענט אויף זיין הארצען. איך האָב בעגריפען די הערצער פון זיין יונגער, געזונטער פרוי, פון דעם יונגען, גע־זונטען פּאָליאק, פון דיעזע צווויי קרעפטיגע, פליסיגע נאטור־קינדער, וועלכע זיינען אזוי וויי בעשאפען געוואָרען אייגער פאר'ן צווייטען און וועלכע וואָלטען געקענט אזוי גליקליך זיין אין דעם שעהנעם גן עדן, וועלכען זיי ביידע האָבען אויסגעבויט. איך האָב מיט א פערשטיקטען שרעק געפיהלט דעם שוועך, וועלכער הענגט איבער זייערע ביידענס קעפּ. איך האָב גע־פיהלט, אזוי וויי לויפען צום פּאַרס און וואַרנען זיי פון זייער געפאהר.

וויי אזוי האָב איך דאָס אָבער געקענט טהאָן?

* * *

דעם קומענדען זומער האָב איך מיין „וועג־קיישאָן" וויעדער אין גלענווייל פערבראכט,

און איך בין וויעדער געווען א באַהדער אין לעווין׳ס בארדינג־הויז.

פאַר דעם יאָהר צייט האָב איך אין גאנצען פערגעסען זיך אַן די ראטנערס און אַן זייער שהנעם פּארם.

וועז איך האָב אַבער דעם ערשטען מאָל געשפּאַצירט איבער דעם איינזאמען, זאמריגען וועג, וועלכער ציהט זיך פון גלענווייַלד נאָך הילל און מיר איז אויסגעקומען פערבייַ־צוגעהן די ראטנערס פּארם, זיינען אַלע פּאַר־אַ־יאָהריגע עראינערונגען וועגען דיעזען פּארם אויפגעלעבט געווארען אין מיין געדעכניש.

ווי א פּער׳כשופ׳טער בין איך געבליבען שטעהן אויף מיין אָרט און מיט מיינע בליקען איינגעגעסען זיך אין דעם בעקאנטען פּארם.

דער פּארם האָט יעצט אויסגעקוקט נאָך פּרעכטיגער, נאָך רייצענדער, ווי דעם פּאַריגען זומער; און עס איז לייכט געווען צו בעמערקען, אז דיעזען יאָהר איז אויף דעם פּארם געווען אויפגעפּאסט בעסער, געטרייער ווי אימער.

און איך האָב ביי זיך א טראכט געטהאָן: „געשעהן!"

און אזוי טראכטענדיג איז מיר א שטיין פונ׳ם הארצען ארונטערגעפאלען.

באלד איז פון פּארם ארויסגעקומען דער בעקאנטער פּויליישער ארבייטער פון די ראטנערס פּארם.

א קליין, יונג „לאשיקל" איז פון שטאל ארויסגעלאָפען, און דער פּאליאק האָט גענומען שפּיעלען זיך מיט דאָם יונג פערדעל.

איך האָב זיך צוגעקוקט צו דעם פּארם־אַרבייטער און מיר האָט זיך געדאכט, אז איך בעמערק אויף זיין פּנים מעהר תקיפות, מעהר ברייטקייט, מעהר פרייהייט, ווי איך האָב געזעהן דעם פאַריגען זומער.

און איך בין וויעדער געוואָרען נייגעריג, און איך האָב בייַ זיך געטראכט:

„וואָס אזוינס איז דאָ געשעהן?"

פון פּארם־הויז איז ארויסגעקומען די מיסים ראטנער, די הויכע, קרעפּטיגע, געזונטע פּארמערקע. זי איז געווען אַנגעטהאָן אין שוועַרען טרויער...

„ער איז געשטאָרבען, דער אונגליקליכער, קראנקער ראטנער איז געשטאָרבען", — האָט מיר א שוועַרער געדאנק א קלאפּ געטהאָן אין בער׳ן הארצען. און איך בין אין אינסטינקטיוועז שרעק אַפּגעטראַטען פון פּארם, עפּעס אזוי ווי מיר וואָלט יעצט שוועַר געווען צו קוקען אויף דעם אונגליקליכען ראטנער׳ס פרוי און איהר געליעבטען.

איך בין גלייך אַוועק צוריק אויפ׳ן פּארם, און ווי נאָר מיין וויירטה איז מיר אַנטקעגען גע־קומען, האָב איך איהם גלייך געפרעגט מיט א פּערשטיקטען אָטהעם:

— איז ראטנער געשטאָרבען?

— מיט דריי וואָכען צוריק האָט דער אָרי־מער זעלבסטמאָרד בעגאנגען, — האָט לעווין אויף מיין פראגע געענטפערט.

— זעלבסטמאָרד? — האָב איך איבער־געפרעגט.

— יעס, מיין פרייַנד, — האָט מיין וויירטה געענטפערט פערטרויערט, — א קויל זיך א ברוסט אריינגעלאָזען; זעקס טעג געשוועבט צווישען טויט און לעבען... ענדליך געשטאָרבען.

אויף א וויילע בין איך געבליבען שטעהן וויי א פּערשטיינערטער; וועז איך בין צו זיך געקומען, האָב איך געזאָגט צו דעם בעטריעב־טען וויירטה פון אונזער בארדינג־הויז:

— מיסטער לעווין, אייער נבואה איז ניט מקוים געוואָרען. איהר געדענקט, פּאריגען זומער זייט איהר זיכער געווען, אז דער ראט־נער וועט טויטען זיין פרוי און דעם פאליאק. לסוף לאָזט זיך אוים, האָט ער זיי ביידען לע־בען געלאָזט, און ער האָט נאָר געמאכט אַן ענדע צו זיין אייגען לעבען.

— עס האָט געטראָפען עטוואָס אזוינס, וואָס קיינער האָט ניט געקענט ערוואַרטען, — האָט לעווין געענטפערט, — ער האָט געהאל־טען אַנגעגרייט דעם ביקס, אום זיי ביידען צו דער׳הרג׳ענען, און וויסט איהר וואָס זיי האָט גראאטעוועט פון א זיכערען טויט?

— יעס, וואָס? — האָב איך מיין וויירטה איבערגעלאָזען מיט העפטיגען אונגעדולד.

— דער פּארם! — האָט לעווין געענט־פערט.

— דער פּארם? — האָב איך איבערגע־פרעגט.

— יעס, דער זעלבער שהנער פּארם, פון וועלכען איהר זייט אזוי ענטציקט געוואָרען, — אָט דער פּארם האָט זיי פון א זיכערען טויט גראאטעוועט.

איך האָב אַנגעקוקט מיין וויירטה, ניט בע־גרייפענדיג, וואָס ער דערצעהלט דאָ מיר.

דער וויירטה פון בארדינג־הויז האָט מיך דאן אַנגענומען פאר א האנד, מיך אריינגע־פיהרט אין זיין פריוואט־צימער, שטיל־שוויי־גענדיג געעפענט זיין דעסק, פון א קעסטעלע ארויסגענומען אייניגע צוזאמענגעלעגטע בויגע־לעך פערשריעבענע פאפיער, און געבענדיג דאָם מיר, האָט ער גענאָמען מיט א פערשטיקטער שטימע:

— לעזט איבער. עס איז פון איהם א בריעף צו מיר.

— פון ראטנער׳ן? — האָב איך געפרעגט.

— יעס, פון איהם. וועז ער איז געלעגען אין האָספּיטאל, האָט ער דאָם צו מיר צוגע־שיקט; צוויי טעג פאר זיין טויט האָט ער דאָם געשריעבען... לעזט איבער און איהר וועט זיך דערוויסען וואָס די צוויי דאָרט אויפ׳ן פּארם האָט פון א זיכערען טויט גראאטעוועט, און

איהר זועט אויך ערשט נעהמען פערשטעהן, וואָס פאר אַן עדעלע און ווירקליך פֿאַעטישע נשמה דער פערשטאַרבענער ראטנער האָט געהאט.

איך האָב דעם ברידּ איבערגעלעזען.

דער ווירטה פון אונזער באָרדינג־הויז האָט מיר ערלויבט דיעזען זעהר אינטערעסאַנטען ברידּ צו פערעפענטליכען.

און אָט איז זיין אינהאלט:

„טהייערער פרײַנד לעווין!

„איך שטאַרב. איך פיהל, דער טויט קומט. און איך בין באמת צופֿרידען.

„איך ווינש נאָר דאָס זאָל געשעהן וואָס שנעלער.

„איך לייד אונגעהייערע שמערצען. מיר איז זעהר שווער צו שרייבען; איך מוז צו דעם געברויכען אונאַטירליכע קרעפטען. איך מוז אָבער אייך עטוואָס דערצעהלען, איך וויים ניט פאר וואָס דאָס איז אזוי, נאָר מיר וואָלט זיין זעהר שווער צו שטאַרבען, אז איהר, מיין פרײַנד, און טאקע נאָר איהר זאָלט ניט וויסען פון דעם, וואָס איך ווי‌ל אייך דאָ שרייבען.

„איהר זייט געווען דער אײַנציגער מענש אויף דער גאנצער וועלט, פאר וועמען איך פֿלעג א מאָל מיין הארץ אויסרעדען. און איהר האַרפט פון דעם וויסען.

„איהר וווייסט דאָך, אז איך האָב זיך ארומ־געטראָגען מיט א געדאנק פון ראכע נעהמען פון מיין פאלשער פרוי און איהר געלויבטען, דעם פֿאַליאק. ביי מיר איז געווען אפֿגעמאכט, אז איך זאָל ביידען דער'הרג'ענגן. מיט דעם גע־דאנק האָב איך געגלעט און געהיילט מיינע וואונדען; דיעזער ראכע־געדאנק איז געווען אײַגענטליך דער גאנצער טעם פון מיין לעבען. איהר וויסט דאָך פון דעם אלעם און איהר וואונדערט זיך וואהרשיינליך וואָרום האָב איך גאָר זיך זעלבסט אין ברוסט אַריינגעשאָסען אײַנע פון די צוויי קויגלען, וועלכע זיינען גע־וואָן אַנגעגרייט פאר זיי בייידען.

„איך וועל אייך אין קורצע ווערטער דער־צעהלען, ווי אזוי דאָס האָט געטראָפען.

„מאַנטאג, וואָן דאָס איז געשעהן, בין איך אַוועקגעפאָהרען אין סענטערוויל. בעדארפט האָרט אײַנקויפען אייניגע זאכען.

„בעפאָר מיין רעכטען אַרויספֿאָהרען האָב איך זיי בייידען אין הויף געזעהן. זיי האָבען מיך נישט בעמערקט. איך האָב געזעהן ווי זיי האָבען זיך איבערגעקוקט, זייערע בליקען זיי־נען געווען זעהר מיאוס'ע, זעהר ניט רייניע. איך האָב געפיהלט ווי צוזאַמיפען צו זיי און זיי בייידען דערשטיקען.

„איך האָב אָבער דאָס ניט געטהאָן, ווי‌ל דאָס האָט דאָך נאָך אַלץ ניט נעהייסען: „גע־כאפט ביים האנד". איך האָב זיך געפיהלט ניט זיכער און דערפאר אפשר האָט מיר אויסגע־פעהלט מוטה און איך בין אַוועקגעפאָהרען.

„אָבער פאָהרענדיג זיינען זיי בייידע גע־שטאנען פאר מיינע אויגען און זייער איבער־קוקען זיך האָט מיך ניט געלאָזט רוהען. איך בין אָפּגעפאָהרען ביז זוסליק'ס פארם און איך האָב פערקעהרט אויף צוריק.

„איך בין געקומען אהיים... איך האָב זיי געזוכט מיט מיינע אויגען, און איך האָב זיי ערגעץ ניט געזעהן. איך בין אין הויז אַריין. און איך האָב זיי געזעהן אין מיין בעט, געארעמט אין דער נעהנטסטער ליעבע. מיר איז שווער צו בע־שרייבען וואָס איך האָב איבערגעלעבט. פרי־הער איז מיר געוואָרען היים אין מיין גאנצען גוף, עפעס אזוי ווי איך וואָלט אין א פייער געברענט. באלד איז מיר קאלט געוואָרען.... עס האָט מיר גענומען קלאפען א צאהן אָן א צאהן. איך האָב איבער מיין גאנצען גוף דער־פיהלט קאלטע טראָפען שוויים... איך בין ארונ־טער די טרעפען. איך האָב געמוזט א ווייל זעצען זיך, ווי‌ל די פיס האָבען מיר צעציטערט.

„איך האָב גענומען זוכען מיין ביקס. איך האָב ניט געקענט געפינען. איך האָב שוין גע־וואָלט ארויפלויפען אפֿסטערז מיט א מעסער און איך האָב זיך דערמאָנט, אז איך האָב דעם ביקס אין „בארן" איבערגעלאָזען.

„בין איך ארויס פון הויז און געאנגען אין בארן. דורכגעהענדיג דעם הויף, האָט מיך אי־מיצער אפֿגערופען; איך האָב זיך אומגעקוקט. דאָס איז צום פארם צוגעפאָהרען דער גע־לער פון ראק הילל. ער איז דאָס געפאָהרען אין סענטערוויל און דערזעהענדיג מיך האָט ער זיך אפֿגעשטעלט מיט מיר עטליכע ווערטער אוים־צורעדען.

„ער האָט מיך געפרעגט, אויב איך האלט נאָך אלץ ביי זיך מיין פויליישען אַרבייטער.

„מיר האָט א קלאפ געטהאָן איבער'ן האר־צען פון זיין פראָגע, און איך האָב געענטפערט:

— יעס!

„און דער גלעזער האָט געזאָגט צו מיר:

— „ראטנער, איהר זייט א גליקליכער מענש. אזא האנד ווי אייער פאליאק איז, דארף מען גליך מיט גאלד אפוועגען.

„און דער גלעזער האָט גענומען בעטראכטען מיין פארם און ער האָט צו מיר ווייערער גע־רעדט:

— „זעהט נור, וואָס פאר א גן עדן אייער פארם איז... עס איז דאָך דער שענסטער פארם פאר מיליען וווייס, און דאָס האָט דאָך אויפגע־טהאָן אייער גוי — א געזונד אין זיינע געבענש־טע העגד אריין".

„דער גלעזער איז אין זיין וועג אַוועקגע־

פֿאהרען, אָבער זיינע עטלעכע ווערטער האָבען אויף מיר א מאָדנע ווירקונג געמאכט, זיי האָבען עפּעס ווי דורך א כישוף אוועקגענומען די גאנצע קראפט פון מיין ראכע־פּלאַן...

„עטוואָס האָט מיך יעצט ניט דערלאָזען געהן צום „בארן" מיין ביקס נעהמען... איך בין געבליבען שטעהן ווי א בעטויבטער... און אזוי ארומקוקענדיג זיך, האָב איך, דאכט זיך, מיר צום ערשטען מאָל זייט איך בין דאָ אויפֿ'ן פּארם בעמערקט, ווי דער פּארם איז כישוף'דיג שעהן.

„און די ארומיגע שעהנהייט האָט געמוטמעט ארויסיאָגען פון מיין קראנקען הארצען מיין האָס, מיין ווילדען כעס, מיינע שרעקליכע געפיהלען. מיר האָט זיך געדאכט, ווי דער גרינער, גראָזריכער פּארם, די בוימער, די בלומען רעדען צו מיר, טרייסטען מיך, בערוהיגען מיך... און מיר איז דאָס פּלוצלונג אלעס געוואָרען אזוי טהייער, אזוי ליעב... טהייערער, ליעבער ווי מיין אייגענער אונגליקליכער לעבען!

„און דאָס אלעס האָט דאָך אויפגעטהאָן דעם פאָליאק'ס געבענשטע הענד" — האָבען מיט דעם געלעג'ס ווערטער געמוטמעט רעדען צו מיר די שטומע בוימער, די גראָז, די בלומען. די שעהנע געביידעס ארום מיין פּארם, די זאמדיגע וועגלעך צווישען די גראָז, וועלכע ער האָט אויסגעלעך צוויישען; דער ברונע, וועלכען ער האָט אזוי שעהן ארומגעבויט; דער טייכל, וועלכען ער האָט אזוי שעהן אויסגערייניגט און ארומגגראבען... דער גאָרטען, וועלכען ער האָט אזוי קונציג בעארבייט... דער גאנצער פּארם האָט צו מיר אזוי געראדט.

„און מיר האָט זיך געדאכט, אזוי ווי דער גאנצער פּארם וואָלט פּלוצלונג א לעבעדיג ווען זען געווען... און מיר האָט זיך געדאכט, אז דאָס אלעס איז ווי דורך מיין נשמה צוזאמענגעבונדען מיט איהם, ווער עס האָט דאָס אלעס געשאפען, מיט איהם און אויך מיט מיין פּרוי. און מיר האָט זיך געדוכט, אז פּריהער מיט עטליכע מינוטען, ווען איך בין פון הויז ארויס, האָב איך ניט בלויז זיי, נאָר דאָס אלעס מיט מיין ביקס טויטען געוואָלט, און מיר איז פּלוצלונג געוואָרען שרעקליך פּאר זיך אליין.

„מיין מארך האָט געמוטמעט שטארק ארבייטען. און געדאנקען, פון וועלכע איך האָב ביז יעצט ניט געוואוסט, האָבען מיין מוח אָנגעפילט — פּרעמדע געדאנקען, נייע געדאנקען.

„איך האָב פּלוצלונג אין זיך דערפיהלט די קראפט, דעם מוטה אין מיין אייגענער נשמה ארויסצוקוקען... און צום ערשטען מאָל, פּאר דער גאנצער צייט, וואָס איך בין דאָ אויפֿ'ן פּארם, האָט מיין הארץ אויף א ווילע אָפּגעלאָזט די פער'סם'טע קראפט פון מיין אייפער־זוכט. איך האָב זיך זעלבסט יעצט געקענט בעטראכטען אזוי ווי מען בעטראכט א פרעמדען, און איך האָב דערזעהן וועד און וואָס איך בין אין דער וועלט.

„א קראנקער מאן, א שווינדזיכטיגער, א נוצלאָזער, אן איבעריגער אויף דער וועלט.

„און זי — פראדעל, מיין פרוי? פול מיט לעבען, פול מיט יוגענד, פול מיט קרעפטען! איינע, וועלכע עס איז א ברכה פאר דער וועלט, איינע, וועלכע עס האָט אלע רעכטע אויף לעבען, ליעבען און גליקליך זיין.

„און איך האָב ביי זיך געפרעגט:

„מיט וועלכען רעכט בעטראכט איך זיך אלס איהר בעל הבית? האָב איך איהר דען אָפּגעקויפט? און וועז זי האָט ליעב דעם פּאליאק, נו איז וואָס? איז דען דאָס א פערברעכען?

„וואָס האָט זי פון מיר? וואס פאר א ליעבע, וואס פאר א גליק קען איך איהר געבען? וואָרום זאָל איך פון איהר ערוואַרטען, זי זאָל צוליעב מיינטוועגען לעבעדיגערהייט בעגראבען זיך?

„זי און דער פּאליאק! וואָס פאר א גלייכע פּאָאר זיי זיינען! וואָרום זאָל איך זיי צוגעהמען אָט פון דעם גן עדן, וועלכען זיי ביידע האָבען צוזאמען געשאפען?... דאָס איז דאָך זייערס. זאָלען זיי לעבען, זאָלען זיי גליקליך זיין... און זאָל דאָס אלעס ארום און ארום לעבען מיט זיי צוזאמען, לעבען און פרעהען זיך אין א כשר־פערדיגעטער שמחה.

„און דאָ אויפֿ'ן אָרט איז אין מיין מוח געבאָרען געוואָרען דער געדאנק וועגען זעלבסטמאָרד.

„און איך האָב געטראכט ביי זיך ווי גוט און ווי שעהן דאָס וועט זיין, וועז איך וועל אוועק פון דער וועלט.

אלעס דאָס, וואָס עס וועט מיך איבערלעבען, וועט פרייער אויפאָטהעמען, אלעס וועט בעפרייט ווערען פון אן איבעריגער שטערונג; דער הימל וועט קלאָר ווערען, עס וועט ניט זיין מעהר קיין שום וואלקען. זיי ביידע וועלען מיך פערעהרען. זייער האס צו מיר, וועלכער עס פילט אן זייערע ביידענס הערצער, וועט פערשוואונדען ווערען. ליעבע וועט פערנעהמען דעם אָרט פון שרעק און שנאה... און איך וועל נאָך מיין טויט אין זייערע הערצער לעבען.

„און מיט זיי צוזאמען וועט מיך בעגלייטען אלעס, וואָס ארום מיר איז אזוי כשופ'דיג שעהן. מיט מיין טויט וועל איך ערשט אויפלעבען אין אָט דיעזער ארומיגער שעהנקייט.

„און אזוי טראכטענדיג איז מיר געוואָרען אזוי גוט, אזוי פרי אויפֿ'ן הארצען. איך האָב דערפיהלט, אז איך בין בעפרייט געוואָרען פון מיין אייגענעם קלעגליכען, בייזליכען קראנקען „איך", און מיר האָט זיך פאר פרייד ווייגען פערוואָלט.

„מיט עטליכע מינוטען שפעטער בין איך שוין אין „בארן" געווען, מיין ביקס אין האנד גענומען...

„און אזוי איז דאָס געשעהן!"

הלל ראגאף:

וויליאם דזשענינגס בריין

די אמעריקאנער פרעסע, איבער דער גאנצער ליינג און בריט פון לאנד, איז געווען כמעט אייניג אין דער מיינונג, אז בריין האט רעזיגנירט צוליעב פאליטישע אויסרעכענונגען, אז ער האט זיך איצט בלויז בענוצט מיט דער געלעגענהייט אבצוברעכען זיין פריינדשאפט מיט ווילסאנען, כדי גאר אין קורצען ארויסצוטרעטען אין אן אפענעם קאמפף געגען דעם פרעזידענט און פעראורזאכען א שפאלטונג אין דער דעמאקראטישער פארטיי.

פארלויפיג האט נאך בריין גאר ניט געטהאן דיעזע מיינונג אויף דאם מינדעסטע צו רעכטפערטיגען. ער האט קיין איינציג וואָרט געגען ווילסאנען ניט ארויסגערעדט. אין אלע זיינע ערקלעהרונגען און רעדעם טרעט ער אויף אלם א מין שליח פון פרעזידענט צום פאלק. ער האלט אין איין אויפפאדערען דאם פאלק, אז עם זאל העלפען פרעזידענט ווילסאן צו בלייבען פריעדליך און ארויסצודרעהען זיך בשלום פון דעם פלאנטער מיט דייטשלאנד. זאל דאם פאלק ניט צווינגען ווילסאנען צו בעגעהן עטוואס, וואם קאן פיהרען צו מלחמה. ער האט אטאקירט רוזוועלט'ן און טעפט'ן און די וואָ. סטריט-אינטערעסען און די דזשינגא-ציוניטונגען פאר זייער העצען צו מלחמה און זייער מיליטאריסטישער אגיטאציע. אויף ווילסאנען אבער האט ער קיין שטויבעלע ניט געלאזט פאלען. אפילו די פונקטען, אין וועלכע ער און פרעזידענט ווילסאן געהען זיך פאנאנדער, יענע מיינונגס-פערשיעדענהייטען, וואם האבען איהם בעטריבען צו זיין רעזיגנאציאן, ווערען פון בריינען פארגעשטעלט אויף אזא דיפלאמאטישען אופן, אז אויף די היימסטע נאכפאלגער פון בריינען קענען געגען פרעזידענט גאר ניט האבען. ער האט אויף ווי ווייט מעגליך געזוכט צו מאכען דעם אינדרוק, אז ער און ווילסאן זיינען אייגענטליך אייניפערשטאנען אין זייער שטעלונג צום מיליטאריזם און אז זיי אונטערשיידען זיך בלויז אין דעם, וואם ווילסאן איז א ביסעל צו אלט-מאדיש אין זיין בליק אויף פאלקס-עהרע און אינטערנאציאנאלען געזעץ.

בריין איז תמיד געווען פיעל מעהר ווי א פאליטישען, וואם יאגט זיך נאך כבוד און עמטער; בריין האט תמיד זיך געהאלטען אן א פרינציפ, א מעהר אדער וועניגער נאבעלען פרינציפ. עם איז דא ניט וויכטיג. צו זיינע אידעען זיינען געווען וויסענשאפטליך אדער דורכפיהרבאר; צו זיי זיינען איבערהויפט געווען דאס, וואס ער האט געזעהן אין זיי. וויכטיג איז, וואס זיין געוויסען איז א העכערער, ווי דער געוויסען פון אנדערע פאליטישע פיהרער אין די קאפיטאליסטישע פאר-טיין. ער האט אויפריכטיג געזוכט ארויצוברענגען עטוואס גוטס אין דער געזעלשאפט, צו פערבעסערען די לאגע פון דער גרויסער מאסע אריימע, פון גאנצען פאלק.

זיין ערשטער ארויינטריט אין נאציאנאלער פאליטיק איז געווען דורך זיין אגיטאציאן פאר פרייע זילבער. וויסענשאפטם-מענער זיינען אלע איינשטימיג, אז די אידעע צו מאכען זילבער אנשטאט גאלד פאר דעם סטאנדארד פון געלד איז א משוגעת. אבער בריין האט אין דעם געגלויבט מיט'ן גאנצען הארצען. ער האט געגלויבט, אז דיעזע רפואה וועט ברעכען די מאכט פון די געלד-מאגנאטען און אויסלייזען די אריימע פארמערם פון דער וועסט און סאוטה פון זייער שקלאפערייי צו די באנקירען. ער האט אין „פרייע זילבער" געזעהן א רפואה צו די ליידען פון פאלק און האט פאר דעם אגיטירט. און דער פאקט איז, אז די רייכע האבען ווירקליך פאר דיעזער רעפארם געציטערט ווי פאר פייער. אין דער גשיכטע פון אמעריקאנער פאליטיק איז זעלטען וועז פארגעקומען אזא ביטערער קעמפיין ווי אין יאהר 1896; זעלטען האבען די רייכע אזוי פעסט זיך פעראייניגט און אזוי פערביסען געקעמפפט געגען א פרעזידענט-קאנדידאט, ווי אין יענעם יאהר געגען בריינען. עס איז אמת, אז בריין האט זיינע פלאטפארמעס געביטען; עס איז אמת, אז ער איז וויליג געווען צו מאכען קאמפראמיסען מיט די גאלד-מענשען אום צו דערגרייכען זיין ציעל צו ווערען פרעזידענט פון לאנד, אבער אין גאנצען איבערגעבען זיך צו די וואל סטריט-מאכטאטען, דאם האט ער קיינמאל ניט געטהאן. ער האט פערבויגען זיין פאדערונג פון „פרייע זילבער" אין 1900, אבער אנשטאט איהר האט ער אויפגעשטעלט אנדערע אישיוס, וואם האבען די מאגנאטען פונקט אזוי וועניג געשמעקט. ער איז געווען געגען דעם, אז אמעריקא זאל זוכען קאלאניעס אין ווייטען מזרח. ער האט אגיטירט געגען אירגענד וועלכען שלום מיט די טראסטס. א שטיקעל צייט האט ער אפילו אגיטירט דערפאר, די רעגיערונג זאל ווערען די אייגענטהימערין פון אלע אייזענבאהנען אין לאנד, און אין יענער צייט זיינען די באהן-מאג-

נאַטען געווען די מעכטיגסטע פּאָליטישענס אין אַמעריקא.

עס איז אויך ווייטער אמת, אז אָן דיעזע פֿרינציפּען האָט ער זיך אויך לאַנג ניט געהאַלטען, ער האָט זיך אָן זיי ביסלעכווייז „פֿערגעסען", ווייל ער האָט איינגעזעהן, אז זיין פֿארטיי און זיינע אייגענע שאנסען ווערען דורך זיי שרעקליך אָבגעשוואכט. אָבער אין גאנצען אויסגעטהאָן זיך פון אידעאַלען האָט ער קיינמאָל ניט. ער איז געווארען א פֿראָהיבישיאָניסט, אָן אַגיטאַטאָר פאר פרויען שטימרעכט און א הייסער אנהענגער פון פריעדען אויף דער וועלט. און וואָס מען זאָל וועגען דיעזע אידעאַלען ניט דענקען, ווי ווייניג מען זאָל ניט האַלטען פון דער וויכטיגקייט פון פערבאָטען שטאַרקע געטרענקען, אָדער ווי ווייניג מען זאָל ניט ערוואַרטען פון די טריטים, וואָס ברייען האָט געשלאָסען מיט דרייסיג נאַציאָנען, אדער ווי ווייניג גלויבען מ'זאָל האָבען אין דעם, אז די גאולה וועט קומען פון פרויען שטימרעכט, שונאים צוויישען די קאָנסערוואַטיוון און געלד־מענשען האָט ברייען זיך דערמיט געמאכט זעהר פיעל. און ער האָט עס גאנץ גוט געוואוסט. ער האָט געוואוסט, אז די אלע זאכען וועלען איהם שטערען אין זיין אמביציאָן צו ווערען פרעזידענט און האָט דאָך זיי ניט אויפגענעבען.

אָט דיעזען אלגעמיינער שטריך אין ברייען'ס פסיכאָלאָגיע, דער פאקט, וואָס ער האָט זיך שטענדיג ארומגעטראָגען מיט א וואָסער עס איז חלום, האָט איהם שרעקליך פערמיאוסט, און פערהאָסט געמאכט ביי די קאַפּיטאַליסטען, און ביי זייער טרייער דינערין — די גרויסע פרעסע.

נאָך מעהר, אָט די אלע שונאים זיינע, וואָס האָבען געהאַלטען אין איין אָבלאָכען פון איהם פאר זיין שטענדיגען בייטען זיך, פאר זיין ארי־בערשפרינגען פון פרינציפּ צו פרינציפּ, האָבען טיף אין הארצען געגלויבט, אז ער האָט זיינע פרינציפּען קיינמאָל ניט געביטען, און דאָס האָט זייער שרעק פאר איהם נאָך הונדערט מאָל פערגרעסערט. וואָרים דער אמת איז, אז אָפּען האָט ברייען קיינמאָל זיין שטעלונג ניט געביטען ניט צו דער פראגע פון „פרייע זילבער". ניט צו די טראָסטס און ניט צו אימפעריאַליזם. ער האָט נור די פראגען, צוליעב פּאָליטישע צוועקען, פערשווייגען. ער פלעגט אפשר אויך ערלויבען זיינע פרייַנד זיי זאָלען שאפען דעם אייַנדרוק, אז ער האָט זיינע אלטע ליעבלינגס־אישום אויפגענעבען. אבער ער אליין האָט עס קיינמאָל ניט בעשטעטיגט. די קאַפּיטאַליסטישע פרעסע, וואָס מאכט איצט חוזק פון איהם און רופט איהם „בעל חלום", „פלוידערזאָק" — אָט די פרעסע וויים, אז עס איז פונקט פערקעהרט, אז בריין איז פעסט איבערצייגט אין זיינע פרינציפּען, אז וואָלט ער נאָר די מעגליכקייט געהאַט, וואָלט ער זיי דורכגעפיהרט. די פרעסע וויים עס, און דערפאר האָסט זי איהם אזוי.

בעמערקט, רוזוועלט האָט אויך שוין אין פערשיעדענע צייטען געפרעדיגט גאנצע ראדי־קאַלע רעפאָרמען. ער האָט אויך אַטאַקירט טראָסטס און געגאָסען פֿעך און שוועבעל אויף די מעכטיגע הערשער פון וואָלל סטריט. דאָך האָט ער אלע מאָל געהאט די שטיצע פון א טייל פון דיעזע מאגנאטען, אמאָל אפילו פון דעם מעכטיגסטען טייל. צוויישען זיינע הויפּט אונטערשטיצער איצטער געפינען זיך די אייַגנטימער פון די גרעסטע קאָרפּאָריישאָנס. פאר־וואָס איז דאָס אזוי? דאכט זיך רוזוועלט איז א שארפערער רעדנער פון ברייענען. ער איז דאָך מעהר בעלייעבט ביים פּאָלק און האָט דאָך מעהר ענערגיע און מעהר מאכט דורכצופיהרען דאָס וואָס ער וויל. דער תירוץ איז, וואָס רוז־וועלט איז ווייט ניט אזוי ערנסט ווי ברייען. רוזוועלט'ס אידעאַלען זיינען נור מיטלען צו ג־ווינסע פּאָליטישע ציעלען. רוזוועלט האָט קיינ־מאָל גארניט איינגעשטעלט פאר א פרינציפּ, ווי ברייען האָט עס געטהאָן ביי אייניגע געלעגענ־הייטען.

ברייען האָט רעזיגנירט, ווייל ער האָט איינ־געזעהען, אז אָהער אין לאנד קען זיך אריבער־כאפען די שרפה, וואָס בושעווועט איצט אין איי־ראָפּא. ער זאגט, ער איז ארוים פון קאבינעט, אום ארויסצורופען א בעוועגונג געגען מלחמה, און עס איז קיין אורזאכע ניטא איהם ניט צו גלויבען. אין אזא לאנד, ווי די פעראייניגטע שטאַטען, אין א דעמאָקראַטיע, איז זעהר שווער פאר א רעגיערונג צו געהן געגען דעם אויסדרוקליכען פערלאַנג פון פּאָלק, ווי משוגע דער פערלאַנג זאָל ניט זיין. און א „פּאָלקס פער־לאַנג" מיינט, וועז א גרויסער טייל פון דער פּרעסע שרייט און פּאָדערט א געוויסע זאך. די רעגיערונג שטעלט זיך אין געפאהר, וועז זי פּרובט ניט נאכגעבען דעם דאָזיגען פערלאַנג. דאָס הייסט, די העכסטע בעאמטע פון דער רע־גירונג שטעלען דערמיט אין קאָן זייערע פּאָלי־טישע קאריערעס. אין אזוינע פעלע איז דאָ בלויז איין עצה, אז אין פּאָלק גופא זאָל זיך אויפהויבען א קאנטר־בעוועגונג, אויף וועלכער די רעגיערונג זאָל זיך קענען שטיצען, וועז זי טרעט ארוים געגען דעם אויסגעשפּראָכענעם ווי־לען פון פּאָלק.

עס איז קיין שום צווייפעל ניט, אז פון אָנ־פאנג איז ווילסאָן געווען געגען וועלכען עס איז ראדיקאַלען טריט, וואָס זאָל אריינשלעפען דאָס לאנד אין א מלחמה געפאהר. אָבער די „דזשע־נאָס" האָבען אויפגעהויבען א קאמפּף געגען איהם. צו די „דזשינגאָס" זיינען צוגעשטאַנען גרויסע קאַפּיטאַליסטישע אינטערעסען, וואָס זעהען אין דער מלחמה א שמאַלץ־גרוב פאר זיך.

און ביידע צוזאַמען האָבען נאָר אין גיכען ארי־
בערגעוואונען די פּרעסע אויף זייער וויט. באַלד
האָט די „לוסיטאַניא"־פּאַסירונג אַרײַנגעגעבען
די „דזשינגאָס" אין די הענד א נייעם וואפען.
איצט האָט שוין קיין פּאָליטישער טהויער מיט א
צוקונפט פּאר זיך ניט געוואגט זיך צו שטעלען
געגען זיי. ווילסאָן האָט דאָ דערזעהן, אז א
שרעקליכער שטורם פון פּאָלקסצאָרן האָלט אין
אויסברעכען געגען איהם און ער — אַדער ער
איז אַליין הינגעריסען געוואָרען, אַדער ער האָט
אויס מורא זיך אונטערגעגעבען.

ברייען האָט אויסגעקליבען פּאר זיך אן אנ־
דער וועג. ער איז ארוים פון קאַבינעט און זיך
געשטעלט אן דער שפּיץ פון א פּריעדענס־בע־
וועגונג. און זיין ארויסגעהן איז געווען אויף
אזא אופן, אז מען האָט געקענט זעהן, אז ווילּ־
סאָן איז אין האַרצען מיט איהם, ברייענען,
טראָץ זיין שטעלונג אין דער אָפּיציעלער נאָטע
צו דייטשלאַנד. די צוויי לעצטע בריעף, וואָס
זיי האָבען זיך איינער דעם אנדערן געשריבען,
האָבען עם קלאָר בעוויזען. און זייער זעגענען
זיך, און דיַ געגענזייטיגע ווינשונגען פון פּרע־
זידענט מיט זיין געוועזענעם הויפּט מיניסטער,
האָבען נאָך דעם אייגדרוק פערשטארקט. די
פּרעסע האָט געשטורמט, אז ברייען איז א „פּער־
ראטהער", א פּערראטהער געגען זיין אלטען
פרייַנד ווילסאָן און געגען פּאטערלאַנד, און ווילּ־
סאָן האָט מיט זיינע וואַרימע ווערטער צו
ברייענען דיעזע בעשולדיגונגען אין גרונד פער־
ניכטעט. דער דענקענדער לעזער האָט געמוזט
איינזעהן, ווי נידערטראכטיג עס איז צו בע־
שולדיגען ברייענען אין פּערראטהן דעם פּרעזי־
דענט, בעת דער פּרעזידענט אַליין דריקט אויס
זיין וואַרימסטע ליעבע און אכטונג צו ברייענען.

ברייען געהט אָן מיט זיין ארבייט פּאר דעם
ציעל, וואָס ער האָט זיך געשטעלט, וועז ער איז
ארוים פון קאַבינעט; ער גיט זיך אָב אין גאַנ־
צען דער אגיטאַציאָן פּאר פּריעדען.

ער איז געגען רוזוועלט'ס פּלאַן פון פער־
גרעסערען די ארמעע און די נייוויי. ער איז גע־
גען טעפּט'ס פּלאַן פון אָרגאַניזירען אן אינטער־
נאַציאָנאַלע פּערטהיידיגונגס־פּאָליס, אין וועל־
כער אמעריקא זאָל זיין פּראַיניגט מיט אנ־
דערע מעכטע. ער זוכט ניט רעכטצופערטיגען
דייטשלאַנד און דאָס וואָס זי האָט געטהאָן גע־
גען אמעריקא. ער זוכט אויך ניט אָנצוואוויזען
אויף די חטאים, וואָס ענגלאַנד בעגעהט געגען
אונז. ער רעדט פון א העכערען, פון אן אי־
דעאַליסטישען שטאַנדפּונקט. ער וויל, אז דאָס
לאַנד זאָל זיך שטעלען אויפֿן פּרינציפּ, אז
מלחמה זאָל אונטער אַלע אומשטענדען אָפּגע־
שאפט ווערען, אז מען זאָל אָננעהמען דעם
אידעאַל, אז פּאר מלחמה איז קיינמאָל קיין
ענטשולדיגונג ניטא, און אז די עהרע און ווירדע
פון א לאַנד ווערען ניט געמינדערט אויף א האַר
דורך דעם, וואָס זי האַלט זיך צוריק פון קריעג.

מען קען נאַטירליך ניט ווייסען אויף ווי ווייט
ברייען'ס אגיטאַציאָן ווועט ווירקען. אָבער דאָס
איז זיכער, אז דער קול פון פריעדען הערט זיך
איצטער איבער'ן לאַנד גאַנץ שטארק. די פּרע־
סע איז נאָך אַלץ אייניג געגען ברייענ'ען. זי
גיט נאָך אַלץ ניט אויף איהרע שמוציגע אן
שענדליכע אטאקעס און בלבולים אויף איהם;
אָבער דערשטיקען זיין שטימע קען זי ניט. און
ווייל זי קען איהם ניט פערשווייגען, מוזען זיי
אויך אנערקענען די אַלע אנדערע קרעפטען,
וואָס ארבייטען פּאר פריעדען — די יוניאָנס,
די סאָציאַליסטישע פּארטיי, די פרויען־ארגאני־
זאציאָנען. די צייטונגען קענען שוין איצט ניט
בלאָפען, ווי מיט איניגע וואָכען צוריק, אז דאָס
גאנצע לאנד שטעהט אייניג פּאר שטארקע,
פעסטע פּאדערונגען פון דייטשלאנד...

מיר ווילען האָפּען, אז דיעזער קול פּאר
פריעדען וועט שטארקען ווילסאָן'ס הענד און
איהם געבען מוטה זיך צו שטעלען געגען די
„דזשינגאָס", ווי ער האָט עם געטהאָן פון אנ־
פאנג.

וואָס אנבעלאנגט ברייען'ס צוקונפט, וועט
ער פון זיין מוטהיגער און ענטשלאָסענער האנד־
לונג וועניג וואָס געווינען און אפשר נאָך פיעל
פערלירען. די פערדאמונג פון דער פּרעסע האָט
אויף א גרויסער מאַסע פון די לעזער געמוזט
ווירקען. פּאר די גוטע ארבייט, וואָס ער טהוט,
וועלען איהם זעהר וועניג געבען די אנערקע־
נונג, וועז אפילו זיין ארבייט וועט געקרוינט
וועדען מיט ערפאָלג. אויב דייטשלאנד וועט
אמעריקא בעפריעדיגען, וועט דעם קרעדיט דער־
פּאר קריגען ווילסאָן, ניט ברייען. וועט אמערי־
קא זיך אין דער מלחמה אריינפּלאָנטערען, דאן
וועט דאָך ווילסאָן זיכער וועדען דער העלד פון
לאנד — מלחמה פער'שבור'ט דאָך די מוחות
פון פּאָלק, מאכט אַלעמען פּאר מאָרד־פּאטריּ־
טען. ברייען וועט דאן מוזען זיך צוריקציהען
אין גאנצען פון דער פּאָלקס־טריבונע; ער וועט
ניט וואגען מעהר צו פּרעדיגען זיינע פריעדענס־
פּרינציפּיען.

אויב ברייען וועט אמאָל יא קריגען אנער־
קענונג פּאר זיין שעהנער טהאט, וועט עס זיין
אין דער וויייטער צוקונפט, וועז אן עהרליכער,
דענקענדער און פערשטענדיגער היסטאָריקער
וועט שרייבען די געשיכטע פון די שרעקליכע
בלוטיגע טעג.*)

*) נאָך דער גיפטיגער, שמוציגער, ניעדער־
טרעכטיגער אטאקע, וואָס די גאַנצע וואָלל סטריט
פּרעסע האָט געמאכט אויף מר. ברייען, איז ער
בערעכטיגט צו אונזער סימפּאטיע. דאָך גלויבען
מיר, אז געג. ראַגאַף האָט איבערטריבען ברייען'ס
פּאָליטישע אונשולד.
רעד.

ה. רויזענבלאַט:

אויף טארקוועמאדאס רוף

„שפאניען עפענט איהרע טויערן
פאַר'ן אידישען פאַלק".
(צייטונגס־ניים).

שווייג שטיל... און הער: אויף יענער זייט די גרויע מויערן,
דאָרט רעש'ט. עס קלינגען שליסלען און אָט עפענט ווער די טויערען.
צורייסט די לופט,הא! — טאַרקוועמאדא, ביידע הענד ביים מויל,
מיט קולות גרילציגע. דו הערסט, ער רופט, ער רופט:
„אברבנל, אברבנל! דו שעהנער גלות־פרינץ,
קום זעה, איך האָב דיין וועג מיט ווייסע רויזען אויסגעשפרייט,
און אונטער סאמעט־חופות, קרוין און סצעפטער ליענען אָנגענרייט
פאר דיר, פאר דיר, אברבנל!

די שעהנסטע טעכטער מיינע ציטערען, אין גליהענדען פערלאנג.
צו זעהן דיך בלויז;
בעגעגנען דיך מיט יובעל־טענץ און פרייד־געזאנג.
און זעה מיין רייכען טיש, לכבוד דיר אליין, געדעקט;
בעלאָדען שווער, מיט פרישען האָניג און מיט אלטען ווין,
און פון געווירצען אלערלי, מיין זיסע לופט, די וועלט פערשמעקט.
טאָ קום־זשע, קום, אברבנל, צו מיר אריין.

דו שווייגסט, אברבנל?!
און דיינע אויגען קוקען ווילד, משונה גרוים.
און ווי א בליץ, פון אוים דער כמארע, שלאָגט פון זיי דיין חשד ארוים.
דו קוקסט אויף מיינע הענד, זיי זיינען שארלעק רויט.
דאָס איז, אברבנל, פון רויטען זונען־אויפגאַנג בלויז.
דען זעה, דורכזיכטיג איז ביי מיר מיין ברוינע הויט
און צארטער פון דעם בלעטל פון א יונגער גאָרטען־רויז.

מיין שווארצען פריסטער־ראָק בעקוקסטו מיט פערדאכט?!
אומזיסט דיין חשד, איך האָב פערגעסען זיך, פערגעסען נור
איהם אויסצוטרייסלען, נאָך דער שווארצער, לאנגער נאכט.
און דאָ און דאָרטען אין א פאלד, א שאָטען לויגט פערשטעקט;
א שאָטען פון דער נאכט. און האָט זיך איצט ענטפלעקט
און קוקט פון מיינע פאלעס שווארץ ארוים.
אט זעה, איך טרייסל באלד מיין מאנטל אוים.
די שווארצע נאכט, די שאָטענס און דעם שטויב,
און ווערען וועט ער ווייס, ווי ווייסער פוך,
וואָס פאלט ארונטער פון דער יונגער טירקל־טויב.

טאָ קום, אברבנל, וואָס האלט דיך איצט ער נאָך צוריק?
דיך שרעקט מיין קול, מיין גרילציג קול? —
מיין שטימע קלינגט אזוי פון צופיל פרייד און גליק — — —"

* * *

שפיי אוים דרויי מאל, און קום און קום אוועק!
איעדער וואָרט, וואָס פאלט ביי איהם פון ליפ ארָאָפ
אויף דיין נשמה פאלט, ווי ס'פאלט אויף פרישען שנעע
א שווארצער, שווארצער פלעק.

אויף זיינע הענד ניט קוק. זיי זיינען רויט פון בלוט,
און רויטער נאָך, אַצינד אין גאָט׳ס געבענשטען זונען־גלוט.
זיין פּריסטער־ראָק, ניט פון דער שהנער נאכט איז שווארץ:
דער אש פון הונדערט שייטער־הויפענס לויגט אויף איהם
און אין די פאלדען זיינע לאָקערען די שאטענס פון זיין האַרץ...

קום בעסער, קום מיט מיר אהין, וואו ס׳ברויזט דער ווילדער ים.
צי דאָרט, אהין, וואו ס׳וואַרפט דער פייער־בארג זיין לאווע־פלאם.
עס רעדט דער ווילדער ים, און זאָגט דעם אמת דיר ארויס.
דער פייער בארג מאכט אויף זיין הארץ,
און גיסט פאר דיר זיין הייסע לאווע אויס.
דאָרט קלינגט דער ריינער אמת פריי און אונגעשטערט,
דאָס קלאָרע אויג דיינס זעהט, דיין אָפען אויער הערט.
און געהן אהין האָט נאָט דיר ניט פערווערט.

נאָר ניט אויף יענעם וועג, צו יענע גרויע מויערן,
די שפורען פון מיין פוס אויף יענעם וועג ניט זוך.
פערשלאָסען האָב איך הינטער זיך די טויערען
און יעדען שלאָס פערזיגעלט מיט א פלוך.

דר. י. בן־ישועה:

וואָס די אידן קענען ערווארטען פון פרידענס קאָנגרעס

1.

די אידענפראגע אויף די פריהעריגע קאָנגרעסען.

י גרויסע טראגעדיע דערנעהנט זיך צום סוף. דער בלוטיג־סטער וועלט־קריעג, וואָס קיין איינציגע מלוכה האָט ניט געוואָלט און ריעדע בעזונדע האָט געטהאָן אלץ כדי איהם ארויסצורופען, האָט זיין מלאך־המות־ארבייט שוין אָפגעטהאָן זעהר גרינדליך און טרעט איצט אריין אין א נייעם סטאדיום. מען הערט שוין ניט מעהר פון אלץ לענדער די גרויסע שהנע רעדעם, אז מען וועט פיהרען די מלחמה ביז משיח וועט קומען. אלע לענדער האָבען שוין אזוי פיעל געליטען און געבלוטעט, אז אזא טרייסט וואָלט געווען ווי זאלץ אויף די וואונדען פון אויסגעמאטערטען פאָלק.

די וועלט שטעהט ווי מיט אָבגעהאקטע פליגלען, ענטוישט, און אָנשטאָט אָפצושאפען דעם מיליטאריזם הערט מען פראָיעקטען פון א דריי מיליאָנען־ארמעע פאר ענגלאנד; אָנשטאָט א נצחון פון פרייהייט — אומעטום די אלטע רעאקציאָנערע לויבדער.

איצט בלייבט נאָר צו האָפען אויף דעם שלום. מען וויל גלויבען, אז די מענשליכע פערנונפט און דער יושר וועלען פיעלייכט אויף א קאָנגרעס פערבעסערען א טהייל פון דעם, וואָס די ווילדע מאכט האָט פערדאָרבען אויף דעם שלאכטפעלד, וועלען שאפען בעדינגונגען, ביי וועלכע די וואונדען קענען וועניגסטענס לייכטער ווערען געהיילט.

מיר אידען האָבען פון קריעג ענוג געליטען. צו די ענטוישטע געהערען מיר אָבער ניט: מיר זיינען פון אָנהויב אָן קיין גרויסע אָפטימיסטען ניט געווען.

די איצטיגע עפאָכע בלייבט אָבער אייניע פון די וויכטיגסטע אין אונזער געשיכטע און דער קומענדער פריעדענס־קאָנגרעס — די ברענדסטע פראגע פון אונזער צייט.

עס איז דעריבער נויטיג זיך אָפצוגעבען א דין וחשבון וואס פאר א ראָלע די אידען־פראגע האָט ביז איצט געשפיעלט אין דער אינטער־נאציאָנאלער פאָליטיק און דער עיקר — וואָס פאר א בעדייטונג קען זי האָבען איצט.

די ניכטערע בעטראכטונג וועט אונז פייע־לייכט ניט דערלאָזען אויפצוהויבען דעם קאָפ צו הויך, וועט פיעלייכט געווינסע אילוזיעס צו־שטערען. זי וועט אונז אָבער דערפאר דייט־

ליבער אָנצייגען דעם באָדען, אויף וועלכען מיר שטעהען. און דאָס איז נויטיג.

* * *

כמעט יעדע גרויסע וועלט־געשעהעניש איז אין גלייכער צייט געווען אויך א נייער עטאַפּ אויף דעם לאַנגען לויפענסוועג פון אידישען פאָלק. די וויכטיגסטע דאטען פון דער וועלט־געשיכטע, די ערשטע פעלקער־וואנדערונג ביז צו די קרייץ־ציגע, די פעראיניגונג פון שפּאַניען און פּאָרטוגאַל, דער 30־יעהריגער קריעג פון 1648—1618, די טהיילונגען פון פוילען פון יאָהר 1772 אָן, די ערשטע פראנצויזישע רעוואָלוציאָן, די גרינדונג פון דער דייטשער אימפּעריע, דער רוסיש־טערקישער קריעג פון 8-1877, זיינען אויך וויכטיגע היסטאָרישע מאָמענטען אין לעבען פון אידישען פאָלק. די גרויסע געשעהענישען האָבען די אידען געטרייבען פון אירן עק וועלט אין דעם אַנדערען, אָדער להיפּך פערבעסערט זייער לאָגע אויף דעם אירן גענעם אָרט. די ווירקונג, וועלכע די געשעהענישען האָבען געהאט אויף דאָס עקאָנאָמישע, קולטורעלע און גייסטיגע לעבען פון אידישען פאָלק איז דעריבער זעהר גרויס, אין א סך הינזיכטען אפילו גרעסער אלס די ווירקונג, וועלכע די זעלבע געשעהענישען האָבען געהאט אויף וועלכען ס'איז אַנדער פאָלק. די אידען־פראגע האָט פון דעסטוועגען אין דער אינטער־נאַציאָנאלער פאָליטיק פון יענע צייטען, ביז צום 19טען יאָהרהונדערט, באמת גאָר קיין רא־לע ניט געשפּיעלט. די פערענדערונגען, וועלכע די גרויסע וועלט־עראיגניסע האָבען געבראכט פאר אידען, זיינען געווענליך פאָרגעקומען במילא אָהן דער מיטווירקונג פון דער אָפיציע־לער וועלט, ווי א מין קאָנטראַבאַנדע.

ווי א שטיקעל התחלה צו אן אינטערנאַציאָ־נאַלער בעהאנדלונג פון דער אידישער פראגע, גיפינט מען אין די בעשטימונגען פון דער בע־ריהמטער „הייליגער אליאנץ" אויף דעם וויענער קאָנגרעס.

די פראנצויזישע רעוואָלוציאָן פון 1789 האָט דורך די דעקלאַראציאָן פון גלייכע מענ־שען־רעכט אויף די אידען גלייכבערעכטיגט. די ווירקונג האָט זיך ניט בעשרענקט אויף פראנק־רייך; זי איז איבערגענאנגען אויף אויף די אנ־דערע מלוכות, וועלכע זיינען געשטאנען אונטער דעם פראנצויזישען איינפלוס, אויף איטאליען, אויף דער אין יאָהר 1798 געגרינדעטער רעפּוב־ליק פון באטאַוויע, העלוועטיע (איצטיגע שווייץ) נאָך דער רעוואָלוציאָן האָט זיך די ש־מונג געענדערט.

נאָפּאָלעאָן איז אפילו נישט געווען געגען וועלכער עס איז רעליגיאָן, ער האָט אָבער גע־וואלט די מאכט פון דער קירכע פאר זיך אויס־נוצען און האָט דאריבער די פּראָוורטהיילע גע־גען אידען אונטערשטיצט. ניט קוקענדיג אויף דעם, איז אין אייניגע מלוכות, וועלכע נאָפּאָ־לעאָן האָט דאן רעגיערט דורך זיינע קרובים און ברידער, די בעשרענקונגען פאר אידען אָבגע־שאפט געווָארען. אזוי האָט, צ. ב., דער קעניג פון וועסטפאלען, דזשעראָם, א ברודער פון נא־פּאָלעאָן, אין 1808 אלע בעשרענקונגען געגען אידען אָבגעשאפט און אפילו פערבאָטען די אי־דישע בירגער צו רופען זיך מיט דעם שענד־ליכען נאָמען פון „שוין־אידען". דער וויענער קאָנגרעס פון 1815, וועלכער האָט זיך געשטעלט די אויפגאבע נאָך דער ניעדערלאגע פון נאָפּאָ־לעאָן די „לעגיטימע" הייליגע אָרדנונג אין אייר־ראָפּא וויעדער אויפצופיהרען און אלץ אבשא־פען, וואָס עס האָט נאָר געהאט א שטיקעל שייכות צו דעם גייסט פון דער פראנצויזישער רעוואָלוציאָן, האָט זיך נאָטירליך געמוזט בע־שעפטיגען אויף מיט דער פראגע פון אידישע רעכט אין די טעריטאָריען, וועלכע זיינען פרי־הער געווען אונטער דער הערשאפט פון נאָפּאָ־לעאָן'ס מקורבים. די אידען האָבען אָבער גע־האט אויף דעם קאָנגרעס גוטע מליצי־יושר, — האַרענבורג און פּאָן הומבאָלדט. דער קאָנ־גרעס האָט בעשטימט, אז די „דייטשע קאָנפע־דעראציאָן זאָל די אידען שענקען אלע בירגער־ליכע רעכט, וועו זיי וועלען ערפילען אלע ביר־גערליכע פליכטען, און פאָלגליך זאָלען די אידען בלייבען ביי זייערע רעכט, וואו זיי האָבען שוי־די רעכט ביז אהער ערהאלטען". דאָס האָט אָבער ניט געהאלפען. די בעשטימונג איז דו א „קלייענער" ענדערונג איבערגעקומען געווא־רען. צו דער רעזאָלוציאָן: „די יודען בלייבען ביי זייערע רעכט וואו זיי האָבען די רעכט שוין ביזהער ערהאלטען" האָט מען מוסיף געווען די וועדטער: „פון די פערבינדעטע רעגיערונגען". דורך דער הוספה האָט מען מציל געווען דעם הייליגען פרינציפ, אז אלץ וואָס עס איז דורכ־געפיהרט געווָארען ניט דורך די געוועלכיע הער־שער איז אונגילטיג.

אזוי האָט זיך פערענדיגט די פּראָבע צו בעהאנדלען די פראגע פון אידישע רעכט אויף דער אינטערנאַציאָנאלער קאָנפערענץ פון דער „הייליגער אליאנץ", וואָס מעטערניך האָט גע־שאפען. עס איז געווען דער פּרימיטיווער אָנ־פאנג די אידענפראגע — נאָטירליך אין איהר דאמאלסדיגער פאָרם — צו רעגולירען אויף אן אינטערנאַציאָנאלען דיפלאָמאטישען אופן.

די שפּעטערע צייט, ביז צום יאָהר 1878, מיט איהר „שטורם און דראנג" האָט דאָס נאנצע גע־ביידע, וועלכע די „הייליגע אליאנץ" האָט אויפ־געבוט, אומגעוואָרפען. אין די לאָגע פון די אידען זיינען אויך זעהר גרויסע ענדערונגען פאָרגעקומען, אָבער דאָס איז נור דער רעזולטאט פון דער נאָטירליכער ענטוויקלונג פון קולטור

אין די לענדער, וואו די אידען האבען געוואוינט, די אינטערנאציאנאלע פאליטיק האט דערבי כמעט קיין ראלע ניט געשפיעלט.

דער קאנטראסט, וואס איז אין דער צייט אויסגעוואקסען צווישען דער שטעלונג, וואס די אידען האבען געהאט אין די פרייע לענדער און דער שטעלונג פון אידען אין אנדערע לענדער, וואו די אידען זיינען געבליבען רעכטלאז, האט אפילו אפט געפיהרט דערצו, אז אייניצעלנע פון די וועסט־איראפעאישע רעגירונגען האבען אין בעשטימטע פעלע געזאגט א גוט ווארט פאר די אידען אין אנדערע לענדער. מען קען אבער ביים בעסטען ווילען דאס ניט בעטראכטען ווי ווירקליכע פאליטישע שריט אין דער לייזונג פון דער אידענפראגע. ריכטיגער וועט זיין ווען מען וועט דיזע דיפלאמאטישע איינווירקונגען כאראקטעריזירען ווי דיפלאמאטישע שתדלנות. עס האט זיך דערבי נישט געהאנדעלט פון א ראדיקאלער ענדערונג אין דער אידישער לאגע, נאר פון דעם, די אידען צו שטיצען געגען הע־צעס, אדער בלבולים, הויפטזעכליך געגען בלוט־בלבול אין די מזרח־לענדער.

א וויכטיגער מאמענט אין דער בהאנדלונג פון דער אידענפראגע דורך די אינטערנאציאנא־לע דיפלאמאטיע איז דער בערלינער קאנגרעס פון יאהר 1878. אין אידישער ערינערונג איז דער קאנגרעס ענג פער־בונדען מיט די נעמען פון די בעריהמטע וועסט־איראפעאישע אידישע פיהרער, סער מאזעס מאנטעפיאָרע, קרעמיע; וועניגער בעקאנט זיי־נען די נעמען פון די אנדערע, וועלכע האבען אלס פערטרעטער פון „אליאנס איזראעליט“ אויסגע־פיהרט די אויסערארדענטליכע שוועריקייט צו בריינגען די אידענפראגע אויף דעם קאנגרעס, — די הויפטרעכטען נארסים לעווין, קאהן און נעטטער. מיט דאנקבארקייט שטעלט מען זיך אפ אויף דעם נאמען פון דעם ענגלישען פרעמיער־מינים־טער לארד ביקאנספיעלד־דיזראעלי, דעם מאן, וועלכער איז געשטאנען אן דער שפיצע פון דער ענגלישער וועלטמאכט און דערבי ניט פערגעסען די נויט פון פאלק צו וועלכען ער האט פארמעל ניט מעהר געהערט... עס איז אונמעגליך די נע־מען צו פערשווייגען. עס וואלט אבער געווען אונריכטיג דעם קאנגרעס צו בעטראכטען נור אין דיזעזר בעלייכטונג. די געשיכטע פון בערלינער קאנגרעס געהערט צו די אינטערעסאנטסטע בלע־טער פון דער אידישער היסטאריע אין די לעצטע 40 יאהר. זי קאנצענטרירט זיך ניט אויף אייני־צעלנע פערזענליכקייטען, נור אויף דער שטעלונג פון פערשידענע מלוכות צו דער אידענפראגע. מיר וועלען פרובירען וועניגסטענס אויסצולנע הויפטמאמענטען קורץ צו דערמאנען.

דעם 24טען אפריל, 1877, האט רוסלאנד אר־קלעהרט דער טירקיי קריעג. רומעניען האט דאן פראקלאמירט איהר אונאבהענגיקייט פון דער טירקיי און האט זיך דעם 21טען מאי פעראייניגט מיט רוסלאנד. סערביען איז אויך מיטגעקומען. נאך נין מאנאט קעמפפען, וועלכע האבען געקאסט ביידע צדדים זעהר שווערע קרבנות, האט די טירקיי אין יאנואר 1878 געליטען א ענטשיידענדע נידערלאגע און רוסלאנד איז גע־שטאנען פאר קאנסטאנטינאפעל. די טירקיי האט געמוזט בעטען שלום, און א דערווייל־גער שלום איז אונטערגעשריבען געוואָרען דעם 3טען מערץ אין סאן־סטעפאנא, נאהענט פון קאנסטאנטינאפעל.

נאך דיזעזען סען־סטעפאנער פערטראג האט רוסלאנד בעקומען פארצוגסרעכט געגען אלע אנ־דערע מלוכות אין דער איראפעאישער און אזיא־טישער טירקיי, אזוי אז די טירקיי איז כמעט געוואָרען א וואסאל פון רוסלאנד. מאנטענעגרא, סערביען און רומעניען זיינען ערקלערט געוואָרען פאר אונאבהענגיגע מלוכות, און צו טייל פער־גרעסערט זייער טעריטאריע. רומעניען האט נור דערבי געמוזט מאכען א שלעכטען בייט און אבגעבען רוסלאנד בעסאראביען געגען די זומפי־גע געגענד דאברודזשיא. בולגאריען האט ער־האלטען אויטאנאמיע און פערגרעסערט איהר טעריטאריע דורך אסט־רומעליען און א גרויסען טייל פון מאקעדאניען. אויסער דעם האט רוס־לאנד, אלס ענטשעדיגונג פאר 440 מיליאן קריעגסקאסטען (אין גאנצען זיינען די קריעגס־קאסטען אבגעשאצט געוואָרען אין 640 מיליאן רובל) ערהאלטען פון דער טירקיי די שטעדט קארס, באטום, באיאזעד און נאך אייניגע וועני־גער וויכטיגע טעריטאריען.

דער פערטראג, וועלכער איז געווען אזוי גינסטיג פאר רוסלאנד, האט אבער ניט געהאט קיין לאנגע יאהר. ענגלאנד האט ניט מסכים געווען און האט פערלאנגט אז דער פערטראג זאל רעווידירט ווערען, כדי ער זאל ניט שאדען די אנדערע מלוכות.

די אלגעמיינע פאליטישע סיטואציאן איז דאמאלס געווען גראד דער הפך פון דעם, וואס קומט איצט פאר. רוסלאנד האט פערפאלגט דעם זעלבען צוועק ווי איצט — די עפענונג פון די דארדאנעלען און הערשאפט איבער קאנסטאנ־טינאפעל, ד. ה. די ערפילונג פון דער „הייליגער צוואה פון פעטער דעם גרויסען“. אבער דיזע „צוואה“ איז דאמאלס די איצטיגע פערבינדעטע פון רוסלאנד געווען זעהר ניט סימפאטיש. ענג־לאנד האט בשום אופן ניט געוואלט ארוסלאזען די דארדאנעלען פון די טערקישע הענד; די רע־פובליקאנישע פראנקרייך, וועלכע איז געווען די אפיציעלע בעשיצערין פון די „קאטאליקען“ אין דער טירקיי, האט אויך ניט געוואלט, אז די ארטאדאקסישע רוסלאנד זאל בעקומען א גרויסען איינפלוס אין נאהענטען מזרח. עסטרייך האט

בעקומען א קאָמפּענסאציאָן: די אָקופּאציאָן פון באָסניען און הערצעגאָווינא און — געהאלטען מיט טירקיי.

דאָס אייניגיגע לאנד, וועלכע איז געווען נייטראל, איז דער איצטיגער שונא פון רוסלאנד — דייטשלאנד. ביסמארק האָט דעמאָלט געהאלטען, אז דייטשלאנד דארף זיך ניט ברעכען דעם קאָפּ איבער קאָלאָניען איבערהויפּט און פאר דעם נאָהענטען מזרח בפרט.

אויך אזא אופּן איז בערלין אויסגעוועהלט געוואָרען אלס דער אָרט פון קאָנגרעס, און בים־מארק אלס „דער עהרליכער מעקלער".

די אידענפראגע איז לכתחילה ניט געשטאַנען אויף דער טאגעס־אָרדנונג פון קאָנגרעס.

די הויפּט בעלי דבר זיינען דאן געווען רוסלאנד און די טירקיי. רוסלאנד האָט אָבער אויסגעוכט נור דאָס, וואָס עס קען די טירקיי קאָמפּראמיטירען, און דעריבער האָט זי געשטעלט די פראגע פון רעפּארמען פאר קריסטען. אידען אָבער האָבען גראד ניט געפּאסט אלס רעקלאמע פאר רוסלאנד.

דער קאָנגרעס האָט דאָך די אידענפראגע געשטעלט. די איניציאטיווע האָט געהערט דער „אליאנץ איזראעליט", וועלכע האָט צוגעשטעלט די פערטרעטער פון אלע מלוכות א מעמאָראנדום מיט א בוך איבער סערביען און רומעניען. די אויסזיכטען זיינען געווען ניט גראד גלענצענד: מען האָט מורא געהאט, אז די מלוכות וועלען ניט זיין ענייגיגט צו קאָמפּליצירען די לאגע אויף דעם קאָנגרעס מיט דער אידענפראגע, צו וועלכער רוסלאנד פערהאלט זיך פיינדליך. דער ערשטער בעזוך ביי די פערטרעטער פון די מלוכות האָט געצייגט, אז די רעגיערונגען זיינען געווען בעסער געשטימט פאר אידען, אויידער די אידען האָבען געמיינט, און אז די מלוכות האָבען געהאט וועניגער רעספּעקט פאר רוסלאנד אויידער די אידען האָבען מורא געהאט. נאָך לאנגע דעבאטען האָט דער קאָנגרעס אָנגענומען פאָלגענדע רעזאָלוציאָן איבער דאָס עפענטליכע רעכט אין בולגאריען:

„דער אונטערשיעד פון רעליגיאָן און קאָנפעסיאָן קען ניט דיענען וויי א מאָטיוו כדי וועלכע עס איז פערזאָגן אויסצושליסען אָדער ערקלערען פאר אונפעהיג בירגערליכע און פּאָליטישע רעכטע צו געניסען, אדער ניט צוצולאָזען פערנעמען עפענטליכע שטעלען אָדער עהרען־עמטער, אָדער ניט דערלאזען צו בעשעפטיגען זיך מיט פראָפעסיאָנען אָדער אינדוסטריע אין וועלכען עס איז אָרט.

„די פרייהייט פון אלע קולטען (אמונות) איז געזיכערט פאר אלע אונטערטאנען פון בולגאריען און אויך פאר אויסלענדער, און מען דארף קיין הינדערנים ניט מאכען סיי אין דער יעראַרכיע פון פערשיעדענע רעליגיעזע געמיינשאפטען סיי אין דעם פערהאלטען זיך פון די געמיינשאפטען צו איהרע רעליגיעזע פיהרער".

די רעזאָלוציאָן איז פארמעל אָנגענומען געוואָרען אייניטימיג פון אלע מלוכות. דער שלעכטער מלאך רוסלאנד האָט אויך געזאגט אמן. פאר דער אבשטימונג איבער סערביען האָט פונדעסטוועגען דער רוסישער פערטרעטער, פירסט גאָרצאקאָוו, פערזוכט צו בעגרינדען דעם רוסישען שטאנדפונקט. „וואָס עס בעלאנגט צו דער פרייהייט פון רעליגיאָן האָט רוסלאנד גאָר ניט דאנגעגן, עס וואלט אָבער געווען ניט צוועק־מעסיג — ערקלערט גאָרצאקאָוו — דאָס מיט דער פראגע פון בירגערליכע און פּאָליטישע רעכט צו פערקניפּפען. עס וואלט געווען פאלש צו פערגלייכען די אידען פון לאנדאָן, וויען, פּאריז און בערלין מיט די אידען אין סערביען, רומעניען און געוויסע פראָווינצען פון רוסלאנד, וואו די אידען זיינען, נאָך זיינער אנזיכט, אן אמת'ע פלאגע פאר דער „אייניגעבאָרענער" בעפעלקערונג".

ביסמארק, וועלכער האָט בכלל שטארק ניט ליעב געהאט גאָרצאקאָוו'ן, האָט דאָ געפונען א פאסענדע געלעגענהייט איהם צו האלטען א קליינע לעקציע און האָט זיך ארויסגעשטעלט כלומרשט ווי א פערטיידיגער פון די רוסישע אידען. „דער פאָרזיצענדער — הייסט עס אין פראָטאָקאָל איבער די מינדליכע פערהאנדלונגען — האָט בעמערקט, אז דער טרויעריגער צושטאנד פון אידען, פון וועלכע פירסט גאָרצאקאָוו האָט גערעדט, איז פילייכט גראד דאָס רעזולטאט פון דעם, וואָס זיי האָבען ניט קיין בירגערליכע און פּאָליטישע רעכט". נאָך א שארפערע תשובה האָט גאָרצאקאָוו ערהאלטען פון פערטרעטער פון פראנקרייך וואדינגטאָן: „עס איז וויכטיג ביי דיעזער געלעגענהייט צו בעקרעפטיגען די פרינציפּען פון רעליגיעזע פרייהייט — ערקלערט וואדינגטאָן, — וויל סערביען אריינגעהן אין די אייראָפּעאישע פעלקער געמיינשאפט מוז זי אננעהמען דעם פרינציפּ, אויף וועלכען עס זיינען אויפגעבויט אלע איראָפּעאישע מלוכות. דאָס איז א בעדינגונג".

די פערטרעטער פון רוסלאנד האָבען פערשטאַנען, אז דאס מיינט מען זיי און גראָף שובאלאב — דער צווייטער פאָרשטעהער רוסלאנדס — האָט ערקלערט: „ער גלויבט ס'וואלט געווען אונפּאָליטיש, ווען מען זאָל אין די וועלטער פון נאָר־צאקאָוו זעהען א אָפּאָזיציאָן געגען דעם פאָרשלאג פון פראנקרייך אָדער געגען די פרינציפּען, וועלכע נאָך דער מיינונג פון וואדינגטאָן, זיינען די גרונדלאגע פון סאציאלען לעבען אין אלע אייראָפּאישע מלוכות. עס איז אמת אז אין רוסלאנד וועלען די אידען אין איינצעלנע פראָווינצען אנדערש בעהאנדעלט, ער האָפט אָבער אז אין דער צוקונפט וועט עס מעגליך זיין די שלעכטע ערשיינונגען, פון וועלכע גאָרצאקאָוו האָט גערעדט, צו בעזייטיגן, און דערביי ניט

בעריהרען די רע יגיעזע פרייהייט, וועלכע רוס־לאנד ווילּ ווייטער ענטוויקלען".

דער טעם פאר וואס רוסלאנד האט ניט גע־וואלט אז מען זאל חלילה ניט מיינען, אז זי ווילּ טאקע די אידען אונטערדריקען, איז בעשטאנען אין דעם, אז זי האט נאך בעדארפט אז דער קאנ־גרעס זאל מסכים זיין איבערגעבען איהר בעס־אראביען. די פראגע איז אבער געשטאנען צום סוף.

וועגען דעם, וואס פון די בעשטימונגען פון קאנגרעס איז שפעטער געווארען, וועלכע פון זיי זיינען וויכטיק געווארען דורכגעפיהרט און וועל־כע זיינען געבליבען נור אויף דעם פאפיער — דאריבער וועלען מיר נאך האבען די געלעגנהייט צו רעדען.

אויף דעם קאנגרעס אליין האט אבער די אי־דענפראגע זיכער געהאט גליק.

דער בונד צווישען רוסלאנד און די וועסט־אייראפאישע מלוכות האט נאך דאן ניט עק־זיסטירט. די פערטרעטער פון פראנקרייך, וועל־כע האט ערשט פאר אכט יאהרען ארבעגעווארר־פען פון זיך דעם יאך פון דער נאפּאלעאנישען רעאקציאן, האבען זיך נאך פעסטגעהאלטען אן די פרייהייטליכע טענדענצען; ענגלאנד, צו אי־דען איבערהויפט בעסער געניגט, איז געווען פערטרעטען דורך דעם מאן, וועלכער אינמיטען פון זיין פעראנטוואָרטליכע מלוכה־טעטיגקייט האט נאך געפונען צייט צו טרוימען איבער די היסטארישע צוקונפט פון דעם פאלק, צו וועלכען ער האט ניט מעהר געהערט — לאָרד דיזראעלי — ביקאנספעלד; דייטשלאנד, וועלכע האט גע־האט א זעהר שטארקען איינפלוס אויף דעם קאנגרעס, האט דעלעגירט מענער ווי פרינץ הא־הענלאהע, וועלכער האט אנגעהויבען זיין קאר־יערע ווי א פראקעמפפער פאר די אידישע רעכט אין באיערן, און דעם פרייהייטליך געזינטען פאן בילליאוו. די פערהאנדלונגען האט פרעזי־דיערט ביסמארק.

דער רעספעקט פאר ענגלאנד און פראנקרייך, די פארזענליכע שנאה צום רוסישען פערטרעטער גארצאקאוו, פיעלייכט אויך די גוטע בעציהונגען צום אידישען באנקיער בלייכרעדער האבען דאצו געבראכט, אז אויך ביסמארק, נישט גראד דער פראקעמפפער פאר פרייהייט און גלייכהייט, איז געווען אויף דעם צד פון די אידען. די אידענפרא־גע איז געשטעלט געווארען אין אזא צייטפונקט, בישעת רוסלאנד האט נאך געמוזט חנפ'נען דעם קאנגרעס און מיט אזא טאקט, אז די אפּאזיציאן איז געווען כמעט אויסגעשלאסען. דער קאנגרעס האט ניט נור אנערקענט די אידישע גלייכבע־רעכטיגונג אין די באלקאן־מלוכות, נר האט עם ערקלערט אלס די ערשטע ב ע ד י נ ג ו נ ג אונטער וועלכע די גרויסע מלוכות אנערקענען די זעלבסטשטענדיגקייט פון די קלייניע באלקאן־לענדער.

דער שעהנער אנהויב, וועלכען דער קאנגרעס האט געמאכט אין דער בעהאנדלונג פון דער אי־דענפראגע, איז ליידער ניט געבליבען וויא פראג־גראם פאר די אינטערנאציאנאלע דיפלאמאטיע. וועגען פאר די אינטערנאציאנאלע דיפלאמאטיע. וועגיגסטענס פאזיטיוו צייכען האט די שפעטע־רע צייט ניט געצייגט. ד י א ב י ע ק ט י־ו ע ב ע ד י נ ג ו נ ג ע ן פ ו ן ד ע ם ק א נ ג ר ע ס פ ו ן 1878 ה א ב ע ן ז י ך נ י ט ו י ד ע ר ה א ל ט.

דער אינטערנאציאנאלער דיפלאמאטיע איז ניט אויסגעקומען צו ענטשיידען פראגען איבער טעריטאריעלע עגדערונגען, אין וועלכע די אי־דענפראגע זאל שפיעלען אזא וויכטיגע ראלע.

מ א ר א ל י ש האט יעדענפאלס די גלע־גענהייט אויפצוהויבען די אידענפראגע ניט גע־פעהלט. די 37 יאהר, וועלכע זיינען איבערגענאנ־גען פון קאנגרעס ביז איצט, זיינען געווען שוואר־צע יאהרען אין דער אידישער געשיכטע. אין די־זער צייט זיינען פארגעקומען די גרעסטע אידי־שע פערפאלגונגען אין רוסלאנד, די פאגראמען פון יאהר 1882, די פאגראמען פון דער רעוואלו־ציאנס־צייט, דער גרעסטער גייסטיגער פאגראם — דער ביילים־פראצעס.

ע ק ק נ א מ י ש איז אין דיזער צייט די רוסישע פאלקסווירטשאפט געווארען שטארק אינדוסטריאליזירט, אידען האט מען אבער ניט דערלאזען ביי דעם די ראלע צו שפיעלען, וועל־כע זיי האבען פערדיענט נאך זייער נאנצער פער־נאנגענהייט און וועלכע עם וואלט געבראכט גרויסע נוצען אויף פאר דאם רוסישע פאלק. די אידען האבען אויף דיזען אופן זייערע פריהערע פרנסות פערלארען און האבען געמוזט צום טיילּ אויסוואנדערען — איבער 2 מיליאן מענשען — צום טיילּ אבער ווערען פראלעטאריער, אבער ניט ארבייטער, נור פשוט'ע קבצנים.

אן אינטערנאציאנאלע דיפלאמאטיע, וועלכע וואלט זיך געפיהלט וויא א היטערין פון די פרינ־ציפען פון הומאניטעט, האט געהאט גענוג געלע־גענהייטען איהר שטימע אויפצוהויבען. די די־פלאמאטיע האט אבער מיאוס געשוויגען. זי איז פיעלייכט געווען ניט אנטימאראליש, זי איז אבער גאנץ גלייכגילטיג צו די פראגען פון מא־ראל, זי איז אמאראליש; זי איז פיעלייכט אויך ניט געגען אידען, ניט אנטיסעמיטיש, זי איז אבער אסעמיטיש, זי איז גלייכגילטיג צו דער אידענפראגע כל זמן זי ריהרט זי אביעקטיוו ניט אן. דיזע אביעקטיוע בעדינונגען האבען אבער — ווי מיר האבען געזעהן — אין די לעצטע 35 יאהר כמעט געפעהלט. ווי זעהט עם איצט אוים, פאר דעם נייעם יום־הדין, בעת אלע פעלקער רע־ווידירען איהרע בעציהונגען? זיינען אידען אויף שטיקלעך מחותנים אויף דער קאנפערענץ, אדער זיי מוזען זיין נור אכלים און בעקלאגען די גרויס קרבנות, וואס זיי האבען ביז איצט געבראכט אין קריעג?

ל. קאַברין:

12

די אינגלעך האָבען אָנגעריסען גאַנצע פעק הושענות און שוין זיך געהאַט געקליבען אהיים. ערשט מיט אמאל האָט זיך פון צווישען די בוי־מער בעווייזען זייער אלטער שונא, א פּויערשער אינגעל, א יאָהר דרייצעהן־פערצעהן, אין א סערמיענע מיט א ווארעמען היטעל אויפ'ן בלאָנדען קאָפּ. ער האָט א געשריי געטהאָן:

— סטעפּאַן, זשידקי טוטעקא!..

זיך אוועקגעשטעלט און געשריען ווייטער, שוין צו די אינגלעך:

— זשיד־כאלאמיד! זשיד־כאלאמיד! זשיד־כאלאמיד!...

די אינגלעך האָבען זיך שוין געהאַט א לאַז געטהאָן ליופּען, אָבער די ווילדע בריאה, וועל־כער האָט נאָר מורא געהאַט פּאַר א הונד, האָט א געשריי געטהאָן:

— קינדער, ענטלויפט ניט! לאָמיר איהם אַנדערלעווען די ביינער. — ער האָט אוועקגע־געבען זאמקע'ן די לאַנטערנע, אן אַנדער אינ־גל זיין פּאָק הושענות, ארונטערגעכאַפּט דאָס היטעל פון קאָפּ, פערוקט עם ווייט אונטער'ן בוזים, דער שגץ זאָל דאָס ניט ארונטערכאַפּען, און זיך א וואַרף געטהאָן צו יענעם, דעם קאָפּ איינגעבויגען, אט ווי א ווילדער ביקעל מיט די הערנער.

— סטעפּאַן! — האָט דער שגץ א געשריי געטהאָן און זיך אויף א לאַז געטהאָן גענגען שלמה'קען.

שלמה'קע איז ארויסגעפאָהרען מיט'ן קאָפּ צו יענעם אונטער דער ברוסט און גענומען שנעל ארבייטען מיט ביידע הענד אויף יענעם'ס פּנים, און דער שגץ האָט איהם געשלאָגען אין רוקען, אין די זייטען, האָט איהם ארומגעכאַפּט און גע־וואלט איהם א וואַרף טהאָן אן דר'ערד. דאָן האָט שלמה'קע'ס האַנד אָנגעכאַפּט דעם שגץ'ס נאָז, און דער שגץ האָט גענומען שרייען און בריקען שלמה'קען מיט די פּיס. דערווייל איז געקומען צו ליופּען סטעפּאַן, א קלענערער ווי יענער, נאָר א פלינקערער, און ביז די אַנדערע אינגלעך זיינען צוגעלאָפּען העלפען שלמה'קען, האָט סטעפּאַן איהם שוין געהאַט צובלוטיגט די נאָז, און איז ענטלאָפּען מיט זיין ברודער צווי־שען די בוימער.

שלמה'קעל, מיט א צובלוטיגטער נאָז, מיט רויטע בעקלעך האָט געלאַכט:

— אי, האָב איך איהם געדרעלעווט!

נאָר וועז מען האָט איהם געזאָגט, אז די נאָז איז ביי איהם צובלוטיגט און ער האָט זי א ווייש געטהאָן און דערזעהן בלוט אויף די פּינ־גער, האָט ער זיך צורעווט:

— אי, מא־א־אמע! אי, מא־מע!...

ער האָט געמומען שרילטען די אינגלעך, פּאַר וואָס זיי האָבען איהם ניט געהאלפען, און איי־נעם פון זיי האָט ער אזא פלעם געגעבען פּאַ כעם, דאָס יענער האָט אויך גענומען ווייגען.

— אי, מא־א־מע!..

צום סוף אָבער האָט ער זיך ווייעדער איבער־געבעטען מיט די אינגלעך, וועז פון דער נאָז איז שוין מעהר קיין בלוט ניט געגאַנגען, האָט ג'ע־טענה'ט און געקוואלען....

— אי, האָב איך איהם געדרעלעווט!....

* * *

שפּעטער האָבען די טאַטעס און די אינגלעך געשלאָגען מיט די דאָזיגע הושענות די ביינק אינ'ס בית־המדרש, און די ווילדע בריאה איז מיט זייגע הושענות ארויסגעפאָהרען א צווייטען אינגעל אין פּנים, האָט דעם אינגעל'ס טאַטע אָנגעריסען שלמה'קען די אויערען, האָט שלמה־קעלע ווייעדער געווויינט: אי, מא־א־מע! און האָט זיך געשווארען, זאָל ער שטארבען ביז מאָר־גען, אויב ער וועט ניט אברייסען דעם אינגעל האלבע יאָהרען מיט לונג און לעבער אינאיינעם.

* * *

עם הילכט דאָס שטעדטעל מיט געזאנג. אין דער פינסטערער נאַכט פלעכטען זיך פרעהליכע טענער — שמחת תורה איז אינ'ס שטעדטעל. אין די בתי־מדרשים געהען אן די הקפות.

דער אלטער בית־המדרש הילכט פון געזאנג. קינדער, באַנערען, פרויען, מאַנסבילען — אלע אינאיינעם אויסגעמישט. אויף די ביינק שטעהט מען, אויף די טישען, און געהען דורך די אידען מיט די הקפות, וואַרפען זיך די ווייבלעך און די מיידלעך קושען די ספרי־תורות, און די אינגלעך מיט די מאַנסבילען הויבען אן צו זינגען און צו טאַנצען א פרעהליכס...

מאַטעל חנה־דבורה'ס איז שכור, ווייגט זיך אויף די פּיס, מאַכט מיט ביידע הענד און לאַכט. יעדע ווייל טהוט ער זיך א כאַפּ מיט א געשריי „צאן קדשים". און די אינגלעך כאַפּען אונטער: „מע־מע" און משה־איצע דער מלמד מיט בלישטשעדינע אויגעלעך, רויטע באקען

פּונ׳ם שנאָפּפֿ, וואָם ער האָט היינט געטרונקען, שרייט אויף „מע" מיט די אינגלעך, און זיין ווילדע בריאה, מיט א נייעם קראַץ אויפֿ׳ן פּנים, מיט א צוריסענעם באָנער אין דער האַנד, איז שוין הייזעריג פון שרייען „מע".

פּלוצים קומט אריין אין בית־המדרש שמערל, בלייבט שטעהן אין דער טיר, ווערפט אָב דעם קאָפּ, מאַכט מיט בוידע הענד אין דער לופטען און דונערט מיט זיין באריטאָן:

— שא! שא־א־א! איך זאָג: שא־א! ווואו איז מיין הקפה? היינט ווילֿ איך האָבען א ריכטיגע הקפה! א ריכט־יג־גע, ממזרים!

עס שלעפּט זיך צו צו איהם מאָטעלֿ חנה־דבורה׳ס, מאַכט צו איהם מיט די הענד:

— שא, חוצפּה׳ניק!...

— איך פּייף אויף דיר! — ענטפערט איהם שמערל, — איך פּייף אויף דיין טאַטען שעביטאַטען! פּאַרך אויענער, דו מיינסט, אז דו ביסט א חזן? אָט ווי מיין קאפּיל! איך האָב א בעסערע כלי ווי דו!

לויפֿט צו משה־איצע דער מלמד:

— ר׳ שמערל, גוואַלד, איהר הויבט שוין אָן?

שמערל טהוט זיך א קלאַפּ אין די ברוסט:

— ר׳ משה־איצע, איך ווילֿ א ריכטיגע הקפה. א גאנץ יאָהר קאַרמעט מען מיך מיט פּאַסקודסטווּ, מיט אזעלכע עליות, ממזרים!... היינט ווילֿ איך א ריכטיג־יג־גע הקפה. איך בין אויך א איד! איך האָב אויך א נשמה!...

— איהר זייט א הולטאי! — שרייט משה־איצע, — אז איהר זאָגט אויף עליות פּאַסקודסטווּ, זייט איהר א עובר ישראל!

— ווער? — טהוט שמערל א דונער און א שפּיי אויף בויידע הענט — איך דרעה אייך באַלד אויס א פּוס!...

און ער טהוט זיך טאקי א לאָז צו משה־איצע׳ן מיט די פויסטען.

— איידן, גוואַלד! עס ווילֿ מיך דער־הרג׳ענען! — שרייט אויס משה־איצע, — אַנט־לויפֿט און בעהאלט זיך הינטער אַן אַנדערען׳ס רוקען. בלייבט אָבער נאָך מאָטעלֿ־חנה־דבורה׳ס שטעהן נעבען שמערל׳ן, טהוט איהם שמערל א פּאָהר איבער׳ן היטעלֿ אזוי, דאָם מאָטעלֿ טוט זיך אין גאַנצען א צאָפּלֿ און עפענט אזש ברויט דעם מויל פּאר שרעק, און דאָ טהוט זיך שמערל א ווארף געגען די אידען מיט די הקפות מיט צושפּרייטע הענט:

— טפֿררו! מען געהט ניט! מען זינגט ניט! מען טאַנצט ניט, חיבע מיט שמערלֿען!..

און דאָ וואקסט מיט אמאל ארויס, ווי פון אונטער דער ערד, שלום דער „גוי", א בריטער אידעל, א גיבור, מיט א קורצען, שטארקען נאַקען און מיט א ווילד בעוואקסענעם פּנים, גרויסע שוואַרצע ברעמען און בריטער ברוסט, וועלכער ארבייט ביי חיים דעם קאַמיסיאָנער ארום וואָגען, און פערשטעלט זיך פּאר א גוי, וועו עס קומט פּורים, און דערפּאר רופט מען איהם שלום „דער גוי". ער איז אויך שכור און האָט אויך טענות פּאר די הקפות.

— גע־גע־... גערעכט, שמערל! — מאַכט ער, און דאָם וואָם ער דערדעדט ניט מיט׳ן מויל, דערדעדט ער מיט די הענט, — היינט איז שמחת־תורה, ניט אזוי? מיך קאַרמעט מען מיט דער תוכחה, ניט אזוי? דאַרף מען מיר היינט געבען א רעכטע הקפה, ניט אזוי?

— אודאי, — שרייט שמערל, — נו, וואָם שטעהט איהר? אריינגעשטעלט זאָל ווערען די רייניגקייטען אין ארון קודש! נו, אויף איין פּוס!... זיי ווילען ניט? שלום׳קע, א־נו, פּערקאטשע אקאַרשט די ארבעל!...

און ער אלייז האָט וויעדער א שפּיי געטהאָן אויף די הענט.

עס ווערט א טומעל. די אידען מיט די ריי־ניגקייטען טהוען זיך א לאָז צוריק צום ארון הקודש, און באלד איז שמערל זיך אלייז מכבד מיט א הקפה. ער זינגט אויס:

— יעמוד, יעמוד, ר׳ שמערל, בר אברהם, צו דער ער־שטע־ר הקפה!..

און דערנאָך האָט ער אויך שלום דעם גוי מיט א הקפה מכבד געווען און זיי בוידע זיינען אוועק טאַנצען מיט די רייניגקייטען, געקלאפּט מיט די פּיס אזוי און געליארמט, דאָם די וועלט פון׳ם בית מדרש האָבען געציטערט, און די אנ־דערע אידען זיינען אויך הינגעריסען געוואָרען פון זייער הוליען, אפילו יענע, וואָם זיינען בייז געווען אויף זיי, און זיי האָבען ארויפגעלייגט די הענט איינער צום אַנדערן אויף די אקסלען, די אינגלעך מיט די באַנערען אויף צווישען זיי, און זיי האָבען זיך געדרעהט און געשפּרונגען באָרד געגען באָרד, אקסל געגען אקסל, און געזונגען אזוי, דאָם די לופט האָט געבראַנט....

דערנאָך האָט שמערל געבאפּט מאָטעלֿ חנה־דבורה׳ס און איהם א קוש געטהאָן אויפֿ׳ן אק־סל.

— איך קען דאָך אלע דיינע שטיקעלעך,— האָט ער געזאָגט מיט התפּעלות, — אי ביזטו א זיסער בעל תפילה, אזא יאָהר אויף מיר, א רוח אין דיין טאַטען אריין!

שפּעטער, וועו שמערל איז פון דעם בית המדרש ארוים, איז אין דרויסען געווען שטאַק־פינסטער און א רעגען האָט געגאסען. ערגעץ אויף דער צווייטער גאס האָבען אידען געטאַנצט און געזונגען. שמערל האָט אויך געמומען זינ־גען און טאַנצען אונטער׳ן רעגען אין דער בלאָ־טע. ער האָט אריינגעטאַנצט מיט איין פוס אין טויפען קייט, האָט מיט האַסט א שלעפּ געטהאָן די פוס, דער שטיוועל ריהרט זיך ניט, עפּעס עמיצער האלט איהם דאָרט צו אין דער קייט... האָט ער נאָך אמאל און נאָך אמאל א שלעפּ

געטהאן די פום און זי ארויסגעשלעפט אהן דעם שטיוועל און אהן די שמאטעס, מיט וועלכע זי איז ארומגעוויקעלט געווען. האט ער ארונטער־געלאזט די באַרפוסע פום אין קייט, אויסגעזי־דעלט גוט דעם שטיוועל, און וען אין דער איי־נענער צייט זיינען אידען פערבייגענאנגען מיט געזאנג, האט ער מיט די הענד ארויסגעריסען דעם שטיוועל פון׳ם זומפ, א וואַרף געטהאן איהם איבער׳ן אקסעל און איז אוועק נאך יענע אידען, מיט איין פום באַרפוס, טאַנצען און זיי־נען אונטער׳ן רעגען....

13

אויף מאַרגען נאך שמחת תורה אויס גע־זאנג, אויס טענץ, אויס יום טוב אינ׳ם שטעד־טעל. דער הימעל איז גרוי און אומעטיג. די גאס טרינקט זיך און זינקט אין בלאַטעס און אין קייט. פאַרטאָג האט דער קאלטער רעגען אויפגעהערט צו גיסען און איצט הענגט ער שוין וויעדער אין דער לופטען און אין א וויילע ארום וועט ער וויעדער אנהויבען צו גיסען. פונ׳ם וואלד טראַגט זיך איבער׳ן שטעדטעל דער ווילד־דער יאַמער פון דעם הערבסט־ווינד און דאַם גוסס׳ע קרעכצען פון די בוימער. אויפ׳ן מארק אונטער׳ן וועטער־דאך, פון וועלכען עס קאַפּעט נאך זייט נעכטען, זיצען די הענדלערקעס נע־בען זייערע טישלאך מיט לעבלאך ברויט, בייי־געל, נאשעריייען און קוואס, זיצען איינגענוירעט אין גרויסע פאטשייליעס און וואַרטען און וואר־טען אויף א קאַפּיקע לייזונג. די קרעמער און די קרעמערקעס, אין ווינטערדיגע קאַפּטענס און קאַפּטעס זיצען אין די טהירען פון זייערע קרעמלאך און קוקען ארוים פערזאַרגט אויף דעם אומעטיגען מארק. און אט האט זיך בעוויזען א פויער אין א ווינטערדיגער סערמיאַגע, אין נאסע פערברודיגטע לאַפּטיעס, מיט א לעדיגען זעקעל אין דער האנד. אלע זיינען ארויסגע־לאַפען, די קרעמער און די קרעמערקעס, די לאַנ־גע מירקע אברהם־לייזער׳ס פריהער פאר אלע־מען, זיינען איהם בעפאלען פון אלע זייטען און וויעדער, ווי פאר ימים נוראים, האט מען איהם גערוסען איינער פון דעם אנדערען, געשאלטען איינער דעם אנדערען און געשלאגען זיך פאר איהם, מאַטעל־חנה־דבורה׳ס אויך... ער האט שוין אויסגעטהאן זיין שאל. איצט האט ער שוין מעהר ניט מורא געהאט צו פערקיהלען זיין כלי און ביז חדש אב וועט ער זיין ווארימען שאל ניט אנטהאן. איצט איז ער שוין ניט גע־ווען דער הארציגער בעל־תפילה, דער שליח־ציבור מיט דער רייכער נשמה, נאר דער דער־שלאגענער ארימער קרעמער, דער שליח פון זיי־נעם און זיין הויז־געזינד׳ס מאגען, אומשטיינס געזאגט, און האט גערופען צו זיך דעם פויער גלייך מיט אלעמען. נאר וען מירקע אברהם־לייזער׳ס האט איהם די האנד צוקראצט ביז בלוט, דעמאלט האט ער דעם פויער איינגעלאזט מיט שרעק, דען דער דארטיגער איד שרעקט זיך בטבע פאר בלוט... האט די האנד א כאפּ געטהאן און זי צוגעדריקט צו דער זייט מיט א פערקרימטען פנים. אין א וויילע ארום איז דארט וויעדער רוהיג. די קרעמער און די קרע־מערקעס זיצען אין די טהירען פון זייערע קרעמ־לעך און קוקען פערזארגט אויפ׳ן מארק ארוים. פון מאַטעל׳ס קרעמעל הערט זיך זיין קול. ער דערצעהלט דארט עמיצען וועגען ראַטשילד׳ס טאַכטער, וועלכע איז האלב מענש און האלב־חזיר — (די דאַזיגע טשיקאַווע שטיקעל נייעס האט חיים דער קאַמיסיאַנער פאר סוכות פון דער גרויסער שטאַדט געבראכט און דאַס שטעד־טעל האט מיט דעם געקלונגען) — איצט האט מאַטעל וועגען דעם נערעדט און דערביי טאַקע ערקלעהרט, ווער ראַטשילד איז און וויפיעל מלוכות זיינען ביי איהם פערלעגט אין משכון...

דער רעגען, וואס איז אין דער לופטען גע־האנגען, האט אנעהויבען צו גיסען. ער האט מרה שחורה׳דיג אין דער לופטען גערוישט, אויפ׳ן וועטער־דאך געקלאפט, אויף די דעכלעך פון די קרעמלעך, אויף די דעכער פון די הייזער. די בלאַטעס אונטער איהם האבען געציטערט און געבולבעלט. און איז א וואגען דורכגעפאהרען, האט די טיפע קויט אונטער די רעדער גע־שפּעט און מיט נאסקויט געפייפט...

די אידישע ציגעגען האבען זיך אין די פיהר־הייזער בעהאלטען, די היהנער אין די „קאטר כען", נור די ענטלאך האבען ארומגעפאדעט אין בלאַטעס....

די קינדער זיינען שוין אין די חדרים פער־שפּארט און טרויעריג און פויל ריינסען זיך זייע־רע שטימען פון די חדרים אין דעם רעגנדיגען דרויסען ארוים.

און אט האט פלוצים געגומען הוידען דער גלאק פון׳ם קאַסטיאל. עמיצער איז דארט ג׳ע־שטארבען: קלינג־לאַנג־לאַנג! — און עס מי־שען זיך די טענער פון׳ם גלאק מיט דעם רעגען, מיט דעם יאַמער אין׳ם וואלד, מיט דעם קרעכ־צען פון די בייַמער, מיט די דאגות אין די מוחות און אין די הערצער, און עס איז אומעטיג אין׳ם שטעדטעל, אזוי אומעטיג נאך דעם פרעה־ליכען שמחת תורה...

נעבען חיים דעם קאַמיסיאַנער׳ס הויז שטעהט זיין וואגען, אין וועלכען עס איז איינ־געשפּאנט זיין „בולאַנער". ער קלייבט זיך צו פאַהרען אין די גרויסע שטאַדט, דרייסיג וויאַרסט פון׳ם שטעדטעל, נאך סחורה פיר די קרעמער. צווישן מאל אין וואך פאַהרט ער אין די גרויסע שטאַדט מיט רשימות פון די קרעמער. אויפ׳ן וואגען ליגען ביי איהם פעלכלעך און חזיר־האר אין א זעקעל, וואס איינער א דארפס־הענדלער שיקט מיט איהם אין שטאַדט אריין. חיים, אן

עלטערער איד, מיט א ווייסער באָרד, אין א ברייטען פּלאַשיץ, קומט ארויס פון שטוב מיט דרעי פרויען, און באלד נאָך זיי קומען ארויס פון זיין שטוב שמעריל דער שוסטער און שלום דער גוי.

די פרויען זיינען איבערגעדעקט מיט פּאַטשיילעס, מיט די עקען פערבונדען פון הינטען. צוויי פון זיי, עלטערע אידענעס, זיינען קרעמערקעס און פּאָהרען מיט חיים'ען אין די גרויסע שטאָדט אליין נאָך סחורה פאר זייערע קראָמען, און די דריטע איז שמעריל דעם שוסטער'ס מיידל, שאָסקע, וועלכע פאָהרט אהין אננעהמען א שטעלע פון א דינסט. פון צוויישען דער פּאטשיילע זעהען זיך נור ארויס איהרע אויגען, גרויסע און שוואַרצע, און איהר קליין פערריסען נעזעל.

מאַבט שלום דער גוי:

— נו, וויבער, ניט געמארודיעט, מארש אויפ'ן וואָגען! מיט צוויי אזוינע וועט שוין ניט זיין קאלט צו פאָהרען, הא, שמעריל?

שמעריל איז צוטראָגען, און וען זיין טאָכטער האָט זיך אויפ'ן וואָגען געזעצט, געהט ער צו איהר און מאַבט:

— טאָ געדענק־זשע, סאָשקע, וואָס איך האָב דיר געזאָגט. זאלסט היטען דיין שקורע. אין א גרויסער שטאָדט זיינען דאָ א סך צולאָזענע. דו ביזט א יונגע טיאלקע, טאָמער עפעס א הפקר־יונג, אנטלויף פון איהם, גיב איהם א בריק, אזש די ניכפּע זאל איהם כאפען. א רוה אין זיין טאטען אריין! — האָט ער זיך פּלוצים צוקאָכט, אקוראט ווי ער וואלט שוין געזעהן יענעם הפקר־יונג, וועלכער האָט אן אויג געוואָר־פען אויף זיין שאסקע'ן — כאפּ א שטיין און צופּלעט איהם דעם מוח... דו הערסט, וואָס איך זאָג דיר? זעה שאסקע! — ער האָט זיך א קלאפּ געטהאן אין די ברוסט — טאָמער.... חלילה... און... ער האָט פערקוועטשט די ליפּען, געשאָקעלט דעם קאָפּ און געוויזען איהר דעם פויסט — עס וועט זיין אז אך און וועה צו מיר און צו דיר! איך וועל דיך אין דר'ערד אריינ־שלאָגען!... געדענק־זשע, שאסקע! — ער האָט אבגעוויישט מיט דער הויל'ער שוואַרצער האנד די אויגען — נו, פאָהר געזונד, לאָמיר זיך נאָך אמאל צוקושען!...

און ער האָט זיך מיט איהר צוקושט.

דער וואָגען מיט די פּאַרשוינען טהוט זיך א ריהר און הויבט אן זיך צו הוידען איבער די בלאָטעם אונטער'ן רעגען. שמעריל בלייבט שטעהן, קוקט איהם נאָך מיט אומעטיגע אויגען און קראצט זיך דעם קאָפּ. פלוצים שרייט ער אויס:

— ר' חיים! ר' חיים!

דער וואָגען בלייבט שטעהן. שמעריל לויפט צו:

— און דיין מאמע איז געשטאָרבען חמשה בתמוז, זאלסט ניט פערגעסען דעם יאָהרציים!.. נא! — ער האָט ארויסגענומען פון א רימענעם בייטעלע נאָך א פערטעל—טאָמער וועסטו דאר־פען!...

דער וואָגען ריהרט זיך ווידער. שמעריל שטעהט נאָך א וויילע, קוקט איהם נאָך, דאן טהוט ער א זיפץ און געהט אריין אין הויז אנט־קעגען, וואו מען פערקויפט בראנפען, צו טרינ־קען א גלעזעלע.

מ. פאוולאוויטש:

די שלאכט ביי אראם

(מאקסים גאָרקי'ס זיהן אויפ'ן שלאכטפעלד).

אך דער בעריהמטער שלאכט אויף דער מארנע, וואָס איז פאָרגעקומען אין סעפּטעמ־בער, 1914, ווערט די שלאכט ביי אראם, וואָס האָט זיך אפּגעשפּיעלט ערשט ניט לאנג אין מאי, 1915, בע־טראכט אין דער פראנצויזישער און ענגלישער פרעסע אלס דער וועלדע־פונקט אין דעם גאנג פון די מלחמה־געשעהעניסען אויף דעם בעלגיש־פראנצויזישען פראָנט. די לעצטע שרעקליכע שלאכט האָט זיך געענדיגט, ווי בעקאנט, דער־מיט, וואָס די דייטשע טראנשעען־ליניע ביי אראם איז דורכגעריסען געוואָרען און די פראנ־צויזישע ארמעע האָט פערנומען דעם שטארק־בעפעסטיגטען פונקט קאראנסי. דאָס דאָרף קאראנסי איז פון די דייטשען פערוואנדעלט געוואָרען אין א מורא'דיגע פעסטונג, בעשיצט מיט א מאסע טראנשעען, וואָס זיינען געגאנגען שורות־ווייז איינע הינטער דער אנדערער, צו 3 און 4 שורות, יעדע אַרומגעצאמט מיט דראָטענע נעצען. די גאסען זיינען געווען פערבאריקא־דירט. די קעלערס, וואו דער דייטשער הויפּ־חיל האָט זיך אויפגעהאלטען, זיינען פערטיעפט געוואָרען און פון אויבען פערפאנצערט. דיעזע צאהלרייכע ארמעע־אבטהיילונג איז געווען אונ־טער דער קאמאנדע פון א גענעראל און פער־זאָרגט מיט שוועדע און לייכטע ארטילעריע.

און נאָך א רייהע ערפאָלגלאָזע אַטאקעס, וואָס האָבען אָנגעהאלטען עטליכע חדשים כסדר, האָ־ בען די פראנצויזען ענדליך דורכגעברָאכען דעם דייטשען פראָנט אויף א שטרעקע פון 12 קילא־ מעטער אין דער לענג און 4 אין דער טיפֿ, און אין א הוררא־אַטאקע, אין א האנד צו האנד שלאכט, האָבען זיי פערכאפט דאָס דאָרף קא־ ראנסי, וואָס איז געווען דער שליסעל צו די דייטשע פאָזיציעס פון גאנצען ראיאָן. כּמעט די גאנצע דייטשע אָבטהיילונג איז געזומען גע־ וואָרען געפאנגען, צוזאמען מיט טויזענדער ביק־ סען, מיט א גרויסער צאָהל מאשינען־געווער.

אָט די שלאכט ביי אַרראַס האָט א ריזיגע בעדייטונג. זי האָט בעוויזען, אז וועו מען וועט אָן געווויסע מעטהאָדען פון אנגריף, קען די שרעקליכע דייטשע טראנשיעען־ליניע, וואָס ציהט זיך אויף א מהלך פון 900 קילאָמעטער, אויף בעלגישער און פראנצויזישער טעריטאָריע, — די אונערשיטערליכע דייטשע ליניע קען, אויב ניט דורכגעריסען וועדען, דאָך אָבגעדרוקט וועד־ דען וועיט צוריק.

אין אָט דער שלאכט ביי אַרראַס האָבען בע־ וויזען א בעזונדערע גבורה די פויער פרייוויליגע באטאליאָנען פון פרעמדען־לעגיאָן, אין וועלכען עם געפינען זיך פיעלע רוסען, אידען, גרוזינער און פאָליאקען.

די גלענצענדע האלטונג פון די פריוויליגע באטאליאָנען האָט געצוויגען די אויפמערקזאמ־ קייט פון די הויכע ספערען און דער אפיציעלער רעגיערונגס־רעפּאָרט דערמאָנט זיי אין זעהר שמייכעלהאפטע אויסדרוקע: „נאָך קיינמאל ניט, פאר דער צייט פון די 7 חדשים בעלאָגע־ רונגס־קריעג, איז אזא זיעג געוואונען געוואָרען ניט פון דער פראנצויזישער און ניט פון דער דייטשער ארמעע".

צווישען די פערוואונדעטע און די, וואָס האָבען זיך בעזונדערס אויסגעצייכענט, לויט דעם עדות זאָגען פון פיעלע, אין סאמע אָנ־ הויב פון דער שלאכט, איז זינאָווי פּעשקאָוו, דער זוהן פון דעם בעריהמטען שריפטשטעלער מאקסים גאָרקי.

דערוויסענדיג זיך, אז זינאָווי פּעשקאָוו איז געבראכט געוואָרען פון שלאכטפעלד קיין פּא־ ריז און אז מען האָט אים אריינגעגעבען אין אמעריקאנער האָספּיטאל, וואָס געפינט זיך נע־ בען פּאריז, אין פראכטפולען שטעדטעל נעיאי. בין איך אהין אוועק צו דערגעהן פון איינעם וואָס איז דערבי געווען איינצעלהייטען וועגען דער שלאכט און אויך וועגען די אומשטענדען, וואָס האָבען מעגליך געמאכט פאר די אטאקי־ רענדע צו מאכען אזא שניט אין דער שרעק־ ליכער דייטשער ליניע.

דער אמעריקאנער האָספּיטאל אין נעיאי איז א מוסטער־אנשטאלט און ער פערדיענט, מען זאל ריידען וועגען איהם אין א בעזונדערן אר־ טיקל. דאָ וועל איך נאָר זאָגען, אז אויסער־ לִיך, לויט זיין ארכיטעקטור, איז ער זעהר שעהן, אז די אינערליכע אויסשטאטונג איז וואונדער־ באר און אז עם געפינען זיך אין איהם אָרום 500 קראנקע. דער האָספּיטאל איז אונטער דער אויפזיכט פון דעם אמעריקאנער כירורג ד—ב, וועלכען אלע וואָס קומען פון דרום־וסלאנד קע־ נען זעהר גוט. (ביז 1905 האָט ער געהאט א קליניק אין אדעס און ער איז פון דאָרט אַרויס־ געשיקט געוואָרען, וויל די רוסישע רעגיערונג האָט איהם חושד געווען אין סימאפּטיע צו די רוסישע רעוואָלוציאָנערען). אונטער איהם אר־ בייטען 30 זעהר בעקאנטע אמעריקאנער כירור־ גען. אָרום די פערוואונדעטע געהען אום 75 בארמהערציגע שוועסטער, וועלכע פערהאלטען זיך צו די קראנקע מיט דער גרעסטער אויפ־ מערקזאמקייט, און אויך פיעלע מענער, וואָס טראָגען אריין די קראנקע אין די זאלען און טראָגען זיי אַרויס אויפ'ן הויף, צו אָטהעמען פרישע לופט, וואָס אַרבייטען אין קיך אָדער דיענען אלס טהיר־שטעהער — זיי אלע פּאָר־ שטעהער פון די רייכסטע אמעריקאנער פא־ מיליען. אָט טראָגען צווויי יונגע לייט אויף א טרעגער אָרוים אויפ'ן הויף א פערוואונדעטען סאלדאט, וועלכער איז ביז'ן האלז איינגעדעקט אין א קאלדרע. איינער פון זיי איז א זוהן פון א בעוואוסטען אמעריקאנער מיליאַרדער. מען רופט מיר איהם אָן בייס נאָמען, אָבער מען בעט מיך איך זאל עס ניט פערשפענטליכען, וויל דער וואונש פון די גרינדער איז, אז זייער ארבייט זאל בליבען אנאָנים.

— איך בעט אייך, — האָט מיר געזאָגט איינער פון די כירורגען, וועלכער האָט מיר גע־ געבען עראָלהרונגען וועגען דער אייניכטונג פון האָספּיטאל — רופט ניט אָן קיין נעמען. איהר מעגט נאָר זאָגען וועגען די גרינדער פון האָספּיטאל און וועגען די פרייוויליגע, וואָס ארבייטען אין איהם — אז דער האָספּיטאל איז א ריין אמעריקאנישער. דאָס איז גאנץ גענוג פאר דעם כבוד פון אונזער נאציאָן. מיר האל־ טען אָן אונזער אלטע טראדיציע. אויך אין 1870 האָבען מיר אין פּאריז געגרינדעט א האָס־ פּיטאל פאר די פערוואונדעטע פון שלאכטפעלד. נאָך א מאָל, רופט קיין נעמען ניט אָן...

איך האָב זיך עווענטועלאָזען איבער די ציכ־ טיגע און ליכטיגע קאריאַרען פון אָט דער מוסטער־געבויידע. אויף די טהירען פון די זאלען האָב איך געליייענט אויפשריפטען: ניו יאָרק, פיליאַדעלפיא, באָסטאָן, באָפאַלא, א. ז. וו. דאָס זיינען די שטעדט, וואָס בעטהיליגען זיך מיט זייערע נדבות אין דער אויפהאלטונג פון האָספּיטאל. צוליעצט בין איך אריין אין זאל, וואו זינאָווי פּעשקאָוו געפינט זיך. מיר אנט־ קעגען האָט זיך אויפגעהויבען פון זיין בעטעל

אַ יונגערמאַן פון מיטעלען וואוקס, אַ שהנער בהונגט; אויפֿן ענגרגישען, קלוגען געזיכט מערק איך דעם אויסדרוק פון פיזישע ליידען, פון שלאַפֿלאָזע נעכט, פערבראכט אין יסורים. ער דערלאַנגט מיר די לינקע האנד. די רעכטע איז איהם אַבגעשניטען ביז'ן אקסל.

— נו, ווי פיהלט איהר זיך? — פרעג איך איהם.

— דערווייל לייד איך נאָך זהר שטארק. די האנד איז ניטאָ, און דאָך פיהל איך אַ שרעקלעכען וועהטאָג אין די פינגער פון דער אַראַבגענומענער האנד.

— אפשר איז אייך שווער צו רייזען?

— אָ, ניין, בלייבט, איך בעט אייך. עס ווילט זיך אַ ביסעל אַ שמועס טהאָן.

און זינאָווי פעשקאָוו דערצעהלט מיר, אז ער האָט געלעבט אין איטאַליען, ווען פֿלוצלונג איז אויסגעבראכען די מלחמה. ער איז גלייך אוועק קיין ניצצא, וואו ער איז אויפגענומען געווארן אלס פרייוויליגער. באלד איז ער אוועקגעשיקט געווארן צום פראָנט, דערהויבען געווארן צו קאפראל, געהאט אונטער זיין קאָמאנדע אַן אבטהיילונג פון 17 פאַליאקען פון פאָזען, אויך פרייוויליגע, און שוין פארגעשלאָגען צוועלפֿטען אפיצירען-טיטעל, אבער ניט בעוויעזען צו בעקומען עס און ארויסגעפיהרט געווארן פון דער שלאכט-ליניע אַ פערוואונדעטער.

מיר איז שוין אויסגעקומען צו זהן פיעלע פערוואונדעטע סאָלדאטען, פראנצויזען און אויך אויסלענדער, וואָס שלאָגען זיך צוזאמען מיט די פראנצויזען, איך האָב געערדט מיט זיי, און איך מוז מודה זיין, אז צום ערשטען מאל האָב איך געטראָפען אַ פערוואונדעטען, וועלכער זאָל זיך אבגעבען אזא קלאַרען חשבון וועגען די געשהענישען אַרום איהם, ווי זינאָווי פעשקאָוו.

„איך וועל קיינמאל ניט פערגעסען, — האָט ער מיר געזומען דערצעהלען, — די גענפיהלען, וואָס האָבען מיך דורכגענומען בעת עס האָט זיך אָנגעהויבען די אטאקע. דאָס לאָזט זיך ניט פערגעסען. די פאָר מינוטען האָבען מיך בעלוינט פאר די לאנגע, שוועהרע חדשים, וואָס איך האָב פערבראכט אין דער טראנשעע. אייזדער עס האָט געדארפט קומען צו דעם ענטשיידענעם שטורם, האָט אונזער ארטיללעריע בעדעקט די דייטשע פאָזיציעס מיט טויזענדער און טויזענדער גראנאטען. דאָס איז געווען עטוואָס גראנדיעזעס, וואָס לאָזט זיך ניט אויסדריקען. עס האָט זיך געדוכט, אז ניט איינער, נאָר צעהן פייער-שפייענדיגע בערג האָבען גענומען אויספלייצען זייערע צישמאלצענע געדערעס. מיין קאפיטאָן, זיך וועגדענדיג צו מיר, האָט אַ זאָג געטהאָן: „איז דאָס ניט מערקווירדיג שעהן? ווי דער הורבן פון פאָמפעי!" און ווירקליך, דאָס בילד האָט מיך אויפגעטרייסלט. אויף אַ שטרעקע פון וואָסערע 15 קילאָמעטער זיינען בעהאלטען געווען איבער 1000 פראנצויזישע האַרמאטען, וואָס האָבען פֿלוצלונג מיט אַ מאל אָנגעהויבען באָמבארדירען די דייטשע פאָזיציעס פון אין אַ משך פון דריי שטונדען, פון זיעבען ביז צעהן אין דער פריה, האָבען זיי געשטורעמט די דייטשע בעפעסטיגונגען, צוריי-סענדיג די דראָטענע צוימען, צושטערענדיג ביז'ן גרונד די טראנשעען און צושמעטערענדיג אויף פיץ-פיצלעך דעם שטארקסטען פאנצער-צודעק. ענדליך, צעהן אַ זייגער אין דער פריה, דעם 9טען מאי, איז אונזער באטאליאָן אבגענעבען געווארען דעם בעפעהל אָנצוהויבען דעם אנגריף. אונזער באטאליאָן האָט זיך אַ לאָז געטהאָן דער ערשטער. נאָך איהם דער נאנצער חיל. עס איז געווען אַ שהנער זומער-טאָג. איך האָב זיך געטראָגען אין פאָראויס פון מיין אָבטהיילונג, געצויגען און געשטופט פון אַ ריע-זיגער, סטיכישער קראפט, פערגעסען אָן יעדער געפאהר, ווי פער'כשופ'ט פון דער האסטיגער, שטורעמדיגער בעוועגונג, פאָרווערטס, פאָר-ווערטס, דורך פייער און פלאם, צווישען קראַכען און קנאלען פון הונדערטער מאשינען-גע-ווהר, שווערע און לייכטע הארמאטען, אין מיטען פון טויזענדער פלאצענדע און קנאקענדע קוילען און שראפנעלען. מיר האָבען שוין גע-האט געגנומען איין טראנשעע, ווי פלוצלונג האָב איך בעמערקט אַ פערשטעקטען דייטשען קויל-ען-ווארפער, וואָס האָט געהאלטען אין איין שיסען אויף אונזער אבטהיילונג. אזוי ווי צוליעב דעם פערטויבענדען דונערען פון די הארמאטען האָט מען קיין מענשליכע שטים ניט געהערט, האָב איך אויפגעהויבען די האנד אנצואווייזען מיין ראָטע אויף דעם בעהאלטענעם קויל-ען-וואַרפער און זיך אַ וואַרף טהאָן מיט איהר צו שטור-מען יענעם פונקט, ווי פלוצלונג דערשפיר איך אַ שטאָך, אַ שארפען וועהטאָג אין האנד. אַ שטיק אויסגעפליקטע שטאָף פון מיין מונדיר פליהט אין דער הויך און איך פאל צו דער ערד. מיין ראָטע האָט פאַרטגעזעצט איהר אטאקע. אזוי בין איך גליך פון אָנהויב ארויסגעריסען געווארען פון דער ליניע און קיין זאָך פער-דריסט מיר ניט אזוי ווי דאָס, וואָס אָט דער אימפעט פון אטאקע, דאָס בעווען זיך פאָר-ווערטס, פאָרווערטס איז געווען אזוי קורץ און וואָס איך האָב זיך ניט בעטהייליגט אין אייג-נעהמען קראנסי. זונטאָג, דעם 9טען מאי, בין איך פערוואונדעט געווארען, דיענסטאג בין איך אין אָן אויטאָמאביל געבראכט געווארען אהער קיין נעיאי און גליך די זעלבע נאכט האָט מען מיר אמפוטירט די האנד, ווייל עס איז שוין צוגעפאלען די בראנד".

אין דיעזען פלאַץ פון פעשקאָוו'ס ערצעה-לונג האָט די בארמהערציגע שוועסטער, וואָס איז געזעסען ניט ווייט פון אונז, אַ וואונדערליך שהנע מיידעל, וועלכע האָט ביז אהער ווי גאָר ניט אינטערעסירט זיך מיט דעם, וואָס מיר

זיצען דאָ און שמועסען, פּלוצלונג אויפגעהויבען דעם קאָפּ און בעדייטונגספול א קוק געטהאָן אויף מיר. „דאָך, שוין צייט צו גיין — האָב איך א זאָג געטהאָן.

— ניין, ניין, זייט אזוי גוט, זיצט נאָך א וויילע. די שוועסטער זיינען ווירקליך ווי שיצענדע ענגלען. דאָך בלייבט. זיצט נאָך א וויילע. עס וועט כיך ניט שאדען.

און איך האָב איהם געשטיפט א בראנג: — ווי ערקלעהרט איהר עס, וואָס די פראנצויזען, נאָך 8 מאָנאטען בעלאגערונגס-קריעג, איז דאָך ענדליך געלונגען דורכצורייסען דעם דייטשען פראָנט ביי אַרראָס און צו פערנעהמען אזא בעפעסטיגטען פונקט ווי קראנסי? רעכענט איהר, אז דיעזער ערפאָלג בעווייזט, אז דער דייטשער וויעדערשטאנד איז שוין געברעכען?

— נאָך מיין מיינונג נאָך, — האָט פּעשקאָוו געענטפערט, — איז די איצטינע מלחמה ווירקליך א מלחמה פון שטאָפען, א מלחמה פון שים-מאטעריאלען. איך האָב אייך שוין געזאגט, אז די פראנצויזישע באָמבארדירונג, מיט איהר קראבען און קנאלען, מיט די ימים פייער, וואָס זי האָט אויסגעגאָסען, האָט געמאכט דעם אייגדרוק, ווי צעהן-פייער-שפייענדיגע בערג וואָלטען זיך געשטעלט אין דיענסט פון דער פראנצויזישער ארמעע. אָבער ערשט ווען איך האָב מיט מיינע אייגענע אויגען דערזעהן די ערשטע דייטשע טראנשעען, האָב איך פערשטאנען, ווי גרויס עס איז די צושטערענדע קראפט פון דער פראנצויזישער ארטילעריע. די גאנצע טראנשעע איז געווען אויסגעריסען און איבערגעקעהרט מיט'ן דעק ארויף, אלץ צונויפגעוואָרפען אין איין הויפען. אן אונגעהייערע צאָהל שווערע הארמאטען, געלאָדען מיט אן אונגעהייערער צאָהל גראנאטען, וואָס ענטהאלטען אין זיך אן אויפרייסונגס-שטאָף פון אונערהערטער קראפט, האָבען אין א פּאָר שטונדען א תל געמאכט פון די בעפעסטיגטע דייטשע פּאָזיציעס און האָבען געטהאָן מעהר ווי א העלפט ארבייט פון די אטאקירענדע פראנצויזישע קאָלאָנען. און ווייסט איהר, וואָרום אונז איז ניט געלונגען צו פערפאָלשטענדיגען דעם זיעג און נעהמען ליל? אין דעם זיינען שולדיג די ענגלענדער, וועלכע האָבען געארבייט אויפ'ן לינקען פראנצויזישען פליגעל. אין דער לעצטער מינוט, ווי די „טיימס" גיט אליין צו, האָט זיי אויסגעבעהלט קויפען צו צושטערען די דייטשע דראָטענע צאמען און בעפעסטיגונגען.

די ענגלענדער איז אויסגעקומען מיט די שפיזען פון זייערע ביקסען, פערלירענדיג טויזענדער מענשען, צו טהאָן די ארבייט, וואָס פאר אונז אָהן שום מענשען-פערלוסט, האָבען געטהאָן די הארמאטען. דאָרום, אויפ'ן גרונד פון מיין אייגענער בעשרענקטער ערפאָהרונג, קום איך צום שלוס, אז די וווייטערע ערפאָלגען פון די ארמעען פון די אליאירטע העננען פרירער פון אלין אפּ פון דער צאָהל קויפען און באמבעם, וואָס זיי וועלען פערמאָגען און פון זייער צושטערונגס-קראפט. און איך וויעדערהאָל, אויף וויפיעל איך האָב בעמערקט, איז די צושטערונגס-קראפט פון פראנצויזישען שים-מאטעריאל די לעצטע צייט זיך זעהר עהויבען, א דאנק דעם נייעם אויפרייסונגס-שטאָף, וואָס איך די ענגלענדער וועלען אין גיכען אייגפיהרען אין זייער ארמעע.

די בארמהערציגע שוועסטער האָט היעדער אויפגעהויבען איהר קאָפּ און אָנגעשטעלט אויף מיר איהר בליק. איך האָב פערשטאנען, אז איך האָב קיין רעכט ניט צו מיסברויכען די אויפגעלעגטקייט פון דעם פערוואונדעטען צו שמועסען און האָב זיך מיט איהם געזעגענט.

„ענטשולדיגט, — האָב איך געזאָגט צו דער שוועסטער, — וואָס איך האָב בעאונרוהיגט אייער קראנקען". זי האָט ליעב א שמייכעלט געטהאָן און געזאָגט: „פערקעהרט, איך בין זעהר צופריעדען, וואָס איהר האָט אונז בעזוכט. צום וויעדערזעהן".

לייווויק האַלפּער:

אויף די וועגען סיבירער

שטיל אויף די סטעפּעס בוראטשיע,
עס שלאָפט נאָך דער אָבנאָט פון פריה,
עס זיצט זיך א פאסטאָך אן אויכזאָמער
געבויגען דעם קאָפּ אויף די קניה.

זיין פּנים א גלעטער, א מעשענער,
צושוואומען דער נאָז אין דער בריט,
די אויגען אין שטערען פערזונקענע,
די ליפּען האלב שווארץ און האלב רויט.

עם שיטען פאנאנדער די שעפּסען זיך
אין אלע פיער זייטען אָרום,
דאָס אָרט ניט דעם פאסטאָך אן אויכזאמען,
ער זיצט זיך פערדרעמעלט און שטום.

און הויבט ער אן זינגען — דערשרעקען זיך
פאָר איהם זייגע אויגענע פיה,
ווערט וויעדער אנשטומט א פערשלאָפענער,
פערוואָרפען דעם קאָפּ אויף די קניה...

פּעליקס קאהן

ווי אזוי די פּוילישע מסירה איז צוגעגרייט געוואָרען

(צו דער געשיכטע פון די אידיש־פּוילישע בעציהונגען)

1.

אין אונזער ערשטען ארטיקעל האָבען מיר אָנגעוויזען, אז די נאציאָנאל־דעמאָקראטיע, די טרעגערין פון פּוילישען אנטיסעמיטיזם, האָט ניט געוואגט אפּען ארויסצוטרעטען מיט איהר אנטיסעמיטישען פּראָגראם אין די יאָהרען פון רעוואָלוציע. די פּוילישע גאם איז דאמאָלסט בעהערשט געוואָרען פון פּוילישען פּראָלעטאריאט. די פּאָהן פון אנטיסעמיטיזם האָט מען איינגעוויקעלט אין בעהאָלטען ביז א גינסטיגער צייט...

עס איז זעלבסטפערשטענדליך, אז אזא גינסטיג צייט איז אָנגעקומען נאָך דעם, ווי מען האָט דערשטיקט די רעוואָלוציאָנערע בעוועגונג. נור אפילו דאמאָלסט האָט די נאציאָנאל־דעמאָקראטיע, נישט זיכער זייענדיג, אז די פּריהייטס־בעוועגונג איז שוין אינגאנצען בעזיגט, אלץ נאָך די העזה ניט געהאט אפּען ארויסצוטרעטען מיט איהר גאנצען כלי־זין. בעת די וואהלען צו דער ערשטער דומע, האָבען זיך פּלוצלונג בעווי־זען פּראָקלאמאציעס, אין וועלכע מען האָט גע־שראָקען מיט פּאָגראָמען אויף איידען, אויב די לעצטע וועלען ארויסשטעלען אן אייגענעם קאנ־דידאט. די אויפרופען זיינען פון קיינעם נישט געווען גע'חתם'ענט. ערשט דערנאָך, וועז די רעאקציע האָט געוואָרפען אין פּנים פון די רע־וואָלוציאָנערען דאָם בעריהמטע וואָרט: „איהר וועט אונז נישט אבשרעקען", האָט געשלאָגען די מזל'דיגע שעה אויף פּאר די פּוילישע רעאקציאָ־נערען, — און די אנטיסעמיטישע פּאָהן איז ווי־דער אויפגעוויקעלט געוואָרען.

איינאָנצען ארבאָגעוואָרפען פון זיך די בושה האָט די נאצ. דעמאָקראטיע בעת אין דער דריטער דומע האָט זיך געהאנדעלט וועגען דער פּוילישער זעלבסטפערוואלטונג.

דער רעגירונגס־פּראָיעקט מכח דער זעלבסט־פערוואלטונג, וואָס איז אין די בריטע מאסען פון פּראָלעטאריאט בעוואוסט אונטער דעם נא־מען פון „פּיער־בזיון־פּראָיעקט", האלט זיך אויף פּיער. כאראקטעריסטישע יסודות:

1. אויף דעם צענז, — וועלכער שליסט אויס פון דער פערוואלטונג די ניט פערמעגליכע קאנדאַטן;

2. אויף דער קוריע, — וועלכע בעגרענעצט דעם אנטייל פון איידען אין דער זעלבסטפער־וואלטונג;

3. אויף דער אדמיניסטראציע, — וועלכע פּיהרט איין א קאנטראל ניט נור איבער די לא־יאליטעט פון די בעשטימונגען, נור אפילו איבער זייער נוצליכקייט;

4. אויף דער שפּראך, — וועלכע שאפט אב די פּוילישע שפּראך ביים בעטראכטען פון ענינים און פיהרט איין אויף איהר אָרט די רוסישע שפּראך.

אין פלוג האָט מען געקענט מיינען, אז די פּוילישע געזעלשאפט וועט זיך צו אזא מין פּרא־יעקט פערהאלטען נעגאטיוו. נור דאָם האָט זיך נור אזוי געדוכט. פאר דער פּוילישער נאציא־נאל־דעמאָקראטיע, וועלכע האָט אין דער פּראגע געשפּיעלט די וויכטיגסטע ראָלע, האָבען די ערשטע צוויי בעגרענצונגען אויסגעלייזט די לעצטע צווייי. ביים אויסשליסען פון אידען און ארבייטער פונ'ם אנטיילנעהמען אין דער זעלבסטפערוואלטונג איז שוין ניט געווען אזוי שווער שלום צו מאכען אי מיט דער אדמיני־סטראטיוועד השגחה, אי מיט דער רוסישער שפּראך. און כדי אויף א געוויסען אופן צוגרייי־טען די געזעלשאפט אנצונעהמען דעם פּראָיעקט, הויבט מען אויף אין דער נאציאָנאל־דעמאָקרא־טישער פּרעסע א אמת'ע העצערי אויף אידען און אין די דאָזיגע העצערי ציהט זיך אויף אריין דער ליבעראלער פּליעגעל פון דער פּוילישער בורזשואזיע. איך רייד דא נישט פון אנדשיי־ניעמאָיוווסקי. ער איז געווען, איז און וועט בלייבען א געדאנקען־פּאיאץ.

אין דעם וואָגען פון אנטיסעמיטיזם האָבען זיך אָבער איינגעשפּאנט — א חוץ די דאָזיגע פּאיאצען — אויף אזעלכע לידערס פון די לי־בעראלען, ווי אלכסנדר שוויענטאכאווסקי.

דאָם איינפּיהרען פון זעלבסטפערוואלטונג האָט פאר דעם ליבעראלען לאגער בעקומען די בעדייטונג פון א אינסטיטוט פאר ענטוויקלען די פּוילישע קולטור. נור אזוי ווי ביים אויס־שליסען דעם גאנצען ארבייטערקלאס פון אנטייל אין דער זעלבסטפערוואלטונג, האָבען די איידען און ס'רוב שטעדט נאָך די צאהל איינוואָהנער געבילדעט א גרעסערען קאנטינגענט, ווי די פּא־ליאקען, — האָבען די ליבעראלען זיך דערשרא־קען פאר דער איידישער געפּאהר, — פאר דער סכנה, אז די שטאדטישע זעלבסטפערוואלטונגען קענען ווערען נעסטער נישט פון פּוילישער, נור פון איידישער קולטור... דער אנטיסעמיטיזם פון די ליבעראלען איז, לויט זייער מיינונג, געווען נור א שוין פאר דער פּוילישער קולטור. עס איז אהן צווייפעל, אז וועז די לופט וואלט נישט גע־וועז אבגע'סמ'ט מיט מיאזמען פון מענשענ'־שנאה, וואלטען די שוויענטאכאווסקי'ס אויס־

געקליבען אין אנדערען וועג: זיי וואָלטען זיך איינגעשטעלט פאר דעם פרינציפּ פון אלגעמיינעם וואהלרעכט אין די שטאָדטישע זעלבסט־פערוואלטונגען, וואָלטען געפאָדערט, מען זאל צוערשטענען צום שטאָדטישען תחום אויך די אר־בייטער וועהלער, וועלכע מיוצן צוליעב דער וואָלוועלקייט פון דירות וואוינען אין די פּאָר־שטעדט.

מיר מוזען דאָ נאָך אמאל איבער'חזר'ען, אז אין אָנהויב איז דער קוואל פון זייער אָנטיסע־מיטיזם געווען א גאנץ אנדערער, ווי פון די נא־צי׳אָנאל־דעמאָקראטען. ערשט שפּעטער האָבען זיי זיך ביידע צונויפגענאָמען אין איין גאנצעם.

די נאציאָנאל־דעמאָקראטען זיינען אין זייער העצערער צוליעב גאנץ אנדערע אינטערעסען און גאנץ אנדערע טעמעס אריינגעטראָטען געגען די אידען.

פון דער צייט פון אויפשטאַנד אן פלעגט מען אָבשאפען די פּאָליאקען פון דעם דיענסט אין די מלוכה'שע און געזעלשאפטליכע אייגריך־טונגען, ווי נור דער געהאלט פאר דעם דיענסט פלעגט זיין העכער פון 800 רובל א יאהר. די זעלבסטפערוואלטונג האָט געשאפען א מעגליך־קייט „אייגצואָרדנען זיך" פאר טויזענדער מענ־שען פון פערשיעדענער מדרגה און שטאנד...

שטשעדרין האָט אמאל, בעשרייבענדיג די רוסישע ביוראָקראטיע, זיך וועגען איהר אויס־געדריקט, אז זי האָט נור אין אידעע: די „אכילה". מיט דער אָט אידעע פון דער „אכילה", פון „פרעסען" זיינען דורכגעדרונגען דער פּוילי־שער נאציאָנאל־דעמאָקראטיע, פאר דער דאָזיגער אידעע איז מען גרייט מקריב צו זיין אלעם...

און בשעת די פראָגע וועגען דער זעלבסט־פערוואלטונג וועלט בעהאנדלט אין דער דומע, אונטערשטיצט די פּוילישע „קאָלא" דעם מלוכה'פראיעקט. דער דעפוטאט גראבסקי איז מודיע, אז די פּוילישע „קאָלא" וועט אונטער־שטיצען דעם מלוכה'פראיעקט, וויל (!) די רע־גירונג וועט ניט מסכים זיין אויף קיין שום ענ־דערונגען, און דער דעפוטאט יאראָנסקי זאגט, אז „די פּאָליאקען שטעהען צוליעב ליעבע צום פאָטערלאנד פ א ר די פראיעקטירטע בע־גרענצונגען פאר אידען אין דער שטאָדטישער זעלבסטפערוואלטונג".

ווי ס'איז בעוואוסט, איז אָבער דער חשבון נעמאכט געוואָרען אָהנ'ם בעל־הבית.

די „וואַרשמע שטעלען" אין די שטאָדטישע זעלבסטפערוואלטונגען זיינען געבליבען אין די הענד פון דער רוסישער ביוראָקראטיע. זי איז גאָר נישט געווען געניגט איבערצוגעבען זיי אין פרעמדע הענד.

דער מלוכה־ראט האָט אָבגעוואָרפען דעם רעגירונגס־פראיעקט. דאָס שפּיעל איז געווען פערשפּיעלט. צוריקגעווינען האָט מען נעקענט ערשט אין דער פערטער דומע, וואו די רעגירונג האָט צוגעזאָגט נאָך אמאל דורכצוקוקען דעם פראיעקט.

דאָס האָט געדארפט בעשטימען דעם כאראק־טער פון דער קינפטיגער וואהל־קאמפאניע. אלע וועהטאָגען און יסורים זיינען מיט אמאל פער־שוואונדען; ביי דער אונטערדריקטער פּוילישער גזעזלשאפט איז געבליבען איין מכה, איין וועה־טאָג: דער איד. געהערענדיג אלײן צו א אונטער־דריקט פאָלק, צו א פאָלק, וואס איז אלײן בע־גרענעצט אין זיין רעכט און פיהרט א שוועראָ קאמפּף פאר רעכט צו עקזיסטירען, אלס א נא־ציע, — האָט די פּוילישע בורזשואזיע אלס פלאטפאָרם צו דער וואהל־קאמפּאניע ארויסגע־שטעלט: בעגרענעצען די רעכט פון אן אנדער פאָלק, וואס איז נאָך מעהר דערשלאָגען, נאָך מעהר רעכטלאָז. און אויף דער פלאטפאָרם האָ־בען זיך צוואמענגעטראָפען אי די נאציאָנאל־דעמאָקראטען אי די פּראָגרעסיסטען. נור דאָס איז נאָך געווען וועניג. וועג דער גורל פון דעם מאנדאט איז צוליעב א צופאל געפאלען אין די הענד פון די אידען, האָט מען פון זיי נעפּאָ־דערט, אז זיי זאלען אלײן שלייפען דעם חלק, מיט וועלכען מען האָט זיך געקליבען זיי צו קוילען. פון די אידען האָט מען פערלאנגט, אז זיי זאלען אָבגעבען זייער שטים פאר א קאנדי־דאט, וואס האָט אפען ארויסגעזאָגט, אז ער וועט זיין דערפאר, מען זאל די אידען בעגרענעצען אין זייער רעכט. און וועג די אידישע בורזשוא־זיע האָט איבערגעגעבען דעם מאנדאט א סאָ־ציאליסט, דעם קאנדידאט פון דער פּ. פּ. ס. און דעם „בונד", — דעם אייניגען פון די קאנדי־דאטען, אויף וועלכען מען האָט געקענט זיין זי־כער, אז ער וועט זיין פאר אידישע גלייכבערעכ־טיגונג, האָט דאָס געפיהרט צום באיקאָט.

עס פערשטעהט זיך, אז דאָס איז נור געווען אן אויסרייד. וואָלט אָט דער אויסרייד ניט גע־וען, וואָלט כיון געפּוגען אן אנדערען. די נאצי־אָנאל־דעמאָקראטיע האָט, ווי מיר האָבען*) אויס דעם ציטירטען פראָגראם איהרען געזעהן, שוין לאנג זיך געגרייט צו דעם דאָזיגען סאָרט קאמפּף־מיטעל. איך וועל דאָ נישט אויפדעקען די מגושם'דיגע בילדער פונ'ם באיקאָט, די חוליגא־נישע המצאות און די ווילדע אויסגעלאָסענהייט, וועלכע האָבען זיך דעמאָלסט אבגעשפּיעלט. עס איז געגנג צו בעמערקען, אז אויף דער פאָהן פון די פּוילישע בורזשואזע נאציאָנאליסטען פון אלע שאטירונגען — פון די ראַקציאָנערען ביז צו די ליבעראלען און ראדיקאלען — איז געווען אויפגעצייכענט: נישט קאמפּף געגען פּאָליטי־שען און נאציאָנאלען יאָך, נור קאמפּף געגען די אידען! און מערקווירדיג איז, א חוץ דעם אר־בייטערקלאָס, פון וועלכען מיר וועלען בעזונדער רעדען, איז דער אייניגער עלעמענט, וואס האָט

*) זעה „אן אנגעוועהנטמאָגטע פראָגע" פון פעליקס קאָהען, צוק. יוני, 1915.

זיך דער ערשטער אויפגעבאַפט פון דעם אַנטי־סעמיטישען טשאַד און איז אַרויסגעטרעטען גע־גען די רדיפות אויף אידען, געווען די פֿאַרשטע־הער פּונ׳ם גרויסקאַפּיטאַל. דער גרויסקאַפּיטאַל, אַלס קלאַס, איז אין דער העצערער נישט געווען פּראַיאַנטערעסירט. אָבער די שטים פון די פּער־טרעטער פון דעם קלאַס, פון די אַזוי גערופענע „רעאַליסטען" האָט קיין אָבקלאַנג ביי דער קלייַנבורזשואזיע נישט געפֿונען. דער לאָזונג פון באָיקאָט איז אַיבערגעוואַלדֿ דורכגעפֿירט געוואָ־רען אין לעבען, רואַינירענדיג פּיעל אידישע פּא־מיליעס...

די פּיהרער פון דער קלייַנבורזשואזיע שבור פון די דערווייַלגע נצחונות פון באָיקאָט, האָבען גאָר נישט געוואָלט זען די אָנדערע זייט פון דער ערשיינונג. אונטער דער ווירקונג פון אַגי־טאַציע און דעם אָנטיסעמיטישען געפּיכל, מיט ייעלבען די מאַסען זיינען געווען פּערכאַפּט, האָ־בען די קויפער געקענט אויסמיידען די אידישע געוועלבען און קויפען אין די קריסטליכע. נור מיט דער צייט האָט די פּראָגע וועגען קויפען ביי דעם אָדער יענעם נישט געקענט פערענט־פּערט ווערען מיט די אָדער יענע לאָזונגען. דער קויפער האָט געמוזט געהן קויפען אין דעם גע־וועלב, וואו ער האָט געקענט בעקומען אָדער בע־סערע סחורה, אָדער פּאַר א ביליגערען פּרייז. ווער עס ווייסט, צו וואָס פּאַר א „אונמענלעכען" מינימום די פֿאַמיליע פון אידישען קרעמער האָט בעגרענעצט איהרע בעדערפֿנישען, ווער עס ווייסט, אז טיילמאָל איז געווג א הערינג מיט א ברויט פּאַר אזא פאַמיליע, כדי דורכצוקעבען דעם טאָג, דער וועט זיך נישט וואונדערען, אז דער ״standard of living״ פון דעם אידי־שען הרעמער האָט געמאַכט די קאָנקורענץ מיט איהם פּאַר אונמענלעך. דערביבער האָט דער באָי־קאָט מיט דער צייט אָנגעהויבען אָבגעשוואַכט צו ווערען און ביי די נישט בעוואוסטזיניגע אר־בייטערמאַסען האָבען זיך געפּעפּנט די אויגען; זיי האָבען אָנגעהויבען איינצוזעהן, אז דער היי־מישער, עכט־פּויליישער קרעמער האָט פון זיי געשונדען די הויט פּיעל מעהר ווי דער אידי־שער, אז די זאַך, הייסט עס, האָנדעלט זיך דאָ נאָר נישט אין דעם איד און אין דער אידישער עקספּלואַטאַציע..... דער קלאַסענבעוואוסטזיין פונ׳ם ארבייטער האָט זיך פּערטיפּט, און דאָס האָט קוים געקענט לייַגען אין די אינטערעסען פון דער נאַציאָנאַל־דעמאָקראַטיע.

2.

צום אָנהויב פון דער מלחמה האָט דער באָי־קאָט ווירקליך אָנגעהויבען צו פּאַלען. דאָס לע־בען און די בעציהונגען צווישען דער פּויליישער און אידישער קלייַנבורזשואזיע האָבען אָנגעהויי־בען ווידערצוקעהרען צו דער פּריהעריגער לא־גע, פּערשטעהט זיך, ביז צו א נייעם אויסברוך. די לאַגע איז ווייַדער אומגעביטען געווארען דורך דעם מאַניפעסט פון גרויספירסט ניקאָלאי ניקאָלאיעוויטש צו די פֿאָלניאקען.

די דייטשע, עסטרייכישע און צום טייל אויך די גאַליציאנישע צייטונגען האָבען אָרויסגעלאָזט א מהומה און א שקר׳דיגע ידיעה, אז ניקאָלאי דער 2טער האָט אַרויסגעגעבען א מאַניפעסט צו די אידען, וועלכער הויבט זיך אָן כלומר׳שט מיט די ווערטער: „צו מיינע טייערע לייבע אי־דען"... דאָס איז, פערשטעהט זיך, נישט געווען. איך ווייל דאָ נישט נאָכפֿאָרשען די אורזאכען, וועלכע האָבען אָבגענאַלטען דעם רוסישען צאר פון אַרויסלאָזען אזא מין מאַניפעסט; איך בין, פערשטעהט זיך, ווייט פון געדאַנק, אז די שאַ־טענס פון די אידישע הרוגים, וועלכע זיינען אומגעקומען אין פֿאָגראָמען, האָבען איהם נישט גלאָזט רוהען. אויף די קרענק פון געווי־סענסיסען האָבען די רוסישע מאַנארכען קיין מאָל נישט געקרענקט און קרענקען אויף יעצט נישט. איך מוז אָבער בעמערקען, אז די צארישע רעגירונג האָט זיך מיט די אידען, וועלכע וואוי־נען אויף דעם שטח, וואו עס קומט פאָר די מלחמה, פֿאַרט געראַבענט. אָט פון וואַנען עס נעהמען זיך די ווערטער „אָבהיטען די רעכט פון אַנדערע נאַציעס", פון וועלכע עס רעדט זיך אין דעם מאַניפעסט פון גרויספירסט צו די פֿא־ליאקען. מיט די ווערטער מיינט מען דאָ די אי־דען. און די עטליכע ווערטער זיינען געוואָרען פאַטאַל פאר די אידען.

דער מאַניפעסט פון גרויספירסט האָט צוגע־זאָגט די פֿאָליאקען זעלבסטפערוואַלטונג. די לאַנג־יעהריגע הלומות, צוליעב וועלכע מען האָט מקריב געווען אי די עהרע, אי דאָס געוויסען, אי די פֿערזענליכע ווירדע, האָבען איצט געזאָלט פערווירקליכט ווערען... און פּלוצים די עטליכע ווערטער.... וויעדער אידען, וויעדער די אידישע האַנקורענץ אויפֿן געביעט פון זעלבסטפערוואַל־טונג!

מיט דער געפּאַהר האָט מען נעמוזט קעמפּ־פֿען, פון דער געפּאַהר האָט מען נעמוזט אומ־בערינגט פּטור ווערען. און צופֿאַסענדיג זיך צו דעם עכט־רוסישען רעזשים, האָבען די עכט־פּוי־לישע פּויליען אַנגעשטרענגט אַלע זייערע כחות, כדי צו דערוועקען ביי דעם הערשער, וואָס איז איצט צו זיי מלא רחמים, דעם חשד אויף די לאָיאַליטעט פון די אידען, וויסענדיג, אז אַלעם איבערינג וועט ממילא פון זיך קומען, אז דער הערשער, דער עהרען־פֿאַרזיצענדער פון „פער־איין פון רוסישען פֿאָלק", וועט געווים אויסנו־צען דעם חשד, אום אָבצורעכענען זיך מיט די פערהאַסטע אידען...

עם האָבען זיך פערשפּרייט קלאַנגען, קיינער האָט נישט געוואוסט פון וואַנען זיי נעהמען זיך, נור יעדער האָט גאַנץ גוט געוואוסט, וואוהין זיי דאַרפען גרייכען און פאר וועמען זיי זיינען בע־שטימט, — קלאַנגען, אז די אידען סימפּאַטי־זירען און העלפֿען־מיט די דייטשען... וועגען

דער דאָזיגער מהומה האָט זיך דער פּיהרער פון די פּוילישע פּראָגרעסיוון דעמאָקראַטן א. שוויעגנטאָכאָווסקי אויך אזא אופן אויסגעדריקט:

„פון אַנהויב אָן פון דער מלחמה האָט זיך אין אונזער געזעלשאפט איינגעוואָרצעלט די איבערצייגונג, אז די אַרטיגע אידען נוצען אויס דעם מישׂ־מאַש, וואָס הערשט איצט אין עקאָנאָמישען לעבען, נאָך שטאַרקער צו עקספּלואַטירען די בעפעלקערונג, און — וואָס עס איז נאָך ערגער — סימפּאַטיזירען מיט די דייטשען, פּרעהען זיך מיט זייערע נצחונות און העלפען זיי מיט אַלעם מעגליכען. אין געשפּרעכען וועלען געברענגט הונדערטע ביישפּיעלען פון פערראָט, פון דעם, ווי אזוי מען האָט געכאפּט פערראָטער מאָסענווייז... מיר פערענטפערען דאָ נישט די פראָגע, צו זיינען די מסירות ווירקליך פאַרגעקומען, נור מיר שטעלען פעסט צוויי פאקטען: ערשטענס, אז די גאַנצע געזעלשאפט גלויבט אין דעם; צווייטענס, ניט קוקענדיג דארויף, האָט זי, די גאַנצע געזעלשאפט, די אידען דערפאר קיין שום שלעכטס ניט אָנגעטהאָן!"

דער הערר שוויענטאָכאָווסקי מאַכט זיך פאר א שוטה... ווי בלא ידע... ער ווייסט גאָנץ גוט, אז די פּוילישע גאַנצע געזעלשאפט האָט גאָר נישט געדאַרפט אַליין זיך אַברעכענען מיט די אידען, אז עס איז געגאַנגען בלויז אונטערצוהאַלטען די דאָזיגע מסירות אויף אידען, כדי די, וואָס האָבען די מאַכט, זאָלען פונ'ם „וואַרט" איבערגעהן צו „בלוטיגער טאַט"...

הערר שוויענטאָכאָווסקי ענטפערט נישט אויף די פראגע; צו וואָס זאָל ער ענטפערען, אז א נעגאַטיווער ענטפער טויג נישט...

און אָט האָט זיך געפונען א מענש — א פּאָליאק — און ענטפערט.

אין דעם נומער 52 „נאָווא גאַזעטא" פון 3טען פעברואר נ. סט. פון הויינטיגען יאָהר, געפינען מיר פאָלגענדען בריף:

„מען רעדט און מען שרייבט אזוי פיעל וועגען די פּוילישׂ־אידישע בעציהונגען, אז דאָס הארץ ווערט צערקלעמט פאר וועהטאָג. נור די, וועלכע זיינען אויף דער מלחמה, אויף די פאָזיציעס, געבען זיך אָב א חשבון אין דעם, וויפיעל דאָס איז אלץ אמת. איך בין א פּאָליאק, און מיין פּוילישׂ הארץ האָט געציטערט פאר צארן. נור איך האָב געמוזט צוקוקען אויף דעם moral insanity וועלכער הערשט אין געווייסע ספערען, וואָס האַלטען פון פרינציפ: homo homini lupus (איין מענש איז דעם צווייטען מענש א וואָלף). וועג איך וואָלט נישט מיט מיינע אייגענע אויגען געזעהן, מיט מיינע אייגענע אויערען געהערט — וואָלט איך דאָס אַלעס נישט געגלויבט... אין קיין פאל נישט געגלויבט. איך האָב די בראָשור פון בראנדעס'ן נישט געלייענט, אויך נישט דעם ענטפער פון לוניעווסקי, איך שרייב נור דאָס, וואָס איך האָב אַליין געהערט.

„אין דעם דאַרף ס. — זיינען קאָנצענטרירט א מענגע מיליטער־אָנגעהרן. מיר זיינען אויך דא אָנגעקומען (איך געהער אויך צום מיליטער). פּלוצלונג זעה איך א גרופּע זעלנער, וועלכע האָבען ארומגערינגעלט א דאַרפישען יונגען בחור — א פּאָליאק, וועלכער בעווייזט זיי, אז די אידען האָבען אין דעם אן דעם אָרט איבערגעשניטען די טעלעגראַף־דראָטען. די אויפרעגונג, דער צארן פון די זעלנער איז דערגאַנגען צו דער העכסטער מדרגה. איך גיעה צו צו דער גרופּע און וועג מיך גלייך צו דעם יונגען פּויער: — זעהר גוט, זאָג איך, מיין ליעבער פרייַנד, וואָס דאָס פאטריאָטישע געפיהל האָט דיר אונטערגעזאָגט, אז דו זאָלסט אָנווייזען אויף די שולדיגע! פיהר אונז אָהין צו יענע אידען, וועלכע האָבען איבערגעשניטען די דראָטען, דו האָסט דאָך אָקאָרשט געזאָגט, אז דו ווייסט יענעו, ווער דאָס האָט געמאכט. מיר וועלען זיי אַרעסטירען — און דו וועסט טהאָן אונזער ארמיי א גרויסע טובה נישט מיט באַלבעריי נור מיט מעשים. — אויסגעהערט די וועהטער, האָט דער פּויער זיך צומישט און קוים אַרויסגעשטאַמעלט: איך האָב מיט מיינע אייגענע אויגען נישט געזעהן, וועג דאָס האָט געמאכט, איך ווייס נישט, נור אזוי האָט מען געזאָגט, הערר אפיציער! — ניין, ברודער, דו ווייסט, נור ווילסט ניט זאָגען... ניין, ניין דו מוזט ביז צום סוף ערפילען דיין חוב און פיהרען אונז צו יענע אידען־שפּיאָנען! —

„דער פּויער האָט פערשטאַנען, אז מען טרייבט מיט איהם קיין קאַטאָווס, אז איך בין נישט קיין זעלנער, וועלכער בעציהט זיך אָהן קריטיק צו יעדער ידיעה, און האָט אָנגעהויבען בעטען רחמים, מען זאָל איהם מוחל זיין, אז ער ווייסט נישט און האָט נישט געזהן קיין שפּיאָנען־אידען, אז ער חזר'ט דא נור איבער דאָס, וואָס אנדערע האָבען געזאָגט... די זעלנער האָבען פערשטאַנען, מיט וועמען זיי האָבען צו טהאָן, און זיינען אָנגעפאלען אויף דעם פּויער, געזידעלט איהם, האָבען איהם געוואָלט מכבד זיין מיט קלעפּ, נור דא האָב איך מיך איינגעשטעלט פאר דעם פינסטערען פּויער."

עס אונטערלייגט קיין מינדעסטען צווייפעל, אז אויב מען וואָלט יעדען איינצעלנעם קלאָנגעפּראָווט, אויב עס וואָלטען זיך געפונען מענשען, וועלכע וואָלטען אויף זיך גענומען די אויפגאבע צו דערגעהען, פון וואנען עס האָבען געשטאַמט און שטאַמען ביז איצט נאָך די דאָזיגע קלאָנגען, — וואָלט זיך ארויסגעווייזען, אז — או אבגעטהאָן — is fecit cui prodest —

האבען די בענסטערע מעשים די, וועמען דאס האט געלוינט.

דאס איז נישט געטהאן געווארען. די קלאגען וויסט מען ביז היינט נאך נישט „פון וואנען זיי שטאמען", נור זייער ווירקונג איז דער־מיט ניט שוואכער געווארען... דער זאמען פון די מסירות איז געפאלען אויף פרוכטבארע ערד... די רוסישע רעגירונג איז זיך געבליבען געטריי. אונטער די קאנגרעס און דעם רעש פון פויקען און טראמפייטען, אונטער די שטאך־ווערטלעך און ציששען פון די אויסוואורפען פון דער פוילישער געזעלשאפט, ווערען צעהנדליגע טויזענדער אידען פערטריבען פון זייערע בעזעסענע ערטער, אהן וואהנונגען, אהן פארבאריטונג... פרויען קינדער בוירען קינדער אויף פוהרען און צעריסען פון בלוט, זקנים, קראנקע און קינדער שטארבען אונטערוועגס... רואינירטע, פערוואלגעלטע, מיט שאנד און שפאט, וואנדערען זיי איבער די וועלט אונטער קלעף און זלזולים פון די פערווילדעטע זעלנער...

דער ציעל, ריכטיגער, צוויי ציעלען זיינען אבער דערגרייכט. די לאיאליטעט פון די אידען בנוגע צו רוסלאנד שטעהט אונטער צווייפעל — און פאר דער אידישער געפאהר האט מען דעריבער מעהר נישט וואס מורא צו האבען.

נור אין דער זעלבער צייט איז נאך איין ציעל דערגרייכט. אין דער צייטונג „דווא גראשע" באלד נאך דעם ארויסטרייבען פון די אידען האט זיך בעוויזען א רוף: „קריסטען! פאליאקען! די אידישע הענדלער זיינען אוועק, פערנעהמט זייערע פערלאזטע ערטער, עפענט אויף א י י ע ר ע געוועלבען!"

דא ליעגט דער הונד בעגראבען! די ליבעראלע „פראוודא" פראטעסטירט, וואס מען שטעלט זיי אויף איין שטוף מיט דער „דווא גראשע". נור אזוי לאנג ווי די „פראוודא" פראטעסטירט נישט געגען אזעלכע ארויסטרעטונגען פון דער „דווא גראשע", אזוי לאנג ווי די שוויעצאווסקי'ס וועלען שרייבען אזוי, ווי מיר האבען אויבען געזעהן, איז קיין שום חלוק צווישען זיי ניטא און מען מוז זיי אונפערמיידליך שטעלען אויף איין שטוף.

אזוי לאנג ווי די מלחמה דויערט, אזוי לאנג ווי די רוסישע רעגירונג בעדארף די פאליאקען — פייערען זיי א לייכטען נצחון איבער די אידען, נור די מלחמה וועט דאך אמאל א סוף נעהמען, און די, וועלכע מען האט היינט „גערדארפט", קען מען מארגען מעהר נישט בעדארפען" — Der Moor hat seine Schuldig-keit getan, der Moor kann gehen — דאס פוילישע בירגערטהום וועט — ווי יענע אלטע ביי פושקינ'ען — בלייבען ביי זיין צערבראכענער קאריטע. רוסלאנד פינ'ס 3טען יוני־רעזישם וועט — כדי אביסל אבצושטראפען די שטייפגעווארענע פאליאקען — זיך דערמאנען אן די פיער וועלטער פון מאניפעסט און וועט אויך די אידען בעשענקען מיט א הנ'דעל.... „אזוי איז געווען, אזוי וועט זיין"....

3.

בעת דער פוילישער פראלעטאריאט האט זיך צוגעהערט צו דער שטים פון די בעוואוסט־זיניגע, ארגאניזירטע ארבייטער, האבען אין דער צייט פון דער רעוואלוציע און אפילו אין דער צייט פון די ערשטע צוויי דומעס אלע קונצען פון די נאציאנאליסטען ארויסצורופען ביי די ארבייטער־מאסען א בעוועגונג געגען די אידען נישט איינגעגעבען זיך. שפעטער אבער, אין דעם מאמענט, וועלן די היימישע און די רעגירונגס־דעמאקראטיע האבען געזיגעט, וועלן די שטים פון די בעוואוסטזיניגע ארבייטער איז געווארען דערשטיקט און פערהילכט דורך דעם נצחון און דעם רעש פון די „דווא גראשא"־לייט, האט די פינסטערע, ניט־בעוואוסטזיניגע מאסע פון פראלעטאריאט צוגעהערט זיך צו די לאזונגען פון די מענשען־פיינד.

די שלעכטע עקזיסטענצבעדינגונגען פון דער אידישער מאסע, וועלכע וועלט מיט יעדען טאג פערווויקעלטער, האבען פאר די לעצטע יאהרען ארויסגערופען א שטארקען רוק פון דער אידישער מלאכה־בעפעלקערונג צו דער פאבריק־ארבייט. דער אידישער ארבייטער — דער בעל־מלאכה — געהט אריבער אין די רייהען פון די פאבריק־ארבייטער. דאס אויפקומען אויף דעם פאבריק־מארק פון נייע קאנקורענטען פאר דעם אלטען ארבייטער־קאנטינגענט וועלט אויף א גלייכען אופן אויסגענוצט פון די אונטערנעהמער, די בעדינגונגען פון דער ארבייט וועלען שלעכטער, וויל דער אידישער פראלעטאריער בעשטעהט אפטמאל אויף וואס ניט פאר בעדינגונגען אבי צו בעקומען ארבייט, און דאס נויט אויך דעם פוילישען ארבייטער מעהר זיך אונטערצוגעבען דעם עקספלואטאטארישען דרוק פון די אונטערנעהמער.

די דאזיגע ערשיינונגען האבען א דאנק דעם, וואס עס פעהלען פראפעסיאנעלע פעראיינען און א לעגאלע ארבייטער־פרעסע, אין א סביבה פון ראסען־שנאה, ארויסגערופען מצד די נישטבעוואוסטזיניגע פוילישע ארבייטער פראטעסטען — שטרייקען — געגען צולאזען די אידישע ארבייטער אויף די פאבריקען.

דער אידישער פראלעטאריער וועט אבער דאך אריינדרינגען — ער דרינגט שוין איצט אריין — אין דער פאבריק און דא, ארבייטענדיג ביי איין וואהרשטאט מיט דעם פוילישען ארבייטער, איבערצייגענדיג זיך אויף יעדען טריט און שריט, אז זיינע אינטערעסען זיינען גלייך מיט די אינטערעסען פון זיין פוילישען ברודער, וועט ער מוזען אלין מעהר און מעהר דורכדרינגען זיך מיט

דער פּראָלעטאריישער אידעאָלאָגיע. וויעדער, דעם פּוילישער פּראָלעטאריער, פיהלענדיג אויף יעדען שריט די פּאָלגען פון דער גרעסערער אונטערדריקונג פון׳ם אידישען ארבייטער, איבערציונגדיג זיך, אז די דאָזיגע אונטערדרוקונג שפּיגעלט זיך אָב אויף איהם אליין, אז וועו דער איד וואָלט וועניגער געווען בעגרענעצט אין זיינע רעכט, וואָלט ער זיך אזוי שנעל נישט אונטערגעגעבען, — אז צוליעב דעם איז אויך דער פּוילישער ארבייטער געווים צו בעשטעהען אויף ערגערע ארבייטערבעדינגונגען, וועו ער וויל נישט פערלירען די שטעל, — וועט מוזען קומען צום שלום, אז די גלייכבערעכטיגונג פון דעם אידישען ארבייטער ליעגט אין זיינע אייגענע אינטערעסען.

אויף אזא אופן וועט די נויטוועגדיגקייט צו פיהרען א קאמפף פאר אידישע גלייכבערעכטיגונג מוזען אריינדרינגען אין בעוואוסטזיין פון די פּראָלעטאריש מאסען אין פּוילען, וועט מוזען וערען א טעגליכע אויפגאבע ניט נור פאר דעם אידישען, נור אויך פאר׳ן פּוילישען פּראָלעטאריאט. דאָם האָבען שוין אלע סאָציאליסטישע פּארטייען אין אלע בעוואוסטזיניגע ארבייטער פון לאנד אנערקענט; דער דאָזיגער בעוואוסטזיין פערפעסטיגט זיך אלין מעהר און מעהר אויך אין די בריייטע ארבייטער־מאסען.

דערמיט איז צו ערקלערען די פרעהליכע ערשיינונג, וואָם די אָרגאניזירטע ארבייטער־מאסען נעהמען אין ערגעז׳ניט קיין אנטיל אין די אנטיסעמיטישע וואקאנאליעס, וואָם שפּיעלען זיך אָב אין דער איצטיגער מלחמה. געבונדען דורך דעם קריעגסצושטאנד, קענען ניט די ארבייטער אקטיוו ארויסטרעטען געגען די דאָזיגע וואקאנאליען, נור די הענד זייערע האָבען זיי צו דער זאך נישט צוגעלעגט... זייערע הענד זיינען רין, זיינען ניט בעפלעקט מיט דעם אנטיסעמיטישען שמוץ...

דאָם גיט אונז די זיכערהייט דערפאר, אז ווי נור דער אייזערנער רייף פון דעם אויסנאהמצושטאנד וועט נאכלאָזען, וועט זיך איבער׳חזר׳ען דאָם, וואָם איז געווען אין 1905 יאָהר.

דעמאָלט האָט דער פּראָלעטאריאט פון פּוילען מעכטיג איינגעהאלטען דעם אויסערען שמוציגען שטראָם פון אנטיסעמיטיזם, אין 1915 וועט ער זיין בכח אייניצוצוימען די אייגענע, היימישע פּאָגראָם־לייט!

י. ד. בערקאָוויטש:

לאַנדסלייט

1.

א גאַסט.

הערשעל טשערניאק, א איד א דארער, א קליינער, מיט א שיטער אויסגעקראָכען בערדעל און מיט שמייכלענדיגע קנייטשען אויפ׳ן שווארצען ריהרעווידיגען פּנים, איז איינמאָל אין א זומער פארנאכט, נאָך די גרויסע היצען, גקומען צו זיך אהיים און געטראָפען דאָרט א אונגעוועהנליכען גאסט. אין מיטען קיף, אויף א שטוהל, איז געזעסען עפּעם א אונבעקאַנטער פּארשוין מיט א רויט פערשוויצט געזיכט און גטרונקען טיי פון א טעצעל. דער פּארשוין איז גוען אנגעטהאָן יום־טוב׳דיג, אין א ווייס העמד, אויסגעשטריקט מיט רוימע קווייטען, און געזעסען איז ער אויפ׳ן שטוהל פעסט, בהרחבה, צעשטעלט בריים די פיס אין היימישע שטיוועל מיט גקלייטשטע חאָליוועוס. געהאלטען אין איין האנד, אויף אלע פינף פינגער, דאָם טעצעל מיט טיי, אין דער אנדערער האנד—א שטיקעל צוקער, געבלאָזען מיט דרך־ארץ אין טעצעל ארויין, גזופט געשמאק דעם טיי, און גרויסע טראָפענס שווייס האָבען איהם געפינקעלט אויפ׳ן קורצען בעוואכסענעם שטערן. אקגען דעם פּארשוין איז געשטאנען הערשעל׳ס ווייב, חיענע־מלכה, מיט א סקאָווערדע אין איין האנד און מיט א דערקאמש אין דער אנדערער, געהאלטען, א פּנים, אין מיטען א שמועס. דערזעהן דעם בעל־הבית אריינקומען, האָט דער גאסט מיט איין זוף אויסגעלייגט דאָם טעצעל און האָט זיך גלייך אויפגעשטעלט, זיך אויסגעצויגען, ווי א סאָלדאט, געשמייבעלט, געקוקט אויף הערשלען מיט די שמאָלע וואסערדיגע אויגען א ביסעל שעמעוודיג, א ביסעל שעלמיש, מיעשה חווואט, ווי ער וואָלט דא אָפּגעטהאָן מי יודע וואָם פאר א שמד־שטיק. הערשעל איז געבליבען שטעהן א ווייל ביי דער טהיר, געקוקט פערוואונדערט דא אויפ׳ן ווייב, דא אויפ׳ן מאָדנעם פּארשוין אין די הויכע שטיוועל.

— איך וואָלט געמעגט שוועדען, אז דו דערקענסט איהם ניט! — האָט זיך אנגערופען צו איהם דאָם ווייב אויף א ציקאווען, א צופריעדענע מיט דער אויסערגעווענליכער בשורה, מיט וועלבער זי וועט איהם דא באלד איבערראשען.

— דו פארשפּארסט צו שווערען. איך הויב

איהם נישט אָן צו דערקענען! — האָט איהר הערשעל אָפּגענטפערט, געקוקט אויפֿן גאַסט און געקוועטשט מיט די פּליצעס.

— טרעף זשע חאָטש, פּון וואַנען קומט ער?

— איך ווייס? — האָט הערשעל א זאָג געטאָן, געקוקט בעת־מעשׂה אויפֿן פֿאַרשוין מיט איין אויגעל. — וועדליג די שטיוועל זיינע שמעקען, דאַרף ער שטאַמען גאָר פּון הויכען יחוס, איך האָב מורא, אויב נישט פּון אינזערע קאָזאַק־וועך מחותנים אליין... וועך זשע איז ער אבער פּאָרט? זאָג שוין, נו, ציה ניט די עצמות!

— דו זאָלסט זיין מיט אכצעהן קעפּ, וועסט דו ניט גלויבען! דאָס איז דאָך אנטאָשא, פֿראָקאָפּ קריוואָרילקין׳ס, דעם שכן׳ס זוהנדקא... געדענקסט איהם?

הערשעל איז אזש אונטערגעשפּרונגען, א פּאטש געטאָהן מיט די הענד.

— וועך? אנטאָשקא? פֿראָקאָפּ קריוואָרילקין׳ס? וואָס איך הער! אָט דאָס איז אנטאָשקא? ! געווען, דאכט זיך, ניט לאנג אָט אזא שרץ...

— הע־הע!... — האָט דער גאסט אָנגענעקווענט פון דעם שטאַרקען אינדרוק, וואָס ער האָט דאָ געמאכט אויפֿן בעל־הבית, אלין געשטאַנען אויסגעצויגען, מיט׳ן טעצעל אין איין האנד אין מיט׳ן שטיקעל צוקער אין דער אנדערער, געקוקט אויף הערשלען מיט פערוואונדערטער לאַכענדיגע אויגען, געווייזען דערביי די געזונדע געלע צייהן, ווי איינער זאָגט: „דאָס איז נאָך גאָרנישט; אָט וועסט דו באלד עפּעס זעהן!“...

הערשעל טשערניאק איז געווען שטאַרק אין בערראשט. ער האָט זיך געמומען ארומדרעהען ארום דעם גאסט, ווי איין אמת׳ער בעל־שמחה, געפּאַטשט איהם אין די געזונדע פּליצעס, בעטראכט איהם פון קאָפּ ביז די פיס, נישט געקאָנט זיך זאט אָנקוקען אויף זיין בריטען יונגען פּויערישען פּנים מיט די דינע ווייסע וואָנסילעך, אויף די שטיוועל מיט די ארויסגעשטעקטע אויהרלעך, אויפֿן ווייכען געקווייטשלטען קאָלנער, וואָס פערשפּילעט זיך אָן דער זייט, אויף די וואַרעמע וואלענע הויזען, פון וועלכע עס האָט אזוי שטאַרק געשמעקט מיט׳ן ווייטען היימישען לאנג־פערגעסענעם דאַרף. ער האָט אלין געוואונדערט זיך און געטענ׳ט אין איין התפּעלות:

— אי־אי, סאַרא גאסט! אי־אי, וועך סע פאָהרט היינטיגע צייטען קיין אמעריקא!... קאָזאַקווער בעל־הגופ׳ס! פֿראָקאָפּ שכור׳ס א קדיש!... הערסט דו, היענע־מלכה, וואָס איך וועל דיר זאָגען? איך האָב מורא, ס׳איז משיח׳ס צייטען! דו האָסט זיך געריכט, אשטייגער, ניט היינט געדאכט, מיט פופצעהן יאהר צוריק, בעת מע האָט אונז משלח געווען פון ישוב, און דער אבי זיינער, דער טרינקער, האָט פאר א האלבען עמער וי״ש דער ערשטער געלענט זיין יד. אויפ׳ן כתב, — האָסט דו זיך געריכט דעמאָלט, אז סע וועט קומען אזא צייט?... ניין, זאָג וואָס דו ווילסט — ס׳איז גאָט׳ס וואונדער!... אך טי, בראטיצין טי מאי! — האָט זיך הערשעל עבעדיג אויסגעדרעהט צום גאסט און איהם וויעדער אמאל א פּאָטש געטהאָן אין פּליצע. — יאָם זשע שטאהסט דו אזוי אן שווייגסט, ווי א באָלוואן? דערצעהל עפּעס פון דער היים. וואָס מאכט דער באטקא דיינער? און די מאטקא וואָס מאכט? זיי לעבען נאָך?

דער שיגעץ, וואָס איז די גאנצע צייט געשטאַנען מיט א פערגלויווערט שמייכעל אויפֿן פּנים און זיך צוגעהערט מיט אין אפּען מויל צום אונבעקאַנטען געשפּרעך, וואָס וועדט דאָ געפיהרט וועגען איהם, האָט זיך מיט א שמעווידיגער מינע טיעף א נייג געטהאָן פאר הערשלען:

— פֿרעמנאָהאָ בלאהאדארני. זעהר געהייסען שטאַרק גריסען. אי דיר, אי דער בעל־הבית׳טע, אי די קינדערלעך...

— דו וועסט גלויבען, צי ניין?—האָט זיך אנגערופען חיענע־מלכה צום מאן מיט א שיינענדיג פּנים. — די מוקלא זיינע האָט דאָך מיר געשיקט א מתנה דורך איהם, א גאָסטינעץ. וועסט ניט טרעפען וואָס — א זעקעל גרויפען, הרעטשקע...

— די מאטקא האָט געשיקט. — האָט זיך אַרויסגעמישט דער שיגעץ, וואָס האָט זיך געשטויסען, וועגען וואס מע רעדט דאָ.—פינף טעפּ אָפּגעמאָסטען. האָט מען דאָס ביי מיר פון דער האַנד אַוועקגעשלעפּט. א אידעל. דער, וואָס האָט מיך געפיהרט איבער דער גרענין. גיב, זאָגט ער, איך וועל דאָס דיר נאָכדעם צושיקען קיין האמבורוך! אניט, זאָגט ער, וועט מען דיך שיסען. ניט אָפּגעשיקט קיין האמבורוך! פערפאלן, ווי אין וואסער אריין! ניחיי־בי וואָלט ער אָפּגענעבען דעם זאק. א נייער זאק געווען, א ווייסער. א שעלמא, טראָסצא יעהא מאטערי!..

ביי׳ם שיגעץ אויפֿן פּנים איז דייטליך געווען צו זעהן א טיעפען פערדראָס. אין די שמאָלע וואָסערדיגע אויגען האָט א בליץ געטהאָן א בעהאלטען פייערעל פון רציחה.

— די מאטקא — האָט ער וויטער דערצעהלט — האָט נאָך געוואָלט שיקען דער בעל־הבית׳טע עטליכע צעהנדליג אייער אויף. נאָר דער באטקא האָט ניט דערלאָזט. א שאָד, זאָגט ער, די אייער. טאָמער, זאָגט ער, ניע דאי באָך, די שוף געהט אונטער... אָדער, זאָגט ער, פּאָהרעדיג צעקוועטשט מען זיי...

הערשעל האָט זיך געהאָפּט ביי די זייטען און זיך הויך צעלאכט.

— האַ־האַ־האַ! דו הערסט, היענע־מלכה, וואָס א קאָזאַקווער שכנה פאלט איין צו שיקען קיין אמעריקא? א קערבעל אייער! אוי, קאָזאַקוי, קאָזאַקאוי! איין עבירה, כלעבען, וואָס די קינדער זיינען נאָך ניטא פון שאָפּ — זיי וואָל־

טען דאָס געהאָט א ביסעל פֿאָן מיט די אייער... האַ־האַ־חאַ!

— דו מעגסט זיך נאָכקן וויפֿיעל דו ווילסט, — האָט איהם חיענע־מלכה געענטפֿערט מיט א שמייכעל, — נאָר ביי מיר איז דאָס דוקא שטאַרק אָנגעלעגט. פֿון דעסטוועגען איז דאָס א גוטסקייט פֿון איין ערל'טע צו דערמאָנען זיך אין פֿופֿצעהן יאָהר אָרום. פֿאָרט געווען אמאָל א שכנ'טע! וואָס זשע, דיינע אכעריקאָנער נעקס־דאָריגע וואָלטען זיך אפשר אזוי בעגאָנגען מיט א מענטשען!...

— נא, געפֿעהלט איהר שוין וויעדער נישט אמעריקא! וווייסט נאָר וואָס? דו קאָנסט נאָך חרטה האָבען. נעם און פֿאָהר דיר צוריק קיין קאָזלאָוו, וועסט דו דאָרט האָבען געוגס אי אייער, אי הרעטשקע...

— ניטאָ שוין, ברוך השם, וואוהין צו פֿאָהרען. — האָט חיענע־מלכה זיך אָפּגערופֿען מיט א טרויעריג פֿנים. — קאָזלאָוו האָט אָפּגעברענט.

הערשעל האָט באַלד אויפֿגעהערט צו לאכען. ער האָט זיך א קעהר געטהאָן צום גאסט און אויסגעשטעלט אויף איהם א פֿאָר גרויסע אויגען.

— וואָס? וואָס זאָגט זי? קאָזלאָוו האָט אָפּגעברענט? טאקי אויף איין אמת?

— אָפּגעברענט! — האָט דער שייגעין טרויריג א שאָקעל געטהאָן מיט'ן קאָפּ. — אלץ פֿוועק מיט'ן פייער. נישט געבליבען אין דאָרף קיין איין בערוועגע א גאנצע.

א ווייל זענען אלע דריי געשטאַנען שט'יל און פֿערטרויערט. הערשעל האָט פערבייסען א ליפּ און שטום געשאָקעלט מיט'ן קאָפּ. דער שייגעין האָט אויף איהם געקוקט מיט איין אומעט ג שמייכעל אין די קליינע וואסערדיגע אויגען, גע־וועז, אפֿנים, צופֿריעדען, וואָס זיין קאָזלאָווער בישורה האָט אזוי טיף געריהרט דעם בעל־הבית.

— אזוי, אזוי! — האָט הערשעל גענומען בעדויערען אין שמוצערען מיט די ליפּען. — הערט א מעשה! קאָזלאָוו האָט גאָר אָפּגעברענט! ווער זאָל זיך ריכטען! אזא דאָרף! אזעלכע אייג־געפונדעווועטע פויערים!... פון וואנען זשע האָט זיך גענומען דער אומגליק?

— פון א ליולקע. — האָט דערצעהלט דער שייגעין. — דער אלטער דאניל'ע האָט זיך צע־קריעגט מיט דער שנור, דער סאָלדאטקע. זאָס איז צוליעב די חלאָפּצעס אלץ. איז ער אוועק אין שייער שלאָפען מיט דער ליולקע. אין מי־טען נאכט הערען מיר א טומעל, א געשריי. מיר האָפּען זיך אויף, איך און דער באטקא, לויפען ארויס אין דרויסען — עהא! דאָס דאָרף ברענט! פויערים לויפען אום מיט העק, מיט עמערס וואַ־סער. מע טרייבט דעם סקאָט אין פעלד אריין. ווייבער רעווען... איך לאָז זיך לויפען מיט'ן באטקא צום שטעלכעל — קאודי? שוין שפּעט. עס שלאָגט א פייער גליך אין פנים ארויס! קוים ארויסגעראטעוועט די פערסטע בהמה, שוין מיט איין אפֿנעסמאליעטען עק. אלץ אוועק מיט'ן פיי־ער. אי די ווייסע קאָביקע, אי דער זשערעבעזיז, און די שווארצע בהמה, די מעלקענדיגע, און דריי קעלבלעך געווען, צוויי קעלבלעך, אייגס א בי־קעל...

דער שייגעין האָט דערצעהלט זיין מעשה פֿאַ־וואָלי, נישט געהאָפּט, מיט א ניגון און מיט איין אפֿישטעל, ווי ער וואָלט דאָס פריהער גוט אויס־געלערענט אויף אויסוועניג. דערביי האָט ער גע־האלטען איין אויג אויף די בע'ב־ת'ם, שטארק נאכגעקוקט זיי, וואָס פאר איין אייגדרוק זיינע רעד וועלען אויף זיי מאכען. חיענע־מלכה האָט אויסגעהערט די מעשה, שוין צום צווייטען מאָל, מיט א פרום־טרויעריג פנים. הערשעל האָט בריוט צעשטעלט די פים, זיך געהאלטען ביי'ם שיטער בערדעל און אלץ געשאקעלט פאמעליך מיט'ן קאָפּ.

— א־זוי! — האָט ער א זאָג געטהאָן צום שייגעין מיט א ניגון, געקוקט דערביי אויפֿ'ן ווייב מיט איין אויג. — ביזט דו, הייסט עס, איצט געקומען אהער נאָך דער שרפה! נו־יא, עס איז א רעדעל, פערשטעהסט דו מיך, וואָס דרעהט זיך. וועמען מענטשען טרייבען אהער, וועמען גאָט הייסט פֿאהרען... שוין לאנג, אז דאָס האָט זיך געטראפען?

— פאראיאהרען נאָך מיקאלע. א גאנץ יאָהר זיך געמוטשעט, געמוטשעט — ניט געקאנט קו־מען צו קיין טאלק! א הייזעל ווי־עס־איז צע־נויפגעקאָפּט. קאוצ האָט געגעבען וואלה. נאָר מעהר איז גארנישט ניטא. ניט קיין שטאל, ניט קיין פערד, ניט קיין פלאָקען, ניט קיין הויף. און דאָ איז געקומען צו־פֿאהרען סטיאפּקא מא־קאר'ס, געבראכט אין העמד איינגענעהט פופ־צעהן הונדערטערס. זאָגט צו מיר דער באטקא: קיין סאָלדאט, זאָגט ער, ביזט דו ניט — פאָהר אויף קיין אמעריצע. אויף א בילעט, זאָגט ער, וועט לייהען דער פּאָפּ, און דאָרטען, זאָגט ער, וועסט דו זיך דערפרעגען, וואו וואָהנט ערגיין הערשקא, אונזער שכן. ער איז, זאָגט ער, א גו־טער מענטש, א דערבארעמדיגער...

— זאָהר גוט געטהאָן, זאָהר גוט געטהאָן! — האָט הערשעל אונטערגעהאפּט מיט א בריי־טער און פריינדליכער מינע, שטארק צופֿריעדען דערפון, וואָס מע האָלט איהם אין קאָזלאָוו פאר א גוטען, דערבארעמדיגען מענשען. — וואָס איז דאָ פאָרהאן וואָס צו רעדען? אודאי וועלען מיר דיר דאָ העלפֿען, וויי וווייט מיר קאנען. איך פער־געס ניט מיינע אמאָליגע שכנים. עפּים א קליי־ניגקויט? דרייסיג יאָהר אָפּגעוואָהנט מיט דיין באטקא א טהיר קעגען א טהיר. געבאָרען גע־וואָרען אין איין דאָרף... וואָס הייסט, ווי זשע דענן? מיר זענען דאָך עפּים מענטשען, מיט א אינטערעס... מיט... מיט... סלאָוואָם, דו האָסט

דאָ ניט וואָס צו זאָרגען. איך אַליין געה ארויס מאָרגן זוכען פאר דיר א זשאב!

— זעה נאָר זעה, ווי ער האָט זיך עס צע־שאָקלט א ביסעל, דער זשאב־זוכער מייגער! — האָט איהם דאָס ווייב אָבגעהאקט אויף אידיש. — עס וואלגערען זיך ביי איהם זשאבס! אליין שטעהט דאָס, משטיינס געזאָגט, ביי׳ם פּושקארט א גאנצען טאָג אויף די היצען מיט עפּעל און פּענענעס, און פאר יענעם וועלען איהם פאלען זשאבס פון הימעל! איך האָב פיינט, אז מע בעריהמט זיך, ובפרט פאר איין ערל...

הערשעל איז געבליבען שטעהן א ווילע אב־הענדיג, אָנגעקוקט דאָס ווייב האלב מיט א שמייכעל, האלב ברוגז:

— ביזט דו דאָך טאקי א בהמה! וואס פער־גלייכסט דו מיך צו אָט א דעם אָ? א שענער פער־גלייך! איך בין א איד, און ער איז, להבדיל, א גוי. דאָס, וואָס ער וועט טהון, קאָן איך ניט טהון. דו גיב נור אויף ציקאוועס א קוק אויף זיי־נע פּליייצעס. דו ביזט עפּעס א מבין אויף אזעל־כע פּליייצעס? נאָרעלע, פאר אָט אזא פּאָר פּליי־צעס צאָהלט אמעריקא גאָלד!

און כדי צו ווייזען איהר בעשיינפּערליך וועג־גען וואָס עס האנדעלט זיך דא, האָט הערשעל אָנגענומען דעם שיגעץ מיט בויידע הענד, אויס־געדרעהט איהם מיט׳ן קאָרק צום ווייב און אַראָבגעלאָזט איהם אויף די בריוטע פּליייצעס א געזונדען פּאטש.

— נאָר נישט געזאָרגט, ברודער אנטאָשא, וועסט מאכען א לעבען אין אמעריקא! איין זאָך נור וועט דיר זיין א ביסעל שוועריך: דא, פער־שטעהסט דו מיך, דארף מען זיך אויסלערנען רע־דען איינגעליש, און דאָס, ברודער, האָב איך מורא, איז ניט פאר דיין פּויערשען קאָפּ...

— איבערלייענען א קוויטעל — דאָס קאָנען מיר. — האָט זיך אָנגערופען דער שיגעץ א ביסעל דערשראָקען. — שרייבען אויך א בי־סעל. דאָס האָבען מיר גאָלערענט אין שקאָלע ביי אונז.

— וואָס האָסט דו גאָלערענט אין דיי־נע דארפּישע שקאָלעס? וואָס קאָנסט דו? — האָט איהם הערשעל געפרעגט מיט א טאָן פון פּראכטונג. — דו קאָנסט אודאי רום? אייער לשון? א גרויסע תורה!... דא, ברודער, האלט מען ניט פון רום. דא מוז מען רעדען אויף דעם היגען לשון, פּאָ־איינגעלשקו... יעס סער! נאָר נאָרנישט. שרעקען זיך פּין דעסטוועגען דארפּסט דו ניט. ביזט דאָך עפּעס צווישען איי־נענע מענטשען, וועסט דו מסתמא נישט פער־פּאלען וועלען... נו, חיענע־כילכה, וועסט אפּשר גאָר גרייטען צום טיש? — האָט ער זיך גע־וועגדט צום ווייב בריוטליך, שטארק אויפגע־לענט. — וויסט, וואָס איך וועל דיר זאָגען? דו קוילע דאָרט אויף ציקאוועס א הערינג און נעם טאקי ארויס פאר א נאָווינע, לכבוד אונזער אורח, דעם שבת׳דיגען גראפין מיט׳ן רויטען געטראנק. זאָל אונזער שכן׳ם ילד אויך הנאה האָבען פון קאָלאָמבוסען!

— נא דיר גאָר אין מיטען דרינען! — האָט חיענע־מלכה א זאָג געטהאָן דעם מאן א צעמישטע. — וואָס? דו וועסט זיך אוועקזע־צען אכ׳ל׳ען מיט׳ן ערל?...

— וואָס חייסט אכל׳ען? — האָט הערשעל איבערגעפרעגט א בעליידיגטער. — א י ך וועל דען אכל׳ען? אכל׳ען וועט ער — איך זועל עסען!

— איך מיין, חייסט עס, ביי איין טיש מיט איהם?...

— עט, נאררישקייטען! — האָט הערשעל א מאך געטהאָן מיט דער האנד. — אין אמע־ריקא קוקט מען ניט אויף די זאכען. דא זענען אלע גלייכע יחסנים ביי גאָט. מעגסט זיין א ניגער, א טאלייענער, א סטריט־קלינער, צי אפילו, להבדיל, א איד...

— נו, אנטאָשא, דו ווילסט דאָך מסתמא קייען? — האָט ער א זאָג געטהאָן פריינדליך, מעשה בעל־הבית, צום שיגעץ. — זען זיך אוועק אט דא צום טיש, וועט מען דיר געבען פערזוכען אמעריקאנער חארטש. וואס שטעהסט דו און קוקסט מיך אָן, ווי א קאלב? געה צום טיש. וואשען זיך צום עסען דארפסט דו דאָך נעבאך ניט — פון דעם האָט דיך גאָט אויסגע־היט...

דער שיגעץ האָט זיך אומגעלומפּערט אויס־געדרעהט, זיך אוועקגעזעצט ביי׳ם טיש, געזעסען און געשמייכעלט סטאטעטשנע, געהאלטען די רויטע גרויסע הענד אויבען־אויף, געקוקט מיט פערבאָרגענער לוסט און מיט אָפּענעם דרך־ארץ אויפ׳ן וויסען ברויט און אויפ׳ן פלעשעל מיט רויטען בראנפען, וואס די בעל־הבית׳טע האָט צוגעגרייט אויף א געלען סערוועט.

— נו, אה! — האָט צו איהם הערשעל א וואונק געטהאָן מיט די הענד נאכדעם, ווי ער האָט זיך געוואשען, געמאכט „המציא" און גע־נומען דעם ערשטען ביסען אין מויל אריין. — וואָס זיצסט דו, ווי א מחותן אויף קרעסטינעס? נעם און קיי! האָב קיין מורא ניט, וואס ס׳איז וויים־ברויט. דאס האָט מען אוועקגעלעגט אויף צו עסען... אין אמעריקא, ברודער, עסען מיר שטענדיג וויים־ברויט. אלע עסען שיטניצע! ס׳איז א פריי לאנד, פערשטעהסט דו מיך, פאר אלעמען, פאר ארעם און פאר רייך...

נאכ׳ן ערשטען קעלייטשע איז הערשעל געווא־רען נאך מעהר אויפגעלעגט.

— הערסט דו, ברודער אנטאָשא? ס׳איז א פריי לאנד און א טהייער לאנד! וואס קריגסט דו דא ניט פאר געלד? אלין!... די

זעהסט אט די דאזיגע פרי? טאמייטאם היסט דאם דא. א טהייערע פרי. נעם פערזוך, שרעק זיך ניט, ס'איז ניט קיין סם... א שאד, יעי באהו, וואם דיין באטקא מיט דער מאטקא זענען ניט געקומען אהער. איך וואלט זיי געווייזען, וואם אמעריקא איז!...

— וואם פלאפעלט ער דארטען? — האט זיך געכעם'ט חיענע־מלכה האלב אויף לשון־קודש, פארעגדיג זיך ביי'ם אוויוען. — דער־טאפט א לעקישעוואטען ערל פון דער היים רבר'ט דאם מיט איהם גלאט אין דער וועלט אריין! טאמייטעם! א היבשע מציאה!... מעהר פעהלט איהם ניט, אז נאר אראפברענגען אהער, אינ'ם גאלדענעם לאנד, די אבות זיי־נע!...

— וואם אהרט דיך, נארעלע, אז איך רעד? — האט זיך אנגערופען הערשעל, א וויבער, א גוטער, אנגיסענדיג א צווייטען קעלישעק.

דערווייל זענען געקומען די קינדער פון שאפ, א בחור אין געלע קאמאשען מיט א לאנגען שניפס און א מיידעל מיט א שווארצער סטענ־גע אויפ'ן האלז. ביידע זענען געווען שטארק פערשוויצט. עם זענען אריינגעלאפען פון גאס אויף עטליכע קלייניע יאטלעך, פערסאפעטע, פערמורזעטע, בארוויסע. הערשעל האט פארגע־שטעלט פאר זיין חברה דעם גאסט:

— א לאנדסמאן פון אונזער דארף, א קאז־לאווער כריסט, א פארמער היסט עס...

דער שיגעין, וואם האט געהאלטען אין רעכטען מיטען עסען, האט זיך אויפגעהויבען מיט פולע באקען, געשטאנען א ווילע א רוי־טער, א שמעוודיגער, נישט געוואוסט וואם צו טהון — צי אראפשלינגען דעם ביסען, צי אויסשפייען. דער בחור מיט'ן מיידעל האבען זיך א דרעה געטהאן אין קיך, עפעס א פרעג געטהאן ביי דער מוטער שטילערהייד, זיך א קרים געגעבען און אוועק אין צווייטען חדר. נאר חברה קלייניוואראג זענען געבליבען. יענע זענען געשטאנען פון דערווייטען, בעטראכט מיט שווארצע שעלמישע אויגלעך דעם מאדנעם פארשוין, געקנייפט זיך איינם דאם אנדערע און זיך געשטיקט פון געלעכטער.

— שטיל זאל זיין, לויפערם! — האט אויף זיי דער פאטער כלומר'שט אנגעשריען, גע־מאכט צו זיי מיט'ן פינגער. יענע האבען זיך נאך מעהר צעלאכט.

— שוין אמעריקאנצעם. — האט הערשעל געגעבען צו פערשטעהן דעם גאסט, וווייזענדיג אויף די יאטלעך. — געהען אלע אין סקול, אין שקאלע היסט עס. לייענען און שרייבען אזוי גיך, אז דער גרעסטער פיסאר וועט זיי ניט אנ־יאגען. אין אמעריקא, ברודער, איז נאר איין אנ־דער פאליטיקע...

דער געשפרעך איז שוין אבער נישט געגאנ־גען ביי הערשלען אזוי גלאט, ווי פריהער. איהם האט שטארק געאהרט דאם, וואם די עלטערע קינדער האבען זיך א קרים געטהאן און זיך אוועקגעמאכט אין צווייטען חדר אהן וועכטער. פארטיג געווארען אויף דער גיך מיט'ן עסען און אפגעבענשט, איז ער אויפגעשטאנען און ארויס־גערופען זיין זוהן אין קיך אריין:

— קום א ווייל אהער, בעני. דו זעהסט? אט דאם איז אונזערער א גרינער לאנדסמאן פון קאזלאווי, א פארמער... איין ערל היסט עס... דו געדענקסט איהם ניט. דו ביזט אלט געווען סך־הכל פינף יאהר, בישעת מע האט אונז, ניט היינט געדאכט, ארויסגעטריבען פון דארף. ווי מיינסט דו, וואם פאר א זשאב קאן מען דא פאר איהם געפינען? דו גיב נאר א קוק אויף זיינע פליייצעס. דו זעהסט א פאר פליייצעס?

בעני האט בעטראכט דעם גאסט מיט א קרום שמייכעלע.

— וועל, — האט ער זיך אנגערופען, — מיט אזעלכע פליייצעס קאן ער דא זעהר לייכט קריגען א דזשאב פון א רעווערענד!

די טאכטער, וואם איז געשטאנען פון הינ־טען, ביי דער טהיר, מיט אויפגעהויבענע הענד צו די צעווארפענע הער, האט אויסגעשאפען מיט א גלעכטער.

— איהר זענט דאך נאר קיין מענטשען ניט!

— האט זיך הערשעל צעשריען אויף די קינ־דער, געווארען שטארק אויפגעבראכט. — עס קומט צופאהרען פון דער היים א גרינער, איין עלענדער, א שטומער, פערשטעהט די שפראך ניט...

— שא, שא! זעה נאר, ווי ער ליארעמט דאס א ביסעל! — האט זיך חיענע־מלכה איינ־געשטעלט פאר די קינדער. — וואם ווילסט דו האבען פון זיי? זיי זענען ערשט עקומען פון שאפ, זיי ווילען עסען!

— זאלען זיי זיך עסען געזונטערהייד, אבער זאלען זיי זיין מענטשען פון דעסטוועגען! — האט הערשעל געזאגט שוין ווייבער און אנ־גענומען ביי דער האנד דעם שייגעין, וואם איז געשטאנען א ביסעל צעמוישט, געקוקט מיט חיזד פון איינעם אויפ'ן אנדערען, ניט געקאנט פער־שטעהן, וואם דא קומט פאר. — קום, אנטא־שא, וועלען מיר זיך דורכגעהן!

— וואוהין שלעפסט דו איהם בייגאכט?

— האט חיענע־מלכה געפרעגט פון אוויוען.

— אויף פיטקין עוועניו, וווייזען איהם א ביסעל אמעריקא.

אין דרויסען איז געווען היים און טומעלדיג און דושנע, נאך היסער ווי אין שטוב. אויף די פינסטערע גאניקלעך און אויף בענקלעך ביי די הייזער זענען געזעסען אידען אהן קאפא־טעם מיט ווייבער און קינדער, צעפלאכטענע, צעשפילעטע, גערעדט פויל און זיך געפאכט פון היץ. עס האט געשמעקט מיט רויך, מיט צע־ווייקטען אספאלט און מיט איבערגעבראטענע

ניסלעך, און דער דאזיגער געמישטער ריח איז געווען אזוי שווער און פריקרע, אז ער האט ארויסגערופען גרויסע טראפענס שוויים אויפ'ן שטערן.

— אוף, היים אין אמעריקא! — האט א זאג געטהאן הערשעל צו זיין בעגלייטער, ארויסבע־קומען א טיכעלע פון קעשענע און זיך אוועקגע־שטעלט ווישען מיט דעם דאם פנים.

ציגעקיכען צו א ליכטיגער און ברייטער גאס, וואו א מענגע מענשען, אלט און יונג, האבען אומגעשפאציערט הין און צוריק אין טור־מעל, האט הערשעל אפגעשטעלט זיין לאנדס־מאן, אנגעווויזען מיט א ברייטען מאך מיט די הענד אויף בוידע זייטען גאם און א זאג געטהאן מיט גדלות:

— דו האסט שוין ווען געזעהען אזעלכעם? דאם איז פיטקין עוועניו!

דער שיגעץ איז נאכגענאנגען הערשלען אין דער דאזיגער נייער פרעמדער וועלט א צעמיש־טער, א פערוואונדערטער, געקוקט אויף די אויס־געפוצטע בחורים און מיידלעך, אויף די פינקלענ־דיגע בענסטער מיט די שיך און העמדער, אויף די ווינקענדיגע עלעקטרישע רעקלאמעס, גע־זשמורקעט מיט די שמאלע אויגען פונ'ם העלען ליכט, געשטעלט פים אויפ'ן גלאטען טראטו־אר מאדנע אומגעלומפערט, ווי ער וואלט גע־גאנגען אויף א גליטש.

— אליע־זש מנאהם זשידקאוו טוטאי... — האט ער א זאג געטהאן מיט א וואונדער צו זיך אליין. — א סך אידען דא!

— א סך אידען? — האט זיך הערשעל אנ־גערופען מיט'ן זעלבען געפיהל פון גדלות. — אלע זענען דא אידען! אלע אונזערע, נישטא אייבער פון אייערע! וואם זיצט דענן האסט דו גע־מיינט? אמעריקא איז ניט רוסלאנד! אמערי־קא, פערשטעהסט דו מיך, איז א אי־דיש לאנד. וואו דו געהסט און וואו דו שטעהסט — איז נאר אידען און אידען. אור־מעטום אידען. אויפ'ן מארק אידען, אין שענק אידען, אין די שטעדט אידען, אין די דערפער אידען... דא איז נישט רוסלאנד. דא טרייבט מען נישט אידען פון דערפער. פארקעהרט, אז אידען זאלען נור וועלען, קאנען זיי טרייבען אנ־דערע פון דערפער. נאר מיר ווילען דאם נישט. צו־וואם טוג דאם אונז? וואם אהרט אונז, אז יענער וועט אויף לעבען?...

— און ווער איז דא דער צאר? — האט דער שיגעץ געפרעגט שוין א ביסעל אונרוהיג.

— אויף א איד! — האט הערשעל געענט־פערט בעגייסטערט. — דאם היסט, נאר אין גאנצען קיין איד איז ער ניט, נאר פון אייערע איז ער געווים ניט! ער איז זיך אזוי... ני טא, ני סיא! — האט ער געגעבען צו פערשטעהן מיט די הענד דעם איבערראשטען שיגעץ. — פון אידען האלט ער אבער זעהר שטארק. ער געהט כמעט אלע שבת אין אונזערע שוהלען און זאגט פאר אלעמען, אז ער האט אויף זיין לעבען אזעלכע עהרליכע מענטשען, ווי אידען, ערגיץ ניט געזעהן! מיר שכור'ן ניט, מיר בו־יאנעווען ניט, מיר הרג'ענען ניט קיין מענ־טשען...

— דאם איז אמת! — האט צוגעגעבען דער שיגעץ א ביסעל מיט חניפה.

שפאציערענדיג, האבען זיך ביידע לאנדס־לייט אפגעשטעלט ביי א העל־בעלויכטענעם פענ־סטער, וואו עם זענען געווען אויסגעשטעלט אלערליי פלעשלעך, שאכטלעך, פרוכטען.

— אה, דו ווייסט גאר וואם? — האט הערשעל זיך אנגערופען צום שיגעץ לעבעדיג און א נעם געטהאן איהם ביי דער האנד. — אז דו ביזט יא ביי מיר אזא גאסט, קום אריין אהערצו, וועל איך דיך מכבד זיין מיט א גוטער זאך, וועסט דו זעהען, וואם אמעריקא איז!

דורכגעשטופט זיך אין קלייט דורך איין עולם מענשען, וואם זענען געשטאנען מיט גלעזער אין די הענד, געקויפט, און אווקגעלעגט א קוויטע־לע פאר א געלען יונגענמאן אין א וייסען רעקעל, האט הערשעל זיך אנגעבויגען צום שיגעץ און א זאג געטהאן איהם אויפ'ן אויהער:

— אויך א איד!

בעקומען פונ'ם געלען יונגענמאן צוויי גלע־זער מיט לעפעלעך, האט הערשעל איין גלאז איבערגעגעבען זיין גאסט, דערביי איהם הער־קלערט:

— דאם איז אייז־קרים. אזא מין סאכרעני מארא, וואם מע פערקויפט ביי אונז אין שטאדט, אין מוראוואנקע. נאר ווי קומט סאכ־רעני מארא צו אייז־קרים! פערזוך, וועסט דו דערפיהלען, וואם פאר א מאכל דאם איז. שרעק זיך ניט, ס'איז ניט קיין סם...

דער שיגעץ האט געהאלטען פארזיכטיג דאם גלאז, זיך געישוב'ט א ווייל און געפרובט א לעק טהון דעם שפיץ פונ'ם לעפעל. געגעבען איין לעק און נאך א לעק, האט ער ביסלעכווייז געגומען שלינגען פון גלאז א לעפעל נאך א לע־פעל.

— אהא, געפעלען? — האט איהם הערשעל א פרעג געטהאן מיט א גליקליך שיינענדיג פנים, דערביי אויך פלייסיג געארבייט מיט'ן לעפע־לע.

— עהע!..— האט דער שיגעץ געענטפערט מיט א דאנקבארען שמייכעל.

— נו, און איצט וואם טהוט מען? — האט הערשעל א זאג געטהאן נאכדעם, ווי ער האט צוריקגעגעבען די גלעזער דעם געלען יונגענמאן און איז געבליבען שטעהן, דאס היטעל פער־שארט ארויף, מיט א פנים פון א הוליאקע, וואם ס'איז איהם נאך פערבליבען א היבש בי־סעל ענערגיע אויף צו הוליען ווייטער.—אפשר ווילסט דו זיך גאר אפוועגען, אנטאשא? — אם

קאָסט אין גאַנצען איין פּעני, א קאָפּיקע הייסט עס.

ער האָט צוגעפּיהרט דעם שיינעין צו דער אויטאָמאַט שער וואָג און גענומען איהם מסביר זיין דעם גאַנצען ענין.

— דאָס איז א קונין אַזא, וואָס נאָר אַמעריקע קאָן דיר בעווייזען. דו שטעלסט זיך אַוועק אָט א דאָ, ווארפסט אַריין אַהערצו א קאָפּיקע, א פּעני הייסט עס, ווייסט דו באַלד, וויפיעל דו ווענסט. נו, קריך ארויף!

דער שיינעין האָט אָנגעקוקט הערשלען מיט א פערדעכטליכען שמייכעל און האָט נישט געוואָלט ארויפקריכען.

— וואָס האָסט דו מורא, באַלוואן דו אייערנער? — האָט זיך הערשעל אויף איהם צעביי־זערט. — האָב קיין מורא ניט, וועסט בלייבען א גאַנצער!

דער פּויער האָט זיך איינגעשפּארט און נישט געוואָלט קריכען אויף דער וואָג.

— זיי נישט קיין נאַר, אַנטאָשא, קריך ארויף! — האָט הערשעל זיך שוין גענומען בעטען ביי׳ם שייגעין, גלייך ווי דאָס וואָלט איהם געגאַנגען אין לעבען. — נא זעה, אָט שטעל איך זיך דא אַליין אוועק — און גאָרנישט. איך וויל דאָס דיר בעווייזען אויף ציקאַוועס, טאַקי פון דיין טובה וועגען, זאָלסט קיין גרינער ניט זיין...

און הערשעל האָט דעם שיינעין ארויפגעשטופט אויף דער וואָג מיט גוואַלד, אַריינגעוואַרפען א מטבע אין זיך צוגעקוקט צו די ווייזערס. אַרום דעם רויטען פערשווייצטען פּויער, וואָס איז געשטאַנען אויף דער וואָג מיט אזא אונזיכערער מינע, גלייך ווי ער וואָלט געהאַנגען אין דער לופטען, האָבען זיך אויסגעשטעלט עטליכע נייגיעריגע פּאַרשוינען און האָבען געלאַכט.

— אָהא! — האָט הערשעל אויסגערופען אין התפּעלות. — גאַנצע הונדערט זעכס און זיבעציג פונט! זדאַראָווא!

די צווייי לאַנדסלייט האָבען זיך געלאַזט געהן אהיים.

— הונדערט זעכס און זיבעציג פונט! — האָט הערשעל אויפ׳ן וועג זיך נאָר ניט געקאָנט אָפּ׳חדוש׳ען. — מיט אזא געזונטער וואָג וויייסט דו, וואָס דו קאַנסט וועלען אין אמעריקא? א פאַלסמאן, א האַראַוואי הייסט עס, א דעסיאטניק. דאָ, אז איינער קומט זיך אנשלאַגען צו זיין א דעסיאטניק, פרעגט מען איהם די ערשטע זאך — וויפיעל וועגט ער? אויב ער וועגט העכער פון הונדערט מיט פינף און זיבעציג פונט, נעמט איהם נאַטשאַלסטוואָ באַלד אָן.

— מע נעמט אָן פון אונזערע אויף, אזעלכען, הייסט עס, וואָס איז ניט פון אייער וויערע?

— האָט דער שיינעין זיך געפּרובט פרעגען.

— ניין, ברודער, דאָס נעהט ניט! — האָט הערשעל געענטפערט גאַנץ שטרענג. — אז דו ווילסט וועלען א דעסיאטניק, געהן, הייסט עכ, נא קאַזיאַני חאַרטש, מוזט דו פריהער בעווייזען, אז דו ביזט פון אונזערע, א איד הייסט עס. די ערשטע זאך הייסט מען דיר זיך אויסטהון, זעהט מען: ביזט דו א איד — איז רעכט, אַניט — הייסט מען דיר באַלד זיך אָנטהון צוריק און געהן אהיים...

אין שטוב זענען זיי ביידע ארויף פערמאטערטע, פערשוויצטע פון דער היץ און געטראָפען אין קיך צווויי אויסגעבעטע געלעגערס.

— דו וועסט היינט שלאָפען מיט׳ן שכן אין קיטשען, און די קינדער שלאָפען מיט מיר!— האָט חיענע־מלכה געגעבען צו וויסען דעם מאַן דורך דער טהיר פונ׳ם שלאָף־צימער.

— אַלע רייט! — האָט הערשעל אָפּגעענטפערט מונטער און לעבעדיג, מעשה אַמעריקאַנער.

אויסגעלאָשען דאָס ליכט און ארויף אויפ׳ן געלעגער, האָט הערשעל זיך געמומען וואַלגערען פון איין זייט אויף דער אנדערער, נישט געקאָנט אַנשלאָפען וועלען. אין דער פינסטער איז די היץ געווען נאָך שוועלערער, געדיכטער. אין מח האָבען זיך איהם נאָך אַלץ געפּלאַנטערט געדאַנקען וועגען דעם, וואָס ער האָט זיך אָנגעהערט היינט פונ׳ם גאַסט, און דאָס האַרץ איז איהם געווען פול. עס האָט זיך איהם געוואָלט רעדען א סך און בריוט.

— א מאַדנע זאך! — האָט ער אָנגעהויבען פיהרען א געשפּרעך אין דער פינסטער. — האָט קאַזלאָוו, הייסט עס, אָפּגעברענט! א שאַד. געוואָלט חאַטש א קוק טהון איין מאל אויפ׳ן דאַרף, ווי זעהט דאָס איצט אוים. שוין פופצעהן יאָהר ניט געזעהען. עפּים א קלייניגקייט? מיין זיידע האָט דאָך נאָך דאַרטען געוואָהנט, געהאַלטען די קרעטשמע... געווען א גוטער מענש, א גאַלדענער. פלעגט ברענגען פון שטאַדט מתנות — וויייסע צוקערלעקער, ראַזינקעס, ניסלעך. איינמאל האָט ער געבראכט צו־פיהרען איין אפּעלצין, איז דאָס געווען א וואונדער... דא הייסט דאָס ארענדזש, און דאָס וואלגערט זיך דא אין די גאַסען... ווי מיינסט דו, אַנטאַשא, וואו איז בעסער — אין אמעריקא, צי אין קאַזלאָוו? אנטאַשא, א אַנטאַשא, דו שלאָפסט?

— הע? — האָט דער שיינעין געפּרעגט מיט א האַלב־פערשלאָפענעם קול און זיך איבערגעדרעהט אויף דער צווייטער זייט.

— איך רעד, הייסט עס, פון אמעריקא, א גוטער ארט. מעגסט דא אליין טהון. קיינער טרייבט דיך ניט, קיינער טשעפעט דיך ניט. נאָר די פּאַוויעטרע איז דא א שווערע, ניט ווי ביי אונז אין דאַרף. היים, ניטא קיין לופט. און די קינדער זענען דא אויך מאַדנע, גאָר קיין קינדער ניט. מע איז ביי זיך גרוים, ניטא ניט קיין באַטקא, ניט קיין מאַטקא... זיי

האַרעוון טאקי שווער אויפֿן גראָשען. א שווער פֿראצע דאָ, א פּראָקליאטע. מע זיצט א גאַנצען טאָג אין היז און מע נעהט מיטקעס, און די מאשין קלאפּט און קלאפּט. נו, דעריבער איז וואָס? דאַרף מען שוין ניט הערען, וואָס דער באטקא זאָגט? פֿונקט ווי א הונט בילט?... אָט געדענק איך מיין פּאָטער. דו האָסט איהם שוין ניט געקענט. ביזט נאָך געווען א צוציק, בשעת ער איז געשטאָרבען. אז ער פלעגט אַראָפּנעמען די פּאָפּרוסקע, פלעגען מיר בלייבען טויטע. פלעגען אנטלויפען הינטער'ן שייער, אדער גאָר צום פּאָליאסק. מיינסט, ער האָט זיך געשלאָגען? ער האָט נאָר געסטראשעט. אויך געווען א גוטער, א גאָלדענער מענטש. איינמאָל האָב איך צעקריגט מיט מיין שוועסטערעל, די וואָס וואָהנט איצט אין מוראָוואנקע. איך געדענק דאָס אָקוראט ווי איצטער. זי איז געווען עלטער פון מיר, האָט זי מיר אויס־געדראפּעט איין אויג. האָב איך זיך אַוועקגע־שטעלט רעווען. נעמט דער באטקא מיינער און גיט מיר א שטיקעל צוקער און גענט מיט מיר אַוועק אין הויף אריין, צום קאָזלאָווער פּריץ. זענען מיר געגאנגען און געגאנגען, ביז מיר זע־נען געקומען צום שכּיאָלען סטעזשקעלע, דאַרט וואו עס גענהען די פעלדער מיט קאָרן. זומער. דער זאמד איז ווייך און וואַרעם... דערנאָך זע־נען מיר אריין אין א טויער, דורכגענאנגען צווי־שען הויכע בוימער פון ביידע זייטען, דערזעהן דעם וווייסען פּאַלאַץ מיט'ן בריייטען גאנין. און וויטער, טיפֿער אין הויף, שטעהען די שיירען אָפּען, מיט הויכע סנאָפּעם היי. און פון הינטען, אראָפּ באַרג, געהט דער טייך, מיט'ן בריייטען זאמדיגען ברעג. דאַרט האָט געבלאָזען א ווינ־טעל, מע האָט געטריקענט לייוועגט אויף דער זונן, און א חאַליאָסטרע קלינע חלאָפּצעם האָ־בען זיך געפּאָליאָסקעט אין וואסער... אַנטאָ־אַ, דו שלאָפּסט?

הערשעל איז אנשוויגען גלווארען, זיך צו־געהערט א וויילע. פון דעם שייגעץ'ס געלעגער האָט זיך געלאָזט הערען א געשמאקער חראָפּען, בעגלייט מיט א פייפען פון דער נאָז.

— ער פּאָפט שוין! — האָט הערשעל א זאָג געטהאָן צו זיך שטיל, מיט פערדראָס.

הערשעל האָט צוגעמאכט די אויגען. נאָר א לאַנגע צייט האָט ער ניט געקאָנט אנ־שלאָפען ווערען. עס זענען אלץ אומגע־שוואומען פאר איהם אין דער פינסטער וויייטע לינטיגע בילדער: קאָזלאָוו. א בריייטער אָפענער הימל, א הויף מיט היהנער, און היהנ־דעלעף, שטרויענע דעבער, א גראָבען מיט גע־לען קאלטען זאמד, באַרוויסע שקצים'לעף, א רויטע פערגעהענדיגע זונן...

מ. אבראמאוויטש:

לופטשיפען און לופט-מאשינען

יט א יאָהר 250 צוריק האָט דער בעריהמטער איטאַליענישער געלערטער גאַליליי געמאכט אזא מין פּראָבע: ער האָט גענומען א פוסטע גלעזערנע פלעשעל, פערמאכט איהר מיט א פּראָבקע און אָבגע־וועגען. דערנאָך האָט ער די זעלביגע פלעשעל אנגעוואָרימט, עפענעדיג אפריהער די פּראָבקע, און אז די פלעשעל איז געווארען שטארק וואָ־רים, האָט ער די פּראָבקע וויעדער פעסט אריינ־געשטעקט און האָט וויעדער אָבגעוועגען דאָס פלעשעל.

וואָס האָט ער בעמערקט? אז דער וואָג פון דער פלעשעל איז צום צוויייטען מאָל געווארען שוועכער. די פלעשעל איז געווארען גרינגער.

דוכט זיך וואָס האָט זיך דאָ געביטען? די פלעשעל איז די זעלביגע, די פּראָבקע אויך. היינט פאר וואָס איז די פלעשעל גרינגער ge־וואָרען? וואו איז דער דריטער שטאָף (אויסער דער גלעזערנער פלעשעל און דער פּראָבקע) וואָס ער איז גרינגער געווארען פונ'ם אנווא־רימען?

דער דאָזיגער שטאָף איז די לופט.

נישט אמת, אז די פוסטע פלעשעל איז טאקע פוסט. אין איהר געפינט זיך לופט. בשעת מיר האָבען די פלעשעל אנגעוואָרימט, האָבען מיר אנגעוואָרימט ממילא אויך די לופט, וואָס איז געווען אינווענדיג אינ'ם פלעשעל. און לופט, ווי אלץ „לופטיגע" שטאָפּען אדער „גא־זען" האָט די טבע, אז זי ווערט שטארק פער־גרעסערט פון וואָרימקייט. דעריבער איז דער אנגעוואָרימטער לופט ענג געווארען אינ'ם פלע־שעל, א טהייל לופט איז אַרויסגענאנגען פונ'ם פלעשעל (די פּראָבקע האָבען מיר דאָך געהאט געעפענט!). און דעריבער איז אינ'ם פלעשעל

געבליבען וועניגער לופט. פערשפּארענדיג די פּראָבקע, האָבען מיר נישט דערלאָזען די לופט אריינצוגעהן צוריק אינ׳ם פּלעשעל, און דערי־ בער האָט דאָס פּלעשעל געווענט וועניגער.

פון דערוויף איז געדרונגען, אז לופט האָט א געווויכט, א שווערקייט. א קלייניע, אבער דאָך א שווערקייט. ווייל פערקערט: וואָלט די לופט ניט געהאט קיין שווערקייט, וואָלט פּאר גאָליליי׳ס פּלעשעל געווען אַלץ איינס. — צי אַנ־ געווארימט, צי ניט, צי מעהר לופט צי וועניגער!

פּאר גאָליליי׳ען האָט מען געמיינט, אז די לופט האָט קיין געווויכט נישט. גאָליליי מיט זיין פּלעשעל האָט בעוויזען, אז דאָס איז פאלש.

מיט דער צייט האָט מען אפילו געוווּי אויס־ גערעכענט, וויפיעל לופט וועגט: מ׳זאָל נעהמען א קאסטן, 1 מעטער (אן ערך 1½ ארשין) דער בריים, דער לענג און דער הויך, טא וועט די גאנצע לופט וואָס געפינט זיך אין איהם וועגען איבער 1 קילאָגראָם מיט א דריטעל (1300 נראם, אן ערך 2½ פונט).

אויב אזוי, — וועט איהר פרעגען, — אויב די לופט האָט א שווערקייט, טא פּאר וואָס האָלט זי זיך אין דער הויך, פּאר וואָס פאלט זי ניט אראָב אויף דער ערד?

איז דער תירוץ, אז זי פאלט טאקע אראָב. א סימן: האָבען מיר דען אונטען אויף דער ערד קיין לופט ניט? און די לופט, וואָס איז די ע ר ש ט ע אראָבגעפאלען, לאָזט שוין די ווייי־ טערע לופט ניט אראָבפאלען, לענט זיך די „צוויייטע" לופט אויף די ערשטע, און דריקט אויף איהר מיט איהר שווערקייט. אויף דער צווייטער ליענט די דריטע, און אזוי ווייטער. (ווי דאָס וואָסער אינ׳ם ים).

סוף כל סוף זעהען מיר, אז די גאנצע ערד, ארום און ארום איז ארומגעוויקעלט מיט א מין לופט־שאָלעכץ, א לופט־קאָרע. אונטען, ביי דער סאמע ערד, איז די דאָזיגע לופט־קאָרע געדיכ־ טער, פעסטער, שווערער, מעהר צוזאמענגע־ פּרעסט. און וואָס העכער מיר געהען, אלץ שיטערער און גרינגער וועדט די לופט. אויף 9—10 וועדסט וועדט די לופט אזוי שיטער, אז מענשען קענען שוין מיט איהר ניט אטהעמען. וואָס העכער איז, וויים מען נישט. מען רע־ כענט, אז נאָך ביז 300 וועדסט די הויך געפינט זיך לופט. אבער אזוי שיטער, אז מ׳קען דאָס גאָר נישט אויסרעכענען.

.2

מיר קענען אויף אזא אופן זאָגען, אז מיר האָבען א לופטים, וואָס זיין „גרונד" איז די ערד, און מיר אלע זיינען אין דעם דאָזיגען ים „דערטרונקען" און געפינען זיך אויפ׳ן גרונד. אוואו דער אויבערפלאך פון דעם דאָזיגען ים געפינט זיך, וויייסען מיר נישט. דערויבער קען מען א ו י ף דעם לופטים ניט שווימען, אבער מען קען אוך מען שווימט טאקע א י ן איהם, נישט ווייט פון גרונד, ווי למשל אן אונטער־ וואָסער־שיפעל אינ׳ם וואָסער. דער גאנצער אונטערשיעד איז, וואָס לופט איז 770 מאל גרינ־ גער און שיטערער, איידער וואָסער.

נאָך גאָליליי׳ס ענטדעקונג איז געווארען קלאָר, אז דאָס שווימען (ריכטיגער פליהען) אין דער לופט איז מעגליך. מען מוז נאָר מאכען אזא „שיף", וואָס זאָל זיין גרינגער איידער די לופט, דאָס הייסט אז א קוביק־מעטער שיף זאָל וועגען וועניגער ווי א קילאָגראָם מיט א דריטעל (2½ פונט).

דאָס קען מען מאכען אזוי: נעהמען א לייכטען „קאסטען" אדער ריכטיגער א זאק (למשל פון פאפּיער) און אנפילען איהם מיט אזא שטאָף, וואָס זאָל זיין גרינגער איידער לופט. אזא שטאָף האָבען מיר שוין אויך געזעהן: דאָס איז — ווארימע לופט.

אינ׳ם יאָהר 1783 איז אויף דעם דאָזיגען געדאנקען געפאלען דער פראנצויז מאָנגאָלפיע.

ער האָט געמאכט א גרויסען קוילעדיגען זאק פון לייכטע לייוועגט אדער קארטון, פון אלע זייטען פערמאכט, נאָר אונטען אפּען, האָט אויפגעהאנגען אונטער דער אונטערשטער לאָך אויף שטריק א גרויסע קאָרב און אין דער דאָ־ זיגער קאָרב האָט ער אוועקגעשטעלט אן אייוווי־ לע, וואָס מען האָט געהייצט (מיט שטרוי, ספּירט וכדומה). די גרינגע ווארימע לופט פלעגט באלד אנבלאָזען דעם זאק און ער פלעגט אנ־ הויבען צו „שווימען" אין דער לופטען, אויפ־ הויבענדיג מיט זיך דעם קאָרב מיט דעם אוי־ וועלע און מיט די מענשען.

דעם 21טען נאָוועמבער 1783 איז אין פאָ־ ריז אויפגעשטיגען דער ערשטער לופט־באלאָן אין דער וועלט. אין איהם זיינען געזעסען דער פראנצויזישער געלערנטער פילאָטר־דע־ראָזיע און דער מארקיז ד׳ארלאנד (בילד 1).

דערהערענדיג וועגען די לופט־באלאָנען פון מאָנגאָלפיע, האָט אן אנדער פראנצויז, דער פיזיקער שארל אין פאריז, געפּראוועט מאכען דעם זעלביגען קונץ אויף אן אנדער אופן. ער האָט געמאכט דעם זאק נישט פון געווהנליכע שטאָף, נאָר פון א שטאָף, וואָס איז בעדעקט ג־ וואָרען מיט גומי, און אנגעפילט האָט ער דעם זאק נישט מיט וואָרימע שטאָף, נאָר מיט אן אנדער גאז — וואָסערשטאָף (היידראָדזשען), וואָס איז 14½ גרינגער איידער לופט.

און סהאָט זיך ארויסגעווויזען, אז דער לופט־באלאָן פון שארל איז פראקטישער, בעסער און זיכערער, איידער די לופט־באלאָנען פון מאָנגאָלפיע.

אם 1 דעצעמבער 1783 האָט שארל מיט נאָך איינעם (ראָבערט) אויפגעהויבען זיך אין פאָ־ ריז אויף א לופט־באלאָן איז אבגעפלויגען 40

דער עריאָסטער לופט־באַלאָן — בילד 1.

ווערסט און האָט זיך גליקליך אראָבגעלאָזען צו־ריק אין 2½ שעה ארום (בילד 2).

פון יענעם טאָג אָן האָט די מענשהייט גע־קראָגען א מיטל צו שווימען פריי און גאַנ זיכער אין דעם לופט־ים.

די ערפינדונג איז געווען אזוי מזל'דיג, אז אפילו דער בוי פון די לופט־באַלאָנעס איז ג־בליבען ביז היינט כמעט דער זעלביגער ווי אין שארל'ס צייטען.

כדי צו האַלטען דעם קאָרב, אין וועלכען עס געפינען זיך די פֿליהער, נעהמט מען דעם לופט־באַלאָן אַריין אין א נעץ, פון דינע אָבער שטאַר־קע שטריק. דער דאָזיגער נעץ האלט א רינג, און אויף דעם רינג הענגט אויף שטריק דער קאָרב. ביי שארלען איז דער רינג געווען אין מיטען באַלאָן, איצט מאכט מען איהם ניעדרי־גער און קלענער. ווייל מען זיך אראָבלאָזעז, לאָזט מען פון באַלאָן ארוים אביסעל גאז. דער־צו איז דא א בעזונדער „טהירעל". די טהירעל מוז זיין ניט אונטען (ווייל דער גאז איז דאָך לייכטער ווי לופט און וועט ארונטער ניט געהן), נאָר אויבען (בילד 3). גיט מען א ציה פאר'ן שטריק א., גיט זיך די טהירעל ב. אן עפען און לאָזט ארויסגעהן א ביסעל גאז.

ווייל מען זיך זעהר גיך אראבלאָזען, למשל, בשעת ס'איז דא א געפאהר, צורייסט מען דעם לופט־באַלאָן אזוי אז דער גאז פליהט פון איהם ארוים מיט א מאל. דערצו דינט א צוריס־שטריק ג. זוי איז פערבונדען מיט א בריטען און לאנגען פאם ד. (א האלבער ארשין די בריט, זעקס־אכטעל ארשין די לענג). דער דאָזיגער פאם איז לייכט ארויפגעקלעפט אויף א לאנגען שפאלט אינ'ם באַלאָן. גיט מען א שטארקען ציה פאר'ן שטריק ג., רייסט זיך אָב דער פאם ד. און ס'עפענט זיך א בריטער און א לאנגער ארויסגאנג פאר'ן גאז.

דאָם טהוט מען פערשטעהט זיך נאָר דע־מאָלט, וועז דער לופט־באַלאָן געפינט זיך שוין נאָהענט לעבען דער ערד. אז ניט איז דער אראבבאל צו שטארק און צו געפעהרליך.

אזוי ווי וואסער־גאז איז זעהר טהייער, נעהמט מען געוועהנליך אנשטאָט איהם דעם געוועהנליכען ברען־גאז (געז), וואָם איז א בי־סעל שווערער איידער וואסער־גאז, אָבער דאָך בייעד גרינגער איידער לופט.

3.

א געוועהנליכער לופט־באַלאָן האָט כח נאָר אין איין ריכטונג: פון אונטען ארויף. מען קען זיך מיט איהם אויפהויבען אין דער לופטען, אָבער קיינעווען אויף רעכטס און אויף לינקס, פֿאָרווערטס און ריקווערטס איז אונמעגליך. האָט איהר זיך אויפגעהויבען אין דער הויך, זיינט איהר א שפּיעלציג, א צאצקע פונ'ם ווינד. וואוהין דער ווינד טראָגט אייך, אהין פליהט איהר.

דאָם איז, פערשטעהט זיך, א גרויסער חסרון. און דעריבער האָבען שוין לאנג, לאנג

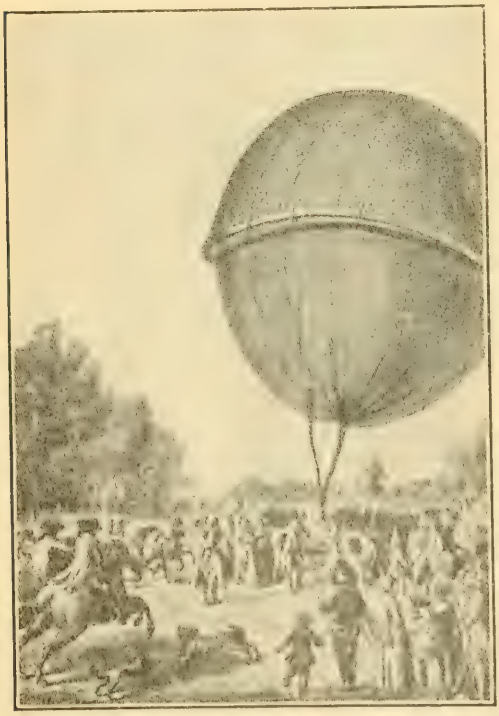

דער באַלאָן פון שארל — בילד 2.

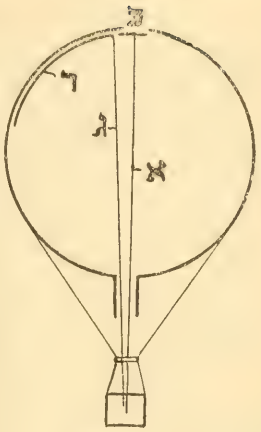

דאם בחזרעל אין באלאן — פיגור 3.

פיעלע קלוגע קעפ געארבייט אויף דעם ווי צו מאכען, אז דער לופט־באלאן זאל זיך לאזען קירעוען אין אלע זייטען, ווי א שיף אויפ'ן וואסער. דער ערשטער, וואס איז געפאלען אויף דעם ריכטיגען געדאנקען, ווי אזוי מען קען אויפבויען א „קירעוודיגען" לופט־באלאן (א „דירידזשיבל" רופט מען דאס אין אמעריקא), איז געווען דער פראנצויז מיוניע. ער האט גלייך ווי ס'זייצען בעקאנט געווארען די לופט־באלאנס פון מאנגאלפיע און שארל, געשריעבען, אז א דירידזשיבל מוז זיין נישט קיילעכדיג, נאר שפיציג פון ביידע עקען, ווי א ציגאר אדער א פיש, כדי עס זאל קענען בעסער „דורכשניידען" די לופט ביים פאהרען. ער האט אויך אנגעוויזען, מיט וואס פאר א „רודער" מען קען טרייבען די לופט־שיף. דאס איז א „פראפעלער" אדער א „לופט־שרויף" (בילד 4). דאס ווארט איז ניי, אבער דער עיקר איז אלט. דאס איז פאר אונז אלעמען אן אלטער גוטער בעקאנטער. ווער האט ניט געזעהן דעם שרויף פון א דאמפפער, אדער נאך בעסער, ווער האט ניט געזעהן א ווינד־מיהל, א געווען־איכע דארפיש

דער לופט־שרויף — בילד 4.

מיהל מיט איהרע 4 פליגלען, וואס דרעהט זיך ווען מען גיט א בלאז אויף איהר? אדער א קינדער־צצצקע: א ראד מיט 4 פעדערען?

אזא שרויף־ראד אדער פראפעלער האט 2, 3, 4 פליגלען, ווי מען ווייל. די דאזיגע פליגלען זייצען ברעטלעך (פון האלץ געווענדיך) וואס שטעהען א ביסעל אבגעקרימט אן א זייט: נישט אינגאנצען מיט זייער ברייט צו אונז א ן ניט אינגאנצען מיט זייער קאנט.

היינט שטעלט זיך פאר, אז אויף אזא ראד הויבט אן צו בלאזען א ווינד פון פארנט. וואלטען די פליגלען שטענדיג צו אונז פלאך מיט זייער גאנצער ברייט, וואלט דער ווינד שלאגען אין די דאזיגע פליגלען, אבער דרעהען זיך וואלט דאס ראד נישט. דאסגלייכען, וען די פליגלען שטעהען צו אונז גאנץ קוואר, מיט זייער שמאלקייט קעגען דעם ווינד, וועט דאס ראד אויך נישט דרעהען.

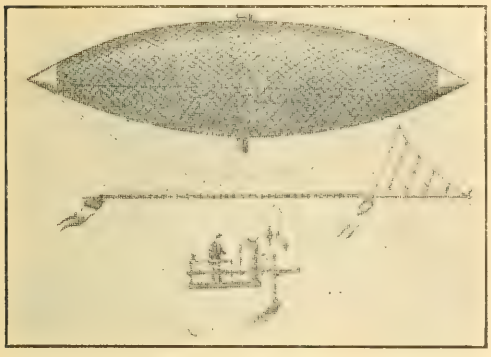

דער ערשטער טרייב־באלאן פון זשיפאר — בילד 5.

לען קאנט פארווארפען. אבער בישעת די ברעטלעך שטעהען קרום, האלב אבגעדרעהט זיך פון אונז, שלאגט דער ווינד אויף זיי האלב פון פארנט, האלב פון דער זייט, און דעריבער מוזען זיך די ברעטלעך דרעהען. דאס זעהען מיר טאקע ביי א מיהל זעהר דייטליך.

וואס וועט אבער זיין, בישעת קיין ווינד איז ניטא און מיר מאכען דאס ראד דרעהען זיך? ווערט א ווינד!

דער ווינד (ד. ה. די בעוועגליכע לופט) האט געשטופט דאס ראד, האט זיך דאס ראד געדרעהט, בעווענגט. איצט בעווענגט זיך דאס ראד און שטופט די לופט, מוז זיך די לופט בעווענגען, ד. ה. ס'ווערט א ווינד. דאס האט יעדער פון אונז אויך אפט געזעהן ביי א ווענטילאטאר.

דאס איז אלץ גערעדט, כל זמן דאס ראד קען זיך נאר דרעהען, אבער בעווענגען זיך מיט דער שפיץ און דער מיהל צוזאמען קען דאס ראד נישט.

ווי וועט אבער זיין, בישעת דאס ראד גופא, מיט'ן שפיץ און מיט דעם גאנצען הייזעל קען זיך יא בעווענגען? וואס וועט ווערען, וען איך הויב אן דאס ראד צו דרעהען? הויבען די

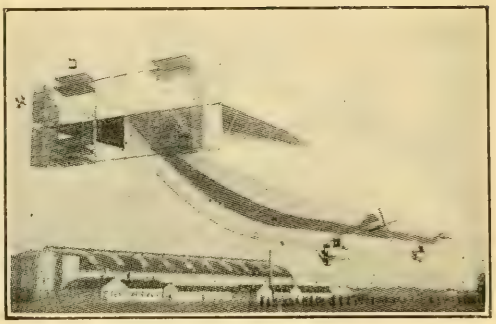

דער ערשטער צעפּעלין — בילד 7.

פלוגעל אָן צו שטופּען די לופט, צו שלייפּערען איהר פון זיך. וועלן איך שטעה אויף דער ערד און שטופּ א שוועכע משא, קענען פּאַרקומען צוויי זאכען. בין איך שוועכער אידער די משא און שטעה איך פעסט אויף מיינע פיס, וועל איך די משא אַוועקשטופּען. איז אָבער די משא שוועכער און מיינע פיס גליטשען זיך אויף רער גלאַטער פּאַדלאָגע, טאָ וועט די משא מיך אָפּשטופּען (אַדער איך וועל זיך אָפּשטופּען פון דער משא). אַזוי וועט זיין אויך מיט דעם פּראָפּעלער אין דער לופט. וועלן איך נעהם א פּראָפּעלער און שטעל איהם איין אויף א לופט־באַלאָן און הויב איהם אָן צו דרעהען, וועלן די פלוגלען פונ׳ם פּראָפּעלער אָפּשטופּען זיך פון דער לופט, ווי א שיפער שטופּט זיך אָב מיט זיינע רודערס פונ׳ם וואסער. און אויף אַזא אופן וועט דער גאנצער לופט־באַלאָן זיך בעוועגען אין דער לופט.

וועלן איז דאָס אלץ געזאָגט געווארען? בישעת די לופט איז שטיל און קיין ווינד איז ניטא. בלאָזט אָבער א שטארקער ווינד, און איך וויל פאָהרען דוקא געגען ווינד, מוז מיין פּראָפּעלער ארבייטען מיט אזא כח, אז זיין „אָפּשטופּען זיך" זאָל זיין שטארקער פאר׳ן ווינד, אַדער מיט אַנדערע ווערטער, אז ער זאָל קענען מאכען אן „אַנטקעגען־ווינד" א שטארקערען אידער דער ווינד גופא. דערצו געהערט אָבער א שטארקע קראפט. מיט דעם כח פון הויפּע מענשישע הענד קען מען דאָס ניט דערגרייכען. מען דאַרף האָבען א מ א ש י ן. און די דאָזיגע מאשין דארף זיין זעהר שטארק און דערביי לייכט, אז ניט קען מען איהר דאָך ניט ארויפּנעהמען אויפ׳ן לופט־שיף.

דאָס איז געווען ביז פאר עטליכע יאָהרען.

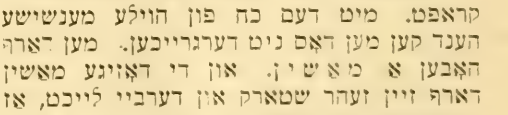

דער סקעלעט פון א צעפּעלין — בילד 8.

די הויפּט־שווירינקייט פאר בויען די דירידזשיבלעס. ס׳האָט געפּעהלט א פּאסענדע מאשין!

מיט א יאָהר 60 צוריק האָט זיך דעם פראנצויז א י ש י פ א ר (וויעדער א פראנצויז!) איינגעגעבען אויפצובויען אזא דאמפּף־מאשין, וואָס זי האָט געווענט ס״ה 9 פוד (150 קילאָגראם) און האָט געהאט די קראפט פון 3 פערד. אויפ׳ן בילד 5 קענט איהר זעהן זשיפּאר׳ס דירידזשיבל.

אָבער די קראפט פון 3 פערד איז נאָך אלץ געווען צו קליין.

זיינען געקומען די פראנצויזען (!) רענאר און קרעבס מיט אן עלעקטרישער מאשין. אין דעם יאָהר 1884 האָבען זיי אויפגעבויט א דירידשיבל „פראנקרייך" (בילד 5) און האָבען געמאכט מיט איהם עטליכע גלוגענע פּראָבעס, וואָס האָבען געמאכט דעם גרעסטען רושם אין דער גאנצער וועלט. אלע צייטונגען האָבען געשריען, אז „דאָס געהיימנים פון דער לופט" איז ענטפּלעקט געווארען. דער דאָזיגער דירידזשיבל איז טאַקע געווען זעהר א שהנער ערפאָלג, אָבער „דאָס געהיימנים" איז דאָך נישט געווען ענטפּלעקט. די מאשין איז פאָרט געווען צו שוואך, און רענאר האָט תמיד געמוזט וואַרטען אויף א רוהיגען וועטער, כדי צו פליהען. אפילו ביי א שוואכען ווינד איז זיין מאשינע שוין געווען מאכטלאָז.

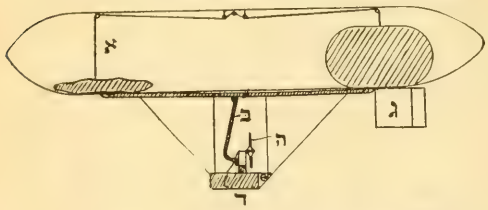

„פּארסעפּאל" אויפגעשניטען — פיגור 9.

נישט דאמפּף און נישט עלעקטריע האָבען דאָ געקאָנט העלפען, ס׳האָבען געמוזט קומען די היינטיגע מאָטאָרען, וואָס ארבייטען מיט גאז, בענזין אָדער קעראָסין. און נאָר זיי האָבען געקאָנט ליפערען די נויטיגע קראפט. א היינטיגער לופט־מאָטאָר וואָס וועגט 9 פוד, ווי זשיפּאר׳ס דאמפּף־מאשין, קען געבען די קראפט נישט פון 3 פערד, נאָר טאקע פון 100 ביז 120! דער אונטערשיעד איז קלאָר געגנג!

האָבענדיג אזעלכע מעכטיגע און לייכטע דיעגער, האָט זיך די מעשהייט געקענט נעהמען בויען לופט־שיפען מיט גאָר נייע מעטהאָדען! מיר וועלען דאָ בעשרייבען נאָר די הויפּט־טיפּען פון די היינטיגע דירידזשיבלס.

5.

די „צעפּעלינס".

די בעקאַנטסטע און בעריהמטסטע דירידזשיבלס זיינען די צעפּעלינס. מען רופט זיי

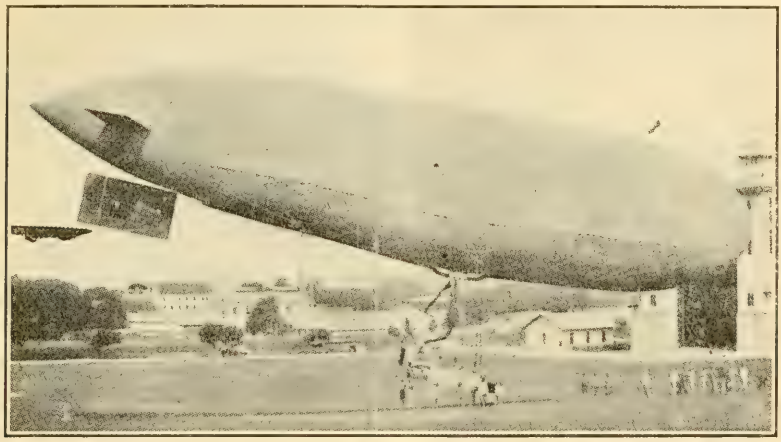

„פארסעפאל" — בילד 10.

אזוי נאך דעם ערפינדער, דעם דייטשען גראף צעפעלין, וואס האט זיין ערשטען לופט־שיף אויפגעבויט אינ׳ם יאהר 1900.

לאנגע יאהרען האט ער מיט זיינע ארבייטען קיין גרויסען ערפאלג ניט געהאט. ערשט אינ׳ם יאהר 1908 האט זיך איהם איינגעגעבען אויפצובויען אזא שיף וואס האט געקענט פאהרען געגען א גאנץ שטארקען ווינד און האלטען זיך לאנג אין דער לופט. דעמאלט האט די דייטשע רעגיערונג איבערגענומען אלע זיינע ערפינדונגען און האט פאר איהם אויפגעבויט א בעזונדער פאבריק אויף דער שווייצערישער גרענעץ אויפ׳ן ברעג פון דעם באדענזעע, אין פרידריכסהאפען.

דא אויף דער גרויסער אזערע מאכען די נייע „צעפעלינס" זייערע ערשטע פראבעס, ביז זיי ווערען אוועקגעפיהרט אין אנדערע ערטער פון דייטשלאנד (בילד 7).

דער קערפער, דער גוף פון א „צעפעלין" בעשטעהט ניט פון א ווייכען זאק, ווי ביי אנדערע לופט־באלאנעס. ער האט „ביינער", א סקעלעט פון מעטאלענע ברעטער, פלאנקעס און שטאנגען. דעריבער רופט מען דעם סארט דירידזשיבעלס — „הארטע", אדער פעסטע.

אויפ׳ן בילד 8 קען מען דייטליך זעהן, ווי אזוי דער דאזיגער סקעלעט איז געבויט. דאס גאנצע שיף זעהט אויס ווי א ציגאר, צוזאמענגעשרויפט און צוואמענגעשמידט פון אלומינעס־ווע פלאנקעס און שטאנגען. די גאנצע לענג פון דעם דאזיגען אלומינעווען „סקעלעט" איז צוטהיילט אויף 17 קלייגע קעמערלעך אדער שטייגעלעך. אין יעדער „שטייגעל" געפינט זיך א קלייגער לופט־באלאן פון גומי־שטאף, אנגעפילט מיט וואסער־שטאף. די דאזיגע 17 לופט־באלאנס הויבען דאס גאנצע שיף אין דער לופטען. דער סקעלעט איז פון אויסען איבער־געצויגען מיט א „הויט" פון גומי־שטאף. לעבען ביידע עקען פונ׳ם דירידזשיבעל גענפינען זיך צוויי „קערב" אדער שיפלעך פאר די „פליהער". די דאזיגע שיפלעך זיינען בעפעסטיגט אן דעם „סקעלעט פון שיף און הענגען ניט אויף קא־נאטען, ווי ביי די לופט־באלאנעס.

צוויישען ביידע שיפלעך געהט א „בריק", אויף געבויט פון אלומינום. אין דעם בריק אינווענטיג ליגען דעלסעם און איבער די דעל־סעם פאהרט א קלייגער וועגעלע, פון איין שיפעל צו דעם אנדערען. צו וואס דאס וועגעלע איז נויטיג, וועלען מיר שפעטער זעהן. אין די שיפלעך געפינען זיך אויך די מאטארען. אין יעדען שיפעל איינער, צו 110—150 פערד־כחות. די לופט־שרויבען זיינען בעפעסטיגט אויפ׳ן „שיף" פון דירידזשיבעל גופא פון ביידע זייטען צו צוויי.

כדי צו קירעווען דעם דירידזשיבעל ארויף און אראב, אויף לינקס און אויף רעכטס, דערצו זיינען דא שטייערען, רודערען.

איין פאר רודערען דיענען צו קירעווען דאס לופט־שיף אויף לינקס און אויף רעכטס. זיי קען מען דרעהען אויף לינקס און אויף רעכטס מיט בעזונדערע דראטען, וואס פיהרען צו דעם שיפעל, וואו עס זיצט דער „קאפיטאן". גיט ער א דרעה אזא רודער אויף לינקס, למשל, בשעת דאס שיף האלט אין פאהרען, הויבט אן די לופט צו שלאגען, צו שטופען אין דעם רודער פון דער לינקער זייט. דערפון וועט זיך דער רודער אן מיט איהם אויף דער רעכטער סטערק, ד. ה. דער לופט־שיף וועט זיך א קערעווע טהאן אויף לינקס. און אזוי ווייטער.

דאָס זעלבע מיט די צווייטע פּאָר רודערן, וואָס קירעווען דאָס שיף אַרויף און אַראָפּ. מען דאַרף נור די רודערן דרעהען אַרויף צו אַדער אַראָפּ צו.

וועז אָט די רודערן זיינען ניט בכח צו קירעווען דאָס שיף אַרויף און אַראָפּ, אויף דעם רויף דיינט דאָס וועגעלע, וואָס פּאַהרט אויף די דעלבעם אינ'ם בריק צווישען ביידע שיפלעך. דאָס וועגעלע איז גאַנץ שווער, אין איהם ליגען אַלע ווערקצייג און אינסטרומענטען, וואָס מען נעהמט מיט אויפ'ן וועג.

פיהרט מען אַריבער (ציהענדיג א קייט אַדער א דראָט) דאָס וועגעלע פאַרווערטס, צום פאַדערשטען שפּיץ פונ'ם שיף, גיט זיך דאָס גאַנצע שיף א בויג מיט'ן „נאָז" אַראָפּ, און דאָס שיף גיהט אַראָפּ. פיהרט מען אַריבער דאָס וועגעלע צום הינטערשטען שיפּעל, גיט זיך דער פאַדערשטער שפּיץ א קעהר אַרויף צו, און דאָס שיף פאַהרט אַרויף.

דאָס איז אַלץ געריידט, כל זמן דאָס שיף האַלט אין פאַהרען ד. ה. כל זמן די מאַטאָרען אַרבייטען און די לופט־שרויבען דרעהען זיך.

„די שטאַדט פּאַריז" — ביל׳ד 11.

בלייבען די מאַטאָרען שטעהן, הערען אַלע רודערן אויף צו ווירקען און דאָס שיף ווערט אוים דירידזשיבעל און ווערט פערוואַנדעלט אין א געוועהנליכען לופט־באַלאָן, וואָס דער ווינד קען מיט איהם מאַכען, וואָס ער וויל...

„ווייכע" דירידזשיבעלס

די ווייכע דירידזשיבעלס האַלטען טריי צו די פּרינציפּען פון זשיפאַר און רעננאַר.

דער גוף פונ'ם לופט־שיף בעשטעהט פון א ווייכען זאק פון גומי־שטאָף, וואָס איז אָנגעבלאָזען מיט גאַז. דער זאק האַט נישט קיין קייל־עבדיגע, נאָר א שפּיציגע פאָרם. דאָס שיפּעל פאַר די פליהער העננט אויף קאַנאַטען, אין איהר געפּינט זיך דער מאַטאָר און דער לופט־שרויף.

כדי דאָס שרויף צו קירעווען אין אַלע ריכטען, זיינען ביי ווייכע שיפּען אויף דא רודערס. די דאָזיגע רודערס העננען ביי איניגע דירידזשעבלס אויף די שיפּלעך, ביי אַנדערע אויף דעם דירידזשיבעל גופא.

דאָס שיף לאָזט זיך קירעווען נאָר כל זמן די פּאָרס פום'ם שיף בלייבט געגנט שפּיציג, ד. ה. כל זמן דער זאק איז גוט אָנגעבלאָזען מיט גאז. ווי טהוט מען אָבער בשעת א ביסעל גאז גיהט אַרויס, און גאז געהט טאָקע תמיד אַרויס?! דערצו האָבען אַלע ווייכע דירידזשיבעלס א „באַלאָנעט" (דאָס בעדייט: קלייַנער באַלאָן). דער דאָזיגער קלייַנער באַלאָן געפּינט זיך אינווענדיג אינ'ם גרויסען, און דאָס א רעהר, וואָס געהט אַרויס אַרויס־צו פונ'ם גרויסען באַלאָן. דורך די דאָזיגע רעהר קען מען אָנפּומפּען אין דעם באַלאָנעט לופט. אין אָנהויב, בשעת דער באַלאָן האָט נאָך געגנג גאז, בלייבט דער באַלאָנעט פוסט. בעמערקט מען אָבער, אז דער גוף פונ'ם דירידזשיבעל ווערט שוואָך, פערלירט די פאָרם, פומפּעט מען אָן אין דעם באַלאָנעט א ביסעל לופט. בלאָזט זיך דער באַלאָנעט אויף און פערנעהמט אינ'ם גרויסען באַלאָן אינווענדיג אזוי פיעל אָרט, וויפיעל דאָס פערלאָרענע ביסעל גאז. א. אז. וו.

דאָס זיינען די הויפּט־פרינציפּען פון א ווייכען דירידזשיבעל. ס'איז אָבער דאָ פיעל פערשיעדענע פאָרמעס. די הויפּט־פאָרמען זיינען: „פּאַרסעפּאַל", „די שטאַדט פּאַריז" און „קלעמאַן באַיאַר".

„פּאַרסעפּאַל איז א דייטשער דירידזשיבעל (דער ערפינדער איז א דייטשער אָפיציער מיט'ן נאָמען פּאַרסעפּאַל).

ווי דאָס שיף זעהט אוים, קענט איהר זעהן אויפ'ן ביל׳ד 10. אין פיג. 9 איז דאָס זעלבע שיף בעוויעזען אויפגענשניטען, כדי איהר זאָלט זעהן וואָס אינוועניג טהוט זיך. איהר זעהט דאָ צוויי באַלאָנעטס, פאָרנט און הינטן. די באַלאָנעטס זיינען פערבונדען צווישען זיך דורך א דינע רעהר (אויבען א.), כדי מען זאָל קענען אריבערפומפּען די לופט פון איינעם אינ'ם צוויי־טען. געפּינט זיך די לופט אינ'ם הינטערן, טא ווערט דער הינטערשטער שפּיץ פונ'ם שיף שוועהרער, אויידער דער פאָדערשטער, און דאָס שיף גיהט אַרויף־צו. פומפּען מיר די לופט אריבער אינ'ם פאָדערשטען באַלאָנעט, גיהט דאָס שיף אַראָב־צו. ווי דער לעזער זעהט, שפּיעלען דא די באַלאָנעטען די זעלביגע ראָלע, ווי דאָס ווענגלע ביי א צעפּעלין.

ב. איז דאָס רעהר פון די באַלאָנעטען, צום אָנפּומפּען לופט פון אויסען. ג. זיינען די רודערס. ד. איז דאָס שיפּעל. ה. איז די לופט־שרויף. א „פּאַרסעפּאַל" איז פיעל קלענער אייַדער א צעפּעלין. ער האַלט די לענג ביז 70 מעטער און די בריים ס"ה 11. זיינע מאַטאָרען (צוויי) האָבען דעם כח פון 200 פערד.

„די שטאַדט פּאַריז" (ביל׳ד 11), דאָס בעריהמטע פראַנצויזישע לופט־שיף, געבויט נאָך די פּלענער פון רענאר, איז נאָך קלענער: ס"ה 61 מעטער לאַנג 10½ ברייט. דאָס שיפּעל פאַ

די פּליהער איז געבויט לאנג, און האָט די פֿאָרם פון אַ שפּיציגען בריקעל. די רודער הענגען

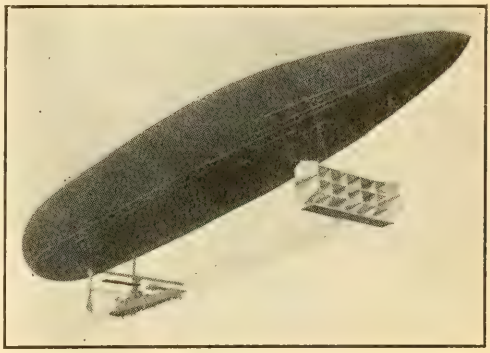

„קלעמאן־באיאר" — בילד 12.

נישט אויפֿן שיף גופא, נאָר אויפֿן שיפעל. אַרום דעם הינטערשטען שפּיץ פון שיף אַרום און אַרום געפינען זיך אַ פּולע קלייניע שמאָלע לופט־באַלאָנעס. מען רופט זיי „סטאַביליזאַטאָרס" און זיי דיענען ווי רעסאָרעס ביי אַ וואָגן: כדי רוהיג און זיכער צו מאכען דעם גאנג פון׳ם שיף, עס זאָל זיך ניט טרייסלען און ניט שאָקלען ביים פאָהרען.

אַ ביסעל אַנדערש געבויט, אָבער דאָך זעהר עהנליך, איז דאָס צווייטע פראַנצויזישע שיף „קלעמאן־באיאר", אויף נאָך די פּלענער פון רענאר. (בילד 12).

„האַלב־האַרטע" דירידזשיבעלס

אזוי רופט מען אָן לופט־שיפען, וואָס זייער „גוף" איז ווייך, אָבער דאָס שיפעל ווערט פערבונדען מיט׳ן גוף נישט מיט קאַנאַטען נאָר מיט אַ מעטאַלענעם „סקעלעט". וואָס געהט צום הינטערשטען עק. דער דאָזיגער טיפּ זוכט צו האָבען אַלע מעלות פון די ווייכע שיפען (ווייל זיין גוף איז דאָך ווייך, ווי געוועהנליך מיט אַ באַלאָנעט), אי פון די צעפּעלינס (ווייל ער האָט דאָך פון הינטען אַ מעטאַלענעם סקעלעט, וואָס האַלט פעסט דאָס שיף און מאכט איהם גוט קירעווען!). אין דער אמת׳ען זיינען מאקע די דאָזיגע שיפען זעהר גוט און קענען אַ פּולע אויפּשטעהן. זייער פאָטערלאַנד איז פראַנקרייך און זיי זיינען אָנגענומען אין דער פראַנצויזישער ארמעע. ס׳זיינען דאָ פערשיעדענע טיפּען פון אזעלכע לופט־שיפען: „זשויא־לעבאַדי (אָדער „רעפּובליק"), „אסטרא" וכדומה.

דאָס בילד 13 בעווייזט אונז די „רעפּובליק". עטען זעהט איהר די רודערען א., ב.; ג. ד.

בעוויזען אייך דעם מעטאַלענעם סקעלעט, וואָס האַלט דאָס שיפעל (ה).

אָבער פון די דאָזיגע אַלע לופט־שיפען זיינען דאָ נאָר וועניג אזעלכע, וואָס מען קען זיי טאַקע אין דער אמת׳ען ברויכען. זייער גיכקייט איז נאָך צו קליין, כדי זיי זאָלען קענען קעמפּפען מיט ערפאָלג געגען אַ שטארקען ווינד. אויסער דעם זיינען זיי צו גרויס, כדי מען זאָל זיי קענען לאָזען שטעהן אויף דרויסען: דער ווינד קען זיי אַוועקטראָגען, ווי ער האָט אַוועקגעטראָגען שוין דעם פראַנצויזישען שיף פאטרי אַן אַ פּאָר צעפּעלינס. אויפבויען סאַראַיעס איז אָבער שווער און טהייער. טאָרען די לופט־שיפען ניט פליהען צו ווייט און מוזען זיך גלייך אומקעהרען צוריק „אַהיים".

אויסער דעם זיינען זיי נאָך דערווייל צו טהייער. די רעגיערונגען, וואָס גיבען אויס מיליאַרדען אויף מיליטער, קענען זיך ערלויבען בויען לופט־שיפען, אָבער פאר גענוהנליכע, פריעדליכע מענשען איז דאָס נאָך אַ צו טהייערער און געפּעהרליכער פערגעניגען.

די לופט־שיפען, די דירידזשיבעלס זיינען שוין גענוג גוט, כדי צו וואַרפען פון זיי באָמבעס אויף שטעדט, אָבער זיי זיינען נאָך ווייט דערפון, כדי מיר, פשוט׳ע בשר ודם׳ס, זאָלען קענען אויף זיי אַרומפאָהרען פון איין שטאָדט אין דער אַנדערער. און יש אומרים, אז דאָס וועט נאָר קיינמאָל ניט זיין אויף!

אָבער וואָס דען? הייסט דאָס, אז מיר וועלען קיינמאָל נישט קענען פליהען? ניין! פליהען וועלען מיר געווים, אָבער ניט אויף דירידזשיבעלס, — זאָגען די דאָזיגע מענשען, — נאָר אויף פליה־מאַשינעס, אויף אַראָפּלאָנעס. נישט גאַז, וואָס איז לייכטער פּאָר לופט, וועט אונז עפענען דעם הימעל, נאָר אייזען, האַלץ וכדומה, אַלץ זאכען, וואָס זיינען שווערער אידער לופט, וועלען אונז העלפען איינענהמען און בעהערשען דעם לופט־ים.

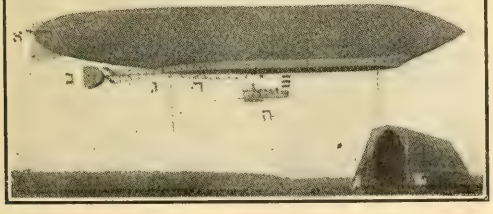

„רעפּובליק" — בילד 13.

לעוו דייטש:

די ערשטע דעמאנסטראנטען

פון דער סעריע: „אידען אין דער רוסישער רעוואָלוציאָנערער בעוועגונג".

מיט יעדעם נאָך האָט אָנצוואַוויזען אויף גרויסע גאסען און פּלעצער, וואָס זיינען בעריהמט גרוואָרען דורך גרויסע הסטאָרישע געשעהענישען, וואָס האָבען זיך דאָרט אָבגעשפּיעלט. אָפט זיינען דאָס געווען געשעהענישען פון א בעפרייענדען אָדער רעוואָלוציאָנערען כאראקטער. אזוי צ. ב. ש. זיינען די פּלעצער „באסטיליען" און „רעפובליק" אין פראנקרייך; דער „קאזאנער" פּלאץ אין פעטערבורג, וואָס ניט איינמאָל זיינען דאָרט פאָרגעקומען רעוואָלוציאָנערע דעמאנסטראציעס.

אין איינער פון די סאמע ערשטע דעמאָנסטראציעס, מיט 40 יאָהר צוריק, האָבען זיך שוין בעטהיליגט אידען. זיי האָבען אויך טהייער בעצאָהלט פאר זייער אנטהיילנעהמען אין איהר. וועגען זיי וועלען מיר איצט רייד־ען. אָבער פריהער פון אלץ וועלען מיר זאָגען א פאָר וואָרטער וועגען דער דעמאָנסטראציע גופא און צוליעב וואָס זי איז אַרויסגערופען געוואָרען.

אין מיינע פריהערדיגע ארטיקלען פון דער סעריע האָב איך שוין אָנגעוויזען, ווי גרויזאם די רוסישע רעגיערונג, מיט איהרע זשאנדארמען, פּלעגט זיך אָבערעכענען מיט די יונגע לייט, וואָס זיינען געווען די ערשטע אריינברענגער פון סאָציאָליסטישער אויפקלעהרונג אין דער פינסטערער רוסישער מאסע. אין דער אמת'ען זיינען מיר — איך בין אויך געווען אין זייער צאָהל — געווען גאָר פריעדליך געשטימט און דערצו גרויס פאנטאזיאָרען. אָבער בעהאנדעלט האָט מען אונז ווי די ערגסטע פערברעכער. אין דעם בעוואוסטסין פּראָצעס „וועגען דער פּראָפּאגאנדע אין 36 גובערניעס" זיינען אין א משך פון עטליכע יאָהר ארעסטירט געוואָרען איבער טויזענד יונגע לייט — מענער און פרויען; מען האָט זיי געהאלטען עטליכע יאָהר אָהן א געריכט אין די פעסטונגען אונטער די שרעקליכסטע בעדינגונגען. פיעלע זיינען קראנק געוואָרען און געשטאָרבען נאָך פאר'ן געריכט. טהייל זיינען פון זיינען אָרעסט, ניט קענענדיג אריבערטראָגען דאָס אייביגע אַליין־זיין אין א פערשלאָסען קעמערעל. און פיעלע אַנדערע האָט די געפאָנגענשאפט גע־מאכט פאר אונהיילבארע חולאים.

אפילו פערזאָנען, וואָס האָבען ניט סימ־פאָטיזירט מיט די סאָציאָליסטען, זיינען גע־וען אויפגעבראכט אויף דעם דאָזיגען „קינ־דער־מאָרד" און האָבען געמורמעלט געגען דער רעגיערונג. די ענטרוסטונג פון דער פּאָרטגע־שריטענער יוגענד איז געגאנגען פיעל וויטער. מען האָט נאָר געוואָרט אויף א געלעגענהייט ארויסצוקומען מיט אן עפענטליכען פּראָטעסט. אזא געלעגענהייט האָט זיך אין גיכען געמאכט. דאָס איז געווען דער טויט פון סטודענט טשער־נישעוו. ארעסטירט אין דעם אויבענדערמאָג־טען פּראָצעס, איז ער אין געפענגנים קראנק געוואָרען אויף שווינדזוכט. זיינע אייגפלום־רייבע קרובים האָבען קוים גע'פּוע'ט, אז מען זאָל איהם ארויסלאָזען כאָטש שטארבען אויף דער פריי. זיין לויה, וואָס די יוגענד האָט ארגאנזשירט, נאָטירליך אָהן רעליגיעזע צערע־מאָניעס, איז פערוואנדעלט געוואָרען אין א בעדייטענדע פאָליטישע דעמאָנסטראציע. מען האָט זיך אפגעשטעלט ביים „הויז פון פאָר־לויפיגער פערהאפטונג", נעבען דער בעריהמ־טער „דריטער אבטהיילונג" און נעבען דער זשאנדארמען־פערוואלטונג און מען האָט געהאל־טען רעדעס געגען דער אָרדנונג, וואָס בערענגט אום די בעסטע מענשען פון לאנד. די פּאָליציי האָט פון איבערראשונג פערלאָרען דעם קאָפּ. קוים וואָס איהר האָט זיך איינגעגעבען די דע־מאָנסטראציע צו פערקירעוועט אויפ'ן בית־עולם.

די פּאָרטגעשריטענע גענעלשאפט איז גע־וען שטארק צופריעדען, וואָס ענדליך האָט דער פּראָטעסט געגען דער רעגיערונג בעקומען אן עפענטליכען אויסדרוק. אָבער די רעגיערונג איז געווען אויסער זיך, וואָס אזוינס האָט געקאָנט פאסירען צוליעב דעם פערזוהן און נאכלעסיג־קייט פון איהר פּאָליציי, און זי האָט בעפוילען אויף ווייטער צו בעגראָבען אין געהיים די קרבנות פון איהר ווילדער רציחה. נאָר דאָס האָט ניט אבגעשטעלט די ווייטערע אויסברוכען פון פּראָטעסט. די אונצופריעדענהייט איז גע־וואקסען. צו דער יוגענד איז אויך צוגעשטאנען;

א טהייל פון דער פּעטערבורגער אַרבייטער־שאפט.

די אָרגאַניזאַציע „זעמליא אי וואָליא" האָט ארום יענער צייט אָנגעהויבען צו געווינען אייניפלום און זי האָט בעשלאָסען אויסצונוצען די שטימונג פון דער געזעלשאפט. קיין עהיימע בלעטלעך, דורך וועלכע מען זאָל מודיע זיין דעם עולם וואָס מען קלייבט זיך צו טהאָן, איז נאָך ניט געווען קיין מנהג צו דרוקען. די פּאָליציי האָט דאָך געקענט אָננעהמען איהרע פערהיטונגס־מיטלען און איבערהאקען אלע פּאַרבע־רייטונגען. פלוצלונג מען איבערגעבען פון מויל צו מויל, בין וואַנען די ידיעה פלוצלונג וועלען ברייט פאַנאַנדערגעטראָגען צוויישען דעם עולם. אזוי איז אין ווינטער פון 1876 בעקאַנט געוואָרען, אז מען גרייט צו א גראַנדיאזע פּאָליטישע דעמאָנסטראַציע.

עס איז בעשלאָסען געוואָרען צו פערזאַמלען זיך דעם 6טען (18) דעצעמבער אויפ'ן „קאַזאַנער פלאַץ". דעם טאָג איז געשטאַנען א ברענדער פראָסט. דער עולם איז זיך זעהר לאַנג זאם צונויפגעקומען. זיינען די אָנגעקומענע אריין אין דערבייאיגען „קאַבאַנער סאָבאָר", וואו עס איז אָנגעצונדן א גאָטעס־דיענסט צום אנדענקען פון „הייליגען ניקאָלאי". וועהן דער גאָטעס־דיענסט איז אריבער, האָט די יוגענד בעשטעלט א צווייטען גאָטעס־דיענסט אויף צום אָנדענקען פון א ניקאָלאי. געמיינט האָט זי דעם בעריהמטען אונגליקליכען גלעהרטען און פּובליציסט ניקאָלאי טשערניישעווסקי, וועלכער האָט זיך אונשולדיגערהייד געפלאָגט זייט יאָהרען און יאָהרען אין סיביר און וועמען נאָמען עס איז אפילו פערוועהרט געווען צו דערמאָנען. די גלחים, ניט וויסענדיג ווער עס איז דאָס אזוינס דער דאָזיגער ניקאָלאי, האָבען אויף אזא אופן געמאַכט א הזכרת־נשמה נאָך א לעבע־דיגען מענשען.

מען איז וויעדער ארוים אויפ'ן אָפענעם פלאַץ. עס איז געווען פערזאַמלט א פובליקום פון וואָסערע 200 מענשען. עס איז גע־וואָרען א גערייד, מען זאָל אָפּלעגען די דעמאָנ־סטראציע. האָבען אנדערע וויעדער פּראָטעס־טירט; עס איז שוין אזוי פיעל מאָל אבגעלעגט געוואָרען, אז דאָס פובליקום וועט אין גאנצען אויפהערען צו גלויבען, אז וועהן עס איז וועט אזא דעמאָנסטראציע פּאַרקומען. און ווי מען שטעהט אזוי און מען האמפערט זיך, טרעט ארוים א יונגינקע מיידעל, מיט פאנאנדערגע־לאָזטע גאָלדענע לאָקען, וואַרפט ארוים א רייטע פאָהן מיט דער אָפּפּוליערער אויפשריפט: „זעמ־ליא אי וואָליא" און שרייט אוים: „פּאַרוועהרטט, חברים!" אלע האָבען זיך א לאָז געטהאָן צו איהר. פון פובליקום האָט מען גענומען תּא־דערען א רעדנער, און מען האָט ארויסגערוקט א יונגען מאן פון א יאָהר 20, וועלכער האָט געהאלטען א גלענצענדע רעדע וועגען דער אָרד־נונג, וואָס הערשט אין רוסלאַנד, און וועגען דעם שיקזאל פון טשערנישעווסקי'ן. דאָס איז גע־וועז געאַרגי פלעכאנאָוו, דעמאָלט א סטודענט פון „גאַרני אינסטיטוט". דאָס איז געווען זיין ערשטע פּאָליטישע רעדע, און ער האָט אין איהר גליהך ארויסגעציגט זיין גלענצענדען אָראטאָ־רישען טאַלאַנט. דער פראָסט און בכלל די אונגינסטיגע אומשטענדען האָבען דעם עולם ניט אויפגעלעגט געמאכט אויסצוהערען א רע־דע. פלעכאנאָוו אבער האָט תיכף צוגעשמידט דעם עולם'ס אויפמערקזאמקייט. די צוהערער האָבען איהם אריינגענומען אין א פעסטען רינג. אבער ווי נאָר די רעדע איז געווען געענדיגט, האָבען די אָרדנונגס־היטער, מיט צוואווילדעטע פנים'ער, זיך א לאָז געטהאָן אויפ'ן עולם מיט די הוילע שוועהדען. דאָך, צום יונגען רעדנער האָט מען די פּאָליציי ניט צוגעלאָזט. אן אַרבייטער האָט פון איהם אראבגענומען זיין הוט איז איהם אָנגעטהאָן א היטעל. א פּאָר אנדערע האָבען זיך ארומגעשלאָסען אדום איהם אוז איהם ארויסגעפיהרט פון געדרענג, גיבראכט צו א זיכערען פלאַץ, און אזוי איז גערעטעט גע־וואָרען פון א גרויזאַמער שטראָף, פאר דער טובה פון דער רוסישער רעוואָלוציאָנערער בע־וועגונג און פון דעם אַלוועלטליכען סאָציאַליזם, געאַרגי פלעכאנאָוו. ווי בעקאַנט, איז ער (זייט דעם יאָהר 1883) געוואָרען דער טהאָרעטישער בעגרינדער פון דער רוסישער סאָציאַלדעמא־קראטישער בעוועגונג. ניט אזוי גליקליך הא־בען זיך ארויסגעמאכט די מעהרסטע אנטהיל־נעהמער אין דער דעמאָנסטראציע.

דער פּאָליציי, וועלכע איז פון אנפאנג גע־וועז קליין אין צאָהל, זיינען געקומען צו הילף די „דוואָרניקעס" און גלאט לעדיג־געהער, וועל־כע לאָזען קיינמאָל ניט דורך די געלעגנעהייט אריינצומישען זיך אין יעדען גאסען־סקאנדאל. זעהענדיג, אז די פּאָליציי כאפט רעכטס און לינקס און טהיילט קלעפ, האָט דאָס יונגוואַרג זיך א לאָז געטהאָן לויפען. די פּאָליציי, מיט איהרע העלפער, נאָך זיי. פיעלע האָט זיך אויך־געגעבען צו אנטלויפען. די אבער, וואָס זיינען געכאפט געוואָרען, זיינען געשלאָגען געוואָרען מכות רצח. צוגלוטיגטע, האלב־טויטע האָט מען זיי געשלעפט איבער די גאסען אין די צירקלען אריין.

צוויישען די ארעסטירטע איז אויך געווען די גאָלדען־לאָקיגע מיידעל, וועלכע האָט ארויסגע־וואָרפען די פאָהן. איהר נאָמען איז געווען פעליציע שעפטעל. מיט איהר צוזאמען זיינען אויך ארעסטירט און איבערגעגעבען געוואָרען צו א ספּעציעלען גריכט פאר פּאָליטישע פער־ברעכער נאָך צוויי אידען. אבער צוערשט וו־לען מיר דערצעהלען פון איהר.

פעליציע שעפטעל.

מיט צוויי יאָהר פריהער פֿאר דער דעמאָנ־סטראציע האָט ביי אונז אין קיעוו עקזיסטירט א רעוואָלוציאָנערער פֿראַיין פון יונגע לייט, וועלכע האָבען זיך געגרייט צו „גהען אין פּאָלק" מיט דער פֿראָפּאגאנדא פון סאָציאָליזם. א צווייטע אויפגאבע פון פֿראַיין איז געווען צ געווינען וואָס מעהר מענשען, וואָס זאָלען זיך טויגען פאר פֿראָפּאגאנדיסטען, אין קיעוו און אומגעגענד.

און צוליעב דעם בין איך דאָס אין ווינטער פון 1874 אַוועקגעפֿאָהרען, מיט א קופּערט פול געלאָדען מיט רעוואָלוציאָנערע ליטעראטור, קיין זשיטאָמיר, וואו איך האָב גענהאט א בעקאנטען, א סטודענט, וואָס איז ארויסגעשיקט געווארען פון פּעטערבורג — איינעם ווילסאָן.

גלייך דעם ערשטען טאָג פון מיין קומען אין אָוועגד איז ביי ווילסאָנ'ן אין הויז געווען א צוזאמענקונפט לכבוד דעם קיעוער „דעלעגאט". וועגען נור כ'האָב דאָרט דערזהן! ווילסאָן האָט משמעות איינגעלאָדען אלעמען, אויך וועמען עס איז נאָר געווען א שטיקעלע האָפּנונג, אז ער וועט זיך אָנשליסען אָן די רע־וואָלוציאָנערען און וועמען כ'האָב עס בעדארפט העלפען מאכען דעם לעצטען טריט. א לעה־רער פון דער גימנאזיע, טעלעגראפיסטען, רע־גיערונגס־בעאמטע און גימנאזיסטלעך — א מאן 20, אויך צוויי פרויען — איינע פון זיי, א 16־יעהריגע גימנאזיסטקע, האָט תיכף צוגעצויגען די אויפמערקזאמקייט פון „דעלעגאט". חוץ דעם, וואָס זי איז געווען זעהר א שהנע, איז זי אויך געווען א לעבעדיגע, א פרעהליכע, א בערעדעוודיגע און גאנץ גוט ענטוויקעלט פאר איהרע יאָהרען.

צוליעב דער וויכטיגער מיסיאָן, וואָס מיר איז געווען אָנגעפֿארטרויט, האָבען די פערזאמעל־טע געקוקט אויף מיר מיט'ן גרעסטען רעס־פּעקט. כיון האָט בייר געשטעלט טיפּזינניגע פראגען וועגען דער צוקונפט פון רוסלאנד און פון דער גאנצער וועלט. און איך, א 19־יעה־ריגער בחור, מיט דער מאמעס מילך אויף די ליפּען, האָב נאטירליך זיך געהאלטען פאר אזוי קאמפּעטענט און גענוג אין הלכות רעוואָלוציע, אז איך האָב תיכף אויפ'ן שטעל געענטפערט אלע קשיות, וואָס די פערזאמעלטע — איניגע עלטערע מענשען, מיט בערד — האָבען מיר געשטעלט.

צוויי, דריי טעג זיינען אַוועק אין טהעאָרע־טישע שמועסען און פראקטישע לעקציעס און אַנווייזונגען. פאר דער צייט האָב איך, וויי מיר האָט זיך געדוכט, דערקענט יעדען איינעם פון די אַנטהיל נעהמער פון דער פערזאמלונג. נא־טירליך, האָט מיר ווילסאָן זעהר פיעל געהאָל־פען אין דעם. איניגע האָבען גלייך אויסגע־דריקט א וואונש צו פערלאָזען זייערע שטעלען און זייער שטודיום, צו פערברענגן, אזוי צו זאָגען, אלע בריקען הינטער זיך און אַוועקצו־געבען זיך מיט לייב און לעבען דער רעוואָלו־ציאָנערער בעוועגונג.

צווישען די ענטהוזיאסטען איז אויך געווען די יונגע גימנאזיסטקע — פעליציע שעפטעל. זי האָט נאָך געהאט א צווויי מאָנאט ביז צו פערענדיגען די גימנאזיע. איז זי גרייט געווען אָט באלד אלעם אויפצוגעבען און צו פערלאָזען דאָס עלטערן־הויז און צו נעהמען זיך פאר דער ארבייט. אודאי, יעדער פערלאָרענער טאָג איז געווען א שאדען פאר דער רעוואָלוציע.

איך האָב זיך דערוואוסט, אז זי איז געווען א בת־יחידה פון א רייכער אידישער סוחר'י־שער פאמיליע. די עלטערען האָבען איהר ליעב געהאט וויי אן אויג אין קאָפּ און איהר צוועק־געהן וואָלט פאר זיי געווען א טויט־קלאפּ, אָבער דאָס פּאָלק ליידט דאָך נאָך מעהר, און ווען מיר וועלען איהם ניט העלפען, וועט ער קיינ־מאָל ניט געהאָלפּען ווערען, — האָט זי זיך געטרייסט, ווי מיר אלע, וועלכע האָבען איבער־געלעבט עהנליכע פאמיליען־טראגעדיעס.

אָבער איך, ניט קוקענדיג אויף דער סימ־פאטיע, וואָס די פרעהליכע און לעבעדיגע מיי־דעל האָט אין מיר ארויסגערופען, האָב בשום אופן ניט געוואָלט, אז זי זאָל זיך גלייך אריינ־וואַרפען אין דער געפעהרליכער ארבייט. אַנ־שטאָט צו דערפרעהען זיך און אָנצוכאפען זיך מיט בויידע הענד אָן איהר פּאָרשלאג, ווי עס וואָלט געטהאָן יעדער אַנדער דעלעגאט, האָב איך איהר געזומען אָפּראטהען דערפון מיט קאל־טע, ניכטער קלוגע רייד, גאָר ניט נאָך מיינע יאָה־רען. איך האָב איהר געזוכט צו דערווייזען, אז זי דארף פריהער ענדיגען די גימ־נאזיע, אָנקומען אין פּעטערבורג אויף די קור־סען און ערשט האָבענדיג זיך גוט צוגעגרייט און אויסגעפּרובירט זיך, ווידמען זיך דער אר־בייט פאר'ן פּאָלק.

אָט די אויסגערעכענטקייט פון מיין זייט, בעת איך פאר זיך אַליין בין גאָר ניט געווען אזוי אויסגערעכענט, קען איך איצט נאָר ער־קלעהרען דערמיט, וואָס איך האָב דערשפּירט אן אינסטינקטיוון שרעק, אז אָט די סימפּא־טישע מיידעל זאָל חלילה ניט אומקומען יונגער־הייט. עס זיינען ארומגענאנגען אזעלכע שוי־דערליכע קלאנגען, ווי יונגע קינדער זיינען פער־פּיניגט געווארען אויף טויט פון די זשאנדאר־מען, און צו פעליציע'ן האָב איך מיט'ן ער־שטען בליק זיך דערפיהלט צוגעצויגען, ווי א ברודער צו אן אייגענער שוועסטער.

אָבער אויף דער ענטהוזיאסטישער מיידעל, וועלכע איז געווען פול מיט ברענענדען פערלאנג זיך מקריב צו זיין פאר דער רעוואָלוציע, האָבען מיינע ארגומענטען — אפילו די שטארקסטע פון זיי — ניט אָנגעהויבען צו ווירקען.

— רערט וואָס איהר ווילט. אין פאַלק וועל איך פֿאָרט אַוועקגעהן. וואָס איהר ווילט מיך ניט אויפנעהמען אין אייער פֿעראיין, איז נאָך ערגער; איך וועל אָהן אייער הילף, אָהן דער לייטונג פון די געניטע חברים, זיך אַוועקלאָזען אין דער אַרבייט.

אז איך האָב דערזעהן, ווי שטייף זי איז ביי זיך, ווי פעסט זי בעשטעהט אויף איהר פֿלאָן, האָב איך איהר פֿאַרגעשלאָגען, זי זאָל וועניגסטענס אַבווארטען, ביז וואַנען איך וועל בעקומען אַן ענטפער פון אונזער פֿעראיין, וויל איך אַלס בעפֿאָלמעכטיגער קען נאָר פֿאַרשלאָגען קאַנדידאַטען, אָבער האָב קיין רעכט ניט זיי אויפצונעהמען אויף אייגענער פֿעראַנטוואָרטליכקייט. פֿעליציע האָט איינגעשטימט, און מיר האָבען זיך פֿרייַנדליך צוזאַגענט.

* * *

כאָטש זייט דעמאָלט זיינען אַוועק איבער 40 יאָהר, דאָך געדענק איך נאָך גאַנץ גוט אין וואָס פאר א שטימונג איך האָב זיך צוריקגעקעהרט פון זשיטאָמיר.

ביי יענער צייט האָט ניט נאָר דאָס ברענגען און צוטהיילען א גאַנצען קופֿערט מיט רעוואָלוציאָנערע ליטעראַטור, נאָר אפילו דאָס האַלטען ביי זיך אַן איין־איינציגע בלעטל געשמעקט מיט עטליכע יאָהר קאַטאָרגע. בפרט נאָך וואַן איך האָב אָנגעפֿיהרט א פֿראָפֿאַנאַנדא צווישען אזא בעדייטענדער צאָהל מענשען. און עס האָט מיר אזוי אָבגענאַלטען. דאָס אַליין האָט שוין געדארפט ארויסרופען ביי מיר א מונטערע שטימונג. און דערצו נאָך דער סימפאַטישער אייַנדרוק פון דער יונגער חברה, וואָס איז זיך צונויפגעקומען ביי וויל'סאָנ'ען. און פון דער חברה ארויס האָט געשטראַלט דאָס לעבענס־לוסטיגע פֿנים'ל פון פעליציע שעפּטל.

איינגעוויקלט אין מיין וואַרימען פעלץ, האָב איך זיך צולענגט אויפֿ'ן שליטען און מיט ענטציקונג זיך איינגעהערט אין דעם סקריפּען פון פראָפּעסטיגען שנעע און אין דעם צוצויגענעם קלאנג פון די גלעקלעך, און אין מיין זכרון זיינען פארבייגלאָפען פערשיעדענע מאָמענטען פון מיינע געשפּרעכען און האמפּעריין מיט פעליצי'ן.

„וואָס אקאָרשט וועט פון איהר ארויסקומען? ווי וועט זי ענדיגען? וואָס פאר א שיקזאל לויערט אויף איהר?" — האָב איך זיך געשטעלט פראגען און געפרובירט טרעפען דעם ענטפער אויף זיי.

וועו איך בין צוריקגעקומען קיין קיעוו, האָב איך איבערגעגעבען מיינע חברים וועגען אלע מיינע ערפאהרונגען אין זשיטאָמיר און זיי זיינען געבליבען שטארק ציפריעדען מיט דעם אופן. ווי אזוי איך האָב ערפילט די מיסיאָן, וואָס זיי האָבען אויף מיר ארויפגעלעגט. און תיכף איז ביי זיי בעשלאָסען געוואָרען, אז גאָר אין גיכען זאָל איך וויעדער א פאָהר טהאָן קיין זשיטאָמיר און ענדיגען וואָס איך האָב אָנגעהויבען — אויפנעהמען אלס מיטגליעדער די אָנגעמערקטע קאַנדידאַטען. כאָטש דער פאָרשלאָג איז געווען זעהר א שמייכעלהאפטער, האָב איך זיך דאָך ענטואַנט מיט דעם אויסרייד, אז א צווייטען מאָל דארף שוין פאָהרען אן אנדערער, א מעהר געניטער פון מיר, און איך האָב אָנגעוויעזען אויף טימאָפּיי קוויאַטקווסקי. יענער האָט איינגעשטימט. אָבער די חברים זיינען בעשטאַנען, אז מיר זאָלען ביידע פאָהרען צוזאַמען. נאָך א קליינעם ישוב הדעת, בין איך אויף דעם איינגעגאַנגען.

צוליעב דעם וווייטערען גאַנג פון דער געשיכטע, מוז איך דא זאָגען א פאָר ווערטער וועגען קוויאַטקווסקי'ן. ער איז געווען אן ערך 24־25 יאָהר אלט — און נאָך דערצו ערפאהרענער, מעהר זיך אָנגעזוהען ווי איך, ווילכער איז נאָך קיינמאָל פון קיעוו ניט ארויסגעפאָהרען. אָבער צוזאַמען מיט דעם האָט ער אויסגעוויעזען צו זיין וועניגער געשטעלט, מעהר היין־קאָפּ פון מיר, וועניגער געניגט קאַלטבלוטיג צו וועגען אין מעסטען די מעלות און חסרונות פון א נייעם בעקאַנטען. אויף וויפיעל עס געדענקט זיך מיר. פלעגט ער זיך גאָר ניט פערטראַכטען, וואָס קען מיט דער פֿערזאָן וועלען אין דער צוקונפט. און חוץ דעם — און וואָס איז בעזונדערס וויכטיג — האָט ער געהאט א שוואַכקייט צו שעהנע פרויען. האָט ער געכאפט א שמועס מיט א חנ'עוודיגער מיידעל, איז איהם דאָס איבעריגע אָנגענאַנגען וויי דער פאר א יאָהריגער שנעע. אין דעם איז ער געווען אן אויסנאהמע צווישען די מעהרסטע דעמאָלסדיגע רעוואָלוציאָנערען, וועלכע האָבען אין דער פרוי געזוהען בלויז א שוועסטער און וועלכע האָבען געהאלטען פאר א פערברעכען זיך צו פערנעהמען מיט ליעבעס־שפּיעל.

צו אונזער ביידענס קומען האָט זיך ביי וויל'סאָנ'ען פערזאמעלט נאָך א גרעסערער עולם. ערשטענס, דעמ אינטערעס צו בעקענען זיך מיט א נייעם „דעלעגאט" און, צווייטענס, זיינען פיעלע פון זיי שוין פארטיג געווארען מיט זיך און זיינען געווען גרייט צו וואַרפען אלץ מיט אן אנדער און צושטעהען צו די רעוואָלוציאָנערען. זיי האָבען ערוואַרט, אז פון דער בעגעגעניש מיט אונז העננט אפ זייער וווייטערער שיקזאל. צו זיי האָט אויך געהערט, נאַטירליך, פעליציע שעפּטל.

און, זעלבסטפערשטענדליך, האָט די שעפּטל אויף דעם נייעם דעלעגאט קוויאַטקווסקי'ן געמאכט דעם שטארקסטען אייַנדרוק. איך האָב איהם ביז דאַן נאָך ניט געזוהען אין דער געזעלשאפט פון שעהנע פרויען. איך בין געווען ניט

וועניג איבערראשט. פעליציע האָט איהם פאָר־שטענדיג בעצויבערט. ער איז פון איהר ניט אָפּ־גערטאָטען אוּן האָט רק געפּראוווט אָנצוהען מיט איהר פערשיעדענע געשפּרעכען, כדי, ווי ער האָט אונז געזאָלט איינרייזען, אויסצוגע־פינען צי זי איז פאַרטיג פּאַר אונזער קיוווער פּעראיין...

איך בין נאָך אַלץ געווען מיט דער מיינונג, אז מען טאָר ניט צולאָזען די 16־יעהריגע נימ־נאזיסטקע זאָל ווארפען די גימנאזיע אוּן אָפּ־רייסען מיט איהר פערנאנגענהייט. ווער ווייס, צי ווען זי אויסהאלטען די שווערע פּראָבע, צי זי ווען בעשטעהן געגען די ליידען אוּן אָב־קומענישען אוּן געפאהרען פון רעוואָלוציאָנערען קאמפּף. אוּן קוויאטאָווסקי האָט ג'טענה'ט פערקערט: סטייטש, אָבשטויסען פון זיך אזא „שאץ"; זי ווען דאָך זיין דער ציערונג פון אונזער בעווענונג א. ז. ו.

די שעפּטעל, פערשטעהט זיך, האָט גליך בעמערקט, אז דער נייער דע'עגאט האלט מיט איהר. אוּן מיר איז שוין אויסגעקומען צו קעמ־פּפען מיט זיי ביידען.

אוּן לאנג האָב איך געמוזט ארבייטען מיט קוויאטאָווסקי'ן, ביז וואנען איך האָב איהם איבערגערעדט. אוּן מיט וועהטאָג אין האַרצען האָט ער זיך געמוזט גיזעגענען מיט דעם געל־דאנק — אָט די „רייצענדע מיידעל", דאָס וואונדער־בעשעפּענים תיכף צוצויהען צו אונ־זער קרייז. ער האָט מסכים געווען: זאָל זי ענדיגען צווערשט די גימנאזיע. ביז די עקזא־מענס זיינען אינגאנצען נאָך פּערבליבען א 2־3 מאָנאט.

אוּן פאַרטיג וועראנדיג אויף אזא אופן מיט פעליציע'ן, זיינען מיר אוועקגעפאָהרען.

* * *

עם זיינען ארויבער וואָסערע 2 יאָהר. איך האָב קיינעם פון די זשיטאָמירער ניט געזעהן אוּן פון פעליציע'ן ניט געהערט. פּלוצלונג אין דעצעמבער 1876 דערווויס איך זיך פון די ציי־טונגען וועגען דער ראָלע, וואָס זי האָט ג־שפּיעלט אין דער דעמאָנסטראציע, אוּן שפּעטער פון די פּרטים פון פּראָצעס, אז זי איז אָנגע־קלאָגט צוזאמען מיט אנדערע אין „אויפרייצ־צו בונט".

דאָס איז געווען איינער פון די ניעדער־טרעכטיגסטע פּראָצעסען. א מאניפעסטאציע לכבוד טשערנישעווסקי'ן, אין וועלכער עם הָ־בען זיך בעטהיליגט א פּאָר צעהנדליג יונגע בחורים אוּן מיידלעך, האָט מען פערוואנדעלט אין א בונט, שיער אין א רעווָלוציע. ניט געגוג, וואָס כען האָט זיי צו'מימ'ט אויף דער גאס אוּן אין די צירקלען, האָט מען די מינדער־יעהריגע נאָך ג'משפּט אלס „בונטאָווּשטשי־קעם".

אָנהויבענדיג פון די עדות — אויסשליסיך פּאָליציייסקע אוּן דוואָרניקעם — אוּן ענדיגענ־דיג מיט די ריכטער — אלעם צוואמען איז געווען שענדליך אוּן סקאנדאליעז. אוּן געענ־דיגט האָט זיך דער פּראָצעס מיט דעם, וואָס מען האָט געקענט ערוואַרטען: די מעהרסטע דעמאָנסטראנטען — פּיעלע פון זיי נאָר צופע־ליגע פּארבייגעהער — זיינען פער'משפּט גע־ווארען צו פערשיקונג אין סיביר אוּן צו פיעלע אהרען קאטאָרגע. פעליציע האָט געהערט צו די גליקליכערע — צו דער ערשטער קאטע־גאָריע. זי איז פערשיקט געווארען, מיט דעם פערלוסט פון אלע רעכטען, אין א פערוואָרפע־נעם העק פון ווייטען סיביר, אין א שטעדטעל מיט'ן נאָמען בערעזאָוו; א שטעדטעל, וואָס צעהלט סך הכל א פּאָר צעהנדליג כאָלופּקעס פון די אָרטיגע אינוואוינער — טונגוזען אוּן סאמאָיעדען — אוּן פונקט אזוי פיעל הייזקעס פון האָלב־פערווילדעטע רוסען.

וויעדער זיינען ארויבער עטליכע יאָהר אוּן פון שפּעטעל האָב איך קיין ידיעה ניט געהאט. איך האָב שוין געטראכט: אויף אייביג איז פעליציע בעגראָבען אין די שנעען. פּלוצלונג, אין זעקס יאָהר אָרום, דערגעהט צו מיר א פּרהליכע בשורה, אז פעליציע איז אנטלאָפען פון בערעזאָוו אוּן געפינט זיך אין צוריך.

איך האָב דעמאָלט געלעבט אלם עמיגראנט אין זשענעוואַ אוּן ביי דער ערשטער געלעגענ־הייט בין איך פּערפאָהרען קיין צוריך צו זעהן זיך מיט אן אלטער בעקאנטער.

דאָס איז געווען ערב ניי־יאָהר 1883 — פּאָר מיר אין אלגעמיין א געדענקווירדיגער יאָהר. עס איז אונמעגליך איבערצוגעבען דעם מורא־דיג־שוועהרען איינדרוק, וואָס די בעגעגעניש האָט אויף מיר געמאכט. איך בין געזעסען אוּן האָב זיך לאנג איינגעקוקט אין פעליציע'ס געזיכט אוּן יעדע וויילע איהר געפרעגט:

— זיינט איהר דאָס פעליציע?

— יא, דאָס בין איך, — האָט מיר געענט־פערט נאָר אן אונבעקאנטער קול.

— וואָס זשע האָט מיט אייך פּאסירט? איך דערקען אייך ניט, — ניט דאָס געזיכט, ניט דער קול!

— קענט איהר שוין פערשטעהן, ווי מיר האָט זיך געלעבט זייט דעם ווי מיר האָבען זיך צום לעצטען מאָל געזעהן, — ריכטיגער, אין די לעצטע 6 יאָהר, אין בערעזאָוו, — האָט זי מיר געענטפערט מיט טיפען צער אין קול.

אויסער דעם גאָלדענעם קאָליר פון איהרע האָר, וואָס זיינען אויף שטארק שיטער געווא־רען, איז אלץ פערענדערט געווארען ביז ניט צו דערקענען. אין דער פערהעלטניסמעסיג נאָך נאָר ניט לאנג שעהנער מיידעל: דער אויס־דרוק פון די אויגען, די פארב פון געזיכט, די מאניערען א. ז. ו. עס איז שווער געווען צו גלויבען, אז נאָך מיט זעקס יאָהר צוריק, ביים

פּראָצעס, האָט זי געצויגען מיט איהר אויס־זעהן די אַלגעמיינע אויפמערקזאמקייט.

בים׳לעכווייז און טהיילווייז האָט זי מיר איבערגעגעבן וועגן איהר לעבען אין דעם וויס־טען בערעזאָווי. דאָס איז געווען א רייהע פי־זישע און הויפּטזעכליך מאַראַלישע לוידען, וואָס האָבען איהר געפּייניגט פון טאָג צו טאָג, פון יאָהר צו יאָהר, ביז זיי האָבען איהר געבראכט צו פאָלשטענדיגער פערצווייפלונג.

— איך האָב זיך געפיהלט ווי א לעבעדיג בעגראָבענע. איהר פערשטעהט עס? ניין. ווער עס האָט דאָס ניט איבערגעלעבט, קען דאָס ניט פערשטעהן. איך בין לאַנגזאַם אָפּגע־שטאָרבען, נאָר דער עיקר האָב איך געפיהלט, אז איך זינק עפּעס אין א שלאַמיגער גרוב, קום אום, און אָט פערליער איך זיך. נאָך א האָר, און איך וואָלט שוין אויף אַן אמת אומגעקומען און אויף אייביג, וועז ניט א גליקלעכער צופאל, וואָס האָט מיך ארויסגעראַטעוועט.

אויף מיין פראגע, וואָס פאר א גליקלעכער צופאל האָס איז געווען, האָט זי מיר אָנגע־וויעזען אויף א בלאָנדען יונגעמאַן, מיט שוין צו פּראָסטע, אויסדרוקסלאָזע געזיכטסציגע, אָנ־געפופען איהם בייס נאָמען און מיטגעטהיילט, אז ער איז איהר מאַן.

איך האָב זיך מיט איהם צורעדט. עס האָט זיך ארויסגעשטעלט, אז ער איז אייגער פון דעם „פּראָצעס פון די 50" (אין מאָסקווע), וואָס האָט אין די 70ער יאָהרען אָנגעמאכט אזא רעש. ער איז אויך פערשיקט געוואָרען אין דער „שטאָדט" בערעזאָווי. האלב־אינטעליגענט, האלב ארבייטער, — בולגין האָט ער זיך געפופען, — האָט ער בייס פּראָצעס זיך אויפגעפיהרט וויי ניט העלדיש. ער האָט, דאכט זיך, עמיצען פון זיינע חברים אויך געשעדיגט. און ניט נאָר האָט ער זיך ניט אויסגעצייכענט מיט גרויסען שכל, נאָר פערקעהרט: ער האָט גע־מאכט דעם איינדרוק פאר נאָר ניט קיין קלוגען, אונעטוויקעלטען בחור. און מיט זיין אויס־זעהן האָט ער אויך ניט געהאט וואָס זיך צו ריהמען. אויף זיין פּנים איז געלעגען אזא גראָב־קייט און אונגעהובעלטקייט.

— און דאָס איז פעליציע׳ס מאן! — האָב איך געטראכט, צוהערענדיג זיך צו בולגין׳ס ברייטען שמועס, וואָס איז דורכגעשאָטען גע־וען מיט „איך" און „איך" און „איך"...

— יא, ער האָט מיך גערעטעוועט, — האָט דערווייל מיר פעליציע דערצעהלט, און אויף איהר פּנים האָט זיך צוגאָסען א שמייכעל ווי פון דאנקבארקייט אדער גאָר שטאָלץ מיט דעם, וואָס זי פערמאָגט אזא אוצר פאר א מאן.

— ניט בלויז האָט ער מיך ניט געלאָזט אומקומען אין בערעזאָווי, נאָר א דאנק איהם און זיין אונגלויבליכער ענערגיע, שטייפקייט און בריה׳שקייט בין איך דאָ אויף דער פריי.

בולגין האָט צוגענומען דער פרוי׳ס שבחים, ווי כשר פערדיענט, ווי עפּעס אזוינס, וואָס קומט איהם. און ער האָט זיך צושמועסט וועג־גען זייער אנטלויפען, וועגען די שטערונגען, וואָס ער האָט בעזיעגט, וועגען די געפאהרען, וואָס ער האָט בעזייטיגט. און עס איז ווירק־ליך אויסגעקומען, אז ער איז א העלד, און א וועז ניט ער וואָלט פעליציע שוין לאנג געווען אויפ׳ן עולם האמת.

פעליציע איז ארויסגעפאָלען אין די אונ־מעגלישקייט שוועדע בעדינגונגען פון סיבירער לע־בען, וועז איהר כאראקטער איז נאָך ניט געווען געשטעלט. און זי האָט זיך אונטערגעגעבען. זי איז געשטאנען פיעל העכער פון מאן אין נייעסט און ענטוויקלונג, אָבער ניעדריגער פון איהם אין וויליענסקראפט. און אָט די אמאָליגע גלעזענדע מיידעל, די ענטהוזיאסטקע, וועלכע האָט זיך געריסען צו העלדענטהאטען, פלעגט זיך איצט כמעט ווי פערליבען אין דער אנווע־זענהייט פון אָט דעם גייסטיג־בלאָסען, בעריה־מעריישען בחור. זי האָט געקוקט אויף איהם מיט בעוואונדערונג און קענטיג אויף א ביסעלע מורא געהאט פאר איהם. אזוי וועז זי פלעגט פּרואווען אריינשטעלען א וואָרט אין זיינע אונ־ענדליכע געשפּרעכען, פלעגט ער איהר גראָב אָפּהאקען: „לאָז זשע דאָך מיר רייד׳ן!" און זי פלעגט געהאָרכזאם אנטשוויגען וועלען. עס איז שוועד געווען צוצוזעהן אזא מוטהלאָזיג־קייט. און ניט ווילענדיג פלעגט דורכפליהען א געדאנק: ניין, דאָס איז געווים ניט יענע לעבענסלוסטיגע מיידעל, פול קראפט און ענטהו־זיאזם, וועלכע איך האָב געקענט מיט 8 יאָהר צוריק!

* * *

אויך אין צוריך האָט בולגין ארויסגעווייזען די ענערגיע, וואָס איז איהם אייגען געווען. ער האָט אין גיכען בייגעקומען די דייטשע שפּראך און איז אריינגעטרעטען אין פאָליטעכניקום (אין ווינטערטון). עס שיינט, אז ער האָט טאקע געהאט א בערוף צו טעכנישע ארבייטען.

און אויך פעליציע איז געקומען צו זיך. דאָס לעבען אויף דער פריי, צווישען אינטערע־סאנטע און סימפאטישע חברים, צו וועלכע עס האָט אויך געהערט די פאמיליע פון פאוועל אקסעלראד, האָט געווירקט צו גוטען אויף איהר. זי האָט ארבאָגעווארפען פון זיך דעם פראָסט און געמומען אָבטאיען, אבלעבען. און שפּע־טער, וועז זי האָט געהאט א קינד, האָט אויך טהיילווייז זיך צוריקגעקהרט צו איהר איהר אמאָליגע איידעלע גראציע. פון אָנפאנג איז זי געווען גליכגילטיג צו יעדער געזעלשאפט־ליכער טהעטיגקייט, אָבער וועז אין א יאָהר ארום האָט זיך געגרינדעט די סאָציאלדעמא־קראטישע גרופּע „בעפרייאונג פון ארבייט", האָט פעליציע זיך פּראַקטיש־ערעסירט מיט דער

נייער שטרעמונג און איז צוגעשטאנען צום צו־ריכער הילפס־פעראיין.

און וועז איך פלעג צולויב די אנגעלעגע־הייטען פון דער גרופע פון צייט צו צייט פער־פאהרען אין צוריך, פלעג איך זיך מיט איהר טרעפען אויף די פערזאמלונגען און ביי איהר אין הויז און פלעג מיט פערגעניגען מערקען, אז זי פראנצעסירט. צווישען אונז האבען זיך אויסגעשטעלט גוטע חבר'שע בציהונגען. נאך מעהר: איהר איז בעשערט געווען צו שפילען א ראלע אין מיין וויטערדיגען לעבען.

אנהויב מערץ פון יאהר 1884 בין איך פון צוריך ארויסגעפאהרען קיין דיטשלאנד מיט צוויי קאסטענס ליטעראטור, וואס איך האב געדארפט „ארבערשוואלצען" דעם רוסישען גרענעץ. אין דיטשלאנד איז יעמאלט געווען אין קראפט דער אויסנאהמס־געזעץ וועגען די סאציאליסטען און פון זיכערקייט וועגען האב איך ביי בולויגין'ן געמומען זיין פאס. אין פרייבורג (באדען) בין איך ארעסטירט געוואָר־רען און פיגורירענדיג אלס „סטודענט בולויגין פון צוריך", האב איך מיט פעליציע'ן אנגע־האלטען אן אפיציעלע קארעספאנדענץ אלס איהר מאן. מיר האבען זיך געוועדעט אייניג צו די אנדערע אויף „דו", גערופען זיך מיט פערצוויגענע נעמען, געטרייסט און קושען גע־שיקט. זי פלעגט מיר שרייבען וועגען איהר צושטאנד, וועגען „אונזער עופה'לע"... נאר דער־מיט האט זיך נאך ניט געענדיגט איהר ראלע: וועז איך האב איינגעזעהן, אז די דיטשע רע־גיערונג האט מיך בדעה אויסצולויבערען צו רוס־לאנד און איך האב זיך פארגענומען צו אנט־לויפען פון פרייבורגער גפענגנים, האט פע־ליציע בולויגין אויף א געוויסען אופן זיך בע־טהיילוגט אין אט דער זעהר ריזיקאלישער אונ־טערנעהמונג.

אייגנטלי אין מאי, וועז איך האב זיך גע־קוועלט מיט די פינסטערסטע גדאנקען וועגען דער קאטארגע, וואס שטעהט מיר פאר, אויב דיטשלאנד זעלט מיך ארויסגעבען, האט זיך פלוצלונג אן עפען געטהאן די טהיר פון מיין קאמער און מען פיהרט מיך אין קאנטאר. און איך בעווייז ניט אריבערצוטרעטען דעם שוועל, ווי עס ווארפט זיך מיר אויפ'ן האלז מיט א פרייהען־גשרי א זעהר נעטע דאמע, וועלכע איך האב ניט גלייך דערקענט — „מיין ריי־צענדע און היים־געליעבטע ווייבעלי". און פע־ליציע — ווארים דאס איז זי געווען — האט בעדעקענדיג מיך מיט קושען דערווייל געשעפ־טשעט: פאדערט ניט אנדערש מען זאל אונז ערלויבען רייזען רוסיש.

ביי דער דאזיגער ריהרענדער בענגענישע פון די יונגע פערליעבטע פאר־פאלק איז דערבי געווען דער ארטיגער פראקורער, א בייזער, שטרענגער אלטער, וועלכער האט ניט ערלויבט צו רייזען רוסיש אפילו אין דער אנווענדונג פון אפיציעלען איבערזעצער, און דער איז גע־ווען ניט קיין אנדערער ווי דער בעוואוסטער פראפעסאר א. טון, דער פערפאסער פון דער גשיכטע פון דער רוסישער רעוואלוציאנערער בעווענונג. אבער פעליציע האט מיט איהר האסטיגקייט און אויפריכטיגער פרייד און אפשר אויך מיט איהר פארנעהמען, סימפאטישען אויסזעהן, אזוי צוטומעלט דעם בייזען אונצו־טרויליכען פראקוראר, אז ער האט אין אנפאנג ווי פערגעסען ארייגצומישען זיך. באלד אבער האט ער אויסגעפונען, אז מיר האבען שוין גע־נוג צערטליכקייטען אויסגענאסען איינער פאר'ן אנדערען, און האט אונז בעפוילען צו רייזען דייטש. מיר האבען פראטעסטירט: זאל מען שיקען נאכ'ן איבערזעצער. דער אדרנונגס־הי־טער האט עם געפונען פאר איבעריג: מיר פער־שטעהען געגונג דייטש. אבער גדענקענדיג פעליציע'ס ראטה, האב איך נאך אלץ געפראוואוט איבערצוריידען דעם שטייפען, הארטען אל־טיטשקען, און איהם בעוויזען, אז ווי גוט מען זאל ניט פערשטעהן א פרעמדע שפראך, קענען מען און ווייב, נאך א לאנגער צושיידונג, ניט גענוג פריי אויסניסען אין איהר זייערע אינ־טימע געפיהלען. געגען אזא ארגומענט האט דער אלטער גארניט געפונען וואס צו זאגען. אבער ער איז ניט מחויב צו שיקען נאכ'ן אי בערזעצער; זאל פרוי בולויגין אליין געהן נאך איהם.

טון האט געוואוסט וועגען אלע מיינע פלע־נער און אויך אז בולויגין איז ניט מיין פרוי. וועז איך בין וויעדער ארייגעפיהרט געווארען אין קאנטאר, איז שוין אויסער דעם פראקוראר און פעליציע'ן דארט געווען אויך פראפעסאר טון. און מיר האבען פריי גענומען רייזען רו־סיש. איך האב געצויגען די אויפמערקזאמקייט פון פראפעסאר טון, ווי ארטיסטיש פעליציע שפיעלט איהר ראלע פון א ליעבענדער פרוי. דערויף האט זי געענטפערט מיט פערדרוס, אז זי שפיעלט גאר קיין ראלע ניט, אז זי האט זיך אויף אן אמת דערפרעהט, אז זי און אלע פריינד, ניט בעקומענדיג לאנג קיין ידיעה פון מיר, האר־בען שוין געמיינט, אז איך בין אויסגעליפערט געווארען אין די הענד פון צאר'ס זשאנדארמען. און זי האט מיר דערצעהלט, ווי אין זשענעווא און אין צוריך געהען ארום די רוסישע שפיאנען איבער די קוואַרטירען פון די רוסישע, מיט מיין פאטאגראפישער קארטע, און רופען מיך אן ביי מיין אמת'ען נאמען. ווי עס זעהט אויס, זוכט די רוסישע רעגיערונג צו איבערציינגען דער דיי־טשער, אז איך רוף זיך מיט א פאלשען נאמען. און דערפאר האבען די חברים בעשלאסען, זי זאל פאהרען זיך זעהן מיט מיר, ווייל זי, אלס מיין פרוי, וועט זיך קענען מיט מיר צונויפ־רייזען אין רוסיש וועגען די פלענער פון מיין

אנטלויפען, אין פאַל די דייטשע רעגיערונג האָט בדעה נאָכצוקומען דעם וואונש פון רוסישען צאר און העלפען מיך פערשיקען אין קאַטאָרגע.

דעם ווייטערען גאַנג פון אונזער געשפּרעך ווען איך דאָ ניט איבערגעבען *). איך ווייס נאָר דאָ דערמאָנען, אז „מיין פרוי", לויט אַלע סמנים, האָט אויך אויפ׳ן יונגען גלענצעדען פּראָפעסאָר געמאכט דעם גינסטיגסטען איינ דרוק. זי האָט זיך געזעגענט מיט מיר פונקט אזוי היים, ווי זי האָט זיך פריהער מיט מ גריסט, און זי איז אוועק אין דער בעגלייטונ פון איבערזעצער און בעקומענדיג די פערזיכ רונג פון כיטרען פּראָקוראָר, אז אין גיכען וועט זיך אלץ ענדערען צום גוטען.

איך האָב זיך נאָך דער ריהרענדער זעהונג צווישען מיין פינסטערען קעמערל פול מיט ליכטיגע האָפענונגען. אך, ווי ביטער איך בין ענטטוישט געווארן! ווי בעקאַנט, בין איך אויסגלייפערט געווארן צו דער רוסישער רעגיערונג. און זייט דעם האָב איך פעליציע שפּעטל ניט געזעהן.

*) די, וואָס אינטערעסירען זיך, וועלען געפינען וועגען דעם אין מיין בוך „16 יאָהר אין סיביר".

ג. ציפּערָאוויטש:

דער קרומער שפּיגעל פון קאַפּיטאַליזמום

וואָס מיר עסען אונטער דער עלעקטריטישער הערשאַפט

1.

רעגט איהר די בורזשואזע עקאָנאָמיסטען, וועלען זיי איך זאָגען אזוי: אמת, דער קאַפּיטאַליזם האָט טאַקע „פּינסטערע", „שרעקליכע" זייטען (אייניגע ראדיקאַלען וועלען געהן נאָך ווייטער און וועלען אפילו דערמאנען די „פערברעכען" פון׳ם קאַפּיטאַליזם), אָבער איינס קען מען דאָך ניט לייקענען: אז דער קאַפּיטאַליזם בעפריעדיגט אין א הויכער מאָס די פערשיידענסטע בעדערפענישען פון׳ם מענשען.

די דאָזיגע בעהויפּטונג איז אין פלוג, דאכט זיך, ריכטיג. דער קאַפּיטאַליזם פּראָדוצירט סחורות. די סחורות וועלען ארויסגעטראָגען אויפ׳ן מארק צו פערקויפען. א מענש געהט נאָר דאן קויפען א געגענשטאנד, ווען ער דארף איהם האָבען, ד. ה. ווען ער ווייל בעפריעדיגען דערמיט זיינע א בעדערפענישּ. דער קאַפּיטאַליזם, חייסט עס, שטרעבט צו בעפריעדיגען די בעדערפענישען פון׳ם מענשען. די מעשה איז אָבער, וואָס אין היינטיגער קאַפּיטאַליסטישער אָרדנונג איז ניט דער מענש דער האר פון דער פּראָדוקציאָן, נאָר די פּראָדוקציאָן בעהערשט און פעשקאַפט דעם מענשען. ניט די בעדערפענישען פון די פעלקער זענען די ריכט-שנור פון דעם קאַפּיטאַליזם (הגם ביז א געוויסען גראַד מוז עס זיך מיט זיי רעכענען), נאָר דער קאַפּיטאַליזם שטרעבט אומצוענדערען די דאָזיגע בעדערפענישען און זיי צופּאסען צו זיינע אינטערעסען. אפילו דער מענשליכער ארבאניזם ווערט איבערגעאנדערשט און איבערגעבויט אונטער דער ווירקונג פון דער קאַפּיטאַליסטישער אָרדנונג. ניט דער מענש איז דער עיקר, נאָר דער ריוח, דער פּראָפיט, דער מאהר-ווערטה פון די קאַפּיטאַליסטען. אלעם איבערגיג מוז זיך בויגען פאר אט דעם אלמעכטיגען ציעל — אפילו די נאטור פון׳ם מענשען, אפילו זיינע דרינגענדסטע לעבענס-אינטערעסען.

דאָס זעהען מיר דייטלעך אין דער פּראָגע וועגען פּאָלקס־נאַהרונג.

אין די לעצטע יאָהרען האָט מען זעהר פּיעל גערעדט וועגען דעם שטייגענדען יקרות אויף די נויטוועניגקייטע לעבענס־מיטלען. עס איז בעשאָפען געוואָרען א גאַנצע ליטעראַטור וועגען דער פּראָגע אין, וואָס ס׳איז נאָך וויכטיגער, עס זענען פּאַרגעקומען גרויסע מאַסען־בעוועגונגען, מאַסען־אונרוהען אין קאַמפּף געגען יקרות, אַנ־חויבענדיג מיט די „פּליישׂ־ראיאָטס״ אין ניו־יאָרק און שיקאַגאָ און ביז די דעמאָנסטראַציעס אין עכטרייך, דייטשלאַנד, בעלגיען, פראַנקרייך און אנדערע אייראָפּעאישע לענדער אין די לעצ־טע צוויי־דריי יאָהר, און ביז די געשלעגען צווי־שען דער מאַסע און די פּליישׂ־העכערע אין פּע־טערבורג שוין איצט אין דער ציים פון מלחמה.

די פּראָגע וועגען יקרות שטעהט אויף דער טאָגעס־אָרדנונג פון דעם היינטיגען סאָציאָלען לעבען, און וועט אזוי גיך ניט פּערשווינדען. אָבער חאַראַקטעריסטיש איז דערביי, וואָס דער קאַמפּף פיהרט זיך נאָר געגען א י י ן ז י ט פון דער צרה: נעגען די שטייגענדע פּרייזען. וועניגער קוקט מען זיך אום אויף דער א נ ד ע ר ע ר זייט: אויף די פּערשלעכטערונג פון די פּראָדוקטען גופא. א פּאָקט איז, אז פּאָל דעם זעלבינען געלד בעקומט איצט דער קאָנ־סומענט אלץ וועניגער נאַהרונגס־מאַטעריאל און אלץ מעהר אונניצלעכע אָדער זאָגאָר שעדלי־כע שטאָפען. אייגענטלעך הייסט דאָס אויף א פּערטיירונגס פון די פּראָדוקטען, אָבער נאָר אויף אן א נ ד ע ר ו ו ע ג: די גרויס, די מאָס, די וואָג פון׳ם פּראָדוקט מעג בלייבען די זעלבינע, אָבער איהר נאַהרונגס־ווערט, איהר בעדייטונג פאר׳ן ארגאניזם ווערט קלענער. און דאָס הייסט וויידער, אז פּאר דעם זעלבינען געלד בעקומט דער קונה וועניגער סחורה.

וועגען אָט ד ע ר פּערטיירונג האָט מען זיך ביז אהער וועניג געקימערט. די סבה איז די, וואָס, ערשטענס, האָבען די מאַסען א קנאַפּע ידיעה אין חעמיע און באָטאַניק און וויייסען פּישוט ניט, וואָס זיי פערלירען דורך דער פאַל־סיפיקאציע; צווייטענס ווערט די פאַלסיפיקא־ציע היינט געמאַכט אזוי קונציג, אז ס׳איז זי טאקע שווער צו דערקענען.

אָבער ווי די מעשה זאָל ניט זיין, פריהער אָדער שפּעטער וועט אויף די פעלשונגס־פּראָגע מוזען ארויפגענומען ווערען דורך די קאָמפּפּענדע מאַסען. וואָס שטארקער ס׳וועט אָנגעהן דער קאַמפּף געגען הויכע פּרייזען, וואָס העכער ס׳וועט לען זיך הערען די פּאָדערונגען: „מיר ווילען עסען״, „מיר פערלאַנגען בילליגע ברויט״, „ניע־דער מיט דעם יקרות!״ — אלץ אפּטער וועלען די קאָפּיטאַליסטען זוכען צו בערויבען דאָס פאַלק אויף דעם וועג פון פאַלסיפיקאציע, אלץ קלע־נער וועט ווערען דער נאַהרונגס־אינהאַלט פּין די לעבענס־מיטלען.

די דאָזיגע טענדענץ הויבט ערשט אן איהר געשיכטע. אָבער איהרע מעטאָדען זענען שוין איצט אויף געוואָלד קאָך און איהר שאָדען גענוג גרויס, אז ס׳זאָל כדאי זיין זיך אָבצושטעלען אויף דעם געוויער.

2.

אמאָליגע יאָהרען, אז דער קרעמער האָט גע־וואָלט אָבנאַרען דעם קונה, וואָס האָט ער גע־טהאָן? האָט ער איהם געגעבען דריי פערטעל פונט פלייש פאר א פונט, אָדער׳ ער האָט איהם פערקויפט צופּוילטע געוואָנט אנשטאָט נייע, אָדער ער האָט איהם געגעבען טוכלע מעהל אנ־שטאָט גוטע. דאָס איז געווען א גראָבּיאַנסקע פאַלסיפיקאציע, א קינדערשע נאַרעריי, ווי איהר קענט זי נאָך היינט אויף גיפּינען אין די אונ־ענטוויקעלטע אזיאטישע און האַלב־אזיאטישע לענדער, וואו דער קאַפּיטאַליזם איז נאָך ניט גענוגענד דער הערשער.

אין הויך־ענטוויקעלטע קאַפּיטאַליסטישע לענדער לאָכט מען זיך אוים פון אזוינע מעטאָ־דען. דאָ איז מען אזוי וויים דערפון, וויי א היינ־טיגע שטאָהל־פאבריק איז ווייט פון א פארציי־טיגער קוזניע. דאָ איז מען פיינער, דאָ רופט מען צו הילף די ווייסענשאפט, די טעכניק. דאָ וועלען בעשאפען גאנצע אינדוסטריע־צווייגען צו פעל־שען פּראָדוקטען. דאָ וועט מען דוקא ניט גענ־אונטערשיטען קלייען צו מעהל אָדער ניצען א פאלשע וואָג אנשטאט א ריכטיגער, וואהרום אויב מען טהוט אזוי, קען מען געכאפט וועלען בייי דער האנד, און דאָס טויג ניט. די היינטיגע פאל־סיפיקאציע לאָזט דוקא איבער דעם גוף פונ׳ב פּראָדוקט ווי ער איז, זי מאַכט איהם נאָך שעה־נער, אָנציהענדער. דערפאר גנב׳עט זי זיך אריין אין זיין תוך, אין זיין נשמה, זי פערדארבט זיינע אינווענטאר אייגענשאפטען, זי מאַכט א תל פון זיין נאַהרונגס־קראפט, אזוי אז פון דעם פרי־הערדינען פּראָדוקט בלייבט אפט ניט מעהר ווי דער נאָמען.

דער פארציייטיגער קרעמערשער שווינדעל ווערט פערוואַנדעלט אין א לעגאַל טהעטיג־קייט; פון א צופעליגער ערשיינונג ווערט דאָס א געזעץ פּין קאַפּיטאַליסטישער פּראָדוקציאָן. עס ווערען בעשאפען ריעזיגע חעמישע אונטער־נעהמונגען, קאָלאָסאַלע פאבריקען, וואָס פער־נעהמען זיך מיט פאַלסיפיציערען פּראָדוקטען. די פאַלסיפיקאציע ווערט א תושב אין אונזער וועלט, און קיין שום געזעץ וואָלט איהר ניט גע־קענט שאדען.

איינס פון איהרע ווידערשפּרוכען מיטלען איז דער ס ו ר א ג א ט.

וואָס איז אזוינס דער סוראָגאט? דאָס איז

מארגארין אנשטאט פוטער, קאָנסערוון פון פלייש־רעשטלעך אנשטאט פרישע, זאפּטיגע פלייש־קלאָטע אנשטאט לעדער. א סוראָגאט איז א זאך, וואָס ז ע ה ט נ א ר א ו י ס ווי דער ריכטיגער פּראָדוקט, אָבער אין אמת׳ען בעשטעהט זי גאָר פון אנדערע שטאָפען. מיט דער הילף פון סוראָגאטען האָט דאָס דער קאַפּיטאַליזם פון אָנפאנג אָן מלחמה געהאַלטען קעגען דעם פּראָלעטאַריאַט האַנדווערקער — און האָט איהם בייגעקומען. דער סוראָגאט איז א קינד פון דער גרויס־פּראָדוקציאָן. ער נויטיגט זיך אין קאַמפּליצירטע מאַשינען, אין טעכנישע קענטנישען, אין פערווייקלטע חעמישע פּראָצעסען, כדי ער זאָל קומען אויף דער וועלט. דער האַנדווערקער האָט אַווינס ניט פערמאָגט. דערצו איז דער האַנדווערקער געווען צו ענג פערבונדען מיט דעם קאָנסומענט, דעם בעשטעלער, האָט ער פּשוט ניט געקענט ריזיקירען אויף אזוינע פאַלסיפיקאַציעס.

דער סוף פון דער געשיכטע איז געווען, אז דער האַנדווערקער איז געוואָרען בעזיעגט. דער קאַפּיטאַליזם האָט פערפלייצט די וועלט מיט זיינע ימים פון סחורות. ער האָט דערביי ב י ־ ל י ג ע ר געמאַכט די פערשיעדענסטע פּראָדוקטען, ער האָט געמאַכט, אז אייניגע פּרי־הערדיגע לוקסוס־זאכען זענען געוואָרען א גע־וועהנליכע נאָהרונג אפילו ביי וועניג־פערמעג־ליכע קלאַסען: וויסע ברויט, פלייש־ און פיש־קאָנסערוון, אייזענמאַכטע, קאוו, טיי, טאַבאַק און שאָקאָלאד קען מען היינט געפינען אפילו אויפ׳ן ארבייטערס טיש.

אָבער דערביי האָט דער קאַפּיטאַליזם ניט אויפגעהערט צו פאַלסיפיציירען די פּראָדוקטען, צו פערערגערען זייערע אייגענשאפטען און דער־מיט צו שעדיגען דעם מענשליכען אָרגאניזם און צערשטערען זיינע קרעפטען.

דער גאַנצער שאָדען פאַלט, נאַטירליך, אויף די אָרימע קלאַסען. ביי׳ם אָרימאַן פערנעהמט די נאָהרונג דעם גרעסטען טייל פון זיין ביודזשעט. אין פראַנקרייך גיט אוים דער אַרבייטער אויף שפּייז־פּראָדוקטען דריי פערטעל פון זיין ביו־דזשעט; די פאַמיליע, וואָס האָט צווויי טויזענד דאָלאר א יאָהר, גיט־אוים אויף עסען שוין נאָר צוויי פינפטעל, און דער רייכער מאַן, מיט א הכנסה פון פיער, פינף און צעהן טויזענד דאָ־לאר א יאָהר, גיט אוים נאָר א פינפטעל אָדער זאָגאר נאָר א זעקסטעל פון זיין ביודזשעט אויף שפּייז־פּראָדוקטען. דערביי קען זיך דער רייכער מאַן פערגינען וויטרקליך פרישע און נא־טירליכע פּראָדוקטען, וואָס דער אָרימער האָט צו זיי ניט קיין צוטריט. קומט אוים, אז דער אָרימער ליידט פון צוויי זייטען: אי דעם גרעס־טען טייל פון זיינע פערדיענסטען שלינגט ביי איהם איין דער מאָגען, אי ער מוז דעם מאָגען בעפריעדיגען מיט פאַלסיפיקאַטען.

עס איז א קנאַפּע טרייסט פאר׳ן אונפער־מעגליכען, וואָס לויט׳ן געזעץ איז דאָ אזא אונ־טערשייד צווישען פאַלסיפיקאַט און סוראָגאט: פאַלסיפיקאַט ווערט בעשטראָפט, סוראָגאט ניט. דער עיקר איז דאָך ניט דער נאָמען, נאָר דער אינהאַלט פונ׳ם פּראָדוקט: צי וועט דער פער־קויפער רופען מארגארין מיט׳ן נאָמען „מילך־פוטער" און ס׳וועט איהם דערפאר קומען א שטראָף, צי וועט ער איהם קרוינען מיט א וואָ־סערען ניט איז אנדערען נאָמען און וועט זיין ריין פאר׳ן געזעץ, — סיי ווי וועט דער מאָגען פונ׳ם קאָנסומענט בעקומען מארגארין, ניט קיין ווירקליכע פוטער. העכסטענס קען דאָס געזעץ פערהיטען פאר ש ע ד ל י כ ע פאַלסיפיקא־טען. אָבער „אונשעדליך" הייסט נאָך ניט „נאַהרהאַפט", און טאָמער זיינען אין א פּראָדוקט ניטא גיפטיגע שטאָפען, מיינט דאָס נאָך ניט, אז ער קען געבען א מענשען בלוט און מארך און כח.

מיר רעידען שוין ניט וועגען דעם, וואָס אפט איז דער אונפערמעגליכער ג ע צ ו א ו נ ג ע נ צו נעהמען דאָס, וואָס מען גיט איהם. דער פראַנצויזישער געלעהרטער ר א ב ע איז גערעכט, וען ער שרייבט: „דער קלייניר מענ־שעל, דער עקאָנאָמיש דערשאָפענער, וואָס איז געצוואונגען צו קויפען הויפּטזעכליך אויף קרעדיט און איז דעריבער שטענדיג אבהענגיג פונ׳ם פערקויפער, ליידט מעהר ווי אַלע פון דער פאַלסיפיקאַציע פון פּראָדוקטען". דער רייכער מאן קען נאכפרעגען נאָכ׳ן שטעמפעל, נאָך דער פירמע, נאָך דער טרייד־מארק. ער קען זיך הי־טען פאר פאַלסיפיקאַציע. דער אָרימער האָט ניט קיין ברירה. פאר׳ן רייכען איז פאַלסיפיקאַציע דעריבער א ווירקליכער שווינדעל, פאר׳ן פּרא־לעטאריער איז זי אן אייזערנע נויטוועניגקייט, א נייע סיסטעם פון סאציאַלע קבצנות.

די נאָהרונג פון די אָרימע קלאַסען וועט וואָס אמאָל ערגער. די קבצנות האָט דאָ נאָר א שעה־נער אויסזעהן, א אנשטענדיגערע אויסוועניגסטע פּאָרם. אָבער די אינעווענישען אָרימקייט בלייבט. מען שמועסט היינט זעהר פיעל וועגען דער „דעמאָקראַטיזירונג פון דער מאָדערנער נאָהרונג". די דעמאָקראַטיזאַציע בעשטעהט אָבער נאָר אין דעם, וואָס מיט דער הילף פון אַלערליי פאַלסיפיקאַטען האָט די דעמאָקראַטיע בעקומען א מעגליכקייט צו בעשאפען זיך א י ל ו ז י ע פון א קולטורעלען לעבען. עס איז נאָך א פראַגע, פאר וועמען אָט די אילוזיע איז ניצליכער: פאר די ארבייטער, צי פאר זייערע עקספּלואַטאַטאָרס. א אילוזיע פון א לעבען איז יעדענפאלס ניט קיין לעבען, און ווער עס בע־שאפט זי, נארט נאָר אָב זיך אליין.

3.

א פראנצוויזישער אריסטאָקראטישער געלעהרטער, א לויב־זינגער פונ׳ם היינטיגען קאָפיטאַליזם, וויקאָנט ד׳אָוועגל, האָט אין זיין בוך: „דער מעכאניזם פונ׳ם היינטיגען לעבען" אויסגערופען מיט גרויס התּפּעלות: זעהט, א היינטיגער פראנצויזישער פוהרמאן עסט בעסער אין רייכער, איידער ס׳האָט געגעסען א פּריץ פונ׳ם דרייצהנטען יאָהרהונדערט! אונז דאכט זיך, אז וען א פּאָדאָלער פּריץ פונ׳ם 13טען יאָהרהונדערט וואָלט געהאט דאָם גליק צו עסען א דינער פון א היינטיגען פוהרמאן, וואָלט ער דוקא ניט געווען שטאַרק צופריעדען. קודם כל וואָלט איהם ניט געפּעלען דאָם ברעקל פליישׂ, וואָם מען בעקומט אין א ביליגען רעסטאָראן פון א גרויס־שטאָדט. פרישע פליישׂ איז דאָך פאר׳ן אונפּרמעגלעכען א באמת אונעררייכבארער לוקסוס. אין די רעסטאָראנען ניצט מען געווענהנלעך אָפּ אזא פליישׂ, וואָם איז פערהיט געוואָרען פאר פויליקייט מיט דער הילף פון אלערליי שעדליכע מאטעריאלען. דער אמעריקאנער פּראָפעסאָר אי. פּ. ל ע ד ד שרייבט, אז אין 90 פון 100 פליישׂ־מארקען אין נאָרטה־דאקאטא ווערען געברויכט פערשיידענע חעמישע שטאָפען צו פערהיטען דאָם פליישׂ, עס זאָל ניט פויליען. אין די האמבורגער קאטלעטען נעהמט זיך אָן פון 20 ביז 45 גראן באראקס אויף א פונט פליישׂ. דאָם הייסט, אז טאָמער עסט איהר אויף א האלב פונט פליישׂ, נעהמט איהר איין פון 10 ביז צוויי־דריי און צוואנציג גראן באראקס. די מעדיצין ערלויבט די דאָקטערי צו פערשרייבען באראקס אלס רפואה ניט מעהר ווי 5 ביז 9 גראן אויף אמאל. אונזער פּריץ פונ׳ם 13טען יאָהרהונדערט וואָלט אונז, כ׳לעבען, ניט געדאנקט פאר אזא פּאר קאטלעטען.

נאָר דאָם איז נאָך וועניג. אויב די „רייכסטע" פון דער ארבייטער־דעמאָקראטיע בעקומען נאָך אזא פליישׂ, וואָם מ׳האָט עם דורך אלערליי חעמישע מיטלען ניט געלאָזט פויליען, בעקומען די גרויסע מאסען אזא מין פליישׂ, וואָם ס׳איז אויפגעשטאנען תחית המתים: פון פויל וויעדער געוואָרען פריש דורך אלערליי חעמישע וואונדער.

ווי עם איז בעוואוסט, האָט די מעדיצין־אויפזיכט פון ניו דזשוירזי סטעיט און דער אגריקולטור־דעפּארטמענט פון די פּראיוינגטע שטאָאטען אין סעפּטעמבער 1910 אויפגעהויבען א פּראָצעס געגען דער ריזיגער פליישׂ־פירמע „ברידער שוארץ ענד קא." (וועלכע האָט געהערט צום פליישׂ־טראָסט), דערפאר וואָם זי האָט פערקויפט ד א ם פ ל י ש פ ו ן ג ע פּ ג ר ׳ ט ע פ ע ר ד אונטער׳ן נאָמען פון רינד־פליישׂ. די פירמע פלעגט אויפקויפען די פערדישע נבלות אין יולי, וען פערד פלעגען פּגר׳ען אין א גרויסער צאָהל פאר היץ; זי פלעגט זיי בעארבייטען דורך אלערליי חעמישע פּרעפּאראטען, אזוי אז דאָם פליישׂ פלעגט בעקומען א פרישען אויסזעהן; נאכדעם פלעגט זי דאָם פליישׂ איבערשיקען קיין האלאנד, וואו מ׳האָט דערפון געמאכט אזוי גערופענע „פראנקפורטער וואורשטלעך", וועלכע פלעגען טיילווייז צוריקגעשיקט ווערען קיין אמעריקא און פערקויפט ווערען אלס אויסלענדישע, אימפּאָרטירטע ווארע.

די דאָזיגע שוידערהאפטע געשיכטע איז ניט קיין אויסנאהם. די לעזער געדענקען נאָך דעם טומל, וואָם דער סאציאליסטישער שריפטשטעלער אפטאן סינקלער האָט אנגעמאכט מיט זיין ראָמאן „דזשאָנגל", וואו עס איז בעשריבען געווארען די שעדליכע ארבייט פון דעם אמעריקאנער פליישׂ־טראָסט. עס איז נאכדעם געמאכט געוואָרען א אפּיציעלע אונטערזוכונג, וועלכע האָט בעוויזען, אז די שרעקליכע אייגצעלהייטען פונ׳ם ראָמאן זענען אפילו ניט א הונדערטסטל פון דעם, וואָם עס טהוט זיך אין דער ווירקליכקייט.

פאר דעם היינטיגען ארבייטער איז רינדפליישׂ א זעלטענער לוקסוס. ער מוז זיך בענגסטענס מיט סוררָאגאטען: מיט פערדען־פליישׂ, זאָגאר מיט הינד־פליישׂ, וואָם וועלכע איצט שטארק פערשפּרייט; אפטער נאָך בעגנוגענט ער זיך מיט קאָנסערוון, וועלכע וועלכע וועלכע געמאכט פון אלערליי פליישׂ־רעשטען מיט דער הילף פון כעמישע שטאָפען. געלינגט איהם שוין צו בעקומען א פרישען שטיק פערדען־פליישׂ, איז נאָך אויך א פראגע, צו עסט ער ניט קיין סם: קוילען קוילעט מען דאָך אזוינע פערד, וואָם טויגען שוין מעהר ניט צו דער ארבייט: אויסגעהארוועטע, אויסגעמוטשעטע, אפט קראנקע. דאָם אלעס געהט אין מאָגען פון די ארבייטס־לייט, וועלכע וואָלטען גראָד געדארפט האָבען פרישע, נאָהר־האפטע, גוטע שפּייז צו בלייבען ביי זייערע כוחות.

דאָם אייגענע מיט פוטער. אמת׳ע „מילך־פוטער" איז פאר׳ן מאסען־געברויכער היינט ניט צו בעקומען. ניצען ניצט מען „פיה־פוטער", אדער מארגארין, וואָם וועלכע אויסגעארבייט פון פערשיעדענע סארטען חלב. דער עיקר איז נאָך דאָ ניט די ווינציגע נאהרונגס־קראפט, נאָר דער אופן, ווי מארגארין וועלכע צוגעגרייט. דער פראנצויזישער כעמיקער זשעראר שרייבט: „די אונטערזוכונגען האָבען דערווייזען, אז די טעמפּעראטור, ביי וועלכער דער חלב וועלכע איבערגעארבייט אין מארגארין, איז ניט אזוי הויך, אז ס׳זאָלען געטויט ווערען די זאָמען פון אלערליי קראנקהייטען, ווי די סיבירער מכה, חזיר־פעסט, וואסער־פוהרכט און אנדערע, וועלכע גיפינען זיך אין רויען חלב". דר. פיפער פון שיקאגא האָט אונטערזוכט פיעלע פּראָבען פון

מאַרגאַרין און האָט אין זיי געפונען די זאָמען פון סאָליטער (באַנד־וואָרים), און פּראָפ. טיי־לאָר האָט אין מאַרגאַרין געפונען שטיקלעך פלייש און אַדערן, וואָס דאָס בעווייזט, אז דער חלב וועט ניט גוט גערייניגט און דורך אים קענען פערשפּרייט ווערן אַזויגע פּאַראַזיטן, ווי טריכין.

א קאָמיסיע פון ניו יאָרק סטייט, וועלכע האָט גרינדלעך אונטערזוכט די פראָגע, האָט אויסגעפונען, אז קינסטלעכע פּוטער וועט אפּט פאַבריצירט פון אַלערלי אַבשניצלעך, פון אַל־טען, פערדאָרבענעם חלב, וועלכער וועט בע־אַרבייט דורך אַזאָנ און שוועבעלזייערס. די דאָזיגע כעמישע שטאָפען בלייבען אין דער „פּוטער" און האָבען נאָכדעם א שעדליכע ווירקונג אויף דעם געברויכער.

לויט דער מיינונג פון פּראָפ. קוסמויל, איז דער מאַרגאַרין שולדיג אין פיעלע מאָגען־קראַנק־הייטען, און דאָס דייטשע „ביורא פון געזעל־שאפטליכער היגיענע" האָט אויסגעפונען, אז דער חלב, וואָס ווערט געבראכט קיין דייטש־לאנד צו מאכען מאַרגאַרין, האָט אין זיך פּגרים־גיפט (וועלכע ענטשטעהט דאָרט, וואו פלייש פוילט), באַצילען פון פערשיעדענע קראַנקהייי־טען און אַז. וו.

מאַרגאַרין איז, אַלזא, ניט נאָר א סוראָגאַט. ער איז א גע פּאַ ה ר פאָר דער געזונדהייט פון די מאַסען.

4.

מיט מילך איז די געשיכטע נאָך ערגער. מוטערס פון אָרימע פאַמיליען: פאַבריק־אַרבייי־טערינס, פערקויפערינס, אָפּיס־קלוירקס און אנד. קענען זיך ניט ערלויבען דעם פערגעניגען צו געבען זייערע קינדער די מילך פון א פרויען־ברוסט. דאָס איז א פריווילעגיע פון די הער־שענדע קלאַסען, וועלכע נעהמען צו די געזינד־סטע און שטאַרקסטע מוטערס ביי די קינדער פון דעם אַרבייטער־קלאַס. דער צוקינפטיגער פּראָלעטאַריער איז פון געבורט אָן געצוואונגען צו בעגנוגענען זיך מיט א סוראָגאַט פון מוטער־מילך, דאָס הייסט מיט מילך פון א קוה. דאָס אַליין איז פאר די קינדער א פלאַג. דער דיי־רעקטאָר פון בערלינער סטאַטיסטישען אינסטי־טוט האָט אויסגעפונען, אז קינדער, וואָס וועי־רען געניעהרט מיט קוה־מילך, שטאַרבען אין א זעקס מאָל גרעסערער צאָהל, איידער קינדער וואָס זויגען א פרויען־ברוסט; קינדער, וואָס ווערען געניעהרט מיט אַנדערע סוראָגאַטען, שטאַרבען קנאפּע 15 מאָל אזוי פיעל.

בכלל, האָט די בערלינער סטאַטיסטיק פעסט־געשטעלט, אז פון צוויי קינדער, וואָס ווערען נעניעהרט מיט קוה־מילך, שטאַרבט איינס אין משך פון א יאָהר. א בעקאַנטער דרעזדענער באַקטעריאָלאָג האָט אויך א היגיענישען קאָנ־גרעס אין יאָהר 1903 געזאָגט: „אַלע יאָהר ווערט געבוירען אין דייטשלאַנד צוויי ביליאָן קינדער; א העלפט פון זיי, אַדער אפּשר צוויי־דריטעל, ווערען גענעהרט אויף א קינסט. יכען אופן, און אַלע יאָהר פערלירען מיר 150 טויזענד בייבים". לויט דער מיינונג פון דעם געלעהר־טען פּאוּל פּירו שטאַרבט אין די פעראַיניגטע שטאאטען אַלע יאָהר פון פאַלסיפיצירטער נאה־רונג ניט וועניגער ווי דריי הונדערט פּיצעג טויזענד בייבים.

אָבער דאָס איז נאָך וועניג. דאָס פּראָלע־טאַרישע קינד בעקומט אפילו קוה־מילך אויך ניט קיין ריינע און געזונטע. אויך אָט דער סוראָגאַט פון מוטער־מילך ווערט אזוי „בעאַר־בייט" און פאַלסיפיצירט, אז ס׳איז איהם אָפט ניט צו דערקענען.

פריהער נעהמט מען אראָב די סמעטענע פאר דער „סמעטענע פון דער געזעלשאפט"; נאָכ־דעם פערווייסט מען דאָס איבעריגע מיט מעהל, קאַלק און אַנדערע אזוינע נאהרהאפטע זאכען — און ערשט נאָכדעם רייסט מען די הויט פאר א קווארט אזוינע אויף־מיר־מילך. מ׳האָט אויסגעפונען, אז אין א ליטער מילך (4 גלעזער), וואָס ווערט פערקויפט אין פאַריז, איז דאָ קוים א דריטעל גראם פעטקייט, אַלעס איבעריגע איז יט־נאהרהאפטע, אפטמאָל שעדליכע שטאפען. פינף פראָצענט פון אָט דער „מילך" איז וואַ־סער, דערצו נאָך שמוציגע, ניט דיסטילירטע. די סאַציאַליסטישע צייטונג „לי׳הומאַניטע" האָט אויסגערעכענט, אז פאר דער וואסער, וואָס די פאַריזער מילך־העגדלער גיסען אריין אין דער מילך, בעקומען זיי יעהרליך אריבער 5 מיליאָן פראנק.

אָבער אויך אָט די מילך קען מען אין פאַריז ניט שטענדיג בעקומען. וועגען דעם זאָרגט שוין דער מילך־טראָסט, וועלכער שטרעבט צו האַלטען די פרייזען הויך. בעקומט זיך אזא בילד, אז ניט קוקענדיג אויף דעם, וואָס פראנק־רייך איז א לאנד פון אקערבוי און פארמס, ניט קוקענדיג אויף די פיעלע אייזענבאהנען מיט די טויזענטער וואגנעם, וואָס קענען איבער־פיהרען מילך, ניט קוקענדיג אויף דעם לעבע־דיגען האַנדעל מיט אויסלאנד, איז א העלפט פאַריז געצוואונגען צו בלייבען נאָר אהן מילך און די אַנדערע העלפט מוז זיך בענוגענען מיט א פערדעכטיגען געמישעבץ, וואָס איז קוים עהנליך אויף מילך. אזוי ווייל דאָס דער מילך־טראָסט, וועלכער רעגולירט די גאנצע ביזנעס.

און נאָכדעם קומט מען נאָך און מען דער־צעהלט אונז, אז דער קאַפּיטאַליזם בעפּריי־דיגט די בעדערפענישען פון די מענשען.

אזוי איז דאָס מיט די דריי וויכטיגסטע נאַהרונגס־מיטלען: פלייש, פוטער, מילך. דער־מיט איז אָבער דער רייסטער פון פאַלסיפיקא־ציעם ניט געענדיגט. מען קען זאָגען, אז הייני־

טינע יאָהרען ווערט פאַלסיפיצירט אַלצדינג, וואָס נאָר עס דיענט דעם מענשען אַלס נאהרונג.

נעהמט אזוינע פּראָדוקטען, ווי טהעע, קאַווע אָדער שאָקאָלאָד. ריינעם כינעזישען טהעע איז שוואר צו געפינען צווישען די ביליגע אָדער זאָגאר מיטעלע סאָרטען. צום טהעע ווערען געווהנליך צוגעמישט בלעטער פון פּערשיעדענע פלאַנצונגען. דער אָרימסטער טהיל פון דער בעפעלקערונג טרינקט „געניצטע טהעע", דאָס הייסט בלעטער, וואָס זיינען שוין איינמאל גענוען פערפּאַרבט, נאָכדעם אויסגעטריקנט, צוגעבראָטען אויף א הייסען בלעך און אונטערגעפּאַרבט „אין א נאַטירליכען קאָליר" דורך פערשיעדענע כעמישע מאַטעריאַלען. אין רוסלאַנד נוצט מען „ציגעל־טהעע" — געפּרעסטע שטיקלעך, וואָס ווערען געמאכט פון טהעע־שטויב און אַנדערע רעשטען פון טהעע־פאַבריקאַציע.

דאָס זעלביגע מיט קאַווע. דאָ בעגעגענען מיר דרייערליי „קונצען". אָדער מען נעצט טרוקענע קאַווע־קערנער, כדי זיי זאָלען מעהר וועגען; אָדער מען טריקענט קאַווע, וואָס איז נאָס גענוואָרען אויפן שיף, כדי זי זאָל אויסזהען ווי עפּעס רעבטס; אָדער מען מישט צו צו דער קאַווע אַלערליי אַנדערע ביליגע קערנער: נעבראָטענע גערשטען, ווייץ, קערנדלעך פון טייטלען, מעהרען א. אַז. וו. אין בעלגיען, האָלאַנד און ענגלאַנד זיינען דאָ ספּעציעלע פאַבריקען, וואָס בעארבייטען פערנעצטע קאַווע און מאכען זי צוריק „נאַטירליך".

ריינעם קאָקאָ קען מען אין ערגעץ ניט קריגען. א סאַניטאַרע קאָמיסיע אין לאָנדאָן האָט דאָ ניט לאַנג אויסגעפונען, אַז פון 70 פּראָבען קאָקאָ, וואָס זי האָט אונטערזוכט, זיינען 39 געווען אָבגעפּאַרבט דורך רויטע פּארב. זעהר אָפט שיט מען אין קאָקאָ גרויפּען־מעהל, קאַרטאָפּל־קראָכמאל, קוקורוזע־מעהל, רעשטען פון מאַנדל־קערנער, וואָס בלייבען נאָך דער אייל־פאַבריקאַציע און אַז. וו.

די פאַלסיפיקאַציע פון וויין, בראַנפּען, ליקער איז ניט וועניגער גרויס און אונפּערשעהמט. אָפט גיט מען אויך א פלאַש „ריינעם וויין", אין וועלכער עס איז ניטא קיין איינציגער טראָפּען נאַטירליכען ווייַנטרויבען־וויין. אָפט גענעהרען אין די געטרענקען די שעדליכסטע זייערסען און גיפּטען.

עס איז ניט מענליך איבערצוצעהלען אַלע סאָרטען פון פאַלסיפיקאַציע און סוראָגאַטען, וואָס ווערען געברויכט אין דער פּראָדוקציאָן פון נאהרונגס־מיטלען, אָבער די אויבען־גענאַנטע זיינען שוין נענוג צו ווייזען אונז, אַז אויף אין דעם פּרט איז דער קאָפיטאַליזם דער־גאַנגען צו א שרעקליכען קריזיס, פון וועלכען ס'איז ניטא קיין אויסוועג. נעגוג צו דערמאָנען, אז אפילו די מעדיצין איז ניט פריי פון פאַלסיפיקאַציעס און סורָאָגאַטען. וועד האָט ניט געהערט וועגען „קינסטליכע" מינעראַל־וואַסערען, וועגען אַלערליי טאַבלעטען, פּילען, טראָפּען, וואונדערבארע באַלזאמען, וואָס „היילען אויס אין א קורצער צייט" פון אַלע חלאָיים רעסן, און וועגען אנדערע אזוינע שארלאַטאַנישע פאַלסיפיקאַטען? מען מאכט א שרייענדיגע רעקלאַמע, מען פּויקט און מען טומלט, דער אונטערנעהמער עולם קויפט מאסענווייז און האָפט גענעזען צו ווערען פון זיינע קרענק. אין בעסטען פאל זיינען דאָס זאכען, וואָס האָבען ניט קיין שום מעדיצינישען ווערטה. אָפטער נאָך זיינען דאָס שעדליכע פּרעפּאַראַטען.

דאָס ווייזט אונז, ווי ווייט די פאַלסיפיקאַציע דערגעהט. קעמפּפען גענגען איהר מיט געזעצליכע מיטלען איז אונמעגליך. די אייניצינע רפואה געגען פאַלסיפיקאַציע, ווי געגען פּיעלע אַנדערע צרות, וואָלט געווען: אז מען זאָל אויפהערען פּראָדוצירען פאר'ן מארק, אז די פּראָדוקציאָן זאָל ווירקליך אין זיינען האָבען די בעדערפנישען פון די פעלקער. דאָס וואָלט געהייסען מיט אַנדערע ווערטער: פערניכטען די קאַפּיטאַליסטישע פּראָדוקציאָן.

ביז דעמאָלט וועט די פאַלסיפיקאַציע בלייַבען אַלץ מעהר און מעהר. וואָס גרעסערע ערפאָלגען עס וועט מאכען די כעמיע און די טעכניק, אַלץ מעהר וועט דאָס אויסגעניצט ווערען צו פאַלסיפיצירען פּראָדוקטען. דער בעריהמטער כעמיקער בערטלאָ האָט אמאל אויסגעדריקט זיין איבערצייגונג, אז ס'וועט קומען א צייט, ווען די מענשען וועלען זיך אויסלערנען מאכען אַלע נאהרונגס־מיטלען אויף א קינסטליכען אופן, ד. ה. פון א ו נ א ר ג א נ י ש ע שטאָפען, ניט געברויכענדיג ניט קיין פלאַנצונגען, ניט קיין ריחות. וועז די דאָזיגע אויפגאבע וואָלט אמאל ווירקליך געלעזט געווארען, וואָלט נאָך אויף געשטאנען די פראגע, צי וואָלט דער קאַפּיטאַליזם ניט אויסגעניצט די ערפינדונג, כדי נאָך מעהר צו פאַלסיפיצירען די פּראָדוקטען, ווי ער טהוט דאָס איצט, פערבייטענדיג צוקער אויף סאַחארין, עסיג אויף עסיג־עסענץ, בלומען־פּארפום אויף זאפט פון ערד־קויהלען אז אז. וו. דער עיקר זיינען ניט די מיטלען, ווי עס ווערט אויסגעארבייט דער אָדער יענער פּראָדוקט; דער עיקר איז דאָס, וואָס די פּראָדוקציאָנס־מיטלען געפינען זיך אין די הענד פון דער קאַפּיטאַליסטישער בורזשואזיע, וועלכע נוצט זיי אויס צוליעב איהרע אייגענע אינטערעסען און געגען די אינטערעסען פון דער גרויסער מאסע געברויכער.

סעמיעל דייקסעל:

צוויי שיף שוועסטער

(ערצעהלונג)

יידע פון מיטעלען וואוקס, ברוּנעטקעם, מיט שוואַרצע האָר און שוואַרצע אויגען, פלעגט מען זיי שטענדיג זעהן צוזאַמען, און אלע אויפ'ן שיף זייַנען געווען זיכער, אז בעסי און קלאַרא, אדער „די צוויי שוואַרצינקע", ווי מען האָט זיי גערופען, זיינען שוועסטער. דער אונטערשיעד צווישען זיי איז געווען אין דעם, וואָס קלאַרא האָט פערמאָגט א שהן, שמאל נעזעל, געווען פול מיט חן, איהרע גרויסע, שוואַרצע אויגען האָבען שטענדיג גענאַכט, געשטיעפט; זי וואָלט נאָר געגאנגען, געלאָפען; בעסים געזיכט איז פלאַך, די נאָז ברייט, אַבּיסעל צופלעטשט, זי פערמאָגט בעדייטענדע וואָנצעלעך, דאָם פנים גנעל, אַבּיסעל קרענקליך, אויגען — שמאָלע, לויפענדע, און גענאלטען האָט זי זיך רוהיגער, געלאָסענער.

בעגעגנט האָבען זיי זיך אין ראָטערדאם, אין גרויסען עמיגראַנטען האָטעל, וואו די אייזערנע קעסטעלעך, אין וועלכע זיי פלעגען שלאָפען, זיינען געשטאַנען אייניג נעבען דער צווייטער. אייגמאל, אין א שלאָפלאָזער נאַכט, וועו בעסי'ס נשמה האָט געשפּאַצירט איבער די גאַסען פון איהר געבורטס שטעדטעל, אריינגעקוקט אין אלע הייזער, בעגריסט אלע בעקאַנטע, גענלאָפען אַבּיסעל אין וועלדעל, נעבען טייכעל, האָט זי פלוצלונג דערהערט פון'ם צווייטען בעטל א שטילען, פערשטיקטען געווין. דאָם האָט זיך קלאַרא דערמאָנט אן איהר היים, אן איהר אלטער קראנקער מוטער. בעסי האָט זי ארומגענומען, אַבּיסעל בערוהיגט, בייַדע האָבען זיך דורכגערעדט, אויפגעפענט די פערבּיטער־טע הערצער, דערפיהלט זייער עלענד, זייער נאָענטקייט און פון דאן אן זיך שוין מעהר ניט געשיידט. אויפ'ן שיף האָבען זיי געוואוינט צוזאמען און אין די לאַנגע שטורמדיגע נעכט, וועו דער ווינט האָט מעכטיג און טרויעריג געוואַיעט צווישען די מאַסטען און קוימענס אויפ'ן דעק, און דער אָקעאַן האָט מיט א אונצופּרידענעם מורמלען געשלייַדערט זייער שיף איבער די ריעזיגע וועלען, פלעגען זיי ליגען צוזאמען־געדריקט און זיך דערצעהלען לאַנגע געשיכטעס פון זייער פריהערדיגען לעבען אין דער אלטער, וווייטער היים. אלע וווילע פלעגען זיי בלייבען שטיל, צוהערענדיג זיך מיט שרעק צום קלאפען פון די רעדער און קרעכצען פון די וועגט.

* * *

קלאַרא איז געבוירען געוואָרען אין קאמענעז — פאַדאליער גובערניע. איהר פאָטער האָט געהאַנדעלט מיט תבואה און זיי האָבען געפיהרט אויב ניט קיין רייכען, אבער זעהר אן אנשטענדיגען לעבען. זי איז געווען א בת־יחידה און אלעם איז געווען אנגעוואנדעט צוצוטיילען חייקעלען דאָם שעהנסטע און דאָם בעסטע. אויפ'ן דרייצעהנטען יאָהר איז זי אריין אין גימנאזיע און זיך אנגעפאנגען גוט צו לערנען. די טאַטע־מאַמע זיינען געווען גליקליך און זיך ניט געקענט אבלויבען פון זייער גערָאטענעם קינד. וועו זי איז אין פיערטען קלאס אריבער, איז דער אונגליק געשעהן: אין א גליטשיגען ווינטער טאָג איז דער פאָטער געפאלען, זיך שטארק צוקלאפט די לינקע זייט און אנגעפאנגען צו קרענקען. קלאַרא האָט געמוזט אויפגעבען די שולע און אַרויסהעלפען דער מוטער אין הויז־ארבייט. צוויי יאָהר איז דער פאָטער געלעגען צו־בעט, מען האָט זיך פערצעט, פערשולדיגט, און וועו ער איז ענדליך געשטאָרבען, זיינען בייַדע פרויען — די מוטער און די טאָכטער, געבליבען וווי אויפ'ן וואסער: אָהן געלד, ווירטשאפט און פרייַנד. די פערמוטשעטע מאמע האָט ניט קיין כח געהאט צו ארבייטען, קלאַרא האָט גאַרניט געקענט, און טרויעריג טעג און שרעקליכע שלאפלאָזע נעכט זיינען אנגעקומען און פערצויגען די וועלט מיט א קאלטען, גרויען נעבעל. דריי יאָהר האָבען זיי זיך אזוי גמאטערט, און ענדליך איז פון דער וווייטער, גאַלדענער אמעריקא אנגעקומען פון א פעטער, דעם פאָטער'ס א ברודער, 30 רובעל און א שיפקאַרטע.

„וויין ניט, מאמעניו, וויין ניט, טייערע," האָט קלאַרא מיט איינגעהאלטענע פרייד זיך געבעטען. „אמעריקא איז א פריַיע לאנד, וואו ארבייט איז דאָ פאר אלעמען, וואו מענשען לעבען פריי, גליקליך. זארג ניט, אין א האלב יאָהר, העכסטענס א יאָהר ארום, וועלען מיר וויעדער זיין צוזאמען, און בייַ מיר וועסטו אויסרוהען דיינע אלטע, מיעדע בייַנער...." און זי האָט

געגלעט דער מאמע׳ס הענט און געקושט איהר ווייסען קאָפּ....

בעסי קומט פון אַנטאָפּאָל, א קליין שטעטעל, ניט ווייט פון גראַדנא. איהר פאָטער איז איינער פון די דריי שניידערס־קבצנים־אביונים, וואָס קליידען דאָס שטעדטעל, און רופען רופט מען איהם „משה מיט׳ן פיסעל", ווייל ער הינקט צו אויפ׳ן רעכטען פוס, און אפשר אויפ׳ן לינקען. ער ווייסט אליין זעהר גוט אז א קאָליקע א שניידער איז ער א גרויסער, נעהמט זיך קיינמאל ניט אונטער אויפצונעהמען נייע קלייידער, דערפאר אָבער פארריכט ער זעהר גוט אל־טע, און נייהט אויסגעצייכענט פויערשע קאפּטאַנעס. און אזוי ווי זומער געהען די פויערים אהן קאפּטאַנעס, איז דאָס ביי איהם די ערגסטע צייט, און אום ניט צו שטאַרבען מיט׳ן ווייב און קינדער פון הונגער, ווערט ער א סוחר מיט עופות און אייער, און פּעסי, זיין ווייב, א הויכע, אויסגעדארטע אידענע, מיט קראַנקע רויטע אויגען, האַנדעלט מיט גרינווארג. אלע יאָהר ליגט זי אין קינפּעט און וועך ווייסט וויפיעל קדשים דער הינקעדיגער שניידער וואָלט שוין געהאט אין די 27 יאָהר פון זיין פערהייראַטה לעבען, וועז די קינדער שטאַרבען ביי איהם ניט אזוי אפט.

די קברות־לייט קענען איהם שוין גוט, און ביים בעגעגענען זיך פרעגען זיי איהם געוועהנליך: נו, ר׳ משה, וואָס הערט זיך?... ניטא עפּעס א מת׳ל?.... ער שמייכעלט און ענטפערט: זי טראָגט, די אידענע מיינע, זי טראָגט, — ווי ער וואָלט געווען זאָגען: וואַרט, שפּעטער אביסעל....

„זי טראָגט?" פלעגען די גרעבערס לאכען, „שטענדיג טראָגט זי ביי אייך, ר׳ משה, זי איז דאָכט זיך געבוירען געוואָרען טראָגעדיג..."

ער פלעגט זיי שיקען צו אלע שדים און געהען זיין וועג.

בעסי איז געווען די עלטסטע און געהאט אונטער זיך זעקס ברידערלעך און פינף שוועסטערלעך, אויך וועלכע זי האָט געדארפט השגחה געבען. ווינטער, וען עס האָבען זיך געארבייט די גוי׳שע קאפּטאַנעס, און אין שטוב איז געווען ברויט, פלעגט בעסי ארבייטען אין הויז, געהן אַרום די קינדער. זומער האָט זי ארויסגעהאלפען דעם פאָטער אין מארק. אליין, ביי דער זייט צוגעהאַנדעלט אהן זיין ווייסען און געקליבען א קנייפּל. איהר טרוים איז געווען זיך ארויסרייסען פון דער פערשאָלטענער שטוב און צוועק אין פרייען, גאַלדענעם לאַנד, וואו מענשען פערדינען גרינג דעם דאָלאָר און לעבען א „גוטען טאָג".

צוויי און צוואַנציג יאָהר איז זי אלט געווען וען דער גראַנק פון אמעריקא איז געבוירען געוואָרען אין איהר מח, און זי האָט גלייך אָנגעפאנגען צו קלייבען געלד, און אָנגעשריבען דעם ערשטען ברייף צו איהרען א קאָזין אין ניו יאָרק. אין פינף יאָהר צייט האָט זי צוואמענגעקליבען זעקס און דרייסיג קערבלעך מיט אכטצעהן קאָפּיקעס, און אָנגעשריבען דעם קאָזין ביי פופּציג לאָנגע געבעטן־ברייף, ביז ענדליך, אין א קאָלטען הערבסט טאָג, וועז זי האָט זיך שוין דאָס דריטע מאָל געקריגט מיט דער מאמען, איז אריין דער ברייף־טרעגער און איהר איבערגעגעבען דעם שליסעל פון׳ם גליקליכען לאַנד — א שיפסקארטע און געלד ביז דער שיף. וואָס דאָרטען איז פאָרגעקומען קען מען זיך שוין פאָרשטעלען: דער ברייף־טרעגער האָט געקראָגען צוואַנציג קאָפּיקעס, און בעסי איז ביז ביינאכט געלעגען אין בעט אהן לשון פאר פרייד.

זי האָט זיך ניט לאַנג געקליבען: פארריכט די שבת׳דיגע בגדים, געקויפט א פאָר נייע שיך, און מיט צוויי וואָכען שפּעטער זיך שוין געזעגענט מיט די עלטערען, איבערגעקושט די ברידערלעך און שוועסטערלעך, וועלכע האָבען זיך מיט קולות צוגעהאלטען ביי איהר קלייידעל, געלאָזען דעם פאָטער דריי קערבלעך און די קינדער צו פינף קאָפּיקעס, צוקושט זיך מיט דער מוטער, און איז אוועק.

דער וואָגען, וואָס האָט זי געפיהרט צום באהן, איז געפאָהרען לאנגזאם און הינטער איהם זיינען נאכגעגאנגען מיט א געווויין בעסי׳ס מוטער מיט די קינדערלעך, עטליכע שכנים, וואָס האָבען שוין קינדער אין אמעריקא, און געבעטען, נאכגעשריען למן השם ניט צו פערגעסען אפּט שרייבען, לאָזען גרייסען די קינדער און זיי זאָגען, אז עס איז שוין צייט זיך צו דערמאָנען אן די עלטערען. בעסי האָט געשאָקעלט מיט׳ן קאָפּ, געמאכט מיט דער האנד, און טרעהרען האָבען אָנגעפילט איהרע אויגען.

„זייט געזונד!... זייט געזונד!..."

„פאָהר געזונטערהייד, געזונטערהייד!..."

דורכפאָהרענדיג די „גרויסע" גאס, וואו עס ויינען געווען אלע קראָמען, האָט זי זיך רעכט מאָנט אן זלמן דעם משרת, וועלכער האָט זיך פאר־א־יאָהרען נערעבענט פאר איהר חתן, פלעגט זי פיהרען, קיינער זאָל ניט ווייסען, אין וועלדעל הינטער׳ן שטעדטעל, זי האלזען, ביי־סען, קושען אזוי, אז דער קאָפּ פלעגט זיך איהר פערדרעהען, דאָס הארץ — אויפהערען צו קלאָפען, און נאכהער פלעגט זי גאנצע נעכט ניט צומאכען קיין אויג פון אויפרעגונג.

„זלמנ׳קע אויסוואורף" — אזוי פלעגען איהם רופען די וויבער, וויל ער פלעגט קיין איין שיקסע ניט דורכלאָזען, און זיי האָבען פאָראוים בעדויערט די אָרימע בעסי. זי האָט פון אלעם געוואוסט, אלעם פערשטאַנען, נאר איהר אייגען לעבען איז געווען אזוי פינסטער, פערהאָרעווט, אהן א שיין פון ליכט. לעבע,

אהן א טראפען גליק; און ווי א זומער־פויגעלע ציהט צום ברענגדען ליכט, אזוי פלעגט זי זיך צוהערען צו זיינע זיסע, ווייכע רייד, ניט ווי־לעגדיג קומען אויף זיין רוף אין וועלדעל און אויף א קורצע צייט פערגעסען אן אלע צרות. און ווער ווייסט צו וואס עס וואלט נאך געקענט קומען, וועז זלמן צופאטשט זיך ניט מיט'ן בעל־הבית און מוז ניט אבטרעטען פון'ם שטעדטעל...

דער קאלטער אסיען ווינט האט געיאגט דעם שטויב און געלע בלעטער איבער די אומעדיגע, נאקעטע פעלדער; דער וואגען האט געסקריפעט, זיך געווארפען אין אלע זייטען; דאס שטעדטעל, מיט די ארימע הייזקעם איז פערפאלען געגאנ־גען ערגעץ הינטען, און בעסי האט שוין פון ווייטענס, דורך א נעבעל פון טרעהרען, דער־זעהן די „סטאנציע", געהערט דעם פייף און שווערען סאפען פון'ם לאקאמאטיוו....

* * *

דרייצעהן מעת־לעת איז די שיף געגאנגען, און וועז אויפ'ן פערצעהנטען פריהמארגען האט זיך פון ווייטענס בעווייזען די געטין פון פרויי־הייט פון איין זייט, און פון דער צווייטער — די הויכע ניו יארקער געביידעס, —האבען די צווי־פריינדינס שטארק זיך ארומגעכאפט און צו־ווינט זיך, ווי מענשען, וואס וואלטען נאך לאנ־גע יאהרען געפענגנים פלוצלונג דערזעהן די פרייע שעהנע וועלט. די שיף איז געבליבען שטעהן. מען האט זיי אריינגעלאזען אין א גרוי־סער גביידע, דורכגעקוקט די זאכען, און אין א קלענערער שיף אריבערגעפיהרט אויף עליס־איילאנד. פארנאכט זיינען שוין ביידע נעווען ביי די פריינד, און מיט טרעהרען אין די אוי־גען, דערצעהלט פון דער אלטער, ווייטער היים, פון קרובים און בעקאנטע און טויזענדער קליי־ניגקייטען, וואס זיינען פריהער אינגאנצען גע־וועז ניט בעמערקט. ביים נעזעגענען זיך, הא־בען קלארא און בעסי זיך געגעבען די אדרעסען פון די פריינד, צו וועמען זיי זיינען געקומען, און אבגעדעדט, אז שבת אדער זונטאג זאל בעסי קומען מיט אימיצען צו קלארען.

דעם ערשטען זונטאג נאכמיטאג איז בעסי מיט'ן קאזין, זיין פרוי און קינד, אווען צו קלא־ראס אנקעל. אלע האבען זיך גלייך בעפריינ־דעט, געטרונקען טהעע מיט דזשעלי, נעגעסעז פרוכט; די מענער האבען געשמועסט אין ענג־ליש מכח פאליטיק, זיינרע פרויען פון פריזיזן אויף עסענווארג, וואס שטייגען פון טאג צו טאג, פון זומער העטס און נייע סטיילס קליי־דער, און די נרינע זיינען געזעסען איינע אויף דער צווייטער אין ראקינג טשער און זיך נע־טיילט מיט די איינדריקע פון דער נייער וועלט. קלארא איז געווען פון אלעם בעגייסטערט, אלעס נעווואלט וואס גיכער זהן, שוין נעדענקט אויס־וועניג די נעמען פון א פאר נרויסע טהעאטערס. מוזאומס און נעטרוימט זיך דורכצופאהרען אין אן אויטאמאביל. בעסי איז געווען נעזעצטער, שוין נעטראכט פון א תכלית און ניט נעקענט בעשלוסען צו וואס פאר אן ארבייט זיך צו נעה־מען. קלארא'ס אנקעל איז געווען א ביזנעס־מאן, און בעסי'ס קאזין א פארמאן אין א שאפ פון דרעסעס. ער האט צוגעזאגט צו טרייען פאר ביידע, און עס איז בעשלאסען נעווארען, אז א פאר וואכען זאלען זיי זיך אויסרוהען, זיך צו־קוקען צום לעבען און אביסעל זיך אויסגרינגען. דער אנקעל האט אנגעדרעהט דעם גראמא־פאן, מען האט פרעהליך פערבראכט ביז זיבען א זייגער, נאכהער איז מען אלע אוועק אין א וואדעוויל הויז.

עס זיינען אריבער פיער מאנאטען. בעסי האט נעארבייט אלס פרעסערין ביים קאזין אין שאפ און נעמאכט „איהרע" 9—10 דאלאר א וואך; קלארא איז געווארען א פינישערין בייי וויימסטם, און נעקראנגען 7 דאלאר א וואך. אלע זונטאג פלעגען זיי זיך בעגעגענגען ביי אימי־צען פון זיי, זיך איבערגעבען די פאסירונגען פון דער גאנצער וואך, נאכהער „נעהמען א וואק", נעהן אין מואווינג פיקטשורס, אדער גלאט אזוי פערברענגען אייניע ביי דער אנדערער. ביידע האבען שוין א פאר מאל נעשיקט נעלד אהיים, נאר שיקען נאך דער מוטער האט קלארא אבגע־לייגט ביז זי וועט זיך ניט גוט ארויפארבייטען און צוזאמענקלייבען א פאר דאלאר. ביסלעכ־ווייז האבען זיי נעקראנגען בעקאנטע, און אלע זונטאג פלעגט מען אויספאהרען אין פערשידענע פארקס, זיך וואלגערען אין גראז, לויפען, זיג־גען, ווי קלייניע קינדער שפרינגען איבער'ן שטריקעל, אדער גאנץ פריה זיך צוזאמענקליי־בען מיט בינטלעך עסענווארג אין די העגט, און מיט א פריילעכער נעזעלשאפט אוועקפאהרען אויף א גאנצען טאג צום בלויען, רוישענדען ים זיך באדען.

די זון בריהט, דאס זאמד איז אזוי ריין, ווייך; א קיהל ווינטל פון'ם גלעט דעם האלב נאקעטען קערפער, די לופט איז פול מיט'ן רויש פון די שפילענדע וועלען און אב־קלאנגען פון טויזענדער יונגע, פרעהליכע שטי־מען... קלארא לויפט ארום, שפיעלט אין באל, שטיפט פרייליך מיט בעקאנטע און אונבעקאנטע באיעס; בעסי לייגט אויסגעצויגען אויפ'ן זאמד אונטער די הייסע־זונען־שטראהלען, נאר דאס פנים האט זי פערדעקט מיט א צייטונג, און טראכט, טרוימט, הערט זיך צו, וואס עס קומט פאר אין איהר זעלבסט. איהר דאכט זיך, אז די זונען־שטראהלען, ווי אימיצענס ווייכע, וואריימע העגט, ריהרען זי אן, גלעטען, לאשצען זי. זי פיהלט ווי דאס בלוט בעווענט זיך לאנגזאם אי־בער'ן קערפער, שלאנט מיט היץ אין די אויגען,

קלינגט לייכט אין די אויערען... עפּעס גלוסט זיך... צו עפּעס ציהט דאָס האַרץ... גאָט, ווי גוט עס וואָלט געווען, וועז דאָ, נעבען איהר, ווי נע־בען אַנדערע מיידלעך, אַנגעשפּאַרט מיט'ן קאָפּ צו איהר ברוסט, לייגט א לייבער... א טייערער... א פריינד... זי הערמאָנט זיך פּלוצלונג אָן וועל־דעל הינטער'ן שטערטעל, וואו זלמן דער משרת פּלעגט אויף איהר וואַרטען; זיינע לייבע וער־טער און הייסע קושען, זיין ציטערענדער קול, בעת ער פּלעגט זי בעטען זיך איהם אין גאנצען איבערגעבען און איהר צוזאָגען וועלטען מיט גליק. זי פּאַרמאַכט די אויגען און הערמאָנט זיך אן אזעלכע קלייניגקייטען, וואָס זי האָט זאָגאר פריהער זיי גאָרניט בעמערקט, אדער קיינמאָל פון זיי ניט געטראכט: ווי אזוי ער פּלעגט האַלטען דעם קאָפּ, בעת ער פּלעגט זי דריקען צו זיך, ווי זיינע וואַנצען פּלעגען איהר שטעכען די באקען, און זיין סאפּען, וועז ער פּלעגט זיך ראַנגלען מיט איהר, וועלענדיג זי אומווארפען אין גראָז. איינמאָל, אין א שבת ביינאכט, נאָך א הייסען, שטיקענדען טאָג, זיי־נען זיי נעזעסען אין וועלדעל אונטער א בוים. א גאנצען טאָג האָט זי זיך עפּעס געפיהלט אויפ־גערעגט, נערוועז, קיין פּלאַץ זיך ניט געקענט געפינען. זלמן האָט זי אין גאנצען פער'שכור'ט מיט זיינע ווייכע רייד און הייסע קושען, ער האָט איהר אַנגעטהאָן א גאָלדען רינגעל מיט א רויט שטיינדעל און געווויינט פון לייבע. זי האָט זיך געפיהלט שוואך, מאַכטלאָז, דאָס האַרץ איז אלע מאָל פערגאנגען, דער קאָפּ האָט זיך גע־דרעהט, און ער האָט אלץ געבעטען, געשוואָרען און געדריקט זי צו זיך. א זיסע מיערקייט האָט איהר קערפּער ארומגענומען, זי האָט ארַאבגע־לאָזט דעם קאָפּ אויף זיין אקסעל, און א העל־רויטער נעבעל האָט אַנגעפּאַנגען שוועבען פאר איהרע אויגען... זי האָט שוין געפיהלט אויף זיך דאָס שווערקייט פון זיין קערפּער און איהרע לידען האבען עפּעס געבעטען, ניט וויסענדיג אלייז וואָס... פּלוצלונג האָט זיך גאָר נאָהענט, צוויישען די בויימער, דערהערט אימיצעניס א געזאנג. ביידע זיינען געבליבען לייגען בעוועג־לאָז, דערשראָקען, און וועז דער זינגער איז אוועק זיין וועג, האָט זי זיך ארויסגעריסען פון איהם און א צוטומלטע, מיט טרערען אין די אויגען, אוועקגעלאָפען אהיים. און ביי אָט דער עראי־נערונג הערט אויף צו קלאפען דאָס האַרץ און א ציטער לויפט דורך פון'ם קאָפּ ביז די שפּיץ פינגער. און די זון בריהט, גלעט איהר קערפּער, דאָס ווינטעל איז אוועק, דער ים רוישט....

א באי, וואָס לייגט אין זאמד ניט ווייט פון בעסי'ן, ציהט זיך אוים און ריהרט אָן אונגערן מיט דער אויסגעשטרעקטער האנד בעסי'ס פוס. זי ניט א ציטער, זעצט זיך אויף, וואַרפט אויף איהם א אונצופרידענעם בליק און רוקט זיך אָב ווייטער....

און קלאַרא לייגט דערווייל אויפ'ן וואַסער; צווויי בעקאַנטע באָיעם האלטען זי אונטער פון בויידע זייטען, זי פאטשט מיט די הענט און פיס, קווויטשעט, לאַכט, רופט בעסי'ן, און ווען עס קומט אָן א גרויסע כוואליע, כאפּט זי אָן דעם נאָהענטסטען באָי פאר'ן האלז און שרייט האלב־פּרעהליך, האלב דערשראָקען...

* * *

אין אַנהויב ווינטער האָט קלאַרא אַנגעפאַנ־גען צו „גהען מיט א באָי". געהייסען האָט ער דייוו הערשמאן. הויך, שהן, פון א יאָהר זעקס — זיעבען און צוואנציג, א בוכהאלטער אין א גרויסען געשעפט, האָט ער אלעמען בעצויבערט מיט זיין עדעלער האלטונג, שהנע זיטען, און דער פעטער מיט דער מומען האָבען זיך פּשוט געשמאַלצען פון נחת. קלאַרא איז געווען ענט־ציקט פון זיין שכל, בעלעזנהייט און אויסנע־צייכענטען ענגליש, וועלכען זי האָט וועניג וואָס פערשטאנען.

„בעסי'לע, דו קענסט זיך גאָרניט פאַרשטע־לען ווי קלוג ער איז", האָט זיך קלאַרא געטיילט מיט איהר פרייגדין. מיר האָבען זיך בעקענט אויפ'ן יהרליכען באל פון'ם אַנקעל'ס סא־סייעטי. איך בין איהם אזוי געפעלען געוואָרען, אז ער האָט שוין פון מיר די גאנצע נאכט ניט אַבגעטראָטען, זיך בעקענט מיט'ן אַנקעל, מיט דער מוהמען און טאקי אויפ'ן צווייטען אוועג שוין געווען ביי אונז צו־גאסט. דעם צווייטען שבת האָט ער געבראכט פאר אונז אלעמען טי־קעטס און מיר זיינען אוועק אין טעאטער. ער איז געזעסען נעבען מיר. ווען עס פלעגט פינ־סטער ווערען, האָט ער געגלעט מיין האנד, זי לייכט געדריקט, כ'האָב זי אלע מאל צוגענומען און עס האָט זיך מיר געגלוסט צו לאכען".

בעסי'ן האָט זיהר הנאה געטהאָן וואס קלא־רא האָט שוין געפּונען איהר גליק, און א טרויער האָט דאָך אין דערזעלבער צייט אַנגעפּיפט איהר האַרץ.

„נו און מיין גליק וואו איז?" — האָט זי א טראכט געטהאָן. נאָר זי האָט באלד פערטרי־בען פון זיך דעם געדאנק. איהר האָט זיך גע־דאכט, אז מיט דעם פערגינט זי ניט קלאַרא.

בעסי האָט זיך בעקענט מיט דייוו'ן. זיי זיינען צוזאמען „אויסגעגאנגען" א צווויי זונ־טאגס, און זי האָט באלד בעמערקט, אז זי שטערט זיי, אז אָהן איהר וואלטען זיי זיך בע־סער אמוזירט, אז ער איז אונצופרידען, אוז פון דאמאלס אָן פלעגען די פריינדינס זיך בע־געגענען און פערברענגען צוזאמען נאָר שבת.

„מיר פאהרען אין אויטאָמאביל", פלעגט קלאַרא דערצהלען מיט א צופריעדענעם שמיי־כעל, „עסען אין גרויסע רעסטאַראנען. כ'האָב

זיך בעקענט מיט זיינע פרייַנד, זעהר גוטע, פרעהליכע מענשען, און ער לערנט מיך סמוקען און טרינקען וויין...“

אין גיכען איז געווען דאָס קנס־מאָל. קלאָרא האָט אָנגענטהאָן א דיימאַנד רינג, און אויפ'ן פערלאַנג פון'ם חתן אויפגעהערט צו געהן אר־בייטען. עס פלעגט שוין איצט אריבער צווי — דרייַ וואָכען און די פרייַנדינס פלעגען זיך ניט זעהן. קלאָרא איז געווען שטענדיג „ביזי“, און בעסי פלעגט אָפט מוזען לאַנג וואַרטען ביי איהר אין צימער, און ניט איינמאָל אַהיים געהן זיך ניט דערוואַרטענדיג אויף איהר.

איין מאָל, אין א שבת פארנאכט, איז בעסי געקומען און געטראָפען קלאָרא'ן א בלאָסע, א פערטראכטע, א נערוועזע. אויף בעסי'ס אונרו־היגע פראגעס האָט זי קורץ געענטפערט:

„גאָרניט... איך פיהל עפעס ניט גוט... גאָר־ניט.... עס איז מיר גאָרניט...“ און זי האָט שוועקגעדרעהט דעם קאָפּ און אזוי שוידיג, רחמנות'דיג געשמייכעלט. דייוו'ען האָט זי דאָס מאָל ניט דערמאָנט אפילו, און אויף בעסי'ס פראגע, וואָס ער מאכט — גאָרניט געענטפערט. אין גיכען איז ער אָנגעקומען. קלאָרא האָט איהם קאַלט בעגריסט. בעסי איז אוועק אַהיים, און א גאנצע וואָך, וועו זי פלעגט זיך דערמאָנען אָן קלאָרא'ס שמייכעל, האָט איהר הארץ זיך צו־זאמענגעדריקט מיט וועהטאָג. אויפ'ן צוויי־טען שבת האָט זי קלאָרא'ן ניט געטראָפען אין דער היים, און מיט עטליכע טעג שפעטער איז קלא־רא'ס מוהמע געקומען צולויפען א פערווייַנטע, און זיך נאכגעפרעגט צו איז קלאָרא דא ניט געווען, צו אימיצער האָט זי ניט בעגעגנט?... קלאָרא איז פערשוואונדען. איצט האָט שוין בעסי פערשטאַנען איהר בלאסקייט דעם לעצטען שבת, דעם שולדיגען שמייכעל און איהר ענט־פער: גאָרניט, עס איז מיר גאָרניט...

ווי א משוגענע איז בעסי ארומגענאנגען, זיך נאָכגעפרעגט ביי אלע בעקאנטע, געלאָפען מיט קלאָרא'ס אָנקעל צו דער פאָליציי און זיך בים־לעכווייז דערוואוסט, אז קלאָרא האָט געשוואנ־גערט, פלעגט אָפט ניט קומען נעכטיגען, איין מאָל געקומען גאנץ פריה, האלב שכור, געוויינט, זיך געריסען די האָר פון קאָפּ און געבעטען ביי דער מוהמע מחילה. די פאָליציי האָט דערצאהלט אז דייוו, לויט די בעשרייבונגען, איז גאָר קיין בוכהאלטער ניט, נאָר א פשוטער קאדעם, וועל־כען מען זוכט שוין פון לאנג, און אלע האָבען פערשטאַנען אז קלאָרא איז א פערפאלענע... נאָך לאנג האָט מען זי געזוכט, געקרעכצט, גע־וויינט, און ענדליך אויפגעהערט. קלאָרא איז ווי אין וואסער אריין...

* * *

עס איז אריבער צוויי יאָהר. בעסי מאכט שוין „איהרע“ 17—18 דאלאר א וואָך, וואוינט אין א בעדרום, שוין ניט ביים קאַזין, וועלכער האָט ארויסגעמופט אין די בראָנקס. זי האָט שוין א פּאָר הונדערט דאלאר אין די בענק, און זוכט, וואָרט, בעט אין דער שטיל ביי נאָט, ער זאָל זיך אן איהר אויך דערמאָנען און צושי־קען כאָטש א ברעקעלע גליק... נאָר עס מאכט זיך גאָרניט. און פּוסט, איינזאם לויפען די טע־כאָנאטען, יאָהרען...

ווי א חלום איז פאָראיבער נאָך א היסער זו־מער, נאָך איהם א קאלטער ווינטער, אָהן שנעע, ווידער געקומען דער רופענדער פריהלינג און אָנגעפאַנגען וועקען אין בעסי'ס הארץ טרויער און בענקשאפט. אָפט פלעגט זי טראכטען פון איהר פערפאלענער פריינדין, פון דער אונגליק־ליכער קלאָרא'ן, און שוידערליכע זאכען האָבען זיך איהר פאָרגעשטעלט. זי האָט נענוג געהערט און געלעזען וועגען די וועיסע שקלאפען הענד־לער און די גרויזאמע טהאטען, וואָס זיי בעגע־הען געגען זייערע קרבנות.

יעדע 2—3 מאָנאטען פלעגט זי זיך דורכ־געהן צו קלאָרא'ס אָנקעל, זיצען א קורצע צייט מיט דער מוהמען, רעדען פון פערשיעדענע זא־כען, און ערשט ביים געזעגענען זיך, פאר'ן ארויסגעהן פלעגט זי שנעל א פרעג טהאָן:

„נו, און פון איהר... גאָרניט?!...“

די טאַנטע פלעגט א זיפץ טהאָן, אראָפּלאָזען דעם קאָפּ און שטיל ענטפערן:

„ניין, גאָרניט...“

בעסי פלעגט קומען אהיים, זיך אוועקלייגען אין דער פינסטער אויפ'ן בעט און טראכטען פון קלאָרא'ן.

אלע שבת און זונטאג, ארום 4 אזייגער, פלעגט זי פאָהרען אין סענטראל פארק צו דער מוזיק. איינמאָל איז זי, ווי געווענליך, אוועק אין פארק מיט א בעקאנטער, און ניט קריגענדיג קיין פרייען פלאץ נעבען דער מוזיק, האָבען זיי אָנגעפאַנגען זיך ארומדרעהען איבער די אלעען, און ענדליך זיך אוועקגעזעצט אויף א באנק, נע־בען א קליינעם, רייכען רעסטאָראן, וואָס איז גע־שטאַנען אויף א בארג אנטקעגען דעם ארקעס־טער. אלע וויילע זיינען אָנגעקומען אויטאָמא־בילס, און רייך געקליידעטע מענער און פרויען האָבען פערנומען אלע פלעצער ארום די טיש־לעך אויף דער בריידטער, געדיכט פערוואקסענער טעראסע. די מיידלעך האָבען זיך צוגעדרט פון ארימע און רייכע, פון באָסעם און ארבייטער און פון'ם לעבען אין אלגעמיין. פלוצלונג האָט בעסי א ציטער געטהאָן און אויפגעשפרונגען פון ארט: פון אן אויטאָמאָביל איז ארויס קלאָרא, רייך געקליידעט; נאָך איהר א הויכער, שענער מאן, וועלכער האָט זי געזומען אונטער'ן האנד, און בויידע האָבען זיך לאנגזאם געלאָזט גען־צום אריינגאנג. אין איין מינוט איז בעסי גע־וואָרן נעבען איהר, זי אָנגעקאָפּט פאָר דער האנד

און מיט א ציטערענדער שטימע אויסגערופען: „קלאָרע... קלאָרעלע!...“ ווייס ווי קרייד איז קלאָרע געשטאנען, געקוקט מיט בריטע, אפענע, דערשראָקענע אויגען אויף בעסי'ן און געציטערט ווי אין פיבער. דער מאן, וואָס איז געקומען מיט איהר, האָט זיך שנעל ארומגעקוקט, לייבט אבגעשטויסען בעסי'ן, אנגענומען קלאָרע'ן פאר'ן אָרם, זיך שנעל אריינגעזעצט מיט איהר אין אויטאָמאָביל, און מיט א מינוט שפעטער האָט זיך בעסי געריבען דעם שטערן און געטראכט, צי איז דאָס ניט אין גאנצען א חלום געווען?

די גאנצע נאכט איז זי ניט געשלאָפען, פיעל מאל זיך פאָרגעשטעלט דעם מאָמענט, ווען זי האָט קלאָרע'ן דערזעהן, דערמאָנט זיך אן קליי־ניגקייטען פון איהר רייכען טאָלעט און ניט גע־קענט פערשטעהן, ווי האָט זי זיך געלאָזט אזוי לייכט אוועקפיהרען. וואָס מעהר זי האָט זיך אריינגעטראכט אין דער פאָסירונג, אלץ נע־הענטער איז זי געקומען צום געדאנק, אז אין אמת'ן איז קלאָרא'ס לעבען ניט אזוי שרעקליך, ווי זי האָט עס זיך פאָרגעשטעלט. זי איז פריי, טראָגט שעהנע קלייידער, פאָהרט אין אויטאָמא־בילס, לעבט א גוטען טאָג... און דאָס וואָס זי מוז זיך איבערגעבען צו מענער? !... — ביי דעם פונקט פלעגט בעסי'ס געדאנק בלייבען שטעהן און זוכען אן אויסוועג. עס איז געווען אונמעגליך דעם פונקט אויסצומיידען און צו שרעקליך זיך אריינצוטראכטען אין איהם. „זיך איבערגעבען צו מענער“ — האָט זי איבערגע־חזר'ט עטליכע מאל און ניט געקענט עס בע־גרייפען. אזוי פישוט און אזוי שרעקליך. וואָס האָט זי געוואוסט פון די בעציהונגען צווישען מאן און פרוי?... א־יסך און גארניט. אלע האָ־בען בעהאלטען פון איהר דעם אמת, נאָר די גאס האָט דורך א ניט ריינע כלי אריינגעגאָסען אין איהר נשמה, פונקט ווי אין די נשמות פון אנדערע מיידלעך, דעם געדאנק פון א סוד, פון א גרויסער זינד, וועלכע איז אזוי שרעקליך און אזוי צויהענדע... די זיכערסטע קוועלע פאר אזעלכע זאכען האָט פאר איהר געקענט זיין זלמן דער משרת, איהר געוועזענער חתן, נאָר צו ווייט געהן פלעגט זי איהם אויף ניט ער־לויבען, און פרעגען עטוואָס וועגען דעם איז איהר קיינמאל אפילו אין קאָפ ניט געקו־מען. און איצט ביים געדאנק, אז קלאָרא, די שעהנע, שלאנקע קלאָרא, מוז זיך איבערגעבען צו מענער, פלעגט זי ארומכאפען אן אונבעשטימ־טער שרעק, א ציטער, פונקט ווי אן אבגרונד וואָלט זיך פלוצלונג געעפענט אונטער איהרע פיס, דאָס הארץ פלעגט פערגעהן, ווי וועלען זיך אבריסען, און דער געדאנק פלעגט מיער שטעהן בלייבען אדער זיך אומקעהרען צוריק.

עס קען זיין, האָט זי ווייטער געטראכט, אז אין דעם זעלבען מאָמענט, וועו איך וואלגער זיך אהן שלאָף אין מיין קליין אָרים שטיבעל, זיצט קלאָרא אין א רייך בעפוצטען צימער מיט'ן שעהנעם מאן, עסט גוטע שפייזען, טרינקט די בעסטע ווייגען, נאכהער נעהמט ער זי אָרום, קושט זי, טהוט זי אויס, גלעט, לאסטשעט איהר יונג, שעהן לייב... זי טרינקט גליק פון'ם פולען בעכער, זי פיהלט כאָטש אז זי לעבט...

און דער אויפגערעגטער געדאנק שפרינגט איבער פון קלאָרא'ן אויף איהר זעלבסט, אויף איהר אייגען, אייגאָם לעבען, אהן לייבע און גליק. דאָס האָרץ דריקט זיך צוזאמען מיט שמערץ, טרעהרען פילען אן די אויגען און זי רעדט צו זיך שטיל אין טיעפען עגמת־נפש: „גאָט, מיין גאָט, פאר וואָס זשע בין איך אזוי אונגליקליך... ערגער פון דער גאנצער וועלט?... זאָל אימיצער קומען, מיך אוועקנעהמען, טאָן מיט מיר וואָס ער וויל, אבי כאָטש אביסעלע מיך לייבען, שטארק צודריקען צו זיך, צערט־לען, גלעטען, כאָטש א טראָפען גליק געבען...“ און פון א גרויען נעבעל שוויבט ארויס איהר קליין שטעדטעל, דאָס וועלדעל ביים טייכעל, זלמן מיט זיינע הייסע קושען און לייבעם־רייד, דער שבת פארנאכט, וועו זי האָט זיך איהם שיער ניט אין גאנצען איבערגעגעבען, און עם טהוט איהר באנג, אזוי שמערצליך באנג נאָך עפעם, און עס וויל זיך ווייגען, שרייען... און זי ציהט זיך ליידענשאפטליך אויף די קישען, זי גלעט, לאשצעט איהר אייגענעם ברענענדען קער־פער, דריקט שטארק צו די בריסטען און שטרעקט אויס מיט בענקשאפט אין דער פינ־סטער די הענט.

* * *

א לאנגע צייט נאָכ'ן ערשטען בעגעגענישּ, אלע שבת און זונטאג, פלעגט בעסי זיך דרעהען פאר'ן רעסטאָראן, אריינקוקען אין די לויפענדע אויטאָמאָבילען, בעטראכטען די געסט ביי די טישלעך, זוכען צווישען די שפאצירענדע, נאָר קלאָרא'ן האָט זי שוין מעהר ניט געזעהען, און ביסלעכווייז האָט זי ווידער פערלאָרען די האָפ־נונג זי נאָך וועו אמאל צו בעגעגענען.

עס איז אריבער נאָך א זומער. דער מרה־שחורה'דיגער אסיען האָט שוין געזומען טריי־בען איבער'ן הימעל זיינע שמוציג־גרויע וואָל־קענס, געלען די בלעטער, רייכען זיי מיט כעם פון די בוימער און פערשלייד־ערען וויט, וויי־פיעל כח ער האָט נאָר געהאט. איינמאל, ביי־נאכט, ארום ציוועלף אזייגער, געהענדיג פון'ם סענטשורי טהעאטער אהיים, האָט בעסי אויף דעם „פרעהליכען בראָדוויי“ וויעדער אמאל בע־גענענט קלאָרא'ן. דאָס מאל שוין אליין. די אלטע פרייגדינס זיינען געשטאנען א וויילע אי־נע גענגען דער אנדערער אהן לשון, און וועו בעסי האָט ענדליך א שפאן געטהאן צו קלאָרא'ן און זי געוואלט נעהמען פאר'ן האנד, האָט קלאָרא

זיף אוועקגעדרעהט, עפּעס א זאָג געטהאָן אויף ענגליש און אָנגעפאנגען שנעל אוועקצוגעהן. די ערשטע מינוט האָט בעסי אן ערשטוינטע ניט געריהרט זיף פון׳ם אָרט, נאָר זי האָט זיף באלד געלאָזט געהן נאָף איהר. אויף א קאָרנער איז געשטאנען א קערעדוש. קלאָרא איז גלייף אריין אין איהם, עפּעס א זאָג געטהאָן דעם טרייבער, און דער קערעדוש איז באלד דערטרונקען געוואָרען אין א ים פון פוהרען און אויטאָמאָביל׳ם. ווי א דערשלאָגענע איז בעסי געשטאנען עטליכע מינוט, און ענדליף מיט אן ארָאָפּגעלאָזעט געהן קאָפּ, ווישענדיג די טרעהרען, זיף געלאָזט געהן אהיים.

„וואָם זאל עס זיין?... וואָם קען עס היי־סען?"... האָט זי גערעדט צו זיף אליין. אלע ווייל איז זי געבליבען שטעהן און זיף געריבען דעם שטערן. פאר׳ן אריינגאנג אין האל האָט זי דערהערט הינטער זיף אימיצעמנס לייכטע טריט. זי האָט זיף אומגעקוקט — הינטער איהר איז געשטאנען קלאָרא...

— — — —

ש. ניגער:

געשפּרעכען וועגען דער נייער אידישער ליטעראטור

ליטעראטור און קריעג.

ג.

— איינס פון די מעכטיגסטע און האס־טיגסטע בעפרייאונגס־מיטלען וועט זיין דער וועלט־קריעג. ער וועט מיט גוואלד אונז אויפ־רייסען די אויגען און וועיזען אונז דאס לאנד, וואס פאר איהם וועלט אונזער בלוט פערגאסען, און וועיזען אונז די וועלט, וואס מיר זיינען איצט, מעהר ווי אלעמאל, א רינגעלע אין איהר קייט, א כח צווישען איהרע כחות, א פאקטאר פון איהר לעבען און ענטוויקלונג...

— און דאס וועט מוזען ווירקען אויף אונזער ליטעראטור?

— יא, דאס וועט אויך זיי ארויסרייסען פון איהר ענגער כתריל־עווקע, פון איהרע גהעטא־ד' אמות... און דאס וועט געווייס פערגרעסערען איהר סאציאל־קולטורעלען ווערטה, איהר לע־בענס־ווערטה.

— צי וועט עס אבער פארמעהרען אויך איהר קינסטלערישע ווערדע?

— און אויב ניט?

— דאן וועט אויך איהר סאציאל־קולטורעלע ראל זיין אומבעדייטענד.

— פארוואס?

— דערפאר, וואס א ווערק וועלכעס איז עסטעטיש און קינסטלעריש ניט איבערצייגענד, איז אויך סאציאל־קולטורעל ניט איבערצייגענד.

— די געשיכטע פון דער ליטעראטור דער־צעהלט אונז פון פאלען, וועלן ביכער האבען גע־שפיעלט אין זייער צייט א גרויסע ראלע, כאטש שפעטער האט זיך ארויסגעוויזען, אז זיי האב־בען זעהר א קלייענעם קינסטלערישען ווערט...

— דאס זיינען געווען אויסנאהמספאלען. דאס זיינען פאלען, מאמענטען, ווען אן אידעע טראגט זיך אום ממש אין דער לופט, און יעדע זאך, אפילו די שוואכסטע און אומבעדייטענד־סטע, איז פאר איהר א שטיצע. עס דוכט זיך דאן אויס, אז דאס בוך האלט־אונטער די אידעע פון דער צייט, אין דער אמת'ן אבער שטיצט נאר די אידעע, דער גייסט פון דער צייט, דאס בוך...

— און אין געווען־הנטליכע צייטען?

— אין געווען־הנטליכע צייטען איז די סא־ציאל־קולטורעלע וואג פון א קונסט־ווערק פרא־פארציאנעל צו זיין קינסטלערישער וואג.

— פאר וואס אבער דארף מען מורא האב־בען, אז דער ריין קינסטלערישער ווערטה פון דער אידישער ליטעראטור וועט געמינערט ווע־רען, ווען זי וועט זיך אברופען אויף די אלע שנויים, וואס דער קריעג וועט ארויינטראגען אין אונזער לעבען?

— עס קאן זיין, אז מען זאל דערפאר טאקע נ י ט דארפען מורא האבען.

— און עס קאן זיין, אז י ע?

— עס קאן זיין, אז י ע.

— אין וועלכען פאל?

אין דעם פאל, אויב, אונטער דעם שטאר־קען, צו שטארקען איינדרוק פון די מלחמה־איבערלעבענישען, וועט זי זיך נעהמען פאר די נייע טהעמעס, פאר די נייע איינדריקען, צו גיך, צו האסטיג. פאר דער ליטעראטור איז עס א שלעכטער סימן, ווען זי שטעהט אב צו פיעל פונ'ם לעבען. ניט קיין מעלה פאר איהר קינסטלערישער ענטוויקלונג איז אבער אויך צו י א ג ע ן ז י ך נאכ'ן לעבען, צו וועלען „כאפען אויפ'ן ארט", צו וועלען אויפכאפען זיין „לעצ־טען קרעכץ", זיין פרישסטע מינע.

— און מיט דער אידישער ליטעראטור קאן טרעפען, אז פון איין עק, פון דער גרעסטער פאמעלעכדיגקייט, זאל זי זיך איבערכאפען אין צווייטען, — צו דער גרעסטער אימפעטיגקייט?

— געווים קאן עס טרעפען. עס זיינען שוין געווען פראבעם — פראבעם, וואס דארפען אונז דיענען פאר א התראה — איבערצושפרינגען פון דעם פאטריארכאלישסטען קליינשטעדטעל צו דעם מאדערנסטען סאלאן, פון די עלטסטע תקופות אין אונזער געשיכטע צו די נייעסטע עקספערימענטען פון אונזער פריש־צאפעלדיגער גענעלשאפטליכקייט.

— ליעגט די סכנה אין דעם שפרונג?

— ניין, אין דעם אונזיכערען, וואקעלדיגען פונקט, צו וועלכען ער ברענגט.

— דער אונזיכערער, וואקעלדיגער פונקט— דאס זיינען די נייע, נאך ניט איינגעשטעלטע, נאך ניט איינגעפונדעוועטע לעבענס־פארמען?

— יע, די נאך ניט קריסטאלליזירטע לע־בענס־פארמען.

— זיינען זיי נאר פאר דער אידישער לי־טעראטור געפעהרליך?

— פאר י ע ד ע ר ליטעראטור. זעלטען, זעהר זעלטען דערגרייכט מען א קינסטלערישען, אן אמת־קינסטלערישען ערפאלג, ווען מען זוכט צו פיקסירען דאס, וואס קאן נאך ניט פיקסירט ווערען, דאס, וואס ווירט נאך אין דער נשמה, ווי ניט איינגעשטאנענער וויין אין פאס, וואס שוימט נאך מיט'ן שוים פון נישט אבגעקיהל־טע לעבענס־זאפטען... „עס איז אוועק די ליעבע, איז די מוזע געקומען", זאגט דער גרויסער פאעט און דער גרעסטער פסיכאלאג פון זיין אייגענעם שאפען — פושקין. אז די מוזע פער־

שפעטיגט א ביסעל און קומט, ווען די ליעבע איז שוין אוועק, — ערשט דאן איז די מווז א מווז, ווייל ערשט דאן איז די ליעבע אן אביעקט פאר דער קונסט.

— פאר וואם ערשט דאן?

— ווייל ערשט דאן איז די ליעבע אן ערינערונג, ניט קיין דירעקטע איבערלעבעניש. נאר דאם פּאָעטישע דערמאנען זיך אן דער מענשלעכער איבערלעבעניש גיט אונז די רוה, די קלארקייט, די פרייקייט, וואם איז נויטהיג, אזוי אונבעדינגט נויטיג צום קינסטלעריש שאפען. „עם איז אוועק די ליעבע, — די מווז איז געקומען, און קלאר איז געוואָרען דער טונקעלער פערשטאנד". נאר ווען דאם געפיהל גיהט איבער, ווען מיר בעפרייען זיך פון איהם, ווערט קלאר אונזער „פערשטאנד", אונזער אויג און אונזער אויער, און מיר ווערען גרויס, צייטיג צום שאפען. א צווייטער גרויסער פּאָעט, היינץ, זאגט אויף זיין היינעשען שטייגער: „דעם פריהלינג דערקענט מען ערשט ווינטער, און די בעסטע מאי-ליעדער שאפט מען נעבען אויווען"... נאר דעם שטארקען, דעם גאר שטארקען קינסטלער גיט זיך איין א מאל צו שאפען א י ן מ א י־ל י ע ד, נאר אזא איינער קאן אונז געבען א מאל א צ י י ט ו ו ע ר ק, וואם זאל האבען א ווערטה, א קינסטלערישען ווערטה לדורות, אויף א ל ע צייטען...

— אזא א י י נ ע ר קאן זיך דאך ווייזען אויך ביי אונז אין דער אידישער ליטעראטור?

— געווים! אבער מיר רעדען דא ניט פון אויסנאהמען, פון יחידים. מיר רעדען פונ'ם כלל.

— און דער כלל?

— דער כלל אידישע שריפטשטעלער האבען ניט, ווי ווייט מיר קענען זיי, געוגג אביעקטיוויטעט, גענוג קינסטלערישע רוהיגקייט פאר דעם היינטיגען טאג.

— פערמאגען זיי עס אין א קלענערער מאס נאך, ווי אנדערע?

— יע, נאך אין א קלענערער מאס, ווי אנדערע. זיי זיינען קינסטלעריש נאר דאן, ווען זיי זינגען „מאי-ליעדער אין ווינטער", ווען זיי לעבען מיט'ן נ ע כ ט י ג ע ן טאג, מיט דער עראינערונג...

— אפשר דוכט זיך עס אונז?

— די גאנצע אידישע ליטעראטור זאגט עדות אויף דעם.

— אבער די אידישע ליטעראטור האט זיך ביז אהער דערהויפט אפשר אבגעגעבען זיך בלויז מיט דעם נעכטיגען טאג, מיט דער עראינערונג, ווי די אנדערע?

— קיינסלעכט, — ניט איינגעגעבען, אז מען זאל נישט פארגעסען, אז ביז אהער האט מען אין אידיש נאר געשריבען פאר דעם פּאָפּולערען לייענער, פאר דעם „עמך", פאר דעם „פאלק". אז מען זאל נישט פארגעסען, אז ביז אהער האט מען אין אידיש נאר געשריבען פאר דעם „פאלק", פון דער אידישער אינטעליגענץ, האבען א סך מעלות אין זיך — מאדערניטעט, פרישקייט פון דער טהעמא אליין איז שוין א מעלה — נאר עס פעהלט זיי די הויפט־זאך: קינסטלערישע שלמות. עס פעהלט אין זיי אפטמאל אפילו די עלעמענטארע קינסטלערישע טעכניק.

— ביישפיעלען?

— שלום עליכם'ס צייט־ראמאנען („דער מבול", „דער בלוטיגער שפאס"); פרץ'ס „ביינאכט אויפ'ן אלטען מארק", די דראמע, וואם האט געוואלט געבען אונז דעם תמצית, די קווינטעסענץ פון דעם היינטיגען אידישען לעבען; אש'ס מאדערנער ראמאן „מערי", אט „דאם בוך פון שהנע שטעלען", ווי מען פלעגט רופען אמאל אזוינע זאכען אין דער דייטשער קריטיק; נאמבערג'ס „משפחה"...

— קאן מען דען פערגלייכען די דאזיגע ווערק איינס מיט דאם אנדערע?

— ניין. אבער אין איין זאך זיינען זיי אלע גלייך.

— אין וואם?

— אין דעם, וואם אין זיי אלע שטעהען די פערפאסער ניעדריגער פון זיך אליין.

— וואם הייסט עס?

— דאם הייסט, אז אין זיי אלע האבען די שרייבער ניט דערגרייכט די קינסטלערישע מדרגה, צו וועלכער זיי זיינען געקומען אין אנדערע זייערע ווערק.

— אפשר איז עס א צופאל?

— ניין. דאם איז א כלל. כמעט די גאנצע ע פ י ש ע ליטעראטור אונזערע איז קינסטלעריש בלויז דאן, ווען זי האט צו טהאן מיט דעם נ ע כ ט י ג ע ן טאג, מיט דעם, וואם איז שוין געווארען א שטיק פערגאנגענהייט.

— פאר וואם עפעם בלויז די ע פ י ש ע ליטעראטור?

— ווייל דער ליריק אונזערער גיט זיך גראד איין אפט „אבצושפיגלען" אין זיך די שטימונג, די פסיכאלאגיע פון דאם „אידישע מאדערנע".

— איז עס א בעזונדער פעהיגקייט פון דער אידישער ליריק?

— ניין, פון דער ליריק בכלל. די ליריק האט וועניגער ווי די עפיק מורא פאר סוביעקטיוויטעט, אויך פאר אומקלארקייט. די ליריק האט ניט נויטיג אזא דיסטאנץ, אזא פעריאד פון „אבשטעהן זיך" צווישען דער אונמיטעלבארער איבערלעבעניש און דער פּאָעטישער בערבייטונג, ווי די עפיק.

— איז, אלזא, וויעדער אמאל, י ע ד ע ר עפיק, ניט בלויז דער אידישער, לייכטער ביי־

צוקומען אזוינע שטאפען, וואם האבען זיך שוין „אבנעקיהלט“?

— יע; אבער אין אנדערע ליטעראטורען האבען די קינסטלער, די אמת'ע קינסטלער, אזוי פיעל אינטערעסנטע קינסטלערישע רוהיגקייט, אזוי פיעל א י נ ו ו נ י ג ס ט ע ע פ י ש־ק י י ט אין זיך, אז אפטמאל גיט זיך זיי איין צו שאפען עכטע קונסט־ווערק פון די פרישׂ־צאַ־פעלדיגסטע, מאדערנסטע שטאפען. זיינען „די לייד־ען פונ'ם יונגען ווערטער“ נעטהע'ס ניט נע־וועז קיין עכטער צ י י ט־ר א מ א ן? זיי־נען די ו ו ע ר ט ע ר ס דאן ניט געווען קיין טיפישע העלדען פון דער צייט? און דאך איז „ווערטער“ א קונסט־ווערק, וואם עד היום פער־שאפט עם אונז גרויס עסטהעטישען פערגענוגן. אין דער קינסטלערישקייט פון אזוינע מאדערנע ראמאנען, ווי די, וואם עם האט געשאפען א שטיגער סטרינדבערג, קאן מען זיין אין ספק; אבער די דראמעס פון איבסען? דער קונסט־ווערטה פון דעם מאדערנעם ראמאן אין דער היינטיגער רוסישער ליטעראטור איז אויך זעהר א מסופק'דיגער; אבער „אננא קארענינא“? א טהיי־ל ראמאנען פון טורגענייוו? די ערצעה־לונגען פון טשעכאוו? און אין דער אידישער ליטעראטור? אפשר נאוועלען און סקיצען, וואם האבען א מאדערנעם אינהאלט און זיינען דאך קינסטלעריש, קאן מען נאך אנצעהלען עטלעכע אויף די פינגער, נישט מעהר...

— קאן מען אבער דען די יונגע אידישע ליטעראטור מעסטען מיט דער מאס פון דער אייראפעאישער? איז עס דען ניט קיין פאל־שע, און דערצו נאך אן אבגעניצטע, מאס?

— מיר מעסטען ניט. מיר קאנסטאטירען נאר פאקטען. א פאקט איז, אז די גאנצע אי־דישע ליטעראטור איז אלץ קינסטלעריישער, וואם ווייטער זי איז פונ'ם י י נ ג ט, — די ג א נ צ ע אידישע ליטעראטור, איהר זיידע ר' מענדעלי ניט אויסגעשלאסען...

— איז מענדעלי מוכר ספרים א י ן ז י י ן צ י י ט ניט געווען מאדערן?

— אויף וויפיעל ער איז געווען קינסטלער, איז ער ניט געווען מאדערן. זאל מען פרואווען, אדרבא, איינטהיילען זיינע ווערק אין צוויי מינים, אין אזוינע, וואם איך וואלט זיי אננע־רופען עראינערונגס־ווערק, ווייל שוין דאן, ווען זיי זיינען געשריבען ג־ויארן, איז דאם, וואם פיעלט זיי אן, פאר'ן פ־פאסער וועניגסטענס, געווען בלויז אן עראינע־ונג. און אין אזוינע ווערק אדער, ריכטיגער, אין אזוינע ש ט ע ל ע ן, וואם אין זיי האט זיך געפיהלט די לופט, די גייסטיגע אטמאספערע, אין וועלכער עס האט געלעבט דאן דער דיכטער אליין, — זאל מען פרואווען איינטהיילען ר' מענדעלי'ס שאפען אין אזוינע צוויי טהיילען, וועט זיך ארויסווייי־זען, אז וואם מעהר אין מענדעלים א זאך איז פארען ע ר א י נ ע ר ו נ נ, וואם מעהר עס רעדט זיך דארט וועגען דעם, וואם פאר דעם בעוואוסטזיין פונ'ם פערפאסער אליין איז עס שוין א זאך פון נעכטען, — אלץ מעהר איז פא־ראן דערין דאם, וואם איז ווערטה אנגערופען צו ווערען קונסט; פערקעהרט, כאפט זיך אריין אין א ווערק צו איהם עפעם א צייט־מאטיוו, עפעם א ווינטעל פון דער געגענווארט, הויבט איהר גלייך אן צו עטהעמען מיט דער לופט פון פובליציסטיק, פון דידאקטיק, פון „ניט דאם בין איך אויסען“. שלמה ר' חיים'ס און דאם ווינש־פינגערעל זיינען די בעסטע, די קינסטלערישסטע ווערק מענדעלי'ס ניט נאר דערפאר, ווייל זיי זיינען די לעצטע און ממילא די צייטיגסטע ווערק זיינע; זיי שטעהען העכער פון אלע אנ־דערע אויף דערפאר, וואם זיי האבען צו טהאן דערהויפט מיט אזוינע זאכען, וואם זיינען אמאל געווען און איצט זיינען זיי ניטא אדער גלייך ווי ניטא; הויבט ר' מענדעלי אן טאקע אין דעם זעלבען ווינשפינגערעל א מאל צו רעדען וועגען דעם, וואם ס'איז פארען איצט, וועגען דעם, וואם האט נאך וואכלען טיפע אין דער גע־נענווארט, אזוי ווי שטארקט זיך אויף דא אין איהם גלייך דער פובליציסט איבער דעם קינסטלער און דער אונרוהיגער, בייזער סאטיריקער — אי־בער דעם רוהיגען, געלאסענעם, שמייכעלדיגען הומאריסט.

— און די ליטעראטור, וואם „נאך“ מענ־דעלי מוכר ספרים?

— איז ניט ארימער אין אזוינע ביישפיע־לען. מיר האבען שוין דערמאנט פריהער שלום־עליכם'ען און זיינע צייט־דראמענען. זיי זיינען ניט קיין אויסנאהם. וואסער וועלכע שלום־עליכם'ס איהר וועט נעהמען, וועט איהר זעהן, אז וואם ווייטער עס איז פון די נייע, מאדערנע אידישע לעבענס־פארמען, אלץ נעהנטער איז עם צו דער קונסט.

— און פערקעהרט?

— און פערקעהרט.

— איז דער אויסגעצייכענטער מנחם מענ־דיל מיהופעיז דען ניט קיין שטיק אידישע געגענ־וואר־ט? טרעפט דען ניט די דאזיגע קינסטלערי־שע קאריקאטור אויף דעם מאדערנסטען אידען?

— לויט איהר אינוועניגסטער אידעע. איהר פערקערפערונג אבער, איהר קינסטלערישער לבוש איז גענומען גיכער פונ'ם נעכטען, איידער פונ'ם הייַנט.

— איז עם אפשר כאראקטעריסטיש בלויז פאר דעם ערשטען, פאלקסטימליכען, „פאלק־לאריסטישען“ פעריאד פון דער אידישער ליטע־ראטור, אבער ניט פאר דער נייער מעהר אינ־טעליגענטישער פרין'ישער ריכטונג?

— ניין, דאם איז ריכטיג אויך בנוגע צו פרצ'ען און צו די, וואם שטעהען „נאהענט“ צו

איהם. אויך פּרי׳ם קונסט איז אלץ וועניגער פּראָבלעמאטיש, וואָס מעהר זי נעהרט זיך פּונ׳ם קוואל פון דער פערגאנגענהייט. זיינע אמאָליגע רעאליסטישע בילדער פונ׳ם „פארציטגען" אידישען לעבען, די ראָמאַנטיק פון זיין „חסיד׳יש" און זיינע „פּאָלקסטימליכע געשיכטען" וועקען ניט אזוי שטארק אינ׳ם לעזער יענע ספקות, יענע אומזיכערקייט, יענעם שוועבען צווישען קונסט און עקספּערימענט, וועלכע עם רופען ארויס אזוינע מאָדערנע און מאָדערנים־טישע זאכען זיינע, ווי דאָס פריהער דערמאָנטע „בייגאכט אויפ׳ן אלטען מארק"...

— און ווי האלט עם מיט די אינגערע אידישע שרייבער?

— אז מען זאל פון דעם פריהער דערמאָנטען שטאנדפונקט פערגלייכען אינע מיט די אנדערע די וועלק פון די אינגערע אידישע שרייבער, וועט מען קומען צו דיזעלביגע רעזולטאטען.

— הייבט עם, אז א חוץ דעם ביסעל לירוק און די עטליכע נאָוועלען, פערמאָגען מיר נאָך ניט קיין אידישע ליטעראטור, וואָס זאל זיין קינסטלעריש און דערבי מאָדערן?

— אזוי ווייזט עס.

— איז ניטא גאָר קיין האָפענונג אויף א מאָדערנער, קינסטלערישער אידישער ליטעראטור?

— האָפענונגען זיינען פאראן.

— קאָנען זיי שוין אָנגערופען ווערען מיט׳ן נאָמען?

— איינע קאָן אָנגערופען ווערען: בערגעל־סאָן׳ס „נאָך אלעמען".

— „נאָך אלעמען" איז זיכער א מאָדערנער אידישער ראָמאָן. איז אָבער אין איהם שוין פאראן געוג רוהיגקייט, געוג קלארקייט? איז הערץ קלאָר? איז מירעל — די הויפּט־פיגור — געוג קלאָר? איז די פּען ביים פער־פאָסער שוין געוג זיכער געווען, האָט זי שוין ניט געציטערט אין האַנד ביי איהם, וועו ער האָט געצייכענט דעם ציטערדיגען סילועט פון מירעל׳ס וואונדערליכער געשטאלט?

— דאָס זיינען פראגען, וואָס דארפען גע־ווים ניט אָווועקגעמאכט ווערען אונטער׳ן האנד. דאָס זיינען אָבער דאָך אינגעלהייטען. דער ראָמאָן איז אַ ציט־ווערק, אי א קונסט־ווערק.

— קאָן מען, אלזא, האָפען, אז די נייע תקופה, וואָס וועט אָנשטעהן נאָך דעם גרויסען קריעג, וועט זיין א נייע ציט — א שניט־ציט — אויף פּאר דער אידישער ליטעראטור, פאר דער אידישער קונסט?

— האָפען, ווי געזאָגט, קאָן מען; אָבער מען מוז זיין פאָרזיכטיג.

— ווער מוז זיין פאָרזיכטיג?

— דער שרייבער דער אידישער מוז זיך היטען צו געהן אין פעלד שניידען די תבואה, איידער די זאָנגען זיינען זיך אויסגעשטאנען אין צייטיג געווארען. וואָס איידעלער א פרוכט איז, אלץ מעהר זון דארף זי האָבען. דער נייער ליטעראַרישער שטאָף, וואָס קלייבט זיך אן אין דער היים־אָנגעבראָכטער לופט פון דער מלחמה, איז אזא מין איידעלע פרוכט. זי וועט צייטיג ווערען פאר דעם קינסטלער ערשט דאן, ווען זי וועט אריינזויגען אין זיך גענוג קינסטלעריש ליכט.

— און דערווייל?

— דערווייל ליינט אין איהר גרויסער מעלה — אין איהר פרישקייט — אויך א גרוי־סער חסרון: איהר רויהקייט. מען דארף האָבען צו איהר זעהר שטארקע צייהן און זעהר א גענונטען קינסטלערישען פערדייאונג־אָרגאן...

— אָבער לירוק? מיר האָבען נעוזהען, אז אונזער לירישע פּאָעזיע איז גראָד מסוגל צו פרישע מאָדערנע שטאָפען. אפשר איז צו וואר־טען, אז ביי אונז וועט אויסוואקסען איצט א מלחמה־לירוק?

— גראָד האָט די מלחמה־לירוק אפילו אין דער אלגעמיינער ליטעראטור זעהר א קליינעם ווערטה. צופיעל מישען זיך אריין אין איהר אנדערע, זייטיגע, עלעמענטען.

— עם זיינען דאָך אָבער פאראן איינציגע לירישע מלחמה־זאכען, וואָס וועלען ב ל י י־ב ע ן אין דער ליטעראטור.

— ביי אונז איז נישט צו ווארטען אפילו אויף ג ע צ ע ל ט ע אזויגע זאכען.

— מחמת מיר זיינען נישט קיין מלחמה־פאלק? מחמת מיר זיינען נישט קיין מלוכה־פאלק?

— מחמת סיבות, וואָס ליגען שוין צו ווייט פון דער ריינער שאפענס־פסיכאלאגיע, אז מיר זאלען זיך קאָנען דא אויף זיי אָבשטעלען.

— אלזא, מחמת אט די סיבות און מחמת דער טראָדיציע פון דער אידישער קינסטלערי־שער ליטעראטור צו האלטען זיך וואָס ווייטער פון דער גענגענווארט, דארף מען מיינען, אז ניט אזוי גיך וועט קומען ביי אונז די צייט פאר די פרישע קערנדלעך, וואָס זיינען פערזייהט גע־ווארען אין דער מלחמה־צייט און וואָס אויפ־געהן וועלען זיי ערשט שפעטער?

— אזוי דארף מען מיינען. און מען דארף עס אויך ווינשען.

— קאָן מען זיך דערווייל אָבגעבען מיט דער ליטעראטור, וואָס איז פאר דער מלחמה בעשא־פען געווארען?

— געווים קאָן מען.

— מעג מען זי נאָך אנרופען דערווייל נייע אידישע ליטעראטור?

— כל זמן עס איז ניטא קיין נייערע.

ע נ ד ע.

אברהם רייזען

מיין בעקאנטשאפט מיט י. ל. פּרץ

(בריעפליך און פּערזענליך)

1.

בריעפליך.

אַם איז געשעהן מיט אַ יאָהר פּיער און צוואַנציג צוריק. איך בין דאַמאָלסט געווען אַ אינגעל פון פופצעהן יאָהר. אָבער לייִדער האָב איך שוין געהאַט אָננעשריבען גאַנצע פּעק און יעדער טאָג איז צוגעקומען אַ נייעס. איין צרה איז געווען, וואָס ניט נאָר צו דרוקען זיי איז ניט געווען וואו, נאָר אפילו וועמען פאָרצולעזען זיי האָב איך ניט געהאט. מיין פאָטער, זאָל לעבען, איז אפילו געוען אַ גוטער מבין; ניט נאָר וואָס ער איז אין יענער צייט שוין געווען בעלעזען אין דער דייטשער און רוסישער ליטעראַטור, נאָר ער האָט זאָגאר אליין געשריבען העברעאישע שירים, פון וועלכע אַ טייל זיינען שפּעטער ערשינען אין אַ קלייניע זאַמלונג מיט'ן טיטעל „יונה הומיה". אָבער וואָס אַ „טאַטע" מעג זיך ערלויבען טאָר עס ניט אַ זוהן. מיר איז דאָס דיכטען געווען האָלב פערבאָטען. מיין פאָטער האָט בעסער געוואָלט איך זאָל זיין אַ „מענש" און אַ מענש זיין האָט געהייסען מיט אזוינע נאַרישקייטען וווי אידישע לייענלעך ניט צו פערנעהמען זיך.

דאָס שטעדטעל קוידאַנאָוו איז אין יענער צייט געווען וווייט ניט קיין ליטעראַרישע. די צוויי העברעאישע צייטונגען פון יענער צייט, „המליץ" און „הצפירה", זיינען בלויז אָננעקומען צו אונז אין שטעדטעל צו אייניגע עק־זעמפליארען. צום „המליץ" איז מיין פאָטער געווען אַ שותף. די אייניגע אידישע וואָכבלעט־שריפט, „דאָס אידישע פאָלקס־בלאָט", וואָס איז אַ געווסע צייט ערשינען אין פּעטערבורג, איז צוליעב אַ מסירה אין יענער צייט פערמאָכט געוואָרען, און אזוי האָב איך אלערלי ליטעראַרישע ידיעות געשעפט פון די מודעות אין „המליץ".

אָט פון אייניער פון די דאָזיגע מודעות בין איך ערפאהרען, אַז אין וואַרשא הויבט אָן ארויסצוגעהן אַ סעריע ביכער און זאָלבעכער פון אייניעם אַ שרייבער, וואָס הייסט י. ל. פּרץ. דער נאָמען י. ל. פּרץ איז מיר געווען בלויז בעקאַנט פון עטליכע העברעאישע שירים, וואָס איך האָב געלייענט אין דעם זאָמלבוך „כנסת ישראל", און עס איז מיר געווען אַ גרויסער חדוש, אז אַ העברעאישער משורר זאָל זיך נעהמען ארויסגעבען אידישע ביכער.

אָבער דער טאָן פון דער מודעה איז געווען עפּעס אזוי פערשפּרעכענדיג, אַז איך האָב בשתיקה פונ'ם טאַטען איבערגעשריבען אַ האַלב צעהנדליג לייִדער און אַ קלייניע ערצעה־לונג מיט'ן נאָמען „נאָר אַ גאָלדענער זייגער", אַ סאַטירע אויף אַ חתן־בחור, וואָס ווי דוקא אַ כלה מיט אַ סך נדן און אַ גאָלדענעם זייגער און האָב עס אַוועקגעשיקט אין וואַרשא צו י. ל. פּרץ צענגעלניאַנע 1.

מיט וואַרשא האָב איך שוין קאָרעספּאָנ־דירט נאָך מיט אַ האַלב יאָהר פריהער. דאָס איז געווען מיט יעקב דינעזאָהן, ביי וועלכען איך האָב אויסגעשריבען זיין „אבן נגף" און האָב אויך דעם סמך פון איהם „אויסגענארט" אַ היבש ביסעל פאָסט־קארטלעך... האָב איך שוין געוואוסט, אז אַ בריעף פון וואַרשא געהט צוויי טעג, צוריק צוויי טעג. איז פּיער טעג, אָבער אזוי ווי מען ענטפערט ניט גלייך, קען איך ערשט האָבען אַן ענטפער וועגען מיינע אַוועקגעשיקטע לייִדער אין זעקס טעג ארום. דעם חשבון האָב איך געמוזט אזוי מאכען: כדי מיין טאַטע זאָל דעם בריעף ניט איבערנעהמען, און איך זאָל אליין אָבהיטען דעם בריעף־טרעגער אויפ'ן גאס. האָב איך אָבער דאָס מאָל מיך טועה געווען. פּרץ איז געווען אזוי פינקט־ליך, אז אויפ'ן פערטען טאָג האָב איך שוין בעקומען אַ תשובה.

אָבער פּרץ'עם בריעף האָט מיר ניט דער בריעף־טרעגער אָפּגענעבען, נאָר דער טאַטע. עס הייסט, ער האָט איהם איבערגענומען.

איך געדענק עס ווי היינט.

און אזוי ווי דער דאָזיגער בריעף האָט געשפּיעלט אַ בעדייטענדע ראָלע אין מיין לעבען, וויל זיך עס מיר איבערגעבען אויספיהרליך.

אריינקומענדיג אין שטוב אַ זייגער 2 בייטאָג פון אַן „אוראָק" (איך האָב מיך דעמאָלט בעשעפטיגט מיט „לעהרעריי", ניט היינט געדאכט...), בעמערק איך ווי דער טאַטע בעטראכט מיך עפּעס און שמייכעלט צו.

דערפיהל איך, אז עפּעס האָט געמוזט ג־

שעהן. גוטס צו שלעכטס קען איך נאָך ניט בעשטימען. שמייכלען קען מען ביי ביידע.

קוק איך צוריק אויפ'ן טאטען און מאַך מיך באילו לא ידעתי.

ערשט דער טאטע וועגדט זיך צו מיר:

—וואָס וועסטו מיר געבען, אז איך וועל דיר עפעס ווייזען?

פערשטעה איך שוין, אז די זאך איז א גוטע, וואָרים וועז עס וואלט שלעכט געווען, וואלט דער טאַן אן אנדערער געווען.

ענטפער איך א ביסעל פערשעמט, ווי געוועהנליך אמאליגע יאָהרען פאר א טאטען:

— וואָס זאל איך דיר געבען...

און מיין אונגעדולד צו הערען קלאָרע דבורים וואקסט. עס ווערט מיר אזש חיים.

לעגט אריין דער טאטע די האנד אין קעשענע און ניט ארויסנעהמענדיג זי גלייך צוריק רייצט ער זיך:

— איך האָב דיר עפעס צו געבען, אָבער דו דארפסט מיר צוזאָגען.

נאטירליך זאָג איך צו אל דאָס גוטס.

ווייזען ווייזט ער מיר נאָך אלץ ניט, אבער איך שטוים מיך שוין אן, אז עס שמעקט מיט ליטעראטור.

— ער שרייבט גאנץ גוט. „ער קען".

ווי איך טרעפען פון וועמען קען עס זיין א בריף? פון פרץ'ען איז אונמעגליך; עס איז ערשט דער פערטער טאָג. מיט דינעזאָהנען האָב איך שוין די קאָרעספאָנדענץ אָבגעריסען. און איך בעט זיך:

— גיב אהער וואָס דו האָסט פאר מיר.

אָבער דער טאטע האלט נאָך אלץ די האנד אין טאש און האָט נאָך נישט בדעה צו געבען מיר. ער דריקט בלויז אויס זיין התפעלות:

— איך וואלט קיינמאל ניט געגלויבט...

ענדליך נעהמט ער ארויס אן אויפגעריסענעם גרינעם קאנווערט און גיט מיר איבער.

אויפ'ן קאנווערט אויבען א גאנצע מגילה:

„י. ל. פרץ, רעדאקציאָן פון דער „אידישער ביבליאָטהעק", „יום טוב בלעטלעך" און „פאלקס אויסגאבען", ווארשא, צענטראלניאנא 1".

איך נעהם ארויס מיט ציטערדיג העגד דעם בריף. א פאסט-בויגען פאפיער פון גרויסען פארמאט, פערשריבען פון אלע פיער זייטען, איינגעטונקט.

דאָס איז געווען ניט קיין בריף, נאָר א געשריבענע לעקציע. אז מען לערנט בריפלעכיך בוכהאלטעריע, זייף מאכען און אנדערע פראָפעסיעס, האָב איך שוין געוואוסט טאקע פון די אנאנסען פון „המליץ". פראָבע בריף איבער בוכהאלטעריע האָב איך זאָגאר שוין איין מאל בעקומען פון יעקב מארק אויס ליבוי. אָבער אז מען זאל בריעפליך לערנען זיין א שרייבער האָב איך קיינמאל ניט געקענט ערווארטען. אָבער עס איז ניט געווען קיין טרוקענע לעהרע. פרץ'ס ערשטער בריף צו מיר, כאטש געשריבען אין א זעהר ערנסטען טאָן, בייז שטרענגקייט, האָט געמאָהנעמט מיט ליבע.

„מיר ווילען ניט נאָר בילדונג פערשפרייטען, נאָר אויך טאלאנטען ענטוויקלען" — אָט די דאָזיגע פראזע אָדער עהנליכעם צו איהר איז געווען אונטערגעשטריכען אויף דער ערשטער זייט פון בריף.

און נאכדעם ערקלעהרונגען וועגען פאָעזיע, וועגען ערצעהלונגען; פאר וואָס איז די ערצעהלונג נאָך נישט דרוק-פעהיג, פאר וואָס איז אָט דאָס ליעד שלעכט און אזוי ווייטער.

אָבער צום סוף א נחמה:

„פאלט ביי זיך נישט אראָפּ. איהר האָט טאלענט. שיקט עפעס נאָך"...

נאטירליך וועל איך שיקען... וואָס דען — איך וועל ניט שיקען? און די זעלבע נאכט, שוין מיט מעהר גלויבען אין זיך האָב איך אוועקגעשיקט א צווייטע סעריע ליעדער.

און ווייעדער אויפ'ן פיערטען טאָג אן ענטפער. ווייעדער א גרויסער בויגען אויף פיער זייטען פערשריבען.

ער מאָהנט ביי מיר שטרענג: פערזענמאָם... — פערזענמאָם... פערזענמאָם... טאטע, אפשר ווייסטו וואָס איז אזוינס פערזענמאָם?..

— ער מיינט אפּנים משקל... עלף תנועות...

— ניין.. דינג איך מיר... דאָס מוז זיין ביי העברעאישע שירים. יהודא ליב גאָרדאָן האָט געשריבען אלע שירים אויף עלף תנועות. אין אידיש קלינגט עס ניט.

וואו קען מען ערפאהרען אין שטעדטעלע, וואָס איז אזוינס פערזענמאָם?

אין שטעדטעל וויים קיינער ניט. אפילו דעם גביר'ס בנ'אָף, מיט וועלכען איך בין שוין גוט בעקאנט, א דאנק טאקע מיינע ליטעראריש פעהיגקייטען. ער ווייס אויך ניט... און מען האלט פאר איהם די בעסטע לעהרער.

מילא, מען מוז זיך אָבשעהמען און אָנפרעגען ביי פרץ'ען אליין. איך בין דאָך נאָך א אינגעל.

און איך בעקום א דריטען בריף שוין א קירצערען, אָבער א מעהר פרעהליכער, ווי די פריהערדיגע. דער דאָזיגער בריף איז שוין געשריבען אין לשון קודש.

די ערשטע שורה:

„שירך „וועז דאָס לעבען איז פערביטערט" יודפס בשנוי קטן"... דאָס הייסט, דיין ליעד וועט זיין געדרוקט מיט א קלייניע ענדערונג.

און וועגען פערזענמאָם הייסט ער מיר קוי־פען א „פאָעטיק".

גוואלד, אידען, אפשר, ווייסט איהר, וואו מען קריגט א „פאָעטיק"?

ניין, אין שטעדטעל קריגט מען עס ניט... אן אונגליק, אָבער די נחמה:

„שירך יודפס בשנוי קטן"...

וואָס וועט ער דאָרטען ענדערען?

און פֿסחצייט בעקום איך דאָס בוך „די ערשטע אידישע ביבלאָטהעק" מיט מיין ליעד.

„א קליינע ענדערונג"... עס איז ניט אזוי קליין, ווי ער מיינט. אָבער דאָס ליעדל איז פֿראכטפול. אַלע ריכמען זי. איך האָב אָבער גע־וויסענכיסע: וואר ווייס, צי האָט זי פֿרץ ניט צו גוט געמאכט? אָבער מיין נאָמען איז אונטערגע־שריעבען שוואַרץ אויף ווייס... איצט ערשט מוז מען זיך נעהמען צום פערזענמאָם. אָט לאָמיר בלויז אָנקומען אין מינסק. אזא שטאָדט! דאָרט וועל איך גלייך ערפאהרען וואָס מיינט פֿרץ מיט פערזענמאָם, און ווי אזוי לערענט מען זיך עס אוים.

און דעם זעלבען נאָך פּסח, צו מיין זעכ־צעהנטען יאָהר, בין איך שוין אין מינסק.

אין מינסק קום איך מיט א גרויסען העפט ליעדער. א דאנק מיין געדרוקט ליעדל אין פֿרץ'עס ערשטע „ביבלאָטהעק". בעקען איך זיך אזא מיט א"יוב'ן, אן אלטער העברעאישער דיכ־טער. אָבער אויך ער טענה'ט, אז פערזענמאָם איז משקל, און משקל איז, אז יעדער שורה ברויך צו האָבען א געוויסע צאָהל תנועות, זיבען...

און דאָס איז נאָך ניט אין גאנצען. ערשט שפּעטער מיט א פּאָר מאָנאַט, לערנענדיג זיך ביי א סטודענט, בין איך ערפאהרען וואָס מיינט דאָס פערזענמאָם.

מיין סטודענט רופט עס גאָר „ראזמער". דאָס איז דאָך אזוי לייכט.

חאריי, יאמב, אמפיבראכיע, דאקטיל, אנא־פּעסט, העקזאמעטער. נאכהער קומט צעזור...

אך, ווי גערָאטען, ווי פעהיג איך בין.

עס פֿליעסען ביי מיר ליעדלעך אין פער־שיעדענע מאָסען.

אָט איז א חאריי:

עלענד בין איך אין דער פרעמד.

און אָט איז א יאמב:

די וועלט איז גרויס, די וועלט אוז בריט.

און אָט איז אן אמפיבראכיע:

די נאַכט איז אין חשך געהילט.

און אָט איז אן אנאפּעסט:

אך, וואָס וויל איהר פון מיר.

און א דאקטיל איז דאָך גאָר א פערגעניגען:

אָרימע, עלענדע בריידער און שוועסטער.

ערשט איצט דערף מען פֿרץ'ן אוועקשיקען די נייע ליעדער. אי, וועט ער זיין איבערראשט!

און, ווירקליך, פֿרץ האָט די ליעדער אָנגע־נומען. דער פערזענמאָם איז גוט. אָבער דער וואהלקלאנג...

א נייע חתונה... וואָס הייסט עס וואהל־קלאנג. לאָמיר אקערשט זעהן, וואָס זאָגט דע־רויף די טהעאָריע פון פּאָעזיע.

נו, געווים... איך ווייס שוין... די וועלט אליין אן און פאר זיך דערפען האָבען א שעה־נעם קלאנג.

אָט דאָס ליעדעלע קלינגט טאקע שעהן; מען דערף עס שיקען פֿרץ'ן...

יא, געווים... פֿרץ שרייבט וועגען דעם א גוט וואָרט, אָבער די ריימען..

פֿרץ'ן געפעלט ניט, אז מען ריימט יאָהרען און פערלאָרען.

„ביי אייך אין ליטא אפשר יא, אָבער ניט ביי אונז"...

קען איך עס בשום אופן ניט פערשטעהן. פאר וואָס איז דאָס ניט גוט: יאָהרען — פער־לאָרען. אי, וואָס? — מען זאָגט ביי זיי פער־לוירען, זאָגט מען דאָך ביי אונז פערלאָרען...

אָבער פֿרץ איז שטרענג... און שווער, זעהר שווער ביז מען שטעלט איהם צופריעדען.

אָבער דאָס ליעדל מוז איהם געפעלען. הייסען הייסט עס „אויפ'ן אָרימאנ'ס טויט" און עס הויבט זיך אָן:

„קיינעף וועט זיין טויט נישט ריהרען".

פֿרץ איז פון ליעד ווירקליך צופריעדען, אָבער דורכלאָזען קען ער עס ניט. ער ענט־פערט, אז „ביי אונז זאָגט מען: א קליין שוואך מענשעל"...

פערריכט איך עס און שרייב: „א קליינער, שוואבער מענש", און וואָרט אויף אן ענטפער.

ענטפערט ער מיט א וויץ: דעם צווייטען מאָל זיינט איהר אויך ניט גוט געשטאָרבען.

און איך שרייב איבער דאָס ליעד נאָך א מאָל...

און אזוי עטליכע יאָהר, ביז'ן צוואנציג־סטען, ביז איך בין אוועק „דיענען".

אויף סלוזשבע שרייב איך אויך, אָבער צו שיקען פֿרץ'ן איז דאָס ערשטע יאָהר נישט אין קאָפּ. איך שיק זיי בעסער קיין אמעריקא דורך א פרוינד. פאר צעהן ליעדער בעקום איך צעהן רובל, און דאָס איז אין יענער צייט ביי מיר די בעסטע קריטיק... אָבער אז די סלוזשבע וועלט מיר לייכטער, פערבענק איך זיך וויעדער נאָך פֿרץ'עס ברייוועלעך, נאָך די שטרענגע וועל־טער זיינע...

איך שרייב איבער עטליכע ליעדער און שיק איהם אוועק. איך אונטערשטרייך אויך אין ברויף, אז איך בין א סאָלדאט. אָבער דאָס געהט איהם ניט אן. ער שרייבט נאָר וועגען די ליעדער:

„אייער ליעד „פון חומש" אויסגעצייכענט..."

א פרעהליכער טאָג איז ביי מיר דאמאָלס געווען. דאָס ערשטע מאָל פון פֿרץ'ן אזא וואָרט: אויסגעצייכענט!

אין זעלבען ענטפער האָט ער צו מיר א בקשה: א פאָלקלאָריסטישע חברה אין וויען זאמעלט פאָלקס־ליעדער. ער ערקלערט מיר, וואָס א פאָלקס־ליעד איז, און בעט מיר, אויב איך געדענק אזעלכע, זאָל איך איהם שיקען.

נאטירליך זען איך מיר גלייך אוועק אין

קאזארמע און הויב אָן זיך דערמאָנען די ליעד־לעך וואָס די מאַמע האָט מיר געזונגען:

„סערעלע בערעלע, גאָלד'נע פּאָהן,
משיח בן דוד זיצט אויבען אָן...“

און אז עס שעפּען זיך אויס פון מיין זכרון די פּאָלקס־ליעדער, רוף איך צו די אידישע סאָל־דאטען און בעט זיי זאָלען מיר פּאָרזאָגען ליע־דער, וואָס זיי קענען. און אזויערנאָך זאמעל איך אָן א פּאָר צעהנדליג אידישע ליעדער. און שיק זיי אַוועק קיין ווארשא, צענעליניאנע נומער 1. צו די דאָזיגע פּאָלקס־ליעדער לעג איך צו מיינע א דרײַ־פּיער אייגענע...

האָט פּרץ געמיינט, אז אָלע ליעדער שיק איך איהם אָלם פּאָלקס־ליעדער. און איך האָב בעקומען א גאָב:

„איך האָב אייך אויסדריקליך געשריעבען“, בייזערט ער זיך אין זיין ענטפער, „איהר זאָלט מיר שיקען עכטע פּאָלקס־ליעדער, און איהר האָט מיר נאָר געשיקט פּאָעטישע ליעדער“...

איינגעריסען מיט'ן רבי'ן!

אָבער איך סטאַרע מיך צו פערענטפערען און שיק איהם צו א צווייטע סעריע פּאָלקס־ליעדער. דאנקט ער מיר פּאַר מיין מיה און גענפינט אוים, אז אויך די סעריע זיינען ניט אָלע פון רײַנער פּראָבע.

„איהר האָט זיי נעמוזט א ביסעל פערריכ־טען“ — פיהל איך איהם שמייכלענדיג ביי דער דאָזיגער צייל...

און גערעכט איז ער געווען. מאנכע „גרא־בע“ אויסדריקען האָב איך טאקע „אייד־עלער“ געמאכט.

אָבער ניט פּרץ'ען האָט מען געקענט נארען.

* * *

די לעצטע צוויי יאָהר פון מיין סלוזשבע האָב איך שוין פּרץ'ן ניט געשריעבען.

געהאָפּט האָב איך, אז גלייך ווי איך וועל מיך אויסדיעגען וועל איך פּאָהרען קיין ווארשא, צו פּרץ'ן...

ניט קוקענדיג וואס פּרץ איז אין יענער צייט אין זיינע אָלע ברידף צו מיר (און זיי זיינען געווען א גרויסע צאָהל!) שטרענג געווען, האָט זיך דאָך אין זיי געפיהלט ליעבשאפט, פרײַנד־שאפט און איבערהויפּט אבסאָלוטע עהרליכ־קייט. דערפאר האָבען די דאָזיגע ברידף אויף מיר אזוי געווירקט. איך קען מיט זיכערהייט זאָגען, אז ווען ניט פּרץ'ען ווָאלט מיין ליטעראַרישע טהעטיגקייט געגנומען אן אַנדער וועגדונג און דערפאר בין איך ביז'ן לעצטען טאָג פון פּרץ'ס לעבען געווען איהם דאנקבאר און פול מיט אנערקענונג. איך האָב מיך קיינמאָל ניט בעלײַדיגט אויף צו שארפע אויסדריקען אין זיינע ברידף. אין אײַן ברידף, למשל, האָט ער געשריעבען:

„אונזער געשמאק האָט זיך פּאר לאנגע דורות אזוי אויסגעפיינערט, אז אזא אויסדרוק קענען מיר איצט ניט פערטראָגען“...

אָדער:

„אזוי דריקען זיך אוים קינדער, אָבער ניט דיכטער“...

מיט אײַן וואָרט: ער האָט אין די ערשטע בריפן זיינע מיך ניט געשוויגט מאנכמאָל האָט עס מיך פּערדראָסען. איך האָב מיך אָבער ג־טרייסט, וואָס איך בין נאָך א אינגעל, און ער מוז אודאי מיינען, אז איך בין שוין א גרויסער, א דערוואקסענער. שפּעטער זיינען זיינע ברידף געוואָרען ווייכער און איינמאָל האָט ער זאָגאר צו מיר געשריעבען:

„העלפּט! מען יאָגט פון אָלע זייטען“.

דאָס איז געווען אין דער צייט, וועו די „אחיאסף“־ניקעם האָבען בעשטעלט ביי פּרישמא־נען געגען איהם א פּאָר פּאָמפּלעטען.

נאָטירליך האָט ער ניט געמיינט איך זאָל איהם פּאַרזענליך פערטהיידיגען. ער איז אוי־סען געווען, איך זאָל זיינע אויסגאבען פער־שפּריטען. איך בין פון דער דאָזיגער פּראָזע: „העלפּט! מען יאָגט פון אָלע זייטען“ געווען אזוי ערשיטערט, אז איך האָב, ניט אויסרעכע־נענדיג, צי וועל איך אין שטאַנד זיין אין מיין שטעדטעל זיי אויסצוברענגען, אויסגעשריבען ביי איהם הונדערט יום־טוב בלעטלעך און 20 החיי'ס (א ראדיקאל־העברעאיש זאמעל ביכעל). פערקויפט האָב איך בלויז צוויי יום־טוב־בלעט־לעך און איין החי. איך האָב אָבער פּרץ'ען זיך געשעהמט צו שרייבען, אז איך האָב עס ניט פערקויפט און ענדליך האָט ער עס מיר פּערעכענט פּאר האָנאַראַר פּאר די דריי ליעד־לעך מיינע, וואָס ער האָט אָבגעדרוקט אין „לי־טעראטור און לעבען“. אזוי בין איך געוואָרען מיט איהם „קוויט“...

ערשט נאָך דעם ווי איך בין פון סלוזשבע א 23־יעהריגער יונגערמאן געקומען אין מינסק, האָב איך איהם וויעדער צוגעשיקט א פּאָר ליעדער. ער האָט מיר שוין געשריעבען אין א מעהר קאָלעגיאַלען טאָן, האָט מיר זאָגאר גע־מאכט א פּאָר קאָמפּלימענטען און האָט בע־דויערט, וואָס ער גיט איצט נאָר נישט אָרוים.

באָלד נאָך דעם האָט אָנגעהויבען צו ער־שיינען „דער יוד“. אין די ערשטע נומערען האָב איך בעגעגנט פּרץ'ס א קליינע ליעדל, פון וועלכער איך האָב מיר אויסגעטייטשט אז ער איז געוואָרען א ציוניסט („אָך, מיך שטעכט די פּראָמדע רויז!“). איך האָב נעהאט דערפון גרויס פּערדרוס. איך האָב איהם אָנגעשריבען א בריף און בתמימות גיפּרעגט די בעדייטונג און האָב זאָגאר איהם א ביסל גע'מוסר'ט.

מיין בריוועל האָט איהם שטארק ערביטערט. ער האָט מיר געענטפּערט אין א בייזען טאָן, אָבער פון דער צוויייטער זייט האָט ער זיך פּער־טהיידיגט...

דאָס האָט מיך דעמאָלט שטארק געפרעהט, און עס האָט מיך אָנגעהויבען ציהען קיין ווארשא, צו פּרץ'ען...

2.

פערזענליך.

נאָכדעם ווי איך האָב אָבגעדרוקט אין „יוד" א פּאָר קלייגע לירישע ליעדער און די פּאָעמע „מיין צוריקקעהר אהיים", האָב איך מיך אוועק־געלאָזט קיין ווארשא.

אָבער כאָטש אין יענער צייט האָט שוין פּרץ נאָר נישט ארויסגעגעבען און איך בין שוין געווען מעהר פערבונדען מיט'ן „יוד", בין איך דאָך מעהר געפאָהרען צו פּרץ'ען, איידער צום „יוד".

פּאָהרען קיין ווארשא האָט געהייסען פּאָהרען צו פּרץ'ען...

קומענדיג קיין ווארשא, האָב איך דאָך דעם ערשטען וויזיט געמאכט אין דער רעדאקציע פון „יוד". אָבער געווען איז עס בלויז דער־פּאר, וואָס צו פּרץ'ען צו געהן האָב איך זיך ערשט געוואָלט מכין זיין. ערשט דאָרט האָב איך געוואָלט געוואָהר ווערען, ווי אזוי ארום מען קען צו „איהם" צוקומען.

און אויפ'ן דריטען טאָג ערשט האָב איך זיך געלאָזט געהן צו איהם.

איך בין ערפאָהרען ביי די מענשען פון „יוד", אז פּרץ'ען קען מען זעהן דריי א זייגער נאָכמיטאָג ביי איהם אין וואוינונג און פון צעהן אין דער פּריה אין דער גמינע, וואו ער איז א בעאמטער געווען. איך קען איצט ניט פּער־שטעהן, פּארוואָס האָב איך בעסער אויסגע־קלייבען די גמינע. געקומען בין איך אין גמינע ארום האלב נאָך נייַן אין דער פּריה און געווארט אויף איהם אין גרויסען קאָרידאָר.

די בעדיענטע האָבען מיך ווי פּערדעכטיג אָנגעקוקט; איך בין קענטיג געווען צורודערט, און איינער פון זיי האָט מיך געפרעגט אין פּוי־ליש: וועמען און וואָס איך דארף. איך האָב געענטפערט, אז איך דארף זעהן פּרץ'ען, און מען האָט מיר אָנגעוויעזען א שטוהל צו זעצען זיך און ווארטען. מיט פּרץ'עס בעזוכער איז מען זיך בעגאנגען דאָרט העפּליך...

ענדליך האָב איך בעמערקט, ווי עס לאָזט זיך אויף די שטיגען א מאן פון א יאָהר פיערציג פון מיטעלען וואוקס מיט גרויסע, עכט־פּויליש־ע וואָנסעס. איך האָב גליך דערפיהלט, אז דאָס איז ער.

איך האָב מיך אויפגעשטעלט און זיך גע־לאָזט געהן נעגען איהם.

יא, דאָס איז ער. פּונקט ווי דאָס בילד אויפ'ן פּאָדערבלאט פון „העגב", אָבער די אוי־גען זיינען דאָ גרעסער און לעבעדיגער. לאכען־דיגע אויגען.

מיין פערווירונג איז גליך פערשוואונדען. איך האָב איהם אָבגעשטעלט אָהן צערעמאָניעס און זיך פאָרגעשטעלט.

— אך, זעהר אָנגענעהם... אזוי... רייזען... ווען זיינט איהר געקומען?

און אייַדער איך האָב איהם געענטפערט, האָט ער מיר בריידערליך זיין האַנד אויף מיין פּלייצע ארויפגעלעגט און זיך געוונדעט:

— איהר קומט צו מיר היינט אהיים. איהר ווייסט דאָך — צעגעלניאנא 1. דרויי א זיי־גער... דאָ ארבייט איך בלויז... דרויי בין איך פּריי... זאָלט איהר קומען.

— א, יא! — האָב איך פערזיכערט, — דריי א זייגער. געווויס. ענטשולדיגט, וואָס איך האָב אייך דאָ געשטערט...

געווויס האָט פּרץ ענטשולדיגט. האָט ער דען ניט דערקענט אין מיינע אויגען מיין אונ־געדולד צו זעהן איהם וואָס פּריהער? אויף יונגע שרייבער איז ער שוין געווען גענוג מבין.

ער האָט מיר פּריינדליך שמייכלענדיג דער־לאנגט די האנד. איך האָב נאָך קיינמאָל אזוי פּרום ניט געדריקט א האנד ווי אין יענער מי־נוט פּרץ'עס. עס איז געווען א בריייטע, וואָ־רימע האנד!

— אלזא, דריי א זייגער! — האָט ער מיר צוגעשריען, און זינגענדיג, ווי זיין שטייגער ביין ארויפגעהן, איז ער ארויף אויף די טרעפּ.

פון צעהן ביז דריי א זייגער איז בלויז פינף שטונדען. ניט קיין סך. אָבער געצויגען האָבען זיי זיך פּאר מיר ווי פּאר א גלעזיבטען, וועו ער גרייט זיך צו געהן זעהן זיין גלעזיבטע. געווויס האָב איך פּרץ'ען ליעב געהאט.

— אך, ס'ארא אויגען! — האָב איך דער־צעהלט אויף מיין האָטעל דעם אייגענטהימער, וועלכער איז אליין געווען א לעזער.

דער אייגענטהימער האָט צוגעגעבען:

— זעהר א וויכטיגער מענש!

אָבער דער חסיד אין דער לאנגער קאפּאָטע, וואָס האָט זיך געפּונען אין זעלבען האָטעל, האָט געברומט:

— א גרויסער אפּיקורס!

בין איך געווען גאָר גליקליך: אפילו דער חסיד וויים פון איהם!

מיר איז דעמאָלט ניט איינגעפאלען, אז שפּעטער וועט פּרץ ווערען מיט'ן חסיד אזוי נאָהענט, א דאנק זיינע פּאָלקסטימליכע מעשה'לעך.

צוויי א זייגער האָב איך זיך געלאָזט צו פּרץ'ען. געגאנגען בין איך דורך די רוישענדע נאָלעווקעס. עס איז געווען א הייסער יוני־טאָג. מענשען האָבען געהאוועט, געשמייעט. דער גערוש איז געווען גרויס, אָבער זעהר אנ־גענעהם. מיר האָט זיך געדאכט, אז עס איז

א יום־טוב. און ווי אזוי קען גאָר זיין וואָכע־דיג, וועו אין וואַרשא וואוינט פֿרץ.

בלאָנדזשענדיג א שטונדע איבער די אונ־בעקאנטע וואַרשעווער גאסען, בין איך ענדליך געשטאַנען ביי א שטילען הויף מיט'ן נומער 1 אויף א רויט־געפֿארבטער לאמטערן.

איך בין אַרויף אויפ'ן הויף און געזונכט. א ניעדריגער פֿאָליאק, דער סטרוזש, איז ארויסגע־קומען פון א שטיבעלע און מיך געפרעגט, וועמען איך וויל, און בעקומענדיג פון מיר א תשובה, האָט ער מיך גלייך צוגעפֿיהרט צו דער וואוינונג.

איך בין אַרויף אין א שטילען קאָרידאָר. געלייענט די נעמען אויף די צוגעשלאָגענע בלעך און ענדליך געפונען: לאָמ פֿרץ!

קורץ און שארף!

איך האָב אָנגעקלונגען.

די טהיר האָט מיר געעפענט א יונגע קריס־טין. איך וויל בעמערקען, אז זי איז געווען זעהר שענ. שפעטער האָב איך אפילו גע־וואוסט איהר נאָמען. זי האָט געהייסען „סטאַ־שע" און מיר אַלע יונגע איינגעהער צו פֿרץ'ען פלעגען ביין אַרויסגעהן אַריינכאפֿען זיך אין קיך טרינקען א גלאָז וואסער, וואָס סטאשע האָט אונז א לאכענדיגע דערלאנגט.

מיר האָבען זי געפרופען „אמתא דרבי".

פֿרץ האָט עס געוואוסט און פלעגט גוט־מוטהיג לאכען.

די דאָזיגע סטאשע האָט מיך אָנגעקוקט מיט א שמייכעל. איך בין פאר איהר געווען צו „גרין". זי האָט געפרעגט מיין נאָמען. איך האָב מיר פאר איהר פאַרגעשטעלט:

אברהם רייזען!

נאָטירליך האָט זי זיך צולאכט... זי איז גע־ווען א יונגע און זעהר א פרעהליכע.

באלד איז מיר ענטקעגענגענגען פֿרץ. זיין גוטער שמייכעל האָט מיך גלייך אויפגע־לעגט. איך בין איהם נאָכגענאנגען.

ער האָט מיך אַריינגעפיהרט אין זיין קא־בינעט.

אין קאָפּ האָט מיר דורכגעבליצט א פסוק פון חומש:

של נעליך מרגליך...

אויפ'ן שרייב־טיש זיינען געלעגען אָנגע־וואַרפען פאפירען, מאנוסקריפטען און פערשיע־דענע העפטען און בויגענס.

איך האָב מורא געהאט צוצוריהרען זיך, ווי עס האָט מורא א יונגער, אונגעפאהרענער בעמיקער אַריינגעהענדיג דאָס ערשטע מאל אין א לאבאראטאָריום מיט אויפריים־ענדע מאטער־יאלען.

פֿרץ האָט מיך בערוהיגט:

— זעצט זיך...

איך האָב געפאלגט.

— וואָס ווילט איהר, עסען צי טרינקען? מיין גאָט! וואָס זאל איך ענטפערען? איך וויל בויידע זאכען ניט. איך פיהל, אז מיין פנים פלאמט מיר.

— גאַרנישט... איך וויל גאַרנישט... — שטאמעל איך.

— נו, וועט איהר טרינקען א שווארצע טאסע קאפע.

— יא.

יעצט בין איך א לייד־נשאפטליכער קאפע־טרינקער, אָבער די ערשטע טאסע שווארצע קאָפע האָב איך געטרונקען ביי פֿרץ'ען...

איך וויל עס טאקע פערשרייבען. עס איז א זעהר וויכטיגער פונקט. איז בין דעמאָלט אלט געווען פיער און צוואנציג יאָהר. הויך און שלאנק, אויגען פער'חלומ'טע און בעגעהרענדע.

די טאסע קאפע האָט מיך בערוישט.

איך בין געוואָרען אויפגעלעגט.

און אפשר איז געווען די אורזאכע פֿרצ'ע־ס גוטע שטימונג.

— איך האָב געלעזען אייער „צוריקקעהר אהיים"... זעהר גוט... שעהנע בילדער... אָבער די רייסען. איהר זענט צו ליטווויש...

איך וויל עפעס ענטפערן, אָבער צי מעג איך עס?... און איך שווייג.

איך טראכט צי זאל איך איהם וווייזען די נייע ליעדער צי ניט.

אָבער איידער איך בעשלים וועגדט ער זיך צו מיר.

— נו, האָט איהר עפעס נייעס געשריבען? זשענירט זיך ניט. וווייזט אהער!

איך שלעפּ ארויס פון בוזעם טאש א גע־נוג דיקלייכען העפט און גיעב עס איבער פרצ'ען.

פֿרץ בעוואָפענט זיך מיט א לאנגע בליי־פעדער און הויבט אָן לעזען.

לעזט אָב א סטראָפע, און שטעלט זיך אָב און מאכט א בעמערקונג.

א וואָרט האָט איהם א גרילץ געטהאָן.

ער פערקרימט זיך און פיהרט עס איבער מיט דער בליי פעדער.

איך זיך אין איינע שרעק.

ער האָט שוין דריי ליעדער דורכגעלעזען און עס האלט שמאל מיט מיר.

און צו וואָס האָב איך איהם גאָר בעדארפט וווייזען אלע?

נאָר אָט שטויסט ער זיך אויף עפעס בע־סערס. זיין פנים נעהמט אָן א פרעהליכען אויס־דרוק, די אויגען עפענען זיך נאָך ברייטער. דער פייער אין זיי נאָך העלער.

— זעהר גוט! זעהר גוט!

ער לעזט עס נאָך אמאל.

שטיינער פאלען מיר אראָב פון האַרצען. און אבי איך האָב שוין געמיינט, אז מיט מיר איז אויס.

אָבער דאָס גליק דויערט נישט לאנג.

ער לעזט נאָך עטליכע און מעקט וויעדער, קרימט זיך און קרעכצט זאָגאר.

עס האָלט מיט מיר הייסט עס ווידער שלעכט.
אָבער וויעדער א גוט לִיעדעל. זיין פּנים שטראהלט וויעדער אן ענדליך בעמערקט ער שטרענג:
— איהר האָט וואָס צו זאָגען, אָבער איהר זאָגט עס אין אייִלענגיש.
און דער עיקר, זאָגט ער וויעדער, דארפט איהר לעזען, לעזען און לעזען.
איך מיין אז ער איז שוין מיעד און וויל דאָס העפּט, וועלכעס ער האָט אויפ'ן טיש אוועקגעלעגט, שוין צוריקגענהמען.
פּרץ אָבער לאָזט ניט:
— וואַרט, וואָס אייִלט איהר? — שמייכעלט ער — עס איז דאָך דא נאָך...
ער נעהמט זיך וויעדער.
דאָס גאנצע העפּט מיט הונדערט לִיעדער זיינען פערשלונגען.
איך בעוואונדער זיין געדולד!
מיט א קלאַפּענדיגען האַרצען וואַרט איך אויף א רעזיומע.
דער אורטייל איז אין אלגעמיין בעפריעדיגענד, כאָטש „פערקריטיקירט" האָט ער א גוטע העלפּט.
איך בין גליקליך וואָס אין קנאַפּע העלפּט האָט ער דאָך מעהר אָדער וועניגער אקצעפּטירט.
איך וויל שוין נעהן, אָבער עס דערהערט זיך א קלינגען.
פּרץ אליין געהט עפענען.
ער קומט אַריין מיט א בלאָנדען יונגען־מאן, גרויסע גראָהע אויגען, א אייִדעל־שטרענג געזיכט.
דער יונגער מאן איז ניט רייך געקלייִדעט, אָבער ער האָלט זיך זעהר פריי:
וואר קען עס זיין?
ווי נאָהענט ער איז מיט פּרץ'ן, אן אמת'ער מקורב. איך בין איהם שיער נישט מקנא...
פּרץ שטעלט מיר פאָר:
—בעקענט זיך. א יונגער פּאָעט, רייזין.
— נאָמבערג! — שטעלט זיך דער יונגער־מאן פאָר און ציהט מיר אוים די האנד, בעטראכטענדיג מיך מיט א דורכדרינגענדען בליק.
דער נאָמען איז מיר אונבעקאנט. נאָך קיינמאָל ניט בעגעגענט אין דער ליטעראטור, אָבער איך דערשפּיר, אז דער דאָזיגער קליין געוויקסיגער יונגערמאן מיט'ן שהנעם בלאָנדען קאָפּ און מיט די גראָהע עטוואָס מיסטישע אויגען איז זעהר א וויכטיגער מענש. א סימן, אז פּרץ רעדט מיט איהם ווי מיט א גלייבען. פּאר מיר איז ער אין גאנצען ניי. איך נעהם פון איהם ניט אראָפּ מיינע אויגען.
ענדליך וואַרט פּרץ שלעפּריג, ער שמייכעלט צו מיר פרייִנדליך, בעט מיך אריינגענהן צו איהם שבת און איך מיט נאָמבערג'ן נעהען צוזאמען ארוים. אויפ'ן וועג צורעדען מיר זיך.

נאָמבערג געפינט אין מיר א גרויסען פּרץ־פּערעהרער. ער איז נאָך א נערמערער. ער רעדט וועגען איהם מיט בעגייסטערונג.
— א גרויסער מענש! — ענדיגט ער יעדע מיינונג וועגען פּרץ.
די פּערעהרונג צו איין פּערזאָן פּערבינדט אונז ביידען, מאכט אונז נאָהענט.
און געהענדיג דערצעהלט מיר נאָמבערג, וויִ אזוי ער איז געקומען קיין וואַרשוי פון א פּוילישען קליין־שטעדטעל אין לאנגע קלייִדער, א חסיד'ישער יונגערמאן, אָבער א „געהאָפּטער" און וויִ אזוי די ערשטע טהיר, וועלכע ער האָט געעפענט, איז געווען פּרצ'עס.
שבת געה איך שוין צו פּרץ'ן צוזאמען מיט נאָמבערג'ן. פּאר די פּאָר טעג בין איך שוין מיט נאָמבערג געוואָרען זעהר נאָהענט, איך האָב איהם באמת לִיעב בעקומען. און מען האָט איהם אין יענער צייט געקענט ווירקליך לִיעב האָבען. קודם האָט ער מיך זעהר מקרב געווען. איך בין אין וואַרשוי געווען א גר, ניט געוואוסט וואו איין און וואו אוים, ער האָט מיך אומעטום געפיהרט, בעקענט מיך מיט די דאמאָלסדיגע רעוואָלוציאָנערען, מיט וועלכע איך בין געוון אייניג, און מיט די ציוניסטען, מיט וועלכע איז איך בייִדע געקומפּפּט. א שהנע צייט איז עס געווען.
ביי פּרץ'ן טרעפען מיר דינעזאָהן, מיט וועלכען נאָמבערג האָט מיר שוין בעקאנט געמאכט מיט א טאָג פריהער. דינעזאָהן איז צו מיר זעהר פריינדליך און אזוי וויִ פּרץ עסט מיטאָג אין דעם צווייטען צימער מאכען מיר זיך דערווייִל בעקוועם אין קאבינעט.
באלד קומט אָן פּרץ מיט א פּאָר געסט, וועלכע האָבען ביי איהם מיטאָג געגעסען, אָדער אזוי געזעסען מיט איהם. איינער פון זיי איז א סטודענט, אין א מונדיר מיט גאָלדענע קנעפּ.
פּרץ דערלאנגט מיר די האנד וויִ שוין א נאָהענטען בעקענטען.
מען צושמועסט זיך וועגען ליטעראטור. פּרץ מאכט חוזק פון עפּעס אן ארטיקעל אין ציוניסטישען „יוד".
— מען דארף עפּעס ארויסגעבען! מען מוז האָבען א ניי וואַרט! — וואַרפט ער א פראָזע!
דינעזאָהן גיט צו: אודאי מוז מען עפּעס ארויסגעבען; נאָמבערג האלט אויך מיט, דער סטודענט איז אפילו ציוניסטיש געשטימט, אָבער ביי פּרץ'ן אין הויז איז ער מודה, אז א פּריש וואַרט איז נויטיג.
איך שוויג. איך הער מיך בלויז צו. איך בין צופּריעדען.
אָבער פון די פּלענער עפּעס ארויסצוגעבען איז גאָר נישט געוואָרען. דער גרויסער ארעסט צווישען די רעוואָלוציאָנערען וואָס איז געשעהן אין יענעם זומער און אין וועלכע פּרץ איז אויך ארעסטירט געוואָרען, האָט די

גאנצע פּלענער צושטערט. ארויסגעהענדיג פון „פעסטונג", איז פרץ געווען גאנץ אנדערש געשטימט, כאטש ענוג ענערגיש.

דאמאלסט איז מיר איינגעפאלען ארויסצוגעבען א זאמעלבוך.

איך וועל אייביג ניט פערגעסטן יענע גליקלייכע טעג, וועז פרץ איז געווארען מיינער א מיטארבייטער.

אנפאנגס האָב איך אפילו מורא געהאט צו מעלדען מיין בעשלוס פאר פרץ'ן.

מיט גרויס ציטערניש האָב איך כמעט ווי אין א וויץ ארויסגעזאגט, אז איך האָב בדעה ארויסצוגעבען א זאמעלבוך.

נאָר אנשטאט אויסצולאכען מיך, ווי איך האָב ערוואַרטעט, האָט ער זעהר ערנסט געזאגט:

— אדרבא, איצט איז אייער צייט! טהוט עפעס! — די דאזיגע ווערטער האָבען מיר גענעבען אזוי פיעל ענערגיע און מוטה, אז איך האָב גלייך געקראָגען א פערלעגער.

דער טיטעל פון זאמעלבוך איז געווען „דאס צוואנציגסטע יאהרהונדערט".

אנפאנגס האָט מיר פרץ געגעבען א פאר קלייניג בילדער. איך בין געווען אויפ'ן זיבעטען הימעל. פרץ איז מיינעם א זאמעל ביכעל! דער גרעסטער זיעג!

שפעטער איז פרץ געוואָרען נאָך פרייגיביגער. ער האָט מיר געגעבען קריטיקען, א פעלעטאָן און עטלעכע לידער.

ארום און ארום איז אין יענעם זאמעלבוך אריין פרצ'עס איבער צוויי דרוקבויגען.

אך, מיט וואָס קען איך איהם בעצאהלען? דער פערלעגער איז אזוי קארג.

אבער אז דאָס זאמעל בוך האָט שוין געהאלטען ביי'ן פארטיג ווערען, האָב איך „אויסגעווייגט" ביי'ן פערלעגער אכציג רובעל, האָנאראר פאר פרץ'ן...

מיט א שמחה פון א חדר־יונגעל, וועז ער טראָגט דעם רבי'ן שכר לימוד, האָב איך געטראָגען פרץ'ן די 80 רובעל.

ער איז געווען אויבערראשט.

— ס'איז צו פיעל!—האָט ער געשמייכעלט!

— אך, וואָס רעדט איהר! — האָב איך זיך געדונגען — עס איז נאָך צו וועניג.

אויף מאָרגען, קומענדיג צו פרץ'ן, רופט ער זיך צו מיר אָן:

— ניין, רייזין, אכציג רובעל איז צו פיעל... איהר אליין נעהמט וועניג... איך וויים... איהר מאכט די ארבייט כמעט אומזיסט... אלזוֹ האָב איך בעשלאָסען אייך צוריקצוגעבען דרייסיג רובעל. דעם פערלעגער זאָגט ניט אויס—האָט ער א שמייכעל געטהאָן. — דאָס גיעב איך אייך פּערזענליך.

נאטירליך האָב איך זיך פיעל ניט געדונגען. די סומע איז געווען צו גרויס אין יענער צייט דער עיקר אבער: ווי קען מען זאָגען ניין, וועז פרץ פערלאנגט עס.

וואָלט איך שוין נאָר גליקליך געווען. פרץ'ן בעצאהלט, צוריק פון איהם א מתנה געקריגען. בין איך אבער שטארק אוגרוהיג: צי וועט דאָס זאמעלבוך איהם געפעלען. איך האָב דאָרט ארויסגעשמוגעלט עטליכע פערדעכטיגע לידער, וואָס איך האָב איהם ניט פאָרגעלעזען אין מאָנוסקריפט.

מיר האָט זיך געדאכט, אז דאָס ליעד „ליכט" וועט איהם זיכער ניט געפעלען.

און ווער ווייס וואָס ער וועט זאָגען אויף דער „לבנה" — א צו טרוקענע זאך.

און די פאנטאזיע „דער פערפרוירענער טייך" — מיר דאכט, אז עס איז ניט אויסגעהאלטען.

היינט געפינט זיך דאָרט א ליעד פון יוסף קאָפּאָן. דער פערלעגער אליין, איז גאָט ווייס וואָס פרין קען זאָגען.

איך שלאָף ניט קיין נעכט פאר אויפרעגונג. ענדליך איז דאָס זאמעלבוך פערטיג. נאָכמערג, וועלכער צייכענט זיך אויס מיטאפיינעם געשמאק, זאָגט, אז דאָס בוך איז געלונגען.

— ווי מיינט איהר, וואס וועט זאָגען פרין?

— איך דענק, אז ער וועט זיין צופריעדען, — בערוהיגט ער מיך.

דאָך האָב איך ווי מורא אליין דאָס בוך ארויפצוטראָגען. איך שיק איהם מיט נאָמבערג'ן.

אין אבענד קומט צו מיר צו געהן נאָמבערג.

— פרץ איז פון בוך זעהר צופריעדען, — זאָגט ער מיר אָן די שמחה, — אייערע ליעדער געפעלען איהם זעהר.. עס האָט מיך אזש גענוואנדערט.

און נאָמבערג ערקלערט מיר דעם סוד:

פרץ זוכט אלע מאל אין געדרוקטע וועניגער פּאָפּולערען ווי אין געשריבענע.

— אבגעדרוקט איז פאָרפאלען! — לאבען מיר בייזע! * * *

דאָס אלעס איז געשעהן אין די ערשטע ניין מאָנאט נאָך מיין קומען אין ווארשוי.

און געקומען בין איך קיין ווארשוי פון דער קאזארמע, א ביסעל ניט דרייסט, א ביסעל שעהמעווזיג.

אבער אין דער פרץ־אטמאָספערע בין איך דרייסט, מוטיג און ענערגיש געווארען.

ער איז געווען דער אייניציגער מאן אין דער אידישער ליטעראטור, וואָס האָט אליין געשאפען און געקענט מאכען אנדערע שאפען.

ער האָט געקענט זיין א לעהרער, א שפּאָר און א חבר! און דערפאר וועלען מיר ביז אונזער לעצטען אטהעמס־צוג דערמאהנען איהם מיט ליעבע און אויפריכטיגער, טיעפער פערעהרונג.

געבענשט זאל זיין זיין נאָמען אויף אייביג, אויף דור דורות! —

אַרבייטער טיפּען ביי י. ל. פּרץ

4.

דער בעסטער פּאַרשטעהער פון דעם בעל־מלאכה איז בערעל קאָלבאָם פון „שטרייטעל".

„דאָם שטרייטעל" איז אפילו א בייספּעלדע סאָטירע אויף דער פינסטערער אַרטאַדאָקסיע, אוּן אין דער פּרוזאָן פון בערעל קאָלבאָם ווערט גע־שילדערט א טיפּישער אפּיקורס, וועלכער זעהט דעם וואָרצעל פון אלע שלעכטס אין דער פער־פיהרערישער רעליגיאָן אוּן איהרע פּאַרשטעהער. עס איז אָבער כאַראַקטעריסטיש, אז פּרץ האָט אַרויסגעשטעלט אלס אפּיקורס ניט קיין וואויל־לעבנער, וואָם האָט זיך אָנגעלעזען „טריף־פּסולם", נאָר גראד א בעל־מלאכה, וואָם האָט אלץ אליין בעגריפען מיט זיין אייגענעם שכל. אוּן דאָם איז גאנץ פערשטענדליך: דער בעל־מלאכה איז אלע מאל געווען ביי אונז דער עזות פּנים, דער „בונטאַוושטשיק", אוּן אין זיינע טענות צו ראשי־קהל, אין זיין קאמפּף געגען די גאָטס סטראפּצעם האָט זיך אויסגעדריקט ניט נור זיין קריטישע בעציהונג צו די רבנים, רביים אוּן סתם פרומאקעס, נאָר צום גאנצען לעבען, וואָם מאכט איהם אונטערדריקט. דער רב, דער רבי, דער ראש־הקהל, איז ביי דעם בעל־מלאכה געווען די פערקערפּערונג פון דער אונגערעכטיגקייט, וואָם הערשט אין אונזער וועלט, דערביבער זיינען דאָם געגען זיי געווען געווענדעט אלע זיינע פיי־לען. „דאָם שטרייטעל" האָט אויף אזא אופן ניט בלויז א ריין אפּיקורסישע טענדענץ, ווי אייניגע ווילען דאָם האָבען, נור אין איהר ווערט אָנגע־מערקט דאָם סאציאלע פּראָבלעם אין א ברייטע־רען זין.

בערעל פערשטעהט גאנץ גוט, אז אהן זיין אויפגענעהטער שטרייטעל האָט דער חסד'י־שער רבי קיין בעדייטונג ניט. די גאנצע קראפט, וואָם דער רבי האָט, ליגט אין דער „שטרייטעל", וואָם ער, דער קירזשנער־יונג בערעל, מאכט. איז בערעל שטאלץ דאראויף. „מאכענדיג א שטרייטעל, זאגט ער, פיהל איך, אז איך האלט א פויגעל אין דער האנד, אוּן אָט וועל איך זי עפענען, וועט דער פויגעל אַרויספליהען הויך, הויך! קוים מיט'ן אויג צו זעהן." אזא בעציהונג צו זיין בעשעפטיגונג קען מען ניט בעמער־קען ביי אן אנדער ארבייטס־מענשען אהן א בעשטימטער פּראָפעסיע. דער גוטמוטיגער, פּרעהליכער בערעל קאָלבאם האָט אויף ליעב צו נעהמען א סערמינקע פאר אן אַרימען פויער אָדער א טרעגער־פּעלצעל, וויל דער פויער אוּן דער טרעגער זיינען אזוי אונטערדריקט, ווי ער, אוּן ער פיהלט צו זיי א טיעפע סימפּאטיע. אָבער ער פיהלט זיך מעהר געהויבען, וועז איהם פאלט ארויין אין די הענד ליב מילנער'ס א שאפּענ־פּעלץ אָדער א רבי'ס שטרייטעל, וויל דאן פער־שטעהט ער, אז ער איז אויך עפּעם אויף דער זינדיגער ערד, אז ער בעשאפט די מאכט.

נעהענדיג אָבער דעם שאפּענפּעלץ, פער־טראכט זיך בערעל אויפ'ן סדר פון דער וועלט. עס שטעלט זיך איהם א פראגע: „רבונו של עולם! נאָך וואָם האָסטו בעשאפען אזוי פיעל מינים פּעלצען? פאר וואָם האָט אויינער א שא־פענפּעלץ, דער צווייטער א טרעגער־פּעלצעל אוּן דער דריטער א סערמינקע אוּן א פיערטער נאָר ניט?". אָט דער געדאנק לאָזט איהם ניט רוהען, אוּן נאָך מעהר עגבערט ער איהם, וועז ער זעהט די מעשים פון זיין שטרייטעל. אינסטינקטיוו הויבט ער אָן צו פיהלען א האָס צו דער אָרדנונג, וואו ער בעשאפט אלע רייכטהימער אוּן דארף אליין זיין א שקלאף ביי די, פאר וועלכע ער ארבייט, וועמען ער גיט גדולה אוּן מאכט. די אונגערעכטיגקייטען פונ'ס לעבען וואַרפען זיך איהם שרעקליך אין די אויגען אוּן זיין הארץ בלוטעט, וועז ער דערמאהנט זיך אָן דעם שיק־זאל פון דעם ציוויילינג—די צוויי שעהנע חנה'לעך. איינע האָט זיך אויסגעליטשט אוּן געהאָט אן אונגעזעצליך קינד פון א משה'לע מיט א שטרייט־מעל, איז אלץ אריבער שא, שטיל אוּן אָט די חנהלע איז א שעהנע, אָנגעזעהענע בעל הבית'טע; די צווייטע חנה'לע האָט זיך אויסגעליטשט אוּן געהאָט אן אונגעזעצליך קינד פון א משה'לע אהן א שטרייטעל, איז זי פערפאלגט געוואָרען פון אלעמען, וואלגערט זי זיך ארום איבער דער וועלט אוּן לעקט אָב פרעמדע טעלער. בערעל קאָלבאם פּראָטעסטירט געגען דעם, אָבער דער פּראָטעסט איז נאָך א פּרימיטיווער, ער האָט נאָך קיין ממשות ניט, אקוראט ווי דער פּראָ־טעסט פון די וויבער געגען זייערע מענער־טויי־געניכצען. די שטרייטעל, דער שאפּענפּעלץ זיי־נען טאקע זיין ארבייט, אָבער ער האָט נאָך ניט דאָם בעוואוסטזיין, די קראפט אָבזאָגען זיך זיי צו נעהען. דערצו איז ער נאָך ניט דערוואק־סען, אָבער אין איהם ליעגט שוין דער קערן פון דער קעמפּפענדער ארבייטערשאפט...

„דאָם שטרייטעל" האָט ארויסגערופען א גאנצען שטורם. די פרומע האָבען דעם פערפא־

סער כּמעט געהאָלטען אונטער א חרם, ווייל די מעשה'לע איז געווען דער גרעסטער און שטאַרק־סטער פּראָטעסט געגען דער הערשאַפט פון די פינסטערלינגע, וואָס האַלטען אין אונטערדרי־קונג די מאַסען. פּאַר די ארבייטער איז זי אָבער געווען די בעסטע אַגיטאַציאָנס־שריפט און זי האָט ניט בייַ איינעם פון זיי געעפּענט די אוי־גען...

א פּראָטעסטירענדע נאַטור איז אויך דער קעסעל־מאַכער יונה באַיז פון „אייזיקעל שעכט". יונה באַיז בענוגענט זיך ניט מיט שימפּפּווערטער געגען די אונגערעכטיגקייטען פון קהל. ער פּראָ־טעסטירט אויך זיין שטייגער; ער לאָזט ניט דאוונען קיין מעריב, ווען קהל וויל ניט פער־זאַרגען דעם אומגליקליכען יתום'ע, וואָס איז געבליבען פון אביגדור'ס מלמד. ארומגערינגעלט פון הארצלאָזע בעלי בתים, ביי וועלכע עס איז רעכט, אז דאָס עלענדע קינד זאָל כאַטש אומקו־מען אין גאַס, בעשטעהט יונה באַיז פעסט אויף דאָס זייניגע; און מערקווירדיג סימפּאַטיש איז ער מיט זיין פּאָטערלעכער ליעבע צום יתום'ע, מיט זיינע רעוואָלט־געפּיהלען. ניט אומזיסט איז ער בעוואוסט אלס „דער בעל דברן", דער ראש וראשון אויף יעדער סעודה, ביי יעדען מנין, דער טרינקער, דער פּאטשער, די שרעק פאר רב און קהל"...

„בערל שניידער" פּראָטעסטירט אויף זיין אופן. ער מאַכט א „סטרייק" געגען גאָט, פאר וואָס יענער גיט איהם ניט קיין פּרנסה, און אין הימעל ווערט אזא טומעל יום כיפּור ביי נאַכט צוליעב דעם, אז דער רבי רופט בערלען צו זיך און גיט נאָך אלע זיינע פאַדערונגען...

שילדערענדיג אָט די טיפּען, האָט דער קינסטלער געפּיהלט, אז זיי זיינען די קומענדע פּראָלעטאַריער, און ער האָט זיך בעצויגען צו זיי ניט נאָר מיט ליעבע, נאָר מיט עהרפורכט. ער האָט אָבער אין דער זעלבער צייט בעוויזען, אז ניט אלע אַרימע אַרבייטס־מענשען מאַכט דער ביטערער דלות טעמפּ, ווי „באַנציע שוויג", נאָר אז אין זייער לעבען איז פאַראַן פּיעל פּא־עזע.

אין דער פּראָבטפּולער ערצעהלונג אין „קע־לער־שטוב" שיינט אריין א ליכטיגער שטראָהל. די אַרימקייט איז דאָרט שרעקליך: אין דעם פער־שטיקטען צימערעל אָהן א בערעקל לופט וואוי־נען עטליכע פאַמיליעס, פער'צרה'טע, פערהאָרע־וועטע און פער'דאגה'טע. דאָרט וואוינט אויך הינטער א שפּאניש וועגטעל א יונג פּאָרל ערשט נאָך דער חתונה, יוסעל און טריינע. די ווייב איז א הענדלערקע מיט ציבעלעם, דער מאַן האָט נאָך ניט קיין בעשעפטיגונג, ווייל ער וועלען א מלמד און זוכט תלמידים. קוים וואָס זיי פערדינענען אויף ברויט, דאָך זיינען זיי גליקליך, ליעבען זיי איינער דעם צוויטען אונבעגרענצט. זייערע יונ־גע אויגען ברענען פון צופריעדענהייט, וואָס גאָט האָט זיי ביידען צונויפגעפּיהרט, און וועלע אלע אין קעלער־שטוב שלאָפען נאָך א לאַנגען טאָ־שווערע ארבייט, דרינקען זיי אויס די געפּיהלען, וואָס ברויזען אין זייערע הערצער. עס וועהט פון זיי מיט אזא תמימות, מיט אזא רייניקייט, און זיי פערגעסען א וויילע זייער נויט, זיי זיינען די גליקליכסטע מענשען אויף דער וועלט. מעהר ניט די פּערביטערטע שכנה פּרויידעל דערמאָהנט זיי מיט איהרע קללות, וואו זיי געפּינען זיך. זי איז בייז פאר וואָס זיי שטערען איהר מיט זייע־רע קושענישען ענטשלאָפען צו ווערען, און די אידיליע פערשווינדט...

ניט קיין קלענערע גליק און ליעבע זעהען מיר אין דער ערצעהלונג „שלום בית".

חיים דער וואסער־טרעגער שטוקעווועט קוים צונויף אויף א שבת; וועו אָבער דער היליגער שבת קומט, פארגעסט ער מיט זיין אלטער אלע דאגות און זאָרגען. אלץ קריגט ביי זיי אין שטי־בעל אן אנדער אויסזעהן, אפילו וועו עס איז ניטא קיין וויין און מען מוז מאַכען קידוש אויף חלה, וועו מען מוז פערזעצען די מעשענע לייכ־טער. חיים איז א איד, אן עם הארץ און שבת ביי טאָג נאָכ'ן שלאָף געהט ער אין בית המדרש הערצן א שטיקעל אלשיך. ער שלינגט איינפאך יעדעם וואָרט פון אלשיך אוו עס ציטערט איהם דאָס הארץ, וועו ער דערהערט, ווי אזוי מען פּיי־ניגט די רשעים אין גהינום. ער לעכצט נאָך א שטיקעל גן עדן, און אז ער דערוויסט זיך, אז וועו דער מאן זיצט אין גן עדן אויף א שטוהל, איז דאָס ווייב דאָס פוסבענקעלע, איז ער גרייט זיך אָבצוזאָגען פון גן־עדן, ווייל די ליעבע צו זיין חנה'ן דערלאָזט איהם ניט, אז זי זאָל זיין זיין פוסבענקעלע. ער זאָגט איהר: „מיר וועלען זי־צען אויף איין שטוהל, ווי אַצינד... עס איז אונז אזוי גוט צוזאמען; הערסט, חנה, דו מוזט זיצען מיט מיר אויף איין שטוהל... דער רבונו של עולם וועט מוזען בעשטעהן"...

יונה באַיז, דער עזות פּנים פון שטאָדט, פאר וועמען אלע ציטערען, גיט אָב אלע זיינע פער־דינענסטען צו זיין וויייב שרה'לע. זי פיהרט אין דער היים די מלוכה; זי איז א אידענע — א קא־זאק, און יונה טהוט געהאָרכזאם, וואָס זי פער־לאַנגט, וואָס זי וויל...

דער דלות האָט, אלזא, ניט אוועקגעוויבט ביי די אלע מענשעלעך זייער שטרעבען צו שעה־נעם, ניט דערשטיקט אין זיי די איידעלסטע גע־פיהלען. זיי האָבען אלע וואַרימע הערצער, צאַר־טע נשמות און זיי דיענען אלע פאר א מוסטער פון רייניקייט און איידעלקייט.

מיכל פון דער ערצעהלונג „דעם כלי זמר'ס טויט" אדער דער זעלבער העלד מיט'ן נאָמען יואל אין דער דראמא „וואָס אין פיעדעלע שטעקט", איז שוין א לעב־יונג און האָט ניט פיינט אונטערצופּיהרען א לינקע ליעבע; דאָך בעציהט ער זיך צארט צו זיין וויייב מירל, וועל־כע האָט ניט פאר איהם קיין גאָלדענע מערכה. פאר'ן טויט איז עס זיך מודה: „א מויד איז א

מויד, דאָס איז שוין א כלי זמר'שע זאך... עס ציהט ווי א בלאָטער, עס איז עפּעס א מין צע־קאוואשטש... א ווייב איז דאָך א ווייב"., א פּערבענקטע, אייביג זוכענדע פּערזאָן איז מיכל־יואל. זיין פּראָפעסיע פון א כלי־זמר איז ביי איהם ניט קיין מלאכה, כדי צו פערדיענען בלויז אויף ברויט, נאָר א הייליגער בערוף, און ווען ער שטאַרבט, וויל ער אַנדערש ניט אויסהויכען זיין לעצטען אָטעם סיידען אונטער די טענער פין זיין קאפעלע, אז זיינע זיהן זאלען איהם אָב־שפּיעלען א ודוי. דערביי זאגט ער זיי אָן, אז זיי זאלען ניט זיין „קיין שקצים אויף ארימע חתונות און האלטען עהרליך די מוטער"...

אָט אזוי לעבען און שטרעבען די ארימע אידישע ארבייטס־מענשען, די שעהנע בלומען פון דעם פערשטיקטען געטאָ, וועלכע אנדערע קינסטלער בעפאָר פּרץ'ן זיינען פערבייגעגאַנגען און ניט בעמערקט...

.5

אין דער גאלעריע פון די פּראָטעסטירענדע בעלי־מלאכות און די אונטערדריקטע מענשעלעך פערנעהמט ביי פּרץ'ן א גאנץ בעזונדער אָרט די פרוי. זי איז ביי איהם אלע מאל די פערקערפּע־רונג פון אלץ, וואָס שעהן און גוט איז. זי איז אויך אין זיינע ארבייטער־ערצעהלונגען אין פיע־לע פּרטים שטאַרקער, אינטערעסאַנטער אידער דער ארבייטס־מאן. זי ווערט ביי איהם אפילו דערנאָך די פאָרשטעהערין פון דעם מאָדערנעם ארבייטער.

די פרומע גרונע פון דער ערצעהלונג „מוסר" און פון דעם אייזאקטער „שאמפאניער" איז א כשר'ן סופּר'ס א ווייב. זי איז אָבער שרעקליך פּערביטערט נעגען דער וועלט, וויל צו שארף וואַרפען זיך איהר אין די אויגען די אונגערעכ־טיגקייטען. א שכנה חנה אָדער דבורה מאכט איהר פאָרוואורף, פאר וואָס זי גיט ניט אכטונג אויף איהר מיזינקע, וועלכע פערבערענגט גאנצע נעכט אונטער דער שטאָדט מיט „קאפיעלישען" און „ציליגדערם", אין האלובענישען און קושע־נישען, אין „כרופּען" צוקערקעם... גרונע גיסט אויס פאר דער שכנה איהר אָנגעלאָדען הארץ. זי ווייזט אָן וואָס איז געווארען פון איהרע על־טערע צוויי טעכטער, וועלכע זי האָט געהיט ווי דאָס אויג אין קאָפּ, געפיהרט אין גאָט'ס וועגען. איז איינע פערזעסען נעווארען אן אלטע מויד, אן אויסגעדארטע, אויסגעקווארטע. די צווייטע האָט זי נעווּאָלט וואָס ניכער חתונה מאכען, האָט זי איהר אויסגעגעבען פאר א שארלטאן א שניידער־יונג און ער האָט איהר געלאָזען אן עגונה. זיינען זיי ביידע פערצאָרענט, טראָגען זיי ביידע א האַס אויף קיינעם ניט, נאָר אויף זייער איינענער מאמען, וועלכע האָט זיך אַוועק־געשטעלט „צוויישען זיי און דער וועלט, צוויישען זיי און דער זון." וויל זי ניט פערפינסטערען דאָס לעבען פון איהר מיזינקע. „זי ארבייט — זאגט גרונע — אין א פאברויק! זעכצעהן שעה א טאָג ארבייט זי, קוים אויף טרוקען ברויט פערדיענט זי... זי ווייל צוקערקעם אויף, זאל זי עסען! זי ווייל לאכען, שטיפען, קושען זיך — זאל זי! הערסט חנה — זאל זי! איך קען איהר קיין זיסע זאכען נישט געבען, קיין מאן אודאי און אודאי נישט! א ציטרין פון איהר מאכען ווייל איך ניט, א לונגען־פעהלער געבען — נישט, נישט! זאל שוין מיין טאָכטער מיך נישט האסען, אויף מיר נישט ווייניגן!..."

די שכנה פרעגט איהר, וואָס וועלען אָבער לייט זאגען אויף דער אויפפיהרונג פון איהר טאָכטער, ענטפערט דאָרויף גרונע מיט כעס: „זאלען לייט פריהער אויף ארימע יתומים רחמנות האָבען, נישט ארבייטען מיט זיי ווי מיט עזלען אומזיסט! זאלען מענשען האָבען הערצער פון מענשען און ניט האלטען ארימע לייט צום אויסדריקען צום סוף, אז גאָט וועט דערפאר בע־שטראָפען, שרייט גרונע אויס: „נישט מיך, נישט מיינע טעכטער! גאָט איז עהרליך, ער וועט עמיץ אן אנדערען בעשטראָפען, עמיץ אן אנדערען!"...

אז גרונע'ס ענטרעסטונג איז א נערעכטע, אז צו שווער דריקט שוין דער יאָך די ארבייטס־קינ־דער, בעווייזט דאָס בעריהמטע ליעד „דרעי נעה־טאָרינס". אין דעם ריטם פון'ם ליעד הערט זיך דער טאקט פון דער קלאַפענדיגער נעה־מאשין, ביי וועלכער עס זיצען דרעי יונגע מיידלעך; זיי ווערען פערוועלקט פאר דער צייט אין שוויי־פאברויק. זיי זעהען ניט די ליכטיגע זון, זיי ווייס־סען ניט קיין פערגענגען, און יעדע אויף איהר ארט פיהלט אין איהר פערוואונדעטען הארץ, אז אומזיסט איז די האָפענונג ארויסצורייסען זיך אמאל פון די נעגעל פון נויט. קיין מאל וועלען זיי ניט וויסען פון לעבע, פון פאמיליענגליק, פון מוטערשאפט. זיי זיינען פערשקלאפט צו דער ארבייט.

ניט בעסער איז אויך מיט די צוויי דלות־קינדער פון דעם בילד „שוועסטער". די פאברויק זויגט זיי אויס, ווי די דריי נעהטאָרינס, כאטש זיי זיינען נאָך יונג און זייערע הערצער זיינען פול מיט לעבען. זיי קענען זיך ניט איינע די אנ־דערע, אָבער זיי בעגעגענען זיך אלע טאג געהענ־דיג צו דער ארבייט און פון דער ארבייט, און זיי פיהלען א נאהענטקייט צוויישען זיך, וויל איין מזל פאראיניגט זיי. קומט דער זומער פער־בעקען זיך ביידע נאָך גרינס, נאָך בליהמעלעך, נאָך עפּעס וואירעס־לעבעדיגעס, נאָך „וואנסעלעך מיט אויגעלעך". זיי געהען אוועק אין שטאָדט־פארק. דאָרט שפּיעלט מוזיק, פון די קאָנדיטע־רייען טראָגען זיך די ריחות פון גוטע מאכלים, און איינע טראכט פון געברענטע און געקאָכטע קאווע און די צוויטע פון וואסער־זאפּט, „מען ניט עס אָבער ניט אומזיסט", און זיי לייבען מיט פערשמאכטע ליפּען ביי זייער פערלאנג. זיי

זעצען זיך אַוועק. עס קומען צו נעהן „וואַנסעלעך מיט אויגעלעך“ און פערפיהרען מיט זיי אַ פּלוידערייַ. ווי דער זייגער בעווייזט אַבער אַ פערטעל צו נייַן, שפּרינגען אויף די צוויי דלות־קינדער און געהען אוועק יעדע מיט איהר וועג. זיי קענען זיך אַפּילו העכט ניט זעהן, און דער קינסטלער פערענדיגט, אַז זיי וועלען זיך אפשר אמאל דערזעהען אין שפּיטאל; אהין ברענגט דאָס די פאבריק פיעלע, פיעלע ארבייטס־מייד־לעך...

פול איז, אלזא, דער וועג פון די אַרימע טעכטער מיט שטרויכלונגען און שוועריע נסיונות.

אין דעם איינאקטער „שוועסטער“ איז שוין איינע פון די צוויי לייבליכע שוועסטער גע־שטרויכעלט געווארען. לאה און נחמה זיינען ביידע דינסטמיידלעך; זיי זיינען פול מיט לעבען, האבען צאפּלענדיגע נשמות. ווערט לאה רואינירט פון משה'לע'ן דעם פעלשער־יונג און נחמה האלט רואינירט צו ווערען פון זרח'ן דעם שוסטער־נעזעל. זיינען זיי אַבער ארבייטעריניס, לעבט אין זיי טיפּ די סאָלידאריטעט, די אפּפערוויליגקייט, לעגט פאר לאה אבצוגעבען זיך זרח'ן, וויל זי האט מעהר גארנישט וואס צו פערלירען. איהר וועג איז שוין אנגעצייכענט... דערמיט וויל זי פערהיטען פון אן אומגליק איהר שוועסטער נחמה, וועלכע איז נאך אויף אט דעם געפּעהרליכען וועג ניט ארויפגעטראטען...

דער זעלבער מאטיוו הערט זיך אויך אין דעם איינאקטער „א פריהמארגען“. דאָרט לעכ־צען יונגע מיידעלשע נשמות נאכ'ן גענוס, און עס ווינקט זיי צו דאָס זינדיגע לעבען...

א שרעקליכער פעסימיזם וועהט פון די אלע זאכען פרץ'ס. דער גהינום פון דער קאפּיטאַלים־טישער עקספּלואַטאציע שלינגט אין אלץ מעהר און מעהר יונגע לעבענס; און עס וואקסט אוים ניט ווילעגדיג די פראגע, וואס עס שטעלט זיך יוחנן מלמד, וועלן ער דערזעהט א רוישיגע קע־כינע פאבריק מיט איהר אפּטעמפּענדער ווער־קונג:

„און וועלן עס קומען אהער, אין דעם גהינום ארויין, די גרעסטע נביאים, ישעיה, ירמיה... און וועלן משה רבנו אלייו — וועלן זיי עפענען די מויל־ער, און זיי ווילען רעידען — צי וואלטען זיי איבערגעשריגען דעם גהינום, צי וואלט זיי אי־מיצער פון די געפּייניגטע נשמות געהערט?“

יוחנן מלמד ענטפערט: „ניין, זיכער נישט!“, אבער דאס איז ניט דער ענטפער פון קינסטלער.

פרץ, ווי מיר האבען שוין געזעהען, גלויבט אין דער גרויסער צוקונפט, וועלן אלע מענשען וועלען זיין גלייך, און אין די פראַטעסטירענדע ארבייטס־מענשען, בעלי־מלאכות, זעהט ער דאס אויפקומען פון דער נייער מאכט, וועלכע וועט די מענשהייט בעפרייען. אט די פראַטעסטאנ־טען זיינען נאך אבער וועניג זעלבסטבעוואוסט; זיי בעגרייפען נאך ניט, וואס פאר א כח זיי בעזיצען, וועלן זיי זאלען זיין פעראייניגט. טרייי־בען זיי אן מיט זייער הילפלאזיגקייט אזא פע־סימיזם. דאָרט, וואו מענשען הויבען זיך אבער אן צו פערטראכטען איבער זייער לאגע, וואו עס ערוועקט זיך דער מינדסטער פראַטעסט, איז דער פעסימיזם ניט קיין צושטעהענדע קראפט, נור א בויענדע. דאס רופט אנדערע צום קאמפף, די מעהר שטארקע, די מעהר ענטשלאסענע; דאס לאזט ניט רוהען די מענשען און זיי הויבען אן צו זוכען אן אויסוועג...

אט דעם אויסוועג האט געפונען דער נייער דור אידישע ארבייטער, וועלכע האבען אין זיך איינגעזאפט די קאמפּפס־לופט פון דער נייער צייט, וואס עס בעשאפט די גרויסע פאבריק אדער גרויסער ווערקשטאט. ארבייטענדיג צעהנ־דליגערווייז צוזאמען, ווערענדיג געוועקט פון אזעלכע גייסטער, ווי פרץ, האט שוין דער פראַ־טעסט פון דעם נייעם דור ארבייטער גענומען זיך אויסדריקען אין א בעוואוסטזיניגער פארם, האבען זיי אנגעהויבען צו בעגרייפען, וואו לינט דער וואַרצעל פון אלע שלעכטס...

א. ניסענזאן:

* * *

עס איז די נאַכט אַ רוהיגע,
אַ רוהיגע — ווי איך.
איך גיה אַליין אין גאס פערטראכט,
און בוי מוין זייט גלעהט שטיל די נאכט,
אַ רוהיגע ווי איך...

און אַז איך גיה אַ רוהיגער
פאַרבוי דוין שטילער הויז,
שטעל איך אַוועק זיך בוי דוין טיר,
און וואַרט אַזוי בוז ס'ליכט בוי דיר
אין פענסטערל געהט אוים...

דאַן גיה איך זיך אַ גליקליכער
צוריק אַוועק פערטראכט,
גאַס אוין, גאס אוים מיט שטילע טריט,
און בוי מוין זייט געהט־מיט מיר מיט
מוין שאַטען אין דער נאַכט...

ב. גאָרין:

די געשיכטע פון אידישען טהעאטער

דער פּאָטער פון דער אידישער ביהנע, אברהם גאָלדפאַדען.*)

ין אָנהויב פון די זיבעציגער יאָהרען זיינען שוין אָלע דריי נויטיגע עלעמענטען פאר א אידישען טהעאטער געווען פאַרטיג. עס זיינען געווען די דיכטער וואָס האָבען פער־שטאַנען צו שאפען דראמא־טישע זאכען פאר א ביהנע; עס זיינען געווען די פּאָלקס־זינגער, וואָס האָבען נעגעבען אין ווייך־קעהלערען מיניאטורע פּאָרשטעלונגען אוך עס איז שוין געווען א היבשע פּובליקום וואָס האָט זיך לחלוטין ניט געקימערט וועגען „מושב לצים" אוך וואָס האָט געפּאָדערט אזא אונטער־האַלטונג, וואָס מען געפינט אין א טהעאטער.

אין דער צייט האָט זיך בעוויועזען אברהם גאָלדפאדען. נאָך זייענדיג א תלמיד פון דער זשיטאָמירער ראָבינער־שול האָט ער ארויסגע־וויעזען א תשוקה צו טהעאטער. אין די זעכ־ציגער יאָהרען האָבען די תלמידים מיט דער צומוטהיגונג פון די אידישע לעהרער געגעבען א פּאָרשטעלונג פון „סערקעלע", אוך גאָלדפאדען האָט געשפּיעלט די הויפּט־ראָלע אין דער דאָ־זיגער פּיעסע. אָט דער פּאָקט דארף אויסגע־טייטשט ווערען, אז די היסטאריאָנישע קונסט איז איהם געווען נאָהענט צום האַרצען אוך זיינע חברים האָבען געוואוסט. וואָס ער קאָן דערינען אויפּטהאָן.

די אָטמאָספערע פון דער זשיטאָמירער ראָ־בינער־שול צו דער צייט וואָס גאָלדפאדען האָט דאָרטען געלערענט איז געווען אזא, וואָס האָט געווען די תשוקה פון די תלמידים צו דער דראמאטישער קונסט. דער גרויסער ערפאָלג פון די צוויי תלמידים, וועלכע האָבען אין די פּופּציגער יאָהרען געגעבען עטליכע אידישע פּאָרשטעלונגען אין בערדיטשעוו אוך דער אָפּי־ציעלער דאנק וואָס זיי האָבען געקריגען פון דער רעגיערונג פאר זייער גוטער ארבייט, האָט ממש אָנגעצונדען די פאַנטאזיע פון די אנדערע תלמידים אוך די וועגד אליין פון דער ראָבינער־שול האָבען גערעדט וועגען טהעאטער.

אברהם גאָלדפאדען איז געווען דורכנעדרונ־גען מיט דער דאָזיגער אָטמאָספערע אוך דערצו האָט אויך איהם געמאכט אזא שטארקען אייני־דרוק דר. עטינגער'ס דראמע אז נאָך מיט עט־ליכע יאָהר פריהער, ווי ער האָט זיך געגנומען צו א אידישען טהעאטער, האָט ער אָנגעשריבען א קאָמעדיע אָדער א פּאָרס, וואָס ווייזט דייט־ליך אוך בולט דעם איינפלוס פון „סערקעלע".

די קאָמעדיע הייסט „די מוהמע סאָסיע" אוך איז גאנץ לעבעדיג געשילדערט. דער סיוזשעט איז א ביסעל א פערפּלאָנטערטער, נאָר ניט ווי אין די אָנדערע שפּעטערדיגע פּאָרסען. סאָסיע ווי סערקעלע איז די עקרת הבית אוך געהט אין ספּאָדעק. זי ווייל זעהר אויסגעבען איהר שוועס־טער אוך געפינט א שניידער א ליטוואק, וועל־כער איז פיקס אוך פּאָרטיג צו געהן צו דער חופּה. נאָר אין דעם טאָג פון דער חתונה קומט אָן דעם ליטוואק'ס ווייב אוך דערלאָזט ניט איהר מאן עובר זיין אויפ'ן חרם דרבנו גרשם. אין דער שטיק איז נאָך איינגעוויקעלט א צוויי־טער סיוזשעט. סאָסיע האָט א פלימעניצע אוך טהוט איהר אָן געבראָטענע צרות. דער מאן וואָלט זיך וועלען אָננעהמען פאר איהר, האָט ער אָבער מורא פאר זיין פלונית'טע (נראָ ווי אין סערקעלע). זיין פריינד איספּאַנסקי קומט איהם צו הילף אוך דורך א רמאות געלינגט זיי חתונה צו מאכען די אָרימע פלימעניצע. די בילדער זיינען אזוי לעבעדיג, אז די דאָזיגע פּאָרס איז א סך בעסער פון די אלע אָנדערע, וואָס גאָלדפאדען האָט נאָכדעם געשריבען.

אין 1872 האָט גאָלדפאדען אויך געדרוקט א דיאלאג, אונטער'ן נאָמען „צוויי שכנות". דאָס איז א שמועס צוויישען צוויי וויבער, וועל־מעס קינדער, אלטערוניו אוך זיידוניו, שפּיעלען זיך אָן א זייט. שיינדעלע אוך גנעסיע מאכען איינע די צוויייטע אמת'ע וווייבערשע קאָמפּלי־מענטען אוך געפינען ניט גענוג וועדטער אויס־צודריקען זייערע הייסע וווישעוואָניעס איינע פאר דער צוויייטער:

שיינדעלע. און איך וועל טאָנצען ביי אייער זוהן אויף דער חופּה!

גנעסי. און איך וועל אייערען צוטראָגען די גילדערנע יויך!

שיינדעלע. און איך וועל טאָנצען א קאָזאָ־טשאָק מיט'ן מהותן.

גנעסי. און איך וועל טאָנצען מיט די מאנס־בילען אין מיטען.

שיינדעלע. א פאָר לייכטער דרשה־געשאנק אייער אלטערונין!

*) Copyright by B. Gorin, 1915.

A. Goldfaden.

גנעסי. און איך אַ פּאָר פּריאַלען אייער זייר־דענין!

שוינדעלע. און איך וועל אייער פּאָר־פּאָלק אונטערבעטען דאָס קישען.

גנעסי. אוי, דאָס איז אַ גוטער פּריינד, לאָמיר זיך צוקושען.

און בישעת די דאָזיגע הייסע ווינשעוואָנגעס פּליהען פון איינער צו דער צווייטער און די הער־צער פון די יונגע מאָמעס זיינען אזוי דערוואָ־רעמט, אז די שכנות כאָפּען זיך אזש קושען, קאָנען זיך די קינדער צוווישען זיך מיט עפּעס ניט צוטהייליען און הויבען זיך אָן צו שלאָגען.

די הייסע פּריינדשאַפט צווישען די שכנות ווערט תיכף איבערגעריסען. יעדע גיט זיך אַ וואָרף צו איהר קינד און איינע הויבט אָן אויס־צובייטלען אַלע איהרע חלומות אויף דער צווי־טער און איינע אויף דער אַנדערער לייענט אויס אַ צעטיל פון כל דבר אסור.

אברהם גאָלדפאַדען איז געבאָרען געוואָרען דעם 12טען יולי, 1840, אין אַלט קאָנסטאַנטין, וואָלינער גובערניע, רוסלאַנד. זיין פאָטער איז געווען אַ זייגער־מאַכער, וועלכער איז געווען אַנ־געשטעקט פון דער השכלה. דעמאָלט איז געווען די צייט פון פּאָימאַניקעם און געוועהנליך האָט מען פאר רעקרוטען געכאַפּט די קינדער פון בעלי מלאכה'ס. די קינדער פון רייכערע בעלי בתים האָט מען ניט אָנגעריהרט, נאָר בעלי מלאכה'ס האָבען אויך געהאַט אַ מיטעל ווי אַזוי צו בע־ווָאָרענען זייערע קינדער פון די כאַפּערס, און דער מיטעל איז געווען צו שיקען זיי, די קינדער הייסט עס, אין די שקאָלעס. אברהם גאָלדפאַדען איז געווען צוווישען די ערשטע קינדער אין דער קאָזיאָנער שקאָלע. ער האָט ארויסגעוויזען גרויסע פעהיגקייטען און צו צעהן יאָהר האָט ער אָנגעשריבען א לשון־קודש'דיגען שיר. דער בעוואוסטער שרייבער אברהם בער גאָטלאָבער איז דעמאָלט געווען לעהרער אין דער דאָזיגער קאָזיאָנער שול און האָט זיך פּראַינטערעסירט מיט דעם גערָאָטענעם אינגעל און האָט זיך בע־זונדערס אָבגעבען מיט איהם, געלערנט איהם העברעאיש און געווען אין איהם דעם פּאַעטי־שען געפיהל.

גאָטלאָבער איז אָבער ניט נאָר געווען א העברעאישער שרייבער און דיכטער, ער האָט אויך געשריבען אידישע ליעדער. פון זיין טאַטען דעם חזן האָט ער ג'ירש'עט א גוטע שטים און א ליעבע צו נגינה. ער פלעגט אַליין שאַפען די נגונים צו זיינע ליעדער. די דאָזיגע ליעדער מיט די נגונים האָט גאָלדפאַדען איבערגענומען און פלעגט זיי שפּעטער מיט חשק זינגען אין דער אבינער שול.

ביי גאָטלאָבער'ן האָט ער זיך אויך בעקאַנט מיט דאָם אידישע דראמע, און אויב גאָלדפאַדען

האָט אין דער „מוהמע סאָסיע" ארויסגעוויזען דעם שטאַרקען איינפֿלוס פון „סערקעלע", האָט ער אין די שפּעטערדיגע פּאַרטיען געוויזען דעם איינפֿלוס פון גאָטלאָבער'ס „דעקטוף".

די אידישע לעהרער און ראַבינער־שול האָבען געהאַלטען אַן עולם ומלאה פון דעם יונגען דיכטער גאָלדפֿאדען און געלעגט אויף איהם גרויסע האָפענונגען און נביאות געזאָגט, אז ער וועט אמאָל זיין א ציערונג פאַר דער העברעאישער ליטעראַטור, און דאָס האָט איהם געהאָלפֿען ארויסצוקומען פון די עקזאמענס מיט גאנצע ביינער. ווי די מיסטע פֿאָטען האָט ער ניט לייעב געהאט קיין מאָטעמאָטיק און די טרוקענע השבונות זיינען איהם געווען דערווידער. ער וואָלט קיין מאָל ניט אויסגעהאַלטען דעם עקזאמען אין דער דאָזיגער חכמה, נאָר א דאנק זיין וואקסענדען, פערשפּרעכענדען טאַלאַנט, איז ער נצול געוואָרען פון דעם גזלן דעם לעהרער פון מאָטעמאָטיק.

נאָכ'ן ענדיגען די ראַבינער־שול איז ער געוואָרען א לעהרער פון א קאָזאַנער שול, פּריהער אין סימפֿעראָפּאָל און נאָכדעם אין אָדעם, וואו ער האָט החתונה געהאט מיט וועלבלָם טאָכטער.

גאָלדפֿאדען איז געווען צו לעבענס־לוסטיג פאר אזא טרוקענע פּראָפעסיע און א חוץ דעם איז דער גענאַלט פון א לעהרער דעמאָלט געווען נאָך צרה'דיגער ווי איצט. „18 רובל מיט קאָפּיקעס האָט א לעהרער דעמאָלט בעקומען גענאַלט!" האָט גאָלדפֿאדען שפּעטער געמאכט חוזק דערפון. און דאָס קומט אויס א פיער רובל א וואָך, כמעט אזוי פיעל, וואָס אן ארימער מלמד האָט געקריגען אין א קליין שטעטעל. ער האָט אוועקגעוואָרפען חרפה אן א זייט און איז אריין אלס קאסיר אין א מאגאזין פון דאמען־היט.

די שכירות פון א קאסיר אין אזא געשעפט זיינען אויך ניט געווען אזעלכע, וואָס האָבען איהם געקאָנט צופריעדען שטעלען, נאָר ווי עס שיינט האָט ער דערביי געהאט אן אנדער כונה. ער האָט זיך געוואָלט בעקאָנען מיט'ן דאָזיגען געשעפט, כדי ער זאָל שפּעטער קענען אליין עפענען אזא מאגאזין. און טאקע אזוי איז געווען. ס'האָט לאַנג ניט געדויערט און אויף איינער פּין אדעסער גאסען האָט זיך געעפענט א מאגאזין פאר פרויען־היט מיט א שילד, פון וואַנען עס האָט אָרונטערגעקוקט דער נאָמען גאָלדענפֿעלד.*) דאָס געשעפט איז אַנגענאַנגען גאנץ

*) וועלן ער איז ארויסגעטראָטען אין ראבינער־שול האָט ער געהויסען גאָלדענפֿאדים און האָט נאָך דעם דאָזיגען נאָמען געבראוכט, וועלן ער האָט געלאָזט דרוקען זיין זאמלונג פון אידישע לידער „אידעלע" (1866). דאָס לעצטע ליעד אין דער דאָזיגער זאמלונג ענדיגט זיך מיט'ן פערז:

„מיר נעהמען ניט בוידע מיט פון דאנען,
מיר זוינען בוידע גלויבע צדדים;
מיך וועט מען כאָטש א ציט דערמאָנען:
דאָס האָט געשריבען א. גאָלדענפֿאדים.

נאָר אויף דער עצה פון א לעהרער אין ראבינער־שול האָט ער געענדערט דעם נאָמען אויף גאָלדענפֿאדען, כדי אבצורייבען פון איהם דעם פּראָסטאידישען קלאנג און נאָך שפּעטער האָט ער שוין אליין פערקירצט אויף גאָלדפֿאדען.

לעבעדיג כל זמן מען האָט געגעבען סחורה אויף קרעדיט, נאָר ווען די קרעדיטאָרען האָבען גענומען פאָדערען געלט, האָט זיך ארויסגעוויזען, אז עס איז ניטא מיט וואָס צו בעצאָהלען זיי, און איידער ער האָט זיך נאָך רעכט צוגעוואוינט צום נאָמען „געשעפטסמאן", איז ער געצוואונגען געווען צו ערקלעהרען זיך באנקראָט, און שוין נאָר ניט ווי א געשעפטס־מאן איז ער אוועק ניט נאָר פון אדעם נאָר פון רוסלאנד.

ער איז אָנגעקומען מיט מינכען און דאָרטען געוואָלט שטודירען מעדיצין. אלס געענדיגטער פון ראבינער־שול, זיינען פאר איהם געווען אָפען די אוניווערזיטעטען אין רוסלאנד און פאר וואָס ער האָט געוואָלט שטודירען אין אויס־לאנד איז ניט בעקאנט. נאָר אין מינכען האָט ער געטראָפען א געוועזענעם לעהרער פון אלט קאָנסטאַנטין, וועלכער האָט דאָרטען אויסגעשטודירט אויף דאָקטאָר מעדיצין. יענער האָט איהם קלאָר געמאכט, אז מיט זיינע פּאָדערונגען פון לעבען וועט ער לאנג קיין סטודענט ניט בלייבען און ער וועט נאָר אומזיסט זיך פלאָגען און ער האָט די עצה געפאָלגט און אבגעזאָגט זיך פון דעם גדאנק צו שטודירען וויטער.

אין דער צייט איז שוין זיין נאָמען געווען פאָפולער צווישען די העברעאישע און אידישע לעזער און מעהר צווישען די אידישע, וויל דערצו האָבען געהאלפען זיינע לידער, וואָס מען האָט צו דער צייט געזונגען אין א סך, א סך אידישע הייזער.

ער האָט זיך מיישב געווען, אז נאָך אלעמען איז זיין פאך ליטעראַטור און ער האָט אָנגעהויבען צו טראכטען וועגען א אידישע צייטונג. אין רוסלאנד האָט ער קיין צייטונג ניט געקאָנט ארויסגעבען — דערצו האָט זיך געפאָדערט א ספּעציעלע ערלויבניס פון דער רעגיערונג און דאָס איז געווען שווער אָדער גאָר אונמעגליך צו קריגען. נאָר דערפאר האָט א צייטונג, וואָס האָט זיך געדרוקט אין אויסלאנד, געמעגט אריין אין רוסלאנד. ער איז אווען אין לעמבערג און צוזאמען מיט יואל לינעצקי צוגעטראָטען צו א וועכענטליכער הומאָריסטישער צייטונג אונטער'ן נאָמען „ישראליק". דאָס איז געווען אין 1875. נאָר די צייטונג האָט לאנג זיך ניט געהאלטען, און אין א יאָהר אָרום, אין 1876, גיט ער שוין ארויס אין בוקאָווינא אן אנדער צייטונג אונטער'ן נאָמען „דאָס בוקאָווינער איזראעליטישע פאָלק בלאט". די צוויטע צייטונג האָט געהאָט נאָך אן ערגערען מזל און נאָר א קליינע

צאָהל נומערען זיינען פון איהר ארויס. אין דער צייט איז איהם אָנגעקומען א בריעף פון איינעם פון זיינע אבאָנענטען (סובסקרייבערס) אין יאסי, רומעניען, מיט א פּאָרשלאָג, ער זאָל די רעדאקציע פון דעם בלאט איבערטראָגען קיין יאסי און צו דעם צווועק איז ער אריבערגעפאָהרען אהין און איז אָנגעקומען צוויישען די ימים טובים אין 1876.

אין יאסי איז דעמאָלט געווען דער ליעדער־זינגער גראדנער, וועלכער האָט יעדען שבת צו נאכט אָבגעגעבען „זמירות" אין א קליין ערטעלע ביי שמעון מארק.

גראדנער איז געווען יאָקווזקע'ס א תלמיד און זיין רעפּוטאציע האָט צו יענער צייט דערגרייכט אין דריי מדינות, רוסלאנד, עסטרייך און רומעניען. ער איז געווען א פּרעמדער פּלאַנץ אויף דעם דאָזיגען פעלד. ער איז אפשר געווען דער איינציגער ליטוואק צוויישען די ליעדער־זינגער און דאָך האָט ער פּערנומען צווישען זיי דעם אויבען־אָן.

איך האָב שוין דערמאָנט ווּאָס די ארבייט פון א ליעדער־זינגער איז געווען. פּאר א ליעדער־זינגער איז ניט געווען גענוג צו זינגען א ליעד; ער האָט דאָס זינגען געדארפט בעגלייטען מיט תנועות און העויות און מיט טענץ. איז דאָס ליעד געווען וועגען א חסיד, האָט ער זיך אָנגעטהאָן ווי א חסיד'ע, און אויפ'ן לשון פון די בעזוכער האָט עס געהייסען „פערשטעלען" זיך. איז דאָס ליעדע׳ געווען וועגען א בעל־העגלה, האָט ער זיך אָנגעטהאָן ווי א בעל־העגלה. איז דאָס ליעדע׳ געווען וועגען א מלמד, האָט ער זיך אָנגעטהאָן ווי א מלמד, און דאָס גלייכען. דערביי האָט ער געמאכט די מימיק פון די פּארשוינען וואָס ער האָט פּאר־געשטעלט. אויפ'ן לשון פון די בעזוכער האָט די מימיק געהייסען „מאכען אָנשטעלען".

וועו א ליעד האָט געפּאָדערט א צווייטע פּערזאָן האָט דער זינגער געזומען א מיטהעלפער, וועלכער האָט אויך געמאכט די זעלביגע קונצען. און אזוי ווי די ליעדער האָבען צו דער צייט געהאט דעם כאראקטער פון מיניאטורע פּארשטעלונגען האָבען זיך געווועהנליך געפּאָדערט דערצו לכל הפּחות צוויי פּערזאָנען.

גראָדנער האָט זיך אויסגעצייכענט פון אנדערע ליעדער־זינגער סיי מיט זיין טאָלאנט, וואָס איז דעמאָלט נאָך געווען אין א רויהען, ווילדען צושטאנד, און סיי מיט זיין מוטה, ענערגיע און אונטערנעהמונגס־גייסט. ער איז געווען געבענשט מיט א געבאָרענעם טאָלאנט, וואָס האָט נאָר געפּאָדערט ענטוויקלונג און שולונג. ביי די ערשטע וואָרימע שטראהלען פון א ביהנע האָט זיך זיין טאָלאנט צובליהט און ער האָט זיך אויסגעצייכענט סיי אין קאָמישע ראָלען און סיי אין טראגישע.

גאָלדפאדען האָט איהם כאראקטעריזירט אין די ווערטער:

„גראדנער האָט שעהנע פּעהיגקייטען: ער בעזיצט א געזונטע אָנגענעהמע נאָר נישט נאָך אויס־געצייטע בארימטען־שטימע. ער איז בעגאבט פון נאַטור מיט טאלענט. זיינע בעווענונגען און מימיק איז בעפריעדיגענד נאָר ווילד. ער פּאָדערט איינע רעגעלמעסיגע ענטוויקלונג און מעלאָדיע".

דאָס איז די כאראקטעריסטיק פון גראדנער, וועו גאָלדפאדען האָט איהם ערשט דערקאָנט.

מאָגולעסקא האָט קיין מאָל ניט געקאָנט געווונ אָנגלויבען זיך פון גראדנער'ן און ניט לאנג האָט מאקס ראָזענטהאל, וועלכער האָט געזוהן גראדנער'ן אין לאָנדאָן אין די לעצטע יאָהרען פון זיין לעבען, אויסגעדריקט זיך וועגען איהם אזוי:

„ער איז געווען א מאָגולעסקא אוו אן אדלער צוזאמען".

גראָדנער האָט זיך ניט בענוגענט ווי די אנדערע ליעדער־זינגער צו געבען א „פּארשטעלונג" ערגעץ אין א שטוב ביי א בעל־הבית אָדער אין א שאנק. ער האָט געשטרעבט נאָך גרעסערעם און האָט אויסגעקליבען די גרויסע שטעדט פאר זיין טהעטיגקייט. וועו ער איז אָנגעקומען אין א גרויסער שטאָדט האָט ער גענומען א גרויסען לאקאל, געמאכט דאָרטען א פּלאטפאָרם, געלאָזט נומערירען די ביינקלאָך אוו אבדרוקען קליינע אפישען מיט דער מעלדונג, אז ער זינגט די בעסטע ליעדער פון די בעליעבטע פּאָלקס־דיכטער: אליקום צונזער, וועלווילז זבארזשער, יואל לינעצקי אוו אברהם גאָלדפאדען.

וועו גאָלדפאדען איז אָנגעקומען קיין יאסי, מיט'ן צווועק איבערצוטראָגען אהער זיין רעפּאָרטואָר, האָט גראדנער געגעבען זיינע זמירות אדער קאָנצערטען אין א קליינעם גאָרטען אוו זיין מיטהעלפער איז געווען שכר גאָלדשטיין.

גראדנער איז געווען פון די ערשטע צו קומען אבגעבען איהם א וואָרימען שלום עליכם. זיי האָבען בויידע ניט פערשטאנען די בעדייטונג פון דער דאָזיגער היסטאָרישער בעגעגענים. גראדנער האָט זיך פּשוט דערפרעהט מיט'ן דיכטער, וועמעס ליעדער ער האָט געזונגען אוו וועלכער איז פּאר איהם געווען א קוואל פון פרנסה. ליעדער קאָן מען ניט זינגען שטענדיג די זעלביגע אוו מען דארף האָבען פון צייט צו צייט נייע. גאָלדפאדען האָט אין איהם געזוהן א קונד, וועמען ער וועט קאָנען פערקויפען עטליכע נייע ליעדער, אוו אין זיין דאמאָלסדיגען צושטאנד וואָלט איהם דאָס ביסעל געלד זעהר צוגיין געקומען. עס איז אָבער געווען פון בויידע זייטען א מקח טעות. גאָלדפאדען דערצעהלט מיט א וווייכען הומאָר, וויי גראדנער האָט איהם ערקלעהרט, אז דעם שכר פּאר זיינע ליעדער בעקומט ער אין פּאָפולאריטעט. אָט איז ער, גאָלדפאדען, ערשט געקומען אין א פרעמדער שטאָדט, אוו זיין נאָמען איז שוין דאָ בעקאנט פון איין עק ביז'ן צווייטען, אוו

דאָס איז דערפאר וואָס ער גיט אַן דעם נאָמען פון דעם דיכטער פון יעדען ליעד וואָס ער זינגט. קיין אַנדער שכר קאָן מען פון קיין ליעדער זינגער ניט ערווארטען, ווייל קיין גרויסע גליקען מאַכט ער דאָך אַליין ניט.

גאָלדפאדענס פערעהרער האָבען איידער וואָס וועז געזוכט צו מאַכען פאר איהם אַביסעל געלט, וואָס ער האָט געדארפט זעהר נויטיג. זיי האָבען דערוויזען מיט אַלע ראיות דעם איינגענהימער פון דעם גערטעל, וואו גראדנער האָט געזונגען, וואָס פאר א פוראָר עס וועט מאַכען גאָלדפאדען, וועז עס וועט אַנאַנסירט ווערען — אז ער אַליין וועט ערשיינען פאר'ן פובליקום און דעקלאַמירען זיינע אייגענע ליעדער. דער בעל הבית פון דעם גערטעל האָט זיך אַנגעכאפט אַן דעם און איז מרוצה געווארען צו געבען גאָלדפאדען הונדערט פראנק פאר דעם אָבענד און די אינטריס פריייזען זיינען פאר דעם אָבענד געהעכערט געווארען.

די ראָל פון א דעקלאַמאַטאָר איז פאר גאָלדפאדען ניט געווען נייִ. מיט עטליכע יאָהר צוריק האָט ער געגעבען אזא אָבענד אין אַדעם פאר דער אינטעליגענץ און דער אָבענד איז געקרוינט געווארען מיט גרויס ערפאָלג.

דער גערטעל איז געווען געפאקט, ווען גאָלדפאדען איז ערשיינען אויף דער עסטראדע אין א פראק, אין וויסע גלאַסעע האַנדשוה, און האָט ארונטערגענומען זיין ציליינדער און פערנייגט זיך פאר'ן פובליקום. ער האָט ערווארט דונערענדע אַפּלאָדיסמענטען, נאָר א חוץ עטליכע פערעהרער האָט קיינער קיין האַנד ניט אויפגעהויבען און דאָס פובליקום איז געבליבען ווי פערשטיינערט.

ער האָט אָבער בישעת מעשה ניט פערשטאַנען די ריכטיגע בעדייטונג דערפון און האָט זיך גענארט מיט'ן גאדאנק, אז דאָס האָט ער מיט זיין ערשיינונג אזוי איבערראשט די פערזאמלטע, אז זיי האָבען זיך אין גאנצען פערלאָרען און ניט גענוואוסט וואָס צו טהאָן. ער האָט קיין שהיות ניט געמאכט און דעקלאַמירט „דאָס פינטעלע איד". וועז ער האָט דאָס ליעגט גענדיגט, האָט ער זיך גראציעז פערנייגט צום צייכען, אז מען קאָן שוין אַפּלאָדירען, נאָר צו זיין טרויעריגער איבערראשונג, האָבען זיך נאָר אויפגעהויבען די עטליכע הענד פון די פערעהרער און דער גאנצער עולם איז געבליבען שטיל.

„דאָס פינטעלע איד" איז אן ערנסטע ליעד און גאָלדפאדען האָט א טראכט געטהאָן, אז אפשר איז דאָס צו ערנסט פאר'ן פובליקום און ער האָט אַנגעהויבען צו דעקלאַמירען א הומאָריסטיש-סאטיריישע געדיכט „דער מילאָך", וואָס בעשטעהט פון צוויי אָבטהיילונגען: די יונגע נשמה און די אלטע נשמה. ער האָט אָבגעדעקלאַמירט „די יונגע נשמה".

דער עולם שווייגט.

דעקלאַמירט „די אלטע נשמה".

דער עולם שווייגט.

ער האָט זיך געלאָזט געהן פון דער ביהנע, איז געוואָרען נאָך ערגער. דער עולם האָט פערלאָרען די געדולד און האָט אַנגעהויבען צו פייפען, וואָס האָט בעדייט: אי טייער געצאָהלט אי פערפוילטע פיש געגעסען.

די פיאסקא איז געווען די גרעסטע, וואָס מען האָט זיך אפילו ניט געקאָנט פאָרשטעלען.

גראדנער איז די גאנצע צייט געשטאנען אן זייט און האָט דערפון גרויסען צער געהאט. ער איז ארויף אויף דער פּלאַטפאָרם און האָט אויסגעזידעלט דאָס „ווערטהע פובליקום" מיט די ערגסטע ווערטער. דער עולם איז גאָר לעבעדיגער געוואָרען און האָט איהם אפּלאָדירט.

פארטיג געוואָרען מיט'ן גאַב, איז גראדנער ארונטערגעלאָפען פון דער פּלאַטפאָרם, צוגענאנגען צו גאָלדפאדען און געטריסט איהם אין קורצע ווערטער ערקלערט איהם די אורזאך פון דער פיאסקא. דער עולם וואָס האָט געזהען גראדנער'ן, וועלכער האָט נאָר געזונגען גאָלדפאדען'ס ליעדער, פלעגט זיך וייזען אין לאנגע פאות'ן און אין א שטריימעל און געמאכט אזעלכע האַפּקעס, האָט ערווארט, אז דער מאן וואָס מאַכט אַליין די ליעדער וועט מסתמא ערשיינען און וועט וויזען אזעלכע האַפּקעס, וואָס מען האָט דאָס נאָך ניט געזהען, און ווער וויסט, אפשר וועט ער אויך ציהען רויטע שטענגעס פון נאז. ענטטוישט אין זיין ערווארטונג איז דער עולם, נאטירליך, געווען בייז און אויפגעבראכט.

גראדנער האָט זיך דערמיט ניט בענוגענט און געסטארעט זיך צו פערגלעטען דעם שלעכטען איינדרוק. ער האָט זיך גיך אריינגעווארפען אין א כאלאטל, ארויפגעכאפט א פאר פאות און א שטריימעל און איז ארויפגעשפרונגען אויף דער פּלאַטפאָרם. פון גרויס אייליגען האָט ער פערגעסען אנצוטהאָן א בארד, נאָר דאָס האָט נאָר ניט געשטערט. ער האָט אַנגעהויבען צו זינגען „דאָס פרעהליכע חסיד'ל" פון גאָלדפאדען און דערביי געקרימט זיך און געמאַנצט און דער עולם האָט איהם דערפאר בעלויבט מיט דונערענדע אפּלאָדיסמענטען.

גראדנער האָט געראטעוועט דעם אָבענד און פערמידען א מיאוס'ען סקאנדאל.

דאָס איז געווען די ערשטע גרויסע לעקציע אין דעם געשמאק פון יענעם עולם, וואָס האָט פערלאַנגט אזא אונטערהאלטונג, וואָס האָט דערמאנט טהעאטער. אויב גאָלדפאדען האָט פריהער געהאט טהעאריעס וועגען א ביהנע, זיינען זיי נאָך דעם דאָזיגען אָבענד צוגעשפרונגען געוואָרען, ווי א זייפענבלאז. דא האָט ער זיך בעגעגענט פנים אל פנים מיט יענעם עלעמענט, וואָס וועט בעזוכען א אידישען טהעאטער און ער האָט בעשיינפערליך געזהען, וואָס דער דאָזיגער עלעמענט פערלאַנגט, און ווי אזוי מען קאָן צו איהם צוקומען.

דר. אסתר לוריע:

בעריהמטע אידיש-ענגלישע און אידיש אמעריקאנער פרויען

גרויס אגילאר

גילאר! דיעזער נאָמען איז גוט בעקאנט דער אמעריקאנער יוגענד, סיי דער אידישער, סיי דער קריסטלעכער. אגילאר איז איינע פון די פאָלערסטע שריפטשטעלערינס אין ענגלאנד און אין אמעריקא. אייניגע פון איהרע ווערק האָבען אויסגאָבען 30 אויסגאָבען, פון וועלכע די לעצטע איז ערשיענען מיט 2 יאָהר צוריק — 65 יאָהר נאָך איהר טויט. איהרע ווערק קענט איהר געפינען אין די קאטאלאָגען פון יעדער ניו יאָרקער לייבראריי. איהר מוזט אָבער לאנג וואָרטען אויף אייער רייה, איידער איהר וועט זיך דערשלאָגען צו קריגען איהרען א בוך.

אגילאר איז אויך גוט בעקאנט דער אידישער יוגענד אין רוסלאנד. איהר „דהי וואלי אָוו סעדארס" געהערט אין דער העברעאישער איבערזעצונג „עמק הארזים" פון פריעדבערג'ען צו די לויבלינגס־ביכער פון די אידישע קינדער.

איהר פאָטער שטאמט פון די שפּאניש אידען, וועלכע זיינען אנטלאָפען פון דער אינקוויזיציע און האָבען געפונען זייער היים אין ענגלאנד. ער איז געווען א רייכער קויפמאן, א הייסער אידישער נאציאנאליסט, ווי פיעלע פון די שפּאניש אידען, און אויך, ווי פיעלע פון זיי, א פיעלזייטיג געבילדעטער מאן. אין בילדונג איז פון איהם ניט אָבגעשטאנען זיין פרוי. פיעלע פרויען אין ענגלאנד האָבען שוין אין דער ערשטער העלפט פון 18טען יאָהרהונדערט גע־קראָגען א גרינדליכע בילדונג פיעל פריהער ווי אין אנדערע לענדער. צו פערדראנקען זייער גינסטיגע לאגע, האָבען די ענגלישע אידען גע־קענט געבען זייערע טעכטער אזוי גוט ווי זייערע זיהן זאהר א גוטע ערציהונג, און דערפאר זיי־נען די אידישע פרויען ניט אָבגעשטאנען פון די קריסטלעכע. פרויען־שריפטשטעלערינס געפינען מיר אין ענגלאנד א גאנצע רייהע, סיי אידישע, סיי קריסטלעכע. צווישען די אידישע פרויען געפינען מיר בעלעטריסטינס און פערפאסערינס פון ווייסענשאפטלעכע ווערק, מעהרסטענס פון א רעליגיעזען כאראקטער.

גרויס אגילאר איז געבאָרען אין העקניי, ניט ווייט פון לאָנדאָן, אין 1816. דאָס זאהר צאר־טע און שוואכע קינד פלעגט אלעמען איבער־ראשען מיט איהרע אויסערגעווענלעכע פעהיג־קייטען. וועגען איהר האָט מען שוין ניט גע־קענט זאָגען דאָס רוסישע וועלט: „אין א געזונטען קערפער לעבט א געזונטער גייסט".

גרויס אגילאר

דאָס קריינקליכע 3 יאָהריגע מיידעלע האָט זיך שפּיעלענדיג אויסגעלערנט לעזען און האָט זאהר לייב גערעאָגען ביכער. א בוך איז פאר איהר געווען דער בעסטער פרעזענט. צו 7 יאָהר האָט זי שוין אָנגעפאנגען צו פיהרען א טאגבוך, אין וועלכען זי פלעגט בעשרייבען איהרע איבערלעבונגען און אויך די פאָסירונגען פון דעם ארומיגען לעבען. דאָס טאגבוך זי גע־פיהרט אין אן אויסערגעווענלעכ רייכער און שהנער שפּראך, אויך אויסערגעווענלעכ זיינען געווען איהרע בעאָבאכטונגען. דאָס 7 יאָהריגע קינד האָט געלעבט אין א פאנטאסטישער וועלט, וואָס זי אליין האָט געשאפען. די פאנטאזיע האָט איהר אָבער ניט געשטערט צו קוקען אויף

דער ווירקליכקייט מיט אפענע אויגען און זעהן זי אין די אמת'ע פארבען.

אין א גלייכיבער אטמאספערע איז געווארן סען דאס בענאבטע קינד. די אינטעליגענטע עלטערען האבען פערשטאנען אויסצוגעפינען און צו ענטוויקלען אלע איהרע פעהיגקייטען. דער פאטער, דער געשעפטסמאן, האט תמיד געהאט צייט פאר זיינע קינדער. (גריים האט געהאט צווויי ברידער). די מוטער פלעגט זיך אויך זעהר פיעל אבגעבען מיט דער טאכטער, פאר וועלכער זי איז געווען א פריינדין, אן עלטערע שוועסטער, א לעהרערין — צו דער זעלבער צייט אבער די העכסטע אויטאריטעט.

אויך דאס שוואכע קינד ווירקט שלעכט די שטאדט, און די עלטערען פאהרען צוליעב איהר ארוים אין קאנטרי. דא הויבט זיך אן פאר דער 12-יעהריגער גריים א נייי לעבען. זי הערט זיך צו צום וואסער־גערוישׁ, צום געזאנג פון די פויגעל, צום קול פון ווינד — דאס אלעס ווירקט אויף איהר ווי מוזיק. זי בעטראכט די בלומען, דעם בלויען הימעל, די רייף־בעפוצטע בוימער, און בעוואונדערט די שענהייט פון דער נאטור. זי בעפריעדיגט זיך נים בלויז מיט דער בעוואונדערונג, מיט ענטציקונג, זי ווילּ פערשטעהן די סודות פון דער נאטור. זי לעייבט שטיינער און מושלען. אין די ביכער זוכט זי אן ענטפער אויף די פראגען זוכט זי אויך אין איהר לעבלינגס־בוך, אין דער ביבל, מיט וועלכער די פרומע עלטערען האבען דאס קינד פריה בעקאנט געמאכט. זיי לעזען נים בלויז מיט איהר די ביבל, זיי שטודירען איהר מיט דער טאכטער. די ביבל בלייבט פאר גריים אגיל־אר דאס גאנצע לעבען דאס בוך פון די ביכער, דאס איינציגע בוך. די פרומע עלטערען האבען ערצויגען זייערע קינדער רעליגיעז, און אגיל־אר בלייבט איהר לעבען לאנג פרום.

צוזאמען מיט די עלטערען האט אויך גריים געווירקט די סביבה — דאס פרומע ענגלישע פאלק, די פרומע אידען אין ענגלאנד. זי בלייבט אבער נים נאר א פרומע אידישע טאכטער, זי איז א אידישע נאציאנאליסטקע. עס איז איהר טהייער די פערגאנגענהייט און די געגענווארט פון אונזער נאציאן. זי קעמפפט מיט דער פעלדער אונזער נאציאן. זי קעמפפט מיט דער פעלדער אונזער נאציאן. זי קעמפפט מיט דער פעלדער

הער ווי אלץ א פרוי אין איהרע ערצעהלונגען, אינטערעסירט זיך מיט דעם לעבען פון דער פרוי, וועלכע זי שילדערט אלס מוטער, שוועסטער, פרייַנדין, היסטאָרישע העלדין. מיט דער פרוי, מיינט אגילאר, מוז זיך הויפטזעכליך פּערנעהמען די שריפטשטעלערין. אגילאר גיהערט צו די שריפטשטעלער, וועלכע האָבען אין זייערע ווערק געשילדערט זייערע אייגענע איבערלעבונגען, זייער וועלט־אנשויאונג, זייער כאראקטער, זייער לעבען, און דערפאר זעהט איהר אין איהרע ווערק די פערפאסערין גופא.

אייניגער פון בייראָן'ס קריטיקער האָט בעדויערט, דאָס דער גרויסער פּאָעט איז ניט געווען קיין פּאָליטישער טהויער. ער גלויבט, אז דאָס וואָלט ער אגיטירט אין פּארלאמענט און וואָלט ניט געדארפט אָנפיהרען אן אגיטאציאָן דורך זיינע ווערק, וואָס לייַדען צולייַעב זייער טענדענציעזיטעט. דאָס זעלבע קענען מיר זאָגען וועגען אגילאר. עס איז א שאדע, וואָס זי אגיטירט אזוי פיעל אין איהרע ערצעהלונגען. אגילאָר אָבער איז ניט בייראָן, זי איז גאנץ ווייט פון איהם, און איהרע ווערק לייַדען דאָרום פיעל מעהר; איהרע ווערק זיינען דידאקטיש, בעלעהרענד — און דאָס איז אויך זייער חסרון. אן ערצעהלער שילדערט, מאָלט די טיפּען, ווירקט אויף אונזערע געפיהלען און אויף אונזער פאנטאזיע. אגילאר אָבער זוכט צו ווירקען אויף אונזער קאָפּ. זי בענוגענט זיך ניט דערמיט, וואָס זי שילדערט איהרע טיפּען, זי ערקלעהרט אונז נאָר פאר וואָס זיי זיינען אזוי אן ניט אנדערש. דאָס איז אין ערצעהלונג איבערויג און אָפּט לאנגווייליג. מיר מוזען אָבער פערשטעהן, פאר וואָס אגילאר האָט אויסגעקליבען פאר איהרע ערצעהלונגען די דידאקטישע פאָרם. ערשטענס, איז דאָס געווען די פאָרם, אין וועלכער מען האָט געשריבען אין יענער צייט; צווייטענס, האָט דער ענגלענדער ליעב אונז צו געבען א לעקציע וועגען מאָראל.

גאָט שפּיעלט א גרויסע ראָלע אין איהרע ערצעהלונגען. ער איז גערעכט, בעשטראָפט די שלעכטע און ניט גלויביג, בעלוינט די גוטע און גלויביג. איהרע העלדען טראָגען אריבער זייערע צרות מיט דער איבערצייגונג, אז זיי האָבען דאס פערדיענט. אָבער דאָך פערלאזען זיך איהרע העלדען ניט אין גאנצען אויף גאָט, זיי זיינען פול מיט שטארבונגען, ווארים אָפּט טרעפט, אז גוטע און פרומע מענשען ווערען אין לעבען ארויסגעשטופט דורך שלעכטע און ניט־גלויביגע, אז א שהנע נשמה ליידט הונגער און אז ניצליכע און פּהיגע מענשען געפינען ניט קיין בעשעפטיגונג, ווייל זיי האָבען ניט קיין פּראָטעקציע. אויך ביטער איז דאָס לעבען פון אן ארבייטער אפילו ווען ער איז פרום און גוט. דער ארבייטער לעבט נאָך ביי אגילאר אין פאָט־ריארכאַלישע בעציהונגען מיט די פאבריקאנטען (מיט 80 יאָהר צוריק איז דאָס נאָך טהיילוויז געווען אזוי).

זי שטעלט אונז פאָר אלטענליכע מענשען. דאָך געפינען מיר אין איהרע ערצעהלונגען פאָטישע מאָמענטען. אזוי שילדערט זי אונז די ליעבע פון א יונגען קראנקען פאָטען. ער האָט מיט זיין געליעבטער קיין מאָל ניט גערעדט, ער ווייס ניט, אויב זי טראכט ווענען איהם. זי בעגייסטערט זיין מוזע. זיין בוך, וואָס ווערט ארויסגעגעבען נאָך זיין טויט, פאלט ארויין אין איהרע הענד. זי דערגעהט ווענען זיין לעבע. אויך זי האָט איהם ליעב געהאט. זי ווייל ניט לעבען, און זי שטארבט. שעהן איז דער מאָטיוו; די ענדע אָבער איז ניט קינסטלעריש.

אן עהנליכען מאָטיוו האָבען מיר אויך ביי געטהע'ן. ביי איהם זעהען מיר, ווי די העלדין הערט אויף צו עסען, געהט ניט ארוים פון שטוב, ווערט שוואכער און שוואכער, און געהט אויס פאר אונזערע אויגען. ביי אגילאר אָבער איז די גאנצע גשיכטע אונבעגרייפליך; א מענש ווייל ניט לעבען — שטארבט ער. ווי אזוי — זעהען מיר ניט.

אגילאר, די אידישע טאָכטער, שילדערט רעאל די אידישע סביבה, רעאל אויך די קריסטליכע. די הייסע אידישע נאציאָנאליסטקע האסט ניט דעם קריסט, זי שילדערט איהם מיט דער זעלבער ליעבע ווי איהר אידישען ברודער. זי שטעלט אונז פאָר דעם אידען, דעם קריסט, דעם ארבייטער, דעם פּאָטען, דעם לאָרד, דעם מאטראָז — און אלעמען אין רעאלע פארבען.

איהרע ליעבלינגס־טהעמעס זיינען אָבער געווען אידישע ערצעהלונגען פון דער שפּאנישער אינקווויזיציע — „דאָס צעדערען־טהאל" און קלענערע ערצעהלונגען. דער פּאָטער, וועלכער האָט געשטאמט פון די שפּאנישע אידען, האָט איהר מסתמא אָפּט דערצעהלט וועגען דער אינקווויזיציע. עס איז אויך מעגליך, אז די הייסע נאציאָנאליסטקע, די ליעבהאבערין פון אונזער אידישער געשיכטע, האָט ניט געקענט אלס שריפטשטעלערין בלייבען גלייכגילטיג צו דער טראגישסטער פּעריאָדע פון אונזער געשיכטע. ווי עס זאָל דאָ ניט זיין, דיעזע ערצעהלונגען זיינען אויך קינסטלעריש די געלונגענסטע און די בעסטע.

כאָטש אין אלגעמיין זיינען אגילאר'ס ערצעהלונגען קינסטלעריש ניט אין גאנצען אויסגעהאלטען, ליעגט אָבער אין זיי א קראפט, וואָס ציהט צו איהר צו א גרויסע צאָהל לעזער, וואָס מאכט איהרע ווערק אינטערעסאנט נאָך יעצט, 65 יאָהר נאָך איהר טויט. איהר קראפט ליעגט הויפּטזעכליך אין איהרע טהעמען — די ערציהונג, די בעציהונגען צווישען עלטערען און קינדער, פרייַנדשאפט. דעם לעזער בעגייסטערט אויך אגילאר'ס פערזענליכקייט, וועלכע בעלעבט

איהרע ערצעהלונגען. איהר לעזער איז מיינטענס די 16—17 יעהריגע יוגענד, פאר וועלכער איהרע טהעמען זיינען זעהר אינטערעסאנט און פאר וועלכע די קינסטלערישע זייט פון אן ערצעהלונג שפּיעלט נאך ניט קיין גרויסע ראלע.

אנילאר פערנעהמט ניט אין דער ענגלישער ליטעראטור די שטעלע, וואס דושאַרדזש עליאט אין דער ענגלישער, אדער זשארזש זאנד אין דער פראנצויזישער, אדער מאריע עבנער פאן עשענבאך אין דער דייטשער (זי לעצטע לעבט נאך. זי איז אלט 85 יאהר). צו דיעזע טהעמען קענען מיר, פרויען, ניט פיעל צוגעבען. מיר זיינען ליידער זעהר ארם אין זשענין.

די וויסענשאפטליכע וועלט שרייבט אנילאר, כדי צו בעקענען די קריסטען מיט דער אידישער געשיכטע און די אידישע פרויען מיט אונזער ביבעל און אונזער רעליגיאן. אין דער ביבעל לעבט די אמת'ע אידישע פרוי; זי איז דער שפּיענעל פון דער היינטיגער אידישער פרוי. זי מיינט, אז די ביבעל איז געשריעבען געוואָרען ניט נאר פאר מענער, נאר אויך פאר פרויען, און דערפאר מוז די פרוי זיין מיט איהר בעקאנט. אהן אונזער ביבעל, מיינט זי, קען די פרוי ניט ווערען רעליגיעז. אין דער ביבעל געפינט זיך די אמת'ע ליעבע, נאר אין איהר בעוויזט זיך נאט אין זיין גאנצער ערהאבענהייט. אין דער ביבעל זעהט זי די קוועלע פון אלע תפילות, דעם מקור פון אונזער געשיכטע. דער־פאר מוזען די פרויען זיין בעקאנט מיט דער ביבעל. וועלכע ניט, זיינען זיי ניט בעקאנט מיט זייער געשיכטע, מיט זייער פאלק, מיט זייער רעליגיאן, מיט זייער נאט.

איהר ארבייט אויך דעם געביעט איז געווען פרוכטבאר. די אידישע פרויען זיינען געווען אנילאר'ען דאנקבאר פאר איהר ארבייט. זי איז געווען פאפולער אין ענגלאנד און נאך מעהר אין אמעריקא, ניט קוקענדיג אויף דעם, וואס דער גרעסטער טהייל פון איהרע שריפטען זיינען ערשיענען ערשט נאך איהר טויט. וועלכע איז אבגעפאהרען פון ענגלאנד, האבען די ענגלישע פרויען איהר דערלאנגט דעם פאלגענדען אדרעס:

„טהייערע שוועסטער! מיר בעוואונדערען דיין טאלאנט, פערעהרען דיין כאראקטער. מיר דאנקען דיר פאר דעם איינפלוס, וואס דיינע שריפטען האבען געהאט אויף אונזער געשלעכט, אונזער פאלק און אונזער רעליגיאן. דו ביסט די ערשטע אידישע פרוי אין דער נייער צייט, וועלכע איז עפענטליך ארויסגעטראטען אלס די פערטהיידיגערין פון אונזער רעליגיאן. דו ביסט ארויסגעטראטען מיט דער טיפעקייט און רייניקייט פון א פרוי און מיט די גרויסע קענטענים פון א מאן. דו האסט נעצוואונגען די אידען בעקאנט צו ווערען מיט זייער אייגענער רעליגיאן, די קריסטען צו אכטען אונזער גלויבען. דו האסט אונז געלערענט צו פיהלען און אויך אנדערע צו איבערצייגען, דאס קיין מיידעל קען ניט זיין ריינער פאר דער אידישער מיידעל, דאס קיין פרוי קען ניט זיין פרימער פאר דער אידישער פרוי. דו האסט אונז אויסגעקמפפט די סאציאלע און די רעליגיעזע גלייכהייט. מיט דיין גלענצענדען ביישפּיעל האסט דו בעוויעזען, ווי אונגעראכט עס זיינען אונזערע פיינד, ווען זיי מיינען, אז די אידישע רעליגיאן ריהרט ניט אן דאס הארץ פון דער אידישער פרוי. דיינע שריפטען האבען אונז געבראכט יענע טרייסט, וואס מען פיהלט אין געמיינשאפט מיט גאט".

דיעזער אדרעס בעווייזט, ווי אנילאר האט אויפגעהויבען דאס נאציאנאלע בעוואוסטזיין פון דער אידישער פרוי. זי האט פיעל אויפגעטהאן אפּפּושטעלען די שמד־בעוועגונג פון יענער צייט.

אנילאר האט געקאנגען מאזלען, וועלן זי איז אלט נעווען 19 יאהר. די קראנקהייט האט נאך מעהר גבראכען איהר שוואכען ארגאניזם, און וועלן שפּעטער זיינען דערצו נאך צוגעקומען מאראישע ליידען, — דער טויט פון איהר פאטער, — איז זי געוואָרען נאך שוואכער. די דאקטוירים האבען זי געשיקט אין די בעדער לעבען פראנקפורט. דארט איז זי געשטארבען אין גרויסע פיזישע ליידען. זי איז געשטארבען אלס א גלויביגער מענש. איהרע לעצטע ווערטער זיינען געווען: „כאטש ער טויטעט מיך, גלויב איך אין איהם". זי איז געשטארבען אין 1847, אין עלטער פון 31 יאהר. זי ליגט אויפ'ן אידישען בית עולם אין פראנקפורט אם מיין. איהר טויט איז געווען א טרויער פאר די אידען אין ענגלאנד, אמעריקא און דייטשלאנד. אייניגע יאהר נאך איהר טויט האט די מוטער בעשריבען איהר לעבען און ארויסגעגעבען איהרע ווערק, צו וועלכע זי האט צוגעשריבען פאראעדעם. די ווערק זיינען זעהר גוט אויפגענומען געוואָרען. מען האט וועגען איהר א סך גע־שריבען. קריסטען האבען געשריבען פון איהר, ווי וועגען א הייליגער; מען איז זיכער געווען, אז וועלט זי נאך געלעבט אין די אמאליגע, שרעקליכע, פינסטערע צייטען וואלט זי גע־שטארבען פאר איהר גלויבען און שטארבענדיג וואלט זי געבעטען גאט פאר איהרע מערדער. מען האט זי בעזונגען אין ליעדער, פארגעשטעלט אין ערצעהלונגען. איהר פערזענליכקייט בע־צויבערט און בעגייסטערט נאך ער היום. פאר צוויי יאהרען איז אין אמעריקא ערשיענען אן ערצעהלונגען מיט דעם נאמען „דער קעמפּפער" פון דעם בעוואוסטען אידישען פארשער אייזיק, וועלכע שטעלט פאר אנילאר'ם קינדהייט.

ל. לאזאוויק:

דער 18טער און 19טער יאהרהונדערט

(פון דער סעריע: „קאפיטעלעך פון דרע קונסט-געשיכטע")

אך דער גלענצענדער רענעסאנס עפאכע אין איטאליען איז אנגעקומען דער דעקאדאנס. די לעבענס זאפט פון דער קונסט איז אויסגעשעפט געוואָרען מיט די לעצטע קינסטלער פון וועניציע. דער לאנגזאמער אונטערגאנג פון די פרייע שטעדט האָט אלץ מעהר פערשטאַרקט די מאכט פון די אויפגעקומענע פירסטען; די בעוועגונג צו רעפאָרמירען די קאטוילישע קירכע האָט ארויסגערופען א שטאַרקע רעאקציע און האָט אלץ מעהר בעפעסטיגט די הערשאפט פון די יעזואיטען. די קונסט וואָס האָט גערעיניגט אי די פירסטען אין דער קירכע האָט געשטרעבט צו אימפאָנירען מיט גלענצענדע פאָרמען און צו בערוישען מיט שרייענדע פארבען. עס איז אויפגעשפרונגען די עלעקטישע שוהלע, וועלכע האָט פערזוכט צו פעראייניגען דאָס בעסטע פון די אלטע מייסטער: די צייכנונג פון מיקעל-אנדזשעלא, די קאָמפאָזיציאָן פון ראפאעל, דעם קאָלאָריט פון טיציאָן א. א. וו. עס האָט זיך אויך בעוויזען די רעאליסטישע שוהלע, וועלכע האָט פערזוכט צו שילדערען דאָס לעבען ווי עס איז. די אלע אנשטרענגונגען האָבען אבער אין מעהרסטע פעלע גע פיהרט צו אויבערפלעכליכקייט, צו שלאָגענדע עפעקטען און בילדער מעלאָדראמאטיזם. מיט שנעלע טריט האָט זיך די איטאליענישע קונסט דערנעהנטערט צו איהר אונפערמיידליכען אונטערגאנג. דערפאר אבער אין אנדערע לענדער איז דאָס גראדע די ענטוויקלונג פון דער קונסט אנגענאנגען אויף א מעכטיגען אופן.

דעם ערשטען פלאץ פערנעהמען די שפאנישע און ניעדערלאנדישע (בעלגיען און האָלאנד) שוהלען.

שפאניען איז דאָס גע וועלט א מאכט פון ערשטען ראנג. זיא האָט געמאכט ערָאבערונגען אין גראנאדא, האָט פערשפרייט איהר אייגפלוס אויף אמעריקא און איז גע וועלט פאָליטיש שטארק אָרגאניזירט. דאָס שפאנישע פאָלק האָט אויף א זאָנדערבארען אופן פעראייניגט אין זיך א גע זונטען פראקטישען שכל מיט רעליגיעזען מיסטיזיזם, פייערדיגע לעבענס-קראפט מיט שטרענגען אסקעטיזם. און די שפאנישע קונסט האָט אבגעשפיעגעלט דיעזע ביידע זייטען פון פאלקס כאראקטער.

די רעליגיעזע פאנטאסטיק איז אם שטארקסטען פערקערפערט ביי דעם מאהלער ע ל ג ר ע ק א (1548—1625). יעדעס בילד זיינס איז א מין זעהונג און צושטאנד פון גרויסען עקסטאז. זיינע פיגורען שטרעבען זיך בעפרייען פון דער ערד און פערשמעלצען זיך מיט פייערדיג הימלישער הייליגקייט.

די געזונטע לעבענסקראפט האָט געפונען אויסדרוק ביי דעם גרעסטען שפאנישען מאהלער ו ו ע ל א ס ק ע ז (1599—1660). קיינער פאר איהם און זעהר וועניגע נאָך איהם האָבען אזוי קלאָר אויפגעפאסט און אזוי טריי געמאָהלען די נאטור. די איטאליענער האָבען געמאכט א גלענצענדען אנהויב אויף דיזען געביעט. אין דער צייט אבער וואָס ביי זיי איז די נאטור געוען נאָר א מיטעל און דער צוועק איז געווען א שפיעל פון שעהנע ליניעס, א הארמאָניע פון רייכע פארבען א. א. וו. איז ביי וועלאסקעזען געווען אלעס אנדערעס א מיטעל און די נאטור זעלבסט דער צוועק. די איטאליענער האָבען איר עאלסטיש געמאָהלען אפילו א פארטרעט, וועלאסקעז האָט נאטוראליסטיש אויפגעפאסט אפילו א לעגענדע.

וועלאסקעז איז געווען א מאהלער פון קענערליכען הויף. און אין זיינע רייהען מיסטערהאפטע בילדער גההען פערבי די מיטגליעדער פון דער קייזערליכער משפחה, די צאָהלרייכע קיינערליכע גענעלשאפט: אדעליגע, הויף דאמען, שפאסמאכער, בעדיענער, קארליקאַן א. א. וו. אפטמאל אויך האָט ער גמאלען טיפען פון דער גאם: בעטלערס, קריפלס א. א. וו.

איינע פון די ארבייטען, וועלכע אילוסטרירען אויסגעצייכענט זיין שטאנדפונקט איז „לאס מעניניאס" — די עהרענפרייליניס. איינמאל האָט וועלאסקעז גמאלען א פארטרעט פון דעם קעניג מיט דער קעניגין. אונערוואַרטעט איז אריינגעקומען דעם קעניג קליין טאכטערל אין בעגליטונג פון איהרע בעדיענערס, קארליקעס א. א. דאָס בילד שטעלט פאר דיזען אונערוואַרטעטען מאמענט. איין עהרענדאמע דערלאנגט דער קלייענער פרינצעסין א טרונק; א צוויטע שטעהט פון אונטען פערנומען אין גשפארך

„דער ליבהן־יאגד", פון פויל רובענס.

מיט א בעדיענער. נאך א בעדיענער פערציהט א פאראנג אויפ'ן הינטערגרונד, אויף רעכטס רייצט זיך א קאלירט מיט א הונד, אויף לינקס שטעהט וועלאסקעז פאר'ן לייוועגט, אויף וועל־כען ער האט געמאהלען דעם פאדטרעט. דער קעניג און די קעניגין, וועלכע זיינען געזעסען נעגענאיבער וועלאסקעזען, דאדט פון וואנען דער צושויער קוקט אויפ'ן בילד, זעהען זיך אין שפיע־געל אויף דער וואנט. ליכט און לופט פילען אן דעם צימער און רינגלען אלע זאכען ארום. פון פענסטער רייסט זיך אריין די ליכט, פאלט אויף דער פרינצעסין, פערשפרייט זיך אויף אלע ארומיגע און פערשוויגדעט צוביסלעך אין דער הויך און אין דער טיעף. וואס נעהנטער צום קוואל פון ליכט אלץ דורכזיכטיגער די לופט אלץ שארפער די פארמען; וואס ווייטער פון דער ליכט אלץ נעבעלהאפטער, אלץ אומשאר־פער די פארמען. דאס גאנצע בילד דורכ־דעם א וואונדערליכע איינהייט. דאס אויג פון צושויער פערליירט זיך ניט אין פערשיעדענע דעטאלען, וואנדערט ניט פון טייל צו טייל נאר בעקומט א גאנצען איינדרוק, נעהמט אלעס ארום אין איין בליק. דער עפעקט פון נאטור טרייהייט איז אזוי שטארק, אז עס דוכט זיך, אזוי ווי די גאנצע געזעלשאפט איז לעבעדיגערהייט איבער־געטראגען געווארען אויפ'ן לייוועגט און דאס אלעס איז געמאהלען מיט א זיכערהייט פון טעכ־ניק, מיט א שארפקייט פון אויג, וועלכע האט קוים איהר גלייכען אין דער געשיכטע פון קונסט.

נאך זיין טויט האט די וועלט איהם פאר א לאנגע צייט כמעט פערגעסען. ערשט אין נייע־צעהנטען יאהרהונדערט, ספעציעל מיט'ן אר־וואכען פון רעאליזם, האט אר זיך ווידער אר־הויבען צו זיין בערעכטיגטען פלאץ — צוווישען די גרעסטע מייסטער אין דער קונסט.

* * *

די צווייטע גרויסע שוהלע פון זיבצעהנטען יאהרהונדערט איז געווען די ניעדערלאנדישע (בעלגיען און האלאנד). שפאניען האט אויפגע־הערט שטרייטען מיט בעלגיען, האט איהר גע־לאזט זיך פריי ענטוויקלען און איז זאגאר אריין מיט איהר אין פריינדליכע בעציהונגען. אזוי ווי שפאניען און איטאליען איז אויך בעלגיען גע־ווען קאטוליש.

דער גרעסטער בעלגישער מאהלער רובענס (1577—1640) האט אין זיך פעראייניגט דעם גלאנץ און פראכט פון דער דאמאלסריגער קא־טוליישער קירכע, די הייטערע שעהנהייט פון רעגעסאנס און דעם געזונטען לעבענסאינסטינקט פון זיין אייגען פאלק. פערזענליך האט ער גע־פיהרט א לעבען פון לוקסוס און פערגניגען, האט פערטראטען אן עהרען שטעלע ביים הויף און האט גערעכענט צווישען זיינע פריינד פיר־סטען און קעניגע.

זיינע בילדער זיינען א שטראם פון פליהענ־דע ליניעס, א שטורם פון בלענדענדע פארבען. מיט זיין מייסטערהאפטען פינזעל שילדערט ער אזא מענשען אין וועמען עס שטראמט זודיג הייסע בלוט און ברויזט טהירישע ענערגיע. מום־קולים־טע, פול ענטוויקעלטע מענער, רייפע, תואה'דיג רייצענדע פרויען. דער קולט פון וועל־

נום (נעטין פון לייבע) און באקכום (נאָט פון ווייז) האָבען זעלטען וואו געקראָגען אזא שטארקע שילדערונג ווי ביי רובענס'ן.

אפילו אין זיינע רעליגיעזע בילדער ברענגט ער אריין פּראכט און וועלטליכקייט. אזוי אויך אין זיינע פּאָרטרעטען, וועלכע זיינען פול מיט לעבען און כאראקטער.

א בילד וואָס שפּיגעלט אָב זיין לייבע צו שטארקע עפעקטען איז דער „לייבען יאגד". אין ווילדען צוזאמענשטוים מישען זיך צוזאמען די צורייצטע לייבען, די קעמפּענדע מענשען, די ערשראָקענע פערד.

רובענס גרעסטער שילער איז געווען וואן דיק (1599—1641). איהם פעהלט דעם מייסטערס רייכע פאנטאזיע, דערפאר איז ער אָבער פיעל וויכער און ראפינירטער. ספּעציעל האָט ער זיך אויסגעצייכענט אין פּאָרטרעטען. זיינע פיגורען זיינען עלעגאַנט, זייערע געזיכטער עדעל, זייערע הענד צארט, זייער האלטונג אריסטאָקראטיש. וואונדערליך שעהן און זאנפט זיינען זיינע פּאָרטרעטען פון קינדער.

אין דער רעפּאָרמאציאָנס בעוועגונג, אין דעם שטרייט צווישען פּראָטעסטאַנטיזם געגען דער קאטוליישער קירכע, האָט האָלאנד געמומען דעם שטארקסטען אנטייל. נאָך א לאַנגען און שווערען קאמפּף האָט זי זיך ענדליך פון שפּאַניען בעפרייט, האָט זיך אייגעפיהרט א רעפובליק און זיך שנעל ענטוויקעלט צום וויכטיגסטען האַנדעלס צענטער פון יענער צייט. שטאָלץ מיט'ן זיגע, ערהויבען אין גייסט האָבען זיך די בירגער געמומען צו א פריעדלכען טהעטיגען

„דער שפּאַסמאַכער", פון פראַנס האלס

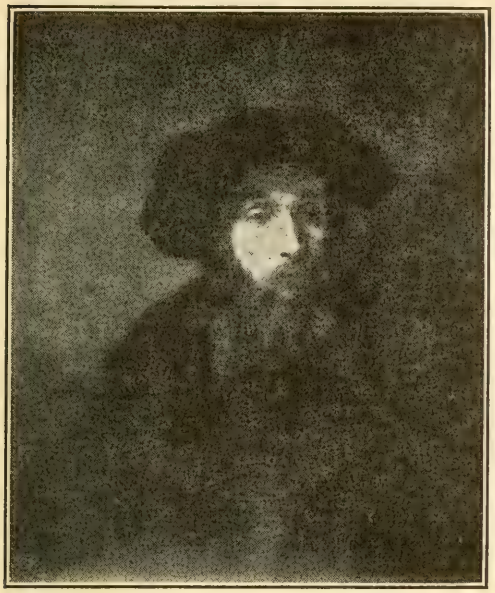

„דער רב", פון רעמבראנדט

לעבען. איטאליעניישער אייגפלוס איז געווען אויסגעשלאָסען, די פּראָטעסטאַנטישע קירכע האָט וועניג ערמוטיגט די קונסט און די בירגער זעלבסט האָט איבער אלעם אינטערעסירט זייער אלטענליכעם לעבען און שאפען. די האָלענדישע קונסט איז דארום געווען רעאליסטיש אינטים. זי האָט געשילדערט דעם געוונטען טאפּפערען בירגער אין אלע זיינע בציהונגען: אין הויז מיט דער משפּחה, אין שענק מיט'ן גוטברודער, אין גאס, אין פערשיעדענע פעראייענען, ברידערשאפטען, געווערבען. דער פּאָרטרעט האָט פערנומען דעם ערשטען פלאץ. דער בירגער האָט בעציערט זיין הויז מיט א בילד פון זיך זעלבסט, פון זיין פרוי אָדער פון דער גאנצער משפּחה. מיטגליעדער פון שוץ־געזעלשאפטען, פון האַנדעלס סינדיקאטען, פון וויסענשאפטליכע פעראיינען א. א. וו. האָבען זיך געלאָזט מאָלען אין גרופּען. און אויך די היימישע נאטור, פעלדער און טייכען און הייסישע טהירע, רינדער און שאָף האָט מיט ליעבע דער קינסטלער געשילדערט.

דער ערשטער געניאלער קינסטלער פון האָלאנד איז געווען פראנץ ה א ל ס (1666—1580). אין זיינע רייהען אייגצעל־און גרופּען־פּאָרטרעטען שטרייכט ער אונטער די בעזונדערע דערע כאראקטערציגע פון יעדען פערזאָן מיט מערקווירדיגער קראפט און איבערצייגונג. די ערנסטע הויז פרוי, דער דרייסטער אָפיציער, די שמייכלענדע מיידעל, דער לאכענדער יונגערמאן — אלע זיינען ווי לעבעדיגע. עס דוכט אז א פעהלער איז פאר האלס'ען אונמעגליך. מיט א

רער מאָהלצייט, פון שארדען

פּאָר פּינזעל שטריכען, מיט עטליכע פּארב־פּלעקען בעשאפט ער א געשטאלט וואונדערליך לעבהאפט און נאטור טרייַ.

א קינסטלער מיט א בריייטערען בליק, מיט א העכערען שוואונג פון פאנטאזיע איז געווען ר ע מ ב ר א נ ד ט (1607—1669) — איינער פון די אייגענארטיגסטע מאהלער פון אלע צייטען. ער איז ניט געווען אזוי עקסטרעם לעאלים־טיש ווי האלס טראץ דעם וואס ער האָט די נאטור טיף און פלייסיג געשטודירט זיין גאנצען לעבען. האלס האָט געשילדערט קלאָר און פינקטליך אויסערליכע פאקטען; רעמבראנדט האָט א חוץ דעם געזוכט אויך צו בעשאפען א שטימונג. דאָס האָט זיך איהם אייגנגעבען דורך זיין אונגעוועהנליכער, אפט פאנטאסטישער, בעלויכטונג, דורך א שפיעל פון ליכט און שאטען וואָס האָט צו זיך קיין גלייכען אין דער גאנצער מאלעריי. דאָס בילד קומט ביי איהם ארויס געוועהנליך אויף א טונקעלען הינטערגרונד. דאָ און דאָרט שימערירט א שטארקער ליכטפלעק. און דעם ליכט און שאטען שפיעל זעהען זיך אפט נעבעלהאפטע, ניט־שארפע פארמען. דאָס אויג ווערט נליך צוגעצויגען צו די ליכטיגע טיילען, וואנדערט נאך די שאטענהאפטע פארמען און פארלירט זיך ענדליך אין דער טונקעלהייט. אין כאראקטער שילדערונג איז ער אויך געווען פערשיעדען פון האלס'ען. דאָרט וואו האלס האָט נאר בעמערקט דאָס אויסערליכע אויסזעהן האָט רעמבראנדט אויך געזעהן די אינערליכע איבערלעבונג. ער צוגליי־

דערט דעם כאראקטער און דרינגט ארויין אין דער נשמה מיט דער קראפט פון א טיפען פסיכאלאג. זיינע פּאָר צעהנדליגע זעלבסט פּאָרטרעטען זיינען וויי א שטיק אויטאָביאָגראפיע. זיי שילדערען איהם אין דער יוגענד וועג ער איז נאָך געווען אונבעוואוסט, אונערפאהרען און פול מיט האָפנונג, זיי ווייזען איהם אין די מיטעלע יאָהרען, אין וואוילשטאנד און פּאָפולאריטעט, זיי מאָהלען איהם אין דער עלטער אָרים און איינזאם.

און וויל ער האָט אזוי געליעבט כאראקטער אויסדרוק, איז ער אפט געקומען אין די אמסטערדאמער אידישע קוואַרטאלען. און פיעלע גייסטרייכע אידישע טיפען האָט ער פערקערפּערט אין גלענצענדע בילדער. חוץ דעם האָט ער איבערגעלאָזט פיעלע ראדיאירונגען (צייכנונגען געמאכט אויף קופער און אָבנעדרוקט אויף פאפיער) — די בעסטע אין דער וועלט. ווי וואָלאָמקעז איז ער פארגעסען געוואָרען פאר א לאנגע צייט, ערהויבען און ריכטיג אָבגעשעצט איז ער געוואָרען ערשט אין נייַנצעהנטען יאָהרהונדערט.

ארום האלס און רעמבראנדט האָבען געלעבט און געשאפען א גאנצע רייהע גלענצענדע מאהלער: ט ע ר ב ו ר ג מיט זיינע עלענאנטע פערפוצטע מענער און פרויען, ד י ו א מיט די לעבהאפטע בילדער פון די ארימערע פאָלקסשיכטען, ד ע ־ ה ו ג א מיט זיינע שילדערונגען פון זויבערע הויפען און הייזער, ה א ב ע ־ מ א מיט רעאליסטיש אויסגאָכע לאנדשאפטען פון דאָרף און פעלד און פיעלע אנדערע.

„רעמבראנדט'ס מוטער", פון רעמבראָנדט

אזוי האָט די מאָלעריי אָבגעשפּיגעלט אַלע זייטען פון דעם אָלענדישען לעבען: די שטאָדט און דעם דאָרף; די אַרבייט און דעם צייט פערטרייב. אין דעם זיינען די קינסטלער געווען דירעקטע פאָרגענגער פון דער מאָדערנער צייט.

* * *

די פראַנצויזישע מאָלעריי פון זיבצעהנטען יאָרהונדערט איז געווען אונטער א שטאַרקען איטאַליענישען איינפלוס. די צוויי גרעסטע מאָלער פון פלאַנדערן און האָלאַנד, האָבען א לאַנגע צייט געשטודירט אין איטאַליען. ביידע האָבען אידעאַליזירט די נאַטור און געמאָלען זי אימער אין שיינע הערראָישע פאָרמען.

אין אָבצעהנטען יאָרהונדערט האָט זיך שוין אָנגעהויבען ענטוויקלען א מער אָדער ווייניגער אייגענאַרטיגע פראַנצויזישע שולע. דער דעספּאָטישער קעניג לוּאיס דער פופצעהנטער איז געווען ארומגערינגלט מיט א צאָהלרייכע געזעלשאַפט, וועלכע האָט זיך טאָג ווי נאַכט געבאָדען אין אַלערלייי פערגענייגענס. דיזען גייסט פון לוסטיגקייט און פערשוויטקייט האָט אויסגעצייכענט אָבגעשפּיגעלט דער גרויסער מאָלער ו ו א ט ט א (1684—1721). אין בילד נאָכ'ן צווייטען מאָלט די רייכע געזעלשאפט, ווי זי פערברענגט אויף פרעהליכע באנקעטען, זיך ניט קימערענדיג וועגען דער שרעקליכער ארומיגער נויטה. אין דער זעלבער צייט האָט זיך צווישען פאָלק שוין געפיהלט דאָס אָנקומען פון א נייער צייט, עס האָט זיך געהערט דער רוף צו אן אנדער לעבען, עס האָט ערוואכט אן אינטערעס צו די ברייטע שיכטען פון פאָלק. און דיזער גייסט האָט געפונען זיין אויסדרוק ביים גלענצענדען קינסטלער שארדען (1699—1779). ער האָט געשילדערט דאָס היימישע לעבען פון פאָלק מיט זעלטענער סימפּאטהיע און וואהרהאפטיגקייט.

* * *

ענגלישע מאָלעריי האָט ביז'ן אכצעהנטען יאָרהונדערט אזוי גוט ווי ניט עקזיסטירט. די מעהרסטע קונסטווערק בעפאָר דעם זיינען געווען די אַרבייט פון דייטשע, בעלגישע און האָלענדישע מאָלער. ערשט אין אכצעהנטען יאָרהונדערט האָבען זיך בעוויזען אייניגע בעדייטענדע קינסטלער. די גרעסטע צווישען דיזע זיינען געווען די צווייי פּאָרטרעטיסטען ר ע י נ א ל ד ס און ג י ע נ ס ב ו ר ג. רעינאָלדס איז געווען אונטער'ן אייגפלוס פון פלעמישע (בעלגישע), האָלענדישע און איטאַליענישע קינסטלער און דיזער אייגפלוס זעהט זיך קלאָר אין זיינע ווערק. גיינסבארא איז געווען מעהר אָריגינעל. צוויי בילדער איינס פון יעדען קינסטלער, בעווייזען אויסגעצייכענט דעם אונטערשיעד צווישען זייערע מעטאָדען. ביידע בילדער שטעלען פאָר די בעווואוסטע ענגלישע אקטריסע סידדאנס. רעינאָלדס גיט איהר א דראמאטישע פּאָזע, בעשאפט א קלאָסישען הינטערגרונד און רופט דאָס בילד אָן „די טראגישע מוזע"; גיינסבארא מאָלט איהר אין א געווענליכער פּאָזע און אייגפאכער סביבה. די קונסט האָט זיך נאָך דיזע מאָלער וואָס ווייטער אלין מעהר ענטוויקעלט און האָט דערגרייכט איהר העכסטע שטופע אין גיינצעהנטען יאָרהונדערט.

„דאָס אבפאָהרען נאָכ'ן ליעבעס־אינזעל", פון וואַטאָ.

אַלגין:

ביבליאגראפיע

„א פערוואָרפענער ווינקעל" אין פּיער בילדער. געשריבען פון פּרץ הירשביין.

(זוילנער פּערלאָג ב. א. קלעצקין, 1915, הויפּט־פּערקוף ביים ליטעראַרישען פערלאג, ניו יאָרק).

די נייע הירשביין'ס פּיעסע איז אויפגעבויט אויף אַ רעאליסטישען פונדאמענט. עס זיינען אין איהר אויפגעפּיהרט געווען־הנליכע, פּראָסטע אידען מיט ווייבער, מיט יונגווארג. דער דראמאַטישער צענטער, אַרום וועלכען עס דרעהט זיך די האנדלונג, איז אַ העכסט מאַטעריעלער. קיין פּראָבלעמען, גייסטיגע און מאָראַלע, זיינען ניטאָ. קיין בין־השמשות־שטימונגען פאַסען ניט אהער.

עס וואָלט דעריבער געווען העכסט נאַטירליך, אַז אויך אין דער טעכניק זאָל די פּיעסע זיין רעאַליסטיש. מ'וואָלט זי געדארפט שרייבען מיט אַ פּריוּעם קלאָרען פּאָלקס־טאָן, ערטערווייז מיט אַ ביסעל הומאָר — ווי עס פּאסט פאר אַ שטיק פון דעם פאָלקס־לעבען; מען וואָלט געדארפט מאַכען אזוי, אַז די סצענעס זאָלען זיין מעגליכסט קלאָר, מעגליכסט בולט, מעגליכסט פערשטענדליך. פאַר קיין סוד איז דאָ באמת קיין פּלאַן ניטאָ.

הירשביין האָט אָבער פאר דער פּיעסע אויסגעוציט זיין געווענהליכען מאניר פון האלבע טענער, פון לויכטע לופטיגע דיאלאָגען, פון סצענעס אָהן אַ סוף און אָהן אַן אָנהויב. הירשביין האָט געוואָלט זיין אַ לירישקער דאָרט, וואו ער האָט געדארפט זיין אַ דראמאַטיקער און אַ קאָמיקער. ער האָט געברויכט צארטע, שטילע, פערחלום'טע שטריכען דאָרט וואו עס בעטען זיך גענוגע, גראָבע, לעבעדיגע פענזעל־שמירען.

האָט זיך בעקומען אַ שלייער פון געהיימנים אויסגעשפּרייט דאָרט, וואו קיין שפּור פון אַ געהיימנים איז ניטאָ.

צו וואָס דאָס קען פיהרען, זעהען מיר כאָטשבי פון דעם פאקט, אַז דעם עצם פון דער דראמע (אָדער קאָמעדיע), דעם פונקט וואָס פיהרט צו קאָנפליקטען, ווערען מיר ערשט געוואָהר אינ'ס צווייטען אקט. ביז דעמאָלט הערען מיר נאָר רמזים און וואונקען, בשעת מיר וואָלטען געדארפט האָבען פון אָנפאנג אָן אַ קלאָרע סיטואַציע.

דער אינהאלט איז אַזוי אויפאָר, ווי נאָר מעגליך. צוויי אידישע פאמיליעס: אַ מילנער און אַ קרען. בויידע אין שכנות. דער מילנער האָט אַ זוהן, דער קרען אַ טאָכטער. די קינדער האָבען זיך ליעב, די טאָטעס פּיינט. דער קרען ווייל בויען אַ מיהל צו קאָנקורירען מיט'ן מילנער. איהם העלפט אַ רייכער האָלץ־העכדלער וואָס שדכנ'ט זיך צו זיין טאָכטער. די מיהל ווערט אויפגעבויט, אָבער דער געווענזענער קברן האָט פון איהם ניט קיין פּרנסה. חתונה האָבען מיט'ן האָלץ־העכדלער ווייל זיין טאָכטער נישט. די צוויי מילנערס, דער אַלטער און דער נייער זיינען אויף מעסער־שטעך. אָבער דאָ קומט צו הילף פון אין זייט די ליעבע צווישען די קינדער, פון דער אַנדערער זייט אַלטער זיידע, וואָס איז איבערגעגעבען צו בויידע משפּחות. מען רעדט אין פער'עקשנ'טע קאָנקורענטען, אַז ס'איז ניטאָ קיין בעסערע זאך, ווי חתונה מאַכען דאָס אינגעל מיט'ן מיידעל און אָבגעבען זיי די מיהל. די בויידע צו'רגז'נטע אידען זעהען אויך, אַז זיי האָבען זיך גאָר ניט פּיינט. די ווייבער ברענגען לעקער מיט בראנפען, מען טרינקט לחיים, מען זאָגט זיך „מזל טוב" — און אַ פּיעסע איז געענדיגט.

אין אַזאַ פּיעסע איז דער אינטערעס ניט אין די נשמות פון די „העלדען" — די געפּיהלען זיינען דאָ, באמת, זעהר פּרימיטיוו און מען קאָן זיי אָנמערקען מיט גאָר וועניג מיה — דער אינטערעס דארף דאָ זיין אין דער האנדלונג, אין די סצענעס, אין דער ענטוויקלונג פון דעם גאנצען. אלצדינג דארף זיין לעבעדיג און פאַקענד.

פעהלט דאָס, צום בעדויערן, אין פּיעלע ערטער פון דעם „פערוואָרפענעם ווינקעל". אויך־צעלנע געשפּרעכען, דיאלאָגען, ווי צווישען דעם אינגעל מיט דעם מיידעל אין ערשטען אקט אדער צווישען דעם מיידעל מיט'ן אינגעל'ס מוטער אינ'ם צווייטען, זיינען זעהר גלוגען. בכלל, דאָ וואו מען בעדארף האָבען אַ ביסעלע שטימונג, אַ לירישען טאָן, דאָרט איז די סצענע זעהר שעהן. דער־הויפּט זיינען געראָטען די צוויי מיידעלשע פיגורען: אויבע די „העלדין" און די אַנדערע אַ מיידעלע פון צוועלף יאָהר — דעם אינגעל'ס שוועסטער. זיי בלייבען ביי אויך אין זכרון ניט קוקענדיג אויף דעם אַלגעמיינעם שוואבען אויבדרוק פון דער פּיעסע.

קומט אָבער צו קרעפּטיגע האנדלונגען, צו לעבעדיגע געשפּרעכען צווישען די מענער, דערהויפּט צו מאַסען־סצענעס — דאָרט פעהלט הירשביינ'ען די קראפט און די פּשטות. ער גרעהט אין זיידענע האנטשקעס דאָרט וואו ער וואָלט געדארפט צולעגען אַ פּראָסטע געזונטע לאפע. קומען די סצענעס ארויס צוצווינגען, זיינען זיי צו עהנליך אויבע אויף דער צווייטער.

און אַ שאָד. דער „פערוואָרפענער ווינקעל" איז אַ וואוילער אויפאל. דער שטאָף איז גוט. מ'וואָלט איהם נאָר גערדארפט בעאַרבייטען אַ ביסעל אַנדערש. מ'וואָלט געדארפט אין זיינען האָבען, אַז אַ פּיעסע דארף גישפּיעלט ווערען אין טהעאַטער, און דער טהעאַטער פערלאנגט לעבען און בעווענדונג.

שׂעהן, ריין, נעזונד
מאכט נור די
ליביט זאלב און ליביט זיף

הויט־ספעציאליסטען רעקאמענדירען עס, און טויזענ־
דע מענשען זיינען שוין געהאלפען געווארען.
נומער 1 ליביט זאלב נעהמט ארונטער זומער־שפרינק־
לער. לישאיעס, פלעקען, פימפעלס א. ז. וו., עס מאכט
דאס געזיכט שעהן, ריין און יונג. פרייז 50 סענט.
נומער 2 ליביט זאלב היילט בייסונגען. אויסשלאגען
הויט־שיילונג, עקזעמא, סייקאזיס און אלערליי וואונדען.
פרייז 50 סענט.
ליביט נומער 14 מאכט די האאר וואקסען, רייניגט דעם קאפ פון דענדארף (ניסלעך), פער־
היט די האאר פון אויספאלען. פרייז 50 סענט.
ליביט זאלב נומער 15 פאר אומרוינע און שוואכע בלוט. פרייז 50 סענט.
ליביט זיף. וואשט איך און אייערע קינדער מיט ליביט זיף, וויל דאס איז די רויגסטע
זיף און פערהיט פון הויט־קראנקהייטען. עס קיהלט דעם קערפער און שמארקט די האאר פון
קאפ זיי זאלען ניט אויספאלען פרייז 15 סענט.
לייזיעם! זייט פארזיכטיג וועלכע פיוס־פאודער איהר ווזט. לא קאמפוס פיוס־פאודער
איז די בעסטע, עס האלט דעם געזיכט אימער יונג. אין 4 קאלירען. פרייז 35 סענט.

צו בעקומען אין אלע גוטע אפטייקען, נאר לאזט זיך ניט אייגרייזען אויף אנדערע
זאכען. אויב אייער אפטייק האט עס ניט, קענט איהר עס פאזיטיוו בעקומען אין די
אפטייקען 165 סטענאן סט., 36 עלגין סט. און 250 ריווינגטאן סט. אדער דירעקט פון
אונז. אויף דורך פאסט. שיקט דעם פריין אין סטעמפס אדער מאני־ארדער צו:
LIBIT-TRIUMPH CO., 215 Grand Street, New York City.

די דריי בעסטע סארטען טהעע אין דער וועלט אין איין פלאץ
קאלאמביא ז וויסאצקי'ס ז ווהויט לילי
טהעע ז טהעע ז טהעע
185 דיוויזיאן סטריט. **185 Division Street**
אויך די העדקוארטערס פון ווהויט לילי קאקאו און פון אלע סארטען
קאפע פריש געברענט יעדען טאג.

מ. צימערמאן קאמפאני
רוינע פרישע וואורשט און אלע פלויש שפייזען
318-324 איסט הויסטאן סטריט.
M. ZIMMERMAN COMPANY
318-324 East Houston St. **New York**

די לעזער און טימפאטייזער וועלען געפעליגסט פאדערען די פראדוקטען פון
מ. צ י מ מ ע ר מ א ן ק א מ פ א נ י, וועלכע ווערען סטריקטלי געמאכט
אונטער די געזעצע פון דער יונייטעד סטעיטס גאווערנמענט.

THE FUTURE

דער צוקונפט

AUGUST, 1915

ארויסגענעבען פון „פארווערטס אסס'ן"

דער

נאמען

יצחק גאלדבערג

אי"ז א גאראנטי אז עס אי"ז

אימער די בעסטע און

קאסטנ"ט טייערער

ווי א

נאכנעמיאכטע

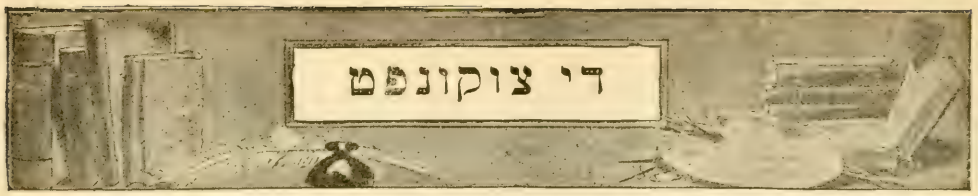

Vol. XX AUGUST, 1915 No. 8

א. לייעסין

זאָל אונזער געשריי דערהערט ווערן!

ייט פיעלע מאָנאַטען טראָגט זיך צו אונז דער וועה־געשריי פון אונזערע אלטע היימען — פון פוילען, גאליציען, ליטא. און מיט יעדען מאָנאַט ווערט ער אלץ שוידערלעכער. צעהנדליגע טויזענדער ברידער און שוועסטער אונזערע זיינען שוין אומגעקומען, זיינען מיט אלערליי כיתות מישונות פערפייניגט געוואָרען. און נאָך הונדערטער טויזענדער, גאנצע מילִיאָנען, האלטען ביים אומקומען, ביים פערפייניגט ווערען. בלויהענדע יונגע מענשען, צו וועלכע דער מאָרגען פון לעבען האָט ערשט אָנגעפאנגען צו שמייכלען און צו שטראהלען, גרייז־גרויע זקנים, וואָס האָבען שוין לאנג מיט דער וועלט ניט צו טהאָן, עופה׳לעך־זויג־קינדער, וואָס האָבען נאָך די וועלט ניט אָנגעזוהען — אלע ווערען זיי גלייך און מיט דער זעלבער אכזריות געפייניגט און פערפייניגט.

און אָט ביי די פרישע קברים פון די צעהנדליגע טויזענדער מארטירער און מארטירערינס אונזערע שטעלען מיר די פראָגע, וואָס ברענט, אזוי ווי אַ פייער, אין אונזער געהירן: וואָס האָבען מיר אין אמעריקא געטהאָן, אום די האנד פון דעם משחית כאָטש עטוואָס אָפצוהאלטען?

* * *

מיר, אידען, זיינען איינגעוואָהנט צו אונגליקען. דער איד האָט אימער געפיהלט און פיהלט נאָך אויך איצט, אין צוואנציגסטען יאָהרהונדערט, אויך טריט און שריט דעם אונגליק פון זיין אידישקייט. עס איז ניטאָ אַזאָ פאַלק, וואָס זאָל אזוי געפרופט זיין צו די פירבטערליכסטע צרות, ווי דאָס אידישע פאַלק. אונזער גאנצע געשיכטע איז אַ געשיכטע פון מארטירערטהום; עס איז ניטאָ אַזאָ צייט, וועו דער אידישער מארטיראָלאָג איז ניט פערגרעסערט געוואָרען; עס איז ניטאָ אַזאָ לאנד, וואָס זאָל מיט אידישע בלוטען ניט אָנגעטרונקען זיין. דאָך, אין פערלויף פון דער גאנצער געשיכטע, אין קיין צייט און אין קיין לאנד איז דער אידישער אונגליק ניט געווען אזוי גרוים, ווי דער איצטיגער אידישער אונגליק אין מזרח־אייראָפּא.

די האָרדען פון רוסישען צאר טהוען אָפּ געגען דער שוצלאָזער אידישער בעפעלקערונג אזעלבע שוידערליכע מעשים, וואָס זיינען אַ זעלטענע זעלטענהייט אפילו אין דער געשיכטע פון אונזער פיעל־לייד־ענדען פאַלק. ביישפיעלע פון אזעלבע אכזריות דארפען מיר זוכען מיט טויזענדער יאָהרען צורוק. צום ביישפיעל, צו־צוביגדען רבנים צו די עקען פון קאָזאקען פערד און טרייבען די פערד, ביז וואנען די מאר־טירער זאָלען צובריאזגעט ווערען אויף שטיק־לעך — דאָס, דערצהלט די לעגענדע, זאָל שוין האָבען געטהאָן מיט די זקנים פון הויכען געריכט נבוזראדן, דער רב טבחים, דער הויפּט פון די קויליער ביי דעם קעניג פון בבל. און נבוזראדן האָט געלעבט אַן ערך דריטהאלבען טויזענד יאָהר צורוק. ניט אָבער נבוזראדן און אויך ניט טיטום און אויך ניט טראָקווועמאדא און אויך ניט כמעלניצקי און אויך ניט אַלע אַנדערע, די גרעסטע און די פינסטערסטע צוררים פון אידישען פאַלק, זיינען געווען אזוי ווילד און הויפּטזעכליך אזוי ניעדערטרעכטיג, ווי ניקאָלאַי ניקאָלאַיעוויטש, דער הויפּט קאָמאנדיר, דער הויפּט פון די קויליער ביי דעם רוסישען צאר.

נבוזראדן האָט עס בעשטראָפט אַ מלוכה, וואָס האָט פריהער געשוואָרען אונטערטהעניגקייט צו בבל און האָט נאכהער וויעדערגעשפּעניגט און אויפגעהויבען אַ שווערד געגען בבל. טיטום האָט עס אויך אויסגעלאָזען דעם כעס געגען דעם איינציגען פאַלק אין דער וועלט, וואָס האָט דאָן געוואָגט צו שטעלען זיך געגען די אלמעכטיגע רוימער, ארונטערוואַרפען זייער יאָך און פיהרען געגען זיי אַ לאנגען, בלוטיגען, שרעקליכען קריעג. טראָקווועמאדא האָט זיך עס גערעכענט אויף אַ פרומען אופן מיט די אפיקורסים, וואָס האָבען געהאט די העזה אוים־צולאכען די הויליגע יונגפרוי און צוריקשטויסען די גנעדיגקייטען פון די קאטוילישע געטער. כמעלניצקי האָט עס אויסגעדריקט דעם ברע־

נענדען האס פון ערניידריגטען, אויסגעזוויגטען שקלאף. ער האט נקמה געמומען אן גאנצען אידישען כלל פאר די זינד פון די וועניגע, וואס האבען געדינט אין די הענד פון די פריצים אלס א ווערקצייג די שקלאפען צו ערניידריגען און אויסצוזויגען. דער הויפט פון די קוילער ביי דעם רוסישען צאר בעגעהט אבער זיינע שוידערליכקייטען געגען אייגענע אונטערטהאנען, וואס האבען זיך מיט קיין זאך געגען איהם ניט פערזינדיגט, וואס טראגען שטיל און געדולדיג זייער שוועריען יאך. און ער בעגעהט די שווידערליכקייטען אין קאלטען בלוט, אויף א סיסטעמאטישען אופן, לויט א געוויסען פאראוים אויסגערעכענטען פלאן, וואס האט אין זיין גרויסער ניעדערטרעכטיגקייט קיין ביישפיעל ניט אין דער געשיכטע פון דער מענשהייט.

די אידען אין רוסלאנד וועלען שוין לאנג געהאלטען, אזוי ווי קריעגס־געפאנגענע, אין די הענד פון דער רוסישער רעגיערונג. אין די אמאליגע צייטען פלעגען די קריעגס־געפאנגענע דיענען אלס משכון אין די הענד פון דעם שונא — זייערע לעבענס זיינען געווען דער משכון. וועז דאס פאלק, צו וועלכען די גע־פאנגענע האבען בעלאנגט, פלעגט ניט וועלען בעשטעהן אויף געווייסע בעדינגונגען, דאן פלעגען די געפאנגענע געטויטעט ווערען. אזא משכון אין די הענד פון דער רוסישער רעגיע־רונג זיינען עס שוין לאנג די אידען, די זעקס מיליאן רוסישע אידען — א משכון פון דער רוסישער רעוואלוציאנערער בעוועגונג.

האט דער הויפט פון די קוילער, דער רב טבחים פון רוסישען צאר, איצט בעשלאסען צו מאכען די פיעלע מיליאנען אידען אויף פאר א משכון פון די רוסישע מפלות אין דער מלחמה מיט דייטשלאנד און עסטרייך.

מיט א יאהר 10 צוריק, אין צייט פון רוסיש־יאפאנישען קריעג, האבען די שענדליכע רוסישע מפלות שטארק און שטארקער אלץ אויפגע־פלאמט די רעוואלוציאנערע בעוועגונג אין רוס־לאנד. יעדען געלונגענעם טארפידא־שאס פון די יאפאנעזער האט מען בעגריסט אלס א בראך אין דער פעסטונג פון רוסישען דעספאטיזם, און אין דעם זיעגעס־רויש פון מיקאדא'ס חיול האט מען געהערט דעם לויה־קלאנג פון צאריזם. האט דאן די רוסישע רעגיערונג א נעהם געטהאן זיך פאר'ן משכון — פאר די זעקס מיליאן רוסישע אידען. און די שרעקליכע פאגראמען האבען דער קאנטר־רעוואלוציאן זעהר פיעל ארויסגע־האלפען, זיי האבען דעם צאריזם א רעכט ביסעל בעפעסטיגט. נון, האט זיך איצט, אין דער גוג ומגוג מלחמה, די רוסישע רעגיערונג מוישט געוועון, אז מען קען דעם משכון, די פיעלע מיליאנען אידען, גלייך שוין פון אנפאנג אן אויסנוצען. וואהרום זאל מען ווארטען ביז ווא־נען די מפלות וועלען ארויסרופען א רעוואלו־ציאנערע בעוועגונג און דאן ערשט א נעהם טהאן זיך צו די אידען, בעת מען קען שוין גלייך טאקע פאר די מפלות פעראנטוואָרטליך מאכען די אידען און אוועקגעבען זיי, די עלענדע און די שוצלאזע, אין די הונדערטע טויזענדער, אין די מילאנען, דעם אויפגערעגטען, אונווייסענדען, ווילדען רוסישען המון צום שטיקען זיך און דערשטיקט צו ווערען.

און דער אויפטהויער, דער בעגייסטערער און דער דורכפיהרער פון דיעזען פלאן איז עס ג־ווען דער הויפט־קאמאנדיר ניקאלאי ניקאלאיע־וויטש, דער „גרעגד דיוק ניקאלאס", ווי אלע היגע ענגלישע צייטונגען רופען איהם מיט אזוי פיעל כבוד און ליעבע. אט דער ויברח־העלד, וואס האט זיך ארויסגעצייגט אזוי קלעגליך, אזוי מיזעראבעל אין קאמפף געגען שונא, האט זיך ארויסגעוויעזען גראדע א גרויסער בריה אין קאמפף געגען די אייגענע אידישע אונטער־טהאנען, אין קאמפף געגען די אידישע זקנים און חולאים און פרויען און קינדער, וועלכע זיינען אלע ערקלעהרט געווארען אלס א פאלק פון פער־רעטהער, וואס איז דורכאוים פעראנטוואָרטליך פאר אלע רוסישע מפלות. די אידישע זקנים, חולאים און קליינע קינדער זיינען ערקלעהרט געווארען אויסער געזעץ, די אידישע פרויען — פאר הפקר, די אידישע האב און גוטס — פאר זאק־רויב. און די בראווע רוסישע אפיציירן, וואס זיינען זעהר גערן געווען אויף אימיצען די שולד פון די מפלות ארויפצואווארפען, האבען זיך אן דעם מיט ווילדער צופריעדענהייט אנגעכאפט. נאך מיט ווילדערער צופריעדענ־הייט האט זיך אן דעם אנגעכאפט דער בראווער רוסישען חיול, וואס האט, אזוי ווי זיין בראווער הויפט־קאמאנדיר, ערשט דא געקענט ארויסווייזען זיין גרויסע בריה'שקייט. און אין גאליציען און בוקאווינא, אזוי ווי אין די גרע־ניצען פון רוסלאנד גופא, צווישען איין ויברה און א צווייטען, אונטער דעם קאניבאלישען פריידען־געשרייי פון די ליעבע שכנים די פאלקען, האט מען די אידישע האב און גוטס גענומען ראבעווען און פערניכטען, די אידישע טעכטער — פעראונרייניגען און פערפיניגען, די אידישע זקנים און חולאים און קינדער — מארדען און קוילענען, שיסען און הענגען, בע־גראבען לעבעדיגערהייט, פערברענען לעבעדי־גערהייט.

דאָס איז אָבער נאָך אַלץ וועניג געווען פאר'ן הויפּט־קוילעך ביי דעם צאר. דער אידישער פּעראַטה האָט געמוזט אַרויסקומען אַלץ העכער, אַלץ אויגענשטעכענדער פאר'ן גאנצען לאנד. האָט מען נאָך יעדער רוסישער מפּלה אויפ'ן שלאכט־פעלד געמוסן ארויסטרייבען די אידען פון די דערבייאיגע געגענדען אויף צעהנדליגע מיילען ארום און ארום. פון פיעלע שטעדט, פון גאנצע גובערניעס האָט מען זיי געמוסן ארויסטרייבען — צו 50 טויזענד פאר א מאל, צו 100 טויזענד, צו 300 טויזענד. אונטער פויקען־קלאפערי, אין פערלויף פון אייניגע שטונדען, האָבען אַלע אידען אָהן אויסנאהמע, אפילו די פערוואונדעטע אידישע סאלדאטען, געמוזט פערלאָזען זייערע היימען — זייערע הייזער, זייערע וואַרשטאטען, זייערע קראָמען; אין שניי און רעגען, אין פראָסט און נאכט און ווינד, האָבען זיי זיך געמוזט צוועקלאָזען נע־ונד אין דער ווייסטעס וועלט אריין און טראָגען אויף די הענד די קראנקע, די פּאראַליזירטע און די גוסס'ע. און פיעלע האָבען נאָך אויף אויף די גרויסע וועגען, אזוי ווי אויף די פער־וואַרפענע שטעגען, געהאט אויסצושטעהן וויע־דער און וויעדער פון בראוון רוסישען חיל שענדונגען בפני כל עם ועדה, רויבעריי־ען, הריגות.

מיר, אידען, זיינען שוין צו די פירכטער־ליכסטע צרות איינגעוואהנט. אין פערלויף פון אונזער טויזענד־יאָהריגער ליידען־געשיכטע האָ־בען אונז די צוררים אימער געהאלטען פער־אנטוואָרטליך ניט בלויז איינע פאר די אנדערע, נאָר אויך פאר יעדער פּגע רע, פאר יעדען הונ־גער־יאָהר, פאר יעדען היישריק, פאר יעדער מגפה. בעת אָבער די אידען פלעגען צאהלען אין די אמאָליגע צייטען זייער פּריוויז אין בלוט אויף די גאסען פון די גהעטאָס, פלעגען זיי כאטש פּטור זיין צו צאהלען זייער פּריוויז אין בלוט אויף די שלאכט־פעלדער. דער הויפּט־קוילער ביי דעם צאר ווייל אָבער, אז איצט, אין צוואנציגטען יאָהרהונדערט, זאָלען די אידען צאהלען זייער בלוט־פּריוויז אין צווייוען: די בליטהען, די יוגענד; די קרעפּטיגע מאנזבי־שאפט פון אידישען פּאָלק זאל אויסגעלעגט ווערען אויף די שלאכטפעלדער פון די באָמבעם פון שונא, בעת די עלטערע און די שוואבערע, די פרויען און די קינדער זאָלען אויסגעלעגט ווערען אין די הייזער און אויף די גלות־ווענען פון ווילדע קאָזאקען, פון צוויושטע סאָלדאטען און אַלערליי פּאָגראָמישטשיקעס.

אזוי אויך האָבען מיר שוין געהאט גירושים איבערגענוג. אין די אמאָליגע גירושים פלעגען אָבער וואָגלען די יונגע צוואמען מיט די אַלטע, די קרעפּטיגע צוואמען מיט די שוואכע, די מאנען און די פּאָטערס צוואמען מיט די פרויען און די קינדער. און די אמאָליגע גירושים האָ־בען אויך ניט אָנגעגריפען אזעלכע גרויסע צאָהלען אידען אויף אין מאָל. דער שרעקליכ־סטער גירוש שפּאניען האָט אָנגעגריפען אן ערך 300 טויזענד אידישע נפשות, בעת די צאָהל פון די פערטריבענע פון די רוסישע שטעדט אַליין, אויסער גאליציען און בוקאָווינא, איז שוין איצט דאָפּעלט אזוי גרויס.

און מען טרייבט זיי אַלץ ווייטער, אַלץ טיעפער אין די אינערליכע גובערניעס. דאָס ווערט געטהאָן מיט א כיוון, כדי צו ווייזען די עכט רוסישע מאסען, ווער זיינען עס די הויפּט־שולדיגע פאר די רוסישע מפּלות. דאָרט, וואו אידען איז ביז איצט שטרענג פערבאָטען געווען צו וואָהנען, דאָרט, וואו מען האָט ביז איצט אידען אין די אויגען ניט אָנגעזעהן, אהין טרייבט מען זיי — מיט'ן קין־צייכען פון פערר־טהער אויף די שטערענס, פערהונגערטע, אונ־מענשליך פערפינסטערטע, אזוי ווי שרעק־ביל־דער פון גיהנם. און מיליאָנען שריפטען פאָל־גען זיי נאָך, וואו מען פאָדערט בלוט — אידישע בלוט. מיט שוים פון משוגענע הינד, מיט א גאנצען מבול פון אזעלכען שוים, פערפּליכטעט מען דעם רוסישען פּאָלק. און דאָס רוסישע פּאָלק ווערט וואהנזיניג. און א גרויסע שנאה צו אידען ווערט וואהנזיניג אויפגעפּאָקערט. און אַלע ספּרוזשינעס פון דעם אונגעהייערען מעכאניזם, אויף וועלכען דער הויפּט־קוילער ביי דעם צאר האָט נאָר צו זאָגען, ווערט מיט אונ־געוועהנליכער ענערגיע געבראכט אין בעוועגונג, כדי צו מאכען פון גאנץ רוסלאנד איינעם א גרויסען בית־עלמין פאר די אידען.

און אָט גראדע דיעזער „גרענד דיוק ניקא־לאָס" ווערט עס אזוי פיעל געלויבט אוןער־הויבען פון דער גאנצער אמעריקאנער פרעסע. ניט וועגען דעם ענגלישען קיטשענער און ניט וועגען דעם פראנצויזישען זשאָפער רעדט מען אזוי פיעל און מיט אזא רעספּעקט און מיט אזא ענטציקונג. און בעגיימטערטער פון אַלע אנ־דערע רויידען וועגען איהם גראדע אזעלכע צייי־טונגען, ווי די „ניו יאָרק טיימס" און „גלאָוב", וואָס ווערען פון די אידען אזוי פיעל געלעזען און פאטראָניזירט. און מיר, די אידען פון אמעריקא, האָבען נאָך ביז איצט ניט געהאט ניט דעם כח און ניט דעם וויללען אויפצודעקען פאר'ן אמעריקאנער עולם, ווער איז ער דאָס דיעזער „גרענד דיוק ניקאָלאָס", אז ער איז ניט דער עהרליכסטער, דער איידעלסטער, דער גע־ניאלסטער צווישען די זיהן פון רוסלאנד, ווי דער יהודי אָקס פון „טיימס" זוכט איהם ארויס־צוישטעלען, נאָר די ווילדעסטע און בלוטדור־שטיגסטע צווישען אַלע ווילדע און בלוטדור־שטיגע בעסטיעס, וואָס האָבען וועלן עם איז געשענדעט דעם נאמען מענש.

* * *

זייט פיעלע מאַנאַטען טראַגט זיך צו אונז דער הימעל־שפאלטענדער יאַמער־געבעט פון 6 מיליאָן געפֿיניגטע ברידער און שוועסטער — אז מיר זאָלען זיי ניט פערלאָזען אין דער גרעסטער פינסטערספּטער סכנה, וואָס דאָס איז דישע פאַלק לעבט איבער; אז מען זאָל אויפֿהערען, אויפֿטרייסלען, אויפֿריסען די גרויסע גלייכגילטיגע וועלט.

פערשטעהט זיך, רעדט מען ביי אידען וועגען „אויפֿריסען די וועלט", מיינט מען עס נאָר די אמעריקאנער וועלט. עס איז געווען א צייט, וועו די „וועלט" איז געווען פראנקרייך, וואו עס האָט געווירקט קרעמיע און וואו עס איז געבאָרען געוואָרען די „אליאנס איז־ראעליט"; די „וועלט" איז אויך געווען ענגלאנד, וואו עס האָבען געווירקט כאַנטעפיאָרע, דיזראעלי, און פון וואנען עס האָבען זיך אפט געהערט די מעכטיגסטע פּראָטעסטען געגען די אידישע רדיפות אין רוסלאנד. נאָך אין אנפאנג פון דער מלחמה האָבען זיך געפונען מאנכע נאַציָונע מענשען, וואָס האָבען געלעגט גרויסע האָפענונגען אויף אָט דער „וועלט", אז זיי וועט רוסלאנד אויסאיידלען און פּראָגרעסיוו און ליכטיג מאכען. און מיר האָבען אין „צוקונפט" געמוזט פאַלעמיזירען געגען דעם, אויפֿוויזען, וואָס עס האָט בעדייטעט פאר דער מענשהייט און פאר דער ציוויליזאציאָן די זיכערע פערבינדונג צווישען צאר און צווישען פראנקרייך און ענגלאנד.

איצט מוזען זיך שוין די נאַיוועסטע מענשען איבערצייגען, אז ניט רוסלאנד געהט אין די טריט פון פראנקרייך און ענגלאנד, נאָר פערקעהרט: פראנקרייך און ענגלאנד געהען אין די טריט פון רוסלאנד. דאָס פיהלט זיך בעזונדערס טרויעריג אין שייכות צו די אידען. און דאָס איז אויך פערשטענדליך. פראנקרייך איז שוין פון דער מלחמה אויסגעמאטערט ביז'ן לעצטען גראד. די „פריישע ברוטאליטעט", די „דייטשע אכזריות" — דאָס זיינען די שלאגווערטער, מיט וועלכע מען זוכט נאָך אויפצוהאלטען די קאמפּפּלוסט ביים ערשיפּטען פראנצויז. און פאר פראנקרייך איז העכסט אונאנגענעהם צו געדענקען און דענקען וועגען דער נאָך שרעקליכערער רוסישער ברוטאליטעט, וועגען די נאָך שרעקליכערע רוסישע אכזריות. רוסלאנד מוז מען אויסשטעלען אלץ אין א שהנערען ליכט. און אזוי ווי די מלחמה, וואָס די רוסישע רעגיערונג פיהרט געגען די אידען, איז פיעל בייזער, אויידער די מלחמה, וואָס זי פיהרט געגען די דייטשען, מוז מען די אידען אויסשטעלען אלץ אין אן ערגערען ליכט, און פראנקרייך וועלט אלץ מעהר אנגעזאפט מיט אנטיסעמיטיזם. דאָס זעלבע זעהען מיר אויך אין ענגלאנד. אין פראנקרייך לכל הפחות איז די מילִיטער־דיענסט א חוב, בעת אין ענגלאנד איז עס א פרייוויליגער ענין. אין ענגלאנד מוז מען אלץ זוכען וואלאנטירען. ווי אָבער קריגט מען זיי? ארביטען די ליגען־פאבריקען אין ענגלאנד „אוועלטיים", מען פאבריצירט וועגען דייטשלאנד די העסליכסטע, די שוואר־צעסטע געשיכטען און וועגען רוסלאנד די שהנסטע און די ליכטיגסטע. און די אידען? טרעפט מען טאקע די לעצטע צייט אין די וויכטיגסטע ענגלישע צייטונגען אזעלכע עכט־רוסיש־שוואַרץ־מאה'דיגע ארויסטרעטונגען געגען אידען, וואָס וואלטען פאַלקאָם געפאסט פאר דער „נאַוואָיע וורעמיא" אָדער „זעמשטשינא".

וואָס פאר א וואונדערליכע ענדערונג! מיט 37 יאָהר צוריק נאָכ'ן רוסיש־טערקישען קריעג האָבען אידען אין רוסלאנד געמוזט פערעכט־פערטיגען זיך פאר דער רוסישער רעגיערונג, הלמאי דיזראעלי, דער ענגלישער מיניסטער פּרעמיער, וואָס האָט אנגעפיהרט די אנטי־רוסישע פאליטיק אויפ'ן בערלינער קאנגרעס, שטאמט פון אידען. הונדערט פּראָמינענטע אידען פון בער־דיטשעוו מיט'ן רב אן דער שפּיץ זיינען ארויס־געקומען אין קאטקאָוו'ס „מאסקאָווסקיא וויע־דאָמאסטי" מיט א פייערליכער שבועה, אז דיז־ראעלי איז אן ענאַיסט און אידען האָבען ניט און וויליען מיט איהם ניט האָבען קיין מגע־ומשא. און איצט האנדעלט שוין כמעט אויף אזא אופן די ענגלישע רעגיערונג. ענגלאנד האָט צוליעב געטהאָן דער רוסישער רעגיערונג און ארויסגעווארפען פון מיניסטאָרען־קאבינעט צוויי פון די פעהיגסטע מיטגליעדער נאָר דער־פאר, וואָס זיי זיינען אידען.

אלזא, די פעראיניגטע שטאַאטען זיינען דער אייניציגער פלאץ אין דער גאנצער בריי־טער וויייסער וועלט, צו וועלכען נור אונזער באַלק אין מאַמענט פון זיין גרעסטער און פינסטערספּטער סכנה קען זיך איצט וועגדען. וואָס אָבער האָבען מיר, אידען פון אמעריקא, געטהאָן, כדי דעם שרעקליכען יאָמער־געבעט פון 8 מיליאָן אידען פאר'ן אמעריקאנער פובליקום אויף א געהעריגען אופן פאַרצולעגען און די גרויסע גלייכגילטיגע וועלט אויפצורייסען?

מיר האָבען ביז איצט גארניט געטהאָן. גע־שטורעמט האָט מען גענוג; דער שטורעם איז אָבער ניט אווק וויייטער פון דעם גלעזעל וואַסער פון אידישען קהל'ען זיך. מיר האָבען פארטייען, און יעדע פארטיי האָט געזוכט אויס־צושלאָגען פון דעם גרויסען אומגליק פאַליטי־שען קאפיטאל. מיר האָבען פאַליטישענס און יעדער פאַליטישען איז געקומען אין אויללענגיש און גענומען האוועז מיט רעש ארום דעם גרויסען אונגליק. און מען האָט אלץ געליא־

רעמט וועגען קאמפֿף און קאמפֿף, דאָס מען האָט ווירקליך געקענט מיינען, אז גאנצע און גרויזאמע ארמעען ווערען דאָ מאָביליזירט. און פון אלע פּארטייען און ארגאניזאציאנען און קאנפערענצען האָט מען ביז איצט ניט צוזאמענגעשטעלט זאָגאר אזא נויטיגע און וויכטיגע קאמיטע, וואָס זאָל זיך שטעלען נאָר דעם איין איינציגען צוועק: דורכצושלאָגען זיך ווי עס איז אין דער בריטער עפענטליכקייט און אויפֿדעקען אלע, אלע שוידערליכקייטען פון דער רוסישער רעגיערונג פאר די אויגען פון גאנצען אמעריקאנער פּאָלק.

פאר ענגלאנד און פראנקרייך איז איצט זעהר וויכטיג איינצוהאלטען און שטארקער אלץ אויפצוואוערימען די סימפּאטיען פון אמעריקא — ניט פון דער אמעריקא פון די מאָר־גאנס, וואָס שטעהט שוין לאנג מיט זיי אין א שטילען בונד, נאָר טאקע פון די מאסען פון אמעריקאנער פּאָלק, וואָס קענען אומוואנדלען דעם שטילען בונד אין אן אפענעם און מעהר ווירקזאמען בונד. און מיר, די דריי מיליאָן אמעריקאנער אידען, קענען דאָ האָבען א שטאַרקערען איינפלוס אויפֿדער די צוועלף מיליאָן דויטשען, ווייל מיר פיהרען מיט קיינעם ניט קיין מלחמה. די אכזריות ווערען בעגאנגען געגען אונז; מיר בעגעהען קיין אכזריות געגען קיינעם ניט. אונז וואָלט דאָרום לייכטער געווען צו דערגרייכען און אויפצושוידערען דער גרויסען פון אמעריקאנער פובליקום. און מיט עקעל וואָלט זיך אבגעקעהרט דער אמעריקאנער פון יעדען איינציגען, וואָס האנדעלט מיט דער רעגיערונג פון אזא „גרענד דיוק ניקאָלאָס", ווי מיט א ציוויליזירטער רעגיערונג. אויף אזוי וויים גלויבען מיר נאָך אין דעם דורכשניטליכען אמעריקאנער, אויף אזוי פיעל לעבען נאָך ווירקליך די שעהנע און איידעלע טראדיציאנען אין די גרויסע מאסען פון אמעריקאנער פּאָלק.

און ביי דער גאנצער שטילקייט פון שתדלנות, וואָס איין צד שלאָגט ביי אונז פאָר, ביי דער גאנצער שטורעמדיגקייט פון קאנגרעסען, וואָס א צווייטער צד שלאָגט פאָר, וואָלט איין ריעזיגער פּראָטעסט־מיטינג, ווי דער היסטאָריישער מיטינג נאָכ'ן קישינעווער פּאָגראָם, וואָלט איין ריעזיגע פּראָטעסט־דעמאָנסטראציע. ווי דער שוואַרצער מארטש נאָכ'ן אדעסער פּאָגראָם, אויפגעטהאָן פיעל מעהר ווי די אלע שתדלנות'ען און קאנגרעסען. אזעלכע פּראָטעסטען וואָלטען אויסגעאיבט א כיעבטיגען דרוק ניט אזוי אויף ווילסאָן'ס רעגיערונג, ווי אויף די רעגיערונגען פון ענגלאנד און פראנקרייך, אז די האנד פון דעם משחית זאָל באָטש עטוואָס אָפּגעהאלטען ווערען.

* * *

די אידען אין רוסלאנד האָבען סיי ווי סיי דורך אונזערע פּראָטעסטען גאָר ניט צו פערלירען. העלישער פון דער העלע קען שוין נישט זיין! און מיר דארפען זעהן, אז יעדער אמעריקאנער זאָל עס ריכטיג ווייסען, אז די אידישע פערצווייפלונג זאָל אין איהר גאנצער שוידערליכער קלאָרהייט פאר זיין געווייסען אויפשטעהן, און דאָס וועט מוזען ווירקען אויף ענגלאנד און פראנקרייך און ממילא שוין אויך אויף רוסלאנד. גרעי פון ענגלאנד און דעלקאסע פון פראנקרייך קענען בשום אופן ניט ערלויבען אזא שטימונג אין אמעריקא, ווי אין די טעג נאָך דעם קישינעווער פּאָגראָם.

מיר ווילען דאָ ניט איבערטרייבען די ווירקונג פון אונזערע פּראָטעסטען. מיר ווייסען גאנץ גוט, אז די בורזשואזיע דעמאָקראטיע, אויב נאָר איהרע אינטערעסען פאָדערען עס, איז בעריים יעדע צייט צו פערגעסען, אז פריינדשאפט צום צאר הייסט אויך פריינדשאפט צום מעסער פון פּאָגראָמשטשיק. ענגלאנד, צ. ב. ש., ווען זי איז פראינטערעסירט געווען צו דיסקרעדיטירען רוסלאנד, האָט זי זיך אָנגענומען פאר די אידען און פּראָטעסטירט געגען צאר; ווען איהרע אימפּעריאליסטישע אינטערעסען האָבען אָבער געפאָדערט צו כישׂ'ען רוסלאנד, האָט זי גלייך אָהן צערעמאָניעס דעם פּראָנט אומגעביטען. און דאָס האָבען מיר געזעהן אפילו אין אמעריקא, אפילו אין די טעג נאָכ'ן קישינעווער פּאָגראָם, ווי מיר האָבען עס שוין אמאָל אין „צוקונפט" אויספיהרליך בעהאנדעלט. דאָך, איז אמעריקא אלץ נאָך ניט אריינגעצויגען אין דעם אימפּעריאליסטישען וועלט־פּאָלאָנטער, ווי די גרויסמעכטע פון דער אלטער וועלט; עס איז נאָך אלץ ניט שווער צו שטעלען זיך אויף דער וואָך צוישען די קעשענע־אינטערעסען פון די מאָרגאנס און די מאסען פון דעם אמעריקאנער פּאָלק.

דאָס איז א פראגע אויף פון דעם אידען אין אמעריקא און ניט נאָר פון דעם אידען אין רוסלאנד. אָט זעהען מיר, וואָס פאר א פּנים עס קריגען שוין איצט די אידען פון ענגלאנד און פראנקרייך. און אויך דאָ אין אמעריקא, ווי מיר האָבען שוין אויסגעפּאָל בעמערקט, איז יעדער זיעג פון דער רוסישער רעגיערונג א מיאוס'ע ניעדערלאגע פאר אונז; יעדע אנערקענונג, וואָס די רוסישע רעגיערונג קריגט דאָ, הייסט א ביטערער פּאָרוואורף פאר אונז; יעדער אויסדרוק פון רעספּעקט צו איהר הייסט אן אויסדרוק פון פּראָאכטונג צו אונז; יעדער לויב־גזאנג צו אזא „גרענד דיוק ניקאָלאָס" הייסט א לויב־גזאנג צו די ווילדסטע און בלוטדורשטיגסטע פערפּאָלגער און קוילער און ווערגער פון גאנצען אידישען פּאָלק.

זאָל איבעזיר ווערען־גערעכט ערדרייך דערהייבט!

הלל ראָגאָף:

ווילסאָן׳ס לעצטע נאָטע און דער סכסוך צווישען דייטשלאנד און אמעריקא

ן לעצטע „נאָטע", וואָס ווילסאָן האָט געשיקט צו דייטשלאנד, קלינגט ווי אן אולטימאטום. זי ענדיגט זיך מיט די וואר־טער, דאָס אויב די קאָמאנ־דירען פון די דייטשע סאָב־מאַרינס וועלען ווייטער האנדלען גענגען די רעכטע פון די נייטראלע לענדער, און אויב אמעריקאנער בירגער וועלען פון דיעזע האנדלונגען ליידען, דאן וועט עס אמעריקא בעטראכטען אלס אן „אבזיכטליכע אונפריינדליכקייט". מענשען, וועלכע זיינען גוט בעהאַוועלט אין דיפלאָמאטישע אויסדריקע, בעווייזען מיט ראיות, אז די וואַרטער „אבזיכט־ליכע אונפריינדליכקייט" זיינען גאָר, גאָר נאָ־הענט צו אן אולטימאטום, אויב ניט טאקע אן אולטימאטום.

און די פרעסע פון אלע לענדער, וואָס זיי־נען אין דער פראָגע פערמישט, האָבען עס ווירקליך אלס אזא אנגענומען. די אמעריקא־נער צייטונגען רופען ווילסאָן׳ס נאָטע דער „לעצטער וואָרט"; מעהר קיין נעשריבענע אונ־טערהאנדלונגען וועלען ניט אנגעהן, הייסט עס. עס בלייבט איבער בלויז צו זעהן, ווי דייטש־לאנד וועט האנדלען; אויב זי וועט ניט ענדערען איהר סאָבמארין־פאָליסי, דאן וועט אמעריקא נעהמען שריטע. די צייטונגען אין דייטשלאנד זיינען פון דעם טאָן פון דער נאָטע איבערהאשט געווארען; אויף אזא שארפקייט האָבען זיי זיך ניט גערעכט. זיי געפינען, אז אמעריקא האָט אויפגעהערט צו „אפעלירען" צו דייטשלאנד און האָט איהר אנגענפאנגען צו סטראשען. די צייטונגען אין ענגלאנד זיי־נען מלא שמחה. זיי דיסקוטירען שוין די פרא־גע, אין וואָס דער קריעג פון די צוויי לענדער וועט בעשטעהן, צי בלויז אין אפּברעכען דיפּ־לאָמאטישע בעציהונגען צי טאקע אין א מלחמה.

ברייען האָט אלזא קיין מיסטייק ניט גע־מאכט אין זיין אורטהייל וועגען ווילסאָן׳ס גע־פיהלען אין דער גאנצער אנגעלענהייט. ער האָט גליך פון אנפאנג געזעהן וואו דער ווינד בלאָזט. ער האָט ביי דער צוזאמענשטעלונג פון דער צווייטער נאָטע געזעהן, אז ווילסאָן׳ס אמת׳ע געפיהלען, זיין אינזייטיגקייט פאר ענגלאנד, וועלען צום ענדע ארויס אפּען און פיהרען צו א געפערליכע לאגע צווישען דיי־זען לאנד און דייטשלאנד.

ווילסאָן׳ס מעטהאָדע, די ארט און ווייזע ווי אזוי ער פיהרט זיין דיפּלאָמאטיע, איז פאר דיעזען לאנד א חידוש. אין אייראָפּא איז מען געוואוינט צו „בעהאלטענע דיפּלאָמאטיע". דאָ ווינען די שטאַטס־לייט אימער געווען פיעל מעהר דעמאָקראטיש. אין רוזוועלט׳ס אדמיני־סטרציישאָן איז דיעזע דעמאָקראטיע געטריבען געוואָרען זאָגאר איבער׳ן גרענעץ און האָט זיך ענטוויקעלט אין א דעמאָגאָג׳ע. ווילסאָן מאכט עס מעשה אייראָפּא...

מעגליך, דאָס אזא מעטהאָדע איז פּראק־טישער אויף וויפיעל דאָס געהט אָן די פערהאנד־לונגען מיט אנדערע מעכטע. אָבער זי איז ג־ווים ניט גוט פאר דאָס לאנד גופא. וועג דער טראָבעל צווישען אמעריקא און דייטשלאנד איז פון אָנפאנג ארויסגעשוואומען אויף׳ן טאגעס־אָרדנונג, איז די אלגעמיינע מיינונג געווען, דאָס ווילסאָן וועט זיכער אונז אויסהיטען פון א קריעג. מען איז אפּען דאנקבאר געווען דעם שיקזאל, דאָס אין וואשינגטאָן זיצט א געווע־זענער פּראָפעסאָר און ניט א געווענזענער סאָל־דאט, ווי רוזוועלט. און ווילסאָן׳ס ערשטע שטעלונג איז ווירקליך געווען א גאנץ פּריער־ליכע. אָבער ביסלעכווייז האָט ער אלץ דאָס לאנד געצויגען נעהנטער און נעהנטער צום שרעקליכען פייער. און געטהאָן האָט ער עס שטיל, געהיימניספול, אונבעמערקט — טאקע אזוי ווי די דיפּלאָמאטען פאר א יאָהרען אין אייראָפּא. מעגליך, אז וועג ער וואָלט מיט אלע זיינע מיינונגען און געפיהלען ארויס אָפּען, וועג ער וואָלט אזוי ווי רוזוועלט די ערשטע צייט גליך ערקלעהרט פאר׳ן עולם, דאָס ער איז בעריים צו געהן אין קריעג, דאָס ער וועט זיין פאליסי פערפאלגען וועג זאגאר דאָס וועט דאָס לאנד אריינשלעפען אין דעם פייער, מעגליך אז דאָס פאלק וואָלט זיך ניט געלאָזט פיהרען אזוי אין דער יאטקע אריין ווי עס לאָזט זיך איצטער.

נאָך א גרויסע צרה איז דא אין דער אומ־גליקליכער לאגע — דאָס וואָס די גאנצע אמע־ריקאנער פּרעסע איז אזוי איינשטימיג געגען דייטשלאנד. די צרה איז א דאפּלטע. ער־שטענס, מאכט עס דעם איינדרוק, אז די גאנ־צע עפענטליכע מיינונג איז געגען דייטשלאנד וועג דאָס ווירקט זעהר אויף דער אדמיניסטרי־שאָן אין וואשינגטאָן. וועג, צוויטענס, איז פאר׳ן דורכשניטליכען לעזער ווירקליך שווער צו בעגרייפען דעם אנדער צד, דעם צד פון

דייטשלאנד. וואלט א בעדייטענדער טהייל פון דער פרעסע פערטהיידיגט דעם דייטשען שטאנדפונקט, וואלט דער עולם איינגעזעהן, דאם זיא ווייט, ווייט ניט אזוי אונגערעכט ווי דער אלגעמיינער איינדרוק איז איצטער, און דאם געהן אין מלחמה צוליעב די אקאדעמישע פראגען אדער „אינטערנאציאנאלע געזעצען", וועלכע ווילסאן האלט הייליג ווי תורת משה, איז איינפאך א פערברעכען.

עס איז קיין ספק ניט, דאם ווילסאן איז פאלקאם גערעכט פון דעם שטאנדפונקט פון אינטערנאציאנאלען געזעץ. דאם לייקענט דייטשלאנד זאגאר ניט. אבער דייטשלאנד ווייזט אן אויף צוויי זאכען: ערשטענס, דאם ענגלאנד פערברעכט אויף נעגען אינטערנאציאנאלען געזעץ, און, צווייטענס, דאם דער אינטערנאציאנאלער געזעץ איז קיינמאל ניט געווען ביי קיין פאלק קיין הייליגטהום; ער ענדערט זיך צוואמען מיט דער ענטוויקלונג און מיט די ענדערונגען אין מלחמה־ווייסענשאפט. לאמיר דעם גאנצען ענין גרינדליך פערשטעהן.

דער אינטערנאציאנאלער געזעץ, וועלכען דייטשלאנד ענטזאגט זיך אפצוהיטען, איז דער פאלגענדער: א האנדעלס־שיף אדער א פאסאזשיר־שיף, צי זי בעלאנגט צום שונא, צי צו א נייטראלע לאנד טאר ניט פערזונקען וועדען פלוצלונג. מען מוז פריהער איהר אבשטעלען, בעזוכען צי זי פיהרט פערבאטענע מלחמה־מאטעריאל, און דאן ארבפנעהמען אלע מענשען, און דערנאך ענטוועדער איהר נעהמען געפאנגען אדער פערזינקען. די דייטשע סאבמארינס פאלגען דיעזען געזעץ ניט.

פון אנפאנג האט אמעריקא פראטעסטירט געגען אט דער ים־טאקטיק פון דייטשלאנד. דער פראטעסט איז געווען אין נאמען פון דעם „אבסטראקטען הייליגען געזעץ". שפעטער אבער האט אמעריקא געזוכט ריידען בלויז פאר איהרע אייגענע בירגער. אייניגע שיפען, וועלכע זיינען פון די דייטשען „אונגעזעצליך" פערזונקען געווארען, האבען געפיהרט אמעריקאנער סיטיזענס, וועלכע האבען זייערע לעבענס פערלארען. אמעריקא האט גענומען פאדערען, דאם דייטשלאנד זאל אויפהערען „אונגעזעצליך" שטעלען די לעבענס פון אמעריקאנער בירגער אין געפאהר.

האט אבער דאריף דייטשלאנד געגעבען צווייי אנטווארטען, און אויסער די אנטווארטען האט זי געמאכט עטליכע פארשלעגע, וועלכע וואלטען לייכט געקענט מאכען, אז די גאנצע פראגע זאל אויסגעמיידען ווערען. אי די אנטווארטען אי די פארשלעגע זיינען לאגיש און גערעכט.

דייטשלאנד ענטפערט, ערשטענס, דאם עס עקזיסטירט ניט קיין אינטערנאציאנאלער געזעץ, אלס אן אבסטראקטע זאך. יעדע מלחמה ווארפט אום די אלע אינטערנאציאנאלע נעזעצע און שאפט נייע. די געזעצע, וואם האבען גערשט צווישען מלחמה־פעלקער אין דער צייט וועו מען האט ניט געוואוסט פון סטים און פון פולווער זיינען געווען גאנץ, גאנץ אנדערע, ווי די וואם הערשען איצטער. די איצטיגע מלחמה, זאגט דייטשלאנד, האט געמאכט אן איבערקהרעניש אין קריעגס־מעטהאדען. די סאבמארין, די לופט־שיף, די גרויסע הארמאטען, האבען מיטגעברארבט, אז די מלחמה זאל געפיהרט ווערען אין גאנצען אנדערש ווי א מאל. ווי אזוי, אלזא, קענען אונטער אזוינע אומשטענדען די אלטע געזעצע אפגעהיט ווערען? אין די צייטען, וועו די סאבמארין איז נאך ניט געווען ערפונדען, האט מען געקענט פאדערען פון קריעג פיהרענדע לענדער זיי זאלען ניט זינקען קיין שיפען אהן א וואהרנונג, וויל דאן איז די פלוצלונגע פערזינקונג פון א שיף געווען אונווייטיג, דאם איז געווען קאלטע מערדערי, און בעסער געזאגט, דאם איז ניט געווען קיין וואפע געגען דעם שונא. איצטער אבער, איז די סאבמארין געווארען פון די שטארקסטע וואפען אין א מלחמה, און וועו די סאבמארין זאל ניט טארען זינקען א שיף אהן א וואהרנונג, פערלייהרט זי איהר ווירקונג. הייסען סאבמארינס וואהרנען דעם שונא'ס שיפען, זאגט דייטשלאנד, איז גראדע אזוי ווי מען זאל הייסען א סאלדאט אויף שלאכטפעלד וואהרנען דעם שונא'ס סאלדאט, אז ער געהט אויף איהם שיסען. איידער די סאבמארינס האבען א ראלע געשפיעלט אין מלחמה, איז אזא געזעץ מעגליך געווען. איצטער אבער מוז דער געזעץ אפגעשאפט ווערען און ער וועט אפגעשאפט ווערען.

דיעזע ערשטע טענה דייטשלאנד'ס איז אן אקאדעמישע. דאם איז אן ארגומענט פאר פראפעסאהרען. פאר דעם פראסטען מענשען מיט א פראסטען געזונטען פערשטאנד איז אבער די צוגייטע טענה פון דייטשלאנד א פיעל וויכטיגערע.

דייטשלאנד זאגט, אז זי איז וויליג אפצוהיטען דעם אינטערנאציאנאלען געזעץ אויפ'ן ים, אויב איהר שונא, ענגלאנד, וועט אויף טהאן דאם זעלבע. זי פאדערט אויף די פראייניגטע שטאטען, אז זי זאל זיין פונקט אזוי שטרענג מיט ענגלאנד ווי זי איז מיט דייטשלאנד.

דער געזעץ, וועלכען ענגלאנד איבערטרעט, איז ניט דער זעלבער, וועלכען דייטשלאנד פערלעצט. ער האט אבער אויף צו טהאן מיט די רעכטע פון נייטראלע שיפען אויפ'ן ים. דיער געזעץ לויטעט, אז א קריעגס־לאנד טאר ניט פערהאלטען קיין שיפען פון שונא אדער פין נייטראלע לענדער, וועלכע פיהרען שפיין

אָדער אנדערע זאכען פאר דער פריעדליכער בע־
פעלקערונג פון שונא'ס לאנד. נאָך דיעזען
געזעץ נאָך מעג דייטשלאנד אימפּאָרטירען
עסענווארג פאר איהר גרויסער פריעדליכער בע־
פעלקערונג פון אמעריקא, און אמעריקאנער
שיפען האָבען דאָס רעכט צו פיהרען אלערליי
סחורות פאר דער פריעדליכער בעפעלקערונג פון
דייטשלאנד. אָבער ענגלאנד ערלויבט עס ניט.
ענגלאנד'ס הויפט־וואפע געגען דייטשלאנד איז
גראדע אָט די פערלעצונג פון דיעזען געזעץ.
איהר הויפט־וואפע איז אָפּצושניידען דייטש־
לאנד פון דער גאנצער וועלט און אויף אזא
אופן אויסצוהונגערען די פריעדליכע בעפעלקע־
רונג פון דייטשלאנד. די דייטשע סאָבמארין־
פאלים, דאָס הייסט די פאלים פון זינקען אלע
שיפען וואָס פיהרען געוועהר אָדער שפּייז נאָך
ענגלאנד און זינקען זיי אָהן א וואַרנונג, איז
איינגעפיהרט געוואָרען אלס א געגען־וואפע צו
ענגלאנד'ס פאלים פון אָפּשניידען דייטשלאנד
פון דער גאנצער וועלט.

אָבער אמעריקא טשעפעט ענגלאנד ניט און
מיט דייטשלאנד וועלט זי שטרענגער פון וואָך
צו וואָך. נאטירליך האָט אמעריקא אויף דעם
א תירוץ אָדער בעסער געזאָגט צוויי תירוצים,
אָבער מעהר ווי תירוצים זיינען זיי ניט. ער־
שטענס, זאָגט אמעריקא צו דייטשלאנד: „איהר
האָט זיך ניט צו מיישען אין אונזערע אנגעלע־
גענהייטען מיט ענגלאנד. דערפאר וואָס מיר
זיינען ניט שטרענג מיט ענגלאנד, איז קיין
אורזאכע ניט, וואָרום מיר זאָלען אייך לאָזען
אומשטירצען יעדען געזעץ". צווייטענס, זאָגט
אמעריקא, איז ענגלאנד'ס פערברעכען ניט אזא
גרויסער ווי איהרער. וועהן ענגלאנד פערכאפט
אן אמעריקאנער שיף, וואָס פיהרט תבואה אָדער
קלייד־דער נאָך דייטשלאנד, שטעלט זי בלויז אונ־
זער האנדעל. עס איז בלויז א פראגע פון געלד,
פון דאָלארס; קענען מיר עס פערשווייגען. וועהן
אייערע א סאָבמארין פערזינקט אָבער א שיף
און דערטרינקט אמעריקאנער בירגער, איז עס
א פראגע פון מענשליכע לעבענס. פאר־א גע־
פאנגענער האנדעלס־שיף קענען מיר שפּעטער
ביי ענגלאנד מאָנען געלד; פאר דערטרונקענע
בירגער קען מען אונז מיט געלד ניט בעצאָהלען.

פאר א קאפּיטאָליסטישע לאנד און א קא־
פּיטאָליסטישע אדמיניסטריישאָן צו געבען אזא
מין תירוץ איז זעהר אן אונגעוועהנליכע זאך.
ביי קאפּיטאָליסטישע פּאָרשטעהער איז ביזנעס,
דאכט זיך, אימער טהייערער, ווי מענשען־
לעבענס. דער אמת איז, דאָס אויף אין דיע־
זען פאל איז דער תירוץ ניט קיין אויפריכטיגער.
ער קלינגט שעהן, בענוצט מען זיך מיט איהם,
מעהר גאָרניט.

דייטשלאנד שלאָגט ווייטער פאָר, אז אמע־
ריקא זאָל בעפוילען איהרע בירגער זיי זאָלען
ניט פאָהרען אויף שיפען, וואָס פיהרען קריעגס־
מאטעריאל פאר ענגלאנד. זי פערשפּרעכט,
דאָס קיינע פּאסאזשיר־שיפען וועלען איהרע
סאָבמארינס ניט טשעפּען. דיעזער פּאָרשלאג
קען לייכט דורכגעפיהרט ווערען. אמעריקאנער
וועלען ניט געפּינען קיין שום שווירינקייט איהם
צו פאָלגען. א צווייטער פּאָרשלאג פון דייטש־
לאנד איז, דאָס אמעריקא זאָל בענוצען איהרע
דייטשע שיפען, וועלכע שטעהען דאָ אין די
האפענס זייט די מלחמה האָט אויסגעבראָכען,
צו פיהרען אמעריקאנער פּאסאזשירען קיין
אייראָפּא. דיעזע שיפען וועט דאָך דייטשלאנד
אודאי ניט טשעפּען. עהנליכע פּאָרשלעגע
מאכט דייטשלאנד עטליכע.

פאר וואָס וויל זיי אמעריקא ניט אָננעהמען?
ווילסאָן ענטפערט אויף דעם, וויל דאָס וואָלט
געהייסען, אז אמעריקא גיט דייטשלאנד ער־
לויבנים צו זינקען אלע איהרע שיפען און פער־
לעצען דעם אינטערנאציאָנאלען געזעץ. הייסט
עס ווייטער, אז די הויפּט־פראגע איז ניט ווי
צו פערהיטען מענשליכע לעבענס, נאָר ווי צו
בעשיצען דעם אינטערנאציאָנאלען געזעץ. אויב
דאָס איז דער עיקר בלייבט דאָך צוריק דייטש־
לאנד'ס ערשטע קשיה, פאר וואָס איז אמעריקא
אזוי מילד מיט ענגלאנד און אזוי שטרענג מיט
דייטשלאנד. ווילסאָן'ס ענטפער, אז דאָס איז
ניט איהרע, דייטשלאנד'ס, ביזנעס, איז א
תירוץ פאר א קינד. דאָס איז יע דייטש־
לאנד'ס ביזנעס. דאָס איז ביי דייטשלאנד א
פראגע פון לעבען און טויט.

דער גרויסער אמעריקאנער עולם וויל ניט
קיין מלחמה. זיי האָבען ניט קיין ספּעציעלע
אורזאכען צו האסען דייטשלאנד און ליעב צו
האָבען ענגלאנד. די קאפּיטאָליסטישע קלאסע
אָבער איז פּראַיוטעריסירט אין העלפען ענג־
לאנד. אורזאכען זיינען דאָ אויף דעם א פולע,
עקאָנאָמישע, אינדוסטריעלע, פּסיכאָלאָגישע און
אזוי ווייטער. און די פּרעסע טהוט דעם וויל־
פון דער קאפּיטאָליסטישער קלאסע אזוי ווי
אימער, און די רעגיערונג טהוט דעם וויל־ען פון
דער קאפּיטאָליסטישער פּרעסע, ערשטענס, וויל
זי שאפט די עפענטליכע מיינונג און, צווייט־
טענס טאקע אויף דערפאר וואָס די רעגיערונג
דיענט אויף די אינטערעסען פון דער קאפּיטא־
ליסטישער קלאסע.

דאָס וואָס קומט איצטער פאָר אין אמעריקא
קען אונז געבען א שטיקעל בעגריף פון די
אמת'ע געשעהענישען אין אייראָפּא מיט אונ־
געפּעהר א יאָהר צוריק, וועו די רעגיערונגען
מיט דער הילפע פון די קאפּיטאָליסטישע צייי־
טונגען האָבען אין די הערצער פון די פעלקער
אויפגעבלאָזען דעם פלאם פון צארן און פון
האס, ביז וואנען עס האָט אויסגעבראכען דער
שרעקליכער פלאקער פון מלחמה.

דער גרויסער ארבייטער־קאמפף אין דער נאדעל אינדוסטריע

ב. שלעזינגער

1 — ביי די קלאָוקמאַכער

יר צעהלען אונזער געשיכטע פון יאָהר 1890. ניט די געשיכטע פון דער איצטיגער יוניאָן מיין איך, נאָר די געשיכטע פון די קלאָוקמאַכער־קעמפּפּע. אויף די קלאָוקמאַכער איז געקומען א גייסט פון ענטהוזיאזם, מען האָט זיך פּראַייניגט אין א יוניאָן און מען האָט ארויסגעשטעלט פּאָדערונגען, אויף וועלכע די בעלי בתים האָבען געענטפערט מיט א לאקאוט. מיר האָבען געוואונען, אָבער די געווינסען האָבען אָנגעהאלטען געצעהלטע חדשים און נאכהער אזוי ווי עס וואלט נאָרנישט געווען. אין 1891 האָבען מיר פערלאָרען א סטרייק, אין 1893 האָבען מיר וויעדער געהאט א סטרייק, אין 1894 האָבען די קלאָוקמאַכער געמטרייקט און געהונגערט 16 וואָכען. עס איז געווען אן אומגליקליכע צייט. עס איז געשטאנען א ביטערער פּראָסט און מאסען קלאָוקמאַכער האָבען אויסגעביטען זייער נאָדעל אויף א לאָפּעטע און נעראָמט שנעע אין די גאסען. דעם קאמפּף האָבען מיר פערשפּיעלט.

און אזוי פלעגען מיר האָבען אלע יאָהר א סטרייק, און אלע יאָהר א נייע יוניאָן. א יוניאָן פלעגט געשאפען ווערען אין אימפּעט פון דעם סטרייק און געלעבט האָט זי א וואָך פּאר'ן סטרייק און א פּאָר מאָנאטען נאָכ'ן סטרייק, וועו דער זיעג פלעגט זיין אונזערער, און אפילו קיין איין טאָג ניט, וועו דער סטרייק פלעגט געהן געבראָכען.

עס איז געווען אן ארבייט צום פערצווייפלעט וועו ערשט אין דער צווייטער העלפט פון פאריגען יאָהר־צעהנדליג האָבען מיר זיך דערזעהן מיט דער פרוכט פון אונזער ארבייט. אין 1905 האָבען מיר פערשפּרייט אויבער א האלב מיליאָן סירקולארס. דער רעזולטאט איז געווען פּאר אונז אונערוואַרטעט. ארויס זיינען אין סטרייק (אין 1907) ניט די קלאָוקמאַכער, וועמען מיר האָבען געמיינט, נאָר די ריפּערמאַכער. אָט די פּאָר טויזענד הויפּטישע שווערע האַרעפּאָשניקעס האָבען וואָכען און הדשים עקשנות'דיג געקעמפּפט און האָבען געוואונען, אונטער אנדערעם, דער באָם זאָל אייניפיהרען אין שאפּ זיינע אייגענע מאשינען און דער ארבייטער זאָל זיך ניט דארפען שלעפּען מיט דער „דאנקי", — ווי די ארבייטער פלעגען עס רופען, — אויפ'ן רוקען. דאָס איז געווען א געווינס, וואָס האָט זיך געלאָזט אנזען. דער געוואונענער סטרייק פון די ריפּערמייקער האָט זיך אָבגערופען אויף דער גרויסער מאסע קלאָוקמאַכער. די פערביטערטע הערצער האָבען אויפגעלעבט מיט האָפענונג. און וועו אין 1909 איז אויסגעבראָכען דער גענעראל סטרייק פון די ווייסט־מאכער, האָבען מיר שוין די צעהנדליגע טויזענדער קלאָוקמאַכער גענאט אינגאנצען אויף אונזער זייט. וואָרעם די פיהרער פון די קלאָוקמאַכער זיינען דאָך די זעלבע געווען, וואָס פון די ווייסט־מאכער, א פּאָרטינג, גענויטע סטרייק־מאשינעריע איז נעשטאנען צו דיענסטען און זי האָט געמוסען ארבייטען. און עס איז געקומען צום היסטאָרישען גענעראל־סטרייק פון די קלאָוקמאַכער אין 1919, וועלכער האָט אונז געגעבען דעם „פּראָטאָקאָל"...

מען דארף ניט צונויפמישען דעם פּראָטאָקאָל דעמאָלט און דעם פּראָטאָקאָל היינט. איצט האָבען מיר קנאפּ וואָס זיך געמוסען צום הארצען, וועו ער איז אָבגעבראָכען געווארען, וויל מיר האָבען געווואוסט, אז מיר וועלען ארוים־קריגען נאָך א בעסערען אגרימענט. אָבער א חוץ די פּסוקים, איבער וועלכע לאָיערס האָבען זיך געבראָכען די קעפּ און ע'דרש'ענט פּישט לעך, האָט דער פּראָטאָקאָל געגעבען פּאָזיטיוויע, זיכערע גענוינסען. נעהמט אפילו יענע פונקטען זיינע, וואָס קענען איינעם אויסווייזען ווי „קליינינגקייטען", — דאָס איינפיהרען די עלעקטריציטע קראפט, אנשטאָט דער טרעט־קראפט פון די מענשליכע פיס. דאָס איז א גענוינס, וואָס פיהלט זיך אין די ביינער... די רעזולירונג פון די דעפּאזיטס פאר טולס: א קלאָוקמאַכער, וואָס האָט אָבגעהונגערט מיט זיין פאמיליע וואָכען און הדשים, פלעגט קריגענדיג א פּלאץ נאָך דארפען זיך ארומיאָגען נאָך דרעי און פינף דאָלאר צו געבען דאָס דעם באָם אלס משכון פאר די טולס, מיט וועלכע ער וועט זיך בענוצען. און איידער ער פלעגט דאָס איינמאַכען צוריק, בעת ער פלעגט פערלאָזען דעם פּלאץ! דער פּראָטאָקאָל האָט איינגעפיהרט דעפּאזיט בלויז

א דאלאר, אויף וועלכען דער קלאוקמאכער בע־קומט פון באם א רעסיט. און עהנליכע אייני־פיהרונגען. דאם זיינען אלץ רעפארמען, וואם קענען איצט ניט נענוג אבגעשאצט ווערען. זיי האבען מאדערניזירט דעם טרייד. און די 50־שטונדיגע ארבייטס־וואך, און פרעפערענשעל שאפ און די באארד אוו סאניטארי קאנטראל! יא, דער פראטאקאל האט געהאט פונקטען, וואם האבען זיך ארויסגעשטעלט אלם שלימ־מזל'דיגע, וואם האבען ארויסגערופען מהומות אין דער יוניאן און האבען געמאכט מענשען אטאקירען דעם פראטאקאל מיט שוים אויף די ליפען.

אין דער אמת'ען אבער האט מען געדארפט זוכען די אורזאכע, פאר וואם דער פראטאקאל איז ניט געווען צופריעדענשטעלענד ניט אין פראטאקאל, נאר אויסער איהם, אין דעם צו־שטאנד פון דער אינדוסטריע, אין די בעדינ־גונגען פון טרייד. די מכה האט מען געדארפט היילען דארט וואו זי האט געווהטאגט, ניט אויפ'ן געשריעבענעם שטיקעל פאפיער. און איצט קומען מיר צו א פונקט, אויף וועלכען מיר וועלען זיך אבשטעלען אויספיהרליכער, ווייל צוליעב דעם פונקט איז דער פראטאקאל אבגעבראכען געווארען און דעם פונקט האבען מיר טאקע געוואונען ביי מעיאר מיטשעל'ס קאמיטע.

אייגענטליך זיינען דאם פיער פונקטען, וועלכע זיינען אלע איינס, אדער וועניגסטענס זיינען זיי ענג פערקניפט איינער מיט'ן אנ־דערען. דאם איז די פראגע וועגען א סטאנ־דארד פון פרייזען, וועגען בעגרענצען דאם רעכט פון באם אפצוזאגען זיינע ארבייטער. אויך וועג־גען בעגרענצען זיין רעכט צו רעארגאניזירען זיין שאפ וויי און וועג ער וויי און וועגען גע־רעכטער אייגהיילונג פון ארבייט צווישען די ארבייטער אין שאפ.

דער פראטאקאל האט איינגעפיהרט, אז אין יעדען שאפ זאל זיין א פרייז־קאמיטע, מיט דעם שאפ־טשערמאן בראש. די קאמיטע וועלט ער־וועהלט פון אלע ארבייטער אין שאפ און איהר אויפנאבע איז צו בעשטימען דעם ארבייטס־פרייז פון יעדען גארמענט, וואם וועלט גע־נעהט אין שאפ. דער פרייז פלעגט בעשטימט ווערען נאך א לאנגען האנדלען און דינגען זיך צווישען דעם באם און דער פרייז־קאמיטע.

וואם איז געווען דער פועל־יוצא דערפון? דער פרייז פון איין און דעמזעלבען גארמענט פלעגט אין איין שאפ זיין אנדערש ווי אין אן אנדערען. עם האט זיך געווענדעט אן דעם ווער וועמען האט גובר געווען ביים דינגען זיך. די יוניאן קאנטראלירט ארום 2,000 שעפער אין ניו יארק; איז דאם ניט געווען די יוניאן, וועל־כע האט קאנטראלירט די פרייזען אין די שע־פער, נאר 2000 בעזונדערע יוניאנס, וואם יעדע פון זיי פלעגט דורכקומען מיט איהר באם וועג־גען א בעשטימטען פרייז.

דיעזער פאקט האט זיך אבגעזופען צווייער־לייי אויף דעם צושטאנד פון טרייד. וועז דער באם פלעגט זיך אויסווייזען, אז דער פרייז איז געסעטצלט געווארען צו הויך, פלעגט ער לאזען זיך האלטען זיינע ארבייטער מיט די גע־סעטצלטע פרייזען און די וואארע פלעגט ער ארויסשיקען אנדערשוואו. ניט צום קאנטראק־טאר, ווי אמאל. ווייל לויט דעם פראטאקאל איז דער מאנופעקטשורער פעראנטווארטליך פאר די ארבייט וועלכע זיינען ארבייט געמאכט ביים קאנטראק־טאר, נאר צום סאב־מאנופעקטשורער, וועלכער פלעגט בעקומען ניט פארטיג צוגעשניטענע וואארע, ווי דער קאנטראקטאר, נאר גאנצע שטיקער. און וועז די יוניאן פלעגט אויסגע־פינען פון וואנען די וואארע שטאמט און רופען דעם מאנופעקטשורער צו פעראנטווארטליכקייט, פלעגט דער מאנופעקטשורער זאגען, אז ער האט דעם סאב־מאנופעקטשורער די וואארע פער־קויפט. אנדערע מאנופעקטשורערס פלעגען לאג־זען די וואארע שיקען צום סאב־מאנופעקטשורער דירעקט פון פאבריק. און ער פלעגט בעקומען זיין ארבייט געמאכט ביליגער ווי ער האט גע־סעטצלט ביי זיך אין שאפ מיט זיין פרייז־קאמיטע, וויייל ביים סאב־מאנופעקטשורער איז געוועסען אן אנדער פרייז־קאמיטע און האט גע־סעטצלט ווי איהר איז נעפעלען.

אזוי איז אויסגעהאדעוועט געווארען א סים־טעם, פון וועלכער די מאנופעקטשורערס גופא האבען געוומען ליידען צוליעב דער האלז־שניי־דענדער קאנקורענץ, צו וועלכער די סיסטעם האט געבראכט. פערשטעהט זיך, אז אם שוועריגקייטען צו ליידען האט געהאט די יוניאן — איהרע צעהנדליגע טויזענדער מעמבערס, וויייל דער סטאנדארד פון פרייזען האט געהאלטען אין איין זינקען. און די מאנופעקטשורערס האבען זיך ניט געשעהמט צו ווארפען די שולד פאר דעם סיסטעם פון סאב־מאנופעקטשורערס אויף דער יוניאן.

דאם איז געווען איין וועג, ווי אזוי די מאנופעקטשורערס האבען געזוכט זיך ארויסצו־דרעהען פון די יוניאן־קאנדיציאנען, וואם דער פראטאקאל האט איינגעפיהרט.

און דער צווייטער וועג איז געווען — צו האלטען אין צוויק די ארבייטער אין די אינסייד שעפער גופא. די מיטגליעדער פון די פרייז־קאמיטעס, וועלכע פלעגען ניט נושא חן זיין מיט זייער שטייפען האלטען זיך ביים בעשטימען די פרייזען, האבען זיך געקענט ריכטען אויף דעם, אז אין דער מעהר אדער וועניגער נאהענטער צוקונפט וועלען זיי אבגעזאגט ווערען פון פלאץ.

וועז ניט גלייך, טו ביים סוף סיזאן, און וועז ניט דירעקט, טו אונטער דעם פאלשען אויס־רייד, אז דער מאנופעקטשורער האט בדעה צו רעארגאניזירען זיין שאפ, פערקלענערען דן ביז־נעם — מוז דאך א טהייל ארבייטער אראוס־פאלען; וועלען אראוספאלען גראד די, וואם האבען מוטהיג זיך אנגענומען פאר די אינטע־רעסען פון זייערע בריידער אין שאפ. אדער גאר ניט אבזאגען פון פלאץ, און זיך רעכענען מיט די גוטע יוניאן לייט אויף אן אנדער אופן: וועז סוף סיזאן הויבט מען אן אלץ זעלטענער זיך צו זעהן מיט א באנדעל אין שאפ, נעהמט דער מאנופעקטשורער און טהיילט איין זיינע לייבלינגע, די געהארבאמע, די אונטערטהעני־גערע, מיט מעהר און בעסערע ארבייט, און די, וועלכע האבען איהם מיט עפעם וואם דערצא־רענט, זעצט ער אוועק ביי לעדיגע טישען...

אט האט איהר די אלע פיער פונקטען — פרייזען, „דיסטשארדזשען", רעארגאניזירונג פון שאפ, איינטהיילען די ארבייט — צוזאמע־געקניפט אין איינעם. האסטו אויסגעבאטען און פעסט זיך איינגעשטעלט פאר א העכערען פרייז ביים שאצען דעם גארמענט, קומען שוין אויף דיר איינע פון די דריי פערשיעדענע שטראפען.

דאס איז די אינערליכע, די אינסייד־מכה. די אויסערע וויסען מיר שוין — דאס איז דער ווילדער אויסוואוקס — די סאב־שאפ, וועלכע האט אויפגעדרייהעט אונטער דער השגחה פון די מאנופעקטשורערס און פאר וועלכער זיי וואר־פען די שולד אויף דער יוניאן.

און נעגען דעם אלעם האט דער פראטאקאל געהאט בלויז איין בעוואָרענייש, — א פונקט, וועלכער האט ענטהאלטען א בעפעהל צום באם: דו זאלסט ניט „דיסקרימינירען", ניט בעשטראפען דעם ארבייטער פאר יוניאן־טהעטיגקייט.

איז דאס געווען א שטארקע בעוואָרענייש? לאמיר זעהן. אויף דער יוניאן איז געלעגען דער חוב צו בעווייזען, אז דער און דער איז „דיסקרימינירט". גוט, וועז דער ארבייטער איז ענטזאגט געוואָרען, בעת ער איז געווען מיט־גליעד פון דער פרייז־קאמיטע, אדער גלייך נאך דעם ווי ער איז ארוים פון דער פרייז־קאמיטע. ווי איז אבער, וועז ער איז ענטזאגט געוואָרען א צייט שפעטער, אדער ער איז גאר קיינמאל ניט געווען קיין מיטגליעד פון א פרייז־קאמיטע, גאר דער באם האט געוואָרפען אויף איהם אן אום־חן, וויל ער האט געגעבען געוויסע אויס־קינפטע דער פרייז־קאמיטע? אויף וואם פאר אן אופן קען די יוניאן בעווייזען, אז ער איז א בעשטראפטער צוליעב זיין איבערגעבענהייט צו דער יוניאן? קען זי טאקע ניט. א ראיה, אז די בעוואָרענייש פון פראטאקאל האט ניט אנ־געהויבען צו בעוואָרענען, האבען מיר דערפון, וואם די שטארקערע, טיכטיגערע מענשען פון שאפ האבען אויפגעהערט אנצונעהמען אין דער פרייז־קאמיטע. און דאם מיינט ניעדריגערע פרייזען, ערגערע ארבייטס־בעדינגונגען אין דאם רוב קלאוק־שעפער...

וואם איז שייך דער פראגע וועגען דעם באסעם אונבענרענצטען רעכט צו רעארגאניזי־רען זיין שאפ און וועגען דער גלייכער פערטהיי־לונג פון ארבייט אין פלאץ סיזאן, איז וועגען דעם קיין וואָרט ניט דערמאנט געוואָרען אין פראטאקאל. די גלייכע פערטהיילונג פון אר־בייט איז געווען א מנהג נאך פאר דעם פרא־טאקאל, און אונטער דעם פראטאקאל האבען די באסעם לעצטענס איהם פרובירט אויס־ברענגען.

אזא צושטאנד איז געווען א רואינע פאר דער יוניאן. פון איין זייט די סאב־שאפ, וועל־כע האט סיסטעמאטיש א תל געמאכט פון אלע העכערע יוניאן־קאנדיציאנען. פון דער אנדע־רער זייט די צושטערענדע ווירקונג פון דיס־קרימיניישאן, וועלכע האט, אזוי צו זאגען, אב־געשניטען די האנד פון דער יוניאן אין שאפ. דער יוניאן איז געבליבען די ברירה: אדער אויפנעהמען א קאמפף געגען די אלע איבלען, אדער אויפהערען צו עקזיסטירען...

עס איז קלאר, אז די פראטאקאל־אויסטיי־טשער האבען זיך שטארק טוועה געווען, וועז זיי האבען געדענקט, אז מען קען אויסדרינגען די אלע נויטיגע רעפארמען פון די פראגראפען פון פראטאקאל. די טרייד גופא האט געדארפט רעפארמירט ווערען. צו אלעם ערשט אויס־ראטען די סאב־שאפס.

אבער דאס אויסצופיהרען איז די יוניאן אליין ניט געווען ביכולת. עס האט זיך דערצו געפאדערט א געמיינזאמע אנשטרענגונג פון ביידע צדדים, פון דער יוניאן און פון דער באסעם אסאסיאיישאן.

וועז פאר צוויי יאהרען האט די יוניאן ער־קלעהרט א גענעראל־סטרייק אין די סאב־שע־פער, האבען די אסאסיאיישאן־באסעם אריינ־געצויגען די גאנצע ארבייט פון די סאב־שעפער אין די אינסייד־שעפער און האבען אויך אזא אופן נעצוואונגען אונזערע אייגענע מעמבערס צו סקעבען געגען זייערע סטרייקענדע ברידער. די האבען געהונגערט מיט וויב און קינד, יענע האבען גארבייט אוועקטיים. ביי אזעלכע בע־דינגונגען איז אונמעגליך געווען צו דערפיהרען דעם סטרייק ביז'ן סוף.

פון דער אנדער זייט ארויסווארפענדיג ענערגישערע, אונטערנעהמונגס־פעהיגערע מענ־שען פון די שעפער, טרייבען די באסעם זיי אין סאב־מאנופעקטשורינג, וועלכע פאדערט פערהעלטנismעסיג א קלייענם קאפיטאל, און זיי מיט זייער אייגענער האנד פערפלאנצען די

געווינסטן, וואָס פערווילדערן דעם טרייד־מארק. לויט מיין ערפֿאַהרונג איז א גרויסער טהייל פון די קלייַנע באַסעלאַך געווינענע גוטע יוניאָן־לייט.

עס איז קלאָר געווען, אז אזוי לאַנג ווי די באַסעס־אַסאָסיאיישאָן טהוט צו הכּעיס־ארבייט געגען דער יוניאָן, מוז די סאָב־שאפּ בלייבן ווי געווען.

האָט די יוניאָן געווענדעט איהר גאנצע אויפֿ־מערקזאמקייט און קראפט צו איהרע בעציהונגען מיט דער אַסאָסיאיישאָן. אום אויף צו אמת'ען צו מאכען אונמעגליך דיסקרימיניישאָן, דארף דער פונקט פערשטארקט ווערן. מיר האָבען צו איהם צוגעשטעלט, אז אַן ארבייטער האָט א רעכט צו „קאָמפֿליינען" אויף יעדער „אונגע־רעכטער אָבזאָגונג פון פלאַץ". דיעזע פאָדע־רונג האָבען מיר אריינגעבראכט אין דער גע־וועזענער באַאַרד אוו ארביטרייישאָן און די פאָ־דערונג איז אונז נאָכגעגעבען געוואָרען אין דער באַלגעמיינער פאָרם: „קיין רעגולַערער ארביי־טער ביי קלאָוק דארף ניט ענטזאגט ווערען אהן א גערעכטען און פערנינפטיגען גרונד".

מיר האָבען מסכים געווען. דער לאָיער אבער פון דער אַסאָסיאיישאָן האָט געפונען אַן אויסוועג ווי צו מאכען צו גאַרנישט די ענט־שיידונג פון דער באַאַרד אוו ארביטרייישאָן. — רעגולַערער, האָט ער פערטייטשט, מיינט אזא קלאָוקמאכער, וועלכער ארבייט גאנצע 52 וואָ־כען א יאָהר. אזעלכע קלאָוקמאכער זיינען ניט בנמצא, אפשר גאָר א קליינער פראָצענט. רעגולַערער קלאָוקמאכער, ווי מיר פערשטעהען עס געווענליך, איז אזא, וואָס איז ניט ארבעבר־געלאָפען צייטווייליג צו קלאָוק פון אַן אַנדער טרייר. די פראגע האָט נאָך א מאל געארפט געהן צו ארביטרייישאָן, און פיהלענדיג, אז די ענטשיידונג וועט זיין צו גונסטען דער יוניאָן, האָט די אַסאָסיאיישאָן, אַנכאפענדיג זיך אַן א נישטיגען פאל פון א סטרייק ביי שוואריז ענד קא. מיט א פאָר טעג פריהער אויידער די באַאַרד אוו ארביטרייישאָן האָט געארפט זיך צוזא־מענקומען, אַבגעבראכען דעם פראָטאָקאָל.

אזוי ווייט אונזער געשיכטע, אויף וויפיעל זי איז געווען געבונדען פון אונזערע בעציהונ־גען מיט דער אַסאָסיאיישאָן. איצט האָבען מיר אַליין גענומען מאכען אונזער געשיכטע. מיר האָבען געוואוסט, אז וועז מיר זעצען ניט דורך דעם און איניגע אנדערע פונקטען, שטע־לען מיר די עקזיסטענץ פון אונזער יוניאָן אין געפאהר. האָבען מיר גענומען אויספֿרובירען אונזער כח. ניט קוקענדיג אויף דעם, וואָס אונזער יוניאָן איז לעצטענס געטראָפען געווא־רען פון אזא אומגליק — אונזערע טיכטיגסטע מיטגלידער זיינען אריינגעוואָרפען געוואָרען אין געפענגנים צוליעב א ניעדריגען בלבול — האָט די יוניאָן דאָך בעווייזען דורך איהרע צאָהלריך בעזוכטע מיטינגען, בעזונדערס דורך איהר מיטינג אין מעדיסאָן סקווער גארדען, אז זי איז א מאכט. די יאָהרען פון אָפּפערווילִיגקייט און איבערגעבענהייט — יא, די מסירת נפש — פון צעהנדליגע און הונדערטער טהויער, האָבען צו־זאמענגעבראכט א ריעזיגע מאסע און צוזאמענ־געשמידט איהר אין א פעסטען בונד פון גע־רעכטיגקייט.

די הענד זיינען אונז איצט ניט געווען גע־בונדען; די העררען פון דער אַסאָסיאיישאָן האָבען אָפּגעבראכען דעם פראָטאָקאָל. מיר האָבען דיעזע פרייהייט אויסגענוצט און מיר האָבען אויסגעארבייט פאָדערונגען:

יעדער יוניאָן מאן, וועלכער איז אונגערעכט ענטזאגט געוואָרען, ניט נאָר פאר יוניאָן־טהע־טיגקייט, זאָל קריגען א גיכען טרייל ביי אן אונפּארטיאישער פערזאָן. עס זאָל געשאפען ווערען א סטאנדארד פריז — 75 סענט א שטונדע פאר אפּריינטאָרס און 60 סענט פאר פֿינישערס — נאָך וועלכער די פריין־קאָמיטעס זאָלען זיך קענען ריכטען. אונפּארטיאישע עקספּערטען־אינספּעקטאָרען, בעצאָהלט פון דער יוניאָן און אָנגעשטעלט מיט דער הסכמה פון דער אַסאָסיאיישאָן, זאָלען האָבען א רעכט צו יעדער צייט צו קאָנטראָלירען די פרייזען. דיעזע עקספּערטען זאָלען צוגויפשטעלען א מין דזשאָינט באַאַרד, ווי א שטייגער דער דזשאָינט באַאַרד אוו סאניטאַרי קאָנטראָל.

די העכערונג פון ווייזשעס פאר די וואָך־ארבייטער, גלייכע פערטהיילונג פון דער ארבייט אין סלעק־טיים, קיין רעגרעסיוזירונג פון די שעפּער אונטער פאלשע פרעטענזיעס און נאָך אנדערע פאדערונגען.

מיר האָבען מושטירט אונזער מאכט און זי האָט געמאכט דעם געהעריגען אייַנדרוק. איצט האָט זיך געהאנדעלט צו געווינען די עפענטליכע מיינונג, און אונז האָט זיך דאָס איינגעגעבען. אונזער אינדוסטריע איז אייַנ־צוגעגעבען. אונזער אינדוסטריע איז אייַנ־פון די ווייכטיגסטע אין ניו יאָרק סטייט. די גאנצע בעפעלקערונג פון סטייט איז פּראַינטע־רעסירט אין דעם, אונזער אינדוסטריע זאָל בליהען און די ארבייטער וואָס זיינען בעשעפ־טיגט אין איהר זאָלען מאכען אַן אנשטענדיגען לעבען.

ארויסשיקענדיג דעם ברייף מיט די פאָדע־רונגען צו דער אַסאָסיאיישאָן, האָבען מיר אינ־דירעקט אפּעלירט צו דער אונפּארטיאישער אויפּציעלער וועלט, מיר האָבען פאָרגעשלאָ־גען אונזערע פאָדערונגען צו ארביטרירען אוו אין פאַראַוים מסכים געווען זיך צו אונטער־וואַרפען דער ענטשיידונג פון די ארביטרי־טאָרס.

די אַסאָסיאיישאָן האָט זיך דערפיהלט גע־

בונדען מיט אונזער פֿאַרשלאָג; חוץ דעם איז דער אייגדרוק פון אונזער מאכט פֿאַר דער קורצער צייט, וואָס מיר זיינען געוואָרען אויס מחותנים, וויעדער אָבגעפֿרישט געוואָרען אין איהר זכרון, און זי האָט די ארביטרייטשאַן אָנגענומען.

איצט האָט דעם מעיאָר מיטשעלס קאָנסיליאיישאַן קאָמיטע ארויסגעטראָגען אַן ענטשיידונג אונז צו גונסטען. אונזערע פֿאַדערונגען זיינען בעוויליגט געוואָרען מיט גאַנץ קליינע ענדערונגען — 70 סענט אַ שטונדע אָנשטאָט 75 פֿאַר אַפֿרייטאָרס, 50 אָנשטאָט 60 סט. פֿאַר פֿינישערס, אַ העכערונג פֿאַר די וואָכען־העלפֿט ניט וויפֿיל מיר האָבען פֿערלאַנגט, אָבער דאָך אַ גאַנץ היבשע העכערונג.

אויסער דעם איז די מאישינערייע, וואָס דארף איינגעפֿיהרט ווערען לויט'ן אגרימענט און ווערט דארף אויפֿגעמאַכט דער אגרימענט זאָל ווי געהעריג פונקציאָנירען, אַ פֿיעל איינפֿאכערע ווי די, וואָס איז געשאפֿען געוואָרען דורכ'ן פֿראַטאַקאָל — זי וועט שנעלער און טיכטיגער ארבייטען.

די ענטשיידונג גיט נאָך די באַסעם זאכען, וואָס מיר האָבען פון זיי ניט געוואָלט אַוועקגעהמען: מיר האָבען אימער אַנערקענט דאָס רעכט פון די באַסעם צו ענטואַגען אַן ארבייטער אויפ'ן סמך פון זיין אונפֿעהיגקייט, אונאָרענטליכקייט א. ז. וו. מיר האָבען ניט פערלאַנגט אַן „אייביגען דזשאב" פֿאַר יעדען ארבייטער. אָבער די אויבען־אויסגערעכענטע פֿאַדערונגען זיינען אונז ווירקליך גענוגבען געוואָרען. זייער וועריטה איז גאָר ניט אָבצושאצען, זאָל נאָר יעדער אייער נער זיי פערגלייכען מיט די ענטשפֿרעכענדע פונקטען אין פֿראַטאַקאָל, וועט ער גלייך איינזעהן, וויפֿיעל מיר האָבען געוואונען.

זאָלען דיעזע פֿאַדערונגען דורכגעפֿיהרט ווערען, וועט אונז נאָר גיך זיך איינגעבען גענטער צו מאכען אונזער טרייד און אַווקצושטעלען דעם קלאָוקמאכער אויף אַזא שטאַנד ער זאָל קענען ארבייטען ווי א מענש און לעבען ווי א מענש.

* * *

וועז דיעזע שורות ווערען געשריבען זיינען די מאנופעקטשורערס נאָך ניט אויסגעגאנגען אויף דעם אגרימענט, וואָס מיר האָבען מיטשעל׳ס קאָמיטע האָט אויסגעארבייט. די יוניאָן, ווי סענדיג אז זי איז אימשטאנד די אלע פֿאַרגעשלאָגענע רעפֿארמען אויסצוקעמפֿען דורך דער קראפט פון איהרע צעהנדליגע טוויזענד מיטגליעדער האָט דאָך מיט פערנעניגען איינגעשטימט זיי אָנצונעהמען אויפ'ן פריעדליכען וועג פון דער האַנד פון א קאָמיטע. א סטרייק, וועז ער קען אויסגעמיידען ווערען, זאָל אויסגעמיידען ווערען, אָבער די יוניאָן וועט פאר איהם זיך ניט אָבשרעקען, וועז ער וועט ווערען א נויטוועגדיגקייט.

אזוי צו אזוי — צי אין גוטער אייגפער־שטענדנים, צי דורך מאכט, וואָס וועט איהר געבען די אָפּפערוויליגקייט פון 50 טויזענד מיטגליעדער, די פֿאַדערונגען, וואָס די יוניאָן האָט ארויסגעשטעלט, וועלען אין גיכען פערוואנדעלט ווערען אין געווינסטן...

דזש. פֿענקין

2 — בּיי די שניידער

דער הויפּט־געווינס, וואָס די שניידער האָבען זיך דערשלאָגען דורך דעם אקאָרשט געשלאָסענעם אגרימענט מיט דער אמעריקען קלאָדהינג מאנופעקטשורערס אסס'ן איז דער קאָנטראָל, וואָס זיי האָבען בעקומען דורך איהם איבער דער קלאָדהינג אינדוסטריע אין ניו יאָרק. אונטער־צייכענדיג דעם קאָנטראַקט, האָט די ארגאניזאציאָן פון די שניידערס די אמאלגאמייטעד קלאָדהינג ווארקערס פון אמעריקא — אָנגעפֿאנגען א גרויסע ארבייט־ארייגצוברענגען א סיסטעם, אן אַרדנונג אין אינדוסטריע, וואו עס האָט ביז אַהער געהערשט כאאָס און אנארכיע.

אום ריכטיג אָבצושאצען דעם געווינס, מוזען מיר זאָגען א פֿאַר ווערטער וועגען דעם אופן ווי אזוי די אינדוסטריע איז געבויט. בלויז א קליינער טהייל מאנופעקטשורערס זיינען מאנופעקטשורערס אין אמת'ען זין פון ווארט, ד. ה. אזעלכע, וואָס פֿאַדוצירען אלייז זייערע וואַארען. זיי זיינען רעפֿרעזענטירט אין דער ניו יאָרק קלאָדהינג טרייד אסאסיאיישאַן, וועלכע בעשטעהט פון 19 מיטגליעדער, אייגענטהימער

פון גרויסע שעפּער. זיי דעקען וואָסערע 15 פּראָצענט פון דער קלייַדער־אינדוסטריע אין ניו יאָרק. זייער קלאָם ארבייט איז דער העכערער סאָרט גארמענטס; א גרויסער טהייל ארבייט זייערע איז אויף בעשטעלונג (מיט אָרדער־ארבייט).

די הויפּט מאסע פון דער אינדוסטריע אָבער געפינט זיך אין די הענד פון אן אנדער טיפּ מאנופּעקטשורער. ער ארבייט גרייטע גארמענטס פון מיטעלען און ביליגערען סאָרט. ער איז אויגענטליך ניט דער מאנופּעקטשורער, נאָר דער „ווערהויז"־מאן — אונטער זיין פּערזעליכער השגחה געפינט זיך בלויז דער קאטינג דעפּארטמענט (צושניידער־שאפּ). די צוגעשנידענע ווואָרע גיט ער ארוים צו קאָנטראקטאָרס אין מאנכע פעלע צו 40, 50 אין צאָהל, וועלכע זיינען צוואוואָרפען איבער גאנץ ניו יאָרק און אומגענענד. וואָרים די ארבייט איז שטארק צוטהיילט. הויזען, וועסטען — יעדעס שטיקעל בגד האָט זיך א ספּעציעלען קאָנטראקטאָר. אויף אזא אופן איז דער שאפּ פון א קלאָדהינג־מאנופּעקטשורער א קאָמפּליצירטע פּעקטאָריע, וועלכע איז צוטהיילט אין צהנדלינג שעפּער, וואָס איין שאפּ האָט ניט קיין שייכות צו דעם אנדערען.

קיין פּעסטגעזעצטע פּרייזען פאר ארבייט זיינען ניט געווען. יעדער שאפּ, און א מאָל אויך יעדער ארבייטער אין שאפּ, האָט זיך געהאט זיין פּרייז פאר א בעשטימטער ארבייט. אָט אויף דעם חשבון פון די ווייַדזשעס פון די ארבייטער און פון די פּרייזען פאר ארבייט, וועלכע זיינען געווען אזוי אונגעהייער פערשיעדען, האָט זיך געלאָזט ספּעקולירען. דעם מאנופּעקטשורער פלעגט זיך זהר לייכט איינגעבען אוועקצושטעלען אין קאָנטראקטאָר נעגען אנדערען. פון איין קאָנטראקטאָר פלעגט ער אראָבדריקען דעם פּרייז פאר א געוויסען נארמענט אויפ'ן גרונד, וואָס דער צווייטער מאכט איהם די ארבייט פיעל ביליגער און פון צווייטען פלעגט ער רייסען אויפ'ן גרונד וואָס דער ערשטער האָט איהם אראָבגעלאָזען פון פּרייז. וואָס איז געווען דער רעזולטאט? דער מאנופּעקטשורער פלעגט דריקען דעם קאָנטראקטאָר. דער קאָנטראקטאָר פלעגט דריקען דעם ארבייטער. די קאָנטראקטאָרס פלעגען זיך צוואמענשטויסען ווי די ביטערסטע קאָנקורענטען, און די ארבייטער דאָסגלייכען. נאָר אפּט פלעגט אין איין און דער זעלביגער שאפּ איין ארבייטער מאכען א געווייסע ארבייט ביליגער פאר'ן אנדערען, און איין און דער זעלביגער ארבייטער, וואנדערענדיג איבער פערשיעדענע שעפּער, פלעגט דאָ בעקומען העכער בעצאָהלט און האָרט ניעדריגער.

דערצו איז די סיסטעם פון ארבייט געווען אזא, אז עס איז פּשוט אונמעגליך געווען אפילו ביים בעסטען ווילען אויסצוגלייכען די בעלוי־נונג פאר ארבייט, וואָרים איין און די זעלבע שטיקעל ארבייט פלעגט געמאכט ווערען אי פון וואכען־ארבייטער, אי פון שטיק־ארבייטער.

איז דאָס נאָך ניט גענוג — האָבען די מאנופּעקטשורערס צווישען זיך ניט וועניגער קאָנקורירט — איין און דער זעלבער נארמענט פלעגט פון פערשיעדענע מאנופּעקטשורערס פערקויפט ווערען צו פערשיעדענע פרייזען. אין לעצטען סך הכל פלעגט די קאָנקורענץ פון די מאנופּעקטשורערס אויף זיך אויסלאָזען צום ארבייטער'ס קאָפּ, פערשארפענדיג די קאָנקורענץ צווישען די קאָנטראקטאָרס און במילא אויף צווישען די ארבייטער.

דאָס איז געווען דער צושטאנד פון טרייד פון אלע מאָל. מיר זעהען, וואו דער אומגליק איז געווען — עס האָבען געפעהלט פעסטגעזעצטע פּרייזען פאר ארבייט, עס זיינען קיין סטאנדארדס ניט געווען. א סטאנדארד וואָלט אויסגעגלייכט די ארבייטער, וואָלט אויסגעגלייכט די קאָנטראקטאָרס און אויך אויסגעגלייכט די מאנופּעקטשורערס. נאָר שטיצענדיג זיך אויף א סטאנדארד ווי אויף א באזיס, וואָלט מען געקענט שאפען אָרדנונג אין דער אינדוסטריע.

און, מערקווירדיג, זינט יוניאָנס גרינדען זיך צווישען די שניידערס, זינט שניידערשע סטרייקס זיינען געפיהרט געוואָרען — עס איז שוין אין דעם דאָ וואָסערע 25 יאָהר — האָט מען קיינמאָל ערנסט ניט א טראכט געטהאָן, אז די געזינדסטע און נאטירליכסטע זאך וואָלט געווען אייַנצופיהרען סטאנדארדס.

לאָמיר נעהמען דעם נאָהענטסטען סטרייק צו אונז — דעם היסטאָרישען גענעראל־סטרייק פון 1913. ער האָט זיך אויסגעצייכענט מיט א מערקווירדיגען ענטהוזיאזם און צוהנדליגער טויזענדער שניידער האָבען זיך אומגעקערט צוריק אין די שפּעטער אלס זיעגער. דאכט זיך, נאָך אזא זיעגרייכען סטרייק האָט שוין נעדארפט איינשטעלען זיך א וואָסערע עם איז אָרדנונג אין טרייד. און מערקט, די יוניאָן איז ניט אונטערגענאנגען, ווי עס איז געווען דער מנהג ביי די שניידער נאָך יעדען פער־לאָרענעם אָדער געוואונענעם סטרייק. די יוניאָן האָט די גאנצע צייט עקזיסטירט און זיך אלין געשטארקט.

און דאָך, עס זיינען ניט אריבער קיין צוויי יאָהר, און מען האָט וויעדער געדארפט זיך גרייטען צו א גענעראל־סטרייק און אָנהויבען דעם אלטען קאמפּף פון ניי.

אָבער וועו מיר וועלען זיך צוקוקען ווי דער סטרייק איז געסעטעלט געוואָרען אין 1913, וועט דאָס אונז וועלען פערשטענדליך

יעדער שניידער — וואָך־אַרבייטער אַדער שטיק־אַרבייטער — האָט, לויט'ן סעטעלמענט, געדארפט בעקומען א העכערונג, וואָס זאָל איהם אריינברענגען לפּחות מיט א דאָלאר א וואָך מעהר. דער, וואָס האָט בעקומען 15 דאָלאר א וואָך — מעגלעך ער איז ווערטה געווען 20 — האָט געדארפט בעקומען 16; ווער 20 דאָלאר א וואָך, האָט געדארפט בעקומען 21. די לופט האָט נאָך געשמעקט מיט קאמפּף, די שטימונג איז געווען א מוטהיגע, און פיעלע ארבייטער האָבען נאָכ'ן צוריקקעהרען זיך צו דער ארבייט זיך דערשלאָגען מיט דער הילף פון דער יוניאָן צו א העכערונג פון 5 און 6 דאָלאר. די ציים איז אויך געווען א גינסטיגע. די שפּעטער זיינען געווען פערוואָרפען מיט ארבייט.

אָבער באלד האָט זיך אָנגעהויבען דער שווערער קריזיס, און די מאנופעקטשורערס, ניט פיעל טראכטענדיג, האָבען אָנגעהויבען צו רייסען פון די קאָנטראקטאָרס, אַראָבדריקענדיג די געשטיגענע פּרייזען; זיי האָבען גערייסען נאָך מעהר, וויפיעל די פּרייזען זיינען געשטיגען. דער קאָנטראקטאָר פון זיין זייט האָט גערייסען פון די ארבייטער. וועז ניט, האָט ער ג'טענה'ט, קריגט ער קיין ארבייט ניט און ער פערמאכט זיין שאפּ. די ארבייטער האָבען פון אָנפאנג נאָכגעבען ניט געוואָלט און פיעלע קאָנטראקטינג־שעפּער האָבען זיך טאקע פערמאכט. איז די שטימונג ביי די ארבייטער געפאלען. זיינען זיי געגאנגען צו דער יוניאָן און האָבען געפּאדערט די יוניאָן זאָל זיי ערלויבען צו ארבייטען פאר קלענערע פּרייזען. די יוניאָן האָט עם ענטזאגט. האָבען זיי אונטער'ן רוקען פון דער יוניאָן געמאכט קונקעל־מונקעל מיט'ן קאָנטראקטאָר, איינשטימענדיג צו ארבייטען פאר וועניגער. די יוניאָן האָבען זיי גענארט, אַדער זייענדיג יוניאָן־לייט, האָבען זיי געהאלפען פערוואנדלען זייערע שעפּער אין ניט־יוניאָן שעפּער. מאנכע קאָנטראקטארס זיינען געפאלען נאָר אויף אזא מין פלאן: זיי האָבען אויסגעקליבען צו זיך א 8—10 ארבייטער און געפּענט מיט זיי אן אזוי גערופענעם „קאָאָפּעריישאן"־שאפּ, אויף אזא אופן אויסנעהמענדיג איהם פון אונטער דער יורים־דיקציע פון דער יוניאָן. אין „קאָאָפּעריישאן"־שעפּער קען מען ארבייטען 14 שטונדען א טאָג אויף. און דאָס האָט זיי געגעבען די מעגליכקייט צו קאָנקורירען מיט יוניאָן־שעפּער. אזוי ארום האָט די יוניאָן פערלאָרען איהר קאָנטראָל איבער א נעוויסע צאָהל שעפּער. עס האָט אויסגעזעהן, אז די אמאָלגיג „גוטע" ציי־טען קעהרען זיך ווידער אום.

און ווי אין די אמאָלגיג „גוטע" צייטען, האָט די יוניאָן נעקענט אריסרופען א געניראל־סטרייק און אוסקעמפּפען א העכערונג אויף א דאָלאר אָדער מעהר און נאָך אַנדערע גע־ווינסען, וואָס וואָלטען קיין האפט און קיין לאנג יאָהר ניט געהאט. די יוניאָן האָט גע־קענט איבער'חזר'ען די אלטע געשיכטע, אָבער זי האָט עס ניט געטהאָן.

גלייך ווי די אמאלגאמייטער האָט זיך אָר־גאניזירט, נאָך דער נעשווייגער קאָנווענשאָן, האָט זי איינגעזעהן, אז אם נויטיגסטען וואָס די יוניאָן דארף דורכפיהרען זיינען סטאנ־דארדס — פעסטע פּרייזען, שטונדען א. ז. ו. ו. און אין דעצעמבער 1914 האָט זי זיך געשטעלט אין פערבינדונג מיט די בעלי בתים און האָט מיט זיי געמומען קאָנפערירען. קאָנפערירען האָבען זיי זיך געלאָזט, אָבער פּועל'ען ביי זיי האָט מען נאָר נישט ג'פּועל'ט. 6 חדשים האָט זיך עס געצויגען. זיי, די בעלי בתים, האָבען ניט ארויסגעוויעזען, אז זיי מיינען ערנסט מיט דעם. זיי האָבען, ווי עס שיינט ניט געגלויבט, אז די יוניאָן בעזיצט נעגוג כח דורכצוזעצען איהרע פאָדערונגען.

האָט די יוניאָן זיך אונטערנומען זיי צו בעווייזען, אז זי מיינט דוקא ערנסט און בעזיצט אויך גענוג כח צו געבען פיהלען די בעלי־בתים איהר ערנסט. זי האָט געמומען צוגרייטען אין דער שטיל איהרע מעמבערס. עס האָט זיך ניט געלוינט אויפצוהויבען א טומעל אוידער וואָס וועז, און א קריעגס־פלאן איז אויסגעאר־בייט געוואָרען, דער איינציגער אין זיין מין. ער איז בעשטאנען אין דעם צו מאָבילייזירען און ארויסצושטעלען צום קאמפּף ניט די נאנצע יוניאָן־ארמעע אויף א מאל, נאָר איהרע איינ־צעלנע טהיילען, איינעם נאָכ'ן אנדערען. און אט דער פלאן איז טיכטיג דורכגעפיהרט גע־ווארען. מאָנטאג, דעם 12טען דזשולייי, האָט מען ארויסגעשטעלט אין פעלד איין פליגעל פון דער ארמעע — 10 טויזענד פּענטס־מאכער. די בעלי בתים האָבען זיך ניט ווייסענדיג גע־מאכט. מיטוואָך, דעם 14טען, האָט מען ארויס־געשטעלט דעם צווייטען פליגעל — די וועסט און ניע־פּענטס מאכער — 11 טויזענד אין צאָהל. דא האָבען די בעלי בתים דערזעהן, אז דער שפּיעל איז ניט אויף קאטאָווטס און זיי זיינען איינגעגאנגען אויף א קאָנפערענץ. און וועז די קאָנפערענץ איז שוין געווען אין גאנג, האָט די אמאלגאמייטער נאָך אלץ ניט גערוהט און האָט מאָבילייזירט דעם פראָנט פון דער ארמעע — די רעק, דזשעקעט־מאכער און די קאטערס, וועלכע וואָלטען געגעבען א מאסע פון 40—50 טויזענד מאן.

די בעלי בתים האָבען בעשיינפערליך דער־זעהן, אז די יוניאָן איז בכח דורכצוזעצען איהרע פאָדערונגען און זיי האָבען זיי נאָכגע־געבען אויפ'ן פריעדליכען און שהנעם אופן.

און אט זיינען זיי, די געוואונענע פאדע־רונגען:

1. סטאנדארדם זאלען אויסגעארבייט ווע־רען ביז'ן 1טען אקטאבר — דאם הייסט, ביז אין 8 וואכען, וועלן עס הויבט זיך אן דער לענגסטער און וויכטיגסטער סיזאן פון טרייד — דער ספרינג־סיזאן. די סטאנדארדם זאלען זיין גילטיג פאר'ן גאנצען שניידער־טרייד. די אסאסיאיישאן פערפליכטעט זיך פאר אלע איהרע קאנטראקטארם, אז די סטאנ־דארדם וועלען אויפגעהאלטען ווערען. די יונ־יאן, שלעפענדיג בעזונדערע אגרימענטם מיט די אינדעפענדענט באסעם, קריגט פון זיי די צושטימונג, אז זיי וועלען נאכקומען די סטאנ־דארדם וואם די יוניאן און די אסאסיאיישאן וועלען געמיינשאפטליך אויסארבייטען. עס וועט אויך אזא אופן ענדליך דורכגעפיהרט ווע־רען די גרעסטע רעפארמע אין דער קלאדהינג־אינדוסטריע, פון וועלכער עס וועלען פראפי־טירען סיי די שניידער, סיי די קאנטראקטארם און סיי די מאנופעקטשורערם גופא. און עס איז אויסגענומען געווארען א תנאי, אז די סטאנ־דארדם זאלען דעקען די פאדערונגען, פון וועלכע עם רעדט זיך אין פונקט 2.

2. אזוי שנעל ווי די שניידער קעהרען זיך אום אין די שעפער, זאלען זיי בעקומען א הע־כערונג, וואם זאל בעטרעפען 50 פראצענט — די וועסט־מאכער 100 פראצענט — פון דעם, וואם מען האט פון זיי ארבאגרירט זינט נאכ'ן געגנראל סטרייק פון 1913. דאם איז מעהר ווייניג אל מען האט געוואונען לויט'ן סעטעלמענט פון יאהר 1913. געוואונען האט מען דאן א דאלאר, און ווי געזאגט האבען די ארבייטער זיך גהאט דערשאגען צו א העכערונג פון 5 און 6 דאלאר — מיינט עס, אז זיי וועלען קריגען 2—3 מאל אזוי פיעל, ווייניג זיי האבען געקראגען לויט'ן סעטעלמענט פון יאהר 1913. ווי וועט דיעזער פונקט דורכגעפיהרט ווערען? די העכערונג בעקומט צוערשט דער קאנטראק־טאר פון מאנופעקטשורער — לויט דעמזעלבען חשבון ווי די ארבייטער — און דאן די ארבי־טער א העלפט פון דעם וואם מען האט ארונ־טערגענומען ביי זיי זינט דעם גענעראל סטרייק אדער, וועלן די מעהרסטע ארבייטער האבען זיך געביטען, לויט'ן דורכשניט, וואם דער קאנ־טראקטאר האט דאמאלם געצאהלט צו זיינע ארבייטער.

3. די יוניאניזירונג פון די שעפער. דער מאנופעקטשורער פערפליכטעט זיך ארויסצוגע־בען זיין ארבייט בלויז צו יוניאן שעפער אזוי שנעל ווי די סטאנדארדם וועלען אויסגעארבייט ווערען. איצט, אין מיטען סיזאן, איז טעכניש אונמעגליך צוריקצוציהען אין גאנצען די אר־בייט פון די ניט יוניאן שעפער. געוויסע ארבייטער פון די ניט־יוניאן שעפער זיך א לאזן טהאן צו פערשרייבען זיך אין דער יוניאן און דער קאנטראקטאר וועט זיך אויסלען נאכצוקו־מען אלע יוניאן־קאנדיציאנען און אזוי ארום פערוואנדלען זיין שאפ אין א יוניאן־שאפ. צווייטענס, וועט נעהמען א סוף צו די פאלשע „קאפפערישאנס", וועלכע זיינען ניט מעהר און ניט וועניגער ווי עכטע סווועט־שעפער פון גאר אלטען שניט. דריטענס, די נייע צוגעקומענע שעפער וועלען שוין פון אנהויב מוזען זיין יוניאן־שעפער.

4. די קאנטראקטארם זיינען א צד צום דורכפיהרען די סטאנדארדם. מיט דעם צווק האבען זיי זיך שוין פעראייניגט אין אייניגע אסאסיאיישאנס. דער מאנופעקטשורער דארף גענוי אנגעבען וועלכע קאנטראקטארם ער בע־שעפטיגט. דער קאנטראקטאר, פון וועלכען מאנופעקטשורער ער בעציהט די ארבייט. וועז א סכסוך ברעכט אוים צווישען א קאנטראק־טאר און א מאנופעקטשורער, דארף ער פער־האנדעלט און אויסגעגליכען וועלען אין דער אנווענדייט פון א יוניאן־פאדשטעהער.

די דורכפיהרונג פון דיעזע אלע פונקטען וועט בעזאגט און בעווארענט וועלען פון ספעציעל פאר דיעזען צווק געשאפענע קא־מיטעם, צונויפגעשטעלט אהן און מיט אונפאר־טייאישע פערזאנען, פון ניעדריגערער און הע־כערער אינסטאנץ. און אלעם צוזאמען וועלט געשיצט פון אן אגרימענט. איצט, וועז די יוניאן וועט האבען א סכסוך מיט א מאנופעק־טשורער, וועט איהר ניט אויסקומען צו צוא־וואדפען זיך איבער אלע עקען שטאדט, אום צו האלטען אן אויג איבער אלע זיינע קאנ־טראקטארם; מעהר ווי א העלפט ארבייט וועט פאר איהר טהאן די מאשינערייע, וואם דער אגרימענט פיהרט אוין.

וועז מיר דערמאנען זיך, אז די צעהנדליגע און הונדערטע סעטעלמענטס, נאכ'ן גענעראל סטרייק פון יאהר 1913, זיינען געמאכט גע־וואהרען דורכ'ן טעלעפאן, אדער דורך א שאקעל מיט'ן קאפ, קענען מיר ערשט רעכט זעהן ווי ווייט מיר האבען פראגרעסירט זייט יענער צייט און ווי גרוים עס איז אונזער געווינס.

דער איצטיגער סעטעלמענט איז אן אנהויב פון א רעוואלוציע אין טרייד און אין דער אינ־דוסטריע.

* * *

ארבאנזשמענטס לאזען זיך ניט ענדערען, אבער דעם פארצוג פאר ארבייט האט דער יוניאן־שאפ. וועז ארבייט וועט אבפאלען, מוז ער עס יא טהאן. דער צווק איז א דרייפאכער: וועז די ארבייט וועט געמאכט ווערען בלויז אין די יוניאן־שעפער — דורך דעם פארצוג, וואם דער יוניאן־שאפ בעקומט — וועלען די ארבייטער פון די ניט־יוניאן שעפער זיך א לאז טהאן צו פערשרייבען זיך אין דער יוניאן און דער קאנטראקטאר וועט זיך אויסלען נאכצוקו־מען אלע יוניאן־קאנדיציאנען און אזוי ארום פערוואנדלען זיין שאפ אין א יוניאן־שאפ. צווייטענס, וועט נעהמען א סוף צו די פאלשע „קאפפעריישאנס", וועלכע זיינען ניט מעהר און ניט וועניגער ווי עכטע סווועט־שעפער פון גאר אלטען שניט. דריטענס, די נייע צוגעקומענע שעפער וועלען שוין פון אנהויב מוזען זיין יוניאן־שעפער.

4. די קאנטראקטארם זיינען א צד צום דורכפיהרען די סטאנדארדם. מיט דעם צווק האבען זיי זיך שוין פעראייניגט אין אייניגע אסאסיאיישאנס. דער מאנופעקטשורער דארף גענוי אנגעבען וועלכע קאנטראקטארם ער בע־שעפטיגט. דער קאנטראקטאר, פון וועלכען מאנופעקטשורער ער בעציהט די ארבייט. וועז א סכסוך ברעכט אוים צווישען א קאנטראק־טאר און א מאנופעקטשורער, דארף ער פער־האנדעלט און אויסגעגליכען וועלען אין דער אנווענדייט פון א יוניאן־פאדשטעהער.

די דורכפיהרונג פון דיעזע אלע פונקטען וועט בעזאגט און בעווארענט וועלען פון ספעציעל פאר דיעזען צווק געשאפענע קא־מיטעם, צונויפגעשטעלט אהן און מיט אונפאר־טייאישע פערזאנען, פון ניעדריגערער און הע־כערער אינסטאנץ. און אלעם צוזאמען וועלט געשיצט פון אן אגרימענט. איצט, וועז די יוניאן וועט האבען א סכסוך מיט א מאנופעק־טשורער, וועט איהר ניט אויסקומען צו צוא־וואדפען זיך איבער אלע עקען שטאדט, אום צו האלטען אן אויג איבער אלע זיינע קאנ־טראקטארם; מעהר ווי א העלפט ארבייט וועט פאר איהר טהאן די מאשינערייע, וואם דער אגרימענט פיהרט אוין.

וועז מיר דערמאנען זיך, אז די צעהנדליגע און הונדערטע סעטעלמענטס, נאכ'ן גענעראל סטרייק פון יאהר 1913, זיינען געמאכט גע־וואהרען דורכ'ן טעלעפאן, אדער דורך א שאקעל מיט'ן קאפ, קענען מיר ערשט רעכט זעהן ווי ווייט מיר האבען פראגרעסירט זייט יענער צייט און ווי גרוים עס איז אונזער געווינס.

דער איצטיגער סעטעלמענט איז אן אנהויב פון א רעוואלוציע אין טרייד און אין דער אינ־דוסטריע.

* * *

וועז מיר שטאָלצירען מיט די זיעגע פון אונזערע גרויסע און מעכטיגע יוניאָנס, וואָס צעהאַלטן זייערע מיטגלידעדער אין די צעהנדליגע טויזענדער, טאָרען מיר אָבער אויך ניט פערשווייגען אַ זיעג פון אַ קליינער יוניאָן, וואָס צעהאַלט סך הכל אַ 2,500 מיטגלידעדער — וועז ער פערדיענט אונזער אויפמערקזאמקייט.

אייגענטלידְ איז דאָס ניט איין, נאָר צוויי יוניאָנס: דאָס זיינען די נעקווער מייקערס יוניאָן, וועלכע שליעסט איין אפריוטאָרס, פּיגישערס און פּרעסערס און די נעקווער קאָטערס יוניאָן. זיי האָבען די טעג געשלאָסען אייניעם פון די אריגינעלסטע אגרימענטס אין די יוניי־טעד סטייטס. דער צווייטער צד אין אגרימענט איז די נעשאָנאל אסאָסיאיישאָן אוו נעק־ווער באָסעס און זיין גילטיגקייט איז אויף דריי יאָהר.

ער שליעסט איין אין זיך צוויי מערקווירדיגע פונקטען. ערשטענס בעהאַלט די יוניאָן פאר זיך דאָס רעכט צו סטרייקען. די פּריי־זען דארפען בעשטימט ווערען פון אַ פּרייז־קאָמיטע, צונויפגעשטעלט פון מיטגליעדער פון דער יוניאָן. און וועז דער מאנופעקטשורער איז ניט צופריעדען מיט דעם פּרייז וואָס די פּרייז־קאָמיטע האָט געשטעלט אדער דער מאנופעקטשורער האלט ניט אויס דעם קאָנטראָקט וועגען שטונדען אדער וועז אַ מאנופעקטשורער בעשעפטיגט ניט יוניאָן לייט, געהט דער סכסוך אריבער צו אַ „קאָמיטע אוו אימידיאייט עקשאָן". וועז אָבער אַ פריעדליכער אויסגליך איז ניט דערגרייכט געוואָרען, האָט די יוניאָן אַ רעכט אונטער'ן אגרימענט ארויסצורופען אַ סטרייק.

צווייטער פונקט. וועז אַ באָם איז עובר אויף אַ פונקט פון אגרימענט, דאדף די אסאָ־סיאיישאָן פאר איהם בעצאָהלען שטראָף דער יוניאָן, — אַ שטראָף, וועלכע קען דערגרייכען ביז 1000 דאָלאר אין יעדען אייניצעלנעם פאל. פערדיענט ניט אזא פאקט פערציכענט צו וועד־רען אין דער געשיכטע פון דער אידישער אר־בייטער־בעוועגונג?

א. ליטווין:

דער ציוניזם אין׳ם איצטיגען מאמענט

ין דעם לעבען פון פעלקער, אזוי ווי אין דעם לעבען פון אייצצעלנע מענשען, זיינען דאָ מאָמענטען, וואָס זיינען פאר זיי אַ „יום הדין". עס מוזען איבערגעקוקט ווערען אלע מעשים, איבערגערעכענט ווערען אלע מחשבות, איבערגעשאצט ווערען אלע ווערטהען. מיט איין וואָרט: עס מוז פאר־קומען אן אלגעמיינער קאָנטראָל אין אלע מענש־ליכע טהאָריעס און בעציהונגען.

אזא „יום הדין" פאר אונזערע מחשבות און מעשים איז דער איצטיגער מאָמענט פון דעם וועלטקריעג. ער איז אַ „יום הדין" ניט פאר אונז אליין, נאָר פאר אלע פעלקער אין דער וועלט, פאר אונז אָבער נאָך מעהר. אזא „יום הדין" איז געווען דער מאָמענט פון דער רוסישער רעוואָלו־ציע. אַ סך פעהלערען זיינען דאן בעגאנגען גע־וואָרען בייס איבערשאצען די אלטע ווערטען. עס האָט געפעהלט אין דער פראקטיק די היסטאָרי־שע מאָס, כאָטש אין דער טעאָריע איז זי יא געווען. זינגענדיג „אטרעטשאמסא אט סטארא־זוא מירא", ס׳הייסט: „לאָמיר זיך אבזאָגען פון דער אלטער וועלט", — האָבען מענשען אויף־ריכטיג געמיינט, אז מ׳קען פלוצלונג אריינ־שפרינגען פון איין וועלט אין דער אנדערער און דערבייַ ווערען אליין אַ שפאָגעל נייער מענש.

מעהר, ווי ביי אלע פעלקער פון רוסלאנד, זיינען געמאכט געוואָרען פעהלערען אין אונ־זער אידישער וועלט, דורך אונזערע אידישע קאָנטראָלערען. דאָס איז ניט דערפאר, וואָס אונזערע קאָנטראָלערען זיינען געווען ניט געווויסענהאפט אדער ניט פעהיג. דערין זיינען שולדיג געווען די בעזונדערע בעדינגונגען פון׳ם אידישען לעבען. אויב די כיצשיכיב גע־שיכטע איז אַ דראמע, זיינען אידען דער גרעס־טער פלאָנטער אין דער דראמע. אויב יעדע דרא־מע האָט איהרע העלדען, זיינען אידען דער גרעסטער רעטענעס־העלד פון דער מענשליכער דראמא. צום שיקזאל פון׳ם אידישען פאלק איז קיין גלייכען ניטאָ אין דער מענשליכער גע־שיכטע. איהר האָט ניט אין דער וועלט אַ פאלק, וואָס זאל זיין דער שאפער פון אַ רעליגיע אין זיין איהר איינציגער טרעגער דורך טויזענדער יאָהרען. איהר האָט ניט אויף דער ערד אַ פאלק, וואָס זאל לעבען אויף אַ באָדען, פערלירען עד

דערנאך אין גאנצען, און דאך דורך טויזענדער יאהרען בלייבען דאמאנטיש צוגעבונדען דערצו. איהר האט ניט קיין פאלק, וואם איז אזוי צובראכען קעלט, צוריסען און זאל זיך דאך פיהלען איינס דורך אלע טיילען פון דער וועלט. איהר האט ניט קיין פאלק, וואם זאל זיין אן אויסנאם פון אלע פעלקער און דאך זיין מיט אלע פעלקער פון דער וועלט אזוי אויפגעבונדען. און ווייל דאם אידישע פאלק האט צו זיך קיין גלייכען ניט צווישען פעלקער, און ס׳לאזט זיך ניט מעסטען מיט דער מעסטעל פון די איבעריגע נארמאלע פעלקער, איז דעריבער די בעציהונג צו אים אי פון אייגענע אי פון פרעמדע קריטיקער זעלטען א נארמאלע. די פון די גוים זעהען אין אים בלויז דאם, וואם זיי בעמערקען אין דעם ערשטען, בעסטען אידען, וואם איז זיי אין וועג געקומען. אנדערע וויעדער ווילען אין אים בלויז זעהן דעם ביבלישען, דעם לעגענדארען אידען. פון אידען גופא זעהט אין אים א טייל נאר דעם אידען פון דעם ווייטען עבר און פון דער ווייטער צוקונפט. אנדערע, בעמערקענדיג ביי זייער פאלק וועניג סמנים פון די איצטיגע ארומיגע פעלקער, פערוואנדלען אין זייער טעאריע די אידישע נאציע אין א פשוט׳ע סטאדע, אין א גרופע מענשען, אהן א שום בעזונדער נאציאנאלע פיזיאנאמיע און קולטור. די בעציהונג צו אידען אין דרויסען, פון די גוים, איז מיט איינצעלנע אויסנאמען, אין גאנצען א פאלשע. פון דעם פינסטערען רוסלאנד ביז דער פריי־ער אמעריקא וועלען אידען בעטראכט, ווי א רעליגיעזע קערפערשאפט פון סתם־מענשען. וואם זיינען אין נאציאנאלער הינזיכט מחויב זיך אנצושליסען אן דעם פאלק, וואם איז פאקטיש דער באלעבאם פונ׳ם לאנד, וואו דער איד וואוינט. די בעסטע פונ׳ם פוילישען פאלק טהוען דעם חסד און זיינען טאלעראנט צו די יעניגע אידען בלויז, וואם רעכענען זיך פאר פאלישקען. אין אלגעמיין קען מען זאגען, אז ס׳איז נאך ניט קיין פאלק אויף דער וועלט, וואם זאל זיך ניט רעכענען פאר א פאלק און וואם זאל די אידען יערער רעכענען פאר א פאלק. איך שטרייכל אונטער די דאזיגע ווערטער, וויל אין זיי דארף מען זוכען דעם פלאנטער פון דער אידישער דראמע פון דעם ערשטען חורבן ביז דעם איצטיגען מאמענט. ביי דעם רעליגיעזען אידען איז ביז היינטיגען טאג ניט אבגעטהיילט דער בעגריף „נאציע" פון דעם בעגריף „רעליגיע". פונקט דעמזעלבען שטאנדפונקט האבען די פרייגעזאנענע, קאסמאפאליטישע אידען. ביידע טענה׳ן, אז דער איד, וואם איז ניט רעליגיעז, איז קיין איד ניט און דעריבער מוז ער אויף זיך טראגען דעם נאמען פון אן אנדער פאלק, כאטש פאקטיש איז ער ניט ארויסגעטראטען פון זיין פאלק, לעבט אין דער אידישער געמיינדע און אין דער אידישער פאמיליע.

דאם אבטהיילען די „רעליגיע" פון דער „נאציע" איז, ווי יעדער גרויסער קולטורעלער פארטשריט, געקומען ביי אונז שפעטער, ווי ביי די גויים. אבער געקומען איז ער. געקומען צוואמען מיט דער רוסישער רעוואלוציע.

דער בעגריף, אז אידען זיינען א נאציע אונאבהענגיג פון רעליגיאן און טעריטאריע איז דייטליך פארמולירט געווארען דאן. די האפנונג, אז אידען וועלען בעקומען אין רוסלאנד קולטורעלע און נאציאנאלע אויטאנאמיע איז געווען זעהר שטארק. דער ציוניזם מיט זיין הויפט־אידעע, אז די נאציאנאלע אויפלעבונג ביי אידען קען זיין נאר אין פאלעסטינא, איז דאמאלס געווען כמעט ווי אבגעשטארבען. דאס איז געווען נאטירליך. אזוינע שעהנע האפנונגען זיינען געווען אזוי נאהענט, אזוי נאהענט צו ווערען א ווירקליכקייט. צו וואם האט מען געדארפט האבען די חלומות? א גרויסער טהייל פון די ציוניסטישע פיהרער אפילו זיינען אוים ציוניסטען געווארען. די הייסערע זיינען געווארען — רעוואלוציאנערען, די מעסינערע — קאדעטען.

און דאך איז דער נאציאנאלער אידישער זעלבסטבעוואוסטזיין געבארען געווארען ביי אידען ניט דאמאלס, נאר א סך פריהער. אי די נאציאנאלע אידעע אי די נאציאנאלע בעווע־גונג האבען זיך אנגעהויבען ענטוויקלען צוזאמען מיט דער ענטשטעהונג פונ׳ם „ציוניזם" און אפילו נאך פריהער: וועז דער ציוניזם האט נאך ניט געהאט זיין פאליטישען כאראקטער און האט געטראגען דעם בעשיידענעם נאמען „חבת ציון".

וואהרום אין גרונד אי פון דער „חבת ציון", אי פון דעם „ציוניזם" ליעגט מעהר די אידעע פון נאציאנאלען זעלבסט־געפיהל און זעלבסט־בעווארענאלען, פון נאציאנאלער ארגאניזירונג און ענטוויקלונג, ווי דאם אומקעהרען זיך נאך פאלעסטינא. ביי 90 פראצענט פון די ציוניס־טען איז נאך היינט „ציון" ניט מעהר ווי א שלאגוואהרט, ווי א סימבאל. פון צעהן ציוניס־טען, וואם איהר כאפט אן, וועלען אייך 9 ניט קענען זאגען בעשטימט, אז זיי גלויבען אין דער מעגליכקייט, אז דער ציוניסטישער אידעאל קען פערווירקליכט וועריען.

די „חבת ציון" איז געווען א נאטירליכע רעאקציע געגען דער העסליכער וועגדונג, וואם די השכלה האט אנגענומען אין די לעצטע יאהרען פון אלעקסאנדער דעם צווייטען. די פאגראמען פון 1881 האבען די בעסערע פון דער אידישער יוגענד געעפענט די אויגען. ענטטוישענדיג זיך אין די משכילישׂ־אסימילאטאריש ערווארטונ־

גען, אבגעשטויסען פון דער קריסטליכער גע־זעלשאפט, געיאגט פון דער רעגיערונג, האט די יוגענד געהאט נאר איין וועג: צו זיך אליין...

דער וואָרט „נאציאנאליזם" האט אבער נאך דאן ניט עקזיסטירט. דער נייער דראנג פון דער יוגענד צוריקצוקעהרען זיך צום פאלק האט געמוזט האבען א שלאגוואָרט, איין וואָרט, וואס זאל אויסדריקען דעם אינהאלט פון דער נייער בעוועגונג. פונקט אזוי האט דער וואָרט „משיח" אויסגעדריקט אין איין וואָרט די אידעאלען פון די זיידעס, דער איין וואָרט „השכלה" אויס־געדריקט די שטרעבונגען פון די טאטעס. „ציון" האט פאר גוטע ניין־צעהנטעל פון די „פאלעס־טינצעס" פריהער און „ציוניסטען" דערנאך בעטייט דאס צוריקקעהרען צום פאלק. דער ערפאלג פון דער „חבת ציון" און פונ'ס „ציו־ניזם" אין די בריטע קריזיזען פונ'ס אידישען עפענטליכע פלעצער, ארגאניזירענדיג אומעטום קרייזלעך, חברות, אגודות. די ארבייט זייערע איז אויך געווען א טיף קולטורעלע, ניט וועג־ניגער פאר דער „השכלה". די גרעסטע צאהל ביבליאטהעקען זיינען געגרינדעט געוואָרען אין יענער צייט. די בעוועגונג האט געהאט א גאנ־צע רייהע צייטונגען, זשורנאלען, זאמעל־ביכער, בראשורען, פלוג־בלעטער, האט געהאט א גאנצע ליטעראטור, וואס האט איהר געדינט. פאר דער ענטוטהיגטער און ניעדערגעשלאגענער יוגענד איז דער „ציוניזם" געווען א „טל של תחיה", א לעבענס־טהוי, וואס האט אבגעפרישט די גייסטער, געגאסען האפנונג און טרייסט אין די צופייניגטע און צואוועהטאגטע געמיטהער. אט די טרייסט און האפנונג זיינען אבער נע־לעגען ניט אין דעם וואָרט „ציון", וואס איז פאר די גאנצע 30 יאהר זונט די פאלעסטינישע עליה־בען ניט מעהר, ווי א סימבאל. זיי זיינען נע־לעגען אין דער ארגאניזירענדער און קולטוור־רעגדער קראפט פון דער בעוועגונג. א דאנק דער פעראיניגונג פון די קרעפטען, האט דאס פאלק זיך שוין ניט געפיהלט אזוי ניעדערגע־שלאגען און מאכטלאז, ווי פריהער. אז דאס פאלק איז שטארקער געוואָרען, האבען א סך פון די אוועקגענאנגענע, פון די גלייכגילטיגע רעספעקט בעקומען פאר איהם, און די זיינען אויך צוריקגעקומען.

די עטליכע צעהנדליג קאלאניעס אין פא־לעסטינא, וואס האבען געפיהרט א פערצווויי־פעלטען קאמפף פאר זייער עקזיסטענץ אין א משך פון אנדערהאלבען דורות, וואס האבען אבגעקאסט מיליאנען ראטהשילד'ען און דעב אידישען פאלק, און א גרויסער טהייל פון זיי קען נאך ביז היינט ניט אויסקומען אהן „קצבה", האבען, נאטירליך, ניט געקענט שטארקען די האפנונג אין די בריטע שיכטען פונ'ם פאלק, אז פון דעם ציוניסטישען טרוים זאל קענען ווערען א ווירקליכקייט; אז אנשטאט עטליכע טויזענד זאלען קענען עטליכע מיליאן דארט לעבען רוהיג אויף זייער אייגען באדען. ביי אלע צרות, וואס אידען שטעהען אוים אין רוס־לאנד, איז די צאהל אידען, וואס בעשעפטיגען זיך דארט ביי דער ערד (גערטנער און סעדער־ניקעס) א סך מעהר, ווי די הייפצל אידישע קאלאניסטען אין פאלעסטינא. זיי האבען גע־קאסט דער פילאנטראפיע און דעם פאלק ניט אין אן ערך ווינציגער, און זייער נאציאנאלע בעדייטונג איז א סך גרעסער פאר'ן אידישען פאלק, ווי די בעדייטונג פון די קאלאניעס אין פאלעסטינא. דאך האט די ציוניסטישע בע־וועגונג זיך טיף אייניגעווארצעלט אין פאלק און האט געקראגען א גרויסען איינפלום אויף דאס אידישע לעבען. דאס איז דערפאר, זאג איך נאך א מאל, וואס זי האט בעפריידיגט א שטארקע בעדערפעניש אין דער פסיכאלאגיע, אינ'ם סאציאלען לעבען פונ'ם פאלק: א בע־דערפעניש אין נאציאנאלער ארגאניזירונג פון דעם פאלק'ס קרעפטען.

* * *

ניט קוקענדיג אויף די גזרות, וואס הערען ניט אויף, פאר אלעקסאנדער דעם דריטען און ניקאלאי דעם צווייטען, ווערט די אידישע עקא־נאמישע לאגע בעסער, דער קולטורעלער צו־שטאנד העכער. עס יאווענ זיך א אידישער קאפיטאל. עס ווערט געבארען א גרויסע אי־דישע ארבייטער־מאסע. עס הויבט זיך אן א צווייטע פאָרם פון ארגאניזירען דעם פאלק'ס קרעפטען, די ארגאניזירונג אויפ'ן באדען פונ'ם עקאנאמישען און פאליטישען קאמפף. די דא־זיגע ארגאניזירונג נויטיגט זיך ניט אין א טרא־דיציאנעלען סימבאל. זי איז אין גאנצען נייי. דאס פאלק איז אויסגעוואקסען אין זיין ענטוויק־לונג. עס פערשטעהט שוין, אז די ארגאניזי־רונג אליין איז א מאכט. און די מאכט איז דער עיקר. די נייע בעוועגונג האט אבער אויך בעפרידיגט א שטרעבונג, וואס האט אימער גע־לעבט אין די איידעלערע, ענטוויקעלטערע עלעמענטען פונ'ם אידישען פאלק. די שטרע־בונג, וואס איז פערבונדען מיט די שעהנע אי־דעאלען פון די נביאים: דאס איז די פער־ברידערונג פון אלע פעלקער, דער בונד פון די שוואבע. כייט זיין געזונדען אינסטינקט האט דאס פאלק געפיהלט, אז ווי שטארק דאס אי־דישע פאלק זאל אין זיך גופא ניט זיין פער־אייניגט, איז דאס נאך ניט גענוג צו ברענגען זיין בעפרייאונג. צו ענג איז דער אידישער שיקזאל פערבונדען מיט דעם שיקזאל פון אנ־דערע אונטערדריקטע פעלקער. דערצו האט זיך שוין פאלקאם בולט ארויסגעווייזען די פאלשקייט פון דער אילוזיע פון א „כל ישראל

חברים". וועלכ אָן שעפֿטען זיינען געווען אומעטום אין דעם אייגענעם לאַגער, פון דעם אידישען פּאָלק, אזוי ווי ביי אַנדערע פעלקער. די פּערבריידערונג מיט די מאסען פון אַנדערע פעלקער האָט, דערצו, אַלץ מעהר געשטאַרקט די האָפענונג אויף אַן ענדערונג פון דער לאַגע אין גלות, האָט נעגעבען מוטה צו א פּאָליטישען קאמפּף. נאָך קיין מאָל זיינען אין אידישען פּאָלק ניט געווען אזוינע דרייסטע האָפענונגען, ווי דאָן, וועז עס איז געבּאָרען געוואָרען די גרויסע אידישע ארבייטער־בעוועגונג.

אויף דעם באָדען פונ׳ם קלאסען־קאמפּף האָט אָבער געקענט זיין פּעראייניגט פערהעלט־ניסמעסיג א גאנץ קלייענער טהייל, אמת, דער בעסערער טהייל פונ׳ם אידישען פּאָלק. אויסער די ארבייטער זיינען געבליבען א סך בורזשואזע און צווישען־קלאסיגע עלעמענטען, וועלכע האָבען זיך אויף קיין אופן ניט אידענטיפיצירט מיט דער אלגעמיינער ארבייטער־באַוועגונג. דערביי איז אויך אין אַרגאַניזאַציע. דערביי געהט פון דאמאָלס אָן די אַרגאַניזירונגס־ארבייט אין אידישען פּאָלק אין צוויי גרויסע לינייעס: פון „ציוניזם" און „סאָציאַליזם".

צווישען זיי צוברענט זיך א מורא׳דיגער קאמפּף. דער קאמפּף איז געווען א נאַטירלי־כער. די פיהרער פון דער ארבייטער־בעוועגונג זיינען געווען, מעהרסטענטהיילס, צוריקגעקומענע רעוואָלוציאָנערען־קאָסמאָפּאָליטען, וואָס האָבען דעם בעגריף נאַציאָנאַליזם פערשטאַנען אין דעם זין, ווי עס פערשטעהען איהם די רעאקציאָנערען ביי די הערשענדע פעלקער. פון דער אנדער זייט האָבען די ציוניסטען אַלזיין וועניג פערשטאַנען די גרויסע בעדייטונג וואָס די אַרגאַניזירונג פון די פּאָלקס־קרעפטען האָט שוין פאר דער רעטונג פונ׳ם פּאָלק. זיי האָבען די הויפּט־געוויכט געלעגט אויף „ציון". דעם סימבאָל האָבען זיי צום עיקר געמאכט. ברוגז וועלען אויף די פעלקער! אוועק פון זיי! צוריק אין דער אַלטער הויים! — האָט זיך אהן אן אויפהער געהערט אין זייער אגיטאַציע.

אוועק איז אָבער נאָר א הייפעל, און די האָבען זיך געקענט האַלטען נאָר א דאנק דער „קצבה", וואָס זיי האָבען בעקומען טאקע פון דעם גלות, וואָס זיי האָבען אזוי פערלאָבט. די גרויסע מאיאָריטעט פון פּאָלק האָט שוין קיין שום האָפענונג ניט געקענט האָבען אויפקצוגעהן פון גלות. דערצו זיינען די האָפענונגען אויף א רעוואָלוציע געוואָרען אימער שטארקער. דער רוף: צוריק אהיים! איז געווען לעבערליך, וועז דאָס גאנצע פּאָלק מוז פיהרען זיין לעבענס־קאמפּף דא אין גלות; וועז אפילו פאר א קלייענעם הייפעל איז דאָרטען קיין אמת׳ע הויים ניט בעווען. ער האָט אויך געקענט זיין שעדליך, וויבל ער וואָלט אבגעצויגען די מאסען פון דעם קאמפּף פאר זייער בעפרייאונג, וועז אָט די בעפרייאונג האָט געהאט אזוינע גרויסע שאנסען.

אזוי האָבען געדענקט די פיהרער פון דער אידישער ארבייטער בעוועגונג. דער טייפּעל איז אָבער ניט געווען אזוי שוואַרץ, ווי מיר האָבען זיך איהם געמאָלט. ציון — איז ביי די ציוניסטישע מאסען געבליבען א סימבאָל. איין מאָל נאָר האָט זיך געראכט, אז הערצעל איז פערטיג מיט׳ן טערק און „ציון" קען זיין מעהר ווי א סימבאָל. דער חלום איז באלד צושטוואומען געוואָרען. הערצעל׳ס גרויסער פערדינענסט פאר׳ן אידישען פּאָלק ליעגט נית אין זיינע דיפּלאָמאטישע אונטערהאנדלונגען מיט די שרות, אויך ניט אינ׳ם „טשארטער", פון וועלכען ס׳האָט זיך אויסגעלאָזען א חלום. זיין פערדינענסט ליעגט אין פערענדיגען די אָר־גאניזירונגס־ארבייט אינ׳ם אידישען פּאָלק, אין בעשאפען די גרויסע נאציאָנאלע אינסטיטוציעס: דעם נאציאָנאל־פּאָנד, דעם קאָלאָניאַל־באַנק און דעם קאָנגרעס.

פון דאמאָלס אָן ענטוויקעלט זיך דער „ציוניזם" האסטיג אין אַלע וועלט־טהיילען. עס העלפּט ניט דער קאמפּף געגען איהם פון די רעוואָלוציאָנערע פּארטייען. ער האָט פאר זיך גענוג שטאַרק אין דעם פּאָלק. די גרויסע אָרגאַ־ניזירונגס־ארבייט אינ׳ם אידישען פּאָלק, זאג איך נאָך א מאָל, מוז געהן אויף אָט די ביידע וועגען. ביידע בעוועגונגען מוזען זיך רעכענען איינע מיט דער אנדערער. ניט קוקענדיג אויף דעם קאמפּף, וואָס זיי פיהרען, וואָס זיי האַר־פען פיהרען צווישען זיך, מוזען זיי צייטענווייז קומען אין בעריהרונג, בעאיינפלוסט וועלען איינע פון דער אנדערער. אזוי צ. ב. האָבען די ציוניסטען געמוזט לעגען מעהר געוויכט אויף קולטורעלע פראגען, אויף עמיגראציע און געגעג־וואַרטס־ארבייט בכלל. אזוי האָט די אידישע ארבייטער־בעוועגונג געמוזט וועלען מעהר אין מעהר נאציאָנאל.

אזוי איז געגאנגען די ענטוויקלונג פון ביידע בעוועגונגען ביי אונז; אזוי האָלטען זיי ביז היינטיגען טאג; קיין זאך אין דער וועלט, אפילו די איצטיגע וועלט־מלחמה, קען ניט אָב־שטעלען די אַרגאַניזירונג פון די אידישע מא־סען אויף דעם באָדען פון סאָציאַליזמוס. ס׳איז אָבער קיין ספק ניט, אז יעצט, וועז דאָס אי־דישע פּאָלק האָט אזוי פיעל געליטען אין דעם פעלקער־מאָרד, מוז עס אויפנעהמען אַלע זיינע קרעפטען, כדי צו ראטעווען זיך פון אונטער־גאנג. יעדע אַרגאַניזירונגס־ארבייט איז העכסט וויכטיג. דער ציוניזם, אונטער וועמעם פאָהן די אלגעמיין־נאציאָנאלע אַרגאַניזירונג קומט ביי אונז פאָר, וועט נאָך דער מלחמה געווים וועלען שטארקער. סמנים דערפון האָבען מיר שוין געזעהן אויף דער באָסטאָנער ציוניסטישער

קאנפערענץ. די מאכט גיט איהם ניט דער פאלק, וואס זייגען תמיד פראקטיש געגוג ניט צו לאזען זיך הינרייסען פון בלויזע פאנטאזיעס, דארף מען ערקלעהרען מיט דער ברייטער אר־גאניזירענדער ארבייט, וואס די פיהרער פון דער נייער בעוועגונג האבען געפיהרט אין פאלק. פונקט ווי פריהער די „השכלה" אין שפעטער די רעוואלוציאנערע בעוועגונג, האבען די „פא־לעסטינצעס" און „ציוניסטען" פערשפרייט זייערע אידעען דורך אגיטאטארען אין אלע סימבאל „ציון", נאר דער אויטארריטעט פון אן אלוועלטליכער פאלקס־ארגאניזאציע מיט שטאר־קע נאציאנאלע אינסטיטוציעס. און ווייל עס איז ניטא קיין אנדער נאציאנאלע אינסטיטוציע וואס זאל קענען ריידען אינ׳ם נאמען פונ׳ם פאלק.

וואס אנבעלאנגט אבער דער פראגע: צו איז פארן איצט מעהר האפנונג אויף בעקומען פאלעסטינא, ווי פריהער? זעה איך פארליפיג ניט ארויס, אז אזוינע אויסזיכטען זאלען ווירק־ליך עקזיסטירען. עס איז אבער קיין שום ספק ניט, אז אין דעם לעבען פונ׳ם אידישען פאלק, אזוי ווי אין דעם לעבען פון אנדערע פעלקער, און פיעלייכט נאך מעהר, ווי אין דעם לעבען פון אנדערע פעלקער, וועלען פארקומען, וועלען מוזען פארקומען גרויסע ענדערונגען. עס איז איצט שווער צו זאגען: אין וואסער זין? נאר מיר מוזען זיין גרייט צו א ריעזינער ארבייט. קיין שום ארגאניזאציע, ווי גרויס, ווי מעכטיג זי זאל ניט זיין, קען ניט נעהמען אויף זיך אליין אט די גרויסע ארבייט פון איבערבויען אונזער לעבען אויף נייע יסודות. עס מוזען זיך אין דער בעפארשטעהענדער ארבייט בע־טהיליגען אלע פאקטיוון קרעפטען פונ׳ם פאלק. דערויבער האב איך ניט אין מאל אנגעוויזען אויף דער נויטיגקייט פון אן אל־אידישען קאנ־גרעס.

נאך קיין מאל אין אונזער לאנגען היסטא־רישען לעבען, איז הלל׳ס שפרוך „אם אין אני לי מי לי" ניט געווען אזוי נויטיג, ווי אין איצטיגען מאמענט. נאך קיין מאל איז ניט געווען אזוי וויכטיג די קאארדינירונג פון אלע ארגאניזירטע קרעפטען אונז אידישען פאלק. דער גרויסער חורבן פון דרייַ מיליאן אידען שטעהט ניט הינטער אונזערע פלייצעס. ער איז שוין א פאקט! לאמיר עס ניט פער־געסען...

די פראגע וועגען דעם ציוניזם אין דעם איצ־טיגען מאמענט האט געג. א. ליטווין וועניג וואס בערוהרט. טיט מאנכע פון זייגע בעהויפטונגען זייגען מיר ניט איינפערשטאנדען. אין נעקסטען נומער וועלען מיר האבען איבער דער ציוניסטישער בעוועגונג אן אויספיהרליכען רעדאקציאנעלען אר־טיקעל. — די רעדאקציאן.

יהואש:

פאלשע טהראנען

קייטען האב איך זיך געהאמערט,
וואס א טאג אלין נייע רינגען...
כ׳האב געהאלום׳ט פון בעצווינגען,
און האב זיך אליין פערקלאמערט...

וועל איך איצט אין שטילע טיגלען
לאזען קייט און רינגען שמעלצען...
כ׳וועל פארברענען אלע שטעלצען,
אלע צוגעקלעפטע פליגלען...

בלאז בלומלעך וועל איך קלייבען,
קוסען שטיל די רויטע מאהנען,
וועלען פאלען אלע טהראנען,
ביז קיין זכר וועט ניט בליבען...

וועל איך דאן געבויגען לייגען
אין וועל בעטען ערד און שטערן:
וווייזט מיר אייער וועג—איך לערן..
מ י י נ ע ר איז געווען א ליגען...

דר. מ. נאחימסאן:

דער סוף פון „בורג-פריעדען" אין דייטשלאנד

(א בריף פון דייטשלאנד)

עהר קען קיין שום ספק ניט זיין: צו דעם „בורגפריעדען" איז געקומען א סוף; דער ציוויישען ־ פארטייען ־ קאמפף איז דער קאמפף מיט דער רעגיערונג האט זיך וויעדער אנגעהויבען. מען האט דאס שוין געקענט דרינגען פון דער רעדע פון גענאסע ליעבקנעכט אין דעם פרייסישען לאנדטאג. נעמ. ליעבקנעכט האט געבראכט די בשורה, אז דער פאליטישער קאמפף הויבט זיך אן פון דאם נייי. ליעבקנעכט וועלט בעטראכט דעם קעגנער אלס אן ענטפער אויף דעם פון דער בורזשואזיע וועלט בעטראכט פאר דאס „ענפאנט טעריבל" (שרעק־קינד) פון דער דייטשער סאציאלדעמאקראטיע. ער האט דאך איינער אלײן געגען די 110 סאציאלדעמאקראטישע דעפוטאטען אין דייטשען רייכסטאג געשטימט דעם 2טען דעצעמבער געגען די קריענס־קרעדיטען. מ'האט דעריבער געוואלט אויסמאלען די זאך אזוי, אז ליעבקנעכט איז כלומרשט א יוצא מן הכלל, אן איין אינצידענץ אין זיין מין אין דער סאציאלדעמאקראטיע. און די „פאטריאטישע" דרשה פון דעם סאציאלדעמאקראטישען לאנדטאגס־דעפוטאט ק. העניש האט מען אויסגעטייטשט אלס אן ענטפער אויף ליעבקנעכט'ס קריעגס־רעדע, און ס'האט זיך געקענט דוכטען, אז דאס בעשטעטיגט די דערמאנטע אויפפאסונג פון דער בורזשואזיע וועלט.

די ערקלעהרונג אבער, וועלכע ס'האט אבגעגעבען דעם 10טען מערץ האזע אין נאמען פון דער גאנצער סאציאלדעמאקראטישער רייכסטאגס־פראקציע, איז געווען נאך א פיעל מעכטיגערער אנזאג וועגען דעם קומענדען קאמפף נעגען דער רעגיערונג. קודם כל איז דאס געווען א געשריי פון פראטעסט נעגען דעם אופן, ווי דער „בורג־פריעדען" וועלט אויסגענוצט מצד דער מיליטער־מאכט און מצד די הערשענדע פארטייען. דער סאציאלדעמאקראטיע וועלט דער מויל פערשטאפט; זי טאר זיך ניט דערוועגען אפילו אנצואווייזען אויף די מעלות פון א קאנסטיטוציאנעלער מלוכה אין פערגלייך מיט א מלוכה, וואס וועלט רעגיערט אבסאלוטיסטיש. זי טאר קיין וואלט ניט ארויסזאגען אירער די תנאים פון שלום, בעת די אימפעריאליסטען פיהרען אן א נעוואלדיגע אגיטאציע לטובת די בריטיטסטע אנעקסיעס און נייע פערגרעסערטע גרענין־אבצאהלונגען (טאריף).

„אנשטאט אבצושאפען דעם בעלאגערונגס־צושטאנד, וועלען די בעגרענצונגען פערשארפט און רופען ארויס אין פאלק אזא פערביטערונג, וואס פון איהר האבען, ווי ס'וויזט אויס, די הערשענדע קרייזען קיין שום פארשטעלונג ניט", — אזוי האט האזע ערקלעהרט.

8 חדשים פון שרעקליכען עלענד האבען געמוזט זיך אברופען אויף דער שטימונג פון פאלק.

ווי אין לאנדטאג, אזוי אויך אין רייכסטאג האט מען ארויסגעשטעלט מיט דער גרעסטער ענערגיע די פאדערונג פון גלייכבערעכטיגונג פאר דער ארבייטערשאפט. „די ארבייטער־ארגאניזאציעס האבען מעהר פון 20 ארמעע־קארפוסען אויסגעפילט; זיי האבען אי אויף דער מלחמה, אי אין דער היים גרויסארטיגע ארבייט אויפגעטהאן; און דא זאלען מיר א רייכסטאג־זיצונג אבהאלטען, און עס זאלען ניט אבגעשאפט ווערען די אויסנאהמס־געזעצען בנוגע צו קאציליאנס־רעכט, וואס זיינען געווענדעט נעגען די ארבייטער?"

צום בעדויערען האבען אונזערע דייטשע פארטיי־חברים פאר א לאנגע צייט ניט פראטעסטירט נעגען דאס דאזיגע סיסטעם. זיי האבען זיך אלץ ארומגעטאנען מיט דער אילוזיע, אז די רעגיערונג וועט אלײן אוים אייגענער איניציאטיוו דורכפיהרען רעפארמען, כאטש די אויפפיהרונג פון דער רעגיערונג האט קיין שום ספק ניט געלאזען, אז זי קלעהרט גאר ניט פון רעפארמען.

די פרויע פראפעסיאנעלע פעראיינען זיינען פאר דעם קריעג דערקלעהרט געווארען פאר פאליטישע ארגאניזאציעס, און אויף דעם סמך האט מען זיי געמאכט פראצעסען, וויל זיי ארגאניזירען ארבייטער פון אונטער 18 יאהר. אט די פראצעסען זיינען אבגעשטעלט געווארען פאר דער צייט פון „בורגפריעדען" — א ב ע ר עס איז אויסדריקליך אונטערשטרײכען געווארען, אז עס בלײבען בעשטעהן די געזעצען, אויף דעם סמך פון וועלכע ס'זיינען געמאכט געווארען די אויבען־דערמאנטע פראצעסען. דאס הייסט, אז די געריכטען וועלען נאך דעם קריעג, פונקט ווי פאר דעם קריעג, פערפאלגען די פראפעסיאנעלע פערפאלגונגען אין מאבען זייער קיום פאר אונטערזיך.

אז ס'וועט באמת אזוי זיין, קען מען ארויס־זעהן ניט נאר פון דעם תמ'וואטען ענטפער פון דעם פריסישען מיניסטער אין פארלאמענט, נאר נאך מעהר פון דער פראבע, וואם דער מיניסטער פון אינערן האט געמאכט אין רייכס־טאג אבצולייקענען שטיין און ביין. ער האט ערקלעהרט, אז ס'זיינען איהם איבערהויפט ניט בעקאנט קיינע שום אויסנאהמס־געזעצען פאר דאם קאלליזיאנס־רעכט...

„מיר פערלאנגען", וועהרט ווייטער געזאגט אין האזע'ס דערקלעהרונג, „די גלייכבערעכטי־גונג אין אלע הינזיכטען, אלם די ערפילונג פון א פאדערונג, וואם האט שוין לאנג געמוזט פערווירקליכט ווערען... דאם קלאסען־וואהלרעכט טאר אין דייטשלאנד מעהר קיין ארט ניט האבען".

דער פאדשטעהער פון דער רעגיערונג אין רייכסטאג האט איהם דערויף ניט געענטפערט, דערפאר אבער האבען די קאנסערוואטיוון אין לאנדטאג געגעבען דערויף א קלארע תשובה.

די פראקטיקע פון דער מלחמה, — האט דאזט געזאגט דער פאדשטעהער פון די קאנ־סערוואטיוון, — האט בעוויזען, אז דער פועל־יוצא פון דיזער מלחמה מוז זיין ניט קיין דעמאקראטיע, נאר א שטארר־קע מלוכה־מאכט. און דער אינערן־מיניסטער האט פון זיין זייט מוסיף געווען, אז די רעגיערונג האט נאר ניט בדעה עטוואס אנ־דערש צו מאכען אין דעם עקזיסטירענדען רעכט. הייסט עס, קלאר אבגעזאגט די וואהלרעכטס־רעפארם. דאם דריי־קלאסיגע וואהל־סיסטעם אין פרייסען איז דאך דער יסוד פון דער הער־שאפט פון די יונקערם און פון געלדזאק.

די סאציאלדעמאקראטיע, וועלכע האט א דריטל־חלק פון אלע וועהלער, האט אבער נאר 10 פלעצער פון 443 אין לאנדטאג.

אט די דאזיגע גוואלטיגע פאליטישע רעכט־לאזיקייט פון די ארבייטער איז דאם, וואם ס'מוז קודם כל אבגעשאפט ווערען. יעדע רע־פארם אין דייטשלאנד שטויסט זיך אן אויף דעם וויעדערשטאנד פון פריסען, און כל זמן אט די פעסטונג פון רעאקציע וועט ניט צושטערט ווע־רען איז א דעמאקראטיזירונג פון דער דייטשער מלוכה אונמעגליך. עס געדענקט זיך נאך, וויי ווילהעלם האט אין אנהויב פון דער מלחמה בפני כל עם ועדה דערקלעהרט, אז ער קען מעהר ניט קיין שום פארטייען, ער קען פון איצט אן נאר דייטשען. וואם פאר א אילוזיעם האבען דארמיט צוזאמענגעבונדען די רעוויזיאניסטען! נאך מיט א קורצער צייט צוריק האט דער רייכסטאג־דעפוטאט דר. היינע געהאלטען אין שטוטגארט א רעדע, אין וועלכער ער האט ארויסגעזאגט אזא מין האפנונג פאר דער צו־קונפט. אגב מייגט ער, אז די קלאסען־סתירות וועלען ניט פערשווינדען. ער וואלט אבער אויך נאר ניט געוואלט, אז זיי זאלען פער־שווינדען, ווייל זיי זיינען דאם, וואם טרייבט אייביג צום נייעם לעבען. אין זיין פאטרי־טישען פלייס האט היינע פערגעסען, אז דער סאציאלזיזם וועט די קלאסען־סתירות אבשאפען. אבער ניט דאם זיינען מיר דא אויסען. וויכ־טיגער איז וואם ער האט גלייכצייטיג ארויס־געזאגט די האפנונג, אז פון היינט אן און וויי־טער וועט די רעגיערונג אנדערש זיך בענעהן מיט די ארבייטער. די רעגיערונג האט טאקע ניט לאנג געלאזט וואהרטען אויף איהר ענטפער, און דער ענטפער האט געווירקט, ווי קאלטע וואסער אויף די נערוון, וואם האבען זיך צו־היצט פון דער מלחמה. דער טאן, מיט וועלכען האזע האט איבערגעלייענט זיין דעקלאראציע, בעווייזט בעסער, ווי די וועהרטער גופא, ווי טיף בעליידיגט עם פיהלען זיך די ענטטוישטע מאסען.

„אויב די רעגיערונג וויל פערציהען אדער זיך נאר ארויסדרעהען, זאגט האאזע, וועלען אונזערע ברידער, וואם וועלען קומען פון פעלד, מיט די, וואם זיינען געבליבען אין דער היים, שטורמיש פאדערען זייער רעכט. און דאמאלסט וועט דער קאמפף פאר די פאלקס־רעכט און פאר די דעמאקראטיזירונג פון אונזער לאנד געפיהרט ווערען נאך דרינגליכער ווי אלע מאל"...

אבער די האפנונג, אז די רעגיערונג וועט פרייוויליג נאכגעבען, איז נאך ניט אין גאנצען פערשוואונדען. די רעגיערונג האט געלאזט ערקלעהרען אין רייכסטאג, אז זי וועט בע־טראכטען די פראגע, אויב וויפיעל עס איז נויטיג געווארען א נייע ארבעטירונג אין דער פאליטיק. פאר דעם אבער, אז פון דעם דא־זיגען „בעטראכטען" וועט גאר ניט ארויסקומען, איז אונז ערב די געשיכטע בכלל און דייטש־לאנד'ס געשיכטע בפרט.

די היינטיגע מלוכה־מאכט איז דאך נאר א פאדשטעהערשאפט, וואם בעל־הבית'שוועט לטובת פון די געמיינזאמע אינטערעסען פון דער גאנצער בורזשואזיע. צום בעדויערן איז אט דער אמת, וואם איז נאך מיט 60 יאהר צוריק ארויסגעזאגט געווארען, נאך ניט ארויין אין בלוט און פלייש פון דער אינטעליגענץ, וועלכע איז א צייט לאנג געגאנגען צוזאמען מיט דער סאציאלדעמאקראטיע. זי האט אפילו שוין איינגעזעהן, אז מ'קען ניט זאגען די ער־בייטער, זיי זאלען זיך אבזאגען פון זייערע קלאסען־אינטערעסען און ניט פיהרען קיין קלאסען־קאמפף, זי ווייל אבער נאך ניט שלום מאכען מיט דעם געדאנק, אז אויף די „מלוכה" בערטרעט „ריינע קלאסען־אינטערעסען". מיט

איין וואָרט, ביי איהר איז נאָך לעבעדיג די האָפֿנונג צו שפּיעלען א ראָלע אין דער מלוכה...

אין דייטשלאַנד איז דער מצרק פון פּרייע פּראָפעסיעס איבערפּילט; דער קאָנקורענץ־קאמפּף איז דוקא אויף דעם געביעט זעהר שטאַרק. און דעריבער איז אזוי שטאַרק דער צודראַנג פון א סך אַדוואָקאַטען און זשורנאַליסטען וכדומה צו דער סאָציאל־דעמאָקראַטיע. זיי האָבען אָבער ניט צושטערט דעם ברויך, וואָס פערבינדעט זיי מיט די בורזשואזע קלאַסען, פון וואַנען זיי קומען. זיי וואָלטען דעריבער געוואָלט פערוואַנדלען די פּראָלעטאַרישע פּאַרטיי אין א פּאַרטיי פון די „פּרייהייטליכע עלעמענטען", אין וועלכער אָט די האָזיגע געגנ צווייפעלהאפּטע פיגורען וועלען קענען פערנעהמען דעם אויבען־אָן, און וועלכע וועט אויף בנוגע צו דער רעגירונג זיך קענען אַרויסווייזען ווייכער. אויף אזא אופן האָפען זיי צו געווינען חן ביי דער רעגירונג און סוף כל סוף בעקומען מלוכה־שטעלעס.

אָט דער אָפּטימיזם בנוגע צו דער וווייטער דיגער ענטוויקלונג פון דייטשלאַנד נאָך דער מלחמה איז פערבונדען מיט דער אַלגעמיינער בעציהונג צום אימפּעריאליזם.

בשעת די געגנער פון דער אימפּעריאליסטישער פּאָליטיק זעהען אין איהר אויך די גרונדסיבה פון דעם אבסאָלוטיזם, וואָס פערשטארקט זיך אינוועניג, האָפען די „סאָציאליסטישע אימפּעריאליסטען", אז די וועלט־הערשאפט וועט ארויספירהרען די דייטשע מלוכה אויף דעם בריטען וועג פון דעמאָקראַטיע, וויל די אייניכטונג פון א וועלט־מלוכה איז מעגליך נאָר אויפֿן דעמאָקראטישען יסוד.

די דייטשע סאָציאל־דעמאָקראַטיע האָט זיך רעלאַטיוו שפּעט אָנגעהויבען צו בעשעפטיגען מיט וועלט־פּאָליטישע פּראָבלעמען.

בעת דייטשלאַנד האָט זיך פערמאָסטען צו פערנעהמען א „פּלאַץ אויף דער זון" און זיך פעסט אריינזעצען אין מזרח־אזיען, איז די פּאַרטיי ענערגיש ארויסגעטרעטען געגען די איבערים־פּאָליטיק.

שוין אין יאָהר 1898 האָט גענאָסע ע. וואורם ערקלעהרט, אז די ארבייטער טאָרען ניט פערנעהמען א גלייכגילטיג שטעלונג בנוגע צו קאָלאָניאל־פראגען. אויף זינגער האָט ערקלעהרט אין זיין רעפעראט וועגען וועלט־פּאָליטיק אויף דעם פּארטיי־צוזאמענפּאָהר פון 1900: „וויייט פון דעם צו בערגען דעם דייטשען ארבייטער־קלאַס וועלכען ניט איז נוץ, וועלען די קאָלאָניאלע ערווערבונגען און בפרט די נייע כינעזיישע ערווערבונג אין געגענטהייל זעהר שעדליך וווירקען אויף די ארבייטס־פערהעלטניסע"...

א יאָהר שפּעטער איז די בעציהונג פון דער פּארטיי נאָך שארפער פּארמולירט געוואָרען. „די סאָציאל־דעמאָקראַטיע, אלס שונא פון יעדער אונטערדריקונג און עקספּלואַטאַציע פון מענשען דורך מענשען", זאגט די רעזאָלוציע פון מיינצער פּארטיי־טאג, „פּראָטעסטירט אויפֿן שארפסטען אופן געגען דער רציחה־און ערָאבערונגס־פּאָליטיק. זי פערלאַנגט, אז די וויניגשטענס־ווערטהע און נויטיגע קולטור־און פערקעהרס־בעציהונגען מיט אַלע פעלקער פון דער ערד זאָלען אויף אזא אופן פערווירקליכט ווערען, אז די רעכט, די פרייהייטען און די אוניאבהענגיגקייט פון דיעזע פעלקער זאָלען געאכט און אָבגעהיט ווערען, און די פעלקער גופא זאָלען צוגעצויגען ווערען נאָר דורך לעהרע און ביישפּיעל פאר די אויפגאבען פון מאדערנע קולטור און ציוויליזאציע". ניט קוקענדיג דערויף האָט זיך אָבער די סאָציאל־דעמאָקראטישע רייכסטאגס־פראקציע אבנעהאלטען פון שטימען ביי דער אָבשטימונג איבער די אפריקאנישע עקספּעדיציע געגען די הערעראָס...

די סאָציאל־דעמאָקראטיע איז ניט ארויסגעטרעטען געגען איינע פון די שענדליכסטע פערניכטונגס־עקספּעדיציעס פון דעם אימפּעריאליזם נאָר אויף דעם סמך, דאָס זי ווייל ניט לאָזען אהן שוץ די אייראָפּעאישע קאָלאָניסטען, וועלכע זיינען דאָך אייגענטליך געווען שולדיג אין דיעזען אויפשטאנד. נאטירליך איז צוליעב דעם געקומען צו שארפע וויכוחים אין דער רייכס־טאגס־פראקציע...

דעמאָלט האָבען זיך דאָס ערשטע מאָל ארויסגעוויזען די מיינונגס־פערשיעדענהייטען אין דער דייטשער סאָציאל־דעמאָקראטיע בנוגע צו קאָלאָניאלע פראָבלעמען.

אויך אויפֿן שטוטגארטער אינטערנאַציאָנאלען קאָנגרעס איז עס געקומען צו שארפע חילוקי הדעות אין דער דייטשער סאָציאל־דעמאָקראטיע.

דר. דאָוויד, דער גייסטיגער פיהרער פון דער איצטיגער פראקציאָנס־מעהרהייט, האָט דעמאָלט א רעזאָלוציע פאָרגעשלאָגען, וועלכע אנערקענט אין „דער קאָלאָניאלער אידעע א נויטיגען בעשטאנד־טהייל פון דעם אוניווערסאָלען קולטור־ציעל פון דער סאָציאליסטישער בעווענונג".

און דער גרעסטער טהייל פון דער דייטשער סאָציאל־דעמאָקראטיע האָט זיך שוין דאמאָלסט געשטעלט אויף דיעזען שטאנדפונקט. שוין דאמאָלסט האָט דער אימפּעריאליזם, דאָס שטרעבען צו הערשאפט איבער וויייטע, פרעמדע געגענדען, געפונען א סך אנהענגער אין דער דייטשער סאָציאל־דעמאָקראטיע.

ווי ערקלעהרט זיך דאָס?

דער אימפּעריאליזם לויגט בלי ספק אין דעם ענאָאיסטישען אינטערעס פון דער „געביל־דעטענשיכט", פון די מיטליפער פון דער סאָציאל־דעמאָקראטיע. ער בעשאפט פאר זיי פּיט־

רענדע שטעלעם אין עקזאטישע לענדער, וועלכע ווערען טהייער בעצאהלט.

מען דארף נאר עטוואס ענווייער בעטראכטען די אויסוואנדערונג פון דייטשלאנד. זי בעשטעהט היינט צום גרעסטען טהייל פון די אויבען־דערמאנטע עלעמענטען: פון טעכניקער, אינזשענערען, סוהרים, געשעפטס־דירעקטאָרען וכדומה. זיי פאהרען אין אלע לענדער: קיין כינא, ווי קיין דרום־אמעריקא, קיין רוסלאנד ווי קיין טערקיי און אפריקא. אומעטום טרעטען ארויס די דייטשען ניט נאר אלס אונטערנעהמער, נאר אפשר נאך אין גרעסערער צאהל אלס אנפיהרער פון אונטערנעהמונגען, ארגאניזאטאָרען, בקיצור אלס קוואליפיצירטע, דערוויל נאך גוט בעצאהלטע ארבייטער.

דעריבער איז דער אימפעריאליזם די אויסגעשפראכענע אידעאלאגיע אט פון דער „גרעסיידעטענשיכט", און דעריבער געפינט דער אימפעריאליזם ביי דיעזע זיינע ווארימסטע פערטהיידיגער. די גאנצע וועלט איז אין אנהויב פון דער מלחמה נשתומם געווארען איבער דעם ארויסטרוט פון די דייטשע פראָפעסאָרען. און מען וואלט זיך נאך אפשר מעהר געווונדערט, ווען די גרויסע וועלט וואלט זיך דערוואוסט פון דעם, וואס ס'ערשיינט איצט אויך דעם דייטשען ביכער־מארק: אזוי אויסשליסליך־אימפעריאליסטיש איז היינט אלץ, וואס שרייבט אין בירגערליכען לאגער, אום שוין ניט צו זאגען אלץ, וואס ס'דענקט! איז וואס פאר א וואונדער, וועז אט די שטארקע כוואליע פון אימפעריאליסטישער בעגייסטערונג האט אויך מיטגערייסען די סאציאלדעמאקראטישע מיטלויפער פון די בורזשואזע געביילדעטע קרייזען? היינע און לענא, דער פריהערדיגער רעדאקטאָר פון דער „לייפציגער פאלקסצייטונג", זיינען נאר די טיפישסטע פערטרעטער פון דיעזע מיטלויפער. נאך זיי שלעפט זיך א לאנגער עק פון מיטעלמעסיגקייטען, וועלכע זיינען אפילו אין זייער אימפעריאליסטישען גלויבען גאר ניט ארגינעל: זיי חזר'ען מעהר ניט איבער די אימפעריאליסטישע פראזעס פון ראהרבאך, יעקאן די אלע איבעריגע, וועלכע האבען ביי היינטיגען טאג פאר אייניגע „סאציאלדעמאקראטען" פערנומען די שטעל פון מארקס און ענגעלס...

איך וויל דערמיט נאטירליך ניט זאגען, אז ביי דעם ארבייטער־קלאס גופא זיינען נאך ניט פארהאן קיין אימפעריאליסטישע אילוזיעס. און עס איז אויך גאר קיין וואונדער ניט, וועז די מעכטיגסטע אידעאלאגיע פון די הערשענדע קלאסען ווירקט אויך אויף די ארבייטער. מען דארף אויך ניט פערגעסען, אז די דייטשע מלוכה איז בעשאפען געווארען דורך א מלחמה, און אז דער אידעאל פון דייטשער אחדות איז נאר א מאל שטארק געווען ביי די דייטשע ארבייטער. אין דער שפעטערדיגער צייט האט די דייטשע ארבייטערשאפט אוועקגעוואָרפען איהר נאציאנאלע אילוזיעס. וועז אבער די מלחמה האט אויסגעבראכען, האבען געמיזט וויעדער אויפלעבען די אילוזיעס, אז אויך די דאזיגע מלחמה וועט ברענגען א פערשטארקונג פון דייטשלאנד. צוליעב דעם, וואס פראנקרייך איז נאך איהר מפלה ווירטשאפטליך אבגעשטאנען, הגם ניט צוליעב דער דאזיגער מפלה אליין, האט מען שטארק מורא געקריגען פאר א מפלה. פון דער אנדער זייט גלויבט מען, אז די ענגלישע ארבייטער האבען צו פערדאנקען זייער רעלאטיוו בעסערע לאגע דער וועלט־הערשאפט פון ענגלאנד. אויך דאס איז נאטירליך פאלש. פונקט פערקעהרט: די צייט פון ענגלאנדס וועלט־הערשאפט איז געווען די צייט פון רעלאטיוואר אבגעשטאנענקייט פון דער ענגלישער טעכניק און אויך אבגעשטאנענקייט אין דער לאגע פון דעם ארבייטער־קלאס. ערשט אין די לעצטע יאהרצעהנטען הויבט אן צו שטייגען די שבירות פון די ענגלישע ארבייטער. אבער צו וויסען א סך פון די דייטשע פארטיי־חברים וועגען אט דעם פאקט? דער קרייג, וועלבען ענגלאנד האט אנגעהויבען געגען דעם דייטשען מסחר, האט נאך צוגענאסען אויל אין פייער אריין. מען האט אנגעהויבען, אהן שום קריטיק, נאכצושרייען, אז ענגלאנד פיהרט אן א האנדעלס־קרייג, כדי צו פערניכטען דייטשלאנדס אינדוסטריע. די טראדיציע דריקט אויף אונז מיט איהר משא זעהר שטארק: וויל ענגלאנד האט לאנגע דורות געפיהרט האנדעלס־מלחמות, גלויבט מען, אז ענגלאנד טהוט דאס זעלביגע אויך איצט. מען האט אבער אין היין פון שטרייט אין גאנצען פערגעסען, אז ביי היינטיגען טאג איז די פערניכטונג פון דעם מסחר פון אן אינטעליגענטען און קאפיטאל־קרעפטיגען פאלק איבערהויפט אוכטעגליך.

אויך אזא אופן האט די מורא פאר דעם אייגענעם קיום און די האפנונג אויף א בעסערער צוקונפט, וועלכע לעבט על פי טבע אין א לעבענס־פעהיגען פראלעטאריאט, אלערלי אילוזיעס געבוירען, אילוזיעס, וועלכע זיינען מערקווירדיג צוזאמענגעבונדען דוקא אט מיט דעם אונגעהויערען קריעג. מען האט אנגעהויבען צו גלויבען, אז שוין פון דער דאזיגער מלחמה וועט ארויסוואקסען א בעסערע צייט: זיינע מורא'דיגע קרבנות קענען דאך ניט אונדארפען דאך ניט זיין אומזיסט...

איצט האט זיך לסוף אנגעהויבען דער אויסניכטערונגס־פראצעס. אויף דעם האבען מיר פיעלע און זעהר וויכטיגע ביישפיעלע. וועגען דעם אן אנדערם מאל.

שלום אש:

„נאטהינג באט ביזנעס"

ויף דעם דעסק פאר זיין שרייב־
טיש אין זיין אפיס איז גע־
האנגען א שילדעל מיט גע־
דרוקטע גאלדענע בוכשטא־
בען, אבגעדרוקט ווי אבגע־
מאלט מיט חנ'דלעך די ווער־
טער „נאטהינג באט ביזנעס".
דאס האט געזאלט זיין א ווארנונג פאר די
מענשען, וואס זיינען ארייננעקומען אין זיין
אפיס, אז מיט איהם האט מען גאר נישט צו
רעדען קיין איבריג וואלט א חוץ ביזנעס. און
האט ווער געפרואווט רעדען מיט איהם עפעס
ניט וועגען ביזנעס, האט ער געוויועזען אויף דער
שילד. די שילד איז געשטאנען פאר זיינע
אויגען אלע טעג פון דער גאנצער וואך אזוי
לאנג ווי דאס עלעקטריש ליכט האט אין טונקע־
לען אפיס בעלויכטען דעם טאג. און דער מענש
האט זיך אזוי איינגעלעבט אין די ווערטער,
אז די ווערטער האבען געשוועבט שטענדיג פאר
זיינע אויגען, וואו ער האט זיך געפונען, אין
אפיס צו אין דער היים ביי זיין פאמיליע, ביי
זיין טיש, אדער ביינאכט אין שלאף, שטענדיג,
שטענדיג איז פאר זיינע אויגען געווען „גאר
נישט, גאר ביזנעס", אזוי אז די ווערטער זיי־
נען געוואָרען א שילד נישט נאר צו וואַרנען
אנדערע, נאר א סימבאל פון זיין פערזענליך־
קייט, פון דעם לעבעדיגען שטיק פלייש, וואס
האט זיך געפונען אויף דעם שאקעל־שטוהל פאר
זיין טיש — דורך דעם וועלען מיר איהם נישט
רופען מיט דעם נאמען וואס ער האט געטראגען
אין זיין לעבען. יענער נאמען איז נאר געווען
אן אויסערליכער, א פערבייגעהענדיגער; מיר
וועלען איהם רופען מיט זיין גייסטיגען נאמען,
מיט דעם נאמען, וואס איז געוואָרען א סימ־
באל פון איהם — „גאר נישט, גאר ביזנעס".

מר. „גאר נישט, גאר ביזנעס" איז א קליין,
געוויקסיג מענשעל, נאר ניט אזוי קליין־געוויק־
סיג אין קערפער, ווי אין די פיס. ער האט
געהאט גאנץ קורצע פיסלעך, אזוי אז ווען מען
זעהט איהם פון הינטען, מאכט ער זעהר א
טרויעריגען איינדרוק. און מען פרעגט זיך:
„דאס איז עס אין גאנצען?" וואָרום טראָגען
טראָגט עס הויזלעך, נישט קיין הויזען, און א
פיגור אויף ווי א אינגעל. נאר דערפאר ליינט
דער גאנצער „גארנישט, נאר ביזנעס" אין
פראָנט. און קוקט מען איהם אין פנים אריין,
זעהט מען באלד, אז עס איז „גאר נישט, נאר
ביזנעס". א בלייכער, א קאלט טויט געזיכט,
וואס בעווועגט זיך קיינמאל נישט, נישט קיין
שמייכעל אויף די ליפען, נישט קיין קנייטש
אין די אויגען, נאר ווי אן אויסגעטריקענטער
סקעלעט פון א טויטען פויגעל־קאפ. א גרויי־
סער ברייטער שטערן וואס ציהט זיך אין האל־
בען קאפ אריין, מיט צוויי טיעפע שווארצע
אויגען־לעכער, וואס קוקען ארויס פון אונטער'ן
שטערן אונבעווועגליך, מיט א ביסעל חשד אויף
יעדען. רעדען רעדט עס געלאסען, קורץ, א
וואָרט א רעגדעל. עס ענטפערט אויף יעדער
פראגע. און שטענדיג אזוי, אז דו האסט שוין
נישט וואס איבערצופרעגען. פון קיין זאך
וועלט עס נישט איבערראשט, נישט דערשראָ־
קען און נישט דערפרעהט, נאר וועז מען זאגט
איהם אן א העכסט פאר איהם פרעהליכע פא־
סירונג — דריקט ער אויס זיין ענטהוזיאזמום
דערמיט, וואס ער גיט א צוק מיט זיינע צוויי
וויכע הענטלעך — ווי ער וואלט זיי געוואלט
זיך אין מויל אריינשטעקען.

דאס געדויערט נאר אין אויגענבליק און
בעמערקען טהון דאס נאר אויף אזעלכע מענ־
שען, וועלכע זיינען גענים אין בעאבאכטונגען.

וועז „גאר נישט נאר ביזנעס" איז נאך גע־
וועז א אינגעל אין חדר האבען זיך שוין אנגע־
הויבען ארויסצואווייזען זיינע פעהיגקייטען צו
„ביזנעס". שטענדיג האט ער עהאט וואס צו
פערקויפען זיינע חברים. ער האט גענומען א
ניי מעסערעל פאר צוואנציג קופאנען און האט
עס „אויסגעפלעט". געמאכט א גורל, פערציג
קוויטלעך צו א קאפיקע א קוויטעל. און קוים
האט ער אויסגעפלעט איין זאך, האט ער שוין
געהאט אין א פאר טעג ארום „לאזען" אויף
אן אנדער זאך. א בייטעל, א פאר הענטש־
קעס, א פאר שליפקעס, אדער א קייטעל צו א
זיינגערעל. אז ער איז עלטער געוואָרען און ער
איז אריינגעקומען אין די העכערע חדרים, וואו
גרעסערע אינגלעך האבען געלערענט — האט
ער אויסגעבאָרגט די חברים געלט אויף פרא־
צענט. ער האט מיט א מאל א אינגעל געגעבען
א האלבען רובעל און האט דערפאר יעדען טאג
פון איהם צוגענומען די קאפיקע, וואס די מו־
טער האט איהם געגעבען פרוכט זיך צו קויפען.
אזוי איז דאס איינגעלערענט געוואָרען אין „גע־

שעפט" אין חדר, און וואו ער איז ארויס פון חדר, האָט ער געהאט אין לייוועדען זעקעל אויף זיין האלז אָנגעבונדען א שהנע פֿאר רובעל, און א ענייטע פֿראקטיקע פון א סוחר.

אז ער איז ארויס פון חדר, וואו ער האָט זיך אויף אויסגעלערענט צו שרייבען א ביסעל פוילישׁ און רוסיש, האָט ער געארבייט דערנאָך אין א געשעפט אין לאָדז ביי מאנופאקטור. אָנ־געהויבען האָט ער פון א שיק־איינגעל און געענ־דיגט האָט ער ביי קאסירער. געוואונען האָט ער דעם צוטרויען פון זיינע בעלי־בתים מיט זיין פליסיג־שטיל־ער ארבייטסזאמקייט, מיט זיין אונטערטהעניגקייט און גהאָרכזאמקייט. פינקטלעך און שטיל האָט ער אויסגעפיהרט יע־דע אויפגאבע. נאָר ווייטער איז ער נישט גע־נאנגען. זיינע חברים, וואָס האָבען אָנגעהויי־בען מיט איהם אין איינעם, זיינען פיעל ווייי־טער געגאנגען. ביי דעם שנעלען וואקסען פון לאָדז, זיינען א טהייל פון זיינע חברים הויך געשטיגען, האָבען זיך אלס רייזענדע אָגענטען געלאָזט קיין רוסלאנד און דערנאָך אליין גע־ווארען סוחרים פאר זיך. א סך האָבען שוין באנקראָטירט און וויעדער זיך ארויפגעארבייט. ער איז אלין געבליבען זיצען אויף איין פלאץ, געגאנגען פון איין שטופע צו דער צווייטער, פון אן איבערשרייבער — צום צווייטען בוכ־האלטער; פון בוכהאלטער צו קאסירער. שפּריי־גען, לויפען איז ניט געווען זיין נאטור. נאָר דערפאר האָט ער געהאט אָפּגעשפּארט דורך דער צייט פון זיין ארבייט א קליינעם פער־מעגענס, וועלכעם ער האָט ענעניט געוואוסט צו פערגרעסערען, אויסבאָרגענדיג עס אויף צינ־זען צו קליינע סוחרים'לעך, און געפיהרט אונ־טער דעם בעל־הבית' רוקען א געהיימע דים־קאָנטע אויף קליינע וועקסעלעך. עס האָט שוין געהאלטען דערביי, אז ער זאל ווערען א שותף אין געשעפט, אין וועלכען ער האָט גע־ארבייט. און נערוימט האָט מען זיך בסוד, אז ער וועלט א חתן מיט'ן פרינציפּאלס טאָכטער. מיט א מאל האָט זיך דאָס רעדעל איבערגע־דרעהט. עס איז אָנגעקומען א קריזים און פיע־לע פון די קליינע מאנופאקטור־סוחרים'לעך אויף דער פראָווינץ האָבען באנקראָטירט, און „גאָרנישט, נאָר ביזנעס" האָט נישט נאָר פער־לאָרען זיין גלעל, נאָר ער האָט ניט געהאט צו בעצאָלען א גרעסערע סומע געלט צום בא־לאָנץ, וואָס ער האָט אין געהיים ארויסגענומען פון פרינציפּאלס געשעפט — צו פיהרען זיין „פראָצענט־ביזנעס" מיט די קליינע סוחרים־לעך. ער האָט מורא געהאט פאר פערפאל־גונג, און דיסקרעדיטירט איז דער נאָמען אויף נעווארען. און ער האָט קיין אנדערע מעלות ניט געהאט ווי א „ריינעם נאָמען" — איז פאר איהם עפּעס אנדערש נישט איבערגעבליבען ווי אוועקצולאָזען זיך קיין אמעריקא.

נאָר דאָס זאָגען שונאים. איך ווייס נישט דעם טעם, פאר וואָס ער האָט פערלאָזט לאָדז און איז אראָב קיין אמעריקא. אז ער האָט געהאנדעלט מיט זיין פרינציפּאל'ס געלד, גלויב איך נישט. דערפאר, ווייל אזוי ווי „גאָר נישט, נאָר ביזנעס" האָט געשאנעוועט זיין גראָשען, האָט ער נאָך מעהר געשאנעוועט א פרעמדען גראָשען. „פרעמדעם געלד איז הייליגער ווי א פרעמדען'ס ווייב", האָט ער געזאָגט, וויל א ווייב איז נאָר איין ווייב, און געלד איז נאָך געלד, איז צינזען — איז געווען זיין דעוויז.

יעדענפאלס, וואָס עס איז נישט געווען דער טעם פון זיין אראָבקומען אין אמעריקא, דא אין פרעמדען לאנד איז ער נישט פערפאלגען געווארען. פערקעהרט, דא האָט ער געפונען א גינסטיגען באָדען פאר זיינע נאטירליכע פעהיג־קייטען. א ביסעלע געלד האָט ער מיטגע־בראכט, ער האָט עס געוואוסט טיכטיג אויף ווי אויסצונוצען. אויף דער סטאנציע, אין וועל־כער ער איז אינגעשטאנען, האָט ער זיך בע־קענט מיט א ווייטען באָרדער, וואָס פערקויפט צו ארבייטער „דזשולערי" אויף אויסצוצאָהלען.

— וועז איך וואָלט געהאט א ביסעל געלד אליין צו קויפען די „דזשולערי", נישט צו נעה־מען אויף באָרג ביי די אמעריקאנער פעל־רייי־סער, וואָלט עס געווען א געשעפט, — האָט דער יונגערמאן, דער באָרדער, וואָס איז גע־וען א גאליציאנער, געקלאָגט פאר איהם.

„נאָר נישט, נאָר ביזנעס" האָט מיט איהם א געשעפט אָבגעמאכט. ער האָט איינגעקויפט די „דזשולערי" פאר „קעש" און דער גאליציא־נער האָט עס פערהאנדעלט אויף אויסצאָהלען ביי זיינע לאנדסלייט. געהאט האָבען זיי די ביזנעס בשותפות, און די „דזשולערי" האָט „גאָר נישט נאָר ביזנעס" פון האנד נישט אריסגענעבען, נאָר געהאלטען אין פאקעט. ער אליין האָט'ס איבערגענעבען דעם „קאסטיימער", און די רעכענונג איז אויף זיין נאָמען אויסגע־שטעלט געווארען. דער גאליציאנער האָט גע־ארבייט, און „גאָר נישט, נאָר ביזנעס" האָט גע־לערענט ענגליש, געלערענט וואו ער איז גע־שטאנען און געגאנגען. געפאָהרען אויף דער קאר — האָט ער די שילדען געלעזען, געקוקט אין א צווייטענס צייטונג אריין. אין אַוועג־שול געגאנגען. און געגעסען האָט ער טרוקען ברויט, און געזאמעלט סענט צו סענט. אין א פאָר חדשים ארום האָט ער שוין געהאט מיט איינעם שותפות מעבעל אויף אויסצוצאָהלען. און ענגליש געלערענט, און סענטען געזאמעלט. און עס איז נישט דורכגעגאנגען קיין פאָר יאָהר, און „גאָרנישט נאָר ביזנעס" האָט שוין געהאט אן אייגענעם אָפּיס דאון־טאון, אָבגעגאָלטע וואָגצעס און געהאט נאָר ענגליש.

דאָס ביזנעס איז געווען אן עקספּעדיציאָנס־אָפּיס, וואָס קיינער האָט נישט געוואוסט וואָס

ער עקספּעדירט אזעלכעס, פון רוסלאנד צו קיין רוסלאנד. טהייל האָבען געזאָגט, אז ער בעציהט פּלאקס פון רוסלאנד און שטעלט זיי צו אין גרויסע מאנופּעקטשורס, און אנדערע האָבען געזאָגט אז פערקאהרט, אז ער שיקט לעדער קיין רוסלאנד. אויף זיכער האָט קיינער נישט געוואוסט, ווארים קיין פּעק אין זיין אָפּיס האָט מען נישט געזעהן. „נאָר נישט נאָר ביזנעס" איז שטענדיג געזעסען איבער זיין דעסק, אריבערגעבויגען איבער פּאפּירען, און געהאלטען אין איין דיקטירען בריעף די „מאשין־שרייבערין". א גאנצען טאָג האָט מען געהערט אין זיין אָפּיס (וואָס איז געווען אויף א צעהנטען שטאָק אויף בראָדוויי ערגעץ, און איז גאנצע טעג געווען בעלויכטען מיט עלעקטרישע ליכט), האָט מען געהערט דאָס קלאפען פון דער שרייב־מאשין. און „נאָרנישט נאָר ביזנעס" איז געזעסען איבער זיין דעסק מיט א פּאָר שווארצע ארבעל אויף די מאנקעטען (אז ער זאָל זיי נישט אינריכטען), אין א גומענעם קראגען, (וואָס ער האָט עקסטרא געהאט פּאר'ן אָפּיס, כדי זיינעם, דעם געווהנליכען, צו שאָנעווען), אין אָן אָלט ריפּסענעם רעקעל (דער ראָק פון זיין אנצוג, וואָס ער האָט געטראָגען אויף דער גאס, איז אין אָפּיס געווען איינגעהילט אין א לייוועט, אז ער זאָל נישט פערשטויבט ווערען, און געהאנגען אויף דער וואנד). די קלייד־דער זיינע זיינען נאָר געווען פערהאנגען, בעהאלטען פון אָפּיס שטויב. דעם קערפּער זיינעם און די נשמה זיינע האָט פערשטויבט א גאנצען טאָג דער אָפּיס־שטויב, וואָס איז געפאלען אויף זיינע פּאפּירען, די אויגען זיינע האָבען קיין אנדערעס ליכט נישט געזעהן, נאָר דאָס אָפּיס־ליכט, דאָס עלעקטרישע, און פון זיין קערפּער האָט מען געפיהלט דעם זיסליך־טוכלען גערוך, וואָס מען פיהלט פון ביכער וואָס שטעהען ביי א לאָיער און ווערען קיינמאָל ניט געלעזט, אָדער פון ווייך מעבעל וואָס שטעהען אין אן עמפּפּאנגס־צימער פון אן אָפּיס. און פּאר זיינע אויגען האָט תמיד געשוועבט דער בעריהמטער שפּרוך, וואָס איז געשטאנען אלם א שילד אויף זיין דעסק: „נאָרנישט נאָר ביזנעס".

צו זיין לויב מוזן מיר נאָך צוגעבען פּאל־גענדען שטריך. אין דער ערשטער צייט, וועו ער איז געקומען קיין אמעריקא, און עס איז איהם שלעכט געגאנגען — האָט ער קיינעם נישט פון זיינע לאנדס־לייט אָדער חברים אויפגעזוכט. ער האָט נישט געוואָלט, אז זיי זאָלען איהם זעהן ווי עס גייט איהם שלעכט. ערשט דערנאָך, וועו ער האָט שוין געהאט א באנק־קאנטאָר, האָט ער אריינגעשיקט א טשעק אין א סאָסייעטי, וואו פיעלע זיינע לאנדס־לייט זיינען מעמבערס, אזוי ארום צו וויסען געגעבען פון זיין עקזיסטענץ נאָר דאָס איינע מאָל. מעהר האָט ער נישט געלאָזט הערען פון זיך.

פּאר דעם שהנעם געשלעכט האָט „נאָר נישט נאָר ביזנעס" נישט געהאט קיין בעזונדערען געפיהל. ער האָט מורא געהאט פּאר זיי. אלעם וואָס איז דא און קומט פּאר אין לעבען איז ביי „נאָרנישט נאָר ביזנעס" געווען צוטהיילט אין צוויי חלקים, — אין „קרעדיט" און „דעביט". און וואו ער איז געגאנגען, און וואָס ער האָט גענטהאָן, האָט ער שטענדיג געהאט פּאר די אויגען די צוויי בלעטער פון זיין האנדעלס־בוך, וואָס וויזזען אן שווארץ אויף וויים, צי ער קריגט אריין געלד אָדער ער גיט אוים געלד. און דאָס „שהנע געשלעכט" איז געווען עפּעס אזעלכעס, וואָס פערשווערט זעהר דעם „קרעדיט" און בעשווארצט איהם מיט ציפערען. און דאָס געלד וואָס מען גיט אוים איז צוויי מאָל היזק. איינמאָל דאָס געלד, און דאָס צווייטע מאָל די צינזען וואָס דאָס געלד קען אוינברענגען, ווארים „געלד איז נאָך א מאָל געלד" איז געווען זיין דעוויז. דאָך צייט מען האָט איהם געערדט א שדוך דעם „פּרינציפּאל'ס טאָכטער" אין לאָדזער מאנופּאקטורעשעפט, האָט ער איינגעזעהן, אז דאָס שהנע געשלעכט איז נישט בלויז וואָס מאכט שוועהר די אויסגאבען, נאָר עס קען אויך אמאָל פערדאָפּלען און פערדרייפאכען די איינקונפטען. איז די פרוי געווארען פּאר איהם עפּעס אזעלכעס, וואָס דורך איהר קען מען צו עפּעס קומען. און אזוי ווי ביי יעדען געשעפט, אזוי האָט ער אויך דאָס מאָל בערעכענט, אז וואָס מעהר ער וועט אליין זיין אימשטאנד אריינצוטרעטען מיט א גרעסערען קאפּיטאל אין שותפות, דאָס גרעסער וועט דער קאפּיטאל זיין פון דער צוויי־טער זייט. האָט ער אבגעלעגט דאָס חתונה־האָבען און געווארט, ביז ער אליין וועט האָבען אן אייגענעם אָפּיס, א קאפּיטאל, א ביזנעס־נאָמען און א געשעפט, כדי פון דער צווייטער זייט זאָל ער קענען פערלאנגען אזא קאפּיטאל וואָס זאָל דאָס זייניגע אריבערווענגען, און ווייל עס האָט זיך איהם שטענדיג אויסגעוויעזען, אז וואָס לענגער ער וועט ווארטען, וועט זיך זיין קאפּיטאל אלץ פערגרעסערען, דורך דעם וועט ער פון דער צווייטער זייט אויך קענען האָבען אזא גרויסען נדן — האָט ער נעהאלטען אין איין אבלענען די שדוכים. עס האָט זיך איהם אלץ אויסגעוויעזען. אז ער קען טהאָן א בעסערען שדוך און מיט מעהר נדן. ער דארף נאָך אבווארטען א יאָהר, צוויי, ביז זיין קאפּיטאל וועט דערגרייכען צו א רונדע ציפער, און דער שדכן וועט קענען אנרופען א בעשטימטען נומער וואָס וועט מאכען אן איינדרוק. אזוי איז אדורכגענאנגען א שטיק צייט, א האלב פון זיין

לעבען און ער האָט ניט חתונה געהאט. און דאָך האָט ער דאָס נישט געטהאָן פאר גייציקייט, נאָר ער האָט זיך ווירקליך געשראָקען פאר דער פרוי, וואָס פערגרעסערט די אויסגאבען און מאכט שוואַרער די פליכטען פון מענשען. פון אלע זיינע פריינד און בעקאנטע האָט ער נאָר געהערט ווי מען איז אים מקנא, און אלע האָבען גע'טענה'ט צו אים: „וואָס רייסט איהר איין אזוי די וועלט? איהר האָט א ווייב מיט קינדער צו דערנעהרען?" „אייך איז גוט, איהר האָט ניט קיין ווייב מיט קינדער". און ער האָט זיך פאַרגעשטעלט דאָס ווייב, וואָס מאכט א תל פון דעם מענשען'ס קאָפיטאל. זי האָט קינדער, מוז זיך קליידען שעהן, האָבען א שעה־נע וואָהנונג — „א הויז פיהרען" — דאָס אלעס זיינען אזעלכע שרעקליכע זאכען פאר'ן מענ־שענס קאָפיטאל. און דאָס ווייב איז ביי איהם געוואָרען ווי ביי טהייל קראנקע מענשען, וואָס קענן נישט קוקען אויף א ברייט וואַסער, א טייך אדער א ים אָהנע צו דענקען, אז זיי מוזען אַרײַנפאלען... דורך דעם האָט ער נישט געוואָלט פריהער חתונה האָבען און אבגעשיקט אלע שדכנים מיט די פאָטאָגראפיעס ביז ער יועט האָבען אזא קאָפיטאל וואָס וועט איהם זיכערען מיט די בלויזע צינזען אן עקזיסטענץ אפילו פאר די אויסגאבען פון א ווייב מיט קינדער.

באלד אבער האָט זיך „גאָרנישט נאָר בויז־נעס" ארומגעזעהן, אז זיין פריוַ אויף דעם מארק פון די חתנים האלט נישט אין איין שטייגען מיט זיין קאָפיטאל, נאָר פערקעהרט, וואָס עלטער ער ווערט, וואָס מעהר עס פער־נרעסערט זיך זיין קאָפיטאל — פאלט אלץ זיין פרויַ אלס חתן. ער איז איבערגעשטאַנען, אריבערגעבאָפט די מאָס, — האָט ער געקלעהרט שוין נאָר נישט חתונה צו האָבען, כאָטש ער האָט געבענקט נאָך א פאמיליען־לעבען. באלד אבער האָט ער דער־פיהלט, אז ער ווערט אן אלטער קראנקער בחור. ער האָט געהאט צו טהאָן מיט א מאָגען־קראנק־הייט, וואָס איז איהם געקומען פון שלעכט עסען אין זיינע יונגע יאָהרען און פון דעם וואָס דער קערפער זיינער האָט נישט געהאט קיין בעוועגונג. ער האָט זיך אָנגעהויבען צו דאָק־טאָרען, און עס האָט זיך איהם אלץ אויסגע־דאכט, אז די דאָקטוירים נארען איהם אָב, זיי מאכען איהם מיט א כיון קראנק, כדי געלד פון איהם אויסצונארען, האָט ער געהאלטען אין איין בייטען די דאָקטוירים. יעדער נייער דאָק־טאָר האָט ביי איהם א נייע קרענק ענטדעקט, און נעהיילט איהם אויף עפעם אנדערש. ער האָט אָנגעהויבען די דאָקטוירים אזוי צו הא־סען, אז ער האָט זיי אין נאנצען אויסגעמידען. אבער די קרענק האָט איהם נישט געלאָזט רו־הען. ער האָט געליטען פון א פערשטאָפעניש, און געהאלטען אין איין אויסזוכען צווישען די אנאנסען פון די צייטונגען די פערשידענע מיטלען, טהעע, פיגאלקעס, שאָקאלאד, וואָס טרייבען אָפּ. יעדער נייער מיטעל האָט אין אָנפאנג געהאלפען, און ער האָט געמיינט, אז די ישועה איז געקומען. קוים אבער האָט זיך זיין ארגאניזם צוגעוואוינט דערצו, האָט עס ווידער ניט געהאלפען, און ער איז ווידער געלאָפען צו דאָקטוירים, צו פראָפעסאָרען.

די קרענק, אויסער וואָס זי האָט פערגרע־סערט זיינע אויסגאבען, אוועקגענומען איהם צייט, האָט איהם נאָך געמאכט זעהר נערוועז. צוערשט האָט ער זיך געמיהט ניט ארויסצוא־ווייזען זיין נערוועזיטעט אין די ביזנעס. און ווירקליך, די ביזנעס האָבען אויף איהם געהאט אזא מאכט, אז ווען ער איז געווען פערנומען אין געשעפט, האָט ער פערגעסען אָן זיין קרענק און געפיהלט זיך צופריעדען. באלד אבער האָט זיין נערוועזיטעט אויף זיך ארויסגעוויזען אין אָפיס. ער האָט אָנגעהויבען צו שרייען און צו בייזערען זיך אויף די מענשען פון אָפיס. דורך דעם האָט ער פערלאָרען דאָס גאנצע אָנזעהן בי זיינע מענשען, וואָס ער האָט זיך ערוואר־בען אלס ביזנעס־מאן. ער האָט געפיהלט, אז מען לאכט אויס איהם אונטער זיין רוקען, מען האָרכט איהם נישט. דאָס האָט איהם מעהר פאר אלץ דערשראָקען און ער האָט בעשטימט חתונה צו האָבען.

און חתונה האָבען האָט ער געוואלט שוין אָהן נדן, א פראָסט, אידיש מיידעל פון א גוט הויז ארוים, אָהן א גראָשען געלד, כדי זי זאל נישט האָבען קיין גרויסע פערלאָנגען, און זאל איהם דאנקבאר זיין וואָס ער האָט זי געגומען אָהן נדן — און וועט איהם ליעב האָבען דער־פאר. ער האָט געלאָזט פאלען א וואָרט די שדכנים דעריבער, וואָס האָבען איהם געהאל־טען נאָך אין איין שלעפען בעקענען זיך מיט כלות. און באלד איז די שופלאדעל פון זיין דעסק, וואָס האָט געטראָגען דעם אויפשריפט „פערזענליכעס", פול געוואָרען מיט פאָטא־גראפיען פון יונגע שעהנע מיידלעך, וואָס דאָס געזונדקייט און פרישקייט האָט ארויסגעשפריצט פון זייערע אויגען, באקען און מיילער. ער האָט זיך אויסגעזוכט א מיידעל מיט א צנועה־דיג שטילען בליק, וואָס עס האָט זיך איהם געדאכט, אז זי וועט ווינציגער פון אלע אנ־דערע האָבען גרויסע פערלאָנגען — און גע־הייסען זיך בעקענען מיט איהר.

מען האָט איהם ארויסגעפיהרט צו אן אלמנה אין שטוב, וואָס האָט געלעבט מיט איהרע דריי טעכטער און א זוהן ערגעז וואו אין ברוקלין. דער מאן איהרער איז געווען א ריעל־עסטייטניק און איז אמאל געווען גוט אָב, איז געשטאָרבען אין דער צייט פון גרויסען קרי־זים און איבערגעלאָזט די אלמנה אן איינענע

הויז און א סך חובות. דאָס הויז האָט מען געשטעלט אויף ליציטאציע, נאָר עס האָט נאָך קיינער נישט אָבגעקויפט, האָט דערווייל דער־רינען געוואוינט די אלמנה. געלעבט האָבען זיי „אָפיציעל" פון דעם, וואָס דער עלטערער זוהן, וואָס איז געווען א דענטיסט, האָט זיי אונטערגעשטיצט, נאָר אונאָפיציעל האָבען די דרויי מיידלעך געארבייט ביי א מאָדיסטקע און פון דעם אייגענטליך האָבען זיי געמאכט א לע־בען. מען האָט זיך געהיט דערמיט פאר שדכנים, וואָרום די מיידלעך זיינען געשטאנען אין שדוכים, און זייער גאנצער נדן איז געווען וואָס זיי קומען ארויס פון אן אנשטענדיג הויז און זיינען בעלי־בתישע קינדער. „גאָרנישט נאָר ביזנעס" איז דוקא געפעלען די צווייטע פון די דרויי, מיט פעני, א שווארץ חנ'עוודיגע מיט צווויי ליעבעס־פלעקלעך אין דיווינקלען פון די באקען, מיט א כשר'ען אונשולדיגען בליק.

אייגענטליך זיינען די אנדערע צוויי שוועס־טער נישט געווען מיאוס'ער פון די צווייטע, און עס וואלט איהם גאנץ גוט אזוי אויך ge־פעלען מים העלענא, די עלטערע ווי די איננערע. נאָר עפעס אזוי, אז דער אָרימער אלמנה זאל עס ניט אָנקומען אזוי לייכט צו קריגען פאר איהרס א טאכטער אזא חתן, ווי „גאָרנישט נאָר ביזנעס", האָט ער זיך דוקא „פערליבט" אין דער צווייטער און אָנגעמאכט אין דער משפחה א שטיקל טראגעדיע, וואָס די צווויי־טע געהט פריהער חתונה האָבען פאר דער ער־שטער. נאָר סיי ווי סיי איז עס געווען א גרויס גליק אין דער פאמיליע, ווארים „גאָרנישט נאָר ביזנעס" האָט שוין געהאט א גרויסען נאָמען אין דער ביזנעס־וועלט, און מען האָט געשאצט זיין פערמעגען אין די צענדליגע טויזענדער. שכנים האָבען מקנא געווען, און די פאמיליע, וואָס האָט אונטערגעשטיצט די אלמנה מיט די יתומים, האָט אודאי מקנא געווען. „נו, יעצט וועלען זיי האָבען אן אייגענעם", און אם מיינטען האָט מען מקנא געווען דאָס מיידל. אלע האָבען זיך געקושט מיט איהר און בע־גליקוואונשט, און אלע האָבען איהר פערזיכערט, אז זיי ווינשען איהר דאָס גליק פון גאנצען הער־צען, און זיי זיינען איהר נאָר נישט מקנא.

„נאָר נישט נאָר ביזנעס" האָט זיך מיט דער משפחה פון זיין כלה נישט אַריינגעלאָזט אין קיין פאמיליארע פערהעלטניסע. געקענט האָט ער נאָר זיין כלה. געקומען רעגעלמעסיג יעדען שבת נאכמיטאג צו גאסט, און אויסגע־גאנגען מיט זיין כלה שבת און זונטאג, געפיהרט זי פון צייט צו צייט אין דער אפערא, אמאל אויף געפיהרט זי אין א גרויסארטיגען האטעל צו דינער. נאָך דער אפערא געגעבען איהר א „ניים טיים", א „רייד" מיט אן אויטאמאביל איבער צענטראל פארק, און צו איהר געבורטס־טאג האָט ער איהר געשאנקען „דזשולערי". די משפחה איז געקומען בעקוקען די „דזשולערי" און אלע האָבען זיך געפרעהט, און אלע האָבען זי פערזיכערט, אז זיי ווינשען איהר דאָס גליק פון גאנצען הערצען און זיינען איהר ניט מקנא.

דאָס מיידעל אבער אליין האָט נישט גע־וואוסט, וואָס דאָס איז דאָס „גרויסע גליק" און וואָס איז זי דא אזוינס מקנא צו זיין. מיס־טענס זיינען זייערע „ריידס" געווען לאנגוויליג און אויך די „ניים טומס", וואָס ער האָט איהר געגעבען. „גאָרנישט נאָר ביזנעס" האָט מיס־טענס געשוויגען, וועז ער איז געפאָהרען מיט זיין כלה שפאצירען, אדער געזעסען מיט איהר אין אפערא. און איינמאל האָט זיך איהר אויסגעדאכט, אז דער קעלנער אין אסטאר האָ־טעל האָט געלאכט אוים איהם, וועז ער איז אריינגעקומען מיט איהר, און ער האָט זיך פרי־הער פון איהר אוועקגעזעצט, און נישט געהאלט־פען איהר דעם מאנטל אראבנעהמען. זי איז רויט געווארען פאר חרפה. אין די געשפרע־כען, וואָס ער האָט געפיהרט מיט איהר, האָט ער איהר געגוג דייטליך געגעבען אנצוהערען פאר וואָס ער נעהמט זי, א מיידעל אָהן נדן, כאטש ער וואלט געקענט קריגען א גרויסען נדן. נאָר דערפאר, וואָס ער גלויבט, אז וועז מען האָט חתונה מיט א גרויסען נדן האָט מען צו גרויסע פליכטען. און ער וויל בויען מיט איהר א הויז, וואָס זאל זיין געשטיצט אויף אייג־געהאלטענקייט און אויסגערעכענטקייט, אויף א תכלית צוליעב די קינדער. ביים לעצטען וואָרט האָט ער געגעבען א שמייכעל, ווי א מיידעל וואלט איהם דורכגעלאָפען פון מויל ארויס אין וויסען קראגען אריין... און עפעס א רודער געטהאן מיט די הענד, וואָס האָט זי אבגעשטויסען, און זי איז רויט געווארען און האָט נישט געוואוסט וואו די אויגען אהינצוטהאן. נאָר סיי ווי סיי, אז זי האָט געזעהן, אז מענשען זיינען איהר מקנא און אלע פרעהען זיך און זאגען, אז עס איז א „גליק", האָט זי עס אויך געהאלטען פאר א גליק, וואָס זי פערשטעהט נאָך ניט דעם וועדטה דערפון.

זי האָט נאָר נישט געוואוסט ווי אזוי זי וועט איהם ליעב האָבען. צייט ער האָט ge־רעדט מיט איהר וועגען קינדער האָבען און א תכלית, האָט זי טיעפער אריינגעקלעהרט וועגען ליעבע צו איהם. איהר פאנטאזיע האָט איהר געמאלען נישט קיין זעהר אנגענעהמע בילדער פון זיין אויסערליכען... דער שמייכעל אויף זיינע טוויטע ליפען און דאָס אוננאטירליכע בלאסקייט פון זיינע הענד וואָס זי האָט ge־זעהן ארויסשטארען פון זיינע בריטע מאנשע־טען, האָט געהאט עפעס אבשטויסענדעס. נאָר איהר מוטער און איהרע א נאָהענטע חבר־טאריין, וועמען זי האָט פערטרויט איהר שרעק, האָבען איהר אויסגערעדט און געזאָגט איהר,

אז ליעבע איז אזא געפיהל וואָס מען נעוואוינט זיך איין און מען לערענט עס זיך אוים מיט דער צייט, און מיט די „עקספּיריענס", און ביי דער מאמע איז עס אויך אזוי געווען...

נאָך דער חתונה האָט „גאָרנישט נאָר ביזנעס" געדונגען א שטאָק אין אַפּארטמענט־הויז אין הארלעם. אין דער נייַ־איינמעבלירטער וואוינונג זיינען אריבערגעטראָגען געוואָרען די אלע מעדיצין־פלעשלעך, זאלבען און קאָסמעס וואָס „גאָרנישט נאָר ביזנעס" האָט בענוצט פאר זיין קראנקהייט. דאָס יונגע וויַיבעל, וועלכע איז ערשט ארויס פון דער מאמעס היים מיט א געזונטען פרישען קערפּער און גייסט האָט נעמט אזא מאָדנע נעפיהל צו די פערשיעדענע פלעשלעך מעדיצינען און קאָסמעס, וואָס זיינען מיט אמאל געוואָרען אזוי היימיש און נאָהענט צו איהר אייגען לייב, אז זי האָט געפיהלט אן עקעל, נישט נאָר בלויז צו דעם לייב וואָס בענוצט דאָס, נאָר אויך צו איהר אייגענעם גענזדען קערפּער, וואָס קומט אין בעריהרונג מיט יענעם לייב... און דאָס מיידעל האָט זיך גענאלטען אין איין וואשען...

אויך האָט „גאָר נישט נאָר ביזנעס" גענאכט א שרעקליכע ענטדעקונג, אז ער האָט צו לאנג געווארט מיט זיין חתונה האָבען און אנגעהויבען זיך צו דאקטאָרען וויַיעדער... די אלע רעצעפּטען, וואָס האָבען אנגעפילט דעם וויַיבעל'ס נייע היים, האָט זי ארויסגעבראכט אין אזא פערצוויַיפעלטער מרה־שחורה'דיגער שטימונג, אז אלעם איז איהר פער'מאום'ט גע־וואָרען. פאר אלעם האָט זי געעקעלט פון זיך אליין, און דאָס ערגסטע איז געווען וואָס זי האָט נישט געהאט קיינעם צו פערטרויען איהר צער; זי האָט זיך געשעהמט פאר דער מוטער און פערשאָלטען איהר משפּחה און איהר מזל, וואָס האָט זי פערבונדען מיט איהם.

באלד אָבער האָט זי זיך איינגעוואוינט צו דעם לעבען. זי האָט אנגעהויבען צו זוכען בעפריעדיגונג און אנדערע פערגענינגען. זי האָט זיך אנגעהויבען צו פוצען, געמאכט זיך שעהנע קלייַדער און געווען פערנומען גאנצע טעג ביי דער שניידערקע.

דער מאן האָט איהר נישט געשטערט. אין אנפאנג האָט ער נעצאָהלט די רעכענונגען פון די שניידערקעס און די סטאָרס, און עס האָט אויסגעזעהן ווי ער וואָלט צופריעדען געווען וואָס זי פוצט זיך. נאָר באלד איז איהר דאָס פוצען און אנטהאָלן זיך אויף פער'מיאום'ט גע־וואָרען. זי האָט נישט געהאט פאר וועמען זיך אנצוטהאָן. א נאנצען טאָג איז זי געווען איינע אליין אין די שטובען און האָט נישט געהאט וואָס צו טהאָן מיט איהר צייט. אויפגעשטא־נען פריהמאָרגענס, איז ער שוין לענגסט נישט געווען. די שטיבער האָט אויך שוין די דיענסט געהאט אויפגעריומט. צו דער מאמען איז גע־וואָרען צו ווייט צו פאָהרען. די שוועסטער האָבען געארבייט. האָט זי געהאלטען אין איין לעזען לאנגוויילינג אמעריקאנער ראָמאנען, וואָס האָבען זי נישט אינטערעסירט אדער זי האָט געשלאָפען האלבע טעג. איז זי ארבאָב־גענאנגען שפאצירען, האָט זי נישט געהאט מיט וועמען צו וואָרט אויסצורעדען. די אלע פרויען, וואָס האָבען געוואוינט אין איהר שכנות און מיט וועלכע זי האָט זיך בעגעגנט פאר דער טהיר, אויף לענגאָק עוועניו אדער אין פּארק, זיינען געווען מעהרסטענס שוין לענגסט פער־הייראטהט, האָבען שוין קינדער געהאט און גע־האלטען אין איין רעדען ווי בייבים צו ערציהען, וועלכע שפּייז איז געזונטער פאר א קינד, און וואָס צו עסען, אז מען זאָל נישט אזוי דיק ווערען און וועגען עהנליכע זאכען. מיט די אלע וויַיבער האָט זי זיך נישט געקענט צו־נויפערעדען, יעדענפאלס קיין פריינד נישט גע־קאָנט געפינען צווישען זיי. איז זי געווען איינע אליין אין דער גרויסער שטאָדט ניו יאָרק. קיין פריינד, וואָס זאָלען ארויפקומען צו איהר, האָט זי נישט געהאט, און „גאָרנישט נאָר ביז־נעס" האָט אודאי קיין פריינד נישט געהאט, וואָס זאָלען ארויפקומען צו איהם אין הויז. ער האָט מיט קיינעם אין ניו יאָרק נישט גע־רעדט, מיט קיינעם קיין בעציהונג נישט געהאט, נאָר וועגען ביזנעס, וואָרים אויף זיין שרייב־טיש איז געהאנגען די שילד „גאָרנישט, נאָר ביז־נעס", און קיין מענש האָט מיט איהם וועגען קיין אנדער זאך נישט גערעדט נאָר ביזנעס.

איז ער געקומען אהיים אויף דער נאכט.— „וואָס מאכסטו, דאַרלינג?"—האָט ער איהר נע־געבען א קוש אין שטערן און אוועקגעזעצט זיך צום טיש. ביים טיש האָט ער אויך מיים־טענס נאָר גערעדט וועגען ביזנעס, וועגען זיינע געשעפּטען, וואָרים וועגען עפּעם אנדערש האָט „גאָרנישט נאָר ביזנעס" נישט געוואוסט צו רעדען מיט קיינעם נישט, אפילו מיט זיין וויַיב נישט, וויַיל ער האָט קיינמאָל נישט וועגען עפּעם אנדערש גערעדט. און אז ער האָט זי געוואָלט נאָר גוט וויַיבלען און זאָגען איהר עפּעם אמו־זאנטעם, האָט ער איהר דערצעהלט:

— וויַיסט, דאַרלינג, היינט האָב איך גע־האט א „דזשאָק" מיט א לאָיער. איך האָב געהאט אן אגרימענט אבצומאכען מיט מיסטער גרינבוים, האָט מיר זיין לאָיער געוואָלט אריינ־שטעלען אין „אגרימענט" אזא פונקט, מיט וועלכען ער האָט מיך געוואָלט בינדען. בין איך דאָך נישט קיין לאָיער, האָב איך איהם געוויעזען, אז איך קען מיך אויך אויף די לאָאָם.

און דערבי האָט ער אזוי הויך נעלאכט, נעמיינט אז ער האָט איהר דערצעהלט עפּעם זעהר אמוזאנטעם. און דאָס וויַיבעל האָט איהם

צוליעב געטהאן און געהאלפען איהם מיטלאכען. אדער ער האט איהר דערצעהלט:

— דארלינג, מר. גרינבוים מיינט, אז איך בין א גרינער, דערפאר ווייל איך בין נישט געגאנגען אין אמעריקאן סקוהל, אבער אין ביזנעס בין איך מעהר אמעריקאנער פאר זיי אלעמען.

נאר דאס פלעגט ער זאגען, וועז ער איז שוין געווען אין גאר גוטען מוטה, וועז דער מאגען האט איהם נישט געפייניגט. מעהר־סטען האט ער מיט'ן וווייבל נישט געהרעדט וועגען ביזנעס, נאר וועגען זיין קרענק. עס האט זיך איהם געראכט, אז רעדען אין דער היים מיט א פרוי דארף מען טאקע נישט וועז־גען ביזנעס, נאר וועגען היימישע פערזענליכע זאכען דארף מען זיך אונטערהאלטען, און זיין „מאגען" איז געווארען די בעליעבטעסטע טהעמע אין זיינע געשפרעכען מיט זיין פרוי:

— וווייסט, דארלינג, דער טהעע, וואס אנא־סירט זיך אין די צייטונגען, העלפט שוין וויע־דער ניט; עס איז אמעריקאנער בלאף.

אז ער האט זיך נישט געקלאגט אויפ'ן מא־גען אדער ער האט נישט געמאכט קיין עקס־פערימענטען מיט פערשיעדענע טהעען און פיגולקעס, האט ער זיך באלד נאכ'ן עסען אוועקגעלעגט א האלבער אן אויס־געטהאנענער אויף דער שאקעל־שטוהל און פער־טיעפט זיך אין א בערזע־צייטונג מיט פערשיע־דענע ציפערען, פון וועלכע ער האט זיך ג־מאכט נאטיצען אין זיין ביכעל. אדער ער איז אזוי מיעד געווארען, אז ער איז איינגעשלאפען אויף דעם שאקעל־שטוהל. זי האט זיך אבער געהאט אויסגעשלאפען דורך דעם נאנצען טאג און געווען פריש און געוואלט ערגעץ וואו געהן פערבראנגען.

זי פלעגט איהם אנהויבען צוצורעדען, אז זיי זאלען ערגעץ־וואו ארויסגעהן פערבראנגען דעם אוונד.

— וואוהין וועסט דו געהן, דארלינג? נישט אינטערעסאנט. בלייבען מיר בעסער אין דער היים, וועלען מיר זיך „ענדזשאיען" מיט אונז אליין.

און די „ענדזשאימענט" איז בעשטאנען אין מאגען־נעשפרעכען... און עס האט זיך איהם נעראכט, אז דאס וווייבל איז גליקליך. און ער איז צופריעדען געווען, וואס ער האט גליק־ליך נעמאכט א מענשען. אין אמת'ען אין הער־צען האט ער איהר נישט פערגונען דאס גליק, נאר ער איז צופריעדען געווען וואס ער איז אזא גוטער מענש. און ער פלעגט טהיילמאל אין אוונד, וען זיי זיינען געזעסען ביים נעדעקטען טיש, און די דיענסט האט דערלאנגט דעם סטייק, זאגען צו איהר מיט א קנאה'דיג שמיי־כעל:

— ביזט צופריעדען, דארלינג? ביזט גליק־ליך, הע? — און מענשען מיינען, אז מען קען נאר זיין גליקליך און חתונה האבען וועז מען נעהמט א ווייב מיט א סך נדן. אך, מענשען זיינען נארגענים, דארלינג, — האט ער געגעבען א גלעט מיט זיין וווייכער האנד איבער איהר יונגען, רויטען נאקען.

דאס וווייבל איז רויט געוואָרען און האט איהם גארנישט געענטפערט, נאר געקריגען אן עקעל פאר איהם, און געהאסט איהר מוטער און איהר משפחה, וואס האט זי פערבונדען מיט איהם.

זי האט געזוכט עצות ווי אזוי פון איהם פטור צו ווערען און האט קיין וועג נישט ג־זעהן. די מוטער, וועמען זי האט פערטרויט איהר עקעל צו איהם מיט זיין מאגען־קראנק־הייט און מיט זיינע געהיימע רעצעפטען — האט זי אויסגע'מוסר'ט, אז „זי וווייסט ניט וואס זי וויל", אז אלע יונגע וווייבלעך היינט געהען ארום ווי אויף א צוווייטער וועלט און קווענקלען זיך און וויינען ניט וואס זיי וויללען:

— ברויט האסט דו? א שטוב האסט דו? און קליידער מאכט ער דיר אזעלכע וועלכע דו וויללסט נאר? און וואס וויללסט דו האבען — ליעבע? די ליעבע קומט שוין אליין. האב דו איהם ליעב, וועט ער דיך ליעב האבען.

און זי האט ווירקליך נישט געווואוסט וואס צו וועלען און וואס צו פערלאנגען. אלעם, וואס א מענש בעדארף צום לעבען, האט זי געהאט, און נאך מעהר. נאר עס האט עפעס אין דעם אלעם געפעהלט, עפעס אזעלכעס, וואס זי האט נישט געוואוסט וואס אנצורופען.

אמאל איז זי געזעסען אין גארטען. עס איז געווען א שעהנער פריהלינגס־טאג און די יונגע מאמעס האבען זיך געשפיעלט מיט זייערע קינדער אין גארטען. דער צענטראל פארק ביי לענאקס עוועניו איז פערוואנדעלט געווארען אין א קינדער־גארטען. אומעטום און איבע־ראל האבען זיך קינדער געשפיעלט. מיידעלעך און אינגעלעך אונטער די בוימער און צווישען די בוימער, אויפ'ן טראטואר און אויפ'ן גרינס, און דער גארטען איז פערהילכט געווארען פון קינדער־געשרייען אין די בייבי־קערבלעך. נע־בען איהר אויפ'ן באנק איז געזעסען א יונגע מאמע מיט א „בייבי" אין א וועגעלע, וועלכע זי האט געפיעשטשעט. פעני האט געקוקט אויף דער מוטער און געפרעהט זיך מיט איהר גליק, און אויף זיך געשפיעלט מיט דער בייבי. זי האט געבעטען ביי דער מוטער, אז זי זאל איהר לאזען נעהמען די בייבי אויף די הענד. דאס קינד איז נערן געגאנגען צו איהר, און זי האט זיך געשפיעלט און געלאכט דערמיט. דענסטמאל האט זי זיך געטראכט, אז קיינעמס מאן איז נישט בעסער, אלע האבען אזא גליק ווי זי. מען דארף זעהן זיך אויפלעבען אין

דעם גליק, מיט דעם חלק וואָס איז געפאַלען אויף איהר גורל. און נעהמען דאָס לעבען אַזוי ווי עס איז, און זי האָט בעשטימט צו האָבען קינדער. איהר לעבען דאַרף זיין צו האָבען א בייבי וואָס שנעלער. דענסטמאָל וועט איהר דער מאַן פיעל נעהנטער ווערען און אַלעס וועט איהר לייכטער ווערען. יאָ, זי איז געווען איר־בערצייגט, אז איהר גאנצער אומעט און אונ־צופריעדענהייט פון איהר חתונה האָבען מיט „גארנישט נאָר ביזנעס" איז צולייעב דעם, וואָס זי האָט נישט קיין קינד. זי האָט זיך אונטער־גענומען צו האָבען א קינד. זי איז אהיים געגאַנגען און געהייסען די דיענסט אָנגרייטען עקסטרא עסען אויף היינט אין אָוונד, טשי־קען און א פודינג ווי זונטאָג. זי האָט געשיקט אין דער גראָסערי נאָך וויין. אַליין איז זי ג־גאנגען און האָט אהיים געבראכט בלומען און בעפוצט דעם עס־צימער און שלאָף־צימער מיט רויזען. זי האָט געוואָלט שעהן זיין היינט און געפעלען דעם מאַן. זי האָט זיך אבגעבאַדעט, אויסגעזוכט איהר שעהנסטע קלייד, דעקאָלטע, און האָט אָנגעקלונגען דעם מאַן אין אָפיס אריין, „אז ער זאָל היינט פריהער אהיים קומען און נישט זיין אַזוי מיעד"... שוין דורכ'ן טעלעפאָן האָט ער איהר דעם מוטה אָבגעהאקט. ער איז נישט געוואוינט געווען, אז מען זאָל איהם אָנ־קלינגען דורכ'ן טעלעפאָן עפעס אנדערש ווי ביזנעס. ער האָט זיך דערשראָקען, וועז ער האָט דערהערט דורכ'ן טעלעפאָן זיין פרוי'ס שטימע:

— וואָס איז געשעהן? אַן אונגליק אין דער היים?

— ניין, נאָר קום היינט פריהער אהיים. איך בעט דיך. איך האָב דיר עפעס צו זאָגען.

— איך האָב ביזנעס, טהייערע.

— ביזנעס, ביזנעס, אָבער קום אהיים, איך בעט דיך, פריהער, און זיי נישט מיעד.

— וואָס איז געשעהן?...

— וועסט שוין שפעטער זעהן. נאָר קום אהיים. וועסט אהיים קומען?

— איך וועל זעהן. איך קען נישט דעם אָפיס איבערלאָזען אַליין.

— אָבער?

— איך האָב נישט קיין צייט, טהייערע, מענשען ווארטען אויף מיר. דאָ איז „גארנישט, נאָר ביזנעס",—און ער האָט אוועקגעלעגט דעם טעלעפאָן.

זי האָט זיך אָבער נישט געלאָזט אבשרעקען. זי האָט זיך אָנגעטהאָן אין שעהנסטען קלייד, אין די „דזשולערי" און אַליין בעדעקט דעם טיש מיט'ן בעסטען פאָרצעלייי וואָס זיי האָבען געהאט, בעפוצט דעם טיש מיט בלומען און אוועקגעזעצט זיך ווארטען אויף איהם.

אז ער איז אהיים געקומען איז ער געווען א בלייבער און א דערשראָקענער, און ארויפגע־לאָפען די טרעפען מיט אימפעט, האָט ער נישט געקענט דעם אָטהעם כאפען.

— וואָס איז געשעהן, דארלינג? — און אז ער האָט דערזעהן דעם דעקאָרירטען טיש און זי אויסגעפוצט, איז ער נאָך מעהר דערשראָ־קען געוואָרען. — אָבער וואָס איז געשעהן: נעסט האָבען מיר געקריגען?

— ניין. דו ביזט מיין גאסט. נעהם וואש זיך אָב. איך בעט דיך, טהייערער, וועסט שוין שפעטער זעהן.

— אָבער וואָס איז געשעהן? אין מיטען דער וואָך מאכסט דו יום טוב. עס איז דאָך נישט דיין געבורטס־טאָג.

— פרעג מיך נישט, טהייערער. טהו וואָס איך בעט דיך.

— אָבער עס מוז דאָך עפעס זיין? איך בין א ביזנעס־מאן, טהייערע, און בין א פערנומע־נער מענש. דו רופסט מיך אהיים אין מיטען טאָג און מאכסט יום־טוב. עס מוז דאָך עפעס זיין? איך קען דאָך ניט זיין אַזוי משוגע ווי דו.

זי האָט זיך אָבער נישט געלאָזט איהר יום־טוב שטערען. זי האָט איהם מיט געוואָלד אַריינגעשטופט אין באָד־צימער, געלאָזט היים וואסער און אַריינגעוואָרפען פרישע וועש. דעם פראק האָט ער בשום אופן נישט געוואָלט אָנ־טהאָן. „ער קען זיך נישט מאכען משוגע אַזוי ווי זי". ביים עסען האָט זי איהם אָנגעגאָסען שטארקע געטרענקע, וואָס ער האָט מיט מא־טערניש געטרונקען. זי האָט אויך געטרונקען, געוואָלט פערגעסען אָן עפעס. שוין ביים טיש איז ער אַזוי מיעד געוואָרען פון די געטרענקע, אז די אויגען האָבען זיך איהם אָנגעהויבען צו קלעבען און גערעדט עפעס אונפערשטענדליכע ווערטער. זי האָט איהם געווען. איהר גאנ־צע וווייבליכע קראפט האָט זי אָנגעוועגדעט צו ערוועקען אין איהם דעם מענער־מוטה... עס האָט אָבער נישט געהאָלפען. איהרע האלבע ווערטער, פינקעלדיגע אויגען, צוברעכטע בא־קאנען, פליסטערן אין אויער האָט ער נישט פער־שטאנען און נישט געקענט פערשטעהן... זאָגען מיט א גאנץ מויל וואָס זי ווייל האָט זי זיך געשעהמט... און אז ער האָט שוין פערשטאנען, וועגען וואָס עס געהט, האָט ער געשמייכעלט, און געפינקעלט מיט קלייניע אויגעלעך.

— וואָס דיר פאַלט איין, דארלינג?! וואָס דיר פאַלט איין?!

זי איז געלעגען נעבען איהם אין דעם פריש־איבערגעצויגענעם בעט, א יונגע, א עזוונדע און א שעהנע. פול מיט בעגעהרען ווייטער צו לעבען, און ווייטער לעבען פאַרטצופלאַנצען, מיט א בעריטוויליגקייט צו ערפילען מיט'ן גאנ־צען הארצען דאָס, וואָס די נאַטור פערלאַנגט פון איהר. און נעבען איהר איז געלעגען „גאָר נישט נאָר ביזנעס", א קליניטשקער, מיט אן אונאַטירליך, ווייך, ווייס לייב, מיט ווייבע

וואַסערדינג ביינדלעך און איינגעקאַרטשעט זיין קליין פּנים'ל צווישען איהרע שטארקע, ענט־ווייקלטען ברוסטען, און בעהאלטען זיך ווי א קליין קינד. דער קאָפּ האָט זיך איהם פער־דרעהט פון אויפרעגונג און שטארקע געטרענקע, און די אויגען האָבען זיך איהם געשלאָסען, און ער האָט געגלויבט זי מיט דער האנד און געברומט אונפערשטענדליך:

— וואָס דיר פאַלט איין, דארלינג? וואָס דיר פאַלט איין! — און איז איינגעשלאָפען.

פון שלאָף האָט ער נערעדט וועגען ביזנעס, ער האָט דיקטירט א בריף צו א באנק אין שיקאגא און ארומגעשלאָגען זיך מיט א לאַיער וועגען א פונקט אין אן „אגרימענט", און דאָס וויבל איז געלעגען נעבען איהם, איהר יונג ליב האָט נאָך געשמעקט פון דעם אָדעקאָלאָן, מיט וועלכען זי האָט איהר נאכט־העמד בע־גאָסען, און זיך געטראכט:

— „נאַרנישט, נאָר ביזנעס"...

אין איינינג צייט ארום האָט זי שוין גע־האט א געלעבטען, וואָס האָט איהר נעהאָלפען צו ערפילען די אויפגאבען, וואָס די נאטור האָט אויף איהר ארויפגעלעגט — א מוטער צו זיין. איהר מאן האָט זי שוין געהאלטען פאר „נאָר נישט נאָר ביזנעס". זי האָט איהם שוין דעם קאָפּ נישט פערדרעהט, וועז ער האָט נעארבייט אין אָפּיס. זי האָט איהם שוין נישט נערופען דורכ'ן טעלעפאָן, און ניט געמאכט יום־טוב אין דער וואָכענס. פאר דעם האָט זי נעוזהן וואָס מעהר געלד פון איהם ארויסצוקריגען אויף קליי־דער און העטס אויף „נייס טיימס" פאר איהר געלעבטען. ער האָט באלד דערפיהלט, אז א ווייב איז עפעס אזעלכעס, וואָס פער־שוועדט זעהר דעם „קרעדיט" און אָנגעהויבען צו קעמפפען נעגען דעם. אין דער שטוב, בייס טיש און אין שלאָף־צימער האָט מען שוין נישט נעהערט קיין אָנדערע וועדטער, ווי וועגען גלד.

דערנאָך, אז די קינדער זיינען אָנגעקומען, האָט „נאַרנישט נאָר ביזנעס" ערשט איינגע־זעהן, ווי ריכטיג עס איז נעווען זיין מורא פאר א ווייב מיט קינדער. עס האָט זיך איהם אלץ נעדוכט, אז זיינע אויסגאבען וועלען באלד אי־בערשטיגען די איינקינפטע, און דעמסטמאל איז די ביזנעס רואינירט, און ער האָט נעהאלטען אין איין אָבדינגען, אין איין איינהאנדלען מיט'ן ווייב צו פערקלענערען די אויסגאבען. און דאָס ווייב האָט געהאלטען זיך אין איין דינגען, אז זי קען פאר דעם גלד נישט אויסקומען. די קינדער זיינען גרויס נעווארען אין דעם בע־שטענדיגען האנדל צווישען טאטע־מאמע און געוואוינט געווארען מיט'ן טאטען זיך צו דינ־גען פון קליינערהייד אן און בעטראכט איהם אלס אזעלכען, וואָס מען בעדארף וואָס מעהר גלד פון איהם ארויסקריגען, און ער זיי אלס אזעלכע, מיט וועלכע מען בעדארף זיך אב מעהרסטען דינגען. און אז זיי זיינען דער־וואקסען געווארען און די טעכטער האָבען בע־דארפט קליידער און די זיהן טאשען־גלד, איז אָנגעגאנגען אין דער היים א בעשטענדיגעם דינ־גען זיך, — די מאמע מיט'ן טאטען, און די קינדער מיט'ן טאטען. ער האָט זיי אלעמען פיינד געהאט, און אין זיי געזהען שוואיס, וואָס וויל'ען רואינירען זיין גאנצע עקזיסטענץ, וואָס מאכען א תל פון זיין פראצע דורך זיין גאנצעם לעבען. און אלע האָבען איהם פיינד געהאט, און בעטראכט איהם פאר „נאַרנישט נאָר ביז־נעס".

און אזוי האָט ער אבגעלעבט זיינע גאנצע יאָהרען מיט א קראנקען מאָגען און מיט „נאָר נישט, נאָר ביזנעס". מיט אלעמען האָט ער געפיהרט האנדלן, — מיט דער גאס, מיט דער שטוב, מיט'ן וויב און מיט די קינדער, און אלע, די גאנצע וועלט, און דאָס גאנצע לעבען איז פאר איהם „נאַרנישט, נאָר ביזנעס" געווען.

ביז דער מאָגען האָט איהם אזוי דאָקוטשעט און די טהעען מיט די פינולקעס האָבען שוין ניט מעהר געהאלפען, און ער איז געשטאָרבען, און בעפרייט זיין וויב און די קינדער פון האנדלען. זיינע אייגענע האָבען זיך אין דער שטיל געפרעהט אויף זיין טויט. און אפילו זיין לויה איז נעווען „נאַרנישט, נאָר ביזנעס": מען האָט זיך נעדונגען מיט דער „סאסייעטי" וועגען קרקע, און מיט דעם אפים וואָס האָט פעראנשטאלטעט די לויה האָט מען זיך נע־דונגען מיט'ן פריין, און אפילו מיט די מעמ־בערס פון דער חברה, וועלכע האָבען בעדארפט מיטגעהן מיט דער לויה, האָט מען זיך געדונגען וויפיעל צו בעצאהלען.

נאָר אויף זיין מצבה האָט מען פערגעסען אויפצושרייבען זיין ריכטיגען נאָמען, דעם סימבאָל, וואָס האָט איהם בעגלייט זיין גאנצען לעבענס־נאנג, די מאָטאָ „נאַרנישט נאָר ביז־נעס".

נאָר דערפאר האָט דער זוהן, וואָס האָט פערנומען דעם פאָטער'ס אָרט ביים דעסק אין אפים, בעניט דעם פאָטער'ס מאָטאָ. אז מען האָט אויפגעפרישט דעם אפים פאר'ן נייעם באָס האָט מען אויך נישט פערגעסען אויפצופרישען דעם שפרוך פון דער „מאָטאָ", וואָס איז גע־האנגען פאר'ן דעסק דורך דעם פאָטערס גאנצען לעבען: „נאַטהינג באָט ביזנעס". און דער זוהן האָט זיך אונטערגענומען דורכצופיהרען נעטרייי דעם שפרוך, ווי דער פאָטער האָט עס נעטהאָן.

דר. י. בן־ישעיה:

וואָם די אידן קענען ערוואַרטן פון פרידענס קאָנגרעס

2. די אידן אַלס די הויפּט לוידענדע פון דעם קריעג.

עס איז קלאָר, אז ווען ביז איצט האָט די אינטערנאַציאָנאַלע דיפּלאָמאַטיע אין די לעצטע 35 יאָהר זיך אויסגעהיט די אידן־פראגע צו שטעלן אויף דער טאָגעס־אָרדנונג, מוזען צוקומען וויכטיגע פאקטען, כדי די טאקטיק זאָל גענדערט ווערן. די פאקטען קענען בעשטעהן אָדער אין דעם, אז די פראגע אַליין זאָל צולויפע פערשיעדענע אורזאכען ווערן שארפער, ברענענדער, אָדער אין דעם, אז אַנדערע סבות, וואָם האָבען קיין דירעקטע שייכות ניט צו דער אידן־פראגע און וועלכע האָבען פריהער גע־צוואונגען דיעזע פראגע צו פערשווייגען, זאָלען פלוצלונג פערשווינדען, אָדער אז די עפענט־ליכע מיינונג זאָל די אָפיציעלע דיפּלאָמאַטיע צווינגען ניט טויב און שטוב צו זיין אויף אין דיעזער פראגע.

לאָמיר פרואוון די זאך נענוי צו אנאַליזירען און פריהער פון אַלץ פעסטצושטעלען וואָם פאר א ווירקונג האָט דער קריעג געהאט אויף דער אידישער לאגע.

אין דיעזער בעציהונג מוז מען זיך צוערשט אָבשטעלן אויף די דירעקטע בעטהייליגונג פון דער בעפעלקערונג אין די ארמעען פון די קריעג־פיהרענדע מלוכות.

פאָרמעל, זיינען אין דער ארמעע אין די לענדער, אין וועלכע עס עקזיסטירט אן אַלגעמיינע מיליטער־פליכט, בעטהייליגט אַלע קלאַסען און שיכטען פון דער בעפעלקערונג. די ווירקונגען, וואָם אָט די בעטהייליגונג האָט פאר די פערשיעדענע שיכטען זיינען אָבער דורכאוים ניט גלייך. די בעטהייליגונג אין קריעג בעדייטעט פריהער פון אַלץ א פערלוסט פון צייט און פערדיענסט — דאָם גילט פאר אַלעמען, מיט דער אויסנאהמע פון די, וועלכע בעשעפטיגען זיך מיט דעם מיליטער־דיענסט, ווי מיט א בע־רוף. צווייטענס, מיינט עס א פערלוסט פון לע־בען פאר איין טהייל און, דריטענס, א פערלוסט פון געזונדהייט און ארבייטס־פעהינקייט פאר א נאָך גרעסערען טהייל פון דער בעפעלקערונג. עס איז זהר לייכט אייניצוזעהן, אז דיעזע ווירקונגען זיינען פערשיעדען פאר יעדען לאנד און פאר יעדער גרופע, לכל הפחות אין עקאָנאָמישער בעציהונג. זיי זיינען לייכטער צו איבערטראָגען פאר די קאַפּיטאַליסטישע קרעפטיגערע עלעמענטען, וועניגער לייכט פאר דער פויערישער בעפעלקערונג, זהר שוער פאר פאבריק־ארבייטער, בעל מלאָכות און איבערהויפט עלעמענטען מיט אונזיכערער עקזיסטענץ. אפילו דער גרעסטער קרבן — דער טויט — וועלכען מען קען נאַטירליכער פּסיכאָלאָגיש נית אָבשאַצען זען נאָך זיין ווערטה פאר פערשיעדענע שיכטען, האָט דאָך עקאָנאָמיש פאר די איבערגעבליבענע א גאנץ פערשיעדענע בע־דייטונג. נאָך מעהר איז דאָס אָבער שייך צו די אנדערע ווירקונגען. די רייכערע קענען זעלבסטפערשטענדליך לייכטער איבערטראָגען דעם פערלוסט פון פראָפּיט בשעת זיי דיענען אין דער ארמעע. זעהר אָפט פערלירען זיי אָבער גאָר ניט, אמאָל פערדיענען זיי נאָך, ווייל זייערע פראָפּיטען נעהמען זיך ניט פון ריין פערזענליכע לייסטונגען. און נאכהער אויך אַלס אינוואַלי־דען קענען זיי זיך בעסער צופאסען צום לעבען. קורץ, די רייכע זיינען אויך דאָ פערזאָרגט. די פויערים ליידען נאטירליך מעהר, אָבער אפילו זיי האָבען נאָך געוויסע ערלייכטערונגען. די לאנד־ווירטשאפט, בפרט אין לענדער וואו עס הערשט נאָך צום גרויסען טהייל דאָס סיסטעם פון געמיין־ווירטהשאפט, אָבשטשינא, קען אויך בשעת דעם קריעג בעזאָרגט ווערן דורך אנ־דערע, און ווען דער פויער קעהרט צוריק אפילו אַלס אן אינוואַליד, איז איהם לייכטער אוים־נעהאַלטען צו ווערען אין דער פאמיליע. טרא־גישער ווי ביי אַלע זיינען נראדע די ווירקונגען פאר מענשען, וואָס זייער גאנצער פערמעגען און די איינציגע קוועלע פון פרנסה בעשטעהט אין זייער פערזענליכער ארבייט.

פון דיעזען שטאנדפונקט מוז מען אויך בע־טראכטען די אפּפער, וואָס די אידען האָבען גע־בראכט אין מיליטער־דיענסט.

די אידען האָט מען, ווי עס איז בעקאנט, איינבערופען צום דיענסט גלייך מיט אַלע אנ־דערע פעלקער. עס זיינען ביז איצט איינבע־רופען אין רוסלאנד אַלע מיליטער־פליכטיגע פון 1טען ראזריאד ביז צו 35 יאָהר. פון וועלכע עלעמענטען בעשטעהט די מיליטער־מאכט, וואָס די אידען האָבען אויסגעשטעלט אין דעם קריעג? קודם כל בעשטעהט זי נ י ט פון פויערים אָדער איבערהויפט פון לאנדווירטשאפט־אייגענטומער, ווייל די צאהל פון אידען, וואָס בעשעפטיגען זיך מיט לאנדווירטשאפט, מאכט אוים נאָר קוים

דריי און א האלב פּראָצענט. זי בעשטעהט אָבער אויך ניט פון מסחר־מענשען, ווייל דאָס רוב אידען, וואָס בעשעפטיגען זיך מיט מסחר אין רוסלאַנד, געהערען פאקטיש — צוליעב דעם וואָס זיי זיינען פיזיש צו שוואַך אָדער צוליעב אַנדערע אורזאכען — צום 2טען ראַזריאד. די גאנצע לאסט איז דעריבער געפאלען צום גרעסטען טהייל נאָר אויף ארבייטער און בעלי־מלאָכות, דאָס הייסט גראָד אויף די עלעמענטען, וועלכע, ווי מיר האָבען בעווּיזען, קענען זעהר שוועך איבערטראָגען אזעלכע אָפּפער. ספּעציעל די לאַגע פון אידישע ארבייטער און בעלי מלאכות איז אין דיעזער בעציהונג נאָך ערגער ווי פון אַנדערע ארבייטער אין רוסלאַנד, ווייל יענע ארבייטען צום גרויסען טהייל אין וואפען־פאבריקען, קוילען־גרובען אָדער מעטאל־אינדוסטריע, וואָס איז נויטיג צום קריעג, און זיינען גלייבען ביי זייער ביזהעריגער טהעטיגקייט. אויסער דעם האָבען די רוסישע ארבייטער צום טהייל נאָך אייגענע ערד. מיט דער לאַגע פון וועסט־אירראָפּאַאישע ארבייטער, ספּעציעל אָבער מיט דער לאַגע פון דייטשע ארבייטער לאָזט עס זיך אויבערהויפּט ניט פערגלייכען. יענע זיינען עקאָנאָמיש גאָר ניט בערך בעסער סיטואירט.

וואָס עס הייסט אָבער פאר אן אָרימער אַרבייטער־בעפעלקערונג, וואָס האָט אויך ביז איצט ניט געקענט קלייבען „קאפיטאל", צו פערזיכערן א יאָהר פערדינסט פון בערך 300 טויזענד אַרבייטספּאָהיגע מענשען און א טייל פון זיי צוריק בעקומען אלס קאליקעס — דאָס קען מען זיך נאָר שווער גאנץ ריכטיג פּאָרשטעלען. מען דארף דערביי ניט פערגעסען, אז אונטער די איינבערופענע געפינט זיך זיכער א זעהר גרויסער טהייל פון פאמיליען־פּאָטערס, ווייל דער דורכשניטס הייראטהס־אלטער אין רוסלאַנד איז פיעל ניעדריגער ווי 35 יאָהר.

די מיליטער־אָפּפער בערענגען הויפּטזעכליך די אידישע ארבייטער. פון די אַנדערע איינווירקונגען פון קריעג איז אָבער אויך די איבעריגע אידישע בעפעלקערונג זעהר שטארק אָנגעריהרט.

ווירקליכע קאפיטאליסטען זיינען אונטער דער אידישער מסחר־בעפעלקערונג נאָר יחידים, יעדענפאלס נאָר א זעהר דינע שיכט. דער גרעסטער טהייל בעשטעהט אָבער, ווי בעקאַנט, פון גאנץ קלייניג סוהרים אָדער קרעמער. וואָס עס קומט פאָר אין דער אידישער מסחר־וועלט אין גאנץ רוסלאַנד קען מען נאָך ניט פעסטשטעלען, אָבער דער קריעג הערשט מיט זעהר וועניג אויסנאהמען כמעט אין אלע שטעדט און שטעדטלעך פון פוילען און גאליציען און דאָס בעדייטעט ניט מעהר און ניט וועניגער, אז בערך 1,700,000 אידען אין רוסיש־פוילען (נאָך דער סטאטיסטיק פון דר. דשינסקי, וועלכער רעכענט, ווי עס שיינט, צו פוילען אויך סובאלקער און גראָדנער גובערניעס, זאָגאר 2,600,000 אידען) און בערך 900,000 אין גאליציען זיינען זיינען דורך און דורך רואינירט. זייער לאַגע איז ערגער פון דער לאַגע פון דער פוילישער בעפעלקערונג, ווייל ביי יענע איז דאָך דער מקור פון פרנסה, די ערד, געבליבען. ביי אידען איז אָבער גאָר ניט געבליבען. די האָפנונג, אז בישעת מען וועט אָנהויבען אויפבויען די צושטערטע געגענד, וועלען אויך די אידישע קרעמער און מסחר־מענשען האָבען פרנסה, ווייל דער האנדעל וועט דורכגעהן דורך זייערע הענד, איז גרונדלאָז. אזא גרויסע הילפס־טהעטיגקייט, וועלכע עס וועט זיין נויטיג כדי אויפצובויען די צושטערטע געגענדען, קען דורכגעפיהרט ווערען נאָר דורך א גרויסער געזעלשאפטליכער אָדער מלוכה־אָרגאניזאציאָן, און עס איז מעהר ווי נאטירליך, אז דיעזע אָרגאניזאציאָן וועט אלץ אוינקויפען פון דער ערשטער קוועלע אָהן צווישענהענדלער. וואָס פאר א ראָלע וועט דערביי נאָך שפּיעלען דער אנטיסעמיטישער קאמפּף פון דער פוילישער געזעלשאפט, בפרט אויב די אונטערדריקטע פון נעכטען, די פּאָליאקען, זאלען ווערען וויעדער שטיקלעך בעלי־בתים — דאָס וועט נאָך שפּעטער ביי אן אנדער געלעגענהייט קלאָר ווערען.

נאָך ערגער אבער אלס די מאָמענטאנע, איצטיגע לאַגע זיינען די אויסזיכטען פאר דער צוקונפט — אויב די רעכטליכע לאַגע פון די אידען וועט זיך ניט פערבעסערען. די עקאָנאָמישע סטרוקטור פון רוסלאַנד וועט זיך נאָך דעם קריעג ענדערען און די ענדערונג האָט פאר אונז גראדע א זעהר טרויעריגע בעדייטונג.

וועלכע „גליקען" דער קריעג וועט ברענגען פאר רוסלאַנד אויך נאָך א זיעג — איבער דעם לאַזט זיך נאָך פיעל שטרייטען, דערפאר שטעהט אָבער איין זאך פעסט: דער קריעג, ווען ער וועט דויערען אפילו נאָר ביז 1 יאָהר, וועט פערשלינגען אזעלכע סומען, וועלכע אפילו די גרעסטע פינאַנציסטען האָבען זיך ביז איצט גלייבט פאָרשטעלען פיעליכט נאָר אין חלום. נאָך די בערעכענונגען פון דירעקטאָר פון לאַנדאנער סטאטיסטישען אפּים, גראָמאַנד, וועלען די געזאמט קאָסטען פון קריעג פאר אלע מלוכות ביז 31טען יולי, 1915, בעטרעפען ניט וועניגער ווי 219 מיליארד פראנק; די קאָסטען פאר רוסלאַנד בעציפערען זיך בערך אויף 35 מיליארד, ד. ה. בערך 80 רובל פאר קאָפּ פון דער בעפעלקערונג. פאר א לאַנד ווי רוסלאַנד מיט זען אונגעהויערער פערשולדיגונג, מיט א פאסיווער האנדעלס־באלאַנץ און מיט א זעהר קלייניגם פאַלקס־פערמעגען איז עס אן איבער־מענשליכע לאסט. די בעסערע פאַליטישע אָדער עקאָנאָמישע אויסזיכטען, נייע טעריטאָריען — דאָס

איז אלץ לעתיד לבוא, מען וועט עס ערשט פיהלען פיעלייכט אין די גאר שפעטערע דורות. די שוועריקייט איז אבער גלייך דא; די שולדען מוז מען צאהלען, די אינוואלידען אונטערהאלטען. די רעגיערונג מוז אלע קווע־לען אויסנוצען, און איינער פון די ערשטע וועג־גען איז אויך אייניצופיהרען נייע מלוכה־מאכ־פאלען. מען הערט שוין פלענער פון א טהעע־מאכאפאל, צוקער־מאכאפאל, פעטראלעאום־מא־כאפאל, שוועבעלעך־מאכאפאל, אסעקוראנץ־מא־כאפאל א. ז. וו. דאס ליעגט פאר אידען זעהר א שווערעס פראבלעם.

די מאכאפאליזירונג פון געוויסע ווירטה־שאפטס־צווייגען דורך א מלוכה ריהרט געוועהנ־ליך אן די אינטערעסען פון די גרעסערע פיר־מען, פאבריקאנטען און סוהרים, וועלכע הא־בען זיך פריהער מיט דעם מסהר ענגראם בע־שעפטיגט. דער קליינער מאן, ווי א קלאס, האט דערביי כמעט קיין היזק ניט, ווייל אין דורכשניט קען ער ביים נייעם בעל־הבית, דער מלוכה, אלס בעאמטער ניט וועניגער פערדינ־נען איידער אלס א זעלבסטשטענדיגער קליינער קרעמער. פאר אידען אבער אין די לעצדער, וואו זיי זיינען רעכטלאז, איז יעדע נייע מא־כאפאל א נייער חורבן, וואהרים אויך שטעלען ביי דעם נייעם בעל־הבית, דער מלוכה, קענען זיי ניט האפען, כל זמן עס בלייבען בעשטאהן די ביזהעריגע בעשרענקונגען.

א נאך פיעל גרעסערע בעדייטונג האט די נייע אריענטירונג פון רוסישען האנדעל, ספע־ציעל אבער פון תבואה האנדעל, פון וועלכען עס לעבען אין רוסלאנד, נאך דער פאלקס־צאה־לונג פון יאהר 1897, צוזאמען מיט פאמיליען־אנגעהעריגע, 887,507 אידען, אדער אונגעפעהר 46 פראצענט פון דער אידישער בעפעלקערונג, וואס בעשעפטיגט זיך מיט מסהר. דער פונקט פערדינענט א בעזונדער אויפמערקזאמקייט.

די טענדענץ איבערצוועגדערען דעם גאנצען כארקטער פון רוסישען געטרייד־האנדעל האט זיך אנגעהויבען שוין עטליכע יאהר פאר דעם איצטיגען קריעג. נאכדעם, ווי דער פראיעקט פון סטאליפינען צו נאציאנאליזירען דעם גאנ־צען רוסישען האנדעל איבערהויפט איז דורכ־געפאלען, האט די רוסישע רעגיערונג אייגענט־ליך די „אידעע" ניט פערלאזען. זי האט נאר אנגעהויבען אנצואוועגדען אנדערע מיטלען, כדי צו עררייכען דעם זעלבען צוועק. איינער פון דיעזע מיטלען, און גראד פאר דעם גרעסטען טהייל פון רוסישען עקספארט, איז די אויפ־בויאונג פון „עלעוואטארען" דורך די רוסישע רייכסבאנק. אין די עלעוואטארען קענען די פראדוצענטען פון תבואה, גוטס־בעזיצער און פויערים זייערע תבואה פון 25 פוד אן אבלעגען און געגען דעם ערהאלטען א הלואה אויף נייער ריגע צינזען. דאס איז אבער געווען נאר דער אנהויב. דער ווייטערער צוועק בעשטעהט אין דעם, דעם גאנצען תבואה־האנדעל צו קאנצענ־טרירען און איהם אבצוגעבען אין די הענד אדער פון דער רייכסבאנק אדער פון אן אנדער לאנד־ווירטשאפטס־באנק, וועלכע זאל ספעציעל צו דיעזען צוועק געשאפען ווערען. צו דיעזען ציעל האט רוסלאנד, ווי מען זעהט פון די אר־טיקלען אין דעם אפיציעלען ארגאן פון דער רוסישער עקספארט־קאמער, אפען געשטרעבט זעהר ענערגיש. דאס איז אויך געווען א טהייל פון דער פראגראם, ווי אזוי צו מאכען רוסלאנד צום יאהר 1916-17 אונאבהענגיג פון דייטשלאנד.

דער קריעג האט זיכער די פראגע פאר דער רוסישער רעגיערונג געמאכט נאך שארפער. דער פריהערער „אידעאל" וועט איצט ווערען א פראקטישע נוטוועגדיגקייט צוליעב פאלגענדע סבות: דער רוסישער תבואה־עקספארט האט ביז איצט געהאט זעהר א פינסטערן פונקט — די תערובות (איינמישונג פון אנדערע פראדוק־טען). ווער איז אין דעם שולדיג — די הענד־לער (נאטירליך, ניט נאר די אידישע הענדלער) אדער דער ניעדריגער צושטאנד פון דער רוסי־שער לאנדווירטשאפט — דער פאקט אבער איז, אז אין האנדעל זיינען צוליעב דעם פארגעקומען זעהר גרויסע שוויריגקייטען. די רוסישע קאנ־טראקטען האט מען זאגאר איינאירירט און אלע סכסוכים פלענט מען ענטשיידען אויפ'ן גרונד פון די פרינציפען פון די „האלענדער" קאנ־טראקטען. עס איז אפט געקומען צו שטארקע קאנפליקטען צווישען דער רוסישער בערזען־קא־מיטעע און די דייטשע פירמען. די הונדערט יאהריגע פראקטיקע האט אבער געלערענט די דייטשע פירמען זיך צוגעווהנען מיט דער צרה, און — דאס קען מען זיכער זיין — זיי האבען נאך דערביי גוט פערדינט.

ענגלאנד און פראנקרייך להיפך האבען ניט געקענט אויף דעם מרוצה ווערען. די ענגלישע עקספארט־פירמען האבען נאך אין לעצטען יאהר פערלאנגט גרויסע גארנטיען. פראנק־רייך האט אפט געקויפט דורך קעניגסבערג ניט ווייל זי האט ניט געוואוסט אז זי קען קויפען דירעקט אין רוסלאנד, נאר ווייל זי האט פאר־קעצויגען צו מאכען געשעפטען מיט זיבערערע דייטשע פערקויפער. נאך דעם קריעג קען עס אבער ניט געהן אזוי ווייטער. אויף וועלכען אופן דער קריעג וועט זיך ניט ענדיגען, ענג־לאנד און פראנקרייך וועלען אלין אנוועגדען בכדי איבערצונעהמען די שטעלונג פון דייטש־לאנד אויף דעם רוסישען מארק, ווי ליפעראנ־טען פון אינדוסטריע־וואארען. זיי מוזען אבער דערפאר ביי רוסלאנד אויף אנשטאט דייטש־לאנד ווערען די אבנעהמער פון רוסישע תבואה. פאר ענגלאנד און פראנקרייך איז אבער נויטיג,

אז די רוסישע בעדינגונגען פאר דעם תבואה־האנדעל זאָלען איבערגעענדערט ווערען, און עס איז זעהר לייכט צו פערשטעהן, אז דער וועג וועט פיהרען צו דעם סיסטעם פון „עלעוואַטאָרען". אין וועלכער פאַרם די זאך וועט וועט ווערען ארגאניזירט — צו דער האנדעל וועט קאָנצענטרירט ווערען ביי דער רייכס־באנק, אדער ער וועט דורכגעהן דורך דער זעמסטוואָ און אנדערע פערבאנדען, — פאר אידען איז עס גלייך: זיי ווערען אויסגעשלאָסען. און אויך דאָ, אין דיעזער פראגע, קענען מיר, כל זמן די איצטיגע בעשרענקונגען בלייבען, די זאך ניט אזוי בעטראכטען ווי אלע אנדערע גלייכ־בערעכטיגטע רוסישע „בירגער". פאר יענע איז עס נאָר א פראגע פון אויסבייטען די פריהער־דיגע טהעטיגקייט אויף אן אנדערע — און אר־בייטס־גלעגענהייטען האָבען זיי גענוג — אדער אויסבייטען דעם פריהערדיגען בעל־הבית אויף אן אנדערען, דען דער קאָנצענטרירטער האנדעל ווערט דאָך אויך נוטיג האָבען מענשליכע אר־בייט. פאר אידען הייסט עס אָבער, אז זיי פערלירען איינע פון די וועניגע פרנסות, וואָס מען האָט זיי נאָך גלאָזען. יעדע פערגרעסע־רונג פון דער ווירטשאפטליכער טהעטיגקייט פון דעם רוסישען פיסקוס (מלוכה), זאָגאר פון די שטאָדט און זעמסטוואָ־פערוואַלטונגען איז ביי די איצטיגע פערהעלטניסע א נייע וואנד געגען אידען. דער תבואה־האנדעל ריהרט אָן אָבער, ווי מיר האָבען שוין בעמערקט, בערך א פינפטעל פון דער אידישער בעפעלקערונג.

אויסער די סבות, וועלכע מיר האָבען ביז אהער ערקלעהרט און וועלכע ווירקען ד י ר ע ק ט אין א שארפער פאָרם אויף די אידישע עקאָ־נאָמישע לאגע, קומט נאָך אן ערשיינונג, וועלכע מען קען פאָרלויפיג נאָר אנדייטען און וועלכע האָט אהן א ספק א זעהר גרויסע בעדייטונג — נעמליך, די נייע פערטהיילונג פון די אידען צווישען די מלוכות. וואָס פאר אן ענדערונגען דער קריעג זאָל ניט ברענגען אין פערטהיילונג פון טעריטאָריום צווישען דייטשלאנד, פראנק־רייך און ענגלאנד איז פון אידישען שטאנד־פונקט קיין אונטערשיעד ניט. גאנץ אנדערש איז עס אָבער, וואָן מען רעדט וועגען ענדע־רונגען אין דעם געביעט צווישען דייטשלאנד, עסטרייך און רוסלאנד. מען קען זיין א קלייר־נער בעל אמונה און ניט זיין זיכער, אז דייטש־לאנד, אויב זי זאָל בעקומען א זעהר גרויסע צאָהל פון נייע אידישע אונטערטהאנען, וועט ניט געפינען א הכשר צו שטעלען די נייע אידען רעכטליך אין אן ערגערער לאגע, ווי „איהרע" אידען; דאגענגן איז עס קיין ספק ניט, אז דער איבערגאנג פון געביעט צו רוסלאנד האָט פאר אידען זעהר א שוועכע בעדייטונג. און ניט נאָר פאָליטיש. נעווים, פלוצלונג צו פערלירען פאָלי־טישע רעכטע איז גענוג טראגיש, אָבער די עקאָנאָמישע ווירקונג איז נאָך פיעל גרעסער. דאָס בעקאנטע ווארט פון פראָפעסאָר זאָמבארט, אז די אידען ערפילען די ראָלע פון א זוייר־טייג און זיי זיינען דעריבער נויטיג נאָר אין א בעשטימטע דאָזע אין יעדען לאנד, מעג עס אפילו ניט זיין קיין. אבסאָלוטע ווארהייט פאר אלע לענדער — מיר ווייסען, אז א איד קען אויך זיין עטוואָס אנדערש אלס א זוייר־טייג אין ווירטשאפטס־פראָצעס — איז עס אָבער אבסאָלוט ריכטיג פאר לענדער, וואו אידען זיינען נאָך בעשרענקט אין זייערע בירגערליכע רעכטע. יעדע פערמעהרונג פון דער צאָהל פון אידישע אונטערטהאנען אין רוסלאנד, — וועג די איצטיגע אויסנאהמס־געזעצען בלייבען אין קראפט, — איז א צרה און מאכט נאָך שווע־רער די לאגע פון יענע אידען, וועלכע זיינען געווען ביז אהער רוסישע אונטערטהאנען.

דער טרייסט, אז גאליציען וועט בעקומען אן אנשלוס צו אזא גרויסען נייעם מארק ווי רוסלאנד, אדער אז די נייע עקאָנאָמישע ענט־וויקלונג וועט ממילא אויך די אידישע לאגע אין רוסלאנד אין עקאָנאָמישער בעציהונג גוט מאכען, איז ליידער א פאלשע טרייסט. געווים, קאָרל קאוטסקי איז געראטען, אז די בילדונג פון א בעזונדערער פוילישער מלוכה, וועלכע איז אבגעשלאָסען פון אלע זייטען פון דריי גרויסע מלוכות, וואלט געווען פאר אידען אן אונגליק. די אבגעשלאָסענקייט קען אָבער, ווי עס איז אונז גוט בעקאנט פון דער ערפאהרונג, ליידער אויך אין די גרעניצען פון אזא גרויסער מלוכה ווי רוסלאנד זיין ניט וועניגער אונערטרעגליך. עס איז געווג צו דערמאָנען גראדע די פאקטען פון די לעצטע 8—6 יאהר. זייט 1907 האָט רוסלאנד עקאָנאָמיש געהאט א גלענצענדע פער־יאָדע. אלע צוויייגען פון דער פאלקס־ווירט־שאפט האָבען געבליהט. אין דער זעלבער צייט האָט זיך פון דעסטוועגען די אידישע עמיגרא־ציאָן אין דורכשניט ניט פערקלענערט און די לאגע פון די אידען, וועלכע זיינען געבליבען אין רוסלאנד, האָט זיך ניט פערבעסערט, נאָר פערערגערט. נאָר איינצעלנע קרייזען צווישען די אידען, דוקא די, וועלכע זיינען פריהער אויך ריך געווען, האָבען געקענט אויסנוצען די גינ־סטיגע לאגע און זייער עקאָנאָמישע שטעלונג נאָך פערבעסערען. די מאסע אָבער האָט אונ־טער דעם יאָך פון בעשרענקונגען אפילו אין דער עקאָנאָמיש גוטער צייט ניט געקענט אויפ־אָטהעמען. דער שטאָאט קען דורך רעכטליכע בעשרענקונגען מאכען, אז געוויסע פאלקס־גרו־פען זאָלען פערהונגערען אפילו בשעת די מלוכה באדט זיך אין גאָלד. בפרט נאָך אז רוסלאנד איז פאָרלויפיג נאָך ווייט פון אזא רייכטהום און די גרויסע האָפענונגען, וואָס די רוסישע

עקאָנאָמיסטען זאָגען פאָראויס אויף שפּעטער, נאָך דעם קריעג, זיינען לכל הפּחות שטאַרק איבערטריבען. אויב רוסלאַנד וועט זיך פּאָלי־טיש ניט ענדערען.*)

* * *

עס איז נאָך די פּריהערע אויספּיהרונגען קלאָר, אז די אידען־פּראָגע האָט צוליעב דעם קריעג בעקומען אַן אַנדער פּנים. די ווירקונגען פון קריעג האָבען די אידען אין אַ פּיעל שטאַר־קערען גראד אָננעריהרט איידער אַלע אַנדערע פעלקער. וועגן מען פערגלייכט די איצטיגע אי־דישע לאָגע מיט אַנדערע היסטאָרישע טרויעריגע עפּאָכען, אפילו מיט דעם גרוש פון שפּאַניען, קומען יענע פּאָר, ווי עטוואָס קליינעס, אונבע־דייטענדעס געגען דעם אונגעהויערען אונגליק פון אונזער צייט. עס איז קיין איבערטרייבונג ניט; עס האַנדעלט זיך איצט ניט אום אויב־צעלנע מעהר אָדער וועניגער גרויסע טהיילען פון אידישען פּאָלק, נאָר פון דעם רוב, פון דער גרעסטער מעהרהייט; און די מעהרהייט איז איצט ניט, ווי אין די אמאָליגע צייטען, ווי ביי דעם גרוש פון שפּאניען, הונדערטער טוי־זענדער, נאָר פיעלע מיליאָנען. די עקאָנאָמישע עקזיסטענץ פון וועניגסטענס 4—3 מיליאָנען אידען אין רוסלאַנד און גאַליציען איז אין דער גרעסטער געפאהר. עס איז גוט, אז מיר זאָ־לען עס קלאָר וויסען און זאָלען קיין טעות ניט האָבען. דאָ רעדט זיך ניט פון א מאָמענטאַנער שלאפקייט, ניט פון וואונדען, וועלכע מען האָט בעקומען דורך דעם קריעג און וועלכע וועלען מיט דער צייט לייכט פון זיך אַליין פערהיילט ווערען. עס איז א זעהר ערנסטע קראַנקהייט, וועלכע האָט אָננעריהרט דעם גאַנצען אָרגא־ניזם. דאָ מוז מען אָנווענדען זעהר ענערגישע מיטלען. די גרעלד־אונטערשטיצונג, די ערשטע הילפע, איז א חוב פון יעדער איינצעלנעם. עס איז אָבער מעהר ניט ווי א דערווייליגער מיטל, א פערלייטערונגס־מיטל, — דאָס מוז מען נעדענקען; — דער וואָרצעל פון דער קראַנק־הייט מוז בעזויטיגט ווערען אויף אַן אַנדער וועג.

די אידענפראגע איז אָבער ניט נאָר אונ־זער זאָך. עס קענען צו איהר אויך ניט בלייי־בען גלייכגילטיג די מלוכות, די איבעריגע וועלט.

וועגען דיעזער זייט פון דער פראגע — איז די פאָלגענדע ארטיקלען.

*) באָשט די לאגע איז גאליציען האָט זיך זייט דעם געענדערט, דאָך די אַלגעמיינע אויספּיהרונגען פון געעהרטען דר. י. בן־ישעיה בנוגע צו דער צו־קונפטיגער לאגע פון די אידען אין רוסלאַנד, זיינען ניט אָבהענגיג פון דעם, צו גאַליציען וועט איבער־געהן צו רוסלאַנד צו ניט. — רעד.

לעֶא דייטש:

דער ערשטער ישיבה בחור אין דער רוסישער רעוואלוציאן

(פון דער סעריע „אידען אין דער רוסישער רעוואָלוציאָנערער בעוועגונג")

ון די וואָס זיינען געמישפט גע־ווארען אין דעם פּראָצעס וועגען דער ערשטער דעמאָנ־סטראציע אויף „קאָזאַנער פּלאַץ", האָט אם שוועדסטען געליטען, ווי איך האָב שוין דערצעהלט, די יונגע פעליציע שעפּטעל. אָבער דעם מזל פון דעם פּאַר־פּאָלק נאָוואָקאָווסקי איז אויך ניטאָ וואָס מקנא צו זיין. איך גלויב דאָ איצט איבערגעבען וואָס עס איז מיר פערבליבען אין זכרון וועגען זיי.

נאָר אין אָנהויב פון די 70־ער יאָהרען פלעג איך קיוועו וועו ניט וועו בעגעגענען איינעם חיים נאָוואָקאָווסקי, וועלכער האָט, דאכט זיך מיר, יעמאָלט זיך געגרייט אָנצוקומען אין אוני־ווערסיטעט צי אלם סטודענט, צי אלם פרייער צוהערער. אויך וויפיעל עס געדענקט זיך מיר, האָט ער בעלאַנגט צו יענעם סאָרט אידישע בחורים, וועלכע פלעגען זייערע גאנצע יונגע יאָהרען פערברייגען איבער דער גמרא ערגעץ וואו אין א קליין שטעדטעל, און פלוצלונג, צו 19—20 יאָהר, אָדער נאָך שפּעטער, פלעגען זיי „פערכאפּט ווערען", ארויסרייסען זיך פון די דלת אמות פון בית המדרש און אַוועקלאָזען זיך אין א גרויסער שטאָדט און מיט דעם זעלבען ברען זיך אָבגעבען צו די „גואישסקע" וויסע־שאפטען, און אזוי וויי אמאל די אידישע ספּרים פלעגען זיי נעהמען שלינגען די וועלק פון די רוסישע שריפטשטעלער.

איך וויים ניט צי דערפאר, וויל מיין ענט־וויקלונג איז געגאנגען מיט אן אנדער וועג, אָדער צוליעב אן אנדער אורזאכע, נור איך פלעג צו די דאָזיגע געוועזענע ישיבה בחורים, וועלכע מען פלעגט אין קיעוו צו יענער צייט זעהר אָפט בע־

געגענען, פיהלען א בעזונדערע סימפּאטיע. אין איך בין גרייט געווען זיי צו העלפען מיט וואָס איך האָב געקענט.

אויך אזא אופן בין איך צוזויפּגעקומען מיט חיים נאָוואָקאָווסקי. כאָטש מיר זיינען ניט געווען פון איין און דערזעלבער עלטער — ביי אונזער ערשטער בעקאנטשאפט איז ער געווען צרום 22—23 יאָהר און איך ארום 18—19 יאָהר — דאָך האָבען מיר זיך גאָנץ גוט פערטראָגען. אונז האָט פעראייניגט איין און דערזעלביגער אינטערעס צו אויפקלערונג און פראָגרעס, איין און דערזעלביגער חלום — דער חלום פון דער דאָמאָלדיגער רוסישער יוגענד — „אויסצולייזען די מענשהייט פון אונווייסענהייט, אבערגלויבען און נויט".

ווי בעקאנט, זיינען צוויישען די ווערק, וואָס האָבען בעזונדערס שטאַרק אויסגענומען און בעזונדערס פיעל געהאָלפען צו פערשפּרייטען אָט די שטימונג, געווען די „היסטאָרישע בריף" פון פּ. לאָוראָוו. די און עהנליכע ווערק פלעגען געלעזען ווערען מיט גרויס התמדה און פלעגען פיהרען צו היציגע ויכוחים. צו די דאָזיגע ויכוחים זיינען די געווען „ישיבה בחורים" ווי געבאָרען געווען. דער טעם פון רעכטלאָזיגקייט איז געווען נאָך פריש אין זייער זכרון, זיינען זיי געווען די ערשטע אויפצונעהמען יערע פּאָרטגעשריטענע אידעע.

אויך חיים נאָוואָקאָווסקי איז ניט אָבגעשטאַנען פון כלל. ער האָט אויך געהאט דעם ציעל פאר זיך — צו „דיענען דער מענשהייט", אונטער וועלכער, ווי איך האָב שוין אייניגע מאל ערקלערט, איז דאן פערשטאַנען געווארען דאָס „רוסישע" פאָלק, ניט דאָס „אידישע".

א הויכער, א מאָגערער, מיט א לענגליך, בליך גזויכט, בעשפּרענקלט מיט א שווארץ בערדל, פלעגט חיים, ביי דער ערשטער בעגעניש מאכען דעם אייגדרוק פון א „מענשען ניט פון דער וועלט". עס האָט אויסגעוויזען, אז איהם אהרט ניט דאָס חיי־שעה'דיגע, אז איהם געהען ניט אן די דאגות און אינטערעסען פון אונזער וועלטל, אז ער שטעהט ווייט איבער דעם יאָמערטהאל, וואו אונגערעכטיגקייטען וועלכע אבגעטהאן און טרערען גיסען זיך און בלוט פלייצט. איז דער אמת'ן איז עס געווען פונקט פערקעהרט: חיים האָט געהאט א געפיהל־פול, מיטליידיג הארץ, וואָס פלעגט זיך אברופען אויף יעגעם'ס וועה. ער איז בכלל געווען א מענש פון א ווייכען געמיטה, און דאָס, ווי מיר וועלען זעהן, האָט איהם קיין גוטס ניט פערשאפט.

פון אנהויב האָט דאָס גליק איהם ווי א שיין געטהאן: דער אריבכור, וועלכער האָט ניט געהאט וואו דעם קאָפּ אהינצוטהאן, האָט זיך בעגענט מיט אן אינטעליגענטער, ניט קיין נאָרישער מיידל, און ער האָט איהר ליעב בעקומען זי געהויסען. איהרע גאנץ תקיפ'ע עלטערן האָבען ניט נור איינגעשטימט אויף איהר התונה מיט א בן־תורה, נור זיי האָבען איהר נאָך מיטגענעבען וואָסערע 2—3 טויזענד רובל נדן.

וועגען וואָס דער ישיבה בחור, ערשט פון באנק ארונטער, האָט אפילו ניט געווארט צו טרוימען, איז מקוים געווארן: פערזאָרגט מיט אלעם נויטיגען האָט ער בעקומען די מעגליכקייט זיך אבצוגעבען בלויז מיט שטודירען, לערנען. אה, ער וועט זיך ממש באָדען אין ים פון חכמה און ווייסענשאפט!

אָבער וואו קען מען דאָס פערווירקליכען אין רוסלאנד? נאטירליך, אין דער רעזידענץ, אין פעטערבורג! דאָרט זיינען די גרעסטע שוהלען, די בעסטע פרעסע, די פערשידענסטע געועלשאפטען א. ז. ו. אָבער וואָס איז מכח וואָהנרעכט? נאָוואָקאָווסקי גיט זיך אן עצה: ער קריגט ארויס—צי פאר געלד צי אפשר א כשר פערדינטען צייגנים, אז ער קען די מלאכה פון שוסטערייי, און קורץ פאר דער דעמאָנסטראציע אויפ'ן „קאָזאנער פלאץ" בעזעצט ער זיך, אויפ'ן גרונד פון זיין שוסטער־רעכט, אין פעטערבורג, אין איינעם פון די אבגעלעגענע סטודענטישע קווארטאלען, אין מעבלירטע צימערן. מיט איהם צוזאמען זיין פרוי, זיין פרוי'ס ברודער, א סטודענט, און פעליציע שעפטעל — א ליעבע קאמפאניע!

איצט ערשט וועט זיך אנהויבען אן אינטערעסאנט, בעווואוסטזיניג לעבען. ניט נור מיט טרוקענער וויסענשאפט וועט ער זיך שפייזען, נור זיין הארץ וועט אויך מיטקלאפען מיט דעם פולם פון דעם בעסטען טייל פון דער פאָרטגעשריטענער געזעלשאפט. אך, טרוימען, טרוימען, וויי גוט זיי טרוימען זיך און ווי שלעכט זיי לאָזען זיך אויס!...

עס זיינען ארויבער בלויז אייניגע וואָכען. זיי האָבען נאָך פעטערבורג ניט רעכט אָנגעקוקט, ווי נאָוואָקאָווסקי מיט דער פרוי זיינען, צוזאמען מיט אנדערע אנטייל נעהמער אין דער דעמאָנסטראציע, ארעסטירט געווארען אויפ'ן „קאָזאנער פלאץ", און דאָ בין איך געווען צו זאָגען א פאָר ווערטער וועגען נאָוואָקאָווסקי'ס האלטען זיך בעת דער אויספּארשונג און אויפ'ן געריכט, ווייל אין יענער צייט איז נאָוואָקאָווסקי שטארק געטאדעלט געווארען דערפאר.

פון מיין פריהערדיגען ארטיקל איבער פעליציע שעפטעל ווייס שוין דער לעזער, אז קיינער האט זיך ניט געריכט, אז די רעגירונג זאל זיך אזוי שטרענג רעכענען מיט די ארעסטירטע. חוץ דיים איז דאָס נאָך געווען דער ערשטער פאָליטישער פראצעס פון אזא סארט. דערצו זיינען די בעשולדיגטע אלץ געווען מענשען, וואָס האָבען ווייניג אדער גארניט געקענט אויינע די אנדערע און געגען די מעהרסטע זיינען קיין יירידישע בעוויזע ניט געווען.

דאָס אלץ מוז מען נעהמען אין בעטראכט, אום צו פערשטעהן, פאר וואָס דאָס רוב בעשול־דיגטע אין דעם פּראָצעס, אין אונטערשיעד צו אלע אנדערע פּאָליטישע פּראָצעסען, האָבען זיך ניט ארויסגעשטעלט אפּען און ערקלערט: יא, מיר זיינען דאָרט געווען און די רעדעס געהערט און מיט די רעדנער זיינען מיר אייניפערשטא־נען". נור פערקעהרט — אפילו די, געגען וועמען עס זיינען געווען קלאָרע בעווייזע, האָבען דאָך ג'טענה'ט: אָדער זיי זיינען „צופעליג" דאָרט געווען, אָדער זיי זיינען אין גאנצען דאָרט ניט געווען. נאָוואקאָווסקי האָט זיך געהאלטען ביי דער ערשטער טענה.

נאָך מעהר: אלע זיינע ערקלערונגען זיינען געווען אזוי געקינצעלט, געמאכט, אז לעזענדיג זיי אין געריכטס־רעפּאָרט, האָסטו זיך געמוזט שעהמען פאר איהם. דער מענש איז פון דער הויט געקראָכען, אום זיך ריינצוואַשען. אין געפּענגנים האָט ער זיך פערשטעלט פאר משוגע.

און עס איז איהם ניט געווען צו פערדענ־קען: די שעהנע האָפנונגען, מיט וועלכע ער האָט זיך יאָהרען־לאַנג ארומגעטראָגען און וועל־כע האָבען אקאָרשט אָנגעהויבען מקוים צו וועו־רען, זיינען מיט אמאל צוגרונע גענאָרען. אנ־שטאָט גלענצענדע אויסזיכטען — סיביר, אָדער גאָר קאטאָרגע... .און אלץ צולייעב א שפּאציר־ל אויפ'ן „קאָזאנער פּלאַץ". א שטאַרקערען מענ־שען, ווי נאָוואקאָווסקי, האָט עס געקענט טרייי־בען צו פערצוויייפלונג.

דער פּראָקוראָר, נאטירליך, האָט איינס צוויי צורונצעלט דעם געקינצעלטען בנין, וואָס נא־וואקאָווסקי האָט אויפגעשטעלט צו זיין פערטיי־דיגונג. ער האָט געהאט א לייכטע ארבייט צו בעווייזען, אז נאָוואקאָווסקי'ס טענות זיינען דורכאוים ליגען און אז זיין משוגעת איז א קא־מעדיע. עס איז געווען א שווערע, טרויעריגע כצענע... די קונין־שטיק האָבען נאָוואקאָווסקי'ן ניט נור ניט געהאלפען, נור געשעדיגט: ער איז פער'משפט געוואָרען פערשיקט צו וועלען אין מזרח סיביר און צו פערלירען אלע רעכטע.

מען קען זיך שוין פאָרשטעלען, וויי אויף נאָוואקאָווסקי'ן האָט דער פסק עמוזט וויערקען. נא דיר וויסענשאפט און ארבייט לטובת הכלל! אין נעביל־דעטע געזעלשאפט, וואָס האָט נע־וואונקען אזוי נאָהענט! אנשטאָט דעם א פער־וואָרפענער נעגענד אין מזרח סיביר, וואו ניט נור קיין נעביל־דעטע געזעלשאפט, נור איבער־הויפט קיין געזעלשאפט איז ניטא. דא האָט מען אויף אן אמת'ן געקענט משוגע וועלען!... צו זיין גליק, האָט זיין וונגע ליעבענדע פרוי, וועל־כע איז צולייעב אונפערשטענדליכע טעמים אין גאנצען בעפרייט געוואָרען פון נעריכט, איינגע־וויליגט צו בעגליטען איהם אויף זיין נעצוואונ־גענער רייזע. זי איז ווירקליך געווען א שטאר־קער, ענטשלאָסענער בעראקטער, וויי זי האָט עס שפּעטער בעווייזען. זייט ביי זייט מיט א פרוי, א חבר, א געזינונגס־גענאָסין, האָט נאָוואקאָוו־סקי'ן שוין ניט געדארפט אזוי שרעקליך, האָפ־נונגסלאָז זיך מאָלען זיין קינפּטיגעם לעבען אין וווייטען ווייסטען סיביר.

* * *

איך האָב נאָוואקאָווסקי'ן פערלאָרען פון אויג אויף א שטיק צייט. איך האָב פון איהם גאָר־נישט געהערט און ניט געריכט האָב איך זיך, אז מיר וועלען וועו עס איז נאָך אמאל זיך זעהן. און דאָך האָט עס פאסירט. מיר האָבען זיך צו־נויפגעטראָפען אונטער ארויגינעלע אומשטענדען.

אין זומער פון 1885 בין איך און נאָך עט־ליכע פאָליטישע געגאנגען מיט א פּארטיע קרי־מינעלע ארעסטאַנטען אויף קאטאָרגע, קיין קא־רא (הינטער באיקאל). מיר האָבען זיך געשלעפּט אונגעהייער לאַנגזאם. יעדען טאָג פלעגען מיר מאכען צו איין עטאפּ — פון 20 ביז 25 ווערסט, און יעדען דריטען טאָג פלעגען מיר מאכען אן אבשטעל אויף א טאָג.

ארויסלאָזענדיג זיך פון מאסקווע אין אנהויב מאי, האָבען מיר ערשט סוף אויגוסט זיך דער־שלעפּט צו אירקוטסק. און דא, אויף אן עטאפּ, האָב איך פלוצלונג, צו מיין פרייד און איבער־ראשונג, דערזעהן נאָוואקאָווסקי'ן מיט זיין פרוי. צוועלף יאָהר האָבען מיר זיך ניט געזעהן. זוי־פיעל ענדערונגען זיינען פאָרגעקומען אין מיין און זיין לעבען!... אָבער אויסערליך האָט ער זיך ניט געביטען.

— ווי קומט איהר אהער? — האָב איך א פערוואונדערטער געפרעגט.

— צוריק אין סיביר!... — האָט ער א שמיי־כעל געטהאָן.

— וואָס הייסט, איהר זייט דאָך שוין א יאָהר צעהן אין סיביר?

— יע, אָבער איך בין ארונטער אונטער'ן מאניפעסט (וואָס אלעקסאַנדער דער דריטער האָט ארויסגעלאָזען ביי זיין קרוינונג אין 1883) און האָב שוין געלעבט אין מערב סיביר. און איצט קומט אויס צו געהן צוריק צו מזרח.

— וואָס זשע האָט פאסירט? — בין איך צו איהם צוגעשטאַנען.

— איצט בעגלייט איך פרייוויליג מיין פרוי, איצט איז זי די פּראָפעסורטייליכע.

— הייסט עס, אז איהר בעצאהלט איהר אן אלטען חוב?

— ניין, אויך איצט, אייגענטליך, ליידט זי נעבאך פאר מיר, — האָט ער מיט וועהמאג ארויסגערעדט.

מיר איז קלאָר געוואָרען, אז דא איז פאָרגע־קומען עפּעס א טרויעריגע, אונבעגרייפליכע גע־שיכטע, און אז איך דארף איהם איצט צוריוה לאזען, וויל איהם איז שווער צו רייידען וועגען דעם, וועו דערביי זיינען דא נייע חברים, וועלכע

ער זעהט צום ערשטען מאָל. שפּעטער, בלייבענ־דיג אַליין מיט איהם אויג אויף אויג, האָט ער מיר אָפּענהערציג אַלץ דערצעהלט.

* *

*

אין דער מערב־סיבירישער שטאָדט, וואו די נאָוואקאָווסקי׳ס איז אויסגעקומען צו לעבען נאָכ׳ן מאַניפעסט, זיינען די בעדינגונגען געווען פערהעלטניסמעסיג לייכטערע, ווי אין דעם פרי־הערדינגען שטעדטל פון מזרח־סיביר. נאָך 7—8 יאָהר ארומוואַלגערן זיך איבער נעפענג־ניסע, עטאַפּען און דערפאָלגך האָבען זיי פּרייער אָבגעעטעמט. אָבער דאָס דאָזיגע גליק איז ניט געווען אויף לאַנג.

איינמאָל האָט איינער פון זייערע חברים־פערשיקטע געדארפט אָנקומען צום איספּראַווניק וועגען עפּעס אַן ענין. אָבער קוים האָט ער ארויסגערעדט די ערשטע פּאָר ווערטער, ווי דער איספּראַווניק איז אויפגעשפּרונגען, זיך צושריען און איהם אויסגעזידעלט — „זשיד“!

— איך בין גאָרניט קיין איד, — האָט יענער א צוטומעלטער געענטפערט, — איך בין א קריסט — און ער האָט אָנגערופען זיין נאָמען, דאָכט זיך בולאַנאָוו.

— טאָ ענטשולדיגט, איך האָב אייך אָנגע־נומען פאר נאָוואקאָווסקי׳ן.

בולאַנאָוו האָט פון די חברים די פאַסירונג ניט בעהאַלטען. ער האָט דערצעהלט וועגען די בעליידיגונג און וועגען זיין ניט געלונגענעם ענטפער. איז געווארען א מהומה. מען האָט זיך געמומען קאָכען און היצען, און זיך געקריגט און זיך גערישען. סטייטיט, איינער פון זיי, נאָוואקאָווסקי, איז בעליידיגט געווארען, וועו אפילו אונטער די אויגען — אזוינס טאָר מען ניט דערלאַזען! דער איספּראַוניק זאָל אָנגעלערנט ווערען פון נאָך אמאָל וועגען. דאָס איז נאָך מעהר נויטיג דערפאר, וואָס ביז אַהער פלעגט די אַדמיניסטראציע זיך ניט ערלויבען אזא בעצי־הונג צו אידען־פאַליטישע. ערשט נאָך די פּא־גראָמען פון 1881 האָט די כוואליע פון רעגי־רונגס־אנטיסעמיטיזם זיך דערקיקעלט ביז צו סיביר. דאָרף מען זיך אנטקעגען שטעלען.

און ווי עס האָט זיך נעפיהרט, און ווי עס פיהרט זיך נאָך איצט, האָט מען לאַנג זיך גע־קאָכט און גהיצט, זיך געקריגט און גערישען, ווער און ווי זאָל ענטפערן דעם איספּראַוניק אויף דער בעליידיגונג. בעת איינע האָבען נע־האַלטען, אז בולאַנאָוו אַליין דארף נעהן צום איספּראַוניק און געבען איהם צו פערשטעהן ווי געמיין ער האָט זיך דאָס ערלויבט אויסצודריקען וועגען נאָוואקאָווסקי׳ן, האָבען אנדערע וויעדער גע׳טענה׳ט, אז די נאנצע קאַלעניע דארף ארוים־טרעטען מיט א קאַלעקטיוון פּראָטעסט. עס זיינען נעווען אויך אזעלכע, וואָס האָבען נעהאל־טען, אז צוליעב דעם וואָס אן אונווויסענדער, אויסגעוועבטער, אַלטמאָדישער רוסישער טשי־נאָוניק האָט בעליידיגט איינעם פון זיי אונטער די אויגען, דארף די גאנצע קאָמפּאניע ניט ריזי־קירען מיט די פערהעלטניסמעסיג בעסערע בע־דינגונגען, וואָס זי האָט זיך דערשלאָגען. און עס זיינען מן הסתם נעווען נאָך אנדערע פּאָרשלעגע.

און א טאָג איז אַווענ נאָך א טאָג און א פערזאמלונג נאָך א פערזאמלונג, און נאָוואקאָוו־סקי׳ס חברים האָבען ניט געקענט צו קיין זאָך זיך בעשלוסען. מען איז שוין דערווויילע אָבגע־קיהלט געוואָרען און די גאנצע געשיכטע האָט נעהאַלטען ביים פערגעסען וווערען. די נאָוואָ־קאָווסקי׳ס האָט דאָס זעהר געערגערט און ער קרענקט. בעזונדערס האָט זיך געמומען צום הארצען פרוי נאָוואקאָווסקי, און איינזעהענדיג, אז דער אונענדליכער ויכוח וועט צו גאָרנישט ברענגען, האָט זי בעשלאָסען צו האַנדלען אויף אייגענער ריזיקע, ניט אָנפערענדיג ביי קיינעם, אפילו ביי איהר מאן אויך ניט.

אין אן עמפּאנגס־שטונדע, וועו דער איספּראַוניק מיט זיין גאנצען שטאָב איז געזע־סען אין קאנצעלאַריע, איז זי אריין אהין. דער־זעהן איהר, האָט דער איספּראַוניק, וועלכער האָט שוין משמעות געוואוסט וואָס ביי די פער־שיקטע קומט פּאָר, איהר העפליך געבעטען זיך זעצען. און זי, צוקומענדיג נאָר נאָהענט צו איהם, האָט מיט איהר גאנצען כח א זעץ געטהאָן איהם אין פּנים אריין, מיט די ווערטער:

—נאָט אייך פאר „זשיד“!

איך דארף אייך דאָ ניט דערצעהלען, וואָס פאָר א טומל עס האָט זיך אויפגעהויבען אין דער קאנצעלאריע און אין דער קאַלאניע ביי די פערשיקטע און ביי די שטעדטלשע איינוואָה־נער, פאר וועלכע דער איספּראַוניק איז געווען כמעט דער צאָר אַליין.

זעלבסטפערשטענדליך, איז די פרוי נאָוא־קאָווסקי גלייך אויפ׳ן שטעל ארעסטירט געוואָ־רען און איבערגעגעבען געוואָרען צום געריכט פאר „בעליידיגען א בעאמטען, בעת ער האָט ערפילט זיינע פליכטען“, און זי איז פער׳משפט געוואָרען צו מזרח־סיביר מיט פערלוסט פון אַלע רעכטען.

נאָוואקאָווסקי׳ס חברים איז שטאַרק ניט אָנ־געשטאַנען די נעשיכטע: זיי האָבען דאָך ניט געקענט ניט פיהלען, אז נור צוליעב זייער פער־ציהען און אונענטשלאָסענהייט האָט נאָוואקאָוו־סקאיא נעמוזט אזוי האַנדלען און אויסריכטען זיך אזא פּסק, בעת וועו זיי אלע וואָלטען נעהאַנ־דעלט קאַלעקטיוו, וואָלטען זיי אלע אָבגעקומען מיט א פיעל לייכטערע שטראָף.

אויך נאָוואקאָווסקי איז נעווען ניט אין קיין קלענערער פערלענענהייט. ער מיט זיין מוט־לאָזיגקייט האָט דאָס צוגעלאָזען, אז זיין פרוי זאָל זיך דארפען אָננעהמען פאר איהם. ער האָט איהם פעהלט זעלבסטווירדע. אין געשפּרעך

מיט מיר האָט ער נעווֿאָרפען די שולד אויף די חברים, אָבער זיך אַליין האָט ער אויך ניט גע־קענט פערענטפערן, און עס איז געווען א רחמנות צו קוקען אויף איהם.

גאָר אַנדערע געפיהלען האָט אין מיר, און, איך גלויב, אין יעדען, געווען צו זיך מיט ן ערשטען בליק נאַוואַקאַווסקי׳ס פרוי. מיט אַן אָפענעם קלוגען געזיכט, מיט א קלאָרען בליק, האָט זי געמאכט דעם איינדרוק פון אַן אויפריכ־טיגען און צוגליַיך ענטשלאָסענעם כאַראַקטער. ביים רעדען פלעגט זי זיך אויפרעגען און זיך רויטלען און עס איז געווען א חיות צו קוקען אויף איהר. אַן אמת׳ער קאָנטראַסט צו איהר צוקראַכענעם מאן. איך האָב איהר געטראָפען מיט אַן עופעלע אויף די הענד, וואָס זי האָט שוין געבאָרען אין געפענגנים, און דאָך פלעגט זי זיך פלינק און געניט זיך איינקעהרען מיט איהר אר־בייט ארום איהר פאמיליע. וואר עס וויים ווי שווער עס קומט אַן אפילו א געזונטען אונפער־היראטען מענשען צו געהן מיט ן עטאַפּ, וויפיעל מען האָט אויסצושטעהן פערשיעדענע צרות, דער וועט בעגרייפען וואָס פאר אַן אייזערנעם ווילען, וואָס פאר אַן אויסדויער אָט די פרוי האָט פער־מאָגט. די אָבקומעניש פון וועג האָט זי אויפ־גענומען אזוי מונטער און איינפאך צוגליך !...

אין געגענזאַץ צו איהר מאן, האָט זי קיינעם ניט בעשולדיגט — ניט די חברים, נאָך וועניגער איהר מאן. און זי האָט בשום אופן ניט חרטה געהאט אויף איהר טהאט....

— איך האָב אַנדערש ניט געקענט, איך האָב געמוזט אזוי האנדלען, — האָט זי מיר געזאָגט, — ניט פאר׳ן מאן, נור פאר אלעמען האָט זי זיך נוקם געווען.

און זי איז געווען גערעכט ! די נייעם וועגען דעם פּאַטש, וואָס אַן איספּראָווניק האָט בעקו־מען פון א אידישער פרוי, האָט זיך צוטראָגען ווייט און בדייט אויבער סיביר, און כאָטש אין רוסלאנד האָט דאמאָלס געבוישעוועט דער שרעק־ליכסטער אנטיסעמיטיזם, איז מיר אָבער ניט אויסגעקומען צו הערען, אז אין דעם לאנד פון הויך רעכטלאָזיגקייט, פון פערשיקונג און קא־טאָרגע אין דעם לאנד, וואו יעדער „קנעפּל" האָט זיך גהאלטען פאר אַן אונבעגרענצטען זעלבסטהערשער, זאל א איד, א פּאָליטישער פערשיקטער, בעלוידיגט ווערען, ווייל ער איז א איד. דאָס האָט געקויפט פאר אונז נאַוואַקאַוו־סקי׳ס פרוי און בעצאָהלט דערפאר מיט יאָהרען און יאָהרען פערשיקונג אין דעם ווייטסטען, פערוואַרפענסטען געגענד פון אירקוטסקער גו־בערניע. אָבער דערמיט האָבען איהרע און איהר־מאן׳ס צרות נאָך ניט אויפגעהערט.

* *

*

ווי בעקאנט, האָט אין די 80־ער יאָהרען, נאָך דער ערמאָרדונג פון אלעקסאנדער דעם צווייטען, אין רוסלאנד געגומען וווילדעווען די פינסטער־סטע רעאקציע. אָבער איהר שטאַרקסטען צאָרן האָט זי אויסגעלאָזען צו די אידישע קעפּ. יע־מאָלט זיינען איינגעפיהרט געווארען די פּרא־צענטען ביים אָננעהמען אידישע קינדער אין די שוהלען; יעמאָלט זיינען נאָך מעהר בעשרענקט געווארען די אזוי אויך בעשרענקטע אידישע רעכטע א. ז. ו. פון פערשיעדענע געגענדען פין רוסלאנד האָט מען מאַסענווייז גענומען פערשי־קען אָהן שום געריכט די אידישע יוגענד אין די וויטעסטעווינקלען פון יאקוטער אבלאָסט. דאָס גהען אָהין מיט ן עטאַפּ און דאָס לעבען דאָרט גופא אויף די ערטער, זיינען געווען אזוי שרעקליך און אונערטרעגליך, אז איין פּאַרטיע פערשיקטע האָט ענדליך בעשלאָסען, מיט ן גר־מען ווילען, ניט אַרויסגהען פון יאקוטסק, סיידען מען זאָל זיי פערשפּרעכען אייניגע, גאָר אונשולי־דיגע הנחות. די סיבירישע אדמיניסטראַציע האָט נאָכגעגעבען ניט געוואָלט. האָבען די פער־שיקטע זיך בערשפּארט אין א הויז, וואָס איז אַרומגערינגלט געווארען פון סאָלדאטען, וועלכע האָבען געגומען בעשיסען דאָס הויז פון אלע זיי־טען. אויסגעלאָזען האָט זיך עס דערמיט, וואָס אייניגע זיינען דער׳הרג׳עט געווארען, פיעלע פערוואונדעט געווארען און די איבעריגע זיינען איבערגעגעבען געווארען צום קריעגס־גערייכט, וואָס האָט א פּאָר פּראָוואָקאַטיוילט צום טויט (כהן־בערנשטיין, גינסמאן), אַנדערע צו קא־טאָרגע (נאיז, מינאר, א. גורעוויטש און אנד.)

דיעזע שוידערליכע, אונגעהערטע שחיטה האָט אַרויסגערופען א שטורם פון אויפרעגונג און צאָרן אין דער גאַנצער ציוויליזירטער וועלט. פון אומעטום האָבען זיך א שאָט געגעבען פּראָטעס־טען געגען דער גרויזאמער רוסישער רעגירונג. אויך די פערשיקטע, צוואוואַרפען איבער די פער־שידענע עקען פון וויסטען און בריייטען סיביר, האָבען נאטירליך ניט געקענט בלייבען גלייכגיל־טיג. צוווישען די פּראָטעסטירענדע זיינען אויך געווען די נאַוואַקאַווסקי׳ס. דערפאר האָבען זיי ווידער אמאָל בעצאָהלט מיט פערשיקונג נאָך אין א וויטערע געגענד פון יאקוטער אבלאָסט.

וואָס איז מיט זיי שפּעטער געווארען און צו זיי לעבען נאָך איצט הויב איך ניט אַן צו וויסען. איינס וויים איך נור, אז אזוי לאנג ווי איך בין געווען אין סיביר, ביז׳ן יאָהר 1901, האָבען זיי זיך דאָרט געפונען.

אזוי האָט דאָס שיקזאל זיך געריכטעט מיט נאַוואַקאַווסקי׳ן פאר זיין צופעליגען בעטייליגען זיך אין דער ערשטער רוסישער דעמאָנסטראציע. ער און זיין פרוי האָבען זייער גאנץ לעבען פער־בראכט אין געפענגניסען, אין סיבירישע וויסטע־ניסען, כאָטש אין דער רעוואָלוציאָנערער בע־וועגונג האָבען זיי פאקטיש קיינמאָל זיך ניט בעטיילינט.

מ. אבראמאוויטש

לופט שיפען און לופט-מאשינעס

2.—פליה־מאשינעס.

1. שווערער אויידער לופט. די קראפט פון לופט. דאָס דינאַמוישע פּליהען.

די לופט־שיפען, וועלכע מיר האָבען געראַדע פאַריגעס מאָל, *, די צעפּעלינס, די פּארסיוואלס, די קלעמאן־באיארס וכדומה, זיינען אַלע גרינגער אויידער די לופט, און דערויבער האלטען זיי זיך אויבען, אין די וואָלקענס. זיי שווימען אין דער לופט, ווי א שטיק האָלץ אין וואסער. און דער מאָטאָר און די לופט־שרויף און אַלע רודערען זיינען נאָר דערצו, בכדי דאָס שיף זאָל זיך לאָזען קירעווען, שטייערען אין אַלע זייטען. און האלטען זיך אין דער לופט טהוט דאָס שיף שוין אליין פון זיך.

ס'איז דאָ אָבער אַן אַנדער מעגליכקייט צו האלטען זיך אין דער לופטען, צו פליהען. נישט וועראַנדיג גרינגער אויידער די לופט, נאָר טאָקע בלייבענדיג שווערער פאר איהר, — אט אזוי ווי די פויגעל פליהען אין דער לופטען. און א פויגעל איז דאָך שווערער אויידער לופט. די אידעע צו פליהען ווי א פויגעל איז זעהר אלט, און די מענשהייט האָט זיך שוין מיט טויזענדער יאָהרען צוריק ארומגעטראָגען מיט אזא מין גאדאנק.

וואר האָט נישט געהערט די בעריהמטע גריכישע לעגענדע וועגען איקאראס?

ס'איז געווען אמאָל אין גריכענלאנד א שמיעד דעדאלאס. ער האָט אויסגעטראכט אזעלכע פליגלען, וואָס א מענש האָט געקענט מיט זיי פליהען, ווי א פויגעל. די דאָזיגע פליגלען זיינען געווען געמאכט פון גרויסע פויגעל־פעדערען, צוזאמענגעקלעבט מיט וואקס. איין שהענעם טאָג האָט דעדאלאס אָנגעבונדען אזעלכע פליגלען זיך און זיין יונגען זוהן איקאראס, און זיי זיינען בוידע אוועקגעפלויגען ווייט ווייט אין דעם בלויען הימעל אריין איבער דעם שהענעם ים, וואָס ציהט זיך לעבען גריכענלאנד'ס ברעגען. אָבער איקאראס איז ארויפגעפלויגען צו הויך, צו נאָהענט צו דער הייסער זון, און פון דער היץ איז ווייך געוואָרען די וואקס צווישען די פעדערען און די פליגלען זיינען צופאלען געוואָרען און איקאראָס איז אראָבגעפאלען אויף א פעלז און איז געבליבען ליגען טויט.

די לעגענדע וועגען איקאראָס'ן האָט גע־קענט דיענען אלס א משל, אלס א סימבאָל פאר די הונדערטער, אפשר טויזענדער פעהיגע היץ־קעפ, אפטמאל געניאלע מוחות (ווי לעאָנארדא דא ווינטשי *) א. אז. וו.), וואָס האָבען אין משף פון פיעלע הונדערטער יאָהר געארבייט איבער דער דאָזיגער אידעע. זייער ארבייט, זייער גאנצע מיה איז געווען אומזיסט. זייער איקא־ראָס האָט נישט געקענט פליהען אין לעבען, — ווייל ער האָט קיין... בענזין־מאָטאָר ניט געהאט.

די טויערען פון הימעל האָבען זיך פאר דעם מענשען אָהן בענזין ניט געוואלט עפענען. אָנשטאָט שנעל־וויסע פעדערען און וואהלרוי־כענדיגע וואקס נעהמט א היינטיגער איקאראָס שווארצע מעטאל און שטינקעדיגע בענזין — און דער הימעל עפענט זיך פאר איהם.

* * *

נאָר לאָמיר געהן כסדר.

ערשטענס, ווי איז דאָס איבערהויפט מעג־ליך, אז א חפץ, וואָס איז שווערער פאר לופט, זאָל זיך קענען האלטען אין דער לופט נישט אראָבפאלענדיג?

אז אזוינס איז דא, זעהען מיר דאָך. אט האָבען מיר דאָך א ראיה פון די פויגעל! זיי זיינען שווערער פאר דער לופט און פליהען דאָך.

אָבער ווי אזוי ערקלעהרט זיך דאָס?! נעה־מען מיר א שטייגער וואסער. איז עס דען מעגליך, אז א שטיק בלייי זאָל שווימען אין וואסער?

אויף דערויף מוזען מיר ענטפערען: אודאי, אויב דער שטיק בלייי וועט זיך בעווענגען! בע־וועגונג קען מאכען בלייי זאָל שווימען אויף וואסער!

אט נעהמט למשל א מענשען. א מענש איז אויך שווערער פאר וואסער (ניט פיעל, אָבער דאָך שווערער). וואַרפט איהם אריין אין וואסער מיט געבונדענע הענד און פיס, וועט

*) זעה „צוקונפט" לעצטען נומער.

*) א בעריהמטער איטאַליענישער קינסטלער, ארכיטעקט, מעכאַניקער, געלערנטער א. ד. גל. געלעבט פון 1452 ביז 1519.

ער דערטרונקען ווערען. אָבער קוים הויבט ער אָן צו ארבייטען מיט די הענד און מיט די פיס צו בעוועגען זיך, און ר י כ ט י ג צו בעוועגען זיך (ד. ה. צו שווימען), וועט ער שוין ניט דערטרונקען ווערען. און וועט זיך האלטען איבער'ן וואסער זעהר לאנג, כל זמן ער האָט כח צו בעוועגען זיך.

די בעוועגונג מאכט איהם שווימען, כאָטש ער איז שווערער פאר וואסער. אין וואָס בעשטעהט די ארבייט פון א שווימער? ער קלאפט מיט די הענד און מיט די פיס אויף דאָס וואסער, שטויסט זיך אָב פון דאָס וואסער ארויף־צו און דערביי אויף פאָרווערטס, — א דאָפּעלטע בעוועגונג מאכט ער, — און דורך די דאָזיגע אונאויפהערליכע שטויסען האלט ער זיך איבער'ן וואסער.

גוט, וועט דער לעזער זאָגען. וואסער איז א ממשות'דיגע זאך, א שווערע, א גאנץ פעסטע, און פון איהר קען מען זיך טאקע אָבשטויסען, אויף איהר קען מען זיך טאקע אָנשפּאָרען, שטיצען, אָבער לופט? קען מען זיך דען אָנשפּאָרען אויף לופט, שטיצען זיך אויף לופט?

נעוויס. און נאָך ווי!

נעהמט א קיילעכדיגע כלי, א געפעס, א צילינדער, אונטען פערמאכט, אויבען אָפען, און שטעלט אריין אין דעם אויבערשטען עק א פּראָבקע, וואָס זאל פעסט זיצען, אזוי אז די לופט זאל ניט קענען ארוים פון דעם צילינדער, און פּרובירט איצט די פּראָבקע אריינצושטופען אין דעם צילינדער אַריין (בילד 1). צוערשט

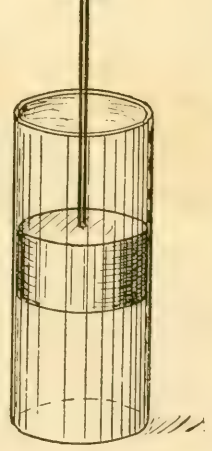

בילד 1.

וועט די פּראָבקע געהן זעהר לייכט, דערנאָך א ביסל שווערער. און וען איהר קומט נאָענט צום דעק, וועט די פּראָבקע נישט וועלען ווייטער געהן, אקוראט ווי עמיצער וואָלט איהר ניט לאָזען פון אינווענדיג, און אייך וועט זיך דוכטען, אז אונטער דער פּראָבקע ליעגט א מין שטארקע פעדער (ספּרוזשינע).

ווער לאָזט די פּראָבקע ניט געהן ווייטער? די לופט! די לופט האלט אייער האנד, שטיצט איהר, אָדער פערקעהרט, אייער האנד האלט זיך אָנגעשפּאַרט אויף דער לופט. אין אָנהויב האָט זיך די פּראָבקע געלאָזט אריינרוקען אינ'ם צילינדער, ווייל די לופט איז נאָך געווען שיטער. וואָס קלענער דער רוים אין צילינדער איז גע־ווארען, אלץ גערדיכטער און פעסטער איז ג־ווארען די לופט.

אלזא, צ ו ז א מ ע נ ג ע פּ ר ע ס ט ע לופט קען גאנץ גוט האלטען און שטיצען שווערע זאכען. און דאָס זעהען מיר טאקע יעדען טאָג בעשיינפּערליך. נעהמט למשל א גומענע קישעלע, מען בלאָזט אין איהר אריין לופט און מען קען דערויף שלאָפען. אָדער נעהמט די גומענע רעדער פון אן אויטאָמאָביל. זיי זיי־נען דאָך אָנגעבלאָזען מיט לופט, — און האלטען אויף זיך שווערע משאות.

ס'איז אָבער דאָ נאָך א מיטעל צו מאכען די לופט, זי זאל האלטען אויף זיך שווערע זאכען. דערצו איז נויטיג, אז די לופט זאל זיך בעוועגען. און וואָס שנעלער זי וועט זיך בעוועגען, אלץ מעהר קראפט וועט זי האָבען אויף אויפצוהויבען שווערע זאכען. בעוועגליכע לופט היסט ווינד. און ווער האָט ניט געזעהן, ווי א ווינד דרעהט שווערע מיהלען, יאָגט שווע־רע שיפען, הויבט אויף אין דער הויך שווערע כוואליעס וואסער, רייסט אראָב אייזערנע דע־כער, הויבט אין דער לופטען מענשען און בהמות און שווערע וואָגענס, ברעכט איין פעס־טע מויערס? בשעת די לופט בעוועגט זיך, שלאָגט זי זיך, שטויסט זי זיך אן דעם חפץ, און פון דער דאָזיגער אונאויפהערליכער שטוי־סעניש ווערט דער חפץ אַוועקגעשטופט, אויפ־געהויבען, אַוועקגעשליידערט, — וואָס גיכער די בעוועגונג, אלץ שטארקער די שטויסעניש, אלץ גרעסער די קראפט פון דער לופט.

אָבער א ווינד קען מען מאכען אויף צוויי אופנים: איך זאל שטעהן רוהיג און די לופט זאל זיך בעוועגען. אָדער פערקעהרט: די לופט זאל זיין רוהיג און א י ך זאל זיך בעוועגען: למשל, לויפען, פאָהרען. וואר וויים נישט, אז שטעהענדיג אין אן אייזענבאהן־צוג שפּירען מיר א שטארקען ווינד, וואָס רייסט אונז פּשוט אראָב די היטעל פון קאָפּ, אויף דערביי איז די לופט אויף דרויסען רוהיג און מענשען וואָס שלאָפען אויפ'ן גאס פיהלען גאָר קיין שום ווינד נישט.

אלזא, די לופט קען קריגען ק ר א פ ט, ד. ה. זי קען הויבען און האלטען אויף זיך שווערע חפצים, ערשטענס, וען מען פּרעסט איהר צו־

זאמען. צווייטענס, וועז ז׳ בעווען זיך, דרי־טענס, וועז דער חפץ בעווען זיך.

די אלע דאזיגע אופנים קען מען צוזאמענ־נעהמען אונטער איין כלל: ב ע ו ו ע ג ו נ ג! אדער נאך אנדערש: א ר ב ׳ י ט! אין דער אמת׳ען: אויף צוזאמענפרעסען די לופט דארף מען ארבייטען. בעווען זיך די לופט — טהוט ז׳ ארבייטען. בעווען זיך דער חפץ — טהוט ע ר ארבייטען.

אלזא, מיר קענען זאגען, אז דער דאזיגער ארט פליהען איז אן ארבייטס־פליהען, א בע־ווען־נגם־פליהען. און דערצו איז דאס א „גע־לערנטער" ווארט: ד י נ א מ י ש ע ס פליהען.

דעריבער קענען מיר זאגען, אז א חפץ, וואס איז שוועראר אויפדער לופט, קען יא פליהען אין דער לופטען, אבער נאר ד י נ א מ י ש.

די פויגעל פליהען דינאמיש, און אלע היינ־טיגע פליה־מאשינעס (נישט די לופט־שיפען!) פליהען דינאמיש.

2. — פויגעל און דראכעו („זמיי").

דר. ליליענטאל און זיין שול.

ווי פליהט א פויגעל? ער מאכט מיט זיינע פליגלען ארויף און אראב און פרעסט צוזאמען אונטער זיי די לופט, שטופט זיך אב מיט זיינע פליגלען פון דער צוזאמענגעפרעסטער לופט, שפארט זיך אויף איהר אן און הויבט זיך אזוי אין דער הויך. א מענש קען דאס נ י ט נאכ־מאכען. די פליגלען מוזען זיין זעהר גרויס, כדי צו טראגען א מענשען. און זיינען די פליגלען גרויס, זיינען זיי שווער, און נאך שוו־ער איז די ארבייט פון „צוזאמענפרעסען" די לופט אונטער זיי, און די דאזיגע ארבייט איז א מענש ניט בכח אויסצופיהרען.

פרובירען צו מאכען די דאזיגע ארבייט מיט א מאשין האט זיך ביז היינטיגען טאג נאך ניט איינגעגעבען. די קונסט צו פליהען ווי א פויגעל (ד. ה. מאכענדיג מיט די פליגלען) איז אזוי שווער און דער גאנצער אופן דער פויגעלשער צו פליהען איז נאך אזוי נישט קלאר פאר׳ן מענשען, אז מיט א מאשין קען מען דאס נישט נאכמאכען. און בכלל דארף מען דאס גאר ניט, ווייל ס׳איז דא אן אנדער אופן צו פליהען, א פיעל גרינגערער לייכטערער.

יעדערער פון אונז האט אין זיינע יונגע יאהרען אלס חדר־אינגעל געשפיעלט מיט א „זמיי", א דראכען. מען פלעגט נעהמען זעקס קינעלעך, מאכען פון זיי א ראם, בעקלעפען דעם ראם מיט פאפיער, צובינדען אן „עק" פון פאפיער אדער ראגושע, אנבינדען א לאנגען שפאגאט און ארויסגעהן אין פעלד. פלעגט בלאזען א ווינד, פלעגען מיר סטארען זיך אוועק־לאזען דעם זמיי אנטקעגען ווינד, אזוי אז דער

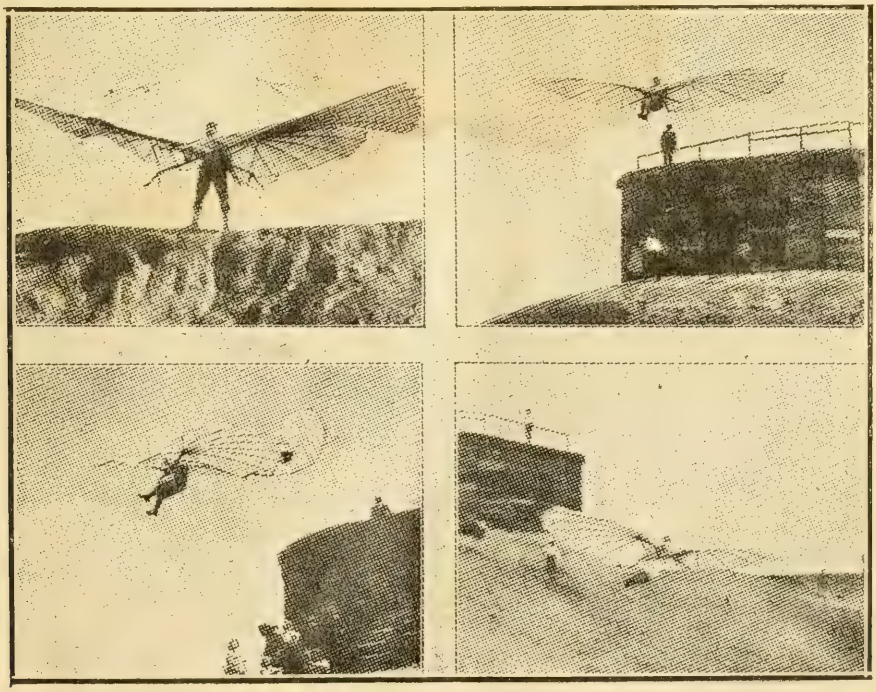

ביולד 2

ווינד זאָל שלאָגען אין דעם בלאָט פּאפּיער. איז אָבער קיין ווינד נישט געווען, אָדער איז דער ווינד געווען צו שוואַך, פֿלעגען מיר אַליין „מאַכען אַ ווינד", ד. ה. מיר פֿלעגען לויפֿען מיט'ן זמיי, אזוי אַז דער זמיי זאָל זיך „שלאָגען" אָן די לופט! דאָס פֿלעגט העלפֿען און דער זמיי פֿלעגט זיך שטאָלץ אויפהויבען אין דער הויך און האַלטען זיך דאָרטען צוואַמען מיט זיין עק אין די קינעלעך און די ראָגזשע, נישט קוקענדיג אויף דעם אַז דאָס אַלץ איז דאָך שוועראר אייר דער לופט!

נישט ווייסענדיג און נישט פערשטעהענדיג, פֿלעגען מיר דענסמאָל ריכטיג לעזען די גרויסע רעטענישׂ, וואָס איקאַראָס און דאָ ווינטשי האָבען נישט געקאָנט לעזען.

אָבער די לעזונג איז געווען נאָר אַ קינדערשע. פּראַקטיש אויספֿירען די זאָך איז געווען נישט אַזוי גרינג.

ערשט מיט אַ יאָהר 20 צוריק האָט זיך אייניגעגעבען צוצוגעהן אַ ביסעל נעהנטער צום דינאַזיישען פֿליהען.

איינער פון די וויכטיגסטע אויפטהועריקייטן איז דעם פּרט איז געווען אַ דייטשער איר, דאָקטאָר לילינטאַל. ער האָט זיך געשטעלט אַזא אויפגאבען: נעהמען אַ גרויסען דראַכען (אַ זמיי), צובינדען זיך צו איהם און לאָזען זיך אויפהויבען פונ'ם ווינד. די בילדער 2 בעווייזען, ווי לילינטאַל האָט דאָס געמאכט.

אָנשטאָט א י ן גרויסען דראַכען פֿלעגט ער נעהמען צ ו ו י, אין פּאָרם פון צוויי פֿליגלען. אָבער די פֿליגלען זיינען ביי איהם נישט דערצו, כדי צו בעווענגען מיט זיי, ווי אַ פויגעל. זיי בלייבען רוהיג אויף איין אָרט. מיט די דאָזיגע פֿליגלען (אָדער 2 דראַכענס) פֿלעגט זיך לילינטאַל שטעלען אויף אַ בערגעל, אַנטקעגען דעם ווינד. און אַז דער ווינד פֿלעגט ווערען שטאַרקער, פֿלעגט ער אויפהויבען לילינטאַלען אין דער הויך אין לילינטאַל פֿלעגט „פֿליהען", ד. ה. ער פֿלעגט מאכען אַ שפּרונג ארויף און פֿלעגט זיך דערנאָך לאַנגזאַם אַראָבלאָזען אויף דער ערד, קירעווענדיג מיט זיין גאַנצען קערפּער, מיט די הענד און מיט די פיס, כדי דער ווינד זאָל איהם נישט אומדרעהען אויפ'ן רוקען אָדער מיט'ן קאָפּ אַראָב. מיט אַנדערע ווערטער, — לילינטאַל פֿלעגט „שווימען" אין דער לופט, ווי אַ מענש שווימט אין וואַסער. מיט דער צייט האָט זיך לילינטאַל אַזוי גוט איינגעאיבט אין פֿליהען, אַז ער פֿלעגט מאכען „שפּרינגען" ביז 350 מעטער (170 קלאפטער) ווייט.

לייִדער איז ער ביי איינעם אַזא שפּרונג אומגליקליך אַראָבגעפאַלען און דער'הרג'עט געווארען (אין דעם יאָהר 1896).

זיינע ארבייטען און זיינע שריפטען האָבען אָבער נעהאט אַ גרויסע ווירקונג, און ער האָט זיך ערוואָרבען אַ גרויסע צאָהל תלמידים און חסידים: אין אַמעריקא דעם בעוואוסטען טשעניוטע, אין פראַנקרייך — קאַפּיטאַן פערבער, אין ענגלאַנד — פילימפס א. אז. וו.

פון לילינטאַל'ס פֿליגלען איז שוין געווען ניט ווייט צו דעם ווייטערדיגען געדאַנקען: וואָס זאָל איך וואַרטען אויף אַ ווינד, לאָמיר דעם ווינד אַליין מאכען.

3. מאַטאָר־דראַכען. פֿליה־מאַשין מיט אַ מאַטאָר.

מיר נעהמען לילינטאַל'ס פֿליגלען, שטעלען אויף זיי אוועק אַ מאָטאָר מיט אַ לופט־שרויף. דער לופט־שרויף וועט טרייבען די גאַנצע מאשין פאָרווערטס; דערביי וועלען די פֿליגלען זיך שטויסען, שטיצען אויף די לופט, און זי וועט פֿליהען, אקוראט אזוי ווי דאָס איז

בילד 3.

נעווען מיט'ן זמיי (דראַכען). נאָר דאָרטען האָבען מיר געצויגען דעם זמיי אויף אַ שפּאַגאַט, לויפענדיג געגען ווינד, און דאָ ווערט די מאשין געצויגען, געטריבען דורך דעם לופט־שרויף.*)

ס'פערשטעהט זיך, אז פֿליהען וועט די מאַשין טאקע נאָר דעמאָלט, ווען די קראפט פון דעם לופט־שרויף וועט זיין גרעסער, איידער די שוועריקייט פון דער גאַנצער מאשין מיט דעם מאָטאָר, מיט דעם פֿליהער און מיט אַלע ווערקצייג, וואָס געהערען דערצו.

איז די קראפט פון'ם מאָטאָר צו קליין און די גאַנצע מאשינע וויעדער צו שוואר, וועט מען נישט קענען פֿליהען, כאָטש די מאשינע וועט זיין גאנץ ריכטיג געבויט. דערביבער איז די הויפּט־פראגע ביי דעם דינאַמישען פֿליהען, אז ס'זאָל זיין אַ שטארקער און אַ לייכטער מאָטאָר און אַ לייכטע מאשין.

מאכען די מאשין לייכט איז ניט שוואר. מען נעהמט אַ ראם פון לייכטע היצצערנע רעהרען (טראָסט, באמבוס) אָדער שטאבעם און איבערציהט איהם מיט לייוועגד. דאָס זיינען די פֿליגלען. כדי די פֿליגלען זאָלען פעסט האַלטען, פערפעסטיגט מען זיי מיט דינע שטאָלענע דראָטען (סטרונעס). דעם שטוהל פאר'ן פֿליהער און אַלע אַנדערע טהיילען מאכט מען פון האָלץ אָדער לייכטע מעטאַלען (אלומיניום). מיט איין וואָרט, די מאשין לייכט צו מאכען

*) ווי אַזוי אַ לופט־שרויף קען ציהען, טרייבען, דאָס האָבען מיר ערקלעהרט אינ'ם פּאריגען ארטיקעל אין לעצטען נומער „צוקונפט".

איז ניט שווער. פיעל שווערער איז עס געגאנגען מיט א מאטאר, און צוליעב דעם מאטאר איז געווען די גאנצע צייט דער אבהאלט. *)

צוערשט האט מען געפרואווט, אזוי ווי ביי די לופט־שיפען, צו נעהמען א דאמפף־מאשין. איינעם א פראנצויז, דעם אינזשענער אדער, האט זיך איינגעגעבען אפילו צו פליהען גאנצע 700—300 מעטער מיט אזא פליה־אפפאראט מיט א דאמפף־מאשין. (דאם איז געווען אינ'ם יאהר 1897. די פליה־מאשין מיט'ן נאמען „אוויאן" קענט איהר זעהן אויפ'ן בילד 3). אבער די פליה־מאשין איז געווען צו שווער, און פון אדערם ארבייטען, וואם האבען אבגעקאסט דער פראנצויזישער רעגיערונג העכער א מיליאן פרנק, איז גאר נישט ארויסגעקומען.

צו דער צייט האט זיך אבער שוין שטארק ענטוויקעלט די אויטאמאביל־אינדוסטריע און

*) וועגען די איצטיגע מאטארען (בענזין אדער גאז מאטארען) רעכען איך אנצושרייבען שפעטער א בעזונדער ארטיקעל.

דארטען איז בעשאפען געוואָרען א לייכטער און א שטארקער מאטאר.

מיט דעם דאזיגען נייעם מאטאר האבען זיך געמומען צו דער ארבייט לילינענטאל'ס תלמידים און פרויענד אין אלע לענדער און זייער ארבייט האט אין גיכען געבראכט רייכע פרוכט.

די גרעסטע ערפאלגען זיינען באלד געמאכט געוואָרען אין אמעריקא און אין פראנקרייך.

אין אמעריקא די ברידער רייט, וואס האבען געמאכט זייערע פליה־פראבעם אין דייטאן, אהיין; אין פראנקרייך — סאנטאס־דומאן, וואוזען־פארמאן, פערבער, בלעריא, לאטאם און פיעלע אנדערע. אין פראנקרייך זיינען די ערפאלגטע געוועזן בעזונדערס גרוים, ווייל די פראנצויזען האבען געהאט די בעסטע לייכטע בענזין־מאטארען אויף דער גאנצער וועלט.

און איצט, וועז מיר האבען זיך בעקענט מיט דעם פרינציפ פון פליה־מאשינעס, וואס זיינען שווערער איידער די לופט, וועלען מיר איבערגעהן צו דער בעשרייבונג פון די פערשיעדענע סארטען פליה־מאשינעס.

י. ד. בערקאוויטש

א שוואכע נאטור

אנהויב זומער איז ביי שכנא באנדורע די איינציגע טאכטער קראנק געוואָרען אויף טיפוס און אין א וואך ארום איז זי געשטארבען, איבערגעלאזט איהרע עלטערען א קליין קינד, א מיידעלע פון א יאהר פיער. די אלטע, שכנא באנדורע'ס ווייב, איז נאך דער טאכטער'ס טוידט געוואָרען איינגעהויקערט און שטיל און שטום, גאנצע טעג געזעסען און געקוקט אין פענסטער, געפינטעלט מיט די אויסגעלאשענע אויגען און געשניצט אין פארטוך ארויין די רויטע אנגעשוואלענע נאז. שכנא אליין, א אידעל א קליינס, א דארם, מיט א שיטער גרויליך בערדעל, מיט א קאסאקע אויגעל און מיט א סך דינע קנייטשעלעך אויפ'ן שטערן, האט זיך ארומגעטראגען איבער דער שטוב מיט'ן קינד, גענאנטשעט עם, געהאדעוועט מיט עפעל און מיט טערקישע נימלעך, געזונגען דעם אויף א פערשטיקט הייזעריג קול פרייליכע בדחנ'ישע ליעדלעך, נאכגעמאכט ווי עם קרייהט א האהן, ווי עם מיאוקעט א קאץ, אויסגעשניטען פון רויטען פאפיער אלערלייי מינים חיות און עופות, אלע אהן עקען, געלאזט זיי פליהען איבער'ן שטיבעל און אונטערגעטאנצט צו דער סטעלי מיט בריט־צעלאזטע הענד אויף צו באפען זיי. בעת מעשה האט דאס קאסאקע אויגעל זיינם געשווינד געדרעהט זיך אויף אלע זייטען און געמאכט משונה־מאדנע העווות. דאס איניקעל האט געפאטשט מיט די הענטלעך און שטארק אנגעקוואלען.

ביינאכט, אין הארטען שלאף, פלעגט אלץ פערגעסען ווערען און איינזינקען אין טיעפען תהום אריין. נאר דאס קינד פלעגט זיך מיט א מאל אויפכאפען פון שלאף, אוועקזעצען זיך אויפ'ן בעטעלע און נעמען וויינען אין דער פינסטער. האט מען אנגעצונדען פייער, און דאס קלייניע שטיל פייערעל פונ'ם לעמפעל אין מיטען דער שטומער נאכט האט אומגעריכט געליינט א פחד אויפ'ן הארצען. שלאפען האט מען שוין ניט געקאנט. דאס אומגליק פלעגט ארויסשווימען פריש און ניי, ווי ערשט פון הינמעל אראפ.

אין דער פריה, בשעת די אלטע פלעגט ארויסגעהען אין מארק, פלעגט זיך שכנא ארומקוקען אין אלע זייטען און זיך צו'נענב'נען שטי-

לערהייד צום אלמער. דאס גרינע געשטופעלטע פלעשעלע פון בראנפען איז שוין א צייט געשטאנען לייריג. שכנא האָט עס שוין פון לאנג געווואוסט. פון דעסטוועגען פלעגט ער נעמען דאס פלעשעלע אין זיינע ציטערדיגע הענד, פאוואלי ארויסציהען דעם קאָרק און א שמעק טהון. שמעקען האָט טאקי געשמעקט מיט בראנפען, אָבער קיין גרויסע גלויקען האָט מען דערפון נישט געקאָנט ערווארטען. פלעגט שכנא אָפּשטעהן א צייט מיט'ן פלעשעלע ביים אלמער, געהאלטען עס אין האַנד, ווי מע האלט א טייערע אלטע כלי פון אמאליגע גוטע יאָהרען, געטראכט איבער דעם, נישט געקאָנט זיך מיט דעם שיידען, און די הענד האָבען איהם שטאַרק געציטערט בעת מעשה. אַווען פון פונ'ם אלמער פלעגט ער א פערשווייצטער, א רויטער, א געפאלענער, ווי עמיצער וואלט איהם דאָ געכאפט ביי א פערברעכען.

נאָך שלשים האָט זיך געמאכט א חתונה ערגיץ אין עק שטעדטעל, און בנצי פידלער, דער עלטסטער פון דער קאפעליע, האָט געשיקט רופען שכנא'ן, ער זאל קומען מיט דער באנדורע פאר'ן אוועקגעהן, אז שכנא האָט אראָפּגענומען די באנדורע פון וואנד, האָט זיך דאס אייניקעל צעווויינט און איינגעשפּארט זיך, אז זי וויל אויך גהן אויף דער חתונה. שכנא האָט זי ארומגעוואשען, אָנגעטהאָן איהר דאס שטרויענע היטעלע, געגעבען איהר אין האַנד אריין אייז עפעל און זי גענומען מיט זיך. דערביי האָט מיט איהם זיין אלטע אויסגענומען א תנאי, אז באלד נאָך דער חופה מוז ער זי אפּיהרען צוריק אהיים.

ארויסגענגען מיט דער באנדורע און מיט'ן אייניקעל אין נאס ארויס, האָט שכנא צום ערשטען מאל דערזעהען, אז ס'איז שוין רעכט זומער אין דרויסען. די בלאָטע האָט אויסגעטריקענט, דער הימעל איז ליטער ריין, עס בלאזט א פריש וואַרעם ווינטעל און קיצעלט די האָר אונטער'ן היטעל, גלעט דאס פנים, די אויגען. עס איז זונענדיג און ליכטיג אין שטעדטעל. אידען שטעהען אהן קאפּאטעס, אין הויף ארבע-כנפות מיט צעלאזטע ציצית, מע איז פערשוויצט און פערטהאָן, מע האלט אפען בריים פענסטער און טהירען, מע צויגט די נערטנער מיט פרישע ווייבע ווערבעס, ערשטגעבראכטע פון וואלד, דער חשק איז גרויס, די האָפענונג אויפ'ן ליכטיגען זומער איז נאָך גרעסער.

דאס קינד האָט זיך שטייף געהאלטען אן שכנא'ס ארבעל, אונטערגעשפרונגען גהענדיג: דאס פרישע, נאר-וואס אבגעוואשענע פנים'ל'ס האָט זיך נייגיעריג אומגעקוקט אויף אלע זייטען, די שוואַרצע פערטראכטע אויגעלעך האָבען נאָך גענפינקעלט מיט די פריהעריגע טערען. פאר פיעל זונן און ליכט האָט שכנא'ן זיך געדרעהט דער קאָפּ. ער איז געגאנגען פאמעליך, טריט ביי טריט, אָפּהענדיג און נידערגעשלאָגען, געטראכט וועגען זיין אלטע, וואס איז גבלויבען זיצען אין דער היים, איינע אליין בייס פענסטער, געטראכט וועגען דער טאכטער, וואס איז אוועקגעשטאָרבען א פריצע, א יונגע, גראָר אין אזא צייט, וועז עס הויבט זיך אָן א פרישער און יונגער זומער אויף דער וועלט. דערנאָך האָט ער א טראכט געטהאָן, אז דאס געהט ער איצט אויף א חתונה, וואו מע וועט ביינאכט פראוועז א חופה-וועטשערע. סאַרווערס וועלען ארומטראגען אויף טעלער שמעקענדיגע געפּערטע פיש, געבראָטען פלייש, עס וועלען קלינגען לעפעל און גאָפּעל, פלעשלעך און קעלישקעס... ביי'ם דאָזיגען לעצטען געדאנק האָט שכנא מיט א מאל זיך שטארק א קרים געגעבען, מאדנע א דרעה געטהאָן מיט'ן קאָפּאָקע אויבעל, אָפּגעשטעלט זיך, געמאכט איין ערנסט אונצופריעדען פנים און א זאג געטהאָן צו זיך אליין מיט'ן הארבען וואָרט:

—ניין, דאס ניט! אָסור אויב א לעק...

די חתונה איז געווען א פרייליכע, א טומלדיגע, מיט סארווערס און סארווערקעס און מיט א סך אָנגענאָהרענע מחותנים. דאס האָט דאָדי פרומע-מיכליעס, דער ערשטער בעלאכסניה אין שטעדטעל, אויסגענעבען זיין מיזינקע מיט גרויס פּאראָד. ארום גאניק פון דער אכסניה, איבער דער גאנצער בריט פון גאס, האָט ג'רעש'ט און געקאָכט. עס האָבען זיך ארומגעדרעהט יום-טוב'דיגע וויבער אין פּאריקען, מיט פרומע פנים'ער. עס זענען דורכגעפלויגען הין און צוריק צעהיצטע מיידלעך, אויסגעפוצטע אין ווייסען, מיט גלאַנציגע שטייף-פערקעמטע צעפּלעך. בחורים'לעך, מיט רויטע אויסגעשייערטע פנים'ער, אין ווייסע מאניישקעס, זענען געשטאַנען סטאטעטשנע, גערויכערט פאפּיראָסלעך און געשפּייעט דורך די צייהן. ארעמע וויבער און קינדער, גויים און גויעם מיט זייערע באַרווסע וויסהאריגע שקצים'לעך האָבען בעלאגערט דאס הויז פון אלע זייטען, געבאלאקעט, געלאכט, גערעסען זיך איינס מיט'ן אנדערען, געדראפעט זיך אויף די וועגע, געקלעפט זיך צו די פענסטער, קענאהרט באפען א קוק, וואס טהוט זיך אינווענדיג.

דורכגעמאכט זיך א וועג ביי'ם גאניק און ארויסגעקומען אין ערשטען חדר אריין, האָט שכנא שוין געטראפען דארטען די גאנצע קאָפּעליע ארום טיש, איטליכען ביי זיין אינסטרומענט. אקעגען טיש, ביי א בעזונדערען שטענדער, איז געשטאנען בענצי פידלער אליין, א קליין אידעלע אין א ציכטיג פידזשאקעל, מיט א געשוירען בערדעל, מיט פערזאָרגטע אויגען און מיט שיטערע שוואַרצע צייהן. שכנא איז געקומען צו זיך אין א גרויסען שרעק, ווי אזוי ער האָט זיך אזוי פאַרגעסען, אזוי פאַרטאָן זיין אלטע, אזוי פאַרגעסען אלע זאכען אויף דער וועלט, אזוי פאַרגעסען אלע זאכען אויף דער וועלט, אזוי פאַרגעסען אלע זאכען אויף דער וועלט

בלויבען שטעהן אין מיטען חדר מיט דער באַ־
דורע פון איין זייט און מיט'ן אויניקעל פון
דער אנדערער זייט, נעקוקט אויף חברה כלי־
זמר צעטומעלט, ווי א פרעמדער, א דרעה נע־
טהאָן דאס קאַפּקע אויג צו בנצי'ן, איינגעהוי־
קערט די פּלייצעס און פערזינדיגט נעשמיי־
כעלט. בנצי פידלער האָט איהם א ווייל אָנ־
געקוקט ווייך מיט די פערזאַרגטע אויגען, דער־
נאָך האָט ער איהם א ווייז געטהאָן מיט'ן
סמיטשיק אויפ'ן ווינקעל, פון יענער זייט טיש,
דערבי פּאַמעלעך געשאָקעלט מיט'ן קאָפּ, ווי
אייגער זאָגט: „מיר פערשטעהען, מיר פער־
שטעהן אלץ!.." דאס קינד האָט זיך געהאַל־
טען פעסט ביי'ם זיידענ'ס ארבעל, געגלאָצט
מיט די שווארצע אויגלעך אויף די פרעמדע
מענשען, געקוקט מיט שרעק אויפ'ן גרויסען
טראַמייט, וואס האָט זיך פלוצים אפגעריסען
מיט א מאַדנע גראבען בייזען קול.

חברה כלי־זמר האָט געמאַכט א וואַרע פאר
שכנא'ן מיט'ן אויניקעל, נאָר רעדען האָט מיט
איהם קיינער א וואָרט נישט געוועדט. מע האָט
אפילו אויסגעמיידט צו קוקען אויף איהם. נאָר
איין מלך פייקלער, א איד א נידעריגער, א שווייי־
גענדיגער, מיט א פּאָר פערפלאַמטע באַקען און
מיט איין אונטערגעהאַקטער היטשקע האָר פון
הינטען, האָט אנגעשטעלט זיינע קעלבערנע אוי־
גען אויף שכנא'ן מיט'ן קינד און האָט זיי בייי־
דען לאַנג און נייגיעריג בעטראַכט.

בנצי פידלער האָט א מאַך געטהאָן מיט'ן
סמיטשיק, און די קאַפּעליע האָט אויפגעשפּיעלט
מיט א קנאַק. מע האָט געשפּיעלט איין אומע־
טיגען שטייגער, א פּאַרשפּיעל צו דעם כשר־
טאַנץ. דער חדר פון די כלי־זמר איז באַלד פול
געווארען מיט עולם. אלע האָבען זיך געשפּאַרט
פון די טהירען. בנצי האָט פערווארפען דעם
קאַפּ אויף א זייט, ווי א ג'חלש'טער, אָננע־
שטעלט די פערזאַרגטע אויגען אויף דער סטעלי
און זיך צעלאָזט מיט געפיהל אויף דער פידל.
מלך פייקלער האָט געארבייט געטריי מיט די
טאַצען. שכנא איז געשטאַנען פערוקט אין א
ווינקעל, ער מיט'ן קינד, געקוקט אראָפּ אויף
דער באַנדורע, גערופען איבער די גראָבע סטרו־
נעס, געמאַכט מיט'ן קאָפּ צום טאַקט, אהין און
אהער, קלייך ווי פאר דעם לעצטען חודש איז
גאָרנישט ניט פאָרגעקומען. נאָר אז מע האָט
געענדיגט שפּיעלען, האָט מלך פייקלער מיט
וואונדער בעמערקט, ווי ביי שכנא'ן פון די בא־
קען, צווישען די קנייטשען, קייקלען זיך צוויי
טראָפענס טרערען. שכנא האָט זיך א כאַפּ נע־
טהאָן, ארויסגעשלעפּט פון קעשענע א רויטע
פאטשיילקע, אויסגעשנייצט די נאָז, דערבי
מאַדנע א שמייכעל געטהאָן צו מלך פייקלער
מיט'ן קאַסאַקע אויג און א זאָג געטהאָן צו
איהם מיט א געבראָכען קול, ווי ער וואלט זיך
פערענטפערט:

— נעבאַך א יתומה'לע... דער טאַטע אין
אַמעריקא ערגיץ...

מלך איז פון די דאָזיגע ווערטער א ווייל
געשטאַנען א צעמישטער, נישט געוואוסט, וואס
צו זאגען דערויף. דערנאָך האָט ער זיך מיישב
געווען און א הוסט געטהאָן און געזומען זיך
טאַפּען אין די קעשענעס, אזוי לאַנג געטאַפּט,
ביז ער האָט ארויסבעקומען פון ערגיץ א גלאַנ־
ציגען מעשענעם קנאַפּ און האָט עס ארויינגע־
שטופּט דעם קינד אין האַנד אריין:

— נא, נעם... א צאַצקע!

דערווייל זענען ארויסגעקומען די מחותנים
מיט לעקאַך און בראָנפען פאר די כלי־זמר.
פאַראוים איז געגאַנגען דער מחותן, א הויכער
איד מיט א צעקעמטער געלער באָרד אויפ'ן
ווייסען ווייבען קאַלנער, געטראַנען א קיילעכי־
גען גראַפּין מיט קעלישקעס, און פון הינטען,
מיט א טאַץ לעקאַך, איז איהם נאָכגעגאַנגען די
מחותנת'טע, א נידעריגע אידינע, א גראָבע,
מיט א דיקען שמייכלענדיגען גייזדער. דערזע־
הען אזא זאַך, האָט זיך שכנא דערשראָקען. ער
האָט זיך אויסגעדרעהט מיט'ן פנים צום ווינקעל
און געזומען דאַרטען וויעדער א מאָל שנייצען
די נאָז.

חברה כלי־זמר האָבען אוועקגעלעגט די אינ־
סטרומענטען און מיט גרויס דרך־ארץ זיך
אויסגעשטעלט ארום טיש. מלך האָט אויף דער
ניך זיך אויסגעגלעט מיט בוידע הענד די פער־
פלאַמטע באַקען און זיך געזומען שטופּען הינ־
טער דער חברה מיט די אויסגעפלייקטע עלענבוי־
גענס. מע האָט געטרונקען לחיים און געוויינ־
שעוועט די גליקליכע צעטראָגענע מחותנים.

— וואו זשע איז שכנא? — האָט זיך בנצי
פידלער דערמאַנט באַלד נאָכ'ן ערשטען קעלי־
שעק, אויסגעדרעהט דעם קאַפּ מיט די פער־
זארגטע אויגען און געזוכט שכנא'ן. — שכנא,
קום אהער, נעם אויף א ביסעל!

— ניין, ניין! איך ניט! — האָט שכנא
אויפגעציטערט אין איין שרעק און געמאַכט
פון ווינקעל מיט די הענד. — אָסור אויב א
לעק!..

—עט, שכנא, דאָס.... פאל נישט אַראָפּ
אזוי. קום, נעם א ביסעל! — איז בנצי צוגע־
שטאנען צו איהם מיט ווייכע רעד, אָננימענדיג
זיך א צוויייטען קעלישעק.

ביי שכנא'ן האָט אָננעהויבען פינטלען דאָס
קאַסאַקע אויג.

— וואס... וואָס רעדסט דו? אז איך קאָן
ניט, כלעבען... איך מיין, הייסט עס, ווי אזוי?..
חם ושלום!... סיידען, הייסט עס, א לעקאַבעל...
ניט פאר מיר —— פאר דער יתומה'לע...

ער איז צוגענאַנגען צום טיש מיט'ן אייני־

קעל און אויסגעשטרעקט א ציטערדיגע האנד

— נעבאך א יתומה'לע... — האָט ער א וואונק געטהאָן מיט'ן קאסאקע אויג צו דער גראבער מחותנת'טע, וואס איז געשטאנען מיט פערלעגטע הענד אויפ'ן הארצען און געשאָקעלט מיט'ן שמייכלענדיגען גיידער אויף די ברכות פון די כלי־זמר. — דער טאטע ערגיץ אין אמעריקע... די מאמע דאָ ניט לאנג געשטאָרבען... פון א טיפוס, ניט פאר אייך געדאכט... איין אייניציגע...

די גראבע מחותנת'טע האָט געשאָקעלט מיט'ן גיידער און זיך געקליבען מאכען א פרום־טרויעריג פנים, נאָר אין דער מינוט האָט מען זי אוועקגערופען אין צווייטען חדר, צו דער כלה

חברה כלי־זמר האָט זיך גענומען מיט פריי־שער קראפט צו דער ארבייט. מע האָט געשפּילט דעם כשר־טאנץ, דערנאָך דאָס באדע־קענס. מלך פּייקלער האָט פערקלונגען די אוי־הערען מיט די טצענן. די לופט איז געווארען היים, דער עולם ארום — טומעלדיג. דערווייל האָט די זונן זיך אנגעהויבען צו זעצען. רויטע שטראהלען זענען געפאלען דורכ'ן אפענעם פענסטער און זיך אפּגעשפּיגעלט מיט א גאלדענעם גלאנץ אינ'ם אויסגעשייערטען מעש פונ'ם גרויסען טראמייט. מע האָט זיך שוין געגרייט צו דער חופה. שכנא איז געזעסען אין טומעל, געריפעט אויף דער באנדורע, געמאכט מיט'ן קאפּ אהין און אהער, נאָר די גראנקען זענען געווען ביי איהם צעטראָגענע, אונרוהיגע, ווי ביי איינעם, וואס האָט נאָר־וואס ארויסגעלאָזט פון האנד א גרויסען גליק. די געשטאָרבענע טאכטער איז פערשוואונדען געווארן ערגיץ ווייט, אין א נעבעל, ווי אין אלטע, פערגעסענע פאסירונג, און טראכטען האָט ער איצט געטראכט נאָר פון איין זאך: ווי אזוי צו פערריכטען דעם גרויסען פעהלער, וואס ער איז ערשט בענאנגען, ווי אזוי צו בעקומען א טרונק בראנפען. חאטש איין שלונג טהון, חאטש א לעק טהון מיט דער צונג, חאטש א קוק טהון אויפ'ן פלעשעל... ער איז עטליכע מאל אויפגעשטאנען אין מיטען שפּיעלען, איבערגעלאָזט אין ווינקעל די באנדורע און דאָס אייניקעל מיט'ן שטיקעל לעקאך אין הענטעל, ארויסגערוקט זיך שטילערהייד אין דרויסען ארויס, אומגעדרעהט זיך אין הויף, צווישען ווייבער און קינדער, ווי א שאטען, פער'גנבה'ט זיך צום שטאל, וואס איז געווען צוגעקליבען לכבוד דער חופה־וועטשערע מיט לאנגע טישען און הענג־לאמפּען, געזוכט עפּים דאָרטען, געקוקט אויף די וועגן, אויפ'ן בוידעם, אונטער די בענקלעך. פון דאָרטען איז ער פערקראכען דורך א הינטער־טהיר אין קיך אריין, וואו עס איז געהאנגען אין דער לופטען א געדיכטע פּאָרע פון א סך טעפּ און עס האָט געשמעקט א שאר־פער ריח פון געבראטענס. ער האָט זיך אוועק־געשטעלט אקעגען אויוועון, צווישען פער'עסק'־טע פערפלאמטע וויבער מיט פערקאשערטע ארבעל, געשטאנען און געדרעהט מיט אנגסט דאס קאסאקע אויג אויף אלע זייטען.

— וואס דארפט איהר דאָ, מחותן? וועמען זוכט איהר? — האָט איהם א פרעג געטהאָן א אידינע מיט א קאכלעפעל אין האנד.

— א... א... טרונק וואסער. א... א... קווארט, הייסט עס...

דערנאָך איז מען געגאנגען צו דער חופה. פאָראויס, פאר דער קאפּעליע, האָבען געמאר־שירט מלך מיט דער פויק און שכנא מיט דער באנדורע, און פאר זיי, איבער דער נאס, זענען געלאָפען באָרווסט קינדער, אלע ווייע זיך אפּגעשטעלט, געקוקט מיט נייגיעריגקייט אויפ'ן מיידעלע מיט'ן שטרוינע היטעלע, וואס האָט זיך שטייף געהאלטען ביי שכנא'ס קאפּאטע, און מקנא געווען איהר אויפ'ן גרויסען גליק, וואס זי האָט א זיידען מיט א באנדורע. אויף דער פרייער לופט האָט זיך שכנא א ביסעל אויסגע־ניכטערט פון די זינדיגע מחשבות. די פערגע־סענע וואונד האָט זיך איצט אפּגערופען אין הארצען נאָך מיט מעהר פרישקייט. אויפ'ן שול־הויף, ביי דער חופה, אז ס'איז געקומען צו מסדר קדושין זיין, האָט ער זיך אפּגעזוכט איין אָרט הינטער'ן עולם, הארט ביי דער וואנד פונ'ם בית־מדרש. ער איז געשטאנען דאָרט מיט'ן אייניקעל אויפגעהויקערט, פערטראכט, געקוקט מיט שטארע אויגען אויף די ברענענדי־גע ליכט ארום דער וויסער כלה, געזעהען, ווי די זונן פערגעהט הינטער די שוואַרצע צעפּקערטע גערטנער, ארפּ־צי, צום בית־עולם, און ער האָט ניט געקאנט פערשטעהן, ווי אזוי איז דאָס מעגליך, אז די טאכטער זיינע, א יונגע, א לוס־טיגע, ליגט שוין דארטען, און ער, איין אלטער שכור, א געבראָבענער, שטעהט נאָך דאָ מיט דער באנדורע...

נאָר לאנג האָט דאס נישט געדויערט. מע איז באלד געגאנגען צוריק פון דער חופה מיט א פרייליכען מארש. מלך פּייקלער האָט פלייסיג געארבייט מיט די טצענן. די גראָבע מחותנת'טע האָט זיך אוועקגעלאָזט פּאָראויס פאר די כלי־זמר מיט א געפלאָכטענער קיטקע אויף די הענד, געהאָפּקעט זיך אקעגען זיי אין מיטען גאס מיט איהר דיקען שמייכלענדיגען גיידער. שכנא'ס אייניקעל, וואס האָט זיכער געמיינט, אז דאס טאנצט מען צוליעב איהר, האָט שטארק אנגעקוואלען.

אויף דער אכסניה איז געווען טומעלדיג און

פרייליך. מע איז ארויסגעגאַנגען מקבל פּנים זיין חתן־כּלה מיט ברענענדיגע הבדלות, אין דער עולם האָט זיך געמומען שטופּען אין דעם בעלויכטענעם שטאָל אריין, צו דער וועטשערע. די סאַרווערס זענען געלאָפּען פון קיך מיט גאַנצע בערג טעלער אויף די הענד, מיט פּלעשלעך און קעלישקעס. אין דעם דאזיגען טומעל האָט זיך שכנא פּלוצים דערמאַנט, אז ער דארף אפּפּיהרען דאָם קינד אהיים. א ווייַלע איז ער געשטאַנען אין טויער פון שטאָל א צעטראַגענער, מיט א פּערצווייפעלט פּנים, זיך עפּים געשלאָגען מיט דער דעה. דערנאָך האָט ער אָנגענומען דאָם קינד פאר'ן הענטעל און עס אריינגעפּיהרט אין חדר פון די כלי־זמר. דאָרטען האָט ער געטראפען נאָר אײן מלך פייקלער. די אי־בערינע חברה זענען ארויס איבערכאַפּען דאָם האריז. מלך איז געשטאַנען אָנגעבוינגען איבער דער פויק און האָט זיך עפּעם גע'עקש'ענט מיט די טאַצען.

— עס האָט זיך ביי מיר אָפּגעשרויפט... — האָט ער אויסגעדרעהט זיין פערזאַרגט פּנים און א זאָג געטהאָן צו שכנא'ן.

שכנא האָט אוועקגעשטעלט אין ווינקעל די באַנדורע, אוועקגעזעצט דערבי דאָם אייניקעל.

— זיין דאָ, טייבעלע מיינס, איך קום באַלד צוריק, וועלען מיר געהן אהיים.

— איך וויל ניט אהיים! איך וויל דאָ!

— האָט דאָם קינד געזומען ווייַנען און שאָקלען מיט די פיסלעך.

— נו, גוט, טייבעלע! דאָ, דאָ! — האָט זיך שכנא דערשראָקען און איהר באַלד נאָכגעגעבען. — איך געה אבער ארויס אויף א ווייַלינקע... איך דארף... איך קום שוין צוריק... מלך! — האָט ער זיך געוועגדט מיט א רחמנות־פּנים צום פער'עסק'טען פייקלער. — זיי אזוי גוט, מלך, גיב דאָ אכטונג... נאָר איין ווייַלינקע... הין און צוריק... כאָפּען א שטיקעל חלה פאר'ן קינד, צי וואָס...

— אפּנים, צו־פיעל געפּויקט היינט... — האָט מלך געזאגט, פּאַרענדיג זיך אלץ מיט די טאַצען.

שכנא האָט זיך ארויסגערוקט שטיל אין הויף ארויס, געבליבען שטעהן א ווייַלע און זיך צוגעהערט צום פרייליכען גערוש, וואס האָט זיך געטראָגען פונ'ם אָפּענעם שטאָל. אין דרויסען איז שוין געווען רעכט פינסטער. אין הויף, פאר די בעלויכטענע טהירען פון דער אכסניה, האָבען זיך אומגעדרעהט פערשיעדענע פּאַר־שוינען, מיידלעך אין ווייסע קאַפּטלעך, יונגע־לייטלעך מיט פערשאַרטע קאַפּעלישען ארויף, ארעמע ווייבער מיט קערבלעך זיסע זאכען אויף צו פערקויפען: מאַנעלעך, אייערקיכלעך, צו־קערקעס.

אריינגעקומען אינווענדיג איז שטאָל אריין, איז שכנא באַלד פערכאַפּט געווארען פון דער הייסער לופט. די לאַנגע געדעקטע טישען זענען געווען געדיכט בעזעצט מיט עולם. אלע האָבען געהרעדט אינאיינעם הויך און הילכיג, געלאַכט, געשריען צו די סאַרווערס, געקלונגען מיט די גאָפּלען, געהויבען זיך פון די בענקלעך, געגאַסען פון די פּלעשער אין די קעלישקעס. די סאַרווערס זענען אומגעלאָפּען פון איין טיש צום אנדערען, ווי די פער'סם'טע, נישט געהערט, וואָס מע שרייעט צו זיי. ערגיץ פון א טהיר האָט זיך געלאָזט הערען א שארפער קלונג פון צעברעכענע גיפּעס, און באַלד נאָכדעם — א לייַ־רעם, א געלעכטער. בנצי פידלער, שוין א בי־סעל רויטליך און פערשוויצט, איז געשטאַנען אויבענאָן, אקעגען די מחותנים, מיט עטליכע לייט פון דער קאַפּעלע, געשמייכעלט מיט די פערזאַרגטע אויגען און אנגעשטעלט די פידעל אויף צו שפּיעלען.

שכנא האָט זיך אויסגעקוקט איין אָרט אין א ווינקעל, ניט ווייט פון טויער. דאָרט, ביי א ברעג טיש, איז געזעסען איין אומבעקאַנטער איד אין א וואַנדעדיגער קאַפּאָטע, א שווארצער, מיט געדיכטע ברעמען. דער איד איז געווען שטאַרק פערטהאָן אין א טעלער מיט פיש. שכנא איז צוגעקומען צו איהם פאַמעליך, געשטאַנען א ווייַלע מיט פערלעגטע הענד אַהינטער, געדרעהט דאָם קאַסאָקע אויג אויפ'ן פלעשעל בראַנפען און א שלונג געטהאָן די שפּיי־עכיו.

— ס'איז א חתונה... א פיינע חתונה... — האָט ער א זאָג געטהאָן מיט א פרייַנדליכער מינע צום פרעמדען אידען.

— הא? — האָט דער איד געפרעגט אונ־צופריעדען, אויפגעהויבען פונ'ם טעלער די ברוגז'ע געדיכטע ברעמען און אָנגעקוקט שכנא'ן מיט א פראַכטליכען בליק, ווי א מענש א פערנומענער קוקט אויף א לעדיגגעהער.

— איך זאָג, הייסט עס, ס'איז א פיינע חתונה, זאָג איך...

— און אז א פיינע חתונה, איז וואָס? — האָט געפרעגט דער שוואַרצער איד מיט'ן זעלבען ברוגז, צוטראָגענדיג א שטיקעל פיש צום מויל. — וואָס איז, איהר זענט דאָ אויף א שטיקעל קרוב?

— ניין, קיין קרוב ניט. איך בין דאָ גלאַט אזוי, פון דער קאַפּעלע... א מוזיקאַנט, וועלען מיר זאָגען...

— אזוי? — האָט זיך אנגערופען דער איד שוין מיט מעהר דרך־ארץ, אויפגעהויבען די שוואַרצע ברעמען און בעטראכט שכנא'ן פון קאָפּ ביז די פיס. — טא וואָס זשע שטעהט איהר? זעצט זיך אוועק און זאָגט, מע זאָל אייך דערלאַנגען פיש!

— עסען וויל איך ניט, נאָר א ביסעלע

משקה לכבוד די מחותנים — מהכתיתי... אָבער טאָקי נאָר א קאַפּעלע, צו בענעצען די ליפּען...

— מע קאָן דאָס אויך פּועל'ען! — האָט א זאָג געטהאָן דער שווארצער איד שוין נאָר פּריינדלעך, בריידהארציג, און האָט אנגענאָסען צוויי קעלישקעס בראָנפען.

שכנא האָט זיך אוועקגעזעצט אויפ'ן ברעג פונ'ם בענקל, געגומען מיט א ציטערדיגער האַנד דעם קעלישקע, פריהער א הוסט געגעבען און צוגעטראָגען איהם צו די ליפּען.

— נו, לחיים, מחותן!

פונ'ם ערשטען קעלישקע האָט זיך ביי איהם אזוי פערדרעהט דער קאָפּ, אז ער איז שיער ניט אראָפּגעפאלען פונ'ם בענקל.

— וואזשנע בראָנפען! — האָט ער פריילעך א וואונק געטהאָן צום שכן מיט'ן קאסאָקע אויגעל. — זאָל דאָס זיין פּראָסטע פערציגער, צי טאָקי די אמת'ע נייען און פופציגער, הא?..

— וואָס איז דער חילוק! — האָט געזאָגט דער שווארצער איד. — סע געפעלט אייך? — האַקט ווייטער! בראָנפען איז דאָ גענוג ביי דאָדי שענקער!

— מהכתיתי. מיט אייך וועלען מיר נעהמען נאָך א קאַפּעלע. אזוי בין איך אפילו נישט קיין גוואלדיגער טרינקער... גאָרניט קיין טרינקער, קאָן מען זאָגען... ובפרט איצט... נאָר מע איז דאָך א מענטש מיט א געפיהל... א שוואכע נאטור... אגב איז טאקי א מצוה אויך — משמח זיין חתן וכלה... עפּיס א קלייניגקייט? לחיים!

דערווייל האָט די קאַפּעלע אויבענאָן א קלאַפּ געטהאָן א פריילעכס. אין געדויש האָט שכנא אריינגעכאַפּט א דריטען און א פיערטען קעלישקע, און באלד נאָך דעם האָט ער אויפגעהויבען די צעדרעהטע אויגען און אָפּגעמאָסטען מיט א שכור'ען בליק דעם נאנצען עולם מיט די פרייליכע צעהיצטע פנים'ער. דער שטאָל מיט די טישען און מיט די לאָמפּען, האָט זיך מיט א מאָל א וויעג געטהאָן פּאר זיינע אויגען פון אויבען אראָפּ און די צעהיצטע פנים'ער פונ'ם עולם האָבען אָנגעהויבען צעשווימען און אוים־מישען זיך אונטער די טענער פון דער מוזיק.

— אָהא! א פרייליכע חתונה! — האָט שכנא אויסנערופען גאנץ הויך מיט א שיינעניג דיג פּנים.

— איהר דארפט דאָך געהן צו דער ארבייט. מע שפּיעלט שוין! — האָט איהם זיין שכן דערמאָנט, געשמייכעלט צו איהם גלייך אין פּנים אריין און אונטערגעקאָפּט איהם מיט'ן עלענבויגען.

— נו — טשע — וואָ! — האָט שכנא געענטפערט אויף רוסיש מיט א בריטען מאָך פון דער האנד. — זיי וועלען דאָרט אויסקומען אָהן מיר אויך! אויף וואס טויג איך זיי? איך וויל זיין איין אָפּענער מענטש. איך האָב פיינט די שטיק, פערשטעהסט דו מיך... וואָס בין איך? אויף וואס טויג איך, הא? אדרבה, איך פרעג ביי אייך — זאָגט איהר! איין אל־טע באָנדורע... איין אויסגעשפּיעלטער טאַר־לאָנט, וועלען מיר זאָגען... איהר הערט, מחותן? כלעבען, לאָמיר בעסער נעמען נאָך א קאַפּעלע... הא?

דער שווארצער איד האָט זיך ניט אָפּגעזאָגט. דערנאָך האָט ער אריינגענומען א בלעכענע פושקע מיט טאבאק און אָנגעהויבען דרעהען א פאָפּיראָס. שכנא האָט אריינגעשטעקט די האנד צום אידען אין פושקע און האָט זיך אויך גענו־מען א פאָפּיראָס. ער האָט זיך מיט א מאָל דערפיהלט מאָדנע גוט און וויך און צוגעלאָזט צו אָט דעם פרעמדען שווארצען אידען מיט די גערגלוסט צו אויסרעדען פאר איהם דאָס הארץ, ארויסזאָגען אלץ, ווי עס בעדארף צו זיין, אזוי, אז יענער זאָל וויסען, מיט וועמען ער האָט דאָ צו טהון.

— דו פערשטעהסט, ברודערקע? מיר זע־נען דאָך אייגענע מענטשען... אליין בין איך גאָר, ווי איהר זעהט מיך, איין אבל... געשטאָר־בען ביי מיר א טאכטער א קראסאָוויצע... פון טיפוס, ניט פאר אייך געדאכט... שוין נאָך שלשים... דער מאן ערגיץ אין אמעריקע... אויך א מוזיקאַנט, וועלען מיר זאָגען... פערדיענט שטיקער גאָלד... דעריבער איז וואָס? מע איך טרינקען?... ניין, זאָל דו אליין: מע איך טרינקען?.. אזא נאטור אבער... א שוא־כע נאטור... ניטאָ ניט קיין יושר, ניט קיין סא־וועסט... א פּארך... א פּארדרך בין איך! — האָט ער זיך פלוצים אויפגעשטעלט פאר'ן דער־שראָקענעם שכן און האָט זיך צעכליפּעט אויף א שכור'ען קול. — איין אלטע באָנדורע... איין איינציגע... מעהר נישטאָ... א קראסאָוויצע געווען, א בלום... געבליבען איין אלמער מיט טייערע קליידער, באטיסט... און א נייע הוט מיט פערדרען אויף פּסח... און... און אזא פּי־צעל קינד, איין אייניקעלע... אָט אזא פיצע־לע!.. — האָט ער זיך אָנגעבויגען צו דער ערד, בעווייזען מיט די הענד און געגאָסען מיט שכור'ע טרערען. — אויף מיינע הענד איבערגעלאָזט, אויפ'ן שכור... איך געה צו איהר! — האָט ער זיך א לאָז געטהאָן געהן מיט וואקלענדיגע טריט פון טיש. געהענדיג, האָט ער זיך אָנגעשלאָגען אין טויער אָן א צעטראָגענעם סאָרווער מיט א טאץ פלעשער אויף די הענד. ער האָט איהם א שלעפ געטהאָן פון הינטען פאר דער קאַפּאָטע, אָנגעקוקט איהם מיט א וואויל־יונגעריישער מינע, א שאקל געטהאָן זיך אויף די פיס און א מאך געטהאָן צו איהם מיט'ן פינגער:

— ביזט א גו־טער שכור!..

ארויסגעקומען אין דרויסען, איז ער, טאפּענ־

דיג ביי די וועגד, פערקראָכען ערגיץ אין א פינ־סטערען ווינקעל פון הויף און אָנגעגאנגען דאָרט אויף א פּאָרעל — א בחור אין א קאָפּעליש און א מיידעל אין ווייסען, וואס האָבען זיך געהאל־טען פאר די הענד און עפּים גערעדט שטיל צווישען זיך. ער איז צוגעטראָטען צו זיי פון דער זייט מיט א שעלמיש שמייכעלע, זיך אָנ־געבויגען צום יונגענמאן אויפ'ן אויהער, א וואונק געגעבען מיט'ן קאָסאָקע אויג צום מיי־דעל און א זאָג געטהאָן:

— פּאָניטש, איך פערשטעה וואס דו מיינסט... איך בין א מוזיקאנט, דארפט איהר ווייסען... שפּיעל אויף נאָטען... און דו, פייגעלע, קראָסאָוויצע מיינע, כאָפּ זיך נישט אזוי... מאָלע וואָס מאכט זיך. א טיפוס, צי א ספּאָליעניע... טעמפּערטורע, וועלען מיר זאגען... דאָסוועדא־ניע! — האָט ער א מאָך געטהאָן מיט דער האַנד צו דעם פערוואונדערטען איבערגעשרא־קענעם פּאָרעל.

אין חדר פון די כלי־זמר האָט ער געטרא־פען איין אונערוואַרטעט בילד: אין ווינקעל, אויף דער באַנק, מיט איין אָלטען מאַנטעל צו־קאָפּענם, איז געשלאָפען דאָס קינד מיט א פער־קווטשטען אייערקיכעל אין הענטעל, און נע־בען דעם איז געשטאַנען מלך פייקלער, ווי א נע־טרייער שומר, מיט א פערזאָרגט אנגע'ברונז'ט פּנים.

— א מענטש!.. — האָט מלך א ברום נע־טהאָן שטאַרק אונצופריעדען, דערזעהענדיג שכנא'ן.

— מלך, טייערינקער, א שוואכע נאָטור!.. — האָט שכנא זיך אוועקגעשטעלט טענה'ן פאר'ן פייקלער מיט א ווייננדיג קול און זיך געקלאָפּט מיט די הענד אין האָרצען. — א כלי־זמר! איין אלטע באַנדורע!.. הענג מיך, שים מיך!..

ער האָט זיך אראָפּגעלאָזט אויף דער ערד פאר'ן שלאָפערגען קינד, געגומען עם גלעטען און האלובען, געקושט דעם די הענטלעך, די שיכעלעך, זיך בעוואשען מיט שכור'ע טרערען און אלץ גע'טענה'ט:

— טייבעלע מיינס, ברעקעלע, לעקאכעל זיסינקער! עפען אויף דיינע ליכטיגע אויגע־לעך, גיב א קוק אויף דיין שכור'ען זיידען, יתומה'לע מיינס!..

טענה'נדיג אזוי, איז ער אנדרימעלט געווא־רען, דעם קאָפּ אָנגעשפּאַרט אָן דער באַנק. אין שלאָף האָט זיך איהם אויסגעדאכט, אז די טאָכטער איז צו איהם געקומען. זי געהט ארויס פון ערגיץ, פון דער פינסטער, אין וויי־סען אָנגעטהאָן, שמייכעלט עפּים און האלט זיך פאר די הענד מיט'ן פרעמדען שווארצען אי־דען. ער וויל צוגעהן צו זיי און פונאַנדער־נעמען זייערע הענד, וואַרפט זיך אויף איהם דער שווארצער איד מיט א רציחה, כאָפּט איהם אָן ביי די אכסלען און נעמט איהם טרייסלען אזוי שטאַרק, אז ער מוז זיך אויפכאָפּען.

ער האָט אויפגעריסען די אויגען, זיך צוגע־הערט א ווילע צו דער מוזיק, וואָס האָט גע־קנאקט ערגיץ הינטען מיט די טאַצען, זיך אום־געקוקט ווילד אויף אלע זייטען, געזעהן, אז אין חדר איז שוין קיינער נישטא. נאָר אין דער אָפּענער טהיר שטעהט, דאכט זיך, זיין אלטע אין דער רויטער פאטשייע, האלט עפּעס אויף די הענד, און איהר פּנים איז מאָדנע אויסגע־קרימט פון כעס. זי קוקט אויף איהם פון דאָר־טען, מאכט צו איהם צאָרענדיג מיט'ן קולאק, ווילעלט זיך איין אין דער פאטשייע און וועדט באלד פערשוואונדען אין דער פינסטערער נאכט...

י. מ. בודיש:

דאָס ניט פערדיענטע רייכטהום

דער אוצר.

ון אלע פאָרמען פון רייכטהום איז דער אוצר די אנגענעמסטע. ארויסצובעקומען שפּע פון אן אוצר פאָדערט זיך ניט קיינע בעזונדערע פעהיגקיי־טען, קיינע ספּעציעלע קענט־נישע. האָט איהר איינמאל געקראָגען אן אוצר בעפרייט איהר זיך אויף דור דורות פון אָדם'ס אייביגער קללה, פון דעם „בזעת אפּיך"... איהר דארפט נאָר נישט טהאָן און קענט זיך אלעס פערגינען; איהר דארפט אויך ניט זאָרגען פאר דער צוקונפט; וואָרום די מעלה פון אוצר בעשטעהט טאקע אין דעם, וואָס ער לאָזט זיך קיינמאל ניט אויס. וואָס מעהר איהר נעהמט, אלץ מעהר קומט צו!

וועד פון אונז האָט עס שטיל־ערהייט ניט מקנא געווען שמערל דעם האָלץ־העקער פון פּריץ'ס „פאלקסטימליכע גשישכטען". דוכט זיך א האָלץ־העקער גלייך מיט אלע. געהאָרעווען תמיד מיט דעם ביטערען שוויים און קוים גע־מאכט אן ארימען לעבען פאר זיין חנה בייל'ן מיט די אכט קינדערלעך. קורץ, אלץ כדבעי, ווי ביי אלע פרומע אידען. האָט איהם אבער

נאָט בעשערט אין א שעהנעם מוש"ב אן אוצר, און פּטור פון צרות. יעצט לעבט ער זיך מיט זיין חנה בייל'ע'ן אין נחת און אין פרייד‌ען. קיין האָלץ האָקט ער שוין נישט!

און דענקט ניט, אז די אוצרות האָבען זיך שוין אויסגעלאָזען, אז אין אונזער מאָדערנער זינדיגער וועלט זיינען קיין אוצרות מעהר ניט בנמצא.

אין א לייט־ארטיקל פון דעם ערשטען יוני דערצעהלט אונז די „טיימס" פון „דעם אוצר אויף דער 42טער סטריט" *). א געווייסע מרם. דייווידסאָן און איהר מאַכטער האָבען אין זייער א לאַט, וואָס לייגט אויף 42טער סט. און 7טע אוו. אנטקעגען טיימס סקווער, געפונען אן אוצר פון וועלכע געגנויע אָנדערהאלבען מיליאָן דאָלאָר. אין דעם לייט־ארטיקל בייזערט זיך די „טיימס" אויף די יעניגע, וואָס האָבען פאר־איבעל, פאר וואָס דער אוצר איז גראָד אָנגע־קומען מרם. דייווידסאָן און ניט זיי. די „טיימס" שפּאַט אָב פון די, וואָס בעקלאָגען זיך, אז „מען האָט ביי זיי אוועקגעוויבט דאָס, וואָס זיי האָבען קיינמאל ניט פערמאָגט, און אויף וואָס זיי האָבען קיין שום געזעצליכע רעכט (טייטל) ניט". און באמת, קען עמיצער זיך ערלויבען צו טענה'ן, אז שמערל דער האָלץ־העקער האָט איהם בעראבוועט נאָר דערפאר, וויל שמערל האָט גראָד זוכה געווען צו געפינען אן אוצר?

און נאָכדעם ווי די „טיימס" שטילט, אלזא, איהר נערעכטען צאָרן נעגען דיעזע גרונד־לאָזע טענות, פערטרויט זי אונז אָפענהערציג איהר גרויסען סוד:

„דיעזער פאל איז מערקווירדיג נאָר אין נראָר. אין מהות (פרינציפּ) אָבער זיינען פאָ־ראן אזוי פיל אנדערע עהנליכע ביישפּיעלען, אַוואו די יעניגע, וואָס בעקלאָגען זיך, אז זיי קענען ניט מאכען קיין נעלד אין ניו יאָרק, דאר־פען זיך בעקלאָגען אויף זיך אליין, און ניט אויף אונזערע געזעלשאפטליכע אינסטיטוציאָנען" (אָרדנונג).

א קשיה אויף א מעשה. אפשר זיינען מיר טאקע אזעלכע שלימ־מזל'ניקעם, ווי די „טיימס" דענקט. לאָמיר זיך אקאָרשט אויספיהרליכער בעקענען מיט דעם „אוצר פון דער צוויי און פערציגסטער סטריט".

די גרונד־רענט.

דער אוצר, וואָס מרם. דייווידסאָן האָט גע־פונען אין איהר לאָט אנטקעגען טיימס־סקווער טראָגט אין דער וויסענשאפט דעם בעשיידענעם נאָמען „גרונד רענט". גרונד־רענט איז, ווי די עקאָנאָמיסטען ערקלעהרען אונז, *) דער טהייל פון אונזער פּראצע, וואָס מיר בעצאָהלען די אייגענטהימער פון לאנד און אנדערע נאטור־רייכטהימער פאר דער ערלויבניש זיך מיט דיעזע רייכטהימער צו בענוצען. וואָס מיר דארפען דאָ נעדענקען, איז אז גרונד־רענט צאָהלען מיר פאר די הויל'ע נאטור־רייכטהימער (ד. ה. פאר ערד, וואסער־קראפט, קויל'ען, אויל־ אָדער מע־טאל־פעלדער א. אז. וו.), ווי זיי שטעהען משׁשת ימי בראשית, אָהן שום מיה אָדער קאָסטען מצד די אייגענטהימער.

אין איהר רייכסטער פּאָרט בעגעגענען מיר גרונד־רענט אין פּראקטישען לעבען פערהעלט־ניסמעסיג זעלטען. אלס א קלאסישער ביישפּיעל דיענט געווענהנליך די ענגלישע פארמערריי־סיס־טעם. אין ענגלאנד בעלאנגט כמעט די גאנצע פּארס־לאנד צו גרויסע לאנד־מאגנאָטען. די לעצטע פערדינגען זייער לאנד אין טהייל‌ען צו פּארמערס, וועלכע דארפען אליין מאכען אלע נויטיגע אויסבעסערונגען. די פארמערס דארפען אליין בויען אויפ'ן לאנד הייזער, שטאלען און אנדערע נויטיגע פּארס־געביידעס; זיי דארפען אליין די ערד ארומצוימען און בעוואסערען, וואו נויטיג; שוין אבגערעדט, אז זיי דארפען אליין צושטעלען פאר זיך אלע נויטיגע פּארס־מטלטלים (מאשינערי א. אז. וו.). יעדער נייער פאר־מער קויפט דיעזע גאנצע פּארס־בעל־הבתישקייט טהייל‌ווייז אָפּ ביי דעם פריהערדיגען אָדער אל־טען פּארמער און טייל‌ווייז שאפט ער זי אליין. ביי דעם לאנד־מאגנאט ריננט ער אָב ניט מעהר ווי די הויל'ע פעלדער, אָהן שום אויסבעסערונ־גען, פונקט ווי די מוטער נאטור האָט זיי בע־שאפען; און אט פאר דיעזע נאקעטע פעלדער צאָהלט ער עם יעדען יאָהר גרונד־רענט דעם אייגענטהימער.

אָבער, ווי נעזאָגט, קומט אונז נאָר זעהר זעלטען אויס צו דינגען לעדיגען באָדען אָדער הויל'ע נאטור־רייכטהימער. מעהרסטענס דינ־גען מיר דיעזע רייכטהימער שוין צוזאמען מיט די נויטיגע אויסבעסערונגען. מיר פערגעסען דארום אפט לחלוטין אן דעם גרונד־רענט. וועז מיר צאָהלען רענט פאר אונזער פלעט, אפּים, סטאָר א. אז. וו. טראכטען מיר קנאפּ וועגען דעם גרונד אָדער לאט, אויף וועלכען דיעזע אלע געביידען שטעהען. מיר האָבען דאן כמעט אויסשליסליך אין זינען נאָר די בעקוועמליכ־קייטען.

אין אמת'ן אָבער בעשטעהט אין אזעלכע פאלען אונזער רענט תמיד פון צוויי טהייל‌ען, וועלכע מען קען לייכט אונטערשיידען איינעם פון צווייטען. פון יעדע הונדערט דאלאר, וואָס

*) „דהי 42 סטריט גאלד מיין".

*) ערגליך פראָפ. סיעגער'ס „פרינסיפּעלס אָוו עקאָנאָמיקס", 1913, ז. 230.

וועלן, למשל, אין ניו יאָרק בעצאָהלט אין רענט, זיינען אין דורכשניט נאָר וועלכע 32 דאָלאָר א בעלוינונג פאָר די הייזער, געבויידען און פאָר אַלע אַנדערע פון מענשען געשאפענע בעקוועמלעכקייטען. די איבעריגע 68 דאָלאָר זיינען רייַנע גרונד־רענט. *) אין אַנדערע וועלטער, איין טהייל רענט (די 32 דאָלאָר) איז פשוט אינטערעסט, וואָס מיר צאָהלען דעם אייגענטהימער פאָר דעם קאפיטאַל, וואָס ער האָט אריינגעלעגט אויף צו שאפען דיעזע בעקוועמלעכקייטען, פונקט ווי מיר צאָהלען אינטערעסט פאָר גאַלד, וואָס מיר לייהען אין באנק. דער צווייטער טהייל אָבער (די 68 דאָלאָר) זיינען ניט מעהר ווי א מין ראַיאַלטי, א מין שטייער, וואָס איהר דארפט בעצאָהלען דעם לאנד־אייגענטהימער פאָר דעם בלויזען רעכט זיך צו בענוצען מיט גאָט'ס ערד פון גרייטער ניו יאָרק.

איהר וועט געווים פרעגען, למאי נפקה מינא, וואָס איז דער אונטערשיעד; צאָהלען דארף מען דאָך אַלץ איינס? דארפט איהר וויסען, אז דער אונטערשיעד איז שוין גאָר א גרויסער. ערשטענס, ווי די עקאָנאָמיסטען ווילען, א פרינציפיעלער; צווייטענס, ווי יעדער מענש קען לייכט איינזעהן, א פראקטישער.

דאָס „פערדיענטע" און דאָס „ניט פערדיענטע" רייכטהום.

דער פרינציפיעלער אונטערשיעד איז אויסגעפונען געוואָרען פון די פראָפעסאָרען פון דער הערשענדער בורזשואַזיע פאָליטישער עקאָנאָמיע. די הויפט־טענדענץ און אויפגאבע פון דער פאָליטישער עקאָנאָמיע, ווי זי ווערט יעצט געלערנט אין די אוניווערזיטעטען, בעשטעהט אין דעם, אז זי זאָל בעווייזען די גערעכטיגקייט און צוועקמעסיגקייט פון דער עקזיסטירענדער געזעלשאפטלעכער ארדנונג. זי דארף ניט אזוי פיעל אויסגעפינען די אמת'ע עקאָנאָמישע פערהעלטניסען, ווי בעווייזען, אז דיעזע פערהעלטניסען זיינען די בעסט מעגליכע. קורץ, זי קריכט פון דער הויט צו בעווייזען, אז אין אונזער פרי־וואט־אייגענטהום און קאָנקורענץ־געזעלשאפט בעקומט „דער ארבייטער דאָס, וואָס קאפיטאַל שאפט, דער קאפיטאַליסט דאָס וואָס קאפיטאַל שאפט, און דער אונטערנעהמער דאָס, וואָס דער שאפענדער גייסט שאפט". **)

דערמיט האָט איהר אָבער נאָך ניט אַלץ בעוויזען. עס בלייבט נאָך פאָרט די הארבערע פראגע, פארוואָס דארף עפעס גראָד דער קאפיטאַליסט בעקומען דעם חלק, וואָס דער קאפיטאַל האָט בעשאפען. כדי מיר זאָלען קיין שום טענות ניט קענען האָבען, דארפט איהר נאָך בעווייזען, אז דער קאפיטאַליסט איז טאקע באמת, על פי יושר, בערעכטיגט אויף דיעזען אינטערעסט, וואָס דער קאפיטאַל שאפט. זייט סעניאָרס צייטען איז די שפארונג־טהעאָריע פון אָנגעזומען געוואָרען פון די מעהרסטע עקאָנאָמיסטען אַלס פולער און צופריעדענשטעלענדער ענטפער אויף דיעזער פראגע.

דער קורצער סך הכל פון דיעזער שפאָרונגטהעאָריע איז פאָלגענדער: אום צו שאפען קאפיטאַל מוזען מיר שפאָרען, ד. ה. א טהייל פון אונזערע פערדיענסטען, וואָס מיר וואָלטען קענען פערלעבען (אָדער, ווי די עקאָנאָמיסטען זאָגען, פערברויכען) לעגען מיר אָפ אָן א זייט און מאכען דערפון קאפיטאַל. אָנשטאָט, למשל, צו פערטהאָן דעם גאנצען אייזען אויף טשוועקעם, שפאָרען מיר אָפ א טהייל און מאכען דערפון העמערלעך, כדי עס זאָל אונז שפעטער זיין לייכטער זיך מיט די טשוועקעם צו בענוצען. אָדער אָנשטאָט צו מאכען פון גאנצען שטאָל, וואָס מיר קאָנען קויפען נאָלדען, מיט וועלכע מען קען גלייך נעהען, לעגען מיר אָפ א טהייל דערפון צו מאכען נייה־מאשינען, כדי שפעטער, זאָל אונז זיין לייכטער צו נעהען. אַלזאָ: בעת מיר שפאָרען קאפיטאַל, האַלטען מיר זיך אָב פון צו גענוג־ווערען אונזערע פראָדוקטען באַלד און מיר וואָלטען אויף שפעטער, וועט מיר וועלען קענען פערברויכען די פראָדוקטען, וואָס מיר וועלען ערשט אמאָל שאפען מיט דער הילף פון דעם אבגעשפארטען קאפיטאַל. „אינטערעסט אויף קאפיטאַל איז א בעלוינונג פאר (דיעזען) וואָרטען" און „איז פונקט אזוי געזעצמעסיג (לעדזשיטימייט — געהעכט), ווי ווידזשעס, די בעלוינונג פאר ארבייטען". *)

א ביישפיעל וועט אונז קלאָר מאכען דעם אמת'ען וועהרטה פון דיעזער טהעאָריע. ווי די צייטונגען האָבען בעריכטעט, האָט אסטאָר אירע בערגלאָזט פאר זיין קלויענעם דרייי־יאָהריגען אינגלאַנד דרייי מיליאָן דאָלאָר. דאָס בהענגט איהם אַריין יעדען יאָהר וועלכע 150 טויזענד דאָלאָר. נון, וואָלט דאָך דער קלויענער געקענט אַלץ פערלעבען; איז ער אָבער אינגעהאלטען, בענוגענט זיך נאָר מיט 20 טויזענד דאָלאָר א יאָהר אויף אַלע זיינע בעדערפנישען; דערפאר שפארט ער יעהרליך אָפ 130 טויזענד דאָלאָר און מאכט פון זיי קאפיטאַל. אויף דיעזען קאפיטאַל, וואָס ער אליין האָט כשר פערדיענט (אבגעשפארט), האָט ער אַלזאָ פונקט אזוי פיעל

*) פערגלייך דעם „ענניועל רעפארט פון דעם דעפארטמענט אָו טעקסעס ענד אסעסמענטס אָוו דהי סיטי אָוו ניו יאָרק", 1914.

**) דזש. ב. קלארק: „דיסטריבוישאָן אָוו וועלטה", ז. 3.

פראָפ. סיעגער: „פרינסיפעלס אָוו עקאָנאָמיקס", 1913, ז. 147.

רעכט צו פאדערן אינטערעסט, ווי די ארביי־טער ווידזשעס.

עס איז לייכט איינצוזעהן, אז דיזע קלוגע שפּאָרונגס־טהעאָריע קען אָנגעווענדעט ווערען נאָר בנוגע צו „פּערדיענטע" רייכטהימער, אדער לכל הפּחות נאָר צו אזעלכע, וואָס מען קען פערדיענען. די קאפּיטאליסטן (געבידען, מאשי־נעריע, געלד א. אז. וו.), וואָס זיינען א פּראָ־דוקט פון מענשליכען שאפּען, קענען נאָך די קאפּיטאליסטען ערקלעהרען אלס זייערע אייגע־נע כשר־פּערדיענטע רייכטהימער. בנוגע צו דיזען קאפּיטאליסטן קען מען נאָך מיט ווערען עס איז שיין פון לאָגיק פאדערען א בעלווינונג — אינטערעסט — פאר די אייגענטהימער; זאל זיין פאר ווארטען...

די טהעאָריע קען אָבער לחלוטין ניט אָנגע־ווענדעט ווערען אויף גרונד־רענט — אויף דער בעלווינונג, וואָס די אייגענטהימער פון די נא־טור־רייכטהימער בעקומען. קיין ערד, וואסער־פאלען, קויל־ען־ און אנדערע מינעראלען־ און מעטאלען־פעלדער קען מען ניט אפּשפּאָרען. זיי זיינען בכלל ניט קיין פּראָדוקט פון מענשליכען שאפּען. דא האָבען מיר פאר זיך די סאמע קלאָרסטע „ניט פערדיענטע" רייכטהימער. פאר דעם גרונד־רענט איז אפילו פאר אונזערע טיעפ־זיניגע עקאָנאָמיסטען שווער צו געפינען וועל־כען עס איז זכות אין די פערזענליכע פערדיענ־סטען פון די לאנד־אייגנטהימער.

די נאַציאָנאַליזירונג פון לאַנד אין אַנדערע נאַטור־רייכטהימער.

גרונד־רענט איז, אזוי, לכל הדעות ניט מעהר, ווי א מין פאנשטשינע, ד. ה. א פּריווי־לעגיע, וואָס גיט א מענליכקייט איין קלאָס פון דער געזעלשאפט אוועקצוראבעווען פאר זיך א טהייל פון דער פּראצע פון פּאלק. און מיינט ניט, אז דיזע מאָדערנע פאנשטשינע איז א ניט בעדייטענדע. לויט דער זעהר בעשיידענער אבשאצונג פון פּראָפ. סיענער צאהלט אויס דאס פאלק פון די פעראייניגטע שטאָטען יעדען יאהר ניט ווענינער ווי א צוועלפט־חלק פון אלע פּראָדוקטען פון זיין ארבייט צו די אייגענטהימער פון לאנד און אנדערע רייכטהימער. אין אנ־דערע ווערטער מיינט עס, אז איין חודש פון זיין יאהרינער ארבייט גיט דאס גאנצע פאלק אוועק אויף פאנשטשינע פאר די מאָדערנע פריצים.

אפילו די פרומע בורזשואזע עקאָנאָמיסטען קומט דאס אויס א ביסעל פּריקרע. פּראָפ. סיענער, למשל, וואָס געפינט, אז דער קאפּיטא־ליסט איז פונקט אזוי בערעכטיגט אויף אינ־טערעסט, ווי די ארבייטער אויף ווידזשעס, ער־לויבט זיך דאָך צו מאכען פאָלגענדע שארפע בע־מערקונג בנוגע צו גרונד־רענט:

„דאס יעהרליכע אויסצאהלען פון אזא גרוי־סען טהייל פון דער הכנסה פון פאלק צו די פּרי־וואטע אייגענטהימער ניט אין דעם זכות פון זייערע אייגענע פערדיענסטען, נאר פון די פער־דיענסטען פון זייער אייגענטהום, איז עטוואס, וואס ווערט שארף פערדאמט פון פיעלע ערנסטע פאָרשער פון דער עקאָנאָמישער וויסענשאפט".

דער לעזער קען געווים ערווארטען, אז די „ערנסטע פאָרשער" זאלען מאכען דעם אויג־ציגען, מעגליכען לאָגישען אויספיהר פון זייערע אייגענע טהעאָריעס. אויב גרונד־רענט איז מעהר ניט ווי א מין פאנשטשינע איז דאָך קלאָר, אז זי האט קיין עקזיסטענץ־בערעכטיגונג ניט. דאס פּריוואטע אייגענטהום אויף ערד, וואסער־קראפט, מינעראלען־ און מעטאלען־פעלדער — אט דיעזע מאָנאָפּאָליזירונג פון נאטור־רייכטהי־מער, — וואס נויט אונז צו צאהלען גרונד־רענט, — דארף, אלזא, פונקט ווי די אמאלינע פאנשטשינע, אבגעשאפט ווערען. אלע דיעזע נאטור־רייכטהימער דארפען ווערען דאס קאלעק־טיווע אייגענטהום פון גאנצען פאלק, פונקט ווי ימים און טייכען. אזא מין נאציאָנאליזירונג וואלט פערוואנדעלט אלע נאטור־רייכטהימער אין א קוואל פון צופריעדענהייט און הצלחה פאר'ן גאנצען פאלק; פונקט ווי דאס איז יעצט דער פאל מיט די ניט־מאָנאָפּאָליזירטע זונען־שיין, רעגען, ימים און טייכען.

אומזיסט זיינען אָבער, צום בעדויערען, אונ־זערע געערעכטע ערווארטונגען. די אייניגע וויסענשאפטליכע ריכטונג, וועלכע פאדערט די באלדיגע נאציאָנאליזירונג פון אלע נאטור־רייכ־טהימער איז די סאציאליסטישע, ד. ה. גראד די יענינע ריכטונג, וועלכע אנערקענט בכלל ניט קיינע „פערדיענטע" קאפּיטאלען. די עקאָנא־מיסטען אבער, וואס האבען זיך געגעבען די מיה צו שאפען די טהעאָריע פון „פערדיענטע" און „ניט פערדיענטע" רייכטהימער, זיינען גראד גע־גען נאציאָנאליזירונג. און געגען נאציאָנאליזי־רונג זיינען זיי דערפאר, וויל דאס קען נאך ח"ו אָנריהרען די „פעסט אייסגעפונדעווטע רעכט" (וועסטעד ראיטס) פון די פּריוואטע אייגענטהי־מער.

די נאטור־רייכטהימער, טענה'ן דיעזע עקא־נאָמיסטען, זיינען איבערגענאנגען פון דור צו דור. זייערע יעצטיגע אייגענטהימער האבען פאר דעם רעכט צו בעקומען גרונד־רענט בע־צאהלט מיט זייער כשר־פערדיענטען קאפּיטאל. דער קלייניר אסטאר קען זיינע אבגעשפּארטע 130 טויזענד דאלאר א יאהר אריינלעגען אדער אין „געשעפט" אדער אין „לאנד". דארף דאך דאס ניט ענדערען זיין רעכט צו בעקומען אן אייסקונפט אדער בעלווינונג פאר זיין קאפּיטאל. די יעצטיגע לאנד־אייגענטהימער זיינען דאך ניט שולדיג, וואס די געזעלשאפט האט זייט לאנגע דורות ערלויבט צו מאָנאָפּאָליזירען די נאטור־

רייכטהימער. די געזעלשאפט מוז, אלזא, שוין אויך אייביג צאָהלען פאנשטשינע (גרונד־רענט בלע"ז) — פערפאלען, זיך צו שפעט ארומגעזען.*)

דער טיעפער פרינציפיעלער אונטערשיעד צוויישען „גרונד־רענט" און „אינטערעסט", וואָס אונזערע עקאָנאָמיסטען האָבען אזוי קונציג אויפגעבוזט, דארף אלזא פערבלייבען א ריין־טהעאָרעטישער פלפול. פאר דעם רעאלען לעבען, פאר אונזער פראקטישער פאליטישער פראָגראם דארף דיזער טהעאָרעטישער אונטערשיעד קיין שום בעדייטונג ניט האָבען. גרונד־רענט, פונקט ווי אינטערעסט, דארפען אויך אייביג און אייביג בלייבען הייליג און אונבעריהרבאר. א קלייניגקייט: „וועסטער ראיטס"!

דער ניט פערדיענטער צוואוואוקס.

דער פרינציפיעלער אונטערשיעד צוויישען גרונד־רענט און קאפיטאל שטעלט זיך, אלזא, ארויס פאר אן אונממשות'דיג. דערפאר האָט אָבער דער פראקטישער אונטערשיעד צוויישען זיי שוין זעהר א ממשות'דיגע און גרויסע בעדייטונג.

אינטערעסט האָט אם וועניגסטענס די מעלה, וואָס עס וואקסט ניט. פאר דעם רעכט זיך צו בענוצען מיט טויזענד דאָלאר צאָהלט איהר יאָהר איין, יאָהר אוים די זעלבע 50 דאָלאר אין אינטערעסט. פערקעהרט, איהר קענט נאָך האָבען, אז מיט דער צייט וועט אייך אויסקומען צו צאָהלען וועניגער אין אינטערעסט. מיט דער וואוקס פון די קאפיטאָלען, פאלט אלץ מעהר דער אינטערעסט־רייט. וועז ניט דער וועלט־קריעג, וואָס פערניכטעט יעצט אזוי פיעל אונגעהויערע קאפיטאָלען, וואָלטען מיר מסתמא גאָר אין גיכען נעהאט צו צאָהלען א פולע וועניגער אין אינטערעסט, ווי ביז איצט. אָבער אפילו די שוידערליכע מלחמה האָט נאָר פערהעלפט־ניסמעסיג גאנץ וועניג, אי דאָס נאָר צייטווייליג, פערגרעסערט די אינטערעסט־רייט.

פונקט פערקעהרט שטעהט עס מיט דער גרונדה־רענט; זי האלט אין איין וואקסען, ממש ווי אויף הויוון. דער שטח פון לאנד, די צאָהל פון אונזערע נאטור־רייכטהימער בכלל, פערגרעסערט זיך ניט מיט דער צייט. פערקעהרט, די בעפעלקערונג האלט אין ראשען וואקסען, און דאָס בעדערפניש אין לאנד און נאטור־רייכטהי־מער וואקסט צוזאמען מיט דער בעפעלקערונג. דאָס ברענגט דערצו, אז פאר איינעם און דעם זעלבען שטיקעל לאנד מוזען מיר מיט יעדען יאָהר צאָהלען אלץ מעהר און מעהר גרונד־רענט. און דאָ קומען מיר צו דעם אמת'ען כאראקטער פון מרס. דיוויידסאָן'ס אוצר, וועלכען זי האָט געפונען אין איהר לאט אויף דער 42טער סטריט.

מרס. דיוויידסאָן האָט מיט 18 יאָהר צוריק בעצאָהלט 55 טויזענד דאָלאר פאר דיזעז לאט. נאָך דער אויבען־געבראכטער טהעאָריע פון „וועסטער ראיטס" האָט זי אלזא געהאט פולע רעכט אויף א בעלויונג פאר איהר „אבנעשפאָרטען" קאפיטאל פונקט ווי אלע איבעריגע קאפיטאליסטען, וואָס האָבען, לאָמיר זאָגען, פערליהען א נלייכע סומע געלד אויף אינטערעסט. זי האָט, אלזא, געהאט א רעכט אויף וואָסערע 3 טויזענד דאָלאר אין גרונד־רענט. צו יענער צייט האָט טאקע דער לאט מעהר ניט אריינגעגאנגען. פאר די 18 יאָהר איז אָבער די שטאדט ניו יארק געוואלדיג אויסגעוואקסען: די 42טע סטריט ארום טיימס־סקווער איז געוואָרען אן אונגעהויערער האנדעל, פערקעהר־און פערוויילונגס־צענטער. דאָס בעדערפניש אין לאנד ארום דער 42טער סטריט האָט געהאלטען אין איין וואקסען, און צוזאמען מיט דעם איז געוואקסען די גרונד־רענט אויף מרס. דיוויוד־סאָן'ס לאט. יעצט בעקומט זי פונקט דרייסיג מאל אזוי פיעל אין גרונד־רענט, ווי מיט 18 יאָהר צוריק. דער לאט אלייז (אויסער די בילדינגס, וואָס שטעהען אויף איהם) איז יעצט ווערטה אויף צו פערקויפען איבער אנדערהאלבען מיליאָן דאָלאר.

אין בעצוג צו דיעזען געוואלדיגען, דריי טויזענד פראָצענטיגען צואוואוקס אין ווערטה פון לאנד און אין דער גרונד־רענט קען מרס. דיוויידסאָן ניט אנווייזען אבסאָלוט אויף קיינע פערדיענסטען פון איהר צד. דאָסגלייכען וואָלט אונמעגליך געווען צוצוקלעהרען וועלכע עם איז געזעלליכע אדער מאראלע רעכט (וועס־טער צו ניט־וועסטער ראיטס), לויט וועלכע דיעזער צואוואוקס זאָל דארפען אדער מעגען געהערען מרס. דיוויידסאָן. דאָ האָבען מיר פאר זיך א ביישפיעל פון אן אלגעמיין אנערקענטען, אבסאָלוט „ניט פערדיענטען צואוואוקס".

דער אוצר איז א קהל'שער.

דער „ניט פערדיענטער צואוואוקס" איז כלל ניט קיין אויסצאלענע 42־סטריטדיגע ערשיינונג. גאנץ מאנהעטען אויפאנד האָט דער אלטער פע־טער מינועט אָבגעקויפט פון די רויטע פאר קרעלען און פערשיעדענע דזשוילערי, וואָס האָ־בען צוואמען בעטראָפען וועלכע 25 דאָלאר (אין 1626). יעצט, מיט דריי הונדערט יאָהר שפע־טער, וועט איהר דאָס לאנד (אויסער די נעביי־

*) עס איז לייכט אויסצוזעהן, אז די גאנצע טענה וועגען „וועסטער ראיטס" האָט זעהר א קנאַפע ממשות. די זעלבע „וועסטער ראיטס" האָבען דאָך אויך געהאט די פריצים און שקלאפען־אויגענטהימער אויף זייערע לייב־אויגענע און שקלאפען. דאָס האָט אונז אָבער ניט געשטערט אָבצושאפען די שקלאפערייען די פאנשטשינע, וועז מיר האָבען אויסגעפונען, אז זיי האָבען קיין עקזיסטענץ־בערעכטיגונג ניט.

דען) מיט 4 טויזענד מיליאָן דאָלאָר ניט אָב־פּוּיפּען. לויט דעם בעריכט פון מעיאָר גיינאָר'ס קאָמישאָן „אָן ניו סאָורסעס אָוו סיטי רעוועניו", 1913, בעטרעפט דער ריינער „ניט פּערדיענטער צוואָווקס" אין לאַנד־ווערטהען פון גרייטער ניו יאָרק דורכשניטלעך 150 מיליאָן דאָלאָר א יאָהר. וויסט איהר, וואָס דאָס מיינט? דאָס מיינט, אז אין בלויזען „ניט פּערדיענטען צוואָווקס", אויף וואָס די ערד־אייגענטהימער האָבען ניט דעם קלענסטען חשש פון דער עכטן, בעקומען זיי פונקט אזוי פיעל, וויפיעל די שטאָדט ניו יאָרק זאמלט אין אַלע איהרע שטייערען; פונקט דריי מאָל אזוי פיעל, וויפיעל דער „עמפּייר סטייט" גיט אוים אויף אַלע זיינע הצטרכות'ען; פונקט זעקס מאָל אזוי פיעל, וויפיעל אַלע 50 טויזענד ניו יאָרקער קלאָוקמייקער בעקומען פּאר זייער ארבייט אין ווירזשעם פאר זיך און זייערע הויז־געזינדער.

אָט צוליעב דיעזען „ניט פערדיענטען צוא־וואָוקס" מוז אַלאָ די בעפעלקערונג פון גרייטער ניו יאָרק בעצאָהלען מיט יעדען ווייטערען יאָהר מיט וועלכע אָכט מיליאָן דאָלאָר מעהר אין גרונד־דענט. איהר זעהט די מאָדערנע פּאנ־שטשינע האַלט אין אונגעהויער שנעלען וואק־סען. פּאר וואָס? אז דיעזער „צוואָווקס" איז אן אבסאָלוט „ניט פערדיענטער", דאָס לייקענט קיינער ניט. מען וויל איהם אָבער פערענטפע־רען, און דער אייניגער וועג, אין וועלכען מען קען אויף איהם מלמד זכות זיין, איז שמעריל דעם האַלץ־העקער'ס אוצר.

דעם „ניט פערדיענטען צוואָווקס" וויל מען, אַלזאָ, ערקלעהרען אלם אן אוצר. וועד קען עס האָבען טענות, אויב מרם. דייווידסאָן און די אַלע אנדערע לאַנד־אייגענטהימער האָבען גראָד געהאט שמערל דעם האַלץ־העקערס מזל צו געפינען אן אוצר. וועד דערלעגט דערצו? „געגען וועמען, — טענה'ט די „טיימס", — איז בעגאנגען געוואָרען אן אונגערעכטיגקייט דורך דיעזען ניט פערדיענטען צוואָווקס?" און זי ענטפערט טאקע באלד אליין: „ניט געגען דער שטאָדט אלם א קאָרפּאָראציע (חברה), וויל זי בעקומט דאָך א טהיל פון דעם ניט פערדיענטען צוואָווקס אין טעקסעס. ניט געגען דער שטאָדט אלם א קהלה, וויל זי געניסט דאָך אויך פון די אומשטענדען, וואָס שאפען דיעזען צוא־וואָוקס".

אזוי קען מען מטהר זיין א שריץ, אז... מען דארף. „די אומשטענדען, וואָס האָבען געשא־פען דעם צוואָווקס" זיינען דאָך א רעזולטאט אייניג און אליין פון דער ענטוויקלונג, פון דעם פּראָגרעס פון דער געזעלשאפט; „די שטאָדט אלם א קאָרפּאָראציע" האָט עס דיעזע אום־שטענדען געשאפען, און בלויז צו איהר אליין דארפען די וועדטהען, דער צוואָווקס, וואָס דיעזע אומשטענדען שאפען, בעלאנגען. אָבער אָנשטאָט צו בעקומען דעם אוצר, וואָס זי אליין האָט געשאפען, בעקומט זי נאָר קארגע צוויי פּראָצענט פון דיעזען אוצר אין שטייערן, בעת גאנצע 98 פּראָצענט פון אוצר נעהמען אוועק יחידים, וועלכע האָבען דערויף ניט דעם קלענ־סטען רעכט, לויט דער מיינונג אפילו פון דער „טיימס" אליין. ווי מיינט איהר, וועדט געגען דער שטאָדטישער קאָרפּאָראציע בעגאנגען, אן אונגערעכטיגקייט, צי ניט?

און די שטאָדט אלם געמיינדע, האָט זי זיך אפשר ניט צו בעקלאָגען? א קליניגקייט, זי „גענוסט" דאָך פון די אומשטענדען, וואָס מא־כען זי צאָהלען יעדען יאָהר מיט אכט מיליאָן דאָלאָר מעהר אין גרונד־דענט. דאָס אַלץ כדי צו שאפען א קהל'שען אוצר פאר די מזל'דיגע פּריוואָט־אייגענטהימער!

קהל וויל צוריק זיין אוצר.

קהל ווערט אָבער אַלץ מעהר מיעד צו שא־פען אוצרות פאר א פּריוואָט־אייגענטהום־אריס־טאָקראטיע. דער יאָך פון גרונד־דענט ווערט מיט יעדען יאָהר אַלץ דריקענדער און דריקענ־דער. די אונגערעכטיגקייט פון דעם „ניט פער־דיענטען צוואָווקס" איז אזוי בעשיינפּערלעך קלאָר, און דער מזל־אוצר־תירוץ אזוי אומגע־לומפּערט נאריש. קיין וואונדער, אז די בעווע־גונג אומצוקעהרען דעם פאלק זיין אוצר ווערט אַלץ שטארקער. אם וועניגסטען דעם „ניט פער־דיענטען צוואָווקס" — די רייכטהימער, וואָס לכל הדעות דאָס פאלק אליין שאפט נאָר, אם וועניגסטען זיי וויל דאָס פאלק פאר זיך.

אָבגערעדט פון די סאָציאליסטען: דיעזע אפיקורסים וויללען דאָך ניט נאָר דעם „ניט־פער־דיענטען צוואָווקס" פאר'ן פאלק; זיי וויללען עלע „ניט פערדיענטע" רייכטהימער; עס איז אפילו א סברא, אז זיי לייקענען בכלל אין דער עקזיסטענץ פון פערדיענטע קאפּיטאַלען. אָבער אפילו די פרומסטע מאמינים אין פּריוואָט־איי־גענטהום אויף „פערדיענטען" און „ניט פערדיענ־טען" קאפּיטאַל מוזען דאָך אנערקענען, אז דער ניט־פערדיענטען צוואָווקס דארף על פּי רעכט און יושר בעלאנגען נאָר צום פאלק.

צוויישען די ניט־סאָציאליסטען האָט די אנער־קענונג פון דעם רעכט פון פאלק אויף דעם ניט־פערדיענטען צוואָווקס געפונען איהר בעסטען אויסדרוק ביי די סינגל טעקסער. זיי פּאדערען נעמליך, אז דאָס פאלק זאָל דורך א ספּעציעלען טעקס אויף לאנד־אייגענטהום זאמלען פאר זיך דעם גאנצען ניט־פערדיענטען צוואָווקס. אויב, למשל, אין גרייטער ניו יאָרק וואקסט דער וועדטה פון לאנד יעדען יאָהר צו אויף 150 מיליאָן דאָלאָר, דארף די שטאָדט, לויט די סינגל טעקסער, יעדען יאָהר ארויפלענגען אויף די פּרי־

וואטע ערד־אייגענטהימער און זאמלען פון זיי דיעזע 150 מיליאָן דורך דעם ספעציעלען טעקס (שטייער). *)

אזוי וויט געהען אבער די אפיציעלע פיהרער פון דער געזעלשאפט און זייערע העלפערס, די פּאָרשער פון דער עקאָנאָמישער וויסענשאפט, ניט. זיי בענוגענען זיך דערמיט, וואָס זיי פּאָ־דערען פאר דעם פּאָלק נאָר א קליינעם טהיל פון דעם גאנצען ניט פערדיענטען צוואוואוקס. אין דער אבגעשטאנענער אלטער וועלט איז שוין טאקע אויך עטוואָס פּראקטישעס געטהאָן גע־ווארען. די געזעצען פון 1913 אין דייטשלאנד און פון 1909 אין ענגלאנד לעגען ארויף א ספּע־ציעלען שטייער אויף דעם ניט פערדיענטען צוא־וואוקס. די גרויס פון שטייער איז פערשיעדען לויט א פערוויקעלטער און קאָמפּליצירטען סים־טעם, און בעטרעפט ניט וועניגער פון צעהן און ניט מעהר פון 40 פּראָצענט פון דעם גאנצען צוואוואוקס.

ביי אונז אבער אין דער פּראָגרעסיווער נייער וועלט האלט עס נאָך דערווייל נאָר ביי פּאָדע־רונגען און פּראָיעקטען. מעיאָר גיינאָר'ס דער־מאָנטע קאָמישאָן האט אין איהר רעפּאָרט פון 1913 רעקאָמענדירט אינצופיהרען א בעשיידע־נעם ספּעציעלען יעהרליכען איין־פּראָצענטיגען שטייער אויף דעם ניט־פערדיענטען צוואוואוקס. דיעזער שטייער וואָלט אומגעקעהרט דער שטאָדט ארום 12 מיט א האלבען פּראָצענט פון די וואָ־סערע אבט מיליאָן דאָלאר, מיט וועלכע עס פער־גרעסערט זיך יעדען יאָהר די גרונד־רענט, וואָס די ניו יאָרקער בעפעלקערונג מוז צאָהלען צו די מזל'דיגע פּריוואט אייגענטהימער. דער טעקס — לויטעט דער רעפּאָרט — דארף ארויס־

*) זיי רופען זיך „סינגעל טעקסער", וויל זיי גלויבען, אז דיעזער „אייגצעלנער" (סינגעל) ספּעציעלער שטייער וועט זיין גענוג צו דעקען אלע הוצאות פון דער געזעלשאפט, און מען וועט אלזא קענען אבשאפען אלע איבעריגע טעקסעס. זייערע פינאַנץ־טהעאָריען געהען אונז אבער דאָ ניט אָן.

געלעגט ווערען „אויסשליסליך אויף דעם „ניט־פערדיענטען" צוואוואוקס, וועלכער ווערט בע־שאפען דורך דעם וואוקס פון דער שטאָדט און דורך אויסבעסערונגען, וואָס די שטאָדט אין אנדערע, אבער ניט דער אייגענטהימער, האָבען געמאכט".

די קאָמישאָן וויל, אלזא, אומקעהרען דער שטאָדט אין אכט־חלק פון דעם קהל'שען אוצר. די קאָמישאָן גיט ניט אָן קיין גרונד פאר וואָס נאָר איין אכט־חלק און ניט מעהר. אויב אבער די קאָמישאָן האָט זיך בעגרענצט נאָר מיט איין אכט־חלק צוליעב דעם געווישען טעם... אום ניט בייז צו מאכען די גענז, האָט זי זיך פּשוט אב־גענארט אין חשבון. ענדע 1913 איז איהר פּרא־יעקט בעטראכט געווארען אויף דער קאָנפערענץ פון דער „נעשאָנאל טעקס אסאָסיאיישאָן". די קאָנפערענץ בעשטעהט פון דעלעגאטען, וואָס וועלען געשיקט פון די סטייט גאָווערנאָרס, פון די גרויסע אוניווערזיטעטען און פון אנדערע. פּראָפּ. דזשאהנסאָן, דער דיען פון ניו יאָרק יוניווערסיטי, האָט דאָ פערטהיידיגט דעם פּרא־יעקט פון דער קאָמישאָן. און איהר וואָלט נאָר נעדארפט הערען ווי מורא'דיג די נענז האָבען זיך נעבייזערט.

און דאָס בייזערען זיך האָט ווי עס שיינט נעהאָלפּען. דער פּראָיעקט איז בעגראָבען גע־ווארען. אונזער ראדיקאלער מעיאָר מיטשעל, וועלכער האָט בישעת די וואהלען זיך פערפּליכ־טעט דעם פּראָיעקט צו שטיצען, האָט משמעות זיך אינגאנצען אָן איהם פערגעסען...

אויף אזוי וויט פיהרט מען עס אוים בלויז מיט א בייזער. דאָך וואָלט זיך מיר וועלען גע־בען זיי אָן עצה טובה: ניט צופיעל געבייזערט זיך. מיט אָן אוצר מוז מען זיך איידעל בעגעהן. ווי זאָגט ערגעץ פּרץ: אָן אוצר איז אָפּטמאָל ניט מעהר ווי א „פערבלענדעניש"... א פער־בלענדעניש פון פּאָלק. וועלן די פערבלענדעניש פערשווינדט, פערוואנדעלט זיך דער אוצר אין א הויפען שערבלעך...

פּראָדעל שטאָק:

קומט די באָבע מיר צו חלום

קומט די באָבע מיר צו חלום
אין'ם קאָפּטעל אין'ם בריטעל,
אין'ם וויסען שטערען־טיכעל,
נעהמט זי איהרע פינגער שפּריטען.

איבער מיינע מיעדע אויגען —
וויסע ליכט און זילבער־לייכטער,
וויין, און חלה צוגעדעקטע,
מיינע אויגען — פייכטער, פייכטער....

„אזוי, טאָכטער, זאָלסטו בענשען" —
שעפּצען, שעפּצען איהרע ליפּען,
„וועט ער קומען קדוש מאָכען,
זאָלסטו פון זיין בעכער זיפּען".

„און דאָס טאָרבעלע מיט בשמים,
אין א שלאָפקייט צו דערלאָבען,
זאָלסטו טראָגען אויפ'ן האָרצען
וועסטו שעהנע קינדער האָבען".

מ. פאוולאוויטש:

דאָס ערשטע בוך וועגען זשאַרעס'ען

אר מיר ליעגט איינער פון די ערשטע עקזעמפליארען פון א בוך, וואָס איז נאָך ניט אויפ'ן מארק און וואָס איז געווידמעט דעם אנדענקען פון דעם ערשטען און טייערסטען קרבן פון דער איצטינער מלחמה — דעם אנדענקען פון אייַנעם, וואָס האָט זיין לעבען־לאנג געקעמפט פאר שלום און נעפאלען איז ער אלם איינער, וואָס האָט ניט געוואלט שלום מאכען מיט דעם כוילי־טאריזם און מיט דער מלחמה, וואָס האָט גע־האלטען אין אויסברעכען.

דאָס בוך איז, ערשטענס, וויכטיג פאר זיך אליין: עס ניט א סיסטעמאטישע איבערזיכט פון זשאַרעס'עס פילאָזאפישע און סאציאל־פּא־ליטישע אנשויאונגען און צוגלייך אן אויספיהר־ליכע לעבענס־בעשרייבונג פון'ם אפּאסטאל און מארטירער פאר סאציאליזם און אינטערנאציא־נאלע ברודערשאפט. צווייטענס איז דאָס בוך וויכטיג אלס דאָס ערשטע וועגען וועגען דעם גרויסען פראנצויזישען סאציאליסט, וואָס וועט אהן ספק ארויסרופען א רייהע אנדערע וועגען איהם. שוין איצט לאָזט אונז וויסען דער גרויסער פראנצויזישער שריפטשטעלער, דער וואָרט־מייסטער און זעלטענער קינסטלער, אנאטאל פראנס, אין דעם פאַרוואָרט צום בוך, אז ער האָפט נאָכדעם ווי די מלחמה וועט זיין צו ענד „צו בעצאהלען זיין חוב פון בעוואונ־דערונג און רעספעקט צו דעם גרעסטען זשעניע פון אונזער צייט". „נאָך דער מלחמה, — שרייבט אנאטאל פראנס — וועלען דער זשעניע און דאָס וועלק פון זשאַרעס'ען, וועמען גע־שטאלט איהר האָט אויפגעלעבט פאר אונז, דיענען פאר מיר אלס אויפמונטערונג און קוואל פון בעגייסטערונג".

א בוך וועגען דעם גרעסטען אפּטימיסט צווישען מענשען, זשאַרעס'ען, געשריעבען פון דעם גרעסטען סקעפטיקער פון אונזער צייט, אנאטאל פראנס, וועט מן הסתם זיין א וועלטה־פולער און אריגינעלער בייטראג צו דער ליטע־ראטור וועגען זשאַרעס'ען, און לאָמיר האָפען, אז עס וועט אויך זיין דאָס בעסטע וועלק פון דעם נלענצענדען שריפטשטעלער.

אין זיין אייגענעם פאַרוואָרט צום בוך שרייבט שארל ראפאפאָרט — זשאַן זשאַרעס, אלס מענש, דענקער, סאָציאליסט. מיט א פאַרוואָרט פון אַנאַטאָל פראנס. פאריז 1915. 432 זייטען.

שרייבט שארל ראפאפאָרט, אז ער בענוגענט זיך מיט דער בעשיידענער ראָלע פון א סעקרעטער פון זשאַרעסעס גרעאנקען און אז ער וואָלט זיין בוך געקענט א נאָמען גענבען — זשאַרעס, גע־שריעבען און בעלויכטען פון איהם אליין. דער־פון זעהען מיר שוין, אז דאָס בוך אין זיין גרעס־טען טהייל איז א זאמלונג פון ציטאטען און אויסציגע פון זשאַרעסעס רעדען און ארטיקלען. דאָס, נאטירליך, פערמינדערט ניט דעם וועדטה פון בוך. פערקעהרט, דאָס מאכט דאָס בוך בעזונדערס אינטערעסאנט פאר יענע לעזער, וואָס האָבען ניט די מעגליכקייט און ניט די צייט צו פערנעהמען זיך מיט א סטודיום פון זשאַרעס'עס אלע וועדק און רעדען, וואָס ער האָט געהאלטען אין דעפוטירטען־קאמער, אויף די נאציאנאלע און אינטערנאציאנאלע קאָנגרע־סען, מיטינגען — רעדען, וואָס זיינען צוזעצט און צושפּרייט איבער פערשיעדענע צייטונגען.

נאטירליך, איבערגעבען אין אן ארטיקל דאָס נאנצע בוך איז אונמעגליך. איך וועל זיך בענוגענען מיט א קאָנספּעקט פון אייניגע פון זיינע טהיילען. און לאָמיר האָפען, אז וועט די איצטיגע שוועדע צייט וועט זיין פאַראיבער און די אידעע פון אינטערנאציאנאל וועט וויעדער געווינען די אויבערהאנד אין דער ארבייטער־בעוועגונג, וועט ראפאפאָרט'ס בוך איבערזעצט ווערען אין אלע אייראפּעאישע שפּראכען, און אויפלעבען וועט די געשטאלט פון דעם, וועל־כער איז געפאלען דער ערשטער קרבן פון דער איצטיגער וועלט־שחיטה.

זשאַרעס'עס געבורטס־פלאץ און יוגענד־יאָהרען

זשאַן זשאַרעס איז געבאָרען איז קאסטרע דעם 3טען סעפטעמבער, 1859. מיט זיינע פיעלע פעהיגקייטען און טאלאנטען, וואָס זיי־נען פונקט אזוי וואונדערבאר ווי פערשיעדענ־ארטיג, גרינדליך און סאָליד זיי זיינען געווען, איז ער אן אמת קינד פון דער שעהנער פּרא־ווינץ לאנגעדאק, וואָס האָט געגעבען פראנק־רייך און דער מענשהייט אזוי פיעל גרויסע מע־נער.

זשאַרעסעס פאמיליע האָט געהערט צו דער מיטעלער בורזשואזיע, יענער סאציאלער גרופּע, וואָס ניט זייענדיג איבעריג רייך, מוז זי תמיד אנפיהרען א קאמפּף פאר עקזיסטענץ און פער־לירט קיינמאל ניט א געווויסע פערבינדונג מיט דער פאלקסמאסע.

און זשאַרעס, מיט זיין פעסטען פיזישען

געבוי, זיין ריהרענדער אויפֿאכקויט, לויבע און פּעהינקויט צו ארבייט, האָט נעמאכט דעם אייני־דרוק פון אן אינטעליגענטען, געבילדעטען פּויער. אמאל פלעגט ער אליין זאָגען וועגען זיך: „איך בין אן עקשן ווי א פּויער". און ער איז טאקע געווען א נעניאלער פּויער — מיט זיין גאנצען וועזען צוגעקניפּט צו די בעהאלטענע כחות פון דער ערד און צו דער האַרעפֿאסנער מאסע.

די לאגע פון זיינע עלטערן איז ניט געווען בעזונדערס גלענצענד און זשאַרעס'ען האָט זיך אייגנגעגעבען צו פֿערענדיגען זיין בילדונג נאר א דאנק דער פֿראַטעקציע פון שול־אינספּעקטאָר פּעליקס דעלטיר, וועלכער פלעגט אָרומפֿאָהרען איבער דער פֿראָווינץ און אויסקלייבען די בעס־טע שילער, די וואָס גיבען האָפֿנונג. ער האָט איהם געהאלפֿען אָנקומען אין „נארמאל שול", איז געווען ענטציקט פון זיינע ערפֿאלגען און האָט זיך פֿערהאלטען צו איהם ווי צו א זוהן. גוסטאוו טערי דערצעהלט, אז דעלטיר איז גע־ווען איינער פון די אידעאלסטע מענשען, וואָס ער האָט ווען עס איז בעגעגנעט, אָבער אן אָפּע־נער רעאקציאָנער, מאָנארכיסט און קלעריקאל. און עס האָט איהם שפּעטער קיין זאך אזוי ניט פערדראָסען, ווי דאָס, וואָס ער אליין, אינדי־רעקט, שטיצענדיג זשאַרעס'ען, האָט מיטגעהאלפֿן פען דעם פֿראָגרעס פון דער רעוואָלוציאָנערער בעוועגונג אין פֿראנקרייך. איז דען ניט א וואונדער, דאָס א מאן מיט אזא וועלט־אנשוי־אונג, וואָס איז פונקט דער היפּך פון זשאַרעסעס, האָט דאָך גלייך אָבגעטראָפען אין איהם א ריע־זען־קראפט פון דער צוקונפט און זיך אָבגעגע־בען מיט דער ערציהונג און ענטוויקלונג פון דיעזער קראפט?

איך וועל ווייטער ניט אָבשטעלען זיך אויף זשאַרעסעס ביאָגראפיע, ווייל אויספּהרליכער ווי ראפֿאפֿאַרט האָב איך נערעדט וועגען דעם אין די „פֿראנמענטען פון מיין טאגעבוך", גע־דרוקט אין „צוקונפט", 1914.

זשאַרעס אלס מענש. זיין מוטה.

זשאַרעס איז געווען דער פּערקערפּערטער מאָראלישער מוטה און במילא שוין אויך פיזי־שער מוטה. ער האָט עס בעוויעזען בעת דער דרייפוס־אפער און אויך אין דעם „מיניסטער־יאליסטישען" פּעריאָד, וועו ער איז שארף אָרויס־געטראָטען, געהאנדיג געגען זיינע אייגענע פּריינד, געגען דער אונקאָמפּראָמיסליכער טאק־טיק פון דער פֿראנצויזישער ארבייטער־פּארטיי און דער אידעע פון נענעראל־סטרייק, וואָס בריאן האָט פֿראָפֿאגאנדירט.

און ניט קוקענדיג אויף דער שטענדיגער גע־פאהר, אויף די בעליידיגונגען, אויף דער פער־לייטערישער קאמפֿאניע געגען איהם, האָט זשאַרעס ביז דער לעצטער מינוט, מיט זיין גאנ־צער ענערגיע ניט אויפגעהערט צו קעמפֿען גע־גען דעם שאָוויניסטישען משוגעת, פון וועלכען ער איז שפּעטער געפאלען א קרבן.

אויף דעם נאציאָנאלען קאָנגרעס אין טולוז, אין 1900, האָט זשאַרעס, אום צו וווייזען זיינע חברים, אז עס איז יא פּאראן א חלוק צווישען פערשיעדענע בורזשואזע פּארטייען, דערצעהלט אונטער וואָס פאר א אומשטענדען איהם קומט אויס צו פיהרען דעם וואהל־קאמפּף אין דער בערגיגער געגענד פון קאַרמאָ. „וועו איך געה איבער די גאסען, צווישען די אונווייסענדע בארגלייט, איבער וועלכע עס געוועלטיגען דער שלאָם־הערר, דער גלח און דער מכשף, וועו איך אטאקירט. מען בעגעגנט מיך ניט מיט פיינפערי־ און הוזשערי, נאָר מיט שטיינער און מיט שטעקענס. אויף יעדען טריט לויערט מען אויף מיר. פון הינטער א פּארקאן, א בוים, שפּרינגט דיר פלוצלונג ארויס א ווילדע פיגור, און אין דעם מאָמענט וועו אויף מיך לויערען די טריי־איבערגעבענע צו די מינען־בעלי בתים, צו די שלאָם־העררען און צו די גלחים, וועו מיר דראָהט א געפאהר צו בעפאלען וועלען פון הינטען ארום, ראטעווען מיך די ראדיקאלען, די פערשיעדענע דראָפּס־דאקטוירים, קלייגע בעלי בתים פּויערים, דע־מאקראטען, וועלכע, אהן פאַרמולעס, אליין ניט וויסענדיג, אינסטינקטיוו פיהרען זיי אן א קלא־סען־קאמפּף. און וועו זיי בעווארענען מיך געגען געפאהר און העלפען די ארבייטער פון קאר־מא אויסצודריקען זייער וואונש צו עמאנציפי־רען זיך פון דער מאכט פון קאפּיטאל און קיר־כע, קען איך ניט אויף מארגען נאכ'ן זיעג זא־גען, אז איך זעה קיין אונטערשיעד ניט צווישען די וואָס האָבען געלויערט אויף מיר און די וואָס האָבען מיר געהאלפֿען אויסמיידען די נעפאהר".

אט דער זאץ פון זשאַרעס'עס רעדע צייגט אויף וויי פערבינסען און מיט וואָס פאר א מיט־לען די רעאקציאָנערען, וועלכע האָבען איהם פערפאלגט, — די רעאקציאָנערען, וועלכע האָבען איהם סוף כל סוף דער'הרג'עט.

און צו דעם אויסצוג, וואָס ראפֿאפֿאַרט ברענגט אין זיין בוך, וועל איך פערזענליך צו־געבען נאך א שטריך, וואָס כאראקטעריזירט זשאַרעסעס מוטה. דעפוטאט בראק האָט מיר ניט לאנג צוריק דערצעהלט, אין דער אנווועזע־הייט פון דעם עלזאסער דעפוטאט פון דייטשען רייכסטאג, דר. ווייל, וועלכער ווי בעקאנט איז ארויס אלס פריוויליגער אין דער פראנצויזישער ארמעע, אז זשאַרעס האָט נעהאט א פאַרגעפיהל, אז ער וועט פאלען פון דער האנד פון א מער־דער. נאך א יאהר פאר דער מלחמה האָט ער איינמאל פאר אייניגע רעדאקציאָנס־מיטגלידער פון „הומאניטע" זיך אויסגעדריקט: „וועו א

מלחמה זאָל אויסברעכען, וועט איך דער'הרג'עט דעם ערשטען טאָג פון דער מאָבילִיזאַציע". און אָט די נעפּאהר, וואָס איז נעהאנגען איבער זיין קאָפּ, האָט איהם ניט געשטערט מיט מערק־ווירדינער דרייסטקייט אָנצופּיהרען אויף וויי־טער א העפּטיגע קאמפּאניע געגען מילִיטאַריזם. ער האָט נעקוקט דעם טויט אין פּנים אריין.

דאָך, א געוויסער סאָרט מוטה האָט זשאָ־רעס'ען נעפּעהלט. א מענש פון נעדאנק, פון פּערשטאנד, האָט ער אָלץ געציטערט איבער דער וואהרהייט, טאָמער זינדיגט ער געגען איהר. ער האָט מורא געהאט צו מאכען א ט ע ו ת. זעהר אָפט פלעגט איהם אימפּאָני־רען די זיבערקייט, די איינגעגלויבטקייט אין זיך פון מענשען, וואָס זיינען געשטאנען פּיעל ניעד־ריגער פון איהם. פּאר אזעלכע פלעגט ער האָ־בען גרויס אבשיי. ער פלעגט לאָנג זיך ישוב'ען, איידער ער פלעגט אָננעהמען א בעשלוס. אין אזעלכע מאָמענטען האָט ער קיין שטארקייט ניט ארויסגעוויזען. וויסענדיג און זעהענדיג וויי קאָמפּליצירט די זאכען און די מענשען זיינען, האָט ער נעהאט א שוואכקייט — אין עצם א מענשליכע און ניצליכע — צו מענשען, וועלכע זיינען ווי אויסגעגאָסען פון איין שטיק און וועלכע טראָגען זיך ווי א קוי פון הארמאט צו זייער ציעל, וואָס איז פיעליכט זיי אונטערגע־זאָגט געווארען פון ענאָאיזם אָדער גאר פון אן „אידעע פיקס". זשארעס פלעגט לאנג וועגען און מעסטען, ווי ל ע ר ה א ט צ ר־פ י ע ל געוואוסט, צופיעל פער־ש ט א נ ע ן.

נאָך א קוועלע פון זשארעסעס שוואכקייט איז געווען זיין גוטסקייט און אידעאליזם, וואָס פלעגען איהם שטערען צו זעהן זאכען און מענ־שען אין זייער גאנצער קלענליכקייט און קליי־ניקייט. ער פלעגט בעלויכטען די ווירקליכ־קייט מיט זיין אייגענעם ליכט און דערוואריימען מיט זיין אייגענעם פייער. און דאָס לעבען האָט איהם ניט געשאלעוועט קיין ביטערע ענטוי־שונגען. אמאל פלעגט ער צולאָזען צו זיך מענ־שען, וואָס זיינען איהם ניט ווערטה געווען, מענ־שען וואולגארע.

זשארעס און די דייטשע סאָציאל־דעמאָקראטיע

זשארעס האָט ארויסגעוויזען מוטה אין וואהל־קאמפּף, אין פּארלאמענט, אויף די נא־ציאנאלע און אויף אויף די אינטערנאציאנאלע קאָנגרעסען. אויפ'ן אמסטערדאמער קאָנגרעס האָט זשארעס איינער אלײן געקעמפּפט נעגען גאנצע אינטערנאציאנאל פּאר אנטהייל נעה־מען אין מיניסטעריום, פּאר א „דעמאָקראטישען און סאָציאליסטישען בלאָק". מיט וואָס פּאר א קראפט ער האָט אטאקירט די דייטשע סא־ציאל־עמאקראטישע פּארטיי. וועלכע האָט נע־הערשט איבער'ן קאָנגרעס מיט דער הילף פון די אלטע פראנצויזישע סאָציאליסטישע אָרגא־ניזאציעס! און מען מוז צוגעבען, אז כאָטש זיין שטאנדפונקט אין דער פראגע וועגען בע־טהיליגען זיך אין דער רעגיערונג איז אין גרונד פאלש, האָט ער דאָך געגעבען א גלענצענדע כא־ראקטעריסטיק פון דער דייטשער סאָציאל־דע־מאָקראטיע.

„„איך האָב נעזאָגט, אז דער גרונד־חסרון פון דער דרעזדענער רעזאָלוציע, וואָס די חברים דייטשע סאָציאל־דעמאָקראטען בעמערקען ניט, בעשטעהט אין דעם, וואָס זי וויל פערהיליגען כללים פון טהעטיגקייט, אָדער בעסער פון אונ־טהעטיגקייט, וואָס זיינען אין איצטיגען מאָמענט ארויפגעצוואונגען געווארען אויף דער דייטשער סאָציאל־דעמאָקראטיע. און איך האָב נעזאָגט, אז דעם דייטשען פּראָלעטאריאט פעהלען צוויי עלעמענטען פון קראפט, וואָס גיבען דעם אר־בייטער קלאָס די מעגליכקייט צו ווירקען אויף דער ארומיגער פּאָליטישער און סאָציאלער סביבה. פּריהער פון אלץ פערמאָגט ניט דער דייטשער פּראָלעטאריאט קיין רעזאָלוציאנערע טראדיציע. דער דייטשער פּראָלעטאריאט ווייזט ארויס א מערקווירדיגע איבערגעבענהייט צו זיינע ארבייטער־אינטערעסען, אבער די נע־שיכטע האָט אין דער דייטשער ארבייטער־בע־ווענונג קיין רעזאָלוציאנערע טראדיציעס ניט פערזעעט. דער ארבייטער קלאָס פון דייטש־לאנד האָט זיך אלגעמיינע שטימרעכט אויף בא־ריקאדען ניט אויסגעקעמפּפט. ער האָט עס בע־קומען פון אויבען אלס געשאנק. און ווען מען קען אפילו ניט טראכטען ווענען ארויסרייסען דאָס אלגעמיינע שטימרעכט ביי די וואָס האָ־בען עס געגומען מיט געוואלט, קאָן מען אָבער יא צולאָזען דעם גדאנק, אז דאָס דאָזיגע רעכט זאָל אוועקגענומען ווערען ביי די, וועמען מען האָט עס געשאָנקען. און איהר קענט ניט גא־ראנטירען, איהר וואָס האָט א רויטע קעניגרייך, אייער סאָציאליסטישען זאקסען, אז איהר וועט בעוויזען וויעדערשטאנד, ווען מען וועט אייך וועלען בערויבען פון שטימרעכט.

„מען האָט פון אייך ערווארט, די מענש־הייט האָט פון אייך ערווארט, אז אויף דעם דרעזדענער קאָנגרעס, וואָס איז פּארגעקומען באלד נאָך אייער זיעג — דער זיעג, וואָס האָט אייך געגעבען דריי מיליאָן שטימען — אז איהר וועט בעשטימען די ריכטונג, די גרונד־ליניע פון אייער פּאָליטיק. איהר האָט דאָך געשריען אין אייערע זשורנאלען: „דאָס קיינזעריך איז אין אונזערע הענד. די וועלט געהערט צו אונז!" ניין, דאָס קיינזעריך געהערט נאָך ניט צו אייך, וואָרים אין אייער לאנד קענט איהר נאָך אפילו ניט ארויסווייזען גאָסטפרייהליכקייט צו דעם אינטערנאציאנאלען סאָציאליזם.

„אַלזאָ, איהר ווייסט ניט וואָס פאר אַ וועג איהר וועט אויסקלייבען. אויף מאָרגען נאָך אייער גרויסען זיעג, האָט מען פון אייך ערווארט אַ פיהרעגדעם וואָרט, אַ נייע טאקטיק. און אומזיסט האָט איהר געפאָרשט, געזוכט, גע־טאפּט און אָבגעווארט געשעהענישען; די גע־מיטהער, די גייסטער זיינען ניט געווען צוגע־גרייט צו נייעם. און דעמאָלט האָט איהר זיך געגעבען מיה צו פערמאסקירען סיי פאר אייער אייגענעם פּראָלעטאריאט און סיי פאר דעם אינטערנאציאנאלען פּראָלעטאריאט אייער הילף־לאָזיגקייט און אָהנמעכטיגקייט אין האנדלען דורך דער אונערשיטערלעכקייט פון אייערע טהאָרעטישע פּארמולעס, וואָס אייער זעהר בע־גאבטער חבר קאוטסקי וועט אייך צושטעלען אזוי לאַנג ווי ער וועט לעבען" (אפּלאָדיסמענטען און גלעטטער).

זאָל זיין, אז זשאַרעס איז אונגערעכט אין זיין קריטיק פון דער פרינציפּיעלער זייט פון דער דרעזדנער רעזאָלוציע, אָבער די כאראק־טעריסטיק, וואָס ער האָט גענעבען פון דער אָהנמעכטיגקייט פון דער דייטשער סאָציאל־דעמאָקראטיע, זיינע אירָאָנישע בעמערקונגען וועגען דער טבע פון די דייטשע סאָציאליסטען שטענדיג צו פארמאסקירען זייער אימפּאָטענץ, זייער אָפּפּארטוניזם אין שטרענגע, גאָר און גאָר ראדיקאלע פאָרמולעס, וואָס זיינען אלע געשריע־בען אין מארקסעס סטיל — דאָס אלץ איז גלענצענד בעשטעטיגט געוואָרען דורך די גע־שהענישען פון דער לעצטער מלחמה.

ציעלענדיג דירעקט אין קאוטסקי׳ן, זיין דעמאָלטדיגען הויפּט־געגנער, האָט זשאַרעס גע־זאָגט:

„איך וויל איצט ניט אויפהויבען קיין פּראָ־בלעמען, וואָס די געשעהענישען פאָדערען ניט ארויס. אָבער וועלן איך הער, ווי קאוטסקי חזר׳ט איבער איינמאָל און נאָך אַ מאָל, אז ער לאָזט צו אין נעדאנק, אז סאָציאליסטען זאָלען אריין־טרעטען אין דער צענטראלער רעגיערונג אין פאל פון אַ נאָציאָנאלער נעפאָהר, אז ער גיט נערעכט דעם קאָמוניסט בלאנקי, וועלכער האָט זיך פערבונדען מיט אַ בורזשואזער רעגיערונג, וויל דער שונא איז אריינגעדרונגען אין לאנד אוּן מען האָט איהם געדארפט אָבוואַרפען צוריק, פּרעג איך — שוין זשע וועט דער מיניסטער־יאַליזם כשר און נערעכטפערטיגט נאָר בתנאי וועלן ער וועט צוגעמישט מיט נאָציאָנאליזם ? קריגט דען דער פּראָלעטאריאט מעהר גרונד און רעכט אויפצופּפערען מיט דעם פרינציפּ פון קלאסען־קאמפּף, וויל דאָ האנדלט זיך וועגען פערטהיידיגען דאָס פאטערלאנד, וואָס וועט רעגיערט און נאָך מעהר עקספּלואָטירט פון דער בורזשואזיע? און איך פרעג זיך וויטער, זיי־נען דען ניט פאָליטישע און אינטעלעקטועלע פרייהייט, די מעגליכקייט פאר׳ן פּראָלעטאר־יאט צו זיין אָרגאניזירט פונקט אזוי וועהטהפול און וויכטיג פאר׳ן ארבייטער ווי דאָס היינ־טיגע פאטערלאנד? און איך פיהל, אז אונטער געווייסע אומשטענדען וואָלט איך ניט געקענט נאָכגעהן ביז צום סוף דעם חבר קאוטסקי אין זיין נאָציאָנאליסטישען מיניסטעריאליזם".

אָט די וועגען נאָציאָנאליסטישען מיניסטעריאליזם בעקומען אַ טיפען זין און ברענעדען אינטערעס אין דעם איצטיגען מא־מענט, וועלן מען שטעלט זיי צונויף מיט די וועל־טער און האנדלונגען פון געד, פּלעכאנאָוו און קאוטסקי און די איבעריגע געגנער פון זשאָ־רעס׳ען. אויפ׳ן אמסטערדאמער קאָנגרעס. עס איז, אלזאָ, נאָך אַ פראגע, צי זשאַרעס וואָלט אנטהייל גענומען אין מיניסטעריום אין אנגע־זיכט פון אַן אויסערער געפאהר און צי ער וואָלט גוטגעהייסען די האנדלונגען פון גער און סאמבא.

זשאַרעס איז ארוים דער בעזיעגטער פון אמסטערדאמער קאָנגרעס. אָבער ער איז פון דער פּארטיי ניט אַוועק, ער האָט זיך ניט אָב־געזאָגט פון קאמפּף פאר די אינטערעסען פון פּראָלעטאריאט. זיין גאנץ לעבען איז ער פער־בליבען אַ פּארטיי־מאן, אַ מיטגליעד פון דער סאָציאליסטישער ארגאניזאציע, אַ געהאָרזא־מער צו דער דיסציפּלין. קומענדיג צוריק פון אמסטערדאם, פערלאזט ער דעם „בלאק". קאמב, דער מיניסטער־פּרעזידענט, אַן אויפריכטיגער דעמאָקראט, האָט זשאַרעס׳ען געוואָרענט, אז ער וועט אַוועק פון מיניסטעריום, וועלן זשאַרעס געהט ארוים פון „בלאק". און זשאַרעס האָט עס געטהאָן, נאָכפּאלגענדיג זיין פּארטיי, און קאמב האָט זיך טאקע אָבגעזאָגט פון זיין פּרעמ־יער־פּאָסטען, בעגרייפענדיג, אלס עהרליכער מאן, אז אַ בלאָק האָט נאָר אַ זין און אַ ווערטה און די נויטיגע קראפט, וועלן ער שליעסט איין אזעלכע עלעמענטען, ווי זשאַרעס.

זשאַרעס און זשול געד

זעהר אינטערעסאנט איז דאָס קאפּיטל (5). וואו ראפּאפּאָרט פיהרט אַ פערגליך צווישען זשאַרעס׳ען און גער׳ען אין זייער בליק אויף רעפּארמען, סאָציאליסטישע טאקטיק, כאטש אויך אין דעם קאפּיטל, ווי אין דעם גאנצען בוך, וואָס איז אָבגעזעהן דערפון אזוי אינהאלטס־רייך, מערקט זיך, אז ראפּאפּאָרט דערערדט עפּעס ניט, אז ער היט זיך אימיצען וועה צו טהאָן און בעטאָנט ניט ווי געהעריג דאָרט וואו עס בעט זיך.

אַן אָבגרונד ליעגט צווישען די אנשויאונגען פון זשאַרעס און די אנשויאונגען פון גער. אַ רעפּובליקאנער און סאָציאליסט, האָט זשאַרעס ניט געקענט צופריעדען שטעלען זיך בלויז מיט קריטיקירען די איבערבליבעכצען פון אלטען רעזשים און די טונקעלע זייטען פון דער היינ־

טיגער אַרדנונג. ער האָט געפֿאדערט א טהע־
טיגע רעפובליק, אַן אקטיוון סאציאליזם, וואָס
שאפט יעדען טאָג עטוואָס נייעס. אויפ'ן טיי־
וועל זאָגט מען, אז זיין גאנצע עובדא בעשטעהט
אין דעם, וואָס ער זאָגט אויף אַלץ ניין און ניין.
זשאַרעם האָט געהאסט דעם טייוועל. די רע־
פֿארם, וואָס איהר נוצליכקייט און נויטיגקייט
ער האָט אונטערשטרעכען, איז ניט געווען פֿאר
איהם אַן עטאַפּ צו דער גרונד־רעפֿארם — די
סאציאליזירונג פון דער געזעלשאפט. זשאַרעם
האָט ליעב געהאט די רעפֿארם גופא. זי שווא
אָב די איבלען פון דער קאפּיטאליסטישער אָרד־
נונג. רעפֿארמען זיינען ניט קיין רפואות, קיין
בערוהיגונגס־מיטלען, נאָר קערנדלעך פון דער
צוקונפטיגער סאציאליסטישער אָרדנונג. זשא־
רעס'ם גאנצע סאציאליסטישע טהעטיגקייט
איז דורכגערונגען מיט דעם געדאנק וועגען דעם
ארגאניזשען, שעפּפערישען וועדטה פון דער רע־
פֿארם.

גאנץ אנדערש פערהאלט זיך צו רעפֿארמען
געד. רעדט מען וועגען אומזיסטיגער מעדיצי־
נישער הילף, וועגען פערהיטען דעם ארבייטער
אויף דער פאבריק, וועגען צוואנג־פערזיכערונג,
ארבייטער פּענסיעס, מיטלען וועגען ארבייטס־
לאָזיגקייט, עפענטליכע ארבייט, קאָאָפּעראציעס,
ניט נאָר פּראָדוצירענדע, נאָר אפילו קאָנסומי־
רענדע — אויף אַלץ ענטפערט געד, וויי דער
טיוועל — ניין!

אומזיסטע מעדיצינישע הילף? — כא, כא!
בעצהלען וועט דאָך דערפאר דער ארבייטער
פון זיין אַרימען פערדינסט, וואָס וועלט
בעשטימט דורכ'ן אייזערנעם געזעץ. ענטשי־
דיגונג אין אן אומגליקספאל? — נאָרישקייטען!
די קאפּיטאליסטען וועלען זיך פערזיכערען ג־
גען שאדענס, און עס וועט זיך זיי בעסער לוינען
צו צהלען דער פערזיכערונגס־קאָמפּאניע, ווי
אָנצוגעהמען פערהיטונגס־מיטלען. ארבייטער־
פּענסיעס? — אוא שווינדעל! וויעדער אמאל
צהלען וועט זיי דער ארבייטער פון זיינע פער־
דינסטען!

וועג נעד רעדט וועגען דער רעפֿארם דער־
צהלט ער אונז ניט, אז זי איז ניט נענוג, אז
זי איז א פאליאטיוו, נאָר ער לייקענט איהר
אָב איננאנצען. דורך דער רעפֿארם זוכט מען
דעם ארבייטער אריינצוכאפען אין א פאסטקע.

נעד שעצט זעהר נידעריג די ארבייטער־
מאסע. די מאסע בעגרייפט נאָר זעהר איינ־
פאכע, קלאָרע, אונבעדינגטע אמת'ען, וואָס
שטעכען אזוי צו זאָגען די אויגען מיט זייער
איינפאכקייט, קלאָרקייט און אונבעדינגטקייט.
נעד'ס טאקטיק איז די טאקטיק פון רעליגיאנס־
גרינדער, וועלכע פלעגען פיהרען די פעלקער
הינטער זיך, ווי קינדער, צו אן אויסרוועהלטען
ציעל מיט דער הילף פון נסים.

זשאַרעם, פערקעהרט, איז א מאָדערנער פאָ־
ליטישער טהעור. ער בעגרייפט די שרעקליכע
קאָמפּליצירטקייט פון יעדער לעבענס־ערשיינונג.
ער זעהט דעם חסרון פון יעדער רעפֿארם — ווי
ניט נענוג זי איז; ווי ווייט זי ערפילט ניט די
אויפגאבע וואָס זי שטעלט זיך; אָבער ער זעהט
אויך ווי דורך איהר לייכט שוין דער סאציא־
ליסטישער אידעאל.

זשאַרעם האָט ניט אנערקענט די אונב־
דינגטע נויטוועדיגקייט ניט פון רעוואָלוציע און
ניט פון מלחמה. איהם פלעגט אבשוידערען פון
יענעם בליק אויף דער געשיכטע ווי אויף א
לאנגע שורה פון אבגרונדען, וואָס זיינען אי־
בערפילט מיט בלוט און וואָס ציהען זיך אין
דער אונענדליכקייט. דאָס איז א פינסטערער,
ווייסטער חלום פון געד'ען, אז מלחמה איז די
מוטער פון רעוואָלוציע. זשאַרעם האָט געגלויבט
אין דער אלמעכטיגקייט פון פערנונפט. אין א
געוויסען זין איז ער געווען מעהר רעוואָלוציאָנער
ווי געד, ווייל אָנשטאָט צו בויגען זיין קאָפּ פאר
דער געשיכטליכער נויטוועדיגקייט, פאר דער
פערנונפט פון דער געשיכטע, האָט ער אונטער־
וואָרפען די געשיכטע צו די געזעצען פון פער־
נונפט. ער האָט געגלויבט, אז מען קען קירע־
וועז די געשעהענישען אין דער ריכטונג פון פער־
נונפט, גוטס און מענשליכקייט. דער מאָדער־
נער שטאַאַט לאָזט זיך באַאיינפלוסען פון פּרא־
לעטאריאט און די געשיכטע לאָזט זיך באַאיינ־
פלוסען פון פערנונפט. קאטאסטראָפען לאָזען
זיך אויסמיידען. און דערצו דארף ציעלען אונ־
זער טהעטיגקייט. די רעפֿארם איז א מיטעל
אויפצולעזען די סאציאלע וויעדערשפּרוכען אין
א פריעדליכער רעוואָלוציע. זשאַרעם איז דער
פּראָמעטעאוס פון רעוואָלוציע, וועלכער הויבט
שטאָלץ אויף זיין קאָפּ נעגען „גאָט", נעגען דער
פערבלענדענדיש, נעגען דער בלינדער הערשאפט
פון די בלוטיגע און אייזערנע געזעצען אין דער
געשיכטע. ער רעוואָלטירט נעגען זיי. ער ער־
קלעהרט קריעג דעם ווילדען משוגעת פון די צו־
הולעטע אינסטינקטען. ער וואַרפט זיך צווי־
שען די קעמפּפענדע. און אלם העכסטע בעלוי־
נונג, בעקומט ער דעם טויט־קלאָפּ פון דער האנד
פון איינעם פון די ווילד־געוואָרענע, פערטוויב־
טע, וועלכער פערנעהמט ניט די שטים פון זשא־
רעסעם ליכטיגען פערשטאנד, דאָס שלאָגען פון
זיין גרויס האַרץ, וואָס וועדט צוריסען פון
רחמנות.

וואָס פאר א מזל ערווארט זשאַרעסעם
איידעען? — פרעגט ראָפּאָפּאָרט צום שלום פון
זיין בוך, וואו ער מאכט דעם סך הכל פון זשא־
רעס'ם אנזיכטען איבער פילאָזאָפּיע, געשיכטע,
פאלקס־בילדונג, מיליטאריזם, פאליטיק. —
זשאַרעם אין דער געשיכטע פון אינטערנאציא־
נאלען סאציאליזם — ענטפערט ראָפּאָפּאָרט —

איז דער אונשטערבלעכער פאָרשטעהער פון אק־
טיוון, רעוואָלוציאָנערען אידעאַליזם. א ו ן
ד ע ר ס א ָצ י א ַל י ז ם א ָד ע ר ע ר
ו ו ע ט א ָב ג ע ש ט ע מ פ ע ל ָט ו ו ע ר ע ן
מ י ט ז ש א ָר ע ס ע ם ר ע ו ו א ָל ָו צ י א ָ־
נ ע ר ע ן א י ד ע א ַל י ז ם, א ָד ע ר ע ר
ו ו ע ט א ו י פ ה ע ר ע ן צ ו ע ק ז י ס ־
ט י ר ע ן. דער שרעקליכער קריזיס פון אינ־
טערנאציאָנאַלען סאָציאַליזם נעהמט זיך טהייל־
וויייז דערפון, וואָס דער סאָציאַליזם האָט פער־
געסען זיינע ערהאבענע טראדיציעס, זיינע פער־
שפּרעבונגען און האָט אין פיעלע פעלע אָבגע־
טראָטען דעם וועג און אונטערטהעניג זיך פער־
נוינט פאר דער רויהער מאכט, פאר דער מאכט
פון אימפּעריאַליזם. דאָס אומקעהרען זיך צום
טהעטינען אידעאַליזם איז דער איינציגער תנאי
פון דעם וויעדערגעבורט פון סאָציאַליזם.

שלום

ראָפאָפּאָרט'ס בוך איז א גוט און נוצליך
ווערק, און עס איז ווינשענסווערטה עס זאָל
איבערזעצט ווערען אין פערשיעדענע שפּראכען.
דאָס בוך איז ארויסגעגעבען פּראכטפול פון אר־
בייטער קאָאָפּעראטיוו „עמאנסיפּאטרים". קיין
מיה איז ניט געשאַלעווט געווארען; זיי האָט
ניט אָבגעשטעלט די ריזיקע צו ליידען שווערען
מאטעריעלען היזק. אָבער צום בוך פעהלט א
פּאָרווערט, ווארו ראָפאָפּאָרט זאָל אונז ערקלעה־
רען וואָס פאר אן אורזאכען האָבען איהם גופא
געטריבען אָבצוגעבען זיך, באלד פון ערשטען
טאָג פון דער מלחמה, מיט שטודירען זשאַרעס'ען
און צו ווידמען איהם אזא סאָלידע און אין אל־
געמיין־ענטהוזיאַסטישע ארבייט. מיר געפינען
אין אָנהויב בוך אן אויטאָגראף פון זשאַרעס' א
בריעף צו ראָפאָפּאָרט'ען, דאטירט דעם 26טען
אויגוסט, 1901. דער בריעף איז געשריעבען אין
א פריינדשאפטליכען טאָן, אָבער דער בריעף
דערצעהלט אונז נאָר ניט וואָס איז געווארען פון
דיעזער פריינדשאפט זייט דעם ווי ראָפאָפּאָרט
איז געווארען דער הויפּט־מיטארבייטער פון די
געדיסטישע צייטונגען, וואָס האָבען געפיהרט
אזא פערביטערטע פּאָלעמיק מיט זשאַרעס'ען.

מיר ווילען זיך דאָ ניט פערנעהמען מיט
ראָפאָפּאָרט'ס ביאָגראפיע, אָבער אונז אינטע־
רעסירט דאָ איין געוויסער פונקט.

ראָפאָפּאָרט געהערט צו יענעם לאָגער פראָ־
צויזישע סאָציאַליסטען, וועלכע האָבען אין די
לעצטע יאָהרען העפטיג, גרויזאם בעקעמפּפט
זשאַרעסען און זיינע אידעען. אין געד'ס זשור־
נאַל „סאָסיאַליזם" האָט די הויפּט־רעלע גע־
שפּיעלט ראָפאָפּאָרט. אלם הויפּ־בעגאבטער
מאָן, מיט טיעפער פילאָזאָפישער בילדונג, האָט
ער צוגעשטעלט די געדיסטען זייערע הויפּט כלי
זין, שווערע און לייכטע ארטילעריע, וואָס הא־
בען אונאויפהערליך געציעלט זייערע קוילען אין
דער געבוידע, וואָס זשאַרעס האָט געהאלטען
אין אויפריכטען. אין דיעזען קאמפף פלעגט
ראָפאָפּאָרט אפט זיך פערגעסען און זיך ערלוי־
בען זאכען נעגען דעם פיהרער פון פראנצוי־
זישען פּראָלעטאריאט, דעם בעסטער פּאָרשטע־
הער פון אינטערנאציאָנאלען סאָציאַליזם, ווי
קיין אייניער פון די פראנצויזישע סאָציאַליסטען.
פיעלע נעדענקען נאָך דעם סקאנדאל, וואָס האָט
זיך אבגעשפּיעלט אויף אייניעם פון די פראנ־
צויזישע סאָציאַליסטישע קאָנגרעסען, וועו ראָ־
פאָפּאָרט האָט געוואָרפען זשאַרעס'ען אין גע־
זיכט די בעשולדיגונג, אז זשאַרעס'עס צייטונג
„הומאַניטע" בעקומט סובסידיע פון די א י ד י־
ש ע ק א ָפ י ט א ַל י ס ט ע ן.

איצט האָט ראָפאָפּאָרט שארף געענדערט
זיין שטעלונג צו זשאַרעס'ען. ווי זאָל מען דאָס
ערקלעהרען? האָט אוינפאך דער טראגישער
טויט פון זשאַרעס'ן דורך א מערדער־האנד אזוי
געווירקט אויף ראָפאָפּאָרט'ען און אויניגע אנ־
דערע זשאַרעס'עס פריהערדיגע גענגער? אָדער
ניט אזוי זשאַרעסעס פיזישער טויט, ווי דער
גייסטיגער טויט פון אנדערע פיהרער און טהעא־
רעטיקער פון פּראָלעטאריאט, די געזעלנדיענער
פון דער דאָנמא, וועלכע האָבען זייער לעבען־
לאנג צוגעדעקט זייער וויכטהערציגען אָפּאָרטו־
ניזם מיט האַרטע, אונ'רחמנות'דיגע פאָרמולעס?
אָה, די גרויסע בריות, די גדעם און פלעבא־
נאָווס, וועלכע האָבען אָנגעשאָטען א בארג מיט
פאָרמולעס, און פון בארג אראָב פלעגען זיי
ציעלען זייערע פייליען אין דעם מאן, ביי וועמען
דער סאָציאַליזם איז געווען אין זיין בלוט!

אין דייטשלאנד, פראנקרייך, רוסלאנד איז
געווען און איז נאָך איצט דא אזא סאָרט סא־
ציאַליסטען, וועלכע שווערען זיך אויף מארקסען,
אָבער אין גרונד גענומען לייקענען זיי אי דעם
קלאסען־קאמפף, אי די אידעע פון אינטערנא־
ציאָנאל, אי די מאטעריאַליסטישע אויפפאסונג
פון דער געשיכטע. דאָס זיינען א סעקטע אנ־
בעטער פון מארקס'עס נאָמען.

אט די מארקסיסטישע נאָמען־אָנבעטער
האָבען קיינמאל ניט געשראָקען די בורזשואזע
און די הערשענדע עלעמענטען בכלל, כאטש זיי
האָבען געהאלטען אין איין דרעשען די פּראזע
פון קלאסען־קאמפף, סאָציאַלע רעוואָלוציע, אלם
דעם אייניציגען מיטעל; כאטש זיי האָבען זיך
געהאלטען פאר די אייניציגע יורשים פון
מארקס'ען אויף אונזער אָרימער ערד און זיי־
נען געווען ארומגענורט מיט א סך אייזערנע,
ראדיקאַלע טהעאָרעטישע פּאָרמולעס. די בור־
זשואזע פובליציסטען האָבען אָט די דאָקטרי־
נערען אַלע מאָל גערעכענט פאר זייערע בונדס־
חברים, ווייל זיי האָבען גוט געוזהן, אז פון אינ־
טער דעם שטרענגען דאָקטרינערסקעם מאנטעל
קוקט ארויס א ליבינקער אָפּאָרטוניסט. יא,

ער איז שטרענג, בייז און האַרט, ווייל ער איז פון אונצוטרויען צו דער פּראָלעטאַריישער מאַסע.

אָט האָט איהר א ביישפּיעל. דורכבלעטערענדיג די אלטע נומערן פון „מאַטען", האָב איך געפונען פּאַר דאָס יאָהר 1907 נאַנצע 50 בייזע, פערבּיסענע, פערלייטמדעריש ארטיקלען געגען זשאַרעס'ן, ניט איין ארטיקל געגען געד'ן, דערפּאַר אָבער נאַנצע 10, וואָס לויבען און ריהמען דעם כהן־גדול פון דער מארקסיסטישער דאָגמא.

ווייל אין דעם מארקסיזם פון געד'ן איז געווען פונקט אזוי פיל אקטיווע רעוואָלוציאָנערע קראפט, וויפיל אין דעם מארקסיזם פון פלעכאַנאָוו'ן, וועלכער איז גרייט געווען אי־בער א פינטעלע אין פילאָזאָפּיע ארויסצואווארפען פון פון דער פּארטיי באָגדאַנאָוו'ן.

האָט דאָס אלץ שוין ראפאפּארט איינגעזעהן און ער האָט דאָרום געביטען זיין שטעלונג צו זשאַרעס'ם טהעטיקייט און אידעען? אדער דער שעפער פון דעם שעהנעם בוך איבער זשאַרעס'ן איז גלאט פערכאפט געוואָרען פון זשאַרעסעס פערזענליכקייט, ווי א מאל געד, זשאַרעס'ם געגנער, בייי וועמען עס האָבען זיך ארויסגעריסען, בעת דער דרייפוס־אפער, פאל־גענדע ווערטער:

„איך האָב איהך האלד, זשאַרעס, ווייל בייי אייך געהען זיך קיינמאל ניט פאנאנדער דער גדאנק און די טהאט".

און זשאַרעס'ם גדאנק איז אלע מאל געווען גריכטעט צו איין ציעל — צום אקטיוון קאמפף געגען די איבלען פון דער היינטיגער אַרדנונג און צו דער ערָאבערונג פון דער נייער סאָציאלער אַרדנונג, צו א צייט, וועו די דרעד־נאָטוס וועלען בעדעקט ווערען מיט רָאסט און די שלאכט־פאַהנען וועלען פערשימעלט ווערען און שטומען וועט די מיליטעריש טרומייט און אדער דויק וועט מעהר ניט רופען צו ברודער־מאָרד.

ל. קאַבּרין:

די גראהע טעג

פון דער סעריע: „א ליטוויש שטעדטעל".

14.

די גאנצע נאכט האָבען איבער'ן שטעדטעל זיך געטראָגען מורא'דיגע גשרייען פון ווֹאלד... א שרעקליכער קאמפף איז דאָרט אין דער פינסטערניש אָננגענאנגען. מיט א ווילדען יאמער האָט דער בייזער הערבסט־ווינד דאָרט פאָגראָמעווען, גערייסען די בלעטער פון די בוי־מער, צוישטערט די נעסטען פון די פויגעלאָך, ארויסגעדריקט דעם לעצטען לעבענס־זאפט פון די גראָז, פערטיליגט דאָרט די לעצטע שפורען פון דעם גרינעם לעבען. די בוימער האָבען ניט אויסגעהאלטען די דאָזיגע ווילדע אטאקע פון דעם בייזען ווינד, האָבען זיך געבויגען און פער־צווייפעלט געקרעכצט. די האלב־טויטע בלעטער זיינען געפאלען כמעט אהן גערויש און זיינען צוכיישט געוואָרען מיט אנדערע בלעטער, שוין אין גאנצען טויטע, וואָס האָבען זיך געדרעהט דאָרט אין דער פינסטערניש אויף דעם שטאר־בענדיגען גראָז מיט א טרוקענעם גערויש. צוטו־מלט און צושראָקען האָט דאָס גאנצע לעבען אינ'ם וואלד געקרעכצט... דערנאָך האָט דער בייזער ווינד פון'ם וואלד ארויסגעריסען זיך און אויפ'ן שטעדטעל זיך א לאָז געטהאָן מיט א מורא'דיגען וואָיען. ער האָט געקלאפט אין די לא־דענס, זיך גריסען אויף די דעכער, אין די קוי־מענס פערקראָבען און דאָרט געוואָיעט מיט לאנ־גע, לאנגע, מורא'דיגע קולות... און אז עס האָבען דערהערט די דאָזיגע קולות די קינדער אויף זיי־ערע גלעגערס, האָט זיי א פּחד אָננגעכאפט. זיי האָבען זיך דערמאנט אן די אלע מעשיות וועגען שדים און רוחות, גילגולים און דיבוקים, וואָס זיי האָבען אמאל געהערט דערצעהלען, און זיי האָט זיך אויסגעוויעזען, אז די דאָזיגע „ניט־גוטע" שרייען דאָס דאָרט אין דער פינסטערניש. און מאנכע פרוי האָט זיך דאן דערמאנט אן א טוי־טען, וועלכען זי האָט געקענט, בעת ער האָט גלעבט, און פאר מורא האָט זי גענומען שעפ־טשען נאך אמאל קריאת שמע, צי זי האָט צו זיך צוגעדריקט דאָס קינד, וואָס האָט נעבען איהר גשלאָפען...

און אויף מאָרגען, וועו דאָס שטעדטעל האָט זיך אויפגעכאפט, איז אין די היזער געווען זעהר קאלט, אויף די דעכער איז גלעגען א גרויער אייז־טהוי. פון די איבערגעבליבענע סכות איז דער סכך אַרונטערגעריסען געוואָרען. אויף די גאסען איז די בלאטע גלעגען האָרט און שפיציג, אז עס איז שווער געווען צו גען־הן, און די בלאטעס זיינען בעצויגען געווען מיט

אייז, ווי מיט פערשטויבטען גלאָז... און אָט איז פון ערגעץ אַנגעפלויגען מיט א קראַקראַ א גרויסע מחנה שווארצע ראָבען, האָבען זיך צו־שאָטען אויף די דעבער, אויף די הויפען, אויף די געריטנער, צושפרייט די פלעגלען, געוויעגט זיך מיט די בייכלעך, מיט די קעפ, געדרעהט זיך אויף אַלע זייטען און געקראָעט מיט אזא ביי־זען נצחון איבער דער אָבגעשטאָרבענער נאָטור...

פון די קוימענס האָט זיך געגומען ציהען א רויך. די קרעמערקעס זיינען מיט פייער־טעפלעך פון זייערע הייזער ארוים.

* * *

א שנעע האָט געשאָטען... צוויישען הימעל און ערד האָט זיך א ריעזיג־וויסער שלייער געוועבט. וואו נאָר דאָס אויג איז געפאָלען האָט עס דעם דאָזיגען צארטען, שטילען וועבען פון דעם וויסען שלייער געזעהן. א פּוכאָווע וויסקייט אוביען, א פּוכאָווע וויסקייט אויף אַלע זייטען... דער מאָרק מיט די קרעמלעך האָבען זיך פערוקט הינטער דעם דאָזיגען וויסען שלייער און קוקען פון דאָרט ארוים, ווי דורך פערשנעעטע שויבען. דעם בארג מיט'ן וואָלד זעהט מען נור פונ'ם מאָרק. ער הענגט דאָרט ווי א גרויסער וווייסער וואָלקען, אויף וועלכען גרויע סילועטען האָבען זיך ארויפגעקראבעט... דער שווארצער קאָס־טיאָל טהוט א קוק דורך דעם וויסען געוועב און בעהאלט זיך, טהוט א קוק און בעהאלט זיך. אַלע הייזער ביז'ן פוילישען בית־עולם האָבען זיך עפעם ווי איינגעבויגען און איינגעטוליעט אונטער דעם שנעע, און דער רויך, וואָס ציהט זיך פון די פערשנעעטע קוימענס, טוליעט זיך אויף און וועבט זיך איין אין דעם וויסען פו־כאָווען געוועב... דער פוילישער בית־עולם מיט די מצבות און מאָנומענטען איז עפעם אין גאַנ־צען פערשוואונדען הינטער דעם וויסען שלייער, נור דאָ און דאָרט טהוט פונ'ם בערגל א מיניע דער סילועט פון א פערשנעעטען בוים צו פון א פערשנעעטען הויכען מאָנומענט מיט גאָלדענע בוכשטאבען, ווי א פוילישער וועלמאָזשע מיט וווייסע האָר און גאָלדענע קנעפ וואָלט דאָרט פון א קבר ארויסגעקראבען און דורכ'ן שלייער אויף דאָס שטעדטעל ארונטערגעקוקט, וואָס איז אמאל פול געווען מיט זיין גרויסקייט... און דאָרט, וווייטער פונ'ם בית־עולם, וואו דאָס שטעדטעל האָט זיך געענדיגט, האָט זיך דער הימעל אין דער ערד אריינגעוועבט, אזוי, דאָס מען האָט נור געזעהן א וויסע וואנד פאר זיך... עס איז שטיל אינ'ם שטעדטעל. אָט גענהט א קרעמער פונ'ם מארק. ער בעוועגט זיך דורך דעם וויסען שלייער, ווי א גרויער שאָטען, מיט א גרויסע פאַטשיילע ארום האַלז, איינגעהויקערט, בייד הענד פערקוט אין די ארבעל פון זיין אויבערראָק, און מען הערט ניט זיינע טריט אויף דעם וווייכען, פוכאָווען שנעע. ער פער־שווינדט ערגעץ הינטער א טויער. און אָט איז פון א הויז ארויסגעגאַנגען א אידישע קרעמער־קע אין א פערשמאָלצענער וואטאָווער קאָפּטע מיט א פאטשיילע פון אויבען. זי האַלט אין בייד הענד א פייער־טעפעל מיט גליהענדע קויה־לען, ערשט פון איהר אויוועג ארויסגעשארט, און אייל זיך צו איהר קרעמל. פאַלען אריין שנייעלעך אין איהר טעפעל, שיפען דאָרט די קויהלען: ש־ש־ש־ש!

נור אָט איז די שטילקייט איבערגעריסען גע־וואָרען. א קלינגען פון גלעקלעך דערהערט זיך. דאָס איז דער אוריאַדניק אויף זיין שליטען דורכגעפאָהרען, ווי איבער וווייכע קאָווויאָרען... אין א וויל שפעטער דערהערט זיך א שיכור־ער פּויערשער געזאַנג. א פּויער געהט ארוים פון א הויז, אין א סערמיאגע און אין לאַפּטיעם, שאָקעלט זיך אויף די פיס, דעם קאָפּ מיט דעם וואָרימען היטעל ארונטערגעלאָזט אויף דער ברוסט, וואָרפט מיט די הענד און זינגט מיט אן אומעטיגען ניגון:

„וואָזלוי ריעשטונקא גלובא־א־א־קא,
וויכאָזשו יא ק'טעביע ס'טאָסקא־אי;
וואָזלוי ריעשטונקא גלובא־א־א־קא,
וויכאָזשו יא ק'טעביע ס'טאָסקאי־האי־י!"

פערגעהט ער זיך מיט א קוויטש...

בייטאָג האָט דער שנעע אויפגעהערט צו שי־טען און פאַרנאַכט האָט זיך א פראָסט פערנו־מען. דער הימעל איז געווען פייער־רויט און דאָס אן דאָרט איז ער ווי מיט טהייערען מוטער־פּערל אויסגעוצט געווען. די הייזלעך מיט די פערשנעעטע דעכער האָבען זיך אויסגעגלייכט. פון די קוימענס האָט זיך דער רויך נעצויגען א גלייכער און א ראָזאָווער, ווי לאַנגע ראָזאָווע לענטיעם וואָלטען זיך געשלענגעלט ארויף... דער מארק מיט די קראָמען איז געווען, ווי מיט א רויטען שיין בעגאָסען. דער צלם אויפ'ן קאָס־טיאָל האָט געבלישטשעט און דער פערשנעעטער בארג הינטער'ן וואָלד האָט אויף מיט אלערליי פייערלעך געפינקעלט, אזוי ווי מיט בריליאַנטען בעשאָטען. אָט לויפט א איד אין א פוטער מיט אן אָנגעשטעלטען קראָגען אין בית־המדרש אריין מנחה דאָוונען, דער שנעע זינגט אונטער זיינע פיס... און אָט הערט זיך א סקריפּען פון'ם שנעע, פּויערים בעווייזען זיך דאָרט מיט זיערע קליינע פערדלעך, וואָס שלעפען שליטלעך מיט האַלץ, מיט היי און מיט תבואה אין זעק. דער וועג האָט זיך געשטעלט. די קרעמער און די קרעמער־קעס איז פרעהליכער געוואָרען אויפ'ן הארצען. פון די קרעמלעך ווינקען ארויס פרעה־ליכע פייערלעך. פון'ם מארק נעהמען זיך טראָגען קולות... און אָט איז די לבנה ארויסגע־שוואומען. אינ'ם שטעדטעל איז ליכטיג און וויים. דער בארג הינטער'ן וואָלד פינקעלט נאָך מעהר. עס פינקלען די וווייסע דעכער אונטער דער לבנה, עס פינקעלט די וווייסע גאַס...

פון די חדרים זיינען די קינדער אַרויסגע־
לאָפען מיט באַשלייקען, מיט שמאַטעס אַרום
די אויערן, אין קאָפטענס און אַלטע פערלאַטע־
טע פוטערלעך, אין וואַלויקעס און אין דעם טא־
טענ׳ס, אָדער אין דעם עלטערען ברודער׳ס אַל־
טע שטיוועל, און נעהמען טאַנצען אויפ׳ן שנעע,
דאָרט וואו ער איז אם טיעפסטען. שלמה׳קעלע
די וויילדע בריאַה, וואָם האָט געלעַרענט ביי זיין
אייגענעם טאַטען אין דער היים, וואו דער חדר
איז געווען, איז אויך אַרויסגעלאָפען פונ׳ם שטוב
מיט זיינע חברים, וואָם האָבען ביי זיין טאַטען
געלערנט, צעהן קונדסים, איז אַרויסגעלאָפען,
אַזוי ווי ער איז אינ׳ם שטוב געזעסען, אין זיין
ברודער׳ס קאפטען און אין דעם טאַטענ׳ס
אַלטע שטיוועל, האָט זיך א זעץ געטהאָן אויפ׳ן
שנעע, אויסגעצויגען זיך אויפ׳ן רוקען אין דער
גאַנצער לענג און אַבגעדריקט דאָרט זיין גע־
שטאַלט. דאָם האָט געהייסען „מאַבען א מענ־
שעלע". די אנדערע אינגלעך האָבען איהם נאָכ־
געטהאָן, און באַלד זיינען עלף „מענשעלעך"
אויסגעלעגט געווען אויפ׳ן שנעע איינם נעבען
אַנדערען...

— קינדער — מאַכט דערנאָך שלמה׳קעלע
— לאָמיר מאַכען א באַבע...

— א באַבע! א באַבע! — הויבען אַלע אָן
צו לייארמען.

און די עלף קונדסים טהוען זיך א נעהם מיט
א ברען צו דער ארבייט. נעהמען מיט די הויל־
הענטלעך צונויף דעם שנעע און שלעפען איהם
אין איין קופּע. עס איז זיי קאַלט אין די הענט־
לעך, אונטער די נעגעל שטעכט, אָבער עס איז
ניט זייער דאגה! באַלד ליגט שוין דאָרט א היב־
שע קופּע שנעע און שלמה׳קעלע מאַכט מיט
חשק די „באַבע". אָט איז זי שוין פאַרטיג. א
הויבע קופּע שנעע מיט א קאָפּ אויף איהר, וואָם
גלאַנצט אונטער דער לבנה. די קינדער הויבען
אָן צו לייארמען: „אויגען, אויגען"! שלמה׳קעלע
לויפט אַריין אין שטוב און קעהרט זיך צוריק
באַלד מיט שווארצע קויהלען. ער שטעקט אריין
אין דעם שנעענעם „קאָפּ" צוויי קויהלען ביי די
זייטען און איינע אין מיטען; דאָן האָט די
באַבע צוויי אויגען און א מויל אויף, און חברה
איז צופריעדען מיט איהר ארבייט. זיי נעהמען
זיך אָן ביי די הענד און הויבען זיך אָן צו דרע־
הען אין א רעדעל אַרום די באַבע מיט א פרעה־
ליכען לייארעם. אין מיטען דערינען פאַלט
איין דער ווילדער בריאַה, אז ער וועט אָנטהאָן
דער „באַבע" א היטעל, רייסט ער ארונטער דאָם
היטעל ביי איינעם פון די קונדסים, וואָם איז
שטארקער פון איהם. וואַרפט זיך יענער אויף
איהם אַרויף און טהוט איהם א שליידער אויף
די „באַבען", אין וועלכער ער פערזינקט מיט׳ן
קאָפּ. הויבט אויף שלמה׳קעלע א יללה: „אי,
מא־א־מ־ע!" די קונדסים צולויפען זיך.
שלמה׳קעלע קאַראַבקעט זיך אַרויס פון דער
„באַבען" און וועלן ער האָט זיך אויפגעהויבען,
איז דער באַבע׳ס קאָפּ מיט איהרע שוואַרצע
אויגען און מויל ביי איהם צושאַטען אויף די
אַקסלען און אויפ׳ן היטעל.

— וואַרט, וואַרט, איך׳ל דיר שוין די יאָה־
רען אָפּריסען! — שרייט ער מיט א געווין,
דערפיהלט א שטיק שנעע אונטער׳ן קאַלנער
פון׳ם קאפטען, צוזאַמערט ער זיך ווידער: „אי,
מא־א־מ־ע!" און געהט אַריין אין הויז.

ווינטער איז די חיונה אינ׳ם שטעדטעל
לייכטער געווען: די פויערים האָבען זיך געווי־
זען אָפטער. האָט טאָקע פאַסירט, אז א דאָרטי־
גער איד האָט אַמאָל אין מיטען וואָך אויף פער־
זוכט א ביסען פלייש. און חנוכה, וועו אין יע־
דען הויז האָבען געברענט די חנוכה־ליכטלעך,
און די ערוואַקסענע בחורים און מיידלעך האָבען
געשפּיעלט אין „אָקע", א קאָפּיקע א קאָן, און די
די אינגלעך אין גאַרען, האָט אין מאַנכען הויז
געשמעקט מיט לאָטקעס און מיט ענענזענע גרי־
בענעס...

* * *

דאָם שטעדטעל האָט נערוהט. דאָם איז ג׳ע־
וועו א שבת נאָכמיטאָג, א פּאָר וואָכען פאַר
פּורים. אויף די גאַסען האָט קיינער ניט געשפּא־
צירט, אפילו די ציעגען זיינען געלענען אין די
פאַרהייזער. אין דרויסען האָט דער פראָסט ג׳ע־
סמאַליעט. דער הימעל האָט געפלאַמט, ווי די
אַנגעפּראַרענע באַקען ביי א געזונדער, וונגער
מיידעל. אויף דעם געפּראַרענעם שנעע האָבען
זיך ארומגעשפּיעלט גרינע פונקען. דער שבת׳־
דיגער עולם איז נעזעסען אין די הייזער: די
טאַטעס מיט יארמולקעס, די מאַמעס מיט שבת׳־
דיגע טיכלעך אויף די קעפּ, די טעכטער מיט
אַריינגעפלאַכטענע שטענגעס אין די לאַנגע צעפּ,
אָבער ניט אזוי אויסגעפוצט און ניט מיט אזוי־
נע שיינענדיגע פּנים׳ער ווי אין די זומערדיגע
שבתים. עס האָט זיי געפעהלט די וואַרעמקייט
פון דער זון, די גרינקייט פונ׳ם וואַלד און דער
וואַרימער, רעדעוודיגער בליק פון די בחורים.
מען האָט געטרונקען טהעע פון דעם פאַליוועגעם
הליאָק, אריינגעקוקט אין א ספר, געזאַגט תהלים,
געלעזען אין דער הויף פון דעם מנורת המאור,
און מאַנכע מיידעל האָט געלעזען מיט א חבר־
טע שמ״ר׳ס אדער בלויישטיינ׳ס א ראַמאַן, וואָם
א פּאָר פון זיי האָבען פערבלאַנדישעט אהין פון
דער גרויסער שטאָדט און זיינען ארומגעגאַנגען
מיט צוריסענע שער־בלעטער פון איין מיידעל
צו דער אנדערער, אריינפאַלענדיג אַמאָל צו א
בחור אויף. כמעט אַלע דאָרטיגע מיידלעך האָ־
בען די דאָזיגע פּאָר ראָמאַנען צו עטליכע מאָל
געלעזען און עם האָט אַמאָל געטראָפען, אז אין
איינעם פון זיי איז פלוצים פערלאָרען געגאַנגען
עטליכע בלעטלעך אויף דער סאַמע אינטערע־
סאַנטסטער שטעלע, וואו דער וונגער מאַן מיט
אַלע מעלות ערקלעהרט זיך אין ליעבע דער מיי־

דעל מיט אלע מעלות, האָט מירקע אברהם ליי־זער׳ס עלטסטע טאָכטער, די רויטע לאה׳קע מיט די זומערשפּרייניקלעך אויפ׳ן פּנים, דאָן נעוואָגט וואָרט אין וואָרט, וואָס דאָרט האָט געפעלט, און איהרע א חבר׳טע, וואָס האָט געהאט א גוטע האַנדשריפט און זאָגאָר געקענט אָנשרייבען א רוסישען אָדרעס, א מיידעל א „געביל־דעוועטע", האָט עס אָנגעשריבען און אַרויסגע־קלעבט אין דעם ראָמאַן.

אָט אין דעם דאָזיגען שבת נאָכמיטאָג איז געווען טרויעריג ביי מירקע אבהם־לייזער׳ס אין שטוב. א בריעף איז אָנגעקומען פון זייער זוהן חיים־בער, וועלכער האָט זייט עטליכע חדשים אלס סאָלדאט נעריענט ערגעץ אין א פּוילישער שטאָדט. שלמה־איצע האָט דעם בריעף געלייענט און אין דער הויף מיט טרערען אינ׳ם קול. ביים טיש איז נעזעסען מירקע, האָט געבראָכען די הענד, געשאָקעלט דעם קאָפּ, געווויינט און גע־טענה׳ט: „אָי, מיין זוהן! אָי, דו קרוין פון מיין קאָפּ! אָי, מיין גרויסער בראָך!" דער אלטער אברהם־לייזער איז געזעסען, דעם ווייסען קאָפּ מיט דער שפּיציגער יארמולקע נידעריג ארונ־טערגעלאָזט אויף די בריטע ווייסע בארד, מיט צוגעמאכטע אויגען, האָט זיך צוגעהערט צו דעם בריעף און געזיפצעט. די רויטע לאה׳קע, אין א מולטענער קאָפּטע, איז געזעסען, די מאָרדע אריינגעדריקט צווישען ביידע הענד, וועלכע זי האָט געהאלטען אָנגעשפּאַרט אויפ׳ן טיש, האָט געקוקט דעם טאטען אין פּנים אריין און געצויו־גען מיט דער נאָז. שלמה׳קעלע די ווילדע בריאה איז געלעגען אויף דער וואָרימער לעזשאַנקע מיט׳ן רוקען ארויף און האָט אויך זיך צוגעהערט צו חיים־בער׳ס בריעף. אפילו די קלענערע קינ־דער, וואָס זיינען געזעסען איבער דער לעזשאַנ־קע אויפ׳ן אויוועז, האָבען אויך געשוויגען מיט ערנסטע פּנים׳לעך.

— עס איז זעהר שלעכט אין סלוזשבע — האָט שלמה־איצע געלייענט — ממש באו מיט עד נפש, בפרט נאָך א אידישען סאָלדאט, וואָס מען האָט איהם ניט האָלב. טאטע־מאמע, האָט רחמנות, שיקט מיר כאָטש עטליכע רובעל א חודש, אז ניט קומט מיר אויס ממש באו מיט עד נפש...

מירקע האָט זיך העכער צוקלאָגט:

— אפילו דאָס פלייש פון זיך וועל איך פער׳משכנ׳ען און איהם שיקען! אָי, מיין זוהן! אָי, מיין הארץ! דו קרוין פון מיין קאָפּ! מיין גרויסער בראָך!...

שלמה־איצע האָט זיך אויך צוכליפּעט און די רויטע לאה׳קע האָט געווישט מיט׳ן ארבעל די אויגען. נאָר דער אלטער אברהם־לייזער האָט לאַנגזאם דעם ווייסען קאָפּ אויפגעהויבען און ארויסגעמורמלט, שלינגענדיג די טרערען:

— נו, נו, קינדער׳לעך... שבת... שבת... פער־שטערט ניט... מען טאָר ניט... אי, וועה איז מיר, וועה איז מיר!...

ער האָט זיך אויפגעהויבען, געמומען א תהילים, געזעצט זיך אין א ווינקעלע געגען פענ־סטער און געמומען שטיל זאָגען. שלמה־איצע האָט אָנגעטהאָן זיין אלטען קעציישען פוטער, ארומגעדרעהט די אויערען מיט א ווארימען שא־ליק און איז אין בית־מדרש אוועק. מירקע האָט געמומען דעם טויטש־חומש, שטיל גע־לייענט און אויף איהר רויטער נאָז האָבען זיך טרעהרען געגליטשט איינע נאָך דער אַנדערער. דערנאָך איז דער אלטער אברהם־לייזער אויך מיט א קרעכצען אין בית־מדרש אוועק און שלמה׳קעלע איז פונ׳ם אויוועז ארונטערגע־שפּרונגען, האָט אָנגעטהאָן אויף זיך א קאפּטאַן, פערבונדען די אויערען מיט א רויט טיכעל און איז אויף אוועקגעלאָפען אין בית מדרש. לאה׳קע האָט זיך געזעצט אויף די לעזשאַנקע, ארונטער־גענומען איהר אינגסטע שוועסטערעל, די זעקס־יאָהריגע חנה׳לען, פונ׳ם אויוועז, געזעצט זי צו זיך אויפ׳ן שויס און גענומען איהר דערצעהלען א מעשה מיט א פערטראכטען קול. די איבע־ריגע קינדער האָבען זיך אויך צוגעהערט צו לאה׳קעס מעשה:

— א מאָל, א מאָל איז געווען א בת־מלכה, איז זי געווען שעהן ווי אלע זיעבען זונען און גוט און פרום, ווי אסתר המלכה. האָט זיך פערליעבט אין איהר א שני־למלך, וואָס איז ער־ווען אזוי שעהן, אז מען האָט אין זיין ליכטיגען פּנים ניט געקענט קוקען. איז געקומען אַיינ־מאָל א „דולדאיעד" מיט איין אויג אינ׳ם שטערן און האָט דערזעהן די בת מלכה און איז פער־צאָפעלט געוואָרען. האָט ער זיך אָנגערופען: „בת מלכה, בת מלכה, האָב חתונה מיט מיר!" האָט זי זיך דערשראָקען און זיך בעהאלטען אויף א הויבער, הויבער שיביל׳ניצע. איז דער „דול־דאיעד" אוועק צו א מכשף און איהם געזאָגט: „מכשף, מכשף, איך׳ל דיר געבען א סך, א סך אוצרות, זאָג מיר, וואו די בת מלכה איז!" האָט דער מכשף איהם געזאָגט. איז דער „דול־דאיעד" געקומען און האָט אוועקגע׳גנב׳עט די בת־מלכה פון דער שיביל׳ניצע און זי געבראכט צו זיך אין הייהל...

— וועז מען וואָלט געקענט צוקומען צו דער מאמע׳ס קבר, וואָלט איך גע׳לאָפען אויסניסען מיין הארץ — האָט פלוצים מירקע׳ס קול אונ־טערבראָכען לאה׳קעס מעשה. לאה׳קע איז דאָן אנשוויגען געוואָרען. נאָר, וועז די קינדער זיי־נען צו איהר צוגעשטאָנען, זי זאָל דערצעהלען ווייטער, האָט זי אָנגעהויבען וויעדער גאנץ שטיל און זיי דערצעהלט, ווי אזוי דער שני־למלך האָט די בת־מלכה איינ׳ם הייהל אויסגעפונען, ווי אזוי ער האָט מיט איהר חתונה געהאט און זי האָט די מעשה געענדיגט מיט די ווערטער: „און איבער דער בארד האָט גערונען און אינ׳ם מויל איז ניט אָנגעקומען..."

ב. גאָרין:

די געשיכטע פון אידישען טהעאַטער

דער גרינדער פון אידישען טהעאַטער און זיין ערשטע שטיק.

Copyright 1915 by B. Gorin.

די נאָהענטע שייכות פון גאָלדפאַדען'ס ערשטער ערשיינונג אויף א ביהנע אלס דעקלאַמאַטאָר אין יאַסי מיט דעם ווינקעלשטיין פון דעם אידישען טהעאַטער, און די וויכטיגקייט פון דעם דאָזיגען מאָמענט פאַר דער אידישער ביהנע פון א היסטאָרישען שטאַנדפונקט איז אזוי גרויס, אז דאָס פערדיענט א ענטויערע בעטראַכטונג און עס איז כדאי לענגער דערויף אָבצושטעלען זיך.

אין דעם פאָריגען נומער „צוקונפט" איז געווען בעשריבען יענער מאָמענט מיט אלע איינצעלהייטען און זיי זיינען איבערגעגעבען געוואָרען פונקט אזוי, ווי גאָלדפאַדען אליין האָט זיי געשילדערט.

מען דארף קיינעם קיין פינגער ניט לענגען אין מויל, פאַר וואָס גאָלדפאַדען האָט איבערגענעבען אלע איינצעלהייטען פון דעם דאָזיגען דעביוט זיינעם אין יאַסי. ער האָט געשילדערט יענעם אוועג ביי שמעון מארק אין גערטל מיט יאָהרען און יאָהרען שפעטער, ווען ער איז שוין געווען מעהר א זייטיגער צושויער און האָט נעקוקט אויפ'ן אידישען טהעאַטער מיט די אויגען פון א היסטאָריקער. עס איז פאַר איהם ניט נעווען קיין סוד, אז מען בעטראַכט איהם אלס פאַכטער פון אידישען טהעאַטער און ער האָט נוט געדענקט ווי מען האָט איהם אויפגעוואָרפען פאַר וואָס זיינע ערשטע שטיקער זיינען נעווען אזעלכע נאַרישע בורלעסקעס. ער האָט דאַריבער געוואָלט וויזען, אז דער פאַכטער פון אידישען טהעאַטער האָט קיין אַנדער ברירה ניט געהאַט און ער האָט געמוזט געהן מיט'ן ווינט, מיט וועלכען ער איז געגאַנגען.

דאָס איז אזוי ריכטיג, אז קיין צוויי מיינונגען קאָנען נאָר ניט זיין דערין.

דער טעות אָבער שטעקט אין די מאָטיוון. גאָלדפאַדען האָט געגלויבט, אז דער דעביוט זיינער אין יאַסי איז געווען דער פינגער פון גאָט, וואָס האָט איהם געוויזען דעם ריכטיגען וועג צו ערפילען זיין גרויסע מיסיאָן צו וועלען דער פאַכטער פון איצטיגען טהעאַטער, און אין יענעם אוועג, ווען ער איז געשטאַנען פאַר א גרויסען פובליקום און דעקלאַמירט זיינע לידער, איז איהם אנטפלעקט געוואָרען ווי אזוי וואָס ער זאל שאפען. דאָס איז ניט ריכטיג שוין דערפאַר אליין, ווייל ווען ער וואָלט צוגעטראָטען צו זיין מיסיאָן מיט אן אויסגעלערנטקייט, וואָלט ער קיין מאָל ניט געוואָרען דער גרינדער פון דער אידישער ביהנע.

דער בעגאַהר צו ווייזען, ווי אויסגערעכענט עס זיינען געווען די ערשטע טריט פון דעם אידישען טהעאַטער האָט איהם געטריבען איבערצוגעבען די איינצעלהייטען פון זיין דעביוט אין יאַסי אין א ראַטושירטער פאָרם. גאָלדפאַדען האָט פערפעהלט צו דערצעהלען נאָך א פאַר איינצעלהייטען, וועלכע בעלייכטען בעסער זיין ריכטיגע פיזיאָנאָמיע און ערקלעהרען בעסער פיעלע פונקטען, וואָס זיינען אונפערשטענדליך פאַר דעם וואָס שטודירט יענע צייט. ער האָט די דאָזיגע אנדערע איינצעלהייטען דורכגעלאָזט, ווייל זיי האָבען ניט הארמאָנירט מיט דער קאָנספעקט, וואָס ער האָט געמאכט פון זיך גופא.

דער ערשטער אונפערשטענדליכער פונקט איז, ווי קומט איינער, וואָס האָט זיך יאָהרען־לאַנג מכין געווען צו רבנות, זאל זיין אפילו קאָזיאָנע רבנות, אָנשליסען זיך אן די פאָלקס־זינגער און אַרומפאָהרען מיט זיי און געבען נאַרישע פאַרשטעלונגען. מען דארף זיך דאָך ניט נאַרען, די מחיצה צווישען א ראַבינער און א פאָלקס־זינגער איז געווען אזוי הויך, אז זיי האָבען ניט געקענט האָבען קיין שום מגע ומשא איינער מיט'ן צווייטען; דאָס וואָס מען האָט דעמאָלט גערופען טהעאַטער איז געווען ניט מעהר ווי א שמוציגער שענקל, און די ערשטע שטיקער זיינען געווען די נאַרישסטע, ווילדסטע, אומגעלומפערטסטע זאכען, וואָס מען קען זיך נאָר פאָרשטעלען, און ביי אן אינטעליגענטען מענשען האָט דאָס פנים נעדארפט פלאַמען פאר בושה, אז עפעס אזוינס זאל טראָגען זיין נאָמען.

גאָלדפאַדען גופא האָט עס ניט געקענט פערשטעהן. ערגעץ שרייבט ער אזוי:

„איך האָב ניט געקענט בעגרייפען וויפיעל מאָל אין מיין יוגענד, ביי אזא ענערגיע, ווילען און פעהיגקייטען, וואָס איך האָב דעמאָלט געהאט און האָב מיך בשעטערבט גלייך מיט אלע מיינע שול־קאַמעראַדען, מיר מאכען א דעפיניטיוועס קאַריערע און גלייך ווי זיי ענדיגען איינע האַהע־שולע אלס יורימט אדער מעדיציינער, און ווי אויך צו להכעים, נאָר איבער א קלייניע אורזאך איז דאָס מיר איבערגעשלאָגען געוואָרען.

ענדליך אין דער קריגס־צייט האָב איך געהאט די געלעגענהייט גלייך ווי אנדערע פֿאַדריאַטשי־קעם פערדינען ממון קרח און ווערען א גביר, נאָר עפּעם איבער א נאַרישער קלייניגקייט האָט זיך דאָס דרייַדלט א קעהר געטהאָן קאָפּויר...“

און די קאַריערע פון זיין לעבען האָט ער אָנגעהויבען, ווי ער דריקט זיך אויס, פון שמוציגסטען שענקעל.

ער האָט פערגעסען אָדער גערעכענט פאַר איבעריג אָנצוגעבען די קלייַנע אורזאַך, וואָס האָט איהם געשטערט צו מאכען א „דעפּיניטיוו קאַריערע“, נאָר דאָס איז פאַר אונז ניט נויטיג. דאָס שטודירען אין ראַבינער־שול האָט ארויס־גערופען ניט נאָר גרויסע האַפנונגען אויף עולם־הזה, נאָר אויך געשאפען גרויסע פאָדערונגען פון לעבען. א גוטער יוריסט, א גוטער דאָק־טאָר האָט געלעבט אין גרויס רחבת און דער דאָזיגער וועג איז געווען אָפען פאַר די תלמידים פון ראבינער־שול. וועז אָבער א געענדיגטער ראבינער האָט צוליעב וועלכער עס איז אורזאַך ווייטער ניט שטודירט, האָט ער זיך געמוזט בענוגענען מיט א קאַזיאָנער קרוין פון רבנות אָדער נאָר וועלען א לעהרער. גאָלדפאדען איז געווען צופיעל הומאָריסט פאר א מין רבנות וואָס איז בעשטאנען אין שרייבען מעטריקעס און האלטען א סטערעאָטיפּישע דרשה אין טא־בעלנע טעג. ער האָט דעריבער קיין אַנדער ברירה ניט געהאט ווי צו נעהמען זיך צו לעה־רערי. נאָר ווי שוין געזאגט אין דעם פאַריגען ארטיקעל, איז ער געווען צו לעבענסלוסטיג פאר אזא אָרימער און טרוקענער פּראָפעסיע. און ביי דער ערשטער געלעגענהייט האָט ער די לעה־רערי א שלייַדער געטהאָן און איינגעווארפען זיך אין מסחור.

וועז מסחור געלינגט, גיט ער א סך מעהר רחבת ווי די בעסטע פּראָפעסיע. און גאָלד־פאדען האָט ניט סתם געוואָלט זיין א סוחר'ל. ער האָט חשק געהאט צו לעבען גאָר אויפ'ן בריטען פוס און האָט זיין מסחור געפיהרט פון דער גרויסער האנד. וועדליג בעקאַנטע זיינע זאָגען, האָט דער באַנקראָט זיינער אין אדעס בעטראָפען א סומע פון אַכציג טויזענד רובל, וועז ער האָט געמוזט אויפגעבען זיין מאַגאַזין פון דאמען־היט.

נאָכדעם זיינען שוין פאַר איהם אָבגעהאקט געווארען אלע וועגען פון א לעבען אין ער איז געבליבען נאָר מיט די גרויסע פאָדערונגען און אָהן שום מיטלען.

אָבער דער בייטש פון לעבען האָט איהם געטריבען צו געפינען עפּעם א וועג פאר זיך. פאַר איהם איז נאָך גווען אָפען אין וועג, וואָס האָט געהאט א שייכות מיט זיינע פריהער־דיגע פאַרבעריטונגען און מיט זיין טאַלאַנט און דאָס איז געווען דאָס פעלד פון זשורנאַליס־טיק. ער האָט אין נאָר א קורצען משך צע־גרינדעט אין צייטונג נאָך דער אַנדערער און זיי האָבען זיינע האַפנונגען ניט פערווירקליכט.

אין יאַסי איז ער פערוואָגלט געווארען צו־ליעב די אינטערעסען פון א נייער צייטונג, וואָס ער האָט געהאפט דאָרטען צו גרינדען, נאָר ער האָט זיך אָן דעם אָנגעכאפט ווי איינער וואָס טרינקט זיך אָן א שטרוי. ער האָט שוין גע־וואוסט, אז דאָס זשורנאַליסטישע פעלד פער־מאָגט זעהר וועניג פאַר איהם. ער האָט נאָר געקענט האָפען אויף א חיי שעה, און ערגער דערפון האָט שוין קיין זאך ניט געקאָנט זיין. ער איז איצט געווען גרייט צו וואַרפען זיך אויף אלץ, און אין דעם מאָמענט פון זיין לעבען האָט זיך פאַר איהם געווויזען דער פאַלקס־זינגער גראַדנער.

א דינער פערימעל, וואָס גאָלדפאדען וואָלט אונטער אַנדערע אומשטענדען קיין מאל ניט בעמערקט, האָט געמאכט א פערבינדונג צווי־שען דעם פאַלקס־זינגער און דעם פאַלקס־דיכ־טער. גראַדנער האָט געזונגען גאָלדפאדען'ס לידער און דאָס האָט איצט צווישען זיי גע־מאכט א מין שייכות ווי פון א תלמיד און א רבי'ן. גראַדנער האָט ניט נאָר געערעכענט פאַר זיין הייליגסטען חוב צו קומען אָבגעבען כבוד זיין רבי'ן, נאָר דאָס איז ביי איהם אויך גע־ווען א פראַגע פון פרנסה. גאָלדפאדען, ווע־מען די צורה פון א מטבעה איז שוין באַלד גע־ווארען פרעמד, האָט איצט געדארפט דענקען זעהר פלינק און ער האָט אויך גלייך אָבגעלע־רענט א קל וחומר פון גראַדנער'ן, אז דאָס עפענט זיך פאַר איהם א ברייטע פעלד פון פער־שיעדענע מעגליכקייטען. וואָס ניעדריגער ער האָט ארונטערגעקוקט אויף די פאַלקס־זינגער, אלץ מעהר אָפּטימיסטיש איז ער געווארען וועז־גען זיך אליין און אלץ מעהר האָפנונגען האָט ער געלעגט אויף זיין געביליַדעטקייט און קענט־נים פון דער וועלט. ער האָט זיך איצט ניט געקימערט, וואָס ער וועט טהאָן אויף דעם דאָ־זיגען פעלד; ער איז געווען גרייט אויף אלץ.

אין זיין שילדערונג וועגען זיין דעביוט אין יאסי האָט גאָלדפאדען פערגעסען צו דערמאָנען איין קלייניגקייט, וועלכע ווייזט אונז, וואָס ער איז געווען גרייט צו טהאָן אין יענער צייט. ער האָט ניט דערמאָנט, אז וועז ער איז ארוים אויף דער עסטראַדע האָט ער זיין ליעד ניט דעקלאַמירט, נאָר געזונגען. גאָלדפאדען האָט געהאט א גוטען קול און האָט ליעב געהאט נגינה. די חברים אין ראַבינער־שול האָבען גע־לעקט די פינגער פון זיין זינגען און פון זיינע אידישע לידער. נאָר ער האָט ניט פערשטא־נען, אז דאָס וואָס איז געווען גוט פאַר חברים, האָט ניט געטויגט פאר א פובליקום, וואָס איז געקומען אָבגעבען כבוד דעם גרויסען דיכטער. דעם אָוועג האָבען פאַר איהם געמאכט זיינע פערעהרער און עס פערשטעהט זיך, אז זיי

זיינען נעקומען פארטיג צו אפּלאָדירען איהם, און וועז ער וואָלט טאקע דעקלאַמירט קען זיין, אז דער פּראָפעסטער עולם וואָלט געבליבען זיצען שטיל, אָבער די פערעהרער וואָלטען געפּאטשט בראַוואָ מיט אַלע כחות. וועז אָבער דער גרויסער פאָלקס־דיכטער איז ארויסגעטראָטען אלם א פאָלקס־זינגער, האָבען זיי דערפיהלט א פּאטש אין פּנים און ביי זיי האָט זיך קיין האַנד ניט נעקענט הויבען. און דער פּראָפעסטער עולם האָט פון זיין זינגען קיין התפּעלות ניט נעקענט כאָפּען און דער אָוועגד האָט זיך געמוזט ענ־דיגען מיט א פיאסקע.

נאָר גאָלדפאדען׳ס ארויסטרעטען אלם זינ־גער ווייזט ווי אזוי דער שיקזאל האָט איהם פערבונדען מיט די ערשטע אידישע אקטיאָרען און ווי אזוי אויף זיין גורל איז אויסגעפאלען צו ווערען דער גרינדער פון אידישען טהעאטער.

גאָלדפאדען האָט אין דעם מאָמענט פון זיין ערשטער פיאסקע גלייך איינגעזעהן, אז אלם זינגער וועט ער זיך קיין רעפוטאציע ניט שא־פען און עס איז אין נעווען לאָגיש פאר איהם צו קומען צום שלום, אז ער קען א סך מעהר אויפטהאָן, וועז ער שטעלט זיך בראש פון די זינגער און ווערט זייער וועג־ווייזער. אויב זיי האָבען דעם טאָלאנט צו זינגען און צו טאַנצען און צו מאכען די נויטיגע תנועות און האָוואיעם, בעזיצט ער דעם טאָלאנט אריינצובלאָזען דעם גייסט פון לעבען אין זייער אונטערהאלטונג און ער האָט דעם פיינערען געשמאק צו פערוואנד־לען די וויכטיגע תנועות און האָוואיעם אין א גוטער מימיק. מיט איין וואָרט, ער קען וועז־רען דער דירעקטאָר, דער דראַמאטורג, דער רעזישיסער און אלץ וואָם איז נויטיג פאר א טהעאטער.

די פיאסקע פון גאָלדפאדען׳ס דעביוט אין יאסי און די דאנקבארקייט צו גראדנער׳ען פאר זיין קומען איהם צו הילף אין אזא קריטישען מאָמענט, האָט זיי נאָך דעם דאזיגען אויענד געמאכט א סך נעהנטער איינער צום צוויייטען און פון דעם דינעם פעדימעל איז צוויישען זיי נעווארען א שטארקער באנד, און וועז אויף מארגען נאכ׳ן דעביוט איז גראדנער נעקומען בעטען ביי גאָלדפאדען עטליכע נייע ליעדער, איז שוין אין גאָלדפאדען׳ס קאפּ פארטיג נע־וואָרען דער נאנצער פּלאן.

גאָלדפאדען האָט מיט׳ן אויג פון א קענער ריכטיג אבגעשאצט גראדנער׳ס פעהיגקייטען און האָט תיכף איינגעזעהן, אז פון איהם קען ארויסקומען א פיינע כלי. ער האָט איהם ער־קלערט, אז עס איז א שאד, אז אזא טאָלאנט זאל פערלאָרען געהן אויף ליעדלעך און האפּ־קעם און האָט איהם גלייך נעמאכט דעם פאר־שלאָג, ער זאל זיך האלטען אן איהם, וועט ער איהם נעבען די מעגליכקייט צו שפּיעלען אין אמת׳ע טהעאטער־שטיקער.

און אין יענעם מאָמענט איז געשאפען נע־וואָרען דער גרונד־שטיין פון א אידישען טהעאטער.

גראַדנער איז געווען אן אמת׳ער ארטיסט און די פערספּעקטיוו פון וועלט אן אמת׳ער אקטיאָר אויף אן אמת׳ער ביהנע, אין אן אמת׳ען טהעאטער, איז געווען מעהר, ווי ער האָט וועז געקענט האָפען און הלום׳ען, און ער האָט זיך דערין אָנגעכאפט מיט ביידע הענד. ער איז איצט געווען גרייט צו דיענען דאָם גאנצע לעבען גאָלדפאדענען, אבי צו זעהן די פערווירקליכונג פון אזא שעהנעם הלום. אויס זינגער, נאָר שוין אקטיאָר! אויס שענקע, נאָר שוין א טהעאטער! אויס קרימען זיך, נאָר טאקע אמת שפּיעלען! און דאָם אלץ אונטער דער השגחה און פערזעליכער לייטונג פון אזא געביל־דעטען מענשען ווי גאָלדפאדען!

גראַדנער׳ען האָט זיך ניט געווואָלט גלויבען אזא גליק, נאָר גאָלדפאדען האָט איהם ער־קלעהרט, אז דאָם איז זיין ערנסט, און ער האָט טאקע גלייך ענגומען פערווירקליכען זיין פּלאן.

דעם גרעסטען פערדינענסט האָט זיך גאָלד־פאדען געמאכט דערמיט, וואָם ער האָט ריכ־טיג פערשטאנען אבצומעסטען די סיטואציאָן און בויגען זיך צו די אומשטענדען. ער האָט שוין מיט יאָהרען פריהער אנגעשריעבען א קא־מעדיע „די מוהמע סאָסיע", וועלכע וועלט ער־שיינט אלם איינע פון זייני בעסערע שטיקער, נאָר ער האָט פערשטאנען, אז פאר׳ן פּובליקום פון די זינגערם איז אזא פיעסע קיין סחורה ניט און מיט דעם איינציגען טאָלאנטירטען זינ־גער קען מען צום טיש נישט געהן. ער האָט פערשטאנען, אז דאָם טהעאטער דארף אויס־וואסען פון די ליעדלעך און זינגער, וואָם ער האָט דא געטראָפען אין יאסי, און די ענטוויק־לונג פון דער ביהנע און פון דעם געשמאק פון דעם פּובליקום קען נאָר צוגעהן בהדרגה. וועז ער זאָל עם ניט פערשטעהן, וואָלט ער קיין מאָל ניט געווארען דער גרינדער פון דעם אידי־שען טהעאטער.

גאָלדפאדען איז געווען א קינד פון זיין פאָלק. ער האָט געקענט אויסגעבונדען אלע שיכטען פון דער געזעלשאפט. ער האָט אויס־געצייכענט געוואוסט דעם געשמאק פון די בע־זוכער פון די שיינקען און רעסטאָראנען און פון דער אידישער אינטעליגענץ. ער האָט אינ־סטינקטיוו געפיהלט, אז א אידישער טהעאטער קען ערווארטען די שטיצע נאָר פון יענעם עלע־מענט, וואָם האָט פאטראָניזירט די זינגער. ער האָט געזעהן, ווי אזוי נייניציג פּראָצענט פון זיינע געוועזענע חברים אין ראבינער שול האָ־בען זיך פערהאלטען צו אידיש. ער האָט ניט געקענט האָבען דעם מינדסטען צווייפעל, אז דער אינטעליגענטערער אידישער עולם וועט קרימען די נאָז אויף אידישע פּאָרשטעלונגען.

פֿאַר די אידישע אינטעליגענטען זיינען געווען אָפּען די טהירען פון אַלע טהעאַטערס, וואו עס האָבען געשפּיעלט געשולטע אקטיאָרען און וואו מען האָט אויפגעפיהרט פּיעסען פון אַ ליטעראַרישען און דראַמאַטישען ווערטה. און ווי שוין געזאָגט, וועלכו די אינטעליגענטען וואָלטען זיך ניט געקרימט אין יענער צייט אויף „זשארגאָן", האָט מען דעמאָלט פֿשוט ניט געקענט אויפפיהרען קיין בעסערע פּיעסען, ווייל אַ בעסערע פּיעסע פאָדערט בעסערע אקטיאָרען, און זיי קען מען פון פינגער ניט אויסבערעכענען.

גאָלדפאדען האָט דעריבער געטהאָן דאָס בעסטע אונטער די אומשטענדען. ער האָט זיך גלייך אנידערגעזעצט און אויף דער הייסער מינוט אָנגעשריבען עטליכע ערנסטע און קאָמישע ליעדלעך און זיי באַלד איינגעשטודירט מיט זיינע צוויי אקטיאָרען גראַדנער און שבר גאָלדשטיין.

דאָס איז געווען די ערשטע שטיק, וואָס גאָלדפאדען האָט צוגעגרייט ביים לעגען דעם גרונדשטיין פון דעם אידישען טהעאַטער. ווי די שטיק האָט געהייסען. האָט ער שפּעטער אַליין ניט געוואוסט, נאָר דער עיקר פון דער דאָזיגער פּיעסע זיינען געווען די ליעדלעך. די צוויי אקטיאָרען האָבען אויסגעלערענט די ליעדלעך. ער האָט זיי ערקלעהרט, וואָס די האנדלונג דארף זיין, וואָס זיי האָבען צו טהאָן און וואָס צו רעדען. אויסער די ליעדלעך איז קיין זאך ניט געשריבען געווארען און קיין ראָלען האָט מען ניט געמאכט. בשעת מען האָט שטודירט די ליעדלעך, איז אויסגעארבייט געווארען די „פראָזע", וואָס די אקטיאָרען האָבען געדארפט רעדען לויט דער האנדלונג. עס האָט ניט אויסגעמאכט צו די אקטיאָרען וועלען געדענקען אקוראט צו ניט. עס איז קיין בייז ניט געווען, אז זיי זאָלען זאָגען, וואָס אין מויל וועט זיי אריינפאַלען. די הויפּט־זאך איז געווען, אז זיי זאָלען ווישען, וועו צו קושען זיך, וועו צו שלאָגען זיך און וועו צו טאַנצען.

די דאָזיגע „שטיק" איז ארויסגעקומען אין צוויי אקטען און גאָלדפאדען דריקט זיך אויס וועגען איהר אזוי:

„וואָס זאָג איך א שטיק! א — איך וויים אַליין ניט וואָס — א מין דולענים, אן אונזין, א קאָלאָטוכע—"

און דאָס איז ניט געווען קיין ענייוות פון זיין זייט.

אין דער דאָזיגער שטיק איז גראַדנער געווען א יונגער חסיד און גאָלדשטיין זיין יונגע וויבעל. די האנדלונג אין ערשטען אקט איז בעשטאַנען דערין, וואָס זיי האָבען זיך געקריגט און געזונגען, געזונגען און געזידעלט זיך.

אין צווייטען אקט איז דאָס וויבעל מגולגל געווארען אין א בחור'ל, וועלכער איז געזעסען ביי א נעה־מאשין און האָט געזונגען. גראַדנער שטעקט אריין דעם קאָפּ אין טהיר און דערקענט אין איהם דעם קאָמוניסט, וואָס האָט געוואָלט אָברערען זיין ווייב, און בשעת ער שטעהט אזוי מיט'ן קאָפּ אין טהיר דערצעהלט ער דעם עולם, אז ער לויפט נאָכ'ן שמש און מען וועט איהם אָבגעבען פאר א סאָלדאט.

וועו דער חסיד פערמאכט די טהיר, כאָפּט דער אינגל א קליידל מיט א שאָל, טהוט זיי אָן און נעהט ווייטער.

דער חסיד קעהרט זיך אום צוריק און טרעפט א שעהנע מיידל ביי דער מאשין. ער ווערט דערפון איבערראשט און באַלד הויבט ער זיך אָן צו שפּרען צו איהר און ערקלעהרט איהר, אז ער וועט שלאָגען כפּרות מיט זיין ווייב און חתונה האָבען מיט איהר.

די מיידל גיט זיך ארויס פאר א יונגער אלמנה און שטימט איין אויף זיין פּרשלאג, נאָר זי בעדויערט דעם גרויסען חסרון וואָס זי האָט, און דער חסרון איז, וואָס איהר טויטער מאָן ווייל איהר ניט אָבלאָזען און אלע האלבע נאכט יאוועט ער זיך אין איהר צימער אין קנייפט איהר.

דער חסיד לאכט זיך אויס דערפון און ערקלעהרט איהר, אז ער איז שוין נאָר ניט פון די שרעקעדיגע און ביי איהם איז דאָס קיין חסרון ניט. דערווייל ווערט האלבע נאכט און דער זייגער שלאָגט צוועלף. די טהיר עפענט זיך, און א בחור אין ווייסען שטעהט פאר איהם.

דער חסיד דערשרעקט זיך צום טויט און פאלט אנידער מיט'ן פנים צו דער ערד. דער טויטער רעכענט איהם אוים אלע זיינע חטאים און דער חסיד קלאפט זיך על חטא אין האָרצען און דער טויטער צעהלט איהם מיט א בעזים פיערציג מלקות.

נאָך די מלקות רופט זיך דער טויטער אָב:

— איצט פערשווינד איך און דו מעגסט נעהמען מיין ווייב.

דער בחור'ל ווארפט דערווייל ארָאָב דאָס קליידל און שאָל און שטעלט אוים דעם חסיד א צונג, און דער חסיד בלייבט מיט א נאָז.

די דאָזיגע שטיק איז אויפגעפיהרט געווארען אין יאסי ארום די ימים טובים אין 1876. גאָלדפאדען אַליין צופריעדען און עס איז זעהר מעגליך, אז מעהר ווי איין מאָל האָט מען דאָס „דולענים" ניט געשפּיעלט. אָבער דאָס האָט איהם ניט אָבגעשלאָגען די פליגלען. ער נעהמט זיך ווייטער מיט מעהר מוטה און מעהר ענערגיע צו דעם בנין וואָס ער האָט אָנגעהויבען.

יעקב קרעפליאק

די אלטע

(פון דער סעריע „בילדער פון דער בהלה־צייט").

יינמאל האָט מיר די אַלטע, אַ אידיש־דייטשע פרוי, ביי וועמען איך האָב אַ צימער געדונגען, ערקלעהרט, אז זי קלייבט זיך באלד אריבער אין שטאָדט, ווייל איהר איינציגען זוהן, שוין אַ בעל־גישער געבאָרענער, מאָביליזירט מען. אז זי וויל זיין נעהנטער צו איהם, און אויב איך וויל, קען איך אויך זיך איבערקלייבען.

איך האָב איינגעשטימט. איך האָב ליעב געהאט און געאַכטעט אָט דער אַלטינקער מיט דעם גרויען קאָפּ און צוקנייטשטען פּנים.

זי איז געווען שרעקליך אונרוהיג. איך האָב איהר בערוהיגט — קיין קריעג קען ניט זיין, ס׳וועט נאָרניט פּאסירען.

אויף מאָרגען, וועז איך בין ארויס אין גאס, איז שוין קיינד און קייט געשטאנען אוז געליעבט דעם בורגעמייסטערס פּלאקאטען, אז די דייטשען זיינען שוין דעם גרענעץ אריבער אוז שטעהען שוין ביי „וויזע"...

די שטיקעל פּאפּיער מיט די קליינע אותיות האָט מיר געריסען די אויגען. איך האָב גע־ליעבט אוז נאָך אַ מאָל געליעבט — יע, ס׳איז אמת!

נאָך אַ לאנגען אונרוהיגען טאָג בין איך שפּעט ביינאכט אריינגעפאלען צו זיך אין הויז. צו האָב איך געשלאָפען, צי ניט — האָב איך נישט געוואוסט. איך האָב זיך אויפ־געכאפט פוז אַ זאָנדערבארען גערוש אויפ׳ן גאס. אַ מינוט בין איך געלעגען אוז זיך צו־געהערט, אוז ס׳האָט זיך מיר געדוכט, אז די נאכט שרייט מיט גוואלדיגע קולות אוז מען רופט צו הילף. קומט, ראטעוועט! העלפט! איך בין אויפגעשפרונגען פוז געלעגער. אוז דער שרעקליכער ברומען אויפ׳ן גאס וואקסט אוז פּערגרעסערט זיך. עפּעס שרעקליך גרויזאם יאָמערט שוין איצט די נאכט: אוי, אוי, אוי... — זאָלען שוין די דייטשען זיין אין שטאָדט? — קלעהר איך זיך אָנטהוענדיג. נאָר באלד שמייכעל איך צו זיך אליין. אין קינעמאטאגראף קומט דאָם אזוי שנעל פּאָר... אָבער די הארץ איז פול מיט אונרוה... אויף גיך האָב איך זיך געענדיגט אָנטהאָן, בין ארויס אויפ׳ן גאס אוז פערקלאפט הינטער זיך די טהיר.

שטאָק־פינסטער ארום. ערגעץ נאָהענט האָט אַ טהורם־זויגער אָפּגעשלאָגען צוויי. די ווינענדע קולות אוז דעם גרויצען האָב איך איצט דייטליך דערהערט. אַן אומעט איז מיך בעפאלען. די ערשטע בעוועגונג מיינע איז גע־וועז צוריק אריינלויפען אין שטוב אוז בעהאל־טען זיך פוז דער גראגרייי, פוז די יאָמערדיגע געשרייען. זיי האָבען מיר אַזוי דערמאָנט די קולות, וואָס פערפאָלגען מיך פוז מיין קינדהויט אָן. די הארץ האָט אָבער גלויבען ניט געוואָלט.

פוז מינוט צו מינוט איז דער שרעקליכער יאָמער פוז דער נאכט שטארקער געוואָרען, דער גרילצען מוראַ׳דיגער.

איך האָב זיך געלאָזט לויפען נעהנטער צום פּלאץ, פוז וואנען די קולות זיינען געקומען, אוז אָט בין איך שוין אין הארץ פוז אידישען קוואַרטאל.

אַ מהומה האָט דאָרטען געהערשט אין דער טיפּער נאכט, אוז אין די הייזער האָט זיך גע־טומעלט. פוז אומעטום, פוז יעדעם הויז, פוז יעדען עטאָזש האָט זיך געטראָגען אַ געוויין...

אין פאסען ליכט פוז די בריט־פאנאנדער־געעפענטע טהירען האָב איך דערזעהן גרופּעם אידען: אַלט אוז יונג, מיידלעך, פרויען אוז קינדער. איינע זיינען ארומגעלאָפען הין אוז צוריק, געבראכען די הענד, ארומגעבאָנדזשעט ווי זוכענדיג היל׳ף. אַנדערע זיינען געזעסען אויף פּעקלאך זאכען — אָנגעוואָרפענע אויף די טראָטוארען. עלטערע אידען מיט די טלית־ים אונטער די אָרעמס מיט גרייזע בערד, צונע־שפּארט צו די וועגע, איינגעוויקעלט אין דער פּינסטערניש, האָבען אויסגעקוקט ווי געשפּענ־סטער.

פערצווייפעלטע, מיט ארונטערגעלאָזענע קעפּ, מיט געבויגענע רוקענס אונטער שוועדע פּעק זיינען זיי שוין געווען גרייט אין וועג.

מהנות פּאָליציילייט און נאכט־וועכטער האָבען מארשירט איבער׳ן שטאָדט און מיט גראגערם און קאלעקאטקעס, פונקט ווי מיט מעטראליעזען, געגראגערט און געקלאפט: דיי־טשען און עסטרייכער, קומט ארויס! די נאכט־גלאָקען האָט מען גערעסען אין די הייזער... אלץ נייע, האלב־פערשלאפענע מענשען האָט מען

ארויסנעשלעפט. דער שוידערלעכער געווין איז אלץ געוואקסען און זיך געשטארקט; ס'האט שוין אויסגעזעהן, אז יעדער ציגל פון וואנט קלאַגט מיט; אז יעדער שטיין פון ברוק יאַ־מערט אונטער דער טיעפער זומערדיגער נאכט.

איך האָב זיך געפיהלט ווי אין א חלום פון אמאלינער צייט, דאָרט אין דער אַלטער היים... איך בין ארומגעגאנגען צווישען די מענגעם אידען, צווישען אַלט און יונג, מיט א פער־שטיינערטער הארץ.

— העלפט מיר ארויסטראָגען א געווינע־רין... — האָט א יונגערמאן געבעטען זיך מיט אַנגעווענדטאָגטער שטים.

איך בין אריין אין הויז. די געווינערין איז געלעגען און געפיבערט פון היץ. ביים זייט, אין א בעטעלע, איז געלעגען א פיער־טאָגיגעם קינד און אונשולדיג ווי א פישעלע געפענט אוף פערמאכט דאָם מיילכעל.

אז מען האָט דער מוטער געגומען ארויס־נעהמען פון בעט, האָט פלוצלונג דאָם קינד זיך אַנגעהויבען רייסען פון געווין. די געווינערין האָט זיך אויף אַנגעהויבען שלייפערען אין היין.

— לאָזט צו־רוה! — האָט זי געשריען. — איהר ווילט מיך אוועקטראָגען אויפ'ן בית־עלמן... איך לעב נאָך... גיט מיר מיין קינד אָב... וואָס כאפט איהר צו מיין קינד?...

— וואָס רעדסטו?... — האָט זיך דער מאן ביי איהר געבעטען, — די מענשען מיינען דאָך קיין שלעכטס. פערשטעה... קום צום זינען...

— מען טאָר איהר ניט ריהרען, — האָב איך א זאָג געטאָן.

דער יונגערמאן האָט מיך א ווייל אַנגע־קוקט, ווי ער וואָלט ניט פערשטאנען וואָס מען רעדט צו איהם. נאכהער האָט ער אַנגעהויבען געשווינד, געשווינד זיך צו עוסק'ען — העלפט, העלפט, — האָט ער געבעטען, — מען מוז וואָס גיבער, מען מוז...

און וועז איך האָב איהם אַנגענומען פאר א האנד און איהם אַבגעפיהרט אָן א זייט, האָט ער זיך ביטער, אויף א מאנסביל־שען קול, פא־נאנדערגעווויינט...

מען האָט דער געווינערין ארויסגעטראָגען און ארויפגעלעגט אויף א פוהר. איך האָב עפעס געוואָלט זאגען דעם יונגען מאן, איהם אויפמונטערען און טרייסטען, נאר א קעלט האָט מיר די הארץ פערפרעסט. איך האָב נאָר שטום פעסט געדריקט דעם יונגען מאן'ס האנד און געשווינד אוועק.

און וויעדער האָב איך זיך אומגעקעהרט... די הארץ לאָזט ניט אוועקגעהן... וויעדער געה איך פון איין גרופע צו דער אנדערער.

— מאמע, מאמע... וואו וועלען מיר אהינ־קומען?... — שלוכצעט א יונגע מיידעל.

נאָך ווייטער, שלייפערט זיך איינע אין א קרעמפיגער היסטעריקע אויף דער ערד. זי רייסט די האָר פון זיך און קלאפט דעם קאָפ אָן שטיינערנעם טראָטואר... מענשען האלטען איהר צו, נאָר דער מענשליכער קנויל ווילט זיך ווייטער אין קרעמפענען אויפ'ן ברוק...

— וואו פאָהרט מען?... וואו געהט מען?

— ווייגען מענשען שטיל.

— מיר וועלען דאָך אויסגעהן פאר הונגער.

— צו דער סטאנציע! צום וואָקזאל! — האָבען זיך דערהערט אויסרופען. — נעהמט די פעקלעך!...

א שוידער איז דורכגעלאָפען... די נאכט האָט פלוצלונג אַנגעהויבען עטהעמען שארף און קאלט — א זומערדיגע נאכט — און ס'קיהלט די בלוט ביז שוידער... נאָך הילכיגער האָבען די קאלעקאָטקעם געקלאפט; נאָך גרעסער איז געוואָרען דער געווין... די פינסטערניש איז געדיכטער געוואָרען... די מענשען־מענג האָט זיך געריהרט אין גלות, אין מיטען דער נאכט, איבערלאָזענדיג האָב און גוטס. — א ביטער געפיהל האָט געצאפעלט אין דער לופט, און דער זומערדיגער נאכטיגער הימעל האָט פינס־טער אראָבגעקוקט און זיך צוגעהערט צום יא־מער פון דער ערד.

איך בין ניט מיטגענאנגען. איך האָב גע־פיהלט, אז אט, אט פלאצט מיר די הארץ. מיט שנעלע טריט בין איך אוועק אהיים.

איך האָב נאָך ניט בעוויזען צוצולעגען זיך, ווען עס האָט זיך פלוצלונג דערהערט א בראז־געריי אין די טהירען און פענסטער:

— עפענט! דאָס איז פאליציי!...

איך בין אויפגערעגט אויפגעשפרונגען. איך האָב פערשטאנען, וואָס דאָס איז; דאָס געהט מען נאָך דער אַלטער.

— דניאל, דניאל!... — האָט די אַלטע מיך גערופען צושראָקען — שטעהט אויף! איהר הערט פאליציי קלאפט עפעס...

איך בין שוין געשטאנען אַנגעטהאָן. די טהיר אין קאָרידאָר האָט זיך געעפענט מיט רעש; פעסטע, זיכערע טריט; און נאָך גרוי־זאמער ווי אמאל אין רוסלאנד איז דאָס מיר פאָרגעקומען.

— דניאל, קומט ארוים... — האָט די אל־טינקע גערופען, — דער הערר קאָמיסאר בע־דארף אייך וואָס...

איך האָב לייכטער אויפגעאטהעמט: האָב איך עס א טעות געהאט?

— אָט בין איך... — האָב איך געזאגט, ארייגגעהענדיג.

עטליכע פאליציילייט האָבען מיך ארומגע־רינגעלט:

— זיינט איהר א דייטש, א גאליציאנער?

— ניין. פון רוסלאנד, — האָב איך געזען.

— ווייזט אייערע פאפירען...

צופעליג האָב איך נעהאַט וואָס צו וויזען.

דער קאָמיסאַר האָט זיך שטייף א דרעה געטאָן צו דער אלטער:

— זעהט, פון וואַנען זיינט איהר? — האָט ער איהר א פרעג געטאָן.

דער גאנצער מויל האָט געציטערט ביי דער אלטער. די ברוינע, צוקאַרטשעטע הענד האָבען זיך געטריימלט און געזוכט אן אנהאלט.

— איך... איך, — האָט זי געשטאמלט, — אה, הערר קאָמיסאַר... — האָט זי אנגענהויבען פערלאַרען צו שמייכלען און גוטמוטהיג רייַדען, — כ'בין דאָ שוין לענגער פון איך... איהר זיינט נאָך יונג און איך בין שוין אלט... גענוג... עטליכע און זעכציג יאָהר... ניין, נאָך מעהר, איך גערעדנק שוין ניט. ווי קען איך געדענקען, אז איך בין נאָך גאָר א קליינינקע געווען... ווי דורכ'ן חלום געדענק איך וואָס... מיינע עלטערען זיינען שוין דאָ געשטאָרבען... מיין מאן... קינדער א סך... אלץ טהייערע קברים... איין אינציגער זוהן געבליבען...

— זיינט איהר אַבער א בעלגישע בירגערין?... — שלאָגט איהר דער קאָמיסאַר אונגעדולדיג איבער.

— וואָס איז דער אונטערשיעד? — שמייכעלט די אלטע. — כ'וויים אליין ניט; כ'האָב גאָר קיינמאל ניט געקלעהרט וועגען דעם.

— דאָך וואו זיינט איהר געבאָרען?! — פרעגט דער קאָמיסאַר צורייצט.

— אין זאקסען... אין זאקסען, — שטאַמעלט די אלטע. — אָבער איך געדענק שוין ניט מעהר... ווי דורכ'ן חלום עראינער איך מיך וואָס... אָבער וואָצו דאַרפט איהר דאָס, הערר קאָמיסאַר, וויסען? — פרעגט זי צושראָקען.

— אָט אזוי רייד! — מורמעלט דער קאָמיסאַר פאר זיך און מאכט א ריוטען צייכען אין רעיסטער.

— נו, — וועגדעט ער זיך צו דער אלטינקער, — שנעל טהוט זיך אן, פאקט זיך אויף און קומט מיט אונז. — איהר מוזט באלד אוועקפאָהרען צו זיך... אלץ נעהמט מיט...

דער אלטינקער האָט זיך אויסגעדוכט, אז זי דערהערט עפעס ניט. זי האָט זיך שארף צוגעקוקט, דא צו איין פאליציימאן, דא צו א צווייטען.

— נאָך וואָס? — האָט זי פרעגענדיג געשטאמלט, — נאָך וואָס מיינע זאכען?... קען איך דען מיינע זאכען מיטנעהמען?... וואו זאל איך זיי מיטנעהמען. נאָך וואָס?...

— שרעק זיך ניט, אלטע, — האָט איהר א פאליציימאן געגומען בערוהיגען, — נעהם מיט וואָס דו קענסט... מען וועט דיר נאָר ניט טהאָן; דו וועסט מוזען אוועקפאָהרען צו זיך אהיים...

— דאָ איז דאָך מיין הויס... — האָט די אלטע קינדיש זיך דערפרעהט.

— ניין, — האָט דער קאָמיסאַר זיך אריינגעמישט, — בעלגיען איז מעהר קיין הויס ניט פאר אייך — צוריק, צוריק, נאָך אייער דייטשלאנד... נעהמט און טהוט איהר אן! — האָט ער שוין צאַרנדיג געערדט, אבגעהענדיג צום טהיר.

— נו, אלטע, טהו זיך אן! וועסט שפעטער זיך אוים'טענה'ן, — האָט א פאליציימאן געזאָגט און גענומען זוכען איהרע קלייַדער, נאָר ער איז אין פערלעגענהייט געבליבען שטעהן, ניט וויסענדיג וואָס צו נעהמען...

די אלטע איז געשטאנען צוטומלט. עס האָט איהר געקלאפט א צאָהן אן א צאָהן. נאָך איהרע אויגען איז געווען צו זעהן דעם גאנצען גרויל פון איהר נשמה. — מענשען, האָט רחמנות!... — האָט זי געבעטען, — מענשען, לאזט מיך אָב! מענשען. שלעפט מיך ניט... איך בין אן אלטע... איך בין א היילע... כ'קען זיך פערקיהלען...

מען האָט אויף איהר א טוך ארויפגעוואָרפען. די פים ביי דער אלטינקער האָבען זיך אונטערגעבראָכען און מען האָט איהר איינפאך אונטער די אָרימס צוגעשלעפט צום טהיר.

— אויף א קארעטע! — האָט דער קאָמיסאַר בעפוילען.

נאָר וועז מען האָט דער אלטער אין דער אפענער טהיר אריינגעשפארט, האָט זי הארצריסענד א געשריי געטהאָן:

— זוהן מיינער, ראטעווע מיך!

דער קאָמיסאַר האָט זיך אבגעשטעלט.

— אזוי? — האָט ער געלאסען געזאָגט, — דו האָסט נאָך א זוהן אויך... וואו איז ער דען? — האָט ער זיך צו די פאליציימען געווענדעט.

— מיר האָבען אומעטום געזוכט, — האָבען זיי געזאָגט, — נאָר מען דאַרף נאָך א מאל א קוק טהאָן, פיעלייכט האָט ער זיך ערגיץ וואו בעהאלטען...

— וווייסט איהר ניט: איז נאָך יעמאנד דא אין הויז?... — האָט זיך דער קאָמיסאַר געוועגדעט צו מיר, — קענט איהר מיר ניט זאָגען, ווער און וואו איהר זוהן איז?

איך האָב א ציטער געטהאָן און בין צוגעטראָטען נאָר נאָהענט צום קאָמיסאַר.

— איהר ווילט וויסען, ווער איהר זוהן איז? ער איז א סאלדאט פון דער בעלגישער ארמעע! וואו ער איז? — אויף די אנטוועדפענער פעסטונגען! טאקע א רייטש'ס א זוהן, נאָר וועל-

כער איז דאָ געבאָרען און ניט היינט, מאָרגען וועט זיך איהם אויסקומען שלאָגען. ער וועט זיך שלאָגען פאַר אייך, און איהר שלעפּט ארויס זיין אלטער מוטער ביינאכט, האלב נאקעט פון בעט און טרייבט איהר אין דער ווייסטער וועלט אריין.

דער קאָמיסאר איז געשטאנען אין פערלעגענהייט.

— איך ערפיל מיין חוב, — האָט ער געזאגט, — ס'איז אזא פערדרנונג... כ'קען גאָר ניט העלפען. דאָס וואָס דער זוהן איהרער איז אונזערער א סאָלדאט — אין דעם פאל וויים איך ניט ווי צו האנדלען; כ'האָב דאָס פריהער ניט געוואוסט, און איך וועל באלד נאָכפרעגען...

ער האָט געהייסען ארייגפיהרען דער אלטער צוריק אין הויז, איבערגעלאָזט א פאָליציימאן און אליין מיט די איבעריגע אוועק.

די אלטע האָט געוויינט און זיך געפרעהט צוזאמען.

— געזונד זאָלט איהר זיין! — האָט זי מיך געבענשט, — ס'איז מיר גאָר ניט אייגעפאלען זיי זאָגען, אז מיין זוהן איז א סאָלדאט. זיי האָבען מיר דעם מוח צומישט... כ'בין זיי דען א שונא? כ'בין אין איין טויט שרעק פאר מיין קינד — איהם זאָלט איהר גאָר ניט דערצעהלען, איך בעט אייך, דניאל, וואָרום ער וועט זיך לויפען קריגען מיט'ן קאָמיסאר — און צו וואָס אין אזא צייט, כ'בין שוין מוחל...

— קיין אונגעזעצליכעס טהוט מען ניט, — האָט זיך ארייגעמישט דער פאָליציימאן.

— אָט וואָס איהר רעדט!... — רעגט זיך אויף די אלטינקע, — מיין זוהן איז א סאָלדאט; איהר טאָרט מיך ניט טשעפען; כ'האָב זיך ניט געדארפט לאָזען אפילו.

איך האָב געקוקט אויף דער אלטינקער, ווי אויף א הילפלאָזעם קינד, און דער וואָרים פון אונרוה האָט געווינגען די הארץ. שרעקליך האָט זיך געצויגען די צייט. מען האָט וויע־דער אָנגעקלונגען. דער פאָליציימאן איז אוועק עפענען. די אלטע האָט זיך צוגעשמידט מיט די אויגען צום טהיר.

דער קאָמיסאר מיט נאָך א פאָליציאנט זיינען ארייגעקומען. אלע האָבען טויט שטיל געוואָרט.

— עס טהוט מיר לייד, — האָט דער קאָמיסאר אָנגעהויבען, — כ'מוז מיך ענטשולדיגען... נאָר איהר, אלטע, מוזט דאָך מיטגעהן. איצט טהוט זיך אָן אויף צו דער אמת'ען און קומט. דאָס וואָס אייער זוהן איז א סאָלדאט האָט נאָך פערשארפט די לאגע — קיין מילי־טערישע טאָרען מיט די פיינדליכע נאציאָנאלן קיין פערקעהר ניט האָבען...

די אלטע איז געזעסען ווי צוגעשמידט צום אָרט און האָט זיך קיין ריהר ניט געגעבען.

— ווארפט אויף איהר די טוך ארויף! — האָט דער קאָמיסאר גלייכגילטיג געזאָגט.

די אלטע האָט זיך ביי די וועלטער מיט א קרעכץ אויפגעהויבען און געגומען שנעל ארָאב־ווארפען פון זיך די איבעריגע נאכט־קלייידער; זי האָט זיי מיט כעס פון זיך ארונטערגעריסען און ביז וואנען די פאָליציי האָט זיך געכאפט איז זי שוין געשטאנען אין איין העמד. די איינגעשרומפּטע האלז, די איינגעפאלענע ברוסטען, די איינגעדארטע הענד און פיס האָבען שרעקליך געשניטטען די אויגען און האָבען שטום זיך געבעטען: ריהרט אונז ניט אָן...

— ארויס!... — האָט זי הארצריסענד געשריען. — וואָס האָט איהר זיך ארויסגערישן; אין מיטען דער נאכט? באנדיטען!...

— א חוצפּה! — האָט דער קאָמיסאר בייז געמורמלט, — טהוט איהר אָן! — האָט ער בעפוילען און אליין צוזאמענגעקליבען איהרע קליידער פון פאָדלאָגע.

מיט גוואלד האָט מען איהר אָנגעהויבען אָנצוטהאָן. די אלטע האָט זיך געאמפערט און גערישן מיט אלע כחות. א פאָליציימאן האָט איהר פעסט פון הינטען פאר די אקסלען אָנגעהאלטען און דער צווייטער האָט איבער־גרויען צושויבערטען קאָפּ די קלייידער צוריק אָנגעטהאָן. זי האָט די אָרעמס פערדרעהט... האָט מען זיי מיט גוואלד אויסגענקליבט.

— אָך, אָך, אָך... — האָט געיאָמערט די אלטע. — מענשען, ראטעוועט! רופט מיין זוהן! — האָט זי מיט די לעצטע כחות געשריען.

— וואו איז די טוך? — האָט דער קאָמיסאר געפרעגט, אז מען איז פארטיג געווא־רען מיט'ן אָנטהאָן.

— כ'וויל שטארבען... — האָט שוין די אלטע געכָארכעלט. — וואו שלעפט מען מיר? כ'וויל דאָ שטארבען.. אייך וויניג מיין זוהן?

האסטיג האָט מען זי א שלעפ געטהאָן צום טהיר. זי האָט דעם לעצטען וואָרט ניט ge־ענדיגט; זי האָט געהלש'ט ביי די פאָליציילייט אין די הענד.

— אין קארעטע! — האָט דער קאָמיסאר שטיל געזאָגט און געגומען אוועקגעהן. ער האָט זיך אבער וואָס דערמאָנט. ער איז שנעל צו צו מיר און מיר א האנד אריינגעדרוקט. — אויף דער אלטער איז א רחמנות; ס'איז אבער אזוי... אדיע!

איך האָב געקוקט ווי מען טראָגט ארויס דער אלטינקער אויף די הענד. די הארץ האָט וועה געטהאָן און די האנד האָט געבריהט. א קארעטע איז אָנגעפאָהרען. וויינען האָט זיך מיר פערוואלקט, נאָר די אויגען זיינען טרוקען

געווען. די נאנצע הויז איז פרעמד געוואָרען; איך האָב פערשלאָסען די הויז און אַוועק אין נאכ.

ס׳האָט געשאריעט אויף טאָג. איך בין א ווייַלע שטעהן געבליבען און א קוק געטהאָן אויפ׳ן הימעל. א צויבערליכער זומערדיגער פריהמאָרגען. ווייפיעל פארבען און קלאנגען! ערגעץ ווייט איבער די דעכער האָט די זון אַרויסגעשטעקט א פורפורנעם גאָלד־בעשפריצטען ראנד; א ווינטעל האָט געפאָכט מיט דער טהויר־ווייסער טול פון דער נאכט. פויגלען האָבען זייער זאַרגלאָזע מילדע פלוידערי׳ אָנגעהויבען. די לופט איז געווען פריש. דער הימעל האָט געאָטהעמט מיט פריעדען.

אַלגין:

יהואש

(פון דער סעריע „אידישע לירוקער")

1.

ארף א דיכטער פיהלען?

עס קען זיך אויסדאכטען, אז די פראגע איז איבעריג. א דיכטער — דאָס איז דאָך, לויט דער אלגעמיינער פאָרשטעלונג, א מענש פון געפיהלען. א דיכטער, רעכענט מען, האָט אן עדעלערע, צארטערע, עמפפינדלעכערע נשמה, אייַדער א דורכשניטס־מענש. דערצו איז ער בעגאבט מיט דער פעהיגקייט אויסצודריקען די בעווענונגען פון זיין נשמה אין הארמאָנישע ווערטער, וואָס זאָלען געפינען אן אָבקלאנג ביי אנדערע מענשען. הכלל — א דיכטער: דאָס איז א פערקערפערטעס געפיהל, א פערסאָניפיצירטע עמפפינדונג.

צו איז דאָס טאקע אזוי?

געווים איז דאָס ריכטיג בנוגע צו לירישע דיכטער. א לירייקער הויבט דאָך געווענליך אן זיין ליעד מיט „איך" און „מיין" און „מיר". וועז א לירייקער בעשרייבט אפילו אן אָביעקטיוע ערשיינונג, זעהט ער זי אויך נאָר דורך דער פריזמע פון זיין געפיהל. וועז ער דערצעהלט אן אויסווענדיגע געשעהעניש, איז איהם ניט אזוי וויכטיג דער פאקט אליין, ווי דער געפיהלס־נאָכקלאנג, וואָס ער רופט ארויס. „נשמות דאזלין ערטיליאין" — הויליע, ציטערדיגע, קלאנגען־רייכע און קלאנגען־דורשטיגע מענשען־זעעלען וואָלט מען גערארפט אנרופען די לירישע דיכטער.

אָבער אויך דאָ דארף מען געדענקען, אז ס׳איז דאָ אן אונטערשייד צווישען דעם גע־דיכטעטען געפיהל און דעם געפיהל־טען געפיהל. וועז א דיכטער דערצעהלט, ווי ער שטעהט ביים בעט פון זיין שטארבענדען קינד, איז דאָ ניטאָ דאָס אורשפרינגליכע געפיהל ווי עס איז (וואָרום דער דיכטער וועט זיך דאָך ניט אוועקזעצען דערצעהלען זייער געפיהלען פונקט אין דעם מאָמענט, וועז זיין קינד ליעגט ווירקליך אויפ׳ן טויטען בעט), נאָר מיר האָבען דאָ א פאָרגעשטעלט עס (אימאגינירטעס) געפיהל, העכסטענס דיענערונג פון א געפיהל. וועז לערמאָאוו דערצעהלט אין „מצירי" די עמפפינדונגען פון א פרייהייטס־דורשטיגען מאָנאָך, וועלכער האָט זיך אויסגערעסען פון זיין קאמער אויף דער פרייער ווילדער וועלט, — איז דאָך קלאָר, אז ער, לערמאָנטאָוו, שטעלט זיך נאָר פאָר די געפיהלען און שטימונגען פון אזא מענשען, און וועז אברהם רייזען — אום צו נעהמען א נעהנטערען ביישפיעל — שרייבט דאָס ליעד פון דעם ישיבה־בחור: „מה קא משמע לן דער רעגען", פערשטעהען מיר, אז ער פאנטאזירט זיך נאָר דעם ישיבה־בחור מיט זיין צוואוועהטאָגטער הארץ, אז ער פרואווט זיך נאָר אריינלעבען אין יענעמ׳ס געפיהלען.

מען קען זאָגאר געהן נאָך ווייטער און זאָגען, אז אין דעם גרעסטען טהייל לירישע לירעד דער האָבען מיר נאָכגעפיהלטע געפיהלען, נאָכעמפפונדענע זעעלען־בעווענונגען. א געפיהל, אין דעם מאָמענט, וועז עס בעהערשט א מענשען מיט פולער קראפט, איז דאָך שטום. וועז דער דיכטער נעהמט זיך שוין צו דער טעכניק פון וועדטער און רייטמען און ריטמען און טראָפען, האָט ער שוין נאָר א פארשטעלונג אדער עראינערונג פון דעם געפיהל. אפילו ביאליק, וועז ער האָט געשריעבען זיין „בעיר ההרגה" (אין דער שחיטה־שטאָדט"), האָט ער שוין ניט געהאט דעם אורשפרינגליכען צער און צארן, וואָס ס׳האָבען אין איהם דערוועקט קישענעווער

גאסען. ס׳איז געווען מעהר נאכעמפפינדונג.

אבער די דאזיגע אונטערשיידונג פון צווישען געדיכטעטען און געפיהלטען איז פאר אונז דאָ ניט פון גרויסער בעדייטונג. צולעב איינפאכקייט קענען מיר אננעהמען, אז דער לירישער דיכטער פערקערפערט אין ווערטער זיינע איגענע געפיהלען. אין אמת׳ען האָט דאָך לערמאנטאָוו געמוזט האבען א גרויסע קרובה׳שאפט מיט דעם אנטלאפענעם מאנאך און רייזען מיט דעם פערטראכטען ישיבה־בחור, כדי זיי זאלען קענען אנשרייבען אזוינע לידער. אין אמת׳ען האָט ביי ביאליק׳ען איבערהויפט געמוזט ברויזען און זידען א קוואל פון צארן און וועה, כדי ער זאל קענען אנשרייבען „בעיר ההרגה". אויב אזוי קענען מיר דורכלאזען די וויטערדיגע פאנאנדערטרייבונגען און זאגען איינפאך, אז א לירי־קער אביעקטיווירט זיין איגענע נשמה.

אבער צו דאַרף יעדער דיכטער זיין א לירי־קער?

אויב מיר וועלען דערויף ענטפערען „יא", דאן מעגען מיר פערמאכען יהואש׳ס ביכער, דאן האבען מיר מיט איהם ניט וואָס צו טהאן. מיר וועלען איהם פשוט ניט קענען אריינרעכענען אין צעטעל פון די דיכטער. וואָרום ניט קוקענדיג אויף די פיעלע בענד און די פיעלע הונדערטער פערשיידענארטיגסטע לידער, וואָס יהואש האָט אָנגעשריבען, בלייבט דאָך זיין איגענע נשמה פאר אונז א פער׳חתמ׳עטער בוך. יהואש די אינדיווידואליטעט דריקט זיך כמעט קיינמאל ניט אויס אין זיינע לידער.

זאל מען מיך ניט פאלש פערשטעהן. יהואש דערצעהלט דוקא ניט זעלטען וועגען געפיהלען. ס׳איז דאָ אין יהואש׳ס ווערק א גאנצע גאמע פון רייכע אינטערעסאנטע אויפערלעבונגען, — פון לייכטער בעפליגעלטער פרייד, וועלן דער דיכטער זיצט מיט דער גלעזעלטער אין שלויטען און די פערד טראָגען זיך „אין לאנד פון די טרוימען", ביז טיפען שמערץ, וואָס האָט זיך איינגעגעסען אין זיין הארץ „און איינגעפלאנצט האָרט קרייטער ביטערע"; פון עמטציקטער לויבע צום קראנקען שלאָפענדען קינד, וועלן דער פאָטער האָט „צום ערשטען מאל אין יאָהרען פיעל געמורמעלט א געבעט", ביז געזעלשאפטלויכער עמפערונג איבער די לויידען פון א גאנצען פאלק און ביז די אלגעמיינע פראגען פון „וועלט" און „לעבען" און „גאט". יהואש דערצעהלט פיעל וועגען מענשליכע איבערלעבונגען, און צייטענווייז געבראָויכט ער אויך דאָם וואָרט „איך". אבער אלעמאל האָט איהר די עמפפינדונג, אז דאָם איז ניט דער ריכטיגער, דער ענדגילטיגער יהואש. עם פעהלט אייך דער לעצטער צוטריט צום דיכטער׳ס נשמה. עם פעהלט דאָם, וואָם איז ביי איהם נימגעמיינזאם מיט אנדערע מענשען. עם פעהלט דעם דיכטער׳ס אייניגעם און אייגענארטיגעם, וואָם קען זיך ניט וויעדערהאָלען און וואָם גיט דער לירישער דיכטער א בעזונדערען אראָמאט און א בעזונדערען קלאנג.

אין וואָם בעשטעהט אָט דאָם „אייניגע"? עס איז דערויף פונקט אזוי שוואר צו ענטפערען, ווי אויף דער פראגע: אין וואָם בעשטעהט די אייגענארט פון אייער פריינד׳ס שטים. פאר אייך איז די דאזיגע שטים אן אונפעהלבארע רעאליטעט, אן אייניגארטיגע ערשיינונג, וואָם איהר וועט אונטערשיידען צווישען טויזענטער, הגם איהר קענט זי ניט דעפינירען מיט ווערטער. פאר אייך איז דעם לירי־קער׳ס אייניגער קלאנג פונקט אזא מין זיכערע רעאליטעט, כאטש צוגליידערען און אנאלויזירען זי איז פאר אייך ניט מעגליך. איהר פיהלט דאָם פשוט, איהר וויסט דאָם, איהר דערקענט דאָם — א ט דאָ ס איז לערמאנטאָוו, אָט דאָם איז ביאליק, אָט דאָם איז ווהיטמאן, אָט דאָם איז טאגארע. אָט דאָם איז זייער בעזונדערער אָטהעם און זייער בעזונדערער טאָן.

און דאָם פעהלט ביי יהואש׳ען.

דאָם ווייל ניט זאָגען, אז איהר וועט איהם ניט אונטערשיידען פון אנדערע. יהואש׳ס שפראך און יהואש׳ס מאניר זיינען זייער אייגענע. אָפטמאל זיינען אויך די טהעמען אזוינע, וואָם בענגענען זיך ניט ביי אנדערע דיכטער. יהואש׳ען וועט איהר דוקא דערקענען, ווי איהר דערקענט א פובליציסט לויט זיין אייגענעם סטיל און ריטהם און שפראך. אבער דאָם וועט אייך נאָך אלץ ניט זיין קיין בעווייז, אז יהואש ערשיינט אין זיינע לידער מיט זיין אייגענער, אייניגארטיגער נשמה.

אונז דאכט זיך, אז ס׳איז דאָ צוויי יהואש׳ס: איינער אן אייגענער, זיינער, דער אנדערער אן אפיציעלער. דער ערשטער איז טיף בעהאלטען און איינזאם. ער היט זיך צו דערצעהלען דאָם אינטימע, וואָם איהם מאטערט יעדע מינוט. ער איז א שווייגער. דער צווייטער וויסט זעהר פיעל פון מענשען און לעבענס און איבערלעבונגען און דערצעהלט וועגען דעם דוקא זעהר נערן, דערצעהלט מיט זיין אייגענער שפראך און אויף זיין אייגענעם שטייגער. דער ערשטער ליעגט דערביי טיף הינטען און הערט און שווייגט. ער אליין קלינגט זעלטען דורך דעם צווייטענס טענער.

2.

וואָם זשע: איז יהואש, הויסט עס, ניט קיין דיכטער?

ניין. זאָג אויספיהר וואָלט געווען לחלוטין פּאַלש. יהואָש איז נאָר ניט קיין לירייקער אינ׳ם אויבען־דערמאָנטען זין. יהואָש ענטפּלעקט ניט זיך אליין. יהואָש׳ס דיכטונגען זיינען ניט א פּראָצעס פון זעלבסט־ענטוויקלונג פון זיין אייגענער פּערזאָן.

אָבער דאָס איז אויך ניט נויטיג, כדי מיר זאָלען האָבען א ריכטיגען דיכטער. שטעלט אייך פּאָר א מענשן מיט א גוט־ענטוויקעלטען אינטעלעקט, מיט א לעבעדיגער בעאָבאכטונגס־קראפט, מיט א פּהיזיקייט צו פּערשטעהן די בעוועגונגען פון מענשליכע נשמות. שטעלט אייך פּאָר, אז דער מענש בעזיצט א שהנע בעגאבונג צו דערצעהלען, וואָס ער האָט אויסגעהאלטען אין דער וועלט, און אז ער קלייבט אויס דאָס וויכטיגע, דאָס אינטערעסאַנטע, וואָס וועלט פונקט אזוי וויי זיינע.

יהואָש איז דער אינטעלי־גענטער אינטערפּרעטאָר פון דעם מאָדערנעם געפּיהל־פּולען מענשען.

ער האָט אין זיך אלצדינג, וואָס אין אויפּגעקלעהרטער אינטעליגענט פון היינטיגער צייט פערמאָגט. ער האָט א פּראָגרעסיוון וועלט־און לעבענס־אויפּפאסונג און א בעזונדערען אינטערעס צו די פּראָבלעמען פון מענשליכען דענקען; ער האָט א חוש צו געזעלשאפטליכע פּראָגען און א מיטגעפיהל צו די קעמפּפען און שטרעבונגען פון די פּאָרטגעשריטענע סאָציאלע קרעפטען. ער אינטערעסירט זיך מיט דראמאטישע קאָנפליקטען און איבערלעבונגען אין דער נשמה פון׳ם יחיד און וויסט צו שעצען די טיעפע פּסיכאָלאָגישע פּראָבלעמען. ער האָט ליעב צו בעאָבאכטען די נאַטור און געפינט אין איהר א קוואל פון פערגעניגען. ער וועגדט זיך אפט צו דער געשיכטע און זוכט דארט אויס אינטערעסאַנטע, אפטמאל פאקענדע מאָטיוון, און וואָס ער זוכט און הערט און פערשטעהט, פערקערפּערט ער אין ליעדער. די ליעדער זיינען לויט זייער אינהאלט רייכער און פערשיידענארטיגער און בעלעהרענדער, איידער די וועלט פון אנדערע אידישע דיכטער. די פּאָרם איז אן אויסגעהאלטענע, די ריטהמען — פערשיידענארטיג.

די ליעדער זיינען נאָר ניט קיין נר־תמיד צום אנדענקען פון אייגענע ליידען און זוכבנישען און וועהען.

מיר האָבען אויבען געברויכט דאָס וואָרט „פּובליציסט". דאָס איז ניט געווען צופעליג. שטעלט אייך פּאָר א צייטונגס־שרייבער, וואָס איז פערפּליכטעט צו שרייבען יעדען טאָג א לייט־ארטיקעל פאר זיין צייטונג. זאָל דער מענש זיין א מיתּ׳ער פּובליציסט, דאָס הייסט א מענש מיט א ווירקלי־כען גוטהערציגען הארץ — אין גוטהע׳ס לירוק.

מיר, מאָדערנע מענשען מיט צוריטעלטע נשמות, זוכען אָבקלאנגען, נאָכקלאנגען, אקאָר־דען. אונז איז וויכטיג די סטרונע, וואָס צי־טערט אין סעקונדע אויף איהר בעזונדערען אופן און פערקלינגט. מיר ווילען כאפען די נשמה פון יעדער פּארבייאיילענדיגער ערשיי־נונג; מיר גלהען צו צו א דיכטער און ווילען אויסזויגען איהם אליין, דאָס בלוט פון זיינע אינטימסטע געפעלען.

יהואָש לאָזט אונז ניט צו. יהואָש איז אָב־יעקטיוו. יהואָש איז קלאסיש־אויסגעהאלטען און קלאסיש־קלאָר. יהואָש וויזט אונז א וועלט און צווינגט אונז אויפצונעהמען א וועלט. אָבער די וועלט איז אן אָביעקטיוועט, אונזערע פונקט אזוי ווי זיינע.

יהואָש איז דער אינטעלי־גענטער אינטערפּרעטאָר פון דעם מאָדערנעם געפּיהל־פּולען מענשען.

ער האָט אין זיך אלצדינג, וואָס אין אויפ־געקלעהרטער אינטעליגענט פון היינטיגער צייט פערמאָגט. ער האָט א פּראָגרעסיוון וועלט־ און לעבענס־אויפּפאסונג און א בעזונדערען אינטע־רעס צו די פּראָבלעמען פון׳ם מענשליכען דענ־קען; ער האָט א חוש צו געזעלשאפטליכע פּרא־גען און א מיטגעפיהל צו די קעמפּפען און שטרעבונגען פון די פּאָרטגעשריטענע סאָציאלע קרעפטען. ער אינטערעסירט זיך מיט דראמא־טישע קאָנפליקטען און איבערלעבונגען אין דער נשמה פון׳ם יחיד און וויסט צו שעצען די טיעפע פּסיכאָלאָגישע פּראָבלעמען. ער האָט ליעב צו בעאָבאכטען די נאַטור און געפינט אין איהר א קוואל פון פערגעניגען. ער וועגדט זיך אפט צו דער געשיכטע און זוכט דארט אויס אינטערעסאַנטע, אפטמאל פאקענדע מאָטיוון, און וואָס ער זוכט און הערט און פערשטעהט, פערקערפּערט ער אין ליעדער. די ליעדער זיי־נען לויט זייער אינהאלט רייכער און פערשיי־דענארטיגער און בעלעהרענדער, איידער די וועלט פון אנדערע אידישע דיכטער. די פּאָרם איז אן אויסגעהאלטענע, די ריטהמען — פער־שיידענארטיג.

די ליעדער זיינען נאָר ניט קיין נר־תמיד צום אנדענקען פון אייגענע ליידען און זוכבנישען און וועהען.

מיר האָבען אויבען געברויכט דאָס וואָרט „פּובליציסט". דאָס איז ניט געווען צופעליג. שטעלט אייך פּאָר א צייטונגס־שרייבער, וואָס איז פערפּליכטעט צו שרייבען יעדען טאָג א לייט־ארטיקעל פאר זיין צייטונג. זאָל דער מענש זיין א מיתּ׳ער פּובליציסט, דאָס הייסט א מענש מיט א ווירקליכען

אינטערעס צו געזעלשאפטלעכע פראגען און מיט א פעהיגקייט צו ווערען בעריהרט פון יעדער געזעלשאפטלעכער פאסירונג, איז וואס ער וועט שרייבען, וועט עס זיין אויפריכטיג, וועט זיין זיין טיעפע איבערצייגונג. אבער דאך וועט איהר זאגען, אז ער איז א פ ר א פ ע ס י א נ ע ל ע ר ש ר י י ב ע ר. ער איז מ ח ו י ב זיך אבצורופען אויף אלצדינג, צו ער ווייל, צו ער ווייל ניט.

יהואש איז אזא פראפעסיאנעלער דיכטער. ער פערציכענט אלצדינג, וואס עס בעגעגנט זיך איהם אין לעבען. זיינען טהעמען זיינען אזוי רייך, ווי זיין לעבענס־ערפאהרונג. אלעס צוואמען בילדעט די טיפישע אינוועניגסט וועלט פון א היינטיגען אינטעליגענט.

3.

ס'איז דא ביי יהואש'ן א ליעד „שטערען־שימער". דארט דערצעהלט ער, ווי יעדע נאכט, איידער ער לעגט זיך, טרינקט ער זיך אן מיט דער שטילקייט פון די שטערען, ווי מיט א זיסען שלאף־געטראנק. ער זאגט נאכדעם:

ס'אויג מיינס שעפט געדאנקען נייע
פון דעם גאלד־בעשפריצטען תהום,
און די זעעל זיך קלעהרט און רייניגט,
טובל'ט זיך אין בלאהען שטראם...

פריהער „נייע געדאנקען" דורך דעם אויג'ס קוקען; נ א כ ד ע ם ערשט די נשמה. דאס איז העכסט כאראקטעריסטיש פאר יהואש'ן. דאס איז יהואש.

די גאנצע וועלט — מאטעריאל פאר בע־טראכטונג, פאר רעפלעקסיע.

וען יהואש רעדט וועגען א דיכטער, וואס האט ניט קיין טאלאנט („וואו גלויבען העלפט ניט"), זאגט ער, אז ס'פעהלט איהם „א זאמר טאלאנט — א ט ר י ף פ ו ן מ ח־ז א פ ט" (ניט א טריף פון ה א ר צ ע נ ס־בלוט, נאר א טריף פון „מח־זאפט"). וען דער דיכטער דער־פיהלט איינמאל די נשמה פונ'ס אלטען בוים און שפירט א מערקווירדיגע נאהענטקייט צו דעם דאזיגען נייעם פריינד, דערצעהלט ער:

און דאן האב איך צום ערשטען מאל
דערהערט, ווי ס'רעדט דער בוים...
דערהערט, ווי ס'פרעגט דער בוים
ביי מיר די סודות פון דער מענשען־וועלט...
דערהערט, ווי ס'זוכט דער בוים
א פרוינדליך וואָרט צו זאגען מיר...

בעמערקט: פריהער פאר אלץ וויל דער בוים וויסען „ד י ס ו ד ו ת פ ו ן ד ע ר מ ע נ ש ע ן־ו ו ע ל ט". נ א כ ד ע ם ערשט זאגט ער דעם דיכטער א פרוינדליך וואָרט.

עס איז דריבער פערשטענדליך, וואס די גרעסטע קללה אין יהואש'ס אויגען איז — זיהן די וועלט קאפויר, ניט קענען זי אויפנעהמען ריכטיג.

ער האט אמאל, דערצעהלט ער, שמערץ גע־זוכט, נאך א טראפען קומער־טהוי געבענקט. זיין בעגעהר איז ערפילט געוואָרען. געקומען דער שמערץ, אבער ניט סאמעט־ווייך, נאר „אב־געצעהרט און ביינערדיג און בלייך".

געקומען איז דער שמערץ אכזריות'דיג
און האט מיך ווי זיין קרבן אנגעבליקט,
זיין אטעם איז געוועזען מתים־הויך,
און באלד מיר האט זיין האנד די ברוסט
צופליקט...

און איינגעפלאנצט דארט קרייטער ביטערע,
וואס האבען מיך פערגיפטעט און אלץ ארום
און אנגעשטעלט דארט שפיגלען טיימוועלשע,
וואו ערד און הימעל שפיגלען אב זיך קרום.

(„דעם לעבען'ס בשמים").

פאר יהואש'ן איז באמת ניטא קיין גרע־סערע שטראף, ווי אנהויבען זעהן די וועלט דורך א קרומען שפיגעל. ער איז דאך ניט אזוי ווי אנדערע דיכטער. אנדערע קוקען דורכ'ן גע־פיהל, ער פיהלט דורכ'ן קוק. אנדערע געהען ארום מיט אפענע הערצער, ער גיהט ארום מיט אפענע אויגען.

און עס איז זעלבסטפערשטענדליך, אז ביי אזא געמיטהס־צושטאנד דארף זיך יהואש ספע־ציעל אינטערעסירען מיט די פראבלעמען פון דענקען, פון אויפפאסונג, מיט דער בעציהונג צווישען דענקען און „זיין", מיט דעם געגנע־זאץ צווישען סוביעקט און אביעקט. זעהען מיר טאקע, ווי ער קעהרט זיך אום אלץ פון דאס ניי צו די דאזיגע פראגען. דא ווערט זיין ערנסטע שפראך נאך ערנסטער, זיינע אויסדריקען שטארק און פול מיט בעזונדערער ווירדע. אט ערקלעהרט ער:

מעגסט טויזענט לאנגע טעג און נעכט
זיך גראבען און זיך גריבלען אין דיין זינען,
די האנד, וואס טרייבט דיך, ווי א בלינדען קנעכט—
זי וועסטו מיט דיין פארשטן ניט געפינען.

אט לאכט ער פון די, וואס ווילען „רוהר־ברעכען די שאלעכץ", זעהן דעם אמת „ניט ווי ער שיינט און שלאגט זיך אב אין קרומען מענ־שען־זינען", נאר אריינדרינגען אין זיין קדשי־קדשים, דערקענען די וועלט אן זיך. ער פער־גלייכט אזא פארשער צו יענעם האהן,

וואס שטעהענדיג אנטקעגען גלאטען שפיגעל
דערזעהט זיין אויגען בילד מיט קאם און פליגעל
און בויגט זיך הינטער'ן שפיגעל־גלאז דעם קלטען,
צו זעהן דעם האהן דעם אמת'ען בעהאלטען.

(„דער גבול").

אט פערטראכט ער זיך, צו קען מען אויפ־בויען א פאלקאמע וועלט־אנשויאונג אהן א גאט, און קומט צום אויספיהר, אז דאס איז אונ־מעגליך. („שכל במקום גאט"). אט אונטער־

זוכט ער דעם כאראקטער פון דעם רעליגיעזען גלויבען און געפינט, אז דער ט ר י ע ב צו דערקענען גאָט — דאָס איז גאָט אַליין.

דיין האנד, וואָס שאַפֿט אין פינסטערניש,
דאָס איז זיין האנד;
דער פֿאַקעל, וואָס דו זוכסט מיט איהם,
דאָס איז זיין בראנד...
און מיט זיין שטים
בלויז רופסטו איהם...

(„גאָט־זוכענדיש").

אָט בעטראכט ער דעם ענדערונגס־קרייז פון דער מאַטעריע אין דעם וועלט־אַלל און געפינט, אז עס איז דאָך דאָ א ש ט ע נ ד י ג ע ס אין דער אונענדליכער בעוועגונג:

דאָס גאנצע איז פון תמיד גאַנץ,
און גלויך איז אויבן דער בילאַנץ
אין רוהלאָזען חלקים־טאַנץ,
וואָס פֿלעכט און בינדט זיך טויזענד־ארטיג.
און ס'בליהט און שטאַרבט, ווערט נייַ און אלט—
וואָס תמיד איז פֿאַלקאָם און פארטיג,
וואָס תמיד וועט זיין ווי געווען).

(„ביים טויער פון לעבען").

אָט ווארפט ער גאָר א בליק אויף דעם לעבען אין אַלגעמיין און געפינט, אז דאָס איז

א ווונק
פון דער אויבּיגקייט'ס אויגען...
א פונק
צו דעם פייער געצויגען...
א שפּריץ,
וועלכער לעכצט צו דעם ברונען...
א בליץ
פון פערגעהענדע זונען... (ליבען"...)

און אזוי געהט ער ארום און טראכט און איבערלעגט און צווייפעלט און פערענטפערט און פרעגט וויעדער, און די אַלע זוכענישען זיינע בעקלייַדט ער אין קלינגענדיגע פערזען, און טראַגט דערמיט אריין א נייעם טאָן אין אונזער פֿאַעזיע, א טאָן פון ערקענטנים־רעפֿלעקסיע און מעדיטאציאָן, וועלכע איהר געפינט אזוי אפט אין דער פֿאַעזיע פון א נ ד ע ר ע פֿעלקער און וועלכע מיר האָבען ביז יהואש'ן ניט בעגעגענט בייַ אידיש דיכטער.

נאָך א מאָל: יהואש איז א מאַדערנער מענש און שרייבט פאר דעם מ א ד ע ר נ ע ם אינטעלּיגענט, און ווייסט, וואָס דעם דאָזיגען אינטעלּיגענט טהוט וועה, און רעדט מיט דער שפּראַך פון דעם דאָזיגען אינטעלּיגענט.

עס פערשטעהט זיך, אז וואו רעפֿלעקסיע פערנעהמט דעם אויבען־אָן, וואו ב ע ט ר א כ ט ו נ נ ג הערשט, וואו די ווירקונג איז אויס־גערעכענט אין ערשטער ליניע אויף דעם אינטעלּעקט, דאָרט דארף אַלגאָריע פערנעהמען א בכבוד'יגען פּלאַץ, אלם א מיטל צו ערקלעהרען און איבערצייגען.

יהואש איז דעריבער טאקע אוינער פון אונזערע בעסטע אַלענאַרימטען. אויבען האָבען מיר געזעהן די גלוזונגענע אַלגאָריע מיט'ן האָהן פאר'ן שפּיגעל. אין זעהר פיעל אנדערע לידער וועלדט ער זיך צו דעם זעלביגען מיטל. ער ווייל דערצעהלען, ווי א מענש האָט אין לעבען בים־לעכוויז אָנגעווארען זיין גלויבען, זיין שטאַלץ, זיין „איך", דערצעהלט ער ווי א שי־פעלע איז ארוים אויף דעם ים (א לעבענס־שיפעל") איז ארוים אין ים־אוקינוס פון דער וועלט"), פול מיט האָפנונג און מוטה, און ווי דער ים האָט אָנגעהויבען וואַרפען דאָס שי־פעלע, פליקען זיינע זעגלען און פערלאַנגען אלץ מעהר און מעהר פון זיינע אוצרות; דאָס שי־פעלע האָט געגעבען,

און וועג עס האָט ניט מעהר געהאט —
אָהן מאַסט, אָהן זעגעל, אָרעם, לעער,
צוישמעטערט האָט דער שטורעם עס,
און אוינגעשלונגען האָט דאָס מעער.

(„א לעבענס־שיפעל")

אָפט זיינען די אַלגאָריעס אויסגעצייכענט. א פּראכטפולען אוינדרוק מאכט אזא ליעד, ווי „שפּעטע בלומען": געפוילט האָבען אין האר־צען די בלומען פון דער יוגענד, די שפּראָצונגען פון גליק; געפוילט און פערשפּרייט א גיפט־געהוך,

דאָך בלומען־קערנער זענען
געוועזען טויף בעגראָבען,
און נייע שטענגלעך איצטער
געבוימען שפּראָצען האָבען...

ווי גיב איך זיי א נאָמען —
די שפּעטע ווינטער־זאַגען?
זיי רייצען ס'אויג, דאָך וועקען
אין ברוסט ניט קיין פערלאנגען...

אָפט זיינען אָבער די אַלגאָריעס שוין צו טרוקען, צו פּראָזאישיש, ווי, א שטייגער, דער פערגלייך צווישען א צובראָכענעם זייגער און א מענשען, „וועלכער האָט זיין אמונה אָדער זיין ליעבע בעגראָבען" (פּראַלאָג צום צווייטען באנד „נייע שריפטען"), אָדער ווי די אַלגאָריע „לויטער הכנות" מיט איהר ערקלעהרונג, אז

„דער מענשליכער גייסט צו א פיעדעל איז גלייך,
דאָס לעבען איז גלייך צו א נגון,
ניט אלעמען אָבער געלינגט אין דער צייט
די ריכטיגע טענער צו קריגען".

דאָ איז אָפט שוין נאָר ניטא קיין בילד, נאָר א פּשוט'ער משל מיט א נמשל.

4.

יהואש איז אָבער ניט נאָר א בעאָבאכטער און מעדיטאטאָר. יהואש רופט זיך אָב אויף אַלצדינג. יהואש נעהמט זיינע טהעמען פון די פערשיידענסטע געביטען. נאָר איין זאך וועט

איהם ניט געפינען: בענקשאפט. אמת, אין זיין לעצטער זאמלונג „אין זון און נעבעל" זיי־נען דא צוויי לידער, וועלכע טראָגען זאָגאר דעם נאָמען „בענקעניש". אָבער גראָד זיי זיי־נען א בעווייז, אז ס'איז ניטאָ ביי איהם דער אונבעשטימטער ציטער, דער זיסער נאָגענדער שמערץ, דער צארטער זינגענדיגער האַרץ־וועה, וועלכער קען זיך ניט אויסדריקען אין וואָר־טער און וועלכער זוכט זיין פערקערפערונג אין מוזיק און אין מוזיק־עהנליכע לירישע לידער. ביי יהואש'ן איז אַלצדינג בעשטימט, קלאָר בעוואוסט, און אַלעם קען ער אויסדריקען אין לאָגישע זאצען. אויב ער בענקט — איז דאָס נאָך דער געליעבטער, וועלכע איז פאר א יאָה־רען געווען און איז היינט ניטאָ. ער געהט ארום איבער'ן פעלד:

„דאָס זעלביגע פעלד און דער זעלביגער שטעג,
מיר גלוסט זיך א קאַרן־בלום נעהמען...
זי פאסט אַזוי שעהן צו א ווייסען געוואנד...
איך פליק זי אַראָב, און איך האלט זי אין האנד,
און... געבען זי האָב איך ניט וועמען...

די בענקשאפט איז אַן אַלגעמיינע, אַן אַל־געמיין־מענשלעכע, ניט עקסטרא יהואש'ס. עס איז ניט לערמאָנטאָוו'ס: „א ווייסער זעגעל טראָגט זיך איינזאם אין בלאָהען נעבעל־טהוי פון מעער"; עס איז ניט פרײַ'ס „צוריק אין דער אלטער היים", וואו פון יעדער שורה רעדט און קלאָגט זיך און שלוכצט דער „אייניציגער" פרײַ, איינער אַן א ו נ ג ל י י ב ע ר צו מי־ליאָרדען געוועזענע און פארהאַנענע און צוקינפ־טיגע מענשען; דאָס איז ניט איינהאַרן'ס „בעריאָזקעלע" — מיט איהר אייגענער, בעזונ־דערער תפלה. דאָס איז אַלגעמיינע, ניט־פער־זענלעכע לירוק. דאָס איז, קען מען זאָגען, א ב י ע ק ט י ו ו ע לירוק. „אָט אזוי פיהלען מענשען"...

און מיט דער זעלביגער אָביעקטיוויטעט גהט יהואש צו צו דער נאטור — איינער פון זיינע בעליעבטעסטע טהעמען. ער מיט דער נאטור האָט נאָר דאָס פערהעלטניש פון א בעאָב־אכטער צו אַן אָביעקט. זי עקזיסטירט פאר זיך, דער דיכטער — פאר זיך. זי עפענט איהרע וואונדער — ער בעטראכט זי און דער־צעהלט, וואָס ער האָט געזעהן.

עס פערשטעהט זיך, אז ער בלייבט ניט גלייכגילטיג צו דער שעהנקייט פון דער נאטור. דער ים דערוועקט אין איהם געפיהלען פון קראפט און מוטה; דער הערבסט רופט אין איהם ארויס א טרויער, א יתום־געפיהל; דער זומער־טהוי בענשט איהם מיט לעבען און גע־זונטקייט. אָבער ער גיסט זיך מיט דער נאטור ניט צונויף. ער ווערט ניט אויפגעלעזט אין איהר און לעזט זי ניט אויף אין זיך. איהר זעהט איהם קיינמאל ניט לינגענדיג צונעפאלען מיט דער ברוסט צו דער מוטער־ערד אין עק־סטאטישער הינגעבונג.

יהואש אינמיטען דער נאטור פיהלט זיך ווי א צושויער אין טהעאטער. ער בעמערקט יעדע קלייניגקייט. ער האָט הנאה פון דעם פארבען־שפיעל, פון דעם פאַרמען־רייכטהום, פון יעדער נייער ענדערונג אין די דעקאָראציעס. ער דערצעהלט, וואָס ער בעמערקט, און זיינע בילדער זיינען פריש, לעבעדיג, פול מיט ניו־אנסען. ער האָט א בעזונדער אויג פאר די מיסטעריען, וואָס שפיעלען זיך אָב צוויישען הימעל און ערד (זעה זיין וואונדערבארע אי־דיליע „ליל שמורים", אדער דאָס שעהנע ער־שטע ליעד פון דער סעריע „וואסער־שפיגעל"). אָבער אלעמאל האָט איהר די עמפינדונג, אז ער איז געקומען אהער ק ו ק ע ן. עס איז פאר איהם א פ ע ר ג ע נ ג ע ן. עס ק ו מ ט איהם. ער זוכט ניט. ער ה א ט אלעס. ער איז דער בעהערשער, דער בעזיצער.

אפשר איז דאָס דערפאר, וואָס יהואש איז ג ע ז י נ ט ע ר פון אלע אונזערע דיכטער.

זיינע נאטור־בילדער, אלס מאהלעריין, אלס בעשרייבונגען, זיינען אָפט רייצענד. אזוינע שעהנע לעבעדיגע לידער וווי „די ביהן" (אין זיין ערשטער זאמלונג) אדער וווי „דאָס טיי־כעל" אדער וווי „בארג און אקאַצי" זיינען אמת'ע מיסטעריווערק.

א בעזונדערע ליעבע האָט יהואש צו טיטא־נישע בילדער, צו סצענעס פול מיט שטורעם און בעוועגונג: בערג־געוויטער, וואולקאַן, ים, דאָס יאָגען פון כמארעם איבער'ן הימעל, די שנעע־זאווערוכע — דאָס אלעס געפינט ביי איהם א שטארקען, קראפט־פולען אויסדרוק, ווי איהר וועט דאָס ניט טרעפען ביי אונזערע דיכטער.

אזא ליעד, ווי דער „טהורעם־מאן", בלייבט איינגעקריצט אויף שטענדיג אין זכרון. דאָרט האָט איהר אזא בעשרייבונג פונ'ס ים ארום טהורעם:

ארום איהם רוישט א קריעגס־געזאנג
דער ים מיט שווארצער וואולקאַנישער וואוטה;
ארום איהם ביישטיש דער וועלט־געדראנג
דעם נאָבט־שד'ס שטורעם־רוט.

אָדער אין דעם „ניט געזונגענעם ליעד" די שיל־דערונג פונ'ס שטורעם,

„וועו ס'רויסט די שווארצע קודלעס פון דער נאָבט
דעם שטורעם־וועכטער'ס לויז־געלאָשטע מאָבט;
וועו ס'ברעכט זיך אָב פון קויט דער אוראַגאַן
און ביישטיש מיט לאנגע בליצען זיין געשפאַן,
און וואַרפט זיך אויף די הויכע פעלזען־וועגד
אין וויעגט די בערג אויף זייער פונדאַמענט,
און ווירבעלט צווישען ערד און הימעל,
בעגלויט פון דונער'ס קראַך־געטימעל...

און אזוינע בילדער בעגעגענען זיך ביי יהואש'ן ניט זעלטען.

אָבער דער בעאָבאכטער און מעדיטאַטאָר פערלאָזט איהם אויף דאָ קיינמאָל ניט. אלם אזעלכער בענוצט ער אויך דאָ ניט זעלטען אלע־גאַרויעם אָנשטאָט סימבאָלען. קענט איהר ביי איהם בעגעגענען אן אויסדרוק: „אויף דעם הימעל׳ס באקען ברענט דער ערשטער פרישער מאָרגען־קום“ (פראָגאָג צו דער סעריע „פון בארג און טהאל“); קען ער זיך אויסערדען וועגען די רעגען־וואלקענס, אז זיי זיינען „אָנגעלאָדען פול מיט גנבות פון די טייכען און די ימים“. אפט זיינען אָבער די אלגאַריעם פון דער נאטור געלונגען. אזוי איז בעזונדערס דאָס זיעבעטע פון דער סעריע „זומער־נעכט“: די שטערען גלאנצען פונ׳ם הימעל; דער וואלד טראכט: זיי מיינען איהם; דער טייך טראכט: זיי ווינקען צו איהם;

נאָר די הויבע בערג אין מערב
שטעהען פינסטערע און שטום,
כ׳ווינקען בלויז צו זיי די שטערען,
דאָך זיי קוקען זיך ניט אום...
קענען ניט די זון פערגעסען,
גרויס און פייעריג און שעהן,
און די בלאַסע שטערען זעהען
אזוי אָרים אוים און קליין...

און אויך אין די נאטור־שילדערונגען פלעכט יהואש אריין אלגעמיינע בעטראכטונגען וועגען לעבען, וועגען וועלט און פערגעהן, וועגען שיק־זאל פון מענשען און פון דעם וועלטאל.

אט איז „ראש השנה לאילנות“, א יום־טוב ביי די בוימער. דער וואלד איז אָנגעטהאָן אין וויייסע ראש־השנה־קלייד, דער הימעל האָט זיך פרעהליך אויסגעלייטערט. דעם דיכטער קומט אויפ׳ן געדאנק יענע שיכות,

וואָס פערבינדט דעם קלוגען מענשען
מיט די פלאנצען און די בוימען,
מיט די גראָזען און די בלומען,
וואו עס פלוסט דאָס זעלבע לעבען,
ווי אין איהם, נאָר אָהן א לשון...
אָהן א לשון און אָהן וועלט,
אין אן אויבינגער בעוועגונג,
וואָס אמאל א שטאָפעל העכער
אויף דעם לויטער פון ענטוויקלונג.

יהואש דער בעטראכטער בלייבט געטרוי זיך אליין.

(וועגען יהואש׳ס נאציאנאלע ליעדער און לעגענדען, ווי אויך אן אלגעמיינער איבערבליק איבער יהואש׳ס דיכטונגען — אין נעקסטען נומער).

א. ראבאי:

סאלאמאן

(נאוועלעטע)

עקומען איז ער, אזוי ווי אלע טאג, אין שאפ אריין. דעם גאנצען שאפ דורכגעשפאַצירט מיט זיינע הענד פערלעגט אויף הינטען, דורכגעגאנגען צוויישען בייד לאנגע רייהען טישען און בענק, וועלכע זיי־נען גענוועזען בעזעצט געדיכטלאך מיט מיידלאך. די מיידלאך האבען פון א זייט א קוק געטהאן אויף זיינע פלייצעס. ער איז ארומגעגאנגען צוויישען די רוישענדע מאשינען, וועלכע האבען זיך געיאגט אט אלע אויף אמאל און אט האט זי דער רעש פון זייער לויפען געטאן א צו־ברעך אין פיצלאך און זיך צושאטען. די מיידלאך בייי די מאשינען האבען איהם אנגעקוקט פון א זייט אזוי, אז ער זאל ניט בעמערקען. ער האט באנומען מיט זיינע שטרייענג, גרויסע אויגען איטליכען און אלעם, בעמערקט דאָ און דארט קלייניגקייטען און, אזוי ווי תמיד, עס באלד איבערגעגעבען צו זיינע מענשען.

זיינע מענשען האבען נאָך זייער ראנג־נאָך אויסגעפילט זיינע פערלאנגען. אין זיין פנים, האבען זיי נאָר ניט נייעס געפונען, נאכדעם ווי זיי האבען אזוי קונציג געזוכט, און זיך געווואונ־דערט.

און אז ער איז פארטיג געווארען מיט׳ן אי־נעווענינגסטען איז ער אוועק אין דעם אויסער־ליכען טייל פון זיין פאבריק.

ביי א נידריגען גרויסען טיש איז זי געזע־סען און פארטיג געמאכט דעם רעמינגטאָן צו דער ארבייט.

— גוטער מאָרגען, טאָכטער.

זי האט אויפגעציטערט, זיך אומגעקוקט:

— האלאָה, פאפא!

— איך זאג דיר, גוטער מאָרגען.

– האָב איך דאָך געענטפערט, פּאפּא, איך האָב געענטפערט: האלאָ, פּאפּא!

— איצט, ווי באלד דו האלטסט שוין יא אין ענטפערן,–האָט ער פּערוויכערט א ווייסינקען, פּלאטשיגען סיגארעט, איהם א כאפּ געטהאָן פון זיין מויל מיט צוויי פינגער און ארויסגעבלאָזען א זייל רויך פון א ווינקעל פון זיינע לי־פּען — זאָג מיר נאָר, טאָכטער, וויפיעל שפּראכען קענסטו א חוץ איינגליש?

— קיינע שפּראכען, חוץ איינגליש, אין וועלכע איך זאָל קענען עפּעס פּריי און בריט אויסדריקען.

— האָסטו וועס עס איז געלעזען עפּעס אין אן אנדער שפּראך?

— איך האָב.

— האָסטו געלעזען נעכטען דעם בריף אין א אידישער צייטונג?

— איך האָב יענעם בריף געלעזען נאָך בע־פּאָר ער איז געדרוקט געוואָרען אין יענער צייטונג.

—איך פּרעג דיך, וויל איך אז זאָלסט מיר ענטפערען גלייך. האָסטו געלעזען נעכטען דעם בריף אין אידישען בלאט?

— נאָך ניט. פערלאָרען דעם אינטערעס צו לעזען נאָך אמאָל.

— ענטפער מיר גלייך!

— וואָס מיינסטו, פּאפּא, איך שרעק זיך? איך וועל ענטפערען אלעס!

— איז דער נאָמען אונטער'ן בריף דיינער?

— אויב עס איז ראָזי, איז דאָס מיינער.

— הייסט עס, אז דו קענסט נאָך א שפּראך חוץ איינגליש?

— פּאפּא, איך קען ניט קיין אנדערע שפּראכען, אין וועלכע איך זאָל האָבען די מעג־ליכקייט זיך פּריי —

ער לאָזט איהר ניט ענדיגען. די שארפּע שטריכען פון זיין פּנים ציהען זיך פונאנדער:

— פּערדרעה מיך ניט און פּלאָנטער זיך ניט, זאָג מיר איז דאָס דיין בריף, ראָזי?

— מיינער.

— דו האָסט מיט דיינע הענד אוועק גע־שיקט דעם בריף?

— איך אליין.

— און וואָס בין איך דיר, א פּאָטער, צי ביזטו ניט מיין טאָכטער?

ראָזי האָט זיך א כאפּ געטהאָן פון איהר זיין, א שפּרונג געטהאָן, ווי א מייזעל, צום קלייד־ער שראנק מורמלענדיג אָבגעריסען:

— מאָדנע פּראָגען... ווער ווייסט וואָס נאָך...

דער פּאָטער איז געקומען צום שראנק, זיך אוועקגעשטעלט מיט זיין רוקען ביי דער טהיר פון שראנק, זיינע הענד האָט ער צושפּרייט און מיט זיי ארומגענומען הינטער־ארום דעם גאנצען שראנק, ווי מיט א שטריק.

— וואָס ווילסטו טהאָן?

— איך געה, לאָז מיך, איך ווייל אהיים! — האָט ראָזי אָנגעהויבען פּריהער שטיל און נאָכ־דעם וואָס אמאָל העכער — לאָז מיך געהן אהיים!

— דו האָסט א היים? איך האָב גאָר ניט געוואוסט!

— פּאפּא, איך וועל אזוי אָהן א הוט און מאנטעל, אהיים געהן!

— נאָרעלע, די טירען זיינען פערשלאָסען.

— וועל איך אריין אינעווייניג צוויישען די ביידלאך. זיי וועסטו אין אָבענד אהיים לאָזען פריי, וועל איך מיט זיי צוזאמען גיהן אהיים.

— פּרוב!

— זיי, די ביידלאך אינעווייניג, זיינען מיי־נע שהנסטע פּרייַנד. זיי וועלען מיך ניט לאָ־זען פאלען!

— גיה! אָבער וועסט מוזען טהאָן אזא אר־בייט וואָס די ביידלאך!

— הערסט, פּאפּא, אט דאָס וואָס איך וויל שוין פון לאנג. אזוי פיעל פּרייַנד ארבייטען דאָרט אינעווייניג, נאָר איך מוז דאָ זיצען איינע אליין.

— נעבעך! נו קום, פערזוך די פּריינדשאפט פון אינעווייניג. קום שוין!

דער פּאָטער האָט ראָזי'ן געטהאָן א נעהם ביי די הענד און זי אריינגעשלעפּט אינעווייניג אין שאפּ. ראָזי האָט זיך פון אנהויב געוועהרט און מיט איהר קאָפּ זיך געשפּארט אין איהר פּא־טערס ברוסט. איהרע הָאר האָבען זיך צושאטען איבער די אקסלען און עס זיינען געקומען צו־לויפען די מיידעלשע רויטינקע בלוטען אין איה־רע באקען. נאכדעם, אז דער פּאָטער האָט זי געטהאָן א שטויס אריין אינעווייניג, האָט ראָזי אנגעהויבען צו שפּרינגען און זינגענדיג איז זי אריין צווישען די מיידלאך־ארביטער.

און דעם גאנצען טאָג איז ראָזי געזעסען א פרעהליכע ביי דער מאשין, געטהט און גע־שמועסט מיט די מיידלאך, און ביי זיי געפרעגט ווי אזוי מען דארף נעהען. די אויפזעהער האָבען איינער דעם אנדערען אין די אויגען גלייך זיינען געקענט קוקען. די ארבייטער מיידלאך זיינען געזעסען ביי די טישען, ביי די מאשינען, לייכ־טע ווי פון וואקס אויפגעבלאזענע און געוואַרט אויף דער גוטער שעה, אז מען זאָל קענען ארויס פון שאפּ און ערגעץ אוועקפליהען.

אין שאפּ איז געווען א גאנצען טאָג אזוי בריַיט און פריי. אָבער נאָך בריַיטער און פרייער איז געווארען וען מען איז ארויס אין אָבענד אויף דרויסען. מען האָט זיך צוקושט מיט ראָ־זי'ן. מען האָט גערעדט און געלאכט, גערעדט און געלאכט.

און וואָס וועט זיין מאָרגן, וואָס וועט זיין?
ראָזי איז אהיים געקומען א פערפֿלאָמטע, ווי זי וואָלט נאָר וואָס פון איהר „פילִיפּ'ס" אָרעמס ארויסגעקומען.

דער פּאָטער איז שוין געוועזען אין דער היים, איז געזעסען ביים טיש און געווארט אויפֿ'ן מיטאָג.

די מוטער האָט ראָזי'ן בעגעגענט אין דער ערשטער טיר, א קוק געטהאָן אויף איהר און אַוועק אין קיך. ראָזי'ן האָט זיך אַבגעדרוכט אויף איהר מוטער'ס קוק אז זי ווייסט שוין פון אַלעם. ראָזי האָט געוואוסט אז די מוטער וועט נאָר ניט זאָגען וועז דער פּאָטער איז אין הויז.

ראָזי האָט זיך איינגעוואַשען. האָט געפֿרובט זיין אזא ווי זי איז תמיד, נאָר געפיהלט אז עס איז עפּעס נאָך פּאַראַנען אין איהר האַלטונג, וואָס זי קען ניט אַבטרייסלען פון זיך. זי האָט זיך ניט געקענט אַבוואונדערען קוקענדיג אויף איהר פּאָטער. אַזוי איז ער אַלע מאָל. גלייך עס האָט נאָר ניט געטראָפען. ביים טיש האָט ראָזי געגעסען מיט א גוטען אפּעטיט.

נאָכ'ן עסען האָט מען גערוהט, ווי דער מנהג איז געוועזן: אין יענעם הויז, ביים טיש. דער טאַטע האָט פערדרויבערט א פֿלאַטשיגען, וויסינקען סיגארעט. די מאַמע האָט זיך די צייהנער געשטאָבען. און ראָזי האָט געטראַכט וועגען פּילִיפּ'ן, וועלכער בעדארף באַלד אָנקומען, — זיצענדיג אָנגעשפּאַרט אין וועגטעל פון דעם הויכען פאַטעל.

אין הויז איז געוועזן שטיל. מען האָט געהערט ווי די שאָטענס פון דעם אָנקומענדען אָבענד קריכען אויף די וועגה.

נאָכדעם איז דער פּאָטער אַוועק אין זיין צימער.

די מוטער איז אַוועק אין איהר צימער. און ראָזי איז געבליבען איינע אַליין אין עס־צימער, האָט זיך איבערגענעבען אין די גרויסע, בריימטע הענד פון איין אומבעוואוסטען און יענער האָט זי ארומגענומען און אויף נעשוויגען.

קיינער האָט איהם קיין וואָרט ניט געזאָגט. עס פערדריסט איהר און באַלד געפינט זי אין דעם א טרויסט: „צו וואָס אויסמישען די היים מיט דעם שאפֿ?" און באַלד הויבט איהר אָן ווייטער פערדריסען: — וואָס איז זי דאָ א פרעמדע אין הויז? —

א שטאַרקער קלאַנק האָט ראָזי'ן איבערגעשראָקען. זי איז אויפגעשפרונגען פון אָרט. זיך איינגעהערט. א גערויש האָט זיך געטראָגען פון דרויסען, ווי א געאיבטע האַנד וואָלט אין א פויק קלאַפּען.

„פילִיפּ!"

האָט ראָזי פלוצים בעקומען א פּהה.

„אזוי לויפט פילִיפּ די טרעפּ."

זי האָט געעפענט די טיר פון קלייניעם קאָרידאָר, זיך אַוועקגעשטעלט הינטער דער טיר.

פילִיפּ איז אריין. ווי איין אקטיאָר ארונטערגעכאפט זיין הוט אויפ'ן שוועל פון טיר. האָט ראָזי'ן ניט בעמערקט. זי איז איהם נאָכגעגאַנגען שטיל־ערהייט און מיט א פינגער איהם א שטויס געטהאָן אין האַלז אריין.

פילִיפּ איז געבליבען שטעהן, דערפיהלט אינסטינקטיוו ראָזי'ס פינגער, אָנגעהויבען צו בויגען זיין קערפּער אויף צוריק, ווי ער וואָלט וועקען פאַלען.

ראָזי האָט איהם שנעל אָנגעכאפּט און דערפיהלט זיין שווערקייט און זיך דערשראָקען:

— פילִיפּ!

ער האָט זיך געטהאָן א דרעה אוים צו ראָזי'ן, מיט א צושאָטענעם געלעכטער.

זיי האָבען זיך איבערגעפֿלאָכטען, געקושט און האַלטענדיג זיך האַנד אין האַנד, אריין אין הויז.

ראָזי האָט אָנגעקלונגען צו דער דיענסט.

פילִיפּ האָט אָבגעפֿרעסט א קנעפּל אין דער וואַנד און עס איז געווָארען ליכטיג.

די דיענסט איז געקומען צו לויפען און ווי א שולדיגע שטיל־ערהייט ארָאָבגעראָמט פון טיש.

בלייבענדיג איינס אויף איינס האָט פילִיפּ אָנגעהויבען:

— איך האָב נעכטען אזוי געבענקט נאָך דיר, ראָזי —

— מיר האָט אויך געצויגען ערגעץ — האָט ראָזי געזאָגט שפּיגל־ענדיג זיך מיט איהרע קליינע פינגער אויף איהר שוים —— און דאָ איז די הויז געוועזען אזוי גרויס און לעדיג און איך האָב זיך ניט געקענט געפינען קיין אָרט.

— האַסטו געזאָלט קומען צו מיר.

— צו דיר? ערינטענס, וועל איך צו דיר מעהר ניט קומען. און צווייטענס, האָב איך ניט געטאָרט אוועק פון הויז נאָכדעם ווי איך האָב —

—האַסט טאַקע דעם בריף געשיקט? —

האָט פילִיפּ זי ניט געלאָזען ענדיגען.

— אז איך זאָג, טהו איך.

— אויף איין אייגענעם טאַטען?

— וואָס קעהר זיך אָן די היים מיט דעם שאפֿ?

— פון אָט יענעם שאפֿ וועלט אויפגעהאַלטען דיזע היים, ראָזי?

— פילִיפּ! ?

— ראָזי, בערעכען וואָס דו האַסט געטהאָן. איך האָב דיך ליעב, דאָס וויסען נאָר, איך און דו אַליין. און איך קוק ניט ארויס אויף דיין טאַטע'ס הילף. נאָר גלאַט אַלס מענש, טראכט איך, ווי טהוט מען דאָס אזא זאך קענען איין אייגענעם טאַטען?

— איך פרעג ביי דיר ניט צי דו האַסט מיך ליעב און דערפאר בעט איך ביי דיר, אז זאָלסט מיר ניט נעבען קיין עצות. — האָט ראָזי זיך אויפגעהויבען פון איהר אָרט און איז אַוועקגעלאָפען אין איין אנדער צימער.

פּילִיפּ האָט זיך דערשראָקן, איבערגעצויגן עטלעכע מאָל די ווערטער, וועלכע ער האָט גע־זאָגט ראָזי'ן און וועלכע זי האָט איהם געזאָגט, האָט פערריידיגערט א סיגארעט און איז אוועק אויפזוכן ראָזי'ן אין אנדערן צימער.

ער האָט זי געפונען איין איבערגעבויגענע אין דאָס אָפענע פענסטער צו דער גאס. האָט זיך אויך איבערגעבויגן אין דאָס אָפענע פענ־סטער און זיי זיינען אזוי געשטאנען און שטום געקוקט אויף דער שטילער גאס. נאָכדעם האָט ער מיט זיין האנד ארומגעוויקעלט ראָזי'ן און זי צוגעצויגן צו זיך. זי האָט אוועקגעקוקט אין א זייט און געשוויגן.

האָט ער אָנגעצויגן א פולן מויל מיט רויך פון סיגארעט און עס געטהאָן א בלאָז ארויס גלייך אויף איהר פּנים. ראָזי האָט נאָך מעהרער פערדרעהט איהר פּנים אויף א זייט און געשוויג־גען.

האָט ער געטהאָן א כאַפּ זיין האנד פון ראָ־זי'ן און געמאכט א בעווענונג. ראָזי האָט זיך גיך אויפגעהויבען פון פענסטער, פילִיפּ'ן א כאַפּ געטהאָן בייִם קאָפּ, איהם אריינגעצויגען אין הויז אריין און דאָס פענסטער פערמאכט.

— מיך וועסטו ניט אָבשרעקן, פילִיפּ, נאָר איך וועל דיך נאָך מעהרער פּיינט האָבען.

— האָב מיך פּיינט. אָבער ריידען, מעגסט דאָך, ריידען מיט מיר. איך האָב נאָר געזאָגט מיין מיינונג. איך באַנעהם די נאנצע זאַך אָט אזוי: אז ווען איך וועל א פאָטער זיין און מיינם א קינד זאָל קעגען מיר אזוי האָנדלען —

— פילִיפּ, די ריידסט שוין איצט ווי איין אלטער איד און ווי וועט זיין שפּעטער?

— נו, גענוג! האָסט אָבגעטהאָן און פער־פאלגן. איך וויים איצט וואָס דיין טאטע פיהלט. אָבער וואָס זאָגט די מאמע?

— די מאמע, נאָר ניט זאָגט זי. איך וויים נאָר ניט צי די מאמע וויסט דערפון.

— וואָס, זי וויסט נאָר ניט? וואַרום האָסטו איהר אליין ניט דערצעהלט?

— זי וועט שוין וויסען מאָרגען אין דער פריה.

— וועסט איהר זאָגען, ראָזי? זאָג עס איהר דיין מאמען.

— זי וועט שוין אליין וויסען מאָרגען אין דער פריה.

— דער טאטע וועט עס איהר דערצעהלען?

— מיין טאטע איז ניט פון די אידען.

— אפשר זאָל איך דיין מאמען דערצעהלען?

— ניט, ניט דו, זי וועט שוין אליין וויסען!

— וי אזוי?

— וויל איך וועל אויפשטעהן פריה.

— צו וואָס עפּעס פריה?

— אלע מיידלאָך וואָס ארבייטען אין מיין טאטענס שאפּ שטעהען אויף פריה.

— איך פערשטעה ניט, וואָס דו רעדסט.

— איך וועל אויפשטעהן פריה צו דער אר־בייט, איז עס קלאָר פאר דיר.

— הא, דיין טאטע האָט דיך שוין בע־שטראָפט און דו וועסט זוכען אן אנדער פּלאַץ?

— איך האָב שוין געפונען. מיין אָפּים וועט זיין טאקע אין טאטענס שאפּ צווישען אלע מיידלאָך, ביי דער מאשין. און איך האָב עס אליין אויסגעקליבען.

— וואָס איך הער!

— אָט דאָס וואָס דו הערסט!

— וועסט זיך לערנען א טרייד?

— די מיידלאָך לערנען מיך.

— אין דיין טאטענס שאפּ?

— יאָ, פילִיפּ!

— דאָס איז שפּאַנענד, העכסט אינטערע־סאנט! — און אויב דיין טאטע וועט דיר ניט בע־צאָהלען געניג פאר דיין ארבייט — האָט פילִיפּ זיך שוין געוויצעלט — וועסטו זיך מיט איהם צוקריעגען און נעהן אין אן אנדער שאפּ?

— ניט נאָר אויב ער וועט מיר ניט בע־צאָהלען גענוג וועל איך זיך צוקריעגען, נאָר אויך אויב ער וועט די אנדערע מיידלאָך ניט בעסער בעהאנדלען.

ראָזי איז געווען געלאָסען. זי האָט געוואוסט אז פילִיפּ שמייכעלט, אין דעם פינסטער'ן צי־מער, צו זיך אליין פון איהרע רייד. פילִיפּ האָט מעהרער ניט געהאט וואָס צו זאָגען. ער איז אומגעמענגען איבער'ן פינסטערען פאָרלאָר הין און צוריק.

ראָזי האָט זיך דערמאָנט, אז מען דארף אייניגע שטריכען צו פערענדיגען דאָס נאנצע בילד און זי האָט געזאָגט:

— און אויב דער טאטע מיינער וועט מיך פון זיין שאפּ ארויסטרייבען, און אויב ער וועט מיך פון דעם הויז אויך ארויסטרייבען, וועל איך שיקען נאָך דיר, פילִיפּ, אז זאָלסט מיר העלפען. פערשטעהסט? פילִיפּ האָט פער־שטאנען. האָט זיך, פון מאנערע וועגען זיך נאָך פערואמט אין פארלאָר אייניג מינוטען און נאָכדעם איז ער אוועק אהיים ארונטער־לויפענדיג די טרעפ מיט א גערויש, ווי א ג־ע־איבטע האנד וואָלט אין א פויק אויסגעקלאפט.

אויף מאָרגען איז ראָזי אויפגעשטאנען נאנץ פריה. דער מאָרגען איז געווען א ליכטיגער און עס האָט זיך ראָזי'ן געדאכט, אז זי האָט פערשפּעטינט. זי האָט זיך געאייליט און האָט געוואָלט אלעס אָפּטהאָן שטילערהייד און פער־לאָזען די הויז, אז קיינער זאָל ניט בעמערקען. און ווי זי איז ניט געווען פאָרזיכטיג מיט זאכען, איז ביי איהם פון די הענד געפאלען און האָט זי עפּעס געוואָלט אָפרוקען האָט עס געטהאָן א קלאפּ.

די מוטער איז ארוים פון איהר צימער און

דערזעהן ראָז'ן אַן אָנגעטאָנענע. די מוטער־האָט זיך דערשראָקען.

— א גוטער מאָרגען, מאמע!

— טאָכטער, זעה, ווי דו זעהסט אוים! וואָס איז געשעהן?

— ביי דיר איז באלד „זעה ווי דו זעהסט אוים"! — האָט ראָזי געשמייכעלט. — איך זעה אוים אַזוי גוט ווי אלע מאל, נאָר איך אייל זיך היינט.

— פאָהרסט ערגעץ ארוים מיט פילים'ן? וואָרום האָסטו נעכטען ניט געזאָגט, וואלט איך דיר עפעס אָנגעגרייט.

— איך פאָהר אין ערגעץ ניט, מאמע, און איך וויל מיר אליין עפעס מאכען צום עסען.

— וואָס איז דאָס פאר א נייעסען? פאָהרסט אין ערגעץ ניט, שטעהסט אויף אַזוי פריה און זועסט אליין מאכען קאווע.

— אָט אַזוי, איך אייל זיך צו דער אַרבייט.

— צו דער אַרבייט?! וואָס פאר אַן ארבייט איז דאָס פלוצלונג אויף דיר היינט אָנגעפאלען? דערצעהל דער מאמען, טאָכטער. איך זעה, דו זעהסט מיר עפעס היינט אוים גאָר אַן אַנדערע.

ראָזי האָט דערווייל פערענדיגט איהר טואָלעט און זיך גלאַזען צו דער טהיר, וועלכע האָט געפיהרט אין קיך אריין.

די מוטער איז איהר פערלאָפען דעם וועג, האָט זיך אוועקגעשטעלט ביי דער טהיר פון קיך.

— מאמע, אויב דו לאָזט מיך ניט, וועל איך אוועקגעהן אָהן קאווע צו דער אַרבייט.

— וואָס ביזטו היינט משוגע געוואָרען, צי אפשר חלומ'ט זיך מיר אַזא שווערער חלום?! — האָט די מוטער אָנגעהויבען רייבען איהרע אויגען, אין וועלכע עס האָבען זיך שוין די קוואלען פון טרערהרען געזומען צופעזענען. — איך וועל אויפוועקען דעם טאטען; זאל ער זעהן, וואָס עס איז דאָ היינט פאר א שפיעל.

— מאמע, מאך ניט קיין טומעל. פערלאָז דיך אויף מיר. איך קען שוין מיין שטערטעל אליין בעשטעהן.

— סאלאָמאָן! סאלאָמאָן! — איז די מוטער אוועק מיט צושפרייטע הענד און מיט א שטילען, צוציונגענעם געווויין אין פאָטערס צימער.

ראָזי האָט זיך בענוצט מיט דער געלעגענהייט און א כאַפ געטהאָן הוט און מאנטעל און איז ארוים פון הויז.

פינף הונדערט מיידלעך האָבען זיך פלוצלונג דערפרעהט.

דעם בריף, וואָס ראָזי, זייער באָסעם טאָכטער, האָט אין צייטונג געדרוקט, האָט יעדע פון זיי אויסגעשניטען. און א שטיק ווייסע לייוועגט אויף א רייף אָנגעצויגען און מיט נאָדעל און זייד וואָרט נאָך וואָרט אויפ'ן לייוועגט אויסגענעהט, אז עס זאָל זיין אויף נאָך דער חתונה פאר אַן אָנדענקען, אויף דער וואָנד עס אויפצוהענגען, פאר די קלייניע קינדערלעך אין פאר קינדס קינדער.

וואָרט פאר וואָרט האָבען די מיידלעך מיט זיידענע פעדימלעך אויפ'ן לייוועגט אויסגענעהט אָט וואָס:

— „מיינע ליעבע הערצן: איך בין א טאָכטער פון סאלאָמאָן... און עס זאָל אייך ניט וואונדערען, אויב איך וועל אייך דאָ געבען אונערוואַרטעטע שטריכען פון מיין פאָטער'ס לעבען. מיין פאָטער דרעהט זיך ארום אין אייער געזעלשאפט א שטאָלצער און מיט א בריטען בייטעל. איך האָב אָבער געלערענט אין די שולען פון אונזער גרויסען און פריען לאנד, און האָב געהאט דאָס פערגעניגען זיך צו פערטיפען אין די ביכער פון אונזערע גרויסע מענשען און אויף אין די ביכער, וואו עס ווערען בעשריבען זייערע לעבענס. איך האָב געלערענט פון יענע ביכער, אז די גרויסע מענשען פון וואָרט און געדאנק פון אונזער לאנד זיינען תמיד געווועזען צווישען פאָלק. ארויסגעקומען פון פאָלק און מיט איהם געבליבען און פאר'ן פאָלק געשטאָרבען.

„אַזוֹא, בעט איך אייך צו לאָזען וויסען: מיין פאָטער בעדארף ניט האָבען קיין פלאָץ אין אייער געזעלשאפט — איהר פיהרער פון אייער פאָלק און מענשען פון פריען געדאנק און פאָלקס־וואָרט. מיין פאָטער קריכט ארויף צו דעם עקאָנאָמישען טהורעם אויף א לייטער, וואָס ער פלעכט פון מיידעלשע צארטע הענד. ביי מיין פאָטער אין שאפ זיצען ביי פינף הונדערט מיידלעך און ארבייטען פאר א לוין, וואָס שקלאפען וואָלטען אפגעשטויסען. ביי מיין פאָטער אין שאפ זיצען פינף הונדערט מיידלעך טאָג־אויס, טאָג־אוים און זיי טאָרען ניט א לאָך טהאָן, וויי א מיידעל בעדארף צו טהאָן; זיי טארען ניט א זינג טאָן וויי א מיידעל בעדארף און וויל אמאל א זינג טאָן; זיי טאָרען אויך ניט א שמועס טהאָן איינע מיט דער אנדערער, וויל מיין פאָטער'ס מענשען שטעהען אין וואָכען איבער זיי פון פריהען מאָרגען ביז שפעטליכען אָוונד.

„און איצט פרעג איך ביי אייך, צו איז דאָס רעכט, אז אזא מענש ווי מיין פאָטער זאָל האָבען אן ארט צווישען אייך? ער זאָל אָרומגעהן אין אייער געזעלשאפט מיט א בריטען בייטעל און איהר זאָלט זיך פרעהען מיט איהם צוזאמען אויף די באנקעטען וואָס ער מאכט פאר אייך און איהר זאָלט טרינקען זיין ווין און עסען זיינע פיש, וועלכע ווערען געקויפט מיט דעם שווויס און בלוט פון פינף הונדערט ארבייטער־מיידלעך אין מיין פאָטער'ס שאפ?"

איך צייכן'חיך — ר א ז י."

סאול ראסקין:

ווי צו גענישען די נאטור-שעהנקייטען

אם וואלט אן דעם בעגריף „גענישען די נאטור" האבען די שטאדטישע מענשען בעשאפען. זייענדיג אבגעריסען פון דער נאטור, בענקען זיי שטענדיג נאך די פרייע פעלד, וועלדער און בערג, טרויען וועגען דער נאטור ווי וועגען א געליעבטער, און וועגן דער זומער קומט, שטראמען די שטאדט מענשען מאסענווייז ארוים „אין׳ס פרייע" צו גענישען די נאטור.

גראד איז ארום ניו יארק, ווי אין דעם גאנצען סטייט, די נאטור פערשיעדענארטיג און רייך. פון איין זייט האבען מיר דעם ים מיט וויים-בעשוימטע כוואליעם און זאמדיגע ברעגען; פון דער אנדערער זייט — בערג מיט געדיכטע וועלדער אויף זייערע רוקענס, און צופוסענס טראגט לאנגזאם זיינע וואסערען דער הודסאן, וועלכער קען זיך אין שעהנקייט פערגלייכען מיט דעם בעריהמטען דייטשען רהיין. דאן האבען מיר גרויסע און קלייגע אזערעס, וואסערפאלען מיט דעם נאטור-וואונדער „ניאגארא" בראש. מיר האבען אויך פלאצעם לאנד, בלומען-פעלדער, אינזלען, קורץ, אלע מעגליכע טיפען לאנדשאפטען זיינען בילד און מיר נעהמען שוין אויף א פארטיגע זאך. שטעהען מיר אבער אליין פאר א נאטור-בילד, האבען מיר אליין מיט אונזערע אייגענע כוחות צו פערטייטשען זי, פאנאנדער-צוקלייבען זיך אין די טויזענדער פאקטען און מילליאנען אייניצעלהייטען, און אליין בעשטימען וואס איז וויכטיג און וואס איז א נעבענזאך. מיר גופא מוזען קינסטלערישע-טהעטיג ווערן וועגן מיר שטעהען אליין פאר דער נאטור, און דאס איז נאר ניט אזוי גרינג פאר דעם ניט גענישטען, וועגן אפילו אויפריכטיגען נאטור-ליעבהאבער.

מיר זאגען „ניט גענישטען", ווייל דאס איז אייגענטליך וואס עס פעהלט די מיסטע פון שאפטען זיינען דא פארטראטען — אן ערשיינונג וואס טרעפט זיך זעלטען.

אבער פערשטעהן און גענישען די נאטור איז פיעל שוועירער ווי פערשטעהן און גענישען א געמעלטע לאנדשאפט. דאס איז דערפאר וואס דער קינסטלער האט אויף זיין קונסט-בילד שוין אנגעדייטעט דורך א ליכטיגערע פארב, א שטארקערען קאנטור, דורך אונטערשטרייכען דעטאלען ד. גל, וואס ער האט געפונגען כאראקטעריסטישעם און אינטערעסאנטעם אין דער לאנדשאפט. ער האט אונז שוין די נאטור ערקלעהרט דורך זיין בילד און מיר נעהמען שוין אויף א פארטיגע זאך. שטעהען מיר אבער אליין פאר א נאטור-בילד, האבען מיר אליין מיט אונזערע אייגענע כוחות צו פערטייטשען זי, פאנאנדער-צוקלייבען זיך אין די טויזענדער פאקטען און מילליאנען אייניצעלהייטען, און אליין בעשטימען וואס איז וויכטיג און וואס איז א נעבענזאך. מיר גופא מוזען קינסטלערישע-טהעטיג ווערן וועגן מיר שטעהען אליין פאר דער נאטור, און דאס איז נאר ניט אזוי גרינג פאר דעם ניט גענישטען, וועגן אפילו אויפריכטיגען נאטור-ליעבהאבער.

מיר זאגען „ניט גענישטען", ווייל דאס איז אייגענטליך וואס עס פעהלט די מיסטע פון

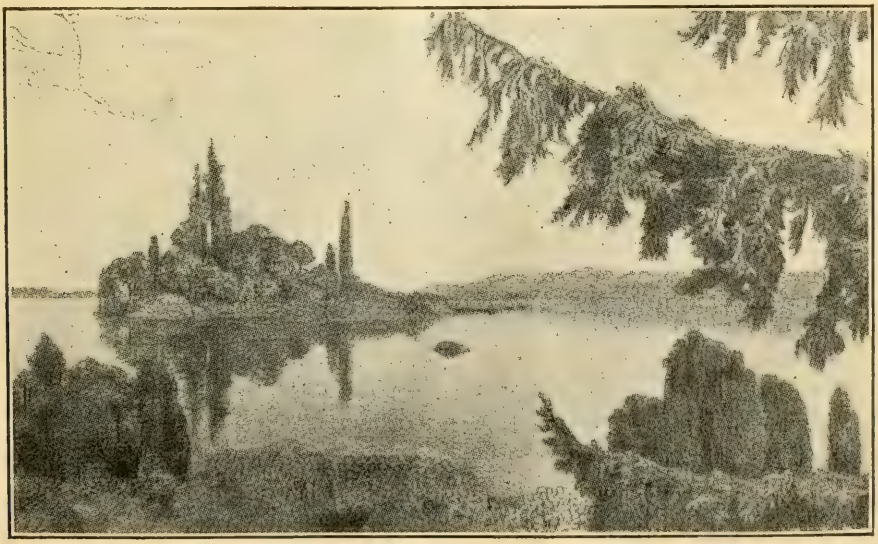

בלעטער אויפ׳ן פאן פון הימעל

אונז, אום צו קענען טיף ענינסען נאטור־שהנ־קייט. יעדער מענש, ווי דער ענגלישער עסטע־טיקער דושאן ריאסקין מיינט, טראגט אין זיך א „לאנדשאפט אינסטינקט", מען דארף נאר העלפען דיעזען לאנדשאפט אינסטינקט זיך צו אנטפלעקען.

וואס מען דארף ערשטענס און הויפטזעכליך געדענקען אין דער צייט וועז מיר בעטראכטען די שהנהייט פון דער נאטור, איז ניט צו לאנג אבצושטעלען זיך אויף דאס זאכליכע פון דער נאטור: דענקט ניט צו שטארק וועגען דעם, אז איהר זהט פאר זיך א בלום, א בוים, א וואלד, א פעלז אדער א טייך, דענקט ניט וועגען די זאכען, פערגעסט אויך ווי ווייט מעגליך דעם לאגישען צוזאמענהאנג פון די זאכען, לאזט אייער פערשטאנד צו רוה, לאזט זיך אנזעטיגען אייער אויג, לעבט זיך אריין מיט די געפיהלען און מיט די חושים ניט אין די זאכען גופא, נור אין דעם שטייגער ווי אזוי זיי ערשיינען פאר אייך. זהט איהר למשל, א בוים, און א צווייטען הינטער איהם, און א בארג הינטער זיי ביידען, און א קיילעכדיג וואלקען איבער'ן בארג, פרובט צו בלייבען מיט אייערע אויגען און געפיהלען בייי דעם אונטערשיעד צווישען די גרינע פארב פון די צווייי בוימער; זהט דאס גרין פון דעם צווייטען בוים ניט אוים קעלטער, דאס הייסט האט מעהר בלוי און וועניגער געל, צו לייכטעט ניט דורך דורך די בלעטער דאס פיאלעט פון דעם בארג און צו שפיעלט ניט אריין א טאן אין דאס בילד, וואס פאר אייערע אויגען, דאס קלייניע וואלקענדעל פון אויבען?

און פערקעהרט, פרובט נאר א טראכט טאן וועגען דעם ווייטען פיאלעט־בלוי, אז דאס איז א בארג און אז איהר וויסט זיין נאמען, אז ער איז אזוי אין אזוי פיעל פוס הויך און אז דארט וואוינט אייער א בעקאנטער—אזוי באלד ווערט בלאסער דאס בלוי און עס פערשווינדט דער דורכזיכטיגער פיאלעט. יא, אין אווענגעהן פון דאס זאכליכע אין דאס ריין עסטעטישע, ליגט דער סוד פון לאנדשאפט גענוס. ווייל, וען איהר בעטראכטט א זאך פון איהר זאכליכער זייט בלויז, וען איהר ווילט דערקענען די זאך מיט אלע איהרע אינצעלהייטען, און איהר נעמט זיך צוקוקען גענויער, איז תמיד דא א געפאהר צו פערלירען זיך אין אינצעלהייטען, ווייל אינצעלהייטען זיינען דא מיליאנען. ס'איז גרינג צו ווערען איבערוועלטיגט פון זיי, די נערווען ווערען מיעד; לאנגווייליג און גארנישט־זאגענד ווערט די נאטור. פארקעהרט, בעטראכט איהר נאר די פארם, פארב און ליכט, ווערט אייער בליק בריייטער, אומפאסענדער, ווערט איהר פעהיג צו בעשטימען דעם הויפט כאראקטער פון דער לאנדשאפט, איהר הויפט שהנקייט, איהר ווערט אליין מאלער אין גייסט.

* * *

און איצט עטליכע גענויערע בעמערקונגען.

פון פיער עלעמענטען בעשטעהט די לאנדשאפט. ערשטענס פון דער נאקעטער ערד מיט איהרע זאמדיגע, לעהמיגע פלעקען, שטיין, פעלז און בארג; צווייטענס, דאס קלייד פון דער ערד — די פלאנצען: מאך, גראז, בלום, וואס בילדען דאס פעלד, בוש און בוים, וואס בילדען דעם וואלד; דריטענס, דאס וואסער, ווי ים, אזערעס, פלום און וואסערפאל; און פערטענס, דער הימעל מיט די וואלקענס. ניט תמיד, פערטהט זיך, זיינען אלע פיער עלעמענטען פעראיניגט אין איין לאנדשאפט און ניט אלע זיינען גלייך וויכטיג פאר דער לאנדשאפט. מאנכמאל איז איין דיזינקער בוימעלע אין פאדערגרונד די גאנצע לאנדשאפט און דאס איבעריגע — ערד, וואסער און וואלקענס — א נעבענזאך. מאנכמאל איז דער הימעל מיט זיין הערליכקייט די לאנדשאפט, מאנכמאל א פעלז, עס וועגדט זיך פון דעם געזיכטם פונקט פון וועלכע מיר בעטראכטען די נאטור.

„א פייזאזש — דאס איז אונזער שטימונג" זאגט א פראנצוז. א פייזאזש איז דאס, וואס אונזער אויג געפעלט. די נאטור האט קיינע עסטעטישע כונות, זי קאמפאניירט ניט קיינע לאנדשאפטען, הארמאניזירט ניט בעוואוסטזיניג קיינע פארבען, כאטש אפט קען עס אויס־

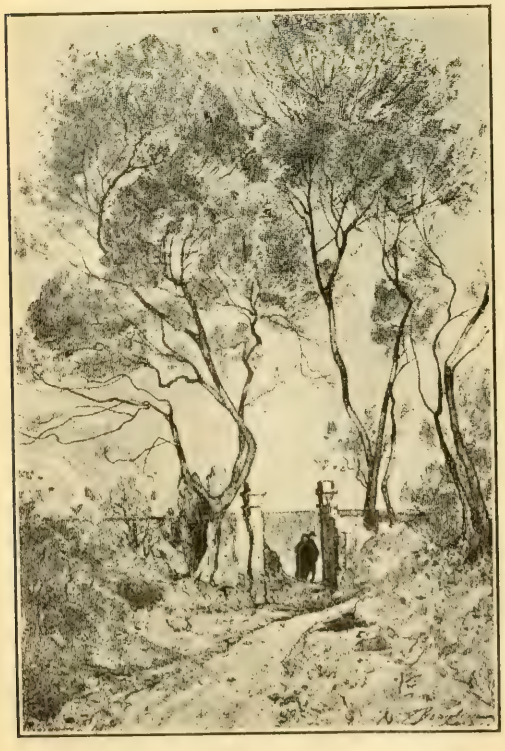

א פויזאזש, פון אנרי אדפוני

וווייזען, אז זי טוט עס יא. אָט נעהמט, צום בייַ־שפּיעל, דעם מאָך, וואָס בעדעקט מאנכע שטייַ־נער, פּעלזען און טרוקענע ערד; ס'איז אַ שטיַ־לינקער, בעשיידענער עלעמענט. דאָך פּאר דער מאָלעריישער זייט פון דער לאַנדשאפט איז דער מאָך גאָר ניט אָבצושאַצען. ער בריינגט אין האַרמאָניע דעם גרוי פון דעם שטיין מיט דעם רייכען גרין פון די גראָז אַרום איהם. דער מאָך רעפּלעקטירט די בלויקייט פון דעם הימל, מאַכט רייכער דעם פּעלז, פּרישער דעם צוברא־כענעם, אלטען בוים. וויידער די שטיינער, וואָס ליגען צוואוואָרפּען אייַנציגווייז, אָדער אין גרו־פּען, און ווערען פון די דיכטער געוואָרפּען „אייַ־זאמע", „קאַלטע", „שטילע", א. ד. גל., זיינען דוכט זיך, מיט א כיון בעשאפען, איז די אַטמא־ספערע. וואָס מיינט מען מיט דיעזען פיעלגע־ברויכטען אויסדרוק? מען מיינט די סאָרט לופט וואָס רינגעלט ארום א זאך. פון דער לופט, וואָס רינגעלט ארום א זאך, הענגט אָב איהר פארב, איהרע רעפלעקסען און די טענער ארום איהר. מען מוז געדענקען, אז אבסאָלוט ריינע שטראה־לען פון דער זון זעהען מיר קיין מאָל ניט. עס איז דעם מענשען ניט געגעבען געוואָרען די מעג־ליכקייט צו זעהען דעם גאנץ רייַנעם פּנים פון א זונען־שטראהל, וויַיל אייַדער ער קומט צו אונז אראָב אויף דער ערד, גענהט ער דורך א שיכט לופט פון 10—15 מייל די דיק. די לופט בע־שטעהט פון אונעגדליך פיעלע, קלייַנינקע וואַ־סער־בלעזעלעך, שטויבעלעך, רויך־ און גאזען־קערפּערלעך. זיי אלע שטעהען אין וועג דעם זו־נען־שטראהל, יעדעס כאפּט אין זיך עפּעס אריין פון איהם אזוי, אז ביז ער קומט צו אונז אויף דער ערד, פערמאָגט דער זונען־שטראהל אפּשר א העלפט פון זיין גאנצער קראפט אין גלאנץ. דאָס אויג אונזער וואָלט אפּשר ניט אריבערגע־טראָגען א גאנצען זונען שטראהל און וואָלט גע־וויס קיין פּרייד אין איהם ניט געפונען. די לופט אוועקגערויבט די גאנצקייט פון דער זון, האָט אונז אָבער דערפּאר געגעבען א וועלט פון פארבען און ניואנסען. יעדע לופט־בלעזעלע איז ווי א קלייַנינקער קריסטאָל. זי ברעכט דעם וויי־סען טהאָל און גיט אַרויס פארבען. וואָס די קער אָדער פייכטער די לופט איז ארום א זאך, אלץ מעהר ענדערט זי איהר פארב. די רויטע

א פּעלז מאַכט די לאַנדשאפט

פון גרויסען דעקאָראַטיוון ווערטה. זיי זיינען די ערטער אין דעם לאַנדשאפט, וואו דאָס אויג קען רוהען פּעסט און זיכער; דען די בוימער בעווינגען זיך, דאָס בלאָט ציטערט, דער וווייטע בארג בייט יעדע וווילע זיינע פארבען, דאָס וואַ־סער ענדערט איהר פּנים מיט יעדען פּאראיבער־שווּעבענדען וואָלקענדעל. אלעס בייט זיך און בעווינגט זיך. נאָר דער שטיין און פּעלז שטע־הען פּעסט און לאָזען די אויגען אויף זיך רוהען. זיי זיינען די זיכערסטע טרעגער פון פאָרמען אין דער לאַנדשאפט. נאָך זיי קומען די בוימער און די וואָלקענס, אלעס איבעריגעס איז פּאַרב און קאָלאָריט — מאָמענטאלע שפּיזיי פאר דאָס אויג.

אָבער דאָס וויכטיגסטע צוצוגעבען שעהנ־הייט דער לאַנדשאפט, וואָס די נאַטור האָט,

אַ בוים מאַכט די לאַנדשאַפט

פֿאַרב, למשל, פון אַ רויז און די גרינע פון די גראָז וועלכע פון די לופט־קערפּערלעך געענדערט אויפֿן וועג צו אונזער אויג. די קלייניקע בלעזעלעך רעפלעקטירען די צוויי פֿארבען. איינס אין דאָס צווייטע בינדען זיי צונויף, האַרמאָניזירען זיי, גיבען זיי צו עטוואָס אייגענעם, אזוי. אז ארום די רויז און גרין וועבט זיך נאָך אַ דינער שלייער פון בעגלייטענדע טענער. אָט דאָס איז אטמאָספערע. די אטמאָספערע מאכט דעם בארג אויסזען בלוי, דעם וואַלד —פּיאַלעט; די אטמאָספערע מאכט די קאָנטורען ווייך, פון קאָליר — קאָלאָריט. אָט ווארום עס זיינען אין דער נאטור ניטאָ קיין דיסהארמאניען, ווייל יעדע דיסהארמאניע ווערט דורך די אטמאָספערע איבערגעארבייט אין אַ האַרמאָניע. אטמאָספערע איז די נשמה פון דער לאַנדשאפט.

פון דער ווייטען איז דער בארג פארביג ווי די בערג. קיין מאָל ניט שווארץ. גלויב ניט דעם אויסדרוק „שווארצער וואַלד", פונקט ווי דעם אויסדרוק „שווארצע שאטענס", דען שאטענס זיינען פארביג, אזוי פארביג ווי דאָס ליכט. דער שאטען פון אַ זאַך איז די פארב וואָס עס פעהלט דער זאַך, אָדער די פארב וואָס עס פעהלט דעם ליכט, וואָס בעלייכט עס. אראנזשענע ליכט ווארפט בלויע שאטענס, בלויעס ליכט ווארפט אונטער אומשטענדען אראנזשענע שאטענס.... עס זיינען דאָ פיאַלעט שאטענס, ראָזע און גרינע שאטענס, נישט נאָר אין דיכטונגען פון דעקאַדענטען, נאָר טאַקע אין דער נאטור. מען דארף זיי נאָר זעהן.... און נאָר דאן וועט איהר זעהט דאָס, קענט איהר ערשט זאָגען אז איהר זעהט די נאטור. אָזוֹי, דער וואַלד איז ניט אין גאַנצען שווארץ אפילו ביי נאַכט. וויעדער פון דער נאָהענט, וועט מען זעהט בוימער און ניט דעם וואַלד, געניסען מיר שוין די פֿארמען פון בוים און צווייג און בעזונדערס דאָס בלאַט.

דאָס בלאַט פון בוים איז פאר'ן דיכטער דער קרוין פון בוים, פאר'ן מאהלער איז עס דער פארבינדונגס גליעד צווישען ערד און הימעל. וויל דאָס בלאַט איז מייסטענס צו זעהן אויף דעם פאָן פון הימעל־גרין אויף בלוי. אין אַ הייסען זומער טאָג פערוואַנדעלט זיך דאָס בלוי ארום די גרינע בלעטער אין אַ וואַנדערבארען פיאַלעט — אָן ענטציקענדער גענום פאר דעם אויג.

און דער הימעל! אז די פארב פון דעם הימעל איז בלוי — וויסען אלע, אז דער הימעל האָט פיעלע סאָרטען בלוי, וויסען ליידער ווייניגע, אפילו ניט אונזערע דיכטער און נאטורשילדערער. זיי וויסען נישט מעהר ווי איין בלוי — „לאַזור בלוי", פונקט ווי איין פארב פאר דעם זונען־אונטערגאנג — „פורפור", און פאר דער לבנה — „זילבער שטויב". קוקט זיך אָבער צו צום הימעל געניויער, וועט איהר דערזעהן אז דאָס טיפּע בלוי, דאָס בלאַסע, דאָס גרינלעך אָדער ראָזינע בלוי איז קיין מאָל ניט קאָמפּאקט, ווי פון איין שטיק געגאָסען. עס שימערט און עס ציטערט די פארב פון הימעל, עס בעווענט זיך און בייט זיך יעדע רגע, הויבט אָן פון האָריזאָנט און געהט ארויף. מיט די אויגען וועט איהר זעהן אַ גאַנצע סקאַלע פארבען־איבערגאנגען: אונטען ראָזיג גרוי, ווייטער עטוואָס גרינלעך, דערנאָך פיאַלעט־בלוי און צולעצט ערשט טיף בלוי. אבענד און אין דער פריה ביי זונען אויפגאנג און אונטערגאנג איז ניטאָ אַ פארב וואָס זאָל זיין אונמעגלעך אויפֿן הימעל.

היינט די וואַלקענס!

די וואַלקענס זיינען צוגלייכער מאָס פּאָרם און פארב. די פֿארמען פון די וואַלקענס אויפֿן הימעל זיינען אייגע פון די אינטערעסאנטסטע ערשיינונגען אין דער נאטור. די ניעדריגסטע און די נאָהענטסטע זיינען די רענען־וואַלקענס, נימבוס־וואַלקענס געוועהנליך. זיי זיינען גרויס אין פֿארמאט, פלאַך, טונקעל־גרוי אין פארב, רויכיג און שטויביג. העכער פאר זיי געפינען זיך דער בעקאַנטסטער און שענסטער סאָרט וואַלקענס — די פּריהלינג און זומער וואַלקענס, קומולוס געוועהנליך. זיי לייגען אָנגעהויפט גאַנץ

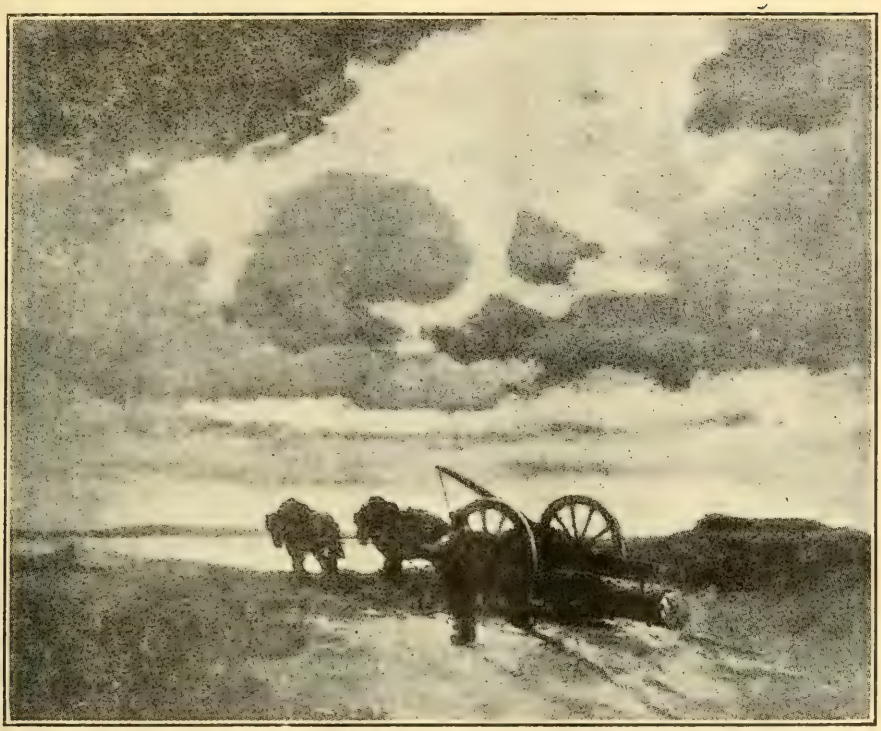

א לאַנדשאַפט מיט א זומער־וואַלקען (קומולום).

א לאַנדשאַפט מיט א רעגען־וואַלקען (נימבום).

צע בערג, מעבטיגע טעמפּלען, מיט וואונדער־בארע טורעמס און פיגורען. נאָך העכער פּאר זיי, גאָר הויך, אין די אייז־קאלטע רעגיאָנען, הענגען די לייכטע וויסע וואלקענדלעך, די סירוס וואלקענס. זיי זעהען אויס ווי געקרייזעלטע פעדערלעך, דורכזיכטיג אזוי אז זיי טראָגען אין אָט פון דיזעז עלעמענטען: ערד, פלאנין, הימעל אין וואסער, בעשטעהט די לאנד־שאפט. מען קען קוקען אויף איהר פון א בריי־טען שטאנדפונקט, ארומכאפענדיג א גרויסע לאנדשאפט, מען קען בלייבען ביי א קליין אינ־טימען ווינקעלע. מאנכע לאנדשאפטען האבען

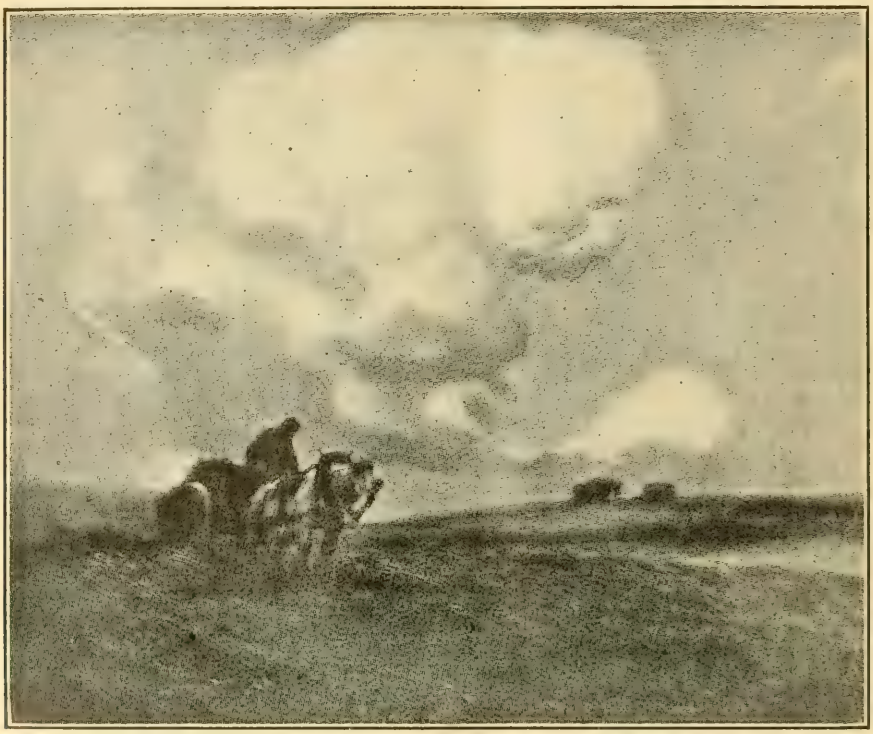

וועז דער הימעל צושפּיעלט זיך

קיין שאטענס ניט; די זונען־שטראהלען נעה־מען זיי דורך אין דורך ווי גלאז. זיי זיינען טאקע פון דינסטע אייז־נאדלען געבויט. צעהנ־לינע, קלייגע, דראבטע האָט דער הימעל, אין אָבט צושטעלט ער זיי אין די וואונ־דערליכסטע גרופּען, קרייזען אין רייהען. פּאלט אויף זיי זאָכ ליכט, ווערט עס צושאטען אין טויזענדע טיילען, אין יעדעס טיילכעל ווערט א פּארב.

אין דאָם אלעס שפּיגעלט זיך אָב אין וואסער, דען ביידע, הימעל אין וואסער, לעבען אייך אין דעמזעלבען ליכט־ און פארבען־לעבען. אוועגדם, וועז די ערד ווערט דונקעל אין נאָר דער הימעל איז נאָך ליכטיג פון די לעצטע שטראהלען, איז אויך דאָם וואסער ליכטיג; לעיט זיך אויס דער הימעל, ווערט אויך דאָם וואסער פינסטער. ווייל די נאטור א שפּיעל טאָן אין אילוזיאָנציע, ווייזט זי אויפ'ן הימעל אין וואסער איהרע שהנסטע ליכט עפּפעקטען. ליניען עקינע, העגעגנדע אין פאלענדע, ווי למשל, פעלזיגע גענענדען. זיי מאכען דעם אייג־דרוק פון אונרוה. קוקט מען אָבער אויף א ווינ־קעלע פון אזא אונרוהיגער לאנדשאפט, קען זי מאכען דעם אייגדרוק פון ליעבליכער אוינפאב־קייט אין שטילקייט.

אָבער גענוג אנווייזונגען. עס איז ניט מעג־ליך אין אויך ניט נויטיג אנגעמען ביי דער האנד יעדען אוינצעלנעם אין צופיהרען, אין ווייזען איהם אלין וואָס די נאטור פארמאָגט. מען מוז אלין זוכען אין געפינען, ווייל נאָר דאָם אלין געפונענע גענייסט מען ווירקליך. מיר האָבען בלויז אין עמליכע ביישפּיעלען געוואלט אנווי־זען אויף די מעגליכקייטען, וואָס די נאטור האָט פאר דעם וואָס געווהנט זיך צו האלטען די אוי־גען אפען, פאר דעם וואָס זוכט אריינצוזויגען אין זיך די נאטור, צו פערלירען זיך אין איהר אנבליק. נאָר אויף אזא וועג נעפינט מען אויס דעם אמת'ען זין פון דעם וואָרט—נאטור געגנס.

משה העלער:

ביבליאגראפיע

פנחס בן־עמי (פ. רוטענבערג). „די נאַציאָנאַלע ווידערבעלעבונג פון דעם אידישען פאָלק".
(אוים דעם רוסישען מאַנוסקריפט אויסגעצויגן פון ב. ריווקין).

„אין אַ גרויסער עפּאָכע האָבען מיר די עהרע און דאָס גליק צו לעבען — אין יאָהר 1915. לעגענדען ווערען בעשאפען ווערען ווען דעם גרויסען קאמפף פון די פעלקער; לעגענדען, מיט ווען מיר עס ווילען זיך שפּייזען הונדערטער דורות".

„אין אונזער אונגעוועהנליכער צייט, ווען דאָס פאנאַמאַטישע, אומאָפּישע ווערט ראָאל און דאָס אונמענשליכע ווערט מעגליך, קען אויך פערווירקליכט ווערען אַ אידישער שטאַאַט אין דער אלטער ארץ ישראל".

די דאָזיגע צוויי זאצען ענטהאלטען אין זיך דעם תמצית פון פּ. רוטענבערג'ס בראָשור.

ווי בעווייזט ער אָבער דעם גרונד־געדאנק זייענעם? אומזיסט ווען איהר ביי איהם זוכען אורגמענטען. אומזיסט ווען איהר ווארטען, ער זאָל אויך אויפקלערען, פאר ווען אַ אידישער שטאַאַט אין פאלעסטינא איז אויפּ געווארען מעגליכער און נעהנטער, אוידער צוריק מיט יאָהרען. דאָס ווען די אידען איז ביטער אין רוסלאנד און רומענייען, איז דאָך באמת קיין בעווייז נויט. דאָס ווען אנטיסעמיטיזם עקזיסטירט אפילו אין ענגלאנד און פראנקרייך, זאָגט נאָך אויך גאָר נויט ווען קען ישראל. און דאָס אפילו, ווען עסליכע הונדערט טויזענט אידען שטרייטען אין די ארמעען פון די קריעג־לענדער, קען מען אויך נויט פערבינדען מיט דער ערווערבונג פון אַ היים אין פאלעסטינא.

רוטענבערג האָט געפּרואוועט ברענגען היסטאָרישע בויישפּיעלען: די ווידערגעבורט פון אלטען גריכענלאנד; די ערוואכונג פון רוים; די פערויאונג פון איטאליען; די בעפרייאונג פון די כערבען און באַלגאַרען. דאָס אלעס איז געשעהן דורך קריעג און אין דער צייט פון קריעג, ווען די אלע פעלקער האָבען גענומען אַן אַנטהייל. איצט איז אויך קריעג — דער גרעסטער פון אַלע, און אידען נעהמען אויך אַנטהייל אין איהם. אַלזאָ...

עס איז קלאָר, אַז דער „אַלזאָ" האלט נויט אויס די פּרוף פון לאָגיק. רוטענבערג שטעלט זיך דוקא נויט אָב פאר די עקסטרעמע קאָנסעקווענצען. ער ערקלעהרט, אַז אידען דארפען בולדען אַן אייגענע אידישע ארמעע (נויט קיין רוסיש־אידישע, נויט קיין עסטרייך־אידישע, נויט קיין ענגליש־אידישע, נאָר מאקע אַ רוינע אידיש־אידישע), וועלכע זאָל אריינטרעטען אין קריעג אלס אַ זעלבסטשטענדיגער צד. „אונזער אויגענעם גלויבען און אונזער רעכט, — שרייבט ער, — און אַז אנדערע זאָלען אנערקענען אונזער רעכט אויף אַן אונאָבהענגיגער נאַציאָנאלער עקזיסטענץ, אויף אַן אייגענעם שטאַאַט — אָט דעם גלויבען און אָט די אנערקענונג קענען מיר בעקומען נאָר מיט וואפען אין אידישע הענד, נאָר יעמאַלט, ווען מיר ווילען פערגיסען אונזער אידיש בלוט אויף יענעם לאנד און פאָר יענעם לאנד. ווי קליין אונזער ארמעע זאָל נויט זיין, אַ אידישע זאָל זי זיין".

פערגעסט אָבער רוטענבערג, אַז די לאגע פון די אידען איצט איז אַנדערש, אוידער עס איז גענוגען די לאגע פון די גריכען, איטאַליענער, סערבען, באַלגארען. יענע האָבען געהאט אַ בעריטאָריע און געלעבט אויף איהר אין קאָמפּאקטע מאַסען און געהאט סמנים פון נאַציאָנאלער פערוואלטונג. אידען האָבען דאָס נויט. דערצו זויענען אידען צוזויהט אויבער אלע לענדער. געגען ווען זאָלען זיי שטרייטען? מיט ווען זאָלען זיי געהן האנד אין האנד? רוטענבערג איז זיכער, אַז רוסלאנד ווען זיי געגען. נו, און מאָמער נויט? אפילו ווען רוסלאנד זאָל זיי געגען און ווערען בעזיצעריי פון קאָנסטאנטינאָפּאָל און בעל־הבית'טע איבער פאלעסטינע, מיינט מאקע רוטענבערג, אַז זי וואָלט זיך באמת געקימערט ווען דעם, ווען עסליכע טויזענד אידען האָבען געבילדעט פרייוויליגע לעגיאָנען? און מאָמער, פערקאָהרט, זיענען דייטשלאנד? מאָמער ווערט גאָר צוליעב דעם פערשטארקט די מאַכט פון טערקיי און איהר בעדיטונג אינ'ם „פעלקער־קאָנצערט"? ווען דאן אויך שפּיעלען אַ ראָלע דער פאקט, ווען אידען האָבען געבילדעט אַ „אידישע ארמעע"?

דער גלויבען איז דער צויבער־מאַכט פון „אייגענעם געווען" איז איבערהויפּט כאראקטעריסטיש פאר דעם זוהן פון אַ פאָלק, ווען עס האָט שוין צוויי טויזענט יאָהר נויט געקעמפּפט מיט געווען פאר זיך אַליין. אויב אָבער דער היינטיגער קריעג האָט יא עפּעס בעווייזען, איז דאָס גראָד דעם היפּוך פון רוטענבערג'ס געווען־פעטישיזם. אין דעם וועלט־קריעג זיינען פערווויקעלט אַזוינע ריזיגע קרעפטען, אַז דער אַנטהייל פון נאָך אַ קליינער שוואכער נאַציאָן (ווען אפילו ער וואָלט געווען מעגליך) וואָלט אויף די „בערגן" פון דער וועלט־פאָליטיק קיין שום אוינדרוק נויט געמאכט און ביים פריעדען־שליסען וואָלט מען זיך דערמיט גאָר ווענig גערעכענט. ביים פריעדען־שליסען וועט מען זיך נויט רעכענען אפילו מיט אַ בעלגיען אָדער אַ סערביען,

ניט קוקענדיג דערויף, וואָס זיי זויגען שטאָמען אָן קעמפּען מיט דער גרעסטער פערצווייפלונג.

וואָס זשע בלויבט פון רוטענבערג'ס קאָנסטרוקציע? עס בלויבט דער גלויבען, אַז איצט איז אַן אונגעוועהנליכע צייט, „וועו דאָס פאַנטאַסטישע, אומאָפּישע ווערט רעאַל אָן דאָס אונמעגליכע ווערט מעגליך". איז דאָס אָבער אַזוי?

אז די צייט איז אונגעוועהנליך, ווערט קיינער ניט לייקענען. אָבער אַז דאָס פאַנטאַסטישע ווערט איצט רעאַל — וואו האָט דאָס רוטענבערג געזעהן? וואו אונ'ם משך פונ'ם לעצטען יאָהר איז דאָס „אונמעגליכע געווָארען מעגליך"? רוטענבערג מיינט דאָך געווים ניט דעם פאקט, וואָס סאָציאלדעמאָקראטען אונטערשטיצען זייערע רעגיערונגען אין סאָציאליסטישע פיהרער זיינען מיניסטאָרען? אויך ניט דאָס איז איהם מסתמא וויכטיג, וואָס די בלוט־פערגיסונג איז באמת אונגעוועהנליך? ווערט זשע אַנדערע נסים האָט ער געזעהן? פּוי־לע'ס בעפרויאונג? איז זי דאָך אויך ניט מעהר ווי אַ חלום! די פּוילישע לעגיאָנען? אָבער וואָס פאר אַ ראָלע שפּיעלען זיי אפילו אין דעם גורל פון פּוילען? אדרבא, ווערט פאַנטאַסטישע, איטאַפּישע געזעלשאפטליכע און סאָציאלע קרעפטען זיינען אין דעם איצטיגען קריעג געווָארען רעאַל?

אונז דאכט זיך פערקהרט, אַז צוליעב'ען קריעג האָט די אוטאָפּיע און די פאַנטאַסטיק זיך צושפּיעלט גאנץ שטאַרקער, ווי פריהער. מענשען מיינען, אַז זייער אוטאָפּיע קען ווערען רעאַל. אָבער דאָס איז דאָך די טבע פון אוטאָפּיסטען אין אלע צייטען.

זייער גורל טהוילט אויך פ. רוטענבערג.

זייער אויבערוגע פּלענער: וועגען אַ אידישען קאָנגרעס אין אַמעריקא (מיט אַ „דערווילוגער אידישער רעגיערונג", ניט אַנדערש) און וועגען דער־שלאָגען זיך, אַז אַ אידיש פערטרעטערשאפט זאָל „פערהאנדלען מיט די רעגיערונגען אין נאָמען פון אידישען פאָלק" און „פערטרעטען די אידיש אינטערעסען אויפ'ן פריעדענס־קאָנגרעס", — זיינען אודאי ניט ניי. זיי האָט שוין טויזנד און איין מאָל אויבערגעקויט די חיעגע אידישע פרעסע.

איינס ווילט זיך נאָר בעמערקען. רוטענבערג שרויבט: „אונזערע הויפּט־געגנער וועלען מיר געפינען אין אונזערע אויגענע ריהען: די סאָציאליסטען, בונדיסטען, ציוניסטען, טעריטאָריאליסטען, אידישיסטען, העברַאיסטען, אסימילאַטאָרען". אלע וועלען זיין געגען אויהם, ווייל זיין פּלאַן, ווי ער אליין זאָגט, דארף „פעראיינigען דיאַמעטראַל־ענטגעגענגעזעצטע סאָציאלע עלעמענטען". און דאָס וועלען ניט וועלען סיי די בונדיסטען, סיי די ציוניסטען, און דערפאר גיט ער זיי שוין פון אָנהויב אָן א גאַנ: זיי זיינען „אונטאָלעראַנט", „פאַנאַטיש", „גענעזיוגיג פערפיונדעט", „גיוסטיג פערקריפּעלט" און אַזוי ווי.

רוטענבערג האָט געהאט א טעות. די בונדיסטען זיינען טאקע געבליבען קאלט צו זיין פּלאַן, ווייל זיי זעהען נאָר אַ שאָדען פאר'ן ארבייטער־קלאַס אין „פעראיינigען דיאַמעטראַל־ענטגעגענגעזעצטע סאָציאלע עלעמענטען". זיי זיינען אויבערהויפּט ניט קיין אוטאָפּיסטען. די ציוניסטען אָבער האָבען זיך דוקא יא אָנגענאפט אָן זיינע פּאַרשלאָגען און אויפגערוימלט רוטענבערג'ען ווי אַן אויגענעם.

* * *

לאָזט מען אָן אַ זייט די פּראקטישע פּאַרשלאָגען, קוקט מען אויך אוועק פון די פּהלערען אין דער אָהנעמינער אויפּפאסונג פון נאַציאָן אין נאַציאָנאלען לעבען (רוטענבערג וווייזט זיך דאָ אויוויס אלס מעטאַפיזיקער און אנהענגער פון טעלעאָלאָגישער געשיכטס־אויפּפאַסונג), איז די בראָשור זעהר אויסערסאנט אלס אַ פּערזענליכער דאָקומענט. רוטענבערג'ס בעמערקונגען וועגען אידישע אסימיליר־טע סאָציאָליסטען — זיינען פול מיט בייסענדען שפּאָס. זיין שטארקע ליעבע צום אידישען פאָלק, וועלכע ער דרוקט אוים אין זיין איצטיגען „אני מאמין", מאַכט אַ טיפען אויבדרוק. צוליעב אַז דער פסיכאָלאָגישער זייט אליין פון דער בראָשור וואָלט כדאי געווען אויף איהר זיך אָבצושטעלען, וועו אפילו איהר „ערפאסער וואָלט ניט געווען אַ בעריהמטער רעוואָלוציאָנער אין א מאן: מיט גרויסער בעגאַבונג.

עס איז אונזער טיעפע אויבערצייגונג, אַז בייּ די איצטיגע מיזונוגען וועט רוטענבערג ניט בליבען. מיר זיינען גענויגט צו בעטראכטען די בראָשור נאָר אלס אַ וועהרגעשרייּ פון אַן אומרוהיגער אידישער נשמה. וואוהין רוטענבערג וועט אוועק און צו וועמען ער וועט צושטעהן' ענדגילטיג, — דאָס וויסט נאָר ער אַליין אויך ניט.

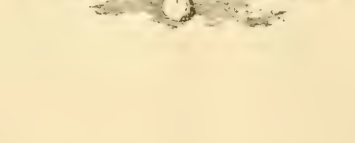

אינטעליגענטע מענשען זוכען צו זיין געזונד, צו פערשטעהן זייער קערפער, צו לערנען די אורזאכען פון קראנקהייטען (סאציא־לע און אינדיווידועלע), דעריבער לעזען זיי די צייטשריפט

אונזער געזונד

מאנאטליך, אילוסטרירט, אינטערעסאנט, אויף־קלערענד, קעמפענדיג געגען שווינדלען. אלע לעזער לויבען זי: זי שפארט זיי איין געלד און מאכט זיי געזונדער און שענער.

רעדאקטאר: ד ר. ב. ליבער.

אין לאנד: 10 סענט א קאפי, 1 דאלאר א יאהר. פראבע־סובסקריפשאן: 15 סענט פאר 3 מאנאטען. סעמפלם פון אלטע נומערען געשיקט אומזיסט. פרעגט זיך אן וועגען אונזערע פרעמיומס.

אדרעסע: אונזער געזונד, 196 איסט בראדוויי, ניו יארק.

דער אמת וועגען געשלעכטס־לעבען,

פון א דאקטאר.

דאס וויכטיגסטע אידישע בוך פון'ם יאהר. אילוסטרירט. קלערט אויף יעדען — מאן, פרוי, יונג און אלט, וועגען אלץ, וואס מען דארף וויסען איבער דעם סעקסועלען לעבען. דאס נאר־מאלע און ניט נארמאלע געשלעכטס־לעבען, די געשלעכטס־קראנקהייטען. 50 קאפיטלען. קויפט עס אין אפים פון „אונזער געזונד", 196 איסט בראדוויי, ניו יארק אדער אין די בוכהאנדלונגען, אין שיקאגא ביי דער „אידישער ארבייטער וועלט". פרייז 60 סענט איבעראל.

אסטרולאג הויא סלעזינגער

בעלעבט זיך זעלבסט אין אסטראלאגען אויף דער וועלט. ער ווייסט אלעס וואס עס איז צו וויסען פון דער צוקונפט. ער ווייסט אלעס וואס עס איז צו וויסען פון דער פארגאנגענהייט. ער ווייסט אלעס וואס עס איז צו וויסען פון דער גענוואר־טיגער צייט. ער ווייסט אלעס וואס עס איז צו וויסען פון דער צוקונפט.

בעסטע אדרעסם

פרייז מיטלמעסיג: וואס איר צאלט דאס איז ניט פיל

בעסטע אדרעסם

ניו יארק

בעסטע אדרעסם

בעסטע אדרעסם

East & West

FOR GEMS OF JEWISH

Humor — Pathos — Romance

READ

EAST & WEST

EVERY MONTH

10 CENTS A COPY $1.00 A YEAR

Sample Copies Will be sent on Receipt of 12 Cents in Stamps.

Published Monthly by the

EAST & WEST PUBLISHING CO.

FORWARD BLDG., 173-75 EAST BROADWAY NEW YORK

די צוקונפט

SEPT. 1915

פינפטע עוועניו

דער יוניאן־מייד סיגארעט, וואס געווינט
פיעלע פרייַנד יעדען טאג. די אורזאכען
דערפון וועט איהר אויסגעפינען וועז איהר
וועט קויפען א פעקעדזש היינט.

פערקויפט איבעראל

קויפט 5טע עוועניו

און נעהמט קיין אנדערע.

שעהנע פרעזענטען געגעבען פאר די קופוערס.

I. B. KRINSKY,
53 DELANCEY ST. NEW YORK

ל. גרינבערג
מאנופעקטשורער פון
גאלה, סילווער אונד סילק
עמבראידעריז
פיר סינאגאגעס, לאדזשען, פאסיישס,
182 Broome st. 1st fl.
קאר. קלינטאן סטריט
פאנס, בענערס, בערדזשעס, פינס,
מאסאנס, רעגאליעס, פראכט־ען, חופה'ס
טרימערדעקען, תפילין בעגס, א. ז. ו.

קיינע
בארגיין ברילען

נור פינקסליך און פאר־
זיכטיג צוגעפאסטע אוי־
גען־גלעזער, אהן אוטמער־
שיער פון וועלכען פריין.

ראיעלע בעהאנדלונג ראזאנטירט.

DR. BARNETT L. BECKER

OPTOMETRIST & OPTICIAN
215 EAST BROADWAY,
near Clinton St.
102 LENOX AVENUE,
near 116th St. Subway Station
895 PROSPECT AVENUE, BRONX
near Prospect Ave. Station
1709 PITKIN AVENUE,
Brooklyn, N. Y.

אייער מאגען
ניט אין אָרדנונג?

נעהמט גלייך

עקם-לאקס

אין אייניגע שטונדען וועט איהר
פיהלען אלל־רייט

10, 25 און 50 ס. א באקס

אין אללע דראג סטארס

Vol. XX SEPTEMBER 1915 No. 9

א. ליעסין:

וואָס מיר דארפען טהאָן און טהוען ניט

צו דער קאָנווענשאָן פון דער נאַציאָנאַלער ארבייטער קאָמיטע.

מיר שטעלען וויעדער די פראגע, וואָס מיר האָבען געשטעלט פאָריגען מאָנאַט:

וואָס האָבען מיר דאָ אין אמעריקא געטהאָן און וואָס טהוען מיר פאר די 6 מיליאָן ברידער און שוועסטער אונזערע, וואָס ווערען איצט אין רוסלאנד פערפֿיניגט, פערניכטעט?

אויב פאָריגען מאָנאַט איז שוין געווען ביי אַ מיליאָן אַרויסגעטריבענע, זיינען איצטיגען מאָנאַט זיכער צוגעקומען נייע הונדערטע טויזענדער וויסטע נע ונד'ניקעם אויף אלע וועגען און שטעגען פון פינסטערען לאנד. די דייטשען האָבען שוין געטומען גאנץ פוילען, קורלענדער, קאָווונער און גראָדנער גובערניעס. זיי האָבען אריינגעדרונגען אין ווילנער, וואָלינער און פּאָדאָליער גובערניעס; זיי סטראשען איצט מינסקער, וויטעבסקער און קיעווער גובערניעס. די צורייצטע, צובישעווועטע רוסישע האָרדען האַלטען אלץ אין איין לוייפען, איבערלאָזענדיג הינטער זיך די אידישע שטעדט און שטעדטלעך אין פלאָמען און טרייבענדיג פּראָוויס די גאנצע אידישע בעפעלקערונג. דאבי ווערען אָפּגעטהאָן אַזעלכע אכזריות, שענדונגען, רציחות, הריגות וואָס האָבען זעלטען צו זיך א גלייכען אפילו אין די צייטען פון חורבן, אפילו אין די שווארצסטע צייטען פון כיטעל־אלטער. אט אזוי ווערט דער גאנצער אידישער טהום בוכשטעבליך חרוב, דער גרעסטער טהייל פון אידישען פאָלק ווערט בוכשטעבליך פערטיליגט.

און דאָס איינציגע וויכטיגע לאנד אין דער גאנצער ציוויליזירטער וועלט, וואָס קען די האנד פון דעם משחית כאָטש עטוואָס אָפּהאלטען, איז אונזער אמעריקאנער רעפובליק.

פראנקרייך און ענגלאנד, צו וועלכע די פערפאָלגטע אידען פלעגען אימער אויפהויבען מיט האָפענונג די אויגען, זיינען איצט די פערבינדעטע פון רוסלאנד. כדי אויפצוהאלטען די לעגענדע, אז זייער מלחמה איז א מלחמה פאר ציוויליזאציאָן, א מלחמה פאר דער בעפרייאונג פון די אונטערדריקטע פעלקער, זיינען פראנקרייך און ענגלאנד בלוטיג פעראינטערעסירט אונטער אלע אומשטענדען די שרעקליכסטע מעשים פון דער רוסישער רעגיערונג צו כשר'ן. און הויבט מען יע אויף אין פראנקרייך אדער ענגלאנד די פראגע וועגען די אידען אין רוסלאנד, זוכט מען דארט אלץ די רוסישע רעגיערונג צו פערענטפערען, איהר אנטי־אידישע לחשמד ולהרג־פּאָליטיק צו רעכטפערטיגען. זעהט מען טאקע דארט אפט אזעלכע עכט־רוסישע ארויסטרעטונגען געגען אידען, וואס וואָלטען פאָלקאָם געפאסט פאר די ווילדסטע פון די ווילדסטע אידען־פרעסער אין דער מדינה פון צאר.

אונזער אמעריקאנער רעפובליק איז אָבער פאָרלויפיג נאָך אלץ נייטראל. אמת, די אמעריקא פון די מאָרנאנס און פון וואָל סטריט איז שוין לאנג פערבונדען מיט רוסלאנד און ענגלאנד און פראנקרייך; דאס איז אבער א שטילער בונד. אום צו מאכען דעם שטילען בונד פאר אן אָפענעם און מעהר ווירקזאמען בונד, מוז מען געווינען די פולע סימפּאטיע פון די ברייטע אמעריקאנער פאָלקס־מאסען. אז דאָס איז פאר מאָרגאנען און זיינע פערבינדעטע אן ענין פון העכסטער וויכטיגקייט — איז איבעריג צו דערצעהלען. האָבען מיר געזעהן, וויי אין פערלויף פון דעם גאנצען מלחמה־יאָהר איז פאָרגעקומען א ריזיגער קאמפּף צווישען דייטשלאנד און די דייטש־אמעריקאנער פון איין זייט, און מאָרגאן און די וואָל סטריט פּרעסע פון צוויי־טען זייט — א קאמף צו געווינען די סימפּאטיען פון גרויסען אמעריקאנער עולם.

און אט דאָ וואָלטען מיר, די דריי מיליאָן אידען פון אמעריקא, געקענט האָבען די ענט־שיידענע ווירקונג. מיר וואָלטען דאָ געקענט ווירקען אם בעסטען, וויל מיר פיהרען מיט קיינעם קיין מלחמה ניט. די אכזריות ווערען בעגאנגען געגען אונז; מיר בעגעהען אכזריות געגען קיינעם ניט. און אונז וואָלט דארום פיעל לייכטער געווען צו דערגרייכען און אויפצושוידערן דעם געווייסען פון גרויסען אמעריקאנער עולם, וואָס איז אין מאָרגאן'ס מלחמה־הלואות און מלחמה־בעשטעלונגען ניט פּראָינטערעסירט. אויב נור מען וואָלט אין אמעריקא ריכטיג אינ־

פֿארמירט געווען וועגען די אלע שוידערלעכקייטען אין רוסלאנד, וואָלט זיך דער אמעריקאנער אָפּגעקהרט מיט עקעל פון יעדען איינצינגען, וואָס האָנדלט מיט דער רוסישער רעגיערונג, ווי מיט א ציווילייזירטער רעגיערונג.

מיר ווידערהאָלען דאָ אלץ וואָס מיר האָבען שוין געשריבען. די אידען אין רוסלאנד האָבען סיי ווי סיי דורך אונזערע פּראָטעסטען גאר ניט וואָס צו פערלירען. העלישער פון דער העלע קען שוין ניט זיין! און מיר וואָלטען געדארפט זהען, אז יעדער אמעריקאנער זאָל עס ריכטיג וויסען, אז די אידישע פערצוויפלונג זאָל אין איהר גאנצער שוידערלעכער קלאָרהייט פאר זיין געווויסען אויפשטעהען, און דאָס וועט מוזען ווירקען אויף ענגלאנד און פראנקרייך און ממילא שוין אויך אויף רוסלאנד. גרעי אין ענגלאנד און דעלקאסע אין פראנקרייך קענען בשום אופן ניט ערלויבען אזא שטימונג אין אמעריקא, ווי אין די טעג נאָך דעם קישינאָווער פּאָגראָם.

און מיר שטעלען וויעדער די פראגע, וואָס מיר האָבען געשטעלט פּאָריגען מאָנאט: וואָס האָבען מיר דאָ אין אמעריקא געטהאָן כדי די האַנד פון דעם משחית כאָטש עטוואָס אָפּצוהאלטען? וואָס האָבען מיר געטהאָן, כדי דעם גרויסען אונגליק פון די רוסישע אידען פאר'ן אמעריקאנער עולם צרוסשטעלען און די גלייכגילטיגע וועלט אויפצוטרייסלען, אויפצורייסען?

מיר האָבען ערהאלטען פאר'ן לעצטען מאָנאט פון די רוסישע אידען איין אפיעל נאָכ'ן צווייטען, אז די אמעריקאנער אידען זאָלען ענדליך אויפוואכען עטוואָס צו טהאָן, אז זיי זיינען די איינציגע אידען אין דער וועלט, וואָס קענען דאָ עטוואָס טהאָן, אז זיי האָבען ביז איצט דער קריסטליכער וועלט גארנישט דערצעהלט פון דעם גרויסען אידישען אונגליק —— גארניט געזוכט צו דערצעהלען. און זיי אלע האָבען פון דערווייטענס פערשטאנען די היגע לאָגע פיעל בעסער, אויבער אונזערע זאָגער און פייקלער און רעזאָלוציאָנען־פערפאסער. פון די פערשידענסטע קרייזען האָט זיך צו אונז געטראגען דער זעלבער וועה־רוף — פון דעם אלטען ווילנער רב, אזוי ווי פון דעם זעהר גוט אינפארמירטען פעטערבורגער צייטונגס־קאָרעספּאָנדענט, פון „בונד", אזוי ווי פון אחד העם'ען: דערצעהלט, פּראָטעסטירט, שרייט, וועקט און וועקט אויף דעם געווייסען פון גרויסען אמעריקאנער עולם!

און אויך דיעזען מאָנאט האָט מען גארנישט געטהאָן. מען האָט זיך וויעדער אלץ גע־שטויסען אויף איין אָרט און געשטורעמט אין א גלעזעל וואסער. אויך דיעזען מאָנאט האָט יעדע פּארטיי געזוכט אויסצושלאָגען פון דעם גרויסען אידישען אונגליק פּאָליטישען קאפיטאל. מען האָט געעפענט וואכענשריפטען, און עס האָט זיך אָנגעפאנגען א סדרה פון „געבען א גאָב" און אלערלייי חריפות'דיגע פּאָלעמיקעס וועגען א קוצי של יוד. און פון אלע פּארטייען און ארגאניזאציאָנען און קאָנפערענצען האָט מען נאָך אלץ ניט צונויפּגעשטעלט די נויטיגע און וויכטיגע קאָמיטע, וואָס זאָל זיך שטעלען נור איין איינציגען צוועק: דורכצושלאָגען זיך וויי עס איז אין דער בריטער עפענטליכקייט און אויפדעקען אלע, אלע שוידערלעכקייטען פון דער רוסישער רעגיערונג פאר די אויגען פון גאנצען אמעריקאנער פּאָלק.

* *
*

מיר וויסען דאָ ניט בעריהרען די וועריטער מלחמה וועגען קאָנגרעס, וואס פלאקערט שוין ביי אונז אן ערך פון א האלב יאָהר. דוכט זיך, וואָס קען זיין איינפאכער? עס איז לייכט צו פער־שטעהן, אז ווען מען זאָל זאָגען דעם נויטיגען וואָרט דער אמעריקאנער רעגיערונג, אָדער אפילו דעם אמעריקאנער עולם, אין נאָמען פון אלע קלאסען אידען, וועט עס גיכער האָבען מעהר ווירקונג, אויבער מען זאָל רויידען בלויז אין נאָמען פון איין קלאס אידען. און אסר'ן פון סאציא־ליסטישען שטאנדפונקט קען מען דאָס אויך ניט. דאָס איז דאָך יעדענפאלס נור אן ענין פון פערטיידיגונג. אויב פערשיעדענע קלאסען פון א פאלק מעגען נאָכ'ן סאציאליסטישען דין פער־אייניגען זיך כדי צו פערטיידיגען זיך מיט שווערדען און ביקסען און הארמאטען, מעגען מיר זיך דאָך פעראייניגען, לאָמיר זאָגען, כאָטש מיט די ציוניסטען צו פערטיידיגען זיך נור מיט וועריטער, סטייטמענטס, אויפקלערונגען פון די שרעקליכע מעשים פון אונזערע צוררים. נון, האָבען אבער אייניגע דאָך גע'פסק'ענט: ניין! און דער קאמפף האָט אויפגעפאקערט. און וועו די ניין־זאָגער זיינען ענדליך וויכער געווארען, האָט זיך דער אנדער צד איינגעשפּארט: אזוי און אזוי, אלע קלאסען אידען מוזען ניט אנדערש אננעהמען א ציוניסטישע פּראָגראם. און וועו דיעזער צד האָט זיך ענדליך ארומגעזעהען אז דאָס איז אן אונזין, האָט זיך וויעדער דער צווייטער צד איינגעשפּארט: ציון טאר אויפ'ן קאָנגרעס ניט דערמאָנט וועלען — ניט בלויז אין פּראָגראם, נור אויך אפילו ניט אין די דעבאטען; אט טאקי לא יזכר ולא יפקד! און אזוי וועט זיך מסתמא דער גאנצער ענין ענדיגען ווי אין טעאטער: וויל איינער, וויל ניט דער צווייטער א. ז. ו.

און אט די האָפענונגסלאָזע בטלנות אונזערע וועלט איינפאך שוידערליך, וועו מען בעטראכט נור די צייט און די אומשטענדען!

עס איז אָבער כדאי צו רויידען אביסעל וועגען דער אידען־רעכט קאָמיטע. אמת, אויך דאָ

קראכט עם מיט קאמפף און קאמפף, אזוי ווי גאנצע און גרויזאמע ארמעען וואלטען דא מאבי־ליזירט געווארען. ווי אזוי קראכט עס א קאמפף דא אין אמעריקא וועגען אידען־רעכטע עבר לים — דאס לאזען מיר איבער דער פאנטאזיע פון די קעמפפער. עס איז אבער כדאי צו פרעגען די גענאסען פון דער קאמיטע, וואס געהען באלד אבהאלטען א נאציאנאלע קאנוונשאן: ווייסט איהר ניט, אונגעפעהר, וועז וועט עס פארקומען אט דער פריעדענס־קאנגרעס, וואוהין מען דענקט זיך צו וועגדען וועגען די אידען־רעכטע?

ווי די גרויסע סטראטעגען בעהויפטען, קען מען גארניט ווייסען, וועז דער וועלט־קריעג וועט אויפהערען; מעגליך, אז ער זאל זיך נאך ציהען א יאהר, פיעלייכט אויך צוויי אדער דריי יאהר. און מיר ווילען פרעגען די געגנער: וואלט ניט געווען א פלאן, אז די קאנוונשאן זאל זיך דערווייל פערנעהמען ניט אזוי מיט דער פראגע וועגען די אידישע רעכטע לעתיד לבוא, ווי מיט דער פראגע וועגען די אידישע לעבענס שוין איצט, אין דיעזען שרעקליכען מאמענט — וועגען די מיליאנען אידישע לעבענס, וואס שטעהען אין סכנה אין גאנצען אויסגעראטעט צו ווערען?

וואלט ניט געווען ראטזאם, אז די קאנוונשאן זאל הויפטזעכליך בעטראכטען די פראגע, ווי אזוי דער יאמער־געבעט פון די זעקס מיליאן ברידער און שוועסטער אונזערע זאל זיך דורכ־ברעכען אין דער אמעריקאנער עפענטליכקייט, אז זייער הימעל־שפאלטענדער וועה־געשריי זאל ענדליך דערהערט ווערען?!

מאיר לאנדאן:

די פעדעראל אינדאסטריעל קאמישאן

ס איז נאך פריהצייטיג ארומ־צוריידען געגען דעם רעפארט פון דער פעדעראל אינדאסט־ריעל קאמישאן; צו דעם רע־פארט וועט מיר אויסקומען אומצוקעהרען זיך ניט איין מאל. *) דערווייל וועל איך זיך בענוגענען מיט אייניגע אלגעמיינע בעמער־קונגען. איך נעהם אן, אז דעם לעזער זיינען בעקאנט די אייגענהייטען וועגען דער קאמי־שאן — ווי זי איז צוזאמיפגעשטעלט, וועגען דער שפאלטונג אין דער קאמישאן גופא א. ז. ו.

צוערשט וועגען דער גרינדונג פון דער אינ־דאסטריעל קאמישאן.

דא דארף אונטערשטראכען ווערען, אז שוין די בעשטימונג פון אזא קאמישאן מיט דעם צוועק אויסצופארשען די אורזאכען פון די אונ־רוהען, האט בעצייכענט אן עפאכע אין דער אמעריקאנער געזעלשאפטליכקייט. עס איז דורך דעם אפיציעל אנערקענט געווארען דער פאקט, אז עס איז נאר ניט אזוי גלאט מיט אונ־זער אמעריקאנער „פראפעריטי", וועלכע מיר האבען אויסגעפוויקט פאר דער גאנצער וועלט. דער קראך פון דער „טיימס"־בילדונג אין לאם אנדזשעלעס און די פעראורטהיילונג פון די מעקנאמארא־ברידער האבען געוועגדעט די אויפמערקזאמקייט פון פובליקום צו א וואונד, וואס לאזט זיך ניט פערהיילען אפילו מיט דער גרעסטער דאזע פון אונזער פיעל־געליבטען אמעריקאניזם.

פאר אמעריקא איז דאס געווען דער ער־שטער פאל פון א קאמישאן, וואס דארף אונ־טערזוכען די געגענזייטיגע בעציהונגען צוויישען קאפיטאל און ארבייט. אין אייראפא זיינען זיי קיין נייעס ניט. אייראפא קען זיי שוין זייט הונדערט יאהר. שוין אין אנפאנג פון 19טען יאהרהונדערט איז אין ענגלאנד פער־רופען געווארען א קאמישאן, פאר וועלכער עס איז אוועקגעשטעלט געווארען די פראגע וועגען קינדער און פרויען־ארבייט. מיר האבען זיך שפעט געכאפט, אז אונזער קאנטרי איז ניט מיט אלעמען.

די בעשטימונג פון דער קאמישאן איז ge־וועז געגען אלע אמעריקאנער טראדיציאנען. ווי בעקאנט, איז יעדע אריינמישונג פון דער רע־גיערונג אין דער פראגע פון קאפיטאל אין אר־בייט בעטראכט געווא־ען פאר ניט אמעריקא־ניש; אמעריקאניש איז אז יעדער קען טהאן מיט זיין אייגענטהום וואס ער וויל — זאל דאס זיין ראקעפעלער אדער א פישוט'ער ארבייטער, וועמעס אייגענטהום איז זיינע צוויי נאקעטע הענד. אייגענטליך איז דאך דאס אן אלטע יוראפעישע בעקאנטע אונזערע, די לעהרע פון דער מאנטשעסטער שולע, די לעהרע פון אינ־דיווידואליזם און ליבעראליזם: יעדער פאר זיך, קאנקורירט און בערייכערט זיך! ביי אונז איז די זעלבע לעהרע צוגעפאסרבט געווארען מיט פאטריאטיזם. „אמעריקאניש" קלינגט גאר נאכיז אנדערש ווי „מאנטשעסטער־לעהרע". בייס ווארט „אמעריקאניש" דערמאנען מיר זיך, אז מיר זיינען קינדער פון א נאציע, וואס האט ארויסגענעבען מיליארדערען, שטאלצע בירגער

*) אין נעקסטען נומער „צוקונפט" וועט זיין געדרוקט א רייה ארטיקלען וועגען דער אינדאסט־ריעל קאמישאן — אן אויספיהרליכער פרטיקעל פון געז. מ. לאנדאן און פון אייניגע פובליציסטען, אויטאריטעטען אין סאציאלע פראגען.

פון דעם לאנד פון די אונבעגרענצטע מעגליכ־קייטען.

חוץ דעם איז אין דעם בעגריף „אמעריקאניש" פארן נאך עפעס. אין איהם איז פערבאָרגען א מין אונצוטרוי צו יעדער רעגיע־רונג, א חשד, אז וואו די רעגיערונג לעגט צו א האנד, דארף מען זיך ריכטען אויף אן אומ־גליק. זאל זי זיך נאר ניט מישען ניט אין איהרע ביזנעס. יא, מען וועט זיך בעגעהן אהן איהר. מיליאָנען אמעריקאנער האלטען זיך אב פון וואוטען צוליעב דיזען חשד. און מיר דוכט זיך, אז די גליכגילטיגקייט פון אמע־ריקאנעם פאלק צו „וואומען סאָפרעדזש" שטאמט ניט פון פעראכטונג צו דער פרוי, נאר פון פעראכטונג צו רעגיערונג. וואם דארף זי, די פרוי, אויף זיך מיאום מאכען מיט וואוטען. גענוג וואם דער מאן טהוט עס.

קורץ און גוט, צו דעם דאזיגען אמעריקא־ניזם איז געקומען א סוף. די מעקנאמארא־ברידער האבען צובראכען דעם גיין. עכטע אמעריקאנער האבען קאנספירירט מיט דינאמיט גענגען דעם הייליגען גייסט פון אמעריקא.

און מען האט געקענט מיינען, אז די מעק־נאמארא־קיים וועט געבען א טויט־קלאפ דער יוניאן־בעוועגונג. ניט קיין אנדערער אויטא־ריטעט ווי דעטעקטיוו בוירעס האט ערקלערט, אז די ארבייטער־בעוועגונג דארף בייטען איהר פיהרער.

אבער דאם האט ניט געטראפען. דער גיין איז ארויסגעפאלען פון פיעדעסטאל, אום זיך שוין ניט אויפצוהויבען. אבער זיין פלאץ האט פערנומען א נייער גיין, דאם „פובליקום".

דאם פובליקום, אין דער געשטאלט פון 200 פראמינענטע פערזאנען וואם האבען זיך פער־זאמלט אין ניו יארק אויף א קאנפערענץ, האט צום ערשטען מאל געגעבען צו וויסען וועגען זיך. ניט דער בלינדער שרעק האט זיי צונויפגע־טריבען, נאר דער ערוואכטער געוויסען, א ניי געבארען גפיהל, וואם איז נאר ניט עהנליך געווען צו דעם שטאלץ מיט אמעריקאניזם. די קאנפערענץ האט צוגעצויגען די אויפמערקזאם־קייט פון גאנצען לאנד. די פרעסע האט אונ־טערגעאפפט די נייע שטימונג און האט גע־נומען אינטערוויואירען די פערזאמלטע פרא־מינענצען. און פון די 200 ארויסגעזאנדטע מיי־נונגען זיינען 15 בעזונדערם ציטירט און קא־מענטירט געווארען — צוויישען זיי אויך מיינע.

מיין מיינונג איז ניט געווען די ראדיקאל־סטע. אייניגע זיינען געגאנגען פיעל ווייטער פון מיר אין שארפער פעראורטהיילונג פון די צושטענדע, וואם האבען געבראכט אזעלבע מע־שען ווי די מעקנאמארא צו זייער געוואלד־טהאט. זיי האבען ערקלערט, אז די געוואלד־טהאט איז געווען אן אקט פון פערצוויפלונג. געאָגט ווי ווילדע חיות, אריינגעטריבען אין ענגען ווינקעל, האבען די מעקנאמארא גע־טהאן דאם וואם זיי האבען געטהאן.

מיין מיינונג האב איך אין קורצען אויס־געדריקט אין פאלגענדע וועדטער: „ען אטהער קאנפעשאן וואנטעד", אן אנדער וידוי איז נויטיג!

נאכדעם ווי די מעקנאמארא האבען זיך מודה געווען, פערלאנגען מיר א וידוי פון דער אנדערער זייט. זאלען די קאפיטאליסטען אונז איצט דערצעהלען וועגען די לעדזשיסלייטשורס, וואם זיי האבען געקויפט, וועגען דזשאדזשעס, וואם זיי האבען קארומפירט, וועגען די בעצאהל־טע אינדזשאנקשאנס און ענטשיידונגען פון קאורטס, ארויסגעגעבען פון געווזענע קארפא־ריישאן־לאיערס.

פערשטעהט זיך, א פרייוויליגע קאנפעשאן פון דעם קאפיטאליסטען־קלאס איז ניט געווען צו ערווארטען; זיי האט קיינער ניט געיאגט ווי ווילדע חיות, זיי האט קיינער ניט אריינ־געטריבען אין אזא לאגע, פון וועלכער קיין אנדער אויסוועג איז ניט געווען. אזא קאנ־פעשאן האט איצט מיט געוואלט פון זיי ארויס־געצוואונגען די אינדאסטריעל קאמישאן.

* * *

קיין אייניער פון די רעפארטם האט ניט די מא־יאריטעט פון דער קאמישאן. חוץ דעם אויף די רעפארטס, וואם זיי גע'חתמ'עט פון א גאנ־צער גרופע, קומט יעדעם מאל ארויס אייניער אדער צוויי מיט אן ערקלעהרונג, אז מיט אזא און אזא פונקט איז ער ניט איינפערשטאנדען, אקוראט ווי די קאמישאן וואלט אין פארואים געווואוסט, אז דער קאנגרעס, פאר וועלכען איהר רעקאמענדאציאנען וועלען פארגעבראכט ווערען, וועט זוכען זיי צו בעגרעבען אין ערגעץ א קאמיטע.

דאך איז ארבייט פון דער קאמישאן ניט געווען ארויסגעווארפען.

צו אלעם ערשט קומט יענער טהייל, איבער וועלכען אלע 9 מיטגליעדער פון דער קאמישאן האבען זיך יא גאייניגט — דאם איז די קאנ־סטאטירונג פון פאקטען, — דער בעשולדיגונגס־אקט נעגען דעם סיסטעם.

דיעזע פאקטען זיינען אונז סאציאליסטען שוין לאנג געווען בעקאנט, און מיר האבען הונדערטער מאל אויף זיי אנגעוויעזען. אבער אונז האט מען געקענט חושד זיין, אז מיר זיינען א פארטייאישער צד, אז מיר זיינען פראפעסיאנעלע קלעגער און בעשולדיגער. איז איצט געקומען אן אפיציעלע קערפערשאפט פון מענשען רוהיגע, ניט פערבלענדטע פון קיינע טהעאריען, און האט די בעשולדיגונג בעשטע־טיגט. און נאך מעהר ווי בעשטעטיגט: זי האט אנגעוואמאלט א וועלט מיט פאקטען, אויף וועל־כע זי בעגרינדעט איהר בעשולדיגונג.

די אלע רעפארטם, ווי געזאגט, שטימען

איין אין דער רעפּרעזענטאציאן פון די פאקטען, אבער זיי אונטערשיידען זיך אין דער אויס־טייטשונג פון די פאקטען און אין די היילמי־טעל, וואם זיי שלאגען פאר.

און דאם האט די קאמישאן ניט ווילענדיגער־הייד בעשטעטיגט א קא־דינאלען פונקט פון דער סאציאליסטישער לעהרע — די פילאזאפיע פון קלאסען־קאמפף. ווי נאר עס איז געקומען צו רעקאמענדאציאנען, צו דער פראגע פון רע־פארמען, וואם דארפען טיף איינשניידען דעם געזעלשאפטליכען קערפער, האט די קאמיסיע זיך צושפּאלטען לויט דער לויע פון זייערע קלאסען־אינטערעסען. און עס האט ניט גע־האלפען וואם דערבי איז געווען אן אונפּארטיי־אישער, אונפּראינטערעסירטער צד — דאם פובליקום.

דער נייער גיין, דאם פובליקום, האט זיך צושאמען ווי א שטויב, ווי נאר מען האט איהם אנגעריהרט מיט'ן שוועד פון קלאסען־קאמפף.

און אנדערש האט ניט געקאנט זיין. מען קאן געפינען אן אונפּראינטערעסירטען פוב־ליקום, ווען עס האנדעלט זיך וועגען א סכסוך אין א געווינסן טרייד — אין קלאוק־טרייד, אין מעטאל־טרייד. די, וואם שטעהען אן א זייט פון טרייד, וואם זיינען דירעקט ניט פּראינ־טע־רעסירט, קענען געבען אן אונפּארטייאישע מיינונג אין סכסוך; די זיינען דאם פובליקום. עס קען געבען א פובליקום אין ענגלאנד, וואו די אריסטאקראטיע, די לאנדען זיינען אפט ענגייגט צו שטעלען זיך אויפ'ן צד פון די אר־בייטער אויף צו להכעים זייערע פאליטישע גegנ־נער, די קאפיטאליסטישע ליבעראלען. עס קען אבער ניט געבען קיין פובליקום ביי אונז אין אמעריקא, אין לאנד פון רייעם קאפיטאליזם. די וואם רופען זיך פובליקום, זיינען פראפעסארען, סטודענטען, סאשעל וואירקערס — די מייסטע פון זיי זיינען ניט אונאבהענגיג, זיינען אנגע־וויזען אויף הכנסות, וואם זיי ציהען פון קא־פיטאליסטישע קוועלען; פיעלע פון זיי זיינען אויפריכטיגע דיענער פון גרויס־קאפיטאל, נישט מעהר, וואם זיי זיינען פילאנטראפיש אנגע־הויבט, זיי ווילען אבשוואכען, פערמיידערען די איבלען, פון וועלכע די ארימע מאסע ליידט נעבעך. דער העכסטער טיפ איז שוין דער סאשעל וואירקער, וועלכער גלויבט נאטורן, אז מען דארף נאר ווי געהעריג אפּעלירען צו די העכערע נעפיהלען פון יושר, אז אלץ זאל זיך איינשטעלען אין בעסטער אנדנונג...

מערקווירדיג, אז די רעפּארטערס פון דער קאפיטאליסטישער פרעס, וואם זיינען געקומען מיך אינטערוויואירען, האבען אין אלגעמיין ריכטיג איבערגעגעבען מיין אבשעצונג פון דער ארבייט פון דער אינדאסטריעל קאמישאן, אבער אלע ווי איינער האבען פאלשטענדיג פערשטויגען אט די מיינונג מיינע וועגען דעם אונפּארטיי־אישען צד, דעם פובליקום, א פונקט, וועלכען איך האב אויסדריקליך בעטאנט. א סימן, אז מען נויטיגט זיך נאך אין דעם נייעם גע־זעץ און מען לעגט נאך אויף איהם האפּנונגען.

* * *

גאמפּערסיזם וועט זיין די בעסטע כאראק־טעריסטיק פון דעם רעפּארט פון דער וואלש־גרופּע. דורך דעם גאנצען רעפּארט געהט דורך איין הויפּט־געדאנק — דאם איז די הערשענדע מיינונג פון די קאנסערוואטיוון יוניאן־פיהרער, אז אלע פּראבלעמען קענען געלייזט ווערען דורך שטארקע יוניאנס, אז די יוניאנס קענען אלעס טאן, אז די רעטונג איז אין פעסטע ארגאניזא־ציאנען. די רעגירונג, די קאורטס דארפען זיך נאר ניט מישען, ניט שטערען דורך פערבאט פון באיקאט, דורך אינדזשאנקשאנס א. ז. ו.

די איבעריגע רפואות, וואם די וואלש־גרופּע רעקאמענדירט, האבען גיכער צו טהאן מיט „סאשעל וועלפער" — מיט הויבען דעם וואוילשטאנד פון דער געזעלשאפט, ווי דירעקט מיט דעם ארבייטער־פּראבלעם. זי רעקאמענ־דירט, צ. ב. ש., צו בעגרענעצען דאם ירושה־רעכט. מעהר ווי א מיליאן זאל קיינער ניט טארען ירשה'נען. וואם מעהר דערפון זאל קאנ־פיסקירט ווערען פון דער רעגירונג לטובת הכלל. דיעזע קאפיטאלען זאלען פערוואלטעט ווערען אויף בילדונג, אויף אויסצובעסערען די לאגע פון די פארמערס א. ז. ו.

קיינער פון זיי האט ניט אנגעריהרט די הויפּט־קראנקהייט, וועלכע ליעגט ניט אין דעם, וואם איינער האט מיליאנען, נאר וועלכע ליעגט הויפּטזעכליך אין דעם פּראדוקציאנס־סיסטעם, וואם גיט א טייל מענשען א מעגליכקייט צו קאנטראלירען דאם לעבען פון זייערע מיט־מענשען.

זיי האבען ניט פערשטאנען, אז דעם אר־בייטער־קלאס, אלס אינדוסטריעלער קלאס, גע־הערט א דעה אין דער פערוואלטונג פון דער אינדוסטריע; אז דער ארבייטער קלאס שטעהט פאר אן אויפגאבע: אנטקעגען צו שטעלען דעם אבסאלוטיסטישען קאפיטאליזם אינדוס־טריעלע דעמאקראטיע.

דאך האט די וואלש־גרופּע, מיט אלע איהרע פערזעהענס, געטהאן אהן צווייפעל א שטיק היסטארישע ארבייט. זי האט אפיציעל אנגע־וויזען אויף די איבלען פון סיסטעם; זי האט אין דער פערזאן פון ראקעפעלער־ען ארבענע־ריסען די מאסקע פון מאדערנעם פעאדאל, דעם אינדוסטריע־באראן, וועלכער קויפט אב א גאנ־צען שטאאט און שטעלט זיך העכער פון זיין קאנסטיטוציע אום צו קענען אויפ'ן ווילדעסטען אופן עקספלואטירען צעהנדליגער און הונדער־טער טויזענדער ארבייטער און פערגיסען בלוט מיט א פרייער האנד, מאדדענדיג ארבייטער, פרויען און קינדער.

פֿרץ הירשביין:

בעבעלע (אידיליע)

געווידמעט דעם גרויסען, ליבטיגען לעבען פון יצחק לייב פֿרץ.

פֿערזאָנען:

אהרן שלמה.
גיטעלע, זיין ווייב.
בעבעלע, זייער טאָכטער.
שלום מאיר, בעבעלע'ס חתן.
איידעלע, בעבעלע'ס חבר'טע.
ליבע, א שכן'טע.

ביי אהרן שלמה'ן. א ווייס אויסגעקאַלכט שטובעל. אויף די קלוינע פענסטערלעך זויבער־ווייסע פֿארהאנגלעך. די פֿאַדלאָגע מיט געלען זאמד אויסגעשאָטען. נאָך יום־טוב. פארנאַכט.

אהרן שלמה (זיצט ביי א טיש אין הינטערגרונד און קנעלט מיט א איגגעל חומש. ער קניפט דעם אינגעל'ס באַקען מיט ליעבע). אז דו וועסט א גאנצען זמן אזוי לערנען מיט חושק, ווען איך דיך האָבען האַלט. איך ווען עס דערצעהלען דיין טאַטען, וועט ער דיך שיקען איבער א יאָהר אין ישיבה אריין. ווילסט פֿאָהרען אין א ישיבה?

דער אינגעל. יא, רבי. (פון גאַס דערטראָגען זיך קולות פון קינדער, ווען שטיפען היבטער'ן פענסטער).

אהרן שלמה. און זאָג דעם אמת, ווילט זיך דיר איצטער נישט אויף דרויסען שטיפען מיט די קינדער?

דער אינגעל. ניין, רבי, כ'ווייל בעסער לערנען תורה. איך ווייל זיין א רב.

אהרן שלמה. אז דו וועסט נאָר חושק האָבען, וועסטו זיין א רב. דער טאַטע וועט מיט דיר דעם שהנסטען שידוך טהאָן. ס'וועט זיין א גרויס כבוד פאר דעם טאַטען.

דער אינגעל. ווען וועלען מיר אָנהויבען גמרא?

אהרן שלמה. נאָך היינטיגען זמן. איך ווען קריגען צו דיר נאָך א חבר, וועלען מיר מיט גאַט'ס הילף אָנהויבען גמרא.

גיטעלע (קומט אָן). כ'לעבען ביזט א נאר. וואָס מאטערסטו איהם? לאָז איהם ארויס איך דער גאס, זאָל ער שטיפען מיט די קינדער. ווילסט איהם די גאנצע תורה אריינ־שטופען פאר איין מאָל?

דער אינגעל. איך ווייל נישט שטי־פען. איך ווייל בעסער לערנען תורה.

גיטעלע. א ברכה פון גאַט אזא קינד צו האָבען. וווייסט כאַטש די מאמע, אז דו ווילסט אזוי גוט לערנען תורה?

אינגעל. זי ווייסט.

גיטעלע (קושט איהם מיט ליעבע זויגע באַקען. ער פערשעהמט זיך, ווישט די באַק).

אהרן שלמה. פע, פע, דו צולאָזט מיר מיינע תלמידים.

גיטעלע. געה אהיים, יענקעלע. געה אהיים, ס'ווועט שוין זיין היינט געגוג פאר דיר.

אהרן שלמה. אויב דו ווילסט, געה. זאָג דער מאמען, אז דער רבי האָט מיט דיר די גאַנצע צייט געלערענט.

אינגעל. איך וועל זאָגען. א גוטען טאָג. (געהט ארוים).

גיטעלע. וואָס וואָלט מיר פעהלען, ווען דער וואָס אין הימעל וואָלט ביי מיר מיינע אינגלעך נישט צוגענומען פאר דער צייט?

אהרן שלמה. נו, געגוג דיר שוין; געגוג. ווואו איז בעבעלע? זי איז נישט גע־גאַנגען מיט דיר?

גיטעלע. ווער איז נישט דער מאמען! ווואו איז זי דען?

אהרן שלמה. זי איז מיט איהר חבר'טע, ווי רופט מען דאָרט איהר, מיט אייד־לען איז זי אוועקגעגאַנגען.

גיטעלע. האָסט נישט בעדאַרפט לאָזען ס'קינד אַליין געהן פון שטוב.

אהרן שלמה. ס'איז דאָך נאָך הע־לער טאָג.

גיטעלע. דו פערגעסט גאָר, אז זי איז א כלה.

אהרן שלמה. קיין בייז זאָל ניט זיין.

גיטעלע. דיר ווועט דאָך אודאי ווער טהאָן דער קאָפּ, אז מיט'ן קינד ווועט עפעס טרעפען.

אהרן שלמה. זיי נישט קיין טפשה און גיס נישט קיין טרעהרען.

גיטעלע (קוקט אין פענסטער). בעבעלע מיינס, עס פערגעהט שוין באלד די זון. אוי די אייידעלע, איך האָב איהר טויזענד מאָל אָנ־געזאָגט, זי זאָל ס'קינד פון שטוב ניט ארוים־שלעפען. אפשר טויזענד מאָל האָב איך עס איהר אָנגעזאָגט. א כלה. ס'איז א סכנה.

אהרן שלמה. וואוהין גהט זי עס טאקע?

גיטעלע. דער גוטער יאָהר ווייסט. שפּא־

צירען געהען זיי. די גאנצע שטעדטעל לאָזט זיך ארויס קוקען. מיט די פּינגער טיט מען.

א ה ר ן ש ל מ ה (צופּריעדען). וואָרום זי איז טאקע ביי אַלעמען אויפ'ן אויג.

ל י ב ע (קומט אָן). א גאָט העלף אייך.

ג י ט ע ל. א גוט יאָהר, ליבעשי. הער זיך איין, אהרן שלמה, דו געהסט דאָך דאוונען מנחה, טאָמער זעהסטו זי, זאָג איהר, אז די מאמע קוקט אויס די אויגען.

ל י ב ע. בעבעל'ע מיינט איהר? כ'האָב זי נאָר וואָס געזעהן שפּאציערען מיט אייַדלען. קיין עין־הרע, פערשיינט די גאס.

א ה ר ן ש ל מ ה (געהט ארויס).

ל י ב ע. פון דעסטוועגען געפינען זיך בייזע צינגער, מען האָט געפּרואווט אָנערדען.

ג י ט ע ל. מיינט איהר איך וויים נישט? זאָלען שוין אזוי מיינע שונאים וויים איך וואָס, וואָס מען קען מיר שוין חלילה מהאָן.

ל י ב ע. מען האָט אָנגערעדט, אז זי איז נישט קיין געזונטע.

ג י ט ע ל. וועמען מיינט איהר?

ל י ב ע. מען האָט אָנגערעדט פאר רבקה זעלדע'ן, אז בעבעלע איז נישט קיין געזונטע.

ג י ט ע ל. געזונט און שטאַרק זאָל זי מיר נאָר זיין. אין גאנצען זיבעצהן יאָהר אַלט. מיט אַאַרט נישט, אז מיין קינד וועט נאָך זיצען א מיידעל.

ל י ב ע. חלילה; וואָס איהר רעדט. רבקה זעלדע האָט עס מיר דערצעהלט. זי האָט געלאָכט אין די פויסטען, וואָרום וועד וויסט עס נישט, אז בעבעלע איז א געזונטע?

ג י ט ע ל (דורך טרעהרען). אז גאָט האָט מיך געשטראָפט, פון זיבען איז מיר איינס געבליבען, זאָל ער מיך נאָך וויעדער שטראָפען? ס'איינע קאָם אויסגעבעטען און אויסגעווייגט. די גאנצע וועלט וויסט וויי טהייער ס'קינד איז מיר. (לויטער). איהר וועט אפשר פערזוכען פון דעם איינגעמאכטם וואָס כ'האָב נעכטען געפּרעגעלט? (בעקומט פון אלמער סלויעם אַרויסבערגעבונדען מיט וויסען לייוענט). איהר מוזט עס אדרבה פערזוכען. אט זאָגט פון וואָס איז עס געמאכט?

ל י ב ע (פערזוכט און וויל כאָפּען דעם טעם). מאמעלעך מיינע, ס'איז דאָך אתרוג!

ג י ט ע ל. אתרוג, ליבעשי. מען האָט מיך אויסגעלערענט וויי עס צו פרעגלען.

ל י ב ע. ווי עס שמעקט! אתרוג. אזא וואונדער; שוין דאכט זיך אויסגעפרעגעלט און עס שמעקט אתרוג.

ג י ט ע ל. דריי אתרוגים זיינען דא פאר־האן. קאָכענדיג ווערט עס איינגעפאלען. און דא האָט איהר קארשען פון פאר א יאָהרען נאָך. זעהט ווי פריש, גלייך ווי נעכטען וואָלט מען עס געפּרעגעלט.

ל י ב ע. אום... ווי שטייף זיי זיינען. ביי מיר זיינען זיי צוקראַכען געוואָרען. אום... א חיות. אזא מזל אם ירצה השם. און וועט געהט איהר שוין אָננעהמען חתונה־קלויידער?

ג י ט ע ל. נאָך שבת, אויב גאָט וועט שענ־קען ס'געזונט. די חתונה וועט איצטער זיין חמישה־עשר. ס'קינד האַלט נאָך אין וואקסען. וואָס שפּעטער אַלץ בעסער. בעבעלע מיינט. וועט זי קומט ארויין, וואָלט זי שוין באלד אָנ־הויבען צו שרייען: געזונ דיר, מאמע, צו פאס־טען.

ל י ב ע. וואָרום איהר פאסט היינט?

ג י ט ע ל. זאָל זי מיר נאָר זיין אויף לאנגע יאָהר, יעדען דאָנערשטאָג, נישט פערפעהלט נאָך קיין איין דאָנערשטאָג, זינד ס'לעצטע קינד איז מיר אוועקגעקומען.

ל י ב ע. וואָס א מאמע קען בעווייזען.

ג י ט ע ל. איך האָב געפאסט מאָנטאָג און דאָנערשטאָג. האָט ער, אהרן שלמה, די מאָנ־טאגען איבערגענומען.

ל י ב ע. איך הער דאָך עס איצטער פון אייך, גיטעלשי. וועט איהר פרעגט דעם רב, וואָלט ער אייך מתיר געווען.

ג י ט ע ל. וואָס איהר רעדט; א מאמען איז עס דען שווער?

ל י ב ע. וואָרום ס'איז דאָך אמת.

ג י ט ע ל. וואָס איז דען מיר יא שווער פאר איהרעטוועגען?

ל י ב ע. האָט איהר זי טאקע אויסגעבע־טען ביי גאָט. וואָרום וועד וויסט פאר וועמעס זינד מען קומט אָפּ.

ג י ט ע ל. מיין מאן זאָל לעבען זאָגט אויך דאָס אייגענע. וועט איך נעהם נישט אויף זיך אזא שווערען נדר, וועד וויים צו מיין קינד וואָלט נעבען דער מאמען געבליבען. אז ס'לעצטע קינד איז מיר געשטאָרבען האָב איך א שלאָם ארויינגעלעגט אין קבר. אפשר טאקע די ערד פעשלאָסען געוואָרען. קיין איין טרעהר האָב איך נישט פערגאָסען. עפּעס א קלייניג־קייט ביי א מאמע נישט פערגיסען קיין טרעהרען וועט מען לעגט איהר קינד אין גרוב אריין?...

ל י ב ע. וואָס וואָלטען מיר ווערטה גע־וועט ביי גאָט, וועט מיר קענען זיך נישט אויס־ווייגען אין אַן עת־צרה?

ג י ט ע ל (זוכט אין קאמאָד). זעהט אויף טשיקאָווש ווי גאנץ ס'איז נאָך ס'העמדעלע. אָט אזוי ליעגט עס ביי מיר אין קאמאָדע אויס־געוואשען און אויסגעוועלגערט. איהר וויסט וואָס דאָס איז?

ל י ב ע. איהר קינדערשע העמדעלע.

ג י ט ע ל. זאָלט איהר געזונד און שטאַרק זיין; דאָס איז דאָך פון דער אַלטער רביצין, זאָל זיין אין ליכטיגען גן־עדן. אז זי איז נע־שטאָרבען, האָבען די וויבער מיר זי אוועקגע־געבען. פון איהר העמד האָב איך פאר'ן קינד איבערגענעהט. ס'האָט מיר הענט און פיס ge־ציטערט, וועט כ'האָב ס'לייוועט גערעסען.

ל י ב ע. דאָס איז נישט קיין קלייניגקייט. א צדוקת א אידענע געווען.

ג י ט ע ל. ווי שטארק די לייוועט איז! זי האָט ס׳העמדעלע צוויי יאָהר צייט געטראָגען און ס׳איז קיין איין לעבעלע נישטא. אָט אדרבה זעהט.

ל י ב ע. איהר שלאָפט נאָך היינט אויך נישט בייטאָג?

ג י ט ע ל. נאָר בייטאָג? איך לעג זיך נישט פריהער קיין מאָל ווי צוועלף א זייגער בייגאָכט. איך פאָל אמאָל אויף דער נאָז, מען הארעווט זיך אָן א טאָג — נאָר לעגען זיך פריהער ווי צוועלף א זייגער... נאָך חלילה מיין נדר נישט געברָאכען. מיר איז נאָר א שאָד וואָם נעכט העניע לעבט שוין נישט מעהר. זי וואָלט אָנגעקוואָלען פון בעבעלע׳ן. אלע זיבען אלטע וויבער. געשטאָרבען.

ל י ב ע. דאָס האָט איהר דאָך אויך גע־טהאָן.

ג י ט ע ל. צו זיבען אלטע וויבער זי פער־קויפט פאר אכטצעהן גראָשען. נעכט העניע איז ערשט פאר צווויי יאָהרען געשטאָרבען. פלעגט שטענדיג זאָגען. איצט לעבט זי צו־ליעב איהר אייגענעם זכות און אז כ׳וועל זוכה זיין צו האָבען אן אָרט מיט די צדיקים וועל איך בעבעלע׳ס נאָמען פון מיינע ליפּען נישט אראָפּ־לאָזען. וואר וווייסט, אפשר צוליעב איהר זכות האָב איך מיט מיין קינד אזא שעהנעם שידוך געטהאָן.

ל י ב ע. וווייסט ער כאָטש, דער חתן, ווי טהייער זי איז באַ׳ן איהך?

ג י ט ע ל. ער וועט זי אם ירצה השם ליעב האָבען. איך פערהאפּ צו גאָט.

ל י ב ע. ער איז פון שעהנע טאטע־מאָמע, ער וועט וויסען ווי זי צו היטען.

ג י ט ע ל. ווי דערלעבט מען שוין די ליכ־טיגע מינוט? גאָטעניו, וואָם נאָך ווילסטו זאָל איך דיר געבען? שענק מיר זי, זי זאָל דער מאָמען איבערלעבען. ס׳איז דאָך שוואר אזא נדר אבצוהיטען, נאָר אויך איין זאך וואָרט איך און קען די מינוטען נישט דערציהען. ווי וואָלט זיך מיר שוין וועלען מיין קינד ארומ־נעהמען און עם קושען, קושען. מיר דאכט זיך, אז יעמאָלט וועט מיר אפשר מיין חיות אויס־געהן.

ל י ב ע. אזא זאך אויף זיך צו נעהמען איז שוין א ביסעל גענוג צופיעל. איך וויים גאָר נישט ווי קען מען זיך עם איינהאלטען אן א קינד נישט א קוש צו געבען? איך וואָלט מיר אפשר...

ג י ט ע ל. טאקע שוואר. זעהר שוואר. דעם נדר האָב איך אויף זיך גענומען וועז זי איז מיר געבוירען געוואָרען. כ׳האָב געוואוסט, אז דאָם וועט מיר זיין צום שווערסטען. וואָרען אז דאָם קינד ליעגט אין וויעג מיט רויטע בעקעלעך, ווי קען מען זיך עם איינהאלטען אן נישט געבען עם קיין קוש? אָדער, אז עם זויגט זיך אָן אן ווערט אנטשלאָפען מיט דער ברוסט אין מויל, ווי גיט מען עם נישט קיין קוש אין מיילבעלע די ברוסט ארויסנעהמענדיג?... הייגט ווער רעדט שוין, אז דאָם קינד האָט אָנגעהויבען טריט צו שטעלען, אָנגעהויבען צו פּרעפּלען — ס׳הָארץ איז מיר שיעור נישט צוריסען געוואָ־רען פאָר פרייד. כ׳האָב מיך די ליפּען צו־ביסען אן צום קינד זיך נישט צוגעריהרט. (וווייגט פאָר פרייד).

ל י ב ע. ניין, זעהט איהר, ביי מיר וואָלט מען עם נישט געקענט פּופּעלען. (וווייגט אויך). ס׳לעבען איז מיר אזוי גענוג פינסטער. אז די קליינינקע טשעפּעט זיך מיר אָן אויפ׳ן האלז, קוקט מיר גלייך אין די אויגען אריין און זאָגט: „מאמע, וויין נישט", וואָם זאָל איך דען יעמאָלט טהאָן? איך גיב זי א קוש און הער אויף צו וויינען.

ג י ט ע ל. אז גאָט וועט געבען נאָך דער חופּה... דאכט זיך מיר זי געהט, געזונד און שטארק זאָל זי מיר נאָר זיין.

ב ע ב ע לע און א י י ד ע ל (קומען אריין).

ל י ב ע. אָט איז זי, די פערשיידע מויד, וואָם טהוט דער מאמען אן אזוי פיעל עגמת נפש. קום, די מאמע וועט דאָך דיר קיין קוש נישט געבען. אָט אזוי גיב מיר דיינע גראָבע באקען (קושט בעבעלע׳ן).

ג י ט ע ל. וואו ביזטו געווען, בעבעלע?

ב ע ב ע ל ע. (איז ליעב און פערצויגען. וועהט אויס ווי א קינד פון פופצעהן). מיר זיי־נען געגאנגען שפאצירען.

א י י ד ע ל. איהר שרעקט זיך? מיר זיינען נישט געווען הינטער׳ן שטאָדט.

ג י ט ע ל. גוט האָט איהר געטהאָן, קינ־דערלעך. ביזטו אפשר הונגעריג, בעבעלע?

ב ע ב ע ל ע. אמת, מיר האָבען געגעסען באַ׳ן אייך אין שטוב, אייידעל?

א י י ד ע ל. כ׳וועל דערצעהלען דעם אמת. זי האָט נישט געווָאָלט עסען ביי אונז. די מאמע, זאָגט זי, פאסט, דעריבער וויל זי אויך נישט עסען.

ג י ט ע ל. וואָם רעדסטו, קינד מיינם! וואָם האָסטו צו קוקען אויף דער מאמען?

ב ע ב ע ל ע. אז די מאמע פאסט, בעדאַרף איך אויך פאסטען.

ל י ב ע. אָט איז א קינד...

ג י ט ע ל (עסק׳ט זיך ביים אויווען). זאָג מיר גיכער, קינד מיינם, וואָם זאָל איך דיר מא־כען פאר אן עסען?

ב ע ב ע ל ע. אז דו וועסט עסען, וועל איך אויך.

ג י ט ע ל. אָט לאָז צורוה, קינד מיינם. וויפיעל איז מיר שוין איננאנצען געבליבען צו פאסטען, אפשר דריי חדשים.

ב ע ב ע ל ע. די זון איז דאָך שוין פער־גאנגען.

ג י ט ע ל. איך וועל, קינד מיינס, וואר־טען ביז־שטערען וועלען זיך בעווייזען אין הי־מל. איצטער ציטערט דאָך דער מאמעס הארץ איבער דיר נאָך מעהר ווי שטענדיג.

א י י ד ע ל. אייער מאן, ליבע, איז שוין געגאנגען פון בית המדרש אהיים.

ל י ב ע. וואָס דו זאָגסט! און איך האָב מיר אזוי פערפּלאָפּעלט. האָט מיר א גוטע נאכט. (געהט אוועק).

ג י ט ע ל. נעהט געזונטערהייט, ליבעשי. נעהם, איידעלע, וועסט פערזוכען מיין אתרוג־איינגעמאכטס.

א י י ד ע ל. נאָר אויפ'ן שפּיץ צונג גיט מיר... אָך, ווי עס שמעקט.

ג י ט ע ל. און איצטער נא דיר, בעבעלע.

ב ע ב ע ל ע. אז דו וועסט פערזוכען, וועל איך אויך.

ג י ט ע ל. טהו עס נישט, קינד מיינס. נויט מיך נישט. פריהער ווי שטערען וועלען זיך נישט בעווייזען וועל איך נישט נעהמען אין מויל.

ב ע ב ע ל ע. אָט וועל איך אָנצינדען דעם לאָמפּ, וועט ווערען נאכט.

א י י ד ע ל. אי, ביזטו א קלוגע. פערזוך דעם איינגעמאכטס. טהו דער מאמע צוליעב.

ג י ט ע ל (דורך טרעהרען). נעהמסט און פערשאפסט דער מאמען אומזיסטיגע יסורים.

א י י ד ע ל. איך וועל פער'מסר'ען פאר דיין חתן, אז דו פאָלגסט נישט דער מאמען.

ב ע ב ע ל ע. שלום מאיר ווייסט, אז איך פאָלג נישט דער מאמען. (רייצט זיך מיט דער מוטער, אונטערשטעלענדיג איהר די באָק) נא, גיב מיר א קוש, וועל איך עסען.

ג י ט ע ל (שטויסט זי אָפּ פון זיך). געה, טהוסט דער מאמען אָן יסורים. אדרבה, פרעג אידעלען וועט זי דיר זאָגען, אז פאר דער התונה בעדארף מען פאָלגען א מאמען. מען קען נאָך חלילה בעשטראָפט ווערען.

ב ע ב ע ל ע. דערפאר וועל איך דיר טאקע באלד אָנקושען, אז דו וועסט מיר שוין האָבען צו געדענקען. (זי לעגט דער מוטער מיט געוואלד אנידער אויפ'ן בעט, באָפּט ארום איהר האַלז און קושט זי היים). אָט אזוי, אָט אזוי גיט מען א מאמען וואָס האָט פיינד איהר קינד. אָט אזוי טהוט מען א מאמען וואָס וועל קיין מאָל נישט א קוש געבען איהר קינד.

ג י ט ע ל (וויהרט זיך). נעה שוין, זאָג איך דיר.

א י י ד ע ל. משוגע'נע, לאָז אָב דער מא־מען. זעה ווי די האָר האָבען זיך דיר צוא־וואָרפען. זעהסט אוים ווי א מכשפה.

ב ע ב ע ל ע. איך וועל באלד מיט דיר אויך אזוי מאכען. (שפּרינגט צו אויפלען און באָפּט זי ארום).

א י י ד ע ל. לאָז מיך אָפּ.

ב ע ב ע ל ע. אָט אזוי האָט מיר די מאמע געדאָרפט טהאָן. אָט אזוי האָט זי מיך בע־דארפט אויסקושען מיינע באקען... אוי, ווי כ'בין פערמאטערט. קוק אין פענסטער, זעה שטערען זיינען שוין פארהאנען... אוי, איז מיר גוט אויפ'ן הארצען! מעגסט שוין, מאמע, אָנ־בייסען. (צינדט אָן א לאָמפּ).

א י י ד ע ל. ס'איז דאָך נאָך אזוי פריה, בעבעלע. נישט גוט אָנצוצינדען פייער ווען דרויסען איז נאָך ליכטיג. (לעשט אויס).

ג י ט ע ל. הער שוין אויף צו שטיפּען. געגוג זאָל דיר שוין זיין. דערצעהל מיר בעסער ווואו איהר זיינט געווען?

ב ע ב ע ל ע. דערצעהל נישט, אויידעלע.

ג י ט ע ל. ווואָס האָט איהר געטהאָן אין דער וווייבערשער שוהל?

א י י ד ע ל. מיר האָבען זיך פער'גנב'עט צו זעהן ווי שלום מאיר לערענט.

ב ע ב ע ל ע (בעהאַלט איהר פּנים אין אויי־דעל'ס שוים). נעה, איך האָב דיך פיינד. איך וועל שוין שטענדיג זיין מיט דיר ברוגז. איך וועל שוין קיין מאָל מיט דיר נישט רעדען.

א י י ד ע ל. זי אליין האָט מיך געפיהרט אהין. מיר האָבען דורך דעם פאָרהאנגל אין מזרח־וואנט געזעהן, ווי ער שטעהט נעבען אָרון קודש אין ווינקל מיט פּנים צום וואנט און שאָקעלט זיך שטיל איבער דער גמרא.

ב ע ב ע ל ע. איך האָב דיך פיינד; איך האָב דיך פיינד.

ג י ט ע ל. שטיק משוגע'נע. פאר וואָס טאָר מען אזא זאך נישט דערצעהלען דער מא־מען? מיינסט די מאמע וויל נישט הערען קיין שעהנע זאך דערצעהלען אויף איהר קינד'ס חתן? אודאי האָב איך גרויס נחת, אז ער זיצט

און לערענט די הייליגע תורה. דער טאטע זאגט, אז ער איז זעהר א גרויסער למדן, אז ער וועט נאך מיט דער צייט א רב זיין.

ב ע ב ע ל ע (הויבט אויף דעם קאפ. פערקלערט זיך).

א י י ד ע ל. ביזט נאך אויף מיר אין כעס, בעבעלע?

ב ע ב ע ל ע. דו וועסט נאך איהם אויך דערצעהלען, אז איך גיעה אין דער וויבערשער שוהל זעהן וויי ער לערענט?

א י י ד ע ל. איצטער בין איך שוין אויף דיר אין כעס.

ב ע ב ע ל ע. אמת, מאמע, ס'איז נישט שעהן צו גיעהן אין דער וויבערשער שוהל?

ג י ט ע ל. אודאי איז נישט שעהן. איר מיצער קען עס נאך דערזעהן.

ב ע ב ע ל ע. וואם זאל איך טהאן, אז כ'וויל איהם א מאל זעהן? פאר דער חתונה, זאגסטו, איז נישט שעהן, אז דער חתן גיעהט צו דער כלה.

א י י ד ע ל. וועו ער וואלט וואוינען אין אן אנדער שטאדט וואלסטו איהם גיעקענט שרייבען בריוולעך. אי, דאם איז אזוי שעהן.

ב ע ב ע ל ע. טאקע, ס'איז שעהן בריוועלעך צו שרייבען. דער טאטע וואלט מיך אוים־געלערענט ווי אזוי צו מאכען א גיעדרעהטען „שין". שלום מאיר הויבט מען דאך אן צו שרייבען מיט א „שין"? (פלוצלונג). דערפאר וואם דו האסט דערצעהלט דער מאמען וואו מיר זיינען גיעווען, וועל איך דיר נישט ווייזען דאם תפילין־זעקעלע וואם איך גיעה אויס.

א י י ד ע ל. וועסט נישט ווייזען, בעדארף מען נישט.

ג י ט ע ל. מאך זיך נישט נארישׁ, מיין קינד, און בעווייז וואם דו האסט אויסגעגעהט.

ב ע ב ע ל ע (בעקומט פון קאמאד, טיף בעהאלטען, א סאמעטענעם תפילין־זעקעל אויסגעגעהט פון רויטען גארען).

א י י ד ע ל. אזוי גאר. האסט עס אויסגעגעהט און מיר אפילו נישט גיעוויעזען. איהר, גיטעל, בעדארפט זאגען בעבעלע'ן, אז איך בין צו איהר בעסער ווי זי איז צו מיר.

ג י ט ע ל. כ'האב עס איהר שוין נישט איין מאל גיעזאגט. ס'איז דערפאר וואם דו צופיעשטשעסט זי אזוי.

ב ע ב ע ל ע. ביזט טאקע ברוגז? נו זיי מיר מוחל. לאמיר ביידע זיין חבר־לאווער. גיעפעלט עס דיר?

א י י ד ע ל. אודאי גיעפעלט עס מיר.

ב ע ב ע ל ע. אינעוועניג וועט מען דאך אריינלעגען תפילין?!

א י י ד ע ל. אודאי וועלען דארט ליגען תפילין.

ב ע ב ע ל ע (קושט דעם תפילין־זעקעלע). וועו וועל איך עס איהם גיעבען, מאמע?

ג י ט ע ל. צו דער חתונה.

ב ע ב ע ל ע. פאר וואם נישט פריהער?

א י י ד ע ל. עס פאסט נישט.

ב ע ב ע ל ע. איך וויל ער זאל האלטען די תפילין אין דעם, און אז ער וועט גיעבען א קוש די תפילין...

א י י ד ע ל (מאכט איהר א פאן). אי, בעבעלע, בעבעלע...

ב ע ב ע ל ע. גיעה, דו ביזט א שלעכטע.

ג י ט ע ל. אז מען האט ליעב א חתן איז עס זעהר פיין, מיין קינד; מען בעראף אבער דערפון נישט וויסען. נאך דער חתונה מעג שוין אפילו די גאנצע וועלט וויסען, אז מען און ווייב לעבען צופריעדען. ס'איז א ברכה פון גאט. איך וועל גיעהן אין קלייט אריינגיעהמען זאלץ. וועסט איהר, איידעלע, נישט לאזען אליין. (גיעהט ארויס).

ב ע ב ע ל ע. קום צו מיר, איידעלע.

א י י ד ע ל. ביזט טאקא אויף מיר אין כעס?

ב ע ב ע ל ע. כ'האב נאר טאקא גיעלאכט.

א י י ד ע ל. פאר א מאמען מעג מען; ס'מאכט נישט אויס.

ב ע ב ע ל ע. טאטעס דארפען פון אזעלכע זאכען נישט וויסען.

א י י ד ע ל. וויסטו, וועלען מיר אזוי מאכען, אז ער זאל דעם תפילין־זעקעלע גיעפינען ביי זיך אין סטענדער.

ב ע ב ע ל ע. אוי, טאקא!

א י י ד ע ל. ווי אזוי מאכט מען עס אבער?

א י י ד ע ל. וועסט שוין מוזען ווארטען

ב ע ב ע ל ע. ווארטען?

א י י ד ע ל. האסט איהם טאקא אזוי ליעב. בעבעלע?

ב ע ב ע ל ע. זעהר שטארק.

א י י ד ע ל. פאר וואם האסטו זיך פאר מיר בעהאלטען וועו דו האסט גיעגעהט דעם תפילין־זעקעל?

ב ע ב ע ל ע: אזוי; כ'האב מיר גישעהמט. אויף דעם ארט וואם כ'האב גיעגעבען א שטאך מיט דער נאדעל האב איך גיעגעבען א קוש.

א י י ד ע ל. גיב, מיר וועלען איבערצעהלען וויפיעל שטעק ס'איז פארהאן אין דעם וואלד שלום.

ב ע ב ע ל ע (כאפט ארום איידלען). אי ביזט א נאר, ביזט א נאר. וויסט נישט, וויי גוט ס'איז צו זיין א כלה. וועו איך זאל נאך קענען איהם אט אזוי ארומגעהמען, אט אזוי...

א י י ד ע ל. לאז מיך אף, משוגע'נע, וועסט דאך מיך דערשטיקען.

ב ע ב ע ל ע. אז דו וועסט וועלען א כלה וועסטו אויך אזוי זיין. וועסטו נאך ארום זיינ פענסטער ארומקריכען. וועו איך זאל נאר נישט מורא האבען אליין צו גיעהן ביינאכט.

א י י ד ע ל. און ער וויסט עס גאר נישט?

ב ע ב ע ל ע. נאָך דער חתונה וועל איך איהם אַלץ דערצעהלען.
א י י ד ע ל. דערצעהל איהם עס איצטער.
ב ע ב ע ל ע. ער ווייסט, אז כ׳האָב איהם האַלב.
א י י ד ע ל. ווי אזוי ווייסט ער עס?
ב ע ב ע ל ע. איך האָב שוין געמאכט אזוי, אז ער זאָל וויסען.
א י י ד ע ל. אי, ביזטו א גנב׳טע!
ב ע ב ע ל ע. איך האָב איהם אין קעשענע אריינגעלעגט א בריוועלע, וועו ער איז געווען ביי אונז יום טוב. כ׳האָב עס נאָך פאר יום־טוב אָנגעגרייט.
א י י ד ע ל. אי, ביזטו א קלוגע. האָט ער עס געפונען?
ב ע ב ע ל ע. איך וויים, אז יאָ.
א י י ד ע ל. ווי אזוי ווייסטו עס?
ב ע ב ע ל ע. ווייל איך פיהל, אז ער האָט מיך אויך שטארק ליעב.
א י י ד ע ל. ווייסטו ווי שטארק מען בעדארף ליעב האָבען דעם מאן נאָך דער חתונה?
ב ע ב ע ל ע. איך וועל שוין ווייסען... טאָמער וועט ער נאָך זיין א רב... איך וועל פאר איהם מורא האָבען. איך וועל האָבען מורא און ליעב האָבען איהם אזוי שטארק... ער אליין וועט עס נאָר נישט ווייסען. אודאי, איידעלע, איך וועל זיך עס שעהמען איהם צו דערצעהלען. איך וועל זיך שעהמען דערצעהלען אַלץ וואָס איך טראכט.
א י י ד ע ל. גיב, איך וועל דיר פערקעמען דיין קאָפּ. האָסט זיי אזוי פערפּלאָנטערט. איך וועל דיר פון ביידע צעפּ איינעם מאכען.
ב ע ב ע ל ע. אוי, דו רייסט מיר מיט׳ן קאָם אוים מיינע האָר! אוי, איידעלע, האָב רחמנות.
א י י ד ע ל. כ׳האָב זיך פערטראכט.
ב ע ב ע ל ע. פון וואָס טראכסטו?
א י י ד ע ל. אז דיר איז זעהר גוט.
ב ע ב ע ל ע. ביזט מיר מקנא?
א י י ד ע ל. יא, איך בין דיר טאקע זעהר מקנא.
ב ע ב ע ל ע. איך וועל זאָגען מיין טאטען וועט ער דיר אויסזוכען א חתן.
א י י ד ע ל. וואָס דו רעדסט.
ב ע ב ע ל ע. איך וועל עס איהם היינט זאָגען.
א י י ד ע ל. אוי ניין, איך האָב מורא.
ב ע ב ע ל ע. פאר וואָס האָסטו מורא?
א י י ד ע ל. טאָמער טהוט ער עס טאקע?
ב ע ב ע ל ע. איז דאָך גוט.
א י י ד ע ל. ניין, ניין, ס׳האָט מיר אזש דער אָטהעם פערכאפּט. זאָג איהם נישט.
ב ע ב ע ל ע. הא, דו האָסט ליעב שלום מאיר׳ן? אידעלע, ס׳איז אמת?
א י י ד ע ל. ניין, ניין. וואָס דו רעדסט.
ב ע ב ע ל ע. טאָ פאר וואָס וויל־סטו נישט איך זאָל איהם זאָגען? מיין טאטע האָט שוין אויסגעפּהרט א סך שידוכים. נאָרעלע, וועלען מיר האָבען ביידע חתונה אין איין וויינטער.
א י י ד ע ל. ניין, בעבעלע, מען בעדאַרף נישט. איך וועל אפשר אָנהויבען וויינען, אז דיין טאטע וועט צו אונז קומען רעדען דערפון.
ב ע ב ע ל ע (נעהמט פֿרום איידלען און פּאָרשט). האָסט ליעב שלום מאיר׳ן? יא? ניין? זאָג איידעלע, יא?
א י י ד ע ל (שטיל). א קליין ביסעלע. ווייל איך האָב דיך זעהר ליעב. דעריבער. ער איז דאָך דיין חתן. (א ווייל בלויבען זיי בוידע שטיל ארומגענומען).
ב ע ב ע ל ע (צושרֹאקען). האָסט טאקע ליעב שלום מאיר׳ן?
א י י ד ע ל (וועהרט זיך). ניין, בעבעלע; איך שוואר דיר, אז ניין. וויין נישט. איך בעט דיר... איך שוואר דיר, בעבעלע. דו האָסט דאָך עס געזאָגט... איך האָב דאָך נאָר נישט געזאָגט...
ב ע ב ע ל ע. אוי, מיר איז נישט גוט...
א י י ד ע ל. בעבעלע, וואָס איז דיר?
ב ע ב ע ל ע. אוי, דער קאָפּ.
א י י ד ע ל. בעבעלע, שרעק מיך נישט איבער.
ב ע ב ע ל ע. אוי, דער קאָפּ; ס׳דרעהט זיך מיר דער קאָפּ.
א י י ד ע ל. איך שוואר דיר, בעבעלע, איך בין נישט שולדיג.
ב ע ב ע ל ע. אוי, מיר איז נישט גוט. רוף דער מאמען.
א י י ד ע ל. בעסער זאָל די מאמע נאָר נישט ווייסען.
ב ע ב ע ל ע. אוי, מיר איז נישט גוט. רוף דער מאמען.
ג י ט ע ל (קומט אַן). וועה איז מיר, בעבעלע, וואָס איז דיר?!
א י י ד ע ל. דער קאָפּ האָט זיך איהר פערדרעהט.
ג י ט ע ל. גאָטעניו פאָטער, שטראָף מיר נישט.
ב ע ב ע ל ע. אוי, מיר איז נישט גוט.
ג י ט ע ל. נא דיר א ביסעלע וואסער... נו, שלינג אראָפּ, שלינג אראָפּ...
א י י ד ע ל. פלוצלונג איז איהר נישט גוט געוואָרען.
ג י ט ע ל. איידעלע, מיין קינד, לויף אין בית המדרש אַריין; דא היים ארויסרופען מיין מאן. זאָל ער די מינוט קומען אהיים. איך וועל עס נישט אויסהאלטען.
א י י ד ע ל. איך גיעה שוין.
ב ע ב ע ל ע. אוי, מיין קאָפּ.
א י י ד ע ל (קושט בעבעלען). הער אויף, בעבעלע, איך בעט דיר, הער אויף... (געהט אַרויס).
ג י ט ע ל. וועה איז מיר, ווינד איז מיר.

אן עין הרע האָט מען מיר ס׳קינד געגעבען. ליבע האָט מיין קינד א גוט אויג געגעבען. נישטאָ וועמען אין שטוב צו לאָזען. איך וועל איהר רופען, זאָל זי מיר זאָגען, וואָם זי האָט צו מיר.

ב ע ב ע ל ע. ניין, מאמעניו, זי איז נישט שולדיג.

ג י ט ע ל. טאָ וואָם דען איז דיר? וועה איז מיר, ווינד איז מיר.

ב ע ב ע ל ע. ס׳איז מיר שוין באלד בעסער, מאמעשי.

ג י ט ע ל. זי האָט דיר א גוט אויג געגעבען. זי האָט דיך געקושט. איך וועל זי שיקען רופען.

ב ע ב ע ל ע. מאמעשי, מען בעדארף נישט, מיר איז שוין בעסער.

ג י ט ע ל. אויף איין מינוט בין איך פון שטוב ארויסגעגאנגען. אויף א רגע בין איך פון שטוב ארויס. דיר איז בעסער, מיין פייגעלע?

ב ע ב ע ל ע. מיר איז נאָר א ביסעל אין די אויגען פינסטער געווארען, אָבער ס׳האָט שוין אויפגעהערט.

ג י ט ע ל. און ס׳הערצעלע?

ב ע ב ע ל ע. קלעמט א קליין ביסעלע.

ג י ט ע ל. א גוט אויג האָט מען דיר געגעבען, מיין קינד. רשעים מענשען. וואָם קוקען זיי אזוי פיעל אויף מיין קינד? פאר וואָם לאָזען זיי קיין אויג נישט ארַאָפּ פון מיין קינד?

ב ע ב ע ל ע. גיב מיר נאָך א ביסעל וואסער, מאמעשי.

ג י ט ע ל. נא דיר, מיין קינד. מיר זאָל זיין פאר מיין פייגעלע. אָט אזוי לעג אנידער דיין קאָפּ אויף מיין הארצען. אָט אזוי. א מאמע זאָל איהר קינד נישט קענען... אָט אזוי; דיר איז שוין בעסער?

ב ע ב ע ל ע. מיר איז שוין בעסער?

ג י ט ע ל. קלעמט נאָך ס׳הערצעלע?

ב ע ב ע ל ע. ס׳האָט שוין באלד אויפגעהערט. (מען הערט רעדען הינטער׳ן פענסטער).

ג י ט ע ל. דער טאטע מיט שלום מאיר׳ן געהען.

ב ע ב ע ל ע (שפרינגט אויף פון ארט). איך וועל מיר אויסבעהאלטען.

ג י ט ע ל. וואוהין, קינד מיינס?

ב ע ב ע ל ע. ער וועט זעהן מיינע פערווינטע אויגען. (אהרן שלמה און שלום מאיר קומען אַן).

א ה ר ן ש ל מ ה. וואָם איז דער מעס?

ג י ט ע ל. ס׳איז איהר עפעס נישט גוט געווארען.

ש ל ו ם מ א י ר. א גוטער אָווענד. וואָם מאכט עפעס די מחותנת׳טע?

ג י ט ע ל. מיין בת יחידה האָט זיך עפעס פערפיישטשעט.

ב ע ב ע ל ע (קוקט פון אהינטער דעם שטערען צו שלום מאיר׳ן). וואו איז אייידעלע?

א ה ר ן ש ל מ ה. זי איז דאָך נאָכגעגאנגען הינטער אונז.

ש ל ו ם מ א י ר. בעבעלע מאכט זיך נאָרישׁ.

ג י ט ע ל. איך האָב אלץ מורא פאר א גוט אויג.

ש ל ו ם מ א י ר. צוליעב דעם האָבען מיר פערשפעטיגט מעריב. אָנגעווארען א מנין.

ג י ט ע ל. איך נעהם די עברה אויף זיך. וואָרום וועו וואָלסטו אהער געקומען?

א ה ר ן ש ל מ ה. אז די מאמע האלט עס אזוי ציטערוג. האָט זי צולאָזען.

ג י ט ע ל. הלואי וואָלט זי געווען ביי איהר חתן אזוי טהייער, ווי זי איז טהייער ביי טאטע־מאמע.

א ה ר ן ש ל מ ה (טאָפּט בעבעלעס קאָפּ). אבי מיך איבערגעשראָקען. כע, כע, אן איינפאל א ביסעל.

ג י ט ע ל (טאָפּט איהר קאָפּ). איך זעה אויך חלילה אויף איהר קיין בייז נישט.

ב ע ב ע ל ע (ווינקט בגנבה צו שלום מאיר׳ן).

ש ל ו ם מ א י ר. מיין מאמע האָט געלאָזט בעטען בעבעלע׳ן אויף היינטיגען שבת צו אונז.

ג י ט ע ל. אם ירצה השם. זי וועט זיך נישט לאָזען בעטען.

א ה ר ן ש ל מ ה. קיין בייז זאָל נישט זיין. קום, שלום מאיר. אפשר וועלען מיר נאָך פערכאפען א מעריב.

ש ל ו ם מ א י ר. א גוטע נאכט. איך ווינש, אז בעבעלע זאָל אין גיכען געזונד ווערען.

ב ע ב ע ל ע. איך בין שוין געזונד.

א ה ר ן ש ל מ ה. לאָמיר זיך א ביסעל צואיילען. (געהען בייידע ארויס).

ג י ט ע ל (קוקט נאָך אין פענסטער). ווי שעהן ער איז!

ב ע ב ע ל ע (פער׳גנב׳עט זיך היינטער דער מאמע׳ס פלייצע און קוקט אויך אַרויס). אָט אז דאָך אייידעל היינטער׳ן פענסטער! קום אַריין! אייידעלע, קום אַריין! (לויפט צום טהיר).

א י י ד ע ל (קומט אַריין. קענטיג זי האָט געווויינט).

ב ע ב ע ל ע. איך בין אזא שלעכטע... אייידעלע, ביזט אויף מיר ברוגז? ז

ג י ט ע ל. אָט זעהסטו ווי צולאָזען דו ביזט. אומזיסט און אומנישט אלעמען אזוי איבערגעשראָקען.

א י י ד ע ל (קוקט אַן בעבעלע׳ן אָהן וועטער).

ג י ט ע ל. וואָם ביזטו אזוי אומעטיג? האָסט זיך אויך דערשראָקען. וואָם איז דאָ געווען אזעלכעס?

א י י ד ע ל (צערטליך). ער האָט געערדט צו דיר, בעבעלע?

ב ע ב ע ל ע. יא, ער האָט געערדט צו מיר.

ער האָט געזאָגט, אז די מאמע זיינע האָט נע־
בעטען מיך צו זיי אויף שבת.

א י י ד ע ל ע. איך האָב זיך אזוי דער־
שראָקען.

ג י ט ע ל. דו, אייִדעלע, ביזט דאָך מיר
אזוי טהייער גלייך ווי דו וואָלסט מיינם א קינד
געווען. איך קען מיין קינד נישט א קוש טהאָן
אפילו. קום צו מיר. (זי נעהמט ארום אייִדלען
אין דריקט זי שטאַרק צו איהר הארצען). נאָט
וועט געבען אז דיין בעשערטער וועט זיך נאָר
אין גיכען אָפזוכען. איך וועל נעהן זעהן אויב
שטערען האָבען זיך שוין בעווייזען אין הימעל.
(נעהט ארוים).

ב ע ב ע ל ע. ביזט מיר מוחל, אייִדעלע?

א י י ד ע ל. זעהסטו, איך בין אפילו אין
שטוב נישט אריינגענאנגען וועו ער איז געווען.

ב ע ב ע ל ע. האָסט איהם געוואָלט זעהן?

א י י ד ע ל. איך האָב איהם דורכ'ן פענס־
טער געזעהן.

ב ע ב ע ל ע. יאָ, ער איז א שעהנער?
זעהר א שעהנער? (זי רוימט עפּעס איין אייִדלען
אין אויער).

א י י ד ע ל ע. יאָ, בעבעלע, מעהר נישט.
איך שוואר דיר, אז מעהר נישט.

ג י ט ע ל (קומט אַריין). נו וואָס מאכסטו,
מיין קינד?

ב ע ב ע ל ע. מיר איז שוין גוט. מיר
ווילט זיך שוין וויעדער שפּרינגען און טאַנצען.

א י י ד ע ל (נעהמט זיך ארום מיט בעבעלען).
א גוטע נאכט, בעבעלע.

ב ע ב ע ל ע. א גוטע נאכט, אייִדעלע; קום
נאָך צו מיר.

א י י ד ע ל (נעהט צו און נעהמט איהר
ארום). וואָס ווילסטו?

ב ע ב ע ל ע. וועסט נאָך קומען צו מיר
מאַרגען?

א י י ד ע ל. איך וועל קומען, בעבעלע.
א גוטע נאכט, גיטעל.

ג י ט ע ל. געה געזונד, אייִדעלע.

ב ע ב ע ל ע. א גוטע נאכט, אייִדעלע.

א י י ד ע ל. שלאָף געזונד, בעבעלע. (נעהט
אַוועק).

ג י ט ע ל. אט אזוי נעהמט מען עס און
מען שרעקט עס איבער א מאמע'ן. (צינדט אָן
דעם לאָמפּ).

דזשאהן מאַרריי:

מעקסיקאָ און קעניג ראקפעלער

יט נאָר אכטונג אויף די פּא־
סירונגען אויף דעם גרענעץ
פון טעקסאס; דאָרט געהט
אָן א ראַסען־מלחמה צווישען
דעם ענגליש רעדענדען פאָלק
פון יונייטעד סטייטס און
דעם שפּאניש רעדענדען
פאָלק פון מעקסיקאָ. וועו עס זאָל קומען צו
א מלחמה צווישען די בייִדע לענדער, וועט זיי
זיך אָנפאנגען פון דער אמעריקאנער זייט, פון
טעקסאס, וואו מעקסיקאנער פּאָליטישע אנטלאָ־
פענע זיינען געזעסען אויפגעשפּארט אָהן א גע־
ריכט צו 16 מאָנאטען און פיעלע אנדערע טוני־
קעלהויטיגע מעקסיקאנער זיינען גלייכטשט,
דערשאָסען און פערברענט געוואָרען.

אין מאָנאט מאי פון 1909 בין איך געווען
אין קלייגעס, פּייכטען, שטיקענדען קאונטי־גע־
פענגנים פון מאוואריק, בייַ איגעל פּעס, טעק־
סאס, און האָב אויסגעהערט א סטייטמענט פון
קאָלקסטא גערראַ, וואָס זיין אויסלייפערונג איז
פערלאנגט געוואָרען פון דעם פרעזידענט־דיק־
טאַטאָר פּאָרפיריאָ דיאַץ. צוליעב דער אָגיטא־
ציע, וואָס די לייג צו פערטהיידיגען פּאָליטישע
אנטלאָפענע האָט אויפגעהויבען, די זעלבע לייג,
וואָס האָט ניט דערלאָזען, אז פּורען און רודע־
ווייַן זאָלען אויסגעלייפערט ווערען דעם רוסישען
צאַר צו סיביר און צו טויט — איז דער בלו־
טיגער דיאַץ ניט אומשטאנד געווען אריבערצו־
שלעפען דעם מעקסיקאנער פאטריאָט איבער'ן
גרענעץ. אָבער א דאנק דער געפעליגקייט פון
די אמעריקאנער אָפישעלס, איז גערראַ אָבגע
זעסען 16 מאָנאט אין געפענגנים איידער
איז פראָצעסירט און בעפרייט געוואָרען.

אלס סעקרעטער פון דער לייג, האָב
בעזוכט פיעלע פּאָליטישע אנטלאָפענע
זיינען געזעסען אין די געפענגניסע פון טעק־
סאס, צו דער צייט וועו די מעקסיקאנער רעווא־
לוציע האָט זיך אנגעפאנגען, און איך האָב
אומעטום אויסגעפונען, אז די אָפּענע און
געהיימע פּאָלים פון דער רעגיערונג פון די
יונייטעד סטייטס איז עשטאנען צו דיענסטען
פון מעקסיקאנער דיקטאַטאָר, וועלכער האָט רע־

פֿרעזענטירט מיט זיך די מאכט פון וואָל סטריט, וואָס האָט שוין דאמאָלס געהאט א האנד צוגע־לענט צו די נאַטור־אוצרות פון מעקסיקא.

דאָרט איז נעווען גילערמא עדען, וועלכער איז פֿערהאלטען נעווען אין איגעל פּעם פּאר אן אויסלייענדיגע־פּראָצעס, איז בעפֿרייט און וויעדער אמאָל ארעסטירט געוואָרען פון די יוניטעד סטייטס אימיגרייישאָן־אינספּעקטאָרס פּאר אונגעזעצליכען אריבערטרעטען דעם אמע־ריקאנער גרענעץ. דריי מאָל איז עדען ארעס־טירט געוואָרען און איז ערשט בעפֿרייט געוואָ־רען נאָכדעם ווי ער האָט פֿערבראכט אין די אמעריקאנער געפענגניסע גאנצע 15 מאָנאטען.

אינעץ ריוץ האָט זיך בעטהיליגט אין דער גאַרנ רעוואָלוציאָן פון 1892, איז אנטלאָפּען קיין יוניטעד סטייטס, איז ארעסטירט און בע־שטימט געוואָרען ארויסגעשיקט צו וועלען קיין מעקסיקא דורך קאָמישאָנער פּריים. דושאָדוש מעקסי, פּאר וועמען מען האָט אפּגליירט, האָט גהאלטען ריוץ'ען בעפֿרייען אויפֿן גרונד, וואָס זיין פֿערברעכען איז א ריין פּאָליטישער. דער יוניטעד סטייטס סופּרים קאָורט האָט פער־וואָרפען דושאָדוש מעקסי'ס ענטשיידונג, ער־קלעהרענדיג אז א דיסטריקט קאָורט האָט קיין רעכט ניט צו רעווידירען פאקטען, און אזוי איז ריוץ ארויסגענעבען געוואָרען קיין מעקסיקא, וואו ער האָט אָבגעפינסטעדט 7 יאָהר אין ג־פענגניס. ענדליך איז ער וויעדער אנטלאָפּען און זיך בעזעצט אין טעקסעס ארבייטענדיג אי א פּארם פּאר יאָהרען און ניט נעה־מענדיג קיין שום אנטהיל אין דער רעוואָל־ציאָנערער בעוועגונג. אין אקטאָבער 1909 איז ער אויף דעם פערלאַנג פון דער מעקסיקאנער רעגיערונג וויעדער ארעסטירט געוואָרען פון יוניטעד סטייטס דעפּיוטי מארשאל לאנקאס־טער. קאָמישאָנער סקאט האָט איהם אָבגע־האלטען 40 טעג און בעפֿרייט. אין די נעקסט 24 שטונדען איז ער וויעדער ארעסטירט געוואָ־רען אויף א נייער פאָדערונג פון מעקסיקא, איז פֿראָצעסירט און נאָך א מאָל בעפֿרייט געוואָרען.

דער הויפּט פון יוניטעד סטייטס סיקרעט זערוויס, דזשאהן ווילקי, האָט צוזאמען מיט כ ינע גהילפען אין אקטאָבער פון 1909 זיך זיי געטראָגען דורך טעקסאס, ארעסט־רעדיג דורכ אנגעדיג מעקסיקאנער, אויף וועלכע עם אן ניין א חשד, אז זיי סימפּאטיזירען מיט איז געוו ייען נעמען פֿארפיריק דיאַץ.

דער רעוואָלו ע אלע פעלע און עהנליכע ג־וועגען דיעזע אלע פאָדערונגען איז פֿארגעקומען א פערהער אין וואלדהאטען פאר דער רו ס־קאמיטע פון „האוז וואשינגטאָן פאר דער אינטערנאציאנאלער קא־אוו רעפּרעזענטייטיוום". עס איז בעוויעזען ג־פיטאליזם מארשירט קיין מעקסיקא.

אין א רעפּארט צו די סטאק האלדערס פון דער מעקסיקאנער פּעטראָלעאום קאמפּאניע, האָט פּרעזידענט דאהעני געוואגט פאלגענדעס: „דאָס אייגעטהום פון הואסטעקא פּעטרא־

אָפּיס געעפענט, געלעזען און וויעדער פערזיע־גלט, איידער זי ווערט אבגעשיקט.

ווי צוויי אמעריקאנער מיינערס זיינען גע־שטיניגט געוואָרען אין אריזאנא, ווי אן אנ־דערער איז פערברענט געוואָרען אויף א שוי־טערהויפען אין טעקסאס, ווי הונדערטער זיינען דערשאָסען געוואָרען אויף די וועגען דורך דע־פיוטים, רייטערס און געזעצליכויטס לייגען, דאָס אלץ איז א שטענדיגער טייל פון די טאָג־טעגליכע נייעס פון דער גרענעץ־פּרעסע.

דיזע בלוטיגע פאקטען מאכען טעקסאס, בע־זונדערס טעקסאס, פּאר דעם פּאסענדסטען פּלאץ, וואו עס לאָזט זיך מאשינירען דעם אנהויב פון א ראסען־קריעג, וואָס וועט דיעזען די גוגענ־הייזם און ראקעפעלערס פאר א גוטען אויס־רייד צו איבערפאלען מעקסיקא און צו פערכא־פּען איהרע אונגעהייערע מינעראל און אויל רייכטימער.

* * *

דאָס איז געווען אין פּעברואר פון דיעזען יאָהר, אויפֿן דעק פון „מארא קאסטל", וואָס האָט דורכגעשניטען די בלויע וואסערען פון מעקסיקאנער ים־בוזים, פּאהרענדיג פון האוואנא קיין טאמפּיקא. אן אגענט פון סטאנדארד אויל קאמפּאניע, האלטענדיג אין מויל א שווארצען יוקאטאן־סיגאר און ארבעטריסלענדיג דעם די־געם וווייסען אש, האָט צו מיר אזוי געזאגט:

„איהר זאגט, איהר האָט זיי, די צוויי אויל פומפּען, געזעהן ארויסשיקען פון ניו יארק? זיי זיינען בעשטימט פאר די פּעטראָלעאום קוואלען פון מעקסיקא. די סטענדארד אויל קאמפּאניע האָט נאָך 67 אנדערע אזעלכע פומ־פּען שטעהן אין ניו יארק און וויי נאָר דער רעכטער מאן וועט איבערנעהמען די קאנטראָל איבער מעקסיקא, וועלען זיי דורכמאכען דיזעלבע רייזע."

דאָס איז געווען א ראקעפעלער מאן, א בוי־אינזשעניר, און ער האָט געוואוסט אין ציפערען אבצושאצען דעם ווערטה פון אויל.

„מיט 9 סענט פּאר דריי גאלאן פּעטראָלע־אום — האָט דיזער עקספּערט געגומען פּאר מיר רעכענען — קען איך איהר שאפען הייצונג צו פּראָדוצירען א טאָן אייז, בעת וועו איך וואלט גהאהייצט מיט קוילען, וואָלט דער טאָן אייז מיר נעקאָסט א דאָלאר".

פּעטראָלעאום, דער הויפּט־מאטעריאל, וואָס טרייבט פּאסאזשיר און פראכטשיפען איבער אלע זיבען ימים פון דער וועלט, איז דער פּריוז צוליעב וועלכען דער אינטערנאציאנאלער קא־פּיטאליזם מארשירט קיין מעקסיקא.

אין א רעפּארט צו די סטאק האלדערס פון דער מעקסיקאנער פּעטראָלעאום קאמפּאניע, האָט פּרעזידענט דאהעני געוואגט פאלגענדעס: „דאָס אייגעטהום פון הואסטעקא פּעטרא־

לעאום קאמפאניע (אן אונטערגעאָרדנעטע קאמ־פאניע צו דער מעקסיקאן פּעטראָלעאום קאמ־פאניע) ליעגט אין גאנצען אין שטאאט יוערא קרוז. בעשטעהט פון 50 טויזענד אקער, אונ־טער פרייער אָרענדע, און נאָך א שטרעקע אונ־טער אָרענדע אויף לאנגע טערמינען און פאר מעסיגע רענט. אין דזשולי 1910 איז דער ברונעם נום. 6 געווען פאָלקאָם פערטיג, אָרויס־געבענדיג טעגליך אָרום 15 טויזענד פעסער... אין סעפטעמבער פון זעלבען יאָהר האָט דער ברונעם נום. 7 פֿלוצלונג זיך דורכגעריסען, אויי־דער די צעמענטירונג איז געווען פערענדיגט, אזוי דאָם עס איז אונמעגליך געווען צו פער־מאכען דעם קוואל. דער שטראָם פון 60 טויזענד פעסער פון אָנהויב איז שפּעטער דאָך אראָבגעפאלען צו 25 טויזענד טעגליך. ניט אבשטעלענדיג זיך און ניט ענדערענדיג די קוואליטעט און די קוואנטיטעט פון דעם אויל האָט דער קוואל ביז איצט אַרויסגעגעבען 38 מיליאָן פעסער.

לויט דער מיינונג פון די אָפּישעלס פון אייער קאמפּאניע, וואָס זיינען אם בעסטען בעקאנט מיט דעם צושטאנד פון אייער אייגענטהום, אזוי אויך ווי פון אנדערע ערפאהרענע אויל־מענער, זיינען דער כאראקטער, די גרויס און די אויסריכטונג פון אייערע אויל־פעלדער, — א זיכערע גראַנטיע, אז פאר יאָהרען און יאָה־רען וועט די דורכשניטליכע יעהרליכע ליפערונג פון אויל גרייכען ביז צו 100 מיליאָן פעסער".

דאָם האָבען מיר אלזא, דעם בעווייז, אז בלויז א קלייַנער טייל פון די אונגעהייערע מעקסיקאַנער אויל־פעלדער קען אַרויסגעבען א דריט־חלק פון דער גאנצער יעהרליכער פּראָ־דוקציאָן פון פּעטראָלעאום, וואָס ווערט אָנגע־געבען פאר יונייטעד סטייטס. וואָס וואָלט ווערמע געווען, די פּולע און אונבעגרענצטע עקספּלואָאטאציע פון די מעקסיקאַנער אויל־פעלדער אין דאָלאַרס און סענטען, דאַרף מען איבערלאָזען צו דער פּראַשטעלונגס־קראפט פון א בעל חשבון. דאָך, עס איז דאָ א מאָן אין יונייטעד סטייטס, וועמעס פּראַשטעלונגס־קראפט, בעזונדערס זיין פּעטראָלעאום פאנטא־זיע שטייגט אריבער אלע גרענצען, און זיין נאָמען איז ראקעפעלער. די שיקאגא טריבון שאצט, אז די סטאנדארד אויל־פעלדער א שטרע־קע פון 1000 מיל דערלענג און 75 דערבריט.

אזוי שטעהען די זאכען איצט און דאָם מעק־סיקאנער פּאָלק מוז צוזעהן, ווי דאָם רייכטום פון זיין לאנד ווערט פערשוואנדען אין די קע־שענעם פון די אויסלענדישע קאפּיטאליסטען. איז דען א וואונדער, וואָם די קאָנסטיטוציא־נעלע רעגיערונג, אונטער איהר הויפּט וועגוס־טיאנא קראָנוא, האָט אַרויסגעגעבען א פע־טראָלעאום געזעץ און האָלט אין צוגרייטען נאָך אנדערע עהנליכע געזעצע, וואָס זייער צוועק איז, אז דאָם מעקסיקאַנער פּאָלק זאָל צוריקקריגען דאָם, וואס איהם געהערט?

(וועגען דער ארבייטער בעווענונג אין מעקסיקא — אין נעקסטען נומער).

י ה ו א ש :

מ ל ח מ ה

אויסגעלאָשען אלע זונען,
אלע טרעהרען אויסגעוויינט,
און דער מערך א העלל' פון פלאַמען,
און דאָם הארץ א ים פון סם'ען —
וואָס וועסטו טהאָן?..
וועסט קניען אין געבעט? —
דיין תפלה איז צו שפּעט...
ליידיג לאנג שוין איז דער טהראָן,
אוואו געזעסען איז אמאל א גאָט...
און איצט רעגיערט דער שפּאָט,
און ביי זיין רעכטער האנד דער וועכטער
איז אשמדאי'ס געלעכטער...
און דו, ניט זוך
קיין הילף פון הימעל אדער ערד,
ניט פלוך
די ביקס, ניט שילט דעם שווערד...
ניט פליק די האָאר פון קאָפּ,
ניט דעק אין טרויער איין דיין לייב,
נאָר נעהם און קלייד
צוגוים דיין לעצטע קראפט, און גראָב
מיט וואהנזיניגער פּיין,
די נעגעל דיינע טיף אריין
אין דיין נשמה...
און נעהם א שארבען פון א טויטען,
און גים איהם פול מיט בלוט מיט רויטען
און זינג: „לאנג לעבען זאָל מלחמה!"...
און הויב אין דר'הויך דיין כום,
און שטשירע דיינע צייהן
מיט פינסטערער נקמה...
אויף וועמען און אויף וואָס? —
אויף זיך אליין...
דאן זופ און לוידיג אוים צום דעק
דיין ביינערדיגען בעכער,
און לעק
דעם לעצטען טריף פון ד'אויגען־לעכער,
ביז ס'וועט פערגעהן דיין שרעק...
און דו וועסט לויפען דורך דער גאם
מיט גיהנום־משוגעת
און הייזעריג־בענומען שרייען:
„אהער די בלוטיגסטע כלי זיין,
כ'וויל מארדען, מארדען, כ'בין קין!

א. ליעסין:

די פרענק־טראגעדיע, די אידען און די נעגרען

יר געפינען זיך נאָך אונטערן פרישטן אייגדרוק פון דער שוידערלעכקייט, וואָס איז אָבגעטאָן געוואָרען אין דזשאָרדזשיא. עס איז נאָך ניט פאָראיבער דער גייסטיגער ספּאזם, וואָס האָט אונז אלעמען אָנגעכאָפּט. עס פערפאָלגט אונז נאָך דאָס בילד פון דעם אידישן יונגען מאן, א האלב־נאקעטן, א באָרוועסען, מיט א געקוי־לעטען האלז און מיט שטריק שטייף פערצויגען אויפ'ן געקוילעטען האלז. און ער וויעגט זיך א דערוואָרגענער אויפ'ן תליה־בוים, און עס וויעגען זיך מיט איהם די שטרעמלאָף בלוט איבער'ן אויסגעמוטשעטען מארטירער־קערפער פון אונטער'ן איינגעפרעסטען שטריק אין דער אָפענער וואונד. און ארום און ארום דרעהען זיך און הוליען און טאנצען פאר ראכע־פרייד, אזוי ווי די קאניבאלען, די הויך־ציוויליזירטע בירגער פון דעם פרייען אמעריקאנער שטאאט.

און אָט הערען מיר היינט, ווי א געוועזענער גאָווערנאָר טרעט ארוים אויפ'ן קאנפערענץ פון די אמעריקאנער גאָווערנאָרס און ערקלערט איינפאָך און אָפענהערציג, אז די לינטשערייען זיינען דער בעסטער שוץ פאר אונזערע פרויהייטען, פאר אונזער דעמאָקראטיע, פאר אונזער ציוויליזאציאָן.

דאָס איז געווען בלויז פון סויטה־קאראָלײַן, דער בעקאנטער העלד פון לינטש־שטריקעל, וואָס איז אויף פאר־דרייי־יאָהרען אויפ'ן קאנפערענץ פון די גאָווערנאָרס ארויסגעקומען מיט עהנלעכע רייד־ערייען. פאר־דרייי־יאָהרען איז אָבער די ארויסטרעטונג פון בלויז'ן בעטראכט געוואָרען פאר א סקאנדאל, פיעלע גאָווערנאָרס זיינען אריינגעקומען אין גרים־צאָרן, און דער אָפענהערציגער בלויז איז ווילד געוואָרען. ער האָט זיך גרהאלטען אויפ'ן אמעריקאנער קאנפערענץ, ווי זיין זעלבסט־פערוואנדטער, דער אָפענהערציגער פורישקעוויץ, אין דער רוסישער דומא. עס איז אויסגעקומען ריכטיג אין עכט־רוסישען געשמאק — די זעלבע גראָבע שפראך, וואָס האָט צוטריבען פון זאל אלע דאמען, די זעלבע ווילדע תנועות, דער זעלבער קלאפען זיך מיט'ן פויסט אויפ'ן הארצען, דער זעלבער גוואל־דעווען. דאָס איז אָבער געווען פאר־דרייי־יאָהרען. היינט, ווי עס ווייזט אויס פון די צייטונגען, איז שוין די ארויסטרעטונג פון בלויז'ן אראָבגעגאנגען פיעל שטילער, גלאטער, פייערער.

זאל עס זיין א צייכען פון דער צייט — פון אונזער בלוטיגער, נידערטרעכטיגער, שוידערליכער צייט?

* * *

אז לעא פרענק איז געלינטש געוואָרען הויפטזעכליך דערפאר, וואָס ער איז געווען א איד — דאָס בעהויפטען די מעהר ערנסטע און אם בעסטען אינפאָרמירטע צייטונגען איבערן גאנצען לאנד. און אזא צייטונג, ווי די היגע „אייווינינג פאָסט", איז זאָגאר ארויסגעקומען מיט א מין וואָרנונג, אז נאָך דער ערשטער אידן־לינטשערי קען קומען א צוויייטע און א דריטע. צוזאמען מיט פרענק'ן, דענקט זי, איז אויך די אידישע ראסע געשטעלט געוואָרען אויסערען געזעץ. און ווער וויים, וואָס פאר אי־בערראשונגען די צייט קען נאָך ברענגען!

און ערשט איצט, איבערלעבענדיג אזא פרענק־טראגעדיע, קענען מיר, אידען, ריכטיג בעגרייפען, וואָס פאר א גיהנם עס איז אונזער פיעל־נעריהמטע רעפובליק פאר דער שוואַרצער ראסע.

אזוי איז עס שוין! יעדע ניעדערטרעכטיגקייט, יעדער לינטשער, אפילו די פרענק־לינטשער האָבען זייערע פערטיידיגער. מען ענטשולדיגט זיי געווינלעך .דערמיט, וואָס מען ערקלערט זיי פאר שטאָלצע אריס־טאקראטען, ריטער פון אלטען שניט. און קוים וועלט די עהרע פון א פרוי פערשוועכט, דאן וועלען זייערע ריטערליכע געפיהלען אזוי אָנגעצונדען, דאָס זיי מוזען אָבלעשען די פער־שוועכונג נור מיט די בלוטען פון דעם פערשוועכער. ווי פאלש עס איז אזא בעהויפטונג, האָט שוין בעוויזען דר. אננא שאָו, די בעוואוסטע סאָפראזשעטקע. מיט א רייהע פאקטען האָט זי בעוויזען, אז ערגעץ ניט איז די פרוי אזוי שוצלאָז, איז איהר שטעלונג אזוי נידעריג, איז איהר עהרע אזוי פער־שוועכט, ווי גראדע אין דער „ריטערליכער, שטאָלץ־אריסטאקראטישער" דזשאָרדזשיא, וואו שוין אין 8 יאָהריגען עלטער טרייבט מען אוועק די אונגלויביגע מערי פיינגענס אין די פעקטאָריס אריין.

און די מעהרסטע נעגער לינטשעריען האָבען גאָר ניט צו טהאָן מיט פערשוועכטער פרוי־ען־עהרע. עס האָט שוין פאסירט, אז א נעגער איז געלינטשט געוואָרען נור דערפאר וואָס ער האָט דערלאנגט אין גריכט אויף אייגעם פון זייגע וויסע שכנים. דער וויסער האָט דערשאָסען דעם נעגער'ס א קוה. איז דער נעגער אוועק צו

די ווייסע זוכען נערעכטיגקייט. נאטירליך, דאָס איז געווען הייליק דאָן־קיכאָטסטווא. און די פּאָרשטעהער פון דרום־ריטערטהום האָבען זיך גלייך פּערזאמעלט, און ארויסגעשלעפּט דעם שוואַרצען דאָן־קיכאָט פון זיין הויז, און אויפּ־געהאנגען איהם אויף זיין אייגען בוים, און דורכגעלעכערט זיין קערפּער מיט הונדערטער קוילען.

אזוי איז עס די נעגערשע לאָגע אין אונזער גרויסער און פריַער רעפּובליק. עס איז גענוג בלויז, אז אירגענד וועלכער ווייסער פרוי זאָל ניט געפּעלען ווערען דער קוק פון א נעגער, עס איז גענוג בלויז, אז אירגענד וועלכען ווייסען מאן זאָל ניט געפּעלען ווערען דער קוק פון א נעגער, עס איז גענוג בלויז, אז אויף א נעגער זאָל פאַלען דער חשד פון א פערברעכען, אז מען זאָל אויף איהם מאכען דעם בלוט פון א פער־ברעכען, אום ניט בלויז ער אליין, נור אויך זיינע אלע שוואַרצע שכנים, יעדער ערשטער בעסטער נעגער אין גאנצען ארומיגען געגענד, זאָל שטעהן אין געפאַהר אויסגעשמירט צו ווערען אין פּעך און אַנגעצונדען צו ווערען. און בלויז מיר, אידען, וואָס האָבען אזוי פיעל געליטען און ליידען נאָך עד היום פון פערשיעדענע עלילות דם, קענען דאָ בעגרייפען די גאנצע פערצווייפלונג פון דער נעגערשער לאגע. און בלויז מיר, אידען, וואָס האָבען אזוי פיעל געליטען און ליידען נאָך עד היום פון דעם כל ישראל ערבים, קענען בעגרייפען די פולע שרעקליכקייט פון דעם כל הנערען ערבים.

אויפ'ן פאר־דריי־יאָהריגען קאָנפערענץ פון די גאַוועראָרס האָט דער אָפּענהערציגער בליעז אויסגערופען אין בעגייסטערונג, אז אויב די קאָנסטיטושאָן שטעהט איהם אין וועג דאן איז „טו העל וויטה דהי קאָנסטיטושאָן!" און די גאַוועראָרס, אפילו די גאַוועראָרס פון די דרום־שטאָטען, האָבען זיך אָנגענומען די קריוודע פון דער הייליגער קאָנסטיטושאָן און זיי האָבען נעגען בליעז'ן פראָטעסטירט. פערשטעהט זיך, דאָס איז געווען פון זייער זייט ניט מעהר ווי אונפערשעמטע צבועצסטווא. בליעז האָט דא בלויז איבערגעלייגט טהאָט אין וואָרט. וואָס אבעלאָנגט די נעגערן, האָט מען שוין לאָנג אַוועקגעשיקט די קאָנסטיטושאָן אין אל־די־העלל. און ניט בלויז אין דעם ענין פון לינטשערי. צום בייישפּיעל, נאָך דער קאָנסטיטושאָן האָבען די שוואַרצע, אזוי ווי די ווייסע, פולע שטים־רעכט. וואָס אבער זעהען מיר? אָט אין סויטה קאַראָ־לינא זיינען פאַראן ארום 175 טויזענד נעגער־בירגער. דאָס רעכט צו שטימען האָבען אָבער דאָרט קוים א פּאָר טויזענד נעגרען. דעם וואהל־נעזען האָט מען דאָרט אָנגענומען מיט אזוי פיעל צווענע און בעשרייבונגען, וואָס בעזייטיגען כמעט אלע נעגרען פון שטים־קאסטען. האָט מען עפּעם פיעל פּראָטעסטירט, הלמאי מען שיקט דאָרט אוועק די קאָנסטיטושאָן, טאקע אין דער טהאָט און ניט בלויז אויפ'ן וואָרט, צום טיי־וועל? און עהנליכעם קומט פּאָר אין אלע דרום־שטאָטען. אפילו די ניט־לאָנג־אָניגע ענטשיי־דונג פון סופּרים קאָורט געגען דעם „גרענד־פאדהער קלאוז", וואָס מען האָט בעגריפען אלס א זיעג פאר די נעגרען, האָט פאר זיי ניט מעהר ווי אן אקאדעמישע בעדייטונג. דער סופּרים קאורט האָט זיך דאָס שוין כלומרשט אָנגענומען פאר דער קאָנסטיטושאָן. צום שטים קאָסטען וועט מען אָבער נעגרען אלין ניט צולאָזען. מעהר ניט מען וועט שוין איצט ניט צולאָזען אויך א טהייל פון די ווייסע פּראָלעטאריער, אָט טא־קע די פאָטערס פון די אונגליקליכע מערי פייגענס.

און דאָס זעלבע זעהען מיר אויך טריט און שריט: ווי נור עס האנדעלט זיך וועגען די נע־רען, וועלט די קאָנסטיטושאָן אליין אויף אלער־לייי אופנים געלינטשט. אומזיסט זוכען די נע־גרען אלערלייי תחבולות. אזוי ווי די אידען אין רוסלאנד, האָבען זיי אויך א מין חברה מפיצי השכלה, און זוכען אלין ארויפצוהויבען זיך אויפ'ן לייטער פון דער געזעלשאפט; זיי נעהמען זיך פאר אינדוסטריע, פאר מסחור, פאר בילדונג, זיי פּרופּען קלייבען געלט און רייך ווערען. דאָס אָבער העלפט ניט. דעם גביר־לדעטען און דעם רייכען נעגער האָסט מען נאָך מעהר, איידער דעם אונווייסענדען און דעם ארעמען. אומזיסט, וויעדער, זוכען די נעגרען פאר זיערע רעכטע צו קעמפּפען; אומזיסט ווארפען זיי זיך צו פער־שיעדענע פּאָליטישענס און זוכען שוץ אין די קאורטס. די פּאָליטישענס, אפילו פון דער רע־פובליקאנער פּארטי, אפילו פון דער פּראָגרעסי־ווער פּארטי, צאָהלען ווויניג אכטונג אויף דער שטימע פון דעם שוואַרצען, וואָס קען קאָסטען נאנין אָפּט די שטימע פון דעם וויייסען. און די ריכטער, אפילו די בערופענע היטער פון דער קאָנסטיטושאָן, די ריכטער פון סופּ־רים קאָורט, וועלען אויך גערן, וויי נור עס האנדעלט זיך וועל־כע אלערהעכסטען היתר אויף אלערלייי נעגער־גזרות — אויף די אלע נעגער־קארס, נעגער־סקוהלס און נעגער־גהעטאָס.

* * *

דאָס איז ער, דער נעגערשער גלות, וואָס זיז עהנליך און אין מאנכע פּרטים פיעל בייזער, איי־דער דער אידישער גלות.

ניט די שולד פון פאר־צוויי־טויזענד־יאָהריגע רוימער און סיריער איז ער, דער נעגערשער גלות. ער איז די שולד פון די אמעריקאנער זעלבסט, צוויישען וועלכע די נעגרען לעבען איצט און לייי־דען. ווילד, אבער זאָרגלאָז האָבען די נעגרען גע־לעבט אונטער'ן פרייען זוניגען הימעל פון אפרי־קא, פון וואַנען מען האָט זיי ארויסגע'גנב'עט און

פערקויפט צום שקלאפען־הענדלער — שפּאַט־ביליג, פאר אביסל שנאַפּס, פאר עטלעכע פּאַט־שערקעס.

דער גוממי איז גוט, דער פעפער איז גוט,
דרויי הונדערט זעק אין פעסער;
איך האָב אויך גאָלדשטויב און העלפאַנדביין —
די שוואַרצע סחורה איז בעסער.

זעקס הונדערט נעגרען בייט איך אויס
שפּאַטביליג ביים סענעגאַל פלוס;
דאָס פלויש איז האַרט, די אָדערן — פעסט,
ווי אייזען פון בעסטען גוס.

איך האָב צום אויסבייט ברַאַנפּען,
גלאָז־פּערל און שטאָלצייג געגעבען;
געווין איך אויף דעם אַבט הונדערט פּראָצענט,
וועל ס'בלייבט נאָר א העלפט ביים לעבען.

אזוי האָט געַ'חשבונ'ט דער שקלאפען־הענדלער אין היינע'ס געניאַלען געדיכט „דאָס שקלאַ־פען־שיף". און מיט אזעלכע חשבונות זיינען איבערגעלייפערט געוואָרען אַהער די פיעלע מיליאָנען נעגרען, געגען וועלכע מען האָט דאָ איצט אויסצוועצען אזעלכע הארבע טענות. צעהנדליגע טויזענדער מיילען וויט, איבער גרויסע ים'ען האָט מען זיי געשלעפּט. פערשמידטע אין קייטען, פערשטיקטע אין דער שרעקליכער תפיסה פון שקלאפען־שיף האָט מען זיי געשלעפּט. א העלפט פון זיי פלעגען אויסשטאַרבען אויף וועג און אריינגעוואָרפען וועלען אין ים. נאָנצע סטאַדעס האיפישען פלעגען נאָכפאָלגען די שקלאפענ־שיפען; דאָס זיינען געווען די קעסט־קינדער, וואָס פלעגען יעדען פריהמאָרגען בעקומען א גע־וויסע פּאָרציע נעגרען. „דורך זייער אייגענע שולד שטאַרבען זיי, די שווארצע! — זאָגט אין היינע'ס געדיכט דער שיף־דאָקטאָר—מיט זייער שלעכטען אטעם פערדאַרבען זיי די לופט אויף'ן שיף".

דער זעלבער שיף־דאָקטאָר פלעגט נענוי אונ־טערזוכען די טויטע, אויידער ער פלעגט זיי צו די האיפישען אָפּגעבען. „די שעלמען — פלעגט ער זאָגען — מאַכען זיך טויט, כדי מען זאָל זיי אין די וועלען וואַרפען". און וועז די שטערבליכ־קייט פלעגט צייטענווייז ווערען אונגעווייניליך גרויס, דאן פלעגט מען די נעגרען ארויסטרייבען אויף'ן דעק, מען פלעגט אויפשפּילען מוזיק און מען פלעגט זיי היסען טאַנצען. דערמיט פלעגט מען זוכען זייער מרה שחורה צו פערייאָגען.

א גוואלטיגע בילד מאָלט דאָ היינע. הויך אין בלאָהען הימעל קוקען ארויס פיעל טויזענ־דער שטערען, גרויסע און קלוגע, אזוי ווי די אויגען פון שהנע פרויען; זיי קוקען ארונטער אויפ'ן ים, וואָס ליעגט איבערגעצויגען מיט א פאספאָר־שטראהלענדען פורפור־ריח. קיין זעגעל פלאטערט ניט אויפ'ן שקלאפען שיף. עס שימע־רען דאָרט ארום אויפ'ן דעק לאנטערנען, און טאַנץ־מוזיק טראָגט זיך פון דאָרטען. הונדערטער נעגרען, מענער און פרויען, שפּרינגען, האָפּקען זיך, דרעהען זיך, אזוי ווי וואהנזיניגע. און ביי יעדען שפּרונג הערט זיך דאָס קלינגען פון זייערע קייטען. ארום זיי שטעהען די שיף־דיענער מיט בייטשען אין די הענד און פּאַסעווען יעדען טע־צער, וואָס פוילט זיך אונטער. דער ליארם יאָגט ארויס פון טיעפער וואַסער־וועלט הונדערטער האי־פישען, די קעסט־קינדער פון שקלאפען־שיף, און זיי שטעלען אויס אין א מוראַ'דיגן גענעצען זייערע זעג־צייהנער; זיי קוקען פערוואונדערט. און שטיל, אָן א וויט, ערגעץ ביים מאַסט־בוים, שטעהט דער שקלאפען־הענדלער, די הענד פער־לויגט אויפ'ן הארצען, די אויגען פערגלאָצט צום הימעל. ער טהוט תפילה:

אום כריסטוס ווילען, שאַנעווע, גאָט,
די לעבענס פון שוואַרצע זינדער!
דערצאָרנען זיי דיך, ווייסט דו דאָך,
זיי זיינען דום, ווי די רינדער.

בעהיט זייער לעבען, אום כריסטוס ווילען,
וואָס איז פאַר אונז אַלעמען געשטאָרבען!
דען בלייבט מיר ניט דריי הונדערט שטיק,
דאָן איז מיין געשעפט פערדאָרבען.

דאָס איז די אָרט און ווייזע, ווי מען האָט אריינגעפיהרט די נעגרען אין די פעראייניגטע שטאַאטען.

צוזאַמען מיט גוממי, מיט פעפער, מיט העל־פאנד־ביין, האָט איין שקלאפענשיף נאָכ'ן צוויי־טען געפיהרט אהער אין פערלויף פון הונדער־טער יאָהרען די שוואַרצע סחורה, אויף וועלכער דער שקלאפען־הענדלער פלעגט פערדיענען 8 הונדערט פּראָצענט. מיליאָנען נעגרען האָבען אָנגעפילט די גרויסע ים'ען און אָנגעזעטיגט מענ־גען מיט האיפישען; מיליאָנען נעגרען האָבען בעגאָסען מיט זייער בלוט אלע וויסטע פעלדער פון אמעריקא.

עס איז געווען אמאל א העלדישער דזשאהן בראון, וואָס האָט אויפגעפּפערט זיין לעבען און די לעבענס פון זיינע קינדער, אום די אונגלויב־ליכע נעגער־שקלאפען צו בעפרייען. העכער א האלבען יאָהרהונדערט צוריק איז אויפגעשטאַנען א גאנצער דור, וואָס האָט פאר די נעגרען גע־קעמפּפט. וואָס עס זיינען דא געווען די אור־זאכען — א גאנצער דור האָט פאר זיי גע־קעמפּפט. מען האָט געפיהרט גרויסע מלחמות, אוועקגעלעגט אונגעהויערע אפּפער און מען האָט די נעגרען בעפרייט; מען האָט זיי פאר גלייכע מענשען מיט די וויסע ערקלערט. יענע צייט איז אבער שוין לאנג אוועק. איצט האלט עס דא מיט די נעגרען גאנץ אנדערש.

איצט זאָגט מען, אז מען דארף די נעגרען אין אמעריקא ניט האָבען — די פרייע און גלייכע

נעגרען. און דער אמעריקאנער איז א מענש פון טהאט און מיט זאגען אלײן קומט ער ניט אפ.

די נעגרען דארפען איצט ניט טאנצען אונטער'ן בייטש, זיי דארפען איצט זאגאר ניט ארבייטען אונטער'ן בייטש. שמייסט מען זיי איצט מיט נעגער־סקוהלס, מיט נעגער־קארס. א האלבען יאהרהונדערט האבען די נעגרען אבגעלעבט אין פרייהייט. א האלבען יאהרהונדערט האבען זיי געהערט ריידענדיג, אז זיי זיינען גלייבע מענשען מיט אלעמען. און פיעלע פון זיי האבען ווירקליך זיך געמוסען פיהלען ווי גלייבע מענשען מיט אלעמען. און פיעלע נעגערשע הערצער בלוטען איצט פון די גייסטיגע בייטשען פיעלייכט ניט וועניגער, איידער די נעגערשע קערפערס פלעגען בלוטען אמאל פון די ריכטיגע, מיט רימען און דראט געפלאכטענע בייטשען.

און אויב די אמאליגע שקלאפען־העגדלער פלעגען תפלה טהאן צום רבונו של עולם, אז ער זאל שאנעווען די לעבענס פון די שוואַרצע זינדער, האט שוין איצט דער רבונו של עולם מיט אזעלכע תפלות ניט צו עסק'ען זיך. די שוואַרצע זינדער זיינען אמאל געווען דאם אייגענטהום פון די ווייסע בעלי תפלה, און מען האט עס ביז א געוויסען גראד געשאלעוועט. היינט אבער האט מען שוין ניט אין דעם נעגער וואם צו זשאלעווען. א האלבער יאהרהונדערט איז פארביבער זייט די גרויסע מלחמות פאר זייער בעפרייאונג זיינען אויסגעקעמפפט געוואָרען. די נעגרען זיינען שוין לאנג פרייע מענשען; זיי זיינען קיינעם׳ס אייגענטהום ניט. און קיינעם וועט קיין היזק ניט זיין, וועז מען זאל זיי אפילי נעהמען אן טויטען. און מען לינטשט זיי, די נעגרען; ביי יעדער געלעגענהייט, צו שולדיג צו אונשולדיג, לינטשט מען זיי; מיט אלערלײ מיתות משונות לינטשט מען זיי.

די זיידעם און די פאטערס האבען די נעגרען אין אמעריקא אין די מילימאנען צונויפגעטריבען, און די זיהן און די אייניקלעך לינטשען זיי. און ניט די ווייסטע פעלדער און ניט די קאלטע ים׳ען זעהען דיעזע הימעלשרייענדע נידערטרעכטיגקויט, דיעזע שוידערליכע פערברעכענס. דיעזע לײדען, תליות, אויטא־דא־פעען. דאם וועלט נעטהאן אין די אויגען פון דער גאנצער וועלט, אין רעכטען מיטען פון דער העכסט־ענטוויקעלטער ציוויליזאציאן, פון דער פיעל־גערימטער ציווילזאציאן פון צוואנציגסטען יאהרהונדערט.

און אויף א קאנפערענץ פון די אמעריקאנער גאווערנארס אין באסטאן, אין׳ס הארץ פון דער נייער וועלט, וואו די בעגייסטערטע אידעען פאר דער נעגער־בעפרייאונג האבען צום ערשטען אויפגעפלאקערט, וועלט היינט הויך און עפענטליך ערקלערט, אז אט די אלע לינטשערייען, די אלע תליות, אויטא־דע־פעען, זיינען נאר דער בעסטער שוץ פאר דער ציווילזאציאן.

* * *

און קיין אויסגאנג פון זייער אונגליק האבען זיי ניט, די נעגרען, אפילו די טרייסט און די האפנונג אויף א בעסערע צוקונפט האבען זיי ניט. א האלבער יאהרהונדערט איז פאראיבער זייט די גרויסע מלחמות פאר זייער בעפרייאונג זיינען אויסגעקעמפפט געוואָרען. די נעגרען זיינען שוין לאנג פרייע מענשען; זיי זיינען קיינעם׳ס אייגענטהום ניט. און קיינעם וועט קיין היזק ניט זיין, וועז מען זאל זיי אפילי נעהמען אן טויטען. און מען לינטשט זיי, די נעגרען; ביי יעדער געלעגענהייט, צו שולדיג צו אונשולדיג, לינטשט מען זיי; מיט אלערלײ מיתות משונות לינטשט מען זיי.

די זיידעם און די פאטערס האבען די נעגרען אין אמעריקא אין די מילימאנען צונויפגעטריבען, און די זיהן און די אייניקלעך לינטשען זיי. און ניט די ווייסטע פעלדער און ניט די קאלטע ים׳ען זעהען דיעזע הימעלשרייענדע נידערטרעכטיגקויט, דיעזע שוידערליכע פערברעכענס, דיעזע לײדען, תליות, אויטא־דא־פעען. דאם וועלט נעטהאן אין די אויגען פון דער גאנצער וועלט, אין רעכטען מיטען פון דער העכסט־ענטוויקעלטער ציוויליזאציאן, פון דער פיעל־גערימטער ציווילזאציאן פון צוואנציגסטען יאהרהונדערט.

דר. הערצעל, אין זיין אוטאָפּיע „אלטניילאנד", האט בעריהרט פארבייגעהענדיג אויף די נעגער־פראגע. מיט די אידען האלט עס שוין אין דער אוטאָפּיע גלעגצענד. זיי בעוואהנען צוריק דאם לאנד פון זייערע אור־עלטערן; זייער אויפריכטונג איז פאלקאם. דער אידישער וועה טרייסעלט שוין מעהר ניט אויף די לופט פון דער וועלט; די אידען־פראגע איז שוין עווק אין איהר אייביגער רוה. און דער באקטעריאלאג שטיינעק, איינער פון די העלדען פון שיבת ציון, זאגט: „עס איז פארען נאך אן אונגליקליך פאלק, וואם האט קיין היים ניט. דאם זיינען די נעגרען. און אויב מיר איז בעשערט געווען צו זעהן מיט מיינע אויגען, ווי די אידען האבען זיך אומגעקעהרט אין זייער פאטערלאנד, וויל איך איצט ארבייטען און גרינגער מאכען אויף פאר די נעגרען זייער אומקעהרען זיך אין זייער פאטערלאנד."

הייסט עס, מיט דער הילפע פון די אידען א מין נעגערשער ציוניזם. דאם איז זעהר שעהן, זעהר אויידעל. אבער די נעגרען האבען שוין לאנג־לאנג נעהאט זייער ציוניזם און לאנג־לאנג איז ער שוין באנקראט. אויידער דער אידישער ציוניזם האט נאך די וועלט געזעהן, איז שוין דער נעגערשער באנקראט געווען.

נאך מיט א יאהר נייניציג צוריק האבען די אמעריקאנער נעגרען געקראגען א שטאאט אין וועסט־אפריקא — די פרייע רעפובליק ליבעריא. גוטהערציגע מענשען האבען אויף דעם נדבות געשאטען. אפילו מאנכע פון די שקלאפען־האלטער האבען אויף דעם געקוקט פריינדליך. דער נעוויסען פון דער גאנצער וועלט שוין דאן אנגעפאנגען צו בונטעווען זיך נעגען שקלאפערי, און זיי האבען אין דעם נענערשען ציוניזם נעזעהן א פאסענדען מיטעל דאם בייזע בלוט אפצוציהען. עס איז אבער גרינגער נעווען די נעגרען אריינצופיהרען אין אמעריקא, איידער ארויסצופיהרען זיי צוריק אין אפריקא. אין אמעריקא האט מען זיי געבראכט אינבערנוואלד, אין קייטען, אין שקלאפען־שיפען. ארויסגענהן פון דאנען האבען זיי אבער נעזאלט פרייוויליג, מיט דעם הילפן כוח פון אידעען. און דער ישוב

ליבעריא האָט בעוויזען, אז מיט דעם היילען כוח פון אידען קען די איבערוואַנדערונג פון א גאַנצען פאָלק ניט פאַרקומען, אז אפילו ווען עס זיינען שוין בעזאָרגט א טשאַרטער און א רעכטליך־געזיכערטע היים און אלע זיבען זאכען, הויבט זיך דאן ערשט אָן די הויפט שווירינקייט: מי ומי ההולכים, ווער און ווער וועלען עס זיין די נעהער?

די פרייע נעגער־רעפובליק ליבעריא איז פאַראן; אמעריקאַנער נעגרען זיינען אָבער דאָרט כמעט ווי ניטא. אין גאַנצען לאַנד צעהלען זיי אין גאַנצען ביי א 12 טויזענד נפשות. די מיליאָנען נעגרען אין אמעריקא זיינען אויסגעוועקט צו אַלערלייי ערנידערונגען, פערפאָלגונגען, אויסנאהם־געוועקט, לינטשערייען, פאָגראָמען. אין ליבעריא געהען זיי אָבער ניט. פאר די לעצטע 55 יאָהר האָבען אַהין אימיגרירט פון אמעריקא ניט מעהר ווי א פאָר טויזענד נעגרען.

און פיעלע זיהן און אייניקלעך פון די אמאָליגע שקלאַפען־האַלטער ווילען שוין אויסט טאָקע אויף אן אמת'ן פּטור וועלען פון די נעגרען — איבערהויפט פון יענע נעגרען, וואָס ווילען זיין גלייכע מענשען מיט אַלעמען, וואָס ווילען העכערע שכירות, בעסערע בעהאַנדלונג. און אָט די זיהן און די אייניקלעך וואָלטען שוין איצט אויפריכטיג געוואָלט זיהן דעם נעגערשען ציוניזם פערווירקליכט, אזוי ווי פיעלע אנטיסעמיטען וואָלטען אויפריכטיג געוואָלט זיהן דעם אידישען ציוניזם פערווירקליכט. עס איז אָבער ניטא קיין שום אויסזיכט, אז ליבעריא זאָל ווען עס איז וועלען דאָס לאַנד פון די אמעריקאַנער נעגרען. און די זיהן און די אייניקלעך זוכען נעגען זייערע אונגעהאָרכזאמע נעגרען גאַנץ אנדערע עצות, און אלץ מעהר און מעהר פערליכען זיי די געדולד זוכענדיג.

* * *

די נעגרען, ווי מיר זעהען, זיינען אין גאַנוסע פרטים אונזערע אחים לצרה. און זאָלען זיך אונזערע צוררים שעהמען, ניט מיר. זיי, די צוררים, האָבען אונז מיט די נעגרען בריידערליך צוזאמענגעבונדען. און די געליטערטע אין ליידען זיינען צוגליך געהיליגט און ערהאבען. ס'מאכט ניט אויס, וואָס ביי דעם נעגער איז די הויט שוואַרץ; אויף דער תליה אַדער אויף דער אויטאָ־דא־פע בייט זיך דער קאָליר סיי ווי סיי, און עס מאכט אויך ניט אויס, וואָס ביי דעם נעגער איז דער פּנים א גאנץ אַנדערער; דער אויסדרוק, דער טיעף־מענשליך־ליידענדער אויסדרוק, דער טויט־שמערץ־אויסדרוק איז דער זעלבער סיי ביי לעמ פרענק און סיי ביי דעם עכטסטען פון די עכטסטע אפריקאַנער נעגרען.

די אידען פון אמעריקא האָבען אנגעפיהרט פאר פרענק'ען אן ענערגישען קאמפף. און אויף אזוי פיעל האָבען מיר אויסגעפיהרט: אונזער אונשולדיגער ברודער איז געשטאָרבען אויף דער תליה אלס מארטירער און ניט אלס פערברעכער. מיר האָבען אָבער שוין איבערגענוג מארטירער־טהום, און מיר וואָלטען עס וועלען אָבלאָזען א ביסעל פאר אונזערע צוררים. מיר וואָלטען ווינשען אמאל א קוק טהאָן, ווי וועט זיך פאַרסען דער דאָרן־קראנץ, לאָמיר זאָגען, אויף צו יענע בראווע און פורכטלאָזע, וואָס האָבען אין דער טויטקייט פון נאכט, אראנזשירענדיג אלעם פאָראוים, אויף א ריכטיגען פאַנטאַמינע־אופן, א כאַפ געטהאָן דעם קראנקען, אויסגעפייניגטען אידישען יונגען מאן און זאלבע־פינף־און־צוואנציגיג איהם דערוואָרגען.

און אונזער קאמפף דארף אָנגעהן ווייטער. מיר דאַרפען שטעהן אויף דער וואַך און קעמפּפען געגען יעדער לינטשעריי, ווער נאָר עס זאל דאָ זיין דער לינטשערדער. צוזאמען מיט אונזערע ברידער אין אונגליק, די נעגרען, און צוזאמען מיט אלע רעכטדענקענדע מענשען, דארפען מיר קעמפּפען געגען דיעזער שאנדע פון אונזער צייט, וואָס שטעלט אוועק די גרויסע און פרייע אמעריקאַנער רעפובליק אויף איין מדרגה מיט דער מדינה פון צאר.

עס איז שרעקליך צו דענקען, אז פון די דריי גרויסע בלוט־פראָצעסען, וואָס מיר האָבען די לעצטע יאָהרען דורכגעמאכט, האָט זיך געענדיגט אם טראגישסטען גראדע דער פראָצעס אין אמעריקא. און דער מחבל איז דאָ געווען ניט דער שוואַרץ־מאה'ניק פון רוסישען פאָליציי־צירקעל, ווי אין דעם בייליס־פראָצעס, און אויך ניט דער יעזואיט פון דער פראנצויזישער קאַזארמע, ווי אין דעם דרייפוס־פראָצעס, נאָר דוקא דער בירגער־דעמאָקראט פון א פרייען שטאאט. מיר דארפען אָבער פערשטעהן, אז פעראנטוואָרטליך איז דאָ ניט די פרייהייט און ניט די דעמאָקראטיע, נאָר די זיהן און די אייניקלעך פון די אמאָליגע שקלאַפען־האַלטער, וועלכע זיינען נאָך גייסטיג ניט דערוואקסען די פרייהייט און די דעמאָקראטיע אויסצונוצען.

און צוזאמען מיט אונזערע ברידער אין אומגליק, די נעגרען, און צוזאמען מיט אלע רעכטדענקענדע מענשען, דארפען מיר שטעלען אונזער אויפגאבע ארויסצוברענגען עס קלאָרער און קלאָרער פאר די אויגען פון גאנצען לאנד.

לינטשעריי קען ניט זיין איינע פון די הייליגע „סטייט־רייטס", אזוי ווי דאָס קען אויך ניט זיין קינדער־ארבייט אין איהרע ווילדסטע און שרעקליכסטע פארמען, אזוי ווי דאָס קען אויך ניט זיין יעדע אנדער קללה פון דער אמאליגער שקלאַפערי, וואָס ליגט נאָך עד היום אויסגענאסען אויפ'ן אומגליקליכען דרום.

די געבורטס וועהענישען פון א נייעם אינטערנאציאנאל

י סאציאליסטען פון אלע לענ־ דער האבען היינט ניט קיין היסערען בעגעהר, ווי דעם, אז דער אינטערנאציאנאל זאל ניי געבוירען ווערען. און דאך גהאט די געבורט צו מיט די שווערסטע וועהע־ נישען. וואהרום? ווער לאזט זיי ניט זיך פער־ אייניגען, ווען זיי ווילען עם אלע אזוי שטארק?

א בעטראכטונג, ווי אזוי די אלטע אינטער־ נאציאנאלע איז אויסגענאנגען און ווי אזוי די נייע מאטערט זיך ביי איהר געבורט, וועט דאס מאבען פערשטענדליך.

.1

דער לעצטער אטהעם פון דעם אלטען אינ־ טערנאציאנאל.

דען 28טען יולי, 1914 האט עסטרייך ער־ קלערט קריעג סערביען. דער וועלט־קריעג איז שוין געווען זיכער.

באלד איז זיך צוזאמענגעקומען די אינטער־ נאציאנאלע סאציאליסטישע ביורא אין בריסעל. די רעפּרעזענטאנטען פון די סאציאליסטישע פּארטייען פון אלע לענדער זיינען געווען אנווע־ זענד. דעם 29טען יולי, איין טאג נאך די קריעגס־ערקלערונג, איז גהאלטען געווארען די זיצונג. פאלגענדע רעזאלוציאן איז אנגענומען געווארען:

„איינשטימיג ערקלערט די ביורא, אז זי בעטראכט עס פאר א פּפליכט פון די אר־ בייטער פון אלע נאציאנען, וואס זיינען פער־ וויקעלט (אין דעם סכסוך), ניט בלויז וויי־ טער פּארט־צו־זעצען, נאר זאגאר צו פער־ שטארקען זייערע דעמאנסטראציאנען געגען קריעג און פאר פריעדען און פאר אן אוים־ גליך פון דעם עסטרייכיש־סערבישען סכסוך דורך א פּשרה.

„די דייטשע און פראנצויזישע ארבי־ טער וועלען בענוצען דעם שטארקסטען דרוק אויף זייערע רעגירונגען, אום צו פועל'ן, אז דייטשלאנד זאל מאכען עסטרייך צו מע־ סיגען איהרע שריטע און אז פראנקרייך זאל קריעגען פון רוסלאנד א פערשפּרעכען, אז זי וועט זיך ניט מישען. די ארבייטער פון ענגלאנד און איטאליען פון זייער זייט וועלען אונטערשטיצען דיעזע בעמיהונגען מיט זייער גאנצער מאכט."

דאס איז געווען דער לעצטער אטהעם פון דעם אינטערנאציאנאל.

דרייי טעג שפּעטער, דעם 1טען אויגוסט, האט דייטשלאנד ערקלערט קריעג צו רוסלאנד, און נאך דריי טעג שפּעטער, דעם 3טען אויגוסט, צו פראנקרייך.

דעם 4טען אויגוסט, האט די דייטשע סא־ ציאל־דעמאקראטיע זיך געשטעלט אין דער מלחמה, שטימענדיג פיר די קריעגס־קרעדיטען.

ארום דיזעלבע צייט האט מען פון אייראָ־ פּעיִנס ארבעגעוואָרפען אויף די דייטשע סאל־ דאטען אן אויפרוף פון די סאציאליסטישע פּאר־ טייען פון פראנקרייך און בעלגיען, און פון די פערטרעטער פון ביידע אין דער אינטערנאציא־ נאלער ביורא, אין וועלכע זיי ער־קלערען, אז זיי גהאלטן אין קריעג. און אין ביידע לענדער זיינען די אנגעזעהענסטע סאציאליסטען ארויין אין מיניסטעריום — אין בעלגיען, וואנדערוועלדע; דער פרעזידענט פון אינטערנאציאנאלען ביורא, און אין פראנקרייך, דער אלטער מארקסיסט זשול גהד.

ווי אזוי איז גהקומען די איבערקעהרעניש? לאמיר זעהען:

.2

פּפליכט צו פערטוידיגען דאס פאטערלאנד.

„וועלן אן אויסלענדישע מאכט קומט מלחמה האלטען געגען אונזער לאנד און עס איז דא א גהפאהר, אז דאס לאנד זאל איינגענומען וועל־ רען, אדער א טייל דערפון זאל אבגעריסען וועל־ רען, איז עס די פּפליכט פון די סאציאליסטען צו העלפען זייער לאנד פערטהיידיגען."

דאס איז גהווען די מיינונג פון די פּארשטע־ הער פון אונזער בעוועגונג אלע מאל.

אין דעם צווייטען אויפרוף פון דעם גענע־ ראל־ראטה פון דעם ערשטען „אינטערנאציא־ נאל", איבער דעם דייטש־פראנצויזישען קריעג פון 1870, האט קארל מארקס געשריבען:

„די דייטשע ארבייטערקלאסע האט דעם קריעג ענערגיש אונטערשטוצט, אלס א קריעג פאר דייטש־ לאנד'ס אונאבהענגיגקייט און פאר דער בעפרייאונג פון דייטשלאנד און פון אירא̈פּא פון דעם ערדרי־ קענדען באַרג פון צווייטען פראנצויזישען קייזער־ רייך".

בעבעל דערצהלט („אוים מיינעם לעבען", ב. 3, ז. 141), אז אין א רעדע אין רייכסטאג אין יאהר 1888 האט ער גענאנט:

„וועז עם זאל קומען דערצו, אז אירגענד וועלכע

מאַכט זאָל וועלען אייננעהמען דייטשעס לאַנד, וועט די סאָציאַלדעמאָקראַטיע געגען דיעזען פּוינד זיך שטעלען אין קאמפף, פונקט אזוי ווי יעדער אַנדער פּאַרטיי".

א גענאַסע האָט איהם שטאַרק קריטיקירט וועגען דעם אין דעם „סאָציאַלדעמאָקראַט". אויף דער קריטיק האָט בעבעל געענטפערט (אין נומער 16 ס. ד. 1888):

„וועז עס זאָל אויסקומען דער סאָציאַלדעמאָקראַטיע צו געהן אין קאמפף צו בעשיצען איהר היים־לאנד, וועט עס איהר מעגען זיין זעהר שווער, צו מוזען פאַר אין גאַנג אויך פערטהיידיגען איהר צאַצקעדיגע רעגיערונג און איהרע ביטערע שונאים פון אויגענעם לאנד. אָבער פון זיי וועלען מיר ניט בעפרייט ווערען דורך א פרעמדע מאַכט וואָס וועט אונזער לאנד איינענעהמען; וועז עס זאָל קומען דערצו, מיר זאָלען דאַרפען בעשיצען אונזער לאַנד געגען צוריוסונג און אונז זעלבסט געגען איכטערואבונג, וועט דאָס ניט הייסען, אז מיר שטעלען זיך בעשיצען „אונזערע פיינע פאַליציסטען און ריכטער", ווי דער געגנאַסע זאָגט, נאָר דאָס וועט הייסען, אז מיר קעמפפען דאפיר, אז מיר זאָלען האָבען די פרייהויט זיך אַליין צו ספּראָווען מיט אונזערע אייגענע שונאים."

און דאָס האָט בעבעל געבראכט אין זיין בוך, וואָס ער האָט געשריעבען די לעצטע טעג פון זיין לעבען.

און דער גרויסער קעמפפער געגען כלחמות, זשאָן זשאָרעס, דער מערטירער פאר דעם קאמפף פאַר פעלקער־פריעדען, האָט אויך געשריעבען:

„וואו נאָר עס איז דאָ א פאַטערלאנד, דאָס הייסט א היסטאָרישע מענשען־געמיינשאפט, איז יעדער אַנגריף אויף די פרייהויט און אונאַבהענגיקייט פון דיעזען פאַטערלאַנד אן אַטענטאַט אויף דער ציוויליזאַציאָן, א צוריקפאל אין דער בארבארי. און אן ארבייטער־קלאס, וואָס ענטזאַגט זיך צו פערטהיידיגען זיין נאַציאָנאַלע אונאַבהענגיקייט, וואָס דערמיט וואָלט ער זיך ענטזאַגט צו פערטהיידיגען זיין אויגענע פרייע ענטוויקלונג, בעזיצט ניט די קראפט צו בעזיגען דעם קאַפּיטאַליזמוס". (ציטירט „נייע ציט", אוג. 21, 1904).

דאָס אַלץ איז אָבער נאר גערעדט, וועז דאָס אויגענע לאנד וועלט אַנגעגרייפען אין עס געהט אין קאמפף פאר זעלבסט־פערטהיידיגונג.

אויף דעם דייטשען פּארטייטאג פון 1907, אין דער שטאָדט עסען, האָט בעבעל געוואָלט, אז די סאָציאַלדעמאָקראטישע פּארטיי זאָל ערקלעהרען, דאָס זי וועט געהן אין מלחמה אין א פערטהיידיגונגס־קריעג, וועז דאָס פאַטערלאנד וועלט אַנגעגרייפען, אבער ניט אין קיין אנדערען קריעג. קאוטסקי האָט איהם דעמאָלט נעענטפערט: ביי יעדער מלחמה זאגט יעדע רעגיערונג, אז זי איז די אַנגעגרייפענע און אז זי פערטהיידיגט זיך בלויז. אויף־עם האָט בעבעל נעענטפערט, אז די סאָציאַליסטען זיינען היינט שוין גענוג ענטוויקעלט צו פערשטעהן דעם אונטערשיעד צווישען אן אמת'ע, פערטהיידיגונגס־קריעג און א פאלשען.

דער אלטער בעבעל האָט געהאט צו שטארקען צוטרויען צו דער קראפט פון אונזער אויפקלעהרונג, פון אונזער פערשטענדניס.

היינט בעציכנען ימים בלוט און איבער א יאָהר קריעג דעם טרויעריגען פאקט, דאָס אפילו אונזערע גרעסטע קעפּ שטימען ניט איין וועגען דער פראגע, וועהר האָט אַנגע־גרייפען און וועהר פערטהיי־דיגט זיך!

אין יעדען פון די מלחמה־לענדער קעמפפען סאָציאַליסטען פאר די „פערטהיידיגונג" פון אייגענעם לאנד. אין יעדען לאנד זיינען זיי איבערצייגט, אז זייער לאנד איז דאָס אַנגע־גריפענע און דאָס געגנערישע לאנד איז דער אַנגרייפער.

און דאָס איז דער היינטיגער גרויסער אימגליק פון דעם אינטערנאַציאָנאל!

3.

וואָס די צרה איז.

די צרה איז, וואָס דער אויסברוך פון דער מלחמה האָט ווירקליך געשטעלט יעדעם פאטער־לאנד אין געפאהר. דאן האָט מען שוין ניט געפרעגט, וועלכער צד עס איז דער שולדיגער.

נאָך איין וואָך פאר דער קריעגס־ערקלעהרונג, דעם 30טען יולי 1914, ביי דער צוזאמענ־קונפט פון דער אינטערנאַציאָנאַלער סאָציאַליס־טישער ביורא אין בריסעל, האָט ביי א מאסען־פערזאמלונג צו דיעזער געלעגנהייט, געגאָסע הונגא האַאזע, פרעזידענט פון דער דייטשער סאָציאַלדעמאָקראטיע, געזאגט:

„עסטרייך האָט געשיקט צו סערביען אן אולטי־מאטום, וועלכער איז אין דער אמת'ען אן ארויס־פאַדערונג צום קריעג, וועלכען עסטרייך וויל שוין לאנג האָבען. סערביען האָט געענטפערט אזוי פרוינדליך, אז דער קריעג וואָלט געקענט פערמידען ווערען. אָבער עסטרייך וויל קריעג. דאָס שרעק־ליכסטע איז, וואָס דיעזעס פערברעכערישע שפּיעל קען גאַנץ איראָפּא פערגיסען מיט בלוט... עסטרייך שיינט צו רעכענען אויף דער הילף פון דייטשלאנד. אָבער די דיוטשע סאָציאליסטען ערקלעהרען, אז געהיימע אָבמאַכונגען פון די דיפּלאָמאַטען גילטען ניט פאר די ארבייטער. די דיוטשע ארבייטער זאָגען, אז דייטשלאנד דארף זיך ניט מישען, וועז עסטרייך וויל פיהרען קריעג מיט סערביען".

אלזאָ, האָט דעם 30טען יולי האַאזע ער־קלעהרט, אז פון עסטרייך'ס און דייטשלאנד'ס זייט איז דאָס ניט קיין פערטהיידיגונגס־קריעג, נאָר א פערברעכעריישער אנגריפס־קריעג. דאָס זעלבע האָבען ערקלעהרט כמעט אלע סאָציא־ליסטישע רעדנער און שרייבער אין דייטשלאנד.

אבער אייניג טעג שפעטער — דעם 4טען אויגוסט — האָט דער זעלבער געזאָגט האַאזע

געהאלטען די בעוואוסטע רעדע אין רייכסטאג, אין וועלכער ער האָט געזאָגט:

„...די פּראנצוזישע פּאָליטיק אויף די פּיהרער פון דער אומפּריאליסטישער פּאָליטיק... די סאָציאלדעמאָקראטיע האָט דועזע אונגליקליכע ענטוויקלונג מיט אַלע קרעפטען בעקעמפט און נאָך ביז צו דער לעצטער שטונדע האָט זי דורך מאַכט־פּאָלע דעמאָנסטראציאָנען געווירקט פּאַר פריעדען, בעזאָנדערס מיט הערצליכער אויפשטימונג מיט די פּראנצוזישע ברידער. איהר אַרבייט האָט ניט געהאָלפען.

„יעצט שטעהען מיר פּאר דער אייזערנער טהאַט־זאַך פון דעם קריעג. אונז סטראשען די שרעקענישען פון א פיינדליכען איבערפאל. ניט פּאר אַדער געגען דעם קריעג האָבען מיר הויבט צו ענטשיידען, נאָר וועגען גלעדער פּאר דער פּערטהיידיגונג פון לאנד...

„פּאַר אונזער פאָלק און זיין פריהייטליכע צוקונפט שטעהט זעהר פיעל אין געפאהר — אויב ניט אַלעס — וועז איבער אונז זאָל זיעגען דער רוסישער דעספּאָטיזמוס, וועלכער איז בעפלעקט מיט דעם בלוט פון די בעסטע פון זיין אייגענעם פאָלק. עס האַנדעלט זיך יעצט וועגען בעשיצען זיך פון דיעזער גיפאהר, וועגען זיכער שטעלען די קולטור און די אונאבהענגיקייט פון אונזער אייגענעם לאנד. ביי אַזא גלעלעגענהייט טהוען מיר דאָס, וואָס מיר האָבען אימער ערקלעהרט: מיר לאָזען דאָס פּאָטערלאנד ניט אַהן אונזער שוץ („אין שטיך"). מיר פיהלען זיך דערבי אין אינקלאנג מיט דער אינטערנאַציאָנאלע, וועלכע האָט צו יעדער צייט אַנערקענט דאָס רעכט פון יעדען פאָלק אויף זעלבסטפּערטהיידיגונג און זעלבסט־פערטהיידיגונג. פונקט ווי מיר שטימען אויבראיין מיט איהר אין דעם, וואָס מיר פערדאמען יעדען עראָבערונגס־קריעג.

„מיר פאָדערען, דאָס אַזוי באלד ווי דאָס ציעל צו זיכערען דאָס לאנד פון געפאהר ווערט זיין עררייכט און די געגנער וועלען זיין גענייגט צו פרידען, זאָל געמאַכט ווערען א סוף פון דעם קריעג, דורך א פריעדען, וואָס זאָל מעגליך מאַכען פרייהייט־שאפט מיט די שכנים־פעלקער."

דאָס מאכט קלאָר דעם גאנצען אונגליק פון דעם אינטערנאַציאָנאל: „מיר האָבען אַלע מאָל ערקלעהרט, אז וועז דאָס פּאָטערלאנד איז אין געפאהר, לאָזען מיר עס ניט אָהן אונזער שוץ". אמת, מיר זיינען געווען און בלייבען געגנער פון אן עראָבערונגס־קריעג. אָבער „וועז מען שטעהט שוין פאר דער אייזערנער טהאַטזאכע פון א קריעג", איז דאָך דאָס פּאָטערלאנד שוין סיי ווי סיי אין געפאהר, אלץ איינס צו די אייגענע רעגיערונג איז אונשולדיג אין דעם קריעג צו עס איז איהר אייגענע שולד, ווייל זי האָט געוואָלט עראָבערונגען. אָלזאָ, פרעגען מיר שוין יעצט ניט ווי דער קריעג איז געקומען. ער איז דאָ און אונזער לאנד איז אין געפאהר און מיר מוזען עס פערטהיידיגען.

אָבער דאן מוזען דאָך די סאָציאליסטען פון די געגנערישע לענדער אויך אזוי זאָגען.

האָבען זיי טאקע אזוי געזאָגט!

אין דעם אויבען־דערמאָנטען צירקולאָר, וועלכען מען האָט אראָבגעווארפען פון איראָפּלויגס, זאָגען די סאָציאליסטישע פּארטייען פון בעלגיען און פראנקרייך:

„די פראנצוזישע און בעלגישע סאָציאָליסטען נעהמען אויף זיך די ביטערע נויטוועדיגקייט פון קריעג, ווייל זיי זיינען זיכער, אז זיי שטיצען דערמיט דעם פרינציפ פון פרייהייט, דאָס רעכט פון פאָלק זיך זעלבסט צו רעגיערען...

„מיר זיינען אַבסאָלוט זיכער, אז מיר פערטהיידיגען די אונאבהענגיקייט און די אויטאָנאָמיע פון אונזער פאָלק געגען דעם דייטשען אימפּעריאליזם.

„מיר קעמפּען ניט געגען דעם דייטשען פאָלק; זיין אויטאָנאָמיע און אונאבהענגיקייט רעספּעקטירען מיר גראָדע ווי אונזערע אייגענע."

און דער אלטער זשול גע, דער שטארקער מארקסיסט, האָט ערקלעהרט:

„איך געה אריין אין מיניסטעריום אלס שליח פון מיין פּארטיי, ניט צו רעגיערען, נאָר צו קעמפּפּען. וועז איך וואָלט געווען אינגער, וואָלט איך געזונטען אַ ביקס אויפ'ן פּלייצע. נאָר אַזוי ווי מיין עלטער ערלויבט מיר ניט דאָס צו טהאָן, וועל איך דאָך זיך שטעלען געגען דעם שונא און פערטהיידיגען די זאַך פון מענשליכקייט... פראנקרייך איז אַנגעגריפען גיוואָרען, און קיינער וועט זי ניט פערטהיידיגען מיט מעהר טרייהייט, ווי די סאָציאָליסטישע פּארטיי"...

אלזאָ, ביידע צדדים פערטהיידיגען דאָס פאָטערלאנד — די אלטע סאָציאָליסטישע פליכט.

און דער נאטירליכער רעזולטאט איז — סאָציאָליסטען שטעהען אין מלחמה געגען סאָציאָליסטען, מיט דעם עהרליכסטען וואונש פון דער וועלט צו זיין ברידערליך און מיט דעם אויפריכטיגסטען האַס צו מלחמות!

אָט אזוי ערקלעהרט זיך דער אומגליק אויף דעם נאטירליכסטען אופן.

4.

די געבורטס־וועהענישען.

אָבער „מיר שטעהען אין קריעג נאָר אזוי לאנג, ביז דער ציעל פון פערזיכערען אונזער לאנד איז עראָבערט. וועז דאָס איז עררייכט, פאָדערען מיר שלום". אויף וועלכער פיהרען די מלחמה, אום צו רויבען לענדער, וועלען מיר, אלס סאָציאָליסטען, אונזער לאנד ניט שטיצען. זעהר שעהן.

און די דייטשע סאָציאָליסטען האלטען טאקע וואָרט. זיי זיינען יעצט ארוים מיט א פראָקלאמאציע, אז דייטשלאנד איז שוין ארוים פון געפאהר, און עס איז שוין צייט צו מאכען שלום.

אין דער פראָקלאמאציע דריקען זיי אָבער

אויס פערדרום, וואָס די פראַנצויזישע און בעל־גישע סאָציאַליסטען ווילען פון שלום נאָך ניט הערען.

אָבער די בעלגישע און פראַנצויזישע סאָ־ציאַליסטען האָבען דאָך דעם ציעל, צו פער־זיכערען זייערע לענדער פון געפאַהר, נאָך ניט עררייכט. אדרבה, וואָס פריהער איז געווען בלויז א געפאַהר, איז ביי זיי יעצט אַן אייזער־נער פאַקט: בעלגיען און א טהייל פראַנקרייך זיינען אין די הענד פון דייטשלאַנד. אלזא, נאָך די אייגענע טהאָריען פון די דייטשע סאָ־ציאַליסטען, מוזען די פראַנצויזישע און בעל־גישע ווייטער קעמפֿען און ניט ווילען וויסען פון שלום. זיי האָבען נאָך צו פערטהיידיגען זייער פאָטערלאַנד.

אזוי שטעהט עס טאַקע יעצט.

אויף די אויפֿפֿאַדערונג פון דעם מאניפעסט פון די דייטשע סאָציאַליסטען צו די פראַנצוי־זישע, זיי זאָלען שוין צוואַמען מיט זיי פאָדערען פריעדען, האָבען די פראַנצויזישע סאָציאַליס־טען געענטפערט (אויף זייער „קאָנגרעס" פון 14טען און 15טען יולי הייַנטיגען יאָהר):

„די סאָציאַליסטישע פּאַרטיי פון פראַנקרייך ערקלעהרט נאָך א מאָל, אז זי איז בעריט ווייטער צו העלפען אין דעם קאמפֿף פאר נאַציאָנאַלער פערטהיידיגונג, אָהן שוואַנקויט און אָהן מידיג־קייט. מיט דעם גאַנצען לאַנד און מיט די פער־בינדעטע פעלקער ווען זי מיטארבייטען פאר דער בעפרייאונג פון די העלדישע בעלגיער, ווי אויך פאר די בעפרייאונג פון די געפענדטען פון פראַנק־רייך, וועלכע זיינען יעצט בעזעצט (פון דייטשלאַנד) און פאר צוריקבערענגען רעכט פאר עלזאַס און לאָט־רינגען".

און אזוי צושלאָגט זיך יעדע פּראָבע צוריק צו פעראייניגען די סאָציאַליסטישע קרעפטען, שוין א גאַנץ יאָהר.

שוין 5 מאָל האָט מען געמאכט די פּראָבע.

דעם ערשטען מאָל האָט די שווייץ גע־וואָלט רופען אַן אינטערנאַציאָנאַלען קאָנגרעס. ביידע צדדים האָבען זיך ענטזאגט צו קומען. דערנאָך האָט אמעריקא ארויסגעשיקט אַן אייי־לאַדונג צו א פריעדענס־קאָנגרעס. דערווייל האָבען האָלאַנד און די סקאַנדינאַווישע לענדער געהופען א קאָנגרעס אין קאָפּענהאַגען, דעם 17טען יאנואר 1915. פריהער האָט דאָס גע־זאָלט זיין א קאָנגרעס בלויז פון נייטראַלע לענ־דער, הערנאָך האָט מען געפּרואווט צו קריגען די קריעגס־לענדער אויף. א טהייל פראַנצוי־זישע טרייד־יוניאָנס האָבען געשטימט צו שיקען דעלעגאַטען. אָבער דער סוף איז גע־וואָרן, אז אפילו פון די נייטראַלע לענדער האָ־בען נאָר געשיקט דעלעגאַטען די דריי קלייַנע סקאַנדינאַווישע לענדער און האָלאַנד. די איבעריגע נייטראַלע לענדער האָבען זיך ענט־זאגט, ווייל אָהן די קריעגס־לענדער האָט „אָם קיין צוועק ניט.

דאן האָט האָלאַנד געמאכט א פאַרשלאָג, אז די אינטערנאַציאָנאַלע ביורא זאָל צוואַמענ־רופען א קאָנפערענץ פון פערטעטער פון אלע לענדער, נאָר די דעלעגאַטען פון די „עליים" זאָלען פריהער קאָנפערירען מיט די בעאַמטע פון דער ביורא בעזונדער און די דעלעגאַטען פון די דייטשע לענדער בעזונדער, אין כּעז זאָל זיך סטאַרען צו ברענגען צו א פערשטענדניס, אז זיי זאָלען דערנאָך קענען קאָנפערירען צו־זאמען. אָבער זשול גער האָט ערקלעהרט:

„פון שלום קען ניט גערעדט ווערען, אזוי לאַנג ווי דער דייטשער אימפּעריאַליזמוס איז ניט ארויסגעטריבען פון בעלגיען און פראַנק־רייך". דאָס זעלבע האָט ערקלעהרט וואַנדער־וועלדע, דער בעלגישער מיניסטער אין פרעזי־דענט פון דער אינטערנאַציאָנאַלער ביורא.

דעם 15טען פעברואר האָבען די סאָציא־ליסטען פון די „עליים"־לענדער געהאט א בע־זונדערע קאָנפערענץ אין לאָנדאָן. זייער רעזא־לוציאָן זאָגט, אז אלע רעגיערונגען זיינען גלייך שולדיג אין דער מלחמה. אָבער דייטשלאַנד האָט אָנגעגריפען בעלגיען'ס נייטראַליטעט און צובראָכען יעדען צוטרויען צו אינטערנאַציא־נאַלע אָבמאכונגען. דארום וואָלט א זיג פון דעם דייטשען אימפּעריאַליזמוס בעדייטעט א נייערלאַגע און א פערניכטונג פון דער דע־מאָקראַטיע און פרייהייט פון אייראָפּא. אָבער:

„וועהרענד די סאָציאַליסטען פון די עליים־לענדער זיינען פעסט עכטשלאָסען צו קעמפֿען בייז א זיג, וועט געוואונען ווערען, זיינען זיי אָבער אויך ניט וועניגער פעסט עכטשלאָסען זיך צו שטע־לען אין קאַמפֿף געגען יעדען פערזוך, וואָס וועט וועלען מאַכען פון דיעזען פערטהיידיגונגס־קריעג אן ערָאָבערונגס־קריעג".

א קורצע צייט נאָך דעם האָבען די סאָ־ציאַליסטען פון דייטשלאַנד און עסטרייך גע־האט א קאָנפערענץ אין ווין. זייער בעשלום איז געווען, צו פאָדערען פריעדען. די בערינ־גונגען זיינען געווען כמעט גענוי די זעלבע, וואָס די קאָנפערענץ פון די עליים־לענדער האָט אָנגענומען: „קיין ערָאָבערונג. זעלבסטשטענ־דיגקייט פון יעדען פאָלק. אויפהערען זיך צו בעוואפנען. דעמאָקראטיזירונג פון דער דיפּ־לאָמאטיע. אינטערנאַציאָנאַלעס שיעדס־גע־ריכט".

די אונטערשטע שורה איז: די סאָציא־ליסטען פון די פערשיעדענע לענדער האָבען קיין שום שטרייט ניט צווישען זיך וועגען זייערע פאָדערונגען און וויגשע. דאָך קענען זיי זיך בשום אופן ניט פעראייניגען.

וואַרום? וויַיל די פראַנצויזען און בעל־גיער ווילען ניט פריהער רעדען פון שלום, ביז די דייטשע מיליטער וועט זיין ארוים פון זייערע פאָטערלענדער.

וואַנדערוועלדע האָט ערקלעהרט פאר וואָס,

אין זיין אנטוואָרט־בריעף צו שיידעמאנען. ער האָט געזאָגט:

„צו אייך, סאָציאַליסטישע גענאָסען פון דייטש־לאנד, האָבען מיר, בעלגישע און פראנצויזישע סאָציאַליסטען, פולען צוטרויען. מיר ווייסען, אַז ווען איהר וואָלט געהאט די דעה אין דייטשלאנד, וואָלטען מיר גלייך געמעגט אָבשטעלען די מלחמה. מיר ווייסען, אַז איהר וואָלט זיכער ארויסגעזומען די דייטשע מיליטער פון בעלגיען און פראנקרייך אין געגענבען אַלע נאָציאָנען זעלבסטשטענדיגקייט. אָבער אייער רעגיערונג וועט אויך ניט פאָלגען. ווען מיר זאָלטען ווירקען אין פראנקרייך, מעז זאָל אָבשטעלען די מלחמה, וואָלט דאָס געהייסען לאָזען בעלגיען און אַ טהייל פון פראנקרייך אונטער דיי־טשער הערשונג. און אונזער פּאָטערלאנד מוזען מיר פערטהיידיגען! ווען איהר, דייטשע סאָציא־ליסטען, ווילט שלום, שטעלט זיך גלייך אַליין אויך געגען אייער רעגיערונג; האָלט מיט אונז!"

אויף דעם אָבער ענטפערט די מאיאָריטעט פון די דייטשע פיהרער: דאָס טאָרען מיר ניט. האָלטען מיט אייך אין דער מלחמה געגען אונ־זער פאָטערלאנד וועט הייסען צוריק ברענגען געפאהר פאר אונזער פאָטערלאנד.

אָזוי, די דייטשע פארטיי האָט ארויסגע־לאָזען איהר פריעדענס־מאניפעסט. זי פאָדערט פון איהר רעגיערונג צו נעהמען רעדען פון פריע־דען אָהן עראָבערונג. אָבער זי בעקלאָגט זיך אויף די בעלגישע און פראנצויזישע (און אַ טהייל פון די ענגלישע) סאָציאָליסטען, פאר וואָס זיי וויללען ניט צושטעהן צו אַ פריעדענס־בעוועגונג.

דער מאניפעסט בעשולדיגט אויך דעם בעל־גישען גענאָסע הויזמאנס, דעם סעקרעטער פון אינטערנאַציאָנאַלען ביורא, אז ער ענטזאגט זיך צו רופען אַ זיצונג פון דער ביורא.

הויזמאנס לייקענט דאָס. ער ערקלעהרט, אז די בעלגישע גענאָסען, וואָס זיינען געבליבען אין בעלגיען, ווילען האָבען אַ מיטינג פון ביורא. אָבער דער פרעזידענט פון דער ביורא, וונאדערוועלדע, איז דאנגעגן.

די רוסישע סאָציאַליסטישע צייטונג פון פאריז, „נאשע סלאָווא", מאכט דעם גענאָסע וואנדערוועלדע זעהר שווערע פאָרווירפע, פאר וואָס ער וויל ניט רופען קיין מיטינג פון דער ביורא און פאָדערט שטרענג פון איהם, ער זאָל רעזיגנירען אלס פרעזידענט און איבערגעבען אן אנדערען צו רופען א מיטינג פון דער ביורא, אויב ער געפינט דאָס נעגען זיין געוויסען.

וואנדערוועלדע'ס שטאנדפונקט איז, אז ער איז טריי צו די אינטערנאַציאָנאַלע בעשלוסע, נאָר די דייטשען האָבען זיי געבראָכען מיט זייער צושטימונג צו דער מלחמה, וועז זייער רעגיערונג האָט איבערגעט־אָטען די נייטראַליי־טעט פון בעלגיען. — אָט אזוי האָלט עס!

די מינאָריטעטען.

פערשיעדענע פלאָנער ווי אזוי ארויסצוקרי־כען פון דעם פלאָנטער און צוריק צו פער־אייניגען די סאָציאַליסטען פון אלע לענדער וועלען פאָרגעשלאָגען. די פאָרשלעגע קומען דערווייל פון מינאָריטעטען, אָבער די מינאָרי־טעטען האלטען אלץ אין וואקסען.

דעם בעסטען בעגריף פון אָט די פאָר־שלעגע וועט געבען פאלגענדער אויסצוג פון א צירקולאר, וואָס 90 בערלינער סאָציאַליסטען האָבען ארויסגעלאָזען, אין אנטוואָרט צום פארטיי־פאָרשטאנד:

„דער פארטיי־פאָרשטאנד האָט אַ טעות, וועלען מיינט, אַז ער קען פערטויבען דאָס ערוואָבענדע גע־וויסען פון די ארבייטער מיט דעם עשירוי, אַז עס איז געווען זייער פליכט צו פערטהיידיגען דאָס פאטערלאנד.

עס איז ניט אמת, אַז אונזערע גרעסטע און בעסטע לעהרער האָבען געזאָגט, דאָס מיר מוזען אין אזא פאל העלפען פערטהיידיגען דאָס פאָטער־לאנד. ניט דאָס האָבען זיי געמיינט. די אינטער־נאַציאָנאַלע קאָנגרעסען האָבען בעשלאָסען, אז וועז עס ברעכט אויס אַ מלחמה, זאָלען די סאָציאַליסטען פון אַלע לענדער שטאַרק ארבייטען פאר דער שנע־לער ענדיגונג פון דער מלחמה און אויך זאָלען זיי בענוצען די אומגלייקען, וואָס די מלחמה ברענגט, אום אויפצוועקען אין פאָלק רעוואָלוציאָנערען געפיהל געגען די קאַפּיטאַליסטישע ארדנונג. מיט אייער מאָבען שלום מיט דער רעגיערונג האָט איהר געמאַכן פונקט דאָס געגענטהייל.

מאכט ניט קיין פאַרווירפע די סאָציאליסטען פון אַנדערע לענדער. זיי האנדלען ניט ערגער פון אייך. דער אויסציגער וועג צוריקצושטעלען דעם אינטערנאַציאָנאַל איז — אַז די דייטשע סאָציאליס־טישע פארטיי זאָל ניט קוקען וויי די פראנצויזישע און בעלגישע האנדלען, נאָר זי זאָל זיין די ערשטע צו שמעלען זיך געגען דעם אימפּעריאליזמום אין אייגענעם לאנד."

דאָס איז, בקצור, וואָס די וואקסענדע אָפּאָזיציאָן זאָגט אין דייטשלאנד.

אין דעמזעלבען זין רעדט א וואקסענדע אָפּאָזיציאָן אין פראנקרייך.

זיי זעהען, אז דער געדאנק, דאָס מיר „מו־זען פערטהיידיגען דאָס פאָטערלאנד", וועז נאָר די קאַפּיטאַליסטישע רעגיערונגען ברענגען צו אַ מלחמה, און צולייב דעם מאכען „שלום בית" מיט די אייגענע רעגיערונגען און שטיצען זיי אין קריעג — אז דיעזער געדאנק האָט צוריסען דעם אינטערנאַציאָנאַל און וועט ניט דערלאָזען איהם צוריק אויפשטעלען, אזוי לאנג ווי די מלחמה וועט דויערען. זיי פאָדערען דאָרום, אז די סאָציאַליסטישע בעוועגונג אין אלע לענ־דער זאָל זיך צוריק שטעלען אין קאמפּף מיט זייערע רעגיערונגען, אפילו וועז די מלחמה נעהט נאָך אָן, און פאָדערען פריעדען אויף אן אמת. דאָס, זאָגען די מינאָריטעטען, און נאָר דאָס, וועט נאטירליכערווייזע צוריק פעהאי־ניגען דעם אינטערנאַציאָנאַל.

דר. פ. ראזענבלאט (בן־יקיר):

דער ציוניזם אין איצטיגען מאמענט

ער פּאליטישער ציוניזם איז אלט אכטצהן יאהר. ער איז ארויסגעשוואומען אויף דעם הימעל פון דער אידישער געשיכטע מיט א גאנצער רייהע שטערנען, פון וועלכע דער גרעסטער איז געווען דר. הערצעל. מיט זיין מאגנעטישער פערזענליכקייט און טיעפען גלויבען האט הערצעל צוגעצויגען וועלט־בעריהמטע דענקער און שרייבער, וועלכע האבען אויף דעם ערשטען באזעלער קאנגרעס אין 1897 פראקלאמירט זייער פּלאטפארם. אין א טאן פון זעלבסטווירדע און זעלבסטאכטונג האבען זיי ערקלעהרט פאר דער גאנצער וועלט, אז דאס אידישע פאלק לעבט, אז עס וויל לעבען און אז עס דארף לעבען.

דער באזעלער קאנגרעס וועט זיין פערשרי־בען מיט גאלדענע בוכשטאבען אין דער געשיכ־טע פון דעם אידישען פאלק. ער האט אריין־געגאסען א שטראם פון נייע האפנונגען אין די הערצער פון דער אידישער יוגענד. עס איז בע־שאפען געווארען א ציוניסטישע בעוועגונג, וועל־כע האט ארומגעכאפט כמעט אלע לעגדער וואו אידען געפינען זיך. ער האט געגעבען א טויט־קלאפ די פערשימעלטע אידעען פון די אסימי־לאטארען. די באזעלער פראגראם האט אבגע־קלינגען ווי א יובל־געשריי אין דער גאנצער וועלט.

די סאציאליסטען האבען ענערגיש בע־קעמפט דעם ציוניזם. עס איז ניט נויטיג זיך דא אריינצולאזען אין איינצעלהייטען, וואהרום די סאציאליסטען האבען בעטראכט די ציוניסטישע בעוועגונג אלס שעדליך. דעם אמת מוז מען אבער זאגען, אז די לעצטע בעוועגונג האט אויס־גאביבט א גרויסען איינפלוס אפילו אויף די סא־ציאליסטען. די אגיטאציאן פון די ציוניסטען האט געטריבען דעם „בונד" אויף דעם גלייכען וועג פון זיין נאציאנאלער פראגראם. בעקעמ־פענדיג די פאליטישע זייט פון דעם ציוניזם, האט דער „בונד" געמוזט זיך איינטראכטען אין די טהעארעטישע פרינציפען פון די ציוניסטען. ער האט אנגענומען א נאציאנאליסטישע ריכ־טונג און האט געקעמפט פאר די נאציאנאלע גלייכבערעכטיגונג פון די אידען אין רוסלאנד. ער האט אנערקענט די אידען אלס א בעזונדערע נאציאן, מיט בעזונדערע נאציאנאלע פאדע־רונגען.

דער רושם, וועלכען דער ערשטער באזעלער קאנגרעס האט אנגעמאכט, איז אבער אין אייני־גע יאהר ארום אבגעשוואכט געווארען. דער ציוניזם איז ארויסגעוואקסען פון דער רעכטלא־זיגקייט פון די אידען. ער האט פערשפראכען דיזע רעכטלאזיגקייט אבצושאפען. ער האט דאס אבער ניט געקענט דורכפיהרען. די פּלע־נער פון דר. הערצעל האבען, ווי א זיסער חלום, בעצויבערט די נשמות פון דער אידישער יוגענד. די פּלענער זיינען געווען לאגיש, אבער ניט דורכפיהרבאר. דר. הערצעל האט אליין זיך גע־מוזט אבזאגען פון זיי אויף דעם ציוניסטישען קאנגרעס פון 1903. ער איז געקומען מיט א נייעם פּלאן, מיט א טעריטאריאליסטישען פּלאן. זיין אריגינעלער פּלאן, דער פּלאן פון א „רעכט־ליך געזיכערטער היים" אין ארץ ישראל, איז נע־ווען באנקראט. אויף יענעם קאנגרעס זיינען די ציוניסטישע כחות צושפאלטען געווארען. עס איז אונמעגליך צו בעשרייבען די ביטערע ענטוי־שונג, וועלכע הערצעל'ס אונאנדא פּלאן האט אריינגעבראכט אין די הערצער פון פיעלע ציוניסטען. זיי זיינען געווען אונטער דעם אייני־דרוק, אז דר. הערצעל האט אלע הערשער ביי זיך אין האנד. מען האט זיי דערצעהלט, אז דער טערקישער סולטאן האט געמאכט געוויסע הבטחות, וועלכע זיינען געווען זעהר גינסטיג פאר א „אידענשטאאט". קעניג און מיניסטא־רען האבען איהם אויפגענומען ווי אן אמת'ן פרינץ. די פארשטעלונגען קראפט פון די פּא־ליטיש־אונווישענדע ציוניסטען האט אויף דיעזען גרונד אויסגעמאהלט א הערליכען בילד. די אי־דען דארפען נור וועלען — און זיי וועלען ווערען א פאליטיש אונאבהענגיג פאלק, מיט אן אייגען לאנד, מיט אן אייגענער מלוכה. אן אייגענע מלוכה אין ארץ ישראל!

די „יא־זאגערס" און „ניין־זאגערס" אויף דעם באזעלער קאנגרעס אין 1903 זיינען געווען גלייך שולדיג אין דעם וואס דער ציוניזם איז כמעט ווי פערשוואונדען פון דער אידישער גאס. די ענטוישונג האט בעשאפען מיסטרויען. די ציוניסטישע יוגענד האט געלעבט אויף האפנונ־גען. די האפנונגען האבען זיי אבגענארט. וועז דער גאנצער קאנגרעס וואלט זיך געווען געאיי־ניגט אויף הערצעל'ס אוגאנדא פּלאן אדער ge־גען זיין פּלאן, וואלט די צרה נאך ניט געווען אזוי גרויס. מיט פעראייניגטע קרעפטען וואלט מען געווען געקענט ווייטער הינפאטיזירען די

עמפפינדליכע יוגענד. זיי האבען זיך אבער ניט גאיינגיט — און דער ציוניזם האט פערלאָרען זיין צויבער קראפט. דאס הארץ איז געווען פאר'ן ציוניזם; דער קאפ, דאס לעבען, די פאק־טען האבען נערעדט נעגען. הערצעל אליין איז געווען דער בעסטער אוטאריטעט. עס איז נע־בליבען א הייפעלע טרוימער, וועלכע האבען נע־בענקט נאך ארץ ישראל. קיין איינפלום אויף דער אלגעמיינער אידישער יוגענד האבען זיי אבער ניט נעהאט. די אלגעמיינע פרעסע האט זיך אויפגעהערט מיט זיי צו רעכענען. זייערע קאנגרעסען זיינען בעריכטעט געוואָרען אין א ווינקעל. אפילו אין זייערע אייגענע רייהען האָ־בען זיי קיין נחת ניט נעהאט. זיי זיינען געווען צוטהיילט אין קליזלעך. זיי האבען געקעמפפט צוויישען זיך. אייניגע האבען געפאדערט פראק־טישע ארבייט און קאלאניזאציאן אין ארץ ישראל, אנדערע האבען געוואלט איינפיהרען דעם סאציאליזם דוקא אין ארץ ישראל, און נאך אנדערע האבען געפיהרט שתדלנות'שע פאליטיק אין גלות.

* * *

נאך דעם טויט פון דר. הערצעל האבען פער־שיעדענע פיהרער פרובירט צו פערנעהמען דעם פלאץ פון ציוניסטישען כהן גדול. קיינעם פון זיי איז אבער ניט נעלונגען צו געווינען דעם פרעס־טיזש און דעם צוטרויען, וועלכע הערצעל האט נעהאט. פערזענליכקייטען ווי מאקס נארדוי און זאנגוויל האבען עס ניט נעקענט בעווייזען. פון די רוסלענדישע פיהרער איז שוין אבנערעדט. דער ציוניזם אלס א טהעאריע פאר דער „אידען־פראגע" איז קיינמאל ניט אויפגענעבען געוואָ־רען. אלס א בעווענונג הא אבער דער ציוניזם נע־שפיעלט א גאנץ קנאפע ראלע זייט הערצלס טויט.

די לאגע האט זיך געביטען זייט די לעצטע עטליכע חדשים. די בלוטיגע מלחמה האט בע־שאפען נייע האפנונגען פאר די ציוניסטען. דיעזען מאל איז די בעווענונג אויפגעהויבען גע־וואָרען אין די פעראייניגטע שטאאטען און די בעווענונג ווערט אויפגעהאלטען פון בויידע פלינ־לען פון דער ציוניסטישער וועלט. די אלגעמיינע ציוניסטען האבען זיך אנגעכאפט אן דער פיה־רערשאפט פון דעם בעקאנטען יורים לואים ד. בראנדייס, וועהרענד די סאציאליסטישע נא־ציאנאליסטען האבען אונטערגעכאפט די פאהן פון פנחס רוטענבערג. בויידע, סיי בראנדייס אין סיי רוטענבערג, האבען אויפגעלעבט די אגיטא־ציע פאר פאלעסטינא. בויידע זיינען זיי אינטע־רעסאנט פערזענליכקייטען און בויידע איבען אויס א גרויסען איינפלום אויף זייערע נאכפאל־גער. בויידע זיינען אבער נעקומען צום אידישען פאלק, ווי מען זאגט, פון דער פרעמד.

בראנדייס איז געקומען צו אונז פון א סביבה, וועלכע האט זיך זעהר וועניג געקימערט וועגען די אידען. ער האט נעהאט גרויסע אמביציעס און, עס קען זיין, אז צוליעב זיין אידישער אב־שטאמונג האט ער ניט געקענט שרייבען די שטופע, אויף וועלכע ער האט נעציעלט. זיין אייגענע ענטווישונג האט איהם נעבראכט נעהע־טער צו זיינע ברידער; זיינע אייגענע אמבי־ציעס האט ער איבערגעטראָגען אויף דעם אי־דישען פאלק. ער האט ענטדעקט, אז דאס אי־דישע פאלק איז א נאציאן, מיט א רעכט אויף א נאציאנאלען לעבען. אזא לעבען קען דאס אידי־שע פאלק פיהרען נור בייַ זיך אין „דער היים". די אידען מוזען זייער היים צוריק קריגען. און בראנדייס האט זיך אונטערגענומען דאס דורכצו־פיהרען. הערצעל האט געלעבט אין אנדערע ציייטען. די יעצטיגע מלחמה האט אבער בעשא־פען א מעגליכקייט פאר די אידען צו געווינען זייער לאנד.

רוטענבערג איז געקומען צו אונז נאך דעם ווי ער האט איבערגעלעבט שמערציכע ענטוי־שונגען אין דעם רוסיש־רעוואָלוציאָנערען לאגער. יאהרען לאנג האט ער געלעבט מיט דעם רוסי־שען פאלק און פאר דעם רוסישען פאלק. זיין קאסמאפאליטיזם איז אבער מיט דער צייט פערוואנדעלט געוואָרען אין הייסען אידישען פאטריאָטיזם. דאס לעבען האט איהם געבראכט פנים אל פנים מיט דעם אלגעמיינעם אנטיסע־מיטיזם. ער האט נעזוכט די אורזאכען פון דעם אנטיסעמיטיזם און ער האט זיי געפונען. די אי־דען האבען זיך די נאנצע צייט פון זייער גלות לעבען זיך אנגעהאלטען „אן פרעמדע נאציאנאלע ארגאניזמען". דער דיאגנאָז איז געשטעלט ג־וואָרען און עס איז געווען לייכט צו געפינען א רפואה, די זעלבע אלטע רפואה פון דר. הערצעל: די אידען מוזען צוריק קריגען ארץ ישראל. אין ארץ ישראל וועלען זיי זיין פריי און ענטוויקלען זייער אייגענעם נאציאנאלען לעבען.

ניט בראנדיים און ניט רוטענבערג האבען אריינגעבראכט עפעס נייעס אין דער ציוניסטי־שער טהעאריע. עס קען זיין, אז פאר זיי גופא זיינען זייערע שליסע געווען אן ענטדעקונג. עס קומט זיי קרעדיט דערפאר וואס זיי זיינען מיט זייערע אייגענע מחות, אדער, בעסער נעזאגט, מיט זייערע נשמות, געקומען צו דער אידעע פון ארץ ישראל. די ציוניסטישע בעווענונג, אלס אזעלכע, האט אבער נאר ניט געוואונען, פונקט ווי די טעכניק וואלט נאר ניט געוואונען, וואס אי־מיצער וואלט איצט ענטדעקט עלעקטרי־ציטעט.

די פאפולאריטעט פון די פיהרער האט צו־נעצויגען גרויסע עלעמענטען צו דער ציוניסטי־שער בעווענונג. בראנדיים האט א גרויסען איינפלום אויף די אידען פון מיטעל־קלאס; רו־

טענבערג — אויף דער ראדיקאלער אידישער יוגענד. ביידע פאַרדערן די זעלבע זאַך: א פאַליטיש־געזיכערטע היים אין ארץ ישראל. און ביידע שטעלן ארויס אלס א מיטל — א אידישן קאַנגרעס. דער גרויסער אונטערשייד איז, אז מען מוז פערוואַרפן דעם אלטן ציוניסטישן מיטל פון שתדלנות און דיפלאמאטיע. די אידען מוזן פאַרדערן ארץ ישראל. און פאַרדערן קיין זיי בלויז דורך אן אייגענעם אידישן קאַנגרעס. בעזאַנדערס איבערצייגט איז רוטענבערג, ער מאכט שטארק אפיצלס צו אלע קלאַסאן אידן, אז זיי זאַלן זיך פערטרויען אין דיעזען גינסטיגען מאָמענט. ער גלויבט, אז „אלע אידישע כוחות דארפן פעראייניגט און געוועלדט ווערן צו איין ציעל, צו אונזער אייגענער רעטונג—בעשאפען א מיטל־פונקט פון אונזער נאציאנאלער קולטור." ער פאַרדערט, אלזא, א קאַנגרעס פון אלע אידען פון אלע פארטייען און שאטירונגען, פון אלע שיכטען און גרופען. ער בעשולדיגט די געגנער פון א קאַנגרעס, אז בעזאַנדערס די סאציאליסטען, אז זיי טהוען גאָר ניט, אז זיי האבען קיין רעכט ניט צו בערופען זיך אויף זייערע „רעוואָלוציאָנערע טראדיציעס", אז זיי זיינען „שתדלנים, בטלנים", אז זיי דענקען צו לעזען די אידישע פראגע „מיט מעמאראנדומס, מיט חאראטאיסטוועס, מיט דעמאנסטראציאנען".

שטארקע ווערטער, ווערטער פון א רעוואָלוציאָנער מיט א שהנער פערגאַנגענהייט. אבער ניט מעהר. צוגעגעבען אויף איין מינוט, אז ארץ ישראל איז די איינציגע לייזונג פון דער אידישער פראגע, פרעגט זיך: ווארום איז א קאַנווענשאן פון די ארבייטער שתדלנות און א קאַנגרעס ניט? פאר וואָס איז א מעמאראנדום פון די אידישע ארבייטער איבער דער אידישער רעכטסלאָזיגקייט שלעכט און א רעזאָלוציאָן פון א קאַנגרעס אן אמת'ע רפואה? עס איז געווען א מאָמענט, ווען רוטענבערג האָט געפֿרעדיגט, אז די אידען זאָלן ארגאניזירען אייגענע „לעגיאָנען". ער האָט פערזיכערט, אז די אנערקענונג פון אונזער רעכט אויף אונאבהענגיגקייט אלס נאציאן וועלען מיר בעקומען נור דאן, „ווען מיר וועלען פערגיסען אונזער אידיש בלוט אויף יעגעם לאנד". רוטענבערג האָט אבער זיינע לעגיאָנען אויפגעלייזט און אין זיין רעזאָלוציאָנערען באגאזש זיינען געבליבען — פראזען.

די אידעע פון א קאַנגרעס איז א גאנץ סימפאטישע און פראקטישע. ווען מען מעהר אידען עס וועלען זיין פערטראטען אויף אזא קאַנגרעס, אלץ א גרעסערע דעמאנסטראטיוו ווערטה וואָלט ער געהאט. עס איז אבער בלויז אן אייגבילדונג, אז דער קאַנגרעס וועט קענען אויפטהאן מעהר ווי אויסצוקלייבען מענשען וואָס זאָלן „חאראקטאיסטוועוען" און אויסארבייטען מעמאראנדומס ווען אויפגעלייזט און זיין רעזאָלוציאָנערען באגאזש זיינען געבליבען — פראזען.

די אידעע פון א קאַנגרעס איז א גאנץ סימפאטישע און פראקטישע. ווען מען מעהר אידען עס וועלען זיין פערטראטען אויף אזא קאַנגרעס, אלץ א גרעסערע דעמאנסטראטיוו ווערטה וואָלט ער געהאט. עס איז אבער בלויז אן אייגבילדונג, אז דער קאַנגרעס וועט קענען אויפטהאן מעהר ווי אויסצוקלייבען מענשען וואָס זאָלן „חאראקטאיסטוועוען" און אויסארבייטען מעמאראנדומס ווען אויפגעלייזט און זיין רעזאָלוציאָנערען באגאזש זיינען געבליבען — פראזען.

דאָס איז אבער בלויז אגב אורחא. דער עיקר איז, אז די ציוניסטישע בעוועגונג האָט וויעדער אמאל אויפגעלעבט. און אויפגעלעבט האָט זי אין א שלעכטער שעה. רוטענבערג דענקט, אז „אין אונזער אונגעוועהנליכער צייט, ווען דאָס פאנטאסטישע, אוטאָפישע ווערטה רעאל און דאָס אונמעגליכע ווערט מעגליך, קען אויך ווערען א ווירקליכקייט א אידישער שטאַאט אין דער אלטער ארץ ישראל".

דאָס איז א פראגע ווען איז ווערטה בעטראכט צו ווערען.

מ. באסין:

פון אונזערע טעג

אויב דו זוכסט אונזער הויז און דו טרעפסט ניט צו איהר.
וויל צוזויהט וויי דער שטויב פונ'ם וויגד זיינען מיר, —
זוך די וועגען צו אונז אויף דער גרויס פון גאַט'ס ערד;
דורך צופלויגענעם פוך און פאַר־פריה גרויע צעפ,
און געבויגענע קעפ —

אויב דו זוכסט אונזער זוהן און דו טרעפסט ניט זיין ביהר,
וויל פערקלוידט און פערמישט און פערפרעמדט זיינען מיר, —
זוך דעם רויט־פעטען זאמד, זוך דעם בלוטענדען שנעע;
זוך די בוימער מיט הענגענדע קדושים אויף זיי,
און פערנעהם אונזער וועה! —

אויב דו זוכסט אונזער טאַטער און טרעפסט ניט צו איהר,
זוך דאָס הויז מיט צובראָכענע פענסטער און טיהר.
און שאַר שפּעט אין דער נאַכט ביי איהר וואכט זיך און הער
ווי עס קלאַפט דאָס בעלויגטע בלוט אין איהר שווער,
און וויש אויס אונזער טרעהר...

דר. יצחק אייזיק הורוויטש

דער נייער אָפּמאַך צווישען דער קלאוקמאכער יוניאן און דער מאַנופעקטשורערס אסאָסיאיישאן

ן אייניצע־להייטען פון דעם אויס־גלייך צווישען דער יוניאָן און דער אסאָסיאיישאָן זיינען שוין פערעפענטליכט געווא־רן אין דער פּרעסע און איך דארף זיי דאָ ניט איבער־חזר'ן. דער וויכטיגסטער געווינס פון דער יוניאָן, איז וואָס עס איז ענד־ליך, נאָך פינף יאָהר מאטערנים, איינגעפיהרט געווא̈רן א פערנינפטיגער פּלאָן וויי צו שליכ־טען די טויזענטער סכסוכים, וואָס מוזען פּאָר־קומען צווישען די ארבייטער און די בעלי־בתים.

וואָס די וואָכען־ארבייטער האָבען געקרא־גען א העכערונג פון זייערע ווייכזשעס, איז נאטירליך זהר וויכטיג, אָבער זיי בעטרעפען טוּ הכל א פערטעל פון דער גאנצער צאָהל ארבייטער. די איבעריגע דריי־פערטעל אר־בייטען פון שטיק. פּאר זיי איז אָנגענומען א „סטענדארד" — זיבעציג און פופציג סענט א שטונדע. אָבער ווי דער סטענדארד וועט אר־בייטען וועט מען נאָר קענען זעהן פּראקטיגער־הייט. כדי ער זאָל קענען ארבייטען, איז נוי־טיג, אז די ארבייטער אין די שפּעטער זאָלען בעשטעהן פעסט אויף די פּרייזען. דערצו מוז דער ארבייטער זיין זיכער מיט זיין פּלאץ, אז דער באָס זאָל ניט קענען געפינען צו יעדער צייט א פּריטשפּקע איהם אוועקצושיקען אָדער דער באָס זאָל איהם ניט קענען אויסהונגערען אין שאפּ, דערמיט וואָס ער וועט איהם ניט געבען גענוג ארבייט אויף צו מאכען א לעבען. די איניציגע פערזיכערונג וואָס דער ארבייטער קען האָבען, איז א געריכט, וואו ער זאָל קענען פערקלאָגען דעם באָס פּאר יעדער קריוודע.

קורצזיכטיגע מענשען קענען דרש'ענען, אז מען דארף זיך שטענדיג ניט רייסען מיט דער אסאָסיאיישאָן צוליעב יעדער קליניגקייט, מען דארף זוכען א מיטעל דורכצוקומען, צו לעבען בשלום, — דאָס איז געווען מר. לואים ד. בראנדייס'ס תורה, און ער האָט געהאט גוטע תלמידים אין דער יוניאָן. זיי האָבען אָבער ניט פערשטאנען, אז וועז אן ארבייטער לאָזט אראָפּ פון פּרייז, צווינגט ער דערמיט אלע ארבייטער אראָפּצולאָזען פון דעם פּרייז, און דורך דעם זינקען די פערדינענסטען פון אלע ארבייטער. זאָגען מיסר דעם ארבייטער ער זאָל אָפּהיטען די דינים פון דער יוניאָן העלפט ניט, כל זמן מען קען איהם ניט העלפען, וועז ער קומט אין אָפּיס פון דער יוניאָן מיט א קלאָגע אויפ' באָס. דער געוועזענער אונפּאר־טייאישער טשערמאן, מר. ווילקאמס, האָט ארויסגעזאָגט די מיינונג, אז דאָס רוב קלאָגען קומען ארויס צוליעב פּרייזען פּאר שטיק־אר־בייט, און אין דערין זיינען מיט איהם אלע אינפּערשטאנדען. דערביבער כדי א פּרייז אויפ'ן פּאפּיער זאָל בלייבען א פּרייז אין דער פּעי־ענוועלאָפּ, טאָר דער ארבייטער ניט מוהל זיין דעם באָס, לויט מר. בראנדייס'ס עצה, — די יוניאָן מוז ברענגען יעדע קלאָגע פּאר א גערייכט, וואָרים דאָ איז בוכשטעבליך אן עולה געגען איינעם אן עולה געגען אלעמען. דעריבער איז די פּאדערונג פון אן „אונפּארטייאישען טשערמאן" די גאנצע פינף יאָהר געווען די ברענענדיגסטע פראגע פּאר די שטיק־ארבייטער, דאָס הייסט פּאר דריי־פערטעל פון די מעמ־בערס פון דער יוניאָן. און דאָס האָבען די ארבייטער ענדליך געוואונען דורך דער עכט־שיידונג פון דער קאָמיטע וואָס מעיאָר מיטשעל האָט אָנגעשטעלט.

אייגענטליך האָט עס שוין די יוניאָן געהאט געקראָגען נאָך מיט צוויי יאָהר צורוק אין דזשולי, ביי דער קאָנפערענץ מיט דער מאנו־פעקטשורערס אסאָסיאיישאָן. מען האָט זיך דעמאָלט געאייניגט אויף דעם פּלאָן, עס זאָלען אויסגעקליבען ווערען צוויי טשערלייט אלם שטעל־פערטרעטער פּאר בראנדייס'ען, מען זאָל צו יעדער צייט קענען צוזאמענרופען א מיטינג פון דער באָארד אוו ארביטרייישאָן, וועז בראנ־דייס קען ניט קומען. דער פּלאָן איז אָבער ניט געפעלען געוואָרען בראנדייס'ען, ווייל ער האָט זיך ניט געוואָלט טהיילען מיט דער גדולה מיט קיינעם. אָט זיינען זיינע אייגענע ווערטער, איבערזעצט פון דעם סטענאָגראפּישען בעריכט:

„וועז איהר קומט צו די בריטערע פראגען, צו אזעלכע פראגען, וואָס עס איז דיעזער באָארד אויסגעקומען צו ענטשיידען אין די וועניגע זיצונגען וואָס זי האָט געהאט, וואָס אין די פראגען זיינען פערזויקעלט, פון איין זייט, בריטע פראגען פון פּאליסי, און פון דער אנדערער זייט בעשטימונגען וועגען וואָס זיינען שויך צו דעם אויסטיטשען פון דעם פּראָטאָקאָל גופא, איז בנוגע צו דעם קלאָס פון קייסעס וויכטיג קודם כל, אז עס זאָל זיין אינההייט אין דער פּאליסי און אייההייט אין די בעשטימונגען. איהר דארפט האָבען זיכער־קייט, און איהר קענט ניט האָבען קיין זיכער־קייט סיידען פאקטיש די זעלבע מענשען זאָלען געבען די לעצטע תשובה אויף דער שאלה.

„היינט, וואָס איז שויך צו פראגען פון

פּאָליסי, איז נויטיג אַז די מענשען וואָס האָבען אנטהייל געגומען אין דער איינפיהרונג פון דער פּאָליסי און וואָס דארפען איהר דורכפיהרען, זאָלען זיין אליין איבערצייגט, אז די פּאָליסי איז א פערנינפּטינע. אויב דאָס איז א געזעץ, איז נויטיג אז זיי זאָלען האָבען געהאט ערגעץ א דעה אין דער איינפיהרונג פון דעם געזעץ, כדי זיי זאָלען קענען יושר׳דיג אָנווענדען די לאָאָ, אדער זיי מוזען זיין צופריעדען מיט דעם געזעץ אזוי ווי ער איז.

„נו, מיר האָבען אליין געהאט א ביסל ערפאהרונג אין דער פראגע. איך מיין מיר צוזאמען מיט אייך. צום ביישפיעל, אין דער פראגע וועגען די „האָלידעס" (ימים טובים). זעהר א בכבוד׳ער און קלוגער מאן, זיכער אזוי קלוג ווי יעדערער פון אונזער באָארד, האָט געפסק׳ענט די שאלה וועגען האָלידעיס, אויסטייטשענדיג דעם אגרימענט גופא אנדערש ווי אייערע ארביטרייטאָרס האָבען געפונען פאר מעגליך איהר צו פסק׳ענען. מיר וואָלטען זיין זעהר אין א שוועכער לאגע, אויב צוויי אדער דריי פון די אנדערע זעקס מענער, ניט האָבענדיג די אויפקלעהרונג וואָס מיר האָבען געהאט אין אונזער פערגאנגענער ערפאהרונג דא, וואָלטען ארויסגעגעבען רולס און ענטשיידונגען, וועלכע מיר וואָלטען געדארפט פאָלגען."

עס איז איצטער שוין איבעריג אריינצולאָזען זיך אין א קריטיק פון דיעזער קוריאָזער טהעאָריע, וואָס שטעהט אין וויעדערשפּרוך מיט די אלגעמיין אָנגענומענע כללים פון דער רעכטס־וויסענשאפט און מיט דער ערפאהרונג פון די אמעריקאנער קאָרטס, — די בעסטע קריטיק פון דער טהעאָריע איז דער פאקט, וואָס איצטער האָבען זיך ביידע צדדים געאייניגט אויף זעקס טשערלייט אָנשטאָט דריי, און ניט נאָר האָט דעם מעיאָר׳ס קאָמיטע זיי ניט אָפּגענאלטען דערפון, נאָר די מעמבערס פון דער קאָמיטע האָבען זיי אליין געהאָלפען אויסקלייבען די זעקס מענשען.

מר. בראנדיים אָבער האָט פאר צוויי יאָהרען מיט זיין אייגענער מאכט אָפּגעצוויגען דעם פּלאן אויף צוויי מאָנאָט, וואָס ער האָט בשום אופן דערצו קיין רעכט ניט געהאט, — און דערנאָך האָבען זיך אָנגעהויבען מחלוקות דער יוניאָן. די דזשאָינט באָארד האָט זיך אָפּגעזאָגט פון דעם פּלאן, האָפענדיג אז מר. בראנדיים וועט געבען דער יוניאָן אן אונפאר־טייאישען טשערמאן, וואָס זאָל שטעהן אונטער זיין השגחה. האָט אָבער מר. בראנדיים, מיט דער צושטימונג פון דר. וויי׳ל, דעם ארביטרייטאָר מצד דער יוניאָן, געענטפערט מיט א מבול פון פראזען און מוסר:

די קלוירקס דארפען „האָבען אין זינען ניט נאָר די רעכטע פון יענע וועמען זיי פערטרעטען, נאָר אויך זייערע פליכטען";

„יעדער איינער דארף פערשטעהן, אז אויב ער האלט אימער אין פאָדערען פון דעם אנדערען, איז נויטיג אז די מענשען וואָס האָבען אנטהייל געגומען אין דער איינפיהרונג פון דער פאָליסי און וואָס דארפען איהר דורכפיהרען, זאָלען זיין אליין איבערצייגט, אז די פאָליסי איז א פערנינפּטינע. אויב דאָס איז א געזעץ, איז נויטיג אז זיי זאָלען האָבען געהאט ערגעץ א דעה אין דער איינפיהרונג פון דעם געזעץ, כדי זיי זאָלען קענען יושר׳דיג אָנווענדען די לאָאָ, אדער זיי מוזען זיין צופריעדען מיט דעם געזעץ אזוי ווי ער איז.

„נו, מיר האָבען אליין געהאט א ביסל ערפאהרונג אין דער פראגע. איך מיין מיר צוזאמען מיט אייך. צום ביישפיעל, אין דער פראגע וועגען די „האָלידעס" (ימים טובים). זעהר א בכבוד׳ער און קלוגער מאן, זיכער אזוי קלוג ווי יעדערער פון אונזער באָארד, האָט געפסק׳ענט די שאלה וועגען האָלידעיס, אויסטייטשענדיג דעם אגרימענט גופא אנדערש ווי אייערע ארביטרייטאָרס האָבען געפונען פאר מעגליך איהר צו פסק׳ענען. מיר וואָלטען זיין זעהר אין א שוועכער לאגע, אויב צוויי אדער דריי פון די אנדערע זעקס מענער, ניט האָבענדיג די אויפקלעהרונג וואָס מיר האָבען געהאט אין אונזער פערגאנגענער ערפאהרונג דא, וואָלטען ארויסגעגעבען רולס און ענטשיידונגען, וועלכע מיר וואָלטען געדארפט פאָלגען."

עס איז איצטער שוין איבעריג אריינצולאָזען זיך אין א קריטיק פון דיעזער קוריאָזער טהעאָריע, וואָס שטעהט אין וויעדערשפּרוך מיט די אלגעמיין אָנגענומענע כללים פון דער רעכטס־וויסענשאפט און מיט דער ערפאהרונג פון די אמעריקאנער קאָרטס, — די בעסטע קריטיק פון דער טהעאָריע איז דער פאקט, וואָס איצטער האָבען זיך ביידע צדדים געאייניגט אויף זעקס טשערלייט אָנשטאָט דריי, און ניט נאָר האָט דעם מעיאָר׳ס קאָמיטע זיי ניט אָפּגענאלטען דערפון, נאָר די מעמבערס פון דער קאָמיטע האָבען זיי אליין געהאָלפען אויסקלייבען די זעקס מענשען.

מר. בראנדיים אָבער האָט פאר צוויי יאָהרען מיט זיין אייגענער מאכט אָפּגעצוויגען דעם פּלאן אויף צוויי מאָנאָט, וואָס ער האָט בשום אופן דערצו קיין רעכט ניט געהאט, — און דערנאָך האָבען זיך אָנגעהויבען מחלוקות דער יוניאָן. די דזשאָינט באָארד האָט זיך אָפּגעזאָגט פון דעם פּלאן, האָפענדיג אז מר. בראנדיים וועט געבען דער יוניאָן אן אונפאר־טייאישען טשערמאן, וואָס זאָל שטעהן אונטער זיין השגחה. האָט אָבער מר. בראנדיים, מיט דער צושטימונג פון דר. וויי׳ל, דעם ארביטרייטאָר מצד דער יוניאָן, געענטפערט מיט א מבול פון פראזען און מוסר:

די קלוירקס דארפען „האָבען אין זינען ניט נאָר די רעכטע פון יענע וועמען זיי פערטרעטען, נאָר אויך זייערע פליכטען";

„יעדער איינער דארף פערשטעהן, אז אויב ער האלט אימער אין פאָדערען פון דעם אנדערען, זאָלען זיין צו דער לעצטען פעני, ביז צום סאמע גרענץ, אָנשטאָט צו טראכטען, צי ער טהוט אליין אלץ וואָס ער איז מחויב צו טהאָן, וועלען שטענדיג ארויסקומען רייבונגען. דאָס איז לויט אונזער מיינונג דער עצם פון דעם פראָטאָקאָל. מען האָט קיינמאָל ניט געריכט זיך, אז ער זאָל אויפטהאָן און ער קען ניט אויפטהאָן די רעזולטאטען פון א געריכט אין דעם געוהנליכען זין".

די קלוירקס דארפען „האָבען אין זינען מענשליכע שוואכקייטען, אז עס איז אונמעגליך אויף דער וועלט זאָל עפּעס זיין גאָר אָהן א חסרון", און יעדער צד דארף האָבען „רעספּעקט און צוטרוי צו דעם אנדערען".

על כן איז זייער עצה צו די ביידע צדדים, זיי זאָלען זיך וויעדער צוזאמענקומען און זיך מישב זיין, צי זיי קענען ניט געפינען ערגעץ אן אנדער פּלאן. וואָס זיי האָבען שוין וועגען דעם פערהאנדעלט און האָבען זיך געאייניגט אויף א פּלאן, און אויף קיין אנדערען פּלאן האָבען זיי זיך, ס׳וויזט אויס, ניט געקענט אייניגען, דאָס האָט דיא באָארד אוו ארביטריישאן ניט געוואָלט וויסען, וויי׳ל דער פּלאן איז איהר ניט געפעלען געווען.

די יוניאָן קריגט אלזא איצטער דאָס, וואָס זי האָט שוין געהאט און האָט ארויסגעלאָזען פון די הענט מיט צוויי יאָהר צוריק. זי קריגט עס אָבער איצטער אין א פערבעסערטער פאָרמע. — די צוויי יאָהר צרות זיינען ניט אוועק גאָר אומזיסט. ערשטענס, וועט מען האָבען זעקס טשערלייט, ניט דריי. צווייטענס, איז מען פטור געווארען פון דער „באָארד אוו גרייוענסעס", וואָס איז בעשטאנען פון פינף מאנופעקטשורערס און פינף יוניאָן־לייט, ווען כע פלעגען זיך קיינמאָל ניט קענען אייניגען און פלעגען נאָר אומזיסט צורייבען צייט און פערשלעפען יעדער קלאָנג וואָכען־לאנג, ביז זי פלעגט פערלירען יעדען פראקטישען אינטערעס. דריטענס, איז די יוניאָן פטור געווארען פון דער אונבעצאָהלטער באָארד אוו ארביטריישאָן.

ביי אונז איז געווארען אוים מאָדע צו רעכענען זיך מיט אלגעמיינע פרינציפּען אין פראקטישע געשעפטען. עס איז אָבער כדאי צו דערמאָנען ביי דער געלעגענהייט, אז די נאנצע אייראָפּאָאישע דעמאָקראטישע בעווענונג, איינשליסענדיג נאטירליך די סאָציאָלדעמאָקראטישע, איז פרינציפּיעל געגען אונבעצאָהלטע עפענטליכע בעאמטע. די האָזיגע געגנערשאפט איז ניט גלאט געגומען פון דער לופטען, זי איז דער רעזולטאט פון ערפאהרונג.

דער שרש פון אלע צרות, וואָס די ארבייטער האָבען זיך אָנגעלייטען אונטער דעם פראָטאָקאָל, איז געלעגען אין דעם אונבעצאָהלטען טשערמאן פון דער באָארד אוו ארביטריישאן. אז מען האָט א בעצאָהלטען בעאמטען, קומט מען צו איהם צו יעדער צייט מיט יעדען טראָ־

בעל און ער איז מחויב צו קומען אין דעם מאָמענט וואן מען דארף איהם. לויט די בע־ריכטען, וואָס זיינען ערשיענען בשעת מעשה אין דער „נייער פאָסט", האָט די יוניאָן אויפ־געאָטהעמט א ביסעל פרייער, וואן דער אונ־פארטייאישער טשערמאן איז אריין אין אמט, וואָרים אויב די צוויי טשיפֿ קלוירקס האָבען זיך ניט געקענט אייניגען, פלעגען זיי באלד זאלבעדריט מיט מר. לויפיאמס'ען געהן אין שאפ אריין און דארטען סעטלען דעם סכסוך אויפ'ן שטעל. די צרה מיט דעם פלאן איז בעשטאנען אין דעם, וואָס די מאכט פון דעם אונפארטיי־אישען טשערמאן איז געווען בעשרענקט. דעם חסרון האָט די קאָנסיליאיישאָן קאָמיטע בע־זייטיגט — דער אונפארטייאישער טשערמאן האָט, לויט איהר ענטשיידונג, געקראָגען די מאכט צו פסק'ענען איבער אלע סכסוכים וואָס קומען פאר צווישען די מאנופעקטשורערס און די ארבייטער. דער פלאן פון דער קאָנסיליי־אישאָן קאָמיטע האָט גראנטירט יעדען אר־בייטער, אז ער וועט קריגען אן ענטפער אויף יעדער קלאגע.

לויט דעם פלאן, וואָס דע קאָמיטע האָט רעקאָמענדירט, האָט יעדארפט אויסגעקליבען ווערען איין בעצאהלטער טשערמאן, וואָס זאל זיך אפגעבען אין גאנצען מיט די סכסוכים צווישען די ארבייטער און באָסעס. צוליעב וואָס מען האָט דעם פלאן אויפגעגעבען און בעשטימט צו האָבען זעקס טשערליים וואָס וועלען קומען וועז מען וועט נאָך זיי שיקען, איז פאר'ן עולם ניט געמעלדעט געווארען. הפנים אז עס איז נאָך א קאנצעליארסקאיא טאינא". איך האָב מורא, אז די פיהרער פון דער קלאָוק־מאכערס יוניאָן האָבען וויעדער בעגאנגען דעם זעלביגען טעות וויי מיט פינף יאָהר צוריק, וועז עס איז אָנגענומען געווארען דער פראָטאָקאָל. איך זוך דא אויף קיינעם קיין עבירות ניט, — ווי איך האָב אָקאָרשט געזאָגט, איז דער איצ־טיגער פלאן בעסער פאר דעם, אויף וועלכען איך האָב זיך אליין געאייניגט מיט דעם לאָ־יער פון דער אסאָסיאיישאן פאר צוויי־יאָהרען. איך קען אויך קיין שלעכט וואָרט ניט זאָגען געגען קיינעם פון די זעקס אויסגעקליבענע טשערלייט. דריי פון זיי קען איך פערזעניליך. איך צווייפל אויף קיין מינוט ניט, אז יעדערער פון זיי וועט זיך ערנסט אריינלעגען אין יעדען סכסוך וואָס וועט פאר איהם פארגעבראכט ווערען און וועט איהם פסק'ענען על פי יושר; יעדערער פון זיי איז אויך גאנץ פעהיג פאר זיין אמט. די אנדערע דריי קען איך ניט, אבער מסתמא האָבען זיך די פיהרערס פון דער יוניאָן וועגען זיי גוט נאכגעפרעגט, איידער זיי האָבען אויף די צוויי איינגעוויליגט און זיי האָבען אויסגעפונען אז די דריי פאסען זיך אויך פאר דעם אמט. אלזא, עס האנדלט זיך דא ניט וועגען פערזענליכקייטען. פון דעסטוועגען גלויב איך, אז די פיהרער פון דער יוניאָן האָ־בען געמאכט א פאלשען שריט, וועז זיי האָבען איבערגעביטען דעם פלאן פון דער קאָנסיליאיי־שאָן קאָמיטע, וואָס האָט בעשטימט עס זאל זיין נאָר איין טשערמאן, א בעצאָהלטער, אויף דעם פלאן פון זעקס טשערליט.

אמת, יעדערער פון זיי וועט קריגען פינף און צוואנציג דאָלאר פאר יעדען מיטינג פון דער טרייעל באָארד וואו ער וועט זיין דער פאָרזיצענדער. אָבער ניט מר. סולצבערגער, ניט מר. האמילטאָן האָלט א. זו. וועט פון די פינף און צוואנציג דאָלאר קיין לעבען ניט מאכען. קיינער פון זיי וועט עס דעריבער ניט בעטראכטען פאר א טהייל פון זיין פרנסה. זיי וועלען „אָפּפערען" זייער צייט אוים פילאנ־טראָפּיע אדער וויל עם איז א בכבוד'ער אמט, פונקט אזוי וויי דער טשערמאן פון דער באָארד אוו ארביטרייטשאן אונטער דעם פראָטאָקאָל. די נפקה מינה איז נאָר, וואָס פריהער האָט מען געדארפט אָנקומען צו איין בעל צדקה, צו מר. בראנדייס'ען, און איצטער וועט מען האָבען זעקס.

וועז דער פראָטאָקאָל איז אָנגענומען ג־ווארען מיט פינף יאָהר צוריק, האָט קיינער ניט געוואוסט וויפיעל סכסוכים עס וועלען פאר־קומען. מען האָט זיך פארגעשטעלט, אז דער פראָטאָקאָל גופא האָט געשאפען שלום צווי־שען די מאנופעקטשורערס און די ארבייטע־. אי וואָס עס קען זיך אמאל טרעפען א באָס צ־קריגט זיך מיט אן ארבייטער? טו טרעפט זיך אפילו צווישען מאן און וויב, אז זיי צ־קריגען זיך, — נו, וועלען קומען צווי מאנ־פעקטשורערס וואָס זיינען אליין ניט פערמישט אין דעם סכסוך און צווי יוניאָן־לייט און זיי וועלען מאכען שלום צווישען די שטרייטענדע צדדים. און אויב עס וועט וועז עס איז פא־סירען, אז די פיער זייטיגע מענשען קענען זיך אליין ניט אייניגען, דעמאָלט וועט מען צוזא־מענרופען די באָארד אוו ארביטרייטשאן און זי וועט שוין אָפּגעבען איהר אונפארטייאישען פסק־דין. עס האָט זיך זעהר גיך ארויסגעוויזען, אז דער פלאן האָט ניט געארבייט. אין זעקס חדשים ארום האָט מען זיך געמוזט וועגדען צו דער באָארד אוו ארביטרייטשאן, זי זאָל גע־פינגען א נייעם פלאן — די צאָהל סכסוכים איז געווען אזוי גרויס, אז די פערמיטלער האָבען מיט זיי ניט געקענט פערטיג ווערען, און די ארבייטער, זעהענדיג אז זיי קענען קיין ווישר ניט קריגען, פלעגען זיך אליין העלפען מיט „שאפ־סטרייקס. די באָארד אוו ארביטרייטשאן האָט איינגעזעהן, אז מען קען זיך ניט פער־לאָזען אויף פערנומענע מאנופעקטשורערס, זיי זאלען זיך אָפּגעבען אומזיסט מיט פרעמדע סכסוכים, — די ארבייט פון פערמיטלען, „מי־דיאיישאן", מוז בעזארגט ווערען פון מענשען וואָס וועלען זיך דערמיט בעשעפטיגען ניט

אויס מצוה וועגען, נאָר טאקע געשעפטסמעסיג, פאר א געהאלט. אויף דעם אופן זיינען גע־שאפען געוואָרען די „קלוירקס".

די באָאַרד אָוו ארביטרריישאָן האָט שטאַרק געגלויבט אין „מידיאיישאָן", אין פערמיטלונג. זי האָט געמיינט, אז וואן מען וועט שאפען א גוטע מאשינערייע פאר מידיאיישאָן, וועט אלץ־דינג געהן אזוי ווי געשמירט. צוישען די פיהרערס פון דער יוניאָן זיינען אויך געווען מאמינים אין מידיאיישאָן. איצטער איז שוין ניט נויטיג וועגען דער פראגע צו דעבאַטירן: דעם מיאָר'ס קאָנסיליאיישאָן קאָמיטע, אויס הערענדיג אין דער צייט פון צוויי וואָכען פון בויידע צדדים די געשיכטע פון דעם פראָטאָקאָל, איז געקומען צום שלום, אז מען מוז האָבן א בית דין, וואָס זאָל אָפּגעבען א פסק־דין אין יעדען סכסוך, ווער איז גערעכט און ווער איז אונגערעכט.

אייגענטלעך איז דאָס געשטאַנען אין דעם פּראָטאָקאָל גופא. די באָאַרד אָוו ארביטרריישאָן האָט געזאָלט זיין דער בית־דין. אָבער זי איז אויסגעקליבען געווארען מיט דעם געדאַנק, אז מען וועט צו איהר גאָר זעלטען דארפען אָנ־קומען. פאר א פאַרזיצענדען האָט מען אויס־געקליבען א מאן וואָס וואוינט אין באָסטאָן און איז פערטהאָן אין כל־ערלי קהל־שע עסקים, חוץ זיינע אייגענע געשעפטען. די אַנדערע צוויי זיינען אויך געווען פערנומענע לייט. איין מאָל אין א יאָהר, אדער צוויי, קען מען זיי מטריח זיין, אָבער דרעהען זיי א מח אלע מאָל־טאג און דאָנערשטאג מיט די קלאָגען פון יעדען ארבייטער, וואָס א באָם האָט איהם געגעבען די סעק, — וויי קען מען אזוי „מיסברויכען" זייער גוטהערציגקייט? עס איז געשאפען גע־ווארען א טהעאריע, אז „מיסברויכען ארבית־רישאָן הייסט פערניכטען ארביטרריישאָן". מען האָט געמאכט פון דער באָאַרד אָוו ארביטרריי־שאָן א „קדשי קדשים". די רעזולטאטען דער־פון זיינען צו גוט בעקאנט. סוף כל סוף האָט עס געמאכט דעם פּראָטאָקאָל פאר „אן אינ־סטרומענט פון אונטערדריקונג" — איך נעהם דעם אויסדרוק פון דעם ענגלישען אָרגאן פון דער קאטערס יוניאָן, וואָס וועלט רעדאקטירט פון דעם פּרעזידענט פון דער דזשאינט באָאַרד פון די קלאָוקמאכערס.

וועו איהר וועט לעזען די סטאטיסטיק, וואָס איז צוזאמענגעשטעלט געוואָרען פון וויזלאָ און איז פערעפענטליכט געוואָרען פון דעם וואשינגטאָנער ביורא אָוו לייבאָר סטא־טיסטיק, וועט איהר געפינען אז אלע סכסוכים זיינען צופריעדענשטעלענד געשטעלט געווא־רען, חוץ א קלייניע צאָהל אין דעם יאָהר 1913, — ס'הייסט, וועו איך האָב צושטערט די האר־מאָניע צווישען קאפיטאל און ארבייט. וועגען די ציפערען וועל איך דא ניט רעדען; מיט ציפערען קען מען בעווייזען אלערלי קונצען. וען עס שטעהט אויף א קלאָגע אָנגעשריעבען „געסעטצלט", הייסט דאָס געסעטצלט; איהר צעהלט איבער עטליכע טויזענד אזעלכע ברירף מיט דעם וואָרט „געסעטצלט" און איהר שרייבט אריין אין אייער סטאטיסטישען בע־ריכט: „אזוי פיעל טויזענד קראגען געסעטצלט". די צאָהל איז ריכטיג, ניט געפעלשט, — אָבער וואָס הייסט „געסעטצלט?" וויי געסעטצלט? וועגען דעם שטעהט אין דער קאָרעספאָנדענץ צווישען דער יוניאָן און דער אסאסיאיישאָן קיין וואָרט ניט געשריעבען. דער אמת איז, אז מען פלעגט סעטלען אזוי ווי עס האָט זיך געלאָזט סעטלען, לויט דעם בעקאנטען כלל: אז מען קען ניט אריבער, מוז מען ארונטער. היינט, וועו די יוניאָן איז געווען די קלעגערין וועגיסטענס אין נייניציג (90) פון יעדע הונדערט קייסעס, און אז מען האָט ניט געוואָלט אָננעהמען דעם סעטלמענט אויף וועלכען דער קלוירק פון דער מאנופעקטשורערס אסאסיאיישאָן איז מסכים געווען, האָט מען קיין אנדער וועג ניט געהאט חוץ אָנצוקומען צו דער באָאַרד אָוו ארביט־רישאָן, און די באָאַרד אָוו ארביטרריישאָן האָט מען ניט געוואָלט מטריח זיין, טו קענט איהר שוין פערשטעהן וואָס פאר א פנים די דאָזיגע „סעטלמענטס" האָבען געהאט.

וויפיעל סכסוכים האָבען זיך ניט געלאָזט „סעטלען", האָט געוויזען די פּראָקטיק מיט דעם אונפּארטייישען טשערמאן, וועו דער אמט איז געשאפען געוואָרען מיט אָנדערהאלב־בען יאָהר צורוק. פאקטיש איז ער פערנומען געווען יעדען טאָג אין דער וואָך. וועו מען וועט איצטער אויף זיין שטעל האָבען זעקס טשערלייט, וועט יעדען אויסקומען דורכשניט־ליך אפּצוגעבען איין טאָג אין וואָך פאר די סכסוכים פון דער יוניאָן מיט דער אסאסיאי־שאָן. קען מען דאָס פון אימיצען פערלאנגען צוליעב מצוה וועגען? איך האָב שטארק מורא עס זאָל ניט געשאפען וועדען א נייע קדשי־קדשים וואָס עם וועט ניט אנשטעהן צו „בא־דערען צוליעב יעדער קלייניגקייט".

איך צווייפעל ניט, אז וועו אן ארבייטער וועט אומזיסט דיסטשארדזשט ווערען, וועט מען זיך זיכער וועגדען צו איינעם פון די אונ־פּארטיאישע טשערלייט, און דער ארבייטער וועט קריגען גערעכטיגקייט. מען מעג האָפּען, אז נאָך עטליכע פּראָבעם, זעהענדיג, אז די מרייעל באָאַרד דערלאָזט ניט א באָם אוועק־צושיקען אן ארבייטער גלאט אזוי, מיר נישט, דיר נישט, וועלען שוין די קלוירקס פון דער אסאסיאיישאָן אליין הייסען דעם באָס־צוריק אנשטעלען דעם ארבייטער, סיידען ער קען אנווייזען א ריכטיגע אורזאכע פאר וואָס ער וויל איהם ניט האלטען. וויידער, מיט די כלומרשט'דיגע „ריארגאניזיישאנס" וועט מע; אויף ניט קענען אנגעהן אזוי פריי וויי ביז אהער: וועו א באָם וועט וועלען אוועקשיקען א גאנצען דעפּארטמענט ארבייטער, וועט ער מוזען וווייזען, אז ער מיינט טאקע ריכטיג

איינצופיהרען אן אנדער סיסטעם ארבייט, וואָס זיינע ארבייטער וויסען ניט ווי צו מאכען. אָבער עס זיינען פּאראן אלערלייי אנדערע מיטלען ווי צו דערגרעהן דעם ארבייטער די יאָהרען אין שאפּ. די אונגלייכע צוטהיילונג פון דער ארבייט קען פּראקטיצירט ווערען אויף אלערלייי אופנים, און וועט עס זיינען פּאראן עטליכע הונדערט שעפּער, טו קענט איהר זיך שוין פּאר־שטעלען ווי אָפט אזעלכע קלאנגען מוזען פּאר־קומען. אויב מען וועט ניט האָבען דעם אונ־פּארטייישען טשערמאן אימער וועט מען דארף איהם, וועט מען וויעדער האָבען די אלטע צרות.

אויף דעם קען מען ענטפערען, אז דעם פלאן האָט מען אויסגעפּרובירט ביי דער יוניי־טעד אסאָסיאיישאן. דאָרטען האָט מען גע־האט א ליסטע פון עטליכע אונפּארטייאישע טשערלייט, און ווי ווייט איך האָב געהערט, האָט דאָרטען דער פלאן צופּריעדענגעשטעלט די יוניאן. מען דארף אָבער געדענקען, אז מיט דער יונייטעד אסאָסיאיישאן האָט מען ניט געהאט קיין אָפּמאך אז קיין שאפּ טאר ניט סטרייקען. די ארבייטער אין שאפּ הא־בען דעריבער אימער געהאט א בייטש איבער ן באָם, אזוי ווי אין די אינדעפּענדענט שעפּער, און דעריבער זיינען דאָרטען זעלטענער פאָר־געקומען אזעלכע סכסוכים וואָס די פערטרע־טער פון דער יוניאן און דער אסאָסיאיישאן זאָלען צווישען זיך אליין ניט קענען סעטלען. אין דעם נייעם אָפּמאך אָבער איז דער פער־באָט געגען שאפּ־סטרייקס געבליבען. וועט עס איז פּאראן אן אונפּארטייאישער טשערמאן, וואָס זיצט אין אָפּיס און וואלט נאר מען זאָל איהם רופען, איז ער ביי אזא סטרייק באלד אויפ'ן שטעל, און דער סכסוך ווערט געסע־טעלט אין א פּאָר שטונדען. אונטער אזעלכע אומשטענדען קען דער קלוירק פון דער יוניאן זאָגען די ארבייטער, זיי זאָלען אפּווארטען און זיי וועלען איהם פּאלגען. וועט אָבער מען דארף געהן טעלעפאָנירען צו א האלב טוץ מענשען, וואָס יעדערער פון זיי האָט אנדערע פּערזע־ליכע און קהל'שע געשעפטען צו אטענדען, קען זיך אזא טראבל פּערציהען אויף א טאָג צייט. דער קלוירק פון דער אסאָסיאיישאן בעשטעהט אז דער קלוירק פון דער יוניאן זאָל טהאָן די פליכט פון א פּאליסמאן און טרייבען די סטרייי־קערס צוריק צו דער ארבייט, די סטרייקערס ענטפערען, אז צו דער ארבייט ווילען זיך זעצען אלע אָדער קיינער ניט, דער באָם זאָגט אז די רעדעל־פיהרערס וועט ער בשום אופן ניט לא־זען ארבייטען. עס פערקאָכט זיך א קאשע, אין וועלכער די ארבייטער פון שאפּ האנדלען אין אנקלאנג מיט דעם גייסט פון חבר'שאפּט, פון סאלידאריטעט, וועהרענד זייערע ערוואהל־טע פערטרעטער, די יוניאן בעאמטע, זיינען נעצווואונגען צו שפּילען די ראָלע פון סטרייק־ברעכערס. וויילען זיי ניט, אָדער זיינען זיי ניט בכח איינצושטיללען די סטרייקערס, ווי עס איז געווען אין דעם לעצטען סטרייק ביי שוואַרץ'ען, צוליעב וועלכען די אסאָסיאיישאן האָט אָפּגעבראכען דעם פּראָטאָקאָל, הויבט די אסאָסיאיישאן אויף א געשריי, אז די יוניאן קען ניט אויפהאלטען קיין דיסציפּלין, אז זי האָט געבראכען דעם אָפּמאך, אז מען קען מיט איהר אין קיין אָפּמאך ניט אריינגעהן, וויל זי איז ניט „פּראנטוואָרטליך" וכדומה.

מיט איין בעצאהלטען טשערמאן, ווי די קאנ־סיליאיישאן קאָמיטע האָט בעשטימט, וואלט מען דאָם אלץ געקענט אויסמיידען. איך קען פערשטעהן, אז דער מאנופּעקטשורערס אסאָסי־איישאן האָט זיך בעסער געוואלט האָבען עט־ליכע טשערלייט ווי איינעם, וואָרים אזא בע־צאהלטער טשערמאן וואלט געקענט ווערען א צו אָפּטער איינגעהער אין די שעפּער, יועה־רענד אזוי ווען מען וויעדער קענען אָפּציהען יעדע קלאגע ווי בעפּאָר, און פאקטיש וועט מען וויעדער האָבען „מידיאיישאן". אנשטאָט אן אמת'ען גערייכט. אָבער פאר די פיהרערס פון דער יוניאן איז, נאָך פינף יאָהר ערפאהרונג, שוין צייט געווען איינצוזעהן אז דער פלאן איז ניט פּראקטיש.

איך וויל צוגעבען, אז עס איז גאנץ מעג־ליך, אין דער פּראקטיקע זאָל דער פלאן אר־בייטען גראָד גוט, אויב די בעאמטע פון דער יוניאן וועלען אויסנוצען די רעכטע, וואָס דער נייער אָפּמאך גיט זיי צו פאָדערן, אז א קאָרט זאָל זיך תיכף צוזאמענקלייבען צו ענטשיידען יעדע קלאגע, וואו דער ארבייטער קען ניט קרי־גען קיין גערעכטיגקייט מיט גוטען. דערלאזט מען, אז אין ארבייטער זאָל געקריוודעט ווע־רען, ווערט דאָם א מנהג, א „פּרעצעדענט", ווי די יוריסטען זאָגען, געגען אלע ארבייטער. אויב עס זאָל זיך אריינזוויזען, אין דער פּראקטיקע, אז די צאהל קלאגען איז צו גרויס פאר די יעקס טשערלייט, פערלייערט די יוניאן ניט דאָם רעכט צו פאָדערען די דורכפיהרונג פון דעם פלאן וואָס די קאָנסיליאיישאן קאָמיטע האָט רעקא־מענדירט, נעמליך, עס זאָל זיין אין שטענדיגער טשערמאן, וואָס זאָל קריגען א רעגלע געהאלט און זאָל זיך איננאנצען אָפּגעבען מיט דער ארבייט פון דער טרייעל־באָארד.

נאטירליך, מיט אזא פאָדערונג שטויסט מען זיך אן אויף דעם דיפלאָמאטישען עטיקעט, און די פיהרערס פון די קלאָוקמאכער געהערען דאָם רוב צום דיפלאָמאטישען קאָרפּוס. אָבער דער אגרימענט איז געמאכט געוואָרען אויף צוויי יאָהר; וועט מען וועט וויעדער פערהאנדלען מיט דער אסאָסיאיישאן וועגען א נייעם אגרי־מענט, וועט מען האָבען די געלעגענהייט אויס־צובעסערען דעם פלאן אויף דעם גרונד פון צוויי יאָהר ערפאהרונג. אויב די יוניאן וועט דעמאָלט פאָדערען דעם פלאן וואָס די איצ־טיגע קאָנסיליאיישאן־קאָמיטע האָט פון אָנהויב

אָן פּאַרגעשלאָגען, וועט איהר ניט שוועך זיין עס דעמאָלט צו פּועל'ען.

מיין צוועק איז געווען צו געבען אַן אונפּאַרטייִשע איבערזיכט פון דעם נייעם אֲפּמאַך. דערמיט וואָס איך האָב צוגלייך מיט זייַנע מעלות אויך אָנגעוויזען אויף זייַנע שוואכע זייטען, האָב איך בשום אופן ניט געהאט אין זינען קלאָגנער צו מאכען די בריה'שקייט פון די שדכנים, וואָס האָבען אויסגעפיהרט דעם שידוך. ס'וועט אָבער ניט שאטען די ארבייטער צו פערשטיין, אז די טהעאָריע פון „גרויסע מענער" ערקלעהרט בשום אופן ניט פאַרוואָס די יוניאָן האָט איצטער אויסגעפיהרט דאָס, וואָס זי האָט ניט געקענט אויספיהרען פאר די פינף יאָהר פון דעם פּראָטאָקאָל.

די בעציהונגען פון א יוניאָן צו א מאנופעקטשורערס אסאָסיאַיישאָן, דאַרפט איהר פערשטיין, זייַנען ניט קיין דיפלאָמאטישער שאָפּשפּיעל, נאָר א שטיק קלאָסען־קאמפּף. דער ערפאָלג פון די דיפלאָמאטען און סטראטעגען פון א געוויסען צד העננט אָפּ דערפון, וועלכע ארגאניזאציע איז בעסער צוגעגרייט צום קאמפּף. וען איהר וועט א בליק טהאָן אויף דער גע־שיכטע פון דער יוניאָן זינט דער איינפיהרונג פון דעם פּראָטאָקאָל אין 1910, טו וועט איהר גיפינען אז אין דער צייט האָט די יוניאָן גע־קראָגן אקוראט דריי הנחות: ערשטענס, זיי־נען די ווייַדזשעס פון די פּרעסערס געהעכערט געוואָרען אין אָקטאָבער, 1913; צווייטענס האָט די יוניאָן בעקומען אן אונפּאַרטייאישען טשער־מאן ענדע יאנואר, 1914; דריטענס, האָט זי איצטער געקראָגען דעם נייעם אגרימענט. איי־דער די פּרעסערס האָבען געקראָגען דעם „רעזיז", האָט זיך אין דער יוניאָן שטארק „געטומלט". דער פּרעסער־לאָקאל האָט אָפּגעהאלטען א מי־טינג אין קופּער יוניאָן, וואו עס איז בעשלאָס־סען געוואָרען ארויסצוגעהן אין אַלגעמיינעם סטרייק, אויב די ווייַדזשעס וועלען ניט געהע־כערט ווערען. דעם אונפּאַרטייאישען טשער־מאן האָט די יוניאָן געקראָגען נאָך א קאמפּף, אין וועלכען די עקזעקוטיוו פון דעם גרעסטען לאָקאל האָט ערקלעהרט אין אן אָפיציעלען אויפרוף צו די ארבייטער, אז עס בלייבט פאר זיי נאָר איין ברירה: אָדער האָבען א פּראָטאָ־קאָל אָהן א יוניאָן, אָדער א יוניאָן אָהן א פּראָ־טאָקאָל. די ארבייטער האָבען דורך א רעפע־רענדום מיט א גרויסער מאיאָריטעט גיוואָזט וויסען, אז זיי ווילען בעסער א יוניאָן אָהן א פּראָטאָקאָל. אום אויצושטילען די ארבייטער, האָט די באָאַרד פון אן אונפּאַרטייאישען טשער־מאן, וואָס זי האָט ניט לאנג צוריק אָפּגעוואָגט, צו פערהיטען, עס זאָל ניט קומען צו קיין סטרייק. די קאָמיטע האָט געהאט פאר זיך די זעלבע סטאַטיסטיקע, וואָס די באָאַרד פון ארביטרייישאָן האָט צוזאמענגעקליבען מיט אַנ־דערהאלבען יאָהר צוריק, אָבער די באָאַרד פון ארביטרייישאָן האָט זיך סך הכל משתדל געווען ביי דער רעגיערונג אין וואשינגטאָן, זי זאָל אָפּדרוקען די רעזולטאטען פון דער אונטערזו־כונג אלס אן אָפיציעלען דאָקומענט, און די קאָנסיליאיישאָן־קאָמיטע האָט אויף דעם גרונד פון דער זעלבער אונטערזוכונג געהאלטען די וויידזשעס פון די ארבייטער.

דער מוסר השכל דערפון איז, ווי נאָפּאָ־לעאָן האָט געזאָגט, אז גאָט איז אויף דער זייט פון גוט בעוואָפענטע באטאליאָנען.

האָבען די פיהרערס פון דער יוניאָן די גאנ־צע צייט ניט פערשטאנען אזא פּראָסטע זאך? פערשטעהן האָבען זיי עס פערשטאנען גאנץ גוט, אָבער זיי האָבען אימער מורא געהאט צו שטעלען דעם פּראָטאָקאָל אין סכנה. פער־קערט, די מאנופעקטשורערס אסאָסיאַיישאָן האָט נאָר וואָס עפּעס באלד געסטראשעט אָפּ־צוברעכען דעם פּראָטאָקאָל. די באָאַרד פון ארביטרייישאָן, וועלכע דורכאוים אויפהאל־טען דעם פּראָטאָקאָל, פלעגט כל זמן די יוניאָן איז געווען א שטיל קינד, אימערצו נאָכגענעבען דער אסאָסיאַיישאָן.

וען די מאנופעקטשורערס אסאָסיאַיישאָן וואָלט איצט ניט אָפּגעבראָכען דעם פּראָטאָקאָל, וואָלט זיך דער זעלביגער בייז לעבען נאָך גע־צויגען וואר וויים ביז וואנען. דער אָפיציע־לער ארגאן פון דער יוניאָן האָט זיך בעקלאָגט, אז די ארבייטער זיינען געווארען אינדיפע־רענט צו דער יוניאָן. די פיהרערס וואָלטען ביי אזא אינדיפערענטיזם פון די מעמבערס זיכער אויף זיך ניט גענומען די פּראַנטווארט־ליכקייט ארויסצורופען א קאמפּף. דעם מאָל, ווי אימער אין דער צייט פון דער פּראָטאָקאָל־הערשאפט, איז די מאנופעקטשורערס אסאָסי־אַיישאָן געווען דער אָנגרייפענדער צד. זי האָט געמיינט, אז זי וועט קענען געבען א טויט־קלאָפּ דער יוניאָן. זי האָט ניט געגלויבט, אז די מעמבערס פון דער יוניאָן קענען פּראַקי־ניגט ווערען פאר א קאמפּף. פונקט דעם זעל־ביגען טעות אָבער האָבען די גאנצע צייט גע־מאכט די פיהרערס פון דער יוניאָן: זיי האָבען אויף ניט געטרויט די מעמבערס, דערביבער הא־בען זיי אזוי געציטערט איבער דעם פּראָטאָקאָל. זיי זיינען געווען איבערצייגט, אז די איינ־ציגע קראפט, וואָס האלט אויף די יוניאָן, איז דער פּראָטאָקאָל; אז מען פיהלט זיך ניט זיכער מיט דער מאסע; אז מען מוז אויפ־האלטען די ארגאניזאציאָן מיט דיפלאָמאטיע, מוז גאנץ נאטירליך די פערוואלטונג פון דער יוניאָן זיין א צענטראליסטיש־ביוראָקראטיש. און פערקערט, ווען מען האלט די מעמבערס פון ווייטען, איז מען קיינמאל מיט זיי ניט צו פּראַקטיקע אויפגעפאלען, וואָס האָט זיי אויפגעפאלען, וואָס האָט זיי אויפגעפאלען, וואָס האָט זיי

זיכער, ווי זיי וועלען זיך אָפּרופען אין א קרי־טישען מאָמענט. די שוואכקייט פון דער יוניאָן איז געלעגען אין דעם ביוראָקראטישען סיס־טעם פון איהר פערוואלטונג.

אום א יוניאָן זאָל זיין שטארק, דארף ז זיין געבויט אויף ברייטערע דעמאָקראטישע יסודות.

די קאָנסטיטושאָן פון דער אינטערנייִשאָ־נאל לייִדיעם גארמענט וואָרקערס יוניאָן איז געמאכט געוואָרען אין יענער ציים, וועו אלע מעמבערס פון א לאָקאל האָבען זיך געקענט צוזאמענקלייבען אין איין האַלל. די איצטיגע יוניאָן האָט שוין לאנג איבערגעוואקסען איהר קאָנסטיטושאָן — דאָס איז די זעלבע קרענק, פון וועלכער עס ליידעט די גאנצע אמעריקאנער כלומרשט'דיגע דעמאָקראטיע. אין דער יוניאָן שפּיעלט זיך אָפּ אויף א קליינעם מאסשטאב דאָס וואָס מיר זעהען אין דער אמעריקאנער פּאָליטישער וועלט בכלל.

די צוויי יאָהר שלום, וואָס דער נייער אגרי־מענט האָט געזיכערט דער יוניאָן, דארפען די מעמבערס אויסנוצען אויף צו רעאָרגאניזירען זייער יוניאָן אין אייניקאנג מיט די מאָדערנע דעמאָקראטישע פּרינציפּען.

דוד פּינסקי

די שוואַרצע קאַץ

ס רעגענט שוין פון צוויי טעג. א שטיקער, פאמעלעדיגער רעגען, אָבער אָהן אן אויפ־הער. אָפּטמאָל שטאַרקט ער זיך. ער הויבט אָן צו קלאַ־פּען איבער מיין דאָך מיט גרויסען כעם און שנעלקייט. דאן דוכט זיך, ער וועט יעצט נעהמען א סוף. יעצט וועלען זיך די געדיכטע גרויע וואָלקענס אויסלעדיגען, און דער רעגען וועט אויפהערען. אָבער דער גרויסער כעם לעגט זיך, אויף מיין דאָך וועדט שטילער און שטי־לער, דאָך דער רעגען נעהט און געהט, שטיל און פאמעליק. אָפּטמאָל אזוי שטיל, אז עס דוכט זיך, ער האָט אויפגעהערט. יעמאָלט קוק איך ארויס אין פענסטער, מיט א קליינעם שטראָל פון האָפנונג, אז איך וועל דערזעהן א קלערערען הימעל. אָבער אן די אָפּטע, נישט־אויפהערענ־דיגע רעדעלעך אויפ'ן טראָטואר פּאר מיין הויז דערקען איך דעם אייביגען רעגען. דעם אי־ביגען רעגען. דעם אייביגען...

איך לאָז אראָב די פּאַרהאנגען און צינק אָן די עלעקטרי. זאָל זיין נאכט. און איך וויל מיך אוועקזעצען אויף מיין גרויסען שטול בייַן מיין שרייב־טיש און נאָכגעהן נאָך מיינע געדאנקען און טראכטען פון — —

פון מיין גליק — — אָדער מיין אונגליק?

דאָס איז אזוי פּלוצלונג איבער מיר געקו־מען און איך וויים נישט, ווי איך זאָל עס נע־מען. עהרנעכטען האָט עס נעיובעלט אין מיר, אָבער היינט איז מיר מיין האַרץ אזוי שווער, אזוי שווער... איך וויים, דאָס לאָזט אויף מיר אָן דער אייביגער רעגען, דאָס וויינענדיגע און יאָמערנדיגע גרויע, שוואַרץ־גרויע דרויסען. אָבער דאָך בין איך אזוי אונרוהיג. פון אינ־וועניג ארוים, טיעף פון הארצען און דער נשמה קומט עס איבער מיר. און מיר דאכט, אז איך דארף אונרוהיג זיין, און איך בעגריף נישט, ווי אזוי האָב איך עהרנעכטען געקאָנט אזוי פּרעהליך זיין —און מיך פערדריעסט, וואָס איך קאָן נישט מעהר אזוי פרעהליך זיין.

גאנץ פּלוצלונג. גאנץ פּלוצלונג....

זאָל עס זיין בלויז מיט צעהן טעג צוריק? בלויז מיט צעהן טעג צוריק.

זי האָט מיר געבראכט א מאנוסקריפּט, איך זאָל עס איבערלייענען און זאָגען איהר מיין מיינונג.

יונג — אפשר צוואנציג, און אפשר גאָר אכטצעהן.

און שיין. — שיין? — יא, אפילו זעהר שיין. ווי איך האָב איהר נאָר אויפגעמאכט די טיר און דערזעהן זי, איז מיר עפעס גאנץ מאד־נע געוואָרען ביים הארצען.

די אויגען! די טיעפע שוואַרצע אויגען אונ־טער די גרויסע שוואַרצע ברעמען! זיי האָבען מיך גליך דורכגעדרונגען. איך האָב מיך פון זיי נישט געקאָנט אברייסען. און נאָר אזוי זיך, אין האַלב־בעוואוסטזיין, האָב איך געהאט אן אהנונג, אז די אויגען זיצען אין א ליינגליכען, שוואַרץ־חנ'עודיגען, זעהר יונגגען געזיכט, און אז איבער א ניעדעריגער, ציערליכער שטערן שטיפען עטליכע שוואַרצע לעקלעך, און אז די גאנצע געשטאלט איז זעהר שלאנק און בויגיג, כמעט איננעלש.

און איהר שטימע! ווי איהרע אויגען. טיפֿ און פון אַ דונקעלען קלאַנג, און אַזוי ווארם. שוין ווען זי האָט געפרעגט: צו ווּאוינט דאָ נישט הערר זאָאונזאָ און צו בין איך עס נישט אליין? מיינע אויגען און מיינע אוערן זיינען געוואָרען אזוי פול פון איהר, אז איך האָב כמעט פערגעסען, אז איך דארף זי נישט האלטען אן דער טיר, אז איך דארף זי בעטען אריינצוקומען.

זי האָט עס אליין געטהאָן. איז אריין אין מיין צימער, ביז ווייט אין מיטען, און איך האָב לאנגזאם צוגעמאכט די טיר, נישט אבווענדענדיג פון איהר די אויגען. און געבליבען שטעהן ווי היפנאָטיזירט, און נישט געווואוסט, צו דארף איך עפּעס פרעגען אדער ווארטען, ביז זי אליין ווען מיר זאָגען, ווער זי איז און וואָס זי ווילֿ פון מיר.

זי האָט אויפגעלאכט. טיפֿ און ווארם און קלאנגפול. פאר וואָס בעט איך זי נישט זיצען?

אך, יא. ענטשולדיגט. און איך, דער פּאָטער פון אַ טאָכטער באלד אין איהרע יאָהרען, בין דאכט זיך רויט געוואָרען פון פערלעגענהייט. איך האָב מיך אַ ווּאָרפֿ געטהאָן אונטער צוטראָגען איהר אַ שטול, אָבער זי האָט זיך שוין אליין אויסגעקליבען איינעם און אוועקגעזעצט.

זי רעדט אויפֿ ווייטער, וועדליג איך האָב מיך אוועקגעזעצט אויפֿ מיין גרויסען שטול בייַ מיין שרייבטיש און געקוקט, געקוקט אויפֿ איהר, און מיינע אויערן האָבען דורסטיג און פערוואונדערט געזויגען אין זיך דעם קלאנג פון איהר שטימע.

זי זאָגט מיר, זי האָט זיך מיך פאַרגעשטעלט פונקט ווי איך בין. זי האָט געליינט אלץ, וואָס איך האָב געשריעבען, זי קען זעהר גוט אלע מיינע שריפטען, און אויסגעמאכט זיך אַ בילד פון מיר. און דאָס בילד איז ריכטיג. נאָר האָט זי נישט געדענקט, אז איך האָב שוין אזוי פיעל גרויע האָר. אָבער דאָס מאכט נישט אוים. איך בין דאָך יונג. דאָס וויים זי גאנץ בעשטימט. נאָר האָט זי נאָך נישט קיין בענריפֿ פון מיין שטימע. דאָס גיט זי מיר אן אָנצוהעהרענים, אז איך האָב נאָך גאָרנישט געדארפט, און זי לאכט.

איך לאָך מיט, און נעפּין נישט וואָס צו זאָגען. איך האָב דאָס געפיהלֿ, אז איך דארף זאָגען. עפּעס בעדיטענדעס, אז דאָס יונגע מיידעלֿשע וועזען מיט דער שיינער אינגעלֿשער פיגור, וואָס קען אלע מיינע שריפטען און האָט אַ פאָלֿשטענדיג בילד פון מיר, וואָרט יעצט, פון מיין מויל זאָלען ארויסקומען בעדיוטונגספולע און קלאנגפולע וואָרטער. און איך ווילֿ נישט זיין אונבעדייטענד. איך ווילֿ נישט אַרויסרעדען פּשוטע, געווויהנליכע, בישר־ודם'ישע וואָרטער. שמייכעלֿ איך און שווייג און וואָרט, זי זאָלֿ ווייטער רעדען.

זי קוקט זיך ארום אין צימער, שטעלט אַ מאָמענט אָב איהרע בליקען אויפֿ די בילדער, וועלכע היינגען אויפֿ די וואנד פון מיין צימער. און באלד טראָגט זי זיי וויעדער אריבער אויפֿ מיר: שארפע, טיעפע בליקען, מיט אַ גרויסער פּראָגע אין זיי. און אָט העלט דאָרטען אויפֿ אַ פיינער אירָאניע־שמייכעלֿ.

ווייֿל איך פרעג נישט, זאָגט זי מיט איהר טיעפער שטימע, מוז זי מיר שוין אליין זאָגען. פאר וואָס קומט מען צו אַ בעריהמטען שריפטשטעלֿער? נאטירליך, זי האָט שוין לאנג געוואָלט מיך קענען, אָבער דאָך גלאט אזוי זיך וואָלט זי נישט געווואגט צו קומען. יעצט אָבער איז זי געקומען ווי צו אַ דאָקטאָר אדער אן אַדוואָקאט, פּראָפעסיאָנעלֿ, נאָך אַ מיינונג און אן עצה. זי האָט עפּעס אויפגעשריבען און ווילֿ האָבען די קריטיק פון אן אויטאָריטעט. ווילֿ איך מיך מטריח זיין?

איך ענטפער העפליך, העפליך: געווים, מיט'ן גרעסטען פערגעניגען.

זי לאכט, אָה, זי גלויבט נישט, אז איהר גערייב וועט מיר מאכען פערגניגען. שוין די האנדשריפט אליין — עטוואָס אונמעגליכעס. זאָלֿ זי מיר פיעלייכט איבערלייענען?

איך וואָלט געוואָלט הערען דעם קלאנג פון איהר שטימע. אָבער דאן וועט זי קוקען די גאנצע צייט אין דאָס מאנוסקריפט און איך וועלֿ איהרע אויגען נישט זעהן.

און זי גיט צו: „איך לייען אָבער שלעכט. מיין פאָרלייענען איז נאָך ערגער ווי מיין שריפט". און זי לאכט: זי ווילֿ אויך גאָר נישט פאָרלייענען. לייענט זי יעצט פאָר, וועלֿ איך גליך ארויסקומען מיט מיין מיינונג, און זי וועט מוזען אויפשטעהן און זאָגען „א גוטען טאָג" און מעהר נישט קומען. זי וועט בעסער איבערלאָזען דאָס מאנוסקריפט, און דאן וועט זי קומען — זי ווילֿ דוקא קומען און הערען דעם ענטפער, זי ווילֿ איהם נישט שריפטליך. זי וועט געווים האָבען אַ סך פראגען צו שטעלען, וועט זי לייבער קומען, — און איך וועלֿ נאטירליך ניט האָבען איבערגעלייענט, וועט זי מוזען קומען נאָך אמאָלֿ און נאָך אמאָלֿ...

זי לענט ארויפֿ אַ קליין מאנוסקריפט אויפֿ מיין טיש. איך דערזעה צום ערסטען מאָלֿ איהר האנד. אַ קליין, שמאָלֿ הענטעלֿ, אַ ווייסע צארטע הויט, דורך וועלכער עס זעהען זיך ארוים די קנאָכען־לינייען, — פיינע, לייבע קנאָכען־לינייען.

איך נעם דאָס מאנוסקריפט, בעקוק דאָס טיטעלבלאט, קוק אריין אין אָנהעב, קוק אריין אין מיטען, און פיהלֿ איהרע טיפע שוואַרצע אויגען אויפֿ מיר. און העב איך אויפֿ מיינע אויגען, טרעפֿ איך מיך מיט איהרע בליקען און מיט דער גרויסער פראגע אין זיי און מיט דער לייכטער אירָאניע.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

עמיץ האָט א קלאַפּ געטהאָן אין מיין פענ־
סטער. יעצט האָט עס אויך אָבגעמיאָוקעט.
איך ווייס, אז א קאַץ האָט עס זיך פערקלעבען
דרויסען אויפ'ן גענזימש פון מיין פענסטער, אום
צו בהאַלטען זיך פון דעם נישט־אויפהערעג־
דיגען רעגען. איך ווייס עס בעשטימט, אוי
דאָך שטעה איך אויף פון מיין שטוב אוי געה
א קוק טהאָן. דאָס איז א ביסעל צושטרייאונג
אין מיינע געדאַנקען. אוי גלאָט א ביסעל בע־
וועגונג. מיינע פיס זיינען מיר ווי אייז. —

איך הויב אויף דעם פּאַרהאַנג אוי שוידער
אויף, דערשרעק מיך. א גרויסע שוואַרצע קאַץ
קוקט ארויף צו מיר פון דער שוואַרצקייט פון
דעם דרויסען מיט איהרע פּאַספּאָרירענדיגע,
ברענענדיגע אויגען. איך האָס א שוואַרצע קאַץ.
איך בין נישט אויבערגלויביש, אָבער דאָך ליגט
אין מיין זכרון אוי אין מיינע נערוועז אַלץ,
וואָס דער אויבערגלויבען האָט בעשאַפען ווע־
גען א שוואַרצער קאַץ. איך קלאַפּ אָן אין פענ־
סטער, זי זאָל אווק. אָבער זי מאַכט זיך נישט
אוים פון מיין קלאַפען. זי דרעהט זיך אום,
זוכט זיך אוים א בעקווועמען פּלאַץ אוי לעגט
זיך אווק. איך בין אין בעגריף אויפצוטעפענען
דאָס פענסטער אוי אַראָבווארפען זי אין גאָס
אַריין, אָבער איך וויל מיך אָן איהר נישט
אָנריהרען. אוי איך האָב אויך רחמנות. דרוי־
סטען רעגענט עס, רעגענט עס. זאָל זי ליגען
אוי רוהען אין טרוקענעם פּלאַץ. וועמען ארט
עס.

איך לאָז אַראָב דעם פּאַרהאַנג אוי קעהר זיך
אום צו מיין שרייבטיש.

— — — — — — — — — — — —

נאָר א ביסעל בערוהיגען זיך וועגען דער
שוואַרצער קאַץ אין דרויסען, אוי איך וועל
וויייטער נאָכגעהן נאָך מיינע געדאַנקען. —

אלזאָ — פון מיין גליק אוי מיין אומגליק.
— — האָב איך נישט פריהער געטראַכט:
א ד ע ר מיין אומגליק? — —

איך האָב איהר געזאָגט: גוט. זי קאָן מיר
לאָזען דאָס מאַנוסקריפּט. איך וועל עס איבער־
לייענען, אויפמערקזאם איבערלייענען. אוי זאָ־
גען איהר די מיינונג.

דעם גאַנצען אמת?

גאַווים.

וועז דאַרף זי קומען נאָך דעם ענטפער?

איך זאָג איהר אין עטליכע טעג ארום.

פאר וואָס אין עטליכע טעג ארום? פאר
וואָס נישט מאָרגען? זי וועט קומען מאָרגען.
דאָס ווערקעל איז א קליינס, מען קאָן עס
איבערלייענען אין וועניגער ווי א האַלבע שעה.

גיב איך איהר נאָך. גוט, זאָל זי קומען
מאָרגען. —

מיין פרוי איז אריינגעקומען אין צימער.
איך שטעל זיי פּאָר. מיין פרוי איז פרייגדליך
אוי שמייכעלט, אָבער זי איז אָנגערוקט אוי
טרוקען אוי האַרט.

זי שטעהט אויף פון אָרט. יעצט וועט זי
גאָהן.

מיין פרוי לאָכט: „פערטרייב איך איוך?"

זי ענטפערט ווי אָן א זייט: ניין. נאָר זי
איז שוין גענוג געזעסען.

אוי אין דער טיהר זאָגט זי בעליידיגענד:
„דאָס מאַנוסקריפּט וועט איהר דאָך לייענען
אַליין?"

א מאָמענט פיהל איך, ווי אוועקצוגעבען
איהר דאָס מאַנוסקריפּט, נקמה צו נעהמען אָן
איהר פאר מיין ווייב.

אָבער זי האָט צוגעמאַכט די טהיר אוי איז
שוועק, נישט אָבווארטענדיג אויף קיין ענטפער.
אפשר האָט זי בעמערקט דאָס אונאַנגענעהמע
פייערעל, וואָס האָט זיך אָנגעצונדען אין מיינע
אויגען.

„וואָס איז דאָס פאר א פרעכע קאַץ?"
פרעגט מיך מיין פרוי.

איך צולאָך מיך. — — —

זי איז אויף מאָרגען נישט געקומען. אוי
אויף נישט אויף איבערמאָרגען. אָבער איך
האָב ביידע טעג ג ע ד ע נ ק ט, אז זי איז נישט
געקומען. איך האָב נישט געוואַלט פון דעם
טראַכטען, אָבער דאָס איז געלעגען אין מיר,
האָט מיך אונרוהיג געמאַכט. אז זי האָט פער־
שפּראָכען צו קומען, דארף זי האַלטען וואָרט.

איך האָב איהר מאַנוסקריפּט איבערגע־
לייענט. א זעהר שלעכטע ערצעהלונג. עס זאָל
געשילדערט ווערען די בייגקענים פון אָן אייג־
זאַמער נאָך אן אונבעקאַנטען. אבער די ווער־
טער זיינען געוועזען שוואָך, אוי די פּאַרבען
בלאַס. אוי איך ווער נישט פריי פון דעם ג־
דאַנק, אז אפשר האָט זי זיי אָנגעשריבען, אום
אן אויסרעד צו האָבען צו מיר צו קומען: „די
פרעכע קאַץ!"

אויפ'ן דריטען טאָג איז זי געקומען. אין
טיהר לאָכט זי צו מיר מיט איהר טיפען אוי
קורצען לאָכען: „געווארט?"

איך כאַפּ אוי דער־צעהל דיר, דו קאַץ!

איך לאָז זי אריין אין צימער. זי טרעט
אריין ביז אין מיטען, קוקט זיך ארום, קוקט
אהין, פון וואַנען מיין פרוי איז עהרענבטטען
אריינגעקומען, וועגדט איהר טיפען בליק אויף
מיר, נעהמעגדיג זיך א שטול, אוי רעדט ארויס
מיט איהר טיפער, ווי מיט סאַמעט בעצוי־
גענער שטימע: „האָט איהר איבערגעלייגט
מיין מאַנוסקריפּט?"

איך וויל איהר זאָגען דעם אמת, אָבער איך
דערפיהל, אז איך קאָן זי נישט אוועקשיקען פון
מיר אויף שטענדיג, אז איך וויל, זי זאָל נאָך
א מאָל צו מיר קומען, אוי איך ענטפער: „גע־
לייענט, אָבער נישט איבערגעלייענט. איהר
וועט מיר מוזען ענטשולדיגען".

„וואו זייט איהר שטעהן געבליבען?"

יא, וואו זאָגט מען איהר, ביז איך שטעהן
געבליבען?

„איהר האָט נאָך אפשר נישט אָנגעהויבען צו לייענען?" פרעגט זי, וועז איך ענטפער איהר נישט גלייך.

איך פערזיכער איהר, אז איך האָב יא נע־לייענט, הויב איהר אָן צו דערצעהלען דעם אינהאלט און פערראטה מיך מיט קענטשאפט פון דעם סוף.

„האָט איהר דאָך אין גאנצען שוין איבער־געלייענט!" לאכט זי.

איך פערענטפער: יא, אויבערפלעכלעך, מעהר דורכגעבלעטערט.

און זי זאגט מיט איהר טיעפער, טיעפער שטימע: „אָה, אזוי טיף איז מיין ווערקעל נישט, אז איהר זאלט עס דאַרפען לייענען צוויי מאל. איהר קאָנט מיר זאגען אייער מיינונג. איך וועל נישט ווייגען, וועז מיין ווערקעל טויג נישט. איך וויים אליין, אז עס איז נישט פיעל ווערטה. און וועגען מיין נאָך א מאל קומען צו אייך, דאַרפט איהר אייך נישט זאָרגען. איך האָב געבראכט נאָך א מאנוסקריפט. אויפגעשריעבען פאר די צוויי טעג."

— — — — — — — — — — — — — — —

גאָט, וואָס איז עס?! •פוי, ווי איך האָב מיך דערשראָקען!

די שוואַרצע קאַץ איז אריינגעשפרונגען אין צימער.

איך קוק זי אָן מיט שרעק. און נאָר בים־לעכווייז קומט אין מיר אויף די פערוואונדע־רונג: ווי אזוי איז זי אריינגעשפרונגען? דאָס פענסטער איז דאָך צוגעמאכט!

איך געה־צו צום פענסטער. די קאַץ דריקט זיך צו דער וואנד אונטען ביים פענסטער און קוקט צו מיר ארויף, ווי זי וואָלט זיך געבע־טען, איך זאָל זי נישט אריסווארפען. איך הויב אויף דעם פּאָרהאנג. בעטראכט דאָס פענ־סטער. דאָס איז צוגעמאכט און צוגעשלאָסען. איך בעטראכט די שויב. יאָ, אונטען אין לינ־קען ווינקעל איז א שטיקעל אויסגעבראכטען. א קליין שטיקעל, בילדענדיג מיט דעם ראהם א דרייעק. און דאָס גלאָז אויפ'ן צובראכענעם פלאַץ איז מיט א סך אונגלייכע און שארפע, קראצעדיגע שפיצען.

וועז איז די שויב צובראכען געווארען? פאר וואָס האָב איך עס פריהער נישט בע־מערקט? פאר וואָס האָט עס קיינער אין שטוב נישט געמערקט?

און ווי איז די קאַץ דורכגעקראכען? די גרויסע, דיקע שווארצע קאַץ דורך דאָס קליינע לעכעל? זי האָט זיך געמוזט צוקראצען די גאנצע הויט. איך וויל זי בעקוקען און ווער אויף איהר מלא רציחה. אי ווי איהר נעבען מיט'ן פוס און בעשליעם ארויסצואווארפען זי צוריק אין רעגען און פינסטערנים. כאָטש צו־לייב דעם קליינעם גלעלען זינגער, וועלבער זיצט ביי מיר אין א מעשענעם שטייגעל אין אָן אנדער צימער. אָבער איך אליין וויל עס נישט טהאָן. איך וויל מיך נישט אָנריהרען אָן דער נאסער קאַץ, און איך בין זיכער, אז איך וועל מיינע הענד אינריכטען אין בלוט.

איך רוף ארויס די דיענסט און היים ארויס־ווארפען די קאַץ. זי פרעגט נישט, ווי איז די קאַץ אריינגעקומען. זי איז זיכער, אז עמיצער האָט אריינגעלאָזען די קאַץ, און וואָלט געווא־ט וויסען, ווער איז דאָס אזוי אונפּאַרזיכטיג גע־ווען. איהר ערסטער געדאנק און גרויסע זאָרג איז דער קליינער גלעלער זינגער, וועלבען אלע אין שטוב האָבען אזוי ליעב. זי כאפט די קאַץ און לויפט מיט איהר ארויס. זי עפענט אויף די גאס־טיהר און שמייסט ארויס די קאַץ מיט א קללה. איך וויל וויסען, צי זיינען איהרע הענד אייגעריכט אין בלוט. אָבער זי בעווייזט זיך נישט. זי איז שווער צוריק צו איהר אר־בייט. איך בין צופריעדען. עס וואָלט זיך פערפיהרט א לאנג געשפּרעך, און איך וויל זיין אליין און אונגעשטערט. שפעטער וועל א־ך אונטערזוכען...

— — — — — — — — — — — — — — —

וווייטער.

זי איז לאנג געזעסען און געערדט. זי איז אויף אויפגעשטאנען פון איהר אָרט און צו־געגאנגען צו מיר, נאהענט צו מיר, אז איך האָב איהר אטהעם געפיהלט, און א גערוף ווי פון פריש אבגעשניטענעם היי האָט מיך ארומגע־נומען, און א וואַרימקייט האָט ארויסגעשטראָמט פון איהר און אריינגעווארפען מיך אין היץ. זי האָט א פּאָר מאל ארויפגעלעגט איהר האנד אויף מיינע האָר — די פרעכע קאַץ! ווי אזוי האָט זי זיך דערוועגט! ווי וועז מיין פרוי וועט אריינקומען און וועט עס דערזעהן.

זי האָט בעמערקט מיין פער'גנב'עטען בליק צו דער טיהר און אויפגעלאכט. זי האָט געזעהן מיין פרוי אוועקגעהן, האָט זי געזאגט. מיט א יונגער מיידעל. איז עס מיין טאכטער? זי האָט מיר דערביי געגלעט מיין גרוי האָר און געקוקט אויף מיר מיט איהרע טיעפע אויגען, פול לאסקע און פול בענהר. און זי גיט צו מיט איהר־טיעפער, סאמעט בעצויגענער שטי־מע: „איך האָב פיינט שריפטשטעלער־פרויען!"

און זי זאגט: „א קינסטלער דארף נישט זיין פערהיראטה. ער דארף זיין פריי — פאר אלעמען און פאר יעדער..."

איך שוויג בעדייטונגספול. וואָס זאָל איך איהר זאגען? איך מוז זיין פאַרזיכטיג מיט איהר.

זי האָט אָנגענומען מיין האנד און בע־טראכט מיינע פינגער. זי האָט זי געהאלטען לאנג און צערטליך, געלאסטשעט זי מיט איהרע לאנגע און וואַרימע פינגער.

איך האָב איהר דאָן געמוזט רעדען וועגען מיין שאפען, און איהרע בעריהרונגען זיינען מיר ריעזיג אָנגענעהם געווועזען, און איך האָב

געראדט וואריימער און פרייגדליכער, כדי זי זאל מיין האנד נישט אָבלאָזען.

פלוצלונג האָט זי זיך איינגעבויגען און א קוש געטהאָן מיך אויף די ליפּען, אין מיטען פון א זאץ, אין מיטען פון א ווארט, און ווי א בליץ איז זי פערשוואונדען פון צימער.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

די קאץ! — די קאץ איז וויעדער אריינגע־שפרונגען אין צימער. וויעדער נאטירליך דורך דאָם קליינע לאָך אין דער שויב. איך שילט און פלוך. יעצט אָבער וועל איך די דיענסט נישט ארייגרופען מעהר. איך מאַך אויף דאָם פענסטער, כאפ אַן די קאץ פאר'ן האלז און שמייס זי ארויס אין גאָס מיט'ן גאנצען כח. איך זעה נישט, ווי זי פליהט, אָבער איך הער איהר פאל, וויי ערגעץ, אויף די הארטע שטיי־נער. נא, יעצט וועט זי פערזאָגען א צעהנטען צו קומען. אויב זי קאָן זיך נאָך איבערהויפּט בעווענגען.

איך שלים צו דאָם פענסטער און אָטהעם פרעי אויף. אָבער דאָם לאָך אין דער שויב מוז מען דאָך פערשטאָפען. וועז עס וואָלט נישט געווען אזא דרויסען און וועז עס וואָלט שוין נישט געווען שפעט, וואָלט איך גע־שיקט נאָך א גלעזער. אָבער יעצט מוז מען עס מיט עטוואָס פערשטאָפען. איך קוק מיך ארום אין צימער, געפין א צייטונגסבלאט און פער־שטאָפּ דאָס לאָך.

יעצט קאָן איך וויייטער רוהיג אָבגעבען זיך מיינע געדאנקען.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

א קוש, א שפרונג, פערשוואונדען — —

זי איז געקומען אויף מאָרגען. מיט איהרע טיעפּע אויגען און איהר זינגענדיגער יוגענדליכקייט.

איך האָב מורא געהאט פאר איהר קו־מען, געוואלט האָפען, אז זי וועט נישט קומען, און מיין הארץ האָט אָנגעהויבען שטארק צו קלאפען, ווי איך האָב זי נאָר דערזעהן.

זי איז וויעדער געקומען, וועז מיין פרוי איז ערסט ארוים פון שטוב. האָט זי זיך גע־וואוארט? ווי לאנג האָט זי זיך ארומגעדרעהט פאר'ן הויז? איך פרעג עס זי, און זי לאכט.

אָה, וואָס מאכט עס אוים! זי האָט נאָך פיעל מעהר געווארט, ביז זי איז צום ערשטען מאל געקומען צו מיר. דער געדאנק מיט'ן מא־נוסקריפּט איז איהר נישט אזוי לייכט אָנגע־קומען.

אָבער — צו וואָלט איך נישט בעסער גע־וואָלט קומען צו איהר? זי האָט א צימער פא זיך. זי קאָן אויפּנעהמען וועמען זי ווייל, זי איז אונגעשטערט.

זי האָט עס געזאָגט אזוי פשוט. אזוי זיס, אזוי אונשולדיג און נאטירליך, מיט איהר טיעפּער סאמעט־שטימע, און איהרע טיעפּע אויגען, און איהר גרויסער יוגענדליכקייט.

איך האָב געוואלט זאָגען: ניין! איך האָב געפיהלט מיט מיין גאנצען וועזען, אז איך דארף זאָגען: ניין. אָבער אין דער אייגענער צייט האָב איך געוואוסט, אז דער קאמפּף איז אן אומזיסטער.

זי האָט עטוואָס אָנגעצונדען אין מיר, און איך בין גאנץ פייער, און ברען, און ברען.

איך האָב איהר צוגעזאָגט צו קומען.

זי האָט מיך ארומגעכאפט און ארויפגע־דריקט מיר אויף די ליפּען א לאנגען, ליידנ־שאפטליכען קוש. און אין מיר האָט עס אויפ־גערירען און אויפגעזונגען און אויפגעיובעלט. איך בין וויעדער יונג! וויעדער יונג! וווי האָ־בען מיר ביידע געלאכט! — —

מאָרגען דארף איך ביי איהר זיין. ביז היינט האָב איך געביינקט נאָך מאָרגען. היינט האָב איך פאר איהם מורא. היינט וויל איך איהם נישט. איך ציטער, אז איך וועל דאָך געהן צו איהר. וואוהין וועט עס פיהרען? וועז איז זי? וואָס איז זי? צו וואָס איז עס מיר? איך האָב שוין גרויע האָר און א גרויסע טאָכ־טער כמעט אין איין עלטער מיט איהר. — —

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

רוישט נישט דאָם פאפּיער, מיט וועלכען איך האָב דאָם פענסטער פערשטאָפּט?

אמת, עמיצער ציהט און צופט עס.

צו איז דאָם נישט וויעדער די שוואַרצע קאץ?! איך שפרינג אויף לויף צום פענ־סטער. יא, די שוואַרצע קאץ האָט ארויסגע־שלעפּט דאָם פאפּיער און שוין אריינגעשטופט דער קאפּ אין דאָם לאָך.

אָה, יעצט וועסטו נישט אריינקריכען! איך לעג ארויף מיין האנד אויף איהר קאפּ און דריק און דריק מיט מיין גאנצען כח. אָה, איך וועל זיכער ארויסדריקען פון איהר דאָם ביסעל קעציש לעבען!...

דאָך... דאָך... ווי שטארק זי איז!... זי שפּארט זיך אן אויף איהרע פיסלעך און שטופט זיך אלץ וויייטער דורך דעם לאָך און אונטער מיין האנד. אָט האָט זי שוין איהרע פאדערשטע פיסלעך אויף דער זייט שויב... א שרעק פאלט אויף מיר אן... עס ווערט מיר קאלט א ן וואָרים... איך הויב אן צו רופען...

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

פוי, וואָס פאר א שווערער חלום! ווי עס קלאפּט מיר מיין הארץ! איך גיה צו צום פענסטער. אין דרויסען רעגענט עס נאָך אלץ, און עס איז שוואַרצע נאכט, און אויפ'ן גענזימש ליעגט רוהיג צונויפגעדרעהט די שוואַרצע קאץ.

איך לעג צו מיין הייסען קאפּ צו דער קאל־טער שויב און בין אָנגעפילט פון איין הייסען וואונש: זאל אויף דאָם א נדערע זיין בלויז א שווערער חלום. און איך שוידער.

אָה! אָה!...

מאָרגען — מאָרגען — מאָרגען!...

דר. י. בן־ישעיה:

וועט דער פריעדענס קאנגרעס אויפנעהמען די אידען=פראגע?

5.

(די עמיגראציע נאך דער מלחמה)

די אידען־פראגע, ווי א אידישע פראגע, ד. ה. ווי א פראגע, וואס אינטערעסירט אידען פאר זיך אליין, איז זעהר קאמפליצירט. אויבער דעם וואס זאלען זיך אידען פארשטעלען אלס זייער אידעאל, צו וואס זאלען זיי שטרעבען, אין וואס ליגעט זייער היסטארישע בעדייטונג — איבער דעם וועט מען ביי אונז אליין קיין איניגקייט ניט געפינען. אין דיעזער קאמפליצירטער געשטאלט איז עס אבער נאר אונזער אייגענע פראגע. פאר פרעמדע, פאר דער אוסענוועלט, עקזיסטירט די פראגע נאר אין איהר, מען קען זאגען, פרימיטיוואר פארם פון גלייכבערעכטיגונג און רעכטלאזיגקייט. די אידען־פראגע איז פאר דער אפיציעלער וועלט ניט א פראגע פון א נאציאן, וואס האט ניט די רעכט פון א נאציאן, נאר א פראגע פון מענשען, וועלכע ווערען פערפאלגט, ווייל זיי געהערען צו אן אנדער גלויבען, אדער אן אנדער האסע. אזעלכע פערפאלגונגען אין זייער רויהער געשטאלט קומען ניט פאר אומעטום; זיי זיינען א העלכער פריווילעגיום פון עטליכע מלוכות. פאר אנדערע קולטור־לענדער האט די פראגע נאר אינדירעקט א בעדייטונג. דער אינטערעס פון די אנדערע מלוכות, אויסער פון דעם ריין מענשליכען געפיהל, — אויף וועלכען מען קען דער פאליטיק פיעל ניט בויען, — העננט אב פון דער ווירקונג, וועלכע די אידישע רעכטלאזיגקייט און פערפאלגונגען אין בעשטימטע לענדער קענען האבען אויף די אנדערע, קולטורעלע לענדער.

דאס ערשטע, וואס צווינגט די מלוכות זיך מיט דער פראגע צו בעשעפטיגען, איז — די אויסוואנדערונג.

דאס אידישע פאלק לאזט זיך ניט איינפאך שטיליערהייט בעגראבען. די אינערליכע גיימטיגע קראפט, וואס שטעקט אין פאלק, האט דעם אידען געטריבען וועג עס איז שלעכט גע־וואָרען אין איין ארט צריבערצוגעהן אין אן אנדער לאנד. אין זיין הארץ און געפיהל האט דער איד אייגענטליך קיינמאל ניט קאפיטולירט פאר זיינע בעדריקער. די איבערצייגונג, אז ער איז גערעכט, אז ער איז העכער פון זיינע בעדריקער, האט אים תמיד געהאלפען אין יעדען נייעם לאנד זיך צו פיהלען ניט ווי א קנעכט, אדער אן איינגעבעטענער. ער פלעגט צו דער נייער אטמאספערע זיך גיך צוגעווענען. אן אויסוואנדערונג אבער אויף דעם גרויסען מאסשטאב, וואס די אידישע עמיגראציאן האט אנגענומען אין די לעצטע 35 יאהר, איז אפילו פאר דעם אידישען פאלק זעהר א שוועירע פראבלעם.

די עמיגראציאן פון איין לאנד אין אנדערען איז ביי געווענליכע פערהעלטניסען אפט א געווינס פאר ביידע צדדים. עס עמיגרירען יענע, וועלכע זיינען אין אייגענעם לאנד ניט נוציג, דעריבער פערלירט יענע לאנד גארניט. עס עמיגרירען אויך נאר די שטארקע, געזונדע עלעמענטען, ווייל פאר אנדערע איז שווער זיך אייניצוארדנען אין א נייעם לאנד.

די אידישע עמיגראציאן פון די לעצטע 35 יאהר האט אבער אן אנדער כאראקטער. זי איז הויפטזעכליך געווענדעט אין די מעהר עקוויקלטע לענדער, וואו נייע עמיגראנטען קענען זיך צופאסען לייכטער נאר ווי א פיזישע ארבייטס־קראפט. די אידען אבער אין רוסלאנד, אין גאליציען האבען ניט גראדע זעהר פיעל איבעריגע עלעמענטען פון דעם סארט. די אידישע עמיגראציע איז צו דער זעלבער צייט ניט קיין פרייוויליגע, נאר א געצוואונגענע; מען איז ניט געפאהרען, נאר גלאפען ווי פון א שרפה, אונטער דעם דרוק פון רדיפות און פאגראמען. אזא מין עמיגראציע איז צום גרויסען טייל אן אינערע טראגעדיע פאר די עמיגראנטען זעלבסט. עס פערלאזען דאס פריהערע לאנד ניט דוקא די, וועלכע זיינען דארט באמת איבעריג און ניט דוקא די, וועלכע קענען זיך שאפען ארבייטס־גלעגנהייטען אין דעם נייעם ארט דורך זייער פריהעריגער טהעטיגקייט. מען פאהרט ווייל מען קען ניט ווייטער בלייבען אין מען מוז אפט אויף דעם נייעם ארט א שפאגעל נייער מענש ווערען; פעהיגקייטען, וואס מען האט ערווארבען פיעלייכט אין לאנגע צעהנדליגע יאהרען, קומט אוים מעהר ניט אויסצונוצען אין אנשטאט דעם מוז מען לאזען זיך פערוואנדלען אין א מאסען־ארטיקל.

אזא מין עמיגראציע — דאס מוז מען צוגעבען — איז אויך פאר די אימיגראציאנס־לענדער ניט זעהר לייכט צריבערצוטראגען. אנצוואונדען גלגען די עמיגראנטען וועלכע ס'איז ניט מאסרעגלען וואלט געווען די גרעסטע אכזריות כל זמן עס בלייבען די בעדינגונגען, וועלכע יאגען עהרליכע מענשען פון זייער היים איבער ווייטע ימים. די פראגע הערט אבער ניט אויף צוליעב דעם צו זיין זעהר א שווערע.

די נייע אונגעהויערע פערשלעכטערונגען פון דער אידישער לאגע צוליעב דעם קריעג אין צוליעב דער גאנצער ענדערונג, וואס וועט פאר־קומען אין דער רוסישער ווירטשאפטס־סטרוק־

טור, מוז די אימיגראציאָנס־לענדער צווינגען די פּראָגע אויפצונעהמען פון דעם זייט, וואו עס לייגט די חויפּט־צרה, נעמליך פון די רעכט־לויבע בעדינגונגען פון די לענדער, וואו די אידען ווערען געשטעלט אין דער אונמעגליכסטער, אונ־מענשליכסטער לאגע.

די אימיגראציאָנס־לענדער — די פּראַיי־ניגטע שטאָטען און ענגלאנד — דארפען זיך ניט נאָרען: אויב אפילו די עמיגראציאָן וועט, ווי מאָנכע בעהויפּטען, נאָך דעם קריעג ביי אַנדערע עלעמענטען ניט אזוי גרויס זיין, ווייל זיי וועלען האָבען פיעל ארבייט אין אייגענעם לאנד, — די רוסישע אידען, אויב זייער רעכט־לויבע לאגע וועט ניט געענדערט ווערען, שטעהען מיט דעם וואנדערשטאָק אין דער האנד. עס איז אָבער איצט ניט די רעדע פון הונדערטער טויזענדער איינוואנדערער, וועניגסטענס 4—3 מיליאָנען פּערזירען יעדע מעגליכקייט ווייטער אין לאנד צו עקזיסטירען.

אָט פאר ד י ע ז ע ן פּראָבלעם שטעהען די נייטראלע פּראַיינידיגטע שטאָטען און די ציוויליזירטע בונדס־חברים פון רוסלאנד. אויב מענשליכקייט און הומאניטעט זיינען צו שוואכע ארגומענטען, אום צו צווינגען די קולטורעלע פּרייהייטס־לענדער, ווי פראנקרייך און ענג־לאנד, זיי זאָלען פערלאננען מענשען־רעכט פאר אידען פון זייער פריינד, רוסלאנד, איז דאָך די עמיגראציאָנס־פראגע אזוי וויכטיג, אז זיי וועל־לען זי בשום אופן ניט קענען פערשווייגען.

נאָך א פונקט, וואָס געפינט זיך אין צווא־מענהאנג מ ט דער אידישער רעכטלאָזיגקייט און וואָס וועט מיוזן די פרעמדע מלוכות שטאַרק פערנעהמען, בעשטעהט אין די בעשרענקונגען פאר די אויסלענדישע אידען, אָדער, קורץ אויס־געדריקט, אין דער פאַספּאָרטען־פראגע. אויף דיעזע פראגע איז ניט ערשט דורך דעם קריעג געבאָרען געוואָרען; זי האָט אָבער צוליעב דעם קריעג בעקומען א גרעסערע בעדייטונג; זי איז איצט געוואָרען דרינגענד. דער פאקט, אז אי־דישע בירגער, וועלכע האָבען נאָך דער קאָנ־סטיטוציע פון זייערע הויפּטאטהס־לענדער פולע רעכט, ווערען אויסער דער מלוכה, וועלכע זיי גענהערען, אין א פרעמדען לאנד אנדערש בע־האנדעלט אייידער די איבעריגע בירגער — דאָס איז אן אונרעכט, וואָס לאָזט זיך פון רעכט־ליכען שטאנדפונקט ניט פערענטפערען. דער מאָדערנער שטאַט איז ניט קיין אנשטאלט פון צדקה, און דער בירגער איז ניט נאָר א בעל־טובה; די מלוכה פערלאננט פון יעדען זוהר גרויסע אָפּפער, לעגט אויף איהם שוועריע פליכ־טען, און דערפאר מוז איהם די מלוכה שיצען, אָבהיטען אלע זיינע רעכט ניט בלויז אין איי־גענעם לאנד, נאָר אויך אין אויסלאנד.

ספעציעל די פראגע פון די רעכט פון אויס־לענדישע אידען אין רוסלאנד האָט נאָך אויסער דעם זוהר א גרויסע פראקטישע בעדייטונג פאר דער פאָלקס־ווירטשאפט. יעדע מלוכה בע־מיהט זיך — אָדער זי ז א ל זיך בעמיהען — יעדען בירגער צו שטעלען אין א לאגע, אין וועלכער ער קען זיך אין דעם כלל ברענגען דעם גרעסטען נוצען. צוליעב פערשיעדענע היסטא־רישע אורזאכען זיינען די אידען צום גרעסטען טהייל מסחר־מענשען און האָבען ענטוויקעלט אין זיך אייגנשאפטען, וואָס מאכען זיי, די אידען, פאר די בעסטע „געבאָרענע" פערמיט־לער, אום אויפצוהאלטען און צו ענטוויקלען די האנדעלס־בעציהונגען מיט פרעמדע לענדער. די אידישע פעהיגקייט צו מסחר איבערהויפּט און דער אידישער אינטערנאציאָנאליזם, ד. ה. די אידישע פעהיגקייט זיך לייכט אין דער פרעמד צו אריענטירען, זיינען זוהר ווערטפולע מעלות. די בעשרענקונגען, וואָס די אויסלענדישע אידען ליידען אין רוסלאנד, ווירקען דעריבער זוהר שטאַרק אויף די גרויסע לענדער מיט בעדייטענ־דער אידישער האנדעלס און אינדוסטריע בע־פעלקערונגען, ווי צום ביישפּיעל, אויף דייטש־לאנד, און נאָך מעהר אויף די פראַיינידיגטע שטאָטען פון אמעריקא, וואָס בעזיצט שוין זוהר א גרויסע צאָהל אידען, גרווועזענע רוסישע אונטערטהאנען, וועלכע דורך זייערע בעציהונגען אן אָרט־קענטניסע וואָלטען געקענט זיין די פאָסענדסטע אגענטען צו פערשפּריייטען די אמע־ריקאנישע וואָארען אין רוסלאנד און די נאכבאר־לענדער.

נישט קוקענדיג אויף די וויכטיגקייט פון דיעזער פראגע, האָבען די פרעמדע מלוכות ביז אהער קיינע ראדיקאלע מיטלען ניט פאָרגע־נומען. בלויז די פראַיינידיגטע שטאָטען האָבען דעם זוהר וויכטיגען שריט געטהאָן און האָבען מיבטל געמאכט דעם האנדעלס־אָבמאך מיט רוסלאנד. דער טעם פאר וואָס די אנדערע מלוכות, אויסער אמעריקא, האָבען זיך וועניג אין דער זאך געמישט, איז א גאנץ פשוט'ער. די איינציגע מלוכה, וועלכע האָט ביז אהער גהאנדלט די גרעסטע האנדעלס־בעציהונגען מיט רוסלאנד, — דייטשלאנד, — האָט איבעראל אין גאנץ רוסלאנד גהאנדלט גרויסע קאָלאָניען פון דייטשע קריסטען, און דעריבער האָט עס עקא־נאָמיש ניט גהאנדלט אזא גרויסע בעדייטונג; אויסער דעם בעשטעהט גראָד די דייטשע האנ־דעלס־סיסטעם אין דעם, אז די געשעפטען וועל־רען בעזאָרגט דורך קאָמי־וואָיאזשאָרען און דע־ריבער האָט עס זיך נעקענט בענוגענען מיט געווייסע הנחות פאר די קאָמי־וואָיאזשאָרען דורך דעם האנדעלס־אָבמאך; פאָליטיש אָבער איז נאָך די אידישע גלייכבערעכטיגונג פון אידען אין דייטשלאנד ניט אזוי שטאַרק אריין אין פלייש און בלוט פון דער נאציאָן, אז די דיי־טשע רעגיערונג זאָל זיין זוהר שטאַרק אונ־רוהיג, וואָס מען האָט אהרע אידען אין רוס־

לאנד ניט אזוי גוט בעהאנדעלט, ווי אלע אנ־דערע דייטשע בירגער.

איצט האָט זיך די לאגע אָהן אַ ספק פער־שארפט. פאר ענגלאנד, וועלכע זאָל איצט איבערנעהמען דעם אָרט פון דייטשלאנד אין דעם האנדעל מיט רוסלאנד, איז די פראגע עקאָ־נאָמיש פיעל וויכטיגער ווי פאר דייטשלאנד. פּאָליטיש אָבער האָט זיך די פּאָזיציאָן פון אי־דען אין דייטשלאנד און עסטרייך צוליעב ד גרויסע אָפּפער וואָס זיי האָבען געבראכט א ן קריעג זעהר בעפעסטיגט, און דיעזע מלוכות וועלען אָהן אַ ספק איצט שטארקער אייניטרע־טען פאר זייערע אידישע בירגער, ווי פריהער; זיי האָבען איצט אויך קיין גרונד ניט רוסלאנד צו חנפה'נען.

פאר די פערשייניגטע שטאאטען איז אין דעם איצטיגן מאָמענט, וועו רוסלאנד מיט איהרע 170 מיליאָנען מענשען ווייל פערבינדען נייע האנדעלס־בעציהונגען, אויסערארדענטליך וויכטיג צו האָבען די מעגליכקייט אויסצונוצען צו דיעזען צוועק אויך איהרע אידישע סוחרים. די פראגע קען נאָך שארפער ווערען, וועו מען זאָל רוסלאנד איבערגעבען די שליסעל פון מי־טעלמעער, פון קאָנסטאַנטינאָפּאָל און די דאר־דאנעלען, און דורך דעם אויך פון אזיען.

דיעזע פראגען קענען אונז, וועלכע פיהלען די גאנצע טראגעדיע פון די אידישע צרות, פיעלייכט אויסקומען אלס עפעס צו פראזאי־שעס, „קליניגקייטען". זיי האָבען אָבער גע־שפיעלט די גרעסטע ראָלע אין דער וועלט־גע־שיכטע. פאר אמעריקא, צום ביישפיעל, איז אינטערעסאנט צו דערמאנען, אז דאָס איז גע־וען דער אנהויב פון איהר אָבטהיילען זיך פון דעם מוטערלאנד — ענגלאנד.

דאָס הייסט נאטירליך ניט, אז מיר האָבען ניט קיין רעכט פון די מלוכות צו פאָדערען זיי זאָלען פערטהיידיגען אונזערע אינטערעסען אלס מענשען אין נאָמען פון הומאניטעט. עס וואָלט אָבער געווען צו נאָאיוו די אידעעלע פאָדערונ־גען צו בעטראכטען אלס די גרונד־לאגע פון דער אינטערנאציאָנאלער פּאָליטיק אין דער אידען־פראגע. די אָפּיציעלע אינטערנאציאָנאלע פּאָ־ליטיק — מען מעג גענגען דעם פראָטעסטירען אָדער ניט — פערפאָלגט ריין פראקטישע צוועק־קען; זי איז א רעאל־פּאָליטיק, צו אָפט ליידער אין ערגסטען זין פון דעם וואָרט. די אידען־פראגע אלס אינטערנאציאָנאלעס פראבלעם קאָן דערויבער נאָר אויפגענומען ווערען אין זין פון בעשטימטע ר ע א ל ע אינטערעסען.

זיינען אָבער די רעאָלע אינטערעסען, וואָס שטעהען הינטער דער אידען־פ־אגע, אזוי וויכ־טיג, אז די מלוכות זאָלען זיי פערטהיידיגען ביי די בעדינגונגען, וואָס וועלען הערשען ביי דער פריעדענס־קאָנפערענץ נאָך דעם איצטיגען וועלט־קריעג?

די תשובה אויף דעם איז יעדענפאלס ניט לייכט. דער בערלינער קאָנגרעס פון 1878 קען ניט דיענען פאר א ביישפיעל, ווייל דאמאָלסט זיינען די בעדינגונגען געווען גאנץ אנדערע. פון אין זייט איז דער רעאָלער אינטערעס פון די גרויסע מלוכות אין דער פראגע דאן געווען גאָר ניט בערוך קלענער, דען עס האָט זיך גע־האנדעלט בלויז וועגען עטליכע הונדערט טוי־זענד אידען; פון דער אנדערער זייט איז אָבער געווען גאָר ניט בערוך לייכטער די אידישע רעכט צו פערטהיידיגען, ווייל דער צד כנגד זיינען געווען קליינע, אָהנמעכטיגע באלקאנען־מלוכות, וואָס זיינען כלומרשט דורך די „חסדים" פון די גרויסע מלוכות בעפרייט געווארען.

די א ל ג ע מ י נ ע טענדענץ פון דער אינ־טערנאציאָנאלער פּאָליטיק אין אנדערע פראגען לאָזט אויך ניט געבען אויף דעם א בעשטימטע תשובה. די מלוכות האָבען אין די לעצטע יאָהרען זעהר אָפט אויפגעטרעטען ווי פערטהיי־דיגער פון די אָדער יענע אינטערעסען אין פרעמדע לענדער. זיי האָבען עס אָבער נאָר געטהאָן פאר א גוטען האָנאָראר: פערגרעסערונג פון מאכט, ערווערבונג פון נייע טעריטאָריען א. ז. ו. אזעלכע האָנאָראָרען קענען אידען זייערע אדוואָקאטען ניט צאָהלען, ווייל זיי האָ־בען עס אליין ניט; מיר זיינען אָרימע קליענטען.

דאָך, די פראקטיק פון דער אינטערנאציא־נאלער דיפּלאָמאטיע פערוועהרט ניט זיך אנצו־נעהמען פאר אָרימערע קליענטען; עס איז קיין מניעה ניטאָ אויך פון דער פרינציפיעלער זייט. און ניט נאָר ווייל די גאנצע געשיכטע פון פעל־קער־בעציהונגען בעווייזט, אז די פרינציפּען זיינען אין דער דיפּלאָמאטיע מעהר נישט ווי א דעקאָראציע, מעהר ניט ווי אָבגעטער, מיט וועלכע מען שרעקט אנדערע, אָבער פאר וועלכע מען האָט אליין ניט דעם קלענסטען רעספּעקט. אפילו דער הויליגער פרינציפּ פון דער העכ־סטער זעלבסטשטענדיגקייט פון יעדער מלוכה — פרינציפּ פון סואווערעניטעט — וועט דאָ חלילה ניט פערשוועכט ווערען.

לויט דיעזען פרינציפּ זאָל איין מלוכה זיך ניט טאָרען אריינמישען אין די אינערע אנגע־לעגענהייטען פון אן אנדערער. דיעזער פרינ־ציפּ, וואָס דער בעריהמטער דייטשער פילאָזאָף קאַנט אין זיין בוך „צום עווייגען פריעדען" האָט געהאלטען פאר דעם יסוד פון די פעלקער־בע־ציהונגען, וויל אויף איהם שטיצענדיג זיך קאָן יעדע נאציאָן זיך פריי ענטוויקלען, איז נא־טירליך פון די מלוכות בענוצט געווארען גראָד אין פערקעהרטען זין; ער איז געווארען א מיטל ניט צו שיצען די פרייע ענטוויקלונג, נאָר פערקעהרט, צו אונטערדריקען וועמען מען וויל אין אייניגעמס לאנד, אָדער ווי עס הייסט אין דער פראקטישער פאָרם פון דער ענגלישער פּאָליטיק „רייהט אָר ראָנג — מאי קאָנטרי" (רעכט אָדער אונרעכט — עס איז מיין לאנד). יעדענפאלס האָבען די מלוכות אין דער אידען־פראגע אָפט מיט דיעזען פרינציפּ פערענטפערט זייער מיאום'ען שווייגען.

דער תירוץ איז איצט נישט מעגליך, ווייל צוליעב דעם קריעג זיינען געשאפען געוואָרען אזעלכע ענדערונגען, וואָס וועלען ניט דערלאָזען, אז א מלוכה זאל קענען אָבקומען מיט דעם תירוץ, אז די אידען־פראגע איז איהר אייגענע אנגעלעגעהייט. דיעזע ענדערונגען בעשטעהען אין דער נייער פערטהיילונג פון גע־ביעט און צום טהייל אויך אין דער פוילישער פראגע.

די פראגע פון דעם, וואָס זאל וועלען מיט די איינוואוינער פון בעשטימטע גביעטען נאָך א קריעג, בעת אז די גביעטען געהען איבער אין די הענד פון אן אנדער מלוכה, איז איינע פון די שוויריגסטע. די בעפעלקערונג, וועלכע עס האָט געהאט דעם אונגליק צו וואוינען אויף א טעריטאָריע, וואָס געהט איבער צו אן אנדער מלוכה, וועלט געשטעלט אין א טראגישער לאגע. די וואפען ענטשיידען איבער דעם שיקזאל פון א בעפעלקערונג, וועלכע האט זיך מיט איהרע אורעלטערען פיעליכט לאנגע דורות נאָכדעם צוגעוועהנט צו דער פרייהעריגער מלוכה, איהרע מעלות און חסרונות, שפראך און אינסטיטוציא־נען. וועה די בעזיגנטע! אין אלטערטהום פלעגט מען זיי איינפאך מאכען פאר קנעכט. שפעטער איז עס אנדערש געוואָרען, אָבער די פסיכאלאגיע פון א מאָדערנעם מענשען, דאָס קאמפליצירטע לעבען פון דער קאפיטאליסטי־שער צייט האָבען די ווירקונג, אז דער איבער־גאנג צו אן אנדער מלוכה איז זהר שווער צו איבערטראגען.

דער אויפגעקלעהרטער 19טער יאָהרהונ־דערט האָט זיך מיט דער פראגע בעשעפטיגט, אָבער ער איז ווי איבעראל אויך דא געבליבען אויף דעם האלבען וועג. דאָס פאָרמעל גאנץ היבשע פעלקער־רעכט האָט אויפגעשטעלט א שהנע טהעאָריע, וואָס זאל כלומרשט געבען דער בעפעלקערונג דאָס רעכט אויסצוקלייבען אונטער וועלכער הערשאפט זיי וויללען בלייבען (יום אָפטיאנים). דאָס וואָלט אויך גאנץ שהן געווען, וועז ניט איין קליינער חסרון: ווער עס וויל זיין אונטער דער הערשאפט פון דער פרי־הערער הערשאפט מוז אויסוואנדערען, און אין א קורצער צייט ליקווידירען אלץ, וואָס עס האָט. אזוי איז פאקטיש די פראגע געוואָרען געלעזט נאָך דעם דייטש־פראנצויזישען קריעג פון 1870. אן עהנליכע טאקטיק האָט שוין אויך פראנקרייך דורכגעפיהרט ביי דער עראָבערונג פון ניצצא אין 1860.

פאר לעזדער ווי פראנקרייך, מיט א בעפעל־קערונג, וואָס פערמעהרט זיך זהר וועניג, כמעט גאָר ניט, און וועלכע זיינען דעריבער גרייט מיט פערגעניגען אויפצונעהמען איהרע אנגעהעריגע, האָט נאָך אזא מין ענטשיידונג א געוויסען זין. פאר נאציאנען אָבער, וואָס די צאהל פון דער בעפעלקערונג פערגרעסערט זיך ביי זיי איבער־הויפט זהר שטארק, בפרט וועז עס האנדעלט זיך וועגען אנגעהעריגע פון אנדערע רעליגיאָנען, ווי אידען, איז אזא ענטשיידונג גאָר א קנאפער טרייסט. ווי די לאגע האָט אויסגעזהן מיט אייניגע חדשים צוריק, האָט גאליציען געדארפט איבערגעהן צו רוסלאנד. דאָס אליין וואָלט גע־נוג געווען די אידען־פראגע זאל אוועקגעשטעלט ווערען אויפ'ן אינטערנאציאנאלען פריעדענס־קאָנגרעס. עסטרייך וואָלט בשום אופן ניט גע־קענט איינשטימען אויפצונעהמען צוריק בערך א מיליאָן אידען אָהן א בעשעפטיגונג, איהרע געווועזענע אונטערטהאנען, וועלכע אָבער וועז זיי בלייבען אונטער רוסישער הערשאפט ביי די בע־גרענצונגען, וואָס הערשען איצט אין רוסלאנד פאר אידען, האָבען זיי ניט קיין מעגליכקייט צו עקזיסטירען. די פראגע וואָלט געמוזט גע־שטעלט ווערען ניט פון גוטהערציגקייט און מענשליכקייט, נאָר צוליעב דער ביטערער נויט־וועגדיגקייט: מען דארף ניט פערגעסען, אז פון דעם בערך א מיליאָן אידען, וואָס וואָלטען געדארפט ווערען רוסישע אונטערטהאנען, ge־פינט זיך א היבשער טהייל קאליקעם און אינ־וואליידען. עסטרייך וואָלט געמוזט שטעלען די פראגע, און די קולטורעלע אליאירטע פון רוס־לאנד וואָלטען געמוזט אויף דעם געבען די תשובה פאר דער גאנצער וועלט.

נאָר אויב אפילו מיר זאָלען איצט אָננעה־מען שוין פאר זיכער, אז גאליציען פערבלייבט אונטער עסטרייכישער הערשאפט, קענען נאָך מאנכע אנדערע רעזולטאטען פונ'ם וועלט־קריעג ארויפדרינגען די אידען־פראגע אויף דער אינ־טערנאציאנאלער דיפלאמאטיע, דהיינו, אויב די אליאירטע זאל ווירקליך געלינגען איינצוזעהמען די דארדאנעלען און איבערצוגעבען קאָנסטאנ־טינאפל צו רוסלאנד. עס איז נאטירליך איצט צו פריה פון דעם צו רעדען, אָבער דער פאקט, אז די רוסישע בלעטער, וואָס געהען ארויס אונטער שטרענגער צענזור, הערען ניט אויף אין בעשטימטעסטער פאָרם צו רעדען, אז קאָנסטאנ־טינאפל מוז בלייבען ביי רוסלאנד, בעוויזט אז צוויישען זיך איז די זאך אונטער די פער־בינדטע שוין ווי אָבגעמאכט. וואָס זאל אָבער דאן זיין? זאל די רוסישע „פרייהייט" אויך איבערגעהן אויף דעם נייעם צענטער צווישען אייראפא און אזיען? די זאך איז קאמ־פליצירטער, וויל די מתנה קען רוסלאנד בע־קומען נאָר פון די הענד פון איהרע פערבונ־דעטע. איז עס אָבער מעגליך, אז לענדער, וואָס האָבען מעהרערע יאָהרהונדערטען גע־קעמפפט פאר פרייהייט, זאלען א גרויסען צענ־טער איבערגעבען, כדי אין איהר אויסצופ־הרען דאָס רוסישע סיסטעם? איז דאָס ווירקליך דער פירוש צו די שהנע רעדעם פון די פראנצויזישע סאציאליסטישע מיניסטאָרען און די ענגלישע שטאטסמענער? אדער וועט מען זיך בענוגע־נען מיט דעם, אז מען וועט די בעפעלקערונג, וואָס לעבט אין קאָנסטאנטינאפל,

זיכערען איהרע רעכט? ווי סקעפטיש מען זאָל ניט זיין צו דעם אידעאַליזם פון די היינטיגע מקוכות, אזא פאטש אין פּנים וועלען זיי זיך פאר דער גאנצער וועלט ניט געבען. דער הויכער „אידעאַל" אויפהענגען דעם הויליגען פלאג פון דער ארטאָדאָקסישער רוסישער קירכע וויע דער אויך דעם קלויסטער פון דער הויליגער סאָפיע אין קאָנסטאַנטינאָפּאָל האָט די ליבע ראלע פּאָליטיקער אין רוסלאנד פער'שכור'ט; אייראָפּא איז נאָך דערווייל אין דיעזער פּראגע ניכטער. די פראגע פון קאָנסטאַנטינאָפּאָל איז דעריבער אויך א פראגע פון אן אנדער אָרדנונג אין רוסלאנד, פון אבשאפונג פון די אידישע בעגרענצונגען. דאָס פערשטעהען פיעלייכט אויך פיעלע פון די רוסישע דעמאָקראטישע פיהרער. פיעלייכט איז דאָס אויך דער סוד, פאר וואָס פיעלע פון זיי זיינען אזוי שטארק בעגייסטערט פאר דעם רוסישען פלאג אויף דער הויכער סאָפיען־קירכע, פאר דעם „צלם" אָנ־שטאָט דער „האלבער לבנה"...

מעהר קאָמפּליצירט איז די פראגע פון דער אויטאָנאָמיע אין דער איצטיגער רוסיש־פויליען. דיעזע פראגע וועט אויך קוים קענען דורכגעהן אָהן דער אריינמישונג פון אנדערע מלוכות. דער גרויסער אינטערעס, וועלכען אידען האָבען צו זיכערען זייער רעכט ביי א נייער אויסמישונג פון די פּאָליטישע פערהעלטניסע אין רוסיש־פויליען, איז פאר יעדען קלאָר. עס וועט דעריבער נעמוג זיין צו ברענגען נאר א פּאר צאָהלען איבער דער עקאָנאָמישער סטרוקטור.

אין דער רוסישער פאָלקס־ווירטשאפט שפּיעלט פויליען אן אויסערארדענטליך גרויסע ראָלע. די פּראָדוקציאָן פון פויליען מאכט אוים יעהרליך 860 מיליאָנען רובל. לויט איהרע אָב־יעקטיוע עקאָנאָמישע בעדינגונגען, נאָך דער עגטוויקלונג פון דער אייזענבאהן־נעץ און גע־דיכטער בעפעלקערונג אין רוסיש־פויליען כמעט ווי א שטיק אייראָפּא אין נאָך צום גרויסען טהייל אזיאטישען רוסלאנד. דער גרעסטער אָבנעהמער פון דער פויליישער פּראָדוקציאָן איז צענטראל רוסלאנד.

די אידען האָבען אין האנדעלם און אינ־דוסטריע־פערקעהר פון פויליען פערנומען דעם ערשטען פלאץ. צוויישען דער האנדעלם־בעפעל־קערונג פון פויליען מאכען אידען אוים 73 פּראָ־צענט, צוויישען דער בעפעלקערונג וואָס בעשעפ־טיגט זיך מיט אינדוסטריע — 23,3 פּראָצענט (די איבעריגע פּראָצענטען זיינען אויף צום גרויסען טהייל נישט פּאָליאקען, נאר אויסלענ־דער, הויפּטזעכליך דייטשען). דאָס הויסט נאָ־טירליך ניט, אז די אידען האָבען די פּאָליאקען פערדרענגט, אַרויסגעשפּאָרט. די אידען האָבען, פע־קעהרט, א גרויסען טהייל פון דער אינדום־טריע אליין געשאפען. לאָדז, צום ביישפּיעל, וועלכע פאבריצירט יעהרליך בערך 220 מיליאָן רובלע, איז גראָד אויפגעבויט געווארען דורך אידען, וואָס זיינען אין 1892 ארויסגעטריבען געווארען פון מאסקווע. יעדענפאלס איז פויליען די לעצטע צעהנדליגער יאָהרען געווען דער אייע־ציגער פלאץ, וואו אידען האָבען נאָך געפונען א ווירטשאפטליכע טהעטיגקייט. דאָס בע־ווייזט אויך די סטאטיסטיק. בעת די אידישע בעפעלקערונג אין אייראָפּאישען רוסלאנד האָט זיך פון יאָהר 1897 ביז דעם יאָהר 1905 פער־מינדערט מיט 704,485 נפשות (4,406,063—5,110,548), האָט זיך די אידישע בעפעלקערונג אין רוסיש־פויליען אין דער צייט פערגרעסערט מיט 212,616 נפשות (1,321,100—1,533,716). די צאָהל האָט זיך ביז צום יאָהר 1908 ווייטער פערגרעסערט און האָט אויסגעמאכט 1,716,064 נפשות, אָדער 30 פּראָצענט מעהר ווי אין יאָהר 1897. פאר די לעצטע 8 יאָהר פעהלען נאָך זיכערע סטאטיסטישע צאָהלען. עס איז אָבער קיין ספק ניט, אז די אידישע בעפעלקערונג האָט זיך אין דיעזער צייט אין פויליען נאָך ווייטער פערגרעסערט. די אורזאכע איז אָבער ניט די נאטירליכע פערמעהרונג דורך געבורט, נאָר די אינערע אייגוואנדערונג פון די אנדערע רוסישע ראיאנען, וואו די אידען זיינען עקאָנאָמיש אלץ גיכדריגער אראָבגעקומען.

מיר זעהען, וואָס פאר אן אונגעהויערע בע־דייטונג פויליען האָט פאר אונז. דער פויליישער אנטיסעמיטיזם, אפילו דער באיקאָט, ווי טרויע־ריג זיי זאָלען ניט זיין אויף פאר אונז, קאָנען עקאָנאָמיש די אידען ניט אזוי שאדען, כל זמן זיי זאָלען ניט סאנקציאָנירט ווערען דורך די נייע רעכטליכע פאָרמען פון דער פויליישער זעלבסט־פערוואלטונג. א פויליש פאָליטעדיגע אוי־טאָנאָמיע מיט ווירקליכער זעלבסט־פערוואלטונג איבערהאל און אָהן א ריכטיגען שוץ פון רעכט וואָלטען די אידען אין פויליען עקאָנאָמיש ניט נעקענט איבערטראָגען.

און דערבי האלט עס שוין. פויליען וועט העכסט־וואהרשיינליך ווערען אויטאָנאָם. פער־שטעהט זיך, פון ליער קען מען איין מאָטיוו ניט ארויסווארפען. עס איז אונמעגליך אינ־טערנאציאָנאל צו לעזען די פראגע פון פויליען און די אידען לאזען דאָרט רעכטלאָז. געגען דעם וואָלטען צוליעב פערשידענע גרינדע גע־וען אפילו די רוסישע רעכטע אנטיסעמיטישע פּארטייען און די רעגיערונג.

6.

און איצט דער סך־הכל.

די אָביעקטיווע בעטראכטונג בעווייזט, אז די אידען־פראגע איז איצט נעווארען אן ערנסטע פּראָבלעם פאר די אינטערנאציאָנאלע פּאָליטיק. די גרויסע ענדערונגען, וועלכע דער קריעג האָט אריינגעטראָגען, האָט דער נאנצער פראגע גע־געבען א גאנץ אנדערען פּנים. אויסער דע־זעהר שווערער עקאָנאָמישער לאגע, וועלכע איז

געשאפען געוואָרען פֿאר אידען און וועלכע וועט נאָך ערגער ווערען, אויב די אידישע רעכט וועלען ניט אנערקענט ווערען, זיינען צוגעקומען אויך זעהר וויכטיגע פֿראגען, וואָס בעריהרען דירעקט אויך אנדערע מלוכות אויסער רוס־לאנד. די פֿראגע פון רוסיש־פּויליען, די נייע פֿערטהיילונג פון אידען צווישען די מלוכות אין צוואמענהאנג מיט די נייע גרעניצען, די רעכט־ליכע שטעלונג פון די אויסלענדישע אידען — דאָס זיינען דירעקט פֿראגען פון דער אינטער־נאציאָנאלער פּאָליטיק.

יעדענפאלס קענען די מלוכות, וועלכע זיי בליי־בען אויף דעם פֿארמעלען שטאנדפּונקט, שטעלען נאָר די פֿראגע פון אידישע בירגערלי־כע רעכט לאָגיקי־ט, בעשרענקונגען און וואָהנרעכט, בילדונג און פֿראקטישער טהעטיג־קייט. דאָ פאלט צונויף דאָס פֿארמעלע רעכט פון די מלוכות מיט זייערע פֿראקטישע אינטע־רעסען. אין גרעסערען מאסשטאב — אין דער פֿראגע פון פּאָליטישע אָדער זאָגאר נאציאָנאלע רעכט — וועלען אוכזערע פֿאדערונגען זיכער געהן וויטער פון דער פֿראקטיקע פון דער אינ־טערנאציאָנאלער דיפּלאָמאטיע, וויל אין דיע־זער בעציהונג פלעגען די מלוכות זיך אין די אנגעלענהייטען פון אנדערע גרויסע מלוכות ניט מישען. ספּעציעל אויסלענדער, ניט נאָר אויסלענדישע אידען, האָבען איבעראל קיינע פּאָליטישע רעכט ניט.

קען אן ענטשיידונג פון דער אינטערנאציא־נאלער דיפּלאָמאטיע, בפרט אויב די ענטשיי־דונג וועט זיך פּיעלייכט בעשרענקען נאָר אויף די בירגערליכע רעכט, אדער אפילו נאָר אויף די בירגערליכע רעכט פון בעשטימטע קאטעגא־ריען, האָבען א פּראקטישע ווירקונג אויף דער לאגע פון די אידען אין רוסלאנד?

די תשובה אויף דעם איז פון גרעסטער וויכ־טיגקייט, וויל פון דעם הענגט אָב ניט נאָר אונ־זער אקטיוויטעט אין דיעזער פֿראגע, נאָר אויך די ארט וויי אזוי אידען זיך פערהאלטען, די טאקטיק.

נאטור־געזעצען גיט עס איבערהויפּט אין פּאָליטישען לעבען ניט, און וועו אפילו אלע מלוכות זיינען איצט אין דער אידען־פֿראגע פער־אינטערעסירט, וועלען די מלוכות אויף איהר נאָר רעאגירען, אויב מען וועט זיי דעם שפּיגעל האלטען פֿאר די אויגען, אויב די, וואָס זיי געהט די זאך אן אם מיסטען, וועלען זיי ניט לאזען די פֿראגע פערנאכלעסיגען. דער קנויל פון דעם איצטיגען וועלט־סכסוך איז אזוי גרויס, אז יעדער מוז מיט אייגענע הענד העלפען זיין פאדים אויסצופּלאנטערען. אונזער טאקטיק וועט אבער נאטירליך בעשטימט וועדען דורך דעם, צו מיר ערוואַרטען פון דער אינטערנאציא־נאלער דיפּלאָמאטיע א פאזיטיוון רעזולטאט — דאן מוזען מיר אלע פֿראקטישע וועגען אויס־נוצען; אויב אבער מיר קוקען אויף דעם נאָר ווי אויף א געלענהייט פאר דער גאנצער וועלט נאָך א מאל צו פֿראָטעסטירען געגען דעם אונרעכט, וואָס מען טהוט אונז אן, — מוזען מיר דאן נאָר די מיטעל אויסנוצען, וועלכע פּא־סען צו דיעזען דעמאנסטראטיוון צוועק.

די אנזיכטען, וועלכע הערשען איבער דיעזער פֿראגע, זיינען דאָס רוב פּעסימיסטיש. מען קען זיי אבער ניט האלטען פאר אבסאָלוט ריכטיג. מען בערופט זיך אויף דעם בערלינער קאָנגרעס פון יאָהר 1878: די גלייכבערעכטיגונג איז פאר די רומענישע אידען געבליבען נאָר אויף דעם פּאפּיער. דאָס איז אבער געשעהן צוליעב זעהר וויכטיגע אורזאכען: די פּאָליטישע פערהעלט־ניסע האָבען זיך נאָך דעם קאָנגרעס זעהר שטארק פערענדערט און רומענין איז געוואָרען דאָס „ציגליין" וואָס האָט געקאָנט איבערוועגען דאָס אירראָפּאישע גלייכגעוויכט אויף דער אָדער דער אנדער זייט. קיין מלוכה האָט זיך רעריבער מיט איהר ניט געוואָלט איינריסען, בפרט אז אין דער זעלבער צייט איז די רעכט־לאָזיגקייט אין איהר שרעקליכסטער פאָרם מיט פּאָגראָמען און בלבולים געבליבען אין אזא גרויסען לאנד ווי רוסלאנד. צוליעב אזעלכע אורזאכען פערלירען אבער זייער וויכטיגונג ניט נאָר בעשטימונגען וועגען אידישער גלייכבערעכ־טיגונג, נאָר אלע אינטערנאציאָנאלע פערטרעגע בלייבען גילטיג נאָר „האק סיק רעבוס סטאנ־טיבוס", ד. ה. כל זמן די אלגעמיינע לאגע בלייבט די זעלבע. ענדערען זיך אבער די אום־שטענדען, דאן בלייבען אפילו אליאנצען נאָר אויפ'ן פּאפּיער, ווי מיר האָבען געזעהן מיט דעם דרייבונד און איטאליען...

גאנץ אהן ווירקונג איז אויך די בעשטימונג פון בערלינער קאָנגרעס אין דער אידען־פֿראגע ניט געבליבען. מען קען אפילו זאָגען, אז דער קאָנגרעס האָט געהאט פאר אידען זעהר א וויכ־טיגע בעדייטונג: די אידישע גלייכבערעכטיגונג אין בולגאריען (איצט 37,000 אידען) און סער־ביען, וועלכע דער קאָנגרעס האָט פֿראקלאמירט, איז נאכהער אויף אן אמת דורכגעפיהרט גע־ווארען. די בעמיהונגען האָבען אלזא אפילו דאן געבראכט א פראקטישען ערפאָלג. די עמאנצי־פּאציאָן פון אידען אין דער שווייץ איז אויך דערגרייכט געוואָרען ערשט אינדירעקט: די שווייץ האָט עמאנציפּירט די אידען ערשט נאָך דעם, וויי זי האָט געמוזט נאָך דעם האנדלסם־פערטראג פון 1865 געבען אלע רעכטע די אי־דען, וועלכע זיינען געווען פראנצויזישע אונ־טערטהאנען.

א בעשטימונג פון אן אינטערנאציאָנאלער דיפּלאָמאטישער קאָנפערענץ וועגען אידישע רעכט אין געווסע לענדער וועט יעדענפאלס די פֿראגע לעזען נאָר פּרינציפּיעל; זי וועט פּיע־לייכט זיין נאָר א פאפּיערנער בריף. עס וואלט הערייבער ניט כדאי געווען צוליעב דעם א גאנצע וועלט אין בעוועגונג צו זעצען, וועו דיעזער פּא־פּירענער בריף וואלט ניט געהאט זעהר א גע־

זונדע, אן א י י ז ע ר נ ע גרונדלאגע. די גרונד־לאגע איז אבער דא. די עקאנאמישע ענטוויק־לונג וווייזט יעדען אביעקטיוון פארשער, דאס די בעגרענצונגען אנטקעגען די אידען, ווי זיי ווערען איצט אויסגעפיהרט אין רוס־לאנד, זיינען א משוגעת. אין אזא לאנד ווי רוסלאנד מיט איהר משונה'דיגער גרויס, מיט גרעניצען נאך פיעלע טהיילען פון דער וועלט, מיט א פאלקס־ווירטשאפט וואס נאך איהר סטרוקטור מוז זי קומען אין ענגען צוזאמענאנג מיט דער וועלט־ווירטהשאפט, זיינען די אידען גראד א נויטיגער עלעמענט. נאך מעהר: עס איז כמעט שווער צו געפינען נאך א לאנד, אין וועלכען די 6—5 מיליאנען אידען זאלען קענען אזוי לייכט אויפגענומען ווערען אין דעם ווירט־שאפטס־ארגאניזם...

* * *

דער קאמפף פאר די פרימיטיווע מענשען־רעכט איז א חוב, פון וועלכען מען קען זיך ניט פרייווויליג אבזאגען. מאראליש וועלען מיר א נצחון האבען שוין אין דעם מאמענט, ווען דא: אידישע פאלק אין אלע לענדער וועט אויפטרע־טען מיט מוטה און הינגעבונג פאר די פערטהיי־דיגונג פון זיין זאך; פראקטיש אבער וועלען מיר האבען אן ערפאלג נאר דאן, ווען עס וועט זיך אונז איינגעבען צו געווינען די עפענטליכע מיינונג אין אלע לענדער.

אויף דעם וועלט־גערייכט, ווי פרעזידענט ווילסאן רופט דעם קינפטיגען פריעדענס־קאנ־גרעס, געהערט אונז אן עהרען־פלאץ. מיר וועלען ניט אויפטרעטען ווי אנגעקלאגטע, ווי בע־שולדיגטע, נאר ווי פערטהיידיגער פון אונזער עהרליכער זאך. דער גרעיכט מוז אבער פיהלען, אז הינטער אונז שטעהט א וועלט; ער מוז פיהלען, אז אונזער פראצעס לאזט זיך ניט אב־לעגען דורך יוריסטישע און דיפלאמאטישע המצאות. און דאן וועלען מיר זיעגען.

די אידען־פראגע קען מען פיעלייכט פער־שוויגען, אבער מען קען זי אינטערנאציאנאל בשום אופן ניט ענטשיידען געגען אונז.

ל. קאברין:

דער ערב פסח

פון דער סעריע: „א ליטוויש שטעדטעל".

15.

דעם שבת נאכמיטאג איז מירקע אברהם לייזער'ס אוועק אין בית מדרש. צו לאה'קען, איהר טאכטער, זיינען געקומען דריי חבר־טעס מיט פאטשייליעם אויף די קעפ. זיי האב־בען זיך אלע צוזעצט אויף דער וואריעמער לע־זשאנקע און איינע פון זיי, מאטעל חנה־דבורה'ס עלטסטע טאכטער חייקע, א דיקע מיידעל מיט דיקע באקען און שווארצע אויגען, די אייגענע, וואס דער שייגעץ פון דיענעכץ־פאבריק האט א מאל שבת אינ'ם וואלד ביי דער ברוסט א צופ געטהאן מיט די וועלטער: „אך, סלאוונקא טי פּאיאש, חאיעטשקא!" האט אנגעהויבען צו ריידען וועגען ראטשילד'ס טאכטער, וואס איז געווען האלב מענש און האלב חזיר...

— זי וועט שוין קריגען א חתן...

— אזא שטיק גאלד זאל איך האבען...

— מיט איהרע חזיר'שע „ליצען"?...

— דעם טאטען'ס מיליאנען וועלען צודעק־קען די „ליצען".

— איך מיין עפעס...

— הלואי האב איך אזא טאטען...

— דעמאלט וואלט מיך אפילו ניט געארט, ווען איך זאל זי; אזא פארשוין ווי זי — מאכט לאה'לע.

— מיט א חזיר'שע צורה? ביזטו משוגע?

— זאגט חייקע.

— און אז דו ביזט שעהן, וואס פאר א חתן וועסטו נעהמען — פרעגט לאה'קע פערביטערט

— וויפיעל נדן וועט דיר דיין טאטע געבען? וואס פאר א חתנים וועלען מיר אלע נעהמען?

— וואס הייסט וואס פאר א חתנים? — חתנים!...

— וואו זיינען זיי? — פרעגט לאה'קע מיט בענקעניש — וועי קוקט זיך אפילו אויף אונז ארום!

— פטור נו! אז עס וועט קומען דער בע־שערטער, וועט עס וועלען אין צוויי וועלטער...

לאה'קע טהוט א זיפץ. די אנדערע מיידע־לעך זיפצען אויף.

דערנאך הויבען זיי אן צו ריידען וועגען די פאאר ראמאנען פון שמר און בלוישטיין, וואס זיי האבען שוין צו עטליכע מאל געלעזען, רייד־ען ארום די העלדען און די העלדינען און יעדע פון זיי שטעלט זיך אוועק אין דער לאגע פון דער העלדין, וואס איז פערליעבט אין דעם שעהנעם העלד מיט די אלע מעלות, און שמועסען וווייטער פער'חלום'ט.... ביז חייקע הויבט אן פער'חלום'ט צו זיינגען, א פריהער שטיל, דערנאך העכער;

„געהט א שאָלדרע איבער דער גאַס,
קערנען קען ער גאָר ניט;
ער געהט אַרום פּוסט און פּאַס
און טהוט נאָר, וואָס מען טאָר ניט"...
און די איבעריגע כאַפּען אונטער דאָס ליע־
רעל און עס קלינגט מיט אזא בענקשאפט.
הערנאָך רופט זיך אָן לאה'קע:
— וואָלט כאָטש א שאָלדרע צו אונז געקו־
מען, א „דולדאיעד", א רוח, א שווארץ יאָהר!...
און אלע צולאָבען זיך.
שפּעטער איז מירקע פונ'ם בית מדרש גע־
קומען. די חבר'טעס זיינען צוועק. הערנאָך
איז שלמה־איצע מיט דעם אלטען אברהם־לייזער
געקומען און צולעצט שלמה'קעלע.
מען האָט זיך געזעצט עסען שלש סעודות.
מירקע האָט געגעסען און געווייגט: „גאָט
וויסט, וואָס ער עסט דאָרטען!" שלמה־איצע
מיט דעם אלטען האָבען די זמירות געזונגען און
פערשטיקטע טרערהרען האָבען זיך אין זייערע
שטימען געהערט. און דאָ האָט זיך דערהערט
דער גלאָקען־קלאַנג פון דעם קאַסטיאָל: קלאַנג־
לאַנג־לאַנג־לאַנג! — האָט געהודיעט איבער'ן
שטעדטעל... מירקע האָט געהערט אין דעם גלאָ־
קען־קלאַנג: „חיים־בער, מיין זוהן! חיים בער
מיין זוהן!" שלמה־איצע — גל־ל־ו־ת! גל־ל־ו־ת!
גל־ו־ת! דער אלטער אברהם־לייזער האָט אין
דעם קלינגען געהערט: „אין גוי'אישע הענד!
אין גוי'אישע הענד! אין גוי'אישע הענד;" און
לאה'קע האָט א זיפץ געטהאָן און ארויסגעמור־
מעלט: „גוואלד, אזוי אומעטיג!"
שלמה'קע האָט אויף זיך אָפּגענעמען און
איז וויעדער אנטלאָפען אין בית־מדרש אריין.
א ווינטערדיגע בין מנחה־למעריב'דיגע דונקעל־
הייט האָט זיך דאָרט צווישען די מעשענע הענג־
לייכטער געטראָגען. אידען זיינען געזעסען אין
די ווינקלעך און האָבען תהילים געזאָגט. און
אַרום דעם הייסען קאַלכענעם אייוון זיינען גע־
שטאַנען אנדערע אידען, וועד פאַנאנדערגענומען
בויידע פּאָלעס פון פּארענט און דעם בויך אויס־
געשטעלט געגען איהם, און וועד רייבענדיג זיך
מיט'ן רוקען אָן איהם. מאַטעל־חנה־דבורה'ס
איז אויך דאָרט געשטאַנען מיט'ן רוקען געגען
אייוון, בויידע פּאָלעס פונ'ם סורטוק פאַנאנדער־
גענומען פון הינטען מיט די הענד, און האָט ווי
גשוועהנליך עפּעס דערצעהלט. שלמה'קעלע האָט
האלב געהאָט צו הערען זיינע מעשיות בעזונ־
דערס ווינטער, וועו אין דרויסען איז צו קאלט
געווען צו שטיפען, איז ער אויך צוגעגאַנגען צום
אייוון.
— הקיצור, וועו דער גביר ראפאפּארט האָט
נשדארפט חתונה מאריין זיין טאָכטער, האָט ער
איהר געמאכט א חופּה־קלייד פון רובעלדינע בי־
לעטיקעס און נאָך דער חופּה האָט ער געמאכט
א מאהלצייט פאַר אריבע לייט און נאָכ'ן מאהל־
צייט איז יעדער אָרימאן צוגענאַנגען צו דער
כלה און אראָפּגעריסען א בילעטיק, — האָט מא־
טעל דערצעהלט. שלמה'קעלע האָט אזוש די
אויגלעך אויסגעגלאָצט און דעם מויל בריט
געשפּענט פאַר פערוואונדערונג.
— איך וואָלט ביי איהר א גאנצע פּאָלע
אראָפּגעריסען! — האָט זיך אָנגערופען שמערל
דער שוסטער.
— דו ביזט דאָך א גראָבער נפש — האָט
איהם געענטפערט מאָטעל.
— נו? — האָט שמערל זיך וויעדער אָנ־
גערופען — האָט מען די גאנצע פּלאָטיע צו־
טערכעט? ביז א בילעטיק? איז די כלה גע־
בליבען אין איין העמד, וואָס?
— ביזט משוגע? שוטה דו, אונטער דער
פּלאָטיע האָט זי מסתמא געטראָגען אן אנדערע.
— און אפשר צווויי, — האָט שמערל מסכים
געווען. — פּלאָטיעס פעהלט זיי, וואָס? זיי
האָבען גענוג. אי, מאמעלעך מיינע, הלואי האָב
איך עפּעס אזוי א ריכטיגע אפותיקע, איך וואָלט
מיין טאָכטער א חופּה־קלייד געמאכט פון צעה־
נערלעך, פון פינף און צוואנציגערס, ווי איך בין
א איד, און אָרימע לייט אָפּגענעבען!...
— אן אָרימאן איז א בעל צדקה.
— נו, לאָם איך, א שטייגער, וועלען זיין א
בעל צדקה, וואָס קען איך געבען? — האָט
שמערל ווייטער גערעדט — מכות! אז איך
וואָלט כאָטש געהאט ראָטשילד'ס ווייב'ס אוי־
רינגלעך. א גאנצען פוד, זאָגט מען, וועגען זיי.
מאָטעל טהוט זיך א כאַפּ:
— א פוד? וואָס רעדסטו, שוטה? זיי וואָל־
טען דאָך איהר די אויערען אָפּגעריסען...
— וואָס פרענסטו אזויינע קשיות, מאָטעל,
אויף אזא גביר'טע? — ענטפערט שמערל גאנץ
ערנסט — מסתמא זיינען זיי געמאכט פון א
גוטען בעל מלאָכה. אפשר זיינען זיי אינעוועניג
פוסט.
וועדט א געלעכטער. טהוט שמערל א שפּיי:
— וואָס לאָכט איהר? איהר גלויבט מיר
ניט? איך זאָג ניט קיין ליגען, ממזרים, א רוח
אין אייער טאטען אריין! וואָס איך זאָג, לאָכען
זיי!...
און ער טרעט אָפּ פון זיי מיט כעס.
שלמה'קעלע לויפט אוועק צו א קופּקעלע
אינגלעך, וואָס זיצען אין א ווינקעלע און דער־
צעהלען זיך מעשיות וועגען „לאמעדוואָוויניקעס",
שדים, רוחות און „דולדאיעדען", און הויבט זיי
אָן צו דערצעהלען, אז ראָטשילד'ס ווייב טראָגט
אוירינגלעך, וואָס וועגען א גאנצען פוד...
אינ'ם בית מדרש וועדט פינסטער. א איד
טהוט א קוק דורך א פענסטער: „שוין דאָ
שטערען". עס הערהערט זיך א פאטשען איבער
א סטענדער: „מעריב! מעריב!"
— והוא רחום! — שרייט דער עולם...
* * *
אינ'ם שטעדטעל האָט מען געפּראָוועט די
פּורים'דיגע סעודה. פרעהליך האָבען די ליכט
און די לאָמפּען אין די אידישע הייזער געברענט.

די טישען זיינען געווען געדעקט און ארום זיי זיינען געזעסען די טאטעס און די מאמעס און זייערע קינדער, אנגעטאן שבת'דיג, האבען געשיקט שלח מנות צו פריינד און קרובים און בעקומען שלח מנות פון פריינד און קרובים — אן אפעלסין, צוקער־געבעקס, א פלעשעל ראזיניקעס־ווין וכדומה. און באלד איז אויך אריינגעקומען „אחשורוש" מיט א גאלדענעם היטעל און „המן", וועלכער האט טאקע גלייך אויפן ארט געכאפט פון איהם א מפלה; און אז זיי זיינען אוועק, איז אריינגעקומען שלום'קע דער גוי, אין א פויערשער סערמיאגע און לאפטיעס, מיט א הארמאניק אין די הענד, האט געטאנצט און געזונגען. אין דרויסען האט זיך שוין דער פריהלינג געמומען פיהלען. דער שנעע האט געטאיעט, איז פול געווען מיט וואסער. דער הימעל האט אויסגעזעהן ווארימער און פריינדליכער, האט זיך געדאכט; און פון צייט צו צייט האט א פייגעלע פרעהליכער געסווישערט.

שלמה'קעלע איז אין דעם דאזיגען אוועגד געווען דער גליקליכסטער אינגעל אויף דער וועלט. זיין טאטע דער מלמד האט געשיקט שלח־מנות צו זיינע בעלי בתים, און טאקע מיט א טעלער אונטער א האנדטיכעל איבער דעם וויסען שנעע, דאם וואסער האט געקווישטשעט אונטער זיינע פים און זיין נשמה'לע האט אין איהם האט אויך געקווישטשעט פאר שמחה. ער איז אריינגעלאפען אין איין בויכטענע הויז, וואו ארום טיש איז מען געזעסען און מען האט די סעודה געפראוועט: „דער טאטע האט געשיקט שלח מנות!" ארופענענומען דעם האנדטוך פון דעם טעלער, בעווייזען דעם אפעלסין און די פאר טארטען, געקראגען צוגעווארפען א טארטעל אויפן טעלער, בעקומען א פאר קאפיקעס פון דעם בעל־הבית פאר דער טרחה, צוגעדעקט וווידער דאם טעלער און — האידא, שלמה'קעלע פליהט ווייטער איבער'ן שנעע...

אין איין הויז איז גליך נאך איהם אריינגעלאפען שלום'קע דער גוי מיט'ן הארמאניק, האט א טופ געטהאן מיט די לאפטיעס אן דער פאדלאגע, בריהט צושפרייט די פים, א זעץ געטהאן זיך אן דר'ערד און פלינק וויעדער אויפגעשפרונגען. דערנאך האט ער נעמומען שפיעלען אויף דער הארמאניק, געזונגען און געדרעהט זיך, צוטופענדיג מיט די לאפטיעס:

„אטשעניטע וואראטע,
יעדעט באבא סיראטע,
בעז רובאבי,
בעז שמאנאוו,
פאלנא טארבא סוכארא..."

דערביי איז דאדט געזעסען דער לעהרער פונ'ם שטעדטעל, דער הויבער בחור מיט די קופקעלעך האאר אויף די באקען און אויף דער מאדדע, האט ער נענומען שרייען: „גוואלד, ער מאכט א תל פון דער רוסישער גראמאטיק!"

אבער ניט אזוי האט געטראכט שלמה'קעלע. ער האט פערגעסען אין גאנצען, נאך וואס ער איז געקומען, וועז ער האט דערזעהן שלום'קען טאנצען, און ער האט אונטערגעכאפט:

„אטשעניטע וואראטע,
יעדעט באבא סיראטע א. ז. ו.

נאר וועז שלום'קע האט זיין נדבה בעקומען און איז אוועק, האט ער זיך אויך א כאפ געטהאן: „דער טאטע האט געשיקט שלח־מנות!" און ארונטערגעכאפט דעם האנדטוך פונ'ם טער. אבער ביים לעצטען בעל־הבית איז איהם א ביסעל געגאנגען שלימזל'דיג. וועז ער האט פון יענעם בעקומען צוויי קאפיקעס פאר דער ט־חה און איז א גליקליכער אין דרויסען ארויס. איז נאך איהם ארויסגעלאפען יענער אינגעל, מיט וועלכען ער האט זיך מיט א טאג צוריק געהאט צו'הרג'עט, און איז איהם בעפאלען. שלמה'קעלע איז אין דעמאלט געווען אויף גרויסענע צרות, טאקע ממש אין א קריטישער לאגע. ערשטענס זיינען די הענד ביי איהם פערנומען געווען מיט'ן טעלער אונטער'ן האנדטוך. דאם אבער וואלט געווען א האלבע צרה: אין א נויטה האט שלמה'קעלע געקענט א בריק טהאן מיט די פ־ם אזוי, דאם יענער זאל זיך איבערקעהרען. אבער ווי אזוי האט ער געקענט האבען הארץ דאם צו טהאן יענעם, וועז ער האט ערשט געקראגען צוויי קאפיקעס פון יענעם'ס טאטען? דאם וואלט דאך געווען ניט קיין יושר... האט שלמה'קעלע געמומען טענה'ן צו יענעם, וועז ער האט געקראגען דעם ערשטען פאטש איבער'ן היטעל: „איך בעט דיך מיט גוטען, בערטשיק... איך וויל זיך מיט דיר ניט שלאגען"... אבער בערטשיק, א בלייך מאגער איינגעלע, מיט שוואר־צע פאות'ען אויף די שלייפען, האט דעם קאפ איינגעבויגט, די צייהן אויסגעשטשירעט, די אויגען אויסגענלאצט און איז געקראכען צו איהם מיט די מאגערע הענטלעך און האט געטענה'ט מיט כעס דורך די אויסגעשטשירעטע צייהן:

— פארוואס האסטו מיך נעכטען גערג'עט? פארוואס האסטו מיך נעכטען גערג'עט?

— איך בעט דיך מיט גוטען, בערט...

ער האט געקראגען א פאטש אין באק אין איז אנשוויגען געווארען. יענער איז אנטלאפען. שלמה'קעלע האט איהם נאכגעקוקט מיט בייזע אויגען.

— א כאלעריע איהם אין די ביינער! — האט ער ארויסגעמורמעלט און דערביי געטראכט: „וואלט, וואלט, מארגען!"...

ער איז לאנגזאם מיט א ברוגז'ער מינע אוועק ווייטער. נאר פלוצים האט ער דערזעהן וויעדער שלום'קע דעם גוי מיט א גאנצער מחנה קינדער און גלייך האט ער פערגעסען אן בערטשיק'ען און אן דעם פאטש, איז אוועקגעלאפען

אהיים, האָט דאָרט איבערגעלאָזט דעם טעלער מיט די גוטע זאכען און באלד האָט ער פּאַ־ בריקעווען איבער'ן וואסערדיגען שנעע, ווי א ווילדער בעקע איז ער מיט די אנדערע קינדער נאכגעלאָפען שלום'קען אין די הייזער אריין און האָט געזונגען מיט איהם:

„אַמשעניטע וואראַמא,
יעדעט באַבא סיראַמא,
בעז רובאַבי, בעז שטאַנאַוו,
פאַלנא טאַרבא סובאַרא..."

16.

ערב פּסח האָט מען אין די אידישע הייזער גערייניגט, געוואשען, געסקראָבעט און גע'כשר'ט. און גערייניגט און געוואשען האָט זיך אויך דער הימעל איבער'ן שטעדטעל, דער וואלד אויפ'ן בארג... עפּעס ווי געהיימע טהירען וואלטען זיך אויפ'ן הימעל געעפענט און ארויסגעלאָזט גאנ־ צע שטראָמען גאלדענעם, וואַרימען ליכט, וואס האָבען געטריבען די שנעע־ווייסע וואלקענדלעך, וועלכע האָבען זיך דאָרט געטראָגען אין דער טיפענער בלויקייט, ווי קריהעם אייז אין דעם בלויען ים. עפּעס ווי א געהיימער פייער וואלט פון אונטער דער'ערד דעם אייז און שנעע גע־ שמאלצען און דאָס אין שטראמען פערוואנדעלט, וואס האָבען איבער'ן שטעדטעל געפליציט. פון דעם בארג, וואו דער וואלד איז געשטאנען, און פון דעם בערגעל, וואו די מצבות און מאָנומע־ טען זיינען איצט ווי מיט גאָלד־שטויב בעשא־ טען געווען, האָבען זיך מיט אן אימפּעט און גערויש שטראָמען געטראָגען, אין וועלכע זונען־ שטראהלען האָבען זיך געטראפען. פון צייט צו צייט האָט זיך א גאנצער שטיק שנעע מיט'ן שטראָם פונ'ם בארג ארונטערגעלאָזט און איז אונטען צופּיצעלט געווארען... דאָ און דאָרט האָט אויפ'ן בארג א שטיקעל נאקטע ערד, שוואַרץ און פעט, פון צוויישען דעם שמעלצענ־ דיגען שנעע זיך ארויסגערוקט, אזוי ווי די ערד וואלט דער זון עטוואָם פון איהר מעכטיגען קער־ פּער געוואלט ווייזען, כדי איהר תאוה צום שא־ פען שטארקער צו ערוועקען... די בוימער אויפ'ן בארג זיינען פון דעם שנעע ארויסגעקראָבען. זיי האָבען זיך נאָך אין גאנצען ניט געהאט אָטשו־ כעט פון דעם טיפּען קאלטען שלאָף, זיי האָבען זיך אבער שוין געווקט און זיך געצויגען געגען דער זון. דער סוד פון מעשה בראשית האָט איבער זיי געשוועבט, דער גייסט פון תחית־ המתים האָט זיך אין דער לופט געטראָגען, די נשמה פונ'ם לעבען...

פון דעם פּריז'ס הויף הינטער'ן שטעדטעל איז א סטאדע טויבען ארויסגעפלויגען. זיי האָבען זיך איבער'ן וואלד געטראָגען, און אין דער לופּטען געוויעגט. איין טויב, מיט ראָזעווע פליגלען האָט דאָרט קונצען בעוויעזען. אָט איז עס געפלויגען מיט'ן קאָפּ ארונטער, די ראָ־ זעווע פליגעלעך צושפרייט, און אָט האָט עם זיך איבע, געדרעהט אויפ'ן רוקען, א הויב גע־ טהאָן זיך העכער, געוויעגט זיך א ווייל אין דער לופּטען און זיך וויעדער איבערגעדרעהט עטליכע מאל נאכאנאנד. דאָס איז געווען א „וואַרפּלע". א צוויייטע טויב, מיט א בלויען בויך און וויסע פליגלען האָט זיך א כאפּ גע־ טהאָן נאכצוטהאָן דעם, געדרעהט זיך נאָך מיט מהר אימפּעט, א פּנים זיי האָבען געזוכט צו געפּלען זיערע „דאמען"...

אויף די דעכער פון די הייזער, וואס זיינען נאָך פייכט געווען פון דעם צוגאנגענעם שנעע און וואָס פון זייערע רינעם האָט נאָך דאָס וואַ־ סער געקאפּעט, האָבען ארומגעטאנצט פייגעלעך מיט א פּרעהליכען סוויטשערען...

אויף די נאסען זיינען גרויסע לוושעם גע־ שטאנען. דער מארק איז פערפליייצט געווען. ארום די הייזער זיינען ברעטער אויסגעלעגט גע־ וועז, „קלאדקעם". איבער זיי האָבען פערהא־ וועט ארומגעשפרייזט אידענעם מיט הויך־פער־ קאשערטע קלייד־ער. אידען מיט פערקאשערטע פּאלעם, מיידלעך אין דעם טאטע'ס גרויסע שטיוועל, אבער אויף זייערע אלעמע'ס פּנים'ער האָט דער פריהלינג אפּגעשיינט, די וואַרימקייט פון נאטור'ס יום טוב און פון זייער אייגענעם יום טוב, וואס האָט היינט געוואלט אין דאָס שטעדטעל אנקומען.

שלמה'קעלע, אזוי ווי די אנדערע אינגלעך אינ'ם שטעדטעל, האָט היינט שטארק געהאָרע־ וועט פון אין דער פריה אן. ער איז געלאפען מיט די פּסח'דיגע כלים צו דער באָד, כשר'ן זיי. דערנאָך געשטויסען די מצה אין דער סטופּע, געהאלפען שלעפּען די גווואשענע בע־ בעכעם פונ'ם שטוב און צוריק אין שטוב אריין, געשלעפּט דאָס זעמדעל פאר די אויסגעוואשענע פאדלאגע, געבראכט די שטיינער צו כשר'ן די אויוון, און אפילו געהאלפען שייערען די לייכ־ טער ער איז היינט געווען זעהר גוט און האָט געפאלגט. קיין איין קללה האָט ער היינט ניט בעקומען, ניט פון זיין עלטערער שוועסטער לאה'קען און אפילו ניט פון זיין מאמע מירקען, און זיין טאטע משח־איצע דער מלמד האָט איהם נאָך ביים בעקעל א קניפּ געטהאָן און געזאגט: „אָט אזוי־א, שלמה'קעלע, היינט ביזטו א מענש!" די זון האָט שלמה'קעלען גוט גע־ מאכט און נאָך מיהר דער גדאנק, אז ער וועט היינט טרינקען וויין און מער, עסען די פּסח־ דיגע קנייד־לעך און מארגען און די גאנצע וואָך פונ'ם פּסח וועט ער שפּיעלען מיט זיינע חברים אין נים...

י. פֿאדרוזשניק

מלחמה דאָקומענטען

(אין די ליטעראַרישע טרענטשעס פון דייטשלאַנד און פראַנקרייך)

ין בערלין זיצט איצט א גע־
לעהרטער און אַרבייט ביי
א גרויס ענציקלאָפּעדיש
ווערק. גלייך ווי די מלחמה
ווען זיך נאָר ענדיגען, ווען
דאָס ווערק ערשיינען אונטער
דעם טיטעל: „דאָקומענטען
פון מענשענליעבע אין דער צייט פון דעם גרויסן אייראָפּאישען קריעג".

דער געלעהרטער — זיין נאָמען האָט די „פיגארא", ווילכע האָט דאָס דאָזיגע שטיקעל ליטעראַרישע נייעס געבראַכט, ניט דערמאָנט — ווען אין זיין ענציקלאָפּעדיע זוכען אַרויסצושטעלען די שעהנע, די מ ע נ ש ל י כ ע ערע־לע טהאטען, וואָס די קעמפּפענדע צדדים האָבען אַרויסגעווייזען בעת דעם גרויסען ווילט־מלחמה.

מעגליך, אז ער ווען אפשר געפינען גענוג מאַטעריאל פאר זיין ענציקלאָפּעדיע צוויישען די סאָלדאטען אין די טרענטשעס; אָבער זעלטען ווען ער קענען נאָטירען א ווילכען עס איז מוטהיגען וואָרט אָדער טהאט ביי די, ביי ווילכע עס גיפינט זיך אין האנד די מאכט פון דער פעדער. פריעדריך דער גרויסער האָט זיך בע־ריהמט, אז יעדער פּאָליטישער אָדער מיליטע־רישער שריט וואָס ער האָט געמאכט, איז שטענ־דיג געווען וויסענשאפטליך און היסטאָריש אויסגעהאלטען. און ווען מען האָט איהם גע־פרעגט, ווי אזוי עס גלייכגט איהם דאָס, האָט ער געזאָגט: „קודם כל טהו איך וואָס איך האָב צו טהאָן און שפעטער נעהמען זיך ערשט די גלעהרטע פון מיין לאנד, מיט דער הילף פון דער וויסענשאפט און געשיכטע, די מיה צו בערעכטיגען מיינע טהאטען; זיי זיינען מיינע ב ע ה ע ל פ ע ר".

די גלעהרטע פון די היינטיגע פריעדריך'ס די קליינע האנדלען פונקט אזוי, ווי זייערע אמאָליגע קאָלעגען, וואָס האָבען געדיענט פריעד־ריך דעם גרויסען.

אין יעדען מלחמה־פיהרענדען לאנד איז איצט די גלעהרטע־און קינסטלער־וועלט גע־וואָרען די בעהעלפער פון זייערע גענעראל־שטאבען. אין דער הינזיכט איז ניטא קיין אויסנאהם. אין רוסלאנד פונקט ווי אין דייטש־לאנד, אין פראַנקרייך פונקט ווי אין עסטרייך, אין ענגלאנד פונקט ווי אין איטאליען זיינען די פעדער־ארמעען מאָביליזירט געוואָרען. און דע־מאָלט ווען אין די טייכען און אויף די פעלדער פון אייראָפּא וועט שוין ניט זיין צו דערקענען קיין שפור פון מענשליך בלוט, וועלען די גע־שריבענע דאָקומענטען פון די היינטיגע „קול־טור־פּאַרשטעהער" בלייבען אן אייביגע אנקלא־גע געגען אונזער פערזינדיגטען דור.

מיר ווילען דא אנדייטען אויף אייניגע דא־קומענטען פון מענשען־האס, וועלכע גלעהרטע און קינסטלער, פּאָעטען און פובליציסטען הא־בען גלייפערט פאר א יאהר וועלט־קריעג. מיר וועלען זיי נעהמען פון צוויי לענדער, וואָס שטעהען איינס געגען אנדערען ווי די בלוטיג־סטע שונאים, פון דעם „אידעאליסטישען" פראַנקרייך און דעם „מיליטאריסטישען" דייטש־לאנד.

1.

אין פראַנקרייך איז געווען א גרופּע שריפטשטעלער, זשורנאליסטען און גלאט טומ־לער, וועלכע זיינען בעריהמט געווען טאקע מיט זייער טומעל־ און סקאנדאלען־מאכעריי און אויך מיט זייער פייעריגען פּאטריאָטיזם — די ראיאליסטען, אָדער „קאמלא דע רוא", ווי אנ־דערע רופען זיי. דערמיט וואָס זיי האָבען פער־לאָרען דעם דרייפוס־פּראָצעס, האָבען זיי איוך פערלאָרען די לעצטע און וויכטיגסטע שלאכט אין זייער קאמפּף פאר דער פראנצויזישער מא־נארכיע. מען האָט אויפגעהערט זיי צו נעהמען ערנסט, און אפשר האָבען זיי אליין אויף ניט געמיינט ערנסט, וואָרום זייער גאנצע פּראָפּא־גאנדא אין וואָרט און שריפט איז מעהר געווען געווענדעט געגען א י ד ע ן אויידער פאר א ק ע נ י ג ר י י ך.

עס האָט אויסגעזעהן, אז זיי וועלען שוין אזוי אוועק פון דער וועלט אונבעמערקט. האָט זיך אנגערוקט די מלחמה און האָט זיי אריינ־גענעבען נייע בלוט און נייעם לעבען. וועלן איהר וואַרפט א בליק אין זייער פרעסע, אין זייערע בראשורען און דיק־לייביגע ביכער וואָס זיי האָבען ארויסגענעבען אין דער צייט וואָס די מלחמה האלט אן, וועלט איהר געוואָהר, אז די דאָזיגע קליקע האָט אין לאנד איצט געקריגען א געוואלדיגע מאכט, וואָס טעראָריזירט אלץ און אלעמען. זי איז געוואָרען די טאָן־געבערין אין פּאטריאָטיזם און זי איז כמעט די אייני־ציגע וואָס פּסק'ענט אלע פּאטריאָטישע און ניט פּאטריאָטישע שאלות. מען בעטראכט איצט די ראיאליסטישע אנפיהרער פאר נביאים און

פאר די גרעסטע מיוחסים פון פראנקרייך. נביאים — ווייל זיי האבען שוין לאנג געשריען, אז דייטשלאנד וועט אין א מיטען העלען טאג איבערפאלען פראנקרייך, און מיוחסים — ווייל דער פאטריאטיזם האט איצט דא א גרויסען אבגאנג, און צי איז דען דא אויף דער וועלט א גרעסערער פאטריאט ווי א ראיאליסט?

„איהר וועט אייך איבערצייגען, אז אונזערע סאלדאטען און דער פרעסטער טהייל פון אונזער פאלק זיינען געטרייער געווארען צו אונזער מוטער קירכע, ווי די דייטשען זיינען עס". די דאזיגע וועלטער געפינען זיך אינ'ם אויפרוף, וואס די פראנצויזישע קאטוליקען האבען ארויסגעלאזען צום עלוועלטליכען קאטוליציזם. און מען דארף ניט מיינען, אז דאס איז אזוי שטארק איבערטריבען. דאס פאלק האט מיט ברען אנגעהויבען לויפען אין קירכע ארײן, און די קירכע, ווי געווענליך, נעהמט אלעמען אויף מיט אפענע ארעמס, טרייסט און גיט האפנונגען.

„פראנקרייך קעהרט זיך אום צו גאט און צו רוהם", הערט זיך א גרויסער געמישטער כאר פון אלע פארטייען, און העכער פון אלע קלינגען אב די שטימען פון מארים באררעם, דריומפאל, לעאן דאדע, קאפים און פון דער גאנצער רעאקציאנערער סוויטע.

„קיין שום זאך טאר אין פראנקרייך נישט בלייבען ווי - געווען, אלץ מוזען מיר פערענדערען, אלץ מוזען מיר „פערבעסערען". עס איז געקומען די גרויסע געלעגענהייט פאר דעם קאטוליציזם זיך צוזאמענצולעבען מיט דער רעפובליק. נאך וואס זאלען זיי דען זיין פיינד איינער דעם אנדערען? — אזוי זאגט אלפרעד קאפיס, נאכדעם ווי קלעמאנסא האט אין זיין „געשמידטער מענש" אנגעוויעזען, אז מיר שטעהען איצט אין געפאהר, אז די הייליגע היהנער אין רוים זאלען וויעדער קומען און אנהויבען זיך צו „זעצען" ביי אונז".

אט אזוי בעקומט די רעאקציע דורך גוט־מוטהיגע קאמפראמיסען אן אויבערמאכט איבער דער עפענטליכער מיינונג.

„כדי פראנקרייך זאל ארוים די זיעגרין, ברויכען מיר פרעדיגען דעם א י נ ט ע ג ר א ל י ז ם נאציאנאליזם" — שרייבט מארים באררעם. — אונטער אינטעגראליזם נאציאנאליזם פערשטעהט באררעם פאלגענדעס: ליעבע צום קעניג, מורא פאר גאט און טרייהיט צו דער קירכע. און זיי זאגען: וועז דאס אלץ וואלט פראנקרייך פערמאגט בעת זי האט אנגעהויבען פיהרען די מלחמה, וואלט זי ניט געדארפט איצט ליגען א צוטראטענע און זיך שרעקען פאר א צוויטער עלזאס־לאטרינגען־רויבעריי.

און בעת דער גרויסער פערצווייפלונג האט מען גערן אנגעהויבען גלויבען אין די שטראף־רייד פון די מארעל־פרעדיגער.

דעם אמת האט מען מורא געהאט צו קוקען אין די אויגען ארײן, ווייל ער איז צו שרעקליך געווען, האט מען זיך געשפייזט מיט ליגענס און פערטרונקען מיט פרומע דרשות...

וועז מען האט געפרעגט ביי בראנדעס'ען פאר וואס ער האט קיין גוט וואהרט ניט פאר זיין געליעבטע פראנקרייך, האט ער געענטפערט: „ווייל איהר זאגט ליגען, איהר לייגט פונקט וויי די דייטשען, ווי די ענגלענדער, ווי די רוסען; ווייל איהר ווילט ניט אויסהערען קיין וואהרט וועגען דעם, וואס רוסלאנד האט אבגעטהאן מיט די אידען אין פוילען, מיט די סאציאליסטישע דעפוטאטען און מיט פינלאנד".

די רוסישע רעגיערונג וועהרט געגלעט און גע'חנפ'עט פון דער גאנצער פראנצויזישער פרעסע, פון דער גאנצער קינסטלערישער און געלעהרטער וועלט, פון דער גאנצער פראנצויזישער שאר אקאדעמיע; קיין וואהרט וועהרט ניט דערמאנט פון די אלע ווילדע מעשים, וואס דאס ווילדע הענקער־לאנד פון אירלאפא האט אבגעטהאן.

עפעס אויף א מאמענט האבען אייניגע אין פראנקרייך געוואלט מאכען אן אויסנאהם פאר דעם טהייל דייטשלאנד, צו וועמען עס געהערט געטהע. האט זיך גליייך אנגעהויבען א טומעל פון אלע זייטען און קאפים ערשיינט אין „פיגארא" מיט אן ארטיקעל, וואו ער זאגט:

„דעם איינציגען קולט, וואס מיר בראוכען איצט האבען בנוגע דייטשלאנד, איז דער קולט פון ה א ס. יעדע זאך, וואס פערגרעסערט אונזער האס צו דייטשלאנד, איז פאר אונז פון גרויסע נוצען. מיר טארען אונזער פאלק ניט לאזען אבקיהלען פון זיין ראבע־געפיהל; מיר טארען ניט לאזען, אז אונזער פאלק זאל ווערען סענטימענטאל און בעקומען רחמנות, דעמאלט וועז דייטשלאנד וועט ליגען א בעזיעגטע".

און דערמאנט איהר אזא נאריש וואהרט ווי ט א ל ע ר א נ ץ, זיינט איהר זיכער דערפאר צו קריגען א גרויסע מאס פעראכטונג. „טאלע־ראנץ, — שרייבט פראנסים שוואסיו אין א זעהר איראניש־פ'לאזאפישען טאן („פיגארא", 102), — איז זעהר א ניט לויבענסווערטהע אייגענשאפט; דעם וואס מיר ברויכען שוין טאלעירען, פעראכטען מיר".

מאנכע פון די העצערס שטעלען נאך אן א ציניש מינע און זאגען זיך אב א ווערטעל מעשה ביסמארק. „איהר ווילט, — שרייבט אייגער, — אז מיר זאלען זיך דערנעהנטערען און בעסער פערשטעהן דאס דייטשע פאלק? גוט. מיר וועלען זיך דערנעהנטערען ביז צום רהיין און איהם אריבערשפרייזען און דעמאלט וועלען מיר זיך גוט דורכרעדען..."

„די דייטשען זיינען צו שטארק", טענה'ן די פראנצויזען.

„מיר מוזען פערניכטען דעם דייטשען אינטעלעקטועלען שטאלץ, — שרייבט שארל דיפויר אין דער בראשור, וואס ער האט פערעפענטליכט

וועגן די דייטשען. — מיר מוזן פערניכטען דאס עקאנאמישע דייטשלאנד, ווייל דאס שטערט אונזער מסחר, — פערניכטען זייער מסחר פון קוילען, קונסט־בילדער און מוזיק".

ענגלאנד האט טענות צו דייטשלאנד צו־ליעב דער דייטשער עקאנאמישער קאנקורענץ; פראנקרייך האט טענות פאר וואס זי קאנקו־רירט מיט איהר אויפ'ן גייסטיגען געביעט.

נעהמט, למשל, די דעבאטע וועגן דייטשע מוזיק, וואס איז געפיהרט געווארען אין דער פראנצויזישער פרעסע אין פערלויף פון לעצטען יאהר. מאררים דאנאי שרייבט וועגן די וואג־נעריאנער אין פראנקרייך און זידעלט זיי בזה הלשון: „זיי (די וואגנעריאנער) וואלטען גע־וען בעלנים צו זיצען גאנצע טעג אין טהעאטער, זיי וואלטען דאדט עסען און שלאפען, און אלץ כדי צו הערען וואגנער'ן. פאר א פראנצוי־זישען קאמפאזיטאר וואלטען זיי בעשטימט אזא אינטערעס קיינמאל ניט ארויסגעוויזען.... ניין, מיר'ן וואגנער'ן מעהר ניט שפיעלען. כל זמן מיר וועלען די דייטשען ניט האבען שטארק צו־הרג'עט".

„דער גרילצענדער הארמאניקער", — אט דעם מיטעל האט בעקומען דער דייטשער קאמ־פאזיטאר ריכארד שטרויס. און וואר האט עס איהם אזוי אנגערופען? ניט קיין אנדערער ווי מיקעל זאמאקאיס, איינער פון די גרעסטע (אויב ניט דער גרעסטער) פראנצויזישער טהעא־טער־קריטיקער. פארוואס? ווייל ס'איז טריף ווי חזיר יעדע דייטשע נאטע, ווייל דייטשע מוזיק איז הערשזוכטיג און גאוה'דיג.

„די פראנצויזען, וואס נעהמען אן דעם מארקסיזם, וואגנעריזם אדער ניטשעאניזם, פערראטהען דערמיט פראנקרייך, ווייל די אלע איזמען זיינען ניט מעהר ווי דער אויסדרוק פון ג ע ר מ א נ י ז ם, וועלכען מיר וועלען שטענ־דיג בעקעמפפען". (קאפיס אין „פיגארא").

אפילו די פרייעסטע גייסטער אין פראנק־רייך האבען ניט קיין פיעל וווייטערען בליק וועג־גען דייטשע קולטור און דייטשען גייסט. זיי האבען אלע דיזעלבע אנשויאונג און דערפאר דוכט זיך אוים, אז איינער ווידערהאלט נאר דעם אנדערענס רייד.

דעמזעלבען איינדרוק בעקומט איהר וועז איהר לייענט אנאטאל פראנס'עס לעצטע אר־בייטען; זייער טאן איז לחלוטין דערזעלבער וואס וועלט איצט בענוצט פון גאנץ פראנקרייך — נישט אויף א האר מילדער פון דעם טאן פון פערעקשנ'טען רעאקציאנער באררעס.

און עמיל וועלהארן?

אין „לעז־אנאל" פערעפענטליכט ער אן אר־טיקעל, וואס ער ווייזט אויף אין צוויי־דריי שורות, אז די דייטשען האבען אויפ'ן פילאזא־פישען און ווייסענשאפטליכען געביעט קיין שוב זאך ניט אויפגעטהאן:

— „וואסער בעדייטונג — פרענט ער — וואלט געהאט העקעל אהן דארווינ'ען, קאנט אהן האפפלאם'ן, קאך אהן פאסטער'ן? די דייטשען זיינען ניט מעהר ווי מעכאניקער, וואס פער־פאלקאמען אן אפפאראט, וואס יענער האט ער־פונדען. ס'איז ניט קיין דייטשלאנד פון גע־טהע, היינע און בעטהאווען; מיר קענען נור א י י נ ן דייטשלאנד: ד י ו ו א נ ד א ל ע נ !"

און דער גרויסער לעבענסטרייסטער מע־טערלינק?

זינט די מלהמה האט זיך אנגעפאנגען, איז דער זאנפטער פילאזאפישער מעטערלינק פער־שטומט געווארען און געבליבען איז נאר מע־טערלינק דער ב א ק ס ע ר...

דאס וואס ביי יעדען געווהנליכען מענשען ערוועקט אבשיי, עקעל — האט מעטערלינק דער־פאר נאר אן אנדער געפיהל. ה ע ר א א י ז ם רופט ער דאס. מיט עטליכע מאנאט צוריק האט ער אנגעשריבען אן ארטיקעל אונטער דעם דא־זיגען נאמען און ער זאגט דארט אזוי:

„מען האט געקענט גלויבען, אז אזא מלחמה ווי די איצטיגע וואלט קיינער נאר קיין מוטה ניט געהאט אנצוהויבען. מען האט געקענט גלויבען, אז וועז די אפיצירען און סאלדאטען פון די פערשיעדענסטע לענדער וועלען זיך צו־זאמענטרעפען אויפ'ן שלאכטפעלד און דער־זעהן וואסערע שרעקליכע רעזולטאטען זייער קאמפף וועט ברענגען, וואלטען זיי זיך אויפגע־הויבען און צוריקגעגאנגען יעדער אין זיין היים. אבער די מענשען האבען ארויסגעוויזען, אז זיי האבען גענוג מוטה און די נאבעלע אייגענ־שאפט — ה ע ל ד י ש ק י י ט, מיט וועלכער זיי מאכען כבוד דער מענשהייט".

וואס איז די הויפט־פאדערונג פון פראנק־רייך צו דייטשלאנד?

איינפאך, פרייסען זאל אויפהערען שפיע־לען די ערשטע פידעל אין דעם דייטשען לע־בען, עס זאל זיין א צופיצעלטע דייטשלאנד, ווי זי איז געווען נאך איידער ביסמארק האט זי צוזאמענגעשמידט. מען האט מורא, און מען קען ניט אריבערטראגען א ג א נ צ ע דייטש־לאנד. וועגען דעם פונקט זיינען כמעט אלע איינפערשטאנדען.

נאטירליך האבען די פראנצויזישע סאציא־ליסטען וועגען דעם אן אנדער מיינונג. אבער זעלטען וועז מען דערהערט זייערע א שטימע, וואס זאל זיין געגוג שטארק אריבערצושרייען די ראבזו־ארמעע.

די ראלע פון גוסטאוו הערווע אין דער מלחמה־צייט פערדיענט בעזונדערס אבגעשאצט וועדען, פון דעסטוועגען וועלען מיר דערמאנען באלגענדעם: אין וויען, בעת א צוזאמענפאהר פון די עסטרייכישע סאציאליסטען, איז אנ־גענומען געווארען א רעזאלוציע, וואס האט אויסגעדריקט די געוועהנליכע סאציאליסטישע שטעלונג ניט צו אנעקסירען קיין פרעמדע טע־

ריטאריע אום קיין פאלק זאל ניט דארפען ערניעדריגט ווערן.

הערווע שרייבט ווענען דעם אין „גער סאסיאל" א לייט־ארטיקעל און זאגט:

„מיר, פראנצויזן, האבען ניט מורא פאר קיין נאציאנאלער ערניעדערונג, דערפאר ווייל אונזער זיג איז א געזיכערטער. אויב די עסטרייכישע „קאלענען" האבען אנגענומען אזא רעזאלוציע, פיהלען זיי, אז ז י י ווערען מוזען איבערקומען די נאציאנאלע ערניעדערונג, זיי און זייערע דייטשע פערבינדעטע. נו יא, אויב זיי זיינען סאציאליסטען, ווערען זיי אלס אזעלכע זיך קענען דען פיהלען ערניעדעריגט, אויב מען זאל שלעזוויג אבגעבען צו דענמארק, וואס פרייסען האט אבגערויבט אין יאהר 1864? ווען איהר, סאציאליסטען, זיך פיהלען ערניעדריגט אויב מיר ווערען זיך צוריקגענהמען עלזאס־לאטרינגען? איז דאס אן ערניעדריגונג, ווען מען ווען די פוילישע פראווינצען וואס לויגען אונטער דער פרייסישער קנוטע אבריסען פון דייטשלאנד און זיי פאראיניגען מיט'ן אויטאנאמישען פוילישען רייך? ווערען די עסטרייכישע סאציאליסטען זיך דען דארפען פיהלען בעליידיגט ווען די רוטענער און פאליאקען ווערען ווערען זעלבסטשטענדיג? דארפען זיי זיך דען זארגען, אויב טראנסלוואניען מיט איהרע רומענישע אייגוואהנער ווערען איבערגעהן צו רומעניען? אויב סערביען ווען צוריקקריגען באסניען און הערציגאווינא? אויב די איטאליענער ווערען צוריק ערוואַרטען טריעסט, טריענט און די אומגענענד, וואס איז בעפעלקערט פון איטאליענער? ווען דען דאס זיין אן ערניעדריגונג, אויב די פאראיניגטע מלוכות ווערען צוישיקען קיין דייטשלאנד און עסטרייך א רעבנונג פון פופציג מיליאירד פאר די שאדענס, וואס זיי האבען אנגעטהאן אין בעלגיען און פראנקרייך? ווען איהר, עסטרייכישע סאציאליסטען, זיך דען אויף א האר דארפען פיהלען ערניעדריגט ווען אום צו האבען א גראנטיע אז דייטשלאנד ווען בעצאהלען די רעבנונג זאל מען איהר דערווייל צונעהמען די וואפען, פערניכטען איהר פלאטע און ארסענאלען? נישט וואהר, אז דאס איז ביי אייך קיין ערניעדריגונג ניט? נו, טא אויב אזוי, זיינען מיר, פראנצויזן, אויך איינשטימיג, אז די מלחמה זאל זיך ענדיגען... אהן ווערען עס איז ערניעדריגונג פאר „ווענען עס איז"...

און דערביי האט ער פערגעסען, אז אויב שוין צ ו ר י ק ג ע ב ע ן פערכאפטע לענדער, טא פאר וואס זאל רוסלאנד, ענגלאנד און פראנקרייך און איטאליען נישט צוריקגעבען די לענדער, וואס זיי האבען פערכאפט? אויב פערניכטען פלאטעס, אויפריסען ארסענאלען, טא פאר וואס נאר די דייטשע, און ניט די ענגלישע, רוסישע און פראנצויזישע? דאס בלייבט אונפערענטפערט, ווייל פריהער פון אלץ איז אויך הערווע א פראנצויז, און אויב מיט א יאהר צוריק האט ער זיך נאך אויסגעלאכט וועגען עלזאס־לאטרינגען, איז אין הערווע'ן דאס לעצטע יאהר פארגעקומען אזא איבערקאהרעניש, אז נאר מיט מיה קענט איהר זיך דערמאנען דעם אמאליגען הערווע.

עס איז א צייכען פון דער צייט, אין וועלכער ער לעבט, — א צייט פון א גרויסער מענשענפיינדליכקייט, פון וועלכע קיין אייניציג פארזענליכקייט אין פראנקרייך איז ניט געבליבען אונבעריהרט.

2.

אויב די געלעהרטע אין די אנדערע מלחמה־לענדער זיינען איצט געווארען ב ע ה ע ל פ ע ר פון זייערע גענעראל־שטאבען, זיינען די דייטשע געלעהרטע געווארען א ט ה י י ל פ ו ן ד ע ר ד י י ט ש ע ר א ר מ ע ע. ניט נאר זיינען די אוניווערזיטעטען, די ביבליאטהעקען און מוזאומס פערוואנדעלט געווארען אין האספיטאלען, נאר די אוניווערזיטעטס־פראפעסארען, די ביבליאטהעקארען, די מוזעאום־אויפזעהער ארבייטען יעדער אויף זיין געביעט, מיט אן ערשטוינענדער דיסציפלין און פיהרען אוים מיט דער גרעסטער פינקטליכקייט די „ארדערס", וואס דאס רעגיערענדע דייטשלאנד האט אויף זיי ארויפגעלענט, אדער וואס זיי האבען פרייוויליג אויף זיך גענומען. וען איהר בלעטערט דורך די ערנסטע דייטשע זשורנאלען פאר'ן לעצטען יאהר בעקומט איהר דעם איינדרוק, אז די אלע הונדערטער־ארטיקעל־שרייבער און ליע־דער־פערפאסער זיינען ניט מעהר ווי איין גרויסער כאר, וואו אלע זינגען אויף איינע און די זעלבע נאטען. אין דער הינזיכט איז ניטא קיין אונטערשיעד צווישען דעם גרויסען פאזיטיוויסט, דעם געלעהרטען אסוואלד, און דעם צורשטערער מאקסימיליאן הארדען, צווישען דעם האלב־וואהנזיגען פאנגערמאניסט טשעמבערלען ביז צום רוהיגען קריטיקער האפמילער. איהר האט דעם אינדרוק, אז די אלע דייטשע פעדער־מענשען זיינען ווי היפנאטיזירט געווארען פון איין מאכט, פון איין אידעע, פון א גרויסען וואהנזין, וואס האט צו זיך קיין גלייכען נישט, ווערען ווייס קיין גרעניץ און קיין אבהאלט. אלע מלחמה־לענדער פערדאמען דאך אייגענטליך דעם קריעג; זיי שרייען אז זיי זיינען אין איהם ניט שולדיג; אין דייטשלאנד אבער האט מען פאר'ן לעצטען יאהר אנגעשריען בען א נאנצע ליטעראטור אויפצוווייזן, אז די מלחמה איז א שהנע מענשליכע אינפיהרונג, א נוצליכער מיטל פאר'ן פראגרעס, דער בעסטער ערציהער פון מענשליכען מוטה, שטארקייט און אפפערווליגקייט. און ניט נאר ליעבהאבער פון אוואנטורען, קאריערישטען פרעדיגען עס, נאר אויך די דייטשע קירכע. די בער־

לינער פֿריסטער האָבען לעצטען מערץ פֿער־
עפֿענטלעכט א מאניפֿעסט, ווואו זיי זאָגען:
„אונזער נאָהענטע בעקאַנטשאפֿט מיט ביבלישער
נעשיכטע ערלויבט אונז צו ערקלעהרען, אז
מלחמה איז א נויטוועגדיגקייט און אז זי מוז
עקזיסטירען כל זמן די וועלט וועט בלייבען
שטאַהן". די בערעכטיגונג פון דער מלחמה און
פון אלע גרויזאמקייטען, וואָס בעגלייטען איהר,
פיהרען די דייטשע געלעהרטע דורך אויף א
וויסענשאפֿטליכען וועג: זיי שטיצען זיך דער־
ביי אויף דארווין'ס און העקעל'ס טהאָריען
וועגען דעם רעכט פון שטאַרקערען געגענאיבער
דעם שוואכערען. די דייטשע שרייבער האָבען
איצט די מאָניע צו רעדען וועגען דייטשען פֿלאָק
ווי וועגען אן „א י ב ע ר־פ פֿ ל ק", פֿונקט ווי
מען האָט דאָ נישט לאַנג נאָך גערעדט וועגען
אן „איבערמענש". מען רעדט כסדר וועגען
דייטשען „געמיטה", וועגען דייטשען גייסט,
וועגען דייטשע קולטור, וואָס צו זיי איז קיין
גליכען ניטא צווישען אלע פעלקער אויף דער
וועלט.

דער אויסוואורף הוסטאָן סטיוארט טשעמ־
בערלען וואָלט זיך קיינמאל ניט פֿארגעשטעלט,
אז זיינע אידעען זאָלען בערענגען אזעלכע רייכע
פרוכטען. זיין קאַפּיטאל־ווערק „די גענעזיס פון
19טען יאָהרהונדערט" דיענט אין גאנץ דייטש־
לאַנד כמעט ווי א טעקסט־בוך פאר די דייטשע
סטודענטען.

קיין אויסיגער געלעהרטער האָט דעם דיי־
טשען פֿאָלק נישט געבראכט צו אזא גרויסען
וואָהנזין ווי טשעמבערלען. מיר וועלען נישט
איבערטרייבען, אויב מיר וועלען זאָגען, אז דער
דאָזיגער ענגלענדער איז איצט דער גרעסטער
דייטש פון דייטשלאנד; ביי קיינעם האָט נאָך
די דייטשע שאָוויניסטישע משוגעת אזוי ווייט
ניט געבושעוועט ווי ביי איהם. זיינע לעצטע
„קריעגס־אויפזעצע", וואָס זיינען דאָ ניט לאַנג
ערשיענען, זיינען מוסטערן פון דעם דאָזיגען
מין. „אהן דער קענטניס פון דער דייטשער
שפראַך, — שרייבט ער דארט, — קען קיין
העכערע קולטור ביי א מענשען ניט זיין. עס
וועט מוזען קומען א צייט, וואו אלע וועלען
סוף כל סוף געצוואונגען זיין צו אנערקענען,
אז דער וואָס קען קיין דייטש ניט איז א פֿאריא.
די פרעמדע פעלקער וועלען איצט אנהויבען
לערנען דייטש אוים קנאה, אוים אינטערעס,
אוים פליכט, אוים עהרגייץ. מיר, דייטשען,
טאָרען זיך ניט פערענטפערען פאר די טהאטען
וואָס מיר בעגעהען. עס וואָלט נעווען די
שעהנסטע זאך, וועלן מיר וואָלטען זיך אפילו
פאר בעלגיען אויף ניט ענטשולדיגט". — —

דאָ האָט די לעהרע וועגען „מאכט איבער
רעכט" דערגרייכט איהר העכסטען שטאפּל.
„דאָס דייטשע פאָלק דארף זיך ניט פערענט־
פערען פאר דאָס, וואָס עס טהוט, נישט פער־
ענטפערען און נישט זיך אוים'טענה'ן", — דאָס
איז איצט א שלאגוואָרט, דאָס איז זאָגאר א
סיסטעם ניט נאָר אין דער דייטשער קריעגס
פיהרונג, נאָר אויך אין דער דייטשער פובלי־
ציסטיק.

דאָס מיליטער, פונקט ווי די געלעהרטע,
קעמפֿפען כמעט מיט דער זעלבער מעטאָדע
און ס'איז זעהר בעגרייפֿליך, פאר וואָס דער
קייזער האָט מיט עטליכע מאָנאַט צוריק בע־
שאָנקען טשעמבערלען מיט איהרע איזערנעם קרייץ,
כאָטש ער האָט נאָך ניט בעוויזען צו דער־
הרג'ענען אפילו קיין איינציגען מענשען. דאָס
איבערגעבען אן איזערנעם קרייץ צום גרעסטען
פֿרעדיגער פון דער פֿאַנגערמאַנסטישער אידעע
איז דער שטארקפּטער בעווייז און צוגלייך א
סימבאל פון דעם ווי ענג צוזאמענגעבונדען די
פעדער־העלדען זיינען מיט די העלדען פון
שלאכטפעלד.

פון טשעמבערלען ביז ווילהעלם אסוואלד
איז איצט נאָר אן איינציגער שריט. פראָפעסאָר
אסוואלד'ס „טהעטיגקייט" אין פערלויף פון
לעצטען יאָהר אונטערשוודעט זיך ניט אויף
דאָס מינדעסטע פון דער טהעטיגקייט פון א
דורכשניטליכען צייטונגס־שרייבער אין א
חוץ די גרויסע נוצען, וואָס ער ברענגט
זיין פאַטערלאנד מיט זיין לאבאָראטאָריום, ער־
פינדענדיג אלץ נייע גיפטיגע גאזען אדער אנ־
דערע מלחמה־מאטעריאלען, האָט דער דאָזיגער
וועלט־בעריהמטער כעמיקער געשפּיעלט איינע
פון די קלעגליכסטע ראָלען צווישען די שאָווי־
ניסטען פון זיין פאַטערלאנד.

יא, מיר וואָלטען געוואָגט צו זאָגען, אז פּראָ־
פעסאָר אסוואלד האָט געשפּיעלט א מיאוס'ע
פּראָוואָקאטאָרישע ראָלע, וועלן מיר וואָלטען
זיכער געווען, אז ער האָט די ראָלע געטומען
אויף זיך בעוואוסטזיניג. פאר אונז לייגט א
נומער פון דער פראנצויזישער „גראנד רעווי"
פון 10טען מאי, 1910. דאָ געפינען מיר אן
ארטיקל פון ווילהעלם אסוואלד אונטער'ן נא־
מען „לע גראן פא" („דער גרויסער שריט").
אסוואלד שרייבט דארט זעהר וואהר, אז עס
וועט זיין א גרויסער הומאניטאָרער שריט פון
פראנקרייך, וועלן זי וועט בעשליסען זיך צו עלט־
וואפנען. אלן כדי צו איבערצייגען די פראַ־
צויזען אין זיין אויפריכטיגקייט חזר'ט ער דארט
איבער עטליכע מאל דאָס וואהרט אינטערנאציא־
נאליזם אלן ער ערקלעהרט זיך דארט אליין אלס
אינטערנאציאנאליסט... ער האָט געפֿרעדיגט
עלטוואפנונג צוליעב מעשליכקייט, צוליעב אינ־
טערנאציאנאליזם. איצט פרעדיגט ער דאָס־
זעלבע, וואָס אלע דייטשע געלעהרטע, אלן דערצו
נאָך פיעל זיכערער, פיעל אונפערשעהמטער.

„מיר דארפען דערגרייכען ביז צום עגדצישל
פון אייראָפּאישען אינדיווידואליזם אלן גרינ־
דען אן אייראָפּא, וואָס זאל זיין ארגאניזירט
אין אן אייניציגען קערפער. דערצו איז נויטיג
צו בעשאפען א צענטראל־ארגאן. אלן דער דאָ־

זיגער צענטראל־ארגאן קען ניט זיין קיין אנ־
דערער ווי דייטשלאנד, ווייל דייטשלאנד איז
דער מארך פון אייראפא און נאר זי אליין פער־
קאנווערטען, קיינדער צייכענען עס מיט קאלי־
גראפישע בוכשטאבען אויף די טאוולען פון
זייערע לעהר־ביכער, ס'איז א הויליג ליעד,
ע ס א י ז ד י י ט ש ל א נ ד ס ל א־
ז ו נ ג.

פראפעסאר האזהאגען (אין זיד דייטשע מא־
נאטס העפטע, נאוועמבער, 1914) דארף שריי־
בען אן אבהאנדלונג ווענען דעם ענגלישען בלוי־
בוך, קוועלט ער זיך און זאגט: איך קען
איצט ניט לעזען קיין ענגליש, ס'איז מיר פער־
האסט און עם בעליידיגט מיך.

די ווילדע בעליידיגעדע בעציהונג צו פרעמ־
דע שפראכען, צו פרעמדע ליטעראטורען איז
אין דייטשלאנד איצט גלווארען אן אמת'ע עפי־
דעמיע.

עס קומט פאר א ווילדע יאגד אויף יעדען
אויסלענדישען ווארט. אזעלכע אונשולדיגע
אויסדרייקען ווי „פאעזיע" „סיטואציע" אדער
„אילוזיאן" זיינען טריף ווי ענגלענדער. נישט
בעסער ווערען בעהאנדעלט די אויסלענדישע
„פיינדליכע" שריפטשטעלער און זייערע ווערק.
עס איז דא נור אין אייניגער שטאנדפונקט
פון דייטשען גענעראל־שטאב. אין די „זידדיי־
טשע מאנאטסהעפטע" שרייבט יאזעף האפמי־
לער אן אבהאנדלונג ווענען אנאטאל פראנס.
ווענען פראנס'ן האבען הונדערטער קריטיקער
ארויסגעזאגט הונדערטער פערשיעדענע מיינונ־
גען. פראנס איז צו קאמפליצירט, צו פיעלזייטיג,
אז איין קריטיקער זאל איהם קענען בעליבטען
פון אלע זייטען. ס'האבען דערפאר אויף פיעל
פראנצויזען, הויפטזעליך פערנאנד ברונע־
טיער, געפונען א סך חסרונות אין פראנס'עס
שאפען; אין האפמילער'ס ארטיקעל בעמערקט
איהר אבער א בייזווילליגע בעהאנדלונג, איהר
דערפיהלט אין יעדער שורה דעם האס ווען דער
שרייבער טראגט צו דער פראנצויזישער קול־
טור. ער רעדט דארט ווענען דער „פינגואינען
אינזעל".

די „פינגואינען אינזעל" איז א קלאסיש סא־
טירישע ווערק וואו עס ווערט אירגנדש פאר־
געשטעלט די גאנצע פראנצויזישע געזיכטע,
פון דער אור־געזיכטע ביז אין דער ווייטער צו־
קונפט ארײן. נעווהנליך האבען דארט אלע
פראנצויזישע העלדען און העלדישקייטען זעהר
א קאמישען אויסזעהן. דער דייטשער קריטיקער,
זעהענדיג ווי א פראנצויז לאכט פון די פראנ־
צויזען, קוועלט דערביי אן זעהר שטארק;
אבער פונדעסטוועגען לאזט ער נישט דורך די
געלענהייט צו זאגען, אז פראנס'עס גראציע־
זער שמייכעל איז ניט מעהר ווי אן אנשטעל:
אדרבא, „ווען ער, פראנס, שמייכעלט, זעהט זיך
ערשט, אז ער האט גאר קיין צייהן ניט אין מויל."
נאר — וועגען דער פינגואינען־אינזעל.

פראנס האט אין די לעצטע קאפיטלען פון
פילאזאפען בערעכטיגען איהם. ציטאטען פון
ליסויער'ס „הימן פון האס" ווערען אין דייטש־
לאנד אבגעדרוקט אויף האנדעלס־פאפירען, אויף
קאנווערטען, קינדער צייכענען עס מיט קאלי־
גראפישע בוכשטאבען אויף די טאוולען פון
זייערע לעהר־ביכער, ס'איז א הויליג ליעד,
ע ס א י ז ד י י ט ש ל א נ ד ס ל א־
ז ו נ ג.

פראפעסאר האזהאגען (אין זיד דייטשע מא־
נאטס העפטע, נאוועמבער, 1914) דארף שריי־
בען אן אבהאנדלונג ווענען דעם ענגלישען בלוי־
בוך, קוועלט ער זיך און זאגט: איך קען
איצט ניט לעזען קיין ענגליש, ס'איז מיר פער־
האסט און עם בעליידיגט מיך.

די ווילדע בעליידיגעדע בעציהונג צו פרעמ־
דע שפראכען, צו פרעמדע ליטעראטורען איז
אין דייטשלאנד איצט גלווארען אן אמת'ע עפי־
דעמיע.

עס קומט פאר א ווילדע יאגד אויף יעדען
אויסלענדישען ווארט. אזעלכע אונשולדיגע
אויסדרייקען ווי „פאעזיע" „סיטואציע" אדער
„אילוזיאן" זיינען טריף ווי ענגלענדער. נישט
בעסער ווערען בעהאנדעלט די אויסלענדישע
„פיינדליכע" שריפטשטעלער און זייערע ווערק.
עס איז דא נור אין אייניגער שטאנדפונקט
פון דייטשען גענעראל־שטאב. אין די „זידדיי־
טשע מאנאטסהעפטע" שרייבט יאזעף האפמי־
לער אן אבהאנדלונג ווענען אנאטאל פראנס.
ווענען פראנס'ן האבען הונדערטער קריטיקער
ארויסגעזאגט הונדערטער פערשיעדענע מיינונ־
גען. פראנס איז צו קאמפליצירט, צו פיעלזייטיג,
אז איין קריטיקער זאל איהם קענען בעליבטען
פון אלע זייטען. ס'האבען דערפאר אויף פיעל
פראנצויזען, הויפטזעליך פערנאנד ברונע־
טיער, געפונען א סך חסרונות אין פראנס'עס
שאפען; אין האפמילער'ס ארטיקעל בעמערקט
איהר אבער א בייזווילליגע בעהאנדלונג, איהר
דערפיהלט אין יעדער שורה דעם האס ווען דער
שרייבער טראגט צו דער פראנצויזישער קול־
טור. ער רעדט דארט ווענען דער „פינגואינען
אינזעל".

די „פינגואינען אינזעל" איז א קלאסיש סא־
טירישע ווערק וואו עס ווערט אירגנדש פאר־
געשטעלט די גאנצע פראנצויזישע געזיכטע,
פון דער אור־געזיכטע ביז אין דער ווייטער צו־
קונפט ארײן. נעווהנליך האבען דארט אלע
פראנצויזישע העלדען און העלדישקייטען זעהר
א קאמישען אויסזעהן. דער דייטשער קריטיקער,
זעהענדיג ווי א פראנצויז לאכט פון די פראנ־
צויזען, קוועלט דערביי אן זעהר שטארק;
אבער פונדעסטוועגען לאזט ער נישט דורך די
געלענהייט צו זאגען, אז פראנס'עס גראציע־
זער שמייכעל איז ניט מעהר ווי אן אנשטעל:
אדרבא, „ווען ער, פראנס, שמייכעלט, זעהט זיך
ערשט, אז ער האט גאר קיין צייהן ניט אין מויל."
נאר — וועגען דער פינגואינען־אינזעל.

פראנס האט אין די לעצטע קאפיטלען פון

פראנס האָט אין די לעצטע קאפיטלען פון בוך געוואָרפען א בליק אין דער צוקונפט און דאָרט דערזעהן שרעקענס ב־לדער וואָס קיילען די בלוטען. ער האָט דאָרט דערזעהן, אז די וועלט וועט אונטערגעהן אין פייער און רויך פון אנארכיסטישע באָמבעס; ווייל די קולטור וועט האָבען איבערגעלעבט זיך אליין און די מענשען וועלען זיך דאן צוריקקעהרען צו דער חיה, צו דעם אורשפרונג פון וואנען זיי זיינען געקומען.

מען קען האָבען וועגען דער דאָזיגער נבואה וועלכע מיינונג מען וויל, איינס איז אָבער זיכער: אויב פראנס האָט גערעדט פון דעם וועלט־אונטערגאנג האָט ער עס געמיינט טאקע פון דער גאנצער וועלט און ניט פון פראנקרייך אליין. עס איז דערפאר, ווייל א הייפעל מילי־אָנערען האָבען די גאנצע וועלט מענשען געמאכט פאר שקלאפען. ווייל די שטעדט זיינען פערוואנ־דעלט געוואָרען אין הויכע פינסטערע פאברי־קען און די מענשען פונקט ווי די מאשינען האָבען פערגעסען זייער ציעל און האָבען אויפגענעבען יעדע האָפענונג פון רעוואָלט און פראָטעסט און טראָגען גלייכגילטיג זייער שווערע לאסט. פראנס זהט פאָראוס, אז אין דער צוקונפט וועט פערשווינדען ביי די מאסען יעדע לוסט אָדער פרָאבע דאָס לעבען זיך צו פערבעסערען, און אז די אייניציג מעכטיגע פאַרטיי וועט זיין נור די אנארכיסטישע, וועלכע וועט אין א שעה־נעם העלען טאָג דורך דינאַמיט אומברענגען די דריקער צוואמען מיט די אונטערדריקטע.

פראנס האָט אלזא „געזעהן" א וועלט־אונטערגאנג און ניט קיין פאָלקס־אונטערגאנג, וויבל דער קאפיטאליזם אין פראנק־רייך איז ניט ערגער ווי אין דייטשלאנד, ענג־לאנד אָדער די פעראייניגטע שטאָטען. האָפ־מילער האָט זיך אָבער אנגענאפט אן דער דאָזי־גער נבואה פון אנאטאל פראנס און מיינט, אז די נבואה איז נור געזאָגט געוואָרען אויף פראנק־רייך; פראנקרייך מוז, זאָגט ער, אונטערגעהן, וויבל זי איז דעגענערירט, פערפוילט און אָבגע־לעבט, וויבל די לאטיניישע ראסען האָבען זייער ראָל אויסגעשפילט און וויבלענדיג צו ניט וועלען זיי דעם סצעפטער פון וועלט־הערשאפט מו־זען איבערגעבען אין גערמאָנישע הענד. וויבל דאָס גערמאנענטום איז די אויפגעהענדע זון און דאָס וואָס וועט נישט בעאיינפלוסט פון גערמא־ניזם איז פויל, אבגעלעבט און בלאָס. די אייר־ציגע פראנצויזישע דיכטער וואָס זיינען באמת דיכטער, פול מיט לעבענסזאפט, זיינען קלא־דעל און ראָלאן און דאָס איז נאָר דער־פאר, וויבל דיעזע זיינען פון גערמאנישער אָב־שטאמונג. דאָס זובענישׂ נאָך פאָספאָרטען ביי אויסלענדישע שריפטשטעלער איז אין דייטש־לאנד גוואָרען א מאָדע זאָך.

דר. קארל שטאָרך שרייבט אין „טירמער" אן אָפענעם בריעף צו די אינטעלעקטועלע פין פראנקרייך און ענגלאנד, וואָס האָבען אונטער־געשריבען דעם פראָטעסט געגען די צושטערונג פון קונסטווערק דורך די דייטשען. וועג ער ד־ערד צו בערגסאָן וואַרפט ער איהם פאָר זיין פראנ־צויזישען פאטריאָטיזם און פסל'ט איהם, וויבל ער שטאמט פון עסטרייכישע אידען. ער בעווייזט ניט צי בערגסאָן האָט געהאט רעכט צו פראָטעס־טירען אָדער ניט — דאָס איז איבעריג. בעווי־זען וויבל ער נאָר, אז בערגסאָן איז א גאָרנישט „וועג נישט אונזער דייטשער פיכטע". און דערביי בייסט זיך דער שרייבער די ליפען נאָך וואָס די דייטשע פרעסע האָט נאָך געהאָלפען אזא מין בערגסאָן פאָפולער וועדען.

דר. שטאָרך ענדיגט זיין „אָפענעם בריעף" מיט אזא מין לשון:

„איהר פראנצויזען מעגט אייך אפילו טענה'ן וואָס איהר ווילט — מיר לאכען פון אייך! און אחוץ וואָס מיר לאכען פון אייך, פערשטעהן מיר אייך. און מיר וועלען אייך פערשטעהן פון היינט אָן ביז אין דער אייביגקייט."

די דייטשע פובליציסטיק צייכענט זיך איצט אוים מיט א מגושם'דיגער ברוטאליטעט, מיט א מין צינזיס, וואָס האָט צו זיך קיין גלייכען ניט. דער קאָפ פון די דאָזיגע צינקיקער איז אָהן ספק „אונזער" מאקסימיליאן האַרדען. ער איז א מין ביסמארק פון פרייסישען זשורנאליזם.

עס וועט אמאל נאָך מוזען קומען א צייט, וועו זיינע ארטיקלען וואָס ער האָט אָנגעשריבען דאָס לעצטע יאָהר וועט מען אויף אן עפענטליכען פלאץ פערברענען. פון וואנען עס קומט צו א גע־וועזענעם אידען אזא פערעהרונג פון רויהער, ברוטאלער גענואלד איז ווירקליך שווער צו פער־שטעהן, אויב מיר זאָלען ניט וועלען אננעהמען, אז משומדים זיינען פעהיג אויף אלץ. די לוסט צו פערלאכען און בעשימפפען א געפאלענעם איז ביי איהם א ברענענדע ליידענשאפט געוואָרען. צו בעלגיען האָט האַרדען נאָך טענות, פאַרוואָס זיי האסען די דייטשען...

און דערמאָנט ער פראנקרייך, דערפיהלט איהר דעם טעם פון גיפט־שפריצען.

„וויא פאנד, וויא משכון, וועט איהר פראנ־צויזען אין אונזערע הענד ליעגען; קיינער וועט אייך שוין פון אונז ניט אבראטעווען, קיינער וועט אייך פון אונז שוין ניט אבויספרייסען. איהר וועט בעצאָלען די מלחמה־קאָסטען פאר אלץ און פאר אלעמען. וועו מיר וועלען רוסלאנד גוט האָבען צו'הרג'עט און פע־טריבען וויבל אווק וועט זי ביי אונז אפשר פועל'ען א שלום; אייך וועט אבער דער דיי־טשער צארן דריקען ווי מיט אייזערנע צוואנגען, איהר וועט אייך פון אונז שוין ניט אראויסדרעהען." („צוקונפט" 3טען אָקטאָבער, 1914).

און... אין בערלין זיצט א געלעהרטער וואָס זאמלט פאקטען פון מענשענלעבען, וואָס זיינען נעשעהן אין פערלויף פון דער מלחמה...

לעֶא דיוטש:

דער ערשטער אידישער סטודענט אין א פֿאליטישען פֿראצעס

(פון דער סעריע „אידען אין דער רוסישער רעוואָלוציאָנערער בעוועגונג").

איך האָב שוין דערצעהלט, האָבען די מעהרסטע בעשול־דיגטע אין פֿראָצעס וועגען דער ערשטער פֿאָליטישער דעמאָנסטראציע געוווכט זיך צו פערענטפערען, אז זיי האָבען צופֿעליג פערבראַנדזשעט דעם 6טען דעצעמבער, 1876, אויפֿן קאזאנער פּלאץ. אָבער ניט אזוי האָט זיך געהאַלטען אויפֿן געריכט דער סטודענט פון דריטען קורס פון דער מיליטעריש־מעדיצינישער אַקאַדעמיע אַלעקסאַנדער ביבערהאַל. ער איז געווען אייניגער פון די וועניגע צוויששען די אָנגעקלאָגטע, וואָס האָבען אָפּען און פריי אַרויסגעזאָגט דעם אמת פאר די ריכטער־סענאַטאָרען. ער האָט ניט געוווכט זיך אַרויסצודרעהען אָדער אָבצוישוואַכען זיין שולד מיט וואָסער עס איז אויסרייד, ווי עס האָט געטהאָן, צום ביישפּיעל, נאָווואָוסקי. און ער האָט טאַקע טהייער בעצאָהלט דערפאר. צוליעב דעם שווערען פּסק, וואָס ער האָט בעקומען, וועלען מיר זיך א ביסעל לענגער אָבשטעלען אויף דער בעשולדיגונג געגען איהם.

דער פֿראָקוראָר, אזוי ווי די ריכטער, האָבען דעם פערברעכען געזעהן אין דעם, וואָס מען איז געשטאַנען און געהערט פֿלעכאַנאָוו׳ס רעדע, וואָס מען האָט געקוקט אויף דער פאַנאַנדער־געווייקעלטער רויטער פאָהן מיט דער אויפֿשריפט: „ערד און פרייהייט". וואָס איז דאָס געווען פאר אַזא שרעקליכע רעדע?

„אויף וויפיעל עס געדענקט זיך מיר, — האָט איינער אן עדות געזאָגט אויפֿן פֿראָצעס, — האָט דער רעדנער דערצעהלט וועגען פּאָלק, אז מען נעהמט פון איהם אוועק די לעצטע קוה און הוהן אויף צינזען; וועגען די מענשען, וואָס האָבען געליטען פאר׳ן פּאָלק, און ער האָט דערמאָנט דעם נאָמען טשערנישעווסקי; און אין המון איז געווען א גרויסע אויפרעגונג און מען האָט געשריען „הורראה!" און מען האָט געוואָרפען עפּעס רויטעס אין דער הויף, דאכט זיך א פאָהן מיט עפּעס אן אויפשריפט!"

אזוי אויך האָבען פֿאַרגעשטעלט די רעדע נאָך אַנדערע עדות.

און אָט וואָס ביבערהאַל האָט ערקלעהרט: „איך וועל דערצעהלען ווי די זאַך איז געווען ניט אום זיך צו פערענטפערען, נאָר ווי א פֿשוט׳ער עדות. איך בין געווען אין קירכע. נאָכ׳ן גאָטעס־דינענסט האָט מען זיך געמומען פאָנאַנדערגעהן. איך האָב ניט געוואָוסט, אז מען וועט האלטען א רעדע און איך האָב זיך געלאָזט געהן אהיים. פּלוצלונג דערהער איך: „מיינע העררען, קומט צוריק!" איך האָב זיך אומגעקעהרט און אויסגעהערט די רעדע. ביי דער קירכע זיינען דאמאָלס געשטאנען א פּאָליציסט און א קווארטאַלנער און זיי האָבען עפּעס ווי געווארט אויף דעם, וואָס איז פֿאַרגעקומען, כדי צו קענען כאפּען און שלאָגען. צייט האָבען זיי געהאט גענוג ניט צו דערלאָזען דערצו, ווייל די רעדע האָט געדויערט זעהר לאנג. איך וויעדערהאַל, אז פיעלע פון אונז זיינען זיך שוין פאָנאַנדערגענאַנגען, ווייל זיי האָבען ניט גווואוסט, אז מען וועט רעדען. די רעדע איז געקומען אויף דעם פערלאַנג פון איינעם, וועלכער האָט אויסגעדריקט זיין בעדויערן, אז אזוי פיעל מענשען קומען אום, אָבער געגען דער רעגיערונג האָט ער נאָרנישט פיינדליכעס געזאָגט. אויסגעהערט די רעדע, האָב איך שוין געוואָלט אוועקגעהן; ווי איך קעהר זיך אום, דערזעה איך א פאָהן. דאמאָלס איז געווארען א פייפערייי. זיינען אָנגעלאָפּען פּאָליציסטען און האָבען געמומען כאפּען און שלאָגען. איך האָב זיך ניט געשלאָגען, אָבער אז מען וואָלט מיך א קלאפ געטהאָן, וואָלט איך געגעבען צוריק".

אויף דער פראגע פון פֿאַרזיצענדען: „ווי האָט מען עס אייך ארעסטירט אָהן א פאר־וואָס?" — האָט ביבערהאַל געענטפערט: „זעהט איהר, מיין מאנטל איז אן אָבגערייבענער און איך זעה אוים ווי א סטודענט".

— ניט מעהר? — וואונדערט זיך דער פאר־זיצענדער.

— אָה, איך בין איבערצייגט, — ענטפערט ביבערהאַל, — וועז מען ניט איהר נאָר א וואונק, וואָלט די פּאָליציי געכאפט און ארעסטירט אלע סטודענטען אויף דער גאס.

— איהר קענט ניט וויסען, וואָס די פּאָליציי וואָלט געטהאָן, — האָט זיך אויסגעבייזערט דער פֿארזיצענדער.

אזוי האָט זיך געהאַלטען פאר די סענאַטאָרען דער ערשטער אידישער סטודענט, וועלכער איז צוגעצויגען געוואָרען צו א פּאָליטישען פּראָצעס. ניט נאָר האָט ער ניט געזוכט צו פערקלענערען זיין שולד, נאָר ער האָט נאָך גערזוכט צו בעווייזען, אז זיין האנדלונג איז קיין

פערבראכען ניט. ער האָט זיך אויף אָבגעזאָגט פון א פערטהיידיגער, וואָס די ריכטער האָבען אָנגענומען פאר א צייכען פון פראָטעסט.

„בין איך בעגאנגען א פערברעכען? — האָט ער געפרעגט אין זיין פערטהיידיגונגס־רעדע, — אויב עהרען דעם אָנדענקען פון חברים, — און פיעלע פון די, נאָך וועמען מען האָט נעמאכט די הזכרה אין דער קירכע, זיינען געווען מיינע חברים, מיט וועמען איך בין צוזאמען געזעסען אויף דער שול־באנק, — אויב דאָס איז א פערברעכען, דאן בין איך, נאטירליך, שולדיג. וויי־טער האָב איך געזעהן די פאָהן און געהערט די רעדע. אָבער האָבענדיג אויגען, קען מען דען ניט זעהן און האָבענדיג אויערן קען מען דען ניט הערען?"

מיר וויסען שוין, אז פאר „זעהן און הערען" זיינען פעליציע שעפטעל און חיים נאָווא־קאָווסקי פעראורטהיילט געוואָרען צו פערשיקונג קיין סיביר. ביבערהאל'ס פסק איז געווען — 15 יאָהר קאָטאָרזשנע ארבייט אין די סיבירישע גאָלדגרובען.

אָט דער פסק איז אפילו אין רוסלאנד צו יענער צייט געווען אונערהערט; אזא פסק האָט געקומט פאר דעם שוורסטען פערברעכען און בעקומען האָט ער איהם בלויז פאר זיין העל־דישע האלטונג אויפ'ן גערייט.

אלעקסאנדער ביבערהאל איז געווען דער ערשטער איד, וועלכער איז פער'משפט געוואָרען צו קאטאָרגע אין א פאָליטישען פראָצעס.

* * *

א זוהן פון ניט קיין רייכען בעל הבית פון דער שטאָדט יאלטע, איז ביבערהאל, נאכדעם ווי ער האָט געענדיגט די גימנאזיע אין קערטש, אוועק קיין פעטערבורג, וואו ער איז אָנגעקומען אין דער מיליטעריש־מעדיצינישער אקאדעמיע. ער איז געווען א פליסיגער סטודענט, געווען אָבגעגעבען צו זיין ארבייט און זיך געגרייט צו זיין פראָפעסיע. חוץ דעם האָט ער ליעב געהאט א קריסטליך מיידעל, מיט וועלכער ער האָט זיך געקליבען חתונה צו האָבען, וועלכע ער וועט בע־קומען זיין דיפלאָם. דאָס אלץ האָט איהם ניט געלאָזען אוועקצוגעבען זיך צו דער רעוואָלוציא־נערער בעוועגונג, ווי די מעהרסטע פון זיינע חברים האָבען עס געטאָהן. ער איז ניט „גע־גאנגען אין פאלק", ניט פראָפאגאנדירט און ניט פערשפרייט פערבאָטענע ווערק. אָבער ער איז געווען אן עהרליכער יונגערמאן, מיט אן אונ־אבהענגיגען כאראקטער, מיט א האַרץ, וואָס פלעגט זיך אָפרופען אויף אלעס גוטעס. דער־פאר, דערוויסענדיג זיך, אז מען גרייט זיך צו א דעמאָנסטראציע, האָט ער בעשלאָסען צו בע־טהיליגען זיך אין איהר, צוליעב וואָס ער איז צו 22 יאָהר אריינגעפאלען אין קאטאָרגע, בעת עס האָט איהם אזוי נאָהענט געוואונקען א שטיל און גליקליך לעבען מיט א געליעבטער פרוי.

אן אנדערען וואָלט אזא פלוצלונגע איבער־קעהרעניש געברָאכען, אָבער ניט ביבערהאלען. ער האָט מוטהיג אריבערגעטראָגען די אלע שרע־קען פון יאָהרענלאנגער קאטאָרגע און פערשי־קונג. זיין כלה האָט פריוויליג געמוסען אויף זיך צו טהיילען מיט איהם זיין שיקזאל אין זי איז מיט איהם מיטגעגאנגען. וועגן פון איין זייט האָט עס איהם געהאָלפען טראָגען דעם אומגליק, האָט פון דער אנדערער זייט איהם געמוזט דריקען דער גראנק, אז צוליעב איהם שטעהט זי דאָס אויס שוועכע ליידען און גוויטה, ארומגארינגעלט פון די פערשיעדענסטע געפאהר־רען, אין יענע פערוואָהרפענע מקומות, וואו עס בלאנדזשען ארום פערצוויפעלטע נפשות, פער־ברעכער וואָס זיינען אָבגעקומען זייער שטראָף; זי א הילפלאָזע, אליין אין א כאָלופקע, ער — הינטער אייזען און ריגעל, א געשמיטער אין קייטען. אָבער די צוויי טעג אין וואָך, וועגן זיי האָבען זיך געקענט זעהן, האָבען זיי בעלוינט פאר רער פיין פון די איבעריגע טעג.

די צייט האָט זיך געצויגען לאנגזאם, ווי מיט מאטערניש, א יאָהר נאָך א יאָהר; מיט די יאָהרען איז געגאנגען די יוגענד, די בעסטע לעבענס־צייט. ביבערהאל און זיין כלה האָבען געדולדיג אויסגעקוקט אויף דעם מאָמענט, וועגן זיי וועלען קענען אין איינעם זיין און לעבען ניט צושוידט. צו זייער גליק, איז דער מאָמענט גע־קומען פריהער, איידער זיי האָבען גערעכענט.

אלעקסאנדער דער דריטער האָט ביי זיין קרוינונג (1883) ארויסגעלאָזען א מאניפעסט, דורך וועלכען עס איז בעזונדערס פערלייטערט געוואָרען דער שיקזאל פון די יעניגע, וועלכע האָבען זיך בעטהיליגט אין דער דעמאָנסטראציע אויף קאזאנער פלאץ. די רעגיערונגס־לייט אליין האָבען אין גיכען איינגעזעהן, אז דער גאריכט האָט שוין צו גרויזאם בעהאנדעלט די פער־זאנען, צופעליגע פערבייגעהער, וועלכע די פא־ליציי האָט בלינדערהייט צונויפגעכאפט אויפ'ן פלאץ און ארומיגע גאסען. א דאנק אָט דעם „צארישען חסד", האָט ביבערהאל פערבראכט אויף קאטאָרגע ניט 15, נאָר 7 יאָהר. ער איז ארויסגעשיקט געוואָרען אין איינעם פון די ווייט־טעסטע געגענדען פון מזרח־סיביר.

דאָס פאָר פאלק איז נאטירליך געווען אי־בערגליקליך: ענדליך זיינען זיי צוזאמען! אָבער איצט האָט זיך אָנגעהויבען א שווערער קאמפף פאר עקזיסטענץ. עס זיינען אונטער־געקומען קינדער, מען האָט זיי געדארפט הא־דעווען, ערציהען, בילדען. און אויך דאָ איז די עטרייע פרוי געקומען ביבערהאל'ען צו הילף. א קליינע, א שוואכע, א מאָגערע, איז פרוי ביבערהאל געווען א גבור'טע אין גייסט. וואו נאָר זי האָט א מענליכקייט געהאט, האָט זי געזוכט וואָס צו פערדינען. זי האָט געקענט שפראכען און געשפיעלט ניט שלעכט קלאוויר. אויף דיעזע קענטניסע איהרע האָט זי אָפט גע־פונען א פאדערונג ביי דער דראמעטישער אריסטא־קראטיע: ביי רעגיערונגס־באאמטע, ביי קויפ־לייט, ביים גלח.

און ביבערהאל אליין איז קיינמאל ניט געזעסן מיט צונויפגעלעגטע הענד. ענערגיש, בעהיג צו יעדער פראקטישער ארבייט, האט ער זיך אלע מאל געפונען וואס צו טהאן. וואס איז ער ניט אויסגעווען! געארבייט ביי די גאלדגרובען און אין קאנטארען, געווען בוכהאלטער, לעהרער, קארעספאנדענט.

די יאהרען זיינען געפלויגען. שוין צייט געווען די קינדער צוועקצוגעבען עפעס אין א שולע. אבער וואו? ענדליך, נאך א יאהרעלאנגען פלאגען זיך אין די קאלטע סיבירישע וויסטענישען, האט ביבערהאל בעקומען די ערלויבניש צו בעזוצען זיך אין בלאגאוועסטשענסק.

* * *

וועז אין וויינטער פון 1885 בין איך אנגעקומען אויף קאטארגע, האב איך שוין ביבערהאלען ניט געטראפען. בעגעגענט האב איך זיך מיט איהם ערשט אין 15 יאהר ארום, וועז דורכמאכענדיג פערשיעדענעס אין מיין לעבען, בין איך אין 1899 אויף פערוואלרפען געוואלרען אין בלאגאוועסטשענסק.

ביבערהאל איז דאמאלס אלט געווען 46 יאהר. אבער אויסגעקוקט האט ער נאך גאר מונטער, פעסט, פערהאלטעווען אין לעבענסקאמפף. כאטש א פערטעל יאהרהונדערט פון זיין לעבען האט ער פערבראכט אויף קאטארגע אין פערשיקונג אין די פערשיעדענע געשעהעניסען פון דער רעוואלוציאנערער בעווועגונג האבען זיך אבגעשפיעלט ווייט פון איהם, דאך בעקומענדיג ידיעות פון צייט צו צייט פון פערזאנען, וואס האבען דירעקט זיך בעטהייליגט אין דער בעווועגונג, האט ער געהאט א לעבעדיגען אינטערעס צו איהר. ער האט איבערהויפט געמאכט דעם אייגדרוק פון א מענשען, וואס האט זיך גאנץ גוט פיזיש אין מארליש דערהאלטען. עס איז געווען אינטערעסאנט מיט איהם זיך פאנאנדערצושמועסען. ער האט געהאט גאר פיעלעם צו דערצעהלען פון דעם לעבען אין די שנעאיגע מדבריות, א לעבען, וואס איז, דוכט זיך, אזוי ארים אין אייגדריקע.

צו יענער צייט איז ער געווען אן אגענט פון אן עקספעדיציאנס־קאנטאר, און דאס צוזאמען מיט די לעקציעס פון זיין פרוי האבען איהם געשאפען מיטלען צום לעבען. זיין עלטסטע טאכטער איז שוין געווען אין פעטערבורג אויף די העכערע קורסען, א צווייטע טאכטער און א זוהן זיינען געווען אין די לעצטע קלאסען גימנאזיע.

ביבערהאלס פאמיליע האט געצויגען צו זיך מיט איהר גאסטפריינדליכקייט און אינטעליגענץ. מיר, די געצוואונגענע אינוואוינער פון בלאגאוועסטשענסק, פלעגען זיך אפט פערזאמלען בייַ איהם און פערברענגען אין אונענדליכע שמועסען וועגען דער פערגאנגענהייט און צוקונפט פון רוסלאנד און דער גאנצער ציוויליזירטער וועלט, אדער מיר פלעגען זיך צוהערען צום שפיעלען פון זיין פרוי. אניט פלעגען מיר גאר שפיעלען אין שאך. זיך ניט בענוגענט דערמיט, האבען מיר אין זעלבען יאהר אנגעפאנגען ארויסצוגעבען א לעגאלע פראגרעסיוועז צייטונג — „אמורסקי קראי". ביבערהאל איז געווען איינער פון אונזערע מיטארבייטער. ער האט אבגעדרוקט אין איהר א רייהע ארטיקלען וועגען דעם לעבען ארום די גאלד־גרובען. זיי זיינען געווען גאר, גאר ניט שלעכט; עס האט געקלאפט אין איהם א קינסטלערישער אדער.

איבערהויפט האט ביבערהאל פערמאגט א רייך בעגאבטע נאטור, וואס די אומגלייכע רוסישע פאליטישע בעדינגונגען האבען איהר ניט געגעבען די מעגליכקייט צו ענטוויקלען איהר פולע קראפט. א טרויעריגע פאסירונג האט אין גיכען אונז געגעבען א געלעגענהייט נאך בעסער צו דערקענען ביבערהאלס כאראקטער. עס איז א שטיק אמת אין דעם, אז א מענש לאזט זיך אם בעסטען דערקענען אין אן עת צרה.

אין זומער פון 1900 האבען די כינעזער, וואס האבען געוואוינט אויף דער אנדערער זייט אמור, געגען בלאגאוועסטשענסק, אנגעהויבען צו בעגהען פייגדליכע אקטען געגען די רוסען. דאס איז געווען בעת דעם בעקאנטען אויפשטאנד פון די כינעזער געגען די איראפפער, וואס האבען געמומען באלבאטעווען אין זייער לאנד. אויף די בלאגאוועסטשענסקער איינוואוינער האבען זיך פלוצלונג א שאט־געטהאן פון כינעזישען ברעג באמבעס און גראנאטען. זיי פלעגען זיך אויפרייסען אין די גאסען, אריינפאלען אין די הייזער, ברענגעדיג טויט און שרפות.

מען קען זיך פארשטעלען די מהומה, וואס די באמבארדירונג האט ארויסגערופען אין בלאגאוועסטשענסק. אפילו די וואס האבען געוואוינט אין די וויייטעסטע קווארטאלען, וואו די גראנאטען פלעגען ניט גרייכען, האבען פון שרעק זיך בעהאלטען אין די קעלערען אדער אין גאנצען פערלאזען די שטאדט, פערנעהמעדיג מיט זיך די ווערטהפולע חפצים.

ביבערהאלס וואוינונג איז געווען אויפן ברעג אמור, פונקט איבער דעם לאגער פון די צובונטעוועטע כינעזער. זיין לעבען איז געווען אין גרעסטער געפאהר, אבער ער האט זיך ניט פערלאזען. די פרוי און קינדער האט ער ארויסגעפיהרט אויסען שטאדט, און אליין איז ער פערבליבען אין דער וואהנונג, און עס האבען ניט געהאלפען קיינע טענות פון אונז, זיינע חברים.

פאר די 20 טעג, וואס די באמבארדירונג האט אנגעהאלטען, האב איך זיך אפט מיט איהם געזעהן. ער האט געשפאסט און געווי־צעלט זיך איבער די פלאצענדע באמבעס און ניט געוואלט אננעהמען קיין שום פארזיכטס־מיטעל. אזא זעלבסטבעהערשונג, אזא שטאלענער מוטה האט ניט געקענט ניט ארויסרופען א בעזונדערען רעספעקט צו איהם.

צום גליק האבען ניט געליטען ניט ער, ניט

זיין וואוינונג, און דאָס האָט איהם געגעבען א גרונד צו ערקלעהרען: „זעהט איהר, עס איז קיין שום געפאהר ניט געווען; פערלאָז איך דאָס הויז, וואָלט מען אלץ צוראָבירט".

* * *

דאָס מוז האָט נאָך געהאָט אָנגעגרייט פאר ביבערהאל'ן א סך נסיונות.

נאָך דער ראַפּאָרט פון די 80יגער יאָהרען, האָט אין די 90יגער יאָהרען וויעדער זיך אָנגעהויבען אן אויפלעבונג. און וויעדער האָבען די שטודירענדע יוגענד און די ארבייטער געגעבען די מעהרסטע אָפּפער.

און פונקט אזוי ווי אין דעצעמבער 1876, האָט דער פּאָרטגעשריטענער טייל פון דער פּאָטערבורגער געזעלשאפט אין 1901 וויערער זיך פערזאמעלט אויפ'ן היסטאָרישען קאָנגרעס, אום אויסצודרייקען א פּראָטעסט געגען דער הערשענדער אָרדנונג אין רוסלאנד. אָבער דאָס איז שוין ניט געווען יענע הייפעלע דע־מאָנסטראַנטען, מיט וועלכע ביבערהאל איז אַרעסטירט געוואָרען. די רעגיערונג האָט שוין געמוזט אָנקומען צו באַטאַליאָנען קאָזאָקען, וועלכע האָבען געשניטען מיט נאָגאיקעס און געטראָמפּעלט מענשליכע לייבער מיט זייערע פערד. איבער טויזענד מענשען זיינען אַרעס־טירט געוואָרען, און צוויישען זיי אויך ביבער־האל'ס טאָכטער.

אזוי האָט מיט דער טאָכטער אין 25 יאָהר ארום זיך ווידערהאָלט דער שיקזאל פון איהר פאָטער. אָבער זי איז פאָרט געווען גליקלכער. זי האָט בעקומען בלויז אַרויסגעשיקט אין איהר געבורטסשטאָדט. סיביר איז געווען איהר היים.

ווען אין 1901 האָב איך אָבגעמאכט ביי זיך צו אַנטלויפען פון בלאָגאָווֹעסטשענסק, האָב איך עס מיטגעטהיילט ביבערהאל'ן. איך געדענק ווי מיט א זיפץ האָט ער א זאָג געטהאָן: „און מיינע ביינער וועלען שוין פערפוילט ווערען אין סיביר!" אָבער דאָס איז ניט מקוים געווָאָרען. די רעוואָלוציע, וואָס האָט אויסגעבראָכען אין 4 יאָהר ארום, האָט געבראכט צו אן אלגעמיינער אמניסטיע, און ביבערהאל האָט בעקומען די מעגליכקייט צוריקצוקעהרען זיך אהיים.

אזוי האָט א מענש פאר אויסהערען א רעדע פון פלעכאַנאָוו'ן, בעצאָהלט מיט 30 יאָהר לעבען, ד. ה. כמעט מיט זיין גאנצען לעבען.

* * *

די קינדער זיינען געגאנגען אין זייער טא־טען'ס וועג. די עלטערע טאָכטער, וועלכע איז אין 1891 אַרויסגעשיקט געוואָרען פאר דער דע־מאָנסטראַציע, איז שפּעטער פער'משפט געוואָ־רען צו קאַטאָרגע פאר אנטייל נעהמען אין א טערָאריסטישען אקט. אויך וויפיעל מיר איז בעקאנט, געפינט זי זיך נאָך אין געפענגנים. זיין אייניגער זוהן איז אויך געווען ארעסטירט. וואָס איז ווייטער געשעהן מיט אלעקסאַנדער ביבערהאל'ן ווייס איך צום בעדויערען ניט.

אברהם רייזען:

דער פֿאָלקסאַדוואָקאַט

ערדי קלינגער, דער שוישפּיעלער איז געזעסען אין דער קליי־נער בעקערייַ אויף האוסטאָן סטריט און בעשטעלט א גלאָז קאַווע מיט קייק.

געקומען איז ער אהער עסטערא, וויל א גלאָז קאַווע רעכענט מען דאָ דרייַ סענט און קיין טיפּ דאַרף מען דאָ ניט געבען. ביי היינטיגען טאָג איז דאָס פּאַר איהם געווען א גרויסער קרן. קלינ־גער איז אפילו קיינמאל ניט געווען קיין פער־שפּאָרער. פערקעהרט, ער האָט אלע מאל ליעב א הוליע צו טהאָן, ווי זיינע אויסגערעכענטע חברים דריקען זיך וועגען איהם אוים מיט אירָאניע און פּאַרוואורף. אָבער ביי יעצטיגער שווערער לאגע זיינער, נאָכדעם ווי ער האָט זיך צוקריגט מיט אלע מענערזשערס און איז א גאנץ ווינטער ניט אָנגאָזשירט געווען, האָט ער געמוזט אָנהויבען צו קאַרגען.

נאָכדעם ווי דער קעלנער האָט איהם צוגע־טראָגען די קאַפּע און האָט ווי מיט א שמייכעלע איהם אָנגעקוקט, האָט קלינגער דערפיהלט, אז דאָס בלוט געהט איהם אין פּנים אריין. ער האָט מורא געהאט, אז דער קעלנער האָט איהם זיכער דערקענט.

ער האָט געזופט די קאַווע און געטראכט:

— צו אלדי טיוועל! אלע קענען מיך! איך בין זיכער, אז דער דאָזיגער חאָם האָט מיך דערקענט! אודאי מיך געזעהען אין „מירעלע אפּרת".

ער האָט אראָבגעלאָזט דעם קאַפּע און גע־זוכט פערגעסענהייט אין דער קאַפּע קאַווע, ווי א שכור אין דער גלעזעל משקה און וויעדער געטראכט:

— מען קען זיך פון די דאָזיגע „פּאטריאָ־טען" ניט אויסבאהאלטען. וואו דו זאלסט ניט קומען, געפינט זיך איינער וואָס קען דיך און שמייכעלט צו דיר...

ער האָט זיך שוין געוואָלט אויפהויבען, בע־צאָהלען און ארויסגאהן, אָבער אומקאהרענדיג די אויגען אין א זייט ערגעץ האָט ער בעמערקט, וויי עס זיצט ביי א ווינקעל טישעל א מאן, וואָס קוקט אויף איהם און דאכט זיך, אז ער גריסט איהם.

— א בעקענט פּנים! — האָט קלינגער א טראכט געטהאָן.

נאָר אייליר ער האָט צייט געהאט צו דער־מאָנען זיך ווער יענער איז, איז דער לעצטער אויפגעשטאנען, זיך געלאָזט גאהן מיט א בריי־טען שמייכעל צו קלינגער'ס טישעל און צוגע־הענדיג צו קלינגער'ן, האָט ער גוט־ברודעריש איהם אויסגעצויגען די האנד:

— העלאָו, מר. קלינגער! ווי קומט איהר אהער?...

קלינגער האָט איהם בעקוקט און זיך ענדליך הערמאָנט:

— מר. וואשקינד! פון באָערי מיוזיק האָל! ווי קומט א י ה ר אהער?

— איך שפּיעל דאָ סקעטשעס אין א מוא־ווינג פּיקטשור פּלייס, האָב איך מיך אריינגע־כאפּט א קאוו אויסטרינקען...

„אז אָך און וועה איז צו מיר!" — האָט קלינגער אינערליך געקרעכצט. — איך, דער לייבלינג פון פּובליקום, און דער דאָזיגער קא־ליקע אין איין פּלאץ...

ער האָט אָבער זיך טיפער אריינגעקוקט אין יענעם'ס פּנים און האָט בעמערקט אין זיינע אויגען טרויער און אונצופריעדענהייט און ער איז צו איהם גוט אויפגעלעגט געוואָרען:

— איהר שפּיעלט שוין גאָר אין מואוינג־פּיקטשור פּלאץ?

— וואָס זאָל מען טהאָן? — האָט וואש־קינד מיט הכנעה געענטפערט, אז דער מיוזיק־האָל אויף דער באָוערי האָט זיך צוגעמאכט. האָב איך מיר פערפאכט א פּאָר סקעטשעס אין פיהר זיי אויף מיט א „פּארטנער" אין מואוינג פּיקטשור פּלייסעס...

— מאכט איהר א לעבען? — האָט קלינ־גער מיט אנטהיי געפרעגט.

— גאָר נישקשה... דער עיקר אָבער, איך דארף מיך ניט בלאמירען. מיין נאָמען אויף די פּאסטערס פיגורירט ניט. היינט וואָס געהט עס מיך אָן.

— דאָס איז וואויל! — האָט קלינגער גע־לויבט. — אבי דאָס „פּאלק" זאָל דיך ניט קענען.

און אנקוקענדיג מיט פריינדשאפט וואש־קינד'ען, האָט קלינגער זיך געמומען אויסצורעדען דאָס הארץ.

— עס איז, ברודער, ניטא קיין ערגערע זאך, ווי זיין פּאָפּולער, בעליעבט ביין פּאלק פאר א נאש־בראָט. אָט נעהמט א ביישפּיעל פון מיר. דאָס פּובליקום קען מיך ווי א בייזען שילינגער, מיין נאָמען איז אדווערטייזט אין די צייטונגען. אייב קאהאן אליין האָט שוין וועגען מיר גע־שריבען, אפילו מיין פּיקטשור געגעבען אין „פּאָרווערטס", הייבט די קלענערע רעדאקציעס איז דאָך אָבגערעדט; דער רעדאקטאָר פון „אי־דישען גליק" האָט מיך פערגליכען צו שילד־קרויט'ען... זיינט איהר א מבין?!... מיט איין ווארט, מען האָט מיך אויפגעבלאָזען, געמאכט פאר א „סטאר" און דאָס פּובליקום אליין האָט מיך אויף, — בעקאָנען זיך קען איך מיך נישט, — גענוג אָבגעשעצט. איך פלעג קריגען די גרעסטע אפּלאָזען. מען פלעגט וועהרען הייזעריג שרייענדיג: קלינגער! איך בין א ליעבלינג. איך האָב פּאטריאָטען און פּאטריאָטקעס... וואָלט דאָך אן אנדערער געוועזען גליקליך, צופריע־דען, און וואָלט עס געהאלטען פאר א כבוד... מיך אבער, ברודער, קוילעט דאָס אווען! עס מאכט מיך אונגליקליך! וויי! מיין נאָמען שטימט ניט מיט מיין טאש. איהר פערשטעהט? אז מען איז פּאָפּולער, מוז מען זיין רייך. וועג ניט, פאסט זיך דאָס ניט אן מען וועלט אלע וויילע פערשעהמט. נאָך מיין מיינונג מוז א פּאָפּולערער מענש האָבען אן אייגענע וויילע ער־גיץ וויייט הינטער'ן שטאָדט און וויייזען זיך פאר'ן עולם מוז ער בלויז וועג ער שפּיעלט. אָבגעשפּיעלט — זעץ זיך אריין אין אויטאָמא־ביל און פאָהר אווען צוריק אין דיין וויילע. וויילסטו א ביסעל פערברענגען, לאָז זיך אווען צו מארטענס. דארטען איז דיין פלאץ. צווי־שען גרויסע קינסטלער, צווישען גרויסע שריפט־שטעלער... נאָר ניט וויי זיך צו־פוס אויפ'ן סטריט. עס שאדט ניט אמאָל דורכצושפּא־צירען זיך צו־פוס אויף. פערקעהרט, אמאָל פאסט עס גאָר צום געשעפט: געהסט זיך לאנג־זאם, אנגעטהאָן אין א צילינדער, א סמאקינג, וויינטער אין א פוטער, געארעמט מיט א שהנע לייידי, איבער סעקאנד עוועניו, צי אפילו איבער גרענד סטריט און דאָס פּאלק בעוואונדערט דיך: אָט דאָס געהט קלינגער מיט זיין געליעבטע. מיט א פרוי פּאסט ניט פאר א קינסטלער. קינסטלער שפּאצירען מיט געליעבטע...

אָבער שטעל זיך פּאָר, ברודער־לעבען, אז אז א מאן וי איך איז ניט קיין ביזנעס־מאן. לעבען לעב איך בלויז פאר דער קונסט, האָב זיך מיינע קאפריזען, וויל אויפטרעטען דוקא אין גארדין'ס, אש'ס און פינקי'ס שטיק, וויל זיך צום נייערריגען געשמאק פון פּאלק ניט ארונ־טערלאזען, מיט די מענערדזשערס קיין קאנטראק־טען שרייב איך ניט. ערשטענס, ברעכען זיי איהם, אויב זיי לויבט זיך, סיי ווי סיי; צוויי־טענס, האלט איך, אז א קינסטלער טאר זיך ניט קאנטראקטירען. דאָס איז א בעליידיגונג!

וואָס זשע קומט ארויס, ברודער!... לאכען זיי מיך טאקע אלע אויס, אפילו די קאלעגען... אלע אנערקענען, אז איך בין א גרויסער טאלאנט, א גרויסער טראגיקער, כאטש אין קאמישע ראָלען „ביט“ איך זיי אויך... און אז עס קומט צו אנגאזשירען אויפ'ן סיזאן, פערנעהמט ענדליך מיין פלאץ א קאליקע...

מיינט איהר, אז דאָס פאלק מאַנט מיך ביים מענעדזשער? חם וחלילה! אין גיכען וועט דער קאליקע נאָך בעריהמטער ווי איך. מען שטעלט ארויס אויפ'ן פאָוסטער זיין פיקטשור א ביסעלע גרעסער און ער איז שוין דער ליעב־לינג... וואָלט איך צופריעדען געווען. געהט עס אין דר'ערד די פאָפולאריטעט מיט'ן נאמען! פערקעהרט, איך וויל מען זאל מיך אין גאנצען פערגעסען. אויס קלינגער! קלינגער דער שוי־שפּיעלער איז געשטאָרבען. עס וויל לעבען קלינגער דער געווען־ליכער מענש, און אלס א געווען־ליכער מענש קען איך געהן אין א שאפ וויי אלע מיינע אדעסער לאנדסלייט און אר־בייטען ביי קלאָוקס. עס איז ניט שווער זיך אויסצולערנען...

איהר ווילט הערען א וויץ, וועל איך אייך דערצעהלען. איך בין שוין טאקע געווען אין א שאפּ. געשטעלט זיך אין דער רייהע מיט אלע ארבייטער און געווארט. מיינט איהר, האָט מען מיך דאָרטען ניט דערקענט?

— וואָס טהוט איהר דאָ, מר. קלינגער? — האָט איינער א דאָרער בחורעל אויסגערופען הויך. אלע וואָרטענדע ארבייטער האָבען זיך אומגעקוקט און דער גרעסטער טהייל פון זיי האָט מיך דערקענט און מען האָט מיך געמאכט אן אוואציע און איך האָב מיך פערשעהמט ווי א גנב און נעמוזט אבטראגען זיך. וואָס מיינט איהר האָבען זיי געמיינט? אז איך וויל שטו־דירען דאָס לעבען, נאָכמאכען די מינעס פון די ארביטער... איהר פערשטעהט, וואָס פאר א אידיאָטען דאָס זיינען?...

שלעכט! זאג איך אייך! אזוי איז מיט אלע. אנגאשירט בין איך ניט, פערדינענען פערדיען איך ניט קיין פעני, טראכט איך מיר, איך וועל מופען ערגעץ אין אן ארימער וואוי־נונג. אין א פאמיליען־הויז, איך בין איינער אליין, וועל מיך בעהאלטען פון דער וועלט, און אוים קלינגער. איז ניט געפידעלט! ווי באלד אז די קונסט האָבען פערכאפט די מענעדזשערס, איז אוים קונסט.

לאָז איך מיך אין אן ארימע סטריט ערגעץ אין א פערוואָרפענעם ווינקעל זוכען א בעד־רום פאר א פאָר דאָלאר א חודש, ווי אין אמאליגע יאהרען, וועז איך בין נאָר וואָס אהער געקומען. איז אָבער, ברודער, לא מיט אן אלף. וואו איך גיע ארויין, אלץ מיינע פערעהרער, לויעבהאָבער און בעוואונדערער: אך, מר. קלינגער! וואוהין האָט איהר פערבלאָנדזשעט...

און די מיסעס בענליט מיך פון די צוברא־כענע טרעפ און איך מוז אויסטראכטען א משוגע'נעם תירוץ...

און וואָס איז מכח רעסטאָראנטס? איז דען ניט די זעלבע זאך. אָט בין איך אריין אהער, אין אן ארימע בעקערי... אין טאָג האָב איך עטליכע סענט, דאכט זיך דרייצעהן... נו, האָב איך גערעכענט, קאפע דריי, קייק פינף, — איז אכט, בלייבט מיר נאָך פינף סענט אויף א פּעקעל מעקקאס. וווייזט זיך ארוים, אז דער וויייטער איז א פערעהרער מיינער; איהר זעהט, ווי ער קוקט אויף מיך... ער האָט מיך אודאי געזעהן אין „חאשע די יתומה“ און אפשר אין נאָלדפאדען'ס „בן עמי“, נו, מיינט איהר, וועט ער ניט קריגען דעם ניקעל א טיפ...

נאָר דאָ האָט דער שוישפיעלער פון די סקע־טשעס מר. וואשקינד איהם איבערגעריסען און זיך אבגעראפען:

— נו, מר. קלינגער, וואָס אנבעטרעפט דעם ביל דאָ אין רעסטאָראנט, וועל איך בעצאָהלען... אויך דעם טיפ נעהם איך אויך זיך...

דער פאָפולערער און בעליעבטער שוישפיע־לער קלינגער האָט זיך גערונגען א ביסעל וועגען דעם, אָבער ענדליך האָט ער אויסגעפיהרט. עס הייסט, ער אליין האָט בעצאָהלט זיין אייגענעם ביל און איז ארוים פון דער קליינער בעקערי אָהן איין סענט.

דערפאר אָבער האָט ער זיך געפיהלט ער־לייכטערט, נאָכדעם ווי ער האָט זיך א ביסעל אויסגערעדט דאָס האַרץ...

דר. אסתר לוריא:

בעריהמטע אידישע פרויען אין אמעריקא און ענגלאנד

אננא מאריע גאלדסמיד און יהודית מאנטעפיאָרע.

גילאר איז געווען פאר די אידישע פרויען אין ענגלאנד מיט 70—60 יאָהר צוריק א מין אידעאל. זי איז פאר זיי געווען דער שיינענדער שטערן, וואָס האָט זיי העל בעלויכטען דעם וועג. דער וועג איז פאר זיי, ווי פאר איהר, געווען אויפן — די אויפקלערונג פון דער אידישער פרוי. דיעזע אויפקלערונג האָט אבער געטראָגען א רעליגיעזען כאראקטער: זיין א אידישע טאכטער האָט פאר זיי געהייסען זיין א פרומע טאכטער.

די אורזאכען פון דיעזער ערשיינונג זיינען געווען גאנץ פערשיעדען. די רייכע אידישע פרויען, וועלכע האָבען דאן געשפּיעלט א ראָלע אין דעם געזעלשאפטליכען לעבען, זיינען געווען צו ווייט און צו פרעמד פון די אידישע גאסען, און זיי האָבען ניט געקענט אויסגעפינען וואָס עס איז ווירקליך געווען נויטיג פאר דער אידישער פרוי. ווייטער האָט די רעליגיאָן מיט 70—60 יאָהר צוריק געהאט בכלל, בפרט נאָך אין ענגלאנד, א גרעסערע בעדייטונג ווי היינט, און דערצו איז דיעזער געפיהל ביי אידען געווען נאָך שטארקער ענטוויקעלט צולייב די פערפאָלגונגען, פון וועלכע זיי זיינען אויך אין ענגלאנד ניט געווען פריי.

אזוי ווי אנילאר, אזוי האָבען אויך איהרע פערעהרערינס געווירקט מיט דער פעדער. זיי זיינען אבער אויך געווען כלל טהוערינס. פון אלע אידישע פרויען האָבען די ענגלישע (אויך די אמעריקאנישע) זיך אימער אויסגעצייכענט און צייכנען זיך אוים ביז היינטיגען טאג מיט זייער וואָהלטהעטיגקייט. פיליכט איז עס געווען דערפאר, וואָס זיי זיינען געווען רייך; זיי האָבען געהאט מיט וואָס צו גרינדען שוהלען, האָספיטעלער, און האָבען אויך געקענט פערטיילען א סך געלד, און מענשען, וואָס זאָלען דארפען אנקומען צו זייער וואָהלטהעטיגקייט, האָבען דערביי קיינמאל ניט געפעהלט. אין ענגלאנד האָבען זיך געפונען א סך אידישע אריסע אימיגראנטען, וועלכע האָבען זיך געניטיגט אין הילף. די רעגירונג האָט פאר זיי וועניג געזאָרגט.

די צאָהל פון אזעלכע אידישע שריפטשטעלערינס און כלל טהוערינס איז געווען אין ענגלאנד א גאנץ גרויסע, א פיעל גרעסערע ווי אין אנדערע אייראָפּעאישע לענדער אין יענער צייט. זיי אלע האָבען בעלאנגט צו די רייכע קרייזען און געקראָגען א גוטע ערציהונג. און אָט צווישען די אלע שריפטשטעלערינס איז די בעדייטענדסטע געווען אננא מאריע גאלדסמיד, אזוי ווי צווישען די וואָהלטהעטערינס איז די בעדייטענדסטע געווען יהודית מאנטעפיאָרע.

די גאלדסמידס האָבען געשפּיעלט א וויכטיגע ראָלע אין דעם אידישען לעבען פון לאָנדאָן, און עס וועט זיין אינטערעסאנט אויף זיי זיך אבצושטעלען.

אננא מאריע'ס פאָטער שטאמט פון האָלאנד. ער איז געווען א גאנץ בעדייטענדע פערזענליכקייט אין דער אידישער געמיינדע פון לאָנדאָן, אן אקטיווער קעמפּפער פאר אידישע רעכט און אן אויפגעקלערטער מאן. די עמאנסיפּאציע איז צוגעגאנגען לאנגזאם, שטופענווייז. אין פערלויף פון 30 יאָהר, אָנהויבענדיג פון די 30-ער יאָהרען פון דעם פאריגען יאהרהונדערט, האָט די ענגלישע רעגיערונג דורכגעפיהרט פערשיעדענע ליבעראלע רעפאָרמען אין שייכות צו די אידען. פיעלע אידען זיינען געווארען אונגעלדיג צו וואָרטען און האָבען זיך געשמד'ט, אדער האָבען געשמד'ט זייערע קינדער, כדי זיי זאָלען בעקומען אלע בירגערליכע רעכט. און עס איז העכסט וואַרשיינליך, אז וועלט נאָך גאָלדסמיד'ס אינפלוס, וואָלט די צאָהל פון דיעזע אונגעלדיגע געווען נאָך גרעסער.

גאָלדסמיד איז געווען זהר ענערגיש און זעלבסטשטענדיג. ער האָט זיך געסטארען דורכצופיהרען זיינע אידעען, ניט קוקענדיג אויף קיינע שטארונגען. אזוי האָט ער ביטער געמוזט קעמפען געגען דער ארטאָדאקסיע. ער איז געווען א נאכפאָלגער פון מענדעלסאָנען, און האָט געווירקט פאר אויפקלערונג אין בריטסטען זין פון וואָרט. אין א געוויסען זין איז ער אפילו געווען פראָגרעסיווער פון מענדעלסאָנען. דער גרויסער רעפאָרמאטאָר האָט זיך אין איניגע הינזיכטען ניט בעפרייט פון די אלטע טראדיציעס, ער האָט חתונה געמאכט זיינע טעכטער מיט מענשען, וועלכע ער אליין האָט פאר זיי בעשטימט. גאָלדסמיד איז געווען פרוי פון דיעזע טראדיציעס. אייניגע פון זיינע טעכטער האָבען

נאָר ניט חתונה געהאַט. אמת, ער האָט נע־ווירקט א צייט שפּעטער פאר זיין לעהרער; ער האָט אָבער אויך אין זיין צייט געהערט צו די פּראָגרעסיוועסטע.

גאָלדסמיד איז געווען א סוהר אויף א גרוי־סען אופן, ער האָט געהאַנדעלט מיט פּאַרטוגאל, טירקיי און בראַזיליען. וועז צווישען פּאַרטוגאל און בראַזיליען זיינען אויסגעבראַכען ערנסטע סכסוכים, האָט גאָלדסמיד זיך אריינגעלאָזט אין דעם און געבראַכט צו א שלום. דערפאר האָט ער געקראָגען פון בראַזיליען דעם טיטל פון „בראַזיל פאָלמירא".

גרויס איז געווען אויך גאָלדסמיד'ס איינ־פלוס אין ענגלאַנד, און ער האָט געזאָהן זיין איינפלוס אויסצונוצען פאר אידען. וועז מען האָט אין די צוואַנציגסטע יאָהרען פון פאָריגען יאָהרהונדערט געגעבען די קאַטאָליקען פרייהיי־טען, האָט גאָלדסמיד, צוזאַמען מיט מאָנטע־פיאָרע'ן געארבייט, מען זאָל דיזעלבע פרייהייטען אויך צוטיילען די אידען. און ער האָט אויסגע־פיהרט, אז די ליבעראַלע פּארטיי האָט אריינגע־טראָגען אין איהר פּראָגראַם דעם פונקט וועלכען עמאַנסיפּאַציע פון אידען. ער האָט אויך געזומען אן אקטיוועז אנטייל אין דער ארגאניזירונג פון דער פּראָטעסט־בעוועגונג געגען די בלוט־אנקלא־גע אין דמשק אין יאהר 1840. פאר פערשיע־דענע פאָלקסיטישע אינטערעסען האָט זיך דע־מאָסט געלוינט ארויסצורופען א אידען־העצע אין ארץ ישראל, און א געוויסע צאָהל אויס־וואורפען האָבען זיך בענוצט מיט דער גינסטי־גער געלעגענהייט און האָבען אָנגעוועגדעט דעם אלטען מיטעל, דעם בלוט־בלבול, וועלכער האָט אָנגענומען שוידערליכע פאָרמען. מען האָט ע־פייניגט די „אָנגעקלאָגטע" אויפ'ן מיטעלאלטער־ליכען שטייגער. די פּראָמינענטע ענגלישע אי־דען, צווישען זיי אויך גאָלדסמיד, האָבען גע־פּועלט, אז די ענגלישע רעגיערונג זאָל זיך אריינ־מישען און זעהן, אז די פערפאָלגונגען אין דמשק זאָלען אויפהערען. די ענגלישע אידען האָבען דאן אין גאנץ אייראָפּא פערופען פּראָ־טעסט־מיטינגען; זיי האָבען אויך פּראַיניט־רעסירט די קריסטען מיט דער פּראָגע, און הא־בען געשאפען אין ענגלאַנד אן אלגעמיינע שטי־מונג, מיט וועלכער די רעגיערונג האָט זיך גע־מוזט רעכענען. זי האָט זיך ענערגיש געמומען פאר דער אנגעקלאָגטע פון זייערע פערפאָלגער.

די גאָלדסמידס געהערען צו יענע געבענשטע פאמיליען, וועמעס מיטגליעדער האָבען געלאָזען א שפור אין דער געשיכטע. גאָלדסמיד'ס זוהן איז ענגאנגען אויף דעם וועג פון זיין פאָטער. אין פּארלאַמענט, וואו ער איז געווען מיטגליעד, איז ער געווען א היסער פערטיידיגער פון די אינטערעסען פון זיין פאָלק. אין יאָהר 1867 האָט ער אריינגעטראָגען א פּראָטעסט געגען די אידען־פערפאָלגונג אין סאראַטאָוו. דאָס איז גע־ווען דעם ערשטען מאָל אין ענגלאַנד, אז א איד זאָל אין פּארלאַמענט בעריהרען א אידישע פרא־גע. שפּעטער האָט ער אויך אויפגעהויבען די פראָגע וועגען די לאָגע פון די אידען אין סער־ביען און אין רומעניען. ער האָט אויך געווירקט מיט דער פעדער, און נאָך אין 1830 האָט ער ארויסגעלאָזען א בוך וועגען דער רעכטלאָזיגקייט פון די אידישע ביהרגער. דער פּראָגעשריטענער מייל פון דער ענגלישער געזעלשאפט האָט זעהר וואהרים אויפגענומען דאָס בוך. דאָס בוך האָט ארויסגערופען א גאנצע ליטעראַטור פאר און גע־גען אידען.

אננע מאריע גאָלדסמיד איז געגאנגען אין די טריט פון איהר פאָטער און איהר ברודער. דער אינטערעס פון די אידען — דאָס איז געווען דער מיטעלפונקט פון איהר טהעטיגקייט. געווים, אלם פרוי, האָט זי ניט געקענט ווירקען פאָליטיש ווי איהר ברודער, אָדער זיין טהעטיג אין דער אידישער געמיינדע, ווי איהר פאָטער. זי האָט געווירקט מיט דער פעדער; אָבער דערביי האָט זי אימער פערפאָלגט א וואָסער עס איז פּראק־טישען צוועק; זי האָט געשריבען נור דאָס, וואָס עס האָט איהר געשיינט צו זיין נויטיג, נויטיג פאר איהר איהר און וויכטיג פאר איהר פאָלק. נויטיג איז פאר איהר געווען די אויפקלערונג פון דער אידישער פרוי אין רעליגיעזער בעצי־הונג, און זי האָט צוליעב דעם צוועק אויבערזעצט פון דייטש אין פראנצויז אייניגע ביכער. זי האָט צו די איבערזעצונגען צוגעגעבען א גרויסע צאָהל זאכליכע און געלעהרטע אנמערקונגען. איהר ליעבלינגס־ארבייט איז וויטער געווען די גרינ־דונג פון שוהלען פאר אידישע קינדער, איבער־הויפט פאר מיידלאך, און אויך דא האָט זי זיך אויסגעהאָלפען מיט דער פעדער, שרייבענדיג א רייה אבהאנדלונגען וועגען ערציהונג.

אננע מאריע גאָלדסמיד איז געבוירען ג־וואָרען אין לאנדאן אין יאָהר 1805. ווי דאָס גרעסטע טייל פון די רייכע אידישע פרויען אין ענגלאנד האָט זי געקראָגען א זארגפעלטיגע ער־ציהונג. דער פאָטער האָט מיט איהר געלערנט לאטיין און געלעזען מיט איהר דעם לאטיינישען דיכטער האָראַז. העברעאיש האָט מיט איהר געלערנט א געוויסער אידישער געלעהרטער. אן ענגלישער דיכטער איז געווען איהר לעהרער אין ענגליש. ער האָט פאר איהר ספעציעל פער־פאסט א רייה אויפזאצען, וואָס זי האָט שפּע־טער אוועקגעשענקט דעם בריטאַניישען מוזעאום. אויך אין אנדערע שפראכען האָט דער פאָטער פאר איהר אויסגעזוכט לעהרער ספעציאליסטען. די ענגלישע, דייטשע און פראַנצויזישע ליטעראַ־טור האָט זי דאָרום געקענט גרינדליך. זי האָט איבערזעצט אייניגע ביכער פון א רעליגיעזען אינהאלט. איהר ציעל איז געווען, אז ענגלישע אידען, איבערהויפט פרויען, זאָלען זיך בעקענען מיט די וויכטיגסטע ווערק אין דיעזען געביעט.

אין דער פֿאַרעדע צו פֿילִיפּסאָן׳ס איבערזעצונג „די ענטוויקלונג פון די רעליגיעזע אידעען" זאָגט זי: ווען די מיטגליעדער פון פערשיעדענע רעליגיאָנען וואָלטען זיך מער בעשעפטיגט מיט עהנלִיכקייטען צווישען די רעליגיאָנען, ווי מיט די פערשיעדענהייטען, וואָלטען דאָן פערמידען געוואָרען פיעלע לִיידען אויף דער וועלט. און פונקט אָזוי ווי מיר זוכען צו ערקלערען גאָט, אָזוי אויך דארפען מיר זאָהן צו קענען און צו פערשטעהן אונזערע מיטמענשען, אום צו געפינען א וועג מיט זיי זיך צו איניגען.

איהר וועלט־אַנשויאונג איז געווען א רעליגיעזע און דער הויפּט פונקט פון איהר רעליגיאָן איז געווען גאָט צו פערשטעהן, צו דערנעהנטערן זיך צו איהם מיט דער פערנונפט, און דער־פאר האָט זי אויך איבערזעצט פילִיפּסאָן׳ען, דעם ראציאָנאַלִיסט.

אויך איהר צווייטער לִיעבלינגס־ארבייט — דער ערציהונג — האָט זי אַבגעגעבען א סך צייט. זי איז געפֿאָהרען קיין דייטשלאַנד, אום זיך דאָרט צו בעקענען מיט דער פראגע פון מאָדערנער ערציהונג. קומענדיג צוריק נאָך לאָנדאָן האָט זי זיך געזונמען די נייע ערציהונגס פרינציפּען און מעטאָדען דורכצופֿיהרען אין לעבען; איז איז אויך ארויסגעטראָטען פאר זיי אלס פּראָפּאָגאַנדיסטין מיט דער פעדער — זי שרייבט א רייה אַבהאַנדלונגען, וועגען דער מאָדערנער שולע. זי האָט אויך געגרינדעט א שולע פאר שטומע און טויבע. און זי האָט נאָך געפונען צייט אַבצוגעבען זיך מיט אנדערע סאָרטען וואָהלטהעטיגקייטען. אזוי, צ. ב., האָט זי געגרינדעט א געוויסע צאָהל האָספּיטעלער.

זי האָט געפיהרט א קאָרעספּאָנדענץ מיט די בעריהמטע אידישע געלעהרטע, ווי פילִיפּסאָן און צונץ. זי איז פערזענלִיך געווען בעקאַנט מיט פיעלע פּראָמינענטע מענער און אייראָפּא. מיט מאָזעס מאָנטעפיאָרע איז זי געווען בעפריינדעט. צו זיין הונדערט־יעהריגען גע־בורטסטאָג האָט ער ניט אנדערש געוואָלט, אז זי זאָל זיין אנווועזענד, און זי איז געפאָהרען, כאָטש זי איז געווען קראנק. איהרע לעצטע יאָהרען האָט זי פערבראכט אין בעט, געווען אַבער לע־בעדיג און טהעטיג ביז׳ן סוף: זיך אַבגעגעבען מיט אלע ברענענדע פראגען, און איז תמיד גע־ווען ארומגערינגעלט מיט אינטערעסאנטע פער־זענלִיכקייטען. זי איז געשטאָרבען אין יאָהר 1881, אין עלטער פון 76 יאָהר.

עס איז ניט איבערטריבען, ווען מיר זאָגען, אז מאָזעס מאָנטעפיאָרע איז די פּאָפּולערסטע פערזענלִיכקייט ביי אידען: אין פיעלע אידישע הייזער, חדרים און שולען הענגט זיין בילד; פאר פיעלע אידישע קינדער איז מאָנטעפיאָרע דער ערשטער גרויסער נאָמען, וואָס זיי האָבען געהערט אין זייער לעבען. פאר וואָס איז דער נאָמען מאָנטעפיאָרע די אידען אזוי טהייער? ער איז געווען דער גרעסטער צווישען די אלטע אידישע כלל טהורער, דער שעהנסטער אידישער שתדלן. דער מילִיאָנער מאָנטעפיאָרע האָט געזען האָט זעהר בריידע בעציהונגען מיט אייגפֿלום־רייכע פערזאָנען. דיזעז בעציהונגען האָט ער, אלס הייסער אידישער פּאַטריאָט, תמיד געזוכט אויסצונוצען פאר אידען. חוץ דעם איז ער גע־וועז א גרויסער פילַאַנטראָפּ, און כאָטש פער־זעלִיך איז ער געווען א גאָנץ געמיטלִיכער קאָנסערוואָטאָר, דאָך דעם ברייטען עולם ארט ניט דיעזער פאקט — איהם אימפּאָנירט זיין פילַאַנטראָפּיע, זיינע אויפיגנציעס ביי קייסאָרים, זיינע מילִיאָנען. מען האָט געקוקט אויף איהם ווי אויף דעם קאָפּ פון אידישען פּאָלק. וועגען זיין פרוי אַבער וויים דער פרייטער עולם זעהר וועניג. אין דער אמת׳ן איז זי געווען זיין רעכ־טע האַנד. זי פלעגט איהם בעגלייטען אויף אלע זיינע רייזען, וואו זי פלעגט איהם בעהילפיג זיין מיט איהרע גרויסע שפּראָך־קענטניסע. פיעלע פּאַטריאָטישע אויפטהואונגען האָבען זיי דורכ־געפיהרט צוזאַמען, און פון פיעלע פון זיי, זאָם געהען אויף זיין נאָמען, איז זי געווען די איני־ציאַטאָרין. זי איז געווען ניט וויניגער טהעטיג פון איהר מאן, האָטש פּאָליטיש פלעגט זי אלס פרוי ניט קענען ארויסטרעטען. איהר טהעטיג־קייט איז אזוי צוזאַמענגעבונדען מיט זייערע, דאָם מאָנטעפיאָרע׳ס סעקרעטער האָט ארויסגע־געבען זייערע טאָגעביכער צוזאַמען.

איהרע בעציהונגען מיט פּראָמינענטע פער־זאָנען זיינען געווען רייכער און פערשיעדענער־טיגער ווי די בעציהונגען פון ראָהע לעווין, הענ־ריעטע הערץ און דאָראָטעא מענדעלסאָן. פון דעסטוועגען קענען מיר איהר ניט אָנגרופען די סאָלאָן־פרוי, ווי מיר האָבען אָנגערופען די דער־מאָנטע דייטש־אידישע פרוען. יהודית מאָנטע־פיאָרא נעהערט ניט צו דיעזער קאָטעגאָריע. הענריעטע הערץ, דאָראָטעא מענדעלסאָן האָבען אין צייטאָלטער פון אינדיווידואָליזם און רא־מאָנטיזם געשאפען ארום זיך א קרייז פון זיך־טערעסאַנטע פערזענלִיכקייטען — די אינדיווי־דועלע בעציהונגען מיט זיי איז פאר זיי געווען זעלבסט־צוועק. יהודית מאָנטעפיאָרע איז אַבער געווען אן ענגלענדערין, א פּראָקטישע פרוי — איהרע פערשיעדענארטיגע פילַאַנטראָפּישע אר־בייטען האָבען זי געצוואונגען אויפצוהאָלטען פערבינדונגען מיט פיעלע פּראָמינענטע פערזענ־לִיכקייטען — דיעזע בעציהונגען זיינען אַבער פאר איהר געווען מיטעל, ניט צוועק. און דער הויפּט צוועק פון אלע איהרע ארבייטען איז גע־ווען הילפע פאר איהר אונטערדריקטען פאָלק.

פון וואַנען מאָנטעפיאָרעס שטאַמען וויים מען ניט מיט זיכערהייט. עס געפינט זיך אין איטאַליען א שטאָדט מאָנטעפיאָרע, וועלכע לויגט אויפ׳ן ברעג פון אדריאָטישען ים. עס איז מעג־לִיך, אז די מאָנטעפיאָרעס זיינען געקומען גאָר פריהער פון שפּאַניען, אזוי ווי די דיזראַעלִים

זיינען פון דאָרט געקומען. בעשטימט קען מען עס אָבער ניט זאָגען, ווייל איטאַליען האָט דאָך אימער געהאט א צאָהלרייכע אידישע בעפעלקערונג אויסער די אנטרונענע פון שפּאניען. אז עס איז פּאַראַן א שייכות צווישען די שטעדט און אידישע פּאמיליען־נעמען, ווייזט דער פאקט, וואָס ניט ווייט פון מאנטעפיאָרע געפינט זיך א שטאָדט אסקאלי, און אידישע פאמיליען מיט אזא נאָמען האָבען געוואָהנט אין האמבורג און אין אנדערע שטעדט. די מאנטעפיאָרעס האָבען אין 18 יאהרהונדערט איבערגעוואנדערט קיין ליוואָרנא און פון דאָרט קיין ענגלאנד. מאָזעס מאנטעפיאָרע'ס עלטערן האָבען שוין געוואוינט אין ענגלאנד. זיין פאטער האָט געהאט געשעפט־ליכע בעציהונגען מיט איטאליען. איינמאל האָט ער מיטגענומען מיט זיך קיין ליוואָרנא זיין פרוי, און דאָרט איז געבאָרען געוואָרען מאָזעס מאנטעפיאָרע אין יאָהר 1784.

מאָזעס מאנטעפיאָרע'ס עלטערן זיינען געווען פערמעגליך, אָבער ניט רייך. מאָזעס האָט גע־ענדיגט אן עלעמענטאַרע סקוהל, און איז גלייך אריין אין די ביזנעס. דאָ האָט ער גיך געמאכט א קאריערע.

ביז'ן יאָהר 1828 האָבען אין לאָנדאָן געטאָרט זיין נור 12 אידישע בערזע־מעקלער, צווישען זיי איז געווען מאָזעס מאנטעפיאָרע. ער האָט אויך געפירהרט אנדערע געשעפטען. אין יאָהר 1812 האָט ער חתונה געהאט מיט יהודית קאָהען, וועלכע איז געבאָרען געוואָרען אין יאָהר 1794. דער שריט האָט געצייגט, ווי אונאבהענגיג ער איז געווען אין גייסט. ער האָט געהערט צו דער שפּאניש־איטאליעניישער עמיינדע, זי צו דער דייטשער — די ביידע עמיינדעס זיינען געווען אויף מעסערס. ער האָט אָבער מיט דעם זיך ניט געריכטעט און איז בעגאנגען א שריט, וואָס איז דאמאָלס געווען א זעלטענהייט. אין בילדונג איז זיין פרוי געשטאנען העכער פון איהם, כאָטש עם דארף געזאָגט ווערען, אז ער איז ניט שטענדיג געבליבען ביי דער עלעמענטאַרער בילדונג, וואָס ער האָט בעקומען אין דער שולע. ער האָט זיך פיעל פריוואט אָבגעגעבען מיט בילדונג און זעלבסט־ענטוויקלונג. וועגען יהודית'ס ערציהונג וווייסען מיר זעהר וועניג. דערפאר אָבער וויסען מיר זעהר פיעל פון איהר מאן וועגען איהר. דער פרומער איד דאנקט גאָט פאר זיין רייכטהום, וואָס גיט איהם די מעגליכקייט אויפצוטהאָן אזוי פיעל פאר זיין פאָלק; נאָך מעהר אָבער דאנקט ער גאָט, וואָס ער האָט איהם געבענשט מיט אזא ווייב. אלע פרייטאָג צו נאכט, ווען ער פלעגט האָבען צייט צו פערברענגען מיט יהודית, פלעגט ער מיט אמת'ער כוונה איבער'חזר'ען די ווערטער פון „אשת חיל": „פיעלע טעכטער זיינען טוגענד־האפט, דו אָבער האָסט איבערגעגאנגט אלעמען". א בעסערע ווייב האָט נאָך קיינמאל אויף דעי ווועלט ניט עקזיסטירט.

יהודית בעגלייטעט איהר מאן אויף זיינע רייזען, וואָס האָבען אימער גענאָמען דעם צוועק צו זיין א מליץ יושר, צו העלפען אן צו רעטען פערפאָלגטע אידען. זי איז מיט איהם אויס־געווען אין פאלעסטינא, מאראקא, רוסלאנד, פראנקרייך און איטאליען. די רייזען זיינען דאן געווען זעהר שווער — ניט דאָס וואָס היינט, נאטירליך. זי האָט פיעל געליטען אויף די רייזען, האָט זיך אָבער ניט געוואלט שיידען פון איהם. איין מאל אויפ'ן וועג קיין פאלעסטינא האָט זי זיך דערפיהלט אזוי שלעכט, אז דער ארצט האָט איהר פערבאָטען פאָרטצוזעצען די רייזע. זי האָט איהם אָבער ניט געפאלגט און האָט געענטפערט מיט די ווערטער פון דער ביבליישער רות: „בעט מיך ניט, איך זאל דיך פערלאָזען, אָדער איך זאל ניט וועלען מיט דיר מיטגעהן; וואו דו וועסט זעהן, וועל איך געהן, וואו דו וועסט וואוינען, וועל איך וואוינען".

פאלעסטינא איז געווען איהר ליעבלינגס־ארט. זי האָט אויפגעשריעבען איהר פאלעס־טינא־איינדרוקע און זיי אבגעדרוקט אין א קליי־נער צאהל עקזעמפליארען, וועלכע האָבען ציר־קולירט נאָר צווישען בעקאנטע. ירושלים האָט אויף איהר געמאכט דעם טיעפסטען איינדרוק. זי שרייבט וועגען דער שטאָדט: „קיין שטאָדט אין דער וועלט קען מען ניט פערגלייכען מיט ירושלים, ניט קוקענדיג אויף דעם, וואָס זי זעהט אוים אזוי טרויעריג און וויסט, וואָס זי האָט זיך אזוי שטארק געענדערט. די אלטערטהימ־ליכע שטעדט רופען אין אונז ארויס געדאנקען, וואָס טראָגען אונז צריבער אין אמאליגע צייי־טען, און ערוועקען אין אונז געפיהלען, וואָס בעריכערען די פאנטאזיע. אין דעם איצטיגען גרויען וואכדיגען לעבען בעווייזען זיך פאר דיר פלוצלונג בילדער פון אמאליגע צייטען. אונזער נשמה טראָגט זיך צריבער אין פאסירונגען, וועל־כע זיינען פארגעקומען מיט טויזענדער יאהרען צורוק. אויף דאָס טעריטאריום פון מאראטאן געפינען זיך ניט קיין מארמארנע דענקמעלער, וואָס זאלען ארויסרופען ביי דעם רייזענדען ענט־הוזיאסטישע געפיהלען — דער רייזענדער נוי־טיגט זיך אָבער אויך ניט אין דיעזע דענקמעלער. קיין ארט אויף דער וועלט האָט אזוי ניט גע־ליטען ווי ירושלים. עס איז זעהר מעגליך, דאָס פון דער אמאליגער שטאָדט איז נאָר ניט גע־בליבען. דער גלאנץ פון יענער צייט איז אָבער ניט נויטיג, כדי צו ערוועקען אין אונז די טיעפ־סטע געפיהלען. נאָך דיעזער הייליגער שטאָדט בענקט יעדע נשמה. ירושלים מאכט אויף אונז דעם זעלבען אייגדרוק, וואָס די שטאָדט, אין וועלכער מיר האָבען פערבראכט אונזערע קינ־דערשע יאָהרען. זאל זיין, אז דיעזע שטאָדט איז פוסט און פערוויסט געוואָרען, און קיין אייג־ציגע הויז געפינט זיך מעהר דארט ניט. די שטאָדט אָבער דערצעהלט אונז א לאנגע גע־שיכטע און רופט ארויס אין אונז א טיעפען שמערץ".

יהודית מאנטעפיאָרע האָט זיך ניט בענו־
געגט בלויז מיט התפעלות און איהר בעגיים־
טערונג, האָט זי גלייך, ווי איהר שטייגער איז גע־
ווען, אריבערגעטראָגען אין פראָקטישער טהע־
טיגקייט. פיעל האָט זי אויפגעטהאָן פאר דעם
חרוב'ען לאָנד: זי האָט געגרינדעט שוהלען,
אויפגעבויט א וועג צווישען ירושלים און יאפע,
געהאָלפען מאטעריעל די אָריענט־אידען און גע־
זעהן איבערהויפט אויגצופיהרען א טאָלק און אן
אָרדנונג אין דעם דאָרטיגען לעבען.

יהודית האָט אַרויסגערופען ביי דער בעפעל־
קערונג גרויס בעוואונדערונג, ווייל א פרוי האָט
זיך זעלטען געוואגט צו אזא שווערער רייזע. זי
איז געווען די זעקסטע פון די דרייסטע פרויען,
וואָס האָבען זיך איינגעשטעלט צו פאָהרען קיין
פאלעסטינא. דער גובערנאטאָר האָט איהר
ארויסגעוויעזען א גרויסע עהרע — ער האָט צו
איהר געשיקט מיט א וויזיט זיינע דריי פרויען,
וועלכע ער פלעגט אפילו ניט ארויסלאָזען צו
זייערע אייגענע ברידער.

יהודית האָט געווירקט אויף די אָריסטא־
קראטישע פרויען פון ענגלאנד, אז זיי זאָלען זיך
נעהמען אינטערעסירען מיט דער לאגע פון דער
אָרימער פאלעסטינער בעפעלקערונג. זי האָט
אויך בעגליייט איהר מאן קיין דמשק אין
דער צייט פון דעם בעריהמטען עלילת דם אין
דמשק. די ענגלישע אידען האָבען דעמאָלט אי־
בערגעקאָהרט וועלטען; אין ענגלאנד גופא האָבען
זיי געטהאָן וואָס מאריע נאלדסמיטה איז גע־
וועז און געבליבען די ערציהונג — זי האָט גע־
גרינדעט פיעלע שולען פאר אידישע קינדער.

יהודית איז געשטאָרבען כמעט באלד נאך
איהר גאלדענער האָכצייט, אין יאָהר 1862. איהר
מאן האָט געוואָלט אריבערפיהרען איהר קער־
פער אין ירושלים, אין דער שטאָדט, וועלכע איז
איהר געווען אזוי טהייער; דאָס האָט זיך איהם
אבער ניט איינגעגעבען. איהר קבר איז א
געניוע קאָפיע פון דער מוטער רחל'ס קבר; א
נר תמיד ברענט דאָרט. מאָנטעפיאָרע האָט גע־
גרינדעט צו איהר אנדענקען א טהעאָלאָגישען
קאלעדזש. אויך האָט ער אין אייניגע אונייווער־
זיטעטען איינגעפיהרט אויף איהר נאָמען סטי־
פענדיומס פאר אידישע סטודענטען. די לאָנ־
דאָנער „אידישע געמיינדע" האָט גענרינדעט צו
איהר עהרען א „יודיטה מאָנטפיאָרע האָום".

דעם אינטערעסאנטסטען פרעזענט האָט ער
געקראָגען פון די אידען אין ענגלאנד און אין
די ענגלישע קאָלאָניעס. דאָס פרעזענט שטעלט
פאָר א זילבערנע סטאָטוע. דוד בעזיעגט דעם
לייב און בעפרייט דאָס לאָם. ער ווערט גע־
פיערט פון פאָלק אלם זיעגער. אונטער דער
פיגור געפינען זיך רעליעף־פיגורן: 1) מאָנ־
טעפיאָרע'ס אָנקומען קיין אלעקסאנדריא; 2)
זיין געשפרעך מיט דעם סולטאן; 3) די בע־
פרייאונג פון די געפאנגענע; 4) זיין צוריק־
קומען מיט דער פרוי און דער דאנק פון אידי־
שען פאָלק. אונטען, אויף די פיער ברעגען, ביי
די ווינקלען, געפינען זיך פאָלגענדע 4 פיגורען:
פון איין זייט עזרא און משה, די גרויסע בע־
פרייער פון אידישען פאָלק אין אמאָליגע ציי־
טען. פון דער אנדערער זייט — א דמשק'ער
איד אין קייטען און אן אנדערער מיט דאנק־
בריעף.

יהודית איז געווען טהעטיג ניט נאָר אין
פרעמדע לענדער; אין ענגלאנד, און בעזונדערס
אין לאָנדאָן, האָט זי געגרינדעט פיעלע וואָהל־
טהעטיגע אנשטאלטען. איהר ליעבלינגס־ארבייט
ווי אויך פון אננא מאריע נאָלדסמיטה איז גע־
ווען און געבליבען די ערציהונג — זי האָט גע־
גרינדעט פיעלע שולען פאר אידישע קינדער.

יהודית איז געשטאָרבען כמעט באלד נאך
איהר גאלדענער האָכצייט, אין יאָהר 1862. איהר
מאן האָט געוואָלט אריבערפיהרען איהר קער־
פער אין ירושלים, אין דער שטאָדט, וועלכע איז
איהר געווען אזוי טהייער; דאָס האָט זיך איהם
אבער ניט איינגעגעבען. איהר קבר איז א
געניוע קאָפיע פון דער מוטער רחל'ס קבר; א
נר תמיד ברענט דאָרט. מאָנטעפיאָרע האָט גע־
גרינדעט צו איהר אנדענקען א טהעאָלאָגישען
קאלעדזש. אויך האָט ער אין אייניגע אונייווער־
זיטעטען איינגעפיהרט אויף איהר נאָמען סטי־
פענדיומס פאר אידישע סטודענטען. די לאָנ־
דאָנער „אידישע געמיינדע" האָט גענרינדעט צו
איהר עהרען א „יודיטה מאָנטפיאָרע האָום".

אלטער עפּשטיין:

א פערשפּעטיגטער פריהלינג

מאדנע. די היימישע אטמאספּערע איז גאר ניט אזוי שלעכט. עפּעס איז אין דעם דאך דא אנגענעהמעס און גוטעס. אומזיסט עס אוועק־געמאכט אונטער'ן האנד. די פּאר וואכען, וואס איך בין א הויז־זיצער, פיהל איך זיך רוהיג און אנגענעהם. די קינדער קוועלען גאר אן; זיי פיהלען זיך יום־טוב'דיג. מאקסעל האלט זיך אנשטענדיג, ווי עס פּאסט פאר א קלוגען בחור, און ענעלע הענגט זיך מיר נאכאנאנד אויפ'ן האלז. מערקווירדיג, מיר פערשאפט עס פער־געניגען.

— — — — — — — — — — — — — — —

רחל קען זיך נאך אלץ ניט אפּוואונדערען; זי פערשטעהט ניט וואס מיט מיר איז געווארען. אבער איך זעה, אז זי איז צופריעדען, כאטש זי מאכט זיך אז עס ארט זי ניט, אז זי בע־מערקט מיך ניט. זי איז אבער גליקליך. נעכ־טען גיט זי מיך פלוצלונג א פרעג:

— חיים, געהסט גאר אין ערגעץ הוינט ניט?

— וואו זאל איך דען גיהן? — האב איך פערוואונדערט געפרעגט.

זי האט זיך פרעהליך צוגעכט, מיך אנגע־קוקט מיט איהרע בלויע אויגען און מיט א כיט־רען שמייכעלע געזאגט:

— טאקע א רחמנות נעבאך. וואו האט ער דען צו גיהן...

דאס איז שוין געווען איבעריג, ניט טאקטיש. צו וואס דערמאנען די פערגאנגענהייט? זעהסט דאך, אז איך האב זיך פון אלץ אפּגעטרייסעלט, אפּגעוראקט — טא צו וואס טויגען דא די אנצו־הערעניש־עז, די וועלטלעך? אייגענטליך, מיט צופיעל טאקט האט זי זיך קיינמאל ניט געקאנט איבערנעהמען. אבער אז זי האט מיט דעם קיין בייז ניט געמיינט בין איך זיכער. פערקעהרט, איהר שטימע האט געציטערט פון אונטערדריק־טער פרייד...

— — — — — — — — — — — — — — —

רחל האט היינט געווייגט; איך האב עס אליין געזעהן. די זאך איז אזוי געווען: באלד נאך אוועגדרויט האב איך זי א פרעג גע־טהאן:

— רחל, מיר וואלטען זיך אפשר א ביסעל דורכגעהן? זעה, עס איז א זעלטען שעהנער אוועג. קום, אויב דו פוילסט זיך ניט.

זי איז געבליבען שטעהן ווי א פערגליווערטע. זי האט מיך אנגעקוקט מיט וואונדער, מיט שרעק און באלד זיינען איהר די אויגען אנגע־לאפען מיט טרעהרען. זי האט זיך אפּגעקעהרט, איז ארוים אין קיך און איז באלד צוריק אריין מיט א שיינעדען פּנים. איך האב בעמערקט יענעם לאנג־פערשוואונדענעם אויסדרוק, וואס האט מיך אין אמאליגע צייטען אזוי געפּאנגען. איך האב אליין ניט פערדעכטיגט ווי ליעב זי האט מיך. און איך זי? דאכט זיך, אז יע. געווים ניט ווי אמאל, אין יענע יונגע יאהרען, וועו די בלוט אין די אדערען האט אזוי שטורמיש געפלאסען. איצט בין איך דאך שוין אייגענט־ליך אן עלטערער מענש, איך בין רוהיגער ge־וואָרען, שטילער, איינגעהאלטענער, אבער דאך פיהל איך צו איהר אפּטמאל א שטארקע צערט־ליכקייט, אדער אפשר איז דאס געוואוינהייט? פאָרט אכט יאהר צוזאמען געווען.

אז מיר זיינען שוין געווען אין גאס און גע־שפּאצירט אין דער ריכטונג צום בולוואר, האט זי מיך פלוצלונג א פרעג געטהאן מיט א ציטע־רענדער שטימע:

— זאג מיר, חיים, דעם אמת: וואס איז מיט דיר געוואָרען? איך דערקען דיך דאך פשוט ניט. ביזט אפשר חלילה ניט געזונד?

— וואס פאלט דיר איין? פערקעהרט, מיר דאכט, אז איך הויב ערשט איצט אן געזונד צו ווערען, — האב איך איהר געענטפערט מיט א לייכטען שמייכעל.

זי האט מיך אונטער'ן האנד גענומען און זיך פעסט צוגעדריקט צו מיר. און געראכט האט זיך, אז אין דער מילדער דונקעלהייט שיינט איהר פּנים גאנץ אינטערעסאנט. אמאל, איידער זי איז אזוי צושוואומען געוואָרען, איז זי געווען א גאנץ שעהנע.

— — — — — — — — — — — — — — —

מארגען אוועג איז א שמחה'לע ביי די רו־בינס. ער האט מיך שטארק געבעטען איך זאל קומען. ער האט מיך פערזיכערט, אז עס וועט זיין אן אינטערעסאנטע קאמפּאניע און מען וועט גוט פערברענגען. עס וואלט אפילו ניט געשאדט זיך אויסלופטערען א ביסעל, אבער עפּעס פויל איך זיך. א שלעכטער סימן: איך וויר אפּ־געלאזען. דאס איז קיין פלאן ניט. אפשר רו־פען רחל'ען אויך? אך ניין, מעהר ווי דאס פעהלט מיר ניט! קומען מיט דער ווייב און די

קינדער. איך האָב שטענדיג פון דעם חיזק גע־
מאכט, אָנגערופֿען עם קליינשטעדטעלדיג. זיי
וואָלטען מיך דאָך אויפֿגעהויבען אויף א הורא,
איבערהויפֿט יענער לץ זעלינ. צוליעב איהם
אליין וואָלט איך שוין ניט וועלען געהן. צו
חוצפּה'דיג איז דער בחור'ל; מ'וועט איהם
אמאל דארפען אָפּהאקען די פלינלען, דעם עזות
פּנים.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

ווער איז זי, יענע מיידל מיט די שוואַרצע,
פּער'חלומ'טע אויגלעך? א גאנצען אָוונד האָב
איך געפֿרואווט מיט איהר פערבינדען א ג־
שפּרעך, צוציהען איהר אויפֿמערקזאמקייט,
אָבער דאכט זיך, אז דאָס האָט זיך מיר ניט
איינגעגעבען. זי איז געזעסען פערטראכט און
אלץ געקוקט אין יענער זייט, וואו די יונגע
חברה איז געזעסען און וואו זעלינ האָט אָנגע־
פיהרט דעם גשפּרעך. דאָס האָט מיך פער־
דראָסען און וועה געטהאָן. צום סוף האָב איך
זי אויסגעמיידען און ביים זעגענען זיך אפילו
די האנד ניט געגעבען. אָבער עפּעס איז אין
מיר פערבליבען וואָס ניט איז, וואָס דריקט מיך
נאָך ביז יעצט. זאל דאָס זיין דער בעלייד־
טער שטאלץ מיינער?...

איך האָב זיך א נעהם געטהאָן צו די קינדער
און עס איז געוואָרען א שמחה, א פרייד: מיר
האָבען זיך צוזאמען גערעיקעלט אויף דער ערד.
אונזער געלעבטער האָט אָנגעפּיפֿלט די גאנצע הויז.
אָבער אינוועניג, אין דער נשמה, האָט פּאָרט ניט
אויפֿגעהערט וועה צו טהאָן.

און נאָך אומעטיגער איז מיר געוואָרען, אז
די קינדער זיינען געגאנגען שלאָפען, און איך
בין פערבליבען מיט רחל'ען אליין. עס איז מיר
געוואָרען אזוי ענג און שווער אויפ'ן הארצען.
איך האָב ערשט דערזעהן, וויי אומגעלומפּערט
זי איז געוואָרען, וויי פערגאָסען; די אויגען זעהען
זיך שוין כמעט ניט ארוים.

יעדע וויילע גיט זי אויף מיר א קוק און זי
בעלעקט זיך אזש פּאר נחת. אין איהר שמיי־
כעלע פיהלט זיך די אונטערטהעניגקייט פון א
געשלאָגענעם הונד. איך האָב געפיהלט, אז אין
מיר ציטערט יעדער נערוו פון אויפֿרעגונג, פון
עקעל. צום אונגליק דארף זי מיך א פרעג טהאָן:

— וואָס איז מיט דיר, חיים, ביזט עפּעס
ניט מיט אלעמען?

דאָס האָט שוין איבערפילט די מאָס. מיר
האָט זיך געדאכט, אז דער מאַרך האָט זיך מיר
אָנגעצונדען.

— אָבער וואָס האָסטו זיך צו מיר צוגע־
טשעפּעט מיט'ן געזונד? וויי פערשטעהט עם
ניט א מענש, אז דאָס קאָן דערעסען צום טויט?
קיין זאך ליעגט איהר ניט אין זינען, נאָר דאָס
געזונד. עס שלאָגט שוין צום הארצען פון דיינע
פּראגעס, — האָב איך געשריען אויפ'ן קול.

זי איז געוואָרען בלאָס, ווי דער סויט, און
האָט אין נאנצען נעציטערט פאר שרעק. זי
האָט קיין וואָרט ניט ארויסגערעדט, אזוי ווי דער
לשון וואָלט איהר אָפּגענומען. דאָס איז
שוין געווען איבער מיינע קרעפּטען. איך בין
אויפּגעשפּרונגען, א קלאפ געטהאָן מיט'ן טהיר
און ארויסגעלאָפען אין גאס.

די נאכט איז געווען א וואַרימע און א לוי־
טערע. א לייכטער פריהלינגס־ווינטעל האָט מיר
נעגלעט די באקען, דעם צוהיצטען שטערען. אין
דער הויבער, טונקעל־בלויער וויי־טקייט האָבען
זיך געטוקט די פינקלענדע בלישטשענדע שטע־
רענדלעך. דער כעם איז מיר בישלעכווייז אָפּ־
גענאנגען, און איך האָב זיך דערפיהלט שוואַך,
קליין און איינזאם. פאר די אויגען האָבען זיך
מיר דורכגעטראָגען די אלע יאָהרען זינט אונזער
חתונה. דאָס זיינען געווען יאָהרען שוועריע,
ביטערע. קיין איין טאָג איז ניט אָוועק אָהן
קריעג, אָהן ריסענישׂ, אָהן געשרייען. איך בין
אריינגעשלעפּט געוואָרען אין דעם קליינלי־כען
טאָג־טעגליכען זומפּ, בין איינגעשפּאנט ווי אן
אייזעל און שלעפּ, שלעפּ דעם יאָך. און די
כחות שוויינדען, די יאָהרען פלי־הען — אָהן דעם
מינדעסטען שפּור פון גליק, און קיין ענד זעהט
זיך צו דעם ניט. אָט אזוי וועט זיך עס שוין
ציהען, שטעהען ביז אין קבר אריין. מיר איז
געוואָרען שווער און דריקענד; די אויגען זיי־
נען מיר פערלאָפען מיט טרעהרען; עס האָט זיך
געבענקט נאָך א פריינד, א נאָהענטען מענשען,
פאר וועמען אויסצוריידען דאָס הארץ, אויפצו־
דעקען די צוואוועהטאָגטע נשמה מיינע. און פון
זיך אליין, אָהן מיין וויסען און וויללען, איז מיר
ארויסגעשוואומען די געשטאלט פון יענער מיי־
דעל. זי איז מיר געשטאנען פאר די אויגען מיט
איהר גאנצער פראכט פון יוגענד און רייז. אויף
מיר האָבען געקוקט איהרע טיעפע, שוואַרצע,
אומשולדיגע אויגען, זיינען מיר אריינגעדרונגען
אין הארצען און גערופּען, געצויגען אין אן אנדער
וועלט.

— איך מוז זי זעהן, איך מוז מיט איהר
בעקאנט ווערען, — האָב איך צו זיך געזאגט
אויפ'ן קול.

— וויעדער דאָס אייגענע. אָט אזוי האלסטו
דיין וואָרט, דיין פערשפּרעכען? — האָט אין
מיר געשריען א שטארקע שטימע.

אך ניין, ניט דאָס! א פריינד וויל איך
האָבען, א נאָהענטען מענשען וואָס זאל מיך
פערשטעהן, וואָס זאל מיר מיטפיהלען. דאָס
איז דאָך דאָס איינציגע, וואָס איך פערלאנג פון
לעבען. טאָר איך דאָס ניט? איז דאָס מיר
אויך פערוועהרט? — האָב איך זיך אליין פער־
עכטפערט.

אין דער פריה אז די קינדער זיינען מיט

פּרייד אַריינגעלאָפּען צו מיר, האָט דאָס מיך אויפגערעגט. איך האָב אויך זיי געשריען און זיי אַוועקגעטריבען. זיי זיינען געוואָרען איבער־ראַשט. מאַקסל איז געשטאַנען און מיך אָנ־געקוקט מיט זיינע שוואַרצע אויגלעך. ענלע האָט אויסגעצויגען די אונטערשטע ליפּל צום ווייַנען. באַלד איז רחל אַריינגעלאָפּען און מיט א פערשטיקטען קול פון כעס אויסגעשריען:

— וואָס קריכט איהר צום גזלן! א טאַטע איז דאָס? א מערדער איז דאָס, ניט קיין טא־טע! — און איהר שטיפמע איז געווען אָנגעזאָפּט מיט טרעהרען.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

צופעליג האָב איך זי געטראָפּען און האָב געמיינט, אַז זי וועט מיך ניט דערקאָנען, און איך האָב געוואָלט איהר פּארבייגעהן. דאָס הארץ האָט אין מיין ברוסט אַזוי שטארק גע־קלאָפּט אין דעם מאָמענט, אז איך האָב אזש דעם אָטהעם ניט געקאָנט אָפּכאַפּען. זי האָט מיך אָבער דערקאָנט, זי האָט צו מיר א שמויס בעל געטאָהן און איז צוגעגאַנגען.

איך ווייס ניט וועגען וואָס מיר האָבען גע־רעדט, אָבער עס איז מיר געווען פרעהליך. מיר האָט זיך גערעדט, ווי א יוגענד־דופט וואָלט אויך מיר ארויפּגעווהט און אָבגעפרישט מיין נשמה. זי איז אזא דינינקע, בויגזאמע, צארטע! איך האָב געמאכט א טעות; זי איז גאָר נישט קיין שווייגענדיגע. זי רעדט א פולע און אינ־טערעסאַנט. אָפּטמאָל לאכט זי זיך פאַנאַנדער. לייכט, פריי און זים צוגיסט זיך איהר קלינגענ־דער קול'כעל אין דער פריהלינג־לופט. עס איז מיר געווען גוט, לייכט און גרינג. איך האָב וועגען קיין זאך ניט געטראכט; איך האָב נאָר גע־פיהלט איהר נאָהענטקייט און עס איז מיר געווען גוט.

ביים געזעגענען האָבען מיר זיך ווארים גע־דריקט די הענד, ווי אלטע גוטע פריינד.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

אין הויז איז ווייטער שטיל און דריקענד. אז איך בין געקומען פון קאנטאָר און איך בין געשטאַנען אויף יענער זייט טהיר, האָב איך דייטליך געהערט ווי די קינדער לאכען און שטי־פען. ווי נאָר איך האָב די טהיר געעפענט, איז שטיל געוואָרען, האָבען זיי זיך איינגעצויגען. עפּעס ווי א קעלט וואָלט אויף זיי ארויפּגע־בלאָזען. אפילו ענלע איז געבליבען שטעהן אין מיטען שטוב צושראָקען, מיט א פינגערעל אין נעזעל. אָבער, מאָדנע, מיך האָט עס ניט אָנגעריהרט, ניט וועה געטאָהן. א גאנצען טאָג האָב איך נאָר געטראכט וועגען דעם, וואָס איך האָב אָפּגעטאָהן א נאַרישקייט און ניט אָפּגע־מאכט וואו זיך צו טרעפען א צווייטען מאָל. דאָס איז מיר געלעגען אויפ'ן שפּיץ צונג. אָבער איך האָב עפּעס מורא געהאט, טאָמער וועט זי זיך געפינען בעלויידיגט...

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

איך האָב שפּאציירט אויף דער גאס, ־אָרט וואו מיר האָבען זיך יענעם מאָל געטראָפּען. איך האָב זי בעגעגנט, אָבער ניט אַליין; מיט זעליג'ען איז זי געגאַנגען. פון ווייטענס האָב איך איהר שטימע דערהערט. זי האָט פרעהליך געלאכט און ביי מיר האָט יסורים'ד־א ציטער געטהאָן דאָס הארץ. זי האָט מיך דערזעהן, האָט א לייכטען שאָקעל געטאָהן מיט'ן קאָפּ און איז מיט איהם אַוועק.

מיך האָט איהר גלייכגילטיגקייט שטארק פערדראָסען. אין דער אמת'ען איז דאָס פון איהר זייט ניט העפליך. ווי געהט מען עס פארבי א בעקאנטען מענשען אזוי קאלט, פרעמד? מיר דאכט זיך, אז איך וועל שוין אויף דער נ. גאס מעהר ניט געהן.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

איך בין לאנג ארומגעגאַנגען אויף דער נ. גאס, איך האָב זיך די אויגען אויסגעקוקט אין דער דונקעלהייט. אין יעדער פרוי האָב איך פון דער ווייטענס איהר דערקענט און מיט פרייד זיך א לאָז געטהאָן אנטקעגען; נאָר דאָס זיינען געווען פרעמדע פרויען, זי איז ניט געקומען.

וואָלט איך כאטש זעליג'ען געטראָפּען, וואָלט מיר גרינגער געווען. עך, מיר דאכט, אז איך פערפּלאָנטערט זיך אין א נארישען פּלאָנטער.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

אָפּגעמאכט האָב איך ביי זיך איהר פארביי־צוגעהן — זאָל זי זעהן, אז עס איז מיר נאָר ניט אזוי וויכטיג איהר בעקאנטשאפט. אָבער ווי זי האָט מיך דערזעהן, איז זי צו מיר צו־געגאנגען און ווארים געדריקט מיין האנד. איך האָב זיך די ערשטע פּאָר מינוטען געהאלטען אָנגעצויגען און קאלט. זי האָט מיר אין די אויגען אריינגעקוקט און געפרעגט מיט א ווייי־בער, לאשטשענדער שטימע:

— וואָס איז מיט אייך, הערר לעווין? איהר זייט עפּעס היינט אין א שלעכטער שטימונג?

גלייך איז מיין כעס פערשוואונדען. איהר פראגע האָט מיך דערוואָרימט; איך האָב איהר מיט א שמייכעל געענטפערט:

— וואָס פאלט אייך אין? ווי קום איך צו שטימונגען?

— טא פאר וואָס זיינט איהר אזוי פער־טראכט און אומעטיג?

איך האָב געשוויגען. וואָס האָב איך דען געקענט ענטפערען אויף דעם?

מיר האָבען לאנג שפּאציירט און גערעדט. זי האָט מיר דערצעהלט פיעלעס פון איהר לע־בען. זי האָט געענדיגט א שולע און האָט אנ־טהיל געגומען אין דער רעוואָלוציאָנערער בע־וועגונג. דער פאָטער איז א סוהר. קיין מוטער האָט זי ניט. און זי דענקט ווייטער צו לערנען.

אין הארצען האָב איך דערפיהלט א רחמנות צו איהר. איך האָב בעטראכט איהר בלאסען

פּנים'ען, די דאָרע פּיגורקע. יאָ, קְענטיג אז איהר האָט געפּעפּלט א מוטערס לאָסקע, א קוש.

— וואָס דענקט איהר צו שטודירען? — האָב איך זי געפרעגט.

— מעדיצין. איך ווייל ענדיגען אויף דאָקטאָר.

— עט, נאָרישקייט. דאָס דארף דאָך נעהמען א יאָהר זעקס־זיעבען.

— נו, איז וואָס וועל איך דאָ פערזאָמען?— האָט זי מיך געפרעגט מיט א לייכטען שמייכעל.

מיר האָט זיך אפילו געוואָלט איהר א זאָג טהאָן:

— נו, אָון חתונה האָבען? — אָבער איך האָב דאָס ניט געזאָגט. איך האָב איהר ענטפערט:

— איך מיין ניט: פערזאָמען. אָבער גלאָט, אזוי פיעל יאָהרען אָפּגעבען פאָר א זאָך, וואָס וועט אייך ניט פיעל נוצען ברענגען...

זי האָט זיך פרעהלִיך צוגלאָכט, מיר אריינגעקוקט אין די אויגען און געזאָגט:

— איך ווייס וואָס איהר טראכט: זי וועט דאָך אזוי צו אזוי באָלד חתונה האָבען, טאָ צו וואָס טויג איהר דאָס לערנען זיך? אמת, דאָס איז געווען אין אייערע געדאנקען?

— נו כאָטש אזוי, בין איך דען ניט גערעכט?

— ניין, איהר זיינט ניט גערעכט. יעדער מענש מוז זיין זעלבסטשטענדיג און ניט אָבהענגיג פון צווייטען.

— ווי, א מאן רופט איהר א צווייטער? דאָס איז פאָר מיר א נייס!

— איך רוף איהם ניט א צווייטער. אָבער מאכט זיך דען ניט, אז מען מוז זיך צוגעהן? שטעלט זיך פאָר, אין וואָס פאר א לאָגע די פרוי בלייבט דאָן! אָבער אז מען קאָן פערדיענען פאָר זיך אויפ'ן לעבען, דאָן איז דאָס ניט אזוי שרעקליך.

מיר זיינען די ווערטער שטארק אריינגעדרונגען אין מארך. אין דער אמת'ען, וואָס וואָלט טהאָן רחל ווען מיר צוגעהען זיך? זי וואָלט דאָך פּשוט געשטאָרבען פאָר הונגער! אז צו קיין זאָך טויג זי ניט, קיין זאָך קאָן זי ניט, איז אין גאנצען אָנגעווארפען אויף מיר...

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

ענעלע האָט זיך אריינגעקלִיבען צו מיר אין בעט, האָט מיך ארומגענומען מיט די פּוכקינקע הענטעלעך ארום האלז און צוגעדריקט איהר בעקעלע צו מיין פּנים. מיר האָט א צאָפּל געטהאָן דאָס הארץ. וואָס זאָל דאָס זיין, — חרטה?... ניין, אויף וואָס זאָל איך דען חרטה האָבען? וואָס פאר א זינד בין איך בענאנגען? טאָר איך שוין אין דער אמת'ען ניט האָבען מיינע גוטע פריינד, פערזעלִיכע בעקאנטשאפט? בין איך דען א פערקויפטער, א קנעכט?

— פֿא, דו מיר טויפען א דלעטעלע? — רעדט צו מיר דאָס קינד.

— יע, מיין קינד, איך וועל דיר קויפען א גלעקעלע.

איך האָב בעמערקט, אז רחל איז געשטאנען אויף יענער זייט טהיר און בגנבה אריינגעקוקט צו מיר אין צימער. זי האָט געשמייכעלט און אין די אויגען זיינען איהר געשטאנען גרויסע טרערהרען...

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

זי האָט מיך בעגעגענט מיט פרייד. איידער מיר האָבען זיך נאָך די הענד געדריקט, האָט זי אויסגעשריען:

— און איך האָב געמיינט, אז איהר זיינט ניט געזונד. פאר וואָס זיינט איהר נעכטען ניט געקומען?

די אָפענהערציגע בעציהונג איהרע איז מיר שטארק געפעלען. עפּעס וועהט פון איהר מיט אזוי פיעל עהרלִיכקייט און רייניקייט! איך האָב געמאכט א גלייכגילטיג מינע און געענטפערט:

— פערנומען געווען. און איהר האָט מיך טאָקע אזוי שטארק געוואָלט זעהן? — האָב איך ווי אומגערן געפרעגט.

צולִיעב דער דונקעלהייט האָב איך ניט געקענט בעמערקען אויף געווִיס, נאָר געדאכט האָט זיך מיר, אז זי איז רויט געוואָרען.

— וואָס מיינט איהר, עס איז מיר טאָקע געווען אומעטיג אלִיין צו שפּאַציערען...

— דאָס, זעהט איהר, איז פאר מיר א נייעס, אז איך זאָל קאָנען וועמען עס איז פרעהלִיך מאכען, — האָב איך מיט שפּאָט געענטפערט.

— וואָס איז, איהר זיינט עס אזא אומעטיגער מענש? — האָט זי געזאָגט און מיך אָנגעקוקט פערוואונדערט.

— איך ווייס, אנדערע זאָגען, אז איך בין אן אומעטיגער און א בייזער.

— נו, מסתמא קענען זיי אייך בעסער, — האָט זי מיט א כיטרען שמייכעל געענטפערט.

— און אפשר ניט. ווער ווייס! אמאָל, אז איך בין אינגער געווען, האָט מען מיך גערהאלטען פאר א לוסטיגען, פרעהלִיכען חברהמאן.

— וואָס איז, איהר זיינט דען אזא אלטער מאן? — האָט זי ערנסט געפרעגט.

— וואָס דען מיינט איהר, א יונגינקער בין איך? איך בין געווִיס עלטער פאר זעלִיג'ען מיט א יאָהר צעהן.

דאָס האָט זיך ביי מיר ארויסגעכאפט אָהן מיין וויסען און עם האָט מיך פערדראָסען. דאָס איז געווען צו גראָב, אָבער איך האָב ניט גערקאָנט בעמערקען וואָס פאר א זינד בין איך אייגדרוק דאָס האָט אויף איהר געמאכט. זי איז געגאנגען נאָהענט נעבען מיר און געשווינגען. די טיעפע, שווארצע אויגען האָט זי געהאלטען אָנגעשטעלט אין דער דונקעלער וויטקייט. מיר האָט זיך געוואָלט פערריכטען דעם אייגדרוק, וואָס די

לעצטע ווערטער האָבען אויף איהר געקאָנט מאַכען, און איך האָב צוגעגעבען:

— און פּאַר אייך בין איך געווים עלטער מיט א יאָהר צוועלף־דרייציגהן.

זי האָט מיך אָנגעקוקט מיט א פרײנדליכען בליק, האָט זיך א ביסעלע נעהנטער צוגעדריקט צו מיר. איך האָב געפּיהלט, אז זי וויל עפּעס זאָגען, נאָר זי האָלט זיך אָפּ.

— וואָס, אפּשר ניט? — האָב איך איהר געפּרעגט, פרײנקוקענדיג אין די אויגען.

— וואָס, איהר ווילט פּון מיר ארויסנארען ווי אלט איך בין? אומזיסט אייער ארבייט. א מיידעל זאָגט ניט אוים איהרע יאָהרען — און זי האָט זיך הויך צולאכט.

וועג איך בין שוין אין דער היים געווען, איז מיר נאָך אלץ געווען מאַרנע פּרעהליך אויפ'ן הארצען. איך האָב געפּיהלט אזוי ווי אין דעם אָוועג איז צוויישען אונז פאַרגעקומען אזוינס, וואָס האָט אונזער פרײנדשאפט פערשטארקט און אונז געמאכט פאר נאָהענטע מענשען.

— — — — — — — — — — — — — — — —

דאָס איז געווען א שווערע, אומגעלומפּערטע סצענע.

רחל איז צוגעשטאנען, איך זאָל איהר זאָגען, וואו איך ווער פערפאלען די אָוועג. איך האָב איהר אריינגעלאכט אין פּנים.

— וואָס מיינסטו אין דער אמת'ען, איך בין ביי דיר א פערקופּטער? איך מוז דיר אָפּגעבען חשבון פון יעדען טראָט?

— איך בין אָבער אויך ניט קיין פערקויפּטע! איך האָב אויך א רעכט צו געהן אמאָל ערגעץ און ניט זיין פערשפּארט ווי אן ארעסטאנט!

— נעה. ווער לאָזט דיך ניט?

— אזוי, דו ערלויבסט מיר געהן! א גרוי־סען דאנק דיר! אָבער אויף וועמען זאָל איך לאָזען די קינדער? פערשלוסען זיי אפשר אין שטוב ווי די קעין? האָסט געהערט: „ווער לאָזט דיך ניט!" — האָט זי אויסגעשריען מיט א גיפטיגען געלעכטער.

— איז וואָס וויל־סטו פון מיר?

— איך וויל דו זאָלסט אויך זיצען אין דער היים אזוי ווי איך — זיי זיינען דיינע קינדער אזוי ווי מיינע!

— הייסט דאָס, אז דו וויל־סט מיך פער־שפּארען?

— יע, איך וויל דיך פערשפּארען; איך וויל ניט, אז דו זאָלסט זיך ארומשלעפּען דאָרט מיט שדים ווייסען מיט וועמען גאנצע נעכט! איך וועל דאָס מעהר ניט לאָזען! עס מוז נעה־מען א מאָל א סוף צו מיינע צרות!... איך האָב גענוג געליטען און געשוויגען; מעהר וויל איך ניט...

איך בין געוואָרען אויסער זיך פּאר כעס.

— דיר איז נאָך וועניג, וואָס איך בין פער־יאָגט, כדי אייך צו פערזאָרגען מיט אל־דאָס־גוטס, וואָס איך שלאָג זיך ארויס פון די קרעפ־טען, וואָס איך ווער גרוי און אלט פאר דער צייט — זאָל איך נאָך קיין רעכט ניט האָבען צו אטהעמען א ביסעל פרישע לופט? פאר א קנעכט וועט איהר מיר מאכען?! פערגעס זיך אן דעם, מיין טהייערע!

— איך שפּיי אויף דיינע פערדיענסטען! זיין דו אין שטוב און ווער פערשווארצט פון די קינדער, און איך וועל געהן פערדיענען. פער־זאָרגער מיינער! דעם ביסען ברויט וואַרפט ער מיר אויף! אז אָך און וועה צו וואָס איך האָב זיך דערלעבט!...

זי האָט זיך שרעקליך צוויאָמערט, איז אריינ־געפאלען אין א היסטעריקע, האָט דריי מאָל גע־חלש'ט. איך האָב זיך דערשראָקען אויף טויט, קוים זי אָפּגעמינטערט. א ברירה האָב איך געהאט? איך בין געבליבען אין שטוב.

אז זי האָט זיך בערוהיגט, האָט זי מיך צו־געצויגען צו זיך, ארומגענומען, געקושט און גע־האלטען אין איין בעטען זיך, איך זאָל איהר געבען מיין וואָרט, אז איך וועל זי ניט לאָזען אליין אין די אָוועגען.

— אָבער זאָג אליין, — האָט זי גע־טענה'ט, — ווי פערשטעהסטו ניט, אז איך געה אוים ווי א ליכט פאר אומעט. איך בין דאָך איינע אליין אין דער גאנצער הויז...

איך האָב זיך שיעור ניט צולאכט אויפ'ן קול. וואָס א טאָג וועהט עס בריייטער, דיקער און געזונטער, און זי געהט אוים ווי א ליכט!... וואָלט זי כאָטש פעהיג געווען צו פערשטעהן עפּעס אויסער די קינדער און די קיך, מען זאָל זיך מיט איהר קאָנען דורכריידען וואָס אויף דער וועלט טהוט זיך — הויבט זיך עס אָבער ניט אן!... אמאָל, די ערשטע צייט נאָך אונ־זער חתונה, אז איך פלעג זי גליך איינשלאָפען און אָנ־הויבען צו כראָפּען...

נאָר וואָס האָב איך געזאָלט טהאָן? ווייטער היסטעריקעס, שלוכצען און וויינען... עך, ווי דאָס אלעס האָט מיר דערעסען! אז זי וואָלט וויסען וואָס פאר אן אייגדרוק די שטיק מאכען אויף מיר, וואָלט זי עס אסור אזוי אָפּט פּראק־טיצירט.

— — — — — — — — — — — — — — — —

זי איז מיר מיט קינדערשער פרייד אנט־קעגען געלאָפען:

— אי, זיינט איהר א שלעכטער!... נאנצע צוויי אָוועגדען האָט איהר זיך ניט געוויעזען... איך וואָלט דאָך אפשר געשטאָרבען פאר אר־מעט, וועו ניט זעלינ, — האָט זי ארויסגערעדט אין איין אטהעם.

— אָך, איהר האָט זיך געזעהן מיט זעלינ'ען?

— יע, נעכטען האָב איך איהם דאָ בעגע־
גענט גאָר אומגעריכט...

— נו, איז דאָך אייך געווען פרעהלִיך, —
האָב איך טרוקען געענטפערט.

— יע, אָבער וועז איך טרעף איהם ניט,
וואָס וואָלט געווען?

עך, די האָט אם וועניגסטען אַן אויסוואהל:
איז ניט איך, איז זעלִיג. אָבער יענע וויל פון
קיינעם ניט וויסען. מיט די נעגעל האלט זי
זיך איינגעשטשעמעט אין מיר, — איז מיר
דורכגעלאָפען א געדאנק אוז מיר איז שרעקלִיך
אומעטיג געווארען אויפ'ן הארצען.

אָבער די קליינע יונגע מיידעלע לאָזט ניט
זיין לאנג פערטראכט. זי רעדט אזוי פרעהלִיך
אוז לאכט אזוי קלינגענד, אוז מיר דאכט זיך,
אז אלעם דאָם וואָם איז הינטער מיר איז נאָר
א חלום, א בייזער חלום. אוז דאָם וואָם איז
איצט — די מידלע, וועלכע דונקעלהויט, דער
וואַרימער לאשטשענדיגער וויינטעל, דער שיין
פון דער זיבערנער לבנה, די הויכע וויטע אוים־
געשטערנטע הימלען, די שטילע שלאפענדע זאם,
די צארטע מיידעלע ביים זייט, — דאָם אלעז
איז די ווירקליכקייט, דאָם איז א טהייל פון
מיין נשמה אוז דאָם מאכט מיך גליקליך.

— זאָגט מיר, לִיזע, וואָם אייגענטלִיך ge־
פינט איהר אזוינס אין מיר, וואָם זאל אייך
אינטערעסירען? וואָם קען איך, אן עלטערער
מענש, א פערבונדענער, — נו, איהר פער־
שטעהט דאָך, — וואָם קען איך אייך אזוינס
געבען, וואָם זאל אייך פערשאפען וועלכען ניט
איז אינטערעם?

זי האָט מיך אנגענומען אונטער'ן ארעם,
האָט זיך צוגעדריקט צו מיר נעהנטער אוז מיט
א פערטראכטער מינע געענטפערט:

— איך בין דאָך אן עלענדע, איינע אלַיין.
איך האָב דאָך דאָ קיינעם ניט אוז איך וויים
אלַיין ניט פאר וואָם מיט אייך פיהל איך זיך
רוהיג אוז זיכער. עפעם דערמאָנט זיך מיר,
וויי איך וואָלט אין דער היים געווען אוז מיט'ן
טאטען גערעדט. איהר וויייסט, איך האָב דאָך
מיין פאָטער אזוי ליעב.

— נו, אט האָט איהר דאָך זעלִיג'ען... איהר
זיינט דאכט זיך גוטע פרייגד?

זי האָט א לייכטען ציטער געטהאָן, האָט
זיך פון מיר אָפגערוקט א פאָר טריט, זיך פער־
טראכט אוז געזומען זיך איילען אהיים.

מיר איז שוין אויך צייט געווען צו גיהן
אהיים. איך האָב רחל'ען געזאָגט, אז איך גיה
נאָר אויף א האלבע שטונדע.

צוריקגעהענדיג האָב איך בעגעגענט זעלִיג'ען.
ער איז געגאנגען נעארעמט מיט א מיידעל. איך
בין אריבער אויף דער אנדער זייט גאם. מיר
איז געווען שווער אוז אונאנגענעהם איהם צו
טרעפען. פון דער וויייטענם האָט זיך צו מיר
דערטראָגען זיין זיכערע, זעלבסטצופריעדענע
שטימע:

— אָבער איך פערזיכער דיך, אז דאָם וואָם
איך פיהל צו דיר, איז מעהר ווי די געווענהנליכע
באנאלע ליעבע...

— — — — — — — — — — — — — — — —

ענעלע איז קראנק געווארען. איך בין ge־
וועז אויסער זיך פאר שרעק. קיינער וויים ניט
ווי ליעב איך האָב די קינדער. מיר דאכט זיך
אלַיין, אז איך וואָלט א טאג ניט געקאָנט לעבען
אהן זיי.

אוז גראד היינט האָט זיך מיר אזוי געוואָלט
זעהן ליזע'ן, ריידען מיט איהר, זי פרעהלִיך
מאכען. עפעם רייסט זיך ארויסצוריידען דאָם,
וואָם האָט זיך אָנגעזאמעלט אויפ'ן הארצען אוז
דריקט מיך אזוי שווער...

— — — — — — — — — — — — — — — —

זי איז געווען אומעטיג אוז פערטראכט.
אלע וויילע האָט זי אויפגעציטערט מיט'ן גאנ־
צען קערפער, אזוי ווי עם וואָלט איהר שטארק
קאלט געווען. איך האָב זי אונרוהיג געפרעגט:

— וואָם איז אייך, ליזע, איהר פיהלט ניט
גוט?

— איך בין געזונד. — איהר שטימע האָט
געציטערט.

מיר האָט זיך געוואָלט איהר צערשטרייען.
נאָך די איבערגעלעבטע שרעק פון פערגאנגענעם
טאג האָב איך זיך געוויטיגט אין איהר שטימע,
אין איהר קלינגענדען הילכענדען געלעכטער.
אָבער זי איז ביז צום ענדע געבליבען אין דער
זעלבער אונטערדריקטער שטימונג. אז איך
האָב איהר די האנד דערלאנגט צום געזעגענען,
האָט זי פלוצלונג א פרעג געטהאָן:

— זאָגט מיר דעם אמת, איהר זיינט מיר
א גוטער פרייגד?

מיר איז א שוידער דורכגעלאָפען איבער'ן
לייב. איך בין געווען נאהענט צו דעם איך זאל
זי ארומנעהמען אוז צודריקען צום הארצען.
איך האָב זיך אבער בעהערשט, האָב איך אוים־
געשריען:

— ליזע, וואָם פאלט אייך איין צו פרעגען
אזא זאך? זעהט איהר דען אלַיין ניט, פיהלט
איהר דען ניט?

— גוט, גוט, איך דאנק אייך! מיר האָט
זיך דאָם איצט געוואָלט וויסען!...

— וווייסט זשע, אז איך בין אייער נעהנט־
סטער גוטער פרייגד אוז טאָמער נויטיגט איהר
זיך אין עפעם, וועל איך עם פאר אייך טהאָן
מיט'ן גרעסטען פערגעניגען. זאָגט מיר נאָר,
ליזע, וואָם אייך פעהלט, אוז אויב עם איז נאָר
אין מיינע קרעפטען, וועל איך עם געווים טהאָן.

— גוט, גוט, איך דאנק אייך פון גאנצען
הארצען. — אין איהרע אויגען זיינען געשטא־

נען טרעהרען, וואָס האָבען אין שיין פון דער לבנה געלויכטען ווי צווויי בריליאנטען...

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

און וואָס וועט זיין דער סוף פון דעם אַלעם? עס קאָן דאָך טרעפען, אַז זי זאָל מיר זאָגען אָפען, אַז זי האָט מיך ליעב. נו, איז וואָס וועט דאָן זיין? קען איך דען ענטפערען אויף דעם? וועל איך זיך דען בענוצען מיט איהר אומשולד, מיט איהר יוגענד? אָדער בין איך דען פּאהיג צו מאַכען א געוואגטען שריט און אוועקגענהמען מיט איהר? ניין, איך בין אויף דעם ניט פּאהיג. ווען עס זאָל מיר אפילו פּאַרשטעהען דאָס גרעסטע גליק, וועל איך עס דאָך ניט טהאָן.

— עך, חיים, דו ביזט אַלט געוואָרען, ברודער מיינער! פּריהער האָסטו זיך אזעלבע פּראגען ניט געשטעלט, האָסט געמומען פון לעבען אַלץ וואָס דו האָסט געקענט קריגען, און האָסט קיין פּראגען ביים געווינסען ניט געפרעגט. איצט ביזטו א בעל־תשובה געוואָרען, אַן אויסגערעכענטער מענש. א שלעכטער סימן, ברודער! — האָב איך צו זיך אַליין גערעדט מיט א ביטערען שמייכעל.

אָדער קען איך דען ערב זיין פּאר זיך, ווען למשל זי פאלט צו צו מיין הארצען און זאָגט מיר:

— איך האָב איך ליעב, חיים, נעהמט מיך, טהוט מיט מיר וואָס איהר ווילט, — וואָלט איך אויך דאָן געבליבען אזוי קאַלט, אויסגערעכענט? אין דער אמת'ען, וואָס האָט בעדייט איהר אומעט, איהר ציטערען און איהרע טרעהרען? פּאר וואָס האָט זי מיר אזוי היים, אזוי ווארים די האנד געדריקט? צוליעב וואָס האָט זי זיך אזוי נאָכגעפרענגט אויף מיין פּריינדשאפט? קאָן דאָס זיין? איז עס מעגליך?

פערשאָלטענער רעגען, נאָך וואָס האָסטו זיך היינט אָנגעוקט אויף מיין קאָפּ?

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

דאָס, וואָס האָט אין מיר אַלס פּאַרגעפיהל געלעבט, האָט זיך אויסגעלאָזט אַלס א ביטערע ווירקליכקייט.

איך האָב נאָר אַליין ניט פערדעכטיגט ווי ליעב איך האָב אָט די בלאסע מיידל מיט די טיעפע שוואַרצע אויגען. וועו זי זאָגט מיר: „קום, לאָמיר געהן", וואָלט איך דאָך מיט שמחה געלאָפען נאָך איהר, ניט קוקענדיג אויף דעם ים טרעהרען, וואָס דאָס וואָלט געקאָסט.

נאָר געוונג. לאָמיך זיך דערמאָנען געוויי, ווי אזוי דאָס האָט פאַסירט.

— איך דארף מיט אייך רעידען זעהר א וויכטיגע זאַך, הערר לעווין, — האָט זי מיר נעזאָגט פעסט ענטשלאָסען, באלד ביים בעגרענען זיך.

און מיר האָט די הארץ געמומען קלאפען אזוי שטארק, אז איך בין שיעור ניט אומגעפאלען. איך האָב דערפיהלט ווי די קנעכל שאָקלען זיך מיר. קוים מיט צרות האָב איך ארויסגעזאָגט:

— גוט. רעדט. איך וועל הערען.

— ניין, ניט דאָ. קומט אריין אין בולוואר.

מיר האָבען אויסגעקליבען אַן אבגעלעגען ווינקל אונטער א בוים מיט געדיכטע צווייגען. דאָ איז געווען שטיל, רוהיג. קיין צייכען פון א לעבעדיגען וועזען.

איבער'ן הימל האָבען זיך געטראָגען שטיקער געדיכטע וואָלקען, פערשטעלענדיג די לבנה יעדע פּאָר מינוט. און מאָדנע איז געווען דער שפּיעל צווישען ליכט און פינסטערניש. אַלע ווייַלע האָט זיך ווי א געדיכטער שלייער אַראָפּגעלאָזט אויף אַלעם ארום און פערשטעלט יעדע זאַך פון'ם אויג. און דאָ בעווייזט זי זיך וויער דער די בלאסע, זילבערנע לבנה, זי קוקט ארויס פון דעם דיקען שוואַרצען נעץ און ווארפט א מאטען, פער'חלומ'טען שיין אויף דער קיילעכדיגער לאַנקע, אויף די שפּיצען פון די בוימער און אויפ'ן געזיכט פון דער צארטער, בלאסער מיידל, וואָס זיצט ביי מיין זייט די קאָפּ אַראָפּגעלאָזט א ציטעריגע, אן אומעדיגע, א צושראָקענע.

— וואָס שוויגט איהר, ליזע?

זי ענטפערט ניט, נאָר נאָך טיעפער בויגט זי דעם קאָפּ אַראָפּ אויף איהר ברוסט. איך האָב געמומען איהר צארטע ווייסע הענטעל אין מיינע הענט און געזאָגט:

— רעדט, ליזע, איהר ווייסט דאָך, אז איך בין אייער פריינד.

זי האָט א ציטער געטהאָן, האָט אָנגעשפּאַרט איהר קאָפּ אויף מיין אקסל און דורך טרעהרען האָט זי ארויסגעמורמלט:

— העלפט מיר, וואַרים איהר זיינט דער אייניציגער פריינד מיינער, אויף וועמען איך קען זיך פערלאָזען!...

ווי א בליץ וואָלט מיר דורך מיין מארך דורכגעלאָפען אין דעם מאָמענט. איך האָב זי געפרעגט:

— זאָגט, וואָס קען איך טהאָן פּאר אייך?

זי האָט זיך פערשטעלט דעם פּנים מיט ביידע הענד און האָט אָנגעפאַנגען צו ווייַנען אויפ'ן קול:

— איך האָב איהם ליעב, איך קען אָהן איהם ניט לעבען!...

— וועמען? — האָב איך אויסגעשריען ניט מיט מיין קול.

זי האָט אויפגעהויבען אויף מיר איהרע פערוויינטע אויגען, האָט מיך א ווייַלע בעטראכט און געזאָגט:

— זעלינ'ען!... האָט איהר עס אַליין ניט געוואוסט? איהר האָט עס ניט בעמערקט?

די גאנצע בלוט איז מיר אראָפּגעפאַלען צום הארצען. איך האָב דערפיהלט, אז איך ווער שרעקליך בלייך. איך בין געזעסען א היבשע

וויילע שטום, אָהן לישון. ענדליך האָב איך געזאָגט:

— איז וואָס קען איך טהאָן? מיט וואָס קען איך אייך העלפען, ליזע?

— רעדט מיט איהם, זאָגט עס איהם אין מיין נאָמען; ער וויים, אז איהר זיינט מיין בעסטער גוטער פרייַנד...

— איך קען דאָס ניט, ליזע, — האָב איך טרוקען געענטפערט.

— פּאַר וואָס קענט איהר עס ניט? — האָט זי מיט שרעק אויסגעשריען.

איך האָב זיך נאָהענט צו איהר צוגעבויגען, איהר לאַנג אַריינגעקוקט אין די אויגען און ארויסזייענדיג די וועלט צווישען די צייהן האָב איך געזאָגט:

— וויייל, ליזע, איך בין ניט קיין שדכן.

מיר זיינען א היבשע וויילע געזעסען שטיל, ניט אויסרייַדענדיג קיין וואָרט. און געדאכט האָט זיך מיר, אז אָט דאָ אונטער'ן שאָטען פון דעם בוים, אין דעם שטילען אָוונד, איז מיין לעבען און מיינע לעצטע האָפנונגען אויף שטיקלעך צושמעטערט געוואָרען, און געפיהלט האָב איך, אז דער גרויזאַמער הארטער עלטער שטעהט הינטער מיין פלייצע און שטשירעט זיינע צייהן. ענדליך האָב איך זיך אויפגעהויבען, העפליך די הוט געצויגען און מיט א טרוקענעם הארטען קול האָב איך געזאָגט:

— אַדיע, ליזע, איך ווינש אייך די בעסטע גליקען.

זי איז געזעסען מיט בלייט פאַנאַנדערגעפענטע אויגען, א בלאסע, פון שרעק און אי־בערראשונג. זי האָט אָבער קיין וואָרט ניט ארויסגערעדט.

אז איך בין שפּעט אין דער נאכט אהיים געגאַנגען און פארבייגעגאַנגען דעם אָרט, וואו איך האָב זעליג'ען מיט זיין געליעבטער געטראָפען, האָב איך זיך דערמאָנט אָן זיינע וועלטער:

— דאָס, וואָס איך פיהל צו דיר, איז מעהר ווי די געוועהנליכע באַנאַלע ליעבע...

אָרימע, אָרימע ליזע! מיר האָבען ביידע אונזער גליק פערשפּעטיגט.

— — — — — — — — — — — — — — —

און איצט איז שוין וויעדער גוט, שטיל און רוהיג. רחל איז אויסער זיך פּאַר פרייד. אז איך האָב זי גערופען געהן שפּאַצירען, האָב איך געזעהן ווי די ליפּען האָבען איהר א ציטער געטהאָן. זי איז אויף גיך ארויסגעלאָפען פון צימער און איז דעם גאנצען אָוונד געווען פרעהליך, אייפּגעלענט.

אָפּטמאָל, אז עס בעפאלט מיך א דריקענדע־ אומעט, א טיעפע בענקשאפט נאָך דעם קורצען, פערשוואונדענעם גליק מיינעם, גיב זי מיך א פרעג:

— וואָס איז מיט דיר, חיים, פיהלסטו זיך הלילה ניט געזונד?

— ניין, מיין פרייַנד, איך בין פאַלקאָב געזונד און גליקליך...

זי קוקט־מיר מיט לייַדענשאפט אין די אויגען אריין, א צופריעדענער שמייכעל שפּיעלט איהר אויף די ליפּען...

עך, ווי וועניג א מענש דארף האָבען אים גליקליך צו זיין!...

אַלגין:

יהואש

(פון דער סעריע „אידישע ליריקער")

5.

ווישען יהואש'ס ליעבעס־ליע־דער איז פּאַראַן אויפן מיט'ן נאָמען: „רעגדליך פּאר פּרוטות". דער דיכטער דער־צעהלט זיין בעציהונג צו א פּרוי, וועלכע האָט ניט גע־קענט אָבשאַצען די אוצרות פון זיין נשמה. ער האָט געצאָהלט דאָס טייער־סטע — און געקליקט וואָלט דאָס בילִיגסטע; ער האָט געצאָהלט לויטער גאָלד דאָרט וואו זיל־בער וואָלט אויך נעווען צו פיעל. ס'איז נעווען א שפּיעל פון נראָשענס — און ער האָט איינגע־שטעלט נאָנצע דוקאטען. או ער וועגדט זיך צו „איהר" מיט אזויגע וועדטער:

און דו, צו פּרוטות בלויז געווואוינט,
האָסט רעגדליך ניט געקענט דערזעהן,
און ס'איז מיין בעסטער דימענטשטיין
בוי דיר א גלאָז־קאַרעל געווען.

דו האָסט פערברויכט ניט וויסענדיג
אלס קופער־קלויגגעלט מיין דוקאַט.
געווואונען דו האָסט גארנים, איך —
פערלאָרען אלין, וואָס כ'האָב געהאַט...

איהר לייענט איבער דאָס ליעד — און איהר זענט ניט בעפריעדיגט. וואָס פעהלט? ס'איז דאָ אין די פיער סטראָפען אי א אינטערעסאַנטער פסיכאָלאָגישער מאָמענט, אי, אויב איהר וויילט, א געוויסע ערנסטע שטימונג; די אוים־

דרוקס־פּאָרם איז ניט שלעכט. די קורצע ווער־טער זאָגען אפילו מעהר, ווי עס איז ענטהאלטען אין זייער דירעקטען זין, — און דאָס איז דאָך חארַאקטעריסטיש פּאר לירישע ליעדער.

דאכט זיך, גוט? און פּופּדעסטוועגען פעהלט עפּעס פּאָרט. עס זינגט ניט. עס ריהרט אייך ניט. עס געהט ניט אריין אין אייער נשמה. עס איז ניט מעהר, ווי א בערי כט וועגען א פּסיחאלאָגישען פּאקט.

איהר לייענט דאָס נאָך אמאל: יאָ, ריכטיג. אזוינס פּאסירט אין לעבען. מיט א דיכטער מוז דאָס, מסתמא, נאָך עפּטער פּאסירען, ווי מיט געווענליכע מענשען. ס'איז דערצעהלט ניט שלעכט. עס דארף דערצעהלט ווערען.

אָבער... איהר בלייבט קאלט. עס רופט ניט ארויס אין אייך קיין הארמאָניערענדען אָבקלאנג. אלע סטרונעס פון אייער הארצען בלייבען שטיל. קיין איינציגער ציטער.

אזוי זיינען אלע יהואש'ס ליעבעס־ליעדער.

איהר וואנדערט צווישען זיי ווי צווישען א וואלד פון אויסגעטריקענטע בויימער. איהר וואלט געוואלט דערזעהען חאטש איין בלוימל, חאטש איין לעבעדיג וויבּירענדיג צווייגעל. איהר וואלט געוואלט דערהערען חאטש איין אויפּריכטיגע שטימע: זאל דאָס זיין פּרייד, זאל דאָס זיין פּיין, זאל דאָס זיין צאָרען.

אָבער ניין, אלעס אזוי טרוקען!... דער דיכטער וואלט זיך

א פּרויען־געשטאלט פון דמיון געשאפען,
מיט אויגען ווי בלאָהע סאפּירען,
און גאָלדענע לאָקען, וואָס פלעגען דעם פּנים
ווי ליכטיגע וועלען פערצירען...

און ווי אט די פּרויען־געשטאלט מיט די בלאָהע אויגען און גאָלדענע לאָקען איז אן אבסטראקטע, א לעבלאָזע בעשעפענים, אהן אינדיווידואליטעט, שיער־שיער ניט א דעקעל־בילד צו א קעסטל קאנפעקטען, — אזוי איז די גאנצע ליעבעס־לירישע יהואש'ס אבסטראקט, ניט דורכגעשטראהלט מיט אויפּריכטיג אייגען געפיהל.

אט איז א טיפּישער ביישפּיעל:

זי לאָכט ניט און שמויכעלט נאָר זעלטען
נאָר שמויכעלט זי — מיין איך, אז וועלטען
נאָר נייע ענטפּלעקט מיר איהר בליק;
זי שווייגט אזוי אפּט, אבער רעדט זי —
מיט איטליכען וואָרט איהרען גלעט זי
מיין זעלל, ווי מיט זאנפטער מוזיק...

וויפּיעל מאל האט איהר געהערט דעם מאָטיוו? וואר האט איהם ניט איבערגע'חזר'ט?

איהר וועט זאָגען: אזוי איז שוין דער מזל פון ליעבעס־מאטיוון: זיי זיינען אן אלטע געשיכטע און בלייבען אייביג ניי. דאָס איז אמת. אבער יעדער דיכטער דארף די דאזיגע וועלט־געשיכטע איבערדערצעהלען אויף זיין אייגענעם שטייגער, אריינטראָגען זיין אייגענע אינדיווידואליטעט, לאָזען קלינגען זיין אייגענעם טאָן. ליעבעס־לירישע איז, דאכט זיך, די נעהענטסטע צו מוזיק. אונז אינטערעסירט אין איהר ניט דער „וואָס", נאָר דער „ווי", ניט די פּסיחאָלאָגישע ערשיינונג אליין (וועלכע איז א מילייאן מאל בעשריבען געווארען אין א משך פון עטליכע טויזענד יאָהר), נאָר די בעזונדערע בעפארבונג פון דער ערשיינונג.

און אט דאָס פעהלט גראד אין יהואש'ס ליעבעס־ליעדער. יהואש'ס „אביעקטיוויטעט" האָט איהם דאָ אבגעשפּיעלט א שלעכטע שפּיעל. זיינע ליעבעס־ליעדער זיינען די ערגסטע צווישען אלע זיינע ווערק.

אין דעם ערשטען באנד פון זיינע געזאמעלטע ליעדער, אין דער אבטיילונג „בלומען און דערנער", געהען אריין פּינף און פערציג ליעבעס־ליעדער. זיעבציהן מאל בעגעגענט איהר אין דער דאזיגער קאלעקציע אזוינע אויסדרוקען, וואָס האָבען א שיכות צו פיי ער: „צוקאמטע" האָרץ, „זודיגער קוואל פון יסורים", „הייסע פערלאנגען", „קאָביגער ברונען", „צעשמאלצענע לאווא", „צעברענט פון ליעבע", „צאפּלען אין פלאמען", „צופלאקערטע ברוסט", א ליעבע ווי די „תמוז־זון", א „קאלטער בראנד" און אז. וו. און אז. וו. אין 45 ליעדער גאנצע 17 „פלאמען"! וואָס בעווייזט דאָס? אז ניט קוקענדיג אויף דער רייכקייט פון דער שפּראָך, זיינען די בילדער יהואש'ס, וועו עס האנדעלט זיך וועגען ליעבע, געווג ארום. (אגב, די זעלבּיגע „פלאמען" בענעגענט איהר אויך אין די אנדערע בענד פון זיינע ליעדער). זיין פאנטאזיע מאכט ניט קיין בעדינג, דאָס וואָס ער מאלט. עס דאכט זיך אפט, אז ער שרייבט ליעבעס־לירישע וויל ער מוז, וויל ווי קען דאָס זיין א לירישער אהן ליעבע.

און עס איז זעלבסטפערשטענדליך, אז אזוי ווי ער געפינט זיך דאָ ניט אין זיין עלעמענט, פאלט ער אריין אין א ניט־ריכטיגען טאָן, גראָבּרויטע ער אפט אזוינע, — ווי זאל מען דאָס זאָגען? — צו פּשוטע, צו וואָכעדיגע וועגטער, וואָס פאסען גאָר ניט פאר יהואש'ן. וועו ניט וועו — אבער עס טרעפט, אז ער רעדט מיט א גאסען־שפּראָך.

אט איז, למשל, דער אנהויב פון א ליעד „ליעבע'ס הבטחות":

צו וואָס נאָך שווערען, ליעבינקע?
די קוסען דיינע רויטען;
צו רעדט מען פון א יענע וועלט,
וועו מ'איז שוין אין גן־עדן?...

צו וואָס מיר שושקען האלב פערשטיקט,
אז דו וועסט טרוי זיין אימער?
איצט האָב איך דיך דאָך לייב און זעעל,
דו זיסעס פּרויענצימער!

אט דאָס „זיסעס פרויענצימער" אליין איז
געגנג, אז עס זאָל, ווי א לעפּעל דיעגעבּץ, א
תל מאכען פון א גאנצען פּאס האָניג, שוין ניט
רייד־ענדיג וועגען די איבערגיג שורות פון דעם
ליעד. איך וויים אסור ניט, צו מען קען ריידען
אין א ליעבעס־ליעד מיט אזא צייטונגס־רעפּאָר־
טער־שפּראָך:

דיין ליוכטזין, דיין פּאַלשקיט פערגעס איך,
די עולות וואָס דו האָסט געטאָן מיר,
פערגעס גאָר די טעג און די וואָכען,
וואָס דו האָסט בעגאַנגען זיך אָהן מיר...

אָפּט ווי יהואש זיין וויציג, שטיפערייש,
אָבער דאָס געלינגט איהם נאָך וועניגער.
סוף כל סוף זיינען שוין אינטערעסאנטער
די יענגיג פון זיינע ליעבעס־מאָטיוון, וואו ער
ווי אוועקשטעלען די אָדער יענע פסיחאָלאָגישע
פראגע. קיין לעבען איז אין די אויך ניטא,
אָבער זיי וווייזען חאָטש ארויס קאָפּ־ארבייט און
צווינגען אייך זיך אָבצושטעלען אויף זיי. אזוי
איז, למשל, דאָס ליעד „גאָלד און פסולת", וואו
דער דיכטער ווי אנאליזירען דעם מערקווור־
דיגען קאָמפּלעקס פון געפיהלען, וואָס רופט זיך
„ליעבע":

פערשמאָלצען האָט אין איין מעטאָל
א ווילדער וואַהנזיניגער ברען
דעם הערצעס רייגע גאָלד מיט אַל'
די פסולת, וואָס איז דאָרט געווען.

פערבלענדטע לוסט האָט ניט צושיידט
גן־עדן־ליכט פון גיהנם־בראַנד,
און מיסט, און פערעל ווילדערהייט
צוזויפגעמישט מיט פיעבער־האַנד.

דאָ איז חאָטש דאָ יהואש'ס מאניר און
יהואש'ס סטיל. דאָס זעלביגע מיט אזויינע גע־
לונגענע ליעדער, ווי „נאָכוועהענעש" אָדער
„בלומען־גיפט" (ערשטער באנד פון די „נייע
שריפטען").

זיך אליין געפינט יהואש אין אזויינע ליעדער,
ווי „פערגענגליכקייט". ניטא שוין דער זינגער,
וועלכער ווי רייזען מיט א געפליגעלטער, קאָפּ־
ריזנער שפּראָך, וועלכער ווי זיין אי לייכט, אי
נראציעז, אי שטיפערייש, אי ערנסט, אי שפּאָ־
טיש, אי ביטער, און דערבי שטענדיג טיף.
ניטא דער מאן, וועלכער ווי מעלאָדיש דער־
צעלען וועגען זיינע ליעבעס־וועהען און ליע־
בעס־טרויעמען. געבליבען דער בעטראכטער, דער
מעדיאטאָר.

ער האָלט אין זיינע ארעמס די געליעבטע:
ברוסט צו ברוסט, ליפּ אויף ליפּ, בויד אין
נשמה, איין ענטציקטער שטראהל. אבער —
„ס'פאלט א שאטען אויף זיין פרייד". ער
טראכט, ווי שנעל אלעם מוז פערגעהן, ניט בלויז
די יוגענד, נאָר אויך דאָס לעבען, ווי אלעם מוז
פערשווינדען אין דעם גרויסען תהום פון א ל ס
און נ י ש ט, פון וועלכע א בליענדע שיקזאל־
האנד האָט בוידע ארויסגעשפּריצט.

און מעסטענדיג דעם קליינעם קורצען שפּאַן
פון „איך"־לעבען, פון ליעבע, וועה און פרייד,
מיט דער אונענדליכקייט, וואָס הינטער אונז,
מיט יענער, וועלכע פאר אונז זיך פערשפּרייט,

בעדויער איך דיין יוגענד און דיין חן,
און גלעטענדיג דיין גליהענדעם געזיכט,
שוין שפּירען מיינע פינגער, ווי דער פראָסט
פון טויט און ניט־זיין דורך אונז בוידען קריכט...

און ס'לעשט זיך די ענטציקונג אין מיין בליק.

דאָ איז יהואש אין זיין עלעמענט.

עס איז איבעריג צו רויידען, אז אויך אין די
ליעבעס־ליעדער ארבייט ער מיט דעם געצייג פון
אלעגאָריעס. פערגלייך חאָטשבי „גאָלד און
פסולת" אָדער „רענדלעך פאר פרוטות"...

מיר האָבען שוין געזאָגט: יהואש איז א
פראָפעסיאָנעלער דיכטער. אלם אזעלכער מוז
ער זינגען פון ליעבע, חאָטש דאָס איז ניט זיין
פאך. און אלם אזעלכער מוז ער זיך אלעמאל
אומקעהרען צו דער אידישער לעגענדע, אָב־
וואהל ער איז לויט זיין גאנצען ארט שרייבען
ניט מסוגל צו בעארבייטען לעגענדען.

ניט יעדער דיכטער קען דאָס. עס דארף זיין
עפּעס קינדערשעס אין דעם מענשען, וואָס
נעהמט זיך שרייבען אין דעם גייסט פון פאָלקס־
גלויבען און פאָלקס־פאנטאָסטיק. ער דארף אליין
זיין ענטציקט פון די בילדער, וואָס דאָס פאָלק
מאָלט זיך; ער דארף קענען לעבען צוזאמען
מיט'ן פאָלק, דורכגערונגען ווערען מיט דעם
פאָלק'ס גייסט. ער דארף הערצו נאָך פערמאָ־
גען א בעזונדערע פעהיגקייט צוצופּאסען זיין
שפּראך צו דעם אינהאלט. די שפּראך דארף זיין
נאַיוו, חנ'עוודיג, ווייך, בויגיג, פול מיט דעם
בעזונדערען ראָמאנטישען שיין, וואָס גיסט זיך
פון דעם פאָלק'ס שאפונג.

יהואש פערמאָגט נישט ניט דאָס ערשטע,
ניט דאָס צווייטע. יהואש איז א אינטעליגענט
מיט א אינטעליגענטישער שפּראך, און וויפיעל
ער זאָל זיך ניט מיהען, — עס קומט ביי איהם
ניט ארויס קיין לעגענדע. ניטא די אטמאספע־
רע, וואָס בעצויבערט אונז אין אידיש מעשיות.
ניטא דער בעזונדערער ריטם — ניט נאָר דער
ריטם פון דער שפּראך, נאָר אויך פון דעם אינ־
האלט — וואָס מיר נעפינען ביים פאָלק.

יהואש קוקט אויף זיין אויפנאבע זעהר אויס־
פאך. ער נעהמט א מעשה פון תנך, פון מדרש,
פון גמרא, פון די שפּעטערע פאָלקס־מעשיות —
ניט־צו זיינע אייגענע עטליכע אייגעלהייטען,
לענט דאָס אלעם פאנאנדער אין גראמען — און

פּאַרטיג. די מעשה האָט אין זיך **עפּעס** א פּאַנ־
טאַסטישען עלעמענט. די גראָמען קלינגען.
דאַרף מען בעסער?

עס איז אָבער א מערקווירדיג זאַך מיט דער
פּאַנטאַסטיק. מען קען זי דערצעהלען אזוי, אז
ס'זאָל ווירקליך אויפשטעהן פאר אייערע אוי־
גען א וואונדערבארע וועלט מיט וואונדערבארע
געשטאַלטען מיט אן אייגנארטיגער געזעצמע־
סיגקייט, וועלכע האָט גאָר ניט צו טהאָן מיט
דער געזעצמעסיגקייט פון אלטעגליכען לעבען.
און מען קען אזוי דערצעהלען, אז ס'זאָל אויס־
קומען, ווי איהר, א היינטיגער מענש, גיט־אי־
בער מיט אייגענע ווערטער א פאלקס־אבערגלוי־
בען, א קינדערשע מיינונג פון די מאסען. פוש־
קין, גאָגאָל, די ברידער גרים, לאַנגפעלאָו, ביי
אונז פריץ און ביז א געוויסען גראד פרוג, האָבען
געטהאָן דאָס ערשטע. יהואש טהוט דאָס
צווייטע.

ביי יהואש'ן איז דאָ א געדיכט „טיטום'עס
מוק". דערצעהלט זיך דאָרטען, אז טיטום איז
געקומען פון דער מלחמה א זיעגער, געבראכט
א מחנה געפאַנגענע אין קייטען. אין רוים איז
א פּאַראַד, דער עולם פרעהט זיך. אָבער טיטום
איז טרויעריג: איהם עגבערט אין מח די מוק,
און עס געהט איהם ניט איין דער רוהם... דאָס
איז אלעס. ביי יהואש'ן איז דאָס נאָר מיט
מעהר ווערטער. איז דאָס א לענענדע?

נעהמט אן אנדערע: „דער וואסער־טרע־
גער". געווען אן ארימאן א וואסער־טרעגער, א
איד א קראַנקער, א חלוש, אָבער מיט א זיסען,
מילדען שמייכעל. אז ער איז געשטאַרבען, האָט
דער רב געהייסען זיינע תלמידים קריעה רויי־
סען,

דען אנטפלעקט געוואָרען פלוצלונג
אין געהיים דעם אלטען רב איז,
אז געווען דער וואסער־טרעגער
איינער פון די למד־וואו איז...

וווייטער גאָרנישט. פרעגט זיך: וואו איז
דאָ די שענקייט, וואו איז דאָ דער ריטם פון א
לענענדע?

אין די אויבען־דערמאָנטע, ווי אין פיעלע
אנדערע (די „בייזיג חאַלסאַטרע", דער „מגפה־
ווינקעל", „דעם שוסטער'ס מיידעל" און נאָך)
איז אפילו ניטא קיין האַנדלונג, קיין פאבולא,
קיין געשעהעניש. עס ווערט פשוט איבערגענע־
בען א פאַקט פון פאלק'ס גלויבען, איבערגענע־
בען טרוקען און שטייף. אין אנדערע, ווי „מעשה
שטן", „די טויטע קהלה", „דער תקון", „דער
הרוג", „נבוכדנאצר" איז שוין יא דאָ א אינ־
האלט, אָבער קיין שום ראַמאַנטישע שטימונג
ווערט ניט בעשאפען. עס קומט אויס אזוי, ווי
איהר וואלט איבערדערצעהלט אין פּראָזע דעם
אינהאלט פון א שענעם מעלאָדישען ליעד, וואָס
איהר האָט אמאָל געליינט. עס פערשווינדט
אלעס.

און ווי דער אינהאלט, אזוי די שפּראַך.
יהואש שרייבט זיינע לענענדען מיט די זעלבּיגע
ווערטער און אויסדרוקען, ווי אלע איבעריגע
זיינע ליעדער: האַרטליך, קאלט און היקכיג.
אָט איז איין ביישפּיעל: „דעם תנא'ס
קללה":

דער היליגער תנאי רב יוסי פון יוקרות,
ער ווייל ניט דאָס לעבען געניסען;
פון יוגענד און ליעבע מיט ביטערע קללות
פערשילט ער דעם תענוג דעם זיסען.
נאָר בילדער פון שווארצע מדבריות אָהן שטראהלען,
פון פּעסטיגע זומפען און פּעכיגע קוואלען,
געפילטע מיט גיפטיגע שלאנגען,
און טייכען פון זודיגען בלוי, ווואו זיך בראָטען
די זינדער, וואָס האָבען געבוקט זיך צום שטן,
אין נעץ פון עבירות געפאַנגען —
נאָר בילדער אזעלבע איהם האָבען בעשעפטיגט
און וואָס א טאָג מעהר אין זיין גלויבען בעקרעפטיגט
און אז. ו. — אלץ מיט דעם אייגענעם שטיי־
גער. אפילו די אלטע באָבע אין דער „ג־
נגב'עטער כלה" געברויכט די זעלבּיגע שפּראַך,
ניט געמינערט א האָהר.

אן אויסנאהם בילדען די יעניגע ווערק, וואָס
יהואש האָט געפרופט בעארבייטען לענענדארע
סיוזשעטען אין א דראמאטישער פאָרם. די
זיינען איהם העכסט געלונגען. אזוי זיינען
„צפורה", „שאול", „הורקנוס". דאָ איז דאָ
קראפט און לעבען און אינדרוקספאָלע בילדער.
אָבער די דאזיגע ווערק געהערען שוין אייגענט־
ליך ניט צו די לענענדען. דאָס זיינען היסטא־
רישע דראמען, ריכטיגער — פראגמענטען פון
אזוינע דראמען. און דאָ קען און מוז יהואש
בלייבען ער אליין.

7.

יהואש איז א מאָדערנער אינטעליגענט, און
עס איז נאטירליך, אז ער זאָל זיך אָברופען
אויף געזעלשאפטליכע פראגען, וואָס מאטערען
דעם מאָדערנעם אידען — סיי אלגעמיינע, סיי
נאציאנאלע. יהואש האָט בעשאפען א סעריע
געזעלשאפטליכע און נאציאנאלע ליעדער, וואָס
געהערען צו זיינע בעסטע. זיין טאלאנט וווייזט
זיך דאָ ארויס אין זיין פולער קראפט, און דער
פאטאָס ווירקט אנשטעקענד, סוגעסטיוו, געגען
אייער ווילען.

ס'איז דאָ ביי איהם א ליעד „דאָס ערנסטע
פון דער תוכחה". מיט דעם געדאנק פון דעם
ליעד וועט איהר ניט זיין איינפערשטאנדען.
ער איז אן אבקלאנג פון דער רעאקציע אויף
דער אידישער נאט נאָך דער רוסישער רעוואָ־
לוציע, וועו דעם איד פון א נאציע יאָהר האָט זיך
אויסגעדאכט, אז די אידישע פרייהייטס־קעמ־
פער האָבען געאָפּפערט זייער לעבען פאר
פ ר ע מ ד ע, ניט פאר'ן אייגענעם פאלק. דאָס
ערנסטע פון דער תוכחה, זאָגט יהואש, איז
ניט קנעכטשאפט, ניט לויידן, ניט פערפאל־
גונגען, נאָר — זעהן, ווי אייער זוהן אָפּפערט

זיין לעבען פֿאר אייער פיינד, פערלאָזענדיג זיין אייגענעם שטאַם.

דער געדאַנק איז בעצם פֿאלש. אָבער ווי איז ער אויסגעדריקט! פון שטאָל זיינען אויס־געשמידט די שטארקע, ווירדיגע ווערטער; וו אייזערנע האמערס פאלען זיי איינס נאָכ'ן אנ־דערען; מיט אַ שטארקען איינגעפֿרעסטען פייער זיינען זיי דורכגעגליהט און ערשיטערען אייער נשמה.

ניט שקלאָפֿערי, ניט שמאָבטען אין אַ ווייטען לאנד, מיט קייטען אויף די פיס, מיט פּענטעס אויף דער האנד,

ניט שרעקען זיך פאר יעדען שוואבען ווינד, וואָס ווהטס,

ניט ציטערען פארנאַכט ווען העלער טאָג פערגעהט, און קוים קומט אָן דער טאָג, שוין ווארטען אויף זיין סוף —

ניט דאָס, פערשאָלטען פֿאלק, ווען זיין דיין ערגסטע שטראָף...

—

נאָר —

ווען׳ס איהם זעהן, איהם, דיין אייגען קינד, דיין גואל־דם,

דעם לאנג ערווארטעטען בעפרייער פון דיין שטאָם,

ויך אויפהויבען מיט אָדלער־מוט, מיט לייבען־מאַכט,

און זיין דער ערשטער אין דער ערשטער רייה פון שלאַכט,

און געבען פריי זיין בלוט, און בלוטען פול מיט פרייד,

דאָך ניט פאר דיר, נאָר דאָרט, אוואו דיין שונא שטעהט...

און אזוי איז די קראפט פון פּאָעזיע: איהר ווערט הינגעריסען! איהר פערגעסט, אז איהר זיינט געגען דעם נעדאנק, איהר טראכט זיך נאָר, אז דאָס מיינט מען ניט די אידען, נאָר איבערהויפּט... איהר זוכט אַ פערענטפערונג.

איבעריגענס, איז יהוֹאש אין זיינע געזעל־שאפטליכע ליעדער מעהרסטענטייהלס פראַגרע־סיוו און איהר פערשפּאָרט דורכמאכען אזא אינווינגסטען קאמפּף. ער זינגט פון קאמפּף, ער זינגט פון טהאט, ער זינגט פון ליכט, ער זינגט פון אַ גאָלדענער צוקונפט — ער גלויבט אין לעבען און אין דעם זיעג פון גוטען — און זיינע געזאנגען זיינען פול מיט אַ קראפטפולען פאטאָס.

אויף דעם בארג אָלימפּוס, דערצעהלט אונז דער דיכטער, האָט ער זיך געוואָלט פערקלי־בען. אָלימפּוס איז שעהן, די לופט איז דאָרט ריין, דאָרט וואקסען בלומען, דאָרט לעבען נע־טער אין פרייד און אייביגער שעהנקייט. אָבער ניין! דער אידישער דיכטער קען דאָרט לאנג ניט בלייבען. עס קומט דער אָטהעם פון דעם ווייסטען בארג חורב, עס קומט דאָס געשרייי פון די מאסען דאָרט אונטען. אלעס דערמאָנט דעם דיכטער:

ס׳וועט לאנגזאם, אזוי ווי דאָס גיפט פון אַ שלאנג,

דער שמערץ פון דיין פאָלק זיך פערשפּרייטען דורך אימליכעם ליעד דיינס; דיין יעדעס געזאנג אַ טרויער־מוזיק וועט בעגלייטען.

דער דיכטער בלייבט ניט אָבגעזונדערט פון די מאסען. ער ווייסט: דורך קאמפּף און אָפּ־פער וועט בעשאפען ווערען אַ נייער ליכטיגער מאָרגען. עס ארט איהם אפיו ניט, וואָס די היינטיגע קעמפּפער וועלען ניט גענייסען די פרוכט פון זייער קאמפּף. דער קאמפּף אליין איז ווערטה דעם קרבן. דער קאמפּף אליין ער־הויבט די נשמה.

ווען ס׳וועט קומען דער זיעג, וועט דער דיכטער שוין ליגען אין קבר.

ס׳ליעד מיינס, שווארץ פון פּולווער־רויך
און פול מיט שלאַכט־געשרייען,
וועט אויך שוין לאנג געשטאָרבען זיין,
ווען ס׳וועט דאָס פאָלק זיך פרעהען...

דאָך כ׳בין צופריעדען מיט מיין טהייל,
ער איז מיר זיס און הייליג,
און ווען די צוקונפט טהיילט אויהר לוין,
נעהמט, ברידער, אויף מיין חלק...

און ס׳איז גוט אזוי: אין לאנד פון אוים־לעזונג דארפען אריינגעהן פרויע מענשען, ניט די היינטיגע שקלאפען, „געבאָרען און גע־האָדעוועט אויף ריטער און אויף בוקען זיך, אָהן קראפט, אָהן שטאָלץ, אָהן מוטה". אריינ־געהן וועלען נאָר די יונגע, די מוטהיגע, וואָס זיינען געווואקסען אין דער לופט פון פרייהייט...

וויעדער און וויעדער קעהרט דער דיכטער זיך אום צו דעם ליכט: אלע איינצעלנע ליכטלעך דארפען צונויפגענאָסען ווערען אין איין פלאקער, אלע פלעמעלעך אין איין גרוי־סען בראנד. וואָרום מעכטיגער פון טויט איז די ברודערשאפט פון ליכט,

ווען יעדע פלאָם זיך שפּיגעלט אָב
אין פלאמען גלייך ווי זי,
און פון צוישפּרייטע פונקען ווערט
איין פונקענמעלאָדיע.

אין די דאָזיגע און עהנליכע ליעדער איז יהוֹאש אונזערער, אן אייגענער, אַ נאָר־הענטער, א מענש וואָס דריקט אוים אין אַ פאָסענדער פאָרם די שטרעמונגען פון די פאָרט־געשריטענע אינטעליגענטע קרעפטען פון זיין צייט. די פאָרם, ווי דאָס ווערט גזאָגט, בעווייזט, אז דאָס איז פאר יהוֹאש׳ען ניט נאָר אַ „טהעמע", נאָר עס ווערט טאקע אויסערגע־לעבט און אויסגעפיהלט אלס אייגענס. צו־ליעב דעם זיינט איהר איהם מוהל פיעלע „לא־פּסוס׳ען", וואָס האָבען אייגענטליך ניט געטאָרט זיין: אי דעם אלט משכיל׳ישען אבקלאנג אין „וואָס מעהר שאָטען", אי דעם מאָטיוו א־לא־פרוג: „א פאָלק פון אבילות נאָר ביזטו מיין פאָלק", אי די וויעדערהאָלונג פון פריז׳עס און פרוג׳ס טענות צום „זשארגאָן" אין די „אידישע ראָמאנצען" („א ליעבעס־געדיכט אין זשארגאָן,

עם קלינגט ווי א בייזע לצנות") און נאך און נאך אווינע אונטויטיגע זאכען.

8.

יהואש'ס שפראך איז, דאכט זיך, די גרעסטע הינדערניש אויפ'ן וועג פון זיין פאעטישען שאפען. עס קומט פאר א הארטע, אנגעשטרענגטע, פערביטערטע מלחמה צווישען איהם און דער שפראך. ער ראנגעלט זיך מיט אלע זיינע כחות, ער ארבייט און מיהט זיך מיט'ן שוויים פון זיין פנים — און ניט שטענדיג געהט ער ארויס דער זיעגער. געווענליך האט ער מעהר צו זאגען, ווי עס ערלויבען איהם די גרעניצען פון זיין שפראך.

עס איז מערקווירדיג! אלעמאל ווען איך לייען יהואש'ס לידער, פערפאלגט מיך איין בעשטימטע פארשטעלונג. עס דאכט זיך מיר, אז ער שרייבט אזוי, ווי איינער וואס וואלט זיך אויסגעלערענט אידיש שוין דערוואקסענער־הייט. דורך פלויים און ארבייט קען א דער־וואקסענער מענש זיך אויסלערנען צו בעהערשען א פרעמדע שפראך אויסגעצייכענט. ער קען שרייבען אין איהר פריי און ריכטיג. עס קען זיך דאכטען אפילו, אז ער איז א מייסטער פון דער דאזיגער שפראך. און דאך וועט איהם פעהלען די לעצטע נאהענטקייט, די לעצטע אינטימיטעט, דער לעצטער שפראך־טאקט.

בנוגע צו יהואש'ען ווי־ים איך, אז אידיש איז זיין מוטער־שפראך. און פונדעסטוועגען לאזען זיינע לידער שטענדיג איבער דעם אויבערמאנטען איינדרוק.

ער ווייסט א מאסע ווערטער. ער האט א ווערטער־שאץ אפשר א רייכערען ווי אנדערע דיכטער. אבער אז ס'קומט צום שרייבען, זיינען די ווערטער־קאמבינאציעס אזוי הארט, טרוקען, שווער ארבאצושלינגען — און אזוי שרעקליך וועניג מעלאדיש.

אט איז א ליעד „מארגען" (זאמלונג „אין זון און נעבעל"). עס דערפיין זיין א אידיליע: ווייך, הארציג, פול מיט זון־שיין. עס דערפיין זייך א בילד געמאלט מיט בלאסע וואסער־פארבען. בעגעגענט איהר דאדט אזוינע צוויי שורות:

„דער טייך טויכט מאט און בלוי־גראה
ערויס פון דונקלען רוים".

פרופט ארויסרייידען אט די פיער ווערטער צוזאמען: „דער טייך טויכט מאט" — א קאמבינאציע פון דריי טית'ען און צוויי כפ'ען אויף א שטרעקע פון דריי זילבען; אדער פרופט ארויסרייידען די קאמבינאציע „גראה—ארויס", און איהר וועט דערפיהלען, ווי שווער, ווי האלציג דאס ליינט זיך. און דאס איז נאר אייניער פון טויזענטע ביישפיעלען אין יהואש'ס לידער. עס קאסט אייך אלעמאל אן אנשטרענגונג איבערצוליינען זיינע א ליעד. ערגעץ מוזט איהר זיך פערטשעפען.

אט איז אן אנדער ליעד „זכר לחורבן". בעגעגענט איהר דאדטען אויף א שטרעקע פון עטליכע שורות: „טאטשען און מוטשען", „תכשיטין", „שפוקט" און „זכר לגלות". די אלע ווערטער, א חוץ דעם דייטשען „שפוקט" (וואס דאס מיינט: „עס בעווייזען זיך מתים אדער שדים אדער אנדערע פאנטאסטישע בעשפענישען" און וואס דאס קען בשום אופן נישט געברויכט ווערען אין דער קאמבינאציע „שפוקט אין זכרון", ווי דאס טהוט יהואש), — א חוץ, זאג איך, דעם איינעם דייטשען ווארט, זיינען אלע איבעריגע ווערטער אידיש. אבער פון דעסטוועגען פראטעסטירט עפעס אין אייך געגען בעגוצען אין איין ליעד אזוינע פערשיידענארטיגע ווערטער. עס איז ניט גוט. עס פאסט ניט.

יהואש פיהלט דאס ניט. איהם איז אלצדינג רעכט, אבי עס ריימט זיך.

איך בין זיך מודה: איך האב ליעב יהואש'ס „דאס ניט געזונגענע ליעד". ס'איז דארט דא אזא שעהנע רייה נאטור־בילדער, עס זיינען דארט דא אזוינע פראכטפולע אויסדריקען, ווי „ס'שפרייט די מיטערנאכט די שווארצע באלזאם־פליגעל" און „ס'רויסט די שווארצע קודלעם פון דער נאכט דעם שטורעמוועטער'ס לויז־געלאזטע מאכט". עס איז דארט דא אזא אומרוהיגקייט, אזא קראפטפולע שטרעבונג צו „עפעס" אויף יענער זייט פון אלע אונזערע מענליכקייטען. אבער אלעמאל ווען איך ליינ דאס ליעד, הויב איך דאס אן פון דעם צווייטען קאפיטעל. פארוואס? ווייל אין ערשטען זיינען דא אזוינע שורות:

ווי לאקסטו מיך,
ווי פלאגסטו מיך!
ווי דריקסטו מיך,
ווי קוויקסטו מיך!
ווי פליקסטו און בעגליקסטו מיך,
ווי שטיקסטו און עמציקסטו מיך!

פערדאמט־וואלגארע שורות, וואס מאכען דעם איינדרוק, ווי דער שרייבער וואלט זיך נאכגעקרימט נאך עמיצען. וואו איהר ווילט — אין א וואדעוויל, אין א פארדיע, אין א גאסען־ליעדל — אבער ניט אין אזא ערנסטע זאך, ווי „דאס ניט געזונגענע ליעד", פאסען אזוינע שורות.

יהואש פיהלט דאס ניט. איהם פעהלט דער לעצטער שפראך־טאקט, די לעצטע שפראך־פעראנטוואדטליכקייט.

איז ביי איהם רעכט, אז די שטראהלען „טשוכען־אויף" די בלעטלעך פון דער רויז, אז דאס הארץ ווערט „פערביטערט און פערזייערט", אז צפורה, משה'ס ווייב, זאל געברויכען די ווערטער „עגאל" און „אפלאדירט" (פונקט ווי א היינט־וועלטיגע געבילדעטע דאמע!), אז דאס פאלק זאל ארומבלאנדזשען

זוכענדיג „דעם ג ע ז א ל ט ע ן" פיהרער. איז ביי איהם רעכט צו מאכען אויף שריט און מריט אונויטיגע וויעדערהאָלונגען, וואָס ווירקען לעׂ־ בערליך: וועגען דעם שניידער׳ס מייִדעל דער־ צעהלט ער, אז „ביינאכט פונ׳ם הויז ווערט זי נעלם — און מאכט זיך ארויס שטילערהייט"; דער למד־וואָ׳ניק פלעגט זיין ברויט „בזעת אפּו און מיט שווערער מיה פערדיענען"; דער מענש וואנדערט ביי איהם אין וואלד „מיט נאקעט אבגעדעקטע פיס", די נשמות אין הימעל „זוי־ גען זאפט און ציהען סאק"; איהר בעגעגענט ביי איהם „פערדארט און טרוקען", „גבורות און גרויסקייט", „פערטלען אויף שטיקער", און אז. וו.

צו זיין פיער־יאָהריגען קינד ערצעהלט דער דיכטער א מעשה וועגען שנעע, בעגעגענען מיר דא־טען אזוינע שורות:

דאן האָבען די שטיקער
פון וואָלקען זיך דיקער
צוזאמענגעשלוידערט,
און טויף צו דער ערד האָט דער הימעל געניידערט
און פול מיט רחמנות צום פעלד זיך געוועגדט:
„איז ערגעץ דיין בוזעם בעקלומט צו בעגראָזט?"
און דאָם פעלד האָט מיט אומעט געזאָגט:
„כ׳האָב א לעצטע מוזינקע פארמאָגט,
איז געקומען בעגינען דער פראָסט
און ער האָט זי פערלענדט..."

(„אין זון און נעבעל", ז. 55).

ס׳וואָלט אינטערעסאנט געווען צו זעהן דעם „פיער־יאָהריגען חכם" וואָס וואָלט פערשטאנען אזא מעשה...

יהואש׳ס שפּראך איז ניט עלאסטיש. ריכ־ טיגער וואָלט געווען צו זאָגען: זי איז עלאס־ טיש נאָר אין איין ריכטונג — צו קראפט און שטארקע בעווענונג. דאָרט וואו ס׳קומט אויס צו דונערן, צו שטורעמען, צו האמערן, — דאָרט איז יהואש דער מיסטער. דאָרט איז איהם די שפּראך געהאָרכזאם. קומט אָבער אויס צו געהן אין אן ענטגעגענגעזעצטער ריכ־ טונג — צו וויכקייט, צארטקייט, פאָלקסטהימ־ ליכקייט, מעלאָדישקייט — דאָרט זאָגט די שפּראך זיך אָב צו פאָלגען. דאָרט בלייבט זי ווי געווען׳נלייך: הארט, גריבערינ און הילכיג. אויסנאהמען בעגעגענען זיך זעהר, זעהר זעלטען.

* * *

יהואש׳ס שפּראך און מאניר פאסען אויס־ געצייכענט פאר דראמעם און טראגעדיעם אין פערזון. די וועניגע דראמאטישע פראָבען, וואָס מיר בעגעגענען אין זיינע ווערק („שאול", „הורקנום", בעזונדערס די אויסגעצייכענטע סצענע „מצורעים") בעווייזען, אז ער האָט אלע נויטיגע מיטלען פאר א טראגעדיע. זיין ליעבע צו קראפט־פולע סצענעס און בעווענונג גראנ־ טירען אויך, אז אזא ווערק וואָלט איהם נע־ לונגען (אייגענטלייך וואָלטען דאָך די „מצורעים" געקענט דיענען אלס דאָם ערשטע בילד פון א טראגעדיע).

יעדענפאלס איז ער דער אייניציגער פון די אידישע דיכטער, וואָם וואָלט געקענט זיך נעהמען פאר אזא ארבייט. אייניגע מאָנא־ לאָגען אין די „מצורעים" זיינען פונקט אזוי קלאָר און שטארק, ווי אין די ווערק פון די אייראָפּעאישע קלאסיקער.

* * *

עם וואָלט נאָך געווען א בעזונדער אויפ־ נאבע צו בעטראכטען יהואש׳ן אלס פאבעל־ שרייבער און איבערזעצער, אָבער דאָם האָט דאָך א קנאפּע שיכות צו זיין ליריק.

י. פּיראזשניקאָוו:

כל נדרי

צו דער געשיכטע און פּסי־ כאָלאָגיע פון דעם מעקסט און דער מעלאָדיע.

טעלט זיך פאָר א בילד:

דער גאנצער אידישער עולם האָט זיך פערזאמעלט אין שוהל. איהר קענט דאָ היינט זעהן אזעלכע אידען, וואָם פאר א גאנץ יאָהר ביז דעם אָוונד איז זייער פוס דא ניט געווען, און נאָך דעם אָוונד וועט איהר זיי ווייטער א גאנץ יאָהר דא ניט זעהן; אָבער היינט זיינען זיי דא גלייך מיט אלעמען. עפּעס א קלייניגקייט „כל נדרי"! — דער אָנפאנג פון דעם פורכטבארען יום־הדין פאר וועלכען אפילו די מלאָכים אין הימעל ציטערען: די שוהל שטראהלט מיט פייער פון הונדערטע וועקסענע ליכט, און ניט גלאט אזוי, איינפאכע, זינלאָזע ליכט — דאָם זיינען נשמה ליכט... דער גאנ־ צער עולם איז דורכגעדרונגען מיט א שטימונג פון אונגעהויערער עהרפורכט; דער חזן האָט זיך עפּעס צו לאנג פער׳דבק׳עט און דער עולם וואַרט שוין אויף איהם מיט אונגעדולד: ער איז דאָך דער שליח ציבור, ער דארף דאָם בע־ טען גאָט פאר אלעמען, און געווים העננט אָב זעהר פייל פון יעדען וואָרט וואָס ער וועט זאָגען און ווי ער וועט זאָגען...

אט, אם ענדע, האָט זיך דערהערט זיין שטיקע, סאמעטענע שטימע. ער זינגט בעגיס־טערט א וואונדער שעהנע, געטליכע מעלאָדיע, דערווייל נאָך אהן ווערטער, דאָס היסט, אזוי צו זאגען, א מוזיקאלישע פאַרערדע צו די וועד־טער פון א תפילה, וואָס דארף באלד אריינ־דרינגען אין אלע הערצער און ערשיטערען אלע געמיטהער. דער גאנצער עולם הערט זיך צו צום געזאנג מיט א פערהאלטענעם אטהעם, ביז מען דערהערט אם ענדע צווי קלאָרע, דייט־ליכע ווערטער: „כל נדרי". נאָך דעם פאָלגען ווייטער עטליכע מוזיקאלישע טענער און עס הערט זיך וויעדער א וואָרט: „ואסורי". עס קומען נאָך עטליכע טענער און דאן — נאָך א וואָרט „וכנויי", און אזוי ווייטער, און אזוי ווייטער פערהילכען איינצעלנע ווערטער איבער־געפלאָכטען מיט זיסע מעלאָדישע רולאדען, ביז די תפילה איז צו ענדע.

דער חזן מאכט א קלייניעם הפסק, ער קלייבט צוזאמען זיינע קרעפטען און... פאנגט אָן די זעלבע תפילה נאָך א מאל אין דעם זעלבען שטייגער און מיט דער זעלבער מעלאָדיע, אבער מיט א טאָן העכער. ער ענדיגט, מאכט ווידער א קלייניעם הפסק און... וויעדערהאלט די זעלבע זאך, אויף דעם זעלבען שטייגער נאָך א דריטען מאל און נאָך מיט א טאָן העכער — און מיט דעם ענדיגט דער חזן זיין ערשטע שליחות פון דעם אידישען פאָלק צום רבונו של עולם.

אויף וויפיעל איהם איז געלונגען דיעזע אויפגאבע, קען מען זעהן פון דעם, וואָס גליך ווי ער ענדיגט דעם דריטען מאל „כל נדרי", רופט אויס דער גאנצער עולם מיט א פרעהלי־כער שטימע:

ונסלח לכל עדת בני ישראל (עם וועלען פערגעבען וועלען די זינד פונ׳ם גאנצען אידישען פאָלק).

דאָס איז אין קורצען דער צערעמאָניאל פון „כל נדרי".

היינט לאָמיר אקאָרשט זעהן, וואָס אזוינס ווערט דאָרט געזאָגט אין „כל נדרי", וואָס גיט אזוי שנעל דער גאנצער אידישער געמיינדע די פולע זיכערהייט, אז גאָט וועט זיי אלעמען פערגעבען די זינד.

איך וועל דא געבען די ריכטיגע איבער־זעצונג פון „כל נדרי" וואָרט ביי וואָרט:

„אלע נדרים, איסורים, שבועות, פערזאָגונגען, בעשטימונגען, פערשפרעכונגען און אלערליי אויס־דריקע מיט וועלכע מיר וועלען נעהמען אויף זיך א וואָכער עס איז נדר, א שבועה, א חרם אדער א פערבאָט — פון היינטיגען יום כפור אָן ביז דעם נעכסטען יום כפור וואָס וועט קומען מיט מזל — אויף אלע זיי האבען מיר חרטה, אלע זיי זאלען זיין ערלויבט, פערגעבען, אבגעביטען, בטל ומבוטל, זיי זאלען קיין שום בעדייטונג און קיין קיום ניט האבען. — אונזערע נדרים זיינען גאָר קיין נדרים ניט, אונזערע איסורים זיינען גאָר קיין איסורים ניט, און אונזערע שבועות זיינען גאָר קיין שבועות ניט". —

ווי איהר זעהט, דער קאָנט־אסט צווישען דעם, וואָס מען האָט געקענט ערווארטען פון דיעזער תפילה, און דעם, וואָס זי שטעלט מיט זיך פאָר אין דער ווירקליכקייט, איז אונגע־הויער גרויס: אנשטאָט א געבעט צו גאָט, האָבען מיר דא בלויז א טרוקענעם פראָטאָקאָל, א מין סאָרט „מכירת חמץ" וואָס ערלויבט אויף א יאָהר צייט להבא ניט צו האלטען קיין וואָרט און אפילו ניט קיין שבועה. — אין דער ביבעל שטעהט בפירוש: „איש כי ידור נדר או השבע שבועה לא יחל דברו" (ד. ה. וועלן א מענש טהוט א נדר אדער שוועהרט א שבועה, זאל ער ניט ברעכען זיין וואָרט). און דא אינמיטען־דרינען קומט דער שליח ציבור פון א גאנצער אידישער געמיינדע אין דעם אָוועג פון דעם יום הדין און מאכט בטל בפני כל עם ועדה די גאנצע עבירה פון ניט האלטען א נדר אדער א שבועה, וואָס על פי דין תורה איז דאָס א שרעקליכע זינד. און ניט נאָר טהוט ער דאָס מיט איינפאכע ווערטער, נאָר ער זינגט דאָס מיט א וואונדער־שעהנער מעלאָדיע, וואָס מאכט אויפ׳ן עולם א מעכטינען איינדרוק, און די וואָס פערשטעהען ניט דעם טייטש פון די וועד־טער, מיינען בתמימות אז זיי ענטהאלטען אין זיך מי יודע וואָס.

אויסער דעם איז אונפערשטענדליך: אויב שוין יא ארויסגעבען אן אינדולגענציע אויף מעגען זינדיגען, פאר וואָס זשע עפעס נאָר אויף בראבען א שבועה? — מיט וואָס זיינען אנ־דערע חטאים ניט אזוי וויכטיג? — בקיצור, עס איז פול מיט קשיות.

אזוי ווי אונז שטעהט פאָר אינגיכען יום כפור, מיין איך אז פאר פיעלע פון מיינע לעזער וועט זיין אינטערעסאנט געניוער בעקאנט צו ווערען מיט דער בעדייטונג און מיט די וויכ־טיגע אינצעלהייטען פון דיעזען מנהג. איך וויל דא פראווען איבערגעבען אין קורצען די הויפט־פאקטען, וועלכע זיינען בעוואוסט אין דער געשיכטע וועגען דעם טעקסט און דער מעלאָדיע פון „כל נדרי".

די היסטאריקער בעהויפטען, דאָס דער אי־דישער מנהג פון „כל נדרי" פונקט אזוי ווי פון „התרת־נדרים" שטאמט פון דעם, וואָס די אריענטאלישע פעלקער האבען א ליידענשאפט צו שוועהרען אויף יעדען שריט און טריט און צו טהאָן לייכטזיניגע נדרים וועלכע זיי זיינען ניט אימשטאנד אויסצוהאלטען. — אין דער צייט פון די ערשטע תלמודיסטען פלעגט מען אלע ראש השנה פראווען „התרת־נדרים" בציבור, ד. ה. דער גאנצער עולם מיט א מאל. נאָך דער תלמודישער עפאָכע האָט מען דעם

מנהג איבערגעטראָגען אויף יום כפור און נאָך מיט דעם אונטערשרייד, דאָס מען פלעגט מתיר זיין די נדרים נאָר פון דעם פאָריגען יאָהר, אָבער ניט אויף לַהבא.

נאָכ'ן גייסט פון תלמוד, רעכענט זיך אין אַלגעמיינעם פאר אַן עבירה צו טהאָן אַ נדר, דעסטאָ מעהר — ניט צו האַלטען איהם מיט אַ וואָסער עם איז אויסרייד. — אויסער דעם קען מען מתיר זיין נאָר אַזאַ נדר וואָס איז נוגע צו זיך אַליין, וועָן אָבער איינער טהוט אַ נדר צו טהאָן עפעס אַ גוטע זאך פאר א צוויי־טען, קען איהם קיין „התרת נדרים" פון דעם ניט בעפרייען.

דער מנהג פון „כל נדרי" ווערט צום ער־שטען מאָל דערמאָנט אין דער אידישער רע־ליגיעזער ליטעראטור אין דער צייט פון די גאונים; אָבער דאָס רוב פון זיי האָבען זיך צו איהם בעצויגען נעגאָטיוו. זיי האָבען בע־מערקט, אז פיעלע פון דעם המון־עם פאנגען אָן צו מיסברויכען דיעזען מנהג, ד. ה. אויפ'ן סמך פון „כל נדרי" רעכענען זיי ניט פאר נויטיג מקיים צו זיין דאָס, וואָס זיי האָבען אימיצען צוגעזאָגט. אזוי זעהען מיר, אז פיעל גאונים אין דעם 9טען יאָהרהונדערט און אויך אייניגע רבנים פון די שפעטערע צייטען האָבען אָפען געפרעדיגט אז מען דארף אָבשאפען דעם צערעמאָניאל פון „כל נדרי". — ר' עמרם־גאון אין זיין סדור האָט זיך ערלויבט זאָגאר צו זאָגען אז „כל נדרי" איז א מנהג שטות.

פון וואַנען זשע נעהמט זיך, אז אָט דער זעלבער „מנהג שטות" האָט אָנגענפאָנגען צו שפיעלען אינ'ם אידישען ריטואל? אזא וויכטיג ראָלע, דאָס דער גאנצער צערעמאָניאל פונ'ם אָוועָנד פון ערב יום כפור מיט אַלע זיינע פראכטפאָלע תפילות טראָגט דעם נאָמען פון „כל נדרי"? —

דעם שליסעל צו דיעזער רעטענים געפינען מיר אין דעם קורצען כרוז וואָס מען רופט אוים געוועהנליך פאר „כל נדרי" וועָנען דעם, דאָס דער געמיינדע איז היינט ערלויבט צו דאָוונען צוזאמען מיט „ע ב ר י נ י ם" (ד. ה. מיט אזעלבע אידען, וואָס האָבען עובר געווען אויף די עיקרים פונ'ם אידישען גלויבען). עם איז ניט שווער צו פערשטעהן, אז מיט'ן אויסדרוק „עברינים" מיינט מען דאָ די אנוסים, ד. ה. די אידען, וועלכע זיינען געווען געצוואונגען מיט גוואלד אָבצוזאָגען זיך פונ'ם אידישען גלויבען (אין דער אידישער געשיכטע רופט מען געוועהנליך מיט דיעזען נאָמען די שפא־נישע מ א ר א נ ע ן). דיעזע אנוסים פלעגט מען צווינגען צו שווערען אז זיי פערלאָזען מיט זייער גוטען וויללען דעם אידישען גלויבען אין נעהמען אָן באמונה שלמה דעם קריסטליכען. אָבער, ניט קוקענדיג אויף דיעזער שבועה, פלענען זיי אין הארצען בלייבען אידען און פלענען אלע יום כפור זוכען א געלעגנהייט, כאָטש מיט גרויס געפאהר, מתפלל צו זיין אין שוהל צוזאמען מיט דער אידישער געמיינדע. און אזוי ווי אין יענע צייטען פלעגט קיין איד ניט זיין זיכער אז מיט איהם וועט ניט פא־סירען די זעלבע זאך, דערויבער האָט מען גע־פונען פאָר נויטיג אומצוויטען דעם געוועהנ־ליכען מנהג פון „התרת נדרים" אויף דעם זעהר וויכטיגען צערעמאָניאל פון "כל נדרי", וועל־כער האָט הויפטזעכליך געהאט דעם צווק פאָר־אוים מבטל צו זיין אלע נדרים, שבועות און פערשפּרעכונגען, וועלכע יעדער איד קען זיין געצוואונגען צו געבען אין פערלויף פון דעם יאָהר. און נעהמענדיג דאָס אלץ אין בע־טראכט, איז שוין געווים מעהר קיין חידוש ניט, פאר וואָס דער מנהג פון „כל נדרי" האָט דע־מאָלט בעקומען אזא וויכטיגע בעדייטונג פאר'ן גאנצען אידישען פאָלק.

אָבער מיט דער צייט האָבען זיך די אומ־שטענדען געביטען: ביי אידען איז שוין מעהר ניטאָ קיין אנוסים, קיין מאַראָנען, און די גע־פאהר צו מוזען בעגעהן א פאלשע שבועה אָדער א פאלשען נדר איז שוין לאנג אינגאנצען פערשוואונדען. זאָגאר אין זייער פריוואטען לעבען איז יעצט ביי אידען אָנגענומען אויף יעדען שריט און טריט צו זאָגען „בלי נדר". — אָבער טראָץ דעם אלעם, איז דער צערעמאָניאל פון „כל נדרי" פערבליעבען אין זיין גאנצער פראכט ביז היינטיגען טאָג. און דיעזער יעצט פאלקאָמען נוצלאָזער מנהג האָט פאר די לעצטע יאָהרהונדערטע פערשאפט דעם אידישען פאָלק אין אלע אייראָפּעאישע לענדער זעהר גרויסע צרות און ערנידריגונגען. די אידען־פיינדליכע עלעמענטען פון דער קריסטליכער בעפעלקערונג האָבען איבערהאל אָנגעוויעזען אויף כל נדרי אלס אויף א בעוויז, אז אידען זיינען טרויליאָז, אז מען טאָר זיי ניט גלויבען, ניט נאָר אויף א וואָרט, נאָר אפילו אויף אויף א שבועה; און מען קען זיך פאָרשטעלען וויי דאָס האָט גע־דארפט ווירקען אויפ'ן אידישען האנדעל, אויפ'ן אידישען קרעדיט, און אויף דער גאנצער אי־דישער לאגע. — פיעלע ריכטער אין פערשיע־דענע לענדער פלעגען נאָר ניט צולאָזען א אידען צו שוועהרען אין געריכט. וואָהרים, נאָך זייער מיינונג נאָך, איז דאָס געווען פאָלקאָם נוצלאָז, זא לאנג ווי עם עקזיסטירט ביי אידען דער מנהג פון כל נדרי — און אין יענע געריכטען, וואו אידען פלעגען יא מעגען שוועהרען, פלעגט פאר זיי עקזיסטירען א בעזונדערע אידישע פאָרמולע, אין וועלכער עם פלעגט זיין דער־מאָנט, אז כל נדרי בעפרייט ניט דעם אידען פון די פליכטען פון זיין שבועה.

איך ווילּ דאָ איבערגעבען אייניגע פאקטען, וואָס אנבעלאַנגט די אידען אין רוסלאַנד:

אין 1799טען יאָהר האָבען זיך די אידען פון קורלאַנד געוועגדט מיט אַ ביטע צום מיני־סטעריום פון אינערען, מען זאָלּ זיי אַנערקענען אלס רוסישע בירגער. דער מיניסטער האָט זיי אָבגעזאָגט אין דיעזער ביטע אויף דעם סמך פון כל נדרי, וואָס בעווייזט קלאָר אז די קריסט־לּיכע בעפעלּקערונג קען קיין צוטרוי ניט האָ־בען צו אידען. צום גלּיק אָבער איז אין יענער צייט געווען אין קורלאַנד אַ אידען־פריינדלּיכער גובערנאַטאָר, באַראָן העיקינג; ער האָט גלּייך זיך געווענדט צום מיניסטעריום מיט אַן אָפּי־ציעלּען פאפּיער, אין וועלּכען ער האָט אויפ־געוויזען מיט פערשיעדענע ראיות, אז אין כל נדרי שטעקט ניט קיין געפאהר פאר רוסלאַנד, און גלּייך נאָך דעם איז די אידישע ביטע ער־פילּט געוואָרען.

אין 1811טען יאָהר, ד. ה. אין צוועלּף יאָהר אָרום, האָט דער רוסישער סענאָט דעבאַטירט וועגען דער פראַגע, אויב אידען קענען דער־לּאָזען וועלּען צו אַ שבועה אין גערייכט. דער אויבענדערמאַנטער באַראָן העיקינג איז צו יע־נער צייט שוין געווען אַ סענאַטאָר, און איהם איז וויעדער אמאָל אויסגעקומען צו פערטהיי־דיגען כל־נדרי; צוויישען אנדערע זיינע ארגו־מענטען האָט ער אָנגעוויעזען אויף דעם פאקט, דאָם די קאטוילּישע קירכע בעפרייט אויף פון לּייכטזינניג נדרים; אָבער דאָך, „אויף יעדען פאל", האָט ער פאָרגעלּעגט, אז די אידישע רבנים זאָלּען מאכען אַן ערקלּעהרונג צו כל נדרי און דער טעקסט פון דיעזער ערקלּעהרונג זאָלּ אריינגעהן אין דער פאָרמולּע פון אַ אידישער שבועה. — צום גלּיק, אָדער צום אומגלּיק, איז אונטערגעשפּרונגען די מלּחמה פון 1812 געגען נאַפּאָלּעאָנען, און די פראַגע וועגען כל נדרי איז אין רוסלאַנד געבליבען העגגען אין דער לּופטען.

אין 1857 איז אין ווארשא צום ערשטען מאָל געווען אָבגעדרוקט א מחזור מיט אַ בע־מערקונג, אז כל נדרי בעפרייט אַ אידען נאָר פון אזעלכע נדרים אָדער שבועות וואָס ריהרען אָן איהם פערזענלּיך; אָבער אלץ וואָס אַ איד זאָגט צו אַן אַנדער מענשען, אָדער שוועדט דער רעגיערונג מוז ער האלטען הייליג. דער מדפּיס פון דעם מחזור האָט געמיינט מיט דעם צו טהאָן אַ טובה; אָבער ארויסגעקומען איז פון דעם אַ גרויסער טומעל. די רוסישע רע־גיערונג האָט צו יענע צייטען אויך ניט געהאט קיין וויכטיגערע אינערלּיכע ארבייט, ווי צו מישען זיך אין אלץ אידישע אַנגעלעגנהייטען, און דעריבער האָט זי זיך ארויפגעוואָרפען אויפ׳ן אויבענדערמאַנטען מחזור ווי אויף א גרויסער מציאה. מען האָט גלּייך געמאכט אַן אָנפראגע אין סענאט, אויב אין דיעזער פער־דעכטיגער אידישער תפילּה שטעקט ניט קיין געפאהר פאר׳ן רוסישען פאָלק. דער סענאָט האָט דערוויילּע געאָרדענט צוזאמענצורופען א קאָמיסיע פון אלע וויכטיגסטע אידישע רבנים אין רוסלאַנד, און זיי זאָלּען צושטעלּען אין סענאט אַן אלזייטיגע ערקלּעהרונג וועגען כל־נדרי. עס האָט זיך אָנגעפאנגען א סדרה פון דאָקלּאדען, צירקולּארען און פראָשענישע; דע־פוטאציעס פון אידישע נכבדים האָבען געהאלּ־טען אין איין פאָהרען אין פעטערבורג, און ווי עס פערשטעהט זיך, אז מען פאָהרט אין פע־טערבורג, מוז מען „שמירען די רעדער" אזוי ווי עס געהער צו זיין נאָכ׳ן רוסישען מנהג... די פראָצעדורע האָט זיך געצויגען 3 יאָהר נאָכ־אנאנד, ביז סוף כל סוף אין 1861טען יאָהר האָט דער רוסישער קייזער מיט זיין אייגענער האנד אונטערגעשריעבען צוויי וויכטיגע דאָקו־מענטען: איינער — וועגען דער בעפרייאונג פון די רוסישע פויערים, און דער צווייטער — וועגען די ערלּויבנים צו דרוקען אידישע מחזורים מיט א בעמערקונג צו כל נדרי...

צולּיעב אזלּכע און נאָך גרעסערע צרות האָבען די אידישע קהילות אין דייטשלּאנד אין 1844טען יאָהר פעררופען א קאָנפערענץ פון אלע אידישע ראבינער. דיעזע קאָנפערענץ האָט איינשטימיג בעשלּאָסען אָנצואוועגדען אלע מיטלּען אָבצושאפען דעם מנהג פון כל נדרי; אָבער דאָס האָט איהר ניט געלּונגען. אמת, עס זיינען שוין דאָ אייניגע אידישע קהילות אין אייראָפּא און אויך אין אמעריקא, וואָס האָבען זיך אָבגעזאָגט פון דיעזען מנהג *), אָבער טראָץ דעם מוז מען פעסטשטעלּען, דאָס ביי דעם גרעסטען טהייל אידען פון דער גאנ־צער וועלּט איז נאָך ביז היינטיגען טאָג כל נדרי זעהר פאָפולּער.

דאָס רוב פון אונזערע היסטאָריקער, זוכענ־דיג צו פערשטעהן און צו ערקלּעהרען די פסי־כאלאָגיע פון דיעזען זאָנדערבארען פאקט, קו־מען צו איין און דעם זעלבען בעשלּוס, נעמליך, דאָס דער מנהג פון כל נדרי האָט צו פערדאנקען זיין פאָ־פולּארי טעט און זיין דויער־האפטיגקייט נאָר זיין וואונ־דער־שענער מעלּאָדיע. און ווי עס וויזט אוים, איז דיעזע בעהויפטונג באמת זעהר ריכטיג.

איך ווילּ יעצט זאָגען עטלּיכע וועגען דער מעלּאָדיע פון כל נדרי.

אין דער גשיכטע פון מוזיק איז ניטא קיין שפּור, נאָך וועלּכען מען זאָלּ קענען אויסגע־פינען, וואר איז געווען דער קאָמפּאָזיטאָר פון

---

*) ס׳איז אינטערעסאַנט צו בעמערקען, דאָס ביי די אידען פון קאַטאַלּאָניא און אויך פון אלזשיר האָט דער מנהג פון כל נדרי קיינמאָל ניט עקזיסטירט.

דיעזער מעלאָדיע; עס איז זאָגאר שווער פעסט־צושטעלן אין וואָסער עפּאָכע מען האָט זי אָנ־געפאנגען צו געברויכן. אייניגע היסטאָריקער בהויפּטען, דאָס דער מאָטיוו פון כל נדרי איז ענטנומען פון א געוויסער רוימיש־קאטוליש־ער קירכען־ליעד; אָבער ס׳איז ניט שווער צו אי־בערצייגען זיך, אז דאָס איז ניט ריכטיג: וועז מען פערגלייכט דיעזע צוויי קאָמפּאָזיציאָנען, זעהט מען אז די עהנליכקייט עקזיסטירט נאָר אין דער ערשטער פראָזע, און דאָס קען לייכט טרעפען צופעליגערווייזע. אזוי, צ. ב. ש., זעהען מיר, אז אין דער בעוואוסטער „שפּא־נישער סימפאָניע" פון דעם מאָדערנעם קאָמפּא־זיטאָר לאָלא איז דער אָנפאנג פון דעם צוויי־טען לאָנגזאמען טהייל עהנליך צו כל נדרי; דאָס זעלבע קען מען אויך זאָגען וועגען די ערשטע פינף טאקטען פון דעם „אדאדושיא" אין בעטהאָווען׳ס סימ־מאָל קוואַרטעט (אָפּוס 131); אָבער דאָס אלץ איז געווים נאָר א צו־פאל. דער שטארקסטער בעווייז געגען דער אויבענדערמאָנטער בהויפּטונג בעשטעהט אין דעם, דאָס נאָר דער ערשטער טהייל פון כל־נדרי קען בעטראכט ווערען אלס א קאָמפּא־זיציאָן פון אַלגעמיין קלאַסישען כאראקטער, אָבער אלע איבעריגע טהיילען זיינען אזוי עכט אידיש, וואָס עס בלייבט קיין צווייפעל ניט, דאָס זיי האָבען ניט געקענט ענטנומען ווערען פון קיין אנדער פאָלק. אלזא, איין מאָל פאר אלע מאָל, כל נדרי געהערט צו אונז, און מיר וועלען איהם קיינעם ניט אָבטרעטען...

אָבער איך מוז דא אויפמערקזאם מאכען, דאָס נאָר דער אָנפאנג פון כל נדרי, ד. ה. די מוזיקאלישע פראָזע וואָס ענטהאלט אין זיך די ערשטע צוויי ווערטער — ווערט געזונגען אוי־מעטום גלייך, אָבער אלע איבעריגע טהיילען פון דיעזער מעלאָדיע האָבען שוין פערשיעדענע וואריאנטען. איין חזן זינגט נאָך איין וואָ־ריאנט, דער צווייטער — נאָכ׳ן אנדערען און עס איז שווער צו זאָגען וועלכער איז דער ריכטיגער.

עס איז מערקווירדיג, דאָס פון אלע אונ־זערע מוזיקאלישע גדולים האָט זיך ניט גע־פונען קיין איין אייניגער צו בעשרייבען דיעזע אלגעמיין בעליעבטע מעלאָדיע אין אן ענטשפּרעכענדער פאָרם פאר׳ן אלגעמיינעם גע־ברויך אויפ׳ן פּיאנא אָדער אויף אן אנדער מו־זיקאלישען אינסטרומענט; די אייניגע אוים־גאבען פון כל נדרי פאר פּיאנא וואָס עקזיסטירען יעצט זיינען ליידער אזוי אָרים אין זייער מו־זיקאלישער בעארבייטונג, דאָס מען קען זיך מיט זיי נאָר ניט רעכענען. ביז היינט צו טאָג האָט כל נדרי זוכה געווען נאָר צו איין אייני־ציגען מייסטערווערק, נעמליך: „כל נדרי" פון מאקס ברוך פאר וויאָלין (אָדער טשעלא) מיט פּיאנא. דיעזע קאָמפּאָזיציאָן איז גלייך גע־וואָרען זעהר פּאָפּולער אין דער גאנצער יועלט און האָט געפונען זעהר פּיעל ענטהוזיאַסטישע לייעבהאָבער אפילו אין קריסטליכע קרייזען. עס איז בעוואוסט, אז דער דייטשער פעלדמארשאל מאָלטקע איז געווען א גרויסער פערעהרער פון דער כל־נדרי מעלאָדיע, און פלעגט אפט אייני־לאדען צו זיך דעם בעריהמטען אידישען וויאָלין־קינסטלער, יאָאכים, ער זאָל איהם זי שפּיעלען. עס פערשטעהט זיך, אז אין אידישע קרייזען האָט מען מאקס ברוך׳ס בעארבייטונג פון כל נדרי בעגעגנט מיט גרויסען שמחה, מען האָט געמאכט א גרויסען פּאראד פון איהר פער־פאסער, מען האָט איהם גלייך געגעבען אן עהרען־פּלאץ אין דער אידישער ענציקלאָפּעדיע צוזאמען מיט אלע אונזערע מוזיקאלישע גדולים און מען האָט א לאנגע צייט געקליבען פון איהם נחת; ביז אין איין שעהנעם פריהמאָרגען איז דיעזער „אידישער גדול" ארויסגעטראָטען מיט אן אָפענעם בריעף אין די צייטונגען, אז ער בעט פערריכטען דעם טעות וואָס איז בעגאנגען געוואָרען בנוגע צו איהם, און מודיע זיין אלע־מען וואָס אינטערעסירען זיך מיט דעם, אז ער איז גאָר ניט קיין איד, נאָר אן עכטער קריסט.

אָט אזוי, ניט מיר, ניט דיר, האָבען מיר אין איין שעהנעם פריהמאָרגען פערלאָרען א אידישען גדול...

„כל נדרי" איז בלי ספק איינע פון די טיעפסטע און זינרייכסטע היסטאָרישע מעלא־דיען. אין דעם אידישען סינאָגאָגלאָן ריטואל זיינען דא נאָך עטליכע אלגעמיין אָנגענומענע פראָכטפּאָלע מעלאָדיען, נאָר פון אן אלגעמיין מוזיקאלישען שטאנדפּונקט קען קיין איין אייני־ציגע פון זיי ניט פערגלייכען זיך מיט „כל נדרי". — אָבער לאָמיר זעהן וואָס דיעזע וואונ־דער־שעהנע מעלאָדיע דריקט אוים מיט זיך.

איך בין ניט קיין אנהענגער פון דער זאָ־גענאנטער „פראָגראָם מוזיק", ד. ה. פון דער ריכטונג, וואָס זוכט יעדע מוזיקאלישע פראָזע צו פערטייטשען מיט א געוויסע ענטשפּרעכענ־דען בילד פון דער מאטעריעלער וועלט; פער־קאהרט, נאָך מיין מיינונג נאָך, בעשטעהט דער גרעסטער צויבער פון דער מוזיק נעמליך אין דעם, וואָס זי איז אבסטראקט און שטערט ניט דעם פרייען שוואונג פון יעדען אייניגעס פאנ־טאזיע. אָבער דאָך קען די מוזיק אויסדריקען פערשיעדענע שטימונגען, ווי, צום ביישפּיעל, טרויער, בענקעניש, האָפנונג א. ד. גל. פון דיעזען שטאנדפּונקט זעה איך אין דער וואונ־דער־שעהנער מעלאָדיע פון כל נדרי א קלאָרען, מעכטיגען אויסדרוק פון דער אלגעמיינער זעלען־שטימונג פונ׳ם אידישען פאָלק אין גלות. אין די טענער פון דיעזער מעלאָדיע פערנעהמט מיין פאנטאזיע דעם געזאנג פון דער אָנגעוועהטאָנטער אידישער נשמה, וואָס איז

פול מיט א טרויער איבער דער געגענווא־ט, מיט בענקעניש נאך דער פערגאנגענהייט און מיט האָפענונג אויף דער צוקונפט...

עס איז א הארצוועהטאג צו דענקען, דאָס דיעזער גרויסארטיגער מעלאָדיע איז בעשערט צו האָבען אזא אָבגעלעבטען, אונפאסענדען טעקסט. זי האָט כשר פערדיענט א בעסערען מזל און שטעלט אייך פאָר אז אין דער אידישער רעליגיעזער ליטעראטור עקזיסטירט שוין פון טויזענדער יאָהרען א פראכטפאָלער טעקסט, וואָס איז גלייך ווי אָנגעמאָסטען צו דיעזען גע־זאנג, נעמליך דער אלגעמיין בעליעבטער קאפי־טעל תהילים „על נהרות בבל". ער שטימט פאָלקאָמען מיט דיעזער מעלאָדיע, און דאָס וואָלט אין יעדען פאל געווען זעהר א גלייכער שידוך. אָבער, ליידער, אין אונזער קרומער וועלט קומען פאָר גלייכע שידוכים זעהר, זעהר זעלטען...

דערווייל זעהען מיר ווי טויזענדע אידישע קהילות הערען זיך צו אלע ערב יום כפור מיט עהרפורכט און ליעבע צו די זיסע טענער פון כל נדרי; זיי פערגעסען דערביי אינגאנצען זיין אורשפרינגליכער בעדייטונג, זיי קלעהרען נאָר ניט וועגען די אָבגעלעבטע אונפאסענדע ווער־טער — זיי פיהלען נאָר ווי די וואונדערבארע מוזיקאלישע טענער צוגיסען זיך ווי א באלזאם איבער זייערע אָנגעוועהטאָגטע הערצער און ערוועקען אין זיי נייע כחות צו ליידען און צו האָפען...

אט דאָס איז די קראפט פון מוזיק...

ב. גאָרין:

די געשיכטע פון אידישען טהעאטער

Copyright by B. Gorin 1915.

דער גרינדער פון אידישען טהעאָטער און זיין צוויטע שטיק.

פאָר יאסי איז זיין דעביוט און די ערשטע שטיק געווען איבערגענוג און ער האָט בעשלאָסען צו פּרואווען זיין מזל אין אַנדער שטאָדט. און גלייך נאָך די ימים טובים האָט ער זיך אוועקגעלאָזט אויף זיין ערשטער רייזע מיט א טרופּע, וואָס איז בעשטאנען פון אָנדערטהאלבען אקטיאָרען פון יאסי, נאָך באטושאני. ער האָט גלייך געדונגען א לאקאל און געווענדט זיך צום פּרימאר נאָך אין ערלויבנים צו שפּילען.

דאָס האָט געדארפט געדויערען א קורצע צייט און אין מיטען האָט דאָרטען אויסגעברא־כען די בהלה.

דאָס איז געווען א האלב יאָהר פאָר דער רוסיש־טערקישער מלחמה און רומעניען האָט שוין אָנגעהויבען צו מאכען הכנות צו דעם קריעג. די הויפט־זאך איז געווען אָנצוגרייטען חיל און דאָרטען איז דאָס צוגענאנגען ניט ווי אין אנדערע לענדער. א בעפעהל איז א־זוי־גענגעבען געווארען צו כאפען יונגע מענשען און אָבגעבען זיי פאָר סאָלדאטען. אין רומעניען זיינען געווען פיעלע רוסישע אידען, וואָס זיינען אריבער דעם גרענעץ מיט דעם צווק צו בע־פרייען זיך פון דיענסט. איצט זיינען בעאמטע אין דער בעגלייטונג פון זשאנדארען בעפאלען אלע קאפע־הייזער און אז מען האָט געכאפט יונגע מענשען, האָט מען קיין שום שאלות ניט געמאכט און מען האָט זיי אָבגענעבען פאר סאָל־דאטען. פאר א יונגען מענשען איז ניט גע־וען זיכער צו ווייזען זיך אין גאס, און אפילו אזעלכע, צו וועמען רומעניען האָט קיין שליטה ניט גענאטט, האָבען זיך געמוזט בעהאלטען, ווייל אידער וואָס וועז האָט מען זיי שוין אריין־געהאקט אין די קאזארמעס, און אויב שפּעטער האָט זיך ארויסגעוויזען, אז זיי זיינען פרעמדע אונטערטהאנען האָט מען זיי ארויסגעלאָזט.

די יונגע לייט זיינען זיך צוזאָפען וואו די אויגען האָבען זיי געטראָגען. מייסטענס האָט

גאָלדפאדען אלס יונגערמאן.

מען זיך אריבערגעבאפט דעם גרענעץ נאָך בו־קאָווינע און מען האָט דאָרטען געוואָרט, ביז די בהלה וועט אריבער.

איצט איז ניט נאָר ניט געווען קיין צייט צו שפּיעלען טהעאַטער, נאָר גאָלדפאָדען מיט זיינע צוויי אקטיאָרען האָבען זיך גאָר מורא געהאט צו וויזען און דער בעל אכסניא האָט זיי געטהאָן א גרויסע טובה, וואָס ער האָט זיי בעהאלטען ביי זיך אויף א בוידעם.

וועז די בהלה וועט זיך ענדיגען האָט קיינער ניט געוואוסט און ליעגענדיג אויפ'ן בוידים האָט גאָלדפאָדען מיט גראָדנער'ן געהאט צייט צו בעטראכטען בעסער זייער נעקסטען שריט. נאָך דער ערשטער אונגעלונגענער פּראָבע מיט א „דולעניס" האָט זיך ביי גאָלדפאָדען געווויזען די אמביציע צו שטעלען א בעסערע זאך און ער האָט פאר זיינע צוויי אקטיאָרען איבערגעליעגט די מוהמע סאָסיע. נאָר נאָך א קורצען ישוב הדעת זיינען זיי געקומען צום שלום, או די דאָזיגע שטיק פאָדערט פינף פרויען־ארטיסטקעם און א מענער־פערסאָנאל פון לכל הפחות נייַן ארטיסטען און דאָס איז געווען אונמעגליך, און ער האָט זיך געזומען צו א נייער שטיק.

די בהלה האָט איהם אריינגעגעבען א גראָנק וועגען אידישע רעקרוטען און דער פּאָרס וואָס ער האָט געשאפען אויפ'ן בוידים האָט צוליעב דעם געקריגען דעם נאָמען „די רעקרוטען".

עם וועט אָבער זיין ניט אין נאָנצען ריכטיג צו זאָגען, אז די בהלה אליין האָט איהם בעגיים־טערט פאר א שטיק וואָס זאָל האָבען צו טהאָן מיט רעקרוטען. וועז ער זאָל שעפען די בע־גייסטערונג פון דער בהלה גופא, וואָלט דער־פון ארויסגעקומען מעהר טראָגעדיע ווי פּאָרס. מיר האָבען שוין געזאָהן ווי איינע פון די ער־שטע אידישע פּיעסען געשריבען מיט א פּופ־ציג יאָהר פאר גאָלדפאָדען'ס שטיק און וואָס האָט געהאט צו טהאָן מיט רעקרוטען איז ארויס־געקומען א טראָגעדיע. די בהלה האָט נאָר דערמאָנט גאָלדפאָדענען, אז ביי די אומות העולם זיינען געשריבען געוואָרען א סך פאר־סען, וואו דעם נאָנצען שפאָס גיט דער נאָרי־שער פּויערשער רעקרוט, און דאָס האָט גע־טריבען זיינע גדאָנקען אין א בעשטימטער ריכטונג און געגעבען איהם שוין א פּאָרטיגע פּאָרס. אָבער, ניין, אפילו די דאָזיגע פּאָרטיגע פּאָרס האָט זיך נאָך ניט געפאסט פאר א טרופּע, וואָס איז בעשטאָנען פון פּוטהאָלבען שפּיעלער. ער האָט געדארפט האָבען אזא פּאָרס, וואָס זאָל קאָנען אויסגעפּיהרט ווערען פון דעם אויי־ציגען שפּיעלער אויף וועלכען ער האָט געבויט, דאָס הייסט גראָדנער, און אין דער זעלבינגער צייט זאָל דער פּאָרס האָבען אונטערהאלטונג געוונג, אז דעם עולם זאָל ניט דערעסען צו זעהן דעם אויצציגען שפּיעלער א לענגערע צייט. ער האָט זיך דערמאָנט, אז ער האָט געזעהן „אז וועז אין אקטיאָר וויל אויספילען אליין א סאָלא שפּיעל — עס זאָל דויערען לאָנג און דאָך אונטערהאלטען דאָס פובליקום, האָבען זיך אלע קאָמיקער פון יעדער נאציאָן געווועהנט אייגעם אן דעם זעלבינגען סיוושעט פּארצושטעלען אין קאָמישער וויזע דעם „רעקרוט", דאָס הייסט די פּלומפּהייט פון א רויהען דומען בויער־יונג, וועז מען נעהמט איהם פאר א רעקרוט".

ער איז געווען טריי צו זיין כלל, „אז מען מוז שטרעקען נאָך די עקען" אן ניט פערמעס־טען זיך גרעסער, ווי זיין מאטעריאל האָט איהם ערלויבט.

גאָלדפאָדען האָט זיך מישב געווען מיט גראָדנער'ן וועגען דעם אן יענער האָט איהם ערקלעהרט, אז ער האָט שוין ניט אין מאָל פּרובירט פּארצושטעלען א בילד פון א אידישען רעקרוט אן טאקע גלייך דאָרטען אויפ'ן בוידים געווויזען די גרימאסען. גאָלדפאָדען איז גע־בליבען צופריעדען אן האָט זיך געזומען מאכען א שטיק אין דריי אקטען. אזוי ווי פאר א דריי אקטיגע שטיק זיינען צוויי פּערזאָן וועניג, איז בעשלאָסען געוואָרען צו דינגען א זעקס אָדער אכט אינגלעך פון גאס אלס סטאטיסטען אן אויב זיי וועלען האָבען עפּעס צו זאָגען אָדער צו זינגען, וועט ער מיט זיי איינשטו־דירען, אן די גרעסערע ראָלען וועלען שפּיעלען די צוויי אקטיאָרען. אזעלכע ראָלען זיינען גע־וען מעהר ווי צוויי, נאָר גראָדנער אן גאָלד־שטיין האָבען זיך גיך געדארפט איבערטהאָן אן ערשיינען אין די דאָזיגע אלע ראָלען. עס פּער־שטעהט זיך, אז דערבי האָט זיך געפאָדערט ניט מעהר ווי צוויי גרעסערע ראָלען אין איין צייט אויף דער ביהנע.

די בהלה האָט לאָנג ניט אָנגעהאלטען אן אלע אנטלאָפענע אן בעהאלטענע האָבען זיך געמענט פראנק אן פריי אן זיכער אומקעהרען אהיים אן אלע באטושאנער יונגע לייט האָבען זיך צוריקגעקעהרט. דער עולם איז געוואָרען לעבעדיגער אן פרעהליכער. גאָלדפאָדען מיט זיין טרופּע איז אויף ארונטער פון בוידעם אן האָט זיך געזומען צום אויפפיהרען די שטיק אונטער'ן נאָמען „די רעקרוטען".

צווישען די טהעאַטער בעזוכער וועט מען טרעפען זעהר, זעהר וועניג, וואָס האָבען גע־הערט פון דער דאָזיגער שטיק אן אזוי ווי אין איהר וויזיט זיך שוין ארויס גאָלדפאָדען מיט אלע זיינע מעלות אן חסרונות, וועלען מיר איבערגעבען דעם אינהאלט מיט מעהר איינצעל־הייטען.

ן ערשטער אקט. שטעלט פאר א קלויז. פּיעלע בטלנים לויפען ארום הין אן הער. מאכ־כע זיצען אויף א באנק, קוקען אריין אין א ספר, וואַרפען זיך אן שרייען, מאנכע זיצען רוהיג אן לערנען שטיל. מאנכע טענה'ן גלאט צווישען זיך. ארום איינעם שטעהט א רעדעל

און מען הערט ווי ער דערצעהלט דעם נס, ווי דער רבי האָט געמאכט דעם הויפט־טרעפער אין דער לאָטעריע דוקא אָהן א לאָטעריע־צע־טעל. עס ווערט א מהומה, א געפֿילדער, א געשריי. אלע ריידען, אלע שרייען. איינער גיט א שטארקען געשריי „שאט!" אלע שרייען „שאט". איינער שלעפּט ארויס א צווייטען און פרעגט:

— אנו, לאָמיר הערען, למשל, וואָם וואלסטו געטהאָן, וועו דו זאָלסט געווינען דעם גרויסען געווינס?

דער צווייטער ענטפֿערט מיט געזאנג:
וועו מיר זאָל נאָר באשערען מיין בעשעפֿער
ביי דער היינטיגער לאָטעריע, ביים היינטיגען ציהען,
אז איך זאָל קענען מאכען דעם הויפּט־טרעפֿער,
וויסט איהר וואָם איך וואלט געטהאָן?

אלע אין איינעם:
וואָם? וואָם? וואָם?

צווייטער זינגט:
נאָר דיך אליין וואלט איך געדיענט, טייערער טאטע,
נאָר דיך אליין, זיסער גאָט!
און דו אליין וואלסט טאקע נעבען מיר לעת עתה
אויך הנאה געהאבט.
איך וואלט געמאכט און געמאכט און גע...

אלע: וואָם וואלסטו געמאכט?

צווייטער זינגט:
א פאבריק פון גרעגערס או חמן־קלעפֿליך
פון דרויזלעך און פאהנען נאָר א פּראכט;
א קאנדיטאריי פון קוגעלער און קרעפלעך
פאר מיין אשה צנועה געמאכט.
נאנצע סלויעס פון המוציא מיט האָניג
אין די שאפּעס שעהן אויסגעשטעלט,
און פלאָמענויוך מיט א גרויסען פאלאניק
וואלט יעדער געזופט ביי מיר אָהן געלד.

א דריטער חסיד טרעט ארויס און פאנגט אן זינגען פון אנפאנג „וועו מיר זאָל נאָר בע־שערען מיין בעשעפֿער" כסדר אין דער אָרדנונג ווי פריהער, ביז ער קומט צו „און וואלט גע־מאכט".

אלע: וואָם וואלסטו געמאכט?

דער דריטער:
א שוינק פון ראָזנקעס־וויין אין טעפּליך
פעסליך מיט פסח'דיגען בּארשט א פּראכט;
אן אפאטהייק פון קאסעס און האָניג צעפלאך
פאר מיין אשה צנועה געמאכט.
מים שלנו וואלט איך פערקויפט אויפ'ן שעפּיל
מוהל מעהל זעהר וואלוועל אויף דעם פּוד,
און „מרור" וואלט ביי מיר געגעסען נאנצע לעפּיל
יעדער עהרליכער כשר'ער איד.

דער פיערטער (וויעדערהאלט זיך דער זעל־ביגער סדר):
א קאנטאָר פון גבאים און מצוה שלוחים
פון בטלנים און לעהרנערס־משניות ביי נאכט;
א מאנופאקטור קלייט פון תכריכים
פאר מיין אשה צנועה געמאכט.
כ'וואלט אבגעקויפט מיט רוחים
אויף א בית הקברות א פעלד א פּוסט,
ביי די דייטשען וואלט איך געמומען גוטע מקחים,
און חסידים געלאזט בעגראבען גאר אומזיסט.

מען שמועסט וויטער און דא קומט פאר א קאמישער דיאלאג צווישען צווי חסידים וועגען תכסיסי מלחמה, ביז עם עפענט זיך די טהיר און עס קומט אריין דער כאפער מיט א רויטען גארטעל און טהוט א קלאפ מיט זיין שטעקען. אלע כאפען זיך ארויס פון קלויז. נאָר א יונג חסיד'ל פערטיעפט אין לערנען האָט ניט בעמערקט דעם כאפער. דא קומט פאר א קאמישט סצענע, וואו דער כאפער פּרואווט איהם נעהמען און ער לאזט זיך ניט. ביז ענדליך דער סאלדאט, וואָם איז געקומען מיט'ן כאפער, שלעפּט איהם מיט געוואלט אוועק.

דער כאפער געהט צו איינעם צדוק, וועלכער שטעהט די גאנצע צייט און וואַרימט זיך ביים אויוון. ער שטעהט רוהיג און וואַרט גע־לאסען אויף זיין אורטהייל, אלס קאנטראסט פון דעם רעקרוט, וואָם האָט ניט געוואלט געהן פרייוויליג. וועו דער כאפער ערקלערהרט איהם, אז ער מוז איהם נעהמען פאר א סאלדאט, ענטפערט צדוק, אז ער וועט גערן טהאן זיין פליכט און שולדיגקייט צו דיענען זיין פאטער־לאנד, נאָר פאר'ן אוועקגעהן זאל ער איהם ערלויבען אויף א וויילע צו זענענען זיך מיט דעם וויגקעל, וואו ער האָט פערבראכט די יוגענד און וועט דאָם אפשר שוין מעהר ניט וויעדערזעהן.

דאָם ליעד וואָם צדוק זינגט איז א פאראדיע אויף יאהאנאם אבשיעד אין שילער'ס „יונגפרוי פאן ארלעאנס":
זייט געזונד, איהר סטענדערס, וואָם איך פלעג ביי איהר אבגעריבענע בוינק — זייט געזונד!
איך שווינג,
צדוק וועט אויף איך שוין מעהר ניט זיצען,
צדוק זאָגט איך אויף אויביג — זייט געזונד!
איהר, אלטע ספּרים, וואָם איך פלעג איך קנייטשען דא,
רוהט איך וויטער, רוהט איך אין א גוטער שעה!
זייט געזונד, איהר גרילען, אויך איהר אלע פליגען,
וואָם איהר פלעגט מיר אונטערהאלטען צו מיין גמרא־נגון,
וועו איך פלעג מיר לערנען ביי נאכט אין קלויז אליין,
צדוק געהט — און קומט מעהר ניט צוגעהן.

ער זינגט נאך עטליכע קופלעטען און דא פאלט דער פארהאנג אויפ'ן ערשטען אקט.

דער צווייטער אקט שטעלט פאר א פעלד אונטער דער שטאדט: פאר א פעסטונג שטעהט א סאלדאט אויף דער וואך און זינגט א כאל־דאטסקע ליעדעל. דער סאלדאט איז צדוק און אז ער וועט פארטיג מיט'ן זינגען קומט אריין דער רעקרוט חיים שעיה. צווישען זיי קומט

פֿאָר א קאָמישער דיאַלאָג און דאָן קומט אריין אַן אונטער־אָפּיציער און הויבט אָן צו לערנען דעם רעקרוט גימנאַסטיק און דער אקט ענדיגט זיך דערמיט, וואָס מען הערט טראָמפּייטען און פּויקען אַלס סיגנאַל צום עסען. דער טאַמבור מאַשאָר אין בעגלייטונג פון אייניגע סאַלדאַטען מארשירען ארויף אויף דער ביהנע. דער רעקרוט שלעפּט זיך נאָך אין א קאָמישער פּאָזע.

דער דריטער אקט שטעלט פֿאָר דאָס זעלבע פּעלד. אָן א זייט שטעהען ביקסען צוזאַמענגעשטעלט אין פּיראַמידען־פאָרם. אייניגע רעקרוטען לויגען אויסגעלעגט אויף דער ערד, זיי רוהען זיך אויס. אויסער חיים שעיה'ן געפינען זיך אויף די אידישע רעקרוטען: עוזר לאָזער, געצעלט מיכאל. זיי דערמאָנען די גליקליכע יאָהרען פון דער חיים. אייניגר הויבט זיך אויף און זינגט דאָס הומאָריסטישע ליעד „רבש"ע, הורא!" דער אונטער־אָפּיציער קומט אריין. אלע כאָפּען זיך אויף, נעהמען די ביקסען און שטעלען זיך אויס אין א רייהע. דער אונטער־אָפּיציער ערקלעהרט, אז היינט וועט ער זיי לערנען שיסען, און אז ער וועט זאָגען „פּייער!" מוזען אלע אויסשיסען. ער ווייזט זיי דעם ערשטען בייספּיעל און שיסט אויס. אלע פאַלען אנידער אָהן לשון מיט די פּנים'ער צו דער ערד. דער אונטער־אָפּיציער זעהט, אז ער קאָן מיט זיי נאָר ניט מאכען, געהט ער אוועק מיט'ן ענטשלום צו בעפרייען זיי אלעמען פון מיליטער־דינסט. באלד קומט ער ווידער אריין און זאָגט זיי. אז זיי קענען נעהן אהיים, נאָר זיי זאָלען אומבייטען זייערע קליידער, און ווען זיי ווייזען זיך וויעדער אמאל אויף דער ביהנע, זיינען זיי שוין אָנגענומען ווי חסידים און זינגען און טאַנצען א חסידים־טאַנץ.

די הויפּט־ראָלע פון דער שטיק איז פון דעם רעקרוט חיים שעיה, דאָס הייסט די קאָמישע, און געשפּיעלט האָט אים איהר גראַדנער. דעם נאָמען חיים שעיה האָט גראַדנער אליין אויסגעקליבען און דאָס ווייזט, אז ער האָט אויף געהאט א האנד אין די רעקרוטען.

עס איז אויף כדאי צו בעמערקען, אז די סאַלדאַטען וואָס מארשירען אריין מיט'ן טאָמבור מאַשאָר צום שלום פון צווייטען אקט, זיינען ניט געווען סטאַטיסטען נאָר אמת'ע זעלנער. עס איז ניט בעקאַנט, צי דאָס איז געטהאָן געוואָרען מיט אן אויג פאר עקאָנאָמיע, דאָס הייסט אז עס איז געווען ביליגער צו בעשטעלען עטליכע אמת'ע סאַלדאַטען, אז זיי זאָלען ארויפמארשירען אויף דער ביהנע, ווי צו דינגען סטאַטיסטען און לערנען זיי ווי צו מארשירען און שאפען פאר זיי די נויטיגע סאַלדאַטסקע קליידער, אדער דאָס איז געטהאָן געוואָרען מיט אן אויג פאר רעאַליזם. דער אמת'ער סאַלדאַט האָט געמארשירט בעסער ווי א סטאַטיסט וואָלט עס דערוויזען און ער האָט געהאט מעהר פּנים פון א סאַלדאַט. גאַלדפאדען האָט נעהאט אזא אויג פאר רעאַליזם. אזוי ווי ער האָט אָנגעהויבען צו גרינדען דעם טהעאַטער אָהן אקטיאָרען און ער האָט געדארפט זוכען מיט ליכט בחורים און יונגע לייט פאר די ערשטע שטיקער און זיי זיינען געווען פּערזאָנען ווועמען די קונסט פון שפּיעלען איז גאָנען פרעמד, האָט ער זיך געקליגט צו העלפען זיך דערמיט, וואָס פון צייט צו צייט האָט ער פון גאס ארויפגעשלעפּט אויף דער ביהנע די מענשען, וואָס האָבען אין לעבען קאַרעספּאָנדירט מיט די פּערזאָנען, וואָס מען האָט גערארפט פּאַרשטעלען. אין דעם פאל פון די „רעקרוטען" האָבען מיר געזעהן, ווי ער האָט ארויפגעבראכט אויף דער ביהנע אמת'ע סאַלדאַטען אָנשטאָט סטאַטיסטען אדער אקטיאָרען וואָס זאָלען זיך פערקליידען פאר סאַלדאַטען. אין אנדערע פּיעסען איז ער געגאַנגען פיעל ווייטער. אזוי, למשל, האָט מיר גאָלדפאדען דערצעהלט, אז פאר אייניגר פון זיינע ערשטע שטיקער האָט ער געדארפט האָבען א שוסטער אויף דער ביהנע. דער שוסטער האָט געדארפט טהאָן זיין ארבייט אויף דער ביהנע און קריעגען זיך מיט'ן ווייב. דאָס איז שוין א ראָלע פאר אן אקטיאָר און א געוועהנליכער סטאַטיסט קען איהר ניט אויספילען. גאָלדפאדען איז אבער געווען קורץ מיט אקטיאָרען און ער האָט זיך אועקגעלאָזט זוכען איבער'ן שטעדטעל אן אמת'ן שוסטער, וועלכער זאָל זיך אונטער־נעהמען צו זיין דער זעלביגער שוסטער אויף דער ביהנע. ער האָט געטראָפען אזא כוואָסקעם שוסטער און טאָקע אויפ'ן אָרט האָט גאָלדפאדען איהם געהייסען זיך פאר־שטעלען, אז ניט ווייט פון איהם שטעהט זיין ווייב און זי גיט איהם א גאָב און ער ענטפערט איהר מיט פּראָצענט. גאָלדפאדען האָט איהם סופליירט וואָס צו זאָגען און יענער האָט עס ארויסגעבראכט מיט דער ריכטיגער פארב און מיט'ן ריכטיגען טראָפּ.

שפּעטער מיט א פאר יאָהר, ווען גאָלדפאדען איז שוין געווען מיט זיין טרופּע אין רוסלאַנד, האָט ער נעגעבען א פּארשטעלונג אין אדעס. צוויישען די אקטיאָרען איז געווען דער זעלביגער שוסטער און מען האָט געשפּיעלט די זעלביגע שטיק, וואו ער דארף זיצען ביים ווארשטאט און קריעגען זיך מיט'ן ווייב. און גאָלדפאדען האָט מיר דערצעהלט, אז אין טהעאַטער ביי דער דאָזיגער פּארשטעלונג איז געווען אייניגר פון אדעסער גבירים (ער האָט מיר געזאָגט דעם נאָמען, נאָר איך האָב איהם שוין פערגעסען) און ווען עס האָט זיך געענדיגט דער לעצטער אקט איז ער אריין הינטער די קוליסען און שטארק גראַטולירט דעם גרינדער פון אידישען טהעאַטער פאר דער גרויסער קראפט וואָס ער האָט צוגעצויגען צו דער ביהנע: אזא נאַטירליכקייט, אזא אויסגעהאלטענקייט אין דעם שפּיעלען פון דעם שוסטער איז זעלטען צו זעהן... דער גרים, יעדער קעהר, יעדע בעוועגונג איז קאָמפּירט פון א מישען שוסטער...

דר. ד. וויקסעל:

אידישע ארבייטער און אידישע קינסטלער

אָט דער אידישער ארבייטער אַ שייכות צו קונסט?

יא, ער זאָל עס האָבן. די קונסט איז פאַר אים. זי זאָל זיין זיין טעגליכע שפּייז, אָהן וועלכער ער קען זיך ניט בעגעהן.

פאַלש איז דער אַלטער שטאַנדפּונקט, אַז די קונסט איז אַ לוקסוס־זאַך, וואָס דער, ווָאס איז רייך, פערגינט זיך עס אַלע טאָג, און דער, וואָס איז אָרים, — איינמאָל אין אַ יובל.

די קונסט איז אַ לעבענס־נויטווענדיגקייט, זי בעפריעדיגט אַ בעדירפּנים, וואָס איז אונז איינגעבאָרן, ווי דאָס לעבן גופא. זי איז דאָס פערפיינערטע, פערשענערטע, אָבגעקלערטע, אויסגעלייטערטע לעבן אין אונז. אין דעם מאָמענט, וועו עס שפּראָצט אין אונז אַ ניי געפיהל, וועו עס שאפט זיך עפּעס אזוינס, וואָס איז אין אונז ביז אהער נאָך ניט געווען, זייַנען מיר קינסטלער.

יעדער מענש איז מחויב דאָס צו טהאָן — שאפען זיך אַליין. ער איז מחויב צו זיין אַ קינסטלער. ער דארף זיך מחדש זיין, וואָס עס איז מחדש זיין אין זיך יעדען טאָג... אַ ניט איז ניט געלעבט. וועו יעדער טאָג חזר'ט אי־בער דעם פאַרגאַנגען, וועו די זעלבע געדאַנקען, די זעלבע געפיהלען קעהרען זיך אום צום טוי־זענטען מאָל, און אפשר זיינען זיי קיינמאָל ניט געווען זיינע, נאָר אַלע מאָל פרעמדע, גע־באָרגטע, היינט וואָס איז ער, וואו איז ער דער מענש? אַן אַלטע פערראָסטעט כלי, וואָס פערדאַרבט די גאַלדענע פלויגקייט, דאָס לע־בענסזאפט, וואָס קוועלט דאָך אפילו אין דעם טרוקענסטען מענשען פון דעם בעהאַלטענעם לע־בענס־קוואל.

יעדער מענש איז מחויב צו זיין אַ קינסט־לער און ער איז עס. ער איז ראוי צו זיין אַ קינסטלער. יעדער מענש ברענגט מיט מיט זיך אייגענעם, אריגינעלעם, צו וואָס ער דארף אַן אויסדרוק געבען. ער דארף עס ענטוויקלען און אויסלעבען ביז'ן סוף.*) די מעהרסטע מענשען אָבער זיינען נעווָאָרען אוים קינסטלער.

*) זעה די בעמערקונג צום בילד „אַראָבער" — קינדער־צייכנונג, אויף זייטע 867.

די ערציהונג, וואָס זיי בעקומען אין הויז, אין לעבען, מאכט אַ תל פון דעם קינסטלער אין זיי. די אומשטענדען דערשטיקען איהם. די יענינע אָבער, וואָס האָבען בייגעקומען די אומ־שטענדען, פערבלייבען קינסטלער, און זיי דאר־

אַ צייכנונג פון מ אַ נ. ר ע י — (ניו יאָרק). וווי וויניג מיטלען מען דארף אַרויסצורופען אַ קונסט־עפעקט. איין שטריך איז גענוג צו וווייזען אַ קינסטלער.

פען העלפען די בעזיענטע דורך די אומשטע־דען צוריק אָבצולעבען. זיי דארפען מחיה מתים זיין דעם קינסטלער אין זיי. זיי דארפען מיט זייער לעבעדיגקייט אָנשטעקען די פערגלייווער־

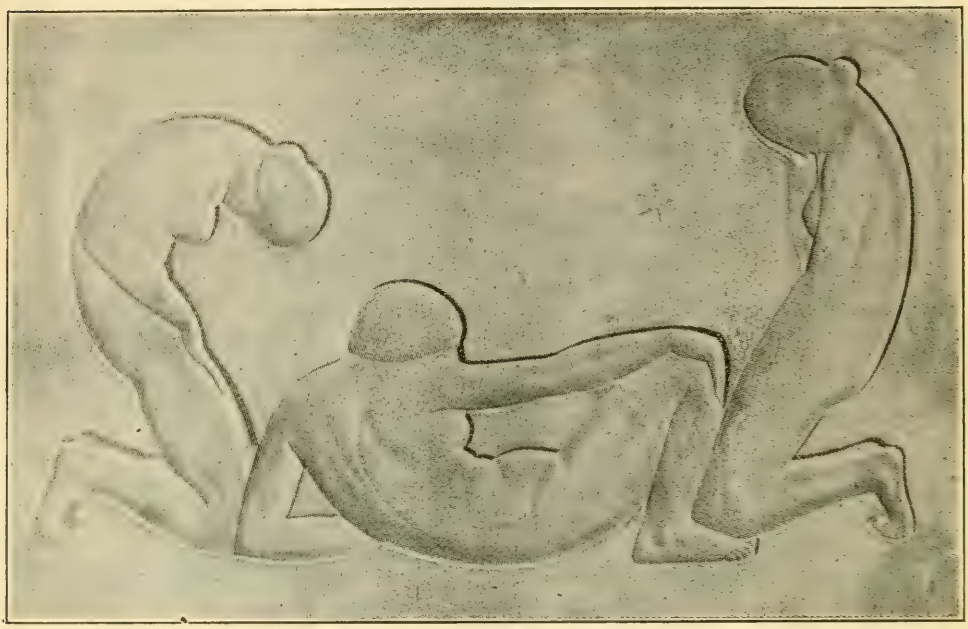

מענשליכע פיגורען ווערען פערוואנדעלט אין דעקאראטיוע עלעמענטען א דאנק דער ריטמוישער ליניע, וואס לויפט דורך די גאנצע סקולפטור. פון דזש דיוווידסאן.

טע, פע־חלש־טע הערצער -- די שטומע, פע־שלעפענע געפיהלען זאלען רעדעווידיג ווערען. און אין זיי וועט אויפוועקען זיך דאס אייגענע, אריגינעלע, מיט וואס זיי זיינען געבענשט גע־וואָרען ביים געבאָרען ווערען און וואס מאכט, אז יעדער איינער זאל זיך אונטערשיידען פון דעם אנדערען, אלס א בעזונדערער איך.

זיי וועלען ווערען קינסטלער. דאס מיינט ניט, אז אלע וועלען ווערען מוזיקער, מאלער, פּאָעטען, סקולפּטאָרען. א טהייל אפשר יא. ביי די מעהרסטע אבער וועט די געבורט פון קינסטלער זיך אויסדריקען אויף אן אנדער אופן. דער טאָן, די פארב, דאס געשריעבענע וואָרט זיינען ניט די אינציגע טעכנישע מיטל לען, דורך וועלכע די נשמה פון דעם מענשען קען זיך אנטפלעקען. אמאל א געשפּרעך, א טאָג פערבראכט אין שעהנקייט, א טהאט קע־נען זיין אמת'ע קונסט־ווערק, אבי די אייגענע נשמה פון דעם מענשען זאל דורך זיי רעדען.

עס איז ניט אמת, אז די קונסט איז א שפּיעל, ד. ה. אז די קונסט שפּיעלט נאָך דאס לעבען; אז דאס לעבען איז דער ערנסט און די קונסט איז דאס צופליים־ענס. פונקט פער־קעהרט, דאס לעבען איז קיין לעבען ניט ווען עס איז ניט קיין קונסט. די פליכט פון יעדען מענשען איז זיך צו ענטדעקען, אויסצוגעפינען דעם מוסטער, לויט וועלכען ער איז בעשאפען, און לויט דעמזעלביגען מוסטער דארף ער איינ־אָרדנען זיין לעבען. ער זאל זוכען און גע־פינען זיין אייגען ווארט, ער זאל זוכען און געפינען זיין אייגענע לעבענסארט, ער זאל זוכען און געפינען זיין אייגענע טהאט. און דאס וואָרט, די לעבענסארט, די טהאט וועלען זיין זיינע קונסט־ווערק. דער מענש, דער קינסטלער אין איהם און זיין קונסט־ווערק זיי־נען איינס. מאלען א בילד, קלעפען א פיגור, אויסזינגען א מעלאדיע און פערפאסען א ליעד — דאָ בענוצען מיר זיך מיט איינצעלנע חושים אונזערע, אום ארויסצובערענגען א שטיק נשמה וואס איז אנגעקוואלען אין אונז. אבער טיעפער, גאנצער, פולער פון דעם איז וועג מיר שאפען זיך אליין לויט דער אהנונג, וואס מיר האבען וועגען זיך. דאָ בענוצען מיר זיך מיט אלע אונזערע חושים אויף אמאל, דאָ טהוען מיר אן א נשמה פלייש און בלוט. דאס העכסטע קונסט־ווערק איז דאס לעבענס־ווערק.

וועג איהר ווילט בענייען דאס לעבען, וועג איהר ווילט בויען א נייַ לעבען, וועג איהר ווילט איבערארבעטען די אָרדנונג, ווי איהר רופט עס אָן, וועג איהר האָט אידעאלען און קעמפּפט פאר זיי — דארף דער ערשטער טריט אייערער זיין צו פערוואנדלען זיך אין א קינסטלער.

דאס נייע לעבען, וואס דארף פערנעהמען דעם פלאץ פון אלטען, אבשטאַרבענדען, דארף געבאָרען ווערען אין אייך. מיט טויט־געבא־רענע פערלאנגען קענט איהר ניט צוקומען צו

דער נייער אָרדנונג, וועלכע איהר האָט פער־
חלומ׳ט. דער שליעסל פון דער אָרדנונג איז
אין אייך. איהר דארפט אויפשליעסן אייער
הארצען און פון דאָרט די אָרדנונג ארויס־
רופען. אין פערציקונג, מיט א וועה און פרייד־
געשריי צוזאמען, דארפט איהר טרעפען די נע־
מען פון די זאכען, וואָס דארפען קומען.

עס איז אַן איינרייד־ענים אייערע, אז איהר
קענט בלינדערהייד, מיט א פערגליווערטען גע־
מיטה צוקומען צו דער נייער אָרדנונג, אז די
אָרדנונג איז דאָרט. נייַן, די אָרדנונג איז אין
אייך, אלץ וואָס דארף מקוים ווערען, דארף
זיין אייערער א שעפּפערישער אקט. וועַן עס
וועט אנדערש זיין, וועַן די אָרדנונג וועט אייך
געגעבען ווערען פארטיגערהייד, ווייל איהר האָט
געשטרעבט צו איהר פון דער וויטענס, וועט
איהר זיין ווי הינט צוגעקייט צו א שטייג, וועט
איהר פע־בליבען שקלאפען ווי געווען.

איך שטעל מיר פאָר די געבורט פון דער
נייער אָרדנונג אזוי: א גרויסארטיגעם טהעא־
טער־שפּיעל, וואו טויזענדער און צעהנדליגער
טויזענדער נעהמען אַנטהייל. מען קעמפּפט
ביז בלוט און העלדענטהאטען ווערען בענאַ־
גען, און אין מיטען דעם קאמפּף טהוען די
קעמפּפער־הענד, אינסטינקטיוו, אָב זאכען, וואָס
זיינען מאָדנע אין איינקלאנג מיט דעם מענ־
שען׳ס בעהאלטענסטע פערלאנגען. און די אָב־
געטהאַנענע זאכען, וואָס זיינען אזוי פרישׂ,
ווי דעם שעפּפער׳ס וואָרט, שטעלען צונויף די
נייע אָרדנונג.

קונסט איז די שטארקסטע פערבינדעטע פון
רעוואלוציאָן, און די קעמפּפער פאר א נייער
אָרדנונג בעגעהן אַן אמת׳ען פערברעכען, וואָס
זיי בענוצען זיך ניט מיט א מיטל, וואָס באָט
זיך יעדען איינעם אין האנד ארויין, א מיטל,
וואָס בעלעבט און עלעקטריזירט די מענשליכע
הערצער, וואָס מאכט דעם מענשען קרעפּטיג
און שאפונגס־פעהיג. עס איז געווען דער
גרעסטער טעות פון דער מענשהייט, וועַן זי
האָט די קונסט ארויסגעטריבען פון לעבען און
איינגעשפּארט אין די מוזעאומס.

און וועַן איך רייד איצט צום אידישען אר־
בייטער וועגען קונסט, ווערט מיר גאָר טרויעריג
אויפ׳ן הארצען. פון וואנען זאָל ער, וואָס
זיינע עלטערען זיינען שוין 2000 יאָהר אָב־
גערייסען פון נאטור־לעבען, וואָס אויפגעהאָדע־

„אין זומער" פון זאק (א וואַרשעווער איד, לעבט אין פאריז). — דער קינסטלער איז פערליעבט אין
ציטאַלטער פון דער געצערטעלטער אַריסטאָקראטיע — דעם אָנהויב אין מיטען פון 18טען יאָהרהונ־
דערט. אפילו די נאַטור — דער פאָן פון בילד — איז בוי איהם ווי אויסגעהעפט מיט גאבעלענען —
די טויערסטע פראנצויזישע טעפּיכער. זיין דאָרפס־סצענע קען אזוי ווי זי איז אריבערגעטראָגען ווערען
אין א מאלאץ.

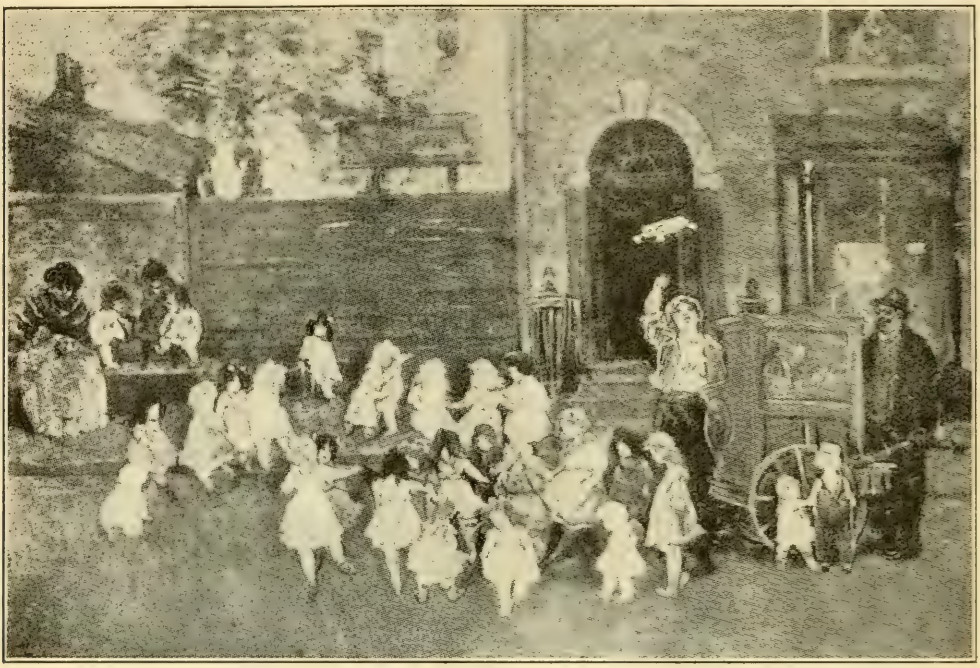

דער קינדער גאַנין. אַ גאַסען־סצענע אויף דער אוסט־סוייד פון דזשערזי סיטי. קינדער—לעבעדיגע בלומלעך, אויסגעהאַלטען אין יאַפאַנישע וווייכע פּאַרבען. ווי די פּאַנטאַזיע פון קינסט־לער פערוואנדעלט די ווירקליכקייט.

וועט האָט ער זיך אויף דער ענגער אידישער געסעל אין רוסלאנד און גאַליציען, און דאָ אין אַמעריקא איז ער פערשפּאַרט אין 6 שטאָקיגע קאסטענס און צווישען די פינסטערע וועגד פון פּאבריקען — פון וואנען זאָל ער, דער אידישער ארבייטער, וויסען וואָס הייסט פרייער שפּיעל פון די כחות אין אונז? דער אידישער אר־בייטער געהט נאָך אַלין ארום מיט א געפּענ־טעטען גייסט. מען זאָגט אויף איהם, אז ער איז געוואָרען קאמפּפּלוסטיג און רעוואָלוציא־נער, — איך גלויב עס ניט. אגב ווייסען מיר אַלע, אז 90 פּראָצענט פון די פערשריענע פּאר ראדיקאַלען, סאָציאַליסטען און אנארכיסטען זיינען אין דער אמת'ען קאָנסערוואטיוו אין אַלע פּרטים. און זיי וועלען עס בלייבען אזוי לאנג ביז א פרישער לעבענס־שטראָם וועט זיך ניט אריינרייסען אין זייערע הערצער און א־אב־שוועקען פון זיי דעם שימעל.

און עס איז דאָ א גוטער, שטארקער מיטעל דערצו — די קונסט. דער אידישער ארבייטער נויטיגט זיך מעהר פון אַלעמען אין דעם דא־זיגען מיטעל. זיין אויפגיעג שטויצע און האָפ־נונג איז דאָך דער קאמפּף, וואָס ער האַרף פיהרען. און ער האָט אזוי וועניג צוטרוי צו זיינע אייגענע אינסטינקטען. ער האָט אזוי וועניג הנאה נעהאט פון זייער פרייען שפּיעל. אזוי וועניג בערוישט געוואָרען פון דער מוזיק פון דעם דאָזיגען שפּיעל.

און וואָס טהוט מען פּאר איהם? אָה, איך וויים וואָס מען טהוט.

אויף איסט־בראָדוויי איז דאָ א רעדאקציע, וואָס לאָזט אויספּינזלען איהרע פענסטער מיט דער עקעלהאפּטעסטער שמירערי — כלומרשטע אילוסטראציעס צו די נייעס פון טאָג — און דער עולם שטעהט, אלט און יונג, שטונדען־לאנג, און גאפט און קוויקט זיך דערמיט.

אבער עס זיינען דאָך דאָ גרויסע ארבייי־טער־ארגאניזאציעס — ארבייטער רינג, יונ־יאנס, — וואָס זיינען בערופען צו קומען צו הילף דעם ארבייטער אין אַלע זיינע נויטען, און פריהער פון אַלץ זיינען דאָך דאָ אידישע קינסטלער, — וואָס שטעהען זיי פון דער וווייטען?

ניט אידישע קונסט, נאָר אידישע קינסט־לער, פיעלע אידישע קינסטלער. און זיי נוי־טיגען זיך פונקט אַזוי אין דער אידישער מאסע, ווי די מאסע אין זיי. וואָרים זיי שטעלען אין געפּאהר זייער טאַלענט, ווען זיי דערנהנטערען זיך ניט צו איהר.

איך בין נישט קיין נאציאָנאליסט, איך האלט ניט פון „אתה בחרתנו", אז איין פאָלק האָט זיך איבערצונעהמען מיט זיינע מעלות נעָנען אַנדערען. אבער איינס וויים איך אויף

געווּיס, אז וועֿן קינסטלער לעבען ניט מיט זייער אייגענער סביבה, לעבען ניט פון זייער ירושה, וועקען ניט די כחות, וואָס שלומערען אין זיי‌ערע בלוטען, לעבען פון פרעמדם, אויף באַרג, איז אויך זייער שאפען ניט אַריגינעל, און דאָס מיינט ניט קינסטלעריש, איז זייער שאפען טויט און בלאַס.

מיר האָבען פיעלע קינסטלער, אָבער אַ זיי‌לו די גרעסטע פון זיי — די איזראעלס, ליבער־מאַנס — זיינען קיין באהן־ברעבער, קיין ווע־ווייזער ניט געווּען; זיי זיינען געגאַנגען אויף אויסגעטראַטענע וועגען. און אין דער קונסט ניט ענטדעקען, הייסט זיין אַ טאַלאַנט פון צווייטער האנד. פון די קלענערע איז שוין אַבגערעדט. טעכניקער, בעלי מלאָכות. נישט מעהר. מיר לויבען און ריהמען אונזער יונגען דור אמעריקאַנער אידישע קינסטלער: די בעס־טע אין דער אַקאַדעמיע. זיי נעהמען די ער־שטע פרייזען. איך זאָג, אז די פרייזען זיי־נען ניט צו זייער שבח. עס נעהמען פרייזען די יעניגע, וועלכע פאַלגען אוים בלינד די פאָר־שריפטען פון די פראָפעסאָרען; די יעניגע, וועלכע מאַלען נאָך דעם שאבלאָן; די וואָס וויי‌כען אָב פון שאבלאָן, די וואָס זיינען אַ האַרעלע אַריגינעל, און גרייזען אין דער טעכניק, כדי דורכצופיהרען זייערען אַן איינעגעם אייג־פאַל, — ד. ה. די וואָס האָבען אמת טאַלאַנט, די נעהמען ביי די פראָפעסאָרען ניט אוים.

אידען זיינען טעכניקער, אידען זיינען בעלי־מלאָכות. זיי זיינען פליסיגע לערנער. זיי נעהמען פרייזען אין דער אַקאַדעמיע, אזוי ווי אין סיטי קאַלעדזש, אין ביידע פאַלען ניט אָהן מאטעריעלער כונה דערבי. דער „אַלרייטניק" גלויבט אין גרונד פון הארצען, אז אין אמעריקא קען מען מאכען גלעזל אָהן בילדונג אויך, אָבער טאָמער קען עס פּאַרט צוניץ קומען? אָזוי ער זיין זוהן שטודירען אין סיטי קאַלעדזש אדער אין דער אַקאַדעמיע.

און אַלס טעכניקער און בעלי מלאָכות זיי־נען די אידען מעהרסטענס קאָנסערוואַטאָרס אין דער מאַלערי. מען האָט די אידישע קינסטלער פערשריען אלס די אנהענגער פון די מאָדערנסטע שולען, אקוראַט ווי מען האָט זיי פערשריען אלס רעדיקאַלען אין דער פּאָליטיק. עס איז אין ביידע פאַלען ניט אמת. אידען זיינען קאָנסערוואַטאָרס, און די וועניגע נאָכ־פאַלגער פון די מאָדערנע שולען זיינען טאקע ניט מעהר ווי נאָכפאַלגער. זיי מאכען אויס־געצייכענט נאָך יעדען מוסטער; זיי נעהמען לייכט איבער די אויסערליכע שטריכען און יא־נען אין דעם אריבער אפט זייערע לערערס; זיי זיינען בריליאַנטענע טעכניקער־וירטואָזען. און דערפאר גילטען זיי אפט אלס פיהרער פון דער מאָדערנער מאַלערי בייַם עולם.

דער עולם ווייס ניט, אז די נשמה פעהלט אין זייערע אַריגינאַליטעטען, אז זיי זיינען ניט געווּען די אויפטהור פון די נייע ריכטונגען, אז זיי האָבען קיין אייגענעם אין זיי ניט אריינ־געטראָגען; און דאָס נעהמט אוועק פון זיי דעם גאנצען פערדיענסט.

וואָרום דער פערדיענסט פון יעדער נייער ריכטונג איז ניט אין דעם וואָס זי געהט נעגען די אלטע קלאַסישע ריכטונגען, נאָר אין דעם, וואָס זי גיט נייע וועגען און מיטלען אויסצו־דרוקען די נשמה. די אידישע קינסטלער יא־כען זעהר גוט נאָך די מיטלען; נשמה אָבער לאָזט זיך ניט נאָכמאכען. און עס בעקומט זיך אפשר א גלענצענדע מאהלערי, נאָר דער גלאַנץ איז אן אויבערפלעכליכער, — גאָלדענע פליטערלעך. דאָס מערקט זיך אויך ביי אלע אנדערע פראָדוקטען פון אידישען גייסט, וואָס שאפט צווישען פרעמדע קולטורען, — אויסער־ליכער פוסטער גלאַנץ, וואָס בלענדט און לייכט ניט. איהר זעהט א בריה'דיגע פלינקע האנד פערמיטעלט, טהיילט מתנות — אָבער פרעמדע מתנות, אלזין האָט זי ניט וואָס צו געבען.

א טיפיש אידיש ווערק איז „די ענטער־טונג" פון מאקס נאָרדוי, וואָס רייסט ארונטער אלץ און אלעמען און לאָזט איבער א ליידיגען פלאַץ, טרוקען און אונפרוכטבאר, ווי זאמד אין דער מדבר. דער אידישער גייסט זיצט פלאַך, לאָזט ניט קיין טיעפע וואָרצלען, איז צוגעקלעפט צום פרעמדען גייסט ווי א טרוקען זעמדל, און וואו א ווינד גיט א בלאָז, פערטראָגט עס איהם. אזעלכע מעלות מאכען אוים א קולטור־ט־ענער, א קולטור־פערמיטלער, א קריטיקער, א פוב־ליציסט, אָבער ניט קיין קינסטלער, וואָס ארף אליין קענען געבען, וואָס דארף פערמאָגען א נשמה, וואָס טיילט און שענקט מתנות, — א נשמה, וואָס שלאָגט איהרע וואָרצלען אין די טיע־פסטע אינסטינקטען, פון וועלכע זי שעפט אלץ נייעם רייכטהום.

צו די דאָזיגע אינסטינקטען האָט צוטריט נאָר דער יענינגער, וועלכער איז טריי צו זיך אליין. יעדער איינער פון אונז איז א פּרא־דוקט פון זיין ראסע. אין דעם קינסטלער, וועמעס בערוף עס איז צו געפינען א פאָרם פאר אלע אנטפלעקונגען פון זיין גייסט, ווערט די ראסע וואָך, זי נעהמט ארויסגעבען די סודות, וואָס האָבען געשלומערט אין איהר. 3 טויזענד יאָהר אידישע געשיכטע זוכט זיך דורכצושלאָ־גען א וועג דורך די ווערק פון אידישען קינסט־לער. די נעשיכטע האָט ער ניט געלערנט אויף אויסוועניג, נאָר זי פליסט אין זיין בלוט. זי דארף אָבער אויך פול מאכען זיין בעוויאוסט־זיין. דער קינסטלער דארף בעקומען אנרעגונג פון דרויסען — ער דארף לעבען מיט זיינע אינטערעסען, מיט זיינע אידעאלען. דאָס פאַלק דארף זיין זיין איהוויע.

צום אומגליק האָט דער אידישער קינסט־לער זיך געפיהלט זהה־ניט הייטליך צווישען זיין פאָלק; קיין קרייז, וואָס זאָל איהם אויפ־נעהמען, איז ניט געווען; מען האָט איהם ניט געבעטען, ניט גערופען, מען האָט זיך אין איהם ניט גענויטיגט. מען האָט איהם פשוט גע־שיקט פערדיענען ביי די גוים.

און דאָרט איז ער געווען אַ קבצן ביי אַ פרעמדען טיש, און עס וואָלט געווען גאָר טריע־ריג מיט איהם, ווען ניט די נייע בעוועגונג אין דער קונסט, וואָס האָט זיך אָנגעהויבען מיט 30—40 יאָהר צוריק, די בעוועגונג, וואָס געהט טהיילוויייז אונטער דעם נאָמען „אימפּרעסיאָ־ניזם".

די נייע בעוועגונג האָט געפאָדערט, אז יעדער קינסטלער דארף פריהער פון אַלץ ניט אזוי זעהן נאָכצוקומען די מוסטערען, וואָס די גרויסע קינסטלער האָבען איבערגעלאָזען, ווי זיך פערזעהלט אוועקצוגעבען אין זיין ווערק. דער קינסטלער דארף זוכען און ענטדעקען זיך אַליין.

און די בעוועגונג האָט געראטעוועט אַ קלייניע צאָהל אידישע קינסטלער. זיי האָבען נאָך געוואלדיג גרויסעס ניט אויפגעטהאָן. אָבער יעדער פון זיי זוכט זיך. און דאָס איז שוין גוט. יעדער האָט זיך זיין אייגענעם וועג ווי אַזוי זיך צו געפינען. מאנכע פון זיי האָבען דע־גרייכט וועלט־בעריהמטקייט, ווי מאקס וועל־בער, וואָלקאָוויטש, עפשטיין, נאָדעלמאן, פּאס־קין, וויליאם ראָטענשטיין. אויך ניו יאָרק, די איסט סייד האָט ארויסגעשטעלט אייניגע גאָר בעדייטענדע קינסטלער, וואָס צייכנען זיך אויס מיט זייער אייגענארטיגקייט. די אילוסטרא־ציעס צו דיעזען ארטיקעל וועלען דעם לעזער געבען אַ בעגריף פון זייער מאָנער.

„אַראָבער" — קינדערציכנונג.

איך האָב אַ פרוינד אַ מאָלער. אויניגע שטונדען אין דער וואָך גיט ער זיך אָב אין אַ נעגער מיסיאָן אין ברוקלין. ער לערענט די נעגער־קינדער ציכנען. ער זאָגט זיי נוט, וואָס זיי זאָלען ציכ־נען. זאָל יעדעס קינד מיט זיין פארביגען בליפּעדער טהאָן וואָס עס ווייל. און עס איז אויבערראשט צו ווערען, וואָסערע מערקווירדיג אויגענאַרטיגע פּיגורען עס קומען פון אונטער די נעגערשע פינגערלאָך. די ציכנונג, פערשטעהט זיך, איז מאנכעס מאָל אומגעלומפּערט, אָבער אַזוי פויעל אָריגי־נעלע, ניו געשאפענע שטריכען, וואָס קריצען זיך מאָנכמאָל אויף אין אייער געדאַנקים. אין אלגע־מיין, די וואָס גיבען זיך אָב מיט שטודירען קינדער־ציכנונגען, האָבען צו דערצעהלען מאָנכע גאָר אינטערעסאַנטע זאכען.

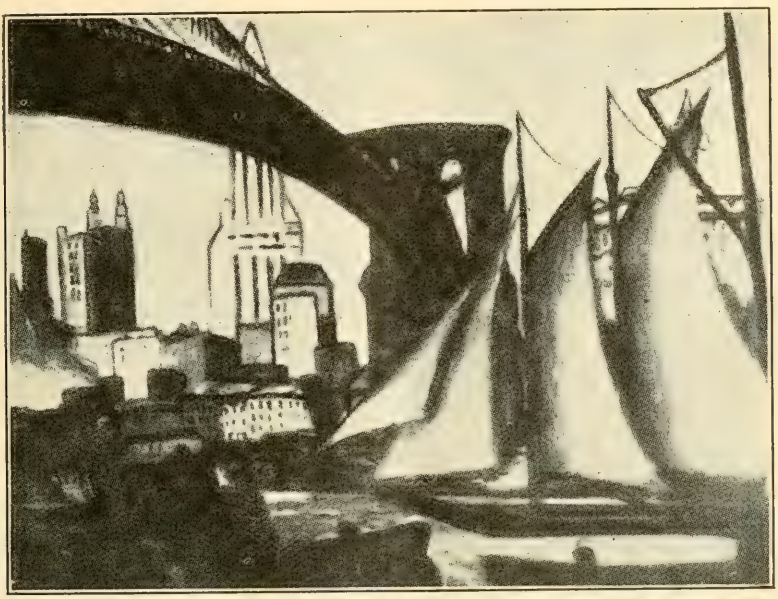

„דער איסט ריווער" פון סעם האלפערט, געבאַרען אין ניו־יאָרק, — איצט אין פראנקרייך. דער קינסטלער כאַפט ארויס דאָס הויפט וויכטיגסטע: זעגלען, זעגלען אין דער בויג פון בריק, זיי שאַפען דעם באראקטער פון איסט ריווער.

אָבער דאָס איז נאָך אלץ ניט גענוג. עס דארף פאָרקומען אן אומקעהר אין די נשמות פון די קינסטלער. וועז די קינסטלער וואָלטען געלעבט פאר זייער פאָלק און דאָס פאָלק מיט זיינע קינסטלער, וואָלטען זיי, די קינסטלער, דערגרייכט א פיעל העכערע שטופע פון גרויס־קייט. וואָלטען דאן געווען ניט נאָר אָנצוהערע־נישען אויף אָריגינאַליטעט, נאָר יעדער איינער פון זיי וואָלט בעגייט אונזער וועלט אויף זיין אייגענעם שטייגער.

און איך דענק, אז די גרויסע אידישע פאָלקס־אָרגאניזאציאָנען זיינען בכח דורכצו־פיהרען א דערנעהנטערונג צווישען דעם פאָלק און זיינע קינסטלער.

ביי לייטען, ביי די אומות העולם, איז שוין געווען אזא פאל: די פרייע פאָלקס־ביהנע, וואָס איז געגרינדעט געווארען אין דייטשלאנד מיט דער הילפע און איניציאטיווע פון דער דייטשער סאָציאלדעמאָקראטישער פארטיי, בעציבענט א נייע עפאָכע אין דער דייטשער טהעאטער־קונסט.

דער אידישער מאסע פעהלט מעהר ווי דער דייטשער. איהר נאנצער זין דארף געענדערט ווערען, איהרע בלוטען דארפען זיך נאָר אַנ־דערש נעהמען בעווען, די קונסט דארף אריינ־דרינגען אין אלע ווינקעלעך פון אידישען לע־בען און דאָרטען לייכטען, ווארימען, לייטערען און ציגדען, און עס איז דער חוב פון אזעלכע אָרגאניזאציאָנען, ווי דער ארבייטער רינג און די יוניאָנס, צו פערהעלפען די אידישע קינסטלער צו דיעזער ארבייט.

די אָרגאניזאציאָנען האָבען אלע אין זייער פראָגראם בילדונגס־ארבייט — „עדיוקיישאן". זיי אראנזשירען לעקציעס, ליטעראריש אָוונט־דען, קאָנצערטען, עסקורסיעס, פראָצעסיעס; זיי גרינדען שוהלען, ביבליאָטהעקען. וויפיעל געלעגענהייטען דא באָט זיך אן צו ווייזען דעם פאָלק דאָס איידעלע פנים פון דער קונסט, און ווי אומגעלומפערט דיעזע געלעגענהייטען וועט רען אויסגענוצט!

איך האָב געזעהן א קורס פון צוועלף לעק־ציעס איבער פיזיק, אסטראָנאָמיע און פערשיע־דענערליי קולטורען. משמעות, די וואָס האָ־בען געארבייט אויף דעם פראָגראם האָבען קיין אהנונג ניט, אז די איינטהיילונג אויף פיזיק, אסטראָנאָמיע א. ז. וו. איז אן אבסטראקטע, געשאפען ספעציעל פאר און פון די פאָרשער. אין דער אמת'ען אָבער ווערט די נאטור גע־געבען אלס גאנצע שטיק, און אזוי אויף דארף זי צוגעטראָגען ווערען דעם פאָלק. דעם קינד, דעם דערוואקסענעם דארף די געלעגענהייט גע־געבען ווערען „אלץ" צו דערגעהן דער נא־טור'ס געהיימניסע, און זאָלען זיי איבערלעבען דאָס עסטעטישע פערגענגען, די ענטציקונג פון ענטדעקען, די פרייד פון דעם פאָרשער, וועז א נייער אמת ניט א שטראהל אין זיינע אויגען. וואָרים אין דער אמת'ען איז קיין שארפער נרענעץ דאָך ניטא צווישען דער וויסענשאפט

און קונסט; דער געלעהרטער, וועלכער בעקומט ארויס א געהיימנים פון דער נאטור, איז א קינסטלער. די געהיימנים איז צוערשט געבאָרען געווארן אין זיין נשמה ווי אן אהנונג...

דאָס קינד, דער מאן פון פאלק זאלען געשטעלט ווערען אין דער לאגע פון פארשער. זאל דער אמת זיי געגעבען ווערען א לעבעדיגער צוזאמען מיט דעם גליק, וואָס ער פערשאפט. דאָס ווינקעלע נאטור, וואָס האָט זיי היינט געדיענט פאר א לעקציע, זאל שיינען פון שעהנקייט, זאל קינסטלעריש זיך מאהלען אין זייער פאנטאזיע. און וען זיי ווערען ארויסגעפיהרט אויף דער פרייער נאטור, זאל איינער מיט א קינסטלערישען אויג זיי ווייזען די שעהנקייט פון דעם גאנצען. אן עקסקורסיע זאל זיך פערוואנדלען אין א יום טוב, וואָס ווערט ארויסגעהויבען פון דער לאנגער צאהל וואכעדיגע טעג. דערצו דארפען די פיהרער פון דער עקסקורסיע זיין קינסטלער. און א טהעאטער־שפיעל זאל דורכגעפיהרט ווערען אונטער'ן פריייען הימעל, וואָס זאל זיי ווייזען בילדער פון אמאל, בילדער פון דער צוקונפט. אזא טאג, פערבראכט אין פערגענגען, אין דערגעהן סודות, אין קוויקען זיך מיט שעהנקייט, צווישען געשטאלטען פון פערגאנגענהייט און חלומות פון דער צוקונפט, א יום טוב געפראוועט זאלבהונדערט, זאלבע־טוויזענד איז א פאלקס־קונסטווערק.

און וען איהר רופט זיי צונויף אויף קאנצערטען, זאל דאָס פראגראם ניט אבנינקאפט ווערען ווי א וואכעדיגער דאוונען. זאלען די מוזיקער שפיעלען און די פאעטען זאלען פערפאסען ליעדער און מאהלער זאלען מאהלען, און מיט יעדען פון זיי זאל דאָס פאלק קומען אין לעבעדיגע בעריהרונג...

און וען איהר פיהרט דאָס פאלק ארויס אויף א פראצעסיע, זאל די פראצעסיע דעקאָרירט ווערען מיט עמבלעמען, געמאהלען פון די בעסטע קינסטלער. און די קינסטלער זאלען מיט זיין און מיטגעהן מיט'ן פאלק.

און וען איהר גרינדעט פאר איהם לייברערים — לעזע־זאלען — פערגעסט ניט, אז בלויז א קליינער פראצענט פון פאלק לעזט. דער געוואלדיג גרעסטער פראצענט האט קיין כח ניט נאך א טאג פון טעמפער ארבייט צו לעזען ביכער. עס שפיעלט אין קארטען אדער טרינקט. וועו איהר וואלט געגרינדעט צוואמען מיט די לעזע־זאלען אויף ארבייטס־זאלען; צוזאמען מיט ל י י ב ר ע ר י ס אויף ל א־ב א ר י ו מ ס, וואו יעדער איינער וואלט זיך געקענט אבגעבען מיט אן ארבייט, וואָס איז איהם צום הארצען — מיט העפטען, שניצען און צייכנען און וואו יעדער איינער וואלט בעקומען די מעגליכקייט און די מיטלען דורכצופיהרען אין אייזען, שטיין, האלץ און שטאף א פערלאנג, וואָס איז צייטיג גענוג אין זיין הארצען, אדער א פאנטאזיע, וואָס איז געבאָרען גענוג געווארן אין זיין מוח, וואלט איהר געזהען ווי די לאבאָריומס וואלטען פול געווארן אין די אוועגדען, ווי קיינמאל ניט אייערע לייברערים.

און ביי טאג זאלען די לאבאָריומס אפען זיין פאר די פרויען פון פאלק. אנשטאט צו קוועלען זיך אין די עננגע, פינסטערע טענעמענטס, וואו אלץ פאלט פון די העכט און אלץ קומט ארויס אזוי אומגעלומפערט, וזעלען זיי קומען אין די גראסע ליכטיגע זאלען, וואו זיי וועלען לערנען ווי צו קאכען די שעהנסטע גע־ריכטען. און מאדעלען פון קלייידער און פון פערשיעדענע האנד־ארבייט וועלען העננגען. און א טיכטיגע, גוטע און פערשטענדיגע פרוי וועט ארומגעהן און אנווייזען און ערקלעהרען יעדע־רער וואָס מען דארף, און יעדע פרוי וועט זיך אויסקלייבען און טהאן איהר ארבייט לויט איהר איינגעבאָרענעם געשמאק.

אזוי וועלען די מענער און פרויען פון פאלק דערנעהנטערט ווערען צו קונסט און די קונסט וועט אריינדרינגען אין אלע ווינקעלעך און שפעלטעלעך פון פאלקס־לעבען, וואָרים יעדע ארבייט, אין וועלכער עם ווערט אריינגעלעגט א זין, וועלכע שפיעגעלט אב די נשמה פון דעם, וואָס טהוט די ארבייט, איז א קונסט־ווערק. קונסט איז ניט דאָס וואָס שטעהט העכער פון לעבען, אדער אן א זייט פון לעבען, און קונסט איז ניט בלויז דאָס, וואָס שטעלט זיך צונויף צון טענער, פארבען און ווערטער. נאך העכער פון דעם איז די קונסט פון טהאט, נאך העכער פון דעם איז די לעבענס־קונסט. די קונסט זיך אויסצולעבען, ארויסצוברענגען דאָס בעזונ־דערע, מיט וואָס יעדער אייגער פון אונז איז געבענשט פון דער נאטור.

די קלאָה פון אונזער לעבען איז, וואָס קיי־נער לעבט ניט זיין אייגענעם לעבען. א טעמ־פער שטריך איז דורכגעפיהרט געוואָרען דורך אלעמען'ס הערצער, און וועו מען לעבט אב א טאג און א יאהר און א גאנץ לעבען, און מען מאכט דעם סך הכל, קומט אוים ווי ניט גע־לעבט. מען איז נאכגענאנגען דעם טעמפען שטריך. וועו מען וואָרימט זיך אבער אין די שטראהלען פון קונסט, צולאָזט זיך דער טעמ־פער שטריך און די כחות ווערען בעפרייט און דער מענש ווערט אויסגעלייזט מיט דער לאנג־ערוואַרטעטער אויסלייזונג, מיט יענער אוים־לייזונג, נאך וועלכער עם בענקען אי דער קונסט־לער, אי דער מאן פון פאלק.

דער אויסגעלייזטער ווערט א גבור, וואָס האָט הנאה פון דעם פרייען שפיעל פון זיינע כחות און ער ווארפט זיך אין קאמפף אריין דער קאמפף־שאפט איהם פרייט.

אט די גבורה און אט די אויסלייזונג קענען אויך מיר אידען דערגרייכען, וועו די אידישע מאסע און די אידישע קינסטלער וועלען זיך געגענזייטיג געבען די הענד.

ב. ר.

ביבליאגראפיע

יעגטע סערדאצקי. געקליבענע שריפטען. היברי פּאבלישינג קאמפּאניע, 1913.

דאָס בוך איז ערשיינען, ווי דער לעזער זעהט, אין 1913. מערקווירדיג, וואָס די ארויסגעבער האָבען דערפון געמאכט כמעט ווי א סוד. דאָס איז אגב אורחא. פּאר אונז איז די דאטע וויכטיג אין אנדער בעציהונג. וועז מיר וואָלטען ניט געווען לעזען די סקיצען, וואָס יענטע סערדאצקי האָט פּער־עפענטליכט זיט דעם, וואָלטען מיר געקענט מיינען, אורטיילענדיג לויט די 19 סקיצען, וואָס זיינען ארויס אין דער „געקליבענע שריפטען" (אויסער די אוינאקטער און לעגענדען), אז די געשטאלטען, וואָס זי מאָהלט, זיינען מעהר פּראָדוקטען פון איהר פּאנ־טאזיע, אוידער לעבעדיגע מענשען; מיר וואָלטען געקענט מיינען, אז יענטע סערדאצקי שילדערט מיט אזא עקשנות די פּער'חלש'טע, פּערזוויייעלטע כא־ראקטערע, וועמעס אויגיגער פּערלאנג אין בענק־ניש איז א טראָפּעלע גליק — דאָס ארימע, זינדי־גע גליק, וועז מאָן אוז ווייב נעהמען זיך אין א מזל'דיגער שעה, ניט דערפּאר ווייל אנדערע מענשען זעהט זי ניט, נאָר ווייל אנדערע קען זי ניט זעהן. זי האָט שוין אזא שלעכט אויג, וואָלטען מיר זיך געטראכט, וואָס כאפּט ארויס פון דער בריוטער אוז רייבער וויירקליכקייט איין אינאנגענעהמען פּאקט: די פּרוי געהט אוים נאָך דעם מאַנספּאַרשוין, וועל־כער האָט זיך עפּעס פערזאמט, אוז דער מאנספּאר־שוין גלוסט נאָך דער אוז יענער אוז פיעלע פּרוי־ען...

די שפּעטערע ערצעהלונגען, וואָס זי האָט גע־דרוקט אין „צוקונפט" אוז אנדערשוואו, האָבען אונז אויערציגט, אז דאָ האנדעלט זיך ניט וועגען א דעפעקט פון איהר אויג; אז זי האָט וויירקליך פּאר זיך א ווינקעל פון לעבען, א בעשטימטען קרייז מענשען, וועלכע זי געהט נאָך טריט ביי טריט, זינט זי האָט געזומען די פעדער אין האַנד: אז די מענשען בלייבען ניט דיזעלביגע, זיי ענדע־רען זיך, עכטוויקלען זיך, ברויזען אויף, קאָכען זיך אויבער אוז שטעהען זיך אויס, טאקע ווי לעבע־דיגע מענשען; אז אין רוסלאנד (די ערשטע 11 ערצעהלונגען פון דער זאמלונג) זיינען זיי געווען ניט דאָס, וואָס זיי זיינען געווארען נאָכדעם, ווי זיי האָבען זיך אריבערגעקליבען קיין אמעריקא (די אויבריגע 8 ערצעהלונגען); אז די יצהן — 15 יאָהר, וואָס זיי האָבען פערברעכט אין אמעריי־קא, האָבען איבערגעלאָזען אויף זיי א שפור; זיי האָבען געזוכט זיך צוזאמענצופאסען, איינצולעבען זיך אוז איינצוברגערען זיך אין דער אמעריקאנער כאויבה; אז זייער פערגאנגענהייט צוזאמען מיט די אמעריקאנער איינפלוסען האָבען פון זיי בע־שאפען א טיפּ פון געווענע רוסישע ראדיקאלען אין אמעריקא.

קורץ, דער קרייז מענשען, אויף וועלכע יענטע סערדאצקי האלט אנגעשטעלט איהר בליק, איז די רוסיש־אידישע רעוואלוציאנערע יוגענד, וועלכע האָט אויפגערעגלעבט די ראעקציע אוז האָט זיך אזוועק־געלאזען קיין אמעריקא, כדי פון דאָס ניי אויפ־גאריכט צו ווערען.

מען האָט אונז דערצעהלט, אז נאָכדעם ווי די כוואליע פון רעוואלוציאנערער בעגייסטערונג האָט אבגעשלאגען צוריק, האָט זיך אנגעהויבען א וויל־דע וואקאנאליע פון דער לוידענשאפט, אז דאָס גע־שלעכטליכע האָט געזיגט איבער דעם רעוואלוציא־נערען ענטוזיאזם. יענטע סערדאצקי וויזט אונז, אז דאָס געשלעכטליכע האָט בעגליידט דעם רעוואלוי־ציאנערען ענטוזיאזם פון אנהויב אן; אז עס זיי־נען געווען לויבעם און אויפערזוכטען; אז די קלור־גע, שיהנע און רייכע האָבען פערשטויסען די מיאוסע, ארימע און פערהאָרעווטע; אז דער גלעג־צענדער אגיטאַטאָר איז צוגלייך אויך געווען דער העלד ביי די פרויען; אז קעמפּענדיג האָט מען זיך געליבט און לויבענדיג זיך האָט מען געקעמפּפט.

וועלען מיר בעשולדיגען דערפאר סערדאצקי'ס שלעכטע אויג? ניין. מיר וויסען אַלע, אז דאָס איז אן אמת געווען. דאָס איז דער גרונדפאקט פון לע־בען.

און דאָ אין אמעריקא, וואו דער קאמפּף פאר עק־זיסטענץ איז אנגעשטרענגטער, הארטער, וואו די פרויי איז געשטעלט אין דער זעלבער לאגע ווי דער מאן — זיך אליין צו פערזאָרגען, איז אט דער גרונדפאקט אַרויסגעטראָטען נאָך נאקעטער: די פרויי האָט שוין ניט געבעטעלט לייבע, ניט אויפגע־נומען די ליבע וויי א פערשליייערטע נדבה, נור זי האָט געמאַהנט און געפאדערט די ליבע, ווי א רעכט וואָס קומט איהר און וועז דאָס רעכט איז איהר ניט צוגעקומען, האָט זי געהאט טענות און איז בייז געווען...

איצט האָבען זיך דאָ, אין אמעריקא, די אינטע־ליגענץ און דאָס פאלק אויסגעמישט, עס איז ניטא קיין שארפע גרענץ צווישען זיי. די אינטעליגענץ זוכט זיך וואָס מעהר צו פּאראיינפּאכען. און דאָס פאלק פרובט נאָכרעדען די שוועריע ווערטער וואָס כאפּט פון אינטעליגענט'ס מויל. אבער אמאל האָט די אריבערגעקומענע אינטעליגענץ — רוכטי־גער די האלב אינטעליגענץ — זיך געפיהלט אלס א קאסטע פאר זיך. די פראינורונגען וועגען דעם אקאריש פערשפּילטען אדער געוואונענעם קאמפּף;

די היימישע אינטערעסען; די אַטמאָספּערע פון דער רוסישער ליטעראטור, אין וועלכער מען האָט נאָך אַלץ געלעבט — דאָס אַלץ האָט געמאכט זיי, די אינטעליגענטן קוקען אויף זיך ווי אויף אַ בער־זונדערע אויסנעם פאמיליע, אַ „פרעמדע" צום אַמע־ריקאנער ערב רב.

יענטע סערדאצקי איז געווען אויסע פון דיזער פאמיליע. דער אינטעליגענט, לעזענדיג איהרע סקי־צען, האָט געמוזט טראכטען ביי זיך: אך, זי דער־צעהלט דאָך באמת טאָקע „פאר אונז" און „וועגען אונז".

אָבער דערצעהלען „וועגען אונז" און „פאר אונז" איז אינגלויבליך שווער... די ליטעראטור האָט ליעב אויסגעשטאָנעכע, אויסגעשטעלטע, אויסגע־פונדעוועטע זאכען, פעסטע פארמען, דאָס וואָס מען רופט אין רוסישען „בית". פעסטע פארמען נעהמען זיך ערשט בילדען איצט. דער ראדיקאליזם, די „פרויע ליעבע", די געגען־ריכטונג געגען דעם אַל־טען טראדיציאָנעלען אידישען לעבען האָבען זיך ערשט איצט — נאָך אַ משך פון 15—20 יאָהר — געזאמען אויסקנעטען, „אויספלויישען" אין אמעריקא־נער אידישען לעבען. עס טויגען זיך אויס פארמען, עס שאפען זיך טיפען.

ווי זשע פארט האָט סערדאצקי געקענט דערצעה־לען „וועגען אונז" און „פאר אונז"? זי האָט אויס־געקליבען דעם אויסציג מעגליכען וועג — די פארט פון אַ שמועס. זי האָט דערצעהלט וועגען זיך און איהרע בעקאַנטע. זי האָט דערצעהלט אַ מעשה. שמועסענדיג וועגען בעקאַנטע מיט בעקאַנטע דארף מען זיך נוט אריינלאָזען אין טיעפע פסיכאָלאָגישע אנאליזען. עס איז גענוג וועז מען בעציהענט

(Fortsetzung folgt.)

נעקראָלאָגען

דעם 17טען אויגוסט איז אין לינקאָלן האָ־ספּיטאל נאָך אַ קורצער קראנקהייט געשטאָרבען מאיר בלינקין.

בלינקין האָט געהאט אַ גוואלדיגען גלויבען אין זיך. אָט דער גלויבען האָט איהם געדויעט ווי אן אנדערען טאָלענט. צוזאמען מיט זיין אונגעוועהנ־ליכען פליים האָט דער גלויבען איהם געהאָלפען דורכמאכען די פערוואנדלונג פון אַ האָראָפאשניק אַ טישלער אין אַ פעהיגען שרייבער. די שווערע האנד, וואָס איז געווען צום הובעל, האָט זיך אויסגעלערענט צו האלטען אַ פעדער.

ער האָט געשריבען סקיצען פון פאמיליען לע־בען. אַ פאָר פון זיי זיינען געדרוקט געווען אין דער „צוקונפט". מען האָט געהאַלטען, אַז דאָ, אין די פאמיליען־ערציהונגען, וועט ער זיך פיעל מעהר: ער האָט געגלויבט, אַז איהם איז געגעבען געווארען צו זעהן דאָס אינערליכע פון דעם מענשען, און ער פלעגט זיך אונטערנעהמען צו בעשריבען טיע־פע זעעלען טראָגעדיען (דר. מאָבאָווער). ווי פיע־לע, וואָס האָבען זיך דערשלאָגען צו אינטעלי־גענץ דורך אויגענער מיה, האָט ער זיך איבער־שיצט: די קרויז פון אינטעליגענץ — זעלבסט־קאָנטראָל — האָט איהם געפעהלט.

דער מענש האָט זיך אָבגעשפּיגעלט אין זיין סטיל. עס האָט זיך נאָך אַלץ געדאכט, אַז ער האלט דעם הובעל אין האנד. און עס פאלען טרוקענע שארשיגע הובעלשפּענער, שיטען זיך גאַנצע בערג, מאכען פול אַלע ווינקלען, פערשטעלען דעם אַרויס־גאנג. דו האָסט זיך נוט וואו צו קעהרען און וואו צו וועגדען. פלוצלונג, קוקסט זיך אָרום, ווי די הובעל־שפּענער ריהרען זיך, הויבען זיך פון אָרט, ווי אַ היציגע פּאָרע וואָלט געשלאָגען פון אונטען. אַ 10—12 בלינקין'ס בעסערע ערצעהלונגען וואָלטען אפשר צוגוופּגעשטעלט נוט קיין שלעכטען באַנד.

אַ צוויי־טער יונגער אידישער שרייבער איז מיט צוויי וואָכען צוריק געשטאָרבען אין קאָליפאָרניע, כ. ח. לונער. וועד עס האָט איהם געקענט פערזענליך, וועט לאנג געדענקען דעם עדעלען סימפאטישען יונגענמאן. עס האָט זיך געדוכט, אַז

די מילדקייט אַליין רעדט דורך איהם.

וועו ער האָט געגנומען פֿרוכירען זיין פעדער איז ער שוין געווען אַ פּער'משפּט'ער צום טויט.

זיין ערשטען צוטריט צו דער אידישער ליטעראַטור האָט ער געקראָגען דורך אברהם רייזענ'ס „דאָס נייע לאנד", מיט וועלכען ער איז געווען פערבונדען. ער האָט דאָרט אָבגעדרוקט אַ פּאָר אַרטיקלען און אויניגע ליעדער. אין פערלויף פון די לעצטע דריי יאָהר פלעגען זיינע ליעדער פון ציים צו ציים ערשיינען אין דער „צוקונפט". אַ בלאַסע ציטערניג נשמה האָט זיך געפיהלט אין זיי, אויבער וועלכער דער מלאך המות שׂאַרפּט זיין חלף. ער האָט אויבערגעלאָזען אַ גרעסערע פּאָעמע „אין נעבעל", וואו ער גיט אויבער דאָס אינטימסטע וואָס ער האָט פערמאָגט — זיין צער. ער געזעגענט זיך דורך איהר מיט דער וועלט.

קורץ פאר זיין טויט האָט ער געזומען רעדאַגירען אַ לאָס-אנדזשעלאָס'ער אידישעס וואָכענבלאט — „פֿראָגרעס".

פּאָטראָנייזט אייער פרייַנד

סאכאראָוו

וועלכער פערקויפט די בעסטע

ווינען שנאַפּס, טהעע און קאַפּע

אין זיינע 3 גרויסע סטאָרס אין ברוקלין:

800 בראַדווי,
279 עלערי סטריט
45 גרעהעם עוועניו
94 גרעהעם עוועניו

גיט אַכטונג אויף אייער געזונד און קויפט ניט קיינע געפעלשטע ווויין און שנאַפּס.

פּאָמפּעיין

אָליון אָיל

אימער פריש, ריין, זיס און געשמאַק.

אין אלע דראָג סטאָרס.

פּולער האַלבער פּוינט 25 סענט.

שׂהען, ריין, געזונד

מאַכט נור די

ליביט זאלב און ליביט ווייף

הויט-ספּעציאַליסטען רעקאָמענדירען עס, און טויזענדע מענשען זיינען געהאָלפען געוואָרען.

נומער 1 ליביט זאלב נעהמט אַרונטער זומער-שפּרינקלער, לישאָיעס, פּלעקען, פּימפּלס א. ז. וו., עס מאַכט דאָס געזיכט שׂהען, ריין און יונג. פּרייז 50 סענט.

נומער 2 ליביט זאלב היילט בויסונגען, אויסשלאָגען, הויט-שיילונג, עקזעמא, סויקאָזיס און אַלערליי וואונדען. פּרייז 50 סענט.

ליביט נומער 14 מאַכט די האָאָר וואַקסען, רייניגט דעם קאָפּ פון דענדאַרף (ניסלעך), פערהיט די האָאָר פון אויספאַלען. פּרייז 50 סענט.

ליביט זאלב נומער 15 פּאר אומרייניג און שוואַכע בלוט. פּרייז 50 סענט.

ליביט זייף. וואַשט אייך און אייערע קינדער מיט ליביט זייף, וויל דאָס איז די רייניסטע זייף און פערהיט פון הויט-קראַנקהייטען. עס קיהלט דעם קערפּער און שטאַרקט די האָאָר פון קאָפּ זיי זאָלען ניט אויספאַלען פּרייז 15 סענט.

לייד!עם! זייט פאָרזיכטיג וועלכע פּיוס-פּאָדער איהר ווילט. לאָ קאמפּוס פּיים-פּאָדער איז די בעסטע, עס האַלט דעם געזיכט אימער יונג. אין 4 קאָלירען. פּרייז 35 סענט.

צו בעקומען אין אַלע גוטע אפּטייקען, נאָר לאָזט זיך ניט איינריידען אויף אַנדערע אונז. אויף דורך פּאָסט. שיקט דעם פּרייז אין סטעמפּס אדער מאני-אָרדער צו:

זאכען. אויב אייער אפּטייק האָט עס ניט, קענט איהר עס פּאזיטיוו בעקומען אין דיי אפּטייקען 165 סטעגען סט., 36 עלליען סט. און 250 ריוויינגטאָן סט. אדער דירעקט פון
LIBIT-TRIUMPH CO., 215 Grand Street, New York City.

די צוקונפט

OCTOBER, 1915 ארויסגעגעבען פון פאַרווערטס אסס'ן אַרטיקל

דער

נאמען

יצחק גאלדבערג

אי"ז א גאראנטי אז עס אי"ז

אימער די בעסטע און

קאסט ניט טייערער

ווי א

נאבגעמאכטע

Vol. XX OCTOBER, 1915 No. 10.

א. ליעסין:

דושיימס קעיר האַרדי

ס איז פּאַראַן אַ מעשׂה׳לע וועגען דעם קעניג לייבעניקערין און זיין טרייען טרובאַדור בלאַנדעל. אַ שונא איז בעפאַלען דעם קעניג און אַרויסגעשליידערט איהם אין תפיסה. און קיינער האָט ניט געוואוסט וואו ער איז אהינגעקומען. זיצט דער קעניג מאַנאַטען און יאָהרען אין פינסטערען טהורעם, און זיין טרייער טרובאַדור זוכט איהם אַרום איבער דער וועלט און זינגט דעם קעניג׳ס בעליבטעם ליעד. ער זינגט אַבער אויס נאָר אַ העלפט פון׳ם ליעד, כדי דער קעניג, דערהערנדיג עם, זאָל פון זיין תפיסה אַליין שוין די צווייטע העלפט דערזינגען. און אזוי וואַנדערט ער אום מאַנאַטען און יאָהרען איבער בערג און טהאַלען, איבער וויסטע פעלדער און פּוסטע וועלדער. און עס טראָגען זיך אַלץ די קלאַנגען פון דעם האַלבען ליעד, פול בענקשאפט און שמערץ, און זיי בעטען זיך און זיי רופען אויף ריהרענד, אזוי הארציג. קיינער אַבער רופט זיך ניט אָפּ, קיינער דערזינגט ניט דאָס ליעד. און אַלץ וויסטער קוקט אַרוים, פאַר׳ן טרובאַדור אַרום און אַרום די וועלט, און אַלץ פינסטערער לעגט זיך אוועק אויף איהם און דריקט איהם די פערצווייפלונג.

אָט די מעשׂה׳לע קומט אויפ׳ן זינען ביים פרישען קבר פון דעם פערשטאָרבענעם ענגלישען אַרבייטער־פיהרער.

צווישען אַלע איבערגעבענע און בעגייסטערטע פאָרשטעהער פון דעם אינטערנאַציאָנאַל איז קיער האַרדי געבליבען נאָכ׳ן טויט פון זשאָרעס׳ען דער איבערגעבענסטער, דער בעגייסטערטסטער. פריעדען צווישען פעלקער און קאמפף צווישען קלאַסען — דאָס איז געווען דער שטראָהלענדער אידעאַל, וואָס האָט הארר׳ם נשמה אָם מעכטיגסטען בעהערשט. און אָט דער אינטערנאַציאָנאַל, צו וועלכען האַרדי האָט לאַנג און הייליג געדינט, איז פלוצלונג פערשוואונדען, שפורלאָס פערשוואונדען, אזוי ווי ער וואָלט גאָר קיין מאָל אויף דער וועלט ניט געווען. קאמפף צווישען פעלקער און פרידען צווישען קלאַסען — דאָס איז איצט געוואָרען דער בלוטיגער געבאָט פון מענשליכען צוזאמענלעבען.

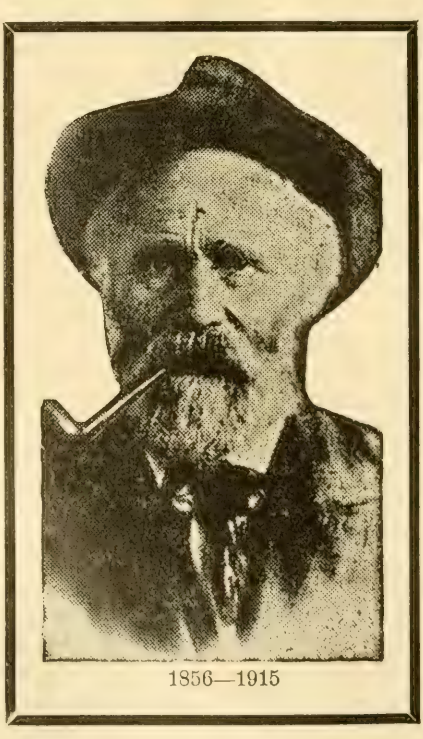

1856—1915

האָט האַרדי אריינגעקוקט וויידער און וויידער אין דער וואהנזיניג־שרעקליכער וועלט. און ער האָט אלץ געזוהן פאר זיך איבעראל נאָר אוראַנאַנען פון שראפּנעל, וואָלקענס פון טויט־זוראָגענדע גאזען, כיבוס׳ם פון קאַכיגען בלוט. און אומזיסט האָבען זיך געטראָגען, פול בענקשאפט און שמערץ, זיינע ריהרענדע, הארציגע, רופענדע קלאַנגען — יענע קלאַנגען, וואָס זיינען ניט לאַנג נאָך דער ארבייטערשאפט פון דער וועלט אזוי ליעב און טהייער געווען! דאָס

האַרץ פון פֿערשוואונדענעם אינטערנאַציאָנאַל האָט שוין דער טרייער טרובאדור ניט אָפּגעזונט, קיינער האָט זיך צו איהם אין זיין רוף ניט בעהעפט, קיינער האָט זיין ליעד ניט דערזונגען. אין פינסטערן טהורעם, אונטער שלאָם און ריגעל, איז אַלץ נאָך דער העלדען־קעניג, דער לייבענהארץ, פערשטעקט און פער־באַרגען. און אַלץ שרעקליכער האָט ארויסגע־קוקט די וואהנזיניגע וועלט ארום און ארום און אַלץ פינסטערער האָט זיך געלעגט און גע־דריקט די פערצווייפלונג.

און דער הויך־אַיידעלער ריטער־טרובאדור האָט עס ניט אויסגעהאלטען. זיין גרויסע האַרץ, וואָס האָט א לעבען לאַנג אזוי מעכטיג געקלאפט פאר אַלע אונטערדריקטע און פער־פֿאלגטע, פאר אַלע בערויבטע און בעלײדיגטע, איז ענדליך שטום געוואָרען.

* * *

דזשיימס קעיר האַרדי איז געבאָרען געוואָ־רען מיט 59 יאָהר צוריק אין זעהר אַן אָרימער שאָטלענדישער ארבייטער־פאמיליע. און שוין אין זיעבען־יאָהריגען עלטער האָט ער זיך גע־מוזט אָפּזוגענען מיט די שוויענדע הימלען און מיט דער בליהענדער ערד און ארונטערלאָזען זיך אין די שוואַרצע מינען אונטער דער ערד. דאָרט, אין אייביגער נאכט און אייביגער לע־בענס־געפאַהר, איז פערוועלקט געוואָרען זיין צארטסטע יוגענד, איז דערשטיקט געוואָרען זיין מונטערע בחור'שאפט. און דאָרט איז אָבער אויפגענאנגען און גרוים און שטארק געוואָרען זיין ענטשלאָסענהייט אָפּצוגעבען זיך אין נאָנ־צען דעם קאמפֿ פאר דער לײדענדער מענש־הייט. פּויזענדיג אויף אַלע פיער און האַקענדיג און האַקענדיג אין שוואַרצען שטיין, ניט ער זיין ריטער־נדר, וועלכען ער איז טרעי געבליבען דעם גאנצען לעבען — צו דיענען די אינטע־רעסען פון דעם ארבייטער־קלאַס מיט אַלע כחות און ביז'ן לעצטען אָטהעם־צוג.

17 יאָהר איז האַרדי אָפּגעוועזן אין די קוי־לען־מינען אונטער דר'ערד, און ער האָט פון דער אונטערערדישער פינסטערניס ארויסגעטראָגען און געטראָגען צוויישען די ענגלישע ארבייטער־מאסען א גרויסען שטראָהלענדען אידעאל. א הויך־בעגאבטע פערזאָן, מיט אַן עראָהבענער נשמה, מיט א ליכטיגען מוח און אַן אויסער־געוועהנליכען רעדנער־טאַלאַנט, האָט ער נלייך ערוואָרבען גרויס אייגפלוס צוויישען די ענג־לישע קוילען־נרעבער. צו 16 יאָהר האָט ער נאָך ניט נעקענט אונטערשרייבען זיין נאָמען, און צו 24 יאָהר, וועז די מינען־אייגענטהימער האָבען איהם אוועקגעשטעלט אויס'ן שוואַרצען ליסט, איז ער שוין נעווען א פאָלשטענדיג אינ־טעליגענטער ארבייטער פיהרער. ער האָט גע־נומען רעדאקטירען א צייטונג. מיט אייניג יאָהר שפעטער האָט ער שוין ארויסגעשטעלט זיין קאנדידאטור פאר'ן פּארלאמענט. און פון א פּאַרקעמפּער פאר די ענגלישע קויילען־גרע־בער האָט ער זיך ערהויבען צו זיין א פּאַרקעמ־פּער פאר אלע ארבייטער בכלל. דער געווע־זענער איינפאכער ארבייטער האָט מיט זייע גייסטיגע מעלות, מיט זייע פּעהיגקייטען און ענערגיע, שנעל דורכגעזעגט זיך א וועג; ער איז געוואָרען דער פיהרער פון די ערוואכטע ענג־לישע מאסען און איינער פון די אינטערעסאנט־סטע צענטראלע פיגורען אין פּאָליטישען לעבען פון ענגלאנד.

ניט אין ביכער, נאָר אויפ'ן טאָג־טעגליכען קאמפֿ־פּלאַץ האָט הארדי געלערענט די לעק־ציאָן פון קלאסען־קאמפֿ. און הארדי האָט געזעהן א קלאסען־קאמפֿ איבעראל נאָר, וואו די ארבייטער האָבען זיך געשטעקט קעמפֿענען אויף אַן אָרגאניזירטען און ריכטיגען אופן פאר זייערע אינטערעסען. די רעוואָלוציאָנערע פּרא־זע און די רעוואָלוציאָנערע פּראָגראם האָבען דארום ניט געשפּיעלט ביי איהם אזא וויכטיגע ראָלע, ווי ביי מאנכע פּראָמינענטע ענגלישע געגאסען, וואָס זיינען געקומען צו דער סאָציא־ליסטישער בעוועגונג פון די פערמעגליכע קלא־סען. הארדי איז געבליבען אונצופּריעדען מיט דער סאָציאליסטישער טהעטינקייט פון דיעזע גענאסען, וואָס האָבען די בריטע ארבייטער־מאסען ניט געקענט צוציהען און אין נאנצען אויסגענלאָזען. ער איז אונצופּריעדען געווען מיט דער סאָציאל דעמאָקראטיק פּעדעריישאָן, מיט דער סאָציאליסטישער פּארטיי, וואָס האָט אין די ארבייטער־קוואַרטאָלען ניט געקענט דורכדרינגען. הארדי האָט אָבגעוועגדט אין זיין סאָציאליסטישער טהעטינקייט נייע מעטהאָדען און ער האָט געגרינדעט א נייע פּארטיי. און כאָטש ער האָט ניט געהאלטען נאָכאנאנד מארקס'ען אויף די ליפּען, ווי עס האָבען גע־טהאָן מאנכע פון זיינע אָפּאָנענטען, איז פון דעסטוועגען זיין טהעטינקייט פון א נעווייסען שטאַנדפּונקט געווען מעהר אויסגעהאלטען אין מארקסיסטישען גייסט. מארקס'עס כלל, אז „איין בעוועגונג איז וועדטה צעהן פּראָ־גראָמען", האָט הארדי, ביי דער גרינדונג פון דער אינדעפּענדענט לייבאָר פּארטי, אויסגע־דריקט אויף זיין אייגנארטיגען אופן:

„די ארבייטער־בעוועגונג — האָט ער נע־זאָגט — איז ניט קיין פּראָגראם און אויף ניט קיין קאָנסטיטושאָן, נאָר א גרויסער פּריניציפּ, די ענטשלאָסענהייט פון די ארבייטער צו וועג־רען די בעלי בתים פון זייער אייגענעם שיק־זאל."

וועז הארדי איז ארויסגעטראָטען אויף דער סצענע, איז נאָך צוויישען די ענגלישע ארבי־טער קיין סאָציאליסטישע בעוועגונג כמעט וו־ניט נעווען; די מעהרסטע ענגלישע סאָציאליס־טען זיינען נעווען איגטעליגענטען, אָפּטמאל זעהר רייכע, אָפּטמאל זעהר אריסטאָקראטישע,

יוּעלכע זיינען איבערגעשפּרונגען דעם קלאסען־אָבגרונד און געשטעלט זיך אין די רייהען פון דעם אַרבייטער קלאס. דאָס איז אָבער הויפּט־זעכליך נעווען א טהעאָרעטישער שטעלען זיך. ענגלאנד, דאָס קלאסישע לאנד פון קאפּיטאליזם, וואו די אינדוסטריע איז ענטוויקעלט אם שטארקסטען, האָט אין אלגעמיין ביז ניט לאנג צוריק געהאט די שוואכסטע בעוועגונג. דאָס איז א הארבע פראגע, וועלכע מען פערענטפערט גאנץ אייגפאך: אין פרייען ענגלאנד זיינען ניט געווען פיעלע פון די בייזע אומשטענדען, וועלכע האָבען געדיענט פאר מעכטיגע וואפען אין די הענד פון די סאָציאליסטען פון אנדערע לענדער. זיי זיינען שוין דאָרט לאנג פערשוואנדען. צום ביישפּיעל, מאנכע רעוואָלוציאָנערע מעטהאָדען, וועלכע זיינען אזוי ווירקזאם נעווען אין דייטשלאנד, מאנכע רעוואָלוציאָנערע ווערטער, וואָס האָבען געקלונגען אזוי שטארק אין דייטשלאנד, וואָלטען אין ענגלאנד קיין ממשות ניט געהאט. דאָס וואָלט דאָרט נעהייסען שפּאָרען זיך און ברעכען זיך אין אָפענע טהירען. די קריטיק פון אלערלייי סאָציאלע אונגערעכטיגקייטען איז נעווען אין דייטשלאנד א פעלד אן אונבאַרבייטע, און די סאָציאליסטען זיינען געקומען און פערכאפּט עס און נעווואונען גרויסע פאָפולאריטעט צווישען די פאָלקס־מאסען. אין פרייען ענגלאנד איז אָבער די קריטיק פון אלערלייי סאָציאלע אי־נעריעכטיגקייטען אויפגענומען נעווארען פון ראדיקאלע, ליבעראלע און זאָגאר קאָנסערוואַטיוע מענער. און שארף האָט זיך עס אייפּנעדריקט אין וואָרט און טהאט. און וועז דער סאָציאליזם איז דאָרט אָנגעקומען, האָט ער שוין נעפונען אויף דעם פראָלעטאריאט ביי דער אריבייט, אויב ניט אויף א סאָציאליסטישען, איז אויף א טרייד־יוניאָניסטישען נעביעט. און די ענגלישע פרייהייט האָט פון אָנפאנג אָן נעגעבען אויף דעם פראָלעטאריאט די מעגליכקייט צו קעמפּפען און אויסצוקעמפּפען פערהעלטנים־מעסיג בעסערע בעדינגונגען און א בעסערע סך־זיכטענג.

די פרייע אינסטיטוציאָנען פון ענגלאנד, האָבען אָפּגעהאלטען ביז א צייט די מאסען פון אזא ראשען איבערגאנג צום סאָציאליזם, ווי מיר האָבען עס נעזעהן אין דעם האלב־דעספּאָטישען דייטשלאנד. און די מעהר פּאָרטעגעשריטענע ענגלישע בורזשואזיע האָט זיך אויף אזוי דום ניט נע'עקשנ'ט, ווי די בורזשואזיע פון אנדערע לענדער, וועז נעווייסע רעפּאָרמען זיינען נעווארען א דרינגענדע נויטוועניגקייט. כאראקטעריסטיש פאר ענגלאנד פון יענער צייט איז די „פאביאן סאָסייעטי", א מין סאָציאליסטישע פּארטיי, וואָס איז אָבער נעשטאנען אויפ'ן שטאנדפונקט, אז דער קאפּיטאליזם, ווי וועניג מען זאָל נעגען איהם ארבייטען, וועט מוזען פון זיך אליין פערניכטעט ווערען. מען דארף נאָר האָבען די געדולד אויסצוואוארטען ביז די גאָלדענע צייט וועט אָנקומען. די פאָביאנער — דאָס זיינען סאלאָן־סאָציאליסטען, וועלכע רעידען זעהר שעהן וועגען דעם ארבייטער־קלאס אין די אריסטאָקראטישע סאלאָנען און קימערען זיך וועגען איהם גאנץ וועניג אין דער ווירקליכקייט: און אזוי ווי זיי זיינען אלע רייכע לייטע, קענען זיי פאָלקאָם לעבען נאָך זייער טהעאָריע — געדולדיג אויסווארטען ביז וואנען דער קאפּיטאליזם וועט פון זיך אליין פערניכטעט ווערען.

די סאָציאליסטען פון דער סאָשיאל דעמאָקראטיק פּארטיישאָן זיינען שוין גראדע גענוען זעהר רעוואָלוציאָנער געשטימט. זיי האָבען געגלויבט, אז דער קאפּיטאליזם קען פערניכטעט ווערען נאָר דורך א סאָציאלער רעוואָלוציאָן. פון אזא הייליגן גלויבען איז אָבער אלץ נאָך קיינע פּראקטישע רעזולטאטען ניט ארויסגעקומען. אין דער ווירקליכקייט זיינען אויך די פערערריישאָנישטען, אזוי ווי די פאביאנער, געטהאָן נאָר דאָס וואָס זיי זיינען גע־זעסען בייים ים און געווארט אויף דעם גוטען וועטער. און אויף די פערערריישאָנישטען, אָנוי ווי די פאביאנער, זייענדיג נערסטענטהיילם מענשען מיט טאלאנטען, מיט פּראָפעסיאָנען, פערזאָרגטע, פערמעגליכע, האָבען גאנץ געדולדיג גרויסע סאָציאלע אומענדערונג אויסווארטען. און אזוי ווי ביידע פּארטייען האָבען אין לעבעדיגען לעבען קיין וואָרצלען ניט געהאט, און אזוי ווי ביידע פּארטייען האָבען געהאט הינטער זיך נאָר פּאָפירענע פלאטפּאָרמען, אָבער ניט קיין אמת'ען ערנסט. און קיין אמת'ע פּראנטוואָרטליכקייט, פלעגען דאָרום שטענדיג דאָרט בושעווען שטרייטיגקייטען, זיי פלעגען שטענדיג אויפגעטרייסלט זיין פון שפּאלטונגען.

דאָס ליענט שוין אין דער טבע פון די אנגלא־זאקסען — זיי זיינען גרויסע אינדיווידואליסטען. יעדער פיהרער האָט זיך זיינע שטארק ענטוויקעלטע אייגענטהימליכקייטען, נייגונגען, קאפּריזען. און אין א בעווענונג, וואָס איז פּאָרגעקומען מעהר אין לופטען אויר דער אויף דער הארטער ערד, האָט זיך דאָס זעהר שמערצליך געפיהלט. די ענגלישע סאָציאליסטישע בעווענונגען האָבען געליטען פון צו פיעל אינדיווידואליטעטען, פון צו פיעל שטארקע כאראקטערע, וואָס קענען זיך ניט בויגען, נאכגעבען, וואָס האלטען זיך איין שווער אין צוים פון אן אָרגאניזאציאָן. און בעת אין דייטשלאנד איז די בעווענונג פעסט צוזאמענגענומען געווען אין איין פּארטיי, וועלכע קיינע מיינונגס־פערשיעדענהייטען האָבען ניט געקענט צושפּאלטען, איז אין ענגלאנד פאָרגעקומען פונקט דער היפוך: ווי נאָר א געוויסע צאהל ענגלענדער פלענט זיך צוזאמענקומען אונטער דער רויטער פאָהן, פלעגען גלייך זיך ווייזען

אלערליי פיהרער און זיי פלענען ניט קענען מושוה ווערען צווישען זיך. די מיינונגס־פער־שיעדענהייטען זיינען גראַדע צווישען די ענג־לישע סאָציאַליסטען ניט געווען אזוי גרוים, ווי ביי די דייטשע סאָציאַליסטען; די מחקוקות און די שפאלטונגען האָבען אָבער ביי די ענג־לענדער קיין מאָל ניט אויפגעהערט.

און אָט דאָ איז ארויסגעטראָטען אויף דער סצענע האַרדי און געשאפען די אינדעפענדענט לייבאָר פּארטי, און בעקלידט דעם סאָציאַליזם מיט א גוף פון א ריכטיגער ארבייטער־ארגא־ניזאציאָן, און אריינגענעבען אין דער ארבי־טער־ארגאניזאציאָן א ריכטיגע סאָציאַליסטישע נשמה. די סאָציאַליסטישע בעוועגונג, וואָס האָט פריהער ניט געווואוסט פון אן ארבייטער־בעוועגונג, און די ארבייטער־בעוועגונג, וואָס האָט פריהער ניט געווואוסט פון א סאָציאַליס־טישער בעוועגונג, האָבען זיך אין דער נייער פּארטי האַרמאָניש פעראייניגט.

די אינדעפענדענט לייבאָר פּארטי האָט גע־צוויגען אין די אלגעמיינע וואהלען ארום 50 טויזענד שטימען, בעת די צוויי קאנדידאטען פון דער סאָשיאַל דעמאָקראטיק פעדעראַציאָן האָבען מיט אייניגע יאָהר פריהער געצויגען די לעבערליכע צאָהל פון 27 און 32 שטימען. האַרדי איז אָבער געבליבען אונצופריעדען. ער ער האָט גענוג־ווב, אז מען מוז האָבען אזא גרויסע פּארטי, וואָס זאָל אריינגעהמען אין זיך אלע סאָציאַליסטישע פּארטייען פון איין זייט און אלע יוניאָנס און קאָאָפּעראַטיוון פון דער צווייטער זייט, און כאָטש ער האָט פער־שטאַנען, אז אזא פּארטי קען נאָך פּאָרלויפיג ניט זיין עכט סאָציאַליסטיש, האָט ער אָבער געדענקט, אז סוף כל סוף וועט זי עם מוזען ווערען, ווייל די האָפענונגען און שטרעבונגען פון דעם ארבייטער־קלאַס מוזען פיהרען צום סאָ־ציאַליזמום. און האַרדי איז געווארען דער הויפּט־טהור און בעניסטערער פון א נייער פּארטי, פון דער לייבאָר פּארטי, וואָס האָט ווירקליך אָבגעצוינגען די גרויסע ארבייטער־מא־סען פון די סאָציאַליסטישע פּארטייען און פער־אייניגט זיי פּאָליטיש, אזוי ווי זיי זיינען פער־אייניגט עקאָנאָמיש.

דער ענגלישער קאָפּיטאַליזמום האָט ארום יענער צייט געמאכט א פערזוך צו פּאראַליזירען די מאכט פון די טרייד־יוניאָנס (די בעריהמטע טעד־ווייל דעפיזישאָן). און דאָס האָט אם שטארקסטען מיטגענאָמען דעם וואונדערליכען ערפאָלג פון דער לייבאָר פּארטי. די גרויסע טרייד־יוניאָניסטישע מאסען האָבען זיך ארומ־גזוזהן, אז די נאָכגעבונגען פון דער נאָכגעביג־סטער בורזשואזיע קענען אָבער ניט ווערמה ניט האָבען כל זמן די ארבייטער וועלען זיך שלעפען אין עק פון די בורזשואזיע פּארטייען. און אין פערלויף פון אייניגע יאָהר האָט שוין די לייבאָר פּארטי געצאהלט העכער א מיליאָן מיטגלידער. און פיעלע און וויכטיגע יוניאָנס האָבען זיך פעראייניגט בייס שטיס־קאסטען מיט די סאָציאַליסטישע פּארטייען, און אונ־טער'ן דרוק פון א גרויסען פּאָליטישען ערנסט זיינען די מעהרסטע קריעגעריש אינדיווידוא־ליטעטען שטיל געווארען. און אלץ נאָכגעביגער איז געווארען די ענגלישע בורזשואזיע, און אלץ וויכטיגער זיינען געווארען זייערע נאָכגעבונגען, און אלץ מעהר און מעהר האָבען די ארבייטער געגומען פאָדערען.

די עראָבערונג פון ענגלאנד פאר'ן סאָציא־ליזם האָט זיך אָנגעפאנגען, און אן דער שפּיצע פון די עראָבערער האָט דרייסיג יאָהר נאָכ־אנאנד געשפּרייזט דער אימער יונגער, אימער קריעגעריישער, אימער איידעלער האַרדי.

* * *

האַרדי, ווי זשאָרעס, זיינען געווען מענשען, ביי וועלכע ווארט און טהאט גיסען זיך צוזא־מען; דאָרום האָבען זיי ניט געקענט זיין פון די געדולדיגע ווארטער אויף דער סאָציאַלער רעווא־לוציאָן. נאָך אלעמען דיינקט מען דאָך ווי מען ווייל, און זיי האָבען ניט גע וואָרט זיצען געדולדיג און ווארטען; דאָרום האָבען זיי אויך ניט גע דיינקט, אז מען דארף זיצען געדולדיג און ווארטען. זיי האָבען גע־טראָגען אין זייערע הערצער הייסע רויטע בלוט און ניט קיין שמות פון א סאָציאַליסטישען חומש; דאָרום האָבען זיי זיך ניט געריעבענט פאר די געשוואָרענע ארטאָדאָקסען. זייער שייכות צו מארקס'ען איז אָבער אין גרונד גע־ווען א פיעל אינטימערע איידער ביי די אזוי גערופענע ארטאָדאָקסען, ווייל זיי האָבען ניט גע טראַכט מיט מארקס'ען אין האַנד, נור געלעבט מיט מארקס'ען אין האַנד.

און אָט איז געקומען דער וועלט־קריעג, דער מאָמענט פון גרויסער אויספרופונג, אין מיר האָבען דערזעהן, ווער עם זיינען געווען די ריכטיגע תלמידים פון מארקס'ען. מיר ווייסען ניט, ווי זשאָרעס וואָלט זיך איצט געהאַלטען, ווען די קויל פון דעם וואָהנזיניגען וואָלט די ארבייט פון זיין מעכטיגען גייסט ניט אָפּגע־שטעלט. דער ברייטער, גרויסער זשאָרעס וואָלט אָבער זיכער ניט געווען אזוי ענג־פאַט־ריאָטיש, אזוי קליין־פאַטריאָטיש, ווי די געדם. און מיר האָבען שוין געזעהן, ווי האַרדי האָט זיך געהאַלטען, און איז דען זיין האַלטונג ניט געווען פיעל סאָציאַליסטישער, מענשליך־סאָ־ציאַליסטישער, מארקסיסטיש־סאָציאַליסטישער, איידער די האַלטונג פון די היינדמאַנס?

עס איז ווייניג א געדאנק דורכצוטראכטען; מען מוז איהם אויך דורכפיהלען; דאַמאָלסט בלייבט ער ניט בלויז אין קאָפּ, נור אויך אין'ם

בלוט. אזוי האָבען איינגעזאפט דעם סאָציאַליסטישען נעדאנק אזעלכע הערץ־סאָציאַליסטען וויז זשארעס און הארדי. די נעדם און די היינד מאנס האָבען אָבער אָפּגעלעבט א לעבען נור מיט'ן קאָפּ. און וועז דער וועלט־קריעג האָט א בריה געטהאָן און אויפגעריהרט אויך זייער הארץ, דאן האָט ארויסגעצייגט, אז דער מענש אין זיי, ניט דער וואַרטער און ניט דער שמוט־היטער, נור דער לעבעדיגער מענש אין זיי, איז פיעל פריינדליכער געשטימט צום רוסישען באָ־יאָנעט, איידער צו מארקס'ס לעבלינגס־קינד, דעם אינטערנאציאָנאל.

* * *

און נאָך שארפער פיהלט זיך דער שמערץ ביים פרישען קבר פון דעם פיהרער, דעם שהנ־סטען און דעם בעסטען, וואָס איז פאסענדער נעווען פון פיעל־פיעל אנדערע צו רופען און אָפּצורופען צום לעבען דעם אינטערנאציאָנאל.

און פאר די אידישע לעזער, די אנטרונענע פון פינסטערען רוסלאנד, וועט אינטערעסאנט זיין צו וויסען, אז הארדי האָט אימער אויפג־האלטען פאר'ן ענגלישען פאָלק גליהענד דעם נעדאנק, אז פרייהדשאפט צו דער רעגיערונג פון צאר הייסט אויך פרייהדשאפט צו דעם מעסער פון פאָגראָמשציק. און אויך אפילו שוין אין צייט פון קריעג, ריזיקירענדיג פערשטוינט צו ווערען פון א ווילד־אויפגערעגטען המון, האָט ער ניט איין מאָל אויפגעהויבען זיין שטים און פערדאמט די שענדליכקייט פון ענגלישרוסי־שען בונד.

און פאר די אידישע לעזער, די אייביגע וואנדערער, וועט אויך אינטערעסאנט זיין צו וויסען, אז הארדי האָט אין נאָמען פון דעני־לישע ארבייטער אם שטארקסטען פראָטעסטירט נעגען די אנטי־אימיגריישאָן נעזעצע אין ענג־לאנד. מאנכע אנטיסעמיטישע פאָליטישענס האָבען געפרופט ציהען דעם בעקאנטען נגון, אז מען איז מיט די אימיגריישאָן־בעשרייבונגען אויסען נור די טובה פון די ענגלישע ארבייטער, וויל די פרעמדע (די אידען) רייסען ביי זיי ארויס דעם ביסען פון מויל. האָט הארדי עפענט־ליך ערקלערט, אז די ענגלישע ארבייטער זיינען מוחל די טובה, אז זיי פאָדערען פון דער קא־פיטאליסטישער וועלט פיעל וויכטיגערעם און פיעל גרעסערעם, איידער אונגליקליכע טובות אויפ'ן חשבון פון אונגליקליכע פעלקער.

און פאר די אידישע לעזער, די קינדער פון א שרעקליך־אונטערדריקטען פאָלק, וועט אויך אינטערעסאנט זיין צו וויסען, וויי אזוי הארדי האָט זיך אָנגענומען פאר די אינדיער, וואָס וועלען פון ענגלאנד אזוי שרעקליך אונטער־דריקט. הארדי איז אליין אוועקגעפאָהרען אין אינדיען און אָפּגעהאלטען פערזאמלונגען און אטאקירט אויך דעם העפטיגסטען אופן די דאר־טיגע ממשלת הזדון. און מען דארף נור וויסען, וויי וויכטיג דער ענגלענדער בעטראכט אינ־דיענ'ס פערשקלאפונג פאר זיינע נאציאָנאלע לעבענס־אינטערעסען, אום ריכטיג צו בעגרייי־פען וואָס פאר א גרויסען בירגערמוטה הארדי האָט דא ארויסגעוויזען.

און אלם סאָציאַליסטען און אלם אידישע סאָציאַליסטען בויגען מיר דעם קאָפּ אין טיע־פען טרויער ביים פרישען קבר פון דיעזען אמת גרויסען, אמת וואונדערליכען מאן.

דוד איינהאָרן:

אין שרעק

אונענדליך ציהען זיך די טעג
און שווינדעז,
עס יאָגען זיך פון ברעג צו ברעג
די ווינדען.
די וואָלקענס ציהען זייער וועג,
פארגליווערט אָבער בלייבט מיין שרעק.

דאָרט ערגעץ ווייט פאר טויזענד מייל
אין צפון,
האָט שטיל א קלאָהרעם טייכעלע
געלאָפען.
א בלאָסער הימעל האָט אויף איהם גערוהט.
איצט זיינען זיי געפארבט אין פלאם און
בלוט...
דאָרט איז די היים פון מיינע היים־
געליעבטע,
מיט טויזענד פעדים טיף פון הארץ
פערקניפּטע.
מיט צער און פרייד, דורך דורות נאכאנאנד,
בעהעפט האָט זיי דער גורל מיט'ן לאנד.

איצט יאָגט זיי דאָרט דער שווערד
אויף אלע וועגען.
אין היין, אין קעלט, דורך שטורעם,
שניי און רעגען.
גע'סם'ט, געפיינט, געיאָגט פון יעדען אָרט,
בעגליווערט מיט האָס און מאָרד.

א גרויסער גאָט! דאָרט איז מיין קינד
געבליבען.
בעהיט זי, וואו די שרעק האָט איהר
פארטריבען,
פון ווילדען לומפּ, וואָס שענדעט יעדע טויב
און זעטיגט זיך מיט שאנד און רויב.

אונענדליך ציהען זיך די טעג
און שווינדען.
עס יאָגען זיך פון ברעג צו ברעג
די ווינדען.
די וואָלקענס ציהען זייער וועג,
פארגליווערט אָבער בלייבט מיין שרעק.

ב. שלעזינגער:

די פערשוועדונג געגען אידישע ארבייטער פיהרער

עם ארטיקעל שרייב איך ניט מיט צווײק צו איבערצייגען די לעזער פון דער „צוקונפט", אז די זיעבען קלאָוקמאכער, וועלכע ווערען איצטער גע־משפט פאר מאָרד ערשטען גראָד, זיינען אונשולדיג. איך קען זיך גאָר ניט פאָרשטעלען די מענליכקייט, אז עס זאָל זיך געפינען איין אינציגער דע־קענדער ארבייטער, וועלכער זאָל אין דעם קע־נען האָבען דעם מינדעסטען צווייפעל. איך גלויב אָבער, אז א גאנץ היבשע צאָהל פון אונ־זערע ברידער אין דעם קלאָוק־טרייד און אין אַנדערע אידישע טריידס בעגרייפען ניט די אמת'ע בעדייטונג פון דעם גאנצען בלבול; זיי פערשטעהען ניט די וויכטיגקייט פון דער גאנ־צער פאַסירונג; זיי פיהלען ניט די שרעקליכ־קייט פון דעם איצטיגען מאָמענט. וועגען דעם וויל איך אין דעם ארטיקעל רעדען.

דער סטרייק פון 1915 איז געווען איינער פון די ערהאבענסטע קאַפּיטלען אין דער אידי־שער ארבייטער בעוועגונג אין אמעריקא. די שרעקליכע אומשטענדען, וואָס האָבען דאָן גע־הערשט אין דער קלאָוק־אינדוסטריע, איז ווירק־ליך ניט צו בעשרייבען. דער קלאָוקמאכער איז געווען אן אמת'ער שקלאַף, וועלכער איז געווען פערקויפט מיט לייב און מיט לעבען פאר א מאָגערען שטיקעל ברויט. די אלע מכות און שלעק, וואָס האָבען זיך אין פערלויף פון פיעלע יאָהרען ענטוויקעלט אין די סוועט־שעפּער, האָ־בען געמאכט דאָס לעבען פון דעם קלאָוקמאכער אונערטרעגליך. די איינציגע, וואָס האָבען א שטיקעל לעבען געמאכט, זיינען געווען די יע־ניגע, וואָס האָבען דורך סאָב־קאָנטראקטינג אַרויסגעקוועטשט דאָס ביסעל בלוט פון זייערע אייגענע ברידער, וואָס די באָסעס האָבען נאָך דאָרטען גע־לאָזען.

דאָס איז ניט געווען קיין סטרייק, נאָר אן אויפשטאַנד. אָהן א יוניאָן כמעט, אָהן א סך געלד, אָהן אירגענד וועלכע פאָרבעריטונגען, מיט בלויז עטוואָס אגיטאציאָן, זיינען אלע פופ־ציג טויזענד קלאָוקמאכער ווי איין מאן אַרויס אין קאמפּף, און זיינען אלע ווי איין מאן גע־שטאַנען שולטער צו שולטער צוועלף וואָכען בי־טערע וואָכען. ניט די פערפאָלגונגען פון דער פא־ליציי, פון די פראָפעסיאָנעלע שלעגער, ניט דער הונגער און די ליידען פון זייערע פרויען און קינדער, קיין זאך האָט זיי ניט געקענט בויגען. זיי האָבען געוואוסט, אז ווייטער לע־בען אונטער די אלטע אומשטענדען איז א זאך דער אונמעגליכקייט. ערגער ווי ערגער קען דאָך ניט זיין. האָבען זיי געקעמפּפט ביז וואָ־נען די בעלי־בתים האָבען זיך איבערצייגט, אז זיי שטעהען געגען אן אייזערנער וואנד און האָ־בען זיך אונטערגענעבען.

און אין יענעם גלענצענדען קאַמפּף פאר דער בעפריאונג פון 50 טויזענד שקלאפען זיי־נען דאָס אן דער שפּיצע געשטאַנען די מענשען, וועלכע ווערען איצטער גע'משפט אלס די יע־ניגע, וואָס האָבען א פערשוועדונג געמאכט גע־גען א געווייסען לייבאָוויץ און איהם מיט די אייגענע הענד ערמאָרדעט. מאָררים זיעגמאן, איינער פון די איידעלסטע, סימפּאטישסטע און בעסטע מענשען, וואָס די ארבייטער־בעוועגונג פערמאָגט, האָט עם הייסט עס די גאנצע „פער־שוועדונג" געמאכט און האָט עס מיט א שטיק אייזען צושפּאלטען דעם קאָפּ פון דעם דאָזיגען לייבאָוויץ. עס וויל זיך ניט גלויבען, אז אזא ווילדער געדאנק זאָל אימיצען אויפ'ן זינען קע־נען ארויפקומען. זיעגמאן איז אין יענעם סטרייק געווען דער טשערמאן פון דער פּיקעט קאָמיטע, און אויסגעקליבען האָט מען איהם פאר דיעזען וויכטיגען אמט דערפאר, וואָס צו דיע־זער ארבייט פון מענעדזשען די פּיקעטינג קאָ־מיטעם האָט זיך געפאָדערט א מענש מיט א סיסטעמאטיש דענקענדען קאָפּ און מיט אן אי־בערגעבענע הארץ, און זיעגמאן האָט בויידע זאכען פערמאָגט. די אויפנאבע פון דער קאָמיטע איז געווען אויסצוהערען אלע קאָמפּליינטס וועגען סקעבערייי, ארויסצושיקען די פּיקעטס, אין וועלן סקעבס זיינען ארונטערגענומען געווארען צו רעדען מיט זיי און אגיטירען זיי, זיי זאָלען זיך אנשליסען אן דעם סטרייק. דורך די צוועלף וואָכען, וואָס דער סטרייק איז אנגענאנגען, האָט זיעגמאן טאג־טעגליך אויסגעהערט הונדערטער קייסעס, האָט זיך געזוהען מיט הונדערטער אר־בייטער, האָט מיט זיי גערעדט, זיי איבערגע־וואונען פאר דער יוניאָן. זיין אונערמיעדליכע אויסגעצייכענטע ארבייט איז געווען איינע פון די הויפּט־אורזאכען, וואָס האָבען געבראכט צו דעם זיעג פון דער יוניאָן.

און דער לייבאָוויץ איז געווען איינער פון די הונדערטער, מיט וועמען זיעגמאן האָט אין דעם נאנג פון זיין טעגליכער ארבייט נערעדט א פאָר מינוטען. מען האָט איהם אראָבנע־נומען פון א סקעב־שאפ אין האָנטער און ער האָט אלײן איינגעוויליגט צו קומען אין ניו יאָרק און געהן אין דער יוניאָן פערשפּרעכען,

אז ער וועט מעהר ניט סקעבען. עס איז דאך פשוט משוגע צו פערדעכטיגען זאגאר, אז ביי זיענמאנען האט זיך געקענט פערבעהאלטען א שטיקל געדאנק דעם לייבאוויץ אנצוריהרען. שויו ניט צו רעדען פון מארדען. דער באם, וואס האט דעם שאפ אין האנטער איינגעפיהרט, איז נעווען א קליינער, אן אונוויכטיגער, גערבייט האבען דארט א צוהן־פופצהן מענשען. צוזאמען מיט לייבאוויץ זיינען אין דער יוניאן נעקומען נאך עטליכע פון די סקעבס. מיט יענע האט אויך זיעגמאן גערעדט. לייבאוויץ'ען האט ער קיינמאל ניט געקענט, האט פון איהם קיינמאל ניט געהערט. פאר וואס זאל ער איהם פלוצלונג וועלען ערמארדען? וואס פאר א צווועק האט ער געקענט האבען? וועמען וואלט עס גוטעם געטהאן? לייבאוויץ האט זיך אליין אין בערגענעבען צו דער יוניאן. ער האט אליין פערשפראכען וויייטער ניט צו ארבייטען. אויב זיענמאן'ס פאליסי איז געווען צו דער'הרג'ענען סקעבס, פאר וואס האט ער אנדערש, טויזענד מאל ערגערע, פערביסענערע סקעבס ניט דער־הרג'עט?

איך זוך דא ניט צו איבערצייגען דעם „צו־קונפט" לעזער אין זיעגמאן'ס אונשולד. איך וויל בלויז אנדייטען, אז זאגאר א ווילד פרעמ־דער מענש, וואס איז מיט דער איסט סייד אויף א האר ניט בעקאנט, און וועלכער האט ניט דעם מינדעסטען בעגריף וועגען דער ארבייטער בע־וועגונג, אויב ער פערמאגט נאר עטוואס פער־שטאנד, האט אליין געקענט איינזעהן די לע־כערליכקייט פון דער גאנצער בעשולדיגונג. וועט איהר דאך אפשר מיינען, אז די חברה, וואס האבען דעם בלוט אויפגעבויט, זיינען נעווען אזוינע בריות, אז זיי איז געלונגען צו פער־בלענדען די אויגען פון דער גערעכטיגקייט און מאכען אז דער דיסטריקט אטורני און די גאנצע דזשורי זאלען בעאיינפלוסט ווערען? נייז, דאס אויך ניט. די בעווייזע, וואס זיינען פארגע־לעגט נעווארען פאר דער גרעצנד דזשורי, זיינען די שוואכסטע וואס מען קען זיך נאר פאר־שטעלען; נאר אין רוסלאנד וואלט מענליך ge־וען אויך אזעלכע סארט בעווייזע מענשען אין פריזאן אייגנטשפארען.

די עדות, וועלכע זיינען אויפגענטראטען פאר דער גרעצנד דזשורי, האבען איינע די אנדערע וויעדערשפראכען אויף יעדען פונקט. איינער האט „אליין נעזעהן" וי לייבאוויץ איז אנידער־נעפאלען אין א געשלעג א האלבען דלאק פון די יוניאן העד־קוואדערס. א צווייטער האט אליין נע־זעהן, וי זיעגמאן, מעטץ און סטופניקער האבען לייבאוויץ'ען ארויסגעטראגען פון די יוניאן־העדקוואדערס און איהם ארבערגעווארפען אי־בער'ן פארענץ אין סטריט ארויס; א דריטער האט אליין נעזעהן, וי לי־באוויץ איז ארויס פון די יוניאן־העדקוואדערס אויפ'ן סטופ, הינטער איהם איז גע־גאנגען זיעגמאן, און זיעגמאן האט איהם מיט אן איזען איבער'ן קאפ גענעבען.

ווייטער, איינער פון די וויכטיגסטע עדות האט ערקלעהרט, אז זיעגמאן איז געווען אין האנטער און האט דארטען אנגעמאכט א גע־שלעג, און מען האט די סקעבס ארונטערגענומען און אין דעם געשלעג איז זיעגמאן ארעסטירט געווארען. הויסט עס, אז ער איז נאר צוריק אין ניו יארק ניט גע־קומען יענעם טאג, און ער האט נאר ניט גע־קענט אנווועזענד זיין ביים מארד.

וועו איהר לייענט די קיים וי דער דיסט־ריקט אטורני האט איהר פאר דער גרענד דזשו־רי פארגעלעגט, דאן קומט אוים, אז זיעגמאן, מעטץ, וואלף און די איבערינע האבען געמאכט א פערשוועהרונג צו ערמארדען לייבאוויץ'ען. זיי האבען צו דיעזען צוועק געשיקט זיינגר'ען, האלצער'ען און אנדערע זיי זאלען ברענגען לייי־באוויץ'ען אין די הערקוואדערס פון דער יוניאן. דאן האבען זיי צו דער פערשוועהרונג צוגעצויגען אשפיז'ען, וויידינגער'ען און סטופניקער'ען. דיעזע לייטע האבען געהאלפען אפראמען דעם האלל פון פרעמדע מענשען און דאן האט מען לייבאוויץ'ען ארויסגעפיהרט אין נאס, און פאר הונדערטער מענשען אין די אויגען (דאן איז די פערטע סטריט געווען טאג און נאכט בוכשטעב־ליך אנגעפאקט מיט ארבייטער) האט זיעגמאן לייבאוויץ'ען דער'הרג'עט. קען זיך דער גע־זונטער פערשטאנד פון מענשען פארשטעלען עטוואס לעכערליכער, עטוואס מעהר משוגע וי וי אזא סארט בלבול?

און דאך איז דאס געשעהן, א גרענד דזשורי האט די מענשען אינדייטעט, צוועלף וואבען האבען זיי געשמאכטעט אין די טומס, און איצ־טער משפט מען זיי אין מארד ערשטען גראד.

וי אזוי איז דאס מעגליך?

דאס איז מעגליך דערפאר, וואס די מענשען, וועלכע פיהרען אן די נערעכטיגקייט, זיינען די פערביסענסטע שונאים פון דער ארבייטער־בע־וועגונג. זיי האבען נעגען אונז די שרעקליכ־סטע פארארטהיילע. מאנכע פון זיי זיינען איינפאכע לומפען, פאליטישע „קרוקס", וועלכע זההען אין דער ענטוויקלונג פון דער ארבייטער בעווועגונג אין די אידישע קווארטאלען א נע־פאהר פאר זייער פאליטישער מאכט; און אנ־דערע פון זיי זיינען פול מיט פארורטיילע נע־גען אונז. זייער קאפיטאליסטישער גייסט איז אזוי שטארק ענטוויקעלט אין זיי, דאס זיי קו־קען אויף אלע ארבייטער־פיהרער וי אויף פער־

ברעכער, אויף וועמען מען קען אלץ אין דער וועלט גלויבען.

עס איז מיר דאָ ניט נויטיג די לעזער פון דער „צוקונפט" צו דערצעהלען פון וועמען דער נאנצער בלבול שטאמט. זיי זיינען מיט די פאקטען גאנץ גוט בעקאנט. דער פאקטאר פון דער נאנצער בלוטיגער פערשוועדונג איז אן אייגענטהימער פון א פּריוואט דעטעקטיוו אייזשענסי, וועלכער האָט יאָהרען לאנג געזוכט די קלאָוקמאכער יוניאָן צו פערניכטען. נעטהאָן האָט ער דאָס אין דער דיענסט פון א נעווייסער גרופּע קלאָוק־מאנופּעקטשורערס, א גרופּע פון די אמאָליגע בלוט־צאפּערס, וואָס קענען ניט פערגעסען די „גוטע צייטען", וועלכע זיי האָבען געהאט איידער די יוניאָן האָט זייערע שקלאפען בעפרייט. דיעזער חברה־מאן איז עס געשטאַנען אין דיענסט פון דעם דיסטריקט אטוירני אוז האָט איהם די אלע „גלענצענדע בעווייזע" צוגעשטעלט, און דער דיסטריקט אטוירני געווייסע אסיסטענטס זיינע האָבען עס געגלויבט, וויסענדיג גאנץ גוט ווער דיעזער חברה מאן איז, דערפאר וואָס זיי האָט זיך גלענצט דאָס צו גלויבען און דערפאר, וואָס זיי געהערען צו יענע קרייזען, וואו עס הערשט די איבערצייגונג, דאָס אויף ארבייטער־פיהרער און אויף יוניאָנס קען מען אלץ אין דער וועלט גלויבען.

און די גרענד דזשורי איז איינפאך פערפיהרט געוואָרען. וואָלט דער דיסטריקט אטוירני פאַרגעלעגט פאר די דזשורי לייט די „בעווייזע" געגען די אכט קלאָוקמאכער אויף א נערעכטען און נעריכטליכען אופן, וואָלטען זיי העכסט וואהרשיינליך קיין אינדיוידועלס ניט ארויס־געגעבען, טראָץ דעם וואָס די דזשורי איז בעשטאנען אם מייסטענס פון אזוינע מענשען, וואָס האָבען וועניג ליעבע פאר יוניאָנס און יוניאָן־פיהרער. אָבער דער דיסטריקט אטוירני האָט נעהאנדעלט קלוגער. ער האָט די בעווייזע געגען די קלאָוקמאכער צוואוואַרפען, צוזעעט און צושפּרייט צווישען א סך אנדערע בעווייזע פון זעהר א פערפיהרענדען סאָרט. דאָס האָט נעדיענט א דאָפּעלטען צוועק. ערשטענס, האָבען די דזשורי לייט ניט בעמערקט וויי איין עדות וויעדערשפּרעכט דעם אנדערען, און צווייטענס, זיינען זייערע מוחות בעאיינפלוסט געוואָרען פון די אנדערע בעווייזע, וועלכע האָבען אין דער וויירקליכקייט קיין שייכות ניט נעהאט מיט דער קלאָוקמאכער קויס.

אט וואָס דער דיסטריקט אטוירני האָט נעטהאָן. ער האָט נעמאכט אן אלגעמיינע אוי־טערזוכונג פון דער טהעטיגקייט פון נענגסטערס אין די יוניאָנס. ער האָט פאַרגעפיהרט פאר דער גרענד דזשורי מאנכע פון די ערגסטע באנדיטען פון דער איסט סייד, וועלכע האָבען דע־צעהלט וויי אזוי זיי האָבען נעמאכט דזשאבס פאר דער יוניאָן און פאר יענער יוניאָן אין פערשיעדענע סטרייקס. א גרענד דזשורי הערט דעם אנדער צד ניט אוים. זעהענדיג פאר זיך דיעזע סאָרט חברה, בעריהמטע נענגסטערס, און הערענדיג פון זיי אזעלכע מעשות וועגען גוואלד־טהאטען פאר יוניאָנס, האָבען די דזשורי לייט ביסלעכווייז אנגעהויבען פיהלען, אז יוניאָן־פיהרער און נענגסטערס זיינען איינס און דאָס זעלבע, און דיעזען גרענאנ האָבען די דזשורי לייט אויפגענומען מיט פערגעניגען, וואָרים, ווי גוזאָגט, איז די דזשורי בעשטאנען פון מענשען, וועלכע האָבען סיי ווי סיי פיינדליכע בעציהונ־גען צו יוניאָנס.

אלזא, דאָס איז געווען די מעטהאָדע.

די אויפגאבע פון א דיסטריקט אטוירני איז ניט צו פערשיקען אין פּריזאָן. זיין אויפגאבע איז צו היטען, אז נערעכטיגקייט זאָל נעטהאָן ווערען. עס איז פונקט אזוי זיין פליכט צו בע־שיצען אונשולדיגע מענשען נעגען בלבולים ווי צו בעשטראפען שולדיגע. וואָלט ער מיט די־זען גייסט נעארבייט אין דער קיים, וואָלט ער אהן שום פאָראורטיילע די גאנצע געשיכטע אנא־ליזירט, וואָלט ער זיך ניט געלאָזט פערפיהרען צו וועלען א פּארטנער אין דיעזען שוידערליכען בלבול אויף זיעבען עהרליכע ארבייטער, וועמעס איינציגער פערברעכען עס איז געווען דאָס, וואָס זיי האָבען זייערע יאָהרען אוועקגענעבען צו העלפען ארויסנעהמען זייערע בריידער פון דער נידערינגער שקלאפעריי צו אביסעל א פרייערען לעבען, צו אביסעל מעהר ליכטיגקייט און גלוק.

דאָס איז דער הויפט פונקט, וואָס אונזערע ארבייטער מוזען פון דער נאנצער קיים ארוים־נעהמען. זיי מוזען פערשטעהן, אז דער טרייעל איז א טייל פון דעם שוועכען אונעהליכען קאמפּף פון קאפּיטאל און ארבייט. די חברה, וואָס האָבען דעם בלבול נעמאכט, האָבען אלם זייער צוועק ניט נעהאט בלויז אוועקצונעהמען די פרייהייט און די לעבענס פון דיעזע זיעבען יוניאָן לייט. זייער ערשטער צוועק איז נעווען צו נעבען א טויט־קלאָפ דעם נאנצער אידישער ארבייטער בעוועגונג. אנגעפאנגען פלאנעווען דעם בלבול האָבען זיי אין א צייט, וועו אין דער קלאָוקמאכער יוניאָן איז פאָרגעקומען א מין קרי־זיס, וועו אין די רייהען פון די ארבייטער האָט ניט נעהערשט די האַרמאָני וואָס דארף הערשען. האָבען די שונאים פון דער יוניאָן נעהאפט, אז דאָס ארעסטירען פון די פיהרער וואָלט דעם אי־נערליכען קריזיס נאָך פערנרעסערט, און וואָלט נאָך דערצו ארויפנשצוינען אויף דער יוניאָן דעם צאָרן פון דער אלגעמיינער נעזעלשאפט. דאָס איז נעווען די אורזאכע פאר וואָס די „בשר'ע חטאים זוכער" האָבען נאנצע פיער יאָהר נע־וארט, איידער זיי האָבען זיך א נעהם נעטהאָן

צו זוכען די מערדער פון לייבאוויץ'ען.

און מיטגעהאלפען אין דיעזער פערשווערונג דירעקט און אינדירעקט האבען א.ע שוואַרצע כוחות פון דעם אידישען קוואַרטאל, אלע די וואס זיינען דירעקט און אינדירעקט פערבאיניגט מיט דעם קאפיטאליסטישען קלאס אין דעם קאמפף וואס ער פיהרט נעגען דעם ארבייטער־קלאס. ביי מיר איז קיין שום צווייפעל ניט, אַז אט די גאנצע בעוועגונג פון דער „גע־רעכטיגקייט" נעגען די אידישע ארבייטער בע־וועגונג, איז ביז גאָר א גרויסען גראד פערואור־זאכט געוואָרען דורך דעם גרויסען זיעג, וואס די סאציאליסטישע פארטיי האט פאר־א־יאהרען געהאט אין דעם 12טען קאנגרעשאנעל דיסט־ריקט. צעהנדליגע יאהרען האט טעמעני געוועל־טיגט אויף די איסט סייד, און געוועלטיגט האט זי דאָרטען מיט איהר גאנצע שמוץ, קאָרופציאָן און פאדדאָרבענהייט. פלוצלונג האט זי פאר זיך דערזעהן ווי א נייע מאכט, א מאכט פון רייני־קייט, עהרליכקייט, פראָגרעס קומט, וואקסט און וואקסט, און מיט איינמאל ווערט זי אזוי מעכ־טיג, אז זי רייסט פון איהרע אומריינע הענט ארוים א גאנצען קאנגרעשאנעל דיסטריקט. די לומפען־געזינדעל האט איצט אנגעפאנגען צו פערשטעהן אז פאראנטוואָרטליך פאר דיעזער מפלה איהרער איז ביז א גאנץ גרויסען גראד, אויב ניט ביז גאָר אין גאנצען, די ענטוויקלונג פון די יוניאָנס, דעם וואוקס פון דער אידישער ארבייטער בעוועגונג, און זי האט פערשטאנען, אז אום איהר הערשאפט צוריק צו געווינען, איז פאר איהר פון דער ערשטע וויכטיגקייט דיעזע יוניאָנס צו פערניכטען.

און עס איז דארום פערשטענדליך, פאר וואס איינער פון די סאמע פיהרער פון טעמעני האלל אויף דער איסט סייד, האט ערקלערט, אז ווען ער וואלט נאָר די מעגליכקייט געהאט, וואלט ער זיך פאראיניגט מיט'ן דיסטריקט אטוירני און געהאלפען שיקען די זיעבען קלאָוק־מאכער צום עלעקטריישען טשער!

עס איז ביי מיר קיין שום צווייפעל ניט, דאס די אנגעקלאגטע וועלען ארוים פריי. איך בין מיט דער קיים גרינדליך בעקאנט און איך קען זיך ניט פארשטעלען, אז א דזשורי זאל אויף דעם גרונד פון די בעוויזע קענען די ברידער אונזערע פעראורטיילען. אבער דאס וואס מיר וועלען אונזערע יוניאָן ברידער בעפריען פון דעם בלבול, איז נאך וויניג. מיר מוזען די שונאים בעווייזען, אז מיר פערשטעהן די בע־דייטונג און די וויכטיגקייט פון דער גאנצער גע־שעהענים. מיר מוזען די פינסטערע כוחות פון אונזער קוואַרטאל געבען צו פערשטעהן דאס זייער אונטראירדישע טייפעל ארביט איז פאר אונז ניט געפליבען א געהיימנים. פון די יסורים און פערלוסטען אין כוחות און אין געלד, וואס די גאנצע געשיכטע האט אונז אנגעמאכט, מוזען מיר אם ענדע נוצען ציהען. מיר מוזען פון דעם לערנען צו פערשטעהן בעסער דעם קלאסען־קאמפף, לערנען צו פערשטעהן די וויכטיגקייט פון פארשטארקען אונזערע רייהען אי אין דעם עקאנאמישען אי אין דעם פאליטישען קאמפף.

שלום עש:

א פרעמדער קלימאט

(ערצעהלונג)

ר. לייזעראוויטש איז אין אוועג אהיים געקומען פון האספיטאל און האט זיך, ווי זיין געוואוינהייט איז געווען די לעצטע צייט, צוגעשלאסען ביי זיך אין קאבינעט און איז געבליבען אליין ביז צום אבענד־בראט. די דיענסט האט שוין אייניג מאל אנגעקלאפט אין טהיר און איהם ארוים־גערופען צום עסען, און דער דר. האט געגעבען זיין געוואהנליכען מרוק, וואס עס האט געוואלט הייסען, אז ער קומט באלד ארויס, און איז ג־ע־בליבען וויייטער אייניגעשלאסען אין זיין קאבי־נעט. נאר דאס מאל האט מען איהם ניט רוהען געלאזט מעהר ווי אן אנדערס מאל און פון דער צווייטער שטוב האט זיך אפילו שוין געהערט אננא איזאקאוונא, זיין ווייב'ס וועיכע און שוואַ־כע שטימע, וועלכע האט איהם געופען: „באָ־ריס, מי זשדיאם". דעם ווייב'ס שטימע האט דר. לייזעראוויטש'ן געוועקט פון זיין וואכענ־דיגען חלום. עס איז איהם געווען, ווי ער וואלט פלוצלונג דערהערט אן אויסטערלישע, אונגע־וועהנליכע זאך.

וואָרום העכער א יאָהר, זיט זיין עלטסטער זוהן, מיכאאיל, איז אוועק אין מאסקווע און איז דאָרט געוואָרען אנגענומען אין דער אוניווער־זיטעט אויף דעם מעדיצינישען פאקולטעט — האט דר. לייזעראוויטש געזהען אויסצומיידען זיין פאמיליע, וועלכע איז בעשטאנען, אויסער פון זיין דערמאנטען עלטסטען זוהן, פון זיין פרוי, אננא איסאקאוונא, וועלכע האט תמיד ג־ע־קרענקט (און ער האט זי סיי־ווי־סיי וועניג וואס

געזעהן אין זיין לעבען), פון א אינגערער טאכ־טער, זשאנקא, און א אינגעל אין פינפטען קלאס גימנאזיע, זיין מיזשיניקעל, סאלאמאן, וועלכען ער האט זעהר געליעבט. ער פלעגט אויסמיידען די שטוב, זעהן וואס וועניגער אין דער היים צו זיין. און וועז ער איז אהיים געקומען פון האס־פיטאל, האט ער זיך איינגעשלאסען אין זיין קאבינעט, געמאכט זיך ארבייטען, אבער אין אמת'ען האט ער נישט געארבייט (ער האט שוין קיין בוך נישט געהאלטען אין דער האנד, זייט ער איז ארוים פון אוניווערזיטעט), נור ער האט נאכגעקלאהרט וועגען זיין עלטסטען זוהן, וואס איז אוועק קיין מאסקווא און איז דורך א פראק־טעקציע פון פארזיצענדען פון אקרוזשנאי סוד, זיין פרוינד וואסיל איוואנאוויטש, געווארען אנגענומען אין אוניווערזיטעט. דר. לייזערא־וויטש האט געוואוסט, וויי זיין נאנצע פאמיליע, אז מיכאאיל איז נישט געווארען אנגענומען אין אוניווערזיטעט דורך פראטעקציע (די פראטעק־ציע האט מען נור בענוצט אויבען אויף פאר מענשען), נור מיכאאיל האט זיך נאנץ איינפאך אבגע'שמד'ט. כאטש קיינער האט דערפון נישט נעררעט, אין דער משפחה האט מען דערפון קיין איין ווארט נישט איבערגע'חזר'ט, דאך האט זיך דר. לייזערא־ווויטש פון דער צייט אן נע־פיהלט פעראיינזאמט און נאנצע נעכט אבגעזע־סען אליין אין זיין קאבינעט. און אז דער דאק־טאר פלעגט פערלאזען אין א צוויי שעה ארום זיין צימער, פלעגט ער שוין טרעפען דעם טיש בע־זונדער און איינזאם נעדעקט פאר זיך. זיין נאנ־צע פאמיליע איז פון דער צייט אן נעווען ערנסט, יעדער פערנומען מיט ס'זייניגע און אננא איסאקאווא איז, ווי איהר נעווען־הנ־הייט, נעגאנגען פריה שלאפען. דער דאקטאר האט פערקלעהרטערהייט ארויסגעכאפט זיין עסען און איז צוריק אריין אין זיין קאבינעט, נעמומען אן אלטען „ריעטש" אין האנד און פער־טיעפט זיך אין א רעדע, וואס א קאדעטישער דעפוטאט האט געהאלטען פאר א יאהרען אין דער דומע איבער'ן ביודזשעט. ער איז, ווי זיין נעווענהנהייט, בייא דער רעדע איינגעשלאפען. טיילמאל איז ער אזוי דורכגעשלאפען די נאנ־צע נאכט, טיילמאל איז די אלטע דיענסט, וועל־כע איז נעווען אין דעם הויז א צייט מיט יאה־רען, אריין אין קאבינעט, איהם בעמערקט — האט ער זיך אויסגעטהון און נעווארפען זיך אויף דער קאנאפע, וועלכע איז געשטאנען אין א ווינקעל קאבינעט און אויף וועלכע ער האט בייטאג אונטערנעזוכט קראנקע, און איבער וועלכע עס איז נעהאנגען אנ'אלטע רעפראדוק־ציע פון א זשורנאל, רעמברענד'ס נאטאמישע שולע.

דורך דעם איז דר. לייזערא־ווויטשען נעווען אזא ווונדער, וואס ער האט דאס היינטיגע מאל נעהערט זיין ווייב'ס שטים איהם רופענדיג פון זיין קאבינעט. ער האט פערשטאנען, אז עס האט עפעס נעמוזט פארפאלען נייעס, און ער האט זיך נעשראקען פאר דער נייעס. און טא־קע, וועז דער דאקטאר איז ארוים פון זיין קא־בינעט, האט ער נעפונען זיין פאמיליע וואהרען ארום טיש מיט מיטאג אויף איהם. דאס איז איהם נעווען אזוי ניי, אז ער האט זיך נעפערהט און ביי זיך נעקלעהרט, אז עס איז נאר א נוטע זאך צו עסען צוזאמען מיט די קינדער. נור אין הארצען האט איהם נעשראקען פאר דער נייעס. ער איז ארוים פון אוניווערזיטעט), נור ער האט נאכגעקלעהרט וועגען זיין עלטסטען זוהן, וואס איז אוועק קיין מאסקווא און איז דורך א פראק־טעקציע פון פארזיצענדען פון אקרוזשנאי סוד, זיין פרוינד וואסיל איוואנאוויטש, געווארען אנגענומען אין אוניווערזיטעט. דר. לייזערא־ווויטש האט געוואוסט, וויי זיין נאנצע פאמיליע, אז מיכאאיל איז נישט געווארען אנגענומען אין אוניווערזיטעט דורך פראטעקציע (די פראטעק־ציע האט מען נור בענוצט אויבען אויף פאר מענשען), נור מיכאאיל האט זיך נאנץ איינפאך אבגע'שמד'ט. כאטש קיינער האט דערפון נישט נעררעט, אין דער משפחה האט מען דערפון קיין איין ווארט נישט איבערגע'חזר'ט, דאך האט זיך דר. לייזערא־ווויטש פון דער צייט אן נע־פיהלט פעראיינזאמט און נאנצע נעכט אבגעזע־סען אליין אין זיין קאבינעט. און אז דער דאק־טאר פלעגט פערלאזען אין א צוויי שעה ארום זיין צימער, פלעגט ער שוין טרעפען דעם טיש בע־זונדער און איינזאם נעדעקט פאר זיך. זיין נאנ־צע פאמיליע איז פון דער צייט אן נעווען ערנסט, יעדער פערנומען מיט ס'זייניגע און אננא איסאקאווא איז, ווי איהר נעווען־הנ־הייט, נעגאנגען פריה שלאפען. דער דאקטאר האט פערקלעהרטערהייט ארויסגעכאפט זיין עסען און איז צוריק אריין אין זיין קאבינעט, נעמומען אן אלטען „ריעטש" אין האנד און פער־טיעפט זיך אין א רעדע, וואס א קאדעטישער דעפוטאט האט געהאלטען פאר א יאהרען אין דער דומע איבער'ן ביודזשעט. ער איז, ווי זיין נעווענהנהייט, בייא דער רעדע איינגעשלאפען. טיילמאל איז ער אזוי דורכגעשלאפען די נאנ־צע נאכט, טיילמאל איז די אלטע דיענסט, וועל־כע איז נעווען אין דעם הויז א צייט מיט יאה־רען, אריין אין קאבינעט, איהם בעמערקט — האט ער זיך אויסגעטהון און נעווארפען זיך אויף דער קאנאפע, וועלכע איז געשטאנען אין א ווינקעל קאבינעט און אויף וועלכע ער האט בייטאג אונטערנעזוכט קראנקע, און איבער וועלכע עס איז נעהאנגען אנ'אלטע רעפראדוק־ציע פון א זשורנאל, רעמברענד'ס נאטאמישע שולע.

דורך דעם איז דר. לייזערא־ווויטשען נעווען אזא ווונדער, וואס ער האט דאס היינטיגע מאל נעהערט זיין ווייב'ס שטים איהם רופענדיג פון

דער שטעדטישער בעפעלקערונג. און אייגענט־
ליך איז מיכאאיל גווארען אויפגעוויגען צו
דעם, אז ער זאל זיך שמרען. פעהיג איז ער ג־
ווען, און פון פינפטען־זעקסטען קלאס אן האט
ער אנגעהויבען ארויסצוואוייזען גאר בע־
זונדערע פעהיגקייטען צו מאטעמאטיק. אז מי־
כאאיל האט זיך פארגענומען ערנסט צו שטודי־
רען, איז ביי קיינעם פון די שטוב־מענשען מעהר
קיין ספק נישט געווען, אז מיכאאיל, אום אוים־
צומיידען יעדע שטערונג, וואס קען איהם שטע־
הען אין וועג צו זיין קאריערע, בעדארף זיך
שמרען. דער פאטער, די מוטער און מיכאאיל
אליין האבען געקלעהרט וועגען דעם, כאטש זיי
האבען קיינמאל קיין וואהרט דעריבער נישט ג־
לאזט פאלגן — און פארואס יעצט, וועז עס
איז געקומען צו דעם, וועז מיכאאיל האט שוין
דאס זייניגע דערגרייכט — פארואס לאזט עס
איהם נישט רוהען? וואס איז די קראפט, וואס
וועקט זיך אין איהם און בעפרעמדעט איהם פון
זיין הויזליכען לעבען און פון זיין גאנצע פא־
מיליע?

פיעל האט דר. לייזעראוויטש נאכגעקלעהרט
וועגען דעם אין די לעצטע צייט און געפרובט
מיט אלע מעגליכקייטען ארויסצורופען די
זכרונות פון די פערגאנגענע יאהרען זיינע, נור
עס איז איהם שווער אנגעקומען. וועז ער האט
אנגעהויבען קלעהרען וועגען דעם — איז ער
מיעד געוואָרען, זיין בריוט־ביניגער קערפער
— שווער, און עס האט איהם אנגעהויבען שלע־
פערען. וואָרום דר. לייזעראוויטש האט דורך די
דריי און צוואנציג יאהרען, וואס ער איז אבגע־
זעסען אין דער פראוויזין־שטאדט אין דעם אי־
דישען תחום, פערגעסען דאס דענקען. אמאל
איז ער, ווי אנדערע סטודענטען אין זיינע יאה־
רען, אויך געווען א אידעאליסט, „ער וועט ענ־
דיגען — האט עס עהייסען דענסטמאל — און
וועט געהען אין פאלק אריין": ארויבציהען זיך
אין א פערוואָרפענעם דארף, און היילען די פוי־
ערען און פויערטעם און לערנען לעזען און שרייי־
בען די דארפס־אינגלעך, ווי פיעלע סטודענטען
האבען דענסטמאל וועגען דעם נערעדט. נור
וועז דר. לייזעראוויטש האט געענדיגט אין מאס־
קווא, האט ער זיך נישט ארויבגעצויגען אין א
פערוואָרפענע דארף. ער האט זיך דאן פערליבט
אין אננא איסאקאווא, וואס איז געווען א טאכ־
טער פון דעם „דירעקטאר" סאלאמאן. ביים
דירעקטאר סאלאמאן, אנ'אלטער אויסגעדינ־
טער „אינוואליד" פון א פאברויק, וועלכער האט
געהאט פיער טעכטער, האבען דאן פערקעהרט
די אידישע סטודענטען אין מאסקווא. די מיידי־
לעך האבען געשפיעלט פיאנא, און ביים „די־
רעקטאר" האט מען זיך געפיהרט ארויסטאקרא־
טיש: דער לאקיי, אנ'אלטער גוי, האט דער־
לאנגט מיט האנדשוהען ביים טיש, כאטש עס
איז נישט געווען קיין סך צו דערלאנגען — האט
דער לאקיי מיט די האנדשוהען און די פיאנאס
געמאכט אויך דר. לייזעראוויטש'ן א גרויסען
איינדרוק. און אויך זיין חלק איז אויסגעקומען
די שוואכסטע און די מיאוס־סטע פון אלע „די־
רעקטאר" סאאמאנ'ס טעכטער, אננא.

נור קוים האט דר. לייזעראוויטש התונה גע־
האט מיט א טאכטער פון דעם אריסטאקראטי־
שען הויז, האט ער פערגעסען באלד אן זיין אי־
דעאל, איז אוועק דאן מיט זיין יונג ווייב, וואס
האט פון באלד נאך דער התונה אנגעהויבען
קרענקען, אין א שטאדט פון דעם אידישען
תחום, אין וועלכע „דירעקטאר" סאלאמאן האט
געהאט פיעל פערוואנדטע און בעקאנטע, און
אנגעהויבען צו פראקטיזירען. צומאל האט עס
נאך געהייסען, אז אויך אין תחום קען מען זעהר
פיעל אויפטהאן, און „ליכט" דארף מען נישט
בלויז אין רוסישען דארף, נור אויך אין די רו־
סישע שטאדט. נור באלד האט זיך דר. לייזע־
ראוויטש בעקענט מיט די שטעדטישע אינטעלי־
גענץ: מיט'ן אפטייקער און „פרעדסיעדאטעל"
פון סוד, און מיט זיי איז ער אבגעזעסען האלבע
נעכט אין „קלוב" און געשפיעלט אין קארטען.
די שטוב פלעגט ער זעהען אויסצומיידען. ער
האט די „אריסטאקראטקע", נאך דעם, ווי זי
האט אנגעהויבען קרענקען, נישט איבריגענס
ליעב געהאבט, נור דאס האט איהם נישט אבגע־
האלטען צו האבען מיט איהר פינף קינדער, פון
וועלכע צוויי האט זי נישט אויסגעטראגען און
די איבריגע דריי האבען זיך אויפגעצויגען אהן
זיין וויסען, ביז עס האט איהם אויפגעוועקט פון
זיין קארטען־שפיעל די געשיכטע מיט דעם שמד
פון זיין עלטסטען זוהן מיכאאיל.

וואס מעהר עס האט זיך דערנעהנטערט דעם
זוהנ'ס קומען פון מאסקווא, דאס אונרוהיגער
איז דר. לייזעראוויטש געוואָרען. דאס גאנצע
הויז איז שוויייגענד געוואָרען, און אלע האבען
זיך ווי פאר עפעס געשראקען. דר. לייזעראוויטש
אליין האט זיך אנגעהויבען צו פיהלען ביי זיך
אין דער היים, ווי א פרעמדער און ערגעץ זיך
נישט קיין אָרט געפונען. אין קלוב האט ער
אויך אויפגעהערט צו נעהן, און ביי זיך אין קא־
בינעט ביים „ריעטש" האט ער אויך שוין מעהר
נישט געקאנט איינויצען. צוערשט האט זיך
איהם אויסגעדאכט, אז די אונרוהיגקייט קומט
איהם דערפון, וואס ער איז נישט צוגעוואָהנט
און ער שרעקט זיך פאר דאס נייע געשעהעניש
אין זיין הויזליכען לעבען, נור קוים וועט ער
זיך צוגעוואָהנען צו דעם, אז זיין זוהן איז גע־
שמד'ט, און מען וועט עס געוואָהר ווערען אין
דער שטאדט, און אלע וועלען שוין אויפהערען
דערפון צו רעדען, וועט ער זיך אויך בערוהיגען
און דאס לעבען וועט ווייטער גיהן זיין נאטיר־
ליכען וועג. נור באלד האט ער איינגעזעהן, אז
די אונרוהיגקייט קומט נישט פון א נישט־צו־

נעוואהנטען צושטאנד, נור די אונרוהינקייט ביי איהם איז א פיעל טיעפערע. ער האט פאר עפעס מורא, און די סיבה פון דעם וויים ער נישט. טויזענד מאל האט ער זיך געזאגט, אז עס איז גאָרנישט געשעהען, אז מיט דעם, וואס זיין זוהן האט זיך גע'שמד'ט, איז נישט ער, נישט זיין זוהן אנדערש געווארען. ער איז נישט רעליגיעז און נישט אבערגלויביש, אז ער זאל גלויבען, אז דאס, וואס דער זוהן האט אויסגעלייגט זיין רעליגיע, זאל האבען א טיעפערע בעדייטונג. וואָרום אין אמת'ן — נישט ער, נישט זיין זוהן גלויבען אין גאט — איז וואס קען די אויסערליכע שיין פערענדערן זיין איינערליכען פסיחישען צושטאנד? און ווידער לויגט זיך דען איבער אנ'אבערגלויבען, אז דער פעהיגער יונגערמאן זאל אוועקשענקען זיין קאריערע, זיינע פעהיגקייטען, זיין צוקונפט? האט דען נישט מיכאאל געהאנדעלט גאנץ לאגיש, וואס ער האט איינמאל פאר אלע מאל אוועקגענומען די שטערונגען, וואס זיינען איהם געלעגען אויף דעם וועג פון זיין צוקונפט? נור די אלע רייד האבען דר. לייזעראוויטש נישט געקענט בערוהיגען. ער האט געפיהלט, אז עס איז געשעהען א טיעפערע זאך, ווי אנ'אויסערליכע ערשיינונג, אז צוויישען איהם און זיין זוהן שטעהט יעצט א וואנד, וועלכע טהיילט אב איין דור פון דעם צווייטען, אז דער זוהן איז נישט א פארטזעצונג פון איהם, נור ביי איהם האט זיך עפעס וואס געענדיגט — און ביים זוהן הייבט זיך עפעס וואס אן, און זיי קעהרען ביידע שוין צו צוויי פערשיעדענע וועלטען, — און פאר דער וואנד, וואס שטעהט צווישען זיי, האט ער זיך געשראָקען און איז געווען אונרוהיג.

צווויי טעג פאר פסח איז אהיימגעקומען דער יונגערמאן. דר. לייזעראוויטש האט זיך נאָך מיט איהם נישט געזעהען, ער האט אנגסט געהאט זיך צו בענגענען מיט איהם אויג אויף אויג. פלעגט ער האלבע נעכט ארומלויפען ביי קראנקע, שפעט אהיים קומען, און אז ער האט געהערט מאָרגענס דעם זוהנ'ס שטימע פון דער צווייטער שטוב, האט ער אויפגעציטערט. ער פלעגט דורך א שפאלט פון דער טהיר אריינקוקען, כאפען א בליק אויף זיין זוהן, ווי זעהט ער אוים? אבער דער זוהן זיינער האט זיך גאר־נישט געהאט געענדערט: דאס זעלבע קינדישע פנים מיט די בעקאנטע צווויי קינדישע אויגען, וועלכע האבען תמיד גערירהרט דר. לייזעראָ־ווישט'עם פאטערליך הארץ. און דער דאקטאר האט זיך נאכ'ן שמד'ען גאָרנישט געענדערט. — ער זעהט ווייטער אוים, ווי זיין קינד — און דאך האט ער אזוי מורא פאר איהם...

דורך דער גאנצער צייט, וואס זיין זוהן איז אין דערהיים געווען — איז אין די שטובען געוואון אויסגעשטאָרבען. מען האט נישט געהערט דאס אמאליגע רוישען פון די קינדער, וועז זיי זיינען פון דער שוהלע נעקומען, מען האט נור נעהערט פון דער צווייטער שטוב, ווי די קינדער גהען אויף די שפיץ נעגעל ארום. און, ווי זיי וואלטען זיך געשעהמט איינם דעם צווייטען אין די אויגען צו קוקען, זיצען זיי יערעם בעזונדער אין א ווינקעל און לעזען. דאס שטילע שווייגען האט דעם דאקטאר נאך מעהר דענערווירט. און ער האט פיעל מאל גענואלט ארויסגעהן צו די קינדער און אנהויבען זיך מיט זיי שפיעלען, ווי ער פלעגט דאס א מאל טהאן, וועז זיי זיינען קליינע געווען, נור קוים האט ער באמערקט דורך דעם שליסעל־לאך דעם עלטסטען — האט ער זיך געשראקען און צוריקגעהאלטען.

נור אממעהרסטען האט איהם דוקא גע־ריהרט דער עלטסטער זוהן — דער משומד. איהם האט זיך געראכט, אז דאס קינד זעהט אוים, זייט ער האט זיך ג'שמד'ט, פיעל שוואכער און טרויעריגער, און דער דאקטאר האט אויף איהם גרוים רחמנות געקריגען. און קיין־מאל האט ער נאך נישט געפיהלט אזא נאהנט פאטערליך געפיהל צו א קינד, ווי טאקע צו דעם משומד. דאס האט איהם געפרעהט, וואס ער האט דאס געפיהל צו זיין קינד, און טרויעריג געמאכט. און איינמאל האט ער איהם געזעהען דורך א פענסטער, ווי דאס 18־יעהריגע אינגעל אין זיין בלויליכע סטודענטישע קליידונג, וואס האט גאָרנישט געפאסט צו איהם, איז געוועסען אין א ווינקעל שטוב און געלעזען. דאס אינגעל האט זיך אין דער שטוב אזוי פרעמד געפיהלט, ווי ער וואלט מורא געהאט הויך צו רעדען. זיין נעזיכט איז געווען בלייך, אין זיינע אויגען אזן ארום זיינע ליפען איז געלעגען א צער אויסגע־גאסען, ווי עס ליגט איבער א מיידעל, וועלכע האט פערלאָרען איהר אונשולד. דער דאקטאר האט עס גאנץ גוט בעמערקט און ער האט גרוים רחמנות געקריגען אויף זיין קינד, וואס מוז זיין לעבען אנהויבען מיט אזא זינד, האט ער זיך נישט געקענט איינהאלטען, איז אריין צום זוהן אין עס־צימער. ער איז צו איהם צו און ארויפ־געלעגט זיין בריסט, דיקע האנד אויף דעם זוהנ'ס שווארצע, קינדישע אקסלען און ער האט איהם געקוקט אין די אויגען אריין:

— מיכאאל, וואס מאכסטו?

דאס אינגעל האט זיך אויפגעריסען. דער־זעהען דעם פאטער, איז ער בלייך געוואָרען, צו־מישט האט ער זיך צוגעכאפט צום פאטער, אוים געוואהנהייט, און אויסגעשריען: „פאפא!“ — אבער באלד האט ער זיך אן עפעס דערמאנט און איז שטעהן געבליבען שולדיג און שווייגענ־דיג.

— ווי אזוי ביסטו אנגענקומען אין אוניוווער־זיטעט? — האט דר. לייזעראוויטש געפרעגט דעם זוהן גראב און האט מיט זיין גרויסער האנד איבערגעווישט זיין רויה, גרוים געזיכט.

דאָס אינגעל האָט א מינוט געשוויגען, דאן האָט ער בייז זיינע דינע, בלייכע ליפּען פערבי־סען און אָבגעענטפערט:

— איך האָב נישט געוואוסט, אז עס וועט אויף דיר אזא איינדרוק מאכען.

דער פּאָטער האָט געשוויגען.

און אין א מינוט אַרום האָט איך דער זוהן ווידער אָנגערופען:

— אז דו ווילסט, וועל איך וואַרפען די אר־ניוואַרזיטעט און וועלן צוריק א איד, עס איז מיר אויף עקעלדיג.

— מען דארף נישט, — האָט דער פּאָטער שטרענג אָבגעענטפערט.

— פּאַר וואָס? — — האָט דער זוהן געפרעגט.

דער פּאָטער האָט זיך נעהנטער צוגערוקט צום זוהן, געקוקט אים גלייך אין די אויגען אריין מיט א טריבען, שלעכטען בליק, און גע־זאגט אזוי:

— דא האנדעלט זיך דאָך נישט צוליעב רע־ליגיע. דו ווייסט דאָך, איך בין נישט רעליגיעז; דא האנדעלט זיך דאָך אום א פרינציפּ. און דעם פרינציפּ האָסטו דאָך שוין איינמאל גע־בראָכען — וואָס איז דער חלוק, אז דו וועסט יעצט צוריק א איד ווערען? די זאך וועט עס דאָך שוין נישט ענדערן, פונקט אזוי ווי א מיי־דעל, וואָס האָט פערלוירען איהר אונשולד, קען זי דאָך זי שוין צוריק נישט בעקומען — האָסטו פערשטאנען?

און דאָקטאָר לייזעראָוויטש האָט געכאַפּט דעם זוהנ'ס קאַפּ און האָט איהם, אפשר צום ערשטען מאל אין זיין לעבען, א קוש געטהאָן און איז ארויס פון שטוב.

אין א פּאָר טעג ארום איז דר. לייזעראָוויטש געוואָהר געוואָרען נאָך א נייעס, אז אינאיינעם מיט מיכאַאיל'ן האָט זיך אויך גע'שמד'ט יוסף קאַלמאַנאָוויטש, מיכאַאיל'ס שוהל־פריינד, מיט וועלכען ער האָט אויך צוזאמען די גימנאזיע גע־ענדיגט. עס איז פאר קיינעם קיין סוד נישט גע־ווען, אז קאַלמאַנאָוויטש'ס זוהן, יוסף, איז פער־ליעבט אין זיין, דר. לייזעראָוויטש'ס טאָכטער זשאנקא. אין דער שטאָדט האָט מען זיי שוין געהאַלטען פאר חתן־כלה. דר. לייזעראָוויטש האָט אָבגעוואָרט, אויב דער יונגערמאַן וועט וואָ־גען אריינקומען צו איהם אין שטוב אריין, און ווי עס וועט זיך בעציהען זיין טאָכטער צו איהם. אָבער באַלד נאָך די ערשטע פּאָר טעג האָט דר. לייזעראָוויטש אָנגעטראָפען דעם יונגענמאַן ביי זיך אין שטוב, און זיין טאָכטער איז מיט איהם ארויסגענאַנגען, ווי עס וואָלט נאָרנישט נעשען. אין דערעהיים ביי איהם נעמט מען איהם אויף ווי תמיד. דער דאָקטאָר האָט זיך אַליין פערוואונדערט און האָט ביי זיך געטראַכט, אפשר איז נור ער אַליין אזא רעאקציאָנער, אזוי אָבערגלויביש געשטימט, אז אויף איהם מאכט דאָס שמד'ען זיך א איבריגען אויסדרוק. דאָך האָט דער דאָקטאָר זיך נישט געקאָנט פּאַרשטע־לען, אז נאָך דעם, וואָס עס איז פּאַרגעפאַלען מיט זיין זוהן, זאָל זיין טאָכטער נאָך וואָגען חתונה האָבען מיט דעם ע'שמד'טען יונגענמאן, און זיין פרוי זאָל גלייכגילטיג זיין צו דעם. ער האָט בעשטימט ביי זיך צו פערפיהרען מיט דער טאָכטער וועגען דעם א שמועס. ער האָט אָבער באַלד פון איהר געהערט קלאָהרע וועדטער, אז „ביי איהר מאכט עס נישט אויס, אויב איהר חתן איז א איד אדער א קריסט; זי האָט זיך פערליעבט אין דעם מענשען, און וועלן דער פּא־טער וועט איהר נישט ערלויבען חתונה צו הא־בען מיט איהם, וועט זי אזוי לעבען מיט איהם". דענסטמאָל ערשט איז דעם דאָקטאָר קלאָהר גע־ווארען זיין גאנצע סיטואציע, אז זיינע קינדער געהען אוועק פון זיין הויז און פון זיין גלויבען, און ער אַליין וועט אויפהאַלטען ביי די קינדער און טער פערלאָזט אין א פרעמדען גלויבען, אפשר זיך נאָך אויפהאַלטען ביי די קינדער און ערציהען פרעמדע אייניקלעך, און אפשר וועלען איהם די קינדער נאָך אַליין אב'שמד'ען פאר'ן טוידט, כדי ער זאָל ליגען מיט זיי אויף איין בית־עולם. דאָס האָט דעם דאָקטאָר אינגאַנצען אויפגעוועקט פון זיין אפּאטישען שלאָף און ער האָט בעשטימט ביי זיך, אז ער מוז אָנהויבען עפּעס צו טהאָן.

אין דערזעלבער צייט האָט זיך דר. לייזע־ראָוויטש אייניגערעדט, אז ער איז פרום געווא־רען, און פלעגט אויפזוכען אין שטאָדט חברות, שטיבלעך, וואו מען פלעגט דאוונען, און ארויי־קומען דאָרט צווישען מנחה און מערב. ער האָט זיך אָבער אַליין נישט געקענט אָבנארען. דאָס דאוונען פון די פראָסטע, וואָכענדיגע אידען, וועלכע האָבען זיך ארויינגעכאפט אין שוהלעכ'ל אויף א שעה פון זייער טאָג ארבייט, אָבגעבען גאָט דאָס זייניגע, און געוואָלט וואָס גיכער דורכקומען זייער חוב — האָט אויף איהם קיין איינדרוק נישט געמאכט. די תפלות האָט ער נישט פערשטאנען, נישט פערשטאנען די העווות וואָס די אידען האָבען געמאכט, און זייערע תנועות און שאקלען זיך זיינען איהם אפילו ווילד פאָרגעקומען, דאָך האָט ער נישט פערלוירען זיינע האָפנונגען און ביי זיך געוועון זיכער, אז ערגעץ־וואו מוז זיך געפינען דאָס גרויסע, דאָס שטארקע יודענטום — דאָס יודענטום, וואָס בע־צאהלט פאר אלע עולות, וואָס מען שטעהט אויס צוליעב איהם, — דאָס יודענטום, וואָס גיט אידען כח אויסצוהאלטען די אלע גזרות און בלייבען ביי איהם — דאָס יודענטום דארף ער זוכען, און דאָס וועט איהם שוין בעצאהלען פאר דעם אָנגעוואָרענעם נחת פון זיינע קינדער.

דאן האָט ער אויך געפרואווט אויפצופיהרען אין זיין הויז די אידישע יומים־טובים. אַליין איז ער נישט געווען קיין גרויסער בקי אין זיי.

ער אליין האָט זיי נישט געדענקט און עס איז איהם עפּעס פאַרגעקומען לעבערליך, ווי ער לויפט אין גאַס אליין ארום, שאַפט זיך איין כשר פליישׂ, חלות, אדער בעזאַרגט זיך מצות און ברענגט דאָס אהיים. מען האָט עס אין שטוב אפילו ביי איהם זעהר ערנסט אויפגענומען, די מצות האָט מען אויף פּסח ארויפגעלעגט אויף א טאָג, דערנאָנגט צום טיש און מורא געהאַט זיך צוצוריהרען צו זיי. די שטוב־מענשען האָבען געפּרואווט אזוי ערנסט דערביי צו זיין, ווי ער — דאָך האָט ער געוואוסט, אז עס איז נור א קאָמעדיע. ביי איהם אין שטוב האָט מען קיינ־מאָל פון קיין יום־טוב נישט געוואוסט. פון יומים־טובים האָט מען אייגענטליך ביי איהם נעהאַלטען פון אלע. אז א נאציאָן אין זיין שטאַדט האָט געפּייערט א יום־טוב, האָט מען ביים דאָקטאָר אין שטוב מיטגעהאַלטען דעם יום־טוב. פּסחא מיט די רוסען, קריסטוס־בוים מיט די קאַטאָליקען — אָבער זייערע אייגענע יומים־טובים האָט מען אין שטוב ביים דאָקטאָר נישט געהאַט. דורך דעם איז עפּעס לעבערליך ארויסגעקומען, אז ער האָט מיט אמאל פּראָבירט אייגצופיהרען ביי זיך „אייגענע" יומים־טובים.

איבריגענס, האָט ער דאָס געטהאָן פאר זיין פיערצעהניעהריג איינעל, סאַלאָמאָן, וועלכער האָט איהם מעהר פאר אלע נישט געלאָזט רוהען. ער האָט געוואוסט, אז דאָס קינד לייידט, אז דאָס קינד איז גאָר אנדערש געשטימט, ווי די איב־ריגע זיינע קינדער. עס איז איהם זעהר שווער אנגעקומען אריינצוקריגען דעם אינגסטען זוהן אין גימנאזיום. עס איז שוין געווען די צייט, וועו די שנאה צו אידען האָט זיך צופלאָקערט ביי דער קריסטליכער בעפעלקערונג און זי איז אריינגענאנגען אין דער מאָדע. דעם איינגעל איז אויסגעקומען פיעל צו לייידען אין דער שוהלע פון זיינע קריסטליכע חברים. און ער פלעגט אפט אהיים קומען פון דער שוהלע, און אויף זיי־נע פייכטע, דערשראָקענע אויגען איז געהאנגען די שרעקליכע פראגע: „פאר וואָס?" אין אנ־פאנג, וועו דאָס איינגעל איז נאָך א קינד געווען, האָט ער דעם פאָטער נעפרעגט: „פארוואָס מען פיינינט איהם אין דער שוהלע? וואָס האָבען אידען אזעלכעם געטהאָן? און פארוואָס מיר בלייבען אידען?" אָבער, אז דער פאָטער האָט איהם נישט קיין ריכטיגע, צופריעדענע אנט־וואָרט געגעבען, האָט דאָס איינגעל אויפגעהערט צו פרעגען. באלד איז דאָס קינד אליין געוואָהר געוואָרען דעם טעם פון אידישקייט; ער האָט זיך צוגעוואָהנט דערצו און האָט, ווי א גרויסער. געטראָגען דעם צער מיט הכנעה און געדולד. אויפגעהערט פרעגען, נאָר מען האָט געזעהען, אז דאָס איינגעל איז איינגענאנגען אין זיך: ער איז זעהר אויסגעוואָקסען דורך די פּאָר יאָהר, וואָס ער איז אין נימנאזיום, לעזט ערנסטע בי־כער און געקריגען א צוקנייטשטען שטארק. שטיל געוואָרען, און אויף זיינע ליפּען האָט שוין געהאנגען דאָס פעראַכטענדע שמייכעלע צו אלעם און צו אלע, דאָס שמייכעלע פון דעם לויי־דענדען איד צו דער וועלט. פאר'ן איינגעל האָט זיך דר. לייזעראָוויטש מעהר געשעהמט, ווי פאר אלע זיינע קינדער און געפּיהלט, אז ער מוז עפּעס טהאָן צו ענדערן די סיטואַציע. ער האָט גע־פּיהלט די פעראַנטוואָרטליכקייט, וואָס ער טראָגט פאר דעם קינד, אז ער בעדארף זאָרגען, אז דעם זאָל ניט אויסקומען זיך צו שמד'ען. און דאָס האָט איהם געטריבען צו קלעהרען אויף א תכלית... פיעל מאָל האָט דער דאָקטאָר געוואָלט פערפיהרען א געשפּרעך מיט זיין אינג־סטען זוהן וועגען דעם עלטסטענ'ס שמד, נור ער האָט זיך נישט געוואָגט. ער האָט מורא גע־האט פון איהם צו הערען דעם אמת, וואָס ער האָט פון קיינעם ביז איצט נישט געהערט, אז אין דעם, וואָס מיכאַיל האָט זיך נע'שמד'ט, האָט ער, דער דאָקטאָר, מעהר שולד, ווי זיין זוהן. ער האָט נאָרנישט געטהאָן, אז דער זוהן זאָל זיך נישט שמד'ען. דעם ענטפער האָט ער שוין ארויסגעלעזען פון זיין אינגסטען זוהנ'ס פער־אכטענדען שמייכעלע, וואָס איז געהאנגען אויף זיינע ליפּען, און מעהר אין דעם, וואָס דאָס קינד האָט מעהר נאָך אויסגעמיטען די היים, ווי ער. ער איז תמיד אבנועזעסען ביי זיינ'ס א שוהל־פרייזד און איז וועניג וואָס אין דערהיים געווען. און נאָך מעהר האָט ער געמיעדען די היים, זייט דער עלטסטער ברודער האָט זיך נע'שמד'ט.

אין דעם אויסמיידען די היים האָט דער דאָקטאָר געזעהען א פּערזונליכע בעליידיגונג פאר זיך. — דאָס קינד מיידט מיך, — האָט דער דאָקטאָר זיך געזאָגט — און דאָס האָט איהם געקרענקט, און ער האָט נערעדט צו זיך: „וואָס מיידט ער מיך?" און א מאָל, אז מען האָט איהם געזאָגט, אז סאַלאָמאָן איז נישט אהיים געקומען צוויי נעבט נעבטיגען (עס זיינען געווען די ערשטע נעבט, וועו דער משומד, דער ברודער, איז אהיים נעקומען), האָט דער פאָטער איהם אויפגעזוכט ביי זיין פריינד און ארויפ־געפאַלען אויף איהם:

— פארוואָס קומסטו נישט אהיים? — וואָס לויפסטו פון דער שטוב?

— איך לויף פון דער שטוב?! דאָס לויפ־סטו, פאפּא, פון דער שטוב, — האָט איהם דאָס איינגעל דרייסט אבגעענטפערט.

אין דער אנטוואָרט האָט דער דאָקטאָר גע־הערט זיין גאנצען אינערליכען אמת, — אז ער איז פעראייניזאמט און לויפט פון זיך, פון דער שטוב, וועלכע ער האָט נעשאפען; ער האָט אין דער אנטוואָרט געהערט זיין גאנצע ארימקייט, זיין גאנצע פערלאָזענקייט אין דער סיטואציע, אין וועלכער ער נעפינט זיך, און האָט שוין אויפגעהערט דעם קינד צו בעלעסטיגען מיט פראגען.

דאקטאר לייזעראוויט האט זיך אנגעהויבען צוצוהערען, וואס עס טהוט זיך ביי אידען. ער האט אנגעהויבען לעזען אידיש־רוסישע צייטונגען, פעראינטערעסירט זיך מיט אידישע אינטערעסען און איז געוואהר געוואָרען פון ארץ ישראל, אז עס ווערט דאָרט בעשאפען א ניי איישוב לעבען, אז אידען האבען זיך בעזעצט אין ארץ ישראל, זיי זיינען ערד־ארבייטער, עס ווערט דאָרט פערווירקליכט די האפענונג פון אידען צו האבען אנ'אייגען לאנד, וואו דאס אידישקייט זאל זיך קענען ענטוויקלען פריי און פראנק, אין זיין גאנצע קראפט. ארץ ישראל האט אויפגעוועקט אין דעם דאקטאר די זכרונות פון זיינע קינדערשע יאהרען, פון זיין פאטער, דעם קרעמער אין דער קליינער שטאדט. ער האט זיך אנגעהויבען דערמאהנען אין די אידישע יומים־טובים, וואס זיינען געווען ביי זיין מוטער אין דערהיים; דעם אידישען שבת, וועז זיין מוטער האט די ליכט געצונדען; די חברה, אין וועלכער ער האט געדאווענט; דעם אידישען פסח, וועז אלעם איז אין שטוב אזוי ריין געווען, און מען איז אויסגעזעסען ביים סדר, און איהם האט זיך געדאכט, אז דאס אלעם האט געהאט א נאהענטע שייכות צו ארץ ישראל, אז דאס איז געקומען פון ארץ ישראל. און דאָרט, אין דעם נייעם ארץ ישראל, וועט דאס אלעם ארויס שטארקער און פרייער, און דאָרט ווערט דאס גרויסע אידישקייט געשאפען. עס איז איהם מיט אמאל די אויגען אויפגעגאנגען און ער האט דערזעהען אין ארץ ישראל דאס גרויסע אידישע גליק; אז דאס איז עס, דאס אידישע, דאס גרויסע, דאס הייליגע, וואס בעצאהלט אידען פאר אלע צרות, וואס גיט אידען דעם כח און דעם מוטה אויסצוהאלטען די אלע חרפות און ביזיונות, וואס מען שטעהט אוים צוליעב דעם. ארץ ישראל בעצאהלט פאר אלעם. ער האט זיך דערמאהנט, ווי אין א חלום, אן די בית־בעל, אן די בילדער פון דער ביבעל, אן זייער פאטער. דעם פרומען קרעמער'ס לעבען האט פלוצלינג ביי איהם געקריגען א טעם, ער האט עפעס געזעהען א געוויסען צוזאמענהאנג צווישען זיין פאטער, דעם קרעמער, צווישען די ארץ־מע, פערלאזענע אידען ביי זיך אין שטעדטעל — און די העלדען פון דער ביבעל. דאס איז דאס לאנד ארץ ישראל, וואס פערבינדט זיי אינאיינעם. זיין פאטער, דער קרעמער, קומט ארויס פון דעם זעלבען לאנד, און בענקט צוריק צו קומען אין דעמזעלבען לאנד, ווי אברהם, יצחק, יעקב, און ליעבט דאס זעלבע לעבען, וואס זיי, און האט דיזעלבע מצוות און מנהגים, וואס זיי. נור דא אין גלות, וואו מען יאגט זיי, קענען זיי נישט אזוי לעבען, ווי די הייליגע אבות, און זיין ערד־ארבייטער, שעפסען־פאסטוכער. דא האבען זיי נור דעם שבת און דעם פסח, וואס די אבות האבען געהאט; אבער דאָרט, אין דעם לאנד פון די אבות — לעבען אידען דאס אזעלבע לעבען, וואס די אבות: זיי ארבייטען די ערד אליין, זיי פיטערן די שאף אליין און לעבען אין א געטליכער פרומקייט. דאָרט קומט ארויס דאס אידישקייט אין זיין גאנצער גרויסקייט און ריינקייט, דאָרט ערשט זעהט מען וואס פאר א כאראליש, פרום פאלק דאס אידישע איז און ווי ריין און אינפאך זייער לעבען איז — דאָרט קומען ארויס די גרויסע אידישע יומים־טובים אין זייער גאנצער הייליגקייט — ער וועט עס צוריק זעהען מיט דיזעלבע אויגען און פיהלען מיט דיזעלבע געפיהלען צוריק דעם אידישען פסח, דעם אידישען שבת, דעם אידישען יום־טוב, ווי דענסטמאל, וועז ער איז נאך א קינד געווען, וועז ער איז נאך ביי זיין מוטער, ביי זיין פאטער אין דער היים געווען.

דער דאקטאר האט בעהאלטען די מציאה, וואס ער האט געפונען, דאס ארץ ישראל, טיף אין זיין הארץ, ווי מען בעהאלט א טיערן, נרוי־סען אוצר. ער האט מורא געהאט עס צו פערטרוי־ען זיינע אייגענע. ער איז רוהיגער און זיכערער געוואָרען. ער איז שוין ניט געוועסען איינגעשלאָ־סען אין זיין קאבינעט גאנצענע נעכט, ער איז שוין נישט געגאנגען אין „קלוב", ער האט שוין אפילו אנגעהויבען צו עסען אינ'איינעם מיט די קינדער ביים טיש. און ער איז אפילו זעהר גוט געוואָרען צו זיין ווייב. פון די אויגען האט ארויסגעשמייכעלט עפעס א בעהאלטען גליק, וואס קיינער האט נישט געוואוסט, וואס דאס איז, ווי קיינער האט נישט געוואוסט די סיבה, פארוואס דער דאקטאר־האט זיך אזוי פלוצלונג געענדערט.

ער האט זיך געוואלט טהיילען מיט זיין מציאה מיט דעם אינגסטען זוהן, סאלאמאן, — ער וועט פערשטעהן דאס גליק, וואס ער האט געפונען און ער בעדארף דאס גליק אזוי ווי ער, דער דאקטאר, אליין. דאס וועט דעם קינד גוט מאכען און היילען איהם, — האט ער זיך געטראכט — און פארוואס טאקע נישט מיט דעם קינד אליין ארבאפאהרען? און ער האט בע־שטימט מיט סאלאמאן'ען צו פערפיהרען דערי־בער א נעשפרעך. און אזוי ווי זיין געוואָנהייט איז געווען — נישט קענען אבלענען קיין זאך אויף שפעטער, האט ער עס באלד געוואָלט אויס־פיהרען און איז אריין צום אינגעל אין זיין צי־מער, וואו דאס 15־יעהריגע אינגעל איז געזעסען איבער א בוך און געמאכט זיין לעקציע. דער דאקטאר האט, אהן לאנגע שהיות, געקלאפט דעם אינגעל אויפ'ן פלייצע און געזאגט צו איהם:

— וואס קלעהרסטו, סאלאמאן, וועגען פא־לעסטינא?

דאס אינגעל האט אויפגעעפענט בריייט די אויגען און דעם פאטער אנגעקוקט פערוואונ־דערט:

— ווי קומסטו, פּאַפּאַ, צו דעם?
— ווי הייסט?

עס האָט זיך באַלד אַרויסגעווייזן, אַז דאָס אינגעל אינטערעסירט זיך שוין לאַנג מיט פּאַ־לעסטינאַ. ער קאָהרט אַן אַ יונגע ציוניסטישע שיליער־אַרגאַניזאַציע, וואָס זיי האָבען אין גימ־נאַזיע, און וויסט פון אלעם, וואָס ס'טהוט זיך אין פּאַלעסטינא, און קען די נעמען פון אלע אידישע קאָלאָניעס. דער פּאַטער איז געווען אויסער זיך פּאר שמחה און האָט אלץ געהאלטען אין איין קלאַפּען זיין קינד איבער די פּליי־צע:

— און דו ווילסט מיט מיר מיט אַראַבפּאָה־רען קיין פּאַלעסטינא?

דאָס קינד קוקט איהם אָן פערוואונדערט:

— מיינסט עס מיט אַן אמת, פּאַפּאַ?!

— געווים, סאָלאָמאָן, געווים! זעהסטו נישט אז איך וואר דאָ דערשטיקט? וואָס האָב איך?!... — ווייל שוין דער דאָקטאָר ארויס־שיסען פון זיך אלעם, וואָס האָט איהם גע־דריקט די לעצטע צייט. ער האָט זיך אָבער באַלד צוריקגעהאלטען און פערענדערט דאָס געשפּרעך האָלב אין געלעכטער:

— געווים, געווים, סאָלאָמאָן! — דאָרט זיינען דאָך אידען גרויס, ריין — דאָרט איז דאָך דאָס אידישע לעבען — צוקאָכט זיך דער דאָקטאָר, — און דו וועסט מיטפּאָהרען.

— געווים וואָלט איך מיטגעפּאָהרען, — ענטפערט אָב דאָס קינד.

— אפילו וועלן די מאַמע און די עלטערע קינדער וועלען דאָ בלייבען?

— זאָלען זיי בלייבען, וועלן עס געפעלט זיי דאָ!! — האָט דאָס קינד אָבגעענטפערט, — איך וויל דאָרט זיין, וואו אידען זיינען גלייך צו אַנדערע מענשען, וואו אידען זיינען פריי!

— וואו אידען זיינען פריי! — האָט דער דאָקטאָר אונטערגעברומט אונטער זיך.— גוט, גוט, סאָלאָמאָן! זאָלען זיי בלייבען, זאָלען זיי בלייבען, וועלן עס איז זיי דאָ גוט! — האָט דער דאָקטאָר עפּעס געבייסען אין זיך, פלינק זיך אויסגעדרעהט פון דעם קינד און ארויס פון שטוב, מורא־האָבענדיג, אז עס זאָל עפּעס ניט ארויסשפּריצען פון זיינע אויגען — פון זיינע אלטע, אויסגעלאָשענע אויגען, וועלכע זיצען אין א שווארצן, שלעפּערדיגען קערפּער, מיט אזוי פיעל פעטע אָנגעוואקסען, אז עס דאכט זיך, ס'גההט שוין גאָרנישט צו צום הארצען, און דאָך...

פון דעסטמאָל אָן האָבען טאַטע און זוהן זיך געפונען אין דער פרעמדער היים. מען האָט זיך געפיהלט רייכער און פרייער פּאר אלע מענשען אין שטוב, געקוקט אויף די מאַמע מיט דער שוועסטער, מיט'ן געשמד'טען ברודער מיט רחמנות. אין די האָלבע נעכט איז מען אָבגע־זעסען אויף די קאַרטע פון פאַלעסטינא. סאָלאָ־מאָן האָט געוויזען, וואו די אידישע קאָלאָניעס ליגען, ווי זיי הייסען; מען האָט זיך שוין אזוי גאָר אָנגעהויבען צו לערנען לשון קודש. דער דאָקטאָר האָט עס אַוועקגעוואָרפען נאָך די צוויי־טע לעקציע, דער קאָפּ שטעהט שוין נישט צום לערנען. אָבער סאָלאָמאָן! וועט סאָלאָמאָן האָט געלערנט פון נייעם לעבען, וועט דער פּאַטער מיט'ן זוהן האָבען פאַנטאַזירט פון ארץ ישראל, האָט דאָס אלעס דאָקטאָר'שע הארץ צוזאמענ־געשרומפּט זיך, דער גרויסער קערפּער איז לייכ־טער געוואָרען, און עס איז געווען, ווי אמאל ביים פּאַטער דעם קרעמער — אמאל, אין די קינדער־יאָהרען...

אין א שענעם אוועגד האָט דער דאָקטאָר געלאָזט צוזאמענרופען זיין פאמיליע, פּאר וועל־כע ער האָט זיך פאַרגעבראָכען צו האָלטען א גאנ־צע רעדע. די רעדע האָט זיך איהם נישט אויס־גענעבען: אין דער לעצטער מינוט, וועט אלע זיינען געווען פייערליך צוזאמען, איז ער אריין אין שטוב, געגעבען א קלאַפּ אין טיש און אויס־געשריען גאָר ניט פייערליך: „וועט פאָהרט מיט מיר קיין פּאַלעסטינא?" אז זיי האָבען איהם אָנגעקוקט פערוואונדערט, האָט ער זיך געוועגדעט צום שוואכען וויב, וואָס ער האָט זי שיער נישט אָבגע'ממית'ט מיט זיין געוואלד און מיט זיינע שרייענדע בעוועגונג: „וויל־סט מיט מיר פאָהרען קיין פּאַלעסטינא, אָדער אי־איבערבלייבען מיט די געשמד'טע קינדער?" דאָס וויב האָט איהם אָנגעקוקט מיט צושראָקענע אויגען און ארויסגעשטאַמלט:

— איך וויים נישט, וואָס דו ווילסט פון מיר. וואו מיינע קינדער וועלען זיין, דאָרט וועל איך אויך זיין.

— גוט, גוט, — האָט דער דאָקטאָר געליא־רעמט, — בלייב וואו דו ווילסט. איך וועל פער־קויפען מיין פערמעגענס און מיט דיר זיך טיי־לען. איך מיט'ן אינגסטען קינד פאָהרען אראָב קיין ארץ ישראל.

געמיינט האָבען זיי צוערשט, אז עס איז אן אויסברוך פון כעס ביי איהם, וואָס קומט פאר די לעצטע צייט זעהר אָפט, און ער וועט זיך באַלד בערוהיגען. נור באַלד האָבען זיי אייגע־זעהן, אז דה. לייזעראָוויטש מיינט עס ערנסט — ער האָט אויפגעהערט צו בעשעפּטיגען זיך מיט דער פּראַקטיק און איז ארומגענגען צו די מעקלער פערהאַנדלען זיין הויז, וואָס ער האָט אין שטאָדט; ער האָט עס אויך פערקויפט פאר שפּאָט־בילליג.

* * *

מיט קיינעם נישט געזעגענט זיך, נור מיט זיין אינגסטען קינד, סאָלאָמאָן, איז ער אוועק קיין פּאַלעסטינא אויסזוכען פאר זיי א רוהע אין דער נייער אידישער היים.

* * *

אין א פאר וואָכען ארום, אין א שהנעם

פּריהמאָרגען, איז דר. לייזעראָוויטש צוריק אַהיים געקומען. ער האָט זיך פערשעהמט אריינגעגאַנגען אין זיין שטוב און נעשעהמט זיך פאר די קינדער און וויב צו וויזען. נע־מיינט האָבען זיי, אז דער דאָקטאָר וועט נעהמען זיין אינגסטען קינד און באלד וויעדער אוועק־פאָהרען. ערשט, זיי האָבען נעזעהען, אז ער נעהמט זיך צו דער פּראָקטיק און איז זעהר שטיל און נאָך מעהר צוגעשלאָסענער געוואָרען. ווי פריהער. זיי האָבען איהם נישט נעפֿרעגט, וואו ער איז געווען און וואָס ער האָט דאָרט געטאָן.

ער האָט געשפּירט אויף זיך דעם פרעגען־ען בליק פון זיין אינגסטען קינד. דאָס קינד האָט איהם נאָר נישט נעפרעגט, נור נעזעהען, ווי דער באָטער נעהמט זיך צוריק צו דער פּראָקטיק, איז ער נעוואָרען א נידערגעשלאָגענער און האָט אַנ־געהויבען צו מיידען די הייס, ווי ער האָט עס נעטהאָן נאכדעם דער עלטערער ברודער האָט זיך נעהאָט נע׳שמדט. דר. לייזעראָוויטש האָט זיך נעפּיהלט פאר דעם קינד שולדיג, און האָט איהם־נעמידען מיט איהם א טאָג בלייבער נעוואָרען, און פערשטומט אין זיך.

איינמאָל האָט איהם דר. לייזעראָוויטש פלוצלונג אריינגערופען צו זיך אין קאבינעט. דאָס אינגעל איז טויט־בליך נעווען און מען האָט נעהערט ווי זיין האַרץ קלאָפּט, און ער האָט נע־שעמט זיך צו קוקען דעם טאָטען אין די אויגען.

— איך האָב ניט נעקענט דאָרט בלייבען. דו פערשטעהסט, סאָלאָמאָן, — הויבט אָן דער באָטער צו רעדען ווי מיט א בעטענדיגע שטי־מע, — עס איז נאָר נישט דאָס. איך האָב מיך פאַרגעשטעלט פאלעסטינא נאנץ אנדערש, נאנץ אנדערש. אָבער עס איז דאָך נאָר ניט דאָס.

דאָס אינגעל האָט אויפגעהויבען זיינע אוי־גען און געוואָרפען אויפ׳ן טאָטען א בליק. דר. לייזעראָוויטש איז דענערווירט געוואָרען פון דעם בליק. ער האָט פערגעסען די רעדע, וועל־כע ער האָט זיך נעהאט פאַרגעבראַכט צו האלי־טען פאר זיין קינד — פאר וואָס ער איז צוריק־געקומען. ער האָט אָנגעהויבען הויך און נער־וועז צו רעדען:

— עס איז צו היים דאָרט. ניט אונזער קלימאָט, ניט נעקענט אקלימאטיזירען זיך. צו אלט שוין דערצו. דו אפשר, דו ביזט נאָך יונג, דו וועסט עס קענען...

דאָס אינגעל האָט וויעדער אויפגעהויבען זיינע אויגען, און דאָס מאל האָט זיך דעם דאָק־טאָר געדאכט, אז ער בעמערקט א לייכט שמיי־כעלע אויף די בלייכע נעשפּאלטענע ליפּען פון זיין קינד. עפּעס ווי א עלטערער, ערפאהרענער מענש קוקט אויף א יונגען. דר. לייזעראָוויטש האָט זיך נאָך מעהר צובייזערט:

— וואָס שמייכעלסטו? פערשטעהסט — ניט נעקענט. דו פערשטעהסט: איך האָב נע־מיינט פאלעסטינא — א אידישע גאָסודארסט־וועו. איך וועל נעפינען דאָרט דאָס וואָס איך האָב נעהאט וועו איך בין א קינד נעווען. א שבת, א יום־טוב, מיט איין וואָרט א אידישע נאָסודארסטוווע — מיט א גרוים אידיש לעבען — אפשר וועלט עס דאָרט. נור איך בין צו אלט שוין דערצו מיטצואוואקסען. איך האָב בע־דארפט פארטיגע פרוכט, דו פערשטעהסט — פארטיגע פרוכט. און דאָס איז נאָך ניטא. אלעס גרין נאָך און ארים. עפּעס פיהלסטו זיך ווי א פרעמדער, א מענש פון אן אנדער קלימאט, דו פערשטעהסט, אן אנדער קלימאט דאָרט. דו פיהלסט זיך א פרעמד שפּראָצלונג אין אן אנ־דער קלימאט.

— טאָטע, ניט דאָס קלימאט איז שולדיג, נור דאָס שפּראָצונג.

— אפשר טאָקע דאָס שפּראָצונג. צו אלט — נור צו לאַבען איז ניטא וואָס.

דאָס אינגעל האָט רחמנות נעקראָגען אויפ׳ן פאָטער און האָט נעזאָגט:

— אָבער, פאָפּא, איך לאָך דאָך נאָרנישט. וועל זאָגט אז איך לאָך.

— דו לאכסט ניט. א שהנעם דאנק דיר. און איך זאָג דיר אז איך האָב מיין אידעאל אויפגענעבען, וויל ער איז אין א צו היסען קלי־מאט, און אז דו ווילסט לאָך דערפון, לאָך פון אן אלטען זקנם־און־פופציג יהרינען אייזעל, וואָס איז דיין טאָטע, וואָס האָט זיך ניט נע־קענט אקלימאטיזירען אין א פרעמדען קלימאט, וויל עם איז צו וואָרים. לאָך דערפון, אז דו ווילסט! — האָט זיך דר. לייזעראָוויטש צו־שריען.

אויף דעם אינגעל׳ס גלאנצענדע אויגען האָ־בען צוויי גרויסע טרעהרען אַרויסגעשפּראָצט און ער האָט פלינק און אָהן וועדטער די שטוב פערלאָזען.

און פון דעמסטמאָל אָן מיידען זיך פאָטער און זוהן אויס, און אז זיי טרעפען זיך, שעמט זיך איינער דעם צווייטען אין די אויגען צו קוקען.

ב. פּייגענבוים:

די נייע קאָנסטיטוציע פון סטייט ניו יאָרק

1.

יז וואהלטאָג פון נעכסטען מאָנאט וועלען די בירגער פון סטייט ניו יאָרק האָבען צו שטימען אויב זיי ווילען האָבען די „נייע קאָנסטיטוציע", וואָס די היי־יאָהריגע קאָנסטיטוציאָנס־קאָנווענשאָן האָט אויסגעארבייט.

וועז עס איז איבערהויפּט געהאַלטען געווא־רען אזא קאָנווענשאָן, איז דאָס צו פערדאנקען דער סאָציאַליסטישער פּארטיי. דען ביי דער אור־אבשטימונג איבער דער פראגע, צי אזא קאָנווענשאָן זאָל שטאַטפינדען, זיינען אין גאַנצען אָבגעגעבען געוואָרען 3000 שטימען מאיא־ריטעט דאפיר. די סאָציאַליסטישע פּארטיי האָט דעם זעלבען יאָהר אָבגעגעבען אין סטייט 60,000 שטימען און די סאָציאַליסטישע פּארטיי האָט גהאַט בעשלאָסען און אָגיטירט פאר א קאָנסטיטוציאָנעלע קאָנווענשאָן.

אלזא, די סאָציאַליסטישע פּארטיי האָט אויסגעפיהרט, אז עס איז געווען א קאָנווענשאָן און עס איז אויסגעארבייט געוואָרען א נייע קאָנסטיטוציע.

און יעצט האָט די סטייט קאָמיטע פון דער סאָציאַליסטישער פּארטיי איינשטימיג בעשלאָ־סען, צו שטימען און צו אָגיטירען געגען די נייע קאָנסטיטוציע.

דאָס מעג פאר אונווויסענדע אויסזעהן א ווידערשפּרוך. אָבער עס איז ניט.

די סאָציאַליסטישע פּארטיי איז אין דעם פּונקט אייגם מיט די גאַנצע אָרגאַניזירטע אר־בייטער בעווענונג פון סטייט. די סטייט אָרגאַני־זאציאָן פון דער אמעריקאַן פעדעריישאָן אָוו לייבאָר האָט אויך אָגיטירט פאר די קאָנסטי־טושאָנאל קאָנווענשאָן, און יעצט גהט זי די טעג אָבהאַלטען אין אַלבאני א ספּעציעלע קאָ־ווענשאָן, אום צו בעשליסען ווי צו בעקעמפּפען די נייע קאָנסטיטוציע. די סאָציאַליסטישע פּארטיי האָט ערווהלט דריי דעלעגאַטען צו דיזע טרייד יוניאָן קאָנווענשאָן (די געגאָסען לייע, קאסידי און פּאוליטש), אום צוזאמען צו ארבייטען, אז די פּארגעשלאָגענע נייע קאָנ־סטיטוציע זאָל האָבען א ניעדערלאגע.

דאָס האָט נאטירליך א גוטען גרונד. און דער גרונד וועט דא ערקלערט ווערען:

2.

וואָס איז א קאָנסטיטוציע? דאָס איז א גרונד־געזעץ, וואָס בעשטימט, ווי אזוי די גע־ווהנליכע געזעצע זאָלען גסמאכט ווערען; וואָס פאר א פּארמע די רעגיערונג זאָל האָבען; וועל־כע געזעצע עס זאָלען קענען גסמאכט ווערען און וועלכע ניט.

אזא גרונד־געזעץ דארף זיין אויף א לענג־רע צייט. עס טויג נעווים ניט, אז דער פונדא־מענט פון דער רעגיערונג זאָל צו אָפט קענען צוואווארפען ווערען. מען וואָלט דאן קיין מאָל ניט בעווייזען עפּעם אויפצובויען.

איבערהויפּט איז א קאָנסטיטוציע אין גרונד די ערקלערונג פון פּאָלקס־רעכטע, — די רעכטע וואָס דאָס פּאָלק האָט ארויסגעריסען פון פרי־הערינג אונטערדריקער. דאָס איז א קאָנסטיטו־ציע היסטאָריש. עס איז די גע'חתמה'טע פאָלקס־פרייהייטען. עס פערשטעהט זיך, אז נאָכדעם ווי דאָס פּאָלק האָט, דורך שוועדע קעמ־פּפע, זיך נעווואונען רעכטע און פרייהייטען, האָט עס נעמוזט זיי פערזיכערן אויף א לענג־רע צייט, אז די רעאקציאָן זאָל זיי ניט קענען באלד צוריק ענדערען.

אָבער די וועלט שטעהט ניט אויף קיין אָרט. אלצדינג ענדערט זיך. אלצדינג פראָגרעסירט. און ביי שטאַרק געענדערטע אומשטענדען וועל־רען אָפט אלטע געזעצע און גרונד־געזעצע פער־וואנדעלט פון אן אינסטרומענט פון פרייהייט אין אן אינסטרומענט פון אונטערדריקונג.

עס איז פונקט ווי מיט א מלבוש אויף א קערפּער: וועז א קינד וואקסט ארויס פון מלבוש און ער וועלט איהם ענג, און מען מאכט איהם א נייעם מלבוש, איז דער נייער בגד א דערלייכטערונג פאר איהם. אָבער וועז פון דעם קינד וואקסט אויס א מאן און ער גהט נאָך אלץ אין יענעם „נייעם" בגד פון די קינדער־יאָהרען, וועלט דער מלבוש פערוואנדעלט פון א דערלייכטערונג אין א דריקענישׂ.

וועז א קאָנסטיטושאָן זאָל קענען צו אָפט געענדערט ווערען, וואָלט דאָס געקענט בענוצט ווערען פון דער אונטערדריקונג. וועז זי זאָל אָבער מוזען צו לאנג בלייבען ניט געענדערט, וואָלט זי אלץ געוואָרען אן אונטערדריקונג.

אין סטייט ניו יאָרק ווערט אָבגעשטימט וע־גען ענדערען די קאָנסטיטושאָן איינמאָל אין 20 יאָהר. פיעל ענדערט זיך אין 20 יאָהר. בעזאָנ־דערס אין דער היינטיגער צייט פון שנעלע ענט־ווילונג פון קאפּיטאליזם.

דאָרום האָט די סאָציאַליסטישע פּארטיי, דאָרום האָבען די ארגאניזירטע ארבייטער נע־שטימט און אגיטירט פיר א קאָנסטיטושאָנאל קאָנווענשאָן, וועלכע זאָל אויסארבייטען א נייע קאָנסטיטוציע, צוגעפאסט צו די נייע בעדירפני־סע פון פּאָלק, פאר רעכט און פרייהייט. לויט די געענדערטע אומשטענדען פון די לעצטע 20 יאָהר.

וועלכ, האט די קאנוועגשאן געענדערט די קאנסטיטושאן לויט די געענדערטע אומשטענדען אין די 20 יאהר?

3.

יא, אין דעם אויפרוף צום פאלק, וואס די קאנוועגשאן האט ארויסגעלאזען, אז מען זאל שטימען פאר די נייע קאנסטיטושאן, וואס זי האט אויסגעארבייט, געפינט זיך ווירקליך א פונקט, וואו עס ווערט אויפמערקזאם געמאכט אויף די געענדערטע אומשטענדען, און אויף די נויטוועגדיגקייט צו ענדערען די קאנסטיטושאן לויט די אומשטענדען. אט איז דער פונקט:

„דער געהאלט פון די אסעמבלימען איז אין די קאנסטיטוציע בעשטימט גאווארען נאך אוש אין יאהר 1875, אויף 1500 דאלאר א יאהר. אין אנבעטראכט פון די ענדערונגען, וואס זיינען פון דעמאלט אן ביז היינט פארגעקומען אין דעם ווערטה פון געלד און די שטארק פערגרעסערטע קאכטען פון לעבענסמיטעל אין די 40 יאהר, האבען מיר נעהעבערט (אין די נייע קאנסטיטוציע) דעם געהאלט פון די אסעמבלימען אויף 2500 דאלאר א יאהר.... און דעם געהאלט פון דעם גאווערנאר פון 10 טויזענד אויף 20 טויזענד דאלאר א יאהר"...

דאס איבער איז די אייניגיג „פערבעסערונג" אין די נייע קאנסטיטוציע „לויט די ענדערונגען פון די אומשטענדען".

די „נייע" קאנסטיטוציע איז איבערהויפט דיזעלבע אלטע יענטע. בלויז 33 פונקטען פון די לאנגער מגילה מיט הונדערטער פונקטען זיינען געענדערט געוואָרען.

אט זיינען אייניגע פון די ענדערונגען:

150 רעגיערונגס־דעפארטמענטס זיינען צוזאמענגעשמאלצען געוואָרען אזוי, אז זיי ווערען איינגעטהיילט בלויז אין 17 דעפארטמענטס. דאס הייסט, אז איין באס זאל האבען צו געווליגען איבער דריי מאל אזוי פיעל קלערקס, ווי פריהער.

דער דעפארטמענט אוו לייבאר, וועלכער דארף אבהיטען ארבייטער־אנגעלעגענהייטען, איז אין דיעזען נייעם פלאן בלויז א פערטעל פון א גרויסען דעפארטמענט, א פינפטער ראנג וואָגען.

די צאהל הויכע ריכטער איז פערגרעסערט געוואָרען.

דער לעדזשיסלייטשור איז געגעבען געוואָרען דאס רעכט צו געבען נייערריגע ריכטער די מאכט אליין צו פסק'ענען געוויסע פראצעסען, א הן א דזשורי.

און נאך אזעלכע „פערבעסערונגען".

איינע פון די ווייכטיגסטע ענדערונגען, מיט וועלכע דער אויפרוף צום פאלק פון דער קאנסטיטושאנאל קאנוועגשאן שטאלצירט זעהר, איז דער „שארט בעלאט".

וועגען דעם איז כדאי צו רעדען בעזונדער.

4.

דער „שארט בעלאט" — אבגעקירצטער שטימצעטעל — בעשטעהט אין דעם, דאס דריי הויכע סטייט בעאמטע, וועלכע זיינען ביז אהער ערוועהלט געוואָרען דירעקט דורכ'ן פאלק, זיינען פון דעם שטימצעטעל ארבעגענומען געוואָרען און געלאזען פאר'ן גאווערנאר ער זאל זיי אליין אפאינטען. די דריי בעאמטע זיינען: דער סעקרעטערי אוו סטייט, סטייט טרעזשורער און סטייט אינזשעניר.

דיעזע נייעס בעטראכט די קאנוועגשאן אלס די וויכטיגסטע „פערבעסערונג" אין דער קאנסטיטוציע. וועגען דיעזער ענדערונג איז פאר־געקומען א סענזאציאנעלע בעראטהונג ביי דער קאנוועגשאן. א גאנצע נאכט איז די קאנווע־שאן דערביי געזעסען. און דער טשערמאן פון דער קאנוועגשאן, דער אלטער עליהו רוט, האט דערביי געהאלטען אן אנדערטהאלב־שטונדיגע רעדע, ביי וועלכער עס זיינען די דעלעגאטען געקומען „טרעהרען אין די אויגען". אזוי האבען זיי צייטונגס־בלאטפערס בעריכטעט.

דער אלטער רוט האט נעמליך אין דיעזער רעדע ערקלעהרט, אז 40 יאהר איז ער שוין אין דער סטייט־פאליטיק און אין די גאנצע לאנגע צייט האט ער צוגעזעהן אין דער פאליטיק פון סטייט ניט מעהר ווי בודעל און גרעפט. אלץ איינס וועלכע פון די צוויי פארטייען האט גע־האט די מאכט — סיי רעפובליקאנער סיי דע־מאקראטען — האט אלץ רעגיערט ניט די רע־גיערונג וואס דאס פאלק האט ערוועהלט, נאר „א פערבאַרגענע רעגיערונג", פון בודעלערס און גרעפטערס. דאס זיינען די פארטיי־באסעס. און זייער מאכט בעשטעהט הויפטזעכליך אין דעם, וואס זיי בעשטימען ווער עס זאלען זיין די קאנדידאטען. דארום זיינען די ערוועהלטע קאנדידאטען זייערע קנעכט.

על כן, וואס זאל מען טהאן דערצו? זאל מען אבשניידען א שטיק פון די פאלקס־רעגיע־רונג און לאזען א טהייל הויפט־בעאמטע „נאז־נאטשעט" ווערען פון דעם גאווערנאר, אנשטאט ערוועהלט צו ווערען פון פאלק!

ווי אזוי וועט דאס מאכען די רעגיערונג עהרליכער? וויימ איין גאט.

די טענה זיינע איז געווען, אז די בעאמטע, וואס ווערען עלעקטעט דירעקט פון פאלק, פיה־לען זיך ניט פעראנטוואָרטליך צו קיינעם נאר צו דער געהיימער רעגיערונג פון די פארטיי־באסעס. אבער וועז דער גאווערנאר וועט זיי אפאינטען, וועלען זיי זיין פעראנטוואָרטליך צו דעם גאווערנאר. און דער גאווערנאר אליין איז ניט אבי ווער, ניט ווי דער פארטיי־באס, וואס

קיינער ערוועלט איהם ניט: דער גאָווערנאָר איז ערוועלט פון פאָלק.

אלזא, ביי דעם גאָווערנאָר איז עס א גרויסע מעלה, וואָס ער איז ערוועלט פון פאָלק, ביי די אַנדערע בעאמטע אָבער איז דאָס די אור־זאכע פון יעדער קאָרופציאָן!

דער אונזין דערפון וואָלט געווען אונער־קלעהרליך. אָבער די ערקלעהרונג איז, אז אזעלכע רעפּאָקציאָנערען ווי רוט האָלטען פון וואָס וועניגער דעמאָקראָטיע, וואָס וועניגער דירעקטע וואהל דורכ'ן פאָלק.

דיעזע ענדערונג — די הויפּטזעכליכסטע, איז דאָרום פּשוט א רעפּאָקציאָנערע, — א שריט אַוועק פון דעמאָקראָטיע צו אויטאָקראָטיע.

.5

וואָס האָט די קאָנסטיטוציאָנעלע קאָנווענ־ציאָן אויפגעטהאָן פאר די ארבייטער'ס טובה?

אָט איז אלעס, וואָס איהר אויפרוף זאָגט וועגען דעם:

„מיר האָבען אנערקענט די בעדירפניסע פון דער לוין־ארבייטער קלאסע פון אונזער פאָלק מיט פאָלגענדע פונקטען: 1) מיר האָבען בע־שאפען א דעפּארטמענט אוו לייבאר ענד אינ־דאסטריע אלס איינעם פון די ציוויל־דעפּארט־מענטס פון דער רעגיערונג; 2) מיר האָבען גע־לאָזט שטעהן דעם אמענדמענט, וואָס ערלויבט די לעזשיסלייטשור צו מאכען נעזעצע וועגען בעצאָהלען די ארבייטער פאר בעשעדיגונגען פון זייער קערפער ביי דער ארבייט און מיר האָבען צוגעשטעלט וועגען קראנקהייטען וואָס קומען פון דער ארבייט; 3) מיר האָבען אריינגע־שטעלט א פונקט, אז די לעזשיסלייטשור זאָל האָבען דאָס רעכט צו פערבאָטען טענעמענט־הויז־ארבייט."

דיעזע 3 פונקטען זיינען אלעס, וואָס זיי זאָגען, אז זיי האָבען אויפגעטהאָן פאר די אינ־טערעסען פון די ארבייטער. פון די דריי פונק־טען איז נומער 1 פערשלעכטערט דורך אייני־שליסען דעם לייבאר דעפּארטמענט אלס א טייל פון אייניגע אַנדערע דעפּארטמענטס; נומער 2 איז שוין אן אלטער פונקט און נומער 3 האָט א קנאפּע וויכטיגקייט אלס א נייעס. אזעלכע נעזעצע האָט די לעזשיסלייטשור ביז יעצט אויך געמאכט.

.6

פיעל ערגער איז אָבער דאָס, וואָס די „נייע" קאָנסטיטושאָן האָט נ י ט געענדערט.

די סאציאליסטישע פארטיי און אויך די טרייד־יוניאָנס האָבען ארויסגעשטעלט א סך וויכטיגע פאָדערונגען וועגען נויטוועניגע ענדע־רונגען אין דער קאָנסטיטושאָן און קיין איינע איז ניט ערפילט געווארען.

איין פאָדערונג, צום ביישפיעל, איז געווען, אז עס זאָל ארויסגענומען ווערען דער פונקט, וואָס גיט א רעכט די מיליטער־מאכט צו סוס־פענדירען אלע קאָנסטיטוציאָנעלע רעכטע אין צייט פון „רייאָטס" און צו ערקלערען קריעגס־צושטאנד און צו משפט'ען „רייאָטערס" דורך א קריעגס־געריכט. דאָס מיינט נאטירליך „אר־בייטער אונרוהען", פּשוט — גרויסע סטרייקס. דער פונקט איז געבליבען.

געבליבען זיינען אויך אלע פונקטען, וואָס בעשיצען די רעכטע פון פריוואט־אייגענטהום געגען די רעכטע און בעדערפנישען פון פאָלק.

געבליבען איז אויך דער פונקט, אז א וואָוט האָט נאָר דער, וואָס וואוינט א יאָהר אין סטייט, פיער מאָנאָט אין דער קאונטי און דרייסיג טעג אין עלעקשאָן־דיסטריקט — וואָס דאָס נעהמט אַוועק דאָס שטימרעכט פון פיעלע ארבייטער, וועלכע מוזען אפט מופען וואו זייערע דזשאבס צווינגען זיי. אויב עפעס פאָדערט אן ענדע־רונג, דורך די געענדערטע אומשטענדען אין די 20 יאָהר, איז עס דאָס. דען היינט מוז דער ארבייטער פיעל עפּטער בייטען זיין וואוינונג.

עס וואָלט פערנומען די גאנצע „צוקונפט" אויסצורעכענען אלע רעאקציאָנערע פונקטען, וואָס מען האָט געדארפט ענדערען און מען האָט זיי ניט געענדערט.

.7

אייניגע ענדערונגען זיינען געמאכט געווא־רען, פאר וועלכע מיר וואָלטען יא געקענט שטימען.

צום ביישפיעל: אז די לעזשיסלייטשור זאָל ניט טאָרען, דורך ספעציעלע געזעצע, נעבען קאָמפּאניעס דאָס רעכט צו פאָדערען פערשיע־דענע „קלוימס" פון סטייט; אז יעדער העד אוו דעפּארטמענט זאָל מוזען פאָרלעגען א ליסטע פון די געלדער, וואָס ער וועט דארפען און די לעזשיסלייטשור זאָל קענען ארבענהמען דער־פון, אבער ניט צולענגן; אז די זעלבסטרעגיע־רונג פון די שטעדט זאָל פערגרעסערט ווערען אין אייניגע אנגעלעגענהייטען; אז דער סטייט זאָל ניט קענען פערקויפען דעם אירי קאנאל און אלץ וואָס בעלאנגט צו אהם צו פריוואט־אי־גענטהימער, און נאָך אייניגע פונקטען.

אָבער די אבשטימונג ווערט פארגעלענט אויף אזא אופן, אז מען קען ניט שטימען פאר די אייניגע גוטע פונקטען און געגען די אנדערע.

צו אבשטימונג וועלען געגעבען ווערען פאל־גענדע דריי פראגען:

פראגע 1 — זאָל די געענדערטע קאָנסטיטו־שאָן, פאָרגעלעגט פון דער קאָנסטיטושאָנאל קאָנווענשאָן, וועלכע איז ניט איינגעשלאָסען אין פראגע 2 און 3, אָננעמען וועלען?

„פראגע 2 — זאָלען די פאָרגעשלאָגענע אמענדמענטס, פאָרגעלעגט פון דער קאָנסטיטו־שאָנאל קאָנווענשאָן, צו סעקשאָן 2, 3, 4 און 5

פון ארטיקעל 3 אנגענומען ווערען?

„פראגע 3 — זאל דער נייער ארטיקעל 10, וואס בעציהט זיך אויף טאקסיישאן, אנגענומען ווערען?"

פראגע 2 בעציהט זיך אויף נייע איינטהיילונג פון די דיסטריקטען. וועגען דעם צו שטיפען בעזונדער האבען געפאדערט די דעמאקראטען, וויל זיי בעהויפטען, אז די פארגעשלאגענע נייע איינטהיילונג איז געמאכט פאר זייער שאדען. דאדורם האבען זיי געוואלט די מיטליסייט צו קענען שטימען פאר דער גאנצער קאנסטיטוציע און נעגען דיעזען פונקט.

פראגע 3, וועגען טעקסעס, האט מען גע־שטעלט בעזונדער, וויל דיעזער פונקט גיט מעהר מאכט צו דער טעקס־קאמישאן אוז מען רעכענט, אז די פארמערס וועלען שטימען נעגען דעם; האט מען מורא נעהאט, אז צוליעב דעם וועלען זיי די גאנצע קאנסטיטושאן ניעדער־שטימען.

אבער די ארבייטער האט מען קיין גע־נעהייט ניט גענעבען זיך אויסצוקלייבען צו שטימען פאר די אייניגע ניט שלעכטע ענדע־רונגען אוז נעגען אלע איבערינע.

דאדורם בלייבט אונז נאר צו שטימען „ניין" אויף אלע 3 פראגען.

דורך די סאציאליסטישע שטימען קען די גאנצע אלט־נייע קאנסטיטוציע ניעדערגע־שטימט ווערען!

דער רעזולטאט דערפון וועט זיין, אז עס וועט מוזען פארגעלעגט ווערען צום אוראבשטי־מונג, אויב עס זאל זיין א נייע קאנסטיטושא־נאל קאנווענשאן אין 1916. דאן וועלען מיר קענען אגיטירען אוז האפען דורכצופיהרען נוי־טיגע פערבעסערונגען. וועז אבער די יעצטיגע מאכערייי וועט אנגענומען ווערען, וועט זי שוין האבען א שאנס צו בלייבען 20 יאהר.

* * *

חוץ די דערמאנטע דריי פראגען, וועלען נאך פארגעלעגט ווערען „פראגען 4 אוז 5", וועלכע האבען ניט צו טהאן מיט דער ארבייט פון דער קאנסטיטושאנאל קאנווענשאן.

פראגע 4 וועט זיין וועגען שטימרעכט פאר פרויען. דאס איז אוז אמענדמענט צו דער קאנסטיטושאן, אבער דאס איז לויט א בעשלוס פון דער לעדושיסלייטשור.

נאטירליך שטימען מיר אויף דעם פונקט „יא" מיט ביידע הענד!

פראגע 5 וועט זיין אויב דער סטייט זאל ארויסגעבען באנדס אויף 27 מיליאן דאלאר פאר די קאסטען פון בארדזש קאנאל. דאס איז א ניצליכע זאך אין סטייט־אייגענטהום אוז סא־ציאליסטען וועלען ניט זיין נעגען דעם.

אפרים אויערבאך:

נאכט

(פון דער סערייע „ארץ ישראל")

1.

שיפען שלאנגען, פייפען פויגלען,
שארט זיך עמיצער ביים טויער,
מיינט דער וועכטער: ס'איז א גנב,
שטרענגט ער אן אן אויער...

צעהלט ער איבער זיינע קוילען,
ציהט דעם „מויזער" פון דעם שיידעל,
וויזט ארוים זיך אז נעקומען
איז צו איהם א מיידעל...

איז איהר קאפטעל נאס פון רעגע,
קוקט און זוכט אויף אלע זייטען,
איז א רייטער, צי א שאטען
אויף דעם וועג פון וויטען?...

טוליעט זי זיך אין זיין ארים:
„כ'האב פער'גנב'עט זיך, אנטלאפען,
כ'האב געשלייכט זיך שטיל פון שטיבעל,
טאטע־מאמע שלאפען..."

2.

שיסט מען ערגעץ אויף א כרם,
איינע לויפען, צווייטע רייטען,
פרעגען אלעמענס געזיכטער:
„„וואס זאל עם בעדייטען?..."

האט זיך וועד אהין פער'גנב'עט,
האקט מען דארטען אוים די בוימער,
צי אן אנפאל פון ארבער,
וווייסט עס נור דער שומר...

רייבט מען שוועבלאך און זוכט מען,
זעהט מען ברענענדיגע אויגען,
זיצט א בער דארט אנגעשראקען
ביי א בוים געבויגען...

י. מ. בודיש:

די גרויסע ירושות און דער ירושה שטייער

(צו דעם רעפֿאָרט פון דער אינדאָסטריעל קאָמישאָן) *)

א שלעכטען מזל האָט געהאט די „קאָמישאָן אן אינדאָסטריאל רילישאָנס" — דער בעקאַנטער מזל פון כמעט יעדער טעאָרעטיש־פּראַקטישער פֿאָרשונג פון די סאָציאָלע פערהעלטניסע. מיט א זעלטענער געדולדיגקייט און עקשנות האָט די קאָמישאָן געזוכט דעם קנויל פון אונזערע סאָציאָלע בעציהונגען פונאַנדערצופֿלאָנטערען. געווייסענהאפט און אָהן משא פּנים האָט זי ענדליך איהר ווארט געזאָגט, — און דאָך ווי וועניג אנערקענונג זי האָט געפונען.

שוין ניט צו רעדען פון דער וואָל סטריט פּרעסע; זאָגאר די מעהר אונאבהענגיגע צייטונגען האָבען ממש בעשאָטען די קאָמישאָן מיט אויסנדליכע קלָות און זילזולים. אפילו אין אונזער ראדיקאלען לאגער האָט זיך פאר דער קאָמישאָן קיין נוט ווארט ניט געפונען. אין איין ארטיקעל האָט דר. הורוויטש כמעט די גאנצע ארבייט איהרע צו נייטש געמאכט: וואָס האָט זי דאָרט ענטדעקט, אז עס זיינען פאראן מיליאָנערען און אביונים? דערצו שמעקט זי מיט גאָמפּערסיזם, און אין דער עמיגראציאָנס פראגע איז זי גאָר רעאקציאָנער...

מיט מעהר חסד האָט זיך פערהאלטען צו דער קאָמישאָן קאָנגרעסמאן לאָנדאָן. אָבער אויך ביי איהם פיהלט זיך א טיעפע ענטטוישונג.

אזא מין לייכטשעצונג פון דער אינדאָסטריאל קאָמישאָן ערקלערט זיך אפשר אם בעסטען דורך דעם, וואָס די פּולע בעריכטען פון איהר ארבייט זיינען נאָך ניט פערעפֿנטליכט. דערווייל קומט זיך אוים צו בענוצען מיט די קורצע אלגעמיינע סך הכל׳ס, וואָס וועלען אין בערגעגבען און פערטייטשט פון א פערבינסען־פיינדליכער פּרעסע. א מעהר גערעכטע אבשאַצונג פון דער קאָמישאָנס ארבייט וועט יעצט מעגליך נאָר דאן, וועז מיר פערנעהמען זיך בעזונדער מיט די איינצעלנע פּראָבלעמען, וואָס זי האָט פערהאנדעלט. דערצו מוז נאָך גענומען וועלען אין בעטראכט, אויסער די קורצע פערעפֿנטליכע רעזולטאטען, דער גאנצער גאנג פון איהר ארבייט, ווי ער איז אונז בעקאַנט פון די עפֿענטליכע פערהערען. צו בעטראכטען איינע פון דיזע פּראָבלעמען, — די ירושה און ירושה־שטייער פּראָבלעם, — וועט זיין די אויפגאבע פון דיזען ארטיקעל.

אָרים און רייך

לויט משערמאן וואָלש׳ס רעפֿאָרט, וואָס איז גע׳חתמה׳ט פון איהם און פון די דריי ארביי־טער קאָמישאָנערס, זיינען פאראן פיער גרונד אורזאכען פאר אלע סאָציאָלע צרות און פאר דער אלגעמיינער אונצופֿריעדענהייט. דאָס זיינען:

1. די ניט גערעכטע צוטיילונג פון רייכטום און אייגנטפֿאָזיגקייט.
2. די ארבייטסלאָזיגקייט.
3. די אונגערעכטיגקייט ביי דעם שאפען, אויסטייטשען און דעם דורכפיהרען פון געזעצען.
4. דאָס פערלייקענען פון דעם רעכט און דער געלעגענהייט צו שאפען ווירקזאמע (קאמפּף) ארגאניזאציעס.

מיר וועלען זיך דאָ פערנעהמען הויפּטזעכליך מיט דער ערשטער גרונד אורזאכע: דאָס אלטע און אייביג נייע פּראָבלעם פון אָרים און רייך. די קאָמישאָן האָט נעזאמלט א וועלט מיט מאטעריאלען און איהרע אויספיהרונגען בעקומען דורכדעם א ספּעציעלע בעדייטונג. די שפּראָך פון פעסטגעשטעלטע אויטאָריטעטע ציפערען האָט גאָר א בעזונדער איבערציינונגס קראפט. די קאָמישאָן האָט זעהר שארף אָרומגעציכענט דעם תחום צווישען די רייכע און אָרימע:

פון איין זייט שטעהען 44 נעצעהלטע פאמיליעס מיט א נעמיינזאמער הכנסה פון וועניגער ווי 50 מיליאָן דאָלאר א יאָהר. פון דער צווייטער זייט קומט דאָס גרויסע ארבייטער פּאָלק. נור אָרום א צעהנט חלק פון אלע ארבייטער בעקומען אריבער 20 דאָלאר א וואָך; דערפאר בעקומען פון א פיערט חלק ביז א דריטעל פון אלע ערוואקסענע מענער ארבייטער וועניגער פון 10 דאָלאר א וואָך; נאָך ערגער איז די לאגע פון די פרויען ארבייטער: די פולע העלפט פון זיי בעקומט וועניגער ווי זעקס דאָלאר א וואָך און איבער צוויי דריטעל ביז פולע דריי פיערטעל פון אלע פרויען ארבייטער בעקומען וועניגער ווי אכט דאָלאר א וואָך.

די הערשענדע סאָציאל־עקאָנאָמישע פילאָסאָפיע האָט זיך אימער בעמיהט אבצושוואכען די בעדייטונג פון דיזער שוידערליכער עקאָנאָמישער אונגלייכהייט, צו פערוואנדלען עס אין א פראגע פון בלויז פעהיגקייטען און ערפאָלג. קאָנט איהר, למשל, האָבען טענות צו ווילפֿ־

*) אין נעקסטען נומער קומט א צווייטע אבהאנדלונג פון דער פערשפראָכענער סעריע וועגען דער אינדאָסטריעל קאָמישאָן, פון גענ. ל. בודין.

סאנען, וואָס גראָד ער און ניט איהר זייגט פֿרע־
זידענט ? — אזוי בעמיהט זיך דיזע פיקאַפּיע
צו בעווייזען, אז מיט די געהעריגע פעהיגקייט
און ארבייטסזאמקייט קאָן יעדער איינער אויך
ווערען א ראקעפעלער. דעם זעלבען טאָג, וואָס
די אינדאָסטריאל קאָמיששאָן האָט פֿערעפענט־
לִיכט דעם קורצען סך הכל פון איהר ארבייט —
דעם 23טען אויגוסט — איז אין דער „אייווניג
סאָן" ערשיענען איין ארטיקעל „רייכטום", וואָס
איז שיינבאר דירעקט געצויגלט אויף דיזען
פונקט. דאָס ארטיקעל דריקט אוים אזוי גע־
לונגען די אָנגענומענע וויסענשאפטלִיכע בע־
רעכטיגונג פון דער עקאָנאָמישער אונגלִייכהייט,
אז דער לעזער וועט מיר מוזען ערלויבען צו
בערנגען דערפון א פּאָר לעננערע ציטאטען :

„אין דיזען לאנד, — שרייבט די „א.
סאָן", — מעג מען אָננעהמען אלס אקסיאָמע,
אז יעדע ליעבע וואָך פון יאָהר פערעגדיגט עמי־
צער זיין קאריערע וואָס ער האָט אָנגעהויבען
בלויז מיט זיין שכל און לעדיגע הענד אלס א
מיטגלִיעד פון דעם מילִיאָנערען קלאָס ; עס
געהט כמעט קיין וואָך ניט דורך, וועו א וועל־
כער עס איז מילִיאָנער זאל זיך ניט ארָאבגלי־
טשען אין דעם קלאָס פון מיטגלִיעד בעלי בתים
אדער גאר אָרימע לִייט...

„עס עקזיסטירט פאקטיש ניט קיין שטענ־
דיגע קאָנצענטרירונג פון רייכטום. עס עקזים־
טירט אבסאָלוט ניט קיין שטענדיגער רייכער
אדער שטענדיגער אָרימער קלאָס..."

צייטווייליגעס רייכטום זאל אָבער זיין
העכסט נויטוועגדיג און ניצליך : ערשטענס אלס
בעלוינונג. אין „ערפאָלג" זיינען מיר בערעכ־
טיגט צו זוכען א בעלוינונג פאר אונזערע פעהיג־
קייטען און ענערגיע, און צווייטענס, וויל נור
די רייכע „קאָנען אויפטהאָן טויזענדע גוטע זא־
כען, וואָס קיין פֿערזאָן מיט בעשיידענע מיט־
לען און קיין רעגיערונג וואָלט ניט קענען בעווי־
זען."

די אונטערזוכונג פון דער קאָמישאָן גיט א
טויטקלאָפּ, אָט דיזער פערגלִעטענדער פילאָזאָ־
פיע. שוין בנוגע צו די טויזענדער גוטע זאכען,
וואָס דער קלאָס פון רייכע קאָן אויפטהאָן האָט
זיך דער קאָמישאָן איינגענעבען פעסטצושטעלען
מערקווירדיגע פאקטען. אפילו די דריי קאפּיטא־
לִיסטישע קאָמישאָנערס האָבען זיך געמוזט לאָ־
זען איבערצייגען. אָט וואָס זיי שרייבען וועגען
דעם אין זייער ספּעציעלען רעפּאָרט :

„א וועלט מיט בעווייזע זיינען געבראכט
געווָארען פאר דער קאָמישאָן אום אונז פאָלקאָ־
מען איבערצוצייגען, אז פיעלע קאפּיטאָלִיסטען
האָבען זיך בענוצט מיט ניט קיין כשר'ע מיט־
לען אויף ניט צו דערלאָזען, אז זייערע ארבי־
טער זאלען זיך אָרגאניזירען ; אז זיי האָבען
געזוכט צו גָארנישט צו מאכען די דעמאָקראטי־
שע אָרדנונג קאָנטראָלירענדיג מעהר אָדער וועי־
ניגער ערפאָלגרייך די קאָורטס און די לעדזשיס־
לִייטורס ; אז פיעלע האָבען אָנגעדונגען געגע־
סטערס אין צייט פון סטרייקס, וואָס זיינען בע־
פאלען אונשולדיגע מענשען און וואָס זיינען בע־
גאנגען אנדערע פערברעכענס פון דעם סאמע
ערנסטען כאראקטער ;... אז פיעלע זיינען גע־
וועו קאָנטראקט־ברעכערס בנוגע צו ארבייטער ;
אז פיעלע האָבען אָנגענומען מיטלען אונטערצו־
דריקען דורך דער עפענטלִיכער מאכט די רעכטע
פון פרייער רעדע און פרייעלִיכער פערזאמלונג;
אז פיעלע האָבען בעוואוסטזיניג און פאר עגאָ־
איסטישע צוועקען אונטערגעקויפט ארבייטער
פּאָרשטעהער..."

די קאָפּיטאָליסטישע דינאַסטיעס

אָבער ניט דאָס איז די הויפּט פראגע. וואָס
מיר וויקען וויסען איז, צי איז טאַקע באמת פאר־
אן נאָר א צ י י ט ו ו י ל י ג ע ר רייכער
קלאָס. דערפון זיך טאַקע מיט אן אמת דאָס רָאד
פון ערפאָלג כאָטש איינמאָל א וואָך אום מיט
די עקיונים למטה און די תחתונים למעלה ? דער
רעפּאָרט פון טשערמאן וואָלש גיט א קלאָרען
ענטפער אויף דיזער פראגע :

„אין אמת'ן — שטעלט פעסט דער פער־
עפענטלִיכטער קורצער בעריכט—זיינען די אמע־
ריקאנער ירושה געוועזען פונקט אזוי ווירקזאם
פאר דער אויסבילדונג און אָנהאלטונג פון
(יחום'דיגע) פאמיליעס, ווי די ענגלישע געזע־
צען, וואָס האָבען אויף יאָהר הונדערטע בעפעס־
טיגט די ענגלישע ארִיסטאָקראטיע... מיט יע־
דען יאָהר וואקסט דיזע טענדענץ... לויט די אָנ־
וויזונגען פון די אינקאָם טעקס ביכער פאר די
10 מאָנאטען פון 1914 זיינען אין די פעראייניג־
טע שטאָטען פאראן 1598 פערמעגענס, וואָס
ברענגען אריין 100 טויזענד דאָלאר אדער מעהר
הכנסה א יאָהר. כמעט אלע דיזע פערמעגענס
זיינען אריינגעלעגט אין אזעלכע געשעפטען און
זיינען אזוי אָרומגעצוימט מיט געווייסע בע־
שרענקונגען פון די אויסגאבען, דאָס זיי זיינען
פאר אלע אבזיכטען און ציעלען אייביגקייטען
(פערמעגענס, וואָס קאָנען ניט אונטערגעהן)."

די יורשים פון דיזע גרויסע פערמעגענס,
לויטעט דער רעפּאָרט ווייטער, „קאָנטראָלירען
די פֿרנסה און האָבען א מאכט צו בעשטימען די
הצלחה פון מעהר מענשען, ווי עס האָבען גע־
וואוינט אין ענגלאנד אין דער צייט פון מיטעל־
אלטער. אמת, זייערע (קאפּיטאָליסטישע) פיר־
סטענטימער זיינען צוואוארפען און מיט דער
הילף פון אקציעס און פאפּיערען וועלכע צו זיי
מיללוויין צוגעלאָזען אויף אנדערע (אויסער די
דירעקטע אייגענטימער). זייער ממשלה איז
אָבער דאָך שטארק און גרויס. אין דער ווירק־
לִיכקייט זיינען דיעזע צוואוארפענע אונזיכטבא־
רע אינדוסטריעלע פירסטענטימער א גרעסערע
געפאהר פאר דעם וואוילשטאנד פון דער נאצי־

אן, ווי ווען זיי וואלטן געווען ווירקליכע מכוכות צוואוואדפען אין רעכטען מיטען פון אונזער רעפובליק."

פערגליכענדיג די מאכט פון אונזערע אינדוסטריעלע מאגנאטען, פון די ראקפעלערס, פריקס, וואנדערביקסס, עסטארס און ז. וו. מיט דער מאכט פון א קודאווויק דעם 16טען, מיינט די קאמישאן, אז זיי טראגען אין זיך פונקט אזוי וויניג סימפאטיעס צום פאלק ווי יענער קלעגליכער קעניג, און אז פונקט ווי ער, קאנען זיי ניט בעגרייפן קיין פעהלער, ווייל „זיי טראגען איבער די פעראנטוואדטליכקייט פון זיך אויף די אנגעשטעלטע בעאמטע, וואס פערוואלטען די אמעריקאנער אינדוסטריע". אונזערע אינדוסטריעלע פרינצען, ענדיגט דער רעפארט, זיינען פעראייניגט ניט נור דורך האנדעלס פערבינדונגען, נאר אויך דורך „א גאנצער נעץ פון געזעגזייטיגע הייראטען, וועלכע גאראנטירען הארמאנישע האנדלונג."

אזוי ניט קיין צייכווייליגער איז דער קלאס פון רייכע, נאר אן ערבליכע אריסטאקראטיע, וועמענס רייכטום און פריווילעגיעס עס געהען איבער פון דור צו דור. פונקט ווי מיר האבען געהאט אדעליגע, דינאסטיעס פון קעניגע, פירסטען און הערצאגען, אזוי האבען זיך דא אויסגעבילדעט קאפיטאליסטישע דינאסטיעס פון מיליארדערען און גרעסערע מיליאנערען. פונקט ווי די קעניגליכע־פירסטליכע דינאסטיעס זיינען געווען בעגרינדעט ניט אויף ענערגיע, חכמה אדער פעהיגקייטען, נאר אויף דעם ירושה רעכט; אזוי זיינען אויך די מיליארדערען־מיליאנערען דינאסטיעס בעגרינדעט אויסשליסליך אויף דעם ירושה רעכט.

„עס פאדערט זיך אלזא, — קומט צום שלום וואלש'ס רעפארט, — אז דער קאנגרעס זאל אנגענעהמען ווירקזאמע מיטלען ניט נור כדי אויף דאס ניי צו רעגולירען די עקזיסטירענדע אונגלייכהייטען פון רייכטום און איינקינפטע אויף יסודות, וועלכע זאלען זיך געפינען אין א וועלכער עס איז פערהעלטנים צו די פאקטישע פערדיענסטען, נאר אויך כדי אבצושטעלען דעם וואוקס פון איין ערבליכער אריסטאקראטיע, וואס איז ניט נור פרעמד יעדען בעגריף פון דער אמעריקאנער רעגיערונג, נאר איז אויך געפערליך פאר'ן וואוילשטאנד פון פאלק און פאר דער עקזיסטענץ פון דער נאציאן אלס א דעמאקראטישע". אין וואס זשע דארפען בעשטעהן אט דיזע ווירקזאמע מיטלען?

דער ירושה שטייער פראיעקט

צוויי כמעט פאלקאמען געגענזעצליכע אויפגאבען האט די קאמישאן געמוזט האבען אין זינען, בעת זי האט געגעבען אן ענטפער אויף דיזער גרויסער פראגע. ערשטענס, האט זי געדארפט פארשלאגען פראקטישע ערשע רעפארמען; צווייטענס, האבען דיזע רעפארמען געדארפט זיין גענוג וויידרקזאם. אויב די קאמישאן האט ניט געמוזט שטרעבען אנצווייזען דוקא א ענדגילטיגע לעזונג פאר די אונגעהויערע סאציאלע פראבלעמען, וועלכע איהר אונטערזוכונג האט אזוי שארף אויפגעדעקט, — האט זי אבער געמוזט שטרעבען, אז איהרע רעפארמען זאלען אם וועניגסטען נישט ארויפשטעלן אונזערע יעצטיגע סאציאלע פראבלעמען, אין דעם שארפען אנאליז פון אונזער ווירקליכקייט, אין די אוצרות פון פאקטען, וואס די קאמישאן האט געזאמעלט און סיסטעמאטיזירט, וועט דער סאציאליסט קאפינען א גלענצענדע בעשטעטיגונג פאר זיינע גרויסע אידעאלען. פאר אונז סאציאליסטען איז קלאר, אז נור די סאציאלע רעוואלוציע קאן מאכען א סוף צו יעדער ערבליכער אדער ניט ערבליכער געלדאריסטאקראטיע, אז נור אונטער א סאציאליסטישער אדרעגונג וועט ווערען מעגליך א גרעסערע צוטיילונג פון דעם רייכטום אין איינקונפט פון פאלק לויט די פערדיענסטען און בעדערפנישען.

די קאמישאן איז בעשטאנען פון ניט־סאציאליסטען. אבער וואלטען דען סאציאליסטען, זייענדיג אין דער אינדאסטריאל קאמישאן פאר־געשלאגען דעם קאנגרעס אייניצופיהרען טאקע באלד די סאציאליסטישע אדרעגונג? וואלטען דען סאציאליסטען פארגעשלאגען אלס א באל־דינע פראקטישע רעפארם די אבשאפונג פון פריוואט אייגענטום, די קאנפיסקירונג פון אלע קאפיטאלען, די פערוואלטונג פון די אינדוס־מיעס דורך פארשטעהער פון פאלק און ז. וו. — דאס נאנצע סאציאליסטישע מאקסימום פראגראם? עס איז נענוג צו שטעלען דיזע פראגען אום עם זאל ווערען קלאר, אז אלע פאר־וואורפען, וואס פערשיעדענע סאציאליסטען מאכען דער אינדאסטריאל קאמישאן אין ווייניג ראדיקאליזם, אדער אין דעם, אז זי האט מורא געהאט צו ציהען די פולע שלוסע פון איהר אייגענעם אנאליז פון דער ווירקליכקייט, — האבען אייגענטליך קיין גרונד ניט. די קאמישאן האט זיך אזעלכע ציעלען ניט געמאכט שטעלען. די פראגע איז נאר, צי איז די קאמישאן געגאנגען גענוג ווייט אויף דעם וועג פון מעגליכע פראקטישע רעפארמען? מיר שיינט, אז זי האט דאס געטהאן.

וועגען דעם אין צווייטען ארטיקעל.

פּעלִיקם קאָן:

די פּוילישע סאציאליסטען און די פּוילישע אידען

(א בריף פון פּוילען).

שוין איבער א יאָהר, אז די מלחמה ציהט זיך. שוין איבער א יאָהר, ווי זי לענגט זיך מיט איהר שוועכער משא אויף פּוילען. די בעפעלקערונג פון פּוילען האָט פּאָר דעם יאָהר געהאט אויסצושטיהן אזעלכע לייִדען און יסורים, ווּאָם ס'איז שוועך צו גלייבען. וועגן בּיי אזעלכע בעדינגונגען וואָלט דער פּוילישער בּויער אָדער אַרבּייטער, געבראכט צו דער שטופּע פון פערצווייפלונג, זיך צוגעהערט צו דער העצע, צו די אַנרייצונגען פון די, ווּאָם כאפּען פיש אין שמוציגען וואַסער פון אַנטיסעמיטיזם, — אויך דאָן וואָלט מען געקאָנט אָנווענדען צו זיי די ווערטער פון פּוילישען הימן: „א שטראָף די האַנד, ניט דעם בּלינדען שוועכט" און אַנשטרענגען אַלע קרעפטען ניט צו דערלאָזען, אז אזעלכע ערשיינונגען זאָלען זיך איבער'חזר'ען.

אָבער, ניין! צום גליק, ניין! דאָם איז ניט געשעהן. ניט דער פּוילישער פּויער, ניט דער פּוילישער אַרבּייטער האָבען זיך ניט בעשמוצט מיט אַנטהייל נעהמען אין דער אידען-העצע. איצט איז דאָם שוין פעסטגעשטעלט און קען ניט אָבגעלייקענט ווערען. די ווּאָרט-פּיהרער פון אַנטיסעמיטיזם האָבען זיך מיט זאַכקענטניש גענומען פּאָר דעם ענין, אַלין אויסגערעכענט, אַלין אויסגענוצט: אי דאָם, ווּאָם די אידען, אַלס קלייַנהענדלער, האָבען געמוזט צולייעב זייערע האַנדעלס-אינטערעסען איבערפּאָהרען פון איין אָרט אין צוויי־טען; אי דאָם, ווּאָם די אידישע שפּראַך איז אזוי נאָהענט צו דער דייטשער, אז די איינגעטראַטענע אין שטעדטעל דייטשע ארמעע האָט זיך געקענט צונויפּרעדען מיט אידען; אי די שנאה פון פּוילישען פּויער צום דייטש, ווּאָם האָט זיך אריינגעריסען אין זיין לאַנד און געמאַכט פון איהם א בארג אש — דער פּויער איז ניט בעהאַווענט אין די ענינים פון דער פּאָליטיק און אין דעם דייטש, ווּאָם האָט זיך אריינגעריסען צו איהם, האָט ער געזעהן די סבה פון אַלע צרות און אונגליקען, ווּאָם האָבען זיך א שאָט געטהאָן אויף זיין קאָפּ — און, ענדליך, די אַלטע, בעקאַנטע בעציהונג צו אידען מצד דעם צאַריזם... אַלין, אַלין האָט מען געגנומען אין בעטראכט... טויזענדער מיילער האָבען געהאַלטען אין פערשפּרייטען אַלערליי ניט געשטויגענע און ניט געפּלויגענע מעשׂות און קלאַנגען, דער פּוילישער פּויער האָט זיי אָבער נאָר אויסגעהערט, אַליין ניט פערשפּרייט. ווּאָלט זיך נאָר דער פּוילישער פּויער אָבגערופען אויף דעם צורוף פון די שווארצע ריטער פון דער דוואָגראַשוואוקע אפילו אין איין אָדער צוויי ערטער, — און דער גאנצער נאַציאָנאַל-דעמאָקראטישער שטאב וואָלט ניט דורכגעלאָזען די געלעגנהייט זיך ארויסצושטעלען פּאָר א פערטרעטער פון פּויערטהום, ווּאָם וועלט בעליי־דיגט און פּערראטהען דורך די אידען...

וועגען דעם פּוילישען פּראָלעטאַריאט האָב איך שוין גערעדט אין מיינע פריהערדיגע אַרטיקלען. די פּאָר טרויעריגע פּאַסירונגען, ווּאָם איך האָב דאָרט דערמאָנט, וועלען בטול אין א ים פון גאנץ ענטגעגענגעזעצט פּאקטען. דער קריעג מיט אַלע זיינע שרעקען האָט נאָהענט גענומען און אזוי ווי צוזאַמענגעפּרעסט אין איין גאנצעם דאָם פּוילישע פּראָלעטאַריאט מיט דעם אידישען. אין לאָדז האָט זיך געגרינדעט אן אונפּאַרטייאישער ראטה מיט'ן אַנטהייל פון פּוילישע און אידישע אַרבּייטער; אין אַלע אייניקע ריכטונגען, ווּאָם דער ראטה האָט געשאפען כדי צו געבען הילף דער בעפעלקערונג, האָבען פּוילישע און אידישע אַרבּייטער געארבּייט אייניג, האַנד אין האַנד, בעשיצענדיג און פערטהיידיגענדיג זייער פּראָלעטאַרישע אייניגקייט פון אַלע אטענטאַטען סיי פון אויסען און סיי פון אינווענדיג... און אז די דייטשע מאכט-האָבער האָבען אָנגעהויבען דורכצופיהרען אין די אָקופּירטע טהיילען פון פּוילען דאָם פּרינציפּ פון „בורגפריעדען", בעזייטיגענדיג אַלע בעקעמפּפער פון דיעזען פּרינציפּ און אַוועקשלעפּענדיג די פּאָרשטעהער פון לאָדזער אַרבּייטער אין דאָם אינערע דייטשלאַנד, אין די קאָנצענטראַציאָנס-לאָגערן, זיינען צוויישען די קרבנות פון דעם סאָרט „בורגפריעדען" געווען אי פּוילישע, אי אידישע אַרבּייטער...

די זעלבע ערשיינונג האָט זיך געלאָזט מערקען אויף אין אַנדערע אָקופּירטע טהיילען פון פּוילען, ווי אויך אין דעם טהייל, ווּאָם בלייבט נאָך ביז היינט אונטער דער ממשלה פון ווייסען צאר.

די מלחמה האָט פערשטארקט דעם בונד צוויישען דעם פּוילישען און דעם אידישען פּראָלעטאַריאט. דער פּיעלי־אָהריגער געמיינזאמער קאמפּף, דער געמיינזאמער שיקזאל איז ניט געבליבען אָהן ווירקונג.

נאָכין אנדערש האָט געווירקט די מלחמה אויף די, צום גליק ניט צאָהלרייכע, פּאַרשטעהער פון דער קלייַנבירגערלעכער און נאַציאָנאַליסטישער שטרעמונג, ווּאָם ווילען זיך בשום

אופן ניט ענטזאגען פון נאָמען „סאָציאַליסטען", וואָס האָבען אָבער קיין שום שייכות ניט צו דער ארבייטער־בעוועגונג און ניט צום סאָציאַליזם. מיר רעדען פון דער אזוי גערופענער „רעוואָלוציאָנערער פראקציע" פון פּ. פּ. ס.

קאָרל מאַרקס האָט אמאָל געזאָגט, אז די עטיקעטקעס אויף די פּלעשער זיינען פיעל ווײניגער שעדליך, ווי די עטיקעטקעס אויף די אי־בערצייגונגען. די עטיקעטקעס אויף די פּלעשער נאָרען אָב נאָר דעם געברויכער, אָבער די עטיקעטקעס אויף די איבערצייגונגען — אי דעם פּראָדוצענט אי דעם געברויכער. צו דער „רעוואָלוציאָנערער פראקציע" געהערען בלי ספק אויך אזעלכע עלעמענטען, וואָס נאָרען זיך זעלבסט, אָבער דעם „גוף", דעם „רוקענביין" פון דער פּאַרטיי בילדען זיי אמת'ע, די רײַנע נאַציאָנאַליסטען. פּאַר די ערשטע איז די אונ־אבהענגיקייט פון פּוילען נויטיג צוליעב דעם פּראָלעטאַריאט; פּאַר די צווייטע — דאָס פּראָלעטאַריאט צוליעב דער אונאבהענגיקייט, אָדער לכל הפּחות כדי אָבצוריסען פּוילען פון אײַן אונטערדריקער און איבערצוגעבען איהר א צווייטען אונטערדריקער. אָט דער דאָזיגער צווייטער עלעמענט, די אמת'ע גייסטיגע פּאַר־שטעהער פון דער גרופּע, זיינען דאָס פערכאפט געוואָרען פון די שמוציגע כוואַליעס פון אַנטי־סעמיטיזם. כדי ניט צו אָפּרירען מיט הייַנט וועלטער, וועל איך ברעננען פאקטען, געזומען פון דעם אָפּיציעלען אָרגאַן פון דער דאָזיגער גרופּע — פון „לאָדזיאנין".

אין דעם טהייל פּוילען, וואָס איז פערנומען דורך עסטרייך, אין דאָמבראָווער רײַאָן, האָט, ווי ס'דערצעהלט דער „לאָדזיאנין", דער שטאָדטראטה נאָך לאַנגע און פּיינליכע בערא־טהונגען מיט א גרויסער מעהרהייט שטימען בעשלאָסען דורכצופיהרען א וואַהל־רעפאָרם. דער שטאָדט־ראטה זאָל צוזאַמענגעשטעלט ווע־רען פון 65 קרייסטליכע און 10 אידישע מיט־גליעדער. וואַהל־רעכט זאָל בעקומען יעדער מאנס־פּערזון, וואָס איז ניט איננער פון 25 יאָהר, וואָס וואוינט אין סאָסנאָוויץ ניט ווע־ניגער ווי א יאָהר און וואָס פערוואוינט א בע־זונדערע דירה.

„אויף די דאָזיגע בעראטהונגען, דערצעהלט ווייטער דער „לאָדזיאנין", האָבען די „לעווייצע" (פּ. פּ. פּ.) און די עסדעקעס, וואָס האָבען אָנ־געפיהרט די אָפּאָזיציע אין שטאָדט־ראטה, גע־פּאָדערט די אינספּיהרונג פון אלגעמיינע, גלוי־כע, דירעקטע און געהיימע וואַהלען פּאַר אלע, אָהן אונטערשייד פון געשלעכט, וואָס זיינען אלט 21 יאָהר, און אויסער דעם די אנערקענונג פון דעם פּראָפּאָרציאָנאַליטעט־פּרינציפּ ביי די וואַהלען. ס'איז דורכגענאנגען די דעפּאָרם פון די נאציאָנאַל־דעמאָקראטען, אָבער די דאָזיגע פּארטיי איז געווען אין גרויסער מורא פּאַר דעם אויסגאנג פון די וואַהלען.

„אין דער זעלבער צייט האָבען די תלמודים־טען פון „לעווייצע", ס. ד. און „בונד" אָבגע־האלטען בעראטהונגען: וואָס טהוט מען? די אידען, וואָס נעהמען אנטהיל אין די פערוואל־טונגען פון די אלע דריי גרופּען, האָבען געפּא־דערט, מ'זאָל ארגאניזירען א פּראָטעסט געגען דער דורכגעפיהרטער וואַהל־רעפאָרם, ווייל זי איז א בעלײַדיגונג פאַר דער אידישער בור־זשואזיע. בלויז פאַר דער אידישער בורזשוא־זיע, ווייל וועגען דורכפיהרען אין ראטה אידישע ארבייטער האָט נאָר ניט געקענט זיין קיין רייד, צוליעב זייער קלייַנער צאָהל און צוליעב זייער צוריקגעשטאָנענקייט.

„די פיהרער פון די אידישע סאָציאַליסטען, ניט געפּינענדיג קיין זיכערע שטיצע אין דעם פּאָליטישען בעוואוסטזיין פון אידישען ארבי־טער קלאַס און מורא האָבענדיג צו פערלירען זייער איינפלוס, שפּאָרען זיך אָן — וואָס ס'איז גאנץ נאַטירליך — אויף דער אידישער בור־זשואזיע. די אידישע סאָציאַליסטישע פּארטיי איז די פּארטיי, וואָס האנדעלט שטענדיג נא־ציאָנאַליסטישער פון אלע אנדערע סאָציאַליס־טישע פּארטייען. חוץ ניט פיעלע, אייניצעלנע פערזאָנען, פון וועלכע די אידישע געזעלשאפט קעהרט זיך טאַקע אָב דערפאר, רעכענען זיך די אידישע אינטעליגענטע־ סאָציאַליסטען מיט דער עפענטליכער מיינונג פון דער אידישער בורזשואזיע הונדערט מאָל מעהר, מאָבען איהר פיעל גערנער און אפטער הנחות, ווי למשל דער פּוילישער בורזשואזיע, צו וועלכער זי פיהלען א בעזונדערען האַס. ס'איז דעריבער פון אָנ־הויב אָן געווען קלאָר, אז דער „בונד" וועט ארויסטרעטען צו בעשיצען די גרעסטע עקספּלו־אטאַטאָרען פון דער וועלט, וואָס שטעלען צונויף און צייכנען בעזונדערס אויס די אידישע בור־זשואזיע. מ'קען פערשטעהן, פּאַרוואָס די אי־דישע אינטעליגענטען און ס. ד. פערטהיידיגען די אידישע בורזשואזיע. אָבער וואָס פאר אַן אינטערעס האָבען די פּוילישע ארבייטער זיך איינצושטעלען פאר דער אידישער בורזשו־אזיע?"

די געבראכטע פאקטען, געזומען פון אַן אָפיציעלער אויסגאבע פון דער „רעוואָלוציאָנע־רער פראקציע", זיינען בלויז די בלימעלעך פון אנטיסעמיטיזם, ס'זיינען פאראן אויך יאגדע־לעך. אין דעם וווייטערדיגען נומער פון דעמ־זעלבען „לאָדזיאנין" איז אבגעדרוקט א פעליע־טאָן מיט'ן נאָמען: „די כינעזער אין לאָדז". אין דעם דאָזיגען פעליעטאָן וועגדען זיך די כי־נעזער צו די פּאַרשטעהער פון „לעווייצע" מיט אזא פראגע: „צו דען מיינט איהר, אז די אוב־אבהענגיקייט וואָלט געווען שעדליך פאר פּוילען און אז דאָס פּוילישע פּראָלעטאַריאט

זואָלט פון איהר גאָר ניט געוואונען?"" און די פּאַרשטעהער פון „לעוויצע" ענטפּערען:

— אָלם אידען קענען מיר ניט צוקוקען גלייכגילטיג צום אידען־באַיקאָט. אויב די פּאָליאקען באַיקאָטירען די אידען — אויף כּפרות די אונאבהענגיגקייט פון פּוילען.

— אָבער־ אין אייער פּארטיי געפינען זיך דאָך אויך פּאָליאקען?...

— עס זיינען פּאַראַן א ביסעל פּוילישע ארבייטער, אָבער די מעהרהייט מיטגלידער פון צענטראַל קאָמיטעט זיינען אידען, און דערצו נאָך אידען־נאַציאָנאַליסטען. און מיר זיינען הערויבער געצוואונגען צו פּערטהיידיגען די אינטערעסען פון דעם גאנצען האָם פון דעם פּוילישען פּראָלעטאריאט צו צוואוועדען צו דער פּוילישער בורזשואזיע. אלע אידען־פּאָליאקען געפינען זיך אין די רייהען פון דער „רעוואָלוציאָנערער פראקציע", מיר אָבער געהען האָנט־אין האַנד מיט די ליטוואקעס. די ליטוואקעס ווילען ניט קיין אונאבהענגיגקייט פאר פּוילען און דעריבער ווילען מיר אויך ניט."

די שטעלונג פון דער „רעוואָלוציאָנערער פראקציע" צו דער אידישער פראגע ווייזט זיך אַרויס פון די געבראכטע ציטאטען גאנץ קלאָר און זי אונטערשיידט זיך מיט קיין שום זאָך ניט פון דער פּאָזיציע פון די אַנדערע קלייבירגער־ליכע פּארטייען. די „רעוואָלוציאָנערע פראקציע" דרוקט אויסלכע מינים פעליעטאַנען און קאָרעספּאַנדענצען מיט דער כונה אויפצורודערען און צוצויהען אויף איהר זייט די זעלבע עלעמענטען, וואָם די צייטונג „דווא גראשא"....

בשעת מ'בעהאַנדעלט די פראגע וועגען די פּוילישׂ־אידישע בעציהונגען, מוז מען פעסטשטעלען און פינקטליך בעצייכענען די גרענצען, אין וועלכע דער אנטיסעמיטיזם איז פער־שפּרייט. די נאציאָנאַל־דעמאָקראטיע, די „רעוואָלוציאָנערע פראקציע", דער פיהרער אהן אר־מעע אלכסנדר שוועטאָכאָווסקי און דער אי־בערשפּרינגער פון איין גרופּע אין דער צווייטער, נאציאָנאַלער נאך כבוד, נעכטיגער פילאָסעמיט און היינטיגער יודאָפּאָב אנדריי ניעמאיעוווי־קי, — אלע דיזע גרופּען און גרופּקעס פערטרע־טען בעשטימטע אינטערעסען פון א בעשטימטען קלאס: די קליין־בורזשואזיע. אנדערע קלא־סען: דאָם גרויס־אדעל, די גרויסבורזשואזיע, דאָם פּראָלעטאריאט און דאָם פּויערן־שטאנד האָבען אהער קיין שייכות ניט.

און דאָך — איז אוא פעראלגעמיינערונג בעוואוסטזיניג געמאכט געוואָרען דורך די נא־ציאָנאַליסטען פון ביידע צדדים: פון די פּוילי־שע כדי צו בעהאַלטען זיך אין זייער שמוציגער ארבייט הינטער די פּלישעס פון גאנצען פּוילישען פּאָלק; פון די אידישע — צוליעב עהנליכע דעמאָנסטרא־שע צוועקען.

ס'איז געווען א מאָמענט, וועו די האָפענונ־גען פון דער נאציאָנאַל־דעמאָקראטיע זיינען אזוי ווי ערפילט געוואָרען. די עפענטליכע מיינונג פון אייראָפּא און אמעריקא האָט צוליעב די בוי־מער פערזעהן דעם וואלד. אָבער דוקא דיזע אי־בעראייטע פעראלגעמיינערונג האָט געטריבען פערשיידענע עלעמענטען פון דער פּוילישער גע־זעלשאפט זיך אָבצוגרענעצען פון דעם קריגע־רישען אנטיסעמיטיזם און צו נעהמען א בע־שטימטע שטעלונג צו דער אידישער פראגע, און די דאָזיגע שטעלונג אונטערשיידעט זיך שארף פון דער פּאָזיציע פון די נאציאָנאַל־דעמאָקרא־טען. אָנגעזעהענע געזעלשאפטליכע טהואר, ווי אדוואָקאט פּ א ט ע ק, וואָם האָט פערלוירען דאָם רעכט צו פּריקטיצירען אלס אדוואָקאט צו־ליעב זיינע פערטיידיגונגס רעדעם אויף פּאָלי־טישע פּראָצעסען, אָדער ווי קרושעווסקי און ווערזשכלייסקי, אדוואָקאט מאָסקווסקי, ליטע־ראט דזוואנקאָווסקי האָבען זיך אלע ארויסגע־זאָגט פאר פולע אידישע גלייכבערעכטיגונג, וואָם שליסט דאָך ניט אויס, דאָם זיי אלע זאָ־לען גלייכצייטיג זיין אָנהענגער פון דער אידי־שער מאסען־אסימילאציע. אָבער ניט פון קיין צוואנגסאסימילאציע, און אסימילאציע וואָם ווערט דורכגעפיהרט אונטערן רוט, נור פער־קאהרט, זיי זעהען אין דער אידישער גלייכבע־רעכטיגונג דאָם בעסטע מיטעל, וואָם פיהרט צו דער אסימילאציע.

זיי אלע זיינען גלייכצייטיג געגנער פון דעם ארייגמישען זיך אין דיזער פראגע מצד דער רו־סישער נעוועלשאפט און זיי דריקען אויס זייער האָפענונג, אז מיט'ן אבשאפען פון אידישען תחום אין רוסלאנד און מיט דער איינפיהרונג פון א אמת דעמאָקראטישער זעלבסטפערוואל־טונג אין פּוילען וועלען די בעציהונגען צוויישען דער פּוילישער און דער אידישער בעפעלקערונג פון פּוילישער געגענד אננעהמען א נארמאלען כאראקטער. פאָלשטענדיגע אויסגלייכונג אין רעכט, בריייטער צוטריט צו די לעהראנשטאל־טען, פאָלשטענדיג רעליגיעזע און נאציאָנאַלע טאָלעראנץ — וועלען בעזייטיגען די פראגע, וואָם צוטיילט ביי היינטיגען טאג די בעפעלקע־רונג פון פּוילען אויף צווויי פיינדליכע לאגערן. וועזשכלייסקי איז אויסגעהאלטענער פון אנדע־רע: ער פאָדערט שולאונטערריכט אין דער שפּראך, וואָם איז צוגענגליך פאר די שילער, און פערטרעט דאָם פרינציפ פון קולטורעלער אויטאָנאָמיע פאר די אידען, וואָם האלטען זיך לויט זייער שפּראך פאר אן אב־געזונדערטע גרופּע.

א צווייטער פובליציסט פון דעם זעלבען לא־גער, וולאדימיר דזוואנקאָווסקי, פּארמולירט זיין בליק פיעל ברייטער אין אן אויספיהרליכען אר־טיקעל, אבגעדרוקט אין נומער 3 פון זשורנאל „מישל פאָלסקא" און בעטיטעלט: „די אידען

אין קעניגרייך פּויל̈ען". ער האָט זיך נאָך ניט בעפרייט פון דעם ליטוואקעס־קאָשמאר, ער איז בערטרייבט די ראָל, די בעדיוטונג און די וויר־קונג פון די אידישע נאַציאָנאַליסטען, ער פּלאָנטערט זיך אין פערשיעדענע פּאָליטישע און סאָציאַלע שטרעמונגען אין יודענטום, אָבער ער קומט דאָך צום שלום, אז די אידען זיינען, ווי אַלע אנדערע פעלקער, צושפאַלטען אויף קלאסען און אז מ'קאָן ניט רעדען וועגען אידען, ניט נעהמעניגיג אין אכט די דאָזיגע צושפאַל־טונג. אין דעם איצטיגען מאָמענט אינטערעסי־רען אונז ניט זיינע טעות'ן און פעהלער, וויכ־טיג איז, ווי אזוי ער בעציהט זיך צום אָנטיסע־מיטיזם, וואָס האָט אָנגענומען אזעלכע שטור־מישע פאָרמען, וואָס האָט פערפּעסטעט די אט־מאָספערע מיט שנאה און האס.

„די דאָזיגע אטמאָספערע — זאָגט דזשוּאָנ־קאָווסקי — האָט בעשאפען די נאציאָנאל־דע־מאקראטיע, וואָס ארויסטרעטענדיג אויף דער היסטאָרישער ארענע אונטערן פלאג פון „אל־פויל̈ענטום", האָט זי איצט צוריסען אלע פערדים, וואָס פערבינדען איהר מיט איהר פערגאנגענ־הייט, האָט צוטראָטען מיט די פים סיי די נא־ציאָנאל̈ע און סיי די דעמאָקראטישע אידעאל̈ען און האָט זיך געשטעל̈ט אין דיענסט צו די מזרח־מערק און צו דער „רעאָל̈ער" דעמאָגאָגישער פּראָגראם. דאָס האָט ארויסגערופען דעם מאָרא־ליסען חורבן פון דער פּארטיי, איהר אויטאָר־טעט איז שטאַרק געפאל̈ען ביי דעם מעהר ארענטל̈יכען טייל פון דער געזעל̈שאפט און עס איז געקומען צו א מאסען־עקזאָד פון דער אי־הענגער; מיט יעדען טאָג איז דער „לע̈עדיגער־מת" אל̈ץ מעהר פונאנדערגעפאל̈ען; פון אלע־הם האָבען זיך געזונמען אָבשפאל̈טען אל̈ץ נייע און נייע „פּראָנדיאָרען" און סעצעסיאָניסטען, — דאָן האָט דיזע פּארטיי פון אונטערגאנג, וואָס איז צום אונגליק פון פּוילישען פּאָלק נאָך גע־בליבען שטעהן ביים רודער אין די גרויסע קריזיסטעג, זיך אָנגעכאפט פאר דעם אנטיסעמי־טיזם, האָט אלע־הם מקריב געווען איהרע וויכטיג־סטע פּאָליטישע און געזעל̈שאפטל̈יכע אויפגא־בען."

„...אין דער געזעל̈שאפט, וואָס איז דורך און דורך פערהיפּנאָטיזירט פון אנטיסעמיטיזם, האָט, בענוצענדיג זיך מיט דעם אנטיסעמיטיזם, אל̈ם מיטל̈, פערכאפט די מאכט די מאפיע, וואָס רעגוליירט דאָס פּאָליטישע לעבען דורך פּראָוואָקאציע און שאנטאזש. יעדערן, וואר עס איז ניט מיט איהר און וואָס האָט די העזה זיך ענטקעגען צו שטעל̈ען דער הערשענדער קליק, ערקל̈ערט די מאפיע פאר א שבת־גוי און פאר א פריינד־דיענער. און די דאָזיגע זאראָע איז מסתמא אריינגעדרונגען טיף אין הארץ און מח, וואָס אפילו די „וועסטניקי פּראָוודי" (פסוי־דאנים פון אלכסנדר שוועלטאָכאָווסקי) זיינען ניט געבליבען פערשוינט פון איהר"...

ווי מיר זעהען פון די געבראכטע שטעל̈ען, האָט דער מחבר, קעמפּפענדיג מיט דער זארא־וע, וואָס האָט ארומגעכאפט דאָס קלייניבירגער־טום, זיך פאר קיינעם נישט אָבגעשראָקען און בעשולדיגט אפילו דעם פיהרער פון פּוילישען פּראָגרעסיזם — שוועלטאָכאָווסקי'ן, אָבער, אויפהעבענדיג די פאָהן פון קאמפּף געגען דעם היימישען אנטיסעמיטיזם, לייקענט ער אָב ענט־שיעדען, פונקט ווי פאטעק, ווערשכלייסקי, „דאָס רעכט פון די רוסישע ליבעראל̈ען אריינצו־מישען זיך פון אויסען אין דעם דאָזיגען קאמפּף. ניט גאָר אָהן גרונד ראטה ער זיי: „רופא, הייל פריהער זיך זעל̈בסט אויס".

אונגערעכט זיינען זיי אין אנדער הי־זיכט — וועלן זיי מיינען, אז דאָס, וואָס ס'עק־זיסטירט דער תחום, רופט ארויס א צו גרויסע אָנזאמל̈ונג פון אידען אין פויל̈ען און אז מ'וועט אָבשאפען דעם תחום, וועט אויפהערען דער צו־פלוס פון אידען, פויל̈ען וועט פריי ווערען פון די אזוי גערופענע „ליטוואקעס", און די ארטיגע פּוילישע אידען, ניט געפינענדיג זיך אונטער א פּוילישפיינדל̈יכען איינפלוס, געניסענדיג גלייכ־בערעכטיגונג, וועלען זיך ביסל̈עכווייז אסימילי־רען און וועל̈ען מיט קיין זאך, אויסער רעל̈יגיע, זיך ניט אונטערשיידען פון דער פּוילישער בע־פעל̈קערונג. אל̈ע די חשבונות און אל̈ע די האָפ־נונגען זיינען געבויט אויף זאמד. די אָבשאפונג פון תהום וועט נור אין א גאנץ קליינער מאָס פערקל̈ענערען דעם צופלוס פון אידישע עמי־גראנטען פון רוסל̈אנד נאָך פויל̈ען. די אימיגרא־ציע אין פויל̈ען וועלט ארויסגערופען ניט נור דורך דעם, וואָס רוסל̈אנד איז פאר דער אידי־שער אימיגראציע געשל̈אָסען, נור אויך דורך דעם, וואָס אין פויל̈ען זוכט און געפינט דער רו־סישער איד ארבייט און פערדיענסט, און אין דיזער הינזיכט וועט דאָס אינדוסטריעל̈ע פויל̈ען, פויל̈ען, וואָס האָט דעם גרעסטען האנדל̈ס־פערקעהר מיט מזרח און מערב, שטענדיג צוצי־הען, ווי דער מאגנעט דאָס אייזען, מאָסען אי־דישע ארבייטער, בעל̈י־מל̈אכות און הענדל̈ער.

מיר בעמערקען דאָ דעם טעות, וואָס ל'עט נאָך ביז היינטיגען טאָג ארויף זיין שטעמפּל̈ אויף די געגענזייטיגע בציהונגען צווישען פויל̈ען און אידען. אָבער דער עיקר איז ניט אין דעם, דער עיקר איז, וואָס חוץ א גאנץ בעשטימ־טען שיכט פון דער פּוילישער בעפעל̈קערונג — דער קליינבורזשואזיע און איהרע אידעאל̈ע גען — אל̈ע איבעריגע שיכטען פון דער בעפעל־קערונג איז דער אנטיסעמיטיזם פרעמד, און זיי זעהען די לעזונג פון דער אידישער פראגע אין אידישער גלייכבערעכטיגונג, אין אָבשאפונג פון אל̈ע בענרענצונגען, אין דעם, וואָס אל̈ע אידען־פערפאל̈גונגען און רדיפות וועל̈ען ענדל̈יך אויפ־הערען.

מ. פאוולאוויטש:

רומעניען, בולגאַריען און דער וועלט-קריעג

(לויט דאָקומענטען וואָס זיינען נאָך ניט פערעפענטליכט געוואָרען)

די מיליטעריש מאכט פון רומעניען. דער לעגענדאריש עך מיליאָן רומענישע באיאָנעטען.

ייט איטאַליען איז אַרויסגעטראָטען אין דער מלחמה, איז די וויכטיגסטע דיפלאָמאטישע פראגע, וואָס בעשעפטיגט די פּרעסע און די רעגיערונגען פון אייראָפּא — ווי וועט איצט האנדלען רומעניען, וואָס פאר א ראָלע וועט זי נעהמען אויף זיך אין דעם בלוטיגען וועלט-שפּיעל? וועט רומעניען צושטעהן צו דייטשלאַנד און עסטרייך-אונגארן, נאָכקומענדיג דעם געהיימען אָבמאַך, וואָס דער פערשטאַרבענער קעניג קארל האָט אונטערגעשריבען מיט די ביידע לענדער, און וועט ערקלעָרען קריעג רוסלאנד און אריינרייסען זיך אין בעסאַראבין? אָדער רומעניען וועט זיך אָנשליסען „שטרענג נייטראַליטעט" און אויף ווייטער פערקויפען צו זעהר סאָלידע פּרייזען ברויט, קערָסין און אַנדערע פּראָדוקטען צו די לענדער פון מיטעל אייראָפּא און טערקיי, און אויף אזא אופן בערייכערען איהר קלאָס גוטסבעזיצער און דאָס הייפּעלע אינדוסטריעלע, וועלכע בעמיהען זיך צו שלאָגען קאפּיטאל פון די אייראָפּאישע שחיטות? אָדער רומעניען וועט זיך גאָר דערפיהלען פערפליכטעט דורך דעם געהיימען אָבמאך, וואָס זי האָט געשלאָסען מיט דער צאַרישער רעגיערונג אין סאמע אָנהויב פון דער מלחמה, אין אָקטאָבער 1914, און לויט וועלכען זי דארף פערכאָפּען יענע עסטרייך-אונגארישע טעריטאריען, וואָס זיינען בעוואוינט פון רומענער? אָבער פריהער פון אלץ לאָמיר זעהן, וואָס קען געבען די אריינמישונג פון רומעניען יענעם צד, אויף וועלכען זי וועט זיך שטעלען און ווי־פיעל קען זי שעדיגען דערמיט דעם אַנדערען צד — ווי גרויס איז די מיליטער־מאכט פון דיזער קלייַנער מלוכה'לע? רומענין פערנעהמט א שטח פון 131,000 קוואדראט קילאָמעטער, מיט א בעפעלקערונג פון 7 און א פערטעל מיליאן. לויט דער גרויס פון איהר בעפעלקערונג, לויט איהר אינדוסטריעלער ענטוויקלונג, לויט איהרע פינאנץ־קרעפטען און, צולעצט, לויט דער גרויס־דיכטקייט פון איהר אייזענבאהן־נעץ איז זי אָהן ספק די שטארקסטע צווישען די באלקאנישע מלוכות.

איהר בעפעלקערונג איז אזוי גרויס ווי די בעפעלקערונג פון גריכענלאנד און בולגאריען צוזאמענגענומען. איהר אויסערליכער האנדעל בעטרעפט א מיליארד פראנק און שטייגט אריבער דעם סך הכל פון אויסערליכען האנדעל פון אלע באלקאנישע מלוכות (בולגאריען, סערביען, גריכענלאנד, מאנטענעגראָ) צוזאמענגענומען. און איהר אייזענבאהן־נעץ (3.755 קילאָמ.) איז לענגער פון דער אייזענבאהן נעץ פון יעדע צוויי אנדערע באלקאנישע מלוכות. די ציפערען בעווייזען, אז רומעניען, לויט דער עקטוויקלונג פון איהרע פּראָדוקטיוע כוחות, שטעהט העכער פון אלע באלקאנישע מלוכות און דאָס מוז גענומען ווערען אין בעטראכט, וועז מען רעדט וועגען רומענינס שלאכט פעהיגקייט, וויל ווי די איצטיגע מלחמה האָט בעווייזען, קען די מיליטער־קראפט פון א לאנד ניט געמאָסטען ווערען בלויז מיט דער צאָהל באיאָנעטען.

די בעוואפענטע מאכט פון רומעניען בעשטעהט פון דער אקטיוואר ארמעע, רעזערוו און מיליץ.

אין פריעדענסצייט רעכענט זיך אין דער רומעניישער ארמעע מעהר ווי הונדערט טויזענד מאן. אין פאל א מלחמה ברעכט אויס, בכלל אין אן אונרוהיגען מאָמענט, ווערען געופען אונטערן ביקס אלע בירגער ביז 28 יאָהר אלט און זיי שטעלען צונויף די אזוי גערופענע א ק ־ ט י ו ע ארמיע. זי בעשטעהט פון 5 קאָרפּוסען (10 דיוויזיענס) אָדער 266 באטאַליאָנען אינפאנטעריע, זי קען מאָביליזירט ווערען אין עטליכע טעג. א חוץ דעם, די ערשטע קלאסע רעזערוו, עלטער פון 28 יאָהר, ווערען אויך געשטעלט אונטערן ביקס גלייך ווי די אלגעמיינע מאָביליזאציע ווערט ערקלערט און זיי פאָרמירען 5 רעזערוו־דיוויזיעס — ד. ה. אויף יעדען אקטיוון רעזערוו־דיוויזיע אין רעזערוו. אזוי ארום בעשטעהט די רומענישע פעלד ארמעע פון 15 אינפאנטעריע דיוויזיעס, 2 קאוואלעריע דיוויזיעס (120 עסקאדראנען) און ארום 30 ארטילעריע רעגימענטען.

פון די ציפערען איז צו זעהן ווי גרויס איז דער טעות פון יענע פובליציסטען, וועלכע חזר'ן נאך פּראָפעסאָר באזילעסקאן, אז רומענין האלט אין איהרע הענד די וואגשאל פון דער וועלט מלחמה, אז זי קען מיט איהר מיליאן באיאָנעטען איינבויגען דעם וואגשאל אין דער אָדער יענער זייט; אז פון רומעניענס גוטען ווילען הענגט אָב ווי דער וועלט סכסוך זאל זיך ענדי־

גען. שטעלט זיך רומעניען אויף עסטרייך'ס צד, רייסט זיך דאן אריין איהר מיליאן ארמעע אין בעסאראבינע, פערכאפט קישענעוו, בענדער, לאזט זיך אויף אדעם, כערסאן, שניידט אב רוס־לאנד פון שווארצען ים און מאכט צונישט די גאנצע דארדאנעלען־עקספעדיציע און רוסלאנד וועט מוזען בויגען איהר קאפ פאר די מלוכות פון מיטעל אייראפא. פערקעהרט, וואלפט זיך די רומעניש מיליאנען־ארמעע אויף עסטרייך, איז א סוף צו דער דאפעל מאנארכיע. עסטרייך מוז אבציהען אלע איהרע קארפוסטן פון רוסי־שען גרענעץ און רוסישע טעריטאריע כדי צו שטעלען זיי געגען דער מוראדיגער רומענישער ארמעע, וועלכע שפארט זיך אן אויף א וואונ־דערבארע סיסטעם פון פעסטונגען. די 170 מיליא־נען'דיגע רוסישע אימפעריע וועט פריי אבאטע־מען און אויפגעמונטערט פון רומעניענס מעכ־טיגע הילפע וועט זי זיך מיט פערדאפעלטע קרעפטען א לאז טהאן אויפ'ן שונא. און ניט נור רוסלאנד, נור פראנקרייך, ענגלאנד, בעלגיען, איטאליען און אפילו יאפאניען — אלע וועלען געראטעוועט ווערען א דאנק דעם מיליאן רומע־נישע באיאנעטען און וועלען ארויס די זיעגער אין קמאפף מיט דעם שרעקליכען דייטשען ריעז.

זאל דער לעזער ניט מיינען, אז איך שפאס, אז איך טרייב איבער עמיצענס בעריהמערייען. איך חזר נור איבער כמעט מיט בוכשטעבליכער פינקטליכקייט די וועלטער פון אנגעזעהענעם רו־מענישען פאליטישען טהעור, פראפעסאר און דעפוטאט באזיליעסקא, וועלכער האט אין „זשור־נאל דע זשענעוו" (1טען יוני, 1915) פערעפענט־ליכט אן ארטיקעל, וואו ער זוכט אונז צו איבער־צייגען, אז „דער מיליאן רומענישע באיאנעטען האלט אויף זיינע שפיצען דעם שיקזאל פון איי־ראפא". איך קען אייך הרג'ענען — וואלט רו־מענין ווי גערעדט דורך פראפעסאר באזיליעס־קא"ס מויל, וועגדעניג זיך צו דעם אדער יענעם צד — וואם וועט איהר מיר געבען, איך זאל עס ניט טהאן און אנשטאט אייך וועל איך הרג'ענען אייער געגנער?

פריהער פון אלע מוזען מיר זאגען, אז אט דער מיליאן באיאנעטען, וועגען וועלכען מען פויקט ניט נור אין דער רומענישער, נור אויך אין דער אייראפעאישער פרעסע, איז פשוט'ער אונזין. א לאנד מיט 7—8 מיליאן בעפעלקערונג קען ניט ארויסשטעלען א מיליאן מענשען אויפ'ן שלאכטפעלד. לויט דעם כאראקטער פון א מא־דערנער מלחמה, ביי דער צושטערונגס־קראפט פון היינטיגען ארטילעריע פייער, מוז יעדע אר־מעע אין פראנט אונטערגעשטיצט ווערען מיט פונקט אזא ארמעע אין רעזערוו, כדי אויסצופי־לען די לעכער, וואם דעם שונא'ס פייער מאכט אין דער פראנט־ליניע. איך וויים א פאל פון א פראנצויזישען רעגימענט, וועלכער צעהלענדיג אין גאנצען א 3 טויזענד מאן, האט בעוויזען שוין צו פערלירען אויפ'ן שלאכטפעלד אין טוי־טע, פערוואונדעטע 12 טויזענד מאן. דער רעגי־מענט ווערט ניט גרעסער, ניט קלענער. ער האט דיזעלבע צאהל מענשען, מיט וועלכער ער איז ארוים אין שלאכט. דער רעגימענט איז אזוי צו זאגען אונשטערבליך, וויל ער האלט זיך אין בעניין מיט סאלדאטען פון רעזערוו.

אלזא, וען רומעניען וואלט אפילו פערמאגט א מיליאן מענשען, וואם זיינען מיליטעריש גע־כערעגט, וואלט זי דאך ניט געקענט ארויסרוקען דעם נאנצען מיליאן אויפ'ן שלאכטפעלד. מיר האבען געזוהן, אז די רומענישע ארמעע בע־שטעהט פון 5 קארפוסען. נעהמענדיג דעם מאק־סימום — צו 60 טויזענד באיאנעטען אויף א קארפוס, — בעקומען מיר די ציפער 300 טוי־זענד אינפאנטעריע. צורעכענדיג די ארטילעריע און קאוואלעריע, וועלען מיר האבען א סך הכל פון 400 טויזענד, וואם קענען אויסגעשטעלט ווע־רען אויף דער שלאכטליניע.

אלזא, 400 טויזענד מאן — דאס איז דער שוועדד וואם רומעניען קען צווקלעגען און מיט גרוים מאטערניש איינהאלטען אויפ'ן וואג־שאל פון איראפעאישען קריעג. אמת, די רומע־נישע ארמעע איז גוט בעוואפנעט, גוט צוגע־גרייט, די רעגיערונג האט צונויפגעזאמעלט פאר דער צייט א היבש ביסעל אמוניציע, אבער די בעשיידענע ציפער פון 400 טויזענד איז זעהר ווייט פון די פאנטאסטישע חשבונות פון פרא־פעסאר באזיליעסקא. דאך, איז געווען א מא־מענט, וען די אריינמישונג פון דער 400 טויזענד גוט בעוואפנעטער רומענישער ארמעע וואלט געקענט שפיעלען א זעהר וויכטיגע ראלע אין דער איצטיגער מלחמה. דאס איז געווען, בעת די רוסישע ארמעע איז געשטאנען ביי די קאר־פאטען און געזוכט זיך דורכצובערעכען א וועג אויף בודאפעסט. דאמאלס וואלט דער איבער־פאל פון דער רומענישער ארמעע בשותפות מיט די 200 טויזענד סערביער געקענט גאר שטארק פארא־ליזירען די כוחות פון דער דאפעלמאנאר־כיע. עס וואלט שוין ניט געקומען צו דעם שפע־טערדיגען איבערפאל פון עסטרייך אויף רוס־לאנד. אט דעם ענטשיידענדען מאמענט האט רומענין דורכגעלאזען און זי וועט איהם שוין ניט אומקעהרען. נאטירליך, אויך איצט וואלט רומענין געקענט פיעל נוצען איהרע פערבינדע־טע און שעדיגען איהרע געגנער. וען רוסלאנד זאל אין בעסאראבין זיך מוזען וועהרען געגען אן ארמעע פון 400 טויזענד רומענישע סאלדא־טען, וואלט זי היבשליך אבגעשוואכט געווא־רען אויף אנדערע פראנטען. פערקעהרט, וען רומענין זאל א רוק טהאן איהר ארמעע געגען עסטרייך, וואלט עסטרייך וויעדער געשטעלט געווארען אין א זעהר אונבעקווועמער לאגע. עס־טרייך און דייטשלאנד וואלטען אין גאנצען אב־

געריסען געוואָרען פון דער פערבינדעטער טער־קיי, און וועלן אפילו רומעניען זאָל זיך ניט אייני־נעבען אַרײַנצודרינגען אין עסטרייך'ס טעריטא־ריע, וואָלט עסטרייך דאָך נעהאַט צו פערטיידי־גען א נייעם פראָנט אויף 400 קילאָמעטער, און דריטענס, וואָלט דורך דעם דער לעצטער פליע־געל פון דער סערבישער ארמעע פערזיכערט געוואָרען געגען אן עסטרייכישער אטאקע און איהר אייגענע אטאקירענדע קראפט וואָלט זיך בעדייטענד פערשטאַרקט.

אלעמפאלס, דעם גרעסטען איינפלום אויף דעם גאנג פון די געשעהענישען וואָלט די אריינ־מישונג פון רומעניען גענהאט, וועלן די רומענישע ארמעע, צוזאמען מיט דער סערבישער און מאָנ־טענעגרינער ארמעע, וואָלטען אונטערשטיצט געוואָרען אויף פון דער בולגאַרישער און גרי־כישער ארמעען. זעלבסטשטענדיג וואָלט רומע־ניען קיין גאנץ גרויסע ראָלע ניט געשפּיעלט. דאָס פערשטעהט די דיפלאָמאטיע פון די 4 מלוכות אין אָבמאַך — רוסלאנד, פראנקרייך, ענגלאנד, איטאליען — און זי זוכט צו פעראיי־ניגען אלע באלקאן־מלוכות אין א בונד און איהם ארויסשטעלען געגען עסטרייך, א זאך, וואָס ניט זיך איהר שווער איין, וויל זי אליין האָט פער־מישט די קאָרטען אויף די באלקאנען, אויפהע־צענדיג סערביען און גריכענלאנד געגען בולגא־ריען.

פאַר וואָס די גרויסע מלוכות יאָגען זיך אזוי נאָך דער הילף פון די קליינע מלוכות.

דאָך, בייזיד צדדים, דער 4 אָבמאַך און דער דייטש־עסטרייכיש־טערקישער בונד, שטרענגען זיך אזוי אָן אין דעם שוידערליכען בלוטיגען סכסוך, מאַטערען זיך אזוי אוים, סיי מאַטעריעל און סיי מאָראַליש, אז יעדער פון זיי וואַרט מיט אונגעדולד אויף הילף פון דרויסען. טאָג טעגליך לאָזט די פּרעסע פון דעם 4 אָבמאַך אונז וויסען וועגען עפעס אן אריינמישונג דאָ פון בולגאריען, דאָ פון רומעניען, אדער גאָר פון די פעראייניג־טע שטאַטען און יאפאנען; די דייטש־עס־טרייכישע פּרעסע פערקערט, דערצעהלט אונז רק, אז די בעציהונגען צווישען שוועדען און רוסלאנד זיינען זעהר פערשארפט און א צוזא־מענשטויס איז אונפערמיידליך, אדער אז פער־סיען און טערקיי האָבען א בונד געשלאָסען אדער מעלדעט וועגען א נייעם אויפשטאנד אין אינ־דיען. אָט די הילף פון דרויסען איז די גרויסע מלוכות ניט אזוי וויכטיג פון מ א ט ער י ע ל ע ן שטאנדפּונקט, ווי פון מאַראַליישען. וואָ־רום אין דער אמת'ן, די אריינמישונג פון דער קליינטשיקער רומעניען, לאָמיר זאָגען לטובת פון דעם 4 אָבמאַך, וואָלט בעדייט, אז די רעגיע־רענדע קרייזען אין רומעניען זיינען געקומען צום שלום, אז סוף כל סוף וועט דער 4 אָבמאַך זיע־גען איבער די צענטראל־אייראָפּאישע מלוכות און דאָס וואָלט ניט פערפעהלט צו מאכען א נע־הערינג ווירקונג — די שטימונג פון די ארמעען און פון די בריטע מאסען אין די 4 מלוכות וואָלט געוואָרען א געהויבענע, דער גלויבען אין נצחון וואָלט זיך בעפעסטיגט און די פערטיידי־גונגס־קראפט וואָלט זיך פערשטאַרקט.

וויל אָהן צוויפעל, וועלן רומעניען וועט זיך ענדליך ענטשליסען צו פערלאָזען איהר פאזיציע פון נייטראליטעט, וועט זי צושטעהן צו יענעם צד, וועלכען זי רעכענט פאר דעם ש ט א ר־ק ע ר ע ן, און ערשט דאמאלס, וועלן זי וועט האלטען, אז זי גענהט אויף א זיכערע זאך, אז רי־זיקירען וועט זי נור מיט א פאָר הונדערט טוי־זענד נפשות און מיט דעם וואויל־שטאַנד פון די מאסען, וואָס דאָס איז דאָך אזוי ניט וויכטיג...

וואָס פערבינדט און וואָס צוטיילט רומעניען מיט די לענדער פון דעם אדער יענעם צד, וואָס זיינען די אימפעריאליסטישע פלענער פון די הערשענדע קלאסען פון אָט דער באלקאנישער מלוכה'לע און פאר וואָס די רומענישע פאליטי־שע טהעור קוועלען זיך אזוי מיט דער פראגע, אויף וועמען עס לוינט זיך בעסער אנצופאלען אין א גינסטיגען מאָמענט — אויף רוסלאנד צו אויף עסטרייך — אויף די אלע פראגען וועלען מיר זוכען צו געבען אן ענטפער.

די עקאָנאָמישע אונטערלאָגע פון די פראנ־צויזיש־פרייַנדליכע און דייטש־פריינדליכע טענדענצען אין רומעניען

עס איז זעהר וויכטיג צו בעקענען זיך מיט די עקאָנאָמישע צושטענדע אין רומעניען, אום צו פערשטעהן איהר אויסערליכע פאליטיק. אין רומעניעס עקאָנאָמישען געבוי, אין די רעאלע אינטערעסען פון איהרע הערשענדע קלאסען, וועלען מיר ענטדעקען יענע כוחות, וואָס טרייי־בען רומעניען צו א דערנעהנטערונג מיט ענג־לאנד און פראנקרייך פון אַיין זייט און וועלכע פערבינדען זי פון דער אנדער זייט מיט דייטש־לאנד און עסטרייך.

רומעניע'ס באדען איז זעהר ארים אין קוי־לען. איהר אייגענער מינעראלישער רייכטום איז קראָסען. דער מאנגל אין קוילען האָט פערהאלטען איהר אינדוסטריעלע ענטוויקלונג. דאָס לאנד טראגט דאָרום אן אגריקולטורעלען כאראקטער. דער פּרויספיהר פון לאנדפראדוק־טען מאכט אוים דעם גרעסטען טייל פון איהר עקספּארט (74%). אויסער דעם עקספּארטירט רומעניען קראסען און געהילץ. אריינפיהרען מוז זי פון אויסלאנד מעטאלען, מאשינען, שטאָ־פען און קליידער. וואו רומעניען קויפט פאבריק־פראדוקטען און וואו זי פערקויפט איהרע אי־גענע רויהע פראדוקטען — דער ענטפער אויף דער פראגע וועט אונז פיעלעם אויפקלערען אין

רומעניע'ס פּאָליטישע סימפּאַטיען און אַנטי־פּאַטיען.

דער הויפּטקליענט פון רומעניען איז ענג־לאַנד, וועלכע דירעקט דורך לאַנדאַן אָדער אויף אן אומוועג דורך אַנטוואַרפּען פערשלינגט 8 העלפט פון רומענישען עקספּארט. ענגלאַנד קויפט אוים דריי פערטל פון רומענישן ווייץ. וויי־טער זיינען אויף וויכטיג קליענטן בעל־גיען, פראַנקרייך, איטאַליען, וועלכע קויפען רו־מענישן קראַסין.

אלזאָ, רומעניען איז פערבונדען מיט פראַנק־רייך, ענגלאַנד, בעלגיען און איטאַליען דורך בע־ציהונגען, וואָס פערבינדען 8 ליפּאַראַנט מיט זיינע וויכטיגסטע קליענטן.

פערקעהרט איז רומעניענס פערהעלטנים צו דייטשלאַנד און עסטרייך־אונגארן. דאָ איז שוין רומעניען ניט דער צושטעלער, נור דער קליענט; רומעניען קויפט אין דייטשלאַנד 5 מאָל אזוי פיעל, וויפיעל זי קויפט; אין עסטרייך־אונגארן צוויי מאָל אזוי פיעל, וויפיעל זי קויפט דאָרטען. אלזאָ, וען מיר מערקען 8 קאָמפּף צווישען דעם דייטש־עסטרייכישען און ענגליש־פראַנצויזישען איינפלוס, קעמפּפען דאָס צווישען זיך די קליע־טען און ליפּאַראַנטען פון רומעניען. מיר האָבען ליעב אונזערע קליענטען, בעזונדערס די יעניגע, וועלכע צאָהלען גוט, אָבער מיר זיינען אויף אָב־הענגיג פון אונזערע ליפּאַראַנטען. זעהר 8 דעלי־קאטע סיטואציע. די הערשענדע קלאַסען פון רומעניען, איהרע גרעסטגיריגע גוטסבעזיצער, די באָיארען, שיטען זיך אן מיט גאָלד, פערקוי־פענדיג זייערע לאַנד־פּראָדוקטען און קעראָסין צו ענגלאַנד און פראַנקרייך. אָבער דאָס וואָס זיי מוזען אָנקומען צו עסטרייך'ס און דייטשלאַנד'ס קרעדיט, ווייל דיזע לענדער שטעלען זיי צו די הויפּטמאַסע פון די סחורות, אין וועלכע זיי נור־טיגען זיך, מאכט זיי פינאַנציעל אָבהענגיג פון אָט די צוויי לענדער! אין בוקארעשט זיינען פאראן דריי דייטשע בייגק, בלויז איין ענגלישע און קיין איינציגע פראַנצויזישע. דאָס אריין־דרינגען פון דייטשען קאַפּיטאל און דייטשע סחורות אין רומעניען, וואָס איז די לעצטע יאָה־רען צוגענאַנגען זעהר שנעל, האָט געבראַכט צו דער „גערמאַניזירונג" פון דעם לאַנד. פראַנצוי־זיש רעדט מען נאָך אוים טראַדיציע אין די סא־לאָנען, אָבער אין די מאַגאַזינען רעדט מען דייטש.

אָט דער עקאָנאָמישער און פינאַנציעלער איינפלוס פון די צענטראל־אייראָפּאַישע לענ־דער האָט שטארק אָבגעשוואַכט די אַמאָליגע סימפּאַטיען פון רומעניען צו ענגלאַנד און פראַנקרייך, — „די נעסטען פון ציוויליזאַציע, די טרעגער פון דער פרייהייטס־אידעע". א חוץ דעם איז די דייטש־פריינדליכע פּארטיי אין רומעניען געשטארקט געוואָרען דורך די דינאס־טישע פערוואַנדשאפט פון רומעניע'ס קעניג־ליבען הויף מיט די הויפען פון די צענטראל־לענ־דער, און אויף דורך דעם האָס, וואָס 8 בעדיי־טענדער טייל פון דער רומענישער געזעלשאפט פיהלט צו רוסלאַנד, וועלכע האָט פאר דער היל־פע, וואָס רומעניען האָט איהר געגעבען אין דער טערקישער מלחמה, בעצאָהלט דערמיט, וואָס זי האָט צוגענומען פון איהר בעסאַראַביען.

אויפגערעגט דורך די פעררעטערישע האַנד־לונג פון דער רוסישער רעגיערונג האָט קעניג קארל אין 1883 געשלאָסען 8 געהיימען אָבמאָך מיט דעם דריי בונד, לויט וועלכען רומעניען איז פערפליכטעט געווען אין פאל פון 8 מלחמה פון די צענטראלע מלוכות מיט רוסלאַנד אריינצו־רייסען זיך מיט איהר ארמעע קיין רוסלאַנד און ניט צו מאַכען שלום אָהן דעם הסכם פון די מלוכות פון דריי בונד. אָט דער געהיימער אָב־מאָך איז אלזאָ אונטערגעשריבען געוואָרען אין 8 יאָהר ארום נאָך דער גרינדונג פון דעם דריי בונד; ער איז עטליכע מאָל בעניייט געוואָרען, אָבער אפיציעל האָבען וועגען איהם געוואוסט בלויז דער קעניג און די פרעזידענטען פון זיינע קאבינעט־מיניסטאָרען.

לויט אָט דעם מיליטערישען אָבמאָך האָט די רומענישע ארמעע אין פאל פון 8 מלחמה גע־דארפט געהן פון שטאָפּאנעשט דורך בעלצי ביז מאָגילעוו פאָדאָלסק, בעת די עסטרייכישע אר־מעע האָט געדארפט זיך ארויסלאָזען פון דרום גאליציען און בוקאָווינע דורך קאמענעץ פּא־דאָלסק אויף קיוון. צווישען די ביידע ארמעען און פּאראַלעל מיט זיי האָבען זיך געדארפט בע־וועגען עטליכע איטאַליענישע קאָרפּוסען. אויף אזא אופן וואָלטען די רומענישע סאָלדאטען אויף די שלאכטפעלדער געווען אָבגעטיילט פון די עסטרייכישע, צו וועלכען זיי פיהלען ניט קיין בעזונדערע ליעבע. פאר דער דייטשער ארמעע איז אָנגעמערקט געווען דער וועג אויף וואַרשוי און ברעסט־ליטאָווסק.

דעם ערשטען מאָל האָט דער קעניג קארל מיטגעטיילט וועגען דיזער געהיימער קאָנווענ־ציע אויף דער עקסטרא־ארדינערער זיצונג פון אלע געגענוואַרטיגע און געווען מיניסטאָרען און פּארטיי־פיהרער, וואָס איז אָבגעהאלטען גע־וואָרען אין סינאי תיכף אין אָנהויב פון דער מלחמה. מאָנכע אייגעלהייטען וועגען דער היס־טאָרישער זיצונג האָב איך געבראכט אין מיין ארטיקל „די מלחמה פון 8 לענדער".*) דער פערשטאַרבענער קעניג קארל האָט דאמאָלס ער־קלערט, אז לויט זיין איבערצייגונג וועט דייטש־לאַנד בכח זיין צו צושמעטערען רוסלאַנד און פראַנקרייך צוזאמענגענומען און אז רומעניען וועט נור געווינען פון דעם, וואָס איהר פאָהן וועט פלאַטערן נעבען דער דייטשער פאָהן און ער האָט נעפאָדערט רומעניען זאָל נאָכקומען

*) זעה „צוקונפט", נאָוו., דעצ., 1914.

דעם אבמאך, וואם ער, קענען קארל, האט אונטערגעשריבען. די בעראטונג האט איינשטימיג — געגען דער איינציגער סטימע פון געוועזענעם מיניסטער קארפ — פערוואַרפען די פאדעדרונג פון קענינ. די מיטגליעדער פון דער קאנפערענץ האבען געטענה'ט, אז דער אבמאך איז ניט גילטיג אפילו פון פארמעלען שטאנדפונקט. אונטערגעשריבען איז ער בלויז פון קענינ, איז דאם דארום בלויז זיין פערזענלייכער אקט; לויט דער רומענישער קאנסטיטוציע פאדערט זיך, אז יעדער אבמאך זאל גוטגעהייסען ווערען פון ביידע הייזער. א מיטגליעד פון דער בעראטונג האט פראטעסטירט, אז ער, געווען מיניסטער, און זיינע קאלעגען מיניסטארען האבען קיינמאל דעם אבמאך ניט געלעזען און דערמיט איז מען עובר געווען אויף דער קאנסיטוציאנעלער טראדיציע, לויט וועלכער יעדער געהיימער אבמאך מיט א פרעמדער מלוכה מוז ניט נור האבען די סאנקציע פון דער רעגיערענדער פארטיי, נור אויך פון דער אפאזיציאנעלער. דער קענינ האט געזוכט צו בעווייזען, אז רומענין איז פונקט אזא צד אין בונד, ווי איטאליען. אבער נעראד איז אויף דער זיצונג אנגענומען די ידיעה, אז איטאליען איז ארויס פון דרייבונד און בלייבט נייטראל. דאם האט פערשטארקט די אפאזיציע פון די געגנער פון מלחמה.

דער אבמאך איז געשלאסען געוואן מיט'ן דרייבונד, דאם הייסט אויף מיט איטאליען. די רומענישע ארמעע האט געדארפט אין מיטווירקונג מיט דער איטאליענישער פערענעמען דעם דרום מזרח פראנט. דאם איז געווען א בעדינגונג אין אבמאך. וועז אט די בעדינגונג איז אוועקגעפאלען, ווערט בטול דער גאנצער אבמאך. דיזע ארגומענטען האבען אין בערגעוואויגען און דער קענינ איז געבליבען אין דער מינאריטעט.

דער אבמאך בעווייזט, אגב אורחא, ווי שטארק מען האט זיך געריבעט מיט רוסלאנד אלס געגנער. געגען רוסלאנד האבען געדארפט ארויסטרעטען (אין פאל פון א מלחמה מיט רוסלאנד און פראנקרייך) א טייל פון דער דייטשער ארמעע (די זאקסישע קארפוסען), די גאנצע עסטרייכישע ארמעע, די גאנצע רומענישע, א העלפט פון דער איטאליענישער ארמעע. מען קען זיך משער זיין, ווי שלעכט רוסלאנד וואלט אבגעשניטען, וועז אין דער איצטיגער מלחמה וואלט דער אבמאך געהאלטען געווארען.

דער סטראטעגישער זין פון דעם אבמאך איז אין דעם, וואם אויף דעם גורל פון דער רומענישער ארמעע, וועלכע איז בעשטימט געווען צו געהן אויף מאגיליוו־פאדאלסק, וואלט אויסגעפאלען די פערטיידיגונג פון לעמבערג און פשעמיישל. דערציט האבען די רומעניש מיליטעריש קריטיקער טאקע ערקלערט, פאר וואם עס טרייך איז געצוואונגען געווען אין אנהויב פון דער מלחמה אויפצוגעבען לעמבערג און פשעמישל, וואם צוריקצונעהמען זיי איז איהר אזוי שווער אנגעקומען. ווייל, ערקלערען זיי, עסטרייך האט לויט דעם פלאן געדארפט פערנעהמען זיך נאר מיט אנדערע אפּפּראציעס.

דער אנהויב פון דער מלחמה האט געבראכט פאר דייטשלאנד און עסטרייך איין אונאנגענעהמע איבערראשונג נאך דער אנדערער. זיי האבען מיט אמאל פערלוירען צוויי פערבינדטע, אויף וועלכע זיי האבען געבויט איבער 30 יאהר. פערקאהרט, רוסלאנד און פראנקרייך האבען געוואונען אזעלכע מיטהעלפער, וואם דייטשלאנד האט זיך אויף זיי קיינמאל ניט גערעכט, אז זיי זאלען צושטעהן צו רוסלאנד — צ. ב. ש. יאפאנין. אבווארפענדיג זיך פון דעם גהיימען אבמאך, וואם זייער קענינ האט אונטערגעשריבען, האבען די רומענישע מיניסטאר־רען מאטיווירט זייער אנדלונג, חוץ די אויבען־גיבראכטע פארמעלע גרינדע, מיט די זעלבע ארגומענטען, ווי די איטאליענישע רעגיערונג, ווען זי האט ערקלערט איהר נייטראליטעט. דער דרייבונד איז געווען א פערטיידיגונגס־בונד. און דא האבען דייטשלאנד און עסטרייך די ערשטע אנגעהויבען די מלחמה. פערשטעהט זיך, אז די אמת'ע אורזאכען מוז מען זוכען נאר אנדערשוואו. און אט זיינען זיי:

1) אזוי ווי איטאליען האט רומעניען קיין חשק ניט געהאט צו קומען אין א קאנפליקט מיט פראנקרייך און בעוונדערם מיט ענגלאנד.
2) די רומענישע רעגיערונג פונקט ווי די איטאליענישע האט זיך ניט געוואלט קאמפראמיטירען פאר די ברייטע מאסען, טייל־ענדיג די אחריות פאר דעם ברוך פון בעלגיענס נייטראליטעט אין בונד מיט דייטשלאנד און 3) די אימפעריאליסטישע רומעניען, פונקט אזוי ווי די אימפעריאליסטישע איטאליען, ערווארט די פערווירקליכונג פון איהרע פלענער ניט פון דער פערשטארקונג פון עסטרייך, נור פון עסטרייך'ס אבשוואכונג און צופאלונג.

ווי אין איטאליען, עקזיסטירט אין רומעניען אן איררעדענטישע בעווענונג ד. ה. א בעווענונג צו בעפרייען „די נאך ניט בעפרייטע רומענישע לענדער" און זיי צו פאראייניגען מיט דעם מוטערלאנד. די רומענישע ראסע איז צואוואכסען וויייט איבער די גרענצען פון רומעניען — אין מאנכע פלעצער האבען זיי זיך אבגעזעצט אין גרעיכטע מאסען, אנדערשוואו אבער בלויז אין הייפלעך, ווי קליינע אינזלען אינמיטען פון פרעמדע ימים. צעהנדליגע טויזענד רומענער וואוינען אויף אזא מהלך פון רומעניען, ווי מאצעדאניין, מאראוויין, גריכען, לאנד, אבער די הויפטמאסע פון די פרעמדלענדישע רומענער — ארום 5 מיליאן — וואוינען אין געגענדען, וואם ליגען הארט בייס גרענעץ

פון רומעניען. שוין די ציפער אליין, 5 מיליאָן, וויזט אָן, וויי שטארק עס דארף זיין די אימפּעריאליסטישע טענדענץ — אויסצושפּרייטען די גרענעצען פון רומעניען, וועלכע צעהלט אין גאנצען 7 מיליאָן בעפעלקערונג.

די הויפּטמאסע פון די פּרעמדלענדישע רומענער בעוואוינען גראד עסטרייך־אונגארישע גענעדען, וואָס ליגען ביים רומענישען גרענץ. מעהר פון צווי מיליאָן רומענער וואוינען אין טראנסילוואניען, וואו דער רומענישער עלעמענט מאכט אויס 55% פון דער בעפעלקערונג; ארום 700 טויזענד אין באנאט; 650 טויזענד אין מארמאָס; 250 טויזענד אין די בערג פון מארמארמָס; 259 טויזענד אין בוקאָווינא — אין סך הכל 4 מיליאָן נפשות. א חוץ מארמארמָס אָם מאכט אומעטום אויס דער רומענישער עלעמענט די אבסאָלוטע מעהרהייט פון דער בעפעלקערונג. אייניגע רומענישע קוועלען גיבען די צאהל רומענער אין די דערביאיגע טרייבישע פּראָווינצען ביז 5 מיליאָן. אריינבענומענדיג דיעזע פּראָווינצען, וואָלט רומעניען אלזא פערגרעסערט איהר טעריטאָריע און איהר בעפעלקערונג כמעט אין צווי מאל און גלייכצייטיג וואָלט זי זיך געשאפען אן אויסגעצייכנטען סטראטעגישען גרענץ אין צפון — וואָרום די טראנסילוואנישע קארפּאטען שטעלען מיט זיך פאר אן ערשט־קלאסיגע נאטור־פעסטונג.

איז שוין ניט קיין ווונדער, וואָס די רומענישע אירredענטיסטען האָבען פּרייער אָבגעפּאטעמט, וועלן זיי האָבען אין אויגוסט 1914 זיך דערוואוסט, אז דער מיניסטאָרען קאבינעט האָט פערוואָרפען דעם פּאָרשלאג פון קעניג קארויסצוטרעטען געגען רוסלאנד, פראנקרייך, ענגלאנד אין בונד מיט דייטשלאנד און עסטרייך־אונגארן. טראנסילוואניען, באנאט, בוקאָווינא וועלען דאָך סוף כל סוף מוזען אריבערגעהן צו רומעניען, וואָס זשע לויגט זיך פאר רומעניען צו אונטערשטיצען די צופאלענדע דאָפּעל־מאָנארכיע, בעזונדערס אונגארן, אָט דעם „ערב־פיינד" פון דער רומענישער נאציאָן? אי, באנאט, טראנסילוואניען און בוקאָווינא האָבען א חוץ רומענער נאָך אונגארן, אידען, רוטענער, וועלכע וועלען גאר ניט אננעהמען פאר ליעב די אויבערהערשאפט פון די רומענישע באָיארען, טו וואר רעבענט זיך מיט אזעלכע קלייניגקייטען, ווען מען טרויסט וועגען „בעפרייאונגס קריעג"?

אָבער אויסער באנאט, טראנסילוואניען, בוקאָווינא איז פאראן נאָך א געגענד, וועלכע אויך אריינגענומען אין טרוים וועגען בעפרייטען און פעראייניגטען רומעניען, און דאָס איז בעסאראביען, וועלכע צעהלט ביז א מיליאָן רומענער. אָבער דא געהען מיר אריין אין דעם געביעט פון די רוסיש רומענישע בעציהונגען, וועגען וועלכע מיר וועלען רעדען בעזונדערס.

רומעניען און בעסאראָביען. די אידישע פראגע אין רומעניען'ס אויסערליכער פּאָליטיק.

אין 1877 האָט רוסלאנד ערקלעהרט קריעג טערקיי, מיט דעם אויסרייד, אז זי געהט „אויסליזיען" די באלקאנישע פעלקער — בולגארען, סערבען, מאָנטענעגרינער — פון טערקישען יאָך. אין אנפאנג האָט רוסלאנד גענליקט. די רוסישע ארמעע איז אריבער דעם דונאי און שנעל זיך בעוועגט פּאראוס. אָבער זי איז אָבגעשטעלט געוואָרען ביי פּלעוונא דורך דעם בעריהמטען טערקישען גענעראל אסמאן פּאשא. פּלעוונא איז ניט גענומען קיין בעזונדערס שטארקע נאטירליכע פעסטונג און דער טערקישער גארניזאָן אינוועניג איז געווען גאָר א קליינער, אָבער דאָך האָט אָסמאן פּאשא אויך פּולע זעקס חדשים פערהאלטען די אונגעהייערע רוסישע מחנות. אָסמאן פּאשא איז געווען א געניאלער קאָמאנדיר און האָט פּאראויסגעזעהן די רלאָע פון טראנשעען אין מאדערנעם קריעג. ארומגראָבענדיג זיך ארום פּלעוונא האָט ער זי פערוואנדעלט אין אן אונבעצווינגבארער פעסטונג. דריי מאל — דעם 8טען יולי, דעם 18טען יולי, דעם 30טען אויגוסט — האָט די רוסישע ארמעע אונטער דער קאָמאנדע פון דעם העלדישען סקאָבעלעוו זיך געוואָרפען אין אטאקע, אָבער יעדעם מאל איז זי אָבגעוואָרפען געוואָרען צוריק מיט שרעקליכע פערלוסטען. עס האָט געהאלטען זעהר שמאל. דער גוטער נאָמען פון דער רוסישער ארמעע איז געווען אין גיפאהר. עס האָט זיך אונבעדינגט געפּאָדערט וואָס גיכער פּארטיג צו ווערען מיט פּלעוונא. די רוסישע רעגיערונג האָט זיך אין איהר נויטה געוועדעט צו רומעניען, און רומעניען האָט איינגעוויליגט צוצושטעלען אן ארמעע פון 30 טויזענד מאן און א היבש ביסל ארטילעריע — מיט דעם תנאי, אז די אויבער־קאָמאנדא איבער'ן רוסישען און רומענישען חיל זאל איבערגענעבען ווערען צום רומענישען קעניג. קיין פּראקטישען ווערטה האָט עס ניט געהאט. אָבער א גרויסער כבוד איז דאָס געווען פאר דער קליינער מלוכה'לע.

אין דעצעמבער האָט אָסמאן פּאשא, אָבגעשניטען פון אלע זייטען און געטריבען דורך הונגער, געמאכט א פּראָבע זיך דורכצושלאָגען. עס איז איהם ניט געלונגען. פערליירענדיג 4 טויזענד מאן, האָט ער זיך אונטערגעגעבען. דער וועג קיין קאָנסטאנטינאָפּעל איז געווען פריי, און טערקיי איז געצוואונגען געווען צו בעטען שלום. די רומענער שרייבען צו צו זיך דעם פערדיענסט פון דעם זיעג ביי פּלעוונא און בעי רופען זיך דערביי אויף דער בעריהמטער פּראזע פון מאָלטקע: „אהן די רומענער וואָלטען די רוסען אויף פּלעוונא ניט געגומען".

אבער וען נאך דער מלחמה האבען די דיפֿלאמאטען זיך פערזאמעלט אויפֿן בערלינער קאנגרעס, האט רוסלאנד א פאדער געטהאן פאר זיך בעסאראביען, און איהר האט זיך טאקע איינגעגעבען אבצוריסען פון רומענישען פיר־סטענטהום, איהר חבר און העלפער אין דער מלחמה, די בעסטע פֿראוויניץ. דער רומענישער נאציאנאלער געפיהל האט קיינמאל ניט געקענט מוחל זיין רוסלאנד איהר פערראטהעריש האנד־לונג. די פינסטערע אונדאנקבארקייט פון רוס־לאנד, מיט וועמעם ארמעע די רומענישע האט זיך געשלאגען זייט ביי זייט אונטער פלעוונא, האלט נאך עד היום רומענין אין אויפרעגונג, און די אויפרעגונג האט געשפּייזט און גענעהרט און אויפגעהאדעוועט א רוסא־פאבישע פארטיי, וואס אין איהר שפּיץ שטעהען דער געוועזענער מיניסטער קאנפֿ, וועלכער גיט איצט ארויס א דייטש־פרייהליכע צייטונג „מאלדאווא", דער היסטאריקער ראזעטי, וועלכער רעדאגירט „וויא־טא ראמאנעסקא", ווייטער מאניפאמאן און פיע־לע אנדערע. די רוסאפאבען האלטען, אז רו־מענין דארף זיך ניט יאגען אזוי אבצוריסען בוקאווינא און טראנסילוואניען פון עסטרייך; איהר גאנצע אויפמערקזאמקייט דארף זי וועג־דען אהין, צו רוסלאנד — אוועקצונעהמען פון איהר בעסאראביען.

אבער די רוסאפאבישע פראפאגאנדא ווערט געשטערט אין איהר גאנג דורך זעהר א וויכ־טיגען פאקט. און דאס איז, וואס אין בעסא־ראביען רעכענט זיך אין גאנצען א מיליאן רו־מענער, בעת די עסטרייכישע פראווינצען צעה־לען פיער מאל אזוי פיעל. אודאי וואלט געווען גוט צו קריגען אי בעסאראביען אי טראנסיל־וואניען, אבער אזוי ווי דאס איז אונמעגליך, דארף מען זיך בענוגענען מיט טראנסילוואניען אליין.

און נאך עטוואס האט די לעצטע צייט אב־געשוואכט דעם חשק פון רומעניען צו בעסא־ראביען. און דאס איז, וואס אין אט דער רו־מישער פראווינץ וואוינט ניט קיין קלייניע צאהל אידען. די הויפּט־שטאדט פון בעסאראביען — קישינעוו — איז א ריין אידישע שטאדט. די רעאקציאנערע רומענין האט איהרע אייגענע 300 טוויזענד אידען און זי האלט, אז דאס איז פאר איהר גענוג. דעם רומענישען באיארע־טהום זיינען זעהר גוט בעקאנט דער הויך־קול־טורעלער גייסט און די פרייהייטס־ליעבע פון דער אידישער אינטעליגענץ און אידישען פרא־לעטאריאט פון דרום רוסלאנד בכלל און פון בע־סאראביען בפרט. און דער רומענישער רעאקציע וואלט זיך נאר ניט געוואלט אריינברענגען אין דער קלייניער רומעניען אן עלעמענט פון אונרוה — דעם הייוון פון רעוואלוציע — דעם פראגרעסיוון בעסאראביער יודענטהום, וואס שטעהט אין דער בעציהונג אונפערגלייכליך העבער פון רומענישען יודענטהום. וואהרים עס איז דאך זעלבסטפערשטענדליך, אז דאס פארט־געשריטענע דרום־רוסישע יודענטהום, וואס האט אונטער דעם איינפלוס פון דער גרויסער רוסישער ליטעראטור און אין געמיינשאפט מיט דעם גרויסען רוסישען פראלעטאריאט זיך בע־העפט מיט לייב און לעבען צו דעם אייראפּע־אישען בעפרייאונגס־קאמפּף, וואלט זיך בשום אופן ניט צופריעדענגעשטעלט מיט דער ראלע פון א ניעדריגערען שטאנד, פון פּאריעם פון דער קלייניער רומענין...

איינזעהענדיג דאס אלין, זיינען פיעלע רו־מעניער געקומען צום שלום, אז בעסאראביען, וואס איז בעוואוינט סך הכל פון א מיליאן רו־מענער, וועלכע זיינען דערצו פאר די לעצטע 40 יאהר שטארק רוסיפיצירט געוואָרען, איז ניט קיין לעבענס־נויטוועדינקייט פאר רומענין; אז מען וואלט דארום זיך גאנץ גוט געקענט בענוגענען דערמיט, וואס רוסלאנד וואלט אב־געטראטען רומענין א 2—3 גרענין־ראיאנען אין בעסאראביען, וואס זיינען הויפּטזעכליך בעוואוינט פון רומענער און וואו די רוסיפיצי־רונג האט ניט געהאט קיין בעזונדערען ערפאלג.

און דערפאר טאקע, וועז די איצטיגע מלחמה האט זיך אנגעהויבען, האט רומענין בעשלאסען, טראץ דעם אבמאך מיט עסטרייך, צוצושטעהן צו רוסלאנד פאר א קלייניער בעפריעדיגונג אויפֿן גרענעץ פון בעסאראביען און פאר דאס רעכט צו פערכאפען מיט דער מאכט פון וואפען יענע עסטרייכישע לענדער, וואס זיינען בע־וואוינט פון רומענער. דער רומענישער גע־זאנדטער אין פּעטערבורג, דיאמאנדי, האט בע־קומען דעם אויפטראג צו אונטערהאנדלען מיט דער רוסישער רעגיערונג וועגען די תנאים, אויף וועלכע רומענין קען אריינטרעטען אין דער מלחמה געגען די צענטראלע מלוכות. די שליחות, וואס איז אריינגעלעגט געוואָרען אויף דיאמאנדי, האט זיך געענדיגט שלימזל'דיג (אין סעפּטעמבער, 1914). דאמאלס איז וועגען דעם גווארען א גערייד אין דער רוסישער און אויך אין דער אייראפּאישער פרעסע און מען האט געגעבען אנצוהערנישען, אז רומענין האט גע־פאדערט פון רוסלאנד אלס בעלוינונג פאר אריינמישען זיך ניט מעהר און ניט וועניגער ווי גאנץ בעסאראביען. פון די סאמע זיכערסטע קוועלען איז מיר בעקאנט, אז דיאמאנדי האט, פערקאהרט, אונטערגעשטראכען, אז רומענין קוואפּעט זיך ניט אויפֿן אידישען קישינעוו *) און ניט אויף יענע ראיאנען אין בעסאראביען, וואו די רוסישע און בולגאריש עלעמענטען זיי־

*) „רומענין איז א צו קליינע מדינה, צו ערלויבען זיך אזא לוקסוס ווי צו אנעקסירען 200 טויזענד רוסישע אידען, וועלכע וואלטען אנגע־

נען שטארק פערטראָטען און אז רומעניען וואָלט זיך צופֿריעדענגעשטעלט מיט א קלייַנער אויס־בעסערונג פון איהר גרענעץ, וואָס וואָלט ארונ־טערגעבראכט אונטער רומעניען א 200 טויזענד בעסאַראַביער רומענער. אָט דער פּאַרשלאָג פון רומעניען איז ענטשיעדען צוריקגעוויזען געוואָרען פון דער רוסישער רעגיערונג. יענע האָט איינגעוויליגט אָבצוטרעטען רומעניען עט־ליכע עסטרייכישע טעריטאָריען, אָבער ניט א ברעקל רוסישע טעריטאָריע. רומעניען האָט זיך געפונען בעליידיגט פון אָט דעם ענטפער, האָט אריינגעלעגט איהר שווערד צוריק אין שייד און איבערגעלאָזען רוסלאנד צו איהר אייגענעם שיקזאל.

דאָך אין א חודש ארום, אין אָקטאָבער, האָט רומעניען וויעדער געזומען אונטערהאנד־לען מיט דער צארישער רעגיערונג און דאָס מאל האָט זי אונטערגעשריבען אן אָבמאך, לויט וועלכען אלס פערציטיגונג פאר איהר נייטראַל־טעט בעקומט זי דאָס רעכט צו אנעקסירען עסט־רייך־אונגארישע פראָווינצען, וואָס זיינען בע־וואונט פון רומענער, אונטער דעם תנאי, אז רומעניען זאל פערנעהמען די לענדער נאָך איידער די מלחמה וועט זיין געענדיגט. אָט דער תנאי: „נאָך איידער די מלחמה וועט זיין געענדיגט", בעווייזט, אז דער בונד איז געשלאָסען געוואָרען פאר געמיינ־זאמען אנגריף און אז רומעניען האָט זיך פער־פליכטעט אריינצוריסען זיך אין עסטרייך אין א מאָמענט, וועלכען זי וועט געפינען פאר גינסטיג.

באלד איז וויידער געקומען צו א מיספער־שטענדנים. רוסלאנד האָט געוואָלט האָבען, אז אונטער די וואָרטער „פּראָווינצען, וואָס זיינען בעוואונט פון רומענער" וואָרען געמיינט פּראָ־וינצען, וואו די רומענער זיינען די מאיאָרי־טעט. אויף דעם סמך האָט רוסלאנד ניט גע־וואָלט אבטרעטען רומעניען בוקאָווינא, וואו די מאיאָריטעט זיינען ניט די רומענער, און אויך ניט באַנאַט, וואָס די רוסישע דיפּלאָמאטיע האָט שוין פערשפּראָכען צו סערביען. די איינציגע פּראָווינץ, וואָס רומעניען קאָן יא קריגען, איז טראנסילוואניען. ניט מעהר. סוף כל סוף האָ־בען די רומענישע און רוסישע מיניסטאָרען גע־נומען זיך איבערשרייבען אין אזא שארפען טאָן, אז דער רוסישער מיניסטער סאזאנאָוו האָט גע־פונען פאר נויטיג אויסצו'מוסר'ן דעם פאָרשטע־הער פון רומעניען: „אזוי רעדט מען ניט מיט א מיניסטער פון גרויסען רוסלאנד", אויף וואָס דער ענטפער איז געווען, אז „די רעזולטאטען, וואָס די רוסישע ארמעע האָט דערווייל דער־גרייכט, גיבען רוסלאנד קיין רעכט ניט צו בע־האנדלען רומעניען פון אויבען אראָב און בע־שטרייטען רומעניע'ס רעכט אויף א טהייל בור־קאָווינע, וועלכע האָט דאָך קיינמאל ניט בע־לאנגט צום רוסישען צאר".

די אונטערהאנדלונגען האָבען זיך איבערגע־ריסען און ביידע צדדים האָבען זיך אומגע־קערט איינער צום אנדערען מיט'ן רוקען. דאָך דער אקטאָבער־אָבמאך, לויט וועלכען רומעניען האָט זיך פערפליכטעט צו אנעקסירען עסטרייי־כישע פראָווינצען, איידער די מלחמה וועט זיין געענדיגט, איז געבלי־בען אין קראפט און עטליכע מאל האָט רוסלאנד פאר די לעצטע מאָנאטען העפליך אייניגעלאדען רומעניען אויסצונוצען דאָס רעכט, וואָס איז איהר געגעבען געוואָרען, נאָר יעדעם מאל האָט די רומענישע רעגיערונג געענטפערט, אז בי־ז די מלחמה וועט זיך ענדיגען איז נאָך צייט גענוג און זי וועט נאָך בעוויזען אויסצונוצען איהר רעכט.

און אָט איז געקומען דער מאָמענט, וועו די רעגיערונגען פון 4־אָבמאָך זיינען שוין געווען זיכער, אז איטאליען ערקלעהרט קריג צו עסט־רייך. רוסלאנד האָט געהאלטען די קאַרפּאטען, און די רומענישע ארמעע, צוזעקענדיג רוסלאנדס לינקען פליגעל און אנשפּאַרענדיג זיך אליין אויף דער סערבישער ארמעע, וואָלט דאָס גע־קענט אויפטהאָן פיעל וויכטיגע ארבייט פאר רוסלאנד. רוסלאנד האָט וויידער פּאַרגעשלאָ־גען רומעניען תיכף אָנצוהויבען איהר קאמ־פּאניע, אָבער די רומענישע רעגיערונג האָט אוועקגעשטעלט אן אבסאָלוטע בעדינגונג, אז טשערנאָוויץ זאל אוועקגעבען ווערען רומעניען, אויף וואָס זי האָט בעקומען אן ענטפער, אז טשערנאָוויץ מיט דער פּראָווינץ האָט די רו־סישע רעגיערונג אויסגעטהיילט פאר זיך אליין. דער רומענישער פּרעמיער מיניסטער בראטיאנא אָבער האָט זיך געהאלטען האַרטנעקיג ביי זיינם, און צוליעב טשערנאָוויץ זיינען די אונטערהאנד־לונגען וויעדער אָבגעבראָכען געוואָרען.

די 400 טויזענדיגע רומענישע ארמעע איז אין שלאכט ניט ארויס און די ארמעען פון סער־ביען און מאָנטענעגרא האָבען אָהן דער מיט־ווירקונג פון דער רומענישער ארמעע זיך ניט געקענט ריהרען פון אָרט און האָבען זיך אוועק־געזעצט רוהען, און אפשר זיינען זיי צופֿריעדען געווען דערמיט. אזוי ארום האָט די רוסישע

שטעקט מיט דער רעוואָלוציאָנערער באַציליע אינזער לאנד און וואָלטען נאָר אויסגעקוקט אויף דעם, ווי אזוי צו צושטערן אונזער מלוכה־אַרדנונג", — אָט אין די וועלטער האָט דיאמאנדי גערעדט צו אן אָנגעזעהענעם פראנצויזישען דיפּלאָמאַט, וועלכענויג איהם איבערצייגען, אז רומעניען זוכט אויפריכטיג א דערנעהנטערונג מיט רוסלאנד און וואָלט א סך צופֿריעדענער געווען מיט דער עסטרייכישער טראַ־סילוואניען איידער מיט דער רוסישער בעסאַראַביען.

ארמעע א דאנק די אונערזעטלִיכע אפּעטיטען פון רוסישען אימפּעריאליזם פערלאַרען די וועלטהערשאפט שטיצע פון 650 טויזענד רומענישע און סערבישע סאלדאטען. די קאמפּאניע אויף די קאַפּאטען איז פערשפּיעלט געוואָרען. די רוסישע ארמעע האָט פערלאָרען הונדערטער טויזענדער מענשען, אן אונגעהייערע מאסע אר־טילעריע, האָט געמוזט פערלאָזען פּישעמיסל, לעמבערג, אברייניגען גאַליציען און אבטרעטען אויפ'ן גאנצען פראָנט, בעת דער גאנצער רוֿ־סישער פלאַן איז געווען געבויט אויף דעם, אז רומעניען מיט איהר גוט בעוואפענטער ארמעע, סערביען, מאָנטענעגרא אייליִען איהר צו הילף אין דעם נויטיגען מאָמענט. אָבער די רוסישע דיפּלאָמאטיע האָט זיך ניט געוואָלט בענוגענען מיט לעמבערג, פּשעמיסל, קראקוי, קאָנסטאַנטי־נאפּל; זי האָט נאָך געוואָלט טשערנאָוויץ. האָט זי בעקומען טשערנאָוויץ...

דאָס אלץ איז פּאַרגעקומען אין לעצטען מאי, נאָך איידער איטאַליען האָט זיך אריינגעמישט. דעם 23טען מאי האָט איטאַליען ערקלעהרט קריעג צו עסטרייך און אין צוגעטעג ארום האָט דער איטאַליענישער קעניג אייגענהענדיג אריינ־געשריבען א בריף דעם רוסישען צאר מיט א דרינגענדער ביטע, אז רומענין זאל בעווילִיגט ווערן אלץ וואָס זי פאדערט, אבי נאָר איהר ארמעע זאל ארויס אויפ'ן שלאכטפעלד. דעף איטאַליענישער געזאַנדטשאפט האָט שוין גוט געוזהן, אז מיט דער רוסישער ארמעע אין גא־ליציען האלט שמאל און א נייער רומענישׂ־סערבישער פראָנט צו מזרח־דרום, אין באַסניע־הערצעגאָווינא, וואָלט דאָ געווען פון גרעסטען נוצען. אָבער עס איז שוין געווען צו שפּעט. די אונטערהאנדלונגען זיינען גלייך וויעדער איבער־גערישען געוואָרען.

דאמאָלס האָט די אונטערהאנדלונגען מיט דער רומענישער רעגיערונג איבערגענומען פראַנקרייך. זיי האָבען זיך אָנגעהויבען דעם 8טען יולי אין פּאריז, אין סאמע פריינדשאפט־לִיכען טאָן. אָבער די אומשטענדען זיינען שוין געווען גאָר פערשיעדען; עס איז שוין געווען פון דער שוואכער טערקיי אויידער פון דעם מעכ־טיגען ריעז פון צפון. די דאַרדאנעלען זיינען א טהיר, אָבער ניט נאָר פאר רוסלאנד, אניט וועט דער שוואַרצער ים וועלען א געפענגנים פאר רומעניען."

דאָס זיינען די ארגומענטען, וואָס די רומע־נישע דיפּלאָמאטען רוקען ארוים אין זייערע אונטערהאנדלונגען מיט די פראַנצויזישע און ענגלישע מיניסטאַרען. די דאַרדאנעלען זאָלען וועלען אינטערנאַציאָנאל, פאדערען זיי.

און וואָס ענטפערען דאַרויף פראַנקרייך און ענגלאנד?

„אין פאל פון א זיעג איבער די צענטראלע מלוכות און טערקיי, מוז קאָנסטאַנטינאפּעל איבערגעהן צו רוסלאנד. דאָס קען ניט ענדערן אָבמאָך האָבען שוין פערשפּראָבען צו סערביען, וועלכע בעקלאָגט זיך אזוי שוין אויך, אז איהרע בונדס־חברים וויללען זי בעראבעזוען.

ווי עס זאָל דאָ ניט זיין, איצט, נאָך די גרויסע רוסישע מפלות אין גאליציען און פוילען, גיט מען רומענין ניט וועניג. כמעט די גאנצע אירערדענטישע פּראָגראם אין בעזוג צו עסט־רייך איז אָנגענומען געוואָרען פון 4־אָבמאָך — א פערגרעסערונג פון טעריטאָריע אויף 69 פּראָ־צענט, פון דער בעפעלקערונג אויף 60 פּראָצענט. דאָס אלץ גיט מען איהר, אָבער וועָר? — די, וואָס האָבען עס ניט אין זייערע הענד.

רומענין און די פּראָגע וועגען די דאַרדאַנעלען.

אָבער זייט ענגלאַנד און פראַנקרייך האָבען געשיקט זייערע דרעדנאָטס צו די דאַרדאַנעלען האָט דעם בונד צווישען רומענין און דעם 4־אָבמאָך זיך געשטעלט א נייע שטערונג אין וועג. די פראגע וועגען דעם ים־וועג דורך די דאר־דאנעלען קען ניט לאָזען גלייכגילטיג רומענין. פון אלע באלקאנישע מלוכות איז רומענין אם מעהרסטען פּראַינטערעסירט אין דעם. עס איז געוג אָנצוואוויזען אויף דעם, אז פון די 4,479,328 טאָן, וואָס מאכען אויס דעם באלאנס פון רומענין'ס אויסערן האנדעל אין 1911, זיי־נען בלויז 280,626 טאָן טראנספּאָרטירט געוואָ־רען מיט דער יבשה, די איבעריגע 4,199,702 טאָן זיינען געגאנגען מיט'ן ים. דערפון איז צו זעהן, וויי וויייט דאָס עקאָנאָמישע לעבען פון רומענין איז פערבונדען מיט די דאַרדאַנעלען.

„קיין טעריטאָריע פערגרעסערונג קען ניט דעקען דעם שאדען, וואָס רומענין וואָלט גע־ליטען, וועָן די פרייהייט פון די ים־וועגען וואָלט בעשרענקט געוואָרען", — שרייבט „לִאַנדעפּאַנ־דאנס רומען". „אָן דאָס וועט געשעהן, וועָן קאָנ־סטאַנטינאָפּאָל זאָל איבערגעהן אין די הענד פון רוסלאנד. פאר רומענין איז גלייכער, אז די דאַרדאַנעלען זאָלען קאָנטראָלירט וועָרען פון דער שוואכער טערקיי אויידער פון דעם מעכ־טיגען ריעז פון צפון. די דאַרדאַנעלען זיינען א טהיר, אָבער ניט נאָר פאר רוסלאנד, אניט וועט דער שוואַרצער ים וועלען א געפענגנים פאר רומענין."

דאָס זיינען די ארגומענטען, וואָס די רומע־נישע דיפּלאָמאטען רוקען ארוים אין זייערע אונטערהאנדלונגען מיט די פראַנצויזישע און ענגלישע מיניסטאַרען. די דאַרדאַנעלען זאָלען וועלען אינטערנאַציאָנאל, פאדערען זיי.

און וואָס ענטפערען דאַרויף פראַנקרייך און ענגלאנד?

„אין פאל פון א זיעג איבער די צענטראלע מלוכות און טערקיי, מוז קאָנסטאַנטינאָפּאָל איבערגעהן צו רוסלאנד. דאָס קען ניט ענדערן

ניט פראנקרייך, ניט ענגלאנד, ניט איטאליען און אודאי ניט רומעניען. אבער דאס אליין, וואס די פראנצויזישע און ענגלישע ארמעען און פלאטען שפיעלען אזא ראלע אין דעם קאמפף ארום די דארדאנעלען, איז די בעסטע גראנטיע, אז די פרייהייט פון דעם ים־וועג וועט בעוואקרענט ווערען. רוסלאנד וועט בעקומען די דארדאנעלען, נאר זי וועט ניט האבען קיין רעכט צו קאנצענטרירען דארט און ארום קאנסטאנטינאפעל גרויסע ארמעען, וועלכע זאלען קענען ווערען א געפאהר פאר דער פרייהייט פון ס' האנדעל. אזוי ווי ענגלאנד אין סוץ, וועט רוסלאנד מוזען האלטען די דארדאנעלען אפען פאר האנדעלס־שיפען."

אזוי טרייסטען די פראנצויזישע און ענגלישע מיניסטארען די פארשטעהער פון רומעניען.

ווי מעגליך שפעטער

וועט זיך רומעניען אריינמישען אין דער איצטיגער מלחמה אדר ווען?

וען מען האט א רומענישען דיפלאמאט מיט אייניגע מאנאט צוריק געפרעגט, וואס איז ער, א גערמאנאפיל אדער א פראנקאפיל, האט אט דער שטאטסמאן, א צייט לאנג רומענישער אינענרן מיניסטער, געענטפערט:

„עס איז נאר קיין צווייפעל ניט, אז די מאיריטעט פון אונזער געזעלשאפט סימפאטיזירט מיט דעם 4־אבמאך, אבער מיר זיינען ניט קיין שונאים פון די צענטראלע מלוכות און טערקיי. וואס שייך מיך, בין איך ניט קיין גערמאנאפיל, קיין פראנקאפיל, נאר א רומענער פריהער פון אלץ. איך וויים גאנץ גוט, אז מיר זיינען א קליין און אן ארים פאלק און מיר קענען זיך ניט ערלויבען דעם לוקסוס צו בעטהייליגען זיך אין א לאנג־דויערענדער מלחמה.

„וען מיר וועלען קומען צום קינפטיגען פריעדענס־קאנגרעס אבגעשוואכטע און מיט אבגעצאפט בלוט, וועט מען אונז ניט אנהויבען פארשלאגען, אויף וועלכע מיר פרעטענדירען, און מיר וועלען אויך ניט קענען אויפהויבען אונזער שטימע צו פערטהיידיגען אונזער רעכט. מען וועט אונז בעטען זיך אננעהמען מיט געדולד, אדער מען וועט אונז צוואוארפען א שטיקעל בוקאווינע, וואס איז בשום אופן ניט אונזער נאציאנאלער אידעאל. דער פאר טאקע דארפען מיר פערבליבען שטארק, כדי מען זאל אונז אויסהערען.

אלע שמעהען מיר אט אויף דעם שטאנדפונקט: כדי רומעניען'ס אריינמישונג זאל ברענגען רעאלע רעזולטאטען, דארף עס געשען ווען שפעטער."

אט אין די ווערטער פון דעם רומענישען דיפלאמאט איז דער שליעסעל צו די וויעדער־שפרוכען, צום וואס רומעניען זיך אין אלע זייטען. וואס מיר מערקען אין דער פאליטיק ניט נור פון רומעניען, נאר אויך פון גריכענלאנד און בולגאריען.

רומעניען איז 30 יאהר געווען אין א געהיימען אבמאך מיט עסטרייך און דייטשלאנד, און אין ענטשיידענדן מאמענט האט זי דעם אבמאך געברוכען. נאך מעהר, אין אקטאבער 1914 האט זי אונטערגעשריעבען אן אבמאך מיט רוסלאנד. דאך וויסען אפילו ניט די סאמע פערטרויטעסטע רומענישע טהור, וואס וועט זיין רומעניען'ס נעקסטער שריט, צו וועט זיך האלטען אן דעם אקטאבער־אבמאך מיט רוסלאנד און אנפאלען אויף עסטרייך, כדי אריינצובעקומען טרענסילוואניען, בוקאווינא און באנאט, אדער זי וועט זיך דערמאנען אן דעם אבמאך פון 1883 און וואפען זיך אויף רוסלאנד, כדי צו בעקומען דאס שטיק לאנד, וואס איז פון איהר אונגעראכט אבגעריסען געווארען, וואס האט אבער פאר דער צייט פערלארען דעם אמאליגען חן — בעסאראביען, מיט איהר רעוואלוציאנערען יודענטהום און צאהלרייכער רוסישער בעפעלקערונג.

וואו רומעניען זאל זיך ניט וועגדען — צו דעם אדער יענעם פעטען ביסען, איינס איז זיכער — טרוקען וועט זי ניט אבשניידען; אי דא אי דארט וועט זי כאפען קלעפ. עס שטעהט איהר פאר א בלוטיגער קאמפף מיט די, צו וועמען די פעטע ביסעמס בעלאנגען.

אבער ניט אזוי די מלחמה שרעקט די רעגיערענדע קרייזען פון רומעניען. אי רומעניען, אי בולגאריען, אי גריכענלאנד וויללען זיך דוקא אריינמישען, אבער וואס שפעטער, מיט דער מינימאלער ריזיקע, מיט דער אויסזיכט צו בעקומען וואס מעהר. זיי וועלען זיך אריינמישען אין דער מלחמה, וען די איצטיגע קריעגס־פיהרענדע צדדים וועלען שוין זיין גענוג אבגעשוואכט, כדי ניט נאר אויפ'ן שלאכט־פעלד, נאר אויך בעת דעם פריעדענס־קאנגרעס זאלען די ארמעען פון אט די מלוכה'לעך זיין גענוג שטארק, אז מען זאל זיך מיט זיי רעכענען, זיי זאלען ניט דארפען בטול ווערען פאר די ארמעען פון שטארקערע פעלקער, אבער אויסגעמאטערטע און אבגעשוואכטע דורכ'ן לאנגען קריעג.

אט ווי אזוי רומעניען, גריכענלאנד און בולגאריען ווילען זיך אריינמישען אין קריעג. זיי ווילען דעם מאמענט אבציהען וואס לענגער. פערקאהרט, די כונה פון דעם 4־אבמאך איז צו צווינגען זיי צו פערלאזען זייער נייטראליטעט וואס שנעלער. וואס די מלוכות פון דעם 4־אבמאך האבען ביז איצט געטהאן אום צו צווינגען די באלקאנישע מלוכה'לעך צו אזא שריט, וועט דער לעזער זעהן פון אונזער נעקסטען ארטיקל וועגען בולגאריען און גריכענלאנד.

ז. ברכות:

שעקספיר בײַ די אַראַבער

(זכרונות פון א יעגער)

ווען שפּעט אין דער נאכט בין איך מיט מײַן בעקאנטן אראבער אַבו־ראַס צום ירדן געקומען. אין יריחו האבען מיר זיך ביידע געטראָפען און ער האָט מיך מיט זיך געפֿירופען אין סוועמע געהן, ווײַל מאָרגען איז די בעגרעבעניש פון מײַן פֿרײַנד אבו־בינאט, דעם שעך פון די בײַלעך, וועלכער איז געשטאָרבען פון א בים פון עפּעס א ווילדע חיה „שייטאַן", ווי דער אבו־ראס האָט דאָס אָנגערופען.

מיך האָט זעהר געוואונדערט דער שייטאַן, ווײַל איך האָב גענוואוסט, אז דאָ אין סוועמע איז ניטאָ קיין בעזונדערע חיות; אויב א היענע אדער א חזיר, אנטלויפען זיי פון מענשען, און איך בין געגאנגען זעהן, וואס איז דאָרט. צו דעם האָב איך אויך געוואָלט אבגעבען כבוד מײַן בעסטען פרײַנד, וועלכער איז אזוי פּלוצלונג געשטאָרבען.

איבער'ן בריק האָט אבו־ראס ניט געוואָלט געהן, ווײַל ער האָט געהאט אלטע חשבונות מיט די וועכטער פון בריק. און ער האָט געפונען א פּלאַכען אָרט, וואו מיר זיינען דעם ירדן אריבערגענגען.

שטיל ווי א קאץ, קוים וואס מען האָט געהערט, איז אבו־ראס פּאַראויסגענגען. ווי א טיגער האָט ער זיך בעווענט. ער איז ניט גענגען, ער האָט זיך געגליטשט. ווי א שלאנג האָט ער זיך אין די בוימער געדרעהט, צייטען־ווייז איינהערענדיג זיך אין דער נאכט.

שטיל בין איך איהם נאכגענגען אין מיינע ווייכע אראבישע שיך, און קוים, קוים וואס איך האָב איהם נאכגעהאלטען. פלינק, געשיקט אזוי ווי א נאכט־געשפענסט, איז אבו־ראס געגאנגען.

— הערסט! — איז ער פּלוצלונג שטעהן געבליבען. — איך האָב מיך אן איהם אָנגעקלאפט. מיט א געלען פייערל האָבען זיינע בריידע אפענע אויגען געפינקעלט. דעם ביקס האָט ער אין דער האנד געהאלטען און האָט זיך אונטער א בוים געלענט. איך האָב איהם נאכגעטהאן, אבער געזעהן און געהערט האָב איך גארנישט. — מען געהט, — האָט ער שטיל, ווי צו זיך אליין געזאגט.

איך האָב ניט געהערט ווער און וואו מען געהט, נאר דעם רויש פון ירדן האָב איך זעהר שארף געהערט, דעם סוד'ען זיך פון די בלעטלעך און צווייגען האָב איך געהערט און מעהר נישט.

אונבעשטימטע קלאנגען, שטראָמען, קרעכצען, שפּיעלען האָט זיך ארום אונז געטראָגען און די נאכט פול געמאכט, אזוי ווי די נאכט וואָלט אלע איהרע פּערׂכשופּטע נשמות ארויסגעלאָזט און זיי האָבען זיך ווייט אונטער'ן הימל צושפּרייט. אבער ווי מען געהט האָב איך דאָך ניט געהערט. ווי פרעגענדיג האָב איך איהם א שלעפּ געטהאן.

— מען געהט צום ירדן, — האָט ער מיר אָנגעוויעזען אין דער זייט פון וואנען מיר זיינען געקומען, און פּלוצלונג איז ער אין די בוימער פערשוואונדען. מיך האָט זעהר פערדראָסען, וואָס ער האָט מיך איבערגעלאָזען און אבצוטהאן איהם האָב איך מיך אָנגעהויבען אין די בוימער גנב'ענען. אָנגעשטרענגט, מיט'ן ביקס אין האנד, קוים וואס די פים איבערגעשטעלט, בין איך צו דעם ירדן געגאנגען. איך האָב שטימען דערהערט. איך האָב מיך צוגעשטעלט און עס איז ווייטער שטיל. נאָר וען ניט וען הערט זיך דער גראָבער געלעכטער פון דער היענע, וואָס האָט נאָך איהר שפּייז ניט געפונען.

אויף דעם ריינעם, אָהן בוימער און אָהן טשערעט, ירדן־בערג, וואו מיר זיינען פון וואסער ארויס, האָב איך שאָטענס דערזעהן. אייזנער פון זיי איז אין וואסער אריין און איך האָב געהערט ווי זיי ריידען שטיל צווישען זיך. איך האָב געכאפט די צוויי וועלטער „זאמאל" 1) „חאיאל" 2) און אויך דעם קול פון אבו־ראס האָב איך דערהערט. איך האָב פערשטאנען, אז דאָס זיינען נאכט־רויבער פון עבר הירדן, וואָס געהען אויפ'ן צווייטען זייט גנב'ענען גמלים אָדער עפּעס אנדערש. אבו־ראס קען זיי. און איך זעה ווי פון די בוימער געהען ארויס אין וואסער אריין מענשען. איך האָב אָנגעצאָלט ביז פופצעהן פוס־געהער. און דאָס האָבען זיך אויך אָנגעהויבען וווייזען רייטערס. איך האָב שוין ניט געצאָלט, נאָר געקוקט אויף די רייטערס, וועלכע זיינען אונבעוועגליך, פערוויקעלטע אין זייערע שווארצע אבאיעס, אויף די פערד געזעסען, וואָס זיינען מיט לייכטע

1) גמל. 2) רייטער.

טריט פֿאַרזיכטיג איבער'ן וואסער געגאנגען. וועָן זיי וועייסען, אז איך זעה זיי?

איך האָב ניט געוואַרט ביז זיי וועלען אַלע דעם טייך איבערגעהן און האָב מיך אומגעקערט. איך האָב ניט געוואָלט אז אַבו־ראַם זאָל וויסען, אז איך האָב זיי געזעהן. נאָר אין דער פינסטער האָב איך שוין ניט געקענט טרעפען דעם אָרט, וואו איך בין געשטאַנען, און שטיל בין איך אין די בוימער ארומגעגאַנגען, וואו איך האָב א שאַרכען דערהערט, און אַבו־ראַם איז נעבען מיר אויסגעוואקסען.

— וואָם טהוסטו דאָ? — האָט ער מיך פּאַרשענדיג געפרעגט.

— דאָ איז א חזיר פּארבייגעלאָפען, — האָב איך ניט לאַנג טראכטענדיג געענטפערט.

— יאַלאַ, מיר וועלען גהן, — האָט ער נאָך א קליין נאָכטראכטען געזאָגט, און איך בין איהם ווייטער נאָכגענאַנגען. יעדע צעהן טריט שטעלט ער זיך צו, הערט זיך איין און נעהט ווייטער. פרעגען איהם האָב איך ניט געוואָלט. איך האָב ניט געוואָלט וועקען זיין פערדאכט.

שפּעט זיינען מיר צו די ביידלעך געקומען. אלע זיינען שוין געשלאָפען, נאָר די הינט האָבען אונז מיט א שטארקען בילען בענגענט. און גלייך ארום אונז האָט זיך אן אראבער פון דער ערד אויפגעהויבען, וואו ער איז געשלאָפען. מיר זיינען אריין אין די ביידלעך. איך האָב ניט געוואוסט וואוהין, צו וועמעס ביידלעך פיהרט ער מיך. ווייל אין דער פינסטער האָב איך זיי ניט דערקענט.

— היי סבחיה! — איז ער שטעהן געבליבען ארום ביידל און טרייסלענדיג די שטריק ניט אויפגעהערט שרייען.

פון ביידל האָט זיך א שטים דערהערט און פון דאָרט האָט זיך ארויסגערוקט א הויכע פרויען־געשטאלט. אין דעם שאָטען פון ביידל האָב איך איהר עזיכט ניט געזעהן. איך האָב נאָך אויך ניט געוואוסט וועמעס ביידל דאָם איז. די פרוי איז א ווייַלע געשטאַנען, זיך איינגעקוקט, און דאַן מיט א בריטען ברוך הבא צו מיין האנד צוגענאַנגען און זי געקושט. איך האָב זי דערקענט: דאָם איז געווען די ערשטע ווייב פון דעם פערשטאָרבענעם אַבו־בינאט.

— דו ביזט הונגעריג? — האָט זי מיך נאָך אלע בעגריסונגען געפרעגט.

— מיעד, — האָב איך איהר געענטפערט, און אַבו־ראם האָט זיך שוין פערנומען מיט מאכען קאוואַ. איד האָב מיך געוואונדערט אויף דער שטילקייט, וואָם האָט צווישען די ביידלעך געהערשט. קיינעם האָב איך ניט געזעהן. די אראבער לענגן זיך ניט אזוי פריה שלאָפען, ווייל אין אזעלכע נעכט האָבען די אראבער ליעב צו זיצען אין איין קרייז, טרינקען שוואַרצע קאוואַ און הערען מעשיות דערצעהלען, נייעס און אויך טאקע א ביסעל רכילות טרייבען.

טוק־טוק, טוק־טוק... טוק־טוק־טוק... — האָפּ אַבו־ראָם געקלאפט מיט דעם הילצערנעם אויבערשטייסל, קאוואַ געשטויסען. פון אלע זייטען האָט מען זיך אנגעהויבען צוזאמענגעהן. הערענדיג די קלעפ און דעם געשמאקען ריח פון דער געברענטער קאוואַ, וואָם די אראבער פיהלען דאָם פאר א קילאָמעטער. איך גלויב, וועָן א געשטאַרבענעם אראבער זאָל מען באלד נאָך זיין טויט אונטערטראָגען א שאָל שוואַרצע קאַוואַ, וואלט ער זיך אויפגעהויבען, אויסגעטרונקען און וועייטער זיך געלעגט. קאוואַ!...

— וואָם איז דאָ אזוי שטיל היינט? — האָב איך זיי אלעמען געפרעגט, וועלכע זיינען ארום מיר אין קרייז געזעסען, געקומען, הייסט דאָם, דעם גאסט מקבל פּנים זיין.

— דער שייטאן האָט אונז בעהערשט, — האָט איינער פון זיי געענטפערט.

— און אבו בינאט האָט ער אויך צוגענומען, — האָט נאָך איינער אונטערגעהאלטען.

אלע האָבען געשווייגען, מיט די גרויסע פּיפּקעס אין מויל און געטרונקען די קליינע שאָל קאוואַ, וואָם אבו־ראם האָט איינעם נאָך דעם צווייטען געטהיילט; ווייל נאָר איין קליינע שאָל איז געווען פאר אלעמען.

— וואר האָט איהם געזעהן, דעם שייטאן? — האָב איך ווייטער געפרעגט.

— איך, איך, איך, — האָבען זיך איניגע קולות דערהערט.

— ווי זעהט ער אוים און וואו האָט איהר איהם געזעהן?

— דאָרט האָב איך איהם געזעהן, — האָט איינער מיט זיין האנד אין דער זייט פון ירדן א מאָך געטהאָן. — נעכטען פארנאכט בין איך דאָרט געווען, און פון צווישען די בוימער איז אויף מיר ארויסגעלאָפען א גרויסע, וועיסע חיה, אינגאנצען מיט גרויסע האָר בעוואקסען. איך האָב אויף א בוים ארויפגעקלעטערט.

— איך בין פון מחאמעד דיאב געגאנגען — דאָם איז אויך פארנאכט געווען, — האָט נאָך איינער געזאָגט, — און ארויסגעהענדיג פון די בוימער ארום גרויסען שטיין, האָב איך דערזעהן פארביילויפענדיג עפעס א גרויסע, וועיסע חיה מיט אן אראבגעלאָזענער קאפ און עק. איך האָב מיך הינטער'ן בוים בעהאלטען.

— ער איז גרוים וויי א בהמה... ער האָט פיי־ערדיג אויגען... ווי א דעבע... ער האָט שוין פיעל מענשען געביסען... — האָט זיך געהערט פון אלע זייטען — און מען האָט אנגעהויבען צו דערצעהלען ווי ווער עס האָט געקענט.

— פיעלייכט איז דאָם א משוגענער הונד?

— האָב איך א סברה ארויסגעזאָגט.

ווי ברוגז זיינען זיי אלע אנטשוויגען גע־

וואָרען און אַנגעבלאָזען גערויכערט. אייניגע זיינען אפילו אויפגעשטאנען און אוועק אין זייערע ביידלעך. מיר אלע זיינען געזעסען די פים אונטער זיך, פערווויעגט פון דער נאכט, און האָבען קיין וואָרט נערעדט. ווי גוט איז אין אזעלכע נעכט צו זיצען אין אַט אזא אָרט, וואו עס ווייזט זיך דיר אוים אז דו זיצסט אין א טיעפער מורא'דיגער גרוב, וואו עס הויבען זיך ווי די וועלט די בערג אַרום און אַרום; שטיל ברויזט דער ים־המלח, דער ירדן רוישט, און עפעס ווי וווייסליכע שאטענס שיינען אַב דער זאמדיגער טהאל און די בערגלעך, דער ווינטעל קומט אָן פון ערגעץ, ברענגט מיט זיך דעם שטילען גערוויש פון די בלעטער, דעם שארף פערדעמפטען באסע־דופט און עפעס אזעלכע ווייכע, שטילע, זיסע אונענדליכע שטימען. מען וויים ניט פון וואנען, ניט פון וועז זיי קומען.

— דערצו אונז, וואָס הערט זיך עפעס אין דער וועלט, — האָט זיך צו מיר אָן אלטער אראבער געווענדעט, צונהמענדיג א גרויסען הויכען שפיי, נאָר גלייך האָט ער דאָס מיט'ן פינגער פערשארט; ער ווייסט ווי מען האלט זיך צווישען מענשען.

— איך בין ביי אייך א גאסט, און דעם גאסט דארפט איהר אונטערהאלטען, דערצו עפעס, — האָב איך זיי געענטפערט.

— ער איז געראטען, — האָבען זיך מיט־פיהלענדע שטימען געהערט.

— היי, אבו־דאם, דערצו עפעס, לאז אונז הערען דיין שטימע... דערצו פון דעם קאדי, — האָבען זיך אלע געווענדט צו אבו־דאם'ען, וועלכען מען האָט אפילו ניט געהערט, אזוי ווי ער וואלט ניט געווען.

ניט רייד־ענדיג קיין וואָרט, איז אבו־דאם אויפגעשטאנען, אריין אין ביידע און גלייך האָט ער זיך אומגעקערט מיט דער רעבאבא אין דער האנד. דאָס איז א ברעטל אין דער פאָרם פון א פידעל, אויף וועלכער עס איז אנגעוויגען צוויי־דריי פאָדים אָדער האָר פון א פערדען־עק און אנשטאָט דעם סמיטשיק — אן אויסגעבויגט פייבט שטעקעלע, אויף וועלכען עס זיינען אויף פעדים אָדער האָר אנגעבונדען.

זוממ... — האָט זיך פלוצלונג אין דער שלאָפענדער נאכט צוטראָגען. — זוממ... זוממ... — האָבען זיך איינע נאָך איינער גהערט טעטיגע, אבגערישענע זומען, און אזוי מאדנע האָט דאָס נעקלונגען אין דער נאכט, אז איך האָב ניט געקענט איינזיצען און האָב מיך גדרעהט אין אלע זייטען.

זוממ... זוממ... זוממ... האָט ניט אויפגעהערט אלין אבגעהאקטער זומען, אזוי ווי איינער ווילט אין א שרעקליכען מאכטלאזען צארן מיט צונויפגעדריקטע צייהן געזומעט. ער פערשטעהט זיין שוואכקייט, ער ווייס ווי קליין ער איז, אבער דאָך ברומט ער. זוממ... זוממ... זוממ... האָט נאָך אלץ ניט אויפגעהערט איבער אונזערע קעפ צו שלאָנען. מען האָט זיך ביי אונז געבעטען און מען האָט אונז געשאָלטען און געווארענט. מיך האָט דאָס אזוי פער־כאפט, אז מיר האָט זיך שרייען געווילט פון וועהטאג, פערשרייען, ניט הערען דעם זומען. אבער אלץ געשווינדער און אבגעהאקטער הערט זיך זום... זום... זום... און דאָ איז שטיל גע־וואָרען. איך האָב מיך אומגעקוקט.

די אראבער זיינען ווי פריהער געזעסען, אונבעוועגליך, ווי פון שטיין אויסגעהאקטע. אלע צו דער ערד געבויגען און זייערע בליקען געווענדט צו אבו־דאם'ען, וועלכער איז נעבען מיר מיט דער רעבאבא אין האנד געזעסען און אין הימעל געקוקט. און דאָ...

זוממ... זוממ... זוממ... האָט זיך א לאנגער זומען צוטראָגען און גלייך א פערצוינענער אויסגעשריי צו דער נאכט.

— אוף, אוף, דו נאכט! — האָבען אלע מיטגעקרעכצט. — און גלייך נאָך דעם האָט ער אָנגעהויבען רוהיג דערצעהלען, רעטשיטאטיוו, אייניגיג ווערטער, און געזומט האָט די רעבאבא, און געשאָקעלט האָט ער זיך אין אלע זייטען, און זיין ערצעהלונג האָט ווי א ליעד געקלונגען. שטיל זיינען מיר אלע געזעסען, נאָר א טיעפער קרעכץ פלעגט צייטענווייז איבערריסען זיין ערצעהלונג.

גרוים איז די שטאָדט שאם. גרויסע סוחרים פערמאָגט זי. נאָר גרעסער פון אלעמען איז אבו־יוסוף אבו־דאהאב. רייך איז אבו־יוסוף, נאָר גאָט האָט איהם געשטראָפט און זיין ווייב צוגענומען. א טאָכטער איז ביי איהם געבליבען.

שעהן איז דער חרמון ביי דעם זון־אויפגאנג, שלאָנק זיינען די ציפרעסען ביי טריפאָלים, פלינק איז די אסולע *) פון אבו־נימער; אָבער שעהנער, שלאנקער און פלינקער איז נעמי, די טאָכטער פון אבו־יוסוף. ליעב האָט ער זי געהאט. פיעל צייט האָט אבו־יוסוף נאָך זיין ווייב געטרויערט, פיעל טעג און וואָכען האָט ער נדבות געטהיילט, קיינעם צו זיך ניט גע־לאָזען. נאָר איין מאל איז פארבי איהם זיין טאָכטער צום וואסער געגאנגען, און געשטילט איז זיין טרויער געוואָרען.

צו דער טאָכטער איז אבוי יוסוף געקומען — זיין ווייב זאל זי ווערען און דעם אָרט פון איהר מיטער פערנעהמען.

געווייגט האָט די טאָכטער, געבעטען דעם פאָטער אזא זינד ניט טהאָן, די געשטאָרבענע מוטער ניט פערשעהמען.

געשווינגען האָט דער אלטער אבו־יוסוף.

מיט געוויין האָט די טאָכטער געזאגט: א בריעף פון דעם קאדי און זקנים זאלסט דו מיר

*) שקאפע.

ברענגען און דעם אָרט פון דער מוטער וועלן איך פערנעהמען.

פּרעהליך איז דער אָלטער צו דעם קאַדי געלאָפען, די זקנים פערזאַמלט און געזאָגט האָט ער זיי: א מילגרוים האָב איך מיין הויף פערפלאַנצט. געפֿעסטעט האָב איך איהם און געפּוצט. די צייט איז געקומען, שוין פאַרטיג די פּירות. קען איך די פּירות רייסען?

— יאָ, — האָבען די זקנים געענטפערט. — און דער קאַדי האָט א בריף איהם געגעבען.

— דו ביזט מיין מילגרוים — איז ער מיט'ן בריף צו דער טאָכטער געקומען.

און געבעטען האָט נעמי דעם פאָטער:

לאָז מיך, פאָטער, א וואָך צייט איבער מיין מיידעלשאפט טרויערען, מיט מיינע חבר'טעס פערברענגען, און כּלה־געשאנק מאַך מיר אין מיין צימער א גילדערנע בהמה, מיט וועלכער איך זאָל זיך שפּיעלען קענען.

געקליבען האָט אבו־יוסוף זיין גאָלד און געטראָגען צום גאָלדשמיד און געהייסען א בהמה צו מאכען.

נאָכגעשפּירט האָט דעם פאָטער נעמי. מיט א גרויסען באקשיש צו דעם גאָלדשמיד געקומען, געבעטען אין דער בהמה א טהירעל מאכען און איהר דעם שליסעל געבען. און אזוי האָט דער גאָלדשמיעד געטהאָן.

די בהמה איז פארטיג. אין דעם צימער פון נעמי איז זי געשטעלט.

פּארביי איז די וואָך. אבו־יוסוף איז צו דער טאָכטער געקומען.

— פערשלִיעם מיך ביז מאָרגען אין צימער, באָטער, און זאָל גאָט דיינע בלוטען שטילען, — האָט איהם נעמי געבעטען.

פערשלאָסען האָט זי אבו־יוסוף אין צימער און אלִיין ביי דער טהיר זיך געלעגט.

גאנץ פריה האָט אבו־יוסוף די טהיר געעפענט און קיינעם ניט געפונען. לעער איז דער צימער. — פאר מיינע זינד האָט אלִלאָך מיך געשטראָפט, און מיין טאָכטער דעם שייטאָן אבגענעבען, — האָט ער געשריען און די קלייַדער צוריסען.

פערשלאָסען האָט זיך אבו־יוסוף; קיין עסען, קיין טרינקען געזומען, קיין טרייסט. קיינעם צו זיך ניט גלאָזען. גרויז גראָה איז ער געוואָרען.

פיעל צייט איז דורכגעגאנגען.

געטרייסט האָבען איהם די פריינד, געקומען איז דער קאַדי, געקומען דער מופטי.

— אין גאָט'ס נאָמען, עס איז דאָך אן עבירה, — האָבען צו איהם אלִע גערעדט. — דיינע געשעפטען האָסטו פערלאָזען. צו שפּאָט און געלעגטער געוואָרען. וואסט א צווייטע וויַיב נעהמען. וואַרף ארויס די בהמה. דורך איהר איז דער שייטאָן געקומען.

און געפאָלגט האָט זיי אבו־יוסוף.

פון זיין אָרט איז ער אויפגעשטאנען, די קלִיידער געביטען, דעם קערפּער געוואשען און גאָט געלויבט. די בהמה האָט ער אויפ'ן מארק פערקויפען געשיקט.

און אין דער צייט איז דער פּרינץ פון הדיידע איבער שאם געפאָהרען, די בהמה דערזעהן, געקויפט האָט ער זי און צו זיך אין צימער געשטעלט. פער'כשופ'ט האָט איהם דער שייטאָן.

גרויס און מעבטיג איז דער פּרינץ פון חדיידע. אלִע שבטים צאָהלען איהם צינז, אפילו די יהוד על חבר. פיעל שאָף און רינדער וועלכע צו זיין מאָהלצייט געקויפט, גילדענע און זילבערנע כלים צו זיין טיש דערלאנגט, שווארצע בעדינען איהם און טענצערינס פערווייַלען איהם.

אין זיין צימער האָט מען איהם עסען געגרייט. און פלוצלונג — א טומל, א געריידער איז אין זיין פאלאץ געוואָרען; די וועגט האָבען געציטערט, די קנעבט האָבען זיך אין די ווינקלעך בעהאלטען, די שווארצע, די טיש־דיענערס, האָט מען צום תלִיון געשיקט און די קעפּ זיי געשניטען: פון דעם פּרינץ'ס טעלער האָט א פרעמדער געגעסען, פון דעם פּרינץ'ס ברויט האָט א פרעמדער שטיקלעך געבראָכען, און אזוי אלִע טאָג, אלִע טאָג.

אלט איז געווען אם סאָליק, זיין מוטער. די צייט האָט אויף איהר איהרע צייכענס געלאָזען, ווי די זאמד ביי פאלמירא איז איהרע האָר געווען, און זי אלִין אם סאָליק האָט זיין טיש געגרייט.

מיט איהרע הענד האָט זי די גילדענע טעלער צושטעלט, די קריגלען מיט וואסער אנגעפילט, די מצות געלעגט, די טהיר געשלאָסען און ארום טהיר זיך געלעגט.

געקומען איז דער פּרינץ, די מוטער געקושט און די טהיר געעפענט און... א פרעמדער האָט פון די טעלער גענעסען, פון די קריגלעך געטרונקען און פון די ברויט געבראָכען.

אין צאָרן האָט דער פּרינץ געשריען, די דיענער צום תלִיון געשיקט.

— מיין זוהן, בעגנאדיג די דינער. איך האָב די טישען גענגרייט, די טעלער צושטעלט, די קריגלען אָנגעפילט און ברויט געלעגט. די טהיר האָב איך פערריגלט און הינטער דער טהיר געלעגען. אונשולדיג זיינען די קנעבט, מיך צום תלִיון שיק. — אזוי האָט די מוטער פאר איהם געווויינט אויף די קניה.

געקושט האָט דער פּרינץ די מוטער און טיף האָט ער דעם שטערן געקנייטשט.

און וויַיטער האָט די מוטער גערעדט: אוזער לעבען און טויט איז אין דיינע הענט. דעם טיש וועל איך מאָרגען גרייטען, די טעלער שטעלען און די מצות לעגען. ביי דער טהיר וועסט דו שטעהן און דעם פרעמדען היטען. און אלֵאה וועט הצלחה אונז שיקען.

און אזוי איז נעווען.

שטעהט דער פּרינץ הינטער דער טהיר, שפּיעלט זיך די זון אין דער גילדענער בהמה, שעמעריגן די שטראהלען אין די גילדענע גע־שיר, ניט געריהרט איז דער עסען.

געזיפצט האָט דער פּרינץ און געווארט. און ער זעהט:

א זייט האָט זיך אין דער בהמה געשפּאלטען, א טהיר האָט די בהמה געפּענט, און א יונג מיידעל איז ארוים. צו די טישען גענאנגען, פון די טעלער געגעסען, פון די קריגלען גע־טרונקען און פון די מצות געבראָכען.

גערעסען האָט דער פּרינץ די טהיר, אין צימער גלאָפּען, די מיידעל געכאפּט.

און אבי־דאָס איז אנטשוויגען געווארן, נאָר די רעכטע האָט ניט אויפגעהערט איהר זומ... זומ... און זיפצענדיג האָבען די אראבער צוגעגעבען „שאטער", „דערא".*) שטיל בין איך געזעסען אין דער נאכט, ווען האָט גע־דארט מיט איהרע הונדערטער פער'כשופ'טע, וואונדערליכע שטימען און האָב געקוקט אויף די אונבעווגליכע שאטענס, די צונויפגעדרעה־טע, האלב ליגענדיגע אראבער, און אויף אבו־דאס, וועלכער האָט ניט אויפגעהערט צו זומען מיט דער „רעכטע" און מיט פערמאכטע אויגען געשאָקעלט זיין אומגעלומפערט גרויסע קאָפּ.

און פּלוצלונג, אזוי ווי ער וואָלט זיך פון שלאָף אויפגעכאפּט, האָט ער א ריס געטהאָן איבער דער „רעכטע".

זומם... זומם... האָט זיך צארעגדיג צוטראָ־גען און גלייך האָט ער ווייטער אָנגעהויבען דערצעהלען:

אלעס האָט איהם די מיידעל דערצעהלט.

און געזעדט האָט צו איהר דער פּרינץ: מיין זאלץ און ברויט האָסטו געגעסען, מיין וואסער געטרונקען. אללאָך האָט דיך צו מיר געשיקט, און מיינע וועסטו זיין.

— דיין גאסט בין איך... מיין לעבען איז אין דיינע הענט, און זינדיגען וועסטו פאר גאָט, — האָט נעמי געענטפערט.

— מיט דעם בלוט פון מיינע קנעכט האָב איך פאר דיר בעצאָהלט, און מיינע זאָלסטו זיין, — האָט דער פּרינץ געזאָגט.

איינגעווילליגט האָט נעמי און געזאָגט צו דעם פּרינץ: דו זינדיגסט פאר גאָט וועהן דו נעהמסט מיך פאר דיין ווייב, און דיין זינד וועט אויף אויף מיר פאלען. א נדר פאר גאָט זאָלסטו דו מיר געבען: אין אונזער שטאָדט פאָהרען. מיין פאָטער וועל איך זעהן.

די מוטער האָט דער פּרינץ געראפּען, די וויזירם פערזאמעלט, זיי די לאנד פיהרען גע־לאָזען און אליין מיט זיין ווייב אין שאם גע־פאָהרען.

*) א וואוילער יונג.

רייך איז שאם מיט סוהרים, רייך איז אבו־יוסוף, אבער רייכער פון אלעמען איז דער פּרינץ. ווייט האָט זיך זיין נאָמען צוטראָגען, זיין נאסט־פריינדליכקייט האָט איבער דער וועלט געלוב־גען, אין די קערקערם האָט מען איהם געלויבט און אָרימע האָבען פאר איהם גאָט געבעטען. ניט געווואוסט האָט מען אין שאם, או דאָס איז א פּרינץ. מיט אלע גרויסע פון שטאָדט איז ער א פרייגד געווארן, אין מידזשילים איז ער געזעסען און מיט דעם קאדי דאָס פאלק גע־משפּט.

און פערבענקט האָט זיך דער פּרינץ נאָך זיין לאנד. א גרוס פון זיין פאלק האָט ער געוואלט האָבען; ווי לעבט דאָרט די מוטער, ווי משפּט'ען די וויזירם. נעמי'ן האָט ער גע־לאָזען און אין זיין לאנד געפאָהרען. אין ניט געוואלט האָט די מוטער דעם פּרינץ אבלאָזען, און צו איהם האָט זי גערעדט:

— אלט זיינען מיינע יאָהרען. די רוהע בענקט נאָך מיר. די היימאטה פערלאָזט דו, דער שייטאן האָט דיך פער'כשופ'ט. די וויזי־רען קוקסטו ניט נאָך, איבער דיין פאלק רע־גיערסט דו ניט, א סוהר אין שאם געווארן. די שאנד וועסט דו אויף אונזער משפּחה ברענ־גען און אונזער נאָמען צו שפּאָט מאכען, איבער א פרוי וואָס א בהמה האָט געבראכט. וואַרף ארוים די בהמה, צוברעך זי אויף שטיקלעך און דער כשוף וועט זיך אָבטהאָן.

און א וויזיר האָט געזאָגט:

— קעפּען זאָל מיך דער פּרינץ וועז איך לייג. די טאָכטער פון דער בהמה איז אין איהר לאנד געבליבען, א פרוי אָהן א מאן. פרידען זאָל צו דעם פּרינץ זיין, און זאָל ער די בהמה־טאָכטער פרובען. ניט עהרליך זיינען די טעכ־טער פון שאם.

— מיט דיין קאָפּ וועסט דו מיר בעצאָהלען, וועז דו וועסט די רייד ניט דערווייזען.

איז דער פּרינץ אין זיין לאנד געבליבען. נאָך שאם איז דער וויזיר גלאָפּען, פון דער מוטער א בריעף צו דער אלטער דיענסט גע־פיהרט.

און אין דער בהמה האָט איהם די דיענסט בעהאלטען און אין שלאָף־צימער געשטעלט.

געפאלען איז די נאכט אויף די ערטנער און טהאלען פון שאם, און ווי שטענדיג איז נעמי אין איהר שלאָף־צימער געגאנגען. און איינגעשלאָפען. ניט געפיהלט האָט זי דעם נאכט־גנב, דעם שלאנג ביי זיך צוקאָפּענס...

— אכאכאכא... אכאכאכא... יא אמרי... יא געלבי... יא עני...*) — האָבען די אראבער גע־זיפצט און זעהר שנעל, אָהן אן אויפהער, האָט די „רעכטע" ענערגיש געזומעט און געווויינט,

*) מיין לעבען... מיין הארץ... מיינע אויגען...

און אייגענדיג, מיט א טרויעריגען נגון, האט אבו־ראם ווייטער דערצעהלט:

אלע זיינען געשלאפען. די טהיר פון דער בהמה האט זיך געעפענט און דער נאכט־טהאט איז ארויס. אלעם בעקוקט, די האלב נאקעטע פרוי געזעהן, דעם מעסער, וואס איז צוקאפען געהאנגען, מיטגענומען, און אין בהמה אריין. אויף מארגען האט איהם די אלטע ארויס־געטראגען. צוריק איז ער געפאהרען און אלעם דעם פרינץ דערצעלט, אלעם געוויזען.

— פערשטעהן פון גאט זאלסט דו ווערן, — האט דער פרינץ דעם וויזיר פערטריבען.

שווארצע וואלקענס האבען דעם פרינץ בעדעקט. ניט געפיהרט האט ער די לאנד, די ווייזירס ניט געזעהן, אין זיין הויז זיך פערשלאפען, נאך דער פרוי פון דער בהמה געטרויערט.

אין א טאג האט דער פרינץ זיין היימאטה פערלאזען, אין שאם געפאהרען, די פרוי זעהן געוואלט.

און ווי פריהער א סוחר געווארען, און ווי פריהער מיט אלע פרייגד געווארען, און די פרוי נאכגעשפירט.

און אן אומגליק האט איהם געטראפען:

זיינע קארוואנעס האבען אין דער וויסטע רויבער בערויבט. זיין רייכטהום האבען גנבים צוגענומען. די שטאדט האט געקאכט, די שטאדט האט גערודערט, שאם איז ניט געשלאפען, צום קאדי געלאפען, פונ'ם סוחר די געלד געפאדערט.

זיין פריינדשאפט האט דער קאדי פערגעסען, די זאלץ און ברויט און די טובות ניט געדענקט, דעם סוחר געבונדען און אין קערקער געווארפען, צום משפט געשטעלט.

פריה האט אויפגעוואכט שאם אין דעם טאג, דעם משפט אויפ'ן סוחר זעהן...

געקומען איז דער קאדי. געזעצט האט זיך דער מופטי, דער הויגער קארען איז פאר זיי געלעגען, און געבראכט האט מען פאר זיי דעם פרעמדען סוחר.

שטעהען די מאנערס און טענה'ן:

א פרעמדער איז אין אונזער שטאדט גע־קומען, מיט אונזער גלט געשעפטען געמאכט, ביי אונז אין לאנד רייך געווארען און אונזער גלט בעהאלטען. א גערעכטען משפט פאדערען מיר.

געשוויגען האט דער פרינץ און ווייטער האבען די מאנערס גערעדט:

פיעל פרעמדע האבען מיר אין שטאדט. אונזער גלט האלטען אלע און זיי ווילען ניט צאהלען, און די קינדער פון שאם וואס זאלען טהאן? משפט, דו קאדי, משפט, דו מופטי, און איהר זקנים!

און אזוי האט דער קאדי גע'משפט, און געפרעגט ווער עם ויל אויסלייז־גלט געבען.

— זאל דער קאדי לאזען אין דער גענג־ווארט פון מענער א פרוי ריידען, — האט נעמי אויסגעשריען. דערקאנט האט זי איהר מאן.

— רער! — האט דער קאדי געהייסען.

— דעם חוב פון דעם מענשען וועל איך איך בעצאהלען. אבער פאר דעם א מעשה מוז איך פערצעהלען:

א מילגרוים האט איינער אין זיין הויף פערפלאנצט, געפעסטעט האט ער איהם און געפוצט, געהאפט האט ער די פירות צו עסען. און אויך א בהמה האט ער מענש געהאט. אין א טאג האט די בהמה די פירות אויפגעגעסען. אין צארן האט ער די בהמה הרג'ענען געוואלט. אבער שעהן און טהייער איז די בהמה געווען, און אויפ'ן מארק האט ער זי געשיקט. פון א ווייטער לאנד א מענש האט זי געקויפט. פיעל יאהרען איז פאראיבער, די בהמה האט נאך איהר בעל הבית געבענקט, נאך דער היימאטה און דעם בוים פון וועלכען זי האט די פירות גענעסען. דער מענש האט זי אין שטאדט גע־בראכט, זי גלזאזען אין זיין לאנד אווועקפאהרען. און די בהמה גיב איך אייך אויסלייז־גלט...

וואם ווייטער איז געווען, האב איך שוין ניט געהערט. דער ניט־אויפהערענדער זשומען פון דער „רעבבע" און די בענלייטונג פון דעם ארבישען קרעכצען אוף... אוף... האט מיך ווי פער'כשופ'ט, פערשלעפט. מיט אפענע אויגען בין איך געזעסען און געקוקט אויף די אראבער, וועלכע האבען זיך געשאקלט נאכ'ן טאקט פון דער ערצעהלונג און אהן אן אויפהער געקרעכצט.

זום... זומט... זוממ... האט ניט אויפגע־הערט די רעבבע צו קלאגען. און אלץ גיכער און גיכער, און עפעם אן אונרוהיגקייט בע־הערשט מיך, אן עפעם ווילט זיך מיר דער־מאנען, אין מוח עקבערט מיר א געדאנק, אז איך האב דאם שוין געהערט, נאר ניט מיט א קאדי און ניט מיט א שייטאן און ניט מיט זיין בהמה...

אין אלע זייטען קוק איך מיך אום, אזוי ווי איך וואלט וועלען דערגרהן ביי די אראבער, וואו האב איך דאם געהערט.

און אזוי בין איך געזעסען א פערווייקעלטער אין דער נאכט־שטילקייט. א קאלטער ווינטעל האט שוין געבלאזען, דער טאג קומט אן. די בערג ארום אונז האבען זיך עפעם זעהר שארף געזעהן און דער ירדן האט אויך ווי פער'חלומ'ט גערוישט. א שווערער, נאסער טהוי איז אויף אונז געפאלען. די אראבער זיינען זיך צו־גאנגען.

— יאללא, שלאפען! — האט אבו־ראם מיך אין ביידעל גערופען.

איך האב מיך אויסגעצויגען אויף דעם איבער בעט. פאר מיר האט נאך אלץ די ערצעהלונג געשוועבט... ביז אונבעמערקט בין איך איינ־געשלאפען...

א. י.

דאָם פּוילישע יודענטהום

ער גורל פון פּוילען איז נאָך היינט ניט בעקאַנט. דער קאַמפּף אויף די שלאַכטפעלד־דער פון איראָפּא דויערט נאָך אלץ, פּלאַקערט זיך אלץ מעהר פּאַנאַנדער, און מען קאָן נאָך דערווייל ניט זאָגען, מיט וואָס ער וועט זיך ענדיגען, מיט וואָס וועט פּוילען פון דעם קריעג ארויס. איינס קאָן מען אָבער גאַנץ בעשטימט און זיכער זאָגען שוין היינטיגען טאָג:

— עס הויבט זיך אָן א נייער בלאַט אין דער געשיכטע פון רוסיש־פּוילען. א בלאַט פון פּרי־שער אויפּבליהונג אָדער פון זיין לעצטער צו־פאַלעניש...

פּאַר אונז איז דער פּוילישער קריזים פון דער גרעסטער וויכטיגקייט. א מיליאָנען־טייל פון אונזער פּאָלק איז היסטאָריש, פּאָליטיש און עקאָנאָמיש, צונויפּגעבונדען מיט דעם פּוילישען פּאָלק. אין דער זעלביגער מאָס, ווי די אויפּבליהונג פון רוסיש־פּוילען וועט בעדייטען פּאַר אונז די אויפלעבונג און שטאַרקונג פונ'ם פּוילישען יודענטהום, אין דער זעלביגער מאָס וועט דער פּאָליטישער אונטערגאַנג פון רוסיש־פּוילען בעדייטען א שרעקליכען חורבן פון דעם רוּאיניר־טען פּוילישען יודענטום. צו שטאַרק און טיף זיינען מיר פערבונדען מיט דעם פּוילישען פּאָלק. וועלען בייַ איהם אָבגעשניטען ווערען א פּאָר אברים — וועלען מיר אויסגעהן מיט בלוט פונקט אזוי, ווי דער גוף פונ'ם פּוילישען פּאָלק.

מיר זיינען מחויב דעריבער צוקוקען זיך זעהר גוט און זעהר אויפמערקזאם צו דער ענט־וויקלונג פון די פּאָליטישע געשעהענישען אין פּוילען, צו אלע סאָציאָלע און פּאָליטישע קרעפ־טען, וואָס ווירקען היינט אין דעם פּוילישען און אידישען לעבען פון יענעם שטיק לאַנד, וואָס איז פערנומען היינט פון דער דייטשער ארמיע...

און נאָך איין זאַך זיינען מיר מחויב צו טון: דערשטיקען אין זיך דעם וועהטאָג פון די דריפות, וועלכע אונזער בעפעלקערונג האָט אונ־שולדיג געהאַט איבערצוטראָגען פון דעם אויפ־גערייצטען פּוילישען המון און בעטראַכטען דעם ענין אזוי רוהיג און געלאַסען, גלייך ווי דאָס פערנאַנענע יאָהר וואָלט פאַר־געקומען מיט 25 יאָהר צוריק. נור דעמאָלסט וועלען מיר זיין אימ־שטאַנד צו קומען צו וועלכע־עם־איז אָביעקטי־וע רעזולטאטען...

1.

אין וועלכען צושטאַנד געפינט זיך היינט די פּוילישע געזעלשאפט פון רוסיש־פּוילען?

אויף וועלכער מדרגה פון עקאָנאָמישער און סאָציאָלער ענטוויקלונג איז געבליבען היינט די אידישע בעפעלקערונג פון רוסיש־פּוילען?

ווי אזוי וועט ווירקען אויף דער אידישער בעפעלקערונג און אויף די פּוילישע־אידישע בציהונגען דער אָדער יענער גורל פון רוסיש־פּוילען? — אויב די געגענד וועט איבערגעהן צו דייטשלאנד אָדער וועט בליבען וויעדער ביי רוסלאנד.

מיר דוכט, אז דער ענטפער אויף די דאָזיגע דרייי פראגען דארף אונז קלאָרער מא־כען דאָס בילד פון דעם דאָזיגען צופּליקטען און צובלוטיגטען שטח ערד אין מיטעל־אייראָפּא. וועלען מיר מעהר אָדער וועניגער ריכטיג פּאַר־ענטפערען די דאָזיגע פראגען, וועלען מיר אימ־שטאַנד זיין צו פערפאָלגען די וויטערדיגע געשעהענישען אין דער דאָזיגער געגענד און גע־פינען אלע מאָל די פערבינדונגס־קייט צווישען די פערשיעדענסטע, אזוי אָפט משונה'דיגע און אונפערשטענדליכע, פאקטען און ערשיינונגען פון דעם לעבען אין רוסיש־פּוילען.

יעדער וועד עס האָט זיך געווואָלט צוקוקען צו רוסיש־פּוילען בעת דער מלחמה־צייט, בליי־בענדיג פון דער וויטענס, האָט געווויס ניט אויפגעהערט צו שטוינען און וואונ־דערען זיך, ווי קאָן דאָס א פּאָלק מיט אמאָל פּאַרגעסען זיין געשיכטע פון די לעצטע 50 יאָהר: אריינפאלען מיט אמאָל אין אזא מין פּא־טריאָטישען עקסטאַז און ארויסווויזען אזא מין פּיינדשאפט צו דעם אידישען שכן. און אויף פּאַר אונז, פּאַר די, וועלכע האָבען אורפּ־ן א ר ט געפּאַרשט די לאָגע, איז דאָס אויך פון אָנפּאָנג אן געווען א אונפערשטענדליכע ערשיי־נונג, — הגם מיר וויסען דאָך, אז די הערשענדע קלעריקאל־נאציאָנאלע ערדבעזיצער־פּאַרטיי פון דער „נאַראָדאווא דעמאָקראטיא" האָט געבראכט דעם המון צו דער נידערשטער מדרגה פון פּא־ליטישער אויסגעלאסענקייט. דאָס איז אָבער ג־ווען דאָס אויבערפלעכלישע בילד, וואָס האָט אויסגעוויזען אלם א טיפּע אייגענ־שאפט נאָר צולויעב דעם, וויל אויף דעם אויי־בערפלעכיכען בילד איז געלעגען א דיקער שיכט פון מלחמה־וואָלקען, צענזור־פּאַרב, מלחמה־פּאָליטיק און מלחמה־סטראָלאציע.

אין דער אמת'ן האָט זיך גראָד איצט, בעת דער מלחמה, ארויסגעוויזן, ווי וועניג די „נאראָדאָווא דעמאָקראטיא" קאָן זיין פאר דער וועלט דער פּאָרשטעהער פון דעם ריכטיגן פּוילען און ווי דאָס רוב פון די אנדערע קלאסען פון דער פּוילישער בעפעלקערונג האָבען זיך רוהיג און סקעפּטיש פערהאלטען צו די אויפּנעפּרישטע אידעען פון פּוילען'ס מלוכה־אויפלעבונג.

ווי די מלחמה האָט זיך נאָר אנגעהויבען, האָט זיך די „נאראָדאָווא דעמאָקראטיא" ארויפּגעוואָגט מיט דעם הערשער־טראָן פון פּוילען. עס האָט זיך אנגעהויבען די לעבערליכע אונ־קלענליכע בופּאנאדע מיט די קלינגענדע נע־מען פון די פּירשטען טשעטווערטינסקי, ליובאָמירסקי און וועלעפּאלסקי, עס האָט זיך אנגע־הויבען א מין פּאראד פון דער פּוילישער שליאכ־טא, און דער פּאראד האָט קודם כל בעוויזן, אז די דאָזיגע שליאכטא האָט נאָר ניט געלע־רענט פון דער געשיכטע פונ'ם פערגאנגענעם יאָהרהונדערט. אז ווי זי איז שטענדיג ווייט פונ'ם פאָלק אזוי פּרעמד און דערווייטערט איז זי געבליבען אויף איצט.

די פּוילישע שליאכטא האָט געמיינט, אז אט־אט וועט ווארשוי דערלעבען די טעג פון 1811, אז מען דארף זיך שוין גרייטען צו די גרויסע בעלער, אויף וועלכע עס וועלען ערשיי־נען די גרעסטע וועלט־כאכט־הערשער. און די גאנצע ארבייט פון דעם ו ו א ר ש ו י ע ר צ ע נ ט ר א ל ע ן ב י ר ג ע ר ־ ק א מ י ־ ט ע ט האָט זיך געפּיהרט אויפ'ן שטיינער פון א מיניסטאָרען־קאבינעט...

דער אומגליק פון רוסיש־פּוילען בעשטעהט דערין, וואָס זיין מלוכה־לעבען איז איבערגע־האקט געוואָרען אין יענעם מאָמענט פון דער איראָפּאישער געשיכטע, בעת די נייע פּאָר־מען פון מלוכה־לעבען האָבען זיך ערשט אנגע־הויבען בילדען, בעת אן אמת'ע פּאָלקס־דעמא־קראטיע האָט זיך ערשט אנגעהויבען קאָנסטרו־אירען. די פּוילישע שליאכטא איז געבליבען מיט איהרע אלטע טרוימען, אבער אהן דער נייער ענטוויקלונג.

אמת, די לעצטע צעהן יאָהר האָט זיך בילד געמומען בייטען. א נייער, א שטאַרקער פאקטאָר האָט זיך אריינגעמישט אין דעם לע־בען פון די פּאָלקס־מאסען. דער פּוילישער קא־טאָלישער קלעריקאליזם — דער קאטאָליציזם איז שטענדיג געווען געניט אין דער ארגאניזא־ציע פון פּאָלקסמאסען און האָט שטענדיג גאנץ גוט פערשטאנען די קונסט פון דעמאָקראטישער פעלשונג — האָט געהאָלפען שאפען די קאָפּע־ראטיוון בעוועגונג, האָט בכלל געהאָלפען די מאסען ארגאניזירען זיך. אויסקומען מיט דעם אליין האָט מען שוין אבער ניט געקאָנט. ארגא־ניזירענדיג די דאָזיגע פּאָלקס־מאסען אויפ'ן עקאָנאָמישען באָדען האָט מען זיי געדארפט אונטערליך מאכען פאר דעם הערשענדען קלאס פון ערבעזויצער. מען האָט אין דעם בעכער מיט ווין אריינגעגאסען א פּאָר טראָפּען מיט סם. מען האָט אויסגענוצט די פערמיטלונגס־ראָליע פון דעם קלייניגם אידישען סוחר אין דעם קליי־נעם פּוילישען שטעדטיל, מען האָט אגעווויזען אויף דער שרעקליכער ווירקונג פון דעם דאָזי־גען אידישען „קאפּיטאל" אויף דעם פּויערשען מצב און מען האָט זיך דערמיט פערזיכערט, אסעקורירט...

אז עס זיינען אוועק די ערשטע עטליכע חדשים מלחמה, אז רוסלאנד האָט איבערגעלעבט די ערשטע עטליכע קאטאסטראָפּעס, אז מזרח־גאליציען מיט לעמבערג, דעם אמת'ען, איינצי־גען פּוילישען קולטור־צענטער, איז ערקלערט גע־ווארען אלס ע כ ט ־ רוסישע פראָווינץ — אנדערש האָבען זיי דאָך ניט געוואָלט, נור ע כ ט רוסיש — אז די ר ו ס י ש ־ פ י י נ ד ־ ל י כ ע פראָנדע אין ווארשוי האָט אנגע־הויבען אָפּען ארויסטרעטען, אז דער ווארשעווער „גאנציץ" האָט זיך גאנץ אָפּען געטריבען זיין רוסיש־פיינדליכע פּאָליטיק, אז דער עלטערער ברודער־סלאָוויאנין פלעגט אזוי ארומנעהמען אין זיינע ליעבע ארעמס דעם יונגען ברודער פון דער ווייקסעל, דאָס ביי איהם פלעגען די צייהן ארויספאלען און אלע אברים צובראכען ווערען — אז דאָס אלץ איז פּארגעקומען, האָט אויך די שליאכטא פערשטאנען, אז מען דארף היינט געהן מיט'ן דעמאָקראטישען דרך, מען דארף אריינגעהמען אין דעם בירגער־קאָמיטעט פּאָר־שטעהער פון ארבייטער, פון אנדערע פּאָליטישע גרופּעס.

איך בין אין א געוויסער מאָס אן עדות גע־ווען דערפון, ווי עס זיינען פּארגעקומען די אונ־טערהאנדלונגען מיט די ארבייטער. ווי יענע האָבען זיי געבעטען צוליעב נאציאנאלען אחדות און ווי די ארבייטער האָבען זיך פון אזא מין אחדות אבגעזאגט.

דער צענטראלער בירגער קאָמיטעט האָט געוואָלט א ו י ס ע ר ל י ך בעווייזען דער וועלט, אז ער רעפּרעזענטירט ג א נ ץ פ ו י ל ע ן. ער האָט אבער ניט געקענט געפינען אין זיך קיין כח אפילו די דאָזיגע א ו י ס ע ר ל י כ ע ראָליע שפּיעלען ביז צום סוף. און אז די ארבייטער האָבען אָרגא־ניזירט זייערע אייגענע קיכען, כדי צו האָדעווען ארבייטסלאָזע און הונגעריגע, און פון דעם בירי־גער־קאָמיטעט, ביי וועלכען עס זיינען געווען ספּעציעלע סומען, האָט מען געפאָדערט א געווי־סע סומע אויף אויסצוהאלטען די דאָזיגע קיכען, האָט ער עס געוואָלט נעבען נור בתנאי, אז מען זאל איהם צושטעלען נעניוע רשימות פון די ארבייטער, וועלכע וועלען קריגען אין די קיכען

אומזיסטע מיטאגען און בכלל געוואלט זיך נעה־מען דעם קאנטראל איבער די קיכען.

דער צענטראלער בירגער־קאמיטעט האט שפעטער געמאכט אן אנדער פערזוך אריינצונע־רען די ארבייטער, כדי זיי זאלען געבען זייערע פערטרעטער אין דעם ווארשוויער בירגער־קאמי־טעט. און פון דעם צווייטען פערזוך איז אויך גאר נישט ארויסגעקומען, ווייל מען האט די שליאכטא געמאפט ביי א שווינדעל: זיי האבען הינטער די קולישען געפיהרט אונטערהאנדלונ־גען מיט אן אבגעשטויסענער ארבייטער־גרופע כדי צו בעשווינדלען די פעראיינigונג פון די ארבייטער־סאציאליסטישע גרופעס.

איך בריינג דאס די צווייי פאקטען, אלס אזעל־כע וועלכע האבען בולט בעוויזען דעם אונטער־שיער צווישען די צווייי עקסטרעמע פוילישע גרופען, בעת עס האט זיך געהאנדעלט וועגען א ספעציעלער פראקטישער פראגע און דערביי נאך אין אזא מאמענט וועו דאס לאנד ברענט און מענשען און פארטייען זיינען ענייגט צו געהן אויף פשרות.

אנדערש האט עס ניט געקענט זיין. נישט נור די פאליטישע ענטוויקלונג און פאליטישע אידעאלען טיילען פאנאנדער די דאזיגע סא־ציאל־עקאנאמישע שיכטען פון פוילישען פאלק. די פוילישע ארבייטער־וועלט האט שוין דורכגעמאכט דעם שטודיום פון דעם אינדוסט־ריעל־קאפיטאליסטישען חדר. די פוילישע שליאכטא זיצט זיך אין איהרע פערשטעקטע מקומות אויף דעם לאנד און חלום'ט וועגען דער גרויס־פוילישער פערגאנגענהייט און טרוימט וועגען שהענער צוקונפט. די פוילישע ארביי־טער־וועלט האט אין די פאבריק־וואירשטאטען געלערנט דאס אמת'ע פאלקס־לעבען און פער־שטאנען דעם טעם פון קלאסען־אינטערעסען, פערשטאנען ווי צורודערט און אפשר אינגאנצען פערניכטעט וועט ווערען דער גאנצער אינדוסט־ריעלער מצב פון אן אויפגעבויטען פוילען מיט אן אייגענער צאל־גרעניץ. די פוילישע שליאכטא אבער האט ערשט די לעצטע עטליכע יאהר אנ־געהויבען דער־פיהלען דעם טעם פון קאפיטאליס־טישע אונטערעהמונגען, דעם אונטערנעהמונגס גייסט, פערשטאנען ערשט איצט די וויכטיגקייט און די ראלע פון דעם אויסלענדישען אונטער־נעהמונגס־קאפיטאל אין פוילען. די ארבייטער־וועלט אין פוילען לעבט צוזאמען מיט דער מענשהייט פון אונזער יאהרהונדערט. די פוילי־שע שליאכטע לעבט אלין אין די חלומות פון 19טען יאהרהונדערט.

און אינמיטען צווישען די צווייי עקסטרעמע פלייגען געפינט זיך די מיטעלע און קלייגע האנדעלס־און אינדוסטריע־בוהזשואזיע, וועלכע האט זיך שוין זעהר פיעל אמאנסיפירט פון די אויפלעבונגס־טרוימען, וועלכע וויל נור א מעהר וועניג פרייען נאציאנאלען לעבען און פערדיע־נען, פערדיענען, פערדיענען. דאס וואקסט אפישר די גרעסטע קראפט פון פוילען'ס עקאנאמישען און סאציאלען לעבען, דא געפינט זיך נאך אבי־סעל הייוועז פון דער שליאכטא, אבער דא שפירט זיך שוין די גרויסע נויטוועגדיגקייט נאך אינערער און אויסערער פרייהייט, נאך א נאר־מאלען געזעלשאפטליכען און פאליטישען לעבען.

די דאזיגע שיכטען וועלען געהן היינט גענגען אידען און מארגען מיט אידען; הינט וועלען זיי געהן מיט רוסלאנד און מארגען מיט דייטש־לאנד — אלץ וועט אבהענגיג זיין דער־פון וויי אזוי בעסער און פארטיילהאפטער צו אר־גאניזירען דאס עקאנאמישע לעבען פון לאנד, ווי אזוי איז בעקוועמער צו געווינען א נייען מארק פאר פוילישע אונטערנעהמונגען.

זיי זיינען נאך פריש און יונג די דאזיגע שיכטען, ווי פריש און יונג עס איז דאס גאנצע מאדערנע עקאנאמישע לעבען פון פוילען. מען האט זיי אנגעווויזען אויף אידען אלס אויף דעם געפערלעכסטען פיינד און אלס אויף דער גרעס־טער שטערונג פון זייער עקאנאמישער ענטוויק־לונג און זיי האבען זיך אריינגעלאזט אין דעם פערבינסענסטען קאמפף געגען אידען, האבען באקאטירט און חרוב gemacht — נור ווייל זיי האבען ניט פערשטאנען צוויי פשוט'ע זאכען: ניט עס איז מעגליך חרוב צו מאכען דאס פוילישע יודענטום אהן דעמזעלבי־גען שאדען פאר דער פוילישער בעפעלקערונג, ריכטיגער געזאגט, פאר דעם עכט־פוילישען עקאנאמישען לעבען גופא; ניט זיי זיינען אימ־שטאנד פארנעהמען דאס ארט פון פוילישען אידען אויב עס וואלט זיך איינגעגעבען ארוים־שטויסען איהם פון זיין עקאנאמישער פאזיציע.

היינט האט די געשיכטע בעשטימט דעם עק־זאמען, די גרויסע היסטאריישע פריפונג פאר די דאזיגע מאסגעבענדע שיכטען פון פוילישען פאלק. אפשר איז דאס די לעצטע פריפונג. מיט שפאנונג וועלען וואירטען אויף דעם רעזולטאט אלע, וועלכע זיינען מיט בלוט און פלייש פער־בונדען מיט דעם דאזיגען לאנד. שפעטער וועט לען מיר זעהען וואס פאר א פלענער עם עקזיס־טירען וועגען פוילען'ס צוקונפט אין רוסלאנד און אין דייטשלאנד. און מיר וועלען דערפון קענען אויך זעהן וויי וויכטיג דאס איז פאר אונז, פאר דער צוקונפט פון פוילישען יודענטום.

.2

היינט קענען מיר גאנין דייטליך זעהען, אז די עקאנאמישע ענטוויקלונג פון דעם פוילישען יודענטום איז נישט געווען נארמאל און די קלאס־טען־דעפערענציירונג האט נאך דא נישט אויס־געארבייט קיין בעשטימטע קרעפטען און האט דא נאך ניט געבראכט צו קיין פעסטע און בע־שטימטע גרופען. ווי עס האט זיך נור אנגעהוי־בען אין פוילען די שרעקליכע ארבייטסלאזיג־

קייט האָט זיך אָנגעהויבען א אונערהערטע פּאָפּערײַצע, אַן אַבסאָלוטע פּערפֿאָרמקייט און הונגער פון אונזערע בעלי מלאכות און ארבייטענדע עלעמענטן. ביז מען האָט געארבייט האָט מען עקזיסטירט. עס האָט גע־האט א פּנים עפּעס פון א לעבען. אז עס איז אָבער געקומען דער קריזיס, איז אלץ מיט אמאל הרוב געוואָרען. איהר וועט זאָגען, אז דאָס איז אַן אויסנאַכע ערשיינונג — ארבייטסלאָזיגקייט. נײַן, דאָ איז דאָס ניט געווען פּשוט ארבייטסלאָזיגקייט. דער באַלעבעסל פון דער וואָר־שטאָט איז געוואָרען מיט אמאל א בעטלער און דער ארבייטער איז געבליבען אין דער לופטען. דער גאנצער בנין איז צוגרונדע געגאנגען, קיין זכר פון אים ניט געבליבען.

מען האָט אָרגאַניזירט דאָס ערשטע פּער־מיטלונגס־ביורא פּאר ארבייט אין וואַרשוי. און איהר האָט געדארפט זען די 80—60 פּערזאָן מיט וועלכע די עטליכע ציטער זיינען שטענדיג געווען געפּאַקט. לויטער „בעלי הבתים“ פון וואַרשטאָטען, צוזאַמען מיט זייערע ארבייטער, מיט די לעהראינגלעך. מען האָט יעדען חודש אַוועקגעשיקט קיין רוסלאַנד עטליכע הונדערט פּערזאָן. ס׳איז אָבער דערפון גרינגער נישט געוואָרען. און געפּאַהרען זיינען אלע צוזאַמען.

און סוף כל סוף מוזען מיר דאָך געדענקען, אז חוץ דעם קריזיס, וואָס איז אַרויסגערופען געוואָרען דורך מלחמה און וואָס האָט פאַראַפּערײַזירט די אידישע מאסע, האָט דאָך די דאָזיגע מאסע געליטען זעהר שטאַרק פון דעם אויסערען און אינערען שונא, אינפאַך רואינירט געוואָרען. פּאַרגעסט ניט אז קאַלש, וואָס האָט געהאַט אין טויזענדער פון אידישע הייזער וואַרשטאָטען מיט וועב־מאשינען צום אויסארבייטען פון די בעסטע סאָרטען טוך און קרוזשעווע, עקזיסטירט מעהר ניט אלס גרויסער צענטר פון אידישער ארבייט. פּאַרגעסט ניט, אז עס איז איגנאַנצען פּערניכטעט געוואָרען ניט ווייט פון לאָדז דאָס בעריהמטע שטעדטל בזשעזינע, וואו אידישע הענד פלעגען אויף מיליאָנען אויסארבייטען גרייטע קליידער. לאָדז, וואו אויף די פאַבריקען ארבייט א נישט־טיגער פּראָצענט אידישע ארבייטער, איז גע־בליבען נאָנץ און וועט בלייבען נאָנץ אלס פאַב־ריק־צענטר נאָך ווייטער אויף א סך—סך יאָה־רען און ברזשעזינע וועט געווים מעהר ניט עק־זיסטירען אלס אייגענארטיגע קאַלאָסאלע „קאָנ־פּעקסיאָנפּאַבריק“ מיט באַלעבאַתים־ארבייטער און ארבייטער־באַלעבאַתים. עס זיינען ערוים־געשמיסען געוואָרען אלע אידישע ארבייטער־הענד פון זשירארדאָוו. קורץ געדעדט, עס זיינען דורך די שלאַכטען פון אייז זייט און די מאַסען־גירושים פון אַנדערער זייט פּאַוופּערי־זירט געוואָרען הונדערטער טויזענדער אידען אין פּוילען, צוגרופּגעמישט, אראָבגעבלאָזען דורך דעם שטורם־ווינד, ווי זאמד פון א שטיין.

און אז מיר ווילען היינט מאכען א געוויסע רעכנונג וועגען די סאציאלע און פּאָליטישע קרעפטען פון דעם פּוילישען יודענטום, אלס גע־וויסען פּאקטאָר אין די קומענדיגע געשעהעני־סען, קאָנען מיר זיך היינט כמעט ווי נאָר ניט שטיצען אויף די אַדער יענע עקאָנאָמיש שטאַר־קע און פעסטע גרופּען אידישער בעפעלקערונג.

לאָמיר זעהען, ווי צוטיילט זיך די אידישע בעפעלקערונג: אין פּוילען לויט איהר נאציאָנאל־פּאָליטישער ענטוויקלונג. אין דער דאָזיגער הינזיכט האָט די מלחמה אויף געהאָלפען דערצו, אז דאָס בילד זאָל קלאָר ווערען, ביי קיינעם זאָל קיין ספק ניט בלייבען וועגען וואָס דאָ האַנדעלט זיך און מיט וועמען מען האָט דאָ צו טהאָן.

מיר געפינען היינטיגען טאָג אין פּוילען דריי אויסגעשפּראָכענע גרופּען אין דער אידישער בעפעלקערונג פון פּוילען: די פעסט־אָרגאַניזירטע אסימילאציע מיט גע־וויסע אויסגעארבייטעטע מעטאָדען פּאָליטישער און געזעלשאפטליכער ארבייט; די חסידי־שע וועלט, וועלכע איז נאָך פעסטער און שטאַרקער אָרגאַניזירט, שטעלט מיט זיך פּאַר א פיעל גרעסערע קראפט און האָט א פיעל שטארקערען איינפלוס אויף דעם לעבען פון דער אידישער מאסע; די מיטלע גרופּע — די אידישע אינטעליגענץ, דער נאציאָנאלער מיטעלשטאנד, די עלעמענטען, וועלכע זיינען נאָך דערווייל געבליבען ניט אויסגעשפּראָכען.

איך פערשטעה, אז דאָס פאַנאַנדערטיילען די אידישע געזעלשאפט אין פּוילען אויף אזא אופן וועט ניט אלעמען בעפרידיגען, אפשר וועט עס נאָר קיינעם ניט בעפרידיגען. מען דארף אָבער וויסען, אז מיר האָבען דאָרט היינט צו טהאָן מיט א בעפעלקערונג, וועלכע איז נאָך די געשעהענישען פון די לעצטע עטליכע פּוילישע יאָהרען אויסגעשטאַנען א יאָהר מלחמה מיט די פערשיעדענארטיגסטע ווירקונגען און רעזול־טאטען.

אז מיר ווילען בעשטימען היינט דעם צו־שטאַנד און די קראפט פון דער אידישער אסימילאציע אין פּוילען, מוזען מיר זאָגען, אז יענע אסימילאציע, וועלכע איז געווען אין פּוילען ביז דער מלחמה, די אסימילא־ציע פון דיקשטיין און נאטאנסאָן האָט באַנקרא־טירט אינגאנצען און וועט מעהר בכלל ניט עקזיסטירען. יענע אסימילא־ציע, וועלכע האָט פון קיין שום פּשרות און פון קיין שום ענטוויקלונג ניט געוואָלט ווי־סען, איז שוין ניטא. דערמיט מוזען מיר זיך רעכענען ווי מיט א בעשטימטען פאקט און היינט לויגט זיך נור פעסטשטעלען די וויכ־טיגסטע סבות, וועלכע האָבען דאָס אַרויסגערו־פען, און די פאַרם, אין וועלכער דאָס איז פארגע־קומען.

אז די מלחמה האָט זיך אָנגעהויבען און די פּוילישע שליאכטא האָט תיכף אריינגעכאפט די

גאנצע מאכט, האָט די אידישע אסימילאטאָרי־
שע געזעלשאפט א לאָז געטהאָן זיך צו די פּא־
ליאקן: „לאָמיר צוזאמען מאכען לאזאָ־
רעטען, צוזאמען ארגאניזירען הילף, צו־
זאמען, צוזאמען...“ די שליאכטא,
אבער, האָט זיי צוערשט זעהר קאלט אויפגענו־
מען און באלד נאָך דעם אוועקגעטריבען פון זיך.
אין דער פוילישער געזעלשאפט, פּאָליטיש ניט
ערציוגענער און מאראליש גיפטאלענער, האָט מיט
א מאל אויסגעבראכען אזא האס געגען אידען,
וואס מען האָט קיין מאל ניט געזעהן אפילו דאָ,
אין פוילען. דאָס חנפה'נען דער רוסישער
ארמעע, וועלכע האָט אין דער זעלביגער צייט
ניט בעזונדערס ליעבענסווירדיג „בעארבייט“
דאָס פערמעגען פון דער פויערען־בעפעלקערונג,
די ארבייט פון דער אנטיסעמיטישער גאסען־
פרעסע, וועלכע האָט ערשט דערשמעקט דעם
פערדיענסט פון דער פרנסה און האָט פשוט גע־
רופען דעם המון צו פּאָגראָמען, האָט אזוי פער־
חושך'ט דאָס לעבען פון וואַרשוי, אז פוילען'ס
הויפט־שטאָדט האָט מעהר אויסגעוויזען וויי א
מין קישינעוו אין יענע יאָהרען איידער א רעזי־
דענץ פון א גאנצען גענגענד. ניט נור די אידישע
בעפעלקערונג האָט גענומען שרייען קולות צום
הימעל און ארגאניזירען זיך שוץ, נאָר אפילו
פּעטראָגראד און מאסקווע האָבען ניט געקאָנט
בלייבען גלייכגילטיג און האָבען שטאַרק פּרא־
טעסטירט געגען פוילישע רציחות. אין וואַרשוי
איז געווארען א קאָבעניש און די שליאכטא איז
געווען פערביסען און אזוי זיכער אין רוסלאנד'ס
נצחון, אז אויף קיין שום פּשרות און קיין שום
אונטערהאנדלונגען זיינען זיי ניט געגאנגען.
דער פיזישער און מאראליש פּאָגראָם אויף אי־
דען איז געווארען אלץ גרעסער.

דאָס פוילישע יודענטום, ווי עס איז וועניג
ארגאניזירט און ווי שוואָך עס איז אין זיהם דאָס
בעוואוסטזיין פון א פאָלקס־איניגקייט, אבער
עס האָט זיך אויף גיכען ווי עס איז „מאביל־
זירט“ און געמומען זיך ראטעווען. פאר דער אסי־
מילאציע איז נישט געווען קיין אויסוועג. עס
איז געווען קלאָר:

— אדער צוזאמען מיט'ן אייגענעם פאָלק ge־
גען דער שוואַרצער באנדע פונ'ם צענטראלען
בירגער־קאָמיטעט אדער צוזאמען מיט דער באנ־
דע גענגען די אינטערעסען פון אידישען פאָלק...

די אסימילאציע, וועלכע די פּאָליאקען הא־
בען מיט די פיס געטראָטען און ניט געוואָלט זיהן
אין איהר אפילו קיין שפור פון אידישקייט,
האָט גהאָט די מעגליכקייט צו ראטעווען זיך,
איבערריסען די פערבינדונגען מיט דער „נא־
ראָדאוו דעמאָקראָטיע“ און פערבינדען זיך מיט
אנ'אנדער ליעבעראלער פוילישער גרופע, בע־
ווייזען יעדענפאלס, אז זי פארשטעהט וואו איז
די גרעניץ פון דעם, וואָס מען מעג און וואָס מען
מעג ניט. די אסימילאָטאָרען האָבען אָנגעהויבען
וואקעלען זיך. געפיהרט אונטערהאנדלונגען מיט
רוסישע אידען, בעהאלטענדיג זיך פון די פּא־
ליאקען, און געפיהרט אונטערהאנדלונגען מיט
די פּאָליאקען, בעהאלטענדיג זיך מיט זיי פון די
רוסישע אידען. געשווינדעלט דאָ און געשווינ־
דעלט דארט. די פּאָליאקען האָבען אלץ שטאר־
קער געטריבען. מיט יעדען טאָג איז די לאָגע
געוואָרען ערגער...

און די אסימילאציע איז אוועק מיט די
פּאָליאקען. זיי פלעגען זיך אבזאָגען צו קומען
אויף די אידישע בעראטונגען אין פעטראָגראד,
וואו מען איז צונויפגעפאָהרען זיך ספעציעל
דערצו, כדי ארומטראכטען וויי מעהר גלאָט צונויפ־
זאמלען פאר „פוילישע אידען“. זיי
פלעגען אויף דעם געמיינסטען אופן פּראָטעסטי־
רען געגען אידען, אויב מען האָט געוואָלט און
פערזוכט עפענטליך צו פּראָטעסטירען געגען דער
פּאָגראָם־פּאָליטיק פון די פּאָליאקען. זיי האָבען
ניט גלאָזט שאָפען קיין אידישע אינסטיטוציעס,
ניט גלאָזט ארגאניזירען די אידישע געזעלשאפט.
זיי האָבען אויף יעדען שריט און טריט קאָמפּרא־
מעטירט די אידישע וועלט.

און פאָרגעקומען איז דאָס אלץ אין יענע טעג
וועז וואַרשוי איז געוואָרען אז אמת'ע שלאכט־
פעלד פון אידישע הרוגים. די גאסען זיינען אי־
בערפילט געווען מיט צעהנדלינגער
טויזענדער אידישע הייסלאָזע, קראָנקע,
פערשמאכטע פרויען, אויסגעהונגערטע זקנים,
א בילד פון גרויזאמער דעמאָראליזאציע איז דאָס
געווען, א בילד וואָס גאנץ וואַרשוי האָט עס גע־
זעהן, וואָס עס האָט געווירקט אפילו אויף דער
טראדיציאָנעלער אסימילאטאָרישער געזעלשאפט.
ניט אויף זייערע פיהרער, נור אויף דער פשוט'ער
געזעלשאפט פון יענעם טיפ פוילישע אידען, וואָס
פלעגען זיך שטענדיג פארשטעלען פאר פּאָליא־
קען און היינט זיינען זיי געוואָרען געטריבען און
געיאגט און די פּאָליאקען האָבען פון זיי גאָר הע־
רען נישט געוואָלט...

צוערשט זיינען אבגעפאלען יחידים. אין די
רייהען פון די אסימילאָטאָרען האָט מען אלץ
עפטער און עפטער געטראָפען מיעגישען, וועלכע
האָבען זיך אבגעזאָגט צו גהען מיט זייערע פיה־
רער. צום סוף זיינען אבגעפאלען גאנצע גרופעס.

די רוסישע אָרדנונג, די נאָרישע צעזוור האָט
געשטערט דער אידישער פרעסע בעהאנדלען די
דאָזיגע פראגע, ניט געגעבען די מעגליכקייט דער
אידישער געזעלשאפט אפילו אַרויסטרעטען. דאָס
האָט נאָך געשטיצט די אסימילאציע. היינט, אז
די דייטשען זיינען סתם דערווייל ניט
פּראָיניטערעסירט אין דעם וויי אזוי און צו וואָס
אייגענטליך וועלען שטרעבען פוילישע אידען,
וועט דער קאמפף געווינס פונאנדערגעפאלאָקערט
וועלען. מען קען זיכער זיין, אז אפילו דער קערן
פון דער אסימילאציע וואָס איז געבליבען גאנץ,
וועט ניט אויסהאלטען דעם דרוק און וועט זיך

מוזען צופּאסען צו די נאציאָנאל־פּאָליטישע פּאָדערונגען פון דער אידישער געזעלשאפט. די ער־שיינונג וועט בלייבן, ווי וועט אָבער איבערגעהן אין אַנדער סטאַדיום...

א ענטגעגן־געזעצטע ווירקונג האָט געהאט דער קריעג אויף דער גרויסער חסידישער יוגט אין פּוילען. שטענדיג איינגעפּרעסט אין א קליי־נעם קרייז, שטענדיג דערוויטערנדיג זיך פון די ברייטע פּאָליטישע כלל־ענינים, שטענדיג אב־היטענדיג דעם אָלטען, אויסגעפּוילטען, פּינסטע־רען בנין, האָבען זיי איצט דערפיהלט דעם דופק פון דער וועלט־געשיכטע. אזוי דוכט מיר, לויט מיינע געשפּרעכען מיט די גרעסטע רבּיים פון פּוילען, ווי דער געראר רבי און דער ראדזינע־און נאָך אנדערע לייטענדע פערזאָנען פון דער חסידישער וועלט. ז י י פלעגען דאָך אויך שטענדיג זוכען שלום מיט פּאָליאקען, שטיצען זיך אויף דער אסימילאציע. זיי האָבען אי־בערגעלעבט אין זייערע צושאָפענע שטעדטלאָך אלע גרויזאמקייטען פון דער מלחמה. מיט זייע־רע געמיינדעס, גאנצע מחנות יודען, פלעגען זיי אָנקומען קיין ווארשוי און דאָ באָצעצען זיך צו־זאמען אין אינמיטען צווישען זיירע בעלי־בתים. זיי זיינע געקומען אין בערירונג מיט דער עסט־רייבישער און דייטשער ארמעע. זיי האָבען ג ע־זעהען און געפיהלט די מלחמה. די בעדייטונג פון די עטליכע ווערטער קאָן פערשטאנען נור דער, ווער עם האָט עס מיט זיינע אייגענע אויגען געזעהען און איבערגעלעבט. די גאנצע דראמע פון דעם רוסישען פעלד־צוג האָט זיך ענטוויקעלט אויף זיירע אויגען: צוערשט איז געקומען דער דייטשער, דער פרעמדער „פיינד", אבגעטרעטען — איז געקומען דער אייגענער, דער רוסישער „קולטורטרעגער", גע־שלאָגען געוואָרען, חרוב געמאכט דאָס גאנצע לאנד און איז אווקגעגאנגען און וויעדער זיינען געקומען די „שרעקליכע באַרבארען".

און נאָך איין זאָך האָבען זיי דערזעהן: די אידישע פּאָליטיק פון דער אסימילאציע. אויף דער טאגעס־אָרדנונג זיינען געווען כמעט אויס־שליסליך פּראקטישע פראגען. מען האָט געדארפט ראטעווען הונדערטער טויזענדער הונ־געריגע מענשען, מען האָט געדארפט אייגאָרד־נען אויף דירות צעהנדליגער טויזענדער מענ־שען, עוואקואירען צעהנדליגער טויזענדער, מען האָט געדארפט שאפען הילף און ארויסווייזען כאטש די קלענסטע לייבע צו די פאלקס־מאסען. אנשטאָט דעם האָט מען נאָר געזעהן די שווינד־לער־פּאָליטיק פון דער חברה וואַרשויער אסי־מילאטאָרען.

זיי האָבען דאָס פון אָנפאנג אָן נאָר ניט פערשטאנען. פשוט ניט פערשטאנען, וואָס דאָס הייסט. די אסימילאציע אָבער האָט נאָך אין געמיינט, אז זי פערמאָגט דאָס פערטרויען פון די חסידים און אז די פּאָליאקען האָבען גע־פאָדערט פון די אסימילאטאָרען זיי זאָלען ארויסלאָזען א מין דעקלאראציע, וואָס זאָל „קאָמפּראָמעטירען" די „ליטוואקעס" און בע־ווייזען דער וועלט, ווי גוט זיי בעגעהען זיך מיט אידען, האָבען זיך יענע ניט אָבגעשטעלט און געמאכט דעם פערזוך צוצוציהען צו דער ר־אָביקיטאציע די גרעסטע חסידישע רבּיים און די חסידישע געזעלשאפט. דאָס מאָל האָט זיי ניט אָבגעגאָלטען. עס האָבען זיך ארייגעמישט אידען פון רוסלאנד, עס איז געוואָרען אין וואר־שוי גופא אן עפענטליכער סקאנדאל...

צו קאָנסערוואָטיוו איז די אידישע אָרטא־דאָקסען־וועלט אין פּוילען, צו אלט איז דער גאנצער בנין, אז מען זאָל שוין באלד בעמערקען וואָסערע עס איז רעזולטאטען פון דער ווירקונג, וועלכע די מלחמה האָט געהאט אויף די דאָזיגע קרייזען. עס איז אָבער קיין שום ספק ניטא, אז אזוי ווי דאָס איז געווען ביז דער מלחמה וועט עס ווייטער ניט בלייבן. מען קאָן אפילו זאָגען אין וועלכער ריכטונג וועט זיך ענטוויק־לען די מאסע: דאָס וועט זיין א קלעריקאל־פּאָליטישע, א רעאקציאָנערע געזעלשאפט. זי וועט ברענגען מיט זיך איהר שטארקע ארגא־ניזאציאָנס־פעהיגקייט, איהר שטרעבונג נאָך מאכט. עס וועט זיין פיעל ערגער פון דעם גאליציאנישען מוסטער, ווייל די מאסע איז דאָ ניט אזוי פינסטער ווי אונזער המון אין גא־ליציען, ווייל דאָ האָבען די רבּיים ניט געפיהלט אויף זיך דעם דרוק און דעם איינפלוס פון דער רעגיערענדער פוילישער שליאכטא. דאָ וועט אויסוואקסען אן אמת'ע אידישע מאכט, וואָס וועט קאָנען זעהר ווירקען אויף דעם אי־דישען געזעלשאפטליכען לעבען.

דערביבער האָט פאר אונז אזא גרויסע בע־דייטונג די פראגע וועגען דעם אידישען מי־טעלשטאנד אין פּוילען, די פראגע וועגען דער אידישער ארבייטער־וועלט אין פּוילען. פון דער ענטוויקלונג פון די דאָזיגע עלעמענטען הענגט דאָך אָב דער גורל פון דעם פּוילישען יודענטהום, פון זיין גאנצער צוקונפט.

מיר וועלען בעטראכטען די דאָזיגע פראגען ניט נאָר אין צוזאמענהאנג מיט דעם וואָס איז שוין פאָרגעקומען, נאָר אויך אין פערבינדונג מיט די בעקאנטע פלענער פון רוסלאנד און דייטשלאנד בנוגע צו פּוילען...

לעאָן קאָברין:

פריהלינג-וואסערן

(פון דער סעריע: „א ליטווישע שטעדטעל").

.17

דער וועג איז געווען ניט פאר שלימטען און ניט פאר וועגען. די פערפלייצענישׂ האָט ארונ־טערגעשווייגקט די קליינע הילצערנע בריקלאָך, וואָס זיינען געשטאַנען אויפֿן וועג צום שטעד־טל איבער די גראָבענס. די איינצעלנע פויערים, וואָס האָבען אין דעם שטעדטעל געדארפט פאָה־רען, זיינען געקראָכען איבער׳ן גאָרטעל אין די איבערגעשוואומענע גראָבענס און האָבען גע־שלעפּט פון דאָרט זייערע פערד מיט די שלי־טענס. אויפֿן טייכעל געגען ׳אידישען בית־עולם האָבען וועיסע קריעס אייז ארומגעשוואו־מען. דאָס וואָסער האָט זיך הויך אויפֿגעהוי־בען, פון איין זייט ביז׳ן בערגעל, אויף וועלכען דער פֿאָסטוך האָט זומער זיין פיה געפיטערט, און פון דער צווייטער זיי׳ט האָט עס זיך ארויי־געכאפּט אין דאָס יונג וועלדעל, און פון דאָרט האָט עס זיך צוגאָסען איבער׳ן טראקט ביז צום פֿלויט פון דעם אידישען בית־עולם. פון דער גרויסער שטאָדט האָט זיך איבער׳ן פערפלייצ־טען טראקט געשלעפּט מיט א שליאָפּען און וואָסער־געוויש חיים דעם קאָמיסיאָנער׳ס „בו־לאָנער" מיט זיין וואָגען. דער אלטער חיים און שלום׳קע דער גוי, מיט די פּאָלעס פון די אויבער־בנדים הויך פערקאטשעט און פערוקט הינטער שוואַרצע גארטלען, אין נאסע, וואטענע הויזען, זיינען געגאנגען ביי דער זייט פונ׳ם טראקט איבער שמאָלע שטרייפּען שנעע, וואָס האָבען זיך געצויגען דאָ און דאָרט. וועז דער וואָגען האָט זיך דערנעהנטערט צום אָרט געגען טיי־כעל, וואו דער נאנצער טראקט איז פערפלויצט געווען, האָבען זיי, — דער אלטער חיים און שלום׳קע, — געגומען קריכען ארום דעם אי־דישען בית־עולם, אנהאלטענדיג זיך מיט די הענד אן דעם פלויט. פלוצים האָט זיך דער־הערט א שטארקער פלויף, ווי עפּעס שווערעס וואָלט אין וואסער א פאל געטהאן — דער וואָ־גען איז געשטאנען טיף אין וואסער, זיינע רעדער האָבען זיך קוים ארויסגעזעהן, און דער „בולאָנער" ביז׳ן בויך פערזונקען, האָט צושרא־קען זיינע אויגען בעווענט, געמאָפּעט און זיך געוואָרפען צווישען די האָלאָבליעס.

— טפֿרו! — האָט שלום׳קע א געשריי גע־טהאָן און זיך א לאָז געטהאָן צום פערד, און איז באלד געשטאַנען אין וואסער ביז איבער׳ן גאָרטעל.

דער אלטער חיים איז דאָרט שטעהן גע־בליבען נעבען פלויט, האָט ארויפגעטהאָן דעם לאָדאָן איבער די אויגען און געקוקט אזוי געגען דער זון אויף זיין וואָגען אינ׳ם וואסער. שלום׳קע האָט דאָרט געשלעפּט דאָס פערד ביים צוים און געשריען: „הוי, ניא, בולאָנער! ניא, ניא! — אָנגעצונדען זאָלסטו ווערן!"

דער בולאָנער האָט זיך מיט אלע קרעפטען א ריס געטהאָן אין פּאָראוים, איז שטעהן גע־בליבען און געגומען הויך כראָפּען און וואָרפען דעם קאָפּ.

דער אלטער חיים האָט זיך דאָן אויף א לאָז געטהאָן צום וואָגען, איז איבער׳ן גאָרטעל אין דער לוזשע ארייגעקראָכען און האָט אָנגעהויבען צו שטופּען דעם וואָגען פון הינטען. שלום׳קע האָט העכער געגומען שרייען אויפֿן בולאָנעם, איז פלוצים אין כעס געוואָרען, האָט א געשריי געטהאָן: „אך, אין דיין טאטען׳ס טאטען שע־ביטאטען אריין!" — א ריס געטהאָן דעם פערד צו זיך מיט אזא קראָפּט, דאָס ער האָט איהם שיעור פון די האָלאָבליעס ניט ארויסגעריסען, און איהם צוזאמען מיט׳ן וואָגען ארויסגעשלעפּט.

און וועז דער בולאָנער איז דערנאָך אווען מיט א פּאָרשקען צום שטעדטעל־צו, זיינען הינ־טער׳ן וואָגען נאָכגענאנגען דער אלטער חיים מיט שלום׳קען מיט שטיוועל פול וואסער און פון זיי האָט געגאָסען און גערונען.

שלום׳קע האָט זיך פרעהליך צולאכט:

— א פיינע מקוה׳לע. ניט אזוי, ר׳ חיים?

און דוקא אין פסח׳דיגע וואסער...

— איך׳ל שוין האָבען א קאטער, — האָט דער אלטער חיים געענטפערט.

— וואָס קאטער? פייפט אויף איהם! איהר׳ט נעהמען א גוטען כוס פסח׳דיגען שאר־פען, וועט זיין אויס קאטער...

און ער האָט זיך וויעדער פרעהליך צולאכט.

די פריהלינג־זון און די שטימונג פון דעם אָנ־קומענדיגען פסח האָבען איהם צו פרעהליכקויט אויפגעלעגט, וועז אין זיינע שטיוועל האָט דאָס וואָסער געקוויטשעט און וועז ער איז אין גאנצען געווען דורכגענעצט...

אונטער די וויייסע וואָנצעם פון דעם אלטען חיים׳ען האָט זיך אויף א שמייכעל צולעגט.

באלד זיינען זיי געווען אינ׳ם שטעדטעל,

וואו דורך די אפענע פענסטער פון די אידישע הייזער האבען זיי בעמערקט בעקאנטע פנים'ער פון אידישע פרויען. און מיידלעך, פערהאוועטע און דאך פרעהליכע, וועלכע האבען זיך נעגרייט אויפצונעהמען דעם פסח. אויף די פרויזבעס אונטער די פענסטער האבען זיך ציעגען נעווא־ רעמט. פון די הייזער האט זיך נעהערט א קלאפען און שטויסען. אויף די גאסען האט זיך א קינדערשרער ליארם געטראגען. אויף די לוזשעס און שטראמען האט זיך א ווארימע ליכט נעגאסען. אין דער לופטען האט דער פריהלינג געשוועבט און געוואלפען נאנצע הויפענס לעבענס־זוימען און וואו זיי זיינען נע־ פאלען, דארט האט זיך דאס לעבען נערענט און נעווען.

* * *

און אין דריי וואכען שפעטער איז דאס לע־ בען שוין נעווען אין נאנצען אויפגעווען און האט געברענט און נעקאכט. אינ'ם שטעדטעל איז שוין נעווען טרוקען, אויף די זאמדיגע גא־ סען האבען זיך געשפיעלט בארווען מיט קינדערלעך מיט פערברודיגטע פנים'לעך און אויף די פרוי־ בעס זיינען געוען זייערע מאמעס. מאנכע האט געלאטעט א העמד; מאנכע האט נעצירע־ וועט א זאק אויף א גלאז, און דארט איז נע־ זעסען א פרוי מיט גרינעם שטשאוו אויפ'ן שויס, האט איהם איבערגעקליבען און נעוואלפען אין א פאליוועגער שיסעל ארויין. אין דער נאלדע־ נער לופט האבען נעשמאקע ריחות נעשוועבט, אזוי ווי אונזיכטבארע בלומען, וואלטען דארט אין דער לופטען נעבליהט... דער וואלד האט נעבליהט, דער בארג אונטער איהם האט נע־ גרינט. אלצדינג דארט, האט זיך נעדאכט, איז אננעזאפט נעווען מיט פרייד און גליק פון דעם ערוואכטען לעבען. הונדערטער פייגעלעך האבען דארט נעשווימטשעט און מיינען האט מען נע־ קאנט, אז יעדע גרינע צוויג, יעדעס גרינע בלעטעלע און יעדעס גרעזעלע, פונ'ם לעבענס־ זאפט איבערפילט, סוויסטשעט דארט...

אויך די הויפען האבען די היהנער געקוואק־ טשעט. די העהנער האבען זיך נעשלאגען און נעשפרונגען צו די היהנער אויף די פליעגלען. נעבען א קריסטליכען הויז איז א גאנער נאכ־ גענאנגען א נאנז און איז עמיצער נאהענט צו זיין „דאמע" צוגעטראטען, האט ער זיך מיט א מאדנער רציחה א כאפ געטהאן צו יענעם, אוים־ געצויגען זיין שלאנקען האלז און געסטראשעט יענעם מיט זיין שארפען שנאבעל. א יונג בהמה איז ווילד איבער'ן שטעדטעל געפלויגען און האט פאבריקעווען מיט די הינטערשטע פיס. א קריסט אהן א היטעל און א בארוע־ סער איז איהר נאכגעלאפען און האט געשריען: שטאך! שטאך! שטאך!... דעם לעהרער פונ'ם שטעדטעל, דעם יונגעמאן מיט די קופקעלעך האר אויף די באקען און אויף דער מארדע, האט זיך פלוצים געמומען אויסווייזען, אז יעדע מיי־ דעל אין שטעדטעל איז א גרויסע פארשוין, און וועז ער איז פערבייגענאנגען משה־איצע'ס חדר, דאס הייסט מירקע אברהם־לייזער'ס שטיבעל, האט ער דארט אויף דער פריזבע בעמערקט די רויטע דיקע לאה'קען מיט די זומער־שפרינקלעך אויפ'ן פנים, האט זי זיך איהם אויף אויסגע־ ווייזען אזוי שהען, דאס עם האט איהם אזש א ציה געטהאן ביים הארצען. זי האט בעמערקט, אז דער „לעהרער" קוקט אויף איהר, איז זי רויט געוואלרען און האט די אויגען ארונטערגעלאזט. דערנאך האט זי איהם נאכגעקוקט און פול בענק־ שאפט א זיפץ געטהאן.

— אפשר — האט זי א טראכט געטהאן — וועט זיך אויפ'ן היי־יאהרינען יאריד מיר זיך מאכען א חתן...

און וועגען דעם דאזיגען יאריד, וואס איז אינ'ם שטעדטעל נעווען באלד נאך שבועות, האבען איצט אויך נע'חלומ'ט די קרעמער און די קרעמערקעס אויפ'ן מארק און די אנדערע אידען אינ'ם שטעדטעל. איצט, נאך פסח, זיינען זיי אלע נעווען ארימער. דער יום־טוב האט בייזי כמעט אלץ אויפגענעסען און זיי אלע האבען אויפ'ן יאריד נעהאפט...

* * *

די נעכט זיינען נעווען וויסע און וואריטע. די וווייבע לופט, האט נעשיינט, איז אננעפילט נעווען מיט תאוה. די נאנצע נאטור האט זיך נערעגט און נעשאפען. די לבנה האט זיך פער־ בענקט ארונטערגעקוקט אויף וואלד, פעלד און טהאל, נעזעהן ווי עס רעגט זיך דארט, ווי עס שאפט, ווי עס גרינט, גרינט... ערגעץ הינטער'ן שטעדטעל האט א ביק ווילד נערעווען און גאנץ נאהענט האט א נאכטיגאל לייזענשאפטליך נע־ טרילט. לאה'קע איז נעלעגען אויף איהר נע־ לעגער און האט וויעדער פול בענקשאפט גע־ טראכט:

— אפשר אויפ'ן היי־יאהרינען יאריד...

18.

צו דעם דאזיגען יאריד גרייט זיך דאס שטעדטעל, ווי א הונגעריגער צו א גרויסער סעודה. קליין און גרויס ערווארט עפעס פון איהם, אפילו דער פרומער רב ר' אברהמ'עלע, א שוואכער, מאגערער, עלטערער איד, מיט א גרויי בערדעל, קורצזיכטיגע אויגען און אייגנעבוינע־ נעם רוקען, וועלכער טראגט זומער אויף א וואר־ העמע היטעל מיט „אויערען" — ער ריכט זיך אויף אויף סכסוכים און דין־תורה'ס צווישען די אנגעפאהרענע אורהים. א גרויסער נצרך נעבעך. די פינף—צעהן רובעל, וואס פאלען איהם אריין פונ'ם יאריד, קומען גרייפלעך צוניץ איהם און דער רבי'צין. וועז זעהט ער דארט אן א פינף רובעל מיט אמאל?... אזוי ריכטען זיך אויף די שמשים פון די בתי־מדרשים אויף די בכבוד'ע אורחים מייט שעהנע נדבות; די מלמדים —

שכר־לימוד פון די בעלי־בתים; דאָס כלה־מיי־דעל — א בחור א חתן, ווייל דאן ווערען אויך אויסגעפיהרט שדוכים אינ'ם שטעדטעל צוויישען די דאָרטיגע אידען און די אידען פון די ארו־מיגע שטעדטלעך, וואָס קומען אויפ'ן יאריד. די חדר־אינגלעך ערוואַרטען דאן צווויי פרייע פּרעהליכע טעג, מיט געטומעל און געפילדער, מיט געזאַנג און טענץ; דער מלוה — א סך ריוח פיר דאָס אויסגעליהענע גלעזל אויפ'ן יאריד; און דער אוריאַדניק — א שעהנע אפּותיקא פאר קוקען און ניט זעהן... אלע, אלע אינ'ם שטעד־טעל ערוואַרטען פון איהם עפּעס, אלע, אלע...

א פּאָר טעג איידער דער יאריד איז אהין אָנגעקומען, פיהלט מען איהם שוין אינ'ם שטער־טעל, רעש'ט שוין און פילדערט דאָס שטעדטעל. יעדעס הויז ווערט א נאַסט־הויז, יעדעס הויז ווערט א שענק. אין יעדען הויז וואַשט מען און מען סקראָבעט, און מען ראַמט, און מען קעהרט, און מען באַקט, און מען קאָכט, ווי פּאר א חתונה... די שטובּיגע מאַמעס שטעהען בּיים ברענעדיגען אויוון מיט פערדרעהטע טיכלעך, פערשוויצטע, פערהאַוועטע פּנים'ער, רוקען טעפ־לעך צום פייער און נעהמען ארויס. די טעכטער מיט הויך־פערקאַשערטע ארבעל און צושויבער־טע האָר, סקראָבען פיש, שיילען קאַרטאָפּעל, קנעטען טויג. ביי מאַנכע פון זיי ליינט א שא־לעכץ פון פיש־שופּען אויף א באַק, אויפ'ן שטע־רען, פון פּאַרענט אויף די האָר. ביי אַנדערע פון זיי איז די נאָז אייניגעריכט אין מעהל. די טא־טעס מיט אונטערגעקאַשערטע פּאַלעס שלעפּען וואַסער פונ'ם ברונעס אין שטוב ארויין, טראָגען אונטער דער וויב, דער טאַכטער. אלע אינ'ם שטוב זיינען פערהאַוועט, אלע ארבייטען, אלע אייליען זיך, אלע גרייטען זיך צום יאריד... און דרעהט זיך דעמאָלט א קליין קינד צווישען די פיס, שילט עס די מאַמע, פּאַטשט עס אָן דער טאַטע, כאַפּט עס א שטורך פון דער עלטערער שוועסטער, וואַרפט עס זיך דערנאָך אויף דער ערד, וויינט און שרייט און קלאַפּט מיט די פיס־לעך אָן דער פּאַדלאָגע. די קאַץ יאָגט זיך ארום איבער'ן שטוב צוטומלט פונ'ם פענסטער אונ־טער'ן טיש, פון אונטער'ן טיש הינטער'ן אוי־וען און פון דאָרט צוריק אויפ'ן פענסטער און ארונטער אויף דער פרישבע. דאָרט בלייבט זי שטעהן, דרעהט דעם עק, פּערריסט דעם קאַפּ צום אָפענעם פענסטער, זשמורעט די גלעזל אוי־גען, הערט זיך צו צו דעם טומל אין שטוב און שאַקלט מיט די דורכזיכטיגע אויערען, אזוי ווי פערוואונדערט... די ציגע שטעהט אין דער אָפענער טהיר, קוקט מיט איהרע נאַרישע אוי־גען אויף די פּרעהאַוועטע מענשען אין שטוב, און ארבייט מיט'ן מויל. לויפט אימיצער ארויס פון שטוב, קריגט זי א שטויס מיט'ן פוס, רוקט זי זיך אָב פון דער טהיר און הערט אויף צו אר־בייטען מיט'ן מויל; אָבער באַלד שטעלט זי זיך ווידער אַוועק אויף איהר אָרט אין דער אָפענער טהיר און הויבט אָן ווידער צו ארבי־טען מיט'ן מויל, ביז זי קריגט א קלאַפּ מיט א קאַטשעלקע, מיט א בעזעם, דעמאָלט טראָנט זי זיך אָב אויף אלע פיער, לעגט זיך אַוועק ערגעץ אין פּאַרהויז, אָדער לויפט ארויס אויפ'ן הויף.

איצט לאָזט מען זיך פון קיינעם ניט שטע־רען. אלע זיינען איצט פערכאַפּט, בעוועלטיגט פון איין גאַנק, פון איין זאָך, מען רעדט פון קיין אַנדער זאָך, מען רעדט איבערהויפּט ניט. און דאָרף מען עפּעס א בעזונדערען אימפּעט פון שטוב. און בעגעגענט מען אין דרויסען א בעקאַנטען, צי א בעקאַנטע, צי א חבר'טע, שטעלט מען זיך ניט אָב, טהוט מען נאָר א מאָך איינער צום אַנ־דערען פערהאַוועט מיט'ן קאָפּ, און מען לויפט זיך ווייטער פערסאָפּעט, יעדער אין זיין וועג. אפילו א שמעק טאַבאַק טהוט מען אויף מיט א בעזונדערען אימפּעט. אפילו דאַונען דאַוועט מען אויף מיט אימפּעט, שוין ניט רעדענדיג וועגען עסען — עסען און שלאָפען איז די לעצ־טע זאך ביי דעם דאָרטיגען אידען אין דער דאָ־זיגער צייט...

* * *

אויפ'ן מארק שטעהען אידען מיט העק, האַ־מערס און מיט זעגען. שלעפּען ברעטער, קלאַ־פּען און האַמערען און זעגען, שלאָגען שטעקענס אין דער ערד, ציהען איבער זיי ליוועגטענע בייטלעך, קלאַפּען צונויף נייע טישלעך, עפענען קאַסטענס, פעסער, פון וועלכע זיי לעגען ארויס סחורה, טהוען עס געאיילט, פערהאַוועט, בויגען זיך און דרעהען זיך מיט'ן גאַנצען קערפער, מאַכען פערשיעדענע האַוואַיעס מיט די אויגען, מיט די מיילער און סאָפּען. א קלאַפּען און האַ־מערען טראָגט זיך אויף פון די קראַמען דערבי־, וואו מען לעגט אויס נייע־סחורה, וואָס מען האָט דאָרט אַריינגענומען פאר דעם יאריד... אין דער לופטען צושפּריט זיך א טעמפער געטומעל... צושראַקען פלויהען ארום די פוושאַטע וואַרא־בייטשיקעס (שפּערלינג־פויגעלעך), וואָס זיינען געוועהנט אויפצופיקען דא אויפ'ן מארק א קע־רענדל, צי א שטרויעלע, פליהען ארום מיט א טשיריקען, שטעלען זיך אָב אויף די דעכער פון די קראַמען, אויף די פאַרקענס, אפּריהער איי־נער, דערנאָך א צווייטער, א דריטער, א פיער־טער... דרעהען די קעפּלעך אויף אלע זייטען, בעוועגען די פליגעלעך, שפּרינגען אונטער אויף די פיסלעך, קעהרען זיך אהער און אהין, און קו־קען, און קוקען... געפינט זיך א העלד צוויישען זיי, שפּרייט ער אויס זיינע פליגעלעך און טהוט זיך א לאָז ארונטער אויף דער ערד און די אי־בעריגע נאָך איהם... הויבט אָן האַק און חאַמער שמאַרקער צו קלאַפּען, פליהט א שפּאַן אין דער הויף, דערהערט זיך א קלונג פון א צובראָכען געשיר אין א געפעפענטען קאסטען, צופליהען זיי

זיך ווידער מיט א צושראקענעם טשיריקען... די געזנ און די ענטלעך, און די היהנער, וואס טרייבען זיך געוועהנליך ארום אויפ'ן מארק, לויפען אויף איצט פון דארט, געיאגט פון דער קלאפ־ריי און טומעל, פון דעם אונגעוועהנליכען האוועז פון די מענשען. אויך די אידישע ציענען האבען איצט מורא צו געהן אהין, פון וואנען עס טראגט זיך דאס בייזע געפילדער, וואו מענשען שטעהען אן לויפען, אן מאכען מיט שטעקענס אן האמערס אן העק, וואס בלישטשען נעגען דער זון... די הינט אויך די קריסטליכע הויפען הערען דעם דאזיגען געטומעל אן מורקען. בעווייזט זיך א הונט פון הינטער א קריסטליכען טויער, טהוט ער זיך א קעהר אין דער ריכטונג פון מארק, פאנגט אן צו סקאוואוטשען. דערנאך פערריסט ער דעם קאפ צום הימעל אן הויבט אן צו האווקען. — כאפען אים אונטער נאך אנדערע הינטישע שטימען אויף די קריסטליכע הויפען, דינע, גראבע אן הייזעריגע הינטישע שטימען...

די קינדער אין די חדרים זיינען אויך ניט רוהיג. אנדערע פון זיי הערען דעם טומעל פון'ם מארק, צאפלען זיך זייערע הערצעלעך, אן אין זייערע קעפלעך מאלט זיך דאס בילד פון'ם יאריד... אן די פון זיי, וואס דער טומעל פון'ם מארק דערגרייכט ניט זייערע אויערן, ווייסען אבער אויף, וואס אויפ'ן מארק טהוט זיך איצט, אז אין זייערע הייזער גרייט מען זיך איצט צום יאריד, זיצען זיי אלע ווי אויף הייסע קויהלען, ווארטען זיי אלע מיט אזא אונגעדולד אויף דער מינוט, וען זיי וועלען קענען ארויסלויפען פון'ם חדר. זיי לערנען אן ציהען די ווערטער אזוי פויל, אזוי אהן חשק, דאס אין אן אנדער צייט וואלטען זיי געווים דערפאר געכאפט קלעפ פון זייער רבי'ן, היינט אבער איז זייער רבי אויך פערכאפט פון דעם אלגעמיינעם געדאנק וועגען יאריד, אוז ער וואלט אויך חשק געהאט א קוק צו טהאן, וואס עס טהוט זיך דארט אויפ'ן מארק, צי זיינען שוין א סך נייע אורחים אנגעקאהרען, צי דער, צי יענער איז שוין דא... קוקט ער אויך אוים צוטראגען, אן זיין קול קלינגט אזוי פערשלאפען, פערטראכט. טראכט ער נאך: צו וועלען זיינע בעלי־בתים האיאהר האבען א גוטען יאריד, אן וויפיעל וואר פון זיי איז איהם שולדיג שכר־למוד...

דער פרומער רב, רב אברהמ'ל, וואס וואוינט אויפ'ן מארק, איז אויך פערפלאנטערט אין זינדיגע געדאנקען. ער הערט דעם טומעל, בעת ער זיצט אן לערנט. אין די אפענע פענסטער רייסט ער זיך אריין: הו־זש־זש־זש! הו־זש־זש־זש! — דערמאנט ער זיך אן א בעקאנטע אידען, וואס האבען פראיאהרען אויפ'ן יאריד געהאט צוויישען זיך סכסוכים אן זיינען געקומען צו איהם אויף א דין־תורה... דערמאנט ער זיך אן דער שהנער מטבע, וואס ער האט פון זיי געהאט... טראכט ער: אפשר וואלט גאט האיאהר אויך רחמנות האבען אן צו־שיקען אידען מיט סכסוכים... כאפט ער זיך: סטייטש, ווי קאן ער גאר וועלען, אז אידען זאלען צווישען זיך סכסוכים האבען? מוסר'ט ער זיך אין די מחשבות מיט וועהטאג: אוי, אוי, וויי זינדיג דער מענש איז... — הויבט ער אן צו לערנען העכער אויפ'ן קול, וויל מיט זיין שטימע פערטרייבען די זינדיגע מחשבה... רייסט זיך אבער דער טומעל אין די אפענע פענסטער ארויס העכער, אן וויי מיט עקשנות. פערטראכט ער זיך וויעדער, דער פרומער רב, הערט שוין ניט זיין אייגענעם קול, וואס לערענט, טראכט: אבער אז אידען האבען סכסוכים, איז דאך בעסער, זיי זאלען צו א רב גהען....

אויך בעריל־איצע, דער רייכער מלוה פון'ם שטעדטעל, איז איצט שטארק בעשעפטיגט. איי־נע נאך די אנדערע קומען צו איהם אידען און אידענעס, אי יונגע, אי אלטע, אן נעהמען ביי איהם געלד, ווער א פינפערל, ווער א צעהנע־רל אן ווער זאגאר א גאנצען פינף־און־צוואנ־ציגער. מאנכע ברענגען איהם א משכון אן מאנ־כע נור א וועקסל. אן מיט יעדען דינגט ער זיך אן אויף יעדען בייזערט ער זיך, אן יעדער חנפ'עט איהם, אן יעדער שוועדט זיך איהם, אן ביי יעדער הלואה קרימט ער זיך אן זיפצט.

אויפ'ן אידישען בית־עולם איז דעמאלט גאר לעבעדיג. פון די ארומינע שטעדטעלך קומען אויפ'ן יאריד אויך פרויען, וואס זיינען געבאהרען געווארען אינ'ם שטעדטעל, וועלכע האבען עם פערלאזען ערשט נאך דער חתונה. האבען מאנ־כע פון זיי א טאטע, א מאמע אויפ'ן בית־עולם. קומען זיי אויפ'ן יאריד, גהען זיי די ערשטע זאך געוואהר וועדען זייער טאטע־מאמע, בע־גלייט זיי אויפ'ן בית־עולם א שוועסטער, א מוהמע, אן עלטערער קרוב א מאנסביל...

דער שבת'דיגער אוסגעפוצטער קברות־מאן נעהמט זיי אויף מיט א יום־טוב'דיגער מינע און פיהרט זיי צו די קברים צווישען די בוימער אין דער גרינער, שטיל־ער וועלטל. דארט פאלען צו די פרויען צו די קברים מיט יאמערליכע קולות, רייסען אוים זייערע הערצער, בעטען פאר זייערע מענער, פאר זייערע קינדער, בעטען פאר פרנסה, פאר חיונה... די מאנסביל, וואס האבען בענליים אהער די פרויען, וויינען מיט זייערע הערצער, דערמאנען זיך, וויי דער, וואס אונטער'ן בערגעל, האט אויסגעזוהן בייס לעבען, אן די גוטע מעלות פון יעדען פון זיי; אן די שלעכטע האט מען שוין לאנג פערגעסען; זיי דערמאנען זיך, אז וועו עס איז וועט מען אליין אויך רוהען אונטער אזא בערגעל, און זיי וועדט אזוי שווער אויף דער נשמה, אן ביי א סך פון זיי פערליערט דעמאלט דער יאריד זיין זין אינגאנצען... נאר דער קברות־מאן אליין גההט זיך ארום צווישען די קברים מיט א רו־היגער מינע און גלעט זיך פערטראכט זיין ווילי־

דע באַרד. דער יאָמער, וואָס ער הערט, ריהרט איהם אזוי וועניג, ווי די מצבות, צווישען וועל־כע ער בעווענגט זיך, און ער טראכט, פיעל וועט איהם די פרוי איבערלאָזען, פיעל יענע, און צו וועט ער פון דעם הייר־יאָהריגען יאריד אויך האָ־בען אזוי פיעל, ווי פון פאר א יאָהריגען. פאר־א־יאָהרען בעת'ן יאריד האָט ער געהאט איבער צוויי קערבלעך פון די ווייבער, וואָס זיינען נע־קומען אויף קבר־אָבות... וועו ער זאָל אזוי פיעל האָבען דעם יאָהר, וואָלט ער גאָר ניט גע־זינדיגט...

און קומט אָן א נייע וויבערשע פארשוין, קען ער זיך, לויפט ער איהר אנטקעגען מיט א יום־טוב'דיגער מינע און מיט א פריינדליכען „שקאָצעל קומט" און פיהרט זי גלייך צו די קברים... און וואָס מעהר פרויען זיינען געקומען, אלץ העכער זיינען די ...ות, אלץ צופריעדענער

נלעט זיך דער קברות־מאן זיין ווילדע באַרד.

און פערלאָזט א פרוי מיט פערווויינטע אוי־גען דעם בית־עולם, געבענדיג איהם עטליכע קא־פּיקעס, ווינשט ער איהר, זי זאָל האָבען א גליק־ליכען יאריד און איבער א יאָהר צו זעהן זיך געזונטערהייד... בעדאנקט זי איהם און לאָזט זיך ראפּטאָם לויפען אין שטעדטעל אַריין, אויס־צופּאַקען איהר סחורה, וואָס זי האָט געבראכט אויפ'ן יאריד...

פעהלער אויסבעסערונג: צום פאַריגען בילד פון דער סערויס: דער ערב פּסח, צוקונפּט, סעפּט. זייט. 820, ערשטער קאָלום. נאָך דער שורה 23, וואָס לעזט זיך: „שלח מנות צו זיינע בעלי־בתים, און טאָקע מיט" איז ארויסגעפאַלען א שורה: „שלומה'קעלע איז געלאָפען מיט". דער לעזער איז געבעטען צו פערריכטען אָט דעם מעכנישען גרויז אין זיין נומער „צוקונפּט".

דזשאהן מאַררי:

וואָלל סטריט און די אַרביטער בעווענגונג אין מעקסיקא

ראקעפעלער און זיין גלייכען, וויסען ווי צו האנדלען מיט רעגירונגען פון דעם סאָרט, וואָס זיינען ביז איצט געווען אין מעקסיקא. אָבער די אויפגעקומענע קאָנסטיטוציאָנעלע רעגירונג שיינט צו זיין ניט פון יענעם סאָרט. געצוואונגען צו זוכען שטיצע וואו נאָר מען קען זי געפינען, האָט קראנזא זיך געווענדעט צו דער ארבייטער בעווענונג פון מעקסיקא און גע־בעטען איהר הילפע איז דעם קאמפּף, וואָס ער פיהרט נעגען די קאפּיטאָליסטען פון נאָרד... און אזוי ווי אין יעדען אבמאך איז דא: „איך גיב אין גיב מיר אנטקעגען", ענטהאלט אויך דער מאניפעסט, וואָס איז בשותפות גע'חתמ'עט פון קראנזא'ס סעקרעטער, ראפּאעל קאמפּאני און דער רעוואָלוציאָנערער קאמיטע, פון „קאזא דעל אבררא מונדיאל" (דאָם הויז פון די אר־בייטער פון דער וועלט) — 9 זעהר געוני גע־שריבענע פונקטען, אין וועלכע עס ווערען אָנ־גענעבען די רעכטע פון די ארבייטער, וואָס די רעגירונג פערפליכטעט זיך אבצוהיטען, און די פליכטען פון די ארבייטער, וואָס זיי וועלען נאבקומען אזוי לאנג ווי די רעגירונג וועט האל־טען איהרע פערפליכטונגען.

דער מאניפעסט, געדרוקט אויף אונגעהייערע פלאקאטען, איז אויסגעלעפט געווען אין אלע שטעדט פון דרום־מעקסיקא. איך האָב זיי גע־זעהן אין וועלא קרוז, אריזאבא, טאמפּיקא. צווישען אנדערעם נעהמט דער מאניפעסט אויס, אז וועו ארבייטער גיבען דער רעגירונג זייער שטיצע מיט וואפען, דארפען זיי עם טהאָן אלם אָרגאניזירטע אייגהייטען. און מיט איבערר־שונג און פערגעניגען האָב איך געזעהן די יו־ניאָן פון מאשיניסטען און די יוניאָן פון די שטיין האקער פערנעהמען דעם רעכטען צענ־טער פון דער שלאכט לינית, וואָס ציעהט זיך דורך דעם טאמפּיקא־האלבאינזעל. דיזע רויטע בריגאדען, ווי זיי ווערען אפּיציעל בעצייכענט, קלייבען אוים זייערע אייגענע נידריגערע אפּי־ציערען, און די מענשען, וואָס האָבען געארבייט שולטער ביי שולטער אין פאבריק, שטעהען שול־טער ביי שולטער אין די טרענטשעס, וואָס שניידען דורך דאָם לאנד פון דער הואסטעקא אויל קאמפּאניע, 40 קילאמעטער פון טאמפּי־קא.

די „קאזא דעל אבררא מונדיאל" איז א פעדעראציאָן פון מעקסיקאנער ארבייטער־יוניא־ניסטען, וועלכע האָט געצעהלט בעת איך בין גע־ווען אין מעקסיקא איבער פערציג טויזענד מיטגלידער. אין יעדער שטאָדט איז די „קא־זא", אויך דעם בעפעהל פון דער קאָנסטיטו־ציאָנעלער רעגירונג, בעזארגט געווארען מיט אן אפּים־הויז. ווי נאָר די קאָנסטיטוציאָנעלע רעגירונג האָט זיך פערשטארקט אין לאנד, זיינען די דעלענאטען פון דער „קאזא" ארוים־

געפֿאהרען אין דער בעגלייטונג פון מיליטער־רישער מאכט, און דורך זייער מויל האָט די רעגיערונג אויפגעפֿאדערט די ארבייטער פון מעקסיקא צו ארגאניזירען זיך נאָך זייערע פאַכען און זיך צו פעדערירען מיט דער „קאזא".

אין אריזאבא האָב איך געהאט דאָס פערגעניגען צו זען, ווי די אגענטען פון קאראַנזא'ס רעגיערונג האָבען ביי גע־פֿרעס און א לינאטייפ מאשין פאר דעם רעוואָלוציאָנערען ארגאן פון דער „קאזא", און ווען די רעוואָלוציאָנערע קאָמיטע האָט מיר געטהאָן די עהרע און מיך אריינגענומען אלס מיטגליעד, איז אויסמאל צוגעקומען צו מיר א רעגיערונגס אגענט און זאגט צו מיר:

— קאמפאנערא מאַררי, ווי גרויס איז אייער פאמיליע און וויפיעל קאַרן פערלאנגט איהר?

דאָס האָט די רעגיערונג פערטיליט קאַרן צוויישען די מיטגליעדער פון דער „קאזא", וואו איך בין אקאַרשט געווארען מיטגליעד און צוזאמען מיט אלע בעלי־מלאכות האָב איך געהאט צו בעקומען פון דער רעגיערונג מיין טיל טעגליכע ברויט.

ווען קאראנזא האָט גענומען מעקסיקא סיטי, האָט ער אָבגעגעבען דער „קאזא דעל אברארא מונדיאל" א גרויסע געביידע, וואָס האָט בעלאנגט צו די יעזואיטען. אין דעם דאָזיגען הויפט־אָפּים פון אלע יוניאָנס האָט ער אריינגעשטעלט שרייבמאשינען, מעבעל און א פֿרעס. פאר די פרויען פון דער „קאזא" האָט ער געשאנקען אן אנדער גביידע. איבער צוועלף טויזענד בענדער געפינען זיך אין דער ביבליאָטהעק פון הויפט־אָפּים, איבערזעצונגען פון רוסיש, פראנצויזיש, איטאליעניש, שפאניש, דייטש און ענגליש, די מעהרסטע גדרוקט אין בארצעלאָנא.

אז א רעגיערונג זאל ארבייטען האנד אין האנד מיט אן ארבייטער ארגאניזאציאן איז אזוי אונגעוועהנליך. אז עס פאדערען זיך נאָך שטארקערע בעווייזן, אום צו איבערצייגען, אז דער ארבייטער־קלאס גענייסט טאקע אויך אן אמת פרייהייט. קען איך בעשטעטיגען, אז בעת איך בין געווען אין מעקסיקא האָב איך געזען סטרייקס נאָך סטרייקס, געפיהרט פון די יוניאָנס, וואָס זיינען פערבונדען מיט דער „קאזא". די רעגירונג האָט ניט נור זיי ניט געשטערט, נור אין פיעלע פעלע בעדייטענד זיי מיטגעהאָלפֿען. אין טאָג, ווען מען האָט געפיירט דעם אנדענקען פון דער קאמונע, האָט די בעוועגונג פון די קארס אין אריזאנא זיך אבגעשטעלט אויף א מעת לעת; א סטרייק איז ארקלעהרט און גלייך געווארען, נאכדעם ווי די רעגיערונג האָט געגעבען דייטליכע אנצוהערעניש דער „רעוואלוציאָנערע זיינען געהאלפֿען", אז די פאדערונגען פון די ארבייטער זיינען געהאלפֿען.

אריזאבא איז א שטאדט פון קאטען־פאַרבעריין. די ריא־בלאנקא איז איינע פון די פינף גרעסטע אין דער נעגענד, איהר מאשינערי דעקט גאנצע 11 אקער לאנד און איהר פערוואלטער האָט מיר ערקלערט, אז די אויסריכטונג פון פאבריק איז א פיעל פאלקאמענערע אפילו ווי אין די קאטען־פאַבריקען פון מאנטשעסטער. איינער פון די בלוטיגסטע סטרייקען איז פארגעקומען אין דיזער פאבריק אונטער דער פרעזידענטשאפט פון פֿרפיריא דיאץ. דער דיקטאטאָר האָט געשיקט מיליטער צו דער סטרייק־סצענע און הונדערטער מענער, פרויען און קינדער זיינען דערשאָסען געווארען ביי די פאבריק־טויערען. דאָס איז געווען אין 1905, און דער יאהרצייט פון דיזער שחיטה איז געפיירט געווארען דעם 11טען מערץ פון דיזען יאָהר, בעת איך בין געווען אין אריזאבא. א גרויסע מאסע ארבייטער האָט זיך צונויפגעפרעסט אויפ'ן קלייניעם פלאץ פאר די טויערען פון דער ריא בלאנקא פאבריק. צוויישען די רעדנער איז געווען זשארזש ברעמאן, א פערטרעטער פון פאריזער „הומאניטע", און אויך אפיצירען אין יוניפאָרמס פון דער קאנסטיטוציאָנאליסטישער ארמיע. קיינמאל אין לעבען האָב איך ניט געזהען מיליטערליט זאלען מיטפיירען דעם אנדענקען פון געטויטעטע סטרייקערס. די רעדנער פון דער „קאזא" האָבען אהן שום מורא פראקלאמירט זייערע רעוואלוציאָנערע פרינציפען. פאר די אויגען פון די ארמיע אפיציערען זיינען די ארבייטער געווארענט געווארען, אז זיי מוזען וואכען, אייביג וואכען איבער די דריי שונאים זייערע, וואָס הערען ניט אויף צו אינטריגירען געגען זיי — „די מיליטאריסטען, קלעריקאלען און קאפיטאליסטען"...

איין וואָרט נאָך ווענען דער שטעלונג פון די מעקסיקאנער ארבייטער צו זאפאטא. מיטגליעדער פון דער „קאזא" ערקלערען גאנץ פריי, אז זאפאטא איז געווען דער ערשטער רעוואלוציאָנער פון מעקסיקא, וואָס האָט אנגענומען אן אונקאמפראמיסליכע שטעלונג. זיי זאָגען, אז די זאפאטיסטען זיינען אבסאלוט אויפריכטיג און זיי קעמפֿען אהן צווייפעל ווי העלדען פאר זייער ציעל — „דאָס לאנד פאר'ן פאלק", אָבער איין פאקט מאכט אונמענליך די גרויסע מעקסיקאנער ארבייטער בעוועגונג זאל זיך שטעלען מיט זאפאטא — די פויערים, וואָס פאלגען נאָך זאפאטא. זיינען אלע כמעט ביז איין מאן קאטאליקען, זיי קעמפֿען צ. ב. ש. אונטער א פאהן, אויף וועלכער עס איז אבגעמאלט די היליגע מיידל פון גוואדאלופ. דאָך האָבען די ארבייטער פיהרער פון מעקסיקא — און מיטגליעדער פון דער קאנסטיטוציאָנעלער רעגירונג טייל אט די האפענונג — אז זאפאטא מיט זיין חיל וועלען אין גיכען צושטעהן צו קאראנזא.

די שטעלונג פון דער „קאזא" און איהר נאָענער מיטגליעדערשאפט צו דער קאטאליישער

קירכע איז אפענער קריעג. די גרויסע רויטע פאהן, וואָס די פרויען־ארגאניזאציאָן פון דער „קאזא" האָט פאר זיך בעשטעלט, איז, ווי מען האָט מיר איבערגעגעבען, געמאכט פון די הייליגע וויקעלאך, געשמעט פון איינער פון די קאטהאלען פון מעקסיקא־סיטי. די צוויי פויקען, וואָס די שטיינהאקער יוניאָן האָט מיטגענומען צום פראָנט ביי טאָמפּיקא, האָבען פאר זייערע אונטערשטע דעקען אלטע פּארמעטען מיט קירכען־געזאנגען — אויך געשמעט פון איינער פון די קירכען פון מעקסיקא סיטי.

אָט דער קורצער סך הכל, וואָס איך האָב געגעבען וועגען דער איצטיגער ראלע פון דער ארבייטער בעוועגונג פון מעקסיקא, דארף מאכען פאר אלעמען קלאָר. פארוואָס די קאפיטאליסטען פון יונייטעד סטייטס טהוען אלץ וואָס אין זייערע כוחות צו ברענגען צו אן אריינמישונג פון יונייטעד סטייטס. זיי זוכען שוץ פאר די רייכטימער, וואָס זיי האָבען אנגעראבעוועט אין מעקסיקא. וויל די דורכפיהרונג פון דעם פּראָגראם פון דער רעוואָלוציאָן און פון דער מעקסיקאנער ארבייטער בעוועגונג איז א גאָר פאהר פאר די גרונדרעכטע פון אייגענטום. און די איי. בי. סי. קאנווענשאָנס, וואָס זיינען צוויי מאָל פערפופען געוואָרען אין וואשינגטאָן, האָבען צו זייער צווק נישט מעהר ווי צו גענעמען אז אויסרייד אום צו קענען צושטערען די רעוואָלוציאָנערע ארבייטער בעוועגונג פון מעקסיקא, וואָס נראָבט זיך אונטער אונטער די אייגענטימערס רעכטע.

די נייעס וואָס קומען אָבער אן וויעדער פון טעקסאס זיינען פון א זאהר געפערליכען כאראקטער. טאָג־טעגליך ווערט אונז דערצעהלט א געשיכטע, וואָס בעווייזט, אז די „לא פוגא" — דער גענוין פאר אנטלויפענדע — אר־בייט וויעדער גאנץ געשמאק, ד. ה. מענשען ווערען געכאפט און דערשאָסען און די פּראָצעדורע ווערט אָבגע׳פּטר׳ט דער־מיט, וואָס א וועל־כער עם איז דעפיוטי גיט אן איינפאכע מינדליכע ערקלערונג, אז דער מאן איז געווען א פערדעכטיגער און האָט געזוכט צו אנטלויפען און אז די קויל האָט איבערגעטראָפען א לוי־פענדיגען.

אויך איז פיעל פלאץ אוועקגענעבען געווא־רען די לעצטע צייט אין די רעפּארטס פון דער אסאָשיאייטעד פרעס — אונטער׳ן קעפּל: דער פלאן פון סאן דיעגא — וועגען כלומר׳שט א פערשוועדונג פון מעקסיקאנער צו בעפאלען און צו פערכאפען אונזערע גרענעץ סטייטס. פיעלע פון די איינצעלהייטען וואָס וועלען אָנגענעבען, זיינען אויבען אויף אבסורד — בעזונדערס דער הויפט פונקט פון דער פערשוועדונג — די מעקסיקאנער זאָלען האָבען זיך איינגעריכט אז זיי קענען פערכאפען טעריטאָריע פון די יונייטעד סטייטס. נור אז אן איבערפאל פון יונייטעד סטייטס אויף מעקסיקא איז געפלאנעוועט געוואָרען און דער פלאן איז גאנץ גענוי בעטראכט געוואָרען איז כמעט ווי זיכער. וועלא קרוץ זאָל נאכאמאל אטאקירט ווערען פון יונייטעד סטייטס טרופען. ווי פערצוויפעלט זייער לאגע זאָל ניט זיין, זיינען די מעקסיקאנער היינט גרייט אויפצונעהמען דעם קאמפף און זיי וועלען גיכער שטארבען אלע ווי איין מאן אייידער זיך אונטערצוגעבען און ביסלעכווייז אויסגעראָבט צו ווערען.

די איצטיגע ארבייטער בעוועגונג פון מעקסיקא, וועלכע איז געבאָרען געוואָרען אונטער פרעזידענט מאדערא, איז דער אנהויב פון אן ארבייטער בעוועגונג, וואָס זוכט ארומצוכאפען אלע ארבייטער פון די לאטיינישער אמעריקא. פאָרטאָריקא און איהר ארבייטער פיהרער סאנטיאגא איגלעזיאס זיינען אין דער פראָנט פון דיעזער בעוועגונג פאר א פאן־אמעריקאנישע פעדעראציע פון ארבייט, וועלכע וועט ארומנעהמען קובא, סענטראל און סאוטה אמעריקא, אזוי גוט ווי מעקסיקא. דעלעגאטען פון דער „קאזא" גרייטען זיך פאר א טור פון יוראטאן ביז גוואטאמאלא אום אויפצושפרייטען זייער סינדיקאליסטישע ארגאניזאציאָן. די רעוואָלוציאָנערע קאָמיטע פון 100, וואָס פערואמעלט זיך טעגליך אין אריזאבא, האָט דורך מיר איבערגעגעבען א שליחות צו די ארבייטער פון יונייטעד סטייטס, אין פאלגענדע ווערטער:

די „קאזא דעל אברערא מונדיאל" איז א ריין אינטערנאציאָנאלע ארבייטער בעוועגונג, בעגרינדעט אויף סינדיקאליסטישע פרינציפען, און וועז זיי, די יוניאָנס, האָבען זיך בעוואפענט און צוגעשטאנען צו קאראנזא׳ס חיל איז עס גענוען פאר דעם אייניגיגען צוועק — צו פערשטארקען די מאכט פון דער אינטערנאציאָנאלע.

לעאַ דיוטש:

בעטי קאַמינסקי

די ערשטע אידישע סטודענטקע און פּראָפּאַגאַנדיסטקע

ין מיינע פּריהערדיגע ארטיקלען איז מיר אויסגעקומען צו רייַדען בלויז פון צוויי אידישע פּרויען — פּעלישיצע שעפּטעל און סאָפיא נאָוואקאָווסקי. אָבער מיט אָט די צוויי אַנטהיילנעהמערינס אין דער ערשטער פּאָליטישער דעמאָנסטראַציע אויפֿן קאָזאַנער פּלאַץ שעפּט זיך, נאַטירלעך, ניט אויס די צאָהל אידישע פרויען, וואָס האָבען אַוועק־געגעבען זייערע פעהיגקייטען און קענטנישע, זייערע כחות און אמאָל אויך זייער לעבען פּאַר דער בעפרייאונג פון די מיליאָנען האַרעפּאַשניקעס. אונזער פּאָלק האָט ארויסגעשטעלט עטליכע אמת'ע העלדינען, וועלכע קענען דרייסט אויסהאַלטען דעם פערגלייך מיט די בעריהמטע רעוואָלוציאָנערקעס, מיט וועלכע עס שטאָלצירען די קריסטליכע פעלקער פון די פּאַרטגעשריטענסטע מערב אייראָפּאַישע לענדער. נאָר צוליעב די אומגלויבליכע אומשטענדען — צוליעב די בעדינגונגען פון רוסישען רעוואָלוציאָנערען קאמפּף — זיינען בלויז וועניג נעמען פון אָט די העלדינען ארויס אין דער עפענטליכקייט און זיך איבערגעגעבען צו די שפּעטערע דורות, די מעהרסטע מארטירערינס זיינען ניט נאָר פערבליבען אונבעוואוסט פאַר זייערע צייט־גענאָסען, נאָר אפילו פאַר די יעניגע, וואָס פּאַרשען די געשיכטע פון דער רעוואָלוציאָנערער בעוועגונג. צו דער צאָהל פון די פערגעסענע געהערט אויך אין בעטי קאַמינסקי, איינע פון די זעלטענסטע צוויישען פרויען. איהר וועל איך וויידמען מיין איצטיגען ארטיקעל, אָבער קודם כל מוז איך בכלל זאָגען אַ פּאָר ווערטער וועגען די אידיש־רוסישע פרויען־אינטעליגענטקעס פון די 70יגער יאָהרען פון פּאָריגען יאָהרהונדערט.

אַזוי ווי זייערע חברים, ברידער און מענער, וועלכע האָבען בעקומען צוטריט צו אייראָפּעאישער בילדונג ערשט מיט דעם אוועקזעצען זיך אויפֿן טהראָן פון אַלעקסאַנדער דעם צוויי־טען, האָבען אויך די אידישע פרויען אין מיטען און צום סוף פון די 60יגער יאָהרען זיך אַ לאַז געטהאָן אין די פערשיעדענסטע קריסטליכע לעהר־אַנשטאַלטען. און וועז די רוסישע פרויען האָבען ארויסגעוויזען אַ שטארקען פערלאַנג צו־צושלאָגען זיך אויף צו העכערער בילדונג און געזונעמען פאָדערען פאר זיך דאָס רעכט אויפּגענומען צו ווערען אין די אוניווערזיטעטען צוגלייך מיט מענער, און דיעזע פאָדערונג איז זיי ניט נאָכגעגעבען געוואָרען — די אוניווערזיטעטען זיינען נאָך אַ שטיק צייט געבליבען פערמאַכט פאר זיי,—האָבען די אידישע פרויען, צוואַמען מיט זייערע קריסטליכע חבר'טעס, זיך אוועקגעלאָזען קיין שווייץ, הויפּטזעכליך קיין ציריך, די ערשטע שטאָדט, וואָס האָט געעפענט די טהירען פון אוניווערזיטעט פאר פרויען.

אָט די בעוועגונג פאר העכערער פרויען־בילדונג און בעזונדערס דאָס ארויספאָהרען פון הונדערטער פרויען אין אָנהויב פון די 70יגער יאָהרען קיין אויסלאַנד האָט געהאט ניט קיין קליינע בעדייטונג פאר דער סאָציאַליסטישער בעוועגונג, וואָס איז דאמאָלס אויפגעקומען אין רוסלאַנד. לעבענדיג צוזאמען אין אַזא פערהעלטניסמעסיג קליינער שטאָדט ווי ציריך, האָט די פרויען־יונגוואַרג ניט געקענט ניט צונויפקומען זיך מיט די בעריהמטע רוסישע עמיגראַנטען — באַקונין, לאַוראָוו, טקאַטשעוו און אַנדערע, וועלכע האָבען זיך דאָרט געפונען; און אַרונטערפאַלענדיג אונטער זייער איינפלוס, האָבען די רוסישע סטודענטקעס ניט געקענט ניט ווערען סאָציאַליסטקעס און רעוואָלוציאָנערקעס. און באַלד האָבען די קעמפּפּעריינס פאר העכערער פרויען־בילדונג פערוואָרפען די וויסענשאפטען און פערגעסען אַן די אטעסטאַטען און מיט ברען, מיט'ן גאנצען פייער פון זייערע נשמות האָבען זיי גענומען שטודירען דעם סאָציאַליזם, און פיעלע פון זיי האָבען אין גיכען זיך צוריקגעקהרט קיין רוסלאַנד צו פּראָפּאַגאַנדירען און אגיטירען צוויישען רוסישען פּאָלק.

אזוי ווי אַרום האָט שטאָדט ציריך ניט קיין קליינעם חלק אין דעם, וואָס אין רוסלאַנד האָבען זיך גענומען מעהרען די רעוואָלוציאָנערע קרייזלעך, אין וועלכע פרויען זיינען גאָר נישקשה'דיג געווען פערטרעטען. צוויישען די ערשטע סטודענטקעס־פּיאָנערען זיינען געווען עטליכע אידישע מיידלעך. און צוויישען די יעניגע, וועלכע זיינען צוגעשטאַנען צו דער רעוואָלוציאָנערער בעוועגונג זיינען געווען, אויף ווייפיעל עס גערעדט זיך מיר, — בעטי קאַמינסקי און אַננא ראָזענפעלד, יעדע פון זיי מערקווירדיג

אויף איהר שטייגער. איך הויב אָן פון דער ערשטער.

* * *

א טאָכטער פון א פערמעגליכען מעלניטאָ־פאָלער סוהר האָט בעטי פּריה פערלאָרען איהר מוטער. זי האָט זיך געהאָדעוועט אין פּוילער פרייהייט. זי פלעגט זיך ארומשפּיעלען מיט די קבצנישע קינדער אויף דער גאס און פון קינד־היים אָן האָט זיך אויסגעקריצט אין איהר מוח דער גדאנק, אז די מעהרסטע מענשען זיינען אָרימע לייט און האָבען ניט וואָס צו עסען. וועז זי האָט זיך אויסגעלערנט רוסיש לייענען, האָט מען שוין זי ניט געקענט אַבריינסען פון בוך; זי האָט געלייענט אלץ — פון שונד־רָאמאנען ביז די ווערק פון די רוסישע קלאסי־קער. פון די ביכער איז בעטי נאָר אין אנדערע געוואָרען — פון א לעבעדיגע, לוסטיגע, זאָרג־לאָזע מיידעלע איז זי געוואָרען אין ערנסטע, פערטראכטע, פערטיעפּטע אין זיך.

די שטילע, פריינדליכע מיידעלע איז געווען דער ליעבלינג פון אלע ארומיגע; בייס טאטען איז זי געווען דאָס אויג אין קאָפּ. ער און די קרובים האָבען ניט אַנדערש געהאלטען, אז דאָס קינד וואקסט א זשעניע, און פלעגען איהר אין אלץ נאָכגעבען. אין אַנדערע אויף איהר אָרט וואָלט אזא שפּיגלען זיך מיט א קינד פערדאָר־בען. ניט אָבער בעטי'ן. זי איז טאקע געווען אן אויסנאהם פון א קינד, אן אויסערגעווענהנ־ליך פעהיגע, אָבער א צו גוטע נשמה, אום אי־בערצונעהמען זיך מיט דעם פאר אַנדערע.

מיט דער גאנצער ליעבע פון די קרובים, מיט דעם וואוילטאָג, אין וועלכען זי האָט געלעבט, האָט בעטי זיך דאָך געפיהלט איינזאם. צוזאמען מיט איהר איז אויך געוואקסען די זאָרג אין איהר. די קינדערשע פרייגדשאפטען און שפּעטער די ביכער האָבען זי ענטוויקעלט ניט נאָך די יאָהרען — עס האָט איהר געפעבערט די פראגע, ווי העלפט מען ניט דער אָדער יענער אָרימער פרוי, נאָר אלע אָרימע און אומגליקליכע? זי דאָרף וויסען און לערנען א סך. און אזוי ווי אין דער לופטען האָט זיך דאמאלס געטראָגען צירוק, בעשליעסט די 18־יעהריגע בעטי, אז זי פאָהרט אין צירוק אַנצו־קומען אין אוניווערזיטעט. דער פאָטער האָט ניט געוואלט אָפּלאָזען אין אזעלכע מרחקים זיין ליעבלינג, קוים וואָס זי האָט עס געפּועל'ט ביי איהם.

און דאָרט, אין צירוק, האָט מען, ווי מיר וויסען שוין, די וויסענשאפטען אוועקגעלעגט אן א זייט און מען האָט זיך פערנומען מיט סאָציאלע פראָבלעמען. בעטי איז געווען איינע פון די ערשטע, וואָס איז פערכאפט געוואָרען פון נייעם גלויבען. און אין הערבסט פון 1874 קאהרט זי זיך אום מיט א צאהל חבר'טעם קיין רוסלאנד צו ארבייטען און צו קעמפּפען.

מיט א פאלשען פאספּארט אויפ'ן נאָמען פון דער סאָלדאטקע מאריע קראסנאָווא איז זי אָנגעקומען אין א שמאטעס־פאבריק אין מאָסק־וע. די פאבריק איז געלעגען אין עק שטאָדט. און פיער אזייגער אין דער פריה פלעגט איהר אויסקומען צו לויפען פון איין עק שטאָדט אין אַנדערען, אין רעגען און פראָסט, א שלעכט אָנ־געטהאָנענע, אום צו בעווייזען צו דער אר־בייט. וואָסערע שרעקען זי איז איבערגעשטא־נען, האָבען נאָר געוואוסט זי און איהרע חבר־טעם, וואָס האָבען געטהאָן דאָסזעלביגע וואָס זי.

ליגענדיג אויף א פייכטען, שמוציגען דיל, האָט קאמינסקי צוזאמענגענעהט פערשיעדענע שטיקלעך שמאטעס. די שטוב איז געקרָאכען אין נאָז, אין די אויגען און אויערען. קיין אנ־דערע וועגטילאטאָרס אויסער די אָפענע טהיר איז ניט געווען. און פאר אזא ארבייט — 16 שטונדען א טאָג — האָט אן ארבייטערין בע־קומען 4 רובעל 50 קאָפּיקעס א חודש אויף אויי־גענע קעסט.

געוואוינט האָבען די ארבייטערינס אין קא־זארמעס — ד. ה. אין קעלערען, מיט שטיינערנע דיללען, מיט ברעקעלעך פענסטער, וואָס פלעגען אין ווינטער פערשאָטען ווערען מיט שנעע. די קעלערען זיינען געווען ווי אמת'ע אָבגוסען, די פים האָבען געטראָטען אין אונריינע; פון בייד־טע זיינען צו צוויי רייהען לאנגע הילצערנע גלעי־גערס, איינס איבער'ן אַנדערען, אויף וועלכע עס פלעגען זיך אויסלעגען צו 20 פרוינען, קער־פער צו קערפער, אונטערגעבעט מיט ראָגאָזשעס, איבערגעדעקט מיט זייערע אייגענע בייטאָגיגע פערשמוצטע קלייד־ער. די לופט איז געווען אָנ־גיזעטיגט מיט געשטאנק, הארט און דיק ווי אָנ־צונעהמען מיט די הענד. די אמת'ע בעלי בתים אין די „שלאָפצימערען" זיינען געווען די אינ־זעקטען פון פערשיעדענער גרויס. צו קאָכען איז ניט געווען וואו און וואָס. מען האָט זיך געגעהרט מיט ברויט, קוואס און אוגערקעס.

און אָט אין די קאזארמעס האָט זיך בעטי אריבערגעקליבען. אָט די געצערטלעטע, היים־געליעבטע אידישע טאָכטער האָט פרייוויליג גע־נומען אויף זיך דעם גיהנום, אום נאָהענט צו זיין צו קריסטליכע ליידענדע שוועסטער. אום צו קענען רייד־ען צו זיי ווי א גליכע צו גליכע, מוז זי זיך אויסגליכען מיט זיי אין ליידען. ערשט דעמאָלט ווערט זי זיי קענען עפענען די אויגען און אָנווייזען אויף אן אויסוועג.

זי פלעגט זיך בייטאָג אנארביטען ביז צו באלען פון די פים. אָבער די שטיקענדע לופט, די אינזעקטען, דאָס כראָפען פון די הונדערטער העלזער פלעגען ניט לאָזען איינשלאָפען. ערשט נאָך האלבע נאכט פלעגט זי אריינפאלען אין מין וואכענדיגען האלב־דרעמל. און באלד פלעגט מען שוין נעהמען וועקען און אויללען. ניט רעכט ארומגעוואשען, אהן טהעע, אהן וואראמס,

פלענט מען אוועקלויפען צו דער ארבייט. דאס שוועדסטע איז ניט נעווען די ארבייט, נאר דאס טראגען אויף שטינען־ארויף פון פעק מיט שמאטעס צו אנדערהאלבען און צוויי פוד. די ראדע, קלייניע בעטי, מיט איהר קינדערשער פיגורעל פלענט זיך בוינען אין דרייען און פלענט זיך קוים איינהאלטען ניט ארונטערצוקייקלען זיך פון די נליטשיגע טרעפען. טרעהרען פלע־גען זיך ווייזען איז איהרע טיעפע אויגען — טרעהרען פון פערדרוס. זי, די העלדין, די מאר־טירערין, האט פערשאלטען איהר שוואכקייט און איז נעווען בייז אויף זיך, וואס איהר גיט זיך ניט איין אריבערצוטראגען די שוועדע הא־רעוואניע אט פונקט אזוי ווי די געזונטע קריסט־ליכע פאבריק־ארבייטערינס.

די לאנע, ווי אונערטרעגליך זי איז שוין נעווען, האט זיך באלד אומגעביטען פאר בעטי'ן אויף נאך אן ערגערע: זי האט נעמוזט אריבערנעהן פון שמאטעס־פאבריק אין א טוך־מאנופאקטור, וואו עס האבען נעארבייט עטליכע טויזענד מענער און פרויען פון פערשיעדענעם עלטער. די ארבייט איז דא נעווען א שוועי־רערע דערמיט, וואס ביי דער נרעסטער אנ־שטרענגונג האט בעטי נעדארפט אפשטעהן אויף די פים נאנצע 14 שטונדען. אפט א מידע, אן אויסגעמאטערטע, פלענט זי זיך אריינכאפען אין טואלעט־צימער און זיך אויסציהען אויף דער נאסער פערנאסענער פאדלאנע אום צו כאפען א דרעמעל אויף א פאר מינוט.

דאס שוועדסטע איז דא אויך נעווען, וואס דער שוואכינקער בעטי פלענט אויסקומען צו שלעפען אויף זיך פעק מיט וואארע. און נאך דאס, וואס אויף דער נרויס־קאפיטאליסטישער פאבריק האבען נעארבייט צוויי פארטיין — טאנ און נאכט־ארבייטער, און יעדע וואך פלענט איין פארטיע אפביטען די אנדערע. בעטי אבער פלענט בשום אופן ניט קענען שלאפען בייטאג און די פים פלענען זיך פשוט ברעכען אונטער איהר.

איז דאס נאך וועניג, פלענט בעטי צוזאמען מיט אלע פרויען נאך דער ארבייט מוזען ראמען די ווארשטאטען, די קאזארמעס, שייערען די דיללען, האקען האלץ, טראגען וואסער און וואש־שען די וועש אין דערבייאיגען טייכעל פאר די מיסטערס און אנגעשטעלטע פון פאבריק. די הענד פלענען איהר נעשוואלען וועהרען פון פייכטקייט, די הויט האט זיך נעשפאלטען, אין די אויגען האט נעטונקלט און די אויערען זיי־נען פול נעווען מיט דעם שטענדיגען נעראוש פון די מאשינען.

און דאס אלץ האט די קערפערליך־שוואכע, אבער נייסטיג שטארקע יונגע פראפאנאנדיסט־קע נעדולדיג נעטראגען. די בעגייסטערונג, דער נעדאנק, אז אזוי וועט די מענשהייט נעראטע־וועט וועהרען האט איהר כחות נענעבען.

* * *

אונטער אזעלכע אומשטענדען איז בעטי'ן אויסגעקומען צו פיהרען א פראפאנאנדא פאר'ן סאציאליזם. דאך ניט די שוידערליכע ארבייטס־בעדינגונגען האבען איהר נעשטערט אין איהר מיסיאן, נאר די נרעסטע שטערונג זיינען נע־ווען די ארבייטערינס גופא. כמעט קיין אייג־ציגע פון זיי האט ניט פערשטאנען צו לעזען און שרייבען; פערהאלטען, רויהע נפשות, האבען זיי נע'חלומ'ט נאר וועגען אפרוה און וואלוועלע פערגענינגען, וועגען דעם פרייען יום טוב־טאג, וועו זיי קענען פערברענגען צוזאמען מיט מענער. נעהמען זיי מיט נייע אידעען איז נעווען אן אונמענליכע זאך. בעטי פלענט זיך ארויסשלאנען פון די קרעפטען און נעהאלטען אין איין בעשולדיגען זיך פאר די ווינציגע רעזול־טאטען — זי איז ניט נענוג פעהיג, ניט נענוג צונעגרייט.

זי האט אויך נעפרואווט ווירקען מיט איהר וואָרט אויף די מענער. דא איז נאך צונעמאנגען ערגער.

אויף די רוסישע פאבריקען זיינען די אר־בייטער און די ארבייטערינס נעווען שטרענג אבגעטהיילט סיי אין די ווארשטאטען, סיי אין די קאזארמעס. טרעפען פלענט מען זיך פאר־בייגעהענדיג און דורכווארפען זיך אין איילעניש מיט א וואָרט, צוויי — נעווענהליך איז דאס נעווען נבול פה. די אמת'ע בעגענעניסען פלע־גען פאָרקומען אין די חנא"ם, וועו די ארבייטער פלענען איינלאדען די מיידלעך, וואס זיינען זיי נעפעלען, אין די טראקטירען. דאָרט פלענען די אונפערהייראטהע פרויען זיך איינשאפען נע־לייבטע און די פערהייראטהע פלענען שטארק נאכקוקען זייערע מענער, זיי זאלען ניט וואר־פען קיין אויגען אויף פרעמדע פרויען.

פון אנפאנג האבען מאנכע ארבייטער אויך נעפרואווט צוטרעטען צו אונזער קלייניער פרא־פאנאדיסטקע, א שפיעל טהאן זיך מיט איהר און איהר מכבד זיין „מיט טראקטיר". אבער זיי האבען נעכאפט פון איהר א מיאוס'ען אבשניט. זייער נאנצער מיהען זיך איז נעווען ארויסנע־וואָרפען. דאס האט ניט וועניג נעוואונדערט, סיי די די ארבייטער און סיי די ארבייטערינס.

דאך פלענט זיך בעטי קלינען און אויך אני־טירען צווישען מענער. זי פלענט אויסנוצען יעדע נעלענענהייט, וואס פלענט זיך נאר מא־כען. זי פלענט היציג, ליידנשאפטליך נעהמען רייד־ען, טענה'ן, דערקלעהרען — דערצעהלען וועגען זייער לעבען, זייער ארבייט און וועגען דעם לעבען פון זייערע חברים אין אויסלאנד. און אפט פלענט זי אזוי פערכאפט וועדען פון איהרע איינגענע רייד, אז זי האט ניט נעקענט ניט ארויסרופען דעם שטארקסטען אינטערעס פון די צוהערער.

די בעלעזענקייט פון דיעזער יונגער „פויער־

טע" האָבען די ארבייטער אַנדערש ניט געקענט דערקלערען זיך אַז א סעקטאַנטין — אַנדערש האָט זיך צו יעדער צייט ניט געלעגט אויפֿן שכל פון וואַנען נעהמט זיך אזא קלוג־שאפט צו א פרוי, כמעט א קינד. אָפט פלעגט זי מיט איהר עטהויזם ארויסרופען טרעהרען אין די אויגען, און קיינעם איז ניט איינגעפאַלען, און דאָ שטעהט פאַר זיי און שוט פייער און פלאַם א אידיש קינד.

דאָך אויסהערען פלעגט מען זי אויסהערען מיט סימפּאַטיע, אָבער ווירקען האָבען איהרע ווערטער ניט געווירקט. די צוהערער פלעגען זיך פאַנאַנדערגעהן מיט גלייכגילטיגע פּנימ'ער. דאָס איז פשוט געווען די אויסגעמאַטערטקייט, דער פערלאַנג נאָך רוה. בעטי אָבער פלעגט פערצווייפעלט ווערען, זיך בעגיסען מיט טרעהרען. און לאַנג, לאַנג האָט זיך איהר ניט איינגעגעבען צו געפינען אנהענגער פאר איהרע אידעען, ביז סוף כל סוף האָט זיך דאָך צונויפ־געשטעלט א קלייגער קרייז ארבייטער, וועלכע זי האָט אויסגעפראַפאַנאַנדירט.

עס איז אונמעגליך צו בעשרייבען איהר שמחה. מיט התפעלות דערצעהלט זי וועגען דעם איהרע חברים, וואָס האָבען זיך אָבגעגעבען מיט דער זעלבער ארבייט אין מאַסקווע. זי איז געווען גליקליך און צופֿריעב דעם ערפאָלג זיינען אלע איהרע אָבקומענישען און מאַטערנישען און אַלץ וואָס זי איז אויסגעשטאַנען פאַרגעקומען זוי גאָרניט געווען.

איהר גליק האָט אָבער לאַנג ניט געדויערט. אין פריהלינג פון נעקסטען 1775טען יאָהר איז זי, מיט אלע איהרע חברים, וואָס האָבען גע־ארבייט אין מאַסקווע, ארעסטירט געוואָרען. די רעגיערונג האָט צוזיפֿגעשטעלט דעם בעוואָום־טען „פראָצעס פון 50", אין וועלכען די מעהר־סטע בעשולדיגטע זיינען געווען פרויען, געווע־זענע צירייבער סטודענטקעס — די שוועסטער פיגנער, לובאַטאָוויטש, סובאַטין און אויך העסיע העלפמאן, וועלכע איז שפעטער בע־ריהמט געוואָרען צווישען די רעוואָלוציאָנערען. וויענען איהר וועל איך נאָך ריידען וועז עס וועט קומען איהר רייה. דערווייל לאָמיר ענדיגען וועגען בעטי קאמינסקי.

* * *

דאָס זיצען פע־שפּאַרט אייגע אלין אונ־טער גראטעס, אָבער הויפטזעכליך דער ארעסט פון די חברים, צו וועלכע זי איז געווען נאָך מעהר צוגעבונדען ווי צו איהרע בלוט־פערוואַנדטע, דאָס אלץ האָט אזוי גע־ווירקט אויף איהר צארט פיהלענדער נאטור, אז איהר האָט זיך נעגומען אויסדוכטען, אז די נאַנצע הייליגע זאך נעהט צו גרונד. שיין איז'ן צוויישטען חודש פון איהר זיצען אין איינצעל־קאמער, איז די בענאבטע מיידעל נערהרט געוואָרען פון זינען — זי איז אריינגעפאלען אין א שטילער מעלאַנכאָליע, זי האָט זיך אָבגעזאָגט פון עסען און נאנצע טעג פּלעגט זי אָבהיגען אויפֿן דיק. אָבער טראָץ די דייטליכע סימנים פון משוגעת, האָט מען זי נאָך לאנג געהאלטען איינע אלין און ערשט פיעלע חדשים שפעטער האָט מען זי אריבערגעפיהרט אין געפענגנים־האָספיטאָל, וואו די בעדינגונ־גען זיינען געווען ניט פיעל בעסער. נעמנ, אז אז מיר וועלען דערכאָנען, אז די וועכטערינס פלעגען שלאָגען די קראנקע.

עגדליך, האָט זי ך בעט 'ס פאָטער דאָך אייני־גענעבען איינצ בעטען זיך ביי די זשאַנדארמען ארויסצולאָזען זיין טאַכטער אויף ערבות. אויף דער פריי האָט זי זיך גע ומען גיך בעסערען. זי האָט זיך שוין וויעדער נענומען קלייבען צו „נעהן אין פאַלק" און מיט דעם צוועק איז זי אָנגעקומען אין א ש ך־וואַרשטאַט, אום אויסצו־לערנען זיך די מלאכה.

און דאָ דאַרף זי זיך בעקענען מיט דעם בעשולדיגונגס־אקט נגגען „די 50", און דאָס וואָס זי האָט זיך דערוואוסט האָט איהר אין נאנצען צוטרייסלט: עס האָט זיך איהר אויס־געווועזען, אז אלע איהרע פרייגד זיינען אויף אייביג פערלאָרען. אין פון דעם נעדאנק האָט זי זיך אזוי צוקלאָגט, או די דערביאינע האָבען ניט געקענט צוזעהן איהרע יסורים.

וועלענדיג זי בער היגען האָט מען זי אונ־טער פערשיעדענע א יסריידען אוועקגעשיקט צום פאָטער קיין מעל טאפאל. נאָר דאָרט איז איהר לייכטער ניט נעוואָרען. פערקעהרט, דאָרט האָט זיך אָבנעשפּיעט דער לעצטער אקט פון איהר קורצען לעבען, א לעבען פול מיט מסירת נפש, פול מיט פיין.

פון דעם בעשולדיגונגס־אקט האָט זי זיך איבערצייגט, אז א הר נאָמען איז ארויסגעוואָר־פען נעוואָרען פון פּראָצעס — פשוט צוליעב איהר פסיכישער נעשטערטקייט, און זי בע־שלייסט צו פאַהרען צ ריק קיין פעטערבורג, ער־קלעהרען דעם פראָקוראָר, אז זי איז שוין פאַל־שטענדיג נעזונד און פאַלגליך האָט זי א רעכט צו פאַדערען, אז מען זאָל זי וויעדער צורעבענען צו די בעשולדיגטע לויט'ן פראָצעס. דער פאַ־טער האָט שארף נעשט לט זיך נעגען דעם, אָבער זי האָט ניט אנדערש נעוואָלט זיך משפט'ן צוזאמען מיט איהרע חברים. מען האָט כורא עקר־נען זי זאָל זיך אוים פער־צווייפלונג ניט אנטהאָן א מעשה און מען האָט זי שטארק נעגומען היטען. אָבער מען האָט זי ניט אויסגעהיט. זי האָט פאר זיך קיין אוים־וועג ניט נעזעהן — אלץ, האָט זי נעטראכט, איז פערלאָרען. און בעטי האָט איינגענומען גיפט. דריי טעג האָט זי נע'גוב'עט און אלץ נערופען צו זיך דא איינע, דא די אנדערע פון איהרע חברים לויט'ן פראָצעס און אויפ'ן פיערטען טאג איז זי נעשטאָרב'ן, צט די וואונדערבארע און צונליך טיעף־אומנליכליכע מיידעל.

ב. וולאדעק:

פופציג יאָהר קאַמפף פאַר פרויען-רעכט

(צו דעם רעפערענדום וועגען פרויען־שטימרעכט אין די איסטערן סטייטס)

יט פינף און זיבעציג יאָהר צו־ריק איז אין לאָנדאָן פאָרגע־קומען אַן אינטערנאַציאָנאלע קאָנווענשאָן פון אלע קע־פּערשאפטען, וואָס האָבען געקעמפפט געגען שקלאפּ־רײַ. די שקלאפערײַ פון די שווארצע האָט דאן אָנגעהויבען צו ווערן די ברענענדסטע שטרײַט־פראגע פון אמעריקאנעם לעבען, און עס איז נאטירליך וואָס אמעריקא האָט צו יענער קאָנווענשאָן געשיקט א היבשע צאָהל דעלעגאטען. אָבער מען האָט ניט אויפ־גערעכנט פון אמעריקא צוגעלאָזט. א היבשע צאָהל זיינען ניט אנערקענט געוואָרען, און ניט דערפאר וואָס זיי האָבען געהאט שלעכטע קרע־דענשאלס אָדער דערפאר וואָס זיי האָבען ניט ענערגיש גענוג געקעמפפט געגען שקלאפערײַ, נאָר דערפאר ווײַל זיי זיינען געווען — פרויען. א צוזאמענפאָהר פון קעמפפער געגען דער שקלאפערײַ פון שווארצע האָט אפּיציעל בע־שטעטינט די שקלאפערײַ פון דער פרוי.

צו יענער צייט האָט די אמעריקאנער פרוי ערשט אָנגעהויבען זיך צו הערען אין דעם גע־זעלשאפטליכען לעבען, און דאָס זיינען טאקע געווען די לײַדען פון די שווארצע שקלאפען, וואָס האָבען זיי אָנגעהויבען אויסצוטשוכען פון זייער לאנגען שלאָף. פרויען זיינען געווען זעהר טהעטיג אין אלע אנטי־שקלאפערײַ געזעל־שאפטען וואָס האָבען זיך געגרינדעט אין די 30יגער און איבערהויפּט אין די 40יגער יאָהרען פון פאָריגען יאָהרהונדערט, און זיי האָבען אריינגעטראָגען אין דעם קאמפף געגען שקלא־פערײַ פיעל הויז און לײַדענשאפט. אָבער קיין עפענטליכער אויסטריט איז זיי ניט געווען ערלויבט. האָט זיך א פרוי געשטעלט רײַדען אויף א מיטינג, האָבען די מענער פערלאָזען דעם האל; איז א פרוי ערוועהלט געוואָרען אין א קאָמיטע, האָבען זיך די מענער ענטזאגט מיט איהר צו ארבייטען, ווײַל עס איז בעטראכט געווען אלס ניט ווירדיג און ניט פאסיג פאר דער פרוי זיך צו מישען אין געזעלשאפטליכע פראגען. אָבער וואָס מעהר די פרויען האָבען געקעמפפט פאר דער פרייהייט פון די שווארצע, אלץ מעהר האָבען זיי דערזעהן זייער אייגענ־עם פערשקלאפטען צושטאנד, און נאָך דעם פאטש אין פנים וואָס זיי האָבען געקרינגען אין לאָנדאָן, זיינען די ניט צוגעלאָזטע דעלעגאט־קעם געקומען צוריק מיט א פעסטען בעשלוס אָנצופאנגען א קאמפף פאר די גלייכבערעכטי־גונג פון דער פרוי.

באלד נאכדעם, אין 1848, איז אין ניו־יאָרק פאָרגעקומען די ערשטע פרויען־קאָנווענשאָן, פון וועלכער עס רעכענט זיך דער פאָרמעלער אָנפאנג פון דער פרויען־בעוועגונג. נעבאָרען אין קאמפף געגען אייז אונגערעכטיגקייט — דער שקלאפערײַ פון די שווארצע — איז די פרויען־בעוועגונג פון דאן אָן געווען שטענדיג פערבונדען דירעקט אָדער אינדירעקט מיט אלע איבעריגע קעמפפע פאר גערעכטיגקייט, און פון וועגען פילופּפּ ביז יודזשין וו. דעבס האָבען אלע ראדיקאלע און סאָציאליסטישע בעוועגונ־גען שטענדיג סימפּאטיזירט מיט דער בעוועגונג פאר פרויען־רעכט און האָבען זי שטענדיג גע־האלפען.

דער ערשטער ארויסטריט פון דער אמע־ריקאנער פרוי פאר איהרע רעכט איז דאָך גע־וען מעהר געבויט אויף גיפיהל און אויף אן אבסטראקטען בעגריף פון גערעכטיגקייט, ווי אויף די פראקטישע אומשטענדען פון דער צייט. די דעקלאראציאָן פון דער ערשטער קאָנוועג־שאָן איז א בוכשטעבליכע וויעדערהאלונג פון דער אמעריקאנער „דעקלאריישאָן אוו אינדע־פענדענס", און כאָטש עס וועלען דאָרט אויס־געשעפט כמעט אלע ארגומענטען, וועלכע זיינען שפּעטער געבויכט געוואָרען פאר פרויען־גלייכבערעכטיגונג, פעהלט דאָך איין גרויסער און וויכטיגער ארגומענט — די עקאָנאָמישע און געזעלשאפטליכע מאכט פון דער מאָדערנער פרוי.

עס האָט געגומען נאָנצע 67 יאָהר פון דער ערשטער פרויען רעכט־קאָנוועגשאָן אין ניו יאָרק ביז דעם היי־יאָהריגען עלעקשאָן, וואָס וועט די צוועקען פון יענער קאָנוועגשאָן פיעלייכט פער־ווירקליכען, אָבער די אורזאכע איז ניט אין דעם וואָס די פאָדערונג פאר פרויען־רעכט איז געוואָרען געריכטער אָדער שטארקער, נאָר דערפאר ווײַל די פרויען האָבען אָנגעהויבען שפּיעלען א זעהר בעדייטענדע ראָלע אויף אלע געביטען פון לעבען, און עס איז מעהר ניט מעגליך צו האלטען די פרוי אין א צושטאנד פון ערניעדריגונג אָדער פערשקלאפונג. פרויען־רעכט ווי אלע אנדערע רעכט זיינען נאָר א פראגע פון מאכט, און די פרויען, וואָס האָבען שוין פולע פאָליטישע גלייכבערעכטיגונג, האָבען

זי צו פערדאנקען מעהר דעם פאקט, וואס מי־
ליאנען פרויען ארבייטען אין פעקטאריס, שע־
פער און אפיסעס, ווי דעם גוטען וויללען פון
אלליטישענס.

אזוי אדער אנדערש איז עס נאר א בראנע
פון צייט, און אורטהיילענדיג לויט דעם פארט־
שריט פון דער בעוועגונג פאר די לעצטע פינף
יאהר, איז עס אויך א פראגע פון א גאנץ קור־
צער צייט. ביז 1910 האבען נאר פיער סטייטס
געהאט „סאפערדוש", און אזעלכע קלייע
סטייטס, אז עס איז ניט געווען איבער וואס
איבערינס צו זיין בענייסטערט. די סטייטס
וויימינג, קאלאראדא, איידהא און יוטאה
האבען צוזאמען וועניגער איינוואוינער ווי
ברוקלין. נאך דער עלעקשאן אבער פון 1910
ווען וואשינגטאן איז צוגעשטאנען צו די
„פרויען"־סטייטס, איז ניט אריבער קיין יאהר
וואס נאך איינער אדער עטליכע סטייטס זאלען
ניט נאכטהאן דעם ביישפיעל פון די ערשטע.
קאליפארניא האט געגעבען פרויען וואהל־רעכט
אין 1911, אריזאנא, קענזעס און ארעגאן אין
1912, די טעריטאריע אלאסקא אין 1913, אין
נעוואדא און מאנטאנא אין 1914. פאר דער
צייט איז אויך צוגעקומען אילינאיז מיט אן
עטיאם בעגרעניצטער וואהל־רעכט. די פרויען
פון אילינאיז, נעמליך, קענען שטימען נאר אין
מוניסיפאלע וואהלען און פאר פרעזידענט פון
די פעראייניגטע שטאאטען, און קענען ניט
שטימען פאר קאנגרעסמען, סענאטארס, גאווער־
נארס אדער אנדערע סטייט פארשטעהער און
באאמטע.

עס איז אפילו אמת, אז די אומשטענדען
פון דער פרויען־קעמפיין אין די איסט זיינען
ניט אזוי גינסטיג ווי די אין דער וועסט. די
אורזאכען זיינען פיעל, אבער די פאלגענדע
זיינען די וויכטיגסטע.

ערשטענס, זיינען אין די סטייטס פון די
איסט זעהר שטארק די סאלון־אינטערעסטען, און
זיי האבען מורא פאר דעם פרויען־וואוט ווי
דער טיוועל פאר ווייהוך. די פרוי האט פיינד
דעם סאלון צוליעב דעם, וואס ער נעהמט ביי
איהר זעהר אפט צו דעם מאן און זיינע ווי־
דזשעס, און די מיסטע סאפרעדזש־סטייטס
זיינען אויך פראהיבישאן־סטייטס.

צווייטענס, זיינען אין די סטייטס פון דער
איסט זעהר שטארק די פאליטישע מאשינען,
און אט די מאשינען האבען מורא פאר א פלוצ־
לונגען צופלוס פון וואוטערס מיט וועמעס פסי־
כאלאניע זיי זיינען וועניג בעקאנט.

אין דריטענס זיינען די וואוטערס אין די
גרויסע אימטערן שטערט א פערשיעדענארטיגע
אונאיינהייטליכע מאסע, וואס איז קאנסערוואי־
טיוו שוין צוליעב דעם אליין וואס א גרויסער
טהייל פון איהר האט א קליינעם בעגריף פון
פאליטישע אישוס, און וואוט מיסטענס בלינ־
דערהייט.

דאך וועט עס פריהער אדער שפעטער קו־
מען אויף צו אונז, ווי עס איז דער פאל מיט
אלע רעפארמען. און אמאל קען זיין, אז די
פאדערונג פון פרויען־גלייכבערעכטיגונג וועט
בעגעגענען דעם קלענסטען וויעדערשטאנד,
ווייל נאך אלעמען זיינען עס ריין פאליטישע
פאדערונגען און פיעלע דענקען אז דער שטענ־
דיגער אנטהייל פון דער פרוי אין פאליטישען
לעבען פון לאנד וועט עס מאכען ניט פראגרע־
סיווער, נאר פערקעהרט קאנסערוואטיווער און
באלעאטישער.

די פארלויפיגע ערפאהרונג איז צו קליין
אום צו קענען ריידען וועגען דעם איינפלום פון
דעם פרויען־וואוט מיט גרויס בעשטימטקייט.

פון איין זייט קען מען ניט אבלייקענען, אז
אין אייניגע געביטען האבען די פרויען גע־
שיינט צו זיין זעהר אקטיוו און ווירקזאם. אין
די סטייטס, וואו פרויען האבען דאס רעכט צו
וואוטען, זיינען אין דורכשניט דא בעסערע גע־
זעצען וועגען קינדער־ארבייט און פרויען־אר־
בייט און א שטרענגערע רעגולאציאן פון וויסען
שקלאפען האנדעל. אבער פון דעם אנדער צד
קען מען אויך ניט אבלייקענען, אז אין גרויסע
עקאנאמישע אדער פאליטישע פראגען זיינען
די פרויען אין בעסטען פאל ניט בעסער פון
דעם דורכשניט, און אייניגע זאגען אז זיי זיי־
נען ערגער.

די פראגע פון דער בערעכטיגונג פון דער
פרוי צו פולע בירגער־רעכטע דארף דאך ניט
געשטעלט ווערען אויף אט דעם באדען, אויב
זיי זיינען בעסער אדער ערגער אדער אזוי גוט
ווי די מענער־בירגער.

די פרויען דארפען קריגען דאס וואהל־רעכט
אין אלע אנדערע רעכטע פון וועלכע זיי זיינען
נאך בערויבט ניט דערפאר וואס זיי זיינען אינ־
טעליגענט גענוג די רעכטע ריכטיג אויסצונו־
צען, נאר דערפאר וואס קיין רעגיערונג איז
ניט קיין דעמאקראטישע רעגיערונג וואו א
העלפט פון דעם ערוואקסענעם טהייל פון דער
געזעלשאפט איז בערויבט פון א דעה אין דעה
רעגיערונג, און קיין געזעץ איז ניט קיין גערעכ־
טער געזעץ אויב ער פאסט זיך ניט צו אלעמען
גלייך.

וועז וויאמינג האט געדארפט וועלען א
סטייט אין 1889 האט דער קאנגרעס פערהאל־
טען אויף דריי טעג דעם ביל וועגען סטייטהוד
דערפאר וויל לויט דער קאנסטיטושאן פון
וויימינג האבען פרויען געהאט דאס רעכט צו
וואוטען. לויט די דעבאטען וואס זיינען דאן
אנגענאנגען האט מען געקענט ערווארטען, אז
די פערשפרייטונג פון פרויען וואהל־רעכט וועט

זיין אונגעהייער רעוואלוציאנער, און אז חס ושלום די גאנצע געזעלשאפטליכע געבוידע ווערט פון איהר ערשיטערט ווערן. עס האט זיך דאך אויסגעוואזן א גאנץ רוהיגע און שטילע רעוואלוציאן וואס מאכט ניט אן קיין בעזונדער־רען רושם, כאטש אין דער צוקונפט קען זי זיין פון גרויס וויכטיגקייט.

די פרויען וועט פיעליכט ניט נעהמען אזוי לאנג צו פערשטעהן די בעהאלטענע פאליטישע שפיעל, און זייענדיג מעהר אימפולסיוו און מעהר אויפריכטיג וועלען זיי פיעלייכט ניט זיין אזא פארטיגער טייג אין די הענד פון פאלי־טישנס. די סאציאליסטען, וועלכע האבען שטענדיג געשטיצט די בעוועגונג פאר פרויען־גלייכבערעכטיגונג, האבען עס דאך געטהאן ניט נאר וויל זיי האבען ערוואַרטעט אנערקענונג און דאנקבארקייט פאר זייער הילף, נאר וויל זיי זיינען שטענדיג דערפאר, אז דעמאקראטיע זאל דורכגעפיהרט ווערן ביז'ן לעצטען פונקט, ניט קוקענדיג אויף די באלדיגע רעזולטאטען. אז די סאציאליסטען מיינען ערנסט קען מען זעהן פון דעם, וואס ניט קוקענדיג אויף דער ענטי־שונג, וואס די סאציאליסטען האבען געהאט אין אייניגע עלעקשאנס, ווי צ. ב. אין לאס־אנ־דזשעלעס אדער מילוואקי, זיינען זיי דאך דורכ־אויס די בעסטע און איבערגעבענסטע טהויער אין אלע סאפרעדזשיסטקעמפיינס.

די ארבייט איז פארלויפיג אויף די ערפאלג־רייכסטע, ווייל ניט זייענדיג ענג פערבונדען מיט עקאנאמישע פראגען, מאכט זי מעגליך א גרעסערע סימפאטיע פון נייטראלע מענשען אדער פון לייטע פון אנדערע פארטייען.

דער יום־הדין פון פרויען וואהלרעכט אין די איסט ווערט זיין דעם 17טען אקטאבער און 2טען נאוועמבער. דעם 17טען אקטאבער ווערט נייו־דזשוירזי וואשטען איבער א ספעציעלען אמענדמענט צו איהר קאנסטיטושאן, וואס זאל געבען די פרויען פולע וואהל־גלייכבערעכטי־גונג און דעם 2טען נאוועמבער ווערען דאס זעלבע טהאן ניו יארק, מאסאטשוזעטס און פענסילוויניא. אבער וואס די רעזולטאטען פון אט דער עלעקשאן זאלען ניט זיין, איז דאך זיכער, אז עס ווערט ניט נעהמען זעהר לאנג ביז אמעריקא ווערט בעטראכטען איהרע פרויען־בירגער פונקט אזוי ערנסט ווי איהרע מענער־בירגער.

י. ברילליאן:

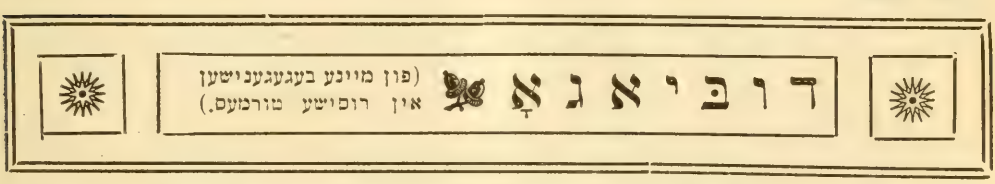

יך בין אין מאהילעווער טורמע.
ס'איז צוועלף א זייגער
ביינאכט. מ'האט אונז אט
ערשט געבראכט פון געריכט:
מיך, ל. י. און מאיסיי'ן.
מיר שטעהען אין קאר־
דאר פון דער טורמע. אדום
אונז — דער קאנוואי. מיר ריידען צווישען
זיך שטילערהייט.

די קאנווא'ינע סאלדאטען האבען אונז נאך
ניט איבערגענעבען דער טורמע־אדמיניסטרא־
ציע. מיר זיינען נאך, הייסט עס, אין זייער
רשות. כאטש מיר געפינען זיך שוין אין די
וועגד פון דער טורמע, אבער היטען זיי
אונז פונקט אזוי אויפמערקזאם ווי פריהער,
אקוראט ווי אט־אט וואלטען מיר זיך געלאזט
לויפען. די סאלדאטען זיינען מיעד. דעם גאנ־
צען טאג, וואס מ'האט אונז גע'משפט, זיינען
זיי געשטאנען אויף די פים. געגעסען האבען
זיי גאר ניט. פאר דער לאנגער צייט זיינען
די ביקסען ווי פערגליווערט געווארען אין זייערע
הענד, די פים ברעכען, און זיי האבען גאר איין
וואונש: זיך צוזעצען אויף א ווייל. אבער
ווי פריהער שטעהען זיי אויסגעצוינגען, גליך
ווי א סטרונע, און קוקען אויף אונז אויפמערק־
זאם, געשפאנט. מיר רעכענען זיך פאר גרויסע
פערברעכער, און אונזערע ווענטער דאכט זיך,
אז מיר האבען אונגעווהנליכע, איבערנאטיר־
ליכע קרעפטען: זאל זיך אונז נאר פערוועלען,
וועט דאס אונמעגליכע ווערען מעגליך און מיר
וועלען פערשווינדען דא אויפ'ן שטעל. זיי
האלטען דערביבער, אז מען דארף אונז היטען
בעזונדערס שטארק.

מיר זיינען, נאטירליך, נאך מיעדער פון
זיי, און דאס געשפרעך קלעפט זיך עפעס ביי
אונז ניט.

שווייגען מיר. די פים טהוען שרעקליך
ווע, אין קאפ איז אלעס צוטומעלט, אויפ'ן
הארצען — שווער. פאר הונגער און מיעדקייט
ווילט זיך גאר שלאפען. עפעס פיהלען מיר זיך
אזוי ווי שכור. די נעראנקען זיינען פערפלאנ־
טערט, איבערגעמישט אין מערקווירדיגע קאמ־
בינאציעס, און פאר די אויגען דרעהען זיך עפעס
משונה'דינע דערעסענע בילדער... דא איז אי

דער זאָל פֿונ׳ם געריכט, אי דער רויטער דיקער פּאַרציצענדער, אי דער הויכער פֿראָקוראָר מיט דעם גיפּטיגען שמייכעלע אויף די דינע ליפּן, אי דער נידעריטשקער פּליכעוואטער אדוואָקאט, אי די שלעפּערינע קאָנוואָינע סאָלדאטן.... עס מאָלט זיך די נאָהענטע קאטאָרגע: סיביר, קיר־טען, שווערע קאטאָרזשנע ארבייט, בייזע שלעכ־טע מענשן... עס קריכן אין מח אריין אלערליי אנדערע מחשבות... אָבער אלעס לאנגזאם, פויל, שלעפּערינ. דער קאָפּ איז ווי אָנגענאָסען מיט בלוי.

איך קוק מיט האלב־אָפּענע פערשלאָפענע אויגען, און מיר דאכט זיך, אז די אלע בילדער זיינען רעאל, אז איך זעה זיי אָט אַ דאָ פאר מיר, אין דעם קאָריאָר פון דער טורמע. איך פערמאָך די אויגען. און מיר דאכט זיך, אז אָט־ער יונגינקער סאָלדאטעל, וועלכער לאָזט פון מיר די נאנצע צייט די אויגען ניט אראָב, האָט אויך ניט אויסגעהאלטען און איז אייניגע־רע־מעלט שטעהענדיג... מיין קאָפּ ווערט נאָך שווע־רער. נאָך צווי דריי מינוט — און איך שלאָף שוין מיט אַ פעסטען שלאָף, זיצענדיג אויף דער באנק.

און פּלוצלונג טהוט מיר אַ האק אין מח אריין די קאָמאנדע „סמירנא!" און איך עפּען ניט ווילענדיג די אויגען. וואו בין איך?

צו אונז רוקט זיך דער טורמע־דירעקטאָר דוביאגא. דעם גרויסען אויפּגעלאָזענעם בויך טראָגט ער פאר זיך און דעם קאָפּ האלט ער הויך. נעהן געהט ער לאנגזאם, מיושב׳דיג, צעלענדיג די טריט, ווי זיין שטייגער איז. מיר דריי הויבען זיך אַ ביסעל אונטער פון דער באנק. דער אויבער־שליסער זאיצעוו כאפט זיך צוגלעטען הינטען־ארום זיין מונדיר, רוקט ארויף דעם אָרבנעפאלענעם רימען פון זיין שוועראד און זיכהט זיך אויס „פּאד קאזערינ־קא". דער קאנוואי טהוט זיך אַ שטעל, זיכהט זיך אויס נאָך מעהר און בלייבט אָהן בעוועגונג, ווי פערשטיינערט.

— אַ... אַ! — זאָגט ארויס דוביאגא אונ־בעשטימט און קוקט זיך איין אין אונז מיט זיינע האלב־צוגעמאכטע אויגען. — גוטען אויענד, גאספאדא!...

ער נויגט זיך אכטונגספאל אין דער זייט פון ל. י. זי ענטפערט איהם דורך אַ שאָקעל מיט׳ן קאָפּ. מיר הויבען אַ ביסעל אונטער די היטלען.

— זאיצעוו!... פיהר אוועק די פרוי י. אין דער פרויען־אבטהיילונג, — זאָגט ער צום אויבער־שליסער. מען פיהרט זי באלד אויעק. זי האָט מען גע׳משפּט פאר אן אטענטאט אויף דעם זעלביגען קלינגענבערג׳ען, אויף וועלכען איך האָב אויך געמאכט אן אטענטאט.

— נו, וואָס הערט זיך, ג—וו? — וויעדט זיך דוביאגא צו מאיסיי׳ען נאכדעם ווי מ׳האָט אָבגעפיהרט ל. י. — וויפיעל האָט מען אייך געגעבען?

— זעקס יאָהר און אכט מאָנאטען קא־טאָרגע, — ענטפערט מאיסיי קורץ. דוביאגא מאכט אַ מיטפיהלענדע מינע.

— אי, אי, אי! אזוי פיעל! — וואונדערט ער זיך. — נאָך גאָר אַ אינגעל... אַ קינד... און אזוי פיעל קאטאָרגע!... איהר זיינט דאָך נאָך בייד קינדער... ווי איך לעב אויף דער וועלט, גאָר יונגע קינדער... גאָט מיין גאָט, אזוי פיעל! וואו איז זייער יושר!... זיי האָבען דאָך גאָר קיין הארץ ניט... איך האָב דאָס דאָך שטענדיג געזאָגט... און זאָג עס איצט אויך, ווי איהר זעהט מיך לעבען אויף דער וועלט... יא... איך האָב פאר׳ן אמת קיין מורא ניט... איך זאָג דאָס אפען...

רויידען רעדט ער מיט אַ האָניג־זיסער שטים, ווי אן עלטער־ער וואָלט געוועדט צו קליינע קינ־דער, און דערביי איז ער אפילו אביסעל אויפ־גערעגט. איך קוק אויף איהם און וויים ניט, צו רעדט ער דאָס ערנסט, צו מאכט ער פון אונז חוזק, אָדער דאָס איז גלאט אזוי אַ שפּאס.

— נו, און אייך, בריליאן, וויפיעל האָט מען געגעבען?

איך בין שוין מעהר ניט שלעפּערינ, און איך וויים אליין ניט פארוואָס, נאָר מיר ווילט זיך מאכען אַ שפּאס. ענטפער איך:

— מיר וויפיעל מ׳האָט געגעבען? הונדערט צוויי און אכציג פוד און צוואנציג פונט ברויט... מ׳האָט מיך פּראָטהיילט, היילט עס, אז איך מוז אונבעדינגט אויפעסען 182 פוד מיט 20 פונט טורמע־ברויט...

איך זעה, אז מאיסיי איז ניט צופריעדען מיט מיין ריזיקאלישען שפּאס. דוביאגא עפענט פערוואונדערט די אויגען.

— ס׳הויסט, אייגענטליך... ווי... זאָל מען דאָס פערשטעהן? — פרעגט ער מיך. דערביי ווערט ער רויט און וויסט אליין ניט, צו זאָל ער ווערען בייז, צו זאָל ער רעכענען מיינע ווער־טער פאר אַ וויץ.

— זעהר איינפאך, — ענטפער איך שמייכ־לענדיג. — מ׳האָט מיר געגעבען אכט יאָהר קאטאָרגע: יעדען טאָג בעקומט אן ארעסטאנט דריטהאלבען פונט ברויט. נו, הויבט בערעכענט, וויפיעל ברויט איך וועל אויסעסען אין אכט יאָהר...

ענדליך האָט דוביאגא זיך צוליאכט. זיין געלעכטער איז אַ הילכיגער, פּעטער, קיילעכ־דיגער. וועג ער לאכט, טרייסלט זיך זיין דיקער קערפּער און דער ריעזיגער בויך טאנצט און שפּרינגט אונטער.

באלד פאלט ער אריין אין אַ גוטמוטהיגע, האלב־שטיפּעריישע שטימונג.

— אזוי גיך, בריליאן, האָט איהר שוין בע־וויעזען אויסצורעכענען!... כא־כא־כא!... אַ מאדנע זאך!...

און ער לאכט נאך העכער. ער רערט עפעס, ער דערפרעגט זיך ביי מאיסיי'ן, ער ווערט אלעמאל מעהר בענייסטערט, — איך קען ניט פערשטעהן, צוליעב וואס.

מיך עקעלט זיין געלעכטער. איך קען דאס ניט איבערטראגען. איך בין נערווועז. „א מאדנע זאך", זאגט ער. פאר מיר איז דאס גאר ניט מאדנע. דעם גאנצען וועג פון ריכט צו דער טורמע האב איך ניט געהאט וואס צו טהאן, טראכטען וועגען עפעס ערנסטעס האט זיך ניט געוואלט, און די צייט האט זיך צויגען, ווי פון פעך. נו, האב איך אויסגערעכענט, וויפיעל איך וועל פאר אכט יאהר אויפעסען ברויט, וויפיעל קאשע, זאלץ... און ווייטער גארנישט... וואס איז דא „מאדנע"?... דוביאגא ווערט אבער וואס ווייטער אלץ מעהר „אויפגעלעגט", און מיך רייצט דאס, אין מיר קאכט... פלוצלונג כאפט זיך דוביאגא, קומט צו זיך, האקט זיך אב אינמיטען, ווערט אנגענאסען מיט בלוט. און ניטא שוין דער פרעהליכער, גוטמוטהיג־בערעדעווהיגער מאן. פאר אונז שטעהט דער טורמע־דירעקטאר דוביאגא. דער פנים שטרענג, די ברעמען אנגעכמורעט.

— הערר דירעקטאר! — וועגען איך זיך צו איהם. — מיר זיינען שרעקליך מיעד. זייט אזוי פרייגדליך, הייסט אונז אבנעהמען פונ'ם קאנוואי און אריינלאזען אין קאמער... און אפשר איז מעגליך, מיר זאלען בעקומען הייסע וואסער פאר טהעע... מיר זיינען זעהר הונגעריג.

— הייסע וואסער? — פרעגט ער איבער. — גוט... זאיצעוו! גיב א קוק אין קיך, אפשר איז דא הייסע וואסער... געה, ברענג זיי א טשיי־ניק! טאקע באמת, א רחמנות אויף די אינגלעך... א גאנצען טאג ניט געגעסען, ניט גטרונקען...

און אין דער שטימע הערט זיך שוין דער פריהערדיגער גוטמוטהיגער, פאטערליכער טאן... זיין פנים ווערט ווידער פרעהליכער. אנשטאט דעם אויבער־שליסער, נעהמט ער אליין דעם בוך ביים עלטסטען פון די סאלדאטען, שרייבט אונטער, אז ער האט ערהאלטען צוויי ארעסטאנטען, און שיקט אב דעם קאנוואי. די סאלדאטען געהען אוועק.

דוביאגא זאגט אונז „א גוטע נאכט". איך מיט מאיסיי'ן פערנוינגען זיך העפליך און לאזען זיך געהן אין אונזער קאמער. מיר שפאנען לאנגזאם איבער די טרעפ צום דריטען שטאק, וואו אונזער קאמער געפינט זיך.

פלוצלונג הערען מיר אן אונמענשליכען ברום. דיביאגא דונערט אונטען:

— בריליא־א־אן!... אין דיין מאמע ארריין! צוריק נעה!... קאנוואי!... פריקלאדען!... שינד די חויט פון זיי... בראק מיט די פריקלאדען!... וואו איז דער קאנוואי!... איך היים!... זאי־צעוו!... רוף דעם קאנוואי דורכ'ן טעלעפאן!... מיר זיינען איבערראשט. מיר האבען דאס ניט ערווארטעט. טהוען מיר א ציטער און בליבען שטעהן.

— קום, קוק זיך ניט אום אויף איהם, — זאגט מיר מאיסיי. אבער איך רייד איהם איין, מיר זאלען זיך בעסער אומקעהרען און ארא־געהן ארא.

אין די צוויי מינוט האט דוביאגא זיך אזוי געביטען. אז ס'איז איהם ניט צו דערקענען. ס'איז שוין ניט קיין מענש, ס'איז א העס־ליכער שטיק פלייש. דער פנים טונקעל־רויט, פערשוויצט. די פעטע געשוואלענע באקען זיי־נען געוואהרען ווי איין גרויסער גלאנצענדיגער פאכיר. דער קורצער דיקער האלז האט זיך אזוי אויפגעבלאזען, אז אט־אט, דאכט זיך, וועט פון איהם נעהמען שפריצען בלוט. דאס בריייטע מויל האט זיך מאדנע פערקרימט: עס סטאר־טשען ארויס די מיאוס'ע, שווארצע, פון סיפי־לים דורכגעפויליטע צייהן. די פליישיגע דיקע ליפען הענגען אראב, און א שוים האט זיך בעוויעזען אויף זיי. די געגאלטע דאפעלטע געמבע האט זיך נאך מעהר אויסגעצויגען. דער קאפ איז פערוואהרפען אויף הינטען, די אויגען זיינען אנגענאסען מיט בלוט און גרייט ארויס־צושפרינגען פון זייערע לעכער. די הענד האב־בען זיך איינגעקלאמערט אין די אייזערנע פרענטען פון דער טהיר. און ניטא שוין קיין שטים, ניטא קיין ווארטער, נאר עפעס א בע־שעפעניש ווארפט זיך, עפעס ברומט הייזעריג:

— קא... קא... וואי! פרי... קלאדען!...

אויף דוביאגא'ן איז שרעקליך צו קוקען. דאכט זיך, אט באלד וועט ער בעקומען א שרעקליכען עפילעפטישען אנפאל... פונ'ם ערש־טען בליק האט זיך מיר אויסגעדאכט, אז דער אויבער־שליסער, וואס שטעהט דערבייי, וועט זיך א וואהרהטהאן רופען א דאקטאר. איך האב אבער א טעות געהאט. זאיצעוו שטעהט אויסגעצויגען, האלט די האנד נאכאנאנד „פאד קאזערי־אק" און ריהרט זיך ניט פון ארט. דער פנים איז ביי איהם רוהיג, כמעט גלייכגילטיג. ער איז שוין געוואוינט צו אזוינע זאכען.

— גאספאדין דוביאגא! — שריי איך בייז.

— ווייסט איהר, וואס איך וועל אייך זאגען: הערט שוין אויף מיט אייערע קונצען... דער־עסען, כ'לעבען... ס'איז דאך מיאוס א קוק צו טהאן אויף אייך. וואס קאכט איהר זיך, אשטייגער, וואס זיינט איהר משוגע?... הערט, איך זאג אייך איינמאל פאר אלעמאל: היט זיך! טאמער טהוט איהר ווייטער אזוי, וועט א קויל שוין געפינען דעם וועג צו אייך, און אויב ניט — איז א באמבע...

איך זאג דאס זיכער. איך וויים, אז מיינע ווארטער זיינען ניט א פוסטע דראהונג. ס'איז דאך געווען 1905, דאס יאהר פון אלע מעג־ליכקייטען...

מיינע לעצטע וועלטער מאכען אויף דוביא־
גא'ן א מערקווירדיגען איינדרוק. ער טהוט זיך
א טרייסל מיט אלע גליעדער און קומט בים־
לעכווייז צו זיך.

— ווא־אם?... סטראשען?!... מיר סטרא־
שען?... איך וועל אייך ווייזען, ווי צו סטראשען
דוביאגא'ן!.. איהר, קאטארזשנע מארדעם!..

אבער זיין שטים האט שוין אנגעווארען די
קראפט, און אליין איז ער שוין ניט אזוי
שרעקליך...

— יא, סטראשען... — ענטפער איך רוהיג.

— קום, איזראאיל, וואם וועלען מיר דא
אויסשטעהן!... — צופט מיך מאיסי אונגע־
דולדיג פאר'ן ארבעל.

איך גיב א שטארקען קלאפ מיט דער טהיר
און מיר געהען ארויף די טרעפ. וועז מיר זיי־
נען שוין געווען אין קאמער, האט דוביאגא
וויעדער אנגעהויבען צו מאכען משוגענע שטיק.

— קאנוואי!... פריקלאדען!... — האט ער
געהילכט איבער'ן קאריידאר, אבער אונז האבען
שוין די געשרייען ניט געריהרט. מיר האבען
געווואוסט: עס וועט נאר ניט זיין.

הונגעריגע און טויט־מיעדע זיינען מיר
באלד פערזונקען אין א טיעפען שלאף.

א מערקווירדיגער טיפ געווען אט דער דוב־
יאגא.

אמאל, צוריק מיט יאהרען, איז ער געווען
געהילף־פריסטאוו אין דעם זעלביגען מאהילעוו.
קיינער אין שטאדט האט ניט געוואוסט, פון
וואנען ער האט זיך גענומען, אבער אלע הא־
בען באלד דערפיהלט, אז ער איז דא. דוביאגא'ס
העכסטער אידעאל איז געווען — מאכט. גע־
וועלטיגען איבער אנדערע, געוועלטיגען אום
יעדען פרייז!... און ער האט טאקע געווע־
לטיגט!... מאהילעווער איינוואוינער האבען פאר
איהם מורא געהאט מעהר ווי פאר דעם פאליצ־
מייסטער, מעהר אפילו ווי פאר דעם גובער־
נאטאר. דוביאגא איז געווען א גרעסערע מאכט,
איידער יענע באנדע. יענע האט דער עולם ניט
געזוהען און כמעט ניט געפיהלט, דוביאגא'ן האט
מען געזוהען יעדע מינוט און געפיהלט אלע טעג
פון א נאנץ יאהר, און אלע האבען מורא געהאט
פאר איהם ווי פאר פייער: ארימע און רייכע,
איזוואטשיקעם און טרעגער, קרעמערקעם און
הענדלער, אידען און פויערים. מוטערם האבען
די קינדער נעשראקען מיט'ן נאמען „דוביאגא".
ער איז באמת נעווען אן אומגליק, א מגפה פאר
דער שטאדט. צוויי־דריי מאל אין טאג פלעגט
ער זיך אוועקלאזען איבער זיין שטאדט־טהייל
זוכען „אונארדנונג", און נאטירליך האט ער
שטענדיג געפונען, וואם ער האט נעזוכט. או־
מעטום איז נעווען „אונארדנונג". נעהט א
הענדלערקע איבער'ן טראטואר, איינגעבויגען
אין דרייען אונטער איהר קארב, קוים וואם זי
שלעפט די פים — איז דאם „אונארדנונג".
שטעהען א סך פויערשע פוהרען לעבען ראט־
נער'ס מאגאזין — „אונארדנונג". הינט, פוהר־
לייט, בינדיוושניקעס, בלאטע, שילדען ביי די
קלייטען — אומעטום „אונארדנונג". עס פלי־
הען אין בלאטע אריין איבערגעקאהרטע קערב
מיט אייער און בולקעס, עס שיטען זיך פעטש,
עס יושעט בלוט פון נעזער און צייהן, מען
שלעפט אין אוטשאסטאק בהמות, קעלבער,
פוהרליט, קרעמער, הינט, סעדעבעס, פויערים.
און אין אוטשאסטאק? שטראפען, פראטאקא־
לען און כאבאר, כאבאר אהן אן עק. טאמער
ניט, פליהט דער ארעסטירטער פון אלע טרעפ,
אין קעלער אריין, — און דארטען דערצעהלט
מען איהם שוין די רעכטע מעשה... אז אך און
וועה איז צו דעם, וואם האט קיין נעלד ניט
אדער קיין שכל ניט צו געבען דעם „אדון" אין
„יד". איהר מענט איהם שיין ניט מקנא זיין.

א יאהר פיער האט אזוי דוביאגא געמאכט
„אדרנונג" אין אונזער מאהילעוו. און קלוגע
האבען זיך אויף זיין קאפ געשאטען, ווי האגעל.

טרעפט זיך א מעשה, און דוביאגא פאלט
אריין. עס איז געווען שוין זעהר א מיאוס'ע
מעשה מיט עפעס נאר א נעוואלטיגער סומע
שוהר, און מ'האט שוין ניט געקענט ריינוואשען
דעם נפש. שטאדט־סוהרים האבען שוין לאנג
געבעטען זיך ביים גובערנאטאר: האב רחמנות,
נעהם פון אונז צו דוביאגא'ן. ס'איז אבער
געווען אומזיסט דאם בעטען, וואהרום דוביאגא
איז ביים גובערנאטאר נעווען דער גרעסטע־
חשוב. איצט האט שוין נאטשאלסטוואק ניט
געהאט קיין ברירה: מ'האט דוביאגא'ן צוגע־
נומען פון מאהילעוו. ס'הייסט, אבגעזאגט האט
מען איהם ניט, נאר מ'האט איהם איבערגע־
פיהרט אין אן אנדער שטאדט. ווי די מעשה
איז, מאהילעווו האט לייכטער אבגעאטעמט:
ניטא דוביאגא! ווי א בארג איז אראב פון די
פליציעס. קריסטען האבען זי בריט גע'צלמ'ט,
אידען האבען געהויבען די הענד און די אויגען
צום הימעל: א דאנק דיר, הארציגער גאט!
קינדער האבען דערפיהלט ווי א נייע הויט אויף
די ביינער: אוים דוביאגא!

שפעטער האט מען געהערט וועגען דוביא־
גא'ן א גרוס. ער האט זיך געהאט פערבונדען
מיט א קאמפאניע באסיאקעס־באנדיטען. די
קאמפאניע האט מען נעבאפט. אלעמען האט
מען פער'משפט. דוביאגא איז געבליבען נאנץ.

אין א פאר יאהר ארום איז ער וויעדער אין
מאהילעוו. איצט איז ער שוין דער דירעקטאר
פון טורמע. אבער נעבליבען איז ער דער זעל־
ביגער דעספאט, מיט דער זעלביגער ליעבע צו
מאכט. און דאך איז געווען אין דעם מענשען
א סך אריגינעלעס; אפטמאל איז זיין כאראק־
טער נעווען א רעטענים פאר אונז אלע.

דוביאגא איז ווערט א שטודיום. — אט זיי־
נען א פאר כאראקטעריסטישע אינצידענטען.

ג. ציפּערוויטש:

קלײדער און פוץ אונטער דער קאַפּיטאַליסטישער געזעלשאַפט

(פון דער סעריע: „דער קרומער שפּיגעל פון ס' קאַפּיטאַליזם").

יעדער מענש וויל זיך קלײדן שיין, און יעדער מענש וויל האָבן פּאר זיין געלט „עפּעס רעכטס". אַמאָליגע יאָרן איז די לאַגע געווען אויסנאַם. מ'האָט געטראָגן ביליגע אָדער טייערע קלײדער, יעדערער לויט זיין פּערמעגן, אָבער דאָס מאַטעריאַל פון די קלײדער איז געווען עכט: וואָל איז וואָל, פּלאַקס איז פּלאַקס, זײַד, זוטער, לעדער, געוואַנד — אַלצדינג איז געווען אָכן א פּאַלשקייט אָדער כמעט אָכן א פּאַלשקייט. יעדענפאַלס איז געווען לייכט צו ענטדעקן, ווען עמיצער האָט איך געוואָלט נאַרן מיט נאָכגעמאַכטע זאַכן.

היינט איז אַנדערש. פון איין זײַט איז אויפגעוואקסען די בעדערפניש פון די מאַסן. יעדערער, אפילו דער פּראָסטער ארבייטער, דער פּראָסטער פויע־, וויל זיך איצט אָנטהאָן „לויטן־גלייך" (און דאָס איז זעלבסטפערשטענדלעך, וויל ער פיהלט זיך איצט פונקט אזא בירגער און אזא מיוחס, ווי א מענש פון די אזוי גערופענע „העכערע קלאַסן"), פון דער אנדערער זײַט האָט דער קאַפּיטאַליזם געפונען טויזענדער מיטלען צו פעלשען, נאָכצומאַכן, צו פאַלסיפיצירן פערשיידענע שטאָפּען.

בעקומט זיך איצט א מערקווירדיגע זאַך. דער אונפּערמעגלעכער אָדער וועניג פערמעגלער בער מאַן קען זיך איצט אפשר אָנטהאָן מיט מעהר „שיק", איידער אמאָליגע יאָהרען. ער קען פון ערשטען בליק אויסזען אַן אמת'ער „דענדי". בעטראכט מען אָבער נעהנטער, דערזעהט מען, אז דער קאַפּיטאַליזם בערויבט איהם אויך אין דעם פּרט, ווי אין פיעלע אַנדערע פּרטים. דער קאַפּיטאַליזם מאַכט איהם אָ ר י מ ע ר. ער לאָזט איהם איבער דאָס אויסוועניגסטע, די פּאַרס, די נעשטאַלט פון דעם קלײד, ער נעהמט אָבער צו דעם אינהאַלט: די גוטע קוואַליטעט, די עכטקייט פון דער סחורה. בעקומט זיך דאָס, וואָס מיר רופען „בילינער שיק" און וואָס ס'איז א סימן פון דלות.

דאָס אַליין איז אָבער וועניג. דער קאַפּיטאַליזם טויט אויך אזא אופן דעם ע ס ט ע ט י ש ע ן ג ע ש מ א ק פון די מאַסן, נעהמט ביי זיי צו די פרייד פון געניסן גוטע, אייגענע זאַכן, וועלכע זאָלען זיין פערפערטיגט לויט זייער פערזענלעכן וואונש און זייערע אינדיווידועלע בעדערפנישען. דער קאַפּיטאַליזם בעלויבט אויך דאָס די בריטע ארבייטענדע מאַסן. עטלעכע ביישפּיעלען וועלען ערקלעהרען, וואָס מיר מיינען.

* * *

„פּילץ" און „שטרוי" — וועט ווייסט ניט, אז פון די צוויי מאַטעריאַלען וועלען געמאכט היט? די נעמען „פּילץ־הוט" (פעלט־העט) און „שטרוי־הוט" וועט איהר בענגענען אין יעדען שוי־פענסטער. אָבער אין אמת'ן וועט איהר זעלטען געפינען אמת'ן פּילץ און אמת'ע שטרוי. די פּילץ־היט וועלען היינט געמאכט פון דער בילינסטער וואָל, איבערגעמישט מיט קאַטען; די שטרוי־היט וועלען כמעט אלע געמאכט פון הילצערנע סטרוזשקעס.

עכטער פּילץ פלעגט געמאכט וועלען פון בער־וואָל. ביבער איז אָבער געוואָרען אלעמאָל זעלטענער. האָט מען אָנגעהויבען צומישען פּראָסטע וואָל — דעם פּראָדוקט האָט מען שוין גערופען „האַלב־פּילץ". שפּעטער האָט מען אָנגעהויבען ניצען אויף א הוט פון דעם טיערסטען סאָרט שוין נאָר 30 ג־אַם (אן ערך פון 1 אונץ) ביבער־וואָל. נאָך שפּעטער איז ביבער געוואָרען אזוי טייער, אז מען צאָהלט אן ערך 18 דאָלאר פאר א פונט אויפ'ן פּאַריזער מארק. האָט מען שוין נאָר אינגאנצען אויפגעהערט צו נוצען ביבער. פּילץ וועלט געמאכט פון וואָס איהר וויל, נאָר ניט פון עכטען מאַטעריאל.

דאָס איינגענע מיט שטרוי. „פּאַנאַמא־העטס" פאר'ן פּשוט'ען עולם וועלען געמאכט פון דעם האָלץ פון טאָפּאָל אין די פּאַריזער, בערלינער, ניו יאָרקער פעקטאָרים. מיר רעדען שוין ניט פון די קייַלעכדיגע בילינע העטס („א דאָלאר א שטיק"). די דאָזיגע סחורה וועלט געמאכט־שורט פון איינפאכע סטרוזשקעס. עס פער־שטעהט זיך, אז אין א צוויי־דריי מאָנאָטען וועלען די העט אזוי אָבגעטראָגען, אז זיי טויגען אויף קלאָג.

מיט פוטע־וואַרג איז די לאַנג ניט בעסער, אויב ניט נאָך ערגער. די היינטיגע טעכניק האָט ערפונדען בעזונדערע קונציגע מאשינען, וועלכע ארבייטען זעהר פיין און מאכען אזוינע גע־פלעשטע פּראָדוקטען, וואָס ס'איז שווער צו דער־קענען. די חעמיע העלפט דאָ אויך מיט בעזונ־דערע לאַבאָראַטאָרישע מיטלען. היינטיגע יאָה־רען קען מען אין פוטער־וואַרג אָבנאָרען אפילו דעם ענניטסטען מענשען.

איהר געהט אריין אין א מאגאזין. מען לעגט אייך פאָר פוטער־ן מיט קלינגענדיגע פאַנטאַסטישע נעמען: „בעלגישער קאָטיק", „אויסטראַלישער ביבער", „פּוילישער סוביעל", „מאַנגאָליער שינשילאַ", „באַספּאַרער מאַרדער". וואָס זיינען דאָס פאר סחורות? אונטער די גלענצענדע נעמען בעהאַלטען זיך געוועהנלעכ דער זעהר אויספאַכער קראָליק (אויף ענגליש: רעבביט), דער דעמאָקראַטישער האָז, אדער גאָר א קאַץ אדער א הונט.

פאַלסיפיצירען פוטער אין א גרויסער מאָס האָט מען אָנגעהויבען ערשט די לעצטע ציוואַנציג יאָהר, זינט די פּאַרב־טעכניק איז געווארען זעהר ענטוויקעלט. צוריק מיט א יאָהר ציוואַנציג פלעגען זיך אויסגעבען נאָר ליכטיגע פּאַרבען. היינטיגע יאָהרען מאַכט מען שוין נאָך אַלערליי פוטערן פון אלע מעגליכע פארבען.

א געמאַכטער „קאָטיק" — דאָס איז דער נעמטער זיעג פון אָט דער פאַלסיפיקאַציע. מען נעהמט די פעל פון א קראָליק'ס רוקען, ווענדט האָט געדיכטערע האָר, אַיידער די זייטען. מען שערט זי אָרום, מען פוצט זי אָרום און מען פּאַרבט זי מיט א בערשטעל אזוי לאַנג, ביז זי בעקומט א „נאַטירליכע" פּאַרב פון א קאָטיק (איבער דער פּאַרב האָבען טעכנאַלאָגען א שעהן ביסעל זיך אָנגעמאַטערט, ביז זיי האָבען זי ענטדעקט). כדי צו בעקומען דאָס פוטער פון א „שינשילאַ", וואו עס דארפען זיין אָבגעפּאַרבט נאָר די עקען פון די האָהר, פּאַרבט מען מיט א פּערער, און כדי ס'זאָלען זיך דורכווארפען האָהר פון אַן אנדער פּאַרב, נייהט מען אריין אין דעם קראָליק'ס פעל אייניצעלנע האָהר פון אַן אנדער חיה'ל.

דער סוף לאָזט זיך אויס, אז מען פערקויפט דעם פּובליקום דעם „בעסטען" דאָמען־זשאָקעט פון קאָטיק, אונטערגעשלאָגען מיט דיקע פּאַרוסינע (קענוועס) און וואטע, פאר א פּרייז פון 20 דאָלאר. וען דער זשאָקעט וואָלט געמאכט געווען פון ריכטיגען אָהאָטסקער קאָטיק, וואָלט ער געקאָסט 120 דאָלאר, און פאר א זשאָקעט פון מאָטשאָטקער קאָטיק וואָלט מען געדארפט בעצאָהלען פון 12 ביז 16 הונדערט דאָלאר.

די פוטער־העגדלער זיינען שוין אזוי געוואהנט צו אזא פאַלסיפיקאַציע, אַז זיי האָלטען דאָס נאָר ניט פאר קיין נארעי־יי. ניט לאַנג איז אין פּאַריזער גאריכט פּאַרגעקומען א פּראָצעס צוויישען א בעוואוסטען פוטער־העגדלער און אייניעם, וואָס האָט ביי איהם געקויפט פאר זיין פרוי א קאָטיק־מאַנטעל פאר 240 דאָלאר. דער מאַנטעל, האָט זיך נאכדעם ארויסגעוויזען, איז נעוועז געמאכט פון עכטען קראָליק. האָט דער קויפער אָנגעקלאָגט דעם פערקויפער צום גריכט. פאר'ן גאריכט האָט יענער אפילו ניט גלייקענט, אז דאָס פוטער איז געווען נעמאַנופאקטשורט. פערקאהרט, ער איז נאָך געווען אין כעם, וואָס מען טשעפּעט זיך צו איהם אומזיסט, און האָט גע'טענהט מיט אויפרעגונג:

— וואו איז דאָס געהערט געווארען! זיי וויילען האָבען א קאָטיק־מאַנטעל פאר לומפיגע 240 דאָלאר!... א גלעכטער! יעדערער וויסט דאָך, אז פאר אזא פריים קען מען בעקומען נאָר קראָליק... איבעריגענס, — האָט ער צוגעגעבען רוהיגער, — א חוץ קראָליק פערקויפען מיר נאָר ניט אויפ'ן פאריזער פוטער־מארק.*)

— יא, — האָט דער ריכטער געפרעגט, — אָבער רופען רופט מען זיי אַנדערש?

— געווים! — האָט געענטפערט דער הענדלער. — אָט רופען מיר, צום ביישפיעל, דעם קראָליק־פוטער: „האָדסאָן קאָטיק". נארען נארען מיר דערביי קיינעם ניט. יעדערער וויסט דאָך, אז קיין „האָדסאָן קאָטיק" איז נאָר ניטא אויף דער וועלט. אן אנדער פוטער רופען מיר „קאָלאָמביא עלעקטריק". וועד זשע פערשטעהט ניט, אז ס'איז ניטא אזא פוטער?

דער ריכטער וואונדערט זיך וויייטער.

— אויב אזוי, טא פאר וואָס זשע טראַכט איהר אוים פאר אייערע קראָליקעס אזוינע מערקווירדיגע נעמען? פאר וואָס זאָלט איהר זיי ניט רופען פשוט קראָליק?

— ניין, דאָס איז ניט מעגליך! — האָט דער הענדלער רוהיג געענטפערט. — קראָליקעס וואָלט קיינער ניט געקויפט.

און ער איז געווען גערעכט.

אינטערעסאַנט איז צו בעמערקען, אז אפילו די אלע פאַלסיפיקאַציעס: די „האָדסאָן קראָליקעס", די „קאָלאָמביא עלעקטריק" און אז., זיינען בעשטימט פאר דעם פע־מעגליכערען עולם; די ארבייטער און איבערהויפט דער אָרימער קלאַס קענען זיך ניט פערגינען אפילו קיין אונטערגעפּארבטען קראָליק. פאר זיי וועהרט פאבריצירט א בעזונדערער סארט קינסטליכע פוטער פון וואָל אדער קאטאן.

וועהר האָט ניט נעזעהן די גראָבע אימיטאציע פון קאראקול־בעלכליך פאר'ן פראסטען עולם? די אימיטאציע דערמאָנט נאָר אָן עכטען קאראקול, זי איז שוין אָבער אפילו ניט עהנליך צו איהם. דאָס איינגעע מיט פוך. היינטיגע צייטען מאכט מען אייך פון קאטאן זעהר פיינעם פוך, אנשטאָט צינגעם אדער פויגעל־פוך, אָבער דאָס וואָרימט ניט און האָט ניט קיין דויער. נאָכ'ן ערשטען רענגן אדער נאָך'ן ערשטען פוצען וועהרט דאָס א ריכטיגע שמאטע. קומט אוים, אז אין אלגעמיין קאָסט דאָס טהייערער, אַיידער עכטע סחורה. אָבער אזוי

*) נאָטירליך האָט ער דא גענוימט דעם מאסען־קויפער, וואָס מוז זיך בעגנוגען מיט נאָכגעמאכטע פוטער. רייכע קונים קענען אי אין פּאריז, אי אין בערלין, אי אין לאָנדאָן גיעפינען די בעסטע אויס־וואהל פון פוטערען, וואָס קאָסטען צעהנדליגע טויזענדער דאָלארס.

ווי דער מארק־פרייז איז ניט הויך, איז דאס פאר'ן ארבייטער אנציהענד. די שרייענדיגע רעקלאמע טהוט דאס איבעריגע.

דריי זאכען האבען מען־גליך געמאכט די ענטוויקלונג פון פאלסיפיקאציעס אויף דעם געביעט פון קליידונג.

ערשטענס — דער קאטאן. קאטען (בוימ־וואל) איז אן אמת'ער דעמאקראטישער פראדוקט. ער איז ביליג. איהם קען מען בעאר־בייטען אויף אלערליי אופנים. פון איהם קען מען מאכען די פערשיידענסטע שטאפען. האט טאקע דער קאטאן אבנעהאלטען א זיעג איבער יואל און ליינען אין די לעצטע פאר צעהנדליג יאהר. אבער קאטאן איז ביליג ניט נאר לויט דעם פרייז, נאר אויך לויט'ן ווערטה. קאטאן איז ניט שטארק. די שעהנע פארם פערשווינדט זעהר שנעל. און ס'בליבט — א שמאטע.

אבער קאטאן אליין וואלט ניט געקענט אב־האלטען אזא גרויסען זיעג איבער דער וועלט, וואן ניט די נייע שפין־און וועב־מאשינען. זיי האבען דאס ערשט געקענט בעשאפען פון קא־טאן די אלערליי שטאפען, וואס פון ערשטען קוק זעהען זיי אוים פיין און אין אמת'ען הא־בען זיי קיין ממשות ניט. די מאשין־פראדוק־ציאן האט דאס ערשט מעגליך געמאכט צו פער־פלייצען דעם מארק מיט ביליגער סחורה.

אבער אויך די מאשינען אליין וואלטען ניט געווען גענוג, וואן ניט די קונסט פון פארבען. אין די לעצטע עטליכע יאהר האט די פארבען־אינדוסטריע דערגרייכט וואונדערבארע רעזול־טאטען.

גענוג איין ביישפיעל. צוריק מיט הונ־דערט יאהר האט א פאבריקאנט געקענט פאר־בען שטאפען נאר אין איין פארב: רויט, געל, בלאה און או וו.; אין יאהר 1819 האט מען ערפונדען א מיטעל צו דרוקען אויף שטאפען אן אוזאר (דעזיין) פון צוויי פארבען; אין יאהר 1834 האט מען ערפונדען א מאשין („פערר־טין") וואס דרוקט אן אוזאר פון פיער פארבען, נאכדעם האט קעכלין'ס ערפינדונג געגעבען א מעגליכקייט צו דרוקען מיט אכט פארבען, און זינט דעם יאהר 1900 קען מען דרוקען אויף שטאפען אן אוזאר פון פינף און צוואנציג פארבען.

אין דער זעלבינער צייט זיינען אויך די פארבען אליין ביליגער געווארען. אמאל פלעגט מען מאכען פארבען פון פערשיידענע געוויקסען. די דאזיגע פארבען ניצט מען איצט נאך אויך, אבער נאר פאר די טהייערסטע, שמארקסטע שטאפען. געווהנליך אבער ווערען ענליצט פארבען, וואס ווערען געמאכט פון שטיין־קוילן (אניליין־פארבען). די דאזיגע פארבען גיבען אויך די שעהנסטע קאלירען, די פיינסטע שאטירונגען. זיי זיינען שעהן. נאר וואס דען? זיי האבען דעם חסרון פון אלע פאלסיפי־קאטען (איך וואלט דאס ניכער אננערופען ניט פאלסיפיקאטען, נאר „סורראגאטען" אדער „סאב־סטיטוטען", וויל זיי פ ע ר ב י ט ע ן, פער־טרעטען א טהייערערען, עכטען שטאף): זיי האלטען זיך זעהר א קורצע צייט.

צוליעב די אלע ערפינדונגען איז מעגליך געווארען צו פערפלייצען דעם מארק מיט א ריעזיגער מאסע ביליגע קאטען סחורות, וואס זיינען אפט אויסגעארבייט זעהר עדעל און אב־געפארבט זעהר שעהן, זאגאר ארטיסטיש, מיט א מאסע טענער און שאטירונגען, אבער קיין דויער האבען זיי ניט.

פון קאטאן מאכט מען איצט אויך אזוינע שטאפען, וואס אימיטירען זייד. פון דער־וויטען זעהט דאס אוים פונקט אזוי גלענצענד און שעהן, ווי אמת'ע זייד. אפילו וועז מען טהוט דאס א טאפ, דאכט זיך — עס איז זייד. אבער ניצען קען מען דאס נאר איין מאל. דערביבער ווערען אזוינע שטאפען געברויכט נאר פאר דעקאראטיוו צוועקען.

אן אנדער קאנקורענט פון זייד, דערצו זעהר אן ערנסטער, איז די לעצטע יאהרען געווארען פישוט'ע האלץ. יא, דאס איז א פאקט. נאר ניט לאנג האט מען זיך אויסגעלערענט מאכען פון האלץ אזא מין שטאף, וואס איז זעהר עהנליך צו זייד. ער איז פונקט אזוי ווייך, ער מאכט דעם זעלבינען אייגענטהימליכען אוינ־דרוק, וועז איהר ריהרט איהם אן מיט די פינ־גער. ער האט דעמזעלבינגען גלאנץ און עס איז איהם באמת שווער צו אונטערשיידען פון אמת'ער זייד. נאך מעהר. מיר אליין האט דערצעהלט א דירעקטאר פון א גרויסער פאב־ריק פון קינסטליכע זייד, אז אוינמאל, וועז ער איז געווען אין בערלין און זיך געוואלט קויפען א שארף, האט ער זיך שיער ניט אבגענארט, מיינענדיג אויף קינסטליכע זייד אז דאס איז עכטע. און דאס איז דאך געווען א ס פ ע צ י א ל י ס ט, א מענש וואס קען דעם פאך אויסגעצייכענט. הויינט וואס זאל מען שוין זאג־גען וועגען א געווהנליכען קונה.

די שטאפען, וואס ווערען געמאכט פון קינסטליכע זייד, ווערען זעהר שעהן אבגע־פארבט און זעהען אוים ווי עכטע. דער אונ־פערמעגליכער מענש קויפט דאס, וויל עם וואקסט זיין בעדערפעניש אויסצוזעהן עסטע־טיש, וויל ער וויל זיין געקליידט שעהן און נעם. אבער די מעשה איז, וואס די קינסטליכע זייד קען ניט ווערען געוואשען. פון וואשען ווערט זי אינגאנצען א תל. דאס הייסט, אז ניצען אזוינע זאכען קען מען נאר זעהר א קורצע צייט. זיי דיענען נאר אויף א רגע. און דאס הייסט וויעדער, אז דער מענש קען ניט פאל־שטענדיג בעפרידיגען דורך זיי זיין בעדערפניש.

וואהרום בעפרידיגען א עסטעטישע בעדערפ־ניש אין קליידונג (ווי אין אנדערע פרטים)

הייסט — זיך איינלעבען מיט א ז א ך, צופאסען די זאך צום איינגענעם גע־שמאק, צו דער איינעגער פּערזאן, בעשאפען א געווייסע נאַהענטע פערבינדונג צווישען די איי־נענע עסטעטישע געוואוינהייטען און דער גע־שטאלט, וועלכע דאָס קלייד נעהמט אָן. אונ־זערע באָבעס האָבען פארציטען מעהר עסטע־טישע הנאה געהאט פון די טערקישע שאלען, איידער די היינטיגע פרויען פון זייער קלייד־דונג. דער זיידענער טערקישער שאל איז גע־וועז ניט נאָר א זאך פאר זיך, נאָר א טהיל פון דער פּרוי׳ס פּערזאָן, א שטיק פון איהר „איך". זיי ביידע זיינען געווען איינס. די היינטיגע פרוי קען זיך אזוי ניט צונויפוואקסען מיט דעם געזעלשטאנד, וואָס איז געמאכט פון קינסטליכע זייד, — שוין דערפאר אליין, וואָס די „זייד" קען לעבען נאָר א פּאָר מאָנאטען, אויב ניט נאָר א פּאָר וואָכען.

און דאָס איינענע זעהט איהר אין יעדען שטאָף, אין יעדען געזעלשטאנד, וואָס וועהרט געניצט פאר קלייד־דונג און פּוץ.

עכטע וואָלענע זאכען קאָסטען אָן אוצר. פאר׳ן מיטעלען קאָסטאָמער וועהרט די וואָל גע־מישט מיט קאטאן.

עכטע פעדערען אויף א פרויען־הוט זיינען זעלטען. די מעהרסטע וועהרען געמאנופּעק־טשורט אויף א קינסטליכען אופן.

עכטע דימענטען וועהרען פאר דער מאסע פערבינען דורך געשליפענע גלעזעךע, איינגע־פאסט אין בילִיגען מעטאל. און ס׳איז נאָך גוט, אז די קינסטליכע דימענטען וועהרען גוט בעארבייט און פיין איינגעפאסט. פאר׳ן אר־מען עולם וועהרען די זאכען געמאנופּעקטשורט אזוי גראָב, אז זיי רייסען די אויגען.

העלפאנד־ביין וועהרט פערבינטען דורך סעלו־לאָיד. אפילו דער פערמעגליכער מענש קען ניט זיין זיכער, אז דער קנאָפּ פון זיין שפּאציער־שטאָק, וועלכען ער האָט געקויפט אלס עכטען העלפאנד־ביין, איז ניט געמאכט פון סעלולאָזע. די זאך זעהט אוים שעהן. נאָר וואָס דען? זי איז שוואך און קען לאנג ניט דויערען, בשעת עכטע העלפאנד־ביין איז אן אייביג געוועהר.

* * *

וואָס בעווייזען די אלע פאקטען?

דער קאָפּיטאָליזם שטרעבט ארויסצונעהמען ביי יעדען נעגענשטאנד די נשמה און לאָזען דעם נוף אומגעשטערט. ער מאכט יעדע זאך ע ר ג ע ר, אָבער איהר צורה בלייבט ווי געווען. דער וועהרטה, די אינוועניגסטע בעדייטונג פון יעדען נעגענשטאנד וועהרט פערקלענערט אָדער פערניכטעט, די פּאָרם בלייבט, אפשר נאָך שעהנער ווי פריהער. שוואכע אָבער שרייענ־דיגע סימען אנשטאָט שטארקע לייוועטן; קאטאן אנשטאָט וואָל; סעלולאָיד אנשטאָט העלפאנד־ביין; גיפּס אין נלאָז אנשטאָט מארמאָר, — און אלעם ביליג, און אלעם שעהן. די מאסע קויפט. די מאסע וויל דאָך עפּעם נעניסען פון שעהנקייט, פון עסטעטיק. וואהרפט זי זיך אויף די אלע סחורות.

דאָס הייסט אויף קאָפּיטאָליסטישער שפּראך „דעמאקראטיזירען דעם קאָנסום", מאכען איהם צוגענגליך צו די מאסען.

וואָס זשע. די מאסען קויפען. אָבער וואָס פאר א הנאה האָבען זיי דערפון — דאָס איז שוין אן אנדער פראגע. די מאסען וועהרען ווי פערבלענדט פון דער ביליגקייט. עס הייסט: אן ארבייטער קען היינט אויסזעהן פון אויס־וועניג פונקט ווי זיין באָס. די ארבייטער קע־נען געניסען די גאנצע היינטיגע קולטור.

דאָס איז אָבער פאלש. די מאסען בעקומען א פאלסיפיצירטע קולטור. זיי בעקומען נאָר די פּאָרם, ניט דעם אינהאלט. דאָס ווירקליכע, דאָס עכטע, דאָס וועהרטהפולע בלייבט נאָר פאר די רייכע.

דערפון איז קלאָר, אז די פאלסיפיקאציע שפּיעלט אייגענטליך א שעדליכע אנטי־סא־ציאלע ראָלע.

בעטראכט נאָר א היינטיגען „מיטעל־מען־שען", ווי ער איז פון קאָפּ ביז די פיס פערווי־קעלט אין א נעץ פון פאלסיפיקאציע און סורא־גאטען.

ער שטעהט אויף אין דער פריה. נעשלאָ־פען איז ער אויף א מאטראץ פון ים־גראָז אָדער נאָך אָפּטער פון הילצערנע סטרוזשקעס; וואַ־שען וואשט ער זיך מיט זייף, וואָס אין איהר זיינען דא שעדליכע כעמישע שטאָפען, וועלכע מאכען א תל פון דער הויט; דערפאר אָבער שמעקען די שטאָפען מיט ביליגע פארפומען; זיין צייהן־בערשטעל איז געמאכט פון סעלו־לאָיד מיט גומענע פּיפקעלעך אנשטאָט האָר; קעמען קעמט ער זיך מיט א סעלולאָיד׳ען קע־מעל. ער זעצט זיך צום טיש און טרינקט פאל־סיפיצירטע קאווע מיט וואסערדיגער מילך, פון וועלכער מ׳האָט ארבגענומען דעם קרים; דאָס ברויט שמירט ער מיט מארגארין, וואָס טראָגט דעם קלינגענדיגען נאָמען „פּוטער". שוין פון אין דער פריה, הייסט עס, שלינגט ער איין א מאסע שטאָפען, וואָס מאכען א תל פון זיינע נעדערעס. ביי דער קאווע קוקט אונזער „מיטעל מענש" ארויין אין א צייטונג, וואָס איז נעדרוקט אויף פאלסיפיצירטע האָלץ־פאָפּיער און פער־שפּרייט פאלסיפיצירטע נייעס. נאָכדעם טהוט ער אן א קאלנער און מאנזשעטען, וואָס מאכען נאָך ריכטיגע לייענע וועש און זיינען אָפּט נע־מאכט פון גוטאָפּערטשא אָדער פישוט׳ע פאָפּיר; ער בינדט זיך אויס א שניפּס פון קינסטליכע זייד, טהוט אן א קלייד פון קאטאן מיט א קלייד־נעס צוגאָב פון וואָל, אויפ׳ן קאָפּ א פילץ הוט פון קראָליק־וואָל און נעהט אוועק אין אָפּיס, וואו ער פיהרט א חשבון פון פאלסיפיצירטע

סחורה, אָדער אין פֿאבריק, וואו עס ווערען געמאכט פֿאלסיפיצירטע פֿראָדוקטען, אָדער אין רעאקציע, וואו עס ווערען פֿאלסיפיצירט די נייעס פון טאָג, און אז. וו. דער דינער פון „מיטעל־מענש" איז האלב פֿאלסיפיצירט און שאדט זיין געזונדהייט; טרינקען טרינקט ער אזוינע קינסטלעכע געטראנקען, ווי עבהסינטה, ליקער און אז. וו., וועלכע מען קען ניט פֿערגלייכען מיט נאטירלעכע געטראנקען און וועלכע זיינען מעהר אָדער וועניגער שטארקע גיפטען. אפילו דעם אַוועג גיט דער „מיטעל־מענש" אָבּ צו זיינע אמיזמענטס, וועלכע זיינען כמעט שטענדיג קינסטליך און בעפריעדיגען זיינע עסטעטישע בעדערפֿנישען דורך מאשינאַוועג פֿראָדוקטען: מואוועג פּיקטשורס אָנשטאָט א לעבעדיגע פֿארשטעלונג, פֿאָנאָגראף — אָנשטאָט מוזיק.

עס פערשטעהט זיך, אז דער געוועהנלעכער אָרגאניזם מוז שטענדיג מאכען די שטארקסטע אָנשטרענגונג, כדי זיך צוצופֿאסען צו די אַלע פֿארמען פון דער היינטיגער קאָפּיטאַליסטישער קולטור. און אזוי ווי דער קאָפּיטאַליזם יאָגט זיך כסדר נאָך נייע מערק און אזוי ווי ער ווארפט אַלעמאָל ארויס אויפֿן מארק אַלץ נייע און נייע זאכען (נייע לויט זייער אויסזעהן, ניט לויט זייער אינהאַלט), דעריבער איז דעם היינטיגען מענשען אונמעגלעך זיך צוצופֿאסען צו זיי מיט זיין נשמה. ער האָט פּשוט קיין צייט ניט. ער האָט זיך נאָך ניט איינגעלעבט מיט אַיין סאָרט זאכען, קומען שוין נייערע, שרייענדיגע, גלענצענדע. דעריבער איז די היינטיגע מאַסע אזוי נערוועז אין איהרע מאָדעס, דערער בער יאָגט זי זיך אזוי נאָך אַלע נייע ערפינדונגען אויפֿן געביעט פון קלײדונג און פּוץ, אין נאָך איידער זי האָט איבערגעקאָכט אין סאָרט זאכען, פֿערוואַרפט זי זיי שוין און נעהמט זיך צו א צווייטען.

דער וועג פון די היינטיגע סחורות וועט אַלעמאָל ערגער, זייער ווירקונג אויפֿן געזונד — שעדליכער. אָבער די פֿאָרם איז אַן אינטערעסאנטע, און די פֿאָרם רייצט דעם מאַסען־מענשען און פערדאַרבט זיין נשמה.

נאָך דער וועלט־אויסשטעלונג אין סאנט לואיז האָט אייגנער א פראַנצויזישער קאָפּיטאַליסטישער געלעהרטער מארסיליא אָבגעגעבען א בעריכט וועגען איהר אין פּאריז. האָט ער געזאגט אזוי:

„ניטא קיין אינטערעסאנטערע זאך, ווי זיך דורכגעהן איבער די גרויסע מאגאזינען אין דער צייט וועז זיי שטעלען אוים זייערע סחורות. דאָרט בעגעגענט איהר די פערשיידענסטע קלאַסען מענשען; די זעלביגע עפעקטפולע זאכען רופען ארויס א סענסאציע ביי אָרימע און רייכע, ביי געבילדעטע און אומגעבילדעטע, און מען קויפט זיי פאר „סייל־פרייזען". אמת, די אלע שעהנע, בילליגע זאכען וועלען נאָכדעם ארויסרופען אן אונצופֿרידענהייט ניט ביי אייגנער פון די קויפערינס. זיי וועלען זיך נאָכדעם ארומקוקען, אז ס'איז געווען אן עבירה דאָס געלט. די יצר־הרע'דיגע שפּיצען וועלען זיך זעהר גיך צוריסען. די וואונדערבארע פיינע וועש וועט ניט קענען אויסהאלטען די פֿארייזער לאָנדרי. אָבער וואָס שאדט דאָס! די זאכען האָבען ערפילט זייער אויפגאבע: זיי האָבען געגעבען זייערע בעזיצערינס א מינוט פון לוקסוס, א מעגליכקייט כאָטש אויף א וווילע צו פיהלען אויפֿן קערפער די זעלביגע פיינע וועש מיט שעהנע בעגעדער, וואָס זיי האָבען שטענדיג בעטראכט מיט קנאה אין די פענסטער פון רייכע מאגאזינען און ניט געקענט קויפען, וויל ס'איז געווען צו טהייער. איצט קענען זיי האָבען כאָטש א מינוט פון לוקסוס, פון עסטעטישען פערגעניגען. זאָלען פֿרעדיגער טענה'ן, אז דאָס איז שלעכט, זאָל מען לויבען די צייטען פון אונזערע באָבעס מיט זייערע סאָלידע, פעסטע לייוועטען און גראָבע געניי. מיר וועלען זיך ניט קלאָגען".

אין די וועלטער האָט איהר א לויב־געזאנג דער פאָלסיפיקאציע, א לויב־געזאנג דעם קאָפּיטאַליזם, וועלכער פאָלסיפיצירט די פֿראָדוקטען. מר. מארסיליא לייקענט ניט, אז די אַלע פֿראָדוקטען זיינען ניט שטארק און דעריבער, הייסט עס, טהייער (וואָרום פאר דעם געלט נוצט מען זיי נאָר א קורצע צייט). אָבער ער בערופט זיך אויף דער געוואלדיגער עסטעטישער שער ראָלע, וואָס די אלע נאָכגעמאכטע זאכען שפּיעלען צווישען דער מאסע.

דערביי פערגעסט ער, אז כדי צו האָבען א ווירקליכען עסטעטישען גענוס, איז נויטיג צייט. א מענש דארף זיך איינלעבען מיט א זאָך, עס דארף בעשאפען ווערען א נאָהענטע גייסטיגע פערבינדונג צווישען איהם און דעם געגענשטאנד, עס מוז צוגעפאסט ווערען דאָס נעפיהל צו דער פאָרם און די פאָרם צום נעפיהל, ערשט דעמאָלט קען זיין א נאָרמאלער עסטעטישער פערגעניגען.

דאָס איז אָבער היינט ניט מעגליך. די טעכניק דיענט דעם קאָפּיטאַל. דער קאָפּיטאַל דארף קאָנקורירען. ער דארף ערָאָבערען מארק. ערָאָבערט ער זיי דורך נייע סחורות. די טעכניק ארבייט, ערפינדט, פערפייגנערט די סחורות פון אויסווענינג. דער מענש האָט נאָך ניט בעוויזען זיך צוצופֿאסען צום נייעם, האָגלט עם שוין אויף איהם מיט נאָך נייערע שרייענדיגערע סחורות.

בעקומט זיך ניט קיין נארמאלער עסטעטישער גענוס.

די היינטיגע טעכניק האָט ריזיגע מיטלען צו ענטוויקלען און בעפריעדיגן די עסטעטישע בעדערפֿנישען פון א מענשען. די טעכניק

שטעהט אבער אין דיענסט פון קאפיטאל, טהוט זי פונקט דעם היפוך פון דעם, וואס זי וואלט נעדארפט טהאן.

און עס איז ניט ריכטיג, וועז עמיצער קומט און זאגט, אז דאס איז די שולד פון אויסצעלנע קאפיטאליסטען־שווינדלער. דער אויסצעלנער קאפיטאליסט מעג זיין אזוי עהרליך, ווי נאר מעגליך, — ער מוז פערקויפען נאכגעמאכטע סחורה פאר ביליגע פרייזען, אויב ער ווילּ האבען דעם מאסען־נעברויכער. דער קאפיטאליסט, וואס האט צו טהאן מיט גלעזערנע בריליאנטען — „א קוואדער א שטיק" — איז ניט וועניגער און ניט מעהר עהרליך, ווי דער וואס האנדלט מיט עכטע בריליאנטען. די קאפיטאליסטישע אָרדנונג איז שטארקער פון זיי און צווינגט זיי צו האנדלען מיט פאלסיפיצירטע סחורות.

און ניט שולדיג איז אויך דער קאסטאמער. ס'איז לעכערליך, וועז עמיצער וועט קומען און זאגען: זאל דער קויפער זיך ניט נארען; זאל ער קוקען, וואס ער קויפט. די מעשה איז דאך, וואס ערשטענס קען מען ניט פערלאנגען פון יעדען איינעם, ער זאל זיין א מבין אויף אלע זאכען אין דער וועלט און צווייטענס הא ט ער דאך קיין מיטלען ניט צו קויפען עכטע, גוטע סחורות. מוז ער זיך לאזען נארען, כאטש ער ווייסט, אז דאס וואס ער קויפט האט קיין וועדטה ניט.

און ווייל ער האט ניט קיין אנדער ברירה און נעהמט וואס מען גיט איהם, האט ער קיין מעגליכקייט ניט אויסצוקלייבען לויט זיין וואונש (אלע ביליגע סחורות, ווי אלע יונים, האבען אירן פנים), האט ער ניט קיין מעגליכקייט צו בעזיצען עסטעטישע זאכען. וועדט זיין געשמאק פערדארבען, פערקריפעלט, פערניכטעט.

צאהלט ער מיט זיינע בלוטיגע גראשענס און וועדט בערויבט אין צווייען.

געזעצליך פערבאטען די פאלסיפיקאציע איז אונמעגליך. ארויסגעבען תקנות וואס זאלען פערהיטען דעם קלייגעם מענשעלע געגען דער עקספלואטאציע פונ'ם קאפיטאליזם, וואלט פונקט אזוי גהאלפען, ווי פערבאטען נעהמען פראצענט פאר קאפיטאל. די פאלסיפיקאציע איז אליין שוין געווארען א געזעץ אין דער היינטיגער געזעלשאפט און זי בעפעהלט איצטער געזעצגעבער און הערשער און דיקטירט זיי איהר ווילען.

א. ליטווין:

דאס אידישע לעבען אין צונזער'ס ליעד

(פון דער סעריע „די אידישע פאלקס־שאפונג אין בילדער".)

עבען א קריטישען איבערבליק איבער צונזער'ס ליעד היסט אייגענטליך טויף ארייגקוקען אין דעם רוסישען, געטא־שווייבעל פאר צווויי גרויסע עפאכעם פונ'ם אידישען לעבען. וואהרום קיין פאלקס־דיכטער'ס ליעד איז ניט אזוי ענג פערבונדען מיט דעם לעבען פונ'ם פאלק, מיט אלע זיינע שטרעבונגען און האפענונגען, ווי דאס ליעד פון אליקום צונזער.

זיין קינדהייט און יוגענד זיינען זעהר ריף אין איבערלעבונגען. דאס זיינען די איבערלעבונגען פון דעם ארימען באלעבאטישען קלאס, וואס ליידט דורך א גרויסען קריזיס; וואס פאלט אראב אין זיין עקאנאמישען צושטאנד און זינקט צו דעם שטאפעל פונ'ם המון, פערמישט זיך מיט איהם און מאכט דורך אלע זיינע יסורים.

אט די אלע יסורים לעגען זייער טיעפען שטעמפעל אויף דער נשמה פונ'ם דיכטער. זיי ווערען פאר איהר א קוואל פון בעגייסטערונג, זיי רופען ארויס פון איהר די ריהרענדסטע גנונים, וואס שפיגעלען אב מיט זיך אלע וועה־

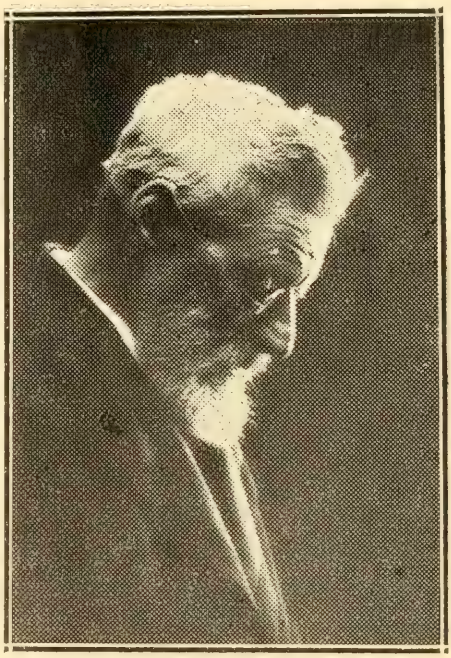

אליקום צונזער

איהם אָבער הויבט זיך אויף אָן, אין די ווייטער־דיגע שטופען פון זיין פּאָעטישער ענטוויקלונג, א נייע קייט פון ל י ט ע ר א ר י ש ע פּ א ל ק ס־ט י מ ל י כ ע דיכטער מיט א מאָדערנער טעכ־ניק פון ריטם, מעטער און גראם.

אזוינע ליטעראריש אויסגעהאלטענע סטרא־פען מיט א פּאָלקאָם מאָדערנעם פערז בעמערקען מיר ביי צונזער׳ן א סך. זיי זיינען אָבער ניט אזוי געהובעלט און געגלעטן, ווי ביי די יונגערע שפּעטערדיגע דיכטער. זייער בוי איז רויה, אָבער קרעפּטיג, אויף א בעזונדער שטיי־גער, זיין, צונזערשער שטייגער. ווי אויסגע־האלטען טעכניש זיין פערז זאָל ניט זיין — איהר וועט איהם קיין מאָל ניט פערבייטען אויף דעם פערז פון אן אנדערן. אזוי קרעפּטיג און טיף אריגינעל איז זיין פערז, פונקט ווי זיין נגון, וואָס ער פערפאסט צום פערז. אייי־גענטליך, וואָס ער פערפאסט פריהער פאר׳ן פערז. וואָרום צונזער פערפאסט פריהער דעם נגון, דערנאָך פאסט ער צו צו איהם דעם מעטער פון זיין פערז. דערין ליעגט דער מערקווייר־דיגער כאראקטער־שטריך פון זיין שאפען. ביי צונזער׳ן שפּיעלט דער קלאנג, די הארמאָניע פון זיין ליעד זעהר א גרויסע ראָלע. ביי איהם איז דער נגון די נשמה און די ווערטער דער גוף פון זיין ליעד. און ער שאפט פריהער די נשמה און דערנאָך דעם גוף... די בעדערפענים פון א רעגעלמעסיגען ריטם ליעגט אין זיין אייי־גענער דיכטערישער נשמה. ווי אן אמת׳ער פאָלקס־דיכטער איז ביי איהם די רעגעלמעסיג־קייטקייט ניט אויסגעמאָסטען אויף א האָר. אין דער אונגעקינסטעלטער פאָלקס־דיכטונג, ביי אלע פעלקער, שפּיעלט אן איבעריגע זילבע, אָדער צוויי, קיין ראָלע ניט. דאָס גלייכען איז קיין געפאהר ניט, וועז א זילבע אָדער צוויי פעהלען צום מאָס. דער מוזיקאָלישער טאָן ביים פאָלק איז עלאסטיש. דער פאָלקס־דיכ־טער אָפּפערט מיט דער טעכניק פון איינצעלנע טהיילען צוליעב דער הארמאָניע פונ׳ם נאנצען, איבערהויפט צוליעב דער הארמאָניע פונ׳ם גע־דאנק. דער געדאנק, וואָס דאָס פאָלקסליעד דרוקט אויס, דאָס בילד, וואָס ער שאפט, מוז זיין קלאָר און גאנץ.

אן דעם כלל האלט זיך אין אלגעמיין צונ־זער אויך. דאָך אָבער שפּיעלט ביי איהם די טעכניק א גרויסע ראָלע. די ווערטער קלייבט ער קיין מאָל ניט אויס. ער רעדט פונקט ווי דאָס פאָלק רעדט. אין זיין ליעד איז די אמת׳ע אונגעקינסטעלטע פאָלקס־שפּראָך, אָבער ניט די שפּראָך פון דער אונטערשטער מאסע. וועז די טהעמע פאָדערט, ברויכט ער העכערע ווערטער. אָבער ער שאפט קיין מאָל ניט קיין נייע ווערטער, אן שטאָלצירט ניט מיט פרעמדע ווערטער. געפינט איהר ביי צונזער׳ן א מאָל „הויך לשון", דארפט איהר ווייסען, אז די ווערטער זיינען שוין לאנג איינגעבירגערט, אויב ניט ביי דער מאסע, איז ביי דעם באלעבא־טישען קלאס. און זאָגט ער אמאָל „מאנד" אנשטאָט „לבנה", דארף זיין אין יענעם אָרט דוקא „מאנד" און ניט „לבנה".

צונזער האָט זיין אידיש געגומען ניט פון ביכער, נאָר פון דעם אמת׳ען ריינעם קוואָל, פונ׳ם פאָלק אלין. ער אליין שטאמט פון יחוס׳דיגע באלעבאטים, וואָס זיינען צוליעב אָרימקייט עקאָנאָמיש ארבגענידערט געוואָרען צום המון. דערביבער איז זיין שפּראָך פאר־ביגער, זאפטיגער און ריינער ווי פון אנדערע פאָלקס־דיכטער, וואָס זיינען געווען פאר איהם. ער בעזיצט ניט קיין שום אנדער שפּראָך אחוץ העברעאיש. די אייראָפּעאישע פּאָעזיע, וואָס איז געווען בעקאנט וועלווע זבארזשער און גאָלדפאדענען, איז פאר איהם כמעט אינגאנצען א פערזינעלטער בוך. נאָר אפילו די העברע־אישע פּאָעזיע ווירקט אויף איהם בלויז מיט איהר אינהאלט, ניט מיט דער טעכנישער זייט. די מאָס פון זיין פערז איז פאָלקאָם מאָדערן און דאָך אָריגינעל. ניט קוקענדיג אויף דער פער־שיידענקייט, אויף דער רייכקייט פון זיין מע־טער, פון זיין ריטם, פון זיין גראם, האָט ער די אויסערליכע פּאָרם און דעם קלאנג פון זיין ליעד ביי קיינעם ניט געבאָרגט. ער האָט אלץ געשעפט פון זיין אייגענעם קוואל.

צונזער איז דער גרעסטער פון אלע אידישע פאָלקסזינגער ניט בלויז דורך דער שטארקייט און אָריגינעלקייט פון זיין טאלאנט. ער פער־

דיענט דעם ערשטען פּלאַץ אין דער אידישער פֿאָלקס־פּאָעזיע אויף דורך דער רייכקייט פון זיין אינטעלֶענענץ, דורך דער בריליאַנטקייט פון זיין בעאָבאכטונגס־קרייז, דורך זיין גרויסע לִיבע צום פֿאָלק, צו דער נאַטור, צום אמת פון׳ם לעבען. צונזער איז ניט בלויז נעווען א פֿאָלקס־זינגער. ער איז נעווען א פֿאָלקס־טריבון אין דעם איידעלסטען זין פון׳ם וואָרט. צונזער איז ערצויגען געוואָרען אין דער יוגענד פאר אן ארבייטער. אין זיין ארבייט — העפטעריי — איז ער נעווען א קינסטלער. נאָר אפילו א קינסטלער א בעל־מלאָכה האָט וועניג חיונה נעהאט מיט זעכציג, זיבעציג יאָהר צוריק. צונזער האָט ניט נעזונגען וויי דער פויגעל זינגט זיינע ערשטע לידער זיינען שוין א צושפּיעל צו דער טראגעדיע פון׳ם אידישען לעבען. זיי וועלען געבאָרען אין דער קאזארמע, וואו ער איז נעווען פערשפּארט מיט 80 אנדערע יונגע צארטע אידישע נפשות־קאנטאָניסטען.

די קאנטאָניסטען־עפּאָכע, דאָס איז די שרעקליכסטע אין לעבען פון די רוסישע אידען. זי איז שרעקליכער פון קישינעוו, פון האָמעל, פון אדעס. זי איז שרעקליכער פאר דעם איצטיגען בלוטיגען מבול. וואָרום אט די לעצטע שיידערליכע איבערלעבונגען האָבען דאָך זייער טרייסט. אין זיי לַיידט דער אידישער גוף. די נשמה בלייבט רויק. די עפּאָכע פון די קאנטאָניסטען, פון די אידישע „באפּערס" איז די שענדליכסטע אין דער אידישער געשיכטע. נאָך קיין מאָל איז ניט נעווען אזא פערפינסטערונג טיף אין דעם אידישען לעבען, ווי אונטער דער הערשאפט פון ניקאָלַאי דעם ערשטען. „מכירת יוסף" ווערט אן אלטעגליכע ערשיינונג פון׳ם אידישען לעבען. ברודער־מאָרד און ברודער־רויב ווערט א נעוועהנליכע פּרנסה ביי אידען.

עם האָט זיך נעפּאָדערט א נביא, וואָס זאָל ארויסטרעטען מיט זיין פייערדיגע שטראָף אויף די אייגענע רויבער און מערדער. און דער ישוזאל קלייבט אוים דעם יונגען אליקום. שוין אין דער קאזארמע שטעלט ער צונויף א כאָר פון 10 קאנטאָניסטען, פערפאסט און זינגט צו־זאמען מיט זיי זיין ערשטע לִיעד „דער פּאָמאניק".

דעם נרעסטען איינדרוק האָט נעמאכט זיין אנדער לִיעד „בעסער נעהמען, איידער נעבען", וואָס ער האָט פערפאסט און נעזונגען מיט זיין איינגען כאָר פאר אן עולם, באלד וויי ער מיט זיי־נע חברים זיינן בעפריידט נעוואָרען פון קאזארמע. אונטער אט דעם בעשיידענעם טיטעל האָט זיך ענטפּלעקט פאר דעם עולם די וויטרקליכקייט פון יענעה נאפּאָרע־עפּאָכע אין איהר גאנצער שוי־נע־דערליכקייט. דאָס איז נעווען די היסטאָריע פון דעם דיכטער אליין. זונבענדיג און ניט בעקומענדיג קיין פּלאַץ וואו צו ארבייטען אין באברויסק, האָט זיך דער יונגער אליקום פער־דונגען פון נויטה פאר א מלמד ביי א ישוב׳ניק אויפ׳ן דאָרף. דער ישוב׳ניק אבער האָט איהם אבגענאלטען אנדערהאלבען זמנים און ניט בעצאָהלט א גראָשען. וועו דער יונגער אליקום איז צו איהם צוגעשטאנען און נעבעטען, ער זאָל איהם בעצאָהלען שכר למוד, האָט דער ישוב׳ניק פאר אזא „העזה" פערקויפט זיין מלמד צו די כאפער פאר 25 רובל. אָט אזוי איז ער אריינגעפאלען אין קאזארמע מיט אנ־דערע קאנטאָניסטען, כאָטש זיין עלטערען ברו־דער האָט מען שוין פריהער געכאפט און פער־שיקט אין וויטען סיביר.

אויסהערענדיג אָט דאָס לִיעד האָט דער עולם, ווי איין מענש, זיך נעוואָלט א לאָז טהאָן אין דאָרף צום ישוב׳ניק און נעוועו גרייט אין זייער צאָרן צו צורייסען איהם אויף שטיקער. גראָד איז ניקאָלַאי דער אכזר געשטאָרבען און אלעקסאנדער דער צווייטער האָט אבגעשאפט די גזירה באלד ווי ער האָט זיך נעזעצט אויפ׳ן טהראָן.

פון דאמאָלס אָן איז ער נעוואָרען בעוואוסט. זיין רוהם איז פערשפּרייט נעוואָרען פון שטאָדט צו שטאָדט. מ׳האָט איהם נעלאדען אויף אבענדען, אין פּריוואטע קאָמפּאניעס און אויף חתונות. ער האָט פערדיענט א סך לייכטער זיין רובל, ווי ארבייטענדיג. און אליקום, דער נעכטיגער „פּאָימאניק", איז נעוואָרען „אליקום בדחן".

איך שטעל זיך אָב מיט א כיוון אויף אָט דעם עפּיזאָד אין צונזער׳ס לעבען, וואָס ווייזט ווי אזוי דער פאָלקסזינגער איז בעטראָטען די קאריערע פון א פּראָפעסיאָנעלען פאָלקס־דיכ־טער. דער דאָזיגער עפּיזאָד ווייזט דייטליך, ווי אזוי זיין לִיעד איז שוין פון אָנהויב אן פערבונדען מיט דער דראמא פון זיין אייגען לעבען און ווי אזוי די דראמא פון זיין אייגען לעבען איז ענג פערקניפט מיט דער אלגעמיינער דראמע פונ׳ם אידישען פאָלקס־לעבען. צונזער האָט אלזא מיט רעכט נעקענט זאָגען וועגען זיך אין זיין לִיעד „מיינע נעפיהלען":

מיין הארץ עלעקטריש קראָפט האָט,
מיינע נערוועו א טעלעגראף־דראָט;
איין ברעג אָנגעטהאָן
אויף מיין נאציאָן,
דער צווייטער ברעג קומט מיר צום לונג.
זיי זאָל וואָס געשעהן,
איך זאָל עס צוזעהן,
פליהט מיר אין הארצען דער פונק.

אָט דאָס לִיעד האָט צונזער נעזונגען שוין אין זיינע שפּעטערדינע יאָהרען אין דער רעכ־טער אויפבליהונג פון זיין טאלאנט. אין דער יוגענד אָבער, בשעת ער האָט זיך ערשט נע־האלטען אין ענטוויקלען, האָט ער ניט קיין פּרע־טענזיעס אויף א דיכטער. ס׳איז א ספק צי ער וויים דאָן, וואָס איז אזוינס א „דיכטער". ער זינגט און שרייבט און דרוקט זיינע קליינע ביכלַאך לִיעדער אונטער דעם בעשיידענעם נא־מען „אליקום בדחן מווילנא". מ׳דארף אויך זאָגען דעם אמת, אז דאמאָלס האָט ער זיך נאָך

מיט דעם נאָמען בדחן ניט געהאט וואָס צו שעהמען. דאָס אידישע לעבען איז נאָך געווען האלב פּאטריאַרכאל. דער בדחן איז געווען א נויטיגע פּערזאָן אויף א חתונה, פונקט ווי דער רב און דער חזן און נאָך מעהר פון דעם רב מיט דעם חזן. אָהן דעם בדחן איז די שמחה פון דער חתונה קיין שמחה ניט געווען. ניט דער רב האָט געהאלטען א דרשה אויף דער חתונה, נאָר ער, דער בדחן. פריהער האָט ער, ווי עס פּאסט פּאר אזא ערנסטע אנגעלעגענהייט אינ׳ם אידישען לעבען, געשטראָפט דער כלה, געזאָגט מוסר די מחותנים. דערנאָך אָבער האָט ער זיי פּרעהליך געמאכט.

דעם בדחן׳ס לוסטיג־מאכעריי איז אָבער קיין מאָל ניט געווען קיין בילליגע לצנות. דאָס אידישע לעבען איז שטענדיג צו ערנסט געווען, אז די פּרעהליכקייט אויף א שמחה זאָל אָנ־נעהמען אן אונגעלומפּערטען, אונגעבונדענעם כאראקטער. דעם בדחן׳ס וויצען און אנעק־דאָטען זיינען כמעט תמיד פערבונדען געווען מיט א פּסוק פון דער תורה, מיט א מאמר פון דער גמרא, מיט א מעשה׳לע, א וועריטעל פון א מדרש. זיי זיינען אויף שטענדיג געווען א קריטיק אויף די זיטען. דער בדחן איז בכלל געווען ביי אידען דער אייניציגער זיטען־קריי־טיקער. וואָס די רעדעל־פיהרער האָבען אן אנ־דערען ניט געקענט פערצייהען, האָט מען דאָס מוזל געווען דעם בדחן. ער איז תמיד געווען דער פערטהיידיגער פון דעם אָריגען פּאָלק׳ס רעכט. דערביבער האָט איהם דאָס פּאָלק ליעב גע־האט און די רייכע האָבען איהם געמוזט דולד זיין.

צונזער׳ס ליעדער קענען אין אלגעמיין אויינ־געטהיילט ווערען אין פיער קאטעגאָריעס: 1) סימבאָליש און פערזאָניפיצירטע ליעדער. צו זיי געהערט א גרויסער טהייל פון זיינע יונגע־ליעדער, ווי צ. ב. „די פעדער", „דאָס ליעד פון זייגער", „ליעד פון ר׳ תחנון". 2) סאָציאָל עקאָנאָמישע מאָטיווען. צו זיי געהער בכלל דער גרעסטער טייל פון אלע זיינע ליעדער. 3) נא־ציאָנאָלע נגונים. וועלכע פערנעהמען אויף א גאנץ בעדייטענדען טייל פון זייגע ליעדער, וואָס ער האָט פערפאסט אין די צייטיגע און מיטעלע יאָהרען, וועו זיין וועלט אנשויאונג איז שוין געווען פאָלקאָם א בעשטימטע.

די סימבאָלישע און פערזאָניפיצירטע בע־לאנגען צו די שעהנסטע פון אלליקום צענזור׳ס מאָטיוועו. פון זיי וועהט מיט דער אמת׳ער שעהנקייט, פרישקייט און תמימות פונ׳ם פאָלקס־ליעד. אין זיי איז אויף די שפראך, מעהר אונגעקינסטעלט, די מאָם קירצער, דער גאנצער בוי איינפאכער. געשריבען האָט ער זיי אין דער פריהער יוגענד, וועו די נשמה פונ׳ם יונגען דיכטער, שוין צואוועהטאָגט אפילו פון שווערע איבערלעבעניסען, איז דאָך נאָך גע־נוג צארט און פריש געווען. צונזער האָט דאן גע־קוקט אויף דער וועלט מעהר מיט די אויגען פון א דיכטער, ווי פון א קריטיקער. אמת, אפילו אינ׳ם „זייגער", אין דער „פעדער" אינ׳ם „ליעד פון דער אויג" קוקט שוין צרויס דער קינפטיגער שטרענגער קריטיקער פון די סאָציאָל־עקאָנא־מישע וואונדען אינ׳ם אידישען לעבען. דער טאָן איז דאָך אָבער נאָך א רוהיגער, א גוטמוטיגער. עס הערט זיך נאָך ניט יענער שארפער וועהטאָג־געפיהל און פּראָטעסט גייסט, וואָס דרינגט דורך צונזער׳ס שפּעטערדיגע ליעדער. די צייט איז אויף אן אנדערע. דאָס איז געווען אין די ערש־טע יאָהרען פון אלעקסאנדער דעם צווייטענס רעגירונג. פונקט, ווי זיין זיידע אלעקסאנדער דער ערשטער, אין דער ערשטער צייט פון זיין הערשאפט, האָט אויף אלעקסאנדער דער צווויי־טער אויפגעוועקט נייע האָפנונגען ביי די רוסי־שע אידען. עס הויבט זיך אין רוסלאנד אָן צו ענטוויקלען קאפיטאליזם. דער קוק אויף אידען, ווי אויף א נויטיגען עלעמענט אין דער ענטוויק־לונג פונ׳ם רוסישען האנדעל, מאכט א געוויסע עגדערונג אין דער בעציהונג פון דער רוסישער רעגירונג צום אידישען פאָלק. די נרויזאמע גזרות פון ניקאָלאי׳ס עפּאָכע ווערען צום טייל אבגעשאפט, צום טייל אבגעשוואכט. די אידען ווערען פריי צוגעלאָזען אין די שקאָלעס, אין די גימנאזיעס, אין די אוניווערזיטעטען. דער בוי פונ׳ם אייזענבאהן דורכ׳ן אידישען תחום פער־שטארקט די קאָמוניקאציע מיט אויסלאנד, מיט די גרעסערע צענטרעס פון פויליען, ליטא און וואהלין. די אידען, אלס שטאָדטישע בעפעלקע־רונג פּראָפיטירען דערפון. די השכלה הויבט אָן צו געהן מיט א האסטיגערען טעמפּ. עס ענטווי־קעלט זיך א אידישער בורזשואזיע קלאס, מיט א גוואלדיגען דורשט צו בילדונג. דיפלאָמען און קאפיטאל... אָבער אט די שאָטענס פון דער השכלה זיינען נאָך דערווייל ניט אזוי קענטיג. דאָס טיעפע בעאָבאכטענדע אויג פונ׳ם פאָלקס־דיכטער בעמערקען שוין אפילו די סתירות צווי־שען דעם אלטען פאטריאַרכאלען בוי פונ׳ם אי־דישען לעבען און די נייע לעבענס־פאָרמען — א פּראָדוקט פון די נייע שטרעבונגען, וואָס ריי־סען זיך האסטיג ארויס אין נעטא. ער בעמערקט זיי, אָבער ער לאכט זיי דערווייל אויס מיט זיין גוטמוטיגען וווייכען הומאָר אין זיין „פוסטען פראנט" און די „פאלשע בילדונג". אין אט די ליעדער איז נאָך ניט קענטיג דער ערביטערטער האס, וואָס דער דיכטער האָט געפיהלט שפּעטער צו דער אידישער בורזשואזיע. אין אונגעקינ־סטעלטע, אמת פאָלקסטימליכע פערזען ווייזט ער אָבער שוין אויף די ערשטע אונצייטיגע, שלעכטע פרוכט, וואָס דער קרומער שידוך פון דער השכלה מיט דעם קאפיטאליזם האָט גע־בראכט אין דער אידישער נאס.

אין די ווייטערע קאפיטלען וועלען מיר לאָ־זען צונזער׳ס ווערק אליין רעדען פאר זיך.

י. היערי:

דער גלות תימן אין דער פּינדיסט, דער משיח

(צו דער ארבייטער פראגע אין ארץ ישראל)

וויפֿ אויגעם פון די ציוניסטישע קאָנגרעסען איז דאָס געווען, וועגן עס האָט זיך צום ערשטען מאָל ערוועקט דאָרט די ארבייטער־פראגע אין ארץ ישראל, די פראגע ווי קריגט מען אויפֿלכע אידישע ארבייטער, וועלכע זאָלען זיך קאָנען בענוגענען מיט אַזוי וועניג און זאָלען גלייכצייטיג זיין אַזוי פעהיג, ווי די אָרטיגע בעפעלקערונג פון לאַנד, די אראבער, „די אמת׳ע שאפער און בויער פון דעם נאַציאָנאַלען בנין" פאר אונז. האָט זיך א דייטשער פּראָפעסאָר־ציוניסט געמאָלדען צום וואָרט, און האָט צום ערשטען מאָל קאָנקרעט און דייטלִיך בעקאנט די ציוניסטישע און די אידישע וועלט מיט אונזערע פערשטויסענע שטאַמס־ברידער פון דעם שרעקליכען גלות־תימן. דער פּראָפעסאָר האָט דערצעהלט: „ווייט, ווייט אין תימן, אין דעם זיד־וועסטליכען טהייל פון דעם אראבישען האלב־אינזל, וועלכער גרענצט זיך אין צפון פון דער גרויסער פּאָרט־סטאָדט אדען, אין מערב מיט דעם רויטען ים, אין מזרח מיט׳ן הויך־לאַנד פון צענטער־אראביען, וואוינען דאָרט אונזערע ברידער שוין פיעל הונדערטער צי טויזענדער יאָהרען. זייער ריכטיגע צאָהל ווייס נעמוי קיינער ניט; מען שאצט זייער צאָהל אונגעפעהר אין זעכציג טויזענד, נאָר פון יאָהר צו יאָהר ווערען זיי אלץ וועניגער און וועניגער. די שטענדיגע אויפֿשטאנדען איז מלחמות פון די פיעלע קלייניע ווילדע שבטים און דער שטענדיגער בענליכטער פון קלייניע און גרויסע מלחמות, דער הונגער, מאכען אפט א חורבן פון גאנצע דערפער און שטעדטלעך. מענשען אין די הונדערטער פאלען אין גאם ווי פליגען, הייזער ווערען חרוב, שוהלען פערווויסט, און זייער צאָהל ווערט פון יאָהר צו יאָהר וועניגער, וועניגער. שרעקליכ ווערען זיי אונטערדריקט פון דער ווילדער אראבער בעפעלקערונג, צווישען וועלכע זיי וואוינען. דער תימנ׳ער איז ווערט אפיציעל אין די געזעצען און די בעפעהלען פון יענעם נעגענער נערופען מיט דעם שענדליכען נאָמען „השפל", די אידישע האָב און גוטס איז דאָרט הפקר. וועגן די אידען גיבען ניט מיט גוטען, נעהמען די אראבער אליין מיט גוואלד. די אראבער לאָזען ניט די אידען וואוינען צוזאמען מיט זיי אין זייערע וואוינפלעצער, זיי דערווייטערען זיי הינטער די וועגד פון שטאָדט, און דאָרט זיצען די אידען אין דער פינסטערניש און ווייסטע הייליען ווי ווילדע חיות, אין גרויס שרעק פון ווילדע נאכט־רויבער. און ווער פון די אידען עס פערמאָגט עפעס גוטס, ציערונג, פערגראָבט ער דאָס טיף אין דער ערד, קיינער זאָל נישט ווייסען וואו דאָס איז.

די אידישע סוחרים און קרעמערס קריגען קוים מיט גרויס שווירִיגקייטען פאר פיעל געלד א שלעכטען פּלאַץ אין שטאָדט־מארק, און דאָס נאָר אויף ביי־טאָג. אויף ביי־נאכט מוזען

זיי זיך צוריקקעהרען אין זייערע פינסטערע ווייסטע הייליען, וואָס אויסער דער שטאָדט, לאָזען זיי דאָס ביסעל גוטס אויף הפקר. וועגן עמיצער וועט דאָס אנריהרען, איז פערפאלען, ווייל וועגן ביי א אידען טרעפט א גנבה און ער מעלדעט וועגען דעם שופט, הייסט איהם דער שופט אליין דעם גנב ברענגען, און וועגן דעם דאָזיגער איד פאר גרויס פּחד און מורא וואגט אפילו ניט דעם גנב׳ס נאָמען אָנרופען, וועגן ער וויים איהם אפילו, פאר שרעק דער גנב זאָל איהם די צווייטע נאכט ניט הרג׳ענען, דאן בעשטראָפט איהם דער שופט מיט א געלד־

שטראף אין דער וועלט פון דער גנבה, און דערצו קריגט ער נאך שטארק געשלאגען. און דעריבער וועט עס קומט ביי אידען פאר א גנבה, מאכט ער א שווייג וועגען דעם, און ער בעט נאך זיינע אידישע שכנים, וועלכע דערווייסען זיך פון דער גנבה, אז זיי זאלען אויך נישט וואגען א וואָרט וועגען דעם צו רעידען, כדי עס זאל ניט קומען צו די אויערען פון דעם שופט. פאר יעדער קלייניגקייט, וואס מען בעשולדיגט אין תימן דעם אידען, מוז ער צאהלען אזעלכע געלד־שטראפען, וואס איז איבער זיינע כחות, און וועט ער האט ניט צו בעצאהלען, שמידט מען איהם אין אייזערנע קייטען און ער וועלט שרעקליך געפיינigt עטליכע טעג. נאכהער קומט איינער פון די שופטים־ריכטער, דער פאר־שטעהער פון גלויבען, צו איהם אין טורמע, און רעדט איהם איין, אז ער זאל איבערבייטען זיין אידישען גלויבען. דאן וועט איהם גוט זיין. וועט ער קריגען נאך גרעסערע שטראף און צרות; ער וועט נאך קריגען שטראף פאר דאס פערשוועכען דאס פרעמדע גלויבען. א איד, וועט ער בענעגענט א מוסולמאנער אין גאס, סיי א רייכען, סיי אן ארימען, מוז ער דער ערשטער בעגריסען דעם בענעגענטען מיט די ווערטער „פריעדען אויף מיין הערר". דער מוסולמאנער, וועט ער וויל, קען ער איהם שטילער־הייד קאלט ענטפערען. דער איד טאר אין קיין וויסע, גרינע, רויטע קליידער זיך ניט אנטהאן, נאר אין שווארצע. קיין טיכעל אויף זיין היטעל טאר ער ניט ארומבינדען, ווי עס טהוען דאס די מוסולמאנער. די קליידער, וועלכע פערדעקען קוים נאר די לייב, זיינען זיי געוואונגען צו טראגען נאר ביז די קניע. וועג זיי געהען ארוים פון זייער אידישען קווארטאל, מוזען זיי אויסטהאן די שיך און געהן באארוועס. אין דער רעכטער זייט פון א מאהמעדאנער טארען זיי ניט גענהן. אין באד צוואמען מיט די מוסולמאנער טארען זיי זיך ניט באדען, כדי זיי זאלען ניט מטמא מאכען די וואסער, אבער הייצען די באד — מיט מענשליכער צואה, וועלכע זיי דארפען אויסרייניגען פון אלע אומרייניגקייטע פלעצער און טריקענען, וואס די מוסולמאנער האלטען עס פאר דער שענדליכסטער ארבייט אין דער וועלט, — דאס מוזען די אידען יא טהאן, און דאס איז שוין כמעט ווי א געזעץ געווארען, און פאר קיין געלד קען דאס ניט אויסגעלייזט ווערען. די אידען, וואס ארבייטען ביי די מוסולמאנער, ארבייטען שווער און ביטער ווי אייזלען א גאנצע וואך, צו צוועלף שטונדען יעדען טאג, ווערען בעהאנדעלט פיעל ערגער פון די ערגסטע קנעכט און קריגען בעצאהלט פאר דער גאנצער וואך שווערער ארבייט זעכציג סענט (60)."

נאך אין נאך אזעלכע שרעקליכע פאקטען האט דער פראפעסאר פאר דעם ציוניסטישען קאנגרעס וועגען דאס לעבען פון אונזערע פער־געסענע שטאמם־ברידער דערצעהלט, און צום סוף פון זיין רעדע האט ער א פראקטישען פאר־שלאג געמאכט, דהיינו: „אז די ציוניסטישע ארגאניזאציע זאל די אידען פון גלות־תימן בע־פריען און קיין ארץ־ישראל זיי איבערפיהרען, און צווישן וויכטיגע ארבייטען וועט די ציוניס־טישע ארגאניזאציע אויפטהאן. ערשטענס, א סוף מאכען צו דעם שרעקליכסטען פון אלע גלות'ען, און צווייטענס ביליגע ארבייטער פאר די קאלאניסטען אונזערע אויף די פעלדער פון יהודה שאפען".

געגען דעם דאזיגען פארשלאג זיינען ארוים־געטראטען אייניגע פון די מעהר דעמאקראַ־טישע רוסישע ציוניסטען. דער מאטיוו פון זייער געגנערשאפט איז געווען אין קורצען: „אז די ציוניסטישע ארגאניזאציע דארף געווים זעהן עפעם טהאן פאר אונזערע אונגליקליכע ברידער פון תימן, נאר פאר קיין אופן טאר זיך די ציו־ניסטישע ארגאניזאציע ניט פערנעהמען מיט אזא ארבייט ווי צושטעלען ביליגע ארבייטער־הענד פאר אונזערע קאלאניסטען מיוחסים נאר דערפאר, וואס זיי געפינען זיך אויף די פעלדער פון יהודה".

דער פארשלאג פון דעם דייטשען פראפע־סאר איז דאמאלס פערוואַרפען געוואָרען. און ניט געוואוסט האבען זיי, די דאזיגע רוסישע ציוניסטען, זיך נאר ניט געקענט פארשטעלען אויף א ווייל, אז די זעלבע ציוניסטישע ארגא־ניזאציע וועט גאר אין גיכען זיך גאנץ ערנסט בעשעפטיגען מיט דער פראגע פון די תימנ'ער אידען, און ניט אזוי ציליעב דעם ערשטען מא־טיוו — בעפריייען די אידען פון גלות תימן, נאר טאקע מעהר ציליעב דעם צווייטען — בעזארגען אונזערע מיוחסים־קאלאניסטען, דעם פאלק'ס קעסט־קינדער, די בני־ציון, מיט ביליגע ארבייי־טער, קנעכט, דיענער און מיט וואלוועלע דיענ־סטען בעזארגען אונזערע איידעל־געפאשעטע אויף דעם פאלקס־רעכענונג בנות־ציון.

2.

איידער איך וועל דערצעהלען ווי די ציוניס־טישע ארגאניזאציע האט זיך גענומען צו בע־פריייען די אידען פון גלות־תימן און זיי אין ארץ ישראל געבראכט, מוז איך זיך אפשטעלען אויך אויף אן אנדער אידישער ארגאניזאציע, — די „אליאנס" פון פאריז, די חברה „כל ישראל חברים", וועלכע האט זיך אויך אין דעם שיקזאל פון אונזערע דערשלאגענע ברידער פון גלות־תימן דערמאנט. די דאזיגע רייכע חברה האט בעפאלמעכטיגט איהר דירעקטאר פון דער אליאנס־שולע אין קאהיר, מצרים, אז ער זאל פאהרען אין תימן און זעהן דארט, וואס פאר א הילף מען קען געבען יענע אומגליקליכע ברידער.

די דאָזיגע רייזע פון דעם דירעקטאָר פון קאָהיר, ענגיפטען, קיין תימן האָט קיין ערפאָלג ניט געהאט; מען האָט איהם ארעסטירט אין מיטען וועג, געבראכט צוריק קיין מצרים, און מעהר איז ער שוין ניט געפאָהרען, און אָן די גרויסע, שרעקליכע צרות־לײדען פון אונזערע ברידער אין תימן האָט מען וויעדער פערגעסען. ערשט וועהן די קאָנסטיטוציע איז אין טערקיי געקומען און געגעבען געוואָרען און די וועגען זיינען גע־

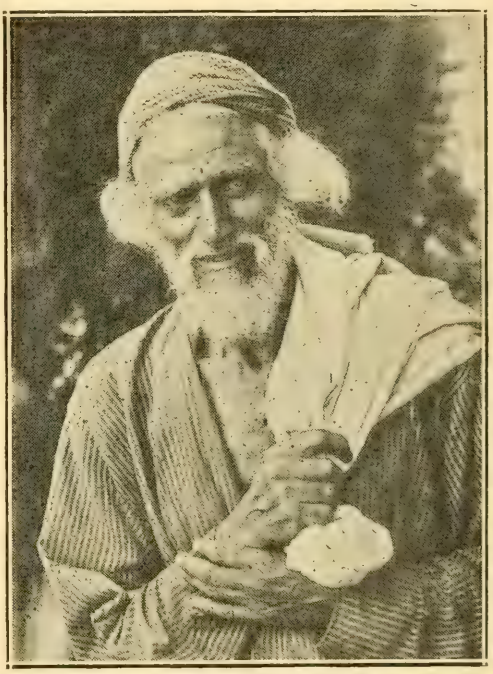

וואָרען עטוואָס זיכערער, האָט וויעדער די זעלבע „אליאנס איזראעליט" פון פאַריז זיך דערמאָנט אָן דעם גלות־תימן און בעשטימט וויעדער צו שיקען שוין אָן אנדערען, דעם דירעקטאָר פון דער אליאנס־שולע אין ביירוט, סיריע, הערר יום־טוב צמח, מיט דעם אויפטראג אויסצופאָרשען די בעדינגונגען און די סיסטעם וווי אזוי צו גרינדען דאָרט אליאנס־שולען. דער הערר צמח, נאכהער ווי ער האָט בעזוכט קאָנסטאַנטינאָפּעל, און האָט דאָרט געקראָגען בריוף פון דער הויפט־רעגיערונג צו דער אָרטיגער רעגירונג, און מיט דער הילף פון דעם חכם־באשי ר' חיים נחום און אנדערע, האָט ער זיך אוועקגעלאָזען אויף זיין רייזע, און דעם 21טען פעברואר, 1910, איז ער אָנגעקומען אין דער שטאָדט „צנעה", די גרעסטע אידישע קהלה אין תימן... איך וועל נעבען אייניגע אויסצוגען פון די זעהר וויכטיגע ברייף, וואָס דער דירעקטאָר פון דער אליאנס־שולע אין ביירוט, סיריע, הערר יום־טוב צמח האָט געשיקט פון תימן צו זיין חברה „אליאנס־איזראעליט" אין פאַריז:

„איך וועל זיך ניט אָפּשטעלען אויף אלעם, וואָס עס האָט מיך געטראָפען און וואָס עס האָט מיט מיר פאַסירט, און וואָס איך האָב געזעהן און געהערט פאָהרענדיג אָהער. איך וועל צוטרעטען גליידְ צו די אייניצעלהייטען, ווי אזוי איך בין אָנגעקומען אין דער אידישער הויפטשטאָדט פון תימן. וועהן איך האָב פערלאָזט די שטאָדט „חודידה" האָב איך געקראָגען א צוגעשיקטען לאָנענען „ברוך הבא" פון די אידען פון צנעה. אויפ'ן וועג האָב איך זיך צושמועסט מיט מיינע סאָלדאָטען־בעגלייטער, און פרעג זיי, צו בענעגענען זיי פיעל אידען ארומפאָהרענדיג שטענדיג איבער'ן לאנד? האָבען זיי מיר געענטפערט, אז אין דער געגענד, וואו מיר פאָהרען, זיינען זעהר פיעל אידען פאַראן, און די אלע פעלדער, וואָס מיר פאָהרען פאַרבייַ, ווערען דורך אידען בעארבייט. אזוי וויַ מיר רייַדען (דאָס איז געווען פינף שעה ווייט פון דער שטאָדט צנעה) האָבען זיך דערנאָהענט צו אונז און צוגעקומען צוויי אידען, אָנגעטאָהן אין בלאָהע, גראָבע כאלאָטען, וואָס דערגרייכען זיי קוים ביז די קניע, אויף די כאלאָטען טלית־קטן'ס, די קעפּ פערבונדען מיט טיכער, די פּאות דערלאָנגען ביז צום האלז. דאָס זיינען געווען צוויי אויסדערוועהלטע חכמים פון דער צנעה'ר קהלה מיך מקבל פּנים זיין מיט א ברכה. איך האָב זיי אויסגעדריקט מיין צער, וואָס זיי האָבען זיך אזוי מטריח געווען פון מיינעטוועגען צו געהן צופוס מעהר ווי פינף שעה אנטקעגען מיר, און אט וואָס זיי האָבען מיר דערויף געענטפערט.

מיר וואָלטען געגאנגען נאָך מעהר, נאָר ציליעב שבת איז אונז אונמעגליך געווען ארויסצוגעהן פריהער. מיר זיינען אזוי צופריעדען און פרעהען זיך מיט דיין קומען צו אונז, אז מיר וויסען נאָר ניט ווי צו אויסדריקען אונזער פרייד. אונזער נאנג איצט אנטקעגען דיר איז א תענוג פאַר אונז אלע, וועלכע האָבען נאָר צרות און אומגליקען שטענדיג.

אט אזוי זיינען מיר זיך ווייַטער געגאנגען, זיך נעדרעהט צווישען וויסטע און אויך בעאָר־בייטע פעלדער. מיט זון־אונטערגאנג זיינען מיר ארויף אויף דעם לעצטען בערגעל, פון וועלכען עם זעהט זיך שוין די וויסע שעהנע שטאָדט צנעה, וועלכע איז אויסגעשפרייט אין א שעהנעם גרינעם טהאָל. די שטאָדט איז אין גאנצען בעגולדעט געווען מיט די שטראהלען פון זון־אונטערגאנג. א המון אידען זיינען ארויסגעגאנגען אנטקעגען אונז. מיט אלערליי משונה־מאָדנע לעבעדיגע תנועות און אויסגעשרייען האָבען זיי אויסגעדריקט זייער צופריעדענהייט. איינינע פון זיי האָבען גענומען קושען מיינע הענד און מיינע קלייידער. עם זיינען געווען אויך אלע רבנים, די פני פון דער עדה. איך

בין אראָפגעקראָבען פון מיין פערד און איך האָב זיך אוועקגעזעצט גלייך מיט אַלעמען אונטער דעם שאָטען פון די בוימער. איך האָב זיך מיט א טרויער איינגעקוקט אין זיי, אין זייער גאנצען הלוך, אין זייער אומעטיג, בעלויידינט דער־שלאָגענעם אויסדרוק, אין זייער איין און אייניגען טרויעריגען מלבוש, אויף זיערע געגאָלטע קעפּ מיט די לאנגע פּאות איבער דער גאנצער לענג פון די באָקען. אין א ביסעל ציט ארום זיינען מיר אויפגעשטאנען צו פאָרטזעצען אונזער רייזע, און דאָ האָבען זיי מיך גענומען אריינצוזעצען זיך אין אזא אַלטען וואָגען, וועל־כען זיי האָבען מיטגענראכט. זיי אליין זיינען אַלע געגאנגען צו־פוס. א גאנצע חברה בחורים האָבען זיך איינגעשפאנט אין וואָגען און זיי האָבען מיך געטראָגען מיט תרועה־שאַלען און מיט יום־טוב'דיגע אויסגעשרייען פון דעם גאנ־צען המון.

דער המון האָט זיך אַלץ פערמעהרט און גרעסער געוואָרען, און וועו מיר האָבען שוין דערגרייכט די שטאָדט צנעה זיינען שוין אַלע אידען פון צנעה מיט אונז געוועזען. אין שטאָדט זיינען מיר אריינגעקומען דורך דעם „אידישען טויער", וואָס פיהרט אין אידישען קוואָרטאל. דער קוואָרטאל הויבט זיך אן מיט א בריייטער גאס פון זעכציג מעטער די בריים, בעבויט פון ביידע זייטען מיט קליינע, ערדישע הייזלעך, וועלכע זיינען אויסגעהאקט שורות־ווייז, מיט קליינע פענסטערלעך. פון די דאָזיגע קליינע פענסטערלעך און פון די טהירען האָבען ארויסגעקוקט אזעלכע נייגעריגע, נאָר זעהר דער־שראָקענע פנימ'ער פון פרויען אָנגעטהאָן אין אריימע כאַלאָטען מיט שוואַרצע טיכער אויף די קעפּ. מיר האָבען זיך אריינגעשפּאַרט אין אייי־נעם פון די ענגסטע אריינגאנגען, פול מיט שמוץ, און מיר האָבען זיך אָפּגעשטעלט פאר א הויז, וועלכע איז געווען צוגעגרייט פאר מיר פאר מיין וואוינונג. דאָס אויסערליכע אויסזעהן פון דער הויז איז געווען זעהר א טרויעריגעס. ער־דישע וועגד אָהן קאָלך, בעדעקט מיט פיעל זשאָבעס. דורך א ניעדריגער טהיר האָבען מיר זיך וויי עס איז דורכגעשפּאַרט אין א פינסטע־רען, ענגען אריינגאנג, און פון דאָרטען זיינען מיר ארויף אויף די טרעפּ צו מיין צימער, אוי באלד, ניט איבערבייטענדיג אפילו מיינע קליי־דער פון וועג, האָב איך אָנגעהויבען אויפּצונעהמען די פּני פון שטאָדט. וויעדער האָט זיך אָנגע־הויבען דאָס אויסדריקען פון פרייד צום שליח פון „כל ישראל חברים" מיט דער האָפנונג, אז איך וועל פערגרינגערען זייער לאנג, און איינער נאָך דעם אנדערען האָבען אַלע כמעט דאָסזעלבע מיר געזאָגט: „מיר זיינען פראים, אבער מיר וועלען וועלען מענשען... שוין וויפיעל ציים, אז מיר האָבען זיך געבעטען, געשריבען און גע־וויינט און קיינער האָט זיך צו אונז ניט צו־נעהערט. און איצט האָט זיך גאָט אויף אונז דערבארימט און ער האָט דיך צו אונז געשיקט".

איך האָב זיך איינגעקוקט אין זייערע פנים'ער, זיך איינגעהערט אין זייערע רייד, און איך זאָג: ניין! ניט קיין פראים זיינען די דאָזיגע פערגעסענע ברידער אונזערע, כאָטש זיי זעהען עס אויסערליך אוים. זייערע געשפּרע־כען האָבען אויף מיר געמאכט דעם בעסטען איינדרוק. דאָס זיינען מענשען מיט עכל, זיי בעטראכטען און רייזען וועגען יעדער זאך מיט א נעוונטען פערשטאנד. די גייסטיגע ארבייט זייערע, די תפילות, דאָס לערנען תלמוד, זייערע וכוחים און זייער פילאָסאָפירען צווישען זיך — דאָס אלץ האָט אויסגעשאַרפט זייער מוח, ענט־וויקעלט זייער גייסט. דאָס דריקען פון די ווילדע ארבער האָט אבער זיי אזוי ערניעדרינט און זיי אזוי פער'מיאוס'ט אין א פרעמדען'ס אויגען, ביז זיי זיינען אין זייערע אויגען אליין אויך פער'מיאוס'ט געוואָרען. עס פעהלט זיי דער גלויבען אין זייערע אייגענע כח. זיי דארפען א מענשען, וועלכער זאָל פאר זיי רייי־דען און א מליץ־יושר זיין ביי דער רעגיערונג."

אין א צווייטען בריף פון דער זעלבער שטאָדט שרייבט דער דירעקטאָר פון דער אליאנס־שולע, יום טוב צמח:

„שוין מעהר ווי א וואָך זאָ איך בין דאָ. און מיין ערשטער איינדרוק בלייבט ווי געווען. דאָס זיינען מענשען זעהר אומגליקליכע, וויסען אלע גוט תורה. עס פעהלט זיי אבער אירגענד וועלכע וויסענשאפט, עס פעהלט זיי אויך זעלבסט־רעספּעקט צו זיך אליין. וועו א מענש בעלויידיגט זיי, וועלען זיי איהם פערשווייגען, זיך מאכענדיג נאָר ניט פערשטעהן די בעלויי־דיגונג. וועו אראבישע קינדער וואַרפען אויף זיי שטיינער, וועלען זיי אנטלויפען פון זיי. זיי בענוגענען זיך מיט א שטיקעל גערשטען־ברויט און מיט א ביסעל הלבה, אזא שארפער מאכל. אפטמאל האָבען זיי אויך א ביסעל משקה. וועו זיי האָבען נאָר אזא עסען, פערברענגען זיי שוין זייער צייט אין תפלות און אין לויב־נע־זאנגען. די קינדער זיינען זעהר לייבע און לום־טיגע. זיי ווילען לערנען און זיי זיינען גיך תופס וואָס מען לערנט מיט זיי.

אין דער צייט פון דער וואָך האָב איך גע־מאכט א סטאטיסטיקע פון די אידען אין צנעה, און זייער צאהל איז ניט מעהר ווי 2,700 מע־נער, פרויען און קינדער. די תימנ'ער הכמים זיינען נשתומם געוואָרען פון דער צאהל. ווי איז דאָס נאָר מעגליך? בעת איך בין אריינ־געקומען אין צנעה האָבען זיי מיר געזאָגט, אז זיי זיינען געווועזען 10,000. פון די גרויסע אנ־פאלען, גזירות און רדיפות זיינען זיי נאָר פער־בליבען 5,000. און איצט ווייזט זיך ארויס,

אז פון דער צאָהל איז אויך נישט מעהר ווי א העלפט דאָ? אָבער אזוי איז עס דער אמתן: אין צנעה איז מעהר ווי 2,700 אידען נישטאָ. די פרויען היראטהען צו 9 יאָהר. אויך האָב געזעהן אין איין פאמיליע דריי פרויען, וואָס אַלע דריי צוזאמען זיינען ניט אַלט קיין 35 יאָהר אפילו...“

דאָס זיינען די וויכטיגסטע שטעלען פון יום־טוב צמח׳ס ברייף פון תימן קיין פּאריז צו דער חברה „אליאנס איזראעליט“. נאָך די

בריף האָט די חברה איהם בעפאָלמעכטיגט צו גרינדען אין דער שטאָדט צנעה א שולע פון קויפען א פּלאץ פאר אזא שולע.

די שולע איז אין גיכען געגרינדעט געוואָרען, און ארום איהר האָט זיך געזאמעלט קאָנצעסטרירט א געזעלשאפט פאר אויפקלעהרונג און בילדונג — די „אגודה פקחי עין“. און עס האָט זיך געזאמען רעגען און בעוועגען. דאָס איז אָבער ניט געפעלען געוואָרען דעם הערשער פון יענער געגענד. ער האָט די שולע פאר־מאכט, די לעהרער ארעסטירט. קוים מיט צרות האָט מען זיי בעפרייט. און דערמיט האָבען זיך געענדיגט די פיאָנטראָפישע טובות פון דער רייכער חברה „כל ישראל חברים“ צו אונזערע פערגעסענע ברידער פון דעם שרעקליכען גלות־תימן.

3.

עס איז אָנגעקומען די קריזיס־צייט אין ציוניזם. די פלענער פון אן עפענטליך רעכט־ליכע היים אין ארץ־ישראל זיינען דאָן, נאָך דער רעוואָלוציע אין טערקיי, פערוואנדעלט גע־וואָרען אין א שהנעם זיסען חלום, מיט וועל־כען מען האָט זיך געמוזט וויעדריג ניט וויעלעך־דיג שיידען. פראקטישע ארבייט אין ארץ־ישראל איז דאן פראָקאמירט געוואָרען פון דער טריבונע פון קאָנגרעס. די ציוניסטישע אָרגא־ניזאציע האָט אָנגעהויבען מעהר וועניגער אינטערעסירען און צוקוקען וואָס קומט פאָר אין ארץ־ישראל אויף די פעלדער פון יהודה. און אויף די פעלדער פון יהודה, אונטער די ארץ־ישראל׳דיגע, בלויע הימלען, האָבען זיי דערזעהן א קליין הייפעלע קאָלאָניסטען־בורזשואָזען, וואָס רופען זיך נאָר מיט דעם שהנעם נאָמען „קאָ־לאָניסטען אין ארץ־ישראל“, כדי וואָס מעהר געלד בייס פּאָלק, ביי וועלכען עס איז ליעב דאָס לאנד, ארויסצוציהען, און וועלכע הויבען נאָר ניט אָן, ניט זיי און ניט זייערע קינדער אַליין צו ארבייטען, וויל אויף זייערע פעלדער, וואָס זיינען געקויפט געוואָרען פאר דעם באראָן׳ס און פּאָלק׳ס געלד ארבייטען הונדערטער און טויזענ־דער אראבער, אין דער צייט וועז פיעלע אידישע ארבייטער דרעהען זיך תמיד ארום לעדיג און הונגערען, וויל זיי קענען קיין ארבייט אויף די פעלדער פון יהודה ניט קריגען. און זיי האָבען דערזעהן וויי די דאָזיגע קאָלאָניסטען — באראָנסקע אייניקלעך, פּאָלקס־קעסט־קינדער — האָבען געהאָלטען אין איין שיקען צווייערליי שלוחים: די ערשטע צו דער ציוניסטישער און אידישער וועלט פרישע מיליאָנען פאר זיי שנא־רען, און די צווייטע שלוחים אין יענער זייט עזה, אין וואדי־אל־עריש און קיין מצרים, כדי פרישע שווארצע אראבער־ארבייטער צו ברענגען. און עס האָט זיך אויפגעהויבען א גרויסער ויצעקו אין דער ציוניסטישער און אי־דישער וועלט. די ציוניסטישע וועלט איז אויף א וויילע נשתומם געוואָרען, גליך ווי א נייעס וואָלט דאָס פאר זיי געווען. און מען האָט א ביסעל וויך־הארצינען ציוניסטישען מוסר גע־זאָגט די קאָלאָניסטען און אויך ארבענגעשיקט א פּארשטעהער אויסצופארשען די לאגע און צו געפינען א מיטעל ווי אזוי די אידישע פעלדער פון יהודה זאָלען ניט נאָר פאר אידישע געלד געקויפט ווערען, נאָר זיי זאָלען אויך מיט אי־דישען שוויים בענאָסען ווערען. וואו קריגט מען אזעלכע אידישע ארבייטער, אז ביידע צדדים זאָלען זיין צופריעדען?

גראָד האָבען די וועה־געשרייען פון אונזערע בערגעסענע ברידער פון תימן צו יענער צייט צו־ליעב די לעצטע גרויסע אראבישע אויפשטאנ־דען וויעדער נאָך שטארקער זיך געלאָזט הערען, און די פראגע פון ארויסציהען די תימנ׳ער

אידען פון יענעם גלות, איבערפיהרען זיי אוך מאכען זיי פאר ארבייטער אויף די פעלדער פון ארץ־ישראל איז וויעדער ארויפגעשוואומען אויף דער טאגעס־אַרדנונג, און שוין טאקע אין א קאנקרעטער פאַרם. דער פאַרשטעהער פון דער ציוניסטישער ארגאניזאציע האָט זיך געמומען ערנסט פאר דער ארבייט. עס האָט זיך געפונען אויסער פון די יוננע ארבייטער, פון נאָך די גרויסע פאַנראָמען, אַן אַנגעקומענער פון רוסלאנד, אויב איך האָב קיין טעות ניט א געוואָנענער בונדיסט, אלענפאלס אן ערנסטער גוטער אידישער סאציאליסט, און ער האָט זיך מיט אונזערע פערגעסענע תימן־ברידער פערינטערעסירט. די שפּראך די אראבישע ער מיט התמדה געלערענט, די מנהגים פון די תימנ'ער ביי דאָם ביסעל תימנ'ער, וועלכע האָבען זיך שוין געפונען אין לאנד, געפאַרשט, און זיך אין וועג קיין גלות־תימן פון ארץ־ישראל געגרייט. ווי אן אמת'ער פאַלקס־מענש, ווי די ערשטע נאראדניקעס אין זייער צייט זיינען צום רוסישען פאַלק געגאנגען איהם צו דערהויבען און צו עגטווויקלען, לעבענדיג מיט דעם פאַלקס־לעבען, ריידענדיג אין דער פאַלקס־שפּראך, געקליידעט אין קליידער וואָס דאָם פאַלק טראָגט, אזוי, מיט אזא גלויבען אין התפּעלות האָט זיך געגרייט אונזער ערשטער אמת־אידישער נאראדאוואליזץ צו געהן צו א פערגעסענעם טהייל פון אונזער פאַלק. מיט דער הילף פון דער ציוניסטישער ארגאניזאציע, איז ער טו כסלו תרע"א אוועקגעפאָהרען. א שטיק צייט איז ער אין תימן געוועזען. איך וועל אויבערגעבען די וויכטיגסטע שטעלען פון זיין רייזע־דעפּארט, וועלכען ער האָט געלייענט אין יפו, אומקאָהרענדיג זיך פון זיין רייזע פון תימן. און אָט וואָס ער האָט דערצעהלט:

„צוויי וואָכען האָב איך פערבראכט אין דער שטאָדט אדען, און דעם 12טען טבת בין איך אריינגעפאָהרען אין מיין וועג. פיער חדשים בין איך אומגעפאָהרען און זיך אומגעגעדרעהט אין דעם לאנד תימן, רייטענדיג אויף אן אייזעלע, וואָס איך האָב געקויפט אין אַנהויב פון מיין רייזע, מיט מיין שטענדיגען און איך צייטווייליג בעגלייטער, און אין דער בעגלייטונג פון פיעל ארטיגע אידען. איך בין געפאָהרען פון דאָרף צו דאָרף, פון שטאָדט צו שטאָדט. איך האָב בעזוכט די דאזיגע שטעדט: דלעה, קעטבה, טעז און אנדערע, און אויך א גרויסע צאָהל פון דערפער — פערציג פלעצער האָב איך בעזוכט אין צייט פון מיין דאזיגער רייזע. אין יעדען פלאץ וואוהין איך בין געקומען צווישען אידען, פלעגען זיי זיך צוזאמענקלייבען אלע אדער א טהייל פון זיי, און איך פלעג רעידען צו זיי וועגען ארץ־ישראל, וועגען די נייע קאלאניעס, וועגען דער נאציאנאלער בעוועגונג ביי אונזער פאלק ישראל. זיי פלעגען מיינע רייד מיט א שטארקען געפיהל פון שמחה, און צייטענווייז פלעג איך גלייך מיט זיי דערהויבען וועלען צו א הויכער מדרגה פון „עלית נשמה". זיי פלעגען מיך פרעגען, וואָס איז מיט דעם כותל־מערבי? וואָס איז מיט דעם קבר פון רחל אונזער מוטער? אן ענטפער אויף אלע זייערע דאזיגע פראגען האָב איך זיי געבעטן: „פרעגט ניט אויף די קברים און אויף די קאלטע טויטע שטיינער. פרעגט בעסער אויף דער מוטער ציון, און אויף די קינדער פון דער מוטער ציון, וועלכע קעהרען זיך אום צוריק צו איהר פון אלע גלות'ען זי אויפצולעבען". און איך האָב זיך געטראכט: טויזענדער יאָהרען זיצען די דאזיגע מענשען אין דעם דאזיגען בי־טערען גלות, דורות צעהנדליגער און הונדערטער לויפען אייגער נאָך דעם צוויייטען, און דער גלות ציהט זיך אלץ; ניטא קיין האָפענונג. ניטא קיין בשורה, א גלות אין א גלות; קעניגען און שרים־אכזרים געוועלטיגען; הונגער פערניכטעט גאנצע שטעדט און דערפער, מענשען און הייזער וועלען חרוב, שוהלען וועלען וויסט, אין די קריעגעריין צווישען די הערשער אין לאנד וועלען גאנצע קהילות אויסגעקוילעט, און גאנצע קהילות וועלען געצוואונגען מיט גוואלד צו בייטען דעם גלויבען; פינסטער אָהן א סוף... פאלשע משיחים ערשיינען צייטענווייז דא און דארט איבער דעם לאנד, א בלענדענדער פונק צינדט ביים פאַלק האָפענונגען, זיי דערוועקען זיך און פערשווינדען. עס איז א חלום געווען, אלץ איז ווי געווען... און אמאל אויף ענדיגט זיך אזא חלום מיט זעהר א שרעקליכען טראגישען סוף...

און נאָך א פונק אין דעם דאזיגען פינסטערען גלות — די בשורות פון ארץ ישראל. עס פלעגען קומען „חכמים" פון ארץ־ישראל — שוין א מעשה וואָס עס ציהט זיך הונדערטער יאָהרען. וועו זיינען זיי געקומען? וועו קומט אָהער אין דעם נאָמען פון ציון צו גרייסען איהרע וויייטע קינדער די דאזיגע? עס איז נישט קלאָר, אָבער מען פלעגט קומען. די עשיכטע דערצעהלט אונז יא וועגען א געוויסער פערבינדונג, וואָס עס איז נעווען צווישען די אידען פון תימן מיט דעם רמב"ם. עס איז אויך זיכער געווען א געוויסע צייט א וואָס פאר איז בעציהונג צווישען גלות תימן מיט אנדערע גלות'ען. מען געפינט דא און דארט, אין שטעדט און דערפער, אלטע ספרים, וועלכע זיינען געדרוקט געוואן מיט דרייי הונדערט יאָהר צוריק. וועו און וועו האָט די דאזיגע ביכער אהער געבראכט?

די לעצטע צייט האָבען אנגעהויבען קומען אהער ספרדים און אשכנזים, אָבער אלע זיינען זיי גלייך, אלע קומען נעהמען—פאר א געוויסען כולל אין ירושלים, אדער פאר א ישיבה דארט, פאר דער פושקע אדער יענער פושקע, — אלע זיינע זיי שנאָרערס, דאָך געווינשטע געסט ביי

די דאָזיגע אונזערע פערשטויסענע ברידער פון גלות־תימן. און זיי האָבען זיי ליעב, די בני־ציון, די געקומענע פון ציון. און איצט פרעגען זיי מיך, די דאָזיגע קינדער פון תימן, וואָס זיי האָבען געווייס שטענדיג געפרעגט אלע ארץ־ישראל'דיגע שלוחים: „צו האָסט דו געבראכט עפּעס א בשורה? אפשר שוין געקומען די צייט? האָט איהר שוין דאָרט וואָס פּאָר עס איז סמנים?"

אך! ווי די ארץ ציטערט הערענדיג די דאָזיגע פראָגען!

— איך בין ניט קיין נביא, און ניט דער זוהן פון קיין נביא, ניט קיין משיח און ניט קיין מבשר וועגען מלך־המשיח, דאָך בין איך אייך יא געקומען אָנזאָגען וועגען דער גאולה, וועלכע איז שוין נאָהענט, וועגען דער גאולה פון אונזער פאָלק, וועגען דער ערוואַכונג פון די זיהן פון אונזער פאָלק, וועלכע קומען אַראָב אין ארץ ישראל אויפצולעבען די לאָנד מיט דעם שוויים פון זייער פנים, מיט זייער מסירת־נפש. איך זאָג אייך אָן א בשורה וועגען דאָם אויס־לייזונג פון אונזער לאָנד, פון יענעם טהיל פון אונזער לאָנד, וואָס אידישע הענד בעפּער־בייטען. די לאָנד האָט שוין אָנגעהויבען גע־בען פירות פּאָר איהרע קינדער־אַרבייטער, און דאָם איז דער סימן, אז די גאולה איז נאָהענט. פיעלע וווייטע גלות־לענדער האָבען זיך שוין ער־וועקט, און יעצט איז געקומען די צייט, אז תימן זאָל זיך אויך ערוועקען.

די תימנ'ער אידען זיינען דאָך ניט מעהר ווי אלע גלות־אידען אין אַנדערע גלות־לענדער, — בעלי מלאָכות און קלייניע סוחרים. און צוזאַמען מיט דעם רופען קיין ארץ־ישראל, איז אויך גע־ווען מיין רופען צו זיי — הויך האלטען די ארבייט און פער'מיאוס'ען דאָם געלט, דעם מקור פון אומריינקייט; פער'מיאוס'ען דאָם קרעמערשאפט מיט די קרעמער, די שיריים־עסער פון פרעמדע טישען און ליעב האָבען די ערד־ארבייט, דעם מקור פון ריינקייט. איך האָב זיי גערופען עסען פון גאָט'ס טיש, פון פעלד, פון דער ערשטער האנד, פון דעם אלמעכ־טיגען קוואל.

די אלע רייד מיינע זיינען פאָר זיי געווען פול מיט רעטענישען און ערוואַרטונגען. וועד וויים? אפשר איז שוין טאקע געקומען דער קץ? אפשר דערנאָהענט ער זיך און קומט? און דאָן דאָרף מען דאָך טאקע ארויפגעהן אהין. און חוץ דעם, וויבאלד עס איז שוין דאָרט דאָ א מעגליכקייט זיך מפרנס צו זיין אין לאָנד, איז דאָך סוף סוף — וועד עס וואוינט אין ארץ־ישראל, וועדט דאָך איהם מוחל אלע זיינע זינד... וווי עס איז, די הארץ האָט שוין א ציטער גע־טהאָן, דער מוח האָט אָנגעהויבען צו טראכטען.

אין אזא גייסטיגען צושטאנד האָט זיך גע־פונען א טהייל פון פאָלק. און א צווייטער טהייל פון פאָלק האָט געקוקט אויף דער נאכ־צער זאך נאָר פון אן אנדער שטאנדפונקט, און זיי האָבען אזוי געזאָגט: „די אמת'ע גאולה איז נאָך ניט געקומען... איהר האָט ניט קיין ריכ־טיגען סימן אפילו, אז די גאולה איז שוין נאָ־הענט... מיר געהען ניט... און איהר ווילט נאָר דוחק זיין דעם קץ... ניט אין צייט..." און נאָך אנדערע ענטפערס זיינען געווען: „מיר הא־בען ניט אויף הוצאות. וועז א שיף פון ארץ־ישראל וועט קומען און וועט אונז נעהמען, יונ־און אלט, דאן שטעהען מיר אויף און פאָהרען". די מעהרהייט האָט זיך גאָר ניט אינטערעסירט מיט דעם ארט לעבען אין ארץ־ישראל, ווי אזוי קען מען דאָרט לעבען און עקזיסטירען. ניין! קומען נאָר אהין, אין יענער לאנד, און קושען איהר ערד און שטאַרבע דאָרט... עס איז געווג צו זוכה זיי כאָטש איינמאל אין לעבען דאָם לאנד צו זעהן.

קיין פאלשע גוזמאות און צוזאָגעבצען הא־בען זיי פון מיר ניט געהערט. אין מיין ברירה־צירקולאר, וואָס איך פלעג צושיקען פון די צענטרען אין די דערפער אין דער סביבה, און וועלכען איך פלעג אויך פאַרלעזען אין יעדער ארט און פלאץ פאר דעם גרויסען קהל, האָב איך זיי דערצעהלט פון דעם לעבען אין לאָנ־און פון די אויסזיכטען אויב א לעבען. ניט מעהר ווי א פראנק מיט א פערטעל (25 סענט), דאָם איז דער טעגליכער ארבייטער־פרייז פאר א ניי־אָנגעקומענעם ארבייטער אין לאנד, און

אויף ביז צוויי מיט א האלבען פראנק קען האָ־ פען דער, וועלכער וועט זיך גוט איבערגעבען און ספעציעל־זיזירען ביי דער ארבייט. אבער אויך די פרייזען וועלען אין תימן געוועכענט ווי א שטיק פערמעגען. ווייל דער פרייז פון א טעגליכען ארבייטער אין תימן איז ניט מעהר ווי פינף סענט. די האָפנונג אויף רייך וועלען פלעגט אויך אויפבליצען אמאל. דער אדער יענעם פלעגט מיר אוועקשטעלען די פראָזאי־

שע פראגע: וויפיעל דארף א מענש פערלעבען דאָרט? און וויפיעל קען ער אפשפּאָרען? איך פלעג זיי ענטפערען ווי דער אמת איז אויף דער פראגע, אבער דער עיקר געדאנק איז ביי מיר געווען שטענדיג: עס איז ענוג פאר א מענ־ שען וועלכער איז זיך נאָר מפרנס פון זיין אר־ בייט און שפּאָרט אפילו ניט קיין געלד. איך פלעג זיי אויך ניט לאָזען לעבען אין טעות וועל גען נאָך א פראגע, וועגען דעם פּרט פון דיענען אין דער טערקישער ארמעע. צו עס איז אמת, — האבען זיי געפרענט, — אז מיר וועלען קומען אין לאנד, וועט מען אונז נעהמען אין דער ארמעע? צו עס איז אמת, אז דו ביזט נאָר א שליח פון דעם סולטאן פון סטאמבול? און די קליגערע פון זיי האבען ארויסגעווייזען יעדער איינער פיעל חכמה בעת'ען פרעגען.

דיעזע פראגע פלעגט אנפילען מיט שאנדע און וועהטאג מיין הארץ. אבער איך האב גע־ מוזט אויך אויף דער פראגע ריכטיג ענטפערען. מען מוז געהן דיענען אין דער ארמעע; ניט אלע, נאָר די יונגע פון 21 יאָהר, און נאָר דריי יאָהר; עס איז א גזרה פון הימעל אויף אלע אידען, וואָס וואוינען אין אונזער לאנד, און איהר וועט אויך ניט פטור זיין פון איהר.

אין חודש אייר בין איך אָנגעקומען קיין צנעה. אין דער דאָזיגער צייט וואָס איך האָב פערבראכט אין וועג האָב איך זיך ערקונדיגט, אז אויסער אלע אפהאלטען, סיי גייסטיגע, סיי מאטעריעלע, וואָס מאכען שווער דאָס פאָהרען פון די תימנ'ער אידען קיין ארץ ישראל, איז דאָס פעהלען פון מזומן־געלד אויף רייזע־הוצאות איינער פון די וויכטיגסטע אפהאלטען. נאָך זייענדיג אין דער שטאָדט אדען האָב איך גע־ הערט וויי מענשען זיינען געקומען צו מיר און זיי האָבען זיך געקלאָגט: „מיר האָבען ניט אזוי פיעל געלד אויף צו פאָהרען קיין ארץ־ ישראל". פון וועג און פון צנעה האָב איך גע־ שריבען וועגען דעם צו דר. רופין, דעם פאר־ שטעהער פון דער ציוניסטישער ארגאניזאציע אין ארץ ישראל. צוויי וויכטיגע מיטלען האָב איך פאָרגעשלאָגען: מאכען בילליגער דעם פרייז פון דער רייזע — שיף־קאָמפּטען פון אדען ביז ארץ־ישראל. און, צווייטענס, אן אינפאָרמא־ ציאָנס־סטאנציע מאכען אין אדען, עס זאל זיין א צוזאמענבונד צוויישען תימן און ארץ־ישראל. איצט האָט מען געדארפט אויף צווי זאכען נעהמען ארבייטען, — פון איין זייט קריגען א בילליגע פּריוויליגיע ביי א שיף־קאָמפּאניע, און פון דער צווייטער זייט קריגען א געוויסע סומע געלד, כדי צו־קאָמען זיך בעטהיליגען אין א דירעקטען אופן אין אָפּצאָהלען די שיף־קאָמפּטען פון אדען ביז ארץ־ישראל. צווי חדשים בין איך גענועסען אין דער שטאָדט צנעה און געוואָרט אויף אן ענטפער פון דר. רופין. ענדע סיון האָב איך בעקומען די פרעהליכע ידיעה, אז עס איז געקראָגען געוואָרען אזא פּריוויליגיע ביי דעם „עסטרייכישען לליאיד" שיפס־קאָמפּאניע, און צו דעם האָב איך נאָך געקראָגען א סומע געלד, מיט וועלכער איך וועל קענען אנטהייל נעהמען אין די הוצאות פון ארגאניזירען די ער־ שטע עמיגראַנטען־גרופּען. אויף אזא אופן איז ביליגער געוואָרען דער פרייז, וואָס דער תימנ'ער דארף בעצאָהלען, ביז העלפט. דורך מנאָרה און חודירה האָב איך זיך אומגעקערהרט קיין אדען.

מיט דעם האָט זיך געענדיגט דער ערשטער טהייל פון מיין ארבייט. עס איז צוגעגרייט געוואָרען די מעגליכקייט צו פאָהרען ביז ארץ־ ישראל; עס זיינען צוגעגרייט געוואָרען די הער־ צער ביים פאָלק.

אין אדען בין איך געזעסען פינף חדשים. איך האָב געשיקט א ספעציעלען שליח איבער דער לאנד אין א געוויסען געגענד, אין דער שטאָדט צאָלע און איהרע דערפער ארום און ארום, אנזאָ־ גען דאָרט, אז פון איצט אן זיינען ביליגער גע־ וואָרען די שיף־קאָמפּטען אויף העלפט, און זאָלען

זיי פֿאהרען קיין ארץ ישראל צו ווערען דאָרט ערד־אַרבייטער אויף די פּעלדער און ווייַנגערטנער. די אידען פון יענע געגענדען, וואוהין דער שליח איז געשיקט געוואָרען, זיינען צום מיסטענס וועבער, טעפּער, נאָלד־שמיעדען. בעת איך בין געזעסען אין יענער נעגענד, האָב איך זיי געפונען פאר א גוטען עלעמענט, — מענשען פֿשוט'ע, דאָרפישע. איך האָב געהאָפט, אז אין אונזערע קאָלאָניעס אין ארץ־ישראל וועלען זיי זיך פיהלען גוט, און אויך צו דער ארבייט וועלען זיי זיך גרינג צוגעוואוינען. דער דאָזיגער פּלאַץ איז אויך נעווען דער נעהנטסטער צו אדען. א וואָך אדער צווויי דאָרף נעהמען ביז די עמיגראַנטען זאָלען אריבערקומען פון דאָרט מיט זייערע פרויען און קינדער ביז אדען. מאריחיא־סלם, דער מענש, וועלכען איך האָב געשיקט איבער דער לאנד, האָט פערבראכט א חודש מיט א האלבען אין וועג. און נאכהער האָט ער זיך אומגעקערט און געבראכט מיט זיך ברייף און בשורות, אז א גרופּע איינע פון דער שטאָדט צאָלע האָט זיך שוין צוגעגרייט אין וועג אריין ארויסצופאָהרען אין מיטען חשון. נאָך דער ערשטער גרופּע א צווייטע אין טבת. נאָך זיי פון די דערפער, איין גרופּע אין שבט און די צווייטע אין אדר. איך בין געבליבען וואַרטען. אין דער זעלבער צייט האָב איך אויסגעשפּרייט דאָס פעלד פון מיין ארבייט און צושיקט ברייף איבער'ן לאנד מיט דער בשורה און מיט דער אויפפאָדערונג צו פאָהרען קיין ארץ־ישראל.

אין אלול איז אָנגעקומען אין אדען א קליינע גרופּע פון פופציג נפשות, און מיר האָבען זיי אוועקגעשיקט אין די קאָלאָניעס אין ארץ־ישראל. דאָס פאָלק האָט זיך אָנגעהויבען ערוועקן, לעגענדאַרישע מעשיות האָבען זיך וואָס ווייטער און ווייטער געלאָזט הערען איבער דער לאנד, און די ארץ־ישראל בעוועגונג האָט זיך געשטארקט. פון די ערצעהלונגען פון מיין שליח, וואָס עס איז געשיקט געוואָרען אין מיין נאָמען, און פון פיעלע אנדערע האָב איך זיך דערוואוסט, אז אין די הערצער פון פאָלק האָט זיך ערוועקט דאָס, וואָס האָט זיך שוין נישט איינמאל ערוועקט ביי פיעלע טהיילען פון אונזער פאָלק אין צייט פון די משיח־בעוועגונגען. א קנעכט, וועלכער וועט אין איין נאכט קעניג. וואָס האָבען זיך די דאָזיגע מענשען ניט פאָרגעשטעלט אין זייערע פאנטאזיעס?! יעדער איינער האָט שוין געזהן, ווי ער וועט אויסגעלייזט, און דאָס גאנצע פאָלק ישראל מיט איהם צוזאמען...

אין דער שטאָדט צאָלע זיינען די אידען אין מארק געשטאנען און פערקויפט האלב־אומזיסט אלעס וואָס זיי האָבען נעהאט. דאָס איז געוואָרען אן אויסנאנג פון גלות עפענטליך, מיט אן אויפגעהויבענעם קאָפּ. דער מושל, דער קעניג פון תימן, האָט געשיקט די אידען, און ער האָט זיי געוואָרענט, אז ער וועט זיי ניט לאָזען אויסגעהן פון שטאָדט. אָבער זיי האָבען איהם נעענטפערט, אז זיי זיינען צו איהם ניט פערשקלאפט, זיי זיינען ניט זיינע קנעכט, זיי זיינען פרייע מענשען. דער קעניג האָט זיך מיט גוטע רייד געבוקט פאר זיי, ער וועט פאָר זיי קויפֿען שאָף און רינדער, אבי זיי זאָלען בלייבען. אָבער ניין! זיי ווילען ניט, זיי הערען זיך שוין

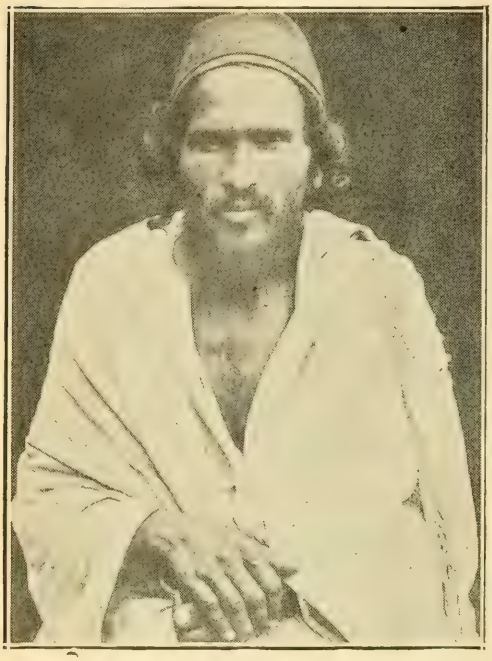

מעהר ניט צו צו די רייד פון א פּרעה; מען רופט זיי פון ארץ־ישראל און אהין געהען זיי. מיט דאָס אויסגעהן פון די אידען וועלט אָן דער קעניג די צינזען, וועלכע ער פלעגט פון זיי קריגען פון יאָהר צו יאָהר. פון גרויס כעס האָט דער קעניג א גזרה אויסגעגעבען, אז קיינער פון די איינוואוינער פון לאנד זאָל ניט וואגען צו קויפען דאָס הויז ביי א אידען. זאָלען זיך די אידען געהן וואוהין זיי געהען, אָבער אונזער געלד וועלען מיר זיי ניט געבען. זאָלען זיי זייערע הייזער און גוטס לאָזען דא און געהן קיין ארץ ישראל. דאָס איז געוועזען א שטארקע אייזערנע רוט. א סך פון אונזערע ברידער פון די אָרימערע האָבען זייער גאנצע האָפענונג געהאט אויף זייערע הייזער, וואָס זיי וועלען פערקויפען, און פאר די געלד קיין ארץ־ישראל פאָהרען. און פלוצלונג נא דיר גאָר אזא גזרה! אָבער דאָס איז שוין געוועזען די לעצטע רוט, די לעצטע. אלעס איז שוין געענדיגט. זיי נעהען ארוים פון גלות־תימן קיין ארץ־ישראל. זיי געהען ארוים סוף כל סוף!...

ל. לאזאוויק:

די פראַנצויזישע קונסט אין 19טען יאה־הונדערט

(פון דער סעריע „קאפיטלאך פון דער קונסט־ גע שיכטע").

ער פאָלקס־צאָרן, וואָס האָט זיך געזאמעלט צעהנדליגע דורות, האָט ענדליך אויסגעבראָכען אין אַ ווילדען שטורם וואָס האָט אויפגעטרייסעלט דאָס גאנצע לאנד. טויזענטער פאַראיטישע אדעליגע זיינען צוטריבען געוואָרען, די רייכע קירכע איז ארונטערגעזעצט געוואָרען און עס איז געגרינדעט געוואָרן די ערשטע רעפובליק. דיזע געשעהענישען צום סוף פון אַכצענטען יאָהרהונדערט זיינען געוען דער אָנהויב פון דער מעכטיגער און פיעלזייטיגער ענטוויקלונג, וואָס פראַנקרייך האָט דורכגעמאכט אין נייַנצעהנטען יאָהרהונדערט. און צוזאמען מיט דיזער ענטוויקלונג, צוזאמען מיט דער ענדערונג אין די פאָרמען פון געזעלשאפטליכען צוזאמענלעבען, האָבען זיך ענטוויקעלט און געענדערט די פאָרמען פון קונסט.

גאָר אין אָנהויב פון יאָהרהונדערט ווען די לופט איז געווען אָנגעזעטיגט מיט רעפובליקאַנישע אידעען און די ערוואַרטונגען זיינען געווען גרויס און די ליעבע צום לאנד האָט דערגרייכט ביז צו ענטוזיאזם, האָט אויסגעזעהן, אז פראנקרייך דערנעהנטערט זיך אין גייסט, ווערט אזוי צו זאָגען גייסטיג פערוואנדט מיט די אלטע גריכישע און רוימישע רעפובליקען. דער שטרענגער פאַטריאָטיזם פון די אמאָליגע רוימער, זייער איבערגעבענהייט צו זייער לאנד האָבען געפונען אָבקלאנג ביי די ביהגער פון דער נייער רעפובליק. דער איינפלוס פון אלטערטום האָט זיך געפיהלט אין דער געזעצגעבונג, אין דער פערוואלטונג, אוז אפילו אין דער קליידונג. אין דער

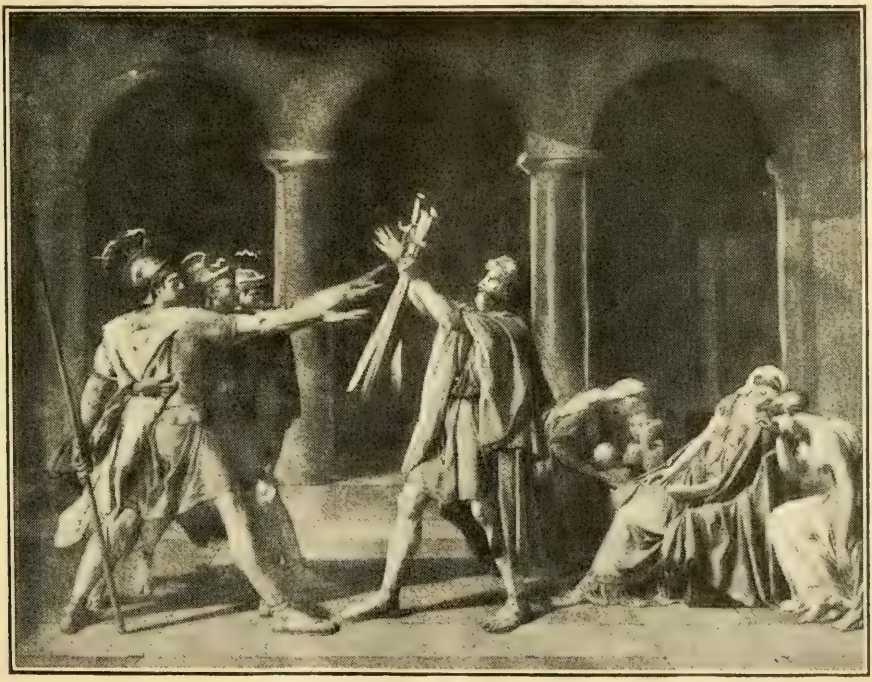

„די שבועה פון די האָראַציער".

דאַוויד.

קונסט איז דיזער נייסט פערקערפערט געוואָרען אין דעם נ ע א ק ל א ס י צ י ז ם. דער גרעסטער פֿאָרשטעהער פון דיזער שולע, ד א ־ ו ו י ד (1825—1748), האָט געזוכט ארויסצו־ ברענגען די אידעאַלען פון זיין צייט אין גריכיש־ רוימישע פֿאָרמען.

זיין פֿאָפולערעם בילד — „די שבועה פון די האראציער" שטעלט פֿאָר אן עפיזאָד פון דער געשיכטע פון אַלטע רוים. א פרעמדער שבט איז אָנגעלאָפען אויף דער שטאָדט. דער שבט דריי זיהן טרייהייט צום לאנד און דער אלטער פֿאָטער בענשט זיי אין וועג אריין. — די אויפ־ פאסונג פון בילד איז קלאסיש: די פֿאָרמען זיינען קלאָר, שעהן, אידעאַליזירט. דאָס דאָ־ זיגע בילד און עהנליכע האָבען געוואונען אונ־ געהיירע פּאָפולאריטעט און און האָבען דא־ וויד'ען געגעבען א זעהר אָנגעזעהענעם פּלאַץ צווישען די גרעסטע מענער פון לאנד.

די רעפובליק איז דערווייַלע ביסלעכווייז אריינגעפאלען אין די הענד פון נאפּאלעאָנען.

„דאנטע און ווירגיל"

דעלאקרוא.

האָט ארויסגעשטעלט זייַנע דריי שטארקסטע מענער, דריי ברידער, און האָט געפאָדערט, אז רוים זאָל ארויסשיקען פון זיין זייט דריי שטארקע מענער זיי צו בעגעגענען און מיט זיי זיך פערמעסטען אין כחות. אזעלכע מענער זיינען געווען די דריי זיהן פון האָראציאוס. אויפ'ן בילד שטעהען זיי אלע בעוואפענט און גרייט אין וועג. די עלטערע טאָכטער פון האָ־ ראציאוס איז פער'קנס'ט צו אייניעם פון די דריי פרעמדע גבורים, און אין טיעפען טרויער האָט זי ארונטערגעלאָזען איהר קאָפּ. איהר שוועסטער, אין טיעפען מיטגעפיהל, האָט זיך אָנגעבויגען צו איהר. די קלענערע קינדער זו־ כען אין שרעק שוץ בייַ זייער מוטער. פאר די פּאטריאָטישע רוימער איז אָבער די ליעבע צום לאנד העכער, הייליגער, ווי די ליעבע צו זיך אָדער צו דער משפּחה און ווי ניט בעמער־ קענדיג, וואָס ארום זיי טהוט זיך, שווערען די שטענדינע מלחמות פון דרויסען, שטענדיגע אונרוהען אינווענדיג האָבען ארויסגערופען אן אונצופריעדענהייט מיט דעם עקזיסטירענדעם, וואָס האָט זיך אלץ געשטארקט. מען האָט ארונטערגעוואָרפען נאָפּאָלעאָנען און אימגע־ קעהרט די בורבאָנען צום טהראָן. דאָס אָבער האָט ווינציג געהאָלפען. דאָס לאנד איז געווען איבערפילט מיט אונצופריעדענע עלעמענטען. איז געקומען וויעדער צו א רעוואָלוציע און צו דער גרינדונג פון דער צווייטער רעפובליק. אָט די שטורם־צייט האָט געבוירען דעם רָאמאנטיזם.

דער רָאמאנטישער קינסטלער האָט זיך אונטערשיידעט פון דעם קלאסישען מיט דעם, וואָס ער האָט נעזוכט ניט דאָס אידעאַלע נאָר דאָס דראמאטישע, ניט רוהיגע געלאָסענע שטימונגען, נאָר בראויזענדע לייַדענשאפט, ניט דאָס טיפּישע נאָר דאָס פּערזענליכע, דאָס אינ־ דיווידועלע. דאָס לאָזט זיך אין דער קונסט

אַם בעסטען אויסדריקען דורך שטארקע פּאר־בען. און דערפאר טאקע האָבען די ראָמאַנ־טישע קינסטלער נעלעגט דעם הויפּט נעווייכט אויף פּארבען־שפּיעל, אזוי ווי די קלאסישע קינסטלער האָבען זיך הויפּטזעכליך אינטערע־סירט מיט דער שהנער פּאָרם.

דער בעדייטענדסטער ראָמאַנטישער קינסט־לער איז געווען דעלאַקרואַ (1863—1799). זיין בעריהמטעסטע בילד אילוסטרירט דאנטע'ס „גטלִיכע קאָמעדיע". די פּאָעטען ווירגיל און דאנטע שווימען איבער דער טייך, ווו עס וואנדלען די נשמות פון ענע מענשען, וועלכע האָבען אין זייער לעבען ניט געטהאָן קיין מצוות און קיין עבֿרות. אייבינ ווערען זיי נע־טריבען פון ברעג צו ברעג און קענען קיינמאל ניט קומען אין גיהנם אָדער אין גן עדן. אזוי ווי זיי וואָלטען וועלען זיך בעפרייען פון דיע־זער אונערטו עגליכער לאנג, כאפען זיי זיך אָן מיט ווילדען אימפּעט אָנ'ם שיפּעל. איינער האָט זיך איינגעבינסען אין שיפּעל מיט די צייהן, א צווייטער שטופּט אָפּ זיין חבר און ריסט זיך מיט אלע כחות ארויף, א דריטער פאלט אָהנמעכטיג ארונטער. צווי ראנגלען זיך ווילד פאר א פּלאץ, און דאנטע שטעהט פערגאפט און קוקט נאָך דעם שרעקליכען בילד. די הימלען און וואסערען מישען זיך אוים אין שטורם, די לייד־ענדע זיינען צוזאנגעקרעמפּפט אין אננסט. אלץ גיסט זיך צוזאמען אין ווילדער בעוועגונג. נעגען דעם קלאסיציזם און טהיילווייז אויך נעגען דעם ראָמאַנטיזם האָט זיך געשטעלט די נייי־אויפּגעקומענע בארבי זאנער שולע. די קינסטלער פון דיעזער שולע האָבען זיך אָפּ־גענעבען מיט דער שילדערונג פון דער נאַטור, אָבער אין זייער זוכען פון שהנע פּאָרמען ווי אויך אין זייער גאנצער פּאָעטישער אויפּפאַסונג מערקט זיך דער איינפלוס פון די צוויי עלטערע שולען.

איינער פון אָט די נייע קינסטלער, ר ו ס־ס א (1867—1812), האָט ליעב געהאט צו מאָלען הארטע פעלזען־שטיינער, פעטע פרוכט־בארע ערד, שווערע גרויסע וואָלקענס און קרעפטיגע הויכע בוימער וואָס צואווארפען בריט זייערע שטארקע צווייגען און שטרעקען אוים הויך זייערע געדיכטע בלעטער־מאסען. אלץ אין די בילדער איז קלאָר און שארף.

אויף זיין בילד „ביים ברעג פון וואָלד" מאָלט ער א פּארנאַכט. די אונטערגעהענדע זון בעלויכט דעם הימל און שפּיגעלט זיך אָפּ אין דעם שטילען וואסערעל. די אויסגעמעלקטע בהמות, וועלכע מען האָט נאָר וואָס ארויסגע־לאָזט פון שטאל, זיינען געקומען זיך אָנצו־טרינקען. אויף די זייטען שטעהען גרויסע בוי־מער שטייף איינגעשפּארט מיט די וואָרצלען אין דער ערד און בריט צואווארפען זייערע צווייגען. עס וואקסען די שאָטענס און עס פיהלט זיך דאָס אָנקומען פון דעם שטילען, שהנעם זומער־אָוונד.

כמעט אין אלע הינזיכטען פערשיעדען פון

„דער נומפּען טאַנץ" קאָרא.

רוססאָ איז געווען אן אנדער מאהלער פון דער יעלבער שולע, קאָראָ (1796—1875). ער האָט ליעב געהאט צו מאָלען ווייכע מיט טוי בעדעקטע גראָז, לייכט שוועבענדע וואָלקענס, וואָס שפיגלען זיך אין זייער גאנצער ליעב־ליכקייט אין שטילע וואסערן, שלאנקע בוימער וואָס איהר זייערע צארטע צווייגען וויעגען זיך שטיל די בלעטער. די פאָרמען זיינען ווייך, די פארבען זאנפט און אלץ איז ווי פערצויגען מיט א דורכזיכטיגען זילבערנעם שלייער.

וווייטענס זעהט זיך א וואלד. און אויף אלץ ארום וואַרפט איהרע שטראהלען די אונטער־געהענדע זון.

דער גרעסטער פון דיעזער גרופע קינסטלער איז געווען מיללע (1796—1875), דער פאָעט פון פויער־לעבען. מיללע איז אליין אויפגע־וואקסען און ערצויגען געוואָרען צוויישען פויע־רים, האָט געארבייט מיט זיי אין פעלד און אין וואלד. און וען ער איז געוואָרען א קינסט־לער האָט ער די איינדריקע פון זיינע קינדער־

„דער אומקעהר צום פארם". טראָיאָן.

קאָראָ'ס „נימפען טאנץ" איז א שענ פריהמאָרגען בילד. פראכטפאָלע בוימער באָדען זיך אין זונען־ליכט, די שענע גראָז צושפרייט זיך ווי א טעפיך אויף דער ערד, דער לויטערער הימעל שמייכעלט, די נאָטור איז אין א יום־טוב'דיגער שטימונג. עס וועהט מיט רוה און פרייד. און פערקערפערנדיג דיעזע שטימונג שוועבען נימפען אין א לעבענס־פריידיגען טאנץ.

טראָיאָן (1865—1810), א דריטער מא־לער פון דיעזער שולע, האָט זיך ספעציעל אויס־געצייכענט מיט זיינע בילדער פון לעבען פון די הויז־טיערען, וועלכע ער מאָלט אין זייער נאָטירליכער סביבה: אין דעם דאָרף, אין פעלד און אז. וו.

אין זיין „אומקעהר צום פארם" זעהט מען די בהמות און שאָף אומקעהרענדיג זיך פאר־נאכט אהיים. א פאָר בהמות האָבען זיך אָפ־געשטעלט ביים טייך זיך אָנצוטרינקען. א הינטעל בעגעגענט זיי מיט בילען. פון דער יאָהרען ניט פערגעסען. מיט אינטימער פער־שטענדנים און וואָרימער סימפאטיע האָט ער געמאָלען דאָם לעבען פון פויער אין פעלד, אין גאָרטען, אין הויז, זומער און ווינטער, בייטאָג און ביינאכט. אָט שטעהט א געזונטע פויערטע און שלאָנק פוטער, אָט טראָגט א צווייטע אן עמער פול וואסער, אָט זיצט א דריטע ביים שיין פון לאָמפ, נייהט איהר לייוועגט און פערוויעגט איהר קינד, אָט שפייזט א פערטע איהרע קינדערלאָך אויפ'ן שוועל פון הויז, און געזונטע מוסקולישטע פויערים געהען צו דער ארבייט, רייניגען דאָם פעלד פון וואָרצלען, פערזייען תבואה, האקען האָלץ, ברענען קוילען א. אז. וו.

איינס פון זיינע בעריהמטעסטע בילדער איז „די זאננען קלייבער". וען די פערמעגליכע פויערים שניידען אָפ די תבואה און קלייבען איהר צוזאמען, פערבליבען אייניגע זאננען אויפ'ן פעלד, און אָט דיעזע פערבליבענע זאנ־

גען קלייבען די אָרימערע פויערים צוזאמען און גרייטען זיך אַן אויף אזא אופן מיט ברויט אויפ'ן ווינטער. דאָס איז די טהעמע פון מילל'ס בילד. אָרים געקלייידעט, מיט פאר־טוכער פאר די זאנגען, מיט טיכלעך אויף די קעפ און הילצערנע שיך אויף די פיס שפּא־נען פאמעלעך די פויערטעס. זיי זיינען אייג־געבויגען צו דער ערד, און איבער זייערע מידע רוקענס באקט אונבארעמהערציג די זון. ווי אין קאנטראסט צו די איינצעלנע זאנגען אין זיערע הענד זעהט זיך די צוזאמענגעקליבענע תבואה פון דער ווייטענס. ארום און ארום ציהט זיך אַן אונגעהייערע שטרעקע פון פעלד און דערמאָנט אַן דער שווערער ארבייט, וועלכע זיי האָבען נאָך צו טהאָן.

דאָס אלטעגליכע לעבען פון פויער איז פאר מילל'ע געווען א קוואל פון פאָעטישע שטימונ־גען. אַן אויסגעצייכענטער ביישפּיעל איז זיין בילד „די פאסטושקע". אונטער א פראכט־פולען הימעל, אויף א פראכטפולען פעלד, וואָס איז בעזעעט מיט בלומען, פיטערט די פאס־טושקע איהרע שאָף. פון יעדען טהיילכעל וועהט מיט פאָעטישער שעהנקייט.

פון אלע זייטען האָבען זיך געשאָטען אויף איהם אטאקעס. די אקאדעמישע קינסטלער, די יורשים פון די קלאסיקער, האָבען איהם גע־זידעלט פאר די „העסליכקייט" פון זיינע סו־זשעטען. זיי האָבען גערעכענט דעם געווענ־ליכען פויער אלס ניט ווירדיג נענוג פאר דער קונסט. די הערשענדע קלאסען האָבען איהם בעשולדינט אין רעווא־לוציאָנערע סימפאטיען און האָבען גע'טענה'ט, אז ער וויל ניט אנדערש אומשטירצען די עקזיסטירענדע אָרדנונג. עם איז דארום קיין וואונדער ניט וואָס ניט זעלטען איז איהם אויסגעקומען צו הונגערן מיט ווייב און קינדער.

אין דער צייט וואָס דיעזע קינסטלער האָבען געשאפען, איז די ענטוויקלונג פון לאנד זיך געגאנגען איהר וועג. די צווייטע רעפּיבליק איז אונטערגענאנגען און דאָס לאנד האָט וויע־דער געשמאכטעט אונטער א קייזער־הערשאפט. די ווירטהשאפט אָבער פון לאנד האָט זיך בע־וועגט מיט ריעזען־טריט, האָט זיך קאָנצענ־טרירט אין די שטעדט און האָט בעשאפען יענע בעוועגונג, וועלכע האָט ענדליך געבראכט צום שטורץ פון דער צווייטער אימפּעריע און צו דער גרינדונג פון דער דריטער רעפובליק.

טהעטיג אין דיעזער בעווענונג אלס מענש און אלס קינסטלער איז געווען דער מאהלער קורבע (1878—1819). אויפ'ן פאָליטישען פעלד איז ער געווען א רעווא־לוציאָנער און קא־מונאר, אויפ'ן קינסטלערישען איז ער געווען אַן עקסטרעמער נאטוראליסט. זיינע צייט־גענאָ־סען, די קינסטלער, וועלכע האָבען נאָך אלץ זיך געהאלטען אַן דער קלאסישער טראדיציע, לויט וועלכער דער העלד דארף פערהערליכט ווערען פון דער קונסט, האָט ער גערעכענט פאר

„די זאנגען־קלייבער"

מיללע.

רעאקציאָנערען און אויף זייערע ווערק האָט ער געקוקט ווי אויף א ווילדען וויעדערשפּרוך צו די אינדוסטריעלע פערהעלטנישן פון אונזער צייט. און אויף פאר די ראָמאַנטישע שילדערונגען פון נסים און הייליגע האָט ער געהאט ניט מעהר ווי פעראכטונג. זאָלען דעם קינסטלער אויגען זיין אָפען פאר אלע ארום איהם, און ער וועט דאן זעהן דאָס הערָאישע אין אלטעגליכען קאמפּף, נסים אין די פאברריקען און די אייזענבאהנען, און הייליגע אין די שפּעגעדע גייסטער פון זיין צייט.

נאטירליך האָט די אקאדעמיע, די טרייע דיענסט פון דער בורזשואזיע, געשפּריצט אויף איהם מיט גאל און גיפט. דאָס האָט אָבער קורבע'ן ניט אָפּגעשראָקען. ער האָט אראַנזשירט זיינע אייגענע אויסשטעלונגען, האָט שטענדיג היציג פּאָלעמיזירט און האָט געמאָלען אזוי ווי ער וואָלט וועלען בכיוון זיך רייצען מיט די אָפּיציעלע קינסטלערישע קרייזען.

אָנשטאָט זיסנקע אוננאטירליך־גראַציעזע פרויען־קערפער אין די אקאדעמישע בילדער, האָט ער געמאָלען גריזעטקעס מיט זייערע גראָבּ־זינדיגע לייבער און אומגעלומפּערטע בעווע־גונגען. אָנשטאָט רעליגיעזע פאנאטיקער, וואָס גילטען פאר הייליגע, האָט ער געמאָלען בע־זויפטע און אָפּגעפרעסענע גלחים; אָנשטאָט ראָמאנטישע לאנדשאפטען — דעם וואלד אין זיין נאנצער פרימיטיווער ווילדקייט. און די ארבייטער און פויערים זעהט ער מעהר ניט אין דער פאָעטישער בעלייכטונג פון מילע; ער מאָלט זיי אונגעהובעלטע און פערגרעבטע פון זייער שווערער האַרוואַנייע.

פאר דער צייט פון קורבע'ס טהעטיגקייט זיינען אין לאנד פאַרגעקומען נאָך גרעסערע ענ־דערונגען. די שטאָדט איז געוואָרען א צענטער פון ווילדען גייעג און פיבערהאפטער טהעטיג־קייט. און אין מיטען פון שטענדיגען געטומעל און אונאויפהערליכען געלויף האָט זיך בעוויעזען א נייער מענשען־טיפּ, מיט א נייער פסיכיק. זיינע אָנגעשטרענגטע, געשפּאנטע און צורו־דערטע נערוועז האָבען איהם געטריבען צו אלץ נייע און נייע טהעטיגקייטען, איבערלעבונגען. אין אן ענדלאָזער פאנאָראמע האָבען זיך גע־טראָגען בילדער און איינדריקע — שנעל, שארף דאָס אויג פערכאפּענדיג. אין דיעזער אטמאָ־ספערע פון אייביגער יאָגעניש איז אויפגעקומען די אימפּרעסיאָניסטישע ריכטונג אין דער קונסט.

ב. ריווקין:

אידישע געשטאלטען אין דער רוסישער ליטעראטור

גרויסע וועלט־געשעהעניסען ווערען פּאראויסגע־פיהלט, ווערען איבערגעלעבט פריהער אין חלומות. די חלומות ווערען אזוי אינטים ארויסגעווען אין די נשמות פון די פעלקער, אז עס קען זיך דוכטען, אז די חלומות בריינגען צו די געשעהעניסען.

דער חלום פון רוסישען פאָלק איז קאָנסטאַנטינאָפּאָל. דורך קאָנסטאַנטינאָפּאָל וועט רוסלאנד קומען ניט נור צו וועלטמאַכט, וואָס זי איז שוין, נור — וואָס איז פיעל מעהר — צו וועלטבעדייטונג. פון קאָנסטאַנטינאָפּאָל ארוים, אלס רעזידענץ פון רוס־לאַנד, וועט דאָס רוסישע פאָלק אויפנעהמען זיין העכ־סטע מיסיאן — די פעראיניגונג פון מזרח און מערב, די קינפּטיגע ערלויזונג פון דער מענשהייט.

ווי עקעלהאפט עס זאָל אונז ניט פארקומען אזא משוגה'דיג בילד — א ניקאָלאי ראָמאַנאָוו, געקרוינט אין הייליגען סאָפיען־טעמפּעל פון קאָנסטאַנטינאָפּאָל אלס פערמיטלער פון דער מענשהייט־ערלויזונג, דאָך פלעגען די היסעסטע הערצער פון רוסישען פאָלק פערגעהן אין עקסטאַז, ווען זיי פלעגען זיך אנשלאָגען אן אָט דעם חלום — דעם געקרוינטען גיין משיח. אזא נערוועז, ווילד פער'חלום'ט, שכור האָרץ האָט גע־האָט דער פסיכאָלאָגראָמאַניסט דאָסטאָיעווסקי.

אז די נערוועזע, ווילד־פערחלום'טע, שכור'ע הער־צער זיינען פאר אונז, אידען, די געפּעהרליכסטע, זוי זיי לויידען מיר זיך אָן אם מעהרסטען, זוי זיינען די ענטוזיאסטען, די פראָפּעטען פון אנטיסעמיטיזם. „די זשידעס וועלען אומברויינגען רוסלאנד" — האָט דער פערפלאָמטער דאָסטאָיעווסקי אויסגעשריען אין צאָרן, און וועהרטער גלאדען מיט פלאָם וויהרקען וויי גראנא־טען. פאר די ניכטערע, גראדע, פאלירטע נשמות האָ־בען מיר ניט וואָס מורא צו האָבען — פון זייער לויליכער לויבע און לעבליכען האָס וועהרט אונז ניט קאָלט און ניט וואהרם. אריינצוקוקען אין די דאָסטאָ־יעווסקי הערצער איז אונזער בלוטיגער אינטערעס, זיי זיינען די טרעגער פון די פאָלקס־אידעאָלען. ברע־נענדיג, פלאָמערנדיג און פלאָקערנדיג שיקען זיי צינד־שטראהלען אין דער פאָלקס־נשמה. און א פאָלק בעגעגענט זיך מיט א פאָלק, ווערען צוגעצויגען און אבגעשטויסען אוינס פון אַנדערן, ניט נור מאָטעריעל — אין האנדעל און געזעלשאפטליכע בעציהונגען, נור אויך — און הויפּטזעכליך — גיסטיג, דורך זייערע נשמות. די נשמות פרובען אויינע די אנדערע. איין פאָלק שאָצט דעם אנדערן, מעסטענדיג זיין חלום מיט דעם אנדערנ'ס חלום.

אין דעם איצטיגען וועלט־פלאָנעטער, אין דעם גרויסען צוזאמענשטויס פון די פעלקער, ווערט יע־דעם פאָלק געשטעלט צו פראָבע. אויף דעם וועלט־וואָגשאָל ווערט געוואָגען דער גורל פון יעדען פאָלק.

אונטען קעמפֿט מען מיט האַרמאַטען, און די הימלען האַנגלען זיך נשמות; און מיר אידען, ווי ווייניג מיר קענען אפֿילו א פינגער צולעגען צו העלפֿען פֿאַנאַנדערווויקלען דעם בלוטיגען פֿלאַנטער, האָבען מיר דאָך האַרבווגס אויסגעשטרעקט אונזער ארם. ציטעריג, נעבעכדיג שטעלען מיר אין אין שפּיעל אן אמאָליגען פֿאַלק־חלום אונזערען.

איז איצט פאר אונז הויפֿטוויכטיג און נויטיג צו דערגעהן ווי פערטראגט זיך אונזער נשמה מיט די נשמות פון אנדערע פעלקער — דערגעהן וועלען מיר עס דורך דער קינסטלערישער ליטעראטור. אם נעהענסטען צו אונז איז די ליטעראטור פון רוסישען פֿאַלק, צו וועלכען די מעהרהייט פון אונזער פֿאַלק איז בעהעפט געוואָרען דורך בלוט־און שׂאַנדע־פלעקען.

1.

שׂיא קאַטאַרזשניק.

„זשיד", „זשידאָווקע", „זשיד" — דאס איז דער ברוך הבא, מיט וועלכען די רוסישע ליטעראטור האָט אויפגענומען דעם אידען. געגען דעם זידעל־ווערטער פאר'ן פֿענויט, און מיר מאַכען ניט קיין וועזען דערפון. אָבער אין עצם וואס איז דער איד געווען פאר די שעפער פון דער רוסישער ליטעראטור? גארנישט, א ריין אויסערליכע פיגור, אָהן א שום עצם. דאָס איז געווען די טראדיציאָנעלע עקעלהאַפֿטע, קאָמישע, שרעקעדיגע און גייציגע פיגור — אם מעהרסטען, און וועז ניט וועז די צווייטע טראדיציאָנעלע פיגור פון פֿאַטריאַרכאַלען אידען, אויך ריין אויסערליך געמומען — מיט א הויכען שטערן, גרויסע, געדיכטע ברעמען און ווייסער לאַנגער באָרד.

פֿושקין האָט א געדיכט, בעטיטלט: צו דער זשידאָווקע. נאָטירליך, געפעלט זי איהם שטאַרק, די אידישע מוידעל. אין אוין אויגציגער שורה וועלט אנגעוואונקען אויף איהר פאטער, דעם פרומען פֿאַטריאַרכאַלען אידען. אין דער פֿאָלגענדע: „מערדער" איז אויער פון זיי, א גוטמוטיגער רוסישער בחור, געשטרויכעלט געוואָרען דורך א אידען.

לערמאָנטאָוו האָט א איד א מערדער, וועלכער קויפט זיין קרבן מיט א חלף, און א רייהע אידאַלע אידישע פיגורען, אין גאנצען געמאָלען אין סענטימענטאַלע פארבען — אין דער אינגעלשער דראמא „די שפּאַניער". כאָטש דורך און דורך סימפּאַטיש צו אונז טראָגט דאָך די דראמאַ ניט אריין קיין אויניציגען נייעם שטריך אין דער טראַדיציאָנעלער אידישער פיגור.

דאָס מיט בלוט פערגאסענע בלאַט אידישע געשיכטע די „היידאַמאַקישינע" איז אריינגעשריעבען אין דער רוסישער ליטעראטור דורך דער שענדליכער געשטאַלט פון יאַנקלען, אין „טאַראַס בולבא". אלס זויגע בעזונדערע מעלות האָט גאָגאָל אָנגעגעבען, — פון גרויס שרעק בעהאַלט ער זיך אונטער'ן ווייבס קלייד, און אז וועז מען טרינקט איהם, דריגעט ער אזוי משונה'דיג מיט די פויס, אז מען מוז זיך האַלטען בייַ די זייטען לאכענדיג.

אָלזאָ, די היידאמאטשינע איז געווען ניט מעהר ווי א שפּאַס פון דעם לוסטיגען קאָזאַק, און דערמיט איז די געשיכטע פערענטפערט.

דער אייביג פערליעבטער טורגענעוו, די שטילע, ווייכע, צארטע, סלאווישע נאַטור, האָט זיין פערגניגען וועדער אין די חנ'עוודיגע אידישע טעכטער. אין זיין ערצעהלונג „זשיד" זוכט א איד, א מיליטערישער שפּיאָן, ארויסצוקריעגען וויכטיגע סודות פון אן אידעלען רוסישען אָפיצער דורך דעם פערפיהרעריש־ריין פון זיין טאָכטער. ער האָלט וואָך איבער איהר צניעות, אבער ער שטעלט זיך אויך אין קאָן צוליעב דעם שמוציגען גאלד, צוליעב זשעדניקויט און גייציגקייט. די טאָכטער וועדט דורך דעם נאָך פערפיהרערישער, אָנציהענדער פאר דעם יונגען היציגען אפיצער, — דעם קאָפּ אוועקצוגעבען פאר א שהנער אידישקע.

און די ליידענדע אידישע טאָכטער, די געפֿויניגטע, די אומגליקליכע (אין דער ערצעהלונג מיט דעמזעלבען נאָמען) איז שוין גאר א פראכטפאָלער עקזעמפּלאַר צו צערטלען און ליעבען. א אידישע פערלחלום'טע שענהויט, אויסגאַיידעלט דורך איראָפּעישער קולטור—וויי פיקאַנט! די נערוועז פונ'ם אויראָפּעער רייצט דער אריענטאלישער בייגעשמאָק, וואס שפּירט זיך פון א אידישער טאָכטער.

וואָס איז דאָ צוגעקומען צום אידישען טויפ? נישט מעהר, אז נאָך א אידישער טאָכטער מעג מען גלוסטען — דאס איז שוין אן אלטער כלל פון דעם אריער.

און דער ר'עז, „דער גרויסער שרייפֿטשטעלער פון רוסישען לאנד" לאָזט זיין פירסט אַבאָלענסקי (אין „אָננאָ קאַרענינא"), וועלכער איז איהם אזוי ליעב מיט אלע זיינע שוואכקייטען, שטונדען לאַנג וואַרטען אין פאָדערצימער פון דעם אידען דעם אויזענבאָהן־מאָגנאַט (דאָכט זיך, ניט קיין אנדערער, ווי סאָלאָמאָן פֿאָליאָקאָוו). און וועז ער קומט ארוים צו איהם, אומישנע אבהאָלטענדיג דעם פירסט אזוי לאנג, זוכט ער צו געבען איהם צו פיהלען זיין מאָכט איבער איהם, ער, דער איד, דעם געבאָרענעם רוסישען אריסטאָקראַט, וואס שטאמט פון די רוריקס... די בעקאנטע אידישע חוצפה!..

דאָס איז דער סך הכל, וואס די רוסישע ליטעראטור האָט געגעבען פאר א האַלבען יאהר הונדערט אין בעצוג צו אידען...

———

די סענטימענטאלע רוסישע ליטעראטור, וואָס אַטעמט מיט ליעבע און רחמנות, האָט דעם אידען אַרומגערינגעלט מיט אן אויזקאלטער וואנט. דער איד איז אין איינגעפרוירען בעשעפענוש, וואָס וועז מען רויסט זויגע וואונדען רינט ניט קיין בלוט, פיהלט עס ניט קיין וועהטאָג.

קומען מיר צו דאַסטאַיעווסקי'ן, דעם טיעפזיהער, וועלכער האָט געקוקט אויף די מענשען דורך א ריז אין זיין נשמה, דורך אַ וואונד, וואָס האָט געבלוטעט אין זיין הארצען. האָט ער אויך דעם אידישען צער ניט געזעהן?

אין זיין ראָמאן „פערברעכען און שטראָף" איז פאראן אַ העלד סוויידריגאלאָוו, אן אויסגעלאסענע ווילדע בריאה, אַ שכור, אן אויסוואורף פון דער נא־

ור. דאָסטאָיעווסקי געהאט איהם אָן וואַרים ביי דער האַנד, ווי הרט זיך מיט איהם ארום און וועקט צו איהם סימפּאַטיע. אין אַ גראָהען פּעטערבורגער פּריהמאַר־גען ברענגט ער איהם פאר אַ אידישען סאָלדאַט, וואָס שטעהט אויף דער וואַך, און דאָזט איהם בעגעהן זעלבסטמאָרד פאר'ן אידען אין די אויגען. און אָט וואָס ער זאָגט וועגען אידען: אויף זיין פּנים האָט זיך גמעראקט יענער אייביגער פער'ברוגז'טער צער, וואָס איז ווי פערזויערט געוואָרען אויף אלע אָהן אויסנאַהם אידישע פּנים'ער.

און דערביי לאַכט ער אָב פון זיין רוסיש רויי־דען: „אַ סטאָ זע וואָס זדעסיא נאַדאָ?"

געזעהן האָט ער דעם אידישען צער, אָבער מיט אויגען פול פעראכטונג: „דער אייביגער צער, וואָס איז ווי פערזויערט געוואָרען..."

אין זיין ראָמאן „די דעמאָנען", וואָס איז אַ קא־ריקאטור אויף דער רוסישער רעוואָלוציאָנערער בע־וועגונג פון די 70־ער יאָהרען, פיגורירט אויך אַ איד — ליאמשין. דאָסטאָיעווסקי לייקענט ניט — דער בחור האָט געהאַט טאלענט. ער האָט פערפאסט אן אויסגעצייכענטע מוזיקאַלישע פאראָדיע — „די פראנקא־פרייסישע מלחמה". אָבער וען די רעוואָלו־ציאָנערען מאַכען אַ פערשוווערונג געגען דאָסטאָיעווס־קי'ס ליעבלינג שאַטאָוו און טוטיען איהם נור דער־פאר, וואָס ער האָט זיך אַבגעקעהרט פון זיי, ווייל ער איז עכטער, טיפער, רוסישער פון זיי, איז דער ערשטער, וועלכער ווערט געבראָכען און האָט חרטה — ליאמשין. אָבער זיין חרטה דריקט זיך אוים אין דער עקעלהאפטסטער פאָרם, ער פאַלט צו דר'ערד און קווי־טשעט ווי אַ חזיר'ל. דערזעלבער ליאָמשין איז פייג, פרעך און לייהט געלד אויף פראָצענט צו זייגע חברים.

עס איז קלאָר, אַז דעם אידען האָט פאר דאָסטאָ־יעווסקין פערשטעלט די טראדיציאָנעלע פער'מיאוס'־טע געשטאַלט פון דעם זשיד.

דער זשיד מיט זיין גאנצען האק און פאק, מיט אַלע די מעלות, מיט וועלכע די מיטעלאלטערליכע לע־גענדע האָט איהם בעשאַנקען, איז תמיד געשטאַנען פאר זייגע אויגען. ער האָט פון איהם זיין בליק ניט געקענט אַבוועגדען. ער זעהט איהם אומעטום. דער זשיד איז פאר איהם אַ סימבאָליש פיגור. ער איז זיך אַליין מודה אין דעם; זשיד איז פאר איהם יע־דער רוס, וועלכער איז אַהנליך צו אַ זשיד.

זשיד איז פאר איהם די קאלטע אויסגערעכענט־קייט, וואָס חשבונ'ט תמיד אוים, אויב עס לוינט; זשיד איז דער פערקערפערטער אייגענוץ. יענע איב־טעלגענטען, וואָס זעהען ניט איין די טרהאבענקייט פון אַ רוסישען קרייג מיט טערקיי, פאר דער אויס־לייזונג פון די סלאָווישע פעלקער, זיינען זשידעס. און וועג ער חלומ'ט וועגען איינגעהמען קאָנסטאַ־טינאָפּאָל, שרעקט ער זיך, אַז דער זשיד וועט אויך דעם גענוינס פערוואַנדלען אין גאלד.

אן אויסגעקערטשעטע האַרץ, בלויז פראקטישער טרוקענער זין איז אידיש; מוטיגע, עדעלע, הויליגע אויפּאָפּערונג, איז אנטי־אידיש, איז רוסיש.

דער איד ראָטשילד איז דער אַנטיקריסטוס, —

דער גאלד־בשוף, וואָס רעגיערט הוינט צו טאָג די וועלט — (דער ראָמאן „פאָדראָסטאָק" — דער בחור'ל), די וועלט שפאלט זיך אויף העלפט דורך דעם אידען — די אידישע און אנטי־אידישע.

דאָס איז פאר אונז ניט קיין נייעס און עס וואונ־דערט אונז ניט. דאָסטאָיעווסקי איז ניט דער אייב־ציגער און ניט דער עדשטער, וועלכער האָט די מאַכט פון גאלד א צונאָמען געגעבען דער גייסט פון אידיש־קייט.

דער איד האָט ווירקליך, אום זיך צו וועהרען און צו שיצען, אום ניט צו דערלאָזען, אז די קלעפ פון דרויסען זאָלען דערגרייכען זיין צוואוועהנאָפט און צוואוואונדעט הארץ, זיך אבגעצאַמט פון דער וועלט מיט הויכע גאָלע פראקטישקייט, זיך צוגעדעקט מיט ארגעשטאָרבענער, פערהארטעוועטער מענשליכקייט, אנגעטהאָן אויף זיך א פערשאָלטענע הויט, א הונטען־הויט, וועלכע פערשטעלט דעם פרוינ, דעם יום־טוב'־דיגען מענשען אין איהם. און די וואָס קוקען מיט א אייבען־אויפיגען, קלוג־וואָבעדיגען אויג, זעהען נור אין איהם די הינטישקייט.

עס וואונדערט אונז אבער און פערדרוסט אויף דאָסטאָיעווסקי'ן, וועלכער האָט געקוקט אויפ'ן מענ־שען פון אינעווייניג, דורך זיין געפענטען הארצען, וועלכער האָט פערהייליגט דעם „נאַר" אין דעם מענ־שען (זיין ראָמאָן „אידיאָט"), דעם נאַר, וואָס האָב־דעלט אלע מאָל להיפך דעם גזונטען פערשטאַנד, בייו וועמען דאָס קינדערשע, ריהרענדע, נאַיוו־אנשולי־דיגע, וואָס ווערט געבאָרגען און תיכף פערדאָרבען דורכ'ן פראָקטישען שכל בייס גווועהנליכען מענשען, ברענט זיך דורך א וועג פריי אונגעשטערט דורך זיי־נע האַנדלונגען ארוים. ער האָלט ניט אנגעשטעלט אויף דעם א קלוג אויג און גיט עס קיין עין הרע ניט.

איז אָבער דער איד ניט אזא אייביגער „נאַר"?

אָט דער פרומער איד, וועלכער פערבריינגט זיין לע־בען און דער סאַמער נאָהענטקייט פון זיין גאָט, דער ניט פרומער, וועלכער שאַפט זיין גאָט יעדען טאָג אום צו גלויבען אין איהם? איז דען ניט דער איד א פער־בייגקטע, פערהלום'טע נשמה, וואו דאָס קינדערשע קוועלט אונאויפהערליך, ווערט נור פערטאָיעט אוב־טער דעם אָש פון זייגע צוברענטע וואונדען? איז דען ניט זיין „חכמה" א מאַנטעל פאר זיין גרויסער נאָאיוויטעט?

אויך דאָסטאָיעווסקי האָט אונטער געוועהנליכע אומשטענדען נור דעם אידען'ס חכמה און שפיציג־קייט געזעהען. אום צו זעהן דעם איד, פלעגט ער אויך ווי אלע אַנטהאָן אַ בריל אויף זיין אויג — דעם „זשיד", וואס דאָס שוין געהאט זייגע שטענדיגע סמנים — פויג, פרעך, גייציג און אן אבגעטויטעטער גענויסען.

עס איז פאַראָן אבער א פלאַץ אויף דער וועלט, וואו אן אבגעטויטעטער גענויסען, פערברעכענס זיי־נען קיין מניעה ניט, מענשען זאלען זיך דערנעהע־טערען און דערקענען אייגע די אנדערע, וואו מער־דער, רויבער, שענדער, פאָליטישע פאַנאַטיקער און זשידעס זייגען אלע גלייך — דאס איז דאָס טויטען־הויז, די קאַטאָרגע. דאָסטאָיעווסקי איז דאָרט געווען.

עס האָט אָנגעשריעבען מעמואַרען פון טויטען־הויז, דאָרט איז אויך א איד געווען — שאַיע — איסאַי פאַמיטש.

צוערשט טוילט ער איהם באַלד איין די סמנים פון א זשיד — ער איז, נאַטירליך, פייג, פרעך און גיי־ציג. שוין אין די ערשטע מינוט פון זיין אריינקו־מען, ער האָט נאָך די אויגען ניט אויפגעהויבען פאר שרעק, נעהמט ער א משכון א פּאָר צוריסענע הייזען, אַנטלייהט 7 קאָפּיקעס און רעכענט אויפ'ן שטעל ארונטער דריי קאָפּיקעס פּראָצענט.

דערנאָך טראָכט אוים דאָסטאָיעווסקי אויף איהם א מאָרד־בלבול: שאַיע איז זיכער קיין מערדער ניט געווען, ער האָט בלויז פאבריצירט פאלשע מינץ, ניט אומזיסט אַז ער איז א יואוועליר פון פאַך.

דריטענס, זאָגט ער אויף איהם, אז ער איז א נאַר. דאָס איז א ליגען, וואָס ווארפט זיך אין די אויגען. ער איז א בן יחיד געווען, דער אייניציגער, איבער וועמען די קאַטאָרגע האָט זיך געקענט לוסטיג מא־כען. שאַיע האָט עס אויסגענוצט—ער האָט געלאָזט איבער זיך זיך לוסטיג מאַכען. איין אייניציגער איד־ליק צווישען עטליכע הונדערט מערדער און באַנדיטען, וועלכע קענען אלע אנעהמען און געבען א קלאַפּ, און נאָך מעהר ווי א קלאַפּ אויך, האָט ער זיך אויסגע־קליבען א וועהר־ און א שוץ־מיטעל, צו מאַכען זיי, די כאַמולעס, זיך פיהלען פאר חכמים געגען איהם— האָט ער געשפּיעלט דעם נאַר.

תיכף, ווי ער איז אריין, געהט צו צו איהם איי־נער אזא חכם, און נעהמט פער'סחר'ען דעם זשיד, ביי דעם אלגעמיינעם געלעכטער פון דער גאנצער קאַטאַר־גע, א פּאָר הייזען. שאַיע פֿרובט די ליוט, טאַפּט אין דער פינסטער, וויל דערקענען די בריאות, צווישען וועלכע ער איז אריינגעפאלען — ער, דער איד, צווי־שען הונדערטער פרעמדע, בייזע, שלעכטע, און ער מאַכט דעם אנשטעל, אז ער מיינט עס ערנסט, ער האַנ־דעלט דאָ א ווילדע מציאה — א פּאָר צוריסענע, צו־פּלאַטערטע, אַלטע תחתונים. שאַיע כאַפּט דעם שניט. און אזוי איז שוין אוועק. דאָסטאָיעווסקי דערצעהלט די לוסטיגע געשיכטע, צו ווייזען ווי גייציג, ווי נאַריש דער איד איז געווען.

זיין פערהאַלטונג צום „זשיד" האָט איהם געשטערט צו זעהן דעם איד, וועלכער פערטיידיגט זיך דאָ אויף זיין אייגענארטיגען אופן. ער קוקט אויף איהם מיט די אויגען פון די ארעסטאַנטען, די „חכמים".

וואָס וויייטער האָט מען שאַיען אויף דער קאַטאָר־גע אלץ מעהר ליעב בעקומען, דאָסטאָיעווסקי אויך. ער נעהמט מערקען אין איהם ריין־מענשליכע שטרי־כען. ער דערצעהלט, ווי מלא שמחה שאיע איז ג׳ע־ווען, ווען מען האָט די ארעסטאַנטען ערב חגא ג׳ע־פיהרט אין באָד אריין, אין וואס פאר א התפעלות ער איז אריין ביי דער טעאטער פארשטעלונג פון די ארע־סטאַנטען — ער האָט זיך געמאַכט הארץ און אריינ־געווארפען גאנצע 11 קאָפּיקעס אין טעלער פאר די ארטיסטען.

אָבער נאָך מעהר. דאָסטאָיעווסקי האָט איהם אָנ־גערופען „נאַר" אוים כעס, אוים שנאה צו אידישע כיטערקייט און שפּיצפיגקייט. אבער ער האָט שיער־שיער ניט ענטדעקט אין איהם דעם „נאַר" אין הע־כערען זין, אין דאָסטאָיעווסקי׳ס זין. דאס איז ג׳ע־ווען ביים דאָוונען, פרייטאג צו נאַכט, ביי קבלת שבת.

דאָסטאָיעווסקי פאַלט דאָ אריין אין א טעות. ער טהוט איהם אָן א טהית און תפילין פרייטאג צו נאַכט. מעגליך, דאָס איז א טעות. מעגליך אָבער, דאָס איז ג׳ע־ווען א טייל פון שאַיע׳ס קאָמעדיע. דערנעהענטערענ־דיג זיך צו זיין גאָט, האָט שאַיע ניט פערגעסען, אז ער דאַרף זיך ווהרען געגען מענשען, און ער פער־שטעלט זיך, טהוט אָן אויף זיך א מאַסקע — א טהית.

ביים דאָוונען פלעגט ער זיך פערגעהן אין התהבות. ער פלעגט זיך איינבויגען אויבער'ן סידור און זיך צוזאַמערן, און פלוצלינג אויפשיינען מיט א פרייד־געשריי. ער איז געווען מיט זיין גאָט. קיי־נעם ניט ג׳עזעהן, קיינעם ניט ג׳עהערט. וואָס ג׳ערן איהם די ארומיגע, וואס די קלוגע לאַבען און די „חכמים" שפּאַטען. אליין מיט זיין גאָט, פיהרט ער א קינדערשעס, נאַרישעס לעבען. ער פלעגט טרויערען איבער דעם, וואָס זיין גאָט האָט איהם, זיין קינד, פערטרויבען פון בית המקדש, און פלעגט ווערען אי־בערגליקליך, ווען ער פלעגט זיך דערמאָהנען, אז דאָך וועט ער איהם אמאָל אהין צוריקברויגען.

דאָסטאָיעווסקי מיינט, אז שאַיע פלעגט קאָקעטי־רען, זיך איבערנעהמען מיט זיין גרויסארטיגען דאָוונען, און פלעגט ליעב האָבען מען זאל איהם אויס־פרעגען, וואס די אדער יענע מינע בעדייט. מעגליך. איינמאָל, ווען שאַיע האָט ביים דאוונען שיער ניט אריינגעשפרונגען מיט א יובל־געשריי אין פנים אריין דעם פלאַץ־מאַיאָר, דעם דירעקטאָר פון קאָטאָר־גע, האָט איהם דאָסטאָיעווסקי נאָכ'ן דאָוונען ג׳ע־פרעגט: ווי וואָלט געווען, ווען דעם פלאַץ־מאַיאָר, צו־ליעב זיין נאַרישקייט, וואָלט אויסגעפאלען זיך פא־נאַנדערצושרייען אויף דיר?

האָט איהם שאַיע תמ׳עווטע געענטפערט: וואָסער פלאַץ־מאַיאָר? איך האָב איהם ניט ג׳עזעהן.

דאָסטאָיעווסקי זאָגט, אז שאַיע האָט זיך דאָס ג׳ע־מאַכט, אבער ער זאָגט עס מיט צוויייפעל: און אפשר איז דאָס געווען אויף אן אמת...

דאָסטאָיעווסקי'ן האָט זיך דאָ ניט אויסגעגעבען צו פערבינדען אין אויגעם די אידישע האַוואָיע מיט'ן אידישען עקסטאַז; ער, מיט זיין ליכטיגער גייסטיגער ראיה, ער דער טיפּזעהער, וועלכער האָט אָנגעשרי־בען אַ געניאַלען לויבגעזאַנג דעם נאר (דער ראַמאַן „אידיאָט"), האָט ניט געקענט דורכנעהמען דעם אידען און אויפזעהען, ווי עס פאַרט זיך צונויף די אידישע שפּיצפיגקייט, דער אידישער שפּיצעל, מיט דער אידי־שער „נאַרישקייט", מיט דעם אידישען נשמה־שוואונג.

ער האָט דעם אידען ניט בענומען. ער האָט איהם האַלב געזעהן. ער האָט זיך ניט דערהויבען איבער איהם, ניט געשאפען א פאַלקאַמען אידישען טיפּ. די רוסישע נשמה האָט די אידישע קאָמפּליציירטע, ווי־דערשפּרעכיגע צוריסענע נשמה־פערטראָגען ניט געקענט.

איז די רוסישע ליטעראטור ביי דעם געבליבען? מיר וועלען זעהן.

ביבליאגראפיע

ב. ברכות:

אונטער'ן נייעם היסע, ערצעהלונגען פון אמע־ריקאַנער אידישען לעבען, פון ס. שאַ", פּערלאַג מאַקס נ. מייזעל, ניו יאָרק.

„לויט די קלייַדער בעגעגענט מען, און לויט דעם שכל בעגלייט מען". דאס איז ריכטיג ניט נור אין בעזוג צו מענשען, נור אויך אין בעזוג צו ביכער, און אורטיילענדיג ס. שאַ'ס ביכעל לויט זיינע קליי־דער, לויט זיין אויסערליכען אויסזעהן, איז עס דורכאוים צו פּרעטענציעז. אינגאַנצען אשטיינער האָט עס 142 זיימען, און דאָך איז עס צוטיילט אין דריי אבטיילונגען, און זייערע נעמען (ד. ה. די נע־מען פון די אבטיילונגען) זענען: „ווילד פלייש", „צווישען פייער און פלאַם", און „די זון און דער רויך"! עס ווייל מאַבען דעם אנשטעל פון גרויסער ערנסטקייט, אבער רופט ניט ארוים דעם נויטיגען אויגדרוק. צו אויפדעקען די געהיימע מאָטיוון פון געשלעכט אדער די טראגעדיע פון דעם קלייַנעם און דערשלאָגענעם מענשען אין עטליכע זייטלעך דאַרף מען זיין אדער מאַפּאַסאַן אַדער טשעכאָוו, און שאַר איז ניט אייגער, ניט דער אַנדערער. אָט די פּרעטענ־זיע קוילעט אויך אַוועק זיין דורכאוים קלאָהרען סטיל. „די לבנה האָט מאַיעסטעטיש און גדלות'דיג מאַרשירט איבער דעם דונקעל־בלויען וועלט־דאַך"; „די פּרעהליכע קופּערנע זון האָט חוצפּה'דיג ארויי־געשלייִדערט דורך די אָפענע פענסטער הויפענם בלאַנ־קע שלאָגארטיגע שטראַהלען" — דאָס מאַבט א שלעכ־טען אויגדרוק אויף לעזער מיט עטוואָס געשמאַק.

אָבער דאָס אליין, וואָס אויגער בעמערקט די חסרונות פונ'ם ביכעל וווייזן, אז עס בעזיצט אויך טוגענדען, און מיר זאָגען מיט א גאַנץ רויגעם גע־וויסען, אז עס איז ווערטה צו ווערען געלעזען. פרי־הער און וויכטיגער פון אלעם איז שאַר אן ער־צעהלער. ניט קיין דראַמאַטיקער, אַדער דיכטער, נור פּשוט א גוטער, סלויסיגער, אינטערעסאַנטער ער־צעהלער מיט אַ גאַנץ היבשער בעאַבאַכטונגס־קראַפט און מיט א גאַנץ ערטרעגליכער פּאַרציע פון פּסיכא־לאָגישער פערשטענדנים. ווי די מייסטע גוטע ערצעה־לער אינטערעסירט ער זיך שטאַרק מיט די העלדען פון זיינע ערצעהלונגען, און דאס מאַבט אים נאַ־טירליך זעהר סענטימענטאַל. אָבער ער כאַפּט ניט שטאַרק אַריבער די מאָס, ענטוויקעלט ניט שלעכט זיין קלימאַקס, און איז קיינמאָל נודנע. פיעליכט וועט זיך פון זיין ביכעל ביים לעזער פיעל ניט אָבשטעלען, אָבער ער וועט עס דורכלעזען מיט היבשען אינטערעס, און וועט געווים זיין נייגיעריג צו לעזען עטוואָס מעהר פון דעם זעלבען שרייבער, אין אן אנדער בי־כעל אַדער א זשורנאל. ביי „זיי" וואָלט עס געהיי־סען „זומער־ליטעראַטור", אבער ביי אונז, וואו דאָס איז, דאַבט זיך, דאָס איינציג נייַ ביכעל פאר'ן גאַנ־צען זומער, מוז עס זיין עטוואָס מעהר ווי א סיזאָן זייפען־בלאָז פון ביכער־מאַרק, און מען קען האָפען ווירקליך, אז שאַר וועט זיך ענטוויקלען אין א קינסט־לער פון מעהר בעדייטענדע און פערמאַנענטע קראפט.

מיר ווילען אויך אָנמערקען ה. שאַר, אז איניגע זייַנע עראטישע אויסדריקע זענען וועניגער פּיקאַנט, ווי זיי האָבען געקענט זיין, פּשוט דערפאר, ווייל זיי זענען עטוואָס צו גראָב. „איהר יונגע האַרטע ברוסט", „איהר געטאַקטער מילכיגער (?) פוס", „איה־רע פּולע טונקעלע זאפטיגע (?) אַרעמס", — אזעלכע אויסדריקע ציהען אָב די אויפמערקזאמקייט פון דאס געשריבענע צום שרייבער, און ה. שאַר'ס פערזענליכע אייגדריקע אין דער ריכטונג קענען זיין איכטערע־סאַנט נור וועו זיי ענטהאלטען אין זיך עטוואס נייעס.

געקליבענע ווערק פון וואַלטער'ן דע־קלעיר, רע־דאַגירט פון א. בערקמאַן, פערלאַג „מאַדהער אוירטה".

די יונג־פערשטאַרבענע וואַלטערין־דע־קלעיר האָט א גרויסען טויל פון איהר לעבען פערברַאַכט אין דער אידישער בעוועגונג צווישען אידיש ארביטער. אין פילאדעלפיא האָבען זיך די שפורען פון איהר פערזענ־ליכקייט געלאָזט פיהלען היבשע יאהרען נאָך איהר אָבפאָהר, און פאר די, וואָס זיינען בעקאַנט מיט די פערזענליכע לעגענדעס וועגען איהר, איז דאָס בוך א גרויסע ענטוישונג. אַנגעפראַפט מיט ליעדער, אר־טיקלען און סקיצען אויף באַלד פינף הונדערט זיי־טען, פעהלט זיי אלע דאָס, וואָס איינער וואָלט אם זיכערסטען געדארפט ערווארטען פון א פערזאן מיט אזא אינטערעסאנטער לעבענס־געשיכטע, און דאָס איז פערזענליכקייט, כאַראַקטער, אינדיווידואליטעט, שטארקייט. „אונזערע", זאָגט זי אין איינע פון איה־רע ליעדער, „זיינען די ליפּען, וואָס האָבען געציטערט פון צאָרן, וואָס האָבען געבעטען און געשאָלטען צו־גלייך". צאָרן מאַקע פעהלט ניט אין דעם בוך, אבער די קללות און די תפילות זענען גרויליך, און צייכנען זיך ניט אוים מיט קיין זאָך, אויסער א געווים מאָם אויפריכטיגקייט. און איהר פילאָזאָפיע איז נור אויך אויף אזוי פיעל אַנארכיסטיש אויף וויפיעל זי האָט וואהרשיינליך זיך אנגעשטויסען אן אנ'אַנארכי־סטיש אומגעבונג, וואהרים אין תוך איז זי געווען א גאַנץ סימפּאַטישע און האַרציגע ליבעראלקע.

פאר די, וואס האָבען זי פערזענליך געקענט, וועט דאָס בוך געווים האָבען א גרעסערע בעדייטונג, אבער אלס א בייטראג צו פאַזיז אדער ליטעראטור איז עס גאנץ אריימלאך. ארויסגעגעבען איז דאָס בוך אויף עטוואָס צו בילליגען פאפיער, מיט א פאַרטרעט פון דער פערשטאַרבענער, פון וועלבען עס קומען אויף אויך אנ'אסקעטישע פיגור מיט א פאַאר ברויגע אויפ־ריכטיגע און סענטימענטאַלע אויגען.

א פּערזענליכע ערקלערונג פון א. ליעסין

לויט אייניגע בריעף, וואָס איך האָב ער־ האלטן, ווייזט אויס, אז מאנכע, פּרוינד און געגאָסען אפּילו, גלויבען טאקע די מעשה, וואָס איז ערשיינען וועגען מיר אין „אידישען קאָנ־ גרעס". עס איז געבליבען דער אינדרוק, אז די אידישע סאָציאליסטישע פּערעראציע האָט עס מיך ניט צוגעלאָזען צו דער נאָציאָנאלער ארבייטער קאָנוועניאָן. דאָס, פּערשטעהט זיך, שטעלט מיך אַוועק אין זעהר אַן אונאָנגענעה־ מער לאגע. אַלס שרייבער קומט מיר אויס אויסצושפּרעכען מיין מיינונג אַזוי אָדער אַנ־ דערש, און דאָ זעהט עס גאָר אויס, אז איך בין א נוגע בדבר.

אלזאָ, בין איך געצוואונגען אַוועקצוגעהמען א שטיקעל פּלאַץ אין „צוקונפט" פאר א פּער־ זענליכער ערקלערונג. עס איז דורכאוים ניט ריכטיג, אז די פּערעראציע האָט צו אימיצען „געוואונקען", מען זאָל מיך ניט־ערוועהלען אלס דעלעגאט צו דער קאָנוועניאָן. די מעשה איז פאלש. קיינער אויפ'ן מיטינג פון די געווערק־ שאפטען האָט קיין אהנונג ניט געהאט, אז ווער עס איז דעמקט גאָר מיין נאָמען פאַרצוברענגען; פאר מיר אַליין איז דאָס געווען א ריכטיג אי־ בערראשונג, וואָס איך האָב זיך אויף מארגען דערוואוסט דערפון. און געראכט זיינען געווען די דעלעגאטען, וואָס האָבען פאר מיר ניט נע־ שטימט, וויל זיי האָבען ניט געוואוסט, ווי זיי האָבען ערקלערט, צי איך וועל אָננעהמען צו זיין א דעלעגאט. דער מיטינג האָט פון מיר קיין סטייטמענט ניט געהאט, און איך וואָלט ווירקליך ניט אָנגענומען דעם פאַרשלאג צו פער־ טרעטען די געווערקשאפטען, אזוי ווי איך האָב צוריקגעוויזען דעם פאַרשלאג פון אָנדערע אר־ גאניזאציאָנען, וואָס האָבען מיך יא ערוועהלט, ניט אָנפרעגענדיג זיך ביי מיר.

איך האָב ניט געוואָלט זיין א דעלעגאט צו דער נאָציאָנאלער ארבייטער קאָנוועניאָן, אזוי ווי איך האָב פריהער ניט געוואָלט זיין א מיט־ גליעד פון דעם נאָציאָנאלען ארבייטער־קאָמי־ טעט. איך האָב אין אלגעמיין זעהר ניט ליעב צו שפּאַרען זיך צו פּלאַטפאָרמעס און צו טאר־ משען אין דער עפּענטליכקייט אויף קאָנוועני־ שאָנס און אין קאָמיטעס, און ביי מיר איז אויס־ געקומען, אז דער קאָמיטעט טהוט גאָר ניט די ארבייט, וואָס מען דארף טהאָן אין צייט פון אזא חורבן, ווען דער גרעסטער טהייל פון אונ־ זער פאָלק ווערט בוכשטעבליך פערניכטעט. איך האָב גאָר געהערט פון קאָמיטעט חצורות וקול שופר, קיין ריכטיגע ארבייט האָב איך אָבער פון איהם ניט געזעהן.

וואָס אָנבעלאַנגט דעם רעדאַקציאָנעלען נאָ־ טיץ געגען מיר אין דער „נייער וועלט", איז עס גאָנץ אויסגעפאָלן: אלס רעדאַקטאָר קען איך זיך בשום אופן ניט בעווארענען, אז דער אדער יע־ נער זאָל געגען מיר ניט האָבען פּערזענליכע קריוודעס. און מיט א פּערזענליכער קריוודע קען אויך געשטרויכעלט ווערען אן אנדער פּער־ זענליכקייט פון דער פערעראציע. אט צ. ב. ש. האָב איך אין פּאריגען נומער „צוקונפט" גע־ רעדט וועגען אונזערע קינגער און פּייקלער, וואָס פערשטעהען ניט און ווילען ניט פער־ שטעהן די ריכטיגע לאגע אין רוסלאנד, נון, האָט דער מענערזשינג עדיטאָר פון דער „נייער וועלט" בעשלאָסען, אז דאָס מיין איך דוקא איהם, אז דערדט מען נאָר וועגען קלינגער אין פּייקלער, קען מען עס גאָר קיין אנדערען ניט מיינען. נו, קען מען זיך דאָ עפּעס בעווארענען! און אזוי ווי דער מענערזשינג עדיטאָר איז גראדע אן „ענערגישער" יונגערמאן, האָט ער גלייך אויפ'ן פּלאַץ, ביין רעכטען אויבען אן פון דעם ארגאן פון דער „פּארטיי", א נעהם געטהאָן זיך אבצורעכענען זיך מיט מיר. אויסגעלאָזען האָט זיך אָבער מיט חסד. קיינער האָט דאָ גאָרניט פערשטאנען, אויסער נאָר, אז א „ענער־ גישער" יונגערמאן ווייל זיך דאָ אבערעכענען.

און אָט די איינגעלשע האָוואָיע אין דער פּאָרם פון א רעדאקציאָנעלען נאָטיץ האָט עס דער „אידישער קאָנגרעס" צונויפגעפּלאָנטערט מיט די „געווערקשאפטען" און געמאכט דערפון, רחמנא לצלן, א גאנצע פערשוועהרונג געגען מיר פון דער פעדעראציע.

וויל איך ערקלעהרען די בריעף־שרייבער און מאנכע פרוינד און גענאָסען, אז דאָס איז אָהן סכנות, אז די מעשה פון „אידישען קאָנגרעס" איז ניט געשטויגען און ניט געפּלויגען.

אגב אורחא וויל איך ענטפערען אויך אויף אן אנדער אָנפראָגע, וואָס בריעף־שרייבער שטע־ לען מיר: וואָרום האָט מען דיעזען יאָהר ניט געשריעבען אין „צוקונפט" וועגען דער פילא־ דעלפיער קאָנוועניאָן פון דער פעדעראציע און ממילא שוין אויך ניט וועגען דעם „אידישען סאָציאָליסט", וואָס איז געווארען אונטער דעם נאָמען „נייע וועלט" א וועכענטליכע צייטונג? וויל איך ערקלעהרען, אז דאָס איז וויעדער גע־ וועז די שולד פון אן אנדער פּערזענליכקייט אין דער פעדעראציע. זי אַליין וויים עס. צוליעב איהר כבוד וויל איך מעהר דעם ענין ניט לופטערן.

און אָט זאָלען עס די „פּארטער"־גענאָסען פון דער קאָנטרי אָנמערקען: טאָמער וועט אן אנדער פּערזענליכקייט פון דער פעדעראציע קו־ מען צו זיי און אָנשטעלען א פּרומע סאָציא־ ליסטישע שטרייכעל און א מארטירער־פּנים אונטער דעם שטרייכעל: אזוי און אזוי, מען איגנאָרירט אונזערע קאָנוועניאָנס, מען פער־ שווייגט אונזער פּרעסע, און אזוי ווייטער, און אזוי ווייטער, — טא זאָל מען די רעדערייען בעגעגענען מיט דער פּולער פּעראָכטונג, וואָס זיי פערדיענען.

THE FUTURE

די צוקונפט
נאָוועמבער, 1915
רעדאקטירט פון
א. ליעסין
ארויסגעגעבן פון
„פאַרווערטס" אסס'ן
NOVEMBER, 1915

דער

נאמען

יצחק גאלדבערג

א״ז א גאראנטי אז עס א״ז
א׳מער ד׳ בעסטע און
קאסט ניט ט״ייערער
ווי א
נאבענמאכטע

Vo. XX NOVEMBER, 1915 No. 11

א. ליעסין:

קאמפיין נאָטיצען

ס איז געווען דער ריכטיגער ענטפער, וואָס די אידען פון ניו יאָרקער איסט סייד האָבען פאר א יאָהרען געגעבען; דאָס איז געווען א פאסענדער, א שעהנער ענטפער אויף די אַלע זלזולים און פערלויומדונגען, וואָס האָבען זיך יאָהרען לאַנג געשאָטען פון אַלע זייטען אויפ'ן גרויסען אידישען ארבייטער־קווארטאל.

דער איסט סייד, וועלכען מען האָט אימער בעטראכט פאר'ן שמוציגסטען טעמעני רינשטאָק, האָט געשיקט אין קאָנגרעס גראדע א סאָציאַליסט — דעם ערשטען סאָציאַליסטישען קאָנגרעסמאַן פון די איסטערן סטייטס. די איינוואוינער פון פינסטערען טענעמענט דיסטריקט, וועלכע מען האָט אימער פאָרגעשטעלט אלס קאָרופטע בעשעפענישען, אלס פערקויפטע נשמות, האָבען אָבגעגעבען די מעהרצאָהל פון זייערע שטימען גראדע א פארטיי, וואָס האָט נאָך קיין מאָל פאר א שטימע ניט בעצאָהלט. דער עהרליכער, מיט כשר'ען שוויים פערנאָסענער אידישער ארבייטער־קווארטאל, וועלכען מען האָט אימער געשילדערט אלס א נעסט פין די שענדליכסטע פערברעכער און גענגסטערס און קאָדעטען, איז געוואָרען דער באנער־טרעגער פון דער אייד־עלסטער, ערהאבענסטער בעוועגונג פון אונזער צייט.

און די קריסטליכע שכנים אונזערע האָבען עס אויפגענומען מיט ענטציקטער איבערראשונג. פריהער פלעגט מען אַלץ פרעגען: וואָרום זאָלען מיר אידען זיין די ערשטע? אָט דערפאר וויל מען פלעגט אונז בעטראכטען פאר די לעצטע, האָבען מיר געמוזט ווערען די ערשטע. און מיר זיינען עס ווירקליך געוואָרען — אין די אויגען פון גאנצען פערוואונדערטען לאנד זיינען מיר עס געוואָרען.

און דאָס דארף זיין אונזער גרויסע אויפגאבע, אונזער גרויסע אמביציע, צו פערבליבען די ערשטע אויף אויף ווייטער. מיר מוזען מאכען גוט אויף דיעזען יאָהר, אזוי ווי מיר האָבען געמאכט גוט פאר־אַיאָהרען. מיר מוזען זיין די ערשטע צו ערוועהלען אין דער הויפט־שטאָדט פון דער נייער וועלט א סאָציאַליסטישען אמעמבלימאן, אזוי ווי מיר זיינען געווען די ערשטע צו ערוועהלען אין דער הויפט־שטאָדט פון דער נייער וועלט א סאָציאַליסטישען קאָנגרעסמאן.

מיר, אידישע סאָציאַליסטען, האָבען שוין בעוויזען, אז מיר קענען אויף ערוועהלען. אוז די אויסזיכטען זיינען זעהר גינסטיג, אז מיר וועלען אויף פון דעם איצטיגען קאמפיין אין ניו יאָרק ארויסקומען זיעגרייך. עס איז ניט אויסגעשלאָסען די מעגליכקייט, אז מיר זאָלען ערוועהלען אן אַלדערמאן אוז צוויי אַדער דריי אסעמבליימען. און זאָלען זיך דאָס אנמערקען יענע „פראקטישע" אבער ארימע בעלי עבֿרות אונזערע, וועלכע האָבען אלץ מורא „ארויסצוואַרפען" זייער שטימע פאר די פאָרקעמפפער פון די ארבייטער־מאסען, און זיי ווארפען זי דאָרום ארויס פאר זייערע אונטערדריקער אוז אויסזויגער פיניגער.

* * *

די צאָהל פון די אידען אין ניו יאָרק, ווי מען בעהויפטעט, האלט שוין ניט ווייט פון אנדערהאלבען מיליאן. ירושלים אין איהרע בעסטע צייטען האָט קוים געהאט א העלפט פון דיעזער צאָהל. די גרויסע מיטעל־פונקטען פון גלות האָבען קיין מאָל ניט געהאט אפילו א פינפטעל פון דיעזער צאָהל. און דאָס דארף זיין אונזער גרויסע אויפגאבע, אונזער גרויסע אמביציע, אז די הויפט־שטאָדט פון דער נייער וועלט זאָל אויף ווערען די הויפט־שטאָדט פון סאָציאַליזם אין דער נייער וועלט.

אין געווינסטיגע ציוניסטישע קרייזען האָט מען ליעב צו ספעקולירען וועגען דער אידישער צוקונפט: וואָס פאר א פאלק וואלטען די אידען געווען, וועז זיי וואלטען געלעבט א פרייען נאציאָנאלען לעבען אין אז אייגען לאנד? און מאנכע סאָציאַליסטיש געשטימטע ציוניסטען פאנטאזירען, אז די אידען וואלטען איינ־

געפיהרט ביי זיך די גערעכטסטע געזעלשאפט־ליכע אָרדנונג, אז אין אלץ וואָס איז נוגע די ענינים פון כלל וואלטען די אידען געווען א מוסטער פאר אנדערע פעלקער. און זיי געפינען אויף דעם ראיות פון דער אידישער געזעצגעבונג און פון דער אידישער געשיכטע. די אידעע פון סאָציאלער גערעכטיגקייט איז ביז א געוויסען גראד א אידישע אידעע. דענקען זיי, אז אין פרייע געמיינדען, מיט א מאָיאָריטעט פולבערעכטיגטע אידישע בירגער, וואָלט מען דיזע אידעע אם פולסטען פערווירקליכט. די אידען וואָלטען געלערענט די פעלקער צו לעבען סאָציאליסטיש, אזוי ווי זיי האָבען געלערענט די פעלקער צו דענקען סאָציאליסטיש.

מיר האָבען שוין אין אן אנדער פלאץ גערעדט וועגען דעם. עס זיינען געווען אזעלכע אידעלע טרוימער, וואָס זיינען נאָר דערפאר אלין בעגיסטערט געווען פאר'ן ציוניזם. פאר בערנארד לאזאר, צום ביישפיעל, איז דער איר־דישער נאציאָנאליזם געווען דער טרעגער פון די גרויסע אידעאלען פון די אלטע אידישע נביאים. אנדערש האָט ער איהם ניט פערשטאַנען און ניט געוואָלט פערשטעהן. פאר אזעלכע ציוניסטען, פערשטעהט זיך, איז ליעב און טהייער דער געראנק פון דעם בעפרייטען אידען. פאר זיי איז אָבער ליעבער און טהייערער דער געראנק, וואָס פאר גוטעם און ערהאבענעם דער בעפרייטער איד וועט אויפטהאָן. זיי טרוי־מען ניט פון אידישע קריעגס־שיפען, פון אי־דישע טראסטס אין פאלעסטינא. אזעלכע זא־כען זיינען פרעמד זייער נאציאָנאלער אמביציע. א אידישע סאָציאליסטיש־איינגעאָרדענטע גע־זעלשאפט — דאָס איז דער שהנסטער פון זייערע טרוימען, אין דעם ליעגט זייער גאנצער אידישער שטאָלץ.

און דאָס, וואָס איז נאָר א הויפע ספעקו־לאציע אין שייכות צו פאלעסטינא, איז איצט געוואָרען כמעט ווי א לעבעדיגע ווירקליכקייט אין שייכות צו אמעריקא.

אויב דער גרויסער שטראָם פון דער אידי־שער וואנדערונג וועט וועג־עם־איז אָפגעקהרט ווערען נאָך אן אייגען אידיש לאנד — דאָס וויסען מיר ניט. פאָרלויפיג זעהען מיר אָבער, אז ער טראָגט זיך ראש און אָהן אויפהער נאָך אמעריקא. מיר קענען אויך ניט וויסען, אויב צווישען די באשיבוזוקען וועלען אידען וועג־עם־איז פאלקאָם פריי און פולבערעכטיגט זיין. פאָרלויפיג זעהען מיר, אז זיי זיינען פאלקאָם פריי און פולבערעכטיגט נאָר צווישען אזעלכע ציוויליזירטע מענשען, ווי די אמעריקאנער. און די אידען, וועלכע פיהלען ניט זייער נא־ציאָנאלען שטאָלץ ניט אין אידישע קריעגס־שיפען און ניט אין אידישע טראסטס און ניט אפילו אין אידישע טשינאָוניקעס — דיזעז אידען האָבען דאָ א שהנע געלעגענהייט צו דיענען זייער פאלק, וואָס זיי האָבען ניט געהאט אין פערלויף פון די גאנצע 18 הונדערט יאָהר פון גלות.

מיר האָבען שוין איצט אין ניו יארק אלין נאָהענט פון אָנדערהאלבען מיליאָן אידען. דיעזע גרויסע מענשען־מאסען זיינען געקומען אהער, ווייל זיי האָבען דאָ געזוכט ברויט. דאָס איז דער כח פון די עקאָנאָמישע אומשטענדען, וועל־כער איז פיעל־פיעל מעכטיגער פון יעדער ציו־ניסטישער פאָעזיע. די איינגעוואנדערטע אי־דען אָבער, וויבאלד נאָר זיי וועלען בירגער, האָבען דאָ צו זאָגען די זעלבע דעה, ווי יעדער עכטער אמעריקאנער. און די אידען קענען דאָ בעווייזען, צום ערשטען מאל אין זייער גלות־געשיכטע, ווי שעהן און אייגעל זיי קענען זייער פרייהייט אויסנוצען. די אידען זיינען אימער און איבעראל געווען אונבעדייטענד אדער צו־ליעב זייער מיזעראבעלער מינאריטעט, אדער צולעב זייער מיזעראבעלער רעכטלאָזיגקייט. און די אידען קענען דאָ בעווייזען, וואָס זיי וואָל־טען אימער און איבעראל געווען אונטער אנ־דערע, אונטער בעסע־ע אומשטענדען. קיין שטאדט אין דער וועלט האָט נאָך אין קיין צייט ניט געהאט אזוי פיעל אידען, דערצו נאָך אזעל־כע פרייע, פולבערעכטיגטע אידען, און מיר דארפען זעהן, אז דיעזע שטאדט זאל זיך אויס־צייכענען געגען אלע אנדערע שטעדט. מיר זיינען עד היום נאָך שטאָלץ מיט ירושלים, וואו אין מיטען דער וויסטער פינסטערניס פון די אור־אלטע צייטען האָבען זיך געלאזט הערען די ליכטיגסטע, די שטראהלענדסטע וועהרטער. און מיר דארפען זעהן, אז מיר זאלען קענען שטאָלץ זיין אויך מיט ניו יארק.

די סאָציאליסטישע בעוועגונג איז א בעווע־גונג פון דער גאנצער וועלט, אזוי ווי דער א־ד איז א בירגער פון דער גאנצער וועלט. און זעלטען וועלכער פאלק אין דער וועלט קען זיך אזוי לייכט דורכדרינגען מיט'ן סאָציאליזם, ווי דאָס אידישע פאלק. און זעלטען אין וועלכען לאנד אויף דער וועלט האָט דער סאָציאליזם אזא גוטען באָדען צווישען די אידען, ווי דאָ אין אמעריקא. די סאָציאליסטישע בעוועגונג איז א בעוועגונג פון ארבייטער, און ערגעץ אין קיין פלאץ אויף דער וועלט זיינען ניטא אזוי פיעל אידען־ארבייטער ווי אין די אמעריקאנער גהעטאָס. אין דייטשלאנד זיינען כמעט ניטא קיינע אידישע פראלעטאריער, און דאָך זיינען דארט פאראן אזוי פיעל אידען סאָציאליסטען. אין רוסלאנד האָבען די אידישע פראלעטאריער אוועקגעגעבען זייער גאנצע ענערגיע דעם קאמפף געגען שוידערליכען צאריזם, און דאָך האָט דארט דער סאָציאליזם געמאכט צווישען די אידען ריעזען־שריט. אין אמעריקא זיינען די מעהרסטע אידען פראלעטאריער; אין אמעריקא, וויעדער, זיינען די אידען פאלקאָם פריי און פול־

בערעבטיגט. און די אידישע פּראָלעטאַריאַט פון אמעריקא דארפען אויסנוצען זייער פּריוילעגיע און פּולבערעבטיגונג אַם שעהנסטען און אם איידעלסטען — זיי דארפען עס אויסנוצען פּאר'ן סאָציאַליזם.

די אידען האָבען דאָ בעוויזען, אז זיי קענען זיין אַ פּאָלק פון ארבייטער; דארפען זיי איצט בעווייזען, אז זיי קענען אויך זיין אַ פּאָלק פון אייגענקלעהרטע ארבייטער, אז זייערע אלטע אידעאָלען, די ערהאבענע אידעאָלען פון סאָציאָלער גערעבטיגקייט, ווערען אונטער גינסטיגע אומשטענדען צוריק אויפגעלעבט אין זיי — צוריק אויפגעלעבט אין די היינטוועלטיגע אידעאָלען פון סאָציאַליזם.

די אמעריקאנער גהעטאָם דארפען ווערען די פעסטונגען פון סאָציאַליזם אין לאנד. אידען זיינען געווען די ליכטלעך, וואָם האָבען אָנגעצונדען דעם סאָציאַליזם, און זיי דארפען ווערען אויך זיין פּלאָם. דער סאָציאַליזם זאָל ווערען ביי אידען זייער נאָציאָנאַלער שטאָלץ, אזוי ווי דער תנ"ך. די אידען, וואָם האָבען געליטען אזוי פיעל פון קריסטליכער אונטערדריקונג, דארפען אָפּנעהמען אַ גרויסארטיגע נקמה פון די קריסטליכע פעלקער, פערנעהמענדיג דעם עהרען־פּלאַץ אין קאמפּף פאר זייער בעפרייאונג.

* * *

מיר האָבען איצט אַן „אף" יאָהר קאמפיין, ווען דער פּאָליטישער יריד גיהט אָן שטיל און לאנגווייליג. די אָפּיסעס, וואָס מען קען אין אזא קאמפיין ערווארבען, זיינען גרעסטענטהיילס קלייַנע, אונבעדייטענדע. און פאר די גרויסע פּאָליטישענס, פערשטעהט זיך, איז אזא יאָהר קיין מציאה ניט; ממילא איז ער אויך קיין מציאה ניט פאר די צעהנדליגע טויזענדע קלייַנינקע פּאָליטישענדלעך, וואָם ערוואַרטען די דזשאבס פון די גרויסע פּאָליטישענס. דאָרום גען האָן די מלחמות צווישען די פּארטייען בלאָס און שלעפּעריג, אָהן פויקען און פייערוווערק. די פּאָליטישענס גיפינען ניט אפילו פּאר נישטיג צו ערפינדען די אישיוס, די שטרייט־פראגען, די שלאג־וואָרטער, מיט וועלכע זיי טרעטען געוואהנליך ארוים פאר'ן פובליקום, כדי אריינצוכאפּען די קאסטומער.

פאר אונז, סאָציאַליסטען, איז אָבער אויך דער קאמפיין פון אזא „אף" יאָהר ניט וועניגער וויכטיג. מיר נוצען אימער אוים די צייט פון קאמפיין אם בעסטען פאר אונזער פּראָפּאגאנדא. און גראדע אין אַ שטילען קאמפיין קענען מיר אָפּטמאָל גיכער צוקומען מיט אונזער פּראָפּאגאנדא צו די קעפּ און די הערצער פון פובליקום.

די סאָציאַליסטישע פּארטיי גיט זיך געוואהנליך ניט אָפּ מיט דער פּרעזאָן פון איהר קאנדידאט, ווי עס טהוען די קאפּיטאַליסטישע פּארטייען, הויפּטזעכליך די קאפּיטאַליסטישע פּארטייען אין אמעריקא. און די אורזאכע איז דאָ אויבען אויף: די היינגע קאפּיטאַליסטישע פּארטייען זיינען ניט מעהר ווי גרויסע ביזנעספירמעס, וועלכע אונטערשיידען זיך גאָרניט אָדער זעהר וועניג אייגע פון די אַנדערע. אל־זאָ, זוכט יעדע פון זיי אריינצוקריגען קלוינגעגנדע נעמען פון אדווערטייזטע פערזאָנען, כדי אויפצוהויבען בייים עולם וואָם העכער די וועדע פון דער פירמע. ניט די פּאָליטישענס עקזיסטירען דאָ פאר די פּארטייען, נאָר די פּארטייען עקזיסטירען דאָ פאר די פּאָליטישענס. די אישיוס צווישען די פערשיעדענע פּארטייען וועלען אויסגעזוכט, ערפונדען און אויפגעבלאָזען נאָר אין קאמפּיין־צייט. און ניט אימער גילט עס זיי אויסצוזוכען און אויפצובלאָזען אַן אישיו אפילו אין צייט פון די וויכטיגע קאמפיינס, און גאנץ אָפט איז בלויז די פערזאָן פון דעם קאנדידאט די איינציגע אישיו.

אַנדערש איז אָבער ביי אונז, סאָציאַליסטען. אונזער אישיו שטעהט פאר אונז אימער גרויס, אימער ברענענד — אין צייט פון קאמפיין, אזוי ווי אין די טעג פון אַ גאנץ יאָהר. דאָס איז די אישיו פון די אישיוס — דער סאָציאַליזם. און ניט דער קלוינגעגנדער נאָמען פון דעם קאנדידאט, נאָר די וויכטיגע און עהרהאבענע אידעען, וואָס דער קאנדידאט רעפּרעזענטירט, איז ביי אונז דער רעכטער עיקר. און וואָס קלענער עס איז דער אונטערשיעד אין אישיוס צווישען די קאפּיטאַליסטישע פּארטייען, און וואָס מעהר זיי מוזען אָנקומען בלויז צו דעם אונטערשיעד אין נאָמען, אַלץ גרעסער קומט ארוים דער אונטערשיעד צווישען די קאפּיטאַליסטישע פּארטייען און די סאָציאַליסטישע פּארטיי, אַלץ הערליכער קומט ארוים דער אונטערשיעד צווישען דעם פּוסטען קלאנג פון אַדווערטייזטען נאָמען און די גרוסע וועלט־אישיו פון סאָציאַליזם.

און גראדע אין אזא קאמפיין, ווי היי־יאָהר, ווען די פּאָליטישענס האָבען ניט קיינע אישיוס דעם עולם צו פערטומלען און אויך אפילו ניט קיינע נעמען דעם עולם צו פערקלוינגען, קענען מיר אם בעסטען אָנגעהן מיט אונזער פּראָפּאגאנדא. די בירגער, וואָס לעבען פון אַרבייט אָדער אָרום די ארבייטער, האָבען פאר זיך זייער אויפגאבע קלאָר, ווי דער טאָג. אפילו די „פּראקטישע" צווישען זיי, וועלכע וועלען זוכען, ווי דער מנהג איז, אין איינער פון די קאפּיטאַליסטישע פּארטייען די קלענערע צרה, וועלען דאָס בשום אופן ניט געפינען. זיי מוזען זעהן אין די קאפּיטאַליסטישע פּארטייען איין גלייכע צרה — די צרה פון קאפּיטאַליזם, וואָס האָט עס איצט אָנגעצונדען און אויפגעפלאקערט אזוי דעם גיהנם פון דעם וועלט־קריעג; זיי מוזען זעהן פאר זיך נאָר איין אישיו — די

אישיו פון וועלט־בעפרייענדען און פעלקער־פערבריידערענדען סאציאליזם.

מונטער און מונטערער געהט דאָרום אָן אונזער סאָציאליסטישער קאמפיין, אונזערע אויסזיכטען וועלען אלץ בעסער, אונזערע האָפּנונגען — אלץ ליכטיגער. און דער אָפּים פון א מיטגליעד פון דער אסעמבלי אין דעם גרעסטען סטייט פון יונייטעד סטייטס, און דער אָפּים פון אן אלדערמאן אין דער הויפּט־שטאָדט פון דער נייער וועלט איז פאר אונז ניט וועניגער וויכטיג, איידער דער אָפּים פון א קאָנגרעסמאן. איבערהויפּט נאָר, וואו מען קען לאָזען הערען די שטימע פון דעם אונטערדריקטען אַרבייטער, וואו מען קען דיענען די אינטערעסען פון דעם אונטערדריקטען ארבייטער, אהין שטרעבען מיר, אהין גיהען מיר. און וואָס מעהר מיר וועלען האָבען די מעגליכקייט צו לאָזען הערען די שטימע און דיענען די אינטערעסען פון דעם אונטערדריקטען ארבייטער, אלץ גרעסער וועט זיין אונזער ערפאָלג, אלץ הערליכער וועלען זיין אונזערע נצחונות.

* * *

נעקסטען דיענסטאג וועלען די בירגער האָבען צו שטימען וועגען צוויי וויכטיגע פראגען — וועגען דער נייער קאָנסטיטושאָן פון ניו יאָרק סטייט און וועגען פרויען־שטימרעכט אין די גרויסע איסטערן סטייטס. אין פאָריגען זומער „צוקונפט" איז יעדע פראגע בעהאנדעלט געווארען אין א בעזונדער ארטיקעל, און מיר וועלען דא זיך וועגען דעם ניט פערשפּרייטען. מיר ווילען דא נאָר אויסדריקען אונזער האָפּנונג, אז די אידישע ארבייטער־בירגער, צוזאמען מיט אלע פאָרטגעשריטענע ארבייטער־בירגער, וועלען שטימען געגען דער נייער קאָנסטיטושאָן און פאר גלייכבערעכטיגונג פון פרויען.

די נייע קאָנסטיטושאָן איז פערפאסט געווארען פון קאָרפּאָריישאָן־לאָיערס און פערדאמט געווארען פון אלע ארבייטער־פיהרער — אפילו פון די קאָנסערוואטיווסטע ארבייטער־פיהרער. לויט דער נייער, אזוי ווי לויט דער אלטער קאָנסטיטושאָן, שטעהט אלץ נאָך דער דאָלאָר העכער פון מענשליכען לעבען. לויט דער נייער, אזוי ווי לויט דער אלטער קאָנסטיטושאָן, קען מען אלץ נאָך פסל'ען אלס „אונקאָנסטיטושאָנאל" יעדען געזעץ צו גונסטען ארבייטער — צו רעגולירען די ארבייטס־שטונדען, דעם ארבייטס־לוין, צו בעשרענקען קינדער־ארבייט, פרויען־ארבייט א. ז. ו. ו. און דער איינציגער וועג פון דער קאָנסטיטושאָן פּטור צו ווערען איז ניעדער־צושטימען זו. דאן וועט מען מוזען שאפען אן אנדער קאָנסטיטושאָן, און פיעלייכט וועט זיך איינגעבען צו מאכען די אנדער קאָנסטיטושאָן מענשליכער, ארבייטער־פרייונדליכער.

און יעדער פאָרטגעשריטענער אידישער ארבייטער וועט אויך זיכער שטימען פאר דער גלייכבערעכטיגונג פון פרויען, און פשוט דערפאר, ווייל די פרוי איז דאָך אזא מענש, ווי ער. געווהנליך, האלט מען אין בעווייזען, אז די פרוי וועט זיך זעהר נוצליך מאכען פאר דער געזעלשאפט אויב זי וועט קריגען שטימרעכט — אז זי וועט רייניר מאכען דעם פּאָליטישען לעבען, אז זי וועט ניט דערלאָזען צו מלחמות א. ז. ו. אבער אט דאָס בעווייזען גופא איז שוין אן ערניעדריגונג פאר דער פרוי. אזוי האָט מען געהאלטען און מען האלט נאָך איצט אויך אין אייז בעווייזען, אז דער איד מאכט זיך נוצליך פאר דער געזעלשאפט ווען ער קריגט גלייכבערעכטיגונג. עס קומט אויס מיט דער פרוי, אזוי ווי מיט דעם אידען, אז זיי זיינען וויכטיג נאָר אויף אזוי פיעל, אויף וויפיעל זיי קענען זיך נוצליך מאכען פאר אנדערע.

דער פאָרטגעשריטענער אידישער ארבייטער וועט אבער שטימען פאר דער גלייכבערעכטיגונג פון דער פרוי נאָר דערפאר, ווייל זי איז אזא מענש, ווי ער. דאָס איז דער פונקט פון אלע פונקטען, דער ארגומענט פון אלע ארגומענטען, וואָס וועט בעווייזען אונזערע בירגער דעם 2טען נאָוועמבער אומצוקעהרען די מענשען־רעכט צו א העלפט פון דער מענשהייט.

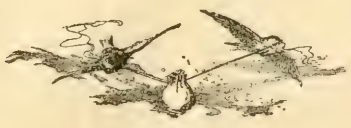

י. ד. בערקאָוויטש:

דער פּאטריאָט

א בילד

ישראל־איסר קרעפּעל, א בראָנזוויליער בעל־הבית אין א זיידענער יארמעלקע און אין א שווארצען אלפּאקא־רעקל, האָט בעקומען א גאסט פון איראָפּא — זיין ווייב'ס א פּלימעניק. דער גאסט איז געווען א מאָדנער פּארשוין, אזא, וואָס אין בראָנזוויל זעהט מען זעלטען: א סטודענט פון בערלינער אוניווערסיטעט, וואָס איז פריהער, באלד ווי די מלחמה איז אויסגע־בראָכען, געגומען געווארען פון די דייטשען אלס רוסישער געפאנגענער; דערנאָך האָט מען איהם ארויסגעלאָזט מיט אנדערע רוסישע אידען קיין קאָפּענהאגען; אין קאָפּענהאָגען האָט ער זיך אומגעדרעהט עטליכע חדשים אָהן א ציעל, ביז ער האָט זיך מיישב געווען און איז געקומען צו־פאָהרען קיין אמעריקא.

אויסגעהערט פון'ס גאסט זיינע וואונדער־ליכע מעשיות, וואָס ער האָט זיך אנדערצעהלט פון דער דייטשער געפענגעניש, און בעטראכט איהם פון קאָפּ ביז פּיס, ווי אזוי ער גיהט אנ־געטהאן כּעשה אייראָפּעאישער פראנט, אין א שווארצען ווייז־ראָק מיט שמאָלע געפאסעווע־טע הויזען, — האָט ישראל־איסר בעל־הבתיש אָבגעזופצט און זיך אנגערופען:

— יעס, יעס... ניט אנדערש, אז ס'איז משיח'ס צייטען! נאָר ווי די מעשה איז — דער־ווייל ביזט דו, גאָט צו דאנקען, דא אין אמערי־קא, אין א פרייי לאנד, — דארפסט דו, ראשית חכמה, זעהען וואָס פריהער צו אויסגרינען זיך, און דערנאָך וועסט דו שוין במילא ווערען א מענטש...

— וואָס הייסט, איך ווע ווערען א מענטש? — האָט דער בערלינער סטודענט ג־שמייכעלט א ביסעל בעליידיגט, געווארפען דער־ביי אן אויג אויף פּעני'ן, דעם פּעטער'ס טאָב־טער, וואָס האָט זיך געדרעהט פּאר'ן שפּיגעל מיט נאקעטע ארעמס. — און ביז אָהער בין איך דענן קיין מענטש ניט געווען?

— עס רעדט זיך אזוי „א מענטש"! — האָט איהם דער פעטער גענעבען צו פערשטעהן. — ביי אונז אין אמעריקא, פערשטעהסט דו מיך, איז איינגעפיהרט דער מנהג, אז עם קומט צופאָהרען א גרינער, דארף ער זעהן פריהער פון אלץ זיך אויסגרינען. ער מוז, הייסט עס, אננעמען דעם היגען סטייל... די היגע פאָליטי־קע, ווי מע זאָגט דאָם...

— צום ביישפּיעל? — האָט דער פּלימעניק געפרעגט נאָך אלץ מיט א שמייכעל.

— צום ביישפּיעל, א נאררישקייט. אָט דעם יוראָפּשען סורדוט, וואָס דו טראָגסט, וועסט דו נעבאך מוזען ארויסווארפען אין מיסט־באררעל. דאָ האָט עס א פּנים פון חוזק... פון... פון... פון אן אָרעמען פּריץ...

דאָס האָט שוין דעם סטודענט פערדראָסען.

— אזוי? — האָט ער זיך אָנגערופען מיט אירָאניע. — מיין בערלינער אנצוג טויג שוין גאָרניט פאר אמעריקא? נו, זאָג איך איהר בפירוש, אז איך וועל איהם נישט אויסבייטען אויף אייערע אמעריקאנער ברייטע פּלודערען פאר קיין געלד נישט! וואָרום, ערשטענס, דאַרפט איהר וויסען, בין איך ניט קיין גרי־נער — איך קום פון א שטאָדט, וואָס הייסט בערלין! און, צווייטענס, ליגען מיר גלאט נישט אין קאָפּ אזעלכע נאַררישקייטען. מיר לעבען איצט, דאַרפט איהר וויסען, אין אזא אינטערע־סאנטער עפּאָכע, אין א צייט פון א וועלט־אי־בערקאהרעניש...

מעהר פון אלעמען איז געווען צופריעדען מיט'ן גאסט די מוהמע זיינע, ישראל־איסר'ס ווייב. יענע האָט ארומגעוויקעלט דעם קאָפּ מיט א וויסען טוך און האָט זיך אוועקגעשטעלט אזש פרעגלען איינגעמאכטס פון גרויס שמחה.

— דו ווייסט, ישראל־איסר? — האָט זי זיך אָנגערופען צום מאן, בשעת דער גאסט איז אוועקגעפאָהרען מיט די קינדער אָנקוקען די שטאָדט. — דו ווייסט, וואָס מיר איז איינגעפא־לען? וועסט דאָך אפשר לאכען, נאָר א מאמע האָט שטענדיג אין זינען איהרע געדאנקען. נאָך מיין וויבערשטען שכל קומט אויס, אז דער פּלי־מעניק מיינער וואָלט אפשר פאר אונזער פּעני'ן געווען ניט אזא קרומע זאך... הא? וואָס זאָגסטו דו?

— גלייך ווי א קאָטשערע! — האָט ישראל־איסר געענטפערט אונצופריעדען.

— וואָס איז? דיר געפעלט ניט דער יחום? דיר שטעהט אפשר ניט אן בערע פישע'ס אן איניקעל?

— ס'איז דיר אָבער אן אנטיק מיט אָט דער אידינע! — איז ישראל־איסר שוין געווארען אין כעס. — פּרוב זי נאָר זאטשעפּען אויף א האָר, איז חיות ניט זיבער! באלד איז זי דא מיט בע־רע פישע'ס איניקעלאך און מיט איהר זיידע־נעם יחום! ווער רעדט דענן פון יחום, בהמה וואָס דו ביזט? מע רעדט דאָ פון א תכלית רעדט מען דאָך דא! פּעני איז, אָהן עין־הרע, אן אמע־

ריקאַנער מיידעל, אַ געדרעסטע, אַ געגרעדזשע־טע, רעדט איינגעלײַט ווי וואַסער, פֿערדיענט איהרע אכצעהן מאָלער אַ וואָך אויפֿן שענסטען ארט. און דער וואָס איז? אַ קעסט־קינד, אַ שמענדריק, אַ פֿרינץ־אַלבערט, אַ דאָקטער פֿילײַ־זאָפֿ, און נאָך אַ גרינער דערצו...

— מילא, אַ גרינער איז ביי מיר פֿון די קלײַנע חסרונות! — האָט די מוהמע געפֿרוּבט זיך איינשטעלען פֿאַר'ן פֿלימעניק. — אין צוויי טעג קאָן דאָך אַ פֿרישער מענטש ניט ווערען גע! אַלץ קומט מיט דער צײַט. וואַרט אויס, ביז דער חופּה, אם ירצה שם, וועט ער זיך נאָך אויסגרינען מיט גאָט'ס הילף...

— וויים איך וואָס! ס'איז גאָר ניטאָ וואָס צו רעדען! — האָט ישראל־איסר אָבגעהאקט מיט דער האנד. — פעני'ן וועל איך ניט אוועק־געבען גלאַט אַזוי, אויף הפקר! פֿעני וועט ביי מיר חתונה האָבען דוקא פֿאר אַ לייטישען ביז־נעסמאן. זי וועט נאָך ביי מיר זיצען, אם ירצה שם, אין אן אײַנגענער הייזקע מיט סטײַם־היט און ארומפֿאָהרען אויף אײַגענע טעקסי־קעפּס... יעס מעם!

אין אָבענד זיינען די קינדער צוריקגעקומען פון שטאָדט מיט'ן גאסט. אַלע זיינען געווען פערשוויצט, לעבעדיג, מונטער. נאָר דער גאסט אַליין האָט זיך אוועקגעזעצט אין אַ ווינקעל אויף אַ שטוהל אַ מיעדער, אַ פערטראכטער, ווי אַ פרעמדער.

— נו, ווי גלײַכסט דו עפּים אמעריקא? — האָט ישראל־איסר געפרעגט דעם גאסט מיט אַ טאָן פון אן עלטערען און אַ קליגערען און גע־פֿאָכט זיך מיט דער זיידענער יארמעלקע אי־בער'ן קאָפּ.

— אַ לאנד! — האָט דער סטודענט גע־ענטפערט קאלט.

— נו, און ניו יאָרק?

— אַ שטאָדט.

— וואָס הייסט אַ לאנד? וואָס הייסט אַ שטאָדט? — האָט ישראל־איסר אָנגעשטעלט אַ פּאָר שפּיציגע אויגען אויפֿן סטודענט. — אַ לאנד צו אַ לאנד איז דאָך ניט גלײַך! אָט איז רוסלאנד אויך אַ לאנד, צום ביישפּיעל...

— איך קום איצט ניט פון רוסלאנד, — האָט דער סטודענט געענטפערט מיט אמביציע, — איך קום פון בערלין!

— געפינסט דו אפשר, אז בארלין איז גרע־סער פון ניו יאָרק?

— גרעסער וועל איך איהר ניט זאָגען, נאָר שענער איז בערלין געווים! אָקעגען בערלין איז ניו יאָרק אַ רינשטאָק, אַ לאָך, אַ פּינסטערע גרוב, אַ מיסט־קאסטען... וואָס פאר אַ פערגלייך צו בערלין? בערלין איז דאָך אַ ליאלקע! אַלץ גלאנצט דאָרטען, אַלץ שיינט, אַלץ איז דאָרט ניי און שען און ריין. דער אספאלט אויף די גאסען פינקעלט, ווי אַ גוטער שפּיגעל. היינט די היי־זער, די טהעאַטערס, די קאפּעס, די „זיעגעס־אלעען"... עפּים אַ קליניגקייט? היינט גלאַט די קולטור...

— טע־טע־טע! — האָט דער פּעטער גע־שאָקעלט מיט'ן קאָפּ. — אזא צאצקע איז דאָס ריין בארלין — און איך האָב ביז אהער גאָר־ניט געוואוסט! אויב אזוי, זאָג זשע מיר, מיין טייערער דאָקטער פֿילײַעזאָף, וואָס הערט זיך עפּים ביי דיר אין בארלין מכח מואווינג פּיק־טשעס?

— מכח וואָס? — האָט דער סטודענט ניט פערשטאַנען.

— מכח מואווינג פּיקטשעס! צי מען האָט געהערט דאָרטען ביי אייך, אין אייער צאצקעדי־גען בארלין, אז ביי אונז אין אמעריקא איז פאר־האן אזא זאך, אַ טיאייטער אזעלכער מיט אַ ליייוועגט, וואָס מע רופט דאָס מואווינג פּיק־טשעס? הא?...

— אה? איהר מיינט אודאי קינעמאטאָ־גראָף? חא־חא־חא! — האָט זיך דער סטודענט הויך צעלאכט. — אַ שענע מעשה, כלעבען! צי אין בערלין זענען דאָ קינעמאטאָגראפֿס! צעהן אויף יעדער גאס! „קינטאָפּס" הייסען זיי דאָר־טען. אזעלכע גרויסע, שענע, רייכע קינטאָפּס, ווי עס פערמאָגט בערלין, וועט איהר דאָ אין ניי יאָרק געווים ניט זעהען! די ערשטע אין דער וועלט!...

— אזוי גאָר? — האָט ישראל־איסר אַ זאָג געטהאָן שוין מיט מעהר רעספּעקט און האָט זיך אָבער באלד פערהאפּט. — זאָג זשע מיר אָבער, מיין ליעבער דייטש, ווי מיינסט דו, ביי וועמען האָט בארלין געלקח'ענט אָט די דאָזיגע קינ־טעפּ, ווי דו רופסט זיי דאָרטען, — ניט ביי אונז? ניט ביי אונזער עדיסאָן? אָדער אפשר האָט שוין דאָרטען דיין בארלין אן אײַגענעם עדיסאָן אויך? אַ קשיא אויף דייטשען!

— קיין אײַגענעם עדיסאָן האָבען די דיי־טשען ניט; דערפאר האָבען זיי אַנדערע גרויסע ערפינדער.

— צום ביישפּיעל?

— צום ביישפּיעל, לאָמיר נעמען... — דער סטודענט האָט זיך אַ ווייַלע פערטראכט. — נו, חאטש עהרליך'ן...

— וועמען?

— עהרליך'ן... דער בעריהמטער עהרליך...

— וואָסער עהרלאך? וועלכער בעריהמ־טער?

— איהר וויסט ניט, ווער דער בעריהמטער עהרליך איז? אַ איד. אָט דער, וואָס האָט צונג־טראכט אַ מיטעל קענען... קענען דער מיאוסער קראנקהייט. איהר וויסט דאָך, וואָס איך מיין...

— טפו! — האָט ישראל־איסר אויסגע־שפּייעט מיט כעס. — ווער רעדט דאָ פון אזא הולטאי?...

— נו, און גראָף צעפּעלין?

— ווער? אָט יענער גזלן, דער רוצח, ווָאס פליהט ארום אין ווארשעוו און ווארפט באָמבעס פון הימעל אויף קליינע קינדער? פערגלייכסט דו אָט אזא אָ צו אונזער עדיסאן? אָ שענער פערגלייך, ניטאָ ווָאס צו רעדען! יענער האָט געמאכט אָ מאשין אויף צו הרג'ענען, צו אויסראָטען מענטשען, און דער זיצט יומם ולילה איבער גראָבע ביכער, דערעסט ניט, דערשלאָפט ניט, טהוט נאָר און טריקענט. דעם מח און טראכט אלץ אויס רעכטע זאכען, מיט אָ טאלק און מיט אָ תכלית, פאר ביזנעס... עפּיס אָ קליי־ניגקייט מואווינג פיקטשעס? ס'איז דאָך איצט אָ גאָלד־גרוב... אידען ווערען דערפון נתעשר...

— אהא, ביזנעס! — האָט זיך דער סטו־דענט אָנגעצונדען מיט אָ פייער פון פעראכ־טונג. — איך האָב נאָר פערגעסען, אז ביי אייך איז דאָ דער עיקר ביזנעס. נו, און ביי אונז אין אייראָפּא, מוז איך אייך זאָגען, איז ביזנעס דוקא פון די קליינע זאכען. ביי אונז איז דער עיקר קולטור! נאָר ווָאס איז דאָ פארהאן צו רעדען מיט אייך? איהר פערשטעהט דענן, ווָאס הייסט קולטור? ווי קומט איהר צו אזעלכע זאכען? מענטשען לעבען דאָ אין אָ העק, אין שמוץ, ווי דער ווארעם אין חריין, און מיינען, אז קיין בעסערס, ווי אמעריקא מיט איהרע ביזנעס, איז שוין נאָר אויף דער וועלט נישטא!... יאָ, יאָ. איהר מעגט זיך אייך בעריה־מען מיט אייערע ביזנעס וויפיעל איהר ווילט, נאָר עס וואָלט אייך דאָ גאָרניט געשאדט, עס זאָלען אראָבקומען מענטשען פון יענער זייט ים און שענקען אייך כאָטש אביסעלע קולטור, האָטש איין ביסעלע אייראָפּאישע קולטור...

— האָסט, אפּנים, געמיינט, אז מיט בערע פישעלע'ס אן אייניקעל וועסט דו זיך אוים־טענה'ן? הא? — האָט זיך דאָס ווייב אָנגעהרו־פען מיט אָ ליכטיגען שמייכעל צו ישראל־איסר'ן נאָכדעם, ווי דער פלימענק איז ארוים מיט די קינדער אין גאס שפאציערען. — יענער, ווייזט אוים, איז אָ געשטודירטער, אָ קאָפּ־מענטש, אָ גרויסער קענער!

— אָ גרויסער פארך איז ער! — האָט ישראל־איסר אויסגעשאָסען פלוצים מיט אָ מאָד־נעם כעס. — אָ פארך און אָ שייגעץ און אָ פאדליעץ און אן עזות־מחוצף־פנים!

— וואָס איז שוין? — האָט זיך דאָס ווייב דערשראָקען.

— אָ פארך קען! — האָט ישראל־איסר זיך געקאָכט מיט אָ קוויטש, ארומגעלאָפען אי־בערן ציימער מיט דראָבנע טריט און געפאָכט מיט דער זיידענער יארמעלקע איבערן קאָפּ. — דו קומסט צופאָהרען אין אזא פרייע מדינה, וואָס נעמט דיך אויף, קאָן מען זאָגען, מיט'ן שענסטען כבוד, — געפעלט דיר נאָך ניט! ס'איז איהם דאָ סמוטשיג! עס פעהלט איהם דאָ אוים דער אויסוואורף עהרלאָך! מע זאָל איהם דאָ געבען קאלטור זאָל מען איהם דאָ גע־בען! קאלטור האָט זיך איהם גאָר פערוואָלט אין אמעריקא!... אנדערש איז ער דאָך ניט אויפגעהאדעוועט געוואָרען ביי זיין טאטען, נאָר אויף קאלטור!... ניין, דו מעגסט אויף מיר פאראיבעל האָבען, ער איז דאָך דיין פלימע־ניק, — נאָר איך וויל איהם דאָ ניט האָבען ביי מיר אין שטוב. איך וואוין אין אמעריקא, פערשטעהסט דו מיך, און בין מיט גאָט'ס הילף אָ היגער פאטריאָט. יעס, יעס! איך בין אָ פאָ־טריאָט!... זאָל ער זיך געהן וואוהין ער וויל. נישטאָ ביי מיר דאָ פאר איהם קיין קאלטור! נישטאָ!...

א. זאק:

רוסלאנד אין איצטיגען מאָמענט און די אידישע אויסזיכטען

1.

אר די, וואָס זיינען אָבנגעריסען פון רוסישען לעבען, זיינען די לעצטע געשעהענישען אין רוסלאנד אן איבערראשונג. זיי זיינען אָבער צוגעגרייט געוואָרען נאָך פאר דער מלחמה. די מלחמה האָט זיי ניט בעשאפען, זי האָט זיי נאָר אונטערגעאויילט.

מיט עטליכע יאָהר צוריק, בעת די רעאקציע אין רוסלאנד האָט געהאלטען אין רעכטען שטיי־גען, האָט קאוטסקי אין דער פאָרדעע צו דער רוסישער איבערזעצונג פון זיין בראָשור וועגען מארקס'ען, ארויסגעזאָגט אָ רייה העכסט־אינ־טערעסאנטע געראנקען וועגען דעם כאראקטער פון דער רוסישער רעוואָלוציע און רעאקציע. ער וויזט אָן נאָכן ריכטיג, אז די רוסישע רע־וואָלוציע פון 1905 דערמאָנט יא די פראנצוי־זישע און דייטשע רעוואָלוציעס פון 1848 — לויט זייער כאראקטער און זייערע אויפגאבען. די רוסישע רעאקציע אָבער נאָך 1905 הויבט ניט אָן עהנליך צו זיין צו דער רעאקציע פון נאָך 1848. יעמאָלט איז זי אזוי צו זאָגען גע־

וועז „געזעצליך". א טהייל פון די רעוואלוציאנערע פאדערונגען זיינען בעפריעדיגט געווארען, די רעוואלוציאנערע כחות האבען זיך דארום צושפאלטען אין די בעוועגונג האט זיך, נאטירליך, געמוזט אבשטעלען.

אנדערש די רוסישע רעאקציע נאך 1905. קיין איינע פון די געזעלשאפטליכע גרופען, וואס זיינען ארויסגעטראטען אין דער רעוואלוציע, איז ניט צופריעדענגעשטעלט געווארען — די פויערים האבען קיין ערד ניט בעקומען, די ארבייטער קיין פאליטישע און סאציאלע רעפארמען, די נאציאנאליטעטען קיין גלייכבערעכטיגונג, די בורזשואזיע קיין מאכט אין רוסלאנד קיין פרייהייט. די בעדינגונגען, וואס האבען געבראכט צו דעם שטורם פון 1905, זיינען ניט אבגעשאפט געווארען. פערקעהרט, זיי האבען זיך אלץ פערערגערט און די אונצופריעדענהייט איז געוואקסען. ניט אומזיסט פלעגט מען אין דער פרעסע פון די לעצטע יאהרען אפט הערן א פערבענקטען אויסגעשריי: וואו נעהמט מען די צייטען פון פאר דער קאנסטיטוציע!

די רעאקציע איז געווען ניט אזוי א געזעלשאפטליכע, ווי א פסיכאלאגישע: די איבערגעשפאנטע כחות האבען געפאדערט רוה. אמת, א זעהר איינפלוסרייכער טהייל פון דער גרויס-בורזשואזיע — די קאנטיאבריסטען — איז טאקע אבגעשראקען געווארען דורך די שארפע, ענערגישע ארויסטרעטונגען פון פראלעטאריאט. און אט די בורזשואזיע האט געווכט שוין אונטער דעם פליגעל פון סטאליפין'ס „שטארקע מאכט". אבער ענטשיידען דעם שיקזאל פון דער רוסישער רעוואלוציע האט די גרופע ניט געקענט. די איינפלוסרייכסטע פון די רוסישע בורזשואזע פארטייען — די קאדעטישע, זעלכע שטיצט זיך אויף דער צאהלרייכער גרויס און קליין-בורזשואזיע פון די שטעדט, האט סטאליפינען איהרע פאזיציעס ניט אפגעטראטען, געקעמפט פאר די אלע יאהרען פון דער רעאקציע מיט זיין פאליטיק פון „בע־והיגונג". איהרע אטאקען, אזוי ווי די אטאקען פון די פארטייען, וואס שטעהען לינקס פון איהר, זיינען פון 1906 אן נאר אבגעשוואכט געווארען.

ניט דער ווילען צו פרייהייט איז אבגעשוואכט געווארען, נאר דער אויסדרוק פון דיזען ווילען. די מלחמה פון 1904 מיט יאפאן און די רעוואלוציאנערע שטורם־יאהרען האבען אזוי פיעל פערשלונגען פיזישע און מאראלישע קרעפטען, אז אן ערהאלונג איז נויטיג געווען. רוסלאנד נאך 1905 איז געווען עהנליך צו א מענשען, וועלכער האט זיך אריבערגעקליבען אין א נייע וואהנונג. פאר'ן טאג האט ער זיך אייגענטומלעך און איז געפאלען שלאפען אין מיטען צימער אויף דעם בארג מיט אנגעוואלפענע זאכען. מארגען וועט ער אויפשטעהן מיט פרישע כחות און וועט אלעס צוקלייבען.

אין דעם איז דער אונטערשיעד צווישען דער אייראפעאישער רעאקציע נאך 1848 און דער רוסישער נאך 1905. דעמאלט א טהייל־וויזע בעפריעדיגונג, איצט בלויז אן אברוה. און עס איז דא נאך אן אונטערשיעד: נאכ'ן יאהר 1848 איז גאנץ אירראפא אייניגעשלאפען מיט דעם שלאף פון א גע'הרג'עטען. עס האט געהערשט די שטילקייט פון א בית־עולם. די גאנצע קולטורעלע וועלט איז ווי פערגליווערט געווארען. פערקעהרט, דער שלאף, מיט וועלכען רוסלאנד איז אייניגעשלאפען, איז געווען אן אונרוהיגער — ארום אן ארום האט גראדע יעמאלט זיך געגנומען רירהרען און בעוועגען. דער פערשלאפענער רוסישער בירגער פלעגט אלע ווייל אויסרייבען די אויגען און לעזען בשורות וועגען רעוואלוציעס אין טערקיי, פערסיען, פארטוגאל און אפילו כינא. שווער צו זאגען, אויב ווי־פיעל אויף יענע לענדער־האט זיך אבגעדרופען די רעוואלוציאנערע בעוועגונג פון רוסלאנד, אבער פונקען פון דער רוסלענדישער שרפה האבען מן הסתם דאך דערגרייכט יענע מקומות און אנגעצונדען פייערען.

אלזא, אייראפא נאך 1848 איז געשלאפען מיט א זיסען, געשמאקען שלאף. רוסלאנד אבער נאך 1905 האט געהאט א געשטערטען שלאף. טו פרעגט זיך, ווי לאנג האט אזא שלאף געקענט אנהאלטען? אייראפא האט גענומען א פערטעל יאהרהונדערט ביז זי האט זיך אויפגעכאפט פאר א נייעם, נאך שטארקערען אויפשוואונג — די קאמונע פון 1871. רוסלאנד, ביי דעם כאטישען צושטאנד פון איהרע געזעלשאפטליכע אנגעלעגנהייטען, ביי דער פערשטארקטער דעמאקראטישער בעוועגונג ארום איהר האט געמוזט א סך גיכער קומען צו זיך.

איך האב דורכגעלעבט אין רוסלאנד אי די רעוואלוציע אי די רעאקציע, און איך דענק, אז וועז מען זאל נעהמען א גרופע רוסישע בירגער, וואס האבען דורכגעמאכט אין רוסלאנד די לעצטע 15 יאהר אזא מען זאל זיי בעטען זיי זאלען פארשטעלען אין א צייכנונג דאס שטיי־גען און דאס פאלען פון דער רעאקציע, וואלטן זיי געמאלט א ליניע, וואס פון 1906 אן נעהמט זי זיך הויבען, הויבען, ביז אין 1910 דערגרייכט זי דעם העכסטען פונקט. יעמאלט האט די רעאקציע געבושעוועט אם שרעקליכסטען. נאך 1910 נעהמט די ליניע פאלען צוריק, צוריק, ביז אין זומער 1914 קומט זי אראב צו איהר ניעד־רינסטען פונקט. יעמאלט האט די געזעלשאפטליכע אויפלעבונג אין רוסלאנד דערגרייכט אזא גראד, דאס וועז ניט די מלחמה וואלט אויסגעבראכען א רעוואלוציע.

אין פיזיק איז דאָ א געזעץ: אונטער דעם זעלבען ווינקעל, ווי דער שטראהל פאלט, שפּיגעלט זיך אָב צוריק. נאָך 4 יאָהר פאלען פון דער געזעלשאפטלעכער שטימונג זיינען גקומען 4 יאָהר דערהויבונג. פון 1904 ביז 1914 האָט זיך אָבגעשלאָסען א קריז.

2.

איך גלויב דער לעזער וועט ניט פאראיבעל האָבען אויף דער פאָרדערע. איצט קענען מיר גענוי בעשטימען, וואָס איז די פאָלגיטישע שטימונגען אין רוסלאנד איז גקומען דורך דעם נאטירליכען וואוקס פון די געזעלשאפטליכע כחות און וואָס די מלחמה האָט אריינגעבראכט.

מיר וועלען אנהויבען פון דעם רעוואלוציאָנערען פליגעל פון דער רוסישער גזעלשאפט — דעם פראָלעטאריאט. ער האָט זיך אין גרונד גענומען ניט געענדערט. ווי פריהער טרעט ער ארויס פאר די בריטסטע פאָלקסשיש און סאָציאָל רעפאָרמען. אויב מעגליך, וואָלט ער פערוואנדעלט די דעספּאָטיע פון די ראָמאנאָוו אין א דעמאָקראטישע רעפובליק. זיין פאָליטישעס בעוואוסטזיין איז קלאָר און אויסגעהאלטען, צו זיין ענערגיע און אָפּפערווילינקייט איז נאָר קיין גלייבען ניטא. אפילו אין די שרעקליכסטע יאָהרען פון רעאקציע האָט ער גלאָזט הערען זיין פראָטעסטירענדע שטימע. פּעטערבורג אין מאָסקווע פלעגען זיך אָברופען ביי יעדער וויכטיגער גלעגענהייט מיט פּאָליטישע סטרייקס, וואָס פלעגען אָפט ארומנעהמען ביז 200 טויזענד ארבייטער; פאר די לעצטע צווי יאָהר פלעגען די סטרייקס זיך אויף אריבערטראָגען אין דער פראָווינץ. מיט דער גרעסטער מסירת נפש האָט דער רוסישער ארבייטער אָנגעהאלטען זיין פּרעסע און גשיקט זיינע פערטרעטער אויף אלע גזעלשאפטליכע און וויסענשאפטליכע צוזאמענפאָהרען. די רעדאקטערע און מיטארבייטער פלעגט מען וואר־פען אין גפענגנים, זיינע דעלענאטען פלעגט מען ארעסטירען, זיינע צייטונגען און ישור־נאלען פלעגט מען קאָנפיסקירען, רואינירען, אָבער אלע מאל פלעגט ער ארויסשטעלען נייע מענשען, וואָס פלעגען פערנעהמען דעם פלאץ פון די, וואָס זיינען ארויסגעריסען גוואָרען פון די רייהען, פלעגט ער עפענען נייע צייטונגען אָנשטאָט די פערמאכטע. און עס איז קלאָר גוועזן, אז אין דער קומענדער רעוואָלוציע וועט דער פראָלעטאריאט שפּיעלען דיזעלבע ראָלע, וואָס אין דער רעוואָלוציע פון 1905.

דער ארבייטער־קלאָס האָט זיך ניט געענדערט, אָבער שטארק געענדערט האָבען זיך די ליבעראלע שיכטען פון דער רוסישער גזעלשאפט, בעזונדערס די מעסיג־ליבעראלע. דאָס פערדיענט אונזער פולע אויפמערקזאמקייט. ווי שטארק, ווי קאמפּפלוסטיג דער פראָלעטאר־יאט זאָל ניט זיין — אלין, איזאָלירט וועט ער זיין היסטאָרישע אויפגאבע ניט ערפילען. עס דארף זיך וויעדערהאלען נאָך אין א גרעסערען מאסשטאב דאָס, וואָס איז פאָרגעקומען אין 1905 — א בעוועגונג פון גאנצען פאָלק. די ביוראָקראטיע, די צארישע קליקע, וועט נאָר גאָרנישט גוערען, וען זי וועט בליי־בען די איזאָלירטע — איינע אליין גענען אלץ, וואָס איז דאָ פרישעס, לעבעדיגעס אין רוסלאנד.

וען סטאָליפין האָט צוטריבען די צווייטע דומע, האָט ער זיך געשטיצט אויף גאנץ אייר־פלוסרייכע גזעלשאפטליכע קרייזען. און ביזיין לעצטען טאָג איז ער פון די דאָזיגע קרייזען ניט פערלאָזען גוואָרען. די דריטע דומע, וואו די אָקטיאבריסטען האָבען גשפּיעלט די ראָלע פון א רעגיערונגס־פּארטיי, האָט ניט נאָר בעפריעדיגט די אָקטיאבריסטען און די וואָס זיינען רעכטס פון זיי, נאָר אויך פיעלע, וואָס זיינען לינקער פון די אָקטיאבריסטען. אזוי צ. ב. ש. האָט פירסט יעוגעני טרובעצקאי, דער גרינדער פון דער „פּארטיי פון פריעדליכער בענייאונג", וועלכע עקזיסטירט שוין איצט ניט מעהר, גשריבען אין די ערשטע טעג פון דער דריטער דומע אין זיין „מאָסקווער וואָכענבלאט", אז „דער רוסישער פרייהייט, וויזוס אויס, איז שוין בעשערט געבאָרען צו ווערען ניט אונטער די דונערען און בליצען פון א פריהלינג־געווויטער, נאָר אין די לאנגווייליגע, אומעטיגע אָקטאָבער־טעג". מען דארף געדענקען, אז די „פּארטיי פון פריעדליכער בענייאונג", וועלכע איז געגרינדעט גוואָרען פון פירסט טרובעצקאי און גראף היידען, האָט גע־האט פערנומען דעם צווישען־פלאץ צווישען די אָקטיאבריסטען און די קאדעטען. אויף איינער פון די אָנגעזעהענסטע לידערס פון די קאדעטען, ווי מאקלאקאָוו, האָט אין יענע טעג פיעל גבויט אויף דער דריטער דומע און אויף איהר פיהרער א. גוטשקאָוו. אזוי איז דער אקט פון דריטען יוני, וואָס האָט דורך דער מאכט פון צאר גענען די גרונד־געזעצען פון לאנד געענדערט דאָס וואהלרעכט צו דער דומע, אנערקענט גוואָרען פאר א נויטוועגדיגקייט, וועלכע איז אפילו פאר א „טריירגער נויטוועגדיגקייט" (אן אויסדרוק פון א. גוטשקאָוו), ניט נאָר פון די אָקטיאב־ריסטען, נאָר אויך פון לינקערע פון זיי.

„פריהער בערוהיגונג, דערנאָך רעפאָרמען"— דאָס איז געווען דער לאָזונג פון סטאָליפין'ען און ער האָט זיך דערביי גשטיצט אויף גע־וויסע גזעלשאפטליכע גרופען, און מיט זייער הילף האָט ער די „בערוהיגונג" דורכגעפיהרט. אָבער וועלכע מענשען זענען גקומען צו „רעפאָרמען", האָט סטאָליפין ארויסגעשטעלט זיין לייב־פאר־טיי — די אָקטיאבריסטען — (זאל דער לעזער מיר מוחל זיין פאר דעם אויסדרוק) א פויג. דערמיט האָט ער די אָקטיאבריסטען גמאכט

פאר אן אפאזיציע, וועלן אפילו א ציטעריגע אפאזיציע, דאך אן אפאזיציע. סטאליפין'ס לייב־פארטיי זיינען געווארען די נאציאנאליסטן.

און די רעאקציע איז אלץ געוואקסען, און באלד זיינען אפילו די נאציאנאליסטן, בעזונדערס זייער לינקער פליגעל, געווארען צו „רעוואלוציאנער" פאר דער צובושעוועטער רעאקציע. וועלן שטישגלאוויטאוו האט זיך סקאנדאליזירט פאר דער גאנצער וועלט מיט זיין פאבריצירן דעם בייליס־פראצעס, האבען עס אפילו די נאציאנאליסטן, מיט דעם דעפוטאט שולגין בראש, שוין ניט געקענט פערדייען. „יא, מיינע הערען, היט זיך! — עס זיינען פאראן טעמפלען, וואס מען קען ניט צושטערען און ניט בעשטראפט ווערען" — האט געשריעבען שולגין'ס ארגאן „קיעווליאנין" דעם 27טען סעפטעמבער, 1913, זיך אננעהמענדיג פאר דעם כבוד פון געריכט. און דאס דארף אויך דערמאנט ווערען די ארויסטרעטונג פון אקטיאבריסטען־פיהרער א. גוטשקאוו ארום דער זעלבער צייט. אויף דעם קיעווער צוזאמענפאהר פון די שטעדטישע פארשטעהער האט גוטשקאוו פארגעשלאגען א שארפע אפאזיציאנס־רעזאלוציע געגען דער רעגיערונג און די רעזאלוציע איז אנגענומען געווארען.

אזוי האט זיך אין די לעצטע יאהרען דייטליך אנגעמערקט דיזעלבע גרענעץ־ליניע צווישען אלטען און נייעם רוסלאנד, וואס האט אבגעטהיילט און איזאלירט אין 1905 די צארישע מאכט פון דער גאנצער געזעלשאפט און וואס האט זי שיער דאמאלס ניט אומגעבראכט. עס האט נאר געפעהלט איינס — די צוזאמענהעפטונג פון אלע אפאזיציאנעלע געזעלשאפטליכע כחות צום געמיינזאמען קאמפף.

פריהער פון אלץ, זיינען צווישען די פערשיעדענע גרופען, ניט קוקענדיג אויף זייער גרויסע מיינזאמער אפאזיציע צו דער רעגיערונג, געווען אזוי פיעל דיפערענצען, אז וועגען אייניגען זיך האט נאר קיין רעדע ניט געקענט זיין. וויי העפטיג שולגין זאל ניט פראטעסטירען געגען די מאכערס פון דעם בייליס־פראצעס, דערלאנגען זיך העגד ניט נאר מיט טשבאידזע און קערענסקי, נאר אפילו מיט מיליוקאוו'ען האט ער בשום אופן ניט געקענט. אין דער דומע איז אפילו געשאפען געווארען א פראקציע פון פראגרעסיסטען כדי שלום צו מאכען צווישען די אקטיאבריסטען און קאדעטען, אבער די גרופע האט געהאט דעם זעלבען מזל ווי איהר פאר־געגנערין — „די פארטיי פון פריעדליכער בע־נייאונג".

די דיפערענצען צווישען די אקטיאבריסטען און קאדעטען זיך צושרשט ארויסגעווייזען נאך אין 1904 אויף די צוזאמענפאהרען פון די זעמסטוועס צוליעב דעם פונקט פוילען. א. גוטשקאוו האט שארף און גענוי זיך ארויסגעזאגט פוילישע אויטאנאמיע. דער צווייטער קארדינאל־פונקט, אין וועלכען די בוידע פארטייען זיינען זיך פאנאנדערגעגאנגען, איז געווען וועגען א פעראנטוואָרטליכען מיניסטעריום. דער קאדעטישער פיהרער נאבאקאוו האט אין דער ערשטער דומע ערקלעהרט: די עקזעקוטיוו מאכט זאל און מוז אונטערוואָרפען זיין דער געזעצגעבערישער! די אקטיאבריסטען זייענען ביז נאר דער לעצטער צייט געווען געגען א פארלאמענטארישען מיניסטעריום.

און נאך אין פיעלע גרעסערע און קלענערע פראגען זיינען זיי זיך פאנאנדערגעגאנגען. אויך פערשיעדען זיינען געווען זייערע טאקטיקען. דאך האט דאס לעבען אלץ נעהנטער און נעהנטער די אקטיאבריסטען — און ניט נאר די אקטיאבריסטען — גערוקט צו די קאדעטען, ביז וואנען די מלחמה איז געקומען און האט זיי אוועקגעשטעלט אייניג נעבען די אנדערע.

3.

עס איז וויכטיג און אינטערעסאנט, אז די וויילדע רעאקציאנערע פאליטיק, וואס גארעמיקין האט אנגעהויבען מיט דעם צוטרייבען פון דער ערשטער דומע און וואס איז פארטגעזעצט געוואָרען פון סטאליפין'ען און קאקאוואָוצוו'ען און ווערט איצט פערענדיגט פון דעמזעלבען גארעמיקין'ען, האט פראייניגט די געזעלשאפטליכע כחות ארום א פראגע, וואס דער איצטיגער פראגרעסיווער בלאק פון דער דומע האט געמאכט פאר דעם אנגעזעהענסטען פונקט פון זיין פראגראם — ארום דער אידען־פראגע!

דער יעניגער, וועלכער געדענקט געווי דאס יאהר 1905, וועט לייכט אויסזעהן, אז א גרויסע ענדערונג איז פארגעקומען אין דער געזעלשאפטליכער שטימונג אין בעצוג צו דער אידען־פראגע. די גלייכבערעכטיגונג פון די אידען איז דאמאלס אפילו געווען א פראגראם־פונקט פון אלע פראגרעסיווע פארטייען, אבער די בריוטע קרייזען פון דער געזעלשאפט האבען די פראגע ניט בעטראכט אלס אן אלגעמיין רוסישע פראגע. די בעפעלקערונג פון טיף רוסלאנד האט געהאט זהר טונקעלע פארשטעלונגען וועגען די אידען דארט אין תחום. עס וועט ניט זיין איבערטריבען צו זאגען, אז ווען מען וואלט מיט 8—10 יאהר צוריק אנגענאפט אבי וואס פאר א גרופע רוסישע אינטעליגענטען, וואס קלייבען זיך אזוי יא פאנאנדער אין יעדער געזעלשאפטליכער און פאליטישער פראגע, און ווען מען וואלט זיי אומגעריכטערהייד א פרעג געטהאן, וואס וויסען זיי וועגען דער לאגע פון די אידען אין רוסלאנד, וואלטען מיר דערהערט פון זיי פיעל לעכערליכעס. די רוסישע געזעלשאפט איז ניט געווען אנטיסעמיטיש, אבער זי איז שרעקליך אונווויסענד געווען וועגען די

לויידען, וואם דאס רוסישע יודענטהום האט אויסצושטעהן. איך בין געבאָרען און ערצויגען געוואָרען אין ניזשני נאָווגאָראָד, געלערנט אין אוניווערזיטעט אין מאָסקווע און איך זאג עס אויפ'ן גרונד פון מיין לאנג־יעהריגער פערזענ־ליכער ערפאהרונג.

איז געקומען די רוסישע רעגיערונג מיט איהר אכזריות'דיגער פערפאָלגונגס־פאָליטיק, וואָס זי האָט אָנגעהויבען זייט 1905, און האָט די אידען־פראָגע ארויסגעוואָרפן אין פאָדערגרונד פון רוסישען לעבען, און די בעקאנטשאפט און דער מיטגעפיהל פון דער רוסישער געזעלשאפט מיט די אידען איז גע־וואקסען ניט מיט יעדען טאָג, נאָר מיט יעדער שטונדע. און בעת דעם בייליס־פראָצעס, וועלן די רעגיערונג'ס העצע געגען אידען איז דער־גאנגען ביז צום לעצטען גרענעץ, האָט אויך דער מיטגעפיהל פון דער רוסישער געזעלשאפט צו אידען דערגרייכט די העכסטע שפאנונג. זייט דעמאָלט איז די אידען־פראָגע געוואָרען אן אל־געמיין רוסישע פראָגע, און די אויסגלייכונג פון די אידען אין רעכט מיט דער איינגעבאָרענער בעפעלקערונג איז געוואָרען א פראָגע, וואָס איז־טערעסירט דירעקט און ענטשיידען אלע געזעל־שאפטליכע כחות.

„בעת בייליס איז געשטאנען פאר דעם גע־ריכט פון די געשוואָרענע — האָט געשריעבען די „רוסקיא וויעדאמאסטי" דעם 29טען אָקטא־בער, 1913 — איז גאנץ רוסלאנד געשטאנען פאר דעם גערייכט פון דער ציווילייזירטער וועלט. א בעשולדיגונגס־אורטהיל פאר בייליס'ען וואָלט געמיינט א בעשולדיגונגס־אורטהיל פאר אונ־זער פאָלקס־וווירדע". אין זעלבען נומער האָט וולאדימיר קאָראָלענקא מיט זיין אייגענארטיגען טאָלאנט געשילדערט וויי קיעוו האָט אויסגעזעהן אין מאָמענט פון בייליס'עס פרוישפרעכונג: „ווי א בליץ טראָגט זיך פאנאנדער די בשורה, אז בייליס איז פרייגעשפראָכען. אין איין רגע נעהמען די גאסען אן אן אנדער פנים. מאסען מענשען זאמלען זיך צונויף, מען גראטולירט אייגע די אנדערע. רוסען און אידען גיסען זיך צונויף אין איין פרייד."

„רוסען און אידען גיסען זיך צונויף אין איין פרייד". איך בין דאמאלס געווען אין מאָסקווע און איך געדענק גוט די פרעהליכע, גליקליכע, אויפגערעגטע מחנות מענשען — כמעט פון בלויז רוסען — וואָס האָבען זיך גע־זאמלט פאר די רעדאקציעס פון „רוסקאיא סלאווא" און „רוסקיא וויעדאמאסטי".

נאָך דעם בייליס־פראָצעס האָט די פאָליטיק פון דער רוסישער רעגיערונג בנוגע צו אידען זיך געקענט נאָך פערערגערן. האָט געקענט דערגעהן ביז צום וואהנזין אין די ערשטע מא־נאטען פון דער מלחמה און שפעטער בעת'ן רוסישען צוריקטריט. די רעגיערונג האָט אריינ־געלאָזען איהרע וואָלף־צייהנער אין דעם שוץ־לאָזען אידישען קערפער. אָבער דאָס איז שוין געטהאָן געוואָרען ניט ביי דער פאסיוויטעט פון דער רוסישער געזעלשאפט, נאָר געגען איהרע העפטיגע פראָטעסטען.

דעפוטאט פריעדמאן איז געווען גערעכט, וועז ער האָט זיין גלענצענדע, פייערדיגע, א־מערנדע רעדע אין דער דומע וועגען די אידען־פערפאָלגונגען פאר דער מלחמה־צייט, פער־ענדיגט, וועגדענדיג זיך צו די מיניסטאָרען: „איהר פערפאָלגט אונז. איהר זייט דאָ רעגיע־רונג, אָבער ניט דאָס רוסישע פאָלק". (איך ציטיר לויט'ן זכרון). דאָס רוסישע פאָלק האָט ארגאניזירט די אידען־פערטהיידיגונג שוין בעת דעם בייליס־פראָצעס. לאָמיר זיך נאָר דער־מאָנען די שארפע און מעכטיגע ארויסטרעטונ־גען פון דער פראָגרעסיווער רוסישער פרעסע, די ארטיקלען פון קאָראָלענקא, יעלפאטיעווסקי, פעשעכאנאָוו, ארדינסקי, מאקלאקאָוו, פאָליאנ־סקי, פראָפעסאָר הערנעט און אנדערע. איצט האָט די דאָזיגע בעציהונג פון דער רוסישער געזעלשאפט צו אידען בעקומען איהר לעצטען פיעל פערשפרעכענדען אויסדרוק. דער דומע־בלאָק, וואָס הויבט זיך אן מיט די נאציאָנא־ליסטען און ענדיגט זיך מיט די קאדעטען, האָט אריינגענומען אין דער צאהל פון זיינע מינימאל־פאָדערונגען אויך די גלייכבערעכטיגונג פון אידען.

מען דארף ניט זיין אונרוהיג וועגען דעם, וואָס דער פונקט וועגען אידען אין דעם אָבמאך איז פארמולירט עטוואָס ניט דרייסט און מיט האלבע וועדטער. מען דארף ניט פערגעסען, אז דער אָבמאך טראָגט די אונטערשריפטען פון גראף באָבריגנסקי און בארון מעלער־זאקאמעל־סקי. אין רוסלאנד געהט אן א קאמפף אויף טויט און אויף לעבען צווישען די אלטע און די נייע כחות, און ווען זיעגען וועלען די נייע — אין דעם דארפען מיר גאָר ניט צוויייפלען — וועט די אידען־פראגע גענלזט וועדען אויפ'ן בעסטען אופן פאר אידען.

פיעל אינטערעסאנטעם און פערשפרעכע־דעם געפינען מיר אין די לעצטע אר.יסטרע־טונגען פון דער רוסישער געזעלשאפט: אין „רוסקיא וויעדאמאסטי" האָט פירסט טריבעצ־קאי אָבגעדרוקט א גלענצענדען ארטיקל, וואו ער פאדערט די פאלשטענדיגע גלייכבערעכטי־גונג פאר אידען און צווישען אנדערעם אידען זאלען צוגעלאָזען ווערען צום אפיציערען־ראנג. אין פעטערבורג האָט זיך געגרינדעט א געזעל־שאפט צו העלפען די אידען, וואָס האָבען גע־ליטען פון דער מלחמה. אין דער שפיץ פון דער געזעלשאפט שטעהען סענאטאר איוואנאָוו און דער פראָפעסאר פון פעטראָגראדער דומע גראף איוואן טאָלסטאי. די אויסשפרייטונג פון תחום, דאָס צולאָזען אידען צו וואוינען כמעט

אין אלע רוסישע שטעדט איז בעגריסט געווא־ רען פון אלע אהן אויסנאהמען רוסישע טהוער. דער בעקאנטער נאציאנאליסט סאוועניקא האט ערקלערט: דאס איז א וויכטיגע געשעהענים. אלס איינוואוינער פון תחום וויים איך, אז דער תחום האט נאר געדיענט צו קאָרומפירען אונ־ זער פראָווינציעלע פאליטיי און אדמיני־ סטראציע.

און אין די קרייזען, וועלכע זיינען איצט נאך איינפלוסרייכער פון די נאציאנאליסטען, רעדט מען נאך א שארפערע שפראך. די „בור־ זשוואזיע וועדאמאסטי" פון 10טען אויגוסט שרייבט: „דערווייל איז געטהאן געווארען א האלבע ארבייט, און א האלבע ארבייט איז נאר קיין ארבייט ניט. אין גאנצען איז פ־ געבען די פאזיציע פון תחום און אויסרייניגען די לופט וואס גרינדליכער!"

דעפוטאט ראדיטשעוו האט אין א געשפרעך מיט זשורנאליסטען זיך אויסגעדריקט: „איך קען ניט בעטראכטען דעם בעשלוס פון מיניסטארען־ קאבינעט אלס אן אקט פון רעכט. עס איז גיכער א בעשרענקונג פון א רעכטלאזיגקייט. וועז אנשטאט הונדערט שמיז וועט מען מיר געבען 10, וועל איך זיין צופריעדען. און פון דעם שמאנדפונקט בעגריס איך די אויסשפריי־ טונג פון תחום. די לאגיק אבער פאדערט די פאלשטענדיגע אבשאפונג פון תחום, צווישען אנדערעם, די צולאזונג פון אידען אין דארף".

„איך בעגריס דעם בעשלוס — האט ער־ קלערט דער דעפוטאט שינגארעוו, דער פאר־ זיצענדער פון דער מיליטער־און פלאטען־קאמי־ סיע פון דער דומע — איך בעדויער נאר, וואס ער איז געקומען צו שפעט און וואלט אויף דער פארטזעצונג — די פאלשטענדיגע אבשאפונג פון תחום."

דאס איז נאר א קליינע צאהל פון דער גרוי־ סער מאסע ערקלערונגען, וואס זיינען געדרוקט געווארען אין דער רוסישער פרעסע.

ווי דער לעזער זיהט, האט די רוסישע גע־ זעלשאפט זייט 1905 דורכגעמאכט א שטארקע עוואלוציע; זי איז פריהער אויך ניט געווען אנטיסעמיטיש, איצט איז זי אבער דירעקט פיליאסעמיטיש. און די עוואלוציע איז פארגע־ קומען ניט נאר בנוגע צו דער אידען־פראגע. אין 1905 האט מען געקענט הערען פיעל סאלידע, איינפלוסרייכע פערזאנען רעדענדיג מיט איבער־ צייגונג וועגען דעם, אז רוסלאנד קען זיך אוי־ געבוטלעך בענוגענען מיט א „זעמסקעז סאבאר", מיט בעראטהונגס־רעכט. די קאדעטען, וואס האבען געפאדערט א פארלאמענטארישע רעגיע־ רונג, א פעראנטוואָרטליכען מיניסטעריום, הא־ בען זיך אנגעשטויסען אויף דער אפאזיציע פון די אקטיאבריסטען, שוין אבגערעדט פון די, וואס שטעהען רעכטס פון די אקטאבריסטען. איצט ביים שלוסען דעם בלאק האט דער אפי־ ציעלער פארשטעהער פון די אקטיאבריסטען אין דער דומע ערקלערט, אז פון איצט אן און ווייטער וועט זיין פארטיי שטעהן פאר דעם פרינציפ פון א פעראנטוואָרטליכען מיניסטער־ יום, און אונטערגעשריעבען אונטער דיזער פאדערונג האט זיך אויך גראף באברינסקי!

דאס זעלבע אויך איז פארגעקומען בנוגע צו דער פוילישער פראגע און בכלל בנוגע צו דער נאציאנאלער פאליטיק אין די גרענץ־ פראווינצען. רוסלאנד, וועלכע איז פריהער געווען מעסיג־ליבעראל, האט זיך איצט דורכ'ן בלאק אויסגעלייכט אויף דער קאדעטישער פראגראם.

די רעזולוציע פון דער מאסקווער שטאדט־ דומע, וועלכע האט די ערשטע געפאדערט א פעראנטוואָרטליכען מיניסטעריום, האט תיכף געפונען אן אבקלאנג אין גאנץ רוסלאנד — אין די הויפט־שטעדט און אין דער פראווינץ. עס איז געגנג אויסצורעכענען דעם צעטעל פון די געזעלשאפטליכע ארגאניזאציעס, וועלכע האבען אין א פאר טעג צייט אנגענומען די מאסקווער רעזולוציע, אום זיך צו איבערצייגען, וואס פאר א מעכטיגע בעוועגונג עס האט ארומגעכאפט איצט גאנץ רוסלאנד. צו דער מאסקווער דומע זיינען צוגעשטאנען — די טווערסקער דומע, דער ניזשני נאווגאראדער בערזען־קאמיטעט, די ניזשני נאווגאראדער דומע, די עקסטרא פער־ זאמלונג פון די בעפאלמעכטיגטע פון דער אל־ רוסישער קויפמאנשאפט אויף ניזשני נאווגא־ראדער יאהרמארק — פערשיעדענערליי פער־ זאמלונגען, צוזאמענפאהרען, שטאדטישע און זעמסקע, אין ריאזאן, טשערניגאוו, סמאלענסק, סאראפול, ארכאנגעלסק, טאמבאוו, כארקאוו א. ז. וו., א. ז. וו.

וויעדער ווי אין 1905 איז רוסלאנד צופא־ לען אויף צוויי לאגערן — פון איין זייט די קליקע פון צאר, פון דער אנדערער דאס לאנד, אלע פרישע געזעלשאפטליכע כוחות. די לעצטע אבער האבען פיעל געלערענט פאר די צעהן יאהר — זיי האבען זיך אויסגעלערענט צו האנד־ לען געמיינזאם. וואר וועט זיעגען?

די לאגע איז שוידערליך. די ערשיטערונג פון 1905 קען זי נאר ניט פערגלייכען מיט דעם איצטיגען קריזיס. אזא כאאס, אזא צוטרייס־ לונג, אזא שוידערליכע בלוט־אבצאפענים האט רוסלאנד נאך קיינמאל ניט דורכגעלעבט אין איהר געשיכטע. „מיר לעבען איבער אונזער טיפסטע טראגעדיע" — שרייט די „רוסקיא וויעדאמאסטי" פון 5טען סעפטעמבער, וועלכע רעדט געווהנליך אין אזא רוהיגען טאָן, מיט אזעלכע איינגעהאלטענע קארנע וואָרטער. און פראפעסאר קיזעוועטער אין זעלבען נומער: „אונזער געמיינזאם הויז — רוסלאנד — איז

אין געפאהר; לאָמיר בלייבען אויף אונזערע פאָסטענס ביז דער לעצטער מינוט."

און „ריעטש" פון 6טען סעפטעמבער אין אן ארטיקל „א שענדליכע ערשיינונג" רעדט ווען דער לאגע פון דער בעפעלקערונג אין די גרויסע רוסישע שטעדט: „עס פעהלט האלץ, צוקער, מעהל, באלד קומען די קאלטע טעג, דער הערבסט, דער ווינטער. ווען עס האט אויסגעפעהלט אמוניציע האט מען זיך בערופען אויף די אבגעשטאנענע אינדוסטריע, וועלכע קען ניט קאנקורירען מיט דער מעכטיגער דייטשער אינדוסטריע, ווען איז דערצו נאך מאביליזירט געווארען פון סאמע אנפאנג פון דער מלחמה. אבער שפייז, הייצונג? מיר פלענען דאך דער־מיט אויסהאלטען דייטשלאנד. שטעלט זיך ארויס, אז די ערנעהרונגס־פראגע אין דייטש־לאנד איז פערגרינגערט געווארען צום צווייטען מלחמה־יאהר... און מיר פריהרען ארומגערינ־געלט מיט וועלדער, אונז פעהלט מעהל גליידיך אויף מארגען נאך א גערעטעניש און מיר האָ־בען אין הויפט־שטעדט קיין צוקער ניט, ווען מיט אונזער צוקער פלענט מען אין אויסלאנד פיטערען חזירים. דאָס זיינען אלץ ערשיינונגען פון איין כאראקטער — אונזער שרעקליכע אונ־ארגאניזירטקייט. ...רוסלאנד דארף ארגאניזירט ווערען..."

און אט דער געשריי פון „ריעטש" איז איצט דער געשריי פון גאנץ רוסלאנד. די איינציגע ארגאניזירונגס־קראפט אין רוסלאנד איז געווען די דומע, האט גארעמיקין זי פאנאנדערגעלאזען. אפילו דער פעטראגראדער „דיען", די איינציגע איצט ראדיקאלע צייטונג אין רוסלאנד, וואס האט בעקעמפפט די דומע פאר איהר פאָליטי־שער ציטערניגקייט, אונעגנטשלאָסענהייט, גיט איצט אויף צו: „ווי מיר זאלען ניט אבשאצען די פאָליטישע ראלע פון דער דומע, איינס איז אבער זיכער: זי האט געווען דאס געזעל־שאפטליכע בעווסטזיין, זי האט סיי אין איהר שטארקע און סיי אין איהרע שוואכע מא־מענטען צוגעשמידט די אויפמערקזאמקייט פון לאנד צו די שארפע פראבלעמען פון דער איצ־טיגער קריטישער צייט."

די פאנאנדערלאזונג פון דער דומע איז א שטארקער קלאפ פאר די נעזעלשאפטליכע כוחות, וואס האבען זיך געהאלטען אקט פון דער ווילד־נעווארענער רעאקציע וועט שוין די כוחות ניט צושמעטערען. דעם 8טען סעפטעמבער איז די דומע פאנאנדערגעלאזען געווארען, דעם 7טען זיינען שוין אין מאסקווע פארגעקומען דער אל־געמיינער זעמסקער און אלגעמיין שטעדטישער צוזאמענפאהרען. אויפן זעמסקען צוזאמענ־פאהר האט דער פארזיצענדער פון דעם פער־באנד פון אלע זעמסטוואָס, פירסט לוואוו, ער־קלעהרט: „פון לאזארעטען זיינען מיר איבער־געגאנגען צום בעזארגען די טרענטשעס מיט אמוניציע, צום פערפערטיגען די אמוניציע, צום אויפריכטען פון שלאכט־פאזיציעס... אלץ, אלץ, וואס האט א שייכות צו דער ארמעע איז אונז נאהענט געווארען. מיר זיינען געווארען איינס מיט איהר."

און א. גוטשקאוו אויף דעם אל־שטעדטישען צוזאמענפאהר האט גערופען צו אייניגקייט אלע פראגערעסיוו רוסישע קרעפטען: „לאמיר זיך קאנצענטרירען אויף איינס. צוזאמענגעהאפטען זיינען מיר א קראפט. צופאלען מיר אויף איין־צעלנע טייבעלעך, וועט מען זיך מיט אונז ניט רעכענען."

די רעגיערונג, פאנאנדערלאזענדיג די דומע, האט מן הסתם געוואלט פראווואצירען א רעווא־לוציע, און דאן איהר וויעדער אמאל צוברעכען. איהר פלאן האט זיך איהר ניט איינגעגעבען. סיי די ליבעראלע און סיי די ראדיקאלע קרייזען פון דער רוסישער געזעלשאפט האבען גערופען די מאסען צו „רוהיגקייט און געלאסענקייט". דעפוטאט קערענסקי, דער פיהרער פון די טרו־דאוויקעס אין דער דומע, האט אויף א פריוואט־בעראטהונג, אין דעם טאג, וועלן די דומע איז פאנאנדערגעלאזען געווארען, אויסגעדריקט זיין בעדויערען, וואס ער האט ניט בעווייזען פון דער דומע־טריבונע צוצורופען צום פאלק, אז אין דעם איצטיגען אויסערגעווענהליכען מא־מענט איז דאס נויטיגסטע און וויכטיגסטע — איינגעהאלטען זיין ביז'ן סוף, ניט לאזען זיך פאנגען אויף קיינע פראווָאקאציעס.

די רעאקציע שטארקט זיך אין רוסלאנד. אויפ'ן פלאץ פון דעם מעסיג־ליבעראלען פירשט שטשערבאטאוו, איז אלס מיניסטער פון אינערן בעשטימט געווארען דער מיטגליעד פון דומע, דער פיהרער פון איהר רעכטען פליגעל, דער טרויריג בערימטער ניזשני נאווגאראדער גובערנאטאר, דער שווארץ־מאה'ניק, כולגאן און פאגראמשטשיק כוואסטאוו. זייענדיג גו־בערנאטאר אין ניזשני נאווגאראד האט ער זיך געפיהרט אזוי, אז אפילו דער ניזשני נאווגא־ראדער שוואַרץ־מאה'דיגער הויפט פון די אדע־ליגע — דער גובערנסקער מארשאל פאן דרין, האט געהאלטען ניעדריגער פאר זיין ווירדע צו ענטפערען מיט א וויזיט אויף כוואסטאוו'ס א וויזיט. וואס שייך די שטאדט־דומע און דעם בערזון־קאמיטעט פון ניזשני נאווגאראד האבען זיי זיך צו יענער צייט געהאלטען אין אין בעטען מען זאל פון זיי כוואסטאוו'ען צונעהמען.

איז דאס דער פיינער הערר געווארען אי־נערן מיניסטער און גליכצייטיג ווערט געמעל־דעט, אז אויסער שטשערבאטאוו'ען רעזיגנירען אויף די איבעריגע „ליבעראלע" מיטגליעדער פון גארעמיקין'ס קאבינעט: כאריטאָנאוו, איגנא־טיעוו און קריוואשעאין.

די רעאקציע שטארקט זיך און אפשר איז

דאָס צו רוסלאנד׳ס טובה, וואָרים אין אנדער לאגער, אין לאגער פון דעם פּראָגרעסיוועז און ראדיקאלען רוסלאנד וועלן אויך אייליג מאבי־ליזירט די כחות און וועלן צוגעגרייט די פּא־זיציעס, און א בלוטיגע גרויזאמע שלאכט איז אפשר אונפערמיידליך. די לאגע אין רוסלאנד וועט זיך אויפלעזען, מוז זיך אויפלעזען שוין אין די נעקסטע מאנאטען. מעגליך, אז אין דעם לעצטען מאמענט וועט די פרעסע צארישע קליקע זיך דערשרעקען און אבטרעטען און מעג־ליך, אז עס וועט קומען צו א שלאכט, צו דער בלוטיגסטער פון אלע רעוואלוציעס, אוז די הא־סער פון ליכט און די שונאים פון פּראָגרעס אין רוסלאנד וועלען אויסגעהאנגען וועלען אויף די לאנטערנעס און סלופעס, ווי אין דער צייט פון דער גרויסער פראנצויזישער רעוואלוציאָן, וועל־כע איז געווען א ברכה פאר פראנקרייך און פאר דער מענשהייט.

דוד איינהאָרן:

היים וועה

מיין נשמה געהערט, מיין נשמה געהערט,
צו דער שטעדטעל, וואָם ליעגט
אויף דער ליטווישער ערד.
זעהר וועניג איז דאָרט
פאָר א גליקליכען אָרט,
פאָר דערפאָר איז עס הויך,
טיף דער הימעל אָהן ברעג
און עס ציהט זיך דורך איהם
גאָט׳ס געשטערענטער וועג.
און ביי נאכט ווער עס ווייל
אין גאָט׳ס פאלאצען זיין
מאכט דעם פענסטערל אויף,
קוקט אין הימעל אריין.

נישט דער ווינגאָרטען בליהט,
נישט דער גאָלד־עפעל גליהט,
אויף די פעלדער צושפרייט;
וועז א ווינטעלע וועהט,
כוואָליעט שטיל זיך פארשעמט
אונזער ארימער ברויט.
דאָך געבענשט זאָל ער זיין
מעהר פון בוימאויל און ווין:
ווייל ער שיצט אונזער הויז
און דערקוויקט אונזער זעל
און דערלאָזט נישט די נויט,
וועלכע היט אונזער שוועל.

און פערטראכט איז דער וואלד.
תמיד דונקעל און קאלט,
אומעט דרעמלט אין שוים
פון זיין בוימער גערויש,
נישט קיין יעגער געזאנג,
נישט קיין פרעהליך געקלאנג,
אין אורלטען געשפרעך
פון די סאָסנעס אין הויך
וועלט דער פויגעל געזאנג
אויך פערטרויערט און ווייך.
דאָך מיר נאָהנט איז איהר ליעד,
וועלכע קלינגט אזוי מיעד.
אין מיין אורלטער זעל,
אין דער זעל פון א איד
איז פארהאן אזא קוועל,
וועלכע פליסט, ווי דאָם ליעד:
נישט עס רוישט, נישט עס ברויזט,
נאָר עס שטראָמט און עס קוועלט,
ווי די בענקשאפט נאָך גאָט,
ווי דער צער פון דער וועלט.

מיין נשמה געהערט, מיין נשמה געהערט,
צו דער שטעדטעל, וואָם ליעגט
אויף דער ליטווישער ערד.
דאָרטען שטיל אין א טאָל
האָט מיין זיידע א מאָל
אויפ׳ן וועג אין דער וועלט
זיין מנוחה געוועהלט.
און דעם טרויער דערהערט,
און דעם באָדען בעטרעהרט,
און צוריק זיך אין טרוים
אין זיין אלטען פארקלעהרט.
מיין נשמה געהערט, מיין נשמה געהערט,
צו זיין ווינקעל, וואָם ליעגט
אויף דער ליטווישער ערד.

וואַלאַנטיאר:

בולגאריען דער שליסעל פון וועלט-קריעג

די ראָלע פון בולגאַריען אין וועלט סכסוך.

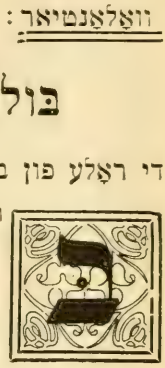

בולגאריען, ווי עס איז געווען צו ערווארטען, איז אריינגעגאנגען געווארען אין קריעג.

די פראגע וועגען בולגאריען'ס אריינמישונג אין קריעג איז געווארען ברענענד זינט עס האָט זיך ארויסגעשטעלט, אז די באַמבארדירונג פון די דארדאנעלען, וואָס האָט זיך אָנגעפאַנגען דעם 19טען פעברואר, 1915, קען נאָר מיט די שרעקליכסטע אָפּפער מצד די פערבינדעטע ברענגען צו וועלכע עס איז רעזולטאטען. פון אַנהויב האָבען פיעלע, און ניט נאָר די אָפּטימיסטען אין ענגלאנד און פראנקרייך, געגלויבט, אז די קראנקע, צובראָכענע טערקיי וועט זיך לאנג ניט קענען האלטען געגען די מעכטיגע אטאקען פון די פעראייניגטע פלאָטען, אז איינס צוויי וועלען די גע־פּאנצערטע אקרענטען דורכברעכען זיך א וועג צום שוואַרצען ים און אויסלייזען רוסלאנד פון דער בלאָקאדע.

אָבער א חודש איז אוועק נאָך א חודש, די פערבינדעטע האָבען געליטען שוידערליכע פער־לוסטען — איין ענגלאנד האָט פאר א האלב יאָהר אָנגעוואַרען איבער 80 טויזענד מענשען — און די ריעזיגע דרעדנאָטס קוים, קוים זיך בעווען פאַרווערטס. און אלץ שווערער איז געווארען די לאגע פון רוסלאנד. אָבגע־שניטען פון מיטעלענדישען ים, האָט זי קיין מעגליכקייט ניט געהאט ארויסצופיהרען איהר תבואה און אריינצופיהרען קוילען, הארמאטען און אלערלייי אמוניציע פון די פערבינדעטע לענדער און אמעריקא. עס איז געווען קלאָר, אז אום דורכצוריסען זיך דורך די דארדאנע־לען מוז מען האָבען די הילף פון בולגאריען, וועלכע גרענעצט זיך מיט טערקיי אויף א שטרע־קע פון 225 קילאמעטער און וועלכע האָט די מעגליכקייט אינגאנצען אָבצושניידען טערקיי פון דייטשלאנד און אָנצופאלען אויף איהר אין די פונקטען, וואו זי איז אם שוואכסטען. מען קען זאגען אהן איבערטרייבונג, אז פאר ענג־לאנד, פראנקרייך און רוסלאנד וואָלט די הילף פון בולגאריען געהאט צעהן מאל מעהר ווערטה, ווי די הילף פון איטאליען מיט איהר מיליאָנען־ארמעע.

דא האָבען מיר א בעוויז, אז ביי דער גאנ־צער ענטוויקלונג פון מיליטערישער טעכניק, מיט מעלינים און פיקריט, דראָטען־צוימען, מא־שין־געווער און גיפּאנצערטע אויטאָמאָביל־ען, מיט די האָוויצערס און צעפּעלינס, מיט שיפען־קאַרליקעס און שיפען־לויתנ'ס — שפּיעלען נאָך עד היום אין מיליטערישע אָפּעראציעס א ריע־זיגע, אפשר די הויפּט־ראָלע, די געאָגראָ־פישע בעדינגונגען — די נאָטיר־ליכע פעסטונגען און גרעניצען, וואָס שטעהען אפשר פון ששת ימי בראשית.

די ארמעע פון בולגאריען איז ניט גרויס. די צאָהל פון איהרע סאָלדאטען וועלט פונקט אזוי איבערטריבען, ווי די צאָהל רומענישע סאָלדאטען. מאנכע אייראָפּעאישע צייטונגען האָבען אויסגע'חשבונ'ט אז בולגאריען קען ארויס שטעלען אן אקטיווע ארמעע פון 400 ביז 500 טויזענד סאָלדאטען. דאָס איז פאלש. די סטא־טיסטיק בעווייזט, אז די צאָהל פון מיליטער־פעהיגע אין יעדען לאנד מאכט אויס א צעהנ־טעל פון דער גאנצער בעפעלקערונג. בולגאר־יען צעהלט 4,800,000 נפשות, קומט אויס אז העכסטענס קען בולגאריען מאָבילזירען 480 טויזענד מאן. דערפון וועלען בלויז 250 טויזענד צונויפגעשטעלען די אקטיווע ארמעע, די איבע־ריגע וועלען בילדען דעם רעזערוו, וועלכער איז נויטיג אום אויסצופילען די פערלוסטען פון דער אקטיווער ארמעע.

אָבער ווי געזאגט, בולגאריען איז ניט אזוי וויכטיג געווען פאר דעם 4־אָבמאך מיט איהר ארמעע, ווי מיט איהר געאָגראפישער לאגע. ווען בולגאריען וואָלט צוגעשטאנען, וואָלט עס געהייסען, אז קאָנסטאנטינאָפּאל פאלט, די רו־סישע קאווקאזער ארמעע ווערט בעפרייט און קען זיך א רוק טהאָן טיעפער אין טערקיי, די פערבינדעטע ארמעען, וואָס אָפּערירען אין גא־ליפּאלי, קענען אריבערגעפיהרט ווערען צום סערביש־עסטרייכישען פראָנט, רומעניען, גריע־כענלאנד שטעהען צו צום 4־אָבמאך און דאָס וויכטיגסטע — די ליפערונג פון אמוניציע קיין רוסלאנד וואָלט אונגעהייער פערלייכטערט גע־ווארען.

אָט דערפאר האָט דאָס דייטשע דיפּלא־מאטיע אוועקגעלעגט אזוי פיעל קרעפטען ניט צו דערלאָזען, בולגאריען זאָל צושטעהן צו די שונאים פון טערקיי. זי האָט געווירקט אויף דער טערקישער רעגיערונג זי זאָל אלעם מעגליכע נאָכ־געבען בולגאריען, כדי צו געווינען זי אויף איהר צד, אדער וועניגסטענס צו פערזיכערען זיך מיט בולגאריען'ס נייטראליטעט.

אז די פיהרענדע קרייזען אין דייטשלאנד

האָבען גוט פערשטאנען די בעדייטונג פון דעם קאמפף, וואָס געהט אָן אין און אַרום די דאר־דאנעלען, איז צו זעהן פון אָן ארטיקעל אין האמבורגער „פרעמדען־בלאט" פון 9טען סעפ־טעמבער, דאָס הייסט אין דער צייט וועז כמעט די גאנצע דייטשע פרעסע האָט זיך משמח געווען מיט די דייטשע נצחונות אין פוילען.

„מיר דארפען ניט פערגעסען, אז דער שוועריפונקט פון דער פּאָליטישער לאגע געפינט זיך שוין מעהר ניט, זייט אויסניגע חדשים, אין פוילען און גאליציען, נאָר אין די דארדאנעלען, אין די טערקישע טראנשעען אויפ'ן גאליפּאָלי־האלבאינזל לייגט דער שליסעל פון דער וועלט־מלחמה. וועז דער 4־אָבמאך זאָל דאָרטען אָב־האלטען א זיעג, וועט פאר רוסלאנד געפּענט ווערען א וועג אריינצופיהרען הארמאטען און ארויסצופיהרען תבואה, וועט דער קורס פון רוסישען רובעל ארויפשטייגן, אין פערגעסען וועלען וועדער נעדמען חלומ'ען וועגען א זיעג איבער די צענטראָלע מלוכות."

דערפון איז צו זעהן, אז א טייל דייטשע פובליציסטען האָבען גוט פערשטאנען, אז ענט־שיידען וועלען אין איצטיגען קריעג ניט די שלאכטען אין גאליציען און פוילען, נאָר די שלאכטען אין און אַרום די דארדאנעלען. דער־פון איז אויך צו זעהן, וואָס פאר א נעוואלטיגע ראָלע בולגאריען שפּיעלט דאָ איצט אין וועלט־סכסוך. בולגאריען האָט געהאלטען־אָם עלעק־טרישע קנעפּעל, מיט וועלכען מען האָט געקענט אויפרייסען די טאָרפּעדאָ אונטער דעם דייטש־עסטרייכיש־טערקישען בונד. וועז זי גיט א דריק דאָס קנעפּעל מיט א פּאָר הדשים צוריק, וואָלט די גאנצע געבוידע פון דעם דריי־בונד חרוב געוואָרען. אָבער די דיפּלאָמאטען פון 4־אָבמאך האָבען ניט פערשטאנען די גרויסע בע־דייטונג פון דער קלייגער בולגאריען פאר א נצחון איבער דעם מורא'דיגען שונא און זיי האָבען פערנאכלעסיגט איינע פון זייערע וויכ־טיגסטע אויפגאבען און זיי האָבען צוגעלאָזען, אז די דייטשע דיפּלאָמאטען זאָלען איבערריידען די בולגאריש רעגירונג אויף דייטשלאנד'ס צד.

אָבער ניט בלויז אין די פּעהלערען פון דער דיפּלאָמאטיע פון 4־אָבמאך און ניט אויך אין דער דייטש־פריינדליכקייט פון בולגאריישען קע־ניג פערדינאנד דארף מען זעהן די אורזאכע פאר וואָס בולגאריען איז ניט צוגעשטאנען צום 4־אָב־מאך און האָט זיך פערבונדען מיט איהר איביי־גען פיינד, איהר היסטאָרישען שונא — טערקיי. די פּאָליטיק פון בולגאריען אין די לעצטע יאָה־רען איז בעשטימט געוואָרען פון איין וואונש — צו מאכען צו נישט דעם אָבמאך פון בוקא־רעשט, מיט וועלכען אין 1913 האָט זיך געשלאָ־סען די צוויי־טע באלקאנישע מלחמה. דער בי־קארעשטער אָבמאך איז א שוידערליכער דענק־מאל פון דער צבוע'צטווא, קורצזיכטיגקייט און ענאָאיזם פון די היינטיגע מלוכות. וועז ניט דיעזער אָבמאך, וואָלט אויך צו קיין וועלט־מלחמה ניט געקומען, דען, אָהן ספק, אויב א פעדעראציע פון די קלייניע מלוכות אויף די באלקאנען וואָלט געשאפען געוואָרען און פרייגד־שאפט וואָלט געהערשט צווישען זיי, וואָלטען די גרויסע מלוכות פון איירָאפּא ניט געקומען קעמ־פּפען צווישען זיך פאר דער אויבער־דעה אויף די באלקאנען און פאר די וועגען צו סאָלאָניקי און קאָנסטאנטינאָפּעל.

דער אָבמאך פון בוקארעשט.

וועז די באלקאנישע מלוכות האָבען ער־קלעהרט קריעג צו טערקיי, האָבען זיי אָנגע־שריעבען אויף זייער פאָהן: די בעפרייאונג פון זייערע ברידער אין גלויבען — די מצע־דאָניער — פון דעם טערקישען יאָך און די שא־פונג פון אן אונאבהענגיגער מאצעדאָנישער מלוכה. און טאקע אן אויטאָנאָמע מאצעדאָניע, וואָלט געווען די אייניגיגע גאראנטיע פאר פריע־דען אויף די באלקאנען. אָבער ווי נאָר די פערבינדעטע באלקאנישע מלוכות האָבען אָבגע־האלטען זייערע ערשטע נצחונות, האָבען זיי פערוואָרפען דעם פרינציפ פון אויטאָנאָמיע פאר מאצעדאָניען און האָבען ארויסגערוקט א פער־רעטהערישען פלאָן, וואָס איז שוין פריהער גע־וען אויסגעארבייט, אָהן דעם וויסען פון מצע־דאָנישען פאָלק, א פלאָן פון צוטהיילען מצע־דאָניען אויף דריי חלקים צווישען בולגאריען, סערביען און גריכענלאנד. אזוי איז אָבגענארט געוואָרען דאָס פאָלק פון מצעדאָניען, וואָס האָט ארויסגעשטעלט צום שלאכטפעלד איבער 100 טויזענד פרייוויליגע קעמפּפער — קעמ־פּפער פאר דער בעפרייאונג פון זייער מוטער־לאנד. מאצעדאָניען איז געוואָרען דער רויב פון די באלקאנישע מלוכות, און אין דעם פער־ברעכען זיינען געווען פערבאָרגען די קערנער פון נייע בלוטיגע סכסוכים און נייע מלחמות.

ביים צוטהיילען מאצעדאָניען האָבען זיך דאָס די באלקאנישע פערבינדעטע צוקריעגט און אָנגעהויבען א צווייטע באלקאנישע מלחמה.

אחוץ דער קאָנקורענץ פון די באלקאנישע מלוכות גופא האָבען דאָ מיטגעשפּיעלט די מיאוס'ע אינטריגען פון די גרויסע מלוכות. דייטשלאנד און עסטריך האָבען געארבייט פאר דער אבשוואכונג פון סערביען און די פער־שטארקונג פון בולגאריען, רוסלאנד, וויעדער, פערקעהרט, האָט געטרוימט וועגען שאפען א „גרויס־סערביען", וועלכע זאָל זיך קענען שטע־לען אין וועג דעם דייטש־עסטרייכישען דראנג נאך מזרח און וועגען רעדוצירען בולגאריען צו א וועהלאָזער מלוכה'לע, וואָס זאָל קיין נע־פאהר ניט זיין פאר דער קינפטיגער רוסישער ירושה אויף באספּאָר. בולגאריען איז אָנגעפּא־

לען אויף סערביען און גריכענלאנד; זי אליין איז אטאקירט געוואָרען פון טערקיי, רומעניען און מאנטענעגראָ, און אין דעם אונגלייכען קאמפף — זי איינע געגען 5 — איז בולגאריען געצוואונגען געווען אין יולי 1913 אונטערצוּ־ שרייבען אן אבמאך, וואס איז געווען א גרויסע ערניעדריגונג פאר איהר; ניט נאר האט זי זיך געמוזט אבזאגען פון די לענדער, וואס האבען איהר געקומט לויט'ן געהיימען אבמאך מיט סערביען און גריכענלאנד, נאר זי האט אויך געמוזט אבטרעטען אייגענע טעריטאריעס — סיליסטריע און דאברודזשי, מיט 300 טויזענד בולגארישער בעפעלקערונג; זי, וועלכע האט גע־ בראכט די גרעסטע אפפער און געשפיעלט די גרעסטע ראלע אין דעם בעפרייאונגס־קריעג פון די סלאוועז געגען דעם „אונגלויביגען" טערק, האט צולעצט נאך געמוזט בעפריידיגען אויף אייגענעם חשבון אי די סלאוויש ברידער, אי די ניט סלאוויש רומענער, אי דעם אונגלויּ־ ביגען טערק.

אזוי האט זיך פערענדיגט די טראגי־קא־ מעדיע — „דער קאמפף פון צלם געגען דער אלבער לבנה".

עס איז געווען קלאר, אז בולגאריען וועט קיינמאל ניט שלום מאכען מיט דעם בוקארעש־ טער אבמאך, אז זי וועט ביי דער ערשטער גע־ לעגענהייט וויעדער אויפנעהמען א קאמפף פאר איהרע נאציאנאלע אידעאלען. און וועז עס האט זיך אנגעהויבען די באמבארדירונג פון די דארדאנעלען, האט אן אויפרעגונג ארומגעבאפט די גאנצע בולגארישע געזעלשאפט; די האפ־ נונג אריינצוקריגען די ניט־בעפרייטע לענדער האט וויעדער אויפגעלעבט. און וועז אין מערץ 1915 האט דער 3־אבמאך (שפעטער דער 4־ אבמאך) זיך געווענדעט צו בולגאריען מיט א פארשלאג צוצושטעהען צום קריעג געגען טערקיי און בעפעלען טשאדאלדזשי, האט די בולגארישע עפענטליכע מיינונג דורך דער פרעסע און דורך פראנטווארטליכע באַרשטעהער — מיניסטער־ פרעזידענט רادאסלאוולאוו, געווען אויּ־ סערן מיניסטער געגאדיעוו אין אנדערע — פאר־ מולירט 4 בעדינגונגען, אונטער וועלכע בול־ גאריען קען אננעהמען דעם פארשלאג:

1) בולגאריען זאל צוריקקריגען פון רו־ מעניען סיליסטריע און דאברודזשי. וועז רו־ מעניען זאל אויך וועלען א שותף'טע אין דער מלחמה, זאל זי בעפריידיגט וועלען אויפ'ן חשבון פון עסטרייך מיט בוקאווינע, טראנסיל־ וואניע און באנאט.

2) בולגאריען זאל קריגען דאס רעכט צו־ צונעהמען פון טערקיי איהר אייראפעאישע טע־ ריטאריע מיט אדריאנאפעל, אויסער קאנסטא־ טינאפעל און דעם לאנד־פאס ארום באספאר, וואס דארפען איבערגעהן צו רוסלאנד.

3) בולגאריען זאל בעקומען פון גריכע־ לאנד דעם פאָרט קאוואלע אויפ'ן מיטעלעע־ דישען ים און די דערבייאיגע טערריטאָריע אויף א שטרעקע פון עטליכע טויזענד קילאמעטער. פאר גריכענלאנד, וואס פארמאגט אזוי פיעל פאָרטען און נאך דערצו אזא אויסגעצייכענטען פאָרט ווי סאלאניקי, איז קאוואלא ניט זעהר וויכטיג, פאר בולגאריען אבער איז קאוואלא א לעבענס־נויטוועגדיגקייט. וועניצעלאס, דער פרעמיער פון גריכענלאנד, האט אנפאנג 1915 געהאט איינגעשטימט דארויף, כדי דער באל־ קאנישער בונד זאל פון דאם ניי אויפגעשטעלט ווערען.

4) און דער וויכטיגסטער פונקט פון דער בולגארישער נאציאנאלער פראגראם — מאצע־ דאניען (אין די גרענעצען פון סערביש־בולגא־ רישען אבמאך פון 29טען פעברואר 1912) זאל אבגעגעבען ווערען צו בולגאריען.

מאצעדאניען האט אי פאר גריכענלאנד און סערביען פון איין זייט אי פאר בולגאריען פון דער צווייטער א סטראטעגישע און עקאנאמישע בעדייטונג. ארויסשטופענדיג די בולגארען פון מאצעדאניען האבען די גריכען און סערבען גע־ זוכט ערשטענס אבצושניידען בולגאריען פון א בעקוועמען צוטריט צום עגאישען ים און, צווייּ־ טענס: ניט צו דערלאזען, אז בולגאריען זאל זיך גרענעצען מיט אלבאניען און פערמאכען פאר איהר אויף אזא אופן דעם וועג צום אד־ ריאטישען ים. בולגאריען וויעדער, פערכאפענ־ דיג גאנץ מאצעדאניען, וואלט זי זיך געשטעלט צווישען סערביען און גריכענלאנד, וואלט פערנו־ מען אין איהרע הענד די אייזענבאהן־פערבינדונג צווישען די ביידע לענדער, וואלט אבגעשניטען סערביען פון סאלאניקי און דעם עגאישען ים און פאר זיך געעפענט אן אויסוועג צום אד־ ריאטישען ים דורך אלבאניען. בולגאריען וואלט דאן פערנומען דעם ערשטען פלאץ אויף די באלקאנען. זי וואלט געהאלטען אין איהרע הענד די אייזענבאהן־פערבינדונג צווישען צענט־ ראל־איראפא און סאלאניקי, זי וואלט גווען פערזיכערט מיט די בעסטע אויסוועגען צום ים, וואלט זי אי פאליטיש אי עקאנאמיש געהערשט איבער די באלקאנען. אויף די גריכישע און סערבישע סחורות, וואס געהן דורך איהר טע־ ריטאריע מיט דער אייזענבאהן, וואלט זי ארויפ־ געלעגט א הויבען אבצאהל. אלזא, דער קאמפף פאר מאצעדאניען איז א קאמפף פאר די גרויסע אייזענבאהנען־וועגען, פאר פרייע אויסוועגען צום ים — א קאמפף פאר'ן טראנספארט־האנדעל.

אבער דער 4־אבמאך האט נאר איינגע־ שטימט, אז בולגאריען זאל פערגרעסערען איהר טעריטאריע בלויז אויף'ן חשבון פון טערקישער טראקיען. דערויף האט בולגאריען געענטפע־ט: זי פערלאנגט מאצעדאניען און קאוואלא. אד־

ריאנאפאל קען זי אליין קריגען פון טערקיי אלס בעלוינונג פאר נייטראליטעט. בולגאריען איז א קליין לאנד, דאך, קען זי טהאן א גרויסע דיענסט פאר'ן 4־אבמאך, אבער דאס בולגארישע פאלק ווייל פערגיסען זיין בלוט בלויז פאר מאצאדאניע.

מיר ווייסען, וואס פאר אן ענטפער בולגאריען האט בעקומען אויף דיעזע פאדערונגען איהרע מצד די אימפעריאליסטען פון גריכענלאנד און סערביען. וועניזעלאס, וועלכער האט פארגעשלאגען קאוואלא צו בולגאריען, האט געמוזט רעזיגנירען, און די גריכישע שאוויניסטען האבען ארויסגעשטעלט דעם לאזונג: „קיין ברעקל טעריטאריע ניט אבגעבען וואס מיר האבען געוואונען דורך דעם פאלקס־קריעג".

די סערבישע שאוויניסטען האבען פון זייער זייט געענטפערט:

די גרעניץ צווישען סערביען און גריכענלאנד אויפ'ן טיף וואדארא (אין מאצעדאניען) מוז בלייבען, די צווי לענדער זאלען ניט אבגעריסען ווערען איינס פון אנדערען; בולגאריען צום אדריאטישען ים זאל ניט צוגעלאזען ווערען. חוץ דעם האט סערביען, זייט די אונטערהאנדלונגען פון בולגאריען מיט'ן 4־אבמאך האבען זיך אנגעהויבען, געזוכט צו געווינען ציט, כדי בולגאריען'ס הילף זאל פערלירען איהר וועגטה פאר'ן 4־אבמאך. זי פלעגט בכוונה פערצויהען איהרע ענטפערס און נאכגעבען אונווויכטיגע פונקטען, כדי מען זאל זיך לענגער מיט איהר דינגען; און וויעדער האט סערביען געהאפט, אז בולגאריען וועט ארויס פון געדולד און בעגהן א לייכטזינניגען שריט, וואס זאל איהר צוריסען מיט'ן 4־אבמאך.

די דריטע באלקאנישע מלחמה.

דעם פלאנטער איז געווען אונמעגליך צו צוואוויקלען. דערווייל איז די לאגע פון 4־אבמאך גרויס גענוג ערגער און ערגער. אין די דאנעלען, אין פראנקרייך האבען די פערבינדעטע קיין ערפאלג ניט געמאכט, די רוסישע ארמיע, וואס איז ניט לאנג צוריק געשטאנען ביי די קארפאטען און זיך געגריים צו איבערפאלען אונגארן, האט פערלאזען פשעמיסל, לעמבערג, איז אין אייגעניש אבגעטראטען אין פוילען צו דער צוויטער פעסטונגס־ליניע. דאס האבען די געזאנדטע פון די מלוכות פון דעם 4־אבמאך, וועלעניג צוציהען רומעניען און בולגאריען אויף זייער זייט, דעם סטען אוינוסט 1915 דערלאנגט א קאלעקטיוות נאטע אין בוקארעשט, ניש, צענטיניע, סאפיע און אטהען, וואס האט ענטהאלטען א פראיעקט וווי אזוי די סכסוכים אויף די באלקאנען זאלען אויסגעגליכען ווערען. אט זיינען די הויפט־פונקטען:

1) רומעניען בעקומט בוקאווינע ביז פרוט, טראנסילוואניען, און א טהייל פון באנאט־טע נעשוואר.

2) בולגאריען, מיט וואפען אין דער הענד, פראקיען פון טערקיי; אויפ'ן פריעד־ליכען וועג „א זיכערע שטיק טעריטאריע" פון סערביען, קאוואלא, מיט דער אומגעגענד, פון גריכענלאנד, א בעדיטענדען טהייל דאברודזשי פון רומעניען. לויט דער „נייער אידעע" וועלען די מאצעדאנישע לענדער, וואס זיינען פערשפראכען צו בולגאריען, דערווייל, אויידער די מלחמה איז געענדיגט, פערנומען וועלען פון ענגלישפראנצויזישען חיל, אלס נאראנטיע, אז בולגאריען וועט ניט אבגענארט ווערען ווי אין יאהר 1913.

3) גריעבענלאנד אלס בעלוינונג פאר קאוואלא וועט בעקומען אייניגע אינזלען פון ארכיפעלאג, אויסער איינעם, און אויף טעריטאריע אין קליין־אזיען.

4) סערביען — באסניען, הערצענווינא, א טהייל באנאט־טעמעשוואר און פיעלע אלבאנישע און דאלמאטישע פארטען.

אזא פראיעקט וואלט שטארק אויסגענומען ביי סערביען און רומעניען אין אפריל און מאי, וועו רוסלאנד איז געשטאנען ביי די דורכגענגע אין די קארפאטען און עס האט זיך געדוכט, אז אט, אט רייסט זיך די רוסישע ארמעע אריין אין אונגארן. איצט אבער, אין אויגוסט 1915, האבען די סערבען פאר זהר א צוויייפלהאפטען געווינס אין דער צוקונפט זיך ענטזאגט אבצוגעבען ממשות'דיגעס, וואס זיי האבען שוין אין האנד. דאס איז אויך געווען דער שטאנדפונקט פון גריעבענלאנד.

וואס שייך די בולגארען האבען זיי געפאדערט רעאלע גראנטיעס — דאס מיינט, אז די פערשפראכענע טעריטאריע אין מאצעדאניען זאל מען זיי שוין אוועקגעבען. פערלאזען זיך אויף פערשפרעכונגען האבען זיי ניט געוואלט. זיי זיינען שוין געווען אנגעלערנט. אלס רעאל־פאליטיקער האבען זיי געפרעגט: אויב סערביען איצט, וועו זי געפינט זיך אויפ'ן שוועל פון אונטערגאנג, ווייל אונז ניט אבטרעטען יענע טעריטאריען, אויף וועלכע מיר האבען אן אונצוויייפעלהאפטען רעכט, וועלען מיר גלויבען די סערבען, אז שפעטער, וועו זיי וועלען זיך אין אונז ניט נויטיגען, וועלען זיי עס אונז יא אבגעבען? און וויטער, איין גאט וויים, וואס די מלחמה וועט נאך געבען.

און די בולגארען זיינען נערעכט, וועו זיי

ווילען ניט גלויבען אויפ'ן וואָרט: זיי געדענקען נאָך גאָנץ גוט, ווי זיי אַליין האָבען אָבגענאָרט דאָס פּאָלק פון מאַצעדאָניען אין 1912.

די קאָלקטיוויטעט נאָטע פון 4־אָבמאָך האָט קיינע רעזולטאַטען ניט געגעבען. א צט שטראָפּט זיך דאָס דער פערבראָכען, וואָס סערבין און בולגאַרין זיינען בעגאַנגען, שלי׳סענדיג דעם געהיימען אָבמאָך פון 29טען סעפּטעמבער 1912 וועגען צוטהיילען מאַצעדאָניען צווישען זיך. די פערשקלאָפונג און צוברעקלונג פון מאַצעדאָניען האָט שוין געבראכט אין 1913 צו דער צווייטער באַלקאַנישער מלחמה, איצט אין 1915 האָט עס געבראכט צו א דריטער מלחמה.

דעם 22טען סעפּטעמבער האָט בולגאַרין מאָביליזירט איהר ארמעע כ׳ומרשט צו פערטהיידיגען איהר נייטראַליטעט. וועג פראַנקרייך און ענגלאַנד האָבען, אלס ענטפער דערוף, ארויסגעזעצט אן ארמעע אין קאָוואַלא, כדי ניט צו דערלאָזען אז בולגאַריען זאָל פערכאַפען דעם טהאָל וואַרדאַרא, וואו עס לויפט די אייזענבאהן פון סאָלאָניקי קיין נישא, (די אייזענבאהן האָט געדיענט צו טראַנספּאָרטירען אמוניציע קיין רוסלאַנד, אזוי אז די בעוואפענטע נייטראַליטעט פון בולגאַריען איז שוין געווען א קלאַפּ פאַר׳ן 4־אָבמאָך), האָט בולגאַריען דאן גענומען קאָנצענטרירען איהרע קרעפטען אין צפון פון איהר טעריטאָריע, דאָרט וואו צוויישען בולגאַריען און עסטרייך ציהט זיך א פּאַס סערבישע טעריטאָריע בלויז 70 קילאָמעטער די בריט. דאָס האָט געמיינט, אז די עסטרייכישע און בולגאַרישע ארמעען גרייטען זיך צו פּאַראיניגען -- יעדע האָט נאָר געהאט 35 קילאָמעטער דורכצומאַכען.

דאָס איז שוין געווען אן ארויספאָדערונג צום קריעג און דער קריעג איז אויסגעבראָכען.

וואָסער צד זאָל ניט געווינען — וועט בולגאַריען אָבגליקען איהר בונד מיט עסטרייך און דייטשלאַנד אָדער בולגאַריען וועט דורכבאַלען מיט איהר פּלאַן — איינע פון די צוויי מלוכות — סערבין אָדער בולגאַריע — וועט אָבגעוויושט ווערען. און דאן וועט צו דער צוגליעדערטער מאצעדאָניען צוקומען א נייע צוגליעדערטע און ערניעדריגטע און דערוואַרגענע מדינה.

און די דריטע באַלקאַנישע מלחמה, וועלכע איז ארויסגעוואקסען פון דער צווייטער, וועט פיהרען צו א 4טער באַלקאַנישער מלחמה — דאָס וועט עפענען א וועג פאר נייע ערשיטערונגען אין דער אומגליקליכער אייראָפּא, וואָס געהט שוין אזוי אויך אוים מיט בלוט אין דעם שווערליכען קאמפּף צווישען די צווייטע מוראדיגע קאַאַליציעס.

אברהם רייזען:

דער שונא

אין א „טרענטש" דאָרט ביי פּישעמיסעל,
אָבגערישען, אָבגעשלאָסען,
רוהט זיך אויס׳עט א סאָלדאָטעל
נאָכ׳ן לאַנגען שווערען שיעסען.

א געבוירענער פון קאָוונא,
שטיל געפיהרט דאָרט די געשעפטען;
איצטער שלאָגט ער מיט׳ן פוינד זיך
מיט די לעצטע, לעצטע קרעפטען.

אך, ער ליעגט דאָ אין די גריבער
לאַנגע טעג און לאַנגע וואָכען,
דאָך די פעסטונג וועט מען נעהמען!
האָט דער קאָוונער איד בטחון.

יאָ, ער מוז, ער מוז זי נעהמען,
דען די שטאָדט איז לויטער אידען;
און א אידען איצט דערזעהען
וואָלט ער גרויליך זיין צופריעדען.

ס׳וואָלט דער „ראָטנגער" אָבגעלאָזט איהם זיכער אויף א טאָג א גאַנצען;
אך, ער וועט צו זיינע ברידער
לאָזען זיך מיט פרייד און טאַנצען.

און ער וואָלט דעם ערשטען אידען
גלייך ארויסגעקוקט אין ד׳אויגען,
און ער וואָלט מיט גרויסער ליעבע
בריט די האַנד איהם אויסגעצויגען.

ס׳וואָלט דער איד זיך ווי דערשראָקען
און פערוואונדערט ווי פון חלום:
א סאָלדאָט פון בייזען רוסלאַנד
גיעט אין גאָס איהם אָב גאָר „שלום!"

וואָלט ער איהם צוריק געשמייכעלט:
„מאַכט, ר׳ איד, נישט קיין ערודער;
טאקע... יאָ... איך בין פון רוסלאַנד,
אָבער איך בין אייער ברודער.

טעג און נעכט אין הייהל געלעגען,
פונקט ווי חיות ניט ווי מענשען;
האָב דעם טויט געקוקט אין פנים —
וואָלט איך וועלען גומל בענשען."

וואו זשע איז דאָ א בית מדרש?
וועט ער שמייכלענד פרעגען וויעדער:
„און א מוכר ספרים ווייזט מיר,
קויפען מוז איך ב׳איהם א סדור".

„און א נייעם ארבע כנפות
דאַרף איך נויטיגער נאָך האָבען,
טאָמער פאַל איך, זאָל מען וויסען,
צווישען אידען מיך בעגראָבען..."

דר. ש. פעסקין:

מיליטאריזם אין אמעריקא

וין א לענגערע צייט ווי מען אגיטירט, אז אמעריקא זאל פערגרעסערען איהר ארמעע און פלאָט. דיעזע אגיטאציאָן האָט געווירקט, און יעצט לייגט שוין די פראגע אין די הענד פון קאָנגרעס, וואו די רעגיערונג וועט פאָרברענגען א גאנץ בעשטימטע פראָגראם ווי צו שאפען אין פערלויף פון עטליכע יאָהר א גרויסע ארמעע און א מעכטיגען פלאָט. דערבי האלט מען אין איין ערקלעהרען, אז אלעס צו וואָס מען שטרעבט איז ניט מעהר ווי צו זיין אים שטאנד אונזער לאנד צו פערטהיידיגען, מען קלעהרט אבער פאר קיין פאל ניט אירגענד ווען אנצוגרייפען. דער צוועק איז דער, אז מען זאל האָבען אן ארמעע און א פלאָט וואָס זאל זיין גרוים גענוג אבצוטרייבען אירגענד וועלכען אנגריפער, וועלכער וועט זיך וועלען אראבזעצען אויף אונזערע ברעגעס. מען דארף אבער ניט פערגעסען, אז אין קריעגס־זאכען איז ניט אלע מאל קלאָר וואו עס ענדיגט זיך פערטהיידיגונג און וואו עס הויבט זיך אן אנגריפונג. פריעדריך ענגעלס האָט דיעזען פונקט ערקלעהרט דורך א גוטען ביישפיעל. וועו אייגער, זאגט ער, גרייפט מיר אן אין סטריט און איך וויל זיך פערטהיידיגען, וועל איך ניט נאָר אבווארטן פון זיך זיינע קלעפ, נאָר איך וועל טרייען איהם אין גאנצען אנידערצואווארפען. אום אלזא זיך צו פערטהיידיגען, מוז מען אפט אנגריפען, און דאָס דארף מען ניט פערגעסען, וועו מען הערט נאָר איין געשריי, אז אלעס וואָס מען וויל שאפען איז ניט מעהר ווי אן ארמעע פון פערטהיידיגונג. וועו ענגלאנד זאל אנגריפען אמעריקא, וועט אמעריקא מוזען אנגריפען קאנאדא. וועו אירגענד וועלכע מלוכה זאל וועלען פערכאפען דעם פאנאמא קאנאל, וועט זי עס מוזען טהאָן מיט דער צושטימונג אדער דער הילפע פון אירגענד. וועלכע לענדער אין צענטראל אדער סאוטה אמעריקא, און אין אונזער פערטהיידיגונג וועלען מיר אלזא מוזען אנגריפען קאנאדא. וועו אירגענד וועלכע מלוכה זאל וועלען פערכאפען דעם פאנאמא קאנאל, וועט זי עס מוזען טהאָן מיט דער צושטימונג אדער דער הילפע פון אירגענד. וועלכע לענדער אין צענטראל אדער סאוטה אמעריקא, און אין אונזער פערטהיידיגונג וועלען מיר אלזא מוזען יעמע לענדער אנגריפען. נאָך אונזער „מאנרא דאקטרין", טאר אמעריקא ניט צולאָזען, אז אירגענד וועלכע אירפאָעישע מאכט זאל קריעגן אירגענד וועלכע טעריטאריע אירגענד וואו אין נאָרטה אדער סאוטה אמעריקא. דאָס הייסט אבער, אז די פעראייניגטע שטאָטען דארפען צו יעדער צייט זיין בעריייט ניט נאָר צו פערטהיידיגען אונזערע אייגענע ברעגעס פון אנגריפער, נאָר אויך גאנזין נאָרטה און סאוטה אמעריקא.

לאָמיר זיך אלזא ניט לאָזען איינרייידען, אז מען געהט נאָר שאפען א פערטהיידיגונגס־ארמעע. מען געהט שאפען א גרעסערע ארמעע און א גרעסערען פלאָט, און די צוקונפט וועט שוין צייגען צו וועלכע צוועקען זי וועט גע־ברויכט ווערען.

וועו עס איז אבער זאגאר אזוי, איז נאָך אויך ניט אין גאנצען קלאָר ווי מיר סאָציאלים־טען דא־פון זיך צו דיעזער פראגע פערהאלטען. מען מוז צוגעבען, אז פיעלע פון די אלע ארגו־מענטען, וואָס מיר פלעגען אנגעבען געגען מי־ליטאריזמום, זיינען יעצט שוין ניט מעהר גיל־טיג. די וועלט־מלחמה האָט געבראכט אזעלכע אונגעהייערע ענדערונגען אין אלע אונזערע אנ־זיכטען און ערוואָרטונגען, אז עס וואָלט איבער־הויפט ניט שאדען יעצט פון דאָס ניי איבערצו־קוקען אונזער גאנצע פראָגראם און די גאנצע טאקטיק. מיר וואָלטען דאן אויסגעפונען, אז פיעלעס, וואָס מיר האָבען געהאלטען פאר קלוג, איז גרוים געווארען, און פיעלעס, וואָס מיר האָבען געהאלטען פאר העכסט פערנינפטיג, איז כמעט ווי אונזיניג.

די מייסטע סאָציאליסטען און ראדיקאלען האָבען פיעל געארבעט פון קריעג. געגלויבט אבער האָבען אלע, אז א וועלט־קריעג איז אן אונמעגליכקייט. דעריבער האָבען זיי אויפ'ן מיליטאריזמום געקוקט וויי אויף אן אומזיסטע שווערע לאסט, וועלכע דריקט אלע פעלקער, א פינסטערע מאכט, וועלכע קען דערשטיקען יעדע רעוואלוציאָנערע בעוועגונג, אן אונזיניג מאכט וועלכע מען מוז דעריבער בעקעמפפען מיט אלע מיטלען. עס האָט זיך אבער ארויסגעוויזען, אז א וועלט־קריעג איז יא אויסגעבראכען, און אז דער מיליטאריזמום איז טאקע אויסגענוצט געווארען פאר דעם ריכטיגען צוועק צו וואָס ער איז געשאפען געווארען.

איין מאל איז אבער קריעג מעגליך, קען שוין קיינער ניט מיט אזא זיכערהייט בעהויפטען, אז מען דארף קיין ארמעע ניט. וויי די סאָציא־ליסטען האָבען וועניג געגלויבט אין דער מעג־ליכקייט פון א קריעג, האָבען זיי פון דעסט־ווענגען דאָך פערשטאנען, אז איין לאנד בעזונ־דער קען איהר מיליטאריזמום ניט אבשאפען. זיי האָבען דעריבער אייגענטליך אין יעדען לאנד

ניט אזוי פיעל געפֿרעדיגט, אז מען זאָל פּער־
קלענערן די אייגענע ארמעע און פּלאָט, ווי
אז אלע מעכטע זאָלן זיך פערשטענדיגן און
אלע צוזאמען פערקלענערן דעם מיליטאריזמום
און מאריניזמום.

דאָ אין אמעריקא איז אָבער די לעצטע צייט
פֿאָפולער געוואָרן אן אנדער טהעאָריע. עס
איז פאָלקאָמען ריכטיג, אז וואָס מעהר אלע
לענדער צוזאמען גרייטען זיך צו צום קריעג,
אלץ מעגליכער און וואהרשיינליכער איז עס פאר
א קריעג אויסצובערעכנען. דערפון האָט מען גע־
צויגען דעם שלום, אז וואָס וועניגער איין לאנד
בעזונדער איז צוגעגרייט צום קריעג, אלץ גיכער
און לייכטער קען זי זיך פון קריעג אויסהיטען.
דאָס איז אָבער ניט ריכטיג, ווי מיר קענען עס
זעהן פון פיעלע ביישפיעלע. ענגלאנד איז
אבסאָלוט צום קריעג ניט גענוגזוזן צוגעגרייט.
איהר דעמאָקראטיע האָט איהר ניט ערלויבט צו
שאפען א גרויסע ארמעע. דאָס האָט אָבער
ענגלאנד פון קריעג ניט אויסגעהיט, נאָר וויסענ־
דיג אז זי אליין איז ניט אימשטאנדע צו פיה־
רען א קריעג מיט א גרויסער מיליטעריישער
מאכט, האָט זי זיך געזוכט צו פערבינדען מיט
אנדערע מעכטע, אין אזוין מיט יאפאן אום צו
בעשיצען אינדיען, אין אייראָפּא מיט פראנק־
רייך און רוסלאנד. נאָך דייטלעכער זעהען מיר
עס אין נאָר די קלייניע לענדער. צו וואָס דאר־
פען, צום ביישפיעל, בעלגיען און האָלאנד אר־
מעען, פלאָטען און פעסטונגען? וועלכע זיי
דען ניט, אז אפילו מיט די גרעסטע אנשטרענ־
גונגען פון זייער זייט קענען זיי ניט ביישטעהן
געגען אזעלכע מעכטע ווי דייטשלאנד, פראנק־
רייך און ענגלאנד, וועלכע רינגלען זיי ארום פון
אלע זייטען? פון דעסטוועגען רעכענען זיי גאנץ
פראקטיש אויס, אז ווען קריעג איז מעגליך
דארפען זיי אויך האָבען ארמעען. זיי פער־
זיכערען זיך מיט פריינד ארום און ארום. די
פריינד גיבען אָבער די פריינדשאפט נאָר דאן,
וועז זיי אליין, די קלייניע מעכטע, וועלען אויך
טהאן וואָס זיי קענען אום צו שאפען א געמיינ־
זאמע בעשיצונג געגען אלע מעגליכע געגנער.
ווי לעכערליך עס איז די בעהויפטונג, אז א
לאנד אָהן אן ארמעע קען זיך אין די היינטיגע
צייטען אויסהיטען פון קריעג, קען מען אם
בעסטען זעהן פון האָלאנד. צוווייפעלט דען וועד,
אז וועז האָלאנד האָט אליין קיין ארמעע ניט,
וואָלט זי שוין לאנג איבערפאלען גענוואָרען אזוי
ווי בעלגיען, און וואָלט שוין לאנג גענוואָרען א
שלאכטפעלד פאר אלע גענגערישע ארמעען, נאָר
וויל מען וויים אז זי האָט אליין א געניגענדע
ארמעע, און נאָר וויל די אלע שטרייטענדע
לענדער קענען אויך גענגען איהר אונטער די
יעצטיגע אומשטענדען ניט שיקען מעהר סאָל־
דאטען ווי זי האָט אליין, נאָר צולייעב דעם רעס־
פעקטירט מען איהר נייטראליטעט פון בייד
זייטען, און זי בלייבט אין א צושטאנד פון בע־
וואפענטען פריעדען.

קיינער קען זיך אלזא היינט פון קריעג ניט
אויסהיטען. אזוי לאנג ווי עס הערשט דער
עקאָנאָמישער אימפּעריאליזמום, אזוי לאנג ווי
אין פיעלע לענדער הערשט נאָך ווי א מאָל א
מיליטעריישע קלאסע, וועלכע טהוט וואָס זי ווייל
און דארף בייס פאָלק קיין זאך ניט אנפרעגען,
אזוי לאנג ווי די דיפּלאָמאטיע ווערט אפילו אין
די פרייע לענדער אנגעפיהרט געהיים, אזוי לאנג
ווי דאָס אלעס עקזיסטירט נאָך, איז קריעג מעג־
ליך, און אזוי לאנג ווי קריעג איז מעגליך, קען
יעדע לאנד אין דעם ארייננעצויגען ווערען, צו
זי איז פאַרבערייטעט אָדער ניט. דער אונטער־
שיעד איז נאָר דער, וואָס א שטארקערע לאנד
בענוצענט זיך מיט איינעם אָדער צוויי פריינד,
וועהרענד א שוואכע לאנד זוכט מעהר „עליום".

אויב אָבער וויעדער קריעג איז מעגליך,
פאלט שוין אויך אוועק דער ארגומענט, אז דער
מיליטאריזמום, אפילו דער שוואכסטער, מיז בע־
קעמפּפט ווערען, ווייל ער אונטערדריקט די
פרייהייט און די דעמאָקראטיע, און ווייל ער
זוינט אוים דאָס בלוט פון פּאָלק דורך שווערע
טעקסעס. ווי שלעכט עס איז ניט דער מילי־
טאריזמום, איז ער אָבער דאָך בעסער ווי א
קריעג, און ווי שוואר עס איז איבערצוטראָגען
די טעקסעס פון א גרויסער ארמעע און פלאָט,
איז עס דאָך טראָץ אלעם א קינדער־שפּיעל אין
פערגלייך מיט די פערוויסטונג וואָס א קריעג
ברענגט מיט זיך.

איין פראקטישער ארגומענט איז יע באר־
נען פאר וואָס די פאראיניגטע שטאָטען האָ־
בען געמעגט וועניגסטענס אויף א צייט אָב־
לעגען דעם פּראָגראם צו פערגרעסערען די
ארמעע און דעם פלאָט. פאר דיעזען קריעג
קען זיך שוין אמעריקא יעדענפאלס ניט צו־
גרייטען. נאכ'ן קריעג וועלען אָבער העכסט
וואהרשיינליך פאַרקומען גרויסע ענדערונגען
אין דער וועלט־פּאָליטיק. עס איז פאלקאמען
מעגליך, אז אונטער דעם דרוק פון דער אונצו־
פריעדענהייט פון דעם אויפגעקלעהרטען פאלק,
וועלען די מעכטע איינזעהן, אז דער בעסטער
וועג איז אפילו פאר די קאפּיטאליסטישע אינ־
טערעסען שטארק צו פערקלענערן דעם מילי־
טאריזמום. זיי וועלען דערויבער מעגליך זיך
פערשטענדיגען צו שאפען אן ארט אינטער־
נאציאנאלען בונד, וואו אלע סכסוכים צווישען
די לענדער זאָלען געמעטלט ווערען אויף א
פריעדליכען אופן. יעדע לאנד וועט דאן איהר
מיליטאריזמום און מאריניזמום שטארק פער־
קלענערן, און עס וועט אלזא דאן מעגליך זיין,
אז אמעריקא וועט נאָר אונטער קיינע אום־
שטענדען ניט דארפען האָבען קיין גרעסערע
ארמעע און גרעסערען פלאָט וויי זי האָט יעצט.
אָבער אויך אויף דיעזען ארגומענט קענען

אונזערע אנהענגער פון א פערגרעסערטע ארמעע האבען וואס צו ענטפערען. ערשטענס קענען זיי מיט א גוטען רעכט זאגען, אז זיי זיינען ניט מחויב צו גלויבען, אז אזא אינטערנאציאנאלער בונד וועט זיך גרינדען גלייך נאך דעם קריעג. זיי קענען בעהויפטען, אז איידער אזא בונד וועט זיך אָרגאניזירען, וועט נעהמען יאה־רען און דערווייקע מוז מען זיין צוגעגרייט. צווייטענס וועלען זיי אויך מיט א געוויסען רעכט בעווייזען, אז זיי געהען שאפען ניט א מיליטאריסטישע ארמעע, נאר א סיטיזען־אר־מעע, אז אזא ארמעע דארף ניט פיעל קאסטען און קען אויך ניט פערשפרייטען קיין מיליטא־ריסטישען גייסט, ווי מען זהט עס אין דער שווייץ, וואו אזא ארמעע עקזיסטירט שוין פון יאהרען.

דאס הייסט אבער אלץ ניט, אז מיר מוזען צושטימען צו דער אגיטאציע פאר א גרויסער ארמעע. מיר דארפען זיך נאר שטעלען אויף אן אנדערען שטאנדפונקט, ווי אונזערע געגנער, און דאן קומען מיר צו גאנץ אנדערע רעזולטאטען. מיר גיבען צו, אז א קריעג איז מעגליך. מיר גיבען צו, אז א מאדערנער קריעג איז די שרעק־ליכסטע און שוידערליכסטע פאסירונג וואס קען טרעפען דער מענשהייט. מיר גיבען אבער ניט צו, אז א קריעג מוז פאסירען אפילו אונטער'ן קאפיטאליזמוס און מאנארכיזמוס. א גרויסע צאהל דענקער מיינען מיט רעכט, אז עס איז פאלקאמען פראקטיש צו ארגאני־זירען אלע לענדער אין איין פערבאנד, וועלכער זאל שליכטען אלע דיפלאמאטישע פראגען אין פריעדען. מיר גלויבען אבער, אז עס איז נאך פראקטישער אזוי צו ארגאניזירען די ארבייטער־מאסען, אז א קריעג זאל איינפאך ווערען אן אונמעגליכקייט. פיעלע ראדיקאלע פערזאנען מיינען, אז אמעריקא האט געזאלט סטאפען צו פאבריצירען און פערקויפען אמוניציאן פאר די שטרייטענדע לענדער. דאס וואלט אבער היי־סען העלפען די דייטשען געגען די אליים. עס איז אבער קיין צווייפעל ניט, אז איין גרויסער סטרייק אין די אמוניציאן פעקטאריעס און אין די מיינס פון דייטשלאנד, עסטרייך, פראנקרייך און ענגלאנד וואלט דעם קריעג יע געסטאפט אין איינע פאר מאנאטען. איז דאס א חלום? ניין, ווייל מיר האבען געזהן דעם אנהויב פון אזעלכע סטרייקס אין ענגלאנד און אין רוס־לאנד. אין דייטשלאנד און אין פראנקרייך זיי־נען אזעלכע סטרייקס ניט פארגעקומען, און די פראגע שטעלט זיך טאקע פאר וואס? און דא קומען מיר צו דעם וואס מיר האבען פריהער בעמערקט, אז דער קריעג האט אומגעביטען אלע אונזערע אנזיכטען, און דאס וואס מיר האבען פריהער גענהאלטען פאר פראקטיש און קלוג האט זיך אריסגעוויזען פאר אונפראקטיש און אונזיניג.

אזעלכע סטרייקס זיינען ניט פארגעקומען, ווייל די סאציאלדעמאקראטיע פון דער וועלט האט גענויגט, אז זי האט געפונען א לייכטערען און פראקטישערען וועג ווי צו לעבען און ווי צו וואקסען. לאמיר נעהמען אלסביישפיעל די דייטשע סאציאלדעמאקראטיע, וועלכע ווערט גערעכענט פאר דער עכטעסטער, ריינסטער און בעסטער אין דער וועלט. פאר די לעצטע פאר דורות איז זי געוואקסען ווי אויף הייוועז, זי האט אָרגאניזירט די גאנצע דייטשע ארבייטער־קלאסע פאליטיש און עקאנאמיש. זי האט זיך געשטעלט אלס איהר אויפגאבע, נאך דעם אנטי־סאציאליסטען געזעץ, אונטער אלע אומשטענדען צו ארבייטען אזוי ווי דער געזעץ און די רע־גיערונג האט ערלויבט. זי איז געוואקסן א פארטיי, וועלכע האט גערעדט וועגען רעוואלו־ציאן, געשריעבען ביכער איבער דער רעוואלו־ציאן, אין דער פראקטיק האט זי אבער גהאנ־דעלט ניט מעהר ווי א פראקטישע און קלוגע געמעסיגטע ארבייטער רעפארם־פארטיי. זי האט זיך בעריהמט, אז דורך דיעזער געזעציכ־קייט האט זי שטארק פערבעסערט די לאגע פון די ארבייטער. ענגעלס האט זיך אויסגעדריקט, אז דורך דיעזער קלוגער טאקטיק פון געזעצ־לייכקייט קריגט די פארטיי רויטע באקען פון געזונדהייט.

לאמיר אננעהמען, אז דאס אלעס איז ריכ־טיג, אז טאקע צוליעב איהר קלוגער און פראק־טישער טאקטיק איז די לאגע פון די דייטשע ארבייטער אונגעהויער פערבעסערט געווארען. וואס איז אבער דער רעזולטאט? דער וועלט־קריעג מיט אלע זיינע שוידערליכקייטען. זיאלט מען די דייטשע ארבייטער מיט 25 יאהר צוריק געפרעגט, וואס זיי ווילען בעסער, די לאנגזאמע פערבעסערונג פון זייער לאגע, וואס די עקאנא־מישע ענטוויקלונג וואלט זיי סיי ווי סיי גע־בראכט אהן א וועלט־קריעג צו ענדע, אדער די יעצטינע גרויסע פערבעסערונג, וואס די סא־ציאלדעמאקראטיע האט זיי פערשאפען מיט א וועלט־קריעג, איז זיכער, אז זיי וואלטען אויס־געקליבען דאס ערשטע. וועז מען זאל אלזא מעסטען נאך די רעזולטאטען, קען מען זאגען, אז די גאנצע פערזינפטגקייט און רעאל־פאלי־טיק פון דער דייטשע סאציאלדעמאקראטיע האט זי אויסגעלאזען פאר א פוסטען חלום — עקא־נאמיש א רואינע, און גייסטיג א צושטאנד פון אזא הילפלאזיגקייט, אז פיער און א האלב מי־ליאן סאציאליסטישע וואוטערס האבען קיין פינגער אין קאלטע וואסער ניט אריינגעלעגט דעם קריעג אבצושטעלען. צעהנדליג טויזענדער־וויי שטארבען סאציאליסטען אויפ'ן שלאכט־פעלד און עס האבען זיך ניט געפונען קיין הונ־דערט, וואס זאלען פרובירען אויפהויבען א בע־וועגונג, אז אויב יע שטארבען זאל מען שוין בעסער שטארבען אויף די באריקאדען געגען

וויל־העלמ'ען אויידער אין טרענטשעם אין קריעג געגען אייגענע ברידער פון אויסלאנד.

די פּראקטישע ארבייט פון דער סאציאל־דעמאקראטיע האָט זיך אלזא ארויסגעוויזען וויט פון פּראקטיש. וואָן אָבער אָנשטאָט דעם וואָלט די פּארטיי זיך ניט אזוי געיאָגט נאָך וואוטם און געזעצליכקייט, וואָן זי וואָלט די פּראקטישע רעפּאָרם־ארבייט איבערגעלאָזען די קאָנסערוואטיוון יוניאָנס, ליבעראלען און געמעסיגטע סאָציאליסטען, וועלכע זיינען אימער דאָ און מוזען זיין אין יעדען לאנד, וואָן זי וואָלט זיך אָנשטאָט דעם מעהר אָבגעגעבען מיט אויפהאלטען דעם רעוואָלוציאָנערען גייסט, מיט פּרוידיגען דעם רייגעם סאָציאליזמוס געגען שטאָט, געגען מיליטאריזמוס, געגען פּאטריאָטיזמוס און דעסגלייכען, וואָן זי וואָלט עם אלעם געטהאָן, וואָלט זי העכסט וואהרשיינליך א חיבשע ביסעל אבגעקיהלט דעם מיליטעריישען פּיעבער אין דייטשלאנד פון אָנהויב אָן אוֹן זי וואָלט אפשר אויך דורך סטרייקס געמאכט דעם קריעג פּאר אָן אונמעגליכקייט. די רעגירונג וואָלט זיך דאן שוין פון אָנפאנג ניט געפּיהלט אזוי זיכער מיט „איהרע סאָציאלדעמאָקראטען", זי וואָלט דעריבער ניט אזוי לייכט זיך גערוסען אין קריעג אריין, און נאָך דעם וויי דער קריעג האָט שוין אויסגעברָאכען וואָלט זי זיך אויך א חיבשע ביסעל צוגעאייגלט איהם צו ענדיגען.

פּונקט דאָסזעלבע קען מען זאָגען וועגען די סאָציאלדעמאָקראטישע פּארטייען פון די אַנדערע לענדער. זיי זיינען אלע געווען פּראקטיש, און די פּראקטישקייט איז געווען זייער אלע־מענס רואינע. פּיעל קלענערע בעווען וויי די עקזיסטירענדע סאָציאלדעמאָקראטישע האָבען געקענט פיהרען צו סטרייקס אין די מיינס אוֹן די מיונישאָנס פּעקטאָרים אוֹן דערמיט גיך געבראכט דעם קריעג צו ענד.

אונז איז אָבער ניט אזוי וויכטיג די פּערגאנגהייט וויי די צוקונפט. אויב מלחמה איז מעגליך אוֹן שוידערליך, איז טאקע פּראקטיש צו שאפען אן ארמעע, אום דעם קריעג ניט צו פּערלירען. עס איז אָבער נאָך פּיעל פּראקטישער צו ארבייטען, אז קיין קריעג זאָל נאָרניט פּאָרקומען, אוֹן אזוי ווי זי האָט עקזיסטירט ביז יעצט. דיעזע בעווענונג איז קיין גאראנטיע געגען קריעג, אוֹן דיעזע בעווענונג האָט קיינע ארגומענטען געגען דער פערגרעסערונג פון דער ארמעע. נאָר אן עכט רעוואָלוציאָנערע בעווענונג, וועלכע מאכט קיינע קאָמפּראָמיסען ניט מיט דער ווירקליכער, קלייגליכער פּאָליטיק פון טאָג קען האָפען אויפצוטהאָן גרויסע ארבייט אוֹן צו פערהינדערען דעם קריעג אויף וויייטער. אזא בעווענונג דוכט זיך אוים צו זיין צו אידעאליסטיש, אין אמת'ען איז זי אָבער די פּראקטישסטע פון אלע, ווייל קלייניע רעפּארמעס קען די ארבייטער־קלאסע עררייכען דורך אלערלייי זייטיגע וועגען וויי דורך קאָנסערוואטיוע יונאָנס, ליבעראלען, ראדיקאלען אוֹן דערגלייכען, גרויסע ענדערונגען אין סאָציאלען לעבען קען זי אָבער עררייכען נאָר דורך דער ענערגישער טהעטיגקייט פון א העכסט רעוואָלוציאָנערער פּארטיי.

מ. באָסין:

פון אונזערע טעג

מיעדע קלאפּען — זוכען רוה.
עפּען אויף אוֹן טוליע צו,
אוֹן אַ שוים גיב פּאר אַ טרעהר.
אוי, איך בעט דאַך אויך ניט מעהר!

וועך עם קומט מיט גרויס געוויין,
אין אַ דאַרענדיגער קרוין,
אוֹן מיט העגט פּערבראָכען שוועך.
אוי, איך קום דאַך אויך ווי ער!

וועך עם קומט מיט שווער געמיטה,
וועך — מיט בלוטענדיגע טריט
אוֹן אַ האַרץ — בעליידיגט שוועך.
אוי, איך קום דאַך אויך ווי ער!

וועך עם קומט פון בייטש געיאָגט,
אוֹן אַ וואונד פערבאָרגען טראָגט...
פּרעג ניט וואָס אוֹן פּרעג ניט וועך.
אוי, איך קום דאַך אויך ווי ער!...

מיעדע קלאפּען — זוכען רוה.
עפּען אויף אוֹן טוליע צו,
אוֹן אַ שוים גיב פּאר אַ טרעהר.
אוי, איך בעט דאַך אויך ניט מעהר!...

ל. ב. בודין:

די פילאָזאָפיע פון מר. פרענק וואַלש

(צו דעם רעפֿאָרט פון דער אינדאָקטרינעל קאָמישאָן)

ער רעפֿאָרט פון דער יוניטעד סטייטס קאָמישאָן אַן אינדאָקטרינעל ריליישאַנס איז פֿאר דעם סאַציאַליסט א רעטעניש. איך מיין דאָס ניט אין בעצוג צו די פאקטען וועגען אונזער געזעלשאפטליכען לעבען, וואָס דער רעפֿאָרט דעקט אויף; אויך ניט אין בעצוג צו דער שטעלונג וואָס די קאָמישאָן נעהמט מיט איהרע רעקאָמענדאַציאָנען וועגען דעם ווי אזוי די שלעכטע אומשטענדען צו פערליכטערען און ווי אזוי צו סטרלען געווייסע פראבלעמען. פֿאר דעם סאַציאַליסט זיינען די „ענטדעקטע" פאקטען ניט קיין נייעס. ער האט זיי שוין לאנג ענטדעקט און האָט זייט פיעלע יאָהרען געריידט וועגען זיי צו דער גאנצער וועלט. וועגען דיעזען פונקט קען דער סאַציאַליסט בלויז זאָגען, דאָס ער איז זעהר צופריעדען, וואָס זיינע אלטע בעהויפטונגען, וועלכע די וועלט האָט ניט געוואלט גלויבען און אין גאנצען איגנאָרירט, ווערען איצטער פעסטגעשטעלט דורך אן אפיציעלער אונטערזוכונג און זיהען די אלגעמיינע אויפמערקזאמקייט אויף דערווייל צום וועניגסטענס. און טהאָן קען דער סאַציאַליסט וועגען דעם בלויז דאָס: ער קען מיטהעלפען, דאָס דער עולם זאל זיך אזוי שנעל אן די פאקטען ניט פערגעסען. ער קען זיהען די אויפמערקזאמקייט פון עולם צו דיעזע פאקטען אזוי אפט ווי מעגליך און קען העלפען פערשפרייטען דעם רעפֿאָרט אזוי ווייט ווי מעגליך.

עס קען אויך ניט זיין קיין מיינונגס־פֿערשיעדענהייטען ביי סאַציאַליסטען וועגען דעם צו די קאָמישאָן האָט ערפֿאָלגרייך געלעזט די פֿראָבלעמען וואָס דער רעפֿאָרט ענטהאלט. די רעקאָמענדיישאָנס וואָס די קאָמישאָן מאכט זיינען פון סאַציאַליסטישען שטאַנדפּונקט ווייט, ווייט ניט גענוג צו לעזען דיעזע פֿראָבלעמען.

ווען איך זאָג, אז דער רעפֿאָרט איז א רעטעניש פאר'ן סאַציאַליסט, מיין איך אז ער ווייס ניט וואָס צו מאכען מיט איהם. וואָס פאר א שטעלונג דאַרף דער סאַציאַליסט נעהמען צו דער קאָמישאָן און צו איהר רעפֿאָרט? די לאגע איז א שוועריע דערפאר וואָס עס איז דא אזא טיעפער אונטערשיעד צווישען דער ארט און ווייזע ווי אזוי דער רעפֿאָרט פאסט אויף די פֿראָבלעמען און דער ארט און ווייזע ווי אזוי ער לעזט די פֿראָבלעמען. זאָלען מיר דער קאָמישאָן לויבען פאר דעם ערשטען טהייל פון איהר ארבייט אדער זאָלען מיר איהר פערדאמען פאר דעם צווייטען טהייל? אויף איין זייט, איז אונז ווירקליך שווער צוריקצוהאלטען אונזער לויב פון א דאָקומענט, וואָס איז אזוי אויסשטענדיג און אזוי העפטיג פערדאמט געווארען פון דער גאנצער קאפיטאַליסטישער פֿרעסע. דיעזער פאקט, דאָס די גאנצע קאפיטאַליסטישע פרעסע איז ארויסגעטרעטען געגען דעם רעפֿאָרט, בעווייזט ניט בלויז ווי ווייטיג דיעזע אפיציעלע בעשטעטיגונג פון אונזערע סאַציאַליסטישע טענות זיינען, נאָר עס בעווייזט אויך, דאָס עס האָט זיך געפֿאדערט היבש מוטה פאר דער קאָמישאָן אזא רעפֿאָרט צו מאכען. די מעמבערס פון דער קאָמישאָן, וועלכע האָבען דעם רעפֿאָרט אונטערגעשריעבען, און ספעציעל דער טשערמאן פרענק פֿ. וואַלש (דער אייניציגער פון די אונטערשרייבער וואָס האָט אויף דער קאָמישאָן ניט פערטראָטען דעם ארבייטער־קלאַס) — דיעזע לייט האָבען געטהאָן וואָס די דייטשער רופען „אייניע טהאט" — א שטיקעל ארבייט, פאר וועלכער עס האָט זיך געפֿאדערט כאראקטער. זיי זיינען דאָרום בערעכטיגט צו אונזער סימפּאטיע און גוטהייסונג.

פון דער צווייטער זייט אבער, ווי אזוי קען מיר אפקאהרען אונזערע אויגען פון די שלימסע, וואָס דער רעפֿאָרט ציהט? קענען מיר זיך אפזאגען פון אונזערע פרינציפּען און זיך אונטערשרייבען אויף א דאָקומענט, וואָס ענטהאלט אזוינע רפואות פאר די איבלען? און דערצו זיינען מיר ווירקליך פערפראנטערעסירט אין פאקט גופא, אין אויסגעפינען די פּסיכאָלאָגישע אורזאכע פאר דעם טיעפען תהום צווישען די צוויי טהיילען פון דעם רעפֿאָרט — די אויפֿאסונג פון די פֿראָבלעמען און די פאָרגעשלאָגענע רפואות. וואָס איז דערפאר פערענטוואָרטליך? האָט דער קאָמישאָן געפעהלט נאָך א ביסעל מוטה אדער נאָך א ביסעל ליכט?

איין וועג וי אזוי זיך אויסצודרעהען פון דער שווערער פראגע איז דיעזער — מיר הערען זאָגען: וועל, עטוואָס גוטעס איז דאָך אין די רעקאָמענדאַציאָנען פון דער קאָמישאָן פאראן, זי האָט געמוסען א שריט אין דער געהעריגער ריכטונג. מעהר קען מען דאָך פון ניט־סאַציאַליסטען ניט עראווארטען; און דאָרום קענען מיר שטיצען דעם רעפֿאָרט מיט א ריינעם גוויסען. איך וועל פאָרלויפיג ניט רעדען וועגען דעם צי עס איז ווירקליך אמת, אז די רעקאָמענדאַציאָנען זיינען „א שריט אין דער געהעריגער ריכטונג" און וועל זיך אפשטעלען אויף'ן צווייטען

טהייל פון דיעזער מיינונג — דאָס מיר קענען ניט ערוואַרטען צופיעל פון אַ ניט־סאָציאַליסט.

איך ווייז צוריק דיעזע מיינונג אַבסאָלוט. די מיינונג שטאַמט פון דעם לעבערליכען גע־דאַנק, דאָס בייַ אַ ניט־סאָציאַליסט איז דער מארך אין אַנדערער. דיעזער געדאַנק איז ניט בלויז אַ פאַלשער, נאָר אַר שטעלט אַוועק די גאַנצע פראַגע מיט'ן קאָפּ אַראָפּ. נאָך איהם קומט אויס, דאָס דעריבער האָט מר. וואָלש ניט נעזאַוויגען קיין סאָציאַליסטישע שליסע פון זיינע גענאַמעלטע פאַקטען, ווייל אַלס ניט סאָציאַליסט איז זיין מארך ניט ענטוויקעלט גענוג אויף דעם. אין דער אמת'ען דארפען מיר די פראַגע שטעלען גראדע פערקעהרט: פארוואָס איז דאָס, דאָס אַז מאן ווי מר. וואָלש, וואָס האָט אַזוינע אונ־צווייפעלהאפטע פעהיגקייטען, וועלכער קען אַזוי טיף אריינדרינגען אין זאכען, פארוואָס איז ער ניט קיין סאָציאַליסט, טראָץ דעם וואָס ער אַליין זעהט און פערדאמט די אַלע סאָציאַלע אונערע־טען וואָס מיר זעהען?

פיעלייכט וועלען מיר געפינען אין ענטפער צו דיעזער פראַגע ווי אויך אַ לעזונג צו דער רעטענויש וועגען דער שטעלונג, וואָס מיר דאר־פען צום רעפאָרט בעטראַכטען אלס אַ גאַנצע זאך, אלס אַ לאָגישען פראָדוקט פון אַ געוויסען שטאַנד־פונקט. ביז איצטער האָבען מיר אַלץ דעם רעפאָרט פאַנגט זיך אַן מיט אַ פאר־רעדע, וועלכע וועגדעט זיך צום קאָנגרעס און צום אַלגעמיינעם עולם מיט דער ביטע זיי זאָלען „קוקען אויף דער פראַגע פון אינדוסטריעלע בע־ציהונגען אלס מעהר וויכטיג פאר דעם וואָהל־זיין פון פאָלק ווי אירגענד אין אַנדער פראַגע, אויסער די פראַגע וועגען אונ־זער רעגיערונג". די ארט און וויזע ווי אזוי די וויכטיגקייט פון דער פראַגע וועלט אויסגעדריקט איז פאר אונז בעדייטענד. דיעזע פראַגע שטעלט מיט זיך פאר אַ שטאַנדפונקט פון וועלכען דער גאַנצער רעפאָרט איז געשריע־בען געווארען; עס דריקט אויס דעם שטאַנד־פונקט פון דעם אלטמאָדישען דעמאָקראט, בייַ וועמען די פאָרמע פון דער רעגיערונג איז געווען דער עיקר, דער גרונד אויף וועלכען אלעם איז געבויט געווארען. אין דיעזען פרינציפ האל־טען זיך נאָך איצטער בלויז די איבערגעבליבענע פון דעם מיטעל־קלאַס, דער מיטעל־קלאַס, וואָס איז געפאלען אין זיין לעצטער שלאכט אין 1896. דער פאקט איז, דאָס דער גאַנצער רעפאָרט איז געשריעבען פון אין אלטען פרייען דעמאָקראט און פאָפּוליסט, וועלכער האָט געלעבט אזוי לאַנג נאָך דער פערניכטונג פון דער פארטיי ביז וואַ־נען ער האָט ענטדעקט אז אויף דער וועלט איז פארען אזא זאך ווי אַן ארבייטער־קלאַס און איז געווארען אַ מין צונויפשמעלצונג פון אַ ברייען און אַ גאָמפערס. וועגן מיר בעטראכטען דעם רעפאָרט אין דיעזער ליכט קענען מיר איהם פערשטעהן אלס אַ גאַנצעם און מיר קענען זעהן אַ לאָגישען צוזאמענהאנג פון דער הקדמה אַן ביז דער לעצטער שורה.

עס איז גאַנץ נאַטירליך, דאָס אַ פאָרשטע־הער פון דעם אמאָליגען מיטעל־קלאַס (דאָס הייסט דער מיטעל־קלאַס, וואָס האָט געהאט אייגענטהום, דער איצטיגער מיטעל־קלאַס האָט ניט קיין אייגענטהום), אַז יענער מיטעל־קלאַס זאָל האלטען אַז די אונגערעכטע מעטהאָדע ווי אזוי אייגענטהום וועלט צוטהיילט אין דער גע־זעלשאפט איז דער מקור פון אַלע איבלען. און דארום איז טאקע אָט דיעזע אונגערעכטע צו־טהיילונג פון די געזעלשאפטליכע גוטס דער וווינקעל־שטיין פון דער גאַנצער געבויידע פון דעם רעפאָרט. און די קאָמישאָן איז זעהר פאר־זיכטיג מען זאָל וועגען דיעזען פונקט קיין מיס־טייק ניט מאכען. אימיצער קען דאָך מיינען, אז די קאָמישאָן גלויבט, דאָס די עקאָנאָ־מישע סיסטעם אונזערער איז שולדיג איז דעם וואָס די גוטס איז אונגערעכט פער־טהיילט, אז דאָס קומט ארויס פון דער גאַנצער איצטיגער ארדנונג וואָס מאכט עס מעגליך פאר איינעם אַנצוזאמלען אַ סך רייכטהום. אום מען זאָל דיעזען מיסטייק ניט מאכען, זאָגט דער רע־פּארט, דאָס געגען דער עקאָנאָמישער סיסטעם אונזערער האָט די קאָמישאן גארניט. זי האָט נאָר אויסצוזעצען געגען „געוויסע געזעצע", ge־gען געוויסע „פריווילעגיעם" וואָס געוויסע קלאַ־סען קריגען, — אָט דאָס איז פאר אַלע צרות פעראַנטוואָרטליך. דאָס הייסט, אז די „ספע־ציעלע געזעצע און פריווילעגיעם" שטערען די נאַטירליכע שעהנע ארדנונג פון דעם בורזשוא־זען קלאַס און בעשאפט דעם טייפעל, פאר וועל־כען דער מיטעל־קלאַס ציטערט אזוי — אַן ארי־סטאָקראטיע וואָס געהט אריבער בירושה פון עלטערען צו קינדער.

דער רעפאָרט וויזט אָן, דאָס אין לאנד זיינען פארען „44 פאמיליעס וואָס פערדינען צום וועניגסטענס 50 מיליאָן דאָלאר אַ יאָהר", דאָס הייסט אז זיי פערמעגען ארום אַ ביליאָן דאָלאר. גליך נאכדעם ערקלעהרט דער רעפאָרט:

„אין פיעלע פעלע, אהן צווי־פעל, זיינען דיעזע רעזולטאטן אויפגעזאמלט גע־וואָרען אין טהייל אדער אין גאַנצען דורך ארבייט, דיענ־סטע. קיינער וועט ניט זאָגען, אז דער וואָס האָט גענעבען דיענסטע זאָל ניט בעלוינט וועד־רען, אבער מיר צווייפלען אין די אידעאלען פון אַ פאלק וואָס בעלוינט אויסערגעוועהנליכע דיענסטע מיט אוצרות וואָס זיינען אַ יאָך פאר'ן בעזיצער".

די קאָמישאן, אלזאָ, פערדאמט ניט די גליכע

צוטהיילונג פון גוטם. ווי אזוי קען זי עס פער־
דאמען? יעדער מאן פון מיטעל־קלאס האָפט
דאָך אמאל אליין צו ווערען א מיליאָנער און
קריגען זיין „גערעכטע בעלוינונג“ פאר זיין
„עהרליכער ארבייט“, און דאָרום מוז דאָך „די
טהיר פון געלעגענהייט“ זיין אימער אָפען פאר
איהם, הויפט וואָס פאר א בעדייטונג האָט די
נויטה פון די מיליאָנען און מיליאָנען ארבייטער,
מענער, פרויען און קינדער, וויבאלד אז דיעזער
צושטאנד מוז עקזיסטירען אום דער מיטעל־
קלאס זאל זיין „גלעלעגענהייט“ האָבען, אום אז
דער הויפיגער פרינציפ פון „רייכע בעלוינונג
פאר אויסערגעווהנליכע דינסטע“ זאל ניט
פערלעצט ווערען. און דאָרום נעהמט די קא־
מישאָן אן דעם פרינציפ פון אונגלייכער צוטהיי־
לונג פון געזעלשאפטליכע גוטם און ראטה אונ
ניט צוריקהאלטען פון דעם פיעלפאכיגען מיליא־
נער זיין בעלוינונג. זי בעדויערט בלויז
דעם פאקט, וואָס מיר קענען איהם ניט בעלוינען
מיט עטוואָס בעסערם ווי רייכטהום וואָס איז
א יאָך אויף זייגע פלייצעס.

איין זאך פערדאמט יע די קאָמישאָן, און
זי פערדאמט עס זעהר שטארק אויך, און דאָס
איז וואָס די גרויסע רייכטהימער געהען איבער
בירושה פון עלטערען צו קינדער. זייענדיג
טרויי צו זייערע מיטעל־קלאָס־פרינציפען, זעהען
זיי ניט איין, דאָס זייער אייגענע שעהנע עקא־
נאָמישע סיסטעם מוז פיהרען צו דער זעלבער
ירושה־טענדענץ. זיי שרייבען דאָרום צו דיעזע
שעדליכע טענדענץ צו געווינסע „ספעציעלע גע־
זעצמאכונג“, צו אן אלטען ענגלישען גענזען,
וואָס אונזערע אור־אור־עלטערען האָבען אָנגע־
נומען, „ניט בעגרייפענדיג צו וואָס פאר א רע־
זולטאטען וועט פיהרען.“

אט וואָס דער רעפאָרט שרייבט וועגען דעם:

„דער אמעריקאנער גענזען וועגען ירושה
מאכט עם מעגליך אז דאָ זאלען אויפוואקסען
פאמיליעס מיט גרויסע רייכטהימער גרא־
דע אזוי ווי אין ענגלאנד, וואו עם האָט זיך שוין
עטליכע יאָהרהונדערט ענטוויקעלט אן אריסטא־
קראטיע.“

דער ספעציעלער חסרון, וואָס די קאָמישאָן
נעפינט אין אונזערע ירושה־גענזעצע, איז וואס
דער גענזען ערלויבט א פאטער צו לאָזען זיין
אייגענטהום אין די הענד פון אן אפוטרופוס,
וועלכער זאל דעם קרן ניט ריהרען און וועלכער
זאל די יורשים נעבען בלויז די פראצענטען.
מיליאָנערען בענוצען זי מיט דיעזער סיסטעם,
אום ניט צו דערלאזען זייערע יורשים זאלען
דעם פערמעגען פערהולטייעווען.

די קאָמישאָן איז דאָ זעהר שטארק מגזם
און פיעלייכט מאכט זי גאָר אין גאנצען א טעות.
וואָס זי זאגט, אז דער גענזען וועלכער ערלויבט
דיעזען סאָרט ירושות ווירקט פונקט ווי דער
ענגלישער גענזען, אז גרויסע פערמעגענס זאלען
בלייבען אין דער פאמיליע, איז ווייט פון צו
זיין ריכטיג. דער פאקט איז, דאָס אונזער
גענזען איז נעגען דיעזען סיסטעם און ער פא־
דערט, דאָס נאָך א געווייסער צייט זאל דער קרן
צוטהיילט ווערען צווישען די יורשים. די צייט
אויף ווי לאנג א ירושה מעג בלייבען גאנץ איז
ניט גלייך אין אלע סטייטס; אבער אין ערגעץ
איז די צייט ניט זעהר לאנג. וועגען דעם אז
דער קרן זאל אויף אייביג בלייבען גאנץ און
ניט גהריהרט, איז ניטא וואָס צו רייד־ען.

נו, ווייטער. אויב עס איז אמת, דאָס די
ענטוויקלונג פון דער גע'ירשנ'טער אריסטאקרא־
טיע אין דיעזען לאנד קומט דערפון וואָס די
געזעצע ערלויבען געווייסע סאָרטען ירושות, א
דאָך דא א גרינגער וועג ווי אזוי דאָס אפצו־
שאפען — צו ענדערען די ירושה־געזעצע. אבער
די קאָמישאָן בענוגענט זיך דערמיט ניט. וועג
זי שלאגט פאָר איהרע רפואות פאר די איבלען
וואָס זי זאגט וואסען ארויס פון דעם „ירושה
סיסטעם“, געהט זי פיעל ווייטער ווי דאָס. זי
רעקאָמענדירט, אז די רעכט פון ירשנ'ען אייגענ־
טהום זאל אין גאנצען בעשרענקט ווערען.

איך וואלט זיך דא ניט אפגעשטעקט און
ארגומענטירען מיט דער קאָמישאָן וועגען איהר
שטעלונג צו דער ירושה־פראגע, וועג דאָס וואלט
ניט געווען ענג פערבונדען מיט דער גרונד שטע־
לונג פון דער קאָמישאָן. דיעזע גרונד־שטעלונג
מאכט דאָך, אז מיין שטאנדפונקט אין דער
גאנצער פראגע זאל זיין אזוי פערשיעדען פון
איהרער. אבער איידער איך ווייז אן אויף
דיעזען אונטערשיער אין שטאנדפונקט צווישען
מיר און דער קאָמישאָן, ווייל איך אנצייגען דעם
פולען פראגראם פון דער קאָמישאָן, די רעקא־
מענדאציאָנען וואָס זי מאכט ווי אזוי אפצושא־
פען די „אונגלייכע צוטהיילונג פון די גוטם“.

די קאָמישאָן רעקאָמענדירט, דאָס עס זאל
„איינגעפיהרט ווערען א ירושה־טעקס, אזא טעקס
וועלכער זאל איבערלאזען גענוג גלעד פאר די
יורשים וואָס נויטיגען זיך אין סופּאָרט און פאר
געבען די קינדער א גוטע בילדונג, אבער וועל־
כער זאל ניט איבערלאזען א גרויסע סומע אין
די הענד פון אזוינע וואָס האָבען קיין חלק ניט
געהאט אין שאפען די רייכטהימער“. וויפיעל
מיינט איהר רעקאָמענדירט די קאָמישאָן זאל
מען מעגען איבערלאזען פאר דעם סופּאָרט פון
די בעדערפטיגע? א י ן מ י ל י א ן ד א
ל א ה. נאטירליך, די רעקאָמענדיישאָן איז
פאר די וואָס האָבען עס.

דיעזע רעקאָמענדיישאָן אין דעם רעפאָרט
האָט עס ארויסגערופען די הייסטע דעבאטען.
קיין אנדער רעקאָמענדיישאָן אין דעם גאנצען
רעפאָרט איז ניט אזוי הי ג פערדאמט גיוואָר־
רען פון איין צד און אזוי הויס פערטהיידיגט
געווארען פון דעם אנדערען צד. זי איז אויף די
כארַאקטעריסטישע רעקאָמענדיישאָן, זי שטעלט

מיט זיך פֿאר בעסער ווי די אנדערע רעקאמענדיישאנס דעם גייסט און די פּינקטלעכקייט, וועלכע בעוויז א קליין הייפעלע בעזיצט. ער וויל בשום אופן נית צוגעבען, דאם עס קען עקזיסטירן פֿונקט אזא אונטערשיעד צווישען דעם געווהנלעכן „אינטעליגענטן ביזנעסמאן", דער קאם צו וועלכען ער בעלאנגט, און אן אינדוסטריאלסטישען אביערמענש, א גרויסער גענעראל פון פינאנץ אדער פעלדמארשאל פון אינדוסטריע. וען ער זהלט א ביזנעסמאן וואם שטייגט איהם איבער אין ערפאלג שרייבט ער ניט צו דעם ערפאלג צו פעהיגקייט, נאר ער הויבט אן חושר צו זיין זיין אונעהרליכקייט אדער ספעציעלע פֿריוויליגיעם פון גענוג און זא ווייטער.

אונזער קאמישאן איז איבערצייגט, דאם א מיליאן איז גענוג בעלוינונג פאר א זעהר פעהיגען און אינטעליגענטען ביזנעסמאן. זי גלויבט אויך, דאם מאנכע פון דיעזע פעהיגע און אינטעליגענטע ביזנעס־לייט קריגען ניט זייער מיליאן דערפאר וואם אנדערע, אונעהרליכע מענשען פערכאפען צופיעל מיליאנען, און דאדום טרייט זי „אויסצוגלייכען די אונעהרליכע צוטהיילונג פון די גוטס". און די רפואה, וואם די קאמישאן שלאגט פאר פאסט זיך ווירקליך פאר דער מכה וואם זי האט ענטדעקט. די קאמישאן גלויבט, דאם דער עיקר צרה איז ניט וואם געווייסע מענשען כאפען אן צופיעל מיליאנען, מעהר ווי זיי קומט, נאר וואם די מיליאנען פערבלייבען ביי זיי אויך אייביג, וויל זיי בלייבען פערשטעקט אין דער פאמיליע און וויל זיי נעהען אריבער צו די יורשים וועלכע קריגען דורכדעם א פּאַרצוג אויבער די אנדערע וואם יאגען זיך נאך געלד, „א פּאַרצוג וואם קומט ניט פון פעהיגקייט נאר פון ירושה. מען מוז אלזא צורוק ברענגען די אמת'ע פּאַרצינג פון פעהיגקייט און אינטעליגענץ", און דאדום שלאגט די קאמישאן פאר, דאם מעהר ווי א מיליאן זא מען ניט טארן ירשן.

אבער וואם האט דער ארבייטער־קלאס צו טהאן מיט דעם אלעם? ווי אזוי וועט די בעגרענצונג פון ירושות אויך איין מיליאן דאלאר ארויסהויבען די מאסען זיי זאלען קענען מאכען אן אנשטענדיגען לעבען? אזא הויבער ירושה־טעקס וועט ניט האבען קיין דירעקטען איינפלוס אויף די פערדיענסטען פון ארבייטער איז גאנץ קלאר פאר יעדען. די אינדירעקטע איינפלוסען זיינען אזוי פערשטעלט און פערוויקעלט, אז מען קען עס קוים בעמערקען. געווים וועט מען די טעקס־גלעלר בענוצען פאר קהל'שע צוועקען, און מאנכע פון דיעזע צוועקען קענען זיין אזעלכע, וואם וועלען דעם ארבייטער אינדירעקט העלפען צו לעבען בעסער, אבער דיעזער רעזולטאט וועט דאך קומען דורך די וואם שטעהט נאך העכער פאר די צוויי, א קלאס פון אויסערגעוועהנליכע פעהיגקייט, וועלכע בעוויז א קליין הייפעלע בעזיצט. ער וויל בשום אופן נית צוגעבען, דאם עס קען עקזיסטירן פֿונקט אזא אונטערשיעד צווישען דעם געווהנליכען „אינטעליגענטן ביזנעסמאן", דער קאם צו וועלכען ער בעלאנגט, און אן אינדוסטריאלסטישען אביערמענש, א גרויסער גענעראל פון פינאנץ אדער פעלדמארשאל פון אינדוסטריע. וען ער זהלט א ביזנעסמאן וואם שטייגט איהם איבער אין ערפאלג שרייבט ער ניט צו דעם ערפאלג צו פעהיגקייט, נאר ער הויבט אן חושר צו זיין זיין אונעהרליכקייט אדער ספעציעלע פֿריוויליגיעם פון גענוג און זא ווייטער.

אונזער קאמישאן איז איבערצייגט, דאם א מיליאן איז גענוג בעלוינונג פאר א זעהר פעהיגען און אינטעליגענטען ביזנעסמאן. זי גלויבט אויך, דאם מאנכע פון דיעזע פעהיגע און אינטעליגענטע ביזנעס־לייט קריגען ניט זייער מיליאן דערפאר וואם אנדערע, אונעהרליכע מענשען פערכאפען צופיעל מיליאנען, און דאדום טרייט זי „אויסצוגלייכען די אונעהרליכע צוטהיילונג פון די גוטס". און די רפואה, וואם די קאמישאן שלאגט פאר פאסט זיך ווירקליך פאר דער מכה וואם זי האט ענטדעקט. די קאמישאן גלויבט, דאם דער עיקר צרה איז ניט וואם געווייסע מענשען כאפען אן צופיעל מיליאנען, מעהר ווי זיי קומט, נאר וואם די מיליאנען פערבלייבען ביי זיי אויך אייביג, וויל זיי בלייבען פערשטעקט אין דער פאמיליע און וויל זיי נעהען אריבער צו די יורשים וועלכע קריגען דורכדעם א פּאַרצוג אויבער די אנדערע וואם יאגען זיך נאך געלד, „א פּאַרצוג וואם קומט ניט פון פעהיגקייט נאר פון ירושה. מען מוז אלזא צורוק ברענגען די אמת'ע פּאַרצינג פון פעהיגקייט און אינטעליגענץ", און דאדום שלאגט די קאמישאן פאר, דאם מעהר ווי א מיליאן זא מען ניט טארן ירשן.

אבער וואם האט דער ארבייטער־קלאס צו טהאן מיט דעם אלעם? ווי אזוי וועט די בעגרענצונג פון ירושות אויך איין מיליאן דאלאר ארויסהויבען די מאסען זיי זאלען קענען מאכען אן אנשטענדיגען לעבען? אזא הויבער ירושה־טעקס וועט ניט האבען קיין דירעקטען איינפלוס אויף די פערדיענסטען פון ארבייטער איז גאנץ קלאר פאר יעדען. די אינדירעקטע איינפלוסען זיינען אזוי פערשטעלט און פערוויקעלט, אז מען קען עס קוים בעמערקען. געווים וועט מען די טעקס־גלעלר בענוצען פאר קהל'שע צוועקען, און מאנכע פון דיעזע צוועקען קענען זיין אזעלכע, וואם וועלען דעם ארבייטער אינדירעקט העלפען צו לעבען בעסער, אבער דיעזער רעזולטאט וועט דאך קומען דורך די

טעקסעס וואָס די רעגיערונג וועט איינקאָלעק־
טעון. וואָס מאכט עס אויס, ווי די רעגיערונג
קריגט טעקסעס? מען מוז אויך געדענקען, דאָס
די קאָמישאָן שלאָגט ניט פאָר, אז דער ירושה־
טעקס זאָל דיענען אלס א מיטעל צו קריגען
געלד אום די רעגיערונג זאָל קענען דורכפיהרען
די אַנדערע רעקאָמענדיישאָנס וואָס די קאָמי־
שאָן לעגט פאָר. פערקאָהרט, די קאָמישאָן
שלאָגט פאָר די אַנדערע רעקאָמענדיישאָנס דער־
פאָר ווייל זי גלויבט אז דער ירושה־טעקס וועט
אריינטראָגען א סך געלד.

פאָרבייגעהענדיג מעג מען אויך בעמערקען,
דאָס די קאָמישאָן האָט צווישען איהרע רעקא־
מענדיישאָנס ניט אריינגעשטעלט א ראַדיקא־
לען אינקאָם טעקס — אזא מין ווי דער אינקאָם
טעקס, וואָס וואָרט איצט פאָרגעשלאָגען אין
ענגלאַנד פאר מלחמה־צוועקען. פון א טעקס־
שטאַנדפונקט איז אן אינקאָם טעקס גרעסער ווי
א ירושה־טעקס. און זאָגאר פון שטאַנדפונקט
צו בעגרענצען גרויסע פערמעגענס איז ביז א
געוויסען גראד אן אינקאָם טעקס בעסער. די
איניציגע ערקלעהרונג, וואָס מען קען געבען פאר
וואָס די קאָמישאָן האָט דעם אינקאָם טעקס
אויסגעלאָזען, איז דאָס זי האָט אין זינען געהאט
בלויז סאָציאלע אויסבעסערונגען, ניט מעטהאדען
ווי אזוי די רעגיערונג זאָל אם בעסטען קריגען
געלד פאר איהרע צוועקען; און זי האָט גע־
גלויבט, דאָס אלס א סאָציאלער רעפאָרם איז
די פראגע פון ירושות פיעל וויכטיגער ווי די
פראגע וועגען צו גרויסע פערמעגענס אן און
פאר זיך. און דאס אייגענטליך איז דער דעמא־
קראטישער פרינציפ פון דעם מיטעל־קלאַס.

פרעגט זיך: איז די קאָמישאָן ניט געווען
אויפריכטיג ווען זי האָט פרעטענדירט צו זיין
פראינטערעסירט אין דעם ארבייטער קלאס און
ערקלעהרט אז זי מאכט איהרע רעקאָמענדי־
שאָנס נאר פאר די ארבייטער וועגען?

נייַן, אבסאָלוט ניט. עס קען קיין צוויי־
פעל ניט זיין, דאָס מר. וואָלש און די ארבייטער־
פארשטעהער וואָס האָבען דעם רעפאָרט אונ־
טערגעשריעבען זיינען געווען שטארק פראינ־
טערעסירט אין דעם וואויזיין פון די מיליאָנען
ארבייטער, וועמעס שיקזאל זיי האָבען אויסגע־
שטודירט פאָרזיכטיג און מיט סימפאטיע, און
זיי האָבען אָהן צווייפעל גענלויבט, דאָס מיט
דיעזער רעקאָמענדיישאָן וועגען א ראדיקאלען
ירושה־טעקס האָבען זיי אויפגעטהאָן זעהר פיעל
פאר דעם ארבייטער־קלאַס. אויב מיר זעהען
דאָס ניט, איז דאָס דערפאר וואָס מיר קוקען
אויף דער גאנצער זאך פון אן אנדער שטאנד־
פונקט. קוים וועלען מיר אָבער זיך שטעלען
אויף זייער שטאנדפונקט, וועלען מיר עס שוין
דערזעהן — דאָס הייסט, אויב מיר וועלען נאָר
אויפגעבען אונזער גרדאנק וועגען קלאסען אין
דער גענזלשאפט און גלויבען מיט די מיטעל־
קלאס־דענקער, דאס דער איינציגער קלאסען־
קאמפף קומט פאָר צווישען די גרופען וואָס
טהיילען זיך פאנאנדער דורך זייערע ירושות.
דאן וועלען מיר איינזעהן, דאָס דער ארבייטער
קלאס דארף זיין שטארק פערזיכערט אין
דעם ניט צו דערלאָזען, אז דאָ זאָל אויסוואקסען
א ירושה־אריסטאָקראטיע, וואָס זאָל אין געפאהר
שטעלען דעם גוטען ערהאבענעם מיטעל־קלאס.
מיר וועלען אויך דאן אנערקענען, דאס די אינ־
טערעסען פון דעם ארבייטער און פון דעם קליי־
נעם אָדער פערהעלטניסמעסיג קלייענעם ביזנעס
מאן זיינען פונקט די זעלבע. זייערע ביידענס
אינטערעסען זיינען ניט צו דערלאָזען דעם
וואוקס פון גרויסע פערמעגענס און צו זעהן אז
די טהיר פון „געלעגענהייט" זאָל בלייבען אפען
פאר יעדען, אזוי דאָס די מנעשען וואָס האָבען
גרעסערע פעהיגקייטען זאָלען בעקומען זייער
ריכטיגע בעלוינונג, און יעדערער וואָס איז צו־
לייב זיינע דיענסטע בערעכטיגט צו א מיליאָן
זאָל עס קריגען, וויל אין דער קלאסענלאָזער
געזעלשאפט וואָס וועט עקזיסטירען אין אן
אמת'ער רעפובליקאנישער דעמאקראטיע, וועט
דער ארבייטער האָבען פונקט די זעלבע געלע־
גענהייט צו מאכען א מיליאָן, אויב ער וועט
נאָר בעזיצען די פעהיגקייט, און ז. וו. און וו.

פון דיעזען שטאנדפונקט אלזא שטעהען די
רעקאָמענדיישאָנס פון דער קאָמישאָן אויף דעם
זעלבען פלאן וויי איהרע אויסזעצונגען געגען די
עקזיסטירענדע אומשטענדען; דער רעפאָרט איז
לאָגיש און אויסגעהאלטען אין דיעזען וויכטיג־
סטען פונקט זיינעם.

העגרי גרינפיעלד:

הערבסט

מיט מיין אומעט, גאַנץ אליין
וואַנדער איך דעם ווינטען וועג,
וואו עס וועלקען טויזענד טעג
אין הערבסטליך בלאסען חן.

בלעטער, בלומען, גראז און בוים,
פעלד און וואלד און בארג און טאָהל,
אלץ עראינערט אן אמאהל —
מיין זיסען פריהלינג־טרוים...

איך וואַנדער מיט מיין אומעט אום
אין הערבסטליך־בלאסען וועלטען־רוים
פון טויטען־טרוים צום טויטען־טרוים,
ווי א שאטען שטום...

פעליקם קאהן:

דייטשלאנד און דער באנקראָט פון דער פוילישער מלוכה פאָליטיק

נאָך דער ערָאבערונג פון וואַרשא

ס לעצטע צייט איז די פוילישע פראנע ווידער ארויפגעשוואוו־ מען אויף דער אויבערפלעכע פון פאָליטישען לעבען. זי ווערט בעהאנדעלט אין דער גאנצער רוסישער און מערב־ אייראָפּאישער פרעסע דורך פעראנטוואָרטליכע און אונפעראנטוואָרטליכע פאָליטישע טהורער פון ביידע קעמפּענדע צדדים; עס האָט א גאָם געטהאָן א גאנצער מבול פון אָפּיציעלע, האלב־אָפּיציעלע און גאָר ניט אָפּיציעלע ערקלעהרונגען וועגען דער פוי־ לישער פראגע.

און די ערָאבערונג פון וואַרשא, פערשטעהט זיך, פערנעהמט דאָ זעהר א וויכטיגען פּלאַץ.

באלד ווי ס׳האָט זיך אָנגעהויבען די מלחמה האָט רוסלאנד, ווי בעוואוסט, צוגעזאָגט פוילען די פעראייניגונג פון אלע דריי טהיילען און די פאָלשטענדיגע אויטאָנאָמיע. דאָם יאָהר קריעג האָט בעוויעזען, אז די ענטוויקלטקייט פון רוס־ לאנד צו לעזען די פוילישע פראגע גינסטיג פאר די פאָליאקען העננט, אָב פון דעם, ווי גרויס עם איז די טעריטָאריע, וואָם געפינט זיך אין רוסישען בעזיץ. די שעהנע פערשפּרעכונגען פון דער רוסישער רעגיערונג געפינען זיך אין דער פערקעהרטער פּראָפּאָרציע צו דער מעגליכ־ קייט די פערשפּרעכונגען דורכצופיהרען. נאָך דעם פיעל צוזאָגענדען אויפ־וף פון גרויספירשט ניקאָלאי ניקאָלאיעוויטש איז, ווי בעוואוסט, געקומען דער רוסישער אויבערפאל אויף מזרח־ און מערב־גאליציען; די גאנצע פערנומענע גע־ גענד האָט מען חרוב געמאכט דורך שוועדד און פייער; הונדערטער מענשען האָט מען צושא־ סען, צעהנדליגע טויזענדער האָט מען פערטרי־ בען אין רוסלאנד אין סיביר; דער גענעראל־ גובערנאטאָר, גראף באָבריגנסקי, האָט ערקלערט, אז דעם מאניפעסט פון גרויספירשט קען מען ניט אָנוועגדען צו מזרח־גאליציען; די פראווא־ סלאווע רעליגיאָן איז ערקלעהרט געוואָרען פאר דער העי־שענדער; די אוניאטישע בעפעלקערונג האָט מען מיט גוואלד געצוואונגען אָנצונעהמען דעם פרעמדען גלויבען.

דאָם קענגרייך פּוילען איז פערוואנדעלט געוואָרען אין א קריעגס־טהעאטער; צוליעב סטראטעגישע טעמים האָט מען דאָם לאנד אויף צעהנדליגע יאָהרען פערווייסט און צושטעדט — די פעלדער און וועלדער, די פאבריקען און ווערקשטאטען, דערפער, שטעדטעך און שטעדט... די טורמעס זיינען איבערפילט... די בליצישנעלע גערוכטען האָבען פון טאג צו טאג געשיקט אויף דער תליה און צום דערשיסען הונדערטער מענשען, וואָם האָבען צוליעב וואָם ניט איז דערוועקט א חשד, אז זיי זיינען ניט גענוג לאָיאל צו דער רעגיערונג פון ניקאָלאי דעם צווייטען... אין פון אלן, וואָם דער גרויס־ פירשטליכער אויפרוף האָט צוגעזאָגט, איז גאָר נישט ערפילט געוואָרען, אפילו בנוגע צו דער לאָיאלער, שוין צופיעל לאָיאלער בעפעלקערונג, אויף אזוי פיעל לאָיאלער, אז זי האָט זיך דער־ דיענט צו שבחים און אָוואציעס פון די עכט־ רוסישע פורישקעוויטשעס און מארקָווס די צווייטע. נאָך מעהר, מ׳האָט געטהאָן אלץ, וואָם האָט נאָר געקענט אונטערגראָבען דעם גלויבען אין די אָפּיציעל און פייערליך געגע־ בענע הבטחות... די מאקלאקָווס שיקען פא־ נאנדער „קאָנפידענציעל" די גובערנאטאָרען צירקולאָרען, וואָם רעקאָמענדירען צייטווייליג ניט צוצולאָזען קיינע הנחות וואָם זאלען זיין אין גייסט פון די פערשפּרעכונגען פון ניקאָלאי ניקאָלאיעוויטש; די פּעטערבורגער קאנצעלאר־ יעס פערפערטיגען א פּראָיעקט פון שטעדטישע זעלבסט־פערוואלטונג, וואָם שטעלט מיט זיך פאָר א קאָפּיע פון דער שלים־מזל׳דיגער שטעד־ טישער זעלבסטפערוואלטונג אין רוסלאנד, מיט בעגרענצונגען, צוגעפאסט צו די ארטיגע בעדיר־ פונגען.

א קלאסישער מוסטער פון עכט רוסישער אויטאָנאָמיע, געשאפען פון דער בעטרוגקענער דורך די מיליטעריש־ערפאָלגען זעלבסטהער־ שונג!

אָבער רוסלאנד פון דריטען־יוני־רעזישים האָט ניט געקענט א לענגערע צייט געהן פאר־ וואָרטם. די גאנצע צופוילקטקייט פון היעזען רעזישים האָט זיך געמוזט פריהער אָדער שפּע־ טער ארויסווייזען. אין באלד נאָך די מיליטע־ רישע ערפאָלגען זיינען געקומען נאָך ניט גע־ הערטע מפלות. א שטאָדט נאָך א שטאָדט, א גובערניע נאָך א גובערניע, א פעסטונג נאָך א פעסטונג זיינען כמעט פון טאג צו טאג איבערגענאנגען אין די הענד פון די פיינד. עס איז פאראן א שפריכוואָרט: כל זמן דער דונער דונערט ניט, וועט זיך דער פויער ניט איבער־

צלמ'ען. און ערשט דאן, ווען איבער גאליציען און פוילען האבען געמוסען דונערען די דייטשע הארמאטען, האבען די פוירימלעך אין מינים־טאָרען־קאבינעט פון ניקאלאי דעם צווייטען זיך אָנגעהויבען שטארק צו צלמ'ען — ערשט דאן האבען די רוסישע שטאבס־מענער געפונען די געלעגענהייט זיך צו דערמאָנען אָן פוילען, אָן די הבטחות, וואָס זיינען איהם געגעבען גע־ווארען, אבער אויך איצט האט מען זיך בע־נוגענט מיט פוסטע קלינגענדיגע פראזען, מ'האט ניט בעשטימט ניט די טעריטאָריעלע גרענצען פון צוקונפטיגען אויטאָנאָמען פוילען, ניט דעם אינהאלט פון דער צוגעווארפענער אויטאָנאָמיע.

דאָס איז די בעציהונג פון רוסלאנד.

אויף א האָר ניט בעסער איז די בעציהונג צו דער פוילישער פראגע מצד עסטרייך־אונגארן און דייטשלאנד. און דאָ איז ניט איבערוג צו בעמערקען, אז ווי ס'האט בעוויעזען דער גאנ־צער גאנג פון די מלחמה־אָפּעראציעס, געהערט דאָס לעצטע, בעשטימענדע און ענדגילטיגע וואָרט ניט עסטרייך־אונגארן, נאָר דייטשלאנד.

אין אָנהויב פון דער מלחמה — דעם 9טען אויגוסט, 1914 — האָט די עסטרייך־אונגארישע ארמעע ארויסגעלאָזען א פראקלאמאציע צום פוילישען פאָלק, אין וועלכער עס ווערט געזאָגט פאָלגענדעם:

„פאָליאקען! בעציהט זיך מיט פוילען פער־טרויען צו אונז, שטיצט אונז מיט'ן גאנצען הארצען, אונז און אונזערע אָנשטרענגונגען. פערלאָזט זיך אויף דער נערעכטיגקייט און גרויסמוטה פון אונזער מאנארך. ערפילט אייער חוב, אייער פליכט צו בעשיצען דאָס אייגען לאנד; ערפילט די פליכטען, וואָס זיינען ארויפ־געלעגט אויף אייך דורך דעם ווילען פון דעם אלמעכטיגען גאָט."

דאָס איז געווען דער גאנצער אינהאלט... און די עסטרייכישע פאָליאקען האָבען זיך פער־טרויט, האָבען ערפילט ניט נאָר „זייער חוב" און „זייער פליכט", נאָר נאָך פיעל מעהר. א וואָך שפעטער איז ארגאניזירט געוואָרען דער עכסטער נאציאָנאלער קאָמיטעט און באלד נאָכדעם — די פוילישע לעגיאָנען.

פון דעם מאָמענט אָן ווערט פערגאָסען פויליש בלוט ניט נאָר אלס בלוט־שטייער, וואָס די היינטיגע קאפיטאליסטישע מלוכה לעגט א־יעדן אויף איהרע בירגער, נאָר אויך פריי־ווילינ, לויט אייגענער איניציאטיווע, אין דער האָפנונג אויף יענער נערעכטיגקייט און אויף יענעם גרויסמוטה, וועגען וועלכע ס'רעדט זיך אין דער דערמאָנטער פראקלאמאציע; אין דער האָפנונג, אז דאָס פערגאָסענע בלוט וועט בערע־גען צו דער אויפערשטעהונג פון דער פערקנעכ־טעטער מוטערלאנד. א גאנץ יאהר זיינען טאָג־טעגליך געפאלען, פאלען נאָך ביז אויף הייני־טיגען טאָג די בעסטע קינדער פון פוילען. פאר דער צייט האָט דער עכסטער נאציאָנאלער קאָמיטעט, וואָס איז, אלס ארגאניזאטאָר פון די לעגיאָנען, פעראנטוואָרטליך פאר דאָס בלוט, ניט אויף מאָל זיך געווענדעט צו דער עסט־רייך־אונגארישער רעגיערונג מיט דעם פערלאנג אָפּען ארויסצוזאָגען איהרע אבזיכטען, זאָגען איהר אויטאָריטעטעם וואָרט וועגען דער פוי־לישער פראגע, זאָגען קלאָר און אָפּענהערציג, וואָס האָט צו ערווארטען, אויף וואָס האָט צו האָפּען דאָס אין בלוט אויסגעהענדט פוילען... קיין ענטפער איז ניט געקומען, — און דער עכסטער נאציאָנאלער קאָמיטעט, פערשטע־הענדיג, וואָס פאר א געפיהל פון בעליידיגונג און ערביטערונג ס'קען ארויסרופען דאָס אויס־ווייכען פון צו געבען אן ענטפער, האָט אָפּי־ציעל איבערגעגעבען דעם וויענער קאבינעט א מעמאָראנדום, אין וועלכען ער שילדערט די פאקטישע לאגע און די שטימונגען, וואָס הער־שען אין פוילען, און פאָדערט ענערגיש עפענט־לויך צו ערקלעהרען די אבזיכטען און פלענער פון עסטרייך בנוגע צו פוילען. דיעזע שריפט האָט די צענזור ניט ערלויבט אבצודרוקען, און זי איז פערשפרייט געוואָרען אונלעגאל, ערווע־קענדיג אלין א גרעסערען און טיפערען אינ־טע־עס צו דעם ערווארטעטען ענטפער. דער ענטפער, וואָס איז געקומען, איז זעהר אן אינ־טערעסאנטער דאָקומענט, אין א געוויסען זין א שעדעוור:

„די עסטרייכישע פאָליאקען האָבען שטענ־דיג ארויסגעוויזען צו דער רעגיערונג פון זיין מאיעסטעט דעם קייזער און קענינ־אָפּאָסטאָל דאָס לאָיאלע פערטרויען און זיי האָבען קיין מאָל ניט געהאט קיין גרונד דאָס צו בעדויערען. זאָלען זיי אויך אין דעם איצטיגען היסטארישען מאָמענט קוקען מיט גלויבען אין דער צוקונפט ארײן. די מעגליכקייט זיך צו ענטוויקלען, וואָס זיי האָבען געהאט ביז איצט, וועט אין פאָל פון א גליקליכען אויסגאנג פון דער מלחמה אָהן צוויייפעל פיעל מאָל פערגרעסערט ווערען. די גרוסע אָפּפער מיט גוט און בלוט, וואָס וועלען געבראכט אויפ'ן מזבח פון פאטערלאנד אין דער צייט פון איצטיגען קריעג, וועלען אָהן צוויי־פעל ברענגען זייערע פרוכטען..."

מיר האָבען געבראכט וואָרט פאר וואָרט דעם אָפיציעלען ענטפער, וואָס איז מיטגע־טהיילט געוואָרען דעם 20טען יוני דורך דעם אויסערן־מיניסטער בוריאן דעם העכסטען נא־ציאָנאלען קאָמיטעט.

און אין דער זעלבער צייט ווערט דער שטעל־פערטרעטער פון גאליציען — א פאָליאק, דערווייטערט פון זיין שטעלע, און אויף זיין ארט ווערט בעשטימט א דייטש, — דאָס ער־שטע מאָל פאר די לעצטע 30 יאָהר. דערבי איז דיעזע בעשטימונג פאָרגעקומען געגען די לאנגאניגע טראדיציעס, אָהן דעם וויסען און

אָהן דער הסכמה פון „פּוילישען קאָלאָ", און עטלעכע טעג שפּעטער איז געקומען דער בעפעל פון אייזענבאהן־מיניסטעריום מעהר ניט אָנצונעהמען ניט נאָר אלס אָנגעשטעלטע, נאָר אפילו אלס איינפאכע ארבייטער די, וואס בעזיצען ניט די דייטשע שפּראַך... ס'איז זעלבסט־פערשטענדליך, אז די ביטערע פּוילען האָט מען אונטערגעטראָגען דעם לאָזונג „פּוילישען קאָלאָ" פערצוקערט, מאָטיווירט מיט די קריעגס־בעדינגונגען, מיט דער נויטווענדיגקייט...

און דער העכסטער נאציאָנאלאָר קאָמיטעט האָט אלאונטערטהעניגסט מקבל געווען די אלע מתנות און האָט אלאונטערטהעניגסט „געלויבט און געהאָפט".

„געלויבט און געהאָפט" און ג'הלומ'ט וועגען דעם, ווי די פּוילישע לעגיאָנען אונטער דער אָנפיהרונג פון בריגאדיר פּילסוצקי געהען אריין די ערשטע מיט'ן ליעד „פּוילען איז נאָך ניט פערלאָרען" אין הויפּטשטאָדט פון פּוילען, וואָס איז איצט ארויסגערוסען געוואָרען פון די מאסקאלישע העגד, ווי איבער דעם אלטען קעניגליכען פאלאץ וועט וויעדער אָנהויבען צו פלאטערען דער פלאג מיט'ן פּוילישען הערב — דעם ווייסען אדלער, ווי עסטרייך־אונגארן און דייטשלאנד, וואָס „פיהרען די מלחמה פערבונדען מיט פּוילען", וועלען אלס אנערקענונג פאר פּוילען'ס פערדיענסטען פייערליך ערקלעהרען זייער הסכמה צו פּוילען'ס אונאבהענגיקייט צו דיענען פאר א מחיצה צווישען מזרח און מערב, צו שיצען די מערב־קולטור פון דעם באַרבאַרישען מזרח...

אזעלבע זיינען געווען די טרוימען, אָבער ניט אזא — די ווירקליכקייט!

אין דער ווירקליכקייט, ניט קוקענדיג אויף די ענערגישע בקשות צו פּראַיניגען אלע פּוילישע לעגיאָנען אונטער אין פיהרונג, איז א טהייל פון זיי אוועקגעשיקט געוואָרען אין בעסאראביען און דער אנדער טהייל, געצוואונגען בעדינגונגסלאָז צו ערפילען אלע בעפעהלען פון די עסטרייכישע הויפּט־קאָמאנדירען, האָט פּערגאָסען זיין בלוט ביי לובלין, און אין וואַרשא זיינען אריינגעטראָטען אפילו ניט די עסטרייכער, נאָר די דייטשען. אויפ'ן פאלאץ פון די פּוילישע קעניגען האָט זיך בעוויעזען דער שטאנדארט פון די האָהענצאָלערן... פון דעם „פּערבינדעטער" פּוילישער בעפעלקערונג האָט מען געפאָדערט אָנגעזעהענע בירגער אלס משכנות און וועלן עטלעכע טעג שפּעטער האָבען זיך די זיעגער „גרויסמוטהיג" ענטזאגט פון זייער פאדערונג, האָט דאָך דער קריעגס־קאָמאנדאנט גראף פאָן א־נים ערקלעהרט פאר די פּאַרשטעהער פון וואַרשא פאלגענדעם: בעצייכענען זיך מיט צוטרוי צו די וואַרשאווער בירגער, נעהמען מיר ניט קיין משכנות און מיר לעגען ניט ארויף אויף דער שטאָדט קיין שום קאָנטריבוציע; מ'טאָר אָבער ניט פערגעסען, אז אויף א שטח־עקע פון נאָר איין ווארסט פון וואַרשא שטעהט נאָך דער גרויזאמער פייגד. מיט דעם פאקט מוז מען זיך רעכענען. מיר ווילען האָבען די פאלקאָמע זיכערהייט, אז די וואַרשאווער פּרעסע וועט ניט דרוקען געגען אונז פיינדליכע ארטיקלען, און מיר מוזען דערביבער אויפהרען צו צענזור... פאר יעדעם מאל עובר זיין, פאר יעדעם מאל ניט־ערפילען די ארויסגעגעבענע פערָדנונגען וועלען די שולדיגע שווער בעשטראָפט ווערען.

דער לופט־שלאָם, וואָס איז געווען געבויט אויפ'ן זאמד, איז איינגעפאלען...

אין דיעזען ענטשיידענעם מאָמענט פער־לאָרען די האָפנונג, אז עסטרייך־אונגארן און דייטשלאנד וועלען ענדליך זאָגען זייער וואָרט אין דער פּרעסע וועגען פּוילען'ס צוקונפט, האָט דער העכסטער נאציאָנאלאָר קאָמיטעט אליין ארויסגעלאָזען א פּראָקלאמאציע, אין וועלכער, ווי ס'איז צו זעהן פון איהר טעקסט, ס'וועט שוין מעהר ניט געדעדט וועגען א פּעראייניגטען, אונאבהענגיגען פּוילען...

„וואַרשא איז בעפרייט פון די רוסישע קייטען! — וועט געזאָגט אין דער פּראָקלאמאציע. — פון איין עק פּוילען ביז'ן אנדערען טראָגט זיך דיעזע נאכריכט, זי ברענגט אלע־מען אין בעוועגונג, הויבט דעם גייסט, דער־נעהנטערט צום ציעל. דאָס, וואָס איז נאָך נעכטען געווען נאָר א טרוים, איז היינט שוין ווירקליכקייט.

דאָס איינעהמען פון וואַרשא, — דאָס בע־פריעון זיך פון רוסלאנדישען יאָך רופט ארוים די גלייכע געפיהלען אין דער גאנצער פּוילישער געזעלשאפט. נאָר דער פאקט, וואָס דאָס איינעהמען פון דער פּוילישער רעזידענץ איז פאר־געקומען ניט אזוי, ווי מען האָט עס ערווארטעט, מאכט נויטיג דיעזע פראגע קלאָר צו מאכען. דער העכסטער נאציאָנאלאָר קאָמיטעט האלט עס פאר זיין חוב צו ע־פילען דיעזע אויפגאבע.

די מלחמה האָט איהרע נויטוועגדיגקייטען. אמת, מיר האלטען, אז די סטראטעגיע מוז ענט־שפּרעכען דער פאלקטיק, דאָך, כאָטש דער פּרינ־ציפּ איז ניט אבגעהיט געוואָרען און פון דעם זיינען ארויסגעקומען אהן צווייפעל נעגאטיווע ערשיינונגען, דארף די געזעלשאפט דערפון ניט צוטומעלט ווערען און ניט אראבגעהן פון דעם וועג, וועלכען ס'וויזען אונז אן די פּוילישע מלוכה־אינטערעסען. און די דאזיגע אינטערע־סען ש־ייבען אונז פאר, פון איין זייט, צו קעמפּפען געגען רוסלאנד, פון דער אנדער זייט בעצייכענען זיי די פּוילישע מלוכה אלס דאָס ציעל פון אלע אונזערע שטרעבונגען און בעמיהונגען. פון שטאנד־

פֿונקט פון די צענטראַלמעכטע שטעלט זיך די זאַך פֿאָר אין דער זעלבער געשטאַלט.

רוסלאַנד'ס פֿאָלקשטענדיגע אָבשוואַכונג איז אויך פֿאַר זיי א בעדינגונג פון זייער עקזיסטענץ, און די אויפֿריכטונג פון דער פּוילישער מלוכה איז א בעדינגונג פון דיעזער אָבשוואַכונג.

איצט, וען רוסלאַנד'ס צושמעטערונג ווערט, נאָכ'ן איינגעהמען פון וואַרשא, איוואַנגראָד, ביי דעם וויטערדיגען פֿאַרטשריט פון די פּערבינדעטע ארמיעס, אַלץ נעהנטער און נעהנטער, איז אונעגדליך וויכטיג, אז די פּוילישע געזעלשאפט זאָל זיך ניט אונטערגעבן דער וויקינג פון ערשיינונגען, וואָס זיינען ארויסגערופען געוואָרן דורך מיליטעריש נייטוועגדיגקייטען און זאָל זיך פעסט האַלטן אָן דעם פאַר איהר אָנגעצייכענטן וועג. מיר זאָגען דאָס ניט קוקענדיג אויף דעם, וואָס מיר פיהלען צוזאַמען מיט דער גאַנצער פּוילישער געזעלשאפט די גאַנצע שוועכע משא פון די פערהעדנונגען, וועלכע די מיליטעריש נויטוועגדיגקייטען האָבען ארויסגעפֿורפֿען, — פערהעדנונגען, וועלכע מ'וואָלט, לויט אונזער מיינונג, נעקענט אויסמיידען.

ס'איז ניט די זאַך פון רעזאָלוציאָנער צו רעכן וועגען די גרענעצען פון דעם פּוילישען רייך, אויבער די מיחמה איז געענדיגט. ס'איז אָבער נויטיג איצט שוין פעסטצושטעלען, אז די פערהאַנדלונגען פון גאַנצען אונגעטהיילטען קענגרעס פּוילען מיט'ן גאַנצען אונגעטהיילטען גאַליציען איז דער גרונדשטיין פון די פּוילישע סטרעבונגען. דאָס אָבטהיילען די דאָזיגע לענדער איינעם פון דעם אנדערען וואָלט גענוען א וואונד, וואָס וואָלט זיך ניט געלאָזט פערהיילען... אָנשטאָט צו בערוהיגען, אָנשטאָט צו געבען א מעגליכקייט פאר א פריעדליכער ענטוויקלונג, וואָלט אזא לעזונג פון דער פראגע נאָר בעשאפען א שטענדיגע אונרוהיגקייט און וואָלט ארויסגערופען אין פּוילישען פאָלק אן אונהיילבארען וועהטאָג. מיר זיינען זיכער, אז אין דער פראגע וועגען דער געזעלשאפטליך-רעכטליכער לאגע פון פּוילישען רייך בנוגע צו דער מאָראַרכיע (עסטרייך) קען מען קומען צו א הככם, און מיר רעקאָמענדירען דעריבער זייז פאַרזיכטיג מיט'ן פערשפרייטען ידיעות וועגען שוויריגקייטען, וואָס בעגעגענען זיך כלומרשט, — ידיעות, וואָס וועלען פערשפרייט אָדער דורך פעסימיסטען אָדער דורך שונאים פון אונזער זאַלק, וועלכע בעהאַלטען זיך אונטער דער כאָטע פון כלומרשט אונפאַרטייאישע קריטיקער."

וען מיר גיבען איבער אין דער פשוט'ער אלטעגליכער שפראך דאָס, וואָס אין דעם אויפֿרוף איז געזאָגט מיט דעם הויכען דיפלאָמאַטישען סטיל, און לאָזען אוועק אן דער זייט די פּרטים, קענען מיר ניט ניט בעמערקען אין איהם פאָגגענדע פונקטען. דער ה. נ. ק. קאָנסטאַטירט, אז די ערַאבערונג פון דער פּוילישער הויפּטשטאָדט איז פאַרגעקומען ניט אזוי, ווי מ'האָט עס ערווארט — וואַרשא איז געזונטען ניט דורך די פאָליאקען, נאָר דורך די דייטשען; אז דאָס ציעל פון אלע פּוילישע אָנשטרענגונגען און שטרעבונגען איז א פּוילישע מלוכה; אז דער גרונדשטיין פון אלע דיעזע שטרעבונגען איז די פּראַיניגונג פון גאַנצען אונטהיילבאַרען קענגרייך פּוילען מיט'ן גאַנצען אונטהיילבאַרען פּוילען אָן, ענדליך, אז אָן אויסגליך אין דער פראגע וועגען דער בעציהונג צו עסטרייך-אונגארן איז דורכאוים ערַייכבאר.

עס שאפט זיך א בילד, געגוג קלאָר, געגוי אָן בעשטימט. וועגען פערַאיניגען אלע דרייטהיילען פון פּוילען וועט שוין אפילו ניט דערמאָנט. פּרויסיש-פּוילען וועט ניט געגומען קיין שום חשבון. ס'איז אויך פערשוואונדען גענוארען די פראגע וועגען פּולער זעלבסטשטענדיגקייט פון אזא פּוילען, וואָס זאָל צוזאַמענגעשטעלט וועדען פּין אפילו צווויי טהיילען נאָר — דעם עסטרייכישען און דעם רוסישען. דער ה. נ. ק. גיפינט, אז אין דעם ענין איז מעגליך מיט עסטרייך-אונגארן צוקומען צו א אויסגליך; זיינע פאַנטאַזיעס געהען ניט וויי טער פון דער פערַאיניגונג פון די צווויי טהיילען פון אונטער דער הערשאפט פון די האבסבורגער, אין בעסטען פאל — אין געשטאלט פון א טריפּל-אימפעריע — עסטרייך-אונגארן-פּוילען.

אָבער אפילו דיעזע איינגעשרומפענע, בעגרענצטע חלומות איז ניט בעשערט מקוים צו ווערען.

דער ה. נ. ק. דערמאָנט וועגען דעם, אז אייניגע ארגאנען פון דער האבסבורגער מאָנארכיע שאצען אָב ניט געגוג הויך די בעדייטונג פון דער פּוילישער פראגע, ער דערמאָנט אָבער ניט דאָס וויכטיגסטע — די בעציהונג צו דער פּוילישער פראגע מצד דייטשלאנד.

אויב דאָס ציעל פון דעם אויפֿרוף איז געוועזן ארויסצורופען דייטשלאנד און עסטרייך אויף אן אָפּיציעלע דעקלאַראציע, אויף א פייערליכע אן פערפליכטענדע ערקלעהרונג וועגען זייערע פלענער אוו אנזיכטען בנוגע צו פּוילען, — האָט ער זיין ציעל ניט עררייכט. עסטרייך-אונגארן האָט קיין שום ערקלעהרונג, אלס ענטפער אויף דיעזען אויפרוף, ניט געגעבען. וואָס ס'אנבעלאַנגט דייטשלאנד, האָט עס אין דער זיצונג פון פארלאמענט אין דער רעדע פון בעטהמאן-האלוועג אפילו ניט דערמאָנט וועגען דער פראקלאמאציע אוו האָט זיך בעגרענצט בלויז מיט אויסדריקען מיטגעפיהל די פאָליא-

קען, וואָס זיי קומט אויס אריבערצוטראָגען אזוי פיעל שוועריקייט.

גאנץ אנדערש האָט זיך בעצויגען צו דער ארויסטרעטונג פון ה. נ. ק. די איינפלוסרייכע דייטשע פּ־עסע.

אין אַן ארטיקל אונטער'ן נאָמען „די פּוילישע פּאָנטאָזיעס" ערקלעהרט די „פּאָסט" אונצווייפלטיג: „דייטשלאנד און עסטרייך־אונגארן פיהרען דעם קריעג פריהער פון אלץ צו לייב זייערע אייגענע אינטערעסען און זיי דערפון דעריבער שטרעבען צו אזא אויסגאנג פון קריעג, וואָס זאָל ענטשפּרעכען דיעזע אינטערעסען זיי זייערע."

„גערמאניא" בעטאָנט, אז וואַרשא איז ערָאבערט דורך דייטשעס וואָפען און אז דייטשלאנד האָט גאָר ניט בדעה צולייב וועמעס ניט איז נוצען זיך צו ענטזאגען פון זיינע נצחונות...

דאָס „בערלינער טאגעבלאט", די „קלגנישע צייטונג" און א גאנצע מענגע אנדערע דייטשע צייטונגען פערטהיידיגען דעם שטאנדפונקט, וואָס איז דורכ'ן הויפט־רעדאקטאָר פון „בערלינער טאגעבלאט", טהעאָדאָר וואָלף, פּאָר־מולירט געוואָרען אפֿשר מעהר טאקטיש, אָבער ניט וועניגער ענטשיעדען:

„מיר דארפען פריהער פון אלץ טראכטען און זאָרגען וועגען אונזער אייגענער זיכערהייט, וועגען אונזערע אייגענע אינטע־עסען, וואָס קענען דאָך אויך צוזאמענפאלען (קענען אָבער אויך ניט צוזאמענפאלען... פּ. ק.) מיט די פּוילישע אינטערעסען — און דעריבער טרעטען מיר צו צו דער לעזונג פון דער פּוילישער פראגע ניט מיט ראָמאנטישע געפיהלען, נאָר מיט גאנץ רעאלע חשבונות".

אלע דיעזע ארטיקלען, זעהר כאראקטעריסטיש שוין אַן אין פיר זיך, וואָס שטרייכען אונטער אויף יעדען שריט און טריט איין אוו דעם זעלבען מאָמענט: די אייגענע, דייטשע אינטערעסען, זיי אלע מיידען אויס, ווי בכון, די פראגע, וואָס בעט זיך דא אַן פון זיך אליין: אין וואָס זשע בעשטעהען דיעזע אייגענע אינטערעסען? נאָר דאן וואָלט זיך בעקומען אַן ענטפער אויף דער ברענענדיגער פראגע: פאלען צוזאמען די אינטע־עסען פון דייטשלאנד מיט די אויסגעפּשטשעטע טרויסען פון פּוילען אָדער זיי גענענזעצליך?

דאָס אויסמיידען צו געבען אַן ענטפער אויף דיעזע פראגע איז גאנץ פערשטענדליך... ס'איז נאָך צו פריה, דער פּאָליאק האָט נאָך ניט גע־מאַכט זיין גאנצע ארבייט, ס'איז נאָך ניט גע־קומען די צייט איהם אוועקצוואָגען. די לע־גיאָנען קענען נאָך צוניץ קומען כאָטש אויף דעם, כדי אין די גרענעצען פון קעניגרייך פּוילען דירכצופיהרען א נייע לעגיאָנען־רעקרוטירונג און כדי צו שאפען פאר די צענטראל־מעכטע א געווינשטע שטימונג. פאר א קלאָרען ענט־פער איז די צייט נאָך ניט געקומען... אָבער אין אַן אינדירעקטער פערבינדונג מיט דער לעזונג פון דער פּוילישער פראגע — איז דער ענטפער שוין געגעבען, געגעבען דורך די דייטשע אימפּעריאליסטען אין פיעלע דענקשריפּטען, אפּיציעל צוגעשטעלט צו די ארגאנען פון דער דייטשער רעגיערונג, בעזונדערס אין דער בעריהמטער שריפט פון פּראָפעסאָר אָקען ב־אנש.

אין דער לעצטער וועלט אָבען געפאָדערט, אז פון רוסלאנד זאָל אָבגעריסען וועלען די טעריטאָריע, וואָס ליעגט ביי די גרענצען פון פרייסיש־פּוילען כדי צו בעזעצען איהר מיט דייטשע קאָלאָניסטען און איוף אזא אופן צו שאפען א מחיצה, וואָס זאָל אָבצאמען פרייסיש־פּוילען פון די ווירקונגען מצד דעם איצטיגען רוסיש־פּוילען. מיט אנדערע וועלטער: די „דייטשע אינטערעסען" פאָדערען, לויט דער מיינונג פון דיעזע אימפּעריאליסטישע וואָרט־פיהרער — א נייע מיתה משונה, א נייע פער־טהיידונג פון פּוילען... האָט ניט דאָס געמיינט בעטהמאן־האָלוועג, וועלן ער האָט גערעדט וועגען רעגולירען די בעציהונגען פון ב י ס ד ע צענטראלמעכטע צו פּוילען?... א טהייל פון קעניגרייך פּוילען איז דאָך אָקופּירט דורך דייטשלאנד און דאָרט וועט אייגענפּהרט די דייטשע פערוואלטונג; דער צוגעזאגטער טהייל איז בעזעצט דורך עסטרייך און דאָס פערוואלטונגס־סיסטעם איז דאָרט — דאָס עסטרייכישע. אָבער אזוי אָדער אנדערש — ס'איז שווער צו טרעפען, וואָס האָבען בעטהמאן־האָלוועג אוו בוריאן אויף זייער בע־אטהונג בעשלאָסען צו פערשווייגען — פּוילען שטעהט פאר א נייעם בלאט פון זיין געשיכטע, א הונדערט מאָל טרויעריגערען, ווי דאָס, וואָס ס'איז געווען זיין גורל פאר דעם קריעג...

די עלעמענטען, וואָס האָבען געהאָפט צו ראטעווען פּוילען אין צוזאמענהאנג מיט דער מלחמה, וואָס האָבען צוזאמענגעבונדען דעם גורל פון זייער לאנד מיט דעם ערפאָלג פון די וואפען פון דעם אָדער יענעם צד, זיינען אריין־געפאלען אין דער לאגע פון פושקין'ס אלטיטש־קע—זיי שטעהען פאר א צובראָכענער קאָרעטע.

געוויס האָבען זיך ארויסגעווייזען יענע, וואָס האָבען ביי אלע אימוואנדלונגען פון די שרעקליכע צוועלף מאָנאטען פערטהיידיגט אַן אנדער פאָזיציע: ניט די כ. הכה, נאָר די רע־וואלוציע. ניט אין פעראיינigung מיט דעם אָדער יענעם פון די קעמפּפענדע צדדים, נאָר אין פעראייניגטען קאמפּף מיט דעם פראָלע־טאריאט פון בייד צדדים נעמען זייערע רע־גיערונגען קען ערקעמפּפט ווערען א בעסע־צוקונפט פאר'ן פוילישען פראָלעטאריאט און פאר'ן גאנצען פוילישען פאָלק.

ראַשינקעס מיט מאַנדלען

(פֿאַלקס־אידיליע)

פּערזאָנען:

מרדכי גדליה וואוינט אויפֿן דאָרף.
פריידעלע } זיינע קינדער.
פּינעלע }
אידען.
אן אלטע פרוי.

א דאָרפֿיש שטיבעל. קלוינע פענסטערלעך. די דיל פון ערד. די וועגט שוין לאנג נישט געקאלכט. עס קוקט ארויס די אָרימקייט פון יעדען ווינקעלע. סוף זומער. ארום האלבען טאָג.

פריידעלע (קנעט א ברויט אין א גרויסער דייזשע וואָס שטעהט אויף א קלעצעל אין מיטען שטוב. ס'איז איהר שווער; רוהט זיך יעדע וויילע אפּ מיט די העגט אין ברויט. מען הערט ווי א פוהר פאָהרט צו צום שטוב).

מרדכי גדליה (קומט אַריין, טראָגט א בערמיע האָלץ).

פריידעלע: פון וואנען קומסטו, טאטע?

מרדכי גדליה: איך פאָהר פון וואלד.

פריידעלע: פיהרסט האָלץ אין שטאָדט אריין?

מרדכי גדליה: יא, מיין קינד. דאָ האָב איך פאר דיר טרוקענע האָלץ געבראכט. כ'וועל עס דיר אריינלעגען אין אויוון.

פריידעלע: איך וועל עס אליין, טאטע. בעסער פאָהר שוין, וועסטו פריהער קומען אהיים.

מרדכי גדליה: כ'וועל היינט סייוואל קומט פריהער אהיים. נאָך פאר שבת האָט מען ביי מיר בעשטעלט די פוהר האָלץ.

פריידעלע: אז דו קומסט שפּעט אהיים איז מיר אומעטיג.

מרדכי גדליה: וואָס מיינסטו, מיר איז אויך אומעטיג, מיין קינד.

פריידעלע: גיה, טאטע, אריין און זעה וואָס פּינעלע מאכט.

מרדכי גדליה: האָט ער עפּעס גענומען אין מויל אריין?

פריידעלע: איך האָב איהם געגעבען אין מיילעלע א פרישע סיסקעלע. ווייסט, טאטע, נאָך איין שטיקעלע צוקער געבליבען. זאָלסט נישט פערגעסען צו ברענגען צוקער פון שטאָדט.

מרדכי גדליה: איך קוק ווי דו ביזט פערהאָרעוועט, מיין קינד. האָרעוועסט איבער די כחות.

פריידעלע: ס'איז מיר ניט שווער. וואָלט נאָר פּינעלע ווערען געזונד.

מרדכי גדליה (געהט אריין אין אנדערען חדר.)

פריידעלע (קנעטענדיג): נו, וואָס מאכט ער? ווייסט, כ'האָב שוין היינט געווינט. מיר דאכט זיך, אז וועז די מאמע וואָלט לעבען וואָלט אפשר פּינעלע נישט קראנק געווען.

מרדכי גדליה (קומט ארויס): אפשר וועט דער וואָס אין היטל געבען, ער וועט ווערען געזונד.

פריידעלע: ער שלאָפט?

מרדכי גדליה: דאָס פּנים'ל ברענט.

פריידעלע: וועז די מאמע וואָלט איצטער געלעבט.

מרדכי גדליה (זיפצט): די מאמע האָט אלצדינג מיט זיך מיטגענומען. נישטא קיין מזל, נישטא קיין מוטה.

פריידעלע: וועסטו אימעצען אין שטאָדט פרעגען וואָס צו טהאָן?

מרדכי גדליה: אפשר שניידען זיך איהם צייגדלעך?

פריידעלע: איך האָב מיט'ן פינגער געזוכט אין מיילכעלע, זעהען זיך נאָך נישט קיין ציינדעלעך.

מרדכי גדליה: געגוג דיר שוין זיין צו קנעטען. וועסט טאקע באלד אייניהייצען אין אויוון. די מעל געווען טרוקען. וועט מסתמא באלד אויפגעהן.

פריידעלע: אפשר וואָלסטו היינט, טאטע, נאָר נישט פאָהרען אין שטאָדט אריין... נאָר בעסער טאקע פאָהר; מעהר ווי איין שטיקעלע צוקער נישטא אין שטוב.

מרדכי גדליה: ווי איך זעה, האָסטו מורא צו בלייבען אין שטוב אליין. ס'איז דאָך בייטאָג, מיט'ן וועג געהען און פאָהרען מענשען.

פריידעלע: אונזער שטוב שטעהט אזוי ווייט פון דאָרף.

מרדכי גדליה: נאריש קינד, וואָס איז דער חילוק? אימעטום גאָט'ס וועלט. וואָס קען מען טהאָן? אפשר אזוי נגזר געווארען, די מאמע זאָל דיך אזוי יונג לאָזען. מיט איהר

איז אלץ אוועקגענאנגען פון שטוב. נישטא קיין פֿרעהלִיכקייט, נישטא קיין מזל.

פֿ ר י י ד ע ל ע : וועל, טאטע, ט'מען שוין מעגען אויסקאלכען אין שטוב?

מ ר ד כ י ג ד ל י ה : טאקע זעהר חושך אין שטוב. מען וואלט שוין געמעגט, נאר צו וועסט עס האבען כח צו טהאן?

פֿ ר י י ד ע ל ע : פאר וואס נישט? וואלט מען נאר מעגען.

מ ר ד כ י ג ד ל י ה : נו, מיין קינד, איך וועל אוועקפיהרען די האלץ. כ'וועל היינט קומען פֿ־יהער. מען וועט טאקע בעדארפען אויס־קאלכען. אפשר וועט מען אימיצען אריינגעהמען אין שטוב, זאלסט נישט בעדארפען זיין אליין.

פֿ ר י י ד ע ל ע : וועמען וויל סטו דען אריינגעהמען אין שטוב? מיר צו העלפען?

מ ר ד כ י ג ד ל י ה : נו, אודאי, דיר זאל ווערען אביסעל גרינגער. די מאמע האט אזוי געציטערט איבער דיר און איצטער שלאג־סטו זיך ארויס פון די כחות.

פֿ ר י י ד ע ל ע : מען בעדארף נישט. מיר איז גוט אזוי אויך.

מ ר ד כ י ג ד ל י ה : איך קען נישט צוזעהן ווי דו הארעווסט אזוי.

פֿ ר י י ד ע ל ע : פאלג מיר, טאטע, מען בעדארף קיינעם נישט האבען. איך בין שוין גענוג גרויס. איך וועל פֿיניעלען אויך אויס־האדעווען.

מ ר ד כ י ג ד ל י ה : פֿיניעלע, זעהסטו, בעדארף אויך האבען א מאמע.

פֿ ר י י ד ע ל ע : איך ווייל נישט, אז א שטיף־מאמע זאל דא זיין אין שטוב.

מ ר ד כ י ג ד ל י ה : מיינסט, אז יעדע שטיף־מאמע איז שלעכט?

פֿ ר י י ד ע ל ע (וויינט זיך פלוצלונג פֿא־נאנדער) : מיר איז נאר נישט שווער. איך וועל פֿיניעלע'ן אויסהאדעווען. איך וועל אין שטוב טהאן אלצדינג ווי די מאמע פלעגט עס טהאן.

מ ר ד כ י ג ד ל י ה : דו, נאריש קינד, וואס וויינסטו? כ'האב נאר געטראכט, אין שטוב וועט ווערען א ביסעל ליכטיגער. אפשר וועט זיך ס'מזל אומקעהרען.

פֿ ר י י ד ע ל ע : זאל נאר פֿיניעלע ווערען געזונד, וועסטו זעהן, אז איך וועל נאך דיר אויך קענען העלפען. איך וועל איהם נעהמען אויפ'ן האנד און פאהרען מיט דיר אין וואלד אריין. אט, אדרבה, קויף א קוה וועסטו זעהן, אז איך וועל אויפשטעהן פארטאג איהר אויס־מעלקען און ארויסטרייבען אויפ'ן גראז.

מ ר ד כ י ג ד ל י ה : דו זעהסט אויס אזוי שלעכט.

פֿ ר י י ד ע ל ע : וועז די מאמע וואלט לעבען, וואלט איך בעסער אויסגעזעהן. ס'איז באשר פון זארג.

מ ר ד כ י ג ד ל י ה : איך וויל דו זאלסט אויפהערען צו זארגען. נא, זאל נאר ס'קינד ווערען געזונד... וועסט טאקא באלד איינהייצען אין אויוון. איך פאהר שוין. (ער קוקט זיך אן א ווייל, שווייגענדיג. געהט ארויס).

פֿ ר י י ד ע ל ע (קוקט נאך דעם טאטען דורכ'ן פענסטער. אין צווייטען חדר הערט זיך ווי ס'קינד וואלט אויפגעוואכט. געהט אהין. באלד הערט זיך פון צווייטען חדר איהר געזאנג: „אילעלולו, פֿיניע־לע, דער טאטע איז געפאהרען האנדלען ראזשינקעס מיט מאנדלען". קומט ארויס. דעקט אריבער דעם ברויט און פערגעהמט זיך איינהייצען אין אויוון. די שווערע געדאנקען רויסען זי יעדע ווייל אויבער פון דער ארבייט. אז זי האט אויסגעהייצט, זעצט זי זיך אנידער נעבען דער דייזשע, אויף דר'ערד, און הויבט אן שטיל און ציטעריג צו ווינען. אין דער אפענער טיר בעווייזט זיך אן אלטע פרוי מיט א פאק אויפ'ן פלייצע געבויגען.)

ד י א ל ט ע (זוכט בייס אוישאק) : א מזוזה אויפ'ן טהיר. א אידישע שטוב. (קושט די מזוזה).

פֿ ר י י ד ע ל ע : דא וואוינען אידען. קומט ארויין.

ד י א ל ט ע : א אידישע ליכטיגע טאכ־טער. וואס זיצסטו אויף דר'ערד? נע, כ'קען גאר דעם פאק נישט אראפנעהמען פון פלייצע. כע כע.

פֿ ר י י ד ע ל ע : אט וועל איך אייך העל־פען.

ד י א ל ט ע : מיין ליכטיגע טאכטער, אט אזוי, הא. ברעכט די פלייצע. שווער דער פעקעל. גוטע מענשען מיר שווער געמאכט דעם פעקעל.

פֿ ר י י ד ע ל ע : מען מוז אבשניידען דעם שטריק. שווער אריבערצונעהמען איבער'ן קאפ.

ד י א ל ט ע : כע כע, אט אזוי האבען זיי מיר צוגעבונדען דעם פעקעל צום פלייצע; אנגעשטאפט מיט אלדאס גוטס און איצטער טראג זיך מיט איהם. נו שנייד איבער די שטריק; זשאליעווע נישט.

פֿ ר י י ד ע ל ע (שניידט איבער די שטריק. דער פאק פאלט אויף דר'ערד). אזא שווערער פאק!

ד י א ל ט ע (לאזט זיך אראפ אויפ'ן פעקעל). געלויבט איז גאט, אין א אידישער שטוב. ווהו איז די מאמע?

פֿ ר י י ד ע ל ע : די מאמע געשטארבען. פסח איז זי געשטארבען.

ד י א ל ט ע : א צדוקת געווען. נע, און דיך אזוי יונג געלאזען. ווהו איז דער טאטע?

פֿ ר י י ד ע ל ע : ער האט אויסגעפיהרט האלץ אין שטאדט אריין.

ד י א ל ט ע : און וואס טהוסטו?

פֿ ר י י ד ע ל ע : איך האב דעם בריוט פערקנעטען און איינגעהייצט אין אויוון.

ד י א ל ט ע : נו, האָסטו געזעהן צו דער ברויט געהט אויף? אָט וועל איך שוין אַליין א קוק געבען. אזוי יונג דיך די מאמע איבער־געלאָזען. גאָר יונג. (דעקט אָפּ די דייזשע). מהום... עס ריהרט זיך אפילו נישט.

פ ר י י ד ע ל ע : כ׳האָב נישט לאנג פער־קנעטען.

ד י א ל ט ע : האָסט דאָך שוין אָבער איינגעהייצט... כ׳זעה דו האָסט געווויינט. אודאי אין ברויט אריינגעווויינט. וואָס?

פ ר י י ד ע ל ע : איך האָב טאקע נע־ווויינט. אפשר איז טרעהר אינגאנצען איז א־ויינגעפאַלן אין דייזשע, וועט טאקע שוין נישט אויפגעהן.

ד י א ל ט ע : מע וועט זעהן. גיב אהער א קישען מיט א האקמעסער. אָט אזוי דעק אריבער מיט דער קישען ס׳זאָל זיין וואַרים און איצטער לעג אונטער דעם האקמעסער. ווי ווויינט עס א מיידעל אין ברויט אריין?

פ ר י י ד ע ל ע : אפשר וויל איהר עסען, באָבעשו?

ד י א ל ט ע : כ׳זעה, דיינע ליפּען זיי־נען פערטריקענט. נאָך אליין אודאי אין מויל נישט געהאט.

פ ר י י ד ע ל ע : מיין ברודערעל איז קראנק. זעהר קראנק.

ד י א ל ט ע : טע, טע, און דו בע־הארפסט עס זיין די מאמע. וואו איז ער?

פ ר י י ד ע ל ע : ער ליעגט אין ווינעלע. אינ׳ם אַנדערען חדר. די אויגעלאָך אָפּען און ס׳פּנים׳ע׳ל זיינם ברענט ווי א פייער. (געהען בויד אין צוויטען חדר).

ד י א ל ט ע (ס׳הערט זיך איהר רעדען אין צוויטען חדר): אי א קינד, אי א קינד ווי די ליבטיגע זון. דו, דו, דו, עפען בריים די אויגע־לעך. אָט אזוי, לאַבענקע אַבּיסעלע, לאַבענקע צו דער מאמען, אָט אזוי... (קומען בויד אריוס).

פ ר י י ד ע ל ע : וואָס מיינט איהר, ער יועט וועלען געזונד?

ד י א ל ט ע : געזונד, געזונד. ער איז נישט קראנק. ציינדעלאָך שנייד־ען זיך איהם. כ׳האָב אין זעקעל א וואַלף־ציינדעלע, וועט מען עס איהם אָנטהאָן אויפ׳ן העלזעלע. און דו, גרויסע מויד, מיינסט ביזט שוין די מאמע און דעריבער ווויינסטו. (קוקט צום ברויט.) אהא, ער ריהרט זיך... לאמיר נאָר זעהן וואָס הערט זיך אין אויוון. נע, גא־ קנאפּ האָלץ אריינ־געלעגט. געה שוין און ברענג אריין נאָך א צוויי שייט׳ל האָלץ.

פ ר י י ד ע ל ע (גיהט אריוס.)

ד י א ל ט ע (בינדט אויף איהר זאָק און זוכט דאָרט): אומעטום צרות. אין שטאָדט שטארבען קליינע קינדער; אין דאָרף שטארבען די מאמעס. אומעטום צרות. אָט, א נאריש קינד נעהמט און ווויינט אין ברויט אריין.

פ ר י י ד ע ל ע (קומט אריין מיט א ברעמיע האָלץ): וועט זיין נענוג נאָך פיער שייטעל האָלץ?

ד י א ל ט ע : וואַרף עס אריין אין אוי־ווען. וועט זיין צו הייס, קען מען דעם אויוון לאָזען אויסקיהלען. נישטא וואָס צו קארגען האָלץ. שוין א־ויינגעווארפען? טא קום אהער. אָט איז א וואַלף־ציינדעל אויפ׳ן שטריקעל. נעה, טהו עס איהם אן אויפ׳ן העלזעלע. נא.

פ ר י י ד ע ל ע : ס׳איז טאקע פון א וואַלף דאָס ציינדעלע?

ד י א ל ט ע. פון א וואַלפּעבע, דאָס פּא־דערשטע ציינדעלע. געה, טהו עס איהם אן.

פ ר י י ד ע ל ע : אָט געה איך שוין.

ד י א ל ט ע (זוכט אין פּעקעל): עס גיהען ארום מאָזלען, עס גיהען ארום פּאָקען; וואו ביזטו דאָרט? קום אהער כ׳וועל דיר אָנ־טהאָן א רויט בענדעל אויפ׳ן האלז.

פ ר י י ד ע ל ע (קומט ארויס): שוין, כ׳האָב עס איהם אָנגענטהאָן.

ד י א ל ט ע : איצטער קום אהער, זעץ זיך אנידער ביי מיר אויפ׳ן שוים. כ׳וועל דיר העם רויטען בענדעלע אָנטהאָן. נע, האָסט נאָך גאָר, גאָר א דינע העלזעלע. ביזט דאָך שוין א כלה מויד. (קושט איהר האלז.) אך, זים; אך, זים... נעהמט א מאמע און לאָזט עס איבער אזא קינד אַליין. נו שוין, אָט אזוי זאָלסטו עס טראָגען אויפ׳ן האלז, פּאָקען, מאָד־לען גיהען ארום אין די דערפער.

פ ר י י ד ע ל ע : א שאָד וואָס דער טאטע איז אוועקגעפאָהרען.

ד י א ל ט ע : שוין לאנג אוועקגעפאָהרען?

פ ר י י ד ע ל ע : גאָר נישט לאנג. אויב איהר וועט בליבען בייַ אונז נעכטיגען, וועט ער נאָך אָנקומען ביז נאכט.

ד י א ל ט ע (בעקומט פון פּעקעל א קליין לייוועטש זעקעלע): געווען אויף א מזל טוב; גוטע מענשען מיר עס געגעבען. שטעל אונטער די הענט, וועל איך דיר אריינשיטען... נו, וויסט וואָס דאָס אין?

פ ר י י ד ע ל ע : די שווארצע זיינען רא־זשינקעלאָך און ס׳אנדערע וואָס איז?

ד י א ל ט ע : נאריש קינד, מאנדלען איז דאָך עס. אמת׳ע מאנדלען. שטעל אונ־טער די הענט וועל איך דיר נאָך אריינשיטען.

פ ר י י ד ע ל ע : געגוג, גענוג. איהר גיט דאָך מיר אוועק נאָר אינגאנצען.

ד י א ל ט ע : ראָזשינקעלאָך לאָז מיר א צוויי, נא־ די מאנדלען נעהם דיר. זעהסט, די פּאָדערשטע צייהן ארויסגעפאַלען, שוועד זיי אייצט־וקייען.

פ ר י י ד ע ל ע : ס׳האָט א טעם וויי יאָדע־רען פון נים.

ד י א ל ט ע : אָבער נים, מיין קינד, שמעקט נישט.

פֿ ר י י ד ע ל ע : כ׳וועל לאָזען פֿאר׳ן טאטען אביסעל.

ד י א ל ט ע : כע, כע, ביזט א געטרייע קינד. ביזט דאָך שוין א כלה־מויד. אומעטום צרות... נעהמט א מאמע און לאָזט איבער אזא ליכטיגע טאָכטער. (קוקט צום ברויט.) א, ער ריהרט זיך. פיין, פיין.

פ ר י י ד ע ל ע : איך וועל עס נאָך בעראַרפען פֿיניעלען אויסהאָדעווען.

ד י א ל ט ע : די מאמע אין גן עדן ט׳איהם נישט לאָזען פֿאָרן. (עס דונערט דרויסען).

פ ר י י ד ע ל ע : אוי ווי ס׳דונער־ט!

ד י א ל ט ע : ברוך אתה ה׳ אלהינו מלך העולם שכחו וגבורתו מלא עולם... נעהם, מיין קינד, גיכער שטעל אוועק א גלאָז וואסער אויפֿ׳ן פענסטער.

פ ר י י ד ע ל ע (צוהוט עס) : ס׳וועט אפשר א רענען ארויסגעהן און דער טאטע וועט ווערען אויסגענעצט.

ד י א ל ט ע : רק דו דאגה׳סט.

פ ר י י ד ע ל ע : גוט וואָס איהר זייט אהער אריינגעקומען. איהר האָט געקענט וועלן אויסגענעצט.

ד י א ל ט ע : טע, טע, איז וואָס? שיינט די זון, טריקענט מען זיך אויס. נו, געשמאק די מאנדעלאָך?

פ ר י י ד ע ל ע : כ׳וועל זיי בעהאלטען אויפֿ׳ן פֿאָליצע.

ד י א ל ט ע : און שיך האָסטו?

פ ר י י ד ע ל ע : יא. אויף פּסח געמאכט. זיינען נאָך גאָר נייַ. איך געה ארום באָרווסע וויל איך שאנעווע זיי.

ד י א ל ט ע : וואָס הערט זיך אין אויוון?

פ ר י י ד ע ל ע : די העלצער וואָס כ׳האָב צוגעווארפען האָבען זיך נאָר וואָס אָנגעהויבען צו סמאלזיען.

ד י א ל ט ע : טאָ קום אהער. דאָ האָב איך אין זאק־פאר דיר א קלייד־ל מיט קרייזע־לעך און א יאקעלע מיט שפּיצען. זעהסט? א ביסעל צוקנייטשט. אָבער נאָך נאָר נייַ.

פ ר י י ד ע ל ע (שיינט אויף קוקענדיג אויף די קלייד־ער) : וואו ט׳איהר עס גענומען?

ד י א ל ט ע (מעסט צו) : א ביסעל צו ברייט. וועסט נאָך בעראַרפען צוואוואקסען.

פ ר י י ד ע ל ע : אוי, זעהר ברייט.

ד י א ל ט ע : ביז התונה, אז גאָט וועט געבען וועסטו אויסוואקסען פֿונקט. לאָמיר נאָר זעהן דאָס יאקעלע. ברייטלעך א ביסעל. ביזט א דארע מויד. אויסגעהאָרעוועט און דו האגה׳סט, וועסט בעראַרפען אויסוואקסען.

פ ר י י ד ע ל ע (וויינט) : כ׳וועל אפשר נישט אויסהאלטען אויב דער טאטע וועט ארייַנעהמען אין שטוב א שטיף־מאמע.

ד י א ל ט ע : נו, נו, ווין נישט. ס׳איז נאָך נישט בעוואוסט. (בייזערט זיך גוטמוטיג.) נו, געגוג דיר. כ׳האָב פיינט אז מע וויינט. ניטע. אָט זעהסטו, ט׳איז א סטענגע. נעהם דיר עס. אייַדער דו וועסט ליכט בעגיסען, זאָלסטו עס אייַנפֿלעכטען אין קאָפּ.

פ ר י י ד ע ל ע : ס׳איז זייַד?

ד י א ל ט ע : נו, אודאי זייַד. ווער פֿלעכט דען אין קאָפּ עפּעס אַנדערש?

פ ר י י ד ע ל ע : איך וועל געהן וועהן וואָס פֿיניעלע מאכט... (שרייט פֿון צווייטען חדר.) פֿיניעלע איז אייַנגעשלאָפען.

ד י א ל ט ע : טאָ קום אהער. האָסט אודאי ניט קיין געשטאָכענע אויערן... קום אהער, וואו ביזטו דאָרט?

פ ר י י ד ע ל ע : אָט בין איך. פֿיניעלע איז אייַנגעשלאָפען.

ד י א ל ט ע : זאָל ער שלאָפען. וועט אם ירצה השם אויפֿשטעהן געזונטערהייַט. האָסט געשטאָכענע אויערן? דאָ האָב איך אוירינגלעך פאר דיר, נו בעווייַז דיינע אויערן.

פ ר י י ד ע ל ע (בויגט זיך אַראָפּ צו דער אלטער) : איך וויים אליין נישט. אמאל האָב איך געהאט פּאָדים אין די אויערן.

ד י א ל ט ע (באָפּט) : יא, געווען אמאל געשטאָכען, אָבער שוין צוריק פערוואקסען.

ד י א ל ט ע : מהום... מען וועט בעראַרפען שטעכען איבעראַנייס...

פ ר י י ד ע ל ע : ס׳וועט טהאָן וועה?

ד י א ל ט ע : אודאי וועט וועה טהאָן. אָבער, אז מען וויל געהן אוירינגלעך...

פ ר י י ד ע ל ע : איך וועל אייך געבען נאָדעל פּאָדים.

ד י א ל ט ע : עס וועט וועה טהאָן. ס׳קען שטאַרק וועה טהאָן.

פ ר י י ד ע ל ע : מיר וועט נישט ארען.

ד י א ל ט ע : האָסטו א דינע נאָדעל?

פ ר י י ד ע ל ע : יא, נאָר א דינע נאָדעל. עס וועט זעהר וועה טהאָן?

ד י א ל ט ע : אז מען איז לוסטיג, מהוט נישט וועה.

פ ר י י ד ע ל ע : טאָ, וועל איך זיין לוסטיג. א וויסען אָדער א שווארצען פּאָדים?

ד י א ל ט ע : נו געווים א וויסען פּאָדים. מאך נישט קיין קנייפּעלע. נישט נויטיג. כ׳מוז אָבער מיינע שפּאקולָען אויסזוכען. אהן די שפּאקולָען מיינע... שא... אט זיינען זיי. (טהוט אַן א פּאָר שוועכע שפּאקולָען.) כע, כע... וויפּיעל אויערן האָב איך עס געשטאָכען! קום צום פענסטער.

פ ר י י ד ע ל ע : אוי, כ׳האָב מורא.

ד י א ל ט ע : טאָ בעדארף מען נישט.

פ ר י י ד ע ל ע : איך זאָג אייך צו, אז כ׳וועל נישט שרייַען. נאָט אייך דעם רעכטען אויער.

ד י א ל ט ע (נעהמט זיך פּאַר דער ארבייט).

פ ר י י ד ע ל ע (פערבייסט די ליפּען און קאַרטשעט זיך אַזש צונויף ווען די אלטע שטעכט).

ד י א ל ט ע : טהוט וועה, הא? אז מען וויל אויסרינגלעך געהן.

פ ר י י ד ע ל ע. הא, איך הער ווי דער פּאַדים געהט. אופּ־הא!

ד י א ל ט ע : נו שוין. מעהר וועט שוין נישט וועה טהאָן אזוי. דער אַנדערער וועט שוין זיין גרינגער. גיב דעם לינקען אויער. (זי שטעכט איהר דעם לינקען אויער.) אָט האָסטו דיר. שוין איבערגעקומען. אין דריי חדשים ארום זאָלסטו די פּעדים איבערשניידען און ארויסציהען. און אָט האָסטו דיר די אוירינג־לעך. מע זאָגט ס'איז גאָלד. בעהאלט, דו זאָלסט זיי נישט פערלירען.

פ ר י י ד ע ל ע : אוי וועט עס זיין שעהן! כ'וועל זיי בעהאלטען אויפ'ן פּאָליצע נעבען די מאנדלען.

ד י א ל ט ע : וואו וועסטו די קלייד אהינטהאָן?

פ ר י י ד ע ל ע : די קלייד? כ'וועל וואר־טען ביז דער טאַטע וועט קומען. אָהן איהם קען איך עס נישט נעהמען. ער וועט אייך בעצאָהלען דערפאר.

ד י א ל ט ע : שוין בעצאָהלט. אָט האָב איך מיר אויסגערוהט. איז שוין בעצאָהלט. וועהר דען וועט עס אָנטהאָן אויב נישט דו? נאריש קינד, ביזט דאָך שוין א כלה־מוזר. בע־דארפסט עס האָבען.

פ ר י י ד ע ל ע : איך בין אינגאנצען זעכצעהן יאָהר אלט.

ד י א ל ט ע : די ריכטיגע צייט. דער בעשערט'ר וואָרט שוין. וואָס ליעגט מען באַ'ן א טאַטען אויפ'ן האלז?

פ ר י י ד ע ל ע : איך שעהם מיר אַזוי.

ד י א ל ט ע : וואָס איז זיך דאָ פּאַראן צו שעהמען?

פ ר י י ד ע ל ע : איך בין דאָך נאָך גאָר א קינד.

ד י א ל ט ע : אודאי ביזטו א קינד. א גאָלדען קינד. ס'איז שוין אזוי. ביזט א אי־דיש טאָכטער. דער וואָס איז הימעל האָט אן אויג. (דרויסען לאָזט זיך הערען א רעגען).

פ ר י י ד ע ל ע : דער טאַטע וועט אזוי אויסגענעצט וועהרען! וועה איז מיר.

ד י א ל ט ע : נישט נאָר דיין טאַטע אליין איז איצטער אין וועג. מסתמא בעדארף מען, אז ס'זאָל געהן א רעגען.

פ ר י י ד ע ל ע : פון די פעלדער האָט מען דאָך שוין די תבואה אראָפּגענומען.

ד י א ל ט ע : נו איז וואָס? דער זאמ־דיגער וועג וועט זיך אביסעל זעצען. וועט מען די פערד נישט בעדארפען אזוי פער־שניידען.

פ ר י י ד ע ל ע : דער וועג פון אונז אין שטאָדט אריין איז זעהר א זאמדיגער.

ד י א ל ט ע : און ס'פערדעל מסתמא א מאָגערם?

פ ר י י ד ע ל ע : א קליין פערדעל. אז מען לעגט ארויף מיט א קלעצעל מעהר, שטעלט ער זיך שוין אילע ווייליע.

ד י א ל ט ע : אָט זעהסטו, אז דער וואָס אין הימעל וויסט וואָס ער טהוט.

פ ר י י ד ע ל ע (מעסט וויעדער צו די קלייד מיט'ן יאקעלע) : וועהר איז אין דעם געגאנגען?

ד י א ל ט ע : זעהסט דאָך, ס'איז ניי. אביסעל צוקניטשט פון זעקעל. אבער שפּאָגעל ניי. קיין שפּרינקעלע אויף דעם ניטא. (ס'הערט זיך, דרויסען איז אימויצער צוגעפּאָהרען.) וועהר איז עס אין אזא רעגען געקומען צופּאָה־רען?

פ ר י י ד ע ל ע : מענשען פרעמדע! און איך גיהע באַרוועס. (זי כאַפּט די קליידער וואָס די אלטע האָט איהר געגעבען און איילט אין צווי־טען חדר אַריין).

ד י א ל ט ע (לאָכט פאר זיך אַליין גוט־מוטהיג) : ס'הערצעלע זאָגט וועהן מען בעדארף שיך אָנטהאָן. (עס קומען אריין צוויי פרעמדע אידען. א טאַטע מיט א זוהן זעהט אויס זאָלען זיי זיין. ביידע אויסגענעצט פון רעגען).

ד ע ר א י ד : א גאָט העלף, באָבעשו. א רעגען א ביסעל!

ד ע ר י ו נ ג ע ר מ א ן (קלאפּט אָפּ דעם רעגען פון היטעל) : וואַרעם דאָ אין שטוב.

ד י א ל ט ע : א גאָס־רעגען, וואָס? א נויטיגער רעגען.

ד ע ר י ו נ ג ע ר מ א ן : א דונער גע־פאָלען נעבען אונזער וואָגען. ס'פערד זיך אוועקגעשטעלט דיבאָם.

ד ע ר א י ד : וואו זיינען דאָס די מאנס־בילען?

ד י א ל ט ע : קום ארויס, מיין קינד, געסט זיינען געקומען!

פ ר י י ד ע ל ע (קומט ארויס. שיך אויף די באַוועסע פיס).

א ל ט ע : געלאָפּען אָנטהאָן שיך, כע־כע...

ד ע ר א י ד : וואו איז דער טאַטע?

פ ר י י ד ע ל ע : ער איז געפּאָהרען אין שטאָדט אריין.

ד ע ר י ו נ ג ע ר מ א ן : אפשר דער איד וואָס האָט געפיהרט האָלץ. אזוי מיט א דאר, קליין פערדעלע?

פ ר י י ד ע ל ע : יא, ס'איז מיין טאַטע.

ד ע ר א י ד : און דאָס איז א באָבע מסתמא?

ד י א ל ט ע (לאָכט).

ד ע ר י ו נ ג ע ר מ א ן : וואָס לאכט איהר, באָבעשו?

ד י א ל ט ע : אודאי א באָבע, וויסט ווי דען?

דער יונגערמאן: איך האָב אייך ערגעץ געזען. כ׳קען שוועריך, אז דאָס פּנים איז מיר בעקאנט.

די אלטע: א אידיש פּנים, וואָס? אין דיין באָבען גערעטען.

דער אידיש: א קלוגע אידענע. א קרבה מסתמא?

די אלטע: נו אודאי א קרבה.

פּריידעלע: זיי זיינען דאָ דורכגעגאנגען מיט׳ן וועג, אריינגעקומען זיך אָפּרוהען.

די אלטע: איהר זעהט, נאָך גאָר א קינד — און וואָס פאר א ברויט זי האָט פערקנעטען. (זי דעקט אָפּ די דייזשע).

דער אידיש: געהמט אראָפּ די קישען, וואָרום ס׳וועט ארויס פון דייזשע.

דער יונגערמאן: דאָס איז שיין געווען איינמאל אויסגעקנעטען! נישט אומזיסט אזוי אויפגענאנגען.

פּריידעלע: כ׳האָב גאָר נישט געקנעטען אזוי פיעל.

דער אידיש: נא, נא, דאָס איז שוין איינמאל א ברויט.

פּריידעלע: דער טאטע וועט ברענגען קאלאָך, וועל איך אויסקאלכען אין שטוב. ביז איצטער נישט געטאָרט. די מאמע איז געשטאָרבען פּסח.

דער אידיש: אזוי, די מאמע געשטאָרבען. מסתמא נאָך גאָר יונג געווען, הערסט מיין זוהן? אזוי יונג אין איז פערי׳תומ׳ט געווארען. און ווי עס פיהרט אליין א שטוב!

פּריידעלע: אפשר וועלען די אידען עפּעס עסען? כ׳קען אריינלעגען קארטאָפּעל אין אייוועג, וועלען זיי זיך אָפּבראָטען.

די אלטע: נו, אודאי וועלען די אידען עסען.

פּריידעלע: איך וועל לויפען אריינ־ברענגען קארטאָפּעל פון שטאל (לויפט אַרויס).

דער אידיש: א מיידעל — א פייער. א יתומה נעבליבען, א רחמנות. לויגט איהר נאָך די מילך אויף די לויפען.

די אלטע: וואקסט א גרויסע באלע־באסטע.

דער יונגערמאן: אָבער זעה נאָר סאָראָ ברויט זי האָט פערקנעטען, כא־כא־כא...

פּריידעלע (קומט אריין, טראָגט אין שירץ קארטאָפּעל, וואַרפט זיי אין אויוועג אַריין.)

דער יונגערמאן: געגוג, געגוג... א, א, אן אמת׳ער ניהינום איז אין אויוועג.

דער אידיש: עס לייטערט זיך אויס דרויסען. איהר וועט, באָבעשי, קענען זיך ארויפ־כאפען אויף מיין וואָגען; איך וועל אייך אונ־טערפיהרען ביז א נאָהענטען דאָרף, וואו איהר זיינען פארהאן.

פּריידעלע: איהר וועט, באָבעשי, ביי אונז קענען איבערנעכטינען. עס שטעהט א לעדיגע בעט, וועט איהר קענען שלאָפען אין איהר.

דער יונגערמאן: און אז מיר וועלען דאָ וועלען בלייבען ביז מאָרגען, וואו וועסטו אן אָרט מאכען?

פּרידעלע (מאכט פערשעהמט): ס׳איז פארהאן ביי אונז א בוידעם מיט היי.

דער יונגערמאן: וועט איהר מיטפאָהרען, באָבעשו?

די אלטע: וועל איך טאקע געהן צופוס. איך בעדארף געהן אהין פון וואנען דו ביזט געקומען, מיין זוהן.

דער אידיש: א שאָד צו ברעכען אלטע בין. מיר איז שוין שווער געהן צו־פוס.

מרדכי גדליה (קומט אריין. נאָס, פערהאָרעוועט).

פּריידעלע: אט איז דער טאטע. ווי קומסטו אזוי גיך אהיים?

דער אידיש: דאָס איז דער באלע־באָס? שלום עליכם.

מרדכי גדליה: כ׳האָב געלאָזען מיין טאכטער גאָר אליין און איצטער, קיין עין הרע, א פויל שטוב אידען. דער רעגען גע־בראכט אהער?

פּריידעלע: וואָס ביזטו אזוי פריה געקומען? ביזט דאָך נאָך אין שטאָדט נישט געווען.

דער יונגערמאן: מיר האָבען אייך בעגעגנט מיט א פוהר האלץ.

מרדכי גדליה: כ׳האָב צופיעל אָנ־געלעגט, האָט זיך צוב־ראָכען אן אקס.

פּריידעלע: אוי וועה!

די אלטע: קיין סכנה נישט. אידען וועלען העלפען.

מרדכי גדליה: כ׳האָב געזעהן, אז היינט וועל איך שוין סיי ווי נישט אנשפּארען אין שטאָדט, האָב איך ס׳פערדעל אויסגעשפּאנט און געקומען רייטענדיג אהיים. כ׳ווייס, ge־לאָזען זי אליין און דאָס קלייניע איז מיר אויך עפּעס נישט מיט אלעמען. נו, געלויבט איז גאָט, געטראָפען א פויל שטוב איידען. פון וואנען פאָהרט מען עפּעס?

דער אידיש: מיר זיינען נישט פין נאָהענטע.

מרדכי גדליה: דאָס זעהט מען. כ׳וואוין שוין באלד א יאָהר צוואנציג אין דעם געגענד און עפּעס נישט בעקאנט.

דער אידיש: עס קומט נישט אויס מיט דעם וועג צו פאָהרען.

מרדכי גדליה: און די באָבע קוקט מיר שוין יא אויס אביסעל בעקאנט.

די אלטע: א אידיש פּנים, וואָס?

מרדכי גדליה: וואָלסטו עפּעס געמאכט, מיין טאכטער, אן עסען פאר די איידען.

פ ר י י ד ע ל ע : כ׳האָב אריינגעוואָרפען קאַרטאָפּעל אין אויוון אריין.

ד ע ר א י ד : ווי איך הער, איז די באָבע איהרע אוועקגעשטאָרבען?

מ ר ד כ י ג ד ל י ה (זיפצט־אָפּ) : בערפּינסטערט געוואָרען די שטוב.

ד ע ר א י ד : מען בעדארף דעם בטחון נישט אָנווערען.

ד י א ל ט ע (צו פרויד לען) : אָט זעה די קאַטאָפּעל זאָלען נישט פערברענט ווערען.

פ ר י י ד ע ל ע (עוסק׳ט זיך בײם אויוון).

ד ע ר י ו נ ג ע ר מ א ן : איהר האָט געהערט דעם גרויסען דונער?

מ ר ד כ י ג ד ל י ה : ער האָט א בוים אויסגעבראָכען, געפאַלען אויפ׳ן רעכטען מיטען וועג.

פ ר י י ד ע ל ע (שאַרט ארויס די קאַרטאָפּעל, ברענגט צום טיש. דער עולם רייבט די העכט, נעמט מען זיך צום עסען, בלאָזען און עסען מיט די שאַלעכץ).

מ ר ד כ י ג ד ל י ה : קומט איהר, באָבע, נעהנטער צום טיש. נעהמט א קאַרטאָפּעל.

ד י א ל ט ע : נע, ס׳וועט שוין אזוי רעכט זיין. (זי עוסק׳ט זיך בײם פייער).

פ ר י י ד ע ל ע : לאָזט מיר, איך וועל דעם פייער צושאַרען.

מ ר ד כ י ג ד ל י ה : ווי זיינען עפּעס די מסחרים אין אייערע קאָנטען?

ד ע ר א י ד : די מסחרים שלעכט אויף דער וועלט. נאָר בײ מיר, נישט צו פערזיכ־דיגען.

מ ר ד כ י ג ד ל י ה : אין דעם געגענד אויך דאָס אייגענע. ניטא וואו א פוהרעל האָלץ אָבצואוואַרפען.

ד ע ר י ו נ ג ע ר מ א ן : דאָס איז אייער גאנצער מסחר?

מ ר ד כ י ג ד ל י ה : ס׳הויבען זיך נישט די הענט פאַר עפּעס בעסערס.

ד ע ר א י ד : מען בעדארף נאָר דעם בטחון נישט אָנווערען.

מ ר ד כ י ג ד ל י ה : און וואָס איז אייער מכחר?

ד ע ר א י ד : מען האָנדעלט מיט תבואה.

ד ע ר י ו נ ג ע ר מ א ן : מיר פיהרען גרויסע נעשעפטען.

מ ר ד כ י ג ד ל י ה : יאָ, אז מען קען עס נאָר דערגרייכען.

ד ע ר א י ד : אָבער שוועדע צייטען אָנגעקומען. דער מסחר פאַלט.

מ ר ד כ י ג ד ל י ה : וואוהין בפאַהרט מען עס איצטער? אויף מסחר?

ד ע ר א י ד : יא... שוין פון זיינעט־וועגען ; מיין זוהן׳ס וועגען.

פ ר י י ד ע ל ע : טאַטע, כ׳האָב נאָך האַלץ צוגעווארפען איצטער, האָב איך מורא, וועט זיין צו הייס אין אויוון.

ד י א ל ט ע : אָט טשעפּע זיי נישט. זאָלען זיי דאַרטען זיך רעדען. מיר וועלען שוין זיך ווי ס׳איז אן עצה געבען. זעה נאָר דער ברויט זאָל פון דייזשע ניט ארויסלויפען. דעם אויוון קען מען אויסקיהלען.

מ ר ד כ י ג ד ל י ה : ס׳קלייניע עופה׳לע איז מיר עפּעס אייגנגעפאַלען. האָדעווועט זיך אָהן א מאַמען.

פ ר י י ד ע ל ע : ווייסט, טאַטע, פּיניעלע איז שוין בעסער. עס שניידען זיך איהם צייני־דעלעך.

ד ע ר א י ד : קום, מיין זוהן, יועלען מיר זעהן וואָס אויף דרויסען הערט זיך. דאכט מיר, ס׳לייטערט זיך אויס. (גיהען ארויס).

מ ר ד כ י ג ד ל י ה : האָט איהר, באָבע, געזעהן ס׳קלייניע יתום׳על?

ד י א ל ט ע : א ליכטיג קינד, ט׳זיין געזונד.

מ ר ד כ י ג ד ל י ה (גיהט אין צווייטען חדר.)

פ ר י י ד ע ל ע : בלייבט ביי אונז, באָבע. איך וועל דעם טאַטען זאָגען.

ד י א ל ט ע : כ׳וועל נאָר ענג מאכען אין שטוב. נאכאָל בעדארף מען אן אָט מענש אין שטוב? אן אלט מענש בעדארף נישט פער־נעהמען צופיעל אָרט.

מ ר ד כ י ג ד ל י ה (קומט ארויס) : שלאָפט און די היין האָט אָבגעטראָטען.

ד י א ל ט ע : וועט זיין געזונד. קיין סכנה. ציינדעלעך שניידען זיך איהם.

מ ר ד כ י ג ד ל י ה : וועלן די מאַמע וואָלט עס לעבען. (די אידען קומען וויעדער ארויין.) נו וואָס, עס לייטערט זיך אויס? מיין וואָגען האָלץ וועט שוין מסתמא איבערנעכ־טיגען אויפ׳ן וועג. כ׳וועל נאָך בעדא־פען נעהן אין דארף ארויין ערגעץ אנטלייהען אן אקס.

ד ע ר א י ד : אפשר וועלען מיר זיך נאָך אומקעהרען צוריק. מע וועט קענען נעהמען מיין וואָגען.

מ ר ד כ י ג ד ל י ה : וואוהין איז מען עס געפאַהרען, טאקע אהער? דא עפּעס אן עסק געמאכט?

ד ע ר א י ד (שמייכעלט) : נאָך נישט בעוואוסט. אפשר וועט מען דא מאכען מסחר. ווי רופט מען אייך?

מ ר ד כ י ג ד ל י ה : נישט בעקאַנטלאָך בא׳ן אייך. מרדכי גדליה איז מיין נאָמען, נאָך א זיידען.

ד ע ר א י ד : און איך בין בנימין מינטשיצער.

מ ר ד כ י ג ד ל י ה : אזש פון מינ־טשיץ!

דער יונגער מאן: נעכטען נאָך האָלבע נאַכט אַרויסגעפֿאָרען.

מרדכי גדליה: מיט מיין פֿערדעל וואָלט איהר נאָך היינט דאָ נישט אָנגעשפּאַרט.

בנימין: ווי אלט איז אייער טאַכטער?

מרדכי גדליה: שוין זעכצעהן יאָהר, קיין עין הרע. א בריה ווי די מאַמע איהרע, זאָל זיין אין גן־עדן.

פּרייד לע: וואָם בעדאַרפֿסטו מיר אַזוי לויבען, טאַטע?

מרדכי גדליה: וואָם אַן אמת איז אַן אמת. וועז נישט זיי, וואָלט איך געמוזט דעם דאָזיגע לאָזען. וואָם קען דאָ מאַכען א מענש אַליין אָן נאָך מיט א פּיצעל קינד?

בנימין: דאָס איז מיין בן־יחיד. יצחק איז זיין נאָמען. נאָך אַן עלטער־זיידען. (יצחק אָן פּרייד־לע קוקען זיך דורך. כיידע פּערשעמטלעך.)

די אלטע (לאַכט גוממוטהיג): האָ, געלאָזען אין אויוועז צווויי קאַרטאָפֿעל. גאָר פּערבראַכט געוואָרען.

מרדכי גדליה: אזוי גאָר, אויך א בן יחיד. העלפּט מסתמא דעם טאַטען. וועז איך וואָלט האָבען א גרעסער אינגעל אין שטוב, וואָלט ער מיר אויך געוואַז אַביסעל בעהילפֿיג.

בנימין: איך פּאָהר עס איצטער אָנ־קוקען א כלה פּאָר איהם. נאָך גאַנצע צעהן מיל פֿון דאָנען.

מרדכי גדליה: ווייטלעך.

בנימין: איך זאָג אויך, אז ס'איז צו ווייט. ס'איז שוין א לאַנגע מעשה אין דעם. כ'האָב מיר געטראָפֿען ארום שבועות אויך א יריד מיט א מענשען, א ביסעל בעקאַנטלעך. מען האָט זיך צוזויפֿנערעדט... אוז דאָ אנומעלט האָט ער וויעדער בעפּויקען דורך זיינעם א קרוב. ט־אכט איך מיר, די צייט איז שטיל, ס'פּערד עסט דעם האָבער, אָט לאָמיר זיך אריבערכאַפּען. אָבער איך טראַכט אַליין — ס'איז אַביסעל וויייטלעך... (וועגדט זיך צו פּרייד לע'ן) ווי רופט מען דיך?

פּרייד לע: פּרייד לאה.

מרדכי גדליה: איהר מאַמעס א מאַמע געווען.

בנימין: פּערשטעהט איהר מיר, די געגענד דאָ געפֿעלט מיר זעהר. געדיכטלעך דער־פּער ארום, אוז די פּעלדער קוקען מיר אויס אַביסעל השוב'ער ווי אין מיין געגענד.

מרדכי גדליה: די היעגע תבואות האָבען א שם.

יצחק: וועז איך וואָלט דאָ אין דעם געגענד געזעסען, א, א!

מרדכי גדליה: איך וויים עס אַליין. נו איז מען געבליבען ווי אויפֿן וואַסער. הויבען זיך נישט די העגט.

בנימין: איך וועל אייך זאָגען דעם אמת, דער רעגען האָט מיך אהער אַריינגע־בראַכט. כ'זיץ אזוי טראַכט, אפשר איז עס א אָטו־זאָך. איהר זיינט א איד וואָם געפֿעלט מיר. מילא, אָרים איז קיין חרפּה נישט. אוז דער עיקר־דער גענענד.

מרדכי גדליה: איך זאָג אויך, אז דער רעגענד איז א פּיינער.

בנימין: וואָם זאָגסטו, מיין זוהן, אפשר טאַקע א שאָד צו טרייבען ס'פּערד נאָך גאַנצע צעהן מיל?... איהר הערט, בעז, וואָם מיר רעדען דאָ? וואָם זאָגט איהר?

די אלטע: וואָם זאָל איך זאָגען? געבענשט זאָל זיין א אידישע שטוב. כע, כע, עשירות, אַרימקייט, א־ץ פון גאָט. נו, זאָל זיין געבענשט א אידישע שטוב.

בנימין: כא, כא, א קהוגע אַלטע, ווי איך בין א איד. אלץ פון גאָט, וואָם זאָלען מיר זיך דאָ נארען?

מרדכי גדליה: וואָם איז מיר די גאַנצע זאַך גאָר קשה'דיג, עפּעם גאָר א וואונ־דער. (לאַכט.) עפּעם טאַקע... נישט צו גלויבען. וואָם זאָל איך זאָגען?

בנימין: איך ווייל מיין זוהן לאָזען אין דעם געגענד. ער וועט דאָ אָנהויבען פּיה־רען מסחר — אז מען האָט א גוט פּערד איז עס קיין מינטשיז נישט אזוי שטארק ווייט. נו וואָם זאָגסטו, מיין זוהן, האָסט חושק צו פֿאָהרען וויייטער?

מרדכי גדליה (צו פּרויד־לען, וואָס שפּיעהט נעבען אויוועז מיט א ציפּאַמט פּנים): דו הערסט, מיין קינד, וואָם מען רעדט דאָ?... כ'ווייס, כ'וואָלט פּאָר איהר קענען האָבען א שטיקעל נדן...

פּרייד לע (לאַזט אַראָפּ דעם קאָפּ פּער־שעמט.)

בנימין: וואָם איז דאָ בארהאן א סך צו רעדען. וואָם בעדארף דען מיין קינד נדן? לאָמיר דאָ איבערנעכטיגען. קום נאָר אהער, טאַכטער, אָט זעהסטו, ס'איז מיינער א זוהן, א בן יחיד. ס'פּעהלט איהם גאָר נישט. די מאַמע מיט פּוטער געקאַרמעט.

מרדכי גדליה: איהר מאַמע זאָל זיין אין גן עדן, האָט אויך איבער איהר גיצי־טערט.

בנימין: וואָם איז דאָ צו באַלאַמו־טשען, אויב ס'איז א גאָט־זאָך. געפֿאָהרען אָנ־קוקען א כלה, נו האָט גאָט געמאַכט איך זאָל גאַנצע צעהן מיל פּערשפּאַרען ס'פּערד צו טרייי־בען. גיט א האַנט, ר' מרדכי גדליה... מיין אידענע וועט אויך זיין צופֿריעדען — געווייניט וואָם כ'פּיהר איהר בן־יחיד אוועק אין אזא וויייטקייט.

מרדכי גדליה: מילא מען איז דאָך אידען. מען זעהט דאָך, ס'איז א גאָט־זאָך...

בנימין: יא, כ'מיין אפשר זאָל איך

שיקען נאָך דער אידענע מיינער.. טאָ גיט אַ האנט, ר׳ מרדכי גדליה.

י צ ח ק : איך וועל די שטוב אראָפּ־וואַרפען. כ׳וועל בויען אַ גרעסערע נעבען וועג.

מ ר ד כ י ג ד ל י ה : ס׳האָלץ איז גוט. מען וועט אפשר בעדארפען צובויען נאָך אַ האלבע שטוב.

ד י א ל ט ע : די זון האָט זיך שוין בעי־וויעזען. אזוי זיך אויסגעלייטערט. נו, כ׳וועל שוין גיהן.

פ ר י י ד ע ל ע : בלייבט דאָ, באָבעשו, ביז מאָרגען.

מ ר ד כ י ג ד ל י ה : טאקע וואוהין? בלייבט שוין דאָ נעכטיגען.

ב נ י מ י ן : מען וועט אייך אונטערפיה־רען שפּעטער אביסעל.

י צ ח ק : כ׳וועל אייך אָבפיהרען וואו איהר בעדארפט.

ד י א ל ט ע (קלייבט צונויף איהר פּעקעל) : אן עברה צו זיצען אזוי לאנג אויף איין אָרט.

י צ ח ק : וואָס אייליט איהר זיך? בלייבט דאָ.

פ ר י י ד ע ל ע : בלייבט דאָ, באָבע, איך וועל ווייזען וואָס איהר האָט מיר איבערגעלאָזען.

ד י א ל ט ע : נישט איצטער. שפּעטער, אז מען וועט בעדארפען.

מ ר ד כ י ג ד ל י ה : איהר זיינט דאָך הונגעריג.

ד י א ל ט ע : אבי די זון האָט זיך שוין בעוויעזען. ביז נאכט נאָך אָנשפּארען וואו אויף א נאכט־לעגער.

מ ר ד כ י ג ד ל י ה : נו, געהט געזונ־טערהייד. (ער העלפט איהר אָנטהאָן דעם פּעקעל).

ד י א ל ט ע : געלויבט איז גאָט. אבי־סעל גרינגער געוואָרען דער פּעקעל.

ב נ י מ י ן : אן אלט מענש, געקענט אונ־טערפאָהרען.

י צ ח ק : קומט, כ׳וועל אייך אונטער־פיהרען.

פ ר י י ד ע ל ע : אָט וועל איך אייך אריינלעגען געבראָטענע קארטאָפּעל אין פּעקעל. (טהוט עס).

ד י א ל ט ע (קושט פרייד־עלען) : נו, נו, זיי געזונד. גיב אכטונג אויפ׳ן קינד. געלויבט איז גאָט, ס׳פּעקעל גרינגער געוואָרען. א גוטען טאָג. (קושט די מזוזה און כאָפּט נאָך אַ קוק אין אויוון). זעה, מיין קינד, אין אויוון וועט ווערען צו קאלט. (געהט ארויס, אלע בעגלייטען זי מיט די בליקען, ווינשענדיג איהר אַ „געהט־געזונד״).

מ ר ד כ י ג ד ל י ה : זעה טאקע, מיין קינד, אז דער אויוון זאָל נישט אויסקיהלען.

ב נ י מ י ן : וועלען מיר טאקע באלד זעהן ווי פרייד־עלע וועט עס א ברויט באקען?

פ ר י י ד ע ל ע (פערקאָשערט די ארבעל און הויבט אָן ארויסצושאָרען מיט דער קאָטשערע די רויטע קוילען פון אויוון. אלע דריי מאנסביליען שטעהען פון וויטען און קוקען מיט גרויס ליעבע צו איהר אָרבייט).

שלום עש :

ארץ ישראל און די אידישע האָפנונגען

די אבסאָלוטע גלייכבערעכטיגונג פאר אידען, אז דער אידישער אינדיווידואום זאָל זיך קענען אויסלעבען אלס איר אין דעם לאנד, אין וועלכען ער לעבט — דאס פאדערט דער כבוד פון גאנ־צען אידישען כלל. דאס איז דער הויפט יסוד, אויף וועלכען דער אידישער קאָנגרעס, דאס גאנ־צע אידישע פאָלק האָט זיך צו שטעלען און דאס דארפען מיר פאָדערען.

עס איז אבער דאָ ביי אונז א געוויסער טייל אידען, וועלכע זאָגען, אז דער אידישער כבוד וועט ניט ווערען אבגעהיט און איז ניט זיכער אזוי לאנג ביז אידען וועלען ניט האָבען א אי־גענע היים אין זיין היסטאָרישען לאנד, אין ארץ ישראל, אזוי ווי יעדע אנדערע נאציאָן האָט איהר היים. און אז אויב מיר וועלען פאָדערען פון די פעלקער זיי זאלען אנערקענען אונזער רעכט, וועלכעס איז דאס העכסטע רעכט פון יעדען פאָלק — אויף נאציאָנאלער זעלבסטבעשטימונג, מוזען מיר אריינגעהמען אין אונזער פּראָגראם ניט בלויז גלייכבערעכטיגונג פאר אידען אין די גלות־לענדער, נאָר אויף ארץ־ישראל.

יענעם עלעמענט קענען מיר ענטפערען, אז די אויטאָריטעט, אונטער וועלכער מיר וועלען זיך פריי־וויליג אונטערוואַרפען, קענען מיר נאָר אנערקענען אזוי לאנג, ווי זי געהט ניט געגען דער וועלט־אנשויאונג אויף וועלכען עס איז גע־בויעט אונזער עקזיסטענץ אין גלות. ד. ה. מיר אונטערוואַרפען זיך דעם קאָנגרעס אויף אזוי פיעל, וויפיעל דער קאָנגרעס וועט קומען אונז שטאַרקען, בויען דאָס צובראכענע אידישע לע־בען און ניט צושטערען. און צושטערען היימט אָננעהמען אז אידען וועלען קיינמאָל ניט קענען לעבען אין גלות אלס אידען; אז די וועלט וועט תמיד שלעכט זיין; און דער אנטיסעמיטיזמוס איז עפעס אוועלכעס, וואס איז א אייביגע נאטור אין דעם ניט־אידען. און דערפאר דארפען מיר

א אייגענע היים און א אייגען לאנד. די, וועלכע זיינען מיט אזא מיינונג, צושטערען אונזער רוהע און אונזער גלויבען אין דער פארטשריט פון דער וועלט, אונזער גלויבען, אז די שנאה צו אידען איז נאר א בלינדער האס, אן איבערראשט פון מיטעלאלטער.

די, וועלכע גלויבען ניט אזוי, געהען געגען די יסודות פון אונזער עקזיסטענץ, און מיר קענען זיך מיט זיי ניט פאראייניגען.

אבער מען הארף נאר ניט גלויבען אין בעשטענדיגער שנאה צום אידען, אום צו צוקומען מיט ארץ ישראל צום אידען. ארץ ישראל איז א געניגענדע אורזאכע פאר דעם אידען אן און פאר זיך.

א פאלק פערמאגט אייביגע אמת'ן, וואס רעגולירען זיין לעבען און האלטען עם איין אין געווויסע פארמען, ווי בעפעסטיגטע ברעגעס דעם קויף פון א טייך. חוץ דער מאראל פון די ביבעל־העלדען—פון אן אברהם, א יעקב, א דוד המלך, וואס האבען ארויפגעלעגט א אייביגען שטעמפעל אויף דעם כאראקטער פון אידען, אחוץ די אמונה אין טאטען פון הימעל, וואס האט געמאכט אוים דעם אידען דעם אייביגען אפטיסטיש, וואס גרענעצט זיך שוין מיט פאטאליזם, איז אויף אייניגע פון די אייביגע אמת'ן געווען ביי אידען האס בענקשאפט נאך ארץ־ישראל. ארץ־ישראל און ירושלים זיינען געווען פערבונדען מיט דעם אידעס היילגסטען אידעאל, און ער האט אין זיי געזוהען דעם אויסגאנגס־פונקט פאר דער רעטונג פון דער וועלט.

עס איז געווען פערבונדען מיט דעם גלויבען אין משיח, אין קץ כל הקיצים, עס איז געווארען אויסגעבריהט אין זיין אונענדליכער בענקשאפט דורך זיין גאנצע מארטירער געשיכטע. אזא בענקשאפט, וואס איז געווען פערקניפט מיט דעם העכסטען אידעאל פון אידישקייט — מיט משיח — האט ניט געקענט דורכגעהן נישט אין־בערלאזענדיג א אייביגען שטריך אין דעם אידישען כאראקטער. דורך דעם זעהען מיר דורך דער גאנצער אידישער געשיכטע, אז ארץ־ישראל איז געווען דער אנהויב און דער סוף פון אידישען זעהנזוכט. זיינען אידען געווען פרום־רעליגיעז, איז ארץ־ישראל געווען דאס בית־המקדש. עס זיינען אויפגעשטאנען די מיסטיקער, האבען זיי אנגעהויבען אויסצוזוכען און צו פערהייליגען די אלטע קברים פון ארץ־ישראל. און זעלבסטפערשטענדליך וועלן אידען האבען זיך נור בעפריט פון זייער אייביגען וואארטען אויף משיח און אנגעהויבען צו זוכען א לעזונג פאר דער אידישער פראגע אויף א נאטירליכען וועג — האט אויף דער נאטירליכער וועג געפיהרט צו ציון:

דער אייביגער שטריך אין אידישען כאראקטער, די בענקשאפט קיין ארץ־ישראל וועט שטענדיג זוכען א בעפריעדיגונג, וואס און וועלן עם זאל ניט ווערען אוים דעם אידען, און וועלכער סביבה און אונטער וועלכע אינפלוסען ער זאל זיך ניט געפינען. ווייל עס איז א אייביגער אמת, א טהייל פון דער אידישער פאלקס־נשמה.

דורך דעם בעהארף א נאציאנאלער אידישער קאנגרעס, וועלכער נעהמט אין זיך אריין די אידישע אינטערעסען, אריינגענהמען אין זיין פראגראם אויך ארץ־ישראל. און אפילו דער טהייל פון פאלק, וועלכער פיהלט שוין ניט די אידישע בענקשאפט קיין ארץ־ישראל, און האט מיט איהר גאר ניט צו טהון, איז דאך מחויב מיטצוהעלפען צו געפינען די בעפריעדיגונג פאר דער אידישער אייגענארטיגקייט. פונקט אזוי, למשל, ווי א נישט־גלויביגער פאלאק העלפט אויסקעמפען זיין פאלק פרייהייט פאר דעם קאטוליזישען גלויבען — פון דער רוסישער און פון דער דייטשער רעגיערונג.

נור ארץ־ישראל וועט ניט פערענטפערען די אידישע פראגע, וועל א אידישע פראגע וועט עקזיסטירען אין די צוקונפט. ארץ ישראל וועט ניט ווערען דאס אידישע לאנד ווייל די בענקשאפט וועט נור ארויבבריינגען קיין ארץ ישראל די אויסדרוקווייסע, די אידעאליסטישע, די, וועלכע האבען אויסגעווארימט די בענקשאפט אין זייערע הערצער, און אזוי ווי אמאל זיינען אונזערע עלטערען אויף דער עלטער געפאהרען שטארבען, בעגראבען צו ווערען אויפ'ן הר־הזתים, אזוי טהוט היינט אין א נייער פאלק דער איינצעלנער איד ארבפאהרענדיג קיין ארץ ישראל בעארבייטען די הייליגע ערד.

ווארום עס וועט זיך שטענדיג געפינען אין דער וועלט אן אמעריקא, א קענעדע און אנדערע לענדער, וואס וועלען פיעל בעסער בעפרידיגען די מאטעריעלע בעדערפנישען פון די גרויסע מאסען, ווי ארץ ישראל. אפילו ווען מיר זאלען זיך דערשלאגען צו א אידישער אונאבהענגיגקייט אין ארץ ישראל, וועט עס אויך ניט זיין א ענגיגענדע אורזאכע פאר די גרויסע מאסען אהין צו געהן, וועל ערגעץ אנדערש וואו וועלען זיי זיך לייכטער קענען ארויפארבייטען. אזוי זעהען מיר היינט, למשל, ווי איטאליענער, גריכען, פאליאקען פערלאזען זייערע היימען פאר אמעריקא. און אומעטום, ביי גערעכטליכע בעדינגונגען, וועלען די אידען, די גרויסע אידישע מאסען, בלייבען אין די לענדער, וועלכע זיי האבען געהאלפען ארויפארבייטען מיט זייער מיה. דאס לייקענען בלויז די אנטיסעמיטען דעם אמת'ן סענטימענט וואס דער איד פיהלט צו זיינע געבורטס־לענדער. אבער מיר וויסען דאך יע, אז אפילו מיר, רוסישע אידען, לייבען דאס בלוטיגע לאנד, און די היינטיגע מלחמה האט עם אם בעסטען בעוויזען.

ארץ ישראל, אויף וויפיעל עם קומט אונז העלפען אוז שטארקען, אויף וויפיעל מיר דערנאהנטערען דעם אידען דורך איהר צו דער נא־

טור, און מיר בויען א שטיק ווייסטע ערד, וועלכע טראָגט אין זיך די ראָמאַנטישע פערגאַנגענהייט און חלום פון אידישען פֿאָלק — אויף אזוי פיעל איז ארץ־ישראל אן אלגעמיין־אידישע זאַך און זי געהט אריין אין פֿראָגראם פון אונזער נאציאָנאַלער אויפֿלעבונג. אָבער ארץ ישראל, אחוץ דאָם בויענדע וואָס זי טראָגט אין זיך פאר דעם אידען, טראָגט עס אויך אין זיך א צושטעל־ענדען עלעמענט; זי ווערט געפֿאָרליך מיט דעם וואָס זי נאָגט אויס פון אונז די גאַנצע ענערגיע, דעם זאַפט פון אונזער נאציאָנאַלער אויפֿלעבונג. מיר בויען דאָרט שולען פאר נאָך נישט געבוירענע קינדער, פֿאַבריטעכניקומס פאר נאָך נישט ערוואַקסענע בחירים, און בייַ אונז אין דער חיים, אין רוסלאַנד, לויפען ארום פון 40 ביז 50 פּראָצענט אידישע קינדער אָהן א שולע, 60 פּראָצענט פון אונזערע געשעדיגטע שיכער האָבען קיין אוניווערזיטעט נישט. און אין אמעריקא שטארבט אָב פאר אונז דער קומענדיגער אידישער דור, און קיין האַנד הויבט זיך נישט אויף עפּעס צו טהאָן. אזוי אז אָפּטמאָל הויבסטו אָן צו צווייפֿלען, אויב ארץ ישראל איז פאר אונזער נאציאָנאַלער אויפֿלעבונג נישט מעהר שטארבונג ווי א הילף.

און דאָס איז דורכדעם, וואָס אין דער ציוניסטישער פּאַרטיי, ווי אין יעדער פּאַרטיי, איז פּאַרהאַן א שטיק אמת און א שטיק עבודה זרה. קיין פֿאָלק לעבט ניט נאָך א פּראָגראַם, נאָר נאָך אינערלעכע בעפעלעגדע אינסטינקטען און נאָך פון דורות אָנגענומענע אמת'ען. די פאַרטייען נויטען נאָר אָפּטמאָל דורך איבערגעטרייבענער, פערבערענטער, לייַדנשאפטלעכער אגיטאציאן דאָס פֿאָלק אבצוטרעטען א ווייל פון וועג. אבער דער אינסטינקט פון די מאַסען דערפיהלט באלד, וואו עס געפינט זיך דער דרך־החיים. דאָס גרויסע שטיק עבודה זרה, וואָס שטעקט אין דער ציוניסטישער פּאַרטיי, איז אין איהר פֿאָליטיק. זיי ווילען ארויפֿזעצען אויף אונזערע קעפּ, ווי א גליהענדע קרוין, ארץ ישראל. נישט זי זאָל אונז העלפען שטארקען זיך אין גלות, נאָר מיר זאָלען אויסנאָגען פון אונז די סאָקען פון נאציאָנאַלען לעבען און אָנקאָרמען דערמיט ארץ־ישראל; מיר זאָלען נאָר ווערען א דור־המדבר פאר דעם נאָך נישט פּאַראַנענעם ארץ זבת חלב ודבש.

וואָלט ארץ־ישראל אָנגענומען די פֿאַרמען פון „גלות", די שפּראַך פון „גלות" און געקומען צו שטארקען אונז אין „גלות", וואָלט ארץ ישראל געווארען דער סימבאָל פון אונזער נאציאָנאַלער אויפֿלעבונג. ארץ ישראל אָבער שפּיעלט היינט פאר א געוויסער פּאַרטיי די ראָלע פון דעם איין אייניגען אויסנאָנעמפונקט פון אונזער ערלייזונג. אונזער לעבען, דאָס צווייי טויזענד יעהריגע לעבען אין גלות,

מוז אויסגעמעקט ווערען און דאָרט זאָל אויפֿגעבויט ווערען עפּעס אזעלכעס, וואָס איז נאָך קיינמאָל נאָך נישט דא געווען, אָדער אזעלכעס, וואָס איז געווען פאר צווייי טויזענד יאָהר, וועלכע זיינען אמאָל אין ארץ ישראל געווען, מיט העברעאישע אָדער לעבעדיגע שפּראַך, און אָט אין דעם נאָמען פון דער נאָך נישט פּאראַנגענער קולטור וויל מען אונז דערווייל אסימילירען מיט די נאציאָנאַלן, צווישען וועלכע מיר וואַווינען.

אָדער איד איז ביי מיר יעדעס לשון־קודש־דיגע וואָרט א דאָקומענט פון אונזערע ענטשטעהונג. אלס ביבעל לויבהאָבער איז ביי מיר יעדעס לשון קודש'ע וואָרט הייליג, וואָרים אין די ווערטער איז אויסגעדריקט די העכסטע מענשליכע מאָראַל, דאָס גרעסטע אידישע רייכטהום. אלס ראָמאַנטיקער איז ביי מיר יעדעס לשון קודש'ע וואָרט די וועגען פון מילא פון אונזער קלאסישער קונסט. אָבער דער העכסטער אידישער אויסדרוק און דאָס גרעסטע אידישע רייכטהום איז דער היינטיגער. אחוץ וואָס יעדער איד איז גלאַט א נס וואָס ער האָט זיך נעקענט דערהאַלטען דורך דעם פייערים פון זיין געשיכטע, איז ער אויך א לעבעדיגער טרעגער פון אידישער מאָראַל. אמת איז, אז די ביבעל איז געווען די מאָראַלישע קראפט, וואס האָט מעגליך געמאכט דעם נס, אָבער די ביבעל איז געווען נאָר א מיטעל, דער איד דער צוועק.

די אידען זיינען געווען דער באָדען אין וועלכען עס זיינען געווארען פערזעעט די מאָראַלישע קערענדלעך פון דער תורה, און זיי האָבען זי ענטוויקעלט און פֿאַרטיפֿעצט מיט זייער לעבען. און דער העכסטער אויסדרוק פון אידישער מאָראַל איז נישט דאָס עולה־רגל זיין אין בית־המקדש פאר צווייי טויזענד יאָהר, נאָר דער אידישער שבת פון א שהנעם אידען אין „גלות" פון נעכטען. וואָרים אחוץ דאָס, וואס דער איד פון היינט איז העכער פון דעם ארץ־ישראל איד מיט דעם וואָס ער איז היינט שוין אן אויסדרוק פון צווייי טויזענד יאָהר שפּעטערדיגער וועלטליכער ענטוויקלונג, איז ער אויך דער טרעגער פון צווייי טויזענד יאָהר אידישער ענטוויקלונג.

דער תמצית דערפון איז, אז מיט די אלע זיגזאגען, וואָס דער מענש מאכט אין זיין געשיכטע, געהט ער דאָך פֿאַר־וועגט און נישט צוריקווערטס, און מיר זיינען דאָרום שהנער, רייכער, מאָראַלישער פון אונזערע זייַדעס.

דורך דעם זיינען ביי מיר די העכסטע, רייכסטע אידישע פאָרמען — די היינטיגע, די לעצטע אידישע פֿאָרמען, וואָס האָבען זיך געשאפען אין גלות. און זיין לשון איז דאָס לשון נישט פון דער ביבעל (פון וועלכע די אידישע פֿאַרמען זיינען געגאָסען געווארען), נאָר דאָס לשון פון היינטיגען אידען. אין דעם לשון דריקט

זיך שוין אויס דער כאראקטער און די איכדי־ווידואליטעט פון דעם היינטיגען אידען. אין דעם לשון האבען מיר די מעגליכקייטען צו דער־גרייכען זיין קולטור, כדי אויהם, דעם אידען, אויסצופיינערען און ווייטער צו ענטוויקלען. דאס לשון דאס איז דער לעצטער עק פון פאר־דים, וועלכען מיר האלטען אין האנד ווייטער איהם צו שפינען. ווארפען מיר איהם אויפק אדער מיר שניידען איהם אב מיט א כיון, כדי צוריקצוגעהן וואו מיר זיינען געשטאנען פאר צוויי טויזענד יאהר — האט מען אוועקגע־וואלפען דאס מאטעריאל פון אונזערע הענד ארוים, וואס איז אונז איבערגעגעבען ווייטער צו שפינען.

אין ארץ ישראל, וואו דאס לעבען איז אזוי קליין און אזוי בעשרענקט, וועלען אלע עקספע־רימענטען, וואס מען וועט ניט וועלען אויספיה־רען, זיך איינגעבען (וועו עס איז נאר דערצו דא געוג מיטעל). איז דאס אויך געלונגען אויסצודרעסירען אין אייניגע קלאניעס א אי־דישען דור, אבער דאס אויך מיט דער הילף פון אזא העברעאישע שפראך, וואס די, פאר וועלכע די שפראך איז טהייער און הייליג און וואס זיינען אויסגעוואקסען אויף איהרע ספרים, פערשטעהען זי אייגענטליך ניט.

אבער דאס איז אן עקספערימענט, וואס וועט צו קיינע רעזולטאטען נישט פיהרען. ער־שטענס וועו אפילו די העברעאישע שפראך זיך ווירקליך ווערען א לעבעדיגע שפראך אין ארץ־ישראל (וואס דאס איז נאר מעגליך ביי אזא בעשרענקטער עמיגראציע ווי ביז איצט איז געווען), וועט זי נישט האבען קיין אינפלום אויף דעם אידישען לעבען אין גלות, ווייל די אידען דא רעדען נישט העברעאיש, אין דער וועג פון טויש — בייטען דאס אידיש אויף העברעאיש, איז דער וועג פון טויט. וואהרים ביז די גרויסע אידישע מאסען אין גלות וועלען פערגעסען אידיש אין אויסלערנען זיך העברע־איש, וועט דאס אידישע פאלק אבשטאבען, ווייל מיר וועלען פערלירען דאס מאטעריאל, און מיר וועלען נישט האבען מיט וואס ווייטער צו שפינען.

עס קען זיין, אז א טהייל אידען וועלען זיך אמאל ענטוויקלען אין ארץ־ישראל אויף א נייע אידישע קולטור אהן דעם צומיש פון דער אידישער גלות־קולטור. אפשר איז אזא מין דבר שלא בא בעולם־קולטור מעגליך (אלין איז מעגליך, וועו א פאלק גיט זיך אויף אלם א לעבעדיגע זאך און גיט אב זיין קראפט ניט ווייטער זיך צו ענטוויקלען, נאר עקספעריטע־טען פון זיך צו מאכען). נאר יענע אידען, אז עס וועלען זיין אזעלכע, וועלען נישט האבען די אידישע אינדיווידואליטעט פון היינטיגען איד; זיי וועלען נישט זיין קיין פארטזעצונג פון דעם לאנגען אידישען שנור, נאר א מין הרכבה, און אלם אזעלכע זיינען זיי אונז פרעמד און זיי אינטערעסירען אונז נאר אלם אידישער קוריאז, ווי די תימנ'ער אידען למשל (נאר מיט די תימנ'ער אידען בינדט אונז נאך צוגויף דאס בשותפות'דיגע רעליגיעזע, וואס מיר האבען צו־זאמען. ביי דעם נייעם ארץ־ישראל־איר וועט דאך דאס רעליגיעזע אויך שוין נישט זיין).

א אידישער גייסטיגער צענטער איז נאר מעגליך, וואו א גרויסער אידישער קערפער איז פאראן. מען קען נישט דעם קאפ ערגעץ אנ־דערשוואו פערפלאנצען און דעם קערפער ער־געץ אנדערשוואו פערזעצען. קיינער האט נישט קיין כח צו דיקטירען, אז טאלאנט, ווייסען, אידישעם הארץ און אידישעם לעבען זאל דוקא דארט אויפוואקסען וואו עס פעהלט דער גרוי־סער קערפער פון אידישען פאלק. און צייט דעם צווייטען בי־המקדש (צייט מיר זיינען גע־וואהרען א פאלק) איז די שכינה געוואהרען אב־געטהאן פון ירושלים און זי האט זיך ענטפלעקט דארט, וואו עס זיינען געווען גרויסע אידישע געמיינדען, ווי למשל אין אלכסנדריה — ענליפ־טען, אין פומפידיתא — בבל, אין שפאניען, און לעצטענס איבער אלע אייראפעאישע לענ־דער וואו אידען זיינען נאר געווען, און נאר לעצטענס אין דעם נייעם „גלות", אין אמעריקא. און פאר וואס זאל דאס נייע ירושלים, וואס וועט ענטשטעהן אהן מלכות בית־דוד, אהן בית־המקדש און אהן דער רעליגיעזער פיעטעט, מיט וועלכער די לופט פון אלטען ארץ־ישראל איז אנגעזעטיגט געווען, פאר וואס זאל עס מעהר כח האבען ווי דאס אלטע ירושלים? און דאס צווייטע. מיר אלם אידען האבען א גרויסען חלק אין דער אייראפעאישער קולטור, און זי האט א גרויסען חלק אין אונז. צופיעל האבען מיר בייגעשטייערט אייגער צום צווייטען, אז מיר זאלען זיך אבזאגען דערפון. און עס איז שוין לאנג אוועק די צייט, וועו דאס „וויעגע פון דער וועלט־קולטור" איז געשטאנען אין אזיע. היינט שטעהט עס אין אייראפא, און נישט א וויעגעלע, נאר א בעט, און כאטש מיר פיהרען די גרויסע וועלט־מלחמה, ערגער ווי די אזיאטען, וועט אבער די קולטור נאך בלייבען א לאנגע צייט הויזען אין אייראפא און אין אמעריקא, ביז זי וועט מאכען צוריק איהר רונד־רייזע ארום דער וועלט — צוריק קיין אזיע. און די אידי־שע קולטור איז דארט געשטאנען אם העכסטען וואו עס איז געווען א גרויסע וועלט־קולטור. אזוי איז דאס געווען אין בבל, אין עניפטען, אין דער אראבישער הישפאניע, און לעצטענס אין אייראפא. די אידישע קולטור איז אלע מאל נאכגענאנגען דער וועלט־קולטור און אזוי וועט אויך ווייטער זיין.

די גרויסע אידישע נאציאנאלע ארבייט מוז געטהאן ווערען אויפ'ן ארט, וואו אידען זיינען, אין דער שפראך, אין וועלכער די מעהר־

הייט פון אידען רעדען, כדי מיר זאָלען דאָס פאָלק דורך דער שפּראך רייכער, קולטורעלער און בעסער מאכען. די אידישע שפּראך, דאָס איז די שנור וואָס איז געבליבען אין אונזערע הענד וועיטער איהר צו שפּינען.

* * *

אָט דערפאר ערקלעהר איך זיך פאר די פאָדערונגען פון פעראייניגטען אידישען ארבייטער:

1) אז אין דעם איצטיגען שרעקליכען מאָמענט פון דער אידישער געשיכטע איז דער חוב פון אלע אידען צו פערטיידיגען א קאָנגרעס, וועלכער זאל אויסדערוועהלען פון זיך א פיהרערשאפט, וואָס זאל שטעהן אויף דער וואך פון די אידישע אינטערעסען אין דעם וועלט־פייער.

2) כדי די פיהרערשאפט זאל האָבען דאָס רעכט צו רעדען אין נאָמען פון גאנצען אידישען כלל, און זאל הינטער זיך האָבען דעם גאנצען אידישען כלל, מוז זי וועלען אויסגעקליבען אויף די דעמאָקראטישסטע יסודות, וואָס איז נאָר מעגליך, אז דאָס גאנצע אידישע פאָלק, אלע וואָס לויידען אונטער דעם נאָמען „איד", זאל אין איהם זיין פערטראָטען.

און דער פונקט, וואָס איך שטרייך אונטער:

3) דער קאָנגרעס זאל אַרויסשטעלען פאָר דער וועלט אין נאָמען פון אידישען פאָלק די פאָדערונג — די בעשיצונג פון אידישען כבוד, ד. ה. די אבסאָלוטע גלייכבערעכטיגונג פון אידען אין אלע לענדער וואו זיי וואוינען (ארץ ישראל אריינגערעכענט) מיט'ן רעכט אויף קולטורעלער און נאציאָנאלער זעלבסטבעשטימונג.

דאָס איז די גליהענדע פאָהן, וואס דער פעראייניגטער אידישער ארבייטער האָט אויסגעהויבן אין פייער און צו ענטוויקלען זיך אלס מענש און אלס איד.

און דאס בעדאַרף וועלען די גליהענדע פאָהן פון דעם גאנצען אידישען פאָלק, פון די אלע, וואָס טראָגען אין זיך שפּורען פון דעם מארטירערטהום, וואָס די פאָהן האָט אונז שוין אָבגעקאָסט אין דער פערגאנגענהייט, — אלע די, וואָס פיהלען אין זיך די שפּורען פון דער גרויסער מאַראָלישער קראפט, וואָס דאָס אידיש פאָלק טראָגט אין דער צוקונפט פאר דער וועלט.

און לאָמיר זיך נישט שרעקען פאר די וועגען וואוהין די פאָהן וועט אונז פיהרען — צו בעשיצען און צו דערהאלטען פאר דער מענשהייט דאָס יודענטהום.

ניט אונטער אַלץ אין דעם ארטיקעל וואָלטען מיר זיך געקענט אונטערשרייבען. פאר דעם לעזער וועט אָבער זיין אינטערעסאנט די מיינונג פון אונזער גרויסען קינסטלער וואָס איז אויסגעדריקט אויף אַזא זאָנדערבאַר לירישען אופן. די רעדאקציע.

לעע דייטש:

אַננאַ ראָזענשטיין־טוראָטי

די רוסיש־אידישע מוטער פון דער איטאַליענישער סאָצ.־דעמאָקראַטיע.

וויסען די בעגאבטע אידישע פרויען, וואָס האָבען זיך בעטהייליגט אין דער בעוועגונג פון די 70יגער און 80יגער יאָהרען איז, אָהן צווייפעל, די בעגאבטעסטע, פעהיגסטע, געביל־דעטסטע געווען אננא ראָזענשטיין, וועלכע האָט שפּעטער חתונה געהאט מיט דעם פיהרער פון דער איטאַליענישער סאָציאַליסטישער פּארטיי — פיליפּפּ טוראטי. אין פערלויף פון א פּאָר יאָהר האָט זי געשפּילט א בעדייטענדע ראָלע אין די רעוואָלוציאָנערע קרייזלעף אין דרום־רוסלאַנד; איהר בין געווען מיט איהר אין איין אָרגאניזאציע און אין די בעסטע בעציהונגען. איצט געדענקען מסתמא זעהר וועניגע דיעזע מערקווירדיגע אידישע פרוי, און איך האלט פאר מיין פליכט צו פערצייכענען איהר געשטאלט צווישען די רוסישע רעוואָלוציאָנערע טהורע.

* * *

געבאָרען איז אננא ראָזענפעלד אין 1855, אין סימפערפאָל, ביי פערמעגליכע, אינטעלי־גענטע, האלב אסימילירטע עלטערען. דער פא־טער האָט שוין אויסגעקוקט גאָר, גאָר „ציוויי־לזירט" און איז געווען וויים פון אידישקייט. דער בת יחידה זייערער האָבען זיי ארום־גערינגעלט מיט גובערנאַנטקעס, וועלכע האָבען איהר געלערענט שפּראכען און פּיאַנאָ. און אין אלץ, צו וואָס זי האָט זיך געגומען, האָט די קליינע אננא ארויסגעוויזען זעלטענע פע־היגקייטען. זי האָט געהאט א וואונדערבארען, ממש געניאלען זכרון, א געשווינדען קאָפּ און אייגענאַרטענע בעגאבונג צום רעדען. פון קינדווייז אן א מערקווירדיגע שעהנהייט, מיט

בלויע אויגען, בלאָנדע לאָקען, האָט זי אויסגעזוכן ווי יענע מלאָכים'לעך, וואָס די גרויסע איטאַליענישע קינסטלער האָבען געמאָלען אויף זייערע בילדער. און חוץ אלע מעלות איז זי נאָך געווען א גוטע, מילדע נשמה. עס איז איבעריג צו זאָגען, אז באָטער און מוטער האָבען זי פערגעטערט.

אין דער סימפעראָפּאָלער גימנאזיע, וואו זי איז אָנגעקומען, איז זי אלע מאָל געווען די ערשטע אין איר־קלאס, בעליעבט ניט נאָר ביי די חבר'טעס, נאָר אויך ביי אלע לעהרער. צו 16 יאָהר האָט זי געענדיגט גימנאזיע מיט א גאָלדענעם מעדאל.

ווי איך האָב געשריעבען אין מיין פאָריגען ארטיקעל, האָט זיך דאמאָלס אין רוסלאנד אָנגעהויבען א בעוועגונג פאר העכערער פרויען־בילדונג, און ווייל די רוסישע אוניווער־זיטעטען זיינען נאָך געווען פאר פרויען פערשפארט, האָבען זיך פיעלע פון זיי אוועקגעלאָזען קיין ציריך, וואו די טהויערען פון די הויך־שולען האָבען זיך גאסטפרײנדליך פאר זיי געעפענט.

אָבער אין אונטערשיעד צו אירע חבר־טעס, און כמעט די ערשטע פרוי אין דער גאנצער וועלט, איז זי אָנגעקומען ניט אויפ'ן מע־דיצינישען פאקולטעט, נאָר אין פאָליטעכניקום, וואָרים אויסער שפראכען, האָבען איהר בעזונ־דערס געצויגען צו זיך די מאטעמאטישע — איבערהויפט די אזוי גערופענע „גענויע" ווי־סענשאפטען — העכערע מאטעמאטיק, אסטרא־נאָמיע, מעכאניק, כעמיע.

א דאנק איהר געניאלען קאָפּ, איז זי באלד געווארען די בעריהמטהייט פון פאָליטעכניקום. די פראָפעסאָרען האָבען זיך ניט געקענט אָב־לויבען און אָבוואונדערען פון דער יונגער רוסישער סטודענטקע, און איהרע חברים — די שווייצערישע סטודענטען — פלעגען איהר בע־גלייטען מיט אַוואציעס ביז צו איהר וואוינונג און פלעגען זינגען „סערענאדען" צו עהרע פון דער „בלאָנדער רוסין", די ציערונג פון זייער שול. פאָעטען האָבען איהר געווידמעט לידער, און לעגענדען האָבען זיך געשאפען ארום איהר. און אלע האָבען אין איין קול נביאות געזאָגט, אז דאָס וואקסט א גרויסע געלעהרטע. אָבער די צייט און די אומשטענדען האָבען פון איהר גע־מאכט א פראָפאגאנדיסטקע.

* * *

איך האָב שוין דערצעהלט, אז ציריך איז דאמאָלס געווען א "סטאָדט פון בעריהמטע עמיגראנטען — באקוני, לאווראָוו, טקאטשעוו, סאקאָלאָוו, סמירנאָוו און אנדערע האָבען גע־דרוקט סאציאליסטישע ליטעראטור און אָנגע־פיהרט אן אגיטאציע צוויישען דער ציריכער רו־סישער יוגענד. ווי האָט די קלוגע, גוטע, ריה־רעוודיגע און ברענענדיגע אנגע געקענט ניט פערכאפט ווערען פון דער לעהרע, וואָס האָט צוגעזאָגט גלייך צו דער גאנצער מענשהייט?

זיעבצעהן אָדער אכטצעהן יאָהר איז זי אלט געווען, וען זי האָט פערלאָזען דעם פאָליטעכ־ניקום מיט דעם כבוד און פאָפּולאריטעט, וואָס זי האָט דאָרט גהאט, און טרעט אריין אין דער רעוואָלוציאָנערער גרופע, וואָס איז אין שפאָס גערופען געוואָרען — די חברה סען־זשעבוניסטען — נאָך דעם נאָמען פון איהרע גרינדער, דריי ברידער זשעבונעווס, זיהן פון א רייכען טשערניגאָוו־גוטסבעזיצער, וועלכע זיינען געווען געגנער פון באקונינען און אנ־ענ־גער פון לאוואָוו'ען, דעם אנדערען אפאָסטאל פון סאָציאליזם און געווען בעקאנטען פראָפעסאָר.

באקונין, ווי מיר ווייסען, האָט געהאלטען, אז די ערשטע זאך, וואָס א רוסישער סאָציא־ליסט דארף טהאָן, איז רופען דעם פויער צום „בונט". פון די „בונטען" וועט שוין במילא ווערען א רעוואָלוציע. לאווראָוו האָט געלע־רענט, אז מען דארף דעם פויער לאנג, לאנג צוגרייטען, מאכען איהם פאר א סאָציאליסט, ער זאָל רייף ווערען פאר דער סאָציאלער רע־וואָלוציע.

דער פלאן פון די זשעבונעווס איז געווען צו בעזעצען זיך אין די דערפער אלס לעהרער, דאָקטוירים, פעלדשערם, ערפילען אויסערליך אלע אפיציעלע פליכטען און אין דער שטיל פראָפּאגאנדירען און צוגרייטען אזוי לאנג ביז דאָס גאנצע פאָלק, וועניגסטענס די מעהרהייט פון פאָלק, וועט ווערען סאָציאליסטיש און דאן ארויסרופען א סאָציאלע רעוואָלוציע. אָבער לאנג וואָרטען וועט מען אויף איהר ניט דאר־פען, וואָרים די צייט איז נאָהענט — נאָך א 2-3 יאָהר. אננא ראָזענשטיין איז פערקאָכט געוואָרען אין דער נייער אידעע — דעם גאנ־צען רייכטהום פון איהר נשמה וועט זי איהר אוועקגעבען — און אין הערבסט פון 1873 פאָהרט זי אוועק, צוזאמען מיט די אנדערע מיטגלידער פון איהר ג־רופע, קיין רוסלאנד.

עס האָט זיך אָנגעהויבען פאר איהר א ניי לעבען — נייע, פרישע אייַנדרוקע, געפאהרען אויף יעדען טריט — אזא אינטערעסאנט לע־בען, וואָס ציהט, ציהט אריין אין זיך און פער־באפט.

אָבער עס דרעמעלט ניט דאָס זשאנדארמען־אויג אין רוסלאנד. און די זשאנדארמען צו הילף איז געקומען איינער פון די מיטגלידער פון זשעבונעווס גרופע — טרודניצקי, וועל־כער האָט אין מיטען הערינען, צוליעב עפעס אן אונבעקאנטען מאָטיוו, געזומען און אָנגע־שריעבען א לאנגע מסירה, אין וועלכער ער האָט מיט אלע אייַנצעלהייטען איבערגעגעבען צו דער רעגיערונג די פלענער און ציעלען פון דער אר־

גאַניזאַציע, אָנגעפּאַסן די נעמען, דער־צוליב ניט נאָר ווײַל עס האָט אַליין געווּאוסט, נאָר אויך ווײַל עס האָט געווּאוסט פון צווייטע און דריטע הענד; זיינע בעסטע פרײַנד האָט עס ניט געשאַדעוועט.

דער קאָפּ, ווײַל עס האָט דערלאַנגט דער בעוועגונג, איז געווען פונקט אזוי גרויס, ווי דער קאָפּ, ווײַל די פּאַרטיי סאָציאַליסטען־רעוואָלוציאָנערען האָבען שפּעטער בעקומען דורך דער פּראָוואָקאַציע פון אזעף'ן. איבער גאַנץ רוסלאַנד האָבען זיך אָנגעהויבען געוואַלדיגע ארעסטען, ווײַל האָבען זיך פערעניגט מיט צוגעדיגע יאָרען פּעסטונג אין קאַטאָרגע פאַר די ארעסטירטע. בלויז א פּאָר צוגעדיגע מענשען זיינען פּאַרבליבען, וועלכע האָבען געמוזט ווערען אונלעגאַל — דאָס הייסט לעבען אונטער פאַלשע נעמען, ארומבאַנדזשענדיג חדשים אָהן א שטענדיגער וואוינונג. פון די זשעבורנעווער זיינען בוכשטעבליך אַלע ארעסטירט געוואָרען, אַיין אָננא ראָזענשטיין איז ווי דורך א נס ניצול געוואָרען פון די הענד פון דער פּאָליציי.

דער פעררעטהער האָט די בלאָנד־לאָקיגע אידישקע אזוי געוויי בעשרייבען פאַר די זשאָנדארמען, אז אפילו דער נאַרישסטער פּאָליציסט האָט זי געדאַרפט דערקענען. אין סימפּערא־פּאָקאַ האָט זי שוין ניט געטאָרט קומען. דאָרט האָבען זי געקענט קיגד און קייט. פלעגט זי זיך וואַרפען פון שטאָדט צו שטאָדט — פון אדעם קיין כערסאָוו, פון דאָרט קיין ניקאָלאַיעוו, כארקאָוו, קיעוו. אָבער די געפּאַהר איז געווען אומעטום. איהר ביקד איז געווען ביי יעדען זשאַנדאַרם אין בוזים־קעשענע. זי האָט זיך אָבער מיט דעם ניט געריבענט. עס האָט אויסגעזוהן, אז זי שפּיעלט זיך מיט דער גאָפאַר און בראַווירט מיט דעם, אָדער אז זי זוכט ארעסטירט צו ווערען. אָבער דאָס איז ניט געווען אמת. זי איז געווען אזוי פערטאָן אין איהר ארבייט, אין אינטירען, זאמלען די אָלטע קרעפּטע און צוגעווינען נייע — זי איז געווען אַן אויסגעצייכענטע רעדנערין, פּייער און פּלאַם — אז זי, די יונגע ענטהוזיאַסטישע פּרעדיגערין, האָט זיך פּשוט פערגעסען אַן דער געפּאַהר, קיין צייט ניט געהאַט צו טראַכטען וועגען איהר. פון די געפענגניסע האָבען גענומען אָנקומען שוידערליכע ידיעות פון אומגעקומענע חברים, פון משוגעת'ען און זעלבסט־מאָרדען, אָבער וועט זי זיך אָבשטעלען פאַר דעם, וועו דאָס גליק פון פּאָלק איז טהייערער פון דעם גליק פון די סאַמע נאָהענטסטע, טהייערער ווי דאָס אייגען לעבען?

* * *

בענענענט האָב איך אננא ראָזענשטיין אין הערבסט פון 1874 אין דער וואוינונג פון אונזערען א חבר, דר. עממע, וועלכער איז געווען אונטער דער אויפזיכט פון דער פּאָליציי. אין מיטען צימער האָב איך דערזעהן א רייצענדע בּאָנדינקע, וועלכע האָט זיך געקליבען אוועק־צוגעהן. דער דאָקטאָר האָט אונז בעקענט.

לויט'ן אויסזעהן איז אונמעגליך געווען צו דערקענען אין איהר א אידישע טאָכטער, בלויז די דיקליכע אונטערשטע ליפּ האָט עדות געגאָבן וועגען דעם. אלץ אין איהר, אָנהויבענדיג פון די האָר, איז געווען אזוי סימפּאָטיש, אז עס איז שווער געווען אָבצורייסען פון איהר דעם בליק. סטאָנע געבויט, מיט א ליכטיגען, אָפענעם פּנים, האָט זי אויסגעזעהן עלטער פון איהרע 18 יאָהר. און געקליידט איז זי געווען אזוי נעט, מיט אריסטאָקראַטישען שיק, אז דער ערפאָהרענדסטער „שפּיר־הונד" וואָלט ניט דערקענט אין איהר א ניהיליסטקע. ממש בעצוי־בערענד איז געווען איהר שטים: קלאָר, הילכיג, מיט אזא וווייכען אויבער־טאָן, פלעגט זי דורכדרינגען גליק אין הארצען אריין. אויך מאָל הערען אזא שטים, וועט מען זי שוין אויבּיג ניט פערגעסען.

זי פלעגט צושמיעדען צו זיך יעדערען, מיט וועמען זי האָט זיך בענענענט. איך, אויך אַן אכטצעהן יעהריגער, וועלכער איז אקאַרשט צו־געשטאַנען צו דעם דאמאָלם נאָך קליינעם קרייז פון פרייהייטס־קעמפּפער, בין פּשוט פער־כישופ'ט געוואָרען פון איהר. אזא־כע מיידלעך האָב איך, בעזונדערס צווישען די רעוואָלוציאָנערקעס, נאָך ניט געהאט געוועהן. און וויי האָט עס מיר פערדראָסען, וואָס זי איז אזוי גיך אוועק. אָבער איהר געשטאַלט איז געבליבען אייגענעקריצט אין מיין זכרון.

נאָכדעם האָב איך זי צוויי יאָהר ניט געזעהן. זי איז אוועק קיין אדעס, איך בין פער־בליבען אין קיעוו, נאָר גרוסען האָב איך געהערט פון איהר — וועגען איהר גרויסע ער־פאָלגען, און בעזונדערס וויי קוניצ זי מיידט אויס די פּאָליציי, וועלכע האלט זי אין איין ארומזוכען. דאמאָלם איז כיי אונז געווען א כלל, אז צווישי יאָהר איז דאָס העכסטע, וואָס א רעוואָלוציאָנער קען אָנגעהן מיט זיין ארבייט. נאָך דעם פאלט ער אריין אין די הענד פון דער פּאָליציי און עס איז שוין נאָך איהם. אננא, וווייזט אויס, איז געבאַרען געוואָרען אונטער א מזל'דינען שטערען: לינקס און רעכטס האָט מען געכאפט איהרע חברים און זיי פערמייערט אין קאזעמאטען, זי פלעגט זיך אלעמאָל גליקליך ארויסדרעהען.

אין יאנואר 1876 בין איך אריינגעפאלען אין מיליטעריישער נעפענגנים — איך בין ארעס־טירט געוואָרען זייענדיג א פּ־יייוויליגער אין דער ארמעע. אין 2 חדשים ארום בין איך, מיט דער חילף פון מיין נאָהענטען חבר י.

סטעפאנאוויטש (ער איז ניט לאנג צוריק געשטאָרבן), פון געפענגנים אנטקאָפען. *) ער האָט מיך אָבגעוואָרט אויפ'ן גאס און געבראכט אויף א צוגעגרייטער קוואָרטיר. אויפ'ן וועג זאָגט ער צו מיר:

— און ווייסטו, וועמען דו וועסט דאָרט דערזעהן? וועסט קיין מאָל ניט טרעפען!

איך האָב ניט געטראָפען. אריינקומענדיג אין ציממער, האָב איך דערזעהן אננא ראָזענשטיין.

ווער עס האָט דאָס ניט איבערגעלעבט, וועט מיין צושטאנד ניט בעגרייפען. צוויי גיקען מיט אמאָל: פון טויטמע מזל'דיג אנטלאָפען און די ערשטע בעגעגעניש — א רייצענדע פרוי, וועמעס געשטאלט עס שוועבט פאר דיר צוויי יאָהר כסדר. מיר האָבען זיך ארומגענומען און תיכף אריבער אויף „דו". מיר זיינען געווא־רען ניט נאר גוטע חברים, נאָר אויך נאָהענטע פרייַנד, וואָס קיין צושייַדונג, ווי לאנג זי זאָל ניט דויערען, קען שוין אונז ניט דערווייטערען איינס פון אנדערען.

פאר די צוויי יאָהר האָט זי אויסערלעך זיך ניט געענדערט: נעט, אנציהענד, ריה־עוודיג. די אידעען איהרע אָבער האָבען זיך שטארק געענדערט, פונקט אזוי ווי מיינע.

מיר זיינען ביידע געווא־רען אוים „לאווא־ווייסטען". דאָס דריי יאָהר „געהן אין שאלק" פון 1873 ביז 1875 האָט אונז אלעמען איבער־צייגט, אז ווארטען ביז דאָס גאנצע פאלק וועט „אויספראָפאגאנדירט" ווערען אויף א פריעד־ליכען אופן הייסט אָבלעגען די רעוואלוציע אויף הונדערטער יאָהרען. עמיצער האָט דאמאלס אויסגערעכענט, אז אויף יעדען אויספראָפאגאנ־דירטען פויער קומט אוים 50 ארעסטירטע סא־ציאליסטען. מיר אָבער האָבען געוואלט א רע־וואָלוציע וואָס גיכער, און מיר זיינען צוגע־שטאנען צו באקוינען, וועלכער האָט אונז צו־געזאָגט א באלדיגע איבערקהה־ענייש, וועגן מיר וועלען זיך נאָר נעהמען צו זיין פאטענטירטען מיטעל — בונטען. מיר זיינען געווא־רען „בונ־טארעס". א בונט ארויסרופען אין רוסלאנד איז, לויט באקוינען, געווען א קלייניקייט. דער פויער איז אלע מאָל גרייט. א בונט דא און א בונט דארטען און עס ווערט אן אלגע־מיינער בונט — א רעוואלוציע. די רעוואלו־ציאנערען דא־פען זיך אוועקלאָזען צוויישען די פויערים אין זיך אנכאפען אן יעדער געלעגנ־חייט, וואו דער פויער פיהלט זיך נעקריוודעט און נעהמט מירמלען — צוליעב ערד, ציוזען אָדער אן עולה, וואָס מען האָט איהם אָנגע־טהאָן. כאָציאלזם דערווייַלע אבלעגען. זאָל מען זיך בעגונענען מיט יענע קאָמוניסטישע שטרעמונגען, וואָס מערקען זיך שוין ביים רו־סישען פויער: זיין טהייער האָרטען די „אב־שטשינע" — געמיינדע־אייגענטהום אויף לאנד — זיין געוואוינהייט צו ארבייטען אין „אר־טעלען"... אין פלאקע־פון רעוואָלוציע וועלען דיעזע שטרעמונגען פון זיך אליין איבערגעהן אין סאָציאליזם.

אָט די בונטארישע אנשויאונגען האָבען זיך אין מיטען פון די 70יגער יאָהרען פער־שפרייט צוויישען דער רוסישער יוגענד; איך און ראָזענשטיין האָבען אויך זיי אָנגענומען, און מיר זיינען אויף אזא אופן געווארען ge־זינונגס־גענאָסען, און דאָס האָט נאָך פערגרע־סערט מיין פרייד ביי דער בעגעגעניש.

* * *

די וואוינונג, וואָס סטעפאנאוויטש האָט פאר אונז געדונגען עק שטאָדט, האָט געהאט צוויי צימערען — איינס האָב איך פערנומען מיט סטעפאנאוויטש'ן, דאָס אנדערע האָט פערנומען אננא. מיר האָבען זיך, אלזא, ge־זעהן טעגליך. איך האָב געהאט די געלעגנ־הייט גוט זיך צוצוקוקען צו איהר.

געוועהנלעך אין אזא פאל פערליערט דער מענש, וועמען דו האָסט פריהער אידעאליזירט. נעהמסט מערקען קליניקייטען, שוואכקייטען און דו ווערסט ענטוישט. דאָ איז געווען פונקט פערקעהרט. איך האָב נאָך ענטדעקט אין איהר נייע מעלות: די 20־יעהריגע בונטארקע האָט בעזעסען אן אונגלויבליכע ענערגיע און אר־בייטס־פעהיגקייט, מיט וועלכער זי האָט אונז אויך אָנגעשטעקט.

געשלאָפען ניט מעהר ווי 5—6 שטונדען אין מעת־לעת. אויפגעשטאנען אין דער פרי, אליין צוגעקליבען דאָס צימער, געמאכט זיך פריהשטיק, דורכגעלעזען די צייטונג און צווק איבער דער שטאָדט אויף א גאנצען טאָג דורכ־צופיהרען די נויטיגע ארבייט. שפעט אין אוונד פלעגט זי זיך צוריקקעה־רען א גאנצען טאָג א ניט־געזעהענע. איבערגעמאכט, נעענט־פערט אויף קאָרעספאנדענץ, וועלכע איז ge־וען נאָר ניט קיין קלייניע, אוועקגעזעצט זיך לעזען א וועלף עס איז ניי ערשיינען וועלק, און נאכדעם שמועסען מיט אונז, טהיילען זיך מיט די נייעס פון טאָג, אמאל אריינזיצען שפעט אין דער נאכט אריין, אָבער אויף מארגען אויפ־שטעהן פינקטלעך צו דער מינוט.

ארומדרעהענדיג זיך איבער דער שטאָדט, פלעגט זי זיך אנשטויסען אויף זשאנדאר־מען, וועלכע האָבען זי לייכט געזעהן דערקענען. איינמאל האָט זי אונז דערצעהלט, אז זי האָט זיך בעגענענט פנים אל פנים מיט'ן זשאנדארמען אדיוטאנט, בארון הייקינג, וועלכער האָט זי משמועות יא דערקענט, וואָרים ער האָט אָנגע־טשעלט אויף איהר א פאָר אויגען.

*) זעה מיין בוך „פיער פליטה'ס".

— אך, אנא, וועסט זיך אמאל אנרייסען! — זאָג איך צו איהר.

— נישקשה, נאָט וועט רחמנות האָבען, — ענטפערט זי מיט געלעכטער.

און הערענדיג איהר פֿרישען געלעכטער, איהר זיכערען טאָן, האָט זיך ווירקליך ניט געגלויבט, אז מיט איהר קען וואָס פּאסירען, אז זי זאל קענען אומקומען צוליעב א גאָרנישט.

אין א יאָהר ארום, וועו איך בין צום צוויי־טען מאל געווען ארעסטירט, האָט מיר דער זעלבער בארָאן הייקינג דערצעהלט, אז ער האָט זי טאקע דערקענט, נאָר ער האָט ניט געקענט פּועל'ען ביי זיך זי צו פערהאלטען — זי איז געגאנגען אזוי אריסטאָקראטיש געקליידט.

וואָס עס איז אונז בעזונדערס דאמאלס געפעלען אין איהר, איז וואָס זי, ביי דער ענערגישער אָנגעשטרענגטער א־בייט, פון וועלכער זי פלעגט זיך ניט אָפּרייסען אויף א מינוט, האָט זיך קיינמאל ניט בעקלאָגט אויף מיעדקייט. קומענדיג שפּעט אין אָוונד אהיים, פלעגט זי זיך נאָך נעהמען טהאָן הויז־ארבייט, און פלעגט עס טהאָן מעשה אמת'ע בעל־הבית'טע, כאָטש אין רייכען הויז פון איהרע עלטערען איז זי נאָר ניט געווואוינט געווען דערצו. און אלעמאל אויפגעלעגט, אין א געהויבענער, יום־טוב'דיגער שטימונג, פלעגט זי אונז דערפרישען און אויפמונטערען.

לויט איהר גאנצער נאטור, כאראקטער, ארט דענקען און פיהלען, איז אננא געווען א געבאָרענע אגיטאטאָרשע פון גרויסען שניט. שהאן, קלוג, אויסדויערליך אין דער עיקר א מייסטערהאפטע רעדנערין. דער אומגליק איז געווען, וואָס ביי די דאמאלסדיגע בעדינגונגען אין רוסלאנד האָט זי ניט געהאט איהרע פעהיגקייטען וואו אנצוואוונדען. וואו זיינען דאָמאלס מעגליך געווען בריטע ארויסטרעטונגען? די איניציגע אפענע פערזאמלונג אויפ'ן קאזאנער פּלאץ האָט זיך, ווי מיר וווייסען, געעפנדיגט אזוי טרויעריג.

אייגענטליך האָט זי איהרע אונגעוועהנליכע פעהיגקייטען און זעלטענע ענערגיע פערשוועדעט זעהר אונפּראָדוקטיוו. דאָס האָבען מיר ערשט שפּעטער איינגעזעהן. דאמאלס האָבען מיר עס ניט געמערקט. מען איז געווען פערטהאָן, די ארבייט האָט געקאָכט. זי איז געווען די טהעטיגסטע אין אונזער „בונטארסקער" גרופּע, א שותפּ'טע צו אלע אונזערע אונטערנעהמונגען. אויף איינער אזא אונטערנעהמונג ווען איך זיך איצט אבשטעלען.

* * *

אונזער גרופּע האָט זיך געהאט געשטעלט צי אויפגאבע אויפצוהויבען א בונט צווישען די ערים פון טשיגירינער אויעזד, קיעווער גו־ע, וועגען דער גאנצער געשיכטע איז דאָ פיעל צו דערצעהלען און דער לעזער, וועמען די געשיכטע איז ניט בעקאנט, זאל זיך וועגדען צו אנדערע קוועלען.*) דאָ וועל איך צו דעם ווידמען בלויז א פּאָר וווערטער.

צוליעב א שטרייט איבער ערד מיט די גוטס־בעזיצער, זיינען אין איניגע דערפער פון טשיגירינער אויעזד אין 1875 פאָרגעקומען פויערים־אונרוהען, וועלכע האָבען זיך פערענדיגט מיט „עקזעקוציע", ד. ה. מיט שמיץ און א סאל־דאטען־פּאָגראָם. סאָלדאטען זיינען אריינגע־זעצט געוואָרען אין יעדען פויערישען הויז און זיי האָבען פערגוואלטיגט די מוטערס מיט די טעכטער צוזאמען. די פויערים זיינען געווען זיכער, אז די אלע גרויזאמקייטען טהוען די בעאמטע אָהן דעם וויסען און געגען דעם וויללען פון צאר. און זיי האָבען געגומען שיקען צו איהם שלוחים, „געהער", אָבער די פאָליציי פלעגט די „געהער" איבערנעהמען און פערזעצען אין געפענגנים. די פויערים זיינען געווען אין פערצווייפלונג איבער דעם, וואָס זיי קענען ניט לאָזען וויסען דעם גוטען צאר, וועלכער ליעבט זיין פאָלק, וועגען די אלע עולות, וואָס מען איז געגען זיי בעגאנגען. די קיעווער בוג־טאַרעם האָבען בעשלאָסען אויסצונוצען די שטימונג פון די טשיגירינער פויערים.

סטעפאנאָוויטש האָט זיך בעקענט מיט די „געהער", וואָס זיינען געזעסען איינגעשפּאַרט אין קיעווער געפענגנים, און האָט זיך אָנגעבאָטען אליין צו זיין דער „געהער", דער שליח מיוחד זייערער צום גוטען צאר. זיי האָבען איינגעשטימט און זיי האָבען ארויסגעקאָגען פאר איהם א פאלמאכט פון די פויערים־עמיינדען. זיין כונה איז געווען, אז אבוואָרטענדיג א בעשטימטע צייט, וועט ער קומען צו די פויערים, כלומר'שט זיך צוריקגעקעהרט פון פעטערבורג, און דערצעהלען זיי, דאָס ער האָט זיך מיט'ן צאר געזעהן און אז דער צאר לאָזט זיי וויסען, אז ער קען גאָרנישט טאָן פאר זיי, וויל ער איז אַרומגערינגלט מיט שונאים. און ער, דער צאר, פאָדערט אויף זיין פאָלק ער זאל זיך אויפהויבען מיט וואפען אין די הענד און שטעלען זיך געגען זיינע אונטערדריקער — די בלוטצאפּער, די גוטסבעזיצער און קאפיטאליסטען, און די פאלשע בעאמטע — און דאן אליין שאפען א פריי ארדנונג. און סטעפאנאָוויטש האָט געדארפט אייגענהענדיג איבערגעבען צו די פויערים א בריעף פון צאר — א „צארסקע גראמאטע", — וואָס ענטהאלט אָט די ביטע זיינע צו זיין פאָלק.

*) זעה א. טון, „די געשיכטע פון דער רופּישער רעוואָלוציאָנערער בעוועגונג"; סטעפניאק, „די אונטערירדישע רוסלאנד", און מיין ארטיקעל אין „נאָווי מיר", „דער ארגאניזאַטאָר פון דער משיגירינער פערשוועדונג".

אט דעם בריעף צו דרוקען האָט מען נויטיג געהאט אַן אייגענע דרוקעריי און מען האָט אַ־ נאַ'ן אויסגעריכט קיין אויסלאַנד, זי זאָל פון דאָרט ברענגען אַלע נויטיגע מאַטעריאַלן. פאר איינוועגס האָט זי געדארפט ארַאבפאָהרען צו דעם „נביא פון צושטערונג", באקונינ'ן, וועל־ כער איז געלעגען דאן אַ קראנקער אין בעט, און ארויסקריגען פון איהם אַ ברכה פאר דעם גאנצען פלַאן. מיט אט דער שליחות איז אַננא אין פריהלינג 1871 ארויסגעפאָהרען קיין אויס־ לאַנד.

אַנגעקומען איהר אַזא וויכטיגע אר־ בייט, איז אונזער גרופּע, צו וועלכער עס האָבען בעלאַנגט אַזעלכע בעקאַנטע רעוואָלוציאָנערן, ווי דעבאָרי מאקריעוויטש, סטעפאַנאָוויטש, וועּ־ רא זאסולִיטש, פראָלענקא און אַנדערע, געווען זי־ כער, אז אננא, מיט איהרע פּערזענקייטען, מיט איהר קענטנים פון פרעמדע שפּראַכען, וועט עס דורכפיהרען מיט מעהר ערפאָלג ווי יעדער אַנ־ דער. און ווירקליך, עס איז אוועק גאָר א קורצע צייט און אננא האָט זיך צוריקגעקעהרט — די נויטיגע מאַטעריאַלען האָט זי איינגעקויפט און איבערגעגעבען צו קאָנטראַבאַנדיסטען, זיי זאָלען עס צושטעלען אויף א געוויסען אָדרעס, און אויך באקונינען האָט זי בעזוכט, זי האָט איהם גע־ פונען אויפ'ן טויטען־בעט. אונזער פלַאן האָט ער ניט גוטגעהייסען.

„א מיסטיפיקאציע — האָט ער געזאָגט — איז געסטריגעווען אין בריייטע שטעק, און רייסט זיך לייכט". מיר האָבען אויף דער דאָזי־ גער ניט גוטהייסונג ניט געקוקט — מאלע וואָס, דער אלטער האָט גערעדט פון שוואכקייט. און מיר זיינען אָנגענאָנגען מיט דער ארבייט. באקו־ נין איז אין גיכען געשטאָרבען און ווי מען האָט איבערגעגעבען האָט ער פאר זיין טויט זיך אָב־ גענאָגט פון מאנכע פון זיינע פריהערינע אנזיכ־ טען.

צוריקגעקומען פון אויסלאַנד האָט אננא מיט לייב און לעבען זיך אָבגענעבען צו דער צו־ גרייטונג פון בונט. זי פלַענט נעהמען אויף זיך די ריזיקאַלישסטע ארבייטען, און אומעטום פלַענט איהר אָבגילטען. זי פלַענט פלינק זיך ארויסדרעהען פון די גרעסטע געפאהרען. זי האָט מאָדנע נעקענט אומעטום געפינען חברים, פרוינד, העלפער, וואָס פלַענען איהר פערזאָרגען מיט מיטלען, געלד, פאסאָפּערטען, וואוינונגען. און איהר הילף איז געווען ניט אָבצושאצען.

מיט וואָס די אונטערנעהמונג אונזערע האָט זיך אויסגעלאָזען וועל איך דא ניט דערצעלען. אלענפאלס, אזוי ווי מיר האָבען נעפלַאנעווט, האָט זיך אינז ניט איינגעגעבען. סוף 1876 איז אונזער גרופּע, וואָס האָט נעצעהלט איבער 20 מיטגלידער, זיך פאנאנדערגעפאלען אויף עט־ ליכע זעלבסטשטענדיגע גרופּען.

אננא איז א שטיק צייט געבליבען אהן יעדע לעבעדיגע טעטיגקייט. איהר ענערגישער טעמ־ פּעראמענט האָט עס פערטראָגען ניט געקענט. זי האָט געמוזט זיין מיט וואָס עס איז פערב־ מען. און זי בעשלוסט צו עמיגרירען נאָך אויס־ לאנד און צושטעהען צו דער דאָרטיגער סאָציא־ ליסטישער בעוועגונג. און אויך דאָס מאָל האָט איהר געשפּיעלט דאָס גליק.

א פאסאָפּערט צום אריבערפאָהרען דעם גרענעץ האָט זי בעקומען פון א סימפּאטיזירענ־ דער, א ליבעראלקע. די קיוועור פּאָליציי האָט זיך דערוואוסט וועגען דעם און זי האָט טע־ לעגראפירט צום גרענעץ: „פערהאלט אזא און אזא", אויף וואָס זי האָט בעקומען אן ענטפער: „אָקאָרישט אריבער אונגעשטערט דעם גרע־ נעץ". וועגען דעם האָט מיר פערזענלִיך איבער־ געגעבען, דער אויבען־דערמאהנטער בארָאן הייי־ קינג.

אין אויסלאנד האָט אננא זיך א נאָמען ג־ געבען „קולישעוו", און אונטער דעם נאָמען איז זי בעוואוסט געוואָרען אין פראנקרייך, און דער־ נאָך אין איטאַליען. איהר קענטנים פון שפּרא־ כען, איהר קלוגהייט, בערעדזוודיגקייט און שעהנהייט האָבען צו איהר צוגעציונגען בעוואונ־ דערער, וועלכע פלַענען זיך גאנצע מחנות־ווייז דרעהען ארום איהר. זי האָט זיך אין פּאריז אויך בעקענט מיט דעם בעריהמטען רוסישען ראָמאניסט טורגענייעוו, אויך וועלכען זי האָט אויך א שטאַרקען איינדרוק געמאכט. אָבער דאָס, פון וואָס זי האָט זיך אזוי גליקליך אויס־ געהיט אין רוסלאנד, האָט זי ניט אויסגעמידען אין פראנקרייך. פאר בעטיילִיגען זיך עפעס אין א דעמאָנסטראציע פאלט זי אריין און קריגט א לאַנגיעהריגען געפענגנים טערמין. און טור־ נענעוו האָט דא ארויסגעוויזען זיין סימפּאטיע צו „מאָדאָם קולישעוו" דערמיט, וואָס ער, רי־ זיקירענדיג צו קאָמפּראָמעטירען זיך אין די אוי־ גען פון רוסישען געזאנדטען, האָט אָנגעוועגדעט זיין נאנצען אייגפלום און אויסגעווירקט ביי דער פראָנצויזישער רעגיערונג, אז קולישעוו'ס ג־ פענגנים טערמין זאָל פערקירצט ווערען.

נאכדעם ווי זי איז ארויסגלאָזען געוואָרען פריי, איז זי געריכטלִיך אויסגעוויזען געוואָרען פון פראנקרייך. און מאָדאָם קולישעוו — אונ־ טער דעם נאָמען איז אננא ראָזענשטיין אריינ־ געפאלען אין דער „נעשיכטע פון מאָדערנעם סאָציאלִיזם" פון לאווילע — פערלאָזט פראנק־ רייך און פאָהרט אוועק קיין איטאַליען און וואהרפט זיך וויעדער אריין אין דער ארבייטער בעוועגונג, וועלכע האָט דאָרט דאָמאָלס געטרא־ גען א באקונינסטישען כאראקטער. איינמאל און נאָך אמאל און א דריטען מאל פאלט זי אריין אין נעפענגנים אויף לאַנגע טערמינען פאר אנארכיסטישע פראָפּאָגאנדא. דער רעזולט איז די איטאַליענישע געפענגניסען איז דאָמאָלס ג־ וועז אן אונמענשלִיך־שטרענגער. איהר נעזונד

איז געבראַכען געוואָרען, אָבער איהר געמיט איז נאָך מעהר פּערהאַרטעוועט געוואָרען. די לײַדען האָבען איהר נאָך מעהר צוגעבונדען צום לאָנד, וואו זי איז אויך בריוט און ווייט בעריהמט געוואָרען אונטער דעם נאָמען „סיניאָרא קוליסשעוו".

אין אָנהויב פון די 80ער יאָהרען איז זי אָנגעקומען אויפֿן מעדיצינישען פאַקולטעט און אין א קורצער צייט האָט זי גלעניצענד אויסגעהאלטען איהר האָקטאָר־עקזאמען; וועגען דעם האָט מען זי יענער צייט פּיעל געשריבען אין די צייטונגען.

אין אוניווערזיטעט האָט זי זיך צוניפּגעטראָפען מיט א יונגען איטאַליענער — אויך א סטודענט — פילִיפּא טוראטי. די טאַלאַנטפולע שהנע רוסין האָט געוואוסט זיין הארץ און שפּעטער האָבען זיי זיך פערבונדען אויפֿן גאנצען לעבען.

עס איז פאר קיינעם קיין סוד ניט, אז אונטער איהר אינפלוס איז דאָס טוראטי געוואָרען א סאָציאליסט, אז זי האָט איהם אויך אינספּירירט צו אלע זיינע וויטערע ארויסטרעטונגען. פאר יאָהרען און יאָהרען האָט אַננא טוראטי אָנגעפיהרט א האַרטנעקיגען קאמפּף מיט־ן איטאַליענישען אַנארכיזם און עס איז איהר צו פערדאַנקען, וואָס די איטאַליענישע סאָציאליסטישע בעוועגונג האָט אָנגענומען א מארקסיסטישען כאַראַקטער. און מען בהויפּטעט, אז דאָס איז אויך געווען איהר ווירקונג, וועו טוראטי האָט זיך שפּעטער בעקעהרט צום רעוויזיאָניזם. ביידע צוזאמען רעדאַקטירען זיי שוין א צייט מיט יאָהרען איינעם פון די בעסטע סאָציאליסטישע זשורנאַלען — „קריטיקא סאָציאַלע" — יועלכער האָט נאָך איצט דעם גרעסטען איינפלוס אין איטאַליען.

* * *

עס איז אונמעגליך איבערצוגעבען אין אייניצעלהייטען ווי אזוי מיין אלטע יוגענד־פרײַנדין האָט פאר דער גאַנצער צייט געלעבט און געקעמפּפט אין איטאַליען. אָבער פון דעם געזאָגטען איז גענוג קלאָר, אז אין אַננא טוראטי ראַזעשטיין האָבען מיר פאר זיך אן אויסערגעוועהנליכע פרוי, א פרוי פון גרויסען מאַסשטאַב. אזוי געדענק איך זי און אזוי איז זי פערבליבען פאר איהר גאנץ לעבען. איצט איז זי א זקנה פון 70 יאָהר, שוין לאַנג א באָבע מיט אייניק־לעך. נור זי רופט זיך נאָך איצט אָב מיט איהר לעבעדיגען הארצען אויף אלץ, וואָס האָט א שייכות צו די אינטערעסען פון די אונטערדריקטע.

אפֿשר וועט דער נאָמען פון אַננא ראַזענשטיין פערגעסען וועדען אין רוסלאַנד, אָבער ער וועט בלייבען פערצייכענט מיט גרויסע אותיות אין דער געשיכטע פון דער סאָציאליסטישער בעוועגונג אין איטאַליען, וועלכע איז געוואָרען איהר צוויייטע היימאט.

מ. פֿאַוולאָוויטש:

די אַקטיוע ארמיע, דער רעזערוו און די מיליץ

די פֿאַדערונגען פון די סאָציאליסטען אין וואָס דער וועלט־קריעג לערנט אונז.

דער טראַנשעען־קאַמפּף.

ט איז שוין איבער א יאָהר ווי די איניציאַטיווע אויף דעם וועסט־פראָנט איז אַוועקגענומען פון געוואָרען בייַ דער דייטשער ארמיע און די אָנגריפער, זינט דער בעריהמטער שלאַכט אויף דער מארנע, זיינען געוואָרען די פראָנצויזען. דאָך ווי פערהעלט־ניסמעסיג קלײַן זייער ערפאָלג איז געווען. און כאָטש די פראָנצויזען האָבען זייט דעם אָבגעהאלטען א רייה נצחונות, האָבען זיי אָבער די דייטשען פון זייערע פאָזיציעס אין פראָנקרייך און בעלגיען ניט פערטריבען.

אהן צוויייפעל, די יענגלענדער, פראָנצויזען, בעלגיער געהען כסדר פאָראויס אין אן אונאויפ־הערלעכער אטאקע אויף די דייטשע פאָזיציעס. זיי שלאָגען ארויס די דייטשע ארמיע פון די טראַנשעען (טרענטשעס), וואו זי האָט זיך בעפעסטיגט און האלט זיך מיט אזא עקשנות. אָבער ווי לאַנגזאם דאָס קומט פאָר און ווי טהייער די פראָנצויזען בעצאָהלען פאר יעדען טריט.

דאָס שטורמען די טראַנשעען ביי שאמפּאַני, אין וואָס עס האָבען זיך בעטייליגט 8 קאָרפּוסען, האָט אָבגעקאָסט די פראָנצויזען 50 טויזענד מאַן אין טויטע און פערוואונדעטע; די יענגלענדער, פערכאפּענדיג די פאָזיציע ביי ניו־שאפּעל, האָבען אָנגעוואָרען ביז 10 טויזענד מאַן. אום אָוועקצונעהמען ביי די דייטשען א הונדערט, צווויי הונדערט מעטער, דאַרף מען אויפֿאָפּפערען טויזענדער מענשלעכע לעבענס און הונדערטער טויזענדער גראַנאַטען דאַרפען אין פאָראוים ארויסגעלאָזען וועדען אויפֿן פונקט, וועלכען מען קלייבט זיך צו שטורמען.

דער קאמפּף אין פראַנקרייך האָט אָנגענומען דעם כאראקטער פון א בעלאַנגענם־קריעג פון די

אזא גרויס, וואס די וועלט האט עס נאך ניט גע־
זעהען. אויף דער אונגעהייערער שטרעקע פון
900 קילאמעטער, פון שוויצאַרישען גרענעץ ביז
דער נאַרדזעע, ציהט זיך איין דייטשע פעסטונג.
בערעבענט נור — 900 קילאמעטער! דאס
מיינט אויף 900 קילאמעטער א פייער ליניע,
וואס א היה וועט ניט דורכלויפען, א פויגעל וועט
ניט דורכפליהען, וואַרום זיי וועלען דער'הרג'עט
וועלען אויפ'ן שטעל.

און אט די גראַנדיעזע, מורא'דיגע פעסטונג
הויבט זיך ניט מיט איהרע טורעמס צום הימעל,
ווי א מיטעל־אלטערליכער שלאָס, נור פערקלוֹמט,
זי איז אין גאנצען איינגעזונקען געוואָרען אין
דר'ערד, און זי איז דערמיט געוואָרען נאָך שרעק־
ליכער, ווייל זי איז געוואָרען אונזיכטבאר. און
אט די פעסטונג בעלאַגערען ניט וואָסערע 100—
150 טויזענד סאָלדאטען, ווי אמאל, נור די
גאנצע ארמעע, וואס פראנקרייך פערמאָגט, צו־
זאמען מיט בעלגישע און ענגלישע רעזימענטען
— א סך הכל פון איבער 2 מיליאָן. און אט די
גאנצע דייטשע פעסטונג בעשטעהט פון גרא־
בענס, וואס ציהען זיך אויף אונגעהייערע שטרע־
קען, אויסגעריכט אויף דעם מערקווירדיגסטען
אופן. צוערשט קומט אן אונדורכדרינגליכע
וואנד — א דראטענער צאם, און וועה איז צו
דעם, וועלכער וועט זיך פערפלאָנטערען אין אזא
צאם. דער שטעביגער דראט וועט ארומגעהמען
זיין קרבן פון אלע זייטען, וועט זיך איינזויגען
מיט זיינע שטאכעלן אין לייב און מאכען גע־
פעהרליכע וואונדען. אבער א דראטענער צאם איז
נאך וועניג. דערמיט בענוגענט מען זיך ניט. א
שטיק באדען פאר דעם צאם וועלט נאך אפט־
מאל אונטערגעמינעוועט, אזוי דאס דער אנגרייי־
פער ריזיקירט אויפגעריסען און צוגעפרונגען צו
ווערען אין דער לופט, איידער ער וועט נאך צור־
קומען ניט נור צו דער טראנשעע, נור אפילו צו
דעם דראטענעם צאם.

אבער די גרעסטע איבערראשונג רופען אַרויס
ביי די פראנצויזען די דייטשע טראנשעען גופא.
זיי ווערען געבויט אזוי ווי מען וואלט זיך געקלי־
בען דאַרט וואוינען ניט טעג און וואכען, נור
יאהרען. די וועגט זיינען אויסגעבעט מיט ברע־
טער אדער ריטער, דער דיל איז צעמענטירט און
געדעקט פון אויבען מיט געדיכטען שטרוי. און
אזוי ווי זיי ציהען זיך רייהענווייז אין דער לענג
און אין דער ברייט, שטעלען זיי מיט זיך פאר
גאנצע אונטעראירדישע שטעדט — אלעגאלב,
גאנצע אונטעראירדישע דערפער.

וועז די פראנצויזען האבען נאך דריי חדשים
באמבארדירען מיט שווערע און לייכטע האַרמא־
טען, נאך א רייה שוידערליכע האנד צו האנד
שלאכטען — מיט באיאנעטען און האנד־גראנא־
טען — וועז די פראנצויזען האבען ענדליך פער־
נומען די בעפעסטיגטע דייטשע פֿאזיציע
עפארוש, האבען זיי צו זייער איבערראשונג בע־
מערקט, אז אונטער דער ערד, דורך די גראבענס
איז גאלאפען אן אייזענבאהן — אויף איין פאר
רעלסען — וואס האט געפיהרט געווען, אמו־
ניציע צו די בעדראהטע פונקטען, און זעלבסט־
פערשטענדליך האבען זיי אויך ענטדעקט אן אפי־
ציערן־קלוב — א גרויסער אונטעראירדישער זאל
— און שלאף און באדע־צימערן.

אין די גראבענס פון דער ערשטער רייה גע־
פינען זיך ניט פיעל קרעפטען. דיעזע פאדער־
שטע טראנשעען זיינען פערבונדען דורך קארי־
דאָרען מיט א צוויייטער רייה טראנשעען, די מיט
א דריטער א. ו. ו., אזוי, דאס די הויפט־קרעפ־
טען געפינען זיך אויסערן פיעער און זיינען ניט
אויסגעזעצט צו דירעקטער געפאהר דורך דעם
באמבארדירען פון'ם שונא. די גאנצע צייט
פיהרט אן די שלאכט די פאדערשטע רייה, דער
אוואנגארד פון אט דער אין דער ערד איינגעגרא־
בענער ארמעע. אמת, דער אוואנגארד ווערט יע־
דע צוויי—דריי טעג אבגעפיהרט צו די הינטער־
שטע פאזיציעס און פערבינטען מיט פרישע חיל.
אבער דער פאקט אין, אז די ערשטע פייער ליניע
ווערט פערטיידיגט פון אן אונבעדייטענדער
צאהל סאלדאטען. נאר וועז עס קומט צו אן
ערנסטער געפאהר, חיילען די צווייטע און דריטע
רייה באטאליאנען צו דער פאדערשטער ליניע,
און אלע צוזאמען וואַרפען אב דעם שונא, און
וועז מען קען ניט איינהאלטען די פאזיציע, טרעט
מען אב צוריק דורך די אונטעראירדישע קארי־
דאָרען.

ווי קליין עס זאל ניט זיין די צאהל סאלדא־
טען, וואס פערטיידיגט א טראנשעע, קען א
טראנשעע אמאל אויסהאלטען חדשים ווייז גע־
גען גאנצע רעגימענטען, וואס דרענגען אויף
איהר.

ביז דער מלחמה אין פראנקרייך האט קיי־
נער קיין אהנונג ניט געהאט, וואס פאר אן אי־
בערראשטירליכע קראפט עס בעזיצט א קלייניע
טראנשעע א מעטער דער ברייט, וועז זי וועלט
בעשיצט פון די פלאנקען מיט מאשין־געווועהר
און פון הינטען מיט הארמאטען.

אבער נאך איידער מאשין־געווועהר איז אויס־
געפיהרט געוואָרען, האט מען געקענט פאראוס־
זעהן וואס פאר א ראלע עס וועט שפיעלען אין
א קינפטיגער מלחמה די טראנשעע, די לייכטע
פעלד־בעפעסטיגונג.

דער שרייבער פון אט די שורות האט אין א
בראשור: „וואס האט אונז בעוויזען דער בורען־
קריעג?", וואס איז פערפענטליכט געוואָרען אין
אדעס אין 1901, געזאגט פאלגענדעס:

„וואס קען מאכען אן אטא־
קירענדע ארמעע גענגען א
שונא, וואס האט זיך בעזעצט
אין גראבענס, וואס ציהען
זיך אויף צעהנדליגע וועלסט
אין דער לענג און אין דער

טיעף? מיט ארטיקלערונג קען מען איהם קיין שאַדען ניט אָנטהאָן, ווייל דער שונא איז אונ־זיכטבאר; זיינע רעזערוון קען ער אלעמאל האלטען אויסער'ן פייער...

„און ווען די ארטיקלערונג קען שוין ניט צווינ־גען דעם אָנגעגריפענעם צו פערלאָזונג זיינע פּא־זיציעס, דאן ווערט געוונען איינפאכער אונזין צו שטור־מען א בעפעסטיגטע טראנששעע. דאָס מאדערנע שנעל־שיסענדע געווארן אין די גרויסע לענג פון דער פערטהיידינונגס ליניע, וואָס ציהט זיך אָפט אויף צעהנדליגע ווערסט, גיבען די אָנגעגריפענע אזא פּארצוג געגען די אָנגרייפער, אז די לעצטע וועט ניט נוצען ניט זייער פערצווייפעלטער מוט און ניט די בעסטע בעוואפנונג. דער אטאקירענדער זעהט ניט דעם אטאקירטען, פערליירט מאנשען, בעת דער געגנער געפינט זיך אויסער געפאהר. יעדע פראָבע צו נעה־מען אין אן אטאקע א טראנשיעען־ליניע קען זיך ענדיגען מיט דער צושמעטערונג פון דער אטא־קירענדער ארמיע".

און צום שלום זאָג איך:

„און וואָס מעהר עס וועט זיך ענטוויקלען די מיליטע־רישע טעכניק, אלץ מעהר פאָרצוג וועט האָבען דער אטאקירטער געגען אטאקירענ־דען, ווייל די ענטוויקלונג פון דער טעכ־ניק דריקט זיך אויס אין דעם, וואָס דאָס גע־וועהר נעהמט אלץ שנעלער שיסען און וויייטער טרעפען. אויף די קונסט פון פּארטיפיקאציע, פון בעפעסטיגען זיך, שטעהט ניט אויף איין אָרט. רויכלאָזער פולווער נוצט מעהר ביי אן אטאקע דעם אָנגעגריפענעם, ווי דעם אָנגרייפער. דאָס אלץ וועט ברענגען דערצו, אז וועט איצט פערליירט אמאל דער אָנגרייפענדער צד הונ־דערטער מענען אין א מינוט, וועט ער אין א פאר יאָהר אָרום פערליירען טויזענדער אין א מינוט, בעת ער אליין וועט ניט האָבען די מעגליכ־קייט אָנצוטהאָן דעם גענגער אן ערנסטען שאָדען."

און ווירקליך, אין דער איצטיגער מלחמה האָט שוין געטראָפען, אז גאנצע באטאליאָנען זוי־נען פערניכטעט געווארן ביז איין מענש אין אן אומזיסטען פערזוך צו נעהמען מיט שטורם א טראנשעע, וואָס איז פערטיידיגט געווען בלויז פון א 50—60 מענשען און עטליכע שטיק מא־שין־געוועהר.

אָט איז דער אויסצוג פון א בריעף, וואָס איהר האָב בעקומען פון גענ. פאל ראמאדיע, מיט־ארבייטער פון זשורנאל „מאוומאן סאָסיאליסט", וועלכער איז פערוואונדעט געווארען אויפ'ן שלאכטפעלד און בעקומען א מעדאל פאר אויס־צייכנונג. דעם בריעף האָט ער געשריבען פון האָספיטאל, וואו ער איז געלעגען א פערוואונדע־טער.

„אונטער דעם פייער פון מאשין־געוועהר איז אן אטאקע מיט באיאָנעטען פערבונדען מיט אונ־גלויבליכ־שוידערליכע פערלוסטען. וועהן דער ציעל איז ריכטיג גענומען, לייגען די מאשין־געוועהר אוים גאנצע ליניען פון אטאקירענדען צד. איך האָב געזעהען שלאכטען, וואו פראנצויזישע לי־ניען זיינען אויסגעלייגט געווארען אויף א שטרע־קע פון 500 מעטער אין דער טיפּע, איין ליניע נאך דער אנדערער, אין דער גרעסטער אָרדנונג. עס האָט ניט געפעהלט קיין איין סאָלדאט אין קיין אי־נער פון די לינייען. קיין איין פרייער פלאץ. אפילו די קאָמאנדירען זיינען גע־וועהן אויף זייערע פלעצער. און עס האָט זיך גערוכט, אז דער באטאליאָן לייגט אויף דר'ערד אין פולער שלאכט־אָרדנונג, גרייט אויפצוהויבען זיך און זיך א וואָרף טהאָן אין פּאָראוים ביים ערשטען בעפעהל.

און איך בין אווען בעקומען די דייטשע טראנשעע, געגען וועלכער די אטאקע איז גע־מאכט געווארען. דאָס איז געווען א שמאלע און א פלאכע טראנשעע, נאר א שלעכטע טראנ־שעע, געמאכט אויף גיך, אויף דער הייסער מינוט. אָבער ביי די פלאנקען איז זי פערטהיי־דיגט געווען דורך 2 מיטרעליעזען, וואָס זיינען אזוי גוט געווען בעהאלטען, אז איך, שטעהענדיג דערביי, האָב זיי קוים אויסגעפונען. אָט די צווי מיטראליעזען, מאנאווירט פון 4 אדער 5 סאל דאטען, האָבען א תל געמאכט פון א גאנצען באַ־טאליאָן." *)

*) גענ. ראמאדיע אליין איז פערוואונדעט ge־ווארען אונטער אזעלכע אומשטענדען: אין א קור־צער צייט פרום נאך דעם פאל, וואָס ער דערצעהלט דא, איז ער געגאנגען מיט זיין באַטאַליאָן איבער א שאסעע. פלוצים האָט זיך בעוויזען אן אויטאָמאָביל, וועלכער האָט בעמערקט, אז א שרעקליכער שנעלקייט, א געפאנצערטער אויטאָמאָביל, מיט א פראנצויזישען פלאג אין דריי קאָליירען. דער באַטאַליאָן האָט זיך אָבגעוקט אן א זייט צו מאכען א וועג פאר'ן אויטאָמאָביל. אָבער וועהן דער לעצטער האָט זיך אויסגעגליכען מיט'ן באַטאַליאָן, האָט ער תיכף געעפענט אויף אים א מערדערליכען פייער פון א מאשין־געווארען. דאָס איז געווען א דייטשער אויטאָמאָביל, וועלכער האָט ארויסגעווארפען א פראנ־צויזישען פלאג, כדי צוצוקומען וואָס נעהענער צום באַטאַליאָן און אָבצוהאָן זיין מלאך־המות. ארבייט. אין עטליכע מינוט איז כמעט דער גאנצער פראנ־צויזישער באַטאַליאָן פערניכטעט געווארען, און דער אויטאָמאָביל האָט זיך אָבגעטראָגען.

דער זעלבסט־חיפנאז פון א פאלק

נאכדעם ווי עס איז אונז קלאר געוואָרען די ראלע פון טראנשיעען אין א מאדערנעם קריעג, זייער אונגעהייערער ווערטה אלס פערטיידיגונגס־מיטעל, וועלען מיר פרעגען — וועט זיך יעדער איינער פרעגען, פאר וואס האבען איהם די פראנצויזען ניט אנגעוועגדעט פון סאמע אנפאנג געגען די דייטשען, פאר וואס האבען זיי געהאלטען אין איין אבטרעטען און דערלאזען, אז די דייטשען זאלען זיך אריינרייסען אין פראנקרייך און פערכאפען די 10 רייכסטע און אינדוסטריעלסטע פראנצויזישע דעפארטאמענטען? און איצט דארפען זיי מיט דער גרעסטער אנסטרענגונג פון כוחות, מיט אונגעהייערע פערלוסטען אין מענשען־לעבענס, טריט ביי טריט ארויסשלאגען די דייטשען פון די פאזיציעס, וואס זיי האבען פערנומען. שוין זשע וואלט די ארמעע, וואס האט אבגעהאלטען דעם גלענצענדען זיג אויף דער מארנע, ניט געקענט, בעפעטיגענדיג זיך אין טראנשיעען, אבשטעלען ביים סאמע גרענעץ דעם צוג פון די דייטשען?

דער ענטפער אויף דעם איז, אז פלענער, וואס זיינען סטראטעגיש ריכטיג און אויסגעהאלטען, לאזען זיך ניט אלעמאל רעאליזירען צולייעב ריין־פסיכאלאגישע אורזאכען. אילוזיעס, פאראורטיילע, דער גלויבען אין בעזונדערע ראסען־אייגענטימלעכקייטען שפיעלען נאך א גרויסע ראלע אין לעבען פון די פעלקער, און אפילו אין אזא ספעציעלען געביט, ווי מיליטער־קונסט. מיר האבען דא פאר אונז א ביישפיעל פון קאלעקטיוועם זעלבסט־חיפנאז. אזא פראגרעסיווע, קולטורעלע און קריטיש־געשטימטע נאציע, ווי די פראנצויזישע, האט זיך אליין אייניגערעט אין קאפ א משוגעת.

הערווע דערצעהלט אין זיין „לא גער סאסיאל“:

„די פראנצויזישע אפיצירען איז אויסגעקומען אפט צו סטראשען זייערע סאלדאטען מיט מיליטער שטראף אום צו צווינגען זיי צו גראבען טראנשיעען. זיי פלעגען זיך אבזאגען דערפון, און אין בעסטען פאל פלעגען זיי אויסגראבען פלאצע נוצלאזע גראבענדלאך. מיר האט אן אונטערפיציר דערצעהלט, דאס פאר דער שלאכט אויף דער מארנע, ד. ה. וועו אויף די פראנצויזען האט זיך גערוקט די אונגעהייערע דייטשע ארמע, וועלכע האט אויסגעווייזען אזוי מורא'דיג מיט איהר אונענדליכער צאהל מאשינען־געווער, שוועדע און לייכטע ארטילעריע, האט ער בעפוילען זיינע סאלדאטען צו גראבען א טראנשיע. זיי האבען זיך צוערשט ענטזאגט. דערנאך האבען זיי זיך שילטענדיג און דערמאהנענדיג יעדע מינוט דעם טייפעל, געוומען גראבען. אבער וועו זיי האבען געהאט אויסגעגראבען ביז די קניה דער טיעף, האבען זיי א וואפ געטהאן די לאפע טעם און האבען ערקלערט, אז זיי שטעהט ניט אן צו פערנעהמען זיך מיט אזא ארבייט.

„זאלען זיי, די פערפלוכטע דייטשען, בעגראבען זיך אין דער ערד. נייז, דאס איז ניט נאך אונזער גע[illegible]. מיר וועלען זיי צוטענען מיט אונזערע באיאנעטען און צושיסען מיט אונזערע קוילען, אבער גריבער גראבען — דאס ניט. וועלען מיר ניט זיעגען, איז שטארבען און באסטא“.

אבער שוין אין סאמע אנפאנג פון דער מלחמה און נאך א צייט פריהער פאר דער מלחמה, האט מען געקענט בעמערקען די אנטיפאטיע פון די פראנצויזען צו דער סאמע אידעע פון א טראנשיעען־מלחמה. מיר איז אפט אויפגעמען צו הערען די מיינונג, אז א פראנצויז, קויט זיין טעמפעראמענט, איז ניט פעהיג — צי איז דאס גוט צי שלעכט — אבצולינגען אין א גראבען עטליכע שטונדען, בפרט נאך עטליכע טעג.

איך בין זיכער געווען, אז די פראנצויזען וועלען אויסנוצען דאס, וואס די דייטשען זיינען פערהאלטען געוואָרען אין בעלגיען און וועלען ארום דעם גאנצען צפון גרענעץ פון פראנקרייך דורכפיהרען א טראנשיעען־ליניע, וואס די דייטשען וועלען קיינמאל ניט קענען דורכרייסען. אבער מערקווירדיג, אן אידעע, וואס איז אזוי פערשטענדליך פאר אונזער איינעם, איז געווען אונבאגרייפליך פאר די פראנצויזען. איך האב שוין לאנג געהאט א געלעגענהייט זיך צו איבערצייגען אין דעם. נאך מיט 13 יאהר צוריק, אין 1902, וועו איך בין אנגעקומען אין פראנקרייך, האב איך דורך דער פערמיטלונג פון דעפוטאט און גענאסע בראק פארגעשלאגען דעם סאציאליסטישען אדוסגעבער זשאק צו פערעפענטליכען מיין אויבען דערמאנטע בראשור „דער בורען־קריעג“. דארט, א חוץ דער ראלע פון טראנשיעען, איז אויף ארומגערעדט די פראגע פון א רעגולירער ארמיע און מיליץ אונטער הויגטיגע בעדינגונגען. איך וויים דארט, אז א פאלקס־ארמיע, וועלכע איז אויסגעלערנט צו פערטיידיגען זיך מיט דער הילף פון בעוועגליכע פארטיפיקאציעס — טראנשיעען — איז אימשטאנד צו וועהרען זיך גענגען דעם שטארקסטען שונא.

עס איז דאמאלס געווען אקארשט נאכ'ן דרייפוס פראצעס און די פראנצויזישע סאציאליסטען האבען זיך אינטערעסירט מיט דער פראגע פון דער דעמאקראטיזירונג פון דער ארמיע. האב איך נעמיינט, אז מיט דעם, וואס איך וועל וויזען וואס פאר א גרויסע ראלע עס שפיעלט די טראנשיעע, וועל איך זיי געבען א וויכטיגען אר־גומענט אין האנד. וועו דער הויפט־נעוויכט אין מיליטער־קונסט פאלט אויף דער טראנשיעע, קען דער דיענסט טערמין פערקירצט וועדען און

מיליץ קען מיט גרויס ערפאלג פערבייטען א רע־גולערע אַרמיע. דער פראַקטיקער, וועלכער איז אלעמאל געגען ערַאבערונגס־קריעג און בקיוו פאר פערטיידיגונגס־קריעג, האט געדארפט מיט דעם גרעסטען אינטערעס אויפנעהמען די אידעע פון דעם וויכטיקזאמסטען און צוגלייך דעמאקראַטישסטען פערטיידיגונגס־מיטעל, וואס די מאַדערנע מיליטער־קונסט האט אויסגעארבייט. איך האב אין בראַשור אויסרעכענט אונטערגעשטראכען, אז וואו די בורען וואלטען אין זייער סאציאלען קעבען זיך ניט געשטיצט אויף א סיס־טעם פון שקאפערי, וואלטען זיי ניט נאר זיך נעהאלטען אין זייערע טראנשעען נאנצע 2 יאהר געגען די אונגעהייערע מחנות ענגלענדער, נור זיי וואלטען אויף ארוים די זיעגער אין דער מלחמה. וואַרום בקיוו אן אונבעדייטענדער טייל פון דער בעפעלקערונג האט זיך בעטייליגט אין דער פערטיידיגונג פון לאנד; די גרויסע מאיאַרטעט פון דער בעפעלקערונג פון די בריידע רע־פובליקען, די נעגערן שקלאפען, האבען די בורען מורא געהאט צו בעוואפענען, און פיעלע פלעצער אין די דעפובליקען זיינען געבליבען אונבע־שיצט. און דאך האט דאס פיצעל פאלק, וואס צעהלט א 300 טויזענד מאן, פערטיידיגט זיין טעריטאריע 2 יאהר כסדר געגען א נאציע, וואס צעהלט 300 מיליאן. דארום, האב איך געשרי־בען, איז וועג א פאלק טראגט זיך ניט ארום מיט ערַאבערונגס־פלענער, נויטיגט עס זיך ניט אין א רעגלערער ארמיע; א מיליץ, וואס איז גע־לערנט און פערשטעהט די קונסט פון בויען טראנשעען, קען אבווארפען פון די גרענעצען פון לאנד די גרעסטע פיינדליכע ארמיע אין דע־וועלט און וואס וויטער די מיליטערישע טעכ־ניק וועט זיך ענטוויקלען, אלץ שווערער וועט אנקומען צו פיהרען אן ע־ַאבערונגס־קריעג, אלץ לייכטער וועט מען מיט דער הילף פון טראנשעען זיך קענען וועהרען געגען א שונא און אלץ דע־מאקראטישער וועט קענען וועהרען די ארמיע.

אבער וועו געגאסע זשאק האט דורכגעלעזען מיין בראשורע, האט ער אזוי געזאגט: „יא, דאס איז אלץ ריכטיג פון סט־אטגיישען שטאנדפונקט. אבער אלס מארקסיסט האט איהר אינגאנצען אבגעלעגט אן א זייט אזא וויכטיגען עלעמענט, ווי דער נאציאנאלער טעמפעראמענט, בעת דער עלעמענט שפיי.ט א ריזיגע ראלע. דענקט איהר אויף אן אמת, אז די פראנצויזישע סאלדאטען זיינען אימשטאנד צו ליגען עטליכע טעג כסדר אין א טראנשעע, ווי אייערע בורען?" און אזא ענטפער איז מיר אויף אויסגעקומען צו הערען פון פראנצויזען בייַ דער געלעגענהייט פון דער רו־סיש־יאפאניישער מלחמה.

אין דער רוסיש־יאפאניישער מלחמה האבען די רוסען אויף אנגעוועגדעט די מעטאדע פון טראנשעען. אבער (ווי איך האב אנב אורחא עס אנגעוויזען אין מיין בוך: „די רוסיש־יאפאני־שע מלחמה", 1905, פיעטערבורג) די טראנשעען זיינען געווען געבויט אזוי פרימיטיוו — געגען אלע רעגלען פון אינזשינירען־קונסט, אהן א פלאן און אהן די פערשיעדענע טעכנישע היפפס־מיטעל — אז זיי האבען קנאפ וואס געשיצט געגען פייער, פונקט אזוי ווי מען האט געבויט טראנשעען ארום פאריז די ערשטע צייט נאך דער שלאכט אויף דער מארנע (איצט איז דאס מעהר ניט קיין מיליטערישער סוד און איך מעג עס זאגען: יענע טראנשעען האבען געטויגט אויף טויזענדער כפרות, און זיינען שפעטער פערברא־קירט געוואָרען. די נייע טראנשעען זיינען אמת'ע מוסטער טראנשעען און זיי האבען פער־וואנדעלט פאריז אין אן אונבעזיעגבארען ראגער.)

דאך האבען די רוסישע סאלדאטען אפילו מיט דער הילף פון שלעכטע טראנשעען זיך גע־האלטען אונטער מוקדען גאנצע דרייצעהן טעג. האב איך דערפון געצויגען א שלום, אז הינטער ריכטיגע טראנשעען קען מען אויסזיצען ניט 13, נור 30 טעג. וועו איך פלעג די מיינונג מיינע ארויסזאגען פאר פראנצויזען, פלעג איך הערען איין תשובה: יא, יא, דאס איז גוט פאר אייע־רע מוזשיקעס. אבער שוין־זשע דענקט איהר, אז א פראנצויזישער סאלדאט וועט זיך זיצען מיר נישט דיר נישט 13 טעג אין א טראנשעע? ניט אין 13 טעג ארום, נאר אין 13 שעה ארום וועט ער ארויסשפרינגען פון דער טראנשעע און זיך א וואַרף טהאן אויף א זיכערען טויט, איידער צו ליגען א בעגראבענער אין דר'ערד. ניין, ניין, דאס איז ניט פאר אונז.

דאס איז געווען די פיקס־אידעע פון אלע פראנצויזען, אנהויבענדיג פון גענעראל און ענדי־גענדיג מיט דעם סאלדאט. דאס איז געווען די איבערצייגונג פון מענער און פרויען, פון אלט און יונג. און איצט זעהען מיר, אז די פראנצויזי־שע נאציאן האט ניט דערשעצט איהר אייגענע קראפט, איהר אויסדויער. דאס, וואס מען האט עס פערזעהן און דערלאזען, אז די דייטשען זאלען פערכאפען א שטיק פראנצויזישע טעריטא־ריע, איז ניט געווען די שולד פון א גענעראל אדער פון גאנצען גענעראל־שטאב, דאס איז גע־וען אן אונפערמיידליכער רעזולטאט פון אן אינזשינירישען, פון א זעלבסט־היפנאז פון מיליא־נען און מיליאנען פראנצויזען, וועלכע זיינען גע־וען פעסט איבערצייגט, אז זיצען אין א טראנ־שעע איז אין ווידערשפרוך מיט דעם פראנצוי־זישען נאציאנאלען כאראקטער. אפילו דער גע־ניאלער זשארעס דערמאנט ניט א וואָרט וועגען טראנשעען דורך די אלע 685 זייטען פון זיין מערקווירדיגען בוך, „די נייע ארמעע", וואו ער האט אזוי פיעל פאראויסגעזעהען און כמעט פאראויסנעזאגט די שלאכט אויף דער מארנע.

די רעזערוויסטען אין דער איצטיגער מלחמה

און עס איז איצט שוין גאר קלאר, אז בלויז רעכענענדיג אויף אט דער זעלבסט־היפנאָז פון די פראנצויזען, האט דער דייטשער גענעראל־שטאב אויסגעארבייט זיין מלחמה־פלאן—דורכצוברייסען זיך דורכ'ן גרענעזן און זיך א לאז טהאן אויף פאריז. אין ער האט דערבי זעהר געוווי שטודירט דאס סיכטעם פון טראנשיעען־קאמפף, אויסנוצענדיג די נאנצע ערפאהרונג פון דעם ענגלישׂ־בורישען און רוסיש־יאפאנישען קריעג.

מען קען ניט לייקענען, אז דער דייטשער מלחמה־פלאן איז אויך געבויט נעווען אויף א שטיק אילוזיע, אויף זעלבסט־היפנאָז. אבער זייער אילוזיע האט די דייטשען א טובה געטהאן. זיי זיינען נעווען זיכער ביי זיך, אז זיי זיינען אן אויסערוועהלט פאלק, אז זיי וועלען איינס — צוויי אריבער די וואגעזען און די מארנע און די וווייקסעל אין לאמאנש, אז אט דער דערגרייכען זיי אי פאריז, אי ווארשוי און אפילו לאנדאן.

און אזוי ווי די בולגארען — די באלקאנישע פרייסען — אין 1912, האבען די דייטשען זיך אין 1914 א לאז געטהאן געגען א וועלט מיט שונאים, און פאר א זייטיגען מענשען האט עס געקענט אויסווייזען, אז זיי געהען אויף א זיכער דער מפלה.

איצט, ווי עס שיינט, זיינען שוין בוידע פעלקער אין גאנצען אויסגעהוילט פון זעלבסט־אייז־רוידעניש.

מיר זעהען ווי די פראנצויזען זיצען שוין אט דעם 12טען כאנאט הינטער טראנשעען, און ווי שווער דאס זאל זיי ניט אנקומען, וואר וועט זיך דערוועגען צו זאגען, אז אין אט דעם טראנשעען־קאמפף, צו וועלכען זיי האבען זיך ניט געגרייט און וואס איז אזוי ווידערליך זייער נאציאנאלען טעמפעראמענט, האבען זיי זיך ארויסגעוויעזען וועניגער אויסדויערליך, ווי זייערע נעגנער, די שווער־פעלגע דייטשען?

און נאך וואס: די און עהנליכע פאקטען האבען בעשטעטיגט דעם אלטען סאציאליסטישען שטאנדפונקט וועגען א בעוואפענטער נאציאן, און האבען בעוויזען ווי דורכאוים אונגערעכט עס זיינען נעווען יענע מיליטעריש־ספעציאליסטען, וועלכע האבען פערזיכערט, אז רעזערוויסטען, בעזונדערס יענע סאלדאטען, וועלכע האבען ניט דורכגעמאכט א פיעלקריגען קאזארמען־דיענסט, טויגען ניט אויף שלאכטפעלד. עס איז בעוואוסט, אז נאך אין פעברואר־מארץ, 1915, האט זשאפר ארויסגעלאזען א בעפעהל, עס זאל מעהר ניט זיין קיין איינטיילונג אויף רעזערוו און אקטיוו ארמעען, אויף רעזערוו און אקטיוו דיווייזיעס א. ז. ו. די דיווייזיעס און קארפוסען ווערען איצט נעצעהלט נאך די נומערן נאך. דער־מיט איז אפיציעל בעשטעטיגט נעווארען, אז רעזערוויסטען, קאנדוועהר, זיינען גלייך אין ווערטה צו די כאדאטען פון דער אקטיוור ארמעע, אז עס זיינען ניטא קיין ערגערע און בעסערע עלעמענטען אין דער ארמעע. נאך מעהר. אפילו די קאנסערוואטיוו פרעסע אנערקענט איצט, אז צו א פערטיידיגונגס־קריעג אונטער היינטיגע בעדינגונגען זיינען די רעזערוויסטען, די לאנדוועהר, אפט מעהר צוגעפאסט, ווי די יונגע סאלדאטען פון דער אקטיוור ארמעע. אויינער א גענעראל, וועלכער האט 45 טעג כסדר, אונטער דעם שרעק־ליכסטען פייער, פערטיידיגט א געפעהרליכען פונקט, האט צו א קארעספאנדענט פון „טאן" אזוי געזאגט:

„קיינער קען זיך ניט פערגלייכען מיט א סאל־דאט פון לאנדוועהר אין פערטיידיגען א טראנ־שעע".

די סאלדאטען פון לאנדוועהר זיינען פון די סאמע אלטע רעקרוטען, אין עלטער פון 35 ביז 49 יאהר. און זיי, וועלכע האבען זיך פריהער געארבעטענט פאר א נידעריגען סארט ארמעען־מא־טעריאל, שטעלט זיך ארויס, שטעהען ניט נידע־ריגער, נור פערקעהרט, נאך פיעל העכער — אין א פערטיידיגונגס־קריעג — פון די יונגע סאלדא־טען, וועלכע זיינען ערשט ארויס פון קאזארמע.

וואס קען זיין וועהרפולער ווי אט דער פאקט פאר אונז סאציאליסטען, וואס מיר זיינען פאר דער פערניכטונג פון די רעגולערע ארמעען און דער איינפיהרונג פון מיליץ?

די איצטיגע מלחמה האט בעוויזען, אז א נא־ציאן, וואס יאגט זיך ניט נאך ערבעדונגען, נוי־טיגט זיך ניט אין א רעגולערער ארמעע. א מי־ליץ, וועלכע ציצט די נרענעצען מיט דער הילף פון טראנשעען, איז אונבעוויעגבאר.

וועגן די פערניכטונג פון די רעגולערע ארמעען און די איינפיהרונג פון מיליץ וואלט געווען דער רעזולטאט פון דער שרעקליכער מלחמה, וואס האט שוין אבגעהאבט די בעדערע עטליכע מיי־ליאן מענשליכע לעבענס. וואלטען מיר געזאגט, אז ניט אומזיסט זיינען פערגאסען גלעוואדען און וועלען נאך פערגאסען וועדען די ימים פון בלוט; אז די פעלקער זיינען בעלוינט געווארען פאר די שוידערליכע קרבנות, וואס זיי האבען געבראכט. וואהרום אזוי לאנג ווי עס וועלען עקזיסטירען רע־גולערע ארמיעען, אזוי לאנג די נרויסמעכטע וועי־לען קענען דאלטען, א דאנק דעם ציווי־יעהריגען און דרייי־יעהריגען מיליטער־דיענסט, שטענדיג גרייט אין די קאזארמעס מיליאנען בעוואפענטע סאלדאטען, וועלען די פעלקער נאך אלץ ניט זיין בערזיכערט נעגען די רייזראלישע אייאנטורען פון זייערע רעגירונגען און דער בליטיגער גע־שפענסט פון א וועלט־קריעג וועט נאך אלץ שוועבען פאר זייערע אויגען.

לעזן קאברין:

ערב יאריד

(פון דער סעריע: „א ליטווישע שטעדטעל").

19.

יעדע ווייל בעווייזט זיך אין שטעדטעל א גייער פארשוין, א מאן, א פרוי, עלטערע, אינ־זרע, אין שבת׳דיגע מלבושים, און זיי אלע עלעפען עפעם, און זיי אלע קוקען אוים פערהא־ועם, און זיי אלע אייליען אין אין ריכטונג, אויפ׳ן מארק, ווי צו א מלחמה...

פלוצים בעווייזט זיך אויפ׳ן מארק א באנדע ציגיינער, ווי פון דר׳ערד ארויסגעוואקסען. די מענער אין בריוטע סאמעטענע הויזען מיט רוי־טע גארטלען, אין רויטע העמדער, בריוט־אק־סעדיגע, שטארקע, אהן היטלען, מיט געקרויז־טע שווארצע קעפ, דונקעלע שטעביגע אויגען, דונקעלע פנים׳ער, פעך־שווארצע בערד און גע־זונדע, וויסע צייהן. די פרויען, אויך דונקעלע, שווארץ־אויגיגע, אויך געזונדע און קרעפטיגע, מיט רויטע טיכער, פערבונדען מיט די עקען פון הינטען אויפ׳ן נאקען, און אין געל־פארביגע קלייד־לעך, פערלענט אויף א בעזונדערען שטיי־גער פון פארענט, און בארוועסע. זיי גענהען מיט ליארם, מיט מעכטיגע טריט, אזש א שטויב הויבט זיך פון אונטער זייערע פים, גע־הען און ווארפען מעכטיג מיט די הענד, ווער־פען בליקען אויף אלע זייטען און ריידען אין דער הויך אויף זייער שפראך. לויפען ארויס די קרעמער און די קרעמערקעס פון זייערע קרא־מען און בעגלייטען זיי מיט די אויגען, הערען אויף אויף א ווייל צו קלאפען און צו הא־מערען; די מענשען ארום די ליוועזנדענע בייד־לעך און טישלעך קוקען זיי אן. עס בעווייזען זיך קעפ אין די אפענע פענסטער פון די הייזער און קוקען אויף זיי. דערזעהט זיי א קינד פון וויטען, שטשירעט עם אוים אויף זיי צושרא־קענע אויגלעך און אנטלויפט אין הויז אריין. דערשמעקען זיי די הינט אינ׳ם שטעדטעל, הויבט זיך אן א האווקערייי. דערזעהט זיי א קריסט פונ׳ם שטעדטעל, דערמאנט ער זיך אן זיין פערד...

און שפעטער הויבען זיך אן צו ווייזען בוי־דען, בוידען און בוידען... זיי קומען פון די וויטערע שטעדט און שטעדטלעך, ציהען זיך פון אלע זייטען, איבער אלע וועגען איינע נאך די אנדערע... א קלינגען פון גלעקלעך, א רוישען פון רעדער, א קלאפען פון קאפיטעס, א זשוזשען פון בייטשען, א גערעדעריי פון מענשען און גאנצע זיילען שטויב...

די בוידען פערקירעוועט אויף די זעלבע הויפען, וואו זיי זיינען פאר א יאהרען געשטא־נען; די זעלביגע אלט־בעקאנטע בעל־הבית און בעל־הבית׳טע מיט דעם אייגענעם פריינדליכען שלום־עליכם, ווי פאר־א־יאהרען, נעהמען אויף די זעלביגע פאר־א־יאהריגע אורחים, העלפען שלעפען זייערע געפעק אין הויז אריין און בע־דיענען זיי מיט דער זעלביגער הכנעה ווי לעצ־טען יאהר.

און באלד זינגט דער זעלביגער אלטער סא־מאווער אויפ׳ן טיש און די זעלביגע אלטע פרא־גע, ווי פאר־א־יאהרען פרעגען דעמאלט די גוט־אויפגעלעגטע אורחים: „וואס מאכט מען?" און דעם זעלביגען אלטען ענטפערן ווי פאר־א־יאהרען ענטפערען דער בעל הבית און זיין ווייב: „עט, אט האנקען גאט!" און דעם זעל־ביגען קאמפלימענט ווי פאר־א־יאהרען הערט אויך דעמאלט די ערוואקסענע טאכטער פונ׳ם הויז: „קיין עין־הרע, אייער מיידעל איז עפעם גאר אן אנטיקעל!" און דער זעלביגער פער־שעמטער שמייכעל ווי פאר־א־יאהרען רויטעלט זיך דעמאלט אויף איהרע באקען. און אלע מאל גיפינט זיך צוויישען די אורחים אייגער אדער צווויי, וואס א שידוך אויספיהרען איז ביי זיי אויך א געשעפט, פערבינדט זיך טאקע באלד אויך א שמועס וועגען דעם דאזיגען ענין.

און פארנאכט, וועז די זון איז אונטערגע־גאנגען, איז שוין א טהייל הויפען אין שטעדטעל פול מיט פוהרען, א טהייל הייזער מיט אורחים. אפילו ביים מלוה אינ׳ם הויז געפינען זיך אויך א פאר אורחים, רייכערע סוחרים פון א גרויסער שטאדט. אפילו אין די בתי־מדרשים האבען זיך אויך אורחים בעזעצט, אידישע בעטלער, וואס זיינען פון ערגעץ געקומען צו־פוס, אום צו בעטלען אויפ׳ן יאריד.

און מען פאהרט נאך, און מען קומט... נאך בוידען, נאך בריזשקעס, נאך פוהרען, נאך רייי־טערס, מאהר געטומעל, מאהר שטויב...

צווישען די נייע אנגעפאהרענע פארשוינען אויף דער גאס וואהרפען זיך מאהר אין די אויגען די אידישע קצבים און די אידישע פערד־הענד־לער. אי די, אי יענע זיינען מיט געגאלטע נא־קענס און ט־אגען רויטע גארטלען. אי די, אי

יענע אונטערשיידען זיך פון דעם געוועהנליכען אידען מיט זייער גאנג און מאַניערען און מיט דעם גאנצען אויסדרוק אין פּנים. די אידישע קצבים האָבען אין זיך עטוואָס ווילדעס, קוקען מיט אויסגעפּוטשעטע אויגען, געהען מיט גע־פּילדער, ריידען מיט שטירדעם און אַלצדינג אין זיי שרייט, דאכט זיך: „היט זיך פּאַר מיר, אויב דאָס לעבען איז דיר טהייער!"... זיי האָ־בען, דאכט זיך, מעהר אין זיך פּונ׳ם ווילדען אָקס, ווי פון דעם געוועהנליכען דערשלאָגענעם אידען. אזוי אונטערשיידען זיך אויך די אידי־שע פערד־העגדלער פון דעם געוועהנליכען אי־דען מיט זייער אַרט רייַדען, גאנג און אויסדרוק פונ׳ם פּנים. זיי האָבען, דאכט זיך, מעהר אין זיך פון דעם ציגיינער ווי פון דעם געוועהנליכען אידען.

די נאכט איז צוגעפאלען. א העלע לבנה קוקט ארונטער אויפ׳ן וואלד און אויך דאָס שטעדטעל, און דער טומעל טראָגט זיך נאָך און וויעגט זיך נאָך אין דער העל־וויסער נאכט. פון אַלע זייטען געהען נאָך און לויפען מענשען, עלטערע, אינגערע, מענער, פרויען און קינדער, רייַדען און שרייען. אויפ׳ן מארק ווינקען היינט מעהר פייערלעך. אַרום די לייוועגדענע בייד־לעך בעווענען זיך מענשען מיט לאַנטערנעס...

בים׳לעכווייז פערשווינדען די מענשען פון דער גאס, ווי שאָטענס פערשווינדען זיי הינ־טער די טויערען פון די הייזער. דער טומעל ווערט שוואכער און שוואכער. אויפ׳ן מארק לעשען זיך אוים איינס נאָך אן׳אַנדערע די פייער־לעך. עס הערט זיך דאָס הייזעריג קלינגען פון שלעסער, דאָס קלאפען פון די קראָמען־טהירען. די מענשען מיט די לאַמטערנעס פערקריכען אונטער די בייד׳לעך. דאָרט צולעגען זיי זיך נעבען זייער סחורה, האָבען דאָרטען זייער נאכט־געלעגער.

אין די הייזער שלאָפען די אורחים. מאן און ווייב און קינדער האָבען פאר זיי די געלע־גערס אָפּגעטראָטען. דאָס ווייב האָט זיך צו־נעשפּארט אויף א בענקל מיט איהר מאנ׳ס אן אַלטען מלבוש צוקאָפּענס. זי שלאָפט אין איהרע קלייַדער מיט די שיך אויף די פים. אזוי אויך די ערוואקסענע טאכטער אויף א צווייטען בענקל. די קינדערלעך שלאָפען אויף דער פאָדלאָגע, וועלכע איז לכבוד די געסט בעשאָטען מיט געלען זאמד... דער מאן אליין האָט זיך צוגעשפּארט אויף א פּאַר שטוהלען נעבען פענ־סטער, שלאָפט אָבער ניט, הערט זיך צו, אויב א נייער אורח פאָהרט ניט...

אין דער בוד אויפ׳ן הויף כראָפּעט דער בעל־עגלה. אונטער׳ן וועטער־דאך שטעהען די פערד, קייען היי און פאַרשקען מיט די נאז־לעכער. אין פיר־הויז׳ן לייגט די ציגע און סא־פעט.

דאָס שטעדטעל שלאָפט. די לבנה האָט זיך אויפגעהויבען העכער איבער׳ן וואלד און בעשיט דאָס שטעדטעל מיט א זילבער־שטויב. ערגעץ טרילט די נאכטיגאל... און שפּעטער דערהערט זיך מיט א מאל וויעדער א רוישען פון רעדער און א קלאפען פון קאָפּיטעס איבער דעם שלאָ־פענדיגען שטעדטעל: נייַע אורחים פאָהרען... פון די הייזער בעווייזען זיך שטיל אויף די שפּיץ פינגער מענער, בעוועגען זיך ווי שאָטענס, קוקען אין די וויסע נאכט אריין, צו זעהן, ווער עס פאָהרט...

.20

און אויף מאָרגען, ערב יאריד, איז דער טומעל אין שטעדטעל נאָך גרעסער. גאנץ פריה האָט ער זיך אויפגעכאפט און זיך געמומען טרא־גען פון אַלע און אין אַלע זייטען. די בתי־מדרשים זיינען געפאקט. די שמשים לויפען אַרום צווישען די אָנגעקומענע געסט אין די בתי מדרשים מיט פרייַנדליכע מינעס און שטעקען זיי אָפּ א שלום עליכם. און יענע אורחים, פון וועלכע זיי ערוואַרטען א שהנערע נדבה, טרא־גען זיי אונטער א שמאק טאבאק פון זייער טאבאקערקע. מען כאפט אָפּ דעם דאונען, מען אייַלט זיך, קיין צייט נישטא. אויף די הויפען פון די בתים מדרשים שטעהען די אָנגעקומענע בעטלערס, מאנכע מיט לייוענטענע טאַרבעס און מיט שטעקענס, מענער, פרויען, עלטערע און גאנץ אַלטע, האַלטען אויסגעשטרעקט די הענד צו די פארבייגעהערס און בעטען נדבות. די חדר־אינגלעך זיינען היינט פריי, העלפען זיי די בעלי־עגלות פון די בוידעמ, פיהרען די פערד טרינקען צו די ברונימער, לויפען זיי אַרום אי־בער׳ן מארק צווישען די בייד׳לעך, צווישען די קראָמען, מיט צוהיצטע פּנים׳ער, הענגען זיי זיך אן פון הינטען אויף א וואגען, אויף א בוד און פאָהרען אונטער...

דער טומעל אינ׳ם שטעדטעל וואקסט און שטארקט זיך מיט יעדער מינוט, מיט יעדער רגע... נייַע בוידען קומען אן, נייַע ברידזשקעס, נייַע פוהרען, פערד־הענדלער מיט גאנצע טאבו־נעס פערד, פיה־הענדלער מיט גאנצע טשערע־דעס פיה, נייַע פוס־גאהער... מחנות־ווייז קומען זיי אן פון אַלע זייטען, פון אַלע וועגען מיט א קלאנג, הוזשעריי און רעווען, הויבען אַרום זיך וואלקענס וויסען שטויב, פאקען אן די הויפען, די הייזער און פערפלייצען דאָס שטעדטעל. דער מארק איז שוין שווארץ פון מענשען. די קראָמען, די בייד׳לעך און די טישלעך זעהען זיך ניט אַרויס פון אהינטער די קעפ און די אקסלען, וואָס בעווענען זיך אהער און אהין. בעהאלטען האָבען זיך די פויגעלעך אויפ׳ן בארג אין׳ם וואלד. פערשוואנדען זיינען די גענז און ענט־לאך און היהנער פונ׳ם מארק. צוגעבונדען שטעהען די ציגען אויף די הויפען. נאָר דאָ און דאָרט האווקעט א הונד אויף א קריסטליכען הויף. דורך די קוימענס פון די הייזער ציהט

זיך א רויך, ווי אין מיטען ווינטער. דאָרט ברענען די אויוועגס און מען קאָכט, און מען באקט פאר די גאסט. די בעלי־בתים פון די הייזער און זייערע קינדער שוויצען, האוון, ארבייטען היינט נאָך שווערער ווי נעכטען, בע־דיענעדיג די גאסט. דורך די אָפענע פענסטער טראָגט זיך א טומעל און א שטיקענדיגער גע־רוך אין דרויסען ארוים, א גאמישטער גערוך פון גאפּרעגעלטע פיש, פון נעבראָטענע פלייש, פון טאבאק־רויך, פון שנאפּס, פון ביער, פון קוואס און פון שוויים...

אין אין הויז זיצען ציגיינער מיט אידישע פערד־העגדלער, טרינקען און קלאפען זיך איבער די הענד. אין א צווייטען קריגען זיך אָרום אידישע קצבים, ליאָרמען און פילדערען, שיל־טען איינע די אַנדערע, און האלטען קוים איין די הענד נעבען זיך, ווילכע רייסען זיך נאָכ־אַנאנד אין פּראָוים, ווי צוריציטע הינד פון א קייט. אין דריטען זיצען זיך אידישע פלאקס־און־געטרייד־העגדלער, טרינקען טהעע, גלעטען זיך גלאָסען די בערד, ווישען זיך דעם שוויים מיט קאָלירטע טיכלעך, מיט די ארבעל, מיט די פּאָלעס, מיט די הויל פינף פינגער און ריידען צווישען זיך וועגען מסחר. און דאָרט שטעהט א אידישע מיידעל איינגעבויגען פאר אן אלטע ציגיינערין, ווילכע קוקט אויף איהר האנד. און דאָס מיידעל'ס פנים פלאמט ווי פייער. און איהר יונגער בוזים בעווענט זיך הויך, בעת זי הערט פון דער ציגיינערין, וואָס פאר א גליק־ליכען זיווג זי וועט האָבען... און דאָרט האָט מען אין מיטען געפילדער אָנגעזאָגט דער עלט־סטער טאָכטער, אז א חתן דאָרף זי קומען זעהן. איז זי צומישט געווארען, און די ארבייט איז ביי איהר פערגליווערט געווארען אין די הענד. האָט דער טאָטע ביי איהר ארויסגעכאפּט די ארבייט פון די הענד און די מאָמע האָט זיך נעגומען ארומקוקען, וואו איהר טאָכטער זאָל זיך איבערטהאָן אין די שבת'דיגע מלבושים. דאָס הויז איז פערנומען מיט מענשען, הייסט זי דער מאָכטער אריינגעהן אין קלייטעל, וואו מען האלט די פסח'דיגע כלים, און דאָרט זיך איבערטהאָן. כאפּט די טאָכטער איהרע שבת־דיגע בגדים פון דעם אלמער א־וים און לויפט אין קלייטעל, ווי א פערטשאדעטע. און דער מאָמע'ס אויגען בעגליטען זי פערזאָרגט, און דער מאָמע'ס הארץ צאפּעלט זיך: „גאָטענו, אפשר אין א מזל'דיגער שעה!...“

זי וואָלט אויף וועלען געהן אין קלייטעל אריין העלפען איהר טאָכטער זיך אָנטהאָן, כדי זי זאָל לייטיש אויסזעהן, בעת דער חתן וועט זי קומען אָנקוקען... אָבער פון אלע זייטען פאָ־דערט מען עפעם: שנאפּס, ביער, טהעע, עסען... שרייט איהר פערהאוועטער מאן: וואָס האָט זי זיך דאָרט אוועקגעשטעלט? רופען זי איהרע פערשוויצטע קינדער, וואָס בעדיענען די גאסט: מאמע, אהערצו! מאמע, אהערצו! פערגעסט זי דעמאָלס אָן אלצדינג. וואָרפט זיך מיט אימפּעט צו די קינדער, צום מאן, העלפט זיי דערלאנגען צו די גאסט, טהוט זיך א כאפּ מיט א ווילקע צום אויוון, וואו עפעס סמאליעט זיך, דער־ווייל קומען אן נייע אורחים, לויפט זי זיי אנטקעגען מיט איהר מאן צוואמען און זוכט צו שמייכלען צו זיי פריינדלעך און שמייכעלט אזוי מיער...

מאנכע פון די דאָזיגע אידישע פרויען האל־טען זיך קוים אויף די פיס פאר מיעדקייט; פון אונטער איהר ווייסען טיכעל האָט זיך ארוים־גערדהט א לאָק האָר, וואָס בעווענגט זיך אין א שלענגעלע אויף איהר צוהיצטער באק; די קאָפּטע איז צושפּילייעט און דאָס קלייד איז אויף האלב־פערדרהט, מיט'ן פאָרענט אויף הינטען; אָבער ווער האָט עס צייט אָצינד אומצוקוקען זיך אויף זיך; ווער האָט עס צייט אָצינד צו פיהלען זיך מיער אינ'ם שטערטעל!...

עס ווערט שפּעטלעך. ניט לאנג פערבליבען צו זונען־אונטערגאנג. לכבוד דעם יאריד גרייט מען זיך אין דעם קאָסטיאל צו א גאָטעס־דינסט. די שוואַרצע טהירען זיינען שוין אָפען. אין דרויסען שטעהט דער קסיאָנדז טיעף־שוואַרץ געקלייידעט, מיט זיין ווייסען קאָפּ און יונגען פנים, און קוקט מיט א ווייבען שמיי־כעל אויף די שטראָמען מענשען און פוהרען, וואָס טראָגען זיך איבער'ן שטעדטעל.

איצט בעווייזען זיך פויערים, פויערטעס און זייערע ערוואקסענע קינדער. פון אלע זייטען קומען זיי אן אויף פוהרען און צו־פוס. די פויערים, מאנכע אין גרויע, וואלענע, קורצע און בריטע קאפּטאנעס מיט רויטע און בלויע גאָרט־לען, און מאנכע אין לאנגע, לייוועגטענע, איבער לייוועגטענע תחתונים. מאנכע אין שוערע, פערשטויבטע שטיוועל, מאנכע אין ליאפּטעס און מאנכע באָרווסענע. די פויערטעס מיט ווייי־סע טיכלעך אויפ'ן קאָפּ און ווייסע קאָפּטעס מיט בריטע, געבלומטע ארבעל און בוזימער און אין פערשיעדענע געבלומטע לייוועגדעטע קלייד־לעך. און זיי אלע פיהרען און טראָגען מיט זיך עפעס צום יאריד. דא פיהרט א פויער א בהמה אויף א שטריקעל און א פויערטע טרייבט זי אונטער מיט א ריטעל. און דאָרט פיהרט א פויער אין זיין ווענעל א געבונדענעס קאלב און שעפּס. די שעפּס לויגט זיך רוהיג אויפ'ן בויך, דעם קאָפּ אויסגעדרהט צום רוקען, און קוקט זיך תם'ע־ווא־טע ארום זיך. דאָס קעלבעל אָבער רייסט זיך, וואָרפט זיך ארום אינ'ם וואָגען זוכט ארויסצופּלאָנטערען זיינע פיס פונ'ם שטריק. שרייט און פון זיין מויל שלאָגט א וואָסער־שוים... און דאָרט האָט זיך א בהמה אין מיטען דרינען פער'עקשנ'ט און ווייל ניט מאָכען איין טראָט וויייטער. שלעפּט זי דער פויער אויפ'ן שטריקעל און זידעלט זי. עס העלפט ניט. שמייסט זי די פויערטע מיט'ן ריטעל — זי זעהט ניט. טהוט זי א כאפּ אן דער פויער

ביים עק אהינטען און הויבט אָן איהם צו דרע־
הען מיט רציחה, דעמאָלט געהט זי צוועק טאַנ־
צענדיג... עם געהען פּויערטעם מיט עופות אין
די הענד. עם טראָגען פּויערטעם קערבלעך
פערדעקטע מיט הייי, מאָטקעם פּאָרים און וואָל,
שטיקער לייוועט... ער פאָהרען פּויערים מיט
גענג אויף די וועגען, מיט ענטלעך, מיט היהנער
אין קאָרבען. עם פיהרען פּויערים פלאָקס און
פאָקעלײַ. עם פיהרען פּויערים זוימען, קאָרן
און האָבער אין זעק. עם פיהרען פּויערים פּור־
טער און האָניג אין היילצערנע כלים. עם לויפען
די קרעמער און קרעמערקעם זיי אנטקעגען און
שרייען: „זדאָרוע! זדאָרוע!“ און שלעפען זיי
צו זיך אויף די געפאָקטע הויפען, אין די גע־
פאָקטע הייזער אַרײַן, שלעפען און שלאָגען זיך
פאַר זיי, א קרעמער מיט א קרעמער, א קרע־
מערקע מיט א קרעמערקע, כאפען אָן דעם פּויער
ביים אקסל, דעם פערד ביים צוים, שפּאַנען
זיך אלײן איין אין וואָגען און שלעפען, און
שרייען, און סאָפען...

דאָס שטעדטעל איז פערהאוועט. דאָס
שטעדטעל הילכט מיט הונדערטער פערשיעדענע
קולות. עם שרייען די הייזער דורך די אָפענע
פענסטער און טהירען מיט מענשלעכע קולות.
עם לייאַרימען די הויפען מיט א וויילדען הער־
זשען און רעווען פון פערד און בהמות. עם
שרייט דער מארק. עם קרעכצט די ערד אונ־
טער דעם טופען און רוישען פון הונדערטע פּיס,
קאָפּיטעם און רעדער. עם פּילדערט איבער די
דעכער. עם הילכט אויפ'ן גרינעם בארג הויך
איבער די בוימער פונ'ם וואלד. עם הילכט
אויפ'ן צוויטען גרינעם בארג הויך איבער די
מצבות און מאָנומענטען פון פּוילישען בית־
עולם. עם הילכט הויך איבער דעם שווארצען
קאָסטיאָל. עם הילכט ווייט־ווייט אונטער דעם
שהנעם בלויען הימעל...

יחזקאל רַאבינאָוויטש:

דער קאָראן, די טערקישע פרוי און איהר ערוואַכונג

ס קומט אָפט אויס צו הערען
אזוינע משונה'דיגע מיינונ־
גען איבער'ן לעבען פונ'ם
טערקישען פאָלק, אזוי ווי
טערקיי וואָלט ווירקליך גע־
לעגען ערגעץ ווייט, ווייט
הינטער די הרי־חושך.

דער פאקט, וואָס די טערקען קענען לויט
זייער רעליגיע האָבען אייניגע פרויען, און וואָס
די טערקישע פרוי לעבט זעהר אָבגעזונדערט,
האָט געבראכט דערצו, אז פערשיעדענע שריי־
בער זאָלען זיך אָנדערצעהלען וועגען לעבען דעם ניט־
געשטויגענע, ניט־געפּלויענע מעשיות. און אָט
אזוי ווערט אן ערנסטע פראגע פערוואנדעלט
אין א סענזאציאָנעלען שונד־ראָמאן.

מיר וועלן דאָ פּרואווען געבען דעם לעזער
אן אמת'ן בעגריף וועגען לעבען און ערוואַכען
פון דער טערקישער פרוי.

* * *

וועז מען נעהמט רעדען פון דער טערקישער
פרוי, שוויימט דעם לעזער תיכף ארויף אויפ'ן
זינען דאָס וואָרט „האָרעם“. פאר זיינע אויגען
מאָלען זיך אייזערנע גראטקעם, בייזע בליקען
און צונויפגעראָלטע פויסטען פונ'ם טערקישען
מאן, דעם טיראן. דורכ'ן נעדאנק לויפט איהם
דורך: „אבדול־האמיד מיט זיינע הונדערטע
וויבער“, ער גיט א זיפץ, א שאקעל מיט'ן קאָפּ:
„אָרימע, טערקישע פרוי!“

אמת, מקנא זיין דער טערקישער פרוי איז
ניטא וואָס. אפילו איצט, נאָכדעם ווי די
פרויען־בעוועגונג אין טערקיי האָט שוין אָבגע־
האָלטען אייניגע נצחונות, זיינען די בעדינגונ־
גען, אונטער וועלכע די טערקישע פרוי לעבט,
וויייס, ווייט ניט דיזעלבע ווי פון דער אירא־
פּאישער אָדער אמעריקאָנישער פרוי. פון
דעסטוועגען זיינען די פּאָרשטעלונגען, וואָס אונ־
זער עולם האָט וועגען דעם לעבען פון דער
טערקישער פרוי, אבסאָלוט פאלש, די גרויל־
וואָס ער מאָהלט זיך דערבי, זיינען פאנטאס־
טיש־איבערטריבען.

אָט נעהמט למשל דעם „האָרעם“. טערקען,
וואָס האָבען פיעלע ווייבער, וועט איהר איצט
אויף די פינגער איבערצעהלען, יעדער טערק
אָבער האָט אונבעדינגט א האָרעם. און עס איז
זעהר פּשוט: שווער צו געפינען א מעהר אונ־
שולדיג וואָרט, ווי דאָס וואָרט „האָרעם“. האָ־
רעם — בעדייטעט אויף טערקיש — פרויען־
אָבטהיילונג. יעדעם טערקישע הויז ווערט אייני־
געטהיילט אין צוויי טהיילען, מיט צוויי בע־
זונדערע — פאר פרעמדע — אריינגאנגען. די
אָבטהיילונג, וואו די מענער געפינען זיך, הייסט
„סאָלאמליק“, און די אָבטהיילונג, וואו די
פרויען פון דער משפּחה געפינען זיך, הייסט
„האָרעמליק“. מיר זעהען, אלזא, אז פיעל־
וויבערויי האָט מיט'ן „האָרעם“ גאָרנישט וואָס
צו טהאָן.

אנדערע וויעדער האָבען טענות צו מחמד'ען.
זיין קאָראן האָט דאָס ערלויבט די טערקען צו
האָבען פיעל וויבער. יא, א סך מענשען דענ־
קען זאָגאר, אז יעדער טערק מוז האָבען אייניגע

ווייבער, אז דאָס איז א „מצות עשה" פון׳ם קאָראָן...

אויך דאָס איז ניט געשטויגען און ניט גע־פֿלויגען. מחמד פֿלעגט קעמפֿען געגען דיעזען מנהג, און די ערלויבניש פון׳ם קאָראָן, אז יע־דער טערק מעג האָבען פיער ווייבער איז ניט א בעפעהל, נאָר א בעגרענצונג...

אָט וואָס דער קאָראָן זאָגט וועגען דעם: „יעדער גאָטס־פֿורכטיגער מוסלמאנער, וואָס ווייל געפינען חן אין די אויגען פון אללאה׳ן, דארף נעהמען נאָר איין ווייב, דער אָבער, וואָס קען בייַ זיך דאָס ניט פֿועל׳ען, קען נעהמען ביז פיער ווייבער".

דאָס, וואָס מחמד אליין, פֿונקט ווי אלע קאליפען, האָט געהאט פיעלע ווייבער, געהט נאטירלעך אין חשבון ניט אריין, דען זיי, די קאליפען, פערטרעטען גאָט׳ס שאטען אויף דער ערד, און זינדיגע מענשען טארען אויף זיי קיין קשיות ניט פרעגען...

די בעציהונג פון׳ם קאָראָן צו דער פרוי איז א ווידערשפֿרעכיגע: אָט טרעפט איהר א שטעלע, וואו עס ווערט געהרעדט, אז עס שאדט ניט אונטערצוקלאפען אן אשה רעה... אָבער איהר בעגעגענט פיעל מהרערע שטעלען וואו עס ווערט בעפוילען דעם מאן, מיט זיין ווייב גוט צו בענעהמען זיך, קיין אונטערשיעד צו מאכען צווישען איהר און זיך. מעהר ווי איין פרוי קאן ער נעהמען נור דאמאלס, ווען ער בעווייזט, אז ער וועט זיי קענען ערנעהרען. זיין ערשטע פרוי קאן איהם שטעלען די בע־דינגונג, ער זאל קיינע אנדערע מעהר נעהמען.

א מערקווירדיגע פֿריווילעגיע פאר דער־פרוי געפינען מיר אין יענער שטעלע פון׳ם קאָראָן, וואו עס ווערט דעם מאן פערזאגט: אויב געהענדיג אין גאם מיט זיין פרוי, וועט זי איהם אראבלאזען א פאטש, מוז ער עס איהר פערשווייגען, און ניט פרובען אפילו זי צוריקצושלאגען. דאָס איז, א פנים, א רפואה צו דער מכה, אויב דער מאן בענוצט זיך צו פיעל מיט זיינע פֿריווילעגיעס אין דער היים...

די פיעל־ווייבעריי איז פערבונדען ניט מיט „האַרעמליק" נאָר מיט „אודאליק". אודא, הייסט אויף טערקיש א צימער, „אודאליק" וואלט איך פערטייטשט א מין בארדער־סיסטעם. ביי די רייכע פאשאס האָבען אין אייניגע צימער געווואוינט באָרדערקעס. דאָס זיינען געווען שענע קאווקאזער טשערקעסינס, וועלכע ער האָט פאר געלד געקויפט. אפיציעל האָט ער (דער פאשא) געהאט נור איין פרוי, נור פאקטיש איז ער אויך געווען נאָהענט מיט זיינע באָרדערקעס; האָט ער אָבער פון איינער בעקומען א קינד, איז זי אפיציעל געווארען זיין פרוי. און זעהר ריכטיג האָט ערגעץ אימיצער בעמערקט: אז די טערקישע פאליגאמיע פער־זיכערט דער ניט געזעצליכער פרוי געוויסע רעכ־טע, דאמאלס וועז די אירראפֿאישע פאליגא־מיע מאכט אונגליקליך און שוצלאז אלע יענע פרויען און קינדער, וואָס זיינען ניט בעהרט מיט דעם טיטעל געזעצליכע.

אזוי ווי די געבורט פון א קינד קאן אוועק־שטעלען די געקויפטע באָרדערקע גליידְ מיט דער בעל־הבית׳טע, פלעגט איהר גרעסטער וואונש זיין צו האָבען א קינד און אלע מיטעל פלעגען דערצו אנגעוואנדעט ווערען, צווישען אנדערעס: אבשפרעכענישען, קמעות, קרייטצעצער א. א. וו. די אפיציעלע בעל־הבית׳טע, פערקעהרט, וועג־דעט אן אלע מיטלען, קינדער ניט צו האָבען, תמיד צו בליבען יונג און שהן, כדי דעם בעל־בית צו געפעלען.

ווי געזאגט, איז די פיעל־ווייבעריי אין טער־קיי כמעט ווי פערשוואונדען, איהר קענט זי נור נאך טרעפען ערגעץ אין א פערוואָרפען ווינקעל אין ארבייען, אדער ביי די גאָר רייכע פאשאס. די אורזאכע דערפון איז א פשוט׳ע: די צייטען זיינען שלעכטע, און אזא לוקסוס קען מען זיך נאָר פערגינען אין די הויכע פענסטער. וואָס אָנבעלאנגט וועדער דאָס קויפען פון פרויען־קנעכט, איז עס פון׳ם נייעם רעזשים שטרענג פערבאָטען.

* * *

זייענדיג א פראָדוקט פון ניעדריגער קולטור, האָט אָבער דער הארעם פיעל בייגעטראָגען, אז בייַם טערקישען פאָלק, זאל זיך ענטוויקלען א טיעפע אהרפורכט פאר דער פרוי. די פרוי אלס פרוי איז אונבעריהרליך. דער הארעם איז ניט נור דער פלאץ, וואו דאָס ווייב ווערט בעהאל־טען פון א פרעמדענ׳ס אויג: ער איז אויך יענער הייליגער, אבגעשלאָסענער פאמיליען־ווינקעל, וואָס זיין שוועל טאר קיינער ניט אריי־בערטרעטען. ער דערמאנט די געבעט׳ס־הייזער פון׳ם מיטעלאלטער, פון וואנען מען האָט ניט געטאָרט דעם אנטלאפענעם ארויסנעהמען, ווען ער איז אפילו א מערדער געווען. אין דער פאָר־בעריטונג פון דער יונג־טערקישער רעוואלוציע האָט די פרוי געשפיעלט ניט קיין קלייַנע ראלע, דען מענען עס אויך אבדול־האמיד׳ס שפיאנען זיין, אין הארעם אריין טאר מען ניט אריינקו־קען...

די טערקישע פרינצעסין חיריע־בן־אהוד דערצעהלט אין איהר בראשור: „דיע טירקישע פראָו אונד דער הארעם" צווי אינטערעסאנטע עפיזאדען, וואָס כאראקטעריזירען בולט די טראדיציעס אין דיזער פראגע. דער סולטאן מעג נעהמען מעהר פון פיער ווייבער, אָבער אויך ער מוז זיך פיהרען לויט איינעם פון די פאל־גענדע צווי אופנים: אדער אפיציעל חתונה האָבען (אויב די פרוי, וועלכע געפעלט איהם, בעשטעהט דארויף) אדער קויפען שקלאפינען (אודאליק). פשוט אָבער צושטעהן צו א פרעמ־דער פרוי איז פון׳ם קאָראָן שטרענג פערבאָ־

טען — אפילו פאר דעם סולטאן. נו, האָט זיך אבדול־חאמיד'ן איינמאָל פערגליסט אָנציהוי־בען קאָקאָטירען מיט א שהנער טשערקעסען, וועלכע איז געקומען צו גאסט אין הארעם. אז ער האָט געזהען, ווי קאָלט זי פערהאָלט זיך צו איהם, האָט ער זי איינמאָל געפרעגט, פארוואָס זי שענקט איהם אזוי וועניג אויפמערקזאמקייט. „וויל איך ליעב ניט קיין מענער מיט בערד" איז געווען די תשובה. און אבדול־חאמיד, דער משוגענער טיראן, וועלכען עס איז זהער לייכט געווען אומצוברענגען פיעלע טויזענדער מענ־שען, איז געווען אָהנמעכטיג געגען דער יונגער פרוי, און האָט געמוזט דעם אינצידענט אראָפ־שלינגען. שפעטער אָבער האָט ער פון איהר פארט נקמה גענומען; ווי נור ער איז געווָאָר געווָארען, אז די יונגע טשערקעסין האָט חתונה געהאט פאר איינעם א באאמטען, האָט ער באלד ארויסגענעבען א בעפעהל, אז אלע אָנגעשטעל־טע פונ'ם דעפארטמענט, וואו יענער באאמטער האָט געדיענט, זאלען זיך אָנהויבען פערלאָזען די בערד...

א צוויי־טען מאָל איז אין קייזערליכען הא־רעם פערפאָהרען די שוועסטער פון שמסעדין־בעי. דער לעצטער איז געווען איינער פון די הויך־סעקרעטערים, און געשטאמט האָט ער פון א זהר איינפלוסרייכער פאמיליע. אזוי ווי די שוועסטער זיינע איז געווען אן אויסערגע־ווהנליכע שהנהייט, האָט עס אבדול חאמיד'ן ניט גלאָזט רוהען: ער האָט אָנגעהויבען צו־שטעהן צו דעם מייזעל. די לעצטע האָט זיך געקלאָגט פאר איהר ברודער. שמעסעדין־בעי, נאכדעם ווי ער האָט אָבגעהאלטען א בעראטונג מיט גאזי אָסמאן פאשא — דעם העלד פון פלעווגא — האָט ער זיך אוועקגעזעצט און אָנ־געשריעבען אבדול־חאמיד'ן פאָלגענדען בריי־וועל: איך ערלויב מיר צו בעמערקען דיין הוי־כער מאיעסטעט, אז מיין שוועסטער איז א פרייע פרוי, און פערטראָגט ניט, מען זאָל זיך מיט איהר בענעהמען, ווי מיט א שקלאָפין. אויב זי געפעלט דיין מאיעסטעט, איז לויט די געבאָטען פונ'ם קאָראן פארהאן נאָר איין וועג: דו זאָלסט מיט איהר חתונה האָבען, אויב זי זאָל בעשטעהן דאָרויף. איך וועלדע מיך צו דיין הויכהייט דעם קאליף, וועמעס פליכט עס איז אָבצוהיטען די געבאָטען פון אונזער רע־ליגיע, צו נעהמען אונטער דיין שוין די שוואכע און אָבהיטען די עהרע פון אונזערע וויבער, שוועסטער און טעכטער.“

אמת, שעמסעדין־ביי האָט פאר דעם בריי־וועל בעקומען דאָם פערגעניגען צו שמאכטען אייניגע יאָהר אין געפענגנים. דאָם יונגע מיי־דעל אָבער האָט אבדול־חאמיד געמוזט אָבלאָזען און אהיים שיקען, און כדי איין מאָל פאר אלע מאָל ארויסשלאָגען זי פון זיין קאָפ, האָט מען איהר חתונה געמאכט, וואָרים מען עס אויך א סולטאן זיין, פאר דער עהרע פון א פרוי מוז ער זיך בויגען.

* * *

איהר וועט אָנטרעפען אויף זעהר אינטע־לִיגענטע טערקען, וואָס רעדען מיט גרויס בע־גייסטערונג פון דעם טערקישען פאמיליען־לע־בען. זיי זיינען מודה, אז מען מוז די פרוי עמאנסיפירען, דעם הארעם דארף מען רעפאָר־מירען, דאָך הערען זיי ניט אויף ריהמען דעם טערקישען ארט לעבען און חתונה האָבען. אין אייראָפּא טענה'ן זיי, האלט מען זיך אין אייך שפיעלען אין ליעבע, און אז עס קומט צו דער חתונה, איז די ליעבע שוין אין גאנצען אויסגע־וועבט, ביי די טערקען, דאגענגען, הויבט מען אן צו ליעבען ערשט נאָך דער חתונה.

איינער פון די בעסטע טערקישע בעלעטרים־טען אחמעד־איקמעט, שטעלט זיך אָב אין איי־נער פון זיינע ערצהלונג אויף אזא טהעמא. ער מאָלט די ביטערע ענטווישונג פון א יונגען־מאן, וועלן אין טאָג פון זיין חתונה ענטדעקט ער, אז זיין כלה איז א געשטופּעלטע. ער בע־שלוסט, באלד נאָך דער חתונה זי צו גט'ען. וועלן ער איבערצייגט זיך אָבער, אז אונטער דעם געשטופּעלטען קערפער קלאפט אן עדעל האָרץ, הויבט ער זי ערשט רעכט אן צו ליעבען.

* * *

אין דער אונטערדריקונג פון דער טערקישער פרוי, איז דער קאָראן פיעל וועניגער שולדיג ווי די היטער פון קאָראן: די גייסטליכע.

דער קאָראן ערלויבט ניט דער טערקישער פרוי, געפינען זיך צוזאמען מיט פרעמדע מע־נער, און אויך ניט מיט די אייגענע (דעם מאן און איהרע נאָהענסטע קרובים) אין צייט פון עסען און דאוונען. וועגען פערדעקען אָבער דאָס פנים איז דאָרט קיין וואָרט ניט דערמאָנט. אין געגענטהייל. אין קאָראן שטעהט בפירוש, אז די פרוי דארף זיך פערדעקען איהר גאנצען קערפער, מיט אויסנאהמע פונ'ם פנים, די הענד און די פיס. פאר דעם האָבען שוין אָבער די „אולעמאס" (גייסטליכע) געזאָרגט. זיי האָבען שוין אויסגעראצט די נויטיגע פסוקים, און דער מנהג פון פערדעקען זיך דאָס פנים איז אזוי שטארק אייניגעפרעסט געוואָרען, אז א מיידעל פון א יאָהר דרייצעהן וואָרט שוין מיט אונגעדולד, מען זאָל זי פערדעקען: א סמן, אז זי איז שוין א גרויסע...

די מצוה פון פערדעקען זיך דאָס פנים איז די גייסטליכע געלונגען דורכצופיהרען נאָר ביי דער שטאָדטיישער בעפעלקערונג. אין דארף שטעהט די פויערטע אויפ'ן פעלד אן אויפגע־דעקטע און העלפט דעם מאן אין זיין ארבייט.

* * *

גט'ען זיך איז לויט'ן קאָראן אויך ניט שווער. עס וועלט אָבער פאקטיש תמיד שוועי־

רער געמאכט, ווייל די געזעץ־אבהיטער זיינען געווען־נלייך געגען דער פרוי.

אין די אלטע צייטען פלעגט עס אבהענגיג זיין פון צוויי ליימענע קריגלעך, איינער מיט וואסער, דער צווייטער א פוסטער. מען פלעגט זיי אוועקשטעלען און דער מאן האט געדארפט טרעפען. האט ער געטראפען אויפ'ן פולען קרוג, האבען אלע גט־טענות פון דער פרוי ניט געקענט מעהר העלפען.

די לעצטע צייטען קומט שוין דיעזער פראצעס פיעל ליכטער אן. אויב די חתונה איז געווען מיט א תנאי, ער זאל מעהר קיין וויי־בער ניט נעהמען, און ער האלט דעם תנאי ניט אוים. אויב זי בעווייזט, אז ער ליידעט פון בעשטימטע קראנקהייטען, אויב ער פאהרט אב אויף א צייט פון דריי יאהר — אט אין די אויסגערעכענטע פעלע מאכט דער גייסטליכער קיינע שוויריגקייטען און זי בעקומט באלד דעם גט.

דער מאן וויעדער קען גט'ען זיין פרוי, וען ער וויל; ער מוז אבער, ערשטענס, ארויס־צאהלען איהר די נאך ביי די תנאים פעסט־געשטעלטע סומע, און, צווייטענס, נאכ'ן גט'ען זיך קאן זי ביי איהם אין הויז נאך לעבען אויף ניגע מאנאטען. און עס טרעפט טאקע געווענהנלייך, אז אין די אייניגע מאנאטען בעט מען זיך נאנץ פיין איבער און מען האט וויעדער חתונה... גט'ען, בכלל, זיינען אין טערקיי א זעלטענערע ערשיינונג ווי אין דער קריסטליכער וועלט.

וועהרט דער מאן אונטרויי, הויבט ער זיך אן מיט איהר גראב צו בענעהמען — איז כאטש עס שטעהט פאר איהר אפען דער וועג פון גט'ן זיך, שלינגט זי עס געווענהנלייך ארונטער — אויס מורא פאר ליטישע געלעכטער. איהרע צרות בעמיהט זי זיך מיט'ן רויך פון ציגארען צו פערטרייבען. דאס גראבע בענעהמען זיך פונ'ם מאן דיענט אויך זיהר אפט פאר אן אור־זאכע צו פראסטיטוציע. יא, ווי שטרענג פער־באטען, און פערבונדען מיט גרויסער ריזיקע די פראסטיטוציע איז ניט, עקזיסטריט זי דאך הינ־טער דער פערשלאסענער האדעם־טיר, אוז ניט איין טראגעדיע שפיעלט זיך אב צווישען די שטומע וועגע פון די האדעם'ס.

פרויען פון דער העכערער געזעלשאפט, פלע־גען אפט שוין געפינען מיטלען וויי אזוי זיך אב־צורעכענען מיט זייערע אונטרייע מענער: אין־ער צייט פון אברול־האמיד'ן איז געווען ג־וג, א קליין מסירה'לע אנצושרייבען, אז זיי זיינען בונטאוושטשיקעס... לויט די אויבען־ערמאנטע פרינצעסין חיריע־בן־אהוד דער־צעהלט, האבען, א דאנק אזוינע מסירה'לעך פון זייערע אייגענע וויבער, אברול־חאמיד'ס צוויי ליב־דאקטוירים: מאווראיעני־פאשא און עמין־פאשא זייערע לעבענס פערלאהרן.

ווי זעהר אבגעזונדערט און איינגעשלאסען די טערקישע פרוי לעבט ניט, איז אבער דאך א גרויסער טעות צו מיינען, אז זי איז גאנץ אונטערוואהרפען דעם מאן, אז ער טהוט מיט איהר וואס ער וויל, אז זי איז ווי א געפאנגענע אין די הענד פון א טיראן. עס וועט פיעל ריכטיגער זיין, וען מ'וועט זאגען, אז בכלל פלעגט דאס לעבען אין הארעם רוהיג, פריעד־ליך און זאנאר גליקליך (אויסגענומען די הא־רעמס, וואו עס איז דא אן אודאליק, געקויפטע שקלאפינען).

ניט האבענדיג קיין מענער־געזעלשאפט, זוכען די טערקישע פרויען זייער צייט דורך פערשיעדענע פערווייכונגען זיך אנגענעהם צו מאכען. זינגען, טאנצען און שפיעלען פער־נעהמען דערביי א זעהר וויכטיגען ארט. צו־נויפקומען זיך צוזאמען, אוועקזעצען זיך, אוו איינע זאל אויפ'ן קול פארלעזען א פראנצוי־זישען ראמאן, וועהרט פעררעכענט אלס א הע־כערער צייט־פערטרייב. איבערהויפט האט דער פראנצויזישער ראמאן גענהאט א גרויסע קולטורעלע ווירקונג אויף דער טערקישער פרוי.

א זעהר וויכטיגע רולע אין לעבען פון דער טערקישער פרוי שפיעלט — דאס באד.

געהן אין באד ארויין, איז ביי א טערק א נאנצער עסק, א וויכטיגע אראייגנים. מיר איז אויסגעקומען צו וואוינען א שטיק צייט אין ברוסא צוזאמען מיט טערקען. וועהרט מען פלעגט אין אוועגד בעשליעסען, אין דער פריה אין באד אריין צו גענהן, האט מען א גאנצע נאכט דער־פון גענהאלטען אין איין רעדען.

איינס פון די שענסטע בילדער איז צו זענהן דעם טערק נאכ'ן באדען זיך: אויפגעווי־קעלט אין ליילעכער, פערדעקט מיט פארביגע האנדטיכער, דערמאנט ער שטארק א בעדוא־נער פון די וויטע אראבישע וויסטעס. ער זיצט זיך אזוי א פערטראכטער, די פיס פער־לענט, זופט דעם קאפע און זיינע נעדאנקען שוועבען ערנסט וויט, וויט אין אלאה'ס וועל־טען. ביי דער פרוי שיפעלט דאס באד א נאך פיעל וויכטיגערע רולע, וויי ביים מאן: נאנצע שעה'ן פערברענגט מען דארט, אלע ניין מאל רייד שיט מען דארט ארויס. דארט וויזיט מען זיך די קליידער, דארט רעדט מען זיך דורך וועגען חתנים. דארט הערט מען די פער־שיעדענע נייעס, און מען איז זיך מכבד מיט א ביסעל רכילות; פון באד קומען אלע פליאט־קעס, אין באד וועהרען אריבערגעטראגען אלע אינטריגעס. זעהר אפט שפיעלט מוזיק ביים באדען זיך. מיט איין וואהרט, דאס באד איז דער קלוב פון דער טערקישער פרוי.

* * *

אויסנעבראכען האט די רעוואלוציע, פראק־קלאמירט האט מען א קאנסטיטוציאנעלען רע־זשים, און די טערקישע פרוי האט בעקומען א

מעגליכקייט צו עפענען ווירקליכע קלובען, צו ארגאניזירען זיך אין פראיינען, און זי האט די מעגליכקייט אויסגענוצט. די פראיינען טראגען אם מעהרסטען א פילאנטראפישען און קולטורעלען כאראקטער (צו עפענען און אונטערשטיצען שולען), אבער די קליינע גרופע פון טערקישע פרויען, וואס ארבייטען פאר דער בעפרייאונג פון זייערע שוועסטער, נוצען אויס אט די פערשיעדענע צוזאמענקינפטע, אום צו פראפאגאנדירען די אידעע פון דער פאלקאמענער בעפרייאונג פון דער טערקישער פרוי.

דער נייער רעזשים האט פיעלע איבערראשט מיט'ן פאקט, אז אין פיעלע פרטים שטעהט די פרוי אויף א העכערער קולטורעלער שטופע, ווי דער מאן. דעם גרעסטען פראצענט פון לעזער ליעפערען די פרויען, די מייסטע אבא־נענטען פון צייטונגען און זשורנאלען זיינען פרויען. זיי בעטהעטיגען זיך שריפטשטעלעריש זעהר פיעל. זיי האבען אויך אייגענע, ספע־ציעלע פרויען־זשורנאלען. אייניגע פרויען פער־נעהמען אין דער טערקישער ליטעראטור א זעהר בכבודיגען פלאץ. אייניגע פון זיי האבען זוכה געווען צו זיין איבערזעצט אויף אייניגע אי־ראפעאישע שפראכען. ווי שוין אויבען דער־מאנט, האט די טערקישע פרוי געשפיעלט ניט די לעצטע ראלע אין דער פארבערייטונג פון דער יונג־טערקישער רעוואלוציע.

אין דעם טאג, וועו עס איז פראקטיש גע־ווא־ען די קאנסטיטוציע, האבען טויזענדער טערקישע פרויען דורכמארשירט אידער די קאנ־סטאנטינאפלער גאסען מיט אויפגעדעקטע פנימ'ער. אויפ'ן נעקסטען טאג אבער האט די פאליציי אנגענומען די שארפסטע מיטלען, עס זאל אזעלכעם מעהר זיך ניט איבער'חזר'ן. דאס ערקלעהרט זיך מיט פאליטישע אורזאכען. די יונג־טערקישע מיניסטאר־קאבינעטען האבען זיך קיינמאל ניט געפיהלט גענוג פעסט אויף זייערע פלעצער, אים צו קענען ערלויבען, אז די ענדערונג אין לעבען און פיהרונגען פון דער טערקישער פרוי זאל פארקומען פלוצלונג. זיי האבען זיך געמוזט רעכענען מיט די סענטי־מענטען פון די מאסען. זיי האבען מורא גע־האט איינצושטעלען זיך פאר א ריזיקאלישער פרויען־רעפארם, אז מען זאל אויף זיי ניט קוקען, ווי אויף צו עקסטרעמע אפיקורסים.

מיר איז ניט איין מאל אויסגעקומען צו זעהן, ווי די עלטערע טערקישע פרויען בע־גלייטען מיט בליקען פול שנאה און כעס די איננערע פרויען, פונ'ם נייעם שניט. נישט איין מאל שיקען זיי זיי נאך קללות, און זיפצען טיף אב אויף די אונגליקען, וואס אללאה שיקט אן אויפ'ן לאנד א דאנק אט דער אויסגעלע־סענהייט...

עס שיינט, אז די טערקישע פרוי וועט אויף איין מאל ניט קענען אין גאנצען אראבווארפען די שמאטעס וואס בעדעקען איהר געזיכט. עס שיינט, אז פארקומען וועט עס שטופענווייז. די שמאטעס וועלען אלץ דינער און דינער ווע־רען, ביז עס וועט ענדליך פון זיי גאר ניט בליבען. און ווירקליך, וועו איהר שפאציירט אין סטאמבול און איבערהויפט אין שישלי (א דיסטריקט פון קאנסטאנטינאפעל, וואו עס וואוינט די טערקישע אריסטאקראטיע) בעגע־גענט איהר טערקישע פרויען מיט „טשאדשא־פען" (דאס איז א מין חאלאט, וואס אין איהם דארפען זיי געהן אנגעטהאן, כדי זייער פרויען־פיגור זאל זיך גאנץ פערלירען) וואונדער־שעהן אויפגעפוטהם, לויט'ן לעצטען וואורט פון דער פארי־זער מאדע, און מיט „פאטשאס" אויף זייערע פנימ'ער, וואס זיינען דורכזיכטיג ווי וואוא־לען, אזוי אז איהר זעהט אלע שטריכען פון זייערע שעהנע געזיכטער. (זעהט איהר, די מיאים'ע טערקישע פרויען האלטען זיך דוקא זעהר שטארק ביים מנהג צו טראגען גערישטע „פאטשאס"...)

די טערקישע פרויען־בעוועגונג האלט נא־טירליך נאך זעהר ווייט דערפון צו קעמפפען פאר פרויען־רעכטע ביי די וואהלען צום פאר־לאמענט. זי האלט נאך א סך, א סך פריהער. אין ערשטער לויניע וועלט געקעמפפט פאר דער בעפרייאונג פון דער פרוי אין איהר פאמיליען־לעבען, פאר דער מעגליכקייט, אז זי זאל קודם־כל געהערען צו זיך און ניט צו דעם מאן, אז זי זאל דעם לעצטען אליין זיך קענען אויס־קלייבען, אום ניט פערקופט צו ווערען ווי א טויטער געגענשטאנד, ווי א שטיקעל סחורה.

דאס איז א קאמפף, וואס ווערט וועניג בע־מערקט אויף דער גאס, ווייל ער שפיעלט זיך אב הינטער פערמאכטע טהירען. אן אונאיפ־הערליכע רעוואלוציע געהט אן אין דער טער־קישער היים. מיר, זייטיגע מענשען, קענען נאכפאלגען דיעזען קאמפף דורך דער מאדער־נער טערקישער ליטעראטור, זי לערנט אונז פער־שטעהן און בעגרייפען די נייע טערקישע פרוי.

אין איינער פון זיינע ערצעהלונגען, ג־שריעבען אין דער פארם פון א מאנאלאג, מאלט דער בעוואוסטער שריפטשטעלער הוסיין דזשא־היד מיט גרויסער קינסטלערישער קראפט די איבערלעבענישען פון א כלה־מיידל. עס ווערט דארט געשילדערט, ווי א פערזעסען מיידל, וועלכע געפינט אויס א פאר גרויע האר אויף איהרן קאפ, גיט זיך אפ א חשבון הנפש, און נעהמט אויסרעכענען וויפיעל מאל עס איז איהר אויסגעקומען ארויף און אראבגעהן פונ'ם כלה־שטוהל, אויף וועלכען זי זיצט, וועו מען קומט זי יעדעם מאל אנקוקען.

די ערצעהלונג געהערט צו די פערל פון דער מאדערנער טערקישער ליטעראטור. זי דריקט אויס די ענטריסטונג פון דער אונטעריאכטער טערקישער פרוי, וועלכע האט ערוואכט צום קאמפף פאר איהר בעפרייאונג.

י. ברילִיאַן:

דובי אגא

(פון מיינע בעגעגנישען אין רוסישע טורמעס.)

2.

מיר זיצען, פינף פּאָליטישע, אין אײן קא־מער. דוביאגא געהט גראָד ארום איבער'ן קאָרידאָר. ער קוקט אריין אין אונזער „גוב" *). דאָרף זיך טרעפען, אז אײנער פון די חברים זאָל זיך פונקט דעמאָלט גאָלען. דוביאגא האָט דאָס בעמערקט און געהייסען אײנעם פון די שליסער עפענען די קאמער. דער חבר האָט דערהערט, אז מען עפענט די טהיר, האָט ער גיך בעהאלטען דאָס ראזיר־מעסער, ווארים האלטען ביי זיך א מעסער איז געווען שטרענג פערבאָטען.

— שא, קינדער, א שוחער**)... — האָט געזאָגט דוביאגא אויף אידיש, אריינקומענדיג אין אונזער קאמער.

מיר זיינען אויפגעשטאנען פון די ערטער.

— נו, חברה, גיט אהער דאָס מעסער... כ'האָב אליין געזוהן... דאָ וועלען קיין טענות ניט העלפען.

איינער פון אונז האָט געענטפערט, אז מיר האָבען ניט קיין מעסער. דאָס האָט זיך איהם נאָר אויסגעוויעזען.

— אויסגעוויעזען? — האָט דוביאגא א געשריי געטהאָן פערוואונדערט. — וואָס הייסט אויסגעוויעזען, אז אָט האָט איהר אייך דעם בעסטען סימן!...

און ער האָט אָנגעוויעזען אויפ'ן חבר, ווע־מעס האלבע באק איז געווען אָבגעגאָלט און די אנדערע האלב איז נאָך געווען אָנגעזייפט מיט זייף. דער פאקט איז געווען קלאָר.

— דאָס האָב איך זיך געקליבען וואשען, — האָט דער חבר פרעף געליינט.

דוביאגא האָט נאָך בריטער געעפענט די אויגען.

— א ליגען! — האָט ער אויסגעשריען. — א ליגען, הערר פּאָליטישער!... א ניערטרעכ־טיגער ליגען!

דעם חבר'ס לאָגע איז געווען ניט אנגענעהם. אויף א וויילע איז ער צוטומעלט געוואָרען, אָבער באלד האָט ער זיך צוזאָכט. דערמיט איז ער ארויס פון דעם קלעם... דוביאגא האָט זיך אויף צוזאָכט.

— נו, גיט זשע אהער דאָס מעסער... — האָט ער געזאָגט נאָך א מאָל.

— זוכט, — האָט איהם געענטפערט מאָאי־סיי, — אפשר וועט איהר געפינען.

— גיט איהר ניט, הייסט עס?... — דוביאגא הויבט אָן ברוגז וועהרען. — נו, גוט... היי, עלטסטער, רוף די שליסערס, מיר'ן מאכען א רעוויזיע.

עס איז געקומען א כאָפּטע שליסערס. מ'האָט אָנגעהויבען די רעוויזיע. דוביאגא אליין האָט אָנגעוויעזען, ווי און וואָס מען זאָל טהאָן. מ'האָט איבערגעקאָהרט די קאמער מיט'ן קאָפּ אראָב, אויפגעריסען די פאָדלאָגע, געבראָכען דעם אויוועז, די דעק. דאָס מעסער איז ניט געווען. די שליסערס זיינען שוין מיעד געווא־רען זוכענדיג.

— נו, קינדער, גיט איהר דאָס מעסער? — האָט דוביאגא געפרעגט אלע פינף מינוט. די שטים — א ווייכע, א חניפה'דיגע...

— זוכט, אפשר וועט איהר געפינען, — האָט מאָאיסיי איהם כסדר געענטפערט.

דוביאגא איז אריין אין דער רציחה. און אונז איז געוואָרען פרעהליכער... מיר האָבען געוואוסט, אז דאָס מעסער וועט מען ניט ג־פינען. דאָס ארט, וואו מיר האָבען עס בע־האלטען, איז געווען זיכער. פון איין בעטעל האָט מען געקענט ארויסנעהמען א פיסעל, אין פיסעל איז געווען ארויסגעשניטען א לאָך, וואו־הין מיר פלעגען בעהאלטען אלע אונלענאלע זאכען. דאָס פיסעל האָט מען געקענט צוריק אריינשטעלען און פעסט מאכען דורך א גרויסען אייזערנעם טשווּאָק, וואָס ס'איז איהם געווען לייכט ארויסצונעהמען און אריינצושטעקען. וואר ס'האָט ניט געוואוסט, האָט געקענט צוואג־ציג מאָל האלטען דאָס בעטעל אין די הענד און ניט בעמערקען גאָרניט. די שליסערס הא־בען טאקע געהאלטען דאָס בעטעל עטליכע מאָל, איבערגעקאָהרט עס אויף אלע זייטען, געוואָרפען אהין און אהער, אָבער קיינעם איז ניט אייג־געפאלען, אז דאָרט איז בעהאלטען דאָס מעסער.

ס'איז אוועק א האלבע שעה. מען זוכט אלץ. דוביאגא איז שוין הויך פייער.

— גולמ'ס!.. בלעכענע קעפ!.. דארמאיער־ניקעם!.. — האָט ער געפילדערט אויף די שלי־

*) די לאָך אין דער טהיר.

**) א „שוחער" הייסט אויף טורמע־לשון א „טרעוואגע", אן איבערפאל, וועו יעדערער דארף זיך היטען מיט די אונגעוצליכע זאכען, וואָס ער האָט.

סערם.—אומזיסט קאזיאַנע געלד נעהמט איהר?.. איך וועל אייך אלע געבען דעם וועג... ווי וועג רעמדיגע הינד וועל איך אייך ארויסטרייבען... צום גערישט וועל איך אייך איבערגעבען, פּאַס־קודניקעס... אזא קליניגקייט, א פּארשיוועג רא־זיר־מעסער זאל א שליסער ניט קענען געפי־נען!.. זאיצעוו, באלד זאל מיר זיין דאס מע־סער, הערסט? אניט טרייב איך דיך ארויס נאך היינטיגען טאג... איך האב דאך אלעין געזעהען מיט מיינע אייגענע אויגען... דאס מעסער איז דא... ס׳איז דא!..

אזוי האט ער געשריעגען, געשטורעמט, ער איז אזש הייזעריג געוואָרען. אבער אומזיסט האבען די שליסערס געזוכט: דאס מעסער איז ווי אין וואסער ריין. איין ווייע איז אויף דו־ביאגא׳ס פנים געווען צו מערקען, אז ער אליין איז שוין ניט זיכער, ער צוויפעלט, אפשר האט זי איהם דאס אויסגעווויזען... אבער באלד האט ער זיך אויסגעלייכט און א טראסק געטהאן מיט דער פויסט איבער׳ן טיש:

— אבער ניין דאך, ניין!.. — האט ער אוים־געשריען. — דאס מעסער איז דא!.. ס׳איז דא... ס׳איז דאך ניט געקומען קיין הייר־ליגער עס צוועקטראגען אויפ׳ן הימעל... נישטא דא קיין הייליגע!

דוביאגא׳ס שטימונג האט זיך פלוצלונג גע־עגדערט. ער האט ארויסגעטריבען פון קאמער די שליסער און פעסט פערמאכט הינטער זיי די טהיר. ער האט אנגעהויבען ריידען וועגען זיי־טיגע זאכען. געלאכט, געטריבען שפאס. נאכדעם האט ער פלוצלונג אנגעהויבען ריידען שטיל און ערנסט:

— וווייסט איהר וואס, גאספאדא... איך גיב אייך מיין עהרענוואָרט פון אנ׳עדעלמאן און א ארענטליכען מענשען, אז איך וועל לאזען דאס מעסער ביי אייך. איך וועל ניט נעהמען... איך שוואר אייך ביי גאט, איך וועל עס ניט נעהמען!.. און וועל קיינעם ניט בעשטראפען. זאגט נאר, וואוהין האט איהר עס בעהאלטען אין איין סעקונדע אזוי, אז דער רוח האט עס גענומען?..

— זוכט, וועט איהר געפינען, — האט מא־איבי גענטפערט.

דוביאגא איז געוואָרען אן אנגעצונדענער.

— גענוג, גענוג! — האט ער זיך אויסגע־דרעהט צו איהם. — גענוג! איך רעד צו אייך ערנסט, און איהר אליין... אייערע קאטאוועסען.

— וואס הייסט קאטאוועסען? איך ענט־פער אייך זעהר ערנסט... — האט זיך מא־איסי כמעט ווי בעליידיגט.

דוביאגא האט זיך געלאזט צו דער טהיר, נאכדעם האט ער זיך אומגעקעהרט און וויעדער אנגעהויבען טענה׳ן:

— איהר פערשטעהט? איך בין שוין דאס ניט אויסען ווי א נאטשאלניק... ניין. איך בין דאך פעראינטערעסירט, — ווי זאל איך דאס זא־גען? — אלס א ליעבהאבער, וואס שטודירט דאס לעבען פון די ארעסטאנטען... די פראגע אליין אינטערעסירט מיך, וואלט איך געזאגט, טעאָרעטיש. וואס איז דאס ביי אייך פאר אזא מאדנע חאוואָרע?*) ס׳איז דאך אינטערעסאנט צו וויסען, וואס, ניט? איהר מוזט דאך מודה זיין, אז יעדערער פון אייך וואלט אויף מיין פלאץ געווען ניט וועניגער פעראינטערעסירט...

מודה געווען האבען מיר טאקי, אבער פאל־גען האבען מיר ניט געוואלט: דאס מעסער האָ־בען מיר ניט אבגענעבען. דוביאגא איז געווען אין כעס, אבער ער איז אוועק מיט א נאז. איי־דער ער האט פערמאכט די טהיר ער זיך נאך אויסגעדרעהט צו אונז:

— וואַרט, איך וועל אייך נאך דערטאפען מיט דעם מעסער, קינדערלאך, — האט ער געזאגט. אבער דערטאפט האט ער אונז קיינמאל ניט. און ביי דעם איז דאס גענליבען.

* * *

דוביאגא׳ס שטימונג פלעגט זיך ביי־טען זעהר אפט, און דער איבערגאנג איז געווען וואהנזיניג־שנעל. דערביבער איז זיין האלטונג מיט די ארעסטאנטען געווען מערקווירדיג, אונ־בעגרייפליך.

קומט אריין אנ׳ארעסטאנט אין קאנטאר פון טורמע מיט א ביטע אדער נאך א אינפאר־מאציע. דוביאגא הויבט אן רעדען מיט׳ן ארעס־טאנט גוטמוטיג, פרייגדליך... ער דערפרעגט זיך וועגען זיינע היימישע, וועגען זיין משפט, ער רעדט וועגען קליניגקייטען. ער לאכט, וויצעלט זיך. אנ׳אנדער מאל בעט ער זאגאר זיצען און טראָגט אליין אונטער א שטוהל. און פלוצלינג, פון דער העלער הויט, וועדט ער אנגעצונדען ווי א העלוש פייער און שרייט:

— איוואנאוו!.. אין דיין מאמען!.. קאנ־וואי!.. פריקאדען!..

און ניטא שוין דוביאגא, ניטא קיין מענש. ס׳איז דא נאר א העלויכער שטיק פלייש, וואס צאפעלט זיך און וואַרפט זיך אין קראמפּה.

אין טורמע איז דאס געווען א וואכעריגער גאנג. מ׳איז געוואוינט געווען דערצו.

מיט די פאליטישע האט דוביאגא פון אנ־פאנג זיך בעגאנגען מאדנע פרייגדליך, מאדנע ווייך.

אין א געשפּרעך מיט א פאליטישען פלעגט זיך טרעפען ער זאל פלוצלינג אויסשיסען:

— וווייסט איהר, דובאוו, אז איך בין אליין א קאנסטיטוציאנאליסט־דעמאקראט? יא, אמת, איך בין א ריכטיגער קאנסטיטוציאנאליסט. דאס זיינען זעהר ערנסטע און פיינע לייט! איך האב ליעב די פארטיי.

*) „חאוואָרע" אויף ארעסטאנטסקע לשון הויסט א פלאץ, וואו מען בעהאלט פערבאטענע זאכען.

און אין דריי טעג ארום פלעגט ער כאפען דעם חבר סטעפאנאוו און מיט דעם זעלביגען אימפעט איהם פערזיכערן, אז ער איז א סאציאל־דעמאקראט, אז די סאציאל־דעמאקראטישע פארטיי איז די שטארקסטע אין רוסלאנד און איהם געפעלט זי מעהר ווי אלע אנדערע פארטייען. און אז אין רוסלאנד האט זיך אנגעהויבען די רעאקציע, פלעגט ער זיך קלאפען אין הארצען, ארומלויפען איבער'ן קאנטאר און שרייען מיט אלע כוחות:

— ווער בין איך? אדרבא? .. וואס בין איך אזוינס?.. איך... איך... איך בין א שווארץ־מאה־ניק!.. די זשידעס — דאס איז דער גאנצער אונגליק!.. מעהר ניט...

אז ס'איז ארויס דער מאניפעסט פונ'ם 17טען אקטאבער, האט ער מיך געשיקט רופען אין קאנטאר, און א פרעהליכער, א שיינענדיגער, האט ער מיר ערקלעהרט:

— נו, בריליאן, פרעהט זיך... טאנצט!.. מען וועט איך באלד בעפרייען.

איך האב געענטפערט אין קאטאווע: זאל מען מיך פריהער בעפרייען, וועל איך נאכדעם טאנצען...

— ניין, ניין, בריליאן, — זאגט ער ערנסט — לאכט ניט. איך מיין עס אויפ'ן רעכטען אמת: מען וועט אייך באלד ארויסלאזען. אהא, נאך ווי!.. איך גיב אייך מיין עהרען־וואָרט, אז אין דריי טעג ארום וועט איהר דא שוין ניט זיין... ניט איהר, ניט ג—וו, ניט אלע איבעריגע... די, וועלכע זיצען פאר געהערען צו דער פארטיי אדער פאר פראקלאמאציעס, האב איך שוין ארויסגעלאזט... נו, און איהר... איהר זענט וויכטיגער ווי אנדערע... דא איז, פערשטהט איהר מיך, א קניפעל: איהר זיצט דאך אלע פאר מארד... איך האב שוין גערעדט וועגען אייך מיט'ן פראקוראר... אבער מ'וועט אייך בעפרייען, אהן א שום צוויפעל... איך וועל אליין בעטען פאר אייך.

איך האב איהם, נאטירליך, ניט געגלויבט, אבער די העפליכקייט האט פערלאנגט, אז איך זאל איהם דאנקען. איך האב שוין געוואלט אוועקגעהן, האט ער מיך אבגעשטעלט:

— ניין, ווארט־צו, בריליאן, איך דארף אייך עפעס זאגען.

זיין פנים האט זיך שטארק געענדערט און אויסגעזעהען זעהר גלייכגילטיג.

— ווייסט איהר, וואס איך וועל אייך זאגען? איך קען איצט מיט שטאלץ מעלדען, אז איך בין א סאציאליסט־רעוואלוציאנער! דאס פערשטעה איך! דאס איז אנ'ארבייט: באמבעס, רעוואלווערען, מעסערס, דינאמיט!.. דאס הייסט ארבייט! דאס זיינען ניט קיין ווערטער. — דערביי האט ער פערקרימט זיינע ליפען מיט פעראכטונג. — דאס זיינען טהאטען!.. מען אפפערט דאס לעבען, מען פאלט, מען קומט אום, אבער פארט — אונזערס וועלען מיר זיך דערשלאגען!..

דוביאגא איז געוואָרען וואס וויייטער מעהר בעגיימטערט. ער האט געשריען און מיך אנגיטירט מיט'ן טאן פון א גאסען־רעדנער... ביי זיינע לעצטע ווערטער האב איך זיך ניט ווילענדיג צוגלאכט. אבער דאס האט איהם ניט געפארט, ער האט זיך נאר אויף א סעקונדע אבגעשטעלט, א קוק געטהאן אויף מיר און וויייטער גערעדט. איך האב שוין ניט געהערט, וואס ער רעדט, און האב וויידער געפרופט אוועקצוגעהן. אבער ער האט מיך אבגעהאלטען.

— אט וואס, בריליאן! הערט מיך אויס: צו אייך קומט זיך זעהען אייער ברודער... בעט איהם, זאל ער ברענגען די סאציאל־רעוואלוציאנערע ליטעראטור... ער געהערט דאך מסתמא אויך צו דער פארטיי... איך וויל זיך גרינדליך בעקענען מיט זיי ער פראגראם... איך פערשטעה ניט, צו וואס זיך בעהאלטען, צו וואס פערבארגען די אייגענע איבערצייגונגען... ס'איז איצט אזא צייט, אז יעדער ארענטליכער מענש דארף רעדען אויף א קול, דארף שרייען, יא, שרייען! איך בין איבערצייגט, אז מיר וועלען באלד האבען א רעפובליק...

— איהר וועט דאך ניט דורכלאזען אין טורמע קיין רעוואלוציאנערע ליטעראטור, איהר וועט נאך ארעסטירען דעם, וואס וועט זי ברענגען... — האב איך, לאכענדיג, געענטפערט אויף זיין ביטע.

דוביאגא האט זיך שטארק בעלויידיגט.

— ווער? איך — ניט דורכלאזען? איך?.. איך?..

און ער האט וויייטער געגומען רעדען. אבער איך האב זיך שוין אויסגעריסען פון זיינע הענד און אוועק אין טורמע.

אין די אזוי גערופענע „טעג פון פרייהייט" האט דוביאגא איינגעהאלטען זיין דעספאטיזם און זיך געפיהרט מיט די פאליטישע פארזיכטיג. מ'האט געזעהן: ער וויל זיין קארעקט צו זיי. ער האט זיך איינגעהערט, אייגענעקוקט, אויף עפעס גע־ווארט. ווי אבער ער האט דערזעהן: עס געהט די רעאקציע, האט ער מיט אמאל געביטען זיין האלטונג. אוים אונענטשלאסענהייט, אוים פארזיכטיגקייט. ער האט שוין געווואוסט, וואס ער האט צו טהאן און ווי ער זאל זיך פיהרען.

— שא, גענוג... אבגעשטיפט, — האדיג! — האט ער געזאגט צו איינעם פון די חברים. און מיר האבען שוין גוט פערשטאנען, וואס עס בעדייטען אט די קורצע, אויסדרוקספולע ווערטער.

צוערשט האט ער אומזיסט־אומנישט אריינגעזעצט איינעם פון די חברים אין קארצער, אן אנדערן האט דער קאנוואָי, לויט זיין בעפעהל, צע'ממית'ט מיט פריקלאדען. עס האט זיך אנ־

געהויבען א רייה סיסטעמטישע אונטערדריקונ־
גען און פערפאָלגונגען. געוואָרען אונמענליך
אויסצוהאַלטען.

אין איין שענעם פריהמאָרגען האָבען דריי
אונבעקאַנטע געמאכט אן אטענטאט אויף דו־
ביאגאָ'ן. ער איז דעמאָלט גראָד געפאָהרען אין
קאָזאַטשייסטוואָ נאָך זיין געהאַלט. דריי פּער־
זאָנען האָבען אָבגעשטעלט זיין פערד און עטלי־
כע מאָל אויסגעשאָסען פון ברוינינג'ס. מ'האָט
לייכט פערוואונדעט דעם קוטשער, געטויט דאָס
פערד, אָבער דוביאגאָ איז געבליבען גאַנץ: ער
האָט זיך ביז'ם ערשטען שאָס אראָבגעלאָזט און
געבליבען לייגען אין וואָגען אונבעוועגליך. די
רעוואָלוציאָנערען זיינען געווען זיכער, אז ער
איז טויט. זיי זיינען זיך פאַנאַנדערגעלאָפען
און אינמיטען העלען טאָג, פאר די אויגען פון
הונדערטער פאַרבייגעהער, זיינען זיי פער־
שוואונדען.

דער אטענטאט האָט דוביאגאָ'ן שרעקליך
ערשיטערט. ער איז קראנק געוואָרען, זיך אריינ־
געלעגט אין בעט און א לאנגע צייט זיך ניט גע־
וויזען אין טורמע. ער האָט מורא געהאט פאר
א צווייטען אטענטאט. און דער שרעק איז גע־
וען אזוי גרויס, אז וען מ'האָט צו איהם אייני־
מאָל געבראכט אן ארעסטירטען, וואָס מ'האָט
איהם חושד געווען, אז ער האָט געשאָסען, האָט
ער מיט זיכערהייט ערקלעהרט:

— ניין, ניט דער...

אָבוואָהל ער האָט אין דער פערזאָן זעהר
גוט דערקענט איינעם פון די, וואָס האָבען אין
איהם געשאָסען.

ווי נאָר ער איז דאָס ערשטע מאָל געקומען
אין טורמע, איז ער באלד אריין אין אונזער קא־
מער, אראָבגענומען דאָס היטעל און אונז העפליך
גענריסט. און נאָכדעם האָט ער געזאָגט, האַלב
מיט פאַרוואורף:

— שעמען מעגט איהר זיך, גאָספאָדא!..
דערויף האָב איך זיך פון אייך ניט געריכט...
איך צו אייך בין, דאכט זיך, ווי א פאָטער צו
קינדער, און איהר... איהר ווילט מיך טויטען...
גוט אזוי, הא?.. וואו איז דער יושר?..

א שענעם פּנים האָט געהאט דוביאגאָ אין
אָט דער נייער רָאָלע פון בעליידיגטער גערעכ־
טיגקייט.

— אָבער פון וואנען וויסט איהר, אז מיר
האָבען אייך אָנגעוואָלט טויטען? — האָט עמיצער
פון אונז געפרעגט.

— פון וואנען וויים איך?.. ס'איז ניט
שווער צו וויסען... איך געדענק נאָך גוט, וואָס
בריליאן האָט געזאָגט וועגען קויפען און באמ־
בעס...

— בעגעהט זיך מיט מענשען מענשליך, וועט
מען זיך מיט אייך אויך בעגעהן... אניט וועט
מען אייך טויטען... — האָב איך געזאָגט, און
דערביי האָב איך געמאכט א שרעקליך מערדע־
רישע מינע און מיין קול האָט געקלונגען אזוי
דראָהענד, ווי נאָר מעגליך.

דוביאגאָ האָט ניט געענטפערט און האָט
פערלאָזען די קאמער.

נאָך אזא „ערקלעהרונג" האָט ער ווי פער־
געסען אָן אונז. אויסגעמיטען אונז. ניט גע־
וואָלט זיך בעגעגענען מיט די פאָליטישע. טאַ־
מער האָט ער איינעם צופעליג געטראָפען, איז
ער געווען זעהר העפליך, אזש צופיעל העפליך.
אָבער דאָך האָט ער געזעהן פּטר'ען אונז וואָס
גיכער: מיך און מאַאיסיי'ען, אלם פּראָפעסאָר־
טע צו קאטאָרגע, האָט ער אין גיכען אוועקגע־
שיקט פון מאָהילעוו. פאר אונזער אָבפאָהרען
האָט ער מיך צוגערופען און געזאָגט:

— אייך, בריליאָן, האָב איך דאָך א טובה
געטהאָן. איך האָב אין אייער אטעסטאט אָנ־
געשריעבען, אז איהר פיהרט זיך אויסגעצייי־
כענט... איהר וועט מיר דאנקען און וועט האַ־
בען צו געדענקען דוביאגאָ'ן...

אין זיין קול האָט זיך געהערט א דראָהונג
און א טיעפער צארען.

שפּעטער בין איך געוואָהר געוואָרען, אז
ער האָט מיר ווירקליך געטהאָן א טובה. א
דאנק איהם, האָט מען ניט אין ארעסטאנט
צובראכען די ביינער אויפ'ן וועג צו דער קא־
טאָרגע. אין זיינע אטעסטאטען וועגען דער
פיהרונג פון די ארעסטאנטען פלעגט דוביאגאָ
שרייבען: „ער איז געווויגט צו אנטלויפען",
„ער האָט עטליכע מאָל געפרופט אנטלויפען".
און דער קאָמוואי, וואָס פלעגט פיהרען דעם
ארעסטאנט אין קאטאָרגע, פלעגט מורא האָבען,
אז אזא ארעסטאנט וועט ווירקליך אנטלויפען,
פלעגט מען איהם אזוי לאנג שלאָגען, ביז
מ'האָט איהם צו'הרג'עט, צו'ממית'ט, אויסגע־
בראכען א פאָר ריפּען — און ס'האָט איהם שוין
אבגעשלאָגען דעם חשק צו אנטלויפען.

דאָס איז געווען א סיסטעם. מ'האָט גע־
קאליעטשעט אויף וואָס די וועלט שטעהט.

מיך האָט מען אוועקגעשיקט קיין מאָסקווע,
אין בוטירסקע קאטאָרזשנע טורמע.

* * *

אין יענע צייטען איז אזא מענש ווי דוב־
יאגאָ געווען פאר מיר א רעטעניש. איך האָב
איהם ניט פערשטאנען. איך האָב דאָס לעבען
ניט געקענט און האָב קיינמאָל ניט בעגעגענט
אזויינע מענשען... איך האָב איהם פּשוט גע־
האלטען פאר אן אויסנאהם, פאר פּסיכיש אונ־
נארמאל. שפּעטער, אין קאטאָרגע, האָב איך
בעגעגענט ניט וועניג אזויינע פאַרשוינען, מעהר־
סטענטהיילס אין דער רָאָלע פון דירעקטאָרס
פון קאטאָרזשנע טורמעס. און איך האָב זיך
געמוזט זאָגען, אז אזויינע דעספּאָטען זיינען
ניט קיין זעלטענהייט אין'ם היילִיגען [illegible]

אַלגין:

אברהם רייזען

(פון דער סעריע „אידישע לירִיקער")

1.

טרויעריג לאַנד — ליטא. בריי־
טע, שטילע, גראָהליכע פעל־
דער; לאַנגע זאמדיגע וועג־
גען; שיטערע וועלדלעך; רו־
היגע, לאַנגזאַמע טייכלעך.
אויבען א הימעל — קלאָר,
אָבער בלאָס, פער׳חלום׳ט,
אָהן זאַפטיגע פארבען. פאָהרט א פויער איבער׳ן
פעלד, איז ער אָנגעטהאָן אין א גראָבע סווּיטע
— אַליין ווי א שטיק פון דער גראָהער ערד —
און זינגט אזא אומעטיג, נאָגענדיג ליעדעלע.

א הונגעריג לאַנד — ליטא. די פעלדער
ברענגען נאָר מאָגערע תבואות. אין די גערטנער
איז ניטאָ די רייכע שפע פון פרוכט. די שאָף
און די רינדער אויף דער לאָנקע זיינען קיינמאָל
ניט אזוי פעט און גרויס, ווי אין בעסאַראַביען
אָדער פוילען.

א דערשלאָגען לאַנד! פאָהרט איהר אריין
אין איהרע שטעדט און שטעדטלעך, געפינט
איהר א אידישע בעפעלקערונג — שוואַך, קלײַ־
נעוואקסען, מאָגער, מיט ברענענדיגע אויגען און
נערוועזע בעוועגונגען. דער ליטווישער איד
לעבט אין שטענדיגער דהקות. דער ליטווישער
איד איז א מסתפק במועט. ער פערשטעהט
אפילו ניט, ווי קען מען דאָס האָבען רויטע באַ־
קען און א גזוזנטע מונטערע שטימע. איהם
האָבט זיך, אז דאָס איז מגושם.

דער ליטווישער איד בויגט אַן דעם קאָפּ און
טראָגט דעם יאָך פון אָרימקייט און האָט זיך
אזוי אינגעלעבט מיט זיין צער, אז דאָס איז
געוואָרען זיין צווייטע נאַטור.

און אין אזא לאַנד, צווישען אזוינע אידען,
ווערט געבוירען איינמאָל אין יאָהרען א דיכ־
טער.

ביי זיין וויץ האָט ער ניט געהערט קיין
פרעהליכע געזאַנגען. זיין קינדהייט איז ניט
געווען בעלויכטען מיט ליעבליכע שמייכלעלן.
שוין א דערוואַקסענער דערמאָנט ער זיך זיין
יוגענד:

...שטעהט א שטיבעלע, א קליינעס,
אויגעהויקערט, אויגעבויגען,
און עס עפענט זיך א טירעל,
און עס בייזערט זיך און סקריפּעט,
טאַטע־מאַמע זיצט אין ווינקעל,
און א קינד אין ווּיגעל כליפּעט,
און א שוועסטער שילט א ברודער,
און פון לעמפּעל שפּאַרט א רויך, —
יאָהרען יונגע, יאָהרען שווארצע,
ניין, איך לאָז אויך איבער אויך!...

אָרימקייט, נויט, פערביטערטע הערצער,
פערוואָגלטע נשמות, קריעגעריין, שילט־ווער־
טער, שמוץ... דאָס איז דאָס אידיש־ליטווישע
וועלטעל, וואָס האָט ארויפגעלעגט זיין שטעמ־
פּעל אויף דער ווייכער, אויפדרוקספּולער נשמה
פון דעם קומענדיגען אידישען דיכטער, אברהם
רייזען, דאָס האָט געשפּייזט זיין פאַנטאַזיע, גע־
וועקט א מיטפיהלענדען אָבקלאַנג אין זיין האר־
צען.

אמת, עס איז דערפון נאָך ניט געדרונגען,
אז אָט דאָס לעבען האָט איהם געמוזט געפאַנגען־
נעהמען אויף אייביג יאָהרען. אַנדערע דיכ־
טער האָבען אויף געשטאַמט פון דער זעלביגער
וועלט, דורכגעמאכט די זעלביגע קינדהייט, און
דאָך האָט זיך זייער נשמה בעפרייט פון דער
סביבה, געוואַנדערט אין אנדערע וועלטען, ענט־
דעקט אומגעריכטע שענקייטען און אונז, זייערע
לעזער, ארויסגעפיהרט פון דעם אידיש־ליטווי־
שען גלות.

יאָ, אָבער זיי זיינען ניט געווען אזוינע וויי־
כע, שוואַכע, נאכגעביגע זעלען, ווי אברהם רייי־
זען. ער איז געווען ווי פלאַסטישע לייהם אין
די הענד פון זיין מזל. ער איז געווען ווי א ריינע
בלאַט, אויף וועלכע יעדער אייגדרוק האָט זיך
אינגעקריצט אויף שטענדיג. ווי זיין היים און
זיין קינדהייט האָבען איהם בעשאפען, אזוי
שטאהט ער נאָך איצט פאר אונז, — און זינגט
דאָס ליעד, וואָס ער האָט מיטגענומען פון זיין
ליטווישען שטעדטעל.

מיט דער אָפענהערציקייט פון אן אמת'ען
דיכטער איז זיך רייזען מודה: ער האָט ניט
קיין פלינעל. אָבגעהאַקט האָט עמיצער די פלי־
געל פון זיין נשמה, פון זיין נעאַנק. לאַנג צו־
ריק האָט עמיצער ביי איהם אַוועקגערויבט דעם
שוואונג. וועו?

אפשר אין דיין קינדהייט,
אפשר נאָך אין ווּיגעל,
האָט דיין מאַמע'ס ליעדעל
דיר געשאַדט די פליגעל?

אָדער גאָר דער חדר,
נידעריג און ענג:

אוילען פּויער די ברויטקויט,
אוילען פּויער די לענג;
און דער געלער רבי
מיט'ן געלען אלף
איז פֿאַר דיינע פֿליגעל
גאָר געווען דער חלף?

עס קלינגט אזוי אונעדלעך־טרויעריג. עס איז כּמעט אונהיימלעך צו הערען, ווען רייזען, מיט זיין איינפּאכער, עהרליכער שפּראך, שטעלט אַוועק א פּראגע: ווי קומט ער זינגען? יעדעם וואָרט, אזוי פּראָסט און וואָבעדיג, פּאַלט ווי א טראָפּען צושמאַלצענע בלעי אויף א וואונד:

ווי קום איך צו זינגען? פון וואַנען, מיין קינד!
ביי אונז האָט אין קוימען געברומט נאָר דער ווינד;
די קינדער — זיי פֿלעגען נאָר זינגען: האַם־האַם!
און אָפּטמאָל די מאַמע — א קללה צום גראַם.

ווי קום איך צו שעהנקייט? פון וואַנען, מיין קינד!
דער וועג צו די פּעלדער — דורך גויים און הינד...
די גאַם איז געווען אזוי אָרעם און וויסט,
ביי איטלעכער טהיר נאָר — א בערגעלע מיסט...

אין די שורות האָט רייזען אליין געגעבען דאָם פּראָגראם פון זיין דיכטונג.

2.

מען זינגט רייזען'ס ליעדער. העל און האָפּנונגספֿול פֿליסען די טענער פון „אוי, וואָם קלינגט איהר, קירבען־גלאָקען". מיט קראָפט און ענטשלאָסענהייט און שטורם־גייסט אטעמט „חלילה, חלילה, בייזע ווינדען". אָבער מערק־ווירדיג: איהר הערט און פיהלט — דאָם איז ניט רייזען. דאָם איז פּאר איהם ניט חאַראַקטעריסטיש. מסתמא האָט ער אליין זיך לאנג גע־מוזט צוגעוועהנען, ביז ער איז שלום געוואָרען מיט די קלינגענדיגע, צו מונטערע, צו אויפּגע־לעגטע מעלאָדיען, וואָם עמיצער האָט צוגע־טראכט צו זיינע בעשיידענע ליעדער.

ערשט נאָר די לעצטע צייט האָט מען אָנגע־הויבען זינגען „מאי קא משמע לן דער רעגען" — און אין דער מעלאָדיע האָט זיך דערפיהלט דער ריכטיגער רייזען. דער קאָמפּאָזיטאָר האָט א־ריכטיגערהייגען אין'ם תוך פון רייזען'ס פּאָעזיע, האָט געכאפט איהר איינגענטליכען טאָן. מיר דאכט, אז דער נגון פון „מאי קא משמע לן" העלפט מעהר צו פערשטעהן רייזען'ס ליריק, איידער דאָם קענען טהאָן אלע קריטיקער צוזאַ־מען. וואָרום דער נגון רעדט מיט דער זעלביגער שפּראך, וואָם דער פּאָעט — מיט דער שפּראך פון רייזער ליריק, וואָם האָט גלייך א צוטריט צום הארצען.

ס'ארא טרויעריגער נגון; וואָם איהר זאָלט שוין ניט לייענען נאכדעם אין רייזען'ס ווערק, — ער קלינגט אויך כסדר אין די אויערען, ער אַקאָמפּאניערט יעדעם ליעד, ער איז ווי א לייט־מאָטיוו צו אלעם — אָט דער שטילער, פּער־טראכטער, אויסגעוועהטאָגטער, האָפּנונגספֿאָזער און קראפטפֿאָזער נגון.

אין'ם אידישען לעבען איז געווען ניט נאָר דאָם. אפילו אין דער אלטער אידישער וועלט איז געווען די נשמה־יתרה, וועלכע האָט געטרא־גען א העלען מלבוש און געלויכטען מיט פּערעל און בריליאַנטען. אפילו אין דעם אלטען אידי־שען צער איז געווען בליצען פון פרייד, מאָמענ־טען פון עקסטאזי פון איבערנאטירליכער שענ־קייט. אפילו דער איד דער וואָרים, געטראָטען פון יעדען פערבייגעהענדיגען פּוס, האָט דאָך אויך געהאט צייטען, וועלכע האָבען שוין נעכּ־חורין, און א בן־מלך און האָט שטאָלץ אויסגע־גלייכט זיין רוקען. פון'ם מאָדערנעם אידען שוין נאָר ניט צו רויידען. אידישע דיכטער, וועלכע האָבען געהאט א צוטריט צו אָט דער אידי־שער נשמה, האָבען שוין ניט געקענט זינגען אלע זייערע יאָהרען דעם זעלביגען אומעטיג־האַרצי־גען נגון „מאי קא משמע לן מיין לעבען"... און אין א גרעסערער אָדער א קלענערער מאָס האָט דאָך יעדערער פון אונזערע דיכטער געהאט א צוטריט צו אָט דער נשמה יתרה, אין וואָם פאר א פּאָרם זי איז ניט ערשיינען. דעם זעלביגען אָרים בחור, וואָם זיצט אין בית־מדרש, האָט דאָך פּרץ, צום ביישפּיעל, געזעהען אין דער גע־שטאַלט פון דעם „משוגענעם בטלן" און די „מקובלים"...

רייזען איז דער איינציגער אידישער דיכ־טער, וואָם רעפּרעזענטירט דעם ו ו א כ ע ־ ד י ג ע ן אידען, מיט זיין נאָך־הבדלה'דיגער מרה־שחורה, מיט זיין שרעק פאר'ן לעבען, מיט זיין אייביגער דאגת פרנסה, מיט זיין אָבגעלאָ־זענקייט, אונבאהאַלפענקייט און שוואכקייט און מיט דעם פערבענקטען אידישען נגון, וואָם קלינגט ווי א קרעטש...

מאי קא משמע לן מיין לעבען?
וואָם זשע לאָזט ער מיר דאָ הערען?
פּוילען, וועלקען אין דער יוגענד,
פאַר דער צייט פערעלטערט וועהרען...

רייזען איז א שטיפֿ־קינד פון לעבען, א שטיפ־קינד פון אלצדינג אויף דער וועלט. רייזען'ס פּא־עזיע איז די פּאָעזיע פון איינזאמקייט, פון עלענד, פון אבהענדיגקייט, פון אומעט. טהוט א קוק אויף דעם ע ל ע נ ד ע ן, ווי רייזען מאָלט איהם. ס'איז נאכט. שוין שפּעט. אין צימער איז שטיל. דורך די פענסטער קוקט די שוואַרצע פּינ־סטערניש אריין. דער עלענדער וואַרפט שרע־קענדיגע בליקען צום בעט אין ווינקעל. די שוואַרצע נאכט נעהמט איהם ארום, וויקעלט איהם אין אין איינזאמקייט און טרויער,

די נאכט קוקט אין פענסטער,
אזוי ווי זי היט...

און בענקענדיג קלערט ער:
זיך לעגען, צו ניט?...

וואָס שרעקט איהם? וואָס מאַטערט איהם? איז דען ניט אַלץ איינס! די ערד איז אַ טאָל פון יאָמער. דער שמערץ איז אַ תושב אין אונזער וועלט. מעגסט זוכען פרייד, מעגסט זיך וועלען פער'שכור'ען — „עס בלייבט ניט קיין מיטעל דעם שמערץ מאַכען לינדער". ליכטיג אויפ'ן הימעל גלאַנצען אַלע שטערען. מען זאָגט: זיי זיינען וועלטען. ניין; דער דיכטער קען דאָס ניט גלויבען. „וועלטען? איז דען מעגליך, וועלטען זאָלען שיינען? ניין; זיי וואָלטען אוים־זעהן פינסטער, שוואַרץ און טרויריג, און דער בלאָהער הימעל וואָלט געקוקט ווי שוריג"... שוועבען וואָלקענס אויפ'ן הימעל. דאָכט זיך, אין די וואָלקענס קען אמאָל זיין אַזוי פיעל שענקייט. ניין, דער עלענדער זעהט דאָס ניט. דער עלענדער שטעהט און פרעגט: „וואָס זשע שלעפט איהר זיך, איהר וואָלקענס, אויפ'ן הימעל גאָר בעזונדער, ווי פערלאָזענע יתומים, ווי פערטרי־בענע אר'מע קינדער? און וואָס איז דאָס פאַר א תכלית — אַזוא לעבען, אַזא וואַנדערן? אָבגע־ריסען, אָבגעשלייסען און ווייט איינער פון'ס אַנ־דערן?" שטעהט א בוים אין פעלד. פאר וואָס זאָל ער ניט בליהען? ניין, דער בוים איז קראַנק, דער בוים דאַרט שוין. „ס'וועט ניט היילען איהם דער פריהלינג". אומזיסט זיין וואַרטען.

אויף הונדערטערליי אופנים חזר'ט רייזען איבער דעם דאָזיגען מאָטיוו פון עלענד. דאָס לעבען? „עס איז אַן אומעטיגעס, וואָכעדיגעס שפיעל". פריינד? — וואו נעהמט מען זיי! „בעגעגענסט בעקענטע, זיי הויבען די היט, — דיין צער אויסצוריידען דאָך קענסטו זיי ניט". גוטע מענשען? עט!! שוואר צו גלויבען.

צווישען טויזענט שלעכטע מענשען
מוט פערשטיינטע הארץ און זינען,
קען זיך איינער אויף אַ גוטער
אפשר, אפשר וועט געפינען.

אָבער ניט זוך דעם איינציגען גוטען: ס'וועט געדויערען צו פיעל יאָהרען, און —

ביז דו וועסט איהם אויסגעפינען
וועט איהר בריידע געהן פערלאָרען.

וואָס זשע בליבט? גאָרניט.

אלעס, אלעס וועלט פערפלויגען,
וואָס נאָר טייער, ליעב און שען, —
אויבען בליבען נאָר די צרות,
אויבען בליבט דער טויט אַליין.

קיין אויסוועג. קיין האָפענונג. קיין שטראהל פון ליכט.

3.

רייזען איז דער דיכטער פון דעם פראָסטען איידען. ער דערצעהלט דאָס הארץ־וועה פון דעם דורכשניטליכען מאַסען־מענשען. אין זיינע ליע־דער קלינגט דער טויזענטיאָהריגער צער, וואָס האָט זיך אָנגעזאַמעלט אין דער אידישער נשמה. אָבער דער צער איז אָהן צאָרען. דער צער איז אָהן א קללה. דער צער איז איינגעשלאָסען אין זיך אליין און שפייזט זיך פון רחמנות. דאָס איז דער אידישער נעבעך...

עפעס אזא שעמעוודיגע הכנעה דרינגט דורך רייזען'ס ליעדער. ער איז ווי אַן אָרימאַן, וואָס שטעהט ביים שוועל. ער איז ווי א פערבלאָנדזשעט קינד אינמיטען א גרויסער מדבר. זיין הארץ איז אזוי ווייך, אָן די וועלט איז האַרט, ציטערט דאָס הארץ און בעט זיך און ווייניט:

גאָט, נעהם מיך פון טהאָל פון בעטרייבטען ארוים,
וועג ניט, געהט מיין לעבען, מיין חיות מיר אויס...

נעבעך איז דער אויסדרוק פון שוואכ־קייט — ווילענלאָזע, האָפענונגסלאָזע, אונטערגע־געבענע שוואכקייט — קען ניט זיין סאָציאל. זי וויסט ניט פון א פלאַנמעסיגען צוזאמענלע־בען פון מענשען מיט גלייכע האָפנונגען און ציעלען.

אין רייזען'ס ליעדער זיינען דעריבער ניטאָ ניט קיין סאָציאלע, ניט קיין נאַציאנאלע מא־טיוון. ער פערטראכט זיך ניט וועגען כלל, ער פרעגט ניט: פון וואנען און וואוהין? דער כלל, דאָס פאַלק, די געזעלשאפט זיינען פאר איהם א פאקט, זיי עקזיסטירען, ער נעהמט זיי אלס א פארטיגען סובסטראַט פאר זיינע בענ־קענישען און זיין פחד.

אין דער געזעלשאפט זיינען דא ארימע און רייכע, שטארקע און שוואכע. עס איז שלעכט צו זיין אָרים, און עס איז ביטער צו זיין שוואך. בעקלאָגט זיך דער זינגער אויף זייער שווער מזל. דערצעהלט ער, ווי זיי ליידען און ווי עס טהוט זיי וועה. אָבער ער שטעלט ניט קיין פראגען. ער פערקוקט זיך ניט אינ'ם גרונד פון געזעלשאפטליכער אונגליכהייט.

אין דער היינטיגער וועלט זיינען דא גרויסע שטעדט. די שטעדט זיינען פול מיט געוויש און געפילדער. דער אינציגער מענש וועלט דאָרט פערפאַלען, ווי א טראפען אין ים. די שטאָדט איז א גיהנם און וועלט רעגיערט פון דעם טייוועל. דערצעהלט דער דיכטער, ווי שלעכט עס פיהלט זיך דאָרט דער שוואכער.

פאלט אַריין אַן אָרימאַן
אין דער רייכער שטאָדט,
דאַכט זיך איהם, אַז יעדעס חויז
קוקט אויף איהם מיט שפּאָט.

דאכט זיך איהם, אַז יעדער סלוף,
יעדער שטיין אין ברוק
שרייט איהם: דרך־ארץ, לומף!
וואַרפט אַ קרומען קוק.

אָבער אויך דאָ פערטראכט זיך ניט דער דיכטער וועגען די סבות, און ער פרעגט ניט: אפשר איז אין שטאָדט פארהאן עפעס מעהר, איידער עס זעהט דער „אַרימער מענשעל".

פאַר רייזען'ען איז דאָס ניט וויכטיג. זיינע דערשלאָגענע מענשען קענען פון דער שטאָדט קיין אנדער אייגדרוק ניט בעקומען. זיי זיינען ניט סאַציאַל.

דער אייניגער סאַציאַלער מאָמענט אין רייזען'ס פאָעזיע איז — דאָס מיטגעפיהל, וואָס ער וועקט צו די שוואכע. עפעס וויסט ער אזוינס וועגען אַרימע, שטילע אין דערשלאָגענע, וואָס קיינער וויסט ניט. ער איז זייער אַד־וואָקאַט, זייער מליץ יושר פאר דער גרויסער רוישיגער וועלט. ער מיט זיי פאראיניגט זיך אונטער איין טיטעל: „מיר קבצנים":

...אַז מיר רויידען,
לאָזען מיר אַראָב דעם פנים,
און די וועלטער שטיל, געוואויגען,
ווי עס פאַסט פאַר אונז קבצנים.

עס איז דאָ אַ וועלט פול מיט אָט די קבצנים. זיי זיינען פראָסטע מענשלעך. זייערע השגות זיינען קליינע. זייערע זאָרגען — אלטעגליכע. זיי וויסען ניט פון די בריטע וועגען פון מענש־ליכען געדאנק און געפיהל. זיי זיינען עהנליך איינער אויפ'ן אנדערען, ווי צוויי טראָפען וואַסער. אָבער זיי ליידען. יעדער איינער פון זיי לאָזט ארוים אַ זיפץ, צי אַ קרעכץ, און דער פאָעט זאמעלט די אַלע זיפצען און די אַלע קרעכצען און וועבט פון זיי מעלאָדישע לידער און וועקט רחמנות אין אונזער הארצען.

דער הימעל פערצערנט,
די ווינדען — זיי בלאָזען;
וואו ביזטו, מיין ברודער,
פערגעסען, פערלאָזען?

וואו ביזטו פערוואָרפען,
אין וואָס פאר אַ שטעדטעל?
צו האָסטו אַ דירה,
צו האָסטו אַ בעטעל?

אָט שפיעלען זיך קינדער. עס געהט פארביי דער אלטער מלמד. ער האָט פיינט, אַז קינדער שפיעלען. ער איז אָנגעחמורעט, בייז. דער דיכטער וואַרענט די קינדערלעך: האָט רחמנות אויף אייער רבי'ן, מאכט ניט קיין טומעל, דער־רגזט איהם ניט; וואָרום ער איז קראנק און צובראָכען:

דאָס לעבען דאָס הארטע האָט האַרט איהם געמאַכט —
אַ, אינגעלעך ליעבע, פאר אייך ניט געדאכט!...

„האָט רחמנות!" בעטען זיך דעם דיכטער'ס שטילע געזאנגען. און „האָט רחמנות" קליינגט אויך פון די פאָר נאציאָנאלע ליעדער, וואָס רייזען האָט געשאפען. עס איז ניט מעהר ווי אַ זיפץ אויף דעם פערוואָגעלטען פאָלק:

צו פיהלסטו, מיין פרוינד,
וואָס איז דאָס אַזוינס —
אַ פאָלק'ל אַ קליינס,
און גרויס איז דער פוינד?

אָהן וואָפען, אָהן מוט...
און האָט ניט קיין שוץ,
און הפקר זיין גוטס,
און הפקר זיין בלוט...

דאָס איז אַלץ דער זעלביגער אידישער נעבעך...

4.

יא, אָבער רייזען האָט דאָך געשריעבען אויך מונטערע ליעדער? רייזען'ס פרייהייטס־מאָטי־וון האָבען דאָך געזונגען די רעוואָלוציאָנערע אידישע ארבייטער אין דער שטורעם־און דראנג־צייט? ביי רייזענ'ען איז דאָך דאָ אויך „די וואנד" און „דער שטורעם" און „צו די דעמאָנ־סטראנטען"? דאָס בעווייזט דאָך, אז זיין ליריק פערמאָגט אויך אנדערע טענער?

ניין, דאָס איז קיין בעווייז ניט. אמת, צוויי־דריי פון זיינע פרייהייטס־ליעדער קלינגען טאקע שטארק אן יונג. אזוי איז „די וואנד" („די אויגען פול צארען, פערגאָסען מיט בלוט") און „אוי, וואָס קלינגט איהר קירבען־גלאָקען". זיינען די מאָטיוון אָבער גענומען פון פ ר ע מ־ד ע. „די וואנד" איז אי לויט איהר אינהאלט, אי לויט איהר ריטהם אַ נאכאהמונג פון היינע'ס „וועבער". די איבעריגע זיינען איבערהויפט אן אָבקלאַנג פון די רעוואָלוציאָנערע שטימונ־גען אין דער אידישער גאס. אָבער זיי שטעהען א ל י י ן אינמיטען רייזען'ס ליריק. זיי קלעפען זיך ניט מיט דעם איבעריגען. זיי זיינען צו־פעליגע ערשיינונגען. דאָס, וואָס דער גרויסער עולם האָט זיי אונטערגעכאפט און געזונגען, בעווייזט נאָר, אז זיי האָבען מעהר געפאסט צו דער שטימונג פון דער רעוואָלוציאָנס־צייט, אייידער די אומעטיגע ליעדער.

יעדענפאלס זיינען זיי פאר רייזענ'ען ניט כאראקטעריסטיש.

נעהמט שוין אוא ליעד, ווי „הויעט, הו־ליעט בייזע ווינדען". מען רעכענט עס צווי־שען די פרייהייטס־ליעדער. דאָס איז ניט ריכטיג. ס'איז א יאוש־ליעד. ס'איז פול מיט אָבהענדינקייט, מיט שוואכקייט. דער זינגער גלויבט ניט אין דער גאולה. די בייזע ווינדען הערשען. די בייזע קרעפטען הויען פריי, טהוען וואָס זיי נעפעלט. דער מענש זעהט עס צו און האָט קיין מענליכקייט ניט אָבצושטעלען זייערע ווילדע מעשים. דאָס איז דיזעלביגע

אומדערבאראמדיגע אויסערליכע וועלט, וועלכע
פֿלאָגט און מאטערט אלע רייזען'ס קבצנים.
הוליעט, הוליעט, בייע וויבדען,
איצט איז אייער צייט!
לאַנג וועט דויערען דער וויבטער,
זומער איז נאָך ווייט!...

וואָס ס'איז יא דאָ ביי רייזענ'ען, ווי ביי
אלע עלענדע, איז דער שטילער, שעמעוודיגער
טרוים וועגען עפּעס בעסערס. עס איז נאָך
אפילו ניט קיין וואונש, עס איז ניט קיין גלויבען, עס איז ניט קיין תּפלה. עס איז א בע־
האלטענע, אונזיכערע בענקשאפט נאָך עפּעס
אזוינס, וואָס ס'איז א היפּך פון דעם אייביגען
הארץ־וועה. די דאָזיגע בענקשאפט איז א ג׳ע־
זעצליך קינד פון דעם אומעט, און זי איז פונקט
אזוי בלאַס און הכנעה'דיג, ווי ער.

און, שאָטענס און שפּינוועבס, ניט מעהרער,
און שטיל איז, עס הערט זיך קיין קלאַנג;
אין האַרצען נאָר פּאַכט עס און קלינגט מיר
א טרויריג־געצויגען געזאַנג.
דאָס יאָמערט מיין זעעלע און קלאָגט זיך:
פערטראָגען שוין קען זי ניט מעהר!
זי רייסט זיך צו ליכט און צו פרייהייט
און דאָ — אַזוי דונקעל און שוואר!...

אין די עטליכע שורות איז דער שליסעל צו
רייזען'ס בענקשאפט נאָך ליכט און פרייהייט
און לעבען. קיינמאָל וווייסט איהר ניט, וואָס
איז גרעסער: די מאכט פון די „שאָטענס און
שפּינוועבס", צו דער טרוים וועגען פרייהייט.
איינס איז געבונדען אין צוויטען. דאָס וואָרט
„זון" וווערט נאָר געברויכט, כדי צו בעמאָלען
דעם חשך. אָבער די זון אליין איז ניטאָ אין
די ליעדער. הערשען הערשט דער חושך. הער־
שען הערשט דער הערבסט מיט זיינע וואָלקענס
און זיין קעלט. און אפילו ווען דער דיכטער
רופט „לעבען, לעבען!" און אפילו ווען „ס'ווילט
זיך נאָך א הויב טהאָן וווייט און הויך די הענד
און אריבערשפרינגען צוימען, מויערס, וועגד",
און אפילו וועו ער אומארמט זיין געליעבטע,
בלייבט ער דאָך אין גרונד פון זיין נשמה אזוי
טרויריג, אזוי איינזאם, אזוי פערלאָזען פון
גאָט און פון מענשען.

די נאַטירליכע רעאקציע אויף דעם אייביגען
נאָגענדען וועהטאָג איז — ניט פיהלען, פער־
געסען זיך, פערזינקען אין נירוואַנא.

שא, מיין ליעבער,
כ'שלויעס די אויגען — — —
אלץ פאַראיבער, אלץ פערפלויגען — — —
ס'איז א חלום, ס'איז א חלום!...

די בעסטע זאך איז: נאָר וועגען קיין זאך
ניט טראכטען, לאָזען די געדאנקען קריכען, פויל
און לאנגזאם, וואוהין זיי ווילט זיך. אדער
אניט זיך אוועקלאָזען וואנדערען, אהן א ציעל.

דאָס גליק פערשפּיעלט איז סיי ווי סיי,
די רייבקויט אויך, די ליעבע אויך;
טאָ לאָמיר וווערען פויגעל־פרויי,
ווי יענע, זעהסטו, אין דער הויך...

זעלטען וועו א ביטערער שמייכעל בעווייזט
זיך אויף די ליפּען, — א שמייכעל וואָס איז
מבטל דעם אייגענעם אומגליק. אין די לעצטע
יאָהרען הויבען מיר אָן בעגעגענען ביי רייזענ'ען
אויך אזוינע ליעדער. איינס פון די בעסטע
אין דעם פּרט איז „צום מזל":

בעט איך רעגען — שוינט די זון,
בעט איך זונשיין — פליויצט א רעגען;
מזל, וואָס וועט זיין דערפון,
וואָס דו געהסט מיר אלץ אנטקעגען?

וואָס איך בעט און וואָס איך וויל,
ווילסטו קיינמאָל ניט ערפילען:
מזל, אויב דאָס איז א שפּיעל,
דאן געפּעלט מיר — לאָמיר שפּיעלען.

אין דער לעצטער צייט האָבען זיך איבער־
הויפט אָנגעהויבען בעווייזען ביי רייזענ'ען נייע
מאָטיוון. אמאָל א געשריי פון שטארקען
שמערץ („מיר דאכט זיך, די ערד איז צעשטוי־
סענע גלאָז, און איך גיעה — די פים זיינען
נאקעט, און שפּיציג דאָס גלאָז — עס טהוט
וועה"); אמאָל דער הויסער וואונש נאָך א
בשורה — זאָל זיין א שלעכטע, א ביטערע,
אבי א בשורה („קום שוין, קום שוין, אומבע־
קאנטער, קלאַפּ מיר אן אין טהיר"); אמאָל א
רוהיגער, ערהאבענער טאָן פון פערגעבונג, א
נעיגלה־שטימונג אין די שטראהלען פון דער אונ־
טערגעהענדער זון („גוטע מענשען, שלעכטע —
אלע זענען גליך"). די אלע פראָבען בעווייזען,
אז רייזען האלט נאָך אין וואקסען, אין ענט־
וויקלען זיך, אז ער מיהט זיך אָנצוטאפּען נייע
סטרונעס און געפינען נייע אקארדען. אבער
דערווייל בלייבען דאָס פעראיינצעלטע פראָ־
בעו, וואָס ענדערען נאָך ניט דעם גאנצען כא־
ראקטער פון זיין ליריק. דער דריטער באנד
פון זיינע ליעדער („אבענד־קלאנגען") איז אין
פיעלע פרטים א טריט פאָרווערטס אין פער־
גליך מיט די ערשטע צוויי. אבער אויך אויף
איהם ליעגט דער אייגענטימליכער שטעמפּל,
וואָס אויף אלע איבעריגע. אין די „אבענד־
קלאנגען" זעהען מיר א מענשען א רייפערען,
אן אויסגעפרואווטען, וואָס גלויבט, אז זיין טאָג
פערגעהט, זיין אוועג איז שוין נאָהענט. און
דער דאָזיגער עלטער געווארענער מאן טראָגט
דאָס זעלביגע הארץ פול מיט זארגען, און אזוי
פער'יתומ'ט און פערוואָגעלט איז ער אין דער
גרויסער וועלט.

כליק, גאָט, אראָב פון הימעל
און זעה דיין ארים קינד,
וואָס האָט אין וועג פערבלאָנדזשעט
אין רעגען, נאַכט און וויבד.

ציגד אן דאָרט אין דיין הימעל
א שטערענדעל כאָטש וואו,
כ׳זאָל קענען געהן און זוכען
אן אָרט פאר שוץ און רוה...

דאָס איז דאָס פאָרלעצטע ליעד פון רייזען׳ס לעצטער זאמלונג.

ס.

רייזען׳ס ליעדער זיינען, נאטירליך, ניט אלע גלייך גוט. ער אליין האלט וועניג פון דעם באנד, וואָס איז ערשיענען אונטער׳ן נאָמען „נייע ווערק" אין וואַרשא אין יאָהר 1911, הגם אויך דאָרטען געפינען מיר פיעלע וואונדער־שעהנע ליעדער („אין א זומער־נאכט", „חנוכה", „דאָס לעבען" און אנדערע). אין די איבעריגע בענד קען מען אויך ניט זעלטען גענען א שוואך געדיכט. אָבער איינס פיהלט איהר שטענדיג, וואָס איהר זאָלט ניט ליינענען ביי רייזען׳ן: ער איז אויפריכטיג, ער איז נאטירליך. ער האָט קיין פּראָגראם ניט. אָט אזוי פיהלט ער — און אָט אזוי שרייבט ער. ער איז אינגאנצען אין זיין ליריק.

און עס איז פארהאן א בעזונדער חן און א בעזונדערע היימליכקייט אין דעם גרעסטען טהייל פון זיינע ליעדער. זיי זיינען נאָהענט צו אייך, זיי לאשטשען זיך צו אייך, ווי קראנקע קינדער.

דאָס איז דערפאר, וואָס ס׳איז דא א פאל־שטענדיגע הארמאָניע צווישען דעם אינהאלט און דער פאָרם פון די ליעדער. קיין אויסגעציגער דיסאָנאנס, קיין פאלשער טאָן. עס טרעפט א ניט־גלונגענער מאָטיוו. אָבער קיינמאל ניט קיין פאלשער.

עס איז אויפהויפט ניט מענליך דורכצופיהרען א גרענעץ־לויניע צווישען אינהאלט און פאָרם אין רייזען׳ס ליריק. אָט די קורצע, דורכזיכטיגע, אויספאכע, נאָאיווע ווערטער פאסען אזוי גוט צו דעם, וואָס דער דיכטער וויל זאָגען, זיי פליסען אזוי נאטירליך און קאָמביניערען זיך אזוי זעלבסטפערשטענדליך, אז אייך קומט גאָר ניט אויפ׳ן געדאנק, אז דאָס איז א קונסט־געשעפּט. פשוט איז פשוט: אזוי דארף דאָס זיין און אזוי א י ז דאָס. און אנדערש קענט איהר דאָס זיך ניט פארשטעלען.

איך האָב א מערקווירדיגע ערפאהרונג. וען איך ליין איבער רייזען׳ס א געדיכט, אפילו אזוינס, וואָס איך קען שוין פון לאנג, מוז איך נאָכדעם זיצען אביסעל און זיך איינהערען אין דעם אָבקלאנג, וואָס ציטערט אין מיר. עס איז אזוי, פונקט ווי איהר האָט געהערט א שוואבען טאָן דורכקלינגען אין דער לופט; דער טאָן איז שוין פערשוואנדען, אָבער איהר הערט זיך נאָך אלץ איין און ס׳דאכט זיך אייך: א שאָטען פון דעם טאָן ציהט נאָך דורך דער לופט און האלט אין פערקלינגען.

דאָס איז די אויפריכטיגקייט, די איינפאכקייט, די דורכזיכטיגקייט פון דער ליריק.

מיר האָבען געזאָגט: ניט ברייט איז דער שוואונג פון רייזען׳ס פאָעזיע. עס איז ניטא אין זיין מוזיק ניט דער מעטאלענער רוף פון טראָמפּייט, ניט דער דונער פון פויקען, ניט דאָס פיעלקאָליערענדיגע געזאנג פון די פיעלען. רייזען׳ס אינסטרומענט איז שוין גיכער דער וויאָלאָנטשעל מיט זיינע פערנעבעלטע, אומעטיגע טענער. אָבער אויף די סטרונעם פון אָט דעם אינסטרומענט שפּיעלט רייזען אזוי הארציג, אזוי ווייך, אזוי ריהרענד, אז עס פערכאפט אייער נשמה.

רייזען איז דער שטילסטער און בעשיידענסטער פון אלע אונזערע דיכטער.

זיין שפּראך איז ניט רייך. זיינע ריטמען זיינען ניט פערשיידענארטיג. די לעצטע צייט האָט ער אָנגעהויבען זאָרגפעלטיגער בעארבייטען זיינע ליעדער, זוכען נייע הארמאָניען. אָבער די מענליכקייטען זיינען בעגרענצט, ערשטענס דורך דעם, וואָס ער איז א ריינער ליריקער — אָהן עפּאָס, אָהן באלאדען, אָהן לעגענדען, אָהן דראמאטישע פערזוכען — צוויי־טענס, דורכדעם וואָס זיין ליריק אליין בעווענט זי אין געוויסע ענגע ראמען.

פונדעסטוועניגען בעגענענען זיך ביי איהם אָפט אזוינע מוזיקאָליש זאכען, וואָס מאכען אן אויסגעצייכענטען איינדרוק. אין קורצע 8־שורה׳דיגע ליעדער האָט ער קיין גלייכען ניט צו זיך צווישען אידישע דיכטער.

* * *

רייזען איז נעהנטער פון אלע צום טאָן פון דעם אידישען פאָלקס־שאפען. ער אליין האָט א נאָמען געגעבען אייניגע פון זיינע ליעדער: „פאָלקס־מאָטיוון". אָבער דאָס איז אן איבערריגע זאך: א ל ע זיינע ליעדער זיינען מעהר אדער וועניגער פאָלקס־מאָטיוון. אלע זיינע ליעדער האָבען דעם חן׳עודיגען ליעבליכען טאָן און די קריסטאל־קלארע אויפאכקייט פון א פאָלקס־ליעד. רייזען פערשפּארט זיך צופאָסען „צום גייסט" פון פאָלק. ער א י ז אזוי. ער קען ניט אנדערש. ער איז דורך און דורך נאציאנאל, אפשר אליין ניט וויסענדיג וועגען דעם. מיר מענגען דאנקבאר זיין ליטא מיט דעם חדר, מיט דעם גאנצען שטעדטעלדיגען לעבען, וואָס זיי האָבען געמאכט דעם דיכטער פאר אזא עכטען פאָלקס־מענש.

נעהמט דאָס ערשטע בעסטע רייזען׳ס ליעד, לאמיר זאָגען: „די היילונג".

קוש מיר אויס די גראָהע האָר,
מיין זיס האַרץ,
אפשר וועלען זיי צוריק
ווערען שוואַרץ!

דאכט זי אייך ניט, אז דאָס פאָלק אליין האָט געקענט אזוינע שורות בעשאפען?

אָדער נעהמט אן אַנדער ליעד: „חנוכה".

„ברוך אתה",
זינגט דער טאַטע
און ער ציכדט די ליכט,
און די שטראהלען,
מילדע, פֿאַלען
אויף זיין בלאַם גענזיכט.

און אַ פּייער —
הויליג טייער —
אין די אויגען ליכט,
און דער מיעדער
מיט די גליענדער
האָט זיך אויסגעגליכט..

וועט מיר וואָלטען אידישע שולען געהאט, וואָלטען אַלע אידישע קינדער אזוינע און אנדערע רייזען׳ס ליעדער אויף אויסוועניג געקענט, און דאָס פּאָלק וואָלט אין א גאַלייטערטער פֿאַרם צוריק בעקומען דאָס, מיט וואָס ס׳האָט בעשענקט דעם דיכטער.

רייזען האָט געגעבען אן אויסדרוק נאָר צו אַיין זייט פון דעם פּאָלק׳ס נשמה. די איבערריגע זייטען האָט ער גאַלאָזט פאר אַנדערע — פאר פּרוי׳ען, ביאַליק׳ען און פאר די וואָס וועלען נאָך קומען נאָך זיי. אָבער פון זיין ווינקעלע איז ער גאָר נאָר נאָהענט צוגענאַנגען צו די קוואַלען פון דעם פּאָלק׳ס לעבען און וועבען און האָט אונז רייכער געמאכט מיט דעם פּאָלק׳ס רייכטהום.

קאָנראַד בערקאָוויסי

דער פּוים

(ערצעהלונג פון אידישען לעבען אין רומעניען)

אין עק שטאָדט, לעבען דער בארירער, ביי דער דאָנוי, וואוינט רב נעצ׳ל זיבאלים מיט זיין פאמיליע. א פרוי מיט צוויי טעכטער.

זיבאלים האָט מיט יאָהרען צוריק געהאלטען א „וועלניצע", א בראנפען ברויערי, אין מופטין, און איז דאָרטען געווען א שטיקעל ארענדאר. מען האָט איהם פון דאָרטען פערטריבען און ער איז געקומען זיך בעזעצען אין שטאָדט. האָט זיך גענומען צו טויזענד געשעפטען, נור געבליבען איז ער ביי פּערקויפען נאפט.

האָט זיך געהאט א פערד און וועגעלע און א פעסעל־צוויי נאפט, גאז, און פלעגט דורכפאָהרען די שטאָדט שרייענדיג „גאז, גאז, גאז!" אין א קורצע צייט האָט ער זיך געמאכט זיינע קונדען און פלעגט מאכען א לעבען פאר זיין פאמיליע און פאר׳ן פערד.

מען האָט איהם ליעב געהאט. די אידען און די גוים.

א איד א יאָהר פופציג, א הויכער, א בריי־טער, מיט א גוטמוטהיגען שמייכעל און עהרלי־כע אויגען, מיט א מעלאנכאָלישער גרויער באָרד, פלעגט ער אלעמען שעהן בענריסען און די הויפט־זאך — ער פלעגט געבען א געריכטע מאָס און וואָרטען א חוב...

— איהר האָט נישט היינט? — וועט זיין אויף דער צווייטער וואָך! — פלעגט ער זאָגען אז מען האָט איהם נישט בעצאָהלט.

אין דער היים האָט ער זיך געלעבט ווי אין דאָרף. דאָס וויב זיינם, פיינע, האָט געמוזט באקען היימישע ברויט, ער האָט זיך געהאט אן אייגענע קוה, האָט זיך צוגראבען א שטיקעל ערד און געפלאנצט אביסעל גרינס, האָט זיך געהאט עטליכע פרוכט־בוימער און די טעכטער האָט ער געהאלטען ביי דער שטוב.

אז רב געציל פלעגט אהיים קומען פאר־נאכט, פלעגט ער אריינפאָהרען אין הויף און א גשערויי טהאָן — גאז, גאז! — איז איינע פון די טעכטער צוגעלאָפען און אויסגעשפאנט דאָס פערד און עס אנגעפויעט און אריינגעשטעלט אין שטאל. די צוויטע טאכטער איז צוגעלאָפען און איהם ארונטערגעצויגען די לאנגע שטיוועל, איהם געבראכט וואסער זיך צו וואשען און צו־גשטעלט קלייד, כדי ער זאָל נישט אריינקו־מען מיט׳ן נאפט אין שטוב. פייגע, דאָס וויב זיינם, פלעגט דערוויל גרייטען צום טיש.

ביז וואָס וואר וועט פלעגט געציל זיך דורכ־שפּאציערען ארום הויז אין די פּאָפּוצעס (שטעק־שיך), געבען א גלעט דער קוה, זיך שפּיעלען מיט׳ן הונד, אויסגלייכען דעם געבויגענעם שטענ־געל פון א זונענבלום, וואַרפען א ביסעל קאָרן צו די היהנער..

נאָכ׳ן טיש פלעגט ער זיך אנידערזעצען אויף דער פּריזבע מיט זיין ליולקע און קוקען צו דער דאָנוי ביז ער פלעגט איינשלאָפען, אדער ער פלעגט ארבייטען אין גארטען צוזאמען מיט די טעכטער. די עלטערע, א מיידעל פון א יאהר צוואנציג, האָט גאר אויסגעזעהן ווי א שיקסע, גאר קיין אידישע צורה געהאט. פייגע, דאָס

ווייב פלעגט האָבען צו טהאָן מיט דער קוה ביז האלבע נאכט... זי פלעגט אביסעל פערקויפען מילך צו די ארומיגע גוים און האָט מיט זיי שטענדיג געהאט פערדרעהטע חשבונות מיט רינגעלאך און פאסעקלאך. ביז האלבע נאכט פלעגט זי רעכענען.

—פייגע, וואָס הערט זיך מיט די רינגעלאך? ... פלעגט איהר דער אלטער פרעגען אויף א געלעכטער — האָסט שוין דעם נדן פאר די טעכטער? הא?..

און פייגע פלעגט בייז ווערען און זיך פערקרוקען די פאטשיילע, אריינשטעקען די הענט אין גארטעל און אזוי, מעשה בראנדעלע קאָזאק, אן ענטפער טהאָן:

— פונקט אזוי פיעל ווי פון דיין פעסעל גאז, וואָס פערשטינקט מיר דאָס גאנצע הויז — א איד זוכט זיך אוים א פרנסה!

— איך בין שוין נישטאָ — פלעגט ער א זאָג טהאָן און ארויסלויפען זיך ווערטלען מיט די טעכטער אדער זיך שפּיעלען מיט'ן הונד...

אזוי האָט געלעבט רב נעציל זיבאלים.

זיינען אבער געקומען שלעכטע צייטען אין רומעניען. אידען אין די שטעדט זיינען געלאָפען צוזיך „פערשרייבען", צונויפשטעלען גרופּעס אויסוואנדערער און פלעגען זיך אוועקלאָזען צו פוס ביז צום גרענעץ פון לאנד. דער פארצייטיגער אויסוואנדערונגס־גייסט האָט פערכאפט דאָס אלטע וואנדער־ פאלק, און וועג די וואָגלער פלעגען אנקומען אין א שטעדטעל, פלעגט דאָס נאנצע שטעדטעל אידען אנגעשטעקט ווערען מיט א בענקען און לעכצען, זיך אויפהויבען פון די איינגעזעסענע פלעצער און זיך לאזען אין וועג אריין.

און די בהלה איז אויך פערטראָגען געווארען אין דאָס שטעדטעל ווהו רב נעציל האָט געווהוינט, און שלעכטע צייטען האָבען זיך אנגעהויבען פאר איהם: מען האָט אויפגעהערט צו בעצאָהלען חובות, רב נעציל האָט אנגעהויבען עסען פון קרן. אויפגעעסען איין פעסעל נאז... אויפגעעסען דאָס צווייטע, אויפגעעסען דאָס פערד און וועגלע, די קלייען און היי פאר דער קוה האָבען געקאָסט מעהר ווי די מילך וואָס זי האָט נעגעבען. האָט מען פערקלענערט דעם לאָבריק, האָט זי נאָרנישט געגעבען. פיינ'ס רינגעלאך און פאסעקלאך האָבען זיך נישט פערמעהרט און זי האָט זיי נישט אָבגעווישט...

די עלטערע טאכטער איז אוועק ארבייטען אין א פאבריק פאר א פראנק א טאג....

רב נעציל'ס שטערן האָט זיך נעקנייטשט, די אויגען זיינען געווארען מאט און ער פלעגט זיך נישט שפּיעלען מעהר מיט'ן הונד. זיצען א נאנצען טאג אין שטוב האָט ער נישט געקענט. פלעגט ער ארויסגעהן אין גאס, אין קאפע־הויז.

— וואָס הערט זיך אין שטאָרט, נעציל?

— פלעגט איהם פייגע פרעגען וועג ער פלעגט אהיים קומען.

— מען פערשרייבט זיך...

— ווער פאָהרט נעציל?

— קאפּעל זאלמאנאָוויטש, משה גרינבערג, דער, יענער, מען פאָהרט... מען פאָהרט...

אין א פארנאכט וועג אין שטוב איז נישט געווען קיין שטיקעל ברויט, איז פייגע צוגעקומען מען און איהם געזאָגט:

— פערשרייב זיך אויך... וואָס, מיר וועלען דאָ בלייבען און אויסהונגערן? — ווי אזוי נאָט וועט העלפען אלע אידען, וועט ער אונז אויך אין זינען האָבען. וואָס זאָגסט דו, נעציל? —

דער אלטער האָט זיך נאָך מעהר פערקנייטשט און נישט געענטפערט...

— וואָס זאָגסטו, נעציל? — האָט פייגע וויעדער געפרעגט...

רב נעציל איז ארויסגענאנגען, זיך אנידערגעזעצט אויף דער פריזבע און געצויגען פון דער פוסטער ליולקע...

— ס'איז דאָך נישט אויסצוהאלטען — איז פייגע נאָכגעקומען — די קוה איז אויסגעטרינקענט... דאָס ביסעל גרינס האָט נישט גערהאָטען, די היהנער פּגר'ן אויס... „קירע" (דירה געלט) מוז מען צאָהלען... אלע אידען פאָהרען... וועלען מיר אויך...

רב נעציל האָט נישט געענטפערט.

— וואָס שווייגסטו?

— וואָס זאל איך זאָגען? ווילסט מען זאָל זיך פערשרייבען? ... גוט... וועל איך זיך מאָרגען פערשרייבען — וועז דאָס ווייב איז אריין אין שטוב איז רב נעציל אריין אין גאָרטען און זיך ארומגעקוקט..

ער האָט מיט א יאָהר דריי צוריק געפלאנצט עטליכע עפעל־בוימלאך און ער ערווארטעט זייער פרוכט. ער איז צו זיי צוגעגאנגען און זיי בעקוקט. אויף איינעם האָט זיך שוין דערזהען א קליין עפעלע. זיין דאָרפישע עזותדע נשמה האָט אויפגעזונגען פון פרייד. זיין בוים! ער האָט איהם אליין געפלאנצט — און וואָס, ער וועט דאָס אלעס איבערלאָזען? ... אויף וועמען? צו וואָס? ... ער וועט איבערלאָזען זין די בוימלאך וואָס ער האָט אליין געפלאנצט? און ווי ער האָט אזוי געקוקט אויף די בוימער און די גרינס, די מעערען און פּעטרושקע און קאָרטאָפּעל, איז איהם קלאָהר געווארען אז ער וועט טהאָן א גרויסע עולה, וועז ער זאל אוועקפאָהרען, זיי פערלאָזען...

גלייך דער הונד וואָלט פערשטאנען וועגען וואָס האָנדעלט זיך, איז ער צוגעקומען צום אלטען צובראָכענעם בעל־הבית און זיך געלאָשטשעט צו איהם און איהם געלעקט די האנד... זיבאליס האָט זיך אָנגעבויגען און איהם געגלעט... זיך אנידערגעזעצט לעבען בוים און

די צוויי אלטע חברים האָבען א לאַנגען שטומען געשפּרעך געהאַט... און אזוי זיצענדיג איז דעם אלטען אידען געקומען אויף דער מחשבה:

— און אז מען האָט זיך אין מאָל נישט זאַט צו עסען, איז וואָס? איז אוים וועלט? .. אזוי פערלאָזט מען א גאָרטען? בוימער וואָס מען האָט אלץ געפלאַנצט?...

וועז פייגע האָט איהר מאַן געפרעגט דעם אנדערן טאָג — נו, געציל, געהסטו דיך פער־שרייבען?...

— ניין! — האָט ער קורץ געענטפערט...

— וואָס הייסט ניין? — האָט דאָס ווייב געפרעגט. — ביזט משוגע? געציל...

— איך זאָג ניין איז ניין.... דערלאַנג מיר דעם האנדטוך. פייגע האָט איהם דער־לאַנגט דעם האנדטוך און רב געציל האָט זיך אַבגעאָסען די נעגעל...

— די גאַנצע וועלט וועט זיך צופאָהרען אין גליקליכע לענדער און מיר וועלען דאָ בלייבען און שטאַרבען דריי מאָל א טאָג פון הונגער!... וואָס איז דער שכל?... הא? וואָס איז עס מיט דיר?... פארוואָס וויללסטו נישט פאָהרען, לאָז מיך הערען?

— ווייל איך בין נישט קיין זומער פויגעלע — האָט ער איהר קורץ געענטפערט און איז ארויסגענאנגען.

פייגע איז געבליבען שטעהן מיט די הענר אין גאַרטעל א פערוואונדערטע...

— ער איז משוגע געוואָרען דער טאַטע דיינער — האָט זי דער יונגערער טאַכטער א זאָג געטהאָן.

באלד נאכהער איז זי ארוים פון דער טיהר און וועז זי האָט איהר אלטען מאן געזעהן בע־רייניגען „זיינע בוימער", האָט זי פערשטאַנען, געפיהלט און גאַרנישט מעהר געזאָגט. וועז שכנים האָבען איהר יענעם טאָג און אין די שפּעטערע טעג געפרעגט: — וועז פאָהרט איהר, פייגע?

האָט זי שטאַלץ און קורץ געענטפערט:

— מיר פליהען נישט אווע ווי זומער־פוי־געלאַך — מיר האָבען א גאַרטען און מען קען זיך נישט אזוי מיר נישט דיר נישט אָפּרייסען.

א נייער לעבען, מוטה און האָפנונג, כאָטש נור טרוקען ברויט. רב געציל האָט פערקויפט די קוה, זיך געקויפט צוויי בלעכען גאז, נאָפט, און טראָגענדיג עס אין זיינע הענד האָט ער ווידער געזומען אויסשרייען איבער די גאסען: גאז, גאז, גאז!...

און יעדע פרייע מינוט שענקט ער צו זיין גאַרטען און זיין הונד.

* * *

רוהיג פליסט די דאָנוי צווישען איהרע ברעגעס. וועלדער פון ביידע זייטען — דיקע געדיכטע. דאָס וואויען פון ווינט אין די אלטע סאָסנעס איז פערווייכט פון זילבערנעם קלאַנג פון די כוואליעס, וואָס צושלאָגען איינע די אנ־דערע. צושלאָגען און צושמעלצען זיך צוזאמען אָהן אויפהער...

עס איז נאכט. א הערבסט נאכט און דער ווינד ברענגט אריבער דעם ריח פון די זמערדעם און וויינטרויבען פון דער אנדערער זייט.

עטליכע לאָטקעם מיט בעשעפטיגטע פי־שערס פאָהרען פארבייי און לאָזען נאָך זיך א זילבערנעם סליאד אויף דעם פינסטער־בלויען וואסער... דאָס שיפעלע גליטשט זיך אוועק ווי געצויגען פון אן אונזיכטבארער האנד... די שטערן שפּיגלען זיך אין דער טיפענישע גלייך זיי וואָלטען איבער דער דאָנוי געוואָלט אויסשפּרייטען א נייע דיאמאנטענע נעץ...

א פליט שווימט אריבער. עטליכע צוזאַ־מענגעבונדענע דריקעם און קלעצער... אויף דעם פאָרדערען טהייל שטעהט דער פיהרער מיט א לאַנגען דריק אין האנד. נישט ווייט פון איהם זיצט איינער און זינגט א ליעד מיט א לאַנגזאם ווייענדיגען נגון פול מיט קרעכצען און וועה־געשרייען...

אן אנדער פליט קומט אָן. דאָס ליעד ווערט אבגעהאקט און דער גוי שפּרינגט אויף, כאפט אן אנדערען דריק און העלפט אויסמיי־דען א צוזאמענשטויס. די פליטערעם שיפלטען, שרייען, זידלען און וועז די געפאָהר איז פארביי, ווינשט מען זיך א גליקליכע רייזע.

ווידער וועלט עס רוהיג. נור דער פערשפּע־טיגטער קוקו רופט נאָך פון צייט צו צייט, און עס הילכט אָפּ פון איין ברעג צום אנדערן...

זיבאלים זיצט אויף דער פריזבע נאָך א שוועלען טאָג ארבייט. די צוויי בלעכען מיט נאפט רייסען איהם אָב די הענד. זייער געווייכט בויגט איהם אין דרייען. די טעג זיינען לאנג. מען נוצט נישט קיין ליכט און ער קומט אהיים מיט דערזעלבער סחורה ווי ער געהט ארוים. אבער נישט נאכגעבען. ער בארגט און שולדיגט זיך אָן און לויידעט און האָפט; האָפט, עפּעם אונבעשטימטע פלענער וועלען זיך פערווירקלי־כען, א נם וועט געשעהן... עפּעם זאנדערבא־רעם וואָס זאָל איהם רעטטען פון דער פערצוויי־פעלטער לאנע.

ער קען נישט פאָהרען, ער קען נישט פער־לאָזען דאָס לאנד וואו ער האָט א בוים גע־פלאנצט... עס איז א שטיק פון איהם אליין, פון זיין בלוט און פלייש.

פון דער דאָנוי ציהט א לייכט ווינטעלע און ברענגט צוטראָגען די בשמים פון בלומען און פרוכט, רומאשקעם און וויינטרויבען און עפּעל און וויללדען האניג... נור דאָס בילען פון א וואָלפס־הונד שטערט דעם חלום פון רב געציל זיבאלים... א גרויסער גאַרטען מיט אלערלי־פרוכטען און געווילסע און אלע אידען גראָבען די ערד און רייניגען די בוימער און שניידען די תבואות...

י. פירַאזשניקאוו:

די אידישע מוזיק אין די ביבלישע צייטען

1.

פון יובל ביז דוד המלך.

יך וועל אנפאנגען מיין ארטיקעל מיט א בעהויפטונג, וואס קלינגט ווי א פאראדאקס, נעמליך: אין פערלויף פון דער גאנצער אידישער געשיכטע האט די מוזיקאלישע קונסט געהאט ביי אונז נאר צוויי גלענצענדע עפאכען. דאס איז די עפאכע פון דוד המלך און די עפאכע פון מענדעלזאהן־בארטאלדי. די גאנצע איבעריגע צייט פון אונזער געשיכטלעבן לעבען איז דער אידישער מוזיקאלישער זשעני געשלאפען.

איך וויל מיט דעם ניט זאגען, אז די אידישע מוזיק אין אלגעמיינעם פאנגט זיך אן פון דוד המלך'ס צייטען; דאס וואלט געווען ניט ריכטיג. צווייפעלאזש היסטארישע דאקומענטען בעווייזען אז נאך מיט פיעלע הונדערטע יאהרען פריהער האט מוזיק שוין געשפיעלט זעהר א וויכטיגע ראלע אין דעם אידישען געזעלשאפטליכען לעבען. די גאנצע תקופה פון אברהם אבינו ביז דוד המלך האט זעהר פיעל אויפגעטהאן אום פארצובערייטען דעם מוזיקאלישען באדען, אויף וועלכען דוד האט געקענט ארויסווייזען זיין געניאליטעט. איך וויל זאגען נאך מעהר: יענע אוראלטע צייטען זיינען גלענצענדע פיעל גינסטיגער פאר מוזיק, און האבען פיעל מעהר פאר איהר געטהאן ווי די לעצטע צוויי טויזענד יאהר פון אונזער גלות, אין וועלכע אלע גייסטיגע קרעפטען פון אונזער פאלק זיינען גלענצענד קאנצענטרירט כמעט אויסשליסליך בלויז נאר אויף איין זאך, נעמליך, אויף שאפען און קאמפאנזירען דעם תלמוד. די תלמודיסטען, ווי עס שיינט, האבען געהאט זעהר ניט קיין ריכטיגען בעגריף וועגען דעם איינפלוס און דער בעדייטונג פון מוזיק: זיי האבען איהר בעטראכט — ווי עס טהוען עס נאך ביז היינטיגען טאג פיעלע פון די, וואס שטעהען ווייט פון איהר — נאר אלס אן אנגענעהמען מיטעל צו מאכען זיך פרעהליך; און דעריבער זעהען מיר, אז גלייך נאך דעם ווי דער בית המקדש איז חרוב גלוואָרען, האבען די תלמודיסטען פערבאטען דעם געברויך פון מוזיק בייס גאטעס־דינסט. זיי פלעגען זאגען, אז „די אויערען וואס הערען זיך צו צום שפיעלען פון א מוזיק אינסטרומענט, בעת דער טעמפעל ליעגט אין רואינען, זיינען וועדטה מען זאל זיי אבשניידען". צוויישען די חטאים, פאר וועלכע די תלמודיסטען האבען בן אבויה (אחר), איז אויך גלוואָרען דער נרויסער חטא, וואס ער פלעגט זיך אבגעבען מיט מוזיק.*) זיי פלעגען זעהר שטרענג נאכקוקען נאך דעם וואס עס טהוט זיך אין דיעזער הינזיכט, ניט נאר ביי זיך, נאר אויך אין אנדערע לענדער; אזוי גענעמען מיר אין מסכתא גיטין, אז מר עוקבא, דער ראש הגולה פון בבל, האט פראטעסטירט גענגן דעם ראש הגולה פון פערסיען, דערפאר וואס יענער גענרויכט מוזיק אויף זיינע פאהדנע אוועגדען: ער האט איהם דערמאנט דעם פסוק: „אל תשמח ישראל אל גיל כגאים" (דו, ישראל, האסט זיך ניט וואס פרעהליך צו מאכען גלייך מיט אנדערע פעלקער).

ס'איז אינטערעסאנט דא צו בעמערקען, אז אין דער זעלבער צייט וועלן די תלמודיסטען האבען גענאהט דעם מוט צו פערבאטען מוזיק ביי גאטעס־דינסט, האבען זיי דאך ערלויבט צו שפיעלען אויף חתונות, כדי צו מקיים זיין די מצוה פון משמח זיין חתן־כלה. ווי עס שיינט, האבען זיי געהאלטען פון דער מיינונג אז די לאגע פון יעדער חתן־כלה פאר איז אזוי טרויעריג, דאס עס וואלט שוין געווען צו גרויזאם ניט ערלויבען צו ערמונטערען זיי מיט אביסעל מוזיק... אבער אויך דא האבען זיי געמאכט א בעגרענצונג, נעמליך: צווישען די מוזיק אינסטרומענטען, וועלכע פלעגען דעמאלט געברויכט ווערען אויף חתונות, איז געווען איינער א געוויסער אינסטרומענט מיט'ן נאמען „אירוס", דאס איז א מין ארט טאמבורין, וועלכער פלעגט צוגעבען דער מוזיק א פרעהליכען כאראקטער, און נעמליך אט דעם אינסטרומענט האבען די תלמודיסטען פערבאטען צו געברויכען אויף חתונות, כדי עס זאל שוין ניט זיין צופיעל שמחה.**)

דער פערבאט צו געברויכען מוזיק איז געווען שטרענג אבגעהיט אין פערלויף פון כמעט 17 הונדערט יאהר. אזוי געפינען מיר אין דער גאנצער שיכטע, אז נאך אין דעם 16טען יאהרהונדערט האבען אויף אידישע חתונות געשפיעלט גויאישע כלי־זמר, און ערשט אין דעם 18טען יאהרהונדערט האבען זיך בעווייזען די ערשטע אידישע פראפעסיאנעלע כלי־זמר, און מיט דער ערלויבניס פון די רבנים האבען זיי אנגעפאנגען צו שפיעלען אויף אין קריסטליכע הייזער.***)

---

*) חגיגה דף 156.

**) סוטה, 9.

***) לקט קמח, יורה דעה, 36.

פון יענער צייט אָן האָבען אידען ביסלעכ־ וויײ אָנגעפאנגען צו בעטראכטען מוזיק אלס א פּראָפעסיאָן, און ווי נאָר די גרויסע פּראָנצויזישע רעוואָלוציאָן האָט פּראָקלאָמירט אידישע גלייכ־ בערעכטיגונג אין אירָאפּא, און אידען האָבען געקראָגען א צוטריט צו די אלגעמיינע מוזיק שוהלען און קאָנסערוואָטאָריומס, האָט דער אי־ דישער מוזיקאלישער זשעניע פלוצלונג ערוואכט פון זיין טויזענדיעהריגען שלאָף, און עס האָבען שנעל אָנגעפאנגען צו ערשיינען גאנצע רייהען פון וועלט־בעריהמטע אידישע קינסטלער און קאָמפּאָזיטאָרען. און דאָס איז נעמליך געווען די עפּאָכע פון מענדעלזאָהן־באַרטאָלדי.

יעצט זעהט איהר שוין, מיינע לעזער, אז מיין אויבענדערמאָנטער פּראָדאָקט איז אייי־ גענטליך גאָר קיין פּראָדאָקט ניט, נאָר א גאנץ קלאָרער און ריכטיגער היסטאָרישער פאקט. אויף וויפיעל מיר איז בעקאנט, איז דיעזע בעאָבאכ־ טונג ביז יעצט נאָך פון קיינעם ניט געמאכט גע־ ווארען, און איך מיין אז זי איז ניט איבערוש.

אלזא, יעצט וועל איך זיך וויעדער אומקעה־ רען צו דער הויפּט טעמע פון מיין ארטיקעל, נעמליך, צו דער ביבלישער מוזיקאלישער עפּאָכע.

צום ערשטען מאל ווערט מוזיק דערמאָנט אין דער ביבעל שוין גלייך אין דער ערשטער פּרשה „בראשית", וואָס בעציהט זיך צו דער צייט וועז די מענשהייט איז נאָך געווען אין איהר קינדלי־ כען צושטאנד. דאָרט ווערט דערצעהלט, אז איי־ נער א געוויסער למך האָט געהאט צוויי זיהן; איינער פון זיי — יבל — איז געווען דער ער־ שטער וואָס האָט אינגעפיהרט פיהצוכט, דער צווייטער — יובל — איז געווען דער ערשטער שפּיעלער אויף מו־ זיק אינסטרומענטען. דאָס איז געווען נאָך פאר דעם מבול. אינטערעסאַנט איז דערביי צו בעמערקען, דאָס די אלטע פּערסישע שריפטען בעהויפּטען, אז דער ערשטער ערפינ־ דער פון מוזיק איז געווען קין, און דעריבער רו־ פען זיי אָן יעדען מוזיקער „קאינע", ד. ה. נאָכ־ פאלגער פון קין. דאָס זעלבע בעהויפּטען אויך די אראבער. פון דעם איז צו זעהען, אז לויט דעם אלגעמיינעם בעגריף פון יענער צייט האָט די מענשהייט ניט געקענט עקזיסטירען אָהן מוזיק, און ווי נאָר עס האָבען זיך בעווייזען מענשען אויף דער ערד, האָבען זיי זיך גלייך ענווייטיגט אין מוזיק אינסטרומענטען.

ווי שוין געזאָגט, האָט לויט דער ביבעל, דער עהפינדער פון מוזיק אינסטרומענטען געלעבט נאָך פאר דעם מבול. נאַטירליך ערשיינט א פראָגע, וואָס איז געווארען פון זיין ערפינדונג נאָך דעם מבול? — אויף דערויף געפינען מיר אָן ענטפער ביי דעם אלטען אידישען היסטאָריקער יוסף פלאביוס: ער זאָגט, אז אין די אוראלטע צייטען האָט פון אייביג אָן עקזיסטירט א לעגענ־ דע וועגען אָדם הרשון'ס א נביאות, אז עס דארף קומען אָן אומגליק אויף דער וועלט, דורך פייער, אָדער דורך וואַסער, און דעריבער האָט מען נאָך לאַנג פאר'ן מבול אויסגעבויט צוויי הויכע שטיי־ נערנע זיילען, אויף וועלכע מען האָט אויסגע־ קריצט און פאַרגעשטעלט אלע ערפינדונגען פון יענער צייט, כדי די צוקונפטיגע דורות זאָלען קענען פון זיי גענוסען. איינע פון דיעזע זיילען זאָל האָבען געבויט געווארען אין סיריען, אזוי אז די שפּעטערדיגע דורות, וועגען וועלכע עס וועט גערעדט אין דער ביבעל, האָבען דורך איהר געהאט די מעגליכקייט צו בעקענען זיך מיט יובל'ס מוזיקאלישע אינסטרומענטען. — געווים קלינגט דאָס אלעס זעהר לעגענדאריש; אבער ביי אויספּארשונגען וועגען אלטערטהימליכע צייטען שפּיעלען לעגענדען זעהר א גרויסע ראלע.

דער פאקט וואָס די ביבעל דערצעהלט אז מענשען האָבען אָנגעפאנגען צו בעשעפטיגען זיך מיט פיהצוכט און מיט מוזיק אין דער זעלבער צייט — איז זעהר בעדייטענד: דאָס ווייזט אז די ערשטע מוזיקער אין דער וועלט זיינען גע־ ווען פּאסטוכער. און ווירקליך, ביי זייער בע־ שעפטיגונג האָבען זיי אימער פיעל פרייע צייט, זיי לעבען שטענדיג צווישען פרייע פעלדער און וועלדער, בערג און טייכען — מיט איין וואָרט, צווישען אלע שהנהייטען פון דער נאטור; אזא ארט לעבען רעגט אויף די פאַנטאזיע און מאכט פייניר די געפיהלען. דאָס, נעמליך, איז דער בעסטער באָדען פאר דער ענטוויקלונג פון מוזיק. און אזוי זעהען מיר טאקי, אז דער גרעסטער מו־ זיקער פון די אלטע צייטען — דוד המלך — איז אויף געווען א פּאסטוך, און דיעזער געדאנק וועז גען דער דעמאָקראטישער אבשטאמונג פון דער אידישער מוזיק איז מיר אלע מאל אנגענעהם.

וועגען דעם פערשיעדענעם פּראקטישען גע־ ברויך פון מוזיק ביי די אלטע העברעער געפינען זיך אין דער ביבעל פיעלע שטעלען; איך וועל דא ברייננען די וויכטיגסטע פון זיי, ד. ה. אזעל־ כע וואָס האָבען א כאראקטעריסטישע בעדייטונג. צום ערשטען מאל ווערט וועגען דעם דערמאָנט אין דער ביבעל ביי דער געשיכטע ווי לבן האָט פּארגעהאלטען יעקב'ן פאר וואָס יענער איז אוועק פון איהם; ער זאָגט איהם:

„למה נחבת לברח... ולא הגדת לי ואשלחך בשמחה ובשירים בתוף ובכנור *). (פאר וואָס ביזטו אנטלאָפען און האָסט מיר גאָר ניט געזאָגט; איך

---

*) „כנור" רוף איך אָן אויף אידיש „פידעל". באמת איז דאָס ניט זעהר ריכטיג, וואָרים דער אלט־ העברעאישער כנור האָט קיין סמיטשיק ניט געהאט; אָבער דיעזע אויבערזעצונג איז שוין פון אייביג אָן אָנגענומען אין אלע אידישע חדרים, און איך וויל איהר ניט ענדערן.

וואָלט דאָך דיך בעגליט מיט פּאַראַד, מיט געזאַנג, מיט טאַמבורינען און מיט פּידלען).
(בראשית, 27, 31).

ווי מען זעהט, האָט שוין אין יענע צייטען מוזיק געשפּיעלט א וויכטיגע ראָלע אין ס' געזעלשאפטלעכען לעבען, און ווי עס פערשטעהט זיך, איז די בעגלייטונג פון פריינד געווען ניט דער איינציגער פאל, וואו מוזיק פלעגט ווערען גערוכטט.

די נעקסטע שטעלע ווענען מוזיק אין דער ביבעל דערצעהלט שוין וועגען דעם געברויך פון מוזיק ביי א צערעמאָניאל פון א פאָלקס־טרויאומה, דאָס איז, נעמליך, וואו די אידען וואָס זיינען ארוים פון מצרים זיינען טרוקענערהייד אריבערגעגאנגען דעם ים־סוף. דאָס איז די בעריכמטע „שירת הים" (דאָס ליעד אויפ'ן ים), דער טעקסט פון וועלכער איז בעקאנט מיט'ן נאָמען „אז ישיר", וועלכען אידען זאָגען נאָך ביז היינטיגען טאָג אלע פריהמאָרגען ביים דאוונען. לויט דעם, וויי די געשיכטע ווערט דערצעהלט אין דער ביבעל, איז דיעזע טריאומף ליעד פריהער געזונגען געוואָרען פון משה מיט די מענער, און גלייך נאָך דעם שטעהט:

„ותקח מרים הנביאה את התוף בידה, ותצאנה כל הנשים אחריה בתופים ובמחולות" (און מרים הנביאה האָט גענומען דעם טאַמבורין אין האנד, און אלע פרויען זיינען ארויסגעטראָטען נאָך איהר מיט טאַמבורינען און מיט טענץ).
(שמות 20, 15).

און אלע פרויען צוזאמען האָבען וויידערהאָלט דיזעלבע ליעד מיט דיזעלבע ווערטער.

נאָך א טריאומף־צערעמאָניאל געפינען מיר ווען דוד האָט גע'הרג'עט גלית הפּלישתי. די בי־בעל דערצעהלט וועגען דעם מיט די פאָלגענדע ווערטער:

„ויהי בשוב דוד מהכות את הפּלשתי, ותצאנה הנשים מכל ערי ישראל לשיר והמחולות לקראת שאול המלך בתופים, בשמחה ובשלישים". (ווען דוד איז געקומען צוריק, נאָך דעם ווי ער האָט געטויטעט דעם פלישתי, האָבען זיך פערזאמעלט די פרויען פון אלע אידישע שטעדט צו בעגעגענען דעם קעניג שאול מיט ליעדער, מיט טענץ, מיט טאַמבורינען און מיט טריאַנגלען).
(שמואל א' 6, 18).

פון ביידע אויבען־דערמאָנטע ביבלישע ציטאטען זעהט מען, אז ביי די אלטע העברעער האָבען פרויען געשפּיעלט אין דער מוזיק זעהר א גרויסע ראָלע.

זעהר וויכטיג איז נעווען דער אנטייל פון מוזיק אויך ביי רעליגיעזע פּראָצעסיאָנען. דאָס אויסערליכע בילד פון אזא פּראָצעסיאָן ווערט אין קורצען געשילדערט אין תהילים מיט די פאָלגענדע ווערטער:

„קדמו שרים אחר נוגנים בתוך עלמות תופפות".
(פּאַראויס זיינען געגאנגען זינגער, נאָך זיי — די וואָס שפּיעלען אויף אינסטרומענטען בעגליטעט פון פרויען מיט טאַמבורינען).
(תהלים 26, 68).

נאָך א בעשרייבונג פון אזא פּראָצעסיאָן געפינען מיר, ווען דוד האָט געהיסען איבערטראָגען דעם הויליגען אָרון פון קרית יערים אין דער רעזידענץ פון עובד אדום. די ביבעל דערצעהלט וועגען דעם אין פאָלגענדער ווייזע:

„ודוד וכל בית ישראל משחקים לפני האלהים בכל עוז ובשירים ובכנורות ובנבלים ובתופים ובמצלתים ובחצוצרות" (און דוד און דאָס גאנצע אידישע פאָלק האָט געשפּיעלט פאר גאָט מיט גרויס בעגייסטערונג. מען האָט געזונגען ליעדער, עס האָבען געשפּיעלט פידלען, הארפען, טאַמבורינען, גלאָקען־שפּיעל און טראָמפּעטען).
(שמואל ב' 5, 16).

ווי איהר זעהט, מיט אזא רייכער מוזיק קאָפּעלע מעג מען זיך ניט שעמען אויך היינט, אין אונזערע צייטען.

וועגען דעם געברויך פון מוזיק ביי דעם קאָנאָציאָנס־צערעמאָניאל פון שלמה המלך, ווערט דערצעהלט אין דער ביבעל פאָלגענדעם:

„ויקח צדוק הכהן את קרן השמן וישמח את שלמה ויתקיא בשופר... והעם מחללים בחלילים ושמחים שמחה גדולה ותבקע הארץ בקולם". (און צדוק הכהן האָט גענומען דעם קרוג מיט בוימעל און האָט געזאַלבט שלמה'ן, און מען האָט געבלאָזען שופר, און דאָס פאָלק האָט געשפּיעלט אויף פלייטען און האָט געיובעלט מיט אזא שמחה דאָס די ערד איז שיער ניט צושפּאָלטען געוואָרען פון זייערע קולות).
(מלכים א' 40, 1).

עס איז דאָ ווערט צו בעמערקען, אז אין דיזער, אויך ווי אין פיעלע אנדערע ביבלישע שטעלען, ווערט נאָנץ איינפאך געזאָגט, אז דאָס גאַנצע אידישע פאָלק האָט געזונגען און געשפּיעלט אויף מוזיק אינסטרומענטען.

מיר געפינען אויך אין דער ביבעל וועגען דעם אנטייל פון מוזיק אין ס' צערעמאָניאל פון „חנוכת הבית". דאָס איז, נעמליך, ווען עס איז אויפגעבויט געוואָרען די פעסטונג פון ירושלים. וועגען דיעזען צערעמאָניאל ווערט דערצעהלט פאָלגענדעם:

„ובחנוכת חומת ירושלים בקשו את הלוים... לעשות חנוכה ושמחה ובתודות ובשיר מצלתים נבלים ובכנורות" (און בעת עס איז פארטיג געוואָרען די פעסטונג פון ירושלים האָט מען אויסגעלאדען די לוים צו מאָבען אַן אויסנוויהונגס־פאָראַד מיט דאנקס־געזאנגען, מיט ליעדער, מיט גלאָקען־שפּיעל, מיט הארפען און מיט פיעדלען).
(נחמיה 27, 12).

די אלטע העברעער האָבען אויך געברויכט א מין ארט מיליטער־מוזיק, אָדער, ריכטיגער געזאָגט, גייסטליכע ליעדער פאר מיליטערישע

צוועקען. דאָס קען מען זעהען פון דער פאָלגענ־ דער שטעלע:

„ויעמד (המלך יהושפט) משוררים ל"ה... בצאת לפני החלוץ (און דער קעניג יהושפט האָט פאָרגע־ רייטעט זינגער פאר גאָט, זיי זאָלען געהן פאָראויס דעם חיל). (ד"ה ב' 22—21, 20).

דער פסוק דערצעהלט ווייטער, אז צולויעב דעם זינגען פון דיעזע לידער האָט די אידישע ארמעע געזיגט.

ווי עס שיינט, האָבען די אידישע קעניגע אויך געהאט האַף־קאפעלען. אזוי זעהען מיר, צ. ב. ש., וועז דוד האָט איינגעלאדען צו זיך דעם אלטען 80־יעהריגען ברזיל הגלעדי, האָט יענער ניט געוואָלט אננעהמען די איינלאדונג. ער האָט געזאגט צו דוד'ן:

„בן שמונים שנה אנכי היום, האדע בין טוב לרע, אם יטעם עבדך את אשר אוכל ואת אשר אשתה, אם אשמע עוד בקול שרים ושרות, ולמה יהיה עבדך עוד למשא על אדוני המלך". (איך בין שוין 80 יאהר אלט היינט צו טאָג, פאר מיר זיינען שוין ניטאָ קיין גוטע זאכען, איך פיהל שוין קיין טעם ניט אין גוטע מאכלים, אוז ס'איז מיר שוין שוואר צו הערען די ליעדער פון זינגער אוז זינגערינען. איך וועל מעהר ניט זיין וויי אַ לאסט פאר מיין קעניג). (שמואל ב' 36, 19).

אויסער מוזיק פאר פרעהליכע אננעלעגענהי־ טען פלעגען די אידען פון יענע צייטען פיעל גע־ ברויכען אויך טרויער מוזיק. וועגען דעם געפינען מיר אין דער ביבעל די פאלגענדע זעהר כאראק־ טעריסטישע שטעלע:

„ויקונן ירמיהו על יאשיהו, ויאמרו כל השרים והשרות בקינותיהם על יאשיהו עד היום, ויתנום לחוק על ישראל". (און ירמיהו האָט בעקלאָגט דעם קעניג יאשיהו, און עס געברויכען אַלע זינגער און זינגערינען דיעזע קלאָג־ליעדער אויף יאשיהו ביז היינטיגען טאָג. זיי זיינען אָנגענומען געוואָרען פון אַלע אידען אוז זיינען פערשריעבען צווישען די קינות.) (ד"ה ב' 25, 35).

פון דעם איז צו זעהען אויף וויפיעל עס איז ניט ריכטיג די אויבענדערמאָנטע מיינונג פון די תלמודיסטען און זייערע נאכפאלגער, וועלכע בע־ הויפטען אז מוזיק מוז בעדייטען נור עטוואָס פרעהליכעס.*) די אויבענגעבראכטע ביבלישע שטעלע בעווייזט, אז די אידען פון די ביבלישע צייטען האָבען געהאט א פיעל ברייטערען בליק אויף דער מוזיקאלישער קונסט.

* * *

אייניגע פון די אידען־פיינדליכע היסטאָרי־

*) אַלס נאָך אַ בעספערער בעווייז קען דיענען דער פאָקט, דאָס אונזערע היינטיגע אידישע פאָלקס־ ליעדער זיינען צום גרעסטען טהייל נאָר אומעטיגע. קיין פרעהליכע אידישע ליעדער זיינען בכעט גאָר ניטאָ.

קער, מיט יאָהאן פאָרקעל אן דער שפיצע, שטרענגען אָן זיערע קרעפטען צו בעווייזען אז די דאָלע פון'ם אידישען פאָלק אין דער אלטער־ טהימליכער מוזיק איז גאָר ניט אזוי גרויס, ווי מען דענקט געווענהנליך, און זיי פראָווען בע־ שטעטיגען זיערע בעהויפטונגען מיט פערשיע־ דענע, און ווי עס וווייזט אוים פון'ם ערשטען בליק, זאָגאר שטארקע ארגומענטען. איך וויל אין דיעזער הינזיכט פאלגען דעם בעווואוסטען תלמודישען שפרוך: „ודע מה שתשיב לאפיקורוס" (דו דארפסט האבען וואָס צו ענט־ פערען אן אפיקורוס); איך וויל דאָ ברייגען אלע זיערע טענות און וועל ענטפערען אויף זיי נאָך דער רייהע נאָך.

קודם כל בעהויפטען זיי, אז די אידען זיינען, צולויעב זייער קנעכטשאפט אין מצרים, איננאָ־ צען פערפרעמדעט געוואָרען פון דער מוזיק, און דעריבער, וועז זיי זיינען דערנאָך אָנגעקומען אין פאלעסטינא, האָבען זיי ניט געהאט קיין בע־ גריף וועגען דער מוזיקאלישער קונסט אוז האָ־ בען, הייסט עס, גאָר ניט געקענט אויפטהאָן אין איהר.

אָבער דאָס איז אין גרונד ניט ריכטיג, אוז אום צו בעזייטיגען יעדען צווייפעל אין דיעזער הינזיכט, וועל איך אָנווייזען אויפ'ן פאָלגענדען ביישפיעל: די לעצטע פאָר הונדערט יאָהר איז דאָס רוסישע פאָלק געווען פערשקלאפט, און די ענגלענדער זיינען געווען פרייַ; זעהט אָבער ווער פון די ביידע פעלקער האָט פאר דיעזער צייט געשאפען די שענסטע פאָלקס־ליעדער און אויס־ געצייכענט זיך אין דער מוזיק אין אלגעמיינעם? — ניט די פרייַע ענגלענדער, נאָר די פערשקלאפ־ טע רוסען. עס איז דאָ א גוטער פראנצויזישער שפריכוואָרט: „צרות קענען אויך אויף וואָס עס איז צוניץ קומען".... און ווירקליך, מיר וווייסען גוט, אז עס זינגט זיך און עס שפיעלט זיך פון צרות אפשר נאָך פיעל בעסער ווי פון וואויל־טאָג. פיעלע פון די מאָדערנע מוזיקאלישע מייסטער־ ווערק האָבען צו פערדאנקען זייער עקזיסטענץ נאָר צו די אָנגעוואהטאָגטע הערצער פון זייערע פערפאסער. דעריבער איז גאָר קיין וואונדער ניט, דאָס די צרות פון'ם אידישען פאָלק אין מצרים האָבען געקענט בעגייסטערען די אידישע מוזיק ליעבהאָבער צו שאפען און צו זינגען האר־ ציגע ליעדער.

אויסער דעם דאָרף מען געדענקען, אז ניט אלע אידען אין מצרים זיינען געווען פער־ שקלאפט; עס איז דאָרט אויך געווען א העכע־ רע קלאסע פון פרייַע אידען, צו וועלכע עס האָ־ בען געהערט: משה, אהרון, מרים, בצלאל (דער קינסטלער וואָס האָט געארבייט דעם משכן) און אלע זאָגענאָגטע „זקני־ישראל". אין „דברי הימים" וועדט זאָגאר דערמאָנט אייניגער א איר

מיט'ן נאָמען מרה, וועלכער האָט געהייראטעט פּרעה'ס טאָכטער (בתיא בת פּרעה). דער אל־טער אידישער פּילאָזאָף פילון, פון אלעקסאַנדריע, בעהויפּטעט, אז די חרטומים פון מצרים האָבען געלערנט משה'ן אלע פערשיעדענע בראַנשען פון דער מוזיק; און ביי זיי, ווי עס ווייזט אויס, האָט מען זיך דעמאָלט נעקענט עפּעס אויסלערנען. מצרים איז דעמאָלט געשטאַנען אויף דער העכסטער שטופּע פון דער אַלוועלטליכער קולטור. און צוקוקענדיג זיך צו זייערע וואונדערבאר־שענהע אינסטרומענטען, פון וועלכע עס זיינען פערבליבען ביז היינטיגען טאָג זעהר פינקטליכע אָבבילדונגען, קען מען אורטיילען, אז די מוזיק איז אויך געווען ביי זיי ענטוויקעלט ביז'ן העכ־סטען גראד. און אז אידען האָבען ביי זיי ווירק־ליך אין דיעזער הינזיכט פיעל געלערנט, זעהט מען שוין פון דעם, דאָס אין פּאַלעסטינא זיינען געווען אין געברויך פיעלע פון די עגיפּטישע אינ־סטרומענטען. אייניגע פון זיי האָבען די אידען פערפּאָלקאָמט, אָבער אייניגע זיינען פערבליבען אזוי ווי זיי זיינען געווען, און זאָגאר מיט דעם זעלבען נאָמען. אזוי, צ. ב. ש., די האַרפע, וואָס הייסט אין העברייאיש „נבל", הייסט אין דער עגיפּטישער שפּראַך „נאבלא".

אויסער דעם, דאַרף מען נאָך נעהמען אין בעטראַכט, אז בעת די הערשענדע קלאַסען אין מצרים האָבען ניט צוגעלאָזען זייערע אייגענע פּאָלקס־מאַסען צו וויסענשאפט און קונסט, האָט דער אידישער פיהרער, משה, זיך בעצויגען צו דיעזער פראגע אויף א העכסט דעמאָקראַטישען אופן. ער האָט געזאָגט: „מי יתן והיה כל עם ה" נביאים" (הלואי וואָלט דאָס גאַנצע אידישע פאָלק בעשטאַנען פון נביאים).

אלזא, מוז עס פעסטגעשטעלט ווערען, אז די אידען האָבען ארויסגעטראָגען פון מצרים פיעל קענטניס, ניט נאָר אין דער פלאַסטישער קונסט, אין וועלכער זיי האָבען געהאט אזעלכע קינסט־לער ווי בצלאל און אהליאב, נאָר אויך אין דער מוזיק, צווישען די הויפּט פּאַרשטעהער פון וועל־כער איז דעמאָלט וואהרשיינליך געווען אויך מרים הנביאה. און ווירקליך, מיר זעהען, וויי עס איז שוין אויבען געווען דערמאָנט, אז זי האָט מיט אירן וואונק געקענט פערזאמלען ארום זיך אלע אידישע פרויען (כל הנשים) פון מצרים, צו זינגען טריאומף ליעדער. איך צוויייפעל זעהר, אויב א וואָסער עס איז מאָדערנע מרים וואָלט יעצט געווען אימשטאַנד אזוי לייכט צו פערזאמלען ארום זיך, צוליעב אן עהנליכען צווועק, אלע אידישע פרויען פון ניו יאָרק — און דאָס בעווייזט קלאָר, אז די מוזיקאַלישע קונסט איז געווען זעהר פּאָפּולער צווישען די אידען פון יענער צייט.

אויסער דער אַנווייזונג אויף דער אידישער קנעכטשאפט אין מצרים, בעהויפּטען די אויבענ־דערמאָנטע אַנטיסעמיטישע היסטאָריקער, אז די מוזיקאַלישע קונסט האָט ביי אלטע העברעער ניט געקענט שטעהן אויב א הויכער שטופּע, וויל עס האָבען ביי זיי דעמאָלט אויסגעפעלט פיעלע זאכען, וואָס שפּיעלען אין דער מאָדערנער מוזיק אזא גרויסע ראָלע, נעמליך:

1) די מעטאַלענע בלאָז־אינסטרומענטען האָבען ניט געהאט קיין וועניטילען, אויף וועלכע מען דריקט מיט די פינגער; דער טאָן פלענט זיך בייטען מעהר ניט מיט דער אָנשטרענגונג פון די ליפּען, און דורך דעם האָט מען אויף זיי געקענט שפּיעלען ניט מעהר ווי 5—4 טענער, ווי אויף א סיגנאַל־האָרן.

2) די הילצערנע בלאָז־אינסטרומענטען, נעמ־ליך, די פלייטען, האָבען געהאט נאָר לעבעלאָך, אָבער קיינע מעטאַלענע קלאַפּענעס, צו שפּיעלען האַלבע טענער; און דעריבער האָט מען אויף זיי געקענט שפּיעלען א וועלכע עס איז מעלאָדיע נאָר אין איין אייניגער טאָנאַרט*); פאר יע־דער אַנדער טאָנאַרט האָט מען נעמוזט האָבען אן אַנדער אינסטרומענט, וואָס איז געשטימט נאָך איהר.

3) די אינסטרומענטען מיט סטרונעס האָבען ניט געהאט קיין סמיטשיק, וועלכער שאפט דעם גאנצען צויבער פון דער מאָדערנער פיעדעל.

4) אלע מוזיקאַלישע קאָמפּאָזיציאָנען זיינען געווען אין־שטימיג; פון קיין פיעל־שטימיגער הארמאָניע האָט מען דעמאָלט נאָר־ניט געוואוסט.

5) עס האָבען ביי זיי דעמאָלט ניט עק־זיסטירט קיינע מוזיק נאָטען; אלעס וואָס מען האָט דעמאָלט געזונגען אדער געשפּיעלט, האָט מען נעמוזט קענען אויף אויסוועניג און האלטען דאָס אין זכרון. אין דיעזער הינזיכט, זאָגען די־זע היסטאָריקער, זיינען די גריכען געשטאַנען פיעל העכער, וויל ביי זיי זיינען דעמאָלט יא געווען נאָטען.

וויי איהר זעהט, דאָס אלץ זיינען ווירקליך זעהר גרויסע חסרונות; אָבער דאָך איז פון דעם נאָך גאָרניט געדרונגען, אז די אידישע מוזיק אין אלגעמיינעם האָט נעמוזט אין יענער צייט שטעהן אויף א נידעריגער שטופע. איך וועל דאָס בע־וויזען טריט ביי טריט.

ערשטענס דארף מען געדענקען, אז דער גרונד פון יעדער מוזיק איז אלע מאָל געווען די מענש־ליכע שטימע, און זי איז דאָך אין די אלטע צייטען געווען דאָסזעלבע וואָס היינט.

וואָס אנבעלאַנגט די בלאָז־אינסטרומענטען, זיינען זיי ווירקליך געווען וועיט ניט אזוי בע־קוועם וויי אין אונזערע צייטען; אָבער דאָך האָט

---

*) די טאָנאַרטען שפּיעלען אין מוזיק די זעלבע ראָלע ווי קאָלירען אין מאָהלערייי.

א פעהיגער קאפעלמייסטער געקענט אויפטהאן מיט זיי זעהר פיעל. נאך היינט צו טאג ווערען אין סימפאנישען ארקעסטער געברויכט וואל־טאַרנעס אהן וועניטיגען, וויל זייער טאן איז פיעל אנגענעהמער; אויך ווערען געברויכט וואל־טאַרנעס, טראמפעטען און קלאַרנעטען אין פער־שידענע טאנארטען. די היסטאריקער דערצעה־לען אז אין דעם 18טען יאהרהונדערט האט אין איינעם פון די רוסישע לייב־גווארדיי רעגימענ־טען עקזיסטירט א פראכטפאלע מיליטערישע קאפעלע, וואס איז געווען צוזאמענגעשטעלט בלויז פון אזעלכע סינגאל־טראמפעטען, אויף יע־דער איינער פון וועלכע מען האט געקענט שפיע־לען נאר איין איינציגען טאן. די טראמפעטען זיינען געווען פון פערשיעדענער הויך. פאר יע־דען טאן פון'ם מוזיקאלישען אלף־בית איז געווען א בעזונדער טראמפעטע, אזוי אז א מעלאדיע וואס ענטהאלט אין זיך, לאמיר זאגען, 15 טענער פון פערשיעדענע הויך, האט געמוזט געשפיעלט ווערען אויף 15 פערשיעדענע טראמפעטען פון 15 פערשיעדענע מוזיקער; יעדער איינער פון זיי האט געדארפט מעהר ניט צוטרעפען מיט זיין טאן פונקט אין'ם מאמענט וען ער איז נויטיג נאכ'ן גאנג פון דער מעלאדיע. אבער די מוזיקער זיינען געווען אזוי גוט צוזאמענגע־שפיעלט, דאס מען פלעגט מיינען אז דאס שפיעלט איין איינציגער אינסטרומענט. דיעזע קאפעלע איז אין איהר צייט געווען זעהר בע־ריהמט.

איך, אין מיין אייגענער פראקטיקע אלס די־ריגענט פון א מיליטער קאפעלע, פלעג אפט געברויכען די זעלבע מעטאדע, וועו אין א וועל־כער עס איז מוזיקאלישער שטיק פלעגט זיך טרעפען א שווערע שטעלע אין א שנעלען טעמ־פא, וואס ניט איינער פון מיינע מוזיקער פלעגט זיין אימשטאנד צו שפילען. איך פלעג אזא שטע־לע צוטיילען אויף קלייניע גרופען פון 3—4 נא־טען, און יעדע גרופע פלעגט געשפיעלט ווערען פון א בעזונדער מוזיקער, און וועו זיי פלעגען זיך גוט צוזאמענשפיעלען, פלעגט דאס מאכען אן איינדרוק, אז דאס שפיעלט איין איינציגער גוטער קינסטלער, בעת אין דער ווירקליכקייט פלעגען דאס זיין עטליכע איינפאכע פויערים. עס עקזיסטירט א שפריכווארט, אז „א גוטער מוזיקער קען שפיעלען אויף א קול שטרוי", און אזוי ווי אונזערע ביבלישע עלטער־זיידעס, ווי עס שיינט, זיינען געווען גוטע מוזיקער, האבען זיי שוין געווויס געוואוסט ווי צו קאמפאניירען זייע־רע דעמאלסדיגע מוזיק אינסטרומענטען.

יעצט א פאר ווערטער וועגען דעם סמיטשיק. עס איז אמת, אז דער סמיטשיק שפיעלט זעהר א גרויסע ראלע אין דער מאדערנער מוזיק; אבער, לויט די בעהויפטונג פון יוסף פלאביוס, האבען די העברעער פאר זייער כנור, אנשטאט א סמיטשיק, געברויכט דעם אזוי גערופענעם פלעקטאר*), און יעדער איינער, וואס האט גע־הערט א גוטען קינסטלער אויף דער מאנדאלי־נע וועט צוגעבען, אז די זיסע טענער און די צארטע מעלאדישע שאטירונגען, וועלכע דער פלעקטאר בריינגט ארוים, קענען צופרידענשטע־לען דעם פיינסטען מוזיקאלישען געשמאק. אויפ'ן אלט־אידישען כנור פלעגט מען שפיעלען אויף צווייערליי אופנים: מיט א פלעקטאר, ווי אויף דער מאנדאלינע, און מיט'ן האנד,**) ווי אויף דער גיטארע.

וואס פאר אנגענעהמע טענער דער כנור האט געהאט, קען מען זעהען פון דער פאלגענדער בע־מערקונג אין תלמוד וועגען דער פאלעסטינער געגענד „כנרת":

„למה נקרא שמה „כנרת"? דמתיקי פרי כקלא דכנרי" (פאר וואס רופט מען די געגענד „כנרת"? ווייל איהרע פרוכטען זיינען אזוי זיס, ווי דער טאן פון א כנור.)

(מסיכתא מגילה, דף ז').

דיעזער אלט־אידישער כנור איז פערעבענט אלס דער עלטער־זיידע פון דער מאדערנער גי־טארע. און וואס אנבאלאנגט די גיטארע מוז איך זאגען, ניט קוקענדיג אויף קיין זאך, אז אין איהר אלגעמיינעם רייכטום פון מוזיקאלישע עפעקטען, שטעהט זי ניט נידעריגער פון דער פיעדעל. דער וועלט־בעריהמטער פאגאניני, וואס האט געשפיעלט אויף דער גיטארע אויך אזוי וואונדערבאר ווי אויפ'ן פיעדעל, האט דאס ניט איין מאל בעהויפטעט. אלזא, זעה איך ניט איין, פאר וואס זאל דוד המלך מיט זיין כנור ניט קענען בעטראכט ווערען אלס דער־ פאגאניני פון דער ביבלישער עפאכע.

וועגען הארמאניע וואלט געווען זעהר פיעל צו רעידען. פון די 3 הויפט עלעמענטען פון דער מאדערנער מוזיק, נעמליך: מעלאדיע, ריטם און הארמאניע שטעלט דער הארמאנישער עלע־

---

*) דער פלעקטאר איז א קליינע בייגערנע פלאסטינקע, מיט וועלכער מען שפיעלט אויף דער מאנדאלינע.

**) אין דער ביבעל איז דא א שטעלע, וואו עס ווערט געזאגט וועגען דוד'ן: „ולקח דוד את הכנור וינגן בידו" (און דוד פלעגט נעהמען דעם כנור און פלעגט שפיעלען מיט'ן האנד). די מפרשים וויסען ניט ווי צו ערקלעהרען דעם פסוק; זיי וויסען, אז אויף יעדען אינסטרומענט שפיעלט מען מיט די הענט, היינט צוליעב וואס דארף מען דא דעם אויסדרוק „בידו" (מיט'ן האנד), אבער, נאך מיין מיינונג נאך, איז דאס גאנץ אויפפאך: דוד האט דעמאלט געשפיעלט אויפ'ן כנור „מיט'ן האנד", ד. ה. אהן א פלעקטאר.

מענט מיט זיך פּאר נאָר א בעזונדער וועלט. די וואָס זיינען מיט איהר גוט בעקאַנט, שעפּפען פון איהר הימלישען גענוס; אָבער ניט אלע קענען האָבען צו איהר א צוטריט. די הארמאָניע לעהרע איז דאָס שוועריסטע, וואָס עס איז דאָ אין דער מוזיקאלישער קונסט. מעלאָדיע און ריטם פערשטעהט יעדער איינער, בעת הארמאָנישע קאָמבינאציאָנען קענען גוט בעגרייפען נור גע־ביל׳דעטע מוזיקער. ניט קוקענדיג אויפ׳ן אונגע־הויערען פּארטשריט פון דער מוזיקאלישער קונסט אין פערלויף פון די לעצטע אייניג הונ־דערט יאָהר, האָבען די ברייטע פּאָלקס־שיכטען פון אלע איראָפּעאישע לענדער פערהעלטנים־מעסיג ערשט נאָר ניט לאַנג אנגעפאנגען צו פיה־לען עפּעס אין הארמאָניע. אין די אָריענטאלי־שע לענדער וויל מען פון איהר ניט וויסען נאָך ביז היינטיגען טאָג. איינער אן ארבישער שריפטשטעלער האָט זיך אויסגעדריקט וועגען דעם הארמאָנישען עלעמענט פון דער אייראָפּע־אישער מוזיק, אז דאָס איז נישט מעהר ווי א ווילדער גערוישש, וועלכען א מענש מיט א צאַרטער נשמה קען ניט פערטראָגען... עס איז דעריבער קיין חידוש ניט וואָס אין אלע אלטערטהימליכע לענדער, אפילו אין די פּארטגעשריטענסטע האָט מען פון הארמאָניע נאָר קיין בעגריף ניט געהאט. אָבער דאָס האָט דאָך בשום אופן ניט געקענט שטערען אלע אנדערע עלעמענטען פון דער מוזיק צו ענט־וויקלען זיך ביז צום העכסטען גראד.

אָט זעהען מיר, צ. ב. ש., אז ביי די אלטע נריכען איז מאלעריי געשטאנען פערהעלטנים־מעסיג גאָר ניט הויך, וויל זיי האָבען ניט גע־וואוסט ווי צו מאכען די נויטיגע פארבען; אָבער אין דער זעלבער צייט זיינען ביי זיי אלע איבע־ריגע אָבטיילונגען פון דער פלאסטישער קונסט געשטאנען אויף אזא הויכער שטופע, וואָס די מאָדערנע קינסטלער קענען איהר נאָך ביז היינ־טיגען טאָג קוים־קוים דערגרייכען.

אָדער, לאָמיר זאָגאר נעהמען א ביישפּיעל פון דער ביבלישער פּאָעזיע. ווי עס איז בע־וואוסט, האָבען די אלטע העברעער ניט נעהאט קיין בעגריף וועגען גראמען, וועלכע שפּיעלען אזא גרויסע ראלע איז דער שעהנער ליטעראטור פון די היינטיגע צייטען. אָבער דאָך שטערט דאָס אונז ניט צו געפינען אין „שר השירים" מעהר פּאָעזיע, ווי ביי דעם בעסטען פון די מא־דערנע אידישע גראמען־דיכטער.

אלזא, איך מיין, אז יעצט איז שוין קלאָר, אז אונזערע עלטער־זיידעם האָבען געקענט הא־בען די שעהנסטע מעלאָדיען פון יענער צייט, ניט וויסענדיג, אז אין דער וויטער צוקונפט וועלען מענשען אויסגעפינען פאר יעדער מע־לאָדיע א הארמאָנישע בעגלייטונג.

יעצט לאָמיר איבערגעהן צום לעצטען ארגו־מענט וועגען נאָטען:

קודם כל, דאכט זיך, דארף זיין קלאָר פאר אלעמען, אז נאָטען קענען העלפען מעהר ניט צו געדיינקען די פערפאסטע ליעדער; אָבער ניט צו שאפען זיי. שעפּפונגען פון פאָלקס־זשעניע גענהען אלע מאל איבער פון איין דור צום אנדערען נאָר על פי מסורה, ד. ה. פון מויל צו מויל. פיעלע פון אזעלכע שעפּפונגען זיינען נאָך ביז היינט צו טאָג ניט פערשריבען געווארען, און די געלעהרטע פּארשער פון פאלק־לאָר ארבי־טען אימער פלייסיג אויסצוגעפינען זיי. אזוי זעהען מיר אז די שעהנסטע פאָלקס־ליעדער וע־רען ביי יעדען פאָלק געשאפען און געזונגען אין אזעלכע קרייזען, וועלכע האָבען ניט דעם מינ־דעסטען בעגריף וועגען נאָטען. און נאָך דעם ערשט ווי דאָס פאָלק זינגט זיי א רייהע מיט יאָהרען און פאנגט שוין אן זיי אביסעל צו פער־געסען, קומט א געלעהרטער מוזיקער צו א וועל־כער עס איז „באָבעניו" און בעט איהר זי זאָל איהם פאָרזינגען אלע אלטע ליעדער וואָס זי קען, כדי ער זאָל זיי פערשרייבען. און אט אויף אזא אופן קענען מאנכע מאל פון דעם שאפען ביז דעם פערשרייבען דורכגעהן הונדערטע יאָהרען.

עס איז ניט מעהר ווי א פאָר צעהנדליג יאָהר זינט מען האָט ערפונדען דעם גראמאפאָן, דורך וועלכען מען קען יעצט פערשרייבען פינקט־ליך דאָס שפּיעלען פון א קינסטלער. אין פאנא־ניני׳ס צייטען איז נאָך קיין גראמאפאָן ניט ge־וועז. פון דעם אָבער איז בשום אופן ניט ge־דרונגען אז פאנאניני האָט ניט געקענט אזוי גוט שפּיעלען ווי איסאיע אדער גרייסלער. — היינט וואָס איז שוין צו זאָגען וועגען טאנץ? — פאר דיעזער קונסט זיינען נאָך ביז היינטיגען טאָג קיין נאָטען ניט ערפונדען געווארען; פּאוו־לאָוא און דונקאן טאנצען אהן נאָטען — אָבער דאָך זיינען זיי אנערקענט פון דער גאנצער וועלט אלס גרויסע קינסטלערינען.

עס בלייבט נאָך צו זאָגען עטליכע וועהרער וועגען דעם פערגלייך פון די אלטע העברעער מיט די גריכען. עס איז אמת, אז די גריכען האָ־בען דעמאָלט שוין געהאט נאָטען. אָבער צו די־זע גריכישע נאָטען פאסט זיך דאָס אידישע גלייכווערטעל: „איידער אזוי פאָהרען, איז שוין בעסער צו־פוס געהן"... עס איז ענונג צו זאָגען, אז אנשטאָט די פּאָר צעהנדליג צייכענס פון דער מאָדערנער נאָטען סיסטעם, האָבען די גריכען געהאט 495 צייכענס פאר זינגען אליין, און נאָך אמאל די זעלבע צאהל אנדערע צייכענס פאר מוזיק אינסטרומענטען. מען האָט בעדארפט הא־בען א קאַפּ פון א מיניסטער דיעזע אלע צויי־כענס צו געדענקען. אויסער דעם האָבען זיך די אלע צייכענס בעצויגען נאָר צו דער הויך פון דעם טאָן; פאר דער לענג אָבער, ד. ה. פאר דער ריטמישער טיילונג, זיינען ביי זיי גאָר קיין צויי־

כענס ניט געווען, און דערויבער פלעגט דער דיריגענט פון ארקעסטער מוזען טראגען שטיוועל מיט אייזערנע פאדעשוועס, כדי אויסצוקלאפען דעם טאקט פון דער שטיק מיט דיס; אדער פלעגט אנטהאן הילצערנע הענטשיקעס און פלעגט קלאפען דעם טאקט מיט די הענד. איהר קענט זיך שוין פארשטעלען וויפיעל נחת די מוזיקער האבען געהאט פון אזעלכע נאטען, און ווי גרויס האט געקענט זיין זייער ווירקונג אויפ'ן שעפערישען גייסט.

אין אלגעמיינעם דארף מען זאגען וועגען דיעזע היסטאריקער, אז זייער מעטאדע צו מעסטען די אלטערטהימליכע צייטען מיט א מאדערנער מאס, איז זעהר ניט ווייסענשאפטליך. אויף אזא שטייגער קען אויסקומען אז אלכסנדר מוקדען איז גאר ניט געווען קיין מיליטעריישער זשעניע, ווארים ער האט גאר קיין אידעע ניט געהאט וועגען ביקסען, קאנאנען, דרעדנאטס, סאבמארינס און אלע אנדערע מאדערנע מכשירים פון מלחמה.

איך וואלט זיך אזוי לאנג ניט אבגעשטעלט אויף דיעזער פראגע, ווען איך זאל ניט ווייסען, אז די מיינונג פון די אוועבענדעראנטע היסטאריקער איז א געוויסען גראד פאפולער אויף ביי אונזערע מאדערנע אידישע מוזיקער. און דעריבער מיין איך אז אלע מיינע אויבען־ער־מאנטע ארגומענטען זיינען דא ניט איבעריג.

יעדע קונסט קען זיך ענטוויקלען נור דאן, ווען זי האט פאר זיך א גינסטיגען באדען אין די בעציהונגען צו איהר פון דער מענשליכער געזעלשאפט. דעריבער, ווען מיר פערגלייכען די ביבלישע צייטען, ווען דאס גאנצע אידישע פאלק האט געשפיעלט און געזונגען, מיט דער מאדערנער אידישער געזעלשאפט, אין וועלכער קוים איינער פון הונדערט פערשטעהט עפעס אין דער מוזיק, זעהען מיר קלאר, אז די מוזיקאלישע קונסט האט געהאט פאר זיך אין יענער צייט א פיעל גינסטיגערען באדען ווי יעצט. דער בעריהמטער אידישער עסטעטיקער, אדאלף מארקס, זאגט: וואס מעהר איינער לייענט און אכטעט מוזיק, דעסטא גרעסער זיינען זיינע פעהיגקייטען צו ערלערנען דיעזע קונסט. אויב דאס איז ריכטיג, האבען די אידען פון די ביבלישע צייטען וויכטליך געמוזט זיין א „עם סגולה" אין דער מוזיק, וואהרום, ווי מיר זעהען, האט זייער אכטונג צו מוזיק גאר קיין גרענצען ניט געהאט. עס איז געגנג צו זאגען, אז א קינסטלער אויף א מוזיקאלישען אינסטרומענט האט ביי זיי געהייסען — א נ ב י א, און דאס שפיעלען אליין האט געהייסען נ ב י א ו ת ז א ג ע ן. מיר געפינען וועגען דעם אין דער ביבעל אייניגע שטעלען, צ. ב. ש. וועז די בעוואוסטע אידישע קינסטלער: אסף, הימן און ידותון זיינען בעשטימט געווארען פון דוד המלך אלס דיריגענטען פון דער טעמפעל־קאפעלע, האט מען זיי אנגעפאנגען צו רופען „חוזי המלך", ד. ה. דעם קעניג'ס נביאים.*) און וועגען זייער שפיעלען געפינען מיר אויך דעם פאלגענדען פסוק:

„אסף הימן וידותון הנבאים בכנורות ונבלים". (אסף, הימן און ידותון, וועלכע זאגען נביאות אויף פידלען און האַרפען.)

(ד"ה א' 1, 25).

דאס זעלבע געפינען מיר, ווען שמואל הנביא האט געשיקט שאול'ן צוגרייטען זיך אנצונעהמען די מלוכה. ער האט איהם געזאגט:

„ופגעת חבל נביאים יורדים מהבמה, ולפניהם נבל ותוף וחליל וכנור, והם מתנבאים" (און דו וועסט בעגעגענען א קאפעלע פון נביאים, וואס קומען פון באַרג מיט האַרפען, טאמבורינען, פלויטען און פידלען — און זיי זאגען נביאות.)

(שמואל א' 5, 10).

עס פערשטעהט זיך, אז דא ווערט געערדט ניט וועגען נביאות, נאר וועגען שפיעלען; וואָרים עס איז דאך אונמעגליך צו דענקען, אז א גאנצע קאפעלע פון נביאים זאלען נביאות זאגען אלע צוזאמען.

פיעלע שטעלען אין דער ביבעל בעווייזען, אז די נביאים פלעגען געברויכען מוזיק אלס א מיטעל צו ערוועקען אין זיך דעם הייליגען גייסט, און ווען זיי פלעגען אליין ניט שפיעלען, פלעגען זיי זיך בענוצען מיט זייטיגע מוזיקער. אזוי זעהען מיר, ווען יהושפט'ן, דעם קעניג פון יהודה איז פארגעשטאנען א מלחמה מיט'ן קעניג פון מואב, און ער האט זיך געוועגדט צו אלישע הנביא יענער זאל איהם אין גאטעס נאמען זאגען וואס צו טהאן, האט איהם אלישע קודם כל געענטפערט: „קחו לי מנגן!" ד. ה., ברייגט מיר א שפיעלער. און נאך דעם שטעהט:

„והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד ה'" (און ווי דער שפיעלער האט אנגעפאנגען צו שפיעלען האט ער (אלישע) דערפיהלט אויף זיך גאט'ס האנד).

(מלכים ב' 15, 3).

און ער האט פארואויסגעזאגט די נביאות, אז די מלחמה וועט זיך ענדיגען מיט א זיעג. — דאס איז איינער פון די העכסט אינטערעסאנטע פאקטען אין דער געשיכטע פון מוזיק.

ווי עס שיינט, האבען די נביאים געהאט א ספעציעלע מוזיק שוהלע; איהר ערשטער גרינדער איז געווען שמואל הנביא. אן אנווייזונג אויף דאס געפינען מיר אין דעם פאלגענדען פאקט: דער קעניג שאול האט געשיקט א שליח צו שמואל הנביא אין רמה צו זוכען דוד'ן; ווען דער שליח איז אהין געקומען, שטעהט אין פסוק:

„וירא את להקת הנביאים נבאים ושמואל עומד נצב עליהם" און ער האט געזעהן ווי די קאפעלע

*) ד"ה ב' 15, 35.

פון נביאים שפּיעלט *) און שמואל שטעהט צווישען פּיי, אלס זייער עלטסטער.) (שמואל א׳ 20, 19).

אזוי ווי דוד האָט שוין דעמאָלט געהאט א גרויסען נאָמען אלס קינסטלער (ער איז שוין דעמאָלט געווען האָף־מוזיקער ביים קעניג שאול), און איז אויך געווען אין גאָהענטע בעציהונגען מיט שמואל הנביא — דארף מען דענקען, אז די אויבען־דערמאָנטע מוזיק־שול האָט זיך מסתמא ניט בעגאנגען אָהן דוד׳ס מיטווירקונג.

זעהר אינטערעסאַנט איז די געשיכטע, ווי דוד איז צום ערשטען מאָל געקומען צום קעניג שאול. די ביבעל דערצעהלט, אז שאול איז פּלוצלונג קראנק געוואָרען אויף מעלאנכאָליע און זיינע האָף־מיניסטערס האָבען אים געראַטהען צו רופען א גוטען קינסטלער אויפ׳ן כנור, און ווי נאָר די אטאקע פון מעלאנכאָליע וועט זיך אָנפאנגען, זאָל ער היסען דעם קינסטלער שפּיעלען, און דאן וועט אים גלייך לייכטער ווערען. ווי עס שיינט, איז דיעזער מיטל אין יענע צייטען געווען אויסגעפּרואוט, ווארים אַנדערש ווּאלטען די האָף־מיינסטערס ניט ערלויבט זיך צו רעקאָמענדירען אים דעם קעניג. און מיר זעהען טאקע, אז אויך אין דיעזען פאל האָט ער זעהר גוט געווירקט, ווי עס בעווייזט דער פאלגענדער פּסוק:

„והיה בהיות רוח אלהים אל שאול ולקח דוד את הכנור ונגן בידו ורוח לשאול וטוב לו וסרה מעלה רוח הרעה". (און ווי נאָר גאָטעס שטראָף פלעגט קומען אויף שאול, פלעגט דוד נעהמען דעם כנור און פלעגט שפּיעלען מיט׳ן האנד, און דאן פלעגט שאול׳ען בעסער ווערען, ער פלעגט ווערען געניעזען און עס פלעגט פערשווינדען פון איהם דער שלעכטער גייסט.) (שמואל א׳ 23, 16).

אָט אזוי איז פאַרגעקומען דוד׳ס ערשטע וויזיטע צום קעניגליכען הויף. ער האָט דאָרט אזוי אויסגענומען מיט זיין שפּיעלען, דאָס ער איז גלייך געוואָרען האָף־מוזיקער; אין גיכען האָט איהם דער קעניג געמאכט פאר זיין אד־יוטאַנט; נאָך דעם איז ער געוואָרען דער הויפּט פעלד־מארשאל, און סוף כל סוף איז ער אליין געוואָרען דער בעריהמטעסטער פון אלע קעניגע פון אלע צייטען. — און פאר דאָס אלעס האָט ער געהאט צו דאנקען נאָר זיין שפּיעלען אויפ׳ן פיעדעל. וועלכער אנדער גרויסער קינסטלער אין דער גאנצער וועלט־געשיכטע האָט געמאכט דורך זיין מוזיק אזא גלענצענדע קאריערע?!

דוד האָט דאָס געווּיס געפיהלט און גוט פערשטאנען, און דערויבער, ווען ער איז געוואָרען קעניג, האָט ער גלענצענד בעצאָהלט זיין חוב דער מוזיקאַלישער קונסט. ער האָט איהר דערהויבען צו אזא שטופע וועלכע האָט צו זיך קיין גלייכען אין דער גאנצער אלטערטהימליכער געשיכטע. — אויספיהרליך וועגען דעם וועל איך רעדען אין מיין נעקסטען ארטיקעל.

*) אזא פערטויטשונג פון דעם פסוק איז שוין אַביסעל צו טענדענציעז־מוזיקאַליש. מיר לאָזען עס איבער צום גרויסען פון אונזער געהרטען מוזיקער־עקזעגעט. די רעדאקציע.

וואָס איז דאָס אזוינס יאפאנעזישע קונסט? איך זאָל וועלען כאראקטעריזירען עס קורץ, וואָלט איך געזאָגט: די יאפאנעזישע קונסט איז א קונסט פון סקיצען. אלס בעשטעטיגונג קען דיענען דער פאקט, דאָס האָקסיי, יאפאנ׳ס בעריהמטעסטער קינסטלער, האָט געציכענט אין זיינע 90 יאָהר לעבען, אן ערך פון 4000 אייגצעלנע בילדער (האָלצשניט־צייכנונגען) און אילוסטרירט איבער 250 ביכער. און די אנדערע קינסטלער נישט פיעל וועניגער פון איהם. דער סקיצענהאפטער כאראקטער פון זייער קונסט, האָט, נאטירליך, זיין אורזאכע. דאָס צו ערקלעהרען מוז מען געהן א טריט צוריק און דערצעה־

די יאַפּאַנעזישע קונסט

נעזער צולעגט דאס ביי נאכט צום שלאפן. זי־ צען זיצט ער אויף דער ערד מיט פערלעגטע פים; פאר עסען, שרייבען און עהנליכע בעשעפ־ טיגונגען זעצט ער זיך אויף דער ערד ביי א ניעדריג טישעל. און ביי אזא מין אויסגערע־ כענטקייט אויף דאס סאמע נויטיגסטע, וואס וואלט ער געטאן מיט אן אידל־פארב געמאלל־ טע ביל־ד אויף לייוועגד? איז אנשטאט צו מאה־ לען אויף לייוועגד, צייכענט ער אויף זייד; און אנשטאט אין געברויכט ער א פלישיגע פארב, כינעזער טינט, אדער ווי מען רופט עס, אינדיא־ נער טינט. דאס פארטיגע בילד בעשטעהט פון א לאנגע שטיק ווייסע זיידענצייג מיט רעהמ־ לעך, בלויז פון צוויי זייטען, און האלטען אלע עס אפען אדער צוגעוויקעלט. ביי געווענד־ ליכע אומשטענדען לייגט מען אין א קעסטעלע וואו דער יאפאנעזער האלט זיינע ווערטהזא־ כען — אזא מין לאקירטע קעסטעלע, וואס איז געזיכערט פון פייער. אין יעדען יאפאנעזישען הויז, ארום צו רייך, זיינען פארן עטליכע אזעלכע קעסטעלאך, פאר פערשיעדענע שמוק־זאכען. אלזא, דער יאפאנעזער מאהלט אויף זייד מיט טינט. איבערמאהלען קען מען נישט. וואס דער פינזעל האט אוועקגעשטעלט מוז בלייי־ בען. די מאטעריאלען צווינגען דעם יאפאנעזי־ שען קינסטלער צו זיין זעהר פארזיכטיג מיט'ן פינזעל, און דאס פיהרט דערצו, אז אלץ זאל ביי זיי אריסקומען איינפאך — אי די אויפ־ פאסונג, אי דער אויסדרוק. מיט עטליכע שטריכען איז פארטיג דאס בילד.

אין דער קאנצענטרירטער אוינפאכקייט לייגט די גרויסקייט פון יאפאנ'ס קונסט. און אנשטאט וויי ביי אונז צו קאפיערען פון דער נא־ טור, וויי זי שטעהט און געהט, נעהמט ער א שטיק לאנדשאפט אין די הענד אריין, אזוי צו זאגען, און מאכט פון איהר א קונסט־ ווערק. וויייל נאטור, וויי זי איז, איז אויף קיין פאל נאך נישט קונסט. דער פונקט ווערט שלעכט פערשטאנען פון פיעלע אירפאעישע און אמע־ ריקאנער מאהלער און גאר נישט פערשטאנען פון דעם דורכשניטליכען מוזעאום בעזוכער. דער קינסטלער מוז אויסענלאזען אלעס א ו נ־ נ ו י ט י ג ע וואס קען נישט פערשטארקען דעם עפעקט און וואס קאן נאך שאדען דער גאנצ־ קייט פון דעם בילד. דער יאפאנעזער האט עס פערשטאנען בעסער פון אלעמען, און זיינע ווערק זיינען אבגעשלאסען און ג א נ ץ. דער יאפאנעזער קאפיערט נישט דירעקט פון דער נאטור. ער פאסט אויף די ערשיינונג פון זכרון און פערבינדט די פערשיעדענע דעטאלען דעקא־ ראטיוו — דורך פיין געפיהרטע מאהלעריש לינייען. ביי איהם איז די הויפטזאך דער גייסט פון געגענשטאנד און דער דעקאראטיווער ווערטה פון דער קאמפאזיציע.

יאפאן האט גע'ירש'ענט איהר קונסט פון כינא, די עלטסטע פון ציוויליזאציאנען, וועל־ מענס מאהלעריי געהט צוריק ביז פינף הונ־ דערט יאהר פאר קריסטוס, ד. ה. אן ערך פון

2500 יאָהר, און דער יאָפאנעזער בעאיינפלוסט פון כינא׳ס קונסט, האָט זי נאָכקאָפּיערט, זיך אָבלערנענדיג אלע איהרע אנגענומענע כללים. קונסט איז אימער דיזעלבע, צי אין אלטען עגיפּטען צי אין היינטיגען אמעריקא, אזוי ווי די נאטור פון דעם מענשען איז אימער און אומדום דיזעלבע. אָבער די מעטאָדע פון דער קונסט איז אנדערש צו פערשיעדענע צייטען, אלם רעזולטאט פון א פערשיעדענער אויפפאסונג, וואָס איז וויטער דער רעזולטאט פון דעם גאנצען ארט לעבען און דענקען, פון דער צייט און דעם ארט. נאָר אפט פערשלעפען זי געוויסע מנהגים, וואָס מיר וועלען רופען קאָנוועניאָנעלן, פון א פריהערער פעריאָדע, וואָס האָבען פערלוירען דעם זין און דעם אריגינעלען צוועק, און מיר האלטען זיי אָן פשוט ווייל אונזערע פארגענגער האָבען געטאָן דאָס זעלבע. אונזערע רעליגיאָנען פערמאגען אזעלכע אלטמאָדישע קאָנוועניאָנען און אונזערע געזעצען זיינען דאָך פול מיט זיי. אויך גיט עס קאָנוועניאָנען אין דער קונסט. און וועו די יאפאנעזער האָבען איבערגענומען די כינעזישע קונסט האָבען זיי איבערגענומען פיעלע קאָנוועניאָנען, וואָס האָבען נישט מעהר קיין זין און וואָס איז בערהויפּט אונז פון אן אנדער וועלט זייען זיי זעהר אויפפאלענד. די יאפאנעזישע געשייכענטע פּנים׳ער האָבען אלע דעם זעלבען אויסדרוק, די לענגליכע נאָז, דאָס קלייניטשיקע מיילעכעל און די איבערגעטריבענע טיעפקייט פון די מאנדעל־אויגען. די פינגער פון די הענד און פים אין יאפאנעזישע מאהלעריין האָבען אלע איין פאָרם. דאָס איז א קאָנוועניאָן. און די גרעסטע פון אלע קאָנוועניאָנען, די וואָס האָט מעהר פון אלעם געבראכט דערצו, אז די יאפאנעזישע קונסט זאָל אינ׳ם אנפאנג פון זיעבצעהנטען יאָהרהונדערט ארבאזינקען צו א ניעדריגער מדרגה, איז געווען די ט ה ע מ א. ביז דאָן האָט דער יאפאנעזישער קינסטלער גמאָהלען זיינע קעניגע, זיינע לאָרדען און פּריעסטער, זיינע געטער און געטלעכען זיינע מאָנסטערס. פאר דעם געווען־ליכען מענשען איז נישט געווען קיין פּלאַץ אין דער קונסט. דער ארבייטער און זיין בעשעפטיגונג איז געווען פרעמד דער יאפאנעזישער קונסט, אזוי ווי ער איז געווען פרעמד דער גריכישער קונסט. זייערע געטער, האלב־געטער און מלחמה־מענשען האָבען פערנומען זייער גאנצען שאפענדען מח. נאָר גליקליכערווייזע האָט אייגער פון יאפאנ׳ס קינסטלער, מאטאהיי, אליין א לאָהד און פריהער א מאהלער פון געטער, פּריעסטער און אדעל־לייט, בעצייטענס איינגעזעהען, אז אויב א קונסט ווייל לעבען, מוז זי זיך בעשעפטיגען מיט דעם מענשען פון אלע טאָג אזוי גוט ווי מיט געפליעגלטע פאנטאזיען פון דער צייט, וועו געטער האָבען געוואוינט אויף דער ערד. יר האָט דאָס דערזעהן און פערכאפט. פאר זיין רעוואלוציאנערער טאָט איז ער ארויסגעשטויסען געווארען פון דער הויכער געזעלשאפט פון זיין צייט. ער האָט פערלוירען די סימפאטיע פון זיינע קאָלעגען, אָבער געוואונען די לויעבע פון דעם פאָלק און פון פיעלע קינסטלער וואָס האָבען בעגריפען די מעגליכקייטען פון דער נייער קונסט. אָט די נייע קונסט האָט מען שפעטער א נאָמען גענעבען די א ו ק י א י ע — דער שפיגעל פון דער פערנענגליכער וועלט.

עס איז אָבער נישט געגנוג געווען פאר זיי, די קינסטלער פון דער אוקיאָיע שולע, דאָס די קונסט זאָל בעהאַנדלען דאָס פּראָסטע לעבען אין זייער טויזענדפּאכע ווארשאַפּעס, נאָר דאָס עס זאָל אויך קומען צוויישען פּאָלק, די קונסט זאָל ווערען פערשפּרייט צוויישען די מענשען, וואָס זיי שילדערט, און ווערען געניצלעך א פּאָלקס־קונסט. און אפשר האָט זיך דאָ געהאַנדעלט ווי־גען גאר עטוואס אנדערש. פאר די בילדער פון פּראָסטע מענשען, פון וועלכע יאָפּאַנעזישע לאָנדען, די פּריהערדיגע שטיצער פון די מאה־לער, האָבען זיך אָבגעשאָקעלט, האָט דער נייער קינסטלער געמוזט זוכען א נייעם מאר־קעט, און האָט זיך געווענדעט צו זיין נייעם קויפער — דאָס פּאָלק. אזוי איז אויפגעקו־מען אין יאפאן די האָלצשניט־קונסט, וואס מאכט מעגליך , אז פון איין בילד זאָלען קענען נעדרוקט ווערען קאָפּיעס אין די הונדערטער און פערקויפט ווערען צו ביליגע פּריזען.

וואָס איז א יאפאנעזישער האָלצשניט? איך וועל דאָס ערקלערען בקיצור. דער קינסט־לער מאָלט זיין בילד אויף א דין, דורכזיכטיג פאפּיער, מיט אינדיאנער טינט, און גיט עס אי־בער צו דעם האָלצשניצער צו פערפיעלפאכען. דער לענט עס אוועק אויף א גלאט־געהובעלטע פּלאטע פון קירשען־האָלץ אדער אן אנדערען נישט גאנץ הארטען האָלץ, מיט דער צייכנונג, ווי ער אראָב. דאן שניידט ער נאָך די צייכנונג, ווי ער זעהט זי פון דער לינקער זייט, אויף דעם האָלץ. נאכדעם שניידט ער אוועק דאָס גאנצע אונגע־טיגע האָלץ, איבערלאָזענדיג די צייכנונג. די פּלאטע איז דאן פארטיג צו דרוקען מיט איהר. געדרוקט ווערט עס אויף א ספּעציעל יאפאנע־זיש פאפּיער, וואָס איז בעריהמט פאר זיין פיי־נער, זיידען־ארטיגער אויבערפלאך, ווייפיעל קאָפּיעס מען ווייל. געדרוקט ווערט עס מיט דער האנד: דער דרוקער בענעצט די פּלאטע מיט טינט, דאן לענט ער ארויף דאָס עטוואָס פייכט־געמאכטע דרוק־פאפּיער, און מיט גרויס מיה רייבט ער עס איבער פון אויבען מיט א בארשט, וואָס בעשטעהט פון א גלאט־געהובעלטע האָלץ־פּלאטע ארומגעוויקעלט מיט דער ווייכע קאָרע פון א יונגען באמבוס־בוימעל, ביז דאָס פאפּיער נעהמט איבער די צייכנונג פון דער פּלאטע — און עס איז פארטיג א האָלצשניט צייכנונג.

די פריהעסטע עקזעמפּלארען זיינען בע־שטאנען בלויז פון שווארצע ליניען, אזוי ווי אלע האָלצשניט־צייכנונגען פון דעם 17טען יאָהרהונדערט. נאָר מיט דער צייט האָט דער יאפאנעזישער קינסטלער אנגעפאנגען צוצוגע־בען פארבען מיט דעם פינגל דירעקט אויפ'ן פאפּיער, נאכ'ן דרוקען. און צוויישען 1710 און 1720 האָבען זיי ענטדעקט א מיטל ווי צו דרו־קען מיט צוויי פארבען, געברויכענדיג דערפאר צוויי בעזונדערע פּלאטען, יעדע מיט אן אנדערע פארב; און שפּעטער האָט זיך די צאָהל פער־גרעסערט אויף דריי פּלאטען און דריי פארבען.

דער גרעסטער אויפטהו אין דער ענטוויק־לונג פון דעם דרוק ווערט צוגעשריבען צו הארונאבו פאר זיין ענטדעקונג אין 1765 פון דעם פיעל־פארביגען האָלצשניט. די טעכ־ניק האָט זיך געהאַלטען אין איין ענטוויקלען, אזוי דאָס די שפּעטערע קינסטלער פון דער שו־לע, קיאָנאגא, אוטאמארא, האָקסיי און היראשיגע, האָבען געקענט געבען אין דער געדרוקטער צייכנונג יעדען געוואונשטען עפעקט פון אטמאספערי־שער ענדערונג און ליכט און שאָטען, און די ווייכע צארטקייט פון פרויען־גליעדער, פונקט אזוי גוט ווי דעם רייכען שוואונג פון יאפאנע־זישע קלייידער. דאָס דרוקען גופא איז געווארען א קונסט אין יאפאן, און דער האָלצשניצער איז פונקט אזוי ווייכטיג געווארען ווי דער צייכנער. עס איז היינט דער חלום פון דעם האָלצ־שניצער פון פראנקרייך און דייטשלאנד צו דערגרייכען די פּלאָקאָמענהייט פון די קינסט־לער־האָלצשניצער פון יאפאן, פון דער צייט, ווען די האָלץ־שניט קונסט איז געווען אין רעכטען בליהען; ער זוכט נאָכצומאכען דער פיינקייט, דער גראציע און דער שטארקייט פון די לינייען־ווענדונגען פון יענע קינסטלער.

די נייע קונסט אָבער, ווי שוין אָנגעוויזען, האָט נישט שטארק אויסגענומען ביי די קלאסי־שע עסטהעטיקער, וואָס האָבען געצויגען זייער גאנצע יניקה פון די אלטע שולען פון כינא, ווייל זייער פערפיינערטער קונסט־געשמאק האָט נישט געקענט פערטראגען דעם שטעכיגען אונ־אנשטענדיגען וויץ, וואָס די מאהלער פון דער אוקיאָיע־שולע האָבען אפט אריינגעוועבט אין זייערע צייכנונגען — פיעלייכט אום צו געפע־לען דעם עולם פון א גאנץ יאהר. און שפּעטער ווען די אייראפּעאישע קונסט־מבינים האָבען זיך געגומען מיט אזא חשק שטודירען און אויפ־קויפען אט די פערהאסטע יאפאנעזישע האָלצ־שניט־צייכנונגען, האָבען זיך די יאפאנעזישע־קונסט־עקספּערטען געוואונדערט, וואָס זיי זע־לען, האָבען זי נישט „שונד"־שטיק. דעם אייראָ־פּעער אָבער האָט דער וויץ און די מעשה נישט בלינד געמאכט, וויל פאר איהם האָבען די לינ־קע אָנצוהערעניישען אין דעם בילד נישט געקענט האָבען קיין בעדייטונג — קודם כל האָט ער זיי נישט פערשטאנען; פאר איהם האָט נאָר עקזיסטירט די וואונדערבארע צייכנונג, די זעלטענע קאָמפּאזיציע, די פארב, און אמאל טא־קע אויף דער פיינער הומאָר, וואו ער לאָזט זיך לעזען.

אזוי האָט די אוקיאָיע שולע געהאט פיעל אויסצושטעהן, אויידער די צייט האָט געבראכט די פערשפּעטיגטע אנערקענונג. און אייגמאל איז די „אנערקענונג" דערגאנגען אזוי ווייט,

דאָס א יאַפאַנעזישער הערשער האָט פערבאָטען דעם עקספאָרט פון אָט די קונסטרבילדער, וועלכע זיינען אין אָנפאַנג אזוי פערנאַכלעסיגט געוואָרען.

דער ערשטער וואס האָט זיך געזומען פאר דעם גרעאַנק פון דעם האָלצשניט, איז געווען ה י ש י ק א ו א מ א ר א נ א ב ו, און ער איז אויך דער ווירקליכער גרינדער פון דער אוריגינעל שולע. ער איז געשטאָרבען אין 1695.

די קרוין פון דער שולע איז האָקסיי. ער האָט געמאַהלען 65 בילדער אויף זיידענציג, איבער 4000 האָלצשניט־צייכנונגען און אילוסטרירט אן ערד פון 250 ביכער, פאר פיעלע פון וועלכע ער האָט אויך געשריעבען דעם טעקסט. און געמאַהלען האָט ער אַלעס וואָס איז געקומען אונטער זיינע אויגען: מענש, פלאַנץ, פויגעל, מאַנסטער. קיין זאך האָט ער אויסענגעלאָזט: זיין טהעמע איז די וועלט און אַלעס וואס לעבט אין איהר. ער איז דער מאהלער פון ב ע ו ו ע ג ו נ ג. זעלטען גיט ער אונז א שלאפענדע לאנדשאפט — עפעס מוז אטהעמען אין איהר.

נעהמט זיינע „מ א נ ג ו א“ (גראבע סקיצען) און די צייכנונגען פון דעם פודושי באַרג. איינס אין איינם זיינען זיי מיסטעריווערק. און איבערהויפט בעטראכט זיין „פוד־זשי אין א שהען וועטער“, אויב איהר קענט, בעטראכט עס אן אריגינעלען האָלצשניט, וואו איהר קענט אויך זעהען די פארבען. א באַרג, א וואלד ביים פום פון באַרג, א הימעל, וואלקענדלעך. זאָגט מיר, שטעהען זיי שטיל די וואלקענדלעך, אדער האָלטען זיי אין וואנדלען איבער'ן בלויען הימעל? און וואוהין ציהען זיי? די וואלקענדלעך זיינען א געזאנג. דער וואלד ביים פום פון'ם באַרג גיט אויך א בעגריף פון דער גרויס פון'ם באַרג און די אונגעהייערע טיעפקייט פון דעם רויס. עס אטהעמט מיט לופט און ליכט. איינפאך און ווי גרויס!

אין יעדען פון זיינע בילדער איז ער אנדערש. ער חזר'ט זיך קיינמאָהל נישט איבער. ער איז אימער ניי, און אימער איז ער בעסער. איהר קענט נאָכפאָלגען זיין קונסט־ענטוויקלונג, וועו איהר נעהמט זיינע בילדער אין כראָנאָלאָגישען גאנג. אָט וואָס ער האָט צו זאגען וועגען זיך זעלבסט: „זייט מיין זעקסטען יאהר פיהל איך דער דראנג צו מאָהלען די געשטאַלטען פון די זאכען. צו פופציג האָב איך געהאט פערעפענטליכט א מאסע צייכנונגען, אבער איך בין אונצופריעדען מיט אַלעם, וואס איך האָב געשאַפען פאר מיין זיעבציגסטען יאהר. ערשט אין מיין דריי און זיעבציגסטען יאהר האָב איך אנגעהויבען אויפצופאסען די אמת'ע געשטאַלטען און נאַטור פון פייגעל, פיש און פלאנצען. פאָלגליך, וועל איך צו נייניציג יאהר האָבען אריינגעדרונגען טיף אין דעם וועזען פון יעדער זאך. צו הונדערט יאהר וועל איך זיכער האָבען עררייכט א העכערען אונבעשרייבליכען צושטאנד, און וועו איך וועל האָבען ערריכט הונדערט און צעהן יאהר, וועט דאן אַלעס, מיין יעדער פונק, מיין יעדע ליניע, לעבען. איך לאָז אין די יעניגע, וועלכע וועלען לעבען אזוי לאנג, וויי איך, זיך צו איבערצייגען, צו איך וועל האַלטען מיין וואָרט — געשריעבען אינ'ם עלטער פון 75 יאָהר, פון מיר, האָקסיי, דער אין־צייכנען־פערנאַרטער אַלטער".

נאָר לאנג בעפאר זיין הונדערט און צעהנטען יאהר האָט ער געהאט ערריכט זיין „העכסטען אונבעשרייבליכען" צושטאנד, וועו יעדע ליניע און יעדער פונקט אין לעבען. עס איז צו

שטוינען וואס אין אזא מאסע ארבייטען זאל ניט זיין פארהאן קיין אייגנונג אונווירדיג פאר דעם מייסטער. יעדעם בילד צייגט אן אויף דער כאראקטעריסטיש יאפאנעזישע אויפפאסונג — צו קאנצענטרירטער אינפאכקייט צו איהר העכסטער מעגליכקייט.

נאר די האלצשניט־קונסט האט געהאלטען ביים שטארבן. די טהעמא האט זיך געהאט אויסגעשפט, דער גייסט פון דער שולע און זיינע ערשטע מענדעלענצען האבען געהאלטען אין פערגעסען ווערען, און האלצשניט־צייכנונגען זיינען געווארען א גאר בילליגע סחורה. און וועז האקסיי איז געשטארבען, אין 1849, האט די שולע געהאט נאך ניין יאהר איבריג צו לעבען, ביז 1858, וועז הירא־שיגע האט „גע־לאזט פאלען זיין פינזעל אין אזוא (די הויפט־שטאדט פון מזרח יאפאן), אן איז אוועקגעגאנגען אויף זיין לאנגע רייזע צו דעם אמת'ן לאנד אין מערב (דער בודהיסטישער הימעל) צו בעטראכטען יענע וואונדערבארע לאנדשאפט דארט".

הירא־שיגע איז דער גרעסטער לאנדשאפט־מאלער פון יאפאן. עס האט אימיצער אמאל בעמערקט, אז ער איז דער גרעסטער לאנדשאפט־מאלער, וואס די וועלט האט ווען פער־מאגט. זיינע לאנדשאפטען זיינען רעאליסטיש, אין דעם יאפאנעזישען זין, וואס דאס מיינט, נישט דאס זיינע צייכנונגען זיינען ריכטיג, שטריך פאר שטריך פון דער נאטור, נאר דאס דער גייסט פון דער נאטור שפיגעלט זיך אב אין זיי. ער האט געמאלען זיין לאנד אין יעדער פון איהרע טויזענד און איין ערשיינונגען, ביי אלע וועטערען, אין יעדער צייט פון יאהר, אין יעדע רגע פון טאג. הויפטזעכליך איז ער דער מאהלער פון נאכט, שנעע, רעגען און נעבל. ער מאהלט אייך זיינע לאנדשאפטען אזוי אמת'דיג, אז דער הויך פון דער אטמאספערע וועלט פערקערפערט אין דער צייכנונג און איהר שפירט איהם באלד אין זיך, וועז איהר בעטראכט זיינע מייסטערווערק מיט אן אפענעם געמיטה.

די אוקיאיע שולע איז דער רייכסטער קאפיטעל אין דער קונסט־געשיכטע פון יאפאן, און איינע פון די אינטערעסאנטע טהיילען פון דעם גרויסען בוך פון דער וועלט'ס קונסט. זי פער־נעהמט אין גאנצען א קליינעם משך פון צוויי יאהרהונדערט, אבער זי איז דורכגעזאפט מיט דעם גייסט פון טויזענדער ערנסטע קינסטלער און פיעלע גאר גרויסע.

ר. ריווקין:

שרעקעדיגע אידען

(פון דער סעריע „אידישע געשטאלטען אין דער רוס ישער ליטעראטור")

עגען דאסטאיעווסקי'ן זאגט עמיצער: וועז דו קענסט אזוי מענשען, ווי דער פער־פאסער פון „פערברעכען און שטראף", וועסטו דעמאלט ניט איינטהיילען די מענשען אין צדיקים און רשעים.

דאסטאיעווסקי האט אבער אויף דעם אי־דען געקוקט ווי אויף א רשע — איז דאס דער בעסטער סימן, אז ער האט דעם אידען ניט בענומען.

ער זעהט, זעהט דעם אידען און דערזעהט איהם ניט. א שטיק איד בליבט פון איהם אונפערשטאנען. און ער איילט זיך צו פער־גלייכען איהם מיט דעם רוס און ארויסצוברענ־גען, אז דער איד קעגען איהם איז א נאר און א רשע. שילדערענדיג פאלעמיזירט ער.

מיר וועלען מיט די שרייבער ניט פאלע־מיזירען, מיר נעהמען זיך אן דעם אידען'ס קריוודע און שרייבען ניט קיין אפאלאגיע פון דעם אידען. מיר פרעגען נאר: צו דער און דער קינסטלער, וועמען עס איז געגעבען גע־ווארען ארויסצובעקומען דעם סוד פון יעדען מענשען און דערלאנגען איהם אונז אן אפע־נעם, צו האט ער בעגריפען דעם אידען? אויף דעם ביישפיעל פון „שאיע קאטארושניק" האבען מיר געוויעזען, אז דער איד איז פאר דאס־טאיעווסקי'ן געבליבען א צוגעמאכטער סוד.

מיר וועלען געהן ווייטער, און וויעדער וועט אונז אויסקומען צו נעהמען טיפען פון שלעכטע אידען. מיר זיינען דא ניט אויסען צו ווייזען, וואס ער שלעכטע מענשען די רוסישע שרייבער זיינען. מיר ווילען ניט מאלען דעם טיפעל שווארצער ווי ער איז. די רוסישע ליטעראטור האט אויך געגעבען אנדערע טיפען — בע־זונדערס די לעצטע צייט — טיפען פון ריינע, גוטע, עהרליכע אידען. מיר וועלען זיי ארויס־פיהרען א גאנצע רייה. אבער וואס זאלען מיר טהאן, אז די „שלעכטע" שרייבער זיינען מעהרסטענס די עכטע. צו די „גוטע" האבען מיר וועניג צוטרוי. ביי זיי וועגט אפטמאל אריבער די גוטע כונה דעם טאלאנט.

מיר וועלען דאָס מאָל נעהמען דאָסטאָיעווסקי'ס צייט־גענאָסע, לעסקאָוו'ען. ער בעט זיך אַליין ארויף לויט אונזער פּלאַן. מיר האָבען געשטעלט די פראגע: ווי פערטראָגט די רוסישע נשמה די אידישע? קלייבען מיר אויס די רוסישערע פון די רוסישע שרייבער.

לעסקאָוו איז אין פיעלע הינזיכטען עהנליך צו דאָסטאָיעווסקי'ן. דער רום זיצט אין זיי ביידען פעסט, טיף איינגעוואָרצעלט. געזונטע נאַטורען, וואָס זייער זאפטיגקייט שעפּט זיך קיינמאָל ניט אויס. דאָסטאָיעווסקי מאכט אפילו דעם איינדרוק פון א קרענקליכען. דאָס איז אָבער יענע קרענקליקייט, פון וועלכער געזונדקייט ווערט געבאָרען. די קרענקליכקייט פון א ריזן, וועלכע עס קוועלען אין איהם אַן נייע כחות; די קרענקליכקייט פון א נביא, וועלכער ווערט געטראָפען פון א געטליכען בליץ.

און נאָך א שטריך, וואָס גלייכט זיי ביידען אוים — דאָסטאָיעווסקי האָט זיך געוואָר־פען פון שארפסטען רעוואָלוציאָנאריזם ביז צום דיקסטען קאָנסערוואַטיזם; אויף לעסקאָוו'ען האָט מען אויף ניט געקענט זאָגען וואָס איז ער מעהר — קאָנסערוואַטאָר אָדער ליבעראַל. אין ביידע לאָגערען האָט מען געהאט טענות צו איהם און געלעגט איהם אין חרם אריין; סיי ביי דאָסטאָיעווסקי'ן און סיי ביי לעסקאָוו'ען פיהלט איהר, אז זייער רעאקציאָנעריזם און זייער ראדיקאַליזם בינדען זיך ערגעץ צונויף, זיינען איין שטיק, ניט פאנאנדערגעטהיילט. דאָס צייגט אויף א גרויסער מאָס פאָלקסטימליכקייט.

דאָס צייגט אויך, אז זייער טאָלאָנטען זיינען געהאקט ניט פון דער קאָרע, נאָר פון דעם מיטעלשטיק פון רוסישען דעמב — דעם רוסיישען פאָלקס־זשעניע. דערפאר זיינען זיי פאר אונז פון א בעזונדערען אינטערעס. זייער עדות־זאָגען אויף אונז אידען איז וועהרטהפול.

וואָס פאר אידישע געשטאַלטען האָט לעסקאָוו געגעבען? — דיזעלבע כמעט טראַדיציאָנעלע אידישע פיגורען — שרעקעדיגע, גייציגע — אָבער אָהן שום עקעל צו זיי — א י ה ם ע ק ע ל ניט פון דעם א י ד ע ן. דאָך, פונקט ווי דאָסטאָיעווסקי'ן, קען דער איד לגבי דעם רום ניט בעשטעהן מיט זיין גאנצער חכמה.

מעלות האָבען אין דעם אידען געזעהן אי נאָנאָל אי טורגענייעוו. נאָנאָל האלט אן עולם ומלואו פון „אידישען קאָפּ". טאראם בולבא גלויבט אייזענפעסט, אז דער זשיד יאנקעל קען איהם, טאראס'ען, וואָס האָט אקאָרשט אָנגעפיהרט א פירכטערליכען קאמפף געגען די פּאָליאקען, ברענגען אין זיכערהייט קיין וואַרשא און עפענען פאר איהם די טהירען פון געפענגנים, וואו זיין זוהן זיצט איינגעשפּארט. נאָך מעהר: איבער דעם יאנקעלען און אלע יאנקעלס איז דאָ נאָך א גרעסערער יאנקעל, וועמעס חכמה איז ווי כישוף — יענער קען זיין זוהן אראָבענעהמען פון דער תליה און דערלאנגען איהם טאראס'ען אין האנד אריין; עס איז גאָר ניטאָ קיין זאָך, וואָס א איד קען ניט... יאנקעל וויים אויף פון דאנקבארקייט. יאנקעל קען ארויסגעבען טאראס'ען צו די פּאָליאקען — פאר זיין קאָפּ איז א פּרייז בעשטימט — אָבער ער טהוט עס ניט: טאראס האָט איהם דאָס לעבען גערעטעט. אָבער וואָס איז יאנקעל געגען טאראס'ען? א הינטעל געגען א לייב.

טורגענייעוו וווייזט אונז נאָך א דאנקבארעהרען אידען: אין דער ערצעהלונג „דער סוף פון טשערטאָפּכאנאָוו'ען" (מעמואַרען פון א יעגער") איז דאָ א פערד־העגדלער — א שווארץ ריהרעוודיג אידעל — וועלכער גיט אוועק טשערטאָפּכאנאָוו'ען א טהייערען פערד פאר העלפּט געלד, וווייל יענער האָט איהם ארויסגערעטעט פון די הענד פון זיינע פיינידגער. און ער וואַרט א חוב זיין בעל־טובה, און קומט איהם העלפען וכען דעם פערד, וועו מען גנב'עט איהם ארויס... ניט קיין פיינער מאן?

און דער זשיד, וואָס וויל ארויסקריגען געלד פון א יונגען אפיציער דורך דער שהנקייט פון זיין טאָכטער, האלט דאָך וואָך איבער איהר, גנב'עט זיך הינטער דער טהיר, גיט אכטונג אז דער אפיציער זאָל פאר זיין געלד ניט פאדערען פון זיין טאָכטער מעהר וויי א קוש. זאָגט, איז דאָס ניט שעהן? דאָך, וועו דער איד וואַרפט זיך אויף דער תליה, איז ער אזוי משוגה'דיג־קאָמיש (זיין לעצטער געשרייי איז ווי דער גערשרייי פון א האָז)... וויל דער איד איז אן עקעל — אויסצושפּייען. — לעסקאָוו קוקט אויפ'ן אידען און שפּייט ניט אוים.

לעסקאָוו איז געבאָרען אין 1830, אָנגעהויבען פון 18טען יאָהר אן האָט ער 60יגער יאָהרען. אן האָט ער געדיענט אין קיעוו הינטער ניקאָלאי דעם 1טען. ער האָט געזעהן די ערשטע קאנטאָניסטען. דריי פון זיי זיינען העלדען פון זיין ערצעהלונג: „די אידישע קונץ־קאָלעגיע". די ערצעהלונג וועלט געפיהרט אין א גוטמוטהיגען טאָן פון אן אלטען פּאָלקאָווניק.

דריי זיינען זיי געווען — א שווארצער, א רויטער און א געפּלעקטער. דער ערצעהלער טראָגט ניט צו זיי קיין בייז האַרץ, כאָטש וויל איז געווען זייער אויסזעהן. אדרבא, ער האָט געהאט פאר זיי די פולע אכטונג: אלע זיינען זיי געווען טאָטעם פון קינדער און זיי האָבען ניט פערגעסען אז זיי פון דער ערשטער מינוט אן. דער געפּלעקטער — דער קליגסטער פון זיי — עפענט א שניידעריי־ווארשטאט, לערנט אויך אוים נעהען זיינע חברים און מען ארבייט טאג און נאכט.

אויף די סאָלדאטסקע לעהרע איז געקומען גוט — זיי האָבען אלץ בענומען, ביז... עס איז

געקומען צום שיסען. דאָ האָבען אונזערע אי־ דעלעך זיך איינגעקשנ׳ט און ניט פון אָרט. ביי דעם ערשטען שאָם פאלען אלע דריי אנידער, ציהען זיך אויס און מען דארף זיי מינטערען...

— ני קאָק ניע מאָזשעם!... דאָם איז געגען דער אידישער נאטור. נאָט האָט די אידען ניט בעשאפען צום שיסען...

דער אלטער פאלקאָוניק זאָגט, אז דאָם איז געווען א פערשוועדונג פון קהל, אום פּטור צו ווערען פון דער גזרה.

האָט מען זיי געשלאָגען, געפייניגט. זיי האָבען זיצען שוין ניט געקענט. פלעגען זיי נעהען ליעגענדיג אויפ׳ן בויך. איז געקומען א פּאליאק און האָט זיך אונטערגענומען אָבצו־ געוואוינען די אידען פון פאלען: ער האָט זיי געשמיסען איבער׳ן בויך!... דאָם האָט אָבער אויך ניט געהאלפען. האָט זיך א פּאנקע — א ממזר — „א ממזר׳ישער קאָפּ" — זיך געמעלדעט מיט אזא פּלאן: ער וועט ארויספיהרען די ראָטע מיט די אידען אויף א בריקעל און שטע־ לען זיי מיט׳ן פּנים צום וואסער און קאָמאנ־ דעווען — שים!... דאָם האָט געהאלפען.

און מען האָט געזוכהן אן אלטען אידען ריי־ מענדיג אויף א פערד פון שטאָדט צו שטאָדט — דאָם איז ער געפאָהרען אָנזאָגען אלע קאנטאָ־ ניסטען, אז מען מוז די גזרה אָננעהמען און זאלען אידען שיסען.

דער מוסר השכל: א פאָניע — א ממזר׳ישע קאָפּ — האָט איבערגעקלינגט אלע אידען. דאָם איז א מעשה פון גאָר אלטען שניט, אין גייסט פון דער בעקאנטער רוסישער פאלקס־מעשה־ לע — ווי א פויער האָט אָבגענאָרט א ציגיינער, אן ארמענער און א אידען. וועז צוויי ווילד־ פרעמדע פעלקער שטויסען זיך צוזאמען, מוז איינס ארויסקומען דער חכם און דאָם אנדערע דער נאר.

מיט דער אידישער חכמה האלט מען זיך אין איין פערמעסטען. זי איז אויך די טהעמא פון א צווייטער ערצעהלונג פון לעסקאָוו׳ען — „דער מלמד פון ראָקושאן". די ערצעהלונג וווייזט שוין אויף א בעסערער בעקאנטשאפט מיט אידען. די אידען זעהען שוין ניט אויס, ווי ברואים, נאָר ווי מענשען, מיט וועלכע מען קען צומאל א וואָרט אויסרעדען.

די ערצעהלונג הויבט זיך אן מיט א גע־ שפּרעך צווישען אפּיציערען אויף א נאכטלעגער נאָף א בלוטינער שלאכט (דאָם קומט פאָר בעת דעם מערקישען קריעג). — די זשידעס האָבען אונז בעלאָגערט — קלאָגען זיך די אפּיציערען — אין לאָנדאָן א זשיד, אין ווין א זשיד און אונז אלייז קאָרמעט א זשיד א פּאָדריאָטישיק. די זשידעס נעהמען אלע אין די הענד ארייז... ענטפערט דאָרוף אן אלטער מאיאָר מיט א מעשה:

— געדיענט האָט ער אויף דער עסטרייכי־ שער גרענעץ — אין דער וואָך. געוואוינט האָט אויף יענער זייט א מלמד — ער ווילּ זאָגען א געלעהרטער איד — א בריטער בעל־הבית, א פּרנס העיר, זכריה. א געלעהרטער, הייליגער און א פּלוט — דאָם אלץ בינדט זיך ביי אי־ען צונויף. ווי? אזוי איז עס. קיין ערקלעה־ רונג. און זיין הייליגקייט איז בעשטאנען אין אָבהיטען אלע מצוות, — און לעסקאָוו׳ען רעבענט אוים א בארג מיט מצוות — הגבה וגלילה, מצוות ביים עסען, ביים שלאָפען, ביים אויפשטעהן, יום כפור׳דיגע, פּורים׳דיגע מצוות (דער ער־ צעהלער מישט זיי צונויף אויף א קאָמישען אופן) און עס איז געווען א נחת מיט איהם צו רייזען, קלוג ווי די וועלט און שיט מיט פּסוקים — כאָטש ער, דער מאיאָר, האָט נע־ וואוסט, אז זכריה איז א קאָנטראָאנדיסט. — און די גאנצע שטאָדט געהט צו זכריה׳ן נאָך עצות, און אין דער ראָלע זיינער אלס עצות־ געבער, פיהלט ער זיך זעהר עהויבען; דאָ איז זיין קעניגרייך.

און דאָ ווייטער געהט א מעשה, ווי אזוי אָט דער קלוגער איד, דער תלמיד חכם און לינקער חברה מאן, איז פערשעהמט געוואָרען פאר דער גאנצער שטאָדט. ער איז איבער־ געקלינגט געוואָרען פון א קאָואָק און דער קאָואק איז איבערגעקלינגט געוואָרען פון זכריה׳ס אייי־ גענער דיענסט — דער נארישער גויע אקסאניע.

זכריה איז פאר בושה און חרפּה משוגע געוואָרען.

די מעשה איז א קינדערשע, א ווילדע. די כונה אָבער איז א „לויבענסווערטהע" — די נא־ רישע אקסאניע איז קלוגער פון דעם קלוגסטען אידען.

ניט קוקענדיג אויף דער אלטמאָדישער קלוי־ דונג, אויף דער באָבע־מעשה, וואָס וויקעלט זיך ארום די פערזאָנען, זיינען די פערזאָנען נע־ נומען אזוי ערנסט ווי מענליך. זיי זיינען גלייך אין ווערטה צום ערצעהלער גופא. אי זיי פלו־ טעווען אונטער די אידעלעך, דארף מען קוקען אויף דעם גוטמוטהיג — שוין אזא פערשאל־ טענע טבע!

מיט לעסקאָוו׳ען פערלאָזען מיר יענע פער־ יאָדע, וועז דער איד איז געווען א פרעמדער אין דער רוסישער ליטעראטור. וואָס ווייטער האָט דער איד אלץ ענגער זיך פערבונדען מיט׳ן רוסישען לעבען, דער רוסישער שרייבער איז אלץ נעהנטער צוגעקומען צו דער מאסע. און עס וואָלט שוין געווען ממש א פערברעכען צו שילדערען א אידען און אריינפאלען דערביי אין לעכערליכקייטען.

ווי זשע האָט די נייע ליטעראטור געזעהן דעם אידען און ווי האָט זי איהם פערשטאנען? וועגען דעם א צווייטען מאל.

ב. גאָרין:

ישראל'ס האָפנונג

(א דראמאַ אין פיער אַקטען פון ל. קאָברין, אויפגע־
פֿירט אי זנעשאַנאַל טעאַטער.)

ן נעשאַנאַל טהעאַטער שפּיעלט מען איצט „ישראל'ס האָפ־
נונג" פון ל. קאָברין.

די דאָזיגע פּיעסע בע־
לאַנגט צום בעסערען סאָרט דראמע, און יעדע בעסערע שטיק וואָס מען שטעלט אין אידישען טהעאַטער איז א יום טוב פאר אַלע־ מען, וואָס אינטערעסירען זיך אין דער אידישער ביהנע.

עס קען זיין, אז נין און נייניציג פּראָצענט פון אַלע יענע, וואָס אינטערעסירען זיך מיט'ן אידישען טהעאַטער, האָבען ניט קיין השגה וועג־ נען די שווערִיגקייטען, וואס א בעסערע פּיעסע דארף דורכמאַכען. סיי דער אינטערעס איז א פּלאַטאָנישער (אויב מען קען אזוי זאָגען), דאָס הייסט אזא, ווי פון געווייסע אידישע אינטעלי־ גענטען, וועלכע געהען אַליין ניט אין אידישען טעאַטער נאָר פאר'ן כבוד פון דער אידישער ביהנע וואָלטען זיי וועלען, אז זי זאָל פערנעה־ מען ניט קיין קלענערען פּלאַץ ווי די סקאנדי־ נאַווישע, און סיי דער אינטערעס איז א פּער־ זענלִיזער דאָס הייסט פון אמת'ע טהעאַטער בע־ זוכער, וואָס ווילען פאר זייער אייגענעם פער־ גניגען זיך בעסערע שטיקער. נין און נייני־ ציג פּראָצענט פון די וואָס אינטערעסירען זיך מיט'ן אידישען טהעאַטער קענען אפילו אין חלום זיך ניט פּארשטעלען, וואָס פאר א גסיסה עס איז פאר'ן בעסערען דראמאטורג צו שטע־ לען א בעסערע פּיעסע.

צייט דער אידישער טהעאַטער עקזיסטירט אין אַמעריקא, מיט דער אויסנאהם פון די ערש־ טע עטליכע יאָהר, איז ער נאָך ניט געווען אין אזא הילפלאָזען צושטאנד ווי איצט. דער אידי־ שער טהעאַטער איז שוין נעקומען צו אזא מדרגה, אז זיין גאנצער קיום העננט אב אן דעם ערפאָלג אָדער דורכפאל פון א שטיק.

עס איז דעריבער גרינג צו פערשטעהן, ווי אזוי די מענערזשערס זיינען איצט פּאַרזיכטיג ביים אויסקלייבען א שטיק. זיי האָבען קיין מאָל ניט געהאט קיין צוטרוי צו בעסערע שטיקער. זיי זאָגען, אז דער גרויסער עולם ווִיל ניט קיין בעסערע פּיעסען, נאָר אויב פריהער האָבען זיי זיך נאָך פערגונען צו פּרוּבירען מיט א בעסערע פּיעסע, קענען זיי זיך איצט אזא פערגניגען ניט ערלויבען. זיי מוזען געהן אויף זיכער און ניט טאָפּענדיג, און צו געהן אויף זיכער הייסט שטעלען די נארישע שונה.

אזוי האלט מיט'ן אידישען טהעאַטער די לעצטע עטליכע יאהר, און פאר יעדען שרייבער, וואָס קען שאפען א בעסערע דראמע, איז כמעט קיין פלאץ ניטא אויף דער אידישער ביהנע.

מיר איז אויסגעקומען פיעל מאָל צו רעדען מיט ל. קאָברין וועגען דעם. ער האָט די לעצטע יאָהרען געשטעלט א פּאָר בעסערע פּיעסען און זיי האָבען דוקא געהאט ערפאָלג, נאָר ווִיל זיי־ ער ערפאָלג איז ניט געווען אזא ווי פון אן ער־ פּאָלגרייכער שונד שטיק, איז איהם שווער גע־ ווען דעם צווייטען סיזאָן צו שטעלען א צווִיי־ טע שטיק. אזוי למשל האָט ער פאר א יאָהרען ניט געקענט שטעלען קיין אייניציג פּיעסע. דאָס האָט איהם אזוי פערביטערט, אז עטליכע מאָל האָט ער מיר ערקלערט, אז ער וועט אָנשרייבען אזא שונד שטיק, אז „א קלאָג זאָל זיי נעהמען".

און ווירקליך, ביים איצטיגען צושטאנד פון דער ביהנע וועט אייניער ווִיל זעהן זיינע פּיעסען געשפּיעלט, האָט ער ניט קיין אנדערע ברירה, ווי נאָר ארונטערצולאָזען זיך צום ערגסטען שונד אָדער צו דראמאטיזירען די ערוה'ס פון דער תורה. א בעסערע פּיעסע קאָן געפינען פּלאַץ אויף דער ביהנע נאָר דורך א צופאל אָדער דורך א נס.

דער נסיון איז א גרויסער, נאָר קאָברין איז איהם בייגעשטאנען, און דער בעסערער געשמאק האָט איהם אונטערגעזאָגט, אז איידער אויסצו־ שמירען זיך מיט'ן ערגסטען שונד איז בעסער נאָר ניט צו שטעלען. נאָר יעדער קאָן זיך גרינג פּארשטעלען, אז ביי אזעלכע אומשטענדען וועז עס טרעפט שוין דער צופאל אָדער דער נס, אז א בעסערע פּיעסע זאָל קענען געשפּיעלט ווערען אויף דער ביהנע, מוז ער מאכען קאָמפּראָמי־ סען.

עס פערשטעהט זיך, אז „ישראל'ס האָפנונג" איז אַרויסגעקומען אויף דער ביהנע ניט אזוי. ווי דער שרייבער האָט זי געוואָלט האָבען, און די קאָמפּראָמיסען הויבען זיך אָן פון די ערשטע צוויי ווערטער, דאָס הייסט פון דעם נאָמען, ביז דעם פיערטען צוגעשטוקעוועטען אקט.

די קריטיק, איך מיין די לעבעדיגע קריטיק מוז זיך רעכענען מיט די דאָזיגע פאקטען און מוז נעהמען אין בעטראכט די לאָגע פון דעם בעסערען דראמאטורג און די לאָגע פון דעם טעאַטער. דער מאַסשטאַב, וואָס איז געבויט

געוואָרען מיט פופצעהן און צעהן יאָהר צוריק, טויג איצט לגמרי ניט. די בעסערע פּיעסע, וואס ווערט איצט אויפגעפיהרט, שטיצט זיך לחלוטין ניט אויף איהר פערגאנגענהייט, און זי דארף פאר זיך אויסטערעטען א נייעם וועג, וועלכער ווערט באלד וויעדער פערוואקסען מיט דערנער.

מיר מוזען זיך דערמיט רעכענען, אויב מיר ווילען ניט, אז די אידישע ביהנע זאל אין גאנצען אבשטארבען פאר דער בעסערער דראמע. וועז די מענעדזשערס זיינען זיכער, אז א בעסערע דראמע וועלט אין א געוויסען קרייז בעטראכט אלס א יום טוב און רופט ארויס די שטיצע פון דער פרעסע, קען דאס אמאל האבען אויף זיי א ווירקונג, אז זיי זאלען זיך איינשטעלען און אויפפיהרען די בעסערע פיעסע. מיר מוזען יעצט זעהן אין יעדען דראמאטורג וואס לאזט זיך נ י ט ארונטער צו נארישען שונד, א פּיאנער און קוקען אויף זיין ווערק אזוי ווי אויף דאס ערשטע, וואס זוכט אויסצוטרעטען א וועג פאר בעסערער דראמע.

דאס איז דער צושטאנד פון דער ביהנע אין דעם איצטיגען מאמענט און דעריבער מוזען מיר קוקען דורך די פינגער אויף די קאמפראמיסען, וואס דער בעסערער דראמאטורג איז געצוואונגען צו מאכען.

און ווי שוין געזאגט זיינען פאראן אזעלכע קאמפראמיסען אין „ישראל'ס האפנונגען". דער פיערטער אקט איז לכתהילה גאר ניט געווען אין דער פיעסע און ניט נאד איז ער צוגעטשעפעט ווי א פינפטע ראד צו א וואגען, נאר ער מאכט ביליגער די גאנצע דראמע. אויף זיינען דא ארייגעפיהרט עטליכע עפעקטען פאר דער גאנצער, און די גאנצע קאבעניש צוליעב דעם בייטען פון דעם אידישען נאמען איז א שטורם אין א גלאז וואסער. די העלדין פון דער דראמע, הדסה פאלאקאוו, ווערט אן אפּערא זינגערין און דער דירעקטאר פאדערט פון איהר זי זאל דעם נאמען בייטען אויף אן איטאליענישען, און דער מאן ווערט דערפון אנגעצונדען: סטייטיט בייטען א אידישען נאמען! ער דארף דאך ניט זיין מעהר נאציאנאליסטיש ווי הערצל, און יענער האט אויף מיט זיין ערשטען נאמען געהייסען טהעאדאר — נאר ניט קיין אידישער נאמען. און דוקא אין דער מוזיקאלישער וועלט לייכטען אמת'ע אידישע נעמען.

נאר דאס זיינען אלץ קלייניגקייטען, דער עיקר איז די דראמע, און די דראמע איז א מענשליכע. מיט מענשליכע ליידענשאפטען, מענשליכע האפנונגען, מענשליכע שטרעבונגען. עס שלאגט אין איהר דער פולס פון לעבען, און די פערזאנען זיינען לעבעדיגע מענשען, און די דראמע ענטוויקעלט זיך פון זיך אליין, אהן א שום אנשטרענגונג, אהן א שום קוועטשענגס, אהן א שום שטופענס, און מען דארף די סצענעס ניט שלעפען ביי די האר.

ישראל פאלאקאוו, אן איידעלער מאן פון די מיטעלע יאהרען, א פערברענטער נאציאנאליסט, א רעדנער וואס וואלט א צויבער אויף זיינע צוהערער, אן אידעאליסט, צו וועלכען מען דארף די אויגען פעררייסען אזוי פיעל העכער שטעהט ער פון פיעלע אנדערע, פערליעבט זיך אין אן ארימער מיידעל הדסה. זי איז אויך פערליעבט אין איהם, נאר זי וואגט אפילו ניט צו טרויטען איהם. און וועז ער ערקלעהרט איהר זיין ליעבע וויל זי איהרע אייגענע אויגען ניט גלויבען און וועז זי צייגט זיך איבער, אז דאס איז ניט קיין חלום און ניט קיין שפאס איז זי די גליקליכסטע אין דער וועלט.

די גליקליכע הדסה האט א פיינע שטימע, וואס זי האט ג'ירש'עט פון איהר טאטען דעם חזן, נאר די שטימע איז ניט קיין אויסגעארבייטע, און דעם נאציאנאליסט ישראל פאלט איין א גדאנק, ער וועט לאזען בילדען איהר שטימע און פון איהר וועט ארויסקומען א גרויסע זינגערין, וואס וועט פערשאפען כבוד דעם פאלק ישראל.

איהר שטימע האט זיך ארויסגעוויזען טאקע זעהר א גוטע און אין דעם טאג, וואס דער דירעקטאר פון גרענד אפּערא האט איהר אריינגענומען אין זיין משפחה פון די גאלדענע זינגפויגעלעך, איז ביי פאלאקאוו'ען אין הויז געווען שמחה וששון. ער און זיין ווייב און די קרובים זיינען אויף דער העכסטער שטופע פון גליק. נאר איידער זיי קענען זיך אלע געזונג אנפרעהען מיט זייער גליק כאפט זיך אריין די שלאנג. און די שלאנג איז ניט עפעם א באנדיט אדער אינטריגאנט זאנדערן איז דער לאגיסטער רעזולטאט פון דער אויפגעריכטער מערכה. פאר הדסה'ן עפענט זיך איצט א נייע וועלט פון שימער און גלאנץ און אין דער דאזיגער וועלט פערנעהמט זי אזא הויכען פלאץ, אז די גאנצע גרויסקייט פון איהר מאן ווערט מיט אמאל פערדונקעלט און אנשטאט דעם וואס פריהער האט זי ארויפגעקוקט צו איהם מיט בעוואונדערונג, דארף ער גאר איצט פערריסען די אויגען צו איהר. דער שטילער רוהיגער גליק פון א בעל הבית'טע, וואס האט א ליעבעגדען מאן, א ליעבעגדע קינד, זאטען מאהלצייט ווערט מיט אמאל עפעס אזוי קליין אזוי וואכעדיג אין פערגלייך מיט א וועלט, וואו טויזענדע עלעקטרישע לעמפּלאך בליסטשען, וואו טויזענד קעפיגע מחנות דריקען איהר אויס זייער בעוואונדערונג, זייער התפעלות, און וואו זי איז דער צענטער, צו וועלכען טויזענדע אויגען זיינען גערייכטעט.

זי האט פערזוכט דעם טעם פון פאפולאריטעט, זי האט גענאסען פון דער פרייהייט פון דעם קונסט טעמפעל, און עס ווערט איהר ענג און שטיקענד אין די פיער וועגד פון איהר מאנם הויז. זי איז פלוצים אויסגעוואקסען פון יענעם

הויז, אריבערגעוואקסען דעם מאן און זי איז גרייט אויף אלץ אין דער וועלט, אבי דער וועג צו רוהם זאָל זיין אָבגעראמט.

דער מאן וואָס האָט פאר איהר די דאָזיגע גרויסע קאריער געשאפען האָט לחלוטין ניט געוואוסט וואָס ער האָט געטהאָן. ער, דער אמת'ער זוהן פון סני, האָט געמאכט א וועג פאר זיין וויב צום אלימפ. זיין גאנצע השגה פון א אידישער פרוי איז כבודה בת מלך פנימה און אלץ שטויסט ער זיין וויב אין א וועלט, וואו עס איז נ י ט א נ ש ט ע נ ג ד י פאר א פרוי ניט צו וויזען זיך האלב אדער דריי פערטעל נאקעט. און דאָס איז ניט אזוי א מעטאפאר, ווי אן אמת. מיט וואָס פאר א טיפען פאַרוואורף, מיט וואָס פאר א בעהאלטענעם צארן וויזט ער איהר א בילד אין אילוסטרירטער צייטונג, וואו זי איז ארונטערגענומען האלב נאקעט.

ישראל און הדסה, וועלכע האָבען גליקליך געקענט אויסלעבען זייערע יאָהרען אין אכטונג און ליעבע, וועו זיי זאָלען בלייבען ווי זיי זיינען געווען אין דער צייט פון זייער חתונה, מיט די זעלביגע אידעאָלען, מיט די זעלביגע שטרעבונגען, קענען מעהר ניט זיין גליקליך, וועו זייערע וועגען, פאנטאזיעס און האָפנונגען צוטיילען זיך.

שוין ביי די ערשטע טריט קומט דער צווא־מענשטוים. זי וויל בייטען איהר נאָמען און ער קוקט דערויף ווי אויף שמד. זי קוועלט אָן פון איהר טיפען דעקאָלטע, — און ער שעהמט זיך פאר איהר האלבער נאקעטקייט. מיט זשערגע נייגיעריגע אויגען כאפט זי אויף דאָס ליעבען פון הינטער די קוליסען, וואָס זיינען פריהער געווען פערצאמט פאר איהר, און אין זיינע אויגען איז דאָס א שקיץ תשקצני.

וועו מאן און וויב שלעפען אין צווויי אזעלכע געגענזייטיגע ריכטונגען, מוז דער שטארקסטער באנד פלאצען און דער סוף איז, אז זי געהט אוועק פון איהם.

מיט איהר אוועקגעהן ענדיגט זיך די דראמע. און דאָס קומט פאר אין דעם דריטען אקט.

מיר בעטראכטען די דראמע „ישראל'ס האָפנונג" אלס א דריי אקטיגע פיעסע. אזוי האָט איהר קאָברין אָנגעשריבען, און דער פיערטער אקט איז שפעטער צוגעגעבען געוואָרען אויפ'ן וואונש פון דעם מענעדזשער.

דער פיערטער אקט איז ניט נאָר אן איברי־גער נאָר ער וואַרפט אויף א פלעק אויף דער גאנ־צער דראמע.

די בעסטע זיינען די ערשטע צוויי אקטען און דער דריטער, וועלכער איז דער שטארקסטער, איז ארויסגעקומען ניט קיין געלונגענער. קאָברין האָט זיך געפיהלט זיכערער מיט די פערזאָנען, וועלכע זיינען איהם גוט בעקאנט, און ער האָט זיך פערלאָרען, וועו ער האָט גע־דארפט אריינפיהרען דעם דירעקטאָר פון דער אָפּפערא. אין דער סצענע מיט'ן דירעקטאָר איז די טעכניק און די שילדערונג ניט קיין גערָאטע־נע. מיר קענען זיך קוים פאָרשטעלען, אז דער דירעקטאָר זאָל קומען צו איהר אין שטוב און דאָרטען זיך מיט איהר קושען, אז דער מאן זאָל עס דערזעהן. ער קען עס דערווייזען א סך גרינ־גער ביי זיך אין אָפיס, ביי איהר אין דרעסינג רום, אין א בעזונדער צימער אין אן אריסטאָ־קראטישען רעסטאָראן און מאָלע וואו.

קאָברינען איז זעהר געלונגען אריינצופיר־ען אין דער שטיק די אטמאָספערע פון אן אינטעל־גענטע הויז. די שטארקסטע געפיהלען וועלען דאָ דורכגעלעבט מיט אן איינגעהאלטענקייט, וואָס מען קען נאָר זעהן ביי איידעלע מענשען. די האנדלונגען זיינען אזעלכע, אויף וועלכע נאָר אינטעליגענטע מענשען זיינען פעהיג. איהם איז אויך געלונגען אריינצוגעבען אין א ביהנען־עפעקט אזוי פיעל לעבען, אז די וואהרהייטליב־קייט דערפון פאקט דעם צושויער. אזא מין עפעקט איז, וועו די פערצווייפלונג פון פאָלא־קאָוו'ן דערגרייכט די העכסטע שטופע און זיין נשמה וועלט צוריסען פון טיעפסטע יסורים, קומט צו איהם צו זיין קלייגע טאָכטער און בעט איהם ער זאָל זיך מיט איהר שפיעלען. ער נעהמט איהר אויפ'ן אקסל און שפיעלט מיט איהר אין שעפעלאך ביז ער ברעכט צוזאמען.

אם מיסטען איז קאָברינען געלונגען צו שיל־דערן דאָס בילד פון דער אלטער מאמען. זי געהט דורך פון אנהויב ביז'ן סוף אין דער אמת'ער פארב פון דער אידישער מאמע. זי לעבט אין גאנצען אין די קינדער און זי איז די אייניציגע, וואָס וווייזט ארוים דעם געזונטען אינסטינקט און פרעהט זיך ניט, וואָס די שנור וועלט א זיב־געלקע. וי וויט זי איז פון דער וועלט פון שי־מער און גלאנץ, שטויסט זי זיך אָן, אז דער פער־קעהר מיט יענער וועלט וועט קיין גוטס ניט ברענגען ניט דעם הויז, ניט דעם מאן און ניט דעם קינד. עס וועלט איהר פינסטער אין די אוי־גען, וועו זי דערזעהט דאָס בילד פון איהר שנור אין טיעפער דעקאָלטע און עס רייסט זיך ביי איהר ארוים א בעמערקונג: „נאקעטע געטש־קע". די ראָליע פון דער אלטער מוטער האָט גע־שפיעלט מרס. עפשטיין און האָט איהר דורכגע־פיהרט זעהר גוט. זעהר אינטערעסאנט איז די שילדערונג פון הדסה אין דעם ערשטען אקט. די שילדערונג איז א מיסטערהאפטע, וויל אין הדסה האָבען מיר א קאָמפליצירטען כאראקטער, וועלכער איז פאר'ן צושויער גאנץ נייי. די ראָלע פון הדסה שפיעלט די יונגע שוישפיעלערין מיס גערסטען, און זי איז אין דעם ערשטען אקט גע־וועו גאנץ גוט.

דאָס בילד פון ישראל פאָלאקאָוו איז ניט ארויסגעקומען אזוי דייטליך. דאָס קען אויסווייי־זען א חדוש. דער פערפאסער איז נאָהענט בע־קאנט מיט דעם קרייז, אין וועלכען אזא פערזאן

ווי פּאָלאקאָוו בעוועגט זיך, אוּן ער האָט נע־ דארפט קענען שילדערן איהם בעסער ווי די אַלע אַנדערע, נאָר דאָס טרעפט אָפט מיט די הויפּט פּערזאָנען סיי אין א ראָמאן אוּן סיי אין א דראָמע. מיר ווייסען, אז ער איז אַן אינטעליגענטער מענש, אַן אידעאַליסט, א נאַציאָנאַליסט, נאָר מיר זעהען ניט קיין בולט'ן ישראל פּאָלאקאָוו.

די ראָלע פון פּאָלאקאָוו שפּיעלט ב. טהאָמאַשעפסקי אוּן ער גיט זיך גרויס מיט דורכצופּיהרען איהר טריי, נאָר אָפט פאַלט ער אריין אין א דעקלאַמאַטאָרישען טאָן. נאָר דערפאר איז ער גוט אין יענע מאָמענטען, וואָן ער האַלט איין זיינע קאָבעדיגע געפּיהלען. אויסגעצייכענט איז ער געווען ביים שלום פון דריטען אַקט, וואָן ער נעהמט דאָס קינד „בּאראן". מען דארף האָבען אין זינען, אז עס איז ניט שווער צו צאַפּלען זיך אוּן וואַרפען זיך אוּן שרייען, וואָן מען איז אויפּגעראַקט, אויפּגעקאָכט, אָבער עס פאַדערט זיך א הויכע מדרגה פון קונסט צו קאָנען איבערגעבען די דאָזיגע געפּיהלען אין א רוהיגער פאָרם.

בלאַנק האָט געהאט א כאראקטער ראָלע פון א פּאָעט, דראָמאטורג אוּן האָט איהר דורכגעפיהרט גאַנץ גוט.

בערנשטיין אוּן דאָרא ווייסמאַן זיינען ערשינען אין די ראָלען פון זייער פּראָפעסיע, דאָס הייסט, אַלס אקטיאָר אוּן אקטריסע אוּן אזוי ווי זיי דארפען זיין דאָס קאָמישע פּאָרעל, האָבען זיי אויך זייער שטייגער אונטערהאַלטען דעם עולם.

אין דעם שטיק שפּיעלט א ראָלע א קינד, א יונגע מיידעלע פון א יאָהר זעקס זיעבען. איך ווייס ניט איהר נאָמען, ווייל איך האָב ניט געהאט קיין פּראָגראם, נאָר זי פּערדיענט מען זאָל איהר דערמאָנען.

די שטיק ווערט אויפגעפיהרט זעהר שעהן אוּן דערפאר פערדיענט טהאָמאשעפסקי א בעזונדערן דאנק.

היינטיגען סיזאָן איז ישראל'ס האָפנונג די ערשטע שטיק, איבער וועלכער א קריטיקער קען רעדען. ווי עס ווייזט אוים, וועט די פּיעסע האָבען ערפאָלג, זי פערמאָגט אַלע עלעמענטען, וואָס דארף צופריעדענשטעלען אַלע קלאַסען טעאַטער בעזוכער. סיי די אינטעליגענטערע אוּן סיי די פּראָסטערע טהעאַטער געהער וועלען פּערבראַנגען אָבענד פון פערגניגען אין טהעאַטער אוּן וועלען ארויסגעהן פון דאָרטען צופריעדען. די פּיעסע רעדט צום הארצען פון יעדען צושויער אוּן עס איז ווערטה פאר יעדען צו געהן זעהן איהר.

עס וואָלט איצט געווען אם פּלאַץ צו געבען א גאַנצע אָבשאַצונג פון ל. קאָברין אַלס דראָמאטורג, וויל איצט וועלט צוואַנציג יאָהר, ווי ער האָט אָנגעהויבען זיין קאריערע אויף דעם דאָזיגען פעלד. נאָר דאָס וועט געטהאָן וועלען אין א בעזונדערען ארטיקעל.

פּיעך כללים פאר פרויען

1) ניט זאָגט „מיינעם בין אויך שוין געפעלען סיי ווי סיי", בלויז וויל איהר האָט שוין א מאן.

2) אז אייער מאן גלייבט געפילטע פיש, ניט שטאָפט איהם אין גאָרגל געפרייטע פיש, זאָגענדיג „ביזט א יאָלד, וויסט ניט וואָס גוט איז".

3) ניט פערנאכלעסיגט די זויבערקייט פון אייער הויז און קלייד, וויל אייער נעקסט־דאָריגע טהוט אזוי.

4) אויב איהר זייט געשטראפט מיט א וואוקס פון האָר אויף דעם האלז, באקען אדער אויבערשטע ליפ (נאנץ עגאל אויב איהר זייט פערהייראטה אדער ניט), ניט פערגעסט, אז עס מאכט א שלעכטען איינדרוק. געהט גלייך צו אייער דראָגיסט און קויפט פאר 1 דאָלאר א וואונדערשטיין. עס בעפרייט אייך פון אייער טראבל מאָמענטאל, און איהר וועט אויסזעהן ווי א פרוי דארף אויסזעהן. גלייבט, דער וואונדערשטיין איז ניט גלייך צו פערשיעדענע פּודערס און פּליסינקייטען, וואס צוברענען די הויט און לאָזען נאָך זיך אן עקעלהאפטען גערוך. וואונדערשטיין איז א ריינע גלאטע רונדע טאבלעטע, וועלכע פערטרייבט די האָאר אזוי שנעל ווי מען רייבט נאר עטוואָס לייכט איין אויף דעם פּלאַץ וואו די האָאר וואקסען. דאָס גילד וועט אומגעקעהרט, וועט ניט ווי פערשפּראָכען.

פרעגט אייער דראקטאר אויף וואונדערשטיין. די ריכטיגע האָט דעם נאָמען 'Wonderstone' אויף דער באקס.

די פאָלגענדע בעווייזטע פּראָפעסאָרען און כעמיסטען רעקאָמענדירען וואונדערשטיין: פּראָפ. ראָלאנד ע. בענעוויל. טשיף כעמיסט מארנינג טעלעגראף; פּראָפ. דזשאַרדזש א. פיירגוסאן, אנאליטיקאל כעמיסט באָארד אוו פארמאסי; דראקטאר דזשאזעף וויינשטיין, אנאליטיקאל כעמיסט און עקס־מעמבער באָארד אוו פארמאסי.

שיקט צו אונז פאר א פרייען ביכעלע איבער וואונדערשטיין.

אדרעס ביי מעיל, האלסיל אדער ריטייל, זאָלען זיך וועלדען צו:

Dr. Bellin's Wonderstone Co. 55 Delancey St., New York.

די צוקונפט

רעדאקטירט פון
א. ליעסין

ארויסגעגעבן פון
„פאָרווערט" - אסס'ן

דער

נאמען

יצחק גאלדבערג

איז א גאראנטי אז עס איז
אימער די בעסטע און
קאסט ניט טייערער
ווי א
נאכנמאכטע

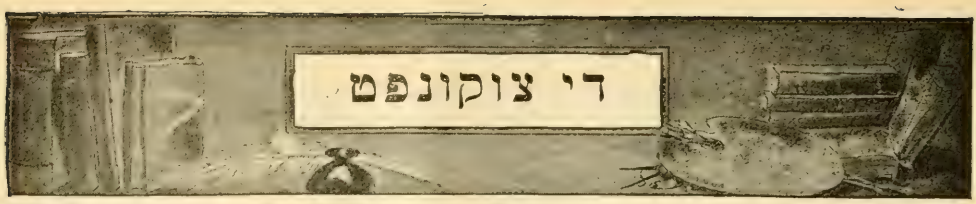

Vol. XX DECEMBER, 1915 No. 12

קאנגרעסמאן מאיר לאנדאן:

די וואהל רעזולטאטען און די פרענענדסטע פראגע אויף דער טאגעסאָרדנונג

(די מיליטאריסטען, די פאסיפיסטען אין די סאציאליסטישע פארטיי).

וועז איך קום רעידען פאר די לעזער פון „צוקונפט", פיהל איך, אז די ערשטע פראגע, וואס זיי וועלען מיר שטעלען, וועט זיין — צי האבען מיר סאציאליסטען פאר'ן יאהר, פון איין נאָוועמבער ביז צום אנדערען, פון די פאר־אייהריגע, גענאכט וואהלען ביז צו הייאהריגע, געמאכט וועלכען עס איז פראגרעס?

דערויף ווייל איך עניטפערען, אז כאטש דער פראקטישער ערפאלג האט זיך אריבערגעטראגען קיין בראנזוויל — עס איז ערוועהלט געווארען צום ערשטען מאל אין גרייטער ניו יארק א סאציאליסטישער אסעמבלימען, געו. שיפליאקאף, — זיינען מיר אבער אויך ניט בערשעהמט געווארען אין 12טען דיסטריקט. די סאציאליסטישע שטימען — אורטהייל־ענדיג לויט דער צאהל שטימען, וואס זיינען אבגעגעבען געווארען פאר די הויפט־קאנדידאטען, וועלכע מיר האבען ארויסגעשטעלט אין דעם דיסטריקט — האבען זיך פערמערט, דאס מיינט, אז דער וועהלער געהט ווייטער מיט דעם וועג, וואס ער האט זיך פאר־אייהרען אנגעיבענט.

מאנכע ווילען האבען, אז אין מיין ערוועהלונג האט זיך אויסגעדריקט דער פראטעסט פון אידיישען ראדיקאלען וועהלער געגען טאמאני. אנגענומען אז דאס איז ריכטיג. אבער פאר אייהרען און יאהרען האט זיך דיעזער פראטעסט אויסגעדריקט אויף אן אנדער אופן. דער אונצופרידענער עלעמענט, וועלכער איז געווען אויפגעבראכט אויף טאמאני, פלעגט צוועקשענקען זיין שטימע יעדען אנט־טאמאני־קאנדידאט, אבער ניט דעם סאציאליסטישען. האט דאך דער סאציאליזם געדארפט ווערען שטארק פאפולער, אויב דער פראטעסטירענדער אנטי־טאמאני־וועהלער האט אנפערטרויט זיין פראטעסט א סאציאליסט. און דאס מיינט, אז אונזער נעקסטער זיעג הייגט אב פון אונז אליין. עס וועגדט זיך אן דער ארבייט, וואס מיר וועלען אוועקלייגען אום צו מאכען דעם סאציאליזם נאך פאפולערער, אבער אזוי איז עס מיט יעדען זיעג: ער פאדערט וואכזאמקייט. וועז נאך א זיעג לייגט מען צונויף די הענד, גענישט מען ניט די פרוכט פון דעם זיעג.

און איצט וועל איך זיך וועגדן צו דער אייגענטליכער טהעמע פון מיין ארטיקעל: וואס איז מיין שטעלונג צו דער הויפט־אישו, וואס וועט בעישעפטיגען די נעקסטע סעסיע פון 64טען קאנגרעס?

די לעזער פון „צוקונפט" דארף איך ניט פערזיכערען, אז אין בעזוג צו אונזערע שטענדיגע אישוס איז מיין שטעלונג שוין אין פאראויס בעשטימט — אן אויסגעהאלטען סאציאליסטישע. אגב, האב איך מיין שטאנדפונקט ענטוויקעלט פאר־אהרען אין א בעזונדער ארטיקעל אין „צוקונפט". דערווייל אבער זאהט זיך ניט ארויס, אז א וועלכע עס איז אלטבעקאנטע פראגע — אן ארבי טער־פראגע — צו אן אלגעמיינע — זאל ארויפשווימען אויף דער טאגעס־אָרדנונג פון קאנגרעס. אלע פראגען זיינען פארשטופט געווארען פון איינער, וועלכע האט פערנומען דעם אויבען־אן, און דאס איז די פראגע וועגען „פרעזידענטס עם" — וועגען פערשטארקען די מיליטעריש מאכט פון יונייטעד סטייטס, זי זאל זיין צוגעגרייט צו פערטיידיגען זיך גענגען א מעגליכען אנפאל פון א שונא. און מיט דער פראגע איז, זעלבסטפערשטענדליך, פערבונדען א צוויייטע: וועגען די מיטלען, וואס דארפען אויסגעפונען וועדען, וועגען די נייע אבצאהלונגען, וואס דארפען איינגעפיהרט וועדען, אום צו דעקען די הוצאות פון „פריפערעדנעס" — פון קריעגס־פערטיגקייט.

אן אנדער פראגע וועט פרובען אבשטרייטען דעם אויבען־אן בייַ „פריפערעדנעס", אבער זי־כער אהן ערפאלג — דאס איז די פראגע וועגען פרויען־שטימרעכט. די פרויען האבען פארלאַרען

אין די פיער איסטערן סטעטס, און זיי האָבען בעשלאָסען צו וועגען זייער גענצע אויפמערקזאמקייט צו וואשינגטאָן. זיי וועלען זוכען אוועקצושטעלען די פרויען פראגע פאר'ן קאנגרעס. אויפ'ן 6טען דעצעמבער נאכמיטאג וועט אין וואשינגטאָן האָבען זיי איצט נאָך וויניגער שאנסען ווי אין די סטייטס. וועגן פאר־א־אָהרען איז פרויען־שטימרעכט דורכגעגאנגען אין סענאט און דורכגעפאלען אין הויז, וועט עס איצט אין גאנצען ניט געגנומען ווערען צו אבשטימונג. די פראגע וועט מען זעהן וואָס גיכער אָבצופטר'ען, בעגראָבענדיג זי ערגעץ אין א קאמיסיע. אלע סמנים ציינען אויף דעם. די פרויען האָבען זיך געמיטט ביים פרעזידענט, ער זאָל אויפנעהמען א פרויען־דעפוטאציע. האָט ער איינגעשטימט און פארגעשלאָגען א דעפוטאציע פון 3. האָבען זיי געפאָדערט 30. האָט ער זיי נאָכגעגעבען — זאָל זיין 30. האָבען זיי אוועקגעשטעלט נאָך א העכערע ציפער: 300. איז ער אויך אויף דעם איינגעגאנגען — זאָל זיין 300. דאָס קלינגט ווי א וויץ, אָבער דאָס צייגט, ווי ניט ערנסט מען נעהמט איצט דאָס פרויען־רעכט אין וואשינגטאָן.

די פערשטארקונג פון דער מיליטערישער מאכט פון דער רעפובליק — דאָס איז אן אישו, אויף וועלכער מען האָט זיך קוים געקענט ריכטען, איידער די וועלט־מלחמה איז אויסגעברעכען. פאר די לעצטע 30—40 יאָהר האָט דאָס לאנד זיך אזוי שטארק ניט א רוק געטהאָן צום מיליטאריזם ווי דורך דעם איין מלחמה־יאָהר. און וואָס לענגער די מלחמה וועט אָנהאלטען און וואָס מעהר פעלקער עס וועלען אין איהר ארייננעצויגען ווערען, אלץ אונמענליכער וועט ווערען פאר די יונייטעד סטייטס צו בלייבען א גלייכגילטיג צושויערין. עס איז כמעט ווי זיכער, אז ווען יונייטעד סטייטס וואלט זיך גענוגען אין נאָהענטער פיזישער בעריהרונג מיט אייגעם פון די שטרייטענדע צדדים, וואלטען מיר שוין לאנג ארויינגעשלעפט געווארען אין דער מלחמה און אמעריקאנישעם בלוט וואלט זיך געפאָסען אויף דער יבשה אין אויף ימים. פראָוואָקאציעס וואלטען זיך שוין געפונען נענוג. מען האָט אונז שוין ארויפגעשלעפט, כאָטש אָבגעטהיילט מיט א וואסער־שטרעקע פון הונדערטער מיילען, אויפ'ן וועג פון מיליטאריזם.

אויף דעם איז דאָ מעהר ווי איין אורזאכע.

עס איז בעוויזען געווארען — לייענקענט האָט דאָס געטהאָן אין דייטשלאנד, ניובאלד אין ענגלאנד און טאוועלנער אין אמעריקא — וואָס פאר א וואלע עס שפיעלען די וואפענפאבריקאנטען אין אלע פאטריאָטישע העצעס. זיי בלאזען אויף געפאהרען, זיי פלאנטערן צונויף אינטרי־גען, אום נור צו פערשטארקען דעם מיליטאריזם אין זייערע לענדער, וויבאל דער מיליטאריזם איז די הויפט קוועלע פון זייערע פּ אָפיטען. וועגן עס לוינט זיך נור פאר זייערע אינטערעסען, וועלען זיי זיך ניט אָבשטעלען פאר קיין פערבראָכען: מעג דאָס לאנד אריינגעווארפען וועלען אין דעם אומגלויק פון א מלחמה, אבי זייער אינדוסטריע זאָל בליהען און געדייהען.

אט אזא בליהענדע און געדייהענדע וואפענאינדוסטריע איז איצט דאָ אויפגעקומען אין לאנד א דאנק די אונגעהייערע בעשטעלונגען, וואָס זיינען דאָ געמאכט געווארען דורך די רעגיערונגען פון פראנקרייך, ענגלאנד און רוסלאנד פאר'ן יאָהר. די אינדוסטריע איז געווארען דעם פערשענדע אין לאנד. ניט נור זיינען די אלטע אמוניציע פעקטאָרים פערגרעסערט געווארען, נור אלעלייי מעטאל־פעלקטאָרים — טייפּרייטערס און טייפּ פעקטאָרים — זיינען פערוואנדעלט געווארען אין אמוניציע פעקטאָרים. מיליאָנען זיינען אריינגעלעגט געווארען אין דער אינדוסטריע. דאָרף מען ניט האָבען קיין גרויסע אוינביליגונגס־קראפט צו פערשטעהן, אז די וואָס האָבען אריינגעלייגט די מיליאָנען, וועלען אָנווענדען אלע מיטלען די אינדוסטריע זאָל פאָרטגעזעצט ווערען אויף נאכדעם, ווי די מלחמה וועט זיין געענדיגט. ווען די נעענזיטיג זיך אויסשלאָכטענדע פעלקער וועלען אויפהערען צו פאָדערען אמוניציע און אייראָפּא וועט ווערען אוים מארק, זאָל אמעריקא זיין דער מארק. קודם־כל האָבען די וואפען־אינטערעסען זיך געמיהט צו געווינען אויף זייער זייט די פרעסע, און עס האָט זיך אָנגעהויבען א מעכטיגע פראָפּאגאנדא פון מיליטאריזם איבער'ן גאנצען לאנד. די גרעסטע און פערשפרייטעסטע צייטונגען, בעליכטענדיג די מלחמה־נייעס, פערטיטשענדיג די געשעהענישען אין אייראָפּא, זוכען אייגצושטודירען מיט זייערע לעזער די לעקציע, אז אָך און וועה איז צו יענעם לאנד, וואָס איז מיליטעריש ניט צוגעגרייט. און ניט נור די פרעסע האָבען זיי געמאכט פאר זייער דיענסט, נור די וואפען־אינטערעסען האָבען זיך אויף פערבונדען מיט די פערשיעדענע פאליטישע קלאָבס, און אויף די פערבינדונג מיט די קלאָבס איז ארגאניזירט געווארען אויף א גרויסען מאסשטאב. זייערע פאָרשטעהער זיינען אריינגעדרונגען אין די וויכטיגסטע קאמיטעטען, אפילו אין די קאמיטעטען פון די פריעדענסגעזעלשאפטען געפינען זיי זיך. זיי האָבען ארגאניזירט פרויען־גרעזעלשאפטען פאר סאָפרייזוש און פראָפּאגאנדירען מיליטאריזם. זיי בענוצען זיך מיט'ן טעאטער, מיט די מואווינג פיקטשורס, מיט די קאמישע אָבטיילונגען פון די צייטונגען; מען האָט דאָרט אָנגעהויבען חוזק צו מאָבען פון דעם פאסיפיסט — דעם שלום־זוכער — ווי אמאָל פלעגט זיך דאָרט וויצלען איבער דער שוויגער...

מען קען אָבער ניט זאָגען, אז די קינסטליכע

אַגיטאַציאָן, וואָס ווערט געטריבען אין די אינ־טערעסען פון די וואפען־פאבריקאַנטען, איז די איינציגע אורזאכע וואָס דער גיסט פון מיליטאַ־ריזם האָט זיך עריוועקט אין אמעריקא. די אַגי־טאַציע ציעלט אויף דעם פּראָפּיט פון דער אמע־ריקאַנער האַנדעלס־וועלט, וועלכע איז ניט ווייט ניגער קאָסמאָפּאָליטאָס: עס הייסט, אז אמע־ריקא דארף זיך צו ערוועקן אויסצושפּרייטען איהר קאָ־מערציעלען איינפלוס — אָדער ווי עס איז שוין געווארן א טעכנישער אויסדרוק — אמעריקא דארף זיך צו ערווערן „נייע ספערען פון איינפלוס", „נייע ספערען פון אינטערעסען".

אז דאָס ווערט ניט נור געריידט, נור מען מיינט עס טאקי ערנסט, איז צו זיך דערפון, וואָס נאָך די טעג האָט זיך אין ניו יאָרק סטייט אַרגאניזירט א קאָנפֿעריישאָן מיט א קאַפּיטאַל פון 50 מיליאָן דאָלאָר צו עקספּלואָאטירען די רייכטהימער פון דער וועלט. דער אמעריקאַנער קאַפּיטאַל זאָל אריינדרינגען אומעטום, וואו עס זיינען פּאראן גוטע אויסזיכטען אויף פּראָפּיטען. דאָס הייסט, מען פערלאַנגט, אז אמעריקא זאָל נעהמען פיהרען אן ענערגישע קאָלאָניאַל־פּאָלי־טיק, די פּאָליטיק, צו וועלכער עס איז געמאכט געווארן אן אָנהויב מיט דער ערוועבערונג פון די פּיליפּינא־אינזלען, די פּאָליטיק, וועלכע האָט אריינגעבראכט פֿאַרטאָריקא און קובא אונטער דעם שוץ פון אמעריקאַנער פלעג. וועו אמעריקא זאָל בעטרעטען אָט דעם וועג, דאן דארף טאקע איהר נאָנצע מיליטעריש פּאָליסי געענדערט ווערען. האָבענדיג א מעכטיגען שכן ביי דער זייט — ענגלאַנד —דארף זי נאָך אויסשטרעקען א מעכטיגן אָרים אויף א מהלך פון אייניג טויזענדע מיל צו די פּיליפּינא־אינזלען, אום צו קענען זיי פערטיידיגן געגען אן אָנגריף פון שונא, וועמען עס קען אויך לויגען אריינצוציי־הען די פּיליפּינען אין דער „ספערע פון זיין האָ־מערציעלען איינפלוס". דאָס איז דערזעלביגער וועג, וואָס פיהרט מיט א גראדער ליניע צו קא־לאָניאַלע מלחמות, א פּאָליסי געגען וועלכער די דעמאָקראטישע פּארטיי האָט פּראָטעסטירט אין יאָהר 1900 דורך בריייענען.

דער רעפובליק ווערט, אזוי, רעקאָמענדירט זי זאָל ריזיקירען מיט איהר נאָנצער פערגאַנגענ־הייט. וואָרים האָט מען אין זינען קינפּטיג מלחמות, קען דאָס לאָנד שוין ניט בעשטעהן אויף זיך אליין, מוז מען זוכען פרייַנד, אויף וועו־מען זיך אָנצושפּאָרען אין א נויט. און די עלע־מענטן טענה'ן טאקע: אמעריקא האָט אויפ־געהערט צו זיין אן איזאָלירט לאָנד און זי מוז זיך דאָרום אָבזאָגען פון איהר אלטער פּאָליסי, וואָס זי האָט בצואה פון וואשינגטאָן — קיינע פערפּלאָנטערטע אליאַנצען מיט אָנדערע פעל־קער! צו זי ווי, צו זי ווי ניט, מוז אמעריקא נעהמען א דעפּינירטע שטעלונג צו די נאציא־נאלע בעציהונגען פון די פעלקער, און כדי צו האָבען א וועדע דאָרט, אין דער אינטערנא־ציאָנאלער פאמיליע פון די פעלקער, מוז אמע־ריקא וועלן א גרויסע מיליטערישע מאכט.

און אלס נאָך א אורזאכע, וואָרום אמעריקא דארף וועלן מיליטעריש, וועלט אָנגעגעבען די מאָנרא דאָקטרין, וועלכע אמעריקא האָט פּרא־קלאמירט מיט וואָסערע 100 יאָהר צורוק: אום צו בעוואָרענען איהר רעפובליקאנישע פּאָלקס־רעגיערונג, וועלכע וואָלט דורך א נאָהענטער שכנות מיט א מיליטעריישער מאכט געשטעלט געוואָרען אין געפאהר, האָט יונייטעד סטייטס ערקלערט, אלס א טהייל פון איהר וועלט־פּא־ליטיק, אז זי וועט ניט צולאָזען קיין איירָפּע־אישע מלוכה צו ערווערבען נייע טעריטאָריע אין אמעריקא.

און זיי ארגומענטירען:

וועו אפילו ביז איצט האָט די איירָפּעאישע דיפּלאָמאטיע זיך נערעבענט מיט דער מאָנרא דאָקטרין, האָט אָבער די איצטיגע מלחמה בעווי־זען, אז אלע דאָקטרינען וועלן נעטראָטען מיט די פיס, אז קיינע אָבמאכען האָבען קיין וועדע ניט, וועו א לאָנד איז ניט אימשטאנד צו בע־שיצען מיט כוח איהרע פיוישע אינטערעסען.

און די אמת'ע אָדער נעמאכטע מורא פאר אלאסקא, וועלכער עס דראָהט כלומרשט א נע־פאהר מצד רוסלאַנד, און פאר דעם פּאנאמא קאנאל, וואָס האָט אָבגעקאָסט יונייטעד סטייטס אוצרות מיט גאָלד — איז אויך איינע פון די סטרונעס, אויף וועלכער די מיליטאריסטען צימבלען אוים זייער פאטריאָטישען נגון, אז אמעריקא מוז און זאָל מיליטעריש ווערען. און מיט יעדען טאָג, וואָס די מלחמה האלט אָן, מאהלען די מיליטאריסטען די נעפאהר אלץ אין שווארצערע פארבען און זייער אייגפלוס אי־בער'ן לאַנד וועלט אלץ שטארקער.

וועלכע קרעפטען פרובען זיך אנטקעגען־שטעלען דער מיליטאריסטישער כוואליע, וואָס זוכט צו פערפלויצען דאָס לאַנד?

די פאסיפיסטען קענען אינגעטיילט וועלען אין צוויי גרופען: איינע א קליינע און אונבע־דייטענדע גרופּע, וועלכע שטעהט אויף דעם שטאנדפונקט, אז אמעריקא דארף אונטער קיינע אומשטענדען ניט ערלויבען זיך אויסצוגעבען געלד אויף מיליטעריש פּארבעריטונגען. דאָס זיינען מעהרסטענס קריסטליך־געשטימטע הער־רען, וועלכע פּרעדיגען, אז אמעריקא דארף געבען דער וועלט א ביישפּיעל וויי מען קען זיך בעגעהן אהן ארמעען און אָהן בעוואפנונגען. אזוי ווי אלע פעלקער האָבען זיך אַרבעגענומען א מוסר פון דער אמעריקאַנער קאָנסטיטוציע, וועלען זיי זיך אבלערנען אָט דעם ביישפּיעל אויף. בריייען קען אפשר נערעבענט ווערען אלס פּארשטעהער פון דיעזער נעדאנקען־ריכטונג, אָבער ניט אין גאנצען, וואָרום זייענדיג סעקרעטערי אָוו סטייט האָט ער געהאנדעלט קליגער ווי פרימער. ער

האָט זיך נישט בעצוגענט מיט קריסטליכע דרשות, נור ער האָט געשאָפֿען איבער 20 טריטים מיט פרעמדע לענדער, וועלכע פֿערזיכערען אַ יאָהר צייט פֿאר אונטערזוכונג אין פֿאל אַ סכסוך ברעכט אויס צווישען יונייטער סטייטס און אייר־נעם פון די לענדער.

דער אָניטאציע פון דיעזער גרופּע פֿאַסי־פיסטען האָט פיעל געשאדעט די נאַרישקייט פון די דייטש־אָמעריקאנער, וועלכע זיינען צוגע־שטאַנען צו זיי אין וועלכע האָבען געסטראשעט, אַז זיי וועלען אויסנוצען זייער פֿאָליטישען אייג־פֿלום אלס דייטשען, אום דורכצופיהרען זייער „פֿאסיפיזם". דאָס האָט געשטאַרקט די האנד פון די מיליטאריסטען, וועלכע האָבען גענומען דערווייזען, אז אמעריקא מוז מיליטאריזירט ווערען ניט נור אויס מורא פֿאר דעם אויסערן שונא, נור אויך אום צו בעפעסטיגען איהר אינ־וועניגסטע נאציאָנאלע אייגהייט.

דער דורכשניטליכער אמעריקאנער האָט ניט ליעב ווען מען דערמאָנט איהם, אז די אמעריקא־נער נאציאָן איז אויפגענטליך אַ געמיש פון נא־ציאָנען. ער טראכט זיך: האָסטו געזוכט ביי אונז אַ היים, האָסטו געזוכט שוץ געגען פֿאָליטי־שע און רעליגיעזע פערפאָלגונגען, טו זיי זשע טריי דעם פלאג, וואָס שוצט דיך. אמעריקא קען ניט עקזיסטירען ווי עסטרייך־אונגארן אויף דעם באזיס פון נאציאָנאליטעטען; אמעריקא מוז אסימילירען דעם ניט אויפהערענדען צופלום פון פרעמדע עלעמענטען. אמעריקא אסימילירט ניט מיט געוואלט נאנצע גרופּען, נור זי אסיסיזירט אינדיווידועל, יעדען איינעם בעזונדער, מיט זיין פרייוויליגער צושטימונג.

דערפאר האָבען זעהר שטאַרק אויפגערעגט די אמעריקאנער עפענטליכע מיינונג די אונבערע־כענטע האנדלונגען פון די דייטש־אמעריקאנער אַניטאַטָרס, און מען האָט זיך געמומען אויפ־מערקזאם צוצוהערען צו דער אַניטאַציע פון די מיליטאריסטען.

און וואָס שויך די אפילען צו דער קריסטלי־כער מאָראל, האָבען זיי געמאכט גאָר אַ שווא־כען רושם. די אונערהערטע זיעגען פון דער דייטשער ארמעע האָט געשאפען אַ מורא און אַ רעספעקט פאר אַרגאניזירטער פיזישער מאכט. אלע שהנע ווערטער האָבען זיך צושאָטען ווי שטויב פאר דער קראפט פון פיזישען ארגומענט.

דער צווייטער און בעדייטענדערער עלע־מענט פון די פאַסיפיסטען אנערקענט אין פרינ־ציפ, אז יונייטעד סטייטס האָט אַ רעכט און אַ פליכט ניט צו פערבליבען מיליטעריש הילפלאָז, בעת די גאנצע וועלט בעוואפענט זיך. אזוי לאנג ווי די לענדער האָבען פלאָטען און ארמעען, קען מען זיך אויף זייער נוטסקייט ניט פערלאָזען. זיי ווארענען נור, אז די אניטאציאָן פאר „פרי־פערדנעס" זאָל ניט פערפיהרען יונייטעד סטייטס צום מיליטאריזם.

די בהלה, וואָס די מלחמה האָט ארויסגערו־פען, איז אן אומזיסטע. די מלחמה האָט קיין נייע לעקציע מיט די פעלקער ניט געלערנט. אייראָפּא האָט קיינמאָל קיין פריעדען ניט גע־האט. דעם צושטאנד, אין וועלכען זי האָט זיך געפונען פאר דער מלחמה, קען מען ניט בע־טראכטען פאר א פריעדליכען צושטאנד. דאָס איז געווען א וואפענשטילשטאנד, אבער ניט קיין פריעדען.

און זיי ערקלערען וויייטער, אז די אניטאציאָן אין יונייטעד סטייטס פאר מיליטאריזם וועט אונבעדינגט בריינגען צו פונקט אזא אניטאציאָן ביי אונזערע שכנים, די וואָס וועלען זיך פיהלען געטראָפען דורך דיעזער אניטאציאָן. דאן וועל לען זיי זיך אָנפאנגען צו מיליטאריזירען, אויף וואָס מיר וועלען ענטפערען מיט נאָך א גרעסע־רער פאַרציע מיליטאריזם, און עס וועט אוועק־געהן דערזעלבער פראצעס, וואָס האָט אבראכט צו דער וועלט־קאטאסטראָפע.

אום דאָס צו פערהיטען, דארף מען זיך ניט בענוגענען מיט א ריין נעגאטיווער פראָגראם — ערקלערען זיך פרינציפיעל געגען מיליטאריזם און בעקעמפפען בלינד אלע מיטלען, וואָס זיי־נען גציעלט דאָס לאנד מיליטעריש צו שטאַר־קען. ניין, מען דארף ארויסשטעלען א פאזיטי־וע פראָגראם, ארויסשטעלען א פלאן, וואָס זאָל ניט דערלאָזען פון אין זייט דאָס לאנד זאָל ארייגפאלען אין א צושטאנד פון הילפלאָזיגקייט, פון דער אנדערער — עס זאָל פער'שבור'ט ווע־רען פון מיליטאריזם.

און דאָס איז זייער פראָגראם:

1) אלע בעוואפנונגס־מיטלען, אויף וועלכע דאָס לאנד לאָזט זיך קאָסטען, זאָלען הויפטזעכ־ליך זיין פערטיידיגונגס־מיטלען, דאָס מיינט: מינען, סאָבמארינס, ערפּלינס, מאשינערי, וואָס וועלט בענוצט ביים בויען טרענטשעס, פעקטאָרים, וואָס פראָדוצירען די נעצייג, מיט וועלכע מען פראָדוצירט וואפען.

אָט די נעציג זאָלען אלע מאָל זיין גרייט, מען זאָל קענען אין א נויטפאל מאביליזירען די וואפען אינדוסטריע און ארגאניזירען די פער־טיידיגונג פון לאנד.

גרייטע בערג מיט וואפען זיינען מעהר נע־פאהר ווי שוץ.

2) דער קאָנגרעס זאָל בעשטימען א קאָמי־סיע פון עקספערטען, וועלכע זאָלען וויסען־שאפטליך אונטערזוכען, וואָס קען אָנגערופען וועדען אן אנגריפסמיטעל און וואָס א פערטיידי־גונגס־מיטעל, און אויף ווי גרויס עס דארף זיין די בעוואפנונג, אום דאָס לאנד זאָל קענען נע־רעכענט וועדען פאר נעזיכערט און געשיצט.

אפשר קען מען עס נאָר וויסענשאפט־ליך ניט בעשטימען דעם גרענעץ צווישען נוטיגער און איבערטריבענער בעוואפנונג

אָבער בעשרענקען די בעוואָפנונג וועט עס געווינט.

3) דער קאָנגרעס זאָל בעשטימען א קאָמיסיע, וואָס זאָל אונטערזוכען די שייכות צווישען די וואפען־אינטערעסען און דער אגיטאציאָן פאר „פּריפּרעדנעס".

4) די פּראָדוקציאָן פון וואפען זאָל איבערגענומען ווערען פון דער רעגיערונג.

און דער וויכטיגסטער פונקט:

5) יונייטעד סטייטס זאָל אָנווענדען אלע מעגליכקייטען צו ענדיגען דעם איצטיגען קריעג.

אויפּפּאָדערען דעם פּרעז דענט, ער זאָל ניט ווארטען אויף דער אינלאָדונג צו נעהמען אויף זיך די ראָלע פון אן אונפּארטייאישען פערמיטלער, נור ער אלס פּאָרשטעהער פון דער גרעסטער נייטראָלער מלוכה, זאָל באלד צונויפרופען אויף א קאָנפערענץ די פערטרעטער פון אלע נייטראָלע לענדער, וועלכע זאָל פערבליבען אין א פערמאנענטער זיצונג און וועלכע זאָל דיענען פאר א פלאץ, וואו פריעדענספערהאנדלונגען זאָלען קענען אָנגעהויבען ווערען.

דיעזע גרופּע האָט אויך אויסגעארבייט א פּראָגראם פון א דויערנדען פריעדען, וועלכע זאָל פּאָרגעשלאָגען ווערען דורכ'ן פּרעזידענט צו די פעלקער, וועלכע זיך צונויפקומען, נאכדעם ווי די בלוטיגע מלחמה וועט נעהמען א סוף — א פּראָגראם, וואָס איז באזירט אויף דער גלייכבערעכטיגונג פון אלע נאציאָנאליטעטען. דאָס פּראָגראם שליסט אויך אין א פונקט וועגען אן אינטערנאציאָנאלען ארביטרייישאן־גערייכט, וואָס זאָל האָבען די מאכט צו בעשטראפען אונגעהארזאמע פעלקער דורך אינטערנאציאָנאלע בויקאָט. און נאך: פריוע ימים, פריוע קאנאלען.

פּארשטעהער פון דיעזער גרופּע זייענען זיך צונויפגעקומען פאר צווויי וואָכען זונטאג אין ניו יארק אויף אן אונאָפיציעלען קאָנפערענץ. עס האָבען אנטיזל געזוכען פאָסיפיסטען, ראדיקאלען און לייבאר קאָנגרעסלייט, און אויך מענער מיט אן אנערקענטער אינטערנאציאָנאלער רעפוטאציע. דאָס אויבען געבראכטע פּראָגראם איז אויספיהרליך ארומגערעדט געוואָרען. מען וועט געאייניגט ארויסטרעטען אין קאָנגרעס, גענייגט זיך וועגען צום פּרעזידענט.

איך, אלס סאָציאָליסט, קען מיט א ריינעם געווישען אין פיעלע פונקטען געהן האנד אין האנד מיט דיעזע ניכטערע עהרליכע פּאסיפיסטען, ביי וועמען די טהאט שטעהט העכער פון דער ניט קלוגער פראזע.

און אויך אלס איד און געשיקטער פון א אידישען דיסטריקט, קען איך ביי דער געלעגענהייט, וועו דאָס פרידענס פּראָגראם וועט ארומגערעדט ווערען, ביי דעם פונקט, וואָס פאָדערט גלייכבערעכטיגונג פון אלע נאציאָנאליטעטען, נעהמען א וואָרט צו דער לאגע פון די אידען אין די מלחמה לענדער.

דאָס לאנד איז צוטומלט פון מיליטארישטישען געשרייי. די רעפובליקאנער פּארטיי און די נאציאָנאלע פּראָגרעסיוע פּארטיי, וועלכע איז מעהר נאציאָנאל ווי פּראָגרעסיוו, האָבען זיך ערקלערט פאר עקסטרעמען מיליטאריזם. דער פּרעזידענט מיט זיין פּריפּערעדנעס פלאן האָט פון אין זייט געזוכט ארויסצונעהמען דעם ווינט פון אונטער די פליגלען פון די רעפובליקאנישע און פּראָגרעסיוע ווינט־מיהלען, פון דער אנדער זייט האָט ער אויך געזוכט ניט שטארק אי־בשׂרצושרעקען די, וועלכע ציטערען פאר די פאלגען פון מיליטאריזם. ער האָט אויסגעקליבען דעם מיטלוועג. אָבער זיין מיטלוועג נעהט אין אזא ריכטונג, וועלכע קען לייכט פערפיהרען צום עקסטרעם. די פאסיפיסטען, וועלכע וועלען זיין אין דער מינאריטעט אין קאָנגרעס, וועלען האָבען פאר זיך א שוועכע אויפּגאבע. די אויפּגאבע קען זיי ערלייכטערט ווערען, וועו אן אגיטאציע וועט אויפּגעהויבען ווערען איבער'ן לאנד, וועו דאָס פאלק וועט אויפּגעקלערט ווערען וועגען די אורזאכען, וואָס האָבען געבראכט צו דער מיליטאריסטישער אגיטאציע, און וועגען די געפאהרען, צו וועלכע די מיליטאריסטישע אגיטאציע קען ברענגען. די סאָציאליסטישע פּארטיי קען נעהמען אויף זיך דעם גרעסטען טייל אויפּקלערונגס־ארבייט. דורך דעם וועט דאָס פאלק פיעל געווינען, און די פּארטיי נאך פיעל מעהר.

דוד איינהאָרן

*
**

אויף די שטילע וועגען
האָט געשפּרייט א רעגען.
אויף די שטילע וועגען,
וואו מיר ביידע געהען:
בלימען די קאָשטאניעז,
שמעקען די אקאציעז,
אטהעמען מיט אוועגד
פרישקייט די אלייען.
אויף די שטילע וועגען
נויגען זיך די צווייגען,
קאָפּען גרויסע טרעהרען
אינ'ם שוים פון שווייגען.
און אין שטערען שימער
מיט א צער א שארפען
שפּיעלען אויף די פעלדער
וויטע פריהלינגס האַרפען,
קלאָגען זיך אין נעבעל
מיט א יוגענד טרויער
גלייך, ווי דו, מיין ליעבסטע,
אין דיין חופּה שלייער.

הלל ראגאף

די געווערקשאפטען, די שניידער יוניאן און דער שי-קאגא'ער סטרייק פאר דער א. פ. ל. קאנווענשאן

עם ערשטען פון נעקסטען מאַנאט, דאָס הייסט דעם אָנפאנג פון דעם יאָהר 1916 וועט די „אמאלגאמייטעד קלאָדהינג ווארקערס", די אינטערנאציאָנאלע קערפער-שאפט פון דעם שניידער-פאך פייערען איהר ערשטען יובילעאום, דעם יום טוב פון דעם ערשטען יאָהר פון איהר עק-זיסטענץ. דיעזער פאקט אליין וואלט געווען גענוג אורזאכע פאר ווידמען דיעזער ריעזיגער ארבייטער ארגאניזאציאָן אן ארטיקעל אין דעם איצטיגען מאָמענט. אָבער עס זיינען דאָ נאָך אורזאכען, וואָס ברענגען די שניידער איצטער אין דעם פאָדערגרונד פון אינטערעס אין אונזער אלגעמיינער בעווענגונג. ערשטענס, דער וואונדערבארער דזשענעראל סטרייק אין שיקאגא און, צוויי־טענס, די שווערע פראבלעמען, וואָס שטעהט איצט פאר די פעראייניגטע אידישע געווערקשאפטען, אלס רעזולטאט פון דער שטאַרקונג וואָס די קאָנוועגשאָן פון דער אמעריקען פעדעריישאָן אָוו לייבאָר האָט גענומען אין דער שניידער־פראגע.

מיר וועלען אין דיעזען ארטיקעל ארומרעדען דיעזע אלע ענינים, אויף ווי ווייט מען קען איבער זיי רעדען איצטער, די פערטע וואָך אין נאָוועמבער, איידער מיר האָבען נאָך בעקומען א גענויעם רעפּאָרט פון די געשעהענישען אויף דער פעדעריישאָן קאָנווענשאָן.

נאָר פריהער וועגען די שניידער־ארגאניזאציאָנען אין אלגעמיין און וועגען דעם קאמפּף אין שיקאגא ספעציעל.

וועז די שניידער־דעלעגאטען זיינען פאר א יאָהרען אין דיעזער צייט אונגעפעהר צוריקגע-קומען פון נעשוויל מיט א נייער „אינטערנע-שאנאל", האָבען זייערע הערצער זיך גאנץ שטארק געשראָקען. זיי האָבען געוואוסט, אז געהאנדעלט האָבען זיי ריכטיג, אז קיין וועג ווי צו האנדלען האָבען זיי אייגענטליך ניט געהאט. זיי האָבען געוואוסט, אז די גארמענט ווארי־קערס האָבען פערשפּיעלט אירגענד וועלכע רעכט א דעה צו זאָגען איבער די שניידער. דאָך האָבען זיי געפיהלט, אז דער שריט זייערער איז געווען א נעווואגטער, און זיי האָבען ניט גע-וואוסט אויף זיכער ווי אזוי די אלגעמיינע מאסע פון די שניידער וועלען זיך אויף דעם אפרופען.

איצטער, בלויז מיט איין יאָהר שפּעטער, שטעהט די „אמאלגאמייטעד" אויף א פעכמען באָדען, אין א גלענצענדען צושטאנד. אין דעם איין יאָהר צייט האָט זיך די ארגאניזאציאָן צו-בליהט און צוואוקסען איבער'ן גאנצען לאנד. שטעדט, אין וועלכע מען האָט קיינמאל ניט גע-וואוסט פון קיין שניידער־יוניאָן, האָבען איצ-טער שטארקע לאָקאלס. פירמעס, צו וועלכע מען האָט קיינמאל ניט געקענט צושטעהן, זיי-נען איצטער אונטער דער פאלשטענדיגער קאָנ-טראל פון דער יוניאָן. וואָס אנבעלאנגט די יונייטעד גארמענט ווארקערס, איז זי פאר די שניידער אבסאָלוט טויט. זי עקזיסטירט פאר זיי ניט. אי די ארבייטער, אי די בעלי־בתים וויסען נאָר פון איין שניידער־ארגאניזאציאָן, פון די „אמאלגאמייטעד קלאָדהינג ווארקערס פון אמעריקא".

דער שרייבער פון דיעזע ציילען איז אנווע-זענד געווען ביי דער היסטארישער קאנווע-שאָן אין נעשוויל, וועז די „אמאלגאמייטעד" האָט זיך געגרינדעט. איינער פון די פיהרער פון דיעזער ניי־געבארענער ארגאניזאציאָן האָט דאן אין א רעדע אויסגעדריקט א מיינונג אדעל בעסער געזאגט א נבואה, וועלכע איז פינקטליך מקוים געווארען. דאכט זיך, אז דאָס איז גע-וועז אייך גאלדשטיין. אָט וואָס ער האָט גע-זאגט: „אויב מיר ווילען די אמאלגאמייטעד זאל לעבען און וואקסען, מוזען מיר טהאָן אָט וואָס: מיר מוזען גלייך פון ערשטען טאג וואָס מיר קומען צוריק אין ניו יארק זיך גלייך מיט אלע אונזערע קרעפטען ארייניוואַרפען אין דער ארבייט פון ארגאניזירען די שניידער. מיר טאָרען ניט רוהען קיין איין מינוט. אויב מיר וועלען דאָס טהאָן וועט די אמאלגאמייטעד וואק-סען און די גארמענט וואָרקערס וועט צו איהר קיין שליטה ניט האָבען. אויב ניט אָבער, וועט די אמאלגאמייטעד שטארבען אין איהרע ווינ-דעלעך".

און דיעזע עצה פון דעם רעהנער איז ג-פאָלגט געווארען. קיין איין מינוט איז ניט פערלארען געגאנגען. בלויז איין מאָנאט נאָך דעם צוריקקעהר פון די דעלעגאטען אין זייערע היימען האָט די אמאלגאמייטעד אבגעהאלטען איהר ערשטען גרויסען זועג אין באלטימאָר. דאן איז געקומען דער קאמפּף מיט די קאָנעל סטריטער סטאָר־קיפּערס אין ניו יארק, און וועז דאָס האָט זיך אויף געענדיגט מיט א זיעג, האָט זיך אנגעפאנגען דער מערקווירדיגער ארגאני-זאציאָנס־קאמפּיין, וואָס האָט געבראכט רעזול-טאטען אין פיעלע שטעדט איבער'ן גאנצען לאנד

און געפיהרט צום וואונדערבארען קאמפף אין שיקאגא, א קאמפף וואס וועט פערציבענט ווערען אויף די בלעטער פון דער אידישער אר־ בייטער בעוועגונג אין די זעלבע קאפיטלען, וואו דער קלאָקמאכער סטרייק און דער גרויסער שניידער סטרייק אין ניו יאָרק.

וואס דער רעזולטאט פון דעם סטרייק אין שיקאגא וועט ניט זיין, איז ער פאר די שניידער א גרויסער זיעג. מעגליך אז די באָסעס זיי־ נען ענטשלאָסען דיעזען סעזאָן צו פערלירען אזוי בשום אופן ניט צו סעטלען, אָבער דער סטרייק האָט זיי איבערצייגט דריי זאכען: ער־ שטענס, דאָס די שניידער האָבען א מעכטיגע אינטערנעשאנאל, וועלכע קען האלטען צוואנ־ ציג טויזענד ארבייטער אין קאמפף צוויי מא־ נאטען נאכאנאנד; צווייטענס, דאָס די אר־ בייטער זיינען פעראייניגט טראָטץ דעם וואס זיי געהערען צו פערשיעדענע נאציאנאליטעטען, און טראָטץ דעם וואס מעהר ווי א העלפט צווי־ שען זיי זיינען פרויען; דריטענס, וואס די עפענטלעכע מיינונג, זאגאר א גרויסער טייל פון דער קאפיטאליסטישער פרעסע, איז מיט די אר־ בייטער, טראָטץ די בלבולים פון דער פאָליציי און דער איינפלוס פון מעיאָר און די פאָליטישע מאשינען. דאָס אלעס ווייסען די בעל הבתים זעהר גוט, און האָבענדיג דאָס אין זינען, וע־ לען זיי ניט זיין אזוי הארטנעקיג א צווייטען מאל מיט די ארבייטער. און וען אפילו זיי האָבען בעשלאָסען דיעזען סיזאָן צו פערלירען, וועלען זיי אָבער ניט וואגען אויף דעם צווייטען סיזאָן צו פטר'ען אין א קאמפף מיט די ארבי־ טער.

מען דארף אויך געדענקען, דאָס אין שיקאגא זיינען פאראָן אן ערך צעהן־עלף טויזענד גוט־ אָרגאניזירטע ארבייטער. דאָס הייסט איבער א דריטעל פון טרייד איז אונטער דער קאָנטראָל פון דער יוניאָן. ביי דער פירמע האָרט, שאפ־ נער און מארקס ארבייטען אן ערך פון פינף און פופציג הונדערט יוניאָן לייט, און אן ערך פון זעקס טויזענד שניידער געפינען זיך אין די נייַנציג שעפער, וואס האָבען שוין געסעטעלט מיט דער יוניאָן. דורך דעם סטרייק איז אויך דער יוניאָן געלונגען צו אָרגאניזירסען די שניי־ דער אין מילוואָקי, קלעוולענד און באָפאלא. די שיקאגאָער בעל הבתים פלענען זיך שטענדיג פערלאָזען אז דאָרט וועלען זיי מאכען זייער ארבייט אין א פאל פון א סטרייק. האָרט, שאפ־ נער און קא., מוז מען אויך וויסען, איז דער קעניג פון דער שניידער־אינדוסטריע ניט בלויז אין שיקאגא, נאר אין גאנץ אמעריקא, און אפשר אויך אין דער גאנצער וועלט. דערפאר וואס די פירמע האָט מיט פינף יאָהר צוריק געסע־ טעלט מיט דער יוניאָן, איז זי פון די באָסעס אסס'ן באיקאָטירט געוואָרען. דער רעזולטאט פון דעם באיקאָט איז געווען, דאָס די ביזנעס פון דער יוניאָן פירמע איז געוואקסען און גע־ וואקסען. אָט די אלע פאקטען וועלען מוזען עפענען די אויגען פון דיעזע פערביסענע בעל הבתים, וועלכע זייענען געגען דער יוניאָן בלויז דורך א בלינדען האס. וואס דער רעזולטאט פון דעם סטרייק זאל איצטער ניט זיין, האָט די יו־ ניאָן אין שיקאגא געוואונען. די פארגאָסענע בלוט, די שוידערליכע פערפאלגונגען זיינען ניט געווען אומזיסט. עס איז בלויז א פראגע פון צייט. די יוניאָן וועט האָבען די שיקאגאָער שניי־ דער בערען אונטער איהר קאָנטראָל.

מען קען דארום זאגען גאנץ בעשטימט, דאָס די „אמאלגאמייטעד" פייערט איהר געבורטס־ טאג מיט א ריינעם, קלאָרען הימל איבער איהר קאפ, מיט א ריינעם ליכטיגען וועג פאר איהר צוקונפטס־גאנג.

איין וואלקען בלויז ליעגט נאָך אויף דעם הימל פון דער שניידער־ארגאניזאציאָן, דער וואלקען וואס איז איבער איהר פערשפרייט ge־ וואָרען דורך דער שטעלונג, וואס די אמעריקען פעדעריישאָן פון לייבאָר האָט גענומען אין דער פראגע, אונטער גאָמפערס'עם איינפלוס. די שטעלונג ריהרט אָן דעם שיקזאל פון אונזערע אידישע יוניאָנס און דוקא פון די שוואכערע און ביז א געוויסען גראד אויף דעם שיקזאל פון דער אלגעמיינער אידישער ארבייטערשאפט, די פעראייניגטע אידישע געווערקשאפטען.

ווי עס איז געווען צו ערווארטען, האָט די אמעריקען פעד. אָט לייבאָר גוטגעהייסען די פעראדנונג פון איהר פרעזידענט גאמפערס און פון איהר עקזעקוטיוו קאונסיל און בעפולען די געווערקשאפטען אויסצושלייסען די שניידער, מיט'ן סטראשונאָק. דאָס אויב זי וועט עס ניט טהאָן, וועט זי, די פעדעריישאָן, ארויסציהען פון די געווערקשאפטען אלע יוניאָנס וואס האָ־ בען טשארטערס פון דער פעדעריישאָן.

וועגען דער אמעריקען פעדעריישאָן אָט לייו־ כאָר האָבען מיר פיעל ניט צו רעידען. מיר ווייסען גאנץ גוט וואס עס האָט איהר בעווָאָגען דאָס צו טהאָן. איינער פון דעם עקזעקוטיוו־ קאונסיל האָט זיך נאָך פאר א יאָהרען אויסגע־ דריקט, דאָס די פעדעריישאָן „קען ניט אפאר־ דען צו שטיצען די שניידער, צו זיי זיינען ge־ רעכט צו ניט". דער סוד איז א גאנץ אפענער. אויסער דעם וואס ריקערט איז איינער פון גאמ־ פערס'עם הויפט־לייטענאנטען, ציטערט די גאמ־ פערס־מאשין פאר דעם פרעצעדענט וואס די שניידער האָבען געמאכט. די יונייטעד גאר־ מענט וואָרקערס איז ניט געווען די איינציגע ארגאניזאציאָן, וואו די גרויסע מאָרִיטעט פון די ארבייטער זיינען אונצופריעדען מיט די פיה־ רער. די זעלבע סיטואציאָן, וואס האָט גע־ הערשט אין די יונייטעד גארמענט וואָרקערס מיט א יאָהר, צווייי און דריי צוריק, הערשט איצטער ביי די עלעקטריק וואָרקערס, ביי די

בוט און שוה וואָירקערס און אַנדערע אינטער־נאַציאָנאַלע ארבייטער קערפּערשאפטען. די שניידער זיינען בלויז געווען די ערשטע, וואָס האָבען געוואגט צו נעהמען די סיטואַציאָן אין זייערע אייגענע העכד און רעזאָלוטידען געגען די פיהרער. וואָלט די פעדעריישאָן זייער האנד־לונג גוטגעהייסען, דאן וואָלט מען געקענט ער־וואַרטען ערשיינונגען אין פּיעלע אַנ־דערע אינטערנעשאַנאַלס, און עס וואָלט ניט געדויערט לאַנג ביז וואנען די גאנצע גאָמפּערס־מאשין וואָלט אויף שטיקער צופאַלען. אָט דער־פאר האָבען זיך דאָס די הערשער פון דער פע־דעריישאָן ענטזאגט אויסצוהאלטען די שניידער און זיי פערדאמט. זיי האָבען עס געטהאָן אייג־פאך אום זייערע אייגענע קעפּ צו רעטטען.

וואָלט עס ביי דיעזער פערדאמונג געבליי־בען, דאן וואָלט מען זיך וועניג וואָס געקימערט.

די לאַגע איז אָבער געווארען ערנכטער, וועז די פעדעריישאָן האָט אַרויסגעגעבען איהר בע־פעהל, דאָס די געווערקשאפטען זאָל די שניידער ניט אַנערקענען, און וועז זי האָט דיעזען בע־פעהל אונטערגעשפּאַרט מיט א צווייטען צו די לאָקאַלס וואָס געהערען צו די אינטערנעשיש־נאַלס פון דער פעדעריישאָן, דאָס אויב זיי זאָל לעז פערבליבען צוזאמען מיט די שניידער אין די געווערקשאפטען, וועלען זיי פון זייערע אינ־טערנעשאַנאַלס ארויסגעווארפען ווערען.

אָט דיעזע סיטואַציאָן האָט צום ערשטען מאָל אריינגעבראכט א מיינונגס־פערשיעדענ־הייט צווישען די פּאַרשטעהער פון די אידישע יוניאָנס, וועלכע געהערען צו די געווערקשאפ־טען. מיר ווילען אָבער עס זאָל אין דעם קיין טעות ניט געמאכט ווערען. די מיינונגס־פערשיעדענהייט איז בשום אופן ניט וועגען דער אמאַלגאַמייטעד גופא. די געווערקשאפטען, מיר מיינען אָלע אידישע יוניאָנס און אָלע וויכטיגע אידישע ארבייטער־פיהרער, שטעהען מיט דער אמאַלגאַמייטעד איצטער פונקט אזוי ווי פרי־הער. די פערשיעדענהייטען זיינען בלויז אין בעזוג צו דער טאקטיק, אין בעזוג צו דער פּא־ליסי. די פראגע איז, ווער זאָל די געווערק־שאפטען פערלאָזען איצטער: די שניידער, צו די לאָקאַלס פון די אינטערנעשאַנאַלס, וואָס זיינען ענטשלאָסען צו פאָלגען דעם בעפעהל פון דער פעדעריישאָן.

די פראגע האָלט זיך איצטער אין מיטען פערהאנדלען. מיר ווילען דאָ פאַרלאָגען די שטאנדפונקטען פון ביידע צדדים און זעהן אויף ווי ווייט מעגליך וועלכער פון זיי איז מעהר לאָגיש, מעהר גערעכטפערטיגט.

דער צד, וואָס איז מיט דער מיינונג דאָס די שניידער זאָלען זיך פון די געווערקשאפטען צו־רייקציהען, טענה'ט אונגעפעהר אזוי:

עס זיינען דאָ יוניאָנס, וואָס קענען אָהן זייער אינטערנעשאַנאַל ניט עקזיסטירען. דאָס זיינען הויפּטזעכליך אזוינע יוניאָנס וואָס בע־נוצען זיך מיט'ן ליבעל, ווי צום ביישפּיעל די בעקער, די סעלצער ארבייטער, די סיגארעט מייקערס, די סופּענדערס מייקערס און זאָ ווייי־טער. ביי דיעזע לאָקאַלס איז עס א פראגע פון לעבען און טויט. פערלירען זיי דעם ליבעל, מוזען זיי אונטערגעהן. זיי אלזאָ מוזען פאַלגען זייערע אינטערנעשאַנאַלס, ווייל אָהן דער אינ־טערנעשאַנאַל קענען זיי קיין ליבעל ניט האָבען.

די אַנדערע יוניאָנס וויעדער, די וואָס האָ־בען קיין ליבעלס ניט, פיהלען אויף, דאָס א גרויסער טהייל פון זייער מאַראַלער מאכט קומט פון זייער פעראייניגונג מיט דער אינטערנעשאָ־נאַל און מיט דער אמעריקען פעדעריישאָן אָוו ליבאָר. מאנכע פיהרער פון דער קלאָוקמאכער יוניאָן זאָגאר זיינען מיט דער מיינונג, דאָס די ארגאניזאציאָן קען זיך ניט ערלויבען זיך איינצו־רייסען און געווים ניט זיך אָפּצוריייסען פון דער פעדעריישאָן. דאָס וואָלט פיעל געשאדט זייער פרעסטיזש, זייער נאָמען און זייער ווירדע ביי די בעלי־בתים און ביי דעם אַלגעמיינעם עולם, און וויי די יוניאָן שטעהט איצטער איז זי פיעל אבהענגיג אָן דעם גוטען ווילען און גוטער מיי־נונג פון גרויסען עולם, דאָס הייסט פון „פאַבליק אָפּיניאָן".

אַלזאָ מיינט דיעזער צד, דאָס די אינטע־רעסטן פון דער גרויסער צאָהל יוניאָנס אין די געווערקשאפּטען פאדערען, דאָס די שניידער זאָלען פון דער קערפּערשאפט ארויס.

טענה'ט דער אַנדער צד אָבער גראדע פער־קעהרט. אָט ווי אזוי דיעזע טענות זיינען אויסגעדריקט געווארען פון יאזעף שלאָסבערג, דער סעקרעטער פון די אמאַלגאַמייטעד, וועל־כער פערשטעהט די סיטואַציאָן פון די שניידער מערקווירדיג קלאָר און גרינדליך.

„די שניידער צעהלען אין ניו יאָרק אן ערך פון 60 טויזענד מאן. געגען זיי זיינען די אלע יוניאָנס, וואָס לעבען אויפ'ן ליבעל, אזוי ווי א טראָפען אין ים (אזוי איז דאָס נאטירליך פון שטאנדפונקט פון ציפערען). אויב עס איז א פראגע פון ליידען, דאן, דאכט מיר, דארף קיין פראגע ניט זיין ווער פון אונז זאָל אָפּפערען, די 60 טויזענד שניידער, צו די פּאָר טויזענד בעקער אדער עטליכע צעהנדליג סעלצער־ארביי־טער.

„נאָך מיין מיינונג אָבער וועלען דיעזע ליי־בעל־יוניאָנס גאָר ניט פערלירען וועז זיי זאָלען פון די געווערקשאפטען ארויסטרעטען דורך דער צוואנג פון דער פעדעריישאָן. נאָך אלע־מען ווער האלט אויף דיעזע קלייגע יוניאָנס? די גרויסע מאסען ארבייטער, דאָס הייסט הויפּטזעכליך די שניידער און די קלאָוקמאכער, וועלכע פאדערען א ליבעל אויף זייער ברויט, אויף זייערע סיגארעטס, אויף זייער סעלצער. האָבען דען דיעזע יוניאָנס ווירקליך מורא, דאָס

אויב זיי וועלען פון די געווערקשאפטען ארויס אונטער דיעזע אומשטענדען, וועלען די שנייד־דער און די קלאָקמאכער און די אנדערע אַרגא־ניזירטע ארבייטער אויפהערען צו פאָדערען דעם לייבעל אויף דיעזע סחורות?

„וועגען די גרויסע ניט לייבעל יוניאָנס איז מיין טיעפע איבערצייגונג, דאָס די פעדעריישאָן האָט קיין שום מאכט ניט צו צווינגען אַן איג־טערניישאָנאל זי זאָל צווינגען איהרע לאָקאלס ארויסצוגעהן פון א געווּיסער קערפערשאפט און די פעדעריישאָן וועט עס ניט טהאָן אויף. די קלאָקמאכער שרעקען זיך גאָנץ אומזיסט.

„פאר די שניידער איז ארויסצוגעהן פון די געווערקשאפטען איצט נאָך מיין מיינונג א שטיקעל געפאהר. ערשטענס, וועט עס עפענען די טהירען פאר די עטליכע גארמענט וואָרקערס לאָקאלס פון ניו יאָרק, זיי זאָלען אין די ג־ווערקשאפטען אריין. צווייטענס, איז די ג־ווערקשאפטען א קערפערשאפט פון דעלענאטען; דעלענאטען בייטען זיך און וועז מיר וועלען דאָרטען ניט זיין, וועד קען וויסען וואָס פאר א גייסט דאָרטען קען זיך ארויינכאפען אין די נעק־סטע יאָהרען. צווישען די אלע פיהרער פון די געווערקשאפטען זיינען געווען אייניג אויס־פלוסרייכע דעלענאטען וואָס זיינען אין הארצען געווען געגען אונז. זאָלען זיי וויעדער ארויי־קריגען די אדמיניסטרישאָן אין זייערע הענד, דאן וויסען מיר ניט וואָס קען פאָסירען...“

דאָס זיינע די הויפט טענות פון בויידע צדדים.

מיר גלויבען, דאָס די שניידער זיינען מגזם זייער שרעק פאר „אונפריינדליכע עלעמענטען“ אין די געווערקשאפטען און פאר דער מעגליכ־קייט דאָס די אלגעמיינע אידישע ארבייטער־בע־וועגונג וועט פון זיי אָפּגעפרעמדט ווערען אויב זיי וועלען פון די געווערקשאפטען ארויס־טרע־טען. די אידישע יוניאָנס זיינען וויכט פון דעם גיסט פון גאָמפּערסיזם.

דער הויפט־פונקט, וועלכער דארף די גאנ־צע פראָגע ענטשיידען, איז די לאָגע פון אונזע־רע גרויסע יוניאָנס. עס וועגדעט זיך צו די קלאָקמאכער און וויסט־מאכער און די אנדערע יוניאָנס פון דער אינטערנעשאָנאל לייהיעם גאר־מענט וואָרקערס יוניאָן וועלען וויהרקליך מוזען פון די געווערקשאפטען ארויס אויב די שניידער וועלען דאָרטען בלייבען.

די שניידער אליין וועלען ניט וועלען, אז די שוועסטערס־אָרגאניזאציאָנען פון די פרויען קלייידער־טריידס זאָלען לייהען דורך זייער פער־בליבען אין די געווערקשאפטען. זיי, די שניי־דער, האָבען דאָך די שטיצע פון דער פעדעריי־שאָן סיי ווי סיי ניט, און די שטיצע פון די געווערקשאפטען וועלען זיי דאָך סיי ווי סיי האָ־בען. אויב עס וועט אלזא פעסטגעשטעלט וו־רען, דאָס דיעזע גרויסע יוניאָנס פון די פרויען קלייידער טריידס וועלען מוזען זיך אָפּריסען פון דער פעדעריישאָן, דאן וועלען די שניידער אליין וויליג זיין ארויסצוטרעטען. אויב אָבער די יוניאָנס פון דער אינטערנעשאָנאל לייהיעם גאר־מענט וואָרקערס יוניאָן וועלען פון דער פעדע־ריישאָן קיין פיעל טראָבעל ניט האָבען, אויב די פעדעריישאָן וועט בלויז אויף זיי א ביסעל פאר־איבעל האָבען, דאן דארפען די שניידער אין די געווערקשאפטען בלייבען. די קלייניע יוניאָנס, וואָס ליעגען יע בייי דער פעדעריישאָן אין די הענד, וועלען דאָך מוזען ארוים. אָבער זיי וועלען דאָס קענען טהאָן מיט א לייכטען הארץ. זיי וועלען קיין האָר דורך דעם ניט פערלירען. די געווערקשאפטען וועט זיין זייערע נאָך זייער ארויסטרעטונג גראדע אזוי ווי איצטער.

י. אדלער:

*
**

איך הער א ליעד, א חורבן־ליעד,
בעגלייט איז עס פון יתום־ווינד.
און עס קאָפּעט שטיל א רעגען
און אויף וויסטע גלות־וועגען
וואָגעלט אום דאָס אידיש קינד.

וואָגעלט אום דאָס אידיש קינד,
אָהן א שיצער, אָהן א היים.
און די טרערהרען רינען, רינען,
און עס בליצט איהם אויף אין זינען:
ס'קלייניע שטיבעלע פון ליים...

ס'קלייניע שטיבעלע פון ליים...
אך, מען האָט עס שוין צושטערט!
און די טרערען רינען, רינען,
און עס בליצט איהם אויף אין זינען:
יענע בלוט־בעפלעקטע ערד...

יענע בלוט־בעפלעקטע ערד...
יענע טעג פון צער און לייד,
וואו זיין שוועסטער קראָנק, צושראָקען,
ליגט מיט בלוט־בעפייכטע לאָקען,
אין איהר וויסע חופה־קלייד...

אין איהר וויסע חופה־קלייד...
און עס זיפצט און וויינט דער וויינד;
און עס פאָלט א שטילער רעגען,
און אויף דאָרענדיגע וועגען
וואָגעלט אום דאָס אידיש קינד...

וואָגעלט אום דאָס אידיש קינד,
וואו א דארף און וואו א שטאָדט.
נאָכגעיאָגט פון האָס און מורא,
און עס שווייגט דער גרויסער בורא,
אונזער גאָט...

פ. אקסעלראד: I.

שלום און די אויפגאבען פון דער סאציאל דעמאקראטיע

1.

ס איז זעלבסטפערשטענדליך, אז דער אינטערנאציאנאל וועט ווירקען אויף נאָך דער מלחמה און ער וועט מוזען ווירקען. די נויטוועגדיגקייט פון געמיינזאמע אינטערנאציאנאלע שריט לאָזט זיך שוין יעצט זעהר פיהלען ביי די סאָציאליסטישע פּארטייען פון אלע לענדער. נאָך דער מלחמה וועט דאָס פּראָלעטאריאט געשטעלט ווערען פּאר נייע פּראבלעמען, וועלכע זיינען נוגע דאָס „זיין אָדער ניט־זיין" פון דער פּראָלעטאריישען בע־פ־רייאונגס־בעוועגונג און וועלכע ווערען נאָר קע־נען געלעזט ווערען אויפ'ן יסוד פון אן אינטער־נאציאנאלען צוזאמענארבייטען פון די סאָציא־ליסטישע פּארטייען אין אלע לענדער. און מען קאָן קאָנסטאטירען א פּראהליכע ערשיינונג, אז אויך אין אלע מלחמה־לענדער הויבט אָן צו ער־וואכען דאָס אינטערנאציאנאלע בעווואוסטזיין פון געמיינזאמע פּראָלעטאַרישע אינטערעסען און פליכטען.

וועגדען מיר זיך צו די אקטועלע פּראבלע־מען, וועלכע שטעהען פאר דער סאציאל־דעמא־קראטיע שוין איצט, בשעת עס דויערט נאָך דער קריעג, דארפען מיר אין דער ערשטער ליניע בע־האנדלען די פראגע: וואָס קען און וואָס זאָל די סאָציאל־דעמאָקראטיע טאָן, כדי צו ברענגען דעם פריעדען? עס איז פאר יעדען קלאָר, דאָס קיין סאָציאָליסטישע פּארטיי איז אימשטאנד אלײן, מיט אייגענע כחות, אונטערצונעהמען א גרויסע פריעדענס־אקציאָן. כל זמן גרויסע טיי־לען פון די לענדער זיינען בעוצט פון פיינד־ליכע ארמעען, איז פאר אונזערע פּארטייען, אבגעריסענע איינע פון די אנדערע, זעהר שווער ארויסצורופען א מאסען־בעוועגונג פאר · דעם פריעדען. א סך א גרעסערען ערפאָלג וואָלט מען געקענט האָבען, וועו אלע פּארטייען, סיי פון די קריעג־פיהרענדע־ און סיי פון די נייטראלע לענדער, וואָלטען גלייכצייטיג ארויסגעלאָזען א געמיינזאמען אויפרוף צו די מאסען. כדי אזא אקציאָן זאָל דורכגעפיהרט ווערען, איז נויטיג, אז די פּארטייען זאָלען זיך אפריהער צוזויפ־רעדען סיי מכח די פריעדענס־בעדינגונגען און סיי מכח דער אקציאָן אליין.

מיט אנדערע ווערטער: נור נאָך דעם ווי די איבערגעריסענע אינטערנאציאנאלע בעציהונגען וועלען געבראכט ווערען אין אָרדנונג איז מעג־ליך א ווירקזאמעס אריינמישען זיך פון דעם סאָ־ציאליסטישען פּראָלעטאריאט, כדי צו מאכען א סוף צו דעם אונגעהויערען מעגשען־מאָרד און צו דערשלאָגען זיך אזא פריעדען, וואָס זאָל זיין אין הסכם מיט זיינע אינטערעסען און געגען די שטרעבונגען פון די אנטי־סאָציאליסטישע פּארטייען. די וויכטיגסטע אורזאכע, וואָס לאָזט ניט צו־נויפרופען אן אינטערנאציאנאלע קאָנפערענץ, כדי אָנצוהויבען אן אינטערנאציאנאלע פריע־דענס־אקציאָן, איז די פּאָליטישע האלטונג פון די אפיציעלע פּארטיי־קרייזען פון דער דיי־טשער און פון דער פראנצויזישער סאָציאל־דעמאָקראטיע. אין די רייהען פון דער ענגלי־שער סאָציאל־דעמאָקראטיע איז שוין ביי דעם אויסברוך און אין אָנהויב פון דער מלחמה גע־וען קענטיג אן אויסגעשפּראָכענע אינטערנא־ציאָנאליסטישע שטרעבונג, וועלכע האָט איהר דייטלעכען אויסדרוק געפינען אין דער א. ל. פּ. אָט די פּראָלעטאַרישע פּארטיי האָט ניט אויפ־געהערט מוטיג און אויסגעהאלטען צו קעמפּפען געגען די פּאכר אָטיש־נאציאָנאליסטישע שטי־מונגען און טענדענצען אין פּראָלעטאריאט און געגען די „בורג פריעדענס־פּאָליטיק" פון דער מעהרהייט פון זיינע פיהרער. און ווי עס ווייזט אויס ניט אָהן ערפאָלג, דען אויך אין היינד־מאנ'ס פּארטיי ווערט די צאָהל פון די געגנער פון אזא פּאָליטיק אלץ גרעסער און גרעסער. און אין דער רוסישער סאָציאל־דעמאָקראטיע איז די נאציאָנאליסטישע שטרעמונג נאָך א סך שוואכער ווי אין דער ענגלישער סאָציאליסטי־שער פּארטיי. די רוסישע סאָציאל־דעמאָקראטיע איז געווען פריי פון דער נאציאָנאליסטישער שכרות, און די האלטונג פון אונזער פראקציע אין דומא איז געווען אין הסכם מיט דער שטי־מונג, וועלכע האָט געהערשט פון אָנהויב אָן אין אונזער פּארטיי. און דעריבער קען מען אָהן שום ספק בעהויפטען, דאָס די צינויפרופונג פון אן אינטערנאציאָנאלען קאָנגרעס אָדער פון אן אינטערנאציאָנאלער קאָנפערענץ, כדי צו בע־ראטען זיך מכח אן אינטערנאציאָנאלער פריע־דענס־אקציאָן, וואָלט ביי דער גרעסטע־ מעהר־הייט פון די חברים אין ענגלאנד און אין רוס־לאנד, סיי ביי דער מאסע און סיי ביי די פיה־רער, ארויסגערופען די גרעסטע שמחה. אָבער אָהן דער צושטימונג פון דער דייטשער און פון

דער פּראַנצויזישער סאָציאַל־דעמאָקראַטיע איז שווער צו האָפּען אויף דער צושטימונג פון די סאָציאַליסטישע פּאַרטייען אין בעלגיען, עס־טרייִך און וואהרשיינליך אויך אין דאָם רוב ניי־טראַלע לענדער.

כדי אונזערע ברודער־פּארטייען אין דייטש־לאַנד און אין פּראַנקרייך זאָלען מסכים זיין צו טאָן אזא שריט, ווי די התחלה פון אַן אינטער־נאַציאָנאַלער בעוועגונג געגען דער מלחמה, איז נויטיג, אז זיי זאָלען א פּריהער מאַכען א סוף צו זייער נאַציאָנאַלער „פּערטיידיגונגס־פּאָלי־טיק", וועלכע צורייסט דעם פּראָלעטאַריאט פון די קריעג־פּיהרענדע לענדער אין פיינדליכע לאַ־גערן. פון די ביידע פּאַרטייען איז אָבער דער דייטשער פּארטי פסיכאָלאָגיש א סך גרינגער צום ערשטען אָנהויבען דעם קאַמפּף, ווייל דייטשלאַנד איז ניט פון פיינדליכע ארמעען בע־זעצט און ווערט ניט פון זיי פּערווייסטעט, ווי צפון־פראנקרייך און בעלגיען; דייטשלאַנד'ס בעפעלקערונג ווערט ניט אונמיטלבאר פון דעם אויסווענגסטען פיינד עקספלואטירט ביז צום לעצטען בלוט־טראָפּען, זי ווערט אויך ניט די־רעקט רואינירט אָדער פערגוואלטיגט. כל זמן אונזערע בעלגישע און פראַנצויזישע חברים זיי־נען אונטער דער ווירקונג פון דעם טראגישען נורל פון זייערע נאציאָנען, כל זמן די זיעגרייכע ארמעען פון די דייטשע יונקער און פון די קא־פיטאַליסטישע רויב־חיות דראָהען בעלגיען און פראנקרייך מיט פערניכטונג און מיט פאָליטי־שער קנעכטשאפט, אזוי לאַנג ווערט די אָפּיציעלע אָנפיהרענדע אָרגאנען פון דער סאָציאַל־דעמאָ־קראטיע פון די ביידע לענדער זיין פסיכאָלאָגיש אויסערגעווענליך שווער, כמעט אונמעגליך, נעהמען אויף זיך די איניציאטיווע אַרויסצורו־פען אַן אינטערנאציאָנאַלע פּריעדענס־אקציאָן און מאַכען א סוף צו דער בורג פּריעדענס־פּאָלי־טיק.

די איניציאטיווע דארפען אויף זיך נעהמען די דייטשע פּאַרטיי־אינסטאַנצען. זיי האָבען א סך א גרעסערע פסיכאָלאָגישע מעגליכקייט מיט אזא איניציאטיווע אַרויסצוטרעטען. און עס לייגט אויף זיי א היסטאָרישער חוב. דערפאר ווייל די דייטשע סאָציאַל־דעמאָקראטיע איז צעהנדליגער יאָהרען נעשטאַנען אין דער שפּיץ פון דער אינטערנאציאָנאַלער אַרבייטער־בעווע־גונג, האָט די אונגעוואַרטעטע נאציאָנאַליסטי־שע ענדערונג פון איהר טאקטיק ביי דעם קריעגס־אויסברוך נעווירקט אזוי שלעכט צו דיסאָרגאניזירען דעם אינטערנאציאָנאַלען פּראָ־לעטאריאט. איהרע פיהרער טראָגען אויף זיך דעם גרעסטען טייל פון דער פּראַנטוואַרטליכ־קייט פאר דעם אינעווענגסטען קריזיס און דער אינטערנאציאָנאַלער סאָציאַל־דעמאָקראטיע. זיי קענען זייער היסטאָרישע שולד אויסקויפען נור דאן, וועז זיי וועלען ענערגיש פּראָטעסטירען גע־גען די בארבארישע מעשים פון דער דייטשער רעגיערונג, וועז זיי וועלען ערקלערען קריעג דער ברוטאַלער ערָאבערונגס־פּאָליטיק פון די הער־שענדע קלאסען אין דייטשלאנד, און אויף אזא אופן אבשוואכען ביי די בעלגישע און פראנ־צויזישע חברים די ערביטערונג און דעם אונצו־טרוי צו דער דייטשער סאָציאַל־דעמאָקראטיע.

2.

די לעזונג פון דער אויבען־כארקטעריזיר־טער אויפגאבע — די מאָביליזירונג פון די פּראָלעטאריישע מאסען פאר דעם שלום, אונטער דער געמיינזאמער אינטערנאציאָנאַלער פיהרונג פון די סאָציאַל־דעמאָקראטישע פּארטייען — מוז וואָס אם גיכסטען ווערקליכט ווערען. פון דעם, אויב עס וועט גלינגען צו פעראייניגען די פּארטייען צו ווירקען פאר'ן שלום און די שלום־בעדינגונגען, הענגט אָב נים נור דער כא־ראקטער פון די בעדינגונגען, נור אויף, און אין נאָך א גרעסערער מאָס, די נאָהענטסטע צו־קונפט פון דער סאָציאַל־דעמאָקראטיע, סיי אין איהר געוואמטהייט אלס אינטערנאציאָנאַל, סיי אין איהרע איינצעלנע נאציאָנאַלע טהייקען.

די שלעכטע שטימונגען, דער אונצופרי־דען די שנאה צווישען אייניגע פון אונזערע נא־ציאָנאַלע פּארטייען, די רעזולטאטען פון דער מלחמה און פון דער בורג פריעדענס־פּאָליטיק, וועלען אונז נאָך א לאנגע צייט בלייבען א ירושה, וואָס וועט אפשר נאָך א סך יאָהרען אָב־האלטען די אויפלעבונג און די ווייטערדיגע ענטוויקלונג פון אינטערנאציאָנאַל. דאָס, רעכען איך, איז זעלבסטפערשטענדליך. אָבער דאָס ווייטער־פערבליבען פון די אָפּיציעלע אָנפיה־רענדע קרייזען אין נאציאָנאַלען „פּערטיי־דיגונגס־בונד" איז אַן ערנסטע סכנה אויף פאר די אינוועניגסטע בעציהונגען און פאר דער ענט־וויקלונג פון די נאציאָנאַלע פּארטייען. ווייל דאָס פערבלייבען פון די פּארטיי־קרייזען אין דעם „פערטיידיגונגס־בונד" ביז נאָך דער מלחמה, וועט ניט נור זיי אליין, נור מיט זיי צוזאמען אויף זייערע פּארטייען אויף א לאנגע צייט אויסערגעווענליך קאָמפּראָמיטירען און שאפען א גינסטיגען פסיכאָלאָגישען און אידע־לאָגישען באָדען פאר טומלענישען און שפּאל־טונגען.

3.

אין פראנקרייך, אויף וויפיעל איך ווייס, האָט זיך די אָפּאָזיציע אנגעהויבען בען צו ריהרען כמעט אויסשליסליך אָדער הויפּטזעכליך אין די רייהען פון די אנארכא־סינדיקאליסטען(*).

*) דערווייל איז אויך א בעדייטענדער טהייל פון דער פראנצויזישער סאָציאַליסטישער פּארטיי אויבערגעגאנגען צו דער אָפּאָזיציע און האָט ארויס־

דאָרט איז פאר די סאָציאָליסטען, וועלכע זיי־נען ניט ארומגעבאפט מיט דעם נאציאָנאַליס־טישען פיבער, פסיכאָזיש א סך שווערער ווי אין דייטשלאנד, ארויסצוטרעטען געגען די פאטערלאנדס־פערטיידיגונגס־טאקטיק פון די פארטיי־צענטרען.

אויך די חברים פון אנדערע לענדער, וועל־כע זיינען אין דער צייט פון קריעג פון אָנהויב אן געווען אויפגערעגט, פארוואָס די ברודער־פארטייען האָבען זיך אָבגעזאָגט פון קלאָסענ־קאמפף־פאָליטיק, אויך זיי האָבען צום גרעסטען טייל נעמוזט מעהר אדער וועניגער נעהמען אין בעטראכט די בעזונדער טאגישע לאגע פון דער סאָציאל־דעמאָקראטיע אין פראנקרייך און בעל־גיען. אָבער די בעציהונג האָט זיך כמעט אין נאנצען נעענדערט, וועז מען האָט דערזעהן צו וואָס פאר א דעמאָראליזירענדע און פערדערב־ליכע פאָלגען עס האָט גיבראכט דאָס אריינ־טרעטען פון געד און סאמבא אין מיניסטעריום פון דער „נאציאָנאַלער פערטהיידיגונג". דאָס, וואָס די אָפיציעלע פּרעסע פון אונזער פראנצוזישער ברודער־פארטיי האָבען דירעקט און אינדירעקט סאנקציאָנירט די רעאקציאָנערע אינווועניגסטע און אויסוועניגסטע פאָליטיק פונ׳ם מיניסטעריום, דאָס, וואָס זיי האָבען זיך נעווייסער מאסען אידעניטיפיצירט מיט דער רע־גיערונג, מוז אויך אין דער פראנצוזישער סאָ־ציאל־דעמאָקראטיע ארויסרופען פּטיימונגען און שטרעמונגען, וועלכע וועלען זיך פריהער אדער שפעטער ענטוויקלען צו שפאלטונגס־פאקטאָ־רען. א סך חברים אין פראנקרייך האלטען זיך מסתמא אָב אקטיו ארויסצוטרעטען געגען די פארטיי־אינסטאנצען צוליעב דעם זעלבען טעם ווי אין דייטשלאנד: זיי ווילען ניט ברעכען די דיסציפלין און זיי ווילען ניט צושטערען די פארטיי־איינהייט. אָבער וואָס לענגער עס וועל־לען נעדוירארן די איצטיגע בעציהונגען פון דער פראנצוזישער ארבייטער־פארטיי צו דער רעגי־רונג, אלץ ענערגישער און אלץ קרעפטיגער וועל־לען א סך פון זיי סוף כל סוף אויסדריקען, אז אונזופריעדענהייט מיט דער אָפיציעלער פאר־טיי־פאָליטיק.

אין דייטשלאנד וואָלטען נראדע די אינטער־נאציאָנאַליסטיש־דענקענדע חברים, וועלכע גלוי־בען פעסט אין דער א נוי־נזטער ענטוויק־לונגס־פעהיגקייט פון דער פארטיי אין גייסט פון אינטערנאציאָנאַליזם און וועלכע זיינען אם מייסטען בעזארגט וועגען דער אייניהייט פון דער פארטיי — נראדע די חברים וואָלטען גע־וען פעהיג, דורך אן ענערגישער אָפּאָזיציע גע־גען דער נאציאָנאַליסט שער פארטיי־פאָליטיק, ניט נור העלפען אויסניצטערען די מאסען און די פיהרער פון דער פאט־יאָטישער שכרות, נור אויך גלייכצייטיג קעמפען מיט ערפאָלג געגען די שפאָלטונגס־טענדענצען אין דער פארטיי. צום בעדויערען האָבען זיך די לעמענטען צו־לייב טאקטישע טעמים געהאלטען א לאנגע צייט צו פאכיוו. נאָך מעהר. זיי האָבען מיט אזא ענערגיע געפרעדיגט, דאָס עס איז נויטוועניג און עס איז א חוב פאר יעדען אָבצוהאלטען זיך פון קריטיקירען די בורג־פריעדענס־פאָליטיק, דאָס דורך דעם האָבען זיי בעשאפען א שפרפען נעגענזאץ אויך צווישען זיך און יענע אינטער־נאציאָנאַליסטען, וועלכע האָבען די פאָליטיק געשטעלט אויסשליסליך אויף דער קאנטא פונ׳ם אָפּאָרטוניזם.

די שווערע־קייטען און הפוכים וועלען צום גרעסטען טייל בעל וועלען — אָדער וועניגס־טענס וועט זייער בעדייטונג וועלען א סך קלע־נער, וועז די ארבייטער־פארטיי־ען פון די נייי־טראלע לענדער וועלען מיט דער נויטיגער ענער־גיע און אויסגעהאלטענקייט נ מיינזאם נעהמען זיך פאר דער ארבייט. די פעראייניגטע סא־ציאליסטען פון די נייטראלע לענדער וואָלטען געקענט פערשטארקען די פראָפאגאנדיסטישע און אגיטאטאָרישע ווירקונג פון די אָפּאָזיציא־נעלע עלעמענטען סיי אויף דער עפענטליכער מיינונג און סיי אויף די אנזיהענדע ארגאנען פון אונזערע פארטייען אין די מלחמה־לענדער; דער אויסניכטערונגס־פראָצעס פון די מאסען און פון די פעראנטוואָרטליכע פיהרער פון די פארטייען וואָלט פאָרגעקומען שנעלער. אָבער, וועלען א סך חברים זאגען, דאָס וואָלט דאָך גזוועון אן אונגעזעלליכעס אריינמישען זיך אין די „אינווועניגסטע אנגעלעגענהייטען" פון אונ־זערע ברודער־פארטייען.

און אין דער אמת׳ען וואָלט, פון דעם אלטען נאציאָנאל־אינדיווידואָליסטישען שטאנדפונקט, וועלכער הערשט אויך אין די פראָלעטארישע פארטייען, אזא שטערונג פון די חברים אין די נייטראלע לענדער, ווי די, וועלכע איך לעג פאר, בעווען, אויב מען קען זיך אזוי אויסדריקען, אן אטענטאט אויף די זעלבסטשטענדיגקייט פון די „אויסלענדישע ברודער־פארטייען". ביי דער איצטיגער לאגע אבער קען אזא אויפפאסונג פון די נעגענזייטיגע בעצ הונגען צווישען די נאציאָ־נאלע טיילען פונ׳ם אינטערנאציאָנאל אזא האל־טונג ניט בערעכטיגען. וואָרום די פראגען, אויפ־גאבען און קאָנפליקטען, וועלכע וועלכע עם האנ־דעלט זיך, ט אגען דורכאוס אן אינטערנאציאָ־נאלען כאראקטער, זיי בעריהרען די לעבעריג־סטע אינטערעסען פונ׳ם סאציאליסטישען פראָ־לעטאריאט פון אלע לענדער, זיי קענען און דארפען נעלעזט וועדען דורך דעם אינטערנא־ציאָנאלען צוזאמענווירקען פון אונזערע פאר־

געשטעלט די פאָדערונג, אז די פארטיי זאל מאבען א סוף צו דער פאָליטיק פון דער „חיוליגער אוי־ניקייט".

טייען. די בורג־פּריעדענס־פּאָליטיק פון דער דיי־
טשער און פון דער פראַנצויזישער סאָציאַל־דע־
מאָקראַטיע, וועלכע האָט בעראָורזאַכט דעם אונ־
געהויערען, טיפּעפּגעהענדען קריזיס אינ׳ם גאַנצען
אינטערנאַציאָנאַל, האָט בעוויזען מיט א טרא־
גישער דייטליכקייט און קלאָרקייט, וואָס פּאר
א דעמאָראַליזירענדע ווירקונג עס קען האָבען
אויף דעם גאַנצען אינבא נאַצ אָנאַל, וועו מען
ווייל אַזעלכע פּראָגען לעזען אויפֿ׳ן אָבגעזונדער־
טען נאַציאָנאַל־פּאַרטייאישען אופן. עס וואָלט
געהייסען נעהמען אויף זיך אַן אונגעהויערע
היסטאָרישע שולד, וועו בייַ אַזא קריזיס וואָלּ־
טען מיר מיט צונויפּגעלאָגטע הענד און מיט
דיפּלאָמאַטישער געלאַסענקייט ווייטער געבליי־
בען בייַ דער פּאסיוואר האלטונג. עס איז
שוין לאַנג צייט, דאָס די אָנפיהרענדע אַרגאַנען
פון אונזערע פּאַרטייען אין די נייטראַלע מלוכות
זאָלען זיך קלאָר מאַכען, וואָס פּאר א היסטאָ־
רישער חוב עס ליגט אויף זיי — א חוב צו
דעם אינטערנאַציאָנאַל אין זיין איצטיגען קרי־
טישען פּעריאָד. דער ערשטער וויכטיגער שריט
פון די צענטראַלע פּאַרטיי־אַיינריכטונגען אין
די נייטראַלע לענדער דארף זיין בילדונג פון
אַן אינטערנאַציאָנאַלער קאָמיסיע, אין וועלכער
עס זאָלען אויף זיין פערטרעטער פון די אָפּפּא־
זיציאָנעלע עלעמענטען פון אונזערע פּאַרטייען
אין די קריעג־פיהרענדע לענדער. די קאָמיסיע
דאַרף זיך שטעלען אין פערבינדונג מיט די עלע־
מענטען און מיט די אָפּיציעלע פּאַרטיי־אָרגאַנען,
כדי אונטערצושטיצען מיט אַלע מעגליכקייטען
די אָפּאָזיציע און אויפצוקלערען די קלאַסען־
בעוואוסטזיניגע ארבייטער פון די פּראָלעטא־
רישע מאסען פון די מלחמה־לענדער. די פּרא־
לעטאַרישע מאסען פון אלע מלחמה־לענדער זאָ־
לען אויף וויפיעל עס איז מעגליך שנעל און
אויספיהרליך אינפאָרמירט ווערען וועגען די
ארויסטרעטונגען געגען דעם קריעג און געגען
דער בורג־פּריעדענס־פּאָליטיק, וואָס קומען פּאר
אין יעדען קריעג־פיהרענדען לאַנד.

דער צענטראַלער פונקט און דער אונמיטעל־
בארער צוועק פון דער אגיטאַטאָרישער און אָר־
גאניזאַטאָרישער טעטיגקייט פון דער קאָמיסיע
וואָלט געווען נאַטירליך די צונויפרופונג פון אַן
אינטערנאַציאָנאַלער קאָנפערענץ אָדער פון א
קאָנגרעס*) אונטער דעם דרוק פון דער אינטער־

*) וועו די שורות זיינען שוין געווען אָנגע־
שריבען איז אין דער שווייץ פאָרגעקומען אַן אינ־
טערנאַציאָנאַלע קאָנפערענץ וואו עס האָבען געזומען
אַן אָנטהויל די אָפּאָזיציאָנעלע עלעמענטען פון די
קריעג־פיהרענדע און נייטראַלע לענדער. און אויף
דער קאָנפערענץ איז בעשלאָסען געווארען צו גרוי־
דען אַזא קאָמיסיע. פּ. א. (געג. קאָסאָווסקי, דער
פּאַרשטעהער פון „בונד", וואָס האָט אָנטהויל גע־
נומען אין דעם צימערוואַלדער קאָנפערענץ, האָט

נאַציאָנאַלער עפענטליכער מיינונג און די דרינ־
גענדע פּאָדערונגען פון בריטע פּאַרטיי־קרייזען
פון פערשיידענע און פריהער פון אַלץ פון די
מלחמה־לענדער. און אויב די עקזעקוטיווע פון
אינטערנאַציאָנאַלען סאָציאַליסטישען ביורא
וועט, ניט קוקענדיג אויף דעם דראנג פון בע־
דייטענדע טיילען פונ׳ם סאָציאַליסטישען פּרא־
לעטאריאט פון די לענדער מיט א שטארק־ענט־
וויקעלטער ארבייטער־בעוועגונג, זיין געגען דעם,
אז די קאָנפערענץ זאָל וואָס גיכער צונויפגע־
רופען ווערען, וועט די קאָמיסיע מוזען אויף
זיך נעהמען די צונויפרופונג פון א מין פּאר־
קאָנפערענץ, און טאקע אין האאג, וואו עס גע־
פינט זיך איצט אונזער אינטערנאַציאָנאַלע עק־
עקוטיווע.

4.

די אויפגאבע, וועלכע שטעהט פאר אונז,
איז פאָלגענדע: אונזערע טעאָרעטיקער און
שריפטשטעלער דארפען בנוגע צום נאַציאָנא־
לען עלעמענט אין דער סאָציאַל־דעמאָקראַטי־
שער אידעאָלאָגיע און צו דעם היסטאָרישען
און סאָציאַלען באָדען פון וואנען ער ציהט זיין
יניקה אזוי ראדיקאל זיך בעציהען, ווי מארקס
און ענגעלס האָבען זיך אין זייער צייט בעצויגען
צו דער אידעאָלאָגישער פערהערליכונג און צו
די טרייבענדע קרעפטען פון קאַפּיטאַליזם. די
פאָטערס פון דעם וויסענשאַפטליכען סאָציא־
ליזם זיינען אין זייער „קריטיק פון דער פּאָלי־
טישער עקאָנאָמיע" ניט געבליבען שטעהן ניט
ביי די „פּעהלערען" פון דער קאַפּיטאַליסטישער
עקספּלואָאטאציע, ניט ביי דעם קאַפּיטאַליזם
אַליין. אין נעגענטייל: זיי האָבען די עקאָנא־
מישע קוועלען פון דעם קאַפּיטאַליזם, די פּרי־
מיטיווע סחורה־פּראָדוקציאָן און דאָס אייגען־
טום, קריטיש אנאַליזירט און האָבען אויף אזא
אופן וויסענשאַפטליך בעגרינדעט די היסטאָרי־
שע נויטוועניגקייט פון דער קאָמוניסטישער
רעוואָלוציע, אלס ענדציעל פון דעם פּראָלעטא־
רישען קלאַסען־קאַמפּף. אויף דעמזעלבען אופן
דארפען איצט אונזערע מארקסיסטישע טעא־
רעטיקער די אידעאָלאָגישע זייטען פון דעם
נאַציאָנאַליזם און פון דעם פאטריאָטיזם, וועל־
כע פארנעהמען נאָך א בעדייטענדען אָרט אין
זייער דענקען און פיהלען, אונטערוואַרפען א
וויסענשאַפטליכער קריטיק, זיי דארפען די
היסטאָרישע און די געגענווארטיגע קוועלען פון
די נאַציאָנאַלע אידעאָלאָגיעם אונטערזוכען און
אויסגעפינען יענע ענטוויקלונגס־טענדענצען פון
דער מאָדערנער געזעלשאפט, וועלכע שטעהען

אונז געשריבען, אז ער האָט ארויסגעשיקט אַן אויס־
פיהרליכען ארטיקעל וועגען קאָנפערענץ. לוידער
האָבען מיר דעם ארטיקעל — וואהרשיינליך צולויבע
די פאָסט־בעדינגונגען — ביז איצט ניט בעקומען.
די רעדאקציע).

אין א היפך צו די נאציאנאליסטישע אידעא־לאגיעס, און וועלכע עפענען אונז פערספעקטי־ווען אויף דער פעראייניגונג פון דער מענש־הייט—אין דער קאמוניסטישער געזעלשאפט— אין א קולטורעל־ און סאציאל־אייגהייטליכען ארגאניזם. מארקס און ענגעלס, וועלכע זיינען געווען בעגייסטערט פון וועלט־היסטארישע פערספעקטיוון אין דעם זין פון פאלקאמענער בעזייטיגונג פון נאציאנאלע און מלוכה־מיצות צווישען די מענשליכע גרופען און וואהרשיינליך אויך — אין דער וויייטער צוקונפט — פון ראסען־אונטערשיעדען, האבען אבער ניט געקענט אבגעבען זייערע קרעפטען און זייער צייט אויף דער וויסנשאפטליכער בעגרינדונג ספעציעל פון דעם „ענדציעל" פון דער קאמוניסטישער רעוואל־לוציע. זיי האבען עס ניט געקענט, וויייל די היסטארישע ווירקליכקייט און די ארבייטער־בעוועגונג פון זייער צייט האבען אויף דער טא־געס־אַרדנונג געשטעלט אנדערע פראקטישע און טעארעטישע פראגען, וועלכע מען האט געדארפט לעזען צום ערשטען.

איצט איז געקומען די צייט, וואו אזא בע־טראכטונג פון דעם פראבלעם ווארט נויטוועניג, וואהרום דער וועלט־קריעג שטעלט די סאציאל־דעמאקראטיע פאר אקטועלע טאקטישע און פא־ליטישע פראגען און אויפגאבען, וועלכע קענען ציעל־בעווואוסט און קאנזעקווענט געלעזט ווערען, אין דעם גייסט פון מארקס און ענגעל׳ס לעהרען, נור אין ענגסטער שייכות מיט דער פראגע וועגען דער אביעקטיוור מעגליכקייט און נויט־ווענדיגקייט פון דער ראדיקאלער בעזייטיגונג פון דעם נאציאנאלען און שטאאטליכען אייגע־טומס־ און ירושה־רעכט אויף בעשטימטע טע־ריטאריע. ריכטיג ווי די פרימיטיווע סחורה־פראד־וקציאן און דאס פריוואט־אייגענטום האבען אין זיך ענטהאלטען די התחלה פון דער ווירט־שאפטליכער קאנקורענץ און פון די קלאסען־געגענזאצען אין די ראהמען פון יעדער אייגצעל־נער טעריטאריאל־פאליטישער געמיינשאפט, אזוי בילדעט דאס טעריטאריאלע ארגאניזאצי־אנס־סיסטעם, די גרופירונג פון דער מענשהייט אין געגענזייטיג אבגעשלאסענע טעריטאריאלע אייגהייטען, דעם ספעציפישען היסטארישען וואורצעל פון די אינטערעסען־געגענזאצען און קאנפליקטען צווישען די געמיינשאפטען אליין; דאס איז דער מקור פון פאטריאטישע עמפינ־דונגען, פארשטעלונגען און אידעאלאגיעס, וועל־כע וואהרפען אין געווייסע מאמענטען די מאסען און די פיהרער אין די ארעמס פון די העי־שענדע קלאסען און נויטיגט זיי פרייוויליג אבצוזאגען זיך פון דער פערטיידיגונג פון זייערע אינטע־רעסען און פון זייער פאליטישער זעלבסטשטענ־דיגקייט. די געגענווארטיגע הויבע מדרגה פון דער וועלט־ווירטשאפט און פון דער ארבייטער־בעוועגונג גיט אונז די מעגליכקייט די פסיכא־לאגישע אויסערונגען פון דעם נאציאנאליזם אין דעם קלאסען־בעוואוסטזיניגען פראלעטא־ריאט אוף א טעטיגען אופן צו בעקעמפען. כדי אבער קאנזעקווענט דורכצופיהרען די אינטער־נאציאנאליזירונג פון אונזער גאנצער פראקטיק אין אלע ריכטונגען וואס גיבער, איז נויטיג, דאס מיר זאלען צום נאציאנאלען און מלוכה־אינדיווי־דואליזם נעהמען דיזעלבע טעארעטיש־ראדיקא־לע פרינציפיעלע שטעלונג, ווי מיר האבען עס שוין לאנג געטהאן בנוגע צום ווירטשאפטליכען אינדיווידואליזם און צו די קלאסען־געגענזאצען.

5.

אין אייניגע קרייזען פון דער „לינקער" אינטערנאציאנאליסטישער אפאזיציע הויבען זיך אן ארויסצוואוייזען טענדענצען, וועלכע שטעהען געווייסער מאסען טעארעטיש און פראקטיש אין א הפוך מיט אן ארומנעהמענדער אינטערנאציאנאליזירונג פון דער פראלעטארי־שער קלאסען־בעוועגונג, יע, זיי ציהען איינפאך אב די אויפמערקזאמקייט פון די׳ קרייזען אן א זייט פון דער אויפגאבע. ארויסגעהענדיג פון דעם שטאנדפונקט, דאס די נאציאנאליסטישע קריעגס־טאקטיק פון די סאציאליסטישע פאר־טייען איז ניט מעהר ווי א פועל יוצא און אן אויסדרוק פון דעם אפארטוניזם, זעהען די עלע־מענטען פון דער אפאזיציע דעם אייניגען און ווירקזאמסטען מיטעל אין דעם, וואס אנשטאט דער ביזהעריגער „אפארטוניסטישער" טאקטיק לעגען זיי פאר א „רעוואלוציאנערע" טאקטיק.

עס הויסט, די סאציאל־דעמאקראטישע פארטייען זיינען געווען און זיינען נאך איצט בעהערשט פון דעם שטרעבען זיך צופאסען צו דער בירגערליכער געזעלשאפט, דערפלאגען זיך טיילווייזע פערבעסערונגען אין דער לאגע פון די ארבייטער, און אין הסכם מיט דעם פלעגען זיי שטעלען די הערשענדע קלאסען קלייניע, די אזוי אנגערופענע מינימאל־ אדער געגענווארטס־פאדערונגען. צו דעם מוז געמאכט ווערען א סוף. פון איצט אן דארף דער צענטראלער לאזונג פון אונזער גאנצער פראקטיק זיין: דירעקטער קאמפף פאר׳ן סאציאליזם אלס נאהענטסטער ציעל. וואורום דער פעריאד פון דער קאפיטאליס־טישער עגטוויקלונג, אין וועלכען מיר זיינען איצט אריינגעטרעטען, שטעלט אונז פאר דער אלטערנאטיוו: אדער מאביליזירען די פראלע־טאריש מאסען פאר ענטשיידענע רעוואלוציא־נערע אויסטרעטונגען, כדי וואס גיבער צו ברענגען די סאציאלע איבערקעהרעניש, אדער זיך אונטערווארפען אונטער דעם יאך פון דעם אימפעריאליזם. אין א רעוואלוציאנערער אט־מאספערע וועט די אינטערנאציאנאלע שייכות פון דעם קלאסען־בעוואוסטזיניגען פראלעטארי־אט זעלבסטפערשטענדליך ווערען אלץ ענגער און די מאכט פון דעם אינטערנאציאנאלען קלא־

סען־סאָציאַליסטיש־בעוואוסטזיין וועט אין די פּראָלעטאַרישע מאַסען אַלץ מער וואקסען אויפֿן חשבון פון דעם נאַציאָנאַלען סאָציאַליסטיש־נעפּיהל. ביז צו א געוויסען גראד איז די דאָזיגע בעטראכטונג אויך ריכטיג. רעוואָלוציאָנערע ארויסטרעטונגען און צוזאמענשטויסען פון די פּראָלעטאַרישע מאַסען מוט די הערשענדע קלאַסען, שטורמישע קאָנפליקטען צווישען די דאָזיגע מאַסען און דער בורזשואזיע אין פערשיעדענע לענדער — דאָס וועט אָהן צווייפעל שטאַרקער ענטוויקלען די אינטערנאַציאָנאַלע געפיהלען און בעציהונגען אין דעם פּראָלעטאַריאט. עס איז כמעט ווי זיכער, דאָס מיר טרעטען אַריין אין א פּעריאָדע פון פערשארפטע קלאַסען־קאָנפליקטען, און טאקע אין אזעלכע קאָנפליקטען, אין וועלכע דער „ענדציעל" פון דער סאָציאַליסטישער בעוועגונג, די ערציִעהונג פון דער פּאָליטישער מאכט דורך דעם פּראָלעטאַריאט, וועט אין א סך א גרעסערער מאָס ווי פריהער געשטעלט ווערען אין מיטעלפונקט אדער אפילו אין פּאָדערגרונד פון אונזער ארבייט. ווי גרויס אבער עס זאָל ניט זיין די איכטערנאַציאָנאַליזירעניע ווירקונג פון אזעלכע קאָנפליקטען, דאָס אַליין איז אַלץ נאָך ניט גענוג צו פערווירקליכען א טיפּגעהענדע אינטערנאַציאָנאַליזירונג פון אונזער בעוועגונג.

דאָס אינטערנאַציאָנאַליזירונגס־פּראָצעס פון דער ארבייטער־בעוועגונג איז מיט דער פּראָגע פון דער רעוואָלוציאָנעריזירונג פון אונזערע קאמפּפּס־פּאַרטען און מעטאָדען ניט אידענטיש און קען דורך דעם איבערגאנג צו אזעלכע קאמפּפּ־פּאַרטען בישום אופן ניט אין גאנצען געלעזט ווערען. ווייל מען דעם נאַציאָנאַל־טעריטאָריעלען אינדיווידואַליזם מיט ערפּאָלג בעקעמפּפען, מוז מען שוין אין די ראהמען פון דער בורזשואזער געזעלשאפט זעהן צו שאפען א רעאלע ו ו י ר ק ל י כ ק י י ט, אביעקטיוו לעבענס־בעדינגונגען, לכל הפּחות פאר די קעמפּפענדע ארבייטער־מאסען, וואס זאָלען פערבינדען אַלץ ענגער די אינטערעסען און דעם גורל פון די דאָזיגע מאסען אין יעדען לאנד מוט די אינטערעסען און דעם גורל פון די ארבייטער אין אַלע אנדערע לענדער. קאָנגרעס־בעשלוסען און ריין פּראָפּאגאנדיסטישע און אגיטאַטאָרישע מיטלען זיינען אן און פיר זיך ניט גענוג, אז די אינטערנאַציאָנאַלע פערבריידערונג פון די ארבייטער־מאסען זאָל ווערען א פעסט־בעגרינדעטע רעאַלע טאטזאכע. די דאָזיגע מיטלען קענען געווינען צו דעם דאָזיגען צוועק א סך מיטהאלפען, אבער נאָר אויף אזוי פיעל, אויף וויפיעל מען זוכט פּראקטיש ענג צו פערבינדען די אינטערעסען, בעדערפּנישען, אלטעגליכע אויפגאבען און טהעטיגקייט פון די קעמפּפענדע פּראָלעטאַריישע שיכטען. און אזא פערבינדונג צווישען די פּראָלעטאריער פון די איינצעלנע לענדער קען ערשט געשאפען ווערען דורך דער אינטערנאַציאָנאַליזירונג פון דער „אלטגליכען" קאמפּפּ, וואס איז בין אהער אויסנעקעמפּפט געווארען פון נאַציאָנאַלער ארגאניזאציעם אין נאַציאָנאַלע ראמען און אויף א נאַציאָנאַלען באזיס. ערשט וועט דער פּראָלעטאַריאט וועט דורך דער אינטערנאַציאָנאַליזירונג פון זיינע ארגאניזאציעם מאַסען מוט די הערשענדע קלאַסען, שטורמישע קאָנפליקטען צווישען די דאָזיגע מאסען און דער בורזשואזיע אין פערשיעדענע לענדער — דאָס וועט אָהן צווייפעל שטאַרקער ענטוויקלען די אינטערנאַציאָנאַלע געפיהלען און בעציהונגען אין דעם פּראָלעטאַריאט. עס איז כמעט ווי זיכער, דאָס מיר טרעטען אַריין אין א פּעריאָדע פון פערשארפטע קלאַסען־קאָנפליקטען, און טאקע אין אזעלכע קאָנפליקטען, אין וועלכע דער „ענדציעל" פון דער סאָציאַליסטישער בעוועגונג, די ערציִעהונג פון דער פּאָליטישער מאכט דורך דעם פּראָלעטאַריאט, וועט אין א סך א גרעסערער מאָס ווי פריהער געשטעלט ווערען אין מיטעלפונקט אדער אפילו אין פּאָדערגרונד פון אונזער ארבייט. ווי גרויס אבער עס זאָל ניט זיין די איכטערנאַציאָנאַליזירעניע ווירקונג פון אזעלכע קאָנפליקטען, דאָס אַליין איז אַלץ נאָך ניט גענוג צו פערווירקליכען א טיפּגעהענדע אינטערנאַציאָנאַליזירונג פון אונזער בעוועגונג.

דאָס אינטערנאַציאָנאַליזירונגס־פּראָצעס פון דער ארבייטער־בעוועגונג איז מיט דער פּראָגע פון דער רעוואָלוציאָנעריזירונג פון אונזערע קאמפּפּס־פּאַרטען און מעטאָדען ניט אידענטיש און קען דורך דעם איבערגאנג צו אזעלכע קאמפּפּ־פּאַרטען בישום אופן ניט אין גאנצען געלעזט ווערען. ווייל מען דעם נאַציאָנאַל־טעריטאָריעלען אינדיווידואַליזם מיט ערפּאָלג בעקעמפּפען, מוז מען שוין אין די ראהמען פון דער בורזשואזער געזעלשאפט זעהן צו שאפען א רעאלע ו ו י ר ק ל י כ ק י י ט, אביעקטיוו לעבענס־בעדינגונגען, לכל הפּחות פאר די קעמפּפענדע ארבייטער־מאסען, וואס זאָלען פערבינדען אַלץ ענגער די אינטערעסען און דעם גורל פון די דאָזיגע מאסען אין יעדען לאנד מוט די אינטערעסען און דעם גורל פון די ארבייטער. קאָנגרעס־בעשלוסען און ריין פּראָפּאגאנדיסטיש און אגיטאַטאָרישע מיטלען זיינען אן און פיר זיך ניט גענוג, אז די אינטערנאַציאָנאַלע פערבריידערונג פון די ארבייטער־מאסען זאָל ווערען א פעסט־בעגרינדעטע רעאַלע טאטזאכע. די דאָזיגע מיטלען קענען געווינען צו דעם דאָזיגען צוועק א סך מיטהאלפען, אבער נאָר אויף אזוי פיעל, אויף וויפיעל מען זוכט פּראקטיש ענג צו פערבינדען די אינטערעסען, בעדערפּנישען, אלטעגליכע אויפגאבען און טהעטיגקייט פון די קעמפּפענדע פּראָלעטאַריישע שיכטען. און אזא פערבינדונג צווישען די פּראָלעטאריער פון די איינצעלנע לענדער קען ערשט

א. ליעסין:

ענגלאנד, רוסלאנד און אינדיען

יר וואונדערען זיך אלץ, ווי אזוי דאָס הויך־ציוויליזירטע, פרייהייטס־ליעבענדע ענגלאנד האָט זיך עס אזוי הערצליך צונויפגענאָסען, אונטער דעם דרוק פון אימפעריאליסטיש־קאַפּיטאַליסטישע אינטערעסען, מיט דער האַלב־ווילדער, שוואַרץ־מאה'דיגער מלוכה פון צאר. דערמאָנען מיר זיך אָבער, ווי אזוי די זעלבע ענגלענדער האָבען אין פעלקויף פון דורות, אין נאָמען פון אימפּעריאליסטיש־קאַפּיטאַליסטישע אינטערעסען, גע'בעל־הבית'עווען איבער אינדיען, דאן ווערט שוין דער וואונדער גאָר קיין וואונדער ניט, דאן קומט אויס די הארציגע פרייַנדשאפט צווישען דעם ענגלישען קאַפּיטאַליסט און דעם רוסישען תלוין אזוי פערשטענדליך, אזוי נאַטירליך.

עס איז אָן אלטער כלל: אויב נור מען ווילזהען די לינקע זייט פון אונזער קאַפּיטאַליסטישער ציוויליזאַציאָן, דאן קען מען עס זהען אָם שרעקליכסטען אין די קאָלאָניעס — דאָרט וואו דער וויסער מענש קומט אלם דער קולטור־טרעגער און דער עקספלואַטאַטאָר, אלם דער לעהרער און דער מחבל פון די קאָליר־טע ראסען. איבעראל נור וואו דער פאָרשטעהער פון דער העכערער ראסע קומט אין בעריהרונג מיט די נידעריגערע ראסען, דאן וועט ער זיך ניט אָפּשטעלען פאר קיין אכזריות, אויב נור דאָם וועט איהם אריינברייננגען פראָפיטען, אָדער דאָם וועט בעפעסטיגען זיין הערשאפט, דעם מקור פון זיינע פראָפיטען.

עס זיינען ריכטיג שוידערליך די מעשים, וואָס די דייטשען האָבען אפּגעטהאָן אין בעלגיען. ניט קלענערע שוידערליכקייטען האָבען אבער אויך די בעלגיער אבגעטהאָן אין זייערע קאָלאָניעס אין אפריקא. די הויך־ציווילי־זירטע בעלגיער, וואס שרייען איצט אזוי הויך געגען דייטשען בארבאריזם, געגען די דייטשע אכזריות, האָבען אליין אין קאָנגא געהאנדעלט פיעל־פיעל שרעקליכער. זיי האָבען גענומען און בעצוואונגען די גאנצע שווארצע בעפעלקערונג, מענער, פרויען און קינדער, אין שקלאַפערי; דאבי האָבען נאָך די בעלגיער איינגעפיהרט א מנהג אָפּצוהאקען ביי זייערע שקלאַפען א האנד און א פוס, אויך ביידע הענד, אויב נור די אונגליקליכע בעווייזען ניט אָפּצוטהאָן פאר'ן טאָג אזוי פיעל ארבייט, וויפיעל די ווייסע שקלאַפען־טרייבער פערלאנגען פון זיי. און די זעלבע שוידערליכקייטען, פערשטעהט זיך, טהוען אָפּ אין אפריקא אויך די דייטשען. אויך די קינדער פונ'ם פאָלק פון דיכטער און פילאָזאָפען בעצווינגען די גאנצע שווארצע בעפעלקערונג פון זייערע אפריקאנער קאָלאָניעס אין שקלאַפערי, און דאבי ווערען די שקלאַפען זעהר אָפט געפייניגט און מיט אלערליי אכזריות פערפייניגט.

דאָס זעלבע קען מען דערצעהלען וועגען אלע אנדערע ציוויליזירטע מלוכות. און אפילו אויך וועגען די פראיניגטע שטאַטען. ווי עס איז בעוואוסט, האָט מען אין אונזער רעפובליק נאָך אין דער צווייטער העלפט פון פאָריגען יאָהרהונדערט געפיהרט געגען די אינדיאַנער מלחמות פון „ולא תחיה כל נשמה". עס זיינען אויך בעקאַנט די אלע שוידערליכע אינצעלהייטען, ווי אזוי די הויך־ציוויליזירטע יענקים האָבען אָנפאָנג פון צוואַנציגסטען יאָהרהונדערט אונטערדריקט דעם אויפשטאַנד אין די פהיליפינען.

און אין א פיעל גרעסערען מאַסשטאַב וועלען אבגעטהאָן די מעשים פון די ענגלענדער אין אינדיען. דער ענגלענדער, דער צעהלען די אינדיער, איז אין ענגלאנד א גאנץ אנדער מענש, איידער ער איז אין אינדיען. דער ענגלענדער אין ענגלאנד קען זיך זיין דוראוס א דזשענטלמאַן, א פרייהייטס־ליעבענדער בירגער מיט א שטארק־ענטוויקעלטען געפיהל פון נערעכטיגקייט; קומט ער אבער אין אינדיען, דאן וועלט ער אומגעוואנדעלט אין א ברוטאַלען דעספּאָט, אין א געווייסענלאָזען רויבער, וואָס וועט זיך ניט אפשטעלען פאר די ניעדערטרעכטיגסטע מיטלען, אבי נור אויפצוהאלטען דאָרט זיין הערשאפט און אויסצוזויגען דעם אונגליקליכען אינדישען פאָלק אָם ווילדסטען, אָם שרעקליכסטען.

* * *

מיר וואונדערען זיך אלץ, ווי אזוי די הויך־ציוויליזירטע, פרייהייטס־ליעבענדע ענגלענדער האָבען עס אזוי סיסטעמאטיש, אזוי פער־עקשנ'ט, אזוי ניעדערטרעכטיג פערשווייגען די אלע גזלות און רציחות, וואס די רוסען זיינען בעגאנגען געגען די אידען — די אלע פאָגראָמען,

שענדונגען, שחיטות. דערמאָנען מיר זיך אבער ווי אזוי די ענגלענדער אליין און אפילו אין פריעדליבע צייטען און ניט נור אין א מלחמה־צייט, בעגעהען געגען די אינדיער די זעלבע גזלות און רציחות, דאן איז שוין דער ענגלישער פערשווייגען א זאך, וואס איז זעלבסטשטענדיק, וואס קען נאר אנדערש ניט געמאָלט זיין.

פון אלע קאָלאָניעס, וואָס מאכען די ענגלישע וועלט־אימפעריע אזוי גרויס און רייך, איז אינדיען די וויכטיגסטע. אינדיען מיט איהרע דריי הונדערט מיליאָן איינוואָהנער איז א ריע־זיגער מארק פאר די ענגלישע פּראָדוקטען. און די סומען, וואָס ווערען ארויסגעריסען פון די אינדיער אין טעקסעס, זיינען אונגעהייער. ענגלישע קאָפּיטאָליסטען, ענגלישע מיליטער־בעאמטע, ענגלישע רעגיערונגס־בעאמטע פּאָה־רען אין אינדיען שעפּען גאָלד. און זיי שעפּען עס הויפענווייז. פיעלע הונדערטער מיליאָנען דאָלארס פאָמפּעט ענגלאַנד ארויס יאָהר יעהר־ליך פון אינדיען. וואָס אבער האָבען דערפון די אינדיער?

אינדיען רופט מען געוויינליך דאָס לאַנד פון וואונדער און לעגענדען. אין אמת'ן איז עס אבער דאָס לאַנד פון כראָנישען הונגער און כראָנישער פעסט. אין פערלויף פון 10 יאָהר, פון 1896 ביז 1906, זיינען אויסגעשטאָרבען אין אינדיען 5 מיליאָן נפשות פון הונגער. און אין דער געגענד פון באמבעי אליין זיינען אויסגע־שטאָרבען אין פערלויף פון א פּאָר יאָהר אכ־דערהאלבען מיליאָן נפשות פון דער שוואָרצער פעסט. די הונגערס און די מגפות אין רוסלאַנד זיינען גאנץ אונבעדייטענד אין פערגליך מיט די הונגערס און מגפות אין אינדיען. און די חויך־ציוויליזירטע ענגלישע רעגיערונג איז ניט ווייניגער בעראנטוואָרטליך פאר דיעזע שוידער־ליכקייטען, ווי די רעגיערונג פון צאר. די אינ־דישע אונטערטאָנען פון דער ענגלישער רעגיע־רונג שטאַרבען אוים פון הונגער און מגפות הונדערט מאל אזוי פיעל, ווי די אונטערטאָנען פון צאר, און די פּראָנטוואָרטליכקייט פון די ענגלענדער איז הונדערט מאל אזוי פיעל גרויס און שרעקליך.

דאָס האָבען די אינדיער פון דער הערשאפט פון די חויך־ציוויליזירטע ענגלענדער — מי־ליאָנען הונגער־טויטען און מיליאָננען פעסט־טויטען. די ענגלענדער בעריהמען זיך, אז זיי האָבען דורכגעפּראָבען דאָס לאַנד מיט קאָנא־לען, כדי אנצוטרינקען די ערד. פאר'ן וואסער פון די קאָנאָלען רייסט מען אבער ביי די אינ־דיער אזעלבע אכזריות'דיגע אבצאָהלונגען, דאָס זיי מוזען זייהען הונגער און שניידען טויט. די ענגלענדער בעריהמען זיך אויף, אז זיי האָבען צוגעדעקט דאָס לאַנד מיט א נעטען פון אייזענ־באהנען. די אייזענבאהנען זיינען אבער געבויט נור פאר מיליטערישע צוועקען, כדי לייכטער איינצוהאלטען די אינדיער אין שקלאפען־יאָך.

און טאָמער ענטוויקעלט זיך אין אינדיען א ג־ווייסע אינדוסטריע, זוכען עס די ענגלענדער אויך אלערליי אופנים צו פּאראליזירען, צו דער־שטיקען. עס איז אין זייערע אינטערעסען אוים־צוזוניגען ביז דער לעצטער מדרגה דעם אינדיער און זיי ווילען בשום אופן ניט דערלאָזען, ער זאל זיך שטעלען אויף די פיס און ווערען דער בעל הבית אין זיין אייגען לאנד.

די קאָנטראָל איבער דעם מסחר און די אייזענבאהן—דערצעהלט אן אינדישער שריפט־שטעלער — געפינט זיך דורכאוים אין די הענד פון די ענגלענדער, וועלכע נוצען עס אוים פערברעכעריש געגען די אינדיער. אויף די אייזענבאהנען האָט ניט דער אינדישער קופ־מאן די קלענסטע מעגליכקייט צו ברענגען אין פּאָרט זיין סחורה אין צייט, כדי ער זאל קענען קאָנקורירען מיט ענגלישען קופמאן. די יונגע אינדישע אינדוסטריען ווערען ניט נאָר ניט פּראָטעקטעט, ווי עס פיהרט זיך אין אנדערע לענדער, נאָר די ענגלישע רעגיערונג זוכט אויף אלערליי אופנים זיי צו שעדיגען און צו טויטען. אזוי צ. ב. ש. האָבען זיך געוויסען ענטוויקלען אין אינדיען קאטאן־מאנופאקטורען און האָבען אנגעהויבען עראָלגרייך צו קאָנקורירען מיט מאנטשעסטער. האָט די ענגלישע רעגיערונג ארויפגעלעגט אויף זיי אזעלבע אקציז־אבצאָה־לונגען, וואָס האָבען שוואר צוגעד, יקט דעם גאנ־צען טרייד און כמעט ווי אבגעשטעלט זיין ענט־ווילונג.

די אינדיער אין זייער אייגען לאנד ווערען אוועקגעשטעלט אין אן עהנליכער און אין מאנ־כע פרטים נאָך אין ערגערער לאגע ווי די אידען אין רוסלאנד. די ענגלישע רעגיערונג אין אינדיען, אזוי ווי די רעגערונג פון צאר אין רוסלאנד, זוכט צו „נאציאָנאליזירען" דעם האנדעל. דער אונטערשיעד איז נאָר, וואָס מיט'ן ענגלישען „נאציאָנאליזירען" אין אינדיען ווערען אויסגעשלאָסען פון האנדעל ניט 6 מי־ליאָן אונטערטהאנען, נאָר גאנצע 300 מיליאָן, די גאנצע בעפעלקערונג פון אינדיען, און די אלע הונדערטער מיליאָנען ווערען עס אויסגע־שלאָסען צוליעב די אונערזעטליכע אפּעטיטען פון א קליין חייפעל פרעמדע ענגלישע פּיאווקעס.

און אזוי ווי אין רוסלאנד, אזוי איז אויך אין אינדיען גאנץ שוואר פאר דעם אונטער־דריקטען און פערפּאלגטען צו געפינען ענרעב־טיגקייט. ווי דער אויבען־דערמאָנטער אינדיער הערצעהלט, האלט מען זיך אין די אינדישע גע־ריכטס־הייזער מעהר אדער וועניגער ביים גע־זעץ נאָר דאן, ווען עס מיטפּט'ען זיך דאָרטען אינדיער מיט אינדיער. האנדעלט זיך אבער וועגען א פאליטישען פּראָצעס, אדער משפט זיך אן אינדיער מיט אן ענגלענדער, דאן ווערט מען דאָרט אין זיין פעלע פון צעהן קיין גערעכטיג־קייט בשום אופן ניט געפינען.

די ענגלישע רעגיערונג אין אינדיען, אזוי

ווי די רעגיערונג פון צאר אין רוסלאנד, טענה'ט אלץ, אז דאס אינדישע פאלק איז נאך ניט ענט־וויקעלט געווג פאר פרייהייט, אז נאך ניט דער־וואקסען, נאך ניט צייטיג געווג פאר זעלבסט־פערוואלטונג. די ענגלישע רעגיערונג, אזוי ווי די צארען־רעגיערונג, זוכט מיט איהרע טענות צו פערענטפערען איהרע ניעדערטרעכטיגקייטען און איהר דעספאטיזם, און די ענגלישע רעגיע־רונג, אזוי ווי די צארען־רעגיערונג, טהוט אלץ, וואס זי איז נאר בכח צו טהאן, כדי אויפצו־האלטען די אינדישע פאלק־מאסען אין זייער ניעדריגען צושטאנד נאך הונדערטער יאהרען לאנג. אום א פאלק זאל געווהנט זיין, זאל פעהיג זיין צו זעלבסט־פערוואלטונג, מוז עס פריהער פון אלץ האבען די זעלבסט־פערוואל־טונג. די ענגלישע רעג־ונג אין אינדיען דערשטיקט אבער מיט אן אייזערנער האנד יע־דען אויסדרוק פון פרייהיט, יעדע געזעלשאפט־ליכע טהעטיגקייט; אפילו די קלאבס פאר גימ־נאסטיקס פערמאכט מען. און ווי ווייט די ענגלישע רעגיערונג זארגט זיך די אינדיער צו ערציהען, צו ערהויבען, צו ענט־וויקלען, זעהען מיר דערפון, וואס אין נאנץ אינדיען איז פאראן נאר איין העכערע קאמערין־שולע, און אויך דאס איז א נדבה פון אן אינדיער; עס איז דארט פאראן נאר איין אינסטיטוט פאר אגריקולטור, און אויך. דאס איז א נדבה פון אן אמערי־קאנער.

ווי גאווים־ענלאנד די הויך־ציוויליזירטע ענג־לענדער בעלהבית'עווען דארט, ווייזט אונז דער פאלגענדער פאקט: דער יעהרליכער בודזשעט פון דער רעגיערונג דערגרייכט דארט העכער פון הונדערט מיליאן דאלאר. אט אזוי פיעל גאלד ווערט עס אויסגעפרעסט פון די הונגערינע אינדיער. דאס געהט אבער אוועק הויפטזעכליך אויף די ענגלישע טשינאוועניקעס און מיליטער. מען איז אפילו זעהר קארג אויף סאניטארע מיטלען צו בעקעמפפען די מגפות. און וואס אנבעלאנגט פאלק־בילדונג, קימערט מען זיך דארט ווענען דעם נאך ווייניגער, ווי אין רוס־לאנד. דער חשבון איז דער זעלבער — ביי דער ענגלישער רעגיערונג, אזוי ווי ביי דער רוסישער רעגיערונג: א געבילדעטע בעפעלקערונג איז שווערער איינצוהאלטען אין צוים.

און פון א בודזשעט, וואס איז העכער פון 400 מיליאן, טהיילט אוים די רעגיערונג אין אינדיען קוים־קוים 6 מיליאן דאלאר אויף פאלק־בילדונג. און דאס איז אויך א בעפעל־קערונג פון 300 מיליאן נפשות.

העכסט כאראקטעריסטיש איז אויך דער פאלגענדער פאקט: אין אינדיען ווערען צעהנד־ליגע טויזענדער מענשען אויפגענעסען פון ווייל־דע חיות. די אפיציעלע סטאטיסטיק דערצעהלט פון 25 טויזענד אזעלכע מיתות משונות א יאהר. מען דענקט אבער, אז די ווירקליכע צאהל איז פיעל גרעסער. א פרייע אינדיען וואלט שוין לאנג פערניכטעט די חיות. די פערשקלאפטע אינדיען איז דאס אבער גאנץ הילפלאז: דער גע־זעץ פערוועהרט די אינדיער זעהר שטרענג צו האלטען ביי זיך וואפען, אפילו אייגפאבע יעגער־וואפען. די ענגלישע רעגיערונג האט מורא, טא־מער וועלען די אינדיער אנווענדען די וואפען געגען איהר זעלבסט. פראפיטירען דערפון די וועלף, די טיגערן און די לעמפערטען; זיי פי־לען אן די וועגען און רייסען זיך אפטמאל אריין פרעך און פריי אין די דערפער און פרוכטפערן זיך און מעהרען זיך פון יאהר צו יאהר.

נאטירליך, די אלע רויבעריין און רציחות וועקען אין די אינדיער א טיעפע שנאה צו זיי־ערע אויסזויגער און אונטערדריקער. עס איז אויסגעוואקסען און מעכטיג גענוארען אין אינ־דיען די נאציאנאלע בעוועגונג. אזוי ווי ביי אלע אונטערדריקטע פעלקער, איז דא די נאציאנאלע בעוועגונג גענוארען אויך א בעפריאונגס־בעוועג־גונג. די ענגלענדער קוקען ארוים מיט שרעק אויף דעם טאג, וועז די דריי הונדערט מיליאן אינדיער וועלען זיך אויפהויבען, און אן „אוקיא־נוס פון רעוואלוציאן", ווי אן אינדישער שריפט־שטעלער האט זיך אויסגעדריקט, וועט אראפ־טראגען פון אונגליקליכען לאנד יעדען שפור פון ענגלישען דעספאטיזם.

און אט זעהען מיר, ווי די ענגלישע רעגיע־רונג לאזט זיך ארונטער צו די נידערטרעכטיג־סטע מיטלען, אבי נור אויפצוהאלטען אין אינ־דיען איהר הערשאפט. אזוי ווי די שווארצע צא־רען־רעגיערונג, זוכט זי אויפצוהעצען איין טהייל פון דער בעפעלקערונג געגען צווייטען, הויפט־זעכליך די 70 מיליאן מאהמאדאנער געגען די איבעריגע איינוואהנער פון לאנד. און אזוי ווי די שווארצע צארען־רעגיערונג דריקט זי און שטיקט יעדען פרייען ווארט; זי מאכט צו די אפאזיציאנעלע אינדישע צייטונגען, און בע־שטראפט שווער די ארויסגעבער, און ארעסטירט און פערשיקט אויף קאטארגע די מוטהיגסטע און די טאלאנטפולסטע אינדישע שריפטשטע־לער.

די אלע גרויזאמקייטען האבען אבער די אינ־דישע בעפריאונגס־בעוועגונג ניט אפגעשטעלט. אינדיען ערוואכט, אזוי ווי דער גאנצער מזרח. דער פאר־צעהן־יאהריגער זיעג פון יאפאן איבער רוסלאנד האט דא געווירקט אם מעכטיגסטען. דיעזער זיעג האט בעוויזען די אינדיער, אז די אייראפעאישע ערפאהרער זיינען גארניט אונבע־זיענבאר. און דער ביישפיעל פון דער רוסישער רעוואלוציאן האט געהאט א בעגייסטערענדע ווירקונג אויף דער נאציאנאלער בעוועגונג אין אינדיען; א שטארקע ווירקונג האט גע־מאכט אין אינדיען, הויפטזעכליך אויף די אינ־דישע מאהמאדאנער, אויף די רעוואלוציאן אין טערקיי און אין פערסיען. און וואס געהויבענער

עס איז געווען די שטימונג פון די אינדישע פּא־
טריאָטען, אלץ ענטשלאָסענער, אלץ אכזריות־
דיגער זיינען געווארען די אונטערדריקונגען פון
די ענגלענדער.

מיט מערקווירדיגען מוטה זיינען געמאַנגען
די אינדישע פּאַטריאָטען אין געפענגנים, אויף
די תליות. און זייער העלדענטהום, זייער מאר־
טירערטהום האָט אָנגעצונדען די הערצער פון
אלע נייע און נייע מחנות. די ארמעען פון די
פריהיטס־קעמפּער זיינען געוואקסען אלץ אין
צאָהל און אין איינפלוס. די רעגיערונג האָט ניט
דערלאָזען רוהיגע פערזאַמלונגען, זיינען פאַרגע־
קומען שטירמישע דעמאָנסטראציאָנען; זי האָט
פערמאַכט די לענאלע צייטונגען, זיינען ארוים־
געשפּרונגען ניט־לענאלע צייטונגען; און אויף
די תליות האָט מען געענטפערט מיט באָמבעס;
אזוי ווי אין רוסלאַנד, אזוי האָט אויך אין אינ־
דיען דער וויסער טערָר פון דער רעגיערונג
ארויסגערופען דעם רויטען טערָר פון די רעוואָ־
לוציאָנערען.

עס זיינען פאַרגעקומען אין אינדיען פיעלע
ארעסטען, מאסען־ארעסטען, וואו עס פלעגען
ארעסטירט ווערען הונדערטער מענשען אויף א
מאל. עס זיינען דאָרטען פאַרגעקומען גרויסע
קלינגענדע פּראָצעסען, וואָס האָבען געצויגען די
אויפמערקזאמקייט פון גאנצען לאנד. און מיר
האָבען דאָרט געזעהן דאָס זעלבע, וואָס מיר האָ־
בען אמאל געזעהן אין רוסלאַנד, בעת די רעוואָ־
לוציאָנערע בעוועגונג האָט נאָך דאָרט ניט גע־
האָט דעם גראַנדיעזען מאסען־כאראקטער, וואָס
זי האָט שפּעטער אָנגענומען. אויף די אלע
ארעסטען און פּראָצעסען און פּאראורטהיילונגען
האָבען די אינדישע רעוואָלוציאָנערעז געענט־
פערט מיט טערָריסטישע טהאטען. זיי האָ־
בען נאָכאָנאַנד געמאכט אטענטאטען אויף
שפּיאָנען, אויף פּראָקוראָרען, אויף פערשיעדענע
הויף - געשטעלטע רעגיערונגס - בעאמטע. און
וואָס נרעסער עס איז געווארען די צאָהל פון די
טויט־אורטהיילען אויף די פּראָצעסען, וואָס
מעהר די רעגיערונג האָט געזוכט צו דערשטיקען
די בעוועגונג מיט'ן שטריק פון דעם תליון, אלץ
אפטער האָבען געקאָלט די רעוואָלווערען און
עס האָבען געקראכט די באָמבעס פון די רעוואָ־
לוציאָנערען. די בעפרייאונגס־בעוועגונג האָט
דורכנעדרונגען אפילו צווישען די אינדישע מי־
ליטער. וויי עס האָט זיך ארויסגעוויזען אויף
פּראָצעסען, פלעגען זיך די פּאַטריאָטען פערדינ־
גען מיט א כיון אין מיליטער, כדי צו טראָגען
אויף אין דער קאזארמע די רעוואָלוציאָנערע
פּראָפּאגאנדא.

און די רעגיערונג פון די הויף־ציוויליזירטע
ענגלענדער איז אין איהר קאמפּף מיט די רע־
וואָלוציאָנערען ניט אָפּגעשטאנען אין קיין ני־
דערטראכטיגקייט פון דער פינסטערער רעגיע־
רונג פון צאר. עס איז בעוויזען געוואָרען, אז
די ענגלישע פּאָליציי האָט געהאט אין די טיור־
מעס, אזוי ווי די רוסישע פּאָליציי, געהויפט
אינקווויזיציאָנס־קאמערען; דאָרט פלעגט מען
עס פיניגען די ארעסטירטע מיט די שרעק־
ליכסטע ענויים, כדי ארויסצוקריגען פון זיי די
רעוואָלוציאָנערע סודות. עס איז אויך בעווי־
זען געוואָרען, אז די ענגלישע רעגיערונג, אזוי
ווי די רוסישע, האָט אָנגעהאלטען נאנצע באנ־
דעס שפּיאָנען־פראָוואָקאטאָרען. און די אינדי־
שע אזעוום פלעגען עס, אזוי ווי די רוסישע, מא־
נופּעקטשורען די באָמבעס, און ארגאניזירען די
אטענטאטען און נאכהער שיקען אויף דער תליה
די בעגייסטערטע פאטריאָטען.

* * *

און אויב די ענגלישע רעגיערונג האָט אזוי
בעהאנדעלט די אינדיער אין רוהיגע פריעדליכע
צייטען, טו קען מען זיך שוין פאָרשטעלען, ווי
מען בעהאנדעלט זיי איצט, אין צייט פון וועלט־
קריעג, וועהן די ענגלישע וועלט־מלוכה קעמפּפט
אזוי פערצווייפעלט פאר איהר עקזיסטענץ און
אן ערנסטער אינדישער אויפשטאנד וואָלט גע־
מאכט איהר לאנג פיעל פערצווייפעלטער.

און אויב די ענגלישע רעגיעלונג האָט אזוי
גוויסענלאָז דערשטיקט יעדע נאכריכט פון די
שוידערליכקייטען, וואָס די הארדען פון צאר
זיינען בעגאנגען געגען די שוצלאָזע אידען אין
רעכטען מיטען אייראָפּא, טו קען מען זיך שוין
פאָרשטעלען, ווי גוויסענלאָז מען דערשטיקט
יעדע נאכריכט פון די שוידערליכקייטען, וואָס
די ענגלענדער אליין בעגעהען איצט געגען די
שוצלאָזע אזיאטען אין ווייטען אינדיען.

יאָהרענלאנג האָט זיך די ענגלישע רעגיע־
רונג געגריית, ווי צו בעוואָרענען זיך אין צייט
פון א וועלט־קריעג געגען אן אינדישען אויפ־
שטאנד. און זי האָט זיך מסתמא גוט בעוואָ־
רענט. און אויב עס זיינען אמת די נאכריכ־
טען, וואָס קומען אן פון צייט צו צייט וועגען
אונרוהען אין אינדיען, טו קען מען זיך שוין
פאָרשטעלען, ווי אזעלכע אונרוהען וווערען איצט
אונטערדריקט. אויב פריהער האָבען זיך די
ענגלענדער ניט אבגעשטעלט פאר קיינע
אכזריות, אבי נאָר צו האלטען די אינדיער אין
מורא, טו קען מען זיך שוין פאָרשטעלען, ווי
דער געפאנצערטער ענגלישער פויסט ארבייט
עס איצט אין גרויסען אונגליקליכען פערשקלאפ־
טען לאנד.

נאָך דעם גרויסען אינדישען אויפשטאנד
פון 1857 האָבען די ענגלענדער ערפונדען פאר
די בונטאָוושטשיקעס א גאנץ נייע מיתה־
משונה: מען פלעגט זיי צובינדען צום מויל
פון א הארמאט און אויף פיצצלעצף צושיסען.
אט אזוי שטעלט זיך אונז פאר איצט נאנץ
אינדיען — א צוגעבונדענע צום מויל פון א
הארמאט, אויסגעזעצט יעדע רגע צושאָסען צו
ווערען פון הויף ציווילזירטער, פרייהייטס־
ליעבענדען ענגלישען פאָלק.

ב. פייגענבוים:

בוקער ט. וואשינגטאן

דער „ערלייזער“ פון די נעגערס.

1.

א סאציאלישטישער רעדנער דערצעהלט אזא אנעקדאט: ער האט אמאל געהאלטען א רעדע אויף דער גאס אן האט שטארק אנגעזוירי־פען די אונגערעכטיגקייטען, וואס ווערען בע־גאנגען געגען די נעגערס. נאך דער רעדע געהט צו איהם צו א נעגערין, וועלכע האט זיך צוגע־הערט, און דריקט איהם הערצליך די האנד און זאגט צו איהם:

„מיסטאה, לאנג לעבען זאלט איהר. אייער פנים איז ווייס, אבער אייער הארץ איז שוואַרץ.“

פאר דער נעגערין איז דאס הארץ פון א וויסען א הארץ פון א שלאנג. א גוט הארץ איז ביי איהר א הארץ פון א שוואַרצען. פונקט ווי ביי א פרומען קריסט איז א קריסטליכע הארץ און ביי אונז א אידיש הארץ. די נע־גערין האט דעם רעדנער ניט געקענט מאכען קיין בעסערען קאמפלימענט, ווי זאגענדיג, אז כאטש זיין פנים איז ווייס, איז אבער זיין הארץ שוואַרץ.

דעם 14טען נאוועמבער־ איז געשטארבען א מאן, אויף וועלכען די נעגערין וואלט געזאגט: זיין פנים איז ניט געווען שוואַרץ גענוג, אבער טיעף שוואַרץ איז געווען זיין הארץ און זיין נשמה. וואס אין וויסען לשון וואלט דאס געהייסען: א האלב־שוואַרצער מענש מיט א גאנץ וויסער נשמה און א קלארער הארץ.

דאס איז געווען בוקער טי. וואשינגטאן, דער בעוואוסטער פארשטעהער און „ערלייזער“ פון די נעגערס אין אמעריקא.

זיין נאמען איז געווען וואשינגטאן און פאר דעם וואשינגטאן פון די שוואַרצע מענשען מיט דעם שוואַרצען מזל האט מען איהם געהאלטען: אזוי ווי דזשאַרדזש וואשינגטאן האט געשטעלט אמעריקא אויף איהרע אייגענע פיס, אזוי האט דאס זעלבע געוזכט צו טהאן בוקער טי. וואַ־שינגטאן מיט זיין שוואַרצער ראסע.

דער פערגליך איז אבער זעהר אויבערפלעכ־ליך. דזשאַרדזש וואשינגטאן האט געפיהרט זיין פאלק אין קאמפף פאר די פולע אייגענע בע־פרייאונג פון אלע אונטערדריקונגען. בוקער טי. וואשינגטאן האט געפיהרט זיין ראסע אויף א וועג פון שלום מאכען מיט א גרויסען טהיל פון זייערע אונטערדריקונגען, כדי אויף אזא אופן צו בעפריען זיך פון א טהיל פון זיי.

און דאס וואס ער איז געווען אזוי אנגע־זעהן צווישען די וויסע מענשען, איז געווען מעהר צוליעב דעם וואס ער האט געפערדיגט צו זיינע שוואַרצע ברידער, זיי זאלען „וויסען זייער פלאץ“ אלס נעגערס און ניט פאַדערען קיין גלייכהייט מיט די וויסע, אויידער צוליעב דעם, וואס ער האט זיינע שוואַרצע ברידער געזוכט צו מאכען פאר מענשען.

בוקער ט. וואַשינגטאַן

דאס לעבען און די טהעאריען פון דיעזען קעמפפער פון אן אונטערדריקטער ראסע זיינען זעהר אינטערעסאנט, בעזאַנדערס פאר אונז אידען, וועלכע וויסען מיטצופיהלען מיט דיעזע קרבנות פון ראסען־פאראורטהייל און ראסען־אונגערעכטיגקייט.

2.

אין זיין אויטא־ביאגראפישען בוך „אפ פ־אם סלייוועי“ (ארויף פון שקלאפערי) ער־קלעהרט בוקער טי. וואשינגטאן, אז ער וויסט ניט ווער זיין פאטער איז געווען און ניט וועל־

בען טאָג ער איז געבאָרען געוואָרען. זיבער איז, אז זיין פאָטער איז געווען א ווייסע — איינער פון די מיוחסים, וועלכע טרייסלען זיך אין שוידער פאר דעם געדאנק צו קומען נאָכ־העכט צו א „ניגער“... זייער שטארקסטער אר־גומענט געגען מענשלעכע גלייכהייט פאר די שוואַרצע איז דער אויסגעשריי: „וואָלט איהר געוואָלט חתונה האָבען מיט א נעגערין?“ חתונה האָבען מיט א נעגערין איז שוידערליך. אָבער אזוי — איז די סאוטה געווען פול מיט האלב־ווייסע קינדער, וואָס זיינען געבוירען געוואָרען פון שוואַרצע שקלאפינען. דיעזע קינדער זיי־נען געווען שקלאפען פון געבורט, און ניט זעל־טען ביי זייערע אייגענע טאטעס, וועלכע האָ־בען זיי אפט פערקויפט ווי זייער הינטעלע, וואָס איז ביי זיי אין שטאל געבוירען געוואָרען.

אזעלכער איז געווען בוקער. ער איז גע־בוירען געוואָרען אין היילס פאָרד, ווירדזשיניא, אין יאָהר 1858.

ער דערצעהלט, אז אלס בייבי פלעגט ער מוזען נאכטאָגען זיין אייגענטומער'ס קינ־דער (ווער ווייסט אויב ניט זיינע שוועסטער און ברידער) זייערע ביכער אין סקוהל טרייגן. וען ער איז עלטער געוואָרען, האָט ער געפרעגט ביי זיין מוטער: וואָס איז דאָס אזוינס א סקוהל? האָט זי איהם געענטפערט: דאָרט לערענט מען לעזען און שרייבען. האָט איהם דאָס אזוי בעגייסטערט פאר דער סקוהל, אז ער האָט זיך פאָרגעשטעלט אז דאָס איז דער גן־עדן. ער פלעגט זיך פער'גנב'ענען הינטער די פענסטער אין סקוהל און טרייגקוקען. און ער האָט זיך ניט געקענט פארשטעלען קיין גרע־סערען גליק, ווי צו קענען אמאל אריינקוקען אין אזא גן עדן און אליין לערנען זיך. אָבער ווי קומט דאָס צו א געבוירענעם שקלאף?

ווען ער איז אלט געווען 4 יאָהר, האָט זיין־קאָלן „בעפרייט די שקלאפען“. דאָס איז אָבער דערווייל נאָר געווען אויפ'ן פאפיער, ווייל די יניוויטעד סטייטס האָבען נאָך דרוי יאָהר נאָכ־דעם ניט געקענט אויספיהרען זייער געזעץ אין די סאוטה. ערשט דעם 9טען אפריל, 1865, האָבען זיך די סאוטהערן סטייטס אונטערגעגע־בען און דאן זיינען די 4 מיליאָן שקלאפען גע־וואָרען „פריי“.

בוקער איז דאן אלט אלט געווען 7 יאָהר. זיין בעפרייטע מוטער איז מיט איהם אוועק קיין מאָלדן, וועסט ווירדזשיניא, וואו דער איניגע־לע האָט געארבייט אין די מינעס. דאָרטען האָט ער פערווירקליכט זיין היסעסטען וואונש אריינצוקומען אין סקוהל. אין ווינטער פלעגט ער גאָהרן אין א נעגער־שולע.

נאָכדעם איז ער אוועק אין ניו ענגלאנד און האָט דאָרטען געדינט אייניגע יאָהר. זיין וואונש צו קומען אין א העכערער סקוהל האָט זיך אין איהם מיט יעדען יאָהר אלץ מעהר צו־גענאקרט.

אין העמפטאָן, ווירדזשיניא, האָט דזשענע־ראל ארמסטראָנג געעפענט א העכערע סקוהל פאר נעגער־קינדער. בוקער האָט געהערט, אז דאָרטען פערשאפט מען די סטודענטען א דזשאב מיט וואָס זיך צו פערדינען אויפ'ן לעבען. איז ער אוועק אהין.

ער איז געקומען קיין נאָרפאָלק, ווירדזשי־ניא, מיט 50 סענט אין פאקעט. 13 יאָהר איז ער דעמאָלט אלט געווען. די גאסען פון נאָרפאָלק זיינען געווען געפלאסטערט מיט ברע־טער. פלעגט ער ארונטערקריכען אונטער די ברעטער און דאָרטען איבערשלאָפען די נעכט. איבער איהם זיינען געגאנגען מענשען און נע־פאָהרען וועגען.

ענדליך האָט ער זיך דערשלאָגען קיין העמפ־טאָן און איז אריין אין סקוהל. מען האָט איהם געגעבען א דזשאב צו קאָכען פאר נעגער־סקוהל? האָט זי איהם געענטפערט: דאָרט לערענט מען לעזען און שרייבען. האָט איהם דאָס אזוי בעגייסטערט פאר דער סקוהל, אז ער האָט זיך פארגעשטעלט אז דאָס איז דער גן־עדן. ער פלעגט זיך פער'גנב'ענען הינטער די פענסטער אין סקוהל און אריינקוקען. און ער האָט זיך ניט געקענט פארשטעלען קיין גרע־סערען גליק, ווי צו קענען אמאל אריינקוקען אין אזא גן עדן און אליין לערנען זיך. אָבער ווי קומט דאָס צו א געבוירענעם שקלאף?

ווען ער איז אלט געווען 4 יאָהר, האָט זיין־קאָלן „בעפרייט די שקלאפען“. דאָס איז אָבער דערווייל נאָר געווען אויפ'ן פאפיער, ווייל די יניוויטעד סטייטס האָבען נאָך דרוי יאָהר נאָכ־דעם ניט געקענט אויספיהרען זייער געזעץ אין די סאוטה. ערשט דעם 9טען אפריל, 1865, האָבען זיך די סאוטהערן סטייטס אונטערגעגע־בען און דאן זיינען די 4 מיליאָן שקלאפען גע־וואָרען „פריי“.

בוקער איז דאן אלזא אלט געווען 7 יאָהר. זיין בעפרייטע מוטער איז מיט איהם אוועק קיין מאָלדן, וועסט ווירדזשיניא, וואו דער איניג־לע האָט געארבייט אין די מינעס. דאָרטען האָט ער פערווירקליכט זיין היסעסטען וואונש אריינצוקומען אין סקוהל. אין ווינטער פלעגט ער גאהן אין א נעגער־שולע.

נאָכדעם איז ער אוועק אין ניו ענגלאנד און האָט דאָרטען געדינט אייניגע יאָהר. זיין וואונש צו קומען אין א העכערער סקוהל האָט

לאנד, וואס האבען בעטראפען אין דעם ווערטה פון א 300,000 דאלאר. די סטודענטען האבען געלערענט — א חוץ א ביסעל בילדונג — ארבייט ביי 25 פערשיעדענע מלאכות און דאס האט געקאסט אכציג טויזענד דאלאר א יאהר. דאס זיינען ציפערען פון יאהר 1902. פון דעמאלט אן ביז היינט איז די אונטערנעהמונג נאטירליך נאך פיעל גרעסער אויסגעוואקסען. (די מייסטע ציפערן האבען מיר ניט צור האנד.)

די אלע געביידעם האבען די סטודענטען אליין אויפגעבויט, מיט זייערע אייגענע הענד. אפילו די ציגעל האבען זיי אליין געמאכט און די ברעטער און קלעצער אליין אויסגעזוכט פון בוימער. די פעלדער וואס געהערען צו דער סקוהל ווערען פון די סטודענטען אליין בעארבייט. זיי לעבען פון די אייגענע אייגקינפטע פון דיזעלבע ארבייט און צוויי־פינפטעל פון דיי איינקינפטע ווערט אויסגעגעבען אויף צו פערגרעסערען די אינסטיטושאן.

דאס אלץ האט אויפגעטהאן דיזעזער בעפרייטער שקלאף. ער האט געהאט אין דעם אן אידעאל, ווי צו בעפרייען זיין ראסע פון איהר ניעדעריגקייט און פערפאלגונג, פון וועלכע די שקלאפען־בעפרייאונג האט זיי ניט בעפרייט.

וואס איז געווען זיין אידעאל? דאס וועלען מיר יעצט בעטראכטען.

3.

אין יאהר 1895 איז געווען אן אויסשטעלונג פון די „קאטטאן סטייטס" אין אטלאנטא, דזשארדזשיא. ביי דיזעזער געלעגענהייט האט בוקער טי. וואשינגטאן געהאלטען זיין בעריהמטע פראגראם־רעדע וועגען זיין אידעאל ווי צו לעזען די נעגער־פראגע. דיזעזע רעדע האט איהם דאך געמאכט אזוי בעריהמט איבער'ן גאנצען לאנד אלס דער גרינדער פון דער נייער נעגער־בעוועגונג.

וואס איז די נעגער־פראגע?

צעהן מיליאן שווארצע מענשען לעבען אין אמעריקא צווישען די ווייסע. זיי זיינען בעפרייטע שקלאפען. זיי האבען געזעצליך כלומרשט אלע רעכטע פון אנדערע מענשען, אבער די ווייסע ווילען ניט אנערקענען, אז זיי זיינען גלייכע מענשען מיט זיי און בעהאנדלען זיי מיט אלערליי ניעדערטרעכטיגקייטען און ערניעדריגען זיי אויפ'ן שרעקליכסטען אופן. זיי לאזען די שווארצע מענשען ניט קומען מיט זיי אין קיין שום נאהענטער בעריהרונג. זיי האלטען זיי פאר אויסווארפען. זיי מאכען אויף זיי אלערליי בלבולים. זיי לאזען זיי ניט זיצען אין איין קאר מיט ווייסע. זיי פערווהרען זיי צו קומען אין האטעלס, אין רעסטאראנטס, אין טהעאטערס, וואו ווייסע פערקעהרען. זיי לאזען זיי ניט צו קיין אנשטענדיגער בעשעפטיגונג. זיי לינטשען זיי פאר דעם מינדעסטען חשד. און זיי דערלאזען זיי ניט בענוצען זייערע בירגערליכע רעכטע, צו וואוטען, צו ווערען עלעקטעט, צו בעקלוידען אן אמט.

דאס ברענגט נאטירליך א ביטערע שנאה צווישען די צוויי ראסען. קענען דען מענשען לעבען צוזאמען אין אזעלכע פערהעלטניסע? וואס קען זיין דער תכלית דערפון? — דאס איז די נעגער־פראגע.

אינטעליגענטע נעגערס, אזוי גוט ווי מענשען־פריינדליכע ווייסע, פאדערען נאטירליך פאלשטענדיג גלייכע מענשליכע בעהאנדלונג.

פאר דיזעזער פאדערונג האט בוקער טי. וואשינגטאן שטארק מורא געהאט, ווייל זי צוריצט נאך מעהר די שנאה פון די ווייסע נעגער־האסערס. דארום האט ער געהאט א פלאן, אז די נעגערס זאלען אליין צוגעבען, דאס זיי ווינשען ניט גלייכגעשטעלט צו ווערען מיט די ווייסע „אין געזעלשאפטליכע אנגעלעגענהייטען". אבער די נעגער זאלען זיך זעהן אויס־צובילדען אלס גוטע האנדווערקער און ביזנעס־לייט און זאלען זיך נעהמען מאכען געלד. וען זיי ווערען נאר קריגען אן עקאנאמישע מאכט, ווערען זיי שוין ממילא קריגען אכטונג אלס מענשען.

אויף דעם האט ער אבגענעבען זיין לעבען. אויף דעם האט ער געארבייט: צו פערהעלפען די נעגערס צו עקאנאמישער מאכט, צו זיין גוטע בעלי מלאכות און ביזנעס־לייט, און דערווייל זאלען זיי זיך ניט רוקען צווישען די ווייסע און ניט פאדערען קיין אנערקענונג.

ער האט דאס אין יענער רעדע אויסגעדריקט מיט דיזעזע ווערטער:

„אין אלע ריין־געזעלשאפטליכע אנגעלעגענהייטען קענען מיר (די שווארצע אין די ווייסע) זיין אזוי אבגעזונדערט ווי די פינף פינגער פון איין האנד, און דאך זיין איינס, אזוי ווי די האנד, אין אלע זאכען וואס זיינען נויטיג פאר דעם געמיינשאפטליכען פראגרעס".

ער ראטה די נעגערס, אז זיי זאלען ניט מעהר פאדערען קיין פאליטישע מאכט, קיין געזעלשאפטליכע רעכטע און קיין פרייע העכע בילדונג. נאר זיי זאלען זיך אליין העלפען צו ווערען גוטע בעלי מלאכות און געשעפטס־לייט. דאן ווען זייער מענשליכע אכטונג שוין ממילא קומען.

זיינע נעגנער צווישען די געלעהרטע נעגערס רופען דיזעזן פלאן „דער קאמפראמיס פון אט־לאנטא". זיי זאגען, אז דערמיט שוואכט ער אב דעם מענשליכען שטאלץ פון די נעגערס און מאכט זיי אונטערטהעניג. און דאס שטארקט נאך מעהר די פעראכטונג צו זיי. זיי צייגען, אז דורך דעם וואס די נעגערס האבען

ניט נעפֿאדערט זייער פֿאליטישע גליכהייט, האט מען זיי דערווייל נאך מעהר בערויבט פון זייערע פֿאליטישע רעכטע, דורך געוועצע נעגען זייער שטימרעכט; און ווען זיי האבען ניט נעפֿאדערט קיין געוועלשאפטליכע גליכהייט, זיי־נען נעמאכט געווארען נאך מעהר געוועצע פאר זייער אבזונדערונג; און ווייל זיי האבען ניט נעפֿאדערט קיין העכערע בילדונג, האבען זיי קיין טיטשערס פאר נידריגע בילדונג אויך ניט.

פון דער ערפאהרונג פון די אידען האט בוקער טי. וואשינגטאן זיך נעקענט ארויסנעהמען, אז וועו א נעקריוודעטע ראסע קלייבט אן עקאנא־מישע מאכט, פערשאפט איהר דאס ניט מעהר אכטונג, נאר מעהר האס ביי די פינסטערע נפשות. צו זייער פינסטערען ראסען־האס קומט נאך צו דאן ביטערע קנאה, ניט פער־גינען.

און פון סאציאליזמוס וואלט ער נעקענט לערנען, אז דורך אויסבילדען עטליכע טויזענד מענשען אין האנדווערק און שאפען פאר זיי דושאבס האט מען נאך ווייט ניט מעגליך נע־מאכט פאר 10 מיליאן מענשען צו קריגען אן עקאנאמישע מאכט אין דער קאפיטאליסטישער אָרדנונג...

אבער דאס נעהמט ניט אוועק דעם פאקט, אז דיעזער עדעלער מאן האט ערנסט נעארבייט א לעבען לאנג פאר דער רעטונג פון זיין אונ־גליקליכער ראסע, לויט ווי ער האט דאס פער־שטאנען, און האט פיעלע טויזענדער פון זיי ארויסגעהויבען פון א חיה'שער ניעדעריגקייט אויף א מדרגה פון גבילדעטע מענשען.

אין יאהר 1900 זיינען 44.5 פּראצענט פון אלע נעגערס געווען „בעזגראמאטנע" (ניט גע־קענט לעזען און שרייבען); צעהן יאהר שפּע־טער, אין 1910, איז זייער צאהל שוין געווען פערקלענערט אויף 33 און א פּינפטל פּראצענט. די סטייטס, וואו די גרויסע מאסען פון די נעגערס וואוינען, טהוען נאך אלץ זעהר וועניג פאר זייער בילדונג, בלויז עטוואס מעהר ווי פריהער. דערפאר אבער האבען זיך ענטוויי־קעלט א סך פּרייוועט סקוהלס פאר די שוואַרצע. דיעזע סקוהלס ווערען אויפגעהאלטען טהיילווייז מיט די געלד פון נעגערס, טהיילווייז ווערען זיי אויך געשטיצט פון מענשען־פרייונדליכע וועיסע אין די נארטה, און א ביסל אויך פון עדעלע וועיסע אין דער סאוטה. אין 1910 זיי־נען שוין געווען 238 אזעלכע מיטעלע און הע־כערע פּריוואט־סקוהלס, מיט 74,000 שוואַרצע קינדער אין זיי, איבער 5,000 העכערע סטודענ־טען און 3398 טיטשערס. דאס אייגענטהום פון דיעזע סקוהלס בעטרעפט צעהנדליגע מי־ליאנען דאלארס.

און איבער 200 צייטונגען און זשורנאלען ווערען שוין היינט ארויסגעגעבען פון נענגערס פאר נעגערס.

אין דיעזער וואונדערליכער ארבייט האט בוקער טי. וואשינגטאן געהאט זעהר א גרויסען חלק. ער האט געווירקט אויף פיעלע וואהל־טהעטיגע וועיסע, זיי זאלען זיך אינטערעסירען אין דער אויסבילדונג פון די שוואַרצע. ער האט געמאכט א טיפען אייגדרוק מיט זיין בעווּאוס־טען שפּרוך: „דו קענסט ניט האלטען א מענשען אין זומפּ, סיידען וועז דו בלייבסט אליין אין זומפּ מיט איהם"...

י. מ. בודיש

די סאציאלע רעפארם פון דער אינדאסט. קאמישאן

וואַלש'ס ירושה שטייער און די אינדוסט־ריעלע אויטאקראטיע

די וויכטיגסטע רעפֿארם, וואס וואַלש'ס רע־פֿארט *) שלאגט פאר, בעשטעהט אין דעם, אז דער קאנגרעס זאל אייניפיהרען א פראגרעסיוון ירושה שטייער. אנהויבענדיג זיך מיט א גאר קלייניעם פּראצענט אויף מיטעלמעסיגע ירושות זאל זיך דער שטייער שנעל פערגרעסערען מיט דעם וואוקס פון דעם פערשטארבענעמ'ס פערמע־גען. דער שטייער דארף זיין אזוי אויסגערע־כענט, אז בירושה (צו אלע ירושים) זאל קיינ־מאל ניט קאנען איבערגעהן מעהר ווי איין מי־ליאן דאלאר, (אהן אונטערשיעד, וויפיעל יורשים עס זאלען ניט בלייבען נאך דעם פערשטארבע־נעם). דורך אזא ירושה שטייער וואלט יעדע איינע פון די אונגעהויערע מיליאנעדיגע פער־מעגענס איבערגעגאנגען נאך דעם טויט פון זייע־רע יעצטיגע אייגענטימער צו דער גענעלשאפט (ד. ה. צו דער רעגיערונג), מיט דער אויסנאהם פון נור איין מיליאן, וועלכער קאן לויט דעם פּראיעקט אבגעזאגט ווערען פאר די יורשים. צוויי ציעלען שטרעבט די קאמישאן מיט דעם שטייער צו דערגרייכען: 1) אבצושוואכען די מאכט פון אונזערע קאפיטאליסטישע דינאס־טיעס; 2) ארויסצוברענגען א מעהר נערעטע צו־טיילונג פון רייכטום און איינקינפטע. אין איהר קורצען פערעפענטליכטען בעריכט בעוויזט די קאמישאן ניט, ווי אזוי דיזע רעזולטאטען קאנען

*) וועגען רעפֿארט זעה מיין ארטיקעל אין אק־טאבער נומער פון „צוקונפט".

דורך איהר רעקאמענדירטען ירושה שטייער הערגרייכט ווערען. מיר שיינט אבער, אז דער שטייער וואלט אין ביידע הינזיכטען מוזען אין א גרעסערע אדער קלענערע מאס ברענגען די געווינשטע רעזולטאטען.

די 1598 פאמיליעס, וואס האבען יעדע איינע א הכנסה פון איבער 100 טויזענד דאלאר א יאהר, האבען צוזאמען ביי 350 מיליאן דאלאר א יאהר איינקינפטע. מיר קאנען זיכער אננעהמען, אז די אנגעגעבענע הכנסות מאבען אויס ניט מעהר ווי 5 פראצענט אויף זייערע קאפיטאלען. לויט דעם חשבון הארפען דיזע פאמיליעס בעזיצען פערמעגענס אויף ניט וועניגער ווי 7.000 מיליאן. וואלט דער ירושה־שטייער פראיעקט געווארען א געזעץ, וואלט צו די יורשים פון דיזע 1598 פאמיליעס געקאמט איבערגעהן בירושה אלענפאלס ניט מעהר ווי 1598 מיליאן. די איבעריגע רונדע 5,400 מיליאן וואלט אלזא אין משך פון איין דור געמוזט איבערגעהן צו דער רעגיערונג. זעצט דערצו צו די סומען, וואס דערזעלבער ירושה שטייער וואלט מוזען אריינטראגען פון אלע איבעריגע גרויסע פערמעגענס אויסער דיעזע 1598, און איהר וועט לייכט איינזעהן, אז אין משך פון איין דור וואלט די רעגיערונג ווערען דער גרעסטער קאפיטאליסט פון לאנד.

צוזאמען מיט די קאפיטאלען וועט זעלבסט־פערשטענדליך מוזען איבערגעהן צו דער רעגיערונג אויך די עקאנאמישע מאכט און די עקאנאמישע קאנטראל. נעהמען מיר אלס ביישפיעל די קאלאראדא'ער „פיול" ענד אייראן קא.", וועלכע האט גערייעט פאר אונז אלס אזא שרעקליכער מוסטער פון דער אונבעגרענצטער מאכט פון אונזער ראקעפעלער דינאסטיע. ראקעפעלער פערמאגט 40 פראצענט פון דעם סטאק פון דער קא. וואלש'ס ירושה שטייער וואלט איבערגעגעבען דיזען סטאק נאך ראקעפעלער'ס טויט צו דער רעגיערונג. דאן קאנען מיר זיך פארשטעלען איינע פון די צוויי מעגליכקייטען. אדער די איבעריגע 60 פראצענט פון דעם סטאק זיינען קאנצענטרירט אין וועניג הענד, וועלכע וואלטן זיך אונטער ראקעפעלערען פרייוויליג, וועלכע וועלען זיך אבער פעראייניגען נעגען דער רעגיערונג. אין אזא פאל וואלט דער ירושה־שטייער דאך סוף כל סוף געמוזט ברענגען דעם בעדייטענדסטען טייל פון איבערגעבליבענעם סטאק אין די הענד פון דער זעלבער רעגיערונג, און זי וואלט אלזא קאנען בעקומען א אבסאלוטע מעהרהייט פון גאנצען סטאק. אויב אבער די איבעריגע 60 פראצענט פון סטאק זיינען צוואוואהרפען אין די הענד פון קלייניע אייגענטימער, מוז דאך קלאר זיין, אז מיט 40 פראצענט פון סטאק וואלט די רעגיערונג געקאנט פאלקמען קאנטראלירען די קאמפאניע. קלייניע סטאק אייגענטימער האבען ניט קיין וואונש, ניט קיין פיזישע מעגליכקייט צו בעאינפלוסען די פערוואלטונג אדער פאליטיק, פון וועלכער עס איז גרויסער אינדוסטריעלער אונטערנעהמונג. אין ערגסטען פאל וואלט די רעגיערונג פשוט געדארפט אויסקויפען אייניגע פון דיזע קלענערע אייגענטימער.

דאס זעלבע איז, פערשטענדליך, ריכטיג וועגען יעדער אייגענצלענער אינדוסטריע, וואו די מאכט פון אונזערע קאפיטאליסטישע דינאסטיעס איז בעזונדערס שטארק אויסגעשפראכען. די וויכטיגסטע אינדוסטריעס, אין וועלכע דאס פאלק איז ספעציעל שטארק פעראינטערעסירט, ווי אייזענבאהנען, שיפען, מיינס, — וואלט די רעגיערונג אויסנוצענדיג איהרע גוואלדיג גרויסע פאנדס, וואס דער פראיעקטירטער ירושה שטייער מוז איהר ברענגען, געקאנט דירעקט נאציאנאליזירען.

און ענדליך, די קאנצענטראציע פון קאפיטאלען איז אן עקאנאמישער פראצעס, וואס קען ניט אבהענגען דערפון וואר עס איז דער אייגענטימער פון דיזע קאפיטאלען. אויב אין די הענד פון דער רעגיערונג זאלען זיך אינמאל קאנצענטרירען אזעלכע גוואלדיגע קאפיטאלען, וואלט דער פראצעס מוזען אנגעהן ווייטער, ברענגענדיג אין איהרע הענד אלץ א גרעסערען און גרעסערען טייל פון די רייכטימער פון לאנד, פונקט ווי דער זעלבער פראצעס ברענגט יעצט דיזעלבע רייכטימער אין די הענד פון אונזערע קאפיטאליסטישע דינאסטיעס. עס קאן אלזא קיין צוויייפעל ניט זיין, אז וואלש'ס פראיעקטירטע ירושה שטייער, וואלט געקאנט זעהר און זעהר בעמערקבאר אבשוואכען די עקאנאמישע און מיט דעם אויך די פאליטישע מאכט פון אונזערע מיליאנערען־דינאסטיעס.

די ווירקונג פון דעם ירושה שטייער אויף דעם וואוילשטאנד פון די ארבייטער מאסען.

די ווירקונג, וואס דער ירושה שטייער וואלט קאנען האבען אויף דער צוטיילונג פון רייכטום און אייגינקינפטע וואלט אויך מוזען זיין א זעהר גינסטיגער. די גענוואלדיגע פאנדען, וואס דער ירושה שטייער וועט ברענגען אין די הענד פון דער רעגיערונג, וואלטען איהר אריינטראגען יעהרליך פון 300 ביז 400 מיליאן דאלאר א יאהר אין אייגינקינפטע. דיזע סומען וואלטען געבען א מעגליכקייט צו ענטוויקלען אלע צוויייגען פון דער זאגענאנטער סאציאלער גזעצגעבונג. וואלש'ס פראיעקט רעקאמענדירט, אז דיזע ספעציעלע אייגינקינפטע פון דער רעגיערונג זאלען אויסגענעבען וועלען אויף צו שאפען א בריטערע סיסטעם פון פאלקס ערציהונג און פאלקס בילדונג; אויף ארבייטער פערזיכערונג אין אלע איהרע פארמען: אויף מיטלען געגען קראנקהייט, ארבייטסלאזיגקייט און עלטער - שוואכקייט;

אויף צו בויען געזונדע און וואלוועקע הייזער פאר די ארבייטער א. ז. וו.

נון איז קלאר, אז אין דער יעצטיגער געזעלשאפט ווערען די איינקינפטע פון יעדען ארבייטער צוזאמענגעשטעלט פון צוויי טיילען: 1) פון זיינע וויידזשעס, 2) פון די פערשיעדענע פארמען פון לעבענס בעקוועמלעכקייטען, וועלכע ער בעקומט פון דער ארגאניזירטער געזעלשאפט. דאס זיינען אייגענטלעך דיזע לבוש, וועלכע ער בעקומט אויף א ניט דירעקטען אופן. דער אמעריקאנער ארבייטער איז אונטער גלייכע בעדינגונגען בעסער אפ, ווי דער רוסישער, ווייל די אמעריקאנער געזעלשאפט בעזאָרגט איהם מיט א בעסערער סיסטעם — פאר דער ערציהונג און בילדונג פון זיינע קינדער, ווי די רוסישע. וואס מעהר עס וואקסט די פאָלקסיטישע מאכט פון די ארבייטער אלין גרעסער וועט דיזער טייל פון אינדירעקטע וויידזשעס, וואס דער ארבייטער בעקומט. דער אומגליק איז נאר, וואס ביז יעצט וועלן צום גרעסטען טייל די פאנדען פאר אזעלכע געזעלשאפטליכע איינריכטונגען געזאמעלט דורך טעקסעס טאקע פון די ארבייטער אליין. דער ירושה שטייער, וואלט אבער געגעבען א מעגליכקייט דורכצופיהרען דיזע גאנצע סיסטעם פון בריייטער סאציאלער געזעצגעבונג אויף דעם חשבון פון די גראנדיזע איינקינפטע, וואס געהען יעצט צו די קאפיטאליסטישע מאגנאטען, און וועלכע דער ירושה שטייער וואלט איבערגעגעבען דער רעגיערונג.

עם קען קיין צווייפעל ניט זיין, אז דיזע אלע רעפארמען וואלטען געמוזט שטארק אויפהויבען דעם וואויליאנד פון די גרויסע ארבייטער מאסען. דאס האט בעווזען די פראקטיק פון אנדערע לענדער, וואו געווייסע אינצעלנע אזעלכע רעפארמען זיינען שוין דורכגעפיהרט געווארען. די גינסטיגע ווירקונג דא וואלט אבער מוזען זיין אין אונזער פאל פיעל מאל גרעסער, ווייל די רעפארמען וואלטען דא דורכגעפיהרט געווארען ניט אויף די מיטלען פון דעם ארבייטער פאלק אליין, נאר הויפטזעכליך אויף די ספעציעלע מיטלען, וואס די אינקינפטע פון די ירושה שטייער פאנדען וועלען שאפען.

איז אבער אזא מין ירושה שטייער דורכפיהרבאר? פיעלע סאציאליסטען זיינען געגען דער קאמישאנס רעקאמענדיישאן ניט פרינציפיעל, נאר ווייל זיי גלויבען ניט אין דער מעגליכקייט אזא מין געזעץ אין אונזער קאנגרעס דורכצופיהרען; פיעלע מיינען, אז דורכצופיהרען אזא ירושה־שטייער וואלט זיין כמעט פונקט אזוי שווער, ווי דורכצופיהרען די סאציאלע רעוואלוציע. דאס וואלט, פערשטענדליך, אבנעהמען יעדען וועדטה פון פראיעקטירטען ירושה שטייער אלס א פראקטישע רעפארמע. איז דאס אבער באמת אזוי? איז טאקע אונמעגליך דורכצופיהרען דעם ירושה שטייער אהן א סאציאלער רעוואלוציע?

ירושה און פריוואט אייגענטהום

די סאציאליסטען, וואס בעהויפטען, אז די דורכפיהרונג פון דעם פראיעקטירטען ירושה־שטייער מיינט א סאציאלע רעוואלוציע, שעצט איבער דעם וועדטה פון דיעזער רעפארם.

ירושה איז כלל ניט קיין פריוואט־אייגענטהום רעכט. אפילו די קאפיטאליסטישע ווירטשאפט בעטראכט ירושה נאר אלס גזלשאפטליכע פרידוילעגיע. אז ירושה איז מעהר ניט ווי א פריוויליגיע, וועדט אנערקענט נאך אין דעם ספר הספרים פון עננלישען רעכט.

„נאטירליך, — שרייבט בלעקסטאן אין זיינע קאמענטארייס, — דעם מאמענט, וואס א מענש הערט אויף צו עקזיסטירען, הערט ער אויך אויף צו פארמאגען וועלכען עס איז אייגענטהום. אויב א מענש וואלט האבען א רעכט צו שאפען איבער זיין פארמעגען כאטש אויף איין מאמענט נאך זיין טויט, וואלט ער אויך מעגען שאפען איבער איהם ביז מיט א מילליאן דורות נאך זיין טויט. אזא רעכט וואלט געוון העכסט אבסורדיש און ניט בעקוועם... ירושה־רעכט זיינען נאר שפפונגען פון די ביירגערליכע און געמיינדע־געזעצען און וועלען אין אלע הינזיכטען רעגולירט פון דיעזע געזעצען".

זאגאר דער ארכי־קאנסערוואטיווער סופרים קאורט פון די פעראיניגטע שטאטען האט אימער בעטראכט דאס ירושה־רעכט אלס פריוויליגיע, וואס ערלויבט איבערצוטראגען דאס פריוואט אייגענטהום־רעכט פון דור צו דור. ירושה־שטייערען זיינען דעריבער קיינמאל ניט אנערקענט געווארען אלס „קאנפיסקירונג פון אייגענטהום". אין די פעראיניגטע שטאטען איז שוין עטליכע מאל צייטווייליג אויפגעהרט. געווארען א פעדעראלער ירושה־שטייער און איז אימער אנערקענט געווארען פון די קאורטס אלס קאנסטיטוציאנאל. (אזעלכע שטייערען האבען עקזיסטירט פון 1797 ביז 1802; פון 1862 ביז 1871, און פון 1898 ביז 1902). דאס לעצטע מאל איז דער שטייער געווען א בעדיי־טענדער. אנהויבענדיג זיך מיט דרייפערטעל פון איין פראצענט האט ער דערגרייכט גאנצע 15 פראצענט פאר נאר גרויסע ירושות. יעצט איז קיין פעדעראלער ירושה־שטייער ניטא. א קליינער ירושה־שטייער (ארום 3 פראצענט אין דורכשניט) וועדט אבער געזאמעלט כמעט אין אלע אויפגעלאגע שטאטען. דאסגלייכען עקזיסטירט אזא ירושה־שטייער כמעט אין אלע אויפגעלאגע שטאטען. דאסגלייכען עקזיסטירט אזא ירושה־שטייער כמעט אין אלע אייראפעאישע לענדער. אין ענגלאנד בעטרעפט ער יעצט 20 פראצענט פאר די נאר גרויסע ירושות. אין אויניגע שטאטען פון דער שווייץ אין אין אויסטראליען דערגרייכט ער גאנצע 25 פראצענט אויף די גרעסטע ירושות.

דער אונטערשיעד פון וואָלש'עס ירושה־שטייער ביז די עקזיסטירענדע איז נאָר אין דער גרויס פון שטייער. עס מוז אָבער קלאָר זיין, אז אויב 15 אָדער 25 פּראָצענט ירושה־שטייער זיינען ניט קיין פערלעצונג פון דעם הייליגען פּריוואט אייגענטהום־רעכט, קענען קיין 100 פּראָצענט אויך ניט זיין געגען דיעזען רעכט. מיט עטליכע יאָהר צוריק האָט טאקע די אילי־נאיזער באר אסאסיאיישאן (אדוואָקאטען קאָר־פּאָראציע) אריינגעטראָגען אין דער דאָרטיגער לעדזשיסלייטשור א געזעץ־פּראָיעקט, וואָס איז געגאנגען נאָך וויייטער ווי וואָלש'ס. דער פּרא־יעקט האָט געזאָלט איינפיהרען א ירושה־שטייער מיט אזא רעכענונג, אז בירושה זאָל קיינמאָל ניט קומען אויבערגעהן מעהר ווי 500 טויזענד דאָלאר.

אָבער דאָס נאָר איז ירושה וויייט ניט אזא „הייליגער" בעגריף ווי פּריוואט־אייגענטהום; דער ירושה־שטייער וואָלט בכלל גאנץ וועניג אָנגעריהרט דעם אייגענטהומס־בעגריף פון די מאסען. ער ערלויבט אלענפאלס איבערצוקו־מען ביז א מיליאָן דאָלאר. קענען עפעס א סך פון אונזערע קליין־בירגער האָבען, אז אהן א ירושה־שטייער וועלען זיי איבערלאָזען פאר זייערע פאמיליעס גרעסערע ירושות?

די עקאָנאָמישע צוועקמעסיגקייט פון ירושה־שטייער

פון דעם זעלבען שטאנדפונקט איז נאָר ניטא וואָס מורא צו האָבען, אז דער גרויסער ירושה־שטייער וועט אָבשוואבען ביי די בירגער דעם ווילען צו ארבייטען ענערגיש אויף צו מא־כען א פערמעגען. וועו די קאפיטאליסטישע פּרעסע טענה'ט, אז „יעדער איינער וואָס איז ניט פעררייסט פון קלאסען־פּאראוטהיילע" מוז זיין געגען פּראָיעקט, „וויל מיר מאכען מיליא־נען מעהר פאר אונזערע יורשים, ווי פאר זיך אליין" — איז דאָס פשוט קאָמיש. אויך בעט אייך, ווער זיינען עס די „מיר", וואָס מאכען מיליאָנען. לויט די עקזיסטירענדע סטאטיס־טיקס, זיינען דאָס קאָרפּ 2 טויזענד פאמיליעס. פאר 99 פּראָצענט פון פאָלק אלענפאלס איז דער ערשטער מיליאָן געווים אן אונערייכבא־רער אידעאל.

וואָס איז שויך די פאר טויזענד מיליארדע־רען — האָבען זיייערע פערזענליכע אנשטרע־נונגען בכלל קיין בעדייטונג ניט אין דעם שא־פען פון זיייערע אונגעהויערע פערמעגענס. זיייערע מיליאָנען מאכען זיך אליין אין דעם ריין מעכאנישען פּראָצעס פון קיפּ טא יסטישער עקספלואטאציע.

די מורא, אז דער פּראָיעקטירטער ירושה־שטייער וואָלט קענען אָבשוואבען די ענערגיע און די אנשטרענגונגען צו מאכען א פערמעגען האָבען, אלזא, קיין שום גרונד ניט. פערקהרט, ער וואָלט אם וועניגסטענס ביי א געוויסען טהיל פון דער געזעלשאפט, ביי די טראָנספּאָ־גער פון אונזערע איצטיגע קאפיטאליסטישע דינאסטיעס, געמוזט פערשטארקען דיעזען פער־זענליכען אייגענצוצען מאָטיוו צו פיהרען א נוצליכען און ארבייטסזאמען לעבען. אונזער איצטיגע קאפיטאליסטישע אריסטאָקראטיע דע־גענערירט פונקט אזוי שנעל, ווי די אמאָליגע וואויגענבאָרענע אדעל־ אריסטאָקראטיע. די משא פון זייערע אונגעהויערע פערמעגענס דער־שטיקט אין די רייכע יורשים יעדע נאטירליכע מענשליכע שטרעבונג צו נוצליכער און ענער־גישער ארבייט. די מיליארדערען אליין האָ־בען דאָס שוין אנגעהויבען בעמערקען. „צו וואָס — פרעגט קארנעגיע אין זיין „נאספעל אָוו וועלטה" — זאָלען מענשען איבערלאָזען גרויסע ירושות פאר זייערע קינדער? אויב דאָס וועלט געטהאָן אוים ליעבע, איז דאָס דען ניט קיין שלעכט פערשטאנענע ליעבע?... קלוגע מע־שען וועלען לייכט קומען צו דער איבערצייגונג, אז פאר די בעסטע אינטערעסען פון זייערע פאמיליעס און פון שטאאט מאכען זיי א ניט־געהעריגען געברויך פון זייערע פערמעגענס וועו זיי לאָזען פאר די יורשים צו גרויסע ירושות".

פאר די געוויסענהאפטע מאמינים אין „פּריוואט אייגענטהום" און „פּערזענליכען ער־פאָלג" אלס גרונד־יסודות פאר דעם וואויל־שטאנד פון דער געזעלשאפט דארף וואָלש'עס פּראָיעקט עפענען נייע האָריזאָנטען. דער ירושה־שטייער וועט ערשט בעפרייען אָט די שטארקע פרוזשינע פון אונזער עקאָנאָמישען לעבען פון די קינסטליכע שטערונגען. פון די טראָנספאָלגער פון אונזערע געלד־קענינג וועט ער אראָפּגעהמען די דריקענדע לאסט פון רייכ־טהימער, וועלבע מאכט זיי פאר וויילענלאָזע בע־שעפענישען. דאָס גאנצע שקלאפען־פאָלק וועט ער אם וועניגסטענס טיילוויייז בעפרייען פון דעם נאָך מעהר דריקענדען יאָך פון די אינדוסטריע־לע אריסטאָקראטען. ער וועט, אלזא, שאפען א פיעל פרייערעם פעלד פאר דער ענטוויקלונג פון פערזענליכע פעהיגקייטען, איניציאטיוו און ענערגיע.

דער פּראָיעקטירטער ירושה־שטייער פאָ־דערט ניט קיין סאָציאָלע רעוואָלוציע און וועט פערשטענדליך ניט ברענגען קיין סאָציאָלע גאולה. דאָך פערדיענט ער די ענערגישע שטי־צע פון די סאָציאליסטען, אלס א וויכטיגע סא־ציאָלע רעפאָרמע, וואָס וועט פערשטארקען און בעפעסטיגען די מאכט פון אונזער פאָליטישער דעמאָקראטיע און וואָס וועט גאנץ בעדייטענד אויסבעסערען די לאגע פון די ברייטע ארבייי־טער־מאסען.

שלום אש:

משה

ביבליש ע
ערצעהלונג

ין גרויסע לאגערן זיינען אויס־
געלעגט געווען די שבטים פון
ישראל. ווי ווייט דאס אויג
האט דערגרייכט, האבען זיך
איבער דער וויטער, ברייט־
טער, רויהער, פערשטויב־
טער ערד פון מדבר געצווי־
גען די שווארץ־ווייסע געצעלטען פון גראב־
געוועבטע געווענדען, און עס האט זיך געהערט
א אונהיימליך הירזשען פון קעמלען, געשרייען
פון אייזלען. אבער דאס אויג האט נישט ווייט
געקענט דערגרייכען. די לאנגע רייהען קע־
מלען, וואס זיינען מיט זייערע פאמיליעס גע־
וען אויסגעזעצט ארום די געצעלטען, האבען
געקאפעט מיט זייערע קאפעטעס, וועלכע זיי
האבען געהאלטען אונטער די בייכער, די רויהע
שטויביגע ערד, און פון דעם האט זיך אויפגע־
הויבען אזא שטויב, אז עס האט פערשטעלט די
שיין פון די זון. מען האט נור געזעהען א שטויב
ווי א פאלענדען וואלקען און אין וואלקען האָ־
בען זיך געדרעהט ווי רויך פון א קעסעל, מענ־
שען, קעמלען און געצעלטען. אין מיטען פון
די לאגערן איז געווען א ברייטער, גרויסער
פלאטץ. דארט האט מען נישט געהערט דאס
הירזשען פון די קעמלען, וואהרום דאָרט האבען
זיך געפונען די ברייטערע און גרעסערע גע־
צעלטען, אויפגעשלאגען מיט א סדר, איינם
נאכ'ן אנדערען. דארט האט זיך ניט בעוויעזען
קיין בהמה, קיין אייזל און קיין קעמעל, די
לופט איז געווען רייגער, פרישער און מען האט
געקענט זעהן דעם בלויען קלאָהרען הימעל פון
מדבר. דארט האבען זיך געפונען דער אוהל
מועד, די געצעלטען פון משה מיט אהרון און די
ראשי העדה.

עס איז געווען אין א מיטאג־שעה, וועו די
היטץ צואוואריימט דעם זאמד פון מדבר און
מאכט איהם בריהענדיג, און די אייזלען שפּרינ־
גען אונטער פאר וויטאג, וויל דער זאמד
בריהט אב זייערע קאפיטעס.

פאר'ן אוהל מועד איז שטיל געווען. קיין
בעוועגונג און קיין שטימע. די פאָר לויים, וואס
האבען בעגליט דעם אוהל מועד, זיינען אין
זייערע וויסע קיטלען געזעסען פאר'ן געצעלט,
אין וועלכען דער האָלצערנער וואגען איז גע־
שטאנען, און האבען געדרעמעלט. פאר משה'ס
געצעלט, וואו עס פלעגט אין די פריה־מארגענס
און אין די פארנאכטען זיך רוישען פון די מע־
געס מענשען, איז יעצט אויך קיינער ניט גע־
וען, און די צוויי בני־נביאים, וואס פלעגען
אויסהערען די אידען בעפאר זיי לאָזען זיי אריין
צו משה'ן, זיינען אויך פאר מיעדקייט און היטץ
איינגעדרימעלט. נור פאר אהרן הכהנ'ס גע־
צעלט, וועלכער איז געווען אין שכנות מיט
משה'ס, זיינען א פאָר יונגע כהנים געזעסען און
האבען געשארט מיט דעם זאמד אין א פאָר זיל־
בערנע און גאלדענע בלאכען. אן אנדערער,
וויעדער, א הויכער און א יונגער, מיט א יונג,
שווארץ־בעוואקסטען בערדעל, און א פאָר ברע־
נענדיגע שווארצע אויגען וואס האבען ווי א
בעהאלטען ליכט ארויסגעקוקט פון זיין וויסען
קיטעל, וואס ער האט געהאט איבער'ן קאפּ,
האט פון א אייזלען, אויסגעטאקטען גאלדענעם
קרוג געגאסען אויל אין א כלי אריין און פער־
ריכט דאס וואלענע קנויטעל אין די כלי. עס
איז געווען פנחס בן אליעזר, אהרון'ס יונגסטער
אייניקעל, וואס האט די איידעלע עבודה געטהאן
פאר'ן אוהל מועד. נור פלוצים איז א קעמעל
אנגעקומען צולויפען מיט ברייט־געשפרייזטע
טריט. דאס קעמעל וואס איז געלאפען שפרינ־
גענדיג איבער דעם הייסען זאמד, צוליעב די
וועהטאגדיגע שמיץ, וואס דער רייטער האט עס
דערלאנגט מיט א באמבאס פון אן אויסגעטרי־
קענטען צוקער־שטאנג, האט ארויסגערופען
גרויס פערוואונדערונג פון די האלב־פערשלאָ־
פענע לויים און כהנים, וואס זיינען געזעסען פאר
די בכבוד'ע, רייך־בעפוצטע געצעלטען. און
מורא האבענדיג, אז דער רייטער זאל זיך נישט
פערגעסען און מיט זיין בהמה אריינרייטען אין
דעם תחום אריין פון אוהל (וואס דאס וואלט
געווען א בעליידיגונג פאר דעם הייליגען ארט,
וואו עס געפינט זיך דער אוהל) זיינען זיי אנט־
קעגען געגאנגען דעם רייטער איינהאלטען זיין
קעמעל. נור עס זעהט זיך אוים, אז דער רייטער
האט געווואוסט ווי אבצוהיטען דעם הייליגען
ארט, און בעפאר ער איז אריין אין דעם תחום
פון אוהל, איז ער אראבגעשפרונגען פון זיין
אויסגעמאטערטען קעמעל, און אויפהייבענדיג
זיין לאנגען וואלענעם קיטעל, וואס האט זיך
איהם נאכגעפלאנטערט צווישען די פיס, איז ער
געלאפען איבער דעם זאמד צו די כהנים צו, און
באלד איז מען געווארהר געווארען דאס וויכטיג־
סטע געשעהעניש, אז די מַרגלים, וועלכע כ'האט

געשיקט קיין כנען, אויסצושפּירן דאס לאנד אוּן צו ברענגען פון די פרוכטען פון לאנד, זיי־ נען שוין אונטער די געצעלטען פון דער עדה, אוּן קומען באלד זיך ווייזען פאר משה'ן אוּן אהרן.

ווי די שטראהלען פון דער זון וואלט עס אי־ בעראל אנגעזאגט, אזוי איז עס באלד געווארען פערשפּרייט איבער די גרויסע, ברייטע לאגערען פון מדבר; פון אלע זייטען האבען מיט אמאל אנגעהויבען צוצושטרעמען מאסען אידען פון אלע געצעלטען אוּן פון אלע פיער ריכטונגען, וואו די געצעלטען אוּן די לאגערען זיינען נאר געווען פערשפּרייט. טהייל זיינען געקומען צו־ לויפען אויף זייערע אייזלען אוּן אויף זייערע קעמלען, איבערלאזענדיג זייערע בהמות פון אוי־ סער דעם תחום; אנדערע זיינען צו־פוס גע־ לאפען אויפהויבענדיג זייערע קיטלען. אנדערע אלטע אוּן בלינדע האבען זיך געלאזט פיהרען פון זייערע קינדער, אוּן יונגע האבען זיך גע־ שטופט צו די געצעלטען. מיט אמאל איז דער גרויסער פלאץ פאר'ן גאנצען פולן אוּן א שטויב האט זיך געשטעלט אוּן א רעש איז געוואָרען פון די טריט אוּן פון דער אויפרעגונג אוּן פון די צורופען, וואס איינער האט דעם אנדערען צוגעשריען. די לויים האבען ארויס־ גענומען דעם וואָגען פון אוהל מועד. עס איז געווען א וויים אלטער וואָגען, ניי, אויף האלצערנע רעדער. אויפ'ן וואָגען איז געשטא־ נען א פיער עקעדיגער קאסטען, נאר דעם קאס־ טען האט מען נישט געזעהן, ער איז געווען צוגעדעקט מיט א דיקען בלויליך געוועבטען גע־ וועב, פון וועלכען עס האבען פיער שטאנגען צום טראָגען ארויסגעשטאַרט. פאר דעם וואָ־ גען האבען זיך צונויפגעקליבען די כהנים אוּן די לויים אין זייערע פאראדנע וועיסע העמדלעך, מיט די כלים אין זייערע הענד. טהייל האבען געהאלטען זיך־בערנע פאנען, וועלכע האבען זיך געבלישטשעט אין דער זון. פון די פאנען האט אויפגעשלאָגען געדעמפטער וווייה־רויך פון די בשמים, וואס האבען זיך געטליעט אויף די פאנען. אנדערע וויעדער האבען געהאלטען אין די הענד גאלדענע קרוגען. נאך גאר יונגע האבען געהאלטען אין די הענד שווארצע, לאנ־ גע, געדרעהטע הערנער פון הירשען אוּן שעפ־ סען, אין וועלכע זיי האבען געבלאזען. אנדערע לויים האבען געבלאזען אין די זילבערנע רעהרען, וועלכע האבען געשאלט איבער דער וווייטקייט פון מדבר. נאר אלע — די גאנצע עדה — האבען געווארט אויף משה'ן אוּן אהרון'ן, אז זיי זאלען ארויסקומען פון זייערע געצעלטען.

אהרון האט זיך טאקע באלד געוויעזען. עס איז געווען א הויכער אלטער זקן מיט א וויים לאנגע בארד, וועלכער האט געטראָגען אויף זיין שטערען ווי א קרוין א גאלדענע בלאך, אין וועלכער עס האט זיך געבלישטשעט דער נאמען פון יהוה אין טהייערע שטיינער אויסגעזעצט. פון דער ברוסט אויף דעם ווייסען העמד האבען ארָאבגעשיינט די טהייערע אויידעל־שטיינער, מיט וועלכע די נעמען פון די שבטים זיינען געווען אויסגעזעצט. נאר באלד האט דער גאנ־ צער עולם ארויסגעלאזט אן אונערהערטען יובל־ געשריי, וועלכער האט זיך צוגאסען ווי דאס שטילע ציטערען פון א דונער איבער דעם וויי־ טען וויסטען מדבר — פון געצעלט האט זיך געווויעזען משה.

ער איז קלענער געווען פון אהרון'ן אוּן אויך ע'טער פון איהם. קיין בעזונדערע בע־ ציהרונג איז אויף זיינע קלויידער נישט געווען צו זעהן. ער האט געטראָגען דעם זעלבען לאנ־ גען וויייסען קיטעל וואס אלע האבען געטראָגען, וועלכער האט פערדעקט זיינע נאקעטע פיס, אוּן א וויים לאנג טוך אויפ'ן קאפּ, וועלכער איז געווען בעהאפטען אויף זיינע האר מיט א שנור, אוּן דאס טוך האט זיך ארָאבגעלאזט איבער זיין קלייד. נאר זיין קלייד איז וווייסער אוּן רייניער געווען פון אלע אנדערע, אוּן האט זיך אויסגענומען מיט זיין קלאָרער וווייסקייט פון אלע אנדערע קלויידער. פון דעם וווייסען טוך איבער'ן קאפּ האט זיך ארויסגעוויעזען זיין פּנים, ארומגענומען מיט א קורץ וויים בערדעל, וועלכעם האט זיך געהויבען פון זיין שטארקען עטעמען. דאס טוך אויפ'ן קאפּ האט זיך ארויפ־ גענלישטשט אוּן עם האבען זיך ארויסגעוויעזען איינצעלנע וווייסע הער וואס האבען זיך געלעגט איבער זיין הויכען שטערען. דאס פּנים זיינס איז געווען אבגעברענט, פערעלטערט, אוּן א טרויעריגער קנייטש האט זיך געשניטען ארום זיינע וווייכע קינדישע ליפּען. נאר אויגען האט ער גהאט יונגע — שווארצע גלאנצענדיגע פונקטען אין גרויסע, בולטע, מיט אדערען דורכ־ געצויגענע וווייס־אפּלען. די אויגען האבען זיך געוואשען תמיד אין נאסע בעטערהרטע טייכע־ לעך, וואס האבען ארויסגעקוואלען פון די טיפען ארָאבהענגענדיגע אויגען־טארבעלעך. ער האט געקוקט פריי, אפּען אנטקעגען זיך אוּן דאס פרייקייט פון אויג האט פעריאגט יעדען בליק וואס האט געוואגט ארויינצוקוקען אין דעם הויי־ ליגטהום פון זיין פּנים. ער איז געגאנגען שטארק, פלינק, אוּן די עדה האט זיך צוזאמענ־ געשטופט, געמאכט פאר איהם א וועג, כדי ניט אנצוריהרען זיין קלייד. ער איז געווען שווויי־ נענדיג אוּן טרויעריג. האט זיך געשטעלט נעבען זיין ברודער אהרון.

די עדה האט זיך מיט אמאל איינגעשטילט, וועו משה האט זיך געוויעזען. מען האט גע־ רעדט מיט געדעמפטע שטימען אדער מען האט געשוויגען אוּן געקוקט מיט אנגעצויגענע בלי־ קען אויף זיין וויים קלייד. אלע האבען גע־ ווארט, דורכגענומען מיט הייליגער שטילקייט, אויף דער וויכטיגקייט דערפון וואס דא וועט פּאָרקומען. באלד האט זיך פון דער וויימענס

אויפגעהויבען א שטויב פון פוס־געהער. דער שטויב איז פֿאראוס געלאָפען און מיט אמאל איז ער צוריסען געוואָרען און פון זיינע שטיקער זיינען ארוים צוועלף מענער, יונגע און שטאר־קע, מיט בעשטויבטע לייבער און פיס. געגאנגען אין א שרענגע איינער נאָכ'ן אַנדערען. דער ערשטער, א יונגער און א הויבער, פון אייניגע צוואנציג יאָהר מיט א שטארק שווארצע באָרד אויף אן אָבגעברענט געזיכט און גרויסע פייערדיגע אויגען, האָט געטראָגען אויף זיין אק־סעל א גרויסע אונגאטירליכע פרוכט אין גע־שטאלט פון א טייטל. נאָך איהם האָבען אויף אזעלכע צוויי שטארקע יונגע לייט און אויף מיט שווארצע בערד און ברענענדיגע אויגען גע־מאָגען אויף א שטאנג אויף זייער אקסעל אן אונגאטירליכ גרויסען העניגל. וויינטרויבען, וועלכער האָט מיט זיין געוויכט געבויגען דעם שטאָלצען שטארקען קערפער פון די מענער. אזוי האָבען די צוועלף איינער נאָכ'ן אַנדערען א פרוכט געטראָגען. זיי האָבען די פרוכטען ארומגעטראָגען ארום דעם אַנגעשטאָפטען עולם, וועלכער האָט מיט געוואלד זיך צוריקגעדרענגט און געמאכט א פּלאץ פאר זיי. דער גרויסער ים קעפ האָט מיט הילפען שווייגען בעטראכט די גרויסע אונגאטירליכע פרוכטען. אן ערנסט איז געלעגען אין זייערע אויגען, און דער ערנסט האָט פערשלאָסען זייערע מויל־ער — פאר דעם גרויסען וואונדער, וואָס ווייזט זיך פאר זייערע אויגען.

די מענער האָבען ארומגעטראָגען די פרוכ־טען ארום פאָלק ביז זיי זיינען אָנגעקומען פאר משה'ן און אוועקגעלעגט די פרוכטען צו זיינע פיס. איינער פון די צוועלף, דער עלטסטער פון זיי, א מאן פון א יאָהר פערציג, מיט שטאר־קע מוסקלען און א שטארקען גרויסען קאָפּ, האָט זיך אָנגערופען מיט אן ערנסטער הויבער שטימע, וועלכע האָט אָבגעשאלט אין דער שטילקייט איבער די קעפ פון דעם פאָלק, ווי די שטימע פון א דונער:

— משה, מיין האר, דאס זיינען די פרוכטען פון דעם לאנד כנען, וואוהין דו האָסט אונז געשיקט אויסזוהן דאָס לאנד.

משה האָט שטיל געניגט מיט'ן קאָפּ און געוועגדעט זיין בליק צו אהרונ'ן:

— לעג אוועק די פרוכטען פאר דעם אָרון פון גאָט.

אהרון האָט געגעבען א שטילען בליק צו זייער יונגע כהנים, און צוועלף יונגע כהנים האָ־בען געטומען די פרוכטען אין דעם וועלבען סדר, ווי די מענער האָבען זיי געטראָגען, און אהרון איז געגאנגען פאָראויס זיי און זיי האָבען אהן־ געטראָגען די פרוכטען פאר דעם אָרון, פאר וועלכען אהרון האָט זיך געשטעלט און געזאָגט א שטילע תפילה.

דורך דער צייט, וואָס אהרון האָט געזאָגט די תפילה, האָט זיך דער עולם נישט בעוואויגען. אלע האָבען געהאלטען די קעפ געבויגען צו דער ערד און זיך פערטיעפט אין א שטילער פרומקייט.

אז אהרון איז צוריקגעקומען פון אוהל האָט משה געפֿרעגט די צוועלף מענער, וואָס זיינען אלע געשטאנען פאר איהם.

— האָט איהר די מענער פון לאנד כנען אויך געזוהן? ווי זעהען זיי אוים?

— אזוי ווי זייערע פרוכטען, אזוי זיינען די מענער פון לאנד כנען, — ריעזען זיינען זיי.

צווישען דעם ים קעפ איז אדורך א רעש און ער האָט אויפגעהויבען, ווי א ווינד די כווא־לעם, די קעפ פון די מאסען. אָבער נאָך האָט אלעם געשוויעגען און איינגעהערט זיך מיט צו־געהאלטענעם אָטהעם.

— אונזער גאָט איז שטארק און אמת איז זיין וואָרט, אמת'ער פון די געוועזען פון דער נאטור. און ערפילען וועט ער דעם צוזאָג וואָס ער האָט געגעבען צו אברהם, יצחק און יעקב, און זיינען די פעלקער פון כנען ריעזען, וועלען זיי ווי שטרוי פאר'ן פייער זיין געגען דעם וועלען פון יהוה. און אזוי ווי דער ים האָט מלחמה געהאלטען פאר אונז מיט די מצריים, אזוי וועט דער שטורמווינד מלחמה האלטען פאר אונז מיט די כנענים, וועלן גאָט וועט וועלען, — האָט משה געזאגט שטיל און ערנסט.

— ווי די מילבען געגען די העלפאנטען האָ־בען מיר אויסגעזוהן געגען זיי, צו די קניען האָבען מיר זיי ניט דערגרייכט, — האָט זיך א צווייטער שליח, פּלטי דער זוהן פון רפוא, וואָס איז געווען געשיקט פון שבט בנימין, אנגע־רופען מיט א געדעמפטער שטימע.

— עמלק זיצט אין בעפעסטיגטע שטעדט, און די פעלקער חיתי און אמורי זיצען אויף די הויבע בערג, און ערשט נאָך זיי זיינען די כנענים. זיי בעוואוינען די ברעגעם פון ירדון ביז צום ים. קיינער קען נישט צוקומען צו זיי, — רופט זיך אָן יגאל דער זוהן פון יוסף, דער שליח פון שבט יששכר.

— ווער וועט וואָגען מיט די כנענים מלחמה צו האלטען? עס איז א פאָלק פון ריעזען, — האָבען זיך די איבעריגע שלוחים אָנגערופען.

דער ים פון די מענשען־קעפ האָט שוין גע־ברומט מיט דעם שטילען, אומעדיגען רעש וואָס דער ים ברומט פאר'ן שטורם. דא און דארט האָבען זיך פּנימ'ער אויפגעהויבען איבער די קעפ פון די מאסען און געערדט צום עולם, גע־מאכט מיט די הענד און געקאָכט זיך. עס איז שוין אוועק די הילפינע שטילקייט פון פרומען ערנסט, וואָס האָט די עדה ארומגענומען ביי משה'ס ארויסקומען פון אוהל. דער עולם איז ארוים פון די רייהען, זיך גערוקט נעהנטער צו די שלוחים. דא און דארט האָבען זיך שויז געבילדעט בעזונדערע גרופּעם, און צוהיצטע גע־זיכטער, ברענענדיגע אויגען, שווארצע צופּאָ־

שעטע האר און בערד, אויפגעפֿאמטע ציטער־דיגע הענד האבען געפֿאטערט איבער די קעפּ פון דער עדה, און פון איבעראל האט זיך גע־הערט א שטיל מורמלען ווי דער געזאנג פון די ווילען, וועז דער ווינד וועגט זיי איידער ער גיסט זיי אויס...

משה איז שטיל געווען און ערנסט. ער האט אוועקגענומען זיין בליק פון די שלוחים און געקוקט אויף דער עדה, ווי זיי הויבען זיך אן צו בעווענען, און ער האט עפּעס געקלאהרט.

אבער פלוצלונג זיינען ארויסגעשפרונגען די צוויי יונגע לייט, וואס האבען געטראגען אויף זייערע אקסלען דעם הענגל וויינטרויבען. עס זיינען געווען כלב בן יפונה און ישוע בן נון. זיי זיינען ביידע געווען פון די יחוס־דיגע שטאמען פון שבט יהודה און שבט אפרים. זיי זיינען אבער נאך יונג געווען. כלב איז בלייך געווארען, וועז ער האט געהערט די מרגלים׳ס רייד. ער איז געווען דער ערשטער, וואס איז נאהענט צוגענאנגען צו משה׳ן, אנגע־קוקט די מרגלים און געזאגט:

— מיין האר משה, די מענשען רעדען נישט דעם אמת. נישט קיין ריעזען זיינען די מענער פון כנען, נאר אזעלכע מענשען ווי מיר; מיר האבען אויסגעזוכט אין זייערע אויגען ווי ריע־זען און וועז זיי האבען געהערט, דאס מיר זיינע די קינדער פון ישראל, וואס נאט פיהרט פון מצרים איבער׳ן מדבר, איז אן אימה און א שרעק זיי בעפאלען.

— נאט׳ס רוהם געהט ווי דער עמוד אש פאראוים אונז און מאכט דערציטערען די הער־צער פון די פעלקער פאר אונז, — רופט זיך אן ישוע בן נון, דער אינגערער. משה, פיהר אונז נעגען די פעלקער פון כנען; עס איז זיי בעפאלען אן אנגסט פאר נאט, און מיר וועלען זיי לייכט קענען מנצח זיין.

אבער משה איז שטיל געבליבען. ער האט ניט געהערט די רייד פון די צוויי שלוחים, ער האט אויפגעהויבען זיינע אויגען און ארומגע־נומען די נאנצע עדה אידען, וואס זיינען גע־וועז פערזאמעלט קאפּ איבער קאפּ. ער האט געהערט דעם שטילען ברום, וואס פערנעהמט זיך פון דארט, און ער האט פערשטאנען די בעדייטונג פון דעם ברום. ער האט נעקענט זיין פאלק און נעווואוסט, אז די רייד פון די שלוחים האבען א שרעק אנגעווארפען אויף די ערשט בעפרייטע קנעכט, און זיי הערען שוין נישט וואס די שלוחים כלב בן יפונה און ישוע בן נון דערצעהלען. דאס שטיל רוישען פון ברומען געהט וואס אמאל שטארקער און זיי פערנעמען אין נאנצען, אז דער ארון שטעהט פאר זיי און משה איז ביי זיי...

ער האט אויפגעהויבען די אויגען און ארום־נעקוקט זיך ווי ער וואלט נעוואלט עפּעס זאגען. דער עולם איז שטיל געווארען, נאר ער האט נעשוויגען. אין זיינע אויגען איז נעלעגען א שטילער טרויער און די האר פון דער בארד האבען זיך אויפגעהויבען פון דעם הויכען בע־ווענען פון זיין ברוסט. דאס פאלק האט נאך נעווארט, נעבויגען די קעפּ צו דער ערד און נע־וואלט הערען פון איהם א ווארט. שטיל האט ער זיך אויסגעדרעהט פון פאלק, קיין איין ווארט האט ער זיי נישט נעזאגט, קיין בליק האט ער נישט נעשאנקען די מרגלים, נאר מיט דעם שטארקען פלינקען טריט און מיט א נע־בויגענעם קאפּ צו דער ערד איז ער צוריקגע־נאנגען איז זיין געצעלט אריין.

דאס פאלק איז נאך נעשטאנען אויף זייערע פלעצער און איהם נאכגעקוקט.

אז משה האט זיך צוריקגעקהרט אין זיין געצעלט אריין, איז די עדה נאך אונרוהיגער געווארען. די מרגלים האבען זיך אויסגעמישט מיט׳ן פאלק און דערצעהלט איינצעלהייטען וועגען די לענדער, פון וועלכע זיי זיינען נע־קומען, און באלד האבען אנגעהויבען ארומצו־נעהן לענגדען ארום פאלק. אין איין נרופּע האט מען דערצעהלט, אז די פרוכטען וואס די מרגלים האבען געבראכט, זיינען נישט קיין מענשליכע. זיי זיינען סם׳עדיגע און נאר די ריעזען קענען זיי עסען און פראסטע מענשען שטארבען פון זיי. אין אן אנדער גרופּע האט עס נעהייסען, אז די מורא׳דיגע ריעזען, וועלכע דרעהען זיך ארום איבער די בערג פון מואב, זיינען אזוי הויך, אז זייער הויכקייט דערגרייכט ביז צו די וואלקענס, און זיי נעהען צו א מויל א טריט און זיי האלטען איין אין זיערע אריסם די ווינדען און קענען פון היטעל ארבא ארבא־שיסען מיט זיערע פיילען די שטארען. די מעשיות האבען א שרעק אנגעווארפען אויף דער עדה און די שרעק האט זיך ווי א נעפּעהרליכע קרענק אנגעשטעקט אן דער עדה. דא האט מען שוין נעהערט ווי א הויכער איד איז נע־שטאנען אין א גרופּע און האט נעשריען, אז משה זיי ארויסגענומען פון מצרים, כדי זיי איבערצוגעבען אין די הענד פון די ריעזען. און א צווייטער האט פאר אן עולם דערצעהלט, אז משה איז אליין פון די ריעזען — דערפאר האט ער זיי פון מצרים ארויסגענומען, און אז קיין אברהם, יצחק און יעקב זיינען נאר נישט אויף דער וועלט נעווען, נאר דאס האט משה אויסגעטראכט. בחנם זיינען כלב און ישוע ארומנעלאפען פון איין נרופּע צו דער צווייטער און בערוהיגט דעם פאלק — דערצעהלט זיי פון דעם פעטען לאנד, פון די וואסערען וווּ טייבען, און פון די שרעק וואס נאט׳ס נסים האבען אויף די פעלקער ארויפגעווארפען, פון משה׳ס נאמען ווי גרויס ער איז. דאס פאלק

האָט זיי נישט געהערט, פּערטריבען פון זיך: „זיי ווילען אונז נעגען ריזוען שיקען. זעהט זעהט, וואָס פאר א חלק האָט משה אייך צוגעגעבן דערפאר? אבער וועלכען שבט וועט ער אייך פאר אן עקטסטען מאכען?"

און דאָס געברום און די שרעק, וואָס איז בעפאלען די עדה, איז וואָס אמאל גרעסער געוואָרען. קיינער איז נישט געווען אין זיין געצעלט. זיי האָבען זיך אויסגעלעגט אויף דער ערד פון מדבר און ארום זיך נאָר געזעהן די וויסטע ערד, און קיין שטיקעל גרינס און קיין האָפנונג. זיי האָבען מיט אמאל פערלוירען דעם גלויבען אין גאָט, אין משה'ן און געזעהן זיך פערפיהרטע אין א ווילדען מדבר, וואו מען האָט זיי אריינגעבראכט, אז זיי זאָלען מיט ווייב און קינדער פאר הונגער און דאָרשט אויסשטארבען. און פלוצלונג האָט זיך א ווייטע פערנומען פון א ווינקעל ארוים, און דאָס ווייטע האָט זיך אנגעשטעקט. פון איבעראל האָט זיך שוין געהערט א קלאָגען און דאָרט האָט מען שוין געהערט שטימען רופען:

— קומט צו משה'ן קומט צו משה'ן, לאז ער אונז קיין מצרים צוריקפיהרען. וואָס האָט ער אונז פון מצרים ארויסגענומען?

ביי דעם תחום, וועלכער איז געווען אָבגעצוימט פאר'ן אוהל מועד, זיינען ארום און ארום געשטאנען די שטארקסטע כהנים און לויים, די בני יהודה, און מיט באמבאס־שטעקלעך צוריקגעטריבען די מחנות צוהיצט אידען, וועלכע האָבען זיך מיט געוואלד געוואָלט אריינרייסען אין תחום אריין צו משה'ס געצעלט.

עס איז נאכט געוואָרען. די גרויסע און טיעפע שטערען האָבען נאָהענט געהאנגען איבער'ן בלויען קלאָרען הימעל אין מדבר. משה איז פון זיין געצעלט ארוים און געקוקט אין די טיעפע גרויסע שטערען אריין. פון דערווייטענס איז געקומען אָבגעשלאָגען ווי א ווייטע עכּא דער שטורם פון פאָלק, און פון די פייערען, וואָס האָבען אויפגעפלאקערט דאָ און דאָרט איבער'ן מדבר, האָט ער געזעהן, אז דאָס פאָלק איז נישט צוריק אריין אין זיינע געצעלטען, נאָר איז וואך און גרייט זיך צו עפעס. אויף די ליפּען האָט ער דערפיהלט דעם זאלביגען טעם פון מדבר־טוי, וואָס דער ווינד האָט געבראכט צו פיהרען פון ים, וועלכע האָט געזוכט הונגער. גאָט'ס חסד איז נאָך ניט אָבגעטהאָן. ער שיקט נאָך צו דעם שפּייז, — האָט ער זיך געטראכט מיט פרייד. אבער די טרויעריגקייט האָט געדריקט זיין געמיטה און ער האָט געקוקט אין די שטערען, ווי ער וואָלט פון דאָרט געוואָלט פערנעהמען די אנווייזונג, וואָס ער האָט צו טהאָן.

ער האָט זיך צוגעהערט. דער ווינד האָט געבראכט אהער צוטראָגען דאָס קלאָגען פון פאָלק. די אינזאמע ווייגעדיגע שטימען אין לעערען מדבר האָבען א שרעק אָנגעוואָרפען און א יאוש געפאָנצט אין די הערצער. משה איז נאָך טרויעריגער געוואָרען. ער האָט אָנגעהויבען צו פיהלען, אז נישט מיט זיי וועט ער קענען אָבנעהמען די לעגדער פון כנען, די לענדער פון די פאָטערס אברהם, יצחק און יעקב, פאר זייערע קינדער. ער האָט דערפיהלט צום ערשטען מאל, אז צו לאנג זיינען די קינדער פון ישראל אין מצרים געווען קנעכט. און עס האָט נישט געהאָלפען אלעס וואָס עס האָט פאסירט מיט זיי, די גרויסע זאכען וואָס זיינען געשעהן — וואָס ער האָט זיי פון אונטער פּרעה'ס געוואלד ארויסגענומען, וואָס ער האָט זיי מיט געוואלד דורך א ים געפירט, אין דונערען און בליצען א תורה געגעבען, וועלכע לערענט זיי געזעץ און אָרדנונג. עס האָט נאָר נישט געהאָלפען. דער קנעכט איז קנעכט געבליבען. און ביים ראנד פון מדבר, וואו זיי שטעהען פאר דעם צוגעזאָגטען לאנד, וואָס זיי בעדאָרפען עס ערָאָבערען מיט שוועָרד און אָרים — ערוועקט זיך אין זיי דער איינגעשלאָפענער שקלאף, די אימה פאר'ן הערן. און זיי בענקען צוריק נאָך מצרים. עס האָבען נישט געהאָלפען די פרייע, מילדע נעכט אין מדבר, וועו ער האָט זיי פון זייערע פרייע פאָטערס דערצעהלט, וואָס זיינען געווען מלכים־פאסטוכער. ביים ראנד פון דער אויסגעוועהטאָגטער זעהנזוכט, נאָך וועלכען זיי האָבען געשטרעבט דורך הונדערטער יאָהרען פערשקלאפונג — האָט זיך די אימה געוועקט אין זיי, און זיי ווילען וויעדער שקלאפען ווערען אייבער מיט די אָרימס און שוועָרדען זייער לאנד און פרייהייט זיך צו ערָאָבערן. צום ערשטען מאל האָט ער אָנגעהויבען צו צווייפלען אין דעם פאָלק, וואָס ער האָט בעפרייט. נישט ביים גאָלדענעם קאלב, און נישט ביים גאָלדענעם שלאנג, וואָס זיי האָבען זיך פאר געטער געמאכט, האָט ער פערצווייפעלט. ער האָט דאן פערשטאנען זייער שוואכקייט. ער איז ניט געווען ביי זיי. זיי האָבען מורא אליין צו פערבלייבען אין מדבר אהן א גאָט און אהן א פיהרער, און זיי מאכען זיך אליין א גאָט, א גלויבען, אבי עפעס צו האָבען וואָס זאל אין זיי האָפנונג וועקען ארויסצופיהרען זיי אין דער פרייהייט. ער האָט זיי פערשטאנען דענסמאל, און ליעב געהאט זיי — איינגעשטעלט זיך דאָס לעבען פאר זיי, געמומען די שולד אויף זיך און וויטער געגלויבט און געהאָפט. אבער יעצט, וועו זיי זעהען מיט די אייגענע אויגען די פרוכטען פון לאנד, די ווייטרויבען, די פייגען די טייטלען, די מאנדלען און מילגרוימען, די פרוכטען וואָס זיי האָבען קיינמאל אין מצרים נישט געזעהן; זיי זעהען, אז דאָס לאנד איז דאָ, אז מען האָט זיי נישט אָבגענארט, אז ער האָט זיי געפיהרט אין דעם ריכטיגען וועג, און אט שטעהען זיי ביי זיינע גרענעצען, זיי דאר־

פען נאָר אריינטרעטען אָבנעהמען עס מיט דעם שרעק, וואָס זיי האָבען אָנגעווואָרפען אויף די שכנות׳דיגע פעלקער; זיי זעהען א פאָלק געהט אין מדבר צוריקנעהמען א קאנד פון פאָטערס— און אט ביים לעצטען טריט, וואו מען פערלאנגט פון זיי טהאטען — מענער־קראפט — יוערען זיי צוריק שקלאפען אוֹן קאדען די קעמפען צוריק צו רייטען קיין מצרים, קיין מצרים, וואו זיי האָבען, פערשלאפט ביי פרעה׳ן, פתום און רעמסס געבויט, וואו זייערע קינדער האָט מען אין די וועלד איינגעמויערט און אין דעם בלוט פון זייערע טעכטער האָט זיך פרעה געבאדען; קיין מצרים צוריק קנעכט, אייביגע שקלאפען וועלען אָהן א האָפנונג אויף משה׳ן, אויף א בעפרייאונג, נאָר אויף אייביגער, אייביגער קנעכטשאפט.

ער האָט געטראכט, ער וועט אנטלויפען פון זיי. ביינאכט וועט ער אוועק פון מדבר, מיטנעהמען מיט זיך די געזעצען וואָס ער האָט זיי געגעבען און זיי לאָזען אליין. ער וועט צוריקגעהן צו יתרו׳ן, זיין שוואר, ער וועט ביי איהם פיטערען די שאָף, און זיינע קינדער וועט ער לערנען די מענשליכע געזעצען וואָס גאָט האָט געגעבען דעם פאָלק, אז זיי זאָלען זייערע קינדער לערנען, און אזוי ארום וועט א ניי פאָלק אויפוואקסען. און די שקלאפען, וואָס ער האָט פון מצרים ארויסגענומען, וועט ער אליין אין מדבר איבערלאָזען. ער האָט זיי שוין געזעהן, ווי זיי כאפען זיך אויף צו מאָרגענס פון זייערע געצעלטען און וועלען געוואָהר: משה איז נישטאָ, משה האָט זיי פערלאָזט. דער ארון איז נישטאָ, קיין געזעץ, קיין פיהרער, זיי בליבען אבהענדיג, יעדע גרופע מאכט זיך אליין אן עלטסטען, די עלטסטע קריעגען זיך צוויישען זיך, טהיילן שלעפען קיין מצרים, אנדערע ווילען אין מדבר בלייבען — דאָס לעצטע ביסל עסען לאָזט זיך אוים, זייערע קעמפען שטארבען אוים און זייערע קינדער שטארבען אוים, און צו ביסלעך, אייניגווייז, ווערען זיי אויסגערונען — יעדע אנדערע גרופע, יעדער אין אן אנדערען טהיילט מדבר. זיי בלאָנקען ארום, געפינען קיין ווע נישט, וווייסען נישט וואָס צו טהאָן. אין וואָס אמאל ווערען די זאמדען פון מדבר בעדעקט מיט טרוקענע ביינער פון מענשען־סקעלעטען, פון אייזלען, פון קעמלען. עס בלאָזט דער ווינד, און דער זאמד פערדעקט די לעצטע שפורען פון די אבלים, וואָס וואלגערען זיך ארום אויף די מדבר־זאמדען, און קיינער וווייסט שוין נישט, אז אין מדבר ליענט א פאָלק בענראבען. נאָר פון צייט צו צייט קאָפעט א לעמעל אויף פון א פערבייציהענדער מחנה אן אויסגעטרייקענט סקעלעט, אויסגעטריקענט אין די ברייהענדיגע זאמדען פון מדבר...

די לעפלען האָבען זיך איבערגעזוקט איבער זייגע אויגען און א וועהטאגדיגע גרימאסע האָט זיך ארומגעשניטען ארום זיין מויל. די הענד האָבען איהם געציטערט און די האָר פון זיין באָרד האָבען זיך אויפגעהויבען און אנידערגעלעגט. ער האָט זיך אויפגעשטעלט און אריינגעקוקט מיט זיינע גרויסע אויגען אין הימעל אריין, און עס האָט זיך געדאכט, אז ער נעהמט ארום דעם בריטען גרויסען מדבר־הימעל אין זיין בליק — ער האָט געזוכט מיט זיין בליק טיף אין די שטערען א וועג. ניין, אלעס יא, נאָר דאָס נישט. אז שטארבען אין מדבר, זאָל ער שטארבען אינאיינעם מיט זיי — זאָל ער זיך ארומוואלגערען מיט זיי איבער דער בריטער, וויסטער, ווידדער ערד, און ניט זוכען קיין אויסוועג פאר זיך. ער האָט נישט קיין רעכט אוועקצוגעהן פון זיי. ער וועט מיט זיי זיין אין דעם מדבר, ביז זיי אלע וועלען אויסשטארבען, און אפשר וועט זיך טרעפען א גליק, און ער וועט פריהער שטארבען פון זיי און ניט זעהן דעם צער איבער די פערלוירענע האָפנונגען, וואָס וועט פון זייערע אויגען ארויסשרייען.

אָבער זאָל דאָס אלעס ווירקליך זיין? זאָל זיך מיט דעם ענדיגען דער ארויסגאנג פון מצרים? איז שוין נישטאָ קיין אנדער עצה? פאר וואָס האָט ער אזוי שלעכט געקלעהרט פון זיי? פאר וואָס זיצט ער פאר זיין געצעלט, ווען עס הערט זיך פון דאָרט דער יאוש און דער געוויין פון פאָלק? פאר וואָס געהט ער נישט אהין צו זיי, רעדען מיט זיי און שטארקען זיי? פאר וואָס האָט ער פערצווייפעלט? צו טהוט דאָס אזוי א פיהרער, א משה, וועלכער נעהמט א פאָלק פון שקלאפען ארויס און פיהרט זיי אין א מדבר צו שטארבען?

ער האָט זיך אויפגעהויבען פון זיינן אָרט און מיט פלינקע טריט האָט ער אנגעהויבען צו גהען צום פאָלק. ער האָט זיך געטראכט, ער וועט אריין צום פאָלק און וועט זיי טרייסטען. ער וועט רעדען אין נאָמען פון גאָט, ער וועט זיי דערמאָנען אָן די אלע נסים וואָס גאָט האָט מיט זיי געטהאָן. ער וועט זיי דערמאָנען אָן ים, אָן בארג סיני, און מיט א דערהויבענעם נייסט וועט ער זיי מאָרגען גלייך פיהרען אנטקעגען דעם פיינד. אָבער באלד איז איהם פאר די אויגען געשטאנען דאָס פאָלק, ער האָט געהערט אין די אויערען דעם מורמל און גקלעהרט: וואָס וועט זיין, אז ער וועט זיי שוין שטארקען, ער וועט זיי דערהויבען און פיהרען געגען דעם פיינד און קומענדיג מיטן פיינד פנים צו פנים וועלען זיי זיך דערשרעקען. ס׳וועט זיך דערוועקען אין זיי דער שקלאף, און זיי וועלען אנטלויפען צוריק אין מדבר, אפשר קיין מצרים, אדער זיך אונטערגעבען וויי קראנקע הינד, און בעטען זיך ביי די נייע הערשען, אז זיי זאָלען זיי לאָזען לעבען און צונעהמען פאר שקלאפען — און אזוי ווי זיי האָבען געדיענט די מצריים, אזוי וועלען זיי דיענען די

כנענים, און גאָט'ס נאָמען וועט נאָך מעהר וועלן צו שאנד און שפּאָט פּאר די פעלקער פון דער וועלט, און ער, משה, וועט האָבען ארויס־געזומען א פּאָלק פון שקלאפּערי און זיי גע־בראכט צו צווייטע הערדען, אין אן אנדער שקלאפּערי.

ער האָט זיך אָבגעשטעלט אין מיטען גאנג און ארומגעקוקט זיך אין דער נאכט. פון דער־וויטענס האָט זיך אלץ געהערט דער טעמפּער אונהיימלעכער ברום, וואָס דער וויבד האָט גע־בראכט אהער צו ברענגען פון פאָלק, און עס האָבען זיך געזוהלן די פלאָמען פון די פייערען פאר די לאגערען. ער האָט געקוקט אין די שטערען אריין און געזוכט צוויישען זיי א וועג, אן אנווייז וואס צו טהאָן, וואוהין צו גיהן. ער האָט זיך דערמאָנט אן זיין יוגענד, וועו ער האָט ביינאכט געפּאשעט יתרו'ס שעפּסען און פלוצ־לונג האָט ער דערזעהן דעם ברענענדיגען דאָרן און דערפיהלט די גרויסע זאך וואָס ער בעדארף טהאָן. און יעצט איז אויך נאכט, און די זעלבע שטערען, און דאָס פאָלק ער שוין, זיי זיינען ארום איהם, און ער וויים נישט קיין וועג פאר זיי. דער ציעל איז איהם נישט קלאָר, עס האָט איהם ארומגענומען א גרויסער וועהטאָג נישט פאר'ן פאָלק, נאר פאר זיך, פאר זיין לעבען — ער איז פאמעליך צוריקגענאנגען צום אוהל, דעם קאָפּ טיף געבויגען צו דער ערד, ער איז אָנגעקומען פאר'ן אוהל־מועד. פון דעם שווארצען גרויסען געצעלט האָט זיך גע־זעהן דער סודות'דיגער, צנועה'דיגער פלאם פון נר תמיד. ער האָט זיך דערמאָנט, אז דאָרט אינוועניג אין ארון לעבען עם אויף שטיינערנע טאָוולען אויפגעקריצט די געזעצען, וווי אזוי די מענשען זאלען לעבען, און ער בעדארף א פאָלק דערצו, וועלכעם זאל די געזעצען אויפנעהמען אין זיין לעבען און זיי וויטער פלאנצען מיט זיין נאָכקומען און איבערגעבען די געזעצען דער נאָך־וועלט, כדי די מענשען זאלען דיענען דעם ריכטיגען ציעל, צו וואָס זיי זיינען בע־שטימט. און צוליעב זיי, צוליעב די שטיינערנע טאָוולען האָט ער א פאָלק בעפרייט, און יעצט, וועו דאָס פאָלק וועט אין מדבר אונטערגעהן — וועו וועט טראָגען די שטיינערנע טאָוולען צו די מענשען און צו די שפּעטערדיגע דורות? זיי, וווי דאָס פאָלק, וועלען פערטרונקען וועדען אין דעם ים פון זאמד אין מדבר, און די מענשען וועלען ארומלויפען וווי ווילדע חיות איבער זייער גאנצען לעבען און וועלען נישט וויסען צו וואָס זיי לעבען, און זינד און אונרעכט וועט שטענדיג הערשען איבער דער ערד, אזוי לאנג וווי דער מענש וועט לעבען, און אין די זאמדען פון מדבר וועט זיין הילף זיין בעגראָבען און קיינער וועט נישט וויסען דערפון.

ער האָט זיך אויסגעשפּרייט פאר'ן געזעלט פון ארון, און איינגעגראָבען דעו פּנים אין זיינע הענד, און אין זיין הארץ האָט א תפילה גע־גליהט, נישט צום ארון, נישט צו די לוחות—נאָר א תפילה איבער זיי. זיי זיינען אויך אזוי הילף־לאָז וווי ער, און ער האָט אויפגעהויבען די אוי־גען און די הענד צום הימעל און געזוכט רעטונג.

אזוי איז ער אָבגעלעגען א שטיק צייט. פלוצלונג האָט זיך וועד צוגע'גנב'עט צו'איהם גאנץ אין דער שטיל און אוועקגעזעצט זיך נע־בען איהם, געוואַרט. צום סוף האָט ער געזאָגט אין א שטילען טהאָן:

— אדוני משה!

משה האָט זיך אויפגעכאפּט, אומגעקוקט זיך וועד עס רופט איהם. ער האָט געזעהן בייי דעם ליכט פון די שטערען נעבען זיך א יינגען מאן מיט א שווארצער באָרד.

— אדוני משה, היים און איך ויעל טויטען די מרגלים, בעפעהל און איך פיהר דאָס פאָלק נעגען כנען!

משה האָט איהם אין געזיכט ארייינגע־קוקט — די אויגען פון דעם יונגען מאן האָבען ארויסגעשטראהלט, ווי דער נר תמיד פון אָרון, פון זיין וווייסען טוך איבער'ן קאָפּ. אָן געזיכט האָט ער איהם דערקענט: עס איז געווען ישוע בן נון.

— פון וואנען קומסט דו?

— איך קום פון זיי, — וווייזט ער מיט דער האנד אויף די פייערען. — זיי ווויינען, די קנעכט פון מצרים.

— און וועד ביזטו?

— איך בין ישוע בן נון. איך און כלב בן יפונה האָבען מיר צוזאַמענגענומען טויזענד יונגע לייט. יעדערער פון זיי קען האלטען א שווערד אין דער האנד. היים, אדוני משה, און איך גאה מיט מיינע מענשען אין פאָלק און טרעט צו דער ערד די פיהרער פון די מורדים, די מרגלים, און מיט ריטער טרייב איך זיי געגען כנען.

משה האָט געשווויגען. ער האָט די אויגען אויפגעהויבען צום הימעל. עפּעס וואָס איז גע־בוירען אין זיין הארץ און קאָפּ. און ער האָט שטיל געענטפערט:

— ניט די האנד, וועלכע האָט געזעצען גע־קריצט, וועט די שווערד ציהען!

— אָבער, אדוני משה, דאָס פאָלק וויל קיין מצרים צוריקגעהן. זיי זאָגען: „לאָמיר זיך מאכען אן עלטסטען און צוריקגעהן קיין מיצרים!"

משה האָט געשווויגען.

— אדוני משה, קיין מצרים וועלען מיר נישט צוריקגעהן, — האָט ישוע האסטיג ארויס־געפרעדט. — לייעבער איז מדבר שטארבען, אייי־דער צוריק קנעכט ווערען. איך וועל מיינע לייט אנשטעלען און יעדען איינעם טויטען, וואָס וועט וואָגען אויף דעם וועג פון מצרים צוריק צו גיהן.

— און וועז איך וועל מיך שטעלען אויף דער שפיצע און זיי קיין מצרים צוריק פיהרען? — האָט משה געזאָגט.

— מיין שוועד וועט דיר שטעהן אין וועג.

— אויף דיין רבין משה וועסטו די האנד אויפהויבען?

— אויף יעדען איינעם, וואָס וועט יואגען דעם וועג פון מצרים צו בעטרעטען.

א בליק האָט אויפגעשטראהלט אין משה'ס אויגען, זיין פנים איז געוואָרען בעגאָסען מיט א גרויס פרייד, דאָס הארץ איז געוואָרען מיט עפעס וואָס ערפילט. ער האָט געכאפט דעם יונגען מאַן'ס קאָפּ און זיינע אויגען געבויגען צו די שטערען־ליכט און געקוקט איהם אין די אויגען אריין.

— ווער ביזטו?

— ישוע בן נון פון שבט אפרים.

— זיינען אין דיין שבט דא א סך אזעלכע יונגע לייט ווי דו?

— דער גאנצער יונגער דור, וועלכע זיינען אויפגעוואקסען אונטער דיינע רייד צייט דו ביזט אונז קיין מצרים געקומען בעפריין — זיינען אזוי ווי איך.

— געה, ישוע, אין פאָלק אריין. איך קום באלד ארויס צו זיי.

משה האָט זיך אויפגעהויבען פון זיין אָרט און איז געגאנגען מיט פלינקע טריט צו אהרון'ס געצעלט. א געדאנק האָט איהם געבליצט אין קאָפּ — דער צווייטער דור! דער צווייטער דור, וואָס איז אויפגעוואקסען מיט דער האָפּנונג אויף דער ישועה. זיי זיינען דאָס פאָלק, וואָס ער האָט בעפריט. זיי וועלען קענען די לענדער פון כנען אָבנעהמען און די פעלקער פון דאָרט פעריאָגען. די קנעכט מוזען אין מדבר שטארבען. אזוי לאנג זיי אין מדבר ארומפיהרען, ביז עס וועט שוין קיין שריד ופליט פון אלטען דור נישט איבערבלייבען, פון דור, וועלכער האָט אליין די ציגעל צו פיתום און רעמסס געשלעפט, זיי מוזען אין מדבר שטארבען — זאָל עס אפילו צעהנדליגער יאָהרען קאָסטען.

ער האָט זיך אבגעשטעלט. ער האָט זיך דערמאָנט אָן זיין עלטער, און א רחמנות האָט איהם ארומגענומען אויף זיך אליין. און ער? וואָס וועט מיט איהם זיין? האָט ער נישט דאָס גאנצע לעבען געהאפט, ווי ער וועט די אידען אריינפיהרען אין דעם צוגעזאָגטען לאנד, און דאָרט וועט ער זיינע אלטע טעג צווישען זיין פאָלק אויסלעבען, און אז ער וועט שטארבען, וועט מען איהם בענראָבען אין די קברים פון אברהם, יצחק און יעקב, — איז דאָס נישט גענוג זיין לעבען, זיין חלום? וועז ער האָט נאָך יתרו'ס שאָף גענאשעט, האָט ער זיך דען ניט געזעהן אויף דער שפיץ פון דעם בעפרייטען פאָלק, ווי ער פיהרט זיי אין צוגעזאָגטען לאנד אריין — און יעצט זעהט ער זיך, ווי ער לייגט אין איינעם מיט'ן פאָלק בעהאלטען אין די זאמדען פון מדבר און אנדערער פיהרט זיי אין די לענדער אריין.

נאָר איין מינוט האָט געדויערט דאָס איבערלעגען זיך, נאָר איין מינוט דער רחמנות אויף זיך. ער האָט זיך דערמאָנט אָן די לוחות, וואָס לייגען אין ארון — אָט פאר זיי דארף מען א פאָלק, וואָס זאָל זיי אויספיהרען און זיינע קינדער איבערגעבען, און דאָס איז געווען דער צוועק — און נישט דער מענש. געאייליקט האָט ער וויעדער זיינע טריט און איז פאר אהרון'ס אוהל צוגעקומען, איהם ארויסגערופען:

— קום צום פאָלק!

— משה, וואָס ווילסטו טהאָן?

— דו וועסט הערען מיינע רייד.

באלד האָבען די לויים אין די זילבערנע טראָמפייטען געבלאָזען, אנדערע אין די שופרות. די כהנים זיינען ארויס מיט די כלים און די לויים מיט דעם ארון. פון אלע זייטען איז זיך דאָס פאָלק געקומען צו לויפען הערען וואָס משה האָט צו זאָגען. ביים ראנד פון הימעל איז דער מאָרגען־שטערן שוין אויפגענאנגען אין א טייף פון בלוט און די ערשטע מאָרגען־שטראהלען האָבען בעלייכט די זאמדען פון מדבר. וואָס אמאל האָבען זיך ענטפלעקט העלע שטיקער הימלען און וווייטע שטיקער מדבר; עס האָבען זיך געזעהן די לאגערען מיט די קעמלען און די בערגלעך מיט די טהאָלען, און דאָס פאָלק האָט צוגעשטראָמט פון אלעווינקלען, פון אלע זייטען.

אז דער פלאץ ארום אוהל איז שוין געווען בעדעקט מיט אידען, איז משה א־ויס. מיט א שטארקער שטימע און ברענענדיגע אויגען האָט ער גערופען צו די עלטסטע פון דער ע־ה:

— קומט ארויף מיט מיר אויפ'ן בארג. איך וועל אייך וווייזען דאָס לאנד וואָס גאָט האָט צוגעזאָגט אברהם, יצחק און יעקב!

עס זיינען ארויס מיט אראָבגעלאָזטע קעפּ די עלטסטע און די אלטע פון די שבטים. משה איז געגאנגען פאָראויס, אהרון נאָך איהם און הינטער זיי די עלטסטע פון די שבטים און דאָס פאָלק נאָך זיי. באלד איז דער בארג בעשאָטען געוואָרען מיט מענער אין וווייסע קיטלען.

פון דערווייטענס פון א הענגעדען וואָלקען קען האָט זיך ארויסגעשניטען א גרין בזעזעטער ראנד פון א לאנד, אויף בערגלעך און טהאָלען. ווי א חלום האָט זיך געצויגען א וואסער דורך די גרינע בערג, און מען האָט גאנץ דייטליך געקענט זעהן די משופע'דיגע בערג, וואָס זיינען בעשאָטען געווען מיט בוימער.

— איהר זעהט עס דארט? דאָס איז דאָס לאנד כנען, וואָס גאָט האָט אייערע עלטערען, אברהם, יצחק און יעקב, צוגעזאָגט. מיר שטע־

הען ביי זיין ראנד, פינף טעג געהן און מיר זיינען ביי זיינע גרענעצען.

דאָס פּאָלק האָט זיך צוגעקוקט מיט ער־שטוינען.

— נאָר מיר וועלען נישט דאָרט אהין געהן, — האָט משה אויסגערופען. — איהר אלע, וואָס האָט אליין פּרעה'ן געדינט, וועלען אין דעם לאנד נישט אריינגעהן. אויך נישט צוריק קיין מצרים וועט איהר נעהן. נישט צוליעב אייך, נאָר צוליעב גאָט, וואָס זיין נאָמען וועט צו שאנד ווערען און צוליעב די געזעצען וואָס ער האָט אייך געגעבען — וועט עס וועט וואָגען דאָרט צוריקצוגעהן, דעם וועט ט־עפען דער טויט. אין מדבר וועט איהר בלייבען פער־צינ יאָהר, ביז עס וועט פון אייך קיין שריט ופּליט נישט איבערבלייבען, ביז דער לעצטער קנעכט וועט אויסשטאַרבען. די קינדער אייערע וועלען דאָרט אהין קומען; זיי וועלען געגען כנען מלחמה האלטען!

א טויטע שטילקייט האָט ארומגענאָפּט די אלטע און די עלטסטע און דאָס גאנצע פאָלק. אלע זיינען זיי געבליבען שטעהן אויף זייערע ערטער מיט געבוינענע קעפּ צו דער ערד און אויסגעהערט משה'ס שטראָף. נאָר אהרון האָט זיך אין דער שטיל אָנגערופען:

— משה, און מיט אונז וואָס וועט זיין?

— שטאַרבען וויי זיי אין מדבר; מיר זע־הערען צום זעלבען דור. ישוע בן נון וועט די יוגע פיהרען אין כנען אריין.

אהרון האָט אויף געבויגען דעם קאָפּ צו דער ערד און געשוויגען אין טיפען נאָכדענקען.

נאָר באלד האָט זיך געהערט א געוויין פון די אלטע. זיי זיינען צוגעגאנגען צו איהם אין גערופען זיך צו די פים, און אויסגעשטרעקט די הענד צו איהם:

— משה, משה, מיר האָבען געזינדיגט!

דאָס געווין האָט ארומגעכאפט די גאנצע עדה. פון איבעראל האָט זיך געהערט דאָס געשריי:

— משה, משה, מיר האָבען געזינדיגט! פיהר אונז געגען פיינד. מיר וועלען איהם מנצח זיין!

— קנעכט קענען ניט מנצח זיין. שקלאפען פיהרט מען נישט אין דער מלחמה — איהר וועט אנטלויפען פאר'ן פיינד. מיר מוזען וואר־טען אויפ'ן יונגען דור. ישוע בן נון, כלב בן יפונה!

די צוויי יונגע לייט זיינען ארויסגעשפרונגען וויי ווילדע צווייי לייבען און געשטעלט זיך מיט אונטערטהעניגקייט פאר משה'ן:

— אדוני משה!

— פיהרט די עדה אין טיעפען מדבר אריין! — האָט משה בעפוילען די יונגע לייט. באלד זיינען טויזענדער יונגע לייט מיט שווערדען און באמבאס־שטעקלעך ארויסגע־שפרונגען פון פאָלק און נעטריבען דאָס פאָלק פון בארג אראָב אין מדבר אריין.

פון דערווייטענס האָט זיך שוין געהערט דער זילבערנער קלאנג פון די זילבערנע רעהרען און שופרות. דער ארון האָט זיך געריהרט פון מיט פערבענקטע בליקען האָט דאָס פאָלק זיך אומגעקוקט און געקוקט אויף דעם ראנד פון הימעל, וואו עס האָט זיך גרינס געזעהן, וו א ברעג ביים ים.

א בעער:

דער אינטערנאציאנאל, די מלחמה און דער אנארכא־סינדיקאליזם אין פראנקרייך

דער טיעפער ווידערשפרוך אין אינטערנאציאנאל

י איצטיגע בלוטיגע געשעהענ־סען האָבען קלאָר בעוויזען, אז די שטעלונג פון סטען אינטערנאציאנאל צו מלחמה און פאטריאָטיזם איז געווען א דאָפּעלטע און א ווידער־שפּרעכיגע: פון איין זייט פלעגען די אינטערנאציאנאלע קאָנגרעסען ארויסטראגן רעזאלוציעס, אז מען „דארף מיט אלע מיטלען שטערען, ניט דערלאָזען צו מלחמה, און ווען זי האָט שוין אויסגעבראָכען, זעהן וואָס גיכער איהר אָבצושטעלען, און אויסצונוצען דעם פאָליטישען און עקאָנאָמישען קריזיס, וואָס די מלחמה ברענגט מיט זיך, ארויסצורופען א בעוועגונג פון די ברייטע פאָלקס־מאסען, און אויף אזא אופן דערנהנטערען דעם פאל פון דער קאָפּיטאַליסטישער הערשאפט"*)

פון דער אנדערער זייט האָט אין צווייטען אינטערנאציאנאל אויך געגאלטען דער שטאנד־פונקט, אז עס איז ניט נור געזעצליך, נור אויך ווינשענסווערטה און נויטיג פאר סאציאליסטן צו פערטיידיגען דאָס אנגעגריפענע פאטערלאנד, מעג דאָס פאטערלאנד זיין אפילו די היינטיגע אימפּעריאליסטישע מלוכה. די אנגעזעהענסטע פארשטעהער פון סטען אינטערנאציאנאל האָבען געמאכט ערקלערונגען אי אין דעם און אי אין

*) די רעזאלוציע פון שטוטגארטער אינטערנא־ציאנאלען קאנגרעס.

יענעם זין. די סאָציאַליסטישע קאָנגרעסען פון יעדען איינצעלנעם לאַנד פּלעגען אין איין אָטעם אַרויסטראָגען ביידערלײַ רעזאָלוציעס — אַן אַנטי־מיליטאַריסטישע רעזאָלוציע מיט אַ רעזאָלוציע, אַז דאָס פּאָטערלאַנד מוז פערטיידיגט ווערן (אזוי צ. ב. ש., דער לימאָזשער קאָנגרעס פון דער פראַנצויזישער פּאַרטיי אין יאָהר 1906).

אָט דער ווידערשפּרוך האָט אין פראַנקרײַך בעקומען אַ שאַרפֿערן אויסדרוק ווי אומעטום. ער האָט זיך אויסגעדריקט אויף צוויי אופנים — אין צוויי ריכטונגען אין דער פראַנצויזישער סאָציאַליסטישער פּאַרטיי און אין דער שפּאַלטונג צווישען דער סאָציאַליסטישער פּאַרטיי און דער סינדיקאַליסטישער „קאָנפעדעראַציע פון דער ארבייט". (די פעדעראַטיווע פּראַיניגונג פון די פראַנצויזישע פּראָפעסיאָנאַלע פּעראַיינען — „סינדיקאַטען").

אין דיזע שפּאַלטונגען האָט די פראַגע וועגען מלחמה און פּאַטריאָטיזם געשפּיאַלט אַ בעדײַטענדע ראָלע, כאָטש אויסערליך געקומען איז די דאָזיגע פראַגע גאָר ניט געווען אַזוי דרינגענד, זי איז ניט געשטאַנען אויף דעם טאָגעסאָרדנונג פון פּאָליטישען לעבען. דאָך, אין די טעאָרעטישע ויכוחים האָט די פראַגע פון מלחמה אלעמאָל פערנומען א פּלאַץ אויבען אָן.

דאָס האָט אַבער ניט געשטערט, אַז וועדער די וועלט־מלחמה איז אויסגעבראָכען, זאָל די מהרהרייט פון די סינדיקאַליסטען זיך פּראַיניגען מיט דער מהרהרייט פון דער פּאַרטיי און שטעלען זיך אויף א פּאַטריאָטישער פּאָזיציע געגען די פּראָטעסטען פון די אינטערנאַציאָנאַליסטען אין דער קאָנפעדעראַציע און אין דער פּאַרטיי.

ווי אַזוי ערקלערט זיך דאָס? דעם ענטפער אויף דער פראַגע וועלען מיר בעקומען וועז מיר וועלען נאָכפֿאָרשען די מיינונגספערשיעדענהייטען צווישען די סאָציאַליסטען גופא און צווישען די סאָציאַליסטען און די סינדיקאַליסטען. מיר וועלען אויסגעפינען, אז די אַנטי־פּאַטריאָטישע און אַנטי־מיליטאַריסטישע סינדיקאַליסטען האָבען געמוזט ווערען אין פּאַל פון א מלחמה נאָך פערבראַנטערע פּאַטריאָטען ווי די סאָציאַליסטען, וויל כאָטש דער סינדיקאַליזם האָט גיט אין אינטערנאַציאָנאַליסטישע פּראָגראַם, איז ער דאָך געווען פראַנצויזיש דורך און דורך, נאַציאָנאַל דורך די בעזונדערע בעדינגונגען, וואָס האָבען איהם ארויסגעוואָרפען און געשטיצט.

2.

דער סאָציאַליסטישער פּאַטריאָטיזם.

די מיינונגספערשיעדענהייטען אין דער פּאַרטיי האָבען זיך געדרעהט הויפּטזעכליך ארום דער פראַגע וועגען פערהיטונגס־מיטלען — ווי אזוי ניט צו דערלאָזען צו מלחמה. די מהרהרייט פון דער פּאַרטיי — די זשאָרעסיסטען און הערוע־איסטען—זיינען געווען פאַר'ן געגנעראַל סטרייק. די געדיסטען — געגען דעם. צום ערשטען מאָל, נאָך דער פערראַיניגונג פון די פראַנצויזישע פּראָלעטאַריער־פּאַרטיי, איז א רעזאָלוציע צו גונסטען א געגנעראַל סטרייק ארויסגעטראָגען געוואָרען אויפֿ'ן קאָנגרעס אין לימאָזש, אין 1906; דער קאָנגרעס אין נאנסי אין 1907 האָט די רעזאָלוציע בעשטעטיגט. אויפ'ן שטוטגאַרטער אינטערנאַציאָנאַלען קאָנגרעס איז די פראַנצויזישע רעזאָלוציע פערטיידיגט פון די פּאַרשטייהער פון דער מאיאָריטעט אין דער פראַנצויזישער פּאַרטיי — זשאָרעס, וואיאַן און הערוע — און מיט א פּאָר וואָכען, איידער די מלחמה איז אויסגעבראָכען, האָט די פראַנצויזישע פּאַרטיי, אויף איהר עקסטרא קאָנגרעס אין פּאַריז, נאָך אַמאָל זיך ארויסגעזאָגט פאר דער לימאָזשער רעזאָלוציע.

אויבען אויף קען זיך אויסדוכטען, אז אנערקענענדיג געגנעראַל סטרייק אלס מיטעל געגען מלחמה, איז די סאָציאַליסטישע פּאַרטיי זיך צונויפגענאָנגען אין דעם מיט די סינדיקאַליסטען. אָבער דאָס דאָכט זיך נור אזוי. פּאַר די סינדיקאַליסטען איז דער געגנעראַל סטרייק ניט געווען קיין פערהיטונגס־מיטעל, וואָס דארף שטערען דער מלחמה, א י י ד ע ר ז י ה א ט ז י ך נ א ך א נ ג ע פ א נ ג ע ן, נור דער אנהויב פון אן אויפשטאַנד, וואָס דארף אויסברעכען וען מלחמה איז שוין ערקלערט געוואָרען: פאר מאַנכע סינדיקאַליסטען האָט דער אויפשטאַנד געדאַרפט נאָך פּראַוים געהן דעם געגנעראַל סטרייק, און זיי האָבען מיט שטאָלץ געריהמט זייער געגנעראַל־סטרייק אלס דעם ר ע ־ ו ו א ל ו צ י א נ ע ר ע ן געגען דעם „רעפֿאָרמיסטישען" געגנעראַל־סטרייק פון די סאָציאַליסטען.

דאָס איז דער צענטראַל־פונקט פון די מיינונגס־פערשיעדענהייטען. די זשאָרעסיסטישע מהרהרייט פון דער פּאַרטיי איז גרייט געווען אָנצונעהמען דעם געגנעראַל־סטרייק, אויף וויפיעל ער וועט ניט שעדיגען דער נאַציאָנאַלער פערטיידיגונג. און דער זעלבער לימאָזשער קאָנגרעס, וואָס האָט זיך ערקלערט פאר געגנעראַל סטרייק, האָט פערוואָרפען דעם מ י ל י ט ע ר י ש ע ן ס ט ר י י ק, וויל ער שטעלט אין געפאַהר די פערטיידיגונג פון לאַנד. די לימאָזשער רעזאָלוציע אין איהר ערשטען טייל לויטט: „די נאַציאָן און איהר ארבייטער קלאַס דארפען אונבעדינגט פערטיידיגען זייער אומאבהענגיגקייט און אויטאָנאָמיע געגען יעדען אנפאַל פון דרויסען". און כאַראַקטעריסטיש — בעת דער פונקט וועגען דעם נענגעראַל סטרייק איז אָנגענומען געוואָרען בלויז מיט 169 שטימען געגען 129, איז דער ערשטער טייל פון דער רעזאָלוציע אָנגענומען געוואָרען מיט 251 געגען 23 שטימען.

און וועו זשארעם האָט אויפ'ן אינטערנאציאָנאלען קאָנגרעס אין שטוטגארט זיך איינגעשטעלט פאר דער פראנצויזישער רעזאָלוציע וועגען געגנראל סטרייק, האָט ער זיך גלייך פערכאפט און זיך ארויסגעזאגט געגען דער סינדיקאליסטישער אויסטייטשונג פון געגנראל־סטרייק, וואָס „אינגארירט די אויטאָנאמיע און די היסטארישע געזעצליכקייט פון נאציאָנען. נאציאָנען — דאָס זיינען וועלטהען, וואָס דער פראָלעטאריאט טאָר ניט פערשוועכען, נור פערקאָהרט, אבהיטען און צופאָסען זיי צו זיינע ציוועקען".

פאר „פערטיידיגען דאָס פאטערלאנד" האָבען זיך ערקלערט אויף סאציאליסטען פון אנדערע: אזוי — די דייטשע סאציאליסטען מיט בעבעל בראש. אבער ערגעץ ניט איז דיעזער פונקט אזוי שטארק אונטערשטראָכען געוואָרען אין אפיציעלע רעזאָלוציעס ווי אין פראנקרייך.

פאטריאָטיזם און פאטערלאנד זיינען דאָרט פון תמיד אן אידעאָליזירט געוואָרען. דאָ האָבען געווירקט די טראדיציעס פון רעוואָלוציאָנערע מלחמות — די מלחמות פון קאָנוועָנט און פון דער קאָמונע. און דאָס ערקלערט זיך נאָך דער־מיט, וואָס גאָר פיעלע אין פראנקרייך זיינען געקומען צום סאציאליזם ניט דורך דעם קלאסען־קאמפף, נור דורך דעם, וואָס זיי זעהען אין סאָציאליזם די וויטערע ענטוויקלונג פון די אידעען פון דער רעוואָלוציע. זיי קומען פון דער בורזשואזע פאָרטיען און איינען זיך דארום אנטקעגענצושטעלען דעם בורזשואזען פאטריאָטיזם זייער אייגענעם „סאציאליסטיש־רעוואָלוציאָנערען פאטריאָטיזם".

דיעזער שטריך איז כאראקטעריסטיש פאר די געדיסטען, אזוי וויי פאר די זשארעסיסטען. אין 1903, וועו די געדיסטען האָבען נאָך געהאט זייער אייגענע פארטיי — די פראנצויזישע אר־בייטער פארטיי — האָט די פארטיי ארויסגעלאָזען א מאניפעסט אלס ענטפער אויף „דעם בלבול פון די בורזשואזע געגנער פון דער סאציאליסטישער בעוועגונג, וועלכע בעשולדיגען די סאציאליסטען אין פאטערלאנדסלאָזיגקייט". „ניין — ערקלערט דער מאניפעסט — אינטערנאציאָנאליזם מיינט ניט די ערנידריגונג, די אויפגעבונג פון פאטערלאנד, פערקאָהרט, די אינטערנאציאָנאליסטען קענען זיך רעכענען פאר די אייניגע פאטריאָטען...מיר ווילען און קענען ניט ניט וועלען א גרויסע און א שטארקע פראנקרייך, וועלכע זאל בכוח זיין צו פערטיידיגען איהר רעפובליק געגען אלע פעראיניגטע מאנארכיען, פערטיידיגען איהר נייעס 89טען יאהר — דעם ארבייטער'ס 89טען יאהר — געגען א מעגליכער קאָאליציע פון דער נאצעער קאפיטאליסטישער אייראָפּאָ". דער מאניפעסט איז געווען גע־צייכענט פון גער און לאפארג.

מיט 4 חדשים שפעטער נאָך דער פערעפענט־ליכונג פון דעם מאניפעסט, האָט דער קאָנגרעס פון דער געדיסטישער פארטיי אויפגענומען די זעלביגע פראגע אין א רעזאָלוציע: „אינטערנאציאָנאלע סאָלידאריטעט שליסט ניט אויס דאָס רעכט און די פליכט פון דער נאציאָן צו פערטיידיגען זיך געגען יעדער רעגיערונג, וואָס וועט שטערען דעם אייראָפּאישען פרידען. וועו פראנקרייך וועט וועלען אטאקירט, וועט זי ניט האָבען קיין ענערגישערע פערטיידיגער ווי די סאָציאליסטען פון דער ארבייטער פארטיי".

און ביי פיעלע געלעגענהייטען האָבען די פראנצויזישע סאָציאליסטען דאָס זעלבע ערקלערט. נאָך קורץ פאר דער מלחמה האָט זשאָרעס געגרעדט געגען דרויי־יעהרליכען דיענסט אין נאָמען פון די אינטערעסען פון פראנקרייך'ס נאציאָנאלער פערטיידיגונג. און נאָך מיט צוויי וואָכען פאר דער מלחמה האָט גער, אויפ'ן עקסטרא קאָנגרעס אין פאריז, ארגומענטירט גענען גענגראל סטרייק וועט אוועקשטעלען די מיהר סאָציאליסטישע לענדער אין א מיליטעריש ערגערע לאגע ווי די ווייניגער סאָציאליסטישע לענדער. — ווידער אמאל זיינען די אינטערעסען פון נאציאָנאלער פערטיידיגונג געווען פאר איהם אויפ'ן ערשטען פלאן.

3.

דער אנארכא־סינדיקאליסטישער אנטי־פאטריאָטיזם.

ווי אויסגעשפראָכען קלאָר עס איז געווען דער פאטריאָטיזם פון דער מאיאריטעט פראנצויזישע סאָציאליסטען, פונקט אזוי אויסגעשפראָכען קלאָר איז געווען דער אנטי־פאטריאָטיזם פון די סינדיקאליסטען. דאָס איז אבער געווען א מין אלף־בית־אנטיפאטריאָטיזם. ער האָט פראָסט און פשוט געלייקענט, אז עס זיינען פאראן וועלכע עס איז אונטערשיעדען — היסטאָרישע, צי נאציאָנאלע, צי פאָליטישע — צווישען אויך האָט דעם אנדערען; און אָט די פשוטקייט, די ענטשיעדענקייט אין אבלייקענען האָט פיעל מיטגעהאָלפען דערצו, אז די סינדיקאליסטען זאָלען איצט, בעת זיי זיינען אוועקגעשטעלט געוואָרען פנים אל פנים מיט דער גרויזאמער ווירקליכקייט, פערגעסען א פונקט ענטגעגענגעזעצט פאָזיציע — די פאָזיציע פון פאטריאָטיזם.

צום פאטערלאנד איז ביי די סאָציאליסטען געווען א דאָפּעלטע בעציהונג — טייל האָבען איהם אבגעלייקענט, די מעהרסטע האָבען איהם אידעאליזירט; די סינדיקאליסטען אבער האָבען וועגען פאטערלאנד גערעכנט נור איין מיינונג. „דאָס פאטערלאנד — דאָס איז די אונגעהייכהייט, די שענדליכע עקספלואטאציע פון פאָלק דורך זיינע פריווי־

לעגירטע קלאסען" — האָט געשריבען הערווע, הערווע פון אמאל, אין זיין „זיעער פאטער־לאנד", יעמאלט דער וואָרט־פיהרער פון אַנטי־פאַטריאָטישען סינדיקאליזם. וועו דער נעווע־זענער (אגב אורחא, ערגעץ איז ניטאָ אזוי פיעל נעווענע וויי אין פראנקרייך, נאָך מאהר ווי אין רוסלאנד), וועו דער נעווענער אנגעזעהענער טאָארעטיקער פון אנארכאָ־סינדיקאליזם, דער רעדאקטאָר פון „מאוומאן סאסיאליסט", לאנאר־דעל, האָט אין 1905 געמאכט אַן אנקעטע וועגען פאַטריאָטיזם צווישען די סינדיקאליסטישע טו־ער — האָבען אלע אין איין קול זיך סאָלידארי־זירט מיט הערווע — „מיט די טיפֿע פראָלעטא־רישע אנשויאונגען, וואָס אונזער פרייַנד הערווע האָט אויסגעדריקט מיט אזא קראפט" (די ווער־טער פון גריפעל, סעקרעטער פון דער קאָנפעדע־ראציע). „פאַטערלאנד, דאָס איז א צוזאמענ־פֿעלכטונג פון אונגלייכהייטען, עגאָאיזמען, רוי־בעריַען און עקספלואָטאציע", האָט געענטפערט לענוער, סעקרעטער פון די מעטאלגיסער.

נאָך מאהר, דער ארבייטער דארף זיך פער־האלטען ניט נור פיינדליך צום פאטערלאנד, נור ער דארף עס אין גאנצען אבלייקענען. ניטאָ אזא זאך ווי פאטערלאנד. „דער ארבייטער אינ־טערנאציאנאליזם אנערקענט קיינע גרענעצען ניט", דריקט זיך אויס בלעד, דער דאמאָלסדיגער סעקרעטער פון סינדיקאטען פערבאנד פון דעם סענא־ראיאָן.

די פראגע וועגען די גרענעצען איז געווען א בעזונדער פונקט אין דער אנקעטע, און אלע האָ־בען געענטפערט אויף איין און דעם זעלבען שטייגער: „די ארבייטער ווייסען פון קיינע אנדערע גרענעצען ניט ווי די, וואָס טייַלען זיי אפֿ פון די עקספלואָטאטאָרס, אונטערדריקער און קאָמאַנדירער" (איוועטא). די נאציאנאלע מלוכה גרענעצען האָבען פאר'ן פראָלעטאריאט קיין בע־דייטונג.

אויב אזוי, וועו א שונא בעפאלט די גרע־נעצען, איז דער ארבייטער ניט מחויב זיי צו פערטיידיגען: „ פערטיידיגען דאָס פאטערלאנד מיינט אנהאלטען אויף וווייטער די ערגסטע און פערברעכעריישסטע פאָרם פון עקספלואָטאציע", ענטפערט אנטורוויל, מיטגליעד פון קאמיטעט פון די שפּייז־פראָדוצירער, און הערווע ערקלערט קאטענאריש: „מיר וועלען זיך ניט שלאָגען פאר די מאדערנע פאטערלענדער".

וואנדערוועלדע, דאכט זיך, האָט זיך אויסגע־דריקט: דאָס פאטערלאנד איז דער סך הכל פון די דעמאקראטישע אינסטיטוציאָנען פון לאנד. אין די הערשענדע אנזיכט פון די פראנצויזישע סאציאליסטען איז אויף געווען: פערטיידיגען דאָס פאטערלאנד איז דאסזעלבע וואס פערטיידיגען די דעמאקראטיע. דיעזער שטאנדפונקט האָט זיי־נע וואָרצלען אין די היסטאָרישע טראדיציעס און אין די בעדינגונגען, אונטער וועלכע דער פראנ־צויזישער סאציאליזם האָט זיך ענטוויקעלט. אבער מעהר פון אלץ נעהמט עס זיך דערפון, וואָס דער איצטיגער פראנצויזישער סאציאליזם האָט צו פערדאנקען זיין איינפלוס — נור איינ־פלוס, מיט ערַאבערונגען קען ער זיך ניט בע־ריהמען — ניט אזוי דער פאָליטישער מאכט פון דער סאציאליסטישער בעווענונג, נאָר דער בעדייטענדער ראָלע, וואָס די סאציאליסטישע דעפוטאטען שפּיעלען אין פּארלאמענט. דאָס, פערשטעהט זיך, גיט צו בעזונדערען חן דער דעמאקראטישער רעגיערונגס־פאָרם אין די אוי־גען פון די פראנצויזישע סאציאליסטען.

פערקאָהרט, דער אנטי־פאטריאָטיזם פון די סינדיקאליסטען איז ענג פערבונדען געווען מיט דער גלייכגילטיגקייט צו יעדער רעגיערונגס־פאָרם. קיין אונטערשיעד ניט צווישען איין שטאַאט און דעם אנדערן און קיין אונטערשיעד אויף ניט צווישען איין פאָליטישער פאָרם און דער אנדערער. „אלע רעגיערונגס־פאָרמען, אָדער ריכטיגער, אלע פאטערלענדער זיינען ווערטה איינס דאָס אנדערע", האָט געשריבען הערווע און עקספלואָטאציע", האָט געענטפערט לענואר, סעקרעטער פון די מעטאלגיסער.

נאָך מאהר, דער ארבייטער דארף זיך פער־האלטען ניט נור פיינדליך צום פאטערלאנד, נור ער דארף עס אין גאנצען אבלייקענען. ניטאָ אזא זאך ווי פאטערלאנד. „דער ארבייטער אינ־טערנאציאנאליזם אנערקענט קיינע גרענעצען ניט", דריקט זיך אויס בלעד, דער דאמאָלסדיגער סעקרעטער פון סינדיקאטען פערבאנד פון דעם סענא־ראיאָן.

די פראגע וועגען די גרענעצען איז געווען א בעזונדער פונקט אין דער אנקעטע, און אלע האָ־בען געענטפערט אויף איין און דעם זעלבען שטייגער: „די ארבייטער ווייסען פון קיינע אנדערע גרענעצען ניט ווי די, וואָס טייַלען זיי אפֿ פון די עקספלואָטאטאָרס, אונטערדריקער און קאָמאַנדירער" (איוועטא). די נאציאנאלע מלוכה גרענעצען האָבען פאר'ן פראָלעטאריאט קיין בע־דייטונג.

אויב אזוי, וועו א שונא בעפאלט די גרע־נעצען, איז דער ארבייטער ניט מחויב זיי צו פערטיידיגען: „ פערטיידיגען דאָס פאטערלאנד מיינט אנהאלטען אויף וווייטער די ערגסטע און פערברעכעריישסטע פאָרם פון עקספלואָטאציע", ענטפערט אנטורוויל, מיטגליעד פון קאמיטעט פון די שפּייז־פראָדוצירער, און הערווע ערקלערט קאטענאריש: „מיר וועלען זיך ניט שלאָגען פאר די מאדערנע פאטערלענדער".

וואנדערוועלדע, דאכט זיך, האָט זיך אויסגע־דריקט: דאָס פאטערלאנד איז דער סך הכל פון די דעמאקראטישע אינסטיטוציאָנען פון לאנד. אין די הערשענדע אנזיכט פון די פראנצויזישע סאציאליסטען איז אויף געווען: פערטיידיגען דאָס פאטערלאנד איז דאסזעלבע וואס פערטיידיגען די דעמאקראטיע. דיעזער שטאנדפונקט האָט זיי־נע וואָרצלען אין די היסטאָרישע טראדיציעס און אין די בעדינגונגען, אונטער וועלכע דער פראנ־

קלאמירט: „די געאגראפישע גרענעצען וועלכע געביטען לויט'ן ווילען פון די הערשענדע קלאסען, די ארבייטער אנערקענען נור עקאנאמישע גרענצען... דער קאנגרעס שטיצט זיך אויף דער פארמולע פון אינטערנאציאנאל: ארבייטער האבען קיין פאטערלאנד ניט, און האלט דארום, אז יעדע מלחמה איז א פערשווערונג געגען ארבייטער קלאס. דער קאנגרעס ערקלערט ווייטער, אז די ארבייטער דארפען ערצוויגען וועלכע אין גייסט פון אינטערנאציאנאליזם אזוי, דאם אויף א מלחמה ערקלערונג זאלען זיי ענטפערן מיט א רעוואלוציאנערען גענעראל סטרייק".

אין 1912 איז אין פאריז פעררופען געוואָרען אן עקסטרא קאנגרעס ביי דער געלעגענהייט פון דער באלקאנישער מלחמה, און דער קאנגרעס מאכט אן אונגעלונגענע פראבע אריבערצוגעהן פון ווערטער צו טהאטען— ער האט בעשטימט א 24-שטונדיגען גענעראל סטרייק פון פראטעסט אויפ'ן 16טען דעצעמבער (דער קאנגרעס איז פארגעקומען דעם 24טען נאוועמבער). אויף דעם זעלבען קאנגרעס איז אנגענומען געוואָרען די פאלגענדע דעקלאראציע:

„אויב דאם לאנד, וואו מיר וואוינען, וועט אוים משוגעת אדער אויסגערעכענטערהייט זיך אריינווארפען אין א מילימעריש אוואנטורע, טרעף אונזערע וואהרנונגען, איז די פליכט פון יעדען ארבייטער ניט אבצורופען זיך אויף דעם מאביליזאציאנס-בעפעהל, נור ער זאל זיך וועגדען צו זיין קלאסען-ארגאניזאציע, כדי אנצוהויבען, מיט איהר הילף, דעם קאמפף געגען זיינע שונאים, די קאפיטאליסטען.

„פערלאזענדיג די פאבריק, דעם וואוינאָרט, די שאכטע און דאם פעלד, דארפען די ארבייטער זיך פערזאמלען אין זייערע לאקאלע און צענטראלע ארגאניזאציאנס-פונקטען, אום אנצינהמען בעלע מיטלען, וואם די אומשטענדען און דער ארט דיקטירען — מיט דעם ציעל זיך צו בעפריידען אויפ'ן וועג פון רעוואלוציאנערען גענעראל-סטרייק".

דער קאנגרעס, דורך זיין דעקלאראציע, זאגט זיך ניט נור אב צו סאנקציאנירען די נאציאנאלע פערטיידיגונג, נור פאדערט אויף ניט צו פאלגען דער מיליטעריש מאכט, אום צו שטערען דיזע פערטיידיגונג, „אנשטאט צו געהן צום גרענעץ טויטען זייערע בריידער, זאלען די ארבייטער, אויף א קריעגס-ערקלערונג, ענטפערען מיט דער ערקלערונג פון גענעראל סטרייק און אויפשטאנד" — דיעזער פראקטישער שלום פון אנארכא-סינדיקאליסטישען אנטיפאטריאטיזם איז אפיציעל אנערקענט געוואָרען פון דעם צענטער פון דער סינדיקאליסטישער בעוועגונג — די אלגעמיינע קאנפעדעראציאן פון ארבייט.

4.

די ענטוויקלונג און דער כאראקטער פון פראנצויזישען אנארכא סינדיקאליזם.

וועגן דער פראנצויזישער סאציאליזם איז איצט בעת דער מלחמה דורך און דורך דורכגעדרונגען מיט פאטריאטיזם, לאזט זיך דאם נאך אלץ ערקלערען: די טענדענץ פון פאטריאטיזם האט זיך געהאט אנגעציבענט שוין פון פריהער, סיי אין דער פראנצויזישער פארטיי, סיי אין צוויטען אינטערנאציאנאל בכלל. אבער עם איז אונמעגליך צו ערקלערען — וועגן מיר בלייבען שטעהן ביי די טאָריען — וויי אזוי דער פראנצויזישער סינדיקאליזם האט דורכגעמאכט אזא פלוצלינגע פערוואנדלונג פון אנטי-פאטריאטיזם צו פאטריאטיזם. דא מוזען מיר זיך ארונטערלאזען טיעפער פון די טאָריען, צוקומען צו דער סינדיקאליסטישער בעוועגונג גופא.

דער סינדיקאליסטישער אנטי-פאטריאטיזם, ניט קוקענדיג אויף זיינע אויסערליך שארפע פאר מען, איז געווען אין גרונד געמומען א פראדוקט פון מאכטלאזיגקייט. ער איז ניט געווען די פרוכט פון דער ערפאהרונג פון דער אינטערנאציאנאלער ארבייטער בעוועגונג, וועלכע זאל שוין האבען איבערגעוואקסען די גרעניצען פון איין לאנד און דערגרייכט צו א העכערער מדרגה. פערקהרט, דער פראנצויזישער סינדיקאליזם איז אויסשליסליך א פראנצויזישער פראדוקט, ארויסגעוואקסען פון בעשטימטע בעדינגונגען, וואם מיר טרעפען נור אין פראנקרייך, און איז אינגאנצען געווען אנגעווויזען אויף פראנקרייך. דער אנארכיזם וואם האט זיך צוגעקלעפט צו דער סינדיקאליסטישער טעאריע, האט דעם סינדיקאליזם צוגעגעבען נור אן אויסערליכען שיין פון צוגעהעריגקייט צו דער משפחה פון אינטערנאציאנאלע בעוועגונגען.

צוגעגרייט דעם באדען פאר'ן סינדיקאליזם האט די שפאלטונג צווישען דעם פאליטישען און עקאנאמישען טייל פון דער פראנצויזישער ארבייטער בעוועגונג, זייער אבגעריסענקייט איינס פון אנדערען פאר די לעצטע 20 יאהר. און דאס וויעדער נעהמט זיך דערפון, וואם עקאנאמיש איז פראנקרייך ווייט הינטערשטעליג אין פערגלייך מיט איהר פאליטישער ענטוויקלונג.

די עקאנאמישע ענטוויקלונג פון פראנקרייך געהט פערהעלטניסמעסיג אן זעהר לאנגזאם. די קליין-אינדוסטריע שפיעלט נאך אלץ די הערשענדע ראלע. דאם פערקלענערט זעהר שטארק די בעדייטונג פון דער זעלבסטשטענדיג ארגאניזירטער ארבייטער-בעוועגונג און עס איז לייכט צו קומען צו אן איבערשעצונג פון דער ראלע פון פארלאמענטארישער טהעטיגקייט.

חוץ דעם, דיזעלבע עקאנאמישע אבגעשטאנענקייט פון פראנקרייך ברענגט דערצו, אז די בורזשואזיע זאל אויך זיין צושפאלטען אוף פאליטיש פערטראטען דורך פערשיעדענע פראק-

ציעס. אין פראנקרייך שפּיעלען, איבערהויפּט, א גרויסע ראָלע לאָקאָלע און גרופּען־אינטערעסען. אָט די פּאָליטישע צוברעקעלטקייט פון דער פראָנצויזישער בורזשואזיע האָט געהאָפּען די סאָציאָליסטישע דעפּוטאַטן אין פּאַרלאַמענט צו קריגען א שטאַרקן איינפלוס. ביי פערשיידענע פּאַרלאַמענטארישע קאָמבינאַציעס איז אָפטמאָל דער סאָציאָליסטישער פראקציע אויסגעפאַלן צו ענטשיידן דעם שיקזאָל פון א מיניסטעריום. איהר איינפלוס איז געווען ניט אין ערך שטאַרקער, ווי די רעאָלע מאַכט פון דער סאָציאָליסטישער בעוועגונג. דאָס האָט ביי פיעלע קורצזיכטיגע סאָציאָליסטן ארויסגערופען דעם פאַלשען גלויבען, אז די פּאַרלאַמענטארישע טהעטיגקייט איז אַלץ און די בעוועגונג גאָרנישט, און דער אָפּאָרטוניזם אין דער פּאַרטיי האָט זיך פונאַנדערגעבליהט. דערפון נעהמען זיך: די פּאָליטיק פון בלאָק, דאָס אונטערשטיצען מיניסטעריומס, וואָס לאָזען צושיסען ארבייטער, דער מילעראן פאַל און אזעלכע פאַקטען, אז אפילו געד מיט זיינע חברים זאָלען שטימען פאר א פּארמוקע וואָס ציעלט געגען קאַפּיטאַוויזם, אום ניט צו שטירצען א מיניסטעריום. און נאָך דעם אַלץ־מען האָט דיעזער שפּיעל אין פּאָליטישען איינפלום ניט געבראכט דעם פּראָלעטאריאט קיינע וויכטיגע פאָליטישע געווינסטן. וואָרים די עקאָנאמישע הינטערשטעליגקייט פון דער פראנצויזישער בורזשואזיע האָט איהר געמאכט הארטנעקיגער פון דער בורזשואזיע פון אנדערע לענדער. ביי איהר איז געווען פיעל שווערער אַרוים־צוקריגען הנחות. און מיר זעהען, אז די סאָציאָלע געזעצגעבונג, די שטייער סיסטעם שטעהען פיעל נידעריגער אין פראנקרייך, ווי אין ענגלאנד און דייטשלאנד. אזוי ארום האָט זיך דער אָפּאָרטוניזם ניט בעצאָהלט.

דאָרום איז פערשטענדליך, וואָס א בעדיינטענדער, און דער צו דער מעהר רעוואָלוציאָנער טייל פון פּראָלעטאריאט, איז אָבגעשטויסען געוואָרען פון דער סאָציאָליסטישער פּארטיי. די אנטי־פּאַרלאַמענטארישע שטימונג האָט גענען א בריטען אָבקלאנג ביי דער פּראָלעטאריישער מאסע. געראָדע האָט עס געטראָפען, אז בעת דער סאָציאָליסטישער מיניסטעריאָליזם האָט נאָך א קורצען צוליהען זיך געמומען וועלקען, האָט זיך פון דער אנדערער זייט געשטארקט די פּראָפּעסיאָנעלע בעוועגונג. די עקאָנאמישע ארגאניזאציאָנען — די סינדיקאַטען — האָבען זיך געשטעלט אויף די פים, און מיט דעם איז צוגעקומען א נייע אורזאכע, אז די ארבייטער זאָלען זיך דערווייטערען פון דער פאָליטישער פּארטיי. וואָרים יענע פּארטיי־טוער, וואס זיינען געשטאנען אין בעריהרונג מיט די עקאָנאמישע ארגאניזאציאָנען, זיינען געוועהנט געווען צו בעטראכטען זיי אלס מינדערווערטהיג, צו קוקען אויף זיי פון אויבען א־אב. זיי האָבען געפּאדערט ניט מעהר און ניט וואניגער אז די עקאָנאמישע ארגאניזאציאָן פון די ארבייטער זאָל זיך אונטערוואַרפען דער פאָליטישער ארגאניזאציאָן. און דערצו האָבען נאָך פערשיעדענע סאָציאָליסטישע פראקציעס געקעמפּפט צווישען זיך פאר דער אויבער־דעה. די אלטע קריינק פון פראנצויזישען סאָציאָליזם — די רייסערייען — האָבען די פראקציעס געזוכט ארויבערצוטראָגען אין די פּראָפעסיאָנעלע ארגאניזאציאָנען און די לעצטע מאכען פאר א וואַרקצייג פון זייער געגענזייטיגען קאמפּף.

אלעס צוזאמען האָט געשטארקט אין די סינדיקאַטען די אָפּאָזיציע געגען דעם איינפלום פון דער פּארטיי און געגען פּארלאַמענטארישער טהעטיגקייט איבערהויפּט. און דער געדאנק, אז די סינדיקאַטען דארפען זיין אָנגעוויזען אויף זיך אליין, און אבגעגעבען צו זיך אליין — צום עקאָנאמישען קאמפּף, בעפרייט פון יעדער שייכות מיט א פּאָליטישער פּארטיי — די לעהרע פון דעם אזוי גערופענעם עקאָנאמיזם — האָט געוואנען די אויבערהאנד.

דארף מען נאָך נעהמען אין בעטראכט, אז דער עקאָנאמיזם האָט זיך ניט געשטיצט אויף וויסט פערצווייגטע פּראָפעסיאָנעלע ארגאניזאציאָנען. דער עקאָנאמישער קאמפּף האָט געמוזט דעריבער אָננעהמען א כאראקטער פון אונאָרגאניזירטע, כאאָטישע, גיך־אויפּפלאקערנדע און גיך פערגעהענדע איינצעל־קעמפּפע. און וויל צו יענער צייט איז דער פראנצויזישער קאפּיטאל אויך נאָך ניט געווען אָרגאניזירט — די אונטערגעהמער האָבען נאָך ניט געהאט זייערע פער־באנדען — איז געווען צו ערוואַרטען, אז ביי א געוויסער העפטיגקייט, פלוצלינגקייט און שטורעמדיגקייט פון דער אטאקע, זאָל מען זיך דער־שלאָגען צו אן עפעקטפולען צייטווייליגען גע־ווינס.

צו דעם אנטיפּארלאַמענטאריזם און עקאָנאָמיזם איז צוגעקומען די טעאָריע פון „שטורם־סטרייק", וועלכע האָט געפּאדערט פּראקטונג צו שטארקע, בריטע אָרגאניזאציאָנען, צו צענטראַליזירטער פערוואַלטונג — פון איין זייט — און גלויבען אין דער וואונדער־קראפט פון דער דרייסטער, אקטיוואר מינאָריטעט, וועלכע שלעפט מיט מיט איהר איניציאטיווע די מאסע. און די געבוירט פון סינדיקאַליזם אז שון כמעט געווען פּארטיג. מאטעריאל פאר'ן דאָך האָט געליפערט די אנארכיסטישע טעאָריע — דירעקטע אקציאן און די פרינציפּיעלע אבליינקענונג פון שטאאט און דעמאקראטיע.

מיר האָבען זיך לענגער אבגעשטעלט אויף דעם אורשפרונג און די ענטוויקלונג פון די סינדיקאַליסטישע טעאָריען, וויל דאָס וועט אונז געבען דעם שליסעל צו דעם רעטעניש: ווי האָבען דאָס די סינדיקאַליסטען אזוי פלוצלונג געביטען זייער שטעלונג צו מלחמה.

מיר האבען געזאהן, אז דער אנטיפאטריא־
טיזם בערעהמט ניט דעם אויבענאן אין דעם
סיסטעם פון סינדיקאליזם. ניט דערפאר זיינען
די סינדיקאליסטען געווארען אנטיפארלאמענטא־
ריש, ווייל ביי זיי האט זיך אויסגעארבייט א
נייע בעציהונג צו אינטערנאציאנאלע פראגען —
צו מלחמה, צו פאטערלאנד — נור פונקט פער־
קעהרט. זיי זיינען געווארען אנטיפאטריאטיש,
ווייל זיי זיינען נאך פריהער געווארען אנטיפאר־
לאמענטאריש. צוערשט האבען זיי אויסגעפונען,
אז די פאליטישע בעווענונג פון פראנצויזישען
פראלעטאריאט איז מאכטלאז אפילו אין די גרע־
ניצען פון פראנקרייך גופא. פראנקרייך איז א
רעפובליק, די פאליטישע פארטיי פון פארלא־
מענט ניצט בריים אוים די רעפובליקאנישע פאר־
מען, דאך איז די סאציאלע געזעצגעבונג אבנע־
שטאנען און די עקאנאמישע געווינסען פון פרא־
לעטאריאט זיינען קליין און נישטיג. עס קומט
אוים, אז מיט דער רעפובליק איז ניטא וואס זיך
איבערצונעהמען, אז די פראנצויזישע דעמאקרא־
טיע און דעמאקראטיע איבערהויפט איז נאך ער־
גער פון מאנארכיע. די טעארעטיקער פון סינדי־
קאליזם האבען דאס ביי יעדער געלעגענהייט
אונטערגעשטראכען, זיך בערופענדיג דערבי,
אז שולדיג אין דעם איז די אבגעשטאנענע ווירט־
שאפט פון פראנקרייך.

דערפון איז צו זעהן, אז די אנטיפאטרי־
טישע פארמולע פון די סינדיקאליסטען, אז אלע
פאטערלענדער זיינען ווערטה איינס דאס אנ־
דערע, וועלכע איז אויסערליך עהנליך צו דער
אנארכיסטישער פארמולע, וועלכע לייקענט דעם
שטאאט אין אלגעמיין, שטאמט אויסשליסליך
פון דער ענטוישונג אין פראנצויזישען פארלא־
מענטאריזם.

און עס איז קלאהר, אז סיי דער אנטי־
פאטריאטיזם און סיי דער אינטערנאציאנאליזם
האבען בשום אופן ניט געציגט, אז דער
סינדיקאליזם איז אריבערגעוואקסען די גרע־
ניצען פון פראנקרייך און האט זיך צוזאמענגע־
העפט מיט דער אינטערנאציאנאלער ארבייטער
בעווענונג; ניין, דער אנטיפאטריאטיזם און דער
אינטערנאציאנאליזם זיינען געווען היימישע, ריין
פראנצויזישע פראדוקטען, אריסגעשפראצט פון
ספעציעל־פראנצויזישע בעדינגונגען. — אין
וועלכען די ספעציעלע בעדינגונגען האבען איבערגע־
אנדעשט די וואראצען פון פראדוקט, דעם סינ־
דיקאליזם, זיינען אויך אראבגעפאלען זיינע צוויי־
גען — דער אנטיפאטריאטיזם און דער אינטער־
נאציאנאליזם.

וואהרים פאר די לעצטע יאהרען — זינט
1910 — האט דער סינדיקאליזם דורכגעמאכט
א שווערען קריזיס. זיין פונדאמענט — די שוואך־
כע ארגאניזירטקייט פון פראנצויזישען פראלע־
טאריאט — איז אונטערגענראבען געווארען. די
מאסען האבען צוגעשניטאמט צו די ארגאניזא־
ציאנען אין גרויסע צאהלען. עס האבען זיך גע־
לעבענט אין לאנד איבער א מיליאן ארגאניזיר־
טע. פון דער אנדער זייט אבער האט זיך אויך
ארגאניזירט די פראנצויזישע בורזשואזיע. און
דער עפעקטפולער מיטעל — דער שטורם־
סטרייק, וועלכער ווערט ארויסגערופען פון די
מענער מיט איניציאטיוו, דער אקטיוור,
דריסטער מינאריטעט, האט אויפגעהערט צו
דיענען זיין צוועק. די צאהל פערשפיעלטע
סטרייקס האט זיך אלץ געמעהרט. וויייטער האט
זיך ארויסגעשטעלט, אז די סאמע רעוואלוציא־
נערע סינדיקאטען, די זייקען פון טינדיקאליזם,
פערליערן אלץ מעהר מיטגליעדער, האט מען זיך
געגנומען ארומקוקען און רעווידירען די אלטע טע־
אריען. האט מען געגנומען אלץ מעהר האלטען
פון ברייטע, פעסטע מאסען אראגאניזאציאנען,
פון רייכע קאסעס, אויף וועלכע מען האט פרי־
הער געקוקט קרום, וויייל זיי פערשוועכען דעם
רעוואלוציאנערען גייסט, און מען האט זיך גע־
נומען ביסלעכווייז אבקעהרען פון פעדעראליזם
צום צענטראליזם אין דער פערוואלטונג און לע־
גען אלץ מעהר האפנונג אויף דער סאציאלער
געזעצגעבונג, וועלכע זאל קומען צו הילף דעם
עקאנאמישען קאמפף. מען האט אויך פרייוודלי־
כער געגנומען קוקען אויף די סאציאליסטישע דע־
פוטאטען. מען האט געגנומען אונטערזוכדיגען
מיט פראלאמענטאריזם. און ביי די לעצטע וואה־
לען — וועלכע עס האט זיך געהאנדעלט וועגען
דורכוואהרפען דעם געזעץ פון 3־יעהריגען מילי־
טער־דיענסט — האבען פיעלע סינדיקאליסטען
דירעקט און די קאנפעדעראציע האלב־אפיציעל
אונטערשטיצט די סאציאליסטישע דעפוטאטען.

אזוי איז דער אנטיפארלאמענטאריזם פון די
סינדיקאליסטען געבראכען געווארען. דאס איז
געשעהן קורץ פאר דער מלחמה. און זייער אנטי־
פאטריאטיזם, וועלכער איז פון איהם ארויסגע־
וואקסען, איז געבליבען העגנגן אין דער לופטען.
האט ער לאנג זיך אזוי געקענט האלטען?

דער מיטעל געגען מלחמה איז געווען
דער אנטי־פאטריאטישער גענעראל סטרייק.
אדער גענעראל סטרייק, אדער מלחמה. און וועז
דיעזער מיטעל איז געשטעלט געווארען צו פרא־
בע, איז ער די פראבע ניט בעשטאנען.

וואהרים דער סינדיקאליזם, אלס פראדוקט
פון ריין פראנצויזישע בעדינגונגען, האט ניט
אנגעהויבען צו טויגען אלס ווערקצייג פאר אינ־
טערנאציאנאלע האנדלונגען. זיין אינטערנאציא־
נאליזם איז געווען מעהר א ווערטערליכער, איז
אויסגעווואקסען אין דער פאלעמיק מיט דער
פראנצויזישער סאציאליסטישער פארטיי. דער
סינדיקאליזם, כאטש אינטערנאציאנאל אין זיין
פראגראם, איז אין קיין שום פערבינדונג ניט
געשטאנען מיט דער אינטערנאציאנאלער בעווע־
גונג פון פראלעטאריאט. דער פראנצויזישער סינ־
דיקאליזם אין די דייטשע פראפעסיאנעלע בעווע־

גונג האָבען זיך פערהאלטען אייגם צום אנדערען מיט געגענזייטיגען אונצוטרו. דערפאר, ווי נור ערב דער מלחמה האָט זיך ארויסגעשטעלט, אז צו קיין גענעראל סטרייק וועט ניט קומען — דער סינדיקאליזם איז עס פשוט ניט בכח געווען דורכצופיהרען — האָט דער סינדיקאליזם פלוצ־ לינג פערלאָרען דאָס בעזונדערע, וואָס האָט איהם אָבגעשיידט אין זיין שטעלונג צו מלחמה פון דער פראַנצויזישער סאָציאַליסטישער פּארטיי, און די מאָרימעט סינדיקאליסטען זיינען צוגעשטאַנען צו די סאָציאליסטען.

5.

דער אַנאַרכאָ־סינדיקאַליסטישער פּאַרטיאָיזם

די שטעלונג פון דער סאָציאַליסטישער פּארטיי איז בעשטימט געווארען אויף דער אל־ געמיינער פערזאמלונג פון די פּארטיי מיטגליע־ דער פון סענטראַליזאַציע אין זאל וואגראם. די פער־ זאמלונג פון 2000 פּארטיי־מיטגליעדער האָט אָנ־ גענומען דעם פּאַרשלאג פון דער פּארטיי פער־ וואלטונג און דער פּארלאמענטאַרישער פראקציע, צו שטיצען די מלחמה „אין נאָמען פון פאָטער־ לאנד, רעפובליק און אינטערנאציאנאל“ — ווי וואיאן האָט זיך אויסגעדריקט אין זיין רעדע.

די קאָנפערענציע האָט ניט געמאכט אזעל־ כע בעשטימטע ערקלערונגען, דערפאר אָבער זיי־ נען איהרע האַנדלונגען — ווי נור די מלחמה איז ערקלערט געווארען — געווען געוני און בע־ שטימט: זי האָט זיך פאָלשטענדיג ענטוואָנט פון איהר אלטער פּאָזיציע — קעמפּפען נעגען מלחמה אונטער אלע בעדינגונגען און ניט רע־ כענענדיג זיך מיט די אינטערעסען פון נאציאָנא־ לער פערטיידיגונג.

וואָרים עס איז גלייך פון אָנהויב קלאָר גע־ וואָרען, אז וועגען א רעוואָלוציאָנערען גענעראל סטרייק, מיט אן אויפשטאַנד דערצו, קען אין פראַנקרייך קיין רעדע ניט זיין; און מען האָט טאקע וועגען דעם ניט גערעדט, פונקט ווי די קאָנפערענציע וואָלט קיינמאל גאָר ניט בע־ שלאָסען צו קעמפּפען נעגען דער מלחמה אונ־ טער אלע בעדינגונגען.

נאָך מיט א פּאָר טעג פאר דער מלחמה האָט די קאָנפערענציע שוואך פּראָטעסטירט נעגען דער רעגיערונג, וואָס האָט פערוואהרט איהר א פּראָטעסט פערזאמלונג נעגען דער מלחמה, און דעם 29טען אויגוסט — וועו די פּארטיי האָט אָב־ געהאלטען איהר פערזאמלונג אין זאל וואגראם— האָט שוין די קאָנפערענציע ארויסגעלאָזט א מא־ ניפעסט, וואו זי האָט ערקלערט, אז זי קען ניט און קלייבט זיך ניט צו רופען צו וועלכע עם איז אקטיוויטעט ארויסטרעטונגען. „וויינענדע פרויען — לייענען מיר אין מאניפעסט — מיר האָבען אלע געטהאן אייך צו בעפרייען פון אזא אונגליק. אָבער איצט, אה וועה, קענען מיר נור בעדויערען דאָס וואָס איז געשעהן. קענען מיר דען פערלאָז־ גען פון אונזערע חברים גרעסערע אָפּפער? וואָס אונז זאל דאָס ניט קאָסטען, ענטפערען מיר: ניין!“

דאָס איז א פאָלשטענדיגער און אָפּיציעלער אָבזאָגען זיך, וועו ניט פון דער טאָריע, דאָך פון דער פּראקטישער דורכפיהרונג פון דער אנטי־ פּאטריאָטישער טאקטיק, וועלכע איז פון די אנארכאָ־סינדיקאליסטען אזוי פיעל מאל פּראָ־ קלאמירט געווארען. דערמיט איז בעוויזען גע־ ווארען וויי מאכטאָז עס איז דער אנארכאָ־סינ־ דיקאליזם צו פערווירקליכען זיין אוטאָפּיע, א סוף צו מאכען צו מלחמה מיט איין קלאפ, ניט רעכע־ נענדיג זיך „מיט קיינע אומשטענדען פון צייט און ארט“.

שארפער פון אלעמען האָט אויסגעדריקט דיעזען גענפיהל פון מאכטלאָזיגקייט איינער פון דער אלטער אנארכאָ־סינדיקאליסטישער גווארד, איוואָנ, סעקרעטער פון די ארבייטער־ בערזען, וועלכער פערנעהמט זיך איצט מיט ער־ ציהען די קינדער פון די ארבייטער רעזערוויס־ טען: „ביי די מיטלען, וואָס מיר פערמאָגען — שרייבט איוואָנ — האָבען מיר געקענט נור זאָ־ גען מיט אונזער גאנצער אויפריכטיגקייט, מיט דער גאנצער קראפט פון אונזערע איבערצייגונ־ גען: געהט קינדער פון פאלק, געהט צו דער שחיטה, וויל ניט אייערע פאטערס, ניט אייערע ברידער און ניט אייערע פריינד האָבען געוואלט מיטהעלפען אונז אין אונזער פראָפּאגאנדא פון מענשליכקייט, פערנונפט און סאָלידאריטעט, אין נאָמען פון ארבייט און פריעדען.“

אָבער אָבזאָגענדיג זיך פון רעוואָלוציאָנערען סטרייק האָט דער סינדיקאליזם קיין אנדערע מיטלען ניט געהאט. דאָס איז געווען זיין אייני־ גער מיטל. ער האָט אנגעשטעלט זיין בליק אויף דעם פונקט, און האָט קיין זאך מעהר ניט געל זעהן. וועגדעט מען ניט אן דיעזעו מעטאָד פון מלחמה געגען מלחמה, דאן הייסט עס, אז מען האָט די מלחמה אנגענומען, אָדער כמעט אנגע־ נומען. דערפאר, וועו די קאָנפערענציע האָט זיך אָבגעזאָגט פון אקטיוויטעט ארויסטרעטונגען, האָט עס געהייסען, אז זי האָט האלב־שלום גע־ מאכט מיט דער מלחמה.

אָבער דאָס איז נאָך וועניג. וויבאלד די קאָנ־ פערענציע איז ניט אימשטאנד געווען צו ענט־ פערען אויף דער מלחמה אויף איהר אייגענעם שטייגער, האָט פערלאָרען יעדען זין פאר איהר דאָס האלטען זיך אויף א בעזונדער פּאזיציע, אין אונטערשייד צו דער פאָזיציע פון דער סאָציא־ ליסטישער פּארטיי, און זי האָט זיך אזוי צו זאגען אויסגעליפערט צו דער פּארטיי. דיזעלבע בעדינ־ גונגען, דיזעלבע איינפלוסען, וואָס האָבען נעקי־ רעווען די סאָציאַליסטישע בעוועגונג אין שטראָם פון פּאטריאָטיזם, האָבען אויף געטריבען אהין דעם סינדיקאליזם.

די ערצעהלונג פונ׳ם אנגעזעהענסטען פאר־ שטעהער פון אפיציעלען סינדיקאליזם, דער סעק־

רעטער פון דער פעדעראציע, זשוק, ווי אזוי ער איז געקומען דערצו, צו „פערטיידיגען פראנקרייך" געגען דעם „דייטשען אימפעריאליזם", איקוסטירט אויסגעצייכענט די אינוועניגסטע לאגיק פון די סינדיקאליסטישע פערוואנדלונגען. ער האט, דערצו־הקט ער, זיך איבערצייגט פון א געשפרעך מיט לעגיען, דעם פארזיצענדען פון דער געווערקשאפטס קאמיסיע פון די דייטשע געווערקשאפטען, אז די דייטשען וועלען קיין געגערשל סטרייק ניט „מאכען", און קיין אויפשטאנד אודאי ניט, איז די פראנצויזן, מיינט זשוק, קיין אנדער זאך ניט געבליבען ווי „פערטיידיגען" זיך געגען דעם „דייטשען אימפעריאליזם".

מיקא, דאם ווייסען מיר שוין פון לאנג, אז די סינדיקאליסטען האבען געהאלטען פון דעם כלל — אדער רעוואלוציע, אדער מלחמה. אבער אין דער ערצעהלונג איז פארען נאך עפעם מעהר: עם שטעלט זיך ארויס, אז וויבאלד פראנקרייך איז ניט געווען בעוואפנעט און בעשיצט דורך א גלייכצייטיגער ארויסטרעטונג פון דייטשען פרעלעטאריאט, האט דער אנארכא־סינדיקאליסטישער מיטעל — דער רעוואלוציאנערער גענערשל סטרייק ניט געטויגט. דאם „באטערלאנד", וואם מען האט פריהער אזוי ענטשידען אבגעלייקענט, בעקומט פלוצלינג א ווערטה, ווייל דאם „באטערלאנד" איז ניט פארזיכערט געגען אן איבערפשל פון שונא, וועכער וועט מאכען פון אים א חורבן. דער פאטריאטיזם האט שוין געשטעקט אין דעם אמאליגען אנטיפאטריאטיזם. עס איז געווען א מין אנטיפאטריאטישער פאטריאטיזם.

אבער דא איז פארען נאך א האדערער פונקט: פריהער האט מען זיך ניט גערעכענט מיט דעם, צי די דייטשען וועלען ארויסטרעטען צי ניט. אדרבא, מען האט גאנץ גוט געוואוסט, אז די דייטשען מאכען ניט קיין רעוואלוציעס. דאך האט מען צוגעזאגט אן אויפשטאנד פון פראנצויזישען פראלעטאריאט אונטער שלעכטע דינגונגען. מען האט נור געהאפט, אז די דייטשען און די גאנצע וועלט וועלען נאכטהאן די פראנצויזן, ווייל רעוואלוציאן איז אנשטעקענד. מען האט ניט אנאליזירט די אומשטענדען און די בעדינגונגען אין אויסלאנד. מען האט ניט געבויט אויף דער לאגיק פון די געשעהענישען, וואם דאר־פען נויטוועגדיג קומען, דערפאר אבער האט מען שטארק געגלויבט אין די וואונדער פון פראנצויזישען טעמפעראמענט.

אן דעם פראנצויזישען טעמפעראמענט האט זיך געווענדט אי דער רעוואלוציאנערער גענערשל סטרייק, אי דער אויפשטאנד אין פראנקרייך און אויסער פראנקרייך... וויעדער אמאל מיינען מיר א שטיק פאטריאטיזם אין דעם אנטיפאטריאטיזם און דעם אינטערנאציאנאליזם!... און וועו די ווירקליכקייט האט זיך ארויסגעוויזען שטארקער פון טעמפעראמענט, זייענן צוזויפגעפאלען אי דער אינטערנאציאנאליזם, אי דער אנטי־פאטריאטיזם, געבליבען איז נאר זייער וואהרצשל — דער רייגער פאטריאטיזם.

נאך נאר ניט לאנג — דעם 30טען אויגוסט 1915 — האט די „באטיי סינדיקאליסט", מאכענדיג דעם סך הכל פון יאהר, געשריבען, אז די רעוואלוציאנערע טהעטיגקייט פון די סינדיקאליסטען האט געצוואונגען די פראנצויזישע רעפובליק אבצוזאגען זיך פון אימפעריאליסטישער פאליטיק, און די „באטיי סינדיקאליסט" גיט אונז צו פערשטעהן, אז וועו די סינדיקאליסטען האבען, בייס אויסברוך פון דער מלחמה, זיך אבגעהאלטען פון רעוואלוציאנערען גענערשל־סטרייק, איז עס דערפאר, וויייל זיי האבען אין דער מלחמה דערזעהן די רעוואלוציע.

אדער רעוואלוציע אדער מלחמה — איז גלייך וועו דער גשערי פון די סינדיקאליסטען, און וועו די רעוואלוציע האט זיך ניט איינגעגעבען, האט מען פון דער מלחמה געמאכט א רעוואלוציע. מיט וואם איז די מלחמה א רעוואלוציע? וויייל דאם איז א קאמפף געגען דייטשען אימפעריאליזם, די רעוואלוציאנערע פראנקרייך קעמפפט פאר דער וועלט'ס אויסקייזונג און בעפריאונג.

אזוי איז דורך דעם קאמפף געגען דעם דייטשען אימפעריאליזם אריבערגעווארפען געווארען א בריק צו דער פערטיידיגונג פון פאטערלאנד. דערמיט פערענטפערען זיך די סינדיקאליסטישע פאטריאטען געגען זיך אליין און פערבינדען זייערע איצטיגע האנדלונגען מיט זייערע אמאליגע טעארייען. די סאציאליסטישע פאטריאטען קומט די ארבייט אן פיעל גרינגער. זיי געפינען אין די מאטעריאלען פון די אינטערנאציאנאלע קאנגרעסען פיעלע גוטע ווערטער פאר'ן פאטערלאנד. און זיי טהוען פערקעהרט ווי די סינדיקאליסטען: זיי הויבען אן מיט פערטיידיגען דאס פאטערלאנד און ענדיגען מיט דעם קאמפף געגען דייטשען אימפעריאליזם.

און זעלבסטפערשטענדליך קעמפפט מען געגען דעם דייטשען אימפעריאליזם, מוז מען זיך פיעל אבשטעלען אויף דעם בעזונדערם געפעהרליכען כאראקטער פון אימפעריאליזם — זיין כונה איז שטענדיג: אנצופאלען און אנצוגרייפען — מוז מען מאכען א חילוק צווישען אן אנגריפענדער מלחמה און א פערטיידיגונגס־מלחמה, מוז מען שוין לעגען א ווערטה אויף דער דעמאקראטישער רעגירונגס־פארם, מוז מען אין בערהויפט נעהמען אונטער'ן שוץ דעם היינטיגען שטאט, נו כאטש פראנקרייך... און שארל אלבער, אייגער פון די טעארעטיקער פון פאטריאטישען סינדיקאליזם, שרייבט אין „באטיי סינדיקאליסט" פון 27טען יולי 1915: „מיר מוזן נעהמען א שטעלונג צום שטאט. דער שטאט האט נאך זיין ראלע ניט אויסגעשפילט. אויף לחכעיס דער פאנטאסטישער דאקטרינע, איז דער שטאט ניט נור א ווערקצייג און א טייפעלשע ערפינדונג פון דער מינאריטעט צו אונטערדריקען די מאיאריטעט

טעט, דער שטאַט קען נאָך זיין אָן איז געווען איז אָן וועט נאָך זיין אַ קאַמפּפּס־מיטגלעד געגען אונטערדריקער".

מעגליך, אז ניט אלע סינדיקאַליסטען וועלען איינשטימען מיט אלבער'ן. פיעלע רעכענען זיך נאָך מסתמא אויפריכטיג פאַר געגנער פון שטאַט. אָבער עס איז גענוג כארקטעריסטיש, אז אלבער'ס וועלטער האָבען ניט ארויסגערופען אזויפיעל פּראָטעסטען, וויפיעל מען וואָלט געקענט erwarten.

פּראקטיש האָט זיך די קאָנפערענציע איצט אינגאנצען איבערגעבען צו דער סאָציאַליסטישער פּארטיי אָן פערלאָזט זיך אויף איהר פיהרערשאפט. זייער געמיינזאמע אקציאָנס קאָמיטע האָט געשיקט פּארשטעהער אין דער האלבאָפּיציעלער ארגאניזאציע „נאציאָנאל־הילף", וואו זשוא און בלעד זיצען צוזאמען מיט רעאקציאָנער לעפּין'ן. געגען די פּראָטעסטען פון מערהיים האָט די קאָנפעדעראציע דערביי קיינע תנאים ניט אויסגענומען. צוזאמען מיט דעם געדיסט קאמפּער מאָרעל זיצט זשוא אין דער רעגירונגס־קאָמיסיע, וואָס איהר אויפגאבע איז אָנצופיהרען אן אגיטאציע אין די נייט־שלע לענדער, זיי זאָלען צושטעהן צו די „עליים". זשוא איז פּאר דעם צוועק געפאָהרען אין איטאַליען, אלס שליח פון דער קאָנפעדעראציע און ניט אהן דעם וויסען פון דער רעגיערונג. די „באטי סינדיקאַליסט" פערטיידיגט אלע טהואונגען פון דער סאָציאַליסטישער פראקציע און פון די סאָציאַליסטישע מיניסטאָרען, אפילו וואן די רעגירונג פערפאָלגט די אנטימיליטאריסטען. בשותפות מיט דער פּארטיי האָט מען געשקט פערטרעטער צו דער לאָנדאָנער קאָנפערענץ און איהרע רעזאָלוציעס גוטגעהייסען. און מערקווירדיגער פון אלץ — די קאָנפעדעראציע האָט פּאר דער צייט פון מלחמה אויפגענעבען דעם קלאסענקאמפּף און דערלאָזט ניט צו קיינע סטרייקס — ד. ה. זי טהוט ניט די ארבייט, פּאר וועלכע אייגענטליך זי עקזיסטירט. אזוי ווי די סאָציאַליסטישע פּאַרטיי, איז זי איצט אן ארגאנזאציע פּאר פּאטריאָטיזם.

איינס מוז מען צוגעבען, אז די אָפּאָזיציע פון די אינטערנאציאָנאַליסטען אין דער קאָנפעדעראציע איז פיעל שטארקער, ווי די אָפּאָזיציע אין דער סאָציאַליסטישער פּארטיי. אבער אויך דא שטיצט די אָפּאָזיציע זיך ניט אויף די סינדיקאַליסטישע טעאָריען פון אינטערנאציאָנאַליזם, נור זי געהט האָנד אין האָנד מיט דער סאָציאַליסטישער אָפּאָזיציע. בעווייזט דאָס דען ניט, אז דער אמאָליגער אנארכא־סינדיקאַליזם, מיט זיין פראזען־אינטערנאציאָנאַליזם, וועט זיך ניט אומקהרען מיהר? א נייע ארבייטער בעווועגונג וועט אויפגעריכט ווערען אין פראנקרייך נאָך דער מלחמה.

לעאָן קאָברין:

דער יאריד

(פון דער סעריע: „א ליטווישע שטעדטעל").

21

אויפ'ן בארג הינטער'ן וואלד זינקט די זון. יענער זייט הימעל ברענט און פלאקערט. א רויטע, פייערדיגע כוואליע האָט זיך צוגאָסען איבער די שפּיצען בוימער. דער גאנצער בארג איז מיט א רויט־גאָלדיג קאָליר בעגאָסען. א רויטער שיין פאלט אויף אויף די וויסע וועלטענע בריידלעך אויפ'ן מארק און אויף די געריכטע מענגעם מענשען, פערד און פוהרען ארום די בריידלעך. אויף די פענסטער פונ'ם קאָסטיאל פלאקערט א בלוט־רויטער שיין. דער קסיאָנדז פערשווינדעט הינטער די שוואַרצע טהירען. און באלד דערהערט זיך דער דורכדרינגענדיגער מעטאלענער קלונג פונ'ם גלאק: בים־ם־ם! וואָס צוטראָגט זיך איבער'ן שטעדטעל און וועלט גלייך פערשלונגען פון דעם ארומיגען טומעל...

די פּוילערים נעהמען ארונטער די היטלען און צלם'ען זיך. עס בוקען זיך און צלם'ען זיך זייערע לוייבער. די אידען טהוען אינסטינקטיוו א ציטער...

בים־ם־ם! בים־ם־ם! לאנג־ג־ג! לינגגגג! בימממ! — מישט זיך דער גלאקען־קלאנג מיט דעם ארומיגען טומעל...

די זון איז אונטערגענגען. די רויטע, פייערדיגע כוואליע לעשט זיך, האָט זיך פערלאשען. עס איז אפגעווישט דער רויט־גאלדיג שיין אויף די פענסטער פונ'ם קאָסטיאל. דער הימעל ווערט בלויער און בלייכער אין בלייכער, די לופט גרויער און דונקעלער. דונקעלע שאטענס ציהען זיך איבער'ן שטעדטעל, מישען זיך מיט'ן טומעל און מיט דעם גלאקען־קלאנג, טראגען זיך צוזאמען אנטקעגען דער אנקומענדיגער דונקעלער נאכט... אויפ'ן מארק און אין די פענ־

סטער פון די הייזער בעווייזען זיך פייערלעך...

און שפּעטער האָט די לבנה ארויסגעשוואוו־
מען, און דאָס שטערטעל איז וויעדער מיט א
פּודרע־שטוויב בעשאָטען...

א לאנגע צייט נאָך טראָגט זיך דער טומל
אין דער העלער נאכט. און גאנץ שפּעט, ווען
די קראָמען זיינען שוין געשלאָסען און די מענ־
שען מיט די לאנטערנעס זיינען פערשוואונדען
אונטער די לייוועטענע ביידלעך, שלאָפּט נאָך
אלץ ניט דאָס שטעדטל. דער שרייענדיגער
טומל האָט, אמת, אויפגעהערט, אָבער גאנץ
רוהיג איז אינ׳ם שטעדטל אָצינד אויך ניט.
אן אונרוהיגע בעוועגונג טראָגט זיך איבער
איהם, א פערשלאָפען פליסטערן, א האלב־וופ־
כעדיג געמורמל... הונדערטע פויערים און
פויערטעס זיינען געבליבען נעכטיגען אויף דער
גאס, ווייל אויף די הויפען און אין די הייזער
איז מעהר קיין פלאץ ניט פֿאַרבליבען. האָבען
זיי אויסגעשפּאנט זייערע פערד אויף דער גאס,
אָפּגעשלעפּט די וואָגענס אן א זייט פונ׳ם וועג,
אויפגעשטעלט די האלאָבעס אין דער הויף, צו־
געבונדען די פערד אן האָבען זיך צולעגט אויף
די וואָגענס, ביי די זייטען אויפ׳ן גראָז, נעבען
די טהירען פון די קראָמען אויפ׳ן מארק, אויף
די פּריזבעס נעבען די הייזער, אויפ׳ן הויף פונ׳ם
קאָסטיאָל, אונטער׳ן בארג פון דעם פּוילישען
בית־עולם...

לייגט א פויער מיט׳ן פּנים נעגען דער לבנה,
האלט א פּיפּקע אינ׳ם מויל, דערצעהלט אויפ׳ן
קול די פויערים ארום איהם, ווי אזוי א ציגיינער
האָט איהם פאר־א־יאָהרען אָפּגענארט מיט א
פערד. ער דערצעהלט און רויכערט, און שפּייט
ארויף צו דער זעלבער לבנה, און שילט דעם צי־
גיינער. און די פויערים ארום איהם אויקען
פערוואונדערט און זיי זיינען אלע מסכים, אז א
ציגיינער איז „כוזשע טשארטא״ — ערגער פון
א טייפעל.

לייגט א צווייטער אלטער פויער און דער־
צעהלט מיט א היטז וועגען דעם משפּט, וואס
זיין דאָרף פיהרט מיט׳ן פריץ פאר וואלד. און
דער „אבלאקאט״ האָט שוין געשריעבען פאפיע־
רען צום „הויבערנאטאר״ און נאָך וווייטער, עם
העלפט אָבער נישט. כאפּט דער פריץ עמיצען
פון דאָרף אינ׳ם וואלד, שלאָגט ער און הרג׳עט
און ארעסטירט, און נעהמט אוועק דעם פערד,
די בהמה. קיין גערעכטיגקייט איז נישטא, סיי־
דען אין „פּיטער״ (פעטערסבורג). זאָגען קלוגע
מענשען, אז וועז מען זאל שיקען אן „אבלאקאט״
אין פּיטער, וואלטען מיר געווים גערעכטיגקייט
געהאט...

— אמת! אמת! נור אין פּיטער! נור אין פּיטער! — זיינען מסכים די פויערים ארום איהם.

לייגט א פויערטע און דערצעהלט א צוויי־
טער נעבען איהר אין א גההיימנישפולען טאָג,
ווי ביי איהר אין דאָרף האָט זיך דער טייפעל
אריינגעכאפּט צו א יונגער סאלדאטקע אין די
כאטע אריין. זייט יענער׳ם מאן איז אוועק דיע־
נען ערגעץ ווייט אוש אין קאווקאז — מען זאגט,
אז עס איז ערגעץ אויף יענעם עק וועלט, נאָך
וווייטער ווי פּיטער, הייסט עס. זייט ער איז
אוועק דיענען, האָט מען אין דאָרף גענומען רייי־
דען, אז יענע, דאָס הייסט די יונגע סאלדאטקע,
האָט זיך זניוכעט מיט אונזער גלח׳ס זוהן, האָט
מען זי גענומען היטען און מען האָט אויסגעפּפּו־
נען, אז דער טייפעל האָט זיך צו איהר אריינגע־
כאפּט. אונזערע האָבען איהם אליין געזעהען
שפּעט נאָך האלבע נאכט. אמאל פערשטעלט
ער זיך ווי דער גלח׳ס זוהן און אמאל זעהט מען
איהם ריכטיג: מיט א גרויסען רויטען מויל
און מיט אויערען אויפ׳ן סאמע שפּיץ קאָפּ...

— אי! אי! — שפּעטשעט די צווייטע פויערטע, וואָס הערט עס, און צלם׳ט זיך מיט שרעק.

זיצט א יונגער פויער נעבען א מיידעל פון זיין דאָרף, וואָס לייגט מיט׳ן פּנים צו איהם, און צו וועלכער ער איז נים גלייכגילטיג, און זאגט איהר צו גליקען. ער וועט מארגען איהר קויפען זיסען ביער, זיסע לעקעלאך מיט פערד־לאך און מענשעלאך, קאָנפעקטען, און קאראָלען רויטע וועט ער איהר קויפען, און א רינגעלע, אויב זי וועט נור טאנצען מיט איהם אליין.

שטעלט זי איהם ארוים איהרע וווייסע צייהן און לאכט.

רוקט ער זיך צו צו איהר נעהענטער, בויגט זיך צו צו איהר און פליסטערט:

— איך האָב דיך ליעב, פערברענט זאלסטו ווערען!.. דושקא, וואָ יאק! דו ביזט זעהר שעהן, די וועלף זאלען דיך לופען!..

לאכט זי העכער און דרעהט זיך איבער צו איהם מיט׳ן רוקען.

הויבט ער אן צו פליסטערען הייסער און שנעלער, ביז ער דערהערט, אז זי כראָפּעט... דע־מאלט וועדט ער אנשוויגען, קוקט א ווילע מיט פינסטערע אויגען אויף איהר רוקען, טהוט זיך א קראץ אין פאטילניצע, טהוט א שטארקען שפּיי, א טיפען זיפץ, הויבט זיך אויף פון איהר און לייגט זיך אוועק שלאָפען.

די פערד נעבען די וואָגענס קיען היי און סאָפּען. יעדע ווילע דערהערט זיך א קלאָפּ, א גערוישע, א קול פון ערגעץ. דאָ פון דער זייט, דאָ פון דער אנדערער. דאָ פון דער נאָהענט, דאָ פון דער וויים. דאָ פון א הויז און דאָ פון א הויף. עס טהוט זיך א צאפּעל אין א קערבעלע א הוהן מיט א געשריי אויף א וואָגען. עס שרייט ערגעץ א גאנז. עס טהוט זיך א רים א געבונדענע קעלבעלע אויף א וואָגען. עס מור־

קעט ערגעץ פערשלאָפען א בהמה. עס הערט זיך א געווײַן פון אן עופה'לע אין א הויז. עס הערט זיך א כראָפען, א זיפצען, א פליסטערען פון אלע זײַטן...

די בעלי בתים פון די הייזער שלאָפען היינט אויך אין דרויסען, מאָן און ווײַב און קינדער האָבען היינט אָפגעטראָטען אפילו זייערע בענק־לאָך און זייער פּאָדלאָגע פּאַר די אורחים. דאָס ווײַב און די עלטערע טעכטער האָבען זיך גע־לייגט אינ'ם קלייטל, ווּאו די פּסח'דיגע כלים געפינען זיך. די קלענערע קינדער שלאָפען אויפ'ן בוידים. און דער מאָן שלאָפט אינגאַנ־צען נ־ט. דער יאָהר איז גרויס, ער וועט זיך נאָך אויסשלאָפען. ער קריכט ארום צווישען די פּוהרען אויף זיין הויף, שטעכט די זעק סחורה מיט א שטעכער, קריעגט אזוי ארוים האָבער, קאָרן, זוימען אויף דער האַנד ארויף און שאַצט עם, און רעכענט, פיעל מען קען דערפאר באָטען דעם פּויער. קריכענדיג אזוי אונטער די פוהרען, טהוט ער דערווײַ'לע א טאַפּ א בהמה'לע, א קעל־בעלע, אלסדינג, וואָס איז צום פערקויפען. אויף אלסדינג איז דער דאָרטיגער איד א מבין, אלס־דינג האַנדעלט ער. און קריכענדיג אזוי, היט ער זיך, ער זאָל ניט אויפוועקען דעם פּויער, די פּויערטע, וואָס שלאָפען אויפ'ן וואָגען אדער אונ־טער'ן וואָגען, בעוועגט ער זיך אויף די שפּיץ פינגער מיט אן איינגעהאַלטענעם אטהעם צווי־שען די פוהרען...

פון דעם בלויען, בייגאכטיגען הימעל קוקט ארונטער איבער'ן וואַלד א פּויל לבנה און גיסט איהר שלעפעריגען שיין. די שפּיצען בוימער זיינען בעוילבערט. דער גרינער באַרג בעווייסט די ביידלעך, די דעכער פון די קראָמען, פון די הייזער, דעם דונקעלען קאָסטיאָל, די רוקענס פון די פערד, פון די בהמות, וואָס זיינען צוגע־בונדען צו די פוהרען, די פוהרען מיט די זעק, מיט די קערב, די שלאָפענדיגע מענשען אויף זיי, אונטער זיי, ביי די זייטען פונ'ם וועג. די אייזערנע רעדער פון די פוהרען, דעם בריייטען זאַמדיגען וועג, די גראָז ביי די זייטען — אלצ־דינג איז בעווייסט, אלצדינג איז ווי מיט א פּודער־שטויב בעשאָטען...

אזוי צייהט זיך די דאָזיגע העלע זומערדיגע נאכט פון א נאכאנאַנדיגער אונרוהיגער בעווע־גונג געשטערט... יעדער קלאַנג הילכט אָפּ אזוי אונרוהיג אין דער העלער ביינאכטיגער לופט.

און אָט האָט א קיהל ווינטעלע א בלאָז גע־טהאָן, א פּאַרטאָגיג ווינטעלע. די נאכט ווערט בלאַסער, גרויער, גרויע שאָטענס צושפּרייטען זיך איבער דאָם שטעדטעל. א פייכטע כוואליע הויבט זיך אן צו טראָגען. די דעכער און די גראָז ווערען פייכט. די לבנה ווערט בלאַסער, דער זילבער־שטויב פערשווינדט. עס דערהערט זיך א קרעה פון א האָהן און באלד פון נאָך איינעם און פון נאָך איינעם, פון נאָהענט און פון ווייט, און פון אלע זייטען. די היהנער אין די קערב אויף די וואָגענס הויבען זיך אָן צו צאַפּלען און קלאַפּען מיט די פליגלען. די גענז שרייען אונרוהיג. די פערד טופּען מיט די קאָפּיטעס און פּאַרשקען מיט די נאָז־לעכער.

די לבנה איז פערשוואונדען. און אָט צינדט זיך אָן דער ברענ הימעל. צוויישען די בוימער דערהערט זיך א טשיריקען פון פויגעלעך. אין דער לופטען ווערט העלער, דער הימעל קלאָה־רער, די בערג גרינער, די מענשען, די פערד, די פוהרען, די הייזער, דער מארק דייטליכער. דער־ווייל צופלאקערט זיך דער מאָרגען־שטערן. גאָלדענע שטרייפען צולעגען זיך איבער'ן הי־מעל. און באלד האָט שטיל ארויסגעשוואומען די רויט־פייערדיגע זון, ווי א פייערדיגע כוואליע האָט זי זיך צוגאָסען איבער'ן בערג, האָט מיט גין־גאָלד־שטראָמען בענאָסען די מצבות און די מאָנומענטען אויפ'ן פוילישען בית־עולם און אָנגעצונדע דעם צלם אויפ'ן קאָסטיאָל. אלע און אלצדינג אינ'ם שטעדטעל האָט זיך גענו־מען ריהרען, וועקען, — אין די הייזער, אויף די הויפען, אויף דער גאַס.

פון א הויז איז ארויסגעלאָפען א אידענע מיט א קערבעלע פרישע בויגעל. א פּויער נע־בען א וואָגען האָט זי גערופען און געקויפט ביי איהר עטליכע בויגעל. די פרוי האָט געזומען די עטליכע גראָשען, האָט אויף זיי גוט אָנגע־שפּיגען, בעהאַלטען זיי אין א זייטיגער קעשענע און איז ראַפּטאָם צוועקגעלאָפען ווייטער. דער יאריד האָט זיך אָנגאהויבען...

אין צווי שעה ארום איז דער יאריד אין פולען פלאָקער. אלע און אלצדינג האָבען זיך אוועקגעטראָגען אויפ'ן מארק, וואָס זעהט אויס אציגד פון ווייטען ווי איין גרויסע, שוואַרצע, לעבעדיגע, ריהרעוודיגע און פילדערנדיגע קופּע, ווּאו אלצדינג איז צונויפגעגאָסען, אויסגע־מישט — די מענשען, די פערד, די בהמות, די פוהרען, די קראָמען, די ביידלעך...

עס בעוועגען זיך אידישע בערד, צונויפגע־גאָסען מיט גרויע אקסלען פון פויערים. עס בעוועגט זיך א שווארצער קאָפּ פון א ציגייגערין, צונויפגעגאָסען מיט א ווייס־בערדקטען קאָפּ פון א פויערטע. עס שווימט ארויס א קאָפּ פון א אידישער פרוי מיט א פערדרעהטען טיכעל פון אונטער א באָארד און גיסט זיך גלייך צונויף מיט עפעס א ווייסען רוקען. עס טהוט א מיניע פאַר די אויגען א קאָפּ פון א פערד, וואָס טראָגט, דאכט זיך, אויף זיך א קאָפּ פון א ציגייגערין מיט א בונט־פארביגען טוך, א האַלאַבלע פון א פוהר איבער א רוקען פון א בהמה. עס פלאַג־טערען זיך שטיוועל צווישען ליאפּטעס, ליאפּ־טעס צווישען שטיוועל און שיך און קאָפּיטעס. עס האָבען זיך צונויפגעגאָסען ברעגעס פון גע־בלומטע קלייד־לעך פון פויערטעס מיט ווייסע

לייוונטענע פֿאַנטאַזיעס פון פּויערים. עס טהוט אַ מיניע פֿאַר די אויגען אויף אַ רגע אַ ווייסע בייַדל און ווערט גלייך פֿערשלונגען פון דער שוואַרצער ריהרעוודיגער און שרייענדיגער קופּע...

און דאָרט, אין מיטען דער קופּע, בּרענט און פּלאַקערט און יאָגט זיך דער אימפּעט... דער עולם האַנדעלט. דער עולם האָט אַ גאַנצען יאָהר אויף דעם היינטיגען טאָג געווארט. און כאָטש די לעצטע פּאָר טעג האָט ער ניט געשלאָפֿען, ניט געגעסען און ניט גערוהט, פיהלט ער ניט זיין הונגער און מיעדקייט. ער איז אַצינד אין גאַנצען אימפּעט, אין גאַנצען אונרוה...

אידען און אידענעס מיט צופלאַמטע פּנימ'ער און אויגען האַווען ארום די פּויערשע וואַגענס, רייסען זיך ארום איינע מיט די אַנדערע, ווי הונגעריגע איבער אַ ביסען ברויט, האַנדלען און קויפֿען קאָרן, האָבער, זוימען, פּלאַקס, פּאַקעלייע, פעלכלעך, שוועמלעך, חזיר־האָאָר וכדומה, באָטען איבער איינע די אַנדערע מיט מורא'דיגע קללות און, איינגעהאַנדעלט, שלעפּען זיי די פּויערים מיט די פּוהרען סחורה צום מלוה אויפֿ'ן הויף, וואו דעם מלוה'ס אורחים, די רייכע שטאַדטישע סוחרים, שטעהען אין שפּייכלער אויפֿ'ן הויף ארום אַ וואָג מיט גרויסע שאַלען. זיי גיבען איבער די שטאַדטישע סוחרים די איינגעהאַנדעלטע סחורה, און אַ מאָל שטעלט זיך אָפּ ביי זיי אַ „פערטעלע" צו אַ האַלב רובל פֿערדיענסט פון אַ קניה, און אמאָל קוים מיט'ן קרן ארוים...

פערטיג געוואָרען ביים מלוה אויפֿ'ן הויף, לויפֿען זיי צוריק אויפֿ'ן מארק, און וויעדער אמפּערען זיי זיך ארום די פּויערשע ווענלעך, און וויעדער באָטען זיי איבער איינע די אַנדערע אין מקח, און וויעדער שלעטען זיי איינע די אַנדערע, און וויעדער שלעפּען זיי די פּויערים מיט די פּוהרען צום מלוה אויפֿ'ן הויף. די פּנימ'ער ברענען, די אויגען פלאַמען דורשטיג, די ליפּען זיינען פערטריקענט, די שטימען היי־זעריג. הענד און פיס, קאָפּ מיט פערדרעהטע טיכלעך, אויסגע־גלאָצטע אויגען, בערד און פּאות און אקסלען בעווענדן זיך נערוועז און מיט אימפּעט אויף אַלע זייטען.

די קראָמען זיינען געפּאַקט מיט פּויערים און פּויערטעס. נעבען די ביידלעך שטעהען אידען און אידענעס, יונגע און עלטערע, שרייען, סאָ־פּען, שלעפּען די פּויערים און די פּויערטעס און באָטען זיי אַן ציין, פערשיידענע בונט־פּארבּיגע טיכער, קאַרלעך, מישענע קייטלעך מעשענע רינגען און אַנדערע ציערונג.

אויף די טישלעך פערקויפט מען לעקעכלעך מיט פערדלעך און מענשלעך, בויגעל, לאַנגע קאַנפעקטען אין גאַלדענע פאַפּיערלעך מיט פּרענצלעך, זיסען ביער, קוואָס און קיס־לאָשטשעי. פּויערים קויפֿען די לעקעכלעך, די בויגעל, שפּאַרען אין מויל און אונטער'ן בוזים, טרינקען דעם ביער, דעם קוואס, דעם קיסלאָשטשעי און בייסען שווארצען ברויט, וואָס זיי וויקלען ארוים פון שמאָטקעס. דאָרט שטעהען עטליכע פּויערים ארום אַ וואָגען מיט נייע רעדער און פּרואווען אוים די רעדער, קייק־לענדיג זיי איבער דר'ערד...

דאָרט קלייבען פּויערטעס לייַמענע כלים פון אַ וואָגען, קלאַפֿען אָן זיי מיט די פינגער און הערען זיך צו צום קלאַנג, אום צו פערזיכערען זיך, אַז די כלי איז גאַנץ.

הינטער אַ וואָגען מיט געגנ שטעהט אַן אל־טער פּויער און פערקויפט געצקעס. אַ פּויער און אַ פּויערטע דינגען זיך מיט איהם, האַל־טענדיג געצקעס אין די הענד.

דאָרט פליהט אַ ציגיינער אויף אַ פערד רייטענדיג. אַ צווייטער ציגיינער, מיט אַ געקרויזטען קאָפּ אָהן אַ היטעל, לויפֿט הינטער'ן פערד און שמייסט איהם מיט אַ בייטש; דער פערד שפּרינגט, שלאָגט מיט די הינטערשטע פיס; דער רייטער דריקט איהם מיט'ן פויסט אין רוקען, זידלעט זיך; דער צווייטער ציגיינער מיט'ן בייטש שמייסט וויעדער דעם פערד, ביז ער לאָזט זיך אוועק אין גאַלאָפּ. פון וויייטען שטעהען עטליכע פּויערים קונים, וואָס דינגען דעם פערד, עטליכע אידישע פערד־הענדלער מיט געגאַלטע נאקענס און רויטע גארטלען, וואָס ווילען מאכען אַ בייט מיט די ציגיינער, און זיי אַלע בעגלייטען מיט די אויגען דעם רייטער. באַלד איז דער ציגיינער מיט'ן פערד דאָ צוריק. ער שפּרינגט ארונטער אויף דר'ערד, פיהרט צו דעם פערד צו די פּויערים, טהוט איהם אַ רייב מיט'ן פויסט אין מאָרדע, דאָס דער פערד טהוט זיך אוש אַ צאַפּעל מיט'ן גאנצען קערפּער, לאָזט ארויס אַ כריפּ און טהוט זיך אַ וואַרף אָן אַ זייט. „טפּרררו, וואַסקא!" שרייט דערנאָך דער ציגיינער, שלעפּט איהם ביים צוים צו זיך, קאָכט זיך, קלאַפּט די פּויערים איבער די הענד, פער'מסהר'ט צום סוף זיין סחורה און פער־שווינדט באַלד מיט דעם צווייטען ציגיינער און מיט די אידישע פערד־הענדלער אין דער מענגע הינטער די וואָגענס...

אן אלטע ציגיינערין זיצט דאָרט אויף אַ וואָגען. ארום איהר שטעהען יונגע פּויערים, בחורים און מיידלעך, און זי לעזט זיי אויף די הענד. מאנכע פון זיי הערען זיך צו צו זייער מזל מיט טיפֿ־ערנסטע מינעס, ווי צו דער דרשה פונ'ם גלח אין זייער דאָרף. מאנכע מיט שטראַלענדיגע אויגען, און מיט אַ פערשעהמ־טען שמייכעל. און אָט איז גאָר איינע מיט אמאָל צוגעפאַלען מיט'ן פּנים צום בריייטען וויסען ארבעל פון איהר קאָפּטע און האָט זיך רחמנות'דיג צוכלייפּעט, בעת די אלטע ציגיי־נערין האָט גלעזעון אויף איהר האנד...

מ. אבראמאוויטש

לופט-שיפען און לופט-מאשינעס

1.

1. אעראָ־פּלאַן, מאָנאָפּלאַן און ביפּלאַן.*)

אין פּאַריגען ארטיקעל האָבען מיר ארומגע־רעדט דעם פּרינציפּ פון לופט־מאשינעס, וואָס זיינען שוועראר פון דער לופט און וואָס האַלטען זיך אין דער לופט אויף אונבעוועגליכע פּלעצען דורך דער שנעלקער בעוועגונג פון א לופט־שרויף, וואָס ווערט געטריבען פון א שטארקען מאָטאָר. דער לופט־שרויף שטופט די לופט־מאשין פאָר־ווערטס, ווי דער שרויף, וואָס טרייבט א דאַמפּף־שיף אויפ'ן וואסער.

אזא פליה־מאשין מיט שטעהענדיגע ניט בע־וועגליכע פלעצען און מיט א לופט־שרויף מיט א מאָטאָר, רופט מען אעראָפּלאַן, ד. ה. א לופט־פלעצע, א פלעצע וואָס פליהט אין דער לופט. אונטער א פלעצע פערשטעהט מען די פלעצען, חאָטש זיי זיינען צוויי, ווייל אין גרונד גענומען זיינען דאָך טאקי ביידע פלעצען א י ן פלע־צע, וואָס אין איהר איז אין מיטען דורכגעשני־טען א לאַנ פאר'ן פליהער.

א אעראָפּלאַן קען האָבען א י ן פלע־צע (ד. ה. א י ן פּאַר פלעצען) דענסט־מאל הייסט דאָס מ א נ א פ ל א ן, אדער צוויי פלעצען (ד. ה. צוויי פּאַר פלעצען) און דענסטמאל הייסט דאָס ב י פ ל א ן. עם זיינען פּאראן וועיטער אויך טריפּלאַנס, ד. ה. מאשינעס מיט 3 פּאַר פלעצען, אָבער אזעלכענע מאשינעס ווערען שוין זעהר זעלטען געבויט.

א מ א נ א פ ל א ן קענט איהר זעהן אויף פיגור 1, 2. א ביפּלאַן — אויף פיגור 3.

בייַ יעדען אעראָפּלאַן מוז מען אויסער די פלעצען נאָך האָבען פערשיידענע טיילען כדי צו קירעווען די מאשין ארויף און אראָב, אויף לינקס און אויף רעכטס, און כדי צו זיכערן די מאשין, זי זאָל זיך ניט איבערדרעהען אין דער לופטען. וויל די פלעצען דינען נאָר כדי צו האַלטען די מאשין אין דער לופטען, מעהר נישט. אויף צו זיכערען די מאשין, זי זאָל זיך ניט איבערדרעהען, מאכט מען אן „עק", אזוי ווי בייַ א פויגעל (זעה למשל פיגור 1). בויזענדיג א זמיי האָבען מיר אפילו מיט אונזער קינדערשען פערשטאנד אויף בעגריפען, אז אן עק איז נייטיג.

פיגור 1 — „די טויבע".

און כדי צו קירעווען דעם אעראָפּלאַן אין אלע זייטען, זיינען דאָ פערשיידענע איינריכטונגען. די איינפאכסטע זיינען פלאַכע שטייערען אָדער רודערען, ווי מיר האָבען דאָס בעשריבען בייַ די לופט־שיפען. א שטעהענדיגען רודער קען מען דרעהען אויף רעכטס און לינקס, און דעמאָלט וועט זיך דער גאנצער אעראָפּלאַן דרעהען אויף רעכטס און לינקס. און א ליגענדיגען רודער קען מען פערדרעהען מיט'ן קאָנט ארויף און אראָב, און דאָן וועט זיך דער אעראָפּלאַן א קעהר טהאָן אראָב און ארויף, אין דער טיפּע אָדער אין דער הויך.

די אלע בעוועגונגען פון די רודערס מאכט דער פליהער זיצענדיג אויף זיין אָרט און האַל־טענדיג אין די הענד א ראָד, ווי בייַ אן אויטא־מאָביל.

פון דעם ראָד ציהען זיך שטאַלענע דראָטען צו אלע טהיילען פון דער מאשין, צו דעם מא־טאָר, צו דער לופט־שרויף, צו די רודערען. די לעזער זעהען, אז אן אעראָפּלאַן איז א

*) זעה צוקונפט, אויגוסט 1915.

גאנץ פערוויקעלטע מאשינערייע און אַז זיין א גוטער פליהער איז גאָר ניט אזא גרינגע זאַך.

2. די הויפּט־טיפּען פון מאָנאָ־פּלאַן.
בלעריאָ; די „טויב"

די לופט־פליהעריי איז שוין אזוי שטארק ענטוויקעלט, אז ס'זיינען פאראן הונדערטער סאָרטען פערשיעדענע סיסטעמעס, וואָס זעהען אוים שעהן אויפ'ן פאפּיער, און צעהנדליגע, וואָס זיינען טאקע אין לעבען אויך זעהר גוט. פון די אַלע סיסטעמעס וועלען מיר בעשריבען נאָר צווויי, די פראנצויזישע (בלעריאָ) און די דייטשע (די „טויב").

בלעריאָ'ס מאשינעס זיינען די ערשטע מאָנאָפּלאַנעס, אויף וועלכע מען איז גוט געפלויגען, — און זיי זיינען ביז היינטיגען טאָג געבליבען איינע פון די בעסטע און שנעלסטע אין דער וועלט. די גרעסטע לופט־קונצענמאכער (ווי למשל, דער פראנצויז פּענגוי, וועלכער קוּלעט זיך אין דער לופט מיט'ן קאָפּ אַראָב) פליהען אויף בלעריאָ'ס מאשינעס. ס'פּערשטעהט זיך, אַז די מאשינע איז מיט דער צייט

פיגור 2 — פון בלעריאָ

פיעל מאָל פערענדערט געוואָרען. דאָס בילד 2 בעווייזט איינע פון די עלטערע בלעריאָ־מאשינעס. א־א זיינען די פליגלען (די לענג פון שפּיץ ביז שפּיץ 9—10 מעטער), ב. דער עק, ג. דער לופט־שרויף (עם זעהט זיך מעהר נישט ווי איין שפּיץ). דער מאָטאָר איז פאָרענט און מען זעהט איהם נישט.

אויפ'ן עק איז דאָ א זייט־רודער (ד.) צו קירעווען אויף לינקס און רעכטס, און צוויי הויך־רודערס (ה) צו קירעווען ארויף און אראָב. ביי אַנדערע בלעריאָ־מאשינעס (ביי די גאָר עלטערע) זיינען נאָך פאראן „פליגעלעך". אזוי רופט מען די קויעכדיגע שפּיצען (ח) פון די פליגלען וואָס מען קען זיי (דורך דראָטען) פערבויגען ארויף אדער אראָב. זייער ווירקונג איז זעהר פשוט: פערבויגען מיר דאָס רעכטע „פליגעלע ארויף און דאָס לינקע אראָב (דאָס הייסט בשעת די מאשין האלט אין פליהען), וועט די לופט „שלאָגען זיך", שטויסען זיך אויף דאָס רעכטע פליגעלע פון אויבען אראָב און אויף דאָס לינקע פון אונטען ארויף. וועט זיך די גאנצע מאשין א בויג טהאָן אויפ'ן רעכטען זייט. און אז א פליה־מאשין לעגט זיך מעהר אויפ'ן רעכטען זייט, פערקירעווען זי זיך ממילא צו דער רעכטער האנד. און פערקעהרט, גיט זיך די מאשין א שטארקען קירעווע אויף רעכטס, וועט זי זיך איינבויגען אויף דער רעכטער זייט (דאָס קען מען זעהן אפילו ביי א מענשען, וועז ער האלט אין לויפען און וויל זיך גיך א קעהר טהאָן אויף רעכטס). אלזאָ, קען זיך טרעפען ביי אזא קעהר, אז די מאשין זאָל זיך אינגאנצען איבערקעהרען. כדי דאָס צו פערמיידען און כדי אויסצוגלייכען די מאשין, גיט מען א דרעה די „פליגעלעך" אין דער פערקעהרטער זייט. דעריבער זיינען די פליגעלעך א מיטל, ערשטענס כדי צו העלפען קירעווען די מאשין, צווייטענס כדי צו האלטען איהר אין זיכערקייט.

די דייטשע „טויב" (זעה בילד 1) האָט וויעדער אַנדערע מיטלען אָנגענומען, כדי צו מאכען די מאשין זיכער. די עסטרייכער אינזשענערען וועלם און עטריך, און דער דייטשער פאבריקאנט רומפּלער, די „טאטעס" פון דער „טויב", האָבען געסטאַרעט זיך אויסצוגעפינען אזא פאָרם פון די פליגלען גופא, אז די מאשין זאָל זיך האלטען זיכער פון זיך אַליין אפילו אָהן „פליגעלעך".

כדי צו דערגרייכען זייער ציעל האָבען זיי נאָכגעקוקט ווי עס זיינען געבויט די פליגלען ביי פערשיעדענע זאָמען (וואָס דער וויגד טראָגט זיי ארום), פויגלען א. אז. ו. און מיט דער צייט האָבען זיי אויפגעבויט אזעלכענע פליגלען, וואָס האלטען טאקע די מאשין זעהר זיכער אין דער לופט. (די דאָזיגע פליגלען זיינען ערשטענס א ביסעל אָבגעבויגען צוריק צו, ווי די שפּיצען פון א פייל און, צווייטענס, זיינען זיי פון פאדערשטען קאנט געמאכט הארט און פעסט און פון הינטען וויך, בויגיג).

מיט אזא מאשין איז זיכער צו פליהען, אָבער עס איז מיט איהר שווער צו מאכען „קונצען". די פראנצויזישע מאשין איז גיכער, לעבעדיגער, ריהרעוודיגער. די דייטשע א ביסעל שווערער, לאנגזאמער, סאָלידער. אָט ריכטיג ווי עס פאסט זיך טאקע צו דעם כאראקטער פון די בריידע פלעקער.

3. ביפּלאַן: רייט, פאָרמאַן.

איינער פון די ערשטע ביפּלאנעס, וואָס האָט נאָך ביז היינטיגען טאָג זעהר א גרויסע בעדייטונג איז די פליה־מאשין (פלייער) פון די ברידער אָרוויל און ווילבור רייט. אויפ'ן בילד 3 איז בעוויעזען די דאָזיגע מאשין אין דרייי פאָרמען. אויף דעם אויבערשטען בילד רעכטס זעהט איהר די מאשין פליהענדיג, און לינקס — שטעהענדיג אויף ערד. אונטען

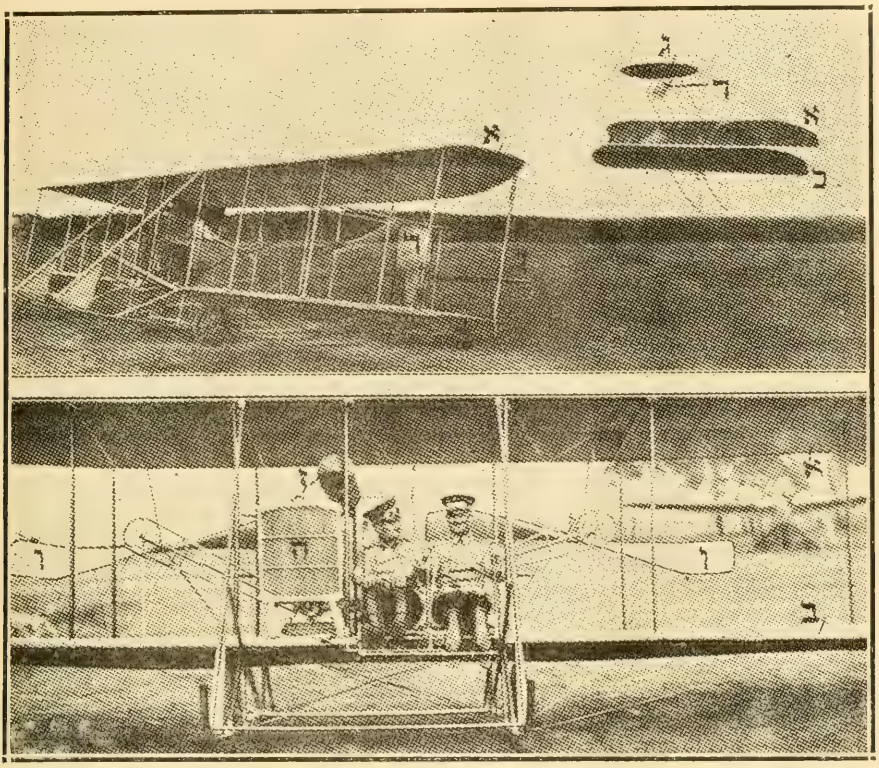

פיגור 3 — פון די ברידער רייט

קענט איהר זעהן געוויער, ווי די מאשין איז געבויט.

א. און ב. זיינען די ביידע פּאָר פליגלען. (דאָ קענט איהר געוי זעהן, אז יעדע פּאָר פליגלען איז אייגענטליך נאָר איין פליעכע!). ג. איז דער ליגענדיגער רודער, וואָס קירעווועט ארויף און אראָב, ד. איז דער שטעהענדיגער רודער, וואָס קירעווועט אין ביידע זייטען. ה. איז דער מאָטאָר (אויפ'ן אונטערשטען בילד). ו. זיינען די לופט־שרויפען). (די מאשין פון רייט האָט צוויי שרויפען). ז. איז דאָס געפעס פאר בענזין.

רייט'ס ביפלאַן געהערט צו די מאשינעס, וואָס זיי האָבען פון זיך אליין קיין קלייכגעוויכט ניט, מען מוז זיי תמיד „האלטען אין די הענד", קירעווען, אויסגלייכען. אז ניט זיינען זיי ניט זיכער. כדי די זיכערקייט צו פערגרעסערען, האָבען די דאָזיגע ביפלאַנעס א מין „פליגעלעך", ווי ביי בלעריאָ, נאָר א ביסעל אנדערש. ביי בלעריאָ זיינען די „פליגעלעך" אבגעהיילט פון די פליגלען, זיי הענגען אויף „זאוועסעס" (שארנירען), און ביי רייטס מאכט מען די פליגעלעך פון איין שטיק מיט די פליגלען. אדער ריכטיגער, מען מאכט די שפיצען פון אלע 4 פליגלען ווייך און בויגיג בכדי מען זאָל זיי קענען פערבויגען, פערקרימען, ארויף צו אראָב (בילד 4).

נישט קוקענדיג אויף איהר נישט־זיכערקייט האָט דער „פליהער" פון די רייט'ס זעהר פיעל מעלות און דעריבער ווערט ער פיעל געברויכט.

אויפ'ן בילד 5 קענט איהר זעהן דעם ביפלאַן פון דעם פראַנצויז פארמאן (אדער ריכטיגער: וואוזען־פארמאן). די דאָזיגע מאשין האָט די פאָרם פון א קעסטל, און אפילו דער עק מיט די רודערס איז אויך א „קעסטלדיגער". די מאשין פון פארמאן פליהט גוט און זיכער, נאָר זי איז א ביסעל צו שווער אין קירעווען.

4. דער פראַגרעס פון די פליה־מאשינעס

אינ'ם יאָהר 1897 האָט אדער זיין ערשטען „לופט־שפרונג" געמאכט. דאָס איז טאקע גענוג נישט מעהר ווי א „שפרונג", וויל ער האָט זיך געהאלטען ס"ה אן ארשין אדער א ביסעל מעהר איבער דער ערד, און איז אבגעפלויגען א 200 מעטער.

אינ'ם יאָהר 1903 האָט איינער פון די ברידער רייט'ס געמאכט זיין ערשטען פלוג: ער האָט זיך געהאלטען אין דער לופט גאנצע 59 סעקונדעס און איז אבגעפלויגען גאנצע 260 מעטער.

דיעזע ביידע פראַבעס זיינען אבער געווען

נישט קיין עפענטליכע, ד. ה. קיין זייטיגע מענ־שען, קיין פובליקום איז דערבי נישט געווען. דעם ערשטען עפענטליכען „לופט־שפּאציר" האָט געמאכט סאנטאָם־דיומאָן אינ'ם יאָהר 1906 אין פּאריז: ער האָט זיך אויפגעהויבען 3—2 קילאָמעטער אין דער הויך און איז דורכ־געפלויגען אין 21 סעקונדען 220 מעטער. די ידיעה וועגען דעם האָט אויפגערודערט די גאנ־צע וועלט און האָט אָנגעמאכט דעם גרעסטען רושם.

נאָך איהם איז געקומען דער פראנצויז הענרי פּארמאָן. דעם 13טען יאנואר, 1908, איז ער דורכגעפלויגען א גאנצען וויאָרסט (1 קילאָ־מעטער).

גלייך נאָך פּארמאָנען זיינען געקומען די ברידער רייט. נישט אומזיסט האָבען זיי אַזוי לאנג געהאלטען זייער מאשין בסוד סודות. זיי זיינען טאקע געקומען מיט א פּארטיגען, גוט־

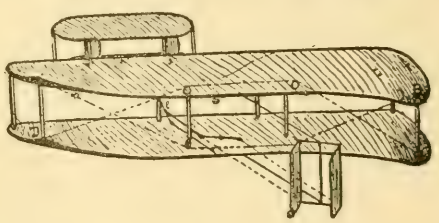

פיגור 4

אויפגעאַרבייטען אפּאראט און האָבען גלייך אָנגעהויבען מיט א „שפּאציר" פון 51 קילאָ־מעטער! דעם 12טען סעפּטעמבער 1908 איז אָרוויל רייט געפלויגען אָהן אן אויפהער א גאנצע שעה מיט א פערטעל, און זיין ברודער ווילבור אין דעצעמבער 1 שעה מיט 54 מינוט. דערבי האָט ער געמאכט 120 קילאָמעטער.

דאָס איז געווען א געוואלטיגער עכט אמע־ריקאנער „סוקסעס"!

איצט האָבען אָלע איינגעזעהן, אז דאָס פליהען איז קיין פאנטאזיע ניט, אז מען קען נעהמען א שווערע מאשינע פון האָלץ און אייז־זען, וואָס האָט געמוזט אייגענטליך אַראָבפאלען אויף דער ערד ווי א שטיין, — און א לאָז געבען איהר ארויף צו צו די וואלקענס און דורכפליהען מיט איהר הונדערטער וויאָרסטען.

אָלע ספּאָרטסלייט, אָלע אינזשענערען, אָלע מאָטאָרען־פאבריקען און פערשטעהט זיך אָלע רעגיערונגען מיט זייערע קריעגס־מיניסטאָרען האָבען זיך שטארק פעראינטערעסירט מיט דער נייער ערפינדונג.

די גליקליכע פליהער האָבען געקראָגען הונ־דערטער טויזענדער גלייך אויף פּרעמיעס פאר זייער גלענצענעם פליהען און נאָך מעהר פאר זייערע ערפינדונגען און פאטענטען. ס'זיינען בעשטיטע געוואָרען אונגעהויערע סומעס גלייך פאר נייע פליה־רעקאָרדען (ווער עס וועט הע־כער, לענגער אָדער וויטער פליהען). ס'איז בעשאפען געוואָרען אין דער גאנצער וועלט א נייע בליהענדע אינדוסטריע פון פליה־מאשי־נעס, מיט צעהנדליגע גרויסע פאבריקען, גע־שעפטען, לאגערן, מיט טויזענדער אָנגעטען, אינזשענערען, ערפינדער. טויזענדער יונגע לייט האָבען זיך א וואָרף געטהאָן אין דער נייער פּראָפעסיע, צו דעם נייעם „דזשאב". מיליאָנען גלייך, זיין גאנצע וויסענשאפט, זיין גאנצע טעכניק, זיין גאנצע ענערגיע האָט דער קאפיטאליזם (און די רעגיערונגען) געוואָרפען אין דער נייער אינדוסטריע — און די רעזול־טאטען זיינען געווען גלענצענד, אונערהערט, אונערוואָרטעט.

בשעת די ברידער רייט האָבען געמאכט זייערע בעריהמטע פליה־פּראָבעס אין פּאריז, האָבען זיי עטליכע טעג געמוזט וואָרטען אויף א רוהיגען וועטער. דער קלענסטער וויגד איז שוין געווען פאר די פּאָרזיכטיגע אמעריקאנער גענוג כדי אָבצולעגען זייערע פּראָבעס אויף אָנדער צייט. און דער לענגסטער פלוג זייערער איז געווען 124 קילאָמעטער, און דער העכסטער 100 מעטער.

קיין וואונדער נישט, וואָס נאָך אינ'ם יאָהר 1909 (!) קענט איהר לייענען אין דער בעריהמ־טער דייטשער ענציקלאָפּעדיע פון מייער, אז די נייע פליה־מאשינעס וועלען מסתמא באלד א „ספּאָרט" ווערען, אָבער קיין פראקטישע בע־דייטונג וועלען זיי נאָך לאנג ניט האָבען. זיי זיינען צו גפעהרליך! עס איז דאָך גענוג, דער מאָטאָר זאָל זיך אבשטעלען, און דער אפּא־ראט מיט'ן פליהער פאלען אראָב אויף דער ערד! ס'זיינען פארבייגענאנגען 3—2 יאָהר נאָכדעם ווי די דאָזיגע נביאות איז געשריבען געוואָרען — און וואָס זעהען מיר?

דער פראנצויז לאטאם פליהט אריבער אי־בער'ן ים פון פראנקרייך אין לאָנדאָן.

דער פראנצויז שאווען פליהט אריבער אי־בער די אלפּען, די העכסטע בערג אין אייראָפּא.

די מאשינעס ווערען שעהנער, לייכטער, זיכערער, די מאָטאָרען שטארקער און פעסטער. די רעקאָרדען פון לאנג־פליהען, הויך־פליהען און גיך פליהען ווערען מיט יעדען טאָג גרעסער.

דעם 11טען סעפּטעמבער, 1912, האָט דער פראנצויז פורני גמאכט אויף זיין ביפּלאָן (סיסטעם פּארמאָן) 1017 קילאָמעטער, פליהענ־דיג אָהן אויפהער 13 שעה מיט 22 מינוט.*)

דעם 12טען מערץ, 1913, האָט זיך דער פראנצויז פּערעיראָן אויפגעהויבען אויף א „בלעריא" אויף 5850 מעטער הויך (5½ וועלסט).

*) שפּעטער איז אייגער געפלויגען שוין 16½ שטונדען!

און פריהער נאך, דעם 29טען יוני, 1912, האט זיך אן עסטרייכישער אפיציער בלאשקא אויפ־געהויבען מיט צוויי פאסאזשירען אויף 4 וויאָרסט די הויך!

די שנעלקייט איז אויסגעוואקסען ביז 170 וויאָרסט א שעה (דער פראנצויז וועדרין אינ'ם יאָהר 1912) און אפילו ביז 190 *) (פרעווּ אינ'ם יאָהר 1913). נישט לאנג פאר'ן קריעג איז דער פראנצויז ברינדעזאנק־דעמויזינע גע־פליוגען פון פאריז ביז פעטערבורג, דערבי פון פאריז ביז בערלין, און פון בערלין ביז ווארשוי, נישט אבשטעלענדיג זיך, און אין ווארשא האט ער מיטגענראכט דעם זעלביגען טאג פארנאכט א „היינטיגע" פאריזער צייטונג.

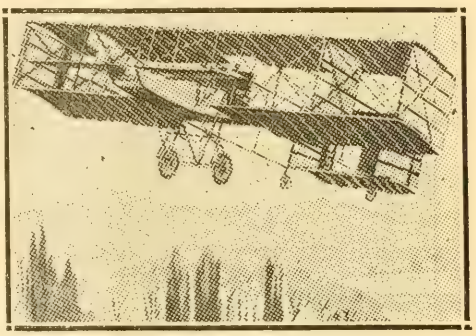

פיגור 5 — פון פארמאן

אן אנדער פראנצויז איז אריבערגעפלויגען פון איטאליען קיין אפריקא איבער דעם גאנצען מיטעל־ים.

א „שפאציר" פון פאריז קיין בערלין, אדער בערלין ביז ווין, אדער לאנדאן־פאריז איז גע־ווארען גאר א וואכעדיגע זאך.

די צאהל פון גוטע פליהערס איז אויסגע־וואקסען אויף עטליכע טויזענד אין אלע לענ־דער, און די פליה־שולען גרייטען צו יעדען טאג נייע צעהנדליגע גוטע פליהערס. דאס פליהען איז געווארען א וואכעדיגער „דושאב", אזוי ווי למשל א מעכאניקער אדער אויטא־מאביל־שאפער.

אין אלע ארמעען זיינען „פליהער" געווא־רען א בעזונדער „חיל", ווי למשל ארטילע־ריסטען אדער סאפיארען.

די מאשינעס זיינען געווארען אהן א פער־גלייך בעסער און זיכערער. בעזונדערס די מאטארען. פריהער פלעגט מען מוזען „טאנ־צען" ארום דעם מאטאר, ווי ארום א נערוועזע פריילין. אט געהט ער, אט בלייבט ער שטעהן, אט לויפט ער צו גיך, אט חלש'ט ער. איצט איז דאס ניטא. א מאטאר געהט, ווי מען „הייסט" איהם, קיין „קאפריזען" האט ער נישט. און אז עס טרעפט זיך יא אן אונגליק, און דער מאטאר בלייבט שטעהן, איז די געפאהר גאר ניט גרויס, ווען דער מאטאר געפינט זיך הויך אין דער לופט. אמת, דאס פליהען איז א ד י נ א מ י ש ע ס, ד. ה. כל זמן די מאשין בע־ווגט זיך, איז גוט; בלייבט זי אבער שטעהן, קען זי די לופט נישט האלטען.

ווען די לופט קען זי נישט האלטען, הויבט די מאשין אן צו פאלען, און זי פאלט אלץ גיכער און גיכער, ווי א שטיין. אבער פאלענ־דיג דריקען די פליגלען אויף דער לופט, די לופט ווערט אונטער די פליגלען צווזאמענגע־פרעסט, און די צווזאמענגעפרעסטע לופט שטיצט די פליגלען און די מאשין הויבט אן צו פאלען לאנגזאמער, רוהיגער און באלד זעהט מען די פאלענדיגע מאשין רוהין און לאנגזאם אראב־לאזען זיך אלץ טיעפער און טיעפער. שטעלט מען איין די מאשין א ביסעל מיט'ן נאז אראב, הויבט זי אן דורך דער קראפט פון די צווזאמענ־געפרעסטע לופט צו בעווענען זיך א ביסעל פארווערטס. אראב און פארווערטס, פאר־ווערטס און אראב! ווי פון א בארג אז מען גליטשט זיך! אזוי „פאלט" די מאשין. אזא „פאלען" איז גאר ניט געפעהרליך, און פיעלע קונצען־מאכער" שטעלען בכיוון אב דעם מא־טאר, כדי אראבצולאזען זיך אויף דער ערד בארג־אראב, אין א שעהנעם „גליטש־פלוג"! נאך בעסער מאכט דאס דער „משוגע'נער" קונצען־מאכער פגעו. ער הויבט זיך אויף אויף צוויי וויאָרסט די הויך שטעלט אב דעם מאטאר און „קוליעט זיך" אין דער לופטען איבערקעהרענדיג זיין אפאראט 3—2 מאל נאכ־אנאנד!

דאס פליהען איז שוין געווארען א זיכערע און רוהיגע זאך, און ווערט מיט יעדען טאג אלץ מעהר און מעהר זיכער! דער פליהער מוז שוין מעהר נישט זיין א „העלד", אן אד־לער. באלד וועלען פליהען פשוט'ע בשר־ודם'ס, געווענהליכע היימישע עופות, א שטייגער וויא איך מיט איהך, מיינע ליעבע לעזער. און זיין וועט דאס, — איהר קענט מיר גלויבען, — נישט פאר אונזערע קינדער, נאר טאקע נאך במהרה בימינו! נאך אין אונזע־ע טעג, איי־דער מיר וועלען ווערען אזוי אלט, אז מיר וועלען מורא האבען צו פליהען. „

*) אהן א ווינד וואלט די גיכקייט געווען ביז 230 וויאָרסט א שעה!

לעאָ דייטש:

די ערשטע אירן-טעראָריסטן

(פון דער סעריע: „אידען אין דער רוסישער רעוואָלוציאָנערער בעוועגונג")

יז איצט האָב איך אַלץ געוואָלט וועגן די אַזוי גערופענע פריעדליכע סאָציאַליסטן, ד. ה. אזעלכע, וואָס האָבען זיך דערווייל בענוגענט מיט פּראָפּאַגאַנדא פון סאָציאַליזם און זיך געגרייט צו דער רעוואָלוציע, וואָס דארף ערשט קומען. אָבער ווי בעקאַנט, איז אין דער צווייטער העלפט פון די 70-ער יאָהרן אויפגעקומען אַן אַנדער ריכטונג — א טעראָריסטישע. די אַנהענגער פון דיזער ריכטונג האָבען געהאַלטען, אז געוואַלט־מיטלען דארפען שוין אַנגעוענדעט ווערען אין קאמפף און ניט אָבגעלאָזט ווערען אויף דער צייט פון רעוואָלוציע. צווישען די ערשטע, וואס זיינען צוגעשטאַנען צו דיזער ריכטונג, זיינען אויך געווען אידען. זיי זיינען אויך געווען צווישען די ערשטע, וואס האָבען בעצאָהלט דערפאר מיט'ן לעבען. איך געה איצט רעדען וועגען די ערשטע הינגעריכטעטע אידען־טעראָריסטן.

* * *

מען דארף נעהמען אין בעטראכט די שטימונג, וואס האָט געהערשט צווישען די ערשטע סאָציאַליסטן — די „געהער אין פּאָלק". מען האָט געקוקט אויף זיך ווי אויף א בונד פון דער צוקונפט, ווי אויף טרעגער פון א נייער פּאָלקאָמענער אָרדנונג. יעדער איינער האָט אָבגעראָבען מיט זיין פּערזענענהייט, פערלאָזען זיין פאַמיליע, אָבגעשאָקעלט פון זיך דאָס מאַטעריעלע גליק, דאָס ערדישע, דאָס פערזענגליכע. עס איז געווען ווי ביי דער געבורט פון א נייער רעליגיע. די אָנהענגער פון נייעם גלויבען, דעם סאָציאַליזם, וואָס פיעלע פון זיי האָבען זיך פערזענליך גאָר נישט געקענט, האָבען ווי צונויפגעשטעלט איין גרויסע משפּחה, וואָס איהרע מיטגלידער פערהאלטען זיך אויי־נער צום אנדערען מיט אונענדליכער צערטליכקייט און איבערגעבענהייט.

אָבער „א משפּחה איז ניט אָהן א פלעק". גלייך אין אָנהויב האָט זיך ארויסגעשטעלט, אז אין אונזער קרייז האָבען זיך אריינגעכאפט אויך מוטלאָזע, צומאל אויך נידעריגע כאַראקטערע, וואָס שטעלען זיך ניט אָב צו פערראטען פרייַנד און חברים. וועגען אזא

[illegible] אוסוואורף, דעם פאָלקס־עהרער טרודניצקי, האָב איך דערצעהלט אין פאַריגען ארטיקעל. אזעלכע זיינען ענטדעקט געוואָרען עטליכע אין בערישידענע קרייזלעך. אזעלכע פערראטער געגען די פרינציפּען און געגען די חבר'שע בעציהונגען פלעגען ארויסרופען א שטארקערע ערבי־טערונג, א העפטיגערן צאָרן געגען זיך, ווי די פערפאָלגער, די רעגירונגס־אגענטען גופא. יעדער פערראט פלעגט ברענגען אי פערזענליכען אומגליק אי שאָדען פאר דעם גרויסען ציעל. אָבער מעהר פון אַלץ איז פערראט געווען אין ווידער־שפּרוך מיט דער שטימונג, וואָס האָט געהערשט צווישען די ערשטע סאָציאַליסטן, — פערראט האָט אויסגעזעהן אזוי משונה'דיג, אז אפילו ביי אזעלכע פריעדליכע מענשען, ווי די סאָציאַליסטען פון די 70-ער יאָהרן זיינען געווען, האָט זיך אינסטינקטיוו ארויסגערופען דער גדאנק, אז דער אייניציגער ענטפער אויף פערראט מוז זיין דער טויט פון פעררעטער!

און ווירקליך דער ערשטער מאָרד, וואָס איז געפּאָלגעווען געוואָרען, איז געווען אָבצורעכענען זיך מיט ניקאָלאי גארינאָוויטש, וועלכער האָט ארויסגעגעבען זיינע און מיינע חברים. די אונטערנעהמונג, צו וועלכער איך האָב אויך גע־האָט א שייכות, האָט זיך געעגדיגט זעהר טרויעריג, בעצאָהלט פאר איהר האָט גאָר אן אונשולדיגער מענש — דער איד לעאָן מאָידאנסקי.

אָבער א חוץ דער ערביטערונג געגען די רענאַטען האָבען אויך די גרויזאַמע פערפאָלגונגען פון דער רעגיערונג געשטויסען צו גוואָלד־טאטען.

איך האָב שוין מיטגעטיילט, אז פאר די יאָהרען פון 1873 ביז 1875 האָט די רעגיערונג צונויפגעכאפט אָהן א שיעור יונגע לייט און פאר דעם קלענסטען חשד — פאר האַלטען א בראָשורקע אָדער פאר א צופעליגע בעקאַנטשאפט מיט א ניט „בשר'ער" פערזאָן — זיי בעשטראָפט מיט יאָהרענלאַנגער קאטאָרגע און זיביריע סיביר.

דאָס האָט אויפגעבראכט אפילו די פריעדליכסטע סאָציאַליסטען און זיי געפיהרט צו דעם נעדאנק, אז זיי דארפען זיך ניט אזוי לייכט גע־בען אין די הענד אריין, אז ביים ארעסט דארפען זיי בעווייזען וויעדערשטאנד. זאָל דאס ארע־

סטירען ניט זיין אזא פערגניגען־זאך פאר די צארישע אגענטען און זאָל קיין פערברעכען זייערער, קיין גרויזאמקייט ניט צוועק פאר זיי אונבעשטראָפט.

אָבער אזוי ווי די ערשטע סאָציאָליסטען זיינען לויט זייער גאנצער נאטור און לויט זיי־ער ערציאהונג ניט געווען מענשען פון בלוט פערגיסונג, זיינען די דאָזיגע רייד געבליבען מהר נישט ווי רייד.

די ערשטע, וואָס איז אריבער פון וואָרט צו טאט, איז ווי בעוואוסט געווען וועדא זאסוליטש, וועלכע האָט זיך אָנגענומען פאר א מענשען, וואָס איז געווען איהר אונבעקאנט — דעם סטו־דענט באָגאָליובאָוו. איהר טאט האָט ווי געדיינט פאר א סיגנאל — מיט דיעזער טאט האָט זיך אָנגעהויבען דער טערראָריסטישער קאמפף פון די רוסישע רעוואָלוציאָנערען.

צוערשט געווענדעט נעגען די צארישע בע־אמטע, אויף וואָס די רעגיערונג האָט געענט־פערט מיט נאָך שטאַרקערע פערפאָלגונגען, האָט דער טערראָר גענומען זיך ציעלען אין דעם הויפטטרעגער פון דער פאָליטישער אָרדנונג אין רוסלאנד און דעם הויפטשולדיגען אין אלע איהר פערברעכענס — דעם צאר. און גלייך אין די ערשטע טערראָריסטישע פערשווערונגען גע־גען אלעקסאנדער דעם 2טען האָבען זיך בעטיי־ליגט אידען. דאָ קומט מיר אויס צו מאכען א קלייניע בעמערקונג.

שוין פון לאנג אָן האָט די וועלט זיך איינ־געשמועסט, אז מיר אידען מיידען אויס, שרע־קען זיך צו בעגעהן א דרייסטע ענטשלאָסענע טאט, פאר וועלכער מען זאָל דארפען מיט'ן לעב־בען בעצאָהלען אָדער וואו עס קומט אויס נור צו ריזיקירען מיט'ן לעבען. שוין ניט רעדענדיג וועגען די צאָהלרייכע היסטאָרישע פאקטען, וואָס לייקענען ענטשיעדען אָב דיזען בלבול אויף אונז, האָט די רוסישע רעוואָלוציאָנערע בעווע־גונג אם דייטליכסטען בעוויזען, אז אין דיזער בעציהונג האָבען מיר נישט וואָס אראָבצופא־לען ביי זיך געגען קיין קריסטליכער נאציאָן. אפילו צוויישען די חברים־קריסטען איז מיר אין אָנהויב פון די 70־ער יאָהרען אויסגעקומען צו הערען א מיינונג, אז וועז די רוסישע רעגיע־רונג זאָל נעהמען אָנוועגדען טויטשטראָף, וואָל־טען די אידען זיך אָבגעשאָקעלט פון דער רע־וואָלוציאָנערער בעוועגונג. וואָס האָט זיך ארוים־געשטעלט? צום סוף פון דעם זעלבען יאָהר־צעהנדליג זיינען פיעלע אידען פער'משפט גע־ווארען צום טויט, איבער עטליכע איז דער טויט־אורטייל אויף דורכגעפיהרט געוואָרען, דאָך האָט עס ניט נור ניט אָבגעשטעלט, נור פער־קעהרט, נאָך פערגרעסערט דעם צופלוס פון אי־דען אין דער רוסישער רעוואָלוציאָנערער בע־וועגונג.

1.

שמואל וויטענבערג.

דער ערשטער הינגעריכטעטער איד איז גע־וועז שמואל וויטענבערג. כאָטש איך האָב איהם געקענט פערזענליך, דאָך זיינען ביי מיר פער־בליבען גאר וועניג ידיעות וועגען איהם. איך ווייס נור, אז ער איז געווען א זוהן פון אן ער־בייטער, געבאָרען אין די 50־ער יאָהרען אין שטאָדט ניקאָלאיעוו. ניט קוקענדיג אויף זייער אָרימקייט האָבען די עלטערן איהם צוגעגרייט צו דער אָרטיגער רעאל־שולע, וועלכע ער האָט אויך געענדיגט. וווייטער שטודירען איז ער אוועק־געפאָהרען קיין וויען, וואו ער איז אָנגעקומען אין טעכנאָלאָגישען אינסטיטוט. זיין שטודיום אָבער האָט ער איבערגעריסען אין מיטען און האָט זיך צוריקגעקעהרט קיין רוסלאנד. ער האָט זיך בעזעצט אין ניקאָלאיעוו, פון וועלכען ער פלעגט אָפט אַרויספאָהרען קיין אדעס.

אין אדעס האָט שוין לאנג עקזיסטירט א קרייזעל נאָכפאָלגער פון באקונין, וועלכע זיינען ביי אונז געגאנגען אונטערן נאָמען „די האָדע־וואניקעס פון איוואן קאָוואלסקי". דאָס איז געווען א שפאָס נאָמען, ווייל מעהרסטענס זיינען דאָס געווען יונגע בחורים'לעך, און קאָוואלסקי, זיי־ער פיהרער, איז געווען א מענש א בעיאָהרענ־טער און האָט אויסגעזעהן ווי זייער רבי. וויטענ־בערג איז געשטאנען אין נאָהענטע בעציהונגען מיט דיזען קרייזעל, כאָטש קיין מיטגליעד איז ער ניט געווען; ער האָט געהאט אן אייגענעם קרייזעל אין ניקאָלאיעוו.

דורכפאָהרענדיג ניקאָלאיעוו אין יאָהר 1876, האָב איך זיך בעקענט מיט וויטענבערג'ן און אייניגע מיטגליעדער פון זיין גרופּע. ער האָט אויסגעזעהן עלטער פון מיר מיט 2—3 יאָהר, ד. ה. ער האָט געמוזט דאמאָלס אלט זיין א יאהר 22—23. דאמאָלס האָט זיך דאָס גערעכענט פאר גאָר א נישקשה'דיגען עלטער פאר א רע־וואָלוציאָנער. אויסער דעם האָט ער געטראָגען ברילען און געהאט א בלאָנד בערדעל, האָט ער געמאכט דעם איינדרוק פון זעהר א סאָלידען טהורער.

מיר, געדענקט זיך, האָבען פיעל געריעדט צוויישען זיך וועגען די נאָהענטסטע אויפגאבען פון אונז רעוואָלוציאָנערען. אזוי ווי די צאָהל סאָציאָליסטען, וואָס זאָלען גרייט זיין צו עגט־שיידענע האנדלונגען, איז אין רוסלאנד נאָך געווען קליין, האָט וויטענבערג געהאלטען פאר נויטיג צו בעדעקען וועז ניט גאנץ רוסלאנד, טו וועניגסטענס א היבשען טייל פון איהר מיט קלייניע קרייזלעך.

— עס איז נויטיג — האָט ער געריעדט — אז אין יעדער שטאָדט, אין יעדער שטעדטיל זאָלען זיך געפינען אונזערע מענשען.

אזא ציעל האָט ער געשטעלט פאר זיך

פאר'ן דרום. נערעדט האָט ער מיט גרויס בע־
גייסטערונג וועגען זיין אויפגאבע און ווי עס
שיינט, האָט זיך איהם דאָס ווירקליך איינגע־
געבען דורכצופיהרען אין עטליכע שטעדט.

זיין מאנער פון רעדען, דער ענטוזיאזם,
וואָס האָט זיך געקויכטען פון זיינע אויגען האָ־
בען געמאכט א גינסטיגען אויינדרוק, דאָך, בין
איך אוועק פון איהם מיט דער מיינונג, אז ער
געהערט גיכער צו דעם סאָרט פּריעדליכע סאָ־
ציאַליסטען, ניט ווי מיר קיעווער בונטארעם,
גרויסע היצקעפּ און הייסע נאָכפאָלגער פון באַ־
קונין. דערפאר האָט מיך שפּעטער זעהר אויבער־
ראשט די נאכריכט וועגען זיין וויטערדיגער
טעטיגקייט און וועגען זיין הינריכטונג.

קאָוואַלסקי, וועגען וועלכען איך האָב פרי־
הער דערמאהנט, האָט מיט אייניגע זיינע חברים
ארויסגעווויזען א בעוואפענטען ווידערשטאנד,
וועז די פאָליציי, באלד נאָך ווערא זאסוליטש'ס
אטענטאט אויף טרעפאָוו'ן, איז געקומען צו
איהם אויף דער קוואַרטיר, איהם צו ארעסטי־
רען. ער איז ג'משפט געוואָרען פון א מיליטער
גריכט, וואָס האָט איהם פּראָורטיילט צום
טויט. דאָס איז געווען דער ערשטער
טויטאורטיילט איבער א רעוואָלו־
ציאָנער פאר א טעראָריסטישען אקט.

פאר דער עבויידע פון גערעכט, איז מיט
וויטענבערג'ס הילף און נאָך פון אייניגע
געמאכט געוואָרען א גראַנדיאזע פּאָליטישע מא־
ניפעסטאציע, און וועז עמיצער האָט פון באל־
קאָן פון נעריכט אראבגעשריהען, אז קאָוואל־
סקי איז צום טויט פּראָורטיילט געוואָרען, הא־
בען די דעמאָנסטראנטען אויפגענומען די נאכ־
ריכט מיט הילכיגע פּראָטעסט געשרייען און רע־
וואָלווער־שאָסען. די סאָלדאטען און קאָזאקען,
וואָס זיינען געבראכט געוואָרען צום פּלאַץ, הא־
בען זיינע שלאָגען און שיסען אויף די דע־
מאָנסטראנטען, פיעל זיינען דער'הרג'עט און
פערוואונדעט געוואָרען, און ניט וועניג זיינען
אויך ארעסטירט געוואָרען. צוויישען די לעצטע
איז אויך געווען וויטענבערג.

דאָס אקטיוויטעט בעטייליגען זיך אין א רעוואָלו־
ציאָנערער דעמאָנסטראציע איז שוין געווען א
געניגענדער פערבראכען, די רעגיערונג זאָל זיך
מיט איהם רעכענען אויף איהר שטייגער. די
חויז־זוכונג, וואָס איז געמאכט געוואָרען ביי
איהם אין ניקאָלאיעוו, האָט דעם פערברע־
כען נאָך מעהר פערשטארקט: מען האָט אויס־
געפונען עלעקטרישע באטערייען מיט דהאטען,
און באלד האָבען די זשאַנדארמען, וואָס האָבען
נעמאכט די אויספּארשונג ענטדעקט, אז וויטענ־
בערג, צוזאמען מיט'ן מאטראס לאנאוונקא,
האָט נעפּאָנעוועט צו ערמאָרדען דעם צאר,
וועלכער האָט נעזאָלט אין צווי טעג ארום נאָך
דער חויז־זוכונג אנקומען אין ניקאָלאיעוו. צו־
זאמען מיט 28 אנדערע איז ער איבערגעגעבען
געוואָרען צום מיליטער געריכט, וועלכער האָט
איהם און לאגאוונקא ארויסגעטראָגען א טויט־
אורטיל. דער טויט־אורטיל איז אויך דורכגע־
פיהרט געוואָרען אין ניקאָלאיעוו.

מען דערצעהלט, אז וויטענבערג האָט גאנץ
רוהיג אויסגעהערט זיין פסק. אין אונזערע דא־
מאָלסדיגע רעוואָלוציאנערע אויסגאבען זיינען
געווען געדרוקט 2 ברייף, וואָס ער האָט געשרי־
בען פאר זיין טויט. די ברייף זיינען זעהר כא־
ראקטעריסטיש.

„חברים מיינע! מיר ווילט זיך, נאטירליך,
ניט שטארבען. זאָגען, אז איך שטארב זעהר
געךן, וואָלט געווען פאָלש פון מיין זייט, נור
דאָס דארף ניט ווארפען קיין שאָטען אויף מיין
גלויבען און פעסטקייט אין מיינע איבערציי־
גונגען. דערמאהנט זיך, אז דער העכסטער בויי־
שפּיעל פון מענשענליעבע און זעלבסט אויפאָפּ־
פערונג איז געווען אהן צווייפעל, קריסטום;
דאָך האָט ער אויך תפלה געטאָן: „זאָל דער
בעכער מיך אויסמיידען". פאָלגליך, ווי קען
איך ניט תפלה טאָן וועגען דעם? פונדעסטווע־
גען, זאג איך אייך אזוי ווי ער: אויב אנדערש
קען ניט זיין, אויב פאר דעם נצחון פון סאָציא־
ליזם איז נויטיג, אז מיין בלוט זאָל פערגאָסען
ווערען, אויב דער איבערגאנג פון דער היינטי־
גער אָרדנונג אין א בעסערע קען אנדערש ניט
פאָרקומען סיידען איבער אונזערע טויטע גופים,
טו זאָל אונזער בלוט פערגאָסען ווערען, טו זאָל
אונזער בלוט זיין א כפּרה פאר דער מענשהייט.
און דאָס איז מיין גלויבען, אז אונזער בלוט
וועט דיענען פעט צו מאכען דעם באָדען, פון
וועלכען עם וועט ארויסשפּראָצען דער צ א מ ע ן
פ ו ן ס א צ י א ל י ז ם, און דער סאָציא־
ליזם וועט טריאומפירען, טריאומפירען גאָר
גיך!

„דאָ מוז איך וויעדער דערמאהנען קריס־
טום'עס ווערטער: „ווארהאפטיג זאג איך
אייך, אז פיעלע וואָס שטעהען דא וועלען נאָך
דעם טויט ניט פערזוכען און די מלוכה פון הי־
מעל וועט אנקומען". איך בין אין דעם איבער־
צייגט, ווי איך בין איבערצייגט אין דעם, אז
די ערד דרעהט זיך. און וועז מען וועט מיך צו־
פיהרען צו דער תליה און דער שטריק וועט
אנריהרען מיין האלז, וועט מיין לעצטער גע־
דאנק זיין: און דאָך דרעהט זי זיך און קיינער
אויף דער וועלט קען ניט אבשטעלען איהר
בעווענונג."

דאָס דערמאהנען קריסטום'ן און דאָס בע־
רופען זיך אויף דעם ווואנענגעליום ערקלערט זיך
דערמיט, וואָס וויטענבערג, ווי פיעלע סאָציא־
ליסטען פון יענער צייט, האָבען געלעגט זעהר
פיעל האָפענונג אויף דער פּראָפאגאנדע און אגי־
טאציע צווישען די אזוי גערופענע „ראציאנא־
ליסטישע סעקטען" — שטונדיסטען, מאלאקא־
נער, דוכאָבאָרען, און צוליעב דעם צווועק איז

זיי נויטיג געווען א גוטע בעקאנטשאפט מיט דער ביבל און דער ברית חדשה.

דער אינהאלט פון וויטענבערג'ס צווייטען בריף איז פאלגענדער:

„וען דו לעגסט ווערטה אויף מיין ווילען, וען דו האלטסט פאר הייליג מיין לעצטען וואונש, טו וואהר אווען יעדען גדאנק וועגען נקמה: „זיי זיי מוחל, זיי וויסען ניט, וואם זיי טהון". דאם איז אויך א צייכען פון דער צייט: זיי זיינען צוטומעלט געווארען, זיי זעהען, אז עם קומט אן אנדער צייט און וויסען ניט וויי זיי אבצואווענדען, איך בעט דיך נאך אמאל: לאז אב יעדען גדאנק וועגען נקמה."

אין אזא שטימונג, פול פריעדען און פערגעבונג, איז שמואל וויטענבערג ארויף אויף דער תליה דעם (18) 6טען אויגוסט פון 1879.

2.

דער ערשטער אידישער ארבייטער־טערראריסט.

א מיטגליעד פון וויטענבערג'ס ניקאלאיווער גרופע, זיין פריזענליכער פריינד, געווענער סאלדאט האבסט, איז אויך בעקאנט אונטער דער פאמיליע פעדאראוו. אונטער דעם נאמען איז ער שפעטער אויך ארעסטירט געווארען און געהאנגען געווארען מיט 2 חדשים פריהער פאר וויטענבערג'. וועגען אירם קען איך אויך ניט א סך דערצעהלען, ווייל איך האב אירם קנאפ וואם געקענט.

ער איז געווען מיט וואסערע 8 יאהר עלטער פון מיר, פאלגליך, איז ער אונזערע אויגען גענווען שוין גאר א „בעיאהרענטער מענש". מיט ברייטע אקסלען, מיט א גרויסער צולעגטער באדד, מיט א בליק פון אונטער געדיכטע ברעמען, דאס איז ער אונטער א פאלשען פאס), וועגען די פאליציי האט ארומגעזוכט און ניט צולעב א קלייניגקייט — ניט מעהר און ניט ווענגער פאר פראפאגאנדע צווישען סאלדאטען, וואם צו יענער צייט האט דאס געשמעקט מיט טויט־שטראף.

אנקומענדיג אין קאזארמע, האט האבסט צווישען די סאלדאטען אנגעפיהרט א גאנץ ברייטע פראפאגאנדע פון סאציאליזם, אויף וויפיעל נאטירליך ער האט אירם אליין פערשטאנען. גיכער פון אלץ האט די פראפאגאנדע זיינע זיך אויסגעדריקט אין דעם זעלבען ענערגישען צורוף, וואם מיר האבען פון אירם געהערט: אז זיי אלע מען דארף מען א. ז. וו.

וועג צו דער מיליטערמאכט איז דערגאנגען, מיט וואם ער פערנעהמט זיך אין דער קאזארמע, האט זי אירם געוואלט ארעסטירען, אבער האבסט האט זיך בעציטענם דערוואוסט וועגען דעם און האט זיך אבגעטראגען.

אז זיין אגיטאציע איז ניט געווען ארויסגעווארפען, איז צו זעהן דערפון, וואם שוין נאך זיין אנטלויפען, זיינען עטליכע פון זיינע חברים איבערגעבליבען געווארען צום מיליטער געריכט פאר „רעוואלוציאנערע געזינגע"

לויט זיין אויסזעהן איז האבסט גאר ניט עהנליך געווען צו א אידען. רויסיש האט ער גערעדט אויסגעצייכענט און לויט זיינע מאנירען אוז גענג האט ער גאנץ גוט געקאנט גילטען פאר כען מענשען, א פראפאגאנדיסט, פלעגט האבסט ארויסרופען ביי זיינע צוהערער א בעזונדער שטארקען געפיהל: עס איז קענטיג געווען, אז דאם איז ניט קיין שעהן רעדנער, ניט קיין וועלטרעוואלוציאנער, נור א מאן פון טהאט.

בעת וויטענבערג און אנדערע פלעגען זיך פערשפריטען ברייט אוז לאנג וועגען זייערע אנשויאונגען אויף רעוואלוציאנערער טעטיגקייט, פלעגט האבסט ניט אויפהויבענדיג דעם קאפ פון לייסט, זיך א זאג טאן:

— און נאך מיין מיינונג נאך דארף מען זיי א לעמען שלאגען, העגגען, שיסען, צופולווערען מיט דינאמיט; דעמאלט ערשט וועט זיין א רעוואלוציע.

הערענדיג זיין געדיכטען באס, זיך צוקוקענדיג צו זיין געזונדער פיגור, האט זיך אויף אמת געלויבט, אז אט דער וועט טאקע זיי א לעמען (ד. ה. נאטירליך די רעגיערונגס־לייט און די עקספלואטאטארס), וועלן די צייט וועט קומען, ניט שפעטער, אז ער וועט זיך רעכענען אהן רחמנות, מיט דעם אונענדליכען האס, וואם ער אליין פיהלט צו זיי פאר די צרות אוז נויט, וואס די אומגליקליכע מאסע, און ער צוזאמען מיט איהר, טראגען פון זיי איבער.

וועלן איך האב זיך בעקענט מיט איהם אין 1876, איז ער שוין געווען א טהויער מיט פערדיענסטען, און נאך דערצו אן אונגלעגאלער, (געלעבט האט ער אונטער א פאלשען פאס), וועמען די פאליציי האט ארומגעזוכט און ניט צולעב א קלייניגקייט — ניט מעהר און ניט וועניגער פאר פראפאגאנדע צווישען סאלדאטען, וואם צו יענער צייט האט דאס געשמעקט מיט טויט־שטראף.

אנקומענדיג אין קאזארמע, האט האבסט צווישען די סאלדאטען אנגעפיהרט א גאנץ ברייטע פראפאגאנדע פון סאציאליזם, אויף וויפיעל נאטירליך ער האט אירם אליין פערשטאנען. גיכער פון אלץ האט די פראפאגאנדע זיינע זיך אויסגעדריקט אין דעם זעלבען ענערגישען צורוף, וואם מיר האבען פון אירם געהערט: אז זיי אלע מען דארף מען א. ז. וו.

וועג צו דער מיליטערמאכט איז דערגאנגען, מיט וואם ער פערנעהמט זיך אין דער קאזארמע, האט זי אירם געוואלט ארעסטירען, אבער האבסט האט זיך בעציטענם דערוואוסט וועגען דעם און האט זיך אבגעטראגען.

אז זיין אגיטאציע איז ניט געווען ארויסגעווארפען, איז צו זעהן דערפון, וואם שוין נאך זיין אנטלויפען, זיינען עטליכע פון זיינע חברים איבערגעבליבען געווארען צום מיליטער געריכט פאר „רעוואלוציאנערע געזינגע"

לויט זיין אויסזעהן איז האבסט גאר ניט עהנליך געווען צו א אידען. רויסיש האט ער גערעדט אויסגעצייכענט און לויט זיינע מאנירען אוז גענג האט ער גאנץ גוט געקאנט גילטען פאר זיי נויטיג געווען א גוטע בעקאנטשאפט מיט דער ביבל און דער ברית חדשה.

דער אינהאלט פון וויטענבערג'ס צווייטען בריף איז פאלגענדער:

„וען דו לעגסט ווערטה אויף מיין ווילען, וען דו האלטסט פאר הייליג מיין לעצטען וואונש, טו וואהר אווען יעדען גדאנק וועגען נקמה: „זיי זיי מוחל, זיי וויסען ניט, וואם זיי טהון". דאם איז אויך א צייכען פון דער צייט: זיי זיינען צוטומעלט געווארען, זיי זעהען, אז עם קומט אן אנדער צייט און וויסען ניט וויי זיי אבצואווענדען, איך בעט דיך נאך אמאל: לאז אב יעדען גדאנק וועגען נקמה."

אין אזא שטימונג, פול פריעדען און פערגעבונג, איז שמואל וויטענבערג ארויף אויף דער תליה דעם (18) 6טען אויגוסט פון 1879.

2.

דער ערשטער אידישער ארבייטער־טערראריסט.

א מיטגליעד פון וויטענבערג'ס ניקאלאיווער גרופע, זיין פריזענליכער פריינד, געווענער סאלדאט האבסט, איז אויך בעקאנט אונטער דער פאמיליע פעדאראוו. אונטער דעם נאמען איז ער שפעטער אויך ארעסטירט געווארען און געהאנגען געווארען מיט 2 חדשים פריהער פאר וויטענבערג'. וועגען אירם קען איך אויך ניט א סך דערצעהלען, ווייל איך האב אירם קנאפ וואם געקענט.

ער איז געווען מיט וואסערע 8 יאהר עלטער פון מיר, פאלגליך, איז ער אונזערע אויגען גענווען שוין גאר א „בעיאהרענטער מענש". מיט ברייטע אקסלען, מיט א גרויסער צולעגטער באדד, מיט א בליק פון אונטער געדיכטע ברעמען, דאס איז ער אונטער א פאלשען פאס), וועגען די פאליציי האט ארומגעזוכט און ניט צולעב א קלייניגקייט — ניט מעהר און ניט וועניגער פאר פראפאגאנדע צווישען סאלדאטען, וואם צו יענער צייט האט דאס געשמעקט מיט טויט־שטראף.

אנקומענדיג אין קאזארמע, האט האבסט צווישען די סאלדאטען אנגעפיהרט א גאנץ ברייטע פראפאגאנדע פון סאציאליזם, אויף וויפיעל נאטירליך ער האט אירם אליין פערשטאנען. גיכער פון אלץ האט די פראפאגאנדע זיינע זיך אויסגעדריקט אין דעם זעלבען ענערגישען צורוף, וואם מיר האבען פון אירם געהערט: אז זיי אלע מען דארף מען א. ז. וו.

וועג צו דער מיליטערמאכט איז דערגאנגען, מיט וואם ער פערנעהמט זיך אין דער קאזארמע, האט זי אירם געוואלט ארעסטירען, אבער האבסט האט זיך בעציטענם דערוואוסט וועגען דעם און האט זיך אבגעטראגען.

אז זיין אגיטאציע איז ניט געווען ארויסגעווארפען, איז צו זעהן דערפון, וואם שוין נאך זיין אנטלויפען, זיינען עטליכע פון זיינע חברים איבערגעבליבען געווארען צום מיליטער געריכט פאר „רעוואלוציאנערע געזינגע"

לויט זיין אויסזעהן איז האבסט גאר ניט עהנליך געווען צו א אידען. רויסיש האט ער גערעדט אויסגעצייכענט און לויט זיינע מאנירען אוז גענג האט ער גאנץ גוט געקאנט גילטען פאר

א קריסט. און ווען מיר וועלען נעהמען אין בעטראכט אלע זיינע פריהער אויסגערעכענטע מעקות, וועט שוין אונז קיין חידוש ניט זיין, אז אט דער פראסטער מענש האט געקענט ארויסרופען רעספעקטאן פאלשטענדיגען ציטרוי צו זיך פון אלעמען, מיט וועמען ער פלעגט זיך בעגעגנען. דער ערפאלג האט איהם אומעטום בעגלייט. אהן צווייפעל, אונטער אנדערע אומשטענדען, וואלט ער געלעבט ניט אין רוסלאנד און ניט אין יענער צייט, וואלט פון איהם וואהרשיינליך זיך ארויסגעארבייט א ניט קיין גרויסער טהור, וועהנליכער און אפשר גאר א גרויסער טהור, וועלכער וואלט פערבליבען אין דער געשיכטע. אין רוסלאנד אבער, צום סוף פון די 70-ער יאהרען, איז האבסט געווען בעקאנט צו גאר א קליינעם קרייז און האט ניט געקענט קיין אנדער סוף האבען, ווי צו שטארבען אויף דער תליה.

* * *

איך וויים ניט געניו, וועז האבסט האט פערלאזען ניקאלאיעוו. איך וויים נור, אז ער האט זיך שפעטער בעזעצט אין קיעוו, וואו ער האט ווייטער אנגעפיהרט זיין ענג-גישע רעוואלוציאנערע ארבייט. ער איז אריינגעפאלען אין זיין אייגענע לופט און האט אזוי צו זאגען זיך פונאנדערגעשפיעלט אויף אלע קנעפ.

זייט די רעוואלוציאנערע בעווענונג אין רוסלאנד איז אויפגעקומען, פון סאמע אנהויב פון די 70-ער יאהרען, איז קיעוו געווען די אם מעהרסטען רעוואלוציאנער געשטימטע שטאדט אין רוסלאנד. דארטען זיינען צוערשט געבאהרען געווארען די דרייסטעסטע פעלנער, דארטען האבען זיך בעווייזען די ערשטע „בונטארעס", מענשען ריזיקאנטען, וועלכע פלעגען זיך ניט אבשטעלען פאר קיין געפאהר. ניט אומזיסט האט מען זיי געקראגען א צונאמען „ספירטען", „הפקר-קעפאהאך".

וועז האבסט איז אריינגעפאלען אין זייער קרייז האט ער באלד געקראגען א שם פאר א דרייסטען מוטיגען רעוואלוציאנער, וואס ער האט אויך אין גיכען בעשטעטיגט.

ווי זיין ניקאלאיעווער חבר וויטענבערג, האט האבסט זיך אויך פארגענומען צו טוידטען דעם צאר בייז זיין דורכפאהרען קיעוו. ער האט שוין געהאט צוזאמענגעקראגען אלע נויטיגע אויפריסונגס-שטאפען. צו זיין אומגליק, וועדט ער צופעליג ארעסטירט אין הויז פון א חבר ביי א הויז-זוכונג. האט די פאליציי שוין געמאכט א הויזזוכונג ביי איהם גופא און אויסגעפונען פיראקסילין, א באמבע און נאך פיעל אנדערע ניט כשר'ע מאטעריאלען. ארעסטירט אונטער א קריסטליכען נאמען און פאמיליע — אנים פעדאראוו, איז האבסט, ארויסבעקומענדיג זיין טויט-אורטייל פון א מיליטער געריכט, געהאנגען געווארען דעם 18טען (30) יוני 1879. ער האט מוטיג בעגעגנט זיין טויט. אזוי איז האבסט געווען דער ערשטער אירד וואם איז הינגעריכטעט געווארען.

י. היערי:

דער וויסטער גלות תימן אין ארץ ישראל

(דער קאלאניסט דער קאפיטאליסט אין דער תימנ'ער ארבייטער)

איך האב פאריגען מאל איבערגעגעבען א טייל פון די זעהר וויכטיגע רייזע-אינדרוקע פון אונזער ערשטען אמת'ן „בארדאוואיזין", וועלכער האט זיין לעבען אין סכנה געשטעלט און דורכגעבראכען א וועג פון גלות תימן קיין ארץ ישראל. וואהרום ניט נאר נחת האט ער געהאט פון זיין שליחות. ער האט אויך איבערגעלעבט שווערע, ביטערע עקטטויישונגען. צוויי זקנים פון דער שטאדט צאלע, וועלכע ער האט געוואהרענט זיי זאלען ניט פאהרען און זיי האבען איהם ניט געפאלגט, האבען זיך אומגעקערט פערביטערטע, דערצארנטע צוריק. משיח'ן, פערשטעהט זיך, האבען זיי ניט געזוכט און פאר ארבייט זיינען זיי געווען צו שוואך און אלט, האבען זיי אויפגענעצט געגען איהם די אידען פון תימן. די מענשען וואס האבען איהם פריהער געבענשט, האבען איהם איצט געשאלטען. די אידען האבען געקוקט אויף איהם ווי אויף א שליח פון סולטאן, די ארבער — ווי אויף א קריסטליכען מרגל. איינמאל האט א מושל איהם ארעסטירט און צוגענומען בייז איהם גאר דאס געלד.

די הילף איז געקומען צו איהם פון דעם רב פון אדאן, ר' יצחק בן יצחק הכהן, וועלכען ער האט געוואונען אויף זיין זייט. צוזאמען האט זיך זיי אינגעגעבען צו בערוהיגען די תימנ'ער, און ער האט וויייטער געקענט אנגעהן מיט זיין שליחות.

אין צייט פון 6—7 חדשים, אין יאהר תרע"א, זיינען אריינגעקומען אין ארץ ישראל עמיגראנטען-גרופעם פון תימנ'ער בערך טויזענד צוויי הונדערט נפשות (1200). וועד עם האט געזעהן העז ביים האפען אין יפו די אנגעקומענע תימנ'ער, וועט דאס בילד קיינמאל ניט פערגעסען. האלב-נאקעטע, ציטערענדיג פאר קעלטע, קלאפענדיג א צאהן אן א צאהן, מיט אזעלכע

פֿחד'נישע אויגען, פֿון מיט אמת'ן טיעפֿען אי־
דישען צער. די מענער געקלייידעט אין אלטע
זעק, די פרויען און קינדער אין צוריסענע שמא־
טעס איינגעוויקעלט, האָבען זיי אראָבגעניידערט
פֿון דעם ים אויף דער ארץ־ישראל'דיגער ערד,
און ווי נור זייערע פּים האָבען בעטראָטען די
הייליגע ערד, זיינען זיי צוגעפאלען צו איהר,
ווי א קליין קינד צו דער מוטער'ס ברוסט, און
געקושט זי. וועד עס האָט נאָר דאָס מיט זיינע
אויגען געזעהן, דער האָט קיין שרעקליכערעס,
און אין דער זעלבער צייט הייליג־שעהנערעס
ביל'ד ניט געזעהן. טראגיש, וואונדערליך־שעהן
איז דאָס דאָזיגע גלות־ביל'ד געוועזען...

* * *

איצט וועלען מיר זעהן ווי אזוי די קינדער
פון אנדערע גלות'ן, ווי אזוי, די פערטריבענע,
געפֿלאגטע און אנטלאָפענע פון גלות רוסלאנד
און רומעניען, די איצטיגע מיוחסים־קאָלאָניס־
טען אין ארץ ישראל, וואָס נישט זיי און נישט
זייערע קינדער ארבייטען אלליין אויף זייערע
פעלדער, וועלען מיר זעהן ווי אזוי זיי האָבען
בעגעגנט פריינדליך, בריידערליך זייערע פער־
טריבענע בריידער פון תימן, וועלכע זיינען אנגע־
קומען אין ארץ ישראל, קושענדיג איהר ערד און
שטיינער.

מיר וועלען אנהויבען פון דער קאָלאָניע
„ראשון־לציון", פון דער ערשטער עלטסטער קא־
לאָניע אין ציון, דער שיינדעל פון דעם ארץ־
ישראל'דיגען ישוב...

דאָס זיינען געווען די ערשטע וועדטער פון
דעם „ראש־הועד", דעם פיהרער פון דער ערש־
טער קאָלאָניע אין ציון: „וואָס האָט איהר
אויף אונז געבראכט די דאָזיגע צרה? נעהמט
זי צוריק, פון וואנעט איהר האָט זי געבראכט".
צום גליק פון די תימנער, האָבען זיך געפונען
אייניגע קאָלאָניסטען, וואָס זייערע עמלק'ישע
הערצער זיינען דאָך אביסעל ווייכער געוואָרען,
דערזעהענדיג די געשטאלטען און די פנים'ער
פון די אונגליקליכע, און פיעלייכט האָבען זיי
זיך אויף דערמאָהנט ווי זיי זיינען אמאל פון
גלות־רוסלאנד אָנגעקומען. און זיי האָבען די
תימנ'ער פון דער קאָלאָניע נישט ארויסגעטרי־
בען, באראקעם פון ברעטער הינטער דער קא־
לאָניע פאר זיי אויסגעבויט, מיט די בהמות און
פערד אין די שטאלען געהאלטען און וועז נישט
וועז ארבייט געגעבען.

אונטער אזעלכע בעדינגונגען זיינען געבליבען
א גרופּע תימנ'ער אין דער קאָלאָניע „ראשון־
לציון". און אָט וואָס עס שרייבט פון זייער
לעבען אין קאָלאָניע איינער, וואָס איז זיך
מתעסק מיט זיי, וועז ער האָט זיי בעזוכט אין
א צייט ארום נאָך זייער אנקומען אין דער קא־
לאָניע:

„קיין גוט וואָרט הערען מיר קיינמאל ניט פון
די קאָלאָניסטען", קלאָגט זיך פאר מיר אן אל־
טער תימנ'ער. קלאָגט זיך, מיט א טיעפען זיפֿץ,
און וועדט אויף א ווייל אנשוויגען, און זיין
פנים וועדט פערצויגען מיט א שטאַרקען טרויער
און טיעפען צער. דער קלאָגער איז דער שטענ־
דיגער שליח־צבור פון דער תימנ'ער עדה אין
ראשון־לציון. דער געשפּרעך קומט פאָר אין
איינעם פון די פינסטערע הילציערנע בארַאקען,
„די תימנ'ער הייזער", אין א קליינעם צימער,
וועלכער דינט פאר א וואוינונג פאר צוויי פא־
מיליעם מיט אמאל, און וועלכער איז בעלויכטען
מיט אזא מין יתום'דיגען ליכטעל. עס האָבען
זיך צונויפגעזאמעלט א קליינע אסיפה פון די
תימנ'ער אויסדערצעהלען זייער ביטער האָרץ,
יעדער איינער פאר זיין פרייַנד. אין אָנהויב
זיינען נאָר וועניגע אין צימער געוועזען, נאָר
די עלטערע און די מכובדים. שפּעטער האָבען
זיך אלע פערזאמעלט. אלע קומען זיי אריין,
אזעלכע איינגעבויגענע, פערוויקעלטע אין אזעל־
כע משונה'דיגע טיכער און שמאטעס. מען גאָהט
אריין אזוי פחדנישׁ־שטיל, קיינער זאל נישט בע־
מערקען ווי ארַאפּגעפאלען זיי זיינען ביי זיך...
מען בענשט זיך איינער דעם צוויישטען מיט
שרעק און דרך ארץ, נאכהער שטעלט מען זיך
אין א ווינקעל, איינגעקאָרטשעטע, ציטערענדיג
ווי פון קעלט... און אלע כמעט רויידן, יעדער
איינער האָט וואס צוצוגעבען א געווייסען שטריך
צו דעם שרעקליכען ביל'ד פון זייער לעבען אין
ראשון־לציון. און אָט אזוי קלאָגט מען זיך:

„די צאָהל פון די וואוינונגען איז ניט גע־
נוג פאר אלע נפשות. און די וואוינונגען וואס

זיינען דא — קען מען אין ז י י אויך ניט לעבען, עס איז שרעקליך ענג אין זיי. די קעלט און דער רעגען דרינגען אריין דורך די לעבער. די וואסער נעהט אריין אינווייניג, און קיין פרנסה איז אויך נישטא, נישטא קיין שטענדיגע ארבייט, און וועז מען קריגט שוין יא אַרבייט, איז די אר־ בייטס־פרייז אזוי קליין, אז עס איז נישט גענוג צום לעבען...

„נישט איינער פון די קאַלאַניסטען פרעהט זיך נישט מיט אונזער פרייד און נעהמט נישט קיין אנטייל אין אונזער טרויער. ווי פרעמדע אין א פרעמדער לאַנד זיינען מיר דא". אזוי קלאַגט מען זיך, און די אלע פערזאמלטע שאַק־ לען צו מיט דער קאַפּ צו די דאַזיגע רייד.

איך הער זיך צו צו די דאַזיגע רייד זייערע און טענות, צו זייער טרויעריגען אינהאַלט, און צווויי בילדער טראַגען זיך פאר מיינע אויגען: די שעהנע, בריייטע, רייכע גאסען פון דער קא־ לאַניע און די דאַזיגע קליינע, ארימע, פער־ לאַזענע וועלטל. יעדע גאסען, וואו עס שטע־ הען קאַלאַניסטען, סוחרים, מעקלער גרופּעס־ ווייז און מען שמועסט וועגען געשעפט, עסקים, בודזשעטען, סינדיקאטען, קאַנטראקטען... און אויך לצנות וועלט געטריבען... אין דער לופט פון נאס שוועבען די טענער פון א פיאנא... און דא דער אומגליקליכער יאַמער־טהאַל.

ווי פרעמדע אין א פרעמדען לאַנד, אזוי פיהלען זיך די ארויסגעגאנגענע פון גלות־תימן צוויישען זייערע בריידער, וועלכע זיינען אליין נישט לאַנג אנטלאפען פון גלות־רוסלאַנד.

א תימ'קע, די אמת'ע אידישע טאַכטער, וואס אין איהרע שעהנע אויגען איז אויסגע־ דריקט דער גאנצער אונענדליכער אידישער צער, קלאַגט זיך, ווי א קאַלאַניסט האט זי געשלאַגען, אויפגעהויבען די האנד, די האנד, וועלכע האט אזוי פיעל באַראַנסקע און פאַלקס־געלד גענומען, אויף אן ארימער, שוואבער, פון קיינעם נישט בעשיצטער פרוי, און די דאַזיגע האנד האט ביי איהם נישט אבגעדארט.

א צווייטע תימ'קע, מיט נאך שעהנערע, אזעלכע טיף־ליידענדע, שווארץ־ברוינע אידי־ שע אויגען, דערצעהלט שוין מיט מעהר שטאַלץ, ווי אזוי א קאַלאַניסט האט זי געזידעלט און גע־ שאַלטען און זי צוריק קיין תימן געשיקט, מיט די ווערטער: „רוחו אל ימן" (געה קיין תימן), און ווי זי האט איהם דערויף שטאַלץ געענט־ פערט: „רוחו אל מאַסקאַב" (געה קיין מאַס־ קווע), דאס הייסט, אז גלייבט בירגער זיינען מיר אין אונזער לאנד.

פון דער אריסטאַקראטישער ערשטער קאַלא־ ניע אין ציון, „ראשון־לציון", וועלען מיר זיך איבערטראגען צו דער גרעסטער, רייכסטער צבועצקע־פרומער קאַלאַניע פתח־תקוה, און מיר וועלען זעהען ווי האבען די קאַלאַניסטען דאַרט בעגעגענט זיי, און ווי לעבט זיך דאַרט אונזערע אומגליקליכע, ווי יתומים פערלאַזענע ברידער פון תימן. און אט וואס א קאַרעספאַנדענט פון יענער קאַלאַניע שרייבט. וועגען זייער לעבען דאַרט דערצעהלט ער זעהר וועניג. דער געוועהנ־ ליכער טרויעריגער סך־הכל: אין ענגע, פינסטע־ רע צימערען, צונויפגעשטיקט ווי הערינג אין א פעסל, אין די שטאַלען גלייך מיט די בהמות, נישט קיין שטענדיגע ארבייט, א זעהר נידעריגע ארבייטס־פרייז, און דערצו נאך א קאַלטע, צי־ נישע בעציהונג פון די קאַלאַניסטען צו זיי, און אז. וו. און אז. וו. יא, וועגען לעבען זייערען שרייבט ער זעהר וועניג, וועגען טויט שרייבט ער עטוואס מעהר. און אט וואס:

אין פּתח־תקוה זיינען אויסגעשטאַרבען פאר דעם זומער 40—30 נפשות... און איצט, אין אנ־ הויב פריהלינג, שטאַרבען אויך זעהר פיעל... די צאהל פון די געשטאַרבענע קינדער איז פיעל גרעסער ווי די געבוירענע.... עס איז דא פאראן א קראנקער תימ'ער, וואס האט געהאט היץ פערציג טעג נאכאנאנד, און וועז זיין וועיב און זיין קינד זיינען פאר זיינע אויגען געשטאַרבען, האט ער דאס אפילו ניט געפיהלט... די תימ'ער דא וועלען וואס וועיטער אלץ וויניגער. זיי געהען אונטער פון די פיעלע קרענק, און די אי־ בערגעלייבענע צום לעבען איז קוים וואס זיי זשיפּען. און וועד עס האט זיך יא פּאראינטערע־ סירט מיט די לעבעדיגע תימ'ער, איז נישט דער ועד פון קאַלאַניע. ניין; נאר די „חברה־ קדישא" פון פּתח־תקוה. יא! די חברה־קדישא. „דאס בעגראבען א תימ'ער קאסט אונז אפט ביז פופציג פראנק און מעהר. בעסער וועלען מיר דעם זעלבען תימ'ער אויסהיילען וועז ער איז קראנק פאר די געלד..." — האט געזאגט מיט א ביטערער אראַניע איינער פון די גבאים פון דער חברה־קדישא.

א צווייטער קארעספאַנדענט שרייבט פון דער זעלבער קאַלאַניע: „אין פרדס—אראנזשען־ גארטען—פון דעם ה' קרעמענעקי, א מיטגליעד פון דעם גרויסען ציוניסטישען אקציאנס־קא־ מיטעט, איז דא אן אויפפאסער, וועלכער זעהט מיט אלע מעגליכקייטען, אז קיין אידישע אר־ בייטער־פום זאל זיך קיינמאל אין זיין אראנ־ זשען־גארטען נישט געפינען. יענע וואך האט א יונגע תימ'קע געטראגען עסען איינעם פון די אויפפאסער. געהענדיג צוריק האט זי ge־ זעהן, וויי גרויזינערקעם פרויען קלייבען קליינע אפּגעשניטענע צווייגלעך, וואס ליגען פון יע־ נער זייט פארקאן, אין דעם רשות־הרבים. האט זיך די תימ'קע אויף געשטעלט קלייבען די דאַזיגע שטעקלעך. מיט אמאל איז אנגעקומען דער אויפּפאסער קאסאווסקי. אויף די גרויז־ נערקעם האט ער איינפאך גענפּילדערט, אז זיי זאלען אוועקלעגען די אנגעקליבענע שטעקלעך; דער תימ'קע אבער האט ער אנגעהויבען שלאַ־ גען, האט זי געשלעפּט אין דער לענג פון דעם

אראנזשען־גארטען, שלאגענדיג זיי איבער די הענד און איבער דעם קערפער. וועלן זיי האט זיך ביי איהם געבעטען, אז ער זאל זיי אפּ־לאזען, האט ער זיך ניט וויסענדיג געמאכט דערפון און ער האט זיי נישט אויפגעהערט צו שלאגען. וועלן די תימנ'קע איז קוים מיט צרות און וועהטאגען זיך דערשלעפט אין איהר וואוי־נונג, האט זי געוויעזען איהרע וואונדען די שכנות. יענע האבען זי געטרייסט, אז אלעס וועט בשלום דורכגעהן, אבער אויף מארגען איז זי צום בעט געפאלען, און אויף דעם דריטען טאג, וועלן מען האט דעם דאקטאר גערופען, האט ער אויסגעפונען די תימנ'קע פאר א שטארקער חולה. די תימנ'קע האט אנגעהויבען שפּייען מיט בלוט און געפינט זיך איצט אין א סכנה'דיגען צושטאנד. די ארבייטער האבען געמאכט א „ויצעקו" און דער קאלאניע־ועד האט געמוזט מאכען א משפט אויף דעם דאזיגען אויפפּאסער. אויף דעם משפט האט זיך דער אויפפּאסער פערענטפערט, אז ער האט נאר א דינעם שטעקען צובראכען אויף דער תימנ'קע... נישט מעהר, ווי נאר א דינעם שטעקען... און דער קאלאניע־ועד האט זיך נאך אין דעם משפט ניט פאנאנדערגעקליבען..." אזוי, מיט די ווער־טער, ענדיגט דער קארעספּאנדענט זיין קארעס־פּאנדענציע פון דער קאלאניע פּתח־תקוה.

„אין דעם משפט האט דער קאלאניע־ועד זיך נאך ניט פאנאנדערגעקליבען"! נאר מיר וויסען שוין די משפּטים, אין וועלכע אונזערע קאלאניע־ועד'ען האבען זיך יא פאנאנדערגע־קליבען, — די משפּטים פון די ועד'ען אין די קאלאניעס רחובות און חדרה וועגען געשלאגענע און געשענדעטע תימנ'ער און תימנ'קעם; משפּטים וועגען מעשים, וואס די האר שטעלען זיך קאפּויר נאר הערענדיג וועגען זיי; משפּטים וועגען מעשים, וואס קענען נאר אפּגעטהאן וועי־רען אונטער די שעהנע, טיעפּ־בלויע הימלען פון ארץ־ישראל, אויף די פעלדער פון יהודה, פון אונזערע קאלאניסטען־עמלקים, וועגען וועל־כע מיר וועלען באלד ריידען און דערצעהלען פאר דער אידישער וועלט, — זאל זי זעהן און נחת האבען פון די שעהנע גרוסען פון אונזער אלטער־נייער פאטערלאנד... מיר וויסען שוין די משפּטים פון די קאלאניע־ועד'ען אין ארץ־ישראל, און מיר קענען אויך די נערעכטע שופטים פון פּתח־תקוה'ר קאלאניע־ועד, וועלכע האבען אפילו ניט געוואלט אויסהערען א קליי־נעם תימנ'ער אינגעל, וועלן ער איז א צובלוטיג־טער געקומען צו לויפען קלאגען אין קאלאניע־ועד אויף א קאלאניסט, וועלכער האט זיין קא־לאניסטישען שוך פון פוס אין מיטען גאם אויס־געטהאן און געשלאגען מיט'ן שוך איהם איבער דער באק און איבער דעם גאנצען פּנים נאר דערפאר, וואס ער, דער קליינער ארבייטער, האט געפאדערט נאך א צעהנערל (2 סענט) א הוספה פאר זיין שווערער ארבייט ביי'ם קא־לאניסט... מיר וויסען און קענען דעם קא־לאניע־ועד און זיינע נערעכטע משפּטים... נאך פון באיקאט־צייט, פון יענע היסטארישע טעג, וועלן דער דאזיגער ועד האט גזירות ארויסגע־געבען און ג'רודפ'ט די אידישע ארבייטער, ביז זיי האבען געמוזט פערלאזען די קאלאניע — מיט א קללה אויף זייערע לויפען — פריהער אויף דער קאלאניע, נאכהער אויף דאס לאנד...

איך וואלט נאך און נאך אזעלכע, און פיעל שרעקליכערע פאקטען געקענט ברענגען פון דער

בעציהונג פון די קאָלאָניסטען פון פּתח־תקוה צו די תימנ'ער ברידער, נאָר די געבראכטע פאקטען זיינען אויך גאנץ געניג אויף צו פערסם'ען אונזערע הערצער מיט ביטערניש.

פון דער ארטהאדאקסישער, נישט אידעאלים־טישער פּתח־תקוה וועלען מיר זיך איבער־טראָגען צו דער זעהר אידעאלער קאָלאָניע רחובות, צו אחד העם'ס „מרכז רוחני", וואו זיין הויפּט־תלמיד זיצט, בעארבייט זיינע פעל־דער און נערטנער מיט פרעמדע, ניט אידישע ארבייטער, און פערשפּרייט זיין רבינ'ס, אחד העם'ס, תורה איבער גאנץ ארץ־ישראל... אין אָנהויב שרייבט א קאָרעספּאָנדענט גאנץ פרעה־ליכע, גוטע נייעס פון דאָרטען.

„די לעצטע צייט זיינען אָנגעקומען אייניגע גרופּעס נייע תימנ'ער אין קאָלאָניע. די נייע תימנ'ער זיינען מקנא די פריהער אָנגעקומענע, וואָס זיצען שוין אין דער קאָלאָניע א שטיקעל צייט, האָבען זיך אויסגעלערנט און ספּעציא־ליזירט אין פערשיעדענע ארבייטען און קריגען שוין פיעל־וועניג אן ארבייטס־פּרייז, און אי־ניגע פון זיי איז געלונגען אָפּצושפּאָרען א ביסעל געלד צו קויפען בוי־פּלעצער פאר הייז־לעך. פאר א טהייל פון זיי האָט די ציונים־טישע אָרגאניזאציע אויסגעבויט הייזלעך און עס איז א פערגעניגען אָנצוקוקען די תימנ'ער הייזער אין רחובות... אין דער צייט, וואָס די ני־אָנגעקומענע דארפען זיך וואלגערען אין פינסטערע קעלערס, אומרייניג שטאלען, וועלכע זיינען פול מיט אלערלי פאסקודנע פליענען און ווערים. תחנונים'דיג בעטען זיי זיך ארבייט. און א טהייל פון זיי קריגען ארבייט, אָבער די בעציהונג פון די ארבייטס־געבער צו זיי איז נאָרנישט ווי געהעריג, דערהויפּט קלאָ־נען זיך די, וואָס געהען ארבייטען אין דער געזעלשאפט פון „מנוחה ונחלה", וואו זיי גע־פינען זיך אונטער דער אויפזיכט פון א געוויסען אויספּאסער, וועלכער איז א רגזן און א כעסן. פאר יעדער קלייניגקייט רעכענט ער זיך מיט זיי, און ווען עס פאלט איהם איין, לערענט ער זיי די ארבייט מיט א שטעקען אין האנד. פאר א יאָהרען אין שניט־צייט האָט דער זעלבער אויספּאסער געשלאָגען מיט זיין שטעקען א תימנ'ער ארבייטער. די איבעריגע תימנ'ער ארבייטער האָט דאָס שטארק בעליידיגט און זיי האָבען זיך אָנגענומען פאר דער בעליידיגונג פון זייער ברודער און זיי האָבען אויף דעם פּלאץ א סטרייק ערקלעהרט, וועלכער האָט זיך געצויגען עטליכע טעג. זיי האָבען געפּאדערט פון דעם קאָלאָניע־וועד, אז ער זאָל דעם אויפ־פּאסער בעשטראפען. דער אויספּאסער האָט ניט מעהר ווי אן אויסרייד בעקומען פון קאָ־לאָניע־וועד, און זייט דעם בענוצט ער זיך שוין אימער מיט'ן שטעקען ביי דער ארבייט און פיעל תימנ'ער פערלאָזען טאקע דערפאר די ארבייט אין דער געזעלשאפט פון „מנוחה ונחלה" און געהען אין אנדערע פלעצער ארבייטען."

א צווייטער קאָרעספּאָנדענט שרייבט פון דער אידעאליסטישער „אחד־העם'ישטישער" רחובות אין א שטיקעל צייט ארום. ער דער־צעהלט וועגען א געשעהעניש, וואָס האָט גע־טראָפען אין קאָלאָניע מיט די תימנ'ער.

„יענע וואָך איז דא אָפּגעטהאָן געווארען דורך דעם קאָלאָניסט יהונתן מקוב אזא מעשה, וועלכע וואלפט א שאטען אויף דער געזעל־שאפט און אויף דעם פלאץ, וואו עס קען נאָר אָפּגעטהאָן ווערען אזעלכע מעשיות. ווי בע־וואוסט, זיינען די תימנ'ער און די תימנ'קעס געווואוינט צו קלייבען אויף די פעלדער און אויף די ווייגנערטנער שטעקלעך, אפּגעפאלענע שטיק־לעך האָלץ צום הייצען. קיינע אזהרות פון דער קאָלאָניע העלפען ניט, און עס איז שווער דעם תימנ'ער איינגעוואוינען צום געדאנק, אז די דאָזיגע שטעקלעך־צווייגלעך געהערען צום פרי־וואט־אייגענטהום פון די קאָלאָניסטען. דער דאָזיגער „לקט", וועלכער וועלט נאָך אין דער תורה דערמאָהנט, האָט שוין מיטגעבראכט עט־ליכע מאָל אין עטליכע פּלעצער צו געווייסע סכסוכים, און געענדיגט האָבען זיך די דאָזיגע סכסוכים מיט א שטראָף פאר די קלייבער. אויך דעם דאָזיגען מאָל איז דער „לקט" געווען די אורזאכע פון דער טרויעריגער געשעהעניש. און די זאך איז אזוי פאָרגעקומען. דער אוי־בען־דערמאָהנטער קאָלאָניסט האָט געפּונען אויף זיין ווייגנאָרטען דריי תימנ'קעס, וועלכע קליי־בען די צווייגלעך־שטעקלעך. און נישט בענו־גענט האָט ער זיך, דער דאָזיגער קאָלאָניסט, מיט דעם וואָס ער האָט נאָר געשלאָגען די קלייבערקעס־תימנ'קעס, נאָר ער האָט נאָך גע־פונען פאר נויטיג זיי בינדען, און פיהרען זיי אזוי געפאנגענע, געבונדענע פון זיין ווייגנאָר־טען. עס פערשטעהט זיך, אז די תימנ'קעס־פרויען האָבען זיך נישט געוואָלט לאָזען אזוי פיהרען, און זיי זיינען אנטלאָפען און צושפּרייט זיך איבער זיין ווייגנאָרטען. האָבען די אָרא־בישע ארבייטער פון דעם קאָלאָניסט זיך נאָכ־געיאָגט נאָך זיי, און זיי געפאנגען, און גע־בונדען די געפאנגענע מיט שטריק, צוגעבונדען זיי צום עק פון אן אייזעל, און אזוי געפיהרט זיי אין קאָלאָניע אריין. דער רחובות'ער קאָ־לאָניסט יהונתן מקוב זיצט אויבען און דירי־זשירט מיט זיין אייזעל, און הינטען זיין אָרא־בער, היט די פרויען און טרייבט זיי נאָך... צוקומענדיג נאָהענט צו דער קאָלאָניע, איז דער דירעזשאָר־קאָלאָניסט יהונתן מקוב אראָפּגע־קראָכען פון זיין אייזעל, געגומען אליין אין זיינע הענד די עקען פון די שטריק, מיט וועלכע די תימנ'קעס זיינען צום אייזעל צוגעבונדען געווען, און אליין האָט ער זיי אזוי אריינגע־טריבען אין קאָלאָניע...

די דאזיגע תימנ'קעס זיינען שוין פון א שטיק צייט אייגנוואוינער אין קאלאניע. די אויפרעגונג און די גייסטיגע דערשלאגענהייט, וואס עס האט ערוועקט צווישען די תימנ'ער דער צופאל, איז זיך גאר שווער אויסצומאלען. די אידישע אשכנז'ישע ארבייטער וועלן זיי האבען זיך דערוואוסט פון דער דאזיגער שרעקליכער געשעהעניש, זיינען זיי אלע באלד געלאפען צו די תימנ'ער. יעדער איינער פון די ארבייטער האט פערשטאנען, אז נאך איידער די תימנ'ער וועלען געפינען א וואס־פאר־איז טרייסט אין א משפט, דארף מען שוין זיי טרייסטען, די דאזיגע אומגליקליכע. וועלן די אשכנזישע ארבייטער זיינען געקומען, זיינען שוין אלע געזעסען אויף דער ערד, אלט און יונג, און זיך בעוואשען מיט זייערע טרעהרען, פאר דער גרויסער חרפה און שאנדע, וואס עס איז זיי אפגעטהאן געוואָרען, און דער גוטער, וייך־הארציגער קארעספאנדענט וואס מעלדעט פון אט דער שרעקליכער געשעהעניש גיט צו: „מען מוז אנערקענען, אז דער דאזיגער צופאל האט ערוועקט צארן נישט נאר צווישען די תימנ'ער און די ארבייטער אליין, נאר אויך אפילו צווישען די קאלאניסטען פון דער קאלאניע רחובות... און דער קאלאניע־ועד האט געמכאט א משפט אויף דעם קאלאניסט יהונתן מקוב און איהם בעשטראפט — מיט 20 פראנק..." דער פינאל איז נאך שרעקליכער פון דער שרעקליכער פאסירונג גופא.

די דאזיגע שרעקליכע פאסירונג האט ערוועקט דעם טאלענטפולסטען און ערנסטעסטען פובליציסט פון דעם נייעם ישוב אין ארץ־ישראל יעקב ראבינאוויטש. אט וואס ער שרייבט אין דער ארבייטער־צייטונג „הפועל הצעיר" אין צוזאמענהאנג מיט דער טרויע־יגער פאסירונג:

„נישט אויף יהונתן מקוב, דעם קאלאניסט פון רחובות, ביטערט מיר אזוי מיין הארץ. עס זיינען דא נאך פיעלע עמלק'ישע נפשות אין אונזערע קאלאניעס, וועלכע זיינען פעהיג אויף אזעלכע אכזריות'דיגע מעשים. געפינט זיך נאר א פאר שעה אין דער גזעלשאפט פון אונזערע בועזים און זייערע משרתים, וועט איהר הערען פון זיי אזעלכע ווערטער און מעשיות, וועלכע וועלען אייערע נערוון ביז אין וואָרצעל מאכען ציטערען. איהר וועט אין דעם מאמענט פערגעסען, אז איהר האט וועז עס איז געלעבט אין א וואס פאר איז קולטורעלער לאנד, צווישען קולטורעלע מענשען. און ווייסט איהר, וואס פאר א שאנד די פרעמדע ארבייט אויף די פעלד דער פון יהודה האט געבראכט פאר אונזער ישוב? זי האט בענייט ביי אונז די קנעכט־שאפט. וועט עס האט נאך נאר גזעהן דעם ארא־בער־חרת (וואס ארביים ביים קאלאניסט פאר א פינפטעל) מיט זיין פאמיליע און די ארא־בישע ארבייטער מיט די ארבייטערקעס ביי אונזערע קאלאניסטען־בועזים, ביי דעם קען שוין נאר קיין ספק נישט זיין, אז מיר לעבען אין דער צייט פון קנעכטשאפט. און דער קאלא־ניסט בעגעהט זיך מיט ייי אראבישען ארבייי־טער און מיט זיין דיענסט, ווי א חיה־רעה מיט חיות־רעות. עס איז נאר קיין גרענץ ניטא צו זיין ווילדקייט... און אויפהויבען א האנד און שלאגען א תימנ'ער איז נאך גרינ־גער ווי א פרעמדען, ווארים דער פרעמדער האט דאך כאטש ווער עס זאל זיך פאר איהם אנ־נעהמען, און וואו איז דער בעשיצער פון די תימנ'ער? דער פלשתנה־אמט? דער פאר־שטעהער פון דער ציוניסטישער ארגאניזאציע, וועלכע האט זיי געבראכט אהער? האט ער זיך דען אנגענומען און פערטהיידיגט די גע־שלאגענע פרויען־תימנ'קעס, מקוב'ס קרבנות, מיט וואס עס איז? צי אפשר דער קאלאניע־ועד פון רחובות? דער ועד וואס האט אפגע־שאצט אזא בעליידיגונג, די בעליידיגונג פון א אידישער פרוי אין 20 פראנק!...

אויב עס איז מעגליך, אז אין אונזערע ציי־טען זאל זיך געפינען א איד, וואס זאל צוביג־דען זיינע ארימע שוועסטער צו זיין אייזעל און זיי שלעפען ווי מען שלעפט נבלות, און ער זאל נאך רייטען אויף דעם זעלבען אייזעל און זיין פרעמדער ארבייטער־קנעכט זאל זיי אונטער־טרייבען, איהם מיטהעלפען אין דעם, און דאס אלעס אין א אידישער קאלאניע אין ארץ־ישראל, אין א קאלאניע וואס רעדט נאר העברעאיש, אין דער נאציאנאלסטער פון די נאציאנאלסטע קאלאניעס... און נאך דעם אלעמען בעשטראפט נאך דער ועד פון קאלאניע אזא עמלק מיט 20 פראנק, — אויב דאס אלץ איז מעגליך, — דאן, ענטשולדיגט מיר, איז א שאנדע צו זיין א איד און לעבען אין יענעם פלאץ, ווי אזעלכע „בני־גאולה" לעבען. אויב דאס איז אונזער גאולה אין ארץ ישראל, דאן זאלען מיר זיך בעסער אומקעהרען קיין אדעם און קישינעוו, און זאלען דארט בעסער פרעמדע אכזרים אזוי שענדען, און ווי נבלות שלעפען אונזערע טעכטער און שוועסטער, כדי אונזערע אויגען זאלען נישט זעהן ווי אונזערע אייגענע עמקלים טהוען דאס".

* * *

צו די דאזיגע בלוטענדע ווערטער איז איבע־ריג וואס פאר איז פרושים צוצוגעבען. נאך און נאך וואלט מען געקענט שרעקליכע מעשים דערצעהלען פון די קאלאניסטען אין די קאלא־ניעס פון יהודה, ווי אזוי זיי האבען בענעגנט אונזערע תימנ'ער ברידער, פון נאך און נאך צום הימעל שרייענדע עולות וואלט מען געקענט דערצעהלען, נאר ארץ־ישראל איז נאך ניט יהודה אליין; עס זיינען אין איהר נאך פארען אידישע קאלאניעס אויסער יהודה, וואו עס וואוינען נאך פיעל אידישע קאלאניסטען אזעלכע ווי יהונתן

מקום, און אויך אהין זיינען אונזערע אומגליק־ליכע ברידער־תימנ׳ער פער׳משפט נעווארען ארבייט צו זוכען, און צו יענע קאלאניעס וועל־לען פערלאזען די קאלאניעס פון יהודה און מיר וועלען געהן זעהן ווי לעבען אונזערע פערשטוי־סענע ברידער אין די קאלאניעס פון שומרון, מיר וועלען זיך דערנעהנטערען צום בארג כרמל, אויף וועלכען אליהו הנביא האט געערבטיגקייט פאר אונזער פאלק און פאר אלע פעלקער גע־פרעדיגט; מיר וועלען בעזוכען די קאלאניעס, וואם געפינען זיך נישט ווייט פון דעם כרמל־בארג.

עם שרייבט א קארעספאנדענט פון דער קא־לאניע „חדרה״:

„איינע נאך דעם אנדערען זיינען אין דער צייט פון עטליכע חדשים אנגעקומען אין קא־לאניע גליק פון שיף אייניגע גרופעם תימנ׳ער אידען. איצט געפינען זיך אין קאלאניע 50 משפחות. וועז די ערשטע גרופע איז אנגע־קומען האבען זיי די קאלאניסטען צוגעזומען גאנץ פיין, זיך בעצויגען צו זיי ליעבליך און פרייגדליך, נאר בים־לעכווייז האט זיך די דא־זיגע בעציהונג געענדערט. צו די ליעבע געסט איז מען געווארען אלץ קעלטער און קעלטער. און די אורזאכע דערפון איז געווען, וואם פיעלע פון די ארימערע קאלאניסטען האבען אין די תימנ׳ער דערזעהן קאנקורענטען ביי די פילאנ־טראפישע חברות.

ניט בעסער איז איצט די בעציהונג צו זיי פון די רייכערע קאלאניסטען. אין אנהויב זיי־נען זיי דוקא געווען צופריעדען. וועז זיי האב־בען דערזעהן די אויסגעארעטע פנימ׳ער, די סקעלעטען, איינגעוויקעלט אין שמאטעס, וואם וואלגערען זיך אין שמוציגע שטאלען, האבען זיי פערשטאנען וואם פאר א גוטער מאטעריאל צום עקספלואטירען דאם איז, און זיי האבען אין דער שטיל בעשטימט א געוויסען ארבייטס־פרייז פאר זיי, וואם דארף נישט געהעכערט ווערען. און אויך האבען זיי געפרואווט אזא געזעץ דורכצופיהרען, אז יעדער תימנ׳ער ארביי־טער זאל זיין צוגעבונדען צו זיין בעל־הבית, און זאל נישט טארען געהן ארבייטען ערגעץ אנדערש, אהן אן ערלויבניש פון זיין פריהער־דיגען בעל־הבית. אויך פון איין דירה אין א צווייטער זאל ער זיך ניט טארען אריבערקלי־בען, וועז ער האט ניט קיין ערלויבניש דערצו. און וועז אט די געזעצען האבען זיך די „אידעא־ליסטישע״ חדרה׳ר קאלאניסטען נישט איינגע־געבען דורכצופיהרען, האבען זיי אנגעהויבען קוקען מיט שלעכטע אויגען אויף די תימנ׳ער. און דערפאר טאקע האט מען פאר די הייזער, וואם די פילאנטראפישע חברות האבען געגע־בען גאלד צו בויען פאר די תימנ׳ער, אויסגע־פוגען א פלאץ וויייט פון קאלאניע, אין א ניעד־ריגען טהאל. און איצט איז די לאגע פון די תימנ׳ער אין חדרה א זעהר שרעקליכע. זיי ארבייטען פאר אזא בילליגען פרייז, אז עם פעהלט זיי כמעט אוים צום לעבען.

די גאנצע צייט האבען זיי געלייטען פון דער ניעדריג־העסליכער בעציהונג פון די קאלאניס־טען און די אויפפאסערם און פיהרער פון דער רייכער קאמפאניע „אגודת נטעים״. לעצטענס איז זייער לאגע נאך פיעל אונערטרעגליכער גע־ווארען, און א קלייגער, נישט ארגאניזירטער סטרייק איז אויסגעבראכען. צוויי טעג האבען זיי ניט געארבייט, פאדערענדיג א וואם פאר איז הוספה און א מענשליכערע בעציהונג צו זיי. דער ועד פון די אשכנזישע ארבייטער האט אויף זיי געווירקט, אז זיי זאלען זיך צוריק שטעלען צו דער ארבייט. דער ארביטער־ועד האט נעמליך געקראגען א צוזאג פון דער אנ־פיהרער פון דער ארבייט, אז ער וועט די תימנ׳ער זייער פריז העבערען. די תימנ׳ער האבען זיך געשטעלט צוריק צו דער ארבייט. קיין הוספה האבען זיי נישט בעקומען, און וועז זיי פאדערען די צוגעזאגטע הוספה פון דעם ארבייט־אנפיהרער, שיקט ער זיי אף מיט שפאט און געלעכטער צום ועד פון די אשכנזישע אר־בייטער, אזא מין בעציהונג ערבייטערט זיי

זעהר שטארק און זיי וואלטען שוין לאנג אנטלאפען פון דער קאלאניע, וועלכע זיינען אפגעהאלטען זיי נישט אפגעהאלטען.

און דאס איז נאך נישט אלץ, וואס מען קען דערצעהלען וועגען חדרה. פארען פאקטען נאך פיעל שרעקליכערע. שוין פון א שטיק צייט, אז דער וער פון קאלאניע האט ארויסגעגעבען א בעפעהל דער קאלאניע־אפטייק אויפהערען צו געבען זיי רפואות אומזיסט, און זיי, די תימנ'ער, וועלכע פערשטעהען נאך ניט די נויטיגקייט פון א דאקטאר און רפואות, האבען כמעט ווי אויפגעהערט זיך וועגדען אין פאל פון קראנקהייטען צו דער מעדיצין. און די רעזולטאטען דערפון זיינען, אז אין פערלויף פון א קורצער צייט האבען די תימנ'ער 25 קרבנות מקריב געווועזען אויפ'ן מזבח פון דער קאלאניסטישער גייציגקייט. דאס נישט שטענדיגע ארבייטען, דאס הונגערען, דאס וואוינען צו דריי משפחות אין א שטאל, אין שרעקליכען שמוץ, אהן א ביסעל לופט און ליכט, צוגעגעבען דערצו דעם בעוואוסטען חדרה'ער קדחת — איז זיך נאר ניטא וואס צו וואונדערען אויף די פיעלע קרבנות. דערהויפט האט דער טויט א שרעקליכען חורבן געמאכט צווישען די קינדער. די איידעלע, שוואכינקע, שעהנע תימנ'ער קינדער, ווי די פליגען זיינען זיי געפאלען. דאס אלעס האט דערשלאגען דעם גייסט פון די תימנ'ער און זיי צו א שרעקליכען יאוש געבראכט. דאס קען מען זעהן פון דעם קלאג־בריף, וואס זיי שרייבען צו דער פילאנטראפישער חברה „עזרא" אין בערלין:

„וואס וועט איהר ענטפערען ביים יום הדין, דערפאר וואס איהר האט אונז געבראכט אהער צווישען אזעלכע נישט קיין ארעמטליבע מענשען... און איצט בעטען מיר אייך: קריגט פאר אונז וועגענער און פיהרט אונז אוועק אין אנדערע קאלאניעס וווייטער פון חדרה..."

די פילאנטראפישע חברה „עזרה" האט געטאן וואס אלע פילאנטראפישע חברות טהוען— זיך נישט צוגעהערט צו דעם דאזיגען וועהגעשרויס פון די תימנ'ער פון חדרה און זיי געלאזט דארט זיצען צווישען די קאלאניסטען־חיות, און זייער לעבען איז איצט נאך אונערטרעגליכער געווארען ווי געווען. וועגען א שרעקליכען פאקט פון זייער פינסטערען לעבען, פון וועלכען די האר שטעלען זיך קאפויר ווי פון א גרויליגען נאכטביל, דערצעהלט אונז אין זיין „משפט צ־ק" דער פארשטעהער פון דער אידישער ארבייטער־ארגאניזאציע אין יהודה, ב. קאצענעלסאן. ער זוכט צו וועגדען די אויפמערקזאמקייט פון דעם וער, וואס בעשעפטיגט זיך מיט די תימנ'ער, אויף די הימעל־שרייענדע עולות, וואס וועלען בעגאנגען געגען די תימנ'ער מצד די קאלאניסטען. אט וואס ער דערצעהלט:

„דער נורל איז אויף מיר אויסגעפאלען צו זיין אן עדות צו מעשים, וועלכע זיינען אפגעטאן געוואלען אין איינער פון די קאלאניעס אין ארץ־ישראל, וועלכע איז די שיינדעל פון אלע קאלאניעס און מיט וועלכע די טהוער שפיגלען זיך. איך וועל פאר אייך דערצעהלען זיך וואס מיינע אויגען געזעהן און פאר יעדער אות און שטריך פון מיינע רייד בין איך גרייט אפצוגעבען דין־וחשבון נישט נאר פאר דעם אפיציעלען געזעציכען משפט, נאר אפילו פאר דעם דיין וואס אין הארצען.

„מוצאי שבת, כ"א תמוז, האב איך געענטיגט, דורכגעהאנדיגט אין מיין וועג, צווישען א קבוצה אידישע ארבייטער אין דער נייער קאלאניע „כרכור". האלבע נאכט האבען אונז אויפגעוועקט פיער תימנ'ער, באוועסט און האלב־נאקעטע, וועלכע האבען עפעס געוועדט, ציטערענדיג פאר קעלט. זיי קומען איצט פון דער קאלאניע חדרה. די קאלאניסטישע קינדער, די וועכטער, זיינען אויף זיי אנגעפאלען אין מיטען שלאף, וועל זיי זיינען געשלאפען נאקעטע אין זעק, און זיי האבען זיי געשלאגען. מעהר האב איך נאר פון די רייד זייערע נישט פארשטאנען, נאר די לעבעדיגע סמנים פון דעם נאכט־צופאל האבען עטוואס צוגעגעבען צו די רייד, בלאטערען און וואונדען אלערליי, בלויע און רויטע, אויף פיעלע טהיילען פון זייערע גופים, און א מכה א גרויסע, א לאנגע, א פערלאפענע מיט בלוט אויף דעם שטערען פון א זקן. פערוועהטאגטע און דערשלאגענע זיינען זיי געקומען צו מיר פאדערען א משפט און שוץ. נאך איידער דער טאג איז אנגעקומען זיינען מיר ארויסגענאנגען אין דער קאלאניע „חדרה" צו פאדערען א משפט פון דעם קאלאניע־וער. די מכות און די וואונדען האט אונטערזוכט דער דאקטאר בהם, און האט זיי בעשטעטיגט. ביים דאקטאר אין שטוב האט זיך מיט אונז צוזאמענגעטראפען א חבר פון קאלאניע־וער, וועלכער האט שוין דערצעהלט וועגען די געשלאגענע תימנ'ער, און ער האט נאך מוסר זיי געזאגט: נישט גוט אזוי... א ברודער־קריג... אן אז. וו. א. וו. אין וער־שטוב האבען מיר זיך שוין דערוואוסט, אז די ארגאניזאטארס פון דער קאלאניע־וואך, די שלעגער א. מדורסקי, ש. מדורסקי, סולימן מזרחי און ג. ריטמאן האבען זיך שוין געוועגדעט מיט א בעשולדיגונג אויף די תימנ'ער אין וער. און עס איז שוין נישט בעוואוסט איצט, וואר זיינען די בעשולדיגער און וואר זיינען די בעשולדיגטע... נאך פיעל, זעהר פיעל מיה און שתדלנות האט דער קאלאניע־וער איינגעשטימט צונויפצורופען דעם משפט יענעם טאג. עס האבען זיך צונויפגעזאמלעט די געעהרטע ריכטער, און אויך שטולען די שלעגער געשטעלט. ביי דעם טיש האבען זיי זיך בריטליך אויסגעזעצט, די געעהרטע בירגער פון דער קאלאניע, די שלעגער. דער

טהעע האָט זיך אזוי שעהן געשפּיעגעלט אין די גלעזער. זיי זיינען געזעסען און געעדעט, זיך געווערטעלט און געשפּאסט. אנטקעגען זיי אויף א באנק זיינען געזעסען די אונגלוקיכע, די ג'משפּט'ע, און געווארט אויף דעם גערעכטען משפּט פון דעם „אתה בחרתנו" פּאָלק אין ארץ־ישראל. דער "משפּט האָט זיך אָנגעהויבען. און אָט וואָס עס איז אָפּיציעל אויסגעפונען גע־ווארען:

— עלף אזויגער ביינאכט זיינען געקומען די קאָלָאָניסטן־שיש זיהנדלעך, די תכשיטים, צו די תימנ'ער וואוינונגען, אָנגעקלאפט אין טהיר פון דעם תימנ'ער יהודה בן זכריה, וועלכער איז פריהער געווען א קאָלָאָניע־וועכטער און וועלכער האָט פערלאָזט די וואך נאָר דערפאר, וואָס ער האָט שוין זייט דריי מאָנאט זיין גע־האלט נישט געקאָנען. די איבעריגע תימנ'ער זיינען געשלאָפען אין דרויסען נישט וויים פון הויז. דער תימנ'ער יהודה בן זכריה האָט גע־עפענט די טהיר און איז ארויסגענאנגען און דער קאָלָאָניסט מדרוסקי האָט איהם אָנגענומען פאר זיין בּאָרד, א גרויע אידישע באָרד, (א סימן איז נאָך אויף שפּעטער פערבליבען פון אזא אָנגעהמען), און ער האָט איהם אָנגעהויבען שעלטען אין אראביש. אויף דער פראגע פון די ריכטער צו די קאָלָאָניסטען: „וואָרום זיינט איהר געגאנגען האלבע נאכט צו יהודה בן זכריה'ן?" איז נאָר געווען איין ענטפער:

„מיר זיינען איהם געגאנגען אָנזידלען דער־פאר וואָס ער איז א רעוואָלוציאָנער און רעדט נאָך איבער די אנדערע, אז יעדע זאָלען אויף נישט געהן היטען די קאָלָאָניע."

אויף דעם טומעל איז אויפגעשטאנען פון זיין שלאָף דער אלטער שלום בן יצחק, וואָס איז געשלאָפען אין דרויסען אין זיין זאק. ער איז צוגענאנגען צום קאָלָאָניסט מדורסקי און האָט אָנגעהויבען פערטהיידיגען זיין חבר, אז יהודה בן זכריה איז נישט שולדיג אין איבערדעדען אנדערע. פאר אזא מין פערטהיידיגען האָט איהם דער קאָלָאָניסט סולימן־מזרחי געגעבען מיט דער „קורבאטש" איבער'ן קאָפּ און איהם פערוואונדעט, און דאן ערשט האָט די גאנצע חברה שלעגער אָנגעהויבען ארבייטען מיט די „קורבאטשעס". די אשכנזים, די „קולטורלע מענשען" מיט די עלקטעריש לעמפלעך אין די הענד, האָבען אָנגעוואָרפען א שרעק אויף די ווילדע תימנ'ער. די צווויי אנדערע תימנ'ער, וואָס זיינען דאָרט געשלאָפען סעריה בן זכריה און זכריה בן סעריה, האָבען אויף געקראָגען געהעריגע מכות און קלעפּ. אויף אלע פראגען פון די ריכטער, טענה'ט סעריה (ער איז טויב): „איך שלאָף און זיי שלאָגען; איך שלאָף און זיי שלאָגען".

וועו די חברה־שלעגער האָבען פערלאָזען דעם קריעגס־טהעאטער, האָט זכריה בן יהודה זיי נאָכגעוואָרפען א לויזיגען בלעך. ער אליין האָט דאָס צוגענעבען.

דאָס איז דער אפּיציעלער טהייל פון דעם „משפּט צדק", און דער ועד פון חדרה איז צו־געטראָטען צום גזר־דין, און ער האָט גע'משפּט ווי דער ועד פון דער קאָלָאָניע רחובות: די מכות־רצח פון די תימנ'ער זיינען אפּגעשאצט געוואָרען אין 20 פראנק, 10 פראנק און 5 פראנק, מיט וועלכע די דריי שלעגער־קאָלָאָניסטען דאר־פען בעשטראָפט ווערען. דער ועד פון חדרה איז גענאנגען נאָך וויטער פון דעם רחובות'ער אין זיין גערעכטיגקייט. די געשלאָגענע תימנ'ער, דערפאר וואָס זיי האָבען זיך נאָר גע־וואָלט פערטהיידיגען, זיינען אויך בעשטראָפט געוואָרען, יעדער אייגער געשלאָגענער צו צוויי און א האלב פראנק, 2 פראנק און אנדערהאלבען פּ־אנק...

קיינע פּרושים צו דעם דאָזיגען „גערעכ־טיגען משפּט" זיינען נישט נויטיג, גאָרנישט נויטיג.

פון דער „אידעאליסטישער" חדרה מיט איהר ארבייטער־פּריינדליכען ועד וועלען מיר וויטער געהן אין דער שכנ'ישער נאָהענטער קאָלָאָניע אין שומרון, אין „זכרון יעקב", וועלכע טראָגט דעם נאָמען פון בארון ראָטהשילד'ס פאָטער. צו דער דאָזיגער קאָלָאָניע וועלען מיר זיך דערנעהנטערען און די שיך פון אונזערע פיס נישט אראָפּווארפען, וויל נישט הייליג, נאָר פערקאָהרט אומריין איז די ערד פון „זכרון יעקב", בעדעקט מיט שוועכע זונד און עולות! שעהן, וואונדערליך שעהן איז די דאָזיגע קאָ־לָאָניע אויף דעם ברעג פון דעם גרויסען ים, נאָר מיאום, זעהר מיאום זיינען די מענשען, וואָס בעווואוינען די דאָזיגע קאָלָאָניע.

עס שרייבט דער קאָרעספּאָנדענט פון „זכרון יעקב":

„אויך אין אונזער קאָלָאָניע זיינען אָנגע־קומען צוויי גרופּעס פון תימנ'ער, די ערשטע פון 15 משפּחות, די צווייטע פון 28, אלע פער־שיעדענע בעלי־מלאָכות. די גאנצע צאָהל זייערע איז 138. די מעהרהייט פון זיי זיינען יונג און געזונד, פיעלע זיינען דאָרפישע, און זיי האָבען זיך גיך און גוט צוגעפּאסט צו דער ערד־ארבייט. די קאָלָאָניסטען האָבען זיך פון אנפאנג בעצויגען צו זיי מיט א רחמנות־גע־פיהל, די אונזערע האָבען געזהן אין זיי צו־קינפטיגע גוטע ארבייטער. אָט ממש ווי אן אי־דיליע זעהט אויס די ערשטע צייט דאָס לעבען פון די תימנ'ער אין זכרון־יעקב.

איין יאָהר איז סך־הכל דורכגעלאָפען, און אָט וואָס עס דערצעהלט שוין אונז אן אנדערער פון דעם לעבען פון די תימנ'ער אין דער זעלבער קאָלָאָניע:

„וועו דער שניט אויף די פעלדער האָט זיך

געענדיגט און די תבואה אויף דעם שייער אראָפּ־געפירהרט, זיינען די תימנ'ער געבליבען אהן ארבייט. וועו מען האָט זיי, די תימנ'ער, גע־דארפט פאר אן אָנשרעקונגס־מיטעל געגען די אנדערע ארבייטער, האָט מען זיי אויך א ביסעל ארבייט געגעבען, און איצט, וועו די ארבייט ווערט וועניגער, דארפען מיר, קאָלאָניסטען, אייך תימנ'ער מעהר נישט האָבען." שטעהט אויף און געהט, איהר ברידער־וואנדערער, געהט זיך פון וואנען איהר זיינט געקומען, אָדער וואָ־גערט זיך ביי אונז אין די פינסטערע שטאָלען און ליעגט אין דער ערד; מעהר קיין ארבייט גיבען מיר אייך נישט. און וועו די תימנ'ער זיינען אינגאנצען אהן ארבייט געבליבען, אז זיי האָבען שוין אפילו זייערע ספרי־תורות אין קלייט פאר ברויט אלס משכנות אוועקגעגעבען, האָבען איניגע פון זיי זיך געלאָזט אויף די פעלדער צו קלייבען די איבערגעבליבענע תבואה־זאנגען צו עסען. וועו די קאָלאָניסטען האָבען דאָס דערזעהן, האָבען זיי זיך ווי אמת'ע רוצחים צושפּרייט און נאָכגעיאָגט זיי און צוגענומען די זאנגען, וועלכע די תימנ'ער האָבען אָנגע־קליבען פאר דעם לאנגען הייסען טאָג, און מיט א האָגעל פון קלעפ זיי פעריאָגט פון די פעלדער.

און ערב־שבת בין־השמשות, וועו איך בין געקומען פון א צווייטער קאָלאָניע זיי געוואָהר צו ווערען, האָב איך זיך דערשראָקען פון דעם וואָס מיינע אויגען האָבען דערזעהן. אויף דער ערד נאָהענט לעבען די שטאָלען, וואו זיי וואוי־נען, זיינען געזעסען די דאָזיגע אומגליקליכע בעשעפענישען, אזעלכע איינגעבויגענע, דער־שלאָגענע, צונויפגעקארטשעטע, צונויפגעדרעה־טע, ווי פון א גרויסער שרעק. זייערע קער־פערס, וועלכע זיינען געווועזען איינגעדארט, איינגעפאלען פון פיעל הונגערען, האָבען גע־מאכט א שוידערליכען איינדרוק. הונגערנדע מענשען, בוכשטעבליך הונגערנדע. פון זייערע אלעמענס אויגען האָט אזוי שרעקליך דער הונ־גער ארויסגעקוקט. געזעסען זיינען זיי אלע אויסגעוצט אין א קיילעכדיגען ראָד. אין מיטען איז געשטאנען א קליינע שיסעל מיט א ביסעל זויער־מילך, די שבת'דיגע סעודה זייערע. און וועו איך בין צוגענאנגען צו זיי, זיי בע־גריסט און געפרעגט אויף זייער געזונד און וואָס זיי מאכען, האָט זיך אויפגעהויבען גיך, ווי אלע מאל, יעדער קליינער אידעלע, וועל־כער איז אין תימן געווועזען א מלמד און איצט איז ער געווארען דער בעסטער ארבייטער אויף דעם פעלד, וועו ער האָט נאָר ארבייט, און ער האָט מיר געענטפערט פאר אלעמען:

„מיר זיינען צופריעדען, גוט, גוט. וועו עס איז שוין דאָ א ביסעל זויער־מילך, איז שוין גוט. אָבער ווייסט דו, מיין ברודער, ווי מען שלאָגט אונז, ווי מען שלאָגט אונז דאָ? קיין ארבייט גיט מען אונז נישט, קלייבען תבואה־זאנגען אויף די שוין אָפּגעשניטענע פעלדער לאזען זיי אונז אויך נישט. וואָס זשע זאָלען מיר טהאן? און דערצו שלאָגען זיי אונז, שלאָגען. געה, ברודער, זאָג זיי, אז מען טאָר נישט שלאָגען, מען טאָר נישט שלאָגען פון דער תורה..." איז דער מינוט זיינען אויפגעשטאנען וויי דערשראָקענע צוויי פון די וואָס זיינען אויף דער ערד געזעסען און זיך אין דעם געשפּרעך איינגעהערט, זיך צוגערוקט צו מיר, מיך אָנ־גענומען פאר מיין קלייד, פאר די ארבעל פון מיין קלייד, און אָנגעהויבען אזוי ריידען, דורך טרעהרען, אזוי ריידען, מיט אזא טרויעריגען ביטערניש־געפיהל, ווי א מענש אן איינזאמער גיסט אוים זיין צער פאר זיינעם א גוטען פרייגד, זיין איינציגען אויסלייזער, וועלכער האָט זיך צו איהם בעוויעזען פלוצלונג. איך האָב נישט געקענט אויסהערען די אלע איינ־צעלהייטען די שרעקליכע, וואָס זיי האָבען מיר דערצעהלט, איבער דעם גרויסען צער, דעם צער פון „באו מים עד נפש", וועלכער האָט זיך גע־ריסען פון יעדען וואָרט זיערען, דער צער וועל־כער האָט געשריגען: „וואר צו אונז!" „וואָס איז דאָס געווארען מיט אונז?" „וואו זיינען מיר?" אָבער נאָך הארצריייסענדער פון זיינע ווערטער האָט נאָך געשריגען די וואונד, וואָס דער דערצעהלער־געשלאָגענער האָט מיר בעוויע־זען. אייביג וועל איך נישט פערגעסען יענעם פנים זיינעם, וועלכער האָט זיך אזוי פערקרימט פון וועהטאָג און שאנדע, און יענעם בליק פון די אויגען, וואָס טענה'ט אזוי און מאָהנט, וואָס טענה'ט און מאָהנט... איך האָב געוואָלט אנט־לויפען פון זיי. איך האָב דאָס שוין מעהר נישט געקענט אויסהאלטען. האָט מיך אָנגע־כאפט א תימנ'ער פרוי, איינע פון די געשלא־גענע, האָט מיך פעסט אנגענומען און מיט אזא היסטערישען קול דערצעהלט, וווייזענדיג איהרע וואונדען: „איך שריי צו איהם: שלאָג נישט... ישראל... און ער דער איד שמייסט מיט זיין „קורבאטש"... דא... און דא... און דא... שמייסט און שרייט: איך בין נישט קיין ישראל!..."

און אז מען בעגענענט זיך אזוי מיט איינעם פון די דאָזיגע אונזערע פערשטויסענע ברידער אין דער קאָלאָניע זכרון־יעקב, אָדער אין וואָס פאר איז אנדער קאָלאָניע, און ער הויבט אן מיט זיין דערשלאָגענעם־וווייכען קול אזוי צו מענה'ן מיט דעם נוסח: „אונזערע ברידער די בני־ישראל אין ארץ־ישראל מאכען אונזער צער זעהר גרויס איבער גארנישט", און וועו מען הערט זיך אזוי איין דעם קול פון דעם קלאָגענ־דען, וואָס הויבט אן ציטערען, ציטערען פון אויפרעגונג, ביז ער ווערט איינגאנצען איבער־גריסען פון די פיעל טרעהרען, וואָס הויבען איהם אן אזוי שטיקען און ווערגען אין האלז, ווערט מען דאן איינגאנצען צומישט און וו א משוגע'נער וויילסטו דאן לויפען איבער דער קאָ־

לאָניע, לויפען, לויפען און דערצעהלען... אָבער וואוהין?..."

ווי זשע זוכען זיי זיך צו העלפען, די דאָזיגע אומגליקליכע ברידער אונזערע? וועלן די אכזריות פון די קאָלאָניסטען לעשען אוים די לעצטע האָפנונג אין זייער הארצען, קלייבען זיי זיך צוניוף ביינאכט אין איינעם פון זייערע פינסטערע, שמוציגע שטאָלען, וואו זיי וואוינען, און שרייבען צוזאמען א בריף צו א געוויסען פרעזידענט פון א וואָס פאר איז פילאָנטראָפישער אידישער חברה, און מיט דעם נוסח: „אחינו בני ישראל... רחמנים בני רחמנים... היתכן, וואו איז דאָס געהערט געווארען... א ברודער אויף א ברודער... חס ושלום... חס ושלום..." דאן צוגעהען זיך יעדער איינער מיט זיין טיעפען צער און טרויער אין זיין הארצען אין האָס א ביסעל אָנגעקליבענע תבואה־זאנגען אָדער א ביסעל זוּער־מיקך, דאן עסט ער אָפּ כדי נאָר צו שטילען א ביסעל דעם הונגער. וועד עס האָט גארנישט צו עסען, זעצט זיך אזוי אוועק אויף דער ערד אין א קליינעם ווינקעלע, צינדט אָן א שטיקעל ליכט, עפענט אויף דעם „זהר" און לייענט, לערנט מיט אזא וויי־נענדיגען קול וועגען דער „שכינה, וועלכע קלאָגט אזוי אין גלות"...

און אזוי וויי ער לערנט און וויינט, דער־מאָנט ער זיך אָן זיין קליין אייגען שטיבעלע דאָרט, ערגעץ וויים אין גלות־תימן... אָן זיינע ארבייטער־כלים, די גרינגע, מיט וועלכע ער האָט דאָרט געארבייט. ער דערמאָנט זיך אָן זיין לעבען דאָרט, וואו געארבייט האָט ער זעהר וועניג און געלעבט אויף זעהר וועניג, דערפאר אָבער דו איבערייגע צייט פערבראכט אין תכלית און תורה לערנען. ער דערמאָנט זיך אָן דעם אלעמען, און א גרויס רחמנות בעקומט ער אויף זיך אליין, און זיין הארץ וועלט מיט בענק־שאפט אהין, אהין... „וויי־ל די שכינה איז נאָך אין גלות... נאָך נאָר איינאנצען אין גלות... אין ארץ־ישראל איז דער ערגסטער גלות פון אלע גלות'ען"...

און דאָך וויי שרעקליך וועלט איהם פון דעם דאָזיגען געדאנק. „זיך אומקעהרען צוריק קיין תימן? דער החמנות'דיגער גאָט זאָל זיך נור דערבארימען אויף איהם און איהם מוחל זיין דעם דאָזיגען שרעקליכען עברה־געדאנק... מען טאָר דאָך דאָס גארנישט... מען טאָר דאָך גארנישט פון דער תורה... מען טאָר נישט..." דערמאנט ער זיך, און א שטילע טרעהר, אן איינזאמע, א וויינענדע טרעהר אין דער שטיל־קייט פון ארץ־ישראל'דיגער נאכט, פאלט פון זיין ברענענדיגער אויג, און פאלט ציטערנדיג אויף זיין פארקנייטשטען פארצערטען פנים, קיינקעלע זיך און ציטערט, ביז זי פאלט אינגאנצען ארָאָב, און וועלט איינגעשלונגען, אין דער אזוי אויך שוין פול מיט טרעהרען איינגעוואפטער בלאט פון דעם „זהר".

* * *

וועגען נאָך קאָלאָניעס און קאָלאָניסטען, אין וועלכע, און פון וועלכע עס זיינען הימעל־שרייענדע עולות בענאנגען געווארען אנטקעגען אונזערע פערשטויסענע ברידער פון גלות־תימן, וואָלט מען געקאָנט פיעלעם נאָך דערצעהלען, נאָר דער וועהטאָג איז אזוי גרויס, אז מען מוז שוין איננאנצען שטום־שווייגען... דאָס דער־צעהלטע איז שוין אויך זעהר געוג.

י. קרעפליאק:

אַנטוועָרפען איז וואָהנזיניג געווָארען

(בילדער פון דער גרויסער בהלה).

מען האָט זיך שוין פון אלץ דערוואוסט: דער שונא איז נאָהענט, כמעט ביי די טויערן. און אנטוועָרפען איז וואהנזיניג געווָארען. באלד פון ערשטען שריט אויפ'ן גאָס, האָב איך די שטאָדט ניט דערקענט. די גאָס האָט נעצאָפּפּעלט אין משוגענע קרעמפּפען. איבעראל האָבען זיך געטראָגען קולות, ווילדע משונה'דיגע. ווי אין א פערכישופטען רינג האָבען די מענשען זיך ארומגעדרעהט, געשטראָמט ערגעץ־ווא, און צוריקגעקומען. מען האָט געפאָנעט מיט נאציאָנאלע פאָהנען, געטרייסעלט מיט די פויסטען און געקריצט מיט די ציין, און צוויי ווערטער, ווי דאס קארקען פון קראָהען, האָבען ווילד־בויז געשניטען די לופט.

— טויט! שפּיאָן! און דער המון האָט ווענען געכאָפּט, געזוכט און נאָכגעיאָגט...

טויט! שפּיאָן! האָט זיך דער גרויזאָמער געשריי געטראָגען איבער אלעמענס קעפּ, ווי א שוועכער אייזערנער האָמער, גרייט אויף יעדען איינעם ארונטערצופאלען מיט א טויטליכען קלאָפּ.

די ווערטער: טויט! שפּיאָן! האָבען אלץ העכער און שטאָרקער געטרייסעלט די לופט. טויט! שפּיאָן! און ס'האָט זיך געזייהט משוגעת און חשד. פון די אויגען האָט ארויסגעבליצט גרענצלאָזער אונזין, עס האָט אויסגעקוקט, אז דער גאנצער המון טאָפּטשעט

זיך אויף איין אָרט, כאפּט און וואָרגט אייגער דעם צווייטן.

אימעצער האָט מיך שוין א פּאָר מאָל פּערדעכטיג אין די אויגן אריינגעקוקט. די האָרץ קלאָפּט העפטיגער, איך זוך זיך אבצורוקען פון יענעם, נאָר א פּאָר הענד האָבען שוין מיין אָרעם ארומגעקלאָמערט. איך מאַך מיט געלעכטער: איהר האָט א טעות, כ'בין „א רוס"... יענער לאָזט מיך אָב. אין א פּאָר מינוט ארום כאפּט מיך א צווייטער וווייטער... ס'איז מיר אונמעגלעך פון געדרענג זיך ארויסצודרעהען, נאָר סיי ווי סיי מוז איך מיטגעהן, עפּעס שלעפּט מיך מיט. איך וועל מיטגעהן ביז'ן סוף...

פּלוצלונג א קראַך פון שויבען... טויזד דייטשען!.. פויסטען, ברעטער, שטיקער אייזען... ס'פּליהען בילדער, שפּיגלען, שטוהלען, פּיאנעס... ס'וואלגערען זיך שוין זיינערס, גאָלד און זילבער אויף דער ערד—אלץ ווערט צוטרעטען. א שמערצליכער הילפּס-געשרייי. אימיצער פון די אייגענע האָט זיך אויסגענליטשט און ווערט צוקווועטשט אונטער די פיס... נאָר טויזד די דייטשען! און מען געהט פּאַרווערטס ברעכען און פּערברענען...

ווען זיי האָבען די ברעגען פון דער „שעלדע" דערגרייכט, האָט מען זיך געווארפען אויף די דייטשע פּאָרט-קאפּעגען. אין מיטען העלען טאָג איז דער הימעל פינסטער געווארען פון רויך. גלאָז האָט געקנאקט אונטער די פיס... קלאָגענדע געשרייען און רוצחישע אויסרופען האָבען זיך אויסגעמישט און זיך אוועקגעטראָגען ווייט איבער'ן פרייען טייך. מ'האָט נאכט-פרויען פון די קאפּעעס געשלעפּט האלב נאקעט, האלב בעוואוסטלאָזע פון שרעק. מען האָט זיי געשליידערט, געקניפּט און געשפּיגען אויף זיי... אנדערע צוואוילדעטע האָבען די לעצטע שטיקלאך שמאטעס פון זיי ארונטערגעריסען.

איך האָב זיך אומגעקערהרט מיט'ן פנים צו דער „שעלדע", ניט צו זעהן דאָס, וואָס קומט פאר. די „שעלדע" האָט ווי געציטערט פון אויפרעגונג און אנטלאָפען פאר חרפה.

— חא, חא, חא!.. — האָט מען נאָהענט פון מיר געלאכט.

— חא, חא, חא!.. די קלייד אויפ'ן קאפּ... חא, חא, חא!.. זעהט די קלייד אויפ'ן קאפּ...

איך האָב א פערציטערטער זיך אומגעדרעהט.

איך האָב דערזעהען, ווי מען הויבט אויף די הענד איבער'ן פּארענץ פון בריק א האלב-נאקעטע פרוי...

* * *

פון אלע זייטען איז מען געלאָפען. דער המון האָט זיך געשפּארט צו א הויז. די פענסטער זיינען געלענען אויסגעריסענע אויפ'ן נאס. זשאנדארמען זיינען דורך די אויסגעברא-כענע פענסטער אינווענדיג געקראָכען, די בירגער-וואך מיט געלאדענע ביקסען ארום.

— שוין געכאפּט? שוין געכאפּט? — האָבען זיי מיט ווילדער נייגעריקייט געפרעגט.

— ניין, נאָך ניט, — האָט מען געענטפערט, און זיך געשפּארט נעהנטער צו דער הויז.

— וועמען, וועמען? — האָבען אנדערע אָנקומענדע געפרעגט.

— ס'פּערשטעהט זיך וועמען... — האָבען די ערשטע געקנייטשט מיט די אקסלען.

ארום הויז האָט זיך געטומלט, נאָר פלוצלונג איז דער המון שטיל געוואָרען — ס'האָט זיך געדוכט, אז דעם המון האָט אָטהעם פערכאפּט פון אנגעשטרענגטער ערוואַרטונג. נאָך שטילער איז געוואָרען און דראָהענדער. מען האָט דייטליך געהערט ווי מען יאָגט זיך איבער טרעפ, ווי טהירען קלאפען און עס קלינגט וואָס... פארביי די אויסגעבראָכענע פענסטער פלעגען דורכשווינדלען צוריצטע זוכענדע פנים'ער פון זשאנדארמען.

— שים!... שים!... — האָט מען אנגעהויבען פלוצלונג שרייען פון המון... — ס'איז דאָ... זי איז פארביי דעם פענסטער דורכגעלאָפען...

— וואָס פאר א זי?... — האָט א צווייטער געשריען, — ס'איז גאָר אן ער...

— ניין, א פרוי! — האָט זיך איינער אויטאָריטעטיש אריינגעמישט, — כ'בין א שכן; כ'וויים. נעכטען בייגאכט האָט מען פון דאנען א דייטשקע צוגענומען. היינט האָט זי זיך אבגע'נגב'עט פון וואקזאל; מען רעכענט, אז זי איז דאָ אין הויז...

איין זשאנדארם איז פון הויז א פערשוויצטער ארויסגעלאָפען:

— וואו... וואו האָט מען איהר געזוכט?... — האָט ער שוואר אטהעמנדיג געפרעגט — מען קען איהר ניט געפינען דער מכשפה, — האָט ער צוגעגעבען.

— אט א דא... אט — האָט מען אנגעוויזען.

ער האָט נאָר א מאך געטהאן מיט'ן האנד.

— אין קעלער מסתמא זיך פערבעהאלטען, — האָט איינער ארויסגעזאגט א השערה.

— גערעכט. ס'קען זיין... — האָבען זיך א סך אבגערופען.

עס דערהערט זיך א קלאפען און א שלייפערען אין קעלער. דער עולם וואָרט מיט אנגעצונדענע אויגן.

— נו, זי איז דא? — פרעגט מען פון המון אונגעדולדיג נאָך א שטיקעל צייט.

— ניין! — ענטפערט מען פון אונטען.

דער המון איז געוואָרען אלץ אונגעדולדיגער.

— מיר וועלען אליין זוכען! — האָט מען

אָנגעהויבען שרייען. — וואָס ווארטען מיר?...
— בלייַבט פּוינקט! — האָט מען צו די זשאנדארמען גערופען. — אָבער שפּיאָנען לאָזט איהר פון די הענד ארויס...

אינוועניג האָט זיך אָבער גלייך גענהערט א לויפענדיש און א טומלעריי...

— זי איז דאָ! זי איז דאָ! — האָט מען פלוצלונג אָנגעהויבען שרייען אין הויז.

— אוואו? אוואו? — האָט זיך דער המון הונגעריג א וואָרף געטהאָן. — אהער גיט איהר! אהער!... אונז!...

ווייטער א גלעזוף אין שטוב. דער המון ווארט מיט א דורשטיקן מויל און גליהענדע אויגן... ענדליך האָט זיך דער פערשווינדענער קאָפּ מיט דער רויטער צורה פון זשאנדארם ארויסגעדרוקט פון א קליין פענסטערל אין דאך און קורץ צום המון א רוף געטהאָן:

— זי האָט זיך אויפגעהאנגען, די פּאָפּ׳ס קודסטווּ...

* * *

די שטאָדט האָט איצט אויסגעזוהען א דער־שלאָגענע, א דערשטיקטע אין איהרע ליידען. גאנצע גאסען זיינען געשטאנען פער׳יתום׳ט; די מוערן פוסט, אָהן איינוואהנער, ווי קברים. יונגע מענשען האָט מען ניט געזוהען. די אי־בערגע האָבען ציעלאָזאָ ארומגעבלאָנדזשעט אי־בער די גאסען. מענשען האָבען ווי אין חלום גלעבט: געטראכט, געגאנגען, און יעדער׳ן האָט זיך געדוכט, אז מען רעדט ניט דאָס, וואס מען קלערט, און געקלערט האָט מען און ג־טראכט וועגען טויט.

בייַ־נאכט איז געווען חשך־שטיל. מענשען זיינען געשלאָפען אין קעלערס; אין מיטען דער נאכט פלעגען זיי מיט פחד זיך צוהערען צום ברוטאלען, בויערענדען גערויש פון „צעפּע־לינס". בייטאג פלעגען פערפאלגען פיינדליכע „טויבעס". ווי שווארצע רויב־פויגל פלעגען זיי שוועבען הויך אין הימל, און זייערע פראָפּע־לערס פלעגען זינגען א ליעד פון טויט.

איינעמע אעראָפּלאנען פלעגען זיך נאכיאגען און די צוויי גרויסע נאציאנאלע עמבלעמען אונ־טער די פליגל פלעגען ארבאקוקען ווי פערבלו־טינגט אויגען...

די מענשען פלעגען שטעהן אויף די גאסען און אונרוהיג קוקען אין הימל אריין, ווי פאר א גרויסע רעטעניש. נאָר מיליטער אויטאָם פלעגען רעש׳דיג יאגען און אן אימה אנווארפען. ס׳האָט זיך געפיהלט א וועהטאָג אין זייער ברו־מען; א פערלאָרענהייט אין משוגענעם ארומ־לויפען הין און צוריק. זיי פלעגען מיטבריי־גען מיט זיך דעם שטויב און ריח פון די שלאכט־פעלדער. סאלדאטען פלעגען אלץ אוועקשטרא־מען... דער המון איז שוין צו זייַ גלייכגילטיג געווארען. די מענשען פלעגען זיי שוין ניט בעגריסען און די סאלדאטען פלעגען דורכגעהן ערנסט פערטראכט, געשמידט פון זייער בלוטי־גען מזל, ווי צו זייער אייגענער לויה.

פינסטערע ידיעות האָבען זיך געטראָגען פון מויל צו מויל און פער׳חשך׳ט דאס לעבען. די צאָהל פון די פערוואונדעטע האָט זיך אלץ גע־שטארקט. די אמבולאנס־וואָגענס זיינען צו וויניציג געווארען — טראמוואי־וואָגענס האָ־בען שוין אויך פערפאהקט; און די פערוואונ־דעטע פלעגען גההן צופוס פון וואָקזאל, מיט רויטע, מיט בלוט דורכגעזאפּטע לייכטע באנדא־זשען, מיט די ראנצעס אויף די פּליייצעס. צו עטליכע פלעגען זיי גההן צוזאמען, געארעמט און צונויפגעפלאכטען, און ווער ס׳פלעגט דער־זההן אָט די פּראָצעסיעס פון די פערוואונדעטע, פלעגט בלייבען שטעהן געלעהמט.

און באלד האָבען זיך אנדערע פּראָצעסיעס געווייזען. דאס זיינען די אנטלאָפענע געווען, נאָך וועלכע דער טויט האָט זיך געיאָגט. און קומען פלעגען זיי יום־טוב׳דיג געקלייידעט פון גרויסען יום־טוב פון טויט... נאָר מיט קלייניע ארעמע פּעקלאָך אין די הענד, מיט שטייגלאָך גערהטעוועטע פייגלאָך. קיין איין קרעכץ, קיין איין טרעהר, נאָר גאָט׳ס קלהה האָט ביי זיי אין די אויגען געברענט...

* * *

די לעצטע שעה פון אנטווערפענם פאלען. איך אנטלויף פון שטאָדט. די מערסטע זיינען שוין לאנג אנטלאָפען.

דער הימל איז געלב־שווארץ. אין דער רויביגער, שטיקענדער לופט טראגען זיך שפּענד־לאָך, פערשרפה׳טע פּאָפּיער און שטיקלאָך גלאָז. די מויערן ציטערען: דזין, דזין, דזין!.. דער האָריזאָנט ברענט אין אלע זייטען; זייַלען רויך הויבען זיך צום הימל, קייקלען זיך איבערן ברוק. אימיצער פאסעוועט אומרהמנות׳דיג דעם הימל מיט א שטאָלענע בייטש; דער הימל קנאלט...

אויסגעהונגערטע, פערלאָזענע קעץ זיינען איבער די גאסען ארומגעקראכען; מיט א רחמנות׳דיגן מיאוקען האָבען זיי זיך צו מיר געבונדען, נאכגעלאָפען טריט ביי טריט — ווי הינטלאָך, און שטום געבעטען עסען און הילף... א טראָך, און דער טויט האָט צו זיי עפעס א מענשליכען האָלבען שארבען פערטראגן, נאָך מיט פערבלוטיגטע האָר, און א הונגעריגער גע־שלעג האָט צווישען די קעץ אויסגעבראָכען.

אין צפון׳דיגער אדער צפון־מערב׳דיגער ריכטונג... דערמאָהן איך זיך דעם אָנזאָג פון גוואוערנער. נאָר וואו איז דאָ א ריכטונג? דער טויט שנעידט לינקס און רעכטס...

ס׳קראכט. פון א זייט האָט זיך אויף מיר א שאָס געטהאָן פיצלאָך ציגעל און לייַם... ס׳איז גארניט — די הוט איז אראָבגעשפרונגען...

עס ווילט זיך מיר אויפלאכען פון א פלוצ־לינגע פרייד. ער, דער טויד, האָט מיר אין

קאָפּ געציעלט און האָט מיר נאָר די הוט אראָב־געקלאָפּט... איך האָב זיך א וואָרף געטהאָן פאראויס, גיכער ארויסלויפען פון געפאהר.

איך לויף מיט אלע כוחות. ס׳שפרינגט וואס פון דאָך צו דאָך. איך קוק זיך ניט אום. פלוצ־לינג זיינען מיר מיינע פיס ווי פערשטיינערט געווארען. איך דערזעה פאר זיך א זאָך, פון וועלכער איך קען זיך קיין בעגריף ניט אָבגע־בען; איז דאס ניט א לעבעדיגער מענש, וואס שטעהט דאדטען אנטקעגען? איך טרעט צו נעהנטער. א וואונדער: ס׳שטעהט א הויכע מענשליכע פיגור אין מיטען דער וויסטער נאס און שטעלט ניט קיין איין טריט — ניט צוריק, ניט פארויס. טרעט אויף איין פלאטש, ווי זי וואלט אין אן ענגען, פער׳כישופ׳טען צירקעל געווועזן, און געפינט קיין וועג ניט ארויס. איך גאה שנעל צו צו דעם מענשען, נאר שפרינג באלד אָב צוריק...

אין צוריסענע פערבלוטיגטע בגדים איז דער מענש געשטאנען און האָט געטראטען אלץ אויף איין ארט. און דער מענש איז געשטאנען האלב נאקעט, אין זיינע פערבלוטיגטע שמאטעס, דעם קאָפּ טיף געבויגען אויפ׳ן הארצען און מיט וואוטה געפרובירט בייסען זיך די ברוסט... אלץ אויף איין ארט האָט ער געטראטען; זיינע שטארקע מוסקול־ארעמס, די מעכטיגע הענד — האָבען זיך אהן אן אויפהער בעוועגט, און ער האָט געריסען פון זיך די קלייד־דער, געדראפעט די לייב; וואו ער האָט נאָר געקענט האָט ער זיך מיט די נעגעל איינגעגראבען...

די לייב האָט געבלוטיגט... שטיקער הויט זיינען ארָבגעהאנגען, און ער האָט אלץ גערי־סען, געוואונדעט, שטארקער, טיפער...

איך מאָך זיך הארץ און קום נאָך אמאל צו צו דעם מענשען. איך בויג זיך צו צו זיין ארונטערגעלאָזענעם קאָפּ. איך ווייל איהם אין פנים אריינקוקען. און א געשריי רייסט זיך ארויס פון מיין ברוסט: די אויגען ביי דעם מענשען זיינען געווען צופלאָצט און אויסגערו־נען...

א. ליטווין:

דאָס אידישע לעבען אין צונזער׳ס ליעד

נאָכדעם, ווי מיר האָבען געגעבען אן אלגע־מיינעם איבערבליק איבער צונזער׳ס שאפען*), וועלען מיר איבערגעהן צו זיינע ווערק. דער בעסטער וועג, נאטירליך, איז זיי צו בעטראכ־טען צוזאמען מיט דער צייט, אין וועלכער זיי זיינען געשאפען.

דער „פוסטער פראנט" און די „פאל־שע בילדונג" זיינען כאראקטעריסטיש פאר די זיעבעציגער יאָהרען. די קאוזאָנע „השכלה" האָט בעשאפען טיפען, וואָס האָבען נאָר אָנגענומען איהר אויבערשטען גלאנץ. זיי האָבען קיין שום אינהאלט ניט אין דער נשמה, קיין שום גייסטיגען באגאזש, קיין שום מאָרא־לישען גווויכט. דערפאר האָבען זיי גרויסע אפּעטיטען צו לעבען א גוטען טאָג. אָט ווי דער פאָלקס־זינגער שילדערט מיסטערהאפט זיין „פוסטען פראנט":

איך בין זיך מיר א פראנט
פון דער נייער וועלט,
מיט האָנדשוה אויפ׳ן האָנט,
דאָס הערצעלע אויסגעשטעלט;
א רעקעלע, ווי א שררה
מיט גומענע קאלאשיון,
דאָס איז נאָר די צרה:
וואו נעהמט מען דאָך דעם גראשען.

דער לעזער זעהט: דאָס איז ניט דער בור־זשואזער יונגער מאן מיט אפּעטיטען פון א מענשען, וואָס האָט אי פעהיגקייטען, אי מיטלען צו בעפריעדיגען זיין דורשט צו לעבען א גוטען טאָג. דאָס איז דער פריהערדיגער בטלן, כלי קודש, ווינד־מענש, וואָס איז געווהנהנט געווען צו רייבען זיך אין גאס, ארום בית המדרש־אויוועז, עסען אייביגע קעסט, אָדער קוועטשען די באנק. דאָס ווערט געבאָרען דער אידישער קלייניבירגערליכער נייאָדישער ווינד־מענש, דער שפעטערדיגער אגענט פון זינגער׳ס מאשין. דערווייל האָט ער אראָבגעווארפען פון זיך דאָס אלטע. דאָס נייע האָט ער נאָך ניט בעקומען. ער איז, ווי מען זאָגט, פון אין ברעג ארונטער, אויפ׳ן צווייטען ניט אריבער. ער הענגט אין דער לופטען.

די אפּעטיטען זיינען זיינען גרויסע, פונקט ווי ביי דעם אויפגעקומענעם נייעם נגיד. ער וואלט וועלען האָבען א שהנע פרוי, וואָס זאָל שפּיעלען פיאנא, זאָגען „באן זשור מאָסיו", און זאָל הייסען „פלאָרע". ער איז אויך א בעלן אויף געפוצטע זאלען, אויף „פעטערבורג" געמאלט; האָט חשק צו א טהייערען עקיפאזש; ווייל פאָהרען אין טהעאטער און זיצען אין בעל־עטאזש לעבען גובערנאטאָר; האָט שטארק לוסט צו אן אקע אין „סטאווקע א רובל געשטעלט"; אויף מאסקאראדען וואלטען ער גלאנצען מיט האנדשוה מיט א פראק און טאנצען מיט דא־מען קאדריל און קראקאוויאק, — נאָר ער האָט ניט די כלים מיט וואָס דאָס אלץ צו קריגען. דערווייל איז ער נאָך לעבעדליך און ניט אזוי

*) זעה „צוקונפט", אָקט. 1915.

שעדליף. דער דיכטער בעציהט זיך צו איהם אויך ניט זעהר ערנסט. איז אויף איהם ניט זעהר בייז. ער לאכט איהם נאר אוים און ווייזט זיין ביליגקייט.

פון צונזער'ס פערזאניפיצירטע ליעדער, — אזוי רוף איך די ליעדער, וואו א ניט לעבעדיגע זאך רעדט ביי איהם ווי א מענש, — איז דאס שעהנסטע „דאס ליעד פון זייגער". דער זיי־גער, אין דער ערשטער פערזאדע פון צונזער'ס שאפען, איז ביי דעם אידישען מיטעלעך און ארימען באלעבאס געווען ניט נאר קיין געווהנ־ליכע זאך. א וואנד־זייגער איז געווען פיליכ־ איינער אדער צוויי אין א גאס. א טאשענ־ זייגערעלע האט בעקומען א געהויבענער חתן א מתנה צו דער חתונה און געטראגען האט ער איהם פון יום טוב צו יום טוב. דאס רוב ארימע אידן האבען אין שטאדט, אזוי ווי אין דארף, געמאסטען די צייט נאכ'ן האהן. מיט דעם ארויפדרינגען פון דער השכלה ווערט אויך דער זייגער אן אפטערע ערשיינונג אין דער אידישער הויז. דער יונגער דיכטער, וואס האט פיליכט צו זיין אייגענער חתונה ערשט געהאט די מעגליכקייט צו בעקומען נאהענט די חדושים פון אט דער נייער „מעכאנישער בעשעפענעם" אין דער אידישער גאס, בעמערקט גליך די עהנליכקייט פון דעם זייגער'ס מעכאניזם צו דעם ארגאניזם פון דעם מענשען. דער צענטער פון דיכטער'ס בעאבאכטונג איז, נאטירליך, דעם זייגער'ס „אונרוה", דאס איז זיין הארץ, וואס קלאפט שטענדיג און ער וועגדט זיך צו איהם מיט אזוינע פערזען:

זאג מיר דו גאלדענע אוהר,
מיין פראגע הער נאר צו,
וואס איז ביי דיר פאר א נאטור,
וואס דו האסט קיין מאל קיין רוה?
ביזט געזעצט מיט בריליאנטען,
דיר טראגען נאר פראנטען,
דיינע אויגלע גיוועריען
טראגען מיליאנערין

טו זאג זע מיר, ענטפער מיר דיין זארג, שמארין
וואס איז דיר, וואס פעהלט דיר, וואס
קלאפט דיר דיין הארץ?

צונזער פיהרט דעם פראפעל נאך וויטער און ברייטער. דער זייגער איז ניט בלויז „צוזאמען מיט מלכים, מיט דאמען", „אויף בעלער, אויף קאנגרעסען, ביין טאנצען, ביין עסען". ער ווערט שוין דעם דורכשניטליכען מענשען'ס שטענדיגער בעגלייטער אין וועג. די צייט ווערט טהייערער. דער לעבען מוז זיין גע־ מאסטען.

וועג רועג, וועג גיין,
וועג פארען, וועג שטיין.

ער איז א נויטיגע זאך ביין דאקטאר און ביין חולה. ער מוז זיין מיט'ן סוחר:

צו אלע טערמינען
האלט מען דיר אין זינען:

וועג עס בארגט, וועג עס לייהט
צו בעצאהלען צו דער ציט.

אפילו בעלי־מלאכות מוזען זיך שוין פיה־ רען אויפ'ן זייגער: מוזען זיך לערנען „צו זיין פינקטליך", „ווי שפעט צו טאן און וויפיעל צו רועג".

קורץ: אפילו אין אט די נאאיווע פערזען איז שוין קענטיג דער קינפטיגער סאציל־עקא־ נאמישער דיכטער.

אין ליעדער־פאראלעלען איז צונזער א גרויסער מייסטער. די בעסטע פון זיי זיינען: „דער זומער מיט'ן ווינטער", „דער ישוב'ניק מיט'ן שטאדטמאן" און „דער אייזענבאהן". אין זיי גענפינט איהר די שהנסטע סטראפען פון דער אידישער פאלקסליעד.

דער זומער פאר'ן מענשען,
ווי ליעב איך בין, ווי טריי;
איך דעק די פעלד מיט גרינסען צו,
איך מאך די לופטען פריי;
איך ברינג דעם שענעם פריהלינג
מיט אלע פרויליכקייט;
ווי שיין ער איז, דער גרעזעלע
אין מאיאוועט ציט.
און דער ווינטער, דער מערדער —
ווער איז זיינע געסט:
די שניייען, די טומאנען
מיט די גרויסע פרעסט.

ניט קוקענדיג אויף אט די שהנע פערזען, מיט וועלכע דער דיכטער מאלט „דעם שיינעם גרעזעלע פון מאיאוועט ציט", האט דאך ביי איהם דער ווינטער דאס לעצטע וואורט. ניט דערפאר, וואס דער ווינטער האט זיינע פער־ גענגענס און פרייד, א שטייגער, ווי טרא־ גען זיך אין א פראסטיגער לבנה־נאכט אויפ'ן גלאטען שנעעוועג אין א שליטען מיט א טראיקע געשפאנט; ווי גליטשען זיך אויפ'ן אייז און נאך אזעלכע „גוי'אישע" תענוגים. ביי צונ־ זער'ן איז דער זומער א אידישער זומער און דער ווינטער א אידישער ווינטער.

דער ווינטער טענה'ט זיך אוים מיט'ן זו־ מער:

וואס רימסטו דיך, דו זומער
מיט דיין פרויע ציט,
דו גיוסט אווק וויינענדיג,
מ'זעט קיין פריליכקיט,
די ספירה מיט דרוי וואכען —
פאריאמערט און פארצאגט;
אלול, ימים נוראים
רק ער גיוט און קלאגט.
און איך דארף קיין טרערין ניט,
ביי מיר איז אלעם רעכט,
חנוכה און פורים —
פארברויגג זיך גאנצע נעכט.

צונזער איז א רעאליסט און איז פאלקאם אונפארטייאיש. ער בעטראכט שטענדיג די מטבע פון ביידע זייטען. די זעלבע אונפאר־

טייאישקייט בעהאלט ער אין דעם „ישוב׳ניק מיט׳ן שטאָדטמאַן". רעדט דער שטאָדטמאַן, דאכט זיך אייך, אז ער איז געראכט. „אין שטאָדט צו וואוינען", זאָגט דער שטאָדטמאַן,

איז אַ פּאַרגניגען,
וואָס די האַרץ געלוסט קען מען קריגען:
הערינג, פּוטער, קעז און אייער
פּאַר אַ גראָסיון, פּאר אַ צווייער.
טאָרט און לעקאַך, ליפּעז, ווין
טראָגט מען אַלץ אין שטוב אַריין,
אָבער אויפ׳ן דאַרף, כאָטש פּאַל צו דער ערד
קריגסטו ניט, וואָס אַ האָר איז ווערט.

דער ישוב׳ניק ענטפערט:

אין דאַרף צו וואוינען איז דוקא גוט,
עס פליהט ניט דער רובל אַלע מינוט,
מילכיגס האָב איך עד בלי די,
אַ קעלער בולבעס אויך דערבוי,
תבואה גרינשין פון יאָר צו יאָר,
עופות פלאָדנע אַ גאַנצען דור.
און דו מוזט קויפען פּאַר געלט אין קראָם,
עס פאַלען די רובעלס ווי אין תהום.

צונזער איז אַ גרויסער פריינד פון דער נאַטור, פון אַן אוינפאַך עהרליך לעבען נאָהענט צו דער נאַטור. זיין גרויסע ליעבע צו דעם פּשוט׳ען אמת פון לעבען דריקט ער אוים ביי יעדער געלעגענהייט. אין זיין שפּעטערדיגער ליעד „פערבלאָנדזעט פון וועג" זאָגט ער צום אידישען פּאָלק:

...צי קאָן מען ביי דיר חאָץ אויגעס געפינען,
פון אָרעמען ביז דעם גביר,
עס זאָל זיין בערוהיגט זיין האַרץ און זיין זינען,
קיין זאָרג זאָל ניט קלאַפען אין טיר.

ווי גוט איז דעם בויער,
געזונט, שטאַרק און דויער,
אייגפאַך געגעסען, געקליידט;
ברויט אויף אַ יאָהר אָנגעגרייט;
זיין שלאָף איז אַ זיסער,
זיין וועטער, אַ פרישער,
זיין סאָוועסט ער גריזשעט איהם נישט,
ווי אַ זויג קינד אַ גוטער
שלאָפט ביי דער מוטער,
זייגט ביי דער ערד איהרע בריסט.

צו פערענדיגען מיט די ליעדער פון זיין ערשטער פּעריאָדע וויל איך זיך נאָך אָבשטע־לען אויף די צוויי ריהרענד שעהנע פּאַראַלעלען־ליעדער זיינע: „דער אייזענבאהן" און „דער־פּאָצטאָווער גלעקעל".

דעם אייזענבאהן האָט צונזער געווידמעט צוויי ליעדער. דאָס ערשטע ליעד שילדערט דער דיכטער מיט ענטציקען די חדושים פון דער באהן.

בעפאַראַכט די נייע וועלט: דער שכל און דער זינען,
בעפאראכט דעם נייעם קונץ פון די אייזערנע
מאַשינען;
עס קאָכט אין קעסעל וואַסער, די פּאַרע ווערט
פּאַרשטיקט,
דורך אַ שמאָלע רורע ווערט עס פעסט געדריקט,
עס דרייען זיך רעדער
גרינג ווי אַ פּעדער;
עס שווינדעלט פאַר די אויגען,
ווי אַ פייל פון בויגען...

מיט דער „מאשין" האָט זיך צום ערשטען מאָל אריינגעריסען אין גהעטאָ די מאטעריעלע אייראָפּאַאישע קולטור מיט אַלע איהרע ליכ־טיגע און שאָטענדיגע זייטען. נאָר צום ער־שטען האָט זיך נאָך קיינער ניט אָבגעגעבען קיין רעכענונג וואָס די מאשין וועט צוטהאָן מיט אידישע פּרנסות. ס׳האָט נאָר גענאפט, געגלאָצט די אויגען פון נייגעריגקייט.

אין אַ צווייטען ליעד, „מה נשתנה", גע שריבען מיט עטליכע יאָהר שפּעטער, איז שוין דער דיכטער אין שטאנד פּאַלקאָם אָב־צוגעבען זיך רעכענונג וואָס די „מאשין" האָט געבראכט אין דער אידישער נאם. ער שיל־דערט שוין דאָרט קלאָר ביידע זייטען פון דער מטבע.

מינסקער קאַפּיטאַל האָט אויבוג געשלאָפען שטויף,
אין איהרע לאָדען האָט קיינער ניט געקלאַפּט;
ווי נאָר דער לאָקאָמאָטיף האָט געגעבען אַ פּויף,
האָט זי זיך פלוצלונג פון שלאָף אויפגעכאַפּט.

ווי דער באָהן איז נאָר גיוואָרען,
ווערט שוין גלייך באַנקיען;
אין אַלע וועלט־קאנטאָרען
מינסקער וועקסלען פליען.

נאָר „מעלות און חסרונות גייען האַנד ביי האַנד געפּאָרט, וואו עס לייכט אַ פלאָם איז אויך שאָטענס אויף דעם אָרט":

ציווּט מינסק באקומט אַ נאָמען
איז דירות אונערטרעגליך,
אויף האַנדלען, שענקען, קראָמען
הוספות גיט מען טעגליך.
שפּייזען וועלט רק טהייער,
די הוצאה שטייגט אין דרייען,
דער לוקסוס גילט פלאָם־פייער,
אַז עס קען די הויט ניט סטייען...

מ׳דארף ניט פערגעסען, אז דאָס איז גע־שריבען געוואָרען אין מינסק מיט קנאפּע 50 יאָהר צוריק. דער באָהן האָט אריינגעטראָגען די ערשטע גרויסע רעוואָלוציע אינ׳ם אינער־ליכען אידישען לעבען. די דאָזיגע רעוואָלוציע האָט ניט קיין פערענדינגטען כאראקטער. זי האָט זיך אָנגעהויבען מיט אַ האַלבען יאָהר־הונדערט צוריק און הערט ניט אויף ביז היינ־טיגען טאָג. וואָס ווייטער, אַלץ ברייטער און טיפער שניידט זיך אריין די „מאשין" אין אידישען גהעטאָ, און וואו זי קומט אָן, דאָרט מאכט זי אָן איבערקעהרעניש אין אידישע פּרנסות, אינ׳ם גאַנצען בוי פונ׳ם אידישען לעבען. עס איז דעריבער קיין וואונדער ניט,

וואָס דער דיכטער קאָהרט זיך אום, אין זעכ־ צעהן יאָהר פֿרום, נאָך א מאָל צום „אייזע־ באהן". דאָ בעטראכט ער איהם שוין ווי א סימבאָל אינ׳ם גאנצען מענשען׳ס לעבען. „דער לאָקאָמאָטיף איז די צייט", „יעטווידער רעלצע איז א סעקונדע", „יעטווידער סטאנציע — א יאָהר"; „יעדע קאסארקע איז גלייך צו א שטונדע"; „א פּאָיעזד איז אין גאנצען א דור". „דער בילעט — דאָס איז דיין מזל, זיין רייזע־ פּלאן — וואוהין צו פּאָהרען און אין וואָסער קלאָס". דער מאשיניסט איז דער שכל. „נאָר דער שכל אליין קען צייטענווייז פּארפּיהרען, האָט מען איהם א צילענדער געגעבען."

„אָט האָסטו א צילענדער — א תורה פון אויבען,
וואו ענגהאַלָ גיב איך נאָר א פּרעג,
אמונה מיט שכל, אי חקירה, אי גלויבען —
וועסטו גיין בשלום דיין וועג.

דאָס גאנצע לייער איז דורכגעדרונגען מיט א שטאַרקען לירישׂ־עלעגישען געפּיהל.

א טיעפּע עלעגישע שטימונג איז אויך אויסגע־ גאָסען אין דעם לייד „דער פּאָצטאָווער גלע־ קעל". אָט דאָס לייד איז פּערבונדען מיט א פּערזענליכער טראגעדיע, וואָס דער דיכטער האָט איבערגעלעבט אין די יונגע יאָהרען. ער האָט אין איין יאָהר פּערלאָרען אלע זיינע קינ־ דער און באלד דערנאָך — די ווייב אויך. אָט די שווערע איבערלעבונג ברענגט דעם דיכטער צו פּערקלעהרען זיך וועגען מענשען׳ם לעבען, וואָס וועלט ביי איהם פּערגליכען צו דער סומקע פונ׳ם פּאָצטאליאָן.

וואָס קען זיין שטארקער און מעהר דורכ־ געדרונגען מיט א טיעפּער עלעגישער שטימונג, ווי די סטראָפע:

איהר יאָהרען! קענט איהר מיר ניט זאָגען דעם אָרט
פון וואָנען פליסט אויער שטרוינגער טייך?
און וואוהין גייט איהר אלע אוועק אָט דאָרט?
א שרעק נעהמט אָן צו בעטראכטען אייך!
די צייט וועלט אלע מיט יאָהרען.
די אייביגקייט איז רק יונג,
אקאָרשט איז דער יאָהר אַוועקגעפאָרען,
דער צווייטער גיט שוין א שפּרונג.
צי א גוטען טאָג, צי א שלעכטען,
צי עס טונקעלט מיר, צי עס שיינט,
אַבי דער טאָג וועלט א נעכטען;
און דער מאָרגען וועלט א היינט.
די זיוגערס רק,
זיי קלאַפען טאַק,
דאָס גיט מען אונז א וואונק, אז דער לעבען פליהט;
דער פּאָצטעליאָן,
ער זאָגט אונז אָן:
ברידער! די צייט איז קורץ, פערטראָכט זיך ניט!

סאָציאל־עקאָנאָמישע מאָטיוון פערנעהמען ביים דיכטער דעם גרעסטען פּלאץ. זיי זיינען צור־ מעהרסט אָנגיטאָטאָריש, אָבער דאָס קען פאר קיין פאל ניט פערקלענערן זייער וועדטה. לויט די אומשטענדען פון יענער צייט, וועו צוגזער איז ארויסגעטראָטען אויף דער סצענע, האָט דער פּאָלקס־דיכטער געמוזט ענטפערען אויף א גאנצער רייהע פראגען, טיעפּע, זודיגע פראגען פון׳ם אידישען לעבען. קיין צייטונגען, קיין זשורנאלען אידישע זיינען ניט געווען; אין עפענטליכע פערזאמלונגען איז אין רום־ לאנד ניט ערלויבט געווען צו רעידען. די חתונה איז, אלזא, געווען די איינציגע געלעגענהייט פאר דעם דיכטער, פאר דעם פובליציסט, פאר דעם פּאָלקס־רעדנער עפענטליך ארויסצוטרעטען פאר׳ן פּאָלק. דערביבער האָט אזא טאָלענט־ פולער פּאָלקס־דיכטער, ווי צוגזער, וואָס האָט פּעראייניגט אין זיין פערזאָן אָט די אלע דריי בערופען, געמוזט פערשפּיעלען זיינע רעדען מיט גראָם און מעטער. אָט דער סאָרט לידער זיינען געווענהנליך זעהר לאנגע. זיי האָבען ביז צעהן, צוואנציג, דרייסיג און א מאָל נאָך מעהר סטראָפען. און די לאנגקייט פון דעם דאָזיגען מין לידער איז ניט דערפאר, וואָס דער דיכטער האָט ניט געקענט ארויסזאָגען זיינע גראנקען קורץ. דאָס האָט געפּאָדערט די טהעמע. דאָס האָט אויך געפּאָדערט דער צוהערענדיגער עולם. אזוי איז דער כאראקטער פון דעם אידישען פּאָלקסליעד: וועו עס האנדעלט זיך אום א שטימונג, אום א וויץ, אום א פּארביילויפענדיג בילדעל איז דאָס ליעד קורץ. ענטהאלט אָבער דאָס ליעד א גראנק, א רעליגיעזע שטימונג, שילדערט עס אן ערנסט לעבענס־בילד אָדער עס פערהאנדעלט א נעזעלשאפטליכע פראגע, איז דאָס פּאָלקס־ליעד אזוי לאנג, ווי דאָס בדחנ׳ישע.

אזא איז, צום ביישפּיעל, „דער סנדק" צונ־ זער׳ס, וואָס איז שוין ניט קיין ליעד, נאָר אן אמת׳עס פּאָלקס־עפּאָס. „דער סנדק" האָט 133 סטראָפען. אין איהם מאכט דער דיכטער, אין זעהר לעבעדיגע בילדער, א סך הכל פון דער גאנצער אידישער עקאָנאָמיק אין יענער עפּאָכע, מיט א 40—50 יאָהר צוריק. שרעקליך איז דער איינדרוק, וואָס אָט די פּארבען־רייכע קריטיק אויף אידישע פּרנסות מאכט: איהר זעהט פּאר זיך דאָס גאנצע עקאָנאָמישע אי־ דישע לעבען, ווי עס איז באָדענלאָז, ווי איין שלעכטער וויגד קען עס איבערקעהרען און אָנ־ מאכען א גרויסען חורבן. „דער סנדק" איז א שטיק קולטור־געשיכטע פון א גאנצער עפּאָכע. דער וואָס ווייל יענע עפּאָכע שטודירען פון דער סאָציאל־עקאָנאָמישער זייט, דארף ניט האָבען קיין בעסערען, אמת׳ערען מאטעריאל. אָבער אויף אין אָט דעם לאנגסטען ליעד איז דער פערז עסט און שעהן. זעהט ווי ער שילדערט א פּאטריארכאלע אידישע לעבע:

קוקט בעטראָכט נאָר, אידען אלע,
די קוואָטער זיינען חתן־כלה.

ביי אידען שפּילט מען אַנדערס ליבע,
מי זוכט זיך נאָר אַ מצוה־סבה.
נעהמט ער דאָס ראָמאַן, די ליבע ברענט,
איז דאָס ראָמאַן, די ליבע ברענט,
אין דער כלה׳ס בעקלאָך איז בלויבט סמנים
און ביי דעם חתן אַ פּאָרב אין פּנים.

דער סנדק, זיצענדיג אויף זיין שטוהל, פּיהרט דורך אונטער זיין קריטיק דעם קינד׳ס צו־קונפט, שטעלט איהם פּאָר וואָס איהם ערווארט אין דער אידישער וועלט, וואו ער איז נאָר וואָס אריינגעפאלען. דער „סנדק" אַלס שפּיגעל פון׳ס אידישען לעבען, איז געווען זעהר גע־לייבט ביין פּאָלק. מאסען מענשען האָבען איהם געקענט אויף אויסוועניג. אַ סך פערזען זיינע געהען אום אין פּאָלק אַלס שפּריכווערטער.

אַלס בעזונדער כאראקטער־שטריך פון צונ־זער׳ס ליעד איז זיין האס צו בטלנות, צו כלי־קודש־פּרנסות און ווינד־פּרנסות, צו פּאָלשע פּרומקייט און פּאָלשע היינטוועלטיגקייט. נאָר טיפּער פון אַלץ איז זיין צאָרן געגען דער אסי־מילאטאָרישער מאָדערנער אידישער בורזשוא־זיע. קיין איינער פון די אידישע פּאָלקס־דיכ־טער און דיכטער בכלל מאָלט ניט די מאָדערנע אידישע בורזשואזיע אין אזוינע שווארצע פּאר־בען, ווי צונזער. און קיין איין שטריך איז ביי איהם ניט איבערטריבען. זיין נאנצען צאָרן און ערביטערונג גיסט ער אוים אין דעם „אריסטא־קראט", אַ נאָמען מיט וועלכען די אידישע מאסע רופט דעם היינטוועלטיגען אויפגעקומענעם נגיד.

„דער אריסטאָקראט", — דאָס שארפסטע פון צונזער׳ס קריטיקען אויף דער אסימילאטא־רישער אידישער בורזשואזיע, — איז דאָס לעצ־טע פון דער רייהע סאציאל־עקאָנאָמישע מא־טיוון. ער איז געשריעבען געווארען באלד נאָך די ערשטע פּאָגראָמען, וועז די קינדער פון די „אריסטאָקראטען", וואָס זיינען כמעט אין גאנ־צען גויים געווען, האָבען געקראָנען „פּאָ שעאי", געקומען אהיים ערשטוינטע און געפּרעגט דעם טאטען אַ קשיא: „ראַוווע מי טאָשוש יעוורעי?"

נאָך דעם „אריסטאָקראט" גהען ביי צונ־זער׳ען אין כראָנאָלאָגישער אָרדנונג זיינע נא־ציאָנאַלע נגונים. דאָס זיינען די שענסטע און די שטארקסטע פון זיינע ליעדער. אין זיי פעהלט אמת, די איינפאכקייט און תמימות פון זיינע ערשטע ליעדער. דאָך אָבער זיינען זיי ניט וועניגער אריגינעל, פּאָלקסטימליך און גיסטריך. דאָס זיינען אַלע שטורם־ליעדער, גענוג צו דערמאָנען „די סאָכע", אט די ציונים־טישע מארשליעזע פאר די מאסען, וואָס איז בעקאנט יעדען אידען. די „סאָכע" איז טא־לאנטפולער פאר דער „התקוה", די העבראישע מארשליעזע פון די ציוניסטען. און אַ חוץ „דער סאָכע" דארף דערמאנט ווערען זיין ניט וועניגער בעריהמטע „שיבת ציון". וועל איז ניט גענוג בעצויבערט פון די ריהרענדע פער־זען:

וואָס זעה איך דורך די שויבען,
עס פליען אָן ווי טויבען
מיין יוסף, מיין בנימין קלאָפען אין מיין טיר
אך, הימעל, גאָט, די וואונדער,
איך זע דאָך מיינע קינדער.

די ליבסטע, די טרייסטע קומען אָן צו מיר.

שהען זיינען אויך די איבערינע נאציאָנאלע מאָטיוון, ווי „דער 19טער יאָהרהונדערט", „די פּיראמידען", „צו די שטערען", „מיינע געפּיה־לען", „משה מיט זיין דור". אין זיי וויזט דער דיכטער ארוים אַ טיפּע קענטנים פון דער אידישער היסטאָריע און אַ בריטען קוק אויף דעם שיקזאל פון׳ס אידישען פּאָלק, אין זיין פערנאנענהייט און צוקונפט.

צום שלום דארפען נאָך דערמאָנט ווערען צונזער׳ס ליעדער, וואָס ער האָט נעזונגען שוין זייענדיג אין אַמעריקא. שוין אויפ׳ן שיף זינגט ער „קאָלומבוס און וואשינגטאָן", איינע פון זיי־נע שענסטע ליעדער. נאטירליך, צוקוקענדיג זיך נעהנטער צום לעבען פון די אידישע ארבייטער אין אמעריקא, איז איהם אונמעגליך ניט צו בעמערקען די שאטענס פון קאָלומבוס׳עם מדינה. ער זינגט שפּעטער זיין „פּערלער" און „דאָס גאָלדענע לאנד", וואָס בעלאנגען אויף צו דע בעסטע פון זיינע ליעדער.

אין אמעריקא איז צונזער׳ס ליעד אין גיכען אנטשוויגען געווארען, כאטש זיין טאָלאנט איז דאָ ניט שוואכער געווארען. דאָס וויזט זיין אויטאָביאָגראפיע, געשריעבען אין אזא רייכען און קרעפטיגען סטיל. אָבער די צייט און די אומשטענדען האָבען זיך געענדערט. אנדערע נעהמען אויף דעם קאמפף און די הארפע און זינגען אויף אַן אנדער שטייגער. ער ציהט זיך צוריק אין אַ ווינקעל און פערלעבט זיינע לעצטע יאָהרען אין שוועכער פראצע, אבי ניט פאלען צו לאסט דער גענעלשאפט.

בלויז אין צווייי מאָמענטען דערמאָנט מען זיך אַן איהם. אין דעם טאָג פון זיין יובי־לעאום און אין דעם טאָג פון זיין... לויה. מ׳דערמאָנט דעם דיכטער אום איהם באלד וויע־דער צו פערגעסען...

אָבער דער נאָמען פון דעם פּאָלקס־דיכטער, וואָס האָט אזוי שהען, אזוי עהרליך עדפּילט זיין בערוה, טאָר ניט פערגעסען ווערען. און ער ווערט ניט פערגעסען ווערען. שוין הויבען אַן צו קלינגען אין דער אידישער פּאָלקס־שול די אידישע פּאָלקס־ליעדער. פון די פערשטויי־נע, אונטערשטע פּאָליצעם ביי די אידישע כיכ־העלדלער, דרינגען זיי בים׳לעכוויין אריין אין די כאָדערנע אידישע זשורנאלען, אין די קינדערשע לעהרביכער. צוויישען זיי ווערט געוויס אין גיכען אויך צונזער׳ס ליעד פערנעהמען זיין עהרען־פּלאץ.

אַלטער עפשטיין:

ביי אַ פרעמדען פייער

(אַ דראַמאַטישעס בילד)

געווידמעט מיין גוטען פרייַנד לאה.

(נאַכט. אין שטאַדט־גאַרטען. עס הערט זיך דאָס פאַלען פון רעגען און דאָס קרעכצען פון די צווייגען. ביים מזרח־זייט זעהט זיך דורך די בוי־מער אַ רייהע הויכע, אין דונקעלהייט אייגעהילטע הייזער. אין קיינע פון זיי זעהט זיך ניט קיין ליכט. פון דער וויים־ענס דערטראָגט זיך דאָס קלאַפען פון נאַכט־וועכטער'ס האַמער. פון אונטער אַן אַלטען בוים הערט זיך אַ שטילער שמועס.)

ע ר: דיך שוידערט?

ז י: די קעלט, די נאסקייט האָט מיך דורכ־גענומען.

ע ר: גיב מיר די הענד, איך וועל זיי מיט מיין אָטהם אָנווארימען.

ז י: זעה ווי די הענד, דאָס גאנצע לייב איז מיר צוווייקט, צוקראָכען.

ע ר: נעכטען איז דאָך אזוי גוט געווען. האָסט פאַרט אַ גלעזעגער געהאט. די לעצטע צעהן גראָשען בעצאָהלט, אָבער וואַרים איז דיר געווען.

ז י: און דו? ווי האָסטו אָבער די נאכט דורכגעשטופט? עס איז דאָך געווען אזא ביטע־רע קעלט.

ע ר: געגען קעלט האָב איך אַ מיטעל.

ז י: כאפסט זיך אריין אין א וואַרימער הויז? (לאכט).

ע ר: אין א הויז! וואו האָב איך דען אַ הויז? ווער וועט מיך אַרייַנלאָזען אָהן געלד?

ז י: איז וואָס דען טהוסטו?

ע ר (פרעהליכער): אז דער פראָסט נעהמט זיך מיר איינעסען אין די ביינער, וועז ער הויבט מיר אָן ברענען די הויט...

ז י: קלאפסטו מיט די צייהנער (לאַכט).

ע ר (בייז): נו, געווים קלאפ איך מיט די צייהנער! וואָס דען, זאָל איך זינגען!

ז י (לאשטשענד): נו, נו, בייזער זיך ניט! דערצעהל שוין אמאָל וואָס טהוסטו, אז דער פראָסט נעהמט דיך דורך.

ע ר (מיט וואַרימקייט אין קול): איך טאַנז.

ז י: טאַנצסט?

ע ר (לוסטיג): לייכט, ווי א פויגעל, שוועב איך אין דער לופט, פאַכענדיג מיט די הענד, אזוי ווי מיט פליעגלעז.

ז י: נו, איז וואָס?

ע ר: אז איך טאַנז אזוי אַף א פערטעל שטונדע, גיסט זיך מיר דער שוויים טייכענווייז, ווי איך וואָלט פון א היסער באד ארוים (פויזט).

ז י: אפשר וואָלטען מיר איצט א טאַנץ געטהאָן?

ע ר: איצט אין רעגען?!

ז י (לוסטיג): קום. (אין דער רגע דער־טראָגט זיך דאָס קלאפען פון דעם נאַכט־וועכטער'ס האַמער גאנץ נאָהענט.) שא, ער וועט דערהערען. (פויזט.) ער גיעהט אוועק. מעהר וואָלט אונז ניט געפעהלט, ער זאָל אונז פון אונטער אונזער בוים אוועקטרייבען. מיר דאכט זיך, אז זינט מיר זיצען דא, איז מיר פאַרט ווארימער גע־ווארען.

ע ר: ווארימער! טא פאר וואָס ציטערסטו אזוי?

ז י (אומעטיג): איך ווייס אליין אויך ניט. עפעס פיהל איך, ווי יעדע מינוט לויפט מיר דורך א זודיגער שטראָם איבער'ן לייב און נאכדעם ווערט מיר נאָך קעלטער. וועסט זעהן, איך וועל קראנק ווערען.

ע ר: קראנק ווערען. (שפאַטיש.) אויך מיר אן אומגליק! מי וואָלט דיך אין שפיטאָל געגומען אויף א ווייכען, וואַרימען געלעגער, און בוליאָן, קרעפטיגען, היסען בוליאָן...

ז י: בוליאָן!

ע ר: און א בארעמהארציגע שוועסטער מיט א ווייס טיכעל אויפ'ן קאָפ וועט איבער דיר שטעהן און די האָר גלעטען. זי וועט צו דיר פריינדליך שמייכלען.

ז י: שמייכלען, די האָר גלעטען.

ע ר: און זאפט וועט זי דיר געבען. (הויך.) גאָט מיינער! ריין, ציכטיג, וואַרים, טרוקען! דו הערסט, טרוקען, קיין איין פייכטער טרא־פען וואָלט אויף דיר ניט געפאלען! און ליכטיג וואָלט געווען. (צערטליך.) ווער קראנק, מיין טהייערע!

ז י: און טאַמער שטארב איך?

ע ר: שטארבען? נו, איז וואָס? איך האָב פאר'ן טויט קיין מורא ניט. איך לאָך פון איהם. ער איז אָבער קליגער פאר אונז, דער טויט; ער קומט ניט דאן, וועז דו ווארטסט אויף איהם, וועז דו האָפסט אויף איהם. ניין, דו וועסט ניט שטארבען!

ז י (פרעהליך): איך האָב אזוי מורא פאר'ן טויט. דער געדאנק, אז איך וועל דארפען אין אזא וועטער לייגען אין קבר, אָה, דאָס מאכט מיך שוידערען. (ווייזט).

ע ר : אָבער אמאָל שיינט דאָך אויף די זון, בלומען בליהען, פייגלען זינגען אויף דעם גרין בעוואקסענעם בערגעל.

ז י : וויל איך דאָך לעבען, זעהן, אָטעמען, פרעהען זיך. איך בין דאָך אזוי יונג. איך האָב דאָך אזוי וועניג פון לעבען פערזוכט. (פּויזע.) ווער איך קראנק, וואָס וואָלסטו געטהאָן? וואו וואָלסטו געגאנגען?

ע ר : איך וואָלט זיך איבער מיין קענינ־רייך שפּאציירט, מיט די הענד אין די טאשען, און געפּיפּען אָט אזוי. (פּרובט פּייפּען.) אך, צום טייפּעל! עס געהט ניט, די ליפּען זיינען מיר פערגליווערט.

ז י : די ליפּען פערפּראָרען, אָרימינקער מיינער. גיב זיי אהער, די ליפּעלאָך דיינע, איך וועל זיי דערוואָרימען. (קושט איהם.) פערפּראָ־רען די ליפּען!

ע ר : מיר איז אזוי קאלט און איך בין אזוי הונגעריג. די גערערען, פיהל איך, דרעהען זיך מיר איבער. (בעטענד.) קוש מיר נאָך איין מאָל אויף די ליפּען, מיר איז עפּעס וואָרימער, ליכטיגער געוואָרען.

ז י : נייז, מי טאָר ניט. גענוג, עס קען נאָך פערשאדען. (לאַכט.)

ע ר : נאָך איין מאָל.

ז י : נייז, מי טאָר ניט.

ע ר : וועל איך דיר אָפּגעבען. איך האָב פיינט אַ בעל־חוב צו בלייבען. (קושט איהר לויידענשאפטליך).

ז י : דריק מיך פעסטער צו זיך. אָט אזוי. איך וועל די אויגען פערמאכען. איך בין אזוי שוואך. עפּעס דרעהען זיך פאר די אויגען גרויסע ליכטיגע רעדער.

ע ר : דאָס איז אימער אזוי, אז עס איז קאלט און מען איז אויסגעהונגערט.

ז י : איך בין אזוי הונגעריג און שוואך. אַ קליין ביסעל בוליאָן, וואַרימע, שטאַרקע, זוי־דיגע נאָר אַ קליין ביסעלע!

ע ר : מאָרגען, דענק איך, וועסטו עס האָבען.

ז י (פערוואונדערט) : מאָרגען? וואו וועל איך עס נעהמען?

ע ר : אין שפּיטאָל. איך פיהל, אז דער פיעבער פערגרעסערט זיך, דיך שוידערט איצט שטארקער. (פּויזע.)

(אין אויגער פון די מיטעלסטע הייזער אויפ'ן דריטען שטאָק בעווייזט זיך אַ בלאָה פייער).

ז י (הויך) : זעה!

ע ר : וואָס?

ז י : קוק אהין ארויף צו. (צייגט מיט'ן פינגער צום פייער.) זעהסט?

ע ר : לייכט. הייסט עס, עס איז נאָך ניט שפּעט. און מיר האָט זיך געדאכט, אז דער פּריהמאָרגען דארף שוין קומען.

ז י : זעה, ווי שעהן דאָרט איז!

ע ר : זיי איז דאָרט וואָרים און טרוקען. דאָס זיינען זיי איצט פון אַ באָל געקומען אָדער פון טהעאַטער.

ז י : זעהסט, ווי די שאָטענס בעוועגען זיך וון און צוריק. דאָס גרייט זי צום אָוועגד־ברויט. (פּויזע. בויידע קוקען אַ לאנגע צייט אַנ־געשטרענגט ארויף).

ע ר : זי מאכט פארטיג קאָפע.

ז י : און קאָטלעטען קאלטע.

ע ר : דאָס איז איהר שאָטען. זעהסט, ווי דין און צארט.

ז י : ער שמייכעלט צו איהר מיט ליעב־שאפט.

ע ר : זי טהוט זיך איבער אין די נאכט־קליידער. זעהסט איהרע נאקעטע ארעמס, ווי זיי בלישטשען. (פּויזע.) קום אהין צו זיי. (לאַכט.)

ז י (פערוואונדערט) : וואו, דאָרט? (צייגט מיט אַ פינגער צום פייער).

ע ר : וואָס איז, פוילסט זיך?

ז י : כא, כא, כא. איך פויל זיך! קום. (לאַכט.) אך, וואָלטען זיי זיך דערשראָקען. (עס דערטראָגט זיך פון גאנץ נאָהענט דעם נאכט־וועכ־טער'ס האַמער.)

ע ר (בייז) : לאָך ניט אזוי הויך. ער וועט דאָך דערהערען.

ז י : אָט איז דאָך אין די איבעריגע פענ־סטער אויף ליכטיג געוואָרען.

ע ר : דאָס זיצען זיי בייס טיש און עסען. וואָלטען מיר אפשר אוועק אהין?

ז י : מאקע?

ע ר : וואָס וואָלסטו געטהאָן די ערשטע זאך?

ז י (פרעהליך) : איך וואָלט די נאסע שמא־טעס אראָפּגעוואָרפען און זיך איבערגעטהאָן אין אַ לאנגער אָוועגד־קלייד מיט בריייטע ארבעל און בעפּוצונג ארום האלז.

ע ר : און איך ציה זיך מיר אויס אויף דער ווייבער זאָפע.

ז י (בייז) : אין די נאסע קליידער, אין די שיך!

ע ר : אז איך בין אזוי פערמאטערט. די ביינער ברעכען מיר. איך האָב קיין כח ניט זיך איבערצוטהאָן.

ז י : די שיך כאָטש טהו אויס. וועסט דאָך פערשמירען די נאַנצע זאָפע.

ע ר : וועסט מיר מוזען ענטשולדיגען דעם מאָל. זיי אזוי גוט, מיין פריינד, און מאך עפּעס צום עסען, אָבער עס זאָל זיין היים, הערסט — זודיג־היים זאָל עס זיין!

ז י: איין מינוט, מיין טהייערער, איך וועל נאָר אַ קוק טהאָן צום קינד.

ע ר (הויך) : צום קינד?

ז י (בייז) : יע, צום קינד. טאָר איך ניט, וואָס?

ע ר (ווייך): ענטשולדיג, מיין פריינד, ווייסט דאָך, איך בין הונגעריג.

ז י: קינדעלע מיינס, דאָס מיילכעל איז אָפען און א פיסעל איז אָפגעדעקט. עס קען זיך נאָך פערקיהלען (קושט).

ע ר: אָט אזוי, מיין פריינד, קוש מיך שטארק, דריק זיך פעסטער צו מיין הארצען.

ז י: לאָז מיך אָב, ניט טשעפּע מיך איצט. (שטיפערייש.) איך וועל דיר אָנגיסען אן אנדער גלאָז קאָפע. ווילסטו דען ניט מעהר? (לאָכט.)

ע ר: גים אַן. אָבער עס זאָל זיין היים־זודיג.

ז י: מיר ווילט זיך עפּעס ניט עסען. דער קאָפּ שווינדעלט מיר, אין מויל איז עפּעס ניט גוט. איך וועל נעהמען א ביסעל איינגעמאכטס, זויערען אייגעמאכטס.

ע ר: זיי אזוי גוט, גיב מיר די פּוטער און די זאלץ־מעסטעל (פּרעהליך) און דעם וויין. ווייסט דאָך, אז אָהן וויין צום טיש געהט ניט.

ז י: ווי געפעלט דיר דער בראטען?

ע ר: אויסגעצייכענט. ביזט ווערטה א קוש. גיב אהער די ליפּעלעך. (קושט.) ביזט א וואוי וויבעל.

ז י: עס דרעהען זיך מיר פאר די אויגען רעדער. איך בין שוואך, איך וואָלט זיך צו־געשפּאַרט.

ע ר: דאָס קעפּעלע טהוט וועה. שפּאר עס אַן אויף מיין הארצען. אָט אזוי.

ז י (אויפגערעגט): פוי, איך האָב דיר געזאָגט זאָלסט זיך איבערטהאָן. עס רינט דאָך פון דיר. (פּאטשט איהם לייכט איבער׳ן פּנים.) דו שלעכטער מענש!

ע ר: מיך שוידערט. איך האָב זיך אפּנים צוגעקיהלט.

ז י: אפשר ארויסנעהמען די וואַרימע דעקע?

ע ר: די וואַרימע דעקע. נעווים.

ז י: זאָלסט זיך גוט דורכוואַרימען.

ע ר: נעהם מיר ארום פעסט. אָט אזוי. א וואַרימקייט צוגיסט זיך מיר דורך די גליעדער. עך, ווי גוט עס איז!

(די ליכט אין די פענסטער לעשט זיך פלוצלונג אויס).

ז י: (מיט א גרילצענדען קול): אך!

ע ר (צושראָקען): וואָס?

ז י (שלוכצענדיג): פערלאָשען! אָה, די שלעכטע. (מיט כעס אויפהויבענדיג דעם פויסט נעגען די הייזער.) לויגען דאָרט ווי די פּריצים, אין דער וואַרים, טרוקען. און פון אונז האָבען זיי דאָס ביסעל ליכט צוגענומען!

ע ר: אומזיסט אונזער שרייען, אונזער געווויין. עס וועט זיי גאָרנישט העלפען.

ז י: איך בין הונגעריג, פערפראָרען. מיך שוידערט.

ע ר (פערטראָכט): איך פיהל ווי די גע־דערים דרעהען זיך איבער אין מיר.

ז י: כאָטש א טעלערעל בולְיאָן. (וווינט.)

ע ר: מאָרגען, מיין פריינד, קריגסטו עס אין שפּיטאָל. איך פיהל, דער פיעבער האָט זיך ביי דיר פערשטארקט.

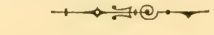

אַלגין:

1.

ביאליק האָט וועניג געשריבען אידישע לידער. זיין הויפּט־פעלד איז העברעאיש, וואו ער איז געקרוינט אלס דער מעכטיגסטער דיכטער און גרעסטער שפּראך־מייסטער פון די לעצטע עטליכע יאָהרהונדערטע. אין דער אידישער לי־טעראטור קומט ער זעלטען, און נאָר ווי א גאסט, אויף א וויילֿ, סך הכל א פּאָר צעהנדליג לידער האָט ער אָנגעשריבען לכתחילה אויף אידיש אָדער אלײן איבערגעארבייט פון העברעאיש. דאָס זיינען אָבער וועדק פון אזא ריעזיגער פּאָע־טישער בעדייטונג און זיי האָבען אזא שטארקען רוק געטהאָן אונזער אידישע לירִיק אויפ׳ן וועג פון איהר ענטוויקלונג, אז וועגען זיי איז נויטיג א בעזונדערע אונטערזוכונג.

א פּאָרשטעלונג וועגען דעם גאנצען ביאליק׳ען קענען די געצעהלטע אידישע לידער ניט געבען. אונטערזוכען אלע ביאליק׳ס ווערק, כדי צו בעקומען א געוויע כאראקטעריס־טיק פון זיין גאנצער שעפּפערישער פערזענלי־קייט, קען ניט זיין די אויפגאבע פון דער איצ־טיגער אבהאנדלונג. איינם מוז מען אָבער גע־דענקען: דאָס איז דעם דיכטער׳ס פּהיגקייט צו בייטען אלעמאל זיינע שטימונגען און אָבצו־געבען זיך יעדער שטימונג איננאנצען, ביז׳ן סוף, ביז׳ן גרונד, אזוי אז פון אלע איבערינע שטימונגען זאָל קיין אבקלאנג ניט בלייבען.

קוקט איהר אויף ביאליק׳ען אין אלגעמיין, קענט איהר זיך ניט בעפריַיען פונ׳ם געדאנק, אז איהר האָט צו טאָן מיט אן אוִיבערְ־

מ ע נ ש. ניט קיין „בלאָנדע בעסטיע", אויך ניט קיין אינטעלעקטועלער ריזע, נאָר א מענש, וואָס איז רייכער אין געפיהלען איידער יעדער אנדערער. א ן א ו י ב ע ר־ מ ע נ ש פ ו ן ג ע פ י ה ל ע ן, א ן אונבעוועגליך צארטער און אונגעוועהנליך שטארקער געפיהלס־אפּאראט. דאָרט וואו מיר, פּשוט׳ע מענשען, זיינען צו־פריעדען, איז ביאליק גליקליך; דאָרט וואו מיר זיינען גליקליך — איז ער אין עקסטאַז פון פרייד; דאָ וואו מיר זיינען בעטריבט — איז ער אין א תהום פון פערצווייפלונג, און דאָס וואָס ביי אונז ערוועקט עקל — רופט ביי איהם ארוים א שרעקליכע שטורעמדיגע קללה צו אלעם וואָס ס׳איז איהם ליעב און טהייער.

עס דארף ניט זיין גרינג צו לעבען, וועט מען דאָגירט אזוי אויף די ערשיינונגען פון דער וועלט. דער דיכטער דארף פיהלען זיין דיכ־טער־מתנה ווי א שווערען יאָך. פון דער אַנ־דערער זייט דארף דאָס געבען אזא גליק, וואָס נאָר אויסדערוועהלטע זיינען דערמיט געבענשט.

ביאליק בלייבט ניט שטעהן לאנג אויף אין שטימונג. אָט כאפט ער זיך אויף אן אינדער־פריה און איז ענטציקט פון ליכט, פער׳שכור׳ט פון זונען־שיין, איבערפילט, פערפלייצט פון לעבענס־פרייד. ער איז ווי א קינד. ער איז ווי א פויגעל אין דער לופט. ער האָט אפילו פערגעסען, אז ס׳איז דאָ ערגעץ טרויער, אומעט, וועהטאָג. ער גענהט ניט צום ליכט, כדי צו ב ע פ ר י י ע ן ז י ך פונ׳ם חשך, ווי דאָס טהון אנדערע. ניין, ער איז אליין אינגאנצען ליכט, אינגאנצען שטראהלען־מוזיק. אין א ווייַלע ארום וועט איהר איהם הערען זינגענדיג אזא פערצווייפעלט ליעד, אז ס׳וועט אויך אָנ־כאפען ביים האַרצען:

אָבי — גלות מרה, אמי — דלות שחורה, —
לא! לא מקלי אפחד, לא התרמיל נורא!

כי מהם אכזרים, מרים שבעתים
חיים בלי תוחלת ובלי אור עינים. *)

אָט זינגט ער אויך ליעדער פון ווינטער. פול מיט קראפט, פול מיט שטורעמדיגער גבורה איז דער זינגער. נאָט האָט א נאנצע נאכט גע־שמידט דעם הימעל מיט זיינע גרויסע האמערס; קומט אינדערפריה — איז ער בלאנק, פעסט, קלינגענדיג. און דער פראָסט!

אוי, צושפּיעל זיך, פראָסט, מיט וואוט,
סמאָליע, שטעך און ברען אין גלוט!
גיס דיין שטאָהל אין האַרץ ביי מיר,
אויף מיין וואָגם דעם חויך פערפריהר!

*) מיין פאָטער — דער ביטערער גלות, מיין מוטער — דער פינסטערער דלות; — ניין! ניט פאר׳ן וואנדערשטעקען האָב איך מורא, ניט די טאָרבע איז שרעקליך! שרעקליכער פון זיי, ביטערער זיעבען מאָל איז לעבען אין האָפענונג, אָהן ליכט.

און בעשמידט מיין ברוסט מיט אייזען,
טאָמער וועט זי זיך צוריסען
פון פיעל גבורה און פיעל וואוטה.
הויע, פראָסט, און ברען אין גלוט! *)

שפּעטער אביסעל דערמאָנט ער זיך וועגען דעם זיידען׳ס שטוב, שטעלט ער זיך פאָר דעם דלות, די וויסטקייט, דעם חשך, דעם אייביגען עלענד. איז ער אינגאנצען אין דער איינזאמער שטוב; איז ער א חבר צו די צובראָכענע מעבל, צו די איינגעבויגענע וועגד, צום מיסט. שרייט ער פלוצלונג אויס:

לא שניתם מקדמתכם,
ישן נושן, אין חדשה;
קחני, אחי, אל חברתכם!
יחדו נרקב עד נבאשה! *)

ס׳וועט ניט לאנג דויערן, וועט ער ארום־לויפען מיט א יונג מיידעל אין גאָרטען, אין דעם פּלאָנטער פון צווייגען, וועט בייסען מיט איהר פון איין עפּעל און וועלען פער׳שכור׳ט פון איהר ריח. און איהר וועט לייענען און וועט גלויבען, אז קיין שום וואָלקענדעל האָט קיינמאָל ניט בעטריבט דעם שטערען פון אָט דעם קוסטיגען זוהן פון די גריכישע עטער.

און אזוי איז ער אויך מיט דער בעציהונג צום אידישען פאָלק. אלס א איד און אלס מא־דערנער אינטעליגענט, איז ער אויפ׳ן ענגסטען אופן פערבונדען מיט׳ן גורל פון זיין פאָלק. ער פיהלט מיט איהם, ער ליידט מיט איהם. אָבער ער פיהלט שטארקער ווי אַנדערע, ליידט מעהר ווי אַנדערע. קומט א צייט: איהם דאכט זיך, דאָס פאָלק האָט געדארפט שטארקער קעמפּפען, מעכטיגער ארויסווייזען זיין ווילען, ווערט ער פול מיט יאוש. רופט ער אוים אין זיין ביטערען צער:

אָכן חציר העם, יבש היה כעיז,
אָכן חלל העם, חלל כבד אין קיז,

און ער ענדיגט דאָס מערקווירדיגע ליעד מיט אזא שרעקליכען פּראַכטונגס־געשריי:

הוא לא ייקץ אם לא יעירנו השוט,
הוא לא יקום אם לא יקומנו השוד...
עלה נובל מעץ, אזוב עולה בגל,
גפן בוקק, ציץ מק — היחינו המל?
גם בתקוע השפר ובהנשא הנס —
היתעורר המת? היזדעזע המת? *)

*) פון העברעאישען איבערזעצט דורך שניאור און שווארץ.

**) איהר׳ט זיך ניט געענדערט פון אַמאָליגע יאָהרען, אלעס אלט, ניטאָ קיין נייעס; נעהמט מיך, ברידער, פאר א חבר! וועלען מיר צוזאמען פוילען, ביז מיר׳ן וועלען פערדאָרבען.

*) ווירקליך, גראָז איז דאָס פאָלק, טרוקען איז דאָס ווי האָלץ; ווירקליך, טויט איז דאָס פאָלק, א מת א שווערער אָהן אן עק... ער וועט ניט ערוואכען,

נאָך אין דעם זעלביגען טאָג אפשר וועט ער אייך זינגען א ליעד פון מיט מוט און גלויבען און האָפנונג. און ער וועט רופען צו זיינע ברידער:

„תלו שמש על ראשכם, תלו שמש"

(„העכגט די זון איבער אייערע קעפ, העכגט די זון!")

נאָך שפעטער וועט ער בעטען ביי די הימלען, זיי זאָלען מתפלל זיין פאר איהם ביי גאָט (אויב ס'איז דאָ א גאָט אויפ'ן הימעל), וואָרום ער אליין — זיין הארץ איז שוין טויט, און ניטאָ שוין קיין תפלה אויף די ליפען, און אַראָבגעלאָזט האָבען זיך די הענד און ניטאָ מעהר קיין האָפנונג — און ביז וואנען נאָך, ביז וואנען וועט דוערען די לייד פון דער אומה! („על השחיטה").

אזוי איז דער דאָזיגער אינציגארטיגער אידישער דיכטער — דער טיפעסטער און פערשיידענארטיגסטער געפיהלס־מענש צווישען אַלע איבעריגע אידישע לירייקער. און די דאָזיגע פערשיידענארטיגקייט, — הגם אין א קלענערער מאָס, — צייכענט אוים אויך זיינע אידישע ליעדער.

2.

דאָס גרעסטע און בעדייטענדסטע צווישען זיי איז אָהן א צווייפל „אין שחיטה־שטאָדט" (איבערגעארבייט דורך ביאַליק פון'ס העברעאישען אָריגינאל „בעיר ההריגה"). די מענשחייט האָט איבערהויפט בשאפען וועניג ווערק פון דעם סאָרט ווי די „שחיטה־שטאָדט". די אידישע ליטעראטור האָט ניט נאָך איינעם, וואָס זאָל קענען זאָגען אזא וואָרט.

וואָס איז אזוינס „אין שחיטה־שטאָדט"? עס איז א בעשרייבונג פון קישענעוו נאָך דעם פאָגראָם פון 1903. עס איז א בעשרייבונג פון די געפיהלען, וואָס די פאָגראָם־בילדער רופען ארויס ביי א איד. איהר קענט, דאכט זיך, די בילדער; איהר האָט אפשר אליין זיי געזעהן. איהר האָט איבערגעלעבט צוזאמען מיט אייער פאָלק דעם צער און צארען פון יענע און אנדערע שרעקליכע טעג. אָבער אלעמאָל, וועז איהר עפענט אויף די בלעטער פון „אין שחיטה־שטאָדט", — וועלט אייער זעעל ארומגעבאפט אויף דאָס ניי ווי מיט א פייערדיגען רייף, און עפענט זיך פאר אייך א גיהנם.

עס וואָלט כמעט אונמעגליך געווען צו לייענען דאָס וועלק — אזוי נאָקעט איז דאָרט די העסליכקייט פון דער הריגה, אזוי דייטליך איז דאָרט אָנגעדרופען געוואָרען ביים נאָמען יעדע ווילדע, אונמענשליכע טהאט. איהר פיהרט, אקוראט ווי עפעס א שטארקע האנד וואָלט אייך אָנגענומען ביים קארק און וואָלט אריינגעשטעקט אייער פנים אין יעדען ווינקעלע, וואו עס האָט געווילדעוועט די האנד פונ'ם הענקער. איהר ווילט ניט קוקען. אייער נשמה רייסט זיך און קאָרטשעט זיך אין עקעל. איהר מוזט אָבער קוקען. די אומדערבארעמדיגע האנד האָלט אייך ביים קארק און צווינגט אייך צו זעהן איין טייוועלש בילד נאָך דעם צווייטען.

עס וואָלט אונמעגליך געווען צו לייענען „אין שחיטה־שטאָדט", וועז ניט דאָס שטארקע, אין בער־מענשליכע געפיהל פון צארען, וואָס האָט ארומגעבאפט דעם דיכטער און וואָס גיט זיך איבער צום לעזער אויף א געהיימניספולען אופן. דאָס דאָזיגע געפיהל איז שטארקער פון אייער עקעל, שטארקער פון אייער וויעדערווילען, שטארקער אפילו פון אייער שמערץ.

„פון שטאָהל און אייזען, קאָלט און האָרט און שטום, שמיד אוים א האָרץ פאָר זיך, דו מענש, — און קום,

אזוי זאָגט צו אייך דער דיכטער, און ער נעהמט אייך אן ביי דער האנד און ער פיהרט אייך ארוים אויף יענער זייט פון יענער עסטעטיק, אויף יענער זייט אפילו פון וועהטאָג, פון רחמנות. עס בלייבט דער גרויסער צארען, די אונגעוועהנליכע עמפערונג, וועלכע איז אזוי גרויס, אז זי פעראכט שוין ניט דעם הענקער, נאָר דעם מארטירער, צוזאמען מיט דעם גאָט זיינעם, צוזאמען מיט אלעם, וואָס ס'איז איהם הייליג.

די פאָעמע פון צארען דערגרייכט איהר העכסטע שטופע, וועז גאָט אליין, דער אידישער גאָט, ערקלעהרט זיך פאר באנקראָט.

א יורד בין איך, גלויך מיט אייך פערפֿרימט...

און וועה, און ווינד און וועה איז אַלע וועלטען!

ער קען שוין ניט העלפען, דער אלטער גאָט, ער קען ניט מאכען נאָרניט מיט טויטע ביינער. ער קען נאָר טרויערען.

אין וואָלקען אויפגעהויבן איהר קאָפ — וועט אייביג מוין אלטע שכינה וויינען שטיל פאר בושה, און נאכט אויף נאכט וועל איך אראָב פון הימעל, בעווזויען זיך אויף אייער קבר.

אָבער דאָס פערענטפערט דאָך ניט די מענשען. זייער גאָט איז שוואך, ווייל זיי אליין זיינען לעבעדיגע מתים. זייער גאָט וואָלט געוען אן „אלהי צבאות", וועז אין זיי וואָלט א קראפט געשטורעמט און איבערגעקעהרט וועלטען.

א פוינט וואו איז? וואו איז א גרויסער דונער, וואָס זאָל זיך אָברעכענען פאר אַלע דורות,

---

אויב ס'וועט איהם ניט וועקען די רוט, ער וועט ניט אויפשטעהן, אויב ס'וועט איהם ניט אויפשטעלען די רויב... א פערוועלקטער בלאט פון א בוים, א גרעזעל אויף א בערגעל מיסט, אן אויסגעלעדיגטער ווייב שטאָק, א צעדריקטע שפראָצונג — צו וועט די טוי איהם לעבעדיג מאָכען? וועז מ'וועט אפילו בלאָזען טרומייט און ס'וועט אויפגעהויבען וועלען די פאָהן — צו וועט ערוואכען דער מת? צו וועט א ציטער טאָן דער מת?

און אויגלעגען די וועלט, צורייסען הימלען,
מיין שטוהל, מיין כּסא־כבוד, איבערקעהרען !...
זינט די טעג פון די נביאים, זינט יחזקאל

האָט געריידט וועריטער פון צאָרען און עמפּ־
רונג, זינט ירמיה איז געשטאָרבען אויף די
חורבות פון ירושלים און געזונגען דאָס ליעד
פון אונטערגאנג, זיינען ניט געזאָגט געוואָרען
אזוינע וועריטער, ווי די, מיט וועלכע עס ענדיגט
זיך „אין שחיטה־שטאָדט". דער האָס, די פיין,
דער עקעל, די פערצווייפלונג און — ערגעץ
טיעף בעהאלטען — דער איבערמענשליכער
רחמנות דערהויבען זיך צו אזא אקאָרד, וועל־
כער מאכט ציטערען די ערד און וועט קלינגען
פון דור צו דורות :

און איצט ענוג, אנטלויף, דו מענש, אנטלויף אויף אויביג !
אין וויסטען מדבר לויף — און וועך משוגע !
צוריים אויף טויזענט שטיקער דיין נשמה
און וואַרף ארויס דיין הארץ פאר וועלדע היגט ;
און זאָל דיין טרעהר אַראָפּפאַלען אויף הייסע שטיינער,
און דיין געשריי זאָל איינשלינגען דער שטורעם...

„אין שחיטה־שטאָדט" איז דאָס העכסטע
און אייביגסטע, מיט וואָס ס'האָט אונז בע־
שענקט די צייט פון בלוטיגען קאמפף און לייד־
דען אין רוסלאנד... „אין שחיטה־שטאָדט" איז
א קינד פון דער רעוואָלוציאָן, אבוואָהל ביאליק
איז קיינמאָל קיין רעוואָלוציאָנער ניט געווען.

שוואכער ווי „אין שחיטה־שטאָדט", אָבער
אויך א קאָלאָסאָלער דענקמאָל פון לירישען
שאפען, איז „דאָס ליעד וואָרט". דאָס איז
א טהעמע, וואָס האָט שטענדיג צוגעצויגען דעם
אינטערעס פון דיכטער : דער נביא און דאָס
פאָלק. דער נביא איז געשיקט געוואָרען פון
גאָט, ער ווייל געהן הייליען וואונדען, בלוטען
אינאיינעם מיט די לידענדע ; ער האָט א האַרץ
פול ליעבע, ער טראָגט א בשורה פון נחמה ; ער
ווייל טרייסטען, בעטען, ווייגען, וועקען. ער
קומט צום פאָלק — און וואָס געפינט ער ?

און אָבגעשטויסען איז גאָט'ס האנד,
מיך האָט בעגעגענט שפּאָט און שאַנד,
איהר האָט פאר מיר די טהיר פערמאָכט —
און גאָטעס וואָרט איז אויסגעלאכט.

און די ליעד פונ'ם נביא פערוואנדעלט זיך
אין א גליהענדען האס, און דאָס וואָרט פון
טרייסט אין א ביטערע, פערניכטענדע קללה.

די טעמע איז ניט ניי, אָבער ביי אונז האָט
ביאליק דער ערשטער זי אריינגעטראָגען אין
דער לירית, און דער ערשטער האָט ער געפונען
פאר איהר א פאסענדע פאָרם. עס איז דאָך
מערקווירדיג, וואָס מיר, אידען, אזוי אָנגעוואפּט
מיט די נביאים, ערצויגען פון קינדווייז אויף
ישעיה און ירמיה און יחזקאל און עמום, האָבען
אזוי וועניג געפרופט שרייבען אין זייער טאָן
און זייער גייסט. זאָל דאָס זיין דערפאר, וואָס
מיר זיינען געווען צו נאָהענט און צו שטארק
געפיהלט די שהנקויט און די גרויסקייט פון
די אלטע?

אין אזוינע וועלט, ווי „אין שחיטה־שטאָדט"
און „דאָס ליעד וואָרט" שטעהט ביאליק אינ־
גאנצען אָבגעזונדערט פון די איבעריגע אידישע
דיכטער. ער רעדט גאָר מיט אַן אנדער שפּראָך,
ווי זיי, האָט אנדערע זעהונגען, פיהלט אנדערע
געפיהלען. אין די איבעריגע ליעדער איז ער
שוין נעהנטער צו דעם, וואָס מיר פערשטעהען
געווענליך אונטער'ן וואָרט „דיכטער". ער
וועלט געריהרט פון די זעלביגע עמפּפינדונגען,
אינטערעסירט זיך מיט די זעלביגע זאכען פון
דער אויסען־וועלט. אָבער אויך דאָ פיהלט
איהר, ווי פערשיידען ער איז פון זיי אלע.

פארהאלן ביי איהם א „פרעהליכם", א טאָנץ
פון פערצווייפעלטע. א טאָנץ צו פערגעסען די
אייביגע צרות. עפעס ווי א מין ווירבעל־ווינד
נעהמט ארום דעם עולם. עפעס פערוואנדעלט
זיך זייער וועהטאָג אין א ווילדע וואקכאנאליע.

וואו א טראָפען גאָל פערבאָרגען,
וואו א וועה און וואו א וואונד —
אויסגעטאָנצט מוז דאָס היינט ווערען
ביז צום סוף און ביז צום גרונד !

שנעלער, ראשער דרעהט זיך דאָס רעדעל.
האסטיגער, אומרוהיגער די בעווועגונגען. און
עפעס ווי א ביטערער חוזק קלינגט שוין צווישען
די טענצער, א חוזק איבער זיך, איבער דער
וועלט, איבער דעם אייגענעם טאָנץ. און וויע־
דער קעהרט זיך אום די אלטע פערצווייפלונג.
אָבער ניין! מען טאָר זי ניט דערלאָזען. מען
דארף זיין שטארק.

נישט איין טראָפען צום ערקווויקען,
אויסגעטריקענט ווי א קוואל —
וואָס זשע שמאָכט איהר ? נעהמט דעם בעכער,
גיסט איהם אַן מיט גרינער גאָל.

אויסגעזופט — און נישט פערקרימט זיך,
נישט קיין ציטער אין די הענט !
זאָל א קרענק דער שונא וויסען,
וואָס אין הארצען בראָט און בערגט.

און עס איז א בעזונדערע פרייד אריבערצו־
געהן פון אזא ליעד צו „אונטער די גרינינקע
בוימעלאָך", מיט'ן ליעבען, האַרציגען אויסנע־
שריי : „אוי, מיר זאָל זיין, אידישע קינדערלאָך,
פאר אייערע כשר'ע אויגעלאָך". איהר רוהט
זיך אָב. איהר דערפיהלט, אז דער דיכטער איז
אזא מענש ווי איהר. ער קען זיין גליקליך פון
די זעלביגע אייגפאכע זאכען, וואָס איהר. און
ערשט וען איהר פערגלייכט אָט די יונגע, מונ־
טערע ליעדער מיט דעם ניהנם, וואָס איהר זיינט
דורכגענאנגען „אין דער שחיטה־שטאָדט" אדער
אין „לעצטען וואָרט", האָט איהר א פּאַרשטע־

לונג וועגען דעם שוואונג פון דעם דיכטער'ס נשמה.

איהר קעהרט איבער אַ בלעטל און געפינט „מיין גאָרטען" — און איהר זעהט פאַר זיך אַ מענש, וואָס טראַכט שוין קיין זאַך ניט, פיהלט קיין זאַך ניט, ווײל פון גאָר ניט וויסען, אַחוץ די פרוכט פון זיין גאָרטען: ווײניגשטל, בארעם, עפּעל, פלײמען. הײנט פערשקעם!

אײנמאָל פערשקעם!
פּוכלע, הערינג, פרישׂ און אײדעל,
פּונקט ווי קוילעבדיגע בעקלעך
פון אַ פּופּצאַהן־יעהריג מיידעל...

ער האָט ליעב צו ליענען אין גאָרטען, אונ־טער'ן בריטען בארענבוים, הערען דאָס געזאנג פון די פויגלען, זיך אָבנעבען דער ר י י ן־ פ י־ז י ש ע ר תאוה פון ליכט און וואַרימקייט און געדאנקענלאָזינקייט.

טוט זיך נאָר דער בוים אַ טרייסל —
באַלד צולויפט זיך אויף דעם שׂאָטען,
גיך ווי מויזלער, פלעקען גאָלד —
און איך ווער מיט זיי בעשׂאָטען...

און זיי פלאָנטען זיך אין בארד,
און זיי קריכען אין די אויגען,
קיצלען, ראנגלען זיך — פרעגט וואָס?
נישט געשטויגען, נישט געפלויגען.

אָט די פעהיגקייט צו פערואנדלען זיך יע־דעם מאָל אין אַן אנדער מענשען און צו אויס־לעבען אינאנאנדער, ביז'ן לעצטען טראָפּען, יעדע עמפּפינדונג — צייכענט אויס ביאליק'ען צווי־שען אַלע אידישע דיכטער.

3.

ביאליק'ס אידישע ליעדער זיינען אי שווא־כער, אי שטארקער פון זיינע העברעאישע. שוואכער זיינען זיי צוליעב דעם, וואָס אין אי־דיש פעהלט ביאליק'ען דער בעזונדערער גלאַנץ, די אויסגעאיידעלטקייט, די בע'חנ'טקייט פון דער שפּראַך, וואָס ער האָט אין זיין העברעאיש. די העברעאישע שפּראַך איז אפּשר איבערהויפּט מעהר צוגעפּאסט פאר פּאָעזיע, אייזער אידיש. זי פערמאָגט אַ פּאָעטישע קולטור פון טויזענטער יאָהרען. דעריבער אַז עס קומט אַ גרויסער דיכ־טער און ריהרט זיך צו צו איהר מיט זיין מיים־טער־האנד, הען זי זינגען פיעל שעהנער. אייזער איהר אינגערע שוועסטער. וויעדער האָט ביא־ליק איבערהויפּט זיך פערנומען מיט העברעאי־שער דיכטונג מעהר ווי מיט אידישער. אויף אידיש וועט איהר ביי איהם ניט בעגעגענען אזוינע שמעקעדיגע פּאָעטישע שורות. ווי א שטייגער זיין „פּעמי אָביב":

עוד לא פּרצו הנגינות, אין עוד צלצלי תרועה,
מאליה תתפּשט שירה זכה וצנועה,
אורות רבים כמו בוקעים ועולים...

פון דער אנדערער זייט אָבער איז אין העב־רעאיש גרעסער די גפעאהר פון מליצה, פון נו־צען וועדטער ניט צוליעב זייער אינהאלט, נאָר צוליעב זייער שעהנעם קלאנג. זעהען מיר טא־קע, אז אפילו ביאליק, מיט זיין גרויסען חוש צו דער שפּראַך, האָט זיך אויך ניט פערהיט פאר מליצה, פאר בראָקען „פּסוקים וחצאי פּסוקים", פאר „כפל הדבר במלים שונות", ווי דאָס איז נאָר מעגליך אין העברעאיש (פער־גליך: „הוי, גמולי מחשך עתיקי מאמש" אין דעם ליעד „עם שמש", אדער די אויבענגעבראכ־טע וויעדערהאָלונג פון איין בעגריף אויף פיער פערשיידענע אופנים: „עלה נובל מעץ, אזוב עולה בגל, גפן בוקק, ציץ פּרַח" אין דעם פּראכט־פאָלען ליעד „אָכן חציר העם").

אין אידיש בעגעגענט זיך דאָס ביי ביא־ליק'ען זעלטענער, איבערהויפּט זיינען זיינע אידישע ליעדער לויט זייער גאנצען טאָן נ א־ט י ר ל י כ ע ר, ווי זיינע העברעאישע. דערין איז זייער שטארקייט. ווי שעהן עס זאָל ניט זיין די העברעאישע פּאָעזיע, פיהלט איהר דאָך, אז ס'איז געקינסטעלט, ניט נאטירליך, ווײל דאָס פּאָלק רעדט דאָך ניט אויף דער שפּראַך. דאָס אארט וועניג, וועז איהר האָט פּאר זיך ליעדער אויף די מאָטיוון פון נביאות, ווײל העברעאיש איז דאָך די אורשפּרינגליכע שפּראַך פון די נביאים. דאָס שטערט אָבער דעם איינ־דרוק, וועז ביאליק ווײל אַשטייגער, שרייבען פּ א ל ק ס־ליעדער אויף העברעאיש. קומט ביי אייך אויס, אז דענקען דענקט ער טאקע א ו י ף א י ד י ש, נאָר ער איבערזעצט דאָס אויף העב־רעאיש. דענקט איהר זיך: צוליעב וואָס?

אין אידיש זיינען אזוינע אוננאטירליכקיי־טען ניט מעגליך. אמת, דא טרעפט שוין אמאל דער חיפּך: איהר מערקט אן איבערזעצונג פון ה ע ב ר ע א י ש. אזוי איז צ. ב. די סטראָפע צום שלום פון „לעצטען וואָרט":

„איצט געה ערווים
צום טעפּער'ס הויז און קוק אַ טאָפּ
און טהו אַ וואָרף"...

פאר דעם, וואָס קען ירמיהו קאָפּיטל י"ט, איז דאָס אַ שטארקע בילד, פאר דעם וואָס קען ניט — איז דאָס בילד און די האנדלונג אונ־פערשטענדליך.

אָבער אזוינע פעהלערען בעגעגענען זיך ביי ביאליק'ען זעלטען. זיין אידישע שפּראַך איז קלאָר, שטארק, נאטירליך, און דערביי פ א ל ק ס־ט י מ ל י ך דורך און דורך.

דאָס איז איינע פון די מערקווירדיגסטע ערשיינונגען אין ביאליק'ס שאפען. דאכט זיך, ער האָט געטהאָן מיט דער אידישער שפּראַך אזוינס, וואָס קיין אנדער דיכטער האָט נישט געטהאָן. ער האָט זי איינגעשמידט אין שטאָל און אייזן; ער האָט זי געלאָזט קלינגען מיט

א מעכטיגער קראפט, מיט א לייד־ענשאפטליכען פאטאס; ער האָט אין איהר געפונען אזוינע ווירדיגע, ערהאבענע אויסדריקען, וואס מ׳האט זיך גאר ניט געגלויבט, אז אידיש זאל דאס בע־זיצען. ער האָט געלאזט הערען אין אידיש א שטימע פון נביאים. און אין דער זעלביגער צייט פערליערט ניט זיין שפראך איהר נאהענט־קייט צום פאלק, איהר פ א ל ק ס־ט א ן.

אינמיטען דער העלסטער פערצווייפלונג, אין דער טראגישסטער סצענע פון דער „שחיטה־שטאדט", שרייט גאט אוים „און וועה; און ווינד און וועה אין אלע וועלטען" — און טאקע וויל די וועלט זיינען ארויסגענומען פונ׳ם פאלק׳ס מויל, און וויל זיי זיינען אזוי איינפאך און אזוי נאטירליך, ערשיטערען זיי מיט א בע־זונדערער קראפט. און דאס אייגענע מיט די צווויי פישוט׳ע שורות אין „לעצטען וואָרט":

„און איהר וועט חלש׳ען דעם טויט
און בענקען וועט איהר נאכ׳ן לעבען", —

וועלכע מאכען א טיעפערען איינדרוק, איידער אלע איבעריגע קלאות (איבערהויפט איז „דאס לעצטע וואָרט" צו לאנג, צופיעל מאל וועלט דער אייגענער גראנק איבערגע׳חזר׳ט אויף פערשיידענערליי איפנים; וועז דאס וועלק וואלט נעווען קירצער, וואלט עס נעווען פאל־קאמענער).

ביאליק בעזיצט די פעהיגקייט צו רייד־ען פאלקסטהימליך — אהן א שפור פון בדחנות; צו רייד־ען ערנסט — און דערבי אויף א ריינעם פאלקס־אידיש, מיט דער גאנצער לעבעדיגקייט און זאפטיגקייט פון דער שפראך.

אט איז א סטראפע פון זיינעם א ליעד:

„גלוסט זיך מיר ווייננען". זאגט ער דאָרט צו די אידען:

דורכשלאגען זאלען זיך אייערע טרעהרען,
צרינגער זאל ווערען און פרייער זאל ווערען —
אפשר, ווער ווייסט, וועט נאך גאט אמאל געבען!
איבערגעהן וועלען די פינסטערע צייטען,
אויך אונז וועט אפשר געראטען, ווי לייטען,
בעסערס און שענערס דערלעבען.

ביאליק האָט זיך ניט געשטעלט קיין ציעל: בעארבייטען, קולטיווירען אידיש. ער האָט איבערהויפט ניט גערן געשריבען אויף אידיש. ־י שפראך איז ביי איהם געווען ניט מעהר ווי א מיטעל צו זאגען, וואס ער האָט געוואלט זאגען. אבער וויל די שפראך האָט זיך ג ע־מ ו ז ט צופאסען אונטער זיינע הענד צו זיין גייסט און זיין שוואונג, דעריבער האָט ער ניט ווילענדיג זי אויפגעהויבען אויף א העכערער מדרגה, איהר געהאלפען אויפ׳ן וועג פון איהר ענטוויקלונג. וואָרום ווי זאגט בעל־מחשבות: „ביי דעם פאָלק איז די שפראך, ווי לייהם ביי דעם סקולפטאָר: ריהרט ער זיך נאָר צו איהר צו, מוז זי שוין וועלען עפעס אנדערש, מוז זי שוין בעקומען א פאָרם. ביאליק האָט אויך דער אידישער שפראך געגעבען ז י י ן פאָרם, האָט אויך אין איהר אריינגעלעגט א שטיק פון זיין גבורה"...

דר. אסתר לוריא

לעווי עמי

(פון דער סעריע „בעריהמטע אידישע פרויען אין ענגלאנד און אמעריקא").

עווי איז געווען א טאלאנטפולע פאָעטעסע און אן אריגינעלע פערזענליכקייט. זי איז ג ע־וועז א ניטשעאנערקע נאך איידער דער בריטער עולם האָט עפעס געוואוסט וועגען ניטשע. אויך לעווי אליין האָט זיכער ניט געלעזען זיינע ווערק, וויל זי דערמאנט קיין מאל ניט זיין נאמען, און לעווי איז קיינמאל ניט קארג געווען אויף נעמען: די נעמען פון אנדערע דענקער און דיכטער געפינען מיר יע אין איהרע ווערק. איהר ניטשעאניזם איז געווען גיכער א פראקטישער, איידער א טהעארעטישער. ווי פאר ניטשע׳ן איז פאר איהר די געגענווארט געווען צו וואָ־כעדיג; אזוי ווי ניטשע האָט זי געבענקט נאך א נייער מענשהייט; אזוי ווי ניטשע איז זי געווען גאנץ אייגנאם; אזוי ווי ער האָט זי שרעקליך פיעל געליטען, ניט קענענדיג און אויך ניט וועלענדיג זיך צופאסען צו דער ווירקליכ־קייט.

לעווי איז געווען אין פיעלע בעציהונגען אן אויסנאהם פון איהר דור. אין ענגלאנד, וואו דער עולם איז נאך ביי היינטיגען טאג אזוי פרום, איז זי געווען נאך דאן ניט רעליגיעז. אין ענגלאנד, וואו די רייכע אידישע פרויען פערנעהמען זיך אזוי פיעל מיט פילאנטראפיע, איז זי ניט געווען קיין פילאנטראפקע. אין איין פונקט איז זי אבער א טיפישע אידישע פרוי פון ענגלאנד. דער איד איז איהר געווען

לעווי עמי (1816—1889)

נאָהענט. זי מוז וועגען איהם שרייבען אין איהרע ארטיקלען, זי מוז איהם שילדערן אין איהרע ערצעהלונגען.

לעווי עמי איז געבאָרען אין 1861 און אין 1889 האָט זי געענדיגט איהר לעבען דורך זעלבסטמאָרד. זי האָט שטודירט אין קעמ־ברידזש אין א קאָלעדזש. זי איז געווען א לעהרערין און א שריפטשטעלערין — דאָם איז כמעט אַלץ, וואָס מיר וויסען וועגען איהר, און דאָם איז א גרויסער פערדראָס. א ביא־גראָפישער מאַטעריאל וואָלט אונז אפשר בעסער ערקלעהרט איהר האַנדלונג, וואָלט אונז אויך געהאָלפען אין איהרע ווערק דייטליך צו ער־קענען דאָם אייגענארטיגע פון איהר פערזענ־ליכקייט.

לעווי עמי איז בענאָנגען זעלבסטמאָרד אין יאָהר 1889 אין ענגלאַנד. קיין אויסערע אור־זאכען צו דיעזער טהאט זיינען ניט געווען; זיי ליגען פערבאָרגען אין איהר פערזענליכקייט. אזוי ווי מיר האָבען ניט קיין ביאָגראפישעס מאַטעריאל, מוזען מיר זוכען אַן ערקלעהרונג צו איהר האַנדלונג אין איהרע ליעדער. עס איז דאָך ניט אומזיסט, וואָס זי רעדט אין איהרע ליעדער אזוי פיעל וועגען טויט און וו־גען זעלבסטמאָרד. כאראקטעריסטיש אין דיע־זער בעציהונג איז איהר ליעד „די מיינאר פּאָעט", וועלכעם האָט אַן אויטאָביאָגראפישע בעדייטונג, לויט די עראינערונגען פון א פּער־זאָן, וועלכע האָט וועגען איהר געשריעבען אין „וועלטערבוך פון נאַציאָנאַלע ביאָגראפיען". אין דעם ליעד וועלט פּאָרגעשטעלט א פּאָעט, וועלכער בעגעהט זעלבסטמאָרד. דער מאָמענט איז געוומען, וועו דער דיכטער קלייבט זיך אויסצוטרינקען סם. ער איז פערהעלטניסמעסיג רוהיג. ער האָט דאָס געוואָלט, און דאָך געהט די זאך צו ניט אזוי לייכט. פסיכאָלאָגיש גרויס־ארטיג און עכט דראמאטיש שטעלט אונז לעווי פאָר די סצענע, ווי דער פּאָעט זעגענט זיך מיט דער וועלט, און דערמאָנט זיך די ליידען, וואָס ער איז אויסגעשטאנען: „אין דער גאנצער וועלט איז ניטאָ פאר מיר קיין פּלאַץ". ער קען ניט, ווי זיין פילאָזאָפישער פרייַנד, זיך צופריעדען שטעלען מיט אזעלכע וועלטער ווי „דאָס גלוק פון דער מענשהייט". „איך בין איך, און דו ביזט דו, איך הער דעם פּולס פון מיין האַרץ, איך קען אבער קיין מאָל ניט הערען דעם פּולס פון אוניווערזום. איך בעווייז דאָס שטאַרבען פון מיינע יוגענד־אידעאָלען, דער וועלט־פראָגרעס פרעהט מיך אָבער זעהר וועניג." „איך האָב געוואָלט אלץ, אלץ, אלץ! איך האָב געהאט לוסט צו אלץ. איך האָב געוואָלט דאָס בעסטע: ליעבע, שעהנהייט, זונען־שטראהלען, אונאויסשפּרעכליכען פערגניגען". דער פּאָעט זעגענט זיך מיט זיינע געליעבטע — זיינע דיכ־טער און דענקער. מען געפינט איהם טויט. קיין איינציגעס וואָרט האָט ער ניט איבער־געלאָזען.

אויך לעווי האָט ניט איבערגעלאָזען קיין איין וואָרט. די אורזאכע איז קלאָר. זי איז געווען צו סובייעקטיוו, זי האָט זיך צופיעל צו־געהערט צו זיך, און אפשר טאקע דערפאר האָט זי קיין זאָך ניט געפונען. ווי די סובייעקטיוויסטע פערזענליכקייטען, ווי פערזענליכקייטען, וואָס זיינען בלויז פערטהאָן אין זיך — ווי ניטשע, און אין דער ליטעראטור דער העלד פון איב־סען'ס דראמא — בראַנד, האָט זי געוואָלט „אלץ אדער גאָרנישט".

דער טויט איז לעווי'ס ליעבלינגס־טהעמא. מען געפינט ביי איהר זעהר וועניג ליעדער, אין וועלכע זי האָט דאָס טהעמא ניט בעריהרט. און כמעט אלע מאָל בעגריסט זי דעם טויט אלס ערלייזונג פון די גרויסע ליידען. מאָנכעם מאָל אָבער זעהט זי אפילו אין טויט ניט קיין אויסוועג: „איך גלויב ניט אין גאָט אדער טיי־פעל, לעבען אדער טויט". זי וויים אויך ניט, וואָס וועט זיין נאָכ'ן טויט מיט דער נשמה, וועלכע ליידט יעצט אזוי שטארק. דאָס זיינען אָבער איז דער טויט איהר ליעבלינג, איהר בעסטער פרייַנד.

לעווי׳ס ליעבעס־ליעדער זיינען גאנץ איי־
גענארטיג. זי שילדערט ניט דאָס ליעבעס־גליק
אדער די ליעבעס־ליידען, מאָלט ניט דעם געליב־
טען אין פערשיעדענע געשטאלטען, נאָר זי
בענקט אייגענטליך נאָך ליעבע. צו אזא בענק־
שאפט בלייבען מיר גאנץ קאלט, ווען זי איז
אבסטראקט געשילדערט, ווען זי איז אן אויס־
דרוק פון געדאנק, ניט פון געפיהל, ווי דאָס
איז דער פאל ביי שילער׳ן. ביי לעווי זיינען
די ליעבעס־ליעדער ניט אבסטראקט; איהר
בענקשאפט נעהמט אן לעבעדיגע פאָרמען און
וועקט אין אונז ארויס א טיעפען וועהטאָ. לעווי
איז „הונגעריג" נאָך ליעבע. זי ווייל אָבער די
עכטע ליעבע, פון וועלכער די וועלט וויים איצט
גאָרנישט, די ליעבע, וועלכע האָט עקזיסטירט אין
אמאליגע צייטען, וועלכע איז אָבער יעצט פער־
לאָרען געגאנגען. „די ליעבע האָט פליגלען.
זי פליהט ארויף הויך, גאנץ הויך, לאזט זיך
אָבער ארונטער גאנץ נידעריג."

ליעבע! — זי שאפט איהר אונגעהייער
גרויסע שמערצען, ווייל זי בענקט נאָך אן אנ־
דערער, אן „עכטער" ליעבע.

די נאָטור פערנעהמט אין לעווי׳ס פאָעזיע
זעהר א קליינעם פלאץ. פיעלע פאָעטען בע־
גייסטערט זי, פיעלע איינזאמע מענשען דער־
וואָרעמט זי. וואָס פאר א קוואל פון שעפּפע־
רישער קראפט פלעגט ניטשט געפינען אין דער
נאָטור! אלע זיינע ווערק פלעגט ער שאפען
אין די בערג — אונטער׳ן אפענעם הימעל פלעגט
ער אויסטראָגען זיינע געדאנקען און זיינע ge־
שטאלטען. ווי פלעגט די נאָטור בערוהיגען
דעם בעריהמטען אונגליקליכען ווערטהער אין
געטהע׳ס ראָמאן, דעם ערשטען ראָמאנטישען
זעלבסט־מערדער! לעווי אבער, ווי עס ווייזט
אויס, איז אזוי פערנומען מיט איהרע ליידען,
אז זי האָט ניט קיין אויג און קיין הארץ צו
דער נאָטור. און וועהן זי זעהט שוין יע די נאָטור
אמאל, ערליכטערט זי ניט איהרע שמערצען.
וועהן די גאנצע נאָטור איז בעלעבט אין מאי,
„איז אין איהר נשמה נאָוועמבער און דעצעמ־
בער", און וועהן דער עולם איז לעבעדיג און גליק־
ליך מיט די שעהנע פריהלינגס־טעג, לעבט אין
איהר הארצען „דער אייז פון אלע צייטען".
גוט פיהלט זיך לעווי, וועהן דער הימעל איז גרוי,
וועהן די וועלען בעווענגען זיך קוים. און דערפאר
ליעבט זי אין זומער לאָנדאָן, וואו די בוימער
זיינען ברוין, ניט גריז, וואו די זון קומט כמעט
ניט אריין.

די ארומיגע ווירקליכקייט איז פאר לעווי
געווען צו וואָכעדיג, און דערפאר האָט זי איי־
גענטליך כמעט ניט געשילדערט דאָס לעבען
בכלל, נאָר איהר אייגענעם לעבען. ריכטיגער,
איהרע אייגענע ליידען. מאָטיווען ניט פערזעג־
ליכע, פרעמדע מאָטיווען האָט זי געוזכט ניט
אין דער פראָזאישען אומגעבונג, נאָר אין
פאָעטישען אלטען גריעכענלאנד. עס איז א
גאנץ אפטע ערשיינונג אין דער געשיכטע פון
דער וועלט־ליטעראטור, דאָס גאנצע עפּאָכען
אזוי גוט ווי איינצעלנע דיכטער וועלען זיך
צום אלטען גריעכענלאנד: וועהר נאָך פאָרמען,
וועהר נאָך טהעמעס, וועהר נאָך ביידע זאכען צו־
זאמען. ביי די אלע פאָעטען, אין די אלע עפּאָ־
כען, געפינען מיר אירן געמיינזאמען שטריך:
זיי אלע טהוען אן זייער אייגענע עפּאָכע אין
גריעכישע קלייד׳דער. לעווי האָט דאָס געטהאָן
נאָך מעהר ווי אנדערע. די גריעכישע פאָעמען
שרייבט זי ניט אין אן איינפאכער פאָרם, ווי
די גריעכען פלעגען דאָס טהאָן אין דער עפּאָכע,
וועלכע לעווי שילדערט, נאָר אין א מאָדערנער,
נערוועזער פאָרם; די האָרמאָניש גריעכען מיט
זייער מאניער אונמיטעלבאר און איינפאך אריי־
בערצוטראָגען זייערע שמערצען, פערוואנדעלט
לעווי אין ליידענשאפטליכע נאטורען; די לע־
בענס־דורשטיגע און צופריעדענע אטהענער קו־
מען ביי איהר ארויס ווי היינטיגע מענשען, וואָס
בענקען נאָך אן אנדער לעבען. די קלאסישע
ביי־גער, ביי וועמען די אינדיווידועלע און גע־
זעלשאפטליכע בעדירפניסע זיינען הארמאָניש
פערבונדען, ווערען ביי לעווי מאָדערנע אינדי־
ווידואליסטען, וועלכע דאָס געזעלשאפטליכע
לעבען אינטערעסירט אזוי גוט ווי גאָרנישט.

און פון דעסטוועגען האָט זי בעלעבט אויי־
ניג גריעכישע פרויען־געשטאלטען, וועלכע אפילו
זי האָט אריינגעטראָגען אין זיי מאָדערנע
שטימונגען. קסאנטיפע, די פרוי פון סאָקרא־
טעס, די בייזע פרוי, וועלכע פלעגט איהם פע־
ביטערען זיין לעבען, און וועלכע פלעגט וועלען,
אז איהר מאן זאל זיך פערנעהמען מיט לייטישע
זאכען און ניט מיט פילאָזאָפיע, פלעגט מען
שילדערען אלס די פערקערפערונג פון שלעכט־
קייט, אלס א פרוי אהן א נשמה. דיזע קסאנ־
טיפע בעקומט ביי לעווי אן אנדער געשטאלט.
עס איז ניט וויכטיג, צו לעווי׳ס קסאנטיפע
טראָגט אין זיך וועלכיכע ציגע פון סאָקרא־
טעסעס פרוי. וויכטיג זיינען לעווי׳ס מאָטי־
וועז. זי אינטערעסירט די טראגעדיע פון א
גריעכישער מיידעל, וואָס וועלט די וועב פון
סאָקראטעס. דער גרויסער פילאָזאָף איז געווען
אויסערליך זעהר העסליך. דאָס אליין דארף
שוין אבשטויסען א פרוי, און נאָך א גריעכישע
פרוי, ביי וועלכער דאָס געפיהל צו שעהנקייט
איז אזוי עקטווייקעלט. דער פאָטער אבער הייסט
איהר חתונה האָבען מיט סאָקראטעס, און זי
מוז פאָלגען. זי האָפט, אז די ליעבע וועט
קומען. זי טרייסט זיך, אז זי וועט לעבען מיט
א גרויסען מענשען. וואָס אבער האָט איהר
דער גרויסער סאָקראטעס געגעבען? די פרוי
האָט איהר גאנצע נשמה אוועקגעגעבען דעם
מאן, וועמעס לעבע האָט אבער געהערט דער
פילאָזאָפיע, דער שטאָדט אטהען און איהרע

איינוואוינער. און די אונגליקליכע פרוי האָט אומזיסט געזוכט זיין ליעבע; איהר האָט ער אפילו ניט געהערט אין דער לעצטער שטונדע פון זיין לעבען. די קינסטלערישע און פסי־כאָלאָגיש אויסגעצייכנטע און איינפאך דאס־מאטישע פאָעמע האָט לעווי גערדוקט אין אל־טער פון 20 יאָהר.

אן אנדער העלדין פון א גרויסישער לע־גענדע, מעדעא, בעקומט, ווי קסאנטיפע, א נייע נשמה אין לעווי׳ס בעארבייטונג. מעדעא — די קינדער־מערדערין, די פרוי, וואָס טויטעט איה־רע אייגענע קינדער אויס ראכע צו איהר מאן. פאָעטען און קינסטלער האָבען געשילדערט דיע־זע פערפלוכטע פרוי בלויז אלס מערדערין, לעווי אבער שטעלט זי פאר אנדערש אין איהר דראמאטישען פראגמענט. וויעדער אינטערע־סירט זי אין מעדעא די טראגעדיע פון א פרוי, וועלכע ליעבט אהן געגען־ליעבע. די ליידע־נ־שאפטליכע מעדעא לעבט מיט איהר ליעבע. איהר ארט ניט, וואָס זי לעבט אין א פרעמדען לאנד, צווישען מענשען, וועלכע פערשטעהען זי אבסאָלוט ניט. די ליעבע איז פאר איהר אלץ. דער מאן אבער איז צו איהר קאלט. ביז אבער ער לעבט מיט איהר צוזאמען, איז זי געדולדיג אין איהרע ליידען. וועז ער וויל אבער חתונה האבען מיט אן אנדערער, און זיך שיידען פון איהר, פלאצט איהר געדולד. זי נוצט אויס איהר גאנצע ענערגיע, וואָס זי האָט אנגע־קליבען פאר די גאנצע יאָהרען. אין דער גרויי־שישער לעגענדע שיקט מעדעא צו איהר מאן׳ס כלה א מתנה, אין וועלכער עס ליעגען אויפ־רייסענדע שטאפען. לעווי אבער בעטראכטעט די זאך פסיכאָלאָגיש, די געשיכטע אינטערע־סירט זי וועניג. די אויפגעקאכטע און בער־צוויפעלטע ליידענשאפטליכע פרוי קען ניט זיין רוהיג, איהר ליידענשאפט מוז זיך אויס־גיסען אין וועלכער עס איז פאָרם, און זי טוי־טעט איהר מאן׳ס געליעבטע. איהר אויפגע־וועקטע ענערגיע פאָדערט אנדערע טהאטען, און זי דער׳הרג׳עט איהרע קינדער, וועלכע געהע־רען אויך צו דעם מענשען, וואָס האָט זי גע־מאכט אונגליקליך. זי טויטעט זיי, גלעטענדיג זיי און טוליענדיג זיי צו זיך. איהר ענערגיע איז נאָך אלץ ניט געשטילט, און זי לויפט... צוליעב וואָס און פאָרוואָס וויים זי ניט, וואָס איז פאר איהר דאָס לעבען?

לעווי האָט צוויי גערדוקטע ביכלעך פאָעמען און לייעדער. איין בוך, וועלכעס ענטהאלט נאר לייעדער, ווירקט צו מאנאטאן, ניט קוקענדיג אויף דעם, וואָס איינצעלנע לייעדער זיינען גרויסארטיג.

אין איהרע לייעדער און אין איהרע פאָעמען געפינען מיר ניט קיין איינציגעם טהעמע פון דער אידישער געשיכטע אדער פון דעם אידישען לעבען. אין ענגלישע צייטשריפטען האָט זי נעשריבען איינינע ארטיקלען אויף אידישע טהעמעס: „די אידען אין דער ליטעראטור" (זי מיינט די איראָפאעישע דיכטער און שריפט־שטעלער, וואָס שילדערען דאָס אידישע לעבען); „דאָס אידישע גהעטאָ אין פלאָרענץ", וועלכעס זי האָט אויסגעפאָרשט, זייענדיג אין איטאליען. איהר הויפט־ארבייט אויף דיזעזען גביעט איז אָבער איהר ראָמאן פון דעם אידישען לעבען אין ענגלאנד „רובען זאקס". ווער עס האָט נע־לעזען דעם ראָמאן, זייענדיג פריהער בעקאנט מיט איהרע פאָעמען און ליעדער, פאר דעם איז „רובען זאקס" אן איבערראשונג. ווי קומט לעווי, וועלכע איז אזוי פערנומען מיט זיך, צו שילדערען אזוי אָביעקטיוו א גאנצע סביבה מיט פערשיעדענארטיגע פערזאנען?

דער ראָמאן שילדערט אייגענטליך איין פא־מיליע, וועלכע בעשטעהט פון פיעלע קלענערע פאמיליעס — א פערצווייגטע משפחה. און ווער איז ניטא אין דעם ראָמאן? רייכע אידישע כוחרים, וועמעס קראפט בעשטעהט אין זייער רייכטהום און פאר וועלכע דאָס גאלד איז זייער אידעאל; ארימע קרובים, וועמעס קינדער אר־בייטען זיך ארויף ביי די רייכע, און וועלכע פעראכטעט זייערע רייכע „ברויט־נעבער", אכ־טענדיג נאָר זייער גאלד. א טאלאנטפולער שווארמעריישער מוזיקער, וועלכער שטיקט זיך אין דער פיליסטעריישער אטמאָספערע און וועל־כער בענקט נאָך אן אנדער לעבען — ער ליידט שטארק, און וועלט חוץ דעם געפאלגט פון אן אונגליקליכער ליעבע. דער העלד אליין, א בע־היגער, עהרגייציגער קאריערסט, און פאר וועלכען זיין קאריערע איז זיין גאט. ער שטעהט אבער אלס מענש העכער פון זייע אנדערע קרובים. וועיטער, זיין ארימע קוזינע, וועלכע וואוינט ביי איהרע רייכע קרובים און ליעבט רובינ׳ען מיט אן אונגליקליכער ליעבע, און נאָך א גאנצע רייהע מיידלעך — רייכע, וועלכע וואלטען אויף א חתן, און ארימע, וועלכע טאנ־צען נאָך די רייכע. אָט די אלע קרובים קליי־בען זיך צונויף אלע אידישע יום טובים.

מיט פיעל סאטירע האָט לעווי געשילדערט די בעגרענצטע, בירגערליכע אידישע רייכע בור־זשואזיע. די קריטיק איז שטארק ארויסגע־טראָטען געגען דעם ראָמאן, וועלכער האָט ge־שילדערט די רייכע קרייזען אין ניט קיין שעהנע פארבען. אין אלגעמיין איז דאָס א טאלאנט־פולע ערצעהלונג פון אידישען לעבען, געשריע־בען מיט א פסיכאָלאָגישער פיינקייט פון א אידען, וואָס איז גוט בעקאנט מיט די אידישע קרייזען. און אין דעם זין האָט דער ראָמאן א גרויסע בעדייטונג — ער פערגרעסערט די קלייע צאהל ערצעהלונגען פון אידישען לעבען אין דער ענגלישער ספראך.

וויליאם מאיראָוויטש:

די קונסט אויסשטעלונג אויף דער איסט סייד

לייכצייטיג מיט דער ערעפנונג פון דער קונסט־אויסשטעלונג אויף דער וועסט סייד אין נעשאָנאל אקאדעמיע אף דעזיין, האָט אויך די איסט סייד געפייערט אן עהנליכען יום טוב. די ערשטע פון א רייהע אויסשטעלונגען איז ערעפענט געוואָרען פון דעם „פאָלקס קונסט פעראיין" דעם 21טען דיזען מאָנאט אין דער יוניווערסיטי סעטעלמענט.

עס איז פיעלייט דאָם ערשטע מאל אין דער געשיכטע פון דער איסט סייד צו האָבען אן אויסשטעלונג פון אזוי פיעל בעוואוסטע קינסטלער מיט איינמאל.

דער „פאָלקס קונס פעראיין" האָט זיך ערשט ניט לאנג געגרינדעט און האָט שוין בעוויזען צוציהען צו זיך ניט נור די בעסערע אידישע קינסטלער, נאר אויך די בעסטע קריסטליכע קינסטלער פון אמעריקא. דאָס איז געווען א נוי־טיגע זאך, ווייל מיר האָבען נאָך ווייניג אייגענע קרעפטען, נאָך ניט גענוג אידישע קינסטלער, און די אויסשטעלונג וואָלט בשום אופן ניט געקענט האָבען דעם זעלבען מאַראלישען איינפלום, ווי זי וועט האָבען איצט דורך די אלגעמיינע פער־אייניגטע קרעפטען.

די נעמען פון די קינסטלער, וועלכע נעהמען אנטייל אין דער אויסשטעלונג זיינען בעוואוס־טע, מאנכע זאגאר בעריהמטע, און זיי וועלען

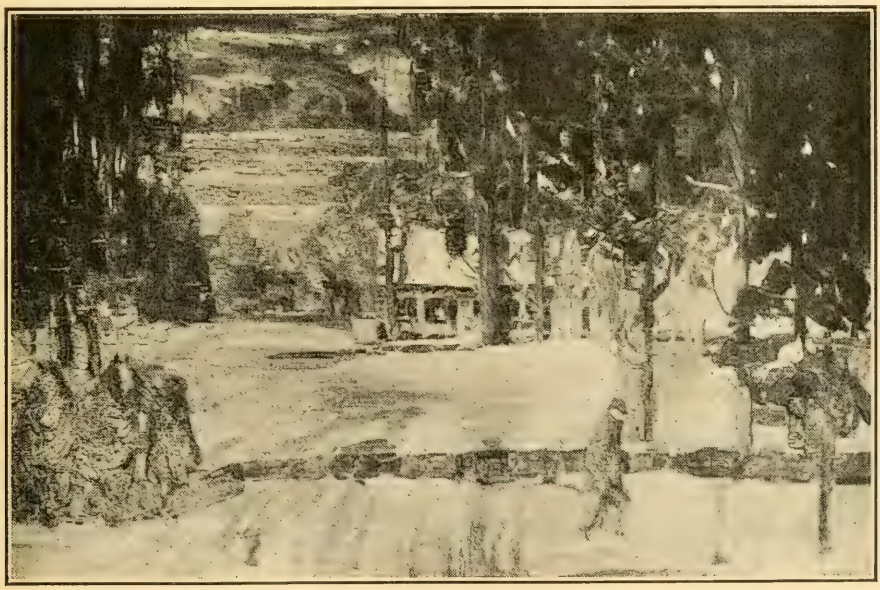

„דער ווינטער וועג" דזש. בעלאוווס.

דער אונטערשיעד צווישען דיזע ביידע אויס־שטעלונגען בעשטעהט אין דעם, וואָס די אויס־שטעלונג אויף דער וועסט סייד איז אראנ־זשירט פון דעם קאָנסערוואטיוון עלעמענט פון קינסטלער, האָט אין זיינען די אריסטאָקרא־טיע, און טראָגט א כאראקטער פון ביזנעס. די צווייטע אבער (פון דער איסט סייד) איז אראנ־זשירט פון „פאָלקס קונסט פעראיין" פאר דער איסט סייד און איז געציעלט הויפטזעכליך פאר די ברייטע שיכטען פון אידישען פאָלק.

זיכער צוציהען די אויפמערקזאמקייט פון אלע קרייזען פון קינסטלער און קונסט ליעבהאָבער. דערפאר גלויבען מיר, אז דעם פעראיין וועט זיך איינגעבען צו פערווירקליכען די אויפגאבען, וואָס ער האָט זיך געשטעלט. ער קען איצט מיט מעהר זיכערהייט צוטרעטען צו זיין נאָבעלער ארבייט. עס איז א גוטע גראנטיע פאר דער צוקונפט, וואָס אזוי פיעל קרעפטען האָבען זיך אזוי וואַרים אבגערופען אויף דעם רוף פון דעם פעראיין.

די גרויסע אויפגאבע פון דעם קונסט פער־
איין איז צו דערנעהנטערען דעם קינסטלער צום
פֿאָלק און דאָס פֿאָלק צום קינסטלער, און צוויי־
טענס, צוזאמען צו ברענגען די קינסטלער און
די קונסט ליעבהאָבער, כדי אינאיינעם צו ווער־
קען אויף דער עסטעטישער ערציעהונג פון די
ברייטע שיכטען פון פֿאָלק.

דאָס פֿאָלק, זייענדיג פערטאָן אין זיינע מא־
טעריעלע דאגות, האָט זיך קיינמאָל ניט געקענט
אָבגעבען מיט קונסט, וועלכע איז פון אויבען
אויף אַזוי ווייט פון זיינע טאָג טעגליכע אינ־
טערעסען. און אלץ גרעסער און גרעסער איז גע־
ווָארען דער מהלך צווישען פֿאָלק און קונסט.

די קונסט האלט זיך אין אַיין ענטוויקלען
און דאָס פֿאָלק בלייבט שטעקען אין זיין פינס־
טערען אָרימען לעבען. ווילסט איז ארום איהם די
וועלט און אין עלענד דארט זיין נשמה. ניט
איהם פרעהט, ניט עס גענוסט די שעהנקייט,
וואָס איז צוגאָסען אין דער נאטור. דאָס פֿאָלק
פערשטעהט ניט וויפיעל נייעם לעבען, נייע
בלוטען עס וואָלט אַריינגעצויגען אין זיינע
אָדערן וועז עס וואָלט אַריינאָטמען דעם פרישען
גייסט, די בעלעבענדע לופט פון דער קונסט.

פון א דערנעהנטערונג צווישען פֿאָלק און
זיין קינסטלער וואָלט דאָס פֿאָלק זיכער פיעל
געווואונען, און אויך דער קינסטלער וואָלט גאָר
אַנדערש זיך געפיהלט, וועז ער וואָלט הינטער
זיך גהאט די בעגייסטערונג פון די ברייטע
שיכטען פון פֿאָלק. וואָרים עס איז זעהר טרויע־
ריג מיט דעם היינטיגען קינסטלער. כדי צו
פערבעסערען זיינע מאטעריעלע אומשטענדען
איז ער געצוואונגען צו מאכען בילדער אום צו
געפעלען דעם רייכען זאמלער, וועלכער בעפוצט
מיט זיי זיינע פאלאצען. ער מוז צופריעדענ־
שטעלען ניט זיין אייגענעם געשמאק נור דעם
געשמאק פון פוסט און פאסניק, דעם רייכען
זאמלער. און דערצו זיינען די רייכע זאמלער
זעהר ווייניג אין צאהל, מוזען די פיעלע קינסט־
לער, וועלכע האלטען זיך אין אַיין מעהרען, אר־
בייטען אין די אלטע אויסגעארבייטע ריכטונגען
און קענען ניט נאכגעהן יעדער איינער זיין אייי־
גענעם אינערליכען דראנג, ארויסצוגעבען דאָס
נייע, אריגינעלע, וואָס בעט זיך ארויס פון זייער
נשמה. און דאָס פֿאָלק און די קינסטלער פער־
לירען דערביי זעהר פיעל. איבערהויפט ליידעט
דערפון דאָס אידישע פֿאָלק און נאָך מעהר דער
אידישער קינסטלער. ווייל די אידען־קינסטלער,
ניט געפינענדיג קיין אונטערשטיצונג, ניט קיין
מאטעריעלע און אפילו ניט קיין מאָראלישע,
ביים אייגענעם פֿאָלק, זיינען גענוואונגען אוים־
צוואנדערען אין פרעמדע לאנדערן און ריכטען
אָב צווויי מאָל גלות — דאָס ערשטע אלם אידען
און דאָס צווייטע אלם קינסטלער. און וויי גרויס
זייער קינסטלערישער טאלאנט זאָל ניט זיין,
מוזען זיי דורכמאכען אט דעם דאָפּעלטען

„בויס ים" קאלמאן גלען.

גלות. דערפאר טרעפט איהר ביי אונז אזעלכע
קינסטלער, דאָס ווען זיי מאכען א שטיקעל ער־
פֿאָלג אין די פרעמדע קרייזען, ווילען זיי מעהר
ניט ווייסען פון אידען, און ווען איהר דערמאנט
זיי וועגען אידישע קונסט אָדער וועגען א אי־
דישער אויסשטעלונג, אנטלויפען זיי פון אייך
ווי פעפער וואקסט. אלין יא, זאָגען זיי,
אָבער נור ניט מיט אידען צו טאָן האָבען.

עס זיינען ביי אונז אידען דא פיעלע יונ־
גע לייט, וואָס האָבען גאנץ היבשען טאלאנט
און האָבען דאָך נעמוזט אויפגעבען דאָס בעשעפ־
טיגען זיך מיט קונסט, ווייל זיי האָבען ניט גע־
קענט גובר זיין די דאָפּעל שווערע לויידען וואָס
א קינסטלער א איד דארף אויסשטעהן.

די אויפגאבע פון דעם קונסט־פעראיין איז
צו קומען צו הילף בויידע צדדים — דעם קינסט־
לער און דעם פֿאָלק. און פאר דעם צווועק וועט
דער פעראיין אראנזשירען אויסשטעלונגען אין
סעטעלמענטס און אין עפענטליכע פלעצער,
וואָס ליעגען אין די צענטרען, וואו די בריי־
טע שיכטען פון פֿאָלק געפינען זיך. דער פעראיין
וועט אויך עפענען לאָקאלע מוזאומס, וואו עס
וועלען געזאמלט ווערען קונסט־ארטיקלען,
וואָס טראָגען אויף זיך דעם נאציאָנאלען
שטעמפעל פון דעם אָדער יענעם צענטער.

פון צייט צו צייט וועלען פֿאָרשטעהער פון
דעם קונסט פעראיין האלטען פֿאָרטרעגע, אום
צו ערקלעהרען די מאסען די פערשיעדענע ריכ־
טונגען און מעטאָדען פון די קינסטלער.

דער ערשטער עפענטליכער טריט פין דעם

פֿאלקס קונסט פֿאראיין איז געווען די ערעפֿנונג פון דער אויסשטעלונג אין געריכטעסטען צענטער פון אידישען פֿאלק, אין הארץ פון איסט סייד, אין „יוניווערסיטי סעטלמענט". אין פֿארבינדונג מיט דיזער אויסשטעלונג זיינען ערעפֿנט געוואָרען איניגע אנדערע אויסשטעלונגען אין פֿארשיעדענע פונקטען פון ניו יאָרק, וואו אידישע מאסען זיינען פֿארזאמלט. מיר וועלען דאָ אָנרופען די נעמען פון אַ צאָהל קינסטלער, וואָס זיינען פֿארטראָטען אויף דיזע אויסשטעלונגען.

ד ז ש. ב ע ל א ו ס, אוינער פון די בעסטע יונגע אַמעריקאנער טאלאנטען, מאהלער און צייכנער. האָט זיך אַ גרויסען נאָמען געמאַכט אין די פֿאראיניגטע שטאַטען, וואו פיעלע מוזאָומס האָבען זוינע בילדער געקויפט (צוויישען זיי אויך דער היעגער מעטראָפּאליטאן מוזאום אָוו ארט). ער מאָהלט דעם אַמעריקאנעם לאנדשאפט און אַלטעגליכען זשאַנער, אין בריוטע און קרעפֿטיגע שטריכען. ער איז בעזונדערס מעכטיג אין די בילדער, וואו ער שטעלט פֿאָר די אַטלעטישע און ספּאָרטישע שפּיעלען. ער איז מיטגליעד פון דעם קונסט פֿעריין. זיין בילד „דער ווינטערווועג" איז אויסגעשטעלט אין יוניווערסיטי סעטעלמענט — נומער 2.

דער ווינטער האָט אוינגעוויקעלט אין שנעע די בוימער, וועלכע האָבען שוין פיעלע ווינטערען דורכגעלעבט. זיי שטעהען שטאָלץ און פעסט, ווי זיי וואָלטען וועלען פֿארהיטען די קלויזע מענשליכע הייזעל, וואָס האָט זיך בעהאַלטען צווישען זיי. אַלץ איז אַרויסגעבראכט מיט קרעפֿטיגע פֿארבען־שטרוכען, רעאַליסטיש און אימפּרעסיאָניסטיש צוגלייך.

ספּעציעל ווינטיג פֿאר די איסט סייד איז „קָאָלמאָן גלעָן", אַ מענש מיט ברייטע סימפּאַטיען און אַ וואַרם געפיהל, ער צייגט דאָס אויך אין זיינע בילדער, וועלכע זיינען פול מיט לעבען. איז בעריהמט פֿיר זיינע צייכנונגען אין „מאסטעס" און אין דער אַרבייטער פּרעסע. אַ טיכטיגער סאָציאַליסט און מיטגליעד פון פֿעראיין. זיין בילד „בוים ים" אין יוניווערסיטי סעטעלמענט — נומ. 4.

אַ בילד, וואָס טראָגט אַ דעקאָראַטיוון כאראקטער. די פֿאַרמען זיינען ברייט, כמעט קוינע דעטאַלען. די פיגורען זיינען ארומגעפיהרט מיט אַ שטריך ארום און אַרום און דערנאָך אויסגעפילט מיט פֿארבען. פון בילד וועהט אַ שוועבענדע לייכטיגקייט און אַ ליעבליכע שעהנקייט.

ל ע ן ק ר א ל, אַ לעהרער אין דער נעשאַנאל אקאדעמיע אָף דעזיין, אוינער פון די בעסטע אידישע יונגע לאנדשאפט מאהלער, זיינע בילדער זיינען גענאָמען מיט גרויסען קראפט, זיינע פֿארבען האַרמאָניש. קראל'ס „ווינטער אין וועניכאהן־האָף אין האָבאָקען" — אונטער נומער 14 אין יוניווערסיטי סעטעלמענט.

אַלץ איז פערוועהט און פֿארשנעעט ווי נאָר אַ זאוווערוכע, בלויז די וואָגאָנעס מיט די לאָקאָמאָטיוון האָבען אראָבגעטרייסעלט פון זיך דעם שנעע

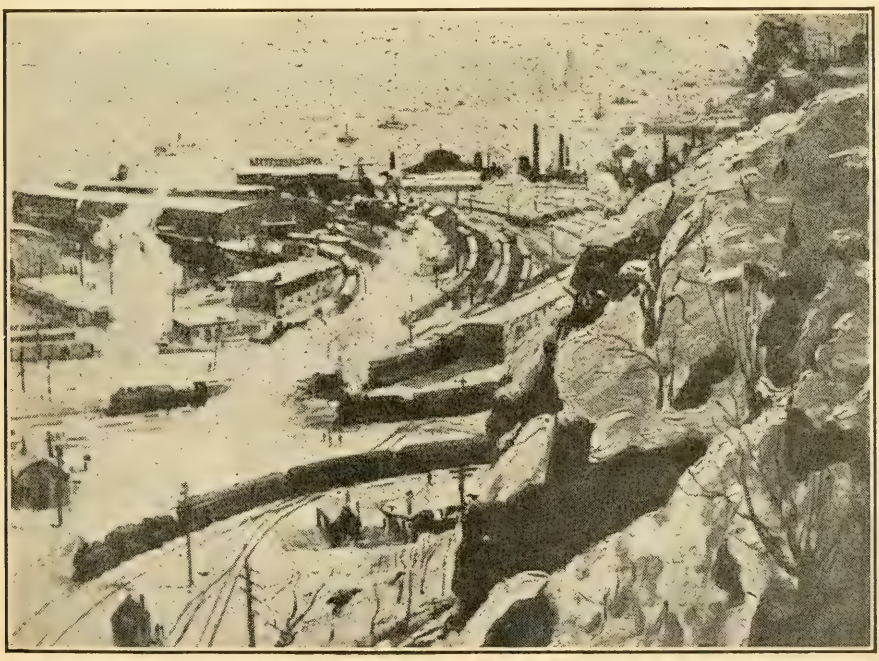

„דער אוויזענבאהן־האָף אין האָבאָקען"

לעאָן קראל.

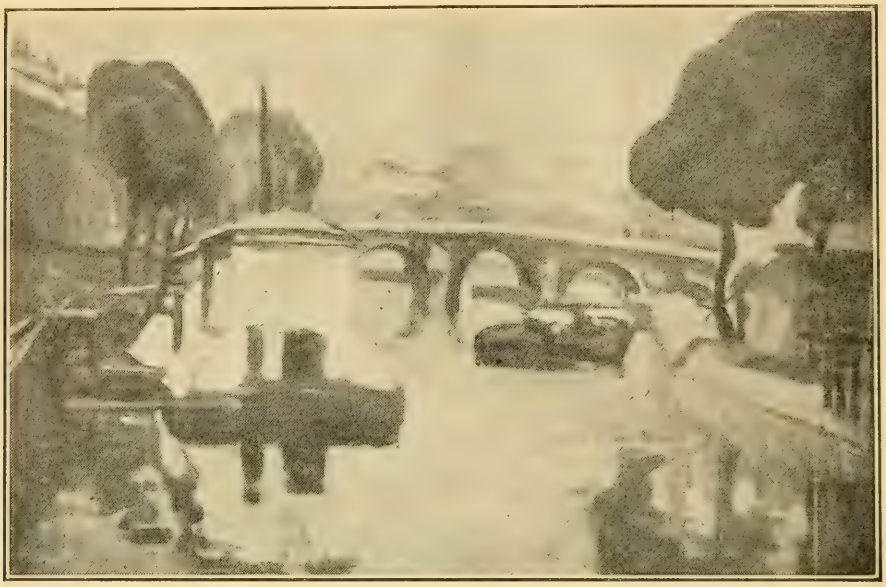

„דער בריק אין פּאריז"

סאמועל האלפּערט.

און שטעהען נאָקעט. פון וווייטען איבערן וואסער, ווי דורך אַ נעבעל, קענט איהר זעהן נור יאָרק מיט איהרע הימעל־קראצערס. אַלץ איז אויסגעדריקט מיט שטאַרקויט און קראפט. איפּערסאָנוסטויט, אין בריוטע פּארבען־שטריכען.

ר אַ ב ע ר ט ה ע נ ר י. פּאר פּיעלע יאָהרען איז ער געווען און איז אויך יעצט דער פּיהרער פון מאהלער פון דער פראָגרעסיווער ריכטונג. און ער איז ווי געמאָסטען צו זיין אַ פּיהרער, אַ טיעפער דענקער און פון אן עדעלען כאראקטער. האָט אַ גרויסע ווירקונג אויף די בעסערע אמעריקאנער קינסטלער, איצט לעהרער אין דער ארט סטודענטס לויג. אויך פיהרט ער אָן אַ קלאס אין דער פעררער סקול, מיט דער מיטווירקונג פון דזש. בעללאווס אין דר. ווייכסעל. העכרים בילדער זיינען פול מיט קראפט, שעהן און איכהאַלטסרייך. זיינע בילדער זיינען אין פיעלע מוזעאומס אין אמעריקא, ווי אויך אין נור יאָרק. (זיין בילד „די פרוי אויפ'ן וועג", — יוניווערסיטי סעטעלמענט נומער 13).

ס א מ ו ע ל ה א ל פּ ע ר ט, איינער פון די טיעפּזוניגסטע אין עלטסטע אידישע לאנדשאַפט מאהלער, בעזיצט שטאַרקען געפיהל און אן אייגענעם אויסגעשפּראָכענעם כאראקטער. זיין פערשטעהן פון פּארמען און מאסען דערגרייכען די מדרגה פון אַ ס ע ז א ן. לעבט יעצט אין פּאָרטוגאל.

אונטער נומער 11 זעהט מען זיין בילד „דער בריק אין פּאריז". אן אַלטער בריק. אָבער די פּראכטיגע רופען איהם דער אימער נייער בריק. דער מאהלער האָט דאָ אַרויסגעבראכט די פאָעטישע שטימונג, אין וועלכער די לאנדשאַפט איז ווי אָבגעטונקט. אַלץ איז ווי פערטראכט אין זיך. דאָס וואסער, דער אוינציגער שפּיגעל פון דער נאטור, שפּאָטשעט עפּעס אין שטילער בעווענונג. די פארבען זיינען שטאַרק און ווי אָנגעהויבט מיט אַטמאָספּערע. דער אויסדרוק פון גאנצען איז פילאָזאָפּישע מעלאנכאָליע, וואָס איז אין אוינקלאנג מיט דעם גיסט פון אידישען קינסטלער.

ז ש י ע ר א ם מ י י ע ר ס, אַ איד, אַ דעמאָקראט פון דער נאטור, מעהר בעוואוסט ווי אַלע אַנדערע אַלס מאהלער פון דער איסט סייד. ער האָט שטאַרק ליעב די מענשהייט און גאָר בעזונדערס די איסט סייד מיט איהר לעבען, וואָס ער שילדערט בילדער מיט גרויס ליעבע און פרייהייט. דער הויפּגער מוזעאום בעזיצט פיעלע פון זיינע ציכנונגען אין אויל בילדער. עס איז וועהרטה צו בעמערקען, אז די איסט סייד דארף איהם שענקען בעזונדערע אויפמערקזאמקייט, ווייל ער מאָהלט איהר לעבען און איז איהר קינסטלער. (נומער 23).

מ א ו ר י ס ס ט ע ר ן, אַ איד, פּיעלייכט דער בעסטער ציכנער ניט נאָר צווישען די אידישע קינסטלער, נאָר אויך צווישען די קינסטלער פון דער קריסטליכער וועלט. איז בעוואוסט אין גאנץ אייראָפּא, וואו ער האָט פיעלע פּרייזען בעקומען, ער ווערט פערגליכען צו ווהיסטלער — אייניעם פון די גרעסטע קינסטלער, וואָס אמעריקא האָט אַמאָל פערמאָגט. סטערן איז אַ געבאָרענער אַ קורלאנדער, זיין ערשטע ערציהונג אין קונסט האָט ער דאָ בעקומען אין דער נעשאָנאל אַקאַדעמיע אף דעזיין, וואו ער האָט מיט א 10 יאָהר צוריק בעקומען דעם פּרייז —א סטיפּענדיע צו פאָהרען נאָך אייראָפּא אום פאָרטצוזעצען זיין שטודיום. און זייט דאן האָט ער דאָרט פערבראכט ביז מיט אַ יאָהר צוריק, פאָר פּיעלע יאָהר־

רעז האָט ער געלעבט צווישען די אינדיאנער; צווישען די האלב ווילדע און האלב ציוויליזירטע האָט ער זיין בעגיסטערונג געשעפּט.

מר. סטערן איז נאָך יונג, ער גיט זיך אָב מיט ציבענען און מיט אויל מאהלערייען. זייער ביז יעצטיגע אויל־בילדער שטעלען פֿאָר מעהרסטענס דאָס אינדישע לעבען.

מ ר. ו ו א ל ק א ו ו י ן, א אידישער קינסטלער פון גרויסען טאלאנט און צוגלייך א גרויסער פערשטעהער פון קונסט. ער האָט מיט א יאָהר צעהן צוריק געגרינדעט א אידישען קונסט פעראיין אויף דער אוסט סוידּ. מר. וואלקאוויץ און נאָך עטליכע אידישע אינטעליגענטע קינסטלער האָבען געוואלט עפּענען קלאסען און ערציעהען אין די מאסען עסטעטישע געפּיהלען, נאָר עס איז דערפון גאָרנישט געוואָרען, ווייל ניט נאָר אונזערע בריידע מאסען האָבען קיין בעגיסטערונג ניט ארויסגעוויזען, נאָר אפּילו אונזערע אזוי גערופענע אינטעליגענטן האָט קיין מאָראלישע שטיצע זיי ניט געגעבען.

מר. וואלקאוויץ האָט זיך דאן פּיעלעס אויפגעטאָן. ער איז בעוואוסט געוואָרען פּיר זיינע אָריגינעלע צייכנונגען פון דער מענשליכער פּיגור, וועלכע טראָגען א מאָדערנעם כאראקטער. ער איז אָן אַקטיוואר מיטגליעד פון דעם קונסט פעראיין. (זעה דעם „זומער טאָג" — נומער 30 — אין יוניוו. סעטלמענט און „טענטר" קאָפּפּ, 161 איסט ברָאדוויי).

וועגען די אנדערע אויסשטעלונגען, ווי אויך וועגען נאָך אנדערע אויסגעשטעלטע בילדער אין יוניוועדסיטי סעטלמענט, בילדער פון אזעלכע אויסגעציכענטע און בעוואוסטע טאלאנטען, ווי ראנדאל דייוויי, סטיוארט דייוויס, גיפפאדרד ביאל, דושאהן סלאאן, וויליאם גלאקענס, דושאהן מארין, מארסקען הארטלי, גלינטענקאמפּף, וואן פירען, גוסטאוו מאגער, פרענדערגאסט, לעווער, מילער, מאטעס און נאָך פיעלע — וועגען די אלע וועט מיר נאָך אויס־קומען צו רעידען א צווייטען מאל.

דער לעזער, גלויב איך, האָט שוין איצט איינגעזעהן, אז דער פעראיין האָט מיט זיין ערשטען טריט בעוויזען אויפצוטאָן א ווירקליך גוטע אַרבייט, וואָס איהר נוצען שעפּט זיך ניט אוים מיט דעם איצטיגען מאָמענט.

די אידישע אינטעליגענץ און די ליעבהאָבער פון קונסט זיינען אויפגעפאָדערט אָנצושליסען זיך אָן דעם פעראיין און צו העלפען פערווירקליכען דעם גרויסען ציעל, וואָס איר האָט זיך געשטעלט — צו דערנעהנטערען דאָס פּאָלק צום קינסטלער און דעם קינסטלער צום פּאָלק.

ב. ריווקין:

יצחק יואל לינעצקי

געשטאָרבען אין עלטער פון 76 יאָהר יצחק יואל לינעצקי, דער פערפאסער פון פוילישען אינגעל.

אין 1909 האָט לינעצקי ארויסגעלאָזען א „פאנטאזיע" צו זיין 70־יעהריגען געבורטסטאָג, „פונ'ם יאריד", וואו ער ערקלעהרט: „אלם מחבר בין איך דאָך שוין העכער 20 יאָהר אן עליו־השלום'ניק, און איבערגעלעבט ביי מיין לעבהארציגען פאָלק בכלל און ביים אידישען שרייב־גזעזינדעל בפרט".

דעם פאקט בעשטעטיגט ער — ער איז ריכטיג, אָבער נאָר אויסערליך ריכטיג, אינערליך ווייל ער איהם בשום אופן ניט נאָכגעבען. ער איז ניט קיין „איבערגעלעבטער", ניט קיין אויסגעפיעלטער. ער ווייל אין דעם וואָרט „איבערגעלעבט" אריינלעגען אן אנדער זין — ניט ער איז איבערגעלעבט, נאָר ער האָט איבערגעלעבט. זיין טאָטע, זאָגט ער, האָט געלעבט 90 יאָהר. „דער חלוק צווישען מיר און מיין טאָטען איז נאָר דאָס, וואָס זיין דור האָט איהם איבערגעלעבט און מיין דור האָב איך איבערגעלעבט". און ער איז בשום אופן ניט קיין אויסגעשפּיעלטער! „אָבגעשפּיעלט, זאָגט איהר, אָבגעדאָוועט. שוטים, איז דען מיין שרייבען בעשטאָנען פון פאבריצירען ראָמאנען, נאָוועלען, שירים און טהעאטער־שטיק, וואָס שיקט זיך צו זאָגען, אז אויף דער עלטער האָט זיך מיר אויסגעלאָזט פאָדים... מיין שרייבען איז תמיד בעשטאנען אין קרעהען, האָווקען און בילען אויף די פּריוווילעגירטע פאָלקס־גנבים, בעל־טובה'ניקעס, רעדעל־פיהרער, קאָכלעפּעל און קהל־פרעסער". און דער מין האָט זיך נאָך ביי אידען ניט אויסגעלאָזט — פיעלייכט שוויגט לינעצקי, שטומט, ער האָט פאָר דער לעצטער צייט קיין איין ביכעל ניט ארויסגעלאָזט, אָבער זיין פאָויציע איז גלייבען די זעלבע, א בערעטיגטע, געגען אלטעז ווי געגען נייעם דור. וועז דאָס שרייב־גזעזינדעל וואָלט זיך אומישנע ניט אָנגעזעצט אויף איהם איהם צו פערשווייגען און דערשטיקען, וואָלט ער נאָך גהאט זיין וואָרט צו זאָגען. „מיין אלטע פערגיפטעטע פעדער האָט נאָך אויף קיין מינוט ניט פערמאכט איהר שוואַרץ־גשליפען פיסקעל, האלטענדיג כסדר אין איין שטיק סלי־

נען איהר גיפטיגען גאוואר אויף איבערצואוואס־
שען דאָס אידישע קויטיג גרעט". און פּאַרהאַן
נאָך געגוג אידיש קויטיג גרעט. דער דור פון
די זיידעס האָט געשטעקט צופיעל אין „איד",
עס האָט איהם געפעהלט דער „מענש". דער דור
פון די זיהן איז צופיעל פּערטהאַן גענוגן אין
„מענש", עס אָט איהם געפעהלט דער „איד".
דער נייער דור — „אַלעס, וואָס נאָר איהר ווילט
און ווילט ניט, איז ער: א ציוניסט, א בונדיסט,
א באָמביסט, א סאָציאַליסט, א כל המינים
„איסט" ר"ל, שבעולם, נאָר ניט איד און ניט
מענש. — פערשטעהט איהר שוין, וואָס פאר א
כלאַם קויטיג גרעט מי האָט היינט איבערצוא־
וואשען?"

דאָ הערט איהר מעהר ווי דאָס געוועהנליכע
ברוגז'ען זיך פון עלטערען מענשען, וועלכער
איז געבליבען העננען אין דער צייט, וועלכע איז
„זיין צייט" גענוגן; ניין, איהר פיהלט די פּער־
זענליכע טראגעדיע פון א קעמפּפער, ביי וועמען
מען האָט פריהצייטיג די וואפען פון די הענד
ארויסגעריסען. ער פיהלט זיך ניט בעזיגט,
דער נייער דור איז איהם ניט בייגעקומען, מען
האָט וואָס פערזוהן אין איהם וואָס שטעלט איהם
העכער, אין זיין אייגענעם בעוואוסטזיין, פון די
נייע אויפגעקומענע, וועלכע האָבען פערנומען
דעם פּלאַץ אויבען אָן נאָך דעם, ווי ער איז פון
דאָרט ארונטערגעזעצט געוואָרען.

מען האָט אַנערקענט זיינע פערדינסטען,
אַנגעווויזען איהם זיין פּלאַץ אין דער ליטעראַ־
טור־געשיכטע און אַנגעקלעפּט אויף איהם א
צעטל: א השכלה־שרייבער, א קעמפּפער גע־
גען פינסטערניש. אָבער ער, נאָך א לעבעדיגער
מענש, פּראָטעסטירט. לייכט צו זאָגען א קעמ־
פּפער געגען פינסטערניש! האָבען זיי, די נייע,
פערזוכט דעם טעם דערפון, האָבען זיי די גע־
פּאהר געשמעקט, וואָס שטעקט אין דעם קאמפּף
געגען פינסטערניש? עס איז דאָך ניט גלאט א
וועלט צו בעשעהנען די שפּראַך! איהם
אליין, א רב'ס א זוהן, האָט מען צוויי מאָל
התונה געמאכט, צו 14 און צו 16 יאָהר — און
צוויי מאָל גע'גט, כדי צו דערשטיקען אין איהם
דעם „הפקר גייסט", די אפּיקורסות. מען האָט
איהם צו דער פּאָליציי איבערגעגעבען, וועו ער
איז געלאָפען קיין ברעסלוי אַנצוקומען אין דער
ראבינער־שול און מען האָט איהם פון בריק
אין וואסער געוואָרפען, וועו ער האָט שוין גע־
מאכט דעם אַנשטעל, אז ער גיט זיך אונטער,
אז ער איז גוט און פרום געוואָרען. ער איז
פערלאכט, בעשמוצט און אין חרם געלעגט גע־
וואָרען. דאָס איז א קאמפּף געווען, וואו זיין
לעבען איז געשטאנען אין קאָן, און ער האָט זיך
אַנגעכאפּט אָן דעם געשריעבענעם וואָרט, ווי צו
א וואפען צו פערטהיידיגען זיך, און זיי, די
נייע, רופען עם אָן ליטעראַטור און טהיילען
איהם איין א קעסטעלע איז דער ליטעראַרישער
געשיכטע. א קאמפּף אויף טויט און לעבען
האָבען זיי פערוואַנדעלט אין א שטיקעלע פאפּיר.

און צווייטענס... צווייטענס, אַנערקענט ער
איבערהויפּט ניט קיין ליטעראַטור, בעזונדערס
די ליטעראַטור, וואָס איז אויפגעקומען נאָך
איהם. ליטעראַטור, דאָס איז בולבעס, זיי־
פּענ־בלאָזען. ניין, ער איז ניט קיין בולבעס־לאָזער,
קיין ליטעראַטור־שרייבער, ער רופט זיך לי־
בערשט אמת־זאָגער — „קריטיקער־פּובליציסט",
און ער האָט זיך דערפאר גענומען פאר אידיש
און ניט פאר העברעאיש, ווייל דעם אידישען
לעזער איז שווערער צו נארען מיט „בולבעס".

„מ'טונקט אין א פענדעל אין זייף־מילינ־
קעס און מ'לאָזט בולבעס. — און ס'איז פארטיג
א העברעאיש וועלק!... קיין דין וחשבון דארף
מען דאָך קיינעם ניט אָבגעבען דערפון — פאר'ן
פאָלק איז דאָס א סוד, און די העברעאישע לע־
זער פאָדערען דאָך ממילא ניט מעהר ווי בולבעס,
אבי „לתעולת השפה העבריה"... דארף איך,
שלימזל, נאָר זיין א ספרים־שרייבער אויף
עברי־טייטש און דארפען האָבען צו טהאָן מיט
א וועלט מענשען, וואָס זאָגען, אז אויף בולבעס
לאָזען האָבען זיי אייגענע פיסקעס". און אויך
די אידישע ליטעראַטור בעשטעהט מעהרסטענס
פון „אויסגעבלאָזענע בולבעס". שמ"ר, שלום
עליכם, מענדעלע מוכר ספרים האָבען פאר איהם
כמעט איין וועלט: „איז שוין יא אן עברי־
טייטש'ניק — נעכיי וואָלט איך כאָטש געשריע־
בען אזעלכע חימענקורישע ספרים ווי דער גרוי־
סער מאן דאמר, הגאון ר' שמר וכל עם הארץ
גמור! צי כאָטשע אזעלכע שאנטאזשנע, פאָקוס־
דיגע ספרים, ווי דער פאנטעמינדיגער בעל
חלום, ר' עליכם שלום וכל מאן דעסקין בהבלי
הבלים! צי זאָל שוין זיין אפילו רעכטע ספרים,
פאר וואָס זשע כאָטשע ניט אזעלכע געטאָקטע,
געפערדעלטע תחנות פון דער באָבע פריידע, ווי
אשטייגער יענע ביידע, ר' מענדעלע און דער
זיידע..." (פון לינעצקי'ס שלום־דעדע אויפ'ן
יובילעאום, וואָס איז געפייערט געוואָרען אין
אדעס אין יאהר 1891 צו זיין 25־יעהריגער לי־
טעראריישער טהעטיגקייט).

פון דער נייער ליטעראַטור — נאָך שלום־
עליכם'ען און מענדעלע'ן — איז שוין אָבגע־
רעדט. „דא ברויכט מען ניט קיין אינהאלט,
קיין זינען; דער עיקר איז נאָר דאָס „סימוואלי־
קום", די „שטימונג"... פונקט ווי ביי חסידים
דער זהר, וואָס נאָר דאָס זאָגען אליין איז
מסוגל צו דער נשמה..."

איהר זעהט, ניט דאָס זאָגען איז דער עיקר;
ניט ווי מען זאָגט, נאָר וואָס מען זאָגט; ניט
די פאָרם, נאָר דער אמת, וואָס וועלט ארוים־
געזאָגט; זיין שרייבען שטעלט ער אנטקעגען
דער ליטעראַטור אין ענגען זין פון וואָרט — דער
געטאָקטער מעשה. און דערמיט אונטערשיידט
ער זיך פון מענדעלע'ן, מיט וועמען לינעצקי איז

כעמט גלייכצייטיג ארויסגעטראָטען; ביי מענ־
דעלע'ן איז די עיקר מעשה אָנגעטהאָן איז א
געצאָקעטער העמדעלע, און אָפטמאָל העננט
דאָס העמדעלע אריבער איבער'ן העלד, אויף
וועלכען זי איז אָנגעטהאָן און פערשטעלט אירם
אין גאנצען.

לינעצקי'ס הויפט־ווערק „דאָס פוילישע אינ־
געל" איז ערשינענען אין 1868 אין דעם אדעסער
„קול מבשר", מענדעלע'ס ערשט ווערק אין אי־
דיש — „דאָס קליין מענשעלע" איז
ערשינענען אין זעלבען „קול מבשר" אין
1863. כאָטש עהנליך איינס צוויי־
טען, איז דאָס „פוילישע אינגעל" אן על־
טערער מין. וועגן מיר שעצען אין ליטעראטור
די פאָרם, די קינסטלערישע זייט, וועגן אונזער
אינטערעס אז מיט די געשטאלטען, וואָס וויק־
לען זיך ארויס פון שרייבער'ס פאנטאזיע —
קורץ און גוט, וועגן מיר נעהמען ליטעראטור אין
מאָדערנעם זין פון וואָרט — איז לינעצקי ניט
דער פאָטער פון דער נייער אידישער ליטעראַ־
טור, נאָר איהר פאָרלויפער. וועגן מיר פערגליי־
כען די ערשטע ווערק פון אבראמאָוויטש'ען און
לינעצקי'ן, קומען מיר צום פונקט, וואו די וועג
גען האָבען זיך צושיידט צוויישען דער אלטער
אידישער ליטעראַרישער פאָרם — דעם פשוט'ען
א מ ת ־ ז א ג ע ר, און דער נייער פאָרם — דער
ליטעראטור, וואָס ווערט געשאפען לשמה — צ ו־
ל י ע ב ליטעראטור. אבראמאָוויטש נייהט אויס
די לעבענס־בעשרייבונג פון זיינע העלדען אויף
א געוואנד, וואָס דארף פערכאפען דאָס אויג מיט
זיין שענקייט. ער דערצעהלט א מעשה, און
די מעשה ווערט געפוצט, געגלעט און אויסגע־
פיינערט — זי ווערט ס ט י ל י ז י ר ט; ער דער־
צעהלט א מעשה און איבער דער מעשה שוועבט
די כונה פון דעם שרייבער — ער געהט דא איינ־
פיהרען א נייעם ליטעראַרישען מין, וואָס איז
פריהער אונבעקאנט געווען די אידען. די בע־
שרייבונג איז ניט א טרייער שפיגעל פון לע־
בען,—ווי דער רעאליזם בייַ די אומות העולם, —
נאָר גיבער א משל וועגען לעבען. גאנצע ווערק
זיינע זיינען טאקע אמת'ע משלים — „די קליא־
טשע", צ. ב. ש. „פישקע דער קרומער" איז
אויך א משל וועגען דעם גרויסען וועלט־
קבצן — דעם אידישען פאָלק. דורך דער מעשה
וועגען א יחיד לייכט דורך דער סימבאָל וועגען
כלל. זעהען מיר, אלזא, אז די פארצייטיגע
אידישע ליטעראַרישע פאָרם — דער משל —
וועלכער איז אין דער העברעאישער ליטעראטור
איבערגעאַרבייט געוואָרען אין אלעגאָריע —
האָט געדיענט פאר דעם בריק, וואָס האָט צו־
געפיהרט די אידישע שריפטשטעלער צו דער
מאָדערנער ליטעראטור, וועלכע האָט פאר איהר
צוועק ניט אזוי צו בעקאָהרען אונז צום אמת,
ווי צו פערשאפען אונז עסטעטישען גענום. דער
אָנהויב איז געמאכט געוואָרען מיט דער סטילי־
זירטער מעשה.

לינעצקי אָבער וויל אונז דוקא בעקאָהרען
צום אמת. ער וויל אונז עפענען די אויגען, ער
וויל ארונטערריסען די מאסקע פון דער פער־
פרומטער, פאָנאטישער, חסידישער וועלט, פון
דער צבוע'צסטווא פון די רבי'אישע הויפען.
איז א פראָטעסטירענדער, ביטערער, שארפער
אמת־זאָגער.

„דאָס פוילישע אינגעל" — „די לעבענס־
בעשרייבונג פון א פוילישען אידען פון זיין גע־
בוירען ביז זיין פערלוירען", איז אזא ווערק,
וואָס דארף אויפדעקען דעם גאנצען אמת. עס
איז גיבער א בעשרייבונג, ווי א מעשה דער־
צעהלט. איהר האָט א פאָלשטענדיגע בילד פון
דעם לעבען פון דעם פוילישען אידען אין די
30—40 יאָהרען, ווי ער האָט זיך געהאָדעווען,
געלערענט אין חדר, חתונה געהאט, קינדער גע־
בוירען און געוואנדעלט אין פינסטערניש און
פערבלענדעניש, כאָטש לויט דעם נאָמען נאָך
איז דאָס א מעשה וועגען א י י ן פוילישען
אידען.

לינעצקי איז פובליציסט, אָבער פובליציסט
אין העכערען זין — דער פובליציסט וואָס דער־
נעהנט זיך צו דעם טיף נביאים. ער רעדט ניט
די אויסגעקעמטע און אויסגעגלעטע, בלוט־ און
מארכלאָזע שפראך פון דעם דורכשניטליכען מא־
דערנעם פובליציסט. זיין שפראך איז בילדער־
רייך, טראָגט זיך שוועבענדיג אויף בליצען פון
דער איראָניע. זאפטיגע קרעפטיגע פאָלקס־
וועלטלעך פלעכטען זיך דורך מיט פלינק־געשא־
פענע, שניידענדע, וואונדענדע, קלאָפענדע און
האמערענדע אייגענע וועלטער. פלוצים שארפען
זיי זיך אן און שטעכען ביז וועהטאג, פלוצים
פערהעקלען זיי זיך און רייסען ארויס א געדאנק
מיט'ן וואָרצעל, כאפען ארויס דעם קערן פון א
געפיהל. אט צושפרייטען זיי זיך און מאלען
א בילד, אט לויפען זיי זיך פאנאנדער אין אן
ערצעהלונג, אט מאכען זיי דעם אנשטעל, ווי
זיי פערגעהען זיך אין שטילקייט, נאָר דער לעצ־
טער טאָן פערוואנדעלט עס פלוצלונג אין א גע־
לעכטער.

דאָס איז ניט די שפראך פון א מורה מרינו
(לינעצקי'ס אן אויסדרוק. אזוי רופט ער אן
דעם באלעבאטישען, חשוב'ען שרייבער), נאָר די
שפראך פון א קעמפפער, וואָס דאָס וואָרט איז
זיין וואפען. ער געהט ארוים אין גאם, מישט
זיך אויס מיט'ן עולם און ציעלעווט זיך דא
איינעם, דא דעם אנדערען אין ברעם, אין הארץ
אדער אין מוח. אזוי האָבען געערדט ניט די
נביאים, נאָר זייערע שליחים, די בני הנביאים.
דערצו פאָדערט זיך ניט וועניגער טאלענט ווי
צו זיין א פאעט און א דערצעהלער פון נייערען
מין. אלע מינים זיינען ביי איהם צונויפגענא־
טען אין איינעם. דאָס איז אן עכטערע, אידי־
שערע פאָרם, ווי די ס ט י ל י ז י ר ט ע מ ע ש ה,

וועלכע האָט דורכגעשניטען דעם וועג פאַר דער מאַדערנער אידישער ליטעראטור. גוט צו שלעכט, די אידישע ליטעראטור איז אוועק ניט אין דער ריכטונג, וואָס לינעצקי האָט אָנגעהויבען און ניט פערענדיגט (אַלע איבריגע לינעצקי'ס ווערק — „דער סטאטיק", „דעם פּוילישען אינגעל'ס זוהן" און אנדערע — חזר'ען מעהר אָדער ווע־ניגער איבער די מאָטיוון פון „פּוילישען אינ־געל" און פיהרען ניט וויטער.) דערפאר האָט לינעצקי זיך געפיהלט ווי אַן ארויסגעוואָרפענער, אַן איבעריגער אין דער אידישער ליטעראטור. עפּעס אַ מיספערשטענדנים האָט אים אָבגע־טהיילט פון איהר. דערפאר האָט ער אזוי האַרטנעקיג געזוכט צו ווערען אַ דאָרפען אין אויג די אינגערע אידישע שרייבער.

ווען מיר זאָלען פיהרען דעם פערגלייך צווי־שען לינעצקי'ס ווערק און די ווערק פון די אנ־דערע עלטערע אידישע שרייבער, וואָלטען מיר ענטדעקט די וואָרצלען פון דער נייער אידישער ליטעראטור.

יוסף נייַמאַן:

ביבליאָגראַפיע

א. ש. זאקס. „די לעהרע פון סאָציאליזם". ארויסגעגעבען פון דער אידישער סאָצ. פעדעראציאָן אין אמעריקא. ניו יאָרק, 1915, פּרייז 25 סענט.

אין אַ ווערק פון 153 דרוק־זייטען האָט דער אויטאָר געווואָלט ערקלעהרען, אין אַ מעהר אָדער וועניגער פאָפולערער פאָרם, אלצדינג, וואָס ס'האָט אַ שייכות צו דער טהעאָרעטישער זייט פון'ם מאַרק־סיזם. דערביי האָט ער זיך ניט בענוגענט מיט אַ פאָזיטיווער ערצעהלונג וועגען די פילאָזאָפּישע, סא־ציאָלאָגישע און עקאָנאָמישע גרונדלאָגען פון'ם מארקסיזם, נאָר ער האָט אויך געפּרובט צוקלאָפען די מיינונגען פון די לעגנער, און כדי צו צוקלאָפען האָט ער פריהער געמוזט די דאָזיגע מיינונגען אי־נערגעבען און ערקלעהרען.

דער רעזולטאַט איז געווען, אז דאָס ווערק איז צו פיעל אָנגעלאָדען מיט פּראָבלעמען, און אַז יע־דע אויסצולעג פּראָבלעמע האָט געמוזט בעהאנדעלט ווערען נאָר זעהר קורץ און סכעמאַטיש.

פאָפולאָריזירען פילאָזאָפּישע געדאנקען איז איבערהויפּט אַ שווערע, אונדאנקבארע ארבייט. דער דורכשניטס־לעזער איז אין דעם פּונקט שרעקליך ניט פאָרבערייטעט. בעגריפען, וואָס זיינען פאר'ן פי־לאָזאָפישען־געביל־דעטען מענשען אַ וואָכעדיגער גאנג, זיינען אפילו פאר'ן אינטעלעקטועלען מאסטען־מענ־שען אַן אמת'ער תרגום. סובייקט און אָביעקט, דענקען און זיין, מאַטעריע און גייסט, מאָניזם און דואליזם זיינען פאָר אים וועהרטער אָהן דעם מיט־דעסטען אינהאלט. אפילו אזוינע בעגריפען, וואָס ווערען אין דער אינטעלעגענטער שפּראַך געברויכט טאָג־טעגליך: אורזאכע און ווירקונג, רוים און צייט, מאָראליש געזעצען, נוטוווענדיגקייטען און פּרויהייט — זיינען פאָר אים זעהר נעבעלהאפט, זעהר צושוואומען. מען קען מיט זיכערהייט בע־הויפּטען, אז (אחוץ אויניגע גליקליכע אויסנאהמען) קען דער געווענהנליכער לעזער ארויסטראָגען פון אַ פאָפולער־פילאָזאָפּישער אָבהאנדלונג נאָר שרעקליך אונבעשטימטע, אונזיכערע, שוואנקענדע פאָרשטעלונ־גען, גיכער — שאָטענס פון פאָרשטעלונגען.

ווייל מען שוין יא פאָפולאריזירען פילאָזאָפּישע געדאנקען אָדער סיסטעמען, מוז מען דאָס טהאָן שרעקליך פאָרזיכטיג, מיט גרויסען טאקט און — דער עיקר — זיך ניט יאָגען אריינצוכאפען וואָס מעהר. בעסער אי י ן געדאנק דורכארבייטען אזוי, אַז דער לעזער זאָל איהם בעגרייפען און אויפנעהמען ווי זיין אייגענעם, איידער אויפמישען אַ מאסע פראָבלעמען, בעירהרען פרשיידענע פונקטען און ניט געבען דעם לעזער קיין מעגליכקייט דורכצודענקען אַלעס געניי.

אויף דעם צווייטען וועג האָט זיך געשטעלט א. ש. זאקס — און דאָס איז, דאכט זיך, דער הויפּט־חסרון פון זיין ווערק.

די אורזאכען, פארוואָס זאקס האָט אַזוי געטהאָן, איז לייכט צו פערשטעהן. די גרונד־גע־דאנקען פונ'ם מארקסיזם זיינען אַזוי פערצווייגט, זיי ציהען זייער יניקה פון אַזאַ גרויסער צאָהל וויסענשאפטליכע צווייגען, זיי נעהמען אַרום אַזוי פיעל „פערשאָלטענע" פראגען, און אַלעס איז אַזוי געקניפּט און געבונדען איינס אַן צווייטען, אז אפילו וועז מען מאכט שוין די שטרענגסטע אויסוואהל, בלויבט נאָך אויך אַ גאנצער בארג צו בעטראכטען און צו ערקלעהרען. וועז זאקס האָט געארבייט אויף דעם ווערק און גלייענט דעם גרויסען אוצר ליטע־ראטור, וועלכער האָט זיך אָנגעזאמלט וועגען מארק־סיזם, האָט ער גאנץ געווים געגלויבט, אז ער בענו־גענט זיך מיט דעם קלענסטען מינימום.

און דאָך איז אויף 153 זייטען (מינוס 10 זיי־טען פאָררעדע) פאראן אי וועגען העגעל'ס דיאלעק־טיק, אי וועגען מארקס' דיאלעקטיק, אי וועגען אידעאַליסטישען מאָניזם און דואליזם, מיט פיכטע'ס סובייקטיוועז אידעאַליזם, מיט קאנט'ס „דינג אַן זיך" און מיט זיין פאָרשטעלונג וועגען רוים און

ציט און קאָוזאַליטעט; אי דער גאנצער פּיקאָזאָ־פּישער מאטעריאליזם — מיט דאַרווין, מאָלעשאָט, העקעל; אי דער היסטאָרישער מאַטעריאַליזם, מיט זיין מעטהאָדאָלאָגיע, מיט זיין „באַזיס" און „אי־דעאָלאָגיע", מיט אַ בעזונדערער בעטראכטונג וועגען „פּראָדוקטיווע קרעפטען", מיט אַ בליק אויף דער קאָסטן־גליִדרונג און קאָסטן־אידעאָלאָגיע אין דער היינטיגער געזעלשאפט; אי אַן איבערבליק איבער די ווערט־טהעאָריע פון סמיטה, ריקאַרדא, מענגער, בעהם־באָווערק און אַ קריטיק פון די דאָ־זיגע טהעאָריען; אי אַ בעזונדערע אָבהאנדלונג וועגען מארקס וועדטה־טהעאָריע, וועגען מעהרווערטה, לוין, פּראָפיט, און נאָך אַ רייה פאָלעמישע בעמער־קונגען וועגען די קריטיקער פון מארקסיזם.

וואָס זשע האָט זיך אויסגעלאָזט? דער פער־פאסער האָט נית געהאט קיין שום מעג־ליכקייט צו אילוסטרירען זיינע בעהויפ־טונגען מיט בישפּילען פון נאַטור־געשיכטע, פון דער פּרימיטיווער מענשליכער געזעלשאפט, פון דער עקאָנאָמישער, פּאָליטישער און גיסטיגער געשיכטע פון דער מענשהייט. ער האָט אויך נית געהאט קיין מעגליכקייט צו מאכען עדעקדען פון זיינע־געדאנקען קלאָר, דיטליך, פערשטענדליך און צוגענגליך פאר'ן געווענליכען לעזער.

געווען נאָך איין וועג: נית וועלען געבען קיין „מוטש המחזיק את המרובה". זיך בענוגענען נאָר מיט איין זייט פון דער מארקסיסטישער לעהרע, און די דאָזיגע זייט צו אַזוי גרינדליך און אויספיהר־ליך ערקלעהרען, אַז ס'זאָל באָלד אין דעם איינעם פּרט וועלכן פאָלגט, אויך דעם לעזער קיין סך פראָבלעמען, אָבער איין צוגענג אַדער איין ריכטונג וואָלט אויך אינגאנצען קלאָר.

געט. זאָקס איז נית געגאנגען אויף דעם וועג. און אפשר איז ער גערעכט. שטודירען, און פליי־סיג שטודירען, און דעם קאָפּ ברעכען, מוז מען דאָך סיי ווי, צו ס'איז לייכטער צו טרוקענער ge־שריבען. טאָ זאָל שוין בעסער אין איין ווערק זיין אַ גאנצע אויסגעהאלטענע לעהרע פון מארקסיזם.

און מען מוז צוגעבען, אַז די דאָזיגע לעצטע אויפגאבע האָט זאקס ערפילט מיט פליס און מיט קענטעניש, און אַז דער אויפמערקזאמער לעזער וועט אַ סך געווינען, וועט ער וועט דורכשטודירען דאָס ווערק. אין דער אידישער סאָציאַליסטישער ליטע־ראטור איז דאָס איינציג אין זיין אַרט, און עס בעפריעדיגט אַ געוויסע בעדערפענישּ, וועלכע פיהלט זיך שוין לאַנג.

אַ פאָר בעמערקונגען ווילען מיר דאָך מאכען אויך וועגען דעם אינהאלט פון דעם ווערק

איין גרויסער מאנגעל — וועלכער מוז אונ־בעדינגט אויסגעבעסערט ווערען אין די ווייטערדיגע אויפלאָגען — איז דאָס, וואָס דער פערפאַסער ער־קלעהרט נית דעם צוזאַמענהאנג צווישען פילאָזא־פּישען (ערקענטנים־טהעאָרעטישען) און היסטאָרי־שען מאַטעריאליזם. געט. זאָקס וויים זעהר גוט, אַז מען קען זיין אַן אָנהענגער פון אינעם און נית זיין קיין אָנהענגער פונ'ם צוויי־טען. דער דייטשע היסטאָריקער לאַמפּרעכט איז זעהר נאָהענט צום היס־טאָרישען מאַטעריאליזם, און איז נית קיין „מא־טעריאַליסט". די העקעליאַנער זיינען מאַטעריא־ליסטישע מאָניסטען און נית קיין היסטאָרישע מא־טעריאַליסטען. אויב געט. זאקס איז איבערצייגט, אַז דער היסטאָרישער מאַטעריאליזם איז נאָר אין געביט, וואו דער פילאָזאָפישער מאַטעריאליזם, אלס וועלט־אנשויאונג, ווערט אָנגענומענדעט, האָט ער דאָס געדארפט ערקלעהרען און וויזען. אַנית בלויבט אַ פראגע: וואָס פאר אַ צוזאמענהאנג איז דאָ צווישען דעם ערשטען טהייל פונ'ם בוך און דעם צווייטען.

זעהר שוואך איז ביי געט. זאקס'ען ארויסגע־קומען דער צענטראלער פונקט פון דעם ערשטען טהייל: „דער מאטעריאליזם און זיינע בעוויזען" די בעציהונג צווישען „דענקען" און „זיין", צווי־שען סוביעקט און אָביעקט איז ביי אים זעהר פערשוואומען. ריכטיגער געזאגט: אחרון צווי קורצע פראזען, אז די „איינציג־ווירקליכע אמת'ע וועלט איז פאַר'ן מאַטעריאליזם בלויז די ממשות־דיגע אויסערליכע וועלט" און אַז „די סוביעקטען, די מענשען בעטראכט דער מאַטעריאליזם נית פאַר אזוינס, וואָס שטעהט אויסער אַדער אי בער די אויסערליכע גשמיות'דיגע וועלט, נאָר פאַר אזוינס, וואָס שטעהט אינוועניג, איז אַ טהייל פון דער נאַטור און איז אונטערוואָרפען איהרע געזעצען", — אחרון די צוויי זאצען האָט זיך זאקס נית געגעבען די מיה צו ערקלעהרען ענטויער די בעציהונג צווישען „מאַטעריע" און „גיסט" — ד. ה. צווישען דער „אויסענוועלט", ערשיינונגס־וועלט, און אונזערע פאַרשטעלונגען וועגען איהר. צוליעב דעם האָט ער שוין אויך נית דערמאָנט מיט קיין איינציגען וואָרט די ספּעציפישע קוואַליטעטען פון די געפיהלס־ארגאנען און זייער ראָלע ביים אויס־בילדען אונזערע עמפּפינדונגען און פאַרשטעלונגעי פון דער אויסען־וועלט, און ס'האָט געמוזט אוי־גאנצען בלויבען נית בעטראכט דער בעגריף „מא־טעריע" פון מאטעריאליסטישען שטאנדפונקט.

אָבער נית קוקענדיג אויף די אַלע חסרונות און פיעלע אַנדערע קלענערע „לאַפּסוסען" (ווי די נית גאַנץ ריכטיגע דעפינירונג פונ'ם בעגריף „רעווא־לוציע" אויף זייטע 89 און אַ געוויסער וויעדער־שפּרוך אינ'ם בעגריף „פּראָדוקטיווע מיטלען" אויף זז. 71 און 86) בלויבט דאָך דאָס ווערק אַ וווּרמה־פולע ערשיינונג אין אונזער ליטעראטור, און וועלי־געווים ערפילען די אויפגאבע. וואָס די פערלעצער האבען אַנגעמערקט: הילפען דער אַלזייטיגער אויפ־קלעהרונג און אויסבילדונג פון אונזערע בעסערע ארבייטער־קרעפטען.

גלעדענקען דארף מען נאר. אז אהו אַ יעוויסער פארבערוויטונג זאָל מען זיך פאַר דעם ווערק נית נעהמען.

13?625

NOT FOR
HOME CIRCULATION